4 crs/- tied up

SANCTI
ATHANASII
ARCHIEPISCOPI
ALEXANDRINI
OPERA OMNIA
GRÆCE ET LATINE,
IN QUATUOR PARTES DISTRIBUTA.

Cum inveneris aliquid ex opusculis Sancti Athanasii, nec habueris chartam ad scribendum, in vestimentis tuis scribe illud. Abbas Cosmas apud Johannem. Moscham l. 10. cap. 40.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ

ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

OPERA OMNIA QUÆ EXTANT

VEL

QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

Ad mss. codices Gallicanos, Vaticanos, &c. necnon ad Commelinianas lectiones castigata, multis aucta: nova Interpretatione, Præfationibus, Notis, variis lectionibus illustrata: nova Sancti Doctoris Vita, Onomastico, & copiosissimis Indicibus locupletata.

Opera & studio MONACHORUM ORDINIS S. BENEDICTI *e Congregatione Sancti Mauri.*

Novissimis nunc curis emendatiora, & Quarto Volumine aucta.

TOMI PRIMI PARS PRIMA.

POST FATA RESURGO

PATAVII, MDCCLXXVII.

EX TYPOGRAPHIA SEMINARII,

Apud JOANNEM MANFRE'.

SUPERIORUM PERMISSU, ET PRIVILEGIO.

SANCTISSIMO DOMINO NOSTRO

PIO VI.

PONTIFICI OPTIMO MAXIMO

NICOLAUS ANTONIUS JUSTINIANI

EPISCOPUS PATAVINUS

F.

CUM verissimum sit, quod asseritur ab Ambrosio, nihil esse Religione majus, nihil sublimius Fide, eorum consilium optimum semper duxi, qui, quacumque ratione potuerunt, ad ejusdem Fidei ac Religionis incrementum atque propagationem elaborarunt. Horum & ipse imitatione suc-

censis Magni ATHANASII *Opera Seminarii mei typis edenda curavi; illius scilicet* ATHANASII, *cujus ardentissimum in Religionem studium, atque doctrinam Haeretici ejus praesertim aetatis, atque adeo Ethnici ipsi pertimuerunt. In quo quidem vehementer laetor oblatum mihi in praesentia tempus, testandi publice officium meum, & summam erga* TE, BEATISSIME PATER, *venerationem, tuum illud augustum nomen, quo nullum in terris majus, ad hujus operis praesidium ac patrocinium usurpans. Cui enim haec, quae Fidei defensionem spectant, potiore jure dicanda sunt, quam Illi, quem primum omnium ejusdem Fidei assertorem ac vindicem Deus constituit? Accipe igitur meae hunc sollicitudinis fructum,* SANCTISSIME PATER, *Fidei hujus & Confessionis haeres legitime, qua firmissime Ecclesia nititur, ut contra ipsam Inferorum portae praevalere non possint. Neque vero ad id audendum me impellit summus tantum ille dignitatis gradus, ad quem Divino afflante Spiritu evectus es, sed etiam eximia tua illa pietas atque doctrina, unde* TIBI *novum splendoris decus accedit. Norunt siquidem omnes tuam in civilium atque sacrarum rerum procuratione sollertiam & integritatem, Ecclesiasticae disciplinae studium, in summa potestate modum, pietatem, aequitatem, munificentiam: Norunt tuum in litteras, earumque cultores amorem ac propensionem, & quam honorifice de* TE *senserit ingeniorum aestimator acerrimus* BENEDICTUS XIV, *qui* TE *in adjutorem studiorum adsciscendum sibi pro singulari sapientia sua judicavit. Haec, quae omnes norunt, ad id mihi sunt maximo incitamento. Quanquam ad* TE ATHANASIUS *ipse venire gestit, quique olim dum viveret validissimam Decessorum tuorum opem expertus est, idem nunc se* TIBI *sistit, & in clientelam tuam se se confert,*

sua

sua TIBI *omnia in unum quasi corpus collecta exhibens, quæ cum antea late sparsa, & variis fuerint inventa temporibus clarissimorum Virorum sedulitate recuperavit. Magnus Archiepiscopus Pontificem maximum* TE *compellat,* TIBI *plurimum, ubi admissus fuerit, profuturus. Habebis nempe sagacissimum Virum in tot tantisque curis amplissimisque negotiis optimum Consiliarium: habebis sapientissimum Ecclesiæ Doctorem, qui* TE *possit in tanta temporum pravitate solari, & eos, qui contra dicunt, arguere erumpentes ex Aquilone & Mari; habebis tandem pulcherrimum virtutum omnium exemplar, in quod oculos animumque quotidie intendas. Utinam diutissime Ecclesiæ vivas! Interim* ATHANASIUS *ex procellosis tam diuturni & ardui Episcopatus quasi fluctibus in plenissimæ quietis & tranquillitatis portum receptus* TIBI, SANCTISSIME PATER, *in totius Ecclesiæ administratione felicitatem obtineat. Tuis ipse tandem sanctissimis pedibus provolutus a* TE *illud enixe flagito, ut mihi, Seminario meo, totique Gregi mihi concredito Apostolicam Benedictionem impertias. Vale.*

AD LECTOREM.

DIVI ATHANASII Opera cum jampridem a multis desiderentur, non exiguis illa laboribus & impensis ad publicam utilitatem & commodum evulganda curavimus, eademque, benigne Lector, tibi in præsentia sistimus. Minime nunc necessarium putamus pluribus id ostendere, qualis nempe quantusque Athanasius fuerit inter veteres illos Sanctissimosque Græciæ Doctores, cum unanimi consensu ab omnibus Ipse & dictus, & habitus Magnus sit. Illum certe Patres certatim laudant, ac duo præsertim splendidissima Catholicæ Ecclesiæ lumina Basilius, & Gregorius Nazianzenus ut Fidei Magistrum venerantur, nec defuit qui ipsum cæteris Patribus anteponeret. Hinc maximo semper in honore fuerunt ejusdem Opera, quæ sibi adhuc superesse ad sui ipsius decus atque præsidium vehementer gaudet Christiana Respublica. Meminit enim illa se his, veluti quibusdam armis instructam insignes victorias de suis hostibus retulisse. Meminit his convictam olim fuisse perniciosam Arii Dialecticam, his Eusebii Cæsariensis calliditatem deprehensam, his Hæreticorum omnium tela depulsa. Utinam vero nullum lateret adhuc ex tanti Doctoris Scriptis adeo pretiosis, ut si quid novi ex iisdem rursus occurrat, nec alia ratione servari possit, id eruditus Vir vel in vestimentis ipsis jubeat inscribi. Ad hujusmodi Operum celebritatem magis augendam, ac propagandam utilitatem plurimorum Virorum industria conspiravit, qui variis temporibus eadem modo Latine tantum, modo etiam Græce ediderunt. Nondum tamen satisfecerant eruditis, sed nova alia, eademque accuratior expetebatur editio, quæ errata veterum emendaret. Hanc concinnandam aggressus est P. Bernardus de Montfaucon totius Antiquitatis peritissimus, ac rerum hujusmodi sagacissimus explorator, eamdemque summo cum labore ac laude perfectam ac tribus magnis Voluminibus comprehensam Parisiis anno *1698.* publici juris fecit.

Multa præterea alia D. Athanasii scripta detexit subsequentibus annis Idem P. Bernardus de Mantfaucon, quæ ab eodem Parisiis in lucem edita anno 1707. obtinent primum locum in Volumine altero ex iis duobus, quæ ab Ipso nova Patrum, & Græcorum Scriptorum Collectio inscribuntur. Atque hæc Appendix quodammodo dici possunt & additamentum editionis primæ Operum S. Athanasii, in quibus eruendis ac secernendis, digerendis, castigandis, illustrandis Ille plurimum laboravit. Neque enim solum Epistolas plurimas in varias Europæ partes ad nova detegenda transmisit, sed etiam longas peregrinationes suscepit, Galliam & Italiam peragravit, Bibliothecas utrobique lustravit, quotquot occurrerunt Codices diligentissime evolvit, monumenta percurrit, aliaque perfecit, ut Ipse fatetur in Præfatione utrique editioni præmissa. Nos primam illam Editionem sequuti qualem ipse protulit, talem damus: Quæ vero postea edidit, ea cum pluribus aliis in tertium Tomum conjecimus, quod ex ejusdem Præfatione cognosces. Sic qui primam postulant horum Operum editionem, eamdem a nobis habent, nec aliis, quæ postea detecta sunt, fraudantur. Quidquid interea sit, hoc certe testari possumus, Editionem hanc nostram primam esse post Parisiensem illam a P. de Montfaucon concinnatam, eademque multo locupletiorem. Adhuc fortasse latent alia S. Doctoris scripta. Ne litterati eadem investigandi laborem fugiant. Interim, amice Lector, oblatum munus ne respuas, ac nostrum Tibi inserviendi desiderium benevolo animo fac inflammes. Vale.

EPI-

EPISTOLA PRÆFIXA EDITIONI PP. BENEDICTINORUM ANNI MDCXCVIII.

Sereniſſimo Principi Emanueli Theodoſio De Bouillon S. R. E. Cardinali Epiſcopo Albanenſi, Magno Franciæ Eleemoſynario, Ordinis Cluniacenſis Præpoſito Generali, & in Romana Curia Ludovici Magni Oratori aſſiduo.

ATHANASIUM tibi offerimus, SERENISSIME PRINCEPS, Magnum illud Eccleſiæ lumen, in obſervantiæ erga te noſtræ ſignificationem, conſpectui ſiſtimus tuo. Haud ingrato munere inſtructis aditus ad Magnificentiam tuam perfacilis ſane futurus eſt, qui, qua polles ingenii perſpicacitate pretium cuique rei ſuum adſignare noſti.

Tanti Doctoris opera, etſi a doctis & laudatis viris jamdiu expurgata fuerant, eruditorum tamen judicio, nondum ſordibus vacabant; quid quod inerant paſſim ſpuria a Græculis adornata, & ſagaci indigna viro? Jam vero ille ſuo cultu ornatus, priſco nitori, quoad facultas noſtra tulit, reſtitutus ac terſus prodit: poſitoque pudore, ſuis auctus, alienis exoneratus in publicum venit, ac priorem te ſalutatum Romam commigrat; ut ſi quid in Galliis ornamenti, ſi quid beneficii nanctus ſit; id tibi, SERENISSIME PRINCEPS, inter Galliæ Magnates conſpicuo & æquo rerum æſtimatori recenſeat.

Nec inſolens eſt quod Gallorum ſe officiis cultum teſtificetur Athanaſius, cui Gallia perfugium, dum viveret, non ſemel fuit. Nunc autem cum non minus ſcriptorum, quam geſtorum ſuorum ope, in memoria hominum vivit & perennat, ſub auſpiciis tuis in lucem prodire geſtit, EMINENTISSIME CARDINALIS, & te inſignis ille Præſul, Gallum Patronum, multis nominibus inſignem ambit. Nam ſive generis amplitudo, quæ domeſtica; ſive dignitas & ingenium, quæ tua laus eſt, ſpectetur, jure tibi nuncupatus oblatuſque tantus Doctor, eſſe cenſebitur. Quid ſi accedat LUDOVICI MAGNI, quod unum inſtar omnium eſſe poſſit, judicium; qui te ad præſtantiſſima omnium negotia gerenda delegit, & tui gratia tantam, tam inſignibus in rempublicam officiis præclaram familiam, ſingulari beneficio, ſingularis adfectus indice, auxit & exornavit? Quid ſi illa ſummi Pontificis pro tua dignitate ſtudia, qui delatum a LUDOVICO MAGNO beneficium, lubens ſanxit & confirmavit? Annon virum certatim a ſupremis orbis principibus cultum & ornatum jure ac merito Athanaſio noſtro patronum adſcribere videamur?

Tantum Doctorem, orbis ſpectaculum, Præſulum exemplar, comi haud dubie placidoque vultu excepturus es, SERENISSIME PRINCEPS. Et quæſo, ut ſi quid tibi otii ſit a quotidianis illis curis, & ampliſſimis negotiis, quæ animum diſtinent tuum, ne gravere Athanaſii ſcripta luſtrare, & tam ſagacem virum conſiliorum participem admittere. Enimvero ab illo ediſcitur quod ſit Antiſtitum munus: qui eſſe debeant in otio, qui in negotio, qui in periculis, qui in calamitatibus vitæ, qui cum æqualibus, qui plebi, qui Eccleſiæ hoſtibus. Omnia quippe caſuum, omnia calamitatum genera emenſus Athanaſius, numquam ſemel initum pietatis curſum intermiſit, omniumque virtutum ſeſe ſpecimen obtulit. Nemo eſt qui tibi ſapientius ſuadere poſſit Athanaſio; numquam labere ſi ipſum audias.

Hæc ratio tibi, SERENISSIME PRINCEPS, haud injucunda ſpero fuerit teſtificandæ obſequentiæ erga te noſtræ: Athanaſiique concinnandi laborem nos auſpicato aggreſſos arbitrabimur, ſi lucubrationes noſtras in officii ſignum oblatas tibi, grato animo acceperis, & patrocinium tuum te ſumme colentibus impenderis

Obſequentiſſimis Monachis Ord. Sancti Benedicti
Congregationis Sancti Mauri.

CATALOGUS OPERUM S. ATHANASII,

QUÆ PRIMO TOMO CONTINENTUR.

Quæ asteriſco notantur, editioni Monachorum Benedictinorum acceſſerunt.

PRIMI TOMI PARS PRIMA.

PRIMI TOMI PARS SECUNDA.

* 55. Excer-

SYLLABUS
LIBRORUM ET TRACTATUUM,
QUI IN PRIMO TOMO
OPERUM S. ATHANASII
EDITIONIS PARISIENSIS ANNI 1627. CONTINENTUR.
EX INTERPRETATIONE PETRI NANNII.

Numerus prior paginam Pariſienſis illius, ſecundus noſtræ ſignificat.

Ora-

Numeri paginarum præpostere ponuntur in Editione Parisiensi anni 1627.

QUÆ IN SECUNDO TOMO.

Ad-

INDEX OPERUM S. ATHANASII

ordine qui vulgo in antiquissimis codicibus circumfertur.

Epiſtola Athanaſii ad Liberium.
Ad Antiochenos Tomus.
De æterna exiſtentia Filii, contra Sabellianos.
Oratio, Quod unus ſit Chriſtus.
Epiſtola ad Adelphium Epiſcopum.
Epiſtola ad Maximum Philoſophum.
In illud: Euntes in vicum, *&c.*
Contra Arianos Oratio prima. eſt epiſtola Encyclica ad Epiſcopos Ægyptios.
Contra Arianos Oratio ſecunda. eſt prima.
Contra Arianos Oratio tertia. eſt ſecunda.
Contra Arianos Oratio quarta. eſt tertia.
Contra Arianos Oratio quinta. eſt quarta.
In illud: Omnia mihi tradita ſunt.
Opuſculum de Doctrina. excerptum ex aliis operibus, de quo alibi.
De Sabbatis & Circumciſione.
Epiſtola prima ad Serapionem de Spiritu ſancto.
Epiſtola ſecunda ad Serapionem de Filio.
Epiſtola tertia ad Serapionem de Spiritu ſancto.
Epiſtola quarta ad Serapionem de Spiritu ſancto.
Epiſtola de Decretis Nicænis.
Epiſtola Euſebii Cæſarienſis ad Cæſarienſes. In codice Regio 2284. hic adjiciuntur, Condemnatio Arii & epiſtola Alexandri, nec non epiſtolæ aliæ Synodi Nicænæ & Conſtantini Magni Imper. alibi cuſæ.
De ſententia Dionyſii.
Apologia de Fuga.
Apologia contra Arianos.
Epiſtola Synodi Alexandrinæ. quæ in ea ipſa Apologia habetur.
Epiſtola Encyclica. olim ad Orthodoxos inſcripta.
Epiſtola ad Serapionem de morte Arii.
Epiſtola ad Monachos ſive ad Solitarios.
Conteſtatio Alexandrinorum. habetur ad calcem Epiſtolæ ad Monachos.
Epiſtola de Synodis Arimini & Seleuciæ.
Apologia ad Conſtantium.
Epiſtola ad Joannem & Antiochum.
Epiſtola ad Palladium.
Epiſtola ad Dracontium.
Epiſtola ad Afros.
Epiſtola ſeu Tomus ad Antiochenos. nam bis deſcribitur.
Epiſtola ad Jovianum Imperatorem.
Epiſtola Joviani ad Athanaſium.
Petitiones Arianorum ad Jovianum, contra Athanaſium.
Sermo in Paſſionem Domini.

Hic ordo vulgo comparet in veteribus manuſcriptis, & mos amanuenſium eſt, ut numerum cujuſque libri ad marginem notent, ita ut in nonnullis codicibus cum Athanaſii operibus alias bene multas inſertas hic illic variorum epiſtolas enumerent. Hinc autem factum, ut ubi eædem epiſtolæ bis exſcriptæ jacebant, quod de non paucis obſervatur, quæ & in Apologia contra Arianos & in Epiſtola ad Monachos exſtabant, amanuenſes, ne actum agere viderentur, ab iis bis deſcribendis ſuperſederent, indicando ſcilicet jam ſuperius haberi hiſce verbis ἐγράφη ὀπίσω ἐν τῷ μϛ̄, vel, ἐν τῷ ξ̄ϛ, exempli gratia, numerum ſupra poſitum notantes.

PRÆFATIO
IN UNIVERSA
S. ATHANASII OPERA.

MIRARI ſubit quare cum in antiquorum libris emendandis noſtro & præterito ævo tanta ſit induſtria deſudatum, nonnullorum tamen Eccleſiæ Græcæ Patrum opera ſcateant mendis, ſordeſcant miſere ſpuriis intermixta; & dum in dies eruditorum manibus teruntur, non ſordes deponant, non ad meliorem conditionem revocentur. Hæc ſane ſunt quæ ſtimulos nobis addiderunt, ut quoad facultas ferat, Patribus Græcis manum admoveamus, quando jamdudum noſtri Latinis. Prior autem ſuapte dignitate ad hujuſmodi curam nos evocavit, qui inter Eccleſiæ Græcæ doctores primas tenet, magnus ille Athanaſius. cujus ſcripta immane quantum vitio laborent. Nemo enim eſt, qui percurſis ejus operibus, & perturbatum librorum ordinem conſpicatus, ſparſa hinc & inde ſpuria nulla νοθείας ſignificatione diſtincta, orationem paſſim vitiatam, hiulcam, laceram, Homericum illud non exclamet:

Πολλὰ δ' ἄναντα, κάταντα, πάραντά τε δόχμιά τ' ἦλθον.

Tanti Doctoris omnibus retro ſæculis celebratiſſimi ſcripta in tam miſera ſorte verſari ne pateremur, vetabat recordatio victoriæ olim de pernicioſiſſimis Eccleſiæ hoſtibus, non aliis quam hiſce telis partæ. Quis enim, ſi perpendat quantum ingenio, quantum peritia litterarum, quantum humana gratia valerent quibuſcum Athanaſius aſſidue per totam vitam congreſſus eſt, non maximi ea ſcripta ducat, quibus ii profligati, vera doctrina aſſerta fuit? His Arii dialectica, Euſebii Nicomedienſis calliditas illa, parque maximis gerendis rebus ingenium; his gentilis ejus Cæſarienſis eruditio varia, Theodori Heracleotæ ſacrarum litterarum peritia erroribus tuendis addicta, his demum hæreticorum omnium tela depulſa ſunt. Operæ igitur pretium fuerit, ut ea priſtino nitori reſtituere curemus, per quæ, numine ita providente, id nancti ſumus, ut ſana fides ad nos uſque pervenerit. Qua autem ratione, quid actum ſit, quænam hujuſmodi ſcripta complectantur, paucis expendere jubet animus, cum de manuſcriptis ac de prius editis pauca præmiſerimus.

DE MANUSCRIPTIS

& de veteribus Athanaſii operum editis.

1. RES eſt explorata, Athanaſium certa quædam opera ſua aſſervaſſe, luſtraſſe cum id otium ferret, iis quædam adjeciſſe ſicubi res poſtularet. animadverſum id fuit in Apologia contra Arianos, & in libro de Synodis, & fortaſſe aliis in libris factum, etſi haud certis notis deprehendi queat. Ordinem autem operum, qui in pleriſque manuſcriptis idem ipſe comparet, ut fuit ſuperius recenſitus, multis ſecundum Athanaſii ætatem ſæculis adornatum fuiſſe hinc liquidum eſt, quod multa ille complectatur ſpuria veris intermixta, ut ſeſe dabant, & fors ferebat, nulla ſervata temporis vel argumenti ratione. Inter codices autem Baſilienſis, cujus varias lectiones edidit Petrus Felckmannus, cæteris præſtat antiquitate & accurratione, a Doxapatre quodam exaratus, erudito viro & de Athanaſii ſcriptis bene merito. Hic explanationes hinc inde adjecit, ſagacis & periti hominis notam præferentes. Baſilienſi codici haud multum concedere putatur Regius numero 2284. ſeptingentorum circiter annorum, egregiæ notæ, qui olim fuit Monaſterii τοῦ Κυρίζου: nam ita folio primo, ἡ βίβλος αὕτη τῆς μονῆς τοῦ κυρίζου. Poſtea vero cum in alias manus devolutus eſſet, recentiore charactere ſcriptum fuit, κτῆμα μονῆς τοῦ κυρίζου Διονυσίου. De cæteris codicibus ſat alias agitur. Eſt porro manuſcriptorum ordo, qualis qualis eſt, ſummo quidem opere notandus, tum hoc nomine quod interdum ab iis ſcriptoribus ſequioris ævi, qui Athanaſii opera commemorant, hujuſce ratio habeatur; tum etiam ut nuperi ſcriptoris difficultas levetur, qui cum in amanuenſis cujuſdam verba incidiſſet, ſcilicet, ἔγραφε ὀπίσω ἐν τῷ ξη̄ λόγῳ, inauſpicate ſatis legendum putavit ἐν τῷ ξυλλόγῳ, id eſt, ut comminiſcitur ille, *in collectione monumentorum*, quam eſſe putat Apologiam contra Arianos. At τὸ ξη̄ eſſe numerum 68. cuilibet laterculum manuſcriptorum a nobis editum inſpicienti palam erit.

2. Editio autem quæ prior prodiit in publicum, eſt ni fallor, Vicentina anno 1482. Leonardo Baſilenſi Typographo. Ibi perpauca Athanaſii opera Latine tantum, Omnibono Leoniceno interprete, continentur, videlicet, tres contra Arianos Orationes hinc inde diſperſæ, Oratio contra gentes & de Incarnatione, Epiſtola prima ad Serapionem, liber de Incarnatione Dei Verbi contra Arium & Apollinarium, Diſputatio contra Arium in Synodo Nicæna. Præit ejuſdem Omniboni epiſtola nuncupatoria ad Paulum II. ſummum pontificem. Neque tamen idem Omnibonus has lucubrationes ipſe prælo tradidit, ſed ejuſdem morte præoccupati operam ſuſcepit Barnabas Celſanus, ut videre eſt ex Epiſtolis Petri Bruti epiſcopi Catharenſis ad Celſanum, & Celſani ad eumdem epiſcopum, huic edito præfixis. Verſio Omniboni non mala, quæ ſatis accurate Græcorum ſententiam referat. Secundum hanc editionem publicatus eſt Hagenoæ anno 1519. liber de variis quæſtionibus, Johanne Reuchlino Capnione interprete, idipſumque opus Romæ item anno 1523.

3. Anno 1520. Lutetiæ apud Joannem Parvum prodiit Athanaſii nomine volumen unum, cui præfixa eſt Epiſtola Nicolai Beraldi ad Michaelem Bodetum Lingonenſium epiſcopum. Hic autem, præter duas Orationes, contra gentes & de Incarnatione, Ambroſio Camaldulenſe interpre-

te,

te, reliqua omnia ſuppoſititia ſunt; nimirum Commentarii Theophylacti in Epiſtolas Pauli, Diſputatio contra Arium Probo judice, liber de Exhortatione Monachorum, Hiſtoria Imaginis Berytenſis, Epiſtolæ ſummorum pontificum ad Ægyptios epiſcopos, Quæſtiones ad Antiochum numero pauciores quam nunc exſtent: Fragmentum item epiſtolæ ad Marcellinum de Interpretatione Pſalmorum, Vita Athanaſii per Joannem Tortelium Aretinum, cui præmittitur ejuſdem Tortelii epiſtola ad Eugenium IV. Pontificem.

4. Sub hęc, anno 1527. Deſiderius Eraſmus cum in codicem incidiſſet, Athanaſii non pauca complectentem, ea Latine dedit, nimirum binas ad Serapionem Epiſtolas, tertiam ſcilicet & quartam, Epiſtolam de decretis Nicænis, Apologiam de Fuga, partem Apologię contra Arianos, de Paſſione & Cruce Domini: In illud, *Euntes in vicum quod contra vos eſt:* De Virginitate: In illud, *Quicumque dixerit Verbum*, &c. Epiſtolam ad Serapionem, quę prima omnium eſt, initium libri contra omnes Hęreſes. Et mireris, Lector erudite, prejudicatam opinionem Eraſmo fucum feciſſe. Nam quia Athanaſium inter Gręcorum elegantiſſimos numerandum, nec injuria, ęſtimabant; hinc factum, ut Epiſtolam primam ad Serapionem, quę apertiſſime Athanaſii eſt, non ſine convitio auctoris Athanaſio abjudicaverit, quoniam videlicet in ea τὸ ἄπονον deſideratur, non ſcriptoris vitio, ſed quia ab initio ad calcem loca Scripturę ſacrę perpetuo congeruntur. quo in genere ſcribendi eloquentiam orationiſque nervos expetere, idipſum ſit quod nodum in ſcirpo quęrere. Non hic unus comparet nęvus in his Eraſmi lucubrationibus. Cum enim in Apologeticum contra Arianos incidiſſet, ubi triginta ſex monumenta exſtant Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ opportuniſſima, hæc nihili fecit ille, imo hæc effatus eſt: *Sequebantur hic diverſæ diverſorum epiſtolæ, Epiſcoporum, Synodorum & Principum de actis adverſus Athanaſium. quas quoniam & multæ erant & prolixæ, quædam etiam ſuppoſititiæ, piguit vertere.* Hæc ſane, quamquam pœnitet inclementius effari in tantum virum, minus peritum in Eccleſiaſticis arguant. Anno 1532. Lugduni cuſa ſunt quotquot in Pariſienſi editione anni 1520. exſtant, iis additis quæ ab Eraſmo verſa fuerant.

Hactenus igitur valde imperfectæ in lucem venerant Athanaſii operum editiones: ac ne plura publicarentur, vetabat, arbitror, codicum Athanaſii infrequentia. Verum anno 1555. Petrus Nannius Alcmarianus, vir Græce Latineque peritus, ſumma cura & ſtudio Athanaſii opera multo auctiora quam ante Latine fecit, & Baſileæ edenda tradidit; Opuſque totum ex Officina Frobeniana in lucem, ſed Latine tantum, emittitur anno 1556. Nanniana illa verſio diu inter optimas annumerata eſt: at accuratius rem expendentibus multa ſeſe vitia obtulere, de qua re inferius. Næ multa laude dignus Nannius eſt, qui prior elegantiſſima Athanaſii opera, necdum nota, publica fecit. Exinde vero aliæ quædam prodierunt editiones, quæ ne tranſverſum unguem ab illa Baſilienſi diſcrepabant. Pariſienſis tamen anno 1572. a Sebaſtiano Nivellio cuſa, vitam Antonii inſuper complectitur, necnon vitas Athanaſii per varios auctores concinnatas. Ad hæc, tria opuſcula ex collectione canonum mutuata, ſcilicet, Epiſtolas ad Amunem, Trigeſimam nonam feſtalem, & ad Rufinianum; quæ Pariſiis ſeorſim publicatæ fuerant anno 1574.

6. Huc uſque Latine tantum cuſa fuerant Athanaſii opera: verum anno 1600. Græce primum Heidelbergæ typis Hieronymi Commelini in publicum prodierunt; ex codicibuſque Bibliothecæ Palatinæ Græca deſumta ſunt. Sub hæc, confecto pene opere, Petrus Felckmannus ſumma accuratione fragmenta multa Athanaſii hinc & inde collecta, varias lectiones, notas quaſdam, Epiſtolas item duas ad Luciferum, aliamque ad Monachos edi curavit ad calcem omnium. Et fuiſſet editio illa multum præſtantior, ſi ab initio Felckmannus, vir ſane eruditus & φιλόπονος, ejus curam ſuſcepiſſet. Sed quia ut plurimum operæ, quibus non erat codicum accurationem & præſtantiam internoſcendi facultas, Græca non quæ magis ad veram lectionem, ſed quæ propius ad Nannii interpretationem accedebant, prælo ſubmiſerunt, hinc factum ut editio iſthæc non adeo accurata ſit. Secundum hæc, anno videlicet 1608. ex officina Claudii Chappletii Pariſiis prodiit nova Athanaſii editio, ſed Latine tantum, pauculis adjectis ad marginem Frontonis Ducæi Societatis Jeſu notis. Anno item 1612. Latine cuſa ſunt Athanaſii opera cum ejuſdem Frontonis Ducæi notis, addita vita Antonii Græce ex editione D. Hœſchelii Auguſtani.

7. Sed haſce omnes editiones obſcuravit Pariſienſis Græcolatina anno 1627. publicata curante Johanne Piſcatore, ubi multa ex variis Felckmanni lectionibus caſtigata, multo plura prætermiſſa, nonnulla vitiata fuerunt; quod in variis lectionibus noſtris cuique legenti animadvertere eſt. Verſio autem Nannii multis in locis mutata fuit, & plerumque inconſiderate; ita ut contra fidem manuſcriptorum editorumque, infeliciter augurando ſuoque marte, editores ſua, non Athanaſiana ſubſtituerint. Et monuiſſe juvabit, ſicubi nos verſionem Nannii memoramus, non Pariſienſem ſignificare, quæ innumeris in locis mutata fuit, ſed alias ante annum 1600. publicatas. Mirum autem in Pariſienſi iſthac editione omiſſas fuiſſe Felckmanni varias lectiones omnes, quarum pleræque magni pretii ſunt. Ut ut ſit, caſtigatior tamen in multis eſt hæc Pariſienſis editio quam Commeliniana, verum in multis etiam inferior. Adjectæ ſunt huic editioni Homiliæ ſeptem cura & ſtudio Lucæ Holſtenii, quas cum pleriſque aliis hactenus ineditis inter ſpuria ablegavimus. Poſt eas omnes editiones publicata demum eſt, Colonienſis nomine, Lipſiana anno 1681. quæ innumeris mendis ſcatet, adjecto Syntagmate Doctrinæ, ab Arnoldo Norimbergenſi edito.

8. Hæ ante noſtram prodierunt Athanaſii operum editiones bene multæ, quibus tamen, nedum id confectum ſit ut non accuratior expeteretur, ne turpiores quidem errores expuncti ſunt. Nam ſi in omnium præſtantiſſimam, Pariſienſem videlicet, oculos adjeceris; mirere ſane quam oſcitantes fuerint, qui tam conſpicua vitia ne ſenſerunt quidem. Primo enim germana & vera opera ſpuriis paſſim intermixta ſunt, tam in primo quam in ſecundo tomo, nullo delectu, nulla νοθείας vel γνησιότητος ſignificatione: quæ quidem res lectorem quantumvis eruditum in conſilii inopiam conjicit, cum non in promtu ſit internoſcere quid ſyncerum, quid alienum. Deinde perturbatio ubique tanta, ut nulla temporis, nulla argumenti ratio compareat; imo ne ea quidem, quę natu-

ra

ra ſua cohęrent, ac ſine vitio ſemoveri nequeunt, vel minimum inter ſe ordinem teneant. Sic Epiſtolę ad Serapionem de Spiritu ſancto, quarum prima ſecundę, ſecunda tertię, tertia quartę occaſio fuit, ita diſtractę, &, ut ita dicam, diſſipatę fuerunt; ut tomo primo, quę prior eſſe debuit, ſecunda legatur; quę ſecunda, primas teneat; duę autem poſteriores in ſecundum tomum ablegatę fuerint, ita tamen ut poſtremę, quę quarta eſt, fragmentum, primo tomo avulſum jaceat. Eamdem animadvertere eſt in Apologiis ἀταξίαν: nam quę poſtrema omnium ſita eſt, & Apologia ſecunda inſcribitur, primum debet occupare locum, ſecunda vero tertium. Omnia demum ut caſus tulit poſita ſunt: adeo ut ſi quis hiſtoria Eccleſiaſtica mediocriter tinctus, aut in Athanaſianis hoſpes, in hęc primum incidat, paſſim hęreat incertus; imo vero ne periti quidem his ſeſe difficultatibus, niſi manuſcriptorum ope expedire valeant. Hinc enim cum alia permulta incommoda, tum hoc omnium fortaſſe maximum conſequutum eſt: ut quę certiſſime Athanaſii ſunt, a doctis in νοθείας ſuſpicionem vocarentur. Sic Eraſmus ὁ φιλολογώτατος adverſus primam ad Serapionem epiſtolam ſententiam tulit: cui, ſi debito epiſtolę illę ordine ſitæ fuiſſent, ne minimus ſcrupulus hæſiſſet; namque alia aliam confirmat, alia aliam memorat. Vulgatum ſane eſt, quæ peregrinis in locis verſantur, peregrinum olere, & quamcumque rem nonniſi ſuo loco ſuas partes implere poſſe. Ad hæc autem, tot tantæque mendæ ubique locorum adſperſæ, tot lacunæ, tot hiatus, ut in operibus permultis vix quidpiam ſanum offendas: maxime vero in libris de Humana natura ſuſcepta, de ſententia Dionyſii, in epiſtolis ad Serapionem, & in Orationibus contra Arianos: ibi ſexcentæ lacunę, infinitę propemodum clauſulę vitiatæ, ut vix ubi pedem ſecure figas reperias. Quid ſi in epiſtolam Encyclicam, male ad Orthodoxos inſcriptam, incidas; ubi nomina virorum perpetuo alia pro aliis ſubſtituta deprehendas: annon indigne feras labefactatum ab imperitis amanuenſibus libellum, qui ad hiſtoriam Eccleſiaſticam quarti ſæculi plurimum juvet? Et incommodum accidit, ut peſſimis omnium codicibus uſi ſint qui priores eam ediderunt, duce nimirum Nanniana verſione, ex vitiato & ipſa codice expreſſa. Hinc perſpicuum quanto ſcrupulo & religione Athanaſii editis illis uti debeatur, & una quam neceſſe fuerit novam parare editionem, & errata veterum emendare.

9. Interpretationem Nannii quod ſpectat, diu hęrebamus incerti novam ne ederemus, an eam, olim probatam, laudatamque & quidem a laudatis viris, prius emaculatam pro facultate, cuderemus iterum. Et ſane in hanc potius partem propendebamus initio, ne ſcilicet actum agere videremur. Verum contra, ne verſio illa iterum in lucem prodiret, multa ſuadebant. Primum enim cum ex manuſcripto vitiato, & infinitis prope mendis adſperſo expreſſa illa a Nannio fuerit, neceſſum erat ut ſexcentis in locis immutaretur, ut cum Gręcis quadraret. Ad hæc autem ut Eruditi viri jamdudum animadverterant, verſio illa non ea accuratione concinnata fuit, ut Athanaſii mentem probe aſſequutus ſit Nannius; qui vir apprime eruditus & multis nominibus pręclarus, pręſtantiora noſtris fortaſſe dediſſet, ſi ętatis, manuſcriptorumque conditio id tuliſſet. Verum vitiata lectione, cum quis ſemel ab auctoris ſententia excidit, in reliquis etiam pręceps fertur; & dum ad certos limites redierit, tranſverſus agitur. Innumera poſſemus adferre ex illa verſione exempla: ſed pauca ſatis ſunto, ne erudito lectori, dum aliena errata recenſemus, faſtidio ſimus.

10. Porro antequam animadverſiones illas noſtras ordiamur, non ingratum lectori fore puto, ſi hic adferatur in medium cenſura Nannianæ verſionis, olim juſſu Eminentiſſimorum Cardinalium congregationis Indicis, concinnata, & quidem ab emunctæ naris viro, cujus nomen tacetur in ſchedis noſtris. Eam vero ex codicibus mſſ. Patris Bariſſy Congregationis Vallicellanæ exſcriptam tranſmiſit nobis vir Clariſſimus Stephanotius noſter. Necdum, quod quidem norim, lucem adſpexit.

Cenſura prioris Tomi operum D. Athanaſii Græce & Latine editorum anno MDC. loco ubi excuſa ſunt non expreſſo, juſſu Illuſtriſſimorum & Reverendiſſimorum Cardinalium Congregationis Indicis facta.

Prior tomus operum D. Athanaſii ea continet, quæ Latine ſolum edita multis ab hinc annis, Petro Nannio interprete, circumferuntur. Græcus ipſe textus, qui nuper in lucem prodiit, & phraſin certe Athanaſii redolet, qualem illi fuiſſe tradit Gregorius Nazianzenus, minime Atticam & luculentam, ſed pietatis & rerum divinarum ſcientiæ plenam, & nequaquam corruptus aut adulterinum quid paſſus videtur, niſi quod fortaſſe ob incuriam Typographorum vel depravata exemplaria, verba quandoque & commata, periodi etiam alicubi deſiderantur. Interpres Nannius multa præclare reddidit, ubi præſertim hiſtorica narratio fuit illi vertenda. At vero in diſputationibus Theologicis, ubi creber & vehemens & argutus eſt Athanaſius, ſuccumbit plerumque, & multa verborum copia exprimere conatur quod non aſſequitur, atque invitus labitur: & aliquando dicta Athanaſii de ſanctiſſima Trinitate & myſterio incarnationis tam infeliciter reddit, ut vix a Theologis in ſcholis propoſitiones illæ defendi queant, quales illæ ſunt quæ infra v. g. apponentur. Certe in duabus de incarnatione Chriſti orationibus contra Apollinarium, lxx. locis totum invertit & confundit Athanaſii ſenſum, dum vel omnino contraria, vel longe diverſa, pleraque etiam non nimis ſanæ fidei conſona ſcribit. In univerſum Nannius multa ſæpe libertate utitur, & libenter vagatur, improprie loquitur, & obſcuritate multa involvit; ſolet confundere tempora, periodos intercidere, & proinde rationum vires enervare: Scripturæ loca ita vertit, ut ſua ſemper interpretatione uti velit, cum ſæpe ſi Vulgata uti voluiſſet, aptius & apertius rem declarare potuiſſet. Ea porro loca, in quibus ſenſa textuum notabiliter corrupta ſunt, per totum hunc primum tomum amplius ſunt quingenta. In his vel affirmante Athanaſio negat Nannius, vel negante affirmat, vel externa loquitur & non cohærentia; ut aliam ipſe, aliam Nannius cantilenam videantur cantare. Verum ut res facilius pateat, ex eorum numero jam ſelecta loca quædam annotata ſunt, in quibus interpres non modo diverſa loquitur, ſed etiam vitioſis utitur dicendi modis, & ſententias profert aut ambiguas, aut certe falſas, & omnino Athanaſio indignas.

T. 2. p. 32. *In oratione contra Sabellii gregales*, *inquit Athanaſius*, εἷς Θεὸς τελείας μὲν ἐν πατρὶ τῆς θεότητος νοουμένης, τελείας δὲ καὶ ἐν υἱῷ τῆς πατρικῆς θεότητος ὑπαρχούσης. *Nannius vertit:* Unus quidem Deus, eo quod perfecta Deitas in Patre intelligatur, & perfecta paternitas in Filio ſubſiſtat. *Vertendum erat ita:* Unus Deus, quia perfecta Deitas in Patre intelligitur, perfecta quoque in Filio paterna exiſtit Deitas.

T. 1. p. 439. d. *In oratione 4. contra Arianos*, *Athanaſius*: οὕτως Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσων· τὸ γὰρ ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἐστὶν ὁ υἱὸς, ἐν ᾧ ἡ κτίσις πρὸς τὸν θεὸν κατηλλάσσετο. *Nann.* Ita Deus fuit in Chriſto, mundum ſibi reconcilians; nam propria ſubſtantia Patris Filius eſt, in quo creatura Deo reconciliabatur. *Vertendum ita:* Deus erat in Chriſto, mundum ſibi reconcilians: proprium enim ſubſtantiæ Patris eſt Filius, in quo creatura Deo reconciliabatur.

T. 1. p. 608. d. *In epiſtola de ſynodis Arimini & Seleuciæ celebratis*, *Athanaſius:* λέγει δὲ ὁ υἱὸς, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν πατέρα· πῶς δεῖ νοεῖν ταύτας τὰς φωνάς; ἢ πῶς αὐτὰς ἐκλαμβάνοντες σώσομεν τὸ ἓν εἶναι τὸν πατέρα, καὶ τὸν υἱόν. *Nannius:* Et Filius de ſe dicit, Ego & Pater unum ſumus; &, Qui vidit me, vidit & Patrem meum. Quid de iſtis vocibus ſentiendum eſt? aut in quem ſignificatum eas accipientes tueri poſſumus, ut Pater & Filius unus habeantur? *Vertendum:* Ut Pater & Filius unum habeantur.

T. 1. p. 491. b. *In oratione contra Arianos 5.* λείπεται δὴ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγειν αὐτό· εἰ δὲ τοῦτο ἄλλο ἂν εἴη τὸ ἔκ τινος, καὶ ἄλλο τὸ ἐξ οὗ ἐστιν. *Nannius:* Reliquum igitur eſt Verbum ex Deo exiſtere: quod ſi concedas, aliud haud dubie fuerit, quod ex aliquo naturam accepit; & aliud, quod ſui alteram naturam dedit. *Vertendum:* Alius fuerit, qui ex aliquo eſt; & alius, a quo ille eſt.

T. 1. p. 494. d. *In eadem oratione:* ἡ δὲ διδασκαλία οἶδε πατέρα, καὶ υἱὸν, καὶ σοφὸν, καὶ σοφίαν, καὶ Θεὸν, καὶ λόγον· καθόλου μέν τοι φυλάττει ἀδιαίρετον καὶ ἀδιάσπαστον, καὶ ἀμέριστον κατὰ πάντα. *Nann.* Adverſatur enim huic opinioni ſacrarum litterarum conſtitutio, quæ Patrem & Filium ſapientem, & ſapientiam, Deum, & Verbum; ubique tamen quemque in ſua natura indiviſibilem, indiremptumque, & impartibilem per omnia agnovit & ſervat. *Vertendum:* Sacra vero doctrina agnovit Patrem & Filium, ſapientem, & ſapientiam, Deum, & Verbum: omnino tamen ſervat utrumque indiviſibilem, indiremptum & impartibilem per omnia.

T. 1. p. 490. e. *In eadem oratione:* ἐπιφέρει γοῦν, ἵνα γινώσκητε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. τὸ γὰρ ἓν ἐπεξηγούμενος, οὐκ ἐν τῷ αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο πρὸς ὃ ἕν ἐστιν, εἰπὼν ἀλλὰ ἐν τῷ αὐτὸν ἐν τῷ πατρὶ καὶ τὸν πατέρα ἐν τῷ υἱῷ τὴν συνάφειαν καὶ τὸ ἀχώριστον. *Nannius:* Infert ergo: Ut cognoſcatis quod ego in Patre & Pater in me; quid ſit unum eſſe interpretans, non in eo conſiſtere voluit, quaſi in eodem ſit illud, quod cum altero eſt unum, ſed quod ipſe in Patre & Pater in ipſo eſſet, coaptationem, inſeparabilitatemque demonſtrans. *Vertendum:* Infert igitur, Ut cognoſcatis quod ego in Patre, & Pater in me; quid enim ſit unum eſſe explicans, non in eo conſiſtere voluit, ut ipſe idem ſit, qui ille ad quem refertur, ſed conjunctionem, inſeparabilitatemque ſignificare ait, eo quod ipſe in Patre, & Pater in Filio ſit.

T. 1. p. 732. c. *In epiſtola ad Adelphium:* οὕτω γὰρ καὶ τὴν πατρικὴν αὐτοῦ θεότητα ἐπιγινώσκομεν. *Nann.* Ita enim & Deitatem ejus ex Patre oriundam agnoſcimus. *Vertendum:* Ita enim & paternam ipſius deitatem agnoſcimus.

T. 2. p. 28. c. *In oratione contra Sabellii gregales:* χωριζόμεθά τε καὶ τῶν ἰουδαϊζόντων, καὶ τὸν χριστιανισμὸν ἐν ἰουδαϊσμῷ διαφθειρόντων, οἱ τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεὸν ἀρνούμενοι Θεὸν ἕνα παραπλησίως Ἰουδαίοις λέγουσιν, οὐκ ὅτι μόνος ἀγέννητος, καὶ μόνος πηγὴ θεότητος, διὰ τοῦτο φάσκοντες αὐτὸν εἶναι μόνον θεὸν, ἀλλ' ὡς ἄγονον υἱοῦ καὶ ἄκαρπον. *Nann.* Disjungimur quoque a judaizantibus, qui chriſtianiſmum in judaiſmum depravant; & ab iis, qui Deum ex Deo inficiantes Deum unum itidem, ut Judæi prædicant, quique non ideo quod ſolus ſit increatus, & ſolus fons deitatis, ſolum Deum nominant; ſed quia infœcundum eum exiſtimant. *Vertendum:* Disjungimur quoque a judaizantibus & chriſtianiſmum in judaiſmum depravantibus, qui Deum de Deo negantes, Deum unum eſſe ajunt, itidem ut Judæi, non quod ſolus ſit ingenitus, & ſolus fons deitatis, ſed quia fœcunditate filii careat.

T. 1. p. 203. c. *In epiſtola de ſententia Dionyſii contra Arianos:* μὴ γὰρ δή τις Ἀρειανὸς μὴ δὴ ἐν τούτῳ ὑπονοείτω κατ' αὐτοῦ, ὡς οὕτω λέγοντος· σύνεστιν ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ, ὡς τὰ μὲν ὀνόματα συνῆφθαι ἀλλήλοις, τὰ δὲ πράγματα πλεῖστον ἀλλήλων διεστάναι. *Nann.* Imo ne hic quidem quiſpiam Arianorum male de eo ſentire debet, cum dicit, ita una cum Patre Filium eſſe, ut ipſa nomina, quæ cum invicem cohæreant, re tamen inter ſe plurimum diſtant. *Vertendum:* Ne vero hic etiam quiſpiam Arianorum male de eo ſentiat ita dicente, Filius Patri coexiſtit; quaſi velit dicere, nomina quidem inter ſe invicem conjuncta eſſe, res vero ipſas plurimum inter ſe diſtare.

T. 2. p. 2. *In libello de communi eſſentia Patris, & Filii, & Spiritus ſancti:* μαρτυρίαι ἐκ τῆς γραφῆς τῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας ἐκ τοῦ ὁμοίως εἶναι τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα πρὸς θεωρίαν δυσέφικτον καὶ μίαν ἔχειν ἐνέργειαν. *Nannius;* Teſtimonia ex ſancta Scriptura de naturali communione ſimilis eſſe inter Patrem & Filium & Spiritum ſanctum. *Vertendum:* Teſtimonia ex ſancta Scriptura de naturali communione ex eo, quod Patris & Filii & Spiritus ſancti pari ratione difficilis contemplatio, & una ſit operatio.

T. 1. p. 464. c. Græca vitiata ſunt. *In oratione 4. contra Arianos:* εἰ γὰρ τὰ τοῦ * πρὸς τοῦ υἱοῦ ἐστιν, ἀεὶ δὲ ταῦτα ἔχει ὁ πατήρ· δηλονότι ἃ ἔχει ὁ υἱὸς ταῦτα ὄντα τοῦ * πρὸς, ἀεὶ ἐστὶν ἐν αὐτῷ, οὐ διὰ τὸ μὴ ἐσχηκέναι οὔπω ποτὲ ταῦτα ἔλεγεν, ἀλλ' ὅτι ἔχων ἀϊδίως ὁ υἱὸς ἃ ἔχει παρὰ τοῦ πατρὸς ἔχει. *Nannius:* Si enim quæ Patris ſunt ad Filium pertinent, & ſemper illa Pater habet, certum eſt Filium ſemper habere ea quæ ſunt Patris; quippe qui ſemper in eo ſit. Quocirca non ideo quod aliquando non habuerit iſtiuſmodi locutus eſt, ſed quæ poſſidet ut Deus, ea poſtulat ut Filius. *Vertendum:* Quocirca non ideo quod aliquando non habuerit iſtiuſmodi locutus eſt, ſed quia habens perpetuo Filius quæ habet, ea a Patre habet.

* *lege* πατρὸς, & infra.

T. 1. p. 331. c. *Et ſecunda oratione contra Arianos:* καὶ φανερὸν ἐκ τούτου δείκνυται, ὅτι αὐτὸς μὲν ὁ υἱὸς οὐδενὸς μετέχει, τὸ δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς μετεχόμενον τοῦτό ἐστιν ὁ υἱός. *Nannius:* Atque inde clarum ac evidens fuerit Filium nullius rei extraneæ, diverſæque a Patre participatu imbui ac tingi, ſed idipſum quod ex

parti-

participatu Patris existit Filium esse. *Vertendum autem:* Huic porro clarum ac evidens fuerit, ipsum quidem Filium nullam rem participare; quod autem ex Patre participatur, id esse Filium.

In oratione quarta contra Arianos: ὡς γὰρ ὁ κύριος ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα γέγονεν ἄνθρωπος, οὕτως ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι παρὰ τοῦ λόγου θεοποιούμεθα προσληφθέντες διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. *Nannius:* Ut enim Dominus induto corpore factus est homo, ita & nos homines ex Verbo Dei deficamur, eo quod illud receptum sit in carne. *Vertendum autem:* Ut enim Deus induto corpore factus est homo, ita nos homines a Verbo deificamur assumpti per carnem ipsius. T. 1. p. 463. c.

In eadem oratione: εἰ γὰρ καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδια τὰ πάθη. καὶ εἰ ἡ σὰρξ θεοφορεῖται ἐν τῷ λόγῳ, ἀλλ' ἡ χάρις καὶ ἡ δύναμις ἐστὶ τοῦ λόγου. *Nannius:* Si enim Verbum caro factum est, ergo carni & sua qualitas, diversæque a verbo affectiones sunt. Rursum si caro in Verbo Deum gestat, gratiam inde commodaque percipit. *Vertendum autem:* Etsi enim Verbum caro factum est, passiones tamen propriæ sunt carnis. Rursus si caro a Deo gestatur in Verbo, gratia tamen & virtus Verbi est. T. 1. p. 468. c.

In oratione, Quod unus sit Christus: οἱ ταῦτα κατηγοροῦντες τὴν ἑαυτῶν γνώμην φανερὰν καθιστῶσιν ὅτι δύο ὑποστάσεις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμᾶς συκοφαντοῦσι καὶ πείρονται ἅμα πανταχόθεν εἰς ἓν τῶν ἀτόπων περιάγειν τοὺς ἡμετέρους λόγους συμπληρωτικὸν εἰπεῖν τῆς ὑποστάσεως τοῦ λόγου τὸ σῶμα, ἢ ὁμοούσιον τῷ θεῷ, ἢ ξένον καὶ ἀλλότριον παντάπασι τῆς ὑποστάσεως τοῦ υἱοῦ, ὅπερ αὐτοὶ λέγουσιν, ἄλλην ὑπόστασιν εἰσάγοντες τῆς σαρκός. *Nannius:* Cæterum qui ista loquuntur, suam ipsorum mentem sensumque aperiunt, quod duas hypostases sive personas in Christo constituant, & adversum eos calumniis utantur, & undequaque satagant nostros sermones ad aliquid absurdi detorquere, quasi corpus diceremus aliquid conferre ad absolvendam Verbi essentiam, aut illud esse ejusdem cum Deo substantiæ, aut non alienum externumque omnibus modis a persona Filii, quæ tamen ipsorum verba sunt. *Vertendum autem:* Qui talia contentiose ajunt, mentem suam aperiunt, quod duas in Christo hypostases esse velint; & conantur undecumque eo nos redigere, ut unum ex hisce absurdis concedamus, vel corpus esse quid absolvens & consummans personam Verbi, vel esse Deo consubstantiale, aut certe externum quid aut alienum omnino a substantia Filii: quod ipsi concedunt & est illorum sententia. T. 2. p. 40. b.

Ibidem: οὐδεὶς γὰρ τῶν σωφρονούντων, ἢ νήφειν ὅλως καὶ νοεῖν δυνάμενος εἴποι ἂν ὅτι ὥσπερ ὁ λόγος τέλειος ὢν καὶ ἐνυπόστατος οὐ προσεδεῖτο σαρκὸς, ἵνα θεὸς τέλειος γένηται, οὕτως οὐδὲ τὸ σῶμα τοῦ λόγου ἐχρῄζεν, ἵνα τέλειος καὶ ἐνυπόστατος ἄνθρωπος γένηται. *Nannius:* Nullus enim eorum qui recte sapiunt, aut quisquis sobrius est, aut mente non destituitur, de ea re dubius esse potest, quod quemadmodum Verbum perfectum est & sua hypostasi absolutum, neutiquam opus habuit carne, ut Deus perfectus esset; ita neque corpus Verbo indiguit, ut integrum pro sua hypostasi fieret. *Vertendum autem est:* Nullus enim qui sapiat, aut sanæ mentis homo, & qui ratione uti possit, dixerit; quod quemadmodum Verbum, cum perfectum esset & sua hypostasi subsistens, non indigebat corpore, ut Deus absolutus efficeretur; ita neque corpus Verbo indigebat, ut perfectus & subsistens homo fieret. T. 2. p. 40. c.

In oratione de salutari adventu Jesu Christi: πῶς οὖν ἴσχυσαν οἱ Ἰουδαῖοι λῦσαι ναὸν θεοῦ καὶ τὴν ἄλυτον σύγκρασιν τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν λόγον γενομένην χωρίσαι εἴγε καθ' ὑμᾶς ἔσχε τοῦτον τὸν τρόπον ἡ τοῦ σώματος νέκρωσις; *Nannius:* Quomodo igitur possunt Judæi solvere templum Dei, & indissolubile temperamentum carnis cum Verbo disseparare, nisi instar nostri, proque nostra ratione sese habuisset corporis mortificatio? *Vertendum autem est:* Quomodo igitur potuerunt Judæi solvere templum Dei & indissolubilem carnis cum Verbo conjunctionem dissolvere, si mors corporis eo modo facta est quo vos dicitis, nimirum per separationem deitatis a corpore? T. 1. p. 760. c.

In oratione, de incarnatione contra Apollinarium: καὶ τίς ἡ ἐν τούτοις εὐεργεσία ὦ μάταιοι, εἰ ταῦτα ἐν Χριστῷ οὐ γέγονεν, ἃ γέγονεν ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ Ἀδάμ. *Nannius:* At quænam isthinc beneficentia, o stolidi, si ea in Christo constituatis, quæ in Protoplasto? *Vertendum autem est:* Quænam isthinc beneficentia, o stolidi, si ea natura in Christo non fuit, quæ facta est in protoplasto Adam? T. 1. p. 740. a.

In epistola ad Epictetum episcopum: τοῦτο ἦν τὸ ἐν μνημείῳ τεθὲν, ὅτε αὐτὸς ἐπορεύθη μὴ χωρισθεὶς αὐτοῦ, κηρύξαι καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν. *Nannius:* Corpus tum quippe in sepulchro erat positum, cum Verbum abiit ut prædicaret spiritibus qui in carcere tenebantur. *Vertendum autem est:* Corpus hoc erat, quod fuit in sepulchro positum, cum ipsum Verbum non separatum a corpore, profectum est ut prædicaret. T. 1. p. 723. c. vide ibi.

In disputatione in Nicæno concilio contra Arium: οὐχ ὡς θεὸς λόγος ἐκοπίασεν, ἀλλ' ἵνα φανῇ ὅτι σάρκα ἣν οὐκ εἶχε πρότερον ὁ λόγος καὶ θεὸς, ταύτην ἀνέλαβεν· διὰ τοῦτο τῇ σαρκὶ συνεχώρησε πάσχειν. *Nannius:* Non Verbum quod Deus est laboravit lassitudine, sed ideo factum est, ut ostenderet carnem, quam prius non habebat, cum Verbum & Deus esset, eam se denuo resumpsisse. *Vertendum autem est:* Non enim qua est Deus Verbum, lassitudine affectus est; sed ideo factum, ut ostenderetur, quod carnem, quam prius non habebat, Verbum divinum assumpsit. T. 2. p. 162. b.

In oratione de sanctissima Deipara, quæ tamen neque stylum, neque exactum illum scribendi morem Athanasii præ se fert: nam ibi Platonico more philosophatur auctor de vocabulo οὐσίας, *& videtur etiam aperte docere, distinctum quid esse in divinis essentiam ab attributis & actionibus essentialibus; quæ fuit posterorum Græcorum opinio, & multum contra divum Thomam agitata a quodam Gregorio Palama, quem fuisse ajunt Marci Ephesini præceptorem: cum Athanasius ipse pluribus in locis contrarium doceat. Dicit præterea sicut beatam Virginem, ita ipsam animam Christi, non habuisse claram Verbi visionem. nec non beatam Virginem hæsitasse ad verba Angeli, etiam cum dixit:* Ecce ancilla Domini; *optandique modo dixisse*, Fiat mihi secundum verbum tuum. *Refertur vero ibi propositio illa, quam Cyrillus in epistola ad Successum episcopum Diocæsariensem ait esse Patrum antiquorum his verbis:* διὸ καὶ τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένην, καὶ μὴ ἐπιφέροντας ἐψυχωμένην λογικήν τε, καὶ νοερὰν, οὐ πάνυ ἀποδεχόμεθα. *Nannius:* Ideoque & eos qui dicunt, solam naturam Dei Verbi incarnatam, neque addunt eam animatam esse, & rationalem, & mente præditam, non admodum recipimus. *Vertendum autem est:* Ideoque eos qui dicunt unam esse Dei Verbi naturam incarnatam, T. 2. p. 340. b.

tam,

tam, neque addunt carnem assumptam esse animatam rationali & intellectiva anima, non adm odum recipimus.

Postremo quia in verbis Athanasii in apologia secunda, auctor ille qui confecit indices tomo secundo affixos, deducere vult suam illam conclusionem, quod Julius pontifex ab Eusebio episcopo Ariano judex fuerit constitutus, notata sunt Athanasii verba, quibus ille oppositum asserit: inquit enim, καὶ οἱ

T. 1. p. 110. e.

περὶ Εὐσέβιον καὶ πρὸς Ἰούλιον ἔγραψαν, καὶ νομίζοντες ἡμᾶς ἐκφοβεῖν ἠξίωσαν σύνοδον καλέσαι, καὶ αὐτὸν Ἰούλιον, εἰ βούλοιτο, κριτὴν γενέσθαι. *Nannius:* Quin & Eusebiani ad Julium litteras misere, & ut nos terrerent, synodum jusserunt convocari, & ipsi Julio, si vellet, arbitrium causæ detulerunt. *Vertendum autem est:* Quin & Eusebius litteras ad Julium mittit, rogans ut ab ipso synodo convocaretur, aut si vellet, ipsemet præberet se judicem, putans se terriculis hisce nos commoturum.

Explicit censura in primum tomum operum sancti Athanasii Græce & Latine editorum anno 1599. ex translatione Petri Nannii.

Censura in secundum tomum deest in manuscripto codice.

Edit. Commel. pag. 562. Edit. Parisiens. pag. 723. Edit. nostræ pag. 99. e.

II. Hæc probe observata. Verum haud felicius, ni fallor, in historicis, ut putat iste quisquis sit anonymus, versatus Nannius est, quam in Theologicis. Exemplis id palam fiat: ὄντως εἰσὶ πρᾷοι, καὶ φιλάνθρωποι, καὶ τὸν τρόπον ἐπιεικεῖς· μᾶλλον δὲ, εἰρήσεται γάρ τ' ἀληθὲς, πονηροὶ καὶ πικροὶ, καὶ ἐκ φόβων καὶ ἀπειλῶν, ἢ ἐξ εὐσεβείας καὶ ἐπιεικείας, ἃ τοῖς ἐπισκόποις πρέπει, τιμώμενοι. Ubi Nannius: *Homines scilicet admodum mansueti, & moribus æquis, vel quod verius est, improbi & perquam acerbi, qui terroribus & minis potius, quam pietate & æquitate, quod episcopos decet, ad pœnas deproperant.* Vides quam importune illud, τιμώμενοι, *ad pœnas deproperant*, interpretetur; ubi vertendum, *honorantur*, vel, *honorari student*. Et paulopost, κατηγορία γὰρ ἀληθῶς, ἀγαπητοὶ, τὰ παρ' αὐτῶν γινόμενα, καὶ πασῶν ἀνωτάτω κατηγορία· ὅπου γε καὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια· τί γὰρ ἄλλο τέλος τῆς ἐπὶ τούτοις ἐξετάσεως, ἢ θάνατος ἐκ βασιλικῆς κινήσεως ἐπαγόμενος; *Calumnia enim est, dilecti, quam tentant, eaque gravissima & maxime omnium capitalis, idque in summis omnium rerum humanarum tribunalibus. Quis enim alius istius quæstionis finis, nisi ut mors regio tumultu inferatur?* Illud, πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια, palam est significare, *omnium humanorum suprema tribunalia*, ἐκ βασιλικῆς κινήσεως, quam prave, *regio tumultu*, reddit, cum luce clarius sit vertendum esse, *ex Imperatoris ira*, vel, *a commoto Imperatore*. Et paucis interjectis, ut videas lector, quam frequens ruat Nannius, καὶ φονεύειν ἐπιχειροῦσιν, ἐὰν συγχωρῶνται, καὶ ποιεῖν ἐξορίστους· συνεχωρήθησαν γὰρ τῷ θεοφιλεστάτῳ πατρὸς τῶν βασιλέων ἀντὶ θανάτου τῇ μεταθέσει τῷ τόπῳ τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐκπλήσαντος. Hic Nannius non advertens de unius Athanasii exsilio agi, imperite vertit: *Aut necem moliuntur, si ipsis liceat, aut saltem exsules facere. Quod & impetraverunt ab religiosissimo Cæsarum patre, qui iras ipsorum offensasque, cum supplicium capitale posceretur, exsilio damnatorum explevit.* Ne multa, si quis Græce gnarus, & Historiæ ecclesiasticæ peritus, subsequentia percurrat, vix aliquam periodum Nan-

Edit. Parisiens. p. 727.

* Sic probe legit Nannius, non ἀντ' αὐτῶν, ut habet Editio Parisiensis.

nianis lapsibus vacuam deprehendat. Inferius vero quam incommode illud, καὶ καθαίρεσιν ὀνειδίζειν αὐτῷ τολμᾷ, καθαιρεθεὶς αὐτὸς, καὶ μάρτυρα τῆς καθαιρέσεως ἔχων τὴν * ἀντ' αὐτοῦ κατάστασιν. πῶς ἂν ἢ αὐτὸς ἢ Θεόγνιος ἠδύναντο καθαιρεῖν ἄλλον, αὐτοὶ καθαιρεθέντες, καὶ ταῖς ἀντ' αὐτῶν καταστάσεσιν ἐλεγχόμενοι; οἴδατε γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι Ἀμφίων μὲν ἐν Νικομηδείᾳ, Χρηστὸς δὲ ἐν Νικαίᾳ κατεστάθησαν ἀντ' αὐτῶν. Ubi Nannius: *Nec veretur ei objicere ejus dignitatis exauctorationem, ipse interim maxime exauctoratus, ut qui suæ exauctorationis testimonium & argumentum in ipsa sui constitutione ostendat. Qui igitur vel ipse vel Theognius potuerunt alios deponere, ipsi depositi & exauctorati, & vitio suæ creationis famosi? Bene siquidem cognitum habetis, Amphionem Nicomediæ in eorum locum.... episcopos constitutos esse.* Ubi vertendum fuit, ut quisque vel mediocriter peritus advertat: *Ac depositionem ipsi (Eusebius Athanasio) exprobrare non veretur, cum ipse depositus fuerit, ac eo ipso testem depositionis suæ habeat, quod alter ejus loco suffectus sit. Quomodo igitur vel ipse vel Theognius alium deponere potuerunt, cum ipsi depositi sint; ut vel hinc arguitur, quod alii eorum loco sint constituti? Probe etenim nostis, Amphionem Nicomediæ, Chrestum Nicææ eorum loco fuisse ordinatos.* Est ubi Nannius nomina propria non advertat, & quasi aliud quam nomen viri significarent, interpretetur. Sic in

Edit. Parisiens. p. 783.

epistola Alexandri Thessalonicensis hæc, ὅπως μὲν οὖν διακείμεθα περὶ τὸν μνήμης ἄξιον Σώζοντα, οὐδ' αὐτὸς ἀγνοεῖς, ita vertit: *Quo igitur nos affectu esse erga eum, qui ita virum memoria dignum in se conservat, existimas.* Ubi hæc vera interpretatio: *Quo igitur affectu fuerimus erga Sozontem memoria dignum virum, non ignoras.* Et in epistola Encyclica, olim ad Orthodoxos inscripta, Πιστὸν nomen

Edit. Parisiens. pag. 948.

proprium, *fidum*, perperam interpretatus est: quæ vox inconsulte est a Parisiensibus editoribus in Γρηγόριον commutata. Innumera proferre possem, quibus eruditus lector luce clarius id perspiceret, non licuisse nobis Nanniana uti versione; quando tam multa immutanda oportuit, ut vix Nannii versio exinde vocari posset: verum ne in re nota & pervulgata multus & insolens sim, libenter ingrato labore supersedeo. Miretur autem acutus quilibet inter præstantissimas annumeratam, & quidem a doctis viris, Nannii versionem; ut propalam sit istiusmodi judices in conferenda cum Græcis illa interpretatione non multum otii consumsisse. Nimirum decipit frons prima multos: cum enim in loca quædam feliciter reddita casu incidissent, (& sunt fatemur ejusmodi non pauca,) de cæteris conjecturam fecerunt. Auctoribus igitur & consuasoribus Cll. VV. Bigotio & Cangio, quos memorantem χαλεπὸν ἐμὲ τίνδος ἱκάνει, ad novam edendam versionem animum adpulimus; etsi rem arduam fore prospiciebamus. Etenim quam difficile sit ad tot eruditorum nutum ac sententiam Græca Latine dare, hinc palam, quod quantumvis multi sint qui librum eumdem vertere seorsim aggrediantur, ne duo quidem eamdem prorsus interpretationem edant. Ea porro fuit instituti nostri ratio, ut interpretando mediam ceu viam teneremus inter παράφρασιν vertendi rationem, & strigosam illam aliam, quæ Græca e vestigio & κατὰ πόδας consectatur: atque ita Græca reddidimus, ut quoad facultas tulit, a consuetudine Latinæ linguæ non deflecteremus. A vocibus tamen perpetuo usu in Ecclesia admissis, etsi Latine minus usitatis, non abstinuimus, ut sunt exempli causa, *mortificatio*, *tribulatio*, *persequutio*, & aliæ id genus, quia potissimum exstant in Vulgata nostra, & a Patribus frequentantur. Nec morigeros esse visum est iis, qui oblitas Latio voces tam

sedulo

sedulo aucupantur, ut etiam importuno scrupulo a suavi, & ab ipsis Ecclesiæ incunabulis ubique recepta SALVATORIS voce abstineant. Contra vero religio fuit sacrum nomen cum aliis commutare, etsi magis ad latinæ linguæ idioma accedentibus: cum maxime exploratum sit voci σωτήρ nullam e Latinis probe congruere. Audi Tullium: *Itaque eum non solum patronum istius insulæ, sed etiam SOTERA inscriptum vidi Syracusis. Hoc quantum est? Ita magnum, ut Latino uno verbo exprimi non possit. Is est nimirum SOTER qui salutem dedit.* Frustra igitur quæras apud antiquos Latinitatis auctores vocem quæ isti σωτήρ respondeat: quapropter vulgo Salvatoris eam nomine reddimus, raro servatoris; a reliquis vero, nuper excogitatis, utpote insolentioribus, abstinemus. Sicubi porro sublimior res agitur, ut Trinitatis, Incarnationisque ratio, tum simpliciore vocum usu omnia interpretamur; nam in hisce, ait Julius papa, non specimen eloquentiæ quærendum est. Si occurrunt Scripturæ sacræ loca, Vulgatam, ubi res fert, sequimur: sed quando ex veteri Testamento sententiæ adferuntur, quia plerumque Vulgata quæ ex Hebræo expressa fuit, cum Græcis Septuaginta non convenit, tum necesse prorsus est litteræ obsequi, aliamque versionem parare: imo etiam cum Vulgata nostra ex Græcis exprimitur, non raro ab ea nonnihil deflectere oportet, sive lectio diversa, sive Athanasii mens aliam interpretationem postulet: quod haud raro evenit.

In Verr. 4.

Ordinem quod spectat, una nobis fuit temporis ratio, omnium scilicet opportunissima cum ad historiam & chronologiam, tum ad judicium νοθείας, vel γνησιότητος ferendum. Admonitiones cuique libro aut epistolæ; vel sicubi plura opuscula mutuo cohærent, pluribus, præmisimus. Ibi tempus investigamus; opus germanum esse, cum res postulat, palam facimus; quæ difficillima occurrunt explicamus, quantum in nobis situm est. Monitum porro lectorem volumus, nos sic omnia temperasse, ut ne nimia notarum prolixitate ipsi nauseam, molestiamve crearemus: ac multa consulto prætermisisse, quia vel in Onomastico explanata sunt, si qua voces spectant; vel in Athanasii vita, si qua historiam; vel in Monitis, si qua res diversas & insolentes; ut possit quisque animum explere suum. Dubia & spuria in secundum Tomum, præmissis νοθείας signis, ablegavimus. Quanto autem labore ac studio contenderimus, ut si qua laterent in variis Europæ Bibliothecis Athanasii opera non edita transmitterentur nobis, fidem spero ii facient, quotquot ministerio atque officiis ea in re usi sumus. Et sane bene multa jam primum Athanasianis accedunt sive hactenus inedita, sive hic illic in editis variis distracta. Quæ omnia observare licet in catalogo suis distincta notis. In ἀνεκδότοις vero mole & pretio anteit Commentarius in Psalmos, qui ex compluribus manuscriptis jam primum in lucem prodit, & quidem ingenti labore exscriptus, ut pluribus ad frontem operis indicatur. Sed quanti quanti bene emitur quod necesse est. Ne quid lectoris commodis deesset, Onomasticon, quoad facultas tulit, accuratissimum damus, ac non Athanasii modo, sed aliorum etiam Patrum scriptis intelligendis peropportunum. Varias lectiones notis intermixtas ad imum paginæ locamus: quæ ratio omnium est commodissima. Lectiones autem etiam eas, quæ parvi pretii videntur, non duximus negligendas; id licet nostrum Gallorum genium non sapiat, ut minutis, si quæ ita videntur, rebus operam demus: qui quodcumque primo adspectu leve putatur, statim cum fastidio respuimus. Quorsum illæ næniæ? ajentes, Quis usus lectionis hujusmodi? Quin isthæc missa faciunt? Verum in promptu est quod opponatur: nos omnium inservire commodis, neque modo curare ut Theologi, sed etiam Grammatici, Rhetorici, & si qui alii, nihil in hoc opere desiderent. Et præterea non desunt ex iis, qui in republica litteraria inter primarios computantur, qui id summe expetant a nobis. Et ni ea res nos longius ab incœpto traheret, utilitates varias diversarum lectionum etiam minutissimarum commonstrare in promtu esset. Nihil demum, candide lector, quod vires quidem ferrent, negleximus, ut opus totum sartum & tectum, ut ajunt, tibi offerremus.

D E S T Y L O A T H A N A S I I.

1. A PRISCIS perinde atque a nuperis scriptoribus admirationi habita est Athanasii eloquentia. Ejus scripta quot quantisque veterum testimoniis laudibusque celebrentur, videre est in collectione locorum, quæ bene multa congessimus. At ut, semper fuere quædam pestes hominum laude aliena dolentium, unus repertus est Philostorgius, qui Athanasium innumeris prope maledictis in historia sua insectatus est: & nihil agebat aliud, quam ut dolorem suum in talem virum, suæ sectæ perniciem, convitiis exoneraret. Is impudenter ait quodam loco, Athanasium Basilio, Gregorio & Apollinario comparatum, instar pueri habendum esse. Sane tanti facienda Philostorgii de Athanasio verba, quanti hæc Eunomii de Basilio: quem, ut ait Gregorius Nyssenus lib. 1. contra Eunomium, vocabat πονηρὸν, κακοήθη, ψεύστην, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις, θρασὺν, ἀμαθῆ, ψευδέγραπτον, τῶν θείων ἀμύητον. Id est: *Malum, improbum moribus, mendacem; & præterea audacem, indoctum, falsificum, divinarum rerum imperitum.* Misso itaque iniquissimi rabulæ judicio, ad Photium veniamus, æquum peritumque, si quis alius, judicem. Is ait in Bibliotheca sua: Σαφὴς μέν ἐστι τὴν φράσιν, καὶ ἀπέριττος καὶ ἀφελὴς, δριμὺς δὲ καὶ βαθὺς, καὶ λίαν τοῖς ἐπιχειρήμασιν εὔτονος. καὶ τὸ γόνιμον αὐτῷ, ἡλίκον ὅσον καὶ θαυμάσιον. Hoc est: *Clarus, nihil redundans, simplex; acutus tamen & altus, in argumentationibus nervosus. Cujus tanta est ubertas ut admirabilis sit.* Et cætera quæ fusius ille prosequitur: additque in subsequentibus, Basilium & Gregorium Nazianzenum ex ejus contra Arianos scriptis Theologiam hausisse suam.

Variorum judicium de Athanasii eloquentia.

Suidas in voce Βασίλειος.

2. Sublimiorem adhuc dicendi facultate Athanasium exhibet Erasmus, qui videtur eum Patribus ferme omnibus anteferre. Sic ille in epistola ad Joannem episcopum Lincolniensem. *Erat vir ille sæculo tranquillissimo dignus, dedisset nobis egregios ingenii facundiæque suæ fructus. Habebat enim vere dotem illam, quam Paulus in Episcopo putat esse præcipuam, τὸ διδακτικόν; adeo dilucidus est, acutus, sobrius, adtentus, breviter omnibus modis ad docendum appositus. Nihil habet durum, quod offendit in Tertulliano: nihil ἐπιδεικτικὸν, quod vidimus in Hieronymo: nihil operosum, quod in Hilario: nihil laciniosum, quod est in Augustino, atque etiam Chrysostomo: nihil Isocraticos numeros,*

aut Lysiæ compositionem redolens, quod est in Gregorio Nazianzeno, sed totus est in explicanda re.

3. Quid si incidisset Erasmus in exquisitissima illa opera tam multa quæ numquam vidit, in epistolas scilicet de sententia Dionysii, ad Dracontium, ad Monachos, ad Epictetum, in libros contra Arianos, contra Apollinarium? Quid si in librum contra Gentes, in apologiam ad Constantium? Annon tantorum operum artificem, omnium eloquentissimum nuncupasset? Sed paulum libet spatiari; & quia tantam laudem tulit Athanasius, & quidem a laudatis viris, ut elegantissimis Græciæ scriptoribus anteferretur, jam qua in re præstare, qua item aliis nonnihil cedere videatur expendamus; & quæ crebro Athanasii scripta regustando comperimus, proponamus studioso lectori. Primo quidem si Gregorii Nazianzeni illam quadrandæ orationis industriam, si numeros spectes, ab hoc eloquentiæ genere alienus semper fuit Athanasius, cujus dictio plus habet nativæ elegantiæ quam artificiosæ diligentiæ. Et si quando hic plusculum artis adhibeat, ut in oratione contra Gentes, epistola ad Dracontium, apologia ad Constantium; ita tamen omnia temperat, ut lateat artificium, & oratio non adstricte sed remisse numerosa sit: contra vero Gregorius, ultra aliquando quam satis sit, circumscriptione & ambitu utitur, ut certis numeris definita, tamquam orbe inclusa currat oratio. Chrysostomi vero,

Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώττης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή,

illam expeditam & profluentem verborum copiam, concinnitatis leporisque plenam, non adtingit Athanasius, qui plerumque pressus ac brevis est, & majore sententiarum quam verborum ubertate. Verum longe præstat salibus, nervis & τῷ ἀτόνῳ redundantiam omnem resecante. Nimirum possunt esse summi, qui inter se sint dissimiles: quod in eloquentia pariter & in mutis artibus observatur. Basilio autem nemo propius ad Athanasii dicendi genus accedit. Sed præit ille elaboratione; hic longe præstat acrimonia. Et hac in parte, quæ scilicet nervos spectat, sales, acrimoniam; omnes, mea quidem sententia, longe antecellit Athanasius, estque hoc in genere princeps. Figuris autem, sicubi hæreticos insectatur, frequens est, apte & apposite distributis, etsi potius suopte ingenio quam elaboratione adhibitis. Hujus oratio numquam effluit, numquam longius vagatur.

4. Sunt autem Athanasii, ut & alterius cujusque, opera, non pari elegantia concinnata. Quæ aliis antecellunt, meo quidem judicio, sunt, oratio contra Gentes, eximium opus; & cui, dicere liceat, par in eodem genere vix deprehendas; si respicias vim argumentorum, nervos; si advertas quam perspicuus sit, quam nitidus; quam salse rideat, ubi res fert, gentilium superstitiones, quam
pag. 27. e. concinnus sit in descriptionibus. Nec pœniteat quædam hic apponere. Τίς γὰρ ὁρῶν τὸν οὐρανοῦ κύκλον καὶ τὸν δρόμον ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων τὰς θέσεις καὶ τὰς περιπολήσεις, ἐναντίας μὲν καὶ διαφόρους γιγνομένας, ἐν δὲ τῇ διαφορᾷ ὁμοίαν τὴν τάξιν παρὰ πάντων ὁμοῦ σωζομένην, οὐκ ἐνθυμεῖται ὅτι οὐκ αὐτὰ ἑαυτά, ἀλλ᾽ ἕτερός ἐστιν ὁ διακοσμῶν αὐτὰ ποιητής; τίς δὲ ὁρῶν ἥλιον μὲν ἀνατέλλοντα καθ᾽ ἡμέραν, σελήνην δὲ φαίνουσαν κατὰ νύκτα, καὶ φθίνουσαν, καὶ πληρουμένην ἀπαραλλάκτως, κατὰ τὸν τῶν ἡμερῶν ἴσον πάντως ἀριθμόν, καὶ τῶν ἄστρων τὰ μὲν διατρέχοντα καὶ ποικίλως ἐναλλάττοντα τοὺς δρόμους, τὰ δὲ ἀπλανῶς κινούμενα· οὐκ ἂν ἔννοιαν λάβοι, ὅτι πάντως ἐστὶν ὁ κυβερνῶν αὐτὰ δημιουργός; τίς ὁρῶν τὰ ἐναντία τῇ φύσει συνημμένα καὶ σύμφωνον ἔχοντα τὴν ἁρμονίαν, οἷον τίς ἰδὼν πῦρ ψυχρῷ, καὶ ξηρὸν ὑγρῷ κεκραμένον, καὶ ταῦτα μὴ ἀντιστατοῦντα πρὸς ἄλληλα, ἀλλ᾽ ἓν ἀποτελοῦντα ὡς ἐξ ἑνὸς τὸ σῶμα, οὐκ ἂν ἐνθυμηθείη ἔξωθεν εἶναι τὸν ταῦτα συνάψαντα; τίς ἰδὼν, &c. Id est: *Ecquis enim cæli ambitum, solique ac lunæ cursum, aliorumve siderum positiones ac circumvectiones, contrarias quidem ac dissimiles; sed in ipsa dissimilitudine æqualem ordinem ab omnibus simul servatum intueatur, quin secum cogitet hæc non a semetipsis, sed ab alio, nempe ab auctore, administrari & regi? Quis solem die exoriri & lunam nocte apparere, immutabilique lege per æqualem omnino dierum numerum decrescere ac crescere; atque ex sideribus alia quidem discurrere, cursusque varie immutare, alia vero citra errorem moveri conspiciens, non intelligat illa necessario ab opifice aliquo gubernari? Quis contrarias naturas mutuo conjungi ac consonam efficere harmoniam cernens: quis ignem cum frigido conjunctum, & siccum humido commixtum, nec tamen secum invicem pugnare, sed unum quasi ex uno corpus conficere, non colligat, alium ab his esse qui illa simul copulavit? Quis videns*, &c. Quibus quid validius, quid concinnius? Horum elegantiam Græce periti solum plene advertere possunt.

5. Miræ sunt eloquentiæ epistola de sententia Dionysii, epistola ad Dracontium; itidemque orationes contra Arianos: ubi in altercando cum hæreticis, aculeis frequenter, maledictis facete utitur; creber in reperiendis, acutus in solvendis argumentis. Apologiæ de Fuga & ad Constantium elegantes, quibus plus inest quam reliquis diligentiæ & artis, tropis apposite & sobrie respersæ,
pag. 254. c. salibus frequentissimis. Salsum est illud in priore: Μόνη δὲ γνῶσις ἐν αὐτοῖς ἐστι τὸ κακοποιεῖν, καὶ καθ᾽ ἡμέραν χείρονα χείροσιν ἐφευρίσκειν. καὶ γὰρ καὶ τὴν νῦν φυγὴν ἡμῶν οὐκ ἐπ᾽ ἀρετῇ θέλοντες ἡμᾶς ἀνδραγαθήσασθαι διαβάλλουσι· πόθεν γὰρ ἀρχὴ τοιαύτη παρ᾽ ἐχθροῖς, ὑπὲρ τῶν μὴ συντρεχόντων αὐτοῖς τῇ κακοφροσύνῃ; ἀλλὰ κακοήθεις ὄντες σχηματίζονται τοιαῦτα πεφοβημένοι, νομίζοντες, εὐήθεις ὄντες ἀληθῶς αὐτοί, ὡς ἄρα δεδιότες τὰς παρ᾽ αὐτῶν λοιδορίας προσάξομεν ἑαυτοὺς ποτε αὐτοῖς. θέλουσι γὰρ, καὶ διὰ τοῦτο πάντα περιτρέχουσι, &c. Hoc est: *Una autem est illis scientia, maligne agere, ac quotidie pejora pejoribus comminisci. Nostram quippe fugam non eo criminantur quo velint nos cum virtute ac fortiter agere: nam unde inimicis votum hujusmodi, pro viris qui non uno secum malignitatis cursu feruntur? At improbi cum sint, simulatione usi, hæc ubique spargunt: rati, ita nempe stulti sunt, nos metu ejusmodi illorum convitii aliquando ipsis occursuros. Id peroptant scilicet, eaque de causa ubique circumcursant*, &c. Et inferius hæc quam
pag. 257. a. pulcre quam argute dicta. Ταῦτα δρῶντες οἱ μὴ ἐντραπέντες ἐφ᾽ οἷς πρότερον καθ᾽ ἡμῶν ἐτύρευσαν κακοῖς, ἔτι καὶ νῦν κατηγοροῦσιν, ἐκφυγεῖν δυνηθέντας αὐτῶν τὰς ἀνδροφόνους χεῖρας· μᾶλλον δὲ ὀδύρονται πικρῶς, ὅτι μὴ καὶ ἐκποδὼν τέλεον πεποιήκασι, καὶ λοιπὸν προφασίζονται δειλίαν ὀνειδίζειν, ἀγνοοῦντες ὅτι, καὶ τοῦτο γογγύζοντες, εἰς ἑαυτοὺς ἐπιστρέφουσι μᾶλλον τὴν μέμψιν. εἰ γὰρ φαῦλον τὸ φεύγειν πολλῷ χεῖρον τὸ διώκειν. Id est: *Hæc cum illi agant, nec pudeat malorum quæ adversum nos moliti sunt, nos etiamnum ideo criminantur, quod sanguinarias illorum manus effugere potuerimus; imo potius acerbe lugent, quod me non e medio prorsus sustulerint: ac deinceps simulate timiditatem exprobrant; non intelligentes se, dum ita obmurmurant, in sese*

magis

magis ipsam vertere criminationem. Nam si turpe est fugere, multo deterius persequi, & cætera bene multa, præclara etiam, quæ consulto brevitatis causa prætermittimus.

6. Limatior etiam apologia ad Constantium, quam cum lego videor mihi Ciceronianam orationem ob oculos habere. Annon Ciceroniana isthæc, quæ, cum mentirentur Ariani, misisse illum litteras ad Tyrannum Magnentium, depellendi criminis causa dicit? Ποία με πρόφασις εἷλκε γράψαι τῷ τοιούτῳ; ποῖον προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς ἐποίουν γράφων αὐτῷ; ὅτι τὸν τιμῶντά με, ὃ τῶν εὐεργεσιῶν οὐκ ἄν ποτε ἐπιλαθοίμην, τοῦτον φονεύσας καλῶς ἐποίησας; καὶ ἀποδέχομαί σε τοὺς γνωρίμους ἡμῶν Χριστιανοὺς καὶ πιστοτάτους ἄνδρας ἀνελόντα; καὶ ἀποδέχομαί σε σφάξαντα τοὺς ἐν Ῥώμῃ γνησίως ἡμᾶς ὑποδεξαμένους; Hoc est: *Quanam ductus occasione viro hujusmodi litteras misissem? Ecquod fecissem epistolæ ad talem virum mittendæ exordium? Num illud? Probe fecisti eum occidendo qui me cum honore excipere solebat, & cujus beneficiorum numquam obliviscar: teque laudo quod viros nobis familiares, eosque Christianos ac fidelissimos sustuleris. Te acceptissimum habeo, quod eos Romæ obtruncaris a quibus perhumaniter exceptus fui*. Prorsus simile habes apud Tullium in Verrina 5. *Quæ porro præfatio tuæ donationis fuit? Illa scilicet vetus atque Imperatoria: Quando tu quidem in prælio, in bello, in re militari: cujus ne mentio quidem te Prætore ulla facta est? An illa: Quandoquidem tu nulla umquam mihi in cupiditate ac turpitudine defuisti, omnibusque in iisdem flagitiis mecum & in legatione & in Prætura, & hic in Sicilia versatus es*, &c.

pag. 237. c.

7. Tempus me deficeret, si loca similia congerere vellem, si annotare quæ notatu digna sunt: quam salse nimirum mordeat aversam eunuchorum libidinem, admixtis facetiis, quæ tamen nihil de gravitate decerpant; quam acriter insectetur Meletianorum avaritiam, qui dignitates ecclesiasticas vænales quibuslibet viris proponebant, &c. Acutissimæ sunt etiam orationes contra Apollinarium, in iisque invenimus Athanasium Athanasio δεινότερον. In polemicis enim maxime ætatem contrivit, curans semper ne aliena dogmata Arianorumque ausus plebi catholicæ quid apportarent mali. Etsi vero asper est, & sannis maledictisque plenus, quando res est illi contra hæreticos: nemo tamen est, qui perspecta hæreticorum, maxime Arii sequacium pertinacia, furore, immanitate in Christianos, in Episcopos, proborum item hominum carnificina, in nefarios aliquid inclementius dictum arbitretur. Aspere scilicet agit Arianos, quia nihil contra tantam vim sine vi fieri poterat: & remisse depellere feroces homines, fateri erat diffisum se causæ suæ. Etsi vero mordet acriter, cum insolentia criminum aut hæresum temeritas acrem postulat oratorem; ubi tamen res illi est cum adversariis aliquam æqui bonique rationem tenentibus, sobrie ac prudenter verba facit, *mollitque animos & temperat iras*. Fuit autem illud sobrii temperantisque animi argumentum, cum rogatus a Serapione ut Arii mortem mandaret litteris, hominis Deo juxta hominibusque invisi; perniciem divinitus immissam ægre recensere se testificatur, ne quantumvis impio post obitum insultare videatur; nimirum,

Athanasius aspere cum hæreticis agit.

pag. 269. a.

Ζῶντας κολάζειν οὐκ ἀσεβές·
Οὐ γὰρ ἐσθλὰ κατθανοῦσι κερτομεῖν ἐπ' ἀνδράσιν.

Archilochus.

8. Ad mansuetiores vero musas an aliquando se contulerit Athanasius, necne, haud facile dictu est: augurari tamen licet sanctum Doctorem, cum quotidianæ curæ angerent animum, & pro Ecclesia semper ille, pro capite, pro fide decerneret, modicam hujusmodi studiis operam dedisse, descriptionibus videlicet, encomiis, philosophiæ. Carmina vero ne minimum adtigisse videtur. Dictio ejus pura & elegans est ut plurimum: nec inficior tamen nonnullis ejus operibus aliquam peregrinitatem adtulisse Latinæ linguæ usum; quale illud est, ἐκκλησίαν ἔδωκεν εἰς πρίδαν, βετεράνος, & alia id genus. Impetratum scilicet a consuetudine fuerat, ut si ex quotidiana Latinorum familiaritate aliquæ hujusmodi dictiones in buccam venirent, ne ab iis vel Græce peritiores abstinerent. Licet autem insidias auribus minime paret, lectoris sibi tamen, illecebris nescio quibus, benevolentiam captat. Nihil morosus in exordiis est, sed statim ab initio in arcem causæ invadit, & contra hæreticos canit quodammodo classicum. Platonis Homerique libros legit assidue, necnon aliorum veterum, ut ex Oratione contra gentes & ex aliis ejus operibus propalam est. Quod si Gregorius Nazianzenus illum hac in parte mediocriter dumtaxat eruditum fuisse narret, id nimirum Gregorio visum fuit, qui magnam ætatis suæ partem his in studiis contrivit. Aliis autem jure videatur Athanasius φιλολόγος, & his in rebus probe eruditus.

DE AMISSIS ATHANASII OPERIBUS.

1. Etsi tam peritum dicendi opificem Athanasium fuisse mox narrabamus, ut ne nos pœniteat dicti, vel id unum satis sit, quod tanta vario scribendi genere Athanasii scripta amissa fuerint, ut nonnisi partem debitæ laudis tulisse ille videatur. Quot, amabo, opera emisit in lucem, qui ineunte adolescentia ejusmodi ludum ingressus, mox specimina dabat magistro digna; qui decursa jam ætate adeo naviter & salse Ecclesiæ hostes aggreditur, ut dicas hæc dicendi ornamenta accrevisse viro, dum corporeæ vires deficerent? Quot, putas, tot annorum spatio elucubravit, ita diligens & navus, advigilans semper frangendis hæreticorum consiliis? Anni certe intersunt ab edita oratione contra Gentes, ad absolutos usque contra Apollinarium libros, plus quatuor & quinquaginta, quibus innumera haud dubie scripsit, in otio, in negotio, homilias videlicet, epistolas, commentarios, hæreticorum confutationes. Quanta æstimas edidisse in deserto, dum calamitas, metus, solitudo prohiberent ab officio, & spatii multum esset ad scribendum; atque aliunde curis confectus animus nonnisi litterarum usu sese exonerare posset? Hinc propalam est, etsi multa ab antiquis laudantur Athanasii opera, jam injuria temporum exstincta, multo plura esse quæ a scriptoribus tacita relicta sunt.

2. Paucissima sane enumerat Hieronymus, si vel solum conferas cum iis quæ jam edita exstant: & ex illis tamen ab eo memoratis quædam nusquam comparent, liber nempe contra Ursacium & Valentem, liber de Virginitate, alius scilicet ab eo qui inter dubia computatur secundo tomo. Duos

Athanasii opera amissa ex Hieronymo.

Duos contra Gentes libros idem doctor commemoravit, unus jam superest ea inscriptione; ne tamen secundum amissum existimato. Nam qui librum contra Gentes excipit, de Incarnatione nuncupatus, quoad magnam partem & ipse contra Gentes datus est, & serie mutua cohæret cum præcedenti; ut exploratum sit hos esse binos contra Gentes libros. Liber de Psalmorum titulis ab eodem Hieronymo inter Athanasiana connumeratus, si non idipsum est quod argumenta in expositionibus Psalmorum, ad frontem cujusque psalmi posita, vel quod expositiones ipsæ, exstinctus pariter fuit.

3. Sed nulla, opinamur, jactura major, quam epistolarum ἑορταστικῶν, aut Festalium, sive in cœtu ecclesiæ legendarum, quas item laudat Hieronymus. Has ingenti numero Athanasius, cum Arianici furoris declinandi causa in deserto Thebaidis latens ageret, ad plebem catholicam Alexandrinam misit. Atque ut ex iis quæ hodieque supersunt fragmentis, conjectare licet, magna pars in enarranda & deploranda Ecclesiæ calamitate versabantur. Hic quæstiones ab Arianis injectæ, ut plebem absente pastore a proba sententia excuterent, & vacillantes animo ad deteriorem partem adplicarent, ab Athanasio solvebantur. Hic quæ doctrinam, quæ disciplinam, quæ mores spectabant, per otium solitudinis explanabat ille. Et demiror plane amanuensium Græculorum gustum: qui dum aniles fabulas, fœdissimaque commenta, Athanasii nomine publicata, plus millies exscriberent, quæ nemo sanus sine stomacho legere possit, hæc ita neglexerunt, ut incuria perierint. Hoi hei quam pungit dolor amissi thesauri! quantum ad historiam, ad consuetudines Ecclesiarum, ad morum præcepta hinc lucis accederet! Et fortassis adhuc alicubi latent in Oriente, ubi bene multa exstant. Nam licet complures inde ad nos perlati codices fuerint, at cum plerumque ut fors tulit, sine delectu & apparatu quopiam, ad eam rem tamen perquam necessario, codices accumularint qui curam hujusmodi suscepere; hinc factum ut sæpe quorum jam operum multi codices exstabant in Bibliothecis nostris; eorumdem alios codices sine fine compararent; & contra quorum vel rari vel nulli penes nos erant, ea prætermitterent. Ad epistolas Festales ut redeamus, exstat sat prolixum trigesimæ nonæ fragmentum, qua Arianorum falsis rumoribus, de Scripturæ sacræ libris, commotam catholicam plebem sedat sanctus Doctor, & verum Scripturarum sacrarum texit catalogum. Ad hæc Colbertinum quemdam codicem antiquissimum evolvendo, in aliud fragmentum incidimus Latine ex Græco versum, quod perquam gratissimum accidit. Hinc cernas in Occidentem usque perlatas fuisse ejusmodi festales epistolas. Hæc autem, cujus fragmentum jam primum publicamus, ab Athanasio post traditas anno 356. Arianis ecclesias, consolationis causa, ad plebem catholicam missa est. Haud improbabiliter conjectamus, Fragmentum item a Theodoreto allatum, ab eoque ad Virgines nuncupatum, fuisse in cœtu Ecclesiæ legendum: nam cœtum populorum alloquitur in masculino genere. Et quia Virgines maxime omnium ab Arianis vexatæ fuerant; cum in illis παραμυθητικοῖς λόγοις, id est *Consolatoriis sermonibus*, frequens virginum esset memoria, & sæpe fortasse virgines alloqueretur Athanasius, hinc factum ut ad Virgines nuncuparetur. Festalium item Epistolarum mentio est inferius.

Ex Theodoreto.

Ex Athanasio ipso.

4. Athanasius ipse in sua de Nicænis decretis epistola prolixiorem laudat ab se ad amicum datam, quæ jamdiu interiit & a nemine antiquo quod sciamus memorata fuit. Item in Epistola ad Palladium, alterius meminit, ad Monachos Cæsarienses.

Ex Basilio. Basil. epist. 75.

5. Ad hæc Basilius, cujus epistolæ ad Athanasium non paucæ supersunt, cum magna significatione familiaritatis, aliquas memorat ab eo ad se transmissas, quas ipse asservabat penes se; iisque velut norma quadam, sicubi res postularet, utebatur. Nam ad res ecclesiasticas componendas dabant illi operas mutuas.

Ex Epiphanio.

6. Ait Epiphanius Athanasium contra Manichæum scripsisse, quod opus funditus periit. Ejus nomine perpauca adfert Facundus Hermianensis libro undecimo, quæ sunt Serapionis, non vero Athanasii, ut annotavit Sirmondus. Dialogus enim contra Manichæos, qui inter Damasceni opera exstat, in manuscripto quodam adscribitur Athanasio; sed perperam: est enim revera ejusdem Damasceni. Qua de re in præfatione secundi tomi. Memoratur item apud Epiphanium in epistola Synodi Diocæsariensis Epistola Athanasii ad ejusdem Synodi Patres. In Anchorato ejusdem in epistola Tarsini, Matidii & aliorum fertur Athanasius litteris suis multos, qui circumventi in errorem lapsi fuerant, ad sanum consilium reduxisse.

Hær. 75.

Ex Chronico Alexand.

7. In chronico Alexandrino epistolæ Athanasii ad Epiphanium excerptum legimus, editum una cum aliis fragmentis ad calcem.

Ex Theodoreto.

8. Meminit insuper Theodoretus sermonis de fide majoris, ejusque loca nonnulla adfert, quæ nos ad calcem inter fragmenta locavimus.

Ex Synodo VI.

9. Synodus VI. Œcumenica maximam partem adfert operis in hæc Scripturæ verba: *Nunc anima mea turbata est.*

Ex Facundo.

10. Facundus item Hermianensis hæc Athanasii scripta jam amissa memorat, horumque excerpta adfert quæ nos edidimus ad calcem tomi primi, epistolam *ad Diodorum Tarsensem* Tyri tum agentem, Epistolam etiam *ad Antiochenos*: cujus item Fragmentum habetur in Actis Concilii Lateranensis. Ambo edita sunt ad calcem primi tomi. Aliud item Athanasii rescriptum in eodem Concilio memoratur.

Concil. Lateran. T. 6. Conc. p. 301. & p. 228.

Ex Leontio.

11. Leontius Byzantinus in libro adversus Apollinaristarum fraudes, quorumdam Athanasii scriptorum meminit. Hæc sunt ejus verba: *Sufficiunt hæc iis, qui non sunt nimium rudes & tardi, ad ostendendum Apollinarii esse epistolas quæ nomine Julii feruntur, præter eas epistolas Apollinarii, de quibus Athanasius & historici meminerunt. Discipuli enim Apollinarii antiquiores sunt omnibus qui his usi sunt, quas, ut verisimile est, qui a Julio per schisma discesserunt, inscripsere. Neque solum hoc: sed sunt ex Orthodoxis, qui inscriptione decepti, rectas eas esse intelligere, & dicere perseverabant propter personæ auctoritatem fide dignam. Alioqui magis omnium Orthodoxorum est agnoscere illos sermones proprii doctoris esse. Ne autem ex solo testimonio discipulorum, sermones ipsius Apollinarii agnoscamus, quamvis aliqui eos Julio, quamvis Gregorio, quamvis Athanasio falso inscribant; sed etiam ex*

eodem

eodem genere ſermonis & ſtylo. In Concilio Lateranenſi T. *6*. Conciliorum p. 301. exſtat fragmentum epiſtolæ cujuſdam ad Antiochenos de doctrina vera agentis, a nobis pariter cuſum ad calcem.

Ex Concilio Lateranenſi.

12. Laudat Joannes Damaſcenus in Oratione de Defunctis ſub finem librum Athanaſii, *de Mortuis in Domino*: qui jam non exſtat. Item alium hac inſcriptione, εἰς τοὺς κοιμηθέντας πανάρμόνιος λόγος: qui fortaſſe idem.

Ex Jo. Damaſceno.

13. In ſecunda Nicæna Synodo, locum ſat prolixum habes ex epiſtola Athanaſii *ad Eupſychium Cæſareæ presbyterum*, quem pariter edidimus ad calcem, una cum fragmentis ex Gelaſio deſumtis: quæ tamen excerpta videntur ex operibus Athanaſii quæ jam exſtant, verbis paulum immutatis. In codice Felckmanni quodam adfertur locus ex libro Athanaſii *de Honorabili conjugio*.

Ex Nicæna Synodo II.

14. Photius in Bibliotheca ſua memorat commentarium Athanaſii *in Eccleſiaſten*, jam penitus amiſſum. Item *in Cantica Canticorum*, cujus fragmenta dedimus. Alia porro fragmenta Commentariorum *in Jobum* & *in Euangelia*, quæ itidem edi curavimus ad calcem, ſuſpicamur ex variis Athanaſii operibus, cum jam exſtantibus, tum deperditis, a Catenarum collectoribus excerpta fuiſſe, non autem ex perpetuis ſancti Doctoris commentariis. Cujus rei ſat perſpicuum argumentum illud eſt, quod eorum multa in operibus jam exſtantibus compareant.

Ex Photio.

15. Librum quemdam, *de Incarnatione* laudat Michael Glycas p. 208. ejuſque bina adfert fragmenta, quæ ni fallor non exſtant in editis. In Concilio Florentino hæc leguntur: τοῦτο γὰρ τὸ πνεῦμα, φησὶν ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος, πνοή ἐστι τοῦ υἱοῦ. Hoc eſt: *Hic enim ſpiritus, ut ait ſanctus Athanaſius, ſpiratio Filii eſt*. Quæ videntur ex quodam ſuppoſititio opere profecta.

Ex Michaele Glyca. p. 428.

16. Diſputatio cum Zacchæo Judeorum Nomodidaſcalo, quæ exſtat in Bibliotheca Vindobonenſi, & Athanaſii nomine memoratur a Petro Lambecio Tom. V. pag. 135.

Ex Petro Lambecio

17. In ſchedis quibuſdam Emerici Bigotii τοῦ μακαρίτου, quæ penes me ſunt, fertur eſſe quædam beatæ Theclæ vita in Bibliotheca Scorialenſi, quæ Athanaſii nomen præferat.

18. Exſtat item Spicilegii Tom. II. epiſtola Potamii ad Athanaſium, & quidem, ni labor opinione, ingenti ſuſpicione laborat.

19. In vitis Sanctorum Siculorum, Octavio Cajetano Syracuſano collectore, eſt nomine Athanaſii vita S. Philippi Agyrrenſis, de qua in ſpuriis.

20. Vir Clar. & nobis amiciſſimus Gabriel Grodecius linguæ Hebraicæ Lipſiæ profeſſor, in Catalogo quodam mihi tranſmiſſo, de quo alias fuſius, teſtatur ſe Mediolani in Bibliotheca Ambroſiana vidiſſe codicem, in quo exſtat Commentarius nomine Athanaſii in Canticum Moyſis & Mariæ.

21. Agmen claudat opus juſſu Athanaſii a quodam ejus familiari elucubratum, de quo hæc Lambecius ad trigeſimum ſeptimum codicem theologicum p. 58. *Valde autem notabile eſt, in ſolo hoc codice 37. ante epiſtolam ſancti Jacobi exſtare anonymi cujuſdam pervetuſti auctoris Proœmium ſive epiſtolam dedicatoriam ad ſanctum Athanaſium Archiepiſcopum Alexandrinum, qua clare atque expreſſe teſtatur, ſe hypotheſes illas & lemmata capitum epiſtolarum Catholicarum fraterno ipſius juſſu compoſuiſſe. Titulus iſtius Proœmii, una cum principio, eſt talis.* Πρόλογος τῶν καθολικῶν ἐπιστολῶν. Μικροῖς μὲν κἂν μικρὰ τολμῶσιν, οὐκ ἀδεές· ὁ δὲ ἐλάχιστος ἐγὼ τοῖς ὑπὲρ ἐμὲ πόνοις ἐγχειρῶν, οὐχ ἥκιστα πέφυκα ἀκινδύνως· ὥσπερ ἂν εἴ τις, &c. Id eſt: *Prologus in catholicas epiſtolas. Puſillis & puſilla aggredientibus, res metu non vacat. Quod autem ego perquam minimus homo laborem qui vires meas longe ſuperet aggrediar, non modici periculi res eſt. Quemadmodum ſi quis, &c. Nec multo poſt Auctor hujus Proœmii ſanctum Athanaſium appellat fratrem his verbis:* ἐφ᾽ οἷς ὅμω ἔγωγε τολμῶ συγγνώμην αἰτῶν νέμειν, ἀγάπης νόμῳ βεβιασμένος ὑπὸ ΣΟΥ ΑΔΕΛΦΕ ΑΘΑΝΑΣΙΕ ΤΙΜΙΩΤΑΤΕ. Οἷα γάρ τις ἡμιθνητῶν, &c. Id eſt: *De tali auſu meo veniam rogans, vi & lege charitatis abs te compulſus* VENERABILISSIME FRATER ATHANASI. *Nam quaſi ſemimortuus. Clauditur denique idem proœmium hoc modo*: Δέξαι τοιγαροῦν, δέξαι παρ᾽ ἡμῶν ἀσμένως τῶν σῶν ἐπιταγμάτων τὴν πραγματείαν, εὐχῇ τῇ ὑπὲρ ἡμῶν ἡμᾶς τῆς πειθοῦς διηνεκῶς ἀμειβόμενος. ἐγὼ δὲ στοιχηδὸν τὰς καθολικὰς καθ᾽ ἑξῆς ἐπιστολὰς ἀναγνώσομαι, τήν τε τῶν κεφαλαίων ἔκθεσιν ὁμοῦ καὶ θείων μαρτυριῶν ἐνθένδε ποιούμενος. Id eſt: *Accipe igitur, accipe libenter a nobis opus juſſu tuo editum, & aſſidue precibus tuis obſequentiam noſtram remunera. Ego vero Catholicas epiſtolas ordine perlegam, atque capitum una atque divinorum teſtimoniorum expoſitionem edam. Sequitur deinde hypotheſis epiſtolæ ſancti Jacobi his verbis*: Ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ Ἰάκωβος ταύτην γράφει τοῖς ἀπὸ τῶν δώδεκα φυλῶν, &c. Id eſt: *Quoniam Jacobus hanc duodecim tribubus reſcribit*; &c.

DE DOCTRINA ATHANASII.

1. IN Chriſtianæ fidei exortu non erant ejus myſteria certarum vocum limitibus circumſcripta; ſed emergentibus demum erroribus vocabula quædam definiri neceſſum fuit, quibus ceu clauſtris continerentur temerarii homines rerum novandarum ſtudioſi. Et indicare ne pigeat, cum nihil periculi ex indicio ſit, ſalvis ſemper & integris rebus, ac fide nihil mutata, multa Athanaſii ævo ejuſque ope inducta verba fuiſſe, & ad certam formam redacta fidei capita; ut Pater hodiernæ theologiæ jure ille vocari poſſit. Quo major vir habendus eſt, ut qui eam fidei enarrandæ rationem prior induxerit, ex qua peritiſſimi quique, tamquam ex fonte, verum ſentiendi pariter & loquendi modum haurirent: inter quos Eccleſiæ lumina Baſilius & Gregorius Nazianzenus pro fidei magiſtro virum habuere. Nos ut Athanaſii doctrinæ ſpecimen demus, a Deo Optimo Maximo orſi, ad cætera progrediemur.

Athanaſius pater hodiernæ Theologiæ.

Athanaſii doctrina.

2. Primo ait, Deum cognoſci ex opificiis, exque harmonia rerum, quæ quidem ratio cognoſcendi Dei cuique obvia eſt, ut nulla ſit venia aut excuſatio iis, qui tantarum, tam diſparatarum rerum concentum & motum ἀνοήτως & citra cujuſdam intelligentiæ moderamen regi & ſervari putent. A ſimili autem probat, animam cognoſci ex concinnis & cum ratione adornatis corporis motibus. Sed quoniam qui profligatis moribus ſunt, quo liberius vivendi ſit poteſtas, & Deum eſſe & animam eſſe immortalem inficiantur; contendit ille validis argumentis, animam non exſtingui exſtincto corpore; ſceleſtorumque perfugium amovet; qui, proh dolor! id ſummi boni loco effagitant,

De Deo. p. 27. & ſeqq.

p. 29.

p. 25.

tant, ut aliquando exsistendi finem faciant. Cujus rei in propria salute periculum facere grave est. Ferreum sane pectus, quod tanto discrimine non moveatur; cum vel ipsi gentiles & prophani præmia & pœnas, felicitatem & infortunia secundum hanc vitam esse arbitrati sint, juxta illud Tragici:

Eurip. Medea.

Εὐδαιμονεῖτον, ἀλλ' ἐκεῖ· τὰ δ' ἐνθάδε
πατὴρ ἀφείλετ'

Furiosæ matris dictum, quæ dum necem liberis parat, felicitatem ipsis in futura vita precatur, quam pater abstulerat in præsenti. Deum esse unum, pluribus commonstrat contra Gentiles, pugnatque vel unum vel nullum esse: ibi hanc præclaram edit sententiam, quæ fertur in primis, ἐλέγομεν τὴν πολυθεότητα ἀθεότητα εἶναι. Hoc est: *Dicebamus multiplicitatem deorum, esse nullitatem deorum*. Cui alludere forte videatur Gregorius Nazianzenus oratione 24. cum Gentilium superstitionem vocat πολύθεον ἀθεΐαν. Lepide autem nec sine facetiis exagitat illam Gentilium deorum turbam, quorum quisque flagitiis suis nobilitabatur, ita ut nonnisi nota quadam turpitudinis alius secerneretur ab alio. Religionem sane pulcre ad perniciem hominum instructam, cum nullus modus sceleris esset, quin alicujus Dei exemplo niteretur. (p. 30.)

De Deo uno. p. 30. p. 49. 171. p. 38. p. 46.

3. Ait item sanctus Doctor, si multi essent dii, necesse fore ut multi mundi essent, nec posse ἀταράκτως a multis unum regi mundum. Unum, inquit, Deum & in mundo & extra mundum suapte natura esse, quin spatio ullo circumscribatur. Depellit item Epicureorum commentum, qui nugabantur mundum fortuito factum; & Platonem, qui ex prius exstante materia conditum adfirmabat. Genesim sive genethlialogiam exitiosam artem, quæ ad hæc usque tempora perseverat, graviter exagitat.

De generatione Filii. p. 341. p. 174. 398. p. 31. 34. p. 36. p. 388.

4. Passim ac pene ubique locorum ait, Patrem Filium suum ab æterno gignere: generationemque illam esse *passione* vacuam. Pugnat item frequens, Filium esse ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, æternum, non factum, perinde atque Patrem: nec insolentem esse vocem ὁμοούσιον, exemplo Dionysii Alexandrini commonstrat, cui vitio datum fuit, quod ea voce non uteretur cum de origine Verbi Dei sermonem haberet. Id argumento est, eam vocem, licet a Patribus ante Dionysium non memoretur, fuisse tamen antea frequentatam. Exstat porro inter nugacissima Valentinianorum commenta vox ὁμοούσιον, sed longe alio usu. Adfirmat contra Arium & asseclas ejus Verbum a Deo unum proferri, non multa. Deus, inquit sanctus Doctor, per Verbum suum omnia facit & dispensat; ac per id intelligi datur, quod dicitur, ipsum esse principium viarum Domini: per ipsum movet etiam invisibiles illas potestates. Contendit Athanasius adversum Judæos, Patrem cum diceret, *Faciamus hominem ad similitudinem nostram*, Filium compellasse suum: & hæc trita fuit omnium antiquorum Patrum sententia. Ut commonstret autem Verbum non esse rem factam, ex quotidiano Ecclesiæ usu progreditur, atque hoc utitur argumento: Non licet rem factam adorare: Verbum adoratur: non est ergo res facta.

De Spiritu S. p. 86. p. 701. 782. p. 535. p. 81. 200. p. 540. 741. p. 700. 558. 718. p. 540. 554.

5. Spiritum sanctum ait esse ἐκπόρευμα, quasi dicas, *emissionem* Patris. Ex Filio quoque procedere haud obscure prædicat, cum ait non semel, apud Deum Patrem Filium esse fontem Spiritus sancti: & alio loco, ideo Spiritum sanctum a Patre procedere, quia ex Filio effulget, atque ab eo mittitur. Res cum primis observatu digna est, nec prætermittenda, quod Dionysius Alexandrinus, atque Athanasius dicant; In manibus Patris & Filii esse Spiritum sanctum, & neque a mittente Patre, neque a ferente Filio dividi. Spiritus quoque ὁμοούσιος est Patri, & tota Trinitas ὁμοούσιος dicitur. Vulgare est & passim obvium, in Patre, Filio, & Spiritu sancto unam esse deitatem, unam potentiam, unam substantiam. Pater per Verbum in Spiritu omnia condidit, non quidem ita ut Verbo, vel Spiritu sancto, ceu instrumentis ut administris spiritibus ab se conditis, Pater usus sit: sed tres personæ principii unius rationem tenuere, tenentque. Tres hypostases, ὑποστάσεις, in Trinitate esse non semel docet, & quidem perfectas: non tamen inter se divisas; caute enim isthæc explicantur, ne suboriatur lapsus occasio. Et advertas quam inconsulte quidam ævi nostri scriptores Athanasium dicant nusquam hypostases memorasse. Ariani quoque tres hypostases profitebantur esse, verum subdolo consilio; eo quippe nomine diversas & divisas substantias intelligebant: monstrum scilicet erroris, quo vel unitas Dei, vel trinitas personarum elevatur. Etsi porro tres hypostases esse plerumque dicat Athanasius, nequaquam repudiat eos qui unicam ὑπόστασιν admissam vellent in Trinitate, dum id de substantia communi personarum intelligant, earumque distinctionem servent illæsam; imo ipse quoque alicubi ait, ὑπόστασιν idipsum esse quod οὐσίαν, seu substantiam, ea videlicet, quam supra commemoravimus, sententia. In Synodo autem Alexandrina anno 362. utraque formula, id est, una hypostasis, & tres hypostases, catholica dicitur; dum recta servetur sententia. Et si quando vetat Athanasius, ne dicatur Filius ex alia hypostasi esse quam Pater, mox interpretationem adjicit hoc pacto, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρεπτὸν ἢ ἀλλοιωτὸν, τούτους ἀναθεματίζομεν. Id est: *Aut qui dicunt ex alia hypostasi vel substantia esse Filium Dei, aut Spiritum sanctum, mutabilem aut variabilem, hos anathemate damnamus*. Et in epistola ad Afros similiter ὑπόστασιν per οὐσίαν sive substantiam explicat: ita ut ubi hypostasin eamdem esse in Patre & in Filio prædicat, mox adjiciat οὐσίας sive substantiæ explicationem. Hypostasin autem simpliciter ac sine addito hujusmodi, unam in Patre atque eamdem in Filio esse, non memini me legisse in germanis Athanasii operibus.

Tres hypostases. p. 86. 616. 701. p. 80. 182. p. 600. p. 616. p. 714. p. 1016.

Athanasius Patrum auctoritate dogmata sua confirmat.

6. Patrum antiquioris ævi scripta commemorat, ac excerpta eorum adferens, doctrinæ suæ auctoritatem parat. Origenem numquam sine laude memorat, imo purgat eum a suspicionibus jam contra tanti viri doctrinam obortis: aitque, quas sententias problematis more ὁ φιλόπονος dixerat, non perinde ac si affirmando dictæ fuissent, acceptas oportere. Idipsum vero Pamphilus martyr, in apologetico pro Origene. Quare non est quod inclementer cum viro tanto agatur; si dum liberum esset varie mysteria sacra enuntiare, ea dixerit, quæ ad hodiernum usum non satis accedant. Duram provinciam capit, qui ad certos verborum limites vult omnia omnium sæculorum effata revocare. Res, tempus, animus & cætera ponderanda; & sic odia minuas. Præter Origenem, Theognostum item præclarum virum Origenis æqualem laudat, & scripta ejus adfert in testimonium do-

ctrinæ

ctrinæ suæ. Utitur quoque Dionysii Romani Pontificis loco eximio ad Arianorum commenta propulsanda. Æque huic rei opportunus Dionysius Alexandrinus, cujus auctoritate τὸ ὁμοούσιον confirmat. Etsi enim ille in suspicionem pravæ circa Filium Dei sententiæ vocatus fuerat, cujusdam dicti causa quo Filium incautius inter res factas connumerare videbatur, qua de causa in crimen vocatus a Basilio est; at cum postea sui purgandi gratia, & quid vere sentiret effatus, & τὸ ὁμοούσιον professus fuerit, adversum Arianos in medium profertur ab Athanasio, qui suo ipsos telo confodit. Nam cum Dionysium illi erroris sibi auctorem esse clamitarent, ejus auctoritate assertum ὁμοούσιον nec sine pudore conspexerunt. Eximia porro Dionysii fragmenta nobis adtulit Athanasius, ac peroptato nobis datum est, ut codicum ope præclaram de Trinitate clausulam restitueremus, quæ sic habet: οὕτω μὲν ἡμεῖς εἰς τε τὴν τριάδα τὴν μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιούμεθα. Id est: *Sic quidem nos unitatem quæ dividi nequit in Trinitatem dilatamus, & rursum Trinitatem quæ imminui nequit in unitatem contrahimus*. Hanc sententiam, quæ in nullis exstat editis Græcis, ex omnibus quibus bene multis usi sumus codicibus jam integram damus: magni usus sane contra novos Arianos, qui tertii sæculi Patres secum consentire jactitant. Ob alia vero, quæ minus considerate dixisse videbatur Dionysius, in Basilii reprehensionem incurrit: verum sat ab Athanasio purgatur ab omni adversum suspicione.

7. Ait Doctor sanctissimus, carnis cum Verbo conjunctionem ex utero factam fuisse. Frequenti autem usu, carnis nomine testificatur se totius hominis, animæ scilicet & corporis, naturam complecti. Et contendit non magis rationi absonum esse Verbum humanam assumsisse naturam, quam omnibus in rebus existere. Ait autem ideo Filium hominem factum fuisse, quia, cum omnia creasset, omnia solus instaurare potuit. Christum esse τέλειον ἄνθρωπον καὶ τέλειον θεόν, id est, *perfectum Deum & perfectum hominem*, quem cum adoramus non rem creatam aliquam adoramus, sed omnium rerum opificem. Estque Athanasii illud effatum memorabile: Χειρός ἐστιν ἡ χεὶρ αἱ χεῖρες τοῦ πατρός. *Christus est manus ipsa, & manus ipsæ Patris;* quo indicet, nihil nisi per Christum a Patre effici vel creari. Neque minus memoratu dignum est, aliquando vocem, *Dominus*, in veteri Testamento pro Filii persona intelligi, cum ab Athanasio, tum ab aliis plerisque Patribus. Multis commonstrat, e re fuisse ut Christus interficeretur, nec vulgari hominum morte interiret. Verbum ipsum natum & passum esse dicitur; quia corpus non alterius, sed ejus ipsius erat. Quoniam vero Apollinaristæ Deum ipsum, id est divinitatem passam fuisse nugabantur, hæc adversus lucifugas verba facit Athanasius: *Cur ergo scripsistis Deum esse, qui in carne passus est & resurrexit? Si enim Deus sit, qui per carnem passus sit ac resurrexit, passibilem ergo dicitis & Patrem & Paracletum; cum unum sit nomen, & una divina natura*. Ante Nestorianam enim hæresin, cum nondum res controversiis implicata esset, nec cautione esset opus, bono animo, salvaque fide hæc locum habebant: *Deus passus non est*, *Deus non est natus*, intelligas scilicet, divina natura aut divinitas, ut explicat Athanasius. Hinc palam est, non esse quod Nestorianismi nota adspergatur liber ille Anonymus secundo tomo, quia inter alias clausulas isthæc rejicitur, *Passum est Verbum carne*: nondum quippe res ad certum vocum usum deducta fuerat. Et dum Dei nomine divina natura intelligeretur, Deum passum esse negare fas erat: hoc pacto negat Athanasius, atque eo nomine Apollinaristas insectatur. Cum Filius exaltari dicitur, jubet Athanasius intelligas de Christo secundum humanam naturam. Qua sententia porro dicatur Filius hominis ignorare judicii diem, pluribus explanat ille, & nos spero non indiligenter in notis, etsi paucis pro instituti ratione. Mariam Virginem passim θεοτόκον, sive deiparam nuncupat: sapienter, si consilio, feliciter, si casu; peropportuna quippe contra Nestorianos fuit Athanasii hac in re auctoritas. Duas esse in Christo voluntates ῥητῶς adfirmat, & commonstrat ex plerisque literarum sacrarum locis. Moriente Christo, deitatem corpus ejus non reliquisse haud semel ait: & si quid alienum dicere aliquando videatur, res est aliis locis explicanda.

De Incarnatione. p. 737. p. 762. p. 66. p. 42. p. 747. p. 729.732. p. 703. p. 707. p. 53. p. 50. p. 758. p. 63. p. 351. p. 47. p. 709. p. 723.748. 758.

8. Christi adventum, veritatemque Christianæ religionis pluribus comprobat: contra Judæos quidem sexcentis veteris Testamenti locis, ac potissimum ex famosa illa Danielis prophetia. Contra Gentiles autem Christiani cultus veritatem propugnat his argumentis: Quod Græci philosophi tanta rerum peritia, tot conscriptis libris, ne pauculos quidem vicinorum ad suam pellexerint opinionem; cum contra Euangelica doctrina humilibus dictis, atque usu plebejo tritis late serperet in dies & totum pervaderet orbem: Quod ea ipsa doctrina, simulacra deorum, magicam artem, philosophos omnes profligaverit, non opibus armisque, sed innata vi veritatis: Quod falsorum numinum cultus ab adventu Christi paulatim fractus viribus ad interitum pergeret; dum homines alio conferrent animum, confluerentque ad veram religionem.

p. 60. 64. p. 71. p. 74. p. 76.

9. Scripturæ sacræ dignitatem haud semel prædicat, aitque cæteris omnibus præstare: non quo tollat Traditionis aut Synodorum auctoritatem; minime gentium; imo vero non uno loco ait licitum Synodis esse voces proponere ex litteris sacris non mutuatas. Adfirmat Euangelicam doctrinam eamdem esse, quam antiquorum Patrum, Adami, Abelis, Enochi, Noæ, Abrahæ, Mosis. Libros Scripturæ sacræ in canone receptos enumerat accuratissime. Eleganter de fide loquens ita fatur: τὰ γὰρ πίστει παραδιδόμενα ἀπερίεργαστον ἔχει τὴν γνῶσιν. Hoc est: *Quæ fide traduntur, notitiam habent non curiose investigandam*. Memorabilia isthæc quoque sunt: Οὔτε γὰρ πίστις κατὰ δῆλον φαινομένη πίστις ἂν λέγοιτο· ἀλλ' ἐστὶ πίστις ἡ τὸ ἀδύνατον ἐν δυνάμει πιστεύουσα, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐν ἰσχύϊ, καὶ τὸ παθητὸν ἐν ἀπαθείᾳ, καὶ τὸ φθαρτὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ, καὶ τὸ θνητὸν ἐν ἀθανασίᾳ. Hoc est: *Neque enim fides evidenter apparens, fides dici potuerit: verum fides est, quæ quod impossibile est in potentia, quod infirmum in virtute, quod corruptibile in incorruptione, quod mortale in immortalitate esse credit*. Eam Christianæ fidei tesseram, hunc χαρακτῆρα esse ait, quod Verbum Dei Filius, propter nostram salutem, in fine sæculorum homo factus sit.

De Scriptura sacra & de Fide. p. 575. p. 166.167. p. 768. p. 559. p. 757. p. 550.

10. Hominem suapte malitia collapsum esse dicit: nam a Deo creatus cum libero vel boni, vel mali agendi arbitrio, ad deteriorem partem declinavit. Hinc fœdata labefactataque divina illa ab ortu imagine, opus fuit adventu Filii Dei, qui sarciret damnum, & recrearet collapsum humanum genus,

De restauratione humani generis. p. 5.

p. 46. genus, instauraretque divinam illam imaginem. *Sufficiebat*, inquit Athanasius, *gratia qua ad imaginem Dei facti sumus, ad Deum Verbum, & Patrem per ipsum Verbum cognoscendum. Verum Deus, cui hominum infirmitas probe nota erat, eorum negligentiæ prospexit; ut nempe si Deum per seipsos cognoscere negligerent, possent ex naturæ opificiis creatorem non ignorare. Gratia & donum, quod a Trinitate datur, datur a Patre per Filium in sancto Spiritu.* Gratia autem peccato amittitur, pœnitentia recuperatur. Baptismi necessitatem ubique prædicat: sed ait diserte inutilem esse baptismum Arianorum ac quorumdam hæreticorum. Ubi meminisse juvabit ea tempestate moris fuisse, ut qui baptismum adirent, Christianæ doctrinæ addiscendæ per ætatem idonei essent: ἵν' ἐκ τῆς μαθήσεως, inquit Athanasius, ἡ πίστις ὀρθὴ γένηται, καὶ μετὰ πίστεως ἡ τοῦ βαπτίσματος τελείωσις προστεθῇ. *Ut ex doctrina oriretur recta fides, & cum fide baptismi initiatio accederet.* Inferius autem, de hæresibus loquens: ἀλυσιτελὲς, ait, ἔχουσι καὶ τὸ παρ' αὐτῶν διδόμενον ὕδωρ, λειπόμενον εὐσεβείᾳ, id est: *Inutilis est aqua quam donant, quippe cui desit pietas.* Nimirum ideo inutilis, quoniam qui illa tinguntur salutem consequi non valent. Enimvero quod Athanasius iterandum esse baptisma censuerit, non constat; imo potius contrariæ sententiæ esse videtur ex Antiochenæ Synodi tomo & ex Epistola ad Rufinianum, ubi de conditione hæretici recipiendi agitur, nec dicitur baptisma ab Arianis datum de integro repetendum oportere. Et sane, dum ait ibidem in periculum venire Arianos amittendæ baptismi integritatis, subindicat se non ea esse sententia, iterandum esse eorum baptisma. Vide notam ibi. Hæc de iteratione baptismi satis sunto; rem enim pluribus agitare per otium non licet. Et exploratum est eam fuisse olim sat tritam in Oriente sententiam, hæreticorum baptisma esse redintegrandum. Adeantur qui hæc fuse pertractarunt, inter quos facile princeps Augustinus.

Marginalia: De gratia. p. 542. p. 455. De Baptismo, p. 403. p. 403. p. 100. 706.

De Eucharistia. 11. Corpus & sanguinem Christi in Eucharistia esse diserte neque semel prædicat, apertissime vero ubi ait: Corpus quod sedet a dextris Dei, illud ipsum esse quo pontifex & apostolus est, per mysterium quod dedit nobis, dicens: *Hoc est corpus meum*, &c. Ubi vero dicit, corpus illud esse *spiritualem cibum*, & *spiritualiter dari in escam*; id ita intelligas, ut pluribus in notis explicatur: non more cibi corporei sumi, nec esse cibum corporalem, qui per partium divisionem comminutionemve comedatur: *Quot enim hominibus*, inquit, *corpus satis esset ad esum, ut totius mundi fieret alimentum?* Ibi vide sis.

De Ordine. 12. Ordinatio Presbyteri a Presbytero facta, nulla habebatur, ut propalam est exemplo Colluthi presbyteri, qui ausu temerario & insolenti, presbyteros constituendi potestatem vindicabat sibi. Verum jussu Alexandrinæ Synodi, curante Hosio, quotquot tali aditu Ecclesiasticos gradus invaserant, ad laicorum conditionem reducti sunt. Memoratu dignum est, Episcopos, cum in litteris suis de presbytero aut diacono agerent, ita eos nuncupare solitos esse, συμπρεσβύτερος, συνδιάκονος ἡμῶν, *compresbyter, condiaconus noster.* Quod signum est, ea illos fuisse sententia, ut Episcopi gradum presbyteri & diaconi ordinem complecti putarent. Præter episcopos, presbyteros, & diaconos, subdiaconi, ὑποδιακόνου, item meminit Athanasius.

p. 675. 13. Animam Justorum statim post obitum in cælum ferri dicitur in vita Antonii. Suspectus autem est ille locus ex Damasceno allatus p. 1024. quem hic etiam adferre ne pigeat. ὁ ἐν βίῳ καὶ λόγῳ περίβλεπτος, καὶ τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας θεμέλιος Ἀθανάσιος, τάδε φησὶ περὶ τῶν ἐν κυρίῳ νεκρῶν· ὅπερ διὰ τοῦτο τοῖς σωζομένοις ὁ θεὸς κεχάρισται τὸ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως, ψυχικῶς ἀλλήλοις συνεῖναι καὶ συνευφραίνεσθαι, ἀπεκδοχὴν ἔχοντες τῶν μελλόντων αὐτοῖς ὑποκληροῦσθαι θείων δωρεῶν, id est: *Præterea conspicuus ille vita & moribus, atque Ecclesiæ fundamentum Athanasius, hæc habet de mortuis in Domino: Idcirco Deum iis qui salutem consequuntur concessisse, ut usque ad communem resurrectionem, anima uno in loco simul commorantes, collætentur, cum spe ut futurorum tandem bonorum possessione fruantur.* Quæ cum millenariorum sententiam oleant, & aperte repugnent cum loco Athanasii mox memorato, jure in suspicionem νοθείας vocentur.

p. 209. 210. 235. Juramento perperam aut præcipitanter dato non standum esse docet non semel Athanasius.

DE HÆRETICIS AB ATHANASIO
impugnatis & memoratis.

1. IMPUGNANDI hæreticos studium ubique præfert Athanasius: quod incœptum a parvo cum ætate accrevit simul. Arius enim unus perniciosus Ecclesiæ & patriæ suæ civis, totam pene Athanasii ætatem bellis, pugnis, controversiis, calamitatibus contrivit: nam defuncti provinciam in eadem palæstra exceperunt, qui Ario nihil concedebant ferocitate, astutia, protervia. Ac præter istos, alii hæretici ex transverso subinde inexspectati accedentes, in discrimen vocabant Ecclesiæ tranquillitatem. Athanasius vero unus pene omnium impetum excepit, unus innumeros profligavit. Annon exstinctam apud homines veræ fidei curam dixisses, cum instante Constantii metu fracti omnes, aut cedere, aut dissimulare compulsi sunt; Athanasiique solitudo tanta erat, ut ne desertum quidem sat tutum ipsi esset ab insidiis consceleratorum? Et tamen ille strenuus veræ fidei patronus, non Arianorum modo, sed aliorum quoque conatus fregit, eorum scilicet qui postquam exoneratus ille Ariano metu fuerat, novarum opinionum auctores fuere. E re autem fore speramus, si de hæresibus, quas vel data opera confutavit, vel carptim tetigit Athanasius, paucis pro more verba faciamus. Nam Epiphanius, tametsi magno labore & accuratione hæreticorum sententias collegit: attamen, uti solet in hujusmodi enumerationibus evenire, multa prætermisit intacta, quæ ab Athanasio aliisque Patribus notantur. Quoniam vero Arianam hæresim potissimum adortus est Athanasius: & si quando alias insectatur, vel occasione Arianorum, vel ab Arianis proseminatas exagitat, de Ariana primum agetur.

Arii & Arianorum sententiæ. p. 314. 2. Arianismi in ipso exortu hæc fundamenta, hæ tesseræ fuerunt. Ore impio Arius, quos privatim & in angulis consperserat errores, in Synodo demum Alexandrina protulit audacterque propugnavit. Ajebat ergo, Dei Verbum non semper fuisse, sed ex nihilo factum & creatum, non æter-

ternum, non Patri ſimile ſecundum ſubſtantiam, neque verum Dei Verbum, aut ſapientiam, ſed καταχρηστικῶς ita vocari: eſſe natura mutabile, neque noſſe Patrem, imo ne ſuam quidem ipſius naturam. Propter nos factum fuiſſe, ut illo ceu inſtrumento nos conderet Deus; neque creandum umquam fuiſſe, niſi nos Deus condere voluiſſet. Hæc vera Arii doctrina, hæc pluribus ille in Thalia, quam vocem inter res tam ſerias ne memoratam quidem oportuit. Erat quippe illa effœminatis quibuſdam ac jocularii modis adornata, exemplo ſcilicet impuriſſimi Sotadæ, nobilis hoc in genere poetæ. Unde eſt quod a Gregorio Nyſſeno Arianæ Thaliæ dicta παρατεθρυμμένα Σωτάδεια nuncupentur. Callide item Arius cum vulgi multitudo naſcenti hæreſi nomen daret, carmina & cantus popularibus adornavit, quibus errorem propinaret ſuum: nam priſcum eſt

Gregor. Nyſ. contra Eunomium. Odyſſ. α.

Τὴν γὰρ ἀοιδὴν μᾶλλον ἐπικλείουσ' ἄνθρωποι
Ἥτις ἀκουόντεσσι νεωτάτη ἀμφιπέληται.

3. Hiſce probe ad perniciem inſtructus, multis exitio fuit. Si quando vero poſt hæc vel ipſe Arius, vel ejus ſequaces, in fidei formulis ac controverſiis, quædam vel celaverint prorſus, vel mitigarint: id vafre & fraudulenter, metu impendentium malorum, ut paulum tempori concederent. Et quia ſolet adverſarius ille humani generis, litteras ſacras obtendere in velamen errorum, Arius diaboli verſutia uſus, hæc ex Scriptura ſacra argumenta mutuabatur, his Verbi divinitatem tolli putabat: *Dilexiſti juſtitiam & odiſti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ, præ conſortibus tuis*. Et, *Dominus creavit me initium viarum ſuarum in opera ſua*. Item, *Omnia mihi tradita ſunt a Patre meo*. Et, *Nunc anima mea turbata eſt*, atque aliis bene multis, quæ in indice congeſta videre eſt. Ajebant item: Si Filius ſemper fuiſſet, frater Patris vocari poſſet, utpote ipſi coævus. Et, Si Filius perfecta eſſet imago Patris, etiam gignendi facultatem haberet. Eos perſpicue refellit Athanaſius, injectaſque difficultates elevat: Arianos vero hoc dilemmate oppugnat. Verbum vel eſt Filius Dei natura, vel gratia ut ſunt ii de quibus Joannes: *Quotquot autem receperunt eum dedit eis poteſtatem filios Dei fieri*. Si priore modo, eſt igitur ejuſdem ſubſtantiæ atque Pater; Si poſteriore, ut volebant Ariani, falſo unigenitus vocatur, neque a nobis in Filii ratione differt. Reponebant Ariani. Ita intelligimus Filium rebus creatis antecellere, & ideo unigenitum dici, quod ipſe ſolus a ſolo Deo factus ſit; cætera vero omnia a Deo per Filium ſint creata. Id depellit Athanaſius hiſce argumentis: ſi Pater ſolum creat Verbum, an præ laſſitudine a cæteris condendis abſtinet? atqui impium illud eſt: an quia ſua potentia indignum putans ea omnia condere, adminiſtrum ante creavit? verum nulla in Deo ſuperbia, tumor nullus; & alioquin pugnat illud cum ſexcentis Scripturæ locis, ubi omnia a Deo facta dicuntur, ſcilicet per Verbum ſuum: an quia cætera opificia invictam Dei τοῦ ἀγεννήτου, id eſt, *non facti* manum ferre non valerent, opus fuit Filio qui conderet, ut Aſterius & Arius tradidere? Verum argute Athanaſius id propulſat: Si, quia res factæ ſunt, non-facti manum ferre non poſſunt; ſane neque Filius, qui, ut vos dicitis, factus eſt, manum ejus ferre potuit: & alio medio erit opus, itaque erit in infinitum progreſſio. Aliis item argumentis Arii inſaniam depellit: Si Filius aliquando non fuit, non fuit ſemper Trinitas; Pater item non fuerit ſemper pater, non exiſtente Filio; inſuper Pater fuerit aliquando ἄλογος ſine verbo. Nam animadvertas velim, eam Arii opinionem fuiſſe, quod Pater verba multa produxerit. Quæ ſententia, ut impia ab Athanaſio rejicitur, ac merito quidem; unum quippe in Deo Verbum eſt. Nam Deus ſapiens eſt per ſapientiam ſuam, id eſt, per Filium: & rationalis per rationem ſuam, id eſt, λόγον, ſeu Verbum. Demum ſi ex Arii furore, aliquod erumperet novum argumentum, omnia Athanaſio erant ad illud frangendum expedita.

p. 405.

p. 240.
p. 167.

p. 168.

4. Sentit fortaſſe lector quam procul abduceremur, ſi omnia Athanaſii argumenta, ſi Arianorum ſophiſmata recenſeremus: quare miſſis aliis, videamus quo pacto depellat argumentum Arianorum ex hoc Proverbiorum dicto depromtum: *Dominus creavit me initium viarum ſuarum in opera ſua*. Inſita hominum mentibus eſt opinio, Athanaſium ſi Hebraice peritus fuiſſet, ſi veram hujuſce dicti ſententiam tenuiſſet יהוה קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז quę eſt: *Dominus poſſedit me initium viæ ſuæ ante opera ſua ex tunc*; non tantum laboris ſuſcepturum fuiſſe in enervando argumento Arianorum, qui dictum hujuſmodi: *Dominus creavit me*, ad Filium inter creatas res connumerandum detorquebant. Verum perquam facile Athanaſio fuit ex Origenianis Hexaplis, quę penes ipſum erant, germanam Hebraicę lectionis ſententiam mutuari. At fortaſſe id non tanti ponderis futurum erat, quanti arbitrantur illi. Nam una Septuaginta virorum interpretatio in Eccleſia Gręca obtinebat, nec ſedandę controverſię pares erant Aquilę, aliorumque interpretum verſiones. Cujus rei id indicium eſt conſpicuum, quod Euſebius Pamphili, quo ſeſe ex hac difficultate expediat, non Hebraicam lectionem, non Origeniana Hexapla, quę tamen frequens ille adibat, in medium adtulerit; ſed interpretationem dederit, Athanaſianę finitimam. Verum ut ut ſit, opportunam Athanaſius huic ſententię explicationem ſuppeditat, dum ait has voces; *feci*, *poſſedi*, *peperi*, idipſum in Scripturis plerumque ſignificare, & ad rem perbelle hoc Geneſeos exemplo utitur: *Poſſedi hominem per Deum*, ubi *poſſedi*, idem eſt quod, *genui*; quod referas item ad eam ſententiam: *Dominus poſſedit me initio viarum ſuarum*. Nam utrobique Verbum קנה legitur. Arianorum vero ſententia, quam paucis ſupra complexi ſumus, non una ſemper fuit: dum enim manaret in dies latius, alii alia apprehenderunt, & in varias opiniones diſtracti ſunt; multi quippe, non qualis initio prodierat, hęreſin vindicabant, ſed quodam delinitam verborum colore. Soli vero Aetiani & Anomœi diſſimilitudinem ſubſtantiæ propugnabant, dum alii temporum conditioni ſeſe adtemperantes, ut rerum eventus ferebat, plus minuſve detraherent ex errorum perfidia. Orſo autem diſſidio Semiariani ab Arianis, priſcum retinentibus, abſceſſerunt. Erant porro Semiariani, ii qui repudiato ὁμοουσίῳ, Filium ὁμοιούσιον, ſive ſubſtantia ſimilem eſſe profitebantur. Quam ſententiam non penitus improbat Athanaſius, nec niſi ut minus idoneam reſpuit. Erant tamen ex Semiarianorum grege, qui obtento verborum fuco in Arii impietatem prorſus relaberentur. Etſi enim ajebant Filium eſſe ſimilem Patri, at conſenſu & voluntate tantum, non autem natura.

Prov. 8. 22.

Euſeb. Pamphil. l. contra Marcellum. p. 45.

p. 373.

Aetiani & Anomœi.

Semiariani.

5. Ex inauſpicata hujuſmodi radice prodierunt item Pneumatomachi, principe Macedonio Epi-

Pneumatomachi.

ſcopo Conſtantinopolitano. Hi ingentes in Oriente atque in Ægypto turbas dederunt, dum dicerent Spiritum ſanctum eſſe rem creatam, unumque ex adminiſtris ſpiritibus, Patri diſſimilem, &c. Rem ut primum accepit Athanaſius, indicante Serapione Thmuitano epiſcopo; naſcentem hęreſin, miſſis ad eumdem Serapionem litteris, pluribus exagitavit. Novos autem lucifugas Tropicorum nomine inſectatur: quia tropis figuriſque ſacras litteras adulterabant. Hi Tropici ex Ario prognati, cum Arianis maxima pars conſentiebant. Nam plurimi Arianorum pari in Filium atque in Spiritum ſanctum veſania debacchabantur. Arius igitur, qui ut novati dogmatis ſuſpicionem declinaret, in alios hęreticos declamitabat aſſidue, hæreticorum ipſe deterrimus fuit. A quo ferme ortum duxere omnes quarti & quinti ſęculi hęreſes. Ille vero, impietatem ſuam ex ſuperiorum ętatum hęreticis hauſerat, & ſimplicioribus, quibus per animi imbecillitatem, non licebat bonam a prava doctrina internoſcere, hauſtum venenum propinabat. Et vero quid ex qualibet hęreſi mutuatus Arius ſit, obiter commemorat Athanaſius. Hęc nos paucis lectori ob oculos ponemus, orſi ab iis, qui primis Eccleſię temporibus novas opiniones in Chriſtianum orbem invexerunt.

Baſilides. p. 386. Carpocrates. p. 364.

6. Baſilides putabat Angelos creaviſſe mundum, cui hac in parte adfines Ariani erant, quod ipſi a Filio Dei, re, ut impie dicebant, condita, mundum creatum fuiſſe arbitrarentur. Idipſum docuit Carpocrates, ideoque cum Arii magiſtris connumerandus.

Valentinus. p. 364. 386. p. 611. p. 303. p. 486. p. 527. p. 583. p. 728. p. 743.

7. Valentinus non modo Angelos creaſſe mundum autumabat, verum etiam Chriſtum ejuſdem atque Angelos generis eſſe, atque ea in re proxime ad Arianam hęreſin acceſſit. Duo principia in Deo nugabatur, qua in parte cum Arianis item conſentit: ii namque cum Filium diverſę a Patre naturę eſſe comminiſcerentur, & tamen Filium ἀρχὴν principium rerum creatarum eſſe dicerent, duo principia genere diſcrepantia inducebant. Ad hæc Valentiniani litteras ſacras adulterabant, in quo iiſdem finitimi Ariani erant, qui licet ipſam Scripturarum litteram minime vitiarent, adulterabant tamen ad pravam doctrinam detorquendo. Hac in re quoque cum Ario conſonat Valentinus, quod Arius ſive ejus ſequaces Ariani duo verba prædicarent: aliud in Patre, ἐνδιάθετον ſcilicet, ſive internum; aliud extra Patrem προφορικὸν nuncupatum, ſive prolatitium aut externum, quæ tamen voces non ex Arii officina profectæ, ſed multo antiquiores ſunt; Valentinus autem Unigenitum vocat νοῦν ſeu mentem, atque ab eo λόγον procedere dicit, quæ ſententia cum Ariana probe conſonat. Cum Pneumatomachis item mira Valentino adfinitas, ait quippe: Miſſo Paracleto, una cum eo coævos ipſi Angelos fuiſſe miſſos, illi vero comminiſtrum Angelorum Spiritum ſanctum eſſe impie comminiſcebantur. Valentinum in crimen vocabant Ariani, quod docuiſſet Filium eſſe Patris προβολὴν, id eſt, rem emiſſam, quæ tamen ſententia, niſi ab hæreticis, corrupta mente præditis, ac vix quidpiam ſanum admittentibus profecta eſſet, benigne fortaſſe explicari poſſet. Erat item Valentinus ex eorum numero, qui dicerent Chriſtum δοκήσει tantum, id eſt, ſola ſpecie & phantaſia veniſſe in mundum; commentum Valentino antiquius, & poſt Valentinum inter Dimœritarum errores connumeratum. Putabant item Valentiniani Patrem & Spiritum ſanctum geſtaſſe carnem. Et ſi nonnumquam iis pugnantia ſentire deprehendantur, id ſolemne hæreticis eſt, ut amiſſo ſemel veritatis tramite, huc illuc oberrent, & ne ſecum quidem conſiſtere poſſint: atque item contingit plerumque, ut ejuſdem ſectæ homines alii aliud apprehendant, & diverſa proferant.

Ptolemæus. p. 482.

Cæterum Ptolemæus Valentini diſcipulus dixit, cum ἀγεννήτῳ, ſive cum Deo, duo conjuncta eſſe, nimirum cogitationem & voluntatem: ac primum cogitaſſe, deinde voluiſſe, nec quæ cogitarat potuiſſe proferre, niſi poſtquam voluntatis virtus acceſſerat. Hinc ſane, ſubſequitur Athanaſius, doctrinam ſuam mutuati Ariani, voluntatem & arbitrium Verbo præire volunt. Nam impie cenſebant Ariani, voluntate & conſilio Patrem creaviſſe Verbum ſuum.

Marcion. p. 182. p. 215. p. 386. p. 744.

8. Marcion monarchiam, id eſt, unitatem principii in Deo, in tria principia ſecabat, qua in re cum Arianis & Pneumatomachis conſentire videtur. Is vetus Teſtamentum negabat; & cum aliis ſuperius memoratis hęreticis adfirmabat Angelos creaſſe mundum. Dixit etiam, Chriſtum non verum corpus, ſed ſimilitudinem corporis geſtaſſe, quod fuit item Dimœritarum commentum.

Phryges. p. 473.

9. Phrygum ſeu Montaniſtarum ſententiam hanc ait eſſe, Prophetas & alios verbi miniſtros, cum ea quæ agunt, tum ea quæ annuntiant ignorare.

Manichæi. p. 401.482. p. 215.302. 303. 360. 724. 737. p. 743. p. 475. p. 583. p. 222.

10. Manichæos ſæpiſſime commemorat Athanaſius, hæreſinque illorum, ut dicebamus, peculiari quodam opere confutavit. Ii duo principia inducebant, duoque ἀγέννητα, unum bonum, alterum malum. In hoc adfines Arianis, quod ſicut Manichęi Deum alium commenti ſunt, qui omnia ſub adſpectum cadentia condiderit; ita & Ariani pręter Verbum quod eſt in Patre, aliud ſibi verbum, Filiumque omnium conditorem excogitarunt. Ad hęc autem, hos Manichęorum errores variis in locis enumerat Athanaſius. Manichęi legem & vetus Teſtamentum negabant, Scripturas ſacras adulterabant, Verbum carnem eſſe factum, corporeumque illius adventum inficiabantur; ſed δοκήσει ſeu ſpecie ſolum adveniſſe dictitabant. Cujus naturam, non vero πρᾶξιν, peccatum eſſe impie adfirmabant: nam ajebant peccatum ex natura eſſe. Nugabantur inſuper, ex ignorantia quęſiſſe Deum, *Adam, ubi es?* &, *Ubi eſt Abel frater tuus?* Si ſit Arianis fides, putabat Manichęus, Patris prolem eſſe partem ejus ipſi ὁμοούσιον. Demum, ait Athanaſius, penes Manichęos nullam eſſe miſericordiam, remque peroſam ipſis eſſe pauperem miſerari.

Sabellius. p. 182. 205.

11. Sabellii hæreſis diſparata omnino ab Ariana, in eo ſita erat, quod diceret, nullam in Deo eſſe perſonarum diſtinctionem, Deumque non ὁμοούσιον, ſed μονοούσιον eſſe, id eſt non conſubſtantialem, ſed unius & ejuſdem ſubſtantiæ non diſtinctæ perſonis. Nimirum unum Deum, penes varia officia, Patrem, Verbum ſeu Filium, & Spiritum ſanctum nuncupari. Nam vocabat Filium ἀνυπόστατον, id eſt, ſine hypoſtaſi, & Spiritum ſanctum ἀνύπαρκτον, ſcilicet, ſine exiſtentia.

Paulus Samoſatenus. p. 586. p. 339.349. 3"9.475. 180.

12. Paulus Samoſatenus doctrinam ſectatus eſt Artemæ cujuſdam, adfirmantis Chriſtum eſſe merum hominem. A quo Artema, ſive Artemone, ait Athanaſius poſita fuiſſe fundamenta Arianæ hæreſeos. Paulus autem Samoſatenus ajebat, Chriſtum non fuiſſe antequam fieret, & hominem tantum eſſe perinde atque cæteros homines, atque Patri externum. Ex diſcipulis porro ejus erant quidam magiſtro ipſo nugaciores, qui Verbum a Filio ſepararent. Ut ait autem Athanaſius, cui accinit

cinit

cinit Baſilius, ideo Patres Antiocheni vocem ὁμοούσιον repudiaverunt: *Quia Paulus argutari vellet ac diceret: Si Chriſtus non ex homine Deus factus eſt, ergo conſubſtantialis eſt Patri, atque hinc neceſſe eſt tres eſſe ſubſtantias, unam priorem, duas vero ex illa procedentes. Ideoque illud Pauli ſophiſma caventes dixere Chriſtum non eſſe conſubſtantialem: neque enim Filius ita erga Patrem ſe habet, ut ille cogitabat.* p. 606. Baſil. epiſt. 300.

13. Rhetorius Ægyptius prodigii ſimilem induxit ſententiam, quam memorat Philaſtrius. Putabat enim omnes hæreſes optimas, omnes hæreticos probe ſentire. Quę ſententia ita portentoſa Athanaſio videtur, ut ne commemorare quidem ipſam velit. Hujus ſectatorum ſummam infrequentiam fuiſſe veriſimile eſt. Nam exigua permanſit hominis memoria. Rhetorius. p. 739.

14. Hieracas item Ægyptius ajebat Filium ex Patre eſſe, ut lucernam ex lucerna, ut lampadem in duo diſtinctam. Quæ tamen tolerari forte potuiſſent, niſi inſolentia dicti in ſuſpicionem erroris vocaretur. Ad hęc autem, ſi fides auctori libri contra omnes hęreſes, qui inter ſpuria ablegatus eſt, nuptias rejiciebat Hieracas, ac vetus Teſtamentum negabat. Hieracas. p. 583. T. 2. p. 186.

15. Meletii nullus initio error contra fidem erat: ſed hominis ambitus, ſcelus, protervia, totam Ægyptum in perniciosum diſſidium conjecit. Verum in ordinem a Synodo Nicęna redacti Meletiani, ſtimulante dolore amiſſæ dignitatis, ſocietatem ineunt cum Arianis: & dum communis rei gerendę ſtudio mutuas darent operas, demum Meletiani ex frequenti Arianorum uſu & familiaritate verę fidei jacturam fecerunt. Horum hiſtoria pluribus in Vita Athanaſii: quamobrem miſſis aliis, famoſam illam de receptis in Nicęna Synodo Meletianis quęſtionem obiter attingamus. Apud Theodoretum igitur in epiſtola Nicęnę Synodi fertur, eos qui a Meletio ordinati fuiſſent, ſanctiore manuum impoſitione confirmatos, μυστικωτέρᾳ χειροτονίᾳ βεβαιωθέντας ad communionem ſtatis conditionibus admiſſos fuiſſe. Hinc controverſię, hinc pugnę: aliis collatas per Meletium ordinationes, irritas arbitrantibus; aliis veras opinantibus, ſed ritu quodam confirmatas. Nonnihil fortaſſe lucis huic controverſię adferant hęc pſeudo-Juſtini verba: Τοῦ αἱρετικοῦ ἐπὶ τὴν ὀρθοδοξίαν ἐρχομένου τὸ σφάλμα διορθοῦται· τῆς μὲν κακοδοξίας τῇ μεταθέσει τοῦ φρονήματος· τοῦ δὲ βαπτίσματος τῇ ἐπιχρίσει τοῦ ἁγίου μύρου· τῆς δὲ χειροτονίας τῇ χειροθεσίᾳ. καὶ οὐδὲν τῶν πάλαι μένει ἄλυτον. Id eſt: *Cum hæreticus ad ſanam fidem accedit, ſic erratum ejus purgatur: pravæ doctrinæ ſcilicet mutando ſententiam; baptiſmatis per unguenti ſacri unctionem; ordinationis vero per manuum impoſitionem. ita ut nihil ex prioribus abrogetur.* Quod ſi hęreticorum ordinationes inter irritas non numerabantur, multo minus ſchiſmaticorum qui nihil in fide peccarent. μυστικωτέρα autem, ſive ſanctior aut ſecretior ideo nuncupari videtur iterata illa manuum impoſitio, quia a ſanctis & catholicis Pręſulibus collata. Ingentis operæ foret rem pro dignitate agere, quę nos a curſu deſtinatę vię revocaret. Meletius. Juſtin. edit. Pariſ. p. 390.

16. Colluthiani a Collutho, qui presbyter cum eſſet tantum, eo erupit audacię, ut presbyteros conſtituendi ſibi facultatem vindicaret; ac multis ejus cupidini ſuffragantibus pręeſſet invito Alexandro Epiſcopo. Imo etiam contra ſanam fidem peccabat, cum perſpicuum ſit non ineſſe presbytero hujuſmodi facultatem. Colluthiani perinde atque Meletiani ad Arianorum partes confluxerunt. Colluthus. p. 153. 154.

17. Marcellus Ancyranus, quicum Athanaſio diuturnus uſus & familiaritas interceſſit, Arianorum hoſtis acerrimus, in crimen novatę doctrinę ab ipſis vocatus eſt. Euſebius autem Cæſarienſis, juſſu Conſtantinopolitanæ Synodi Arianæ, ut teſtificatur ipſe, Marcelli librum περὶ ὑποταγῆς κυρίου, id eſt, *de ſubjectione Domini* inſcriptum inſigni volumine exagitavit. Atque in ipſo ſui operis exordio, livoris, odiique erga fratres Marcellum incuſat his verbis, ἡ ὑπόθεσις αὐτῷ τῆς γραφῆς μισαδελφία κατέστη· τὸ δὲ ταύτης αἴτιον ζῆλος καὶ φθόνος. Hoc eſt: *Argumentum hujuſce libri ſcribendi ipſi fuit odium in fratres: cauſa vero ejus edendi livor & invidia.* Ejus porro doctrinam his de cauſis in crimen vocat: Quod adfirmet, Verbum non ante fuiſſe filium, quam carnem aſſumeret; Patrem & Filium unum eſſe ὑποστάσει; nullam eſſe Filii exſiſtentiam; Chriſtum ante adſcenſionem non fuiſſe Dei imaginem: ait etiam illum Sabellii errore imbutum eſſe; etſi non ſemel ille Sabellium oppugnet. Impie quoque in Marcellum invehitur, quod Verbum æternum eſſe dicat. Viro item vitio vertit, quod Deum dicat eſſe τετραπρόσωπον, quæ tamen ſententia ex æquo & bono accepta vera eſt & catholica. Verum hæc omnia Euſebius ex Marcelli ſcriptis hinc inde excerpta collegit, detorta perſæpe viri ſententia, atque ad pravam doctrinam vi ratiocinii deducta; Euſebius ſcilicet & ipſe ſuſpectæ fidei homo, quem inter Arianorum primipilares recenſent Athanaſius & Hilarius. Nec defuere tamen ex Eccleſiæ magiſtris, qui Marcello corruptæ fidei notam inurerent. Baſilius enim multis in locis aſpere hominem violatæ veræ doctrinæ cauſa inſectatur: ac miſſis Athanaſio ſub extremum vitæ ejus litteris, ait neceſſum videri ſibi Marcellum, diſparatam Arianæ hæreſin invehentem, perinde atque Arium damnari. Unde id certum videatur, Athanaſium, etſi ſuſpectam Marcelli fidem teſte Epiphanio aliquando habuerit, nondum tamen virum communione interdixiſſe ſua cum Baſilius hęc ſcriberet. Et vero teſtatur Epiphanius, a multis ſuo ævo in controverſiam vocatum fuiſſe, hæreticuſne an catholicus Marcellus eſſet. Marcellus Ancyranus. p. 118. 130. 494. 506. *Euſeb. lib. contra Marcellum.* Baſil. epiſt. 52.

18. Verum ſi dubia Marcelli, apertiſſima ſane fuit diſcipuli ejus Photini impietas, qui adfirmabat Chriſtum non fuiſſe ante Mariam, eaque de cauſa damnatus fuit in variis Synodis. Photinus.

19. Agmen claudat Dimœritarum ſive Apollinariſtarum hæreſis, extremis Athanaſii vitæ annis exorta; de Dimœritarum nomine non ſemel alias actum. Eorum porro ſententiæ ejuſmodi erant. 1. Verbum non adſumſiſſe carnem humanam. 2. Corpus ex Maria natum, eſſe conſubſtantiale Verbi deitati. 3. Verbum in carnem, oſſa, capillos, & in totum corpus mutatum fuiſſe: error olim Marcionis. 4. Dominum δοκήσει ſolum adventaſſe in mundum, antiquiſſima & omnibus retro ſæculis vulgatiſſima hæreſis. 5. Ipſam deitatem circumciſam & paſſam fuiſſe. 6. Verbum nequaquam ex Maria, ſed ex ſua ſibi ſubſtantia, corpus efformaſſe. 7. Qui ait Domini corpus ex Maria eſſe, non trinitatem, ſed quaternitatem admittere. Ab argumentis autem adverſum pugnantibus referendis abſtinemus: quoniam hoſce errores dilucide & naviter Athanaſius propulſat in epiſtola ad Epictetum, & in elegantiſſimis contra Apollinarium libris. Ipſe autem Apollinarius ſuperſtite Athanaſio, ejus captandæ amicitiæ gratia, catholicam fidem ementiebatur; ita ut etiam Athanaſius, Apollinarius.

fraude

fraude veteratoris deceptus, Timotheum ejus discipulum Damaso papæ commendaret, teste Facundo Hermianensi, cujus hæc verba sunt: *Nam & si legere alia dignentur qui legenda conscribunt, invenient etiam Timotheum Apollinaris discipulum, a beato Athanasio per ignorantiam, temporibus beati Damasi, sedi Apostolicæ velut orthodoxum commendatum: atque ab ipso Papa Damaso sine cohibentia hæresis simpliciter esse susceptum.* Verum si fragmentum illud in Matthæum jam primo publicatum pag. 1006. (ubi ad hæc Scripturæ verba, *Surgens accipe puerum*, dicitur his argui Apollinarium qui dixit, animam intelligentiæ capacem non inesse Christo,) Athanasii vere sit, sub finem vitæ ejus conscriptum fuerit, ac recte arguerit Athanasium sub extremum vitæ Apollinarii impietatem edidicisse. Nisi fortasse dicatur eum, qui hasce in Matthæum expositiones ex variis ejus operibus consarcinavit, nomen Apollinarii suo marte adjecisse.

lib. 7.

DE DISCIPLINA ECCLESIÆ ATHANASII

ævo, ex ejus scriptis συνοπτικῶς.

1. GRANDIS otii res esset, quarti sæculi disciplinam Ecclesiasticam, tot controversiis implicatam, minutatim ac pro rerum singularum dignitate commemorare: neque tamen horreret animus ab hujusmodi studio & labore, si aliquæ venirent feriæ. Verum in præsenti, pro instituti mei ratione, id mihi negotii credo solum dari, ut quæ de consuetudine Ecclesiæ Athanasius vel pluribus agit, vel tangit obiter, recenseam accurate, iis plerumque additis, quæ scitu opus sunt ad Athanasii locorum intelligentiam.

2. Mos erat illo ævo in secretiore aliqua ecclesiæ parte sacra facere, qui locus ἱεράτειον sive sacrarium dicitur. Significabatur item eo nomine cœtus ministrorum altaris. Exempla vide in Onomastico. Altare autem seu mensa, utroque enim nomine notatur, aut lignea erat, aut lapidea; ut innuere Athanasius videtur cum ait: εἶτα ὡς τὸ ὅλον τῆς ἐντολῆς πληροῦντες, τοῦτο γὰρ ἦν τὸ σπουδαζόμενον, τοῦτο καὶ Κόμης καὶ ὁ Καθολικὸς παρήγγελλον· ἁρπάσαντες τὰ συμψέλλια, καὶ τὸν θρόνον, καὶ τὴν τράπεζαν, ξυλίνη γὰρ ἦν, καὶ τὰ βῆλα τῆς ἐκκλησίας, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ἠδυνήθησαν ἐξενέγκαντες ἔκαυσαν. Id est: *Hinc quo penitus mandatum exsequerentur, (hoc namque illis cordi erat, hoc item Comes Catholicusque præcipiebant) subsellia, thronum, mensam, nam lignea erat, vela ecclesiæ, ac cætera quæ potuere, direpta & absportata combusserunt.* Ubi illa exceptione, *nam lignea erat*, indicat ex alia materia nonnumquam exstrui altaria, scilicet ex lapide. Ligneum altare memorat item Optatus Milevitanus ubi ait: *Quis fidelium nescit, in peragendis mysteriis ipsa ligna linteamine cooperiri? Inter ipsa sacramenta velamen potuit tangi, non lignum. Aut si tactu possit penetrare velamen, ergo penetrantur & ligna. Si penetrari possunt ligna, penetratur & terra. Si a vobis lignum raditur, & terra quæ subter est fodiatur. Altam facite scrobem, dum pro vestro arbitrio quæritis puritatem. Sed observate ne veniatis ad inferos, & illic inveniatis Core, Dathan & Abiron schismaticos, magistros scilicet vestros. Ergo & fregisse vos & rasisse constat altaria. Quid est quod in hac re vester quasi languere visus est furor? Videmus enim vos postea mutasse consilium, & altaria a vobis jam non frangi, sed radi tantummodo aut removeri.* Unde propalam fit, illa tempestate usu receptum fuisse ut altaria lignea essent, non omnia quidem, sed lapidea quoque alia deprehenderentur, ut Athanasii exceptione exploratum videtur, & ut diserte ait Chrysostomus Hom. 20. in 2. ad Corinth.

Sacrorum celebratio. pag. 100. 264. 88. 117. p. 298.

Optat. lib. 6. contra Parmenianum.

3. Mos item in Ægypto illa ætate fuit, ut nonnisi Dominico die sacra adirentur: qui sacrorum usus σύναξις Græce vocabatur, varia exinde nomina consequutus. Non licitum Catechumenis, multoque minus Gentilibus & Judæis erat, oblationi aut sacris rebus interesse. Sacrum calicem populis Episcopi propinabant, ministrantibus ut vero simile est Diaconis. Erant populares omnes, excepto clericorum cœtu, sacrarii aditu interclusi. Intra sacrarii ambitum suggestus ligneus erat, θρόνος dictus; editior, quo prospectus Episcopo ad plebem esset; atque, ut videtur, proxime populares positus, ut hinc clerus, inde populus Episcopi conspectibus pateret. Ut episcopale munus decebat, erat thronus tapetibus velaminibusque circumquaque exornatus, ἐπισκοπικῶς ἐστολισμένος· & quidem, ut ex Athanasii verbis augurari licet, muro defixus, quo firmius consisteret. Erat ecclesia velis aut ad ornatum, aut ad usum quemlibet instructa; itemque subselliis atque cancellis ad populi commodum. Cerei & candelabra haud semel memorantur; & quidem, ut videtur, ad rem sacram deputata, nec nisi cum honore tractari solita. Hinc queritur Athanasius, candelabra ecclesiæ ad parietem reclinata fuisse, ac si rei sacræ violatæ Arianos accusaret. quem usum cereorum ad rem sacram in Occidente suo ævo fuisse negat Hieronymus: conceditque tamen in Oriente admissum fuisse. Frequenti ac vulgato usu, cum metus instaret, aut incursionis formidine populi agitarentur, oleum, vinum, facultates deportabant in ecclesias ceu in perfugii ac præsidii loca.

Synaxis. pag. 105. 356. p. 116. Locus plebi deputatus in ecclesia. p. 105. p. 312. Thronus episcopalis. p. 265. p. 109. Cerei & candelabra. p. 90. In lib. contra Vigilantium.

4. Baptisterium in ecclesia erat, muro aut saltem septo ligneo clausum. Nam queritur Athanasius, Judæos in baptisterium dum conflagraret ingressos. Qui sacro baptismate tingebantur, hanc perbrevem ceu fidei formulam recitabant: *Credo in Deum Patrem omnipotentem, & in Jesum Christum Filium ejus unigenitum, & in Spiritum sanctum.* In extremo vitæ baptismus quamplurimis conferebatur: in quam consuetudinem acerrime invehitur Augustinus. Erant tamen qui ad obitum usque rem non extraherent, ut in loco superius allato videre est & in Vita Athanasii.

Baptisterium. p. 90. Fidei confessio in baptismo. p. 92.

5. Mos erat, ut Episcopus deligeretur a populo & a clero: & quidem ex cœtu cleri ejusdem civitatis, in eaque baptizatus, educatus, populis notus, ipsisque acclamantibus. Qua in re tamen non una consuetudo, non mos ubique idem. Jam enim eo tempore homines erant honoris quam officii cupidiores, qui in episcopatus involarent, vi, pecunia, gratia & patrocinio. Et frequens illa tempestate fuit, homines videre, qui de ambitu postulabantur in Synodis. Nec impune erant qui non trita via gradus ecclesiasticos adirent. Exteriore quadam nota Episcopi, etiam cum decumberent ac somnum caperent, dignoscebantur; sed quæ illa nota esset, ignoratur. Tres Episcopi, recepto & vulgato more, ordinabant eum qui a populis adlectus esset. Verum instante hæreticorum

Delectus Episcopi. p. 88. 102. 117. 207. 210. p. 281.

ticorum formidine, cum non liberi aditus essent ad eam civitatem, unus poterat officio tali defungi, ut exemplo Siderii animadvertere est ad annum 371. Nefas erat Episcopum, nisi suprema necessitas urgeret, episcopatum deserere: *Cum Scripturas legeris*, ait pulcre Athanasius Constantium alloquens, *nosti quantum illud sit criminis, Episcopum Ecclesiam deserere suam, Deique ovilia non curare. Pastorum enim absentia gregis invadendi occasionem lupis præbet*. Et cætera quæ bene multa adjicit ille.

Res nefaria Episcopatum emere. p. 309.

6. Pro nefario & exsecrando habebatur, Episcopalem dignitatem pactione pecuniæ nancisci. Malum Athanasii ævo totam pervaserat Ægyptum, Meletianis, corruptissimis viris, venales ecclesiasticas dignitates proponentibus. Neque curabant impii homines an Catechumenus esset, an Gentilis, qui tale munus postulatum accedebat, aurum modo daret, nam

Quid faciant leges, ubi sola pecunia regnat?

Ideo autem viri ne quidem Christiani, ac nulla mentis ingeniique dote commendati, dignitatum ecclesiasticarum cupidine flagrabant; quia immunes clerici, multoque magis episcopi, erant a publicis operibus ac vectigalibus: atque ut conjicere licet, pinguiores fundi & majores opes erant Orientalibus Episcopis adtributæ, quam Occidentalibus; nam horum plerique laborabant inopia rei familiaris, ut vix ad vulgarem plebejumque usum necessaria suppeterent. p. 579.

Commutatio Episcopatuum illicita. p. 102. 114. 131.

7. Non licitum Episcopis erat ad aliam, maximeque ad ampliorem civitatem transire. Qui id ageret, priorem etiam quam occupabat ecclesiam amittebat, ἀκυρώσας αὐτὴν, utriusque scilicet Ecclesiastico jure jacturam faciebat: ac perinde atque mœchus, qui alienæ uxori, despecta sua, cupiditatis oculos adjiceret, abdicabatur. Lex tamen impune ab Eusebio violata est.

Perlustratio locorum per Episcopos. p. 108. 151. p. 147. pag. 1121.

8. Episcopus comitante clero, suæ ditionis loca, ordinis ac veræ fidei servandæ causa, frequens lustrabat. Imo legimus in vita Pachomii, Athanasium, utpote Ægypti totius Metropolitanum, initio episcopatus sui Thebaidem perlustrasse, ut infirmos in vera fide atque vacillantes recrearet, atque ad meliorem applicaret partem. Non licebat Episcopis citra sententiam Metropolitani sui decretum ullum edere, quod vel Episcopos, vel rem communem spectaret. Ait Julius Papa, id esse moris, ut ne de causis quibusdam, (quas majores vocamus) inconsulto Romano pontifice judicetur. Hæc ejus verba sunt querentis de Athanasii abdicatione, ἢ ἀγνοεῖτε ὅτι τοῦτο ἔθος ἦν, πρότερον γράφεσθαι ἡμῖν, καὶ οὕτως ἔνθεν ὁρίζεσθαι τὰ δίκαια; id est: *An ignoratis eam fuisse consuetudinem, ut primum nobis scribatur, ac deinde quod justum est decernatur?* Et sane hujusce moris luculentum videmus exemplum ex tertio sęculo petitum: ubi Dionysius Alexandrinus, cum cujusdam epistolæ causa in suspicionem minus sanæ doctrinę vocaretur, ad Dionysium Romanum ab Alexandrinis fratribus delatus est.

Archiepiscopi nomen. p. 148.

9. Archiepiscopi nomen in breviario Meletii primum reperimus usurpatum. Post enumeratos enim alios aliarum civitatum episcopos, quos ausu temerario & insolenti, invitoque Metropolitano, ordinarat ipse, de Joanne hæc Meletius ait, ἐν Μέμφει Ἰωάννης κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, id est: *Memphi, Joannes jussus ab Imperatore ut esset, (sive maneret) cum Archiepiscopo*. Dixi in notis ad eum locum, Joannem juberi cum Meletio, qui Archiepiscopi nomen aut jure obtinebat aut usurpabat, consistere atque una manere. At vidi secundum hæc emunctissimæ naris hominem, qui his de causis isthæc ad Alexandrum Alexandriæ Archiepiscopum, cui breviarium suum tradidit Meletius, spectare existimat: quia scilicet Archiepiscopi nomen ad Alexandrinum quam ad Lycopolitanum præsulem potius pertinet. Itidem cum Meletius prima persona loquens breviarium ordiatur hoc pacto, ἐγὼ Μελίτιος ἐν Λυκῶ hic dicturus erat, ὁ κελευσθεὶς εἶναι μετ' ἐμοῦ, non, μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, si quidem hæc verba Meletii essent: sin glossema sit Athanasii, numquam Athanasius Meletium vocaturus erat Archiepiscopum. Ad hæc, veri similius est Joannem petulantem virum, turbarumque auctorem, jussum fuisse manere cum Alexandro, ubi nullus motuum locus, nulla turbandi via fuisset, quam apud Meletium, turbulentum & ipsum procacemque hominem. Verum isthæc, ut erudite observata sunt, non tanti mihi videntur esse, ut animum alio conferre suadeant. Nam Archiepiscopi nomen quod spectat, ne semel quidem vel in Alexandri epistolis, vel in operibus Athanasii in usu reperimus: quo conjectura nascitur hæc verba esse Meletii qui totum breviarium descripsit; nec antequam hæc proferantur, loquendi finem fecisse videtur. Quid quod certum est Meletium Archiepiscopi nomen usurpasse? Epiphanius enim, qui suam de Meletianis historiam ab aliquo illius sectæ homine hausisse videtur, ita scilicet laudibus celebrat vel petulantissimos Meletianorum, Meletium ipsum ita exornat: ὁ δευτερεύων τῷ Πέτρῳ κατὰ τὴν ἀρχιεπισκοπήν, hoc est: *Qui secundas post Petrum in Archiepiscopatu obtinebat*. Et alio loco: Μελέτιος ὁ τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ Θηβαΐδος δοκῶν εἶναι καὶ αὐτὸς ἀρχιεπίσκοπος· *Meletius qui in Thebaide Ægypti regione Archiepiscopus & ipse erat*. Nam vox δοκέω, uti observamus in Onomastico, frequentissime nihil minuit adfirmationem. Quamobrem cum exploratum sit Meletium sibi Archiepiscopi nomen arrogasse, & nusquam Alexander aut Athanasius illud memoraverint, aut sibi adtribuerint; annon potius hic vox Ἀρχιεπίσκοπος videatur esse Meletii, qui superius ad hanc usque vocem verba fecit, quam Athanasii? Quod autem Meletius in prima persona loquatur initio breviarii, hic vero in tertia, quid hac ἐναλλαγῇ frequentius, & quot vel ex Athanasii scriptis adferri possent consimilia exempla? Unum esto satis. In historia Arianorum ad Monachos hæc ille. εἶτα μετὰ μῆνάς που δέκα τελευτήσαντος Γρηγορίου, μεταπέμπεται καὶ Ἀθανάσιον μετὰ πάσης τιμῆς, οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ τρίτον γράψας αὐτῷ μὲν φιλικὰ, δι' ὧν θαῤῥεῖν καὶ ἐλθεῖν προέτρεπε· πέμπει τε πρεσβύτερον καὶ διάκονον, ἵν' ἔτι μᾶλλον θαῤῥῶν ἐπανέλθοι. ἐνόμιζε γὰρ διὰ τὸν φόβον τῶν πρότερον γενομένων ὀλιγωρεῖν με περὶ τὴν ἐπάνοδον. γράφει δὲ τῷ ἀδελφῷ ἑαυτοῦ Κώνσταντι, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐπανελθεῖν με προτρέψηται. διεβεβαιοῦτο γὰρ ἐνιαυτὸν ὅλον ἐκδέχεσθαι τὸν Ἀθανάσιον. Id est: *Hinc post decem circiter menses, defuncto Gregorio, Athanasium cum summo honore accivit, cui non unas, aut binas, sed ternas misit litteras amicitiæ plenas, quibus hortabatur illum ut cum fiducia accederet. Misit quoque presbyterum diaconumque, ut majore animi securitate rediret: ratus me, ob ante gestarum rerum formidinem, ægre reversurum. Scripsit etiam fratri suo Constanti, ut me & ille ad remigrandum cohortaretur. Affirmabat* p. 281.

bat enim se anno integro Athanasium exspectavisse. Hic vides paucarum linearum spatio a tertia ad primam, a prima rursum ad tertiam personam regressum dari. Ad hæc autem, si Athanasius hæc glossematis more adjecisset, cum ignorantibus, multo post datum breviarium annorum spatio, scriberet, non videtur ita perplexe loquuturus fuisse. Contra Meletius absoluta Nicæna Synodo mox breviarium dedit, & de re manifestissima loquens paucis rem tetigit. His comprobatis, vix crediderim hic vocem Αρχιεπίσκοπος intelligi de Alexandro; sed de Meletio putarim. Idque suadere videtur historia hujusce temporis: nam tribus post Nicænam Synodum mensibus Joannes ab ipso Meletio orator ad Imperatorem missus est. At si jussisset Constantinus Joannem proxime Alexandrum Alexandriæ consistere, an legatum a Meletio æquo animo excepisset? Annon potius existimes Meletium Imperatori legatum talem misisse, qui jussu ipsius penes se degeret? Utra conjectura melior lectori erudito æstimandum relinquitur.

Frumenti largitio. p. 109.

10. Frumentum a Constantino primum in usum viduarum egenorumque erogatum, ab Episcopo tribui solebat, qui clericis hac in re administris utebatur.

Memoria episcoporum.

11. Mos erat defunctorum Episcoporum, qui cum laude vitam egerant, nomina in album reponere.

Clericorum officia. p. 13. 300. p. 301.

12. Clericorum, scilicet Presbyterorum, Diaconorum, & Subdiaconorum officia hæc erant: ægros invisere, eos qui in extremo positi necdum baptizati essent sacro lavacro tingere, quod ad presbyterosne solos pertineret, altum silentium. Clerici item erant, qui egenis & viduis in assignato loco, & quidem intra ecclesiæ septum, sedentibus victum erogarent.

p. 124. p. 137. p. 141.

13. Forenses judices arcebantur a causis Ecclesiasticis, quæ tamen consuetudo, cum magno res in motu essent, sæpe violata fuit. Presbyteri ac clerici, multoque magis Episcopi, gaudebant ἀλειτουργησίᾳ, id est, immunitate a publicis operibus. Clerici in sacrorum officio sticharíis lineis utebantur. quod vestis sacræ genus pluribus describitur in Euchologio Goari.

Pervigilia. p. 105. 311. p. 86. p. 241.

14. Ab ipsis Ecclesiæ primordiis more receptum erat pervigilia celebrare, quæ παννυχίδας vocabant. Nocte scilicet cum magnam solemnitatem, tum dominicam in qua synaxis habenda erat, præcedente, in ecclesias confluebant, pernoctabantque, orationibus & psalmis vacantes. Episcopus in throno sedebat: jussu ejus Diaconus psalmum incipiebat ad medium usque versus: tum populi Diacono respondebant, atque extrema versuum prosequebantur. Inter cantica Ecclesiæ, principem obtinebat locum ἡ δοξολογία, scilicet hic versus, ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, *Sanctus*, *sanctus*, *sanctus*. Cui etiam τρισάγιον nomen fuit. Doxologia vero Jerosolymitana hæc verba complectebatur: Ὦ κύριε σῶσον δή, ὦ κύριε εὐόδωσον δή, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου. *O Domine salutem da, o Domine bene prosperare, benedictus qui venit in nomine Domini*. Mos erat inter orandum manus extendere.

Cœmeteria. p. 581. p. 689.

15. Cœmeteria loca sacra erant, in quibus catholicorum tantum corpora humare licitum erat. Consuetudo a priscis usque idolorum temporibus, condiendi corpora defunctorum, atque in lectis reclinandi, adhuc obtinebat apud Christianos Ægyptios. Quem morem acerbissime insectabatur sanctus Antonius monachorum Pater, & curabat apud Episcopos, ut subditos suos a simili ritu deterrerent.

Signum crucis p. 2. 642.

16. Signum crucis passim usu veniebat apud Christianos, eoque sancti viri ad mirabilia patranda dæmonesque fugandos utebantur. Vis illius non semel memoratur celebraturque.

Synodorum ritus. p. 103. p. 110. p. 103. & in Vita Athanasii. p. 157.586. p. 619.

17. Synodi pro veris ac legitimis non habebantur, si Episcoporum maxima pars ejus qui reus agebatur inimici essent; si depositi, vel idololatriæ crimini obnoxii; si vis quædam sæcularis conventum moderaretur. In templis celebrari solebant: quamobrem haud immerito carpuntur Ursacius & Valens, qui in Augusti palatium Synodum Mediolanensem ex ecclesia transtulerunt. Officium Diaconorum erat, eos in Synodum intromittere, quorum causa agebatur. Synodorum cogendarum hæ causæ erant: hæresis oborta, grandis quædam de Ecclesiastica disciplina controversia, qualis fuit illa de Paschate in Synodo Nicæna; ingens cujuspiam Episcopi flagitium; Encænia templi recens excitati celebranda. In Synodis vulgo edebantur fidei formulæ. Experientia quarti maxime sæculi compertum fuit, Synodorum nimiam frequentiam plus ad perniciem, quam ad commodum Ecclesiæ contulisse. In fidei formulis non temporis nota præmitti solebat, non Imperatoris Consulumve nomina. Quapropter cum Valens, Ursacius, aliique Præsules, quotidiano aulæ Cæsareæ usu ad nimiam assentationem eruditi, Constantii nomen, cum odiosa *æterni* nuncupatione, fidei formulæ præfixissent, in crimen ea de causa haud abs re vocantur ab Athanasio. Qui Episcopi Synodo interesse non poterant, Presbyteros aut Diaconos mittebant actum quæ agenda oporteret: aliqui etiam Monachos.

p. 103. p. 112. Hæreticorum consuetudo vitanda. p. 93 110. p. 772. p. 768. 769. p. 290.

18. Synodo reorum exsilium aut cædem decernere curareque non licitum erat. Nicæna Synodus concessit, ut acta prioris Synodi in subsequenti expenderentur, ut caute priores definirent, quæ post examini subjectum iri noverant. Signum communionis erat, alicui litteras mittere, missasque ab eo recipere. quare in Synodo Sardicensi prohibetur litterarum usus cum hæreticis. Precari cum hæreticis vetitum erat: & si quis id facinoris admitteret, cum illo pariter precum usus interdictus erat. Lapsi in hæresim hac lege recipiebantur; ut si qui impietatis auctores patronive fuissent, iis venia quidem, non locus tamen restitueretur aut gradus pristinus in clero; iis vero qui vi aut necessitate compulsi ad hæreticos descivissent, & venia resipiscentibus daretur & locus pristinus. Eunuchos vetabat lex ad Ecclesiasticum prorsus consilium admitti.

p. 313. p. 619. p. 718.

19. Tria videmus isto ęvo per quidem mira atque insolentia. Epistolam Alexandri sic inscriptam: *Alexander Presbyteris, Diaconisque Alexandriæ & Mareotæ, præsens præsentibus, dilectis in Domino fratribus, salutem*: datam scilicet illis qui prętentes aderant. Litteras Alexandrinę Synodi anno 362. missas ab Eusebio & Asterio cum aliis ea in Synodo tum versantibus, ad seipsos ad Antiochenam Synodum properantes, hac forma: *Athanasius, Eusebius, Asterius.... Lucifero, Eusebio, Asterio*, &c. Denique morem Ægyptiorum pręsulum subscribendi pro absentibus, si quando Synodum celebrarent.

20. Quot-

20. Quotquot tyrannorum Christianæ religionis furorem declinantes, profugi interirent, martyrum loco habebantur.

Exsules, Martyres. p. 261.

21. Monachi perpauci in Ægypto, ac pene ignoti fuerant, ad initium usque quarti sæculi. Eo namque tempore Antonius innumeros exemplo suo ad eam vitæ rationem deduxit. Pachomius item in extremis Thebaidos partibus cœnobia excitavit quamplurima, ac numerosa cęnobitarum sodalitia. Ammonius etiam in Nitria Monasteria exstruxit frequentissima, sed paucorum singula Monachorum. Ex Ægypto Romam demigrare cępit institutum hujusmodi anno 341. cum Athanasius eo profectus, Ammonium & Isidorum Monachos virtutis eximiæ, viæ sibi comites adscivit. Quorum prior tanta erat humanarum rerum incuria; ut, etsi Romæ amplitudo omnes vel longe terrarum sitos homines ad sui spectaculum evocaret, ille tamen amphitheatra, plateas & opera publica, Romæ degens, ne conspectum quidem ire vellet. Is ipse Ammonius est, qui postea ad episcopatum evocatus, abscissa sibi aure, ad eam dignitatem mutilatione corporis sibi aditum præclusit. Hinc vero colligas, ejusmodi vitium corporeum impedimento fuisse, ne quis Episcopus constitueretur. Isidorus autem non minore virtutis fama & fluxarum rerum abdicatione florebat. Tum cœpit Monasticus ordo in Occidente frequentari: ita ut paucis post annis Monasteria permulta ubique locorum excitarentur, quorum frequentiam memorare videtur Athanasius sub initium Vitæ Antonii. Permultos circa medium quarti sæculi cum Alexandriæ, tum in locis circum positis fuisse Monachos, palam videtur esse: nam in tumultibus per Arianos excitatis Monachi semper aspere accepti feruntur. Tanta erat virtutis Monachorum fama, ut honoris causa Episcopi interdum ipsis in sacrario cum Clericis locum darent. Ait enim Athanasius, Monachos & Clericos, qui secum intus aderant quando Syrianus cum exercitu ecclesiam circumsedit, in thronum ubi sedebat ipse conscendisse, atque vi extractum inde ferro inimicorum proripuisse. Ex Monachorum numero permulti in Episcopos adlecti Athanasii ævo, tali munere cum laude perfuncti sunt. Quorum unus Serapion erat, is ipse fortasse, quicum Athanasius conjunctissime vixit, videlicet Thmuitanus. Monachi omnes Ascetæ vocabantur: sed an ascetæ omnes Monachi tum essent, incertum. Opinor sane multos fuisse, qui Antonium ἀσκήσεως, sive exercitationis causa adirent, qui exinde tamen vitam Monachi non inibant. Talisque fuisse videtur Athanasius, asceta scilicet nec modico tempore cum Antonio versatus, qui tamen nusquam Monachus fuisse memoratur.

Monachi. p. 634. *In Vita Athanasii ad hunc annum.* p. 90. 117. p. 265. p. 210. p. 102. 663.

22. Ab ipso tertio sæculo cœtus erant Virginum, quæ in corporis integritate consenescebant. In earum numero versabatur soror B. Antonii, quæ demum in pręfectam cœnobio adlecta fuit. Erant item aliæ Virgines per urbes & pagos, quę a tenera juventute voto virginitatem suam Deo offerebant. Virgines porro maforte, sive μαφορίῳ, aut velo operiebantur: & grandis injurię loco habebatur, si quis Virginum capita nudaret.

Cœtus Virginum. p. 634. p. 90. & in vita Antonii. p. 73.

V A R I A   E X P L I C A N T U R.

1. AD pag. 111. de Danio pauca tetigimus: & quia vulgaris opinio nostræ penitus adversatur, res est pluribus & accuratius explananda. Julius litteris Orientalium provocatus, qui Synodum ad Athanasii causam expendendam postulabant, eosdem Romam ad Synodum ibidem celebrandam evocat. Superbe illi Romanum iter detrectant, atque inter alias querelas, hanc futilem adferunt, Julium scilicet Eusebio soli, factiosorum antesignano, litteras suas nuncupasse. Litteras ille denuo mittit hac inscriptione: *Julius Danio*, *Flacillo*, *Narcisso*, *Eusebio*, *Mari*, *Macedonio*, *Theodoro*, &c. Quæritur quis iste Danius fuerit. Et primo manifestum est ab amanuensibus vitiatum fuisse nomen, ac varie in manuscriptis exstare. Nannius enim legisse videtur, διακόνῳ, vertit quippe *Diacono*. Putant ferme recentiores omnes cum Baronio esse Dianœum Cæsareæ Cappadociæ episcopum. Et sane ait Sozomenus lib. 3. c. 5. Dianœum Cæsareæ adfuisse Synodo Antiochenæ, quæ anno 341. habita est. Nuncupatur autem ille, cum a Sozomeno, tum a Basilio in Epistola ad Bosporium Episcopum, Διάνιος, *Dianæus*. Nos autem arbitramur esse Diognium, sive Theognium Nicænum inter factiosos insignem & passim memoratum, qui prior semper recensetur in legatione Mareotica, ubi sex erant legati, Diognius, Maris, Macedonius, Theodorus, Ursacius & Valens. Quod autem Theognius ille, Diognius etiam vocaretur, planum est. Sic p. 106. ubi memorantur legati Mareotici, legitur: *Diognios*, Διόγνιος, *Maris*, &c. similiterque p. 149. Διόγνιος Μάρις, &c. Et p. 129. Regius codex, quem solum in eam Apologiam legimus, habet, διάκονοι Διογνίου, *Diaconi Diognii*, ut exinde conspicuum fit promiscue Theognium ac Diognium dici. Certe Hilarius col. 1284. *Diognitum* ait, Theognium scilicet indicans. Cum igitur Julius septem Arianorum primipilares hic commemoret, puto hunc Danium corrupte positum fuisse pro Diognio. Nemo eat inficias, hic Julium inter multos episcopos, eos consilio non casu enumerare, qui inter Eusebianos antesignani erant. Quamobrem æque mirum esset inter illos recenseri, ac primas tenere Dianœum Cæsariensem, qui nuspiam inter Eusebianos, vel ab Athanasio, vel ab aliis memoratur; atque prætermitti Diognium vel Theognium Nicænum, qui tum in vivis erat & rem strenue gerebat contra Athanasium, facileque secundas post Eusebium hoc in negotio tenebat. Fuitque Eusebio superstes, imo etiam post mortem Eusebii, ejusdem sectæ strenuus vindex. Nam is est qui Macedonium tunc Arianum, postea Pneumatomachorum ducem, Episcopum Constantinopolitanum, in Eusebii defuncti locum, ordinavit. Tam proclivi errato Danius ex Διογνίῳ, quam ex Διανίῳ, effici potest. Quid causæ igitur fuerit, quod Dianœum hic, Eusebianis peregrinum, potius substituamus quam Diognium, in quem omnes conjecturæ quadrant. Ad hæc Patres Sardicenses in epistola Synodali sic habent apud Hilarium Col. 1284. num. 2. *Olim quidem scribentibus Eusebio, Mario, Theodoro, Diognito, Ursacio & Valente, Julio consacerdoti nostro Romanæ Ecclesiæ episcopo adversus prædictos coepiscopos nostros; (dicimus autem Athanasium & Marcellum) ut scripserunt ex aliis locis episcopi nostri, quæ autem ab Eusebio facta sunt, nihil aliud quam falsitatis & mendacii fuisse plena. Nam etsi ex eo quo vocati sunt a Julio episcopo carissimo fratre nostro, claruit noluisse*

eos

eos venisse ex ipsis litteris, *quibus eorum mendacia detecta sunt. venissent enim, si habuissent fiduciam*, &c. His omnino consonat Theodoretus, qui eamdem Synodi Sardicensis epistolam adfert libro 2. cap. 8. Athanasius autem, qui eamdem adfert p. 127. solum Eusebii nomen habet, quia brevitatis causa nomina propria resecare solet, ut videre est hic & alibi. Ex superioribus autem patet, literas Julii superius memoratas Diognium etiam spectare ut & alios Eusebianos: queritur enim eos noluisse Romam ad Synodum accedere, quod perinde Theognio competit atque aliis. Re sic liquido enarrata, erudito lectori judicium permittimus.

2. Pag. 112. b. Scholiastes quidam ad marginem Regii codicis 2254. in hæc verba διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν μεγάλῃ συνόδῳ συνελθόντες ἐπίσκοποι, οὐκ ἄνευ θεοῦ βουλήσεως συνεχώρησαν ἐν ἑτέρᾳ συνόδῳ τὰ τῆς προτέρας ἐξετάζεσθαι· id est, *Quocirca episcopi in magna Synodo Nicæna congregati, non citra Dei consilium prioris Synodi acta in alia Synodo disquiri permiserunt*, hæc annotavit ab annis circiter trecentis, ut ex charactere conjicere licet. Σημείωσαι ὅτι οὐκ ἀπαιτεῖ τὴν ἔκκλητον ὡς πάπας καὶ ἄκρος ἀρχιερεὺς, ἀλλ' ἁπλῶς ἀξιοῖ ἐν ἑτέρᾳ συνόδῳ τὰ τῆς προτέρας ἐξετάζεσθαι, κατὰ τὸν κανόνα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου. Id est: *Nota eum* (scilicet Julium cujus sunt superius allata verba) *non exigere appellationem, utpote papam & summum pontificem; sed simpliciter postulare, ut in alia Synodo quæ a priore decreta fuerint exquirantur, juxta canonem Nicænæ Synodi*. ἔκκλητον enim dici appellationem ad summum pontificem tritum vulgatumque est.

Pag. 113. Diximus in notis, epistolam Alexandri Episcopi Alexandrini ad calcem operum Athanasii cudendam fore. At secundum hæc mutata sententia, ex re magis visum est eam ante quatuor contra Arianos Orationes, utpote quæ Arianismi initia spectet collocare.

Pag. 119. Quam hic in notis vocamus epistolam ad Solitarios, ea est quæ suo loco a nobis Athanasii vestigio hærentibus, historia Arianorum ad Monachos nuncupata est. Nec prætermittendum est, abs re vocatum in controversiam fuisse, utrum hoc præclarum opus Athanasii sit, an alterius qui jussu Athanasii hæc litteris mandarit. Nam quod dicunt, hic numquam prima persona sed tertia semper loqui auctorem hujusce operis, illud inquam, non considerate dictum est. Nam superius locum adtulimus p. XXXIII. in quo Athanasius bis in prima persona sermonem habet. Hæc ultra quam satis dicta sunt.

3. Pag. 132. In subscriptionibus Sardicensibus, qui 78. primi recensentur ii sunt qui Synodo interfuerunt, neque sunt per provincias distributi, ut alii absentes qui post solutam Synodum nomen adscripsere. Palam res est ex Hilarii subscriptionibus, quæ eædem ferme sunt, atque illæ in prima classe ab Athanasio locatæ. Pauca tamen omissa nomina sunt in subscriptionibus Athanasii, quæ apud Hilarium leguntur; multoque plura omittit Hilarius, quæ Athanasius enumerat. Quæ apud Athanasium omittuntur, isthæc sunt ex Hilario desumta: Marcellus Ancyranus, Evagrius a Macedonia de Heraclianeo, Julius ab Acacia (*lege* Achaja) de Thebe eptapyleos, nisi sit idem qui Julianus apud Athanasium dicitur. Miror Labbeum hoc loco restitui voluisse, eptapoleos, cum luce clarius sit esse Theben ἑπτάπυλον, id est, septem portarum, aut Thebas ἑπταπύλους, quæ ita vocantur πρὸς ἀντιδιαστολὴν Thebarum Ægyptiarum, quæ ἑκατόμπυλοι, sive centum portarum erant. de Thebis Græciæ Homerus,

Hilar. col. 1292.

Tom. 2. Concil. Sardic.

Il. 4.

> Ἡμεῖς καὶ Θήβης ἕδος εἵλομεν ἑπταπύλοιο;

De Ægyptiacis vero Thebis,

Il. 9.

> οὐδ' ὅσα Θήβας,
> Αἰγυπτίας, ὅθι πλεῖστα δόμοις ἐν κτήματα κεῖται,
> Αἵθ' ἑκατόμπυλοί εἰσι.

Cochras item ab Achaja, Dionysius. Nam duo sunt Dionysii apud Hilarium, unus apud Athanasium. Verissimus ex iis qui Synodo interfuerunt inter Gallos recensetur ab Athanasio. Istos sex episcopos ab Athanasio omissos, si jungas cum 78. quos enumeravit, erunt 84. His si addis Euphratam Coloniensem & Olympium, qui synodo Sardicensi interfuere, & ab Athanasio & Hilario prætermittuntur 86. reperies. Dominianus idem est qui Domitianus ab Hilario dicitur, Musæus idem qui Moysius Hilarii, Fortunatius idem qui Fortunatianus; Irenæus idem videtur esse qui Lerenius Hilarii, Ursicius idem qui Ursacius; Eutychius idem videtur esse qui Euthitius, & Eutychus fortasse idem qui Titius: nam apud Hilarium corruptiora nomina sunt quam apud Athanasium. Asclepius idem qui Asclepas Gazensis.

4. Pag. 139. b. Paulinum sive Paulum episcopum, qui litteras Ursacii & Valentis ad Julium Papam Athanasio transmisit, esse Tiburensem aut Tiburtinum, non Trevirensem Antistitem, vix est quod ambigamus. Nam omnes manuscripti & editi, hoc loco Τιβέρων habent. Apud Photium autem ex Eulogio l. CLXXXII. Episcopus Tiburensis, aut Tiburtinus, sic vocatur Αγαμέμνων ἐπίσκοπος Τιβέρεως: & veri similius est Tiburtinum vicinum Romæ episcopum, quam Trevirensem tanto itineris spatio dissitum litteras Julii Athanasio misisse. Paulinus autem Trevirensis anno 349. quo datæ putantur litteræ Ursacii & Valentis ad Julium papam, nondum iniisse episcopatum videtur. In historia porro Arianorum ad Monachos missa legitur, Παύλου ἐπισκόπου τρεβέρων, ubi τρεβέρων videtur mendose positum pro τιβέρων ab amanuensibus. Nam quod Paulus hic dicatur, qui Paulinus superiore loco vocatus est, forte amanuensium vitio contigit, imo fortasse posterior lectio præstat priori. In Italia namque sacra Paulus episcopus Tibartinus memoratur, qui Ursicium pseudopontificem consecravit anno 366. Nannius vertit, *Episcopo Tyburis*. Eodem autem loco dele ρ, & lege Τιβέρων.

5. Pag. 157. Augustaliana, hoc nomen diximus ex Augustalibus profectum. At licet vox Augustalis antehac plerumque usurpata reperiatur, non legimus tamen præfectos Ægypti ante annum 351. quo hæc Apologia scripta est, Augustales sine addito vocatos. Quare in incerto res versatur.

6. Pag. 288. dicitur Roma esse Metropolis Romaniæ, τῆς Ῥωμανίας, ubi Nannius vertit, *Metropolis Romanæ ditionis*. Eademque sententia vox isthæc bis usurpatur ab Epiphanio, scilicet hæresi 66. & hæresi 69.

7. Pag.

7. Pag. 318. Præter allata in Monito ad epiſtolam ad Monachos, quibus defenditur diverſum illud opus eſſe a quatuor Orationibus contra Arianos; aliæ ſuppetunt graviſſimæ rationes quæ idipſum ſuadeant. Nam illud ad Monachos miſſum opus vetat Athanaſius cuiquam exhiberi: hæ autem quatuor Orationes, ut cuique legenti palam erit, ita concinnatæ ſunt, ut publicis controverſiis deſtinatæ haud dubie fuerint. Ac ſecunda adornata fuit ad ea confutanda, quæ adverſus primam Ariani obtendebant. Tertia ſimiliter eſt ſecundæ defenſio. Et ſane non publicæ modo fuere; verum etiam, ut ex ordiendi ratione conſpicuum, diverſis temporibus, ut res & uſus poſtulabat, adornatæ; ita ut altera alterius occaſio fuerit.

Pag. 632. Ex quo Antonii Vita edita fuit, in codices Latinos varios incidi, in quibus legitur, *non paululum temporis cum eo feci*. Hæc porro Evagrii verſio tametſi libera admodum, & ſententias modo reſecat modo adauget, hoc in loco κατὰ πόδα conſectatur. Unde magis, magiſque adaugetur animus mihi, ut eam lectionem germanam exiſtimem.

8. In Monito ad Vitam Antonii omiſimus præclarum Juſtiniani Imperatoris locum ex tractatu adverſus Origenis errores, qui ſic habet: Εἶπε δὲ καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Ἀθανάσιος ἐπίσκοπος καὶ αὐτὸς Ἀλεξανδρείας γενόμενος ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Ἀντωνίου ταῦτα· πῶς δὲ χλευάζειν ἡμᾶς τολμᾶτε λέγοντας τὸν Χριστὸν ἄνθρωπον πεφανερῶσθαι· ὅπου γε ὑμεῖς ἐκ τοῦ νοῦ τὴν ψυχὴν ὁρίζοντες, φάσκετε πεπλανῆσθαι αὐτὴν καὶ πεπτωκέναι ἀπὸ τῆς ἁψῖδος τοῦ οὐρανοῦ εἰς σῶμα; id eſt: *Dixit autem, ſanctus Athanaſius, qui & ipſe Epiſcopus Alexandriæ fuit, in libro de Vita beati Antonii: Qui autem nos irridere audetis, quia dicimus Chriſtum hominem apparuiſſe; quando vos ex mente animam eſſe definientes, dicitis eam erraſſe, & ex cæli fornice in corpus delapſam eſſe?*

9. Quamquam res eſt fortaſſe parvi momenti, ne pigeat hic annotare, vocem Δαβὶδ, ita cum β in prius editis haberi, quos etiam ſequuti ſumus. Verum comperimus exinde Δαυὶδ, vulgo a Græcis ſcribi: quod tamen raro animadverti poteſt, quia ſemper in codicibus Δαδ brevitatis cauſſa ſcribitur. Semel δαυιτικῶς, *Davidice*, ſcriptum reperimus. Et in codice Regio 211. ubi minio vita Davidis depingitur in tabellis ſub initium adornatis, Δαυὶδ ſemper cum υ ſcribitur.

10. Reſtat ut erudito lectori, quorum codicibus & opera uſi ſimus ſignificemus, & in grati animi obſequium, quid & quantum officii a ſingulis acceperimus, litteratis omnibus qui in partem beneficii veniunt, palam faciamus. Præit autem hoc in munere Bibliotheca illa vere Regia LUDOVICI MAGNI omnium per orbem ampliſſima, unde ad arbitrium nobis codices omnis generis ſuppeditati ſunt humanitate Clar. Viri Abbatis DE LOUVOIS, Bibliothecarii Regii, cujus prolixam in nos voluntatem, & in fovendis ſtudiis noſtris propoſitum paſſim experti ſumus. Officia item nobis certatim impenderunt, qui ſecundum illum eam Bibtiothecam curant viri eruditiſſimi CLEMENTIUS & BOIVINIUS, toto orbe litterario notiſſimi. Haud minores ſuppetiæ acceſſere ex Bibliotheca fauſtæ memoriæ Viri Clar. *Joannis Bapt.* COLBERTI, Regii Miniſtri, qui in uſum & commodum litterarum, ingentem codicum vim ex remotiſſimis terræ partibus advectam accumulavit. Horum nobis ad nutum copiam fecit Vir eruditiſſimus ac multis nominibus nobis conjunctiſſimus STEPHANUS BALUZIUS, quem ignorat nemo qui litteras norit. Hic non codicibus modo, verum & conſiliis ſemper adſuit rogantibus, ſicubi res poſtulavit. Grandi nobis auxilio fuit Segueriana Bibliothecæ codex, Illuſtriſſimi ac nobiliſſimi Epiſcopi Metenſis, qui tum Abbas COISLINIUS audiebat, opera & conſilio nobis concrediti. Qui codex quanti nobis uſus fuerit, advertet paſſim eruditus Lector. Cæteros longum eſſet commemorare, quorum vel opera vel codicibus uſi ſumus Clar. Viros Renaudotium, Toinardum, Deſmarezium, RR. PP. Jeſuitas Collegii Ludovici Magni, alioſque paſſim memoratos in Monitis noſtris.

Roma lectiones permultas, fragmenta, opuſcula ex codicibus Vaticanis, aliiſque exſcripta, nobis tranſmiſit Dominus Claudius Stephanotius Procurator Generalis Congregationis noſtræ, opera uſus & manu ut plurimum Joannis Guillotii ſodalis ſui, qui haud ita pridem obiit. In Anglia vero juvandis ſtudiis noſtris intentus ſemper fuit vir præclarus & eruditione conſpicuus Jacobus Millius Principalis Collegii S. Edmundi Oxonienſis, ut variis in locis obſervare quiſque poterit: nec non quid collatum nobis fuerit a Clar. Viris Grodecio, Muratorio, aliiſque.

Nec prætermittendi ſilentio ſunt Domeſtici, qui nobis harumce lucubrationum auctores & conſuaſores fuere, quos memorando vix a lacrymis temperamus, ſcilicet D. Claudius Martinus ὁ μακαρίτης, Vir pietate & religione inſignis, litteratorum in Sodalitio noſtro patronus, quem Patris loco venerabamur omnes. Is anno præterito cælitibus, ut ſperamus, adſcriptus fuit: cui enim niſi tam probo, tam pio, ſors illa obvenerit. Itemque D. Antonius Durban Cœnobiarcha noſter, nuperrime ſublatus, vir frugi, probus, litteratis opportunus, integris moribus *ut priſca gens mortalium*. Cujus obitu vix conſolabilem animo dolorem caperemus; niſi qui munus excepit, pari animo, æquali ſtudio & opera rei litterariæ patrocinaretur.

Ingemui ablatum mihi ſymmyſtam meum D. Jacobum Loppinum, quicum initio hujuſce editionis dabamus operas mutuas. Is, vixdum ad mediam primi tomi partem deveneramus, cum præmatura morte abreptus, mihi ſummo dolori fuit, Vir Latine & Græce probe, Hebraice μετρίως eruditus, in philoſophicis apprime verſatus: comitate & modeſtia jucundus ſodalibus. Hæc de noſtris morte ſublatis dicenda nobis erant,

Τὸ γὰρ γέρας ἐςὶ θανόντων.

Jam de Commelini Felckmannique lectionibus, necnon de codicibus quibus uſi ſumus hac in editione, agendum nobis eſt. Ac primum lectori Nannii, Commelini & Felckmanni hac de re monita ſubjicienda.

EXCERPTUM EX PRÆFATIONE
PETRI NANNII ALCMARIANI.

USus autem sum tribus exemplaribus, quorum primum cœnobii Prædicatorum Basiliensium fuit, adeo vetustum ut litteræ multis in locis exolescerent, quo plurimum usus est Joannes Reuchlinus. Secundum fuit Justini Gobleri, juris peritia & eruditione linguarum, & quibusdam Demosthenicis versis clarissimi nominis, id quoque nullis mendis vitiatum, sed notulis formisque abbreviationum nusquam alibi visis, ita difficile, ut potius ex sententiis verba, quam ex verbis sententias, divinarim. Tertium Joannis Christophorsoni Angli eruditissimi & integerrimi viri, graviorum auctorum translatione insignis, id simul & emendatum & lectu facile & verbis ad plenum scriptis, non ita interpretem remorabatur. Hi tres clarissimi viri ad multos annos mihi sua exemplaria patientissime commodaverunt, quorum benignitatem silentio mihi prætermittendam non putavi. Exstant & alia vulgo Athanasii nostri nomen præ se ferentia, a diversis interpretibus in Latinum traducta, quæ Fobrenius & Episcopius chalcographi humanissimi, undecumque conquisita in quartum tomum congesserunt, ne quid Athanasio adscriptum huic operi deesse videretur. Labores igitur nostros tibi debitos, &c.

PRÆFATIO AD LECTOREM
IN EDITIONE COMMELINIANA.

Ut ſcias, Lector, quid in hac Athanaſii editione præſtitum ſit.

Principio Græcum textum antea numquam editum de libris manuſcriptis jam primum nos edidimus. Et quidem ſic edidimus ut perpauca deſint, quæ nondum reperire licuit. Sed quæ & ipſa ſeparatis pagellis edituri, & ad reliquum opus adjuncturi ſumus, ſi quando nacti fuerimus, ad quam rem ut nobis adjumento ſint qui poſſunt, publici commodi cauſa, vehementer etiam atque etiam rogamus. Deinde latinam verſionem Nannii, ubicumque eam habuimus integram & nullo prorſus apice mutatam Græco contextui e regione addidimus: ut de ejus integritate integrum cuique lectori judicium relinqueretur. Habuimus autem verſionem Nannii toto tomo primo paucis lineis *716.* & 828. exceptis, quas ille, neſcimus qua de cauſa non converterat. Tomo vero ſecundo, ubi Nannii verſio plane defecit, in quibuſdam opuſculis antiquas Eraſmi Roterodami, Joannis Reuchlini, Joannis Curterii, & aliorum doctorum virorum verſiones adſcivimus: in pleriſque autem hactenus nondum verſis novas verſiones ſtudioſe factas adhibuimus, & itidem omnes Græco contextui e regione appoſuimus, præterquam in uno opuſculo de paſſione imaginis Domini noſtri Jeſu Chriſti, in quo Græca exemplaria, neque inter ſeſe, neque cum Latinis congruebant, ibi duo Græca inter ſeſe conjunximus, Latinum unum ſubjunximus: rati, gratius fore lectori, ſi legat illa, qualia in bibliothecis antiquis reperiantur, quam qualia a recentibus interpolatoribus adornari poſſent.

Porro in Græcis excudendis uſi ſumus exemplaribus manuſcriptis pluſquam viginti: quorum undecim ad tomum primum pertinent, reliqui ad ſecundum. Primus codex iſque vetuſtiſſimus (ideoque lectu perdifficilis) optimus & qui plura reliquis omnibus habet, eſt Academiæ Baſilienſis, olim collegii Prædicatorum ibid. in quo præterquam quod inter media Athanaſii opera non pauca inſerta ſunt quæ ad hiſtoriam Synodi Nicænæ pertinent, multa quoque continentur Cyrilli Alexandrini, Theodoreti & Damaſceni hactenus, vel numquam, vel certe Latine tantum edita. Secundus eſt collegii S. Trinitatis in Academia Cantabrigienſi olim D. Joannis Chriſtophorſoni, quem in Italia magno pretio olim coemerat; qui ut præcedente eſt recentior, ita etiam facilior eſt, ac minus accuratus. Tertius hoc non paulo vetuſtior eſt: ſcriptus namque eſt circa annum mundi *6829.* ſecundum Græcorum Chronologiam (hoc eſt anno Chriſti 1319.) ut hæc ipſius ſcriptoris verba in fine codicis indicant. *Χηρὶ ἁμαρτωλῷ Ῥωμανῷ ἀναγνώστῃ ἔτει ςωκθʹ.* Fuit is olim Juſtini Gobleri: nunc cujus ſit nondum exploratum habemus, cum inter res Hieron. Commelini repertus ſit nullo poſſeſſoris nomine adjecto. Cæterum vere de hoc ſcribere potuit Nannius, (qui eo ut & præcedentibus duobus uſus eſt) eum notulis formiſque abbreviationum nuſquam alibi viſis ita difficilem eſſe, ut potius ex ſententiis verba quam ex verbis ſententiæ divinandæ ipſi fuerint, comperiet quiſque cui is olim in manus venerit. Ubi tamen mirari ſubit, quid tandem cauſæ fuerit, cur hunc potius ſecutus ſit, cum illorum utriuſque lectio longe ſit facilior. Obſervavimus enim in lectionibus codicum diſcrepantibus Latinam Nannii verſionem cum iſtius codicis lectione pene per omnia conſentire. Quartus vetus non eſt, nec a Græca manu exaratus, Gobleriani abſque dubio deſcriptum, cum quo (paucis locis & mendis deſcriptoris exceptis) penitus conſentit, adeo ut totidem quoque & eoſdem libros ac eodem ordine cum eo diſpoſitos habeat, incerti vero dominii'. Quintus bene vetuſtus, elegans, obſcuris tamen & creberrimis abbreviationum notis refertus, ideoque difficilior: bonam quoque operum Athanaſii partem continet, ſed & ipſe *ἄδηλον κτῆμα*. textus, noſtro judicio centeſimum annum non ſuperat, eleganti ac æquabili ſcriptura, minus tamen accuratus & pauca quoque opuſcula complectens. Septimus & octavus ejuſdem ætatis a diverſa tamen manu: ille ſolam orationem tertiam contra Arianos comprehendens: hic quatuor priores & paucas quaſdam alias, ſimiliter *ἀδέσποτοι* & iſti; quemadmodum etiam nonus & decimus: qui quia admodum recentes ſunt, ac per omnia ſimiles Baſilienſi, ex eo deſcripti videntur. Undecimum, communicavit nobis ex Bibliotheca Auguſtana Vir Clar. David Hœſchelius. Continet is præter opuſcula quædam quæ in Tom. II. rejecta ſunt, diſputationem Athanaſii cum Ario Nicææ habitam. Conſcriptus vero eſt ab Andræa Dermario Epidaurio anno 1584. Venetiis, & hæc quidem de codicibus, quibus in Primo Tomo uſi ſumus. Nam ad ſecundum adornandum pene ſolis codicibus Biblioth. Palat. adjuti ſumus, excepto uno atque altero, qui ex Gallia ad nos perlati fuerunt, de quibus monuimus initio cujuſque opuſculi, & in variis lectionibus.

Cæterum, quia in tot codicibus mſſ. major erat varietas ſcriptionum, quam ut una perpetua lectio indubitata inde erui poſſet, ne vel reipublicæ Eccleſiaſticæ, vel tuis, quiſquis es pie lector, privatis ſtudiis deeſſemus; varias lectiones codicum Græcorum non tantum ſcrupuloſe, ſed pene etiam ſuperſtitioſe annotari cum elogiis Athanaſii, ac reliquiis & fragmentis ejuſdem, inter excudendum diverſo tempore repertis, conjungi, tituloque appendicis ſimul edi curavimus.

Hæc de materia ſcriptorum Athanaſianorum. Ad diſpoſitionem quod attinet, animadvertimus ex ſchedis Commelinianis voluiſſe illum ante omnia excudere ea quæ Nannius vertiſſet & antehac Latine edidiſſet. Id igitur conſilii etiam nos ſecuti ſumus, & in primum tomum omnia ea, quæ Nannius converterat, conjecimus, alio tamen ordine. Nam ab ordine Nanniano (quem poſt ipſius Nannii præfationem videre poteris ſi voles) Commelinus tempeſtive diſceſſerat. Ejus igitur veſtigiis, quantum quidem ea deprehendere licuit, inſiſtentes in Primo Tomo primum elenchtica, deinde hiſtorica, variis apologiis & epiſtolis comprehenſa, mox exegetica ſive commentationes in nonnulla

ſacræ

ſacræ Scripturæ dicta, deinde homilitica ſive conciones populares poſuimus. In elenchticis quidem, primo loco quæ contra Gentes, altero quæ contra Arianos & eorum complices, tertio quæ contra Apollinariſtas, Sabellianos, & Samoſatenianos, quarto & poſtremo quæ contra omnes hæreſes Athanaſius ſcripſerat collocata voluimus. Sed hunc ordinem operæ Typographicæ ſemel atque iterum interruperunt, & orationem Athanaſii contra omnes hæreſes, ac proteſtationem ſecundam populi Alexandrini a ſuis locis divulſa ad extremum primi tomi rejecerunt: in ſecundo tomo, quem ordinem ſervaverimus, ipſe librorum catalogus, altera poſt titulum pagina collocatus, ſatis ſuperque oſtendet.

Porro, ſi quos titulos in catalogo editionum Nannianarum priorum exſtantes hic non repereris, ne te id moveat. Nihil omiſimus, ſed ea tantum quæ per inſcitiam antea pro peculiaribus libris, & ſub peculiaribus titulis vendita erant, cum non niſi aliorum librorum jam antea in hoc volumine excuſorum fragmenta eſſent, ſuſtulimus: ne bis eadem fruſtra vel exprimerentur & venderentur, vel emerentur & legerentur. Hujus generis erant opuſculum de Doctrina, fragmentum de Paſſione, & declaratio Levitici, de diverſa ejuſdem rei nomenclatura; quorum tamen alia in aliis atque aliis tantummodo Athanaſii Latinis editionibus extant. Ac primum quidem eſt fragmentum epiſtolæ de Synodo Nicæna ut videre eſt p. 30. tom. I. Alterum vero eſt fragmentum homiliæ de Paſſione, ut patet ex tom. I. pag. 790. Tertium denique fragmentum eſt Orationis quintæ contra Arianos ut ex pag. 321. verſ. 24. tom. I. manifeſtum evadit. Unicum λόγον σύντομον qui itidem eſt fragmentum primæ orationis contra Arianos ut videre eſt ex tom. I. pag. 125. E. & ſeqq. denuo excudi paſſi ſumus: tum quod verba quædam Græca hic mutata eſſent præſertim ab initio: unde daretur exiſtimandi copia quod Athanaſius ipſe hoc compendium ſuarum de deitate Chriſti demonſtrationum ſeorſum exſtare; atque ita in conſpectu eſſe voluerit: tum quod verſionem nacti eſſemus novam cujus collatio cum verſione Nanniana non videretur fore infructuoſa.

Sed & illud ſcito Lector, in exemplari mſ. Baſilienſi quod cæteris omnibus jure præferimus multa ineſſe quæ neque Athanaſii titulum præ ſe ferant, & jam antea, tam Græce, quam Latine in Hiſtoria Eccleſiaſtica exſtent, atque inde omnino in iſtum codicem tranſcripta: iſta igitur omiſimus, vel potius ad Hiſtoriam Eccleſiaſticam, unde ad verbum deſcripta erant, remiſimus; idque ideo nos feciſſe indicamus, ne quis forte, qui codicem Baſilienſem aliquando viderit, noſtram hanc editionem mutilam eſſe ſuſpicari poſſit. Quam ſuſpicionem ut evitaremus, quæcumque uſquam Athanaſii nomine divulgata eſſe comperiſſemus, cum cæteris Athanaſii libris, ſine omni vel detractione vel adjectione conjunximus: etſi certum nobis eſſet multa ex illis eſſe ſuppoſititia; quod & Nannius fatetur, & cum ipſo fatebuntur omnes, quicumque ad hanc lectionem & ſcientiæ & conſcientiæ nonnihil adtulerint. Nec enim felicior hac in parte cæteris Patribus fuit Athanaſius: quorum nullus umquam claruit, cui iſta ſuppoſititiorum librorum injuria illata non eſſet. Quæ autem in his duobus voluminibus genuina Athanaſii ſcripta ſint, vel non ſint, Theologis æſtimandum relinquimus. Nos nullis partium ſtudiis impliciti noſtrum in faciendo officio noſtro Typographico candorem univerſo Chriſtianorum populo probatum eſſe cupimus, & ita fore confidimus. V.

Et

Et ad frontem variarum lectionum, hæc annotat Petrus Felckmannus Coronæus.

AD LECTOREM.

De codicibus quibus in adornanda hac operum D. Athanaſii editione uſi ſumus, ſatis ſuperque ſuperius in Præfatione Tomo I. monuimus. Hoc ſaltem nunc reſtat, ut quem codicum illorum quæque littera a tergo variæ lectionis poſita ſignet, hic exponamus. Sic igitur accipe: B. ſignat codicem Baſilienſem: A. Anglicanum, ſive Cantabrigienſem: G. Goblerianum: I. Primum anonymum & incerti dominii, in ordine alias quartum: II. Secundum anonymum, ſed in ordine quintum: III. Tertium ſive ſextum: IV. Septimum: V. Octavum, & ſic deinceps: AV. Denique ultimum ſive Auguſtanum. Ad hæc Fr. I. Amici nomen eſt, qui quaſdam obſervationes nobis communicavit: at Fr. D. Frontonem Ducæum ſignat.

SYLLABUS CODICUM
QUIBUS AD PRIMUM TOMUM
OPERUM ATHANASII
USI SUMUS,

cum variis lectionibus omissis, quæ quidem alicujus pretii videntur.

Ad Orationem contra Gentes, *pag.* 1.
Codice Segueriano num. 133. quingentorum annorum, & Colbert. 3931. mutilo in fine optimæ notæ, & lectionibus Felckmanni Basiliensis, Anglic. Gobler. ac I. II. & III.

Pag. 3. A. 3. καὶ deest in Seguer. & in tribus Felckmanni. B. 10. quinque mss. πάσαις ἐπιθυμίαις habent. Pag. 3. D. 3. aliqui codices λαμβάνοντες, ibid. καὶ deest in duobus. p. 8. A. 12. aliqui codices cum editis ἀφρέθη, alii ἐφαιρέθη. p. 8. C. 4. μᾶλλον αὐτοὺς, ita Seguer. p. 9. A. 9. aliqui cod. ἀπολλυμένους. pag. 10. C. 6. sic optimi cod. alii Διόσκοροι. p. 11. A. 5. τοῖς παρ' αὐτοῦ. A. 10. Felckm. II. διὰ ἀφροσύνης. p. 17. lig. 3. Seguer. καταγνώσεται. p. 22. B. 8. Felck. 2. ἀφ' ἑκάστου. E. 1. In hæc verba, ἥλιον μὲν ὑπὸ γῆν, &c. Scholiastes Basiliensis codicis ad marginem notat, τὸ περιστρέφεσθαι τὸν ἥλιον, καὶ ὑπὸ γῆν γίνεσθαι, καὶ οὐκ ἄψυχον εἶναι, καὶ ὅσα τοιαῦτα, τῇ δόξῃ τῶν ἔξω ἀκολουθῶν λέγει, οὐ πάντως δογματίζων αὐτὸς ταῦτα εἶναι, ἀλλ' ἐκ τῶν αὐτοῖς ὁμολογουμένων ἀνατρέπων τὰ αὐτῶν σεβάσματα.

Ad Orationem de Incarnatione, *p.* 38.
Codice Segueriano, & sub finem Regio 3489. ac lectionibus Felckmanni codicum Basil. Anglic. Gobler. Anonym. I. & II. pag. 38. B. 13. διηγησώμεθα καὶ περιποιησώμεθα. p. 39. B. 3. Basil. τὰ ὅλα φρονηγοῦνται. pag. 44. A. 7. in hæc verba, ἀντίψυχον ὑπὲρ πάντων, hæc habet Scholiastes Basil. ὅτι πᾶσιν ἡνώθη ἀνθρώποις ὁ λόγος κατὰ σχέσιν ἤτοι ὁμοουσιότητα διὰ ἑνὸς σώματος τοῦ ἰδίου αὐτοῦ, καὶ σωματικὸν ὄργανον τὸ καθ' ὑπόστασιν αὐτοῦ ἑνωθὲν μόνον· ἁπλῶς δὲ ὅτι ἐψυχωμένον ψυχῇ λογικῇ νοερᾷ. p. 61. C. 2. Basil. εὐέφλως.

Ad Expositionem Fidei, *p.* 79.
Codicibus Segueriano. Regio num. 2502. Et lectionibus Felckmanni codicum Basil. Gobler. Felckman. 1. & 6.

Ad tractatum in illud: Omnia mihi tradita sunt a Patre, 82.
Codicibus Regio 1284. Egregiæ notæ Segueriano, & lectionibus Felckmanni codicum Basiliensis, Gobleriani & primi anonymi.

Ad Encyclicam ad Episcopos epistolam, 87.
Codice Regio 1284. lectionibus codicis Vaticani, lectionibus codicum Basiliensis, Anglicani & anonymi 1. & 5.

Ad Apologiam contra Arianos, *p.* 97.
Codice Regio 1284. & lectionibus Felckman. cod. Basil. & 7. anonymi.

Ad epistolam de Nicænis decretis, 164.
Codice Regio 2284. & lectionibus Felckman. codd. Basil. & 2. In lectionibus Felckman. memorat Tractatum Athanasii, *de doctrina* περὶ διδασκαλίας, qui excerptum est ex Orationibus contra Arianos.

Ad epistolam de sententia Dionysii, 191.
Codice Regio 2284. Colbert. 4956. Eminent. Cardin. Bullonii, cod. Cœnobii sancti Taurini Ebroicensis RR. PP. Jesuitarum Collegii Ludovici Magni. Et Felckmann. codd. Basiliens. 3. & Fr. 1. Laudatur opusculum a Theodoreto. Lectiones quæ tantilli pretii sunt accurate ad imum paginæ notantur, ut & in superioribus.

Ad epistolam ad Dracontium, 207.
Codd. Reg. 2284. & lectionibus codd. Felck. Basil. Anglic. 2. 7.

Ad epistolam ad Episcopos Ægypti & Libyæ, 213.
Codice Segueriano, Colbert. 4956. Eminent. Card. Bullonii S. Taurini Ebroicensis, RR. PP. Jesuitarum, & lectionibus codd. Felckman. Basil. Anglican. Goblerian. 1. 2. 5. & Fr. 1.

Pag. 213. B. 6. Seguer. μετὰ πάντων αὐτοῦ καὶ τὸ θαυμάσαι τῆς ἀγαθότητος.

Ad Apologiam ad Imperatorem Constantium, 233.
Codice Regio 2284. & lectionibus Felckm. Codicis Basiliensis.

Ad Apologiam de Fuga, 253.
Codice Regio 2284. & lectionibus Felckman. codd. Basil. Anglic. 5. 7. & Socratis atque Theodoreti editis.

Ad Epistolam ad Serapionem de Morte Arii 269. *Epist. ad Monachos*, 271. *& ad Hist. Arianorum ad Monachos*, 272.
Codice Regio 2284. & lectionibus Felckm. Basil. & 7.

Ad Condemnationem Arii, *pag.* 313. *& epistolam Synodalem Alexandri*, *ibid.*
Codice Regio 2284. & editis Socratis & Gelasii.

Ad Orationem 1. *contra Arianos*, 319.
Codicibus Segueriano, & Regio, num. 200. Bombycino, bonæ notæ, & variis lection. Felckm. ex Basil. Anglic. Gobler. 1. 2. 5.

Pag. 320. B. 1. Reg. συναριθμεῖν ἀποστόλοις. Paulopost *ibid.* Sotades auctor impuri carminis Cretensis dicitur a Suida, sed Athanasius Ægyptium dicit, forte varii sunt.

Ad Orationem 2. *contra Arianos*, 369.
Codicibus & lectionibus iisdem & præterea Felckmanni 4.

Ad Orationem 3. *contra Arianos*, 435.
Regiis 200. 2284. Segueriano, & Felckmanni lectionibus iisdem.

Ad Orationem 4. *contra Arianos*, 489.
Iisdem codicibus.

IN

IN PRIMI TOMI PARTEM SECUNDAM.

In sequentem Tabellam Geographicam Monitum.

GRANDIS otii & consilii res esset Alexandrini patriarchatus plenam numerisque omnibus absolutam descriptionem aggredi. Cum enim centum circiter episcopatus in Ægypto, Libya & Pentapoli esse testificetur Athanasius, quantæ, amabo, operæ foret, cujusque nomen, situm, limites investigare? Quamobrem id putamus esse ad præsens institutum satis, si loca Ægypti cum in Vita tum in operibus Athanasii memorata in tabella nostra Topographica quam proxime ad verum situm adpingamus. Nec tamen erudito lectori dissimulandum duximus, nos dum in his pro facultate & tempore versaremur, nec opinantes incidisse in nonnullos Geographorum ævi nostri errores, quos cautionis & accurationis causa ne pigeat indicare, ut ne qui post futuri sunt, in Ægyptiacis rebus per imprudentiam locorum errent.

Jam annotavimus ad pag. 148. Hermopoleos parvæ episcopatum eumdem esse, qui τῆς Ἀλεξανδρέων χώρας, sive agri Alexandrini dicitur. Hermopolis enim metropolis τῆς Ἀλεξανδρέων χώρας vocatur a Ptolemæo; & apud Athanasium Dracontius modo Hermopoleos parvæ, modo τῆς Ἀλεξανδρέων χώρας episcopus nuncupatur. Non una porro Alexandrina civitas pro agro & suburbanis peculiarem episcopum habuit; sed etiam Arsinoe, quæ & Cleopatris dicitur, apud Athanasium, aliosque Ecclesiasticos posteriore ut plurimum nomine insignitur. Strabo certe l. 17. p. 804. Καὶ πόλιν Ἀρσινόην ἥν ἔνιοι Κλεοπατρίδα καλοῦσιν. Et in subscriptionibus 4. tomo Concil. p. 83. *Theophilus Cleopatridis, quæ & Arsinoe*, comparet. Præter Episcopatum autem Cleopatridis sive Arsinoes, erat alius τῆ Ἀρσινοΐτου, id est nomi Arsinoitæ seu locorum Arsinoe circumjacentium. Sic eodem tomo Concil. p. 119. est quidam Calosirius τῆ Ἀρσινοΐτου, id est locorum circa Arsinoen Episcopus. Hallucinantur porro qui Cleopatrida diversam ab Arsinoe rati, eam urbem nullo Auctore propter Hermopolin parvam locant, procul scilicet ab Arsinoite nomo, & Arsinoitæ episcopatum arbitrantur eundem esse qui Arsinoes. Nam præter loca mox allata, in breviario Meletii p. 148. ita perspicue hi episcopatus distinguuntur: Ἰσαὰκ ἐν Κλεοπατρίδι, Μέλας ἐν Ἀρσενοΐτῃ. Et in Notitia antiqua, cusa per Carolum a sancto Paulo Fuliensi, Cleopatridis, & Arsinoitæ diœceses memorantur, Arsinoes vero nulla mentio; quia uti commonstratum est, eadem ipsa est quæ Cleopatris vocatur.

Est illud Geographorum quorumdam nobile erratum, quod urbem Andro, ad Canobiticum Nili canalem sitam, vocent Andromenam, errore hinc orto quod quidam editi Athanasii ad hunc locum epistolæ ad Antiochenos p. *619*. e. Ζώϊλος Ἄνδρω, Μηνᾶς Ἀντίφρων, *Zoilus Andro, Menas Antiphrorum*, una voce Andromenas legant. Et propalam est *Menas* esse episcopi Antiphrorum nomen. Miror quæ causa sit hujusmodi lapsus, cum erratum ab annis fere centum in notis suis emendaverit Petrus Felckmannus, cujus emendationem sequuti sunt anno *1627*. Parisienses editores. In notitia antiqua mox memorata errore consimili legitur Ἀνδρονικίας, perperam adjuncto scilicet Nicius episcopatu cum Andropolitano. Ubi monitum lectorem volumus, haud satis consulto Geographos ætatis nostræ urbem Nicius aut Nicii procul a Canali Canobitico versus Occidentem constituisse; ita ut longius ab Andro, quam Latopolis ipsa distet. Et exploratum tamen est urbem Nicius stationem esse publicæ viæ inter Andropolin & Latopolin, ita ut medium inter hasce urbes teneat, & propter Canobiticum Canalem locanda sit, ut ex itinerario Antonini planissime constat.

Ea item in re labuntur plerique omnes hujus sæculi Cosmographi, quod Philas extremum versus Æthiopiam Ægypti oppidum ad oram Nili Occidentalem constituant, etsi certum est ad ripam adversam sive Orientalem situm esse. Nam in itinerario Antonii, ubi describitur iter ab extremis Ægypti partibus versus Æthiopiam ad usque Clysmon locum in Arabia, procedendo scilicet ad oram fluminis Orientalem, sic legimus:

Item per partem Arabicam trans Nilum.

Contra Pselcim.
Contra Talmis.
Contra Tahis.
Philas.
Syenem.
Ombos.
Contra Apollonos.
Contra Laton.
Thebas.

Ubi vides ad eamdem Nili oram sitas esse has urbes, Philas nempe, Syenem, Ombos, Thebas, quæ ut nemo nescit in Orientale ripa jacent. Aliæ contra, nempe Pselcis, Talmis, Tahis, Apollinis urbs, Latopolis, ad oram adversam sive Occidentalem, ut voce *contra* planum est.

Syenem Athanasius vocat Σοήνην, quam sic a plerisque nuncupari commonstravimus in nostro de Veritate historiæ Judithæ opusculo, & in notis ad p. 306. Vocabatur item Συήνη, & quidem frequentius.

Haud ingratum lectori fore putavimus, si triginta sex illas mansiones, quæ Alexandria Antiochiam intercedunt, in tabella nostra Geographica adpingi curaremus, quæ scilicet grandem controversiæ ansam præbuerant. Nannius enim, cui vox μονὴ sive *mansio* perpetuus scopulus fuit, hunc locum epistolæ Julii Papæ p. 117. C. ἢ οἱ ἀπὸ τριάκοντα καὶ ἓξ μονῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ ὀνομάσαντές τινα ὡς ἐπίσκοπον ξένον, ita verterat: *An qui solum ad triginta sex suffragia eorum, qui Antiochiæ fuere, externum hominem episcopum salutarunt*, ubi vides triginta sex mansiones illas, in triginta sex episcopos commutatas, quod solenne Nannio fuit: nam alias ἀπὸ πεντήκοντα μονῶν, & ἀπὸ ὀγδοήκοντα μονῶν, *a quinquaginta*, & *ab octoginta* episcopis vertit. Prima post Alexandriam mansio fuit Cereu, vel ut Athanasius & Gregorius Nazianzenus vocant Χαιρέου propter Canalem Alexandrinum sita, ad oram Occidentalem: Reliquas in tabella vide.

ÆGYPTI
et
VICINARUM REGIONUM
TABULA
In qua delineantur loca sive ab Athanasio sive in vita Athanasii memorata. Et una describuntur Triginta sex mansiones quibus conficiebatur iter Alexandria Antiochiam
MARE ÆGYPTIUM
CYPRUS INSULA
MARE PHŒNICIUM
ANTIOCHIA
Laodicea
Gabala
Balanea
Tripolis
Byblus
Berytus
Sidon
Tyrus
Ptolemais
Sycaminum
Diospolis
JERUSALEM
Ascalon
Gaza
Raphia
Rhinocorura
Cassium
Pelusium
Phæna metalla
Petra
ARABIA PETRÆA
ALEXANDRIA
MAREOTES
ÆGYPTUS
AUGUSTAMNICE
Babylon
Heliopolis
Memphis
Arsinoites
THEBAIS INFERIOR
OASIS PARVA
AMMONIACA
OASIS MAGNA vel SUPERIOR
Hermupolis magna
Antinou
Lycopolis
Hypsele
Ptolemais
THEBAIS SUPERIOR
Diospolis parva
Tentyrus
Coptos
Hermonthes
Syene
Phila
MARE ERYTHRÆUM al MARE RUBRUM
PARS ARABIAE FELICIS

IN VITA SANCTI ATHANASII
MONITUM.

1. SEra querimonia esset, æqualibus amicisque Athanasii vitio dare, quod tanti viri gesta silentio prætermiserint, neque ullus familiaris ea scribendi provinciam susceperit, quæ jam haud sine ingenti labore hinc & inde e monumentis veterum repeti possunt. Duræ partes nobis sunt, cum haud minor solicitudo incumbit qui caveamus commenta & fabulas, quam quo pacto vera & germana deprehendamus. Ne nos tamen curarum nimis pœniteat divino consilio prospectum est, quando Athanasii scripta bene multa a temporum injuria vindicata sunt, quorum ope plerumque vera a falsis internoscere sit facultas. Quod si salva & integra omnia essent, facilius foret a commentis, a præposteris putandi rationibus, a turbato rerum ordine, quæ ut plurimum in reliquis scriptoribus occurrunt, sese expedire.

2. Ut enim ab iis ordiamur, qui tempore Athanasii vixerunt, Eusebius perpauca adfert Athanasii Vitam spectantia; ac mutuæ cum Arianis operæ causa, suspiciosissima. Quod autem per mihi mirum videtur, ne verbum quidem de Athanasio adfert, nihil de pugnis cum Ariana hæresi, nihil de Tyriis rebus, & quasi per dissimulationem ignorandi omnia præterit, puta quia gestorum pudor silentium imperaret. Hilarius multa adfert opportuna Athanasii Vitæ adornandæ: at eorum pleraque apud Athanasium item leguntur, ita ut pauca nova & ab aliis intacta referat. Jam ad eos accedamus, qui proxime Athanasii ætatem vixerunt, ita ut senem & videre & alloqui potuerint. Gregorius Nazianzenus præit ætate dignitateque, par sane enarrandis Athanasii gestis, quantumvis tritum ac vulgarem rerum usum excedant. Verum ille ut scite atque naviter oratoris munus explevit, ita jejune & tenuiter res, acta, tempora tetigit, ut ejus ἐγκωμίῳ perlecto haud multum doctiores abeamus, imo vero incertiores in plerisque quam dudum fuimus, ob minus accuratam certarum rerum memoriam.

3. Æqualis huic Epiphanius, de Meletianis, Arianis, Semiaranis, Dimœritis agens, multa dixit Athanasii historiam spectantia; at quæ de Meletianis ait, cum ex Meletiano quopiam hauserit, & plerumque commentitia sint, nedum quidpiam lucis adferant, fucum factum accedere videntur. Reliqua melioris notæ sunt, verum implicata sæpe & pauca pro tantarum rerum usu. Rufinus suppar, negligentiæ nomine passim suspectus, nimia facilitate historiolas multas invexit, quæ fingentis magis artificium quam rem vere gestam oleant: hinc est ut caute incauti ducis vestigia sectari necesse plerumque sit. Tam præposterus est in temporum rationibus, ut, cum Socrates illo auctore priores historiæ suæ libros conscripsisset, ubi se longius abductum sensit, a Rufino in deviis locis actum se questus, a cursu ipso gradum revocaverit, & aliam ingressus viam sit. Sulpitius Severus importuna brevitate præterlabitur, ut vix rem quæ agitur ob oculos ponat; pauca de Athanasii vita narrat, perplexe satis, neque magni ad ejus historiam est usus. Auctor Vitæ Pachomii, quæ nuper in Actis Sanctorum tom. 3. Maji cusa fuit, non pauca suppeditat nova, præclara, hactenus intacta, similiterque epistola Ammonii episcopi Athanasio æqualis, secundum eam vitam cusa. Socrates Rufinum, ut mox dictum est, auctorem & ducem sequutus est in prioribus historiæ suæ libris, donec se abactum procul sensit, & novam historiæ viam ingressus est; neque seipso feliciore duce usus est, quam Rufino; plurima ex Sabino Macedoniano hausit, vel eo nomine suspecta & cavenda: quantam vero in ordine & tempore perturbationem adtulerit, pluribus est alias commonstratum. So-

zomenum ajunt vulgo ex Socratis scriptis omnia fere expiscatum esse, & nos statim rumore auctore idipsum putabamus; verum longe alio modo rem se habere deprehendimus, & tractatione diuturna comperimus, multo præstantiorem esse Sozomeni quam Socratis historiam. Etsi enim ut plurimum consimili rerum ordine procedit; plurima certe adfert optimæ notæ, ab Socrate intacta, inobservata, aut minus accurate recensita: cujusmodi sunt res Tyri gestæ, Georgii expulsio Alexandria, quam in annum circiter 356. reponimus: & similia quæ vitam Athanasii a nobis adornatam inspicienti passim sese offerent. Ad hæc res pluribus majorique accuratione vulgo recenset. Id cuique Sozomeni historiam legenti, dum præjudicatam ponat opinionem, propalam erit. Theodoretus etsi vulgo ita brevis & perplexus est, ut res misceat; opportunus tamen, quia acta quædam & monumenta rerum adfert quæ nusquam alias exstant. Gelasius Cyzicenus nugax plerumque, quo sine magna cautione uti non licet. Hujus tamen beneficio aliquot epistolis, & sinceris quidem, aucti sumus. His maxime scriptoribus antiquis in adornanda Athanasii Vita usi sumus. Nam vitas Athanasii Græcas a nobis editas quod spectat, quam minimi pretii illæ sunt. Prior enim quæ est Anonymi cujusdam, ex Socratis, Sozomeni, & Theodoreti scriptis desumta est, adjectis insuper sexcentis fabellis: nihil ibi sanum, omnia contaminata, sus deque versa; demum magno conatu magnæ nugæ dicuntur. Exstant ibidem quædam Præfectorum nomina, non alibi memorata, ideoque non sine magno scrupulo usurpanda. Quæ vero ex Photii Bibliotheca desumta est Athanasii vita, ipsius Photii judicio, quisquiliæ sunt sine pari. Quod si, ut ait Tullius, omnibus in rebus similitudo est satietatis mater, in his haud dubie fastidii & nauseæ parens erit; & fateamur necesse est nos damno auctos esse. Vita Athanasii Metaphrastæ opera concinnata melioris quidem notæ; sed cum ex laciniis hinc & inde consarcinatis constet, a scriptoribus qui etiamnum exstant mutuatis, non magni usus esse potest. Agmen claudit Vita Athanasii ad usum Coptorum adornata ex Arabico versa a Clar. Viro Renaudotio, linguarum Orientalium scientissimo, qui eam nobiscum amice ac perhumaniter communicavit. Est autem ea gens stupendæ ignorantiæ & nugacitatis, ut etiam, quod gravissimum dictu est, Græcos ea in parte longe retro relinquant, quod vel ex hoc opusculo videre est, nugis & ineptiis supra fidem plenissimo. Nec tamen pœnitet edidisse, ut videas, candide Lector, gentis acumen. Exstant in Latinis codicibus Athanasii vitæ nonnullæ, ex Tripartita historia & ex Rufino collectæ, nullius omnino usus; easque ideo prætermisimus.

4. Ad recentiores Vitæ Athanasii auctores veniamus, qui decimoquinto, decimosexto, & præsenti sæculo floruerunt. Non omnium porro, qui huic rei operam dederunt, lucubrationes recensere animus est: res propemodum infinita foret, sed satis esto illos enumerare, qui hac in parte primarii esse videntur. Primas inter illos obtinet Johannes Tortelius Aretinus, qui Vitam Athanasii ex veris, dubiis, falsis Athanasii & aliorum quæ tum Latine exstabant operibus concinnavit, quæ in editione Parisiensi anni 1520. exstat, & nuncupatoriam præfixit epistolam ad Eugenium quartum Pontificem. Hujus conatus pro temporis conditione laudandus: & si quidem jam nullius usus sit hujusmodi lucubratio, id ætati potius quam scriptori tribuas. Lipomanus multis post annis Vitam Athanasii inter alias dedit; & nihil aliud egit, quam quod ex diversis diversorum locis hinc & inde accitis unum opus contexuit, perturbato plerumque rerum & temporum ordine. Nec plus lucis Athanasianis rebus adtulerunt, qui secundum hæc Vitis Sanctorum scribendis operam navarunt. Aliam exhibent veteres editi Vitam Athanasii, ab nescio quo anonymo, non ineleganter quidem, sed oratorio more conscriptam, permixtis plerumque rebus, quam perinde atque cæteras mox commemoratas missas facere nullo dispendio licuit. Demum anno 1671. Clar. Vir Hermantius, insigni

ope-

opere vitam Athanasii Gallico idiomate in lucem emisit, probatam quidem, & omnium ore celebratam, ubi non quæ Athanasium modo, sed quæ æquales ejus spectant, pluribus complectitur vir eruditus. Et accuratius multo opus dedisset, si editione Commeliniana & Felckmanni lectionibus fuisset usus. Hujus lucubrationes magni facimus, sententiam tamen haud raro impugnamus: tum quia, ut vulgo fertur, variant opiniones; tum fortasse, quia diuturniore usu operum Athanasii, codicum & cæterorum ad eam rem pertinentium, plura perspiciuntur. Et vero is si tantumdem otii codicibus & editis Athanasii consumsisset, multo plura vidisset, & accuratiora nostris dedisset.

5. Jam de Athanasii Vita a nobis adornata sit sermo, & quidem paucis: nam ego tuum, erudite Lector, hac de re judicium exspecto, non tu meum. Id primum scitu opus est, in proposito nobis minime fuisse, ut omnia Arium, Arianos, aliosque hæreticos illius ætatis; itidemque Alexandrum Alexandrinum, Hosium, Marcellum, Serapionem, aliosque Athanasii familiares aut synodos spectantia recensere; sed solummodo ea quæ vel ad Athanasii Vitam pertinent, vel ad eam proxime accedunt. Etsi porro curarim pro facultate, ut narrationem gestorum ne interciperem: at ubi incidunt controversiæ, & interpellatu opus, tum paulum spatii sumo, & paucis ad quæstionem allatis destinatum persequor iter. Nova non pauca, nec quod sciam hactenus observata, animadvertent eruditi. Annalium more adornata omnia sunt, opportuno scilicet, ac doctis viris acceptissimo. Tametsi vero si quid occurrat in gestis difficultatis, id, ut plurimum, quoad facultas tulit expendimus, quædam tamen, ut evenire solet, prætermissa sunt, quæ jam explicemus oportet.

6. Diximus ad annum 322. num. I. videri nobis Colluthum temerarium illum presbyterum, qui suopte arbitrio jus constituendi presbyteros sibi arrogabat, eumdem ipsum esse qui epistolæ synodi Alexandrinæ anno 321. celebratæ prior subscripsit; secus arbitrati sunt alii viri docti. Rem paucis lectori expromam. Arius damnatur cum sociis in Synodo Alexandrina anno circiter 320. vel 321. Damnationi Arii subscribunt Presbyteri omnes Alexandrini & Mareotici, & Diaconi, quotquot scilicet ad Arium non desciverant: inter hosce presbyteros Colluthus unus hoc nomine fertur, qui prior dat suffragium contra Arianos: Colluthum vero audacem illum, infensum Arianis fuisse narrat Alexander Alexandrinus in epistola sua ad Alexandrum Constantinopolitanum. Hinc conjectamus Colluthum dissidii auctorem eum ipsum esse qui Synodo Alexandrinæ primus subscripsit. Nondum enim quo tempore celebrata synodus Alexandrina fuit, anno scilicet 320. vel 321. nefariam illam rem aggressus fuisse videtur Colluthus; nam si jam orsum & publicatum malum fuisset, quæ causa erat quod de tanto ausu nihil in ea synodo ageretur? Res sane est ad synodos pertinens, & gravissima quidem. Sin vero orsum dissidium Colluthianum non erat cum ejusmodi synodus celebrata fuit, quid vetat quin putemus Colluthum presbyterum qui synodo Alexandrinæ primus subscripsit inter presbyteros, & solus hujusce nominis ibidem memoratur, eumdem ipsum esse qui dissidii paulopost auctor fuit; cum hic quoque & presbyter Alexandrinus, & Arianis, initio saltem sectæ suæ, infensus fuerit, ut testatur Alexander Episc. Alexandrinus? Ajunt autem ex adverso, Alexandrum ita de Collutho schismatico verba facere, ut indicare videatur eodem quo Arius tempore ipsum turbas movisse; & Epiphanium hær. *69.* dicere, Colluthum, Sarmatam, Carponem & Arium Presbyteros, quibus erant quatuor Alexandrinæ Ecclesiæ contributæ, turbarum auctores fuisse & populi Alexandrini multitudinem in varias distraxisse partes. Qui Epiphanius hæc dicendo videtur indicare, eodem tempore obortas fuisse illas Alexandrinas factiones; atque adeo Colluthum jam tum cum Arius damnaretur defecisse ab Ecclesia, ideoque non illum ipsum esse qui Alexandrinæ synodo prior ex presbyteris suffragium dedit. Verum nemo, ut spero, citra præjudicatam opinionem

Theod. lib. I. cap. 4.

Epist. apud Theodoretum lib. I. cap. 4.

nem Alexandri & Epiphanii verba leget, qui exiſtimet eos ita ſtricte tempus ſignificare voluiſſe, ut eodem omnino temporis puncto Arium, Colluthum & alios dediſſe turbas & ſchiſmatis auctores fuiſſe narrent. Et vulgatum eſt ut eodem tempore geſta dicamus, quæ modico temporis ſpatio, licet alia prius alia poſterius, evenerint. Ad hæc ex Epiphanio haud invalidum pro noſtra opinione argumentum eruitur. Cum enim in Alexandrina ſynodo ſuperius memorata, Arius, Carpones & Sarmates damnentur, ac de Collutho nulla mentio ſit niſi in ſubſcriptionibus presbyterorum Alexandrinorum ubi primas ille tenet; hinc ſane confici videtur, Colluthum nondum aperte defeciſſe, & eum ipſum eſſe qui ſuffragium adverſus alios dedit, & paulopoſt auctor diſſidii fuit. Idem autem Colluthus anno 324. ab Hoſio in ſynodo Alexandrina in ordinem redactus eſt. Totam rem eruditi lectoris arbitrio permittimus.

7. Ad annum 326. num. 1. diximus mortem Alexandri Alexandrini præſulis a quibuſdam conſignari in 26. Februarii ejuſdem anni: res jam accuratius inveſtiganda nobis eſt. Ut diu ignotus Occidentalibus fuit annus obitus Athanaſii; ſic qua die deceſſerit Alexander, ad uſque noſtram ætatem ignoratum eſt; donec ſcilicet Orientale Chronicon ab Abrahamo Eckellenſi editum fuit in Typographia Regia anno 1651. & quidem concinnata ad mentem Coptorum ſeu Jacobitarum, non Melchitarum ſeu Græco ritui addictorum; cujus Chronici non contemnenda pars eſt Chronographia patriarcharum Alexandriæ Latine tranſlata ab eodem Eckellenſi. Ibi annus obitus Athanaſii, & anni epiſcopatus ejus adprime notantur. Alexander vero ibidem obiiſſe fertur die 22. Barmudæ (ut vocant) menſis, exacto jam anno 318. currente vero 319. æræ Chriſtianæ Alexandrinæ; videlicet anno 326. Dionyſianæ, decima ſeptima Aprilis Juliani, cum eſſet littera Dominicalis B. Domica nimirum ex antiquo Orientalis Eccleſiæ uſu, inchoata ad veſperam Sabbati, occidente ſole, ad veſperam uſque ſequentem; ita tamen ut vigeſima ſecunda Barmudæ menſis, qui Coptis pro Aprile habetur, ad mediam noctem more Romano deſineret. Obiit igitur Alexander, nocte Dominicam inter & feriam ſecundam intercedente, anno 326. decima ſeptima Aprilis. Wanslebius in Ægyptum haud ſemel peregrinatus, ex Coptorum libris eamdem obitus Alexandri diem adſignavit ſcilicet 22. Aprilis (Coptici) quem Ægyptii vocant Barmudam, inciditque in 17. Aprilis Juliani. Eadem porro die S. Alexandri memoria celebratur a Copta & Abyſſinis. Et in antiquiſſimo eorum Kalendario ipſiſſima die mortuus fertur Alexander. Argumentum porro illud eſt, illam veram eſſe & genuinam Alexandri obitus diem, quod in Kalendario Abyſſinorum Æthiopum, qui ex Coptico catalogo exſcriptus olim fuit, ad vigeſimamſecundam menſis Barmudæ hæc legantur, *Aleskandros Likæ Papas*, id eſt, *Alexander presbyterorum Patriarcha*, ac ſi dicas, ſummus ſacerdos. In quæ verba hæc notat Ludolphus: *Decimus nonus Patriarcha Alexandrinus*, Likæ Mahæbær, *Præſes Concilii Nicæni Oecumenici ab Encomiaſte vocatur*, *cui adſtipulantur Hiſtorici Orientales*, *obiit hoc ipſo die*. Si Theodoreto fides eſſet, Alexandri obitus probe in Februarium anni 326. referri poſſet: ait quippe diem obiiſſe, *μετὰ μῆνας πέντε τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου*, *quinque menſibus p ſt Nicænam ſynodum exactis*. At Theodoretus haud ſatis accurate Athanaſii ſententiam excepit. Longe namque varia narrat Athanaſius; ſed en ejus mentem. Dum turbas daret Meletius, *ταῦτα δὲ πράττοντος τοῦ Μελετίου*, hæreſim Arianam exortam eſſe, *γέγονε καὶ ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις*. Deinde vero hæreſim Nicææ damnatam, Arianos vero Eccleſia ejectos fuiſſe, *ἐξεβλήθησαν*. At ſecus cum Meletianis actum, nam admiſſi in Eccleſiam fuere; additque Athanaſius non neceſſum eſſe narrare quid cauſæ fuerit quod illi admitterentur. *οὔπω γὰρ πέντε μῆνες παρῆλθον*, *nam quinque menſibus nondum exactis*, Alexander reverſus Alexandriam, Nicæno juſſui obſequens, perfidos in Eccleſiam admittit, *Καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτηκεν*, *& beatæ memoriæ Alexander obiit*.

Apud Ludolph. in Commentario.

obiit. Οἱ δὲ Μελιτιανοὶ δέον ἠρεμεῖν καὶ χάριν ἔχειν ὅτι κἂν ὅλως ἐδέχθησαν. Scilicet Meletiani quos quiescere par erat, & gratiæ loco habere quod aliquo saltem modo admissi fuissent, *οἱ δὲ κατὰ τοὺς κύνας* &c. Statim post mortem Alexandri, quasi canes ad vomitum reversi sunt. Palam est Athanasium, ut notet Meletianorum perfidiam, significare pacem cum illis initam damno fuisse, quando vix quinque mensium spatio post datum fœdus exacto, ad ingenium rediissent, & pejorem quam ante intulissent Ecclesiæ cladem. Illud porro, *mensibus quinque nondum exactis*, non a soluta Nicæna synodo ait Athanasius, uti diximus, sed a receptis Meletianis: quod qua ratione peractum fuerit, narrat inferius n. 72. Athanasius, ubi post allatum Meletii breviarium, ait Meletium episcopos & presbyteros, abs se per diversa Ægypti loca constitutos, Alexandro coram abductos obtulisse. Ubi advertas velim, necessum esse non paulum intervenire temporis spatium ab adventu Alexandri Nicæa remigrantis Alexandriam, usque dum tot Episcopi in tam dissitis locis positi in eamdem urbem convenirent ut Alexandro coram sisterentur. Ideo autem Athanasius post hæc verba, *οἱ δὲ Μελιτιανοὶ ὁπωσδήποτε ἐδέχθησαν· οὐ γὰρ ἀναγκαῖον νῦν τὴν αἰτίαν ὀνομάζειν*, mox adjicit, *οὔπω γὰρ πέντε μῆνες παρῆλθον, καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτηκεν, οἱ δὲ Μελιτιανοὶ δέον ἠρεμεῖν*, ut palam faciat infirmam fuisse pacem illam cum Meletianis, cum vix elapsis quinque post reconciliatam gratiam mensibus denuo turbas dederint: unde perspicuum videatur, quinque mensium exordium duci ab adventu & reconciliatione Meletianorum cum Alexandro. In antiquis Latinorum Martyrologiis, nulla S. Alexandri Alexandrini memoria erat: verum vigesima sexta Februarii die memorabantur Alexander, Nestor & Theon martyres cum sociis suis. Ita scilicet in Martyrologio Gellonense & in vetustissimo Luccæ cuso cum notis Florentinii. In his, inquam, Martyrologiis (Gellonianum excipe) secundum martyres mox memoratos, legitur: *In Alexandria Felicis & sociorum*. Hinc vitiata interpunctione, illud, *in Alexandria*, ad superius memoratos martyres, scilicet Alexandrum, Nestorem, &c. adjunctum fuit. Sic turbato semel ordine, auctor brevissimi Martyrologii Aquilejam Roma transmissi, & Adoni Viennensi postea oblati, nimium conjecturis indulgens, Alexandrum illum præsulem esse ratus, sic audacter restituit, *Alexandriæ Alexandri gloriosi senis episcopi*, & ad vigesimam septimam ejusdem mensis habet, *Juliani martyris & Euni qui cum ipso sene in confessione perduravit*; ita ut martyrem & episcopum quoque Alexandrum fuisse memoret, quod utique falsum. Et vero Alexander ille quidem, ut primitus jacebat integris rebus, martyr vere fuit, ut observant in notis suis Florentinius & Henschenius. Vandelbertus autem in Martyrologio suo metrice conscripto, Alexandrum omittit, socios memorat, Theonam scilicet & Nestorem martyres; Rabanus, Alexandrum & socios tantum. Ado autem Viennensis duce usus Martyrologio suo superius memorato, Alexandrum Præsulem hic male situm suis etiam notis distinxit, adjiciens eum Episcopum Alexandriæ extitisse, & damnasse Arium, ac Nicænæ interfuisse synodo. Usuardus, auctor Martyrologii Bedæ falso adscripti, Notkerus, auctor Martyrologii Romani, quasi oves gregariæ, Adonis lapsum sequuntur. Atque exinde erratum obtinuit, ac in vigesimamsextam Februarii certatim omnes diem obitus Alexandri contulerunt. In decimam porro septimam Aprilis si constituamus, optime quadrabunt omnia, uti est a nobis superius commonstratum.

Apol. contra Arian.

Spicileg. Dacheri.

Spicileg.

Ad annum 327. ubi de itinere Athanasii Thebaico, notandum eam clausulam Græcam vitæ Pachomii, *ἀρχόμενος τῆς ἐπισκοπῆς*, non fuisse Latine versam ab interprete. Ejus vera sententia est, Athanasium eo concessisse cum iniret episcopatum.

Ad annum 362. magnopere observanda hæc Ammonii in epistola de vita Pachomii verba: Καὶ *μετὰ τὸν διωχθῆναι τὸν πάπαν Ἀθανάσιον τῷ ἐννάτῳ μηνὶ τοῦ ἕκτου ἔτους, Ἰουλιανὸς βασιλεύσας, ἀνὴρ εἰδωλολάτρης, τὸν μὲν πάπαν Ἀθανάσιον*

εἰς τὴν Θηβαΐδα ἐξώρισεν, *&c.* id est: *Nono mense sexti anni post pulsum papam Athanasium, Julianus imperio potitus, vir idololatra, papam Athanasium in Thebaidem relegavit.* Duo hic observatu dignissima deprehenduntur. Primo Athanasium circa mensem Octobrem anni 362. sub Juliano pulsum fuisse, scilicet nono mense sexti anni postquam profligatus a Constantio fuerat, quod tum accidit cum mense Februario a Syriani & militum impetu se proripuit anno 356. postea vero scilicet sub finem anni 361. vel initio 362. cum inauguratus Julianus Imperator facultatem exsulibus redeundi dedisset, Alexandriæ novem circiter menses commoratus est, donec mense circiter Octobri, ejusdem Juliani jussu, Alexandria decederet. Secundo, Juliani jussu in Thebaide exsulasse, quod ab aliis Ecclesiasticæ historiæ scriptoribus minime traditum est.

Ad annum 363. num. 1. Non parum negotii facessunt hæc verba quæ apud Ammonium Græce ita leguntur: Διὸ οὐκ ὀφείλεις ἐπὶ τὴν Θηβαΐδα σκυλλόμενος ἀπελθεῖν, ἀλλ' εἰς τὸν κομιτάτον λεληθότως γενέσθαι. συντεύξῃ γὰρ αὐτῷ καθ' ὁδὸν, καὶ γνησίως ὑποδεχθεὶς, ἐπανήξεις εἰς τὴν ἐκκλησίαν, id est: *Propterea ne molestum iter ad Thebaidem excipias; sed ad Comitatum clam te conferas. In via namque ipsum offendes, & clementer ab eo exceptus, reverteris in Ecclesiam.* Ubi videtur Theodorus, qui hæc ex prophetico spiritu Athanasio mandat, jubere ipsi ut recta Imperatoris Comitatum petat & Imperatorem adeat. Et tamen certum videtur ex iis, quæ in Vita Athanasii ad hunc annum, & in Monito ad Epistolam Joviani diximus, Athanasium non statim Imperatorem adiisse, sed primum petiisse Alexandriam, ibique aliquantisper commoratum esse.

In Præfatione, inter inedita Athanasii prætermisimus Disputationem cum Zacchæo Judæorum Nomodidascalo, quæ exstat in Bibliotheca Vindobonensi, & Athanasii nomine memoratur a Petro Lambecio Tom. V. pag. 135.

VITA
S. ATHANASII
ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI.

Anno 296. Athanasii Ortus, Patria, Parentes.

I. INcidit Athanasii ortus in Diocletianea illa tempora, calamitatibus cædibusque Christianorum funestata. Parentes ejus pii, Christiani, ac, si qua fides inferioris ævi Scriptoribus, nobilitate & opibus insignes. Patrium solum Alexandriam fuisse cum alii plurimi tradunt, tum ipse nec semel innuit, & perspicue cum profugus missis ad Luciferum litteris ait, excubantes Arianos in aditus portasque urbis, ademisse sibi, ex quo se illorum manibus proripuerat, parentes invisendi facultatem. De ortus anno altum ubique silentium. Verum, prementibus ultro citroque argumentis & conjecturis, natum opinamur Athanasium anno circiter 296. Ne citius ortum dicamus, vetat quod ait ille se a patribus accepisse quæ Maximiano principe anno 303. Christianis illata sunt mala: cum scilicet ipsi per teneram ætatem ne domesticas quidem calamitates sentire liceret & observare. Qui autem anno 290. natum putant, vereor ut majorem duodenne tantæ cladis immemorem suadeant. Et vero si anno 290. natus sit, anno 326. quo fuit in Episcopum adlectus, triginta septem annorum fuerit; ac ne minimus quidem Arianis fuisset locus criminandi, quod minore quam lex ferret ætate in episcopum Alexandrinum fuisset cooptatus: de quo tamen Athanasium in crimen vocatum fuisse memorat Ammonius. Ne post annum 296. referamus multa dehortantur: a Martyribus quippe Athanasius se, ante annum scilicet 311. edidicisse ait sublimem divinarum litterarum doctrinam: quod vergentem ad adolescentiam ætatem arguit, cum tantarum rerum tenella & infantilis capax non sit. Ad hæc vero, ante annum 319. nondum exorto Arianismo libros edidit, tanta eruditione & gravitate, ut nullis non Patrum scriptis sint comparanda. At enim si ineunte sæculo ortus esset, ut autumant nonnulli, quis putet novemdecim annorum adolescentem tantis edendis libris parem & maturum? Hæc jam satis sunto, multa enim quæ consequuntur, nostram firmant opinionem.

Ep. 1. ad Luciferum. *Hist. Arian. ad Monachos n. 64.* *Epist. Ammonii p. 350.* *De Incarnat. n. 56.*

Anno 301. Exortus Meletiani Schismatis. *Apol. contra Arian. n. 59.*

I. Dum tenera adhuc infantia esset, cœpit respublica in Ægypto Christiana intestino & exitioso dissidio conflagrare. Namque Meletius Lycopolitanus episcopus, multorum scelerum, oblatique Gentilium numinibus sacrificii reus, in judicium vocatur a synodo Alexandrina, cui tum præerat Petrus Alexandriæ præsul; ibique ille in promeritam flagitiis pœnam damnatus & abdicatus est. Meletius vero, conscientiæ nempe stimulis exagitatus, non ausus aliam appellare Synodum; nec, quæ una supererat gratiæ ineundæ via, facti veniam precatus, abducta secum consceleratorum turba, Petri in cujus ditione erat imperium detrectare; nova in dies machinari; Episcopos Presbyterosque ubique locorum contra jus fasque constituere; alias atque alias parœcias ad defectionem sollicitare; Mareotem ipsam nobilem Alexandrini episcopatus portionem tentare, quod tamen ei minime cessit ex voto. Fertur demum tanta fuisse vafritie, ut calumniis insidiisque non paucos a Petri, Achillæ, & Alexandri partibus abduceret. Hujus sequaces, amisso Christianorum nomine, Meletiani audierunt, qui Athanasio haud minus quam decessoribus infesti, virum non semel fictis criminibus vocarunt in capitis discrimen.

Anno 301.

2. Hæc ex Athanasio verace & ut plurimum oculato teste. Verum diversa longe narrat Epiphanius, quibus facti invidia Petro non minus quam Meletio conferatur. Ait nimirum Petrum & Meletium fidei causa comprehensos, atque in carcerem cum multis aliis reclusos, de recipiendis lapsis quæstionem agitasse: Meletiumque, Gentilium ritibus pollutos, qui veram fidem negassent, Ecclesiæ aditu interclusos oportere contendisse: ac ne facilitas veniæ multis occasioni & offendiculo foret, deterrendos exemplo severitatis: Petrum contra, & quorum melior sententia menti, pœnitentiæ locum dandum esse resipiscentibus defendisse, ne præcisa spe veniæ, in extremum perniciei & infidelitatis ruerent qui semel lapsi fuissent. Acriter, ait Epiphanius, utrinque versa res est, aliis in aliam partem, quo scilicet opinio ferebat, concedentibus. Tum Petrus pallium in medio carcere stravit, & proclamari a Diacono jussit: *Qui mecum sentiunt, huc accedant.* Mox pauci Episcopi, Monachi, Presbyteri Petrum; multo plures Meletium adeunt. Palam certe res est, Epiphanium Meletiani cujusdam fraude circumventum tale commentum edidisse, cui reclamant cum Athanasio omnes ecclesiastici Scriptores. Quamobrem missis cæteris, quæ ille ad Meletii laudem & commendationem attulit, nos veriora sectemur. Annum porro orsi Meletiani dissidii, Athanasii vestigiis hærentes, statuimus 301. At Baronius ex male intellecto Athanasii loco perperam inita temporis ratione in annum refert 306. Qua de re pluribus actum est ad epistolam Ægyptiis episcopis datam.

Epiphan. Hæres. 68.

Anno 303. Maximiani furor in Christianos. *Hist. Arian. ad Monachos n. 64.*

I. Insignis est annus 303. furore Diocletiani & Galerii Maximiani in Christianos: qui Alexandriæ potissimum tam atrociter sæviit, ut Gentiles ipsi misericordia erga Christianos moti quoad facultas erat cruciatibus subducerent, nec sine fortunarum & capitis discrimine domi occultarent. Quam rem, quod prima Athanasii pueritia evenerit, non sua ille, sed patrum memoria gestam narrat.

Ab anno 303. ad 311.

I. Neque ita multo post, grassante Meletiano schismate, longe gravius exitium Eccle-

siam

Ab anno 303. ad 311. Arii mores & gesta. Epiphan. Hær. 69. Gelas. Cizic. part. 2. Sozom. lib. 1. cap. 15.

siam Dei invadit. Arius enim ex Libya monstrorum parente oriundus, mutatis sedibus, Alexandriam commigrat, Petro sedem occupante. Procera homo statura, subtristi & macilento ore, cujus pallor animi tetra versantis indicium; passi crines & incomti, vestis squalida & ad reliquam speciem composita. Hoc apparatu, hoc artificio populi spectaculorum amantis gratiam captabat. His artibus animus gloriæ appetens aditum sibi parabat ad honores & dignitates. Ad hæc, ait Epiphanius, leni interdum officiique pleno vultu obviis occurrere solebat; cunctosque comiter compellare, quo sibi quamplurimos devinciret. Hi mores hominis. Erat porro dialecticæ artis aliarumque disciplinarum scientissimus: &, quæ opportunior ad existimationem via, præferebat pietatis religionisque studium singulare. Hic perspectis factionum partibus, statim in Meletii clientelam se contulit. Verum mutata brevi sententia, qua faciliorem putabat ad gradus ecclesiasticos aditum, eo consilia & studia convertens, a Meletio descivit ad Petrum Alexandrinum; a quo perhumaniter exceptus, ut erat ad fraudem & ad simulationem natus, viri gratiam aucupatur, ac brevi in Diaconatus ordinem delectus est. Haud ita multo post, cum Meletianos Petrus ut factiosos, & reipublicæ Christianæ adversarios pelleret Ecclesia, Arium etiam, quem (ut est ambitio inquieta & turbulenta) gesta sua improbare tradu[c]ereque, ac nova in dies moliri deprehendit, Ecclesiæ ingressu & communione interdixit.

Athanasii institutio.

Inter hæc Athanasius in juvenili ætate humanis divinisque traditus disciplinis, specimina dabat ingenii ad summa nati. In humanis autem addiscendis non modicum operæ temporisque consumsisse suadent ejus scripta, potissimum contra Gentes, varia & antiqua illa eruditione referta; ac videtur in primis fuisse in Homeri, Platonisque libris versatissimus. Grammaticorum item ac Rhetorum scholas frequentavit: nec ignarum hoc eruditionis genere produnt ejus quæ jam supersunt opera. Quid si superessent infinitæ prope illius Homiliæ, Epistolæ, Commentaria, ingenti reipublicæ cum litterariæ tum ecclesiasticæ dispendio amissa? Divinas autem litteras frequens adeo perlegit, ut universam pene Scripturam memoriter tenuisse dicas, ita frequenter & opportune illa utitur. In Patrum item superioris ævi scriptis evolvendis assidue diligenterque versatus, magistros in divinis sibi fuisse testatur, theologos eruditosque viros, pietatis doctrinæque causa martyrio consummatos. Iis ille doctoribus, quæ Christi incarnationem Scripturamque sacram spectant, edidicisse se commemorat. Et fortasse Martyres cum meminit, apud Petrum ipsum Alexandrinum se Christianæ disciplinæ tyrocinia posuisse subindicat. Jurisconsultum appellat Sulpitius Severus. Et vero videtur, cum ex scientia rerum gerendarum, tum ex sparsis per diversa ejus opera locis, fuisse hoc litterarum genere egregie peritus. Sane providente numine hæc opportune tela comparavit, quibus exinde hæreticorum agmina impeteret profligaretque, quod omni spe maturius evenit.

Greg. Naz. infra.

Orat. de Incarn. n. 56.

Anno 311. Petri Martyrium.

1. Petri Alexandrini martyrio nobilitatus est annus 311. cujus sanguine restincta videtur immanis illa Christianorum vexatio, per Ægyptum præsertim, Maximini temporibus grassata. Quæ fertur autem in quibusdam Actis historia de Petro Antistite, cui instante morte Christus apparuerit, talari qua operiebatur veste ab Ario discissa, monens ut ne Arium admitteret ad Ecclesiæ communionem, idipsumque præciperet Achillæ & Alexandro, qui ejus futuri successores essent. Hæc, inquam, a nemine veterum tradita, jure ac merito in νοθείας suspicionem vocatur, vel eo nomine quod Achillæ & Alexandri amicus aliquandiu fuerit Arius. In hujusmodi porro viros nulla contemtæ sancti viri jussionis suspicio cadere potest.

Anno 311. In actis Combefisianis.

2. Petrum excipit Achillas, vir litterarum apprime gnarus, ab Theona Petri decessore in presbyterum cooptatus; si tamen is ipse Achillas est quem memorat Eusebius, quod veri plane simillimum. Ab illo Arius delicti defectionisque veniam precatus, reconciliata gratia, assuetæ simulationis artificio, tantam sibi apud virum pietatis existimationem peperit, ut ad presbyterii gradum promotus sit. Quas in eo gradu positus sub Alexandro Achillæ successore turbas dederit mox occurret enarrandum.

Achillas Alex. episcopus. Euseb. Hist. Eccl. l. 7. c. 32. Theod. [illegible]

Anno 312. Achillæ succedit Alexander.

1. Paucis Achillas mensibus sedit; defunctoque subrogatur Alexander, eruditione vir omnique virtutum genere ornatus. Si Eusebii Chronico steterimus, anno tantum 321. pontificatum iniit Alexander. Verum aperte reclamant Epiphanius, Theodoretus & alii, qui Achillam paucos menses episcopalem sedem occupasse tradunt. Repugnat item Athanasius, qui cum in epistola ad Ægyptios anno 356. conscripta ait, a triginta-sex annis Arium & sequaces damnatos & proscriptos fuisse, palam significat in annum 320. vel 321. consignandam esse Synodum ab Alexandro episcopo contra Arianos coactam, quam Synodum non modico spatio, & fortasse aliquot annis, prævertit impia illa Arii vesania, qua Alexandro jam Episcopo errores spargere suos aggressus est.

Epiph. Hær. 69. Theod. lib. 1. cap. 2. n. 22.

Anno 313. De pueri[s] Athanasio baptizatis. Ruf. l. 1. c. 14.

1. In Alexandri Pontificatus initium conferenda, quæ tradit Rufinus de pueris ad oram maris ab Athanasio baptizatis. Hæc illius verba: *Tempore quo apud Alexandriam Petri Martyris diem Alexander episcopus agebat; cum post expleta solemnia conventuros ad convivium suum Clericos exspectaret in loco mari vicino, videt eminus puerorum super oram maris ludum, imitantium (ut fieri solet) Episcopum, atque ea quæ in Ecclesiis geri mos est. Sed cum intentius diutine pueros inspectaret, videt ab iis geri quædam etiam secretiora & mystica. Perturbatus, illico vocari ad se Clericos jubet, atque eis quid eminus ipse videret ostendit. Tum abire eos, & comprehensos ad se perducere omnes pueros imperat. cumque adessent, quis eis ludus, & quid egissent vel quomodo, percontatur. Illi, ut talis habet ætas, pavidi negare primo: deinde rem gestam per ordinem pandunt, & baptizatos a se esse quosdam catechumenos confitentur per Athanasium, qui ludi illius puerulis Episcopus fuerat simulatus. Tum ille diligenter inquirens ab his qui baptizati dicebantur, quid interrogati fuerint, quidve responderint, simul & ab eo qui interrogaverat; ubi videt secundum religionis nostræ ritum cuncta constare, colloquutus cum concilio Clericorum, statuisse traditur illis, quibus integris interrogationibus & responsionibus aqua fue-*

Anno 313.

fuerat infusa, iterari baptismum non debere, sed adimpleri ea quæ a Sacerdotibus mos est. Athanasium vero atque eos quos ludus ille vel Presbyteros habere visus fuerat, vel ministros, convocatis parentibus, sub Dei obtestatione tradidit Ecclesiæ suæ nutriendos. Parvo autem tempore, cum a Notario integre & a Grammatico sufficienter Athanasius fuisset instructus, continuo tamquam fidele Domini commendatum, a parentibus restituitur Sacerdoti, ac velut Samuel quidam in templo Domini nutritur, & ab eo pergente ad Patres in senectute bona, ad portandum post se Ephod sacerdotale deligitur. Subdit autem Sozomenus, Alexandrum postea Athanasio scribæ & amanuensis loco usum fuisse.

Sozom. l. 2. c. 17.

Historia suspecta.

1. Verum hæc Rufini historia grandi apud eruditos laborat suspicione. Et si enim per Athanasii ætatem minime repugnaret ejusmodi lusus, quod haud facile tamen concedatur de adolescente, cui ex memoratis superius vix minus duodeviginti annorum tum adscripserimus; non is erat Alexander, qui tam seria in re ludum puerorum ratum haberet.

Anno circiter 315. Antonium adit Athanasius. *In vita Antonii sub initium.*

1. Sub hæc, Antonium magnum illum solitudinis cultorem, cujus jam fama erat ubique locorum pervagata, adiit Athanasius. Et viri pietate, vitæ genere, innata nec studio parta dicendi vi usque eo delectatus est, ut profectus & institutionis causa non modico tempore cum eo sit versatus, atque abluenti manus, ut olim Heliæ Helisæus, aquam ministraret. Hujus, ut putamus, magisterio Ascetæ vitam iniit, ut testes locupletissimi sunt Ægyptii episcopi in epistola synodica. Exinde vero Antonium frequens invisit quicum magna ipsi societas & necessitudo intercedebat.

Athan. Apol. contra Arian. n. 6.

Ante annum 319. Scribit contra Gentes.

1. Vixdum adolescentiam prætergressus, Orationes contra Gentes edit, tanta eruditione, tanta elegantia, ut nihil supra. Mirere sane in juvene salem, leporem, vim argumenti. In priore salse ridet ac repudiat Gentilium numinum turbas, profanos obscœnosque ritus; in altera Christi Incarnationem adversum Judæos maxime comprobat, allatis ex veteri Testamento opportunioribus ad eam rem locis. Necdum oborta Ariana hæresi hæc conscripta videntur: ne vel minima enim in hisce ejusmodi errorum mentio, licet posterioris libri argumentum & materies eo Scriptorem velut e re nata deduceret. Ejusmodi ceu præludiis, Christi militiam ingressus Athanasius, ad periculosiora & jam imminentia certamina adornabat sese. Inter hæc etiam ad Cleri statum evocatus, cunctisque ecclesiasticorum graduum muneribus perfunctus, in Diaconi ordinem promovetur ab Alexandro, atque inter familiares computatus, ipsi a consiliis fuit.

Arianæ hæreseos exordium.

2. Arianæ vero hæreseos initia in quem sint annum conferenda incertissimum. Damnatum certe constat Arium in Alexandrina synodo anno 320. vel insequente, ipso teste Athanasio, qui in epistola ad Ægyptios anno 356. data, elapsos esse indicat triginta-sex annos ab hujusmodi habita Synodo. Et vero anno 321. late per Ægyptum effusa & pervagata hæresis illa erat: unde aliquot ante annos orsa videatur, quando præsertim exploratum est, Alexandrum nonnisi post multas Arii ad sanam mentem reducendi tentatas vias, hominem cum sequacibus feriisse anathemate.

Arius Alexandro infestus.

3. Arium igitur, cui erat explanandæ sacræ Scripturæ provincia tradita, Alexandrinæ sedis occupandæ libido incesserat. Quare cum delectum in antistitem Alexandrum inique ferret, excubat in occasiones turbarum, & quæ crimina viro offerat meditatur. Verum iis erat moribus Alexander, ut nullus criminationi aditus, nullus esset calumniæ locus: sanctimonia quippe haud minus quam senectute venerabilis, eloquentia, mansuetudine, liberalitate, omnium sibi gratiam conciliarat. Sed eo acrius invidia erupit, quo minus loci ad obtrectandum inveniebat. Aliquando enim Alexandro Filii deitatem, eamdemque Patris & Filii substantiam prædicante, ferociter Arius & impudenter eam doctrinam nec sanam, nec Apostolicam, sed Sabellianam esse vociferatur, Filiumque inter opificia & res creatas non æternas connumerandum, hoc usus argumento; (nam dialecticæ peritia exitio fuit homini.) Si Pater genuit Filium, initium habet existendi qui genitus est, & fuit tempus cum non esset. Quam viri proterviam & impietatem Alexander, ut erat mitis & pacis amans, primum leniter coarguit, monetque a pravis opinionibus absistat: tum suam ipse doctrinam ex sacris litteris sinceram comprobat, Arianam vero impiam & exsecrandam. Ea porro lenitas vitio versa Antistiti fuit: imo, si fides Sozomeno est, sub initium controversiæ hærebat ille incertus cui potius opinioni accederet: quæ res tamen Scriptorum omnium testimonio refragatur. Addit Philostorgius, presbyterum quemdam cognomento Baucalim, quia in dorso tumor excreverat instar vasi testacei, cui baucalas nomen Alexandriæ, simultatis Alexandrum inter & Arium materiem subministrasse. Fides sit penes auctorem.

Ante annum 319. *Theodor. lib. 1. cap. 2. Hæret. fab. p. 232.*

Arii impietas.

Sozom. l. 1. p. 426.

Philostorg. l. 1. n. 4.

Arius doctrinam spargit suam. *Basil. contra Eunomium p. 6. Socr. l. 1. c. 2. Theodoret. l. 1. c. 2.*

4. Arius autem, ut rudioribus fucum faceret, ex antiquorum Patrum scriptis nonnihil auctoritatis dignitatisque suæ sententiæ adferre nitebatur, novatæ doctrinæ suspicionem declinans; ut simplicitate verborum, queis per ingenii imbecillitatem non licebat res subtilius expendere, haustum venenum propinaret. Tum cœpit ille errores ubique spargere, vicatim domos adire, ex Clericis, quos novandarum rerum studiosos comperit, sibi adsciscere, alios cujusvis ætatis ac conditionis ab Alexandri partibus abducere. Ex Virginum choro, Epiphanio teste, septingentæ ad Arii partes descivere: cui pro tanto numero vix fides habeatur. Excitatum itaque ab Ario malum late per Ægyptum, Thebaidem & Libyam pervasit. Neque vulgi solum multitudo nascenti hæresi nomen dedit; sed ad Arium quoque defecere Presbyteri Carpones & Sarmates, quibus erant duæ intra Urbem ecclesiæ commissæ. Hi jam olim Alexandro infesti, data occasione, ab Alexandro pariter & a sana fide desciscunt. Cum his item Achilles, Æthales & Arius alter; Diaconi vero, Euzoius, Lucius, Julius, Menas, Helladius & Gaius; imo vero Episcopi duo turpiter & indecore ad eorum partes defluxere, Secundus scilicet Ptolemaidis, & Theonas Marmarices.

Epiphan. Hæret. 69.

Epist. Alexandri. n. 2.

Anno circiter 320. *In condemnat. Arii.* Alexander tentat Arium a cœpto revocare.

1. Ut animadvertit Alexander malum manare in dies latius, ne ulterius grassaretur, litteras dat ad Arium & socios, monet a prave inceptis desistant, impiam doctrinam ne ultra tueantur, sed sanæ catholicæque obtemperent. Tum Alexandrinos cogit & Mareoticos presby-

Anno circiter 320.

byteros diaconosque: rogat sibi sinceram fidem vindicanti ferant opem, litterisque suis, ad Arium & asseclas datis, suffragia adscribant; spem esse totius cleri monitis obtemperaturos, qui suis hactenus obstitissent. Alexandro morem gerunt Presbyteri omnes & Diaconi, quorum suffragiis munitæ litteræ Arianis offeruntur. Hasce illi, feroces cupidine cœpti perficiundi, nihili fecerunt, neque minus perstiterunt in pristina impietate.

Anno 321. Alexander Synodum cogit. Epist. Alexandri n. 1. 2. Socr. l. 1. c. 6.

1. Sensit demum Alexander nullam superesse spem reconciliandæ pacis, Ariique ad sanum consilium reducendi. Quamobrem coactis ex Ægypto, Libya & Pentapoli Episcopis prope centum, synodum celebrat, in qua de Arii causa ageretur accuratius. Acciti impii homines, parati meditatique veniunt. De doctrina rogati, incertum majore impietate an impudentia verba fecerint: Dei namque Filium ex non exstantibus factum adfirmavere, creatum, Patri dissimilem, mutabilem. Sciscitanti cuidam, an perinde mutabilis esset atque diabolus, respondent haud secus mutabilem. Hac data voce exhorruere Patres, tantæque impietatis auctores, nulla interposita mora, uno omnium calculo, damnant abdicantque.

In condemn. Arii.

2. Verum tanto vulneri curando impar fuit remedium. Arius enim multo ardentior perturbandæ rei ecclesiasticæ cupiditate, asseclas confirmare, novos sibi in dies sua suorumque opera adsciscere. Tum ingens fuit in Mareote defectio: Chares enim & Pistus, Presbyteri: Serapion, Parammon, Zosimus & Irenæus, Diaconi, Arianis nomen dedere. Arius autem, quo facilius gesta tueri liceret, vindicem & patronum sibi conciliat Eusebium, quicum vetus sibi necessitudo studiorumque societas intercedebat: qui Eusebius audax homo, honorum cupidine flagrans, relicto nuper Berytensi episcopatu, Nicomediensem invaserat, quod episcopalem dignitatem metiretur amplitudine civitatum. Inerat vis ingenii, nec mediocris Principum gratia, cum arte & officio, tum Constantiæ Constantini sororis affinitate parta. Parem studio & consiliis hominem eo libentius in arctiorem amicitiam recepit, quo altius in corde defixam tenebat eamdem circa Dei Filium impietatem. Quare litteris ubique missis, Episcopis per diversa loca auctor est, ut Arii sociorumque doctrinam & facta propugnent: Alexandri invidia ait immerentes pulsos Ecclesia fuisse. Exstat apud Athanasium epistolæ Eusebii ad Arium fragmentum, quo clare deprehenditur viri impietas: *Cum recte sentias*, inquit, *precare ut omnes ita sentiant. Palam enim omnibus est, quod factum est, non exstitisse antequam fieret; quod autem factum est, exsistendi initium habet*. Litteras item frequens mittit ad Alexandrum, monens ut compressa hujusmodi quæstione, Arium admittat ad communionem. Epistolis autem ultro citroque ea de causa missis factum, ut controversia Ægypti hactenus limitibus circumscripta, per Orientem prope totum manaret. Hinc rixæ, disceptationes, invidiæ, iræ; aliis rei insolentia, aliis novandi studio concitatis.

Multi ad Arium desciscunt. Epist. Alexandri n. 1. Epist. de Synodis n. 17.

Alexandri litteræ de Arianismo. Epist. Alexandri n. 1. In condemn. Arii.

3. Alexander vero, qui damnatis a Synodo sectæ principibus, fractam hæresim, & compressam fore sperabat, cæterarum regionum Episcopis latere cupiebat res in Ægypto gestas, ut ne vulgatus error latius serperet. Ut autem vidit ingravescere in dies intestinum malum, nec externis hostibus minus quam domesticis Alexandrinam ecclesiam laborare; epistola data, Episcopis per orbem omnibus Alexandrinæ Synodi acta renuntiat, memorat Arii & sectatorum ejus blasphema dicta, quæ ausi fuerant in cœtu Patrum proferre ac propugnare: rogat ne magis Eusebio adversus Christum jam pridem sentienti & ecclesiasticas leges pro libidine violanti morem gerant, quam tot Episcopis, quibus sincera mens inesset, ac veræ fidei studium. Tum ut major litteris fides esset, Alexandriæ & Mareotæ Clerum rursus evocat, laudat probum consilium, animumque paci & concordiæ addictum, monet e re fore, ut epistolæ omnibus ubique locorum Episcopis mittendæ addant suffragia, necnon abdicationi Arianorum, etiam eorum, qui post latam sententiam descivissent. Presbyteri igitur Alexandrini septemdecim, inter quos primas tenet Colluthus; Diaconi quatuor & viginti, in quorum numero duo comparent Athanasii, eorumque alteruter is de quo agimus est, item ex Mareote Presbyteri novemdecim, Diaconi viginti, Antistiti obtemperantes epistolæ suffragia adscribunt. Hunc porro rerum in Arianæ sectæ exortu gestarum ordinem ex Arii condemnatione & ex epistola Alexandri mutuati sumus, quo pateat quanta ex brevissimo opusculo rebus ante admodum implicatis lux accesserit.

Anno 321.

Alii Ario adjuncti. Ath. Ep. encyclic. ad Episc. n. 7. Hieron. Dialog. contra Luciferianos. Basil. epist. 74.

4. Præter commemoratos superius, ad Arium deficit Ammonius quidam, inter Arianorum principes exinde connumeratus: ex Libya autem Sisinnius, & Seras Presbyter, Eustathius etiam multis post annis in Sebastenum episcopum cooptatus, ac Basilio infensissimus. Arii doctrina ab adolescentia imbuti sunt item Ursacius & Valens: qui exinde fuere Arianæ sectæ primipilares, Athanasioque non semel perniciem machinati sunt.

Anno circiter 322. Colluthi defectio. Theodoret. l. 1. c. 4. Athan. Apol. contra Arian. n. 76.

1. Inter hæc intestina mala, novo dissidio misere distracta civitas Alexandrina est. Colluthus enim Presbyter, is ipse, ut arbitramur, qui in Arianos prior suffragium scripsit, arrepta ex conditione temporis occasione, ausu temerario atque insolenti, Presbyter cum esset tantum, jus sibi arrogabat constituendorum sacerdotum, quod Episcoporum dumtaxat munus est. Nactus autem sectatores non paucos, Alexandri sese imperio subduxit, & a cœtu Catholicorum suopte motu & consilio segregatus, despecto Pontificis nutu, suas sibi regendas ecclesias adscripsit. Ariani vero, qui nondum in hanc proruperant audaciam, Colluthi exemplo, ecclesiis, seu potius, ut ait Alexander, speluncis latronum sibi constructis, jam separatim cœtus agere cœperunt. Tum illi nocte dieque calumniis in Ecclesiam spargendis advigilare, turbas dare, seditiones movere, mulierum virilis audaciæ opera, probos frugique viros in jus, in forum vocare, probro atque infamia universam conspergere Ecclesiam. Hinc tumultus, concursationes, dissidia, rixæ, virorum, mulierum, juvencularum: quæ turpiter & indecore gesta cachinnorum materies fuere Gentilibus, quibus fabulæ argumentum isthæc erant in scenis ludisque publicis, ubi mysteria Christianæ religionis traduci & rideri videre erat.

Arius demigrat in Palæstinam

2. Sub hæc Arius, Achilla comite, demigrat in Palæstinam. Ne posset enim Alexandriæ

Anno circiter 322.

driæ diutius conſiſtere, vetabat Alexandri ſollicitudo in fovendis rebus catholicis, & coercendis ſeditioſorum conatibus. In Palæſtina igitur aliquantum moratus, non immemor veteratoriæ artis, ementita pietatis ſpecie, Epiſcoporum regionis gratiam inire tentabat: & qua aditus eſſet obſervans, litteris & colloquiis præſulum animos experiebatur, pacem aiens & concordiam Eccleſiæ cordi ſibi ſemper fuiſſe, ſed livore Alexandri ſeque ſuoſque ſolum vertere coactos. Doctrinam vero ſuam non qua ratione Alexandriæ evulgarat, expoſuit; ſed blaſphema dicta partim ſilentio tegere, partim fucatis verbis delinire ſatagebat, quo lateret impietatis virus. His ille artibus, hac vafritie, non paucos, nec ignobiles epiſcopos conciliat ſibi, Paulinum nempe Tyrium, Euſebium Cæſarienſem, neque ita multo poſt Theodotum Laodicenum, Athanaſium Anazarbenſem, Gregorium Berytenſem, Aetium Dioſpolitanum. Nec defuere tamen quibus Arius verba dare non potuit. Ii erant ſenes, viri graves, neque novatoribus opportuni: qui præcauta vi ingruentis mali, curarunt ut non modo ſibi, ſed ne notis etiam damno foret peſtiferorum hominum aditus. Tres hujuſcemodi memorantur ab Ario in epiſtola ad Euſebium Nicomedienſem, Philogonius Antiochenus, Macarius Jeroſolymitanus, & Hellanicus Tripolitanus, quos ille convitiis inſectatur & maledictis: alios contra, qui operam ſibi commodarent, vel immerentes, laudibus ad cælum tollit. Eam epiſtolam per Ammonium, quem honoris cauſa patrem ille ſuum dicit, cum eodem itinere Alexandria in Bithyniam properaret, miſit Euſebio Nicomedienſi, quem compellat titulo viri Dei, & fidei defenſoris, vocatque Collucianiſtam, quia eodem magiſtro Luciano Martyre diſciplinis addiſcendis ambo dediſſent operam. Et vero ex Luciani diſcipulis non pauci ad Arianos deſcivere. Euſebius vero flagrans cupidine promovendæ ſectæ cui nomen dediſſet, par in aliis ſtudium expetebat: cunctantem & pene incertum conſilii cernens Paulinum Tyrium, miſſis litteris carpit, animos facit, ut rem ardentius aggrediatur monet. Cui geſſiſſe morem Paulinus ex iis quæ ſunt conſequuta deprehenditur.

Epiſt. Alexandri. Socrat. l. 1, c. 6.

Theodoret. l. 1. c. 6.

Geſta Alexandri contra Arium. Epiphan. Hær. 69.

3. Secundum hæc Alexander, cum rumore nuntio comperiſſet nullas non fraudes, nulla non artificia Arium adhibere; excubare in dies ad omnes erroris ſpargendi occaſiones, præſulum extraneorum fidem tentare, captare benevolentiam, jam multos eſſe aſtu & dolo hominis circumventos: ut graſſanti malo occurreret, epiſtolas miſit ad permultos ubique terrarum Epiſcopos, quas ait Epiphanius ad ſuum uſque tempus ſtudioſorum cura aſſervatas, ut iis res uti geſtæ fuiſſent aperiret, atque una Arii fraudem & impietatem. Memorantur ab Epiphanio quibus hujuſmodi epiſtolæ miſſæ ſunt, Euſebius nimirum Cæſarienſis, Macarius Jeroſolymitanus, Aſclepius ſeu Aſclepas Gazenſis, Longinus Aſcalonenſis, Macrinus Jamnienſis, Zeno quidam ſenex homo Tyrius, non quidem Epiſcopus Tyri; niſi fortaſſe ſenio confectus, fractuſque viribus, munus epiſcopale Paulino detulerit. Alexandri litteris acceptis præſules, ut cujuſque ferebat animus reſponſum dedere: alii commiſſuros ſe numquam ut reciperent Arium, alii ex rerum geſtarum ignorantia; pars ejus ad ſanam mentem revocandi ſtudio, admiſiſſe virum: demum nonnulli, quod eſſent Ario impenſius addicti, ſimulata mutati conſilii ſigna dederunt.

Anno circiter 322.

Epiphan. Hær. 69.

4. Non fruſtra datæ ſunt Alexandri litteræ: Arius enim, cum multos Epiſcoporum errore priſtino levatos cerneret, ac vix quidpiam loci reſiduum ſibi eſſe videret apud Palæſtinos, quorum maxima pars hominem finibus pulſum ſuis exoptabant, ad Euſebium Nicomedienſem ſe proripuit, neque dubiæ neque naſcentis fidei amicum. Et vero ille Arii reditum Alexandriam ab Alexandro, miſſis litteris, impetrare nititur; curatque inter ambos pacem & communionis ſocietatem redintegrare. At induci non potuit Alexander ut tanti artificem mali, necdum pertæſum ac pœnitentem factorum, in priſtinum locum reſtitueret. Erat eo tempore Athanaſius noſter Epiſcopo familiariſſimus; qui cum ad hujuſmodi bella conficienda divino quodam conſilio natus eſſe videretur, jam cum Epiſcopo ſuo, conſpirantibus animis, arcendo hæreticorum impetui dabat operam. Nec fugiebat Arianos Athanaſium a conſiliis Alexandro, auctoremque eſſe negandi Ario aditus. Quare acerrimo in eum odio incenſi, exſilium poſtea atque perniciem ipſi non ſemel machinati ſunt.

Arius Nicomediam petit.

Initium odii Arianorum in Athanaſium.

Athan. Apol. contra Arian. n. 6.

Anno circiter 323.

Arius & aſſeclæ mittunt ad Alexandrum litteras.

Epiphan. Hær. 69. Athan. de Synodis n. 16.

1. Dum Nicomediæ cum Euſebio agit Arius, cum per ejus gratiam & patrocinium liceret, erroribus liberius ſpargendis vacabat; atque Alexandro epiſtolam miſit ſuo ſuorumque nomine datam, qua non modo impietatem nudam ac nullo delinitam verborum colore aperiunt, verum etiam ſe ejuſmodi verba ab ipſo Alexandro media in eccleſia loquente accepiſſe mentiuntur. Huic porro epiſtolæ ſuffragia adſcripſerunt Ariani complures, imo duo Epiſcopi apud Epiphanium, Secundus ſcilicet Ptolemaidis & Theonas Marmarices. Quos tamen vix exiſtimetur tum Nicomediæ degiſſe; ſed vero ſimilius eſt nactos illam epiſtolam, poſtquam miſſa fuit, muniiſſe ſubſcriptione ſua. Nicomediæ item Arius exſecrandum opus edidit, quod Thaliam inſcripſit, ubi Sotadem impurum poetam Ægyptium imitatus, effœminatis quibuſdam ac ridiculis modis penitiora Chriſtianæ religionis arcana verſabat, admixto errorum veneno. Nec tantæ rei dignitas ademit veſano homini jocandi libidinem. Hujus ſæpe libri apud Athanaſium mentio eſt, potiſſimum in epiſtola de Synodis, ubi nec modicam Thaliæ partem inſpectare licet. Ad hæc, cantica nautis, piſtrinariis, viatoribus conſcripſit, certis concinnata modulis, quibus vulgi animis inſidias parabat, ut per cantus ſuavitatem hauſta ſenſim impietate verborum, ad ſuas partes confluerent. Et ſane, ut levi momento multitudinis animi ducuntur, hujuſmodi jocularia dicta non paucis exitio fuerunt. Carpit Athanaſius Arianos quod ejuſmodi cantum inter pocula & tripudia ederent.

Thalia Arii.

Athan. de Synodis.

Philoſtorg. l. 2. n. 2.

Orat. 1. contra Arian.

2. Ejuſdem Euſebii Nicomedienſis opera, conſilio, artibus, Conſtantiæ favorem & gratiam ſibi conciliat Arius: quæ res origo malorum fuit, ut inferius narratur. Euſebius autem, cui una fovendi Arianiſmi cura erat, perinique ferens, Alexandrum non ſuis, non ſuorum litteris a propoſito dimoveri, Synodum cum ſuis in Bithynia celebrat. Qui una coacti,

Arius ſibi Conſtantiam conciliat.

Hieron. ad Cteſiphontem. Sozom. l. 1, c. 15.

Anno circiter 323.

cti, missis undequaque per orbem litteris, Episcopis Arianos ut frugi homines, Arianam doctrinam ut piam, ut sanam venditabant. Rogabant admitti viros ad communionis societatem, agi apud Alexandrum, ut ne ultra eos intercluderet aditu ecclesiarum. Sed nihil hac via & ratione perfectum est: neque enim is erat Alexander, a quo crebris litteris, precibus, obsecrationibus, impetrari quid posset in gratiam perniciosorum hominum, pestium reipublicæ Christianæ. Sub hæc, Arii postulatu, & opera Paulini Tyrii, Eusebii Cæsariensis & Patrophili Scythopolitani, Synodus item in Palæstina cogitur, in qua de Arianis ad communionem admittendis actum. Inopportune cecidit ut qui aliis præerant auctoritate, eruditionis fama, eloquentia, erga Arianos voluntate propensi essent. Quare Arianorum petitioni Episcoporum suffragia data sunt, jussis tamen additis, ut parerent Alexandro, & quamprimum aliquam pacis ineundæ viam tentarent.

Epistolæ Alexandri. Theodoret. l. 1. c. 4.

3. Inter hæc Arii sectatorum molimina, nihilo secius Alexander, cernens quam sibi cum vafris & turbulentis hominibus res esset, advigilabat eorum frangendis consiliis & artibus. Tomumque sive epistolam, ut putamus, Synodicam supra memoratam, variis per orbem præsulibus missis litteris offerebat subscribendam. Quo factum ut permulti ex Ægypto, Thebaide, Libya, Pentapoli, Syria, Pamphylia, Asia, Cappadocia episcopi, pacis & concordiæ litteras mitterent Alexandro, Arium & socios ut motuum turbarumque auctores traductos diris devoverent. Epistolas certe complures dedit sanctus ille præsul, quarum duæ solum ad nostra usque tempora devenerunt; illa scilicet Synodica, & altera ad Alexandrum Byzantinum multo prolixior, qua non semel usi sumus: est quippe rebus Colluthianorum & Arianorum ordinandis ac digerendis percommoda. Epistolas illas Alexandri septuaginta pene numero fuisse auctor est Epiphanius. Adjicitque Socrates, quæ ab Alexandro vel Alexandri causa conscriptæ fuissent, in volumen unum compactas esse, & quæ Arii causa, ab eodem Ario in alterum; atque hinc deinceps Arianos, Eunomianos, Macedonianos, tela, quibus errores propugnarent, esse mutuatos. Hisce vertendis rebus multæ per Ægyptum Synodi coactæ fuere; quarum acta epistolæque synodicæ injuria temporum interierunt.

l. 1. c. 6.

Sozom. l. 1. c. 16.

Arianorum Principes. Athan. de Synodis n. 17.

4. Operæ autem pretium fuerit, prius quam majora ingrediamur Arianorum machinamenta, sectæ principes enumerare. Qui ab exortu pestiferæ doctrinæ nomen dedere, hi teste Athanasio sunt, Eusebius Nicomediensis, Eusebius Cæsariensis, Narcissus Neroniadis, Patrophilus Scythopolitanus, Maris Calcedonensis, Paulinus Tyrius, Theodotus Laodicenus, Athanasius Anazarbensis, Georgius Presbyter. Isti non consiliis modo & opera sed etiam scriptis suis, firmando ac promovendo errori advigilabant. Non est quod de Eusebio Nicomediensi agatur, qui, ut jam ex superius recensitis exploratum est, si quid gratiæ, si quid potestatis, si quid scientiæ inerat, fovendis Arianis conferebat. Jam de gentili ejus Eusebio Cæsariensi, qui postquam ad Arianam descivit opinionem, haud semel in scriptis suis ejus semina conspersit: ad Euphrationem enim Balaneæ episcopum rescribens, non timuit palam efferre, Christum non esse verum Deum. Hujus porro epistolæ fragmentum exstat in Actione quinta Synodi Nicænæ II. ubi aperte ait, non una exsistere cum Patre Filium, sed esse Patrem & ordine & honore priorem: & in Actione sexta habetur aliud fragmentum ex ejusdem epistola ad Alexandrum Alexandrinum, ubi blasphemam illam Arianorum vindicat opinionem, qua dicebant esse Filium rem a Patre creatam. Quare vereor ne aerem verberare videantur, qui ab hujusmodi homine nituntur Arianismi suspicionem dimovere. Athanasius autem Anazarbensis, clare & nihil circuitione usus, impietatem propugnabat, cum diceret, esse Filium Dei unam ex centum ovibus in Euangelio memoratis, atque inter opificia numerari. Georgius vero tum presbyter Alexandrinus, post Laodicenus episcopus, suopte motu & consilio, nec ad id officii evocatus, paci inter utramque partem conciliandæ simulate dabat operam, Arianis tamen nec obscure deditus. Hic litteris Alexandrum carpere ausus, non oportere ajebat argui Arianos, quod dicerent Patrem ante Filium fuisse. Contra vero Arianis, vafre & de industria ludens, dicebat: non culpandum esse Alexandrum quod ex Patre Filium esse diceret, cum omnes pariter res conditæ ex Deo sint. Hic autem Georgius, quem Arianorum nequissimum vocat Athanasius, ab Alexandro, cum studii Arianarum rerum, tum obscœnæ libidinis causa abdicatus damnatusque est. Postea tamen ab Arianis in mercedem impietatis, necnon navatæ sibi operæ, cooptatus est Episcopus Laodicenus. Hisce annumerandus circulator ille Asterius sophista, vir flagitiis nobilitatus, oblati numinibus gentilium sacrificii reus; qui sibi sua auctoritate, nullo ornatus ecclesiastico gradu, Christianæ fidei prædicandæ partes vindicabat. Hic temeritate & audacia cæteros longe retro reliquit. Effutiebat quippe, haud secus Dei virtutem esse Filium, quam cæteras in Litteris sacris memoratas virtutes; ut exempli gratia, bruchus & locusta, non virtutes modo, sed virtutes magnæ appellantur. Hi duces, hi magistri Arianorum.

Anno 324.

Constantinus de dissidio Orientalium certior factus

1. Sub hæc, Constantinus Licinio devicto pacem orbi restituit. At ne tantæ fructu victoriæ potiretur, factum reipublicæ Christianæ dissensionibus. Audivit siquidem Orientalem Ecclesiam intestinis odiis & dissidiis conflagrare. Inopportune cecidit in catholicæ rei ingens detrimentum, ut Eusebio Nicomediensi narrante de rerum ecclesiasticarum conditione fieret certior. Quam rem non cujuspiam scriptoris testimonio accipimus; sed ex eo probe conjectare licet, quod in Nicomedia, Eusebii sede, litteras mox memorandas dederit Imperator, ad quem perfacilis erat Eusebio aditus, cum dignitatis ingeniique, tum affinitatis causa. Veterator igitur homo totam obortarum quæstionum invidiam in Alexandrum conferre nititur, & Constantino auctor fuisse putatur, ut Alexandro juxta atque Ario litteras scriberet, hactenus in Eusebii historia superstites, in quibus vafritiem Eusebii & probam Imperatoris mentem deprehendas. Nam in Alexandrum pariter atque in Arium acriter invehitur Constantinus, quod levissima de causa (sic Eusebio doctore existimabat) tantam movissent quæstionem, ac in mutuum exinde odium exar-

Euseb. l. . Socrat. l. 1. c. 7. Sozom. l. 1. c. 16.

Anno 324. exarsissent. Monet ut, positis altercationibus, finem diffidendi faciant, pacemque inter se concilient; fore tum ut pateat sibi in Orientem aditus, eorum ante jurgio interclusus. Has ille litteras Hosio Cordubæ in Hispania episcopo, spectatæ fidei viro, tradidit Alexandriam deferendas.

Alexandrina Synodus. *Socrat. l. 3. c. 6.*

2. Caput mali Ariana hæresis erat. At multa quoque alia instabant negotia, licet neque tanti ponderis, neque tantæ operæ futura; quibus tamen a principio occurrendum erat, ne malum neglectum latius serperet. Hujusmodi erant Meletii & Colluthi factiones. Erat item per multas Orientis regiones mota de Paschatis tempore controversia; cujus in Alexandrina Synodo componendæ provinciam Hosio tradit Augustus. His de causis Alexandriam demigrans Hosius, coacta istic Synodo, Colluthi audaciam & temeritatem compressit, constitutos ab eo clericos presbyterosque ad pristinam reverti conditionem jussit: ex quorum erat numero Ischyras quidam Mareoticus, qui operam postea suam in Athanasii perniciem Arianis locavit. Neque enim turbarum finem fecerunt Colluthiani: sed pacto non semel cum Arianis fœdere, malis Ecclesiæ catholicæ inferendis inhiabant. Meletiani porro & Ariani, altiores posuerant radices, quam ut Hosii conatu & ope convelli possent; frustraque cessit ea in re opera Hosii. Auctor est Socrates, Hosium Sabellii doctrinam evertere studuisse, ac de substantia & hypostasi agitasse quæstionem. Pro controversia autem de Paschate componenda quid actum & provisum sit, ignoratur. Unum constat, rem minime cessisse ex Constantini voto; cum ea quæstio inter præcipuas cogendæ Nicænæ Synodi causas enumeretur. Quapropter re infecta Hosius ad Constantinum remigrat. Id tamen lucri Catholicis rebus ex ejus itinere accessit, quod Imperator, Hosio narrante, de Arii protervia & impietate certior factus, eum postea oborti dissidii habuerit auctorem & antesignanum.

lib. 3. c. 6.

Ariani Constantini statuas lapidibus impetunt.

3. Ariani vero & Meletiani ex rebus improspere gestis in furorem & desperationem acti, Constantini statuas ferocius aggressi, jactis lapidibus deformare ausi sunt. Quæ ad Imperatorem delata, misericordiam ejus magis movere quam iracundiam, ut nihil ille cum sceleratis expostularet. Si qua fides Meletianorum criminationibus Tyri Athanasio oblatis, delatus ab Athanasio fuit Ischyras apud Hyginum Ægypti præfectum, quod Imperatoris imagines saxis appetiisset, atque ea de causa in carcerem detrusus. Quæ res, si vere gesta, in hoc posse tempus conferri videtur, cum maxime Ischyras a sacrorum aditu & officio remotus ab Hosio, rem, ut æstimare est, perindigne tulerit.

Sozom. lib. 2. cap. 25.

Litteræ Arii ad Constantinum & Constantini ad Arium. *Gelas. l. 2.*

4. Tum Arius missis ad Constantinum litteris, & questus de rebus in se suosque admissis, suam Imperatori fidem aperit, sed simulatis quibusdam & fucatis vocibus, ut solebat cum e re fore speraret. Cui Imperator rescribens, adversam Christo & Ecclesiæ doctrinam ejus coarguit, Arii depingit mores, carpit rerum novandarum cupidinem, pronum ad iracundiam & furorem animum: comminatur ultionem, si non resipiscat; nec ipsum modo, sed & discipulos plectendos. Demum versa in clementiam severitate, leniter hortatur ut se conveniat: tumque, si minus sana sit sententia, ab se ad veram revocatum iri; sin vera linceraque, id ingenti sibi gaudio futurum.

Anno 325. Synodus Nicæna convocatur.

1. Sed cum frustra cederent Constantini monita, nec quidpiam flecteretur Arii sectatorumque ejus pervicacia; œcumenici tantum Concilii opera incendium ejusmodi restingui posse ratus Imperator, Synodum convocat Nicææ in Bithynia celebrandam: cujus nos acta a multis dudum studiose recensita, paucis narramus, quibus non vacat per otium ea pluribus persequi.

Socrat. l. 1. c. 8. Athan. Ep. ad Afros. Euseb. de Vita Constantini l. 3. c. 7.

2. Anno igitur Christi 325. Imperii Constantini decimo nono vertente, Paulino & Juliano Coss. Nicæam confluunt ex variis terræ partibus Episcopi ad 318. ut ferunt potissima scriptorum pars, alii pauciores numerant: Eusebius autem supra ducentos quinquaginta. Presbyteros autem, Diaconos, Acolythos & alios, ingenti numero. Ex universis Europæ, Africæ, atque Asiæ ecclesiis, qui inter Dei ministros principem tenebant locum, una conveniunt. Eadem orationis domus, ceu Dei consilio dilatata, Syros simul, Cilices, Phœnices, Arabes, Palæstinos, itemque Ægyptios, Thebæos, Libyes, aliosque ex Mesopotamia profectos suo ambitu complexa est. Non Persa, non Scytha defuit. Pontus item, Galatia, Pamphylia & Cappadocia, Asia quoque & Phrygia, lectissimum quemque suorum eo misere. Imo Thraces, Macedones, Achæi & Epirotæ, atque qui longiore distabant intervallo, accessere nec inviti. Ab Hispania quoque vir ille celebratissimus Hosius una cum multis aliis eo iter instituit. Aberat quidem senectutis causa Sylvester imperatoriæ antistes civitatis, sed ejus vicem implebant presbyteri ejus Vito & Vincentius. Interfuit Alexandrinus præsul, qui pene solus antea Arii molimina depulerat: itineris comes fuit Athanasius tum diaconus, consiliorum administer, qui strenue rem Catholicam propugnavit. Eo pariter convenit Imperator Constantinus, hoc animo, ut tantam sanctissimorum præsulum frequentiam oculis ipse suis coactam perspiceret, præsensque magno conciliandæ paci momento esset. Quæ victum honestumque cultum spectant Augusti sumtibus cœtui toti subministrata sunt, ac viaticum abunde cuique suppeditatum.

Athan. Apol. contra Arian. n. 6.

3. Nicæam vixdum pervenerant Episcopi, cum mature in Ecclesia conveniunt. Actisque Deo gratiis de alta pace Constantini victoriis parta, de converso Constantini animo ad veri numinis cognitionem, cælesti se lumine perfundi obnixe precantur, quo veram possint doctrinæ rationem assequi ac definire.

Qui episcopi Arianis faverent.

4. Etsi porro episcoporum maxima pars ad Synodum veræ fidei tuendæ studio commeavit; non defuere tamen qui nec obscure Arianis faverent. Horum, ut dictum est, princeps erat Eusebius Nicomediensis. Alii autem, Eusebius Pamphili Cæsariensis; Patrophilus Scythopolitanus, Theodotus Laodicenus, Paulinus Tyrius, Athanasius Anazarbensis, Gregorius Berytensis, Aetius Lyddensis; qui omnes Syri, Palæstini, & Phœnices erant. Cæteri, Menophantus Ephesinus, Narcissus Neronopoleos in Cilicia, Theognius sive Diognius Nicænus, Maris Chalcedonensis; Theonas item

Anno 325.

tem Marmaricæ, & Secundus Ptolemaidis, ambo jam ante quinque annos in Alexandrina synodo abdicati.

Libelli Constantino oblati. Rufin. Sozom. l. 1. c. 17. Theodoret. l. 1. c. 11.

5. Nec defuere qui oblatis Constantino libellis quosdam Episcoporum reos agerent. Ariani-ne an Catholici ii fuerint, nullius antiqui scriptoris testimonio compertum est; sed arbitrantur post Baronium recentiores pene omnes, id rei nonnisi Arianis episcopis adscribi posse, qui infesto semper in reliquos animo, nullum non querimoniæ argumentum aucuparentur. Verum si se ita res habuit, quid causæ esse possit quod Rufinus, Theodoretus, & Sozomenus Arianorum nomen taceant? an eorum existimationi consultum voluere, qui nihil non asperum in ecclesiasticæ doctrinæ corruptores passim per scripta sua conspergunt? Unde in incerto res versatur. Hujusmodi libellos Constantinus in fasciculum colligatos, annuloque suo obsignatos, asservari jussit. Posteaquam vero pacem præsules inter conciliarat, in medium allatos igne absumsit, juratus nihil eorum se legisse: nefas aiens Episcoporum delicta in secularium notitiam devenire.

Imperator Synodo intererit.

6. Sub hæc Imperator diem dixit, quo Episcoporum conventus inirentur, decimam nonam scilicet Junii anni 325. Coacti vero condicta die in palatio Episcopi, Imperatorem tacite præstolabantur mox adfuturum. Accedenti adsurrexere omnes, dum inter Episcopos ille ultro citroque positos permeans, in aurea sella, nec nisi petita ab iis venia, sederet. Primam secundum Constantinum sedem occupasse nomine Sylvestri papæ Hosium, testatur Gelasius. Hosii comites fuere Vito & Vincentius presbyteri a Sylvestro item legati. Et sane quod primas tenuerit Hosius, videtur Athanasius innuere cum ait: *Cui Synodo non præfuit senex ille Hosius?* Nec tamen res dubio vacat. Tum qui a dextris sedebat, orationem ad Imperatorem habuit, quæ potissimum versabatur in referendis Deo gratiis ob collatas Augusto dotes ac victorias. Ab Eustathio Antiocheno oratum ait Theodoretus: verum id Sozomenus Eusebio, Nicetas vero ex Theodoro Mopsuestiæ, Alexandro adscribit. Hinc multis Imperator præsules alloquitur; in votis esse sibi, compressa vi tyrannorum, paceque orbi restituta, concordiam in Ecclesia obtinere, intestina deponi odia, dissidiorumque finem esse: eum se fructum summe sperare ex tot tantorumque Episcoporum adventu consequuturum.

Gelas. l. 2. c. 5.

Apolog. de Fuga n. 5.

Theod. l. 1. c. 8. Sozom. l. 1. c. 19.

Arius suos propugnat errores.

7. His præmissis, jubent Episcopi Arium se sistere in medium, de doctrina & fide sua responsurum. Is non intrepide modo in jus ambulat, sed proterve tuetur errores. Non Imperatoris dignitas, non tanti cœtus reverentia, hominis arcet impudentiam. Blasphema Arii dicta non sine stomacho horroreque audiunt Episcopi. At ne, si præmaturo ulciscendæ veræ doctrinæ studio Arius, necdum confutatus damnaretur, querelarum ipsi superesset locus, par esse visum, primo controversiam inire cum hæresiarcha. Hic complurium Antistitum emicuit vis ingenii, veræ fidei amor, studium ecclesiasticæ pacis, Marcelli in primis Ancyrani, maxime tamen omnium Athanasii: qui tametsi Diaconus solum erat, &, ut ait Theodoretus, juvenilis ætatis, nemini uni quantumvis grandævo secundus erat studio Arii confutandi: qua de re audiendus Gregorius Nazianzenus. „ In sancta synodo Nicæna atque „ illo trecentorum & duodeviginti lectissimo„ rum virorum numero, quos Spiritus sanctus „ in unum coegerat, quoad facultas tulit, „ morbum compressit. Nondum ille quidem „ in Episcoporum numerum adlectus: verum „ primas tenuit inter eos qui una eo commi„ grassent. Non minus enim virtute, quam „ graduum dignitate, honoris præstantia cense„ batur. „ Nec modo Arii ille, sed etiam propugnatorum ejus Eusebii, Theognii, & Maris insidiis atque conatibus pro virili occurrit. Quo factum, ut tota vis mali in capitis ejus periculum postea immineret, ipseque unus omnium impetum exciperet. De Athanasii contra Arium disputatione hæc accepimus, pro gravitate certe dignitateque rei paucissima. Nam quæ vulgo fertur Athanasii cum Ario disputatio, Græculi commentum est; uti pluribus est a nobis alias comprobatum.

Athanasius contra Arium disputat. Theod. l. 1. c. 8. Sozom. l. 1. c. 17. Greg. Naz. infra.

Socrat. l. 1. cap. 8.

Tom. 2.

8. At Eusebius Nicomediensis, studio flagrans tuendæ impietatis, interposita clientium gratia & opera, Imperatori auctor erat, ut Arii patrocinium susciperet; sed contra quam sperabat res se dederunt. Nam de fide ubi quæri cœptum est, rescriptum Eusebii adfertur in medium, blasphemis dictis plenissimum: quod palam Episcopis audientibus recitatum, cæteris dolori, Eusebio autem summo dedecori ac pudori fuit. Et jam patefacta impiorum & Arii sequacium sententia, impius libellus discerptus est. Verum Ariani conspecta catholicorum & frugi hominum indignatione, mox Arium Eusebiumque cum sociis damnatum iri prospicientes, novam ineunt insidiarum viam; rogantesque silentium, ementito pacis concordiæque nomine, priores ipsi oblatum libellum, qui omnibus offensioni fuerat, damnant & proscribunt; aliumque mox libellum omnium consilio adornatum muniunt suffragiis suis. Sed isthæc simulate & insidiose facta esse, exploratum postea fuit: damnatas enim opiniones modo clam, modo publice defendunt; & conspicati cum peritis & sagacibus sibi rem esse, nullo non artificio utuntur ne causa cadant. Hæc ex Theodoreto lib. 1. c. 7. qui eadem ipsa c. 8. ex Eustathio confirmat. Hallucinantur porro, qui libellum capite 7. memoratum, diversum esse putant ab alio de quo c. 8. nam idipsum utrobique narrari, nemini accuratius legenti dubium. Hic ipse libellus exstat in epistola Eusebii Cæsariensis; estque fidei formula. Præterea epistolam, teste Ambrosio, obtulerunt Ariani, qua confutarent τοῦ ὁμοουσίου vocem. Quod si ejus nemo præter Ambrosium meminit, id ex amissis Actis Nicænis evenit.

Eusebiani libellum fidei offerunt. Theod. lib. 1. cap. 7. 8.

Athan. de Decretis Nicænis.

Athan. de Decretis Nicænis n. 19.

Quid pro τοῦ ὁμοουσίου voce statuenda actum.

9. Sub hæc, cum peroptarent Patres certas quasdam, omniumque calculo & consilio admissas sacrarum Litterarum voces statuere ac promulgare, queis omnis dissidii levaretur occasio, primo adferunt in medium eam formulam, ex Deo Filium esse. Verum Eusebiani id cum prava inveterataque sua opinione convenire rati, non ægre admisissent huic formulæ nomen dare, quando id juxta de conditis rebus dicatur quod ex Deo sint. Animadversa fraude ac subdolo lucifugarum consilio, Præsules multas alias indidem mutuatas voces efferunt, Verbum scilicet esse virtutem, veramque Patris imaginem, ipsi in omnibus similem,

Anno 325. lem, ac semper esse. Tum Eusebiani deprehensi sunt sibi mutuo oculis annuere, ac mussitare inter se, posse scilicet his vocibus suffragia adscribi, cum alia præter Verbum multa virtutes appellentur, erucam enim & bruchum magnam Dei virtutem nuncupari in sacris Litteris. Imaginem quoque Dei vocari posse Filium, quando nos homines imaginem & gloriam esse Dei ait Apostolus. Imo perridicule dicebant, nobis quoque id adscribi posse quod semper simus, secundum hæc Apostoli verba: *Semper enim nos viventes*, &c. Verum Episcopi insidias & vafritiem veteratorum conspicati, eo demum appulere animum, ut præcisa subterfugii occasione, vocem ὁμοούσιον proferrent in medium, qua posita, circuitionibus nihil residui foret. Contra Eusebiani, qui ea voce ademtas erroribus suis latebras perspicerent, auctoritatem opponunt synodi Antiochenæ, in qua vox hujusmodi proscripta fuisset. At cum non usque adeo oblitterata esset ejus Synodi memoria, ante annos tantum tres supra quinquaginta celebratæ, non fugiebat Episcopos, nequaquam de consubstantialitate Verbi actum istic fuisse, sed de sententia Pauli Samosateni prave interpretantis vocem ὁμοούσιον. Quamobrem uno omnium catholicorum Patrum consilio hanc vocem usurpatam oportere decretum fuit.

Joel. 2. 25.

1. Cor. 11. 7.

2. Cor. 4. 11.

Hosius Nicænum Symbolum adornat. *Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 42.*

10. Adornandæ porro fidei formulæ provincia magno Hosio Cordubensi tradita. Is omnibus retro sæculis celebratum illud Nicænum Symbolum concinnavit; quod omnium votis exceptum, cunctante nemine uno Catholicorum suffragium addere suum, promulgatum est. Et sane voce ὁμοουσίῳ omnis de natura Filii prava opinio evertitur, omnis ambiguitas resecatur. Data est hujusmodi formula anno 325. die 19. Junii.

Eusebianorum protervia. *Rufin. l. 1. c. 5. Sozom. lib. 1. cap. 18.*

11. Verum Eusebiani, cum non arbitratu suo formula concinnata, sed inopportuna esset suis consiliis & cogitatis, detrectare illam, negare suffragia, ut insolentibus constructam vocibus despicere. Septemdecim erant numero qui adversum pugnarent & obsisterent; qui tamen Imperatoris minis fracti ac perterriti, exsilii declinandi causa subscripserunt. Residui tamen quinque obstinatiore animo cœpta propugnabant, nimirum Eusebius Nicomediensis, Theognis Nicænus, Maris Chalcedonensis, Theonas Marmaricæ, Secundus Ptolemaidis: qui tandem, exceptis Theona & Secundo, aliorum cessere monitis & argumentis.

Socrat. lib. 1. cap. 9.

Demum simulate subscribunt.

12. Verum simulate Eusebium atque socios Nicænæ synodo nomen & suffragium dedisse, cum æqualium hominum testimoniis, tum iis quæ consequuta sunt consceleratorum gestis propalam fuit. Eos Constantiæ Augustæ consilio ad dissimulationem consentiendi adductos tradit Philostorgius Arianus. Eusebius autem Cæsariensis missa ad suos epistola causam adfert cur ad subscribendum appulerit animum; multaque περὶ τῦ ὁμουσίυ edisserit, quæ nedum Arianismi ab eo suspicionem dimoveant, dubiam ejus de Verbi generatione fuisse fidem confirment.

Philost. l. 1. Athan. de Decretis Nicænis n. 4.

Arius damnatur. *Socrat. lib. 1. cap. 8. Sozom lib. 1. cap. 21.*

13. His peractis, eo demum ventum est, ut Arius Synodi judicio anathemate feriretur, qui pervicaci animo ad finem usque errores propugnabat. Non ille monitis Imperatoris, non Patrum Athanasiique argumentis cessit. Sed cum nulla spes esset ejus ad sanam mentem reducendi, obstinatiusque ille blasphema dicta hactenus inaudita proferret; omnium calculis damnatus & abdicatus est, atque a Constantino in Illyricum relegatus. Nec desunt tamen qui Arium tantisper declinandi exsilii causa cessisse, ac suffragium Nicænæ formulæ simulate dedisse narrent; atque ideo, cæteris integris, solo Alexandriam ingressu interdictum fuisse. Sed præstat epistolis Nicænæ & Alexandrinæ synodi habere fidem. Hisce namque Arius damnatus abdicatusque fertur: quod etiam testatur Athanasius.

In exsilium pulsus. *Socrat. lib. 1. cap. 9.*

Thalia damnata. *Socrat. lib. 1. cap. 9.*

14. Tum proscripta & damnata est impia illa & perridicula Arii Thalia, cujus blasphema dicta ne auditu quidem ferebant Nicæni patres, ita scilicet stomachum faciebat. Execrandi autem opusculi non lectione modo interdixit Constantinus; verum edixit quoque, nemini licere horrendum hujusmodi librum penes se adservare. Ut autem una cum mali auctoribus, sectatoribus etiam æternam probri & infamiæ notam inureret, jussit in posterum Arianos compellari Porphyrianos, Porphyrii videlicet nomine, qui fuerat olim Christianæ fidei infensissimus; quasi scilicet ne inter Christianos quidem connumerandi essent, qui Christi divinitatem, fundamentum Christianæ religionis, impugnare aggrederentur.

Ariani dicti Porphyriani.

Theonas & Secundus cum Ario damnati. *Theod. lib. 1. cap. 8. Philost. lib. 1. n. 8.*

15. Damnati & depositi cum Ario fuere Theonas Marmaricæ & Secundus Ptolemaidis, qui Arianæ hæreseos ab exortu propugnatores acerrimi fuerant, ac proterve ad finem usque errori inhæsere: quare in ordinem redacti, una cum factionis principe Ario ablegantur in Illyricum. Alii item non pauci hæreseos nomine anathemate percussi sunt: inter quos principem obtinent locum Pistus, exinde ab Arianis in episcopum Alexandrinum delectus, & Euzoius tum Diaconus, postea episcopus Antiochenus eorumdem lucifugarum consilio & opera constitutus. Nec audiendus Baronius, qui Secundum putat demum cessisse. At enim ex solis Nicænis subscriptionibus id mutuatur illustrissimus Annalium scriptor: quæ subscriptiones, cum aperte vitio laborent, non tanti sunt ut scriptorum omnium testimoniis anteponantur.

Meletiani qua conditione recepti. *Socrat. lib. 1. cap. 9. Sozom. lib. 1. cap. 24.*

16. Unum restabat Alexandrinæ redintegrandæ paci pernecessarium, videlicet ut de Meletianis quid agendum definiretur. Quæ res si ex regulæ ecclesiasticæ usu ac præscripto decreta fuisset, nonnisi Meletianorum abdicatione conficienda erat. Verum ut properantius difficiliorum finis accederet, ea lege atque omine episcopi per Meletium promoti in sedibus consistere suis, ut nullo fungentes episcopali officio vacuum nomen retinerent, aliis ab Alexandro constitutis Ecclesiarum munia obeuntibus. Hujusmodi autem Meletianis oblatam conditionem, non ex sententia Athanasii fuisse memorat ipse, nec semel, nec sine quadam indignantis animi significatione.

Apol. contra Arian. n. 59.

Athan. ibid. n. 71.

17. Adimere autem Meletio fraudis occasionem volens Alexander episcopus, breviarium seu laterculum postulavit eorum, quos ipse variis in locis ad episcopatum promovisset; ut ne postea ad libidinem suam varios subjiceret, quos, etsi numquam constituerat, constituisse se mentiretur. Exstat hujusmodi laterculus in Apologia Athanasii contra Arianos. Ar-

Anno 325.

Archiepiscopi nomen apud suos obtinuisse Meletium, haud improbabiliter conjectamus ex hisce laterculi verbis: *Joannes qui jussus fuit cum Archiepiscopo degere*. Qua de re plura in præliminaribus.

De Paschate decretum. *Socrat. lib. 1. cap. 9.*

17. Hæc scita, hæc placita Synodi fuere. Ad hæc vero actum de celebrandi Paschatis die. Namque Ecclesiæ permultæ, veteri renovato errore, eodem quo Judæi tempore paschalem agebant solemnitatem, nec sine ingenti cæterarum offensione. Quam præcisam volentes consuetudinem Nicæni patres, sanxere ut ubique terrarum una eademque dies esset celebrando Paschati assignata, nempe æquinoctio transacto verno prima post quartamdecimam lunam Dominica; cujus diei præsignificandæ commissa cura fuit Alexandrino episcopo, quod Ægyptia gens haberetur astrorum cursus peritissima. Nec tanta res accuratione acta fuit, quin ea reformatione opus fuerit, quam invexit sæculo præterito Gregorius XIII. Pontifex.

Can. nec Nicæni.

18. Quæ disciplinam item spectabant ecclesiasticam, viginti canonibus sancita sunt: in quibus exponendis moras extrahere nostri non est instituti, cum res a multis viris doctis accurate & pluribus expensa fuerit.

Epistolæ Constantini & Nicænæ synodi *Socrat. lib. 1. cap. 9.*

19. Imperator Constantinus, cui una ecclesiasticæ concordiæ cura erat, rebus ex voto & arbitrio suo gestis, missis litteris gestiens lætusque acta per synodum significat ubique. Ecclesiis maxime, quæ diffidebant de Paschatis celebratione, auctor fuit ut starent Synodi placitis, & dissidiorum finem facerent. Alexandrinos autem cohortatus est, ut si qui essent Arianæ doctrinæ sectatores, eam quam maturrime repudiarent; præstabilius esse Episcopis plus trecentis obtemperare, quam unico impietatis auctori; id se sperare gaudii ex eorum obsequentia consequuturum. Exstat itidem alia sanctorum Patrum epistola ad Alexandrinos, qua significant impiam Arii sententiam, præsente Constantino, Præsulum omnium consilio, præmisso examine & diligenti perquisitione reprobatam & proscriptam fuisse, Ariumque, quod audacius blasphema dicta propugnaret, exsilio mulctatum: impietate pares Theonam & Secundum pari ultione plexos, Meletianos in ordinem redactos, Paschatis celebrandi diem uno omnium voto assignatam; si quid ulterius definitum fuerit, id ipsos Alexandro narrante accepturos, cui ut remigranti læti occurrerent, ipsique gererent morem summopere cohortabantur. Soluta demum Synodus fuit die vigesima sexta Augusti anno 325. vigesimo imperii Constantini.

Celebritas Nicææ magna. *Sozom. lib. 1. cap. 25. Euseb. Hist. Eccl.*

20. Prospero eventu rerum ecclesiasticarum mire gaudens Constantinus, magna voluit celebritate feriari. Commodum incidit ipsa in diem illam, qua de vicesimo inito imperii sui anno festum agebat. Et, quæ lætitiæ accessio foret, Constantium filium eadem die Cæsarem proclamari jussit. Eratque ingens concursus, summa frequentia Præsulum, aulicorum, optimatum. In tanto cœtu orationem habuit Eusebius ad Constantinum & ad reliquam primatum multitudinem. Post hæc Imperator ad lautas epulas totum conventum evocavit. Quæ res quo ritu & ordine gesta, non indiligenter Eusebius ibidem persequitur.

Constantini pietas.

21. Insigne illud fuit Imperatoriæ pietatis argumentum, quod Episcoporum quibus fuerat pro Christi nomine dexter oculus exsculptus, vulnerum vestigia Constantinus frequens oscularetur honoris causa, muneribus cumularet omnes, juberetque statam frumenti mensuram quotannis in singulis urbibus distribui, in alimentum viduarum, virginum, ecclesiasticorum. Quæ tanta largitio ad imperium usque Juliani apostatæ perduravit. Instante Episcoporum digressu, pluribus cohortatus omnes est, pacem ut curarent, dissidiorum & rixarum finem facerent, odia invidiamque ponerent, delicta mutuo condonarent, caverent ne jurgiorum & disceptationum frequentia risum pararent inimicis Christianæ religionis, neu in contemtum res ecclesiasticas deducerent. Tum enixe rogabat, ut fusis precibus sibi suisque numen propitium esse impetrarent. Ita dimissus est amplissimus ille cœtus, nullius non ævi, nullius non populi laudibus celebratus. Regressi vero singuli, in suam quisque civitatem, quid gestum, quidve definitum a Synodo fuisset, commemorarunt.

Anno 325. *Socrat. lib. cap. 1.*

Ariani & Meletiani non quiescunt. *Epiphan. Heres. 68.*

22. Postquam soluta Synodo Alexandriam remigrasset Alexander, ac decreta sanctorum Patrum protulisset, optatissimam sibi pacem conciliare non potuit. Flagrantem enim Meletianorum dissidio Arianorumque furore Ægyptum, non Synodi decreta, non imperatoria edicta compescuerunt. Meletius quippe, contra quam statutum fuerat, in episcopatum Lycopoleos ad sui vices implendas promovit Joannem cognomento Archaph, hominem sibi addictissimum, qui Meletio defuncto factionis princeps fuit. Neque magis Ariani Synodi placitis acquievere; namque ex damnatis erroribus suis in furorem & vesaniam acti, gesta Synodi traducere in dies, in contemtum atque ludibrium voces ex sacris litteris non mutuatas passim vocare, redintegrare controversias, nullum finem facere discordiarum. Si fides Epiphanio, Meletius missis ad Imperatorem oratoribus, Joanne scilicet supra memorato, Callinico Pelusii, & Paphnutio quodam Anachoreta, Alexandrum in crimen vocabat. Verum Imperator, cui perspecta erat viri integritas & sanctimonia, turbulentos hujusmodi viros, nec auditos, re infecta dimisit.

Epiph. hær. 68.

Eusebius & Theognius exsulant. *Socrat. lib. 1. c. 9. Sozom. lib. 1. c. 21.*

23. Neque tamen tantis Augusti studiis, tanta navata opera exstinctum malum fuit. Vixdum enim trium mensium spatium ab celebrata Synodo elapsum erat, cum Eusebius Nicomediensis & Theognius Nicænus, quod Arianis partibus non obscure studerent, accitos ab Imperatore Arianos adiissent, excepissent domi diversores, iniissent cum illis societatem, relegati a Constantino sunt in Galliam. Constantinus autem in epistola ad Nicomedienses aliam exsilii causam, subobscure tamen, indicat, reumque agit Eusebium pacti cum aliquo sibi adversante tyranno fœderis, cui ministerium & opem suam commodasset ille. Hujusce rei penes se luculenta esse argumenta testatur Imperator, quando Presbyteros Diaconosque Eusebio hac in re administros deprehenderat. Hæ causæ exsilii cum Eusebii, tum consiliorum socii Theognii: in quorum vicem Amphion Nicææ, Chrestus Nicomediæ episcopus constitutus fuit. Qui sit autem ille tyrannus, quicum societatem iniit Eusebius, non aper-

Anno 325. aperte significat Imperator: sed nihil dubium de Licinio hic agi.

24. Mitto cætera quæ de eorum exsilio feruntur, quod vel magna suspicione, vel aperte falsitate laborent. Cujusmodi est illud, Eusebium scilicet & Theognium, postquam Nicænæ synodo subscripserant, subornato exinde Notario nomina abrasisse sua, ac deinde strenuos τȣ̃ ἑτερουσίȣ præcones fuisse. Qua de causa Imperatore cum Eusebio expostulante, respondisse audacissime Eusebium, ostensa qua induebatur veste: Si hæc vestis inspectante me divisa esset, numquam dicerem utramque partem ejusdem esse substantiæ. Quæ causa irarum & ultionis fuerit. Verum isthæc commentum esse ipse qui enarrat Sozomenus ait. Longius a similitudine veri absunt, quæ narrat Philostorgius ὁ φιλοψευδὴς ἔτι καὶ κακοτρόπος, Eusebium nempe, Theognium & Marin, dati suffragii pœnitentes, ad Imperatorem adiisse, hisque compellasse dictis: Iniqui, Imperator, ea in re fuimus, quod tui metu perculsi, impietati nomen adscripserimus. quo factum ut Imperator ira percitus homines in Galatias seu Gallias occiduas relegarit, & Arianos sua quemque patria excedere jusserit. Et alio loco nugacissimus idem scriptor ait, Secundum cum sociis jussu Imperatoris revocatum ab exsilio, litteris quaquaversum missis proscripsisse τὸ ὁμοούσιον, & τὸ ἑτεροούσιον propugnasse: quibus litteris Alexandrum suffragium adscripsisse ait, Ariumque ad communionem admisisse. sed postea Alexandrum, cum ab Imperatoris metu respiraret, ad priscam rediisse mentem; & tunc demum Arium cum sectariis ab Alexandro & ab Ecclesia descivisse. Hæc ille Arianico & impio ore mentitus est.

Sozom. lib. 1. cap. 21.

Philostorg. lib. 1.

Anno 326. Alexandri Alexandrini obitus.

1. Inter hæc Alexander, ætate ac senio confectus, diem obiit supremum. Instante obitu Athanasium designat sibi successorem. Cum enim ingravescente morbo paulatim deficerent vires, derepente Athanasium compellat. Respondet vocanti quidam nostro gentilis. Quem nihil affatus ille, interposita mora, Athanasium repetitis vicibus vociferatur, absentem indicans alium se vocare: qui re præcauta atque prævisa, ut tantum munus declinaret, sese proripuerat. Prophetica autem mente demum Alexander: Effugisse te credis, ait, Athanasi, nec tamen effugies: his significans, gravissimis eum certaminibus & calamitatibus deputatum. Sunt porro qui existiment, ea tempestate Athanasium rerum ecclesiasticarum causa in Imperatoris aula versatum fuisse. Incidit Alexandri mors in diem vigesimam sextam Februarii mensis anno 326. quinque scilicet post ejus Alexandriam reditum mensibus. Ita quidam, quibus consonat Theodoretus, vita functum referens quinque post Nicænam synodum mensibus. Quod autem habet Epiphanius, demortuum Alexandrum eodem quo Nicæna habita synodus est anno, intelligas nondum elapso anno post Synodum celebratam.

Sozom. lib. 2. cap. 17.

Theod. lib. 1. cap. 26. Athan. Apol. contra Arian. n. 59. Vide. in monito.

Meletiani Theonam cooptant in episc. Alexandrinum. *Epiph. in. Hær. 68.*

2. Si fides Epiphanio, excubantes Meletiani ad quascumque oblatas turbarum occasiones, defuncto Alexandro, absenteque Athanasio, in præsulis Alexandrini munus provehunt quemdam suæ factionis hominem, nomine Theonam, quo tribus elapsis mensibus exstincto, promotus exinde fuit Athanasius. Næ si Meletianorum spectetur audax animus, & novandarum rerum percupidus, hæc fidem superare non videantur. At mirum nullam de hujusmodi homine, vel apud Athanasium, vel apud æquales haberi mentionem, cum maxime frequentissimæ adfuerint illius memorandi occasiones. Verum fortasse quia secundum promotionem nonnisi paucos menses superstes fuit, nulla aut exigua permansit hominis memoria.

Anno 326.

Athanasius deligitur. *Athan. ibid. n. 6.*

3. Quæ causa, quæ ratio Athanasium compulerit ad redeundum ex secessus loco; suone ille consilio, oblata muneris declinandi spe, an divino instinctu ad officium evocatus accesserit, pariter incertum. Redux autem summa populorum lætitia excipitur. Hinc concursus, clamor, vota publica plebis catholicæ Athanasium sibi Episcopum efflagitantis. Hoc animo multitudo innumera confluit in Ecclesiam, ubi tum erant Ægyptii episcopi eadem de causa coacti. Tum plebs incensa cupidine optati potiundi, edito clamore rogare, obtestari Præsules, Athanasium exposcere; deinde versis ad Christum precibus obsecrare, concedi sibi postulatum virum: non passuros se ecclesia Episcopos excedere, donec adlectus Athanasius esset: virum frugi vociferantes, religiosum, vere Christianum, Ascetam, vere Episcopum. His permoti Ægyptii episcopi, Athanasium in sedem Alexandrinam provehunt, & quidem ingenti populorum plausu lætitiaque. Hæc in Synodica epistola Ægyptii præsules, oculati testes, qui suis ipsi manibus Athanasium in episcopali throno collocarant. At secus multum rem Eusebiani missis ad Imperatorem litteris significarunt. Aiebant quippe Meletianos cum Catholicis inita societate una confluxisse Alexandriam ex Thebaide & Ægypto episcopos quatuor & quinquaginta, qui (sic illi) jurati statuerunt omnium calculo & suffragiis deligendum qui Alexandrinam occuparet sedem; verum sex, septemve Episcopos a cœtu digressos, imprudentibus invitisque cæteris omnibus, clam constituisse Athanasium Episcopum; quæ causa esset ut frequens populus, clericique permulti ejus communionem aversarentur. Hæc illi. Verum multo impudentius Philostorgius, Athanasium narrat ecclesiam sancti Dionysii invasisse, atque duos Episcopos istic repertos vi compulisse ut episcopale sibi munus deferrent, cæteros autem facti indignatione permotos damnasse hominem, Athanasiumque vi multitudinis ac populi præsidio superiorem, litteris, ceu totius consilio civitatis, Imperatori se electum fuisse significasse: quo factum ut vi occupatam sedem teneret. Hæc nimirum mendacissimus Philostorgius, qui nedum veritatem, ne veritatis quidem umbram & speciem sectatur.

Sozom. lib. 2. cap. 17. Athan. ibid n. 6.

lib. 2. c.

4. Annum itaque cooptati in Episcopum Athanasii adsignamus 326. elapsis quibusdam ab Alexandri obitu mensibus. Atque ita probe constat quod a Cyrillo & aliis traditur, Athanasium scilicet in episcopali sede totum sex super quadraginta annorum spatium emensum obiisse. At enim si pontificatus Athanasii exordium ducatur ab anno 326. aut dimidio circiter aut vertente, ad 373. die secunda Maii, quo tempore obiisse inferius commonstratur, computantur anni sex & quadraginta cum quibusdam mensibus.

Cyril. ep. 1.

5. In Athanasii promotionem hæc habet Sozome-

lib. 2. cap. 17 p. 466.

Anno 326.

zomenus. „ Ego sane virum hujusmodi non
„ citra Dei nutum ad sacerdotium pervenisse
„ existimo, utpote eloquentia juxta atque in-
„ telligentia præditum, & ad occurrendum in-
„ sidiis adversariorum paratissimum; cujusmo-
„ di virum illa tempora quam maxime postu-
„ labant. Fuit certe ad conciones ecclesiasti-
„ cas & ad sacerdotii munus obeundum aptis-
„ simus, atque ab ineunte ætate in ejusmodi
„ rebus αὐτοδίδακτος. „

Infra num. 4.

6. Lubet Athanasii præconem omnium cla-
rissimum Gregorium Nazianzenum in hanc
rem audire. „ Sic porro educatus & institu-
„ tus, ut eos nunc quoque oporteret qui ple-
„ bis antistites futuri, magnumque Christi
„ corpus tractaturi sunt. Secundum ineffabile
„ Dei consilium ac præscientiam, quæ ma-
„ gnarum rerum materiam diu ante præparat,
„ in præclarum hunc sacerdotum ordinem co-
„ optatur, atque in eorum qui appropinquanti
„ Deo appropinquant numerum adlegitur: cun-
„ ctisque ecclesiasticorum graduum muneribus
„ perfunctus, Alexandrino populo, quod i-
„ dem est ac si dixissem universo terrarum
„ orbi, præficitur. Neque sat definire pos-
„ sum, virtutisne præmium, an Ecclesiæ fon-
„ tem ac vitam hujusmodi dignitatem accepe-
„ rit. Hanc enim oportebat veritatis siti lan-
„ guentem, ac prope confectam, Ismaelis in-
„ star, potu recreari, aut velut Heliam, a-
„ rente per siccitatem terra, ex torrente re-
„ focillari, paulumque respirantem ad vitam
„ revocari, ac semen Israeli relinqui: ne ut
„ Sodoma & Gomorrha efficeremur, quarum
„ celebris quidem est improbitas, celebrior au-
„ tem interitus; incolis nempe igne & sul-
„ phure oppressis & obrutis. Propterea nobis
„ jacentibus cornu salutis erectum est. *Et
„ paucis interjectis*. Sic igitur & ob eas cau-
„ sas, totius populi suffragiis, non autem se-
„ cundum pravam formam, quæ postea obti-
„ nuit, per vim aut cædem; sed Apostolico
„ ac spirituali more, ad Marci thronum pro-
„ vehitur: non minus pietatis, quam sedis
„ successor. Ut enim si hanc spectes, remo-
„ tissimus ab eo futurus est; ita si illius ra-
„ tionem habeas, statim illi proximus inve-
„ nietur, quæ quidem proprie successio existi-
„ manda est. *Et quibusdam interpositis hæc ha-
„ bet de illius vitæ instituto*. Athanasius vita
„ quidem sublimis erat, verum animo demis-
„ sus & humilis: & tanta quidem erat virtu-
„ te, ut ad eam accedere posset nemo; ea
„ comitate, ut ad ejus congressum facilis o-
„ mnibus esset aditus, mansuetus, mitis, ad
„ miserationem propensus, sermone jucundus,
„ moribus jucundior, facie & multo magis
„ mente Angelicus, in increpando lenis, in
„ laudando erudiendi vi præditus: sic utrum-
„ que temperans, ut neutrum horum per im-
„ moderationem labefactaret; sed ut increpa-
„ tio paternam caritatem, & laudatio imperii
„ gravitatem retineret: nec aut lenitas mol-
„ lior, aut severitas æquo rigidior esset; quin
„ potius illa facilitatis & benignitatis, hæc
„ prudentiæ nomen haberet, utraque vero sa-
„ pientiæ laudem consequeretur. Cui id mo-
„ rum probitas præstabat, ut minus verbo-
„ rum esset opus; id verba, ut parcius virga
„ uteretur; id virga, ut sectione rarius opus
„ haberet. *Et post pauca*. Hic illius in jeju-
„ niis atque orationibus assiduitatem laudibus
„ ornet, ille insuperabilem in vigiliis & psal-
„ modiis vigorem: alius egentium curam &
„ præsidium, alius enarret ut superbis restite-
„ rit & ad humiles sese demiserit. Virgines
„ pronubum laudent; quæ matrimonii jugo
„ constrictæ sunt, moderatorem; qui solita-
„ riam agunt vitam, excitatorem & erecto-
„ rem; qui in sodalitio vivunt, legislatorem;
„ simplices deductorem; speculationi dediti
„ theologum; hilares frænum; calamitosi con-
„ solatorem; canities baculum; juventus pæ-
„ dagogum; paupertas largitorem; divitiæ dis-
„ pensatorem. Quin & mihi videntur & vi-
„ duæ patronum laudaturæ, & pupilli patrem,
„ & peregrini hospitalem, & fratres fratrum
„ amantem, sani valetudinis custodem, omnes
„ denique eum qui omnia omnibus factus est,
„ ut omnes vel quamplurimos lucrifaceret. „
Hoc Athanasii institutum, hæc episcopalis of-
ficii gerendi ratio fuit.

Anno circiter 327. Ἀρχιερέως τῆς ἐπισκοπῆς. Athanasius in Thebaidem iter.

1. Neque ita multo post episcopatus sui ex-
ordium, Thebaidis ecclesias Meletianorum dis-
sidio Arianorumque moribus deflagrantes perlu-
stravit, quo vacillantes debilesque animo re-
crearet ac firmaret in vera fide. Usque Sye-
nem autem, extremum versus Æthiopiam The-
baidis oppidum, contendit adverso flumine.
Cumque Tabennesin navigio transmitteret, exit
obviam Pachomius magna comitante Monacho-
rum frequentia, qui adventantem hymnis, psal-
mis, cantu, nulla prætermissa gaudii significa-
tione, virum excepere. Tum Sarapion Tenty-
rorum episcopus Athanasium compellat. Adest,
inquit, in his sedibus, meo episcopatui contri-
butis, Monachorum quidam pater & vere ho-
mo Dei; quem omnibus, qui in finibus meis
degunt, præficias Monachis, & Presbyterum
constituas pervelim. Quo Pachomius audito,
sese in cœtu fratrum abdidit, donec transmit-
teret Athanasius. Is tamen cum navim perlu-
strasset oculis, Dei famulum agnovit, edidi-
citque jam multa eum Euangelii causa susti-
nuisse, veræque ipsum fidei sectatorem esse,
cujus gratia postmodum in calamitates varias
incidit.

Vita Pachomii in Actis SS. 14. Maii.

Anno circiter 328. Arius ab exsilio revocatus. Socrat. lib. 1. cap. 2? Sozom. lib. 2. cap. 1?

1. Vixdum elapso post Nicænam synodum
triennii spatio, Arius redit ab exsilio ante quam
Eusebius & Theognius suas repetendi sedes fa-
cultatem impetrarent. Nec statim Ario copia
facta remigrandi Alexandriam; ne de integro,
conspiratis factionum partibus, turbæ, seditio-
nes, tumultus oborirentur. Queis porro artibus,
qua ratione, cujus opera redeundi veniam im-
petrarit, ignoratur. Neque ita multo post Eu-
sebius ac Theognius, circumvento solitis frau-
dibus atque dolis Imperatore, oblatoque Epi-
scoporum principibus fictæ pœnitentiæ libello,
acciti & in proprias sedes restituti sunt. Ex-
stat libelli exemplum apud Socratem, quo que-
runtur illi se indicta causa ab Episcopis damna-
tos in exsiliumque pulsos, suffragia tamen Ni-
cænæ fidei adscripsisse, atque eidem mordicus
hærere, ratam illam habere, tametsi condemna-
tioni Arii non erant adstipulati. At quando
jam Arius ab exsilio revocatus esset, rogant id
apud Imperatorem agatur, ut sibi quoque re-
deundi potestatem faciat. Impetrata reditus fa-
cultate, Amphionem illi & Chrestum, quorum
alter Nicææ, Nicomediæ alter, in pulsorum
vicem constituti fuerant, deturbant sedibus.

Similiter Eusebius & Theognius. Philostorg. l. 2. cap. 7.

Sunt

Anno circiter 328. Sunt porro qui nullam hujusmodi libello fidem esse opinantur: verum ne minimam quidem præfert libellus, nisi mea me fallit opinio, *νοθείας* aut suspicionis notam.

Anno circiter 329. Eustathius Antiochenus Arianos strenue oppugnat. *Socrat. lib. 1. cap. 24. Sozom. lib. 2. cap. 19. Philostorg. l. 2. cap. 7.*

I. Reversi ad sedes, quas turbas dederint, quæ molimina, quas machinas, quas insidias struxerint in assertores & vindices τῦ ὁμοουσίυ, haud facile narratu est. Eminebat inter veræ fidei propugnatores Eustathius Antiochenus, vir multis nominibus insignis, dignitate, pietate, eruditionis fama, *confessionis* gloria nemini secundus. Hic ardens studio veræ doctrinæ promovendæ, infestus Arianis, quos interclusos societate & communione sua edixerat, in odium invidiamque Eusebii & sociorum incurrit. Ad hæc, multa contra Arianos Opera in lucem emisit, quorum mentio apud Hieronymum & Theodoretum. Cum Eusebio item Cæsariensi iniit controversiam, eumque ut Nicænæ fidei infensum scriptis suis exagitavit. Ille contra Eustathium reum agit Sabellianæ opinionis, quod Sabellianismi crimen solenne Arianis erat iis offerre, qui Arianam hæresin infesti adorirentur. Neque in Eusebium dumtaxat, sed etiam in Patrophilum Scythopolitanum & Paulinum Tyrium acerrime invehebatur. His accensi veritatis hostes, quo virum patrio solo & Ecclesia exturbarent, insidias parant & crimina comminiscuntur. Quod calumniæ genus adornatum in Eustathium fuerit, quæve occasio illi calamitatis, non convenit inter scriptores. Ait Athanasius, ad Imperatorem accusatum Eustathium irrogatæ matri ipsius contumeliæ, nulla interposita mora in exsilium actum fuisse cum magna comitantium Presbyterorum & Diaconorum frequentia. Socrates autem & Sozomenus narrant, odio flagrantes Eusebianos, Eustathium in synodo Antiochiæ celebrata abdicasse, cum Sabellianismi, tum alius criminis non memorandi causa. Verum quod illud fuerit crimen aperit Theodoretus, Eusebium scilicet Nicomediensem in veritatis vindices insidias machinatum, desiderio videndi Jerosolyma magnificumque templum ab Augusto excitatum flagrare se simulantem, Constantino vehiculum ministrante, eo profectum esse una cum Theognio Nicæno conspirationis socio. Quibus Antiochiam perlatis, amice & comiter Eustathius præbet hospitium. Inde, ait Theodoretus, cum ad sacra loca pervenissent, in partem consilii & conspirationis vocant Eusebium Cæsariensem, Patrophilum Scythopolitanum, Aetium Lyddensem, Theodotum Laodicenum; qui una omnes properant Antiochiam. Ibi conducta muliercula, quæ corporis pulcritudine quæstum faciebat, auctores sunt ut rei secum habitæ sanctum Præsulem accuset. In Episcoporum cœtum intromissa mulier, infantem uberibus admotum ostendens, illum ex Eustathii coitu peperisse affirmat. Eustathius vero non ignarus conflatæ in se conspirationis, mulierem si quem haberet hujusmodi facinoris conscium in medium proferre jubet. Cumque neminem illa objecti criminis testem habere se diceret, ipsi jusjurandum Eusebiani detulere. Juravit illa infantem Eustathii esse; statimque judices iniquissimi virum damnant ut adulterum, reclamantibus licet cæteris Episcopis qui eo loci convenerant, veri tenacibus, & frugi hominibus, qui Eustathio auctores erant ut ne iniquæ sententiæ acquiesceret. Hanc item criminationem commemorat Hieronymus Apolog. 2. adversus Rufinum: *Istæ*, inquit, *machinæ hæreticorum, id est, magistrorum tuorum sunt, ut convicti de perfidia ad maledicta se conferant. Sic Eustathius Antiochenus episcopus filios, dum nescit, invenit.*

Eusebianorum dolo pellitur.

Hist. Arian. ad Monachos n. 4.

Theodoret. l. 1. c. 21.

Anno circiter 329.

2. Per mihi mirum est tam atrocem calumniam Athanasium præteriisse, si vere oblata fuerit. Sin rescivit, quid causæ est quod tantum Eusebianorum facinus premat silentio, qui huic affinem historiam de Euphrate Coloniensi Stephani Antiocheni insidiis per intromissam mulierculam tentato, accurate recenset. Ex Athanasii utique silentio nonnihil fortasse nascatur suspicionis, quando potissimum cernimus, plerosque istius ævi scriptores libenter adferre mulierculárum historias, quarum nonnullæ pari suspicione laborant. Et quod augeat scrupulum, Joannes Chrysostomus in prolixo Eustathii encomio, ubi permultas adfert ejus pro fide calamitates, rem istam præterit silentio. Næ Socrates postquam Eustathium Sabellianismi causa abdicatum narravit, adjicit, ὡς μὲν ὖν τινες φασὶν, δι' ἄλλας ὐκ ἀγαθὰς αἰτίας· φανερῶς δὲ ὐκ εἰρήκασι, *hoc est*, Ut vero quidam narrant, aliis de causis minus honestis abdicatus est, quas tamen aperte non proferunt. Quibus verbis innuit non concordi omnium sententia eam rem tum admissam fuisse.

Anno circiter 330. Seditio Antiochiæ. *Hieronym. de Scriptoribus Ecclesiasticis. Socrat. lib. 1. cap. 24. Sozom. lib. 2. cap. 19.*

I. Abdicato igitur Eustathio, non in eo stetit Eusebianorum odium flagitiumque; sed Imperatorem convenientes, auctores sunt ut in exsilium pellatur Antistes. De exsilii loco non una sententia. Hieronymus Trajanopolin in Thracia, Theodoretus vero in quamdam Illyrici urbem relegatum narrant. Secus alii dicunt, nec nostrum est rem pluribus investigare. Cæterum in Eustathii abdicatione tota pene seditione conflagravit Antiochena civitas. Fremebant populi perinique tanti viri casum ferentes. Cumque de successore deligendo ageretur, tanta flamma dissensionis exarsit, ut prope fuerit totius civitatis pernicies excidiumque. In duas namque partes distracta civitas erat, aliis Eusebium Pamphili adlegere, aliis Eustathium retinere nitentibus. Stabant utrinque armati, hostilem spirantes animum. Militum quoque turmas vidisses utrique parti adjunctas. Omnia ad pugnam & horrendam cladem parata; ventumque fuisset ad gladios, nisi Imperatoris metus plebis impetum coercuisset. Sed supervenientes Augusti litteræ mitigarunt animos. Eusebiani igitur Eustathio Eulalium subrogant; qui cum exiguo tempore superstes fuisset, ejus loco deligitur Eusebius Pamphili. Verum abnuit ille subire munus; ex animi-ne temperantia, ut innuit Socrates, an quod prospiceret numquam sibi pacem fore cum Antiochenis catholicis, id summopere incertum. Ariano itaque alii, cui nomen Euphronio, episcopale munus defertur: quo post annum & paucos menses vita functo, deligitur Flacillus item Arianus, & uno avulso non deficit alter. Quæ causa fuit ut multi, cum populares, tum clerici, quibus religio catholica cordi, a cœtibus Arianorum abhorrentes, seorsum collectas agerent. Hi ex ardenti erga Eustathium studio amoreque, Eustathiani deinceps audierunt. Hujusmodi porro discordia Antiochenorum ad integrum ferme sæculum extracta fuit.

Theodor. lib. 1. cap. 22.

2. Cæterum, si Theodoreto fides, meretrix quæ

Anno circiter 330.

quæ Eustathium accusavit, cum in gravissimum ac diuturnum morbum incidisset, calumniam detexit, ac scenam totam aperuit: nec duobus tribusve, sed quamplurimis sacerdotibus indicavit ea quæ dolo fuerant concinnata, fassa se mercede conductam Eustathium in crimen vocasse; neque tamen falso juratam se, quando Eustathius quidam ærarius faber infantis pater esset. Quod si vere gestum, miror tam apertum Eusebianorum flagitium vel fugisse Athanasium, vel prætermissum ab eo fuisse.

Gesta Eusebianorum in Asclepam Gazensem & Eutropium. Athan. Hist. Arianorum ad Monachos n. 5. Theod. lib. 1. cap. 20.

3. Per idem fere tempus Eusebiani, qui veræ fidei assertoribus inexpiabile bellum indixerant, Asclepam Gazensem episcopum, virum probitate & multis ingenii dotibus ornatum, adoriuntur; &, quod adornatum erat adversum insontes & orthodoxos telum, præpostere de Christiana fide sentire criminantur. Nec mora, abdicato subrogant Quintianum nescio quem, suæ factionis hominem, Asclepamque patrio solo exterminant. Hinc conversis ad Eutropium Hadrianopolitanum τὸν φιλόχειστον conatibus, virum fictis criminibus deturbare nituntur. Eutropius autem, ut nomen sonat, summæ vir probitatis, in crimen ideo vocatur, quod libere Eusebium coargueret, & istac transeuntibus auctor esset ut ne impiis ejus dictis haberent fidem. Quod in causa fuisse creditur ut Eusebius, ulciscendi sui cupidine, Basilinam Julii Constantii uxorem concitaret in sanctum Præsulem, cujus opera, eadem qua Eustathius pœna mulctatur, urbe pulsus pariter & Ecclesia. Cum porro Basilina anno 331. paucis postquam Julianum pepererat mensibus, diem clauserit extremum, Euphronii exilium opportune conferri potest in annum 330.

Abyssini Frumentio doctore Christi fidem amplectuntur. Socrat. lib. 1. cap. 19. Sozom. lib. 2. cap. 24. Theodor. lib. 1. cap. 23.

4. Jam ad conversionem Abyssinorum Æthiopum enarrandam evocant nos scriptores omnes Ecclesiastici, qui sub initium episcopatus Athanasii venisse Alexandriam Frumentium, atque ab Athanasio delectum fuisse episcopum, apostolumque ejus regionis testantur. Eam historiam ad verbum ex Rufino mutuamur, qui se ab Ædesio, Frumentii comite peregrinationisque socio, rem accepisse commemorat. *In ea*, inquit Rufinus, *divisione orbis terræ, quæ ad prædicandum verbum Dei sorte per Apostolos celebrata est, cum aliæ aliis provinciæ obvenissent, Thomæ Parthia, & Matthæo Æthiopia, eique adhærens citerior India Bartholomæo dicitur sorte decreta. Inter quam Parthiamque media, sed longo interior tractu India ulterior jacet, multis variisque linguis ac gentibus habitata, quam velut longe remotam nullus Apostolicæ prædicationis vomer impresserat: quæ tamen temporibus Constantini tali quadam ex causa semina fidei prima suscepit. Metrodorus quidam philosophus, inspiciendorum locorum, & orbis perscrutandi gratia ulteriorem dicitur Indiam penetrasse. Cujus exemplo invitatus Meropius quidam Tyrius philosophus, simili ex causa adire Indiam voluit, habens secum duos puerulos, quos liberalibus litteris, utpote propinquos, instituebat. Quorum unus, qui erat junior, Ædesius, alter Frumentius vocabatur. Igitur pervisis & in notitiam captis his quibus animus pascebatur, cum Philosophus redire cœpisset, aquæ vel cæterorum necessariorum causa, ad portum quemdam navis qua vehebatur applicuit. Moris est inibi Barbarorum, ut si quando fœdus sibi cum Romanis turbatum vicinæ nuntiaverint gentes, omnes qui apud eos ex Romanis inventi fuerint jugulentur. Invaditur navis Philosophi, cuncti cum ipso pariter perimuntur: pueruli reperti sub arbore meditantes, & lectiones suas parantes, Barbarorum miseratione servati, ducuntur ad Regem. Horum ille alterum, id est, Ædesium, sibi pincernam fecit; Frumentio vero, quem quasi perspicacem deprehenderat & prudentem, rationes suas scriniaque commisit: ex quo & in honore magno apud Regem habiti, & in amore.*

5. *At vero moriens Rex uxorem cum parvulo filio regni reliquit hæredem; adolescentibus autem quid vellent agendi dedit liberam facultatem: quos tamen Regina suppliciter exorat, tamquam quæ nihil haberet in toto regno fidelius, ut secum usquequo adolesceret filius, regendi regni solicitudinem partirentur; & præcipue Frumentium, cujus prudentia ad moderandum sufficeret regnum: nam alius fidem puram & sobriam mentem simpliciter exhibebat. Idque dum agerent, & regni gubernacula Frumentius haberet in manibus; Deo mentem ejus & animos instigante, requirere solicitus cœpit, si qui inter negotiatores Romanos Christiani essent, & ipsis potestatem maximam dare, ac monere ut conventicula per loca singula facerent, ad quæ Romano ritu orationis causa confluerent: sed & ipsa multo magis eadem facere, & ita cæteros cohortari, favore & beneficiis invitare, præstare quidquid opportunum fuisset, loca ædificiis aliaque necessaria præbere, & omnino gestire ut Christianorum ibi semen exsurgeret. Sed cum regius puer adolevisset, qui procurationem regni gerebant, expletis omnibus & ex fide traditis, multum licet detinentibus & rogantibus ut manerent Regina vel filio, ad orbem tamen nostrum revertuntur. Ædesio festinante Tyrum, parentes propinquosque revisere; Frumentius Alexandriam pergit, dicens æquum non esse opus occultare Dominicum. Igitur rem omnem ut gesta est exponit Episcopo, ac monet ut provideat virum aliquem dignum, quem congregatis jam plurimis Christianis, & ecclesiis constructis in barbarico loco, Episcopum mittat. Tum vero Athanasius (nam is nuper sacerdotium susceperat) attentius & propensius Frumentii dicta gestaque considerans, in concilio Sacerdotum ait: Et quem alium inveniemus virum talem, in quo sit Spiritus Dei sicut in te, qui hæc possit implere? Et tradito ei sacerdotio, redire eum cum Domini gratia unde venerat jubet. Qui cum Episcopus perrexisset ad Indiam, tanta ei data esse a Deo virtutum gratia dicitur, ut signa per eum Apostolica fierent, & infinitus numerus Barbarorum converteretur ad fidem. Ex quo in Indiæ partibus & populi Christianorum & Ecclesiæ factæ sunt, & sacerdotium cœpit. Quæ nos ita gesta, non opinione vulgi, sed ipso Ædesio Tyri presbytero postmodum facto, qui Frumentii comes prius fuerat, referente, cognovimus.* Hæc Rufinus; cui, ut audita narranti, haud licet negare fidem. At multa sunt, in quibus vel errore ipse labitur, vel vulgo receptam ævo suo, licet falsam, sequitur opinionem. Hæc paucis commemoranda nobis sunt, iis additis quæ, Tellezio cæterisque PP. Societatis Jesu auctoribus, accepimus. quæ a clarissimo viro Jobo Ludolpho accuratissime collecta, & innumeris aucta monumentis haud ita pridem, in lucem prodierunt.

Frumentius ab Athanasio constituitur Episcopus Abyssinorum.

6. Indiam Rufinus, quemadmodum & alii scriptores ecclesiastici, eam vocat regionem, quæ Frumentii ope Christi fide illustrata est. Tum enim remotissimis quibusque regionibus ver-

Anno circiter 330.

versus orientem ac meridiem late patentibus A Indiæ nomen erat. At immane quantum labitur Rufinus, cum Indiam illam ulteriorem, ut vocat, inter Indiam citeriorem & Parthiam sitam dicit. Exploratissimum quippe est, regionem, quæ Frumentium nacta apostolum est, eam esse Æthiopiæ partem, quæ Abyssinia, Habessinia, vel Abassia dicitur. Hujus regia tunc erat Auxumis, urbs perampla & opulenta, cujus hodieque rudera visuntur, nec nisi oppidulum est Acsum dictum, in regno Tigræ situm, decimo quarto & dimidio gradu latitudinis septemtrionalis. Obtruncatum ait Rufinus Meropium: id negant Habessini, sed morbo ajunt exstin- B ctum. Frumentium autem & Ædesium sua voce nuncupant Fremonatum & Sydracum. Priorem Salamam quoque appellare solent, quo nomine his celebratur carminibus ex Æthiopico versis a Ludolpho:

Salutem voce lætitiæ dico ei,
Magnificans & extollens eum,
Salamam, januam misericordiæ & clementiæ:
Qui oriri fecit in Æthiopia luminis Christi splendorem,
Cum antea in ea caligo & tenebræ fuissent.

Fremona item exstat oppidum in eodem Ti- C græ regno situm, ex Fremonato seu Frumentio ita dictum. Frumentii autem memoria apud Æthiopes celebratur die decima octava decembris. Unicum Regi obeunti filium fuisse memorat Rufinus; sed Athanasii Æthiopumque testimoniis compertum, duos fuisse fratres, qui apud Athanasium in epistola Constantii ad eosdem principes nuncupantur Aizana & Zazana Auxumeos tyranni, ab Æthiopibus autem Abreha & Atzbeha, quo nomine principum memoria recolitur die 4. Octobris, atque his carminibus ab Æthiope vate celebratur:

Salutem Abrehæ & Atzbehæ, qui sederunt D
In regno uno, mutuo se amantes.
Priscis hominibus, qui in præceptis legis Mosaicæ ambulabant,
Ore eorum prædicatum fuit verbum Evangelii Christi,
Et manibus eorum quoque ædificata fuit habitatio ejus.

Ex inveterata quadam opinione ortum, quod dicitur horum Principum ævo legem Mosaicam obtinuisse in Habessinia. Nam putant Regum suorum originem duci a quodam Menileheco Salomonis ex regina Saba filio: quæ res sagacibus fabulam sapit. Quod vero ritus Ju- E daici non pauci apud eos ad hæc usque tempora usu veniant, id unde progressum haud difficile est augurari. Nam tanta Judæorum multitudo jam olim eo confluxit, ut non semel Negusi seu Imperatoris copias adorti, in discrimen rem Æthiopicam adduxerint. Memoratur sane Judæus quidam Gedeon nomine, qui cum Imperatoribus quatuor strenue sæpe congressus, demum anno 1624. victus captusque pœnas dedit. Ab hisce igitur Judæis invecta putatur circumcisio, Sabbati observatio, & similes ritus.

7. Jam quod annum delecti ab Athanasio F Frumentii spectat, haud levem controversiæ ansam adferunt Rufini cæterorumque scriptorum verba; cum exemplo Metrodori philosophi, qui in ulteriorem Indiam commigrarat, dicunt Meropium tantam suscepisse navigationem. Metrodori autem reditus in annum ut citius 324. conferri oportere certum est. Nam ex illa peregrinatione reversus, Constantinum Byzantii offendit, cui gemmas unionesque ex India furtim ablatas dono dedit. Qui Constantinus anno tantum 324. Orientis imperio potitus, non ante potuit Byzantii considere. Si vero Meropius post Metrodori reditum profectus est, anno puta 325. vel 326. qui potuerit Frumentius sub initium episcopatus Athanasii Alexandriam venisse, qui, uti diximus supra, anno 326. electus est Episcopus? Nam præter illud in peregrinando elapsum temporis spatium, annos sane plurimos egisse Frumentium necesse est, sive cum Æthiopiæ Rege, sive post defunctum regem cum Regina, usque dum adolevissent filii. Sane si suscepta peregrinatio post Metrodori reditum fuit, vix anno 340. potest Frumentii Alexandriam profectus contigisse. Atque ita non paulo post electum Athanasium Alexandriam venerit; sed multis post annis. Verum his omnibus occurritur, si Meropium, non exspectato Metrodori reditu, Æthiopicum iter instituisse dicamus. Nec quidpiam in Rufini narratione comparet, quod huic sententiæ adversetur. In annum ergo circiter 330. vel fortasse maturius conferenda Frumentii ordinatio videtur. Promotus ille ab Athanasio in Æthiopiæ episcopum, gentem illam Christi doctrina illustravit, ejusque apostolus haberi meruit.

Anno circiter 331. Eusebius conatur Arium Alexandriam remittere. *Athan. Apolog. contra Arianos n. 59.*

1. Eusebius porro & asseclæ, pulso Eustathio cæterisque veri defensoribus, ad hoc nervos omnes industriæ contenderunt, ut Arii Alexandriam regressum impetrarent; cumque occasionem illi & ansam gerendæ rei percupide observarent, opportune cecidit ut tum Meletiani per Ægyptum turbas darent, ac contra quam fuerat in Nicæna synodo definitum, rebus sese immiscerent ecclesiasticis. Homines Athanasius precibus, hortamentis, comminationibus ad officium revocare, societatemque communionis inire tentabat. At Meletianorum protervia frustra cessit conatus. Re comperta Eusebius tum factionis suæ facile princeps, mittit ad Meletianos, quos magnis sibi pollicitationibus devincit; initaque cum illis clanculum amicitia, de Arii reditu constituit agendum. Postquam ergo prius Ariani cum Meletianis simultates aperte gesserant, ubi adverterunt plebem catholicis Sacerdotibus esse addictam, stimulante livore, ejusmodi fœdus inter se ineunt, communesque inimicitias susceperunt adversus clerum Alexandrinum. Quæ res male vertit Meletianis: ex Arianorum enim consuetudine & societate veræ fidei jacturam fecerunt, hausto sensim erroris veneno, ita ut & ipsi persæpe Ariani sint appellati. Hoc juncti fœdere, operam inter se diviserunt, ut Meletiani callidissimi homines & ad calumnias semper parati, pro suis partibus criminum confictionem susciperent, Ariani vero Eusebianorum gratia & auctoritate freti, judicii ferendi sibi partes vindicarent.

Epiphan. Hæres. 68.

Meletianos sibi adsciscit.

Sozom. l. 2. cap. 21.

Athan. ibid. n. 60.

Anno circiter 331. *Socrat. lib. 1. cap. 23. Sozom. lib. 2. cap. 18. Athan. Apolog. contra Arianos n. 59.*

2. Et principio quidem Eusebius Athanasii animum tentavit, optatissimum sibi putans esse, ac rebus Arianorum augendis commodissimum, si tantus ille vir ad eorum partes accederet; ac litteris quidem suis rogabat Arianis aditum, tabellarii autem opera interminabatur insidiis appetendum fore, nisi concederet postulatum. Verum Athanasius, ubi res agebatur Ecclesiastica labefactanda, nec minis nec pre-

Anno circiter 331.

cibus opportunus, optatis Eusebii abnuit: nec modo Arianis non aditum concessit, verum etiam in eorum hæresi extirpanda operæ semper plurimum studiique consumpsit. Quæ res Eusebii & sectatorum ejus animum exasperavit in Antistitem. Et conspicati non posse virum ab instituto revocari, promotionem ejus in sedem episcopalem in invidiam vocant; juniorem pro tanto munere, indignum, ab improbis delectum ementiti, cujus criminationis vanitas ex recensita superius cooptati Athanasii ratione perspicua est. Ruebat suapte infirmitate calumnia, testibus innumeris rei veritatem proclamantibus. Intellexit autem Eusebius nihil ejusmodi machinamentis perfectum iri, nisi Imperator suam interponeret auctoritatem. Quamobrem alio vertit studia & conatus, & qua valebat apud Constantiam Augustam auctoritate & gratia usus, ministerio quoque adhibito cujusdam Presbyteri inter familiares Augustæ computati, muliebrem animum ad Arianorum patrocinium allicere tentabat. Et vero administer ille consiliorum Eusebii sæpe cum Constantia de Ario sermonem habuit, virum aiens injuria adfectum a Synodo, nec ita sentire ut vulgi rumore ferebatur, sed sanæ fidei hærere. His Constantia fidem habuit; nec tamen ea de re Imperatori verba facere est ausa. Accidit inter hæc, ut in gravem illa morbum incideret: ægram Imperator frequens adibat. Ingravescente morbo, desperataque valetudine, Constantino Presbyterum illum commendat, testata viri probitatem juxta atque religionem, necnon benevolum illius imperio animum. Neque ita multo post diem illa clausit supremum. Presbyter exinde inter familiarissimos Imperatoris annumeratus est: & majorem in dies nactus gratiam fiduciamque, demum Constantino suum de revocando Ario consilium aperit, nihil sentire virum aiens, quam quod in Synodo decretum fuisset, si in conspectum ejus admittatur, adstipulaturum Nicænis decretis; sine causa reum agi & in crimen vocari. Nova res atque admiranda Imperatori visa est. Respondetque roganti: Si decretis Synodi Arius, si doctrinæ adstipulatur, libenter hominem ad conspectum admittam, & cum honore Alexandriam reverti concedam. Litterisque confestim evocat Arium. Procrastinantem ut videt, secundas mittit 27. Novembris datas, quibus cohortatur ut profectum maturet, nec moras ulterius trahat, sed conscenso publico vehiculo se conveniat. His acceptis Arius, comitante Euzoio diacono impietatis, abdicationis, exsilii socio, Imperatorem adit. Accedentes Imperator percontatur, veramne fidem sectentur. Sectari, amplecti eam respondent. Libellum fidei dare jubet. Illi protinus offerunt meditatum vaferrime, & dolosis verbis concinnatum, quæ nec aperte fidem impugnarent, neque erroris virus eliminarent. Perorabant autem sub libelli finem, rogantes, quando sana & sincera essent opinione, aditum sibi ad Ecclesiam non negari. Hac Arii formula offensi multi sectatorum ejus, pristini erroris retinentissimi, quibus impietas nullis delinita verbis, ut principio fuerat publicata, cordi erat, ab eo desciscunt; aliamque disparem familiam ordiuntur, cujus secundum hæc antesignani fuerunt Aetius & Eunomius.

Eusebii calumniæ in Athanasium.

Socrat. lib. 1. cap. 25. Sozom. l. 2. cap. 25.

Arius & Euzoius libellum fidei offerunt Constantino.

Socrat. lib. 1, cap. 25. Sozom. lib. 2. cap. 27.

Anno circiter 332.

1. Cæterum delusus Arii caliditate Constantinus, eo appulit animum, ut eum Alexandriam proficisci libens concederet. Verum Athanasius, qui hominem pristino semper errore implicatum, simulatamque ac dolo plenam ejus fidei confessionem probe norat, aditum ei ad Catholicorum communionem interclusit. Et vero non sine causa repulsam tulisse Arium mox propalam fuit. Errores enim ille per urbem disseminare de integro conatus, turbas Alexandriæ dabat, & in discrimen vocabat pacem reipublicæ Christianæ. Ut vidit Eusebius frustra tentari Athanasium, nisi Imperatoris jussio accederet, auctor ipsi fuit ut litteras ad Antistitem daret minarum plenas, quarum partem adfert Athanasius sic habentem: „ Cum igitur „ voluntatem meam compertam habeas, omni„ bus qui in Ecclesiam admitti efflagitarint, „ liberum præbeto ingressum. Si quos autem „ in Ecclesiæ communionem admitti cupientes „ te prohibuisse, aut aditum illis interclusisse „ didicero, mittam quamprimum, qui te jus„ su meo abdicet, & ex sedibus transferat „ tuis. „ His addit Sozomenus, Eusebii & Theognii criminationes in Athanasium, quod videlicet turbarum & tumultuum auctor esset, multisque in Ecclesiam ingredi cupientibus clauderet aditum, veras esse contendisse Meletianos, Joannis sequaces; qui crebris ad Imperatorem itionibus, ementito Catholicorum nomine, Athanasio & catholicis Episcopis crimina, cædes, vincula, verbera, plagas, incendia ecclesiarum adscribebant. Athanasius acceptis ab Imperatore litteris rescribit ipsi: Joanni & sociis ejus illegitimas objicit sacerdotum promotiones, studium immutandæ Nicænæ fidei, doctrinam minime sanam, contumelias & seditiones adversus orthodoxos. Inter hasce ultro citroque oblatas criminationes, animi pendens & cui crederet ignorans Constantinus, eam demum dedit epistolam, cujus superius partem exaravimus, deferentibus Syncletio & Gaudentio Palatinis.

Anno circiter 332. Arius Alexandriam petit. Socrat. l. 1. c. 27. Sozom. l. 2. c. 22.

Constantinus jubet recipi Arium. Athan. Apol. contra Arianos n. 59

lib. 2. c. 22.

2. Ejusmodi litteris nihil permotus Athanasius, Imperatori renuntiat nullam esse hæreticis Christo adversantibus cum ecclesia catholica societatem, nec posse se, salvo officio, hujusmodi hominibus aditum præbere. Imperator autem nihil ultra questus, Athanasio liberam rei ad arbitrium gerendæ facultatem permisit. At Eusebius, non ex voto cadente negotio, consilium init opprimendi Athanasii, ratus non posse eo incolumi impetrari quod in optatis erat. Meletianis igitur usus insidiarum administris, hortatur ut memores veteratoriæ artis, qua olim Petrum, Achillam & Alexandrum per calumniam vocassent in crimen, jam pari ausu aggrederentur Athanasium. Illi nec impigre Eusebii jussa exsequuntur: excubantesque in occasiones criminandi Athanasii, cum nullus accusationi locus vel aditus esset, demum Eusebii consilio, opera Isionis Athribeos, Eudæmonis Taneos, & Callinici Pelusii Meletianorum, hanc priorem fingunt criminationem; quod scilicet Athanasius lege data linea sticharia, seu vestes sacras ministrorum altaris ab Ægyptiis primus exegisset. Nec mora, crimen ad Imperatorem defertur. Sed commodum evenit ut duo Alexandrini presbyteri, quibus nomen Apis & Macarius, istic tum versarentur; a quibus rei veritatem cum didicisset Imperator, Meletianorum deprehensa calumnia est. Secundum hæc litteras mittit Constantinus, queis

Athanasius negat Ario aditum. Athan. Apol. contra Arianos n. 60.

Meletianorum criminationes in Athanasium.

Anno circiter 332.

Athanasius Nicomediam petit.

queis Isionis factum damnans, Athanasium jubet se convenire. Eusebius re improspere gesta, non finem fecit insidiarum: sed Isioni & consceleratis auctor est Nicomedia ne secedant, sed adventantem Athanasium novis adoriantur criminationibus. Eo cum pervenisset ille, delatores parati meditatique accedunt; ac primo Macarium Athanasii presbyterum de confracto calice sacro insimulant, ipsumque Athanasium in capitale crimen omniumque atrocissimum vocant; quod videlicet hostili erga Imperatorem animo, in subsidium belli scrinium misisset auri plenum Philumeno cuidam imperium affectanti. Hæc sane erant ferini in Athanasium odii signa. Sed, providente numine, ejusmodi hostium tela, quæ in sacri illius capitis periculum imminebant, brevi depulsa sunt. Ubi enim Athanasium hujusmodi crimen propulsantem in suburbio Nicomediæ, cui nomen Psammathia audivisset Augustus, illi de more falsi convicti repulsam tulere. Athanasius autem honorifice exceptus remittitur Alexandriam, litteris munitus Imperatoriis ad populum Alexandrinum; quibus Constantinus Meletianorum scelera, turbas, ambitionem acriter insectatur, Athanasiumque commendat ut pium & frugi virum, æqui bonique studiosum.

Athan. ibid. n. 60. 61.

Ischyræ historia. Athan. ibid. n. 60. & 74.

3. Reversus Athanasius aliquantisper in pace degit. At Meletiani in calumniis & conspirationibus adornandis pervigiles, haud multo interposito spatio, pacti initi memores, oblatam moliendi nova in Athanasium occasionem arripiunt, & redintegrant de calice fracto querelam. En totam fabulæ causam. In Mareote, Alexandrini agri portione, viculus erat nomine Pax Secontaruri, quo loco sedem habebat Ischyras quidam profligatis moribus homo, perosus plebi; qui olim a Collutho presbyter creatus, ad laicorum conditionem Hosii jussu, ut dictum est, reductus fuerat. Is nefario ausu sacra attingere & munus sacerdotale obire nihil verebatur. Et cum nulla in viculo exstaret ecclesia, in ædicula orphani cujusdam Isionis rem sacram agebat; tanta tamen infamia apud accolas rusticanos laborans, ut nonnisi septem ex affinibus cœtibus ejus interessent. Re comperta Presbyter, cui erat ejusmodi viculus contributus, Athanasio Ecclesias de more perlustranti facinus denuntiat; qui Macarium presbyterum mittit, Ischyram accitum. Eum ægritudine laborantem ac decumbentem reperit Macarius: patrique illius jubet, ut a tali ausu filium coerceat. Morbo demum levatus Ischyras, cum prohibente patre sacra adire facultas non esset, ad Meletianos se proripit: qui haud illibenter scelestissimum hominem, & consiliis opportunum suis, recipiunt. Et quamprimum, ne frustra forent tanta accessione aucti, hominis ad meditatum facinus operam requirunt, insidias aperiunt in Athanasium structas, ejus ministerio opus esse sibi ajunt. Etsi perditis moribus erat homo, initio tamen negare operam, horroreque criminis resilire. At Meletiani vi compulsum, atque plagis oneratum, ad iniquam pactionem deducunt; ac hujusmodi criminationem una omnes fingunt & comminiscuntur, irruentem scilicet Macarium sacrum calicem confregisse, mensam evertisse, libros combussisse, &, ut narrant alii, cathedram dejecisse, ecclesiamque diruisse a fundamentis. Si Socrati fides, Nicomediam Ischyras, a sacrorum officio interclusus profugit, & cum Eusebio concinnandæ calumniæ rationem inivit. Verum cum ejusmodi profectio ab Athanasio juxta atque a cæteris scriptoribus taceatur, jure in suspicionem falsi veniat; maxime quia rem sæpissime tractans Athanasius, id non prætermissurus erat, si revera gestum fuisset. Meletiani igitur Ischyram esse presbyterum prædicant ubique: ut ejusmodi calumniam pervulganti habeatur fides. Is vero commentitium facinus ubique denuntiat. Verum a consanguineis objurgatus, pertæsusque sceleris, ad Athanasium adit collacrymans. Hominem ob tantum flagitium increpat Athanasius. Ille subornatum se & circumventum a Meletianis ait ad ejusmodi criminationem comminiscendam, libellum tradit Antistiti, quo se testatur ab Isaaco Cleopatridis, Heraclide Nicii, & Isaaco Letopoleos, Meletianis episcopis, plagis & verberibus ad id facinoris compulsum. Ac Deum obtestatus, renuntiat se probe scire, nihil ab Athanasio vel a Macario admissum hujusmodi. Rogat demum sibi Athanasii conventibus interesse liceat. Ejusmodi libellum curavit Athanasius a multis presbyteris, diaconisque, cum Alexandrinis, tum Mareoticis, subscribi & suffragiis muniri. Neque tamen statim Ischyræ concessus ad ecclesiam Catholicorum aditus. Cum enim jamdiu ad Colluthianos, atque exinde ad Meletianos descivisset; diuturniore opus erat experimento, ut sincera viri pœnitentia comprobaretur.

Hilarii Fragment. p. 1311.

Anno circiter 332.

Athan. ibid. n. 63.

Ath. ibid. n. 74.

Athan. ibid. in notis.

3. In epistola Mareotici cleri quædam præfert Nannii versio, quæ in nullo edito vel scripto codice, quem quidem inspectare licuerit, græce comparent. Hæc sunt ejus verba: *Nam cum ille (Ischyras) post defectionem ad Meletianos nobis reconciliari & conjungi vellet; quemadmodum & Pistus, qui & ipse quoque talia de Athanasio in vulgus sparserat; neutrum tamen, quamquam propria manu testarentur nihil tale factum esse, & se subornatos a certis hominibus ut talia dicerent, recipere voluerunt.* Vix sane credatur, de Pisto isthæc sine codicis cujuspiam Græci auctoritate adjecta fuisse a Nannio. Quæ si vera sunt, mirum ita carptim rem perstrictam fuisse.

Athan. Apol. contra Arian. n. 63. & seqq.

Arsenii historia.

4. Neque fuerunt istæc Meletianis ad perniciem Athanasio inferendam satis. Verum ut multiplici crimine facilius virum opprimerent, aliud comminiscuntur portenti sane ac prodigii simile. Rem altius ordiri necesse est. Erat quidam Arsenius episcopus Hypseles, Meletianis necessitudine junctus, licet in Breviario supra memorato inter Meletianos episcopos non compareat; qui an ad Meletianos jam episcopus desciverit, an, contra quam vetitum in Nicæna synodo fuisset, ab iisdem fuerit cooptatus, pariter incertum. Eum sibi Meletiani ad singularem atrocemque criminationem in Athanasium adornandam administrum parant. Princeps conspirationis ordiendæ fuit Joannes cognomine Archaph, Meletianorum antesignanus. Et quia nemo solet ad maleficium sine spe & emolumento accedere, pactione pecuniæ hominem perpulit ad sese occultandum; eo nempe consilio, ut viri non ulterius inter homines versantis cædem aut mutilationem evulgandi facultas esset. Latebrarum locus Monasterium fuit nomine Ptemencyreis, in Antæopolite Nomo situm. Latente igitur Arsenio, pri-

Anno circiter 332.

primum rumores ubique spargunt, enectum ab Athanasio fuisse Arsenium, ac veneficii causa membratim obtruncatum. In sceleris testimonium truncam manum circumferebant, obviis ostentabant, ut universorum in auctorem iram accenderent. Demum ea ipsa crimina Ischyram & Arsenium spectantia deferunt ad Constantinum, qui, quod permirum videatur, etsi jam sycophantas Meletianos oculis ipse suis deprehenderat, fidem nihilo minus hæc renuntiantibus habuit: ideoque litteras misit Antiochiam ad Dalmatium censorem, cui homicidii causam audiendam committebat.

Anno 333. Synodus Cæsareæ indicitur. Sozom. lib. 2. cap. 25. Hilar. Fragm. p. 1312.

1. Et vero, ut nostra quidem fert opinio, eodem tempore Synodum edixit Cæsareæ in Palæstina celebrandam, triginta nimirum mensibus ante Tyriam synodum, ut habet Sozomenus, videlicet mense circiter Martio anni 333. Quæ res item Philippopolitanæ synodi epistola firmatur, quæ sic habet: *Nam propter hæc necessario concilium apud Cæsaream Palæstinam primo videtur esse condictum: & cum minime ab ipso vel ab satellitibus ad supradictum concilium occurreretur, post alterum annum in Tyro propter ejus facinora necessario iterum celebratur.* Cui synodo, ut videtur, Dalmatius Censor, quemadmodum Tyri Dionysius Comes, interfuturus erat, omnia auctoritate & arbitrio suo moderaturus. Censor Athanasio diem dixit, ut se adornaret ad eam depellendam criminationem. Qui litteris Dalmatii acceptis, initio futilem & a veri similitudine abhorrentem calumniam nihil curabat, tutus conscientia ne cogitati quidem, nedum admissi, facinoris. Attamen ubi commotum ira Imperatorem esse accepisset, ad comministros Episcopos per Ægyptum rem significat: Diaconumque mittit, qui pervestigaret, ubi locorum esset Arsenius, qui a quinque vel sex annis in Athanasii conspectum non venerat.

Athan. Apolog. contra Arianos n. 65. & seqq.

Arsenii fabula deprehenditur.

Diaconus autem profectus ad Monasterium Ptemencyrceos, quo loco latere Arsenium rumor erat, primum incidit in quosdam, Pecysium nempe presbyterum, Sylvanum Heliæ monachi ejusdem Monasterii fratrem, Tapenacerameum, & Paulum Hypseles monachum, qui Arsenium istic versari confessi sunt. Hæc comperta, Pinnes ejusdem Monasterii presbyter hominem in naviculam conjici curavit, ut secundo flumine ad inferiores Ægypti partes una cum Helia monacho concederet. Post hæc, elapsis, ut putamus, quibusdam ab Arsenii profectione diebus, Athanasii diaconus cum comitibus nonnullis revertens, derepente in Monasterium quærendi Arsenii causa sese immisit; quem, utpote alio transmissum, cum non reperirent, Pinnem presbyterum cum Helia monacho Arsenii comite Alexandriam deportatos Duci obtulere. Et cum nulla negandi via esset, fassi sunt in vivis Arsenium ac minime obtruncatum esse. Ad hæc omnia jam memorata Pinnes in Monasterium regressus Joanni Archapho rescripsit, monens ut ne modo, pervulgata rei veritate, Athanasio cædem adscribere aggrederetur: quam epistolam, Paphnutii monachi manu exaratam, nobis Athanasius integram servavit. Narrat item Pinnes, Arsenii enecti fabulam ita per totam Ægyptum percrebuisse, ut ne ultra celari posset. Hæc causa fuisse putatur Arsenio ut Tyrum profugeret, quo ibi procul patria & Athanasio, tutius delitesceret. At forte evenit Archelai consularis famuli, ut in taberna latere Arsenium quibusdam renuntiantibus acciperent, remque indicarent hero. Is mature virum perquirit, repertumque in custodiam tradit asservandum; & sub hæc Athanasio significat deprehensum Arsenium. Cujus item rei oculati fuere testes quidam ipsius Athanasii familiares. Arsenius vero ne deprehensus quidem se Arsenium esse fatebatur, donec ad Pauli Tyri episcopi tribunal evocatus atque convictus, negandi finem faceret. Hoc autem ille pacti cum Eusebio initi causa agebat, ne se sycophanta deprehenso tota evanesceret fabula. Peccat autem Socrates, qui istam deprehensi Arsenii historiam Tyriæ synodi tempore contigisse narrat. Nos Athanasium sequimur fide sane digniorem.

Anno 333.

Socrat. lib. 1. cap. 29.

Athan. ibid. Theod. lib. 1. cap. 28.

2. Inter hæc Eusebius Nicomediensis, Theognius Nicænus, & Theodorus Heracleotes, postquam crebris itionibus postulationibusque, intolerabilia, ut ajebant, Athanasii facinora in synodo aliqua disquiri oportere Imperatori suasissent, jamque celebrandæ synodo deputata esset Cæsarea in Palæstina; versus Orientem properabant animo Athanasii in ejusmodi synodo abdicandi. Verum ille gnarus insidiarum & malæ mentis adversariorum, iter & judicium istius synodi, nec injuria, detrectabat.

Calumnia detecta

Quare peracta de Arsenio perquisitione, & patefactis Meletianorum conspirationibus, Imperatori renuntiat repertum Arsenium, & totam homicidii scenam de medio sublatam fuisse: ac quæ de Macario presbytero olim Meletiani ad ipsum detulissent, revocat in memoriam. Commodum item accidit, ut Meletiani in iteratis suis de calice fracto & de mensa subversa criminationibus Athanasium modo, modo Macarium insimularent. Quod utique signum erat luculentum conficti & excogitati criminis. Hæc misso Macario diacono significat Imperatori: qui statim judicio Censoris prohibito, Eusebium & socios in Orientem Athanasii Ecclesia deturbandi cupidine properantes retrogredi jubet; litterisque missis Athanasium cohortatur, ut populo suo pacem & tranquillitatem conciliare studeat, id cum primis in optatis esse sibi. In Meletianos autem, quos omni exsecratione dignos appellat, invehitur acerrime. Mirari se ait, quos illi viros interemptos jactitabant, eos ipsos incolumes ante omnium oculos versari; mensam eversam, calicem fractum vecordes homines modo ab Athanasio, modo a Macario effutire, ut illa incertitudine accusationis in sycophantiæ suspicionem vocarentur. Jubet palam legi epistolam; ut nemo unus gestam rem, Meletianorumque insidias ignoret. Plectendos denuntiat, si quos paria ausos deprehenderet. Gratulatoriam Alexander Thessalonicensis Athanasio epistolam misit, acceptis per Serapionem Sozontis filium, bene moratum adolescentem, ejusdem litteris; scelerato Joanni aiens jure infamiæ notam inustam, utpote turpissimarum rerum artifici.

Athan. ibid. n. 66.

Arsenius delicti veniam petit. Athan. ibid. n. 67.

3. Apertissimum autem illud fuit conspirationis argumentum, cum Arsenius ipse, postquam latens deprensus fuerat, missis ad Athanasium litteris, significavit cordi esse sibi pacem & communionem Ecclesiæ catholicæ, rogare aditum sibi dari, polliceri nullam initurum se cum schismaticis societatem, neque imprudente aut invito Athanasio, scitum aliquod vel decretum una cum aliis Episcopis editurum.

Anno 333.

rum. Istas Arsenius dedit litteras, qui multa post hæc nec obscura prætulit mutati & catholicis rebus addicti animi signa. Re cognita Joannes Archaph, ut vidit gesta sua in ore omnium versari, traduci in dies, magnam sibi invidiam conflare, quasi pœnitens facti, communionem Athanasii efflagitare cœpit: ac litteris Imperatori testificatur se jam omni posita simultate, pacem communionemque cum Athanasio exoptare ac requirere. Pergratæ litteræ Constantino fuere, pacis scilicet amantissimo; dataque epistola virum evocat, publici vehiculi copiam facit, ut majore gaudio præsentem pacisque studiosum exciperet. Talis tum fuit rei exitus, & aliquantum temporis sopitum negotium fuit.

Anno circiter 334. Antonius Alexandriam venit. In Vita Antonii n. 69.

1. Per id circiter tempus Ariani, rumoribus spargendis semper invigilantes, temere jactitabant magni per Ægyptum nominis virum Antonium Monachorum patrem doctrinæ suæ favere & adstipulari. Perlata res Antonio dolori fuit; graviterque succensens novatoribus, hortatu Episcoporum, & maxime Athanasii, Alexandriam se confert. Tum cœpit Arianos publice coarguere, hæreticos appellare, hæresin eorum vocare Antichristi prodromum, prædicare Filii æternitatem, deitatem, populum voce monitisque in vera doctrina confirmare. Ingens fuit multitudinis lætitia, grande odium conflatum hæresi adventu viri Dei. Accurrebant cives videndi Antonii cupidine flagrantes. Ipsi gentiles conspecta viri litterarum imperiti vi orationis, stupefacti signis miraculisque ad preces ejus editis; (nam energumenos, ac mente captos bene multos curabat) tanto numero ad Christianam fidem confluxere, ut plures paucis diebus, quam alias per integrum annum, veræ fidei viam ingrederentur. Et vero tanta erat opinione sanctimoniæ & pietatis, ut universi, ne paganis quidem exceptis, hominem Dei, Antonium compellarent.

Curat dæmoniacam.

2. Cum autem excederet urbe, Athanasio honoris causa comitante, ut ad portam pervenit, retro clamans mulier sistere gradum rogabat, & sanare filiam suam dæmone vexatam. Rogante etiam Athanasio, substitit ille; & propius accedente cum filia muliere, dæmon puellam humi dejicit. Tum precatus Antonius, impurum dæmonem fugat, & incolumem matri filiam restituit. Cunctisque cum gratiarum actione Antonium honorifice deducentibus, gestiens in amatam solitudinem remigravit. Quædam certe sunt queis inducamur, ut contra quam sentiunt nonnulli docti viri, in annum circiter 334. Antonii Alexandriam profectionem consignemus. Ne ultra annum 334. vel ut tardius 335. differamus, vetat quod Athanasius in Antonii vita, ubi apprime temporis rationem ducit, ejus Alexandriam profectum enarrat, priusquam de Constantini ad eumdem Antonium missis litteris verba faciat. Et quia eo tempore Alexandriæ versabatur Athanasius, ut ipse narrat, non potest ultra annum 335. differri iter Antonii; quia post annum illum, dum viveret Constantinus, Alexandriam non vidit Athanasius. Ad hæc, post Athanasii exsilium, cum frequens litteras Antonius ad Constantinum reditus ipsius impetrandi causa mitteret, nullus residuus fuit Arianis locus evulgandi, sibi suisque erroribus adstipulari Antonium; cum contra clamarent viri gesta, & Catholicis addictum proderent. Quæ sane causa nobis est, ne profectum ejus post annum 335. conferamus.

Anno circiter 334.

Eusebius Cæsariensis inimicitias suscipit adversus Ægyptios.

3. Hoc item anno Eusebius Cæsariensis in odium inimicitiamque adversus Ægyptios episcopos palam prorupit. Etsi enim a multis jam annis esset Arianis rebus nec obscure deditus: at non ita ut catholicorum Præsulum palam hostis audiret. Quæ porro causa fuerit simultatis, ut nulli non tunc exploratum & notum fuisse memorant Ægyptii episcopi, sic jam non in promtu fuerit augurari. Subodoramur tamen; ideo Eusebium Ægyptiis succensuisse, quod fortassis una cum Athanasio abnuissent ad synodum Cæsareæ indictam se conferre, quia Eusebius jam in Arianismi & odii erga Athanasium suspicionem venisset. Sane ait Theodoretus, suspectam Athanasio Cæsaream fuisse ob illius urbis antistitem.

Athan. Apol. contra Arian. n. 78.

Theodoret. l. 1. c. 28.

Anno 335. Athan. ibid. n. 70. 71.

1. Meletiani vero patefactis insidiis pudore adfecti, studia & consilia alio converterant; ac fortasse conspirandi finem fecissent, nisi accessissent Eusebianorum stimuli, quibus non Meletianorum fama & dignitas, sed Arianorum res cordi & sollicitudini erant. Cum viderent ergo, per otium & pacem Athanasio licere solitam augendæ rei Catholicæ operam navare; interturbare consilia ejus Meletianorum ope satagunt, hosque rursum evocant ad pristinam fingendi & calumniandi artem. Meletiani igitur instaurato fœdere, elapsis triginta ab indicta Cæsareæ synodo mensibus, Athanasium denuo reum agunt apud Imperatorem, & inveteratas confutatasque criminationes renovant. Prodigii simile est, tam versatilem & sycophantis opportunum Constantini animum fuisse; ut quæ toties ille falsa & commentitia deprehendisset, ea denuo in judicium vocari concederet. Eusebiani ergo, ut ait Athanasius, iis usi scenæ quam parabant histrionibus, auctores sunt Imperatori, ut synodum Tyri jubeat congregari. Tum Comes Dionysius eo mittitur, imperio suo omnia moderaturus. Satellitium militare Eusebianis datur, ut arbitrio suo peragant omnia. Eo concedunt magno numero Eusebiani; quorum primipilares Eusebius Nicomediensis, Eusebius Cæsariensis, Narcissus Neronopolitanus, Placillus Antiochenus, Theognius Nicænus, Maris Chalcedonensis, Theodorus Heracleotes, Patrophilus Scythopolitanus, Theophilus, Ursacius Singidonensis, Valens Mursinus, Macedonius Mopsuestenus, Georgius Laodicenus, & alii plurimi. Nec tamen deerant quibus æqui bonique studium esset, sed perpauci. Inter eos Maximus Hierosolymitanus, Marcellus Ancyranus, Alexander Thessalonicensis, Asclepas Gazensis. Sexaginta omnes numero præter Ægyptios erant, auctore Socrate. Ab hoc cœtu avertebat Athanasii animum pristinarum recordatio conspirationum; nec tutum esse arbitrabatur hostibus se committere, quos penes tunc summa rerum esset, ubi nulla æqui ratio futura, sed omnia Eusebianorum arbitrio agenda, jubente Comite, cogentibus militibus. At vel invitus ille, litteris compulsus Imperatoris, iniquo judicio secum agi passus, eo cum Ægyptiis episcopis quadragintanovem se contulit. Macarius item presbyter vinctus, catenisque onustus, Tyrum adductus a militibus est, ob delatum crimen fracti calicis & eversæ mensæ. Quæ res per quidem in-

Sozom. l. 2. c. 25.

Synodus Tyria.

Athan. Apol. contra Arianos n. 71.

Socrat. l. 1. cap. 25.

Anno 335.

indigna erat, Sacerdotem necdum convictum tam aspere excipi in præsentia Episcoporum.

Theodoret. l. 1. c. 29.

2. Constantinus reconciliandæ pacis percupidus, litteris ad Tyriam synodum missis, significavit optatissimum esse sibi, ut simultas omnis & altercatio in Ecclesia comprimatur; sed quia non deessent, queis turbas dare & omnia miscere animus esset, hortari se Episcopos ad Synodum celebrandam convocatos, ut diffidentia membra ad concordiam revocarent, quam de medio sustulerat paucorum hominum arrogantia. Monet ut citra odium gratiamque aliquam, juxta Ecclesiæ regulas delictorum pœnas sumant. His acceptis litteris, Episcopi causam Athanasii agere cœperunt. Sedebant episcopi Athanasio infensissimi, inter quos eminebat Eusebius Cæsariensis. Stabat coram Athanasius, cui sedis suæ jure primas deferri oportuisset, una cum Ægyptiis episcopis, qui in viæ periculique societatem venerant. Eusebium inter judices conspicatus Potammon Heracleæ in Ægypto episcopus, cui fuerat sub Maximiano pro fide Christi oculus exsculptus, collacrymans & dolens his hominem dictis compellat. „ Te-ne, inquit, „ Eusebi, sedere, & insontem Athanasium te „ judicem ferre? Quis istæc toleret? Dic sodes, „ nonne mecum Tyrannorum tempore in custodia fuisti? Atque ego quidem oculo sum pro „ veritate mulctatus: tu nulla corporis parte „ mutilatus es, neque in fidei testimonium aliquid passus, sed incolumis integerque ades. „ Quanam ratione ex custodia elapsus es, nisi „ quia pollicitus es te nefarium quidpiam ad„ missurum, vel fortasse admisisti? „ His Eusebius auditis excanduit; & mox consurgens cœtum solvit hæc loquutus: „ Si tanta hic „ procul finibus vestris arrogantia estis: haud „ abs re in crimen petulantiæ & superbiæ vo„ camini a contribulibus vestris. „ Non desunt tamen, qui Eusebium purgare curent a crimine vel suspicione oblati diis sacrificii: verum nobis ad ulteriora properantibus hæc non licet subtilius explorare. Cæterum non Eusebius tantum accusatus est; sed erant in cœtu Eusebianorum alii criminibus obnoxii: qui cum hæreseos, tum aliorum fœde gestorum causa male audiebant; hos inter eminebat nequissimus ille Georgius Laodicenus, ab Alexandro olim abdicatus, qui turpissimæ vitæ causa omnibus perosus erat.

Eusebium arguit Potammon.

Epiphan. Hær. 69.

Quæ crimina Athanasio offerun-tur.

Sozom. lib. 2. cap. 25.

3. Ventum deinde ad crimina est; accduntque ex parte Joannis Archaphi delatores Meletiani, Callinicus Pelusii, & Ischyras sive Ischyrion. Hic de confracto calice, de mensa & cathedra episcopali subversis accusationes redintegravit. Querebatur item se sæpenumero Athanasii opera in vinculis detentum; & accusatum ficto crimine apud Hyginum Ægypti præfectum, quod Imperatoris imagines saxis appetiisset, in carcerem detrusum fuisse. Callinicus abdicatum se ab Athanasio conquestus est, licet ante Alexandro communione junctus fuisset; causam irarum fuisse, quod Callinicus ipse communicaturum se cum Athanasio negasset, donec calicis confracti crimen & suspicionem depelleret. Indigne ferre se Callinicus ajebat, quod Marcum quemdam, Presbyteri officio deturbatum, in Pelusii episcopatum promovisset; seque militarem custodiam, tormenta ac judicia ejusdem Athanasii artibus, subire compulsum. Aderant præterea ex Meletianorum caterva Euplus, Pachomius, Isaac, Achillas, & Hermæon episcopi, qui inflicta sibi ab Athanasio verbera mentiebantur. Omnes porro una ejusdem farinæ accusatores promotionem ejus in crimen vocabant. Ajebant nempe, cum omnes Episcopi ante decrevissent, ut nemo eligeretur antequam oblata sibi crimina coram dilueret; Athanasium tamen quorumdam perjurio ad episcopatum pervenisse; quæ causa ipsis fuerat, ut fraude circumventi ab ipsius societate & communione descisceret. Athanasium autem, nedum oblata crimina propulsaret, vi illata ipsos accusatores in carcerem conjecisse. Post hæc accusatio de Arsenio iterum agitata. Atque ut evenire solet, cum ii, qui perniciem alicujus machinantur, gratia & auctoritate valent, videre erat Eusebio assentantes nonnullos, qui inter amicos Athanasii ante numerabantur, jam inexpectatos accusatores accedere. Lectus est quoque libellus popularium exclamationum, quasi scilicet plebs Alexandrina, odio Athanasii incensa, conventus ecclesiasticos detrectaret. Athanasius autem jussus causam dicere, ac frequenter in jus vocatus, ex oblatis criminibus alia depulit; pro aliis tempus & moram postulavit ad perquisitionem. Hæc ex Sozomeno hausimus; in cujus narratione veri vestigia comparent. Meletiani namque omnes hic memorati, uno excepto Euplo, enumerantur omnes in breviario Meletii.

4. Etsi porro crimina multa offerebant Antistiti, duo potissimum erant in ejus exitium comparata, in quibus comprobandis operam ponebant. Aderat Ischyras, qui Athanasium modo, modo Macarium confracti calicis insimulabat. Præsens item erat Joannes, qui Arsenii necem Athanasio imputaret perquam impudentissime, postquam, nec sine ejus pudore & infamia, deprehensa ac detecta calumnia fuerat.

5. Tum Athanasius aliique Ægyptii, qui principio Eusebium & socios superius memoratos judices in sua causa recusarant, quod probe scirent, neminemque fugeret, eos non Athanasii modo, sed orthodoxorum omnium inimicos esse, queis quavis data occasione insidias & bellum pararent; necessitate atque injuria compulsi, Meletianorum criminationem in Athanasium adornatam propulsare aggrediuntur. Verum Eusebiani dicta Episcoporum interpellare, eorumque testimonia repudiare nisi sunt. Tum versi in judices, quibus quoddam inesset veri & æqui studium, alios minis, alios convitiis lacessere, ut deterrerent ab æquitate vindicanda. Neque tamen summa licet vi usi, licet Comitis auctoritate ac militum manu freti, licet carnifice quodam & compulsore ministris usi, licet omnia præter jus fasque agerent, comprobare potuere crimina Athanasio oblata. Ischyræ namque calumnia de calice fracto & de mensa subversa, Episcoporum omnium Ægyptiorum testimonio depulsa est, nec quodpiam gestæ hujusce rei potuit Ischyras argumentum proferre.

Athan. Apol. contra Arianos n. 7. 8. 9.

Calumniæ deteguntur.

6. Quod aliam vero sycophantiam spectat de Arsenii nece, sic illa referente Theodoreto detecta, nec sine ingenti Meletianorum ignominia, fuit. Deinde famosam illam thecam & manum sale conditam protulerunt, tum erupit spectantium clamor; aliis verum flagitium esse æsti-

Socrat. l. 1. cap. 28. Sozom. lib. 2. cap. 25. Theodor. lib. 1. cap. 30.

Anno 335. æstimantibus; aliis, qui latere Arsenium norant, falsum putantibus. Vix tandem compressis clamoribus, judices Athanasius percontatur, num cui notus Arsenius. Cum multi respondissent eum se probe nosse, adduci hominem jubet. Rursum ille, isne esset Arsenius rogabat, quem peremisset ipse, quem perquirerent illi, cujus manum ipse dexteram amputasset. Fatentur illi, Arsenium ipsum esse. Quibus Athanasius, reducto pallio, utramque manum ostendit, dextram sinistramque. Aliam, inquit, præterea nemo requirat; duas enim solum manus a conditore Deo omnes accepimus. Socrates autem ita rem narrat. Athanasius pallio in alterum latus reducto, manum hominis ostendit. Rursum nonnullis suspicantibus altera eum manu truncatum; aliquantum moratus, ancipites illos hærere permisit. cum alterum pallii latus reduxisset, alteram quoque Arsenii nudavit manum; & præsentes compellans: Arsenius quidem, ait, ut videtis, utraque manu integer est. Tertia hæc unde excisa fuerit, indicent accusatores. Utrum vero ista serie calumnia mutilati Arsenii detecta sit, an exornandæ orationis causa multa sint adjuncta, incertum. Unum constat, Arsenium nempe synodo adfuisse, præsentemque cædis & mutilationis crimen repulisse, ut narrat Athanasius.

Athan. Apol. contra Arian. n. 72.

7. His perspectis accusatores, ait Sozomenus, ad levandam ignominiam novo usi crimine, ajunt Plusianum quemdam episcopum Athanasio addictum, jussu illius incendisse domum Arsenii, ipsumque columnæ alligatum loris excepisse, & in cellulam inclusisse, unde elapsus Arsenius per fenestram se proripuisset; ac exinde aliquamdiu delituisse, nec sine causa pro mortuo & ambusto habitum fuisse: qui quod præclarus vir esset & confessionis gloria insignis, idcirco Joannem & asseclas, ejus perquirendi causa, magistratus adiisse. Ait tamen Socrates, Joannem detectæ calumniæ pudore illico fugam fecisse.

Historia muliercula suspecta. Rufin. lib. 1. cap. 17. Sozom. lib. 2. cap. 25. Theodoret. l. 1. c. 30.

8. Aliam memorat Rufinus criminationem mulierculæ, quæ ad synodum intromissa vociferari cœpit, virginitatem se Deo vovisse, sed ab Athanasio tum hospite suo vi compressam & pollutam fuisse: *Introduci ad hæc*, ait Rufinus, *jubetur Athanasius. Ingreditur cum Timotheo presbytero suo, eumque monet ut posteaquam mulier dicendi finem fecisset, se tacente, ad ea quæ dixerat responderet. Cumque mulier ea quæ docta fuerat perorasset, Timotheus conversus ad eam: Vere, inquit, mulier, ego mansi apud te aliquando, aut vim tibi ut asseris feci? Tunc illa, ut mulierum se talium procacitas habet, objurgans Timotheum: Tu, tu, inquit, mihi vim fecisti, tu in illo loco commaculasti castitatem meam. Tum omnes ridiculosus pudor habere cœpit, quod tam facile tacente eo fictio compositi criminis patuisset*. Tunc dimissa mulier fuit. Athanasius vero non dimittendam esse contendebat, sed interrogandam quis horum auctor esset. Verum illi occlamarunt, alia superesse crimina longe graviora, quæ nullo possent artificio depelli. Ac tum ventum esse ait ad criminationem de Arsenio enecto.

9. Sed eam mulierculæ historiam multis nominibus suspectam esse, ac fingentis magis artificium, quam rem vere gestam olere, nemo inficias eat, qui adverterit eam non ab Athanasio, qui res Tyri gestas accurate bis terve recenset, imo nec a synodis Alexandrina, Romana sub Julio, & Sardicensi memorari, in quarum synodicis epistolis pluribus enumerantur aliæ Eusebianorum in Athanasium adornatæ criminationes. Quæ vero causa tanti facinoris silentio prætermittendi, potissimum in Sardicensi synodo, quando e re Patrum erat id inter alia adferre, quo liquidius foret jure ac merito tantæ calumniæ artifices damnari & abdicari? Quorsum Philippopolitani præsules conscelerati, repetitis aliis in Athanasium criminationibus, hanc taceant? Cur Epiphanius & Socrates tam nobile flagitium Arianorum omittant, si vere gestum, qui pluribus Tyrias res persequuntur? Et sane Sozomenus, qui ex Rufino eam historiam, ut & Theodoretus, mutuatus est, fatetur eam non in actis synodalibus comparere, sed, utpote turpem & ridiculam, omissam fuisse. Quasi vero id more receptum sit, ut in judicio taceantur reorum calumniæ, cum turpes, cum ridiculæ sunt, ubi e re judicum est, ut pateat omnibus jure ac merito infligi pœnas. Et alioquin non talis hæc historia est cui honos præfandus sit; cum maxime quantumvis turpe factum possit carptim honesteque narrari. Ad hæc, quis Eusebianos putet tam supinos, tam oscitantes fuisse, ut adornatæ ad calumniam mulierculæ non indicarint, quem accusatum oporteret?

Philostorg. l. 2. n. 11.

10. At his fortasse argumentis quis occurrat, dicendo Philostorgium, qui sanctis & catholicis infestus viris, criminationes ab eorum adversariis conflatas ipsis adscribere solet, enarrare mulierculam ab Athanasio subornatam fuisse, quæ Eusebium Nicomediensem illati stupri accusaret: cui occasio hæc scribendi fuisse videatur illa Eusebianorum calumnia in Athanasium parata. Sed cum ante Philostorgii ætatem ea, seu vera, seu falsa, sit evulgata, nihil hinc ad eam asserendam erui potest. Philostorgius quippe tam ex falsa, quam ex vera historia, potuit ea scribendi occasionem arripere.

Legatio Mareotica.

11. Eusebiani patefacta deprehensaque conspiratione, pudore adfecti, inopesque consilii, usque eo quid agerent non habebant, ut Dionysio Comiti auctores essent legatos in Mareotem mittendi, perquisitum an quidpiam criminis possent in Macarii gestis deprehendere, quasi res non satis agitata & expensa fuisset. Verum nec obscure id consilii Eusebianis erat, ut quia, depulsis criminibus, interclusam sibi spem opprimendi Athanasii cernerent, in Athanasium absentem pro libidine conspirarent. Athanasius autem & Ægyptii contra contendere supervacaneam fore illam in Mareotem legationem, palam perstringere eorum simulationem atque vafritiem, quod rem tamdiu meditatam, tanta opera concinnatam, jam inopia argumentorum dicerent non satis exploratam esse; quia res secus cessisset, quam peroptarent ipsi. Tum ubi adverterunt, eo demum Eusebianorum dolo & pervicacia ventum esse, ut omnino ejusmodi legatio mittenda esset; id rogabant, ut ne saltem suspecti viri quæsitores darentur. Æqua res Comiti visa est, viros æqui bonique studiosos, nec cuipiam factioni deditos, eo mitti oportere. At illi, quibus in animo erat insidias iterum parare in Athanasii perniciem, missis quatuor ante diebus veredariis, qui Meletianos in Mareotem alienam sibi regionem

Athan. Apol. contra Arian. n. 72.

co-

Anno 335.

cogerent, præmiſſis item Meletianis & Colluthianis quibuſdam, qui omnia ad conſpirationem adornarent, habito ſeorſim concilio, clam legatos eo delegant ſuæ ſectæ principes, Theognium ſcilicet, Marin, Theodorum, Macedonium, Urſacium & Valentem. Hinc litteræ ad Præfectum datæ, ut arbitratu legatorum omnia ageret. Hinc militare ſatellitium deputatum, ut militum ope & auxilio teſtimonia extorquerent, & documenta conſcriberent. Quodque ſuſpicione plenum ac iniquiſſimum erat, Macario presbytero ſub militum cuſtodia relicto, accuſatorem ſecum abduxere.

Conqueſtio Athanaſii & Ægyptiorum. Athan. Apol. contra Arian. n. 72.

12. His conſpectis Ægyptii epiſcopi, qui cum Athanaſio Tyri verſabantur, rei indignitatem non ferentes, data ad alios epiſcopos Tyri coactos epiſtola, conteſtantur perſpicuam ſibi eſſe Euſebianorum in Athanaſium & in ſe conflatam conſpirationem. Queruntur contra jus faſque geſta omnia, ſuſpectos ejeratoſque judices fuiſſe, ficta crimina, legatos ſibi adverſarios deſignatos, qui nihil non arbitratu Euſebianorum agerent, pari fide geſta cætera. Monent demum, Euſebianos dolo uſos epiſtolam tradidiſſe, quaſi a Colluthianis, Meletianis, & Arianis adverſum ſe ſcriptam: cavendum eſſe ne quidpiam eorum rogatu deſignetur, utpote inimicorum ſibi; non ignorare illos quid cauſæ eſſet, quod ab anno proximo Euſebius Cæſarienſis in apertas adverſum ſe inimicitias prorupiſſet. Huic quoque ſimile reſcriptum Dionyſio tradunt Comiti.

Alexander Theſſalonicenſis improbat factum Euſebianorum. Apolog. contra Arian. n. 80.

13. Horum certior factus Alexander epiſcopus Theſſalonicenſis, cujus grandis erat apud utramque partem exiſtimatio, famaque ſanctimoniæ, litteris monet Comitem palam ſe videre conſpirationem in Athanaſianos adornari, quod ſuſpectos & recuſatos homines eo miſiſſent legatos: allatum ſibi fuiſſe nuntios præmiſſos a Joanne, periculumque eſſe ne Colluthiani, Meletiani, & Ariani per Ægyptum totam turbas moveant: neu locus criminandi Epiſcopos fuerit, ſi non ex æquo & bono judicium feratur.

14. Comes Dionyſius litteris Alexandri commotus, Euſebio atque ſociis reſcribit, jam ſe Flacillo renuntiaſſe conqueſtum Athanaſium de iniqua & præpoſtera legatione, rem nequaquam ex animo domini animæ ſuæ (ſic ille) Alexandri factam; id ſibi ſemper conſilii fuiſſe ut communi calculo & ſuffragio mitterentur legati; haud levem fore criminationi locum, ſi Alexander epiſcopus rebus geſtis non obtemperaret. Hæc ille. Neque id non intelligebant Euſebiani: ſed vetabat cupido exterminandi Athanaſii, ne quid conſilio & æquitati darent.

Ægyptii appellant Imperatorem.

Cumque animadverterent Ægyptii epiſcopi, Euſebianos nihilominus ad cœpta progredi, neque ſiſtere gradum; reſcripto ad Dionyſium Comitem dato, rogant ut quando Euſebiani pro libidine, nulla ſervata æqui bonique ratione, multa in ſuam perniciem machinarentur, judicium totum reſervaretur Imperatori. Comes autem, etſi legationis iniquitatem palam coarguebat, infeſtus tamen Athanaſio, multum adverſus illum operæ inſumebat, uſus ad arbitrium vi auctoritateque ſua. Quæ cauſa fuit ut Athanaſius, conſpicatus omnia arbitratu & impulſu adverſariorum agi, ſeque in diſcrimine verſari, ſe proriperet adiretque Imperatorem.

Anno 335.

Fuga Athanaſii.

15. Videtur porro Athanaſius profectus eſſe ſtatim atque legati ad Mareotem iter inſtituerunt, Ægyptiis Imperatorem appellantibus. Et vero quid reliquum erat poſt hujuſmodi appellationem, quam ut adiretur Conſtantinus? Et hæc eſt item concors ſcriptorum pene omnium ſententia. Quæ vero quæſtio movetur, utrum crimen prius oblatum, illudne de calice fracto, an aliud de enecto Arſenio, levis omnino momenti. Fortaſſis hac ratione facile concilientur opiniones, ſi cum Athanaſio dicamus, allatam primum fuiſſe criminationem illam de calice fracto & de menſa ſubverſa; ſed cum idonea teſtimonia & argumenta ad eam comprobandam non ſuppeterent, itum ad criminationem de Arſenii nece; quæ cum ipſo præſente Arſenio falſa & nugatoria eſſe deprehenderetur, inopia criminum, redintegratam tum fuiſſe priſtinam illam, propter quam legatio clam decreta fuit.

Athan. Apol. contra Arian. n. 72. Rufin. lib. 1. cap. 17. Sozom. lib. 2. cap. 25. Theodor lib. 1. cap. 30.

16. Narrant Rufinus, Sozomenus, & Theodoretus, detectis inſidiis ac deprehenſa conſpiratione, accuſatores & judices qui fraudis conſcii erant, tumultu ac ſeditione ſynodum compleviſſe, præſtigiatorem vociferantes Athanaſium, maleficum, ſacerdotio indignum, ac de medio tollendum: tum eos qui juſſu Imperatoris diſciplinæ paciſque ſervandæ cauſa ſynodo intererant, veritos ne violentas ei inferrent manus, clam judicibus virum proripuiſſe, Athanaſiumque conſcenſa navi Conſtantinopolim profectum eſſe, ut cauſam apud Imperatorem ageret.

Legatorum geſta Alexandriæ & in Mareote. Apolog. contra Arian. n. 13. 14.

17. Interea legati cum Iſchyra profecti, relicto ſub militum cuſtodia Macario, Alexandriam venerunt; datæque litteræ Philagrio ſunt Ægypti Præfecto, genere Cappadoci, transfugæ a religione Chriſtiana, qui auctoritate deinceps & opera ſua in res Euſebianorum gerendas incubuit. Alexandriæ dum verſarentur legati, domus victuſque quotidianam ſocietatem habuere cum accuſatore Iſchyra. Et ſub hæc, comitante Philagrio, militibus ſtipati in Mareotem proficiſcuntur, ſedemque ponunt in ipſius Iſchyræ domo. Hic monumenta edita, hic perquiſitiones factæ ſunt: hic dolos, machinas, cuncta veteratoriæ artis tela compararunt. Animadverſa presbyteri Alexandrini & Mareotici legatorum nequitia atque vafritie, homines coram objurgant, quod ſoli cum accuſatore, reo Tyri dimiſſo, accederent: poſtulant ſibi ſaltem eorum actis & perquiſitioni intereſſe liceat; ſe totius negotii & eorum quæ Iſchyram ſpectarent eſſe conſcios, gnaros item qui teſtes veraces, qui contra ab Iſchyra ſubornati eſſent: quorum nedum admiſſa poſtulatio fuerit, non ſine vi repulſi & eliminati ſunt. Quodque mirum, ac tali caterva digniſſimum, exactis Presbyteris, Philagrium militeſque ethnicos admiſerunt ad rerum ſacrarum quæſtionem. Intromiſſi ad teſtimonium ferendum, non Clerici, ſed Catechumeni, qui ſacris numquam intereſſent. Imo vero Ethnici ac Judæi in teſtes admiſſi, ubi de confracto ſacro calice, de menſa ſeu altari ſubverſo res erat; quibus, utpote prophanis, nec initiatis, ne obtueri quidem res hujuſmodi licitum erat. Non ea mente, non eo conſilio interrogabantur, ut veritatem aperirent, ſed ut nutu inimicorum Athanaſii, crimina proferrent. Si quis Athanaſium illatæ contumeliæ inſimularet, is mox Catholicus audie-

Athan. Apol. contra Arian. n. 83.

Anno 335. diebat, etsi numquam Christianam professus religionem. Nec satis consulto tamen concinnatæ res fuere; suisque ipsi fraudibus, suis machinamentis proditi, ac suis, ut ita dicam, telis confossi sunt. De sacris enim quæstionem habentes cum Judæis & Catechumenis; Ubinam, ajebant, eratis, quando irrumpens Macarius mensam evertit? Intus, inquiunt, eramus. Atqui non poterat oblatio tum fieri, si Catechumeni intus erant. Et cum litteris evulgassent ubique, stante Ischyra & sacra faciente, irruisse Macarium, & omnia evertisse; ea quoque de re percontantur, ubinam esset Ischyras, quo tempore Macarius irruperit. Responderunt iterum illi, in cellula ægrum decubuisse. Non stabat igitur qui decumberet, nec sacra faciebat qui in cellula ægrotus jaceret. Ad hæc, testificante Ischyra a Macario ambustos fuisse Ecclesiæ libros; ipsi tamen testes, etiamsi submissi & subornati, fassi sunt nihil hujusmodi gestum fuisse, sed mentiri Ischyram. Et perquam mirum fuit conquestos lucifugas, occultatos fuisse ab Athanasio eos qui testimonium ferre possent, eosdem tamen palam interrogasse. Acta autem hujusmodi eorum arbitrio & nutibus, Præfecti terrore, militum vi atque illatis plagis conscripta, tanto pudori vel ipsis auctoribus fuere, ut ea summa sollicitudine abderent; amanuensibusque juberent, ut eorum nemini copiam facerent: sed cessit res contra quam rati erant. Nam Rufus eorum scriba, qui postea fuit in Augustaliana speculator, omnium gnarus, aderat qui gestorum ferret testimonium. Eusebiani quoque paucis post annis ea per oratores suos Romam miserunt, Athanasioque sunt ea ipsa per Julium episcopum transmissa. Quæ res sceleratos in furorem & vesaniam agebat, quod videlicet quæ occulta & ignota esse peroptarent, ea Athanasius præ manibus haberet, ea legeret.

Athan. ibid.

Athan. Apol. contra Arian. n. 73.

18. Presbyteri autem & Diaconi, cum Alexandrini, tum Mareotici, rei indignitatem non ferentes, rescripta edunt; contestantur non ex æquo & bono perquisitionem haberi. Et Alexandrini quidem, litteris ad legatos missis, queruntur reo non præsente habitam quæstionem, sibi rerum gnaris denegatum aditum; ut solis liceret pro libidine rem gerere. Dare se epistolam istam, quæ in vera synodo in testimonium adferretur. Mareotici vero, epistola ad synodum Tyriam missa, significant Ischyram non vere presbyterum, ficta crimina in Macarium, id sibi in eodem agro versantibus probe compertum esse, qui Athanasio Mareotica loca perlustranti semper adessent: accedentes se ut inquisitionibus interessent, aditu interclusos, repulsam tulisse, & summo quidem opere exoptare, ut Tyrum accedendi facultas sit, si non omnibus, saltem quibusdam ab se legatis. Eadem ferme ipsa Mareotici, Philagrio præfecto, Palladio Curioso & Antonio commeatuum præfecto litteris renuntiant, rogantque ut hujusce rei notitia ad Imperatorem & ad filios ejus deferatur. Data fuit hæc epistola die decima mensis Thot, id est, septima Septembris, Coss. Julio Constantio fratre Constantini Imperatoris & Rufino Albino, anno Domini 335.

Athan. Apolog. contra Arianos n. 15.

19. Ex Mareote profecti Alexandriam, indigna in Catholicos, in virgines, in frugi homines Athanasii amantes perpetrarunt. Eorum quippe jussu milites & gentiles strictis gladiis obvios, & maxime virgines impetere, earum sacra corpora nudare, cædere, ita ut pedibus male mulctatæ claudicarent. Ethnici vero aras & sacrificia minitari; adeo ut temerarius quidam homo, quasi potestate ab impio Præfecto in Episcoporum gratiam accepta, virginem manu abreptam ad altare forte obvium raptaret, vim olim Christianis illatam & tyrannorum violentiam æmulatus. Inter hæc facinora videre erat virgines fugere, & ethnicos Ecclesiam ridere, & quidem ante ipsas Episcoporum ædes, quæ revera erant officina nequitiæ & diversorum flagitiorum. Ex ea quippe domo gladiis ac telis instructi prodibant, qui vim & mala Catholicis inferrent, qui virgines nullo non contumeliarum genere onerarent. Et hæc illæ jejunii tempore a militibus contubernalibus & compotoribus Episcoporum perpessæ sunt. Quæ autem tantorum flagitiorum occasio fuerit, nuspiam traditur. Verum augurari licet eo iniquitatis & violentiæ legatos & præfectum progressos, quia cernerent populum Alexandrinum, maximeque virgines horrere illam periniquam contra Athanasium structam conspirationem, & fortasse maledictis ejus artifices insequi; cum post peracta illa nefaria monumenta procederent per urbem.

Athanasius damnatur.

Socrat. lib. 1. cap. 28.

Sozom. lib. 2. cap. 25.

20. Legati demum rebus præclare gestis Tyrum remigrarunt, cum sese jam Athanasius Eusebianorum furori proripuisset. Ait vero Socrates, post fugam Athanasium, declinati judicii causa, damnatum fuisse; postquam autem acta Mareotica allata sunt, abdicationis in eum sententiam tulisse Eusebianos. Sozomenus vero, qui Tyrias res accuratius quam alii recenset, his prope verbis rem enarrat. Synodus absentem Athanasium damnavit & episcopatu abdicavit; interdixitque aditu Alexandriæ, ne tumultuum turbarumque auctor esset. Joannem vero & asseclas, tamquam injuria pulsos & male acceptos, ad communionis societatem admittit, singulisque suum in Clero gradum restituit. Hinc litteris Imperatori gesta sua significant Eusebiani. Epistolasque omnibus ubique terrarum Præsulibus mittunt, queis hortantur ut ne ultra Athanasii communioni sint adjuncti, neu litteris ultro citroque missis amicitiam cum illo foveant; scelestum vocantes, reum multorum criminum deprehensum, fuga elapsum judicibus, quod novum facinorum esset argumentum. Hac porro de causa inflictas ei pœnas esse, quod cum anno proximo synodum Athanasii causa celebrari edixisset Imperator, detrectasset ille iter instituere, tametsi adventum ipsius exspectantes multi Præsules, diuturnum Cæsareæ tempus extraxerant: deinde quod cum plurimi Episcoporum Tyri convenissent, ille multitudine stipatus accedens, turbis seditionibusque excitandis navasset operam, modo oblata crimina depellere abnuens, modo singulos Episcopos convitiis & probris onerans, interdum accitus non gerens morem. Confracti autem mystici poculi convictum fuisse denuntiant, cujus rei testes essent Mareotici legati. Hæc conscelerati homines litteris mandare non erubuerunt. Presbyteri autem Mareotici, qui confutandi Ischyræ causa accesserunt, ne auditi quidem, repulsi sunt. Multi tamen ex Episcopis qui aderant, iniquo judicio ac rebus contra jus fasque gestis minime adstipulati sunt.

Athan. Apol. contra Arian. n. 17.

Anno 335.

Maximus autem Jerosolymitanus, cum in turba sceleratorum consisteret, vir tamen pius & sanctimonia insignis, & Christi confessor, a Paphnutio Ægyptio episcopo pariter confessore, cui effossus oculus pro Christi nomine fuerat, manu eductus est ex Synodo, ne pravorum judicio adstipularetur. Sunt autem qui antea in ipso Synodi decursu id gestum arbitrentur. Ait autem Socrates, Maximum damnationi Athanasii suffragium adscripsisse. Verum accuratius multo Sozomenus, quam Socrates, quæ Tyriam spectant synodum pertractavit. Nec plus habet firmitatis, quod ait ipse Socrates, Arsenium subscripsisse Athanasii abdicationi. Nam Ægyptii episcopi anno 340. contestantur sibi Arsenium hærere; & a vero simili abhorret, Arsenium, qui tempore Synodi ex partibus stabat Athanasii, ut criminationem propulsaret, condemnationi postea ejus suffragium dedisse. Ignoratur porro quinam Episcopi abdicationi Athanasii subscribere renuerint: unus tantum memoratur Marcellus Ancyranus, cujus persæpe mentio inferius.

Socrat. lib. 1. cap. 8.
Sozom. l. 3. cap. 6.
Socrat. lib. 1. cap. 32.

21. Unum restabat, ut scilicet Ischyræ sycophantæ pactam calumniæ mercedem Eusebiani solverent. Itaque ut optatis hominis fieret satis, eum, tametsi nondum presbyterum, in vico ipsius omnium Mareoticorum minimo episcopum constituerunt. Neque tamen non intelligebant illi rem perabsurdam perque indignam esse, atque ecclesiasticæ traditioni adversari. Sed pactione sua id agere compulsi sunt; ne si ingrate cum sceleratissimo homine ageretur, fabulam ille totam denuntiaret. Imperatori igitur auctores fuere, ut litteris ad Catholicum seu Thesaurarium missis, juberet ecclesiam Ischyræ ædificari in loco Pax Secontaruri dicto, eo quidem consilio ut episcopus cum esset atque ecclesia potitus, fide dignus haberetur cum de calice & de mensa ferret testimonium. Nullum enim umquam nactus fuerat obsequentem populum, ne cognatos quidem & adfines suos; sed sycophanta audiebat apud omnes, &, ut ait Athanasius, quasi canis pellebatur ubique. Catholicus autem epistolam misit ad exactorem Mareotæ, jubens ecclesiam in hujusmodi vico excitari. quod tamen minime peractum fuit, sed vacuam ille & inutilem servavit epistolam, quam ad verbum adfert Athanasius.

Ischyras episcopus constituitur.
Apolog. contra Arianos n. 85.

22. Eusebiani Athanasio damnato, necdum tamen confectis rebus, (una quippe supererat, cujus gratia tanta molimina, tantam negotiorum vim, tantum iter susceperant, nempe ut Arium, Arianosque in ecclesiasticæ communionis societatem admitterent) rem propediem acturi, Imperatoriis litteris evocantur Hierosolymam, tabellario præclaro quodam viro, Imperatoris Notario, cui nomen Marianus. Exstructa namque in Calvariæ loco ecclesia, quæ magnum martyrium deinceps nuncupata est, Encæniis totam Synodum interesse celebritatis causa voluit Constantinus. Mature igitur ex Augusti voto eo se contulere Episcopi, ut alios ex toto terrarum orbe coactos convenirent. Tanti cœtus amplitudinem, dignitatem, pietatem magnifice describit Eusebius Cæsariensis; cui fortassis fidem habere religio fuerit, cum eos quoque laudibus exornet qui nec obscure Arianis rebus dabant operam, alios itidem celebret sexcentis sceleribus obnoxios. Tacito autem cujusque nomine, indicatis solum provinciis, de Episcopis verba facit. Qui Macedoniæ primas dicitur, Alexander est Thessalonicensis, vir sane frugi, insidiis tamen & machinamentis Arianorum circumventus, eo adductus est ut in eorum partibus consisteret. Lecta illa Pannoniæ & Mœsiæ juventus, ii sunt Ursacius & Valens, multis flagitiis nobilitati, Arii magisterio, studioque promovendæ hæreseos insignes. Episcopus autem Persarum memoratus ab Eusebio putatur esse Milles, qui postea Christi causa cervices dedit. Cilices episcopi erant Narcissus Neroniadis & Macedonius Mopsuestenus Arianis deditissimi. Longum esset reliquos ex Thracia, Bithynia, Syria, Phœnice, Palæstina, cæterisque regionibus commemorare. Ex Ægypto autem Thebaide atque Libya aderant Meletiani episcopi: qui post initam cum Eusebianis societatem eorum cœtus adire non impigri erant. Penes Eusebianos summa rerum erat; & si qui fuerunt in cœtu tanto æqui bonique studiosi, ii dolo atque mendaciis illorum a probo consilio abducti & circumventi sunt. Interfuit etiam Marcellus Arianis infestissimus, de quo mox plurima.

Episcopi Tyrii a Constantino evocantur Jerosolymam.
Socrat. lib. 1. cap. 33.
Sozom. l. 2. cap. 26.
Euseb. lib. 4. de vita Constantini c. 43. & sequent.
Synodus Jerosolymitana.

23. Non est instituti nostri ea recensere, quæ ineundæ cum Arianis gratiæ causa adfert Eusebius de Jerosolymitanæ Synodi dignitate, ita ut ausit eam cum Nicæna, decem ante annos celebrata, conferre. Ecclesiæ igitur a Constantino exstructæ ejusque donis auctæ encænia Episcopi celebrant. Orationem ea die solemnem habuit Eusebius Cæsariensis ad totum Episcoporum & aulicorum cœtum. Diem celebritati assignat Chronicon Alexandrinum 17. Septembris, Græci recentiores decimam tertiam ejusdem mensis. Quæ ratio temporis vix ac ne vix quidem quadrare potest cum epistola Cleri Mareotici, quæ dicitur die decima mensis Thot conscripta, id est septima Septembris, quo tempore in Ægypto versabantur Theognis cæterique legati ad Mareotem. Inde vero illi post peractam perquisitionem Tyrum concessere, ubi perlectis eorum monumentis, abdicatus Athanasius est. Sub hæc, evocante Constantino, Jerosolymam contendunt. Minus vero spatii & temporis est a decima Septembris ad decimam tertiam, vel decimam septimam, quam ut a numeroso cœtu tantum itineris sit emensum. Adeoque aut error sit oportet in epistola Cleri Mareotici, quod minus probabile; aut Græci encænia ecclesiæ Jerosolymitanæ non celebrant ea ipsa qua contigerunt die.

24. Secundum hæc Eusebiani palam fecerunt quo spectarent illa tanta in Athanasium molimina, quo illæ circuitiones, conspirationes, calumniæ; concinnata scilicet hæc omnia fuisse, ut aditus pararetur Arianis ad Ecclesiæ communionem. Tentatæ igitur ab Ario reditus viæ, cum non ex suo suorumque voto hactenus cessissent, jam Eusebii & affeclarum opera apertæ munitæque fuere. Iisdem enim, ut putatur auctoribus, litteris Constantinus Jerosolymitanam synodum cohortatur, ut Arium & sequaces admittat, quos nulli non bono infesta invidia diu foris Ecclesiam detinuisset. Sanam eorum fidem ipsis coram loquentibus & ad interrogata respondentibus comperisse, atque eorum fidei formulam epistolæ suæ adjicere. Cujus formulæ argumentum superius ad annum 329. expensum est.

Arius admittitur ad communionem.
Athan. Apol. contra Arian. n. 84.

25. Ejus-

Anno 335.

25. Ejusmodi accepta Imperatoris epistola Eusebiani, haud impigre ejus placitis obtemperant; &, rem scilicet jamdiu paratam meditatamque, Arium & Arianos admittunt ad communionem: resque gestas missis litteris ubique terrarum significant, receptos Arianos evulgant; idque Imperatoris hortatu, ac Synodi decreto. Non desunt tamen ex recentioribus, qui tempore synodi Jerosolymitanæ jam mortem obiisse Arium arbitrentur, neque Arium ipsum, sed ejus sequaces admissos. quam sententiam alias confutavimus.

Marcellum Ancyranum impetunt. *Socrat. lib. 1. cap. 36. Athan. de Synodis n. 18.*

26. Ut res sese prospere dabant, ad Marcellum Ancyranum infensum sibi præsulem deturbandum vertunt conatum Eusebiani. qui Marcellus quoniam calamitatum, &, ut ita dicam, fortunarum Athanasii consors fuit, jubet animus res eum spectantes altius ordiri. Asterius quidam in Cappadocia sophista, sophisticæque artis magister, Christianam amplexus est fidem. Sub hæc autem ad Arianam perfidiam descivit, ejusque propugnandæ gratia libros edidit. Quæ causa est ut ab Athanasio multiceps sophista, Arianorumque orator appelletur. Versabatur is assidue cum Episcopis, & cum primis Arii asseclis: frequens Synodos adibat, observans num quam posset episcopalem sedem invadere, a qua tamen spe, sacrificii diis oblati causa, lapsus est. Aitque Philostorgius lapsum Asterium, ad pœnitentiam Luciani martyris monitis revocatum, cujus item Luciani discipulus fuisse dicitur. Is ergo Asterius urbes Syriæ peragrans libellos in vulgus spargebat: imo, qua erat temeritate, in suggestu, quod unis licitum sacerdotibus est, legere multitudini non verebatur, in grave audientium detrimentum. Re comperta Marcellus, librum edidit confutandi causa hominis, de subjectione Domini inscriptum, quo strenue Asterianam juxta atque Arianam doctrinam impugnabat, invectus acriter in multos novatorum principes, Eusebium Nicomediensem, Paulinum, & Narcissum. Quæ res cum impotentium hominum iram inflammasset, excubant exinde in occasiones viri opprimendi. Coacta porro Jerosolymitana synodo, ubi quocumque inclinarent Eusebiani, eo omnium concors animus accedebat, evocant Marcellum causam dicturum. Ait Socrates deprehensum in Synodo fuisse Marcellum Pauli Samosateni errore implicatum esse, jussumque ut a sententia decederet; illum vero pudore adfectum pollicitum esse se flammis daturum scripta sua. Evocati autem inter hæc Eusebiani a Constantino, causam Marcelli intermittere coacti sunt.

Athanasius Constantinum adit. *Athan. Apolog. contra Arian. n. 86.*

27. Interea Athanasius Tyro Imperatoris adeundi causa profugus, Constantinopolim pervenit, atque ingredienti in urbem Constantino equo insidenti, derepente media in via cum quibusdam se comitantibus ita inexspectatus occurrit, ut stuporem adtulerit. Et primo quidem intuitu Imperator virum non agnovit: sed sciscitatus aulicos, & qui esset & quibus adfectus injuriis edidicit. Verum ex præjudicata opinione & occupato Eusebianorum criminationibus animo, ne quidem audire hominem volebat; proximumque erat ut amoveri præciperet. Ait Epiphanius Athanasium, cum repulsam ab Imperatore ferret, conquestum hæc vociferatum esse: *Dominus mei tuique judex erit,*

Epiphan. Hæres. 69.

A *quando eorum partibus adjungeris qui me calumniis opprimunt.* Abnuente autem Constantino vel auditum ferre, libere instat Athanasius, majoreque cum fiducia, nihil se postulare ait, quam ut evocentur Jerosolymitani præsules, quo posset coram de illatis malis & injuriis conqueri. Rogabat item ut Imperator legitimam cogi Synodum curaret, aut ipse sese purganti præberet aurem. Æquum postulatum Constantinus admittit; missisque mox litteris, evocat episcopos in Synodo coactos, jubet Constantinopolim accedere, maturare profectum gesta defensuros: objurgat homines ut turbarum ac tumultuum auctores & oppressores veri. Ejusmodi litteris acceptis Eusebiani, perterriti scelerum conscientia, cum propediem futurum esset ut palam eorum consilia & studia evaderent, ad veteratoriam artem de more confugiunt; cæterisque Episcopis Constantinopolitano itinere interclusis, ne iis testibus rei gestæ veritas deprehenderetur, a solis factionis suæ principibus rem apud Imperatorem agendam decernunt. Erant ii Eusebius Nicomediensis, gentilis ejus Cæsariensis, Theognius, Patrophilus, Ursacius, & Valens. Qui soli Constantinopolim advolant. Ubi Imperatorem convenerunt, nulla ulterius fuit de calice fracto, de enecto Arsenio memoria: sed callide novum crimen comminiscuntur, Imperatori commovendo peropportunum. Comminatus, inquiunt, Athanasius est, se commeatum frumenti quotannis Alexandria Constantinopolim transvehi solitum interclusurum. Rei insolentia indignatus Constantinus, plenus iræ, vultu voceque terribilis, gravissimas effert minas. Inexspectata calumnia & Constantini furore stupefactus Athanasius, quæ una supererat adversus tantam iniquitatem defensionis ratio, ingemiscere, obtestari, adfirmare falsam criminationem, nec posse virum, cui tenues opes & nullæ facultates essent, tantam aggredi rem. At Eusebius, qui quando semel verecundiæ fines transierat, bene & naviter impudens erat, juratus adfirmat divitem ac præpotentem Athanasium, penesque illum esse talia moliri, si vellet. Tum Constantinus, qui amori suo erga patriam, ita vocabat Constantinopolim, plus sæpe largitus erat quam concederet æquitas, non exspectata ejus defensione, virum relegavit in Gallias. Aderant cum Athanasio Ægyptii episcopi numero quinque, qui rei testes fuere, Adamantius nempe, Anubion, Agathammon, Arbethion, & Petrus; erratque Socrates qui præsules istos putat Athanasii accusatores apud Imperatorem fuisse, deceptus scilicet obscuritate sententiæ cujusdam in epistola Ægyptiorum præsulum. Narrat porro Sozomenus redintegratam coram Imperatore fuisse criminationem de calice fracto, quæ causa fuerit ut in exsilium Treviros amandaretur Athanasius. Sed reclamant ipse Athanasius & Ægyptii episcopi, qui diserte ajunt, Eusebianos coram Imperatore ne minimam quidem de calice fracto & de Arsenii nece fecisse mentionem.

Anno 335.

Constantinus evocat Jerosolymitanos præsules.

Nova calumnia Eusebianorum.

Athan. Apol. contra Arian. n. 9.

Athanasius in Gallias relegatur.

Sozom. lib. 2. cap. 28.

28. Permirum sane, tanta pietate & æquitate principem eo calumniis maledicorum adductum, ut ne quidem exspectata defensione insontem virum pelleret in exsilium. Verum criminis opportunitate ita Imperatoris animum occupavit Eusebius, ut perquam difficilis aditus veritati relinqueretur. Id cum non suppli-

Athan. Apol. contra Arian. n. 9.

cii

Anno 335.

cii cauſa feciſſe adfirmat Conſtantinus junior, ſed quo virum eriperet inimicis magnopere ſævientibus. At licet Conſtantini facilitate nonnumquam Euſebius ad libidinem abuteretur, non tamen ejus animus eo uſque Euſebii placitis deditus erat, ut in ejus gratiam, quem æſtimaret inſontem, ſolum vertere juberet. Quod ſane perſpicuum ex ejus ad Epiſcopos epiſtola, ubi acriter objurgat illos quod Athanaſium abdicaſſent. Et perquam tutus fuiſſet Alexandriæ Athanaſius, ſi ex Imperatoris placito eo reverſus fuiſſet; nec quidquam ipſi formidinis hæſiſſet in patria ſua ab Euſebii potentia & malignitate. Quamobrem vero ſimilius arbitramur hæc dixiſſe Conſtantinum juniorem, ut patris memoriæ conſuleret, atque pulſi Athanaſii iniquitatem & invidiam minuere ſaltem poſſet. Næ ita in Athanaſium exaſperatum Conſtantini animum narrant Ægyptii præſules, ut ex ſola numinis providentia factum putent, quod exſilio tantum, non capite, virum mulctaret.

Athan. Apol. contra Arian. n. 87.

Conſtantinus vetat alium e. g. n locum Athanaſii.
Apolog. contra Arian. n. 2°.
Athan. ibid. n. 50.

29. In Athanaſii pulſi & ejecti locum, alium factionis ſuæ Epiſcopum deligere parabant Euſebiani & Ariani. Verum Conſtantinus ſceleratos a tali auſu coercuit, quia oblatorum Tyri criminum convictus non fuiſſet Athanaſius. Neque tamen illi, qua erant pervicacia & temeritate, finem faciebant hæc moliendi, donec intentatis minis Imperator, petulantes homines a cœpto & propoſito deterreret. Sub idem ferme tempus presbyteri quatuor Alexandrini, quod Epiſcopo ſuo conjunctiſſimi eſſent, pulſi pariter & in exſilium acti ſunt; quorum hæc nomina, Paulus, Plution, Aphtonius & Paulus Capitonis filius.

Athan. Apol. contra Arian. n. 40.

Marcellus damnatur.
Socrat. lib. 1. cap. 37.
Sozom. lib. 2. cap. 29.

30. Euſebiani proſpero rerum eventu læti, jam cum poteſtas erat, adverſariis ſuis perniciem machinantur. Quamobrem Synodum Conſtantinopoli, repugnante licet Alexandro iſtius urbis epiſcopo, celebrant; & quod in votis erat, Marcelli cauſa adfertur in medium. Is librum ſuum, quod ante (ſi Socrati fides) promiſerat, flammis dare recuſat. Quamobrem abdicato illo, Baſilius in ejus deligitur locum. Vetat autem Synodorum Romanæ & Sardicenſis auctoritas, ne putemus errorem in Marcelli ſcriptis exſtitiſſe. Nam expenſis iſtic Marcelli clauſulis, quarum cauſa damnatus & ſede pulſus fuerat, deprehenſum eſt virum recte ſentire, & injuria fuiſſe abdicatum. Euſebius porro Cæſarienſis juſſu, ut teſtatur ipſe, Conſtantinopolitanæ ſynodi, Marcelli librum confutavit. quem Marcellum in ipſo ſui Operis exordio invidiæ ac livoris accuſat his verbis: ἡ ὑπόθεσις αὐτῷ τῆς γραφῆς ἡ μισαδελφία κατέστη· τὸ δὲ ταύτης αἴτιον ζῆλος καὶ φθόνος. Ejus vero doctrinam multis nominibus culpat. Verum, ut alias commonſtratum eſt, detorta perſæpe viri ſententia, atque ad pravam opinionem vi ratiocinii deducta, ut etiam teſtatur Julius Papa in epiſtola ad Orientales.

Athan. Apol. contra Arian. n. 32.

Anno 336.
Athanaſius Treviros concedit.
Apolog. contra Arian. n. 87.

1. Athanaſius ſolum vertere coactus, Treviros exſilii locum contendit: eo cum perveniſſet, a beato Maximino tum epiſcopo perhumaniter exceptus eſt. Treviris verſabatur item Conſtantinus junior; a quo pariter honorifice habitus, omnibuſque ad victum honeſtumque cultum neceſſariis abunde inſtructus fuit. Ejus porro Treviros adventum cum viris doctis conferimus in exordium anni 336. cujus temporis ratio pluribus inferius indaganda veniet.

Anno 336.
Arius Alexandria pulſus Conſtantinopolim ſe confert.
Socrat. lib. 1. cap. 37.
Sozom. lib. 2. cap. 2?.

2. Inter hæc Euſebiani nervos omnes induſtriæ contendebant, ut tantæ molis rem, Arii videlicet in Eccleſiam admittendi propoſitum, perficerent. Is Jeroſolyma Alexandriam profectus erat, ut juſſu Synodi ad Catholicorum collectas accederet. Verum Alexandrini indigne ferentes impurum hominem Catholicorum ſeſe rebus immiſcere, efferati item nuntio antiſtitis ſui artificiis & fraudibus hæreticorum ſede & patria pulſi, in ſceleratum hominem commoti, turbas ac tumultus concitant; futurumque erat ut tota civitas ſeditione conflagraret, niſi Conſtantinus, poſtquam perverſam Arii mentem compererat, eum rurſus Conſtantinopolim evocaſſet, rationem motuum redditurum, quorum nec obſcure auctor ille fuiſſet. Euſebius tamen quodam loco ait, rogatu ſuo, repugnante licet ac invito Alexandro, accitum Arium ab Imperatore fuiſſe. Evocatum Arium Euſebius & aſſeclæ, ſolitis artibus ac pro innata vafritie, curabant in Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ conventus admitti. Quam rem ut Imperatoris auctoritate conficere poſſent, de fidei formula Conſtantino offerenda una omnes proſpiciunt, præcaventque ne quid in illa offenſionis occurrat. Ingreſſum poſt hæc Arium interrogat Imperator, num Eccleſiæ catholicæ teneat fidem. Ille, cui perinde erat ad perjurium atque ad mendacium accedere, ſe recte ſentire juramento confirmat, ac libellum offert fidei, ubi occultato hæreſeos veneno, Scripturæ voces doloſe uſurpabat. Tum Imperator: Si ſana, inquit, eſt fides tua, probe juraſti; ſin impia, & tamen juraſti, de jurato Deus ſumat pœnas. Dimiſſo ab Imperatore Ario Euſebius & ſocii ſolita uſi petulantia in Eccleſiam aditum facere tentabant. Jacobus autem Niſibenſis epiſcopus, pietate vir ac miraculis clarus, Catholicis auctor fuit ut tantæ calamitatis declinandæ cauſa preces ad Deum funderent. Obſiſtebat item Conſtantinopolitanus præſul, non debere aiens hæreſeos auctorem, locum in Eccleſia occupare. At Euſebiani, jactatis interminationibus, hæc impudenter fari: Ut repugnantibus licet vobis impetravimus evocari ab Imperatore virum; ita die craſtina, te licet invito, nobiſcum Arius in hac eccleſia aderit conventui. Queis Alexander auditis, grandi mœrore perfuſus, ingreſſus eſt in eccleſiam Irene cognominatam; ſupplicesque manus ad Deum tendens, collacrymans in vultum procidit intra ſacrarium; humique jacens, auditus a Macario presbytero eſt haſce mœſtas effundere voces. „ Si Arius craſtina die ad conventum accedet, me ſervum „ tuum ex hac luce dimittito, & ne ſinas „ cum impio pium commiſceri & una interire. Sin Eccleſiam miſeraris tuam, & quidem miſeraris, hoc bene novi, animadverte „ Euſebii & ſociorum verba, & ne dederis in „ exitium & in opprobrium hæreditatem tuam, „ ac tolle Arium, ne ingrediente illo in eccleſiam, hæreſis una introire videatur, neu „ deinceps impietas pietatis loco habeatur. „

Athan. epiſt. de morte Arii n. 2.
Athan. epiſt. ad Serap. de morte Arii.

Mors Arii.
Socrat. lib. 1. cap. 38.
Sozom. lib. 2. cap. 2?.

3. Hæc Sabbato pomeridianis horis precabatur Antiſtes, & ſub hæc multum anxius digreditur. Ea vero ipſa hora, egreſſus imperiali Palatio Arius, Euſebianis ſatellitum inſtar ſtipantibus, per civitatis medium magnifice incedens ac geſtiens gaudio, futilia loquens, omnium

Anno 336. mnium in se movebat oculos. Cumque pervenisset ad forum Constantini dictum, quo in loco statua porphyretica posita erat, ut ait Socrates, conscientia scelerum exhorrescens, ad alvi exonerandæ necessitatem compulsus, percontatur num in proximo latrinæ. Cum pone Constantini forum esse didicisset, eo pergit; ac derepente animo deficit, & una cum excrementis dilabuntur intestina cum splene ac jecore; & si Athanasii verba sunt ad litteram accipienda, crepuit ille medius velut alter Ischariotes, & ita multo vitam cum sanguine fudit. Cumque elapso quodam temporis spatio non regrederetur, qui foris hominem præstolabantur introgressi, exstinctum in sella jacentem inveniunt. Ejusmodi fuit Arii exitus. Eo Eusebiani spectaculo pudefacti, sociique exitio perterriti, defuncti corpus humarunt. At beatæ vir memoriæ Alexander episcopus, lætis Catholicorum animis, accurrentibusque beneficii accepti causa fratribus, Synaxin celebravit. Tum resonare omnia laudibus & gratiarum actionibus, celebrare omnes Dei providentiam, quæ tanta cura rebus prospicit Ecclesiasticis; non quo gauderent de impii hominis interitu, sed quod ea res ex singulari numinis providentia præter humanum usum accidisset. Latrinas porro illas ait Socrates longo post tempore superfuisse; sed Sozomenus ita habet: Fertur porro diuturno tempore neminem ea sella usum. Nam cum multi pellente necessitate eum in locum confluerent, alii alios monebant ut eam declinarent sellam, in qua Arius impietatis pœnas dedisset; atque demum exsecrationi fuit locus. Aliquanto post Arianus quidam prædives & opulentus locum emit: & commutata priore ædificii forma, domum illic excitavit, ut res paulatim in oblivionem veniret.

Socrat. lib. 1. cap. 38. Sozom. lib. 2. cap. 30.

4. Postquam rumore nuntio evulgata mors Arii fuit, non una omnium fuit, ut evenire solet, de re tam insolenti opinio. Putarunt alii repentino morbo oppressum, aut ingenti lætitia, quod res cecidisset ex voto, occupatum interiisse; alii scelerum & impietatis pœnas luisse. Pars ante ejus factioni dediti, audito subitaneo casu, ab Arianis partibus desciscunt. Alii errorum retinentissimi maleficis artibus enectum clamitant. Constantinus accepto Arii interitu, eum ut perjurum habuit atque hæreticum, promerito supplicio divinitus adfectum; perniciesque hominis animos fecit, ut impensius veram doctrinam vindicaret, quia Nicænæ fidei veritatem vi miraculi confirmatam intelligeret. Nec audiendus Rufinus, qui contra scriptorum omnium fidem & auctoritatem, narrat obitum Arii sub Constantio accidisse, aliaque immiscet plurima vero aperte repugnantia.

Rufin. lib. 1. cap. 13.

5. Cæterum defuncto Ario, nequaquam sedata controversia fuit de dogmatibus ejus oborta, neque sectatores ejus insidiarum finem fecerunt, nec attritæ res eorum ducis casu & exitio videbantur. Sane cum populus Alexandrinus precibus, clamore, conquestionibus de revocando Athanasio ageret assidue, magnusque Antonius frequens litteras mitteret ad Imperatorem, queis malam fidem, malam mentem Meletianorum aperiebat, monebatque ne crederet nebulonum criminationibus; Alexandrinis Constantinus petulantiam & temeritatem exprobravit, clericis & virginibus ut quiescerent edixit, non posse aiens Athanasium revocari, seditiosum hominem & ecclesiastico judicio condemnatum. Antonio autem rescripsit, non licere sibi sententiam Synodi despicere. quamvis enim nonnulli aut odio aut gratia permoti in tali judicio fuissent, pari tamen modo adfectam tantam prudentum proborumque Episcoporum multitudinem credibile non esse: Athanasium hominem esse superbum, contumeliosum, ac discordiæ auctorem. Tantum præjudicata Constantini opinio valuit, tantum Eusebianorum machinæ potuerunt. Næ illi, gnari mire abhorrere Imperatorem ab controversiarum & motuum auctoribus, ejusmodi crimina opportuna scilicet rebus suis offerebant in Athanasium. Neque tamen omnino res cessit ex voto Arianorum. Nam cum Constantinus duas in partes distractam Ecclesiam Alexandrinam esse accepisset, & alios quidem Athanasium fovere, alios Joannem Meletianum; in Joannem juxta atque in Athanasium indignatus, hominem mulctavit exsilio; nec ipsi profuere Tyriæ synodi decreta, quibus fuerat ad ecclesiasticam communionem admissus.

Sozom. lib. 2. cap. 32.

Antonius pro Athanasio scribit ad Constantinum.

6. Interdixit præterea Constantinus, ne extra ecclesiarum septa, aut privatim, aut palam hæretici convenirent, sed jussit ut se catholicorum jungerent cœtibus. Necdum enim Ariani in sectam aliquam ab aliis hæreticis distinctam, loco scilicet & conventibus, abierant; sed exceptis Novatianis, Phrygibus, Valentinianis, Marcionitis & Paulianis, aliorum indiscriminatim hæreticorum conventibus intererant. Hæc scilicet Sozomenus, cui in hoc reclamat Alexander Alexandrinus supra p. XI. ubi ait, Colluthianos atque eorum exemplo Arianos in separatis locis conventus agere. Ex prædicta Imperatoris lege factum, ut earum hæresum memoria magna ex parte oblitterata sit.

Sozom. lib. 2. cap. 33.

7. Eodem ferme tempore Eusebius Nicomediensis & Theognius Nicænus, turbarum ac motuum percupidi, novam fidei formulam edidere, qua τῦ ὁμοουσίυ vocem non repudiare quidem metu Imperatoris Nicænæ fidei deditissimi, sed quibusdam ad suam libidinem interpretationibus infirmare sunt ausi. Atque inde novarum quæstionum & disceptationum origo.

Eusebius & Theognius fidei formulam edunt.

8. Alexander interim episcopus Constantinopolitanus, neque ita multo post relegatum in Gallias Athanasium, totos tres supra viginti annos episcopali munere cum laude perfunctus, diem obiit extremum, annos natus nonaginta & octo. Ut ante Constantini obitum ejus mortem conferamus, suadet Athanasius, qui successorem ejus Paulum eodem imperante patrio solo ejectum narrat. Errat Theodoretus, ubi Eusebium dicit post mortem Alexandri eam sedem invasisse. Nec minus labi videntur Socrates & Sozomenus, qui obitum ejus referunt in Constantii imperium. Præstat sane Athanasio habere fidem, qui duobus post Alexandri decessum annis Constantinopoli agens, per moram & quietem intermissi itineris testis fuit iteratæ in Paulum criminationis, quam cæteris scriptoribus, qui post elapsum sæculum hæc conscripsere. In Alexandri ergo locum cooptatus Paulus fuit. Qui Alexander instante obitu rogantibus clericis, cuinam deferenda sedes esset:

Alexandri Constantinopolitani mors. Socrat. lib. 2. cap. 6. Sozom. lib. 2. cap. 6. Theod. lib. 1. cap. 19.

Anno 336.

ſet: Si virum, inquit, pietate & doctrina inſignem quæritis, adeſt Paulus; ſin hominem cum gerendis rebus peracrem, tum colloquendi cum judicibus peritum, mavultis, commodior Macedonius. Non intactum, neque dolis ſuis inſidiiſque expertem Paulum ſiverunt Ariani, virum ſcilicet pietatis ſibi & integræ fidei nomine peroſum; ſed, quæ expedita illis aſſuetaque erat perniciem machinandi via, crimina inſonti offerunt, ipſumque reum agunt apud Imperatorem. Conſtantinus, iterum circumventus artificio veteratorum, Paulum relegat in Pontum. At non diuturnum exſilium fuit. Defuncto namque Conſtantino, in ſedem ut alii exſules reverſus eſt.

Paulus in ejus locum ſubrogatur.

Anno 337. Julius in Romanum Pont. deligitur. Socrat. lib. 1. cap. 39. Sozom. lib. 2. cap. 34. Mors Conſtantini.

1. Anno 337. ineunte, Julius in Romanum pontificem deligitur, cum poſt Marci pontificis ac Sylveſtri ſucceſſoris mortem ſedes apoſtolica vacaſſet quatuor menſibus. Inſignis idem annus fuit Conſtantini magni obitu; qui morbo laborans ſupremo, Nicomediæ Euſebii manibus baptiſmo tingitur, ut jam vulgata eruditorum fert opinio. Inopportune cecidit in catholicæ rei grave detrimentum, ut teſtamentum ſuum traderet Ariano presbytero, quem ſupra meminimus a Conſtantia Auguſta in fratris clientelam & gratiam evocatum; obſtrictum jurejurando, ut ſimul ac Conſtantius præ cæteris dilectus ſibi filius adventaret, teſtamentum mature ipſi traderet. Nemo enim unus filiorum obeunti patri adfuit. Re ſic conſtituta, exiguo interpoſito dierum ſpatio, vita functus eſt. Fertur in epiſtola Conſtantini junioris, id animi fuiſſe patri, ut Athanaſium revocaret in ſedem ſuam, ſed fato præoccupatum non potuiſſe optatum exſequi. Obiit ille die ſancto Pentecoſtes, vigeſima Maji Coſſ. Feliciano & Titiano.

Conſtantius cognatos trucidat.

2. Defuncto Conſtantino, imperium Conſtantius cæde conſanguineorum eſt auſpicatus. Nam ſive clam juſſi ab eo milites, ſive ſuopte motu & conſilio, ut tutior Conſtantini filiis pateret ad regnum aditus, Conſtantio interea per diſſimulationem ignorandi rem non ingratam ſibi fieri concedente, Dalmatium Cæſarem, Annibalianum Regem, Julium Conſtantium Conſtantini fratrem, cum alio item ejus fratre, cujus tacetur nomen, & quinque alios cognatos obtruncant. Cæſi etiam ſunt Optatus patricius & Ablavius prætorii præfectus. Quæ res magnam, uti par erat, invidiam ineunti imperium Conſtantio conflavit. Non perinde tamen in fratres iniquus, ambos, Conſtantinum ſcilicet & Conſtantem, in Pannonia convenit, ex æquo & bono imperium diviſit, ut non potiorem ipſe ſibi ſortem adſcriberet.

Socrat. lib. 2. cap. 2. Sozom. lib. 3. cap. 1. Theod. lib. 2. cap. 2.

3. Inter hæc Euſebius Nicomedienſis & Theognius Nicænus, aſſidui turbarum in Eccleſia auctores, opportunum, Conſtantino demortuo, tempus ſe nactos arbitrati, de voce ὁμοούσιον ableganda, inducendaque Arii doctrina ſoliciti, eo conſilia omnia referunt, rei gerendæ adminiſtro uſi presbytero, cui concreditum a Conſtantino teſtamentum fuerat. Quod cum ille, ut juſſus erat, Conſtantio obtuliſſet; hic ut optatum ſibi a patre adſignari Orientis imperium edidicit, presbyterum in pretio habuit & in honore, liberumque conceſſit ad imperatoriam domum aditum. Hac data facultate brevi ille, ut erat veterator homo, & ad conciliandam ſibi gratiam compoſitus, Imperatrici perfamiliaris fuit, eunuchis item percarus & neceſſitudine junctus, quorum ingens erat in Conſtantii palatio numerus juxta atque auctoritas. Et brevi, eunuchorum principe Euſebio imperatorii cubiculi præpoſito in Arii ſententiam deducto, ejus deinceps opera tota caterva eamdem doctrinam amplexa eſt. Imo vero ipſa Auguſta, presbyteri & ſpadonum hortatu, Arii ſeſe partibus adjunxit. Ad cæteros aulicos malum pervaſit, atque ex palatio delatum in urbem, exinde per totum Orientem emanavit & late pervagatum eſt: dum interea Occidentales regiones hujuſmodi peſte vacuæ & liberæ eſſent. Conſtantium item ſæpe familiariter alloquutus Arianorum ille adminiſter, ubi ejus animum verſatilem leviſſimumque deprehendit, ad Arianorum patrocinium ſuſcipiendum pellicere tentat, deplorat tempeſtates quibus eſſent Eccleſiæ agitatæ, tantæ cladis auctores ementitur eos qui invexiſſent τὸ ὁμοούσιον: eam eſſe diſcordiarum & factionum occaſionem, eam æternum retineri anſam omnium controverſiarum. Hinc in Athanaſium reliquoſque frugi Præſules tantam invidiam derivare conatur. Hunc nacti fautorem Euſebius, Theognius, & Theodorus Heracleotes, cum, utpote vicini, frequentes Imperatorem convenirent, Athanaſio reditum intercludere moliebantur, quo poſſent in ejus locum Arianorum aliquem intrudere. At conſilium eorum prævertit & diſturbavit Athanaſius. Cum enim tres Auguſti una conveniſſent in Pannonia, iſtic de exſulum reditu actum; unuſque fuit omnium animus, ut remigrarent omnes in ſedem patriamque ſuam.

Anno 337. Euſebiani Conſtantium ad ſuas partes alliciunt.

Anno 338. Athanaſii reditus. Athan. Apol. contra Arian n. 87.

1. Quare Conſtantinus, cui Galliæ ſorte obvenerant, eodem reverſus, cum Treviris moraretur, Athanaſium remiſit Alexandriam, datis ad populum Alexandrinum litteris, queis virum ſummis exornat laudibus: aitque ideo a Conſtantino patre ſede pulſum, quod periculum eſſet ne inimicorum inſidiis interceptus periret; in animo fuiſſe patri virum remittere in eccleſiam ſuam, ſed fato præoccupatum quod in optatis erat exſequi non potuiſſe. Data fuit epiſtola Treviris die XVII. Junii anno, ut putamus, 338.

2. Non deſunt tamen qui ad annum 337. his de cauſis referant. Primo, quod Conſtantinus junior Cæſaris ſolum nomen in ea epiſtola uſurpet, Auguſti accepturus, ſi ad annum 338. illa pertineret. Nam Auguſtus promulgatus eſt anno 337. menſe Septembri. Ad hæc, ajunt, ſi annus erat 338. jam illi ſua imperii portio obvenerat, nec quidpiam in Alexandrinos, in Conſtantii ditione ſitos, obtinebat auctoritatis, ut exſulem Alexandriam poſſet remittere. Verum hæc argumenta non tanti ſunt, ut apertis Athanaſii, Epiphanii ac Theodoreti teſtimoniis prævalere debeant. Ajunt namque duo priores, ex trium fratrum ſententia revocatos exſules fuiſſe. Cum autem Conſtantinus Nicomediæ obierit anno 337. vigeſima die Maji, vix potuit decima ſeptima Junii ejuſdem anni mortis Conſtantini nuntius ad Treviros pervenire; multoque minus potuere tres Auguſti, tanto terrarum intervallo diſſiti, de revocandis exſulibus una egiſſe. Ad hæc, narrat Theodoretus Athanaſium duos annos & quatuor menſes Treviris moratum.

Ex

Anno 338. Ex quo conficitur non remigrasse Alexandriam ante annum 338. Quod autem objiciunt Constantinum juniorem, si anno 338. eam scripsisset epistolam, Augusti nomen usurpaturum, non est, ut arbitror, tanti ponderis. Neque enim Augusti nomen in epistolis Augustorum semper comparet, neque etiam Cæsaris nomen semper abest. Sic in epistola Maximini Augusti apud Eusebium hæc inscriptio legitur, Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Μαξιμῖνος. Et Constantinus in epistola quæ apud Theodoretum exstat l. 1. c. 17. nec Augusti, nec Cæsaris, nec Imperatoris nomen adsumit. Reliqua nullius momenti quæ objiciuntur consulto omittimus.

Athan. Apol. ad Constant. n. 5. 3. Accepta Athanasius redeundi venia, Alexandriam contendens, Viminiaco transiit, ac ibi in Constantii conspectum venit; & qua erat animi temperantia nihil in malam partem de Eusebio & sociis exsilii sui auctoribus loquutus est. Inde Constantinopolim contendit, & istic aliquantisper commoratus, criminationi per Macedonium Paulo episcopo intentatæ interfuit. Si quidem Paulus decreti Augustorum beneficio post Constantini obitum sedem repetierat: nec diu viro catholicæ opinionis licuit in pace versari. In proximo namque erat Eusebius Nicomediensis, impotens cupidine Constantinopolitanæ sedis invadendæ, qui Macedonio presbytero usus calumniæ artifice, virum accusari & deferri curavit. Tacent autem ecclesiastici Scriptores quæ fuerit illa criminatio, aitque solum Theodoretus Paulum seditionis aliorumque criminum accusatum. Unum exploratum est, ex Eusebii ambitione natam fuisse calumniam. Attamen tum temporis intermissa causa est, compositisque rebus, Macedonius cum Episcopo reconciliata gratia inter presbyteros ejus annumerabatur, donec redintegratum crimen esset. Qua de re alius nobis locus ad dicendum est constitutus.

Apolog. ad Const. n. 5. 4. Athanasius vero, post aliquam ut videtur moram, Constantinopoli profectus, per Cappadociam pergens Alexandriam, Cæsareæ Constantium iterum offendit; ipsumque alloquutus, nihil durum, nihil asperum effert in Eusebium & asseclas sibi semper infensissimos. Inde vero per Syriam, vertente, ut putamus, anno 338. Alexandriam pervenit. Reducem Athanasium ingenti lætitia excipiunt Alexandrini, accurrere omnes, magna vis populi confluere, laudibus cuncta resonare, gestire universos sancti Præsulis videndi cupidine. Maxima vero fuit ministrorum clericorumque jubilatio, qui eam exinde diem inter faustissimas computabant, Ægyptii autem episcopi, qui exsule Athanasio pulsos se cum illo æstimabant, regresso illo rebantur patrium sibi solum restitui.

Apolog. contra Arian. n. 7.

Anno 339. Eusebiani nova moliuntur in Athanasium. Socrat. lib. 2. cap. 3. Sozom. lib. 3. cap. 2.

1. Verum Eusebii & sociorum livor, æternumque in Athanasium odium diuturnitati pacis atque lætitiæ obfuit. Vixdum enim sedem suam repetierat, cum illi nova ineunt deturbandi viri consilia, veriti, ait Rufinus, ne si quando Constantium libere alloqueretur, veræ fidei amplectendæ, Arianæque repudiandæ ipsi auctor esset. Nec mora, novas illi calumnias struunt, veteres redintegrant, solitam fingendi artem exercent. Primo criminantur ingressum Athanasium Alexandriam, seditionum, cædium, exsiliorum auctorem fuisse. Monumenta publica proferebant in testimonium, & sententias in reos latas. At quod solebat conjuratis & mala machinantibus occurrere, jam accidit imprudentibus, ut secum scilicet ipsi pugnarent. Nam quæ reverso Athanasio illi gesta fuisse jactitabant, ex ipsis actis palam erat contigisse nondum regresso Athanasio, cum in Syria esset, iterque faceret in patriam. In crimen vocabant quod damnatus & dejectus a synodo, suopte nutu & sententia sedem repetiisset, non exspectato synodi alterius judicio. Inveteratas illas refricabant criminationes, de calice fracto & de enecto Arsenio, etsi depulsæ & explosæ illæ nec sine grandi sycophantarum infamia fuerant. Impudenter mentiebantur frumentum a Constantino alendis viduis erogatum, ab Athanasio in propriam diverti rem. Et erat illud veteratorum consilium, ut ejusmodi frumentum in Arianorum usum cederet. His permotus Constantius, ad quem perfacilis erat consceleratis aditus, litteris Athanasium querelarum plenissimis insectatur, ita nimirum Eusebianis opportunus, ut necdum explorata rei veritate, fidem dictis eorum haberet. Hæc non Constantio solum, sed & fratribus ejus Augustis denuntiabant seditiosi homines: queis tamen non ita facile erat verba dare, præsertim Eusebianis, quorum animus perspectus ipsis erat. Athanasius vero missis ad Constantium litteris oblatas sibi criminationes propulsavit. Sed frustra cessisse conatus ex rebus postea gestis palam est, Constantio scilicet ita occupato querelis assiduis atque criminationibus Eusebianorum, ut nullæ paterent purganti se viæ veri suadendi.

Eusebius pulso Paulo Constantinopolitanam sedem in adit. Historia Arianorum ad Monachos n. 7.

2. Antequam erumperet in Athanasium Eusebianorum furor, Eusebius cupiditate semper flagrans imperatoriæ urbis sedem episcopalem invadendi, initam proximo anno in Paulum Constantinopolitanum criminationem per Macedonium redintegrari curavit. Et tum quidem, cessante actione, Macedonius Paulo subditus, reconciliata gratia pacem colebat. At Eusebius, qui episcopalem dignitatem amplitudine civitatum metiebatur, sperabat se, si regiæ urbis ecclesiam occuparet, magis magisque officiis posse & obsequio Imperatorem demereri. Moræ igitur impatiens Paulum defert ad Imperatorem, & qua erat veteratoriæ artis peritia, ejus animum exasperat in optimum Antistitem. Jussu ergo Imperatoris acciti Episcopi, plerique omnes Ariani, synodum Constantinopoli celebrant. Ibi Paulus ad Eusebii libidinem & arbitrium damnatus, depositusque est; &, qui unus erat conflatæ conspirationis scopus, Eusebius in ejus locum promotus. Id gestum arbitramur anno 339. Socrates autem perperam Alexandri Constantinopolitani obitum, & quæ illum subsequuta sunt, post Constantini junioris mortem enarrat, sed præpostere, ut nemo peritus non videat. Eusebius optatum assequutus, Imperatorisque amicitia & gratia fultus, tamdiu meditatum consilium de recipiendis in Ecclesiam Arianis palam exsequi & implere decrevit. Et cum eo tempore Antiochiam peteret Constantius, istuc cum eo Eusebius & socii sunt profecti: nec jam artibus solitis, occultisque insidiis usi sunt in Catholicorum perniciem; sed aperte causam Arianorum ut suam agere cœperunt.

Sozom. lib. 3. cap. 5.

Eusebiani Pistum deligunt in Alexandrinum episcopum.

3. Coacti igitur Antiochiæ, Pistum Arianum presbyterum ab Alexandro olim abdicatum,

Anno 339.

tum, in Athanasii locum episcopum constituunt Alexandrinum. Hoc exordium fuit malorum & origo calamitatum tumultuumque, qui haud ita multo post eam civitatem invaserunt. Missis autem Eusebiani Alexandriam ad Arianos diaconis, qui rem communem gererent, tum aperte cœperunt cum Arianis adjungi, nec puduit damnatos a synodo lucifugas in communionis societatem admittere: diaconi autem Alexandriam missi cum solis Arianis conventus agebant. Eusebius ipse Arii opinionem ut sanam & orthodoxam ubique prædicabat, commendabat litteris, fovebat pro viribus. Sub hæc idem Eusebius cum quibusdam sociis oratores cum litteris ad Julium papam mittit, Macarium presbyterum, Martyrium & Hesychium diaconos; erantque litteræ adversus Athanasium, Marcellum & Asclepam conscriptæ. Legatis jussum, ut Pisti causam cum Julio agerent, auctoresque illi essent ut litteras daret pacificas ad ψευδεπίσκοπον illum transmittendas. Legationis qui fuerit exitus, mox enarrabimus.

4. Hoc circiter anno excessisse vita putamus Eusebium Cæsariensem, virum eruditione scriptisque suis quam fide & probitate insigniorem: cujus in locum subrogatur Acacius ejus discipulus, qui magistrum impietate facile superavit.

Anno 339. Synodus Alexandrina. *Athan. Apol. contra Ar. n. 3.*

1. Non fugiebant Athanasium tanta Eusebii & sociorum molimina in perniciem Ecclesiæ comparata. Et prospiciens quod illud foret periculum, hæreticum hominem in episcopum cooptari, synodum Alexandriæ convocat. Eo confluunt ex Ægypto, Libya, & Pentapoli Episcopi prope centum. Actum de instantibus negotiis, deque periculo mox futuri Alexandrinæ ecclesiæ discidii. Omnium calculo & suffragio epistola ad omnes ubique terrarum Episcopos mittitur; qua orsi ab inveterato Eusebianorum in Athanasium odio, oblata olim viro crimina recensent, negant vera esse quæcumque eorum opera & arte evulgata fuissent; & tamen virum insontem patrio solo & ecclesia ejectum acerbeque vexatum, vixdum repetita sede, novis alienisque impeti criminationibus. ajunt cædes, seditiones, exsilia imputari, quorum nedum auctor ipse occasiove fuisset, ne redux quidem, quando istiusmodi gesta sunt, erat; sed adhuc procul patria in Syria versabatur: negotiaque hujusmodi vel Ecclesiam, vel Athanasium nullatenus spectasse. In eorum fidem acta ipsa & sententias judicum se adtexere epistolæ. Multa deinceps enarrant, quæ jam a nobis suis sunt recensita locis, purgantque Athanasium a criminationibus adversariorum, carpunt Eusebii ambitum & cupidinem magnarum occupandarum civitatum. Mirari se a viro, qui jamdiu & jure quidem abdicatus fuisset, objici Athanasio illam portentosam & contra jus fasque Tyri editam abdicationem. falso jactare illos, redeuntem Athanasium ægre & indignante populo cleroque Alexandrino admissum, quando contra, omnium votis, lætitia, plausu exceptum nemini non exploratum esset. tanta cupidine viri perniciem expetere, ut contra quam perspectum sibi & Alexandrinis esset, illum apud Imperatorem de conversa in rem propriam annona publica detulissent. Monent demum universos, Eusebium & socios posita larva cum

Anno 340.

Arianis palam societate & communione junctos, iisdem interesse cœtibus ecclesiasticis, atque Arianum episcopum Alexandrinis dedisse, novam hæresim ubique commendare celebrareque. Rogant Præsules omnes, ut ne Eusebianis, si quid rescriberent contra Athanasium, fidem habeant, etiamsi litteræ Ægyptiorum complurium episcoporum nomen præferant: esse quippe ejusmodi nomina & suffragia Meletianorum schismaticorum, qui viros in dies tanto gradu perquam indignos ad sacerdotium promoverent.

2. Synodum porro Alexandrinam ideo non ante annum 340. celebratam arbitramur, quia non minore spatio temporis geri videntur potuisse, quæ ab reditu Athanasii ad eam usque synodum gesta sunt. Athanasius enim sub finem Junii mensis anno 338. Treviris profectus, cum per Germaniam, Pannoniam, Mœsiam & Thraciam Constantinopolim; indeque per Asiam, Bithyniam, Cappadociam, Syriam, Palæstinam in Ægyptum reversus sit, nonnisi vertente eodem anno, tanto nimirum itineris emenso spatio, potuit Alexandriam pervenire. Exinde vero Eusebiani nova in eum commenti crimina undique pervulgarunt, imo ad tres miserunt Augustos. quo factum ut litteras Constantius ad Athanasium miserit querelarum plenissimas. Accedit Antiochenum Constantii & Eusebianorum iter, & synodus istic celebrata, in qua Pistus deligitur, legati cum litteris mittuntur Romam. Quas litteras sibi transmissas, & quidem, ut videtur, Roma, innuunt episcopi Ægyptii. Sub hæc, celebratæ synodi Antiochenæ accepto nuntio, Ægyptii Alexandriæ synodum habuere. Vix autem possunt isthæc omnia intra anni 339. spatium circumscribi. Ad hæc in epistola quadam Athanasii anno 341. conscripta dicitur, fratres sive legatos suos πέρυσι, id est, anno proxime elapso 340. synodum Romæ postulasse: probabilique conjectura possunt synodus & ejus legatio in annum eumdem conferri.

Athan. epist. Encyclica.

3. Hoc igitur, ut putamus, anno, missi sunt ab Athanasio & a synodo Alexandrina presbyteri, qui epistolam illam synodicam Julio offerrent, ac Eusebii legatorum postulatis obniterentur. Macarius siquidem presbyter, Martyrius & Hesychius diaconi oratores ab Eusebio missi, Romam, ut dictum est, commigrarunt; traditisque Julio litteris significarunt admissos ab Eusebianis ad communionem fuisse Arianos, auctoresque ipsi erant ut gratiæ pacisque ineundæ causa litteras daret ad Pistum Arianum ab Eusebianis delectum. Julio item tradunt monumenta & acta Mareotica, quæ ad Athanasium ille transmisit. Multa certe, dum Alexandrini legati accederent, moliebantur illi in Athanasium, nulla non mala prædicabant; nihil contra officii prætermittebant ad gratiam Arianis conciliandam. Accedentibus autem Athanasii legatis, perterriti inopinato adventu, ac supra fidem animo fracti sunt, ut etiam legationis princeps Macarius, corpore licet æger, noctu se proriperet, propediem futurum non ferens pudorem; quando Pistum, cujus ille causam agebat, legatorum Athanasii testimonio, non Arianum modo, sed a Secundo per Nicænam synodum abdicato ordinatum fuisse, comprobandum fore prospiciebat. Martyrius autem & Hesychius coram legatis Atha-

Athan. epist. Julii n. 21. 22.

Legati Athanasii cum Eusebianis congrediuntur.

Anno 340. nasii constituti, oblatis de more criminibus & maledictis, ita probe naviterque consutati & repulsi sunt, ut inopes consilii eo demum confugerent, ut synodum indici rogarent, in qua polliciti sunt omnia se Athanasio oblata crimina comprobaturos. Id cum efflagitarent etiam Athanasii legati, edixit Julius ut utriusque arbitrio partis locus assignaretur, ubi possent res accuratius expendi. His perlatis ad Eusebianos, ubi subodorantur, Julii auctoritate celebrandam synodum æqui ac boni studiosam fore, in qua nihil favori aut gratiæ concederetur, abnuunt Julio gerere morem. Athanasius contra conditionem accipit. Nec tempus itaque nec locus futuræ synodi assignatus a Julio fuit, sed res est partium arbitrio permissa. Alii porro per orbem Episcopi, quibus tradita est Alexandrinæ synodi epistola, Pistum impietatis causa damnarunt anathemate, & abdicarunt ut hæreticum.

Athanasius libros Scripturæ sacræ mittit ad Constantem. Athan. Apol. ad Constant. n. 4.

4. Per idem fere tempus Constans Augustus litteris Athanasium rogat, uti curet sibi Litterarum sacrarum libros in usum commodos adornari, quia scilicet Ægyptia gens iis exarandis & compingendis solertior cæteris esset. Quod ille haud indiligenter exsequutus, confectos libros ad Constantem transmisit. Neque audiendi qui arbitrantur πυκτία illa, ut vocat Athanasius, esse synopsin Scripturæ sacræ, ut pluribus alias ostensum est.

Constantinus junior obit.

Hoc anno diem obit Constantinus junior Augustus, qui cum bellum moveret in Constantem fratrem, ab hujus exercitu oppressus cæsusque est, Coss. Acyndino & Proclo. Post hujus necem Constanti accessit Gallia & Hispania, cæteræque trans Alpes sitæ regiones.

Anno 341. Synodus Antiochena. Socrat. lib. 2. cap. 8. Sozom. lib. 3. cap. 5.

1. Eusebiani cum conciliandi sibi Julii pontificis præcisam spem intelligerent, multosque cernerent præsules a partibus suis desciscere, ad Constantii patrocinium confugiunt. Commodum illis accidit ut basilica aurea, cujus fundamenta Antiochiæ posuerat Constantinus pater, absoluto demum cura Constantii ædificio, solemni ritu dedicanda foret. Ad cujus encænia majoris celebritatis causa evocat Constantius ex Oriente magnam vim Episcoporum. Anno igitur ineunte 341. Coss. Marcellino & Probino, indictione decima quarta, confluunt Antiochiam Episcopi 97. vel, ut habet Athanasius, 90. Horum principes erant Eusebius Constantinopolitanus, Theognius Nicænus, Flacillus Antiochenus, Theodorus Perinthius, Narcissus Neroniadis, Macedonius Mopsuestenus, Maris Chalcedonensis, Acacius Cæsariensis, Patrophilus Scythopolitanus, Eudoxius Germaniciæ in Syria, Georgius Laodicænus, Theophronius Tyanensis. Aderant etiam quidam frugi & catholici viri. Nec defuere tamen qui tali conventui interesse detrectarent; ex quorum numero Macarius Jerosolymitanus, qui semel circumventus Eusebianorum fraudibus, caute jam eorum frequentiam declinabat. Sed neque Julius quemquam misit qui vices impleret suas; cum tamen, ut ait Socrates, ecclesiastica regula vetet, ne absque nutu Romani Pontificis quidpiam in Ecclesia decernatur. Aderat item Synodo Constantius quotidianis querimoniis in Athanasium exasperatus, qui vi & auctoritate sua omnia in gratiam Eusebianorum moderaretur. Tum redintegratæ calumniæ, repetita crimina sunt; nimirum quod abdica-

Socr. lib. 2. cap. 18.

Anno 341. tus Athanasius episcopalem sedem, non exspectata synodi cujuspiam sententia, suopte arbitrio repetiisset; quod sub ingressum ejus excitato tumultu, multi in seditione exstincti, alii verberibus ab eo excepti, in jus vocati alii fuissent. Oblatæ demuo sunt inveteratæ illæ, nec sine delatorum infamia olim repudiatæ criminationes, de Arsenio obtruncato & de fracto calice. Quibus allatis in medium, de successore in Athanasii locum deligendo confestim actum. Pudebat enim cooptati Pisti, omnium calculo Episcoporum damnati, nec a quopiam veri loco Præsulis habiti. Quamobrem alio convertunt studia. Erat tum Antiochiæ vir nobilis quidem & egregie eruditus, sed Ariana labe infectus, Eusebius cognomento Emisenus; qui Edessa oriundus, & a puero sacris litteris institutus, Græcas postea disciplinas a magistro quodam tum Edessæ degenti edoctus est, ac demum Patrophilo & Eusebio Cæsariensi doctoribus sacrarum interpretationem litterarum edidicit. Sub hæc Antiochiam cum venisset, Eustathio tunc Arianorum insidiis abdicato, societatem iniit Eusebius cum Euphronio ejus successore. Inde vero sacerdotii vitandi causa Alexandriam se proripuit, atque istic philosophiæ dedit operam. Hinc reversus Antiochiam, cum Flacillo Euphronii successore versatur quam familiariter. Atque istic morabatur, quando ipsi ab Eusebio Constantinopolitano sedes Alexandrina defertur. Verum ille, cui perspectus erat Alexandrinorum erga Athanasium amor, negat id muneris se subire posse: quare in episcopum Emesæ in Phœnicia cooptatur. Emiseni adventantem ut episcopalem occuparet sedem convitiis onerant & maledictis, quod esset ille astrologiæ, quam apotelesmaticen vocant, periculosam admodum disciplinam, deditissimus. Ita pulsus ad Georgium Laodicenum confugit, qui Georgius curavit a Flacillo & Narcisso Emesam reduci.

Socrat. lib. 2. cap. 9. Sozom lib. 3. cap. 6.

Eusebius Emisenus episc. Alexandrinus constituitur: negat subire munus.

Gregorio munus defertur. Socrat. lib. 2. cap. 10.

2. Abnuente Eusebio, defertur episcopatus Alexandrinus Gregorio Cappadoci. Qui olim Alexandriæ litteris addiscendis dederat operam; comiterque ab Athanasio ac perhumaniter exceptus, atque filii & amici loco habitus, immemor officii, fabulæ cæsi Arsenii evulgandæ operam suam locarat. Ejusmodi hominem, postquam oblatæ fidei formulæ nomen & suffragium dedisset, Alexandriam mittunt episcopum, militari manu stipatum, viæ comitibus datis Philagrio Præfecto & Arsacio eunucho, qui vi Alexandrinis illata, viam ipsi munirent ad episcopalem sedem.

Antonius Paulum adit. Hieronymus in Chronico, & in vita sancti Pauli.

3. Ut fertur in Hieronymi chronico & historia, hoc anno, Antonius magnus Monachorum pater, divino monitus oraculo, interiorem petit eremum, invisurus Paulum, qui ab ineunte adolescentia in cellula reclusus, hominibusque ignotus ad provectam usque ætatem, tantam coluit solitudinem, nemini ut notus esset. Instante obitu Paulus rogat Antonium, ut monasterium repetat, quæsiturus pallium dono ipsi ab Athanasio datum, quo sui defuncti corpus obvolveret. Quod eo ille animo efflagitavit, ut absentis mortem moderatius ferret Antonius, & una ut se communione Athanasio ad mortem usque conjunctum profiteretur. Quæ ille omnia divino illustratus numine acceperat, nullum, uti diximus, a teneris annis hominum alloquutus.

Anno 341. Fidei formulæ Antiochiæ editæ Socrat. lib. 2. cap. 10.

4. Interea Eusebius & socii, misso Alexandriam Gregorio, qui Athanasium invictum τῦ ὁμουσίυ vindicem, sede, patria, vita, si posset, exueret, de eodem ὁμουσίῳ abrogando deliberant. Quare fidei formulam edunt, qua se profitentur non Arii sequaces esse; sed ita sentire, ut sua, quam edunt, fidei formula effert. In ea autem tacetur invisum illud τῦ ὁμουσίυ vocabulum. Sed quasi non esset illa ad fidem suam declarandam satis, aliam proferunt prolixiorem, in qua pariter misso ὁμουσίυ vocabulo, suspiciosissimam clausulam adjiciunt, dum ajunt, *Filium non esse creaturam velut unam ex creaturis*, errorem ita suum ambiguitate verborum contegentes: quam fidei professionem Ariani nominis & commendationis causa Luciano martyri adscripsere. Verum, ut habet auctor dialogorum de Trinitate, Luciani confessionem multis laciniis hæretici interpolarunt. Tertiam breviorem protulit Theophronius episcopus Tyanensis, in qua præter τῦ ὁμουσίυ omissionem nihil culpandum occurrit. Exstant præterea in collectionibus canonum cum editis, tum manuscriptis 25. canones Antiochenæ synodi, de quibus multæ nostro ævo controversiæ a doctis viris editæ; quo mittimus lectorem, ne, quam institutum ferat, longiores simus.

Athan. Tom. 2. Dialog. III. de Trinit. n. 1. Sozom. lib. 3. cap. 5.

Gregorii invasio truculenta. Athan. epist. Encycl. n. 2. 3.

5. Gregorius autem, Philagrio & Arsacio comitibus, cum Alexandriam adventaret, populum Alexandrinum alta pace fruentem invenit, atque conventibus Athanasii de more vacantem. Tranquilla omnia, cum in urbe, tum in regione; summa pax Episcoporum Ægypti, Thebaidis, & Libyæ cum Athanasio, mutuis officiis, mutuo amore culta: cum derepente Præfectus Ægypti ceu bellicum canere cœpit, edicto denuntians Gregorium Cappadocem, in locum Athanasii episcopum Alexandrinum mitti, & in comitatu esse. His auditis, populi insolentia rei permoti in ecclesias accurrere, atque collectas frequentare. At ubi animadvertunt novum episcopum cum solis Arianis versari, ingenti clamore obtestantur judices, magistratus, universam urbem, contra jus fasque rem agi, non accusatum legitime Athanasium deturbari; si quod crimen erat, oportuisse secundum leges ecclesiasticas rem inquiri & pœnas exposci, neque derepente vi atque patrocinio magistratuum, vero Episcopo pulso, ecclesiam invadere. Vel ipsis ethnicis dari male suspicandi causam ac æstimandi, non ex legum ecclesiasticarum præscripto, sed nundinatione & favore Episcopos creari. At frustra fuit populi clamor: ingrediente namque Gregorio, ut animadvertit Philagrius catholicam plebem tanto amore ac studio Athanasium amplecti, tam frequentem conventibus ejus interesse, coacta Ethnicorum, Judæorum, opilionum, aliorumque forensium & petulantium juvenum caterva, multa pollicitus si rem strenue gererent, eos confertim in ecclesias immittit. Qui promissis Philagrii concitati, irrumpunt in ecclesias: atque in ea potissimum, quæ Cyrini vocabatur, vix enarranda perpetrant flagitia. Incenditur ecclesia, sacrumque pariter baptisterium. Hinc luctus, ejulatus, & clamor populi rem indigne ferentis, ac contestantis vim inferri sibi ab impio Præfecto. Scelesti autem illi, ceu furibundi & amentes, virgines sacras nudare, cædere, obsistentes in periculum mortis conjicere, monachos in terram decussos calcantium impetu exstinguere; alios fustibus ferire, vulnerare, occidere.

6. In sacram autem mensam flagitia omnium impiissima admissa. Aves enim strobilosque, seu pineas nuces, numinibus immolabant gentilium, laudes in deorum honorem, maledicta in Christum proferentes. Sacri libri, si qui obvii fuere, in ignem conjecti & combusti sunt. Imo mysteria, de quibus violatis Macarium accusarant Meletiani, ab Ethnicis rapta humique projecta sunt. Tum Judæi atque Ethnici in baptisterii adhuc conflagrantis septum ingressi, ac sese nudantes, obscœna vociferabantur in sacri loci contumeliam. Nec defuere in tam impia turba qui tyrannos imitati, virgines honestasque matronas manibus pertractas raptatasque, cogerent blasphema dicta in Christum proferre, abnuentes vero cæderent impeterentque calcibus.

7. Tum Gregorius in rerum præclare gestarum mercedem, Judæis, Ethnicis & aliis ecclesiam tradit in prædam. Concessa hac inique ac petulanter agendi licentia, quæ exinde consequuta sunt, bello erant pejora & latrocinio crudeliora; ita ut alii obvia quæque diriperent; alii quorumdam deposita inter se dividerent; grandem vini copiam illic repertam aut ebiberent, aut effunderent, aut asportarent; oleum reconditum auferrent; januas & cancellos ceu spolia singuli raperent; candelabra ecclesiæ ad parietem reclinarent; cereos idolis suis accenderent. Uno verbo, nihil nisi vastitas in ecclesia & plurima mortis imago. Atrociora post hæc videre erat: carnifices enim illi Presbyteros & laicos plagis lacerare, virgines detracto maforte, seu sacro velamine, ad tribunal Ducis pertrahere, & in carcerem conjicere, alios proscribere & flagellis cædere, panes ministrorum ac virginum intervertere. Hæc autem in sancta quadragesima prope festum Paschatis gesta sunt. Sub hæc, in ipsa Parasceve Gregorius in unam ecclesiarum cum Duce & Ethnicis ingressus, ut populos violentum ipsius introitum aversari animadvertit, auctor Duci fuit ut hora una trigintaquatuor cum nobiles viri, tum virgines & matronæ, flagris publice cæsi in carcerem conjicerentur. Virginem vero aliquam lectionis studiosam, cui psalterium præ manibus, palam verberari jussit. Demum liber raptus a carnificibus, virgo autem in carcerem reclusa est. His peractis, in aliam ecclesiam, ubi solebat Athanasius iis diebus agere, impetu feruntur, eo consilio ut Antistitem nec opinantem confoderent. Verum expilatio in Cyrino facta Athanasio saluti fuisse videtur. Nam ubi accepisset quanta illi & quam indigna perpetrarent, ad primum nuntium, necdum confecto in alia ecclesia latrocinio, populis se subduxit, maturavitque ab urbe proficisci, cavens mala non sibi solum, sed plebi, virginibus, ecclesiæ mox inferenda, nec sine cædium discrimine; tanto nimirum erant furore correpti. Memor itaque dominici præcepti: *Si vos persequuti fuerint in una civitate, fugite in aliam*, carnificibus se subduxit. Eam Alexandrinæ ecclesiæ calamitatem duobus ante annis futuram prospexerat Antonius monachorum pater. Dum enim sedens labori manuum vacaret, derepente extra se raptus contremiscens ac gemens in genua procumbit, & diu precando perseverat, stupentibus omnibus qui

Athanasius se proripit. μόνον ασ...

Athan. in vita Antonii n. 82.

Anno 341. qui aderant: Surgens demum lacrymis perfusus, rogatur a fratribus quæ causa tantæ commotionis, tantorum fletuum esset. Cunctatus ille, demum rogantibus respondet: Vidisse se mensam dominici sive ecclesiæ mulis undique circumsessam, qui ejus interiora calcibus vehementer impeterent; audisseque vocem dicentem, *Altare meum polluetur*. Addidit autem Antonius, non diuturnam fore calamitatem, sed ecclesiam ad pristinum statum ornatumque cito redituram.

8. Tanta porro erat Gregorius impietate, tanta immanitate, ut ne ipsa quidem dominica Paschatis die abstineret a sceleribus & a calamitatibus inferendis: diemque ille resurrectione Domini, & redemtione generis humani faustissimam, conjectis in carcerem catholicis viris, in luctum vertit. Ecclesias igitur Dux vi atque impetu occupavit, occupatas Arianis tradidit; ut qui jam olim fuissent impietatis causa pulsi, tunc ecclesiarum invasione gloriarentur: ac si qui vel laici, vel clerici a communione hæreticorum abhorrerent, ii introitu arcebantur ecclesiarum. In naucleros usque ceterosque furor convertitur: nam Præfecti jussu, cruciatibus, verberibus, vinculis, carcereque compulsi sunt litteras Arianorum deferendas accipere. Nec inferior patronis ac vindicibus suis arte fingendi Gregorius erat. Ut enim elapso manibus suis Athanasio perniciem inferret, acta & monumenta conscribi curat, tot criminibus & accusationibus referta, ut nonnisi capitalis supplicii pœna lui possent: usus hac in re ministerio cujusdam Ethnici scribæ numinum cultoris, transfugæque a religione Christiana. Qui autem nomen & suffragium adscripsere, Ethnici erant, idolorum æditui, ac cum ipsis Ariani. Ne immani quidem illa tyrannorum tempestate, tanta crudelitate in Christianos sævitum est. Tunc enim, ait Athanasius, saltem qui se proripuerat, orare, & qui latitabat, baptizari poterat: nunc autem immanissimi viri Babyloniorum impietatem sunt æmulati. Quemadmodum enim illi Danielem, sic præclarus Gregorius eos, qui domi orant, defert ad præfectum, ac ministros Ecclesiæ cum ingenti contumelia observat; ita ut ejusmodi violentia multi nondum baptizati in discrimen salutis veniant; alii vero quamplurimi morbo laborantes, omnium ministrorum aditu & obsequio interclusi, lacrymis vicem sua deplorent, eamque calamitatem vel morbo ipso duriorem existiment. Dum enim Ecclesiæ ministri contumeliis & injuriis lacessuntur, populi, qui hæreticorum impietatem exsecrantur, malunt ita ægrotare ac periclitari, quam ut Arianorum manus capiti suo imponatur.

Scribit Encyclicam epistolam. *Athan. epist. Encyclica n. 2.*

9. Hæc Athanasius; qui postquam sese fuga proripuisset, quo loci statim se receperit incertum. Constat illum propter urbem aliquot dierum spatio cum quibusdam fratribus commoratum, ut res quorsum evaderent occultis nuntiis acciperet. Tum litteris ad omnes ubique terrarum Episcopos, missis tabellariis, significat res a Gregorio & sociis gestas, quo ferme ordine nos ante narravimus. Communem agi rem ait, & rogat ut quisque quasi læsus ipse opem ferat; periculum alias, ne res ecclesiasticæ Arianorum dolis & insidiis labefactentur. si litteras Gregorius, si Eusebius & socii mittant, ne accipiant illas, tabellarios cum repulsa ejiciant. Ariomanitarum gratia isthæc admitti flagitia indicat, virginum stupra, cædes, ecclesiarum vastitatem, incendia, maledicta. Dictata hujusmodi epistola, cum Romam evocatus a Julio fuisset, navim cum quibusdam fratribus conscendit, & Romam versus habet iter. Eo anno incidit Paschatis solemnitas in diem decimam nonam Aprilis; arbitramurque profectum Athanasium postremis hujus mensis diebus, mense Majo ad Italiæ oras appulisse.

Anno 341. Romam transmittit.

10. Ingressus Romam Athanasius, a Julio Papa perhumaniter & honorifice excipitur. Et cum non una itineris causa esset, Arianorum ferocitas, & illatæ in patriam calamitates; sed etiam quo, ut statutum fuerat, synodo istic celebrandæ interesset: ideo Julius quamprimum presbyteros duos Elpidium & Philoxenum ad Eusebianos cum litteris misit, significans ut ante statam certam diem Romam se conferrent; alioquin male suspicandi ansam daturos. Quam vero diem Julius dicebat, ut Romam Orientales accederent, putamus versus finem anni 341. incidisse. Legati vero Julii vel Majo vertente, vel ineunte Junio profecti sunt, ut ex ordine gestarum rerum licet opinari. Præter Julium, qui comi semper & gratioso erga Athanasium animo fuit, Eutropium Constantii matertera bene morata matrona, Abuterius item & Sperantius exsulem omnibus humanitatis ac benevolentiæ officiis prosequuti sunt. Erant porro cum Athanasio viæ & exsilii comites monachi duo Ægyptii, quorum exemplo, vitæ sanctimonia, secessus studio, Romana tum primum ecclesia in monastici instituti amorem accensa fuit. Eorum nomina, Ammonius & Isidorus: prior tanta mundanarum rerum incuria, ut Romana illa ædificia, quæ nullis non admirationi erant, ac quorum gratia Roma visitatur frequentissime ab extraneis, ne inspectare quidem dignaretur; solasque Petri & Pauli basilicas adierit. Is ipse Ammonius est, qui sub hæc, cum ad episcopatum raperetur, fuga elapsus, alteram sibi abscidit aurem, ut mutilatione corporis sacerdotale munus declinaret. Isidorus autem non minore pietate & fluxarum rerum abdicatione micabat. Factumque ut eorum æmulatione inflammati Romani, tum primum monasticam colerent disciplinam. Hinc monasteria multa per Italiam excitata, & institutum hujusmodi exinde per Occidentem manavit in dies latius. Addidit stimulos Athanasius, cum eximii monachi, monachorumque patris Antonii præclara gesta recensuit; cujus abstinentiæ, solitudinis, certaminum memoria multis abdicandi sæculi causa fuit. Sunt qui putent Athanasium Romæ versantem, edidisse symbolum quod vulgo ejus nomine circumfertur. Verum nec ab Athanasio, nec ejus ævo conscriptum fuisse, probe alias commonstratur.

Oratores Julius mittit ad Eusebianos. *Athan. Apol. contra Arian. n. 20. & Hist. Arian. ad Monachos n. 11.*

Athan. Apol. ad Constant. n. 6.

Sozom. lib. 3. cap. 7. Monachorum in Occidente origo.

11. Gregorius autem sede potitus Alexandrina, retinendæ dignitatis percupidus, optatissimum sibi putans esse, si Julii Papæ suffragio & consensu posset in occupata sede consistere, oratores mittit Romam, Carponem quemdam presbyterum, Arianismi causa ab Alexandro antistite olim damnatum & officio deturbatum, cum quibusdam aliis pari modo abdicatis. Quam ob rem & ob alia in ejus Alexandriam ingressu admissa facinora, in Julii offensionem incurrit Gregorius.

Oratores ad Julium mittit Gregorius. *Athan. Apol. contra Arian. n. 14.*

12. In-

Anno 341. Eusebiani fidei formulam mittunt ad Constantem. Socrat. lib. 2. cap. 18. Athan. de Synodis n. 25.

12. Interposito post synodum Antiochenam paucorum mensium spatio, Eusebiani aliam perbrevem fidei formulam edunt, in qua nihil quidem contra orthodoxam fidem comparet, sed prætermittitur vox ὁμοούσιος. quam formulam per legatos mittunt ad Constantem Augustum. Oratores porro fuerunt Narcissus Neroniadis, Maris Chalcedonensis, Theodorus Heracleotes, & Marcus Arethusius. Iis mandatum ut Constanti significent quæ causa fuerit Athanasii abdicandi, quæ Pauli & aliorum præsulum, quo jure alii in eorum locum essent adlecti. Eam igitur illi formulam in præsentia clientium & aulicorum offerunt Constanti. Quod autem ait Socrates, abnuisse oratores cum Athanasio colloquia miscere, non ita intelligas, quasi tum Athanasius in Constantis aula versaretur; certum quippe est tum Romæ fuisse; sed quod vel Romam cum eo congressuri se conferre noluerint, vel quod Roma cum pertransirent, Athanasii congressum declinarint. Fidei autem formulam postremo ab se conscriptam, abditis & silentio missis prioribus, Constanti offerunt. Non ignota Augusto erat innata hominum vafrities mensque dolis plena. Quapropter re infecta oratores, ad suos remigrarunt.

Socrat. lib. 2. cap. 18.

13. Nacti opportunum consiliis suis & voluntatibus Principem Eusebiani, post pulsum Athanasium, tantam vim hominis, jam nihil inausum, nihil inaccessum consceleratis. Cæteros igitur adorti infestos sibi Antistites, alium post alium deturbant sede, pellunt patriis finibus. Quibus exactis, unum fuit perfugium Julius Romanus, quem ex multis orbis & remotissimis regionibus plurimi uno ferme tempore Episcopi adierunt. Ex eorum numero Marcellus Ancyranus, jam olim ab illis abdicatus & pulsus; quem denuo impotentes furore aggressi, nullis non malis adfecerunt; ut possent Marcello illatæ calamitates iis, quæ invadente Gregorio Alexandriam gesta sunt, probe conferri. Is ergo Julium convenit, fidem suam, cujus causa agitabatur, sinceram commonstrat; rogat evocari & coram statui adversarios. Accedit item Asclepas Gazensis, quem paribus artificiis & calumniis deturbatum, quasi seditiosum & auctorem turbarum profligarant. Hic Romæ anno uno ac tres menses moratus, Sardicensi postea synodo interfuit. Magna utique fuit pulsorum qui Romam se proripuere turma, Lucius videlicet Hadrianopolitanus non semel ferro & vinculis Arianorum opera constrictus; ex Thracia item Paulus Constantinopolitanus bis Arianorum vexatione solum vertere coactus. Alii item eo confluxerunt ex Thracia, Cœlesyria, Phœnicia, & Palæstina. Et veri simile quidem est eos ipsos esse, qui alicubi memorantur ab Athanasio; ex Thracia scilicet, præter Lucium & Paulum, Theodulus Trajanopolitanus, & Olympius Ænorum, de quibus plura inferius; ex Syria, Cymatius Palti, alter Cymatius Aradi, Cyrus Berœæ, Carterius Antaradi, Euphration Balaneæ; ex Phœnice, Hellanicus Tripolitanus, vir catholicæ fidei observantissimus, infestus Arianæ, & ea de causa ab Arianis exactus, qui in ejus locum Theodorum quemdam suæ factionis adlegerant. Hi erant episcopi.

Alii episcopi ab Eusebianis pulsi. Athan. in epist. Julii. Sozom. lib. 3. cap. 8.

Elpidius autem & Philoxenus presbyteri, Julii Legati, Antiochiam profecti, litteras ejus offerunt Eusebianis. Hi ubi Athanasium venisse Romam intellexere, prospicientes ecclesiasticum illic fore judicium, quo procul abforent Comes, milites, Imperatoria auctoritas, queis freti rem arbitratu suo agerent (iis namque deficientibus ne mutire quidem audebant;) exagitante facinorum conscientia tanto sunt terrore perculsi, ut interpellandæ synodi causa legatos ultra præfinitum a Julio tempus detinerent, nec nisi mense Januario subsequentis anni abire concederent, datis ad Julium litteris querelarum plenissimis, oratorioque more conscriptis. Et quidem initio fatebantur Romanam ecclesiam, eximiam omniumque Metropolin esse, sed ex Oriente prodiisse doctores ejus; neque se inferiore loco haberi, quod amplitudine præstantior illa esset, quando ipsi virtute, consilio, sententia, facile antecellerent. Nec par esse evocari se a Julio Romam ad synodum, cum Antiochena ab se edita decreta, rata, firma & legitima essent: nefas vilipendi Synodum a tot episcopis celebratam: admitti ad societatem viros a se depositos & damnatos. Episcopos Orientis nequaquam iis repugnasse, quæ contra Novatianum decreta Romæ fuissent: neque vicissim Romanum Pontificem obstitisse abdicationi Pauli Samosateni in Antiochena synodo decretæ. Querebantur item præfinitum temporis spatium angustius esse, quam ut valerent Orientales ante condictam diem Romam concedere; imminens quoque Persicum bellum profectus impedimento sibi esse. Non decuisse, Eusebio & quibusdam sociis ejus, epistolas nuncupari a Julio, sed toti Orientalium Antistitum cœtui; neque Julium suo, sed synodi nomine conscribere oportuisse. Demum pacem & concordiam fore cum Julio sibi pollicentur, si tamen res per se gestas ratas haberet; secus, si improbaret. Cum absurdis hujusmodi querelis legatos remittunt. Unum tamen erat quo se maxime arceri itinere Romano mentiebantur, Persarum scilicet bellum. Sed quid ad Episcopos bellum? inquit Athanasius. Et qui Persico bello præpediantur quo minus Romam pergant, longinquam & transmarinam urbem; qui per Orientis loca etiam Persis finitima, tum temporis instar leonum ultro citroque cursabant, quæsitum num quis adversaretur rebus Arianis, ut confictis criminibus pellerent in exsilium? Sed revera Romani itineris detrectandi causa erat admissorum scelerum conscientia.

Anno 342. Eusebianorum ad Julium litteræ. Socrat. lib. 2. cap. 15.

2. Sub hæc Eusebiani, prospicientes non e re sua fore Romanæ synodi decreta, jam ad solitam audaciam & ferocitatem vertuntur. Missis itaque litteris auctores Philagrio sunt, ut cum Gregorio brevi Ægyptum peragrare curet. Nec mora, scelesti Ægyptum pervadunt. Hinc videre erat Episcopos Athanasio conjunctos verberibus excipi, ac vinculis acerbe constringi. Non senum illi gravitatem, non dignitatem præsulum curabant: omnia perfregit prostravitque furor. Sarapammonem igitur, grandævum episcopum & confessorem, pellunt in exsilium: Potammonem item episcopum atque confessorem, cui fuerat oculus pro Christi nomine exsculptus, tot plagis in cervicem laniarunt, ut non ante cædendi finem facerent, quam virum exstinctum putarent. Abjectus senex atque humi prostratus, curatione adhibita & flabelli ope paulum respiravit ac revixit; ita

Immania Gregorii in Ægypto facinora. Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 12.

Athan. Apol. contra Arian. n. 20. & Hist. Arian. ad Monachos n. 11.

Anno 341. ita tamen, ut haud ita multo post ex vulnerum dolore vita functus sit, iterati pro Christo martyrii gloria insignis. Alii item Episcopi grandævi, qui in episcopatu consenuerant, ad lapicidinas adducti sunt: alii item Episcopi, Presbyteri, clerici in exsilium transmissi. Quot Monachi flagris cæsi, idque jussu Gregorii & Balacii Ducis, qui ejusmodi carnificinæ aderant? Quot Episcopi plagis laniati? Quot virgines verberatæ? His admissis sceleribus facinorosus homo populum cohortabatur, ut ad communionem suam accederent; quasi vero id illatis verberibus & contumeliis ille, non humanitate & beneficiis consequi posset. In Episcopi autem Athanasii materteram, quam dum superstes esset calamitatibus oppresserat, vel defunctam ita sæviit, ut ne ejus quidem funeri justa solvi concederet. Quod sane futurum erat, abjectaque illa fuisset insepulta, nisi cadaver a quibusdam hominibus, quasi ad familiam suam pertineret, exportatum fuisset. Jussit præterea impius homo quæ viduis egenisque erogari consueverant abripi, vasaque confringi vino atque oleo distribuendo deputata. Alia nefanda edidit, quæ vix enarrari possint, digna sane viro qui non ex ecclesiasticis legibus cooptatus, sed militari manu stipatus in episcopalem sedem quasi in arcem invasisset, suamque dignitatem pro civili non sacro ministerio & officio haberet. Quare Magnatum quam Episcoporum, vel Monachorum malebat gratiam inire. Patris Antonii sanctitate conspicui viri si quando litteras acciperet, nihil pensi habebat; si Imperatoris aut Ducis cujuspiam, quos ille sibi demereri efflagitabat, quasi re præclare gesta, ingenti perfusus erat lætitia.

Athan. ibid. n. 13.

3. Contigit interea ut Antonius audita Balacii Ducis erga virgines monachosque ferocitate, missis litteris divinam scelerato interminaretur ultionem, nisi finem faceret Christianos excruciandi. Risit Balacius, annuenteque Gregorio, in epistolam humi projectam conspuit; tabellariisque cum repulsa & injuria remissis, renuntiare jubet Antonio, quando Monachorum ipse vicem doleret, se paribus eum malis impetiturum. Necdum extracto quinque dierum spatio, cum ad primam mansionem Cereu dictam cum Nestorio Ægypti præfecto haberet iter, ambo equis Balacii omnium mitissimis vecti, dum pergerent, & equi pro more solito luderent, derepente mansuetior, quo vehebatur Nestorius, morsu Balacium decussit in terram, irruensque femur illius ita dentibus laniavit, ut statim in urbem delatus intra triduum obiret. Quod ex divina ultione factum nemo non arbitratus est.

Athan. in vita S. Antonii n. 86.

Mors Balacii.

4. Legati interea Elpidius & Philoxenus Antiochia profecti, Romam transmittunt, Julioque offerunt Antiochenæ synodi litteras. Lectas Julius aliquamdiu penes se tenuit occultas, spem esse putans nonnullos saltem Orientalium accessuros, atque ita integris rebus posse litteras querelarum plenissimas patrum subripi notitiæ: veritus scilicet ne lectionem earum indigne ferrent. At ubi spem sibi præcisam intellexit, epistolam profert: qua perlecta, stupor primo, hinc indignatio omnes invasit. Coacti itaque præsules plus quinquaginta numero in ecclesia Vitoni presbytero commissa, Athanasium coram consistentem audiunt. Is oblata crimina propulsat, atque ex ipsis rerum gestarum monumentis conficta, & adversariorum conspiratione concinnata ostendit. Quibus illi perspectis, virum ad ecclesiasticam communionem admittendum decernunt, & pro irritis habenda factiosorum scita definiunt. Marcellum pariter, postquam sese purgaverat, recipiunt, itemque alios Episcopos pari artificio & iniquitate pulsos.

Athan. Apolog. contra Arian. n. 20. Synodus Romana.

Anno 342.

5. Tum Julius conscriptas hortatu Synodi litteras per Gabianum Comitem ad Antiochenos misit, nuncupatas scilicet ad Danium, quem nos Theognium Nicænum arbitramur, Flacillum, Eusebium, Narcissum, Marin, Macedonium, Theodorum, aliosque. Primo notat superbiam & procacitatem hominum, quam litteris ipsi suis proderent; majus eloquentiæ studium in iis præferri, quam postularent ecclesiastica negotia. Non debere sibi vitio verti, quod ad synodum Romæ celebrandam diem dixisset, quando oratores ipsorum id postulassent; nec esse præter ecclesiasticum morem, quod de qua re ipsi jam sententiam tulissent, de eadem ipsa denuo Romæ ageretur: esse quippe iteratam de eodem negotio quæstionem ex decreto Nicænæ synodi licitam. Carpit eos qui cum Arianis societatem amicitiamque foverent, hominibus a Nicæna synodo damnatis & Ecclesia pulsis: & tacito nomine Eusebianos nec obscure tanti flagitii reos significat. Si per Novatiani & Pauli Samosateni exemplum scita Synodorum vigere oporteat, nefas trecentorum Præsulum decreta vilipendi, admittendo Ariomanitas. Argute depellit illam pervicacium hominum querelam, non ex Romæ amplitudine dignitatem ejus metiri oportere. Non decuit igitur, ait, eum cui parva civitas concredita fuerat, illa despecta, ampliorem ex sola inanis gloriæ cupidine invadere: queis Eusebii ambitum exagitabat. Futilem adferri itineris detrectandi causam, cum dicerent, ob angustiam definiti temporis se non posse Romam concedere. Si iter ingressos, inquit, dies ille prævertisset, æqua foret querimoniæ causa: at cum nedum iter instituerint, legatos etiam Romanos ultra præfinitum tempus detinuissent, negata ad Januarium usque mensem discedendi facultate, frustra esse querelam. Nugatoriam aliam adferre causam, Persicum scilicet bellum, viros utique quos tanti belli terror non coerceret ab inferendis calamitatibus. Levissimum esse quod querebantur, soli Eusebio litteras suas nuncupasse Julium; quando solus Eusebius sibi litteras misisset. Quod si solus ipse litteras suo nomine mittat, id ex Italiæ episcoporum sententia factum, ut nullam hinc irarum ansam arripiant. Adfert causas admissi ad communionem Athanasii, postquam oblata ille crimina depulisset, & malum inimicorum aperuisset animum. reliquos item Episcopos, postquam sese purgaverant, similiter admissos. Perstringit acerrime Gregorii invasionem, deploratque calamitates & mala Ecclesiæ, catholicis, Presbyteris, Monachis, imo & Episcopis, Alexandriæ & per Ægyptum eo tempore inflicta. Queritur exinde interclusos itinere fuisse Episcopos & Presbyteros qui voluissent ad Synodum accedere. Aliquos in ipsorum cœtu reperiri immanium scelerum reos, quibus, si crimina propulsandi facultas esset, accedendum erat, ut omnis adversa suspicio levaretur. Leniter

Epistola Julii synodica ad Eusebianos.

Athan. Apolog. contra Arianos n. 20. 21.

Anno 342.

niter postea hortatur, ut querelarum & dissidiorum finem faciant, & accedant quibus cordi fuerit pax Ecclesiarum; accepisse se paucos esse numero discordiæ auctores. Mirari cum de inclyta Alexandrina sede ageretur, nihil sibi rescriptum; cum ea esset consuetudo, ut nihil nisi conscio Romano Antistite in tantis rebus definiatur. Rogat demum epistolam claudens, ut secum animo reputent gestorum omnium reddendam æquissimo judici Deo rationem.

Mors Eusebii. Socrat. lib. 2. cap. 12. Sozom. lib. 3. cap. 7.

6. Synodalem Julii epistolam Gabianus Comes, uti diximus, detulit in Orientem, & quidem, ut narrant Socrates & Sozomenus, Eusebio interea antequam synodi gesta comperisset defuncto. Quæis, ut mea quidem fert opinio, neutiquam refragatur Athanasius, dum ait, postquam hæc scripsisset Julius, Eusebium & socios, τοὺς περὶ Εὐσέβιον, cœptis institisse, ac turbas de more dedisse. Id enim dum Gabianus Comes tantum itineris perficeret, potuit Eusebius moliri, obiisseque tamen ante Comitis in Orientem adventum. Eusebii autem sodales eo defuncto cœptis naviter institere. Extremum igitur diem clausit Eusebius mense circiter Octobri vel Novembri anni 342.

Seditio Constantinopolitana. Socrat. lib. 2. cap. 13. Sozom. lib. 3. cap. 7.

7. Plebs Constantinopolitana Nicænæ fidei studiosissima, defuncto Eusebio, Paulum revocat in sedem. Eodem autem tempore assidui turbarum auctores Theognius Nicænus, Theodorus Heracleotes, aliique ejusdem factionis homines, qui tum Constantinopoli versabantur, in alia coacti ecclesia, Macedonium, opitulante Arianorum caterva, in episcopum promovent. Hinc turbis & seditionibus urbs prope universa conflagravit. Ex catholicis enim nemo erat qui non ardere omnia mallet, quam videre in Pauli viri optimi sede subjectum se Macedonium sycophantam. In tanto partium odio & furore, concursibus utrimque popularibus, non pauci cæsi ac vulnerati sunt. Re comperta Imperator, qui tum sede Antiochiæ, Hermogenem Magistrum militum in Thraciam iter habentem, jubet eodem itinere Constantinopolitanas res componere, Paulumque episcopatu deturbare. Ille Constantinopolim cum pervenisset, conatus jussa complere, turbam populi concitavit: qui adversi militibus, instructi ad pugnam, irrumpunt in Hermogenem, ejusque incensa domo, virum pertractum, ac ultro citroque raptatum interimunt. Gesta res est Coss. Constantio tertium & Constante iterum, id est, anno 342. Quo nuntio accepto, Constantius quam maturrime Constantinopolim eques se confert, animo plebis ulciscendæ. At ubi cives collacrymantes, ac veniam precantes obviam sibi occurrere perspexit, pepercit quidem multitudini; sed dimidia solitæ annonæ parte mulctavit, Paulumque jussit pelli civitate. Sed & Macedonio quoque graviter succensuit, tum quod auctor seditionis cædiumque fuisset, tum quod ejus non expectato nutu in Episcopum fuisset adlectus. Et tamen nec approbata nec abrogata ejus promotione Antiochiam remigravit.

8. Sed longe aliam temporis rationem ineunt viri nostro ævo eruditionis fama conspicui, qui haud leviter quoque nobiscum in rebus gestis dissentiunt. Nam primo octodecim mensium, quos Athanasium versatum Romæ narrat in epistola sua Julius Papa, initium ducunt ab anno 339. 2°. Legatorum Elpidii & Philoxeni profectum Antiochiam ante Gregorii invasionem, reclamante licet Athanasio, constituunt. 3°. Januarium mensem anni 342. quo profectos Antiochia eosdem legatos ait Julius, in Junium anni 341. commutandum arbitrantur. Nam si omnium mss. & editorum lectio steterit, ut Januarius legatur, ruunt omnia, & ad sententiam accedant nostram necesse est. Si Januarius quippe sit, est anni 342. non 341. ut ex inferius positis propalam est. 4°. Romanam synodum & epistolam Julii in annum 341. consequenter referunt. Verum hæc omnia mirum quam pugnent cum Athanasii & Julii litteris.

9. Et sane priorem illam Athanasii Romam profectionem anno 339. moramque diuturnam, per totum scilicet annum 340. & partem sequentis, ut octodecim menses a Julio memorati conficiantur, nullam fuisse perspicuum est ex iis quæ superius pag. XXXVI. de synodo Alexandrina diximus. Non erat quippe Romæ Athanasius cum Eusebiani Antiochiam profecti Pistum delegerunt, ac legatos misere Romam; quæ anno 339. gesta sunt. Non erat Romæ cum Alexandrina synodus celebrata est, neque cum ejus legati missi Romam cum Eusebianis congressi sunt, quæ ad annum 340. referri debere ibidem commonstravimus. Non erat Romæ Quadragesimæ tempore anno 341. cum Gregorius Alexandrinam invasit ecclesiam. Qua ergo ratione illos octodecim menses Romani otii in annum 341. desinere statuant?

10. Elpidium autem & Philoxenum, nonnisi post Gregorii invasionem & Athanasii Romam profectum, circa Majum mensem iter instituisse perspicue narrat Athanasius in historia ad Monachos, ubi post descriptam Gregorii invasionem sic habet: *Athanasius porro his nondum peractis, ad primum rei auditum Romam navigavit, quod hæreticorum furorem probe perspectum haberet, quo etiam prout statutum fuerat, synodus istic celebraretur. Julius autem presbyteros Elpidium & Philoxenum cum litteris misit.* [n. 11.] Et in Apologia contra Arianos: *Cum igitur Romam venissemus, Julius ut par erat litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos ex presbyteris suis Elpidium & Philoxenum. Eusebiani vero ubi nostrum adventum audierunt, consternati, quod nullatenus æstimarent nos eo venturos, accedere renuerunt.* [n. 20.] Ex quibus conspicuum, legatos tunc solum Roma profectos, cum Athanasius post Pascha anno 341. Arianis necem molientibus se proripuit Romam. Cum autem mense circiter Majo ejusdem anni legati Julii profecti sint; palam certe est germanam esse lectionem, qua nec sine querela dicitur a Julio, legatos ab Eusebianis ultra condictum ad celebrandam synodum tempus ad mensem usque Januarium Antiochiæ detentos fuisse: & perperam volunt Januarium hic positum esse pro Junio; tum quia omnes editi justa atque manuscripti codices Januarium habent; tum quia perabsurdum esset queri, legatos ultra condictum ad celebrandam Synodum tempus ad mensem usque Junium anni 341. detentos fuisse: qui legati mense ut citius Majo ejusdem anni Roma Antiochiam profecti fuerint.

11. Cum itaque mense Januario anni 342. re-

Anno 342.

remissi fuerint Elpidius & Philoxenus, in tanto itinere adversa hiemis tempestate conficiendo, aliquot mensium spatium decurrisse necesse est. Romam cum venissent, Julius litteras Eusebianorum non modico temporis spatio patrum oculis subduxit, sperans aliquos Orientalium venturos. Ubi nihil spei residuum, eas litteras profert: expenduntur post hæc negotia Athanasium, Marcellum & reliquos spectantia. Soluta Synodo, epistolam synodicam scribit Julius mense circiter Octobri vel Novembri. En tibi octodecim menses quos Romæ moratus Athanasius est, a Majo scilicet anni 341. ad Novembrem anni 342. quin vel minima sit verbis Athanasii vel Julii vis inferenda.

12. Unum est in quo fortasse quidpiam difficultatis hæreat, quod scilicet Athanasius in historia ad Monachos, post enarrata flagitia quæ Gregorius, Alexandriam ingressus, in ecclesia Cyrini perpetravit, dicat se, iis nondum actis, ad primum rei auditum navigasse Romam. Ex quo perperam inferunt eum, antequam veniret Gregorius Alexandriam, confugisse Romam. Verum hæc difficultas ipsis juxta atque nobis est concoquenda. Non modo enim exploratum est, Athanasium Alexandriæ fuisse quando irrupit Gregorius, verum etiam edidicisse, antequam profugeret, expilationem in Cyrino factam. Illud ipse testatur his verbis: *Populis me subduxi: noveram enim ex iis quæ in aliam ecclesiam intulerant malis, nihil non sceleris in hac quoque ecclesia admissuros.* Sed Athanasius est per Athanasium explicandus, & ne minima quidem supererit difficultatis ratio. Nam hæc quæ disparata videntur loca perfacile conciliantur, si dicamus, cum milites ecclesiæ Cyrini vastitatem inferrent, nuntium hujusce rei ad Athanasium venisse, qui ad primum rei auditum, necdum confecta expilatione, fuga se proripuerit.

n. 11.

Anno 343. Photinus.

1. In hoc circiter tempus confertur Photinianæ hæreseos exortus, Photino scilicet Galata auctore: qui cum juvenis Marcello Ancyrano doctore litteris operam dedisset, Sirmii in Illyrico episcopus creatus est. Hic cum facundia multum polleret, popularium gratiam & existimationem conciliat sibi. At ubi postea profligatis esse moribus deprehensum est, minusque sanam de Trinitate & de Incarnatione doctrinam spargere; versa rerum conditio est. Quid demum de Photino actum sit, pluribus infra.

2. Athanasius vero in tanta temporum iniquitate, post Romanam synodum, tribus ferme annis Romæ versatur: qui tantum otii nactus quid gesserit edideritve, altum ubique silentium. Unum ipso auctore Athanasio discimus, dum Romæ moraretur, ecclesiasticis conventibus frequentem adfuisse. Non desunt qui arbitrentur, sanctum Præsulem per Romanum otium synopsin Scripturæ, quæ inter ejus Opera recensetur, edidisse. Sed, uti a nobis est alias ostensum, grandi hic liber νοθείας suspicione laborat, & diversus plane est ab illis Scripturæ sacræ voluminibus ab Athanasio ad Constantem Augustum transmissis. Narrat item Julius papa litteras ipsum frequenter Alexandrinorum accepisse, quibus non parum exsilii molestia levaretur.

1. Anno circiter 344. tribus videlicet post compositam postremam, de qua superius, fidei formulam annis, coacti Ariani episcopi novam edunt, prioribus prolixiorem: in qua quidem hæc Arianica sententia ἐξ οὐκ ὄντων, aliæque hujusmodi confutantur, verum nihil de οὐσίᾳ & ὁμοουσίῳ effertur. Dicitur Filius Patri quidem similis, sed factus, etsi non eodem quo aliæ res creatæ modo. Missi in Occidentem sunt qui deferrent, Eudoxius Germaniciæ, Martyrius quidam, Macedonius Mopsuestenus, & alii. Oblata illi formula, vacui & re infecta remittuntur, profitentibus Occidentalibus esse sibi Nicænam fidem satis, neque egere se aliis doctrinæ formulis.

Anno 344. Ariani episcopi novam edunt fidei formulam. *Athan. de Synodis n.* 26. *Socrat. lib.* 2. *cap.* 19. *Sozom. l.* 3. *cap.* 11.

1. Mediolani agens Constans Augustus, synodum ea in urbe celebrari curat, cujus perpauca nota. Eo item proficiscuntur legati Orientalium Demophilus, Macedonius, Eudoxius & Martyrius, spe ducti confirmandæ suæ fidei formulæ. Qui cum rogarentur Arii doctrinam proscribere, iratis illi animis re negata discedunt. Et fuit illud in Synodo Mediolanensi multorum præsulum consilium, ut pulsorum causa in synodo Œcumenica agitaretur. Hujusce rei apud Constantem Augustum auctores & confuasores erant, ut putatur, Julius Papa, Maximinus Trevirensis & magnus Hosius; id ipsum rogantibus Athanasio & cæteris, qui malis Arianorum artibus patrio solo pulsi fuerant. Nec fugiebat Augustum, repulsos Eusebianorum legatos Romæ fuisse, cum rogarent exsulibus ab Julio communionem negari: nec imprudens erat calamitatum Alexandrinæ ac cæteris ecclesiis per fraudes & scelera Arianorum illatarum. His ille inductus, pacis nimirum ecclesiasticæ percupidus, litteris fratrem compellat & rogat, ut ad hujusmodi negotia componenda, utriusque nutu & arbitrio, synodus convocetur. Sub hæc Constans Athanasium accivit. Qui causam evocandi sui ignorans, ac stupens, sciscitatus quod negotium instaret, edidicit quæ res tum ageretur. Ille Mediolanum profectus, comite Protasio urbis Antistite Constantem adit; a quo perhonorifice excipitur, & ipsius Augusti ore evocandi causam ediscit. Tum Athanasius res Arianorum insidiis actas deplorat, apostolicam fidem bello peti conqueritur, patris pium animum revocat in memoriam, qui quæ in magna Synodo decreta fuissent, ad mortem usque vindicasset. Quibus monitis pium principem inflammavit ad sanam fidem vindicandam.

Anno 345. Synodus Mediolanensis. *Hilar. col.* 1331.

1. Synodi tamen Sardicensis convocatio ad annum 347. extracta fuit: quia tum Constantius, Persico urgente bello, haud ita cupide & mature res curabat ecclesiasticas. Ubi autem in proximo fuit, ut Episcopi eam in urbem iter instituerent, evocat Constans Athanasium in Gallias, quo item Hosius concesserat: ut una inde ambo, cum Galliæ Præsulibus eodem proficiscentibus, Sardicam secundo, ut putatur, Istri flumine concederent.

Anno 346.

1. Itaque Coss. Rufino & Eusebio, Sardicam confluunt ex Occidente Episcopi prope centum. Ad usque trecentos scribunt Socrates & Sozomenus, decepti quodam Athanasii loco, qui totidem ait Synodo suffragium & nomen adscripsisse, annumerans scilicet præsentibus quotquot absentes subscripsere. Qua item sententia narrat Theodoretus, ducentos quinquaginta in antiquis exstare monumentis. Sed fide

Anno 347. Synodus Sardicensis. *Athan. Apol. contra Arian. n.* 36. *Athan. ibid. n.* 33. *Socrat. lib.* 2. *cap.* 20. *Sozom lib.* 3 *cap.* 11. *Theodor. l.* 1. *cap.* 7.

Anno 347.

fide dignior Athanasius, qui centum septuaginta circiter cum ex Occidente, tum ex Oriente eo convenisse memorat. Et si demas 73. Orientales, qui Sardica se proripientes Philippopolin concessere, circiter centum supererunt. Sed erit fortasse rei pluribus indagandæ locus. Cum autem Julio negotiis detento non esset eo commigrandi facultas, legatos ille misit qui vices implerent suas, Archidamum & Philoxenum presbyteros, quibuscum erat quidam Leo diaconus. Primas obtinebat in synodo magnus ille Hosius. Qui intererant cæteri, ex Hispaniis erant, Galliis, Italia, Campania, Calabria, Apulia, Africa, Sardinia, Pannoniis, Mysiis, Dacia, Norico, Siscia, Dardania, altera Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaia, Epiro, Thracia, Rhodope, Palæstina, Arabia, Creta, & Ægypto. Quinam ex qualibet regione adfuerint, non in promtu est recensere. Aderant item Athanasius, Marcellus, Asclepas, nec non alii Episcopi Arianorum furore, dolo, insidiis patrio exturbati solo. Eminebat inter alios Lucius, Hadrianopolitanus, catenas circumferens queis non semel fuerat constrictus & oneratus: ventitabant & alii, plagis, fame, variis calamitatibus afflicti.

Orientales reformidant judicium Occidentalium.

2. Orientales vero, quorum principes erant, Theodorus Heracleæ, Narcissus Neroniadis, Stephanus Antiochenus, qui non diu Flacillum defunctum exceperat, Acacius Cæsariensis, Menophantus Ephesinus, Ursacius Singidonis, Valens Mursi, aliique numero 73. si tamen subscriptionibus Philippopolitanis sit fides, nimia conscientiæ formidine tenebantur, ut accederent soli; sed secum patronos & viæ socios adducebant Musonianum Comitem & Hesychium Castrensem. Nihil enim perinde reformidabant, atque honesto & ecclesiastico judicio conflictari: nec nisi Magistratuum ope se rem bene gesturos sperabant. At ubi Sardicam advenere, rem contra ac rati erant se habere conspicati, ecclesiasticumque tribunal adesse, ubi non Comes esset, non milites, non Imperatoris formido, sed ex veritate causa penderetur, ingenti sunt terrore perculsi. Præsto namque erant accusatores ex singulis Ecclesiis, urbibus, regionibus, argumentis & probationibus instructi. Inopportune ceciderat ipsis, quod duo venerabiles Episcopi, Arius scilicet in Palæstina episcopus & Asterius Petrarum in Arabia, qui cum factiosorum caterva ex Oriente venerant, cum primum Sardicam advenissent, descíscerent ad Occidentales, ac vafritiem conspirationemque hominum cæteris renuntiarent. commemorarent item eorum formidinem, quando conspexerant aliter causam agi atque illi existimarent.

Athan. Apol. contra Arian. n. 36.

3. His illi animadversis, tametsi alacriter & promte sese viæ commiserant, rati Athanasium pulsosque cæteros, metu sui, ne commigrare quidem Sardicam ausuros, ubi, versa rerum conditione, paratos, causæ fidentes conspexere, in palatio, quo domicilio utebantur, clausis foribus consídunt.

Fuga Orientalium.

Tum perterriti deliberant quid facto opus, quæ via expediendi se in tam difficili conditione rerum: nihil præsidii adesse, omnia ad sui perniciem comparata; integros judices, accusatores documentis instructos, rem prope desperatam. Demum eo appellunt animum, quæ unica supererat tanti periculi declinandi via, ut fuga se subducerent. Synodus tamen ait, jam cum iter ingrederentur,

Hilar. Fragm. 2. n. 7.

eo consilio fuisse, ut quamprimum Sardicam venissent, sese statim aliquo obtentu proriperent. Ut autem causam digrediendi vel commentitiam adferrent, se non posse ajunt cœtum adire Episcoporum, nisi Athanasium, Marcellum, cæterosque a se damnatos ejicerent. Quæ conditio periniqua erat; cum id, quo-de quæstio tunc esset, ut decretum ac definitum haberi contenderent. Tum Patres una cum Athanasio compellare homines ac provocare: par fuisse aut non iter ingredi, aut jam coram positos non subterfugere: id esse maximum argumentum eos maleficiorum conscientia torqueri. Si possent quæ crimina Athanasio obtulerant comprobare, accederent; sin, cum non possent, se nolle simularent, aperte sycophantas esse & damnatum iri. Quibus illi auditis stupefacti, usque eo quid inirent consilii non habebant, ut iteratam ad Mareotem legationem postularent, quo ipsis in locis quid vere gestum fuisset deprehenderetur. Explosa hominum petitione, alteram illi perridiculam adferunt remigrandi causam; sibi scilicet maturandum in Orientem, quia Constantius Augustus litteris renuntiarat, magnam se Persarum stragem edidisse, & victoria lætum evocare Præsules. Ante profectum Hosius, quo illis omnem querendi causam levaret, homines in ecclesiam adventantes leniter & pacifice commonet: si quid criminis habeant Athanasio offerendum ne cunctentur enuntiare, æquum fore ea de re judicium. His senex verbis alloquitur conisceleratos, ac bis hortatur, si nollent in conspectu synodi, sibi saltem indicent quid esset querimoniæ. Si reum peragant Athanasium, damnandum pollicetur ab Occidentalibus; sin insons ille, ipsi sycophantæ deprehendantur, & tamen nolint virum recipere, auctorem ipsi fore, ut in Hispanias secum proficiscatur. Conditionem, disparem licet & iniquam, accipiebat Athanasius. Verum illi, tanto nimirum conscientiæ timore tenebantur, rem negant, & fugam faciunt. Iter ingressos Synodus mittit compellatum, denuntiatumque damnandos fore ut sycophantas, nisi se sisterent. At illi cum læsos vexatosque a se viros coram conspicerent, ne converso quidem ad legatos vultu, properantius fugiebant.

Anno 347.

Exsules depulsis criminibus restituuntur.

4. Cum igitur Orientales indecore ac turpiter se proripuissent, tum reliqui Patres exsulum & oppressorum causam agitant. Leguntur litteræ cleri & populi Alexandrini, litteræ quoque octoginta Ægyptiorum episcoporum, diversæ, ut putamus, ab illis de quibus ad annum 340. dictum est. Erant istæc totidem innocentiæ testimonia, quibus purgabatur Athanasius ab allatis criminibus. Vertuntur ad hæc decantatæ illæ Meletianorum accusationes de enecto Arsenio & de calice fracto, quarum statim vanitas palam fuit. Arsenius quippe, quem obtruncatum jactitarant, inter vivos comparebat integer & incolumis. Acta autem Mareotica, a factiosis edita, inter se pugnabant, ut est superius enarratum. Marcellus item & Asclepas probe & naviter crimina propulsant, ac innoxii deprehenduntur. Præsto erant alii scelestorum accusatores: comparebant viri ab exsilio reversi, aliorum item exsulum legati, familiaresque aliorum qui ferocitate Arianica cæsi fuerant: proferebat Lucius catenas, quibus constrictus onustusque fuerat. Vulnera alii osten-

Anno 347.

ostentabant: fame & inedia se afflictos nonnulli testificabantur. Oratores a diversis missi ecclesiis denuntiabant, milites armatos immissos in ecclesias, turbasque clavis instructas, litteras in perniciem episcoporum confictas. Lectæ sunt litteræ a Theognio jam defuncto ad Augustos missæ, dolose confictæ, quibus Imperatores inflammaret in Athanasium; quas vere a Theognio datas fassi sunt ejus diaconi. His adjectæ virginum denudationes, ecclesiarum incendia, carceres. quæ mala in gratiam Arianorum inflicta fuerant.

5. Iis perspectis, ac probe commonstratis, Patres Athanasium, Marcellum, Asclepam, aliosque pulsos episcopos declarant innocentes, restituunt in sedes, in ecclesias remittunt, missisque litteris jubent a christiana plebe recipi. In conscelerATOS autem severe, graviter, & prisce actum. Eos namque, qui luporum instar sedes pulsorum invaserant, Gregorium scilicet Alexandrinum, Basilium Ancyranum, Quintianum Gazensem, ne nominandos quidem episcopos definiunt, neque cum ipsis ullam habendam societatem. Theodorum autem Heracleæ, Narcissum Neroniadis, Acacium Cæsareæ Palæstinæ, Stephanum Antiochiæ, Ursacium Singidonis, Valentem Mursi, Menophantum Ephesi, Georgium Laodiceæ, damnant & abdicant.

Ariani episcopi damnantur.

6. His peractis, quæ gesta in synodo fuissent litteris ubique significantur. quarum exstant etiam nunc quatuor, cæteris injuria temporum amissis. Prima nempe ad clerum & populum Alexandrinum, ubi ordine recensentur res in synodo gestæ; ajuntque Patres, se rogasse Augustos ut finis tandem esset vexandi episcopos, arcerenturque judices a causis clericorum: hortantur ut redeuntem Athanasium, patrem & episcopum suum, honorifice & cum gaudio recipiant: monent, Gregorium τὸν ψευδεπίσκοπον a synodo damnatum & abdicatum esse: edicunt ut nulla cum eo ineatur communionis societas. Admissos indicant ut insontes, Aphthonium, Athanasium Capitonis, Paulum & Plutionem presbyteros pulsos ab Eusebianis. His similia scribunt ad episcopos Ægyptios: pluribus autem omnia in Encyclica epistola. Ad Julium papam scribentes, iisdem ferme recensitis, adjiciunt Patres, se ita credere, ut semper ante credidissent. Probant acceptumque habent Julii consilium, qui non fine causa Sardicam una cum aliis non concesserit: congruentissimum videri sibi *si ad caput*, *id est*, *Petri apostoli sedem*, *de singulis quibusque provinciis Domini referant sacerdotes*. Narrant breviter quæ gesta Sardicæ sint. Tria fuisse pertractanda, de fide scilicet, de vexatis & pulsis episcopis, de sceleratis tantarum auctoribus calamitatum. Exagitant deinde impios & imperitos adolescentes, sic vocant Ursacium & Valentem, quod numquam finem facerent adulterinam spargendi doctrinam. Valentem maxime carpunt, quod relicta ecclesia sua, alienam, nimirum Aquilejensem, invadere tentasset; quo factum ut commota civitate unus ex fratribus, Viator nomine, obrutus & oppressus fuisset. Hisce epistolis nomen adscripsere Patres Sardicenses, atque exinde multi qui non adfuerant dedere suffragium, quos ad 284. recenset Athanasius.

Epistolæ synodicæ. Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 19. 20. 21.

Hilar. col. 1290.

7. De fide quoque actum Sardicæ fuit; nec deerant qui novam fidei formulam in medium afferrent admittendam a synodo, atque promulgandam, quasi videlicet aliquid in Nicæna desideraretur. Quod indigne tulere Patres, decreveruntque nullam ulterius edi debere fidei formulam, eo quod esset Nicæna satis; ut ne turbulentis hominibus novas scribendi formulas hinc occasio foret. Oblatum autem hujusmodi rescriptum idipsum putatur esse, quod Theodoretus τῇ ἐγκυκλίῳ epistolæ Concilii Sardicensis adtexuit. Hæc Patrum Sardicensium acta, hæc gesta fuere. Ad hæc vero, quæ disciplinam spectabant ecclesiasticam, viginti canonibus constituta sunt.

Nihil de fide Sardicæ actum.

8. Oratores postea synodus mittit ad Constantium, Vincentium nempe Capuanum episcopum & Euphratam Coloniensem, qui cum Augusto de gestis synodi, deque exsulum causa agerent. Quibus etiam commendatitias ad fratrem litteras dedit Constans Augustus, interminatus fratri bellum, nisi pulsis præsulibus in ecclesias suas revertendi copiam faceret. Constantio nimirum auctor est, ut episcopis facilem præbeat aurem, Stephani Antiocheni & asseclarum scelera perpendat, Athanasium, deprehensa adversariorum sycophantia & malignitate, gregi suo restitui jubeat: si neget postulata, sese admotis copiis, profligatisque scelerum auctoribus, hominem Alexandriam deducturum. Soluta porro synodo Naissum Athanasius in superiorem Daciam se confert, ubi commoratus est donec evocaretur a Constante.

Synodus Oratores ad Constantium mittit. Socrat. lib. 2. cap. 23. Sozom. lib. 3. cap. 20.

9. Inter hæc, Orientales profugi in Thraciam, quæ ad Constantii imperium pertinebat, sese recipiunt. Quia autem permulti in Thracia erant episcopi, qui a seditiosorum frequentia & communione abhorrerent, delatos illi ad Constantium, qui Arianis omnia indulgebat, curarunt malis & calamitatibus adfici, & nonnullos etiam capitali sententia damnari. Quæ quidem maxima pars post synodum Philippopolitanam contigerunt. Fuga tamen Olympii Ænorum, & Theoduli Trajanopolitani, prius quam scriberentur a synodo litteræ accidisse videtur. Hi capitis damnati fuga saluti prospiciunt; ac dum se carnificibus proriperet Theodulus, extremum clausit diem, nondum soluta synodo Sardicensi. Quæ ratio unica est ut duo Athanasii loca hactenus in controversiam vocata, ac quorum conciliatio prope desperata, adprime conveniant; ille scilicet epistolæ Sardicensis synodi locus, quo dicitur Theodulus esse defunctus, alterque in historia Arianorum ad Monachos, quo narratur Theodulum post Arianorum fugam pulsum & profligatum, quod cavesis intelligas post solutam synodum Sardicensem contigisse.

Orientalium facinora. Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 18. 19.

Athan. Apol. contra Arian. n. 45.

10. Facinorosi autem homines Philippopoli consistunt: ausuque temerario damnant episcopos, Julium Romanum, Hosium, Protogenem, Gaudentium, Maximinum, Athanasium, Marcellum, Asclepam, & Paulum. Epistolamque scribunt ἐγκύκλιον, quam nominis & commendationis causa Sardicæ datam ementiuntur, quo faciliorem ipsi apud omnes aditum munirent. Et sane res evenit ut peroptabant illi. Nam hæc epistola ad usque tempus Augustini pro vera Sardicensis synodi epistola a multis habita est. Ordiuntur autem ab ementito quod præferunt pacis concordiæque servandæ studio.

Synodus Philippopolitana. Hilar. col. 1307.

Anno 347.

Marcellum exinde ut facinorosum exagitant, admissum ad communionem queruntur. Athanasium sacrilegum, profanum, multis implicatum sceleribus denuntiant. Redintegrant pristinas adversus eum criminationes de calice fracto, de diruto altari, de sede sacerdotali eversa, ecclesiaque solo æquata, de presbytero Ischyra tradito custodiæ militari. Addebant ne ipsis quidem sacratissimis Paschæ diebus abstinuisse a scelere, sed nonnullos injuriis, verberibus, imo etiam morte mulctasse. Jussum Cæsaream ad synodum se conferre renuisse, ideoque post annum alterum Tyri damnatum abdicatumque fuisse & ab Imperatore ablegatum in exsilium. In reditu pristinis graviora edidisse facinora, damnatos episcopos in priorem restituisse gradum, indignos aliquos imo Ethnicos promovisse. Adlecto in episcopum Alexandrinum Gregorio, Athanasium concitata & abducta Gentilium manu templum incendisse, altare comminuisse, & clam aufugisse. In Paulum exinde atque in Marcellum & Asclepam acerrime invehuntur, & nefaria de more comminiscuntur. Moxque Athanasium denuo maledictis & calumniis onerant, fallaciis scilicet, precibus, dolis, multos episcoporum ad suas pellexisse partes, & fraude impetrasse ut a Julio admitteretur. Queruntur, Occidentales defensorum, non judicum animo accessisse, & novis studere legibus, ut scilicet Orientales episcopi judicio subessent Occidentalium. Qui jam inita pace mutuam concordiam foverent, acribus olim inimicitiis conflictatos esse, ab Athanasio scilicet damnatum fuisse Asclepam, Paulum Athanasii abdicationi interfuisse, suffragium damnationi dedisse. Multis additis in cæteros adversæ partis episcopos, in Julium nempe, Hosium & Protogenem, & conficta immani scelerum multitudine, quibus discordiæ invidiam in Occidentales derivarent, vetant denum ne quis cum Hosio, Protogene, Athanasio, Marcello, Asclepa, Paulo, Julio, Gaudentio & aliis quos damnant anathemate ipsi, atque abdicant, communionis societate jungatur. His editis, sycophantæ fidei formulam adscribunt, & 73. episcoporum nomina ac suffragia, sive vera, sive forte conficta, ad calcem adjiciunt.

11. Neque hic constitit scelus. Eos enim, qui se perfidiæ & timiditatis fugæque nomine aversarentur, nullis non insectantur malis. Hadrianopolitanos, qui ab eorum communione abhorrebant, deferunt ad Constantium; ipsisque hortatoribus, ex Fabrica Hadrianopolitana, ut vocabant, decem laici sunt capite truncati: ministro hujus rei usi sunt famoso illo Philagrio, tum iis in locis comite. Horum tumulos propter urbem sitos conspexit illac transeundo Athanasius. Duos presbyteros, diaconosque tres, quos sibi infensos deprehenderant, curant in Armeniam ablegari. Arium autem & Asterium episcopos, quos a cœtu eorum descivisse supra memoravimus, non modo extorres in superiorem Libyam amandant, sed etiam ulciscendæ defectionis causa contumeliis & probris onerant. In Lucium autem Hadrianopolis Antistitem, qui grandi loquendi fiducia lucifugas insectabatur, acrius sævitum est. Curant enim ferreis catenis ut ante collo & manibus constringi, atque ferro oneratum deportari in exsilium; ubi paucis post annis sanctus Præsul, tot calamitatibus perfunctus, diem obiit extremum. Diodorum item episcopum patrium vertere solum coegerunt. Quid sit de Theodulo & Olympio actum, jam enarravimus, quia rem ante clausam Sardicensem synodum contigisse arbitramur; & fortasse nonnulla ex iis, quæ proxime recensuimus, ante finem synodi Sardicensis obvenere. Non ordine quippe res enarrat Athanasius.

Decem laici capite truncati, alii vexati.

12. Eorumdem opera & gratia ad Alexandrinos usque & Ægyptios calamitas & vexatio pervasit. Litteris namque jussum, ut portus aditusque urbium custodiis intercludantur, ne quibus id concessum ab synodo Sardicensi fuerat, ad ecclesias remigrarent suas; præscribiturque judicibus, ut sive Athanasius, sive alius quispiam exsul episcopus aut presbyter, vel in urbem, vel in fines ejus ingressus deprehendatur, liceat istic repertos capite truncare. Accepta autem illi publici curriculi facultate, si quos, ultro citroque cursando, offenderent qui fugam sibi exprobrarent, Arianamque aversarentur hæresim, hos flagris, vinculis, exsilio mulctabant. Tantusque terror carnificum erat, ut multi ad simulandum metu compulsi sint, multi contra in solitudinem se proripere mallent, quam cum hujusmodi viris communicare.

Alexandrinis & Ægyptiis illata mala.

13. Eodem anno celebratur Mediolani synodus adversus Photinum episcopum Sirmiensem. Qui quotve fuerint Præsules ibi coacti, pariter ignoratur. Unum constat, Photinum damnatum abdicatumque fuisse. Verum Sirmiensis populi amor & benevolentia præsidio ipsi fuit, ne sede pelleretur. Sunt qui arbitrentur, ea in synodo Ursacium & Valentem libellum pœnitentiæ dedisse. Sed, ut probe adverterunt fratres nostri in postrema Hilarii operum editione, non adeo desperatæ res eorum tum fuisse videntur, ut homines protervi ac propositi retinentissimi eo inopia consilii devenirent. Quamquam fortasse existimari queat, non pari tum conditione fuisse Valentem & Ursacium, ac cæteros Arianos, utpote qui in Constantis, catholicæ parti deditissimi, imperio versarentur.

Mediolanensis synodus.

Photinus damnatur.

Anno 348.

1. Insequente anno contigisse putatur Stephani Antiocheni Arianorum antesignani conspiratio in Sardicensis synodi oratores, quam Athanasio ac Theodoreto his pene verbis acceptam referimus. Antiochiam cum pervenissent legati Sardicenses, litteras Constantis fratri Constantio offerunt, cui tum temporis sedes Antiochiæ; polliceturque ille nihil non fratris nutu & arbitrio facturum. At cum rem perindigne ferrent veritatis hostes, in Episcopos qui juxta clivum diverterant, Magistro militum non eodem loco diversante, exsecrandum opus aggrediuntur. Princeps autem conspirationis fuit urbis Antistes, qui alio incredibili scelere priora scelera cumulavit.

Stephani Antiocheni factum in legatos.

Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 20.

Theodoret. l. 2. cap. 8. & 9.

2. Stephano igitur præsuli Antiocheno varii audaciæ suæ administri erant, quorum ille opera veræ fidei sectatores opprimeret. Horum facile princeps erat quidam projectæ temeritatis adolescens, multis flagitiis nobilitatus; qui non solum homines ex foro abducere, ac contumeliis verberibusque excipere soleret, verum etiam domos invadens, probos viros matronasque honestissimas deturbaret lacessendi causa. Quia vero non manibus tantum, sed & cal-

Anno 348. calcibus obvios impeteret, Onager nuncupabatur. Is heri jussu ipsis sanctissimi Paschatis diebus meretricem adiens, peregrinos advenisse ait qui ejus cupidine flagrarent, noctemque cum ipsa agere percuperent. Assumptos deinde quindecim socios locat in insidiis; datoque conveniendi signo, properat ad fores diversorii. Tum scorto auctor fuit, ut sese in id conclave immitteret. Contigit porro ut in exteriore cubiculo somnum caperet Euphratas Coloniæ Agrippinæ episcopus, Vincentius autem Capuanus in interiore. Ingressa alacriter muliercula, quod se a juvene advocari putaret, deinde senem hominem dormientem, episcopi forma, ignarumque facti conspicata, se delusam æstimavit, rata non hominem id ætatis scortum arcessere. Sensit Euphratas in cubiculo gradientem; expergefactusque, quis esset percontatur. Illa edito clamore vim inferri sibi conqueritur. Conturbatus Euphratas, dæmonem suspicatur muliebri forma adventantem, Dominique Christi implorat auxilium: Onager vero rogat scortum ut taceat, atque episcopum criminetur; statimque se cum agmine in conclave intromisit, vociferans homines iniquos adventasse, qui se sperarent iniquitatis fore judices. Tum ingenti oborto clamore, servi omnes accurrere, quid esset sciscitari, maturare ad fores diversorii occludendas. Onager fugam facit, relictis intro septem sociis, qui una cum scorto deprehensi in custodiam traditi sunt. Primo diluculo, cum Salianum magistrum militum excitassent a somno, simul ad Palatium properant: ac de Stephano conquesti, ad quem suspicio maleficii pertinebat, non judicio opus esse contendebant, vel perquisitione. Magister vero militum rogabat, ut juberet Imperator, non ecclesiastico, sed forensi judicio rem inquiri: clericos Euphratæ & Vincentii se quæstionis habendæ causa traditurum, dum pari modo traderentur Stephani clerici. Contra Stephanus, quem conscientia sceleris exagitabat, non licere ajebat clericos tormentis subjici, vetitum scilicet id esse ecclesiastica regula. Interrogata primum mulier fuit, quis accivisset: adolescentem illa indicavit, qui comitante juvenum turma se deductam intromisisset in cubiculum. Commemoravit item interrogationem, metum & precationem Episcopi, impetumque petulantis catervæ. His cognitis judices natu minimum adduci jubent; qui non exspectata verberum quæstione, compositi facinoris scenam detexit, & rei auctorem Onagrum esse fassus est. Accitus Onager id se jussu Stephani admisisse testificatur. Quis pudor, quæ infamia hinc consequuta! Antiochenum episcopum tanti in Oriente nominis, tantæ in Ecclesia dignitatis turpissimæ rei artificem deprehensum! In sceleris igitur pœnam abdicatur Stephanus, Ariani autem, tali amisso patrono, operam dederunt ut alius suæ factionis in ejus locum cooptaretur, Leontius scilicet castratus. Is cum Eustolium quamdam adamaret, quæ virgo audiebat, licet Leontii consuetudine a virginum conditione & integritate lapsa, ea de re accusatus, quo facultas sibi foret cum illa habitandi, sese castraverat; atque adeo, si ex ecclesiasticæ regulæ præscripto cum illo actum esset, numquam fuerat in episcopum promovendus. At enim Arianismi studium aditum facinoroso homini præbuit ad sedem Antiochenam. Ab episcopis itaque Arianis promotus ille fuit, atque deinceps Arianas res pro virili auxit; ementitaque mansuetudinis specie, catholicos, præsertimque Athanasium, quoad licuit, dire vexavit; vel hinc omnibus deinde sæculis pro nefario & exsecrando habendus, quod Aetium τὸν ἄθεον in amicis habuerit, & diaconum ordinarit. Nimirum κακὸς κακὸν ἤγηλάζει.

Stephanus abdicatur, cui subrogatur Leontius.

Anno 348.

3. Imperator autem Constantius rem in Euphratam gestam secum reputans, & crimine ab uno id genus esse alia Arianorum in cæteros episcopos molimina suspicatus, de solita in probos catholicosque homines sævitie paulum remisit. Quamobrem quos Alexandria in Armeniam relegarat presbyteros, diaconosque, liberos quamprimum dimitti jubet; publiceque litteras mittit Alexandriam, ac vetat ullam ulterius clero & populo Alexandrino infligi calamitatem. Aliisque pariter exsulibus liberum ad suas sedes & ecclesias reditum concessit. Tum Athanasio fuit Alexandriam commigrandi facultas. Nec mirum tamen, si perspecta adversariorum fraude, Constantiique levitate, insidias cavens, non continuo sese viæ commiserit.

Constantius revocat exsules. Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 21. 22.

1. Secundum hæc, elapsis nempe decem post Stephani abdicationem mensibus, Alexandrini nefariis Gregorii τῶ ψιλδεπισκόπου sceleribus commoti, mitioribusque postremo datis Constantii jussis animo audaciores, ut mos est multitudinis, afflictis rebus frangi, secundis ultra modum efferri, impetu facto, scelestum præsulem trucidant. Quæ causa, quæve ratio cædis, omnium pariter scriptorum silentio premitur. Verum fortasse, quia superstite Gregorio plebs Alexandrina optatissimo sibi Athanasio præcisam esse remigrandi spem intelligeret, in id facinoris prorupit. Ejus obitu levatum Athanasio fuit omne reditus impedimentum.

Anno 349. Gregorius ab Alexandrinis obtruncatur. Theodoret. l. 2. cap. 12.

2. Inter hæc ipse Athanasius, qui soluta Sardicensi synodo Naissum concesserat, litteris a Constante Augusto acceptis, inde profectus Aquilejam est, ubi Imperatorem comite Fortunatiano illius urbis episcopo est alloquutus. Memoratque idem Athanasius nequaquam se Constantem solum remotisque arbitris convenisse, sed comite semper Episcopo urbis in qua degeret Imperator. Nimirum Patavii cum Crispino ipsum adiit, Veronæ cum Lucillo, in ** Laude Pompeja cum Dionysio, aliis in locis cum Vincentio Capuano, Maximino Trevirensi, Protasio Mediolanensi, Eugenio item magistro. Quod divino consilio præcautum fuisse videatur: nam postmodum Ariani, quod Athanasius Constantem frequens adiisset, inde criminandi eum ansam arripuere; quod scilicet simultatis inter fratres movendæ causa cum Constante frequens colloquia misceret. Cui propulsandæ calumniæ commodum opportunumque fuit, quod numquam solum Constantem solus convenisset.

Athanasius Constantem convenit. Athan. Apol. ad Constant. n. 3.

** Lodi vecchio.

3. Aquilejæ cum degeret, ecclesiasticisque conventibus operam daret, in templo quod tum excitabatur, necdum tamen absoluto, collectam haberi conspexit, cui etiam aderat Constans Augustus. Quæ res pariter ipsi utilis fuit ad aliam depellendam criminationem, ut inferius dicetur. In eadem urbe litteras accipit Constantii Imperatoris, qui deprehensa Arianorum in legatos Sardicenses conjuratione, leniore erga

Athan. Apol. ad Constant. n. 15. Constantius Athanasium hortatur ad reditum. Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 21. Athan. Apol. contra Arian. n. 54. 55.

Anno 349. *Socrat. lib. 2. cap. 23. Sozom. lib. 3. cap. 20. Theod. lib. 2. cap. 11.*

ga Athanasium erat animo: & tunc desævire tempestas cœpit. Sanctum ille Præsulem hortabatur, ut iter in patriam & ecclesiam suam susciperet, diu esse quod exspectaret venturum ultro ac redeundi facultatem postulaturum. Ne metus ulterioris moræ causa esset, jubere se ut omni posita formidine iter ingrederetur: scripsisse se fratri Constanti ut veniendi copiam faceret. At cum Athanasius, tot ante malis afflictus, vix a pristino metu respiraret, comperendinatus est donec altera accederet Imperatoris Constantii epistola, qua virum jubebat conscenso publico vehiculo se convenire, ut optatis frueretur. Tertiam item epistolam Constantius per Achitam diaconum misit ad sanctum Præsulem, quem diuturniores trahere moras ægre ferebat; conquestus se jamdiu illum exspectare, quem patriæ restituere peroptaret & ecclesiæ suæ. Scripsit item Constanti fratri, rogans ut eum ad reditum cohortaretur. At enim adfirmabat se annum integrum exspectasse, neque concessisse novas dari turbas, aliumque Gregorii loco deligi episcopum. Nimirum id satagebant Ariani Imperatori suadere. Ut autem omnem formidinis causam levaret, comites quoque suos, quibus maxime habenda fides erat, Polemium scilicet, Datianum, Bardionem, Thalassum, Taurum & Florentium, Athanasii, ut videtur, necessarios, jussit epistolas ad Athanasium dimovendæ suspicionis causa mittere.

Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 22.

Athanasii reditus. *Athan. Apol. contra Arian. n. 55.*

4. Imperator ergo Constans iteratis fratris sui litteris permotus, Athanasium accivit in Gallias. Qui mox Aquileja, ubi tum versabatur, profectus, Romam venit, episcopo Julio & ecclesiæ vale dicturus. Tum ecclesia Romana ingenti gaudio perfusa, Juliusque Pontifex redeunti gratulatus, litteras dedit ad Clerum & populum Alexandrinum, quibus se testificabatur summopere lætari de reditu tanti tamdiuque expetiti Præsulis, laudare propositi eorum perseverantiam, quam condigno & optatissimo Deus exitu donasset. Laudat exinde Athanasii virtutem, fortitudinem animi, patientiam in adversis: virum tot periculis perfunctum jam clariorem reverti quam ante fuerat, ex animo se gaudere prospicientem in adventu Athanasii lætitiam populis futuram: sic præterita mala læto exitu oblitterari. Tum decedit Roma in Gallias, Augustumque convenit Athanasius.

5. Hæsimus nos aliquando incerti Aquilejane in Gallias, acceptis Augusti litteris, confestim recta properarit, ac deinde ex Galliis concesserit Romam; an Aquileja profectus Romam venerit, antequam de Italia, Augustum aditurus, decederet. Verum jam nobis pene constat, quia Athanasius Hadrianopoli Alexandriam remigrans pertransiit, Aquileja Romam venisse antequam ad Constantem properaret, inde vero per Germaniam secundo, ut putatur, Istri flumine magnam itineris partem confecisse. Hadrianopolin cum pervenisset, decem laicorum, qui Arianorum præsulum jussu cæsi fuerant, tumulos conspexit propter urbem sitos. Inde vero Antiochiam concedens Constantium adiit; qui virum perhumaniter excepit, comi placidoque vultu intuitus. Cum autem Athanasius de sibi illatis malis conquereretur, ac beneficii & gratiæ loco peteret, ut ne criminationes adversariorum post discessum suum audiret; sed, si luberet, jam maledicos evocaret, ut coram objicerent crimina; id denegavit Imperator. At enim quidquid adversus eum ex calumniis inimicorum, litteris & publicis tabulis mandatum esset, abradi & oblitterari jussit, pollicitus juratusque nullas ulterius admissurum se criminationes.

Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 22.

Constantium convenit Athanasius. *Athan. Hist. ad Monachos. Socrat. lib. 2. cap. 23.*

Anno 349. *Sozom. lib. 3. cap. 20. Theodor. l. 2. cap. 12.*

6. Antiochiæ dum degeret Athanasius, a Leontii cæterorumque Arianorum conventu & communione semper abstinuit, sed ad collectas Eustathianorum frequens ventitabat. Erant tum ex Arianis, qui cum gratia plurimum valerent apud Imperatorem, auctores ipsi erant ut curaret provideretque, ecclesiam aliquam Alexandriæ Arianis ad collectas concedi. Quibus morem gerens Constantius, rogat Athanasium, quandoquidem ipse ex ejus voto omnia ageret, sibi etiam ille quod in optatis erat non denegaret, ut scilicet ecclesiarum, quæ bene multæ erant Alexandriæ, unam Arianis tradi concederet pro conventibus agendis. Ad hæc Athanasius, æquum quidem esse respondit Imperatoris placito ea in re obtemperare; sed quia multi etiam Antiochiæ catholici degerent, qui ab Arianorum communione abhorrerent, postulare se mutuo iisdem ad collectas celebrandas ecclesiam concedi. Et vero non iniqua Imperatori visa fuit ejusmodi ab Athanasio oblata conditio. Verum Ariani secus existimabant. Nam cum grandis Athanasii esset Alexandriæ auctoritas, non magni interesse putabant sodalibus suis Alexandrinis quod ecclesiam obtinerent, cum tanti viri monitis atque adhortationibus futurum prospicerent, ut exigua aut nulla foret Arianicis rebus accessio, etiamsi ecclesiam illi possiderent. Contra vero Antiochiæ Eustathianos cernebant magno esse numero; qui, si ecclesia sibi concederetur, rebus suis augendis studerent in Arianæ factionis ingens detrimentum. Nam tum etiam cum nullam haberent, sibi tamen formidini erant. Quamobrem Imperatori auctores fuere, ut ab ejusmodi postulatis absisteret.

Epistolæ Constantii in gratiam Athanasii. *Athan. Apol. contra Arian. n. 54. & Historia ad Monachos n. 23.*

7. Constantius autem vi & ingenio hominis obstupescens, missis ad varios per diversa loca judices litteris, quibus ante jusserat aditus intercludere omnes, tum significavit ut liberum præberent transitum. Data item epistola episcopis ac presbyteris renuntiavit, se Athanasium patriæ & ecclesiæ suæ restituere, omnia quæ adversus eum scripta vel gesta fuerant abrogare, decernereque ut clerici ejus eadem qua ante gauderent immunitate: dari episcopis, dari clericis eidem adhærendi facultatem; eam fore exinde notam argumentumque recti propositi, si quis Athanasii communionem sequeretur. Aliam item dedit ad Alexandrinam plebem; ubi postquam summis Athanasium laudibus exornavit, populi carpit animum inquietum ac tumultuosum, hortatur ad pacem & concordiam, monet semel iterumque ut turbas movendi finem faciant, se judicibus præcepisse ut quotquot seditiosos esse comperirent, legum subjicerent ultioni. Fortasse Gregorii nece commotus Imperator, animum appulit ad minas hujusmodi proferendas. Jussit præterea, quæcumque Eusebii Nicomediensis consilio adversus Athanasium in commentarios essent relata, oblitterari & abrogari: missusque Eusebius decurio ea abstulit ex tabulis. Cujus rei causa litteras misit Constantius ad Nestorium Ægypti

Anno 349.

gypti præfectum, itemque ad præfectos Augustamnicæ, Thebaidis, & Libyarum; mandavitque ut abolerentur quæcumque in damnum & contumeliam Athanasii decreta & conscripta essent, ejusque clericis pristina restitueretur immunitas.

Athan. Apol. contra Arian. n. 57. & Historia ad Monachos n. 25.

8. His ita gestis, postquam familiaribus vale dixisset Athanasius, sese viæ commisit. Dumque Syriam peragraret, amici amicum videntes, lætari; alii ex gestorum conscientia cum pudore occurrere; pars se coram sistere non ausi, sese occultare; alii pœnitentia ducti scripta adversus episcopum sua repudiare. In Palæstinam autem cum pervenisset, omnes illius provinciæ episcopi, duobus vel tribus exceptis, Patrophilo scilicet & Acacio, ut amicum excepere; litterisque nonnulli apud eum se factorum pœnitere testificati sunt, nec suopte motu ac consilio, sed metu ac terrore compulsos litteras adversus eum dedisse. Synodus autem in adventu illius Jerosolymis convocatur: ubi comiter exceptus Athanasius, cum litteris ad episcopos Ægypti gratulatoriis dimittitur. Episcoporum nomina, qui synodali epistolæ subscripsere, hæc memorantur ab Athanasio: Maximus Jerosolymitanus, Aetius, Arius, Theodorus, Germanus, Sylvanus, Paulus, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Macrinus, Petrus, & Claudius.

Excipitur Athanasius a synodo Jerosolymitana.

Gaudium Alexandrinorum in adventu Athanasii. *Athan. ibid.*

9. Quanta porro fuerit & quam effusa in reditu Athanasii Alexandrinorum ac episcoporum per Ægyptum & Thebaidem lætitia, libet ex ipso Athanasio ediscere: quamquam, ut est ille temperans & a laude propria alienus, non sui, sed pacis conciliatæ causa, gaudio perfusos enarret. „ Quod spectat, inquit, Ægypti & Libyarum episcopos, necnon earumdem regionum Alexandriæque populos, „ enarrare forte supervacaneum fuerit. Accurrere enim omnes ingenti gaudio perfusi, non „ solum quod præter spem suos reciperent incolumes, sed etiam quod ab hæreticis eriperentur, ceu a tyrannis rabidisque canibus. „ Grandis itaque fuit lætitia populorum se mutuo in synaxibus ad virtutem cohortantium. „ Quot innuptæ, nubendi ante cupidæ, virgines Christo addictæ permanserunt? Quot adolescentes, aliorum exemplo concitati, vitam „ amplexi sunt monasticam? Quot parentes filiis suis auctores erant arctioris ineundæ vitæ? Quot filii parentes obsecrabant, ut ne „ suam pro Christi amore exercitationem interpellarent? Quot uxores viris, quot viri „ uxoribus suasere, ut secundum Apostoli jussum orationi incumberent? Quot viduæ, „ quot orphani, fame prius ac nuditate afflicti, ex ardenti populorum affectu, alimento & vestitu abunde sunt instructi? Tanta „ demum erat de virtute contentio, ut singulas familias, singulas domos, ex probitate „ inhabitantium & precandi fervore, tot ecclesias existimasses. Altam pacem videre erat in ecclesiis, Episcopis undique ad Athanasium litteras mittentibus, ab eoque recipientibus.

Gregor. Naz. infra.

10. Athanasii Alexandriam ingressum, magnifice suo more describit Gregorius Nazianzenus. „ Tum nobis, inquit, ille athleta ex „ præclara peregrinatione, sic enim ejus pro „ Trinitate & cum Trinitate susceptam fugam „ appello, remigrat in urbem; atque eo modo lætis civibus accedit, imo vero tota prope Ægypto undequaque in unum concurrente. In tumulis quibusque turba consistere, „ ut alii vel sola Athanasii voce, alii forma „ & adspectu fruerentur; alii, quod de Apostolis accepimus, vel ex umbra saltem, vacuo corporis simulacro, sanctitatem contraherent; ita ut cum multi sæpenumero honore occursuque populorum ornati fuerint, „ nec modo Præfecti & Episcopi, verum etiam viri quique amplissimi in familiam suam „ reversi; nullus tamen occursus frequentia, „ nullus splendore major memoretur. Unus „ dumtaxat Athanasius Athanasio comparandus, unus ingressus ingressui: cum scilicet „ ex priore fuga, simili de causa suscepta, „ summo cum honore in urbem rediret suam. „ *Et paucis de Philagrio interjectis*. Tum e „ vulgo quispiam, cui infinita esse tanta multitudo videbatur, ceu pelagus quoddam cujus non esset finem oculis attingere, familiarem, ut solet in ejusmodi rebus, ita compellasse fertur: Dic mihi, vir optime, tantamne umquam multitudinem vidisti, tamque concordibus animis ad unum ornandum „ hominem effusam? Minime, ait ille, ne „ Constantium quidem ipsum pari honorificentia exceptum iri arbitror, quasi scilicet Imperatorem memorando honoris cumulum indicaret. Tum ille perquam suaviter arridens, „ quid ais? inquit; imo ipsum quoque Athanasium pari honore exceptum vix crediderim, quod patrio ille juramento adfirmavit. „ Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum cuique perspectum arbitror, ut ipsi Imperatori Athanasium anteferret. Tanta apud „ omnes erat viri veneratio! tanto stupore ingressus ejus memoria homines etiamnum adficit! Nam per sexus, ætates atque artes singuli divisi, quo pacto solet civitas illa instrui, cum publico aliquem excipit honore, „ (ecqua enim alia ratione possim magnificum „ hoc spectaculum declarare?) fluvius omnes „ unus erant. Nilum etiam quivis poeta dixerit, illum inquam vere aurifluum & spicis uberem, ab urbe ad Chereu retroacto „ cursu fluentem, diurno, imo longiore itinere. Liceat mihi per vos, quæso, paulum „ adhuc in hac narratione luxuriari; eo namque „ fertur animus, nec sermonem ab ea celebritate revocare facile possum. Pullus vehebat, (absit quæso insaniæ suspicio) haud „ secus fere ac Jesum meum pullus ille famosus, sive gentilis populus, quem consensu „ benefico, ignorantiæ vinculis absolvit, sive „ quid aliud hisce verbis designetur. Hoc unum interfuit discriminis, quod Christum „ rami exceperunt, & varia indumenta, multiplici florum genere constrata; excelsus autem & magnificus vir Athanasius id honoris minime consequutus est, Christi scilicet „ adventui impar. Hac quoque in re adventus Christi expressam imaginem cernere licet, quod erant etiam qui præeundo clamarent, ac chorum agerent: nisi quod non pueris solum turba faustis virum acclamationibus exciperet, verum etiam omnis lingua „ concors & adversaria, hominum sese mutuo „ superare contendentium. Nam quid publicos „ plausus commemorem, & aromatum profusiones, pervigilia & totam urbem lumine „ co-

Anno 349.

Anno 349.

„ coruſcantem, cæteraque omnia lætitiæ argu-
„ menta, quæ Athanaſio ampliſſime, imo ſu-
„ pra fidem conferebantur? Sic vir eximius,
„ ac cum tali pompa & celebritate civitatem
„ ſuam ingreditur.

11. Etſi porro Gregorius Nazianzenus Athanaſii reditum, qui anno 362. poſt Georgii necem contigit, narrare ſe profiteatur, certiſſimum tamen, exque ipſius verbis exploratum videtur, complura hic recenſita ad reditum & ingreſſum Athanaſii Alexandriam pertinere anni 349. imo vero utrumque ingreſſum promiſcue ſuperiori narratione deſcribi exiſtimatur. Nam quæ de Conſtantio commemorantur, ſuadent iſtum, quem narrat ingreſſum, ſuperſtite adhuc Conſtantio contigiſſe; qui cum anno 361. vitam clauſerit, hinc ſane conſequitur non poſſe iſthæc ad annum 362. referri, ſed eſſe in annum 349. conferenda. Inferius item Gregorius Nazianzenus orat. 21. poſtquam de Athanaſii vexatione & fuga ſub Juliano Apoſtata verba fecerat, hæc adjicit: ἔδει γὰρ τρισὶ παλαίσμασι τὸν γεννάδαν νικήσαντα τελείας τυχεῖν καὶ τῆς ἀναῤῥήσεως, id eſt: „ fortiſſimum enim vi-
„ rum triplici certamine vincere oportebat,
„ ut perfectum inde præconium conſequeretur. Quo liquidum eſt, bina eum ſub Conſtantio exſilia & certamina miſcere, atque ut unum enarrare; ita ut quod ſub Juliano contigit, quartum numero, ut tertium ipſe recenſeat. Primo namque Treviris exſulavit Athanaſius ſub Conſtantino; ſecundo Romæ & in Occidente regnante Conſtantio; tertio in deſerto Ægypti & Thebaidos eodem Imperatore, quo defuncto, Alexandriam reverſus eſt; quarto ſub Juliano Apoſtata. Cæterum quæ de Philagrio habentur apud Gregorium, quæque nos brevitatis cauſa prætermiſimus, ἀσύστατα ſunt. Neque enim ad ſecundum vel ad tertium Athanaſii reditum pertinere poſſunt. Nam anno 349. non Philagrius, ut innuit Gregorius Nazianzenus, ſed Neſtorius erat Ægypti præfectus. Anno autem 362. non potuit Philagrius eam gerere præfecturam, cum teſte Nazianzeno & ipſo Athanaſio bis ſolum præfecturam obierit; primum anno 335. ut liquet ex Tyriæ ſynodi epiſtolis; ſecundum anno 341. in Gregorii ingreſſu Alexandriam, ut enarrat Athanaſius. Quem Philagrium, hominem ſane ſceleratiſſimum, non probe norat Gregorius, qui tot laudibus exornavit.

In vita S. Pachomii, Acta SS. Mai. die 14. p. 324. 325. Mors Pachomii.

12. Quo tempore Athanaſius a comitatu in Eccleſiam ſuam revertebatur, monachi quidam Pachomii, ex quorum numero Abbas Zacchæus erat, Antonium magnum in exteriori monte tum verſantem adeuntes, renuntiarunt obiiſſe Pachomium; quos ille multis conſolatus ſciſcitabatur, quis jam ejus vices impleret. Reſponderunt, Orſiſium eſſe. Quibus ille: Ne Orſiſium, inquit, ſed Iſraelitam nuncupetis. Si vero ad epiſcopum Athanaſium, virum eo gradu digniſſimum, vobis eſt iter, ſic ipſum meo nomine compellate: Hæc tibi commendat Antonius: Curam habe filiorum Iſraelitæ. Quo dicto, fauſta illis precatus, non ſine commendatitiis ad Athanaſium litteris dimiſit. Qui ut Alexandriam pervenerunt, a ſanctiſſimo Pontifice ob Antonii commendationem magna benevolentiæ ſignificatione excepti ſunt. Hæc in vita Pachomii. Nec prætermittenda quæ inferius eadem de re feruntur. Pachomius cum dixiſſet Athanaſium fidei cauſa exſulare, non diu ante prædixerat eum cito rediturum ad eccleſiam ſuam. Qui ſanctiſſimus Monachorum pater ſub ipſum Athanaſii reditum, ſignis & virtutibus clarus, diem clauſit extremum. Diu ante obitum his fratres ſuos, Theodoro monacho præſente, ſermonibus eſt alloquutus. Futurum eſt ut noſtris quoque temporibus tria in Ægypto præclara Dei beneficio lumina intueamur, in laborantium omnium commodum atque utilitatem, Athanaſium videlicet Epiſcopum, Chriſtianæ fidei fortiſſimum vindicem; Abbatem Antonium ſolitariæ vitæ perfectiſſimum exemplar; fratrumque Tabenneſiotarum cœtum, qui omnibus ſalutem conſequi cupientibus in præclariſſimum exemplum ac normam propoſiti ſunt.

Anno 349.

Pachomii ſententia de Athanaſio.

Urſacii & Valentis pœnitentia.

Athan. Apol. contra Arian. n. 37. Hiſtoria ad Monachos n. 26. Socrat. lib. 2. cap. 24. Sozom lib. 3. cap. 23. & 24.

13. Cum cernerent porro Urſacius & Valens tantam in Athanaſii rebus inclinationem, ſua ſe damnante conſcientia Mediolanum ſunt profecti; ubi proſcripta atque condemnata Ariana hæreſi, conficta eſſe declarant crimina a ſe pridem Athanaſio oblata. Miſeruntque ipſi Athanaſio conciliandæ gratiæ cauſa litteras, tametſi nullas ab eo acceperant. Verum, ut ex poſtremis hominum geſtis exploratum fuit, non ex vera illi maleficiorum pœnitentia Athanaſii amicitiam & communionem expetebant: ſed quia ut res ſeſe dabant, ad quaſcumque tranſire partes promti paratique erant; tum labefactatis ac prope deſperatis Arianorum rebus, æſtimabant haud ſine magno periculo poſſe ſe cœptis inſiſtere. Animo autem ita fracti, ita proſtrati erant, qui nec diu antea peſtem catholicæ reipublicæ moliebantur, ut ſupplices Romam concederent: ubi maledicta atque crimina a ſe hactenus in Athanaſium congeſta immerenti oblata fuiſſe confeſſi, veniam a Julio papa & communionis ſocietatem poſtulant. Pontifex, ut pronior erat ad condonanda, quam ſceleſti illi ad perpetranda facinora, homines admiſit ad eccleſiaſticam communionem. Reverſi ad ſuas ſedes, necdum poſita formidine, litteras pœnitentiæ ſuæ teſtes mittunt ad Julium papam: quarum exemplar Athanaſio per Paulinum Tiburenſem epiſcopum tranſmiſſum fuit. Tiburenſem enim, non Trevirenſem hic legi oportere propalam eſt; quando in mſſ. Τιβέρων legitur, & epiſcopus Tiburenſis apud Photium vocatur ἐπίσκοπος Τιβερέων. Sane veri ſimilius eſt Tiburenſem epiſcopum Italum, quam Trevirenſem, litteras Valentis & Urſacii ad Julium Athanaſio miſiſſe. Initio fatebantur, fictitias ſe criminationes in Athanaſium protuliſſe; Julium tamen pro inſita humanitate veniam facti tribuiſſe. Polliceri ſe, ſi ab Orientalibus vel ab Athanaſio in jus vocentur, citra conſcientiam Julii non adfuturos. Hæreticum Arium damnare ſe, ac ſemper damnaſſe. Quod jam in priore libello ſuo Mediolani profeſſi fuerant. Ut autem Athanaſii quoque gratiam inirent, pacificas ipſi litteras per Muſæum presbyterum miſerunt, rogantes ut ſe ad communionem admitteret, litteraſque mutuo daret ipſe in concordiæ ſocietatiſque teſtimonium. Secundum hæc Urſacius & Valens oblatis ſibi Athanaſii nomine per Petrum & Irenæum presbyteros & per Ammonium laicum litteris, libenter ſubſcripſerunt.

Athan. Hiſt. Arian. ad Monachos n. 27.

14. Tam fauſto rerum exitu, quæ jubilatio, quæ lætitia omnium ſubierit animos, Atha-

Anno 349. thanasio narrante comperimus. „ Quis, inquit, „ his animadversis, tantaque ecclesiarum pace „ conspecta rem non miratus est? Quis non „ gaudio perfusus est, tantam cernens tot E- „ piscoporum concordiam? Quis non laudibus „ Deum celebravit, perspecta in Synaxibus tan- „ ta populi lætitia? Quantus eorum numerus, „ qui cum inimicis ante computati, resipiscen- „ tiæ signa dederunt? Quam multi qui prius „ crimina objecerant, veniam sunt precati? „ Quam multi ex inimicis inter amicos, ver- „ sa rerum conditione, annumerati sunt? Quam „ multi litteris ante virum criminati, palino- „ diam cecinerunt? Quot alii, qui non pro- „ prio consilio, sed vi atque necessitate com- „ pulsi ad Arianos desciverant, noctu veniam „ precaturi accedebant: hæresinque ferientes a- „ nathemate, rogabant non sibi vitio verti, „ quod metu insidiarum criminationumque, eo- „ rum conventibus interessent, cum tamen cor- „ de & propensione voluntatis cum Athanasio „ convenirent? „ Quorum tamen postulationi vix credatur Athanasium obtemperasse, cum nullatenus licitum sit vel formidinis, vel humanæ gratiæ causa a catholicorum cœtibus ad hæreticos desciscere.

Damnatur Photinus. *Hilar. col. 1206. Sozom. lib. 4. cap. 6.*

15. Eodem anno Sirmii contra Photinum hæreticum synodus sententiam tulit. Qui damnatus cum fuisset, interpellante turba populi, cui adhuc erat eloquentiæ gratia acceptissimus, abdicatus, uti decretum fuerat, sedeque pulsus non est. Photini damnationem episcopi Sirmienses missis undequaque litteris publicarunt. In Oriente vero, præsules erant promti semper paratique ad captandas belli turbarumque occasiones: qui data ad Occidentales epistola Marcellum Ancyranum Photini conscium & ὁμόφρονα esse criminabantur, eo nempe consilio ut Sardicensis synodi, quæ Marcellum innoxium declarabat, acta abrogare & evertere possent, exindeque facultas foret Athanasii denuo criminandi.

Anno 350. Athanasii reducis gesta in Arianos. *Socrat. lib. 2. cap. 20. Sozom. lib. 3. cap. 21.*

1. Athanasius interea sedi suæ restitutus, Arianosque nec indiligenter adortus, rescriptis, orationibus, litteris undequaque missis exagitabat. Si fides est Socrati Sozomenoque, ejus sectæ præsules, quos pravi consilii errorisque tenaces conspiceret, abdicabat, ut eorum sedes probis catholicisque viris contraderet, ac Nicænæ fidei hærentibus. Et vero Episcopi Alexandrini, cujus summa erat in Ægypto & Libya auctoritas, hoc munus hoc officium erat, ut hæreticos antistites, qui in popularium perniciem spargendis erroribus advigilarent, sede pelleret atque profligaret. Verum quod iidem narrant, sanctum nempe Præsulem, cum in reditu varias peragraret provincias, si quos deprehenderet episcopos Ariana labe conspersos, in ordinem redegisse, aliisque contulisse dignitatem, haud facile credatur: si quidem & magnæ invidiæ res fuisset in alienis regionibus Episcopos abdicare, & ingentis operæ, transeunti maxime atque ad Imperatorem properanti, invitos deturbare, quibus haud dubie non spernenda civitatum pars hæreret. Mirum profecto, si sic res acta sit, Arianos episcopos non acrius expostulasse cum illo, qui quavis minima occasione ingentes excitare turbas soliti erant. Quid causæ igitur est, quod hujusmodi querela inter accusationes infra memorandas, non compareat? Nimirum de abdicatione Præsulum non in crimen vocassent, qui quod Ischyram, qui vacuum presbyteri nomen usurpabat, sacrorum officio & aditu interdixisset Athanasius; eum infinitis prope calamitatibus, vexationibus, exsilio demum mulctari curaverant?

Anno 350.

Constans occiditur. *Eutropius Zosimus. Socrat. lib. 2. cap. 25. Sozom. lib. 4. cap. 1. & seqq.*

2. Ineunte anno 350. conspiratione Marcellini, Chresti & Magnentii cæsus sublatusque est Constans Augustus, fervens Athanasii patronus. Magnentius autem occupato Occidentis imperio bellum parabat adversus Constantium. Audita Constantis nece, Vetranio quidam in Pannonia legatus, curavit a militibus imperium deferri sibi. Ut autem permixtis rebus, turbatoque imperii ordine, solent multi in ejus potiundi spem venire, Nepotianus Eutropii sororis Constantini filius Romæ inauguratur; sed vixdum elapsis 28. diebus a Magnentii legato Marcellino victus perimitur. Tum Roma Nepotiani cognatorum, familiariumque sanguine cruentata. Eutropium ejus mater obtruncata est: cæsi item Abuterius & Sperantius de Athanasio bene meriti, qui eum, cum Romæ degeret, beneficiis donisque cumularant. Quorum omnium casum deploravit, fusisque lacrymis prosequutus est Athanasius.

Cædes Romæ. *Athan. Apol. ad Constant. n. 6.*

Constantius bello Persico expeditus. *Victor. Eutrop. Zosim.*

3. Dum seditionibus Occidens conflagraret, in Oriente Persæ redintegrato bello sub Sapore Rege, Nisibin Orientalium partium præsidium jam tertio obsidebant. Cumque contra tantas difficultates Constantius consilio satis providere non posset, opportune accessit Dei subsidium. Precibus namque Jacobi Nisibensis tum sanctitate signisque præclari, Persæ variis divinitus immissis cladibus calamitatibusque afflicti, fugati tandem sunt. Constantius vero ea parte solicitudinis levatus, diligenter undique in Vetranionem & Magnentium copias cogebat; ingentique comparato exercitu, milites quosque hortatus est, qui nondum sacro baptismatis fonte abluti essent, ut quamprimum sacramenti hujus beneficio peccatorum sordes deponerent. Inter hæc Magnentius oratores ad Constantium misit Servatium Tungrensem episcopum, & Maximum item episcopum, aulicosque duos, Clementium & Valentem. Valens in Libyam contendit, ejus, ut videtur, ad defectionem sollicitandæ studio. Athanasius porro cum accepisset Valentem per Libyam iter habere, vehementer extimuit, veritus ne quidpiam ille facinoris aggrederetur; neu Constantis amicis, quibus ipse cum primis annumerabatur, violentas inferret manus. Quorsum autem abierint ejusmodi Valentis molimina, quive rei fuerit exitus, non fertur apud illius ævi scriptores. Clementius alter legatus, Alexandriam profectus, Athanasium convenit; cumque de Constante suorum perfidia trucidato verba faceret, in lacrymas sanctus Præsul erupit, gemitibusque viri cædem lamentabatur. Tum pro Constantii incolumitate Domini opem imploravit; præsentibusque Felicissimo Ægypti duce, Rufino Thesaurario, Stephano Magistro, Asterio Comite, Palladio Palatii Magistro, qui ambo missi fuerant, ut mox dicetur, a Constantio; Antiocho & Evagrio Agentibus in rebus, hasce supplices emittebat voces: *Oremus pro salute piissimi Augusti Constantii*. Populusque una voce statim acclamavit: *Christe auxiliare Constantio*. Et hæc precando aliquandiu perseveravit.

Magnentius oratores mittit ad Constantium.

4. Con-

Anno 350. *Apolog. contra Arian. sub initium.* Ariani crimina redintegrant in Athanasium.

4. Constantis metu & auctoritate perterriti Athanasii adversarii, nihil ausi sunt, illo superstite, in sanctum Præsulem movere. Ejus autem evulgata nece, rumores denuo spargere cœperunt, atque occulte maledictis serpere, crimina jam olim oblata, totiesque depulsa ementiri vera esse, Arsenii necem, mensam eversam, fractum poculum denuo opponere, eo nempe consilio, ut versa rerum conditione, liberi metu, Athanasium aliosque infestos sibi præsules astu insidiisque circumvenirent. Quibus perspectis Athanasius prolixam illam edidit apologiam, antequam, ut ex compluribus ejus locis animadvertere est, Ursacius & Valens, qui ficta pœnitentia defecerant ab Arianis, mutatæ iterum sententiæ signa darent, ac nova molirentur in Athanasii perniciem. In ea igitur apologia vir sanctus ex ipsis rerum actis & monumentis falsa sibi comprobat, & jam multoties repulsa objici crimina: malam mentem, malum animum inimicorum patefacit. Supervacaneum ait, de quibus toties judicatum fuerat, eadem denuo in judicium vocari. Esse Ursacii & Valentis pœnitentiam ad innocentiæ suæ testimonium satis; suo ipsos nutu, nulloque cogente, facti veniam postulasse. Cætera autem quæ ille persequitur, suis jam in locis descripta & enarrata sunt.

Socrat. lib. 2. cap. 26.

5. Ait porro Socrates, eosdem Athanasii adversarios nomen ejus apud Imperatorem detulisse, quod per Ægyptum atque Libyam turbas seditionesque concitaret, atque præter Ecclesiæ regulam in alienis provinciis Episcopos constitueret. Verum Constantius Magnentiano tum bello occupatus, ac propediem pugnam commissurus, veritus, ut credibile est, ne si quam Athanasio inferret molestiam aut calamitatem, hinc causæ irarum suborirentur ac seditionum apud Alexandrinam plebem Athanasii amantissimam, Asterium Comitem, olim Armeniæ Ducem, & Palladium Palatii Magistrum misit cum litteris ad Felicissimum Ægypti Ducem & ad Nestorium Præfectum, arceri jubens Philippum quemdam ac quemvis alium ab insidiis Athanasio parandis. Iisdemque litteras dedit latine scriptas ad Athanasium deferendas; quibus deplorata Constantis fratris nece, Athanasium fidere jubet, nec adversariorum machinamentis perterreri, sed populum edocere veram pietatem ac religionem, velle se ac peroptare ut in sede Alexandrina imperturbatus semper consistat. Hasce litteras Athanasius ceu inducias belli, haud ita multo post futuri, accepisse videtur: non ignarum quippe fuisse arbitramur, exasperatum Constantii animum simulato beneficio occultari.

Constantii litteræ ad Athanasium. *Apolog. ad Constantium n. 22. 23. Historia ad Monachos n. 24.*

Vetranio abdicat se. *Socrat. lib. 2. cap. 28. Sozom. lib. 4. cap. 1. Zosim. lib 2.*

6. Constantius porro cum grandi itinere multisque peragratis nationibus in Daciam pervenisset, Vetranionem numeroso instructum exercitu offendit; eventumque pugnæ reformidans, ut astu declinaret, de pacis conditionibus agere velle simulat. Tum ubi senex ille, Constantii arte delusus, in conspectum ejus venisset, in suggestum ambo conscendunt, circumsistentibus undique militibus. Constantius autem, qui occulta largitione militum sibi animos devinxerat, pluribus commemorare Constantini beneficia, sacramenta militum ob oculos ponere, rem indignam dicens, tyrannum cæso Constantini filio imperium invasisse. Tum milites uno ore clamare, nonnisi Constantini filio deferendum imperium esse, ipsum solum inaugurari oportere. Vetranio autem tanta rerum inclinatione perterritus, protinus ex suggestu descendens, insignia imperii ad pedes Constantii deposuit; quem perhumaniter Constantius exceptum, Prusiamque in Bithynia missum, omnibus ad victum honestumque cultum necessariis instruxit. Senex vero piis hinc operibus deditus, reliquum vitæ suæ tempus probe & ut Christianum decebat exegit. Contigit Vetranionis abdicatio anno Domini 350. die vigesima quinta Decembris.

Anno 351. Sirmiensis synodus. *Socrat. lib. 2. cap. 2[illegible]. Sozom. lib. 4. cap. 6.*

1. Anno sequente celebratur secunda Sirmiensis synodus adversus Photinum, versante tum Sirmii Constantio. Qui aderant Episcopi, maxima pars Orientales erant. Photinus porro, cum obstinato animo ad extremum usque errores propugnaret suos, impiæ doctrinæ causa damnatus depositusque fuit. Quo peracto, aliam fidei formulam adjectis duodetriginta anathematismis ediderunt Orientales, quam transmisere nobis Athanasius & Hilarius. In ea tametsi nihil comparet ab ecclesiastica fide absonum, id suspiciosum tamen est quod τοῦ ὁμοουσίου nomen tacetur, nec excluditur hæreseos venenum. Photino oblata fidei formula est, ut si eam vellet subscriptione sua munire, integris rebus suam repeteret sedem. Respuit ille conditionem; adiensque Constantium, se immerentem vexari & abdicari querebatur; si copia foret sibi congrediendi cum adversariis, ex Scripturarum se testimoniis sententiam suam confirmaturum. Constantius autem Photini conquestione permotus, septem aulicis designatis, jubet coram ipsis iniri controversiam. Quamquam turpis conditio, quia tamen id Imperatori in optatis erat, deligitur a synodo Basilius Ancyranus, qui Photinum ipso præsente Constantio confutavit, atque ex sacris Scripturis coarguit hæreticum esse. Hic deinde in exsilium deportatus, multis post annis in impietate perseveravit. Et quia rebus suis augendis strenue Ariani invigilabant, Germinium quemdam suæ factionis hominem curarunt in Photini locum cooptari.

Athan. l. de synodis. Hilar. de synodis.

Photinus ablegatur in exsilium.

Mursina clades accelerat res Magnentii.

2. Eodem anno, commisso ad Mursam prælio, diu ancipiti marte pugnatum est. Victus demum Magnentius in Italiam se recepit, ut pro facultate copias instauraret. Accidit autem, ut tempore pugnæ, dolo ac simulatione Valentis ejus civitatis episcopi, Constantius, qui jam nimium in Arianas res animo propendebat, totus demum ad hæreticorum partes accederet. Quod qua ratione gestum sit, ita narrat Sulpitius Severus. *Nacti ergo Arriani istiusmodi occasionem*, conspirant penitus Sardicensis synodi decreta subvertere. Etenim eis color quidam suppetere videbatur: quod tam injuste fuisset pro Athanasio judicatum, quam Marcellus fuerat absolutus, qui nunc etiam Athanasii judicio hæreticus esse probaretur. Namque Marcellus Sabellianæ hæresis assertor exstiterat: Photinus vero novam hæresim jam ante protulerat, a Sabellio quidem in unione dissentiens; sed initium Christi ex Maria prædicabat. Igitur Arriani astuto consilio miscent innoxium criminosis, damnationemque Photini & Marcelli & Athanasii eadem sententia comprehendunt: illud nimirum apud Imperatorum animos præstruentes, ut non putarentur de Athanasio perperam judicasse, qui de Marcello & Photino vera sensissent. Verum-*

Anno 351.

rumtamen ea tempestate Arriani perfidiam suam occultabant, non ausi palam erroris sui dogmata prædicare; catholicos se gerebant, nihil sibi prius agendum rati, quam ut Athanasium Ecclesiæ submoverent, qui semper eis velut murus obstiterat, quo remoto reliquos in libidinem suam cessuros sperabant. Sed pars Episcoporum, quæ Arrium sequebatur, damnationem Athanasii cupitam accepit, pars coacti metu & factione in studia partium concesserant. Pauci, quibus fides chara, & veritas potior erat, injustum judicium non receperunt; inter quos Paulinus episcopus Treverorum, oblata sibi epistola ita subscripsisse traditur, se in Photini atque Marcelli damnationem præbere consensum, de Athanasio non præbere. Tum vero Arriani, ubi doli parum processerant, vi agere decernunt. Namque quodlibet audere atque agere facile erat, Regis amicitia subnixis, quem sibi pravis adulationibus devinxerant: quinetiam ex consensione multorum inexpugnabiles erant. Nam omnes fere duarum Pannoniarum episcopi, multique Orientalium ac tota Asia in perfidia eorum conjuraverant. Sed principes mali istius habebantur a Singiduno Ursacius, Valens a Mursa, ab Heraclia Theodorus, Stephanus Antiochenus, Acacius a Cæsarea, Menophanes ab Ephebo, Georgius a Laodicea, Narcissus a Neropoli. Hi ita palatium occupaverant, ut nihil sine eorum nutu ageret Imperator: obnoxius quidem omnibus, sed præcipue Valenti deditus. Nam eo tempore, quo apud Mursam contra Magnentium armis certatum, Constantius descendere in conspectum pugnæ non ausus, in Basilica Martyrum extra oppidum sita, Valente tum ejus loci episcopo in solatium assumto, diversatus est. Cæterum Valens callide per suos disposuerat, ut quis prælii fuisset eventus, primus cognosceret: vel gratiam Regis captans, si prior bonum nuntium detulisset; vel vitæ consulens, ante capturus fugiendi spatium, si quid contra accidisset. Itaque paucis qui circa Regem erant metu trepidis, Imperatore anxio, primus nuntiat hostes fugere. Cum ille indicem ipsum intromitti posceret, Valens ut reverentiam sui adderet, Angelum sibi fuisse nuntium respondit. Facilis ad credendum Imperator, palam postea dicere est solitus, se Valentis meritis, non virtute exercitus, vicisse. Ab hoc initio illecti Principis extulere animos Arriani, potestate Regis usuri, ubi auctoritate sua parum valuissent.

Valentis dolus.

Hæc Sulpitius Severus; cui in eo haud libenter adstipulamur, quod ait Marcellum eo tempore hæretici loco habitum ab Athanasio, quippe cum in historia Arianorum anno 358. ad Monachos missa, inter Præsules qui recta fidei ac pietatis causa ab Arianis exagitati vexatique fuissent, annumeretur Marcellus.

Historia Arianorum ad Monachos sub initium.

Anno 352.

1. Etsi vero omnia ad perniciem Athanasio inferendam parata, Arianumque bellum tot Præsulum hæreticorum opera mox redintegratum iri formido erat, in pace tamen Alexandriæ versabatur Athanasius, veræ fidei tuendæ augendæque plurimum intentus. Populus autem Alexandrinus, sancti viri monitis & exemplis institutus, florebat pietate, vera fide morumque probitate ornatus. Quæ res Eusebii sodalium invidiam inflammabat. Quæritare illi semper spatium occasionemque turbarum, nova machinamenta comminisci, quibus tantum pietatis studium interturbarent. Aliquot tamen annis Athanasio licuit in sua ecclesia confidere, donec scilicet Arianorum furor, ope Principis, quo erumperet haberet locum. Nec deerant interea quædam ceu velificationes, in diesque controversias agitari videre erat, ut solet fieri cum contraria studia multitudinem in varias distrahunt partes. Erat tum quidam ex Athanasii familiaribus, qui de fide frequens cum Arianis disceptabat, litterisque monebat Athanasium quid utrimque dictum allatumque esset, qua quisque ratione sententiam afferere suam satageret. In quadam vero disputatione, cui nonnulli intererant Eusebii familiares, cum fracti Ariani planeque ab hujusmodi viro confutati, eo tandem argumentorum inopia confugerent, ut Nicænam synodum, quia vocibus ex Scriptura sacra non mutuatis usa fuisset, repudiarent; rem ille Athanasio significat. Quapropter Athanasius hunc circiter, ut putamus, annum epistolam dedit de Nicænis decretis inscriptam; ubi quæ gesta sint in sacra illa Synodo, cui ipse præsens interfuerat, recenset, quæve causa fuerit vocis ὁμοούσιον usurpandæ, quo pacto Eusebius ipse Pamphili vocem illam censuerit admittendam in sua ad Cæsarienses epistola, neque deesse ex antiquis Patribus qui ea ipsa aut similibus sint vocibus usi. Theognostum dicit, Dionysium Alexandrinum, & gentilem ejus Romanum, Origenemque. Memorat autem fusiorem epistolam, quam eidem familiari rescripserat, jamque injuria temporum amissam. Vocem etiam ἀγέννητον, in cujus usu ludebant Ariani, quoad varias quibus accipi solet significationes erudite explanat. Occasione, ut quidem æstimamus, hujus epistolæ, Ariani cum eodem Athanasii amico congressi, Dionysium Alexandrinum sibi suæque sententiæ adstipulari contendebant. Et sane Basilius non obscure innuit, minus probe de ortu Filii Dei verba fecisse Dionysium. Verum Athanasius, data iterum epistola, sanam sancti viri fuisse fidem comprobat ex aliis ejusdem scriptis & operibus. Quæ res, quia pluribus jam a nobis pertractata est, ne historiæ fines prætergressi extra metam excurramus, non ulterius hic indagabitur.

Anno 352.

Athan. epist. de Nicænis decretis sub initium.

Librum scribit Athanasius de Nicænis decretis.

Et de sententia Dionysii.

Athan. epist. de sententia Dionysii.

2. Hoc anno, duodecima mensis Aprilis, Julius, invictus ille Athanasii patronus, diem obiit extremum, cum sedem apostolicam rexisset annos quindecim, menses duos, tresque dies. In ejus vero locum die vigesima secunda Maji deligitur Liberius Romanus. Is, si quid fidei vel auctoritatis inesset epistolæ, quæ illius nomine inter Hilarii Fragmenta circumfertur, mox ab inito pontificatu Athanasio infestus, virum a societate & communione sua repulit. Enimvero cum litteras, ut fertur ibidem, adversus Athanasium ab Orientalibus Julio missas, ipso interea demortuo, Liberius excepisset, presbyteros Lucium, Paulum & Helianum cum litteris Alexandriam legavit, Athanasio jubens ut maturaret Romam, ex ecclesiasticæ regulæ præscripto oblatorum criminum redditurus rationem; si non properaret, ecclesiæ Romanæ communione interdictum iri. Reversis autem legatis, renuntiantibusque Athanasium detrectare iter Romanum, Liberius missa ad Orientales epistola indicavit, cum illis sibi, minimeque cum Athanasio pacem & communionem esse. Verum, ut probe commonstratum a nostris fuit in postrema Hilarii editione, hæc epistola aperte νοθείᾳ laborat. Athanasius enim,

Julii mors, & Liberii exordium pontificatus.

Hilar. col. 1327.

Anno 352.

qui illatam sui damnandi causa Liberio vim variis in locis commemorat, nihil uspiam horum innuit; quodque plurimum urgeat, ipse Liberius, cum patrii soli repetendi desiderio flagrans, Orientalibus rescriberet, ait se virum ideo admisisse ad communionem, quia suscepisset eum decessor ejus Julius, ne in quorumdam offensionem, despectis defuncti placitis, incurreret: at ubi deprehendisset jure damnatum fuisse, tum ejus abdicationi esse adstipulatum. Quibus verbis palam innuit, se tum solum condemnasse Athanasium, cum Berœam relegatus, tædio diuturnioris exsilii fractus, sedis suæ recipiendæ causa Arianorum, quos penes tunc summa rerum erat, gratiam efflagitaret. Quod ex aliis item Liberii apud Hilarium locis advertere est. Compertum itaque exploratumque nobis est, Liberium, donec in exsilium pulsus ab Athanasio deficeret, ejus semper fuisse partibus addictum.

Hilar. Fragm. col. 1336.

Livor Arianorum præsulum in Athanasium. Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 28.

3. Hoc circiter tempus Arianorum principes, Leontius Antiochenus, Georgius Laodicenus, Acacius Cæsariensis, Theodorus Heracleotes, & Narcissus Neroniadis, qui omnes, Leontio excepto, abdicati fuerant in synodo Sardicensi, invidia juxta atque metu agitati, magnis rursum excitandis tumultibus atque turbis intenti sollicitique erant. Et quidem invidia illi summa flagrabant, quod tantam cernerent Episcoporum cum Athanasio concordiam: nam plus quadringentis erant, qui cum illo pacem & societatem foverent. Metu item laborabant, ne episcopi nuper fraude ac insidiis suis circumventi, ad tantam multitudinem paulatim defluerent, neu deserti illi, hæresisque eorum infamata, in triumphum, ait Athanasius, una ducerentur. Tantæ ergo calamitatis declinandæ causa, primum Ursacio & Valenti auctores sunt, ut mutata iterum sententia, ad suas denuo partes deficiant, idque excusationis obtendant, se nimirum Constantis Augusti formidine compulsos fuisse ad pœnitentiam simulandam. Quæ res tamen, ait Athanasius, prorsus commentitia erat. Nullo siquidem compellente, nullo cogente, nullo accersente, ipsi ultro Romam profecti, in cœtu Ecclesiæ, ubi nulla extranea formido erat, facti veniam precati sunt. Id vero, mea quidem sententia, sic intelligatur; non quod illi nullo Imperatoris Constantis urgente timore ad simulandam pœnitentiam deducti sint, (ad quid enim illa tanta terroris, tanta fracti animi signa pertinerent, nisi Imperatoris metus accessisset?) sed quod nulla Constantis jussione, nullis intentatis minis, ipsi ultro ejus mandata prævertentes, factorum se pœnitere simulaverint. Ad hæreticorum itaque catervam reversi Ursacius & Valens, una cum aliis Imperatorem adeunt; cui ea commemorarant, quæ jam prænuntiassent ante Athanasii reditum, nimirum si exsuli foret ad ecclesiam Alexandrinam regressus liber, exitium sectæ suæ parari; omnes ab hujusmodi viro Arianis infestissimo, a suis partibus abductum iri; periculumque fore ne ipsi mox soli, deficientibus omnibus, deserantur, atque cum Manichæis annumerentur hæreticorum nequissimis.

Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 30.

4. Constantius autem, qui tum Magnentii debellandi causa properabat, conspecta tot tantorumque Episcoporum cum Athanasio societate, atque iis & similibus Arianorum verbis inflammatus, cum rem concoquere non posset, exinde viro adversari calamitatesque parare cœpit, juramentorum juxta ac litterarum, fraternique officii immemor: quæ quidem tertio post anno in apertum bellum eruperunt. Athanasius porro cum exacerbatum Imperatoris animum esse cognosceret, persuasumque haberet insidias sibi in palatio adornari; ipse quidem ad Imperatoris comitatum proficisci nec ausus, nec e re fore sua ratus, delectos quinque Episcopos, ex quorum erat numero Serapion Thmuitanus, admirabili vir sanctimonia & eloquentia, parque tali negotio gerendo, ad Imperatorem in Occidentis partibus tum degentem misit, datis legationis comitibus tribus presbyteris, qui omnes una a se aversum Constantii animum mitigarent, & adversariorum criminationes depellerent, cuncta denique agerent, quæ cum sibi tum Ecclesiæ conducere existimarent: qui, ut ex subsequentibus gestis licet augurari, re infecta reversi sunt.

Anno 352.

Athanasius Constantium mitigare frustra tentat. Sozom. lib. 4. cap. 9.

Anno 353.

1. Magnentius autem, qui post Mursinam cladem sese Aquilejam receperat, victus in Italia anno 352. cum ad Alpes præsidii causa concessisset, demum accisis rebus anno 353. Lugduni manus intulit sibi, cum tres annos ac dimidium tyrannidem occupasset. His prospere gestis, Constantius victoria elatus, superbiaque tumens, eo insaniæ progressus est, ut æternum se dominumque totius orbis, nec sine risu Gentilium, appellari juberet. Tum videre erat assentantium Arianorum impudentiam, qui Filio Dei æternitatem denegare ausi, leviusculi ingenii hominem, æternum compellare non verebantur. In cujus appellationis insolentiam acriter invehuntur Athanasius, Hilarius, & Lucifer Calaritanus.

Magnentii mors. Athan. lib. de synodis sub initium. Ammianus Marcel. l. 15.

2. Hoc item anno Ariani episcopi sua contra Athanasium molimina orsi, fictitias litteras Constantio obtulerunt, quasi ab Athanasio conscriptas, quibus rogaret, ipsius Augusti adeundi gratia, facultatem sibi in Italiam properandi concedi, ut una de ecclesiasticis instaurandis rebus agere liceret. Eo autem, ut videtur, consilio his insidiis usi sunt Ariani, ut quia sancto Præsuli Alexandrini populi amor præsidio erat, facilius esset peregrinanti perniciem machinari. Et fortassis ipse Constantius in partem fabulæ venerat. Vix namque credatur, imprudente Imperatore, Athanasii nomine litteras exarare ausos fuisse Arianos; cum mox Athanasio reclamante, fraudemque aperiente, exploratum foret, inscio Episcopo, inimicorum dolo datas fuisse. Epistolam porro Constantii, qua quod fraudulentis litteris postulatum fuerat concedebat, Athanasio detulit Montanus Palatinus; atque ut ex Athanasii verbis conjectare licet, publici vehiculi copiam faciebat Imperator ad Italicum iter instituendum. His acceptis litteris Athanasius, animadversaque inimicorum conspiratione, scripto verboque significavit se iter minime detrectare, si Imperator accerseret: at cum non suo ille nutu, sed dolo Arianorum litteras dedisset, quasi ipse proficiscendi facultatem petiisset, qui ne id cogitarat quidem, nequaquam iter ingressurum, nisi sincera & Imperatoris consilio data epistola accederet. Et hoc in capitale crimen Athanasio vertere Ariani sunt conati, ut narratur inferius.

Fraus Arianorum insignis. Athan. Apolog. ad Constantium.

3. Hæc circiter tempora, annum quippe assigna-

353. Alexandrinæ ecclesiæ angustæ pro populi multitudine. *Athan. Apol. ad Constantium n. 14.*

signare in promtu non est, aliud contigit, ex quo item criminandi Athanasii materiam nacti sunt ejus adversarii. Erant Alexandriæ ecclesiæ permultæ, sed pro populi frequentia ita angustæ, ut haud sine præfocationis periculo posset Christianorum turba conventus celebrare. Quæ causa fuerat, ut Gregorius ὁ ψευδεπίσκοπος, impetrata ab Imperatore Constantio facultate, Hadrianeum, sive templum ab Hadriano excitatum, in ecclesiam convertere aggressus, ædificium opibus Constantii exstrueret, ita tamen ut nondum confecto opere obtruncatus ille fuerit. In quadragesimæ igitur synaxibus, ob locorum angustiam ingentemque populi frequentiam, multi infantes, mulieres, aniculæ, adolescentes, compressi ac pene exanimati domum delati sunt, ita tamen ut nullus, Deo concedente, exstingueretur. Sed universa multitudo, conqueri, obmurmurare, postulareque ut in magna ecclesia, licet nondum absoluto opere, conveniretur. Accedente autem Paschatis solemnitate, ingens Christianorum frequentia cogitur, & grandi edito tumultu rogare omnes ut in eam ecclesiam conventus causa concederetur, ne cæterarum angustia ecclesiarum multos in periculum conjiceret; Athanasius contra hortari, turbamque obsecrare, ut nihil properantius ageretur, remque tantisper differrent, & donec completum opus esset, in aliis ecclesiis collectas celebrarent. At, quod fere fit in populi turba, ut quod semel apprehenderunt, exuere ac repudiare vix possint, nequaquam illi obtemperarunt; imo parati erant ex urbe egredi, & ad deserta loca orandi causa proficisci. Malebant quippe itineris perferre laborem, quam cum mœrore festum peragere. Tum Athanasius populo morem gessit, veritus & ipse ne cum discrimine vitæ conventus ageretur. Qua de re item vir sanctus in capitis crimen vocatus est. Ita nimirum, ut ipse nec semel conqueritur, erat opportunus insidiis atque criminationibus hæreticorum.

4. His machinamentis Ariani Athanasio exitium parabant, quod videlicet putarent perniciem ejus cum magna catholicæ rei calamitate esse conjunctam. Næ illi jam inveterata priorum criminum invidia, Arsenii necem, mensam subversam, aliaque id genus missa faciunt: gravioraque commenti, Athanasium reum agunt apud Imperatorem. Etsi porro quædam crimina jam meminimus ab Arianis Athanasio oblata, non ingratum lectori erit, si cum memoriæ causa, tum ut liceat hujusmodi criminationes omnes quo ordine in medium allatæ sunt paucis intelligere, omnia denuo breviter perstringamus. Hæc itaque deferunt illi ad Imperatorem. Primo, quod crebris itionibus atque colloquiis Constantem Augustum in Constantium exasperare, odiaque & inimicitias inter fratres movere conatus esset. Secundo, quod Magnentio gratiæ ejus ineundæ causa misisset litteras. Tertio, quod in ecclesia Cæsareæ dicta, necdum absoluto ædificio, conventus habuisset. Quarto, quod jussus a Constantio in Italiam ipsius adeundi causa proficisci, non obtemperasset. Si quid loci æquitati reliquum fuisset, hisce calumniis nonnisi post accuratam rerum perquisitionem fidem habiturus erat Constantius. At ille insidiis obsequiisque Arianorum circumventus, eunuchorum agmine obsessus, quorum audacia ipso imperante nihil non

Athan. Apol. ad Constantium.

Calumniæ Arianorum in Athanasium.

moliebatur, horum consilio & opera nullam æqui bonique rationem habuit, sed exinde Athanasio necem quavis data occasione machinatus est.

Anno 353.

5. Constantius post debellatum exstinctumque Magnentium in Gallias venit, Arelateque a die decima Octobris mensis ad annum ineuntem 354. consedit. Eo in loco adversus Athanasium signa canere cœperunt ejus adversarii, cum sancti Præsulis abdicandi gratia auctores sunt Imperatori convocandæ in ista urbe synodi. Sperabant scilicet, præsente ac patrocinante Augusto, inimici arbitrio suo ulciscendi facultatem fore sibi. Eo missi a Liberio sunt Vincentius Capuanus & Marcellus in Campania episcopus, datis quibusdam aliis viæ legationisque sociis. Quia vero decretum jam fuerat, ut Aquilejæ synodus celebraretur, non autem Arelate, postulatum accedebant, ut in illa prius assignata urbe evocarentur omnes. Detulit item Vincentius Orientalium litteras, necnon alias ab Ægyptiis episcopis octoginta in gratiam Athanasii conscriptas. Rogabat porro per oratores suos Liberius, ut de fide deque Athanasii causa sincera mente ageretur, quo vera nullisque obnoxia fraudibus insidiisve pax posset conciliari. Hanc Liberii postulationem perinique tulit Constantius, ut nullis postea ejus dictis excusationibusque mitigari potuerit; tam feroci nimirum ex prosperis fortunæ casibus erat animo. Grandem in Vincentio Capuano spem repositam habebat Liberius, quod is rem quæ tractabatur apprime cognosceret, & judex in eadem causa inter Episcopos frequens sedisset. Interfuerat quippe Romanæ synodo ann. 342. Sardicensi ann. 347. &, ut veri quidem simile est, ipse Vincentius tum presbyter Nicænæ synodo interfuit cum Vitone item presbytero, legati ambo a Sylvestro Pontifice. Verum cessit res contra quam ratus erat. Ardens enim furore ac scelere in Athanasium Constantius, terrore omnia & formidine complet, exsilium interminatur Episcopis, qui bene multi ex Italia eo concurrerant, nisi Athanasium proscriberent. Minis hujusmodi fractus perterritusque Vincentius, eo appulit animum, ut quem insontem toties declarasset, jam reum ageret atque damnaret. Et principio quidem ille integris rebus postulabat agi de fide. Id negabant Ariani episcopi, veriti ne si in medium adferretur hæresis Ariana, Occidentalibus stomachum faceret, ac deinde peroptatam ipsi Athanasii damnationem impetrare non possent. Rem paulo secus narrat Liberius, Legatos videlicet, ubi urgeri se ad Athanasium damnandum conspexere, spopondisse virum se damnaturos, dum damnarentur item Ariani. Hi vero re secum deliberata respondent, non præsentis esse instituti Arii doctrinam proscribere, sed de sola Athanasii damnatione agi. Tum denique Vincentius tanta Imperatoris formidine perculsus est, ut contra quam vere sentiebat, simularet Athanasium se damnare, ejusque communionem respuere. Eam tamen postea maculam diluit Vincentius, ubi strenue Arianorum conatibus obstitit, abnuitque actis Ariminensibus suffragari.

Synodus Arelatensis. *Ammian. Marcellin. lib. 14. Hilar. in Fragment. Hilar. contra Arianos.*

Sulpicius Severus.

Hilar. Fragm. col. 1332.

Lapsus Vincentii Capuani.

6. Eadem in synodo Arelatensi fortitudine atque constantia emicuit Paulinus episcopus Trevirensis, qui Maximino successerat Athanasii necessario. Is, cum pari violentia, inten-

Paulini Trevirensis constantia & exsilium. *Marcellin. & Faustin. in libello.*

Anno 353. *Historia ad Monachos*. tentatis minis, episcopi Ariani instarent, jube rentque ut cum Arianis amicitiam communionisque societatem iniret, Athanasiumque damnaret, maluit sceleratorum vindictæ subjacere, quam ad indecoram simulationem deduci, se Photinum ajens & Marcellum damnaturum, non adduci tamen posse ut Athanasium, quem insontem æstimaret. Cum autem e re fore sua putarent iniqui homines, si a tanto viro Athanasii damnatio extorqueretur, blandimentis atque promissis, quando vi nil impetrarent, id obtinere nisi sunt. Sed cum frustra se invictum Paulini animum tentare animadverterent, (*Hilar. col. 1282.*) ut Ecclesia indignum atque nefarium in exsilium deportari curant. Sic autem vir ille fortissimus exsulavit, ut non diu eodem loco consistere liceret, sed ex alia in aliam urbem raptatus, varias peragraret regiones; eo nimirum consilio, ut fractus tædio diuturnioris itineris animo concideret, moremque gereret Arianis. Dum vi compulsus sedes subinde commutat, in ea demum loca appulit, ubi Jesu Christi nomen non colebatur, in Phrygiam scilicet Montanistarum erroribus refertam. Erat siquidem impia mens nefariumque consilium Arianorum, ut vel fame istic interiret, vel pollutos exsecrandis Montani & Maximillæ ritibus cibos penuria cogente comederet; qui demum, non fractus animo, sed inedia ærumnisque debilitatus, confessor & exsul occubuit anno 358.

Anno 354. 1. Post Arelatensem synodum, pacis conciliandæ specie, mandatum per Italiam totam prodiit, ut Episcopi omnes Orientalium sententiis adstipularentur, gravibus in eos qui non obtemperarent jactatis interminationibus. (*Liberii gesta Athanasii causa. Hilarii Fragment. col. 1334.*) Liberius autem, cui tum cordi erat æquitatis veræque fidei causa, accepto legatorum suorum lapsu, tanto punctus est dolore, ut præoptandam sibi fuisse mortem testaretur Hosio rescribens, quam ut in legatis suis novissimus omnium Athanasii delator videretur esse, aut sententiis Euangelio adversantibus adstipulari. Ac ne permultis Vincentii lapsus exemplo vel offendiculo foret, litteras mittit ad Cæcilianum Spoletanum episcopum, hominem cohortans, ut ne a probo consilio Vincentii transgressione evocaretur; firmusque persisteret in æquitatis veræque doctrinæ solicitudine ac studio. Et vero ad magnum item Hosium dat litteras, deplorans legatorum lapsum. Quem Hosium, ceu quamdam Ecclesiæ columnam suspiciebant tum universi. (*Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 41.*) Præter hæc autem de integro oratores ad Constantium mittendos censuit, Luciferum nempe Calaritanum, qui Liberium adiens, sese ultro legationi ad Constantium obeundæ obtulerat, Pancratium (Eutropium vocat Athanasius) presbyterum, & Hilarium diaconum cum epistola ad Augustum, datis item litteris, Eusebio Vercellensi eodem itinere, antequam Constantium adirent, tradendis: cujus hoc erat argumentum, solatio esse sibi invictam ejus fidem, (*Baron. ann. 353. n. 2.*) quod sane commodum opportunumque accedebat. Nam post Vincentii casum, Orientalibus obtemperaturos fuisse reliquos per Italiam episcopos, nisi superveniens Lucifer ex Sardinia, qui probe norat eorum in Athanasium invidiam atque implacabilem iram, sese obtulisset ad legationem apud Augustum obeundam, postulaturus celebrandæ synodi facultatem. Rogat sua suorumve opera Lucifero ad id impetrandum ferat opem. Rem pluribus legatos ipsi narraturos. (Anno 354.) Constantio autem Augusto litteris significabat, spem fuisse sibi a Christiano Imperatore & Constantini filio postulata concedenda fore, nisi exasperatum ejus erga se animum arguerent, quæ ad se lacerandum populo misisset. Miraculo esse sibi a tam clemente principe profectam rem ejusmodi. Veram se cum Imperatore pacem requirere, non fictam & simulatam. Non Athanasii modo causa haberi synodum oportere; sed alia quoque multa instare negotia, atque in primis de vera fide esse agendum. Rem ejus imperio dignam esse, ut tot disceptationes finem inveniant. Multos esse discidiorum percupidos, qui se litteras quasdam occultasse mentirentur, quo possent latere crimina damnati viri, nempe Athanasii. Se illas quidem evulgasse litteras, legisse Ecclesiæ, legisse Concilio; minime tamen iis habuisse fidem, quod putaret octoginta Episcoporum de Athanasio sententiam iis esse anteferendam. Ea scripta detulisse Eusebium quemdam, qui iter in Africam haberet, eadem Arelatem pertulisse Vincentium Capuanum. Exinde vero, ut crimina propulset apud Constantium sibi oblata, se testificatur nihil ex temerario quodam furore, nihil per jactantiam aut gloriæ cupiditatem hactenus admisisse. Invitum se ad delatam sedem pontificiumque munus accessisse, suum jam esse cum timore Dei omnia peragere, ac curare non sua sed apostolica statuta servari; se nihil jura Romani episcopatus minui, nihil augeri esse passum, fidemque veram illibatam custodiri se semper exoptare. Significare quidem Orientales, pacem se cum Liberio & cum Occidentalibus habere velle; sed nullam esse posse cum hominibus, quorum oratores ante annos octo Mediolani abnuissent Arii sententiam proscribere. Erantque ii legati quatuor episcopi Ariani Demophilus, Macedonius, Eudoxius, & Martyrius. Non esse novum quod jam occasione nominis Athanasii moliebantur Ariani. Exstare quippe litteras Alexandri Alexandriæ episcopi ad Sylvestrum olim conscriptas, quibus significabat undecim tam presbyteros quam diaconos, quod essent Arii erroribus conspersi, ab se ecclesia ejectos fuisse; ex quorum numero quidam superessent, qui privata extra ecclesiam conciliabula haberent, quibus erat societate ac communione junctus Georgius episcopus, ut videtur Laodicenus. Nullam esse pacem posse, si talibus hominibus cogantur obsequi Itali episcopi. Ex Vincentii & sociorum litteris propalam esse, terrore ipsos animique perturbatione, non proprio consilio descivisse ad sententiam Orientalium: proposuisse tamen ut alii Episcopi Arianam hæresim proscriberent, sed repulsam tulisse. Obsecrat demum Liberius Imperatorem, ut istæc negotia curet provideatque in Synodo agitari: legatos suos Luciferum, Pancratium & Hilarium perbenigne recipiat, concedatque celebrandæ synodi facultatem.

2. Profectis autem legatis, litteras Liberius, Calepodio quodam deferente, ad Eusebium misit; rogatusque tabellarius, ut Eusebio auctor esset cum legatis ad Constantium proficiscendi. Legatos autem Eusebius Vercellis honorifice comiterque excipit, viæ juxta atque legationis comitem offert sese. Liberio significat,

Anno 354.

cat, libentissime se huic negotio dare operam, nec defuturum officio, Ecclesiæ, Lucifero. Cui mox rescribit Liberius, gaudere se ex animo quod ejus negotii curam susciperet, sperare multum rem ejus solicitudine feliciter gerendam: scripsisse Fortunatiano Aquilejensi, ex cujus item consilio atque opera impetrandæ synodi spes accederet.

Synodus Mediolanensis indicitur.

3. Neque tamen tantæ fuit operæ synodum impetrare, quantæ rebatur Liberius: nam eo Arianorum quoque præsulum vota concurrebant; qui Constantii ope & auctoritate freti, se nihil non in synodo pro libidine & arbitrio suo consequuturos sperabant. Resque sane contigit ut peroptabant ipsi. In annum itaque proxime sequentem Imperator synodum indicit Mediolani celebrandam.

Galli mors.

4. Hoc anno Gallus Cæsar de cædibus aliisque maleficiis delatus ad Constantium, jussu ejus capite truncatus pœnas luit. Julianus vero frater ejus in summum capitis discrimen venit, vix impetrata a Constantio incolumitate. Is ipse Julianus est, qui ad Imperium postea evectus, a christiana religione ad gentilitios ritus deficiens, ingentes intulit Ecclesiæ calamitates.

Missus qui Athanasium deturbaret, pellitur a plebe. Sozom. lib. 4. cap. 9.

5. Si fides est Sozomeno, anno post delatas a Montano Alexandriam litteras subsequente, scilicet hoc anno 354. æstate, alter ab Imperatore eadem de causa missus Alexandriam, una cum Magistratibus urbis, Athanasium urgebat ut civitate decederet, gravissimumque clericis ejus bellum indixerat. At cum populares ejus appulsu atque impetu perterriti respirassent a metu pristino, adversique & ad pugnam instructi consisterent, Imperatoris legatus metuens seditionem ac cædem, re infecta discessit. Eo loci apud Sozomenum perspicuo vitio laborat Valesii interpretatio. Hæc quippe verba, τῷ δὲ ἐπιγενομένῳ θέρει παραγενόμενος ἕτερος ἐκ βασιλέως, σὺν τοῖς ἐν τῷ ἔθνει ἄρχουσι, κατήπειγεν αὐτὸν ἐξιέναι τῆς πόλεως, ita interpretatur ille: *Sequente æstate alter ab Imperatore missus cum provinciæ rectoribus Alexandriam veniens, eum ex urbe discedere compulit*. In qua versione duplicem nævum statim advertas. Illud enim, σὺν τοῖς ἐν τῷ ἔθνει ἄρχουσι, nequaquam copulandum cum præcedente voce παραγενόμενος; neque enim putandum magistratus Ægypti vel civitatis Alexandrinæ, ex comitatu Imperatoris, qui tum in Galliis versabatur, in Ægyptum venisse; sed jungas velim cum voce κατήπειγεν, ut sententia sit: cum magistratibus Ægypti legatus ille compellebat Athanasium urbe excedere. Illud enim Valesii *compulit* vitiosum item est; neque enim Alexandria tunc decessit Athanasius, & sane verbum κατήπειγεν in imperfecto jacet.

Anno 355. Synodus Mediolanensis. Socrat. lib. 2. cap. 36. Sozom. lib. 4. cap. 9. Sulpitius Severus. Baron. ann. 353. n. 22.

1. Annus 355. rei catholicæ exitiosus fuit; in quo vi & tyrannica Constantii potestate religionis jura violata, hæreticis summa rei ecclesiasticæ administrandæ permissa, catholicis Præsulibus vis illata, oblata exsilii capitisque pericula, nisi Athanasium ferirent anathemate. Mediolanum igitur, ut statutum anno proximo fuerat, convenerunt Episcopi, ex Oriente quidem pauci, reliquis aut morbi, aut senectutis, aut longinqui itineris causa eo concedere detrectantibus: Occidentales autem ingenti numero, ad trecentos enim adfuere. Et, uti supra tetigimus, suspicari quidem erat, ex

Anno 355.

Constantii animo diuturnis Arianorum fallaciis circumvento, exque rebus Arelate gestis, Arianorum præsulum arbitratu gerenda omnia fore. Quamobrem quibus cordi erat ecclesiasticæ doctrinæ integritas, cujus strenuus vindex a multis annis audiebat Athanasius, vix induci poterant ut Mediolanum concederent, ubi damnandum prospiciebant insontem virum. Eusebius in primis, qui proximo anno orator Mediolanum venerat, in istam urbem, etsi propinquam, accedere abnuebat. Verum Ariani e re fore sua arbitrati si vir ille tantus Synodi actis adstipularetur, curarunt litteris Synodi nomine conscriptis evocari. Et sane litteræ maximum pacis charitatisque studium præferebant; missique duo sunt qui inter Arianorum principes computabantur, Eustomius scilicet, seu, ut putatur, Eudoxius, & Germinius, qui litteras adferrent, & Mediolanum accedendi auctores essent. Se ajebant æquitatis concordiæque amore adventum ejus expetere, rogare legatis gereret morem, nec cunctaretur contra Marcellum & Photinum hæreticos, Athanasiumque sacrilegum definire, quæ jam prope totus definiisset orbis; plura dicturos legatos. Si non obtemperaret, ea se præstituros quæ postularet ecclesiastica regula, nec ipsi querelarum locum superfore, quando missis legatis rogatus fuerat. Cui epistolæ permulti Episcopi subscripserunt. Exstant hodieque in subscriptionibus triginta præsulum nomina; ex quorum numero Valens, Leontius, Acacius, Germinius, Arianorum primipilares. Eusebio rescripsit etiam Imperator, urgens profectum, ac commonens ut cum cæteris Episcopis paci Ecclesiæ conciliandæ navaret operam. Accesserunt item litteræ Luciferi, Pancratii & Hilarii legatorum, vehementiore ac mordaci, ut solebat Lucifer, stylo conscriptæ, quibus auctores Eusebio sunt, ut quam maturrime proficiscatur, spem esse ut ejus adventu propediem Valens profligetur, Arianorumque machinæ obruantur: se summopere ejus præsentiam & operam expetere. His amicorum inimicorumque litteris inductus Eusebius, missa ad Constantium adventus sui prænuntia epistola, Mediolanum se contulit. Quo vixdum pervenerat, cum ecclesiæ aditu intercluditur: ac deinde totum decem dierum extrahitur spatium, antequam miscendi colloquii facultas esset. Quo toto tempore conspirationis adornandæ rationem inibant Ariani. Cum porro essent omnia ad fraudem composita, & machinamenta in Athanasii perniciem comparata, tum evocatur Eusebius cum comitibus legatis, a quibus coram constitutis postulatum ut Athanasii damnationi adstipularentur. At Eusebius contra primum de fide tractandum contendebat, adesse quippe viros hæretica labe pollutos; oblatoque Nicæno symbolo, se, si vellent ipsi, ejusmodi fidei formulæ subscribere, damnaturum hominem pollicetur. Quam ille conditionem, iniquam licet, tuto offerebat: numquam enim Arianorum principes Nicænæ fidei, cui ab annis triginta implacabile bellum indixerant, adstipulaturi erant. Tum accepta charta Dionysius Mediolanensis, veræ fidei propugnator, prior suffragium Nicænæ formulæ adscribere cœpit. Valens autem calamum & chartam violenter extorsit, vociferatus id nihil ad rem quæ tum agebatur pertinere, nec quidpiam ea ratione perfectum iri.

Hilar. col. 1222.

Anno 355.

Suborto exinde clamore res in vulgus emanat, gravisque omnium animos dolor occupavit, quod ab ipsis sacerdotibus impugnari fidem cernerent. Valens autem, Ursacius, & reliqui Ariani, judicium populi reformidantes, ex Dominico seu ecclesia ad Palatium transeunt, quasi scilicet aulicorum comitia, non Episcoporum, convocarentur.

Edictum Constantii offertur subscribendum.

2. *Intra palatium congregati*, ait Sulpitius Severus, *illinc epistolam sub Imperatoris nomine mittunt, omni pravitate refertam: eo nimirum consilio, ut si eam æquis auribus populus recepisset, publica auctoritate cupita proferrent. Sin aliter fuisset excepta, omnis invidia esset in Rege, & ipsa venialis: quia etiam tum catechumenus sacramentum fidei merito videretur potuisse nescire.* Erat quidem edictum magnificis descriptum verbis: affectabat quippe Constantius eruditionis & eloquentiæ famam. Arianis auctoribus & magistris hæreseos vestigia in ejusmodi litteris videre erat; & quod fuit male feriati capitis argumentum, se per somnum Constantius quæ diceret a Deo accepisse mentiebatur. Primo igitur Episcopis edictum subscribendum offertur per aulicos & palatinos, omnibus in eodem quo Imperator conclavi consistentibus, sed velo intermedio, qui mos erat ea tempestate, ut perfacile Constantius colloquium audiret. Commemorabant aulici Imperatoris solicitudinem in concilianda Ecclesiæ pace, ejus esse votum ac in eo totum versari, ut Dei voluntatem impleret; etsi vero Lucifer Arianæ illum doctrinæ addictum criminaretur, sanam ejus esse fidem ex collatis ipsi a Deo beneficiis ac victoriis comprobari. Ad hæc Lucifer, vehementi de more studio incensus, reclamat, Nicænam fidem Arianæ oppositam solam piam, solam sanam, nec si adessent universæ Constantii copiæ militaresque turmæ, posse se edictum sacrilegum non despicere, & maledicta in Deum non exsecrari. Tum Constantius ea legatorum loquendi fiducia offensus, homines esse petulantes exclamare, nec ipsorum munus esse Imperatorem ab Arii doctrina revocare; ac derepente mutato consilio, precibus viros, quando interminatione nihil conficiebat, tentare cœpit. Sed frustra eorum animos cum minis, tam blanditiis impetebat. In petra tanquam fundati, ut decumanos fluctus imperterriti exceperant, ita neque blandimentis a proposito dimoventur.

Lucifer loquitur pro Dei Filio.

3. Populus autem lectam in cœtu Ecclesiæ Constantii epistolam perindigne tulit. Plebs namque Mediolanensis veræ fidei studiosissima, quidquid perquam Arii doctrinam oleret, pusillis sui vestigiis insistens, summe aversabatur. De Dionysio tamen fertur, in sermone Maximi Taurinensis de natali die sancti Eusebii, hujusmodi historia. Cum Arianorum dolis circumventus Dionysius, suffragium suum adversus Athanasium scripto dedisset; superveniens Eusebius, rogatus ut pari modo & ipse subscriberet, se velle quidem idipsum præstare simulavit, sed quod sibi filium suum (sic nuncupabat Dionysium) in subscriptione anteposuissent, perindigne ferre. *Vos enim*, inquit, *qui dicitis Filium Dei Patri Deo æqualem esse non posse, cur mihi filium præposuistis?* Quibus illi dictis permoti, confestim Dionysii chirographum deleverunt, primas Eusebio deferentes. Quos ille objurgans atque irridens ait: *Neque ego me vestris sceleribus polluo, neque filium meum vobiscum participare concedo.* Unde cum dicat Euangelium in hac generatione prudentiores filios tenebrarum esse quam lucis, tum ipsis tenebrarum filiis prudentior lucis filius compertus est. Sic delusa Arianorum exspectatio fuit. Jam quod colloquium invicti confessores cum Constantio habuerint, Athanasio narrante edíscimus. „ Accitis, inquit ille, Episcopis, nempe Lucifero, Eusebio & Dionysio, jussit Imperator, ut contra Athanasium suffragia darent. Ipsi vero id cum fiducia negare, commemorare Ursacii & Valentis pœnitentiam, quæ Athanasii adversarios falsi argueret. Non ultra fidem Valenti sociisque habendam, qui jamdiu ea ejurassent quæ nunc contra Athanasium adferrent. Ille confestim exsurgens: Ego, ego, inquit, Athanasii accusator adsum, vel mei gratia eorum dictis habete fidem. Illi contra: Qui accusator esse potes absente reo? nam etsi tute sis accusator, de absente sane judicari nequit. Non judicium quippe Romanum instituitur, ut tibi quamvis Imperator sis fides habeatur; sed cum de Episcopo sit controversia, pari jure cum accusatore & cum reo agier oportet. Qui autem accusare potes hominem, eo tempore procul versantem & tanto itineris intervallo dissitum? Quod si illis narrantibus fidem habes, quid est quod Athanasio non æque habeas? Sin illis, non huic habes, sane hinc propalam est ipsos ad tui gratiam ineundam Athanasium accusare.

Dionysii suffragium astu deletur.

Constantius frustra tentat Episcopos.

Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 76.

Alio autem loco hæc habet Athanasius: „ Cum juberet Imperator viros contra Athanasium suffragia scribere, ac cum hæreticis communicare; illis rei insolentia stupentibus, pugnantibusque id ecclesiastici non esse juris, statim ille: At quod mihi libitum est, id ecclesiastici juris loco habeatur: mihi quippe ita loquenti annuunt Syri episcopi: aut igitur obtemperate, aut ipsi quoque extorres futuri estis. His auditis Episcopi, remque summopere mirati, supplices ad Deum manus tendere, cum fiducia compellare virum, docereque non suum esse imperium, sed Dei qui tradidisset: rogare ut eum timeret, ne derepente datum adimeret; interminari judicii diem, suadereque ne ecclesiasticas res pessum daret, neu Romanum Imperium cum ecclesiasticis statutis commisceret, nec Arianam hæresim introduceret in Ecclesiam Dei. Verum ille neque aurem præbuit, neque plura dicere concessit; quin & acrius stricto adversum illos gladio comminabatur: imo nonnullos ad supplicium rapi abducique jusserat; sed postea mutato consilio vitam nec rogantibus concessit. „ Iis Lucifer adjicit, eam episcopos obtulisse conditionem, præsto esse se suis sumtibus Alexandriam properare, ut auditis dumtaxat catholicis accusatoribus, si qui forent, æquum de Athanasii causa ferre possent judicium. Hac vero repudiata conditione, habitisque ut supra colloquiis, (quæ tamen omnia ordine uti gesta sunt non in promtu est enarrare: nam hinc & inde ex variis collecta scriptoribus consequenter recensere facultas non est,) tres Episcopos Constantius in exsilium misit, Pancratium item presbyterum, (quem Eutropium vocat Athanasius) una cum Lucifero a Libe-

Athan ibid. n. 33. 34.

Episcopi muti in exilium ablegati.

rio

Anno 355. rio legatum pariter extorrem fecit. Hilarium autem diaconum, ejusdem legationis comitem Ursacius & Valens una cum spadonum caterva ubi nudassent, atque dorso flagellis cæcidissent, in exsilium item deportari curarunt. Inter flagellandum autem hæc scelerati homines vociferabantur: Quare Liberio non obstitisti? cur ejus detulisti litteras? Diaconus vero inter verbera gratias Domino rependere atque dicere: *Dorsum meum flagellis obtuli*. Illi autem irridere ac cachinnos effundere, nec erubescere quod Levitam contumeliis & plagis onerarent. In exsilium itaque acti sancti Confessores, excusso pulvere pedum, erectisque ad Deum oculis, cujus amore neque Imperatoris iras reformidaverant, neque stricti gladii metu veritatem prodiderant, exsilium pro ministerii sui officio habuerunt. Dum enim loca civitatesque peragrarent, etsi vinculis constricti, sanæ fidei prædicationem nihil intermittebant, Arianam hæresim impiam ubique renuntiabant, traducebantque Ursacii & Valentis pœnitentiam. Quod contra quam rati erant, cessit insidiatoribus. Nam quanto longiore spatio & intercapedine distabat exsilii locus, tanto gravius in impios homines concitabatur odium, latiusque serpebat invidia facti. Sanctorum itaque Præsulum demigratio, vere prædicatio fuit, qua eorum impietatis fama ubique manaret. Quis enim dum peragrantes cerneret, non laudibus ut confessores exornavit? quis non Arianos maledictis & probris insectatus est ut impios, carnifices & homicidas, & non quovis potius quam Christianorum nomine compellavit? Cæterum exsules, ait Sulpitius Severus, satis constat totius orbis studiis celebratos, pecuniasque eis in sumtum affatim congestas, legationibus quoque eos plebis catholicæ ex omnibus fere provinciis frequentatos.

Athan. ibid. n. 41.

Liberii litteræ ad Confessores.

4. Accepto Liberius rerum Mediolani gestarum nuntio, gratulatorias exsulibus misit litteras, quamvis, ajens, malis adfici videantur, ipsos tamen singularis suæ fidei causa acceptissimos esse Deo, & jam ad futuram martyrii gloriam designatos. Optasse ut sibi priori id boni contingeret; sed quia illi prævertissent, rogare ut se studio amoreque præsentem æstimarent: & cum per hujusmodi ærumnas atque calamitates propius ad Deum accessissent, precibus jam suis ipsi opitularentur. Postulat demum, missis litteris sibi quid gestum sit accurate significent, ne ipse inter incertos vulgi rumores animi pendeat.

5. Quo autem acerbiorem exsilii pœnam sancti Præsules experirentur, (quod erat hæreticorum consilium studiumque;) non unum in locum relegati sunt, sed in varias & multo intervallo dissitas transmissi regiones, ne mutui conspectus solatio supplicii dolor levaretur. Verum, ut cæca res est malitia, non advertebant scelerati, in grave rerum suarum detrimentum veritatis præcones ac hæreseos hostes varia loca peragrare, quo latius manarent illa perfidiæ Arianæ argumenta. Nemo enim conspectis sanctis viris tantam pro veritate calamitatem ferentibus, sceleratorum iniquitatem non est exsecratus. Eusebius igitur Scythopolin exsilii locum pervenit; cujus urbis episcopus erat Patrophilus Arianus, qui tanta cura, Epiphanio teste, catholicos a sua parœcia exegerat, ut nonnisi unus Joseph Comes isthic superesset, qui Arianum non sectaretur errorem. Erit fortasse narrandi locus quid ejus cura & opera perpessus sit Eusebius. Fuit autem Eusebio peregrinationis laborumque socius Exuperantius, qui postea fuit in Tortonensem episcopum cooptatus. Lucifer Germaniciam mittitur; cujus tum episcopus erat Eudoxius Arianus. Quo in loco quibus sit ærumnis adfectus, describit ipse in sua ad Constantium epistola. In carcere quippe reclusus ac luce privatus, in tenebris asservabatur, ut ne cuipiam ejus invisendi copia esset. Dionysius autem Mediolanensis in Cappadociam deportatus, illic exsilii juxta ac vitæ finem invenit; Dominum precatus scilicet, ut ex hac vita demigrare liceret, ne reversus, parœciam suam Ariana labe infectam deprehenderet. Et sane res ut augurabatur accidisset, si diutius extraxisset vitam. In ejus quippe locum suffectus est Auxentius Arianorum deterrimus, a Gregorio Alexandrino presbyter ordinatus, qui Arianæ rei augendæ atque promovendæ strenue operam dedit.

6. Præter memoratos autem Episcopos, alii perpauci exsilii pœnam subire maluerunt, quam vel Athanasium damnare, vel cum Arianis inire societatem. Maxima pars minis, terrori, ac fraudibus Constantii concessere; ex quorum numero Fortunatianus Aquilejensis, & Eremius Thessalonicensis, quorum lapsum deplorat Athanasius.

Maximus sede pellitur.

7. Eminuit autem inter veritatis confessores Maximus Neapolitanus; qui cum ægritudine stomachi laboraret, ab Arianis subscriptionem suam extorquere conantibus multis est adflictus malis. At cum ille in ægro corpore invictum gereret animum, nullis cedens cruciatibus, in exsilium tandem pulsus est. In cujus locum cooptatur Zosimus quidam. Is cum hactenus catholicam fidem constanter propugnasset, tum Arianis rebus emolumenti causa studere cœpit. Quo audito Maximus diras homini imprecatus, prænuntiat eum non diu in episcopali sede permansurum. Accidit res, ut præfatus ille fuerat. Cum enim Zosimus episcopali munere in populi cœtu fungeretur, derepente lingua horrendum in modum foras erupit, ut neque reducendi facultas esset. Quod cum repetitis vicibus accidisset, sensit ille divinitus immissum malum, novitque non frustra vaticinatum fuisse Maximum, ac sponte dignitatem exuit episcopalem. Maximus autem in exsilii loco postremum obiit diem, confessionis exinde gloria clarus.

Martyrium Rufiniani.

8. Iisdem annumeratur item Rufinianus quidam vitæ sanctimonia conspicuus; qui fidei causa ab impiissimo Epicteto Centum-cellarum episcopo immanem in modum vexatus, ante currum ejus concitato cursu procedere compulsus est: quo factum, ut erumpentem sanguinem ore evomens, exstinctus sit.

Vexatio catholicis per orbem illata.

9. Nec solum autem Mediolani ac per Italiam Ariana lues grassabatur; sed per totum Romanum imperium horrore omnia plena: minæ, mulctæ, exsilia, quodvis ærumnarum genus iis qui nollent Athanasii damnationi subscribere. Qua de re Athanasium libet audire loquentem. Statim litteræ ad Præfectum missæ, jussumque est Athanasium solita frumenti annona privari, totamque in usum Arii sectatorum conferri. Data cuique volenti facultas est,

Anno 355.

est, contumeliam iis inferendi qui Athanasii conventibus interessent. Hinc minæ quoque judicibus intentatæ, nisi cum Arianis communionis societatem inirent. Paria in aliis regionibus jussa prodiere: videreque erat per urbes singulas missos Notarios & Palatinos, qui judices concitarent in Athanasium, & Episcopos vel ad ferendum suffragium inducerent, vel pellerent in exsilium, populisque graves interminarentur calamitates. Legatis dabantur itineris comites Ursacii & Valentis clerici: qui si judices viderent non strenue rem agere, deferrent ad Imperatorem. Et quod stupendum plane erat, cum cæteras hæreses intactas sinerent, solis catholicis bellum inferebant. Tum Episcopi, ut scriptum est, ad reges & præsides ducti, a judicibusque hæc audiebant: Aut subscribite, aut decedite ab ecclesiis; nam jussit Imperator ut abdicemini. Alii a præfectis exturbati; quod tamen primarii viri non odio quodam infensoque animo præstabant, sed ut ne ipsi inter Episcoporum amicos computarentur, atque hinc foret sui criminandi occasio. Nam ipsis magistratibus missæ litteræ sunt, minisque adhibitis, mulcta pecuniaria indicta, nisi singuli suæ civitatis Episcopum compelleret ad subscribendum. Omnis denique locus, omnis civitas terrore erat ac tumultu plena, dum raptati Episcopi pellerentur, populi omnia luctu gemitibusque complerent.

10. Hæc erant missorum Palatinorum gesta. Admirandi autem homines iis quæ nacti sunt patrociniis freti, in eo toti erant ut alios Episcopos accirent ad Imperatorem, alios litteris fictisque criminationibus circumvenirent, ut illi Constantii vultum conspectumque, hi legatos, minas, conficta crimina pertimescentes, pariter a recto pioque consilio evocarentur. Iis artibus Imperator tam multos Episcopos compulit ad hæc proferenda verba: *Non ultra cum Athanasio communicamus*. Nam eos qui se adirent non ante ad conspectum admittebat suum, neque domo egredi facultatem dabat, quam vel subscriberent, vel abnuentes pellerentur in exsilium. Id agebat autem, gnarus invisam omnibus hæresim esse: quæ potissima causa fuit quod tam multos vi compelleret, ut paucis annumerarentur. Cura summa atque solicitudo ipsi erat vim nominum una cogere, cum ut invidiam Athanasio conflaret, tum ut Arianæ hæresi, cujus fervens ipse vindex erat, aliquam adferret dignitatis speciem, ratus veritatem se perinde atque homines circumvenire posse.

Sylvani defectio.

11. Inter hæc in Galliis contigit Sylvani defectio, qui ab exercitu Imperator est inauguratus. Ea res Constantium in summam consilii inopiam perturbationemque conjecit. At cum ille interpositis viginti octo post defectionem diebus ab Ursicino obtruncatus esset, ingenti Constantius metu liberatus est.

12. Dum hi per totum orbem motus, hæ turbæ dantur, Athanasius Alexandriæ haud sine metu impendentis periculi versabatur, populi præsidio & amore tutus ab insidiis Arianorum: qui semper machinis erant & calumniis struendis intenti, quo virum urbe pellerent & exterminarent.

Dracontius in Episcopum adlectus fugit.

13. Accidit autem paucis ante Paschalem solemnitatem diebus hujus, ut opinamur, anni, ut vacante sede Hermopolis parvæ, quæ parœcia maximam Alexandrini agri partem complectebatur, Dracontius quidam Monachus & Monachorum ἡγούμενος in Episcopum ejus loci promoveretur. Et quidem tantis erat ille populorum votis expetitus, ut Gentiles etiam se Christianos fore pollicerentur, dum Dracontius esset Episcopus. Is vero sive imminentis Christiano populo calamitatis declinandæ causa, sive quod monachali instituto addictus animus episcopalem adire dignitatem pertimesceret, cum de eligendo Antistite agebatur, ubi advertit inclinatas in se omnium voluntates, juramento edixit se, si deligeretur, nequaquam obtemperaturum. Cum autem communi calculo electus fuisset, auctoribus & consuasoribus Monachis quibusdam fugam fecit, seseque occultavit. Re comperta Athanasius, de fuga summe doluit, elegantemque ad Dracontium misit epistolam per tabellarios Hieracem presbyterum & Maximum lectorem, jussos ut & ipsi cohortarentur ad remigrandum. Multis ajebat Athanasius, sibi in primis offensioni esse, quod propter impendentes Ecclesiæ calamitates fugam fecisset; hinc futurum ut episcopalis sedes a multis iisque improbis hominibus invaderetur, utque Ethnici, qui se Christianos fore spopondissent, in idolorum cultu perseverarent. Minabatur judicii diem, nisi vocanti Domino obsequeretur. Si enim, inquit, eadem omnes semper mente fuissent, qua ratione Christianus tu esses, non exstantibus Episcopis? Et si qui post futuri sunt, eodem animo fuerint, qua ratione constare valebunt ecclesiæ? Deinde exemplo Mosis, Heliæ, Helisæi, & Apostolorum, qui gravissima olim pro populo Dei subire certamina, & capitis periculum adire non recusaverant, Dracontium ille ad delatum munus revocare nititur, & ad calamitates Christi gregisque sui causa perferendas cohortatur. Monachos item recenset, qui ad episcopatum promoti, id oneris cum laude populorumque emolumento perferrent. Erant ii Apollos, Agathon, Ariston, Ammonius, Muis, Paulus. Non tam conditionem ipsam, quam institutum veri Monachi amplexandum esse; quod præstare etiam Episcopo liceret. Carpit autem Monachos, qui Dracontio ejusmodi fugæ auctores fuissent. Hortatur ut maturet parœciam adire suam, cum maxime instet Paschatis solemnitas: ne populi in lætissimo resurrectionis festo absentem doleant pastorem suum. His Athanasii hortamentis cessit Dracontius, nec diu postea pro catholica fide in exsilium ab Arianis pulsus est.

Revocatur ab Athanasio.

14. Constantius, tot pulsis Episcopis, Arianorum consilio Liberium aggreditur. Cum adverterent enim eum sanæ doctrinæ cultorem esse, Athanasio patrocinari, erroribus adversari suis, seque ut hæreticos ubique locorum traducere; rati impii homines se, si Liberium subornare possent, omnes illico superaturos, virum apud Imperatorem crimininantur. Ille vero sperans se Liberii opera quamprimum omnes sibi conciliaturum, cum litteris spadonem quemdam Romam mittit Eusebium nomine, qui principem inter eunuchos obtinebat locum; dona ferentem, ut Liberium muneribus tentaret, ac si minus dona possent, additis litterarum minis optatum finem assequeretur. Profectus Romam spado, principio auctor erat Pontifici ut adversus Athanasium suffragium scriberet

Constantius Liberium a proposito removere tentat.

cum

 cum Arianisque communicaret: id exoptare, id jubere Imperatorem. Hinc oblatis muneribus hortabatur, manusque Liberii contrectans ajebat: *Imperatori obtempera, & hæc accipe*. Episcopus contra compellare hominem, & hæc adversum dicere: Non posse damnari Athanasium, quem non una dumtaxat, sed & altera Synodus purum innoxiumque promulgasset; quem Romana synodus cum pace dimisisset, æquum non esse a se Romano Pontifice condemnari. Si Imperatori tamen placeret abrogari quæ fuerant pro Athanasio conscripta, irrita quoque forent quæ adversus eum gesta, atque litteris mandata essent, ac de integro res in synodo ageretur, procul palatio, ubi non Imperator, non forensis judex, non Comes, nulla demum extranea formido adesset, sed ex solo Dei timore ederentur omnia: ac primo exigerentur Ariani, utpote a Nicæna synodo anathemate percussi, aditus omnis ad hujusmodi synodum esset hæreticis interclusus. postea de reis ageretur, ut sontes pœnas luerent, insontes liberi dimissi tuto consisterent in sedibus suis. Hæc Imperatori renuntiaret, moneretque ut ne aurem ultra præberet Ursacio & Valenti, qui cum de rebus ante gestis pœnitentiam egissent, jam nulla essent fide digni.

Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 37.

15. Hæc Liberii dicta indigne ferens spado, non tam quod in Athanasium subscribere detrectaret, quam quod illum hæresi adversarium comperisset, nihil reveritus Episcopum, acriter interminatus, cum donis abscedit; nefariamque rem aggreditur, Christiano homine indignam, & majoris audaciæ quam quæ spadonem deceat. Profectus enim ad Martyrium Petri apostoli, dona illic apposuit. Re comperta Liberius, in loci custodem graviter succenset quod non prohibuisset hominem: ipsaque dona, quasi illicitum sacrificium, abjicit. Quæ res castratum vehementius ad iram concitavit. Quare profectus ad Imperatorem de Liberii in Arianam hæresim odio conquestus, juvantibus cæteris eunuchis, penes quos tum summa rerum erat, quorum vis & audacia multa in Arianorum gratiam moliebatur, hominem impotentem in furorem agit. Litteras igitur Romam quamprimum mittit: rursumque Palatini, Notarii & Comites ad id negotii iter suscipiunt. Litteris Præfectus urbis jubetur, aut Liberium dolo Roma subductum in castra transmittat, aut vi aperta comprehensum ad se pertrahat. Ejusmodi missis litteris exorta formido est, insidiæ per totam urbem paratæ, promissa dona iis qui strenue adversus Liberium rem gererent. Tum Episcopi his perspectis rebus sese abdere, matronæ calumniarum metu per pagos secedere, Ascetæ insidiis appeti, homines Romæ commorantes expelli, portus exitusque portarum intercludi, ut ne quis ingressus Orthodoxorum Liberium inviseret. Tunc Roma quoque Christi hostium immanitatem experta, re ipsa novit quæ vix ante crediderat, cum rumore nuntio audiret quantam cæteris Ecclesiis singulisque urbibus impii illi intulissent vastitatem.

Liberius ad Imperatorem trahitur. Athan. ibid. n. 39. Ammian. Marc. lib. 15.

16. Cum itaque Constantius litteris, interminationibus, jussis instaret urgeretque profectum, Liberius tandem curante Leontio Romæ præfecto ad Imperatorem trahitur; multaque usus loquendi fiducia, Desine, inquit, Christianos vexare, ne nostra opera cures impietatem introducere in Ecclesiam. Sumus sane ad omnia toleranda parati potius quam cum Ariomanitis annumeremur. Ne nos Christianos cogas christomachos evadere. Auctores tibi sumus, ne bellum moveas in eum qui hoc tibi imperium tradidit, neu gratiarum actionis loco impietatem ipsi referas. Ne calamitatem iis inferas qui in Christum credunt, ne ipse quoque audias: *Durum est tibi contra stimulum calcitrare*. Sed utinam aurem præbeas, ac tu quoque quemadmodum beatus Paulus morem geras. Ecce adsumus, accessimus, vel antequam crimen illi comminiscantur. Ideo properavimus, gnari licet a te nobis exspectandum exsilium esse, ut ante confictam criminationem damnemur, cunctisque propalam sit pari ratione cum aliis actum esse, oblataque ipsis crimina similiter conficta ab inimicis fuisse; quorum omnia dicta nihil nisi calumniæ, nihil nisi mendacia fuere.

Act. 9. 5.

Colloquium Liberii cum Constantio: Theod. l. 2. cap. 16.

17. Hæc de colloquio Liberii cum Constantio Athanasius. Rem pluribus adfert Theodoretus, cujus dialogum adscribere ne pigeat; ex eo quippe cum Liberii constantia & fortitudo, tum Imperatoris in Athanasium infensus animus palam perspicitur. Constantius Imperator dixit: „ Nos, quoniam & Christianus es & „ nostræ urbis Episcopus, te evocandum duximus, ac monemus ut nefariæ dementiæ impii Athanasii communionem abjicias. Id enim æquum esse orbis terrarum censuit, eumque ab ecclesiastica communione alienum fore synodali sententia decretum est. Respondit Liberius: Judicia ecclesiastica, o Imperator, summa cum æquitate ferri oportet: quare si pietati tuæ libeat, judicium institui jubeto; & si quidem Athanasius damnatione dignus videatur, tum juxta ecclesiasticæ regulæ formam sententia in illum feretur. Neque enim vir a nobis condemnari potest de quo non judicavimus. Cui Constantius: Totus terrarum orbis de ejus impietate tulit sententiam, eo quod jam inde ab initio deludendo tempus trahat. Ad hæc Liberius episcopus: Quotquot subscripserunt, res gestas ipsi non viderant; sed ex inani gloria, tui metu, ignominiæ a te inurendæ formidine subscripserunt. Tum Imperator: Quæ gloria, qui metus, quæ ignominia? Infit Liberius: Quotquot Dei gloriam non amant, ii tua munera anteponentes, eum quem non viderant, de quo ne judicarant quidem, damnaverunt: quod alienum a Christianis est. Hic Imperator: Atqui de præsente judicatum est in synodo Tyria, universique orbis Episcopi in ea synodo hominem damnavere. Cui Liberius: Numquam ille præsens judicio fuit. Quotquot enim eo tempore coacti in eum sententiam tulere, post Athanasii discessum inique de absente judicarunt. Tum Eusebius eunuchus: In synodo Nicæna alienus a catholica fide demonstratus est. Liberius Imperatori (despecta eunuchi futilitate:) Ex iis qui cum Ischyra navi in Mareoten transmiserunt quinque solum fuere judices, quos illi quidem miserant ut adversus reum acta conficerent. Ex iis qui tunc eo legati sunt, duo ex hac vita migrarunt, Theognius scilicet & Theodorus, reliqui tres adhuc superstites sunt,

Anno 355.

„ Maris, Valens, & Ursacius. Contra hosce A „ in Mareoten missos Sardicæ ea ipsa de causa lata sententia est. Qui postea veniam „ precati libellos obtulerunt, ob acta scilicet „ quæ per calumniam, altera dumtaxat præsente parte, in Mareote confecerant. Quos „ quidem libellos nunc in manibus habemus. „ Utris horum assentiri & communicare debemus, Imperator; hisne qui cum Athanasium „ ante damnassent, veniam postea rogarunt, „ an illis qui nuper istos condemnarunt? Tum „ Epictetus episcopus: Non fidei causa, nec „ pro defensione judiciorum ecclesiasticorum Li- B „ berius jam verba facit, o Imperator; sed ut „ apud Romanæ civitatis Senatores glorietur „ Imperatorem a se fuisse superatum. Imperator Liberio: Quota pars es orbis terrarum, „ ut tu solus impio homini suffragari velis, „ & orbis Romani totiusque mundi pacem perturbes? Cui Liberius: Etiamsi solus sim, „ fidei ratio non ideo minuitur. Nam & olim tres tantum reperti sunt qui Regis mandato obsisterent. Eusebius eunuchus ait: Imperatoremne nostrum Nabuchodonosori con- C „ fers? Tum Liberius: Nequaquam. Sed tu „ inique hominem damnas, de quo non judicavimus. Ego vero postulo, ut primum quidem omnium præcedat subscriptio, quæ fidem Nicææ editam confirmet, deinde ut revocatis ab exsilio fratribus nostris & in sedes suas restitutis, si ii, qui jam tumultus in „ ecclesiis auctores sunt, apostolicæ fidei consentire visi fuerint, tunc universi Alexandriam convenientes, ubi & accusatus & accusatores sunt, necnon eorum patronus, eorum examinata causa sententiam proferamus. D „ Tum Epictetus episcopus: Verum cursus publicus vehendis Episcopis nequaquam erit satis. Cui Liberius: Ecclesiastica negotia non „ egent cursu publico: Ecclesiæ enim singulæ „ episcopos suos ad mare usque perducere suis „ sumtibus facile possunt. Imperator dixit: „ Quæ jam rite statuta sunt, non ultra abrogari possunt: valere debet plurimorum episcoporum sententia. Tune solus es qui impii hominis amicitiam foveas? Liberius: „ Numquam audivimus, Imperator, absenti „ reo judicem impietatis notam inurere, quasi E „ privatas cum eo inimicitias gerat. Imperator autem: Universos quidem ille adfecit „ injuria, sed nullum perinde atque me. Qui „ non contentus exitio fratris mei majoris natu, felicis memoriæ Constantem ad suscipiendas mecum inimicitias numquam destitit; & id sane contigisset, nisi nos majore „ mansuetudine & incitantis & incitati impetum pertulissemus. Nullam itaque victoriam „ tanti facio, ne illam quidem quam de Magnentio retuli ac de Sylvano, quanti ut hunc „ sceleratum ab Ecclesiæ administratione sub- F „ moveam. Cui Liberius: Noli, Imperator, „ inimicitias tuas per Episcopos vindicare. Ecclesiasticorum enim manus ad sanctificandum „ vacare debent. Jube igitur, si placet, ut Episcopi ad proprias sedes revocentur: ac si „ quidem videantur cum illo consentire, qui „ rectam fidem Nicææ editam jam tuetur, in „ unum coacti paci orbis terrarum prospiciant, „ ne insontem virum infamia notatum esse „ comprobetur. Tum Imperator: Unum est „ quod quæritur. Te namque, ubi ecclesiarum „ communionem fueris amplexatus, Romam „ remittere volo. Assentire igitur paci, & suffragium scribe, atque ita Romam revertere. „ Ad hæc Liberius: Fratribus qui Romæ sunt „ jam vale dixi. Romano quippe domicilio „ anteferendæ ecclesiasticæ leges. Imperator autem: Triduum ergo tibi ad deliberandum „ conceditur, utrum postquam suffragium de- „ deris Romam velis commigrare, aut ad deligendum quem in locum cupias deportari. „ Cui Liberius: Trium dierum aut trium „ mensium interposita mora non mutabit sententiam. Itaque mitte quo libet. „ Biduo post Imperator, cum Liberium accivisset, atque is de sententia non decederet, eum Beroeam in Thraciam relegari jussit. Egresso Liberio, Imperator quingentos solidos offerri jubet ad viaticum. Deferenti Liberius ait: Abscede, & hæc redde Imperatori, qui iis sane in stipendium militum opus habet. Similiter Augusta tantumdem ipsi pecuniæ misit. Remisitque Liberius: Redde, ajens, isthæc Imperatori; iis enim habet opus in militum annonam. Quod si his non egeat, dentur Auxentio & Epicteto, qui opus habent. His rejectis, aliam pecuniæ summam adtulit Eusebius eunuchus. Cui Liberius: Ecclesias orbis terrarum expilasti, & mihi tamquam reo eleemosynam adfers? Abscede, & prius Christianus efficiare. Elapso autem triduo relegatus Beroeam est Liberius. Felix sane, si tanta invictæ mentis argumenta fœdis exinde fracti & emolliti animi notis non labefactasset.

Anno 355. Exsilium Liberii.

18. Nec prætermittenda quæ de Liberii exsilio habet Ammianus Marcellinus. *Hoc administrante Leontio*, ait, *Liberius Christianæ legis antistes, a Constantio ad comitatum mitti præceptus est, tamquam Imperatoris jussis & plurimorum sui consortium decretis obsistens in re quam brevi textu percurram. Athanasium episcopum eo tempore apud Alexandriam, ultra professionem altius se efferentem, sciscitarique conatum externa, ut prodidere rumores assidui, cœtus in unum quæsitus ejusdem loci multorum (synodus ut appellant) removit a sacramento quod obtinebat. Dicebatur enim fatidicarum sortium fidem, quæve augurales portenderent alites scientissime callens, aliquoties prædixisse futura. Super his intendebantur ei alia quoque a proposito legis abhorrentia cui præsidebat. Hunc per subscriptionem abjicere sede sacerdotali paria sentiens ceteris, jubente principe, Liberius monitus perseveranter renitebatur: nec visum hominem, nec auditum damnare nefas ultimum sæpe exclamans, aperte scilicet recalcitrans Imperatoris arbitrio. Id enim ille, Athanasio semper infestus, licet sciret impletum, tamen auctoritate quoque qua potiores æternæ Urbis episcopi firmari, desiderio nitebatur ardenti. Quo non impetrato Liberius ægre, populi metu, qui ejus amore flagrabat, cum magna difficultate, noctis medio potuit absportari.* Quod Ethnici hominis testimonium, Romanæ sedis auctoritate comprobandæ peridoneum, iniquum sane Athanasio est, quod augurali arti tribuat eam divinitus inditam Athanasio facultatem futura prospiciendi, quam sancto viro adscribit Sozomenus, ubi illum a Deo monitum pericula sæpe prævidisse, declinasseque commemorat. Illam futura prospiciendi vim in crimen vocabant Gentiles & hæretici, quasi scilicet id ille magicis artibus consequeretur. Ut

Ammianus Marcel. l. 15. p. 91.

Sozom. lib. 4. cap. 7.

Anno 355. Athanasius futura prospiciendi vi pollet.

Ut fertur autem, quodam tempore, Athanasio per urbem incedente, forte supervolitans cornix crocitavit. Turba vero Gentilium, quæ tum aderat, quasi præstigiatorem deridens, rogabat quidnam cornix illa prænuntiaret. At ille suaviter ridens: Cras, inquit, clamat. Id autem vociferans, injucundam vobis fore crastinam diem denuntiat. Significat enim vobis ab Imperatore prohibitum iri, ne cras festum diem de more celebretis. Quæ Athanasii prædictio, etsi ridicula visa illis est, vera tamen fuit. Insequente enim die magistratibus redditæ sunt Imperatoris litteræ, vetantes ne Paganis templa adire sua, neve solemnes sacrorum ritus ac publicos conventus celebrare liceret.

Felix in Liberii locum adlegitur. *Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 75.*

19. Pulso Liberio, de successore deligendo actum fuit. Quod quam indigne, quam contra ecclesiasticum morem peractum sit, ita narrat Athanasius. Imperator Epictetum quemdam, audacem adolescentem, qui etsi neophytus in Episcopum adlectus fuerat, quod ad nulla non scelera paratum promtumque cognosceret in amicis habebat, ejusque opera invisis sibi Episcopis arbitratu suo parabat insidias. Hujusmodi itaque usus administro rem plane stupendam Romæ aggreditur, quæ Antichristi malignitatem præ se ferat. Adornato namque in ecclesiæ vicem palatio, populi Christianique cœtus loco, tres sibi spadones adesse jubet. Demumque improbos tres Catascopos, id est, exploratores, (haud enim episcopi nuncupandi,) compulit ut Felicem quemdam moribus sibi consimilem virum in ipso palatio ordinarent Episcopum. Populi namque, animadversa hæreticorum prævaricatione, aditus illis ad ecclesias intercluserunt, & procul abscessere. Qui Felix catholicis-ne postea, an Arianis rebus studuerit, jam quæstio est inter scriptores.

Constantius hortatu Arianorum Hosium tentat. *Athan. ibid. n. 43. 44.*

20. Unum restabat Arianis quod maxime cordi erat, ut scilicet Hosium illum venerandum & nobilem senem in suam sententiam perducerent. Qua de re Constantium conveniunt, monent nihildum actum esse, nisi sibi suisque factis magnus ille Hosius confessionis gloria conspicuus adstipuletur. Rogant ut virum perinde atque cæteros vi compellat, ut secum communicet Athanasiumque damnet. His inductus Imperator senem accivit, qui centenario major annos jam plus sexaginta episcopalem occupabat sedem. Accedentem Hosium rogabat Constantius, lenibusque dictis hortabatur ut contra Athanasium sententiam daret, Arianisque communione jungeretur atque amicitia. Senex, qui rei hujusmodi vel auditum ægre ferret, indignatus, quod talem Imperator obtulisset conditionem, virum acriter compellat, monet ut finem faciat hujusmodi verba proferendi, clamare ait facti insolentiam: demum dictis suis persuasum ac perterritum deducit e sententia; atque ita integris rebus redit in patriam & in ecclesiam suam. Sed cum absente eo hæretici haud sine querimoniis & lamentis denuo instigarent, urgerent, & sua eunuchorumque opera nullis non machinis levissimum Constantii animum tentarent; acquievit demum ille postulatis assentantium, litterasque minarum plenas ad Hosium misit. Hinc Hosius contumeliis, periculorum denuntiatione exagitatur: neque tamen insidiarum metu de sententia dimovetur; sed fidenter hæresim ut impiam noxiamque traducit ubique locorum. His auditis Constantius cœpit senis animum iteratis litteris sollicitare, modo adulari quasi patrem, mox interminari exsilium. Necdum tamen ille vel minarum & impendentium malorum formidine, vel blandimentorum illecebris, cessit e sententia. Imo epistolam constantiæ & firmitatis plenissimam rescripsit Imperatori, significans se jam pridem sub Maximiano pro Christi nomine passum, paratum esse ad ærumnas quaslibet, si sit opus, pro veritate perferendas. Monet, Arianorum doctrinam ne tueatur, neu Ursacio & Valenti habeat fidem. Non tam illos Athanasii perniciem machinari, quam impietati Arianæ augendæ atque promovendæ studere. Commemorat quæ in Sardicensi synodo gesta essent, Arianorum metum, conscientiam scelerum, turpem in conspectu synodi fugam. In mentem revocat Ursacii atque Valentis pœnitentiam, qua palam esset insonti Athanasio fuisse crimina oblata. Hortatur ne se rebus immisceat ecclesiasticis: „ Tibi, inquit, Deus „ imperium, nobis ecclesiastica concredidit. Ac „ quemadmodum qui tibi imperium eriperet, „ Deo providenti repugnaret; ita metue ne si „ tibi ecclesiastica vindices, magni criminis „ reus evadas. „ Se nedum cum Arianis consentiat, eorum hæresim anathemate ferire; Athanasium vero minime damnare, quem Romana Ecclesia, universalis Synodus, ipseque Imperator pro insonte habuisset. Hæc tum Hosius, qui haud diu, ut infra memoratur, in probo hujusmodi proposito perseveravit. Namque Constantius nec insidiarum finem fecit, neque desiit occasiones aucupari, minasque in senem intentare. Accesserunt Arianorum criminationes, querimoniæ, maledicta. Ajebant eum, nedum Athanasium damnaret, hæresim Arianam diris vovere atque proscribere, omnibusque auctorem esse ut fidem catholicam integram intactamque servent. Insuper monent Constantium, plurimos in Hispania eadem esse atque Hosium sententia, quorum Imperator suffragia adversus Athanasium postulabat. Hi cum non metu Imperatoris, non minis, non pollicitationibus eo adduci possent, in Hosium ducem vertitur Constantii furor. Accitus itaque senex anno integro Sirmii detinetur. Res quorsum evaserit, infra memoratur.

Hosii epistola ad Constantium.

Profligatis aliis Constantius Athanasium aggreditur. *Athan. ibid. n. 47. 48. 50.*

21. Constantius igitur, postquam terrore, minis, exsilio, malis artibus Episcopos pene omnes aut profligasset, aut ad simulationem compulisset, jam in Athanasium machinas intendit; promissorum scilicet oblitus, immemor juramenti. Nam qui semel a veritate deflexit, hic non majore religione ad perjurium quam ad mendacium perduci consuevit. Hoc autem callide Arianis auctoribus, postquam Præsulum turbam in suas allexisset partes, aggressus est, eo nimirum consilio, ut multorum Antistitum suffragia ostentare posset, Athanasioque non modo retinendæ dignitatis, sed etiam deplorandæ calamitatis adimeret potestatem. Itaque concitatus Imperator ab Arianis, primum litteras mittit ad Ducem & ad milites, interminatus iram suam, nisi probe contra Athanasium rem gererent. Legantur item Notarii Diogenes & Hilarius, & una cum illis Palatini quidam. Horum consilium erat ut Athanasium dolo Alexandria extraherent, & quidem,

Anno 355.

dem, ut ex Imperatoris litteris postea memorandis liquidum est, nullis non malis, imo & morte mulctandum. Si namque palam & intra urbis mœnia manus in Athanasium violentas intulissent, non deerat turbarum tumultuumque formido. Quare astu providerant virum pellere, populique præsidio subducere. Inter hæc, imminente Arianorum furore, obiit magnus ille deserti incola Antonius, annos quinque supra centum natus, qui instante morte, discipulos hortatus multis ad veræ fidei virtutisque cultum, demum perorans his commonet dictis: „ Mea inter vos vestimenta dividite: Athanasioque episcopo melotem date unam, palliumque quo utebar olim: ab eo novum acceperam, jam detritum usu est. Melotem alteram Sarapioni episcopo tradite; vos habete cilicinum indumentum. Et quod reliquum est, salvete filii: Antonius quippe hinc migrat, nec ultra vobiscum erit. His ille dictis, placido vultu, lætusque animam efflavit. Qui autem, subsequitur Athanasius, melotes & pallium accepere, perinde asservant ac si magni res pretii essent; iisque conspectis Antonium se videre putant, iis amicti Antonii monita gestare se arbitrantur. „ Ita nimirum Athanasius dum insidiis eunuchorum Arianorumque impet
eretur, viris Dei percarus erat & in amicis. Interea Notarii adventantes Alexandriam jussa Constantii nec impigre exsequi conantur.

Athan. in vita Antonii n. 91. 92.

Anno 356. Diogenes, Hilarius & Syrianus contra Athanasium rem gerunt. *Athan. Apol. ad Constant. n. [illegible] seqq. & Hist. Arian. ad Monachos n. 52.*

1. Diogenes porro nullas ab Imperatore datas litteras tradidit Athanasio, nec in ejus umquam conspectum venit. Syrianus autem Dux Ægypti, vel sub idem quo Diogenes tempus, vel paucis post diebus, Alexandriam ingressus, instare jubereque ut Athanasius Alexandria decederet. Ariani autem ubique spargere, id litteris, id jussis imperatoriis ferri. Sciscitabatur porro ex Syriano Athanasius, num eas quas jactitabant Ariani litteras penes se haberet. Cum autem non habere se dixisset, rogare Athanasius, ut vel ipse Syrianus, vel præfectus Ægypti Maximus hoc sibi jussum scripto traderent. Nam, uti supra memoratum, Athanasium Constantius jusserat nullis inimicorum fraude sparsis rumoribus moveri, sed cum pace populum edocere veram religionem: velle namque se ut tranquille degeret in sua parœcia. Hæc causa erat, ut nonnisi Constantii jussu civitate decedere vellet. Id ipsum ad Syrianum adeuntes populares, presbyteri, clerici, parsque maxima civitatis postulabant, præsente Maximo Ægypti præfecto: nimirum vel litteras tradi, si quæ tandem essent; vel ecclesiam non turbari, donec ea de re missis oratoribus cum Imperatore ageretur. Populo acriter instante, Syrianus, sive quod perspectum haberet quam æqua postulatio esset, sive quod motum seditionemque, concitata plebe, metueret, præsente tunc Hilario, inspectantibusque multis, per salutem Constantii pollicetur se nihil mali Athanasio vel ecclesiæ illaturum, antequam rem detulisset ad Constantium. Cujus rei testes erant cohortes Ducis, Præfectique Maximi, qui ejusmodi rescriptum penes se retinuit. Quæ porro causa esset, quod cum Athanasius, tum plebs Alexandrina, Ducis fidem interponi curarent, ipse aperit Athanasius. Aderat scilicet ingens suspicio insidiarum, non tantum quia nullo oblato Imperatoris rescripto jussum esse jactitarent ut Athanasius Alexandria excederet, sed etiam quia permulti cum Syriano essent Ariani comites, quibuscum ille quotidie epulabatur ac consilia inibat, ut nisi eorum arbitratu nihil ageret. Quæ omnia certam male suspicandi causam Athanasio adferrent. Cum Syrianus itaque decima septima Januarii fidem ita dedisset, populus lætus, ac bene secum actum esse putans, conventibus ecclesiasticis vacabat, omni posito metu ac suspicione. Sed insidiosa promissa fuisse exitus comprobavit.

Anno 356.

Syrianus noctu ecclesiam invadit. *Athan. Apol. ad Constant. n. 2[illegible]. & Apol. de fuga sua n. 24. & Hist. Arian. ad Monachos n. 81.*

2. Nam elapsis viginti tribus a data fide diebus, ineunte nona Februarii, dum pervigilium agitur subsequentis in Parasceve synaxeos, media circiter nocte, Dux exercitus Syrianus derepente cum militibus irrupit plus quinque millibus, qui armis, strictis gladiis, arcubus, telis, fustibus, galeis instructi erant. Atque concitantibus comitibusque Arianis, ecclesiam densis collocatis militibus, ceu arcem quamdam hostiumve castra circumsedit, ne quis posset evadere. Tum Athanasius, ratus non probi pastoris esse gregem in tanto tumultu deserere, ac se solum subducere periculo, in throno sedens diacono jussit ut Psalmum legeret, populoque ut responderet, *Quoniam in æternum misericordia ejus*, ac omnes deinceps se reciperent, abirentque domum. Verum peracta lectione, populoque precante, a militibus januæ confractæ sunt. Foribus autem vi multitudinis patefactis, Syriani jussu alii sagittas emittere, alii bellicum canere; hinc armorum strepitus insonare, enses ad lampadum fulgorem micare. Post hæc virgines occisæ, multi irrumpentibus militibus corruere, alii sagittis confossi cadere. Militum pars ad prædam versi virgines nudabant, quibus vel minimus virorum contactus ipsa morte acerbior erat. Tum Episcopus qui in throno sedebat, conspecta clade & calamitate, surgit & ad preces cohortatur. Dux autem, qui loci sanctitatem tantidem quanti fidem suam fecit, agmen agebat comite Hilario Notario, qui ea machinabatur quæ rerum exitus palam fecit. Nam Arianorum, quorum furoris administer fuit ille, hoc consilium erat, ut Athanasium nec opinantem confoderent, rati non posse diu se, vero Episcopo incolumi, alienam ecclesiam obtinere. Milites porro Sacrario circumfusi, corona facta, locum obsident, ut Athanasio adimant evadendi facultatem. Tum quotquot e clero & populo istic aderant, clamare & obsecrare ut se subduceret. Ille contra negare recessurum se, nisi singulis egressis; satius esse periclitari se, quam lædi quempiam e plebe. Excedentibus ergo quam plurimis, cæterisque subsequentibus, qui cum Athanasio intus erant Monachi & ex Clericis quidam, in thronum ascendentes sanctum Præsulem pertraxere. Raptatus autem ille, ac Deo duce Monachorumque & Clericorum ope via facta inter strictos gladios & carnifices, qui ei necem parabant, pene exanimatus vi trahentium & compressione turbæ, clam militibus numine providente discessit; licet pars sacrarium circumsisterent, pars ecclesiam obsiderent. Ac in tuto cum fuit, dignas divinæ misericordiæ gratias retulit, quod, nec populo deserto, inimicorum manus evadere licuisset. Exinde vero Syrianus & Hilarius ubi stra-

Cædes perpetratæ.

Athanasius se subducit.

Anno 356.

ſtragem conſpexere, militibus imperarunt ut defunctorum corpora amolirentur, in abditiſque locis deponerent. Sanctiſſimæ porro virgines, quæ cæſæ relictæ fuerant, in monumentis ſepultæ ſunt, martyrii gloriam ipſis Conſtantii, qui ſe Chriſtianum profitebatur, temporibus adeptæ. Diaconi autem in ipſa eccleſia plagis conciſi ac recluſi ſunt.

Athan. Hiſt. Arian. ad Monachos n. 81.

3. Neque tamen hic conſtitit ſcelus. Nam poſt ea geſta, quivis arbitratu ſuo quam poſſet januam confringebat, ut obvia quæque diriperet. Imo ad ea loca penetrarunt, quo ne Chriſtianis quidem omnibus liceat ingredi. His locis tam ſanctis manus impias ac ſacrilegas adferre auſi ſunt ſcelerati homines, a quibus etiam oculos cohibere religionis jura cogebant. Hæc autem præſente ipſo Alexandriæ Duce Gorgonio geſta ſunt. Abſcedentibus porro re adeo præclare geſta militibus, arma, tela, enſes in eccleſia relicta ſunt, quæ populus ibidem ſuſpendit in facti memoriam. Nam poſtquam fracti ac perterriti improviſa irruptione animi confirmati ſunt, tum catholicorum multitudo coacta reſcriptum edidere, quo rerum indigne geſtarum ferrent teſtimonium, commemorarentque confractas fores, invaſionem in eccleſiam, cædes, expilationem, aliaque id genus. Quod ubi comperit Dux Syrianus, obvios vi compellebat ad teſtificandum, nullum exſtitiſſe tumultum, nullam cædem factam. Quod ſane argumentum erat, injuſſum illum id facinoris perpetraſſe. Alexandrini autem, conſpecta Ducis iniquitate, hominem adeunt, rogant nulli vim inferat, neu geſta neget. Ille plebem fuſtibus cædi ac profligari jubet, nihil reveritus Chriſtianorum cœtum. Ac cum edidiciſſet, arma & tela a militibus relicta in templo fuiſſe ſuſpenſa in rei geſtæ memoriam, exercitus ut vocabant Dynamium cum Tribuno miſit, qui abſportarent. At catholicorum cœtus id minime conceſſit, nec ſivit auferri tam conſpicua violatæ eccleſiæ veſtigia. Exinde vero plebs catholica aliud edunt reſcriptum ad Imperatorem tranſmittendum, quo teſtificantur, cum ex priore reſcripto occaſionem arripuerit Syrianus contraria geſtis rebus teſtimonia extorquendi, rogare & obteſtari ſe Maximum Ægypti præfectum & Curioſos, ut facti veritatem Conſtantio deferant; obteſtari item & obſecrare nautas omnes, ut Imperatori iſthæc omnibuſque per diverſa loca Præfectis ac judicibus renuntient. Exinde narrant ordine quæ ad v. idus Februarii geſta eſſent, uti nos ſupra recenſuimus. Si ſit illud ab Imperatore edictum, paratos eſſe ſe ad martyrium ſubeundum; ſin hoc Auguſti placitum non ſit, rogare Maximum reliquoſque magiſtratus id apud Conſtantium agant, ut ne in poſterum ejuſmodi res eveniat. Obſecrare item, ut reſcriptum a ſe editum Imperatori offeratur, nec quis alius epiſcopus intrudatur in locum Athanaſii, quem ſibi Deus ab initio dediſſet ſecundum ſucceſſionem Patrum ſuorum, quem ipſe Conſtantius juratus cum litteris tranſmiſiſſet Alexandriam. Datum fuit hujuſmodi reſcriptum poſt conſulatum Arbethionis & Lolliani, Mechir 17. quæ eſt 12. Februarii.

Conteſtatio Alexandrinorum. *Athan. ibid.*

Georgius Antiochiæ deligitur. *Sozom. lib. 4. cap. 8.*

4. Interea de ſucceſſore in vicem Athanaſii deligendo agebant Ariani. Et ſane veri ſatis ſimile eſt quod habet Sozomenus, ordinatum ſcilicet Georgium fuiſſe in ſynodo Antiochiæ coacta; cujus principes erant Arianorum ea tempeſtate anteſignani. In menſem Februarium hujuſce anni opportune poteſt Georgii ordinatio conferri. Cætera porro, quæ ibidem narrat Sozomenus, ἀσύςατα ſunt, potiſſimumque quod ait, ſuperſtite adhuc Conſtante cooptatum fuiſſe Georgium. De cujus moribus & ingreſſu Alexandriam pluribus inferius.

Conſtantius nefaria Syriani geſta probat, & alia adjicit. *Athan. Hiſt. Arian. ad Monachos n. 48. & ſeqq.*

5. Accepta Imperator Alexandrina clade a Syriano geſta, ut erat feroci in Athanaſium ejuſque ſequaces animo, factum probavit. Non ille funeſtatam cædibus eccleſiam, non ſacrorum expilationem, non denudatas virgines, non omnia ſacra profanaque violata graviter tulit. Tanto nimirum Arianiſmi ſtudio tenebatur, ut quantumvis atrox immaneque facinus, in rem modo illius cederet, probe factum optimeque conſultum exiſtimaret. Neque hic tamen fuit calamitatum finis. Litteris quippe ad Senatum & populum Alexandrinum miſſis juvenes cohortabatur, ut una coacti Athanaſium inſequerentur, ac ubi locorum eſſet perveſtigarent, interminatus indignationem ſuam ſi non gererent morem. Litteras ejuſmodi detulit Heraclius quidam Comes, præcurſor Georgii mox Alexandrinam ſedem invaſuri. Litteræ autem publice lectæ ſunt. Ajebatque Conſtantius ſe in gratiam fratris ſui Conſtantis, non ſuopte motu vel conſilio, dediſſe Athanaſio Alexandriam revertendi facultatem. Comes juſſu Imperatoris denuntiavit Alexandrinis, maximeque Gentilibus, ſi non obtemperarent, auferendum panem, evertenda idola, ac plurimis optimatibus popularibuſque exſpectandam fore captivitatem. Deinde his denuntiatis minis, non puduit hominem, hæc palam altaque voce proferre: Athanaſium Imperator non vult Epiſcopum eſſe, eccleſias Arianis tradi jubet. Hinc mirari omnes, nutus dare ac dicere: Num Conſtantius hæreticus effectus eſt? Ille autem nullo turpiſſimæ rei pudore, nullo rubore adfectus, contra inſtare, urgere, poſtulare a Senatoribus Ethnicorum optimatibus, æditituis idolorum, ut imperatorio reſcripto nomen & ſuffragium darent, profiterenturque illum ſe recipere epiſcopum, quem mitteret Conſtantius. In hoc certe agendo, ait Athanaſius, Conſtantius Eccleſiæ canones egregie vindicabat. namque pro Eccleſiæ litteris, fori litteras; pro Chriſtiani populi ſuffragiis, æditiuorum ſuffragia repoſcebat; gnarus ſcilicet ſe non Epiſcopum Chriſtianis, ſed iis qui talia ſcriberent litigatorem mittere. Ethnici itaque, qui tali ſubſcriptione redimebant idolis ſuis immunitatem, & nonnulli ex agricolis, ac ſi de Duce aut de alio quopiam miſſo judice ageretur, licet inviti, minas tamen pertimeſcentes, ſuffragium dederunt. Nam Ethnici cum eſſent, quid acturi erant, quam quod Imperatori placeret?

Alia Chriſtianorum calamitas. *Athan. Hiſt. Arian. ad Monachos n. 55.*

6. Heraclius porro Comes cum comperiſſet Chriſtianum populum quarta Sabbati coactum in eccleſia eſſe; inſequente die, aſſumto ſecum Cataphronio Ægypti præfecto, Fauſtino catholico ſive rationali, Bithynoque hæretico homine, juniores quoſdam forenſes idolorum cultores concitat, & ab Imperatore juſſum denuntiat, ut in eccleſiam irruant, populumque lapidibus obruant. Cum itaque jam plurimi poſt dimiſſionem catholici digreſſi eſſent, remanentibus paucis mulieribus, tum uti juſſum fuerat

Anno 356.

geſta res eſt. Eratque miſerabile ſpectaculum. Nam cum paucæ completa oratione mulieres ſederent, derepente petulans caterva cum lapidibus & fuſtibus nudi irruentes alias cædere, alias lapidare, ſacra virginum corpora plagis concidere, detractis velaminibus earum capita nudare, ex adverſo trahentes illas pedibus impetere. Virginum vero modeſtiam, auriumque caſtimoniam cum perſpectam haberent, gnari graviorem obſcœnis dictis, quam gladiis & lapidibus, injuriam inferri, turpia quæque vociferari, inſtigantibus Arianis, qui ad ejuſmodi ſermones erumpebant in cachinnos. Jubentibus autem & cohortantibus Comite atque Catholico, ſubſellia, thronum, menſam, quæ lignea erat, vela eccleſiæ & cætera quæcumque potuere, direpta & abſportata in magna platea ante oſtium combuſſerunt, thuſque injecerunt in ignem. Heu! quis hæc audiens, inquit Athanaſius, temperet a lacrymis? imo aures non obſtruat, ne alium narrantem ferat, ratus ejuſmodi rerum vel auditum damno ſibi fore? Tum Ethnici in idolorum deorumque ſuorum laudes erumpunt, palamque clamant ad ſuam Conſtantium acceſſiſſe religionem, Arianoſque ſuum nec horrere nec improbare cultum, imo vero ſeſe ethnicos ſimulare, ut ſua ſtabiliatur & confirmetur hæreſis. Exinde buculam irrigandis hortis deputatam immolare aggreſſi ſunt; & ſane immolaſſent, niſi femina ea fuiſſet, quas in ſacrificium offerre religio ipſis erat.

7. Ejuſmodi facinora impii Ariani cum Ethnicis admiſere, rati ea in catholicorum vertere contumeliam. At divinum numen inultum ſcelus non prætermiſit, graveſque facinoroſis immiſit pœnas, quibus ſeſe læſum injuriaque affectum oſtenderet. Nam ut juvenis quidam ex petulantioribus in ſacrarium irruens auſus eſſet in epiſcopali throno ſedere, ſedenſque temerarius ille meretricium neſcio quid naribus perſonaret, inde cum ſurrexiſſet, thronum convellere ad ſeque trahere conatus, ignorans ſe ſibi divinam attrahere vindictam, avulſo ligno ventrem ipſe ſuum percuſſit, atque ictu inteſtina foras emiſit. Collapſus itaque abſportatus eſt, & poſtridie interiit. Ingreſſus item alius, qui thallos manu geſtabat, cum more Ethnicorum manu illos agitaret, cachinnoſque profunderet, repente tenebris offuſus oculiſque captus, non ultra ſciebat ubi terrarum eſſet: qui jamjam collapſurus, a comitibus ſuis manu adductus & ſuſtentatus exivit, vixque poſtridie mentis compos effectus eſt, facinoris juxta ac caſus ſui immemor.

Ultio divina in petulantes Ethnicos. Athan. ibid. n. 57.

8. His conſpectis Ethnici perterriti ſunt, nihilque ultra aggredi ſunt auſi: Arianos vero ne tum quidem geſtorum puduit, ſed ejuſmodi facinora a petulantibus hominibus admiſſa libentes ac læti conſpiciebant. Aderat ipſis, opemque ferebat Fauſtinus quidam Rationalis ſive theſaurarius, circumforaneus & arrogans homo. Neque ſane ſpectatores illi ſcelerum tantum fuerunt, ſed nefariis ipſi manibus graviora perpetrarunt. „ Quam enim, ait Athanaſius, non diripuere domum? quas ædes perveſtigandi cauſa non expilarunt? Quem hortum nimiis concurſationibus non devaſtarunt? Quod ſepulcrum non aperuere, ſpecie quidem Athanaſii perquirendi, cum nihil tamen aliud curarent, quam diripere & obvios quoſque ſpoliare? Quam multorum domus obſignatæ ſunt! Quam multa, quæ in hoſpitalibus erant, adminiſtris ſuis militibus tradiderunt! Quis eorum improbitatem expertus non eſt? Quis illis obvius non ſeſe in foro occultavit? Quis non, relicta domo, in deſerto pernoctavit? Quis, dum ſua intacta ſervare curat, non multorum jacturam fecit? Quis maris imperitus non maluit adire periculum navigandi, quam minitantes illos conſpicere? Multi ſane in diſcrimen ne vocarentur, domicilia permutarunt, & a vico in vicum, ab urbe in ſuburbia tranſmearunt. Quam multi, cum inſidiis Arianorum mulcta ſibi eſſet irrogata, cum nihil ſuppeteret, ab aliis mutuari coacti ſunt, gravioris ſcilicet jacturæ vitandæ cauſa! „ Nemo ſcilicet Arianorum manus effugere poterat in calamitatibus infligendis exercitatas. Hæc autem variis acta temporibus acervatim uno loco recenſet Athanaſius.

ibid. n. 55. & ſeqq.

9. Præfectorum itaque & Comitum patrocinio freti Ariani omnibus terrori erant, Imperatoriſque formidinem opponentes, apud omnes venditabant ſeſe, comminantes illius iram. Virginibus autem Chriſti implacabile bellum indixerant impuri homines, quia eas impietatem deteſtari compererant. Quamobrem alias ex ædibus dejecerunt, alias adfecere contumeliis; earumque capita, quæ potiſſima tunc erat ignominiæ nota, nudari juſſerunt a petulanti illa juvenum caterva. Mulieribus quoque ſuis facultatem dederunt contumelias arbitrio ſuo cuivis illarum inferendi. Honeſtæ igitur ac fideles matronæ, his conſpectis, declinabant occurſum hujuſmodi. Illæ autem quaſi bacchæ & furiæ circumcurſantes, detrimentum putabant, ſi quam non offenderent cui inferrent injuriam.

Virgines vexatæ. Athan. ibid. n. 59.

10. Jam ad Athanaſium redeamus, a quo nos paulum abduxit illa tanta ab Arianis concitata tempeſtas. Poſtquam ergo furori Syriani militumque ſe proripuiſſet, hoc unum curavit, ut vitam ſuam ſicariorum manibus ereptam fugæ ſolitudinique mandaret. Nec tamen in promtu eſt dicere quo ſtatim loco ſe recepe-rit. Nam vulgata illa Palladii de Athanaſii ſeceſſu hiſtoria multis nominibus ſuſpecta nobis eſt. Apud virginem quamdam, inquit Palladius, ſpecioſiſſimam, vigintique annos natam aufugit, ſticario tantum ſeu tunica & birro inſtructus. Obſtupuit virgo rei inſolentia. Cui Epiſcopus: Me Ariani nefariis ſceleribus accuſatum perquirunt: ne ergo in malam incidam famam, neve peccati cauſa ſim iis, qui me volunt ſupplicio adficere, fuga mihi conſulere decrevi; mihique Dominus revelavit hac nocte nonniſi apud te poſſe me ſalutem conſequi. Illa vero ex animo gaudens, totos ſex annos, donec ſcilicet ſuperſtes fuit Imperator Conſtantius, ſanctiſſimum Epiſcopum occultavit, pedes abluens, neceſſaria ſuppeditans, libroſque mutuata legendos ipſi tradens. Accepta porro Conſtantii morte, ſolus noctu in eccleſiam concedit, honeſto indutus habitu. Mirantibus autem amicis, quod quem virum defunctum putarent, vivum conſpicerent, rogantibuſque qui ſibi fuiſſet latebrarum locus, reſpondit Athanaſius: Ea de cauſa ad vos non confugi, cum ut ſciſcitantibus jurare vobis licitum

Quo ſe proripuit Athanaſius.

Pallad. lib. 8. cap. 136.

Anno 356.

citum esset, tum ut nemini suspectum locum nemo mei quærendi causa adiret. Scribit porro Palladius, eam se vidisse virginem septuaginta tum annos natam. Verum in hujusmodi historia nonnulla aperte falsa, reliqua suspecta videntur. Quod narratur enim divinitus præmonitum, vix dato ad vestimenta induenda spatio, aufugisse; toto sexennio delituisse apud virginem; amicos ejus virum per tantumdem temporis pro mortuo habuisse; hæc inquam plane repugnant sexcentis Athanasii & aliorum testimoniis. Unde nec immerito historia isthæc tota ingenti suspicione laborare videtur. Vel si omnino ad virginem profugerit, paucis sane diebus isthic commoratus est; cum ante ipsum Georgii ingressum, ex deserto, ut testatur ipse, litteras quasdam dederit, quæ hodieque supersunt.

Athanasius in deserto litteras ad plebem Alexandrinam mittit. *Athan. Fragmento epist. filiis suis.*

11. In remotiora igitur Ægypti loca concessit; nec umquam tamen ab eo, licet absente, debitum Ecclesiæ suæ officium requisitum est. Accepto namque rerum post discessum suum gestarum nuntio, consolatoriam plebi catholicæ Alexandrinæ epistolam misit; qua deplorabat inflictam calamitatem, cædem, expilationem. Hortabatur ne conciderent animo, sed in Deo spem reponerent res ipsorum prospiciente. Et quia de ablatis Arianorumque cœtui traditis ecclesiis dolebant maxime Catholici: *Illi*, inquit, *loca, vos fidem apostolicam habetis. Illi in locis exsistentes a vera fide sunt foris; vos vero a locis quidem foris estis, sed fides intus est. Discutiamus quid sit majus, locus, an fides? clarum est utique quia vera fides. Quis ergo plus amisit, vel quis plus habet, qui locum tenet, an qui fidem? Bonus quidem locus est quando illic apostolica fides prædicatur; sanctus est, si ibi sanctus habitat.* Exinde vero se didicisse ait, Arianos ecclesiam convertisse in speluncam latronum, in domum negotiationis, & in domum veli. Quid sit autem domus veli, vide in Onomastico ad vocem βῆλον. Hanc porro epistolam ex numero earum arbitramur esse, quæ ἑορταστικαὶ seu Festales vocantur, & ab Athanasio dum, inimicorum furorem declinans, in desertis Ægypti & Thebaidos subinde mutans locum versaretur, ad gregem ipsius missæ sunt, ut in cœtu Catholicorum legerentur. Alterius item numero XXXIX. fragmentum exstat Græce, nec non aliud cujusdam epistolæ ex Festalium numero infra commemoratur ex Theodoreto.

Martyrium Eutychii. *Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 60.*

12. Inter hæc Ariani Alexandriæ ecclesiarum rerumque omnium potiti, nihil semel initam intermittebant Catholicorum vexationem, cædem, vastitatem. Enimvero Scytharum barbarorumque more, Eutychium Subdiaconum, virum probe Ecclesiæ ministrantem, ubi taurinis scuticis dorso ad necem ferme cædi curassent, rogarunt ad metalla transmitti; ad metalla sane omnium asperrima, Phæno appellata, ubi reus vix paucis diebus vitam agere posset. Et quod erat prorsus inhumanum, ac ferini odii indicium, ne paucis quidem horis ejus curari vulnera concesserunt; sed continuo lacerum viæ commiserunt. Tum superbe impii homines hæc effutire: Si ita res agatur, reformidabunt omnes, ac deinceps nostris erunt partibus addicti. At ille non multum progressus, cum ex vulnerum dolore iter ad metalla conficere non posset, inter eundum exstinctus est. Ac lætus quidem ille obiit, martyrii gloriam adeptus. Impii autem homines, qui sensum omnem humanitatis amiserant, atrociora statim admisere scelera. Nam cum supplices populi pro Eutychii salute precarentur; jusserunt illi ut quatuor ex turba probi liberique viri, interque eos Hermias, qui mendicorum pedes abluebat, mox corriperentur, quos gravibus ante plagis concisos Dux conjecit in carcerem. Hos ubi Ariani plagarum vi non interire perspexerunt, efferatis animis in Ducem fremere, expostulare, comminari: Eunuchis, ajebant, renuntiabimus. Ducem non arbitrio nostro verbera infligere. Dux autem non ignarus summam rerum penes eunuchos tunc esse, perterritus homines denuo comprehensos concidi verberibus mandat. Illi vero cum probe nossent quid causæ esset quod ita vapularent, hæc inter verbera effari: *Propter veritatem vapulamus, nec tamen communicamus cum hæreticis. Verbera pro libidine, a Deo hac de re in judicium vocandus es.* Impii vero Ariani summopere optabant, ut illi in carcere vi vulnerum interirent. Sed Catholica plebs nacta opportunitatem, septem interpositis diebus, impetrarunt probis viris libertatem.

Ferina Arianorum immanitas.

Eleemosynam erogare Ariani vetant. *Athan. ibid. n. 61.*

13. Ariani autem, quasi rem indigne ferrent, immane facinus aggrediuntur. Cum enim egenos conspicerent & viduas sedere in assignato sibi loco a Clericis, quibus viduarum cura concredita fuerat; (namque cum Dux Arianis ecclesias tradidisset, interclusus Catholicis erat earum aditus;) cum cernerent item promto & alacri animo viduis victum necessaria præberi, tum cœperunt calcibus eas impetere, fugare, territare; eos autem qui victum eis erogarent deferebant ad Ducem, ministro usi Dynamio quodam milite. Eratque illud Sebastiano Manichæo pergratum perque jucundum. Apud Manichæos namque nulla commiseratio: perosa sane res ipsis erat pauperem miserari. Insolens itaque accusationis genus, novum tribunal ab illis jam primum excogitatum est. Ob beneficium namque collatum in jus ambulabant homines. Qui beneficium tribuerent, deferebantur; qui reciperent, vapulabant. Neque tamen scelesti Ariani his præclare actis ea nacti sunt, quæ assequi peroptabant: imo vero in gravissimum incurrerunt universorum odium. In spem venerant, terrore, insidiis, periculorum denuntiatione, multos ad hæresim amplectendam abductum iri, atque ita magnam conventibus suis parari frequentiam: verum cessit res contra quam rati erant. Ærumnas enim & vastitatem Catholici fortiter ferebant; ac nedum veritatem proderent & negarent, fortiore in dies animo pericula & calamitates adibant, rati ea sibi martyrii loco esse. Amentes autem Ariani grandem sibi vel apud Gentiles parabant invidiam; qui conspecta barbarorum hominum carnificina, nullis non maledictis, nullis non convitiis scelestos incessebant. Est quippe ab ortu insita hominibus erga pauperes & egenos misericordia.

Presbyteri & Diaconi fugati. *Athan. ibid. n. 63.*

14. Sub hæc autem in Presbyteros & Diaconos grassatur Ariana rabies; qui Ducum & judicum auctoritate profligati, fuga sibi salutem providere coacti sunt. Tum in affines eorum sævitum est; qui statim pulsi domibus ac sedi-

Anno 356.

ſedibus ſuis, fugatique ſunt. Si qui vero in Ducis manus inciderent, hi plagis & verberibus ad necem ferme lancinati ſunt. Quodque indigniſſimum juxta ac fœdiſſimum erat, cum vivorum, tum mortuorum panes petulanter diripiebant. Neque vero audiendi, qui vocem *ἄρτους*, *artus*, non *panes*, verti volunt. Res eſt ſane apertiſſima, panes hic ab Athanaſio, ut & alias ſimilibus in locis, intelligi. Neque exemplo quopiam nititur prior interpretatio.

15. Ea porro erant animi vafritie Ariani & calliditate, ut patrocinii ſui pollicitatione ac pecuniarum largitione, multos ſibi allicere tentarent; ut quandoquidem non ex æquo & bono in pretio erant, vel hinc ſaltem apud rudiores aliquam præferrent ſpeciem dignitatis. Si quos autem frugi homines infenſos ſibi noſſent, apud quos nullus ad pecuniam, ad blandimenta, ad munera aditus eſſet, hos nullis non malis, nullis non calumniis onerabant. Videre erat homines per urbem, perque varia Ægypti loca circumcurſare, ut ſi quos offenderent hujuſmodi, flagris, verberibus, exſilio, imo morte, ſi poſſent, adficerent. Non illis nocturna invaſio, non cædes atque expilatio, non ab Heraclio illata vexatio erant ſatis; ſed leviſſimum ſuiſque conſiliis addictum Conſtantii animum ad graviora inferenda compellebant, necemque piorum hominum omni arte & ſtudio moliebantur. Nam ſummæ viri audaciæ, Secundus Pentapolitanus ſtrenuus rei Arianæ propugnator, & Stephanus ſcelerum ſocius, gnari ſe hæreſeos gratia & patrocinio nulla non crimina impune admiſſuros, cum in Barca presbyterum ſibi non obſequentem deprehenderent Secundum nomine, ita calcibus virum impetierunt, ut ictuum vi & frequentia interiret. Ille dum necaretur has emiſit voces: Nemo me apud judices ulciſcatur, ultor aderit Dominus, cujus cauſa hæc patior. Illi vero nulla ejus miſeratione commoti, nulla ducti ſanctæ Quadrageſimæ, qua hæc agebantur, reverentia, eum calcitrando interemerunt.

Martyrium Secundi. *Athan. ibid. n. 65.*

Athan. n. 58. & ſeqq.

15. Hæc porro quæ ſuperius enarrata ſunt, ante Georgii ingreſſum Alexandriam geſta opinamur: tum quod ea ipſa Athanaſius poſt Syriani & Heraclii geſta conſequenter enarret in hiſtoria Arianorum ad Monachos, antequam ad ingreſſum Georgii Alexandriam veniat; tum quod in apologia de fuga, inter ea quæ poſt Georgii adventum geſta commemorat, nihil ex ſupra recenſitis compareat. Et vero ex epiſtola ejus encyclica ad epiſcopos Ægypti palam eſt, jam multa ante Georgii ingreſſum, Alexandriæ & per totam Ægyptum in catholicæ rei perniciem machinatos fuiſſe Arianos, imo Epiſcopos & Presbyteros quampluriмos miſiſſe in exſilium. Nam ad omnia quæ jam admiſerant facinora, novum hoc inſidiarum genus adjecere: coacti ſcilicet Ariani formulam fidei edunt ad epiſcopos Ægypti tranſmittendam, ab ipſiſque ſubſcribendam, denuntiantes exſilium iis qui nollent ſuffragium dare. Quo comperto Athanaſius epiſtolam miſit encyclicam ad univerſos Ægypti & Libyæ epiſcopos; in qua, præmiſſis multis de diaboli verſutia, inſidiis, machinationibus, de inani hæreticorum ſollicitudine ut teſtimoniis ex Scriptura mutuatis errores ſuos confirment, ait ac-

n. 6. & ſeqq.

n. 22.

Ariani formulam fidei edunt.

Epiſtola Athanaſii.

cepiſſe ſe illos multam in eo navare operam, ut epiſcopos Ægypti & Libyæ cogant ſuæ ſententiæ adſtipulari; ſi abnuant, pellant ſedibus; eo ſcilicet conſilio, ut ſua confirmata ſententia, Nicænam abrogent fidem. Nec mirum, non eſſe illis Nicænam doctrinam ſatis, quando ne ſuis quidem contenti formulis, novas ſingulis annis edunt, priores oblitterant: quod ſane perſpicuum ſit Arianæ impietatis atque inſtabilitatis argumentum. Queritur viros ad epiſcopale munus, tanto gradu indignos, ac ne catholicos quidem, promoveri ab impiis hominibus. Adjectis exinde multis, narrat Arii interitum, ut commonſtret Deo inviſum fuiſſe hominem tam, inſolenti mortis genere ſublatum. Meletianos ait cum Arianis non primitus & ab origine conſentire, ſed cum ante mutuo odio conflagraſſent, jam in unum veritatis opprimendæ conſilium concurriſſe. Utroſque autem ab Eccleſiæ communione jamdiu proſcriptos fuiſſe, Meletianos nempe ut ſchiſmaticos ante quinquaginta quinque annos, Arianos vero ut hæreticos ab annis triginta ſex, in Alexandrina nempe ſynodo anno 320. & in Nicæna anno 325. Jam multa molitos & machinatos eſſe Arianos, eccleſias invaſiſſe, Epiſcopos miſiſſe in exſilium; ſed ſpem eſſe ſibi, fore ut Imperator, ſi quando hæc comperiat, eorum conſilia diſturbet ac prævertat. Hortatur demum fortiter impiis obſiſtant, nec veritatis cauſa mortis adire periculum reformident.

16. Erant ea quæ ſupra memoravimus mala, præludia ingreſſus Georgii Alexandriam. Is demum magna militum manu ſtipatus, qui mos erat Arianorum præſulum, ſedem invaſit Alexandrinam. Erat Georgius genere Cappadox, Tharbaſtenites dictus a vico, ut putatur, unde traxit originem, (alii Cilicem dicunt,) homo illiberalis & ineruditus, nulla mentis dote commendatus. Fullonis filium fuiſſe, ait Ammianus Marcellinus; qui paraſiti ſtatim & gnathonis conditionem ſectatus, nihil non ventris gulæque cauſa agere paratus erat. Poſtmodum autem auctus in damnum compluriuм, penuariorum exceptor effectus, Conſtantinopoli ſuillis carnibus recipiendis ac diſtribuendis operam dabat; cumque pecunias omnes depeculatus eſſet, repetundarum reus aufugerat. His vir præclarus gradibus ad Epiſcopi dignitatem aſcendit. Ne quidem Chriſtianum fuiſſe, quando fuit ad ſacerdotale miniſterium vocatus, teſtatur Athanaſius. Hujuſmodi hominem quærebant Ariani, venalem ſcilicet, cujus vita omnibus flagitiis inquinata eſſet, ſumtus effuſi cum probro atque dedecore, prorupta audacia, tantaque avaritia, ut nihil non ipſi quæſtui eſſet opportunum. Ut talem igitur hominem decebat, adfuit ingredienti militare ſatellitium, quaſi ſcilicet arcem ille non eccleſiam regendam ſuſciperet. Quadrageſimæ tempus erat cum ille advenit. Neque ita multo poſt, quid ab hujuſmodi paſtore dominico gregi exſpectandum eſſet palam fuit. Etenim poſt hebdomadam Paſchatis videre erat virgines in carcerem conjici, Epiſcopos a militibus vinctos abduci, orphanorum viduarumque domos & panes diripi, irruptiones in domos fieri, multa nocte Chriſtianos ædibus deturbari, domicilia obſignari, fratres clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocia, ſed atro-

Ingreſſus Georgii Alexandriam. *Athan. Ep. ad Epiſc. Ægypti, & Libyæ n. 7. & Apol. de fuga ſua n. 6. & Hiſt. Arian. ad Monachos n. 75.*

Greg. Naz. Orat. 21. Ammian. Marcel. l. 22. Sozom. lib. 3. cap. 10.

Athan. de fuga ſua n. 6.

Anno 356. *Athan. Apol. ad Const. n. 27.* Nova in Catholicos irruptio.

atrociora deinde consequuta sunt facinora. Nam A hebdomade sacram Pentecosten subsequente, cum populus expleto jejunio orandi causa ad cœmeterium, vel ut alio loco ait Athanasius, ad desertum locum prope cœmeterium egressus esset: (Nam quod omnes a Georgii societate & communione abhorrerent, ecclesias Arianis traditas frequentare nolebant,) re comperta sceleratissimus ille Sebastianum Ducem concitat, auctorque est ut populum infestus adoriatur. Qui nec mora, cum manu militum plus trium millium, armis, strictis gladiis, arcubus & telis instructorum ipsa die dominica in po- B pulum irrupit. Tum perstrepere & horrere omnia, tumultu, clamore, plagis, gemitu dolentium, quod solet in hujusmodi incursionibus evenire. Commodum tamen accidit, ut cum adveniente hora turba populi digressa domum se recepisset, pauci eo in loco residui essent, qui nullis non malis contumeliisque sunt adfecti. Non mulieres, non parvuli intacti fuere; qui tamen mali nihil admiserant, precibusque vacabant. Exinde vero in virgines sævitum est. Accenso quippe rogo, admotas igni Dux compellebat ad Arianam fidem am- C plectendam. Ubi autem eas vim tormenti superare ignemque nihil curare animadvertit, nudas tot plagis in vultum impactis dehonestavit, ut per aliquantum temporis spatium ne a familiaribus quidem internosci possent. Dum autem illæ inter verbera Christi Domini auxilium implorant, dentibus illi stridere ceu læsi & injuria adfecti. Viros quadraginta comprehensos, Dux insolenti ac immani supplicii genere mulctavit. Nam virgis palmarum recens amputatis, quibus adhuc aculei hærebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob in- D fixos aculeos medicorum subinde manu opus haberent, imo quidam vim plagarum non ferentes interirent. Reliquos autem omnes apprehensos una cum virginibus in magnam Oasin deportari curarunt.

Athan. de fuga sua n. 7.

17. Corpora porro eorum, qui vi plagarum exstincti sunt, non continuo ad funeris justa solvenda tradiderunt; sed ipsa abjecerunt insepulta, canibusque discerpenda, donec cum ingenti periculo cognati suorum corpora clam subducerent; qui haud sine magno labore curarunt, ut ne cuipiam res nota esset. Ariani E hisce efferati animi indiciis summæ sibi crudelitatis famam conciliarunt, ut nemo non eos quasi facinorosos & exsecrandos ubique traduceret. Hac de re porro consolatoriam epistolam misit Athanasius, cujus fragmentum affert Theodoretus. „ Horum, inquit, causa nemo „ vestrum dolore crucietur, licet impii sepul„ turam invideant, & funeralia prohibeant. „ Eo enim usque progressa est Arianorum im„ pietas. Portas occludunt, ad sepulcra sedent „ quasi dæmones, ne quis defunctus eo infe- F „ ratur. „ Ad virgines missam epistolam ait Theodoretus. Viros tamen una cum virginibus alloqui videtur Athanasius, cum ait, ἐ θαπτομένοις ὑμῖν χθονῶν. Unde conjectare liceat ad cœtum Catholicorum missam epistolam fuisse, & aliquam esse ex iis quæ ἑορταστικαὶ sive in cœtu Christianorum legendæ dicuntur.

Consolatoria Athanasii epistola. *Theodoret. Fragment. ad calcem operum Athan.*

18. In sacras autem virgines hæc etiam gesta fuisse commemorat Athanasius. Admirandi, inquit, Ariani, judicibus ipsis sibi hac in re ministrantibus obtemperantibusque, nudatas virgines in Hermetariis, ut vocant, suspendi jusserunt, & sic illarum latera ternis usque vicibus lancinarunt, ut ne viri quidem scelestissimi talia umquam sint experti. Sed jam ad ista omnia Ariani obduruerant, & humanitatem omnem amiserant.

Athan. Apol. ad Constant. n. 33.

19. Eo ipso tempore edicto mandavit Constantius, ut omnes Episcopi catholici Ægypti & Libyæ sedibus pellerentur, ecclesiæque traderentur Arianis. Qua data jussione, confestim una omnes Episcopi vexati, profligati, pulsi, vel ad simulandam cum Arianis communionem coacti sunt. Ad nonaginta numero erant qui cum Athanasio communionem & societatem colerent, in quos omnes Arianus furor grassatus est. Nam misit Sebastianus Dux litteras ad omnes ubique locorum Præpositos militaresque Tribunos; quorum opera veri ac probi Episcopi exacti; ii vero, qui impie sentirent, in eorum sedes intrusi sunt. Grandævos igitur Episcopos, qui ab Alexandro ordinati in Sacerdotio consenuerant, in exsilium deportari curarunt, Ammonium scilicet, Hermem, Anagamphum & Marcum in superiorem Oasin; Muim, Psenosirim, Nilammonem, Plenem, Marcum & Athenodorum in Ammoniacam, non alia mente, quam ut per deserta loca peragrantes interirent. Nam ne infirmos quidem miserati, dum ægre illi conficerent iter, compellere tamen illi, urgere; & si qui non possent incedere, ne puncto quidem temporis intermissa via sellis deferebantur. Tam ardui itineris laborem non ferens unus e turma Præsul, cujus tacetur nomen, exstinctus est. Illius cadaver suis asportandum non concesserunt. Tam feroci nimirum erant animo, ut ne morte quidem adversariorum mitigari possent. Eadem de causa Dracontium episcopum ad deserta loca circa Clysma in Arabia relegarunt: Philonem, Babylonem, Adelphium in Psinabla Thebaidis, Hieracem & Dioscorum presbyteros Syenem exsules miserunt. Alios ad fugam capessendam compulerunt, nempe Ammonium, Agathum, Agathodæmonem, Apollonium, Eulogium, Apollon, Paphnutium, Gajum & Flavium antiquos episcopos: Dioscorum, Ammonium, Heraclidem & Psaim item episcopos profligarunt; quorum alios ad lapicidinas, rem prorsus indignam, abduxerunt, alios ad necem insequuti sunt, aliorum multorum facultates diripuerunt. Demum ad triginta numero, ut fertur apud Athanasium, vexati & in fugam versi sunt, præter exsules, qui ad sedecim erant. Eratque miserabile spectaculum, episcopos vinculis constringi, Presbyteros & Monachos ferreis catenis ligari, ad necemque laniatos mitti in exsilium. Tum mixta ubique omnia, atque in periculo versabatur Ægyptus tota. Dum enim populi edictum hujusmodi perindigne ferrent, viderentque bona sua & fortunas devastari & in Arianam rem converti, in motuum seditionumque discrimen respublica vocabatur.

Anno 356. Ecclesiæ jussu Constantii Arianis traduntur. *Athan. ibid. n. 27. & Apol. de fuga sua n. 7. & Hist. Arian. ad Monachos n. 72.*

Episcopi vexati & pulsi.

20. Tum Monachi cum primis Arianorum furorem experti sunt. Enimvero non erat improbis hominibus satis quod Monasteria everterent & solo æquarent; sed etiam Monachos in ignem conjicere, vivosque concremare conabantur. Dum Catholicorum domos devastarent, deposita etiam ab Athanasio in honesto-rum

Monasteria eversa. *Athan. Hist. Arian. ad Monachos n. 70-72.*

Anno 356. Lucifer pro Athanasio 2.

rum civium ædibus collocata irrumpentes abstulerunt. Interea tamen clerus plebsque catholica tot ærumnis tot calamitatibus adflicti, de constantia ac de veræ fidei studio nihil intermittebant. Duo certe tantum presbyteri, Machetes & Didymus, vexationis declinandæ causa ad Arianorum se partes proripuere. Nec defuere inter episcopos Ægypti, qui fracti terrore atque impendentium periculorum metu ad Arianos deficerent; inter quos annumeratur Theodorus Oxyrinchi, qui postquam inter Arianos computatus est, denuo ordinatus ab Georgio fuit.

Marcellin. & Faustin. in libello.

Qui fuerint Episcopi ab Arianis constituti. Athan. ibid. n. 73. 78.

21. Periniqua perque indigna res populis visa fuit, cum tot tamque gravibus ac grandævis Episcopis profligatis, Ethnici nondum initiati, catechumeni, senatores, juniores petulantesque homines, idololatræ, bigami, magnisque criminibus obnoxii viri ad eorum implendas vices delecti sunt, postquam ab Arianis Christianam fidem didicissent. qui Ariani ad suos quæstus Ecclesiæ dignitatibus abusi, venalia cuncta proponebant. Hoc sane cæteris eorum sceleribus velut cumulus accessit. Non quærebatur ex Apostolico præcepto, inculpatusne quis ac integris moribus esset; sed qui plus auri penderet, is episcopus renuntiabatur. Nihil curabant impii quod vel gentilis esset qui accederet, aurum modo daret. Hinc populis gravior emersit calamitas: cum enim mercenarios illos alienosque sibi viros aversarentur, tunc verberati, proscripti, carcerique a Duce mancipati sunt. Quod ille, utpote Manichæus & Catholicis infensus, libenter exsequebatur. Qui porro ejusmodi episcopos ordinarent, Meletiani erant: qui plerique omnes non religiosa institutione educati, non sanam fidem, non quid christianismus, non quibus Christiani scripturis uterentur noverant. Nam quidam eorum ex gentilitate, alii ex senatu & ex supremis magistratibus ad Christianos accesserant, ut miseram immunitatem ac patrocinium nanciscerentur; antiquioribusque Meletianis pecunia corruptis, ad eam pervenere dignitatem, priusquam catechumeni essent. At etiamsi fuissent, qualis, quæso, institutio apud Meletianos? Nullatenus ergo instituti derepente accedunt, statimque accepto quasi infantes nomine, episcopi sunt appellati; ignari sane homines quid esset pietatem inter & impietatem discriminis. Hi igitur jubente Imperatore ne minimum quidem cunctati, ex Meletianis Ariani sunt effecti, parati certe ad quemvis Constantii nutum religionem mutare. Næ illi, cum ita moribus & cultu versatiles essent, rati Ecclesiam civilem esse feact m, cum adhuc idolorum impietatem utpote Ethnici sa-perent, usurpato tamen præclaro Christi nomine, Ariana peste totam infecerant Ægyptum; Ægyptum scilicet, in qua soli Orientis regione libera hactenus ubique fuerat sanæ fidei prædicatio.

Athan. Apolog. ad Constant. n. 1[illegible].

Athan Hist. Arian. ad Monachos n. [illegible]

De violatis Ecclesiæ sacerdotibus gravissime conqueritur Athanasius: tantæque auctorem calamitatis Sauli & Achabo, Pharaoni cæterisque hujusmodi tyrannis comparat. Imo Achabum in ea re Constantio anteferendum, quod viso Helia pœnitens pertæsusque sceleris aliquando fuerit: verum Constantius in malis inferendis exercitatus, calamitatibus calamitates adjiciebat, atque pulsis graviores ærumnas parabat, ἀθάνατον κακὸν γιγνόμενος εἰς αὐτοὺς; ait Athanasius, alludens ad Homeri carmen de Scylla:

Anno 356. ibid. n. 68.

Η δέ τοι οὐ θνητὴ, ἀλλ' ἀθάνατον κακόν ἐστι.

Non mirum autem, subsequitur ille, si ita in Episcopos sæviat, qui ne cognatis quidem suis pepercit. Patruos enim occidit, patrueles sustulit, socerum cognatosque nihil miseratus est. Omnibus perjurus: erga fratrem, cujus sepulcrum excitare se simulat, impius & inhumanus: nam desponsam ejus Olympiadem barbaris tradidit, quam ille ad obitum usque apud se servavit, educavitque quasi propriam sibi uxorem. Eam Constantius scilicet Arsaci Armeniæ regi locavit conjugem, neque multo elapso tempore post Constantis mortem.

Pia pop[illegible] Christian[illegible] studia. Athan. H[illegible] Arian. ad Monachos n. 79.

22. Inter innumeras istiusmodi calamitates, verbera, exsilia, cædes, eminebat Christiani populi alacritas ad martyrium subeundum, graviorique in impiam hæresim odio conflagrabant Catholici. Hinc luctus, lacrymæ, gemitus, universis uno ore ad Dominum clamantibus: *Parce, Domine, populo tuo, & ne des hæreditatem tuam in opprobrium inimicis tuis: sed festina ut eripias nos de manu iniquorum. Nam famulis ecce tuis non pepercerunt, sed viam præmuniunt Antichristo.*

Oxyrinc[illegible] Marcellin. & Faustin. in libello

23. Sensit sancta Oxyrinchi civitas hæreticorum furorem. Erat ea urbs perampla & populosissima, in qua tum uno tempore viginti millia virginum, & monachi ad decem millia degebant. Ejus, uti diximus, episcopus Theodorus, cum ad Arianas partes descivisset, denuo ordinatus a Georgio fuit. Quam rem indigne ferentes populi, ab ejus communione recesserunt, quemadmodum & monachi; quorum tum antesignanus erat Paulus quidam, vir sanctitate conspicuus. Ecclesiam vero deinde interposito quodam temporis spatio regebant presbyteri & diaconi. Si Faustino & Marcellino sit fides, in Theodori locum cooptatus est Heraclides, qui postea ad Luciferianos defecit. Erat item, ut in aliis permultis Ægypti ecclesiis, episcopus quidam Oxyrinchi Meletianus, nomine Apollonius, qui Seleuciensi postea synodo interfuit. Ita tres in partes distracta tum erat civitas. Tantam scilicet hæreticorum furor Constantiique levitas reipublicæ christianæ intulerant perturbationem atque perniciem.

Athanasius Apolo[illegible] ad Co[illegible] [illegible] Athan Apol. ad Constantium.

24. Inter hæc Athanasius in secretioribus eremi locis per summa corporis incommoda delitescebat, ac cum feris, ut ipse ait, latenti cauta versabatur. Cum autem Constantii Imperatoris animum non probe perspectum haberet, ratus imprudente illo tanta admitti facinora, orationem in ejus conspectu ad propulsanda crimina habendam adornabat. Et primo quidem ille Imperatorem, utpote Christianum ac religiosum, cum fiducia se adire significabat. Statimque a principio ex visceribus causæ orsus, grande se ait adferre in sycophantas argumentum, quia scilicet Ursacius & Valens, qui a multis retro annis ficta sibi crimina obtulerant, libellum postea pœnitentiæ dedissent, quo se mentitos esse & calumnias protulisse aperte faterentur. Magnam hujusmodi argumento accessionem esse, quod se absente, arbitratu suo ipsi rem gessissent; cujusmodi acta non valere nemini compertum non esset. Ex hisce palam esse, nullam fidem men-

Anno 356. mendacibus habendam, si quas post hæc criminationes offerrent. Et primo quidem quod jactitabant illi, Athanasium Constanti Augusto in malam partem de Constantio fratre verba fecisse, id nedum veri simile esset, ne fieri quidem potuisse, quando numquam ille Constantem solum solus esset alloqutus, sed semper comitibus permultis, qui gestæ rei testimonium ferre possent: Rogat ut ne patiatur istam manere suspicionem, sed reminiscatur se ipsum Augustum Constantium ter convenisse, ac inter alloquendum ne verbum quidem fecisse contra Eusebium & socios tantarum sibi calamitatum auctores. Quod si ne illos quidem accusaverit, quos criminandi causa aderat, qua ductus insania Imperatorem apud Imperatorem accusasset, fratremque concitasset in fratrem? Aliam exinde adversariorum calumniam depellere aggreditur. Ajebant enim, eum litteras gratiæ conciliandæ causa misisse ad Magnentium, cujus exemplar in suas incidisse manus jactitabant. Gemit quidem Athanasius sibi tam atrocis rei vel suspicionem fuisse injectam, cum ignotus plane sibi fuerit parricida Magnentius, qui Constanti sibi patrono aliisque permultis de se bene meritis necem intulerit. Sibi multum ab hujusmodi viro amicorum Constantis interfectore pertimescendum fuisse, cum nemini ipse hac in parte secundus esset. Aliis vero permultis ad eam levandam suspicionem allatis, ad tertiam criminationem progreditur. In crimen quippe vertebant, quod in magna ecclesia, nondum absoluto ædificio, nec exspectato Constantii jussu, synaxin habuisset. Ille vero non negat quidem factum, verum ait se non dedicationem ecclesiæ celebrasse, quod injussu Constantii nefas fuisset, sed cum ob ingentem populi frequentiam non possent Catholici omnes in aliis ecclesiis absque periculosa compressione convenire, rogantibus, imo obmurmurantibus populis, ac in desertum locum angustiæ vitandæ causa proficisci parantibus, compulsum se fuisse eorum optatui gerere morem, atque in ecclesia in Cæsareo dicta conventum habere, quam rem & ex aliorum usu, & ex recta ratione licitam esse commonstrat. Quartam exinde criminationem ut propulset Athanasius, qua mentiebantur eum Imperatori, jubenti ut se adiret, non obtemperasse: negat litteris Constantium suis Athanasio jussisse ut se conveniret, sed quasi rogatum concessisse facultatem se adeundi, quam tamen ipse numquam postulasset; hincque palam esse, eas litteras ex adversariorum suorum conspiratione fuisse datas. Deinde vero cætera S. Præsul prosequitur quæ nos superius enarravimus. Hac postrema confutata criminatione apologiam clauserat Athanasius, ejusque coram Imperatore recitandæ gratia ad eum properabat. At iter ingressus, rumore vulgi edidicit quas sui causa Occidentis episcopis Constantius intulisset calamitates. Quo comperto, cum obstupesceret Athanasius ac secum hæsitaret, altera ecce fama vagatur, ecclesias Ægypti Arianis traditas, Episcopos pulsos, viros Christianos, virginesque ad necem lancinatos, Ethnicos in episcoporum sedes intrusos fuisse. Hæc quamvis accepisset Athanasius, pergebat tamen ad Imperatorem, ratus imprudente illo ista peragi; cum tertium ecce nuntium accipit, epistolam a Constantio missam Alexandrinis fuisse, qua Athanasium scelestum, nefarium, omni supplicio dignum significaret, Georgium vero præstantissimum virum in rebus ecclesiasticis exercitatissimum. Epistolam item datam ad tyrannos Auxumenos Æzanam & Sazanam, qua jubebat ut Frumentium Auxumeos episcopum transmitterent Alexandriam, ut a Georgio veram fidem sanamque religionem edisceret. Hæ profecto litteræ, quas ad verbum refert Athanasius, animum præferunt maledicorum criminationibus vehementer exasperatum. His acceptis Athanasius intellexit quanto in discrimine versaretur. Cumque omnes aditus arduos seu potius interclusos videret, in eremum pedem retulit, atque apologiæ suæ ea quæ posterius enarravimus adjecit, ubi & legitimam sibi adfuisse fugæ causam, nec se officio suo defuisse commonstrat. De virginum in Ecclesia dignitate & sanctimonia multa commemorat, & quantum sit criminis Christi sponsas a Christianis tam indigne exceptas, quas ipsi Gentiles summo honori & admirationi haberent. Cæterum Constantius ea feritate erat, ut juberet aut adduci Athanasium, aut adferri caput ejus, magna promissa ei qui id ageret mercede.

Ut Constantium adeat iter ingreditur.

Remigrat in solitudinem.

Theod. lib. 2. cap. 14.

25. Interea Georgius fretus Constantii gratia, cum sine injuria potestatem levem atque inopem arbitraretur, exactoris ac tyranni magis quam episcopi munus agebat, vimque toti civitati ac populo inferebat, ut etiam civibus erepta paterna bona in rem suam converteret. Ad hæc nitrum sibi omnem adtribuit, cujus magna vis quotannis colligebatur ad lacum Mariam, atque una papyri calamique paludes, necnon salinaria stagna. Imo tam sordida avaritia laborabat, ut quantumvis vilissimæ res essent ipsi quæstui opportunæ. Nulla turpitudo, nulla infamia hujus umquam cupiditatem retardabat. Nam inter cætera, lecticarum ad efferenda mortuorum corpora certum numerum assignavit; nec cuiquam, præter eos, quos ipse constituisset, mortuorum maximeque peregrinorum corpora efferre licitum erat. Quod non ille hospitalitatis amore, sed lucri pecuniæque causa faciebat. Nemo impune & citra periculum corpus humabat, quia ex singulis cadaveribus nonnihil ipsi quæstus obveniret. Si quis autem sibi indigna molienti obsisteret, eum quamprimum ad Constantium deferebat, professionis suæ oblitus, ait Ammianus Marcellinus, quæ nihil nisi justum suadet & lene. Memoratur a Juliano Apostata quidam Zeno medicus, Georgii opera in exsilium pulsus: qui postea revocatus, ac cum honore restitutus ab eodem Juliano fuit. „ Et inter cætera „ (hæc Ammianus) dicebatur id quoque maligne docuisse Constantium, quod in urbe „ prædicta, ædificia cuncta solo cohærentia, a „ conditore Alexandro magnitudine publicarum impensarum exstructa, emolumentis ærarii proficere debent ex jure. „ Non cogitabat scilicet homo pecuniæ semper quam officii cupidior, quam turpia illa, quam aliena a pastoris munere. Non secum reputabat in civitate versari se, quæ suopte motu, & ubi causæ non suppeterent, seditionibus crebris agitabatur. Quæ sane inconsiderantia virum tandem conjecit in perniciem.

Georgii avaritia & immanitas. Rufin. lib. 1. cap. 22. Greg. Naz. Orat. 21. Ammian. Marcellin. l. 22.

Julian. Epist. 45.

26. Cum itaque his de causis in Catholicorum

Anno 356. Georgius a plebe pulsus in sedem restituitur. *Athan. de Synodis n. 37. Sozom. l. 4, cap. 10.*

corum juxta & Gentilium odium incurrisset, concitata plebs, ardensque furore, eum in ecclesia agentem adorta est, parumque abfuit quin hominem trucidaret. Vix itaque elapsus, ad Imperatorem profugus adiit. Hinc autem data Athanasianis occasione, ecclesias ipsi, exactis Arianis, denuo obtinuerunt; quibus tamen non diu licitum fuit conventus in illis celebrare. Alexandriam enim concedens Dux Ægypti, Catholicis ereptas iterum tradit Arianis. Post hæc missus ab Imperatore Notarius, qui de seditiosis pœnas exposceret, multos Alexandrinorum excruciandos verberibusque cædendos tradidit. Pulsum Georgium memorat cum Sozomeno Athanasius in libro de Synodis. Neque ita multo post ipse Georgius regressus Alexandriam, memor ejus quo perfunctus erat periculi, ardens vindictæ cupiditate, multo plura quam ante mala infert populis. Quibus ipsi calamitatibus magis magisque ad iram accensi, hominem ceu pestem quamdam perosum & exsecrabilem habuere. Præterea perfidiæ & arrogantiæ incusabatur a Monachis, quorum ingens tunc erat per Ægyptum numerus. Hoc autem genus hominum multitudini erat pietatis virtutisque causa acceptissimum. Ut autem narrat Gregorius Nazianzenus, & inferius dicitur in colloquiis Joviani, non in Ægypto dumtaxat, sed & in Syria & per totum Orientem, parem quoad facultas fuit intulit vastitatem. „ Exque proceribus, ait Gregorius, „ eos sibi pecunia conciliabat, qui auri amo„ rem Christi amori anteferrent; ac potissi„ mum muliebres homines, (id est, eunu„ chos) inter viros minime viros, sexu qui„ dem dubios, impietate autem perspicuos: „ quibus cum feminarum cura committatur, „ haud scio qui fiat ut eos Romani Impera„ tores virorum officiis muneribusque præfi„ ciant. Tantum valuit ille diaboli admini„ ster, ille sator zizaniorum, ille Antichristi „ præcursor, qui tum Episcopo quodam ea „ tempestate omnium disertissimo linguæ vice „ utebatur (si cui tamen disertum eum ap„ pellare lubeat, qui non tam impius secta„ rius fuerit, quam inimicus & contentionis „ studio flagrans: nomen ejus consulto præter„ ibo:) ipse manus sibi officium apud suæ „ factionis turbam retinuit, qui veritatem au„ ro evertere conabatur. quod quidem ad pios „ usus corrogatum, impietatis instrumentum „ improbis curantibus evasit. „ Quis autem esset Episcopus ille, quo vice linguæ uteretur Georgius, haud facile dictu est. Augurantur nonnulli Acacium fuisse Cæsariensem. Sed qui potuit, tanto intercedente inter utrumque spatio, ejus hac in re ministerio uti? Annon potius Meletianum quempiam Arianumve episcopum hic subindicari putandum? Res esto penes eruditi lectoris arbitrium.

27. Georgium porro Alexandriæ sedentem convenit Aetius, τὸ ἀθέυ nomine infamatus apud sui ævi & sequentium temporum homines. Si Epiphanio creditur, a Georgio Aetius diaconi gradum accepit; verum alii a Leontio dicunt. Aetii vero adeundi causa Alexandriam item concessit Eunomius ejus discipulus æmulusque impietatis. Cujusmodi homines Georgius amice comiterque excipiebat, dum Catholicis piisque viris asperrimum bellum indiceret.

Anno 357. Episcopi pulsi alii animo fracti cedunt, alii manent invicti.

1. Inter hæc, ex Episcoporum numero, qui veræ fidei & Athanasii causa exsulabant, alii invicto semper animo ærumnas, solitudinem, inediamque ferebant; alii vero diuturnitate calamitatum fracti cessere demum, atque ad simulandam cum Arianis concordiam deducti sunt. Eminuit quidem Eusebii Vercellensis fortitudo animique firmitas: qui Scythopolin relegatus, principio quidem blande perhumaniterque exceptus fuit, a Patrophilo autem deinceps & ab Arianis, nullis non malis & contumeliis est adfectus. Quæ quidem minutatim enarrare prolixius esset, quam instituti nostri ratio ferat. Adeatur Ferrerius, qui rem fuse describit. Scythopoli postea in Cappadociam, inde in Ægyptum deportatus, Synodo demum Alexandrinæ anni 362. interfuit, ut narramus inferius. Emicabat item inter confessores lumen Galliæ Hilarius episcopus Pictaviensis de cujus vita, certaminibus, operibusque fuse nostri in postrema Hilarii operum editione.

Joan. Stephan. Ferrerius de vita S. Eusebii Vercell.

Liberii reditum Romanæ senatoriæ impetrant.

2. Verum inter ea firmitatis & constantiæ exempla, quibus Christiani quique ad veram fidem tuendam & propugnandam concitabantur, summus ex Liberii Hosiique lapsu mœror piis hominibus coortus est. Nam ad Liberium quod spectat, dum Berœæ ille versaretur, Romam Constantius venit, atque triumphantis more urbem ingressus est 28. Aprilis anno 357. Tum matronæ Romanæ honorabiliores & senatoriæ, detrectantibus officium viris, Constantium supplices adeunt, reditumque Liberii præsulis sui obnixe postulant. Ille respondet adesse Felicem urbis episcopum, virum tanto munere dignum. Cui illæ, invisum omnibus Felicem esse, nec umquam se posse eo deduci, ut cum ejusmodi viro societatis vel communionis quippiam habeant. Constantius autem ut rem pergratam Romanis ediceret, jubet revocari Liberium, & una cum Felice ecclesiam moderari. Qua conditione cum risu excepta, & contra clamante populo, unus Deus, unus Christus, unus Episcopus, postulatum ille plebi concessit. Ut autem habet Sozomenus, nonnisi re cum Episcopis deliberata evocandum statuit Liberium, & quidem ea lege & conditione, ut Orientalium ante sententiam amplexaretur. Cui non statim fuit Romam commigrandi facultas, ut infra narramus.

Blasphema fidei formula Sirmii edita.

3. Hoc anno Sirmii coacti Arianæ factionis præsules eam edidere fidei formulam, quæ septima numero recensetur ab Athanasio, tanta refertam impietate, ut blasphemiæ nomine insignita fuerit. Nam in lib. de Synodis apud Hilarium hæc inscriptio legitur: *Exemplum blasphemiæ apud Sirmium per Hosium & Potamium conscriptæ*. Sed ut conjectare licitum est, dolo Arianorum Hosius hic præmittitur, quo major formulæ auctoritas tam præclari viri nomine accederet; quia scilicet Hosius, uti mox narrabitur, eidem formulæ vi & plagarum dolore compulsus, suffragium adscripsit. In ea tacetur nomen substantiæ & consubstantialis, Filius minor Patre prædicatur, honore, dignitate, claritate, majestate, Patrique subditus. Dicitur Pater solus initio carere, immortalis, invisibilis, impatibilis esse. Quamobrem jure ab Hilario hæc fidei professio, blasphemia & hæresis Sirmiana nuncupatur. Potamius vero illius, ut vulgo existimatur, artifex,

Ulyssi-

Anno 357.

Ulyssiponensis episcopus, qui olim Catholicæ A fidei strenuus vindex fuerat, Imperatoris gratiæ aucupandæ causa illam prodidit, Arianisque sese societate junxit. In cujus prævaricationis præmium fundo fiscali, cui cupiditatis oculos adjecerat, donatus est. Quo factum, ut Hosius Potamium ut impium & hæreticum traduceret ubique. Neque bonis tanta impietate partis frui Potamio licuit. Dum enim fundi recipiendi causa properat, divina percussus ultione, ulcere linguam corrodente, necdum conspecto prædio, diem obiit extremum.

Hosii lapsus.

4. Tot prostratis subornatisque veritatis vindicibus Constantius, ad Hosium a pristino consilio deturbandum semper intentus, senem anno integro Sirmii patria extorrem detinuit. Non ille viri canitiem, non dignitatem, neque paternum ergam Hosium amorem est reveritus vir inhumanus; sed majorem centenario, non exsilio tantum, sed contumeliis, verberibus, plagis adficere est ausus. In cognatos autem ejus crimina fingunt Ariani, strenui calumniarum artifices, ut suis suorumque malis jam senio confectus homo frangeretur, ad suasque partes deficeret. Quibus tandem calamitatibus oppressus Hosius eo adductus est, ut cum Ursacio & Valente iniret communionis societatem, Sirmiensi fidei subscriberet, nec tamen umquam calculum ferret in Athanasium, quod peroptabant Ariani. De cujus lapsu a multis hoc sæculo disputatum est. Sunt qui dicant, virum id ætatis non sat mentis compotem tum fuisse, sed calamitate & senio debilitatum ad Imperatoris conditiones venisse. Ait porro Athanasius, Hosium instante morte vim sibi illatam quasi testamento declarasse, Arianam hæresim feriisse anathemate, vetuisseque ne quis illam reciperet. Non desunt tamen qui de Hosii pœnitentia controversias moveant. Nos a re multum implicata consulto brevitatis causa abstinemus. Adeantur ii quibus rei fusius tractandæ otium fuit.

Liberii lapsus.

5. Hosii prævaricationem haud ita multo post subsequutus est Liberii lapsus: qui cum priorem vexationis tempestatem fortiter tulisset, fractus demum diuturnitate ac tædio exsilii, minis Arianorum, suis suorumque ærumnis, remotione familiarium, æmuli item sui felicitate stomachatus, jam ad simulandum declinabat, cum accedens Fortunatianus Aquilejensis dubium Liberii animum, ad ineundam cum Arianis societatem & denegandam Athanasio communionem deduxit. Moxque ille a Demophilo Berœensi oblatam Sirmiensem fidem, sive potius perfidiam, suffragio suo munivit, pollicitus nullam se cum Athanasio societatem communionemve admissurum. Exinde litteras dat ad Constantium mittendas, cui testatur se jam dicto audientem esse, damnare Athanasium, precari legatis suis, sibi, aliis exsulibus Episcopis remigrandi ab exsilio facultatem. Nec tamen ille tantis animi emolliti significationibus postulatum statim est assequutus. Quare diuturnioris moræ impatiens, litteras Orientalibus Episcopis rescripsit, itemque Ursacio, Valenti ac Germinio Arianorum in Occidente antesignanis: cum probro atque dedecore fractum abjectumque sese indicans, damnatoque Athanasio, supplex postulans eis amicitia & communione adjungi. Usque eo plus apud illum potuit amor patriæ & sedis recuperandæ libido, quam officii ac præteritæ laudis & existimationis recordatio. Ursacio autem & sociis pro Liberio Imperatorem rogantibus, demum ipsi in ecclesiam revertendi copia facta est.

Anno 358. Athanasius apologiam de fuga edit.

1. Inter hæc Athanasius in secretioribus Ægypti locis degens, monachorumque tantum cœtus frequentans, comperit Leontium Antiochenum, Narcissum Neroniadis, Georgium Laodicenum, cæterosque Arianos probra & convitia multa spargere in fugam ipsius, ac timiditatis ipsum accusare, quod formidine mortis B perculsus se proripuisset. Quorum ille maledicta ut propulsaret, elegantem edidit apologiam; ubi salse ab exordio irridet hominum amentiam, qui eo consilio, ea spe sibi fugam formidinemque exprobrarent, ut pudore ejusmodi convitii, ultro ipsis occurreret. Narrat vero quantis eos malis adfecerint, quos secum non consentire deprehendissent, Liberium scilicet, Hosium, aliosque permultos. Contendit per euangelicam regulam cuique licere capiti & saluti suæ prospicere. Exemplum adfert veterum Patrum, Prophetarum, Apostolorum, i- C mo ipsius Christi, qui non solum docuit esse persequutionis tempore fugiendum ab alia in aliam civitatem, sed & ipse ad necem conquisitus, haud semel se proripuit insidiantibus. Demum apologiam claudens enarrat quo pacto obsessa a Syriano Duce ecclesia, in qua ille tum versabatur, portenti ac prodigii simile fuerit quod Deo opitulante tantum declinaret periculum.

Epistolam item & historiam ad Monachos.

2. A Monachis autem frequenter rogatus Athanasius ut rerum sibi ab Arianis gestarum D Ecclesiæque historiam transmitteret, necnon Arianorum dogmatum confutationem, eorum ille optatis obsequutus, Arianismi ad illud usque tempus historiam scripto mandavit, unde nos eorum quæ hactenus enarrata sunt maximam partem hausimus. Misit item librum, quo paucis impugnabat hæreseos Arianæ commenta. Et rogabat, qua erat animi temperantia, ut postquam legissent opusculum, sibi remitterent, nec cuipiam legendum commodarent. Non enim, inquit, tutum est nostrum balbutientium & indoctorum litteras ad poste- E ros pervenire. Eam vero Arianismi confutationem penitus interiisse arbitramur. Diversa enim prorsus erat ab orationibus contra Arianos & ab epistola secunda ad Serapionem, ut pluribus alibi commonstratur.

Epistolam ad Serapionem de morte Arii. Vide ibid.

3. Neque ita multo post accidit, ut cum Serapion & alii quidam disputationem iniissent, ibi controversiæ finem facerent, an Ecclesiæ communione junctus obiisset Arius, quæ res in proximo congressu vertenda erat. Interpositis ad quæstionem diebus, Athanasium Serapion rogavit, Arianorum historiam & Aria- F nismi confutationem mitteret sibi, ac una percontatus est, quæ ratio mortis Arii, quid ea de re ipse comperisset. Duo quidem postulata libenter exsequitur Athanasius, transmissis iis quæ ad Monachos ante conscripsisset. Tertium vero ægre se atque ingrato animo concedere fatetur, veritus ne mortuo insultare ac in pernicie hominis enarranda gestire videatur. Vetat similiter ullum libelli contra Arianos apographum edi. Tutum non est, inquit, imperiti scripta edere; ne si quid per imbecillitatem obscuritatemque sermonis minus perfecte dictum

Anno 358.

dictum ſit, noxam id lectoribus adferat. Quæ animi temperantia elucet item in toto operum ejus decurſu.

Libros contra Arianos.

4. Idem circiter tempus, ut putamus, quatuor edidit libros contra Arianos, famoſos quidem illos & nullis non ſæculis poſtea celebratos; ex quibus ceu fontibus argumenta deinceps mutuati ſunt quotquot pro divinitate Verbi aſſerenda ſcripſerunt. Non uno quidem & eodem tempore illos evulgavit; ſed ubi priorem ediderat, gnarus Arianos contra inſurgere, & adverſus veritatem eo libro vindicatam dimicare, alterum edidit. Nec quieſcentibus Arianis, tertium & poſtea quartum exaravit. Libros autem hujuſmodi amicorum neſcio cui mittit. Et fortaſſis quia innuit ſe eadem ſcripta viro nuncupare, qui controverſiis adverſus Arianos operam dare ſolitus erat, hinc ſuſpicio oriatur eſſe Serapionem Thmuitanum, qui multus erat in confutandis coarguendiſque Arianis, & ſubinde controverſias coram inibat.

Ath. in. Orat. I. contra Arian. n. 22.

In prima vero ait Athanaſius, Arianos circumcirca concurſare ſolitos, pueris in foro occurrere, atque ut argutiis a fide dimoverent interrogare: Qui eſt, eum-ne qui nondum eſſet fecit ex nihilo, an qui jam eſſet? Et rurſus, Unum ne eſt ἀγέννητον an duo? Num Filius libero præditus eſt arbitrio, propriaque voluntate non mutatur, cum naturæ ſit mutabilis? Non enim inſtar lapidis immobilis eſt. Mulierculas itidem ſciſcitatos eſſe: Num filium, ajebant, habuiſti priuſquam pareres? Atqui quemadmodum non prius habuiſti, ita nec Dei Filius fuit antequam naſceretur. Hæc Arianorum ſophiſmata invictus Verbi defenſor, nec ſine Arianorum convitio confutat, & vaniſſima oſtendit.

Epiſtolas ad Serapionem de Spiritu ſancto.

5. In deſerto item, cum ardentibus inſtantibuſque adverſariis ſuis ad necem ubique locorum perquireretur, quatuor illas ad Serapionem epiſtolas etiamnum ſuperſtites conſcripſit; quarum hujuſmodi data occaſio eſt. Litteris Athanaſio ſignificabat Serapion, nonnullos eſſe qui Arianam quidem hæreſim proſcriberent, ſed de Spiritu ſancto ita præpoſtere ſentirent, ut non modo rem creatam eſſe pugnarent, ſed etiam unum ex adminiſtris ſpiritibus eſſe, ſoloque gradu ab angelis differre. Re comperta Athanaſius impios homines prolixa illa priore ad Serapionem miſſa epiſtola, innumeris pene ex Scriptura ſacra mutuatis teſtimoniis confutavit. Quam epiſtolam cum Serapion familiaribus neceſſariiſque ſuis obtuliſſet, rogabant illi ut rem fuſius iſtic agitatam in compendium redigeret ipſe Athanaſius; quo facilius ipſi poſſent veræ fidei hoſtes paucis coercere. Id quoque libenter Athanaſius, Catholicorum ſemper commodis intentus, præſtitit; alteraque miſſa ad Serapionem epiſtola de divinitate Filii, tertiam reſcripſit, quæ erat prioris epitome. In quarta quoque idipſum argumentum perſequitur, atque ceu appendicis loco explanat illud:

Matth. 12. 32.

Quicumque dixerit verbum contra filium hominis &c. Qui plura de epiſtolis ad Serapionem deſiderarit, conſulat monitum in earum fronte adornatum.

Liberius Romam redit. *Sozom. lib. 4. cap. 15. Theod. l. 2. cap. 17. Philoſtorg. l. 4. cap. 3.*

6. Hoc ipſo anno Romam cum perveniſſet Liberius, juſſus, contra quam conceſſum fuiſſet, una cum Felice Romanæ eccleſiæ gubernacula tenere, ingenti omnium plauſu & lætitia exceptus eſt. Felix vero peroſus multitudini, haud ita multo poſt pulſus profligatuſque, procul urbe poſtremum clauſit diem. Non deſunt qui eum quaſi martyrem haberi atque celebrari oportere contendant. Alii vix æſtimant hominem in locum viri pro vera fide pulſi conſtitutum, martyris nomine ornandum eſſe; cum maxime ab æqualibus ferme omnibus traducatur ut tyrannus & Catholicis invitis ordinatus, nec niſi a viris qui multis poſtea ſæculis ſcripſere pro vera fide paſſus tradatur.

7. Quid autem toto ſeptem annorum ſpatio exſul Athanaſius egerit, cum incertis ſedibus remotiora deſerti loca peragraret, mirum ubique ſilentium: quo gravior oriatur dolor ex illa vel lacrymis deploranda jactura epiſtolarum feſtalium, quas magno numero ſanctus Præſul Alexandrinæ plebi in cœtu Catholicorum legendas tranſmiſit; ubi de malis & calamitatibus Eccleſiæ illatis, deque geſtis Arianorum perſæpe mentio erat, atque dubio procul de ratione & inſtituto vitæ ſuæ apud Monachos, quorum cœtus frequens adibat. „ Cum Monachis, ait Gregorius Nazianzenus, conſuetudinem habens magnus ille vir, ut aliorum omnium arbiter & conciliator erat, eum ſcilicet imitatus, qui ſanguine ſuo ea quæ diſſidebant in pacem deduxit; ita ſolitariam quoque vitam cum communi conciliavit: oſtendens ſacerdotium non eſſe philoſophiæ expers, & philoſophiam ſacerdotio egere. Sic enim hæc duo copulavit conſociavitque, & tranquillam actionem, & actuoſam tranquillitatem: ut perſuaſum omnibus redderet, monaſticæ vitæ profeſſionem morum potius gravitate & conſtantia, quam corporis ſeceſſione exprimi atque inſigniri. Quo pacto David ſimul & rerum gerendarum facultate præſtabat, & in ſumma tamen ſolitudine degebat; ſi cui tamen illud, *Singulariter ſum ego donec tranſeam*, ad hujus dicti confirmationem adferri poſſe videatur. Ita ut qui alios virtute anteibant, iidem ab illius conſilio & mente longiore intervallo abeſſent, quam reliquos antecederent: atque ad ſacerdotii munus numeris omnibus abſolvendum pauca conferentes, multo plura ad monaſticæ vitæ rationem partibus omnibus explendam reciperent. Tantumque ei tribuebant, ut quidquid ipſi viſum eſſet pro lege haberent; ac rurſus vetitum ſibi & interdictum quidquid ille ſententia ſua improbaſſet exiſtimarent, illiuſque decreta pro Moſaicis tabulis ducerent, ac majore quam quæ ſanctis viris deberi videatur ipſius veneratione adficerentur.

Pſal. 140. 10.

Athanaſius ad deſertum uſque perquiritur.

8. Tanta porro veſania, tanto furore & odio erant ejus adverſarii correpti, ut ne deſertum quidem ſat tutum illi a perquiſitionibus adverſariorum eſſet, ſed in quotidianis adhuc inſidiis verſaretur. „ Nam cum quidam, proſequitur Gregorius, eo ſe contuliſſent, ut pium virum perinde ac feram quamdam inveſtigarent, nec eum undequaque perquiſitum invenirent, ne miſcere quidem cum iis qui miſſi fuerant colloquia voluere: verum cervices gladiis objiciebant, velut pro Chriſto periclitantes, atque ita animo comparati, ut ſi acerbiſſimi quidpiam pro eo perferrent, id magni ad philoſophiam momenti ducerent, diuturniſque jejuniis, chameuniis, cæ-

„ teriſ-

Anno 358. „ terisque corporis ærumnis, quas pro perpetuis deliciis haberent, multo sublimius ac „ divinius. „ Hæc Gregorius Nazianzenus. Quid autem in ejusmodi perquisitione eadem, ut videtur, quam narrat Gregorius, gestum sit, pluribus recensetur in vita Pachomii ad hunc ferme modum. Post hæc, cum Athanasius ab Imperatore Constantio perquireretur, atque ex insidiis Arianorum, ejus vestigandi provincia cuidam duci data esset Artemio nomine, is ubique perscrutatus est. Cum rumor autem esset eum fortasse latere apud Tabennesiotas monachos sibi dilectissimos, solvit Dux ut illuc navigaret. Cui adverso flumine contendenti occurrit Theodorus; qui secundo flumine ferebatur, perlustraturus Monasteria circa Hermopolin. Cum autem Monasterio cui Cajo nomen erat appropinquaret, vidit retro navigantem Ducem. Domino autem revelante quid futurum esset intellexit, ac fratribus renuntiavit. Cum percuperent autem fratres retrogredi ipsumque antevenire, ne forte fratres in Pabau agentes perturbarentur, ait illis: Is cujus gratia tantum itineris spatium servorum ipsius invisendi causa emensi sumus, potest eam rem citra tristem casum aut eventum dispensare, atque cœptum ad Monasteria iter prosequutus est. Posteaquam itaque ad Monasterium Pabau propius accessit Artemius, haud secus ac si bellum gereretur, dispositis circumquaque militibus, jussit Monasterium observari. Ingressus ibi considebat. Extra locum tamen conventus cum præpositis agebat, constitutis ultro citroque sagittaris. Quo conspecto fratres perterriti sunt. Erat tum istic vir sanctitate conspicuus nomine Pecysius, qui fratrum animos confirmabat. Dux autem interprete usus, Quo, inquit, in loco pater omnium vestrum versatur? Respondit Abbas Pecysius: Abscessit ad Monasteria. Cui Dux: Qui secundum ab eo locum obtinet ubinam est? Tum indicant Abbatem Psarphium magnum Œconomum. Quem seorsim Dux alloquitur. Est penes me, inquit, Imperatoris jussum contra Athanasium, quem apud vos delitescere fama est. Cui Abbas Psarphius: Ipse quidem omnium nostrum pater est, necdum viri faciem aspexi; ecce Monasterium. Diligenter perscrutatus Dux, cum Athanasium non invenisset, ad conventum accedens: Orate, inquit, pro me. Reponunt illi: Non licet nobis. Vetitum quippe nobis est a patre nostro, ne cum aliquo oremus qui cum Arianis communicet. Cum Duce namque Arianum quemdam versari conspexerant episcopi formam præferentem. Abscedentibus autem illis, solus Dux precatus est. Ac cum interdiu in Synaxi obdormisset, expergefactus sanguinem naribus emittebat. Cumque ignorarent Monachi quid accidisset ipsi: perterritus Artemius, Oblata mihi, inquit, visione, ex miseratione divina vix mortem effugi; atque ita discessit. Quæ cum reversus audisset Theodorus, Deo gratias retulit.

In vita Pachomii Acta SS. 14. Maji.

Artemius Dux ad Monasteria venit.

9. Haud multo post ipse Theodorus, cum accepisset Athanasium in Thebaidem accedere, obviam cum antiquioribus patrum fratrumque Monasterii progreditur; virumque offendunt ante quam in Hermopoliten nomum pervenisset. Quo procul conspecto, fratres maturantes accurrunt. Utramque autem fluminis ripam innumerabilis multitudo occupabat Episcoporum, Clericorum, Monachorum. Quos ubi primum vidit Athanasius, hæc ex Scripturis vociferatur: *Qui sunt isti qui ut nubes volant, & quasi columbæ cum pullis suis ad me feruntur?* Tantam exinde frequentiam salutavit Athanasius, ignarus quis Abbas Theodorus esset. Neque enim ille ita proxime ad Pontificem accesserat, sed Monachorum seniores ad turmæ frontem incedere jussit. Primo tamen adspectu virum agnovit Athanasius; cujus apprehensa manu: Et quomodo, inquit, fratres se habent? Cui Theodorus: Sanctissimis tuis precibus bene, Pater, valemus. Tum fratres circiter centum numero Psalmos canere, in tanta frequentia ut nemo proximum sibi cognosceret. Abbas interea Theodorus asinum, quo Pontifex vehebatur, manu tenens præibat cum fratribus psallentibus. Lucernæ & faces ultro citroque micabant. Athanasius autem Theodorum cernens animo ferventem, non in promiscua solum turba pedibus incedere, sed ab accensis utrinque facibus ferme comburi, tantamque alacritatem, tantum virtutis studium præferre, alios Episcopos sic affatur: Videte quanto nos spatio antecedat ille tantæ Monachorum frequentiæ pater. Nobis haud vere patrum nomen convenit. Illi sane patres, qui humilitati & obsequentiæ ex Dei amore dant operam. Beati profecto & nulla non laude digni, qui semper crucem Domini gestant: quorum ignominia vere est gloria, quorum labor vere requies. Paucisque diebus Antinoopoli & Hermopoli commoratus, utilibus eos ac divinis cohortatus sermonibus, ad Monasteria profectus est. Conspecta ibi fratrum probitate sinceraque mente summe lætus, laudes Domino retulit. Ac cum Monasterium circumquaque perlustraret, attenteque dispiceret collectarum locum, mensæ conclave, singularum domorum cellulas, & ipsa usque sedilia, admiratione captus ait: Magnum, o Theodore, opus peregistis, curantes requiem animarum. Monachales vestras regulas audivi, præclara omnia. Hinc subjungit: Patris vestri opera vobis inest gratia Dei. Cum te conspicimus nos, Christum conspicere putamus. Paucisque ibi diebus commoratus, dicit Abbati Theodoro: Quoniam prope est Pascha, fratres de more convoca; ego vero ut Dominus dispensaverit agam. Ipsoque salutato, istinc profectus est. Litterasque per eum misit ad Orsisium ejusque fratres; quibus se ad conspectum Theodori fratrumque ejus summopere lætatum fuisse significabat, nec umquam fore sanctissimi hujusmodi cœtus immemorem.

Athanasii iter ad Monasteria Thebaidis. *In vita Pachomii.*

Esai. 68. 8.

10. Alia item exstat epistola Athanasii ad Monachos per Ægyptum; quæ quo tempore scripta sit ignoratur. Cum accepisset nimirum Athanasius, nonnullos Arianorum esse, qui Monasteria peragrantes sanam & orthodoxam fidem simularent, ut fratrum ex hinc animos, sensim & occulte serpentes, dolo abducerent a recta fide; admonet illos ne cum Arianis ullam habeant vel ad precandum societatem, ne quibusdam rudioribus offensionis ac perniciei hinc occasio oriatur: nec modo ab Arianorum congressu & colloquio abstineant, imo ne iis quidem jungantur qui cum Arianis foveant communionis societatem. potuisse se hujusmodi hortamentum innumeris ex Scriptura mutuatis locis confirmare; supersedere ta-

Anno 358.

tamen, quia cum callentibus Scripturas ageret.

Ariani in varias divisi sectas. Sulpicius Severus lib. 2. Rufin. lib. 1. cap. 25. Socrat. lib. 2. cap. 35. Sozom. lib. 4. cap. 11.

II. Ariani ubi omnia ex sententia & arbitratu suo, profligatis iis qui catholicam fidem tuerentur, procedere videbantur, obortis jam multis factionibus, mutuis discidiis, mutuo bello conflagrabant. Hinc proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se ac multum disjunctæ & dispares. Macedonius quippe, inter Arianorum principes hucusque computatus, novam de Spiritu sancto sententiam induxit, aperteque docuit esse creaturam & unum ex administris spiritibus, licet aliis longe præstantiorem. Alii veri ac puri Ariani erant, duce Aetio, administris vero Eudoxio, qui Antiochenam hoc circiter tempus invasit sedem, ejusque discipulo Eunomio, qui haud ita multum postea hujusmodi sectæ nomen indidit. Maxima tamen pars Semiariani erant, antesignano & doctore Basilio Ancyræ episcopo. Ii autem hac una in re a Catholicis dissentiebant, quod consubstantialitatem repudiarent. Filium namque adfirmabant in omnibus Patri similem. Et vero, ipso fatente Athanasio, non erant ii prorsus ab ecclesiastica communione abjiciendi, cum ea tantum repudiata voce, cum Catholicis reipsa concordarent. At non una, ut in similibus sectis solet, erat omnium Semiarianorum opinio. Non deerant enim ex illis, qui Filium quidem Patri similem dicerent, sed per gratiam tantum, omni repudiata naturæ similitudine. Basilius vero cum gratia & auctoritate apud Constantium multum valeret, Anomœis erat doctrinæ causa infestissimus; auctorque fuisse Constantio fertur, ut Aetius, Eudoxius, & alii permulti ejusdem sectæ homines, pellerentur in exsilium. In eo sitæ res erant anno 358. cum Anomœi, qui paulum a calamitate respirabant, synodum celebrari rogant; eaque in re concurrentibus item Semiarianorum votis, amborum optatui ut fieret satis, synodum Constantius Nicomediæ indixit; in qua erat de fide maxime statuendum. Sed jam multis Episcopis eo concedendi causa iter ingressis, accidit ut horrendo terræ motu urbs everteretur, quodque intactum ab hujusmodi pernicie superfuerat, incendio periret. Quæ causa fuit, ut ad cogendam synodum Nicæa, celebris illa ac magna Synodo anno 325. nobilitata urbs, iterum deputaretur. Ut autem instabiles erant Ariani, ut sua quisque interesse putabat, mutato consilio, auctores & suasores Constantio sunt, ut divisis Episcopis Occidentales Ariminum, Orientales Seleuciam in Isauria convenire jubeat.

Anno 359. Synodus Sirmiensis. Socrat. lib. 2. cap. 37.

1. Anno 359. cum Sirmii Constantius ageret, præsentibus Arianis episcopis haud parvo numero, qui aulicorum more principis comitatui hærere solebant, quos inter videre erat Georgium Alexandriæ κατάσκοπον & Basilium Semiarianorum antesignanum. Inita ibi controversia, eo demum ventum est, ut novæ cudendæ formulæ fidei Marco Arethusio provincia daretur; qui ut erat τῷ ὁμοουσίῳ infestus, diserte nomen substantiæ & consubstantialis proscribendum in ipsa formula statuebat. Cui, nec tamen sine controversia, suffragium dederunt quotquot aderant Episcopi. Non nostrum est ea omnia recensere, quæ tum Sirmii ejusdem formulæ occasione designata sunt. Sed

Anno 359.

A non silendum, cum magna Catholicorum omniumque frugi hominum offensa, fidei professioni præmissum hujusmodi titulum fuisse: *Edita est catholica fides, præsente Domino nostro piissimo & victoriis eximio Constantio Augusto, æterno, venerando. Coss. Fl. Eusebio, & Fl. Hypatio clarissimis. Sirmii undecimo Kalendas Junias.*

2. Displicebat iis quibus ecclesiastica disciplina & traditio cordi, quod in fronte formulæ temporum adscriberetur memoria, quando in iis quæ fidem spectant nulla temporis ratio B conditioque observanda sit. Nec minoris erat invidiæ, quod ubi Filii Dei æternitas ab impiis hominibus in controversiam vocabatur, æternus tamen impudentissima assentatione Constantius appellaretur. Hæc maxime omnium carpit Athanasius. Cui item illud rationi & christianæ religioni absonum videtur, quod nulla urgente causa, nullo postulante negotio, tantum iter capessendum Episcopis esset: quasi vero non esset Nicæna synodus ad sinceram firmandam fidem satis, ut in dies novæ de integro formulæ ac fidei professiones prodirent C in publicum.

lib. de Synodis n. 3. & seqq.

Synodus Ariminensis. Socrat. lib. 2. cap. 37. Sozom. lib. 4. cap. 17. & sequent. Theod. lib. 2. cap. 17.

3. Ariminum itaque cum convenissent Episcopi circiter quadringenti, Ariani, qui octoginta numero accesserant, Sirmiensem fidem, de qua mox actum, totius Synodi calculis & suffragiis consignandam offerunt. His Patres conspectis, statim insidias suspicari, solitasque Ursacii & Valentis artes & machinas ad Nicænam evertendam fidem comparatas subodorari. Quamobrem in hujusmodi conspirationis artifices conversi, acriter compellant & alloD quuntur, non fidei formulæ promulgandæ causa a se tantum iter susceptum fuisse, quibus esset Nicæna fides satis; sed eo consilio accessisse, ut quotquot huic adversarentur ferirent anathemate. Ursacio autem Valente & sociis contra obnitentibus, & facta fidemque suam propugnantibus, nulla interposita mora, Patres Ursacium, Valentem, Germinium, Auxentium, Gajum, & Demophilum damnant ut hæreticos: missisque per viginti oratores ad Constantium litteris, quid gestum sit significant. Jussi sunt autem legati, qui Episcopi E erant, apud Principem causam Episcoporum agere. Obnixe quippe rogabant, ut sibi ad parœcias suas revertendi copia esset: esse quippe multos paupertate ac senio laborantes, quibus diuturnior eo loci commoratio ærumnæ ac tædio esset. Verum auctoribus & consuasoribus Arianis Constantius, trahere moras, nec legatis sui conspectus copiam facere; idque dolo ac versutia, ut rerum imperitos ac ætate juniores Episcopos tædio moræ, præcisa spe perficiundi negotii, frangeret demum, & ad ineundam cum Arianis societatem adduceret. Nec F modico post accessum legatorum interposito spatio, Ariminensibus patribus rescribit Imperator, se negotiorum mole obrutum nondum potuisse legatos alloqui. Illi contra obsecrare per litteras Imperatorem, ut sibi ecclesias suas ante ineuntem hyemem repetendi facultas esset, numquam se a proposito recessuros, quantumvis moræ diuturnitate ærumnisque pressos. Interea Ariani instare, urgere ac solicitare legatos, qui tum Nice in Thracia versabantur, ut latam in synodo Ariminensi in Ursacium Valentem & socios sententiam abrogarent. Qui de-

Anno 359.

demum tædio ac desperatione bene gerendæ rei fracti ac devicti, optata concedunt Arianis, dato ad eorum libidinem rescripto. Quodque maxime deplorandum fuit, contumeliis & calamitatibus Arianorum opera inflictis, demum & ipsi Ariminenses Episcopi, paucissimis exceptis, cesserunt; ac quæ jure ante decreverant, irrita ac rescissa fuere, non sine magna proborum offensione. Nam ingemiscens, ait Hieronymus, orbis terrarum se Arianum esse miratus est.

Hieron. dialog. contra Lucif.

Synodus Seleuciana. *Socrat. lib. 2. cap. 39. Sozom. lib. 4. cap. 22. Theod. lib. 2. cap. 26. Athan. lib. de Synodis sub initium.*

4. Dum hæc in Occidente geruntur, Orientales Episcopi ad 160. numero Seleuciam convenerunt; ibique decima septima Septembris de fide agere cœptum est. Interfuit Synodo Hilarius. Athanasiumque ipsum opinantur adfuisse quidam recentiores: quia nimirum ipse Athanasius librum de Synodis orsus, testatur ea se scribere quæ vidit, quæque accurate novit, ἅπερ ἑώρακα καὶ ἔγνων ἀκριβῶς. At vix credatur, Athanasium per totam Ægyptum ea tempestate ad necem perquisitum, ut locum ubi consisteret reperire vix posset, Seleuciam concessisse, ubi nulla subterfugiendi via erat ab insidiis inimicorum. Itaque quod ait ipse ea se scripto tradere quæ vidisset, non ita intelligendum putamus, quod præsens ea coram aspexerit; sed quod non rumore vulgi ea acceperit, verum litteras & acta synodorum suis ipse oculis intuitus sit. Et sane verba isthæc, ἅπερ ἑώρακα καὶ ἔγνων ἀκριβῶς, non unam synodum Seleuciensem spectant, sed Ariminensem quoque, cujus historiam priore loco enarrat Athanasius, postea vero Seleuciensis synodi ad hunc fere modum: Erant istic, inquit, Episcopi circiter centum sexaginta. Cum autem multorum nomina de variis criminibus deferrentur, accusatoresque edito clamore scelera objicerent, Acacius, Patrophilus, Uranius Tyri, Eudoxius, qui Antiochenam invasit ecclesiam, Leontius, Theodorus, Evagrius, Theodulus & Georgius ille Laodicenus facinorum fama nobilitatus, veteratores homines, ac præteritarum fraudum non immemores, futuram damnationem astu declinare conantur. Veriti quippe cum argumenta adversariorum in se comparata, tum solitudinem suam, pauci enim admodum erant, & ingens illorum frequentia; alios sibi Arianæ factionis adscivere, mercenarios homines, a Secundo Pentapolitano ordinatos, ex Libya scilicet Stephanum, Seram & Pollucem, sceleſtos & reos homines, insuperque Pancratium & Ptolemæum quemdam Meletianum. Tum ut accusationes adversariorum subterfugerent, de fide agere velle simulant. Quorum vafritiem conspicati cæteri Episcopi eorum exinde gesta observabant. Illi autem non obscure Arianam se hæresim propugnaturos significabant. Quæ causa fuit ut duas in partes propalam Synodus abiret. Pars minima, quæ ceu colluvies erat hominum, qui aut rei, aut suspecti, aut sceleribus insigniti erant, hærebant Acacio Cæsariensi; alii longe majori numero ab iis segregati Basilium Ancyranum ducem sequebantur. Acaciani igitur temerarii homines, quibus nihil inausum, Nicænam synodum aperte criminari, negare fidem ejus sinceram, abroganda ejus decreta contendere, atque de integro statuendum de fide prædicare. Cæteri autem qui magno, ut dictum est, numero erant, summo quidem opere obnitebantur impiis hominibus, unam tamen, cæteris integris, consubstantialis vocem præcidi optabant ex Nicænis decretis, eo scilicet obtentu, quod obscuritatis causa suspecta quamplurimis & formidolosa videretur. Cum igitur longiores istic moræ traherentur, instantibus accusatoribus, reis autem solita calliditate judicium refugientibus, Episcoporum cœtus, cum negotii diuturnitatem, tum excogitatas in dies ab impiis hominibus ad subterfugiendum machinas indignissime ferentes, damnatos Acacium, Patrophilum, Uranium, Eudoxium, Georgium olim exactorem, & alios ex Asia, Leontium, Evagrium & Theodulum abdicarunt. Communione autem sua interdixerunt Asterium, Eusebium, Augarum, Basilicum, Phœbum, Fidelium, Eutychium, Eustathium, & Magnum, quod in jus vocati, ut oblatas criminationes depellerent, comparere detrectassent: decretumque fuit ut ea conditione perstarent, donec se ab hujusmodi criminationibus purgarent. Confessionem autem novam fidei ediderunt, qua voces ὁμοούσιος & ὁμοιούσιος, quod motuum & querelarum occasio fuissent, abjiciebant, ἀνόμοιον autem damnabant anathemate, in reliquis nihil alienum a catholica doctrina. Cæterum postquam ad singulas ecclesias judicium in Acacianos latum miserant Semiariani, Constantium adeunt Augustum, actaque illi sua renuntiant. Hujusmodi fuit Seleuciensis synodi exitus.

Athan. lib. de Synodis.

Anno 359. Acaciani damnantur.

5. Hæc maxima pars hausta ex epistola Athanasii de Synodis, conscripta post celebratas Synodos Ariminensem & Seleuciensem, antequam legatorum & patrum Ariminensium lapsum edidicisset. In cujus prima parte paucis narrat quid in istiusmodi Synodis sit actum. In secunda recenset blasphemias ab Arianorum primipilaribus in Filium Dei prolatas. Ut autem eorum instabilem animum inconstantiamque palam faciat, recenset undecim diversas fidei formulas per eos variis locis & temporibus conscriptas. In tertia, vocum οὐσία & ὁμοούσιον sinceritatem propugnat contra Semiarianos, quos tamen non inimicorum habere loco profitetur, in primisque Basilium Ancyranum, cum vocem tantum ὁμοούσιον, non rem ipsa significatam, respuant. Quibus autem litteras miserit Athanasius, haud plane constat. Socrates ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς γνωρίμους nuncupat, Sozomenus vero πρὸς τοὺς ἐπιτηδείους. Sunt qui putent ad Monachos missas. Sed crederem potius ad catholicum cœtum Alexandrinum, ne inter incertos vulgi rumores de ejusmodi synodis ubique pervagantes animi penderent: & sane initio & fine epistolæ cœtum, ut videtur, alloquitur.

Athanasius epistolam scribit de Synodis.

1. Semiariani autem Constantinopolim profecti, cum multa alia peregerunt, quæ nos consulto enarrare supersedemus, tum celebrata ea in urbe Synodo, Aetium cum asseclis perculserunt anathemate. Et de more, quasi non essent tot jam pridem editæ fidei formulæ satis, qua erant animi volubilitate mentisque incertitudine, eam quæ numero decima fertur apud Athanasium de integro promulgant; qua similem quidem Patri Filium declarant, sed voces ὁμοούσιος & ὑπόστασις repudiant: quia scilicet populis offensioni juxta ac suspicioni essent, nec exstarent in divinis litteris.

Anno 360. Synodus Constantinopolitana.

2. Hoc, ut putatur, anno, vel fortassis superio-

Anno 360. Lucifer pro Athanasii defensione libros edit.

periore, Lucifer Calaritanus libros pro Athanasio necessitudine sibi aliisque nominibus conjunctissimo, itemque alia quæ adhuc exstant opuscula concinnavit; ubi acerrime in Imperatorem invehitur, quod Athanasium bonum virum, æqui ac veri studiosum, de medio rerum tollere, quantum in ipso situm erat, satageret, universorum subscriptiones & suffragia extorqueret in perniciem innoxii. Ideo autem istæc in annum conferimus 360. quia Lucifer ait bellum eo tempore Constantio fuisse cum Soporino sive Sapore Persarum Rege. Quod bellum cum anno proximo 359. cœperit, opportune in annum 360. Luciferi scripta conferri posse arbitramur. Cum rumore nuntio hæc a Lucifero conscripta fuisse accepisset Athanasius, misso Eutychete Diacono litteris rogat Luciferum, ut sibi hujusmodi scriptorum copiam faciat, quem eximio Confessoris nomine compellat. Optatum ei Lucifer quamprimum libens concedit. Id vero consequutus Athanasius, ex animo gaudens, libros accurate perlectos Græce, si fides Marcellino, transtulit. ἀχαριστηθεὶς eidem Lucifero litteras remisit Athanasius; ubi deploratis Ecclesiæ calamitatibus, ait Arianos tanto furore in Catholicos agi, ut non modo Clericos militum opera verterent in fugam, verum etiam nefarias in Monazontas & Eremitas inferrent manus; quo factum ut ipse salutis causa in remotiora Ægypti loca secederet. Grandi labore & periculo ejus accepisse lucubrationes, mirari opus, hortamenta ejus ad subeundum pro Christo martyrium magni facere: auctorem tanti operis suspicere, Heliæque similem habere. Rogat ut Deum supplex oret, tum in sui gratiam, tum eorum qui præ formidine lapsi essent. Queritur ex quo Arianis auctoribus ad fugam compulsus esset, non modo fratres videre sibi non licuisse, sed ne parentes quidem suos. Tanta scilicet Ariani cura urbis aditus observabant. „ Naves, ait, quærunt, Eremias gyrant, domos perturbant, concutiunt fratres, singulis negotia concinnant: quibus tamen rebus magis magisque universorum odium incurrerent. „ Sed sceleratos tandem facinorum pœnas daturos. Hæc erat, cum Athanasius hæc scripsit, ecclesiasticarum rerum conditio. Ubi parentes autem meminit, non de patre matreque acceptum velim; grandævus quippe jam erat Athanasius: verum fortassis interpres vocem συγγενεῖς per parentes expressit. Et sane, in ecclesiasticis maxime, haud infrequens hujus vocabuli *parens* usus ad cognatos designandos.

In libello precum Marcellini & Faustini. Epistolæ Athanasii ad Luciferum.

Anno 361. Meletius in episc. Antiochenum allectus ab Arianis.

1. Anno 361. ineunte, Meletius vir pietate, sanctimonia, eruditione insignis, studio & opera Arianorum, qui non sat explorato ejus animo inter suos hominem connumerabant, in episcopum Antiochenum, defuncto Eudoxio, delectus est. Verum ut in tanto munere vix latere potest quid quisque sentiat, cum potissimum ille nec obscure τὸ ὁμοούσιον prædicaret propugnaretque, Ariani deprehensa ejus doctrina deturbatum ex episcopatu curarunt in exsilium ablegari, cum vix triginta sedisset dies, in ejusque locum Euzoium cooptarunt, nequaquam suspectum sibi nec dubiæ fidei hominem, sed Arianum Arianæque hæreseos vindicem acerrimum. Hinc tres in partes distracta civitas. Prima numero potior Arianorum, Euzoio episcopo. Secunda Meletianorum, qui in Palæa seu veteri urbe collectas agebant, a Meletio sanam edocti fidem. Tertia Eustathianorum a sancto Eustathio olim episcopo. Hi a reliquis omnibus segregati, Paulini presbyteri conventibus interesse solebant. Hæ factiones, hæc discidia, etsi levi motu, ac temerario prorsus ausu exorta sunt, ad multum tamen annorum spatium furore & pervicacia partium sunt extracta.

Anno 361.

Ariani novam edunt fidei formulam.

2. Porro ut solemne erat Arianis & Semiarianis numquam in unum coire, quin novam aliquam fidei formulam publicarent, quia scilicet a veritatis tramite deflexi, atque errorum caligine obvoluti, multiplici tentato itinere, nullum sat tutum, nullum pervium reperire poterant, novum jam fidei rescriptum ediderunt, quod cæteras fidei formulas impietate longe superaret. Filium scilicet in omnibus Patri dissimilem prædicabant. Et tanto quidem opere a pristina sententia, quam Constantinopoli evulgarant, descivere, ut ipsis Arianæ doctrinæ vindicibus in communionis societatem admissis ecclesias traderent. Hinc ortæ Anomœorum & Exucontiorum nomenclaturæ. Horum principes Eunomius, Acacius, ac reliqui conscelerati, nullo metu, nulla adversa formidine impetum retardante, blasphema quæque & maledicta in Christum proferre ausi sunt, Constantium nacti impietatis vindicem; qui cum in hæresi confirmanda ad usque finem perseverasset, diem obiit extremum. Cum properaret enim adversus Julianum, qui ab exercitu in Galliis inauguratus Imperator in Orientem agebat iter, morbo correptus, Mopsucrenis in Cilicia defunctus est 4. Octobris, vel ut alii 3. Novembris: atque instante obitu ab Euzoio Ariano baptismate tingi voluit. Cujus corpus ingenti pompa in ecclesia Apostolorum Constantinopoli depositum fuit, populis ultro citroque adcurrentibus ad exsequias cohonestandas.

Constantii obitus.

Anno 362. Julianus inauguratur Imperator.

1. Etsi vero videbatur Ecclesiæ licitum fore, exstincto Constantio, a calamitate ac terrore pristino respirare, occulto divinæ providentiæ consilio secus res cecidit. Julianus enim repugnante nemine imperium integrum adeptus, a christiana fide, quam nomine tenus specieque tantum colebat, aperte descivit, impiisque prophanorum ritibus impense addictus, turbam gentilium deorum invexit in orbem. Christianis porro etsi bellum palam non indiceret, quavis data occasione sæviebat in eos qui eo deferrentur nomine. Unde infami apostatæ titulo appellari cœpit. Attamen, ut philosophiæ humanitatisque famam affectabat, cum imperium iniret, exsules omnes edicto publico revocavit. Quo factum, ut quotquot a Constantio pulsi in exsilium fuerant Episcopi, redirent sedes suas. Antiochiam autem profectus Artemium ex duce Ægypti, de quo haud multo ante actum fuit, de templorum expilatione ab Alexandrinis gentilibus delatum, capitali supplicio mulctavit. Qui exinde Artemius pro martyre cum a Græcis, tum a Latinis est habitus. Et sane quamquam eum paulo ante vidimus Imperatoris jussu ad Monasteria, Athanasii perquirendi causa, profectum; attamen immissa divinitus castigatione, pœnitentem facti fuisse ex ipsius supra memoratis verbis liquidum est. Pius autem eo nomine existi-

Artemii Ducis martyrium.

Anno 362.

existimandus, quod Monachos obnixe rogaret in suum ad fundendas Deo preces conventum admitti: Deo item carus, quia castigatus, divina tamen miserante providentia mortem effugerit.

Georgii & multorum Christianorum cædes.

2. Allato Alexandriam necis Artemii nuntio, Gentilium turba insolenti de inaugurato suæ religionis homine gaudio effusi, impetu Georgium & Christianos omnes adoriuntur. Erant quippe tum Georgio offensi Pagani omnes ob hujusmodi caussam a Socrate memoratam. Locus erat in urbe jam inde a priscis temporibus vacuus & neglectus, multa sordium colluvione refertus, in quo Gentiles Mithræ mysteria peragentes immolare homines consueverant. Hunc utpote vacuum ac desertum Constantius ecclesiæ Alexandrinorum jam ante attribuerat. Georgius vero cum ecclesiam eo loco excitare vellet, repurgari adytum præcepit. In peramplo hujusmodi loco mysteria Gentilium erant recondita; complures scilicet hominum calvariæ, juvenum pariter ac seniorum: qui olim mactati ferebantur, quando extorum inspectione divinarent, ac magica sacrificia ad incantandas animas peragerent. Hæc in Mithræ adyto reperta Christiani ad Gentilium ludibrium foras omnium oculis exposuere, eadem gestantes traduxere per civitatem. Quæ res paganorum turbam inflammavit. Tum furore arma ministrante, in obvios quosque Christianos impetum faciunt; quorum permultos vario mortis genere enecarunt, ferro, fustibus, lapidibus. Nec deerant qui funibus homines strangularent, nonnullosque ad ludibrium crucis in crucem agerent, alios vulnerarent. Non familiaribus illi, non cognatis pepercere; sed amicus amicum, frater fratrem, parentes filios confodere, ac in mutuam ruere cædem. Quæ caussa fuit ut Christiani a repurgando Mithræ adyto absisterent. Gentiles vero Georgium abstractum ab ecclesia, & ad camelum alligatum, per urbem totam raptatum, fustibus percussum, variisque cruciatibus adfectum & enecatum, cum aliis pariter cæsis, qui camelis impositi erant, combusserunt; cineresque in mare projecti sunt, ne a Christianis collecti, in honore deinceps ut martyrum reliquiæ haberentur. Cum iis autem obtruncati sunt Dracontius monetæ præpositus & Diodorus quidam veluti Comes; qui fune cruribus alligati, pertracti ultro citroque raptati, eo in supplicio exstincti sunt: ille quod aram in moneta cui præerat recens locatam evertisset; alter quod dum ædificandæ præesset ecclesiæ, cirros puerorum, quos ad deorum cultum pertinere æstimabat, licentius detonderet. Nec prætermittendum quod adjicit Ammianus, potuisse scilicet homines ad crudele supplicium ductos Christianorum auxilio defendi, nisi Georgii odio omnes indiscrete flagrassent: qui Georgius facinorum gravitate & frequentia sibi omnem misericordiæ aditum præcluserat.

Socrat. lib. 3. cap. 2. Sozom. lib. 4. cap. 30. Ammian. l. 15. cap. 7.

3. Præter superius memoratam, aliam enecati Georgii caussam adfert Ammianus: quod scilicet cum transiret per speciosum genii templum, multitudine stipatus ex more, oculis in delubrum ipsum conjectis dixisset: *Quamdiu sepulcrum hoc stabit?* Quo audito Pagani reformidantes ne illud quoque tentaret evertere, quantum poterant in ejus perniciem insidias parabant, donec inaugurato Juliano, oblatam illi occasionem arripuere. Hic exitus Georgii fuit. Felix sane, si fidei caussa, & non in scelerum pœnam, homo Gentilibus juxta atque Christianis invisus, tam male mulctatus esset. Enecti porro Georgii invidiam in Catholicos conjicere conati sunt Ariani. Verum ex Epiphanio & Ammiano Marcellino constat a solis Gentilibus id facinoris perpetratum, & quidem, ut ait mendacissimus Philostorgius, concitatis ab Athanasio. Quæ calumnia vel hinc confutatur, quod per id tempus Athanasius in secretioribus eremi locis profugus & occultus versaretur.

Philostorg. l. 2. cap. 7.

Julianus Alexandrinam cædem se indigne ferre simulat.

4. Accepto Julianus rerum Alexandriæ gestarum nuntio, se quidem tantum tumultum, tam immanem carnificinam damnare simulat; quamquam negligentia ulciscendi facinoris, non ingratam accidisse rem significaret. Litteris itaque missis, carpit animum Alexandrinorum turbulentum atque seditiosum: parcere tamen ait multitudini, rebus a Georgio scelerate gestis in furorem actæ. Oportuisse Alexandrinos Alexandri conditoris, magni Sarapidis, sui etiam Imperatoris reverentia a tanto scelere cohiberi. Et si quidem atrocibus Georgii flagitiis accensi concitatique fuere, par fuisse judicibus hominem pro merito plectendum tradi, non ipsi temerariam turbam violentas inferre manus. Præclare cum eis actum esse, quod se imperante tantum facinus sit admissum; qui partim verecundia in Deum, partim reverentia avi & avunculi sui veniam concederet civitati. Vetat ne in simile crimen prorumpere deinceps audeant.

Socrat. lib. 3. cap. 3. Jul. epist. 10.

Georgii bibliothecam transmitti sibi curat.

5. Secundum hæc, Ægypti præfecto Ecdicio jussit, ut Georgii bibliothecam multis philosophiæ & rhetoricæ codicibus, necnon aliis Christianam religionem spectantibus instructam, diligenter perquisitam, Antiochiam curaret transmitti sibi. A quo Georgio quosdam se libros olim, cum in Cappadocia degeret, mutuatum esse commemorat. Et tamen Georgium illiberalem & ineruditum, præsertim in rebus ecclesiasticis, fuisse tradunt Athanasius aliique Patres.

Jul. epist. 9.

Athanasius Alexandriam regreditur.

6. Post publicatum Juliani edictum, quo exsulibus redeundi potestas erat, Athanasius Alexandriam reversus, ingenti de more plebis catholicæ gaudio exceptus est. In hunc reditum Gregorius Nazianzenus ea omnia confert, quæ jam superius commonstratum est ad reditum anni 349. pertinere. Alexandrinus autem populus, Arianis ejectis, ecclesias conventibus ecclesiasticis frequentandas tradit Athanasio. Pulsi porro Ariani ab ecclesiis, clam privatisque in ædibus collectas agebant. In defuncti vero Georgii locum Arianos Lucium suæ factionis hominem cooptasse narrat Socrates. Verum reclamare videntur acta, Joviano principe, edita. Non dicitur enim eo loci Arianos episcopum sibi Lucium constituisse, sed constituere voluisse. Et fortasse cum in Georgii sedem Lucium subrogare vellent, coerciti a Catholicis fuerant, quorum ingens erat Alexandriæ multitudo.

Socrat. lib. 3. cap. 4.

7. „ Simul atque ad Ecclesiam pervenit Athanasius, inquit infra Gregorius Nazianzenus, tanta lenitate atque humanitate res eorum a quibus læsus fuisset administravit, ut ne iis quidem ipsis reditus ejus molestus fuerit. Ac templum quidem sacrilegis nundi-

„ nato-

Anno 362.

„ natoribus , qui Christo ad quæstum abutebantur , repurgat perinde atque ipse Christus ; nisi quod non texto flagello , sed argumentis ad persuadendum accommodatis id efficit. Tum eos, qui inter se & cum ipso simultates gerebant, in mutuam concordiam reducit: & quidem ita, ut nullius pacificatoris opera ad eam rem opus haberet. Ad hæc, injuria adfectos tyrannide liberat, nullo posito inter sectatores suos & alienos discrimine. Prolapsam insuper fidei doctrinam erigit: ac libere rursus Trinitas prædicatur, super candelabrum posita, splendidoque unius divinitatis lumine animas omnes collustrans. Leges etiam rursus orbi terrarum præscribit, atque omnium mentes ad se convertit; aliis epistolas mittens, alios accersens, nonnullos etiam ultro accedentes erudiens, omnibusque liberam voluntatem pro lege proponens, quam solam ut iter ad Deum recta instituatur, satis esse putabat. „ Hæc Nazianzenus.

Alexandrina synodus. Socrat. l. 3. cap. 7. & 9. Sozom. l. 5. cap. 12.

8. Neque ita multo post reditum Athanasius Synodum Alexandriæ celebravit, ad quam convenit Eusebius Vercellensis; qui cum Lucifero in Thebaide exsul, promulgato Juliani de pulsorum revocatione edicto, Alexandriam rogante Athanasio concessit. Rogatus item Lucifer mandat Antiochiam, ad ejus Ecclesiæ factionum partibus laborantis negotia componenda, iter habere. Interfuit etiam Alexandrinæ synodo Asterius Petrarum Arabiæ, qui olim Sardicæ ab Arianis ad Catholicos desciverat. Ex Ægypto autem quamplurimi Episcopi ad Synodum convenere, quorum septemdecim tantum nomina in Synodali epistola comparent, ferme omnes ab Arianis antea pulsi, variisque calamitatibus afflicti. Eo item concesserunt Diaconi duo a Lucifero legati, Herennius & Agapetus; a Paulino autem Antiocheno, Maximus & Calemerus item Diaconi. Aderant etiam quidam Monachi ab Apollinario episcopo missi.

Acta Synodi de lapsis. Athan. tom. 1. Antiochenos & epist. ad Rufinianum.

9. Actum est ea in synodo de iis qui tempore vexationis in hæresim essent delapsi. Eratque nonnullorum sententia, ejusmodi homines si Episcopi essent aut clerici, officio sacrorumque aditu interdicendos atque in laicorum conditionem dejiciendos. At cæteris præsulibus, quorum mitior sententia, re accuratius expensa, placuit ut lapsis, si quidem erroris aut impietatis cujuspiam artifices auctoresque fuissent, venia quidem rogantibus concederetur, sed ab officiis deturbati, inter laicos computarentur; sin necessitate solum ac vi illata eo deducti essent, ut cum hæreticis communionem & societatem simularent, & veniam & de integro sedem esse concedendam; cum potissimum ii non absurdam causam & excusationem adferrent: se nimirum œconomia quadam & probo consilio id præstitisse, nec in impietatem lapsos esse, sed maluisse aliquantum vi illatæ concedere, quam ut ab impiissimis hominibus catholicæ plebis perniciem machinantibus occupatas viderent ecclesias. Ea tamen lege atque conditione admittendos censuerunt, ut Arianam hæresim damnarent, Nicænam fidem amplecterentur; damnarent item eos qui dicerent Spiritum sanctum esse creatum, necnon cæteras hæreses, Sabellii videlicet, Pauli Samosateni, Valentini, Basilidis & Manichæi, ac nominatim Euzoii & Eudoxii. Cæterum tabellam Sardicensem, illam in Sardicensi synodo oblatam & propositam (de qua ad annum 347.) proscripserunt Alexandrini patres, quia non fuerat in Synodo admissa.

Anno 362.

De Hypostasibus.

10. Actum præterea de hypostasibus, quas jam cœperant nonnulli in controversiam vocare. Erant nimirum qui tres hypostases in Trinitate esse dicerent, aliis unam esse pugnantibus. Re autem quæsita & deliberata, expensisque singulorum sententiis, utrorumque fidem sanam & orthodoxam esse deprehensum est. Nam qui tres hypostases dicerent, se ita profiteri ajebant, quod Trinitatem non nomine tenus crederent, sed singulas personas vere existentes & subsistentes; ita tamen admissa distinctione, ut neque tres deos, neque totidem principia vellent prædicari, sed Filium Patri consubstantialem, Spiritumque sanctum non creatam rem, sed a substantia Patris & Filii indivisum. Qui autem unam hypostasin esse defendebant, non ea mente ita enuntiabant, ut quemadmodum Sabellius, Filium ac Spiritum sanctum de medio tollerent, sed quia existimarent idem esse hypostasin atque οὐσίαν sive substantiam, quam unam eamdemque in Patre, Filio ac Spiritu sancto esse propugnabant. Re sic utrinque explanata, eamdem omnium sententiam esse exploratum fuit. Atque uno omnium ore, uno consensu, hæretici omnes proscripti, Nicæna fides, ut omnium præstantissima, admissa est. Ea porro in disputatione & controversia, Orientalium Asterius, Occidentalium Eusebius Vercellensis causam & partes egerunt.

De Apollinarii sententia.

11. Ventum deinde est ad Apollinarii doctrinam expendendam. Tum Monachi ab eo legati doctoris sui opinionem, occultato tamen hæreseos veneno, aperuerunt: nempe, non qua ratione in Prophetas advenit Verbum Domini, eadem in sanctum hominem, scilicet Christum, venisse; sed ipsum Verbum carnem esse factum, & cum in forma Dei esset, formam servi accepisse, exque Maria virgine secundum carnem pro nobis hominem esse factum. Profitebantur item, non corpus inanimatum aut sensus expers, aut mente carens Christum habuisse. Neque enim, ajebant, possibile erat, Domino nostri gratia homine facto, corpus ejus sine mente exsistere: siquidem non corporis dumtaxat, sed animæ quoque in ipso Verbo salus facta est. Hæc scilicet illi jubente Apollinario, qui Athanasii gratiam & amicitiam affectabat, professi sunt. Verum vafre ac subdole. Neque enim ea germana erat Apollinarii sententia. In epistola enim sua ad patres Diocæsariensis synodi, cætera quidem ut a Monachis Alexandriæ allata fuerant profitetur, adjicit tamen ipsum Verbum carnem esse factum, non assumta mente humana, mente mutabili, quæ turpibus cogitationibus captiva ducitur, sed divina mente immutabili & cælesti. In synodo igitur Alexandrina Apollinarii doctrina, ut a Monachis exposita est, utpote catholica, admissa fuit. Et vero licet Athanasius haud semel postea in Apollinaristarum errores invectus sit, numquam tamen Apollinarium ipsum nominatim est adortus: quoniam videlicet, ut quidem opinamur, dum vixit Athanasius, Apollinarius occulte serpens, erro-

Anno 362.

errores spargebat quidem quantum in ipso situm fuit, apud Athanasium autem catholicæ & sinceræ fidei studium ementiebatur. Quo defuncto, palam apertisque verbis in ipsa Diocæsariensi synodo virus hæreseos ore impio evomuit.

De rebus Antiochenis.

12. De rebus item Antiochenæ ecclesiæ componendis actum Alexandriæ fuit. In ea quippe civitate tanta vis dissidii & contentionis obtinuerat, ut non ab Arianis modo, sed inter sese Catholici disjuncti essent, nec mutua communionis societate fruerentur; aliis Meletio præsule ecclesiam in veteri urbe sitam, aliis Paulino presbytero rectore aliam in urbe nova occupantibus. Optatissimum Patribus erat, ut non modo Catholicorum illæ factiones in unum coirent, verum etiam si qui ex Arianis ad veram fidem accedere vellent, iis facilis pateret aditus, dum Arianam proscriberent, Nicænam amplexarentur fidem. Quamobrem duos ex Episcopis, qui Alexandrinæ synodo intererant, cum tomo seu synodali epistola legarunt Antiochiam, qui pacem inter dissidentes conciliarent. Quodque insolens & fortasse hactenus inauditum, non ad eos tantum, qui tum absentes Antiochiæ versabantur, epistola nuncupata est, sed etiam ad eos qui deferrent, atque inter mittentes annumerarentur, hac forma: *Eusebio*, *Lucifero*, *Asterio*, &c. *Athanasius....* *Eusebius*, *Asterius*, &c. Hisce litteris Alexandrini Patres pacis conciliandæ auctores erant. Rogabant ut liberum facilemque aditum præberent iis, qui secum conjungi ac communicare cuperent, dum Arianam damnarent impietatem, maximeque omnium iis, qui in veteri conventus agerent, scilicet Meletianis. Exinde vero res a se in Synodo gestas enarrant, quo ferme ordine nos recensuimus. Huic epistolæ subscripsere præsules omnes Alexandrini, eorumque subscriptiones etiamnum exstant. Ait porro Socrates Athanasium, quod fugæ ac secessus causa insimulatus fuisset, apologiam de fuga sua in Synodo legisse.

Socrat. lib. 3. cap. 8.

Lucifer Paulini promotione res Antiochenas labefactat. *Socrat. lib. 3. cap. 9. Sozom. lib. 5. cap. 15. Theod. l. 3. cap. 5.*

13. Cum hujusmodi litteris profecti Eusebius & Asterius, res Antiochenas deprehendunt præpostera Luciferi festinatione labefactatas. Is enim Paulinum Antiochenum Eustathianis rogantibus ordinarat Episcopum. Factum improbavit Eusebius Vercellensis, & cæteri quibus pax ecclesiarum cordi. Qua enim in urbe jam duo Episcopi erant, quorum alter hæreticus, catholicus alter esset, in eadem novum ex Catholicis deligere, quid id erat aliud, quam æterni prope dissidii auctorem esse? Et sane multis post annis discordia hujusmodi perseveravit. At obdurato Lucifer obstinatoque animo, iis insuper qui lapsi fuissent ad communionem Ecclesiæ aditum negabat. Quæ causa fuit ut in proborum Præsulum, qui leniore ac moderatiore erant mente, offensam incurreret. Atque hinc ortum schisma Luciferianum. Nec prætermittendum, Philonem episcopum Ægyptium, qui ab Arianis veræ fidei causa Babylonem in Ægypto relegatus fuerat, Luciferi sententiam in denegandа lapsis communione sequutum, ad Alexandrinam synodum non convenisse, quod Patrum, ut putatur, erga lapsos lenitatem, quam futuram prospiciebat, improbaret. Quæ item causa fuisse videtur, quod Lucifer, rogante licet

A Eusebio exsilii socio, Alexandriam iter habere noluerit.

Athanasius partem reliquiarum sancti Joannis Baptistæ recipit. *Rufin. lib. 2. cap. 28.*

14. Dum post reditum Athanasius Alexandriæ consideret, partem reliquiarum sancti Joannis Baptistæ ad se transmissam accepit. *Nam Juliani temporibus*, ait Rufinus, *velut relaxatis frenis efferbuit in omnem sævitiam feritas Paganorum. Ex quo accidit, ut apud Sebasten Palæstinæ urbem, sepulcrum Johannis Baptistæ mente turbida & funestis manibus invaderent, ossa dispergerent; atque ea rursus collecta igne cremarent, sanctos cineres pulveri immixtos per agros & rura dispergerent. Sed Dei* B *providentia factum est, quosdam de Jerosolymis ex Monasterio Philippi hominis Dei, orationis illuc causa per idem tempus venisse. Qui cum tantum nefas humanis quidem manibus, sed ferina mente fieri viderent; mori gratius habentes quam hujusmodi piaculo funestari, inter eos qui ossa ad exurendum legebant mixti, diligentius in quantum res patiebatur, ac religiosius congregantes, furtim se vel stupentibus, vel insanientibus pertraxere, & ad religiosum patrem Philippum venerandas reliquias pertulere. Ille supra se du-* C *cens tantum thesaurum propriis servare vigiliis, ad Pontificem maximum tunc Athanasium hostiæ immaculatæ reliquias per Julianum diaconum suum, post etiam Palæstinæ urbis Episcopum, mittit. Quas ille susceptas, paucis arbitris, sub cavato sacrarii pariete inclusas, prophetico spiritu profuturas generationi posteræ conservavit: quibus nunc, dejectis & prostratis idololatriæ vestigiis, in ædibus quondam profanis aurea tecta consurgerent.* Hæc Rufinus.

Ethnici Julianum concitant in Athanasium. *Socrat lib. 3. cap. 13. & 14. Sozom. lib. 5. cap. 15.*

15. Haud diu Athanasio licuit Alexandriæ D post reditum consistere. Gentiles namque suæ addictum impietati Imperatorem nacti, metuentesque cultui numinum suorum, qui Athanasii doctrina, sermone, precibus decrescebat in dies: velut tetros serpentes e cavernis egressos una secum assumsere magos, aruspices & augures, qui simul contestarentur, nihil e re gentilitatis prospere cessurum, nisi Athanasius pelleretur. Præterea dæmones, ait Theodoretus, cum vim sermonum precationumque Athanasii ferre non possent, ministros suos ad maledicta in eum congerenda incitarunt, ac E multis exposcebant exturbari Athanasium; addebantque: Si Athanasius remanserit, nullus supererit deorum cultor, cunctos enim ille ad suas partes alliciet. Litteris ergo Ethnici ad Imperatorem missis monent, Athanasium conventus in ecclesia agere, libere populum docere, multosque Gentilium illo consuasore christianæ fidei nomen dedisse, nobiles matronas ejusdem fidei rudimentis imbutas baptismate donatas. Re comperta Julianus factum perindigne tulit, ac hujusmodi litteras dedit ad Alexandrinos. „ Æquum erat eum, qui Impe- F „ ratoris edictis compluribus ejectus fuerat, „ unum saltem Imperatoris edictum præstolari „ ad repetendam domum: nec singulari teme- „ ritate atque amentia legibus tamquam pror- „ sus exstinctis illudere. Enimvero nos haud „ ita pridem Galilæis a Constantio ejectis, „ non reditum ad ecclesias, sed ad patriam „ cuique suam concessimus. Audio Athana- „ sium hominem audacissimum, solita audacia „ elatum, Episcopatus, ut ipsi vocant, sedem „ usurpare. Quæ res non mediocriter Alexan- „ drino populo displicet. Quare eum jubemus

Theod. lib. 3. cap. 9.

Epistolæ Juliani contra Athanasium. *Julian. epist. 28.*

Anno 362.

„ urbe excedere, quo die humanitatis nostræ „ litteras acceperit. Quod si in urbe remanse„ rit, longe majores gravioresque pœnas ei „ denuntiamus. „ Christianorum vero perampla multitudo, cum litteris Julianum rogasset, ut omnium votis expetitum optatissimumque sibi Athanasium in pace Alexandriæ consistere liceret, prolixiorem ille ad eosdem Alexandrinos dedit epistolam, futilibus dictis & facetiis plenissimam, qua deorum turbam laudibus celebrans, in Galilæos invehitur; pudori esse inquiens, si vel unus eorum se Galilæum esse fateatur. „ Vos igitur, ait, si monenti mihi „ obtemperare vultis, majorem lætitiam adfe„ retis: sin illa in superstitione & vafrorum „ hominum institutione perseverare mavultis; „ at mutuam inter vos concordiam retinete, „ neque Athanasium desiderate. Sunt enim ex „ ejus discipulis utique complures, qui pru„ rientibus ac sermonibus impiis expleri cu„ pientibus auribus vestris faciant satis. Uti„ nam enim Athanasio solo sacrilegæ ipsius „ scholæ circumscripta esset improbitas: sed „ est in vobis hujusmodi non ignobilis multi„ tudo. Ac nullius sane negotii res est: nam „ quicumque tandem e populo delectus erit a „ vobis, quod ad Scripturarum enarrationem „ pertinet, nihilo est eo qui optatur a vobis „ deterior. Sin quod vos Athanasii solertiam „ exoptatis: veteratorem enim esse hominem „ audio, scitote hac ipsa de causa urbe illum „ ejectum fuisse. Etenim noxia per se res est, „ vir populi præfectus, ac rerum novandarum „ cupidus. Quod si ne vir quidem est ille, „ sed contemtus homuncio: qualis revera est „ præclarus ille vir, qui jam in capitis discri„ men venit. Hoc sane publicæ perturbationis „ initium est. Quamobrem ne quid simile apud „ vos contingat, cedere illum pridem urbe „ jussimus: nunc autem Ægypto etiam univer„ sa. „ Ut urgeret autem Athanasii exsilium, aliam misit epistolam ad Ecdicium Ægypti præfectum, his verbis conscriptam. „ Etsi ni„ hil nobis de cæteris rescribis, attamen de „ illo deorum hoste Athanasio rescribere de„ buisti; potissimum quia quod præclare a „ nobis decretum fuit ante audiveras. Testor „ magnum Sarapin, nisi ante Calendas decem„ bres inimicus deorum Athanasius ex ea ur„ be, vel potius ex universa Ægypto decesse„ rit, centum auri pondo cohortem quæ tibi „ paret mulctatum iri. Scis autem quam sim „ lentus ad condemnandum, & quanto lentior „ postquam condemnavi ad ignoscendum. Per „ mihi molestum est ejus opera deos omnes „ contemni. Equidem nihil a te factum liben„ tius videam audiamque, quam Athanasium „ illum scelestum ex omnibus Ægypti locis „ pulsum esse, qui ausus est in meo Imperio „ matronas Græcorum nobiles baptizare. „

Julian. epist. 51.

Julian epist. 6.

Athanasius se subducit. Sozom. lib. 3. cap. 14. Theod. lib. 3. cap. 9.

16. Quamobrem cum se denuo in discrimen & periculum vocari animadverteret magnus Athanasius, quarto jam solum vertere coactus, cum circum se collacrymantes Christianos videret: Bono, inquit, animo estote; nebula est, quæ brevi evanescet. Quæ cum dixisset, profectum parat; & Ecclesia amicis quibuscum arctiore caritatis vinculo junctus erat commendata, excedit urbe. Litteris porro Juliani secretioribus non pelli modo Athanasium, sed etiam obtruncari jussum erat. Subduxit se tamen Athanasius, inquit Theodoretus, comperto quærentium se accessu; nactusque ad ripam fluminis navigium, ad Thebaidem contendebat. Is vero, cui Athanasium confodere jussum fuerat, audita ejus fuga, quam celerrime virum insequitur. Præcurrens autem quidam Athanasii familiaris, maturare nuntiavit, qui ipsum ad necem perquirerent. Tum nonnulli ex comitibus rogabant, ut in solitudinem secederet. Ipse re secum deliberata, gubernatori præcepit ut converso cursu, secundo flumine navigium dirigeret Alexandriam. Cum ergo obvii perquirentibus navigarent, occurrit sicarius, & quantum abesset Athanasius sciscitatur. Ille haud procul abesse respondit; ac prævertens Alexandriam repetiit, ubi latens degebat, reliquo Imperii Juliani tempore. Hæc Socrates & Theodoretus. Verum quod postremo ajunt Athanasium ad necem usque Juliani delituisse Alexandriæ, aperte repugnat historiæ mox enarrandæ; cui, utpote ab Ammonio Athanasii æquali traditæ, fidem negare nefas. In desertum igitur, teste Ammonio, Juliani furorem declinans, profugit. Et ad ejus usque obitum, nec satis tutus ab insidiis inimicorum, incertis sedibus apud Monachos diversabatur.

Anno 362.

In desertum se recipit. In epistola Ammonii. Acta SS. 14. Maji.

Anno 363. Quid Athanasio contigit qua die cæsus Julianus est.

1. Quid autem ipsi, qua die cæsus Julianus est, nempe 26. Junii, acciderit, ipso apud Ammonium narrante Athanasio comperimus. „ Cæterum, ait Ammonius, quia beatus Pa„ pa Athanasius, me omnium minimo, aliis„ que ecclesiæ Alexandrinæ clericis præsenti„ bus, beatæ memoriæ viro Ammonio, qui „ fuit episcopus Elearchiæ, & Hermoni Bu„ basticorum in magna Ecclesia de Theodoro „ aliquid enarravit, quod tuam existimo san„ ctitatem tum præsentem audivisse; operæ „ pretium duxi, ad renovandam tuæ pietati „ eorum memoriam, ea conscribere quæ ille „ loquutus est. Cum memorati Episcopi de „ beato Antonio nec sine admiratione verba „ facerent: qui vir sæpe cum Athanasio ver„ sabatur, eos sic affatur Athanasius: Vidi et„ iam ea tempestate magnos Dei viros, Theo„ dorum Tabennesiotarum Monachorum Præ„ fectum, aliumque Monachorum Patrem pro„ pter Antinoum, cui nomen Abbas Pam„ mo, qui haud ita pridem obdormierunt. „ Cum enim me illo tempore Julianus ad ne„ cem perquireret, exspectaremque in dies in„ teritum, amicis necessariisque meis pericu„ lum renuntiantibus; duo memorati viri me „ quadam die Antinoum convenerunt. Cum „ mecum ego reputarem, qua ratione apud „ Theodorum possem latere, ejus naviculam „ undique opertam atque clausam conscendi, „ Abbate Pammone nos honoris causa comi„ tante. Vento autem minus secundo afflan„ te, equidem corde anxius Dominum preca„ bar: qui vero Theodorum comitabantur Mo„ nachi, egressi naviculam trahebant. Cumque „ mœrenti mihi Abbas Pammo consolandi „ gratia verba faceret, respondi: Crede adfir„ manti mihi, non tanta tempore pacis cordi „ meo fiducia inest, quanta tempore persequu„ tionis. Confido quippe me pro Christo pa„ tientem, atque ejus misericordia roboratum, „ etiamsi occidar, multo majorem ab eo mi„ sericordiam consequuturum. Hæc verba nec„ dum compleveram, cum Theodorus Ab„ batem

Anno 363.

„ batem Pammonem intuitus subrisit: & cum „ pene arrideret Abbas Pammo. Quid, in„ quam, me ista loquentem rides? An me „ timiditatis arguitis? Tum ad Pammonem „ Theodorus: Dic illi, ait, quæ sit nobis cau„ sa ridendi. Cui Pammo: Tuum illud est. „ Ait Theodorus: Hac ipsa hora in Perside „ Julianus occisus est, ut de illo Deus præ„ nuntiarat: *Arrogans vir, contemtor & super„ bus, nihil perficiet*. Surget autem Christia„ nus Imperator, qui præclarus quidem, sed „ brevioris vitæ futurus est. Quare ne in „ Thebaidem ascendas, nec tanti itineris la„ borem feras: sed in comitatum clam te con„ fer. Quem in itinere offendes, atque ille „ (Jovianus) citius a Deo ex hac auferetur „ vita. „ Hæc apud Ammonium Athanasius; in cujus postremis verbis quædam hæret difficultas alio loco excutienda.

Habac. 2. 5.

2. Nec tamen Athanasius Theodori consilio obsequutus, ad Imperatorem statim, sed interposita quadam mora spatioque, adiit. Ad hæc vero narrat Sozomenus, cuidam ex Juliani familiaribus revelatum divinitus futurum ejus interitum: Didymumque Alexandrinum Christianum philosophum, gravissimo de Augusti impietate animoque falsis numinibus addicto adfectum mœrore, cum deplorandis ac jejuniis precibusque avertendis futuris Ecclesiæ cladibus daret operam, somno oppressum vidisse equites candidis equis cælo discurrentes, tum eam accepisse vocem: Nuntiate Didymo, hodie Julianum hac ipsa hora peremtum esse, idque ille Athanasio episcopo significet, & exsurgens comedat.

Sozom. lib. 6. cap. 2.

Redit Alexandriam.

3. Athanasius ergo accepta Juliani nece, nec exspectata, ut arbitramur, a successore remigrandi venia, sedes quamprimum suas repetiit. Jovianus autem Christianus, mira vir pietate animique lenitate, uno cohortium voto post Juliani interitum inauguratus, exsulum Episcoporum revocatione imperium est auspicatus. Moxque ab Athanasio, qui cæteris multum pietate anteibat, orsus, litteras misit benevolentiæ & observantiæ plenissimas, sancti Præsulis virtutem, in ferendis calamitatibus fortitudinem, adfectum erga Christum mirifice exornans. Revocat ad salutis doctrinam prædicandam, jubet remeare in Ecclesiam, populumque verbo Dei pascere. Testificatur magnam se spem in precibus ejus repositam habere. Εὐχαριστηρίας porro litteras Imperatori rescripsisse Athanasium nihil dubium, injuria scilicet temporum amissas. Neque ita multo post aliam dedit Jovianus ad Athanasium epistolam, rogans fidei veritatem, in sexcentas opiniones partesque distractam, transmittat sibi. Tum Augusto ille alteram misit tanto doctore, qui cumulus est laudis, dignissimam nomine synodi Episcoporum Ægypti, Thebaidis & Libyæ conscriptam: qua se Principis erga res cælestes amorem discendique studium suspicere acceptumque habere testificatur: Nicænam fidem commendat, Arianosque carpit quod istius synodi decretis stare renuissent; unde ortæ tantæ turbæ, tanta per Ecclesiam dissidia. Enumerat exinde provincias & regiones in quibus obtineret ejusmodi doctrina, paucis admodum Arianis temerario atque impio ausu adversus eam dimicantibus, excubantibusque ad quasvis turbarum occasiones. Adfert postea Nicænum symbolum, cui nonnulla perspicuitatis causâ subjungit; iisdemque cum alia pernecessaria, tum maxime Spiritus sancti deitatem declarat. Quæ Athanasii litteræ Joviano pergratæ perque jucundæ fuere, ut eas deinceps ceu veræ doctrinæ tesseram censuerit. Istam item Athanasii epistolam celebrat Gregorius Nazianzenus, quod trium personarum unam essentiam, unam divinitatem esse propalam & nullis ambagibus profiteatur. Æstimavit porro vir cl. Henr. Valesius Antiochiæ datam ejusmodi epistolam fuisse, isthuc cum Athanasio profectis Ægyptiis præsulibus. Sed eam sententiam, utpote Theodoreto aliisque scriptoribus adversam, pluribus in Monito confutamus.

Jovianus Imperator litteras dat ad Athanasium.

Epist. Joviani ad Athan.

Athanasius ad ipsum.

Monit. in Ep. & Petit. Athan. ad Jovian.

Ad Jovianum adit Antiochiam.

4. Accepta Jovianus Athanasii epistola, ejus videndi desiderio flagrans, eum rogat Antiochiam proficiscatur. Quo cum ille concessisset, comiter exceptus ab Augusto, a consiliis, ut licet augurari, ipsi fuit, & machinamenta hæreticorum aperuit, commodum sane in tali rerum conditione. Enimvero Arianorum principes, inter quos Lucius ad Georgii implendas vices pridem ab Arianis destinatus, necnon Bernicianus nescio quis, Antiochiam concesserant, Athanasium Augusto de multis sceleribus delaturi, quod perpetuum erat eorum studium. Quadam ergo die Joviano per Romanensem portam in agrum concedente, inexspectati accedentes Ariani Ægyptii Augustum compellant his verbis: Rogamus potentiam, imperium, pietatem tuam, nos audias. Quibus ille: Quinam, & unde estis? Cui illi: Christiani, Domine. Unde, ait Imperator, & ex qua civitate? Respondent: Alexandrina. Imperator: Quid postulatis? Tum Ariani: Rogamus potentiam tuam & imperium tuum, ut des nobis Episcopum. Hic Imperator: Jussi Athanasium, quem prius habuistis, in throno collocari. Tum Ariani: Jam multis annis exsul & reus est. Statimque miles ira commotus: Obsecro, inquit, imperium tuum, ipse inquiras quinam & unde sint. Sunt enim abjectæ reliquiæ Cappadociæ, residua turba improbi illius Georgii, qui civitatem & mundum universum devastarunt. Quibus Imperator auditis, admotis calcaribus equum concitavit, & abiit in campum.

Arianorum querelæ in Athanasium, & responsa Joviani.

Athan. Petit. ad Jovianum Imperat.

5. Nec ejusmodi repulsa stupefacti Ariani, secundo Imperatorem ita alloquuntur: En adsunt criminationes & argumenta in Athanasium, qui ante decem & viginti annos a Constantino & Constantio in exsilium relegatus est, itemque sub beatissimo philosopho Juliano exsulavit. Quibus Augustus: Jam obsoleverunt quæ ante decimum, vicesimum & trigesimum annum institutæ sunt accusationes. Ne mihi de Athanasio verba faciatis. Neque enim ignoro qua de causa accusatus & proscriptus sit.

6. Nec ista quoque responsio audaces homines compescuit. Tertio namque ad Jovianum adeuntes ajunt: Aliæ quoque suppetunt accusationes contra Athanasium. Quibus Imperator: Non ex tumultu & loquacitate, quid jus, quid æquum sit deprehendetur. Sed deligite ex vobis duos, ex plebe totidem. Nequeo enim ad singulos vestrum respondere. Tum qui ex plebe aderant: Hi sunt reliquiæ improbi Georgii, qui provinciæ nostræ intulere vasti-

Anno 363. * Hæc ipsissima sunt verba. Athan. Petit. ad Jovianum Imperat.

vastitatem, * & in civitatibus nullum permittere consiliarium habitare..... Instabant Ariani: Quemcumque volueris præter Athanasium. Dixi vobis, ait Imperator, quæ Athanasium spectant jam constituta esse; & ira commotus, Feri, feri, clamabat. Nihilo Ariani minus: Si mittas, inquiunt, Athanasium, perit civitas nostra; nemo cum illo consentit. Contra Imperator: Atqui diligenter sciscitatus, novi illum recte sentire ac docere, orthodoxumque esse. Illi impudenter: Ore quidem recte loquitur, animo autem dolose sentit. Tum argute Imperator: Satis est testificari vos eum recte loqui ac docere. Quod si lingua quidem recte loquitur, animo autem prave sentit, res illi cum Deo est. Nos quippe homines sermonem tantum audimus; quæ autem in corde latent novit unus Deus. Ariani vero: Jube nos conventus celebrare. Imperator: Quis vos prohibet? Illi contra: Hæreticos & dogmatistas nos appellat. Quibus Augustus: Hoc ejus est officium, necnon eorum qui recte docent. Iterum Ariani: Hunc ferre non possumus; nam & agros Ecclesiarum in rem propriam divertit. Imperator autem: Pecuniarum igitur, & non fidei causa, huc accessistis. Subdiditque: Recedite, in Ecclesiam concedite. Cras conventus vobis erit, & post dimissionem, adsunt hic Episcopi, itemque Nemesinus. Quisque vestrum secundum fidem suam subscriptionem dabit. Adest etiam Athanasius. Qui fidei doctrinam ignorat, ediscat ab illo. Erit vobis crastinum & perendinum. Egredior enim in campum.

7. Quidam autem scholasticus ex Cynicorum numero conquestus apud Imperatorem est, catholicum sive rationalem ædes sibi eripuisse. Cui Imperator: Si catholicus ædes tibi eripuit, quid hoc ad Athanasium? Alius item scholasticus, cui nomen Patalas, dixit accusationem habere se in Athanasium proferendam. Tum Jovianus: Ecquid tibi cum Christianis, cum sis Gentilis? Quidam autem ex plebe Antiochena comprehensum Lucium Imperatori offerentes, Vide quæso, ajunt, quem voluerunt Episcopum constituere.

Lucius alloquitur Imperatorem.

8. Ipse quoque Lucius Imperatorem convenit ad atrium Palatii, aitque: Obsecro potentiam tuam, me audias. Tum Imperator substitit, & ait: Tibi Lucio dico, quo pacto huc venisti? navi-ne, an pedes? Cui Lucius, navi. Statimque Jovianus, & facete quidem: Deus mundi & comatus sol atque luna iis succenseat, qui tecum navigarunt, quod non te in mare abjecerint; & navis illa numquam in posterum secundis fruatur ventis, nec cum jactata fluctibus erit, cum navigantibus umquam ad portum appellat.

9. Cum autem Ariani eunuchos sibi, Probatium scilicet & socios Eusebii & Bardionis successores, Euzoii opera conciliassent; rati fortasse ut apud Constantium, ita & apud Jovianum spadones vi & gratia valere, re cognita Imperator, eunuchos excruciandos tradit, ita loquutus: Hæc patiatur quisquis ausus fuerit Christianos deferre. Atque ita dimisit eos Jovianus.

Basil. ep. 325. Athanasius quærit gratiam inire Meletii Antiocheni

10. Athanasii animus erat, cum Antiochiam proficisceretur, nihil non agere conciliandæ cum Meletio Antiocheno gratiæ causa. Sed veteratorum hominum consilio factum, ut ad aliud tempus extracta res fuerit. Et magno quidem opere ille nitebatur pacem communionisque societatem inire cum Meletianis, communemque operam rebus ecclesiasticis conferre. Verum illi, sive Paulini amico diffisi, sive alio interpellante negotio, promissis quidem Athanasio spem fecere perficiundæ rei, optatissimamque ipsi pacem distulerunt in opportuniorem tempestatem. Et tamen multis post annis, cum Basilius scilicet jam episcopus esset, excubante licet Athanasio ad omnem concordiæ reducendæ occasionem, nondum confecta res fuerat. Quæ causa fuit ut Basilius hæc in quadam epistola Meletio verba fecerit. „ Athanasium quod spectat, prudentiam tuam, „ gnaram licet hujusce rei, commonefacimus, „ nihil posse litteris meis hoc in negotio confici vel promoveri; nisi a vobis quoque, „ qui olim tempus extrahebatis, quando de „ communione cum ipso ineunda ageretur, litteras accipiat. Certe ajunt illum summo „ studio vestram gratiam mutuique officii societatem efflagitavisse, & jam summopere „ dolere, tum quod eo tempore rem consequutus non sit, tum quod jam vacua & infructuosa promissa vestra experiatur. „ Cum itaque repulsam hujusmodi a Meletianis tulisset Athanasius, pacificis exinde mutuisque litteris societatem fovit cum Paulino, alio catholicarum partium episcopo.

Anno 363. Basil. ep. 273. Basil. ep. 349.

Anno 364. Mors Joviani. Socrat. lib. 4. cap. 1.

1. Grandis sane spes Catholicis erat, si ad multum temporis superstes & incolumis Jovianus fuisset, Arianam hæresim funditus evertendam fore. At occulto providentis Dei consilio, necdum octo ab inito imperio mensibus elapsis, Dadastane ad Bithyniæ fines subito exstinctus est, die decimaseptima Februarii anno 364. Cujus loco, septem interpositis diebus, inauguratur ab exercitu Valentinianus vir christianus & pius; qui sub Juliano Christi nomen confessus, pulsus in exsilium fuerat. Et sane si solus, non admisso consorte imperii, clavum tenuisset, redintegrata spes, & sat prospectum reipublicæ christianæ commodo & utilitati erat. Verum in gravem Ecclesiæ perniciem 28. Martii hujus anni Valentem fratrem pronuntiat Imperatorem: divisoque imperio, Occidentem sibi, fratri Orientem adsignat. Qui Valens quantis Catholicos malis adfecerit, a nullis non illius ævi scriptoribus narratur.

In cujus locum deligitur Valentinianus. Qui sibi Valentem adsciscit imperii consortem.

Anno 365. Mors Theodori Abbatis. In vita Pachomii Acta SS.14. Maii.

1. Prioribus tamen ab ineunte Valentis imperio annis pax Athanasio fuit a vexationibus & ærumnis, atque facultas edocendi libere populi. Anno autem circiter 365. Theodorus ille Abbas, quicum Athanasius exsul & profugus haud semel versatus est, diem obiit extremum. Quo perlato ad Athanasium nuntio, litteras ille consolatorias Orsisio Abbati misit & Monachis ei subditis, quibus testificatur se summe de obitu tam præclari viri dolere, in usum ac salutem fratrum nati; multis lacrymis mortem ejus prosequuturum, nisi summam nactum felicitatem crederet. Rogat Monachos, precibus suis de pace Ecclesiæ confirmanda cum Deo agant. Licuisse sibi ait per inducias belli & vexationis isto etiam anno sanctum Pascha & Pentecosten cum lætitia celebrare.

Athanasius scribit vitam Antonii.

2. Hoc item circiter tempus, rogantibus transmarinis Monachis in peregrina regione ver-

Anno 365.

versantibus, & quidem, ut arbitramur, Occidentalibus, (jam enim per Occidentem frequentari cœperat monasticum institutum) Antonii præclari illius deserti incolæ vitam, gesta, & miracula scripto mandavit, ex iis quæ frequens adeundo virum, nec modico temporis intervallo cum eo versatus, oculis ipse conspexisset suis, necnon sodalium Monachorum testimoniis texens historiam. Opus sane singulare, cujus dignitas omnibus retro sæculis commendata. Quod mox in Occidentem perlatum, non, ut quorumdam fert opinio, ab Evagrio, qui jam antea anno scilicet 362. cum Eusebio Vercellensi in Italiam iter habuerat, sed a tabellariis ad se transmissis, ut ipse indicat Athanasius. Eam autem Antonii vitam in Occidente degens Evagrius latine fecit ante annum 369. superstite adhuc Athanasio: quod vel solum est ad eorum sententiam, qui id operis Athanasio abjudicant, refellendam satis. Quam celebris autem illa in Occidente, quam studiose excepta fuerit, fidem faciunt, cum sexcentorum pene scriptorum testimonia, quorum nonnulli æquales, ac necessarii Evagrio fuere, tum manuscriptorum copia & antiquitas. Qua de re pluribus in Monito ad vitam Antonii.

Librum scribit de Trinitate.

3. Cum per otium Alexandrinum & pacem liceret, nihil intermittebat Athanasius Lucifugarum confutationem, quorum potissima tum pars erant Anomœi & Pneumatomachi sive Macedoniani. Istos insigni opere adortus, æqualem in Trinitate personarum dignitatem commonstravit, non aliunde quam ex Scripturæ testimoniis petens argumenta. Titulus operis aperto in editis vitio laborans ejusmodi est in manuscriptis: *De Incarnatione Dei Verbi contra Arianos*. Ab antiquissimis etiam scriptoribus hoc nomine laudatur: *De Trinitate & Incarnatione*. inscriptio sane accommodatior ad libri materiem & argumentum. Mirum quam præclara hoc unum opusculum complectatur, de Trinitate & æqualitate trium personarum, de processione Spiritus sancti a Patre & Filio, de eucharistia, & de aliis permultis. Huic persimilem lucubrationem, quæ Latine tantum exstat, Athanasio vindicamus adversus quorumdam hujus ævi scriptorum sententiam. Utrumque porro opusculum in nullum isto 365. commodiorem annum conferri posse putamus.

Alium item de Trinitate & Spiritu sancto.

Anno 366. Mors Liberii; in cujus locum subrogatur Damasus.

1. Anno 366. mense Septembri diem obiit Liberius Papa. Qui post lapsum patriæ, & Ecclesiæ suæ restitutus, munere exinde episcopali inculpate ac diligenter ad obitum usque perfunctus est. Paucis interpositis post ejus exitum diebus in Pontificem deligitur Damasus, eruditione, sanctimonia, fortitudine in oppugnandis hæreticis præclarus. Sub idem tempus, ut erat tum factionum partibus distracta Romana civitas, seditiosorum conspiratione in episcopum cooptatur Ursicinus quidam. Hinc turbæ, hinc cædes, cæteraque mala permixtis & perturbatis rebus oboriri solita. Verum Damasi partibus a principio accesserunt, cum Athanasius, tum quotquot pacem curabant ecclesiasticam.

Epistola Athanasii ad Rufinianum.

2. In hunc circiter annum conferre licet epistolam Athanasii ad Rufinianum. Is inter varias de recipiendis iis qui in hæresim lapsi essent opiniones animi dubius, ab Athanasio, quem patris compellat nomine, quæ forma, quæ conditio lapsis offerenda, edíscere efflagitabat. Cui Athanasius pro innata sapientia hanc a diversis synodis definitam formam missis litteris indicavit; ut qui hæresis seu auctores seu patroni fuerint, si quidem resipiscant, ad communionem tantum admittantur, nec pristinam in clero dignitatem occupent; sin infirmitate atque formidine fuerint ad hæresim simulandam compulsi; integris rebus, gradum & officium retineant. Quæ quidem regula una catholicis omnibus erat, solis Luciferianis aditum pœnitenti negantibus. Hi namque, ut gesta clamant, nihili ducebant Alexandrinæ synodi placita.

Anno 366.

Anno 367. Valens Catholicos vexat, edicit ut pellantur Episcopi. *Socrat. lib. 4. cap. 13. Sozom. lib. 6. cap. 12.*

1. Annus 367. ut cum viris doctis opinamur, immani Valentis Ariani in Catholicos vexatione insignis fuit, qui Eudoxio auctore & consuasore singulis per urbes & regiones magistratibus, denuntiato in repugnantes ac non obsequentes fortunarum periculo, mandavit ut Episcopi Constantii temporibus abdicati, atque imperante Juliano restituti, sedibus pellerentur, & ecclesiis suis. Edicti gravitate compulsi Ægyptii magistratus, Athanasium rursus ecclesia deturbare & pellere urbe parabant. Non levis enim pœna omnibus per Orientem magistratibus, atque militibus indicta; nec modo mulctam pecuniæ ingentem, sed etiam corporis cruciatum interminabatur Augustus, si non strenue jussa exsequerentur. Tum Episcopo metuens Christiana plebs, quæ haud semel periculum & ferrum a cervicibus Athanasii depulerat, coacta ad Tatianum Ægypti præfectum adit, rogat ut ne temere & inconsulto Athanasium ejiciat, sed perpendat accuratius quid esset Imperatoris litteris definitum. Ad eos enim tantum pertinere, qui, temporibus Constantii pulsi in exsilium, imperante Juliano remigrassent. At enim Athanasium, tametsi sub Constantio pulsum, eodem tamen revocante sedem aliquando repetiisse suam, Julianum autem, cæteris restitutis, ipsum solum patrio solo exturbasse, quem denuo Jovianus Ecclesiæ restituerat. Hac habita oratione, cum nihil præfecti animum mitigassent, tum ejus conatibus obsistere, & violentiam ab Episcopo propulsare. Cum multitudo vulgi conflueret, ingensque tumultus ac perturbatio totam urbem occuparet, omniaque essent ad seditionem & bellum parata, rem Imperatori præfectus denuntiat, passus interim Athanasium in urbe manere. Interposito multorum dierum spatio, cum sedatus tumultus videretur, clam urbe digressus Athanasius, in occultum se locum proripuit, & jam quinto vir prope acta & decursa ætate patrium vertere solum coactus est. Multa nocte Præfectus Ægypti, comitante duce militibus stipato, ecclesiam in qua domicilium habebat Athanasius invadit, ratus scilicet compressa seditione, populisque somnum capientibus, se nullo negotio, nullo concitato tumultu irrumpentem, Valentis imperata facturum. Et cum ubique Athanasium in ipsis usque tabulatis perquisivissent, spe falsi, reque infecta abscedunt. Ingens tum admiratio cunctos subiit, quod Athanasius sive cælesti monitu, sive ingenii perspicacitate, re præcauta atque prævisa, se subduxisset. Tamen, ait Sozomenus, ut quis tam opportuno tempore sibi prospicere insidiasque cavere possit, id majoris vide-

Plebs Alexandrina pelli Athanasium non finit.

Athanasius se clam subduxit.

Anno 367. videtur esse providentiæ quam quæ in hominem cadat. Sunt qui dicant, Athanasium, cum inconsideratum populi tumultum prævideret, veritum ne turbarum ipse auctor haberetur, haud modico tempore in sepulcro patrio delituisse.

2. Sub hæc Ariani, queis animi ex Valentis edicto multum creverant, ab eo postulant, ut Alexandriam Lucius mitteretur, qui episcopalem sedem occuparet. Quod tamen illis Athanasio superstite minime concessum. Imo vero Valens popularem seditionem reformidans, litteris suis Athanasio fecit repetendæ sedis potestatem. Suspicor, ait Sozomenus, Valentem non suopte consilio has litteras dedisse; sed, vel quod insitam omnium animis de Athanasii virtute opinionem secum reputaret, remque ideo Valentiniano, qui Nicænæ fidei hærebat, fore permolestam; vel quod Athanasii sectatorum multitudinem reformidaret, ne scilicet erumperent in turbas atque seditiones. Ad hæc vero Arianæ factionis Episcopi non tanta solicitudine excubabant ad eum episcopali sede deturbandum: futurum prospicientes, si pelleretur denuo, Imperatores interpellaturum; nactaque ipsos adeundi occasione, periculum fore ne Valentem ad suam deduceret opinionem, Valentinianumque, veræ sectatorem fidei, querelis, oratione, dignitate inflammaret in adversarios. Næ viri ingenium & sagacitas ex iis, quæ Constantio Imperatore contigerant, sat perspecta, sat explorata erat: prudentia quippe ac prospiciendi vi insidias & conspirationes sæpe declinaverat. Quæ causa fuisse videtur ut Ariani a consilio exturbandi Athanasii tum desciscerent, atque in pace sinerent Alexandriæ consistere, dum cætera circum loca, Orientalesque provinciæ omnes Valentis in Catholicos immanitate, cædibus, exsiliis, proscriptionibus, nullo non calamitatis genere conflagrarent.

Valens Athanasium revocat.

3. Fugam autem Athanasii postremam, cum erudito viro Antonio Pagio in annum rejicimus circiter 367. Quia scilicet ait Theophanes Athanasium quadraginta sex annis episcopali perfunctum munere, totos quadraginta in periculis calamitatibusque versatum, ita ut sex postremis solum vitæ suæ annis ei licuerit alta & imperturbata frui pace. Quæ sane temporis ratio constabit, si ad annum 367. ejus fugam reditumque conferamus. Et vero cum Theophane consentire videtur Sozomenus, qui post allatam ab Eustathio & sodalibus cusam fidei confessionem, ait eosdem acceptis Liberii litteris in Siciliam transmittentes istic synodum habuisse, & eodem tempore lectis in synodo Tyanensi iisdem litteris, cum alia permulta, tum id etiam decretum fuisse, ut proximo vere Tarsi in Cilicia Synodus celebraretur. Quæ tamen prohibitu Valentis habita non fuit. Is eodem tempore edixit, exturbandos fore Catholicos præsules. Cum porro ut tardius anno 366. data sit epistola Liberii, qui eo ipso anno defunctus est, anno subsequente Imperatoris edictum promulgatum fuerit. Non videtur enim ante datum, cum ad annum 367. Valens bello occupatus Gothico, tantæ inferendæ per totum Imperium vexationi, vix spatium & occasionem habuisse potuerit.

1. Anno, ut opinamur, 368. Damasus Papa celebrato Romæ pro confirmanda Nicæna fide Concilio, Valentem & Ursacium famosos illos Occidentalium Arianorum antesignanos damnatos abdicavit, atque lapsos tempore vexationis Episcopos ad officium revocare conatus est, detectis iis qui defectionis auctores fuissent. Litteris autem Synodus acta & decreta sua ubique significavit.

Anno 368. Synodus Romana prior sub Damaso.

1. His acceptis litteris Athanasius, synodum convocat Alexandriæ; cujus synodalis ad Afros epistola exstat inter opera Athanasii. Is quanta solicitudine non suorum modo, sed etiam externorum saluti invigilaret, hisce litteris deprehenditur. Cum enim accepisset, nonnullos esse oppugnandæ Nicænæ fidei cupidos, qui synodi Ariminensis acta, illa nempe Constantii auctoritate, minis, formidine ad suam libidinem conscripta, adferrent in medium, ac omni ope studioque contenderent Nicænis decretis anteferenda, Afros Athanasius rei veritatem edocet; Arianorum scilicet hæc molimina, hæc nova machinamenta esse; Nicænam fidem a 318. Episcopis editam, firmam, sanam, & omnium pietatis amantium calculo apud Indos usque & Barbaros receptam. Arianam vero, nedum probis esset accepta, ne ab Arianis quidem sat firmam haberi, qui in synodis plus decem totidem formulas, mutata subinde sententia, varias inter se, nec satis sibi constantes edidissent. Nec esse quod de Ariminensi synodo sibi gratularentur: quæ dum libera, dum extranea formidine vacua esset, & arbitratu suo rem ageret, Arianorum principes abdicasset, Ursacium nempe, Valentem, Eudoxium, & Auxentium. Si qua Ariminensibus actis esset fides, huic habendam decreto, quod ex libero Patrum arbitrio datum ignoraret nemo; secus autem aliis Constantii opera terroreque extortis suffragiis. Testimoniis exinde antiquorum Patrum vocis ὁμοούσιον usum, dignitatem, sinceritatem commonstrat, & pluribus defendit adversum hæreticos. Ait esse nonaginta circiter per Ægyptum episcopos, qui secum ista scriberent; qui tam concordi, tam unanimi sententia essent, ut ex recepto more, qui adessent pro absentibus subscriberent. His similes Alexandrina synodus litteras ad Damasum papam dedit, quibus permirum sibi esse ajunt, Auxentium, non Arianum modo, sed etiam sexcentis flagitiis nobilitatum, Gregorio Alexandrino olim in amicis, ac scelere parem, non damnatum, non abdicatum in Romana synodo fuisse. Gratias Damaso & synodo referunt, quod pacis & ecclesiasticæ concordiæ causa factiosos & turbarum auctores Ursacium, Valentem, & asseclas damnaverint.

Anno 369. Synodus Alexandrina.

Epist. Athanasii ad Afros.

1. Athanasii aliorumque Præsulum monitis morem gessit Damasus. Coacta quippe anno 370. vel sequente Romæ synodo, de Auxentii causa actum, qui omnium suffragio Episcoporum condemnatus est, & munere dignitateque abdicatus. Quæ hactenus superest synodica Damasi epistola, videtur compendium esse epistolæ ad Afros, seu potius ei consimilis, quam ad Damasum miserant Ægyptii præsules, ejusque occasione conscripta. In ea quippe Auxentius damnatus, Ariminensis proscripta formula, Nicæna fides confirmata est. Quas res omnes complectitur epistola ad Afros. Vulgo arbitrantur, Basilium, qui anno

Anno 370. Synodus Romana altera. Theod. lib. 2. cap. 22.

370.

Anno 370. 370. in episcopum delectus est, legatos Romam ad eam ipsam synodum cum epistola misisse: Quod si exploratum esset, palam hinc foret, Romanam synodum vel anno 370. vel sequente fuisse celebratam. Sed cum ea Basilii epistola ad Episcopos Italiæ & Galliæ nuncupata sit, nulla facta synodi cujuspiam mentione, nullius, mea quidem sententia, est momenti ad temporis rationem ineundam. Conjectando solum in hoc circiter tempus Romanam synodum consignamus. Nam priorem sub Damaso synodum in annum reponimus circiter 368. Alexandrinam vero in sequentem. Qui autem illam in annum 366. hanc in 371. conferunt, minus certe probabilem ineunt chronologiæ rationem. An Athanasius & Ægyptii episcopi totum quinque vel sex annorum spatium effluere permiserunt, ut inveteratis rebus gestis, gratias Damaso & synodo Romanæ referrent? Ad hæc, non videtur Damaso sub finem anni 366. in Pontificem cooptato, & ineunte episcopatu Ursicini æmuli factione exagitato, spatium fuisse ad synodum eodem anno celebrandam; sed rebus demum compositis anno 368. de synodo cogitasse probabilius est, anno autem insequente litteras accepisse Athanasii & Ægyptiorum, iisque obtemperasse, ac synodum postea coegisse ad Auxentii causam excutiendam.

Anno 371. Athanasius præfectum Libyæ Catholicorum communione interdicit. *Basil. epist. 47.*

1. Hac circiter tempestate, Basilio jam episcopo, in Libya monstrorum semper parente præfectus erat crudelitate & lascivia insignis, cui mos erat in alienos thoros inhiare. Impuri hominis sceleribus permotus Athanasius, ut infamem, Ecclesiæ communione interdixit, missisque litteris, cum obscœnam hominis vitam, tum illatas merenti pœnas significavit. Iis acceptis Basilius litteris factum laudat, pronuntiat hominem esse Athanasii sententia exsecrandum, nemini cum illo ignis, aquæ vel tecti communionem ineundam; e re Ecclesiæ fore, ut violenti hujusmodi tyranni communi omni omnium calculo proscribantur.

Epistolæ Basilii ad Athanasium 47. 48 49. 50. 51. 52.

2. Aliæ item exstant ejusdem Basilii ad Athanasium epistolæ. In ea vero, quæ secundo fertur loco, deplorat calamitates Orientalis Ecclesiæ: & rogat Athanasium, apud Occidentales id agat, ut quam solicitudinem adversus unum duosve qui prave sentirent prætulerant, eamdem ipsam verterent ad res Orientales componendas. Neminem esse ad eam rem impetrandam ipso opportuniorem, sive ingenium, sive prudentia, seu virtus, seu venerabilis canities spectaretur: id epistolis, id legatis, id precibus obtinere contenderet. Ac cum primis res ecclesiæ Antiochenæ, tum luctuoso discidio, ac triplici factione conflagrantes componi curaret: si caput totius Orientis ad concordiam revocaretur, spem fore gratiæ inter reliqua membra reconciliandæ. Sunt autem qui putent, eam epistolam Athanasio missam antequam celebraretur Alexandrina synodus de qua superius. Verum ut eorum sententiæ palam non repugnamus, cum tamen paulo post Ursacii & Valentis abdicationem, quæ nec obscure in hac Basilii epistola memoratur, ea synodus subsequuta sit, hinc sane firmatur conjectura nostra.

3. In alia epistola rogat, ut in tanta Ecclesiæ perturbatione precibus se, consilio, peritia rerum gerendarum adjuvet, nec aliquam elabi sinat litterarum sibi mittendarum occasionem; grandi quippe subsidio & consolationi sibi esse ejus epistolas. In sequente de Meletio agit, Athanasioque innuit optatissimum quibusque esse, ut ipse solus Antiochenam regat Ecclesiam, reliquæ vero partiunculæ in corpus unum coaptentur. Hanc excipit alia epistola, qua deploratis de more Ecclesiæ calamitatibus, postulat Athanasii epistolas ad varios Episcopos datas sibi transmitti. Claudit agmen alia, qua se testificatur ingenti gaudio Petrum ab Athanasio missum excepisse, se omnibus in negotiis ipsum quasi ducem ac rerum gerendarum principem habere: Dorotheum Meletii diaconum ad ipsum mittere. Videri sibi consentaneum, si litteris apud Romanum episcopum agatur, ut rebus Orientalibus constituendis curam operamque navet. Nec synodo opus esse, sed ipse auctoritate propria viros deligat cum ferendis viæ molestiis, tum rebus gerendis idoneos, qui mansuetudine & facilitate ingenii male adfectos valeant ad sanam reducere mentem: & quidem clam taciteque accederent, ut qui adversæ partis erant, ne præsentiscerent quidem adventuros. Esse qui Marcellum contenderent abjici ab Ecclesia oportere, qui Verbi Dei ante incarnationem & post resurrectionem exsistentiam tolleret.

Anno 371. Athanasius cum Meletio reconciliatur.

4. Ex hac postrema epistola confici videtur, Basilii opera Athanasium Meletio reconciliatum fuisse. Nam quod Meletii diaconus ad Athanasium conveniendum properaret, id ea tempestate inter signa initæ aut saltem ineundæ pacis computabatur. In hisce omnibus epistolis magnam cernere est Basilii erga Athanasium observantiam. Virum ut patrem, ut doctorem, ut arbitrum semper alloquitur: & totius ferme Ecclesiæ sortem ex ipsius maxime pendere consilio testificatur. Athanasius vicissim Basilium filii loco semper habuit, ejusque doctrinam, vim ingenii, pietatem quanti faciat, haud semel significat in litteris Basilii causa conscriptis. Nam quæ ad ipsum Basilium datæ sunt, injuria temporum interierunt.

Epistolæ Athanasii ad Joannem & Antiochum & ad Palladium.

5. Hoc circiter tempore excitatis de Spiritus sancti divinitate quæstionibus, Basilius temporum sese conditioni attemperans, etsi Spiritui sancto ea omnia quæ Deo competunt adscriberet, & Deum vere ipsum crederet esse, a Dei tamen nomine abstinebat, ne res auditoribus appellationis hujusmodi insuetis offensioni foret. Id cum indigne ferrent Monachi nonnulli, sanctum virum ubique traducere atque insectari cœperunt. Re litteris Joannis cujusdam & Antiochi presbyterorum comperta, Athanasius missa ad eosdem epistola, Monachorum carpit audaciam & temeritatem, necnon eorum qui quæstionibus movendis intenti turbarum & dissidiorum essent auctores. Rem pluribus agitat in epistola ad Palladium, quem rogat ut pacem Basilium inter & Monachos componere curet. Probari sibi ait, acceptamque esse piam illam Basilii simulationem, qui pro infirmorum utilitate infirmitatem & ipse præferret. Virum hujusmodi, Ecclesiæ gloriam esse contendit. Et hæc quidem de Athanasii cum Basilio societate & amicitia dicta sunto, non quidem temporibus distincta suis, cum non sat conspicua ferant ejusmodi litteræ temporum signa. Hoc unum certum exploratumque,

Anno 371.

Basilii de Athanasio testimonia.

que, trium annorum spatio hæc omnia circumscribi oportere, ab anno scilicet 370. quo ordinatus fuit Basilius, ad 373. in quem, ut mox comprobatur, mors Athanasii conferenda est. Nec prætermittenda alia quædam Basilii dicta grandem Athanasii existimationem præferentia. In epistola ad Neocæsarienses hæc habet. „ Cum accepissem a beatissimo patre „ Athanasio Alexandriæ episcopo litteras, quæ „ etiam nunc penes me sunt, & flagitantibus „ offero legendas, quibus ille aperte edixit „ eos, qui ex Arianorum hæresi ad nos transire voluerint, admittendos esse, dum Nicænæ synodi fidem profiteantur, nec vel minimum esse ea in re hæsitandum: & cum „ sententiæ hujus consortes ille mihi cum Macedoniæ tum Achaiæ episcopos allegasset, „ necesse duxi tanto viro propter gravissimam „ eorum auctoritatem qui id decreverant obsequi: simulque præmium pacificis destinatum nancisci cupiens, eos qui fidem istam „ confiterentur communicantium parti adscripsi. „ In epistola autem ad Euphemium hæc habet: „ Studium tuum erga Athanasium „ evidentissimum erat argumentum, te in maximis fidei capitibus recte sentire. „

Basil. ep. 5.

Siderii Historia.

6. Hæc item circiter tempora res evenit, quam Synesio auctore edifcimus. Erant in quadam Pentapoleos diœcesi, cui nomen Erythrum, vici duo, Palæbisca & Hydrax. Episcopo autem Erythri Orioni, jamdiu gravi & provecta ætate cum esset, summa facilitas ex ingenii mentisque imbecillitate advecta vitio vertebatur. Cum diutius autem vitam extraheret, longioris moræ impatientes vicorum incolæ, juvenem quemdam gerendis rebus strenuum, Siderium nomine, ab exercitu Valentis adventantem delegerunt, ut vicos administraret, ejusmodi virum scilicet, qui & inimicis nocere, & amicis prodesse posset. Per id enim tempus hæresis multitudine & auctoritate valebat, opportunaque tum dexteritas in agendo quæ est administra prudentiæ. Is primus fuit Palæbiscæ creatus episcopus; sed neque legitime, cum nec Alexandriæ, nec a tribus, ut mos erat, Episcopis fuerit ordinatus. Solus namque Philo Siderium ordinavit. Is Philo fortasse idem est, qui fidei causa sub Constantio relegatus, Luciferianis postea nomen dedit, homo patria Cyrenensis, junioris cujusdam Philonis patruus: in cæteris quidem ex præscripto Christianæ disciplinæ vitam agens, quod autem ad regendum & parendum attinet audacior, quam legum observantior. Verumtamen hoc ad Philonis veniam adferri poterat, quod formidolosis temporibus accuratiorem disciplinam prætermitti necesse fuerit. Quæ causa fuit ut Athanasius id tempori dederit, nec vel cum ordinante, vel cum ordinato expostularit. Imo vero cum exiguam adhuc fidei scintillam quæ Ptolemaide residua erat fovere, & magis magisque vellet accendere, Siderium majoribus gerendis idoneum eo commigrare præcepit, ut metropolitanam regeret ecclesiam. At ubi senex demum exstinctus esset, Palæbisca & Hydrax in antiquam redactæ formam sunt, atque Erythro contributæ. Insequentibus autem annis turbæ rursum eadem de causa datæ sunt.

Synesius. ep.

Siderium confirmat Athanasius.

Apollinarii errores late serpunt.

7. Interea Apollinarii errores, qui post synodum Alexandrinam anni 362. ex simulata ejusdem confessione compressi & exstincti videbantur, late serpere & in multas spargi regiones cœperant, ut non per Syriam, Palæstinam, & Ægyptum modo, sed per Græciam & Achaiam emanarent. Et uti solet nova quæque opinio in varias distrahi partes, cum, ut putamus, ex variis & in omnem partem effusis Apollinarii scriptis, alius aliud apprehendisset, hinc variæ obortæ sententiæ, quas uno Dimœritarum nomine complectitur Epiphanius. Ejusmodi ergo pravæ & adulteræ opiniones cum Corinthi propositæ agitatæque fuissent, Epictetus istius urbis episcopus commentarios edidit, ad Athanasiumque trasmisit, rogans sibi quid agendum, quidve sentiendum, qua ratione confutandi ejusmodi errores essent, indicaret. Hæc autem erant istiusmodi sententiarum capita. 1°, Consubstantiale Verbi divinitati esse corpus ex Maria genitum. 2°, Verbum in carnem, ossa, nervos, capillos fuisse mutatum. Qui error Marcionitis adscribitur in dialogo Origenis nomine publicato. 3°, Dominum fictione, non natura, gestasse corpus. Perantiqua hæresis ab Ignatio & ab omnibus ferme Patribus deinceps memorata. 4°, Ipsam divinitatem circumcisam & cruci adfixam fuisse. 5°, Verbum nequaquam ex Maria, sed ex sua sibi substantia corpus efformasse. 6°, Eum qui ait Domini corpus ex Maria ortum, non trinitatem sed quaternitatem admittere. Isthæc erant, testibus Epiphanio & Gregorio Nazianzeno, Apollinaristarum commenta. Tacebatur tamen in commentariis Epicteti error ille, qui ab initio fuerat Apollinaristarum ceu tessera, quo negabant scilicet mentem humanam inesse Christo. Acceptis Athanasius Epicteti commentariis, litteris ad eumdem missis erronum opiniones acriter insectatur, validisque confutat argumentis. Mirere sane in homine prope decursa jam ætate tantum acrimoniæ, salis, eloquentiæ, quantum vix deprehendas in cæteris efflorescente ætate conscriptis. Nec omittendum, initio istius epistolæ errores hujuscemodi tamquam insolentiores, ac sibi hactenus inauditos exagitare Athanasium. Unde pateat, reliqua opuscula adversum Dimœritas & Apollinaristas a sancto Doctore adornata, secundum eam ad Epictetum epistolam fuisse conscripta; quæ ad quinque sexve adhuc supersunt. Epistolam ad Epictetum, consequenter ad eam quam superius augurando statuimus chronologiæ rationem, in annum consignamus circiter 371. Memorat quippe istic Athanasius synodum Romanam anno 370. a Damaso adversus Auxentium celebratam.

Anno 371.

Epiphan. Hær. 77.

Epist. Athan. ad Epictetum.

Epist. Athan. ad Epictetum.

8. In eamdem circiter tempestatem referimus epistolam ad Adelphium confessorem. Qui litteris Athanasium, totius orbis eo tempore arbitrum & ceu oraculum, monuerat, esse ex Arianis nonnullos, qui negarent Christi corpus esse adorandum; sed ajebant tamen Verbum hominem factum, quod animæ vicem in humano corpore impleret, adorandum esse. Ejusmodi homines datis ad Adelphium litteris solita vi ingenii refellit & coarguit: exprobratque Arianis, quod rem quam creatam putarent, Verbum scilicet, adorarent. Alios item oppugnat, qui carnem Christi ex conjunctione cum Verbo increatam evasisse adfirmarent. Quæ sane opinio recidit

Ad Adelphium.

in

Anno 371. in proxime commemoratos Apollinarii errores.

Ad Maximum. 9. Inter hæc Maximus quidam philosophus, is ipse, ut videtur, qui ementita post hæc Gregorio Nazianzeno amicitiæ necessitudine junctus, eumdem sede pellere aggressus est, litteris Athanasio significavit, esse qui adversus Dei Verbum sententias efferrent erroneas, & quidem, ut inibi cernitur, Apollinaristarum hæresi finitimas. Athanasius vero, qui impigre semper obortis erroribus convellendis excubabat, eosdem integra mentis acie confutavit in epistola ad Maximum, quæ etiam nunc superest.

Anno 372. Athanasii libri contra Apollinarium & alia opuscula. 1. Ejusdem elegantiæ sunt duo libri contra Apollinarium, quos incunctanter post epistolam ad Epictetum reponendos censemus, quibus errores hominis & sectatorum ejus insectatur, tacito semper Apollinarii nomine. Nam quod in inscriptione comparet, id videtur librariorum auctoritate inductum, quando in quibusdam exemplaribus non exstat. Et vero ea re firmatur nostra sæpe memorata opinio, Apollinarium, dum viveret Athanasius, ejus semper gratiam affectasse, atque studuisse imprudente illo errores spargere suos. Sane gloriabatur ille, multas se ab Athanasio accepisse litteras. quæ nota esset servatæ semper ejus gratiæ amicitiæque. Athanasio autem defuncto, posita larva, palam cœpit errores evulgare; ut ausus sit etiam missis ad Diocæsariensem synodum litteris virus hæreseos detegere & publicare. Præter memorata opuscula exstat alia perbrevis oratio contra Apollinarii errores, omisso de more illius nomine, quam antehac ineditam nunc primum publici juris facimus. Itemque fidei confessio haud multum diversa ab ea quam Joviano roganti transmisit Athanasius, insertis solum clausulis adversum Apollinaristas & Pneumatomachos; quæ ab Athanasio sub finem vitæ concinnata jam primum lucem adspicit.

Melaniæ iter Alexandriam. 2. Hoc item anno Alexandriam proficiscitur Melania matrona Romana, & quidem, ut ex Rufini & Palladii testimoniis commonstrari videtur, Athanasio superstite; etenim donatam ajunt ab Athanasio ovina pelle, dono ante sibi oblata a Macario Abbate: qui Macarius eam a leone in beneficii præmium acceperat & mercedem restituti catulis suis luminum usus.

Anno 373. Mors Athanasii. *Sozom. lib. 10. cap. 19. Theod. lib. 4. cap. 20.* 1. Demum Athanasius cum totos quadraginta sex annos in episcopatu consedisset, & quadragesimum septimum ageret, ætate ac senio confectus, prope octogenarius, promeritum tantis officiis, tantis laboribus præmium accepturus, sexto nonas Maji diem obiit. Moriturus successorem sibi designavit Petrum, virum jam plurimis fidei causa una cum Athanasio susceptis laboribus præclarum, populorumque votis expetitum, dignum scilicet, quæ summa laus, qui Athanasium exciperet.

2. Non una est de anno obitus Athanasii sententia. Ex Socratis enim testimonio, qui Coss. Gratiano secundum & Probo defunctum ait, multi nec ignobiles viri, mortem ejus conferunt in annum 371. sed hanc chronologiæ rationem sat firmitatis non habere suadent, cum ea quæ superius dicta sunt, tum aperta antiquiorum & fide digniorum scriptorum testimonia. Basilius namque anno 370. mense Junio, ut firmior fert sententia, in episcopum cooptatus est. Atque exinde multas quæ hactenus exstant misit, multas itidem accepit ab Athanasio litteras. Unde jam videatur angustius temporis intervallum, viris tanto terra marique spatio disjunctis, ad tot epistolas ultro citroque mittendas. Minus enim undecim mensibus ab ordinatione Basilii ad Athanasii obitum interessent. Et quod magis urget, ait Basilius in una epistolarum ad Athanasium, unum duosve ex Arianis Romæ damnatos, scilicet Ursacium & Valentem, in priore scilicet Romana synodo. Ex quo colligitur, necdum secundam sub Damaso Romanam synodum, ubi damnatus Auxentius Arianorum nequissimus fuerat, celebratam fuisse. Unde conficitur, eam vel sub finem anni 370. quo delectus Basilius est, vel sequente habitam fuisse. Huic autem Synodo diu superstes Athanasius erat, qui illam in epistola ad Epictetum laudat, quique multa alia, ut proxime ostendebamus, secundum eam datam epistolam edidit. Ad hæc, in vivis erat Athanasius anno 372. cum Melania in Ægypto peregrinaretur. Quamobrem Hieronymi & Proterii episcopi Alexandrini & martyris testimoniis hærere præstat. Hieronymus enim ad annum Domini 374. ait Petrum Athanasii sedem excepisse, qui annus est æræ nostræ 373. Proterius vero in epistola Paschali sic habet: „ In octogesimo nono anno ab imperio Diocletiani, superstite patre nostro & episcopo Athanasio, cum XIV. luna Paschalis, XXVIII. die mensis Phaminoth, id est, nono Kalendarum Aprilium die provenisset, die Dominico, in subsequentem translatum est hebdomadem, ita ut quinta die mensis Pharmuthi, hoc est, pridie Kalendarum Aprilium, celebraretur Pascha Dominicum. „ Quæ notæ omnes in annum quadrant 373. Hisce aliud adjicit argumentum vir eruditus Pagius mutuatum ex historia Patriarcharum Coptitarum, Latine versa & evulgata per Abrahamum Eckellensem, ubi dicitur obiisse sanctus Patriarcha, septimo Bescinas die Jovis, cujus dies septimus cum die secunda Maji concurrit. Quare cum anno 373. dies secunda Maji in feriam quintam inciderit, in eumdem annum optime confertur mors Athanasii.

3. Eo igitur anno ad cælestem vitam demigravit vir ille tantus, tot laboribus periculisque perfunctus, tot emensis declinandæ vexationis causa terrarum spatiis, tot pro Christi fide ærumnis & calamitatibus adfectus, quinquies exsul, insidiis semper Arianorum appetitus. Quot annos vitæ, tot fere annos calamitatis enumeres. Annos ferme septem supra quadragenos sedem tenuit, annos prope totidem hæreticorum impetu, conspirationibus, fraudibus agitatus; qui exsuli necem, reduci exsilium parabant assidue. Non ille minis, non terroribus, non capitalis periculi denuntiationibus fractus umquam fuit, aut cessit adversariis. Imperatores quatuor, Duces, Præfectos exercitus, mala perniciemque sibi parantes vidit: & qua erat animi fortitudine, imperterritus semper, numquam deflexit a veritatis via. Ad hæc, quantum consilio, quantum dicendi copia valeret, cum ex rebus negotiisque per totum vitæ curriculum, quan-

Anno 373.

quantumvis ardua & periculosa essent, feliciter juxta atque prudenter administratis, tum adversariorum testimonio comprobatur; qui cum tam acri, tam sagaci viro rem esse sibi inique ferentes, haud semel ira feroces in maledicta erupere. Sed ut acer cum hæreticis & novatoribus, ita mitis & modestus cum iis qui, ex imbecillitate lapsi, resipiscerent: in bello pacis studiosissimus, faciles semper aditus præbens ad reconciliandam gratiam, quantum salvo officio poterat: quod ex rebus cum Basilio Ancyrano & Meletio Antiocheno gestis perspicuum. Qui vero fuerit in re domestica & familiari, ne sciamus, vetat omnium antiquorum ea de re silentium, vetat epistolarum ejus jactura. Sed amor populi Alexandrini, famaque sanctitatis apud Ægyptios juxta, & alios extrema usque orbis incolentes, omnium genere virtutum præclarum fuisse testificantur: quarum præmium obtinuit, æternumque habiturus est.

Absoluta Vita Sancti Athanasii Archiepiscopi Alexandrini, non abs re visum fuit duos laterculos hic adjicere. Primum Episcoporum Alexandriæ Græce ex codice Colbertino num. 3558. recenti manu exarato, sed ex antiquiore descripto. Alterum Romanorum Alexandrinorumque Pontificum ex Bibliothecæ mss. S. Joannis Laudunensis ab annis plus mille descripto.

EX CODICE COLBERTINO 3558. XVI. SÆCULI.

Πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας.

α'. Μάρκος ὁ εὐαγγελιστὴς,	ἔτη β'.	κγ'. Κύριλλος,	λβ'.
β'. Ἀνιανὸς,	κβ'.	κδ'. Διόσκορος,	ζ' ἥμισυ.
γ'. Αἰμύλιος,	ιγ'.	κε'. Προτέριος,	ς' ἥμισυ.
δ'. Κέρδων,	α'.	κς'. Τιμόθεος,	γ'.
ε'. Πρίμος,	ιβ'.	κζ'. Πέτρος, ς' ἥμισυ. ἐξεβλήθη.	
ς'. Ἰοῦστος,	ια'.	κη'. Ἰωάννης,	η'.
ζ'. Εὐμένιος,	ιγ'.	κθ'. Ἀθανάσιος,	ζ' ἥμισυ.
η'. Μάρκος,	ι'.	λ'. Ἰωάννης,	ια'.
θ'. Κελαδίων,	ιδ'.	λα'. Διόσκορος,	γ'.
ι'. Ἀγριππῖνος,	ιβ'.	λβ'. Τιμόθεος,	ιζ'.
ια'. Ἰουλιανὸς,	ι'.	λγ'. Γαϊανὸς,	α'.
ιβ'. Δημήτριος,	μγ'.	λδ'. Θεοδόσιος,	β'.
ιγ'. Ἡρακλᾶς,	ις'.	λε'. Παῦλος,	β'.
ιδ'. Διονύσιος,	ιζ'.	λς'. Ζωΐλος,	ζ' ἥμισυ.
ιε'. Μάξιμος,	ιη'.	λζ'. Ἀπολλινάριος,	κθ'.
ις'. Θεωνᾶς,	ιθ'.	λη'. Ἰωάννης,	ια'.
ιζ'. Πέτρος ὁ μάρτυς,	ι'.	λθ'. Εὐλόγιος,	ιζ'.
ιη'. Ἀχιλλᾶς,	α'.	μ'. Θεόδωρος,	ε'.
ιθ'. Ἀλέξανδρος,	ιζ'.	μα'. Ἰωάννης,	ι'.
* l. μς'. κ'. Ἀθανάσιος,	* ις'.	μβ'. Γεώργιος,	θ'.
(* Πέτρος *abest*) κα'. Τιμόθεος,	ε'.	μγ'. Κύριλλος,	ι'.
κβ'. Θεόφιλος,	κη'.	μδ'. Πέτρος,	η'.

Incipiunt Romanorum nomina Sacerdotum.

* sic mss. 1. Petrus Apostolus,	ann. 25. * mensis 2.	24. Stefanus,	ann. 11. mensis 5.
2. Julius,	ann. 13. mensis 6.	25. Xistus,	ann. 7.
3. Cletus,	ann. 12. mensis 1.	26. Maximus,	ann. 8. mensis 5.
4. Clemens,	ann. 9. mensi uno.	27. Felix,	ann. 4. mensis 2.
5. Evarestus,	ann. 9. mensis 10.	28. Euticianus, (sic) Dionysius,	ann. 9. mensis 9.
6. Alexander,	ann. 12. mensis 7.	29. Gaius,	ann. 11. mensis 4.
7. Xistus,	ann. 10. mensis 3.	30. Marcellinus,	ann. 9.
* sic 8. * Talesphorus,	ann. 11. mensis 1.	31. Eusebius,	
9. Iginus,	ann. 4. mensis 3.	32. * Miltiades,	ann. 4. mensis 7. * sic
10. Pius,	ann. 19.	33. Silvester,	ann. 33. (lege 23.) mensis 8.
11. Niceta,	ann. 11. mensis 4.	34. Marcus,	
12. Soter,	ann. 8. mensis 2.	35. Julius,	ann. 17. mensis 4.
13. Eleuterius,	ann. 15. mensis 3.	36. Liberius,	ann. 6. mensis 4.
14. Victor,	ann. 15. mensis 4.	37. Damasus,	ann. 18.
15. Zepherinus,	ann. 18. mensis 6.	38. Musonius,	ann.
16. Calistus,	ann. 5. mensis 10.	39. Siricius,	ann. 15.
17. Urbanus,	ann. 9. mensis 1.	40. Anastasius,	ann. 3. mensis 1.
18. Pontianus,	ann. 7. mensis 10.	41. Innocentius,	ann. 15. mensis 3.
19. Anterus,	mensis 2.	42. Zosimus,	ann. 7. mensis 9.
20. Fabianus,	ann. 14. mensis 4.	43. Bonifacius,	ann. 3. mensis 8.
21. Victor,	ann. 15. mensis 3.	44. Cælestinus,	ann. 9. mensis 10.
22. Cornelius,	ann. 2. mensis 3.	45. Xistus,	ann. 3.
23. Lucius,	ann. 3. mensis 7.	46. Leo,	

46.	Leo,	ann. 21. menſis 1.
47.	Hilarius,	ann. 6. menſis 2.
48.	Simplicius,	ann. 15.
49.	Felix,	ann. 9.
50.	Gelaſius,	ann. 4. menſis 8.
51.	Anaſtaſius,	ann. 1. menſis 11.
52.	Simmachus,	ann. 15. menſis 6.
53.	Ormiſdas,	ann. 9.
54.	Johannes,	ann. 2. menſis 9.
55.	Felix,	ann. 2. menſis 2.
56.	Bonifacius,	ann. 2.
57.	Joannes,	ann. 2. menſis 4.
58.	Agapius,	ann. 1.
59.	Vigilius,	menſis 12.
60.	Silverius,	menſis 10.
61.	Vigilius,	ann. 19. menſis 3.
62.	Gelaſius,	ann. 4.
63.	* Catellus, qui & Johannis,	
64.	Benedictus,	
65.	Pelagius, uſque præſens, tempore Mauritii Imperat. Auguſti.	
66.	Gregorius,	

* ſic

Item Alexandrinorum nomina Sacerdotum & Anteſtitum.

1.	Marcus,	
2.	Anianus,	ann. 22.
3.	Avillius,	ann. 12.
4.	Cerdon,	ann. 11.
5.	Primus,	ann. 12.
6.	Juſtus,	ann. 11.
7.	Eumenes,	ann. 13.
8.	Marcus,	ann. 10.
9.	Calendio,	ann. 14.
10.	Agripinus,	ann. 12.
11.	Julianus,	ann. 10.
12.	Demetrius,	ann. 43.
13.	* Herachas,	ann. 16.
14.	Dioniſius,	ann. 17.
15.	Maximus,	ann. 8.
16.	Themas, (Theonas,)	ann. 18.
17.	Petrus martyr,	ann. 10.
18.	Afillas, (Achillas,)	* ann. 6.
19.	Alexander,	ann. 15.
20.	Athanaſius,	ann. 46.
21.	Petrus,	ann. 2.
22.	Thimoteus,	ann. 5.
23.	Theuphilus,	ann. 29.
24.	Cyrillus,	ann. 33.
25.	Dioſcorus hæreticus,	
26.	Proterius martur,	ann. 5. menſis 5.
27.	Timotheus * illarus,	ann. 3.
28.	Timotheus alius,	
29.	Petrus Mongos,	
30.	Inannis Tavenenſis, (Joannis.)	
31.	Athanaſius,	
32.	Joannis alius, Niceta,	
33.	Dioſcorus alius,	
34.	Timotheus,	
35.	Theudoſius Hereſiarchus,	
36.	Gaianus Hereſiarchus.	
37.	Paulus.	
38.	Zoilus.	
39.	Apollinarius,	

* l. Heraclas

* *forte*, menſes

* ælurus

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

ΛΟΓΟΣ.

(1) ΕΙΣ ΤΟΝ ΜΕΓΑΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ

Αρχιεπίσκοπον Αλεξανδρείας.

(1) ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ ἐπαινῶν, ἀρετὴν ἐπαινέσομαι. ταὐτὸν γὰρ ἐκεῖνόν τε εἰπεῖν, καὶ ἀρετὴν ἐπαινέσαι, ὅτι πᾶσαν ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν εἶχε τὴν ἀρετήν, ἢ τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἔχει. θεῷ γὰρ ζῶσι πάντες οἱ κατὰ θεὸν ζήσαντες, κἂν ἐνθένδε ἀπαλλαγῶσι. καθ' ὃν καὶ Αβραὰμ, καὶ Ισαὰκ, καὶ Ιακὼβ ἀκούει θεὸς ὁ θεὸς, (2) ὡς οὐ νεκρῶν θεὸς, ἀλλὰ ζώντων. ἀρετὴν δὲ ἐπαινῶν, θεὸν ἐπαινέσομαι, παρ' οὗ τοῖς ἀνθρώποις ἡ ἀρετὴ, καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν ἀνάγεσθαι ἢ ἐπανάγεσθαι, διὰ τῆς συγγενοῦς (3) ἐλλάμψεως. πολλῶν γὰρ ὄντων ἡμῖν καὶ μεγάλων, οὐ μὲν οὖν εἴποι τις ἂν ἡλίκων καὶ ὅσων, ὧν ἐκ θεοῦ ἔχομέν τε καὶ ἕξομεν, τοῦτο μέγιστον καὶ φιλανθρωπότατον, ἡ πρὸς αὐτὸν νεῦσίς τε καὶ οἰκείωσις. ὅπερ γάρ ἐστι τοῖς αἰσθητοῖς ἥλιος, τοῦτο τοῖς νοητοῖς θεός. ὁ μὲν γὰρ τὸν ὁρώμενον φωτίζει κόσμον, ὁ δὲ τὸν ἀόρατον· καὶ ὁ μὲν τὰς σωματικὰς ὄψεις ἡλιοειδεῖς· ὁ δὲ τὰς νοερὰς φύσεις θεοειδεῖς ἀπεργάζεται. καὶ ὥσπερ οὗτος τοῖς τε ὁρῶσι καὶ τοῖς ὁρωμένοις, τοῖς μὲν τὴν τοῦ ὁρᾷν, τοῖς δὲ τὴν τοῦ ὁρᾶσθαι παρέχων δύναμιν, αὐτὸς τῶν ὁρωμένων ἐστὶ τὸ κάλλιστον· οὕτω θεὸς τοῖς νοοῦσι καὶ τοῖς νοουμένοις, τοῖς μὲν τὸ νοεῖν, τοῖς δὲ τὸ νοεῖσθαι δημιουργῶν, αὐτὸς τῶν νοουμένων ἐστὶ τὸ ἀκρότατον, εἰς ὃν πᾶσα ἔφεσις ἵσταται, καὶ ὑπὲρ ὃν οὐδαμοῦ φέρεται. οὐδὲ γὰρ ἔχει τι ὑψηλότερον ἢ ὅλως ἕξει, οὐδὲ ὁ φιλοσοφώτατος νοῦς καὶ διϊκβατικώτατος, ἢ πολυπραγμονέστατος. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ τῶν ὀρεκτῶν ἔσχατον, καὶ οὗ γενομένοις πάσης θεωρίας ἀνάπαυσις. ᾧ τινι μὲν οὖν ἐξεγένετο διὰ λόγου καὶ θεωρίας διασχόντι τὴν ὕλην καὶ τὸ σαρκικὸν τοῦτο, εἴ τε νέφος χρὴ λέγειν, εἴ τε προκάλυμμα (4) διαπτύξαντι θεῷ συγγενέσθαι. καὶ τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτὶ κραθῆναι, καθόσον ἐφικτὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει, μακάριος οὗτος, τῆς τε ἐντεῦθεν ἀναβάσεως, καὶ τῆς (5) ἐκεῖσε θεώσεως, ἣν τὸ γνησίως φιλοσοφῆσαι χαρίζεται, καὶ τὸ ὑπὲρ τὴν ὑλικὴν δυάδα γενέσθαι, διὰ τὴν ἐν τῇ τριάδι νοουμένην ἑνότητα. ὅστις δὲ ὑπὸ τῆς συζυγίας χείρων ἐγένετο, καὶ τοσοῦτον τῷ πηλῷ συνεχέθη, ὡς μὴ δυνηθῆναι ἐμβλέψαι πρὸς τὰς τῆς ἀληθείας αὐγὰς, μηδὲ ὑπὲρ τὰ κάτω

SANCTI PATRIS NOSTRI

GREGORII

THEOLOGI

ORATIO.

IN MAGNUM ATHANASIUM

Archiepiscopum Alexandrinum.

Jacobo Billio Prunæo interprete.

A I. ATHANASIUM laudans, virtutem laudabo. Idem enim est illum dicere, quod virtutem laudibus efferre: quoniam virtutes omnes in unum collectas tenebat: vel, ut verius loquar, tenet. Deo quippe omnes vivunt, qui secundum Deum vixerunt, etiamsi ex hac vita migrarint. Unde & Deus, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob dicitur, ut viventium Deus, non mortuorum. Virtutem autem laudans, Deum laudabo, a quo virtus hominibus est, illudque, ut per cognatam illuminationem ad eum evehantur, vel potius reducantur. Nam cum multa nobis & magna sint, atque adeo tot & tanta, ut nemo ea sermone B complecti possit, quæ nos a Deo partim habemus, partim habituri sumus: maximum tamen & humanissimum est, propensio ad eum atque conjunctio. Nam quod rebus in sensum cadentibus est sol, hoc iis, quæ animo & ratione intelliguntur, est Deus. Ille enim mundum hunc aspectabilem collustrat: hic invisibilem. Ille corporis oculos ita afficit, ut lumen ipsius intueri possint: hic naturas intelligentes, divinas reddit. Atque ut ille cum & iis, quæ oculorum sensu prædita sunt, & iis, quæ videntur, hanc vim tribuat, ut & illa videre, & hæc visu percipi possint, interim tamen ipse omnia, quæ oculis subjecta sunt, pulchritudine antecellit; eodem mo- C do Deus, cum tam iis, quæ intelligentia utuntur, quam quæ mente & intellectu comprehenduntur, hoc afferat, ut & ista intelligant, & hæc intelligentia percipiantur, ipse tamen intelligibilium omnium summus est vertex, in quo desiderium omne consistit, nec supra eum usquam fertur. Nec enim quicquam sublimius habet, aut omnino habebit mens ulla, quantumvis philosophica, & altissime tendens, ac summe curiosa. Hoc etenim rerum omnium expetendarum extremum est: quo cum pervenerimus, conquiescit omnis speculatio. Cuicunque igitur terrena mole per rationem & con- D templationem perrupta, solutaque hac carnali, sive nubes sive obvelatio dicenda est, cum Deo commercium habere, ac purissimæ luci, quantum humanæ naturæ datum est, commisceri licuerit, is duplici nomine beatus prædicari debet: tum quod hinc sursum ascenderit, tum quod deificationem illam sit consecutus, quam verum & sincerum philosophiæ studium conciliat, ac mentis supra terrenum binarium subvectio, propter eam, quam in Trinitate intelligimus, unitatem. Qui autem ob animæ cum corpore conjunctionem deterior factus est, ac luto usque adeo hæsit, ut E nec in veritatis radios mentis aciem intendere, nec supra inferiora hæc assurgere queat, idque cum desuper

 ori-

(1) Palatin. λόγος εἰς Αθανάσιον. Colb. 3. λόγος ἐπιτάφιος, alii, ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Αθανάσιον.
(2) Hæc, ὡς οὐ νεκρῶν θεὸς, desunt in editis Greg. habentur in omnibus fere mss.
(3) Post συγγενοῦς in editis legitur ἡμῖν, sed abest a Palatin. & ab aliis manuscriptis.
(4) Διαπτύξαντι deest in Palatin.
(5) Duo Colb. ἐκεῖθεν. Mox, edit. Commel. ἣν τὸ γνησίως. Infra quidam habent ἀπὸ συζυγίας.

originem traxerit, & ad ſuperna vocetur, hunc cæcitatis ergo miſerum exiſtimo, etiamſi res hujuſce vitæ illi ex animi ſententia fluant: tantoque etiam miſeriorem, quanto magis a ſecundo ac felici fluxu deluſus fuerit, ſibique aliud quodpiam bonum vero bono præſtabilius eſſe perſuaſerit, malum utique malæ opinionis fructum decerpens, nimirum ut vel tenebris mulctetur, vel eum tamquam ignem videat, quem ut lucem minime cognovit.

2. Hæc paucis, tam noſtræ tempeſtatis, quam priſcis hominibus curæ ac ſtudio fuerunt: (pauci enim Dei ſunt, quamvis omnes ipſius figmenta ſint) legiſlatoribus, bellicis ducibus, ſacerdotibus, Prophetis, Euangeliſtis, Apoſtolis, paſtoribus, doctoribus, omnique ſpirituali cœtui atque agmini, inter omnes autem eos huic quoque, in cujus laudem hæc a nobis habetur oratio. Quos tandem hos dico? Enoch illum, Noe, Abraham, Iſaac, Jacob, duodecim Patriarchas, Moſem, Aaronem, Joſue, Judices, Samuelem, Davidem, Salomonem aliquantiſper, Heliam, Heliſæum, Prophetas, qui vel captivitatem anteceſſerunt, vel poſt eam extiterunt, atque hæc, ordine quidem poſtrema, cæterum revera prima, quæ circa Chriſti incarnationem ſeu humanitatis aſſumtionem contigerunt, nimirum lucernam illam ante lucem, vocem ante ſermonem, mediatorem ante mediatorem, hoc eſt eximium illum Joannem, mediatorem, inquam, veteris & novi Teſtamenti, Chriſti diſcipulos, eos denique, qui poſt Chriſtum vel plebi præfuerunt, vel per ſermonem ac doctrinam in conſpicuum venerunt, vel per miracula nobilitati ſunt, vel per ſanguinem conſummati. Ex his Athanaſius alios exæquavit, ab aliis paulum abſuit, nonnullos etiam, niſi hoc audacius a me dictum videatur, anteceſſit: atque aliorum ſermonem & eruditionem, aliorum actionem, aliorum manſuetudinem, aliorum zelum, aliorum dimicationes, aliorum multa, aliorum omnia imitando conſecutus, atque aliud ab alio mutuatus, quemadmodum qui formas ſingulari ſtudio & elegantia pingunt, atque in unam ſui ipſius animam complexus, unum ex omnibus virtutis ſimulacrum numeris omnibus abſolutum edidit: ſic videlicet ſe comparans, ut & diſertos actione, & rerum gerendarum facultate præditos eruditione atque eloquentia vinceret; aut ſi mavis, & doctrinæ gloria florentes, doctrina, & rebus gerendis aptiſſimos actione ſuperaret: atque & iis, qui mediocrem in utroque genere laudem habebant, eo ſuperior eſſet, quod in altero horum ſumme excelleret, & rurſus, iis, qui altero dumtaxat genere ſummopere eminebant, hoc nomine præſtaret, quod utraque virtute polleret.

3. Quod ſi his, qui ipſum ætate præceſſerunt, virtutis exemplum ipſi præbuiſſe magnum atque honorificum eſt, non minus certe huic noſtro præclarum cenſeri debet, quod poſteris exemplum ipſe fuerit. Atque omnem quidem illius vitam ſermone proſequi ac laudibus efferre longius fortaſſe fuerit, quam hujus orationis inſtitutum ferat, ac non tam encomii opus, quam hiſtoriæ: quam etiam ut poſteris documento atque oblectationi futuram peculiari ſcripto mandare cum primis optarem, quemadmodum ipſe divi Antonii vitam conſcripſit, monaſticæ nempe vitæ præcepta ſub narrationis ſpecie tanquam lata lege promulgans. Verum cum pauca ex multis illius rebus, quæque nunc nobis, ut notiora & inſigniora, ultro memoria ſuppeditat, commemoraverimus (ut ſimul & cupiditati noſtræ ſatisfacia-

A γενέσθαι, γεγονὼς ἄνωθεν, καὶ πρὸς τὰ ἄνω καλούμενος, ἄθλιος οὗτος ἐμοὶ τῆς τυφλώσεως, κἂν εὐροῇ τοῖς ἐνταῦθα, καὶ τοσούτῳ πλέον, ὅσῳ περ ἂν μᾶλλον ὑπὸ τῆς εὐροίας παίζηται, καὶ πείθηται ἄλλο τι καλὸν (1) εἶναι νομίζειν πρὸ τοῦ ὄντος καλοῦ, πονηρὸν πονηρᾶς δόξης καρπὸν δρεπόμενος, ἢ ζόφον καταχριθῆναι, ἢ ὡς πῦρ ἰδεῖν, ὃν ὡς φῶς οὐκ ἐγνώρισε.

2. Ταῦτα ὀλίγοις μὲν ἐφιλοσοφήθη καὶ τῶν νῦν καὶ τῶν πάλαι· ὀλίγοι γὰρ οἱ τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ πάντες πλάσματα· νομοθέταις, στρα-B τηγοῖς, ἱερεῦσι, προφήταις, εὐαγγελισταῖς, ἀποστόλοις, ποιμέσι, καὶ διδασκάλοις, παντὶ πνευματικῷ πληρώματι καὶ συστήματι. ἐν δὲ τοῖς πᾶσι, καὶ τῷ νῦν ἐπαινουμένῳ. τίνας δὴ λέγω τούτους; οἷον τὸν Ἐνὼχ ἐκεῖνον, τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαάκ, τὸν Ἰακὼβ, τοὺς δώδεκα πατριάρχας, τὸν Μωσέα, τὸν Ἀαρὼν, τὸν Ἰησοῦν, τοὺς Κριτὰς, τὸν Σαμουὴλ, τὸν Δαυΐδ, τὸν Σολομῶντα μέχρι τινὸς, τὸν Ἡλίαν, τὸν Ἐ-C λισσαῖον, τοὺς πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας προφήτας, τοὺς μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν. καὶ τὰ τελευταῖα δὴ ταῦτα τῇ τάξει, καὶ πρῶτα τῇ ἀληθείᾳ, ὅσα περὶ τὴν Χριστοῦ σάρκωσιν, ἤτοι πρόσληψιν, τὸν πρὸ τοῦ φωτὸς λύχνον, τὴν πρὸ τοῦ λόγου φωνὴν, τὸν πρὸ τοῦ μεσίτου μεσίτην, μεσίτην παλαιᾶς διαθήκης καὶ νέας, Ἰωάννην τὸν πάνυ, τοὺς Χριστοῦ μαθητὰς, τοὺς μετὰ Χριστὸν ἢ λαοῦ προκαθεσθέντας, ἢ διὰ λόγου φανερωθέντας, ἢ διὰ σημείων γνωρισθέντας, ἢ τελειωθέντας δι' αἵματος. τούτων Ἀθανάσιος, τοῖς μὲν (2) ἡμιλλήθη, τῶν-D δὲ μικρὸν ἀπελείφθη. ἔστι δὲ οὓς καὶ ὑπερέσχεν, εἰ μὴ τολμηρὸν εἰπεῖν. καὶ τῶν μὲν τὸν λόγον, τῶν δὲ τὴν πρᾶξιν, τῶν δὲ τὸ πρᾶον, τῶν δὲ τὸν ζῆλον, τῶν δὲ τοὺς κινδύνους, τῶν δὲ τὰ πλείω, τῶν δὲ ἅπαντα μιμησάμενος, καὶ ἄλλο ἀπ' ἄλλου (3) κάλλος λαβὼν, ὥσπερ οἱ τὰς μορφὰς μεθ' ὑπερβολῆς γράφοντες, καὶ εἰς μίαν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν συναγαγὼν, ἓν ἀρετῆς εἶδος ἐκ πάντων ἀπηκριβώσατο, τοὺς μὲν ἐν λόγῳ δεινοὺς τῇ πράξει, τοὺς πρακτικοὺς δὲ τῷ λόγῳ νικήσας. εἰ βούλει δὲ λόγῳ μὲν τοὺς εὐ-E δοκίμους ἐν λόγῳ, πράξει δὲ τοὺς πρακτικωτάτους ὑπερβαλὼν καὶ τοὺς μὲν κατ' ἀμφότερα μέσως ἔχοντας τῷ περὶ τὸ ἕτερον ὑπερβάλλοντι, τοὺς δὲ καθ' ἕτερον ἄκρους, τοῖς ἀμφοτέροις παραδραμών.

3. Καὶ εἰ μέγα τοῖς προλαβοῦσι τὸ παράδειγμα τούτῳ γενέσθαι τῆς ἀρετῆς· οὐχ ἧττον εἰς εὐφημίαν τῷ ἡμετέρῳ καλῷ, τὸ τοῖς μετ' αὐτὸν γενέσθαι παράδειγμα. πάντα μὲν δὴ τὰ ἐκείνου λέγειν τε καὶ θαυμάζειν μακρότερον ἂν εἴη τυχὸν, ἢ κατὰ τὴν παροῦσαν ὁρμὴν τοῦ λόγου, καὶ ἱστορίας ἔργον, οὐκ εὐ-F φημίας, ἃ καὶ ἰδίᾳ παραδοῦναι γραφῇ παίδευμά τε καὶ ἥδυσμα (4) τοῖς εἰς ὕστερον, εὐχῆς ἔργον ἐμοί. ὥσπερ οὖν ἐκεῖνος Ἀντωνίου τοῦ θείου βίον συνέγραψε, τοῦ μοναδικοῦ βίου νομοθεσίαν, ἐν πλάσματι διηγήσεως. ὀλίγα δὲ ἐκ πολλῶν τῶν ἐκείνου διεξελθόντες, καὶ ὅσα σχεδιάζει νῦν ἡμῶν ἡ μνήμη ὡς γνωριμώτερα, ἵνα τόν τε (5) ἡμέτερον ἀφοσιωσώμεθα πόθον, καὶ τῇ

(2) Ita edit. Greg. cum multis codicibus. In aliis εἶναι deeſt.

(2) Ita edit. Greg. & mſſ. antehac legebatur ἡμελλήθη.

(3) κάλλος deeſt in Palatin.

(4) Unus codex, τοῖς ὕστερον.

(5) Ita omnes ferme mſſ. Editi vero, ἡμέτεροι.

τῇ πανηγύρει τὸ εἰκὸς ἐκπληρώσωμεν, τὰ πλείω τοῖς εἰδόσι παρήσομεν. οὐδὲ γὰρ ἄλλως ὅσιον, οὐδὲ ἀσφαλὲς, ἀσεβῶν μὲν βίους τιμᾶσθαι ταῖς μνήμαις, τοὺς δὲ (1) παρ' ἡμῖν εὐσεβείᾳ διενεγκόντας σιωπῇ παραπέμψασθαι. καὶ ταῦτα ἐν πόλει, ἣν μόλις ἂν καὶ πολλὰ τῆς ἀρετῆς ὑποδείγματα σώσειεν, ὥσπερ τοὺς ἱππικοὺς, καὶ τὰ θέατρα, οὕτω δὴ καὶ τὰ θεῖα παίζουσαν. ἐκεῖνος ἐτράφη μὲν εὐθὺς ἐν τοῖς θείοις ἤθεσι καὶ παιδεύμασιν, ὀλίγα τῶν ἐγκυκλίων φιλοσοφήσας, τοῦ μὴ δοκεῖν παντάπασι τῶν τοιούτων ἀπείρως ἔχειν, μηδὲ ἀγνοεῖν, ὧν ὑπεριδεῖν ἐδοκίμασεν. (2) οὐδὲ γὰρ ἠνέσχετο τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς καὶ φιλότιμον ἐν τοῖς ματαίοις ἀσχοληθῆναι, οὐδὲ ταὐτὸν παθεῖν τῶν ἀθλητῶν τοῖς ἀπείροις· οἳ τὸν ἀέρα πλείω παίοντες ἢ τὰ σώματα, τῶν ἄθλων ἀποτυγχάνουσι· καὶ πᾶσαν μὲν παλαιὰν βίβλον, πᾶσαν δὲ νέαν ἐκμελετήσας, ὡς οὐδεμίαν ἕτερος, πλουτεῖ μὲν θεωρίαν, πλουτεῖ δὲ βίου λαμπρότητα. καὶ πλέκει θαυμασίως ἀμφότερα, τὴν χρυσῆν ὄντως σειρὰν, καὶ τοῖς πολλοῖς ἄπλοκον, βίῳ μὲν ὁδηγῷ θεωρίας· θεωρίᾳ δὲ σφραγῖδι βίου χρησάμενος. ἀρχή τε γὰρ τῆς σοφίας φόβος κυρίου, οἷόν τι πρῶτον σπάργανον· καὶ σοφία τὸν φόβον ὑπερβᾶσα, καὶ εἰς τὴν ἀγάπην ἀναβιβάσασα, θεοῦ φίλους ἡμᾶς, καὶ υἱοὺς ἀντὶ δούλων ἐργάζεται.

4. Τραφεὶς δὲ οὕτω, καὶ παιδευθεὶς, ὡς ἔδει γε καὶ νῦν τοὺς λαοῦ προστήσεσθαι μέλλοντας, καὶ τὸ μέγα Χριστοῦ σῶμα μεταχειρίζεσθαι, κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ θεοῦ βουλήν τε καὶ πρόγνωσιν, ἣ πόῤῥωθεν καταβάλλεται τῶν μεγάλων πραγμάτων τὰς ὑποθέσεις, τῷ μεγάλῳ βήματι τούτῳ ἐγκαταλέγεται, καὶ τῶν ἐγγιζόντων εἷς τῷ ἐγγίζοντι θεῷ γίνεται, καὶ τῆς ἱερᾶς ἀξιοῦται στάσεώς τε καὶ τάξεως, καὶ πᾶσαν τὴν τῶν βαθμῶν ἀκολουθίαν διεξελθών· ἵνα τὰ ἐν μέσῳ συντέμω· τὴν τοῦ λαοῦ προεδρίαν πιστεύεται. ταὐτὸν δὲ εἰπεῖν, τῆς οἰκουμένης πάσης ἐπιστασίαν. καὶ οὐκ ἔχω λέγειν, πότερον ἀρετῆς ἆθλον, ἢ τῆς ἐκκλησίας πηγὴν καὶ ζωὴν τὴν ἱερωσύνην λαμβάνει. ἔδει γὰρ ἐκλείπουσαν ταύτην τῷ δίψει τῆς ἀληθείας, ὥσπερ τὸν Ισμαὴλ ποτισθῆναι, ἢ ὥσπερ τὸν Ηλίαν ἐκ τοῦ χειμάῤῥου κατεψυγμένης ἀνομβρίᾳ τῆς γῆς ἀναψῦξαι, καὶ μικρὰ (3) ἀναπνέουσαν ἀναζωοποιηθῆναι, καὶ σπέρμα τῷ Ισραὴλ ὑπολειφθῆναι· ἵνα μὴ γινώμεθα ὡς Σόδομα καὶ Γομόῤῥα, ὧν περιβόητος μὲν ἡ κακία, περιβοητοτέρα δὲ ἡ ἀπώλεια, πυρὶ καὶ θείῳ (4) κατακαυθέντων. διὰ τοῦτο ἠγέρθη κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἤδη κειμένοις, καὶ λίθος ἀκρογωνιαῖος, συνδέων ἑαυτῷ τε καὶ ἀλλήλοις ἡμᾶς, ἀνεβλήθη κατὰ καιρόν· ἢ πῦρ καθαρτήριον τῆς φαύλης ὕλης καὶ μοχθηρᾶς· ἢ πτύον γεωργικὸν, ᾧ τὸ κοῦφον τῶν δογμάτων καὶ τὸ βαρὺ διακρίνεται· ἢ μάχαιρα τὰς τῆς κακίας ῥίζας ἐκτέμνουσα. καὶ ὁ λόγος εὑρίσκει τὸν ἑαυτοῦ σύμμαχον, καὶ τὸ πνεῦμα καταλαμβάνει τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ πνεύσοντα. οὕτω μὲν οὖν καὶ διὰ ταῦτα, ψήφῳ τοῦ λαοῦ παντὸς, οὐ κατὰ τὸν ὕστερον νικήσαντα πονηρὸν τύπον, (5) οὐδὲ φονικῶς τε καὶ τυραννικῶς, ἀλλ' ἀποστολικῶς τε καὶ πνευματικῶς, ἐπὶ τὸν Μάρκου θρόνον ἀνάγεται, οὐχ ἧττον τῆς εὐσεβείας, ἢ προεδρίας (6) διάδοχος· τῇ μὲν γὰρ πολλοστὸς ἀπ' ἐκείνου, τῇ δὲ εὐθὺς μετ' ἐκεῖνον εὑρίσκεται, ἣν δὴ καὶ κυρίως ὑποληπτέον διαδοχήν. τὸ μὲν γὰρ

mus, & officium huic * festo debitum persolvamus) plura iis, quibus ea cognita sunt, relinquemus. Neque enim alioqui apud nos pium nec tutum est, cum impiorum hominum vita memoriæ prodatur, nostros pietate præstantes viros silentio transmittere: idque in ea civitate, quam vix etiam multa virtutis exempla servare possint, quippe quæ, ut Circos & theatra, ita res quoque divinas pro ludo habeat. Ille igitur in divinis moribus ac disciplinis statim educatus est, cum liberalibus artibus perexiguum temporis tribuisset, ne videlicet hujusmodi rerum omnino rudis & ignarus videretur, eaque nescire, quæ sibi contemnenda duxerat. Neque enim nobilem & egregiam animi indolem vanis studiis occupari sustinuit, eodemque modo affici, quo imperiti athletæ, qui dum aerem plus quam corpora feriunt, præmiorum spe frustrantur. Atque & vetus & novum Testamentum ita permeditatus, ut neutrum quidem quisquam alius. Non modo contemplatione, sed etiam morum ac vitæ splendore ditatur, mirificeque utrumque connectit, catenam vere auream, & quæ a plerisque minime necti queat: hanc nimirum rationem iniens, ut & vita duce ad contemplationem uteretur, & contemplatione vitam obsignaret. Nam & timor Domini principium est sapientiæ, velut primum quoddam incunabulum: & sapientia, cum timorem excesserit, atque ad Dei amorem nos subvexerit, ex servis jam amicos ac filios efficit.

* cœtui.

Alexandrinorum pravi mores.

4. Sic porro educatus & institutus, ut nunc quoque eos oporteret, qui plebis Antistites futuri, magnumque Christi corpus tractaturi sunt, secundum magnum Dei consilium ac præscientiam, quæ magnarum rerum materiam longe ante præstruit, in magnum hunc sacerdotum ordinem cooptatur, atque in eorum, qui appropinquanti Deo appropinquant, numerum adscribitur, ac sacrosanctæ stationis & ordinis honore afficitur, cunctisque Ecclesiasticorum graduum muneribus deinceps perfunctus, (ut quæ media sunt resecem) Alexandrino populo, quod idem est, ac si dixissem, universo terrarum orbi præficitur. Neque satis constituere possum, virtutisne præmium, an Ecclesiæ fontem ac vitam hujusmodi dignitatem acceperit. Hanc enim oportebat, veritatis siti languentem ac prope confectam, Ismaelis instar potione refici, aut velut Heliam, refrigerata per siccitatem terra, e torrente refocillari, paulumque spirantem ad vitam revocari, ac semen Israeli relinqui: ne ut Sodoma & Gomorrha efficeremur, quarum celebris quidem est improbitas, celebrior autem interitus, incolis nempe igne & sulphure oppressis atque obrutis. Propterea nobis jam jacentibus cornu salutis erectum est, lapisque angularis, nos, & sibi, & inter nos constringens, opportune injectus est, aut ignis, malæ & vitiosæ materiæ purgator, aut rusticum ventilabrum, quo a gravibus dogmatis levia discernuntur, aut gladius vitii radices exscindens: ac verbum belli socium invenit, & Spiritus hominem, qui pro se spiret, nanciscitur. Sic igitur, atque ob eas causas, totius populi suffragiis, non autem secundum pravum exemplum, quod postea inolevit, neque per vim ac cædem, sed Apostolico & spirituali modo ad Marci thronum evehitur, non minus pietatis, quam principatus successor. Ut enim si hunc spectes, remotissimus ab eo futurus est: ita, si illius rationem habeas, statim illi proximus invenietur. Quæ quidem proprie successio existimanda est. Nam qui eamdem fidei doctrinam profitetur,

Psalm. 110.

Levit. 10.

(1) παρ' ἡμῖν deest in quibusdam mss. sed habetur in aliis. Mox quidam mss. παραπέμπεσθαι.

(2) Ita omnes ferme mss. edit. οὐ γάρ. Mox Palat. cum aliis habet, τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενές. Editi, τὸ τῆς φύσεως εὐγενές.

(3) Mss. μικρὰ πνέουσαν. Edit. μικρὰ ἀναπνέουσαν.

(4) Duo mss. κατακαυθέντων. Alii cum edit. Greg. κατακλυσθέντων. Mox mss. fere omnes, ἤδη κειμένοις recte. Edit. vero Greg. ἐδικημένοις.

(5) Palat. οὔτε φονικῶς.

(6) Editi, ἐκείνου διάδοχος. Sed vox ἐκείνου deest in mss. & in edit. Greg.

tur, ejuſdem quoque throni ſocius eſt: qui autem contrariam ſententiam tuetur, adverſarius quoque in throno cenſeri debet, atque hæc quidem nomen, illa vero rem ipſam & veritatem habet ſucceſſionis. Neque enim qui per vim irrupit ſucceſſor habendus eſt, ſed qui vim perpeſſus eſt: nec qui leges violavit, ſed qui modo legibus conſentaneo electus eſt: nec qui contraria dogmata tenet, ſed qui eadem fide præditus eſt. Niſi quis fortaſſe ita ſucceſſorem dicat, quemadmodum morbum ſanitati & tenebras luci, & tempeſtatem tranquillitati, & menti alienationem prudentiæ ſuccedere dicimus.

A ὁμόγνωμον καὶ ὁμόθρονον· τὸ δὲ ἀντίδοξον καὶ ἀντίθρονον. καὶ ἡ μὲν προσηγορίαν, ἡ δὲ ἀλήθειαν ἔχει διαδοχῆς. οὐ γὰρ ὁ βιασάμενος, ἀλλ᾽ ὁ βιασθεὶς διάδοχος, οὐδὲ ὁ παρανομήσας, ἀλλ᾽ ὁ προβληθεὶς (1) ἐννόμως· οὐδὲ ὁ τἀναντία δοξάζων, ἀλλ᾽ ὁ τῆς αὐτῆς πίστεως. εἰ μὴ οὕτω τις λέγοι διάδοχον, ὡς νόσον ὑγιείας, καὶ φωτὸς σκότος, καὶ ζάλην γαλήνης, καὶ συνέσεως ἔκστασιν.

5. Poſteaquam autem ad hunc modum præſul deſignatus eſt, ad hunc quoque protinus modum imperium adminiſtrat. Non enim ſimul atque ad thronum pervenit, velut qui tyrannidem quamdam aut hæreditatem præter ſpem arripuerunt, ſtatim ob ſaturitatem in petulantiam prorupit. Hoc enim adulterinorum & adſcriptitiorum præſulum eſt, eoque munere, quod profitentur, indignorum: qui cum nihil prius ad ſacerdotium attulerint, nullas ærumnas virtutis cauſa pertulerint, diſcipuli ſimul magiſtrique pietatis creantur, alioſque ante purgant, quam ipſi purgati fuerint: heri ſacrorum expilatores, hodie ſacerdotes: heri prophani, hodie ſacrorum antiſtites, veteres vitio, pietate rudes & recentes, (quod gratiæ ac favoris humani, non Spiritus opus eſt.) qui cum cætera omnia violenter pervaſerint, ad extremum ipſam quoque pietatem tyrannide premunt: quorum non mores dignitati, ſed dignitas moribus fidem adſtruit, ordine admodum præpoſtero: qui denique plura pro ſuis, quam pro populi ignorantiis, ſacrificia debent, ac prorſus duorum alterum peccant, vel quia venia ipſi opus habent, ultra modum aliis ignoſcentes, ut ſic vitium non modo non reprimatur, ſed etiam doceatur: vel quia imperii acerbitate peccata ſua obtegunt. Quorum utrumque fugiens Athanaſius, vita quidem ſublimis erat, verum animo humilis: atque ea quidem virtute, ut nemo ad eam accedere poſſet: cæterum ea comitate, ut ad ejus congreſſum facilis omnibus aditus pateret, manſuetus, ab ira alienus, ad miſerationem propenſus, ſermone jucundus, moribus jucundior, facie Angelicus, animo magis Angelicus, in increpando placidus, in laudando erudiendi vim habens; ſic utrumque temperans, ut neutrum horum per immoderationem labefactaret, verum & increpatio paternam charitatem, & laudatio imperio dignam gravitatem obtineret: nec aut mollities diſſoluta, aut ſeveritas rigida & tetrica eſſet, quin potius illa facilitatis & benignitatis, hæc prudentiæ nomen haberet, utraque vero ſapientiæ laudem conſequeretur: ita denique ſe comparans, ut nec ſermone, propter mores abunde ad inſtitutionem ſufficientes magnopere opus haberet, nec rurſus propter vim facultatemque dicendi, virga admodum egeret, ſectione porro multo minus, ob virgam moderate ferientem.

Hebr. 9.

B 5. Ἐπεὶ δὲ οὕτω προβάλλεται, οὕτω καὶ τὴν ἀρχὴν διατίθεται. οὐ γὰρ ὁμοῦ τε καταλαμβάνει τὸν θρόνον, ὥσπερ οἱ τυραννίδα τινὰ, ἢ κληρονομίαν (2) παρὰ δόξαν ἁρπάσαντες, καὶ ὑβρίζει διὰ τὸν κόρον· ταῦτα γὰρ τῶν νόθων καὶ παρεγγράπτων ἱερέων ἐστὶ, καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος ἀναξίων, οἱ μηδὲν τῇ ἱερωσύνῃ προεισενεγκόντες, μηδὲ τοῦ καλοῦ προταλαιπωρήσαντες, ὁμοῦ τε μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς εὐσεβείας ἀναδείκνυνται, καὶ πρὶν καθαρθῆναι καθαίρουσι, χθὲς ἱερόσυλοι, καὶ σήμερον ἱερεῖς· χθὲς τῶν ἁγίων ἔξω, καὶ C μυσταγωγοὶ σήμερον, παλαιοὶ τὴν κακίαν, (3) καὶ σχέδιοι τὴν εὐσέβειαν, ὃ ἔργον χάριτος ἀνθρωπίνης, οὐ τῆς τοῦ πνεύματος. οἳ ὅταν πάντα διεξέλθωσι βιαζόμενοι, τελευταῖον τυραννοῦσι καὶ τὴν εὐσέβειαν· ὧν οὐχ ὁ τρόπος τὸν βαθμὸν, ὁ βαθμὸς δὲ τὸν τρόπον πιστεύεται. παρὰ πολὺ τῆς τάξεως ἐναλλαττομένης, οἱ πλείους ὑπὲρ ἑαυτῶν ἢ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων τὰς θυσίας ὀφείλουσι, καὶ πάντως τῶν δύο τὸ ἕτερον ἁμαρτάνουσιν, ἢ τῷ δεῖσθαι συγγνώμης, ἄμετρα συγγινώσκοντες, ὡς ἂν μήτε ἀνακόπτοιτο κακία, ἀλλὰ καὶ D διδάσκοιτο· ἢ τῇ τραχύτητι τῆς ἀρχῆς, τὰ ἑαυτῶν συγκαλύπτοντες. ὧν οὐδέτερον ἐκεῖνος, ἀλλ᾽ ἦν ὑψηλὸς μὲν τοῖς ἔργοις, ταπεινὸς δὲ τῷ φρονήματι. καὶ τὴν μὲν ἀρετὴν ἀπρόσιτος· τὴν ἐντυχίαν δὲ καὶ λίαν εὐπρόσιτος, πρᾶος, ἀόργητος, συμπαθὴς, ἡδὺς τὸν λόγον, ἡδίων τὸν τρόπον, ἀγγελικὸς τὸ εἶδος, ἀγγελικώτερος τὴν διάνοιαν, ἐπιτιμῆσαι (4) γαληνὸς, ἐπαινέσαι παιδευτικὸς, καὶ μηδέτερον τῶν καλῶν τῇ ἀμετρίᾳ λυμήνασθαι, ἀλλὰ ποιῆσαι καὶ τὴν ἐπιτίμησιν πατρικὴν, E καὶ τὸν ἔπαινον ἀρχικὸν, μήτε τὸ ἁπαλὸν ἔκλυτον, μήτε στύφον τὸ αὐστηρόν· ἀλλὰ τὸ μὲν ἐπιείκειαν, τὸ δὲ φρόνησιν, καὶ φιλοσοφίαν ἀμφότερα. ἐλάχιστα μὲν λόγου διὰ τὸν τρόπον δεόμενος, ἀρκοῦντα πρὸς παιδαγωγίαν· ἐλάχιστα δὲ ῥάβδου διὰ τὸν λόγον. ἔτι δὲ ἐλάττω τομῆς, διὰ τὴν ῥάβδον μετρίως πλήττουσαν.

6. Quid autem vobis hominem deſcribere attinet, quem Paulus antevertens depinxit, partim cum Pontificem illum magnum, qui cælos penetravit, deprædicat? (huc enim uſque progredi non dubitat oratio, cum Scriptura eos, qui ſecundum Chriſtum vivunt, pro Chriſtis agnoſcat) partim cum Timotheo in epiſtola, quam ad eum ſcribit, leges im-

6. Τί ἂν ὑμῖν ἀναζωγραφοίην τὸν ἄνδρα; F Παῦλος προλαβὼν ἔγραψε, τοῦτο μὲν ἐν οἷς τὸν ἀρχιερέα τὸν μέγαν τὸν διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς ἀνυμνεῖ· τολμήσει γάρ μοι καὶ μέχρι τούτων ὁ λόγος, ἐπειδὴ Χριστοὺς οἶδε (5) καλεῖν ἡ γραφὴ, τοὺς ζῶντας κατὰ Χριστόν· τοῦτο δὲ ἐν οἷς Τιμοθέῳ πρὸς αὐτὸν γράφων νομοθετεῖ τυ-

τῶν

(1) Ita mſſ. editi vero, ἔννομος.
(2) Ita mſſ. & edit. Greg. editi Athan. παράδοξον. Infra, duo mſſ. habent, προσενεγκόντες.
(3) Mſſ. alii, καὶ σχέδιοι, alii, καὶ αὐτοσχέδιοι, habent.
(4) Multi codices habent, γαληνῶς..... παιδευτικῶς. Alii vero ut in textu. Palatin. παραίνεσαι. Editi παινέσαι.
(5) Ita quidam mſſ. cum edit. Greg. In edit. vero Athan. hæc καλεῖν ἡ γραφὴ, deſunt. Quidam mſſ. habent Χρηστούς.

τῶν τῷ λόγῳ τὸν ἐπισκοπῆς προστησόμενον. εἰ γὰρ ὡς κανόνα τὸν νόμον παραθείης (1) τῷ ταῦτα ἐπαινουμένῳ, γνώσῃ σαφῶς τὴν εὐθύτητα. δεῦρο δὴ συμπανηγυρίσατέ μοι περὶ τὸν λόγον κάμνοντι, καὶ τὰ μὲν πλείω παρατρέχειν ἐθέλοντι, ἄλλο τε δὲ ὑπ' ἄλλου κατεχομένῳ, καὶ οὐκ ἔχοντι τὸ νικῶν εὑρεῖν, ὥσπερ ἐν σώματι πανταχόθεν ἴσῳ τε καὶ καλῷ. ἀεὶ γάρ μοι τὸ προσπεσὸν κάλλιον φαίνεται, καὶ τοῦτο συναρπάζει τὸν λόγον. δεῦρο οὖν μοι διέλεσθε τὰ ἐκείνου καλά, ὅσοι τῶν ἐκείνου ἐπαινεταὶ καὶ μάρτυρες, καὶ ἀγῶνα καλὸν ἀγωνίσασθε πρὸς ἀλλήλους, ἄνδρες ὁμοῦ καὶ γυναῖκες, νεανίσκοι καὶ παρθένοι, (2) πρεσβῦται μετὰ νεωτέρων, ἱερεῖς καὶ λαός, οἱ μοναδικοὶ καὶ μιγάδες, οἱ τῆς ἁπλότητος καὶ τῆς ἀκριβείας, ὅσοι τῆς θεωρίας, καὶ ὅσοι τῆς πράξεως. ὁ μὲν ἐπαινείτω τὸ ἐν νηστείαις καὶ προσευχαῖς, οἷον ἀσώματόν τε καὶ ἄϋλον· ὁ δὲ τὸ ἐν ἀγρυπνίαις τε καὶ ψαλμῳδίαις ἄτονόν τε καὶ ἀήττητον· ἄλλος τὸ ἐν προστασίᾳ τῶν δεομένων· ἄλλος τὴν πρὸς τὸ ὑπερέχον ἀντιτυπίαν, ἢ πρὸς τὸ ταπεινὸν συγκατάβασιν. αἱ παρθένοι τὸν νυμφαγωγόν· αἱ ὑπὸ ζυγὸν τὸν σωφρονιστήν· οἱ τῆς ἐρημίας, τὸν πτερωτήν· οἱ τῆς ἐπιμιξίας, τὸν νομοθέτην· οἱ τῆς ἁπλότητος, τὸν ὁδηγόν· οἱ τῆς θεωρίας, τὸν θεολόγον· οἱ ἐν εὐθυμίαις, τὸν χαλινόν· οἱ ἐν συμφοραῖς, τὴν παράκλησιν· τὴν βακτηρίαν ἡ πολιά· τὴν παιδαγωγίαν ἡ νεότης· ἡ πενία, τὸν ποριστήν· ἡ εὐπορία τὸν οἰκονόμον. δοκοῦσί μοι καὶ χῆραι τὸν προστάτην ἐπαινέσεσθαι, καὶ ὀρφανοὶ τὸν πατέρα, καὶ πτωχοὶ τὸν φιλόπτωχον, καὶ τὸν φιλόξενον οἱ ξένοι, καὶ ἀδελφοὶ τὸν φιλάδελφον, οἱ νοσοῦντες τὸν ἰατρόν, ἣν βούλει νόσον καὶ ἰατρείαν· οἱ ὑγιαίνοντες τὸν φύλακα τῆς ὑγιείας, οἱ πάντες τὸν πᾶσι πάντα γενόμενον, ἵνα (3) κερδάνῃ τοὺς πάντας, ἢ πλείονας. ταῦτα μὲν οὖν, ὥσπερ εἶπον, ἄλλοι θαυμαζέτωσάν τε καὶ ἀνυμνείτωσαν, οἷς σχολὴ τὰ μικρὰ τῶν ἐκείνου θαυμάζειν· μικρὰ δὲ ὅταν εἴπω, αὐτὸν ἑαυτῷ συγκρίνων λέγω, καὶ τὰ ἐκείνου τοῖς ἐκείνου παρεξετάζων. οὐ γὰρ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον, κἂν ᾖ λίαν λαμπρόν, ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης, ὥσπερ ἠκούσαμεν. ἐπεὶ καὶ ὀλίγα τῶν τούτου ἑτέροις αὐτάρκη πρὸς εὐδοκίμησιν. ἡμῖν δέ· (4) οὐδὲ γὰρ ἀνεκτὸν καταλιποῦσι τὸν λόγον διακονεῖν τοῖς ἐλάττοσιν· ἐπ' αὐτὸ τὸ κυριώτατον τῶν ἐκείνου τρεπτέον. Θεοῦ δὲ ἔργον, ὑπὲρ οὗ καὶ ὁ λόγος εἰπεῖν τι τῆς ἐκείνου μεγαληγορίας καὶ ψυχῆς ἄξιον.

7. Ἦν ὅτε ἤκμαζε τὰ ἡμέτερα, καὶ καλῶς εἶχεν, ἡνίκα τὸ μὲν περιττὸν τοῦτο καὶ κατεγλωττισμένον τῆς θεολογίας καὶ ἔντεχνον, οὐδὲ πάροδον εἶχεν εἰς τὰς θείας αὐλάς, ἀλλὰ ταὐτὸν ἦν, ψήφοις τε παίζειν τὴν ὄψιν κλεπτούσαις τῷ τάχει τῆς μεταθέσεως, ἢ κατορχεῖσθαι τῶν θεατῶν παντοίοις καὶ ἀνδρογύνοις λογίσμασι, καὶ περὶ Θεοῦ λέγειν τι καὶ ἀκούειν (5) καινότερον καὶ περίεργον. τὸ δὲ ἁπλοῦν τε καὶ εὐγενὲς τοῦ λόγου εὐσέβεια ἐνομίζετο. ἀφ' οὗ δὲ Σέξτοι καὶ Πύρρωνες, καὶ ἡ ἀντίθετος γλῶσσα, ὥσπερ τι νόσημα

ponit, eum, qui Ecclesiæ antistes futurus est, sermone fingens atque informans. Nam si legem eam, velut regulam quamdam ei qui ab his rebus laudatur admoveris, quam recta ea sit liquido perspicies. Agite igitur, ac mecum laudationis munus suscipite. Nam circa orationem laboro, ac multa quidem prætermittere cupio: verum alias ab alio detineor, neque, quod præcellit, reperire queo, velut in corpore undique æquali atque eleganti. Mihi enim, ut quidque occurrit, ita pulchrius ac præstantius videtur, orationemque ad se rapit. Facite igitur, quicunque laudum illius præcones ac testes estis, ut virtutes illius inter vos partiamini, ac præclarum certamen inter vos ineatis, viri simul & fœminæ, adolescentes & virgines, senes & juvenes, sacerdotes & populus, monachi & in sodalitio viventes, qui simplicitatis alumni estis & qui exactioris vitæ studiosi, omnes denique, quorum vita, vel in contemplatione, vel in rebus gerendis versatur. Hic illius, velut corpore vacantis ac materiæ expertis, jejuniis atque orationibus assiduitatem laudibus vehat; ille insuperabilem in vigiliis ac psalmodiis vigorem: alius egentium curam & præsidium: alius ut vel superbis & elatis restiterit, vel ad humiles se demiserit, narret. Virgines pronubum laudent: quæ matrimonii jugo constrictæ sunt, moderatorem: qui solitariam vitam agunt, excitatorem & erectorem: qui in sodalitio vivunt, legislatorem: simplices deductorem, speculationi dediti theologum, hilares frænum, calamitosi consolatorem, canities baculum, juventus pædagogum, paupertas largitorem, divitiæ dispensatorem. Quin mihi videntur & viduæ patronum laudaturæ, pupilli patrem, & pauperes pauperum studiosum, & peregrini hospitalem, & fratres fratrum amantem, ægrotantes medicum, idque cujuscunque morbi ac medicamenti volueris: sani valetudinis custodem, omnes denique eum, qui omnia omnibus factus est, ut omnes, vel quamplurimos lucrifaceret. Atque hæc, ut diximus, alii mirentur & prædicent, quibus tantum otii suppetit, ut exiguas illius virtutes laudibus prosequantur. Exiguas porro cum dico, ipsum secum comparans, dico, ipsiusque virtutes cum ipsius virtutibus conferens. Neque enim id quod glorificatum est, glorificatum est, etiamsi valde sit splendidum, propter exuberantem gloriam, velut litteris sacris proditum est: alioqui pauca etiam illius ornamenta ejusmodi sunt, ut ad nominis celebritatem aliis abunde esse queant. Nobis autem (nec enim ferendum est, nos relicto verbo rebus levioris momenti administrare) ad id, quod laudum ipsius caput est, convertenda est oratio. Deo vero, cujus causa hunc quoque sermonem instituimus, acceptum referendum erit, si quidpiam dixerimus, quod illius grandiloquentiæ animique virtuti respondeat.

1. Cor. 9.

1. Cor. 4.

7. Fuit quondam tempus, cum res nostræ florerent ac præclare se haberent, cum nimirum superflua hæc & verborum lepore atque arte fucata tractandæ Theologiæ ratio ad divinas caulas ne aditum quidem habet: verum idem erat calculis ludere, inversionis celeritate oculorum obtutum fallentibus, aut omnigenis & lascivis corporis flexibus spectatores ludificari, quod novi quidpiam ac curiosi de Deo vel dicere vel audire: simplex contra ingenuaque oratio atque doctrina, pietas existimabatur. At postea quamquam Sexti & Pyrrhones, & contradicendi libidine incitata lingua, velut gravis qui-

(1) Unus Colb. τῷ νῦν ἐπαιν.
(2) Tres codices, πρεσβύτεροι.
(3) Quidam mss. κερδήσῃ. Mox unus ἅπερ εἶπον male.
(4) Sic multi mss. editi vero, οὐ γάρ.
(5) Quidam mss. non habent, καινότερον καί.

quidam ac malignus morbus in Eccleſias noſtras A magno noſtro malo irrepſerunt, ac nugacitas doctrinæ atque eruditionis opinionem tulit, quodque Actorum liber de Athenienſibus narrat, ad nihil aliud vacamus, quam ut novi aliquid dicamus vel audiamus. O quis Hieremias confuſionem noſtram caliginemque deplorabit, qui ſolus lamentationes calamitatibus exæquare novit: huic furori Arius quidem ille, a furore nomen habens, initium dedit: qui etiam petulantis & effrenatæ linguæ pœnas expendit, in obſcœnis & impuris locis exſtinctus, atque orationis, non morbi, viribus oppreſſus, ac Judæ inſtar ob eandem Verbi proditionem diſru- B ptus. Verum alii hunc morbum excipientes, impietatis artem condiderunt, nimirum qui divinitatem Ingenito circumſcribentes, non modo Genitum, ſed etiam Procedentem, divinæ naturæ finibus exturbarunt, nominis tantum ſocietate Trinitatem honorantes, imo ne hoc quidem ipſi integrum relinquentes. At non eodem modo beatus ille, & vere homo Dei, ac magna veritatis tuba. Quin potius cum illud perſpectum haberet, & tria hæc in numerum unum contrahere, impii erroris eſſe, novique dogmatis Sabellii, qui primus divinitatis contractionem excogitavit; & rurſus tria, quantum ad C naturam, diſtrahere, nihil aliud eſſe, quam portentoſam divinitatis ſectionem introducere; hanc rationem tenuit, ut & unum, quantum ad divinitatem, pulchre ſervaret, & tria, quantum ad proprietates, pie doceret: nec aut per unum deitatem confunderet, aut per tria diſtraheret, ſed intra pietatis metas conſiſteret, immodicam in utramque partem inclinationem & oppoſitionem vitans.

Actor. 17.

8. Atque idcirco primum in ſancto Concilio Nicææ habito, atque illo trecentorum & duodeviginti lectiſſimorum virorum numero, quos Spiritus ſan- D ctus in unum coegerat, quantum in ipſo fuit, morbum compreſſit, nondum ille quidem in Epiſcoporum numerum allectus, verum primi inter eos, qui ſimul cum ipſis eo perrexerant ordinis. Nam iis tum rerum ſtatus erat, ut non minus virtute, quam graduum dignitate, honoris præſtantia cenſeretur. Deinde cum hoc malum pravi illius follibus excitatum jam atque inflammatum eſſet, majoremque orbis partem invaderet (hic enimvero tragœdiæ illæ initium capiunt, quarum fama terram pene ac mare implevit) varium illi quidem ac multiplex, ut ſtrenuo fidei defenſori bellum infertur: (adverſus eum E enim, qui obſiſtit, ac contra nititur, infeſtiſſima eſſe acies hoſtilis ſolet) atque aliunde aliud quoddam periculum influit (ſolers quippe & ingenioſa ad excogitanda mala eſt impietas, atque ad aliquid aggrediendum mire audax: quonam autem modo hominibus parcerent, qui divinitati non pepercerant?) unus tamen hic impetus atrociſſimus fuit. Nam ipſe quoque ad hanc tragœdiam nonnihil confero. Atque hic mihi chariſſimum ſolum, patriam, inquam, meam, omni crimine ſolutam velim: improbitas enim, non patriæ, ſed iis, qui animi inductione ipſam elegerunt, aſſignanda eſt. Illa enim quippe ſacra & F apud omnes pietatis laude clara & illuſtris eſt: hi autem Eccleſia matre indigni. Porro in vinea quoque ſpinam naſci audiſtis: ac Judas, qui in diſcipulorum numero erat, proditor fuit. Nec vero deſunt, qui ne meum quidem cognominem culpa liberent, qui doctrinæ more ac ſtudio tum temporis

A δεινὸν καὶ κακόηθες ταῖς ἐκκλησίαις ἡμῶν εἰσεφθάρη, καὶ ἡ φλυαρία παίδευσις ἔδοξε, καὶ, ὅ φησι περὶ Ἀθηναίων ἡ βίβλος τῶν πράξεων, εἰς οὐδὲν ἄλλο εὐκαιροῦμεν, ἢ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον. ὢ τίς Ἱερεμίας (1) ὀδύρεται τὴν ἡμετέραν σύγχυσιν καὶ σκοτόμαιναν, ὁ μόνος εἰδὼς ἐξισοῦν θρήνους πάθεσι; ταύτης τῆς λύσσης ἤρξατο μὲν Ἄρειος ὁ τῆς μανίας ἐπώνυμος, ὃς καὶ δίκην ἔδωκεν ἀκολάστου γλώσσης, τὴν ἐν βεβήλοις τόποις κατάλυσιν, εὐχῆς ἔργον, οὐ νόσου, γενόμενος, καὶ τὴν Ἰούδα ῥῆξιν ὑποστάς, ἐπ' ἴσῃ προδοσίᾳ τοῦ B λόγου. διαδεξάμενοι δὲ ἄλλοι τὴν νόσον, τέχνην ἀσεβείας ἐδημιούργησαν, οἳ τῷ ἀγεννήτῳ τὴν θεότητα περιγράψαντες, τὸ γεννητὸν, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκπορευτὸν ἐξώρισαν τῆς θεότητος, ὀνόματος κοινωνίᾳ μόνον τὴν τριάδα τιμήσαντες, ἢ μηδὲ τοῦτο αὐτῇ τηρήσαντες. ἀλλ' οὐχ ὁ μακάριος ἐκεῖνος καὶ ὄντως ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ, καὶ μεγάλη σάλπιγξ τῆς ἀληθείας. ἀλλ' εἰδὼς τὸ μὲν εἰς ἀριθμὸν ἕνα τὰ τρία συστέλλειν ἀθεότητος ὂν, καὶ τῆς Σαβελλίου καινοτομίας, (2) ὃς καὶ πρῶτος θεότητος συστολὴν ἐπενόησε· τὸ δὲ τὰ C τρία διαιρεῖν φύσεσι, κατατομὴν θεότητος ἔκφυλον· καὶ τὸ ἓν καλῶς ἐτήρησε. θεότητι γὰρ καὶ τὰ τρία εὐσεβῶς ἐδίδαξεν· ἰδιότησι γὰρ οὔτε τῷ ἑνὶ συγχέας, οὔτε τοῖς τρισὶ διαστήσας, ἀλλ' ἐν ὅροις μείνας τῆς εὐσεβείας, τῷ φυγεῖν τὴν ἄμετρον ἐπὶ θάτερα κλίσιν τε καὶ ἀντίθεσιν.

8. Καὶ διὰ τοῦτο πρῶτον μὲν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν (3) ἁγίᾳ ταύτῃ συνό- D δῳ, καὶ τῷ ἀριθμῷ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ λογάδων, οὓς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς ἓν ἤγαγεν, ὅσον ἦν ἐπ' αὐτῷ τὴν νόσον ἔστησεν, οὔπω μὲν τεταγμένος ἐν ἐπισκόποις, τὰ πρῶτα δὲ τεταγμένος τῶν συνεληλυθότων. καὶ γὰρ ἦν ἀρετῆς οὐχ ἧττον, ἢ βαθμῶν ἡ προτίμησις. ἔπειτα τοῦ κακοῦ ῥιπισθέντος ἤδη ταῖς αὔραις τοῦ πονηροῦ, καὶ τὸ πλεῖον ἐπιλαμβάνοντος· ἐνταῦθά μοι καὶ τὰ δράματα, ὧν πᾶσα μικροῦ πλήρης γῆ τε καὶ θάλασσα· πολὺς μὲν περὶ αὐτὸν ὁ E πόλεμος, ὡς γενναῖον προστάτην τοῦ λόγου· πρὸς γὰρ τὸ ἀντιτεῖνον μάλιστα ἡ παράταξις, καὶ ἄλλοθεν ἄλλοτι τῶν δεινῶν ἐπιῤῥέον. (4) εὑρετὴς γὰρ κακῶν ἡ ἀσέβεια, καὶ λίαν τολμηρὸν εἰς ἐγχείρησιν. πῶς δὲ ἀνθρώπων ἔμελλον φείδεσθαι, οἱ θεότητος μὴ φεισάμενοι; μία δὲ προσβολὼν, καὶ χαλεπωτάτη. συνεισφέρω τι καὶ αὐτὸς τῷ δράματι. ἀλλά μοι παρῃτείσθω τὸ φίλον ἔδαφος ἡ πατρίς. οὐ γὰρ τῆς ἐνεγκούσης, ἀλλὰ τῶν (5) προελομένων ἡ πονηρία. ἡ μὲν γὰρ ἱερά τε F καὶ πᾶσιν ἐπ' εὐσεβείᾳ γνώριμος· οἱ δὲ ἀνάξιοι τῆς τεκούσης αὐτοὺς ἐκκλησίας. φίεσθαι δὲ καὶ ἐν ἀμπέλῳ βάτον ἠκούσατε, καὶ Ἰούδας τῶν μαθητῶν εἷς ὁ προδότης. εἰσὶ μὲν οὖν, οἱ μηδὲ τὸν ὁμώνυμον ἐμοὶ τῆς αἰτίας ἀφιᾶσιν, ὃς κατὰ παιδεύσεως ἔρωτα τῇ Ἀλεξανδρέων ἐπιδημῶν τότε πόλει, καὶ πάσης

(1) Duo mſſ. ὀδύραιτο.
(2) Unus Colb. post καινοτομίας addit ἴδιον. Mox καὶ deeſt in multis mſſ.
(3) ἁγίᾳ deeſt in multis mſſ. Et mox, ἀριθμῷ deeſt in uno. Ibidem hæc τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ deſunt in edit. Greg. & in multis mſſ.
(4) Edit. Greg. περιῤῥέον. Mox edit. Greg. & omnes mſſ. εὑρετὴς editi vero εὑρετικόν.
(5) Edit. Greg. προσελομένων.

πάσης παρ' αὐτοῦ τυχὼν δεξιώσεως, ἴσα καὶ παίδων ὁ τιμιώτατος, καὶ τῶν τὰ μέγιστα πιστευομένων εἷς ὤν, ἐπανάστασιν, ὥς φασι, βουλεύεται τῷ πατρὶ καὶ προστάτῃ. καὶ ἦν τὸ μὲν δρᾶμα ἑτέρων, ἡ δὲ χεὶρ Ἀβεσαλὼν μετ' αὐτῶν, ὡς ὁ λόγος. εἴ τις ἡμῶν οἶδε τὴν χεῖρα, ἣν ὁ ἅγιος κατεψεύσθη, καὶ τὸν ζῶντα νεκρόν, καὶ τὴν ἄδικον ἐξορίαν, οἶδεν ὃ λέγω. πλὴν τοῦτο μὲν ἑκὼν ἐπιλήσομαι. καὶ γὰρ οὕτως ἔχω, ἐν τοῖς ἀμφιβόλοις, νεύειν χρῆναι πρὸς τὸ φιλάνθρωπον, καὶ ἀπογινώσκειν μᾶλλον, ἢ καταγινώσκειν τῶν ὑπαιτίων. ὁ μὲν γὰρ κακὸς τάχιστα ἂν καταγνοίη καὶ τοῦ ἀγαθοῦ· ὁ ἀγαθὸς δὲ οὐδὲ τοῦ κακοῦ ῥᾳδίως. τὸ γὰρ εἰς κακίαν οὐχ ἕτοιμον, οὐδ' εἰς ὑπόνοιαν εὐχερές.

Alexandriæ peregre agens, cum ab ipso humanissime, non secus ac filiorum charissimus, acceptus esset, tantamque apud eum gratiam & auctoritatem obtinuisset, ut res ei maximi ponderis committerentur, consilium, ut hominum sermo est, capit, adversus patrem & patronum insurgendi. Et quamquam alii tragœdiæ hujus actores essent: manus tamen Absalonis, ut dicitur, cum illis erat. Si quis vestrum est, qui manum illam, ex qua sancto viro falsum crimen conflatum est, & mortuum illum viventem, & injustum exilium norit, quid dicam, intelligit. Verum hoc lubens obliviscar. Sic enim existimo, in dubiis & incertis rebus faciendum nobis esse, ut ad benignitatem & humanitatem propensiores simus, eosque, qui in culpa sunt, absolvamus potius, quam condemnemus. Malus enim celerrime adducitur, ut bonum etiam virum condemnet: contra vir probus ne malum quidem facile condemnaverit. Qui enim ad vitium minime proclivis est, is nec facile ad male de alio suspicandum movetur.

9. Ὁ δὲ οὐκ ἔτι λόγος, ἀλλ' ἔργον ἐστίν, οὐδὲ ὑπόνοιά τις ἀνεξέταστος, ἀλλὰ πίστις κεκηρυγμένη· τέρας τι Καππαδόκιον ἐκ τῶν ἐσχάτων τῶν ἡμετέρων ὁρμώμενον, πονηρὸν τὸ γένος, πονηρότερον τὴν διάνοιαν, οὐδὲ παντελῶς ἐλεύθερον, ἀλλ' ἐπίμικτον, οἷον τὸ τῶν ἡμιόνων γινώσκομεν, τὰ μὲν πρῶτα τραπέζης ἀλλοτρίας δοῦλον, καὶ μάζης ὤνιον, πάντα καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν ἐπὶ τῇ γαστρὶ μεμαθηκός, τὰ τελευταῖα δὲ καὶ πολιτείᾳ παρεισφθαρέν, καὶ πιστευθὲν ταύτης τὰ ἔσχατα, ὅσον ὑείων κρεῶν ὑποδοχέα γενέσθαι, οἷς τὸ στρατιωτικὸν τρέφεται, εἶτα κακὸν περὶ τὴν πίστιν γενόμενον, καὶ τῇ γαστρὶ πολιτευσάμενον. ἐπειδὴ τὸ σῶμα ὑπελείπετο μόνον, δρασμὸν ἐννοεῖ, καὶ ἄλλην ἐξ ἄλλης ἀμείβον χώραν καὶ πόλιν, οἷα τὰ τῶν φυγάδων. τέλος ἐπὶ κακῷ τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας, οἷόν τις Αἰγυπτιακὴ πληγή, τὴν Ἀλεξανδρέων καταλαμβάνει, ἐνταῦθα τῆς ἄλης ἵσταται, καὶ τῆς κακουργίας ἄρχεται. καὶ ἦν τἄλλα μὲν οὐδενὸς ἄξιος, οὐ λόγων ἐλευθερίων μετεσχηκώς, οὐ τὴν συνουσίαν στωμύλος, οὐκ εὐλαβείας σχῆμα γοῦν τι καὶ πλάσμα (1) κενὸν περικείμενος, κακουργῆσαι δὲ καὶ συγχέαι πράγματα πάντων δεινότατος. ἴστε καὶ διηγεῖσθε πάντες, οἷα κατὰ τοῦ ἁγίου νεανιεύεται. παραδίδονται γὰρ καὶ δίκαιοι πολλάκις εἰς χεῖρας ἀσεβῶν· οὐχ ἵνα ἐκεῖνοι τιμηθῶσιν, ἀλλ' ἵνα οὗτοι δοκιμασθῶσι. καὶ φαῦλοι μὲν ἐν θανάτῳ ἐξαισίῳ, κατὰ τὸ γεγραμμένον· καταγελῶνται δὲ ὅμως πρὸς τὸ παρὸν εὐσεβεῖς, ἕως ἡ χρηστότης τοῦ Θεοῦ κρύπτεται, καὶ τὰ μεγάλα ταμιεῖα (2) τῶν εἰς ὕστερον ἑκατέροις ἀποκειμένων, ἡνίκα καὶ λόγος, καὶ πρᾶξις, καὶ διανόημα τοῖς δικαίοις σταθμοῖς τοῦ Θεοῦ ταλαντεύεται, ὅταν ἀναστῇ κρῖναι τὴν γῆν, τὴν βουλὴν, καὶ τὰ ἔργα συνάγων, καὶ γυμνῶν τὰ ἐσφραγισμένα παρ' αὐτῷ καὶ σωζόμενα.

9. Quod autem jam non sermo, sed res est, nec inexplorata quædam suspicio, sed certissimis argumentis nixa persuasio, id vero narrabo. Cappadox quoddam monstrum, ex ultimis terræ nostræ finibus oriundum, malum genere, animo pejus, ne omni quidem ex parte liberum, sed dubium ac permixtum, cujusmodi mularum genus esse constat, primum aliæ mensæ mancipium, atque offa venale, sicque comparatum & edoctum, ut omnia ad ventris gratiam tum faceret, tum loqueretur: tandem cum ad rempublicam gerendam pestifere se contulisset, atque extremo & sordidissimo illius muneri, hoc est suillis carnibus, quibus turba militaris alitur, suscipiendis præfectus fuisset, atque in commisso sibi negotio infidum se præbuisset, totamque muneris sui administrationem ad ventrem retulisset, posteaquam nihil illi præter corpus reliqui fuit, profugiendi consilium capit, atque aliam ex alia regionem ac civitatem, ut fugitivorum mos est, subinde permutans, postremo ad communem Ecclesiæ perniciem instar cujusdam Ægyptiacæ plagæ Alexandriam invadit. Hic vagari desinit, improbitatem autem & versutiam auspicatur. Ac cætera quidem nullius pretii erat, non liberalibus disciplinis imbutus, non in congressu & colloquio facetus, non pietatis larvam saltem & inanem speciem præferens, verum ad suscipienda facinora, resque perturbandas appositissimus. Nostis omnes, ac commemoratis, qualia adversus sanctum virum perpetrarit. Persæpe enim impiorum manibus ac potestati viri justi deduntur, non ut illis honor habeatur, sed ut horum virtus exploretur: & quamquam mali in morte atrocissima sint, quemadmodum Scriptura testatur, deridentur tamen interim in hac vita pietatis cultores, tantisper dum Dei benignitas occultatur, ac magna earum rerum promtuaria, quæ in posterum utrisque reconduntur: tum cum, & sermo, & actio, & cogitatio justa Dei trutina expenderentur, cum scilicet ipse ad judicandam terram surrexerit, consilium & opera colligens, atque ea, quæ apud ipsum condita & obsignata sunt, detegens, atque in medium proferens.

10. Ταῦτα πειθέτω καὶ λέγων καὶ πάσχων Ἰώβ, ὃς ἦν (3) μὲν ἄνθρωπος ἀληθινός, ἄμεμπτος, δίκαιος, θεοσεβής, καὶ ὅσα μεμαρτύρηται· τοσαύταις δὲ πλήσσεται παρὰ τοῦ ἐξῃτηκότος ταῖς προσβολαῖς, καὶ οὕτως ἀλλεπαλλήλοις καὶ φιλοτίμοις, ὥστε πολλῶν πολλάκις

10. Hæc tibi, tum sermone suo, tum cruciatu Job persuadeat, qui cum homo esset veritatis cultor, a reprehensione alienus, justus, pius, & quæcumque illi Scripturæ testimonio tribuuntur, ab eo tamen, qui ipsum depoposcerat, tot tamque densis & copiosis assultibus quatitur, ut cum multi sæpe ex

(1) Mss. permulti habent καινόν.... Mox multi item κακουργῆσαι δὲ, sed δὲ deest in editis.

(2) In edit. Gregor. τῶν deest. Ibidem εἰς ante ὕστερον deest in omnibus ferme manuscriptis.

(3) Ita mss. quam plurimi. In editis μὲν deest.

A ex omni hominum memoria in ærumnas & calamitates inciderint, nonnulli enim, ut probabile est, vexati & afflicti fuerint, nemo tamen cum illius miseriis comparari queat. Non enim pecunias tantum & prædia, & splendidam ac numerosam prolem, quæ res ab omnibus hominibus vehementer expetuntur, non hæc, inquam, dumtaxat amittit; & quidem ita, ut nec luctibus ipsis ob malorum connexionem locus esset: sed postremo in ipso quoque corpore incurabili, ac visu etiam tetra & horribili plaga affectus, pro calamitatis cumulo uxorem habebat, pejoribus & gravioribus eum consolantem. Id enim obnixe agebat, ut ad corporis plagam animæ vulnus accederet. Quin B sincerissimos etiam amicos suos, malorum, ut ipsius verbis utar, consolatores habebat, non depulsores: qui cum ipsius dolorem perspicerent, nec doloris arcanum intelligerent, in ea opinione versabantur, ut non virtutis explorandæ, sed vindicandi sceleris causa hanc illi plagam inflictam esse existimarent. Quid dico existimarent? Imo nec calamitatem ei exprobrare verebantur: idque eo tempore, cum, etiamsi peccati pœnam lueret, ejus tamen angorem consolatoria oratione fallere ac mitigare conveniebat. Atque hoc statu C Job erat: ac divinæ circa eum actionis principia hoc modo se habebant. Virtus enim cum invido spiritu decertabat. Hic ut virtutem superaret, omni ope contendebat: illa, ut invicta permaneret, omnia perferebat. Atque hic, ut per justorum cruciatum vitio facilem viam strueret, laborabat: hæc contra, ut bonos retineret, etiam in calamitatibus superiores. Quid vero is, qui ad eum per turbinem & nubes oracula edebat, qui ad inferendam pœnam tardus est, & ad opem ferendam celer, qui virgam peccatorum in sortem justorum non omnino immittit, ne justi improbitatem addiscant? in fine certaminis illustri præco- D nio athletam suum victorem pronuntiat, atque afflictionis arcanum aperit. Num tu censes, inquit, me aliam ob causam hæc in te decrevisse, quam ut justitia tua elucescat? Hæc vulnerum medicina, hæc certaminis corona, hoc patientiæ præmium. Nam quæ deinde secuta sunt, parva fortasse, (quantumvis nonnullis magna videntur) & pravorum hominum causa constituta, tametsi alioqui duplo majora, quam quæ ipsi ademta fuerant, receperit.

Job. 42.

11. Proinde ne hic quidem mirum videri debet, quod Georgius meliori, quam Athanasius, conditione fuerit: sed illud mirabilius videri debuisset, si E injuriarum & calumniarum ignibus vir justus minime exploratus fuisset. Imo ne hoc quidem valde mirandum, verum illud potius admirationem habuisset, si longa his flammis mora producta fuisset. Hinc ille solum vertit, ac de exilio quam præclarissime statuit. Nam ad sacra illa & divina Ægypti monasteria se confert: in quibus homines a mundo se distrahentes, ac solitudinem amplectentes, Deo vivunt magis, quam cæteri omnes, qui in corpore versantur. Quorum alii vitam prorsus solitariam, & ab hominum societate remotam agunt, sui ipsorum tantum & Dei colloquio fruentes, atque hanc F dumtaxat terræ partem pro mundo habentes, quam in solitudine cognitam habent. Alii autem charitatis legem per communionem & societatem colentes, solitarii simul & cœnobitæ sunt, ac cæteris quidem hominibus negotiisque, iis omnibus, quæ in medio volvuntur, versantque simul & versantur, ac nobis per repentinas & crebras mutationes imposturam faciunt, mortui & exstincti: sibi ipsis autem invicem

ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος κακοπαθησάντων, τῶν δὲ, ὡς εἰκὸς, καὶ ταλαιπωρησάντων, μηδένα εἶναι ταῖς ἐκείνου παραβαλεῖν συμφοραῖς. οὐ γὰρ μόνον χρήματα, κτήματα, εὐτεκνίαν, πολυτεκνίαν ἃ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶ περισπούδαστα, οὐ ταῦτα ζημιοῦται μόνον, ὡς μηδὲ θρήνοις γενέσθαι χώραν, διὰ τὸ συνεχὲς τῶν κακῶν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα τελευταῖον πληγεὶς πληγὴν ἀνίατόν τε καὶ δυσθεώρητον, εἶχε μὲν προσθήκην τῆς συμφορᾶς, τὴν γυναῖκα παραμυθουμένην τοῖς χείροσι. πληγῆναι γὰρ ἐφιλονείκει, καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς τῷ σώματι. εἶχε δὲ καὶ τῶν φίλων τοὺς γνησιωτάτους, παρακλήτορας κακῶν, ὡς αὐτός φησιν, οὐ θεραπευτὰς, οἳ τὸ μὲν πάθος ἑώρων, τὸ δὲ τοῦ πάθους ἀγνοοῦντες μυστήριον, οὐ βάσανον ἀρετῆς, ἀλλὰ κακίας εἴσπραξιν, τὴν πληγὴν ὑπελάμβανον. καὶ οὐκ ἐνόμιζον μόνον, ἀλλ' οὐδὲ ᾐσχύνοντο τὸ δεινὸν ὀνειδίζοντες, ὁπότε καὶ εἰ διὰ κακίαν ἔπασχε, σοφίζεσθαι τὸ λυποῦν ἔδει παραμυθίας ῥήμασιν. οὕτω μὲν οὖν ὁ Ἰὼβ, καὶ τὰ πρῶτα τῆς περὶ αὐτὸν πραγματείας. ἀγὼν γὰρ ἀρετῆς ἦν καὶ φθόνου· τοῦ μὲν ὅπως τοῦ καλοῦ κρατήσῃ φιλονεικοῦντος· τῆς δὲ ὅπως ἀήττητος διαμένῃ, πάντα φερούσης. καὶ τοῦ μὲν, ὅπως εὐοδώσῃ κακίαν ἀγωνιζομένου, διὰ τῆς κατορθούντων κολάσεως· τῆς δὲ, ὅπως κατάσχῃ, τοὺς ἀγαθοὺς, κἂν ταῖς συμφοραῖς τε πλέον ἔχοντας. τί δὲ ὁ πρὸς αὐτὸν χρηματίζων διὰ λαίλαπος καὶ νεφῶν, ὁ βραδὺς εἰς κόλασιν, καὶ ταχὺς εἰς ἀντίληψιν, ὁ μὴ παντελῶς ἐπαφιεὶς ῥάβδον ἁμαρτωλῶν, κλήρῳ δικαίων, ἵνα μὴ κακίαν δίκαιοι μάθωσιν; ἐπὶ τέλει τῶν ἄθλων ἀνακηρύσσει τὸν ἀθλητὴν, λαμπρῷ τῷ κηρύγματι, καὶ γυμνοῖ τῆς πληγῆς τὸ ἀπόρρητον· οἴει με ἄλλως σοι κεχρηματικέναι λέγων, ἢ ἵνα ἀναφανῇς δίκαιος; τοῦτο τῶν τραυμάτων τὸ φάρμακον, οὗτος τῆς ἀγωνίας ὁ στέφανος, αὕτη τῆς ὑπομονῆς ἡ ἀντίδοσις. τὰ γὰρ ἑξῆς ἴσως καὶ μικρὰ, κἂν μεγάλα τισὶ δοκῇ, καὶ μικρῶν ἕνεκεν οἰκονομηθέντα, καὶ εἰ διπλάσιον τῶν ἀφῃρημένων ἀναλαμβάνει.

ΙΙ. Οὔκουν οὐδὲ ἐνταῦθα θαυμαστὸν (1) εἰ Ἀθανασίου πλέονα ἔσχε Γεώργιος. ἀλλ' ἐκεῖνο θαυμασιώτερον, εἰ μὴ ἐπυρώθη ταῖς ἐπηρείαις ὁ δίκαιος. οὐδὲ τοῦτο θαυμαστὸν ἄγαν. ἀλλ' εἰ ἐπὶ πλέον αἱ φλόγες ἤρκεσαν. ἐντεῦθεν ὁ μὲν ἦν ἐκποδὼν, καὶ τὴν φυγὴν ὡς κάλλιστα διατίθεται. τοῖς γὰρ ἱεροῖς καὶ θείοις τῶν κατὰ Αἴγυπτον φροντιστηρίοις φέρων ἑαυτὸν δίδωσιν, οἳ κόσμου χωρίζοντες ἑαυτοὺς, καὶ (2) τὴν ἔρημον ἀσπαζόμενοι, ζῶσι θεῷ, πάντων μᾶλλον τῶν στρεφομένων ἐν σώματι. οἱ μὲν τὸν πάντη μοναδικόν τε καὶ ἄμικτόν τε ἀθλοῦντες βίον, ἑαυτοῖς μόνοις προσλαλοῦντες καὶ τῷ θεῷ, καὶ τοῦτο μόνον κόσμον εἰδότες, ὅσον ἐν τῇ ἐρημίᾳ γνωρίζουσι· οἱ δὲ νόμον ἀγάπης τῇ κοινωνίᾳ στέργοντες ἐρημικοί τε ὁμοῦ καὶ μιγάδες, τοῖς μὲν ἄλλοις τεθνηκότες ἀνθρώποις καὶ πράγμασιν, ὅσα ἐν μέσῳ περιφέρεται στροβοῦντά τε καὶ στροβούμενα καὶ παίζοντα ἡμᾶς ταῖς ἀγχιστρόφοις μεταβολαῖς, ἀλλήλοις δὲ

(1) Sic omnes fere manuscripti. In editis Gregor. εἰ deest.

(2) Ita manuscripti fere omnes. In editis, vero τὴν ἐρημίαν.

δὲ κόσμος ὄντες, καὶ τῇ παραθέσει τὴν A ἀρετὴν θήγοντες. τούτοις ὁμιλήσας ὁ μέγας, ὥσπερ τῶν ἄλλων ἁπάντων μεσίτης καὶ διαλλακτὴς ἦν, τὸν εἰρηνοποιήσαντα τῷ αἵματι τὰ διεστῶτα μιμούμενος, οὕτω καὶ τὸν (1) ἐρημικὸν βίον τῷ κοινωνικῷ καταλλάττει, δεικνὺς, ὅτι ἐστὶ καὶ ἱερωσύνη φιλόσοφος, καὶ φιλοσοφία δεομένη μυσταγωγίας. οὕτω γὰρ ἀμφότερα συνηρμόσατο, καὶ εἰς ἓν ἤγαγε καὶ πρᾶξιν ἡσύχιον, καὶ ἡσυχίαν ἔμπρακτον· ὥστε πεῖσαι τὸ μονάζειν ἐν τῇ εὐσταθείᾳ τοῦ τρόπου μᾶλλον, ἢ τῇ τοῦ σώματος ἀναχωρήσει χαρακτηρίζεσθαι. καθ' B ὃ καὶ Δαυὶδ ὁ μέγας πρακτικώτατός τε ἦν ὁ αὐτὸς καὶ μονώτατος, εἴ τῳ τὸ, κατὰ μόνας εἰμὶ ἐγὼ, ἕως ἂν παρέλθω, (2) τοῦτο σημαίνειν δοκεῖ, καὶ μέγα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ λόγου καὶ ἀξιόπιστον. διὰ τοῦτο τῶν ἄλλων ἀρετῇ κρατοῦντες, τῆς ἐκείνου διανοίας πλέον ἡττῶντο, ἢ ὅσον ἐκράτουν τῶν ἄλλων, καὶ ὀλίγα πρὸς ἱερωσύνης τελείωσιν συνεισφέροντες, πλείω πρὸς φιλοσοφίας συντέλειαν ἀντελάμβανον. καὶ τοῦτο ἦν νόμος αὐτοῖς ὅ τι ἐκείνῳ ἐδόκει· C καὶ τοῦτο ἀπώμοτον (3) πάλιν, ὃ μὴ ἐδόκει, καὶ πλάκες Μωσέως αὐτοῖς τὰ ἐκείνου δόγματα, καὶ πλεῖον τὸ σέβας, ἢ παρὰ ἀνθρώπων τοῖς ἁγίοις ὀφείλεται. οἵ γε καὶ ἡνίκα παρῆσάν τινες, ὥσπερ θῆρα τὸν ἅγιον ἀνιχνεύοντες, ἐπειδὴ πανταχοῦ τοῦτον ἀναζητοῦντες οὐχ εὕρισκον, λόγου μὲν οὐδενὸς τοὺς μεμφθέντας ἠξίωσαν· προὔτεινον δὲ τοῖς ξίφεσι τοὺς αὐχένας, ὡς ὑπὲρ Χριστοῦ κινδυνεύοντες, καὶ τὸ παθεῖν τι τῶν ἀνηκέστων ὑπὲρ ἐκείνου, μεγίστην μοῖραν εἰς φιλοσοφίαν νομίζοντες, D καὶ πολὺ τῶν μακρῶν νηστειῶν καὶ χαμευνιῶν, καὶ τῆς ἄλλης κακοπαθείας, ἣν ἐκεῖνοι τρυφῶσιν ἀεὶ, ἐνθεώτερόν τε καὶ ὑψηλότερον.

12. Ὁ μὲν οὖν ἐν τούτοις ἦν, καὶ τὸ τοῦ Σολομῶντος ἐπῄνει, καιρὸν εἶναι παντὶ πράγματι φιλοσοφήσαντος. καὶ διὰ τοῦτο ἀπεκρύπτετο μικρὸν ὅσον τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν (4) διαφεύγων, ἵνα συναναφανῇ τῷ τῆς εἰρήνης ἥκοντι. ὥσπερ οὖν καὶ γίνεται μικρὸν ὕστερον· ὁ δὲ κατὰ πολλὴν ἤδη τοῦ κωλύσοντος ἐρημίαν, κατατρέχει μὲν E Αἴγυπτον, λῄζεται δὲ Συρίαν τῷ κράτει τῆς ἀσεβείας· ἐπιλαμβάνεται δὲ τῆς ἑῴας, ὅσον ἐδύνατο, τὸ ἀρρωστοῦν ἀεὶ προσλαμβάνων· ὥσπερ οἱ χείμαῤῥοι τὰ συῤῥέοντα, καὶ τοῖς κουφοτέροις ἢ δειλοτέροις ἐπιτιθέμενος. οἰκειοῦται δὲ τὴν βασιλέως ἁπλότητα· οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ τὴν κουφότητα, αἰδούμενος τὴν εὐλάβειαν. καὶ γὰρ ἦν εἰδεῖν, τἀληθὲς εἰπεῖν, ζῆλον μὲν ἔχων, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν· ἐξωνεῖται δὲ τῶν ἐν τέλει τοὺς φιλοχρύσους μᾶλλον, ἢ φιλοχρίστους. εὐπορία γὰρ ἦν αὐτῷ τὰ τῶν πενήτων κακῶν δαπανώμενα. F καὶ τούτων μάλιστα τοὺς γυναικώδεις τε καὶ ἐν ἀνδράσιν ἀνάνδρους, καὶ ἀμφιβόλους μὲν τὸ γένος, προδήλους δὲ τὴν ἀσέβειαν, οἷς οὐκ οἶδ', ὅπως καὶ ὅθεν οἱ Ῥωμαίων βασιλεῖς τὰ τῶν γυναικῶν πιστευομένοις, τὰ τῶν ἀνδρῶν ἐγχειρίζουσι. καὶ ταῦτα ἴσχυσεν ὁ τοῦ πονηροῦ θεράπων, ὁ τῶν ζιζανίων σπορεὺς, ὁ τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομος, χρώμενος μὲν ὅσα γλώσσῃ τῶν τότε λογίων ἐν ἐπι-

A mundi loco ſunt, ac per comparationem mutuo inter ſe virtutem acuunt & exſtimulant. Cum his conſuetudinem habens magnus ille vir, ut omnium aliarum rerum ſequeſter, & conciliator erat, nimirum illius exemplum ſequens, qui per ſanguinem ſuum ea, quæ inter ſe diſſidebant, pacificavit: ita ſolitariam quoque vitam cum communi in gratiam reducit: illud nimirum oſtendens & Epiſcopatum philoſophiæ minime expertem eſſe, & philoſophiam ſacri Antiſtitis inſtitutione opus habere. Sic enim hæc duo, hoc eſt tranquillam actionem & actuoſam tranquillitatem conſociavit & copulavit, ut perſua- B ſum omnibus redderet, monaſticæ vitæ profeſſionem morum potius gravitate & conſtantia, quam corporis ſeceſſione exprimi atque inſigniri. In quam etiam ſententiam David, ſimul & rerum gerendarum facultate præſtabat, & maxime ſolus erat: ſi cui tamen illud, *Singulariter ſum ego, donec tranſeam*, ad hujus dicti comprobationem confirmationemque pondus magnum habere videtur. Ita fiebat, ut qui alios virtute anteibant, iidem ab illius conſilio & mente longiori intervallo abeſſent, quam quo reliquos antecedebant: atque ad ſacerdotii munus numeris omnibus abſolvendum pauca conferentes, C multo plura ad monaſticæ vitæ rationem partibus omnibus explendam reciperent. Tantumque ei tribuebant, ut quidquid ipſi placuiſſet, pro lege haberent: ac rurſus vetitum ſibi atque interdictum, quicquid ille ſententia ſua improbaſſet, exiſtimarent, illiuſque decreta pro Moſaicis tabulis ducerent, ac majori, quam quæ ſanctis viris deberi videatur, ipſius veneratione afficerentur. Nam cum quidam eo ſe contuliſſent, ut pium virum, perinde ac feram quamdam veſtigarent, nec eum paſſim quæſitum invenirent, ne alloquendos quidem eos, qui miſſi D fuerant, duxerunt; verum cervices gladiis objiciebant, velut pro Chriſto periclitantes, atque ita animo comparati, ut ſi acerbiſſimi aliquid pro eo perferrent, magni id ad philoſophiam momenti eſſe judicarent, diuturniſque jejuniis, & chameuniis, cæteriſque corporis ærumnis, quas pro perpetuis delitiis habent, multo ſublimius ac divinius.

12. Atque hic in his ſtudiis verſabatur, illud Salomonis comprobans, quo ſuum cuique rei tempus eſſe docuit. Ac proinde aliquantiſper belli tempus fugiens latitabat, ut cum adventante pacis tempore colluceret: quemadmodum & paulo poſt contigit. E At Georgius, nemine jam ipſius impetum propellente, Ægyptum incurſionibus vaſtat, atque impietatis robore Syriam populatur: Orientem etiam, quantum poteſt, invadit, ægros & infirmos quotidie, quemadmodum torrentes, ea quæ ſimul volvuntur, aſſumens, ac leviores aut ignaviores adoriens. Quin etiam Imperatoris ſimplicitatem ſibi conciliat: pietate enim ipſius dimoveor, ne levitatem dicam. Nam ſi vere dicendum eſt, zelum habebat, verum non ſecundum ſcientiam. Tum ex proceribus eos ſibi pecunia comparat, qui auri amorem Chriſti amori præferebant (ipſi etenim opes & copiæ, bona pauperum erant, in flagitioſos uſus inſumta) atque F ut ex his potiſſimum muliebres homines & inter viros minime viros, ſexu quidem dubios, impietate autem apertos & perſpicuos, quibus cum fœminarum cura committatur, haud ſcio, qui fiat, ut Imperatores Romani eoſdem virorum officiis muneribuſque præficiant. Tantum valuit ille diaboli adminiſter, ille zizaniorum ſator, ille Antichriſti præcurſor; ita negotium partiens, ut Epiſcopo quodam,

Coloſſ. 2.

Pſal. 140. 10.

Eccl. 3.

Rom. 10.

Matth. 13. 1. Jo. 2.

(1) Sic mſſ. omnes. Edit. Greg. τὴν ἐρημίαν.
(2) Hæc, τοῦτο σημαίνειν δοκεῖ, deſunt in Palat.
(3) Edit. Com. habet, πάντων pro πάλιν.
(4) Tres mſſ. διαφέρων.

ea tempestate disertissimo, linguæ vice uteretur (si cui tamen disertum eum appellare libeat, qui non tam impius sectarius fuit, quam inimicus & contentionis studio flagrans: nomen ejus consulto præteribo) ipse autem manus instar cohorti suæ esset, ac veritatem auro convelleret, quod quidem ob pios usus collectum, impietatis instrumentum pravi homines effecerunt.

13. Hujus potentiæ opus Concilium illud fuit, quod Seleuciæ primum, ubi fanum est sanctæ & egregiæ virginis Theclæ, deinde in hac amplissima civitate coactum est: quas urbes pulcherrimis antea nominibus claras, turpissimarum rerum notis celebres illustresque reddidit: sive Chalanæ turrim, quæ linguas pulchre divisit (quemadmodum utinam illas quoque, in malum nempe concordes) sive Caiphæ concilium, quo Christus condemnatur, sive quocumque tandem alio nomine conventus hic appellandus est, qui omnia evertit, ac perturbavit. Piam enim & veterem doctrinam, ac Trinitatis patronam, jacto vallo, ac machinis impulsa & labefactata Consubstantialis voce, sustulit: impietati autem, per scripti dogmatis ambiguitatem, fenestram aperuit: hoc quidem prætextu, quasi Scripturam revereretur, ac probatissimarum vocum usum amplecteretur, re autem vera Arianismum nullo Scripturæ loco proditum in ipsius locum substituens. Hæc enim verba: *Simile secundum Scripturas*, simplicioribus hominibus illecebra erant, impietatis hamo circumjecta, statua ad omnes pertranseuntes sese obvertens, communis utriusque pedis cothurnus, cribratio ad omnem ventum ex recens scripta fraude, consilioque adversus veritatem excogitato, licentiam atque auctoritatem affecuta. Sapientes enim erant ad male agendum: at benefacere non norant. (Eccl. 5.) Hinc subdola illa & captiosa hæreticorum condemnatio: quos, ut plausibilior eorum conatus esset, verbis quidem ab Ecclesia proscripserunt, reipsa autem in medium produxerunt: sic videlicet cum illis agentes, ut non immanis cujusdam impietatis, sed scriptionis immodicæ crimen ipsis impingerent. Hinc prophani sanctorum judices, & nova atque inusitata mixtio, mysticæ nempe quæstiones spectante vulgo tractatæ, atque iniqua rerum gestarum inquisitio, & pretio conducti sycophantæ, & sententiæ stata mercede pronuntiatæ. Hinc alii ab Ecclesiarum thronis injuste pellebantur: alii in eorum locum subrogabantur: sic tamen, ut ab iis impietatis chirographa, non secus atque aliud quidpiam necessarium, exigerent. Atque in promtu atramentum erat, & calumniator a tergo. Ea res per multos e nobis, invictos alioqui viros, in fraudem impulit, qui quamvis mente haudquaquam prolapsi fuerint, subscriptione tamen transversi acti sunt, atque cum illis, utroque nomine improbis, consenserunt: ac, si non flammæ, fumi certe participes fuerunt. Quod quidem ipse multis sæpe lacrymis prosecutus sum, impietatem eam, quæ tunc longe lateque manabat, & persecutionem, quæ nunc ab ipsis Verbi patronis adversus orthodoxam doctrinam excitata est, conspiciens. Nam proculdubio stulte egerunt pastores, (ut cum Scriptura loquar) & pastores multi vineam meam pervastaverunt, ac desiderabilem partem, hoc est Dei Ecclesiam multis sudoribus & victimis, tam ante Christum, quam post Christum cæsis, ac denique magnis ipsius Dei pro salute nostra cruciatibus relictam, probro ac dedecore affecerunt. (Hier. 12.)

σκότοις τῷ πρώτῳ, εἰ τῷ λόγιον φίλον καλεῖν, τὸν οὐχ οὕτως ἀσεβῆ δογματιστὴν, ὅσον ἐχθρὸν καὶ φιλόνεικον. τὸ γὰρ ὄνομα ἑκὼν ὑπερβήσομαι. αὐτὸς δὲ ἀντὶ χειρὸς ὢν τῷ συστήματι, καὶ παρασύρων τῷ χρυσῷ τὴν ἀλήθειαν· ὃν δι᾽ εὐσέβειαν συναγόμενον, ὄργανον ἀσεβείας οἱ πονηροὶ πεποίηνται.

13. Ταύτης ἀποτέλεσμα τῆς δυναστείας, ἡ πρότερον μὲν τὴν τῆς ἁγίας καὶ καλλιπαρθένου (1) Θέκλας Σελεύκειαν, μετὰ δὲ τοῦτο τὴν μεγαλόπολιν ταύτην καταλαβοῦσα σύνοδος, ἐπὶ τοῖς καλλίστοις τέως γνωριζομένας, ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις ὀνομαστὰς πεποίηκεν, εἴ τε τὸν Χαλάνης πύργον, ὃς καλῶς τὰς γλώσσας ἐμέρισεν, ὡς ὤφελόν γε κἀκείνας· ἐπὶ κακῷ γὰρ ἡ συμφωνία· εἴ τε τὸ Καϊάφα συνέδριον, ᾧ Χριστὸς κατακρίνεται, εἴ τέ τι ἄλλο τοιοῦτο τὴν σύνοδον ἐκείνην ὀνομαστέον, ἣ πάντα ἀνέτρεψε καὶ συνέχεε· τὸ μὲν εὐσεβὲς δόγμα καὶ παλαιὸν, καὶ τῆς τριάδος συνήγορον καταλύσασα, τῷ βαλεῖν χάρακα καὶ μηχανήμασι κατασεῖσαι τὸ ὁμοούσιον· τῇ δὲ ἀσεβείᾳ θύραν ἀνοίξασα, διὰ τῆς τῶν γεγραμμένων μεσότητος, (2) πρόφασιν μὲν αἰδοῖ τῆς γραφῆς καὶ τῆς τῶν ἐγκρίτων ὀνομάτων χρήσεως· τὸ δὲ ἀληθὲς, τὸν ἄγραφον Ἀρειανισμὸν ἀντεισάγουσα. τὸ γὰρ ὅμοιον κατὰ τὰς γραφὰς τοῖς ἁπλουστέροις δέλεαρ ἦν τὸ τῆς ἀσεβείας χαλκῷ περικείμενον, ἡ πρὸς πάντας ὁρῶσα τοὺς παριόντας εἰκὼν, ὁ κοινὸς ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν κόθορνος, ἡ κατὰ πάντα ἄνεμον λίκμησις, ἐξουσίαν λαβοῦσα τὴν (3) νεόγραφον κακουργίαν, καὶ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπίνοιαν, σοφοὶ γὰρ ἐγένοντο εἰς τὸ κακοποιῆσαι· τὸ δὲ καλοποιῆσαι οὐκ ἔγνωσαν, ἐντεῦθεν ἡ σοφιστικὴ τῶν αἱρετικῶν κατάκρισις, οὓς λόγῳ μὲν ἀπεκήρυξαν, ἵν᾽ ᾖ πιθανὸν αὐτοῖς τὸ ἐπιχείρημα, ἔργῳ δὲ προήγαγον εἰς τὸ ἔμπροσθεν, οὐδὲ ἀσέβειαν ἄμετρον, ἀλλὰ συγγραφὴν ἄπιστον ἐγκαλέσαντες, ἐντεῦθεν οἱ βέβηλοι τῶν ὁσίων κριταὶ, καὶ ἡ καινὴ μίξις, ὄψις δημοσία, καὶ μυστικὰ προβλήματα, καὶ ἡ παράνομος τῶν βεβιωμένων ἐξέτασις, καὶ οἱ μισθούμενοι συκοφάνται, ἡ ἐπὶ ῥητοῖς κρίσις. καὶ οἱ μὲν ἐξωθούμενοι τῶν θρόνων ἀδίκως, οἱ δὲ ἀντεισαγόμενοι, καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς ἀσεβείας ἀπαιτούμενοι, ὥσπερ τι ἄλλο τῶν ἀναγκαίων, καὶ τὸ μέλαν ἕτοιμον, καὶ ὁ συκοφάντης ἐγγύς. ὃ δὴ καὶ ἡμῶν τῶν ἀηττήτων οἱ πλεῖστοι πεπόνθασι, διανοίᾳ μὲν οὐ πεσόντες, γράμματι δὲ παραχθέντες καὶ εἰς ἓν ἐλθόντες τοῖς πονηροῖς κατ᾽ ἀμφότερα, καὶ τοῦ καπνοῦ γε, εἰ καὶ μὴ τοῦ πυρὸς (4) μετασχόντες. ὃ πολλάκις ἐδάκρυσα, ὁρῶν τὴν τότε χύσιν τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν νῦν ἐπαναστάντα διωγμὸν τῷ ὀρθῷ λόγῳ παρὰ τῶν προστατῶν τοῦ λόγου. τῷ ὄντι γὰρ ποιμένες ἠφρονεύσαντο κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, ἤσχυναν μερίδα ἐπιθυμητήν· τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ λέγω· πολλοῖς ἱδρῶσι καὶ σφαγίοις συνειλεγμένην, τοῖς πρὸ Χριστοῦ τε καὶ μετὰ Χριστὸν, καὶ αὐτοῖς μεγάλοις τοῦ θεοῦ περὶ ἡμῶν πάθεσι.

14. Πλὴν

(1) Palat. Θέκλης.
(2) Duo Colbert. προφάσει.
(3) Edit. Comm. ἔγγραφον.
(4) Unus Colb. μετασχόντες γὰρ πολλ.

14. Πλὴν γὰρ ὀλίγων ἄγαν, καὶ τούτων ὅσοι διὰ σμικρότητα παρεῤῥίφησαν, ἢ δι᾽ ἀρετὴν ἀντέβησαν, οὓς ἔδει σπέρμα καὶ ῥίζαν ὑπολειφθῆναι τῷ Ἰσραὴλ, ἵνα ἀναθάλῃ πάλιν, καὶ ἀναβιώσῃ ταῖς (1) ἐπιῤῥοίαις τοῦ πνεύματος, πάντες τοῦ καιροῦ γεγόνασι, τοσοῦτον ἀλλήλων διενεγκόντες, ὅσον τοὺς μὲν πρότερον, τοὺς δὲ ὕστερον τοῦτο παθεῖν. καὶ τοὺς μὲν προαγωνιστὰς καὶ προστάτας γενέσθαι τῆς ἀσεβείας· τοὺς δὲ ταχθῆναι τὰ δεύτερα, ἢ φόβῳ καθασεισθέντας, ἢ χρείᾳ δουλωθέντας, ἢ κολακείᾳ δελεασθέντας, ἢ ἀγνοίᾳ κλαπέντας, τὸ μετριώτατον, εἴ τῳ καὶ τοῦτο αὔταρκες εἰς ἀπολογίαν τῶν λαοῦ προεστάναι πεπιστευμένων. ὥσπερ γὰρ οὐχ αἱ αὐταὶ λεόντων τε καὶ τῶν ἄλλων ζώων ὁρμαὶ, οὐδὲ ἀνδρῶν, ἢ γυναικῶν, ἢ πρεσβυτέρων, ἢ νεωτέρων· ἀλλ᾽ ἔστι καὶ ἡλικιῶν καὶ γενῶν οὐ μικρὸν τὸ διάφορον· οὕτως οὐδὲ ἀρχόντων ἢ ἀρχομένων. τοῖς μὲν γὰρ τοῦ λαοῦ τάχα ἂν καὶ συγγινώσκοιμεν τοῦτο πάσχουσιν, οὓς σώζει πολλάκις τὸ ἀβασάνιστον· διδασκάλῳ δὲ πῶς τοῦτο δώσομεν, ὃς καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἀγνοίας ἐπανορθοῖ, εἴπερ ἢ μὴ ψευδώνυμος; πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον Ῥωμαίων μὲν νόμον μηδενὶ ἀγνοεῖν ἐξεῖναι, μηδ᾽ ἂν σφόδρα ᾖ τις ἀγροικίας καὶ ἀμαθέστατος, μηδὲ εἶναι νόμον τὸν βοηθοῦντα τοῖς πραττομένοις (2) δι᾽ ἄγνοιαν· τοὺς δὲ τῆς σωτηρίας ἀγνοεῖν μυσταγωγοὺς, τὰς τῆς σωτηρίας ἀρχὰς, κἂν τἆλλα τυγχάνωσι τῶν ἁπλουστέρων ὄντες καὶ μὴ βαθεῖς τὴν διάνοιαν, πλὴν ἔστω συγγνώμη τοῖς δι᾽ ἄγνοιαν κατακολουθήσασι. (3) τί δ᾽ ἂν εἴποι τις περὶ τῶν ἄλλων, ὅσοι καὶ ἀγχινοίας μεταποιούμενοι, δι᾽ ἃς εἶπον αἰτίας τῶν κρατούντων ἡττήθησαν, καὶ τὴν τῆς εὐσεβείας σκηνὴν ἐπὶ πολὺ παίξαντες, ὡς ἐφάνη τι τῶν ἐλεγχόντων, καὶ κατηνέχθησαν;

14. Nam si perpaucos exceperis, qui, vel ob nominis obscuritatem contemtui habiti fuerunt, vel ob virtutem restiterunt: (quos Israeli seminis & radicis loco relinqui oportebat, ut per Spiritus influxiones rursum efflorescerct, atque ad vitam revocaretur) omnes tempori obsecuti sunt: hoc tantum inter eos discriminis fuit, quod alii citius, alii serius in eam fraudem inciderunt, atque alii impietatis duces antistitesque se præbuerunt, alii autem in secundo ordine locati sunt, nempe vel timore perculsi, vel quæstu atque utilitate subacti, vel blanditiis inescati, vel denique ignorantia circumventi, ac circumscripti, quod omnium levissimum est: si cui tamen id quoque ad eorum, quibus populi cura commissa est, purgationem sufficere videtur. Nam quemadmodum leonum cæterorumque animantium non iidem sunt motus atque impetus, nec virorum & mulierum, nec senum ac juvenum, verum & ætatum & generum haud exiguum discrimen est: sic nec præfectorum & subditorum. Nam plebeiis hominibus, qui per errorem id admiserint, ignoscendum fortasse fuerit, quibus illud plerumque saluti est, quod animum a curiosa exploratione alienum habent. At doctori quo tandem modo idem concedemus, qui aliorum etiam inscitias emendat, nisi id falso sibi nomen arroget? Nam cum Romanorum legem nemini, quamlibet rustico & indocto, ignorare liceat, nec lex ulla exstet, quæ criminibus per ignorantiam commissis opem ferat: nonne absurdum est, salutis doctores & antistites salutis principia nescire, etiamsi alioqui simpliciores sint, hebetiorique animo? Verum iis sane ignoscatur, qui impiis dogmatibus per ignorationem assensum præbuerunt. Quid autem de aliis dixeris, qui etiam ingenii laudem sibi vendicantes, ob eas tamen, quas commemoravimus, causas, hæreticis rerum potientibus manus dederunt, & cum pietatis personam diuturno tempore tanquam per ludum gessissent, simul ut aliquid apparuit, quo convinci atque coargui possent, protinus corruerunt?

15. Ἔτι μὲν ἅπαξ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν σεισθήσεσθαι τῆς γραφῆς ἀκούω λεγούσης, ὡς δὴ τοῦτο παθόντων καὶ πρότερον, οὕτω δηλουμένης οἶμαι τῆς ἐπιφανοῦς τῶν πραγμάτων καινοτομίας. καὶ τὸν τελευταῖον σεισμὸν Παύλῳ πιστευτέον, λέγοντι μὴ ἄλλον εἶναι, ἢ τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, καὶ τὴν τοῦδε τοῦ παντὸς μεταποίησιν καὶ μετάθεσιν εἰς τὸ ἀκίνητον καὶ ἀσάλευτον. τὸν δὲ νῦν τοῦτον σεισμὸν οὐδενὸς ἐλάττω τῶν προγεγενημένων ὑπολαμβάνω, καθ᾽ ὃν κινεῖται μὲν ἀφ᾽ ἡμῶν, ὅσον φιλόσοφον καὶ φιλόθεον, καὶ πρὸ καιροῦ τοῖς ἄνω πολιτευόμενον. οἳ κἂν τἆλλα ὦσιν εἰρηνικοί τε καὶ μέτριοι, τοῦτό γε οὐ φέρουσι ἐπιεικεῖς εἶναι, Θεὸν προδιδόναι, διὰ τῆς ἡσυχίας, ἀλλὰ καὶ λίαν εἰσὶν ἐνταῦθα πολεμικοί τε καὶ δύσμαχοι. τοιοῦτο γὰρ ἡ τοῦ ζήλου θερμότης. καὶ θᾶττον ἄν τι μὴ δέον παρακινήσαιεν, ἢ δέον παραλείποιεν. συναποῤῥήγνυται δὲ καὶ τῶν λαῶν οὐκ ἐλάχιστον, ὥσπερ ἐν ὀρνίθων ἀγέλῃ τοῖς προαναπτᾶσι συναναπτᾶν, καὶ οὐδὲ νῦν ἔτι λήγει (4) συναγιπτάμενον τοῦτο, Ἀθανάσιος ἡμῖν, ἕως παρῆν ὁ στῦλος τῆς ἐκκλησίας, καὶ τοῦτο ἐπειδή γε ταῖς ἐπηρείαις τῶν πονηρῶν ὑπεχώρησεν.

15. Semel quidem adhuc futurum Scriptura pronuntiat, ut cælum ac terra moveantur, tamquam id quoque ipsis antea jam contigerit. Quibus verbis mea quidem sententia, illustris rerum mutatio significatur. Atque etiam Paulo fides habenda est, posterum terræ motum nihil aliud fore affirmanti, quam secundum Christi adventum, mundique hujus immutationem, atque in tranquillum statum, & ab omni motu & agitatione liberum, translationem. Ego vero terræ motum hunc nostra tempestate coortum nullo eorum, qui jam extiterunt, inferiorem esse existimo, per quem omnes philosophiæ dediti ac Dei amore præditi, atque ante tempus in cælis civium munere fungentes, a nobis dimoventur. Qui tametsi alioqui pacati ac moderati sint, hac tamen in re lenes & faciles esse non sustinent, cum per silentium & quietem Dei causa proditur: verum hic admodum bellaces sunt, atque in confligendo acres & feroces (hujusmodi enim zeli æstus est) citiusque aliquid, quod non oporteat, emoverint, quam, quod ex officio sit, prætermiserint. Eodem motu non minima quoque populi pars abrumpitur, velut in avium grege, cum his, qui prius avolarant, avolans, ac ne nunc quidem simul avolandi finem faciens. Tantum nobis in Athanasio, illo inquam Ecclesiæ columine, præsidii erat, quamdiu nobiscum versabatur! Tantam rursum a nobis ejusdem absentia cala-

Agg. 2. 7. Heb. 12. 26

(1) Palat. ad marg. ἐπιῤῥοαῖς.
(2) Mss. omnes Colb. δι᾽ ἄγνοιαν. Edit. Greg. δι᾽ ἀγνοίας.
(3) Mss. quidam τί δ᾽ ἂν ἅπας περὶ. Edit. τί δ᾽ ἂν εἴποι τις περὶ.
(4) Sic omnes fere mss. atque ita legit Billius. Editi συναγιστάμενοι.

calamitatem importavit, poſtquam improborum hominum conatibus ceſſit! Quemadmodum enim qui firmam quamdam arcem expugnare in animum induxerunt, ſi eam acceſſu alioqui captuque difficilem eſſe perſpexerint, ad artem ſe conferunt, atque arcis præfecto pecuniis aut fraude ad ſuas partes pertracto, ita jam nullo negotio & labore arcem quoque ipſam in ditionem redigunt: aut ſi mavis, quemadmodum qui Samſoni inſidias ſtruxerant, crinem prius, in quo vires poſitas habebat, abſtulerunt, atque ita demum Judicem in poteſtatem acceperunt, poſteaque ipſi arbitratu ſuo inſultarunt priſtinæque ipſius potentiæ parem ex adverſo poteſtatem adepti ſunt: ſic quoque alienigenæ noſtri, ſummoto atque e medio ſublato noſtro robore, ac detonſa Eccleſiæ gloria, ita jam in impietatis dogmatibus & actionibus incredibili quadam cum voluptate verſabantur. Hic vitam cum morte commutat adverſarii paſtoris confirmator & patronus, malum haud malo imperio finem imponens, atque inutili, ut ferunt, pœnitentia in extremo vitæ ſpiritu affectus, cum nimirum, ob alterius ſeculi tribunal, æquus rerum ſuarum unuſquiſque judex eſt. Tria enim hæc eſſe ajunt, ob quæ tanquam imperio ſuo indigna pœnitentia ductus fuerit, primum, quod propinquis ſuis necem intuliſſet: alterum, quod Julianum apoſtatam Imperatorem nominaſſet: poſtremum, quod novis fidei dogmatibus ſtuduiſſet: ſimulque cum his vocibus e vita diſceſſiſſet.

16. Itaque veritatis doctrina poteſtatem ac licentiam rurſum accipit, atque ii qui vexati atque oppreſſi fuerant, ſolutam libertatem, zelo nempe iracundiam acuente. Quod etiam ipſum Alexandrinis accidit, qui, ut in eos, a quibus contumeliam acceperunt, acerbiſſimi eſſe ſolent, importunam hominis audaciam indigniſſimis animis ferentes, tum novo mortis genere improbitatem, tum novo dedecore mortem notandam atque infamandam duxerunt. Notus eſt vobis camelus ille, atque inſueta ſarcina, & nova magnitudo, primaque illa, ac niſi me opinio fallit, ſola circumductio, quæ etiamnum contumelioſis hominibus minaciter denuntiatur. Poſteaquam autem ille injuſtitiæ turbo, illa pietatis labes & corruptela, ille pravi illius præcurſor, hujuſmodi ſupplicio mulctatus eſt, meo quidem judicio haud recte (nec enim quid eum pati, ſed quid nos facere decebat, ſpectandum fuit) ſed mulctatus eſt tamen, totiuſque populi impetum atque iracundiam ſubiit: tum vero nobilis ille athleta ex præclara peregrinatione; (ſic enim ipſius fugam pro Trinitate, & cum Trinitate ſuſceptam appello) in urbem redit, atque ita lætos & alacres cives offendit, imo etiam univerſam prope Ægyptum undiquaque in unum concurrentem, atque ab editis omnibus locis, ut alii ſola Athanaſii voce, alii forma & aſpectu ſaturarentur, alii, (quod de Apoſtolis prædicatur,) ex umbra ſaltem ipſa, novoque corporis ſimulacro ſanctitatem contraherent: ut, cum multis jam ſæpenumero ex omni hominum memoria honores habiti ſint, multis etiam obviam proditum ſit, idque non præfectis tantum publicis & Epiſcopis, ſed familiarum quoque ampliſſimis quibuſque & clariſſimis, nullius tamen occurſionis major frequentia & ſplendor fuiſſe memoretur: unum dumtaxat Athanaſium, eumque honorem, quoad priorem urbis ingreſſum ornatus fuerat, cum ex eadem fuga, & ob eaſdem

ὥσπερ γὰρ οἱ φρούριόν τι τῶν καρτερῶν ἐξελεῖν (1) βουληθέντες, ἐπειδὰν ἄλλως ἴδωσι δυσπρόσιτον καὶ δυσάλωτον, ἐπὶ τὴν τέχνην χωροῦσιν, εἶτά τι χρήμασιν, ἢ δόλῳ τὸν φρούραρχον ὑποσπάσαντες, οὕτως ἤδη σὺν οὐδενὶ πόνῳ καὶ τῆς φρουρᾶς ἐκράτησαν. εἰ βούλει δὲ, ὥσπερ οἱ τῷ Σαμψὼν ἐπιβουλεύσαντες, τὴν κόμην πρότερον, ἐν (2) ᾗ τὴν ἰσχὺν εἶχε, περιελόντες τηνικαῦτα ὑπὸ χεῖρα τὸν κριτὴν ἔλαβον, εἶτ' ἐνέπαιζον, ὅσα βουλομένοις ἦν τῆς πρὶν τοῦ ἀνδρὸς δυναστείας ἀντίρροπα. οὕτω καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς ἀλλόφυλοι, τὸ ἡμέτερον κράτος ἐκποδὼν ποιησάμενοι, καὶ τὴν δόξαν τῆς ἐκκλησίας ἀποκείραντες, οὕτως ἤδη τοῖς τῆς ἀσεβείας ἐνετρύφων δόγμασί τε καὶ πράγμασι. ταύτῃ καὶ μεταλλάττει μὲν τὸν βίον ὁ τοῦ ἀντιθέτου ποιμένος βεβαιωτὴς καὶ προστάτης, κακὸν οὐ κακῇ βασιλείᾳ τὸ κεφάλαιον ἐπιθεὶς, καὶ ἀνόνητα μεταγνοὺς, ὥς φασιν, ἐπὶ ταῖς τελευταίαις ἀναπνοαῖς, ἡνίκα εὐγνώμων ἕκαστος τῆς ἑαυτοῦ κρίσεως, διὰ τὸ ἐκεῖ δικαστήριον. τρία γὰρ ταῦτα οἱ συνεγνωκέναι κακὰ, καὶ τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας ἀνάξια, τὸν τοῦ γένους φόνον, καὶ τὴν ἀνάῤῥησιν τοῦ ἀποστάτου, καὶ τὴν καινοτομίαν τῆς πίστεως, καὶ ταύταις συναπελθεῖν λέγεται ταῖς φωναῖς.

16. Ἐξουσίαν δὲ αὖθις ὁ τῆς ἀληθείας λόγος λαμβάνει, καὶ παῤῥησίαν οἱ βιασθέντες αὐτόνομον, τοῦ ζήλου τὸν θυμὸν τήκοντος, ὃ δὴ καὶ ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων ἔπαθε δῆμος. οἷος ἐκεῖνος περὶ τοὺς ὑβριστὰς, οὐκ ἐνεγκόντες τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀμετρίαν, καὶ διὰ τοῦτο ξένῳ μὲν θανάτῳ τὴν πονηρίαν, ξένῃ δὲ ὕβρει τὸν θάνατον στηλιτεύσαντες. ἴστε τὴν κάμηλον ἐκείνην καὶ τὸν ξένον φόρτον, καὶ τὸ καινὸν ὕψος, καὶ τὴν πρώτην περίοδον, οἶμαι δὲ καὶ μόνην, τὰ μέχρι καὶ νῦν τοῖς ὑβρισταῖς ἀπειλούμενα. ἐπειδὴ ὁ τυφὼν τῆς ἀδικίας, ὁ τῆς εὐσεβείας φθορεὺς, ὁ τοῦ πονηροῦ πρόδρομος ταύτην εἰσπράττεται τὴν δίκην, ἐμοὶ μὲν οὐκ ἐπαινετήν. οὐ γὰρ ἃ παθεῖν ἐκεῖνον ἐχρῆν, ἀλλὰ ἃ ποιεῖν ἡμᾶς ἔδει σκοπεῖν. εἰσπράττεται δ' οὖν ὀργῆς πανδήμου καὶ (3) φορᾶς ἔργον γενόμενος, ἐπάνεισι μὲν ἐκ τῆς καλῆς ἐκδημίας ὁ ἀθλητής. οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ τὴν ἐκείνου διὰ τὴν τριάδα καὶ μετὰ τριάδος φυγήν. οὕτω δὲ (4) ἀσμένως προσπίπτει τοῖς ἐν τῇ πόλει, καὶ μικροῦ τῇ Αἰγύπτῳ πάσῃ, καὶ πανταχόθεν εἰς ταὐτὸ συνδραμούσῃ, καὶ ἀπ' ἄκρου παντὸς, ἵν' οἱ μὲν φωνῆς Ἀθανασίου μόνης, οἱ δὲ τοῦ εἴδους ἐμφορηθῶσιν· οἱ δὲ, ὃ περὶ τῶν ἀποστόλων ἠκούσαμεν, τῇ σκιᾷ γοῦν ἁγιασθῶσι μόνῃ, καὶ τῷ * καινῷ τύπῳ τοῦ σώματος· ὥστε πολλῶν πολλάκις καὶ πολλοῖς ἤδη γεγενημένων ἐκ τοῦ παντὸς χρόνου τιμῶν τε καὶ (5) ὑπαντήσεων, οὐκ ἄρχουσι μόνον δημοσίοις καὶ ἱερεῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκείων τοῖς ἐπιφανεστάτοις, μηδεμίαν ταύτης μνημονεύεσθαι πολυανθρωποτέραν, καὶ λαμπροτέραν. ἓν δὲ εἶναι ταύτῃ μόνον παραβάλλειν, αὐτὸν Ἀθανάσιον καὶ τὴν αὐτῷ προτέραν συντεθεῖσαν (6) ἐπὶ τῇ προτέρᾳ ταύτης εἰσό-

* f. κενῷ.

(1) Mſſ. omnes Colb. βουληθέντες.
(2) Complures mſſ. ᾗ τὸ ἰσχυρόν.
(3) Tres mſſ. φθορᾶς male.
(4) Quidam mſſ. ἀσμένοις. Paulopoſt, edit. Greg. καὶ πάντα πανταχόθεν.

(5) Sic mſſ. quidam. Alii cum edit. ἀπαντήσεων.
(6) Colb. duo ἐπὶ τῇ πρεσβυτέρᾳ ταύτης. quam lectionem notat item in margine alius Colb. Edit. Greg. & alii mſſ. ἐπὶ τῇ προτέρᾳ ταύτης. Edit. Athan. ἐπὶ τῇ προτέρᾳ ταύτῃ.

εἰσόδῳ τιμὴν, ἡνίκα ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἐπανῄει φυγῆς.

17. Φέρεται δὲ τοιοῦτός τις ἐπ' ἐκείνῃ τῇ τιμῇ λόγος· λεγέσθω γὰρ εἰ καὶ περισσότερος, οἷον ἥδυσμά τι τῷ λόγῳ, καὶ αὐθαίρετον εἰσόδιον. εἰσήλαυνέ τις τῶν (1) διευπαρχῶν μετ' ἐκείνην τὴν εἴσοδον· ἡμέτερος οὗτος ἦν, Καππαδόκης γὰρ καὶ τῶν πάνυ, τὸν Φιλάγριον ἐκεῖνον, οἶδ' ὅτι πάντες ἀκούετε· καὶ τὸ φίλτρον οἷον οὐκ ἄλλο καὶ περὶ ἄλλων, καὶ ἡ τιμὴ κατὰ τὸ φίλτρον· ἵνα μικρῷ λόγῳ παραστήσω τὸ πᾶν γνώρισμα. ᾧ καὶ ἡ ἀρχὴ πρεσβείᾳ τε τῆς πόλεως καὶ ψήφῳ τοῦ βασιλέως, αὖθις ἐγχειρισθεῖσα. τούτων ὁρῶν τινα τοῦ δήμου, ᾧ φανῆναι τὸ πλῆθος ἄπειρον, καὶ οἷόν τι πέλαγος, οὐχ ὁρίζον τοῖς ὀφθαλμοῖς, πρός τινα λέγεται τῶν ἑαυτοῦ συνήθων καὶ φίλων, ὃ φιλεῖ συμβαίνειν ἐν τοῖς τοιούτοις, εἰπεῖν· εἰπέ μοι, ὦ βέλτιστε, δήποτε τεθέασαι δῆμον τοσοῦτον, καὶ οὕτως ἔμψυχον, ἐφ' ἑνὸς ἀνθρώπου τιμῇ χυθέντα; οὐ φάναι τὸν νεανίαν· ἀλλ' ἐμοὶ μὲν δόξαν, (2) μηδ' ἂν αὐτὸς ταύτης τυχεῖν Κωνστάντιος, ὡς τοῦ ἀκροτάτου τῆς τιμῆς δηλουμένου διὰ τοῦ βασιλέως. καὶ τὸν γελάσαντα μάλα κομψὸν καὶ ἡδὺ, τί τοῦτο ἔφης εἰπεῖν, ὡς δή τι λέγων μέγα καὶ θαυμαστόν; μόλις ἂν οἶμαι, καὶ Ἀθανάσιον οὕτως εἰσαχθῆναι τὸν μέγαν, καὶ ἅμα ὅρκον τινὰ προσθεῖναι τῶν ἐπιχωρίων εἰς τὴν τοῦ λόγου βεβαίωσιν. ἐβούλετο δὲ ὁ λόγος αὐτῷ, ὃ καὶ ὑμῖν οἶμαι δῆλον, καὶ βασιλέως αὐτοῦ ἔμπροσθεν ἄγειν τὸν νῦν εὐφημούμενον. τοσοῦτον ἦν παρὰ πᾶσι τὸ τοῦ ἀνδρὸς τούτου σέβας, καὶ τοσαύτη τῆς μνημονευομένης εἰσόδου νῦν ἡ κατάπληξις. κατὰ γὰρ γένη, καὶ ἡλικίας, καὶ τέχνας διαιρεθέντες· φιλοῦσι γὰρ μάλιστα ἡ πόλις αὕτη οὕτω διασκευάζεσθαι, ὅταν τινὶ πλέκωσι τιμὴν δημοσίαν· πῶς ἂν παραστήσαιμι τῷ λόγῳ τὸ μέγα ἐκεῖνο θέαμα; ποταμὸς ἦσαν εἷς. ποιητοῦ δὲ ἦν ἄρα καὶ τὸν Νεῖλον εἰπεῖν, τὸν χρυσοῤῥόαν ὄντως καὶ εὔσταχυν, ἔμπαλιν ἐκ τῆς πόλεως ἐπὶ τὴν Χαιρέου ῥέοντα, ἡμερησίαν ὁδὸν οἶμαι καὶ περαιτέρω. δότε μοι μικρὸν ἔτι ἐντρυφῆσαι τῷ διηγήματι. ἐκεῖσε γάρ εἰμι, καὶ οὐδὲ ἀπαχθῆναι τὸν λόγον τῆς τελετῆς ἐκείνης ῥᾴδιον. πῶλος μὲν ἦγεν αὐτόν· καὶ μή μοι τῆς ἀπονοίας (3) μέμψησθε· ὡς μικροῦ τὸν ἐμὸν Ἰησοῦν ὁ πῶλος ἐκεῖνος, εἴτ' οὖν ὁ ἐξ ἐθνῶν λαὸς, ὃν εὖ ποιῶν ἐπιβαίνει τῶν τῆς ἀγνοίας δεσμῶν λυόμενον· εἴτε τι ἄλλο βούλεται παραδηλοῦν ὁ λόγος· κλάδοι δὲ αὐτὸν ὑποδέχονται, καὶ στρώσεις ἱματίων πολυανθῶν καὶ ποικίλων προῤῥιπτουμένων καὶ ὑποῤῥιπτουμένων, ἐνταῦθα μόνον ἀτιμασθέντος τοῦ ὑψηλοῦ καὶ πολυτελοῦς, καὶ τὸ ἴσον μὴ ἔχοντος, εἰκὼν καὶ αὕτη τῆς ἐπιδημίας Χριστοῦ, καὶ οἱ προβοῶντες καὶ (4) προχορεύοντες. πλὴν ὅσον οὐ παίδων ὅμιλος μόνον τὸ εὐφημοῦν ἦν, ἀλλὰ καὶ πᾶσα γλῶσσα σύμφωνος καὶ ἀντίθετος νικᾷν ἀλλήλους ἐπειγομένων. ἐῶ γὰρ λέγειν κρότους πανδήμους, καὶ μύρων ἐκχύσεις, καὶ παννυχίδας, καὶ πᾶσαν φωτὶ καταστραπτομένην

Tom. I.

causas inita, Alexandriam repeteret, cum ea comparari posse.

17. Quin & de honore illo hujusmodi quispiam sermo circumfertur: dicam enim, supervacaneus licet videri possit, ac velut condimentum, adventitiumque florem orationi adjungam. Post illius adventum quidam in urbem vehebatur, alteram jam præfecturam gerens (noster hic erat, quippe Cappadox, vir in primis clarus: nec mihi dubium est, quin Philagrium illum a me nominari sentiatis) ea porro civium erga illum amoris flamma, ut nec ulla alia par, nec erga alium: honor autem, ut rem totam paucis verbis ob oculos ponam, amoris magnitudini respondens: cui etiam urbis administratio tum civium deprecatione, tum Imperatoris calculo & sententia rursus mandata fuerat. Tum igitur e vulgo quispiam, cui infinita multitudo videbatur, ac velut pelagus quoddam oculis haudquaquam circumscriptum, ad amicum quemdam & familiarem, ut in hujusmodi rebus accidere solet, ita locutus esse fertur: dic mihi, vir optime, tantamne unquam populi multitudinem vidisti, tamque concordibus animis ad unum hominem ornandum effusam? Minime, inquit juvenis. Ac ne Constantium quidem ipsum pari honorificentia exceptum fuisse opinor: tamquam videlicet per Imperatoris nomen summus honoris vertex significaretur. Tum ille perquam suaviter arridens, quid ais, inquit, quasi magnum aliquid & admirandum dicens? Imo magnum quoque illum Athanasium pari honore introductum fuisse, vix adduci possum, ut credam: simulque patrium quoddam jusjurandum ad id, quod dixerat, confirmandum adjunxit. Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum etiam vobis perspicuum esse arbitror, ut Imperatori quoque ipsi Athanasium anteferret. Tanta erat apud omnes viri hujus veneratio! Tanto stupore ingressus ejus memoria hominum mentes etiamnum defixas tenet! Nam per sexus & ætates atque artes divisi (solet enim maxime civitas illa ad hunc modum instrui, cum publico honore afficiendum aliquem suscipit. Quonam vero modo spectaculi illius magnitudinem oratione referre queam?) Fluvius unus omnes erant. Nilum etiam Poeta quispiam diceret, illum inquam vere aurifluum, & spicis uberem, ab urbe ad Chæreum retroacto cursu fluentem, diei unius itinere, atque eo amplius. Liceat mihi per vos quæso paulum adhuc in hac narratione lascivire. Illic enim animus versatur, nec sermonem ab ea solemnitate revocare facile possum. Pullus ipsum vehebat (ac peto a vobis, ne me audaciæ accusetis) non secus fere, ac Jesum meum pullus ille: sive Gentilis populus, quem ignorantiæ vinculis solutum percommode conscendit, sive quid aliud nobis hoc sermone designetur. Hoc unum interfuit, quod Christum rami susceperunt, & varia indumenta, multiplicique florum genere constrata, ante ipsum projecta sunt: excelso autem & magnifico viro Athanasio nihil tale factum est. In eoque uno impares honoris partes habuit. Jam hic quoque adventus Christi expressam imaginem videre licet, quod erant etiam, qui præeundo clamarent, ac chorum agerent: nisi quod non puerilis dumtaxat turba faustis illum acclamationibus excipiebat, verum etiam omnis lingua concors & adversaria hominum sese mutuo superare contendentium. Nam quid publicos plausus commemorem, & unguentorum profusiones, pervigilia & totam urbem lumine

(1) Ita cum edit. Greg. multi mss. Alii cum Edd. Athan. διευπάρχων.

(2) Ita omnes ferme mss. Editi vero, μηδ' ἂν αὐτὸν ταύτης τυχεῖν Κωνστάντιον. Edit. Greg. μηδ' ἂν αὐτὸς ταύτης τυχεῖν Κωνστάντιον male.

(3) Palat. μέμψοισθε.

(4) Sic mss. & edit. Greg. Edit. Athan. καὶ χορεύοντες.

coruſcantem, publica item & privata convivia, cæteraque, per quæ urbes lætitiæ atque hilaritatis argumenta edunt, quæ tum illi ampliſſime, & ſupra quam credi queant, conferebantur.

18. Sic vir eximius, ac tum tali pompa & celebritate civitatem ſuam ingreditur. Sed enim fortaſſe vitæ rationes ita inſtituit, ut eos decet, qui tantæ hominum multitudini præfuturi ſunt, verum nequaquam parem vitæ doctrinam attulit: aut non ita decertavit, ut docuit: aut minus quam quivis eorum, qui pro recta doctrina certamen adierunt, periclitatus eſt: aut minores, quam pro certaminum merito honores conſecutus eſt: aut denique honoribus illis, quibus in ingreſſu ornatus eſt, poſt ingreſſum decori atque ignominiæ fuit? Minime gentium. Verum omnia, non ſecus atque in cithara, inter ſe, apta & connexa erant, pulchreque congruebant, tum vita & doctrina, tum certamina & pericula, tum reditus, & quæ reditum ſunt conſecuta. Nam ſimul atque ad Eccleſiam pervenit, non eodem modo affectus eſt, quo ii ſolent, qui per iræ impotentiam cæcutiunt, &, ut quidque primum occurrit, ita illud, quamlibet etiam dignum, a quo manus abſtineantur, protrudunt aut feriunt, ira nimirum animi principatum tenente. Verum hoc potiſſimum tempus ad nominis celebritatem & gloriam idoneum ſibi eſſe arbitratur, (quandoquidem fere fit, ut qui in calamitate verſatur, moderatiorem ſe præbeat, qui autem referendæ injuriæ poteſtatem nactus eſt, inſolentius ſe gerat) tanta lenitate atque humanitate res eorum, a quibus læſus fuerat adminiſtravit, ut ne iis quidem ipſis, ſi hoc dici poteſt, ipſius reditus moleſtus fuerit. Ac templum quidem ſacrilegis nundinatoribus, iiſque qui Chriſto ad quæſtum abutebantur, repurgat, in hoc quoque ſcilicet Chriſtum referens: niſi quod non texto flagello, ſed probabilibus argumentis atque ad perſuadendum accommodatis id efficit. Tum eos, qui inter ſe, & cum ipſo ſimultates gerebant, in concordiam reducit: & quidem ita, ut nullius pacificatoris opera ad eam rem opus haberet. Adhæc injuria affectos tyrannide liberat, nullum eorum, qui ipſius cauſæ ſtudebant, & eorum, qui adverſas partes ſequebantur, delectum habens. Prolapſam inſuper fidei doctrinam erigit: ac libere rurſus Trinitas prædicatur, ſuper candelabrum poſita, ſplendidoque unius divinitatis lumine animas omnes colluſtrans. Leges etiam rurſus orbi terrarum præſcribit, atque omnium mentes ad ſe convertit, aliis epiſtolas mittens, alios acerſens, nonnullos etiam ultro accedentes erudiens, omnibuſque liberam voluntatem pro lege proponens. Hoc enim ſolum ad præmonſtratum virtutis iter ſufficere cenſebat. Ut in ſumma dicam, duorum laudabilium lapidum naturam imitatur. Nam & percutientibus adamas efficitur, & diſſidentibus magnes, arcana naturæ vi ferrum trahens, ac duriſſimam omnium materiam ſibi adſciſcens.

19. Sed ſcilicet fieri non poterat, ut invidia hæc ferret, atque Eccleſiam, priſtinæ gloriæ ſuæ veterique ſanitati reſtitutam, videre ſuſtineret, diſſectis nimirum partibus celerrima cicatrice, velut in corpore, obductis. Ac proinde Imperatorem adverſus eum excitat, in eodem, quo ipſe, defectionis crimine verſantem, atque improbitate parem, tempore ſolo poſteriorem, qui primus Chriſtianorum Imperatorum adverſus Chriſtum furore percitus, atque impietatis baſiliſcum, quem multo ante parturiebat, oblata occaſione, ſubito prefundens, ſimul atque

τὴν πόλιν, καὶ δημοσίους ἑστιάσεις, καὶ οἰκιδίας, καὶ ὅσοις αἱ πόλεις τὸ φαιδρὸν ἐπισημαίνουσιν, ἃ τότε μεθ' ὑπερβολῆς ἐκείνῳ καὶ παρὰ τὸ εἰκὸς ἐχαρίζετο.

18. Οὕτω τὴν ἑαυτοῦ πόλιν ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος, καὶ μετὰ τοιαύτης καταλαμβάνει τῆς πανηγύρεως. ἆρ' οὖν ἐβίω μὲν, ὥσπερ εἰκὸς τοὺς λαοῦ τοσούτου προστησομένους; ἐδίδαξε δὲ οὐχ ὡς βεβίωκεν; ἠγώνισται δὲ οὐχ ὡς ἐδίδαξεν; ἐκινδύνευσε δὲ τῶν ὑπὲρ τοῦ λόγου τινὸς ἠγωνισμένων ἐλάττω; τετίμηται δὲ ὧν ἠγώνισται μεῖον; κατήσχυνε δέ τι τῶν τῆς εἰσόδου μετὰ τὴν εἴσοδον; οὐδαμῶς. πάντα δὲ ἀλλήλων ἐχόμενα, ὥσπερ ἐν λύρᾳ μιᾷ, καὶ τῆς αὐτῆς ἁρμονίας, ὁ βίος, ὁ λόγος, οἱ ἀγῶνες, οἱ κίνδυνοι, τὰ τῆς ἐπανόδου, τὰ μετὰ τὴν ἐπάνοδον· ὁμοῦ τε γὰρ τὴν ἐκκλησίαν καταλαμβάνει, καὶ οὐ πάσχει ταὐτὸν τοῖς δι' ἀμετρίαν ὀργῆς τυφλώττουσι, καὶ ὅ, τι ἂν παραπέσῃ, τοῦτο πρῶτον (1) περιωθοῦσι, κἂν τι τῶν φειδοῦς ἀξίων ὂν τύχοι, τοῦ θυμοῦ δυναστεύοντος. ἀλλὰ τοῦτον μάλιστα εὐδοκιμήσεως αὐτῷ καιρὸν εἶναι νομίσας, ἐπειδὴ τὸ μὲν πάσχον κακῶς ἀεὶ μετριώτερον, τὸ δὲ ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ ἀντιδρᾷν ἀκρατέστερον. οὕτω πρᾴως καὶ ἠπίως τὰ τῶν λελυπηκότων μεταχειρίζεται, ὡς μηδὲ αὐτοῖς ἐκείνοις οἷόν τε τοῦτο εἰπεῖν, ἀηδῆ γενέσθαι τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἐπάνοδον. καθαιρεῖ μὲν γὰρ τὸ ἱερὸν τῶν θεοκαπήλων καὶ χριστεμπόρων, ἵνα καὶ τοῦτο τοῦ Χριστοῦ μιμήσηται. πλὴν ὅσον οὐ φραγελλίῳ πλεκτῷ· λόγῳ δὲ πιθανῷ τοῦτο ἐργάζεται. καταλλάττει δὲ τὸ στασιάζον, πρός τε αὐτὸ καὶ ἑαυτὸν οὐδενὸς τῶν συναγόντων προσδεηθείς· λύει δὲ τοῖς ἠδικημένοις τὰς τυραννίδας, οὐδὲν διελὼν τοὺς τῆς (2) αὐτοῦ μερίδος καὶ τῆς ἐναντίας· ἀνίστησι δὲ πεπτωκότα λόγον. παρρησιάζεται δὲ ἡ τριὰς πάλιν ἐπὶ τὴν λυχνίαν τεθεῖσα, καὶ λαμπρῷ τῷ φωτὶ τῆς μιᾶς θεότητος ταῖς πάντων ψυχαῖς ἀναστράπτουσα. νομοθετεῖ δὲ τῇ οἰκουμένῃ πάλιν· ἐπιστρέφει δὲ πρὸς ἑαυτὸν πᾶσαν διάνοιαν, τοῖς μὲν ἐπιστέλλων, τοὺς δὲ διδάσκων. ἔστι δὲ οὓς καὶ ἀκλήτους προσιόντας σοφίζων, πᾶσι δὲ νόμον ἕνα προθεὶς τὸ βούλεσθαι. καὶ γὰρ τοῦτο μόνον ἐξήρκει πρὸς ὁδηγίαν τοῦ κρείττονος. ἐν κεφαλαίῳ δὲ εἰπεῖν δύο λίθων μιμεῖται φύσεις ἐπαινουμένων. γίνεται γὰρ τοῖς μὲν παίουσιν ἀδάμας· τοῖς δὲ στασιάζουσι μαγνῆτις, ἀῤῥήτῳ φύσεως βίᾳ τὸν σίδηρον ἕλκουσα, καὶ (3) τὸ στεῤῥότατον ἐν ὕλαις οἰκειουμένη.

19. Ἀλλ' οὐ γὰρ ἔμελλε ταῦτα οἴσειν ὁ φθόνος· οὐδὲ τὴν ἐκκλησίαν ὁρῶν ἀνέξεσθαι πάλιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς δόξης, καὶ τῆς παλαιᾶς ὑγιείας, τάχιστα τοῦ διεστῶτος συνουλωθέντος, ὥσπερ ἐν σώματι. διὰ τοῦτο ἐπανίστησιν αὐτῷ τὸν συναποστάτην ἑαυτῷ βασιλέα, καὶ τὴν κακίαν ὁμότιμον, χρόνῳ μόνῳ λειπόμενον· ὃς πρῶτος Χριστιανῶν βασιλέων κατὰ Χριστοῦ μανεὶς, καὶ ὃν ὤδινε πόῤῥωθεν ἐν ἑαυτῷ βασιλίσκον τῆς ἀσεβείας ἀναῤῥήξας ἀθρόως, ἐπειδὴ καιρὸν ἔλαβεν, ὁμοῦ τε αὐτοκράτωρ ἀναδείκνυται· καὶ κακὸς μὲν περὶ τὸν πι-

στῶ-

(1) Unus Colb. περιορθῶσι. Mox duo, τύχῃ.
(2) Quidam mss. ἑαυτοῦ.
(3) Multi mss. τὸν στεῤῥότατον.

στεύσαντα βασιλέα (1) τὰ βασίλεια γίνεται κακίων δὲ περὶ τὸν σεσωκότα θεὸν, καὶ διωγμὸν ἐννοεῖ τῶν πώποτε γενομένων ἀπανθρωπότατον, ὅσῳ τὸ πιθανὸν τῇ τυραννίδι μίξας. ἐφθόνει γὰρ τοῖς πάθεσι, καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ἄθλοις τιμῆς ἀμφίβολον ἐποίει, καὶ τὸ τῆς ἀνδρείας φιλότιμον· τὰς ἐν τοῖς λόγοις στροφὰς καὶ πλοκὰς, ἐπὶ τὸν τρόπον μετενέγκων· ἢ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἀπὸ τοῦ τρόπου καὶ περὶ ἐκεῖνα σπουδάσας, καὶ τὸ ἔνοικον αὐτῷ πονηρὸν τῆς πολυτεχνίας μιμούμενος. οὗτος μικρὸν μὲν ἔργον ἐνόμισεν εἶναι τὸ παντὸς Χριστιανῶν (2) περικρατήσεσθαι γένος, μέγα δὲ τὸ Ἀθανασίου κρατῆσαι, καὶ τῆς ἐκείνου περὶ τὸν λόγον ἡμῶν δυνάμεως. καὶ γὰρ ἑώρα μηδὲν ὂν αὐτῷ πλέον τῆς καθ' ἡμῶν ἐννοίας, διὰ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀντιπαράταξιν καὶ ἀντίθεσιν, ἀεὶ τοῦ κενουμένου Χριστιανῶν ἀναπληρουμένου διὰ τῆς Ἑλληνικῆς προσθήκης, καὶ τῆς ἐκείνου συνέσεως, ὃ καὶ παράδοξον. ταῦτ' οὖν ἐννοῶν καὶ ὁρῶν ὁ δεινὸς ἐκεῖνος παραλογιστὴς καὶ διώκτης, οὐδὲ ἐπὶ τοῦ πλάσματος ἔτι μένει καὶ τῆς σοφιστικῆς ἀνελευθερίας· ἀλλὰ τὴν πονηρίαν γυμνώσας, φανερῶς ὑπερορίζει τὸν ἄνδρα τῆς πόλεως. ἔδει γὰρ τρισὶ παλαίσμασι τὸν γενναῖον νικήσαντα, τελείας τυχεῖν καὶ τῆς ἀναρρήσεως.

Imperator declaratus est, statim & erga Imperatorem, qui ipsius fidei imperium commiserat, improbe; & erga Deum, cui salutem debebat, improbius se gerit. Ac persecutionem omnium, quæ umquam fuerunt, teterrimam excogitat: quatenus persuasionem & sermonis blanditias tyrannidi adjungens: (nam eos etiam honores, qui ob certamina tribui solent, Martyribus invidebat) fortitudinis laudem in dubium revocabat, verborum nempe captiones & argutias ad mores suos transferens, aut, ut verius loquar, a moribus & ingenii vafritie ad ea scelera studium conferens, dæmonisque, qui in ipsius pectore domicilium habebat, artem multiplicemque versutiam imitans. Hic parum amplum atque præclarum esse arbitratus est, universam Christianorum nationem imperio suo subjicere: magnum autem & gloriosum fore, si Athanasium ejusque in Christiana doctrina vim & facultatem superaret. Perspiciebat enim, nihil sibi ex suis in nos consiliis accedere, quod adversus eum in acie staret Athanasius, ejusque conatibus obsisteret. Id enim, quod ex Christianis decedebat, Gentilium accessione, ipsiusque prudentia quotidie supplebatur: id quod sane mirandum erat. Quæ cum callidus ille impostor & persecutor animadverteret & cerneret, ne personam quidem diutius ferre, ac sophistica & servili dissimulatione uti sustinuit, verum animi perversitate detecta palam aperteque hominem e civitate præcipitem exturbat. Egregium enim virum triplici certamine vincere oportebat, ut perfectum etiam præconium consequeretur.

20. Μικρὸν τὸ ἐν μέσῳ, καὶ Πέρσαις μὲν ἡ δίκη δοῦσα τὸν ἀλιτήριον, ἐκεῖ δικάζει, καὶ βασιλέα φιλότιμον παραπέμψασα, νεκρὸν ἐπανάγει, μηδ' ἐλεούμενον. ὡς δὲ ἐγὼ (3) τινος ἤκουσα, μηδὲ τῷ τάφῳ προσλαμβανόμενον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς σεισθείσης δι' αὐτὸν γῆς ἀποσειόμενον καὶ ἀναβρασσόμενον, προοίμιον οἶμαι τῆς ἐκεῖθεν κολάσεως. ἀνίσταται δὲ βασιλεὺς ἕτερος, οὐκ ἀναιδὴς τῷ προσώπῳ κατὰ τὸν προειρημένον, οὐδὲ τοῖς πονηροῖς ἔργοις καὶ ἐπιστάταις ἐκθλίβων τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλὰ καὶ λίαν εὐσεβής τε καὶ ἥμερος. ὃς ἵνα ἀρίστην (4) ἑαυτῷ προκαταστήσηται τὴν τῆς βασιλείας κρηπῖδα, καὶ ὅθεν δὴ τῆς εὐνομίας ἄρξηται, λύει μὲν τοῖς ἐπισκόποις τὴν ἐξορίαν, τοῖς τε ἄλλοις ἅπασι, καὶ πρὸ πάντων τῷ πρὸ πάντων τὴν ἀρετὴν, καὶ προδήλως ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας πολεμηθέντι. ζητεῖ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως τὴν ἀλήθειαν ὑπὸ πολλῶν διασπασθεῖσαν, καὶ συγχυθεῖσαν, καὶ εἰς πολλὰς δόξας καὶ μοίρας νενεμημένην· ὥστε μάλιστα μὲν τὸν κόσμον ὅλον (5) εἰ οἷόν τε συμφωνῆσαι, καὶ εἰς ἓν ἐλθεῖν τῇ συνεργίᾳ τοῦ πνεύματος. εἰ δ' οὖ, ἀλλ' αὐτόν γε μετὰ τῆς βελτίστης γενέσθαι κἀκείνῃ παρασχεῖν τὸ κράτος, καὶ παρ' ἐκείνης ἀντιλαβεῖν, λίαν ὑψηλῶς τε καὶ μεγαλοπρεπῶς περὶ τῶν μεγίστων διανοούμενος. ἔνθα δὴ καὶ μάλιστα διεδείχθη τοῦ ἀνδρὸς ἡ καθαρότης, καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. τῶν γὰρ ἄλλων ἁπάντων ὅσοι τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου τριχῇ νενεμημένων, καὶ πολλῶν μὲν ὄντων τῶν περὶ τὸν υἱὸν ἀρρωστούντων· πλειόνων δὲ τῶν περὶ τὸ πνεῦμα ἅγιον, ἔνθα καὶ (6) τὸ ἧττον ἀσεβεῖν, εὐσέβεια ἐνομίσθη, ὀλίγων δὲ τῶν κατ' ἀμφότερα

20. Non multum temporis intercesserat, cum impium illum & sacrilegum ad Persas vis numinis ultrix ablegat, illicque causam disceptat: & quem magnificum & honoris cupiditate flagrantem transmiserat, eumdem mortuum reducit, ne miseratione quidem quemquam permoventem: imo, ut mihi quispiam narravit, nec ad sepulturam assumtum, sed a terra, quæ propter ipsius scelus tremore affecta fuerat, excussum; æstuque vehementi projectum: insequentis, ut opinor, supplicii præludium. Surgit autem alter Imperator, facie minime impudens, quemadmodum is, de quo ante verba fecimus, nec pravis operibus, & operum præfectis Israelem opprimens, sed mira pietate animique lenitate præditus. Qui, ut pulcherrimum imperii sui fundamentum jaceret, rectamque legum sanctionem, unde conveniebat, auspicaretur, cum omnes alios Episcopos, tum eum ante omnes, qui omnibus virtute præstabat, ac citra dubitationem ullam pietatis causa oppugnatus fuerat, ab exilio revocat. Quin etiam fidei nostræ veritatem a multis laceratam & perturbatam, atque in sexcentas opiniones partesque distractam sibi tradi postulavit: ut maxime quidem universus orbis, si fieri posset, in fidei negotio consentiret, Spiritusque auxilio in unum coiret: sin minus, ipse certe optimæ parti sese adjungeret, simulque & ei robur afferret, & ab ea vicissim acciperet, excelse simul & magnifice de rebus maximis cogitans. Atque hic potissimum Athanasius puritatis suæ fideique in Christum firmæ & constantis specimen edidit. Nam cum cæteri omnes, qui doctrinam nostram profitebantur, trifariam divisi essent, ac multi circa Filium, plures etiam circa Spiritum sanctum ægram fidem haberent, (ubi levior impietas pietatis opinionem ferebat) pauci autem utrinque sani & in-

(1) In quibusdam mss. hæc, τὰ βασίλεια desunt.
(2) Quidam, περικρατήσεσθαι.
(3) Sic omnes mss. Edit. Greg. τινός σοι.
(4) Omnes fere mss. Colb. ἑαυτῷ καταστήσηται.
(5) Multi mss. Colb. εἰ οἷόν τε συμφρονῆσαι. In uno hæc desunt εἰ & τε. Edit. Gregor. εἰ οἷόν τι συμφρονῆσαι. Mox duo Colb. habent εἰ δ' οὖν, non incommode. Ibid. complures Colb. ἀλλ' αὐτός.
(6) In edit. Greg. & in quibusdam mss. τὸ deest, in aliis habetur. Mox magna pars mss. cum edit. Greg. ὀλίγοι δὲ τοῦ κατ' ἀμφότερα ὑγιαίνοντες.

incolumes eſſent, primus ille & ſolus, aut cum admodum paucis, veritatem palam apertiſque verbis promulgare non dubitavit, unam trium perſonarum divinitatem & eſſentiam ſcripto confeſſus: & quod multis illis Patribus circa Filium prius conceſſum fuerat, idem ipſe poſtea in aſſerenda Spiritus ſancti divinitate ſuperno afflatu conſecutus. Atque Imperatori donum vere regium & magnificum offert, ſcriptam nimirum fidei confeſſionem adverſus novum dogma nuſquam in Scriptura expreſſum: ut ſic & Imperatorem Imperator, & doctrinam doctrina, & libellum libellus frangeret atque opprimeret.

21. Hujus confeſſionis, ut mihi videtur, auctoritate permoti, tum Occidentales, tum quidquid in Oriente vitale eſt, partim animo tenus pietatem colunt, ſi quid ipſorum verbis fidei habendum eſt, ulterius autem eam non proferunt, velut mortuum quemdam fœtum, in materno utero extinctum: partim eam, igniculi cujuſdam inſtar, nonnihil accendunt, hactenus ſcilicet, ut tempori, atque acrioribus & ferventioribus orthodoxis, aut piæ plebi utcumque ſatisfaciant: partim denique omni verborum libertate veritatem prædicant: a qua parte utinam ipſe ſtem (nec enim majus quiddam jactare audeo) non jam timiditati meæ ignaviæque conſulens, eique aliorum tarditatem & mentis imbecillitatem prætexens, (ſatis enim ſuperque diſpenſavimus, non modo alienos nobis non adjungentes, ſed noſtros etiam corrumpentes: quod ſane malorum diſpenſatorum eſt) verum partum in lucem efferens, & accurate nutriens, atque omnibus ob oculos proponens, quotidie augeſcentem. Sed hoc in illo minus admirationis mereri videtur. Nam qui re ipſa pro veritatis defenſione periculis ſe objecerat, quid mirum, ſi eamdem ſcripto confeſſus ſit? Quod vero mihi in ipſo maxime mirari ſubit, quodque non citra damnum ſilentio præteriri poteſt, hac præſertim tempeſtate, qua multæ contentiones diſſidiaque gignuntur, hoc adhuc ſuperioribus adjiciam. Nam his quoque, qui nunc vivunt, hæc actio doctrina eſſe queat, ſi ipſum nobis imitandum proponamus. Quemadmodum enim ab una & eadem aqua non tantum ea pars disjungitur, quam manus inter hauriendum reliquit, verum id etiam, quod manu comprehenſum per digitos effluit: eodem modo a nobis non impiæ ſolum doctrinæ cultores, verum etiam qui pietatis laude in primis excellunt, præciduntur, idque non in parvis dumtaxat & contemnendis dogmatis (minus enim hoc grave eſſet) verum etiam in verbis, quæ ad eumdem omnino ſenſum tendebant. Nam cum eſſentia una, & tres hypoſtaſes a nobis pie dicerentur, (quod alterum divinitatis naturam, alterum trium Perſonarum proproprietates declaret,) atque eodem quidem modo apud Romanos intelligerentur, cæterum ob linguæ illius anguſtiam & verborum inopiam hypoſtaſin ab eſſentia diſtinguere non poſſent, eoque factum eſſet, ut pro ea, ne tres ſubſtantias admittere viderentur, Perſonarum vocabulum inducerent, quid tandem contigit? Res profecto ridicula, vel potius miſeranda. Diverſæ fidei ſpeciem præbuit levis illa & jejuna de vocum ſono altercatio. Hic deinde & Sabelliſmus ob tres Perſonas excogitatus eſt, & Arianiſmus ob tres hypoſtaſes, quorum utrumque perti-

A ὑγιαινόντων, πρῶτος καὶ μόνος ἢ κομιδῇ σὺν ὀλίγοις ἀποτολμᾷ τὴν ἀλήθειαν σαφῶς οὕτωσὶ καὶ διαῤῥήδην τῶν τριῶν μίαν θεότητα καὶ οὐσίαν ἐγγράφως ὁμολογήσας· καὶ ὃ τῷ πολλῷ τῶν πατέρων ἀριθμῷ περὶ τὸν υἱὸν ἐχαρίσθη πρότερον, τοῦτο περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος αὐτὸς ἐμπνευσθεὶς ὕστερον, καὶ δῶρον βασιλικὸν ὄντως καὶ μεγαλοπρεπὲς τῷ βασιλεῖ προσενεγκὼν, ἔγγραφον τὴν εὐσέβειαν κατὰ τῆς ἀγράφου καινοτομίας, ἵνα βασιλεῖ μὲν βασιλεὺς, λόγῳ δὲ λόγος, γράμματι δὲ γράμμα καταπαλαίηται.

B

21. Ταύτην μοι δοκοῦσιν αἰδούμενοι τὴν ὁμολογίαν οἵ, τε τῆς ἑσπερίας, καὶ τῆς ἑῴας ὅσον βιώσιμον, οἳ μὲν μέχρι διανοίας ἄγειν τὸ εὐσεβὲς, εἴ τι λέγουσιν αὐτοῖς πιστευτέον, περαιτέρω δὲ μὴ (1) προάγειν, ὥσπερ τι νεκρὸν κύημα ταῖς μήτραις ἐναποθνήσκον· οἱ δὲ μικρὸν ἐξάπτειν ὥσπερ σπινθῆρα, ὅσον ἀφοσιοῦσθαι τὸν καιρὸν, ἢ τῶν ὀρθοδόξων τοὺς θερμοτέρους, (2) ἢ τῶν λαῶν τὸ φιλόθεον. οἱ δὲ καὶ παῤῥησιάζεσθαι τὴν ἀλήθειαν, ἧς αὖ εἴην ἐγὼ μερίδος· οὐ γὰρ τολμῶ τι πλέον καυχήσασθαι· μηκέτι τὴν ἐμὴν δειλίαν C οἰκονομῶν. ὡς δὴ τὴν τῶν σαθροτέρων διάνοιαν· ἱκανῶς γὰρ ᾠκονομήσαμεν, μήτε τὸ ἀλλότριον προσλαμβάνοντες, καὶ τὸ ἡμέτερον φθείροντες, ὃ κακῶν ὄντως ἐστὶν οἰκονόμων· ἀλλ' εἰς φῶς ἄγων τὸν τόκον, καὶ μετὰ σπουδῆς ἐκτρέφων, καὶ ταῖς ἁπάντων ὄψεσι προτιθεὶς ἀεὶ τελούμενον. τοῦτο μὲν οὖν ἧττον ἐκείνου θαυμάζειν ἄξιον. ὁ γὰρ ἔργῳ τῆς ἀληθείας προκινδυνεύσας, τί θαυμαστὸν εἰ γράμματι ταύτην καθωμολόγησεν; D ὃ δέ μοι μάλιστα τοῦ ἀνδρὸς θαυμάζειν ἔπεισι, καὶ ζημία τὸ σιωπᾷν διὰ τὸν καιρὸν μάλιστα (3) πολλὰς φύοντα τὰς διαστάσεις, τοῦτο ἔτι προσθήσω τοῖς εἰρημένοις. γένοιτο γὰρ ἂν τι παίδευμα καὶ τοῖς νῦν ἡ πρᾶξις, εἰ πρὸς ἐκεῖνον βλέποιμεν. ὡς γὰρ ὕδατος ἑνὸς τέμνεται, οὐ τοῦτο μόνον, ὅσον ἡ χεὶρ ἀφῆκεν ἀρυομένη, ἀλλὰ καὶ ὅσον τῇ χειρὶ περιεχέθη τῶν δακτύλων ἐκρέον· οὕτω καὶ ἡμῶν, οὐχ ὅσον ἀσεβὲς σχίζεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅσον εὐσεβέστερον, οὐ περὶ δογμάτων μόνον μικρῶν καὶ E παρορᾶσθαι ἀξίων· ἧττον γὰρ ἂν ἦν τοῦτο δεινόν· ἀλλ' ἤδη καὶ περὶ ῥημάτων εἰς τὴν αὐτὴν φερόντων διάνοιαν. τῆς γὰρ μιᾶς οὐσίας, καὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων λεγομένων μὲν ὑφ' ἡμῶν εὐσεβῶς· τὸ μὲν γὰρ τὴν φύσιν δηλοῖ τῆς θεότητος, τὸ δὲ τὰς τῶν τριῶν ἰδιότητας· νοουμένων δὲ καὶ παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς ὁμοίως, ἀλλ' οὐ δυναμένοις διὰ στενότητα τῆς παρ' αὐτοῖς γλώττης καὶ ὀνομάτων πενίαν, διελεῖν ἀπὸ τῆς οὐσίας τὴν ὑπόστασιν, καὶ διὰ τοῦτο ἀντεισαγούσης τὰ F πρόσωπα, ἵνα μὴ τρεῖς οὐσίαι παραδεχθῶσι, τί γίνεται; ὡς λίαν (4) γελοῖον καὶ ἐλεεινόν· πίστεως ἔδοξε διαφορὰ ἡ περὶ τὸν ἦχον σμικρολογία· εἶτα Σαβελλισμὸς ἐνταῦθα ἐπενοήθη τοῖς τρισὶ προσώποις, καὶ Ἀρειανισμὸς ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσι, τὰ τῆς φιλονεικίας

(1) Alii mſſ. μὴ προάγων, alii μὴ προάγειν. Paulopoſt mſſ. quidam, μικρόν τι. Mox quidam σπινθῆρα, alii σπινθῆρας.
(2) Hæc ἢ τῶν λαῶν τὸ φιλόκαλον deſunt in Palat.

(3) Sic omnes mſſ. Colb. edit. vero, πολλὰς ποιοῦντα.
(4) Palat. γελοῖον ἢ ἐλεεινόν.

κίας ἀναπλάσματα. εἶτα τί; προστιθεμένου μικροῦ τινος ἀεὶ τοῦ λυποῦντος, ὃ λυπηρὸν φιλονεικία ποιεῖ, κινδυνεύει συναπορραγῆναι ταῖς συλλαβαῖς τὰ πέρατα. ταῦτ' οὖν ὁρῶν καὶ ἀκούων ὁ μακάριος ἐκεῖνος, καὶ ὡς ἀληθῶς ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ καὶ μέγας τῶν ψυχῶν οἰκονόμος, οὐκ ᾠήθη δεῖν παριδεῖν τὴν ἄτοπον οὕτω καὶ ἄλογον τοῦ λόγου κατατομήν. τὸ δὲ παρ' ἑαυτοῦ φάρμακον ἐπάγει τῷ ἀῤῥωστήματι. πῶς οὖν τοῦτο ποιεῖ; προσκαλεσάμενος ἀμφότερα τὰ μέρη οὑτωσὶ πρᾴως καὶ φιλανθρώπως, καὶ τὸν νοῦν τῶν λεγομένων ἀκριβῶς ἐξετάζας, ἐπειδὴ συμφρονοῦντας εὗρε, καὶ οὐδὲν διεστῶτας κατὰ τὸν λόγον, τὰ ὀνόματα συγχωρήσας, συνδεῖ τοῖς πράγμασι.

22. Τοῦτο τῶν μακρῶν πόνων καὶ λόγων λυσιτελέστερον, οὓς πάντες ἤδη λογογραφοῦσιν, οἷς τι (1) καὶ φιλοτιμίας συνέζευκται, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως τι καὶ καινοτομεῖται περὶ τὸν λόγον. τοῦτο τῶν πολλῶν ἀγρυπνιῶν καὶ χαμευνιῶν προτιμότερον, ὧν μέχρι τῶν κατορθούντων τὸ κέρδος. τοῦτο τῶν ἀοιδίμων ἐξοριῶν καὶ φυγῶν τοῦ ἀνδρὸς ἐπάξιον· ὑπὲρ γὰρ ὧν εἵλετο πάσχειν ἐκεῖνα, (2) ταῦτα μετὰ τὸ παθεῖν ἐσπούδαζεν. τὸ δὲ αὐτὸ κἀν τοῖς ἄλλοις ποιῶν διετέλει, τοὺς μὲν ἐπαινῶν, τοὺς δὲ πλήττων μετρίως. καὶ τῶν μὲν τὸ νωθρὸν διεγείρων· τῶν δὲ τὸ θερμὸν κατείργων. καὶ τῶν μὲν ὅπως μὴ πταίσωσι προμηθούμενος· τοὺς δὲ, ὅπως διορθωθεῖεν πταίσαντες μηχανώμενος· ἁπλοῦς τὸν τρόπον, πολυειδὴς τὴν κυβέρνησιν, σοφὸς τὸν λόγον, σοφώτερος τὴν διάνοιαν, πεζὸς τοῖς ταπεινοτέροις, ὑψηλότερος τοῖς μετεωροτέροις, (3) φιλόξενος, ἱκέσιος, ἀποτρόπαιος, πάντα εἷς ἀληθῶς, ὅσα μεμερισμένως τοῖς ἑαυτῶν θεοῖς Ἑλλήνων παῖδες ἐπιφημίζουσι. προσθήσω δὲ καὶ ζύγιον, καὶ παρθένιον, καὶ εἰρηναῖον, καὶ διαλλακτήριον, καὶ πομπαῖον τοῖς ἐντεῦθεν ἐπειγομένοις. ὢ πόσας μοι ποιεῖ κλήσεις ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴ, πανταχόθεν καλεῖν ἐθέλοντι. ζήσας δὲ οὕτω, καὶ παιδευθεὶς καὶ παιδεύσας, ὥστε ὅρον μὲν ἐπισκοπῆς εἶναι τὸν ἐκείνου βίον καὶ τρόπον, νόμον δὲ ὀρθοδοξίας τὰ ἐκείνου δόγματα, τίνα μισθὸν τῆς εὐσεβείας κομίζεται; οὐδὲ γὰρ τοῦτο παριδεῖν ἄξιον. ἐν γήρᾳ καλῷ καταλύει τὸν βίον, καὶ προστίθεται τοῖς πατράσιν αὐτοῦ πατριάρχαις, καὶ προφήταις, καὶ ἀποστόλοις, καὶ μάρτυσι, τοῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἠγωνισμένοις. καὶ ἵνα εἴπω τινὰ βραχὺν ἐπιτάφιον, τιμᾶται τῶν εἰσοδίων τιμῶν τὴν ἐξόδιον πολυτελεστέραν· πολλὰ μὲν κινήσας δάκρυα, μείζονα δὲ τῶν ὁρωμένων τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν ταῖς ἁπάντων διανοίαις ἐναποθέμενος. ἀλλ' ὦ φίλη καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, ὦ καὶ λόγου καὶ σιωπῆς μέτρα, (4) καὶ μετὰ τῶν ἄλλων σου καλῶν διαφερόντως τιμήσας, ἡμῖν μὲν ἐνταῦθα στήσαις τὸν λόγον, εἰ καὶ τῆς ἀληθείας ἐνδεέστερον, ἀλλὰ τῆς γε πρὸς δύναμιν οὐ λειπόμενον· αὐτὸς δὲ ἄνωθεν ἡμᾶς ἐποπτεύοις ἵλεως, καὶ τὸν λαὸν τόνδε διεξάγοις τέλειον, τελείας τῆς Τριάδος προσκυνητὴν, τῆς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι θεωρουμένης καὶ σεβομένης. καὶ ἡμᾶς εἰ μὲν εἰρηνικῶς, κατέχοις καὶ

Tom. I.

nax contendendi ſtudium effinxerat. Quid poſtea? Cum exigua res aliqua quotidie accederet, quæ moleſtiam afferret (moleſta autem, ut videretur, contentio faciebat) eo tandem res adducta eſt, ut periculum eſſet, ne orbis terrarum fines una cum ſyllabis abrumperentur. Quæ cum beatus ille vir, & vere homo Dei, magnuſque animarum diſpenſator, oculis auribuſque uſurparet, tam abſurdam & a ratione alienam Verbi ſectionem diſſimulandam ac negligendam ſibi non putavit: verum medicinam morbo quamprimum adhibet. Quonam autem modo id facit? Utraque parte leniter benigne accita, verborumque ſententia diligenter & accurate perpenſa, poſteaquam concordes reperit, nec, quantum ad doctrinam, ullo modo inter ſe diſſidentes, ita negotium tranſegit, ut nominum uſum concedens, rebus eos conſtringeret.

22. Hoc diuturnis illis laboribus & ſermonibus, quos omnes litteris mandant, longe utilius eſt: utpote qui ambitione non vacant, ob eamque fortaſſe cauſam circa fidei doctrinam quiddam innovatur. Hoc multis vigiliis & chameuniis præſtantius, quarum utilitas in his, qui hæc præſtant, defigitur, nec latius manat. Hoc pervulgatis atque omni fama celebratis ipſius exiliis & fugis nihilo inferius exiſtimandum eſt. In eadem quippe ſtudia, ob quæ calamitates illas ſibi perferendas duxerat, poſt calamitates ipſas incumbebat. Quin id etiam ipſum in aliis facere non deſinebat, alios laudibus vehens, alios parce leviterque feriens: aliorum ſocordiam excitans, aliorum fervorem reprimens: aliis, ne laberentur, providens, alii ut lapſi erigerentur, rationem iniens: moribus ſimplex, gubernandi arte multiplex, verbis ſapiens, animo ſapientior: ſi cum humilioribus ipſi res eſſet, ad eorum captum ſe demittens, ſi cum ſublimiori mente præditis, altius aſſurgens, hoſpitum præſes, ſupplex, malorum depulſor, unus univerſa ea vere complexus, quæ ſingulatim Diis ſuis Gentiles tribuunt. Addam & connubialem, & virginum patronum, & pacificum, & reconciliatorem, & eorum, qui ex hac vita ad alteram properant, deductorem. O quantam nominum copiam mihi virtus ipſius ſuppeditat, undecunque cognomentum ipſi captanti! Cum autem eum vitæ curſum tenuiſſet, atque ita inſtitutus fuiſſet, alioſque inſtituiſſet, ut & vita ipſius morumque ratio Epiſcopatus norma eſſet, & ipſius dogmata pro fidei orthodoxæ lege haberentur, quod tandem pietatis præmium capit? (neque enim hoc neglectim tranſmittendum eſt.) In bona ſenectute vitam claudit, patribuſque ſuis, Patriarchis, & Prophetis, & Apoſtolis, ac Martyribus, qui pro veritate dimicaverant, adjungitur. Atque, ut epitaphium quoddam paucis complectar, excellentiori honore in diſceſſu afficitur, quam quo in civitatis ingreſſibus ornatus fuerat: ſic videlicet e vita migrans, ut multas lacrymas excitaret, majoremque iis rebus, quæ in aſpectum cadunt, nominis ſui gloriam in omnium animis reconderet. At, o charum & ſacrum caput, tu inquam, qui præter cæteras tuas laudes ſermonis & ſilentii modum eximie coluiſti, orationi quidem noſtræ finem hic conſtitue, ſi virtutum tuarum præſtantiam haudquaquam aſſecutæ at viribus certe noſtris minime inferiori. Nos autem utinam ipſe benignus deſuper & placidus aſpicias, atque hunc populum gubernes, perfectum perfectæ Trinitatis, quæ in Patris & Filii & Spiritus ſancti contemplatione intelligitur & colitur, adoratorem: meque, ſi quidem res pacatæ futuræ ſint, in vita teneas,

Genes. 15. 15.

gre-

(1) Sic quidam codices, recte. Editi vero, καὶ φιλοτιμία.
(2) Duo mſſ. ταῦτα καὶ μετά.
(3) Duo mſſ. φίλιος, ξένιος non male.
(4) Καὶ deeſt in quibuſdam mſſ.

gregemque mecum pascas: sin autem Ecclesia bellis flagratura est, reducas, aut assumas, tecumque, & cum tui similibus colloces, tametsi magnum sit, quod postulo: In ipso Christo Domino nostro, cui omnis gloria, honor, & imperium in sæcula. Amen.

A συμποιμαίνοις· εἰ δὲ πολεμικῶς, ἐπανάγοις ἢ προσλαμβάνοις, καὶ στήσαις μετὰ σεαυτοῦ καὶ τῶν οἷος σὺ, κἂν μέγα ᾖ τὸ αἰτούμενον, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πᾶσα δόξα, τιμὴ, κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

VITA
ET CONVERSATIO
SANCTI PATRIS NOSTRI ET CONFESSORIS ATHANASII,
Archiepiscopi Alexandrini,
Incerto Auctore.

ΒΙΟΣ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ
B ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ (1) ΚΑΙ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
Ἀρχιεπισκόπου γενομένου Ἀλεξανδρείας.

1. ALII quidem alia beatorum virorum scripta exempli & imitationis causa commemorent, auribusque tradant hominum Dei amantium: ex frequenti enim eorum qui virtute clari fuere memoria, ad virtutis studium & exercitium inflammamur. Ego vero quam puto omnium optimam secundum Deum vivendi rationem, alioqui licet ad perfecte imitandum difficilem, & inaccessam eam si vel aliquatenus assequamur, non minimum nobis arbitror adferre fructum: De Athanasii loquor vita, quam ceu quamdam virtutis columnam, omnibus conspicuam notamque exhibere conabor. Hujusmodi namque viri vita, tot propter Deum calamitatibus perfuncti, tot tantasque mutationes experti, tam frequentes, tam varias: non talis modo est, quæ probis animis admirationem una cum voluptate adferat; sed quæ illos ad Philosophiæ studium, ad quamcumque aliam virtutem, spem, magnanimitatem, patientiam opportunissime instituat. Haud facile profecto illius gesta omnia percensere: non modo enim ob magnitudinem imitatu difficilia, sed etiam ob multitudinem vix sunt enumeranda: verum quæ audire utilissimum erit; quæ quidem, una cum aliis, explorata multis sunt.

1. ΑΛΛΟΙ μὲν ἄλλα τῶν μακαρίων ἀνδρῶν ὑπομνήματα πρὸς ἀρετῆς ὑπόδειγμα καὶ ζῆλον διεξιέτωσαν, καὶ ἀκοαῖς φιλοθέων ταῦτα παραδιδότωσαν· ἀπὸ γὰρ τοῦ συνεχῶς μεμνῆσθαι C τῶν (2) ἀρετὴν μετιόντων, τὸ καὶ μετιέναι καὶ ζηλοῦν ἀρετὴν περιγίνεσθαι πέφυκεν· ἐγὼ δὲ, ἣν τινά μοι δοκῶ πασῶν ἀρίστην κατὰ θεὸν πολιτείαν, δυσχερῆ μὲν ἄλλως οὖσαν καὶ οὐκ ἐφικτὴν τελείως πρὸς μίμησιν· κἂν ἐπὶ πόσον δὲ ὅμως κατορθωθείη· οὐκ ἐλάχιστον ἡμῖν κέρδος παρεχομένην, Ἀθανασίου φημὶ τοῦ μεγάλου, ταύτην ὥσπερ τινὰ στήλην ἀρετῆς ἔμψυχον καὶ ἀθάνατον, διαφανῆ πᾶσι καὶ γνώριμον καταστῆσαι πειράσομαι. ἀνδρὸς γὰρ τοιούτου βίος, καὶ τοσαύταις μὲν διὰ θεὸν πληγέντος ταῖς συμφοραῖς, D τοσαύτας δὲ καὶ μεταβολὰς ὑποστάντος, καὶ οὕτως αὐτὰς ἀλλεπαλλήλους καὶ ἀγχιστρόφους· οὐ μόνον ἱκανὸς ἔσται καὶ ἁπλῶς ἀκουόμενος θαῦμα μεθ' ἡδονῆς ἐνθεῖναι ταῖς φιλαγάθοις ψυχαῖς, ἀλλὰ καὶ φιλοσοφίαν αὐταῖς μετὰ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, ἐλπίδα, μεγαλοψυχίαν, ὑπομονὴν, παιδεῦσαι (3) καιριώτατος. πάντα μὲν οὖν οὐ ῥᾴδιον τὰ ἐκείνου διεξιέναι· εἰσὶ γὰρ οὐ μιμήσασθαι μόνον διὰ τὸ μέγεθος χαλεπὰ, ἀλλὰ καὶ τῷ πλήθει διελθεῖν δυσχερῆ· ἀλλ' ὅσα γε καὶ ἀκούειν ὠφελιμώτερα, καὶ τοῖς πολλοῖς ἅμα τῶν ἄλλων ἐστὶ γνωριμώτερα.

2. Athanasio igitur patria fuit urbs in Ægypto celeberrima Alexandria. Parentes aliis virtute præstantiores; sed filio tamen uni inferiores, ut ex fructu arbor, ex germine radix, majorem consequeretur laudem. Cujus animi ingenuitas liberalitasque, sanum ac constans ingenium, pietas erga Deum, propensio ad spiritualia, statim a pueritia emicuit. Vixdum enim excesserat ab infantia; quando (ut solet illa ætas ludis, & æqualium consortio gaudere, ob animi simplicitatem) ad quoddam maris littus cum æqualibus ille accessit, visusque est ibi jocari cum illis. At res seria lusus ille erat, atque futurorum signum, necnon occasio fuit & principium, quo ad Dei famulatum accessit. In ludo namque pueri sacerdotum ministeria imitati, Athanasium ordinant Episcopum; ac qui in presbyteros & diaconos deputati erant, admovebant ipsi pueros baptismo nondum obsignatos, ut ab eo tingerentur. Tum ille

E 2. Ἀθανασίῳ τοίνυν πατρὶς μὲν ἡ κατ' Αἴγυπτον ὀνομαστοτάτη πόλεων Ἀλεξάνδρεια. πατέρες δὲ, τῶν μὲν ἄλλων διενεγκόντες τὴν ἀρετήν· μόνου δὲ τοῦ παιδὸς λειπόμενοι, ὡς ἐκ τοῦ καρποῦ μᾶλλον τὸ φυτὸν, καὶ τὴν ῥίζαν ἐκ τοῦ βλαστοῦ μακαρίζεσθαι. οὗ καὶ τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενές τε καὶ ἐλευθέριον, καὶ τὸ ὑγιὲς τοῦ ἤθους καὶ στάσιμον, ἥ τε πρὸς θεὸν νεῦσις, καὶ ἡ περὶ τὰ πνευματικὰ ῥοπὴ, ἐκ παιδὸς εὐθὺς διεφαίνετο. ἄρτι γὰρ τὴν τῶν νηπίων ἀμείβων ἡλικίαν, καὶ οἷα πέφυκεν αὕτη παιδιαῖς ἀεὶ χαίρειν, καὶ ὁμηλίκων συνουσίαις δι' ἁπλότητα, ἔρχεται καὶ οὗτός ποτε μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν, ἐπί τινα τῆς θαλάσσης ἀκ- F τήν. καὶ συμπαίζειν μὲν αὐτοῖς παρὰ ταῖς ὄχθαις ἐδόκει, σπουδὴ δὲ ἦν ἀληθῶς ἡ παιδιά· καὶ τῶν μελλόντων οὐ τύπος μόνον; ἀλλὰ καὶ πρόφασις Ἀθανασίῳ, καὶ ἀπαρχὴ τῆς πρὸς θεὸν οἰκειώσεως. ὑποκρινάμενοι γὰρ ἐν τῇ παιδιᾷ τὰ τῶν ἱερέων οἱ παῖδες, Ἀθανάσιον μὲν, ἐπίσκοπον δῆθεν χειροτονοῦσιν· αὐτοὶ δὲ εἰς πρεσβυτέρους ὥσπερ καὶ διακόνους ἀφορισθέντες, προσῆγον αὐτῷ παῖδας ἑτέρους ἀσφραγίστους ἔτι τῷ θείῳ βαπτίσματι, ὥς τε ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθῆναι·

κἀκεῖ-

(1) Hæc, καὶ ὁμολογητοῦ & mox γενομένου desunt in quibusdam mss.

(2) Sic Colbert. 2. & Reg. Edit. vero male, τῶν ἀρετῶν.
(3) Colbert. 2. κυριώτατος.

κἀκεῖνος πάντα τελῶν (1) ἐπ' αὐτοῖς τὰ νενομισμένα, καὶ θαλαττίῳ τοὺς παῖδας βαπτίζων ὕδατι, ἐῴκει βούλεσθαί τινος πρὸς αὐτοὺς καὶ παραινέσεως ἅψασθαι. ὁ γοῦν τῆς Ἀλεξανδρέων τηνικαῦτα προεστὼς θεῖος Ἀλέξανδρος, σχολὴν τῶν ἐν χερσὶν ἄγων, καί τινα μετρίαν εἰς ἑαυτὸν ἄνεσιν, τὰς ὄψεις τε τοῖς ἡδίστοις ἐπιβαλὼν τῆς θαλάσσης θεάμασι, καὶ παιδιᾷ τοιαύτῃ χρώμενον ἰδὼν Ἀθανάσιον, ἱκανῶς τε τῇ θέᾳ προσδιατρίψας, καὶ πάνυ σφόδρα θαυμάσας καθ' ἑαυτὸν, ἄγει τοὺς παῖδας εὐθὺς, καὶ τούτων, ὅσοις μὲν αἱ καθαραὶ χεῖρες Ἀθανασίου, καὶ θείων ἐντολῶν ἐκ νηπίου διάκονοι, καθάπερ τινὰ τύπον τῆς ἐν Χριστῷ σφραγῖδος ἐπέβαλον, τούτους προθύμῳ χειρὶ καὶ αὐτὸς ἐπιχρίει, οἷα τὴν τῶν καλῶν ἐκείνων Ἀθανασίου χειρῶν ἐπίθεσιν (2) καὶ πρὸ τῆς ἡλικίας δυσωπηθεὶς καὶ ματαίαν θεῖναι μὴ δικαιώσας, ἐπιχρίει τοίνυν αὐτοὺς καὶ τελειοῖ διὰ τοῦ βαπτίσματος· ἔτι γὰρ αὐτοὺς ἀμυήτους εἶναι προλαβὼν ὁ λόγος ἐδήλωσεν· αὐτὸν δὲ Ἀθανάσιον, τὸ γλυκὺ τῆς ἀρετῆς ἄνθος, τὸ τερπνὸν ἐκείνης φυτὸν, ἤδη τε ὡρίμοις βρύον καρποῖς τοῦ πνεύματος καὶ πρὸ τῆς ὥρας, παραδίδωσι τοῖς τεκοῦσιν, ὥς τε γράμμασι τέως αὐτὸν ἐκπονεῖν, εἰς ἡλικίαν δὲ ἥκοντα, πάλιν αὐτῷ τὸν παῖδα προσαγαγεῖν· τῇ ἐκκλησίᾳ δὲ μᾶλλον καὶ τῷ θεῷ, καθὰ, φησὶ, καὶ ἡ Ἄννα τὸν Σαμουήλ.

omnia constituta rite perficiens; pueros aqua marina baptizatos, videbatur velle aliqua admonitione cohortari. Qui vero Alexandrinæ tum præerat Eccleſiæ divus Alexander, nactus aliquam negotiorum intermiſſionem, aliquantumque vacans a rebus ſuis, cum recreandi animi cauſa jucundum maris adſpectum oculis contemplaretur: videns huic ludo vacantem Athanaſium, poſtquam non modicum temporis ſpectaculo intentus conſtitiſſet, valde rem admiratus, pueros ſtatim accivit: ac quibuſcumque cum Athanaſii puræ manus, tum illi divinorum præceptorum ab infantia diaconi ſive miniſtri, ceu quamdam in Chriſto ſigilli formam impoſuerant; eos ille promta manu inungit, quaſi honeſtarum Athanaſii præmaturam manuum impoſitionem revereretur; neque irritam faciendam eſſe judicaret. Illos, inquam, inungit ac baptiſmate initiat. Necdum enim initiatos fuiſſe jam ſupra dictum eſt. Ipſum autem Athanaſium, dulcem illum virtutis florem: amœniſſimam plantam, jam tempeſtivis imo præmaturis ſpiritus fructibus pullulantem, parentibus tradit, quo litteris ſtatim addiſcendis daret operam, atque adultus ſibi iterum offerretur, vel potius Eccleſiæ atque Deo, quemadmodum, ajebat, Anna Samuelem.

3. Οὕτω τοιγαροῦν Ἀθανάσιος τοῖς θείοις ἐμμελετήσας μαθήμασι καί τινα τῶν ἐγκυκλίων ἀσκήσας, ἤδη δὲ καὶ τὴν ἡλικίαν πρόσηβος ὢν, τῷ ἀρχιερεῖ (3) πάλιν ὑπὸ τῶν τεκόντων προσάγεται· ὁ δὲ τοῦτον ἀσμένως δεξάμενος· ᾔδει γὰρ οἷον ἔσται ταῖς ἐκκλησίαις ἀγαθὸν Ἀθανάσιος· τὴν ἱερατικὴν αὐτῷ στολὴν περιτίθησι, καὶ τῷ κλήρῳ συγκαταλέγει, τὸν σύμμαχον τοῖς ἀγωνισταῖς, τὸν ἀριστέα τῇ παρατάξει. πολλὰ μὲν οὖν Ἀθανασίῳ τῶν τρόπων πλεονεκτήματα, πολλὰ δὲ καὶ λόγων θαυμάσαι ἄξια κατορθώματα, ὧν οὐδὲν οὕτω τὸν ἄνδρα γνωρίζει, ὡς οἱ περὶ τῶν ὀρθῶν δογμάτων ἀγῶνες, καὶ τὰ κατὰ τῆς ἀσεβείας νεανιεύματα· ἅπερ ἀριθμεῖν πάντα ἑξῆς, ἐπίσης ἐστὶ καὶ κοτύλαις ὕδωρ θαλάσσης ἀναμετρεῖν. ἀλλ' ἡμῖν γε ὀλίγα πάντως τῶν ἐκείνου παραληπτέον· ὥσπερ γὰρ τὸ πάντα διελθεῖν ἀδύνατον· οὕτω πάλιν τὸ πάντα καταλιπεῖν προφανῶς ἄδικον, καὶ φθονούντων, μᾶλλον ἢ χαιρόντων τοῖς ἀγαθοῖς ἴδιον. ἐλύσσα μὲν Ἄρειος ὁ πολὺς τὴν μανίαν καὶ πᾶσαν ἐκλόνει τὴν ἐκκλησίαν· ἤδη δὲ καὶ τὴν οἰκουμένην αὐτὴν, καὶ διὰ πάντων ἡ κακία ἐχώρει, καὶ ὅρον αὐτῆς ἐκεῖνος οὐδένα, οὐδὲ καιρὸν ἐποιεῖτο. ἀλλὰ καὶ ὑπερορίαν κατακριθεὶς, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ μερίδος ἐκκηρυχθεὶς, καὶ σχεδὸν (4) ἡμιθανὴς ὁ δράκων γενόμενος, ἤσπαιρε τῷ οὐρέῳ, καὶ τοῖς ὁμόφροσιν ἐσάλευε μαθηταῖς. διὰ τούτων οὖν καὶ τὸν μέγαν τὴν εὐσέβειαν Κωνσταντῖνον τὸ μέγα φρόνημα συναρπάσαι· οὐδὲν γὰρ οὕτως ὡς ἐλευθέρα ψυχὴ πρὸς δόλον ἀνύποπτον. τὸν βασιλέα τοιγαροῦν ὅρκοις καὶ γράμμασι πολὺ τὸ ἐπαγωγόν τε καὶ πιθανὸν ἔχουσι διὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἢ διδασκάλων μᾶλλον τῆς ἀσεβείας καὶ νομοθετῶν ὑποφθείρας, καὶ τὸ οἰκεῖον δόγμα ἐκθέμενος, ῥήμασι μὲν ψιλοῖς, καὶ αὐτῷ τῷ ἀκοῦσαι ὁμοίως ἔχων δῆθεν τῷ ἡμετέρῳ· πράγμασι δὲ, καὶ γνώμῃ καὶ ταῖς ἐν βάθει διανοίαις παρὰ πολὺ διεστὼς. ταύτῃ τὴν ἀπὸ τῆς ὑπερορίας ἀνάκλησιν πραγματεύεται.

3. Atque ita Athanaſius in divinis inſtitutus litteris; liberalium quoque diſciplinarum aliquantum edoctus, quum adoleſcens jam eſſet, Archiepiſcopo iterum adducitur a parentibus. Quem ille libenter exceptum, (norat enim quale quantumque bonum eccleſiis foret Athanaſius) ſacra induit ſtola, atque Clero annumerat, pugnantibus ſcilicet commilitonem, in caſtris ſtrenuum hominem. Multa itaque Athanaſii erant bene morati hominis recte geſta: multa verborum, mirabiliaque documenta: quorum nullo ita præclarus efficitur, ut iis quæ ſanæ cauſa doctrinæ ſubiit certaminibus: atque arduis contra impietatem pugnis. Quæ omnia ordine recenſere perinde fuerit atque cotylis aquam maris metiri. Sed nobis tamen pauca ſunt enarranda. Quemadmodum enim omnia recenſeri nequeunt; ſic rurſum omnia prætermittere plane eſſet iniquum; invidorumque magis quam bonis alienis gaudentium. Furebat tum Arius ingentis inſaniæ homo, totamque agitabat Eccleſiam, imo vero ipſum orbem, ac ubique malitia permeabat, nec ullus erat ejus terminus, temporis ratio nulla. Sed exſilio damnatus, atque ex Chriſti partibus proſcriptus, ac pene ſemimortuus ille draco, cauda palpitabat, ac ſectatores diſcipuloſque concitabat. Horum igitur opera pietatis prudentiæque inſignis virum Conſtantinum ſibi conciliavit. Nihil enim æque, ac liberalis anima, dolis eſt incautum. Imperatorem, inquam, juramentis litteriſque multum probabilitatis veriſimilitudiniſque habentibus per diſcipulos ſuos, aut potius magiſtros, vel legislatores circumvenit: ſuaque expoſita doctrina, verbis utique ſimplicibus, quæ primo quidem auditu noſtræ doctrinæ adfinia apparerent; re tamen atque latente intellectu ac ſententia quam maxime differrent. Hac ille arte ſibi ab exſilio reverſionem parat.

4. Cum

(1) Sic tres mſſ. recte. Editi vero, ὑπ' αὐτῆς.
(2) Colb. 2. καί.

(3) Sic codices omnes mſſ. Editi vero, male, Παύλῳ.
(4) Reg. & Colb. 2. ἡμιθνής. Mox 3. mſſ. ὀρείῳ.

4. Cum ſcelerato itaque illo in magnum reipublicæ & Eccleſiæ malum Alexandriam invadente, ſtrenuus Chriſti miles, ſanæ doctrinæ ac pietatis defenſor, magnus Athanaſius ſtatim congreditur: multuſque erat in concitando Archiepiſcopum, ac ipſum ducem ad bellum inferendum movebat; ceu quidam generoſiſſimus anteſignanus. Jam enim Archidiaconi gradum erat, & ordinem conſequutus. Iis perturbabatur Ægyptus, tumultuabantur Euſebiani, contentioſi pravæque doctrinæ homines, qui tum Imperatoris ſimplicitatem litteris circumvenere ſuis. Athanaſius porro non otio vacabat; ſed lingua manuque ſtrenue utebatur, ac una cum Alexandro, non ceſſabat epiſtolas ad Imperatorem mittere, quibus ſane aſperius argueret ejus in audiendis pravis hominibus ſimplicitatem: quod ſcilicet eum qui ſemel rectam Chriſtianorum fidem abjeciſſet, ac ea de cauſa a Deo & a cunctis patribus proſcriptus eſſet, ejus figmentis fabuliſque circumventus, admitteret: patrumque terminos, uti ſcriptum eſt, immotos ipſe moveret. Tum Imperator talem objurgationem non moderate ferens, ſed ab Euſebio & ſociis accenſus, aſpere dureque reſpondet, comminatus depoſitionem niſi eorum doctrinæ acquieſcerent. Hæc autem non agebat ille, quod ira commotus eſſet, aut quidpiam circa fidem innovaret, & Arianiſmum amplecteretur; ſed zelo permotus, qui tamen non erat ſecundum ſcientiam: utque videretur operam dare, ne Eccleſia diſcinderetur.

Prov. 22. 28.

5. Alexander una cum Athanaſio, ejuſmodi ab Imperatore acceptis litteris, brevi poſt tempore ſuperſtes, optimo exitu vitam obiit. Tum Athanaſius ut morum, ſic ſtatim ejus throni ſucceſſor fuit: totiuſque populi calculo epiſcopatus illi concreditur, dignum ſane talis unguenti vaſculum, eamque ſedem, non ut humanæ gratiæ opus, ſed ut Spiritus donum, & virtutis certamen habuit. Tum graves impietatis patroni, occultique zizaniorum ſatores, ardenteſque malitiæ miniſtri, paulum quidem temporis latuere, nihil moventes, nihil tumultuantes, ſed impetum reprimebant, bellumque Athanaſio indicere cunctabantur. Deinde velut accepta a maligno qui cor eorum alloquebatur teſſera, partuque animæ ſuæ erumpente, latentem antea aperire malitiam, inſidias illi parare graviſſimas: virumque illi cæleſtibus dignum tabernaculis, non throno tantum, ſed urbe etiam pellere conantur. Ille imperterritus cum Davide pſallere: *Si conſiſtant adverſum me caſtra, non timebit cor meum:* Princeps ponendarum inſidiarum erat, qui ſolo nomine pietate præditus fuit, cujus ſane mores tali appellationi oppoſiti erant, Euſebius, inquam, impietatis inſtrumentum. Ille enim cum aſſeclis captans Imperatoris ſimplicitatem, atque opportunum tempus ſe nactum eſſe ratus, omnia movere, omnia miſcere, quo Athanaſium throno amoveret. Ea enim ratione ſperabat ſe & alia conſequi poſſe & Arii firmare ſententiam. Conflata itaque adverſus eum conſpiratione, inſidias, ratione ad perſuadendum, ut ſibi videbatur, aptiſſima, pa-

Pſal. 26. 3.

4. Οὔπω δὲ τῷ μιαρῷ ἐκείνῳ τὴν Ἀλεξανδρέων ἐπὶ κακῷ τοῦ κοινοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας καταλαβόντι, ὁ στεῤῥὸς ὁπλίτης Χριστοῦ, ὁ τῶν ὀρθῶν δογμάτων καὶ τῆς εὐσεβείας προασπιστής, ὁ μέγας εὐθὺς προσέβαλλεν Ἀθανάσιος, καὶ πολὺς ἦν ὑποκινῶν τὸν ἀρχιερέα, καὶ πρὸς τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον (1) διεγείρων στρατηγόν. καθάπερ τις ὑπερασπιστὴς γενναιότατος· ἠξίωτο γὰρ ἤδη καὶ τοῦ τῶν ἀρχιδιακόνων βαθμοῦ καὶ τῆς τάξεως· ἐφ' οἷς, ἐταράττετο μὲν Αἴγυπτος, ἐταράττετο δὲ πᾶν ὅσον περὶ Εὐσέβιον ἦν, φιλόνεικόν τε καὶ ἑτερόδοξον, ἔγραφόν τε πρὸς βασιλέα, καὶ ὑπεποιοῦντο αὐτοῦ τὴν ἁπλότητα. Ἀθανασίῳ δὲ οὐκ ἦν ἠρεμεῖν, ἀλλὰ καὶ γλῶσσα ἦν αὐτῷ, καὶ χεὶρ ἐνεργός. καὶ σὺν Ἀλεξάνδρῳ καὶ αὐτὸς οὐκ (2) ἔληγε τῷ βασιλεῖ ἐπιστέλλων, καὶ γράμμασιν αὐτοῦ πλήττων αὐστηροτέροις τὴν περὶ τοὺς σκολιωτέρους ἀκεραιότητα· ὅτι τὸν ἅπαξ τὴν ὀρθῶς ἔχουσαν τῶν Χριστιανῶν ἀθετήσαντα πίστιν, καὶ ὑπ' αὐτοῦ θεοῦ καὶ πάντων τῶν πατέρων ἐκκηρυχθέντα· πλάσμασιν αὖθις καὶ μύθοις ἀπατηθεὶς, παραδέχοιτο, καὶ ὅρια πατέρων κινοίη κατὰ τὸ γεγραμμένον ἀκίνητα. ὅτε δὴ καὶ βασιλεὺς οὐκ ἐνεγκὼν μετρίως τὴν ἐπιτίμησιν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἐξαφθεὶς, αὐστηρὰς δίδωσι καὶ τραχείας τὰς ἀποκρίσεις, ἀπειλήσας αὐτοῖς καὶ καθαίρεσιν, εἰ μὴ τοῖς (3) ἐκείνῳ δεδογμένοις ἐφησυχάσειαν. ταῦτα δὲ οὐ θυμῷ δουλεύων ἐποίει, οὐδὲ καινοτομῶν τι περὶ τὴν πίστιν, καὶ τὸν Ἀρειανισμὸν ἀσπαζόμενος· ἀλλὰ ζήλῳ χρώμενος μᾶλλον, εἰ καὶ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν· καὶ τῷ δοκεῖν, τὸ μὴ τὴν ἐκκλησίαν διεσπᾶσθαι πραγματευόμενος.

5. Ὁ μὲν οὖν Ἀλέξανδρος τοιαῦτα σὺν Ἀθανασίῳ παρὰ τοῦ βασιλέως (4) δεξάμενος γράμματα, χρόνον ὀλίγον ἐπιβιοὺς αὐτὸς μὲν ἐν τέλει καλῷ καταλύει τὸν βίον· ὁ δὲ τοῦ τρόπου διάδοχος Ἀθανάσιος εὐθὺς καὶ τοῦ θρόνου γίνεται, καὶ ψήφῳ τοῦ λαοῦ παντὸς τὴν ἱερωσύνην πιστεύεται, μύρου τοιούτου δοχεῖον ἀποδειχθεὶς ἄξιον, οὐ χάριτος ἀνθρωπίνης ἔργον, ἀλλὰ πνεύματος δῶρον, καὶ ἀρετῆς ἆθλον ταύτην πεποιημένος. οἱ δεινοὶ μέντοι τῆς ἀσεβείας προστάται, οἱ κρυπτοὶ τῶν ζιζανίων σπορεῖς, οἱ θερμοὶ τῆς κακίας διάκονοι, ἔστεγον μὲν ἄχρι τινὸς παρακινοῦντες οὐδὲν ὅλως οὐδὲ ταράττοντες, ἀλλ' ἡσύχαζον αὐτοῖς αἱ ὁρμαὶ, καὶ Ἀθανασίῳ πόλεμον ἐπικηρύξαι φανερῶς ἀνεβάλλοντο. ἔπειτα ὥσπερ ὑπὸ τοῦ λαλοῦντος αὐτοῖς εἰς καρδίαν πονηροῦ λαβόντες τὸ σύνθημα, καὶ τὴν ὠδῖνα τῆς ψυχῆς ἀναῤῥήξαντες, καὶ τὴν κρυπτομένην τέως γυμνώσαντες πονηρίαν, ἐπιβουλὰς αὐτῷ πάντοθεν ἐπῆγον χαλεπωτάτας· οὐ τοῦ θρόνου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς πόλεως αὐτῆς ἐκβαλεῖν τὸν ἄξιον ὄντως τῶν οὐρανίων σκηνῶν σπουδάζοντες. ἀλλ' ἐκεῖνος ἄσειστος ἦν μετὰ τοῦ Δαυὶδ ψάλλων· ἐὰν παρατάξηται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολὴ, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου. ἦρχε δὲ τῆς πονηρᾶς ταύτης ἐπιβουλῆς ὁ (5) μόνης κοινωνῶν εὐσεβεία τῆς κλήσεως, ὡς ὅ γε τρόπος, ἐναντίος ἀτεχνῶς τοῦ ὀνόματος, τὸ τῆς ἀσεβείας ὄργανον, φημὶ, ὁ Εὐσέβιος. ὑπελθὼν γὰρ σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν οὗτος τὴν βασιλέως ἀκεραιότητα, καὶ καιρὸν οἰκεῖον ἔχειν νομίσας, πάντα κινῶν καὶ ταράσσων ἦν, ὥστε καὶ Ἀθανάσιον τοῦ θρόνου μετακινῆσαι. ταύτῃ γὰρ καὶ τῶν ἄλλων περιγενέσθαι, καὶ τὴν Ἀρείου κρατῦναι δόξαν ἐνόμιζε. συσκευάζονται γοῦν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἐναλήθως ἄγαν, ὡς αὐτοῖς ἐδόκει, καὶ πιθανῶς διατίθενται. μισθοῦνται δὲ καὶ

(1) Omnes mſſ. διεγείρων καθάπερ τις στρατηγὸν ὑπερασπιστής. Pauloposṭ mſſ. omnes ἐφ' οἷς. Editi, ἐφ' ἧς, male. Mox Reg. περὶ εὐσέβειαν.
(2) Sic duo mſſ. recte. Editi male ἔλεγε.
(3) Ita mſſ. recte, Editi ἐκείνων.
(4) Omnes mſſ. δεξάμενοι.
(5) Sic duo mſſ. Editi μόνος.

καὶ τῆς (1) Μελετίου αἱρέσεως, Ἰσίωνά τε καὶ τὸν πλεῖστον ἐν πονηρίαις Εὐδαίμονα, καὶ τὸν ἐν κακίᾳ νικῶντα Καλλίνικον. ἐγκλήματα δὲ (2) Ἀθανασίου· τὸ μὲν, ὅτι λινῆν ἐσθῆτα τοὺς Αἰγυπτίους τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ τελεῖν ἀναγκάσειε· τὸ δὲ, ὅτι μὴ περὶ τὸν κρατοῦντα (3) ἔχει εὐνοϊκῶς, ἀλλὰ καὶ βασιλικοῖς ἐπιβουλεύσειε γράμμασι. τρίτον ἡ φιλοχρηματία, ὅτι καὶ λάρνακά τινα χρυσίου μεστὴν πρός τινα τῶν αὐτοῦ φίλων ἐκπέμψειε. τέταρτον ἐπὶ τούτοις, ὁ Ἰσχύρας παρήγετο· ἀνὴρ αἴσχιστα μὲν καὶ δεινότατα εἰργασμένος, καὶ οὐχ ὅπως κατηγορεῖσθαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐλεεῖσθαι ἄξιος· πολύτροπος δὲ καὶ ποικίλος τὸ ἦθος, καὶ περιτρέψαι μᾶλλον τὰς αἰτίας τοῖς ἐγκαλοῦσι δυνάμενος. ὃς ἱερωσύνην τινὰ πλασάμενος καὶ ὄνομα (4) πρεσβυτέρου ἑαυτῷ περιθεὶς, καὶ μυσταγωγὸς ἐξ ἀμυήτου, καὶ σοφὸς τὰ θεῖα καὶ συνετὸς ἐξ ἀσυνέτου καὶ ἄκρονος ἀθρόον ἀναφανεὶς, ὅσα καὶ ἱερεὺς πράττειν ἠξίου· καὶ ταῦτα μηδὲ ὄναρ ἱερωσύνῃ τετιμημένος. πόθεν ὁ παντάπασιν ἀπεναντίας ἱερωσύνῃ βεβιωκώς;

6. Μαθὼν δὲ τὰ κατ' αὐτὸν Ἀθανάσιος, οἷος ἐκεῖνος ἀκριβὴς ἀεὶ τῶν τοιούτων ἐξεταστὴς, Λυδία τις τὸ τοῦ λόγου λίθος, τὸν πρεσβύτερον Μακάριον εἰς Μαρεώτην ἐκπέμπει· τῇ δὲ γὰρ Ἰσχύρας ἐτύγχανε διατρίβων· τὴν τοῦ πράγματος ἔρευναν αὐτῷ ἐπιτρέψας. ἐπεὶ δὲ φωραθεὶς ὁ Ἰσχύρας ἔγνω, καὶ οὐκ εἶχεν ὅ τι καὶ δράσειεν, ἀποδρὰς ἐκεῖθεν, τὴν Νικομήδειαν καταλαμβάνει, καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον πρόσεισι καταβοῶν ἀναισχύντως Ἀθανασίου καὶ τὰ ἐκείνου πάντα διασύρων, καὶ πικρῶς αὐτῷ λοιδορούμενος. τοιοῦτον γὰρ ἡ κακία, εὐπροσώπου ἀφορμῆς εὐπορήσασα, ἐπὶ τὸ ψεῦδος ὀμόσε χωρεῖ, καὶ φανερῶς κατὰ τῆς ἀληθείας ὁπλίζεται. οἱ δὲ τιμῶσιν αὐτὸν ὅσα καὶ ἱερέα, καὶ γνησίως ἄγουσι τὸν ἀποστάτην καὶ θεοῦ καὶ νόμων καὶ κανόνων ἱερῶν ὑποδέχονται. φύσει γὰρ ἡδόμεθα τοῖς ὁμοίοις, (5) ὅπως ἂν ἡμῶν ἕκαστος ἢ φαυλότητος ἢ ἀρετῆς ἔχωμεν. ἐκεῖνοι τοίνυν τῇ πρὸς Ἀθανάσιον διαφορᾷ τὰς ψυχὰς φλεγμαίνοντες, μετὰ πόσης, ἂν εἴποις, τὸν Ἰσχύραν εἶδον περιχαρείας, καὶ τὴν μεστὴν αὐθαδείας ἐκείνην καὶ θράσους ψυχὴν, ἀγαθῶν ἐλπίσι παρέθηγον, καὶ τῷ μεγάλῳ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξιώματι τιμήσειν αὐτὸν ἐπηγγέλλοντο, μόνον εἰ κατηγορίαν τινὰ, φησὶ, κατὰ τοῦ δικαίου ῥάψαι δυνήσῃ. τοιούτων ἔργων τοιαύτας ἀντιδόσεις παρέχοντες, καὶ τοσούτων ψυχῶν προστασίαν μισθὸν συκοφαντίας ποιούμενοι. ὁ δέ· καὶ γὰρ ἦν οὐ (6) σκευάσαι πράγματα μόνον, ἀλλὰ καὶ συγχέαι ταῦτα καὶ περιτρέψαι δεινότατος, ὡς ὁ λόγος ἤδη φθάσας ἐδήλωσεν· Ἀθανασίῳ μᾶλλον ἀντεπάγει τὸ ἔγκλημα, ὡς ἄρα γνώμῃ τῇ ἐκείνου Μακάριος ὁ πρεσβύτερος κατὰ τῆς ἐκκλησίας λῃστρικῶς ἐπελθὼν, (7) καθέλοιτο μὲν ὅλῳ θυμῷ τὸ θυσιαστήριον· τράπεζαν δὲ ἐκείνην ἀνατρέψοι τὴν ἱεράν· ποτήριόν τε συντρίψοι τὸ μυστικὸν, καὶ τὰς ἱερὰς δὲ βίβλους πυρὶ κατακαύσοι. καὶ τοιαύτη μὲν τοῦ δράματος ἡ διασκευὴ τῷ Ἰσχύρᾳ. ἤδη δὲ καὶ διὰ τῶν ἄλλων αὐτοῖς τελείως τῆς ἐπιβουλῆς κατασκευασθείσης, προσίασι τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ ταῦτα περὶ Ἀθανασίου λέγοντες, καὶ ὅλως εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ὀργὴν, τοὺς τοῦ βασιλέως θυμοὺς ἐξάπτοντες· ἦν δὲ τὸ μάλιστα παροξῦνον (8) αὐτόν· τοῦτο γὰρ ἐξεῦρεν ἡ πονηρία ἐπισταμένη, ὅπως φύσει τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ τὸ φιλότιμον· ὅτι μηδὲ τὸ ὑμέτερον, φασὶ,

ravere. Ex Meletianis vero hæreticis, Isionem conduxere, itemque malitia divitem Eudæmonem, & pravitate omnes superantem Callinicum. Accusationes porro in Athanasium hujusmodi fuere: quod lineam vestem Ægyptios Alexandrinæ ecclesiæ pensitare coegisset: quod se probe erga principem adfectum non exhiberet: sed Imperatoriis litteris insidiatus esset. Tertio avaritiæ accusabatur, nempe quod arcam auri plenam ad quemdam misisset amicum. Quarto producebatur Ischyras, vir turpissimis gravissimisque facinoribus obnoxius: qui non modo indignus qui accusaret; sed indignus misericordia erat. Vafer autem versutusque, qui posset causas accusantibus evertere. Qui cum sibi sacerdotium confingeret, nomenque presbyteri usurparet: qui, non initiatus licet, mystagogus in divinisque sapiens: imprudens licet & insanus, prudens videri conabatur: & ea quæ sacerdotis sunt agere volebat, cum ne per somnum quidem sacerdos ordinatus fuisset. Unde illi talis honor, qui modo sacerdote indignissimo vitam egisset?

6. Ea cum didicisset Athanasius, qua fuit semper diligentia in hujusmodi rebus explorandis, & ceu Lydius, ut ajunt, lapis, Presbyterum Macarium in Mareotem mittit: (ibi enim degebat Ischyras) eique rei perquisitionem committit. Postquam autem novit Ischyras se deprehensum esse, cum quid ageret non haberet, fuga se proripiens, Nicomediam petit: ibique Eusebio & sociis se sistit, impudenter clamans contra Athanasium, omniaque ipsum spectantia traducens, acerbeque homini maledicens. Sic enim se habet malitia, opportuna siquidem data occasione, ad mendacium cito concedit, atque palam contra veritatem arma sumit. Illi eum quasi Sacerdotem, honorant, atque apostatam transfugamque a Deo, a legibus & a sacris canonibus, perhumaniter recipiunt. Natura enim similibus delectamur, prout quisque nostrum aut vitio aut virtute præditus est. Illi igitur sua cum Athanasio discordia animo æstuantes, quanta putas lætitia Ischyram videre, & illam arrogantia audaciaque plenam animam, præmiorum spe concitarunt. Magna autem Episcopatus dignitate eum se honoraturos promisere, si modo quamdam adversus justum accusationem confingeret. Talia nimirum talibus factis munera destinarunt. Ac tot animarum curam mercedem fecerunt sycophantiæ. Tum ille qui non modo negotia ordiri, verum etiam confundere ac perturbare probe norat, uti jam superius dictum est; hanc Athanasio dicam impingit, quod scilicet jussu illius Macarius presbyter, in Ecclesiam latronum more irrupisset, inque altare animose insiliisset, sacram mensam evertisset: mysticum calicem confregisset, sacros libros combussisset. Talis Ischyræ apparatus ad scenam fuit. Porro ab aliis quoque insidiæ instructæ cum essent, ea deferunt Imperatori Constantino, concitantque illum atque iram ejus commovent in Athanasium. Quod autem magis accendebat illum, (idque malitiæ inventum fuit, gnaræ, quam sint homines natura sua honoris cupidi) ajebant illi: Ne vestris

(1) Colb. 2. Μελιτίου.
(2) Sic mss. omnes. Editi vero Ἀθανάσιον.
(3) Omnes mss. nostri, ἔχοι.
(4) Ita mss. Editi vero πρεσβυτέρων.
(5) Editi, ὅπως ἂν μέν. Sed μὲν deest in omnibus mss.
(6) Reg. συσκευάσαι.
(7) Sic mss. Editi vero, καθέλοιτο.
(8) Sic mss. Editi vero, αὐτοῦ.

ftris quidem litteris obtemperavit, neque Arium ad communionem admifit. Quæ cum audiret Conftantinus, primo quidem paulum conturbatus, rem deinde apud fe confiderabat, nec fciebat quid confilii caperet, quo fe verteret, aut cui parti accederet. Virtutem Athanafii, omni fufpicione fuperiorem norat: eorum tamen calumnia multum fane probabilitatis habebat atque coloris. Cum ita fe haberet, mediam elegit viam, neque Athanafium damnans, neque inquifitionem fieri recufans; fed quoniam eo tempore Encænia Jerofolymis celebrabantur, eoque conveniebant fere omnes Epifcopi: jubet ille ut paulum a via deflectentes, Tyri ea quæ Athanafium magnum fpectabant examinarent, neque minus de Arii rebus conftituerent: ut fi, quemadmodum ajebat ipfe, in recta doctrina cum confifteret, per invidiam profcriptus fuiffet, rurfum in Clerum atque in fynodum admitteretur, & jungeretur membrum reliquo corpori. Quod fi eloquentia ille uteretur ad fubripiendam veritatem, juxta facras leges judicaretur: atque dignam fubverfionis dogmatum fubiret pœnam.

7. Trigefimus ille annus erat imperii Conftantini: aderantque ex variis urbibus Epifcopi. Ducebatur etiam a militibus Macarius presbyter vinctis manibus. Aderat præfectus ipfe una cum Epifcopis judicem agens; imo etiam quidam ex magiftratu: intererant fycophantæ. Tribunal judiciarium aperiebatur: accufabatur Athanafius: ac primo quidem illa de linea vefte, & de avaritia propofita eft aliena calumnia: fed ftatim criminis folutio confequebatur, manifeftum fane inhumanitatis eorum argumentum. Nam ea ipfa hora litteræ ab Imperatore ad judicii locum advenere, quibus non mediocriter carperentur accufatores, crimine folveretur Athanafius, accerfereturque perhumaniter ad ipfum Imperatorem. Quoniam Apis & Macarius, non is de quo jamjam fermo habitus eft: ille namque pro reo ab Eufebianis habebatur: fed alius ipfi cognominis, ambo Alexandrini presbyteri, Nicomediam non de induftria, fed alio cafu adierant, Imperatoremque convenientes, omnia uti vere fe habebant enarravere, falfamque adverfus fanctum hominem accufationem, necnon iniquas illas infidias refolvunt. Quibus cum fidem haberet Imperator, atque perfuafus, immo potius veris argumentis pudefactus, ac convictus, nihil credibile, nihil congruens effe cum veritate in calumnia hujufmodi, fed invidiæ fœtum illam effe: hujufmodi ille dedit litteras: quibus in ipfa accufationis productione ad tribunal lectis, angor mox & formido Eufebianos invafit; nec quorfum evaderent fciebant. At non hic eorum furor conftitit; nec femel convicti quievere. Sed accufatione fic in contrarium converfa, & infanos illos Imperatoriis expoftulationibus fubjiciente: ad alias illi accufationes fe fe vertunt. Ac tum criminatio adverfus Macarium adfertur. Et adducebatur accufator Ifchyras: teftes autem Eufebiani erant. Quos primum utpote inimicos recufarat Athanafius, ipfifque legibus, legumque neceffitate, arcebat a teftimonio adverfum fe dicendo. Poftulabat deinde, ut an Sacerdos Ifchyras

γράμμα προσήκατο, μηδὲ τὴν Ἀρείου κοινωνίαν ἀνάσχοιτο. ὧν ἀκούσαντα Κωνσταντῖνον, πρῶτα μὲν μικρὰ διαταραχθῆναι, ἔπειτα δὲ, καθ' ἑαυτὸν ἀνασκοπῆσαι τὸ πρᾶγμα, καὶ εἰς ἀμηχανίαν πάντοθεν περιστῆναι, μὴ ἔχοντα ὅποι νεύσει, καὶ προστεθήσεται· τῆς μὲν Ἀθανασίου ἀρετῆς κρείττονος οὔσης ὑπονοίας ἁπάσης· τῆς ἐκείνων δὲ πάλιν διαβολῆς πολὺ τὸ πιθανὸν καὶ παρόμοιον ταῖς ἀληθείαις ἐχούσης. οὕτως οὖν ἔχων τὴν μέσην ἐχώρει, μήτ' Ἀθανασίου (1) καταγινώσκων, μήτε πάλιν ἀπογινώσκων τὴν ἔρευναν, ἀλλ' ἐπεὶ τηνικαῦτα τοῖς Ἱεροσολύμοις τὰ Ἐγκαίνια ἐτελεῖτο, καὶ εἰς ταυτὸ σχεδὸν ἐπίσκοποι πάντες συνῄεσαν, κελεύει κατὰ τὴν Τύρον ὁδοῦ πάρεργον γενομένους, καὶ τὰ κατὰ τὸν μέγαν, Ἀθανάσιον ἐξετάσαι, οὐδὲ δὲ ἧττον ἐπιστῆσαι καὶ τοῖς Ἀρείου· ἵν' εἰ μὲν, ὡς αὐτός φησιν, ἐν ὅροις (2) μένων τῶν ὀρθῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας, διὰ φθόνον ὑπέστη τὴν ἀποκήρυξιν, προσδεχθῇ πάλιν τῷ κλήρῳ καὶ τῇ συνόδῳ, καὶ συναφθῇ τὸ μέλος τῷ λοιπῷ σώματι· εἰ δὲ τὸ ὅλον ῥημάτων ἐστὶ πειθὼ κλέπτουσα τὴν ἀλήθειαν, κατὰ τοὺς ἱεροὺς κρίνοιτο νόμους, καὶ δίκην ἀξίαν ὑπόσχοι τῆς τῶν δογμάτων διαστροφῆς.

7. Τριακοστὸν τοῦτο τῆς βασιλείας ἔτος ἐνεστήκει τῷ Κωνσταντίνῳ, καὶ παρῆσαν μὲν ἐκ διαφόρων πόλεων οἱ ἐπίσκοποι· παρήγετο δὲ καὶ ὁ πρεσβύτερος Μακάριος ὑπὸ στρατιωτῶν χερσὶ δέσμιος· παρῆν δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἄρχων συνδικάσων τοῖς ἐπισκόποις, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τέλει τινές· παρειστήκεισαν δὲ καὶ οἱ συκοφάνται. καὶ τὸ μὲν δικαστικὸν ἀνεπτύσσετο βῆμα· ἐκαλεῖτο δὲ Ἀθανάσιος. (3) καὶ πρῶτον μὲν τὰ περὶ τῆς λινῆς ἐσθῆτος, καὶ ἡ τῆς φιλοχρηματίας εἰσήχθη ἀλλόκοτος διαβολή· ἀλλ' εὐθὺς καὶ τοῦ ἐγκλήματος ἡ λύσις ἐπηκολούθει, σαφὴς ἔλεγχος οὖσα τῆς ἐκείνων ἀπανθρωπίας. γράμματα γὰρ ἐκ τοῦ βασιλέως κατ' ἐκεῖνο τῆς ὥρας ἐπιφοιτᾷ τῷ δικαστηρίῳ, ἀπτόμενα μὲν, (4) οὔτε μετρίως, τῶν κατηγόρων· αἰτίας δὲ Ἀθανάσιον ἀφιέντα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἡμέρως πάνυ καὶ γνησίως μετακαλούμενα. ἐπειδὴ Ἆπις τε καὶ Μακάριος· οὐχ ὃν ἤδη φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν, ἐκεῖνος γὰρ ἐν ὑπευθύνων μοίρᾳ τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἐνομίζετο· ἀλλ' ἕτερος μᾶλλον ὁμωνύμως αὐτῷ καλούμενος, τῆς Ἀλεξανδρείων ἄμφω πρεσβύτεροι, Νικομηδεῦσιν οὐκ ἐκ προνοίας, ἀλλ' οὕτω συμβὰν ἐπιστάντες, καὶ βασιλεῖ συγγενόμενοι, πάντα καταλέγουσι μετὰ τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ ψευδὲς ἔγκλημα κατὰ τοῦ ἁγίου, καὶ τὴν ἄδικον ταύτην ἐπιβουλὴν διαλύονται. οἷς καὶ πιστεύσας ὁ βασιλεὺς, καὶ πεισθεὶς, μᾶλλον δὲ τοῖς ἐκ τῆς ἀληθείας ἐλέγχοις δυσωπηθεὶς, ὅτι μηδὲν εἶχε πιστὸν, μηδὲ τῆς τοῦ πράγματος ἀκολουθίας ἐχόμενον, ἀλλὰ φθόνου γέννημα μόνον ἀτεχνῶς ἡ διαβολὴ, τὰ τοιαῦτα ἐξέθετο γράμματα, ὧν ἐν αὐτῇ τῇ τῆς κατηγορίας εἰσαγωγῇ ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου ἀναγνωσθέντων, ἀγωνία τοὺς περὶ Εὐσέβιον εὐθὺς καὶ δέος κατεῖχε, καὶ οὐκ εἶχον, ἅ, τι καὶ γένωνται. πλὴν ἀλλ' οὐδ' ἐνταῦθα ἵσταντο τῆς μανίας, οὐδὲ ἠγάπων ἅπαξ ἐληλεγμένοι, ἀλλὰ καὶ οὕτω κατηγορίας (5) αὐτοῖς εἰς τοὐναντίον περιτραπείσης, καὶ βασιλικοῖς μᾶλλον ἐγκλήμασι τοὺς ἀνοήτους ὑποβαλλούσης, ἐκεῖνοι καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἐτρέποντο καὶ τὰ κατὰ τὸν πρεσβύτερον Μακάριον ἐκινεῖτο, καὶ παρήγετο κατήγορος μὲν ὁ Ἰσχύρας· μάρτυρες δὲ, οἱ περὶ Εὐσέβιον, οὓς πρῶτα μὲν Ἀθανάσιος ὡς ἐχθροὺς παρεγράφετο· καὶ νόμοις αὐτοῖς, καὶ ταῖς ἐκ τῶν νόμων ἀνάγκαις εἶργε τῆς κατ' αὐτοῦ μαρτυρίας. ἔπειτα δὲ καὶ (6) εἰ ὁ κατήγορος Ἰσχύρας ἱερεὺς

(1) Sic mss. vere. Editi vero male, γινώσκων.
(2) Ita duo mss. Editi vero μέν.
(3) Omnes mss. καὶ πρῶτον.
(4) Ita omnes mss. noftri. Editi vero ἐπί.
(5) Sic omnes mss. Editi vero, εὐθύς.
(6) Ita mss. εἰ deeft in editis.

ἱερεὺς εἴη, ταῖς ἀληθείαις δείκνυσθαι ἠξίου, καὶ τότε λόγους ὑφέξειν ἔλεγε καὶ αὐτὸς τοῦ ἐγκλήματος. ταῦτα ἐκεῖνος μὲν ἔλεγεν. οἱ δικασταὶ δὲ οὐκ ἠνείχοντο· ἀλλ' εἰσήγετο μὲν ἡ κατὰ τοῦ Μακαρίου δίκη καὶ ἐκροτεῖτο, καὶ πρὸς ἀγῶνας ἤδη καὶ ἀποδείξεις ἐχώρει. ἀτονησάντων δὲ τῶν ἐλέγχων, ἀναβολὴν ἐλάμβανεν ἡ ἀκρόασις· ὥστε καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ τόπου δεηθῆναι ζητήσεως. ἐπεὶ δὲ οὓς Ἀθανάσιος παρεγράφετο, τούτους ἑώρα πεμπομένους πρὸς τὴν ἐξέτασιν, τότε οὐδὲ σιωπᾷν ἔκρινεν, οὐδὲ φέρειν, ἀλλ' ἀπέσβη τὸ δίκαιον, ἐβόα· (1) πεπάτηται ἡ ἀλήθεια, νόμων ἀκρίβεια καὶ δικαστῶν οἴχεται. πῶς γάρ, φησίν, οὐκ ἂν εἴη τῶν ἀτόπων, τὸν μὲν ἀπολογησόμενον ὑπὸ δεσμοῖς ἀσφαλῶς τηρεῖσθαι, τὸν κατηγορήσοντα δὲ καὶ τοὺς ἐχθροὺς τὴν ὅλην τῆς δίκης πεπιστεῦσθαι ψῆφον; οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μάρτυρας αὐτῷ τούτους εἶναι τῶν ἐγκλημάτων, ἐφ' οἷς αὐτοὶ (2) δικάσαι μέλλουσι. ταῦτα τοῦ μεγάλου φανερῶς ἐπιβοῶντος, κοινῇ δὲ καὶ τῇ συνόδῳ πάσῃ διαμαρτυρομένου, ὡς οὐδένα λόγον αὐτοὺς τοῦ τε δικαίου καὶ τῶν αὐτοῦ λόγων ποιουμένους ἑώρα· ὁ μέν, ἀναχώρησιν ἐννοεῖ, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα λαθὼν ἐπανέισιν, ἡ σύνοδος δὲ αὐτίκα, ἢ τὸ πονηρὸν φάναι συνέδριον, ἐρήμην αὐτοῦ καταδιαιτᾷ· ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ πεπραγμένα πέρας εἶχε, καὶ πάντα κατὰ γνώμην τοῖς ἐχθροῖς ἔκειτο, καθαίρεσιν Ἀθανασίου παντελῆ ψηφίζονται, οἱ ταύτης ἄξιοι μᾶλλον, ἀληθείας κρινούσης, τοῦ μηδένα μῶμον ἐν τῷ κάλλει τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς ἔχοντος, κατηγορίαις ἐν τοῖς καθαιρετικοῖς, καὶ ὕβρεσι καὶ διασυρμοῖς πλεονάσαντες, καὶ περιττοτάτῃ τῇ καταφορᾷ χρησάμενοι.

8. Τούτων οὕτω τελεσθέντων, ὡς εἶχον, εὐθὺς ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἔτρεχον· ἔνθα καὶ τὸν θεομανῆ δέχονται Ἄρειον, ὅσοι γλώσσῃ μόνον εὐσεβεῖν εἵλοντο, κἂν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ προσποιήτως τῷ ὁμοουσίῳ ὑπογεγράφασιν. οἱ δὲ τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ αὐτῇ καρδίᾳ καὶ χείλεσιν ὑγιῶς ἔχοντες, ὁρίσαντες ἐπὶ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνόδου τὸν Ἄρειον ἐξετάζεσθαι, καὶ τοῖς τε ῥήμασι καὶ ταῖς διανοίαις προσχόντες τὸν νοῦν καὶ πολλὴν εἰσενεγκάμενοι τὴν ἀκρίβειαν, φωρῶσι τὸν δόλον ὑπὸ πολλοῖς τοῖς παραπετάσμασι· τοῖς ἐκ τῶν ἐννοιῶν φημὶ καὶ τῶν λέξεων, ὑποδεδυκότα, καὶ τὸν ἐχθρὸν αἱροῦσι τῆς ἀληθείας, καὶ (3) παλεύουσι τὴν ἀλώπεκα. εἶτα γράμματα καὶ πάλιν ἕτερα τοῦ βασιλέως ἐπικαταλαμβάνει, Ἀθανάσιον μὲν ὡς αὐτὸν ἥκειν, καὶ αὐτοὺς καὶ ὡς τάχιστα παρεῖναι διακελεύοντα. ταῦτα φόβον οὐ μικρὸν ἐπέσεισε τῇ συνόδῳ, μήποτε καὶ ἁλῶσιν ἐπὶ τοῦ βασιλέως, τὰ μὲν πρὸς χάριν, τὰ δὲ καὶ (4) πρὸς ἀπέχθειαν κρίναντες, συνήγοροί τε τοῦ ψεύδους, καὶ προδόται τῆς ἀληθοῦς πίστεως προδήλως γεγενημένοι. ὧν ἕνεκεν οἱ πλείους μὲν ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος (5) ἀνεχώρει· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον Θέογνίν τε καὶ τοὺς λοιποὺς, πιθανὰς προφάσεις, ὥστε κατὰ χώραν μένειν πλασάμενοι, οὐκ ὀλίγην τῷ χρόνῳ διατριβὴν ἐνεποίουν, καὶ βασιλεῖ μεταξὺ διὰ γραμμάτων ἀπελογοῦντο. ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐπράττετο κατὰ πρόσωπον τῷ βασιλεῖ πάλιν ἐν τῇ Νικομηδείᾳ παραστὰς Ἀθανάσιος καὶ τὸ περὶ τοῦ χρυσίου ἔγκλημα νομίμως καὶ φανερῶς ἀποδύεται. ὡς δὲ καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀνεβάλλοντο, γράμμασιν ὁ βασιλεὺς Ἀθανάσιον ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρέων προπέμπει, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτῷ ἐγχειρίζει, σαθρὰ φανῆναι σημάνας τὰ τῶν διαβολῶν ἅπαντα καὶ ἀνίσχυρα. οὕτως οὖν Ἀθανασίου

(1) Sic mſſ. Editi πεπάγηται.
(2) Ita omnes mſſ. Editi, δικάζεσθαι. Mox omnes mſſ. ἐπιβοωμένου.
(3) Reg. παλαίουσι.

chyras eſſet vere comprobaretur: tumque ea lege pollicebatur ſe cauſam dicturum. Hæc ille dicebat: at judices id non conceſſere. Sed tum in medium adducta eſt Macarii cauſa; jamque ad concertationes & probationes veniebant: ſed cum infirma eſſent argumenta, intermiſſio erat actionis; ita ut etiam in ipſo loco perquiſitio facienda neceſſario eſſet. At videns Athanaſius eo ad perquiſitionem mitti viros a ſe recuſatos; tunc non ultra ſilendum neque illud ferendum ratus; Exſtincta eſt, exclamavit, juſtitia, conculcataque veritas: legum atque judicum æquitas abſcedit. Qui enim abſurdum non fuerit, eum qui cauſam defendit vinculis conſtrictum teneri, accuſatorem vero & inimicos, totum judicii calculum penes ſe habere: imo teſtes ea proferre crimina, de quibus ipſi judices ſint? Hæc cum palam exclamaſſet vir magnus, conteſtatuſque coram univerſa Synodo, ſe nullam ibi æqui bonique rationem cernere; de diſceſſu cogitavit, & clam Imperatorem adiit. Statim autem Synodus, aut potius ſceleratus ille cœtus, fugæ illum inſimulat. Cum res in Mareote geſtæ ad finem deductæ eſſent, omniaque inimicis ex ſententia ceſſiſſent, condemnationem Athanaſii plenam decernunt, ipſi potius veritate judice condemnatione digni, quam ille qui nullam in pulchritudine animæ ſuæ maculam admittebat: qui accuſationibus, abdicandi cauſa viri, contumeliis, deriſionibus eum ſupra modum adficientes, extremo uſi ſunt furoris impetu.

8. His ita completis, ſtatim quam maturrime Jeroſolymam adcurrunt: ubi etiam illum contra Deum furioſum Arium, ad communionem admiſerunt, quotquot ſcilicet lingua ſolum pii eſſe decreverant, & in Nicæna Synodo ſimulate tantum conſubſtantiali ſubſcripſerant. Qui autem ſana erant fide, & tam corde quam labiis recte ſentiebant, ac decreverant ut Arius in Alexandrina Synodo examinaretur: qui item cum verbis tum ſententiis animum adhibuerant, multaque accuratione expenderant; deprehenderunt dolum multis opertum involucris, tam ſententiarum, inquam, quam verborum, veritatiſque inimicum capiunt ac vulpem comprehendunt. Exinde litteræ rurſum Imperatoriæ prodeunt, quibus juſſum erat ut Athanaſius quidem ſe conveniret, & ipſi quoque quam celerrime adforent. Hinc haud modicus timor Synodo incuſſus. Verebantur quippe ne apud ipſum etiam Imperatorem deprehenderentur, partim gratia, partim odio ſententiam tuliſſe, patroni ſcilicet mendacii & manifeſti proditores veræ fidei. Quamobrem maxima pars eorum domum remigrarunt. At Euſebius, Theognis & cæteri, veriſimili conficta in iis locis remanendi occaſione, non parvam fecere moram, atque ſeſe apud Imperatorem litteris ſuis excuſarunt. Interea dum hæc fierent Imperatori rurſum Nicomediæ coram ſe ſiſtit Athanaſius, atque accuſationem de pecunia intentatam legitime aperteque diluit. Cum autem magis magiſque Euſebiani comperendinarent, litteris ſuis Imperator Athanaſium remittit Alexandriam, epiſcopatumque tradit ipſi, ſignificans accuſationes illas omnes ſceleratas futileſque videri ſibi. Athanaſio igitur

(4) πρὸς deeſt in omnibus mſſ.
(5) Omnes mſſ. noſtri, ἀνεχώρουν. Mox Reg. & Colb. 1. Θεόγνιον.

tur ita reverſo Alexandriam, congregatiſque Arianis, magna confuſio atque tumultus populum occupavit; ita ut multi indigne ferrent, cum ea quæ a tot Epiſcopis jam examinata eſſent iterum viderent in judicium vocari. Iratus ergo Athanaſius, quod non modo Alexandriam, ſed totam quoque Ægyptum tumultuantem videret, omnia indicat Imperatori, eumque ad pœnas de Ario ſumendas cohortatur, aliquam cupiens hujuſce rei haberi ultionem. Statimque litteræ Alexandriam venerunt, quibus Arius arceſſebatur, ut immoderatæ linguæ ſententiæque ſuæ ſupplicium ſubiret.

9. Cum ergo Alexandria ad Imperatorem adduceretur Arius, Cæſaream pervenit, convenitque Euſebium, Theognin & Marin. Hic mihi, quæſo, perſpice facinorum graviſſimum, ut undenam tanta Athanaſio tentationum procella orta ſit. Conſors illis Arius ſermonis, conſors morum; menſæ particeps, qui pugnæ contra Deum particeps item erat: omnia recenſet quæ ipſum ſpectabant, tum conſilia ineunt mutua, ut neque Deo, proh furorem! neque Athanaſio parcerent. Alias itaque adverſus illum conſuunt calumnias; homines qui ſecundum maximum Eſaiam, parturiunt laborem & pariunt iniquitatem, qui poſuerunt mendacium ſpem ſuam, & dixerunt: Mendacio obtegemur: omnemque verborum funem movent, ut throno ſanctum virum dejiciant, & belli contra Chriſtianos Alexandriam veluti tutam arcem conſtituant. Imperatorem itaque adierunt: Arius quidem ſeſe defenſurus. Euſebius autem & ſocii mendacio patrocinaturi, teſtimoniumque contra Athanaſium & contra veritatem dicturi. Poſtquam autem Imperatori adſtantes, de rebus in Synodo geſtis interrogati eſſent: ſtatim aliis de rebus verba facientes: non ita, ajunt, Imperator, ægre ferimus, quod ſacram menſam everterit, calicemque confractum in minutiſſimas partes redegerit; quam quod comminatus ſit, ſe frumenti commeatum, Alexandria in urbem tranſmitti ſolitum ſe impediturum; hæc dolorem faciunt, hæc mordent, hæc cujus animum vel adamantinum non moveant? Horum teſtes ſunt Adamantinus, Anubion, Arbethion, & Petrus Epiſcopi: a quibus horumce omnium geſtorum convictus, ſupplicium quidem effugit, abdicationem tamen effugere non valuit; ſed ab univerſa Synodo, ut nefandorum atque impiorum ejuſmodi facinorum auctor abdicatus & depoſitus eſt. Dum hæc ita dicerentur Imperator primum ſilebat animoque turbabatur: ac demum tali auditu ſuſpenſus, in iram prorupit, juſtique viri exſilium in Gallias decernit; in hoc ſolum & animo & ſententia corruptus, ac utramque Euſebianis aurem ſubjiciens. Revera enim, circumveniunt & corrumpunt bonos mores, ut ait ſapiens, colloquia prava: Sane ſemper antea alteram aurem integram & incorruptam accuſato reſervarat: at tunc hæc ipſi macula & labes inhæſit, qui ſe antea incorruptum purumque conſervarat. Sunt qui dicant, & forte accuratius ſcopum ejus atque judicium compertum habentes, eum non pœnæ & damnationis cauſa exſilio mulctaſſe Atha-

A κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν γενομένου, καὶ τῶν Ἀρείου συγκροτουμένων, πολλή τις εἶχε τὸ πλῆθος σύγχυσίς τε καὶ ταραχὴ, οἷα μηδὲ φέρειν τῶν πολλῶν δυναμένων τὰ ὑπὸ τοσούτοις ἐπισκόποις ἤδη δοκιμασθέντα, πάλιν ὁρᾷν ἀναδικαζόμενα. ἀγανακτῶν οὖν Ἀθανάσιος, ὅτι μὴ μόνην τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν Αἴγυπτον πᾶσαν κλονουμένην ἑώρα, μηνύει πάντα τῷ βασιλεῖ, καὶ πρὸς ἄμυναν αὐτὸν τὴν Ἀρείου παρακαλεῖ, λαβεῖν τινα παρ' ἐκείνου τιμωρίαν βουλόμενος. καὶ παραχρῆμα γράμματα τὴν Ἀλεξανδρέων καταλαμβάνει, μετάπεμπτον ἄγεσθαι Ἄρειον, δίκην ἀκολάστου γλώσσης B καὶ γνώμης ὑφέξοντα.

9. Ὡς οὖν ἤγετο παρὰ βασιλέα τῆς Ἀλεξανδρείας Ἄρειος, γέγονέ τε κατὰ Καισάρειαν, καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον, (1) Θέογνίν τε καὶ Μάριν συγγέγονεν· ἐνταῦθά μοι σκόπει τῶν προσβολῶν τὴν χαλεπωτάτην, καὶ ὅθεν τῷ μεγίστῳ Ἀθανασίῳ κλύδων ἐπανέστη τῶν πειρασμῶν· κοινωνὸς μὲν λόγων αὐτοῖς ὁ κοινωνὸς καὶ τῶν τρόπων· κοινωνεῖ δὲ καὶ τραπέζης, ὁ κοινωνὸς καὶ τῆς πρὸς Θεὸν μάχης. πάντα τε διηγεῖται τὰ κατ' αὐτὸν, καὶ συμβούλους ἀλλήλους ποιοῦνται, C τοῦ μήτε Θεοῦ· φεῦ τῆς μανίας· μήτ' οὖν Ἀθανασίου φείσασθαι· ῥάπτουσι τοιγαροῦν ἑτέρας κατ' αὐτοῦ καὶ πάλιν συκοφαντίας ἐκεῖνοι, οἳ, κατὰ τὸν παμμέγαν Ἡσαΐαν, κύουσι πόνον, καὶ τίκτουσιν ἀνομίαν, οἳ ψεῦδος ἔθεντο τὴν ἐλπίδα, καὶ τῷ ψεύδει, εἶπον, σκεπασθησόμεθα. καὶ πάντα κάλων, τὸ τοῦ λόγου, κινοῦσιν, ὥστε τοῦ θρόνου τὸν ἅγιον καθελεῖν, καὶ τοῦ κατὰ Χριστιανῶν πολέμου τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὁρμητήριον ἀσφαλὲς ποιήσασθαι· ἧκεσαν οὖν παρὰ βασιλέα, Ἄρειος μὲν ἀπολογησόμενος, Εὐσέβιος δὲ καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν, τῷ ψεύδει συνηγορήσοντες, Ἀθανασίου δὲ καὶ D τῆς ἀληθείας φανερῶς καταμαρτυρήσοντες. ἐπεὶ δὲ τῷ βασιλεῖ παραστάντες τὰ εἰκότα περὶ τῶν τῇ συνόδῳ πεπραγμένων ἐρωτηθεῖεν, αὐτίκα περὶ μὲν τῶν ἄλλων οὐχ οὕτως, ἔφησαν, ὦ βασιλεῦ, ἀνιώμεθα· τὸ μὲν τῆς ἱερᾶς τραπέζης, τὸ δὲ τοῦ μυστικοῦ ποτηρίου, ὅπως ἀνέστρεψε μὲν ἐκείνην, κατέαξε δὲ τοῦτο, καὶ εἰς λεπτὰ διεῖλεν, ὅπως δὲ καὶ τὸν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρέων τῇ πόλει συνήθως ἐκπεμπόμενον σῖτον διακωλύσειν ἠπείλησε. ταῦτα λυπεῖ, ταῦτα δάκνει· ταῦτά τινος οὐ ψυχῆς ἅπτεται, καὶ ἀδαμαντίνης; τούτων μάρτυρες Ἀδα- E μάντιός τε καὶ (2) Ἀνουβίων, Ἀρβεθίων τε καὶ Πέτρος ἐπίσκοποι, παρ' ὧν ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐξελεγχθεὶς, δίκην μὲν τὴν ἀξίαν ἀπέδρα, διαδρᾶναι δὲ καὶ τὴν ἀποκήρυξιν ὅμως οὐκ ἠδυνήθη, ἀλλὰ κοινῶς ὑπὸ τῆς συνόδου πάσης, ὡς τοιούτων ἀθέσμων ἔργων καὶ ἀνοσίων τολμητὴς ἐκκεκήρυκται. τούτων (3) ἔτι λεγομένων, ὁ βασιλεὺς τὸ πρῶτον ἡσυχῇ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐταράττετο, καὶ τέλος τῶν ὤτων ἀναρτηθεὶς, εἰς ὀργὴν ἐκπίπτει, καὶ τὴν ἐν Γαλλίαις ὑπερορίαν τοῦ δικαίου καταψηφίζεται, ἐνταῦθα μόνον καὶ ἦθος καὶ γνώμην διαφθαρεὶς, καὶ ἀμφοτέρας τοῖς περὶ Εὐσέβιον τὰς F ἀκοὰς ὑπάνεις· κλέπτουσι γὰρ τῷ ὄντι, καὶ διαφθείρουσιν ἤθη χρηστὰ, κατὰ τὸν εἰπόντα σοφὸν, ὁμιλίαι κακαί· καὶ τοίγε τὴν ἑτέραν ἀκεραίαν ἀεὶ τῷ κατηγορουμένῳ (4) φυλάττων, ὅπερ οἱονεί τις αὐτῷ ῥυπὶς ἐγένετο καὶ σπῖλος, ἄῤῥυπον ἑαυτὸν, τόγε ἄλλα καὶ καθαρὸν συντηρήσαντι. εἰσὶ δὲ οἵ φασιν, ἀκριβέστερον καὶ σκοποῦ τάχα καὶ κρίσεως λογισμὸν ἔχοντες, ὡς οὐδὲ καταγνώσει τινὶ τῇ πρὸς Ἀθανάσιον ταύ-

(1) Reg. Θεόγνιον, Paulopoſt Editi, ὅθεν ὁ μέγιστος Ἀθανάσιος κλύδωνα ἐπανέστη. Manuſcripti ut in textu.
(2) Ita mſſ. Editi vero male, ἀνθρώπου βίου.

(3) Ita mſſ. Editi vero, ἐπιλεγομένων.
(4) Sic mſſ. Editi vero φυλάττοντι οἱονεί. Infra, τὴν deeſt in tribus manuſcriptis.

ταύτην αὐτοῦ κατέκρινε τὴν ὑπερορίαν, ἀλλ' ἑνώσει τῶν ἐκκλησιῶν μᾶλλον καὶ συμφωνίᾳ, ὥς τε καταστεῖλαι τὴν ζάλην αὐταῖς, καὶ κοιμίσαι τὸν θόρυβον. ἐπειδὴ γὰρ στάσις οὐχ ἡ τυχοῦσα τήν τε Αλεξανδρέων, ὁπόση ἦν, καὶ τῆς Αἰγύπτου δὲ κατειλήφει τὰ πλείω, κατάστασιν ἐκεῖνος τοῖς πράγμασι μηχανώμενος, ἐκ ποδῶν ἔγνω τό γε νῦν ἔχον ποιήσασθαι Αθανάσιον. ταύτῃ γὰρ τὰς τῶν ἄλλων ἐπισκόπων θεραπεῦσαι γνώμας, καὶ εἰς ταὐτὸ συναγαγεῖν πάντας ἐσκέψατο, εἰ φανερῶς ὑπερορίσει τὸν ἄνδρα τῆς πόλεως.

10. Αλλ' ὁ μὲν ἐν τούτοις καταλύει τὸν βίον, τριακοστῷ μὲν τῆς βασιλείας ἔτει· πέμπτῳ δὲ καὶ ἑξηκοστῷ τῆς ἡλικίας, διαδόχοις τῆς βασιλείας τοῖς υἱέσι χρησάμενος, καὶ ταύτην εἰς αὐτοὺς καταδιελών. Κωνσταντίνῳ μὲν γὰρ τῷ μείζονι τῶν υἱῶν, μείζονα καὶ τὴν ἀρχὴν καταλείπει· τὴν δὲ διαθήκην πρεσβυτέρῳ τινὶ παρατίθησι, κρύφα τὴν Αρείου νόσον καὶ ἐν μυχῷ τῆς ψυχῆς νοσοῦντι, ὅς τις ἔκρυπτε καὶ ταύτην μετὰ τῆς νόσου. καὶ παρὰ πολλῶν ἐρωτώμενος, εἰ ἐπὶ διαθήκαις ὁ βασιλεὺς τελευτήσειεν, εἰπεῖν ἀνεβάλλετο· κοινωνοὺς οὕτω πράγματος ἀπορρήτου, καὶ τοὺς οἰκειοτάτους τοῦ βασιλέως Εὐνούχων πεποιημένος. ἐπεὶ δὲ βραδύναντος Κωνσταντίνου περὶ τὴν ἄνοδον, ὁ τρίτος τῶν υἱῶν Κωνστάντιος πρῶτος παραγένοιτο ἐξ Αντιοχείας, ἐγχειρίζει λαθραίως αὐτῷ τὴν τοῦ πατρὸς διαθήκην, καὶ μόνην παρ' αὐτοῦ καὶ μίαν αἰτεῖ χάριν; ὥς τε τοῖς Αρείου κἀκεῖνον συναπαχθῆναι, καὶ ταύτην ἀμοιβὴν τῆς βασιλείας τῷ ἀθανάτῳ βασιλεῖ Χριστῷ δίδωσι, τὸ μὴ θεὸν αὐτόν, ὦ τῆς ἀπονοίας, μηδὲ τοῦ παντὸς (1) εἶναι δεσπότην. συνεφήπτετο δὲ αὐτοῖς τοῦ τολμήματος καὶ ὁ προρρηθεὶς Εὐσέβιος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ δὲ πάντες, καιροῦ τηνικαῦτα λαβέσθαι δόξαντες. μία δὲ αὐτοῖς Αρείου τε σύστασις, καὶ τῆς ἀληθείας ἐδόκει κατάλυσις, εἰ τὴν Αθανασίου καὶ οὕτως ὑπερορίαν ἐπισφραγίσαιντο, ὡς δὴ μᾶλλον καὶ τῷ δικαίῳ γεγενημένην. πρὸς ὃ χεὶρ αὐτοῖς ἀνοσιωτάτη καὶ ὁ μιαρὸς ἐκεῖνος ἱερεὺς γέγονεν, ὃς μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ τὸν ἐν τοῖς βασιλείοις πραιπόσιτον ὑποφθείρας, μέρος οὐ τὸ ἐλάχιστον καὶ αὐτὸν τῆς Αρείου κακοδοξίας (2) ὑπέδειξεν. ἐκ τούτου γὰρ διέβαινε καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς τῶν Εὐνούχων ἡ νόσος, εὐχερεῖς ὄντας φύσει καὶ μεταλαβεῖν κακίας, καὶ μεταδοῦναι λίαν ἐπιτηδείους. καὶ ἡ τοῦ βασιλέως δὲ γαμετή, ταῖς βλασφήμοις κατὰ μικρὸν ὁμιλίαις διαφθαρεῖσα, τῆς ὁμοίας καὶ αὐτὴ λύμης ἐμπίπλατο. μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ βασιλεύς, οἴ μοι, τὰ τῶν πονηρῶν ἔδρα δούλων, τοῦ ἰδίου δεσπότου φημὶ κατεξαναστάς, καὶ εἰς τὸν αὐτοῦ κακῶς ἐξυβρίσας βασιλέα, καὶ τῷ Αρείου συναπαχθεὶς φρονήματι, ὡς καὶ ἐπ' αὐτῷ τὸ τοῦ θείου πεπληρῶσθαι Ιερεμίου, ὅτι καὶ οἱ ποιμένες ἠσέβουν εἰς ἐμέ. κελεύει τοιγαροῦν τὰ ἐκείνου κρατεῖν, καὶ ὥσπερ (3) ἐξ ἐπιτάγματος τοὺς ἐπισκόπους φρονῆσαι κακῶς. καὶ μὴ πεισθέντας, ἀλλὰ πτήξαντας μᾶλλον, ἀσπάσασθαι τὴν ἀσέβειαν. κυβερνῆται δὲ τῶν ἐκκλησιῶν ἐν οὕτω χειμῶνι μεγάλῳ καὶ κλύδωνι, Μάξιμος μὲν Ιεροσολύμων, Αθανάσιος δὲ Αλεξανδρείας, ὃς κἂν τῇ ὑπερορίᾳ ὤν, οὐ μεθίετο τῶν οἰάκων· καὶ Αλέξανδρος δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὄντες ἐτύγχανον.

11. Εὐσέβιος δὲ θερμόν τι πνέων καὶ πάντολμον ὑπὲρ ἀσεβείας, καὶ καιροὺς καὶ τόπους, ὥσπερ ἐν μάχαις κατὰ τοὺς εὐμηχάνους τῶν στρατηγῶν εἰς ἐπίθεσιν τῆς ἀληθείας, ἐπιτηρῶν, τοῖον δέ τι ἐπινοεῖται· εἰσάγει τὸν Αρειον εἰς τὴν Κωνσταντίνου, μετὰ πολλῆς πάνυ τῆς αὐθεντίας, ὥς τε τὴν ζήτησιν ἐν ἀλλοδαπῇ γενέσθαι, ὄντος μὲν ἐπὶ τῆς ὑπερορίας Αθανασίου, μηδενὸς δὲ παρόντος (4) τοῦ ὑπὲρ τῶν ὀρθῶν

Tom. I.

nafium; fed ut Ecclefiarum tranquillitati & concordiæ provideret, tempeftatem fedaret, ac tumultum compefceret. Quia enim feditio non parva Alexandriam totam, atque Ægypti maximam partem invaferat, tranquillitatem ille rebus adferre conatus, decrevit pro eo fcilicet tempore Athanafium ablegare. Hac enim ratione, fe aliorum Epifcoporum animos emolliturum putabat, atque in unam omnes fententiam adacturum, fi palam hominem urbe pelleret in exfilium.

10. Sed interea ille vitam obiit, imperii anno trigefimo, ætatis fexagefimo quinto: Imperiique fucceffores habuit filios, quibus illud ipfum diviferat. Porro Conftantino filiorum majori, majus reliquit imperium: teftamentumque presbytero cuidam committit, clam & in occulto animæ fuæ Arii morbo laboranti, qui una teftamentum & morbum fuum celabat: a multifque interrogatus, an Imperator teftato deceffiffet, refponfum diftulit, atque occulti negotii Eunuchos Imperatori familiariffimos confcios effecit. Cum autem cunctaretur Conftantinus accedere; tertio filiorum Conftantio qui Antiochia prior advenit, teftamentum tradidit, atque unam ab illo poftulat gratiam, ut ad Arianas & ipfe tranfiret partes: atque eam ille immortali Imperatori Chrifto, collati imperii gratiam retulit; ut ipfum nec Deum effe, o amentiam! neque dominum agnofceret. Sociufque illis audaciæ accedebat fupra dictus Eufebius, & qui cum eo erant, rati fe temporis opportunitatem effe nactos. Hæc autem una illis via effe videbatur Arii confirmandi, & veritatis evertendæ, fi Athanafii & ipfe exfilium obfignaffet: quafi probe & jure decretum effet. Ad quam rem manus illis promtiffima exfecrandus ifte facerdos fuit, qui cum aliis domus etiam imperatoriæ præpofitum ubi corrupiffet, eum partem Arianæ impietatis nec minimam effe commonftravit. Ab eo namque ad reliquos etiam eunuchos morbus pervafit, qui perfaciles erant ad improbitatem admittendam, & apti ad eam aliis communicandam. Immo ipfa Imperatoris uxor, blafphemis paulatim colloquiis corrupta, eadem ipfa quoque labe infecta eft. Nec multum poftea ipfe quoque Imperator, heu mihi, fervorum facinora eft imitatus, ubi, inquam, contra Dominum fuum infurrexit, atque improbe Imperatorem fuum affecit contumelia: ad Arii item fententiam abreptus; ita ut in illo impleretur illud Jeremiæ: *Etiam ipfi paftores impie egerunt in me*. Jubet itaque ille ut ejus doctrina vim obtineret, & ut quafi illius juffu Epifcopi improbe fentirent, & impietatem amplecterentur; non obtemperantes quidem, fed potius reformidantes. In tam gravi tempeftate, & tanta procella, gubernatores Ecclefiarum erant, Maximus Jerofolymorum, Athanafius Alexandriæ, qui tametfi in exfilio degebat, gubernacula non dimiferat, & Alexander Conftantinopolitanus.

Jerem. 2. 8.

11. Eufebius porro pro impietate ardens audaciffimufque, opportunitatem & loca, ut in pugnis folent optimi imperatores, ad veritatis fubverfionem obfervans: hujufmodi quippiam cogitat. Arium introducit Conftantinopolim, cum maxima pompa, ita ut quæftio in aliena regione haberetur, cum Athanafius quidem in exfilio verfaretur, nullufque adeffet, qui fa-

gg nam

(1) Codices duo εἶναι. Alii cum editis, εἰδέναι.
(2) Quidam mff. ὑπέδειξεν.
(3) Sic codices omnes. Editi vero ἐπὶ πάγματος.
(4) Ita quidam codices. Editi vero, τὸ ὑπὸ.

nam doctrinam vindicaret; imo Imperator & magistratus omnes ad aliam partem transissent, propter oppugnatoris absentiam. Hæc ille secum reputabat. At supernus ille sapiens œconomus alio modo rem dispensavit, parvoque casu improbitatis impetum repressit, & quanto magis Arii adversus pietatem lingua vigebat, tanto plus ejus intestina paulo postea diffluebant. Ac vacuus quidem intestinis, vacuus visceribus in impuris locis Arius projectus est. Justa pœna effrænati oris, ac putredine pleni pravique vasis digna evacuatio. Illo igitur ita anima ita corpore miserabiliter disrupto, Eusebius atque socii omne subire bellum, omnes conturbare nisi sunt, utpote quibus instar manuum in hisce agendis erant Imperatorum Eunuchi: scelesta illa, violenta ac rerum mutationibus semper ac confusioni gaudentia mancipia. Ac illi quidem priori suo scopo insistebant, ut scilicet Athanasium, throno simul & verbo, & doctrina & fiducia intercluderent. At diversa plane sapiens illa providentia apparabat, quæ animum movit Constantini, & ætate & imperio, inter magni Constantini filios maximi: nam veteris tum ille Romæ imperium obtinebat, ut eum exsilio liberaret: litterasque Alexandrinis mitteret, ac ipsum mitteret Athanasium cum litteris sic habentibus.

Victor Constantinus Alexandrinis
Ecclesiæ & populo.

Neminem vestrum ignorare arbitror, quæ pridem acciderunt magno pietatis præconi, & venerandæ legis interpreti Athanasio, quomodo adversus illum a veritatis inimicis bellum sit concitatum, & qua ratione mecum in Galliis versari jussus sit, ut ita imminens capiti suo periculum declinare posset. Neque tamen perpetuum ipsi exsilium indictum fuit. Sed etiam illo ipso exsilii tempore, multa nobis ejus cura fuit, ita ut nihil ei præter voluntatem acciderit. Tametsi ærumnarum, si quis alius, & laborum patiens pro veritate est: atque ex zelo secundum Deum quamvis angustiam ferre valet. Sane beatæ memoriæ Constantinus Pater meus brevi eum in proprium restituere volebat: qui cum vitæ finis immineret, nec posset scopum implere suum, rem mihi hanc agendam per successionem reliquit: datis pro viro illo supremæ hac de re voluntatis jussionibus. Mandamus igitur vobis, ut jam eum cum omni reverentia, cum splendido occursu & honore excipiatis: & postea ad nos eum iterum remittatis qui postquam in conspectum venerit nostrum, cum quanta a nobis excipiendus sit reverentia, vobis compertum erit.

12. His confisus litteris Athanasius, Alexandriam petit, ac libentissime quidem illum recipit orthodoxus populus. Quotquot autem Ariani erant una convenientes, bella rursus & turbas movere, Eusebianisque alias sancti calumniandi occasiones suppeditare, quod scilicet nullo Synodi decreto regressum ab exsilio concedente, ipse sua sententia remigrans occupasset Ecclesiam. Deinde mortuam quamdam manum adferentes, falso jactitabant illam eum

δογμάτων ἀνθεξομένου, ἀλλὰ καὶ βασιλέως αὐτῷ καὶ τῶν ἐν τέλει προστεθησομένων ἁπάντων διὰ τὴν τοῦ ἀντιπείνοντος ἐρημίαν. ταῦτα ὁ μὲν ἐσκόπει καθ' ἑαυτόν· ἑτέρως δὲ πάλιν ὁ σοφὸς ἄνωθεν οἰκονόμος μετεσκεύαζε τὰ τοιαῦτα, (1) μικράν τινα ἐγκοπὴν διδοὺς τῇ θερμῇ φορᾷ τῆς κακίας· καὶ (2) ὅσῳ περ Ἀρείῳ μᾶλλον ἔρρει κατὰ τῆς εὐσεβείας ἡ γλῶσσα, τοσούτῳ πλέον αὐτῷ καὶ τὰ ἔνδον μετὰ βραχὺ συνερρύη. καὶ κενὸς μὲν ἐγκάτων, κενὸς δὲ σπλάγχνων ἐν βεβήλοις τόποις (3) Ἄρειος ἐρρίπτο· δίκη δικαία στόματος ἀκολάστου, καὶ σαπρίας γέμοντος πονηροῦ σκεύους ἀξία κένωσις. οὕτω τοιγαροῦν αὐτοῦ καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἐλεεινῶς ἀπορρήξαντος, Εὐσέβιός τε καὶ οἱ περὶ αὐτόν, τὸν πάντα πόλεμον ὑπήρχοντο καὶ τὴν μάχην, καὶ ταράττειν ἅπαντας ἐπεχείρουν, ὅσα καὶ χεῖρας ἐν τοῖς τοιούτοις, τοὺς τῶν βασιλέων Εὐνούχους ἔχοντες, τὰ μοχθηρὰ δὴ ταῦτα καὶ θερμουργά, καὶ πραγμάτων μεταβολαῖς ἀεὶ καὶ συγχύσεσι χαίροντα. καὶ οἱ μὲν εἴχοντο τοῦ πάλαι σκοποῦ καὶ θρόνων ὁμοῦ καὶ λόγων, καὶ διδασκαλίας καὶ παρρησίας Ἀθανάσιον ἀποκεκλεῖσθαι πάσης ἐσπούδαζον· ἕτερα δὲ πάλιν ἡ σοφὴ πρόνοια ποικίλλουσα ἦν, καὶ κινήσασα τὴν Κωνσταντίνου ψυχήν, ὃς τῶν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου υἱῶν, καὶ ἡλικίᾳ καὶ βασιλείᾳ πρῶτος ἐτύγχανε· Ῥώμης γὰρ τηνικαῦτα τῆς πρεσβυτέρας εἶχε τὸ κράτος· λῦσαι μὲν αὐτῷ παρασκευάζει τὴν ἐξορίαν· ἐπιστεῖλαι δὲ Ἀλεξανδρεῦσι, καὶ αὐτὸν δὲ Ἀθανάσιον συνεκπέμψαι τοῖς γράμμασιν οὕτως ἔχουσι.

Νικητὴς Κωνσταντῖνος Ἀλεξανδρέων
τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ.

Οἶμαι μηδένα ὑμῶν ἀγνοεῖν τὰ κατὰ τὸν μέγαν κήρυκα τῆς εὐσεβείας, καὶ τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην Ἀθανάσιον πρῴην συμβεβηκότα, ὅπως τε κατ' αὐτοῦ, κοινῶς ὑπὸ τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν ἀνηρέθιστο πόλεμος, καὶ ὅπως ἐν ταῖς Γαλλίαις σὺν ἐμοὶ διάγειν κεκέλευστο. ὥστε μετέωρον γοῦν τὸν ἐπηρτημένον κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐκκλῖναι κίνδυνον. οὐ μὴν παντάπασιν (4) ἀειφυγίᾳ καταδεδίκαστο, ἀλλὰ καὶ τοῦτον δὴ τὸν μεταξὺ χρόνον, πολλῆς τινος ἀπέλαυε παρ' ἐμοῦ θεραπείας· ὥς τε μηδὲν αὐτῷ γενέσθαι τῶν ἀβουλήτων, εἰ καὶ καρτερικός, εἴπερ τις ἄλλος, ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἐστὶ καὶ φερέπονος, καὶ τῷ κατὰ θεὸν ζήλῳ, πᾶν ὁτιοῦν ἄχθος ῥᾷον φέρειν δυνάμενος. καὶ ὁ μακαρίτης δὲ Κωνσταντῖνος ὁ ἐμὸς πατήρ, ἀποκαταστῆσαι τοῦτον ὅσον οὐδέπω τῷ ἰδίῳ θρόνῳ ἐβούλετο. ὃς ἐπὶ τέλει τοῦ βίου ὤν, καὶ μὴ φθάσας ἐκπληρῶσαι τὰ τοῦ σκοποῦ, ἐμοὶ κατὰ διαδοχὴν τὸ πρᾶγμα κατέλιπε, τελευταίας περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐντολὰς ἐπισκήψας. κελεύομεν οὖν ὑμῖν, νῦν μὲν αἰδοῖ τε αὐτὸν τῇ πάσῃ, καὶ λαμπραῖς ὑπαντήσεσι καὶ τιμαῖς ὑποδέξασθαι· μετὰ ταῦτα δὲ πάλιν πρὸς ἡμᾶς παραπέμψαι. ὃς ἐπειδ' αὖ εἰς ὄψιν καὶ αὖθις ἡμῖν καταστῇ, ὅσης τεύξεται παρ' ἡμῶν τῆς θεραπείας καὶ τῆς αἰδοῦς, καὶ ὑμεῖς εἴσεσθε.

12. Τούτοις θαρρῶν τοῖς γράμμασιν Ἀθανάσιος, τὴν Ἀλεξανδρέων (5) καταλαμβάνει, καὶ ἥδιστα μὲν αὐτὸν ὁ τῶν ὀρθοδόξων ὑποδέχεται δῆμος· ὅσοι δὲ καὶ ἀρειανίζοντες ἦσαν καθ' ἑταιρείας συστάντες, πολέμους αὖθις κατ' αὐτοῦ καὶ ταραχὰς ἀνερρίπιζον. καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἄλλας τε κατὰ τοῦ ἁγίου παρεῖχον διαβολῶν ἀφορμάς· καὶ ὅτι μὴ ψηφισαμένης αὐτῷ τῆς συνόδου τὴν ἀπὸ τῆς ὑπερορίας (6) ἐπάνοδον, οἴκοθεν ἑαυτῷ ταύτην ἐπιτρέψας κατειλήφει τὴν ἐκκλησίαν· ἔπειτα δὲ καὶ νεκράν τινα τοῦ ἁγίου

(1) Editi & quidam mss. ἐκκοπήν.
(2) Ita mss. quidam. Editi vero, ὅσῳ περί.
(3) Tres manuscripti, ὁ ἄθλιος ἐρρίπτο.
(4) Duo mss. ἀειφυγίᾳ. Alii cum editis ἀειφυγίαι.
(5) Ita mss. omnes. Editi vero, λαμβάνει.
(6) Unus, ἐπάνοδον. Alii, κάθοδον.

ἁγίου (1) κατεψηφίσαντο χεῖρα, συλλαμβάνεσθαι φάσκοντες αὐτῷ ταύτην ἕνεκεν καὶ θαυμάτων καὶ γοητείας, οἱ μιαροὶ ἐκεῖνοι καὶ διεφθαρμένοι, καὶ φανερῶς γόητες. τὴν δὲ χεῖρα εἶναί τινος Ἀρσενίου τῶν Ἀλεξανδρέων ἑνός, ἐκ μηχανῆς φασιν, Ἀθανασίῳ ἐκκεκομμένην. οἷς ὁ βασιλεὺς τὰ ὦτα κλαπείς, ἐπεὶ καὶ πέφυκεν ἀκοὴ τῶν καινότητας τοιαύτας ἐχόντων, καὶ τερατείας πιθανῶς μάλιστα συγκειμένη ψυχὰς ἁπλόους ἐπάγεσθαι, ἀειφυγίαν μὲν ἐκ πρώτης εὐθὺς οὐ κατακρίνει (2) Ἀθανασίου· τοῦτο γὰρ τοῖς ἐχθροῖς ἐκ παντὸς ἐσπουδάζετο. ἀλλ' ὥστε νόμοις τῶν πραγμάτων καὶ διαιτηταῖς ἐγχειριζομένων, νόμιμον αὐτὸν ὑποστῆναι καὶ τιμωρίαν, ἐὰν ἐπὶ τοιούτοις ἁλῷ ἁμαρτήμασιν. Ἀρχέλαον τοιγαροῦν ἄνδρα τῶν αὐτῷ συνεστίων καὶ ὁμορόφων, ἅμα (3) καὶ Νόννῳ τότε Φοινίκης ἄρχοντι, κατὰ ζήτησιν τῶν τοιούτων ἐκπέμπει. ἐπεὶ δὲ οὗτοι πρὸς τῇ Τύρῳ γεγόνασιν· ἐν αὐτῇ γὰρ Ἀθανάσιος τοὺς περὶ τῆς γοητείας ἔμενεν ἐλέγχους· ὑπερετίθετο μικρὸν ἡ ἐξέτασις, τῷ μὲν δοκεῖν τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας κατηγόρους τοὺς αὐτοῖς δῆθεν ὀφθαλμοῖς τὸ μύσος ἰδόντας ἐκδεχομένη· ὡς δὲ τὸ τέλος ἀπὸ τῆς ἀληθείας δείκνυσιν, ὅτι θεὸς ἄνωθεν ἦν ἐφορῶν τὰ τοιαῦτα, καὶ τὴν ἀναβολὴν φιλανθρώπως οἰκονομούμενος, ὥστε καὶ αὐτὸν Ἀρσένιον ἐπιστῆναι, οὗ ἡ νεκρὰ χεὶρ καὶ ἡ ἄδικος ἐκτομή, καὶ ἡ τοσαύτη τραγῳδία τοῦ δράματος. Ἀρσένιος γὰρ οὗτος εἷς μὲν ἐτύγχανε τοῦ βαθμοῦ τῶν ἀναγνωστῶν, διά τινα δὲ πρᾶξιν τῶν (4) ἀπορρήτων, δίκας οὐ μεμπτὰς ἀποτίσαι μέλλων, δρασμὸν ἐννοεῖ, καὶ φυγὰς Ἀθανασίου καὶ τῆς ἐκκλησίας καθίσταται. οἱ γοῦν σοφοὶ τὴν κακίαν ἐκεῖνοι, ἡ πονηρὰ τοῦ ἀντικειμένου μερίς, μηδέποτε τολμήσειν Ἀρσένιον, οὐχ ὅπως εἰς μέσον τὸ δικαστήριον παρελθεῖν, ἀλλὰ μηδὲ αὐτῆς προκύψαι μικρὰ τῆς οἰκίας οἰόμενοι, διὰ τὸ τῆς πράξεως ἐναγὲς καὶ ἀπόπτυστον. διὰ τοῦτο γοῦν αὐτῷ τε τὴν χεῖρα ἐπέγραφον, καὶ τὸ τοσοῦτον ἀσέβημα, καὶ τὸ μύσος, αὐτὸν ὑποστῆναι διετείνοντο μόνον, καὶ τὸ ὄνομα συνεχῶς Ἀρσενίου προέτεινον.

13 Πανταχοῦ τοίνυν τῆς φήμης διαρρυείσης, ὡς ἄρα μέλλοι δι' Ἀρσένιον Ἀθανάσιος κρίνεσθαι γοητείας· ἔπειτα δὲ καὶ ὡς αὐτὸν Ἀρσένιον ἤδη παρελθούσης, οἶκτον ἐκεῖνος Ἀθανασίου λαβών, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐλεήσας· καὶ γὰρ ἔμελλεν αὕτη προαπόλλυσθαι τῆς γενναίας ψυχῆς· καλῷ τὸ κακὸν ἰᾶται, καὶ τὴν λαθραίαν ἐκείνην φυγήν, παρρησίᾳ φανερᾷ θεραπεύει. καὶ πάντα τὰ καθ' ἑαυτὸν ἐν οὐδενὶ θέμενος τὴν Τύρον ἐν ὀλίγῳ καταλαμβάνει, καὶ μόνῳ πρόσεισι μόνος Ἀθανασίῳ, καὶ κατ' ἰδίαν αὐτῷ συγγίνεται. ὁ δὲ τοῦτο μόνον Ἀρσενίῳ συμβουλεύει, καὶ ὑποτίθησιν, ὥστε μὴ πρὸ τῆς δίκης ἐμφανισθῆναι, μηδὲ δῆλον ἑαυτὸν ὀφθαλμοῖς τισι τὸ παράπαν ἐνδεῖναι· ὅπως μή τι καὶ κακὸν ἴσως αὐτὸν οἱ κακοὶ δράσειαν· ἤγουν, εἰ μὴ τοῦτο, ἀλλὰ τὴν δίκην τέως ἐκκλίνωσιν. Ἀρσένιος μὲν οὖν οὕτως ἐποίει, καὶ ἀσφαλέστατα ἦν κρυπτόμενος. ὁ φθόνος δὲ οὐκ ἠρέμει, οὐδέ τινα κόρον ᾔδει τῶν Ἀθανασίου κακῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἑτέρας ἐχώρουν ἐπιβουλάς, καὶ τοῦ βήματος αὖθις συγκροτηθέντος, μοιχείας ἔγκλημα ἐπῆγον τῷ ἀπαθεῖ. καὶ τὸ δρᾶμα τοιοῦτο. γυναῖκά τινα προάγουσιν, ἀναιδῆ τὴν ὄψιν, βδελυρὰν τὴν διάνοιαν, ἀκριβῶς τὰ συκοφαντῶν ἠσκημένην. αὕτη οὖν ἡ συκοφάντις, χρημάτων ὠνίου γενομένη, ἔλεγεν ὡς ὑπεδέξατο μὲν τῇ οἰκίᾳ τὸν Ἀθανάσιον εὐλαβείας χάριν καὶ ἀρετῆς· ἐπεὶ δὲ περὶ μέσας

A resecuisse mirabilium patrandorum atque præstigiarum causa. Hæc, inquam, ajebant illi, exsecrandi, corrupti, ac aperte venefici homines. Manum autem dicebant esse Arsenii cujusdam Alexandrini, arte quadam, ab Athanasio resectam. Quibus verbis Imperator captus auribus: (nam solet auditus ad tales novitates resque portentosas credendas propensus simplices animas secum trahere) nequaquam perpetuo exsilio Athanasium ab alio exsilio jamjam reversum mulctavit id licet inimici obtinere totis viribus niterentur; sed jubet ut B secundum leges hæc negotia pertractentur, ut sic legitimum ille subeat supplicium, si in talibus deprehendatur delictis. Archelaum itaque virum sibi familiarem & domesticum, una cum Nonno tum Phœnices præfecto, ad earum perquisitionem rerum mittit. Illi ubi Tyrum advenissent: in illa quippe Athanasius probationes de præstigiis illis expectabat, paulum dilatum est examen, ac ideo quemadmodum videbatur, quod accusatores expectarentur qui ipsis oculis exsecrandum facinus perspexerant. C Ut autem vere eventus rei docuit, quia Deus superne rem hujusmodi perspiciebat, atque clementer eam intermissionem fieri dispensavit, quo ipse tandem Arsenius adesset, cujus erat manus demortua, injusta præcisio, talisque tragœdia. Arsenius namque unus erat ex gradu lectorum, qui ob secretum quoddam facinus haud leves daturus pœnas, fugam cogitat, atque Athanasio & Ecclesiæ se proripit. Illi itaque malitia sapientes, maligna adversarii portio, rati numquam ausurum Arsenium, non modo ad medium judicium procedere, sed ne ipsam D quidem domum obtueri, ob nefarium scilicet & detestandum illud flagitium; ideo scilicet abscissam manum illi adscribebant, atque id contendebant, ut tantæ impietatis tanti flagitii crimen ipse subiret. Quare frequenter nomen Arsenii proferebant.

13. Fama ergo undique perlata, Arsenii causa Athanasium de veneficio judicandum iri, deindeque re ad ipsum Arsenium perveniente, commiseratione motus ille erga Athanasium, ac veritatem miseratus, namque ipsa ante generosam illam animam interitura erat. Per bo- E num malo medetur, & clandestinam fugam aperta loquendi libertate corrigit. Omniaque sua nihili ducens, brevi Tyrum pervenit, solus soli Athanasio se sistit, atque privatim eum convenit. Qui Arsenio id solum dat consilii, id suggerit, ut ne ante judicium appareret, neque se quorumpiam oculis aperte proderet: ne fortassis quid illi mali scelesti inferrent: qui si nihil aliud, saltem judicium declinarent. Arsenius ergo ita se gessit, ac in tutissimo latebat loco. Inter hæc minime quiescebat invidia, neque Athanasii malis exsatiata erat; sed F ad alias procedebat insidias, ac cœtu ad tribunal iterum convocato adulterii crimen intentant pravis adfectibus carenti homini. Fuitque drama hujusmodi: mulierem quamdam introducunt impudenti vultu, abominanda mente, quæ egregie calumniis assueverat. Igitur illa calumniatrix, pecunia emta ajebat se domi excepisse Athanasium, & pietatis & virtutis causa. Cum autem ad mediam circiter no-

(1) Sic omnes mss. recte. Editi, κατεψηφίσατο.
(2) Ita mss. Editi vero, Ἀθανάσιον.
(3) Omnes mss. Νόννῳ. Editi, Νόνῳ.
(4) Tres mss. ἐπιρρήτων.

noctem ventum eſſet, contraria omnino iis quæ exiſtimaſſet, vidiſſe paſſamque ab illo eſſe. Sic illa accuſante, aderat Athanaſius hæc audiens, cum illoque intererat Timotheus presbyter foris ad januam ſtantes: qui adverſus eam calumniam aliquid excogitat ſapiens & valde generoſum. Repente enim cum Athanaſio ingreſſus, eumque probe repræſentans Timotheus: mulier, ait, ego tibi noctu vim intuli, ut ipſa ais, Egone? Tum illa ad judices converſa quam citiſſime, proterve valde, ac impudenter: hic, ait, eſt corruptor meus, hic caſtitatis meæ inſidiator. Hic, non alius, eſt qui ad me diverſatus, vim pro gratia retulit. Igitur impudente illa ſic ſuis ipſius verbis convicta, & in ſeipſam teſte, ut ita dicam, apparente: quippe quæ neſciret quidem quem illorum accuſaret. Reque ita palam facta; judices, quid poſtea facerent ignorantes, quiete atque tranquille ſubriſere, ut ſolet fieri ubi quiſpiam in conſilii inopia, vultus ruborem obtegere conatur. Ipſi namque omnia erant Athanaſio, judices, teſtes, accuſatores. Quare legis ſententiam contra calumniatores omittentes, ad veneficii crimen convertuntur, inſanique in ſecunda accuſatione; requirunt priſtini pudoris levamen: quod potius erat apertior mendacii reprehenſio. Manum itaque producunt, rem exſecrandam miſericordibus oculis, neque vel ſolo viſui ferendam. Hanc crudeliter illi & impudenter ſancto viro agitantes. Hæc te, ajunt, Athanaſi, vel ſilens accuſat: hæc te firmiter ac ſine effugio urget: hanc nec verbis, nec artificio, nec alia quavis machina effugies. Norunt omnes Arſenium: cui tu, inique & impuriſſime homo, manum hanc amputaſti. Dic ergo jam, quam ad rem illa es uſus, & ad quem uſum abſcideris illam. Tum ille placida voce, ut decebat talem animam, quæ omnia ſtudioſe exſequebatur Chriſtum ſpectantia, qui cum inique a Judæis judicaretur, non contendebat, neque clamabat; ſed tamquam ovis ad cædem ducebatur, partim omnino ſilens, partim manſuete reſpondens. Quis veſtrum, ait ille, Arſenium novit? aut quis accurate ſcit, hanc ejus eſſe manum? ad hæc autem non paucis cathedra ſurgentibus, & Arſenium ipſum ejuſque manum ſe probe noſſe contendentibus; ſolvens ſtatim ſcenam Athanaſius, jubet in medium prodire Arſenium. Cum autem ille vivus ambabuſque manibus ſanus inductus eſſet: Tum beatus ille vir accuſatores & judices intuitus, torveque homines adſpiciens: nonne, ait, hic eſt Arſenius? nonne hic eſt, qui ſecundum vos mortuus eſt, & manum amiſit? nonne hic omnibus Alexandrinis eſt notus? & ſimul ad medium tribunal adducens illum, ut omnium pateret oculis, primo dexteram educit: hinc jubet illum adtollere ſiniſtram, atque magna altaque voce exclamans, quaſi eos qui longe erant a veritate revocaret. Hic, o viri, inquit, Arſenius: hæ manus illius ſunt, amputationis neſciæ. * Tum Arſenio relicto, ad accuſatores converſus: o mirabiles, inquit, judices, rogo, quinam is ſit oſtendite, & cujuſnam hæc abſciſſa manus, quæ nos amputationis accuſat?

* Forte vitioſa lectio.

A γένοιτο νύκτωρ, τἀναντία παντάπασιν ὧν ὑπέληφε, παρ' αὐτοῦ καὶ ἰδεῖν καὶ παθεῖν. ταῦτα τῆς κατηγόρου διεξιούσης, παρῆν ἀκούων καὶ Ἀθανάσιος· συμπαρῆν δὲ αὐτῷ καὶ Τιμόθεος ὁ πρεσβύτερος ἔξω, παρὰ τῇ πύλῃ ἑστῶτες. ὅστις ἐπινοεῖταί τι πρὸς τὴν διαβολὴν, συνετὸν ἄγαν καὶ γενναῖον. ἄφνω γὰρ σὺν Ἀθανασίῳ (1) ἐπιπεσὼν, κἀκεῖνον εὖ μάλα ὑποκρινάμενος ὁ Τιμόθεος, γύναι, φησὶν, ἐγώ σοι νύκτωρ ἐπήγαγον τὴν βίαν, ὡς αὐτὴ λέγεις, ἐγώ; ἡ δὲ πρὸς τοὺς δικαστὰς, ὡς εἶχεν εὐθὺς ἰταμῶς ἄγαν καὶ ἀναισχύντως ἐπιστραφεῖσα· οὗτός μου, φησὶν, ὁ φθορεύς· B οὗτος ὁ τῆς ἁγνείας ἐπίβουλος· οὗτος, οὐκ ἄλλος, ὁ παρ' ἐμοὶ καταλύσας, καὶ ἀντιδοὺς τὴν βίαν τῆς χάριτος. τῆς ἀκολάστου τοίνυν ἐκείνης οὕτως ἀπὸ τῶν ἑαυτῆς ῥημάτων ἐλεγχθείσης, καὶ οἴκοθεν ὁ μάρτυς, τὸ τοῦ λόγου, φανείσης, αὐθ' ὧν οὐδὲ αὐτῶν ᾔδει τὸν ὑπ' ἐκείνης κατηγορούμενον, ὅς τις ἦν, καὶ τοῦ πλάσματος ἐν φανερῷ γυμνωθέντος, οἱ δικασταὶ πρὸς ὅ, τι καὶ χρήσονται λοιπὸν ἑαυτοῖς οὐκ εἰδότες, ἥσυχόν τι καὶ γαληνὸν ὑπομειδιῶσιν· ὅπερ εἰώθεν ἀμηχανία ποιεῖν, ἐντροπὴν ὄψεως ἐπικρύψαι μηχανωμένη. οἱ γὰρ αὐτοὶ πάντα ἦσαν Ἀθανασίῳ, C καὶ κριταὶ, καὶ μάρτυρες, καὶ κατήγοροι. διὸ καὶ τὴν κατὰ τῶν συκοφαντῶν ἀπόφασιν τοῦ νόμου παραλιπόντες, ἐπὶ τὸ τῆς γοητείας ἔγκλημα τρέπονται, τοῖς δευτέροις οἱ ἀνόητοι παραμύθιόν τι τῆς προτέρας αἰσχύνης ἐφευρεῖν σπουδάζοντες. τὸ δὲ ἦν ἔλεγχος μᾶλλον τοῦ ψεύδους ἐπιφανέστερος· (2) προσάγουσι τοίνυν τὴν χεῖρα, μῦσος οἰκτίρμοσιν ὀφθαλμοῖς, οὐδὲ ψιλῶς μόνον ἰδεῖν ἀνεκτόν. ταύτην ἀπηνῶς ἐκεῖνοι καὶ ἀναιδῶς ἐπισείοντες τῷ ἁγίῳ· αὕτη σου, φησὶν, Ἀθανάσιε, καὶ σιγῶσα κατηγορεῖ· αὕτη σου D ἀφύκτως ἔχεται καὶ στερρῶς. ταύτην οὐ λόγοις, οὐ τέχνῃ, οὐκ ἄλλῃ τινὶ μηχανῇ δυνήσῃ διαφυγεῖν. ἴσασι πάντες Ἀρσένιον, οὗ, σὺ ἄδικε καὶ ἀνόσιε, τὴν χεῖρα ταύτην ἐκκόψας. λέγοις ἂν ἤδη λοιπὸν, ἐφ' ᾧ κέχρησαι ταύτῃ, καὶ πρὸς τί ἄρα τὴν (3) ἐκκοπὴν ἔδρασας; ὁ δὲ πραείᾳ φωνῇ, καὶ ὡς ἂν εἴποι ψυχὴ τοιαύτη, καὶ τὰ Χριστοῦ πάντα ζηλοῦν σπουδάζουσα, ὃς ἀνόμως ὑπὸ Ἰουδαίων κρινόμενος, οὐκ ἐρίζων ἦν οὐδὲ κραυγάζων· ἀλλ' ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤγετο, τὰ μὲν ὅλως σιγῶν, τὰ δὲ πρᾴως ἀποκρινόμενος. τίς οὖν ἐξ ὑμῶν, φησὶν, Ἀρσένιον ἐγνωκώς; ἢ τίς ὁ ταύτην αὐτοῦ E τὴν δεξιὰν ἀκριβῶς εἶναι εἰδώς; οὐκ ὀλίγων δὲ πρὸς ταῦτα τῆς καθέδρας διαναστάντων, καὶ Ἀρσένιον αὐτὸν, καὶ τὴν χεῖρα, καὶ πάντα εἰδέναι σαφῶς διατεινομένων, λύσας αὐτίκα τὴν σκηνὴν Ἀθανάσιος, κελεύει παρελθεῖν εἰς μέσους Ἀρσένιον. ἐπεὶ δὲ οὗτος εἰσήχθη ζῶν τε καὶ ὑγιὴς ἄμφω τὼ χεῖρε, προσχὼν τοῖς τε κατηγόροις καὶ τοῖς κριταῖς ὁ μακάριος, καὶ δριμύτερον ἐμβλέψας αὐτοῖς, οὐχ οὗτος, ἔφη, Ἀρσένιος; οὐχ οὗτος ὁ παρ' ὑμῖν νεκρὸς καὶ τὴν χεῖρα καθ' ὑμᾶς ἀποβεβληκώς; οὐχ οὗτος ὁ πᾶσιν Ἀλεξανδρεῦσι γνώριμος; καὶ ἅμα πρὸς τὸ μεσαίτατον αὐτὸν ἐπισπασάμενος τοῦ δικαστηρίου, ὡς ἂν καὶ δῆλος ὀφθαλμοῖς F εἴη τοῖς πᾶσιν, ὑπεκβάλλει πρῶτα τὴν δεξιάν· εἶτα κελεύει πρὸς ὕψος ἀνατεῖναι καὶ τὴν λαιὰν, καὶ μέγα τι καὶ (4) γεγωνὸν ἀνακράξας, οἷα τοὺς μακρὰν τῆς ἀληθείας ὄντας ἀνακαλούμενος· οὗτος μὲν, ὦ ἄνδρες, Ἀρσένιος, ἔφη· αὗται δὲ χεῖρες ἐκείνου, τὴν ἐκκοπὴν ἀγνοήσασαι. τὸν δὲ παρ' αὐτοῖς Ἀρσένιον, ἀπιδὼν πρὸς τοὺς κατηγόρους, ὦ θαυμάσιοι, φησὶ, δικασταὶ, ἀξιῶ τίς τέ ἐστι δεῖξαι, καὶ τίνος ἡ ἐκτμηθεῖσα χεὶρ αὕτη, καὶ ἡμῖν ὡς τὴν ἐκτομὴν ἐργασαμένοις ταύτης ἐγκαλουμένη;

14. Tó-

(1) Tres mſſ. ἐπεισπεσών.
(2) Quidam mſſ. προάγουσι.
(3) Alii ἐκτομήν.
(4) Sic quidam codices recte. Alii vero γεγωνὼς, cum editis.

14. Τότε οὐκ ἔτι οὐδὲ αὐτὴ τοῖς δικασταῖς (1) ἀνεκτὸς ἡ καθέδρα, ἀλλὰ καὶ ταύτην μετὰ τῶν δορυφόρων ἀπολιπόντες, σκυθρωποὶ λίαν καὶ κατηφεῖς, σαφῆ τὰ σύμβολα τῆς αἰσχύνης ἐπὶ τῶν ὄψεων φέροντες ἀνεχώρουν. τὸ γοῦν πλῆθος οὕτως αὐτοὺς ἰδόντες τεταραγμένους, καὶ σὺν αἰσχύνῃ καὶ ἀθυμίᾳ τοῦ δικαστηρίου ἀποφοιτῶντας, καὶ ὥσπερ ὑπὲρ ἐκείνων καὶ τῆς κοινῆς ἀσεβείας ζηλώσαντες, ἤδη γὰρ τῆς Ἀρείου λύμης ἱκανῶς ὑποπέπληστο, ἄλλως τε δὲ καὶ τοῖς ἐπισκόποις καὶ βασιλεῖ χαριζόμενοι, βλάπτειν Ἀθανάσιον ἐπεχείρουν, καὶ περιΐστανται πάντοθεν αὐτόν, ῥήμασι βάλλοντες, χεῖρας ἐπάγοντες, ὁ λῆρος, ὁ γόης, ὁ κακῶς ἀπολούμενος, καὶ πολλὰ ἕτερα χείρω τούτων ἀποκαλοῦντες, ἃ πρὸς μὲν ἐκεῖνον οὐδὲν ὅλως κοινὸν εἶχον· πρὸς αὐτοὺς δὲ τοὺς λέγοντας, καὶ πολλῷ τοῦ δέοντος ἦσαν φιλανθρωπότερα, καὶ ὧν αὐτοὶ ὑπῆρχον ἀκούειν ἄξιοι, αὐτοί τε τοῖς δικασταῖς διαλοιδορούμενοι, ὅτι μὴ ποιναῖς μᾶλλον καὶ τιμωρίαις, ἀλλὰ τοῖς ἐκ τῶν νόμων ἐλέγχοις τὴν ψῆφον ἐπέτρεψαν, καὶ θάνατον οἴκοθεν αὐτοὶ πάλιν ἀπειλούμενοι τῷ δικαίῳ. τοσαύτης δὲ ὅμως στάσεως ἀναρριπισθείσης, καὶ τηλικαύτης ἀταξίας ἐχούσης τὸν δῆμον, οὐδὲν ὅλως ἐμέλησε τῷ Γαλλίωνι, ὃς ἦρχε τότε τῆς πόλεως· ὥστε κἂν προέβη τὸ κακὸν περαιτέρω, εἰ μὴ Ἀρχέλαος καταβάς, πειθοῖ τε λόγων καὶ ἡμερότητι λεαίνει τὸ πλῆθος, καὶ μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν Ἀθανάσιον, ἐκ μέσων τῶν τοῦ δήμου χειρῶν, αὐτὸν ἀφαρπάζει, καὶ λαθραίως ὑπεξάγει τῆς πόλεως. ἦν δὲ Ἀρχέλαος οὗτος, τοῦ κριτηρίου μὲν προεστώς· τἄλλα δὲ καὶ σωφρονέστατος καὶ ἐπιεικέστατος, καὶ εἰπεῖν ἱκανώτατος, εἰ δέ που καὶ θανάτου δέοι καταφρονεῖν ἑτοιμότατος. οὗτος οὖν εἴξας μαινομένῳ τῷ δήμῳ, πείθει τὸν Ἀθανάσιον ἐν κρυπταῖς τῆς πόλεως ἐξόδοις ὑπεξελθεῖν. τοῦ δὲ διὰ ταύτης τὴν πόλιν ἀπολιπόντος, οἱ (2) ἀδικώτατοι δικασταὶ συνελθόντες, βουλεύονται κατὰ τοῦ ἁγίου, ψηφίζονται, ἀποφαίνονται, ὑπεύθυνον τοῖς ἐγκεκλημένοις ποιοῦνται· γράφουσιν ὑπομνήματα, πανταχοῦ διαπέμπουσιν, ἐκκλείουσιν αὐτὸν πάσης χώρας, πόλεως, ἐκκλησίας, παντὶ τρόπῳ δεικνύουσιν οἱ τοῦ σκότους υἱοί, (3) μακρὰν εἶναι βούλεσθαι τοιούτου φωτός. ἐξοργίζουσι δὲ καὶ Κωνστάντιον κατ' αὐτοῦ, τοσοῦτον, ὥστε καὶ χρήματα καὶ τιμὰς ὑποτείνειν, τοῖς ἢ ζῶντα τὸν ἄνδρα μηνύσουσιν, ἢ ἀναιρεθέντος τὴν κεφαλὴν οἴσουσιν· ὁ δὲ καθάπερ οὐκ ἐν ὅροις τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, ἀλλ' ἔξω καὶ αὐτῆς τῆς οἰκουμένης τὴν φυγαδείαν κατακριθείς, ἕκτον μὲν ἔτος ἐν λάκκῳ τινὶ ξηρῷ παντάπασι καὶ ἀνύδρῳ λανθάνων ἐκρύπτετο. ἐπεὶ δὲ μηδὲ οὕτω λαθεῖν ἦν διὰ τέλους, ἀλλ' ἔμελλε τῆς ἐπιούσης ἁλίσκεσθαι· πανταχοῦ γὰρ ἀκριβῶς ἐξητεῖτο καὶ ἀνιχνεύετο· θείᾳ τινὶ προνοίᾳ καὶ ὄψει τοῦ λάκκου ὑπεξελθών, ἀλλαχοῦ μεταβαίνει. ἔπειτα δείσας μὴ καὶ ἐκεῖσε πάλιν ἀλοὺς κινδύνου τοῖς ὑποδεξαμένοις αἴτιος καταστῇ, πρὸς τὴν ἑσπέραν ἀπὸ τῆς ἑῴας μετεφοίτα.

15. Ἦρχε δὲ αὐτῆς τηνικαῦτα Κώνστας ὁ Κωνσταντίνου ἀδελφός, ἄρτι τὸν ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον διαδεξάμενος, ὃς ὑπὸ τὴν ἀρχὴν διατεθείς, ὥσπερ καὶ λέγεται, δέχεται πρὸς τῇ Ἀκυληΐᾳ παρὰ τῷ ποταμῷ Ἄλσῳ τὴν τελευτήν, ἐπιθέσει τῆς στρατιᾶς. τῇ Εὐρώπῃ τοιγαροῦν Ἀθανάσιος ἐπιστάς, Ἰουλίῳ τε Ῥώμης ἐπισκόπῳ, πρὸς δὲ καὶ αὐτῷ βασιλεῖ Κώνσταντι παραβαλὼν τὰ κατ' αὐτὸν διηγεῖται. μαθὼν δὲ τὴν ἐπὶ καταστροφῇ μὲν ἑαυτῶν, διαστρο-

Tom. I.

14. Tunc non ultra judicibus tolerabilis cathedra fuit, ſed una cum ſatellitibus, ea relicta, triſtes admodum ac demiſſa facie evidentia pudoris ſigna in vultu ferentes, abſceſſere. Itaque populus cum illos ſic perturbatos cerneret, ac cum pudore & triſtitia a tribunali recedere, quaſi eorum & ſuæ pariter impietatis ſtudio efferveſceret, jam enim Arii lue pene repletus erat: & alioquin, ut & Epiſcopis & Imperatori gratum faceret, Athanaſium lædere tentabant, ac undique virum circumſiſtunt, verbis perſtringentes, manus inferentes: Garrulus, veneficus, qui male pereat, ajentes, multaque alia iis pejora: quæ nihil ſane ad illum adtinebant: ſed ad eos qui hæc proferrent, quæ etiam clementiora erant iis quæ ipſi audire merebantur: tum judicibus conviciabantur, quod non pœnis atque ſuppliciis, potius quam legitimis argumentis, ſententiam tuliſſent: ac mortem ipſi, ſuopte nutu, juſto comminabantur. Cum tanta tamen ſeditio excitata fuiſſet, & tantus tumultus in populo coortus, nihil eam rem Gallio curavit, qui tum Præfectus erat civitatis; ita malum ulterius pervaſurum feciſſet, niſi Archelaus deſcendens, verborum ſuaſione & lenitate plebem ſedaſſet, Athanaſiumque ab iis mox dilaniandum, ex mediis populi manibus eripuiſſet, clamque urbe ſubduxiſſet. Erat porro Archelaus tribunalis quidem Præfectus: virque alias prudentiſſimus, manſuetiſſimus, ac dicendi peritiſſimus, paratuſque ad mortis periculum adeundum, ſi id opus fuiſſet. Hic populo furenti minime cedens, ſuadet Athanaſio ut per ſecretos urbis exitus evadat. Cum itaque ille ea de cauſa urbe exceſſiſſet, coacti injuſtiſſimi illi judices deliberant contra ſanctum; reumque allatorum criminum pronuntiant. Scribunt acta, quæ ubique divulgant: intercludunt eum aditu omnium regionum, urbium, Eccleſiarum: omnique ratione oſtendunt tenebrarum filii, ſe longe abeſſe velle a tanta luce. Ira item incendunt Conſtantium adverſus illum; ita ut etiam pecunias & honores decerneret iis, qui aut vivum indicarent, aut mortui caput adferrent. Ille vero ac ſi non intra Romani fines imperii, ſed etiam extra orbem exſulare juſſus & damnatus, ſexennium in lacu ſicco & inaquoſo latens peregit. Cum autem ei ne ita quidem ad finem uſque latere liceret, ſed futurum eſſet ut inſequente die caperetur. Ubique enim accurate perquirebatur, & inveſtigabatur; divina quadam providentia & viſione lacu egreſſus, alium in locum procedit. Poſt metuens ne illic quoque comprehenſus periculum iis crearet qui ſe recepiſſent, ex Orientalibus diſcedens partibus, ad Occidentales concedit.

15. Imperabat tum in Occidente Conſtans Conſtantini frater, qui nuper fratri Conſtantino ſucceſſerat, qui cum ita de Imperio ſtatuiſſet, ut dicitur, exercitus ſui ſeditione ad Aquileiam prope Alſum fluvium finem vitæ accepit. In Europam cum adveniſſet Athanaſius, Julium adiit Romæ Epiſcopum, itemque Conſtantem Imperatorem, quibus ſuas res commemorat. Cum audiſſet autem de Synodo, quam ad ſuam ipſorum perniciem, & ad fi-

(1) Tres mſſ. ἀνεκτόν.
(2) Ita mſſ. Editi vero δικαιότατοι, ironice.
(3) Ita mſſ. Editi vero, μακρὰν εἶναι βούλεσθαι .... Κωνστάντιον, male.

dei orthodoxæ ruinam, Antiochiæ nullo jure coegerant: & quod Georgius quidam, pravum adversarii, seu diaboli, Γεώργιον, id est, agricultura, in thronum suum brevi constituendus esset, rem non tulit; sed ubique per Ægyptum litteras misit, Clero, magistratibus, populo, rogans, comminans, admonens, omnes vias litteris terens suis; ut nullatenus Arianica zizania reciperent, seminaque rectæ doctrinæ blasphemiis nullo modo commiscerent. Eusebiani porro graves ad persuadendum, & ad simulandum, ubi viderunt procul abesse qui causam defenderet, effrænata lingua apud Imperatorem criminantes Athanasium, atque perfacilem illum & simplicem Constantium subornantes, ad sententiamque suam pertrahentes, Athanasii licet absentis depositionem decernunt: Gregorium vero quemdam, Arianico plenum furore, Alexandriam intrudunt in Athanasii locum. Ut autem arbitratu suo hæc ita dispensarunt: magna jam cum potestate, suam inferunt doctrinam. Gregorius autem, nondum Alexandriam ingressus, quasi jam Ecclesiæ præsul esset, & thronum occupasset; & quasi jam sibi ea obvenire cerneret, quæ ne per somnum quidem sperasset, litteris propria manu conscriptis decreta ipse confirmabat. Talis enim est impudentia & levitas, in manu semper illa habere se putat quæ expectantur. Eusebius autem, dignus sane impietatis antesignanus, ubi ex sententia sua res constitutæ fuere, legatos mittit ad Julium, Athanasium in epistolis suis vehementer accusans; misit item eas quas contra virum struxerat calumnias & sycophantias, judicem simul & correptorem constituens Julium. At ille: (neque enim talis erat qui commentis & dolis facile circumveniretur; imo potius perspicacissimus, ad hujusmodi res intelligendas ac deprehendendas) cum Eusebii litteras accepisset, ac diligenter & attente perlegisset, intellecta earum futilitate, contrariam ipse tulit sententiam, Athanasium litteris munitum suis remittit Alexandriam, nec parum perstrinxit eos qui deposuissent.

16. Cum autem ille Alexandriam pervenisset, haud modicus tumultus ac tremor invasit eos, qui Antiochiæ congregati erant; veritos, ne si Athanasius Ecclesiam occuparet, aditus sibi Alexandriam intercluderetur. Quamobrem ipsum capere (immo potius occidere) quæritabant, in ejusque locum Gregorium intrudere. Quare quam celerrime ipsum Alexandriam deduxerunt. Gregorium vero comitabatur Syrianus Dux, cum sua militum manu, ita jubente Imperatore, ut Athanasio necem, Gregorio Episcopatum conferret. Qua porro via ex media eorum sagena effugere potuerit Athanasius, mox dicemus. Cum jam sol ad occasum vergeret, urbs tota festum celebrabat ac pervigilium agebat. Tum quasi in pugna irruit Dux, instructaque acie cinxit Ecclesiam. Hæc ubi castra conspexit Athanasius, curis plenus, non quo ipse non caperetur, sed quomodo potius nullum sui causa populo damnum inferretur, præcipit Diacono ut orationem incipiat. Orationem porro canticum totius populi quoddam excepit. Hinc exorto magno clamore atque concentu, uti fieri solet, a magno viro

A φῇ δὲ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐν Ἀντιοχείᾳ συγκροτηθεῖσαν, ὡς μὴ ὤφελε, σύνοδον, καὶ ὅτι Γεώργιός τις πονηρὸν τοῦ ἀντικειμένου γεώργιον, εἰς τὸν αὐτοῦ θρόνον ὅσον οὐδέπω μέλλει ἀντικαθίστασθαι, φέρειν οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἔγραφεν ἁπανταχοῦ τῆς Αἰγύπτου, τῷ κλήρῳ, τοῖς ἐν τέλει, τῷ δήμῳ, παρακαλῶν, ἀπειλῶν, νουθετῶν, παντοδαπὰς ἐλίττων ὁδοὺς ἐν τοῖς γράμμασιν, ὥστε ἀπαραδέκτους μεῖναι παντάπασι τῶν Ἀρείου ζιζανίων καὶ πάσης ἀμιγοῦ βλασφημίας αὐτῷ τῆς ὀρθοδοξίας τηρῆσαι τὰ σπέρματα. οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, δεινοὶ καὶ παρασύραι τινὰ, καὶ ὑποποιήσασθαι ὄντες, ὡς ἤδη πολλὴν ἑώρων τοῦ ἀπολογησομένου τὴν ἐρημίαν, ὅλῃ γλώσσῃ πρὸς τὸν βασιλέα κατειπόντες Ἀθανασίου, καὶ τὸν εὔκολον ἐκεῖνον καὶ ἀφελῆ Κωνστάντιον ὅλον (1) ἐπισπασάμενοι, καὶ ὁμόψηφον αὐτοῖς θέμενοι, Ἀθανασίου μὲν καθαίρεσιν, καὶ μὴ παρόντος καταψηφίζονται· Γρηγόριον δέ τινα τῇ Ἀλεξανδρέων, λύσσης ἀναπεπλησμένον ἀρειανικῆς, ἀντεισάγουσιν. οὕτω δὲ πρὸς τὸ δοκοῦν ταῦτα διοικησάμενοι, κατὰ πολλὴν ἤδη τὴν ἐξουσίαν καὶ δόγμα οἰκεῖον εἰσφέρουσι. Γρηγόριος δὲ μήπω τῆς Ἀλεξανδρέων ἐπιβὰς, ὡς ἤδη τῆς ἐκκλησίας προεστὼς, καὶ τοῦ θρόνου ἀντιποιούμενος, καὶ ὥσπερ ἔχειν παρ' ἑαυτῷ προσδοκῶν, ἅπερ οὐδ' ὄναρ ἕξειν ἠλπίζετο, γράμμασι χειρὸς ἰδίας καὶ αὐτὸς ἐπιστοῦτο τὰ δεδογμένα. τοιοῦτον γὰρ ἀναίδεια καὶ κουφότης, ἐν χερσὶν ἔχειν ἀεὶ δοκοῦσι τὰ προσδοκώμενα. Εὐσέβιος μέντοι, ὃς καὶ ἀξιόμαχος ἦν τῆς ἀσεβείας προασπιστὴς, ἐπεὶ κατὰ γνώμην αὐτῷ τὰ παρόντα διέθετο, πρεσβεύεται πρὸς Ἰούλιον, πολλὴν μὲν Ἀθανασίου καταδρομὴν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ποιησάμενος· πέμψας δὲ καὶ ἃς ἔρραψε κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλὰς καὶ συκοφαντίας, καὶ δικαστὴν ἅμα καθίζων τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐπιτιμητὴν τὸν Ἰούλιον. ὁ δέ· ἦν γὰρ οὐχ οἷος πλάσμασι καὶ δόλοις εὐκόλως ὑποσυρῆναι, ἀλλὰ καὶ φωράσαι ταῦτα καὶ συνεῖναι μᾶλλον ὀξύτατος· τὰ Εὐσεβίου γράμματα κομισάμενος, καὶ σπουδαίως ἄγαν καὶ προσεχόντως αὐτὰ διελθὼν, καὶ σαφῆ φλυαρίαν ὄντα καταμαθὼν, τουναντίον αὐτὸς ἀποψηφισάμενος, καὶ γράμμασιν Ἀθανάσιον ὀχυρώσας, ἐκπέμπει πρὸς Ἀλεξάνδρειαν, οὐκ ὀλίγα καὶ τῶν προπετῶς αὐτὸν καθελόντων ἁψάμενος.

16. Τοῦ δὲ πρὸς τὴν οἰκείαν κατηγμένου, τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνειλεγμένους θόρυβος οὐ μικρὸς εἶχε καὶ δέος, μὴ προληφθείσης Ἀθανασίῳ τῆς ἐκκλησίας, ἀποτειχισθῇ λοιπὸν αὐτοῖς ἡ πρὸς Ἀλεξάνδρειαν πάροδος. ταῦτά τοι καὶ τὸν μὲν ἑλεῖν (μᾶλλον δὲ ἀνελεῖν) ἐσπούδαζον, τῷ θρόνῳ δὲ Γρηγόριον ἀντεισαγαγεῖν. διὸ δὴ καὶ τὴν ταχίστην αὐτὸν κατῆγον εἰς Ἀλεξάνδρειαν· συνέπραττε δὲ Γρηγορίῳ τὴν κάθοδον καὶ Συριανὸς ὁ στρατηγὸς, μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν χειρὸς προηγούμενος, οὕτω κελεύσαντος βασιλέως, ἵν' Ἀθανασίῳ μὲν θάνατον, ἐκείνῳ δὲ τὴν ἐπισκοπὴν πραγματεύσηται. ὅπως δὲ καὶ διαφυγεῖν ἐκ μέσης αὐτῆς τῆς σαγήνης Ἀθανάσιος ἴσχυσεν, ὁ λόγος δηλώσει. ἤδη περὶ δύσιν ὄντος ἡλίου, ἡ μὲν πόλις ἑορτάζοντές τε καὶ παννυχίζοντες ἦσαν, ἧκε δὲ ὥσπερ ἐν μάχαις ὁ στρατηγὸς, τὴν στρατιὰν διατάξας, καὶ κύκλῳ τὴν ἐκκλησίαν διαλαβών. ταύτην οὖν τὴν παρεμβολὴν ὁρῶν Ἀθανάσιος, καὶ φροντίδων πληρούμενος, οὐχ ὅπως ἂν αὐτὸς μὴ ἁλῷ, ἀλλ' ὅπως ἂν μᾶλλον τῷ λαῷ μηδεμία δι' αὐτὸν γένοιτο βλάβη, σημαίνει μὲν εὐχὴν κηρύξαι τῷ διακόνῳ· τὴν εὐχὴν δὲ ᾠδή τις τοῦ πλήθους κοινῇ διεδέχετο. εἶτα βοῆς τε πολλῆς καὶ συμφωνίας, ὡς εἰκὸς, γινομένης, διὰ τῆς αὐτῆς

(1) Sic mss. Editi vero, ἐπισπασάμενοι καὶ ὁμόψυχοι.

τῆς ἅπαντας ἐξιέναι πύλης ὑπὸ τοῦ μεγάλου προςέτακτο. τῷ μὲν οὖν στρατηγῷ καὶ τοῖς ὑπ᾽ αὐτὸν (1) φίλαστε ἦν πρὸς τὸ πλῆθος, καὶ οὐδενὶ τούτων χεῖρας ἐπῆγον· ἀλλὰ πρὸς μόνον πᾶς ὀφθαλμὸς ἑώρα τὸν Ἀθανάσιον, ὅπου περ ἂν αὐτὸν ἰδόντες ἀνέλοιεν· ὁ δὲ τοῦ λαοῦ μέρος γενόμενος, καὶ οἷα τῶν πολλῶν εἷς, διὰ μέσου τοῦ θορύβου καὶ τοῦ πλήθους διελθὼν, καὶ ταύτῃ στρατιωτῶν ὄμματα λαθὼν ᾤχετο. ἐκεῖνος μὲν οὖν εἰς τὴν Ῥώμην οὕτω διαφυγὼν ἐπανῆκε. Γρηγόριος δὲ τῆς ἐκκλησίας ἤδη κρατήσας, κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως ἀδεῶς ὡπλίζετο, ἃ μηδὲ φέρειν οἷός τε ὢν ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων δῆμος, στάσιν τε χαλεπὴν ἀνῆψαν, καὶ τὸν καλούμενον Διονυσίου ναὸν ἐνέπρησαν. ἀπέλαυσε δὲ τῆς συγχύσεως ταύτης διὰ Χριστὸν καὶ ὁ μέγας ἐν ἁγίοις Παῦλος ὁ τῆς Κωνσταντίνου (2) τηνικαῦτα προεστὼς ἐκκλησίας, τοῦ θρόνου καὶ αὐτὸς καθαιρεθεὶς, καὶ εἰς Ῥώμην φοιτήσας, καὶ κοινωνὸς Ἀθανασίῳ τῆς εὐσεβείας, καὶ τῶν κινδύνων γενόμενος. Κώνσταντι τοίνυν ἐκεῖ καὶ Ἰουλίῳ συνενεχθέντες, ὅσα τε αὐτοὶ πάθοιεν, καὶ ὅσα κατ᾽ αὐτῶν καὶ τῆς ἀληθείας, οἱ περὶ Εὐσέβιον δράσειαν, ἅπαντα διηγοῦνται. ἀμέλει καὶ βασιλεὺς μὲν Κώνστας περὶ τούτων εὐθὺς τῷ ἀδελφῷ ἐπιστέλλει. ἐπεὶ δὲ οὐδὲν πλέον ἠνύετο, σύνοδον ἑτέραν κοινὴν οἱ περὶ τὸν Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον γενέσθαι ἠξίουν. τὰς γὰρ καθαιρέσεις αὐτῶν, μὴ δι᾽ ἄλλο τι, φασὶν, ἐπινενοῆσθαι, ἢ ὥστε καὶ τὰ τῆς ὑγιοῦς πίστεως αὐτοῖς συγκαθαιρεθῆναι.

17. Γνώμῃ τοιγαροῦν τῶν βασιλέων ἀμφοῖν, κοινὴ τε ἅμα καὶ οἰκουμενικὴ κατὰ τὴν Σαρδικὴν αὖθις ἀθροίζεται σύνοδος. καὶ τῶν μὲν ἑσπερίων, καθά φησι καὶ αὐτὸς Ἀθανάσιος, συνέτρεχον ἐπίσκοποι πλείους, ἢ τριακόσιοι· τῆς ἑῴας δὲ μόνοι, Σαβῖνός φησιν, ἑβδομήκοντα, οἷς καὶ αὐτὸς Ἰσχύρας ὁ τοῦ Μαρεώτου ἠρίθμητο. οἱ μὲν οὖν Ἀσίαθεν συνερρυηκότες, οὐδὲ εἰς ὄψιν τῶν ἑσπερίων ἐλθεῖν ὑπέμενον, ἰσχυριζόμενοι, μὴ ἂν ἄλλως αὐτοῖς εἰς λόγον κοινωνίαν ἐλθεῖν, εἰ μὴ τοὺς περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον ἐκβάλωσι πρότερον τοῦ συλλόγου. τῶν δὲ μηδ᾽ ὅλως ἄχρις ἀκοῆς ῥηθῆναι τὸν λόγον ἀνασχομένων, ἐκεῖνοι ὡς εἶχον εὐθὺς ἀνέστρεφον, καὶ φθάσαντες εἰς πόλιν Φιλίππου τῆς Θρᾴκης, ὡς ὄφελον ἐν ᾅδου πρότερον, ἐκεῖ λοιπὸν ἰδιάζον ποιοῦνται συνέδριον. καὶ τὸ μὲν ὁμοούσιον οἱ πρόδηλοι τὴν ἀσέβειαν· τῆς σῆς ἀνοχῆς Χριστὲ βασιλεῦ. φανερῶς ἀναθεματίζουσιν· ἐν ἐπιστολαῖς δὲ τὴν τοῦ ἑτερουσίου δόξαν ἐκτίθενται, καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς ἀσεβείας πανταχοῦ τοῖς ὑπ᾽ αὐτοὺς διαπέμπονται. ταῦτα μαθόντες οἱ ἐν τῇ Σαρδικῇ, πρῶτα μὲν αὐτῶν ἐρήμην δικαίως καταψηφίζονται ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς κατηγόρους Ἀθανασίου, τῶν οἰκείων ἐξωθοῦσι βαθμῶν· τὸν ὅρον τε τῆς πίστεως τῆς ἐν Νικαίᾳ κρατύνοντες, καὶ τὸ ἀνόμοιον ἀναθεματίσαντες, κηρύττουσι τρανοτέρᾳ γλώσσῃ τὸ ὁμοούσιον· καὶ γράψαντες ἐν ὑπομνήμασι καὶ αὐτοὶ, πᾶσαν μικροῦ τύποις τὴν οἰκουμένην διαλαμβάνουσιν. ἃ δὴ καὶ βασιλεὺς Κώνστας ἀναμαθὼν, καὶ τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ γνωρίσας, ἀποκαταστῆναι Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον τοῖς οἰκείοις παρ᾽ αὐτοῦ θρόνοις ἠξίου. τοῦ δὲ ἀναδυομένου πρὸς τοῦτο καὶ διαμέλλοντος, αὐστηροτέροις αὖθις ἐκεῖνος ἐχρῆτο τοῖς γράμμασι, καὶ ὡς εἰ μὴ ἑκὼν εἴξειεν ἀλλὰ καὶ ἄκοντός γοῦν αὐτὸς ἠπείλει ἑκάτερον ἀποδοῦναι τῇ κατ᾽ αὐτοὺς ἐκκλησίᾳ. Κωνστάντιος τοίνυν, οὐ πρὸς ἀναβολὰς ἔτι καὶ χρόνον, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ ἔνστασιν ὑποδειλιάσας, οἰκείοις εὐθὺς μετεκαλεῖτο γράμμασιν Ἀθανάσιον. τοῦ δὲ ὑπόπτως ἔχοντος πρὸς τὴν κλῆσιν· οὐδὲ γὰρ θαῤῥεῖν αὐτὸν εἴα τὰ προλαβόντα· δευτέροις αὐτὸν ἐκεῖνος ὑπέρχεται γράμμασι, πολὺ τὸ θεραπευτικὸν καὶ ἤπιον ἔχουσιν. ὡς δὲ μηδὲ πρὸς ταῦτα

jussi sunt per eamdem omnes exire januam. Duci vero & militibus studium erat populi, neque ulli manus conjecerunt. Sed erant omnium oculi in Athanasium intenti, ut quocumque eum in loco viderent interimerent. At ille in turba populi, quasi eorum unus, per medium tumultum & plebem evadens, sic militum oculos latens effugit. Et sic fugiens Romam remigravit. Gregorius vero occupata jam Ecclesia, adversus sanam fidem arma audacter arripuit. Quod cum non ferret Alexandrinus populus, magnam concitavit seditionem, ac templum Dionysii dictum incendit. Hujusmodi tumultu propter Christum læsus fuit etiam magnus vir S. Paulus Constantinopolitanæ Ecclesiæ tum præsul, thronoque exactus ipse quoque, Romamque fugiens, Athanasii socius fuit pietatis pariter ac periculorum. Constantem igitur ibi atque Julium convenientes, tum quæ passi essent ipsi, tum quæcumque alia contra veritatem Eusebiani designassent, enarrarunt. Statim ergo Imperator Constans fratri super hac re litteras mittit. Cum autem nihil proficeret, Synodum aliam universam Athanasius atque Paulus postularunt. Depositionem quippe suam, non alia de causa factam ajebant, quam ut secum una sana fides damnaretur.

17. Amborum igitur jussu Imperatorum, universalis rursum & œcumenica Synodus Sardicæ congregatur. Occidentales autem, ut ipse refert Athanasius, coacti sunt Episcopi plus quam trecenti: Orientales vero, ut ait Sabinus, solum septuaginta, inter quos Ischyras Mareoticus recensebatur. Qui igitur ex Asia confluxere, ne ad conspectum quidem Occidentalium se sistere ausi sunt: affirmantes, se numquam colloquium instituturos, nisi Paulum & Athanasium ex Concilio pellerent. Cum autem illi ne audire quidem rem ejusmodi vellent, quam celerrime Eusebiani regressi sunt, & cum Philippopolin pervenissent in Thracia, utinam in infernum potius, ibi demum peculiarem ineunt conventum: atque consubstantialem (quæ tua fuit patientia Rex Christe!) aperte anathemate condemnant: in Epistolis autem, alterius substantiæ sententiam edunt. Exemplariaque impietatis suæ apud suos ubique promulgant. His compertis ii qui Sardicæ erant, primum quidem desertæ causæ illos jure condemnant. Hinc Athanasii accusatores suis pellunt gradibus. Confirmatoque Nicænæ fidei decreto, ac anathemate percussa τῷ ἀνομοίῳ, id est, dissimilis voce, clarius consubstantialitatem prædicant: scriptis ea de re libellis, hisce totum pene pervadunt orbem. Quæ cum didicisset Imperator Constans, atque Imperatori Constantio indicasset, rogat ut Paulus & Athanasius suis thronis restituantur. Tum illo tergiversante atque moras trahente: durioribus ille usus litteris, minatur, nisi cedat, vel invitum se cogendum fore ad utrumque Ecclesiæ suæ reddendum. Constantius ergo non ultra rem distulit nec comperendinavit. Sed fratris contentionem veritus, suis statim litteris accivit Athanasium. Illo autem de hujusmodi accitu male suspicante: neque enim eum quæ prius gesta fuerant fidenter agere permittebant: secundis Imperator litteris invitavit officiosius ac mitius conscriptis. Cum autem nec illæ suspi-

(1) Sic mss. Editi vero, φίλεγε, mendose.

(2) Ita mss. Editi vero τηνικαῦτα καὶ αὐτὸς πρ.

ſpicionem levarent: ne tum quidem ejus profectum adventumque neglexit Conſtantius; ſed rurſum viro ſcribit, litteriſque denuo magnam exhibet clementiam & humanitatem, imo de prius geſtis excuſationem, ſe voluiſſe ajens, ſacerdotum aliquos in ejus occurſum mittere: ſed nullum ad ſe ejus profectus nuntium veniſſe. Jam vero cum Epiſtola ſe mittere Diaconum Aletan, qui ei ſuum affectum patefaceret, & de cætero fiduciam habere præciperet.

18. Athanaſius his acceptis litteris, quidquid timoris ſupererat animo ejicit, necnon quidquid malæ ſpei in futurum eſſet. Cum eas Conſtanti ac Julio oſtendiſſet, ingenti eos, & quidquid Romanis ſuberat, lætitia implet & gaudio. Tum ſinguli feſtum celebrabant, ob Athanaſii reditum ad thronum ſuum. Tum Imperator Conſtans, & Julius Papa, ille militibus & ſatellitibus, hic clericis laiciſque qui in Ægypto & Alexandriæ erant pene omnibus, juſſere ut debito cum honore & apparatu reciperetur. Venientem porro placide admodum recipit illum Conſtantius, ac libentiſſime Alexandrinorum reſtituit urbi, clero, populo: manſuete tamen exprobrat, & amice arguit fugam, clandeſtinumque ex tribunali ſeceſſum. Attamen, ait, hanc a te, Athanaſi, gratiam poſtulo, ut unam ſaltem ex Alexandrinis eccleſiis Arii ſequacibus concedas. Ille ſe libenter conceſſurum poſtulatam rem promittit; dum ille unam item Eccleſiam Conſtantinopoli orthodoxis concederet, in modicum fermentum totius veræ fidei. Cum Imperator petitioni facile annueret, dolor adverſarios intolerandus invaſit, quod acceſſus quidam foret Athanaſio & iis qui cum eo communicarent Conſtantinopoli. Conſtantio autem tum mirabiliore prudentia Athanaſius eſſe videbatur. Ferturque dixiſſe Imperatorem ſtupore plenum: haud fruſtra qui Arianæ ſunt hæreſis, adverſus virum hujuſmodi omnes movere machinas. Sic illius prudentiam admiratus, reductionem illi gratiſſimam adornat: ſcribitque Alexandrino populo, atque Epiſcopis & magiſtratibus per Ægyptum. Itemque Neſtorio Auguſtalio, ac Thebaidis & Libyæ præfectis, ut eum magno honore & reverentia exciperent: ac non ſolum ipſi thronus, ſed etiam omnibus, qui cum eo communicarent proprius gradus & miniſterium reſtitueretur. His ille munitus Epiſtolis, & quaſi reſumta fiducia, per Syriam & Palæſtinam iter habens Jeroſolymam pervenit, atque Maximum Epiſcopum & Confeſſorem convenit, didicitque quanta & ipſe pro Chriſto paſſus eſſet. Enarrat item viciſſim Athanaſius quæ contra ſe ante, quæ pro ſe nuper acta decretaque eſſent cum a Synodo tum ab Imperatore. Quibus auditis Maximus, nihil cunctatus, acceſſit omnes Orientis Epiſcopos, & una omnes Athanaſio communionem & dignitatem reddiderunt.

19. Illo itaque cum tali honore & celebritate jam tertium urbem ſuam recuperanti, atque ab innumeris pene illis laboribus & calamitatibus paulum reſpiranti, videbatur reliquum vitæ cum tranquillitate & quiete tranſigendum fore: at revera tunc maximum illi calamitatum mare intumeſcebat. Cum enim Conſtans nuper a Magnentio factioſo oppreſſus &

καθαρὸς ἦν ὑποψίας. οὐδὲ οὕτως ἡ τοῦ ἀνδρὸς παρουσία τῷ Κωνσταντίῳ παρημελεῖτο, ἀλλὰ καὶ πάλιν αὐτῷ ἐπιστέλλει, προσθεὶς ἐν τοῖς γράμμασιν ἔτι τὸ ὑφειμένον, καὶ προσηνές· ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν προτέρων ἀπολογίαν, ὡς ἄρα βούλοιτο μέν φησι τηνικαῦτα καὶ τῶν ἱερέων τινὰ πρὸς ὑπάντησιν τοῦ ἀνδρὸς ἀποστεῖλαι· ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῷ μηνυτὴς ἐγένετο τῆς ἐπιδημίας. νῦν δέ φησι, καὶ τὸν διάκονον μετὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐκπέμψαι Ἀλήταν, ὅστις σοι καὶ τὴν ἡμετέραν ὁποίαν διάθεσιν γνωριεῖ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν θαῤῥεῖν ἐγγυήσεται.

18. Ταύτας Ἀθανάσιος δεξάμενος τὰς ἐπιστολὰς, ἐκβάλλειν μὲν τῆς ψυχῆς, εἴ τι περιδεὲς ἦν, καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἐλπίδα πονηρὰν αὐτῷ (1) ἐπισεῖον. ὑποδείξας δὲ καὶ αὐτῷ Κώνσταντι καὶ Ἰουλίῳ, πολλῆς αὐτούς τε καὶ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις πᾶσαν ἡδονῆς πληροῖ καὶ φαιδρότητος, καὶ ἰδίαν ἕκαστος ἑορτὴν ἐποιεῖτο τὴν Ἀθανασίου πρὸς τὸν θρόνον τὸν ἑαυτοῦ ἐπάνοδον. βασιλεὺς μέντοι παραχρῆμα Κώνστας, καὶ αὐτὸς δὲ Ἰούλιος, ὁ μὲν βασιλικοῖς ὑπασπισταῖς καὶ δορυφόροις· ὁ δὲ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ πᾶσι σχεδὸν κληρικοῖς τε καὶ λαϊκοῖς, (2) Ἀθανασίῳ τὴν προπομπὴν ἐφιλοτιμοῦντο. ἐλθόντα δὲ, ἀσμένως ἄγαν αὐτὸν Κωνστάντιος ὑποδέχεται, καὶ ἥδιστα τῇ Ἀλεξανδρέων ἀποκαθιστᾷ πόλει, καὶ τῷ κλήρῳ καὶ τῷ λαῷ· ὀνειδίζει καὶ πρᾴως, καὶ τὸν δρασμὸν ἐκεῖνον φιλίως αὐτῷ ἐγκαλεῖ, καὶ τὴν ἐκ τοῦ δικαστηρίου λαθραίαν καὶ ἄδηλον ὑποχώρησιν. ὅμως τούτων ἁπάντων μίαν, Ἀθανάσιε, χάριν αἰτῶ, ἔφη, τὸ καὶ μιᾶς τῶν ἐκκλησιῶν τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φοιτηταῖς Ἀρείου παραχωρῆσαι. ὁ δὲ καὶ προθύμως ἐκπληρῶσαι τὸ αἰτηθὲν ἐπηγγείλατο, εἴπερ ἑτέραν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ αὐτὸς ἀπονείμῃ τοῖς ὀρθοδόξοις εἰς βραχεῖαν τινὰ ζύμην ὅλης τῆς ἀληθοῦς πίστεως. τοῦ δὲ ῥᾷον ἐπινεύσαντος τῇ αἰτήσει, λύπη κατέχε τοὺς ἐναντίους οὐ φορητὴ, ὅτι καὶ βάσιμα ὅλως τὰ Κωνσταντινουπολιτῶν Ἀθανασίῳ καὶ τοῖς αὐτοῦ κοινωνοῖς· Κωνσταντίῳ δὲ καὶ ἔτι θαυμαστὸς μᾶλλον τὴν σύνεσιν Ἀθανάσιος· καὶ λέγεταί ποτε θαυμάσαντα φάναι τὸν βασιλέα μετ' ἐκπλήξεως· οὐ μάτην οἱ τῆς Ἀρείου αἱρέσεως ἁπάσας κεκινήκασι μηχανὰς πρὸς ἄνδρα τοιοῦτον ἔχοντες. οὕτως οὖν αὐτὸν ἀγάμενος τοῦ φρονήματος, προπομπήν τε αὐτῷ χαριεστάτην ποιεῖται, γράφει τε τῷ δήμῳ Ἀλεξανδρείας, καὶ τοῖς κατ' Αἴγυπτον ἐπισκόποις καὶ ἄρχουσι· πρὸς δὲ καὶ Νεστορίῳ Αὐγουσταλίῳ, καὶ τοῖς κατὰ Θηβαΐδα καὶ Λιβύην ἡγεμόσι, μετὰ πλείστης αὐτὸν τῆς θεραπείας καὶ τῆς αἰδοῦς ὑποδέξασθαι· καὶ τοῦ μὴ μόνον αὐτῷ τὸν οἰκεῖον θρόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς αὐτῷ κεκοινωνηκόσι τὴν ἰδίαν ἑκάστῳ τάξιν, καὶ λειτουργίαν ἀποδοθῆναι. ταύταις ἐκεῖνος ὀχυρωθεὶς ταῖς ἐπιστολαῖς, καὶ ὥσπερ ἀναθαρσήσας, διά τε Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἔρχεται, τήν Ἱεροσολύμων τε καταλαμβάνει, καὶ Μαξίμῳ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ὁμολογητῇ συγγίνεται, ἀκούει τε, ὅσα κἀκεῖνος πεπόνθοι διὰ Χριστοῦ, καὶ διηγεῖται πάλιν αὐτὸς, τάτε κατ' αὐτοῦ πρότερον, τάτε ὑπὲρ αὐτοῦ νῦν πραχθέντα καὶ ψηφισθέντα, καὶ αὐτῇ συνόδῳ κυρωθέντα καὶ βασιλεῖ. ὧν ἐπειδὴ ἀκούσειε Μάξιμος, μηδὲν αὐτίκα μελλήσας μεταπέμπεται πάντας τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἐπισκόπους, καὶ κοινῇ πάντες Ἀθανασίῳ τήν τε κοινωνίαν καὶ τὴν ἀξίαν ἀπέδοσαν.

19. Οὕτως οὖν τὸ τρίτον αὐτῷ καὶ μετὰ τοιαύτης τιμῆς τε καὶ πανηγύρεως τὴν ἑαυτοῦ πόλιν καταλαβόντι, καὶ τῶν μυρίων ὥσπερ ἐκείνων καμάτων καὶ πόνων μικρὸν ἀναπεπνευκότι, τῷ μὲν δοκεῖν γαλήνης αὐτῷ τὰ ἑξῆς τοῦ βίου καὶ ἀνέσεως ἤρχετο· τὸ δὲ ἀληθὲς, ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν αὐτῷ τότε μᾶλλον ἐπεκύμαινε θάλασσα. Κώνσταντι γὰρ ἄρτι Μαγνεντίου ἐπαναστάντος, καὶ

(1) Ita mſſ. Editi vero, ἐπισείοντα.

(2) Ita mſſ. Editi vero, Ἀθανασίου.

καὶ τελευτὴν αὐτῷ τοῦ βίου ἐπαγαγόντος, δεινῶς ὑπὸ τῶν Ἀρειανιστῶν αὖθις (1) ἀνήπτετο πόλεμος, καὶ πάλιν Ἀθανασίῳ ἐπιβουλαὶ, καὶ πρὸς βασιλέα διαβολαί. καὶ τὸ μέγα καὶ παλαιὸν αὐτῷ κακὸν, ὁ Κωνστάντιος. πάλιν οὖν διατάγματα, πάλιν ἀπειλαὶ, φυγαὶ, φόβοι, καὶ ἡ διὰ πάσης θαλάσσης καὶ γῆς ἀναζήτησις. ὁ τῶν ζιζανίων πάλιν σπορεὺς Γεώργιος Ἀλεξάνδρειαν καταλαμβάνων, Αἴγυπτον κατασύρων, τὰ Παλαιστινῶν ληϊζόμενος, ταραχῆς πᾶσαν τὴν ἑῴαν ἀναπιμπλῶν, καὶ μηδαμοῦ χωρητὸς ὢν τὴν μανίαν καὶ τὴν ἀσέβιαν. πάλιν Ἀκάκιος ὁ πολὺς τὴν κακίαν, καὶ Πατρόφιλος ὁ τοῦ τῆς ἀσεβείας (2) πατρὸς Ἀρείου φίλος, Ἱεροσολύμοις ἐπιφοιτῶντες, καὶ Μάξιμον ἐξωθοῦντες, καὶ ἀντικαθιστῶντες Κύριλλον, ἄνδρα ὅσον γε ὁ μέγας ἐν εὐσεβείᾳ, τοσαῦτα τῷ τῆς ἀσεβείας ζήλῳ ἀντίθετον. τί ἂν τίς ἐκτραγῳδοίη πάντα ἑξῆς τὰ Γεωργίῳ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρέων ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον γεγενημένα; πλὴν ὅσα καὶ ὁ μακάριος περὶ τῆς ἑαυτοῦ φυγῆς ἀπολογούμενος διεξῆλθε· τούτων καὶ ἡμῖν ἄρτι μνημονευτέον, μᾶλλον δὲ αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ ὄντως γλυκείᾳ γλώσσῃ τοῦ ἀνδρὸς παραχωρητέον, ὑφειμένως αὐτὰ * δὲ μετρίως, ὁποῖον αὐτῷ τὸ ἦθος, ἐν πᾶσι διηγουμένῃ.

* ε.

20. Καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν, φησὶν, ἐπεφοίτησάν τινες ζητοῦντες ἡμᾶς ἀποκτεῖναι. καὶ γέγονε τὰ νῦν χείρονα τῶν πρώτων. στρατιῶται γὰρ ἐξαίφνης τὴν ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ τῶν πολεμίων ἀντὶ εὐχῶν ἐγίνετο. εἶτα εἰσελθὼν τῇ ἁγίᾳ τεσσαρακοστῇ ὁ παρὰ Μακεδονίου καὶ τῶν Ἀρειανιζόντων ἀποσταλεὶς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος, ηὔξησεν, ἃ παρ᾽ αὐτῶν μεμαθήκοι κακά. μετὰ γὰρ (3) τὴν ἑβδομάδα τοῦ Πάσχα, παρθένοι εἰς τὰ δεσμωτήρια ἐνεβάλλοντο, ἐπίσκοποι ὑπὸ στρατιωτῶν ἤγοντο δεδεμένοι, ὀρφανῶν καὶ χηρῶν ἡρπάζοντο οἰκίαι, καὶ ἄρτοι, ἔφοδοι κατὰ τῶν οἰκιῶν ἐγίνοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ κατεφέροντο. ἐπεσφραγίσθησαν οἰκίαι, καὶ ἀδελφοὶ κληρικῶν ὑπὲρ ἀδελφῶν ἐκινδύνευον. καὶ δεινὰ μὲν ταῦτα, δεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα γενόμενα. τῇ γὰρ ἑβδομάδι μετὰ τὴν ἁγίαν Πεντηκοστὴν ὁ λαὸς νηστεύσας, ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητήριον, εὔξασθαι τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, διὰ τὸ πάντας ἀποτρέπεσθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν· ἀλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ παμπόνηρος οὗτος, παροξύνει τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν, Μανιχαῖον ὄντα, ὃς μετὰ πλήθους στρατιωτῶν ὅπλα καὶ ξίφη γυμνὰ, καὶ τόξα καὶ βέλη φερόντων, ὥρμησεν ἐν αὐτῷ τῷ κυριακῷ κατὰ τοῦ λαοῦ. καὶ ὀλίγους εὑρὼν εὐχομένους· οἱ γὰρ πλείους πάλαι διὰ τὴν ὥραν ἀναχωρήσαντες ἦσαν· τὰ πάντων δεινότατα κατεπράξατο. πυρκαϊὰν γὰρ ἀνάψας, καὶ στήσας παρθένους παρὰ τὸ πῦρ, ἠνάγκαζε λέγειν ἑαυτὰς τῆς Ἀρείου πίστεως εἶναι. ὡς δὲ νικώσας αὐτὰς ἔβλεπε, καὶ μηδ᾽ ὅλως τοῦ πυρὸς φροντιζούσας, γυμνώσας αὐτὰς, οὕτως αὐτῶν τὰ πρόσωπα κατέκοψε ταῖς πληγαῖς, ὥστε μετὰ παρολκὴν μακροῦ χρόνου μόλις παρὰ τῶν οἰκείων ἐπιγινώσκεσθαι. ἄνδρας τε κατασχὼν τὸν ἀριθμὸν τεσσαράκοντα καινοτέρῳ τρόπῳ κατέκοψε. ῥάβδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων αὐτίκα τεμὼν, ἐν αὐταῖς ἔτι ἐχούσας τοὺς σκόλοπας, τὰ νῶτα τούτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὡς τινὰς μὲν πολλάκις χειρουργηθῆναι διὰ τοὺς ἀποπαγέντας ἐν αὐτοῖς σκόλοπας· τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας οὕτως ἐναποθανεῖν ταῖς πληγαῖς. πάντας μὲν οὖν τοὺς περιλειφθέντας, πρὸς δὲ καὶ τὰς ῥηθείσας παρθένους, ὑπερορίους, περὶ τὴν μεγάλην Ὄασιν ἀπέστελλε. τὰ δὲ σώματα τῶν τεθνηκότων, οὐδὲ τοῖς προσήκουσι, κατὰ τὴν ἀρχὴν, ἀποδοθῆναι πεποίηκεν, ἀλλ᾽ ἔκρυψαν, ὡς ἠθέλησαν αὐτοὶ, ἄταφα, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν

A occisus fuisset: grave tum ab Arianis incendebatur bellum. Rursum Athanasio insidiæ, ad Imperatorem calumniæ deferuntur. Et magnum vetusque illi malum aderat Constantius. Rursum decreta, rursum minæ, fugæ, formidines, perquisitio per totum mare perque universam terram. Iterum sator ille zizaniorum Georgius Alexandriam occupans, Palæstinam deprædans, tumultu totum implens orientem, neque ob insaniam impietatemque tolerandus, rursum Acacius, malitia præclarus, & Patrophilus Ario impietatis patri amicus; Jerosolymam concedentes, pulB soque Maximo, Cyrillum constituunt, virum qui tanto impietatis, quanto magnus ille vir pietatis studio tenebatur. Ecqua ratione jam quis digne deploraret illa omnia quæ eo tempore a Georgio Alexandriæ gesta sunt? nisi qua ipse vir beatus in Apologia de fuga sua rem enarravit. Hæc jam nobis memoranda, verum potius ipsi dulcissimæ viri linguæ committenda, quæ illa modeste moderateque, ut mos erat ipsi, recensuit.

20. Quidam, inquit, Alexandriam rursus invadunt, nosque ad necem perquirunt, faC ctaque sunt præsentia pejora prioribus. Milites quippe derepente Ecclesiam obsedere: bellicusque tumultus vice precum exortus est. Hinc in sancta Quadragesima ingressus, qui a Macedonio & Arianis ex Cappadocia missus fuerat Georgius, mala quæ ab illis edoctus fuerat adauxit. Etenim post hebdomadam Paschatis, vidisses Virgines in carcerem conjici, Episcopos a militibus vinctos abduci, orphanorum, viduarumque domos & panes diripi, irruptiones in domos fieri, noctu ChriD stianos dejici, domos obsignari, fratres Clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocia, sed atrociora deinde consequuta sunt facinora. Etenim hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus, expleto jejunio, ad cœmeterium sancti Petri Episcopi & Martyris orandi causa egressus esset, eo quod omnes a Georgii communione abhorrerent: re comperta sceleratissimus ille, Sebastianum Ducem Manichæum hominem concitat: qui mox cum turma militum, arma, strictos gladios, arcus & tela ferentium, in ipsum Dominicum E impetum fecit adversus populum. Et cum paucos invenisset orantes, plurimi namque adveniente hora recesserant, omnium atrocissima commisit facinora. Nam accenso rogo Virgines igni admotas adigebat ut dicerent, se Arianæ esse fidei: ut autem eas vim superare, ignemque nihil curare animadvertit, nudatas iterum ita in faciem cædit, ut post multum temporis vix a suis dignosci possent. Viros autem quadraginta comprehensos insolentiore modo verberavit: nam virgis palmarum recens amputatis quibus adhuc aculei hæF rebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medici opera sæpius eguerint: immo quidam vim plagarum non ferentes exstincti sint. Porro omnes quotquot apprehenderant una cum Virginibus in magnam Oasin relegarunt. Neque initio concesserunt ut defunctorum corpora cognatis traderentur suis; sed ipsa arbitratu suo occultarunt abjeceruntque insepulta: rati sic suam late-

(1) Tres mss. ἐξήπτετο.

(2) Sic mss. Editi πρὸς Ἀρείῳ. Errore ex abbreviatione orto. Similes sæpe mendas annotavimus.

(3) Sic omnes mss. Editi vero, τὴν ἑβδομάδα.

latere posse crudelitatem. Qua in re vecordes illi magno mentis errore tenebantur. Nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subducta corpora, hæc sane causa fuit ut magis magisque vulgarentur eorum impietatis crudelitatisque argumenta. Verum illi mox ex Ægypto & ex Libyis in exsilium miserunt Episcopos, Ammonium, Moin, Gaium, Philonem, Hermen, Paulinum, Psenosirin, Nilammonem, Agathonem, Anagamphum, Marcum, alterum Ammonium & Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum, ac Presbyteros Hieracem & Dioscorum. Quos tanta acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in itinere, quidam in exsilii loco interirent. Episcopos vero plus triginta ad perpetuum exsilium condemnarunt: ea enim illis quemadmodum Achabo cura fuit, ut si modo fieri posset, veritatem de medio tollerent.

21. Hæc magna illa Ecclesiæ tuba, ardens veritatis patronus, de malis Alexandriæ admissis, propria voce recenset. Nobis vero reliqua addere in animo est. Constantius ergo mortuo fratre Imperator declaratus, cum solus potestate frueretur, nullusque superesset qui sententiæ ac voluntati suæ impedimento esset, non ultra malignitatem occultavit suam; sed magna cum auctoritate in medium illam protulit: & cum Orientem totum gravissima impietate replevisset, quiescere nec sciebat nec volebat, nisi una Occidentem corrumperet: alioquin putasset exiguum sibi esse Imperium, & id in contumeliam fore gloriæ suæ. Quocirca etiam Occidentales Episcopos, ad communionem cum Arii doctrina diligenter invitabat, monebatque unam sibi securitatis viam esse, si nempe Athanasium condemnarent. Qua de causa Synodum coegit Mediolanum, Italiæ urbem: ac multos, hei mihi! etiam fortes ac generosos viros, alios metu, alios adulatione, necessitate alios, nonnullos fraude subornans, ad suam trajecit, imo potius dejecit voluntatem, & quam ipse foveam miserorum animabus effodit, eam ipsam Eusebius, Dionysius, Rhodanus, Paulinus & Lucifer, placide declinarunt. Athanasii namque condemnationem, rectæ fidei condemnationem, ut vere erat, arbitrati; una fraudem quam citius potuerunt effugere, ac jure eos condemnarunt qui condemnarant. Sed illos quidem Arimino excedere vetat Constantius. Athanasius vero gnarus dolis circumventum Imperatorem, judicesque corruptos esse, jamque instare præfectos qui se comprehenderent, ex divina iterum visione, media nocte episcopali domo egressus ad juvenculam quamdam virginem se proripit, quæ vicesimum circiter agebat annum. Speciosa porro ac jucunda erat virgo illa, cui domicilii cum viris societas, numquam expers foret suspicione. Hæc tam inexpectata re stupefacta, ejus causam sciscitabatur, cui ille rem totam enarravit. Cum, ait, multam ubique de me perquisitionem faciant qui Arianæ communionis sunt, metuens ego ne captus & occisus ab eis, immortalis supplicii causa ipsis essem, fugam cogito ac Deo soli negotia mea commendo, qui mihi hac nocte revelavit, quod apud te solam in-

A αὐτοῖς λανθάνειν τὴν τοσαύτην ὠμότητα. φράττουσί τε ταῦτα πεπλανημένοι τῇ διανοίᾳ, παράφρονες ὄντες· τῶν γὰρ οἰκείων τῶν τετελευτηκότων, χαιρόντων μὲν διὰ τὴν ὁμολογίαν, θρηνούντων δὲ διὰ τὰ σώματα, μείζων ἐξηχεῖτο κατ' αὐτῶν ὁ τῆς ἀσεβείας καὶ ὠμότητος ἔλεγχος, καὶ γὰρ εὐθὺς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιβύων, ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους, Ἀμμώνιον, Μωῖν, Γάϊον, Φίλωνα, Ἑρμῆν, Παυλῖνον, Ψηνόσιριν, (1) Νιλάμμωνα, Ἀγάθωνα, * Ἄγαμφον, Μάρκον, ἕτερον Ἀμμώνιον, καὶ Μάρκον, Δρακόντιον, Ἀδέλφιον, Ἀθηνόδωρον, καὶ πρεσβυτέρους Ἱέρακα καὶ Διόσκορον, καὶ οὕτω πικρῶς ἤλασαν, ὥς τινας μὲν αὐτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινὰς δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὑπερορίᾳ ἀποθανεῖν. ἀειφυγίᾳ δὲ κατεδίκασαν ἐπισκόπων πλείους τῶν τριάκοντα. σπουδὴ γὰρ ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀχαάβ, εἰ δυνατὸν, ἐξᾶραι πάσης τῆς γῆς τὴν ἀλήθειαν.

* l. Ἀνάγαμφον.

21. Ταῦτα ἡ μεγάλη σάλπιγξ τῆς ἐκκλησίας, ὁ θερμὸς τῆς ἀληθείας προστάτης, περὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κακῶν, φωναῖς οἰκείαις διέξεισιν. ἡμῖν δὲ βούλεται τοῖς εἰρημένοις ὁ λόγος προσθεῖναι, καὶ τὰ λειπόμενα. Κωνστάντιος τοίνυν τοῦ ἀδελφοῦ τελευτήσαντος, αὐτοκράτωρ ἀναδειχθεὶς καὶ καθαρῶς ἀπολαύσας τῆς ἐξουσίας, ἐπεὶ μηδένα εἶχε τὸν ἐμποδὼν αὐτοῦ τῇ γνώμῃ καὶ τοῖς θελήμασιν ὄντα, οὐκέτι τὴν κακίαν κρύπτειν ἠνείχετο, ἀλλὰ κατὰ πολλὴν αὐτὴν εἰς μέσον προῆγε τὴν αὐθεντείαν, καὶ τὰ πρὸς ἕω πάντα δυσσεβείας ἀναπλήσας χαλεπωτάτης, ἠρεμεῖν οὐκ ἔγνωκεν, οὐδ' ἠγάπα, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ τὴν ἑσπέραν συνδιαφθείροι, μικρὰν αὐτῷ εἶναι τὴν βασιλείαν, καὶ ὕβριν τοῦτο τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἐνόμιζε. ταύτῃ τοι καὶ τοὺς κατὰ δύσιν ἐπισκόπους, ἐπὶ κοινωνίᾳ τῶν Ἀρείου δογμάτων σπουδαίως μετεκαλεῖτο, καὶ μόνην ἐκείνων ἀσφάλειαν εἶναι τὴν Ἀθανασίου καθαίρεσιν ὑπετίθει. ἐφ' ᾧ καὶ σύνοδον συνεκρότει κατὰ Μεδιόλανα πόλιν τῆς Ἰταλίας, καὶ πολλοὺς, οἴ μοι, καὶ τῶν γενναίων καὶ στεῤῥῶν, τοὺς μὲν φόβῳ, τοὺς δὲ κολακείᾳ, τοὺς δὲ χρείᾳ, τοὺς δὲ ἀπάτῃ, καὶ ἄλλον ἄλλως ὑπαγαγὼν, πρὸς τὸ οἰκεῖον μετήνεγκε, μᾶλλον δὲ κατήνεγκε βούλημα, καὶ ὃν ἐκεῖνος ὤρυξε βόθρον ταῖς τῶν ἀθλίων ψυχαῖς, ταύτην τὴν προσβολὴν, Εὐσέβιός τε καὶ Διονύσιος, καὶ Ῥοδανὸς Παυλῖνός τε καὶ Λουκίφερ, ἡδέως ἐξέκλιναν. τὴν γὰρ Ἀθανασίου καθαίρεσιν, καθαίρεσιν, ὥσπερ ἦν, τῆς ὀρθῆς νομίσαντες πίστεως, ἅμα τε τὴν ἀπάτην, ᾗ ποδῶν εἶχον, ἔφυγον, καὶ σὺν δίκῃ τῶν ψηφισαμένων κατεψηφίσαντο. ἀλλὰ τούτους μὲν ἐν Ἀριμίνῳ περιορίζει Κωνστάντιος· Ἀθανάσιος δὲ τὸν βασιλέα μαθὼν οὕτως συσκευαζόμενον, διεφθορός τε τὸ δικαστήριον, ἐπιόντας δὲ ἤδη καὶ τοὺς ἐπαρχικοὺς, ὥστε συλλαβεῖν αὐτὸν, κατὰ θείαν καὶ πάλιν ὄψιν, μέσας νύκτας τοῦ ἐπισκοπείου ὑπεξελθὼν, ἐπί τινα νέαν καταφεύγει παρθένον, εἰκοστόν που ἤδη τῆς ἡλικίας ἄγουσαν ἔτος· ὡραῖον δὲ ἄρα χρῆμα καὶ τερπνὸν ἡ παρθένος, καὶ καθαρὰν ὑπονοίας τὴν κατὰ τῶν ἀῤῥένων συνοίκησιν παρέχειν οὐ δυναμένη. ἥτις τῷ ἀδοκήτῳ τοῦ πράγματος ἐκπλαγεῖσα, τὴν αἰτίαν ἐζήτει. κἀκεῖνος ὑπολαβὼν, διηγεῖτο, ὡς ἐπειδὴ, φησὶ, πολλὴν πανταχοῦ περὶ ἐμοῦ τὴν ἔρευναν οἱ τῆς Ἀρείου κοινωνίας πεποίηνται, δείσας ἐγὼ μὴ συλληφθεὶς ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀναιρεθεὶς, ἔπειτα τιμωρίας αὐτοῖς ἀθανάτου γένωμαι πρόξενος, φυγὴν ἐννοῶ, καὶ θεῷ μόνῳ τὰ κατ' ἐμαυτὸν ἐπιτρέπω. τῆς νυκτὸς δέ μοι ταύτης ἐκεῖνος, παρὰ σοὶ μόνῃ τὴν σωτηρίαν εὑρεῖν

(1) MSS. Ἀνάμφιν. Infra editi Ἀγαθηόδωρον. Editi vero, Ἀθηνόδωρον.

εὑρεῖν ἀπορρήτως ἀνακαλύπτει. τούτων ὡς ἤκουσεν ἡ παρθένος, πᾶσαν εὐθὺς ἀπὸ τῆς ψυχῆς ὑπόνοιαν ἐκβαλοῦσα, μεστή τε ἡδονῆς γενομένη, καὶ ὅλας Ἀθανασίῳ πύλας ἀναπετάσασα, ἢ καὶ τὰς τῆς καρδίας μᾶλλον εἰπεῖν, ὑπτίαις αὐτὸν, ὃ δὴ λέγεται, δέχεται ταῖς χερσίν. ὅν τινα δὴ καὶ εἰς ἕκτον ἐξ ἐκείνου χρόνον, ἐφ' ὅσον δηλονότι καὶ Κωνσταντίῳ τὰ τῆς ζωῆς παρετείνετο, ἐν οἴκου μυχοῖς ἦν κατακρύπτουσα, κοινοὺς καθ' ἑκάστην ἅλας παρατιθεῖσα, βίβλους τε ἀλλαχόθεν ἀναιρουμένη, καὶ αὐτῷ πρὸς ἄσκησιν καὶ μελέτην παρέχουσα. καὶ οὕτως αὐτοῦ φιλοθέως καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἑστιῶσα· τὴν μὲν λόγοις, οὓς δὴ καὶ ἄρτον Ἀγγέλων εἶναι πιστεύομεν· τὸ δὲ, καθημερινῇ τραπέζῃ καὶ ἑστιάσει, καὶ ὅσοις ἄλλοις ἡ φιλότιμος ἐκείνη χεὶρ δεξιοῦσθαι τὸν ξένον ἠδύνατο. νίπτουσά τε χερσὶν οἰκείαις τοὺς πόδας, μᾶλλον δὲ τὰς χεῖρας αὐτῇ τῇ προσψαύσει τῶν ἐκείνου ποδῶν ἁγιάζουσα, σπουδαίως τε καὶ θερμῶς πάσας αὐτῷ τὰς χρείας διακονοῦσα, κἀκείνου μᾶλλον, ἢ ἑαυτῆς τά τε ὄντα καὶ τὴν οἰκίαν εἶναι παρασκευάζουσα.

22. Ἐν τοσούτῳ δὲ Ἀλεξανδρέων ἥ τε πόλις καὶ ὁ δῆμος κατὰ ζήτησιν Ἀθανασίου πανταχοῦ περιῄεσαν, οὕτω τι λίαν ἐπιμελῶς· ὥστε καὶ ψυχῆς ἂν αὐτῆς ἕκαστος τὴν τοῦ ἀνδρὸς εὕρεσιν ἡδέως ἐπρίατο. ἀλλ' ἦν ἄπολις, ἄοικος· (1) ἄγνωστος, τῇ παρθένῳ δὲ μόνῃ καὶ Θεῷ γνώριμος· ὥς τε καὶ πολλὴν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὴν ἐκκλησίαν κατεῖχε κατήφειαν, καὶ ἦν τὸ κάλλος ἰδεῖν τῆς θυγατρὸς Σιὼν ἀπανθοῦν ἀθρόως καὶ μαραινόμενον. πλὴν γὰρ ὀλίγων ἄγαν, οἱ μὲν, καὶ πράγματι καὶ ὀνόματι, οἷα καὶ (2) τέχνην μετῄεσαν τὴν ἀσέβειαν· οἱ δὲ ὀνόματι μόνον τὸν Χριστιανισμὸν τιμήσαντες, ἔργῳ δὲ τοὺς πρώτους πολὺ μᾶλλον εἰς κακίαν νικήσαντες, ὅσον οὐ φανερῶς, οὓς ἐνῆν ὅσα καὶ πολεμίους φυλάξασθαι, ἀλλ' ἀφανῶς ἐν προσχήματι Χριστιανισμοῦ, τὸ βλάσφημον Ἀρείου δόγμα κρατύνειν ἐσπούδαζον· μέρος μέν τι τῆς τοιαύτης ἀσεβείας οὐκ ἐλάχιστον ὁ Κωνστάντιος, ὅσῳ καὶ τὴν ἐξουσίαν εἶχεν ἀπὸ τῆς βασιλείας συναιρομένην, καὶ πάντας εἴκοντας ὀξέως αὐτοῦ καὶ μόνῳ τῷ νεύματι. παρεκελεύετο οὖν, πρός τε τοὺς κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἐπισκόπους, καὶ πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ γῆς διαβαίνειν τὴν νόσον· εἰ μὴ ὑπογράφειν τῷ ἑτεροουσίῳ προῃρημένους, ἐξωθεῖσθαι μὲν αὐτοὺς τῶν ἐκκλησιῶν, ἑτέρους δὲ τοῖς θρόνοις ἀντικαθίστασθαι. ὅτε καὶ ὁ πολὺς ἐν ὁσίοις καὶ μέγας Λιβέριος μετὰ Ἰούλιον τὸν τοῦ μακαρίου Σιλβέστρου διάδοχον κληρονόμος τοῦ κατὰ Ῥώμην θρόνου γενόμενος, ὑπερορίαν καταδικάζεται. (3) Φῆλιξ δέ τις ἀντ' αὐτοῦ παρὰ τῶν αἱρετικῶν αἱρεθεὶς, θεηλάτῳ παραχρῆμα ποινῇ τὴν δίκην δίδωσι· νῦν μὲν, τῶν ὄψεων ἐλεεινῶς ἀποστερηθείς· νῦν δὲ, λοιμικῇ νόσῳ, χρόνον ἐπὶ συχνὸν διαφθαρεὶς, καὶ κακὸς ἄγαν κακῶς ἀπολλύμενος, τῆς θείας ὑπὸ δίκης τοὺς ὑβριστὰς μετιούσης. Γεώργιος δὲ, ἡ τῶν Ἀλεξανδρέων ἐριννὺς, εἴπεν ἄν τις, τὰ συνήθη πάλιν περὶ τὴν πόλιν ἐποίει. θερμότερος αὐτὸς ἑαυτοῦ φανεὶς καὶ πλείονι τῇ κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας ὁρμῇ καὶ τῷ θυμῷ χρώμενος. ἐν τούτῳ δὲ καὶ Μελέτιος ὁ τῆς Ἀντιοχέων ἐπίσκοπος, τῷ ὁμοουσίῳ διαῤῥήδην συνηγορῶν, τοῦ θρόνου καθαιρεῖται, καὶ ὑπερορίαν καταψηφίζεται, ᾧ πολύ τι πλῆθος τῶν ὀρθοδόξων ἑπόμενον ἦν, τὴν τῶν ἐναντίων κοινωνίαν οὐκ ἀνεχόμενοι· Εὐζώϊος δὲ ὁ ταῖς ἀληθείαις κακόβιος, εἰς τὴν Ἀντιοχέων καθίσταται. ταύτης γὰρ προειστήκει Μελέτιος, Εὐδόξιός τε ὁ λίαν κακόδοξος

A columitatem reperturus sim. Hæc ubi audivit Virgo, omni remota animi suspicione, gaudio plena totas Athanasio portas aperuit, seu potius cordis januam reseravit, ac supinis eum, ut ajunt, manibus excepit. Eumque illa per sex annos, quot scilicet Constantius vitam produxit, in recessibus domus occultavit, communes quotidie sales apponens, librosque aliunde acceptos, ipsi ad exercitium & meditationem adferens. Atque ita illius corpori & animæ convivia pie parabat: hanc sermonibus quos panem Angelorum esse credimus, illud vero quotidiana B mensa atque convivio, necnon quibuscumque aliis officiosa illa manus hospitem excipere valebat. Propriis item manibus ejus pedes abluebat; imo potius, ipso pedum ejus contactu manus sanctificabat suas, & quidquid ipsi opus erat diligenter ac studiose subministrans, quasi illi potius quam sibi & facultates & domus propriæ essent.

22. Tantopere autem Alexandrinorum civitas & populus, ad perquirendum Athanasium tum ubique circumcursabat, atque cum tanta C cura; ut quisque vel animæ suæ pretio virum reperire peroptaret. Sed erat ille sine civitate, sine domo, ignotusque nisi soli virgini atque Deo. Ita ut ingens eo tempore tristitia Ecclesiam occuparet, videreque erat decorem filiæ Sion flaccescentem in dies & emarcescentem. Paucissimis enim exceptis, alii quidem & re & nomine impietatem veluti artem profitebantur: alii vero solo nomine Christianismum colentes, sed reipsa vel malitia præstantissimos longe superabant, latenter licet, non ut ii qui utpote inimici, caveri facile poterant; sed oc- D culte ac Christianismi sub specie, blasphemam Arii doctrinam confirmare satagebant. Non minima sane hujusmodi impietatis portio Constantius erat: quod inesset illi imperatoria potestas, quodque nutui illius omnes statim cederent. Jussit ergo ut ad omnes Italiæ episcopos & ad omnes alios ubique terrarum morbus ille pervaderet, & si qui τῷ ἑτεροουσίῳ, id est, alterius substantiæ, subscribere recusarent, ii exigerentur Ecclesiis suis, aliique eorum loco in thronos constituerentur. Quando etiam eximius ille inter sanctos, at- E que magnus Liberius, qui post Julium beati Sylvestri successorem, Romanum occupavit thronum, exsilio damnatus fuit. Felix autem quidam in ejus locum ab hæreticis cooptatus, divina statim ultione pœnas dedit, tum oculis miserabiliter privatus, tum pestilenti morbo longo tempore consumtus, admodumque malus male periit, sic divina vindicta contumeliosos insequente. Georgius autem Alexandrinorum furia, ut quis dixerit, de more in urbe sese gerebat, seipso vehementior effectus, ac magno contra sanam doctrinam impetu at- F que animo utens. Eodem quoque tempore Meletius Antiochenus Episcopus, consubstantialem aperte defendens throno dejicitur, & exsilio mulctatur, quem multa orthodoxorum turba sequuta est, quod adversariorum communionem ferre non possent. Euzoius vero, improbæ sane vitæ homo, in Antiochenam sedem ordinatus intruditur, cujus præsul erat Meletius. Eudoxius vero, pravæ doctrinæ homo,

(1) Ita mss. In editis vero ἄγνωστος deest.
(2) Ita mss. recte. Editi, τεχνὴν.
(3) Duo mss. Φῆλιξ. Unus Φίλιξ.

mo, Conſtantinopolitanam invadit eccleſiam. Ita improbitas, ita invidia, ubique Eccleſiam perturbans & confundens, etiam ad rem civilem procedere incepit, ac Julianum in Galliis Cæſarem declarat ab ipſo Conſtantio promotum.

23. Conſtantius ergo cum Conſtantinopolim petiiſſet, Eudoxium, uti prius dictum eſt conſtituit epiſcopum: ac templi Sophiæ dicti, a ſeque tunc renovati celebrat Encænia, decimo Imperii ſui anno, Juliano tertium Conſule, decima quinta Februarii. Ille vero praviſſimæ ſane doctrinæ homo Eudoxius, jam completis Encæniis in thronum conſcendens, hanc primam emiſit vocem, utinam cum voce animam: Pater non pius, Filius pius. Cum igitur ea de cauſa tumultus atque ſeditio eccleſiam occupaſſet, reſumens ille, quaſi volens ſedare tumultum. Nulla, inquit, vos ob tale dictum perturbatio invadat. Nam Pater quidem non pius eſt, quod neminem pie colat; Filius vero pius eſt, quia Patrem pie colit. Inde riſus auditoribus ortus; ita ut multi ejus improbantes ineptias eccleſia exceſſerint. Futurumque erat ut Conſtantius male exciperetur, & illatæ in Deum contumeliæ condignas lueret pœnas. Deinde namque impius Julianus cupiditate imperii totius occupandi, magnum exercitum in Gallia conſcribens, purpuram induit, & Auguſtus ab exercitu proclamatur. Conſtantius tum bello detinebatur Perſico. Nec modicum ad famam geſtorum Juliani commotus: inſuperque ab impio Euzoio ad bellum ipſi inferendum concitatus, exercitum adverſus patruelem comparat, aperte inteſtinum concitat bellum. Cum autem Mopſucrenis inter Cappadociam & Ciliciam verſaretur, apoplexia correptus, vitam iſthic cum imperio amiſit, cum annos vixiſſet quadraginta quinque, poſt patrem autem viginti quinque.

24. Sed hunc quidem ita divina ultio abſtulit. Quomodo autem contumelioſum Georgium invaſerit, ac impium, ſibi ſimilibus, ut ſcriptum eſt, manibus abſtulerit, nequaquam prætereundum eſt. Erat quidam Alexandriæ locus, Mithræ olim Græcorum Deo, ejuſque ſacrificiis & initiationibus deſtinatus, tum vero temporis, fimo & putredine plenus, neque ad ullam rem civitati aut populo utilis. Hunc igitur Conſtantius, utpote omnino vacuum & deſertum, Eccleſiæ adtribuit. Georgius porro cum templum iſthic excitare vellet, fimum & ſordes aſportari jubet. Expurgato loco, reperitur adytum quoddam in receſſibus terræ, ubi Græcorum myſteria occultabantur. Hæc autem erant calvariæ carnibus nudatæ, virorum & puerorum, quos fama erat Mithræ immolatos fuiſſe, quando Græci divinationibus ab extis, ſectionibus, animarumque præſtigiis utebantur. In hæc itaque cum Chriſtiani quidam incidiſſent, palam ea ut riſum populo moverent expoſuerunt: atque omnium oculis triumphantium more obtulerunt. Quod Græci non ferentes, atque impio pro diis & ſacris ſuis ſtudio commoti, in Chriſtianos irrupere, hi gladiis, lapidibus illi impetentes; ita ut Chriſtianorum multi cæſi, alii crucifixi, quos ſcilicet vivos comprehendere potuerunt, alii aliis ſuppliciis variiſque cruciatuum generibus necati fuerint. Impium ſane Georgium

A τῆς Κωνσταντινουπολιτῶν ἐπιβαίνει. οὕτως ἡ κακία, οὕτως ὁ φθόνος, πανταχόθεν τὰ τῆς ἐκκλησίας συνταράξας τε καὶ συγχέας, καὶ πρὸς τὰ πολιτικὰ χωρεῖν ἄρχεται, καὶ Ἰουλιανὸν ἀναδείκνυσι Καίσαρα ἐν Γαλλίαις, ὑπ' αὐτοῦ Κωνσταντίου προχειρισθέντα.

23. Τὴν Κωνσταντίνου τοίνυν καταλαβὼν ὁ Κωνστάντιος, Εὐδόξιόν τε, ὡς ἤδη φθάσαντες εἴπομεν, χειροτονεῖ, καὶ τῷ τῆς σοφίας ἐπωνύμῳ ναῷ τῷ παρ' αὐτοῦ τότε καινουργηθέντι τελεῖ τὰ Ἐγκαίνια, δεκάτῳ μὲν τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἔτει, τρίτῳ δὲ τῆς Ἰουλιανοῦ ὑπατείας, πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ Φεβρουαρίου. ὁ μέν τοι κακοδοξότατος ἐκεῖνος τῆς ἀληθείας Εὐδόξιος, τοῦ B θρόνου, τελουμένων ἤδη τῶν Ἐγκαινίων, ἐπιβὰς, πρώτην ταύτην ἀφῆκε φωνήν. ὡς ὄφελον ἄρα σὺν ἐκείνῃ καὶ τὴν ψυχήν· ὁ πατὴρ ἀσεβὴς, ὁ υἱὸς εὐσεβής. θορύβου τοίνυν ὡς εἰκὸς ἐπὶ τούτῳ καὶ στάσεως καταχυθείσης τὴν ἐκκλησίαν, αὖθις ἐκεῖνος ἀναλαβὼν, καὶ ὥσπερ κοιμῆσαι τὸν σάλον βουλόμενος, μηδεὶς, φησὶν, ὑμᾶς, ὦ οὗτοι, πρὸς τὸ λεχθὲν τάραχος καταέχοι. ὁ μὲν γὰρ πατὴρ ἀσεβὴς, ὅτι μηδένα σέβει· ὁ δὲ υἱὸς εὐσεβὴς, ὅτι σέβει καλῶς τὸν πατέρα. πρὸς ταῦτα γέλως ἐλάμβανε τοὺς παρόντας, ὥστε καὶ λῆρον αὐτοῦ σαφῆ τοὺς πολλοὺς καταγνόντας, ὑποχωρῆσαι τῆς C ἐκκλησίας. ἔμελλε δὲ ἄρα καὶ Κωνσταντίῳ γενέσθαι κακῶς, καὶ δίκας αὐτὸν ἀξίας τῆς εἰς τὸ θεῖον ὑποσχεῖν ὕβρεως. ἔνθεν τοι καὶ ὁ δυσσεβὴς Ἰουλιανὸς, ἐπιθυμίᾳ τῆς τοῦ παντὸς ἐξουσίας, χεῖρα σύχνην ἐν Γαλλίαις ἑταιρισάμενος, περιτίθησιν ἑαυτῷ τὴν ἁλουργίδα, καὶ Αὔγουστος ὑπὸ τοῦ στρατοπέδου ἀναγορεύεται. Κωνστάντιον δὲ κατεῖχε μὲν ὁ Περσικὸς ἔτι πόλεμος· οὐ μετρίως δὲ καὶ πρὸς τὰς Ἰουλιανοῦ φήμας διακείμενος, ἄλλως τε καὶ ὑπὸ θεομάχου Εὐζωΐου πρὸς τὴν κατ' αὐτοῦ μάχην ἐρεθιζόμενος, στράτευμα κατὰ τοῦ ἀνεψιοῦ (1) συγκροτεῖ, καὶ σαφῶς ἐμφύλιον ἐξεγείρει μάχην. μεταξὺ δὲ Καππαδοκῶν τε καὶ Κιλίκων ἐν Μόψου κρήναις τῷ D χωρίῳ γενόμενος, καταλύει μετὰ τῆς ἀρχῆς καὶ τὸν βίον, νόσον ὑπομείνας ἀποπληξίαν. πέντε μὲν καὶ τεσσαράκοντα τῆς ἡλικίας ἔτη βιοὺς· πέντε δὲ πάλιν ἐπὶ τοῖς εἴκοσι μετὰ τὸν πατέρα ἐπιβιούς.

24. Ἀλλὰ τοῦτον μὲν οὕτως ἡ δίκη μετῆλθεν· ὅπως δὲ καὶ τὸν ὑβριστὴν μετῄει Γεώργιον, καὶ τὸν ἀσεβῆ κατὰ τὸ γεγραμμένον διὰ χειρῶν ὁμοίων, οὐκ ἄξιον παρελθεῖν. ἦν τις ἐν τῇ τῶν Ἀλεξανδρέων τόπος, πάλαι μὲν Μίθρᾳ τῷ τῶν Ἑλλήνων θεῷ, καὶ ταῖς ἐκείνου θυσίαις καὶ τελεταῖς ἀνειμένος· νῦν δὲ κόπρου καὶ σαπρίας κατάπλεως, καὶ E πρὸς οὐδ' ὁποιοῦν τῇ τε πόλει καὶ τῷ κοινῷ χρήσιμος. τοῦτον τοιγαροῦν ὁ Κωνστάντιος, ὡς ἀργῶς ἔχοντα παντάπασι καὶ ἀχρήστως, ἀπονέμει τῇ ἐκκλησίᾳ. Γεώργιος δὲ ναὸν ἐν αὐτῷ δείμασθαι βουληθεὶς, τήν τε κόπρον ἐκείνην καὶ τὸν πολὺν συρφετὸν ἐκφορηθῆναι προστάττει. ἤδη δὲ ἀνακαθαιρομένου τοῦ τόπου, εὑρίσκεταί τι τῶν ἀδύτων εἰς μυχὰ γῆς, ἐν ᾧ τὰ τῶν Ἑλλήνων μυστήρια κέκρυπτο. τὰ δὲ, ἦν ἄρα κρανία γυμνὰ τῶν σαρκῶν, τὰ μὲν ἀνδρῶν, τὰ δὲ παίδων. οὓς μῦθος εἶχε τῷ Μίθρᾳ διατεθῦσθαι, ὅτε ταῖς διὰ σπλάγχνων μαντείαις ἐκείναις Ἕλληνες καὶ ταῖς ἀνατομαῖς, καὶ ταῖς κατὰ F ψυχῶν μαγγανείαις ἐκέχρηντο. τούτοις οὖν τινες τῶν Χριστιανῶν ἐντυχόντες, γέλωτα τῷ δήμῳ ταῦτα φανερὸν ἐποιοῦντο, καὶ ὑπὸ τοῖς ἁπάντων ὀφθαλμοῖς ἐθριάμβευον. ὅπερ Ἑλλήνων παῖδες οὐκ ἐνεγκόντες, ἀλλ' ὑπέρ τε θεῶν καὶ ἱερῶν τῶν σφετέρων ἀθλίως ζηλώσαντες, ἔθεον ἐπ' αὐτοὺς, οἱ μὲν ξίφει παίοντες, οἱ δὲ λίθοις· ὥστε καὶ πολλοὺς ἀναιρεθῆναι τῶν Χριστιανῶν· τοὺς δὲ καὶ ἀνασταυρωθῆναι, ὅσους ἔτι ζῶντας κατασχεῖν ἠδυνήθησαν, καὶ ἄλλους ἄλλοις ἐκδοθῆναι θανάτου τρόποις, καὶ ποικίλαις ἰδέαις κολάσεων. τὸν μέν τοι δυσσεβῆ Γεώργιον

τῆς

(1) Duo codices συγκινεῖ. Unus συγκροτεῖ recte. Editi συγκρίνει.

τῆς ἐκκλησίας ὡς εἶχον ἐξαγαγόντες, καί τινος καμήλου ἐκδήσαντες, ἐπειδὴ σφοδρῶς αὐτὸν ἡ κάμηλος (1) σπαράξειέ τε καὶ διασπάσαιτο, εἶτα καὶ ὕλην ἱκανὴν συμφορήσαντες, καὶ πῦρ ἐν κοινῇ θέᾳ ὑφάψαντες αὐτῇ καμήλῳ, τοῦτον κατέκαυσαν. οὕτως ὑφ᾽ ἑνὶ μὲν τῷ τρόπῳ, διαφόροις δὲ ταῖς αἰτίαις, οἱ μὲν μακάριοι τοῦ τέλους ὁ δὲ ἄθλιος τοῦ θανάτου τὸν βίον μετήλλαξαν. καὶ τὰ μὲν κατ᾽ αὐτοὺς εἰς τοῦτο ἐχώρει.

25. Ἰουλιανὸς δὲ τοῦ παντὸς οὕτω κύριος καταστάς, καὶ ἀνατρέπειν τὰς Κωνσταντίου πράξεις ἔργον ποιούμενος, ἔγνω καὶ τοὺς ἐν ὑπερορίαις ἀνακαλεῖσθαι. ὅπερ δὴ μαθὼν Ἀθανάσιος, καὶ δείσας μὴ καὶ Ἰουλιανὸν οἱ τῆς Ἀρείου μοίρας φθάσαντες ἐπαγάγωνται· ἠγνοεῖτο γὰρ ἔτι τὸ δυσσεβὲς τῆς ἐκείνου ψυχῆς ἄπιστόν τε καὶ φιλομόχθηρον· ὑπὸ νύκτα τοῦ οἴκου βαθεῖαν ἀπάρας, ἀφ᾽ οὗ πεφυγάδευτο, ἐν ἐκκλησίᾳ μέσῃ τῇ τῶν Ἀλεξανδρέων εὑρίσκεται. τί αὖ τις διεξίοι τὰ ἐπὶ τούτοις; ὅπως μὲν ἡδέως αὐτὸν ἐθεάσαντο, ὅπως δὲ κατὰ θέαν ἐκείνου πανταχόθεν ἠθροίζοντο, ὁ κλῆρος, ἡ πόλις, ὁ δῆμος, οἱ μὲν θερμῶς εὐχαριστοῦντες τῆς ἐπανόδου· οἱ δὲ τὸν μεταξὺ χρόνον διεγκαλοῦντες, καὶ τὴν ζημίαν αὐτῷ καὶ τὴν στέρησιν ὀνειδίζοντες. εἶτα ὥσπερ ἱκανήν τινα πίστιν τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας παρέχοντες, ἄλλως τε δὲ, καὶ ἀπὸ μόνης τῆς τοῦ καλοῦ ποιμένος ἐκείνου παρουσίας θάρσους ἔμπλεοι, τὰς ψυχὰς καταστάντες ἐξωθοῦσιν αὐτίκα μάλα τοὺς Ἀρειανιστὰς, καὶ τὴν πόλιν Ἀθανασίῳ, καὶ ἑαυτοὺς ἐγχειρίζουσιν. οἱ δὲ καὶ οὕτως αἰσχρῶς ἐλαυνόμενοι, καὶ εἰς ἐρήμους τόπους τινὰς καὶ ἀσήμους καταχρυπτόμενοι, οὐδὲ οὕτω τῆς μανίας ἐκείνης καὶ τῆς λύττης ἀπέληγον, ἀλλὰ καὶ Γεωργίου δίκας, ὡς ἤδη φθάσαντες εἴπομεν, ὑποσχόντος ἀξίας, Λούκιον ἑαυτοῖς ἀντικαθιστῶσι, καὶ πᾶσαν ὑπ᾽ αὐτῷ πάλιν τὴν περὶ τὰς αἱρέσεις σπουδὴν ἐπανάγουσι, (2) τοιούτου αὐτοῖς προεστῶτος ἐπισκόπου, τῇ ἀσεβείᾳ καὶ ὠμότητι παρ᾽ ἐκείνου μηδαμῶς ἡττηθέντος. νῦν μὲν οὖν τὰ τοῦ ἀσεβοῦς Ἰουλιανοῦ κακὰ, καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐν παρόδῳ ὁ λόγος δηλώσει, προσθεὶς καὶ τὰ τοῦ μεγάλου ἐκείνου, πῶς τε αὐτοῦ οὐδὲν μέρος τοῦ βίου κινδύνων καὶ ἀγώνων ἔξω ὑπῆρχεν· τοῦ γὰρ ἀσεβοῦς Ἰουλιανοῦ ἐπὶ τὴν βασιλείαν φθάσαντος, καὶ τοῖς δαίμοσι, οἷος ἦν καὶ αὐτὸς, καὶ τῶν θεῶν ὀνόμασι μᾶλλον, ἢ τοῖς θεοῖς θύοντος, πᾶσα μὲν τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησία ἐταράττετο· οἱ δὲ τῶν Ἑλλήνων ναοὶ, οἱ μὲν ἀνεῴγεισαν, οἱ δὲ ἀνενεοῦντο· ἀλλὰ μὴν καὶ νέοι ᾠκοδομοῦντο, καὶ πάλιν κνίσσα καὶ καπνὸς πανταχοῦ, καὶ θυσίαι, καὶ τομαὶ ζώων, καὶ αἷμα, καὶ ἐν αὐτῇ, οἴμοι, τῇ Κωνσταντίνου πόλει Τύχης τὸ ἄγαλμα, καὶ σπονδαὶ δημοσίᾳ, καὶ θύματα, τά τε ἄλλα τοιαῦτα, τοῦ βασιλέως πᾶσαν σπουδὴν καὶ τῆς βασιλείας τὸ κράτος κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐπιτείνοντος.

26. Τότε δὴ καὶ Μάρις, ὁ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Χαλκηδόνος ἐπίσκοπος, πολλὰ τὸν βασιλέα προσελθὼν προφανῶς περιύβρισε, τὸν ἀσεβῆ, καὶ ἀποστάτην, καὶ ἄθεον, καὶ τὰ ὅμοια καλῶν. ἦν δὲ ὁ Μάρις πρὸς τῷ γήρᾳ ὑπόχυσιν ὀφθαλμῶν ὑπομείνας· ὁ δὲ Ἰουλιανὸς τὰς δικαίας ὕβρεις ἀδίκως ἠμείβετο σπερμολόγον καὶ τυφλὸν καλέσας, ὃν οὐδὲ ὁ τῶν Γαλιλαίων θεὸς θεραπεύσειε. ὁ δὲ ὥσπερ οἴστρῳ τινὶ ἐπιληφθεὶς, καὶ παῤῥησιέστερον τῷ βασιλεῖ ἀποκρινόμενος, εὐχαριστῶ, φησὶν, τῷ θεῷ, τῷ τυφλώσαντί με λυσιτελῶς, ἵνα μὴ ἴδω τὸ ἀναιδὲς πρόσωπόν σου, τὸ οὕτως ἰταμῶς πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἐκπεπτωκός. ἀπὸ ταύτης τῆς παῤῥησίας κινούμενοι Ἰοβινιανὸς καὶ Οὐαλεντινιανὸς

A extemplo Eccleſia extractum, cum camelo cuidam alligaſſent, & camelus illum vehementer dilaniaſſet & diſtraxiſſet, comportatis lignis multis, omniumque ſub conſpectu ſuccenſo igne, eum una cum camelo combuſſere. Atque ita uno utique modo, variis tamen de cauſis, beati quidem illi felici exitu, hic vero miſer infelici, vitam cum morte commutarunt. Et hæc quidem illis accidere.

25. Julianus porro omnium Dominus eo pacto conſtitutus: cum ſtatuiſſet omnia Conſtantii abolere acta, decrevit ut ii qui exB ſularent ab exſilio revocarentur. Quod cum didiciſſet Athanaſius, veritus ne etiam Julianum Ariani abriperent (ignorabat enim adhuc animæ illius impietatem, infidelitatem, malitiam) obſcura nocte profectus domo ad quam confugerat, in media Alexandrinorum Eccleſia reperitur. Quis porro enarraverit, quæ tum geſta ſunt? quam libenter ſcilicet eum conſpexerint; quomodo ad conſpectum ejus undique coacti ſint, Clerus, civitas, populus: alii ex animo gratias agentes de reditu: alii de tanta mora arguentes, ac C damnum ex ejus abſentia ſubortum exprobrantes. Deinde quaſi ſuæ erga illum benevolentiæ ſatis fidem feciſſent, aliaſque ex ſola boni illius paſtoris præſentia fiducia repleti, confirmatis animis quamprimum Arianos urbe pellunt, Athanaſioque civitatem ac ſeipſos tradunt. Illi vero etſi ita turpiter exacti, & ad deſerta quædam obſcuraque loca occultati, nequaquam tamen deſtiterunt a furore illo atque inſania, ſed etiamſi Georgius, uti ſupra diximus, condignas luiſſet pœnas, Lucium D ſibi ejus loco conſtituunt: & rurſus ſub illo omnem operam hæreſi navant, talem nacti præſulem, nec malitia nec impietate illi inferiorem. Jam impii Juliani mala obiter adtingamus, adjiciamuſque ea quibus vir ille magnus adflictus eſt, cujus ſcilicet vita, numquam vel tantillum periculis laboribuſque vacua fuit. Cum enim impius Julianus imperium occupaſſet; ac dæmonibus qualis ipſe erat, potiuſque deorum nominibus, quam diis immolaret, tota quidem Eccleſia Chriſtianorum perturbata fuit, Græcorum vero templa, alia aperE ta, alia inſtaurata ſunt, imo nova exſtructa. Ac rurſum nidor ubique & fumus, ſacrificia, ſectiones animalium: & in ipſa, hei mihi! Conſtantini urbe, Fortunæ ſtatua & libationes publice, hoſtiæ & alia hujuſmodi; Imperatore curam omnem imperiique poteſtatem contra pietatem adhibente.

26. Tum etiam Maris Chalcedonis in Bithynia epiſcopus, Imperatorem adiens palam convitiabatur illi, impium, apoſtatam, atheum & ſimilia proferens. Erat porro Maris præ ſenectute laborans cæcitate. Julianus vero F contumelias juſte illatas injuſte depellebat, garrulum eum & cæcum vocans, quem neque Deus Galilæorum ſanaſſet. Ille quaſi ſtimulo concitatus, cum fiducia Imperatori reſpondit: Gratias ago, inquit, Deo, qui me ad utilitatem meam excæcavit, ne impudentem vultum tuum conſpicerem, qui tam proterve in impietatem delapſus es. Hujus libertatis exemplo commoti Jovinianus & Valentinianus,

(1) Mſſ. omnes σπαράξειε.

(2) Ab hiſce verbis contextus in Colb. 1. 2. & in Reg. ita diſcrepat ab editis, vix ut una ſententia inter ſe quadrent.

nus, ſoluta cingula Tyranno projecerunt. Nos, inquiunt, præſto ſumus propter Chriſtum vitam ipſam tradere. Imperator itaque, & qui cum eo ſentiebant, adverſus piam religionem tum conſpirabant: & ſapientes quidam qui cum illo verſabantur, magos, veneficos, & divinatores coegerunt, rogaruntque ſententiam, quo pacto Chriſtianos de medio tollerent. Omnium una ſententia fuit ut Athanaſius occideretur. Sublato namque fundamento, facile fore reliquas fidei partes diſſolvere. Rurſum itaque judicia, rurſum judices qui condemnarent, rurſum miſſus exercitus: turbatur populus, Alexandria circumſidetur, Eccleſia deprædatur, Athanaſio ad necem perquiſito. Sed cum etiam tunc ille per medium illorum evaderet, nullus eum cognovit; imo qui videbant ignorabant eum eſſe, cujus cauſa Eccleſiam, hei mihi! tanta militum manus obſederat, cujus item cauſa vias omnes armis intercluſerant. Sic igitur, ſuperna munitus manu Athanaſius, inimicorum manibus elapſus, vix ullo prohibente, omni cum fiducia, ſeceſſit urbe. Tunc iterum fletus gemituſque occupavit Alexandriam. Ille noctu ad Nilum progreſſus, conſcenſa navicula, in Thebaidem rurſum adverſo flumine concedebat. Inſtabat autem quidam a tergo Satrapes, a Tyranno juſſus eum necare ubicumque illum comprehenderet. Cum autem vectorum quidam qui cum Athanaſio erat, procul noviſſet, conſpexiſſetque inſequentem, remiges urgebat. Tum Athanaſius ubi paulum ſubſtitiſſet, ſecum oculis interius quiddam proſpiciens, uti ſolebat, jubet remiges curſum vertere, & navigationem Alexandriam verſus dirigere. Illis perturbatis, ut par erat, veritiſque ne inciderent in Satrapam; Athanaſius jubet confidere, & divinum id opus eſſe inquiens, perſuaſit. Tum converſa prora, & nave adverſa fronte, recta Alexandriam navigarunt, perſequentes eos, res mira! qui perſequebantur. Cum autem jam prope Satrapam acceſſiſſent, barbari quaſi caligine quadam eorum oculis offuſa, ac ſi nihil eorum quæ ſub oculis erant vidiſſent, præternavigabant. Percontatur Athanaſius, ut olim Eliſæus, quem inquirant? Athanaſium reſpondent: tum ille, paulum vos præcedit, quaſi navigando quoſdam ſe inſequentes fugiat. Ita decepti illi animis excæcati homines, inſequebantur eum, quem ſe in manibus habere non animadvertebant. Ille vero celerrime Alexandriam delatus, ſtatimque urbem ingreſſus, ingenti illam voluptate replevit: uti ſolet fieri cum inſperato conſpicitur quod deſideratur. Hinc quieti ſeſe tradens, toto imperantis Juliani tempore degit occultus.

27. Poſtea Julianus deceſſorum omnium impietate celeberrimus, quos omnes oſtendit malitia ſibi longe inferiores, poſt ſexcenta adverſus pios certamina, improborum operum invenit finem, nec tamen condignum, quaſi in illo tribunali ſibi iram & ſupplicium reconderet: cæterum declaravit ille peccatorum viam non eſſe plane felicem; præſtigiis enim, portentis & magicis incantationibus cum ſeſe dediſſet, atque deceptus ſpe ejus, quod Alexandri fuiſſet olim, imperii potiundi: ut erat ſemper vehementi gloriæ cupidine captus, imo ratus ſe in alio corpore Macedonem eſſe, illato Perſis bello, cum ſpe initio

λύσαντες τὰς ζώνας, προσέῤῥιψαν τῷ τυράννῳ· ἡμεῖς, φασὶν, ἕτοιμοί ἐσμεν διὰ Χριστὸν καὶ τὴν ζωὴν παραδοῦναι. ὁ γοῦν βασιλεὺς καὶ οἱ ὁμόφρονες αὐτοῦ συνετέθεντο περὶ τῆς δυσσεβείας, καὶ τῶν σοφῶν τινες τότε σὺν αὐτῷ μάγους καὶ φαρμάκους καὶ μάντεις συνῆγον, καὶ πῶς τοὺς Χριστιανοὺς περιέλωσιν γνώμην παρ' αὐτῶν ᾔτησαν. ἐδόκει δὲ πᾶσι τούτοις ἡ τοῦ Ἀθανασίου ἀναίρεσις. τοῦ γὰρ θεμελίου ἀφαιρεθέντος, ῥαδίως εἶναι καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς πίστεως καταλύειν. πάλιν μὲν οὖν κριτήρια, καὶ δικασταὶ καταδικάζοντες, καὶ στρατὸς ἀποπεμπόμενος· καὶ ὁ μὲν λαὸς ταράττεται, ἡ δὲ Ἀλεξάνδρεια περιέχεται, καὶ ἡ ἐκκλησία λῃίζεται, τοῦ Ἀθανασίου πρὸς θάνατον ζητουμένου. ἀλλὰ τούτου μὲν καὶ νῦν διὰ μέσων αὐτῶν ἐκβάντος, οὐδενὸς δὲ αὐτὸν ἐπιγινώσκοντος· ἀλλὰ καὶ ἰδόντες ἠγνόουν αὐτὸν εἶναι, οὗ ἕνεκεν τὴν ἐκκλησίαν, οἴ μοι, τοσαύτη χεὶρ περιεκύκλωσαν, καὶ δι' ὃν πάσας τὰς ἐξόδους ὅπλοις συνέκλειον, οὕτως οὖν παρὰ τῆς ἄνωθεν χειρὸς ὀχυρωθεὶς Ἀθανάσιος, ἀκράτητος ἦν ταῖς τῶν ἐχθρῶν χερσὶ, καὶ σχεδὸν οὐδενὸς κωλύοντος πάντα θαρσήσας, τῆς πόλεως ἀνεχώρει. τότε πάλιν κλαυθμὸς καὶ οἰμωγὴ τὴν Ἀλεξανδρέων κατέλαβεν. ἐκεῖνος δὲ νύκτωρ τῷ Νείλῳ προσερχόμενος, ἐπιβὰς ὁλκάδος εἰς Θηβαΐδα πάλιν ἐπιφόρως ἀνήγετο. ἠπείγετο δέ τις ὄπισθεν αὐτοῦ καὶ Σατράπης, ἀνελεῖν, ὅπου καὶ καταλάβοι τοῦτον ἀπὸ τοῦ τυράννου προστεταγμένος. ἐπεὶ δέ τις τῶν Ἀθανασίῳ συμπλεόντων, ἔγνω πόῤῥωθεν, ἰδὼν τὸν διώκοντα, καὶ τοὺς ἐρέττοντας ἐπετάχυνε· μικρὸν Ἀθανάσιος ἐπισχὼν, καί τι κεκρυμμένον, ὡς ἔοικε, τοῖς ἐντὸς ἰδὼν ὀφθαλμοῖς, ἀναστρέφειν ἐκέλευε τοῖς ἐρέταις, καὶ τὸν πλοῦν αὖθις ποιεῖσθαι πρὸς Ἀλεξάνδρειαν. τῶν δὲ θορυβηθέντων, οἷα εἰκὸς, καὶ ὅπως μὴ τῷ Σατράπῃ περιπέσωσι δεδιότων, πολλὰ παραθαῤῥύνας ἐκεῖνος, καὶ θεῖόν τι τὸ πραττόμενον εἰπὼν, ἔπεισεν. εἶτα συστρέψαντες τὴν κεραίαν, καὶ τὴν ναῦν εἰς τὰ πρόσω ἀνακρουσάμενοι, ἔπλεον εὐθὺς τῆς Ἀλεξανδρέων, μεταδιώκοντες τοὺς διώκοντας, τὸ καινότατον. ὡς δὲ πλησίον ἤδη καὶ παρὰ τὸν Σατράπην ἐγίνοντο, οἱ βάρβαροι μὲν ὥσπερ τινὸς αὐτῶν ἀχλύος ἐπιχεθείσης τοῖς ὀφθαλμοῖς, οἷα μηδένα τῶν ὁρωμένων ὁρῶντες παρέπλεον. Ἀθανάσιος δὲ τίνα ζητοῖεν, καθάπερ ἐπὶ Ἐλισσαίου πυνθάνεται. τῶν δὲ, Ἀθανάσιον ἀποκριναμένων, μικρὰ προάγει ὑμῶν, ἔφη, κατὰ τὸν πλοῦν, οἱονεί τινας αὐτὸν διώκοντας φεύγοντα. οὕτως ἀπατηθέντες οἱ τὰς φρένας τυφλοὶ, μετεδίωκον, ὃν ἐν χερσὶν ἔχοντες οὐκ ᾐσθάνοντο. ὁ δὲ τὸ τάχος εἰς Ἀλεξάνδρειαν καταχθεὶς, τῇ πόλει τε ἀθρόον ἐπιδημήσας, ἡδονῆς ὅσης αὐτὴν ἐμπίπλησιν. τοιοῦτον γὰρ ποθουμένη ὄψις ἀδοκήτως ἐπιφανεῖσα. ἔπειτα ἡσυχίᾳ δοὺς ἑαυτὸν, ὅσος ἐξῆς ὁ μεταξὺ χρόνος τῆς Ἰουλιανοῦ βασιλείας ἐκρύπτετο.

27. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἰουλιανὸς μὲν ὀνομαστότατος τῶν πρὸ αὐτοῦ γενόμενος εἰς ἀσέβειαν, καὶ μικροὺς κακίαν πάντας αὐτοὺς ἀποδείξας, μετὰ μυρίους τοὺς κατὰ τῶν εὐσεβῶν πολέμους, εὑρίσκει καὶ τέλος τῶν πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων, ἀκριβῶς μὲν οὐκ ἄξιον, ὡς τοῖς ἐκεῖθεν δικαστηρίοις ταμιευόμενος, πλὴν οὐδὲ εἰς ἅπαν τρίβον ἁμαρτωλῶν δεικνύον εὐθυνομένην. γοητείαις γάρ τισι καὶ τερατείαις καὶ μάγων τέχναις ἑαυτὸν ἐπιτρέψας, καὶ τὴν Ἀλεξάνδρου κτήσασθαι δυναστείαν ἀπατηθεὶς, οἷον ἐκείνῳ τὸ ἦθος ἀεὶ δόξης ἔρωτι σφοδρῶς κατεχόμενον, ἑαυτὸν δὲ εἶναι μᾶλλον ἐν ἑτέρῳ σώματι τὸν Μακεδόνα πιστεύσας, καὶ Πέρσαις ἐπιστρατεύσας, ἀνθήσας τε ταῖς πρώταις

ἐλπί-

ἐλπίσιν, ἡνίκα τι μέγα καὶ λαμπρὸν κατορθοῦν ἐνόμιζε, τότε καὶ ἣν εἶχεν ἀρχὴν αἰσχρῶς ἀπέβαλε, καὶ σὺν αὐτῇ τὴν ζωήν. δόλῳ γάρ τινος αὐτομόλου, τά τε σιτηγοῦντα διὰ τὸν ποταμὸν πλοῖα, καὶ ὅσοις ἄλλοις τῇ στρατιᾷ τὰ πολλὰ τῶν ἀναλωμάτων μετεκομίζετο, ἔκδοτα τῷ ποταμῷ ποιησάμενος, γῆς τε ξηρᾶς ἐπιβὰς καὶ ἀνύδρου καὶ διακεκαυμένης, λιμῷ τε καὶ δίψει πιέσας τοὺς ὑπ' αὐτόν, καὶ τὸ πολὺ σχεδὸν ἀπολωλεκὼς τοῦ στρατεύματος, ἐπειδὴ πάντων ἀγανακτούντων, καὶ πολλῇ βλασφημίᾳ καὶ γλώσσῃ λοιδόρῳ κατ' αὐτοῦ κεχρημένων, παρῆν αὐτὸς ἱππότης. τότε ἀδημονοῦν παραμυθούμενος, καὶ τὸ κάμνον τῆς στρατιᾶς ἀνακτώμενος· οἷόν σου τὸ ἔργον, ὦ δίκη. ἀκόντιον, οὐκ οἶδ' ὅθεν, διὰ μέσου δραμὸν τοῦ βραχίονος, εἰς τὴν δεξιὰν ἐκείνου πίπτει πλευράν. καὶ ὁ μὲν ἄθλιος ἔκειτο εἴτε παρὰ τοῦ αὐτομόλου βληθείς· εἴ τε τινὸς καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα· ἑκάτερα γὰρ περὶ αὐτοῦ παραδέδοται· εἴ τε καὶ θεηλάτῳ πληγῇ, ὃ δὴ καὶ μᾶλλον τοὺς πλείονας ἔχει· ταύτην δὲ ὅμως τοῦ βίου τελευτὴν μετὰ ἐνιαυτὸν ἕνα τῆς βασιλείας καὶ μῆνας ὀκτὼ δεξάμενος. ἔπειτα ψήφῳ τοῦ στρατοῦ παντός, Ἰοβιανὸς τὴν βασιλείαν πιστεύεται. ὁ μῆνας ἑπτὰ μόνους ἄρξας, τοῦ ὀγδόου γενόμενος κατὰ τὴν Γαλατίαν, ἄφνω τελευτᾷ τὸν βίον, ὕπνῳ κεράσας θάνατον. Οὐαλεντινιανὸς μέν τοι μετὰ τοῦτον ἀναγορεύεται. ὃς τὸν ἀδελφὸν Οὐάλεντα κοινωνὸν ποιεῖται τῆς βασιλείας, καὶ τὰ πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα παραδοὺς ἔχειν ἐκείνῳ, αὐτὸς ἐπὶ τὴν ἑσπέραν μεθ' ἡμέρας τριάκοντα, καὶ τὰς Γαλλίας ἀπέδραμε.

28. Παραλαβὼν οὖν Οὐάλης τὴν βασιλείαν, οὐκ ἐφρόντισε θησαυρῶν, οὐκ ἐπεμελήθη χρημάτων, οὐδ' ὅπως ἂν σχοίη αὐτῷ καλῶς τὰ τῆς στρατιωτικῆς τάξεώς τε καὶ ἁρμονίας· ἀλλ' ὅπως ἂν τὰ μὲν Ἀρειανιστῶν αὐξήσοι, τὰ δὲ τῶν ὀρθοδόξων εἰς ἔλαττον θείη, καὶ τρόπῳ τῷ παντὶ καθέλοι, ἡ πᾶσα ἦν αὐτῷ τῆς βασιλείας φροντίς. καὶ τοῦτο μόνον εἰς λαμπρότητα καὶ δόξαν ἀρκοῦν ἔκρινεν εἶναι. ταύτῃ τοι καὶ μικροῦ πάντας ἀρχιερεῖς τε καὶ ἱερεῖς διακονουμένους τε, καὶ ὅσοι τοῦ μοναδικοῦ ἐτύγχανον βίου, ἐσχάτοις κακοῖς περιέβαλε. καὶ τοῦτο μὲν Μελέτιον ἄνδρα τὴν ἀρετὴν ἀπαράμιλλον, τοῦ θρόνου τῆς Ἀντιοχέων καθῄρει, τοῦτο δὲ καὶ τὸν μέγαν τοῦτον ἐν ἀθληταῖς Ἀθανάσιον λαβεῖν ἐπεζήτει. καὶ Μελέτιος μὲν ὑπερορίαν κατεδικάζετο· ὁ δὲ σὺν αὐτῷ κλῆρος ἅπας τῆς ἐκκλησίας ἠλαύνετο, καὶ πολλοὶ δὲ τῶν ἀρχιερέων ἕτεροι, καὶ πάντες ἁπλῶς, ὅσοι γε μὴ τῆς Ἀρείου λύμης ἠνείχοντο κοινωνεῖν, ἐξωθοῦντο μὲν τῶν ἐκκλησιῶν ἠλαύνοντο δὲ πατρίδων, πρὸς δὲ καὶ οἰκείων καὶ συγγενῶν, ζημίαις τε καὶ τιμωρίαις χαλεπωτάταις ἐξεδίδοντο. ὡς οὖν ὁ μέγας οὗτος καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἧκε πόλεμος, καὶ προστάγματα τῶν ἐπάρχων σπουδῇ τῇ Εὐδοξίου πανταχοῦ κατεπέμπετο, ἐδιώκετο δὲ πάλιν ὁ μέγας οὗτος τρισαριστεὺς Ἀθανάσιος. ἤδη δὲ καὶ ὅσον οὔπω ἁλώσιμος ἦν, ὑπέξεισι μὲν λάθρα τὴν πόλιν, εἴς τινα δὲ πατρῷον καταδὺς τάφον, καὶ μῆνα τέταρτον ὅλον ἐν αὐτῷ διαμείνας, ταύτῃ τὴν ἄλογον ὁρμὴν καὶ μανίαν ἐξέκλινε. Τατιανοῦ γὰρ τηνικαῦτα τῆς Αἰγύπτου ἡγεμονεύοντος, δειναὶ Χριστιανοὺς ἅπαντας, δειναὶ καὶ βαρεῖαι κολάσεις ἐλάμβανον, καὶ πολλοὶ δι' αὐτοῦ τὸ τοῦ μαρτυρίου τέλος ἐδέχοντο. ἀλλ' ὁ μὲν τὴν ἀξίαν εὐθὺς ἔτισε δίκην. τῆς τε γὰρ οὐσίας ἅμα καὶ τῆς ἀξίας ἀφαιρεθεὶς πρὸς δὲ καὶ νόσῳ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποτυφλωθείς, καὶ ἐλεεινῶς σφόδρα δημοσίᾳ προσαιτῶν, καταστρέφει τὸν βίον, μηδὲ νεκρῷ φεισαμένων αὐτῷ τῶν Ἀλεξανδρέων, ἀλλὰ καὶ πολλὰ κατὰ τῆς αὐτοῦ εἰκόνος, καὶ τοῦ τύπου τῆς μορφῆς πεπαρῳνηκότων, καὶ τὰς ὄψεις ἀσβόλῳ διαχρισάντων, ἧς μόνης ἐκεῖνος ἀληθῶς ἄξιος. ἀλλὰ ταῦτα μέν, ἤδη τῆς ἀπάτης μαραινομένης καὶ ἀπανθούσης.

A floruiſſet, ac putaret ſe magni quidpiam ac præclari editurum, tum id quod tenebat imperium turpiter amiſit, & una vitam. Dolo namque transfugæ cujuſdam, oneraria importandis per fluvium frumentis navigia, & reliquos pro caſtrorum uſu commeatus, in fluvium conjecit: in aridamque & exuſtam terram egreſſus eſt, ubi deerat aqua, tum fame ſitique ſui affliƈti ſunt; ita ut maxima pars exercitus interiret. Deinde cum rem omnes indigne ferrent, & malediƈtis multis ac conviciis eum inſeƈtarentur, eques ipſe aderat, B ut cohortaretur eos qui deſponderent animum, defeſſoſque recrearet. Quale tuum opus, o ultio! Sagitta, neſcio unde, per medium volans brachium, in dextrum cadit latus. Tum proſtratus eſt miſer ille, ſive a transfuga illo confoſſus: ſive a ſuorum aliquo; utrumque enim de illo traditum eſt: ſive etiam, quod plurium fert ſententia, divinitus infliƈto vulnere. Hunc exitum vitæ invenit poſt annum imperii unum menſeſque oƈto. Deinde totius exercitus calculo, Joviano Imperium traditur. C Qui cum menſes duntaxat ſeptem imperaſſet, cum oƈtavo in Galatia degeret, derepente vitam clauſit, ſomno miſcens mortem. Poſt illum inauguratur Valentinianus, qui cum fratre Valente ſocietatem iniit imperii, Orienteque ipſi tradito, in Occidentem ipſe poſt triginta dies, in Galliaſque properavit.

28. Accepto igitur Valens imperio, non theſauros curavit, non de pecuniis ſollicitus fuit; non de exercitus ordine diſciplinaque, ſed omnis illi cura fuit quo paƈto Arianorum rem augeret, orthodoxorumque imminueret, D ac quibuſvis modis perderet. Quod ipſum ſibi ſatis eſſe æſtimabat ad gloriam ac ſplendorem. Quare brevi, Epiſcopos, ſacerdotes, diaconos, eoſque qui monaſticam agerent vitam extremis adfecit malis. Tum Meletium pietate incomparabilem hominem, Antiocheno dejecit throno, Athanaſium item magnum inter athletas virum comprehendere ſatagebat. Meletius porro exſilii damnatus eſt, & una cum eo pulſus totus Eccleſiæ clerus: necnon multi alii præſules, uno verbo, quotquot cum Arii corruptela communicare E nollent, eccleſiis exaƈti, patria pulſi ſunt, familiaribus & cognatis privati, calamitatibus item & cruciatibus graviſſimis traditi. Cum autem ingens illud Alexandriam illatum bellum fuit, Præfeƈtorumque juſſa, curante Eudoxio, ubique miſſa ſunt, tum maximus ille athleta Athanaſius perſequutionem paſſus eſt, moxque capiendus erat, cum clam egreſſus urbe in paternumque ingreſſus ſepulcrum, quatuor ibi menſes tranſegit, atque ita brutum impetum & furorem vitavit. Tatiano tum Ægypti præſide, horrendi Chriſtianos o- F mnes & graviſſimi cruciatus exceperunt: ac per eum multi martyrii finem adepti ſunt. At condignas ſtatim ille pœnas luit, fortunis una & dignitate privatus, & ad hæc, oculorum morbo excæcatus, valdeque miſerabiliter palam mendicans, vita ſic funƈtus eſt: neque mortuo quiſpiam Alexandrinorum libavit; imo etiam in ejus ſtatuam & imaginem debacchati ſunt, ut etiam fuligine faciem ejus inungerent, qua ſola ille vere dignus erat. Sed hæc quidem geſta ſunt, fraude jam marceſcente & efflor eſcente.

29. Quæ

29. Quæ vero Conſtantinopoli adverſus orthodoxos Eudoxius deſignarit, quæ lingua enarrare, aut ſolum memorare ſuſtinuerit? Cum tot igitur tantaque mala primo Valentiniani & Valentis Conſulatu totum orbem occuparent, jure merito homines ſupernis etiam caſtigabantur plagis. Tantus enim fuit terræ motus, quantus numquam fuerit, nec, ut videtur, futurus ſit. Quo cum urbes aliæ dirutæ; tum in Creta plus centum ingenti ruina everſæ ſunt. Mare item ſuis egreſſum limitibus quædam loca ita inundavit, ut fundos permultos prius arabiles, tum navigabiles efficeret, rem inſolentiſſimam: aliis in locis tantum diſceſſit, ut medio curſu navigantes in ſicco ſolo reperti ſint. Sed ne ita quidem improbi homines, communibus orbis calamitatibus, elementorumque mutationibus emendabantur; imo potius ad malitiam ferventiores poſtea erant: vehementiuſque deinde & atrocius in Chriſtianos concitabatur bellum. Cum autem Athanaſii deſiderio, adverſus Imperatores Alexandrinus populus exaſperaretur, & jam ad arma ac ſeditionem verteretur; re audita Valens, eorum veritus tumultum & audaciam; neceſſitate compulſus eſt Eccleſiarum regimen rurſum Athanaſio tradere. Quod ille non illius gratia agebat; ſed quod nullus ex ſubditis eſſet, ut par erat, qui ſibi obtemperaret. Quo factum eſt, ut ab aſſiduis illis perſequutionibus & bellis, quieſceret Athanaſius. Gravis quippe calamitas totum occupabat Orientem, & Chriſtiani mutuo ſeſe ſanguine polluebant. Valente porro Antiochiam profecto, vitam clauſit Eudoxius ardens Arii doctrinæ aſſertor & patronus, cum annum perſequutionis ſanæ doctrinæ ageret decimum nonum. Cujus loco ſubſtituunt Arianæ ſectæ homines, Demophilum: qui vero ſanæ & orthodoxæ partis erant, Evagrium, virum vita, ſermone & moribus inſignem, quem initiarant ſacræ Euſtathii manus, præclari viri, qui olim in Antiochenum conſtitutus thronum, poſtea exſilio fuerat damnatus; ac rurſum (per Jovianum revocatus) tum temporis Conſtantinopoli degebat cum orthodoxis, nec ipſi latebat ingens illa Valentis immanitas in orthodoxos. Sed manus illum non parva militum, brevi poſt Evagrii ordinationem exſulem Bizyen deduxit. Neque Evagrium quiete frui paſſa eſt, ſed alium adduxit in ejus locum, ob parem utriuſque fidei enarrandæ libertatem. Valens porro Antiochiam ubi veniſſet, conſubſtantialis aſſertores oppugnabat pellebatque, non Eccleſiis tantum, vel conventibus & communione; ſed etiam gradibus, domibus, urbe ferme tota exigebat, imo toto Oriente. Ad hæc graviſſimi cruciatus ingruebant, atroxque mors excipiebat. Vidit iſthæc Orontes fluvius, & Antiochiæ vici, fora, viæ, ſuburbia: ille ſacerdotum ſanguine tincto alveo; hæc cadaveribus repleta. In tanta igitur tempeſtate, tam gravi tam vehementi, præclarus ille & magnus vitæ ſecundum Deum inſtituto & virtute Athanaſius, poſt tam diuturnos illos propter Chriſtum ſudores, poſt illa pro orthodoxa fide certamina, poſt celebres fugas & exſilia, & inſignia trophæa permulta, cum ſucceſſori Petro futura prænuntiaſſet, ſexto & quadrageſimo Sacerdotii anno, decimo-octavo die menſis Januarii, Gratiano & Probo ſecundum

A 29. Ἃ δὲ καὶ κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπολιτῶν Εὐδόξιος ἐπεδείκνυτο, ποία τις αὖ καὶ διηγήσασθαι γλῶσσα καὶ μνημονεῦσαι μόνον ἀνάσχοιτο; τοσούτων οὖν κατὰ πᾶσαν ἐπὶ τῆς πρώτης Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος ὑπατείας, καὶ τηλικούτων γενομένων κακῶν, εἰκότως ἄνθρωποι καὶ ταῖς ἄνωθεν πληγαῖς ἐπαιδεύοντο. τοῦτο μὲν γὰρ σεισμὸς ἐπισκήψας, οἷον οὔτε ὁ παρελθὼν ἤνεγκε χρόνος, οὔτε ὁ μέλλων οἴσειν ἠλπίζετο, πολλάς τε ἄλλας ἀνέτρεψε τῶν πόλεων, καὶ ἡ Κρήτη, πλείους τῶν ἑαυτῆς, ἢ ἑκατὸν, χαλεπὸν εἶδε πτῶμα κατενεχθείσας. τοῦτο δὲ καὶ ἡ θάλασσα τοὺς οἰκείους ὅρους ἀπολιποῦσα, τινὰς B μὲν τόπους οὕτως ἐπέκλυσεν, ὥς τε πολλοὺς καὶ τῶν πρώην ἀροσίμων πλοΐμους θεῖναι πρᾶγμα καινότατον· ἑτέρωθι δὲ τοσοῦτον ἀπέστη πάλιν, ὡς καὶ κατὰ μέσον τὸν πλοῦν ἐπὶ ξηροῦ τοῦ ἐδάφους εὑρεθῆναι τοὺς πλέοντας. ἀλλ᾽ οὐδὲ οὕτως οἱ κακοὶ ταῖς κοιναῖς μάστιξι τῆς γῆς, καὶ ταῖς μεταβολαῖς τῶν στοιχείων ἐσωφρονίζοντο· ἀλλὰ καὶ θερμότεροι μᾶλλον τὴν κακίαν ἐγίνοντο, καὶ σφοδρότερος ἔτι καὶ χαλεπώτερος ὁ κατὰ Χριστιανῶν ἤρετο πόλεμος. ἐπειδὴ δὲ πόθῳ τῷ πρὸς Ἀθανάσιον ἅπας ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων δῆμος ἐτραχύνετό τε πρὸς τοὺς κρατοῦντας, καὶ ἤδη πρὸς ὅπλα καὶ στάσιν ὁρῶν C δῆλος ἦν, μαθὼν ὁ βασιλεὺς Οὐάλης καὶ δείσας τὴν ἀναρχίαν αὐτῶν καὶ τὸ θράσος, ἠναγκάσθη καὶ αὖθις Ἀθανασίῳ τὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἐπιτρέψαι. τοῦτο δὲ οὐ θεραπεύων ἐκεῖνον ἐποίει, ἀλλ᾽ ὅτι μηδένα εἶχεν, ὅσα δέοι, βασιλεῖ πειθαρχοῦντα τῶν ὑπηκόων. ὅπερ οὖν ἀναπνεῦσαι τοὺς περὶ τὸν Ἀθανάσιον τέως τῶν συνεχῶν διωγμῶν ἐκείνων καὶ τῶν πολέμων πεποίηκεν. ἐκράτει γὰρ πανταχοῦ τῆς ἀνατολῆς τὰ δεινὰ, καὶ ὁμοφύλοις αἵμασι Χριστιανοὶ κατεχραίνοντο. Οὐάλεντος δὲ πρὸς τὴν Ἀντιοχέων ἐπειγομένου D μεταλλάττει μὲν Εὐδόξιος τὸν βίον ὁ τῶν Ἀρείου δογμάτων ζηλωτὴς, καὶ βεβαιωτὴς, καὶ προστάτης, ἔννατον ἐπὶ δεκάτῳ τοῦ διωγμοῦ τῆς ὀρθοδοξίας, ἄγων ἐνιαυτόν. ἀντικαθιστῶσι δὲ, οἱ μὲν τῆς χαλεπῆς Ἀρείου κοινωνίας, Δημόφιλον· οἱ δὲ τῆς ὑγιοῦς καὶ ὀρθοδόξου μοίρας Εὐάγριον, ἄνδρα καὶ βίον, καὶ λόγον, καὶ τρόπους ἐπίσημον. τοῦτον μὲν οὖν αἱ ἱεραὶ χεῖρες ἐτελείωσαν Εὐσταθίου, ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς, καὶ πάλαι μὲν εἰς τὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ θρόνον ἀναχθέντος, ὑπερορίαν δὲ μετὰ ταῦτα κατακριθέντος, ὑπὸ Ἰοβιανοῦ τε αὖθις ἀνακληθέντος κἀν τῇ Κωνσταντινουπόλει τηνικαῦτα τοῖς ὀρθοδόξοις ἐπιδημοῦντος, ὃν οὐδὲ λαθεῖν ἦν τὴν πολλὴν ἐκείνην Οὐάλεντος κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἀπήνειαν· ἀλλὰ χεὶρ αὐτὸν οὐκ ὀλίγη στρατιωτῶν, μετὰ E βραχὺν τινα χρόνον τῆς Εὐαγρίου χειροτονίας ὑπερόριον πάλιν εἰς Βιζύην καθίστη· οὐδὲ τὸν Εὐάγριον ἀδείας ἀπολαβεῖν ἀφεῖσα, ἀλλ᾽ ἑτέρωσε κἀκεῖνον ἀπαγαγοῦσα, ἐπ᾽ ἴσῃ ἀμφοτέρους τῇ παῤῥησίᾳ τῆς πίστεως. Οὐάλης δὲ τὴν Ἀντιόχου καταλαβὼν, τοὺς τοῦ ὁμοουσίου πρεσβευτὰς ἀνέδην ἐπολιόρκει τε καὶ ἀπήλαυνεν, οὐκ ἐκκλησιῶν μόνον, οὐδὲ συνάξεως οὐδὲ κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ βαθμῶν καὶ οἰκιῶν, καὶ πόλεως ἁπάσης σχεδὸν, ἤδη δὲ καὶ τῆς ἑῴας αὐτῆς. πρὸς δὲ καὶ σφοδραὶ κολάσεις ἐπήρτηντο, καὶ θάνατος αὐτοὺς χαλεπὸς ἐξεδέχετο. εἶδε ποταμὸς Ὀρόντης ταῦτα, καὶ στενωποὶ τῆς Ἀντιόχου, καὶ F ἀγοραὶ, καὶ ὁδοὶ, καὶ προάστεια· ὁ μὲν αἵμασιν ἱερέων βάψας τὸ ῥεῖθρον, τὰ δὲ μεστὰ σωμάτων νεκρῶν γεγενημένα. ἐν τοσούτῳ τοίνυν χειμῶνι, καὶ οὕτω μεγίστῳ καὶ σφοδροτάτῳ, καὶ ὁ λαμπρὸς οὗτος καὶ μέγας τὴν κατὰ θεὸν πολιτείαν καὶ τὴν ἀρετὴν Ἀθανάσιος, μετὰ τοὺς μακροὺς ἐκείνους διὰ Χριστὸν ἱδρῶτας, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἄθλους, καὶ τὰς ἀοιδίμους φυγάς τε καὶ ἐξορίας, καὶ τὰ περιφανῆ τρόπαια πολλὰ, τῷ τοῦ θρόνου Πέτρῳ διαδόχῳ προειπὼν τὰ μελλόντων, ἕκτῳ καὶ τεσσαρακοστῷ τῆς ἱερωσύνης ἔτει, ὀγδόῃ ἐπὶ δέκα μηνὸς Ἰανουαρίου, ἐπὶ τῆς Γρατιανοῦ καὶ Πρόβου ὑπατείας τὸ δεύτε-

δεύτερον, καταλύει τὸν βίον, καθάπερ ἱκανῶς αὐτῷ τῶν πόνων καὶ τῶν καμάτων ἐχόντων, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ἑαυτὸν ἄνωθεν τοῦ ἀγωνοθέτου μετακαλεσαμένου τὸν ἀθλητήν. ἵνα ταῖς παρ' ἑαυτοῦ πάλιν ἐκεῖνος λαμπρότησι καὶ τοῖς στεφάνοις, καὶ ταῖς τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἀντιδόσεσι, ἀξίως αὐτὸν ἀμείψηται. ὧν γένοιτο καὶ ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Consulibus, vitam clausit, utpote qui jam sat laborum & ærumnarum percepisset, ideoque athletam agonotheta sursum ad se vocabat; ut eum ille splendoribus & coronis, arcanorumque bonorum retributione, condigne remuneraret. Quæ faxit Deus ut & nos consequamur; in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria & imperium nunc & semper & in sæcula sæculorum. Amen.

EX PHOTIO:

Ἀνεγνώσθη ἐκ τοῦ λόγου ὃς ἐπιγράφεται·

ΒΙΟΣ

ΗΤΟΙ ΑΘΛΗΣΙΣ

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

τὸν ἴσον διατυπούμενος τρόπον.

Lectus est liber cui titulus:

VITA

SEU CERTAMINA

SANCTI PATRIS NOSTRI

MAGNI ATHANASII

EPISCOPI ALEXANDRINI,

pari modo conscriptus.

1. Ὁ τῆς ἑορτῆς καιρὸς τοῦ ἀρχιερέως Θεοῦ καὶ μάρτυρος ἐνειστήκει Πέτρου καὶ Ἀλεξάνδρεια πᾶσα τὴν μνήμην ἐγέραιρε καὶ ὁ τούτου διάδοχος ὁ ἱερὸς Ἀλέξανδρος μετὰ τὰς θείας τελετὰς καὶ τραπέζῃ τοὺς ἐν τῷ κλήρῳ λογάδας ἐδεξιοῦτο. ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ηὐτρεπίζετο· ὁρᾷ τινος ἐξ ἀπόπτου παρὰ τὰς ὄχθας τῆς θαλάσσης παῖδας ἀπλάστῳ γνώμῃ παίζοντας καὶ τὸ παίγνιον μίμησις ἦν ἱερατικῶν καὶ φρικτῶν μυστηρίων, οὐκ εἰς ὕβριν αὐτὰ περιτρέπουσα, τῷ πόθῳ δὲ τοῦ θεάματος τολμῶσα καὶ τὰ ἀτόλμητα. ἀλλὰ γὰρ τὸν μὲν Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον ἐποίει ἡ μίμησις· τοὺς δὲ λοιποὺς εἴς τε κατηχουμένους καὶ βαπτιζομένους καὶ δὴ εἰς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἐσχημάτιζεν. ἐκπλαγεὶς οὖν τοῖς τελουμένοις ὁ Ἀλέξανδρος, ἄγει πρὸς ἑαυτὸν τοὺς παῖδας, καὶ γνοὺς οὐ χλεύῃ ταῦτα γινόμενα, ἀλλ', ὡς ἄντις ἐκ τῶν ἐκβεβηκότων φαίη ἐπιπνοίᾳ τινὶ καὶ ψυχῆς ἁπλότητι εἰς ἔρωτα προδιανισταμένης τοῦ κρείττονος· ὅσοι μὲν αὐτῶν ἐβαπτίσαντο, τούτους ἐπιχρίσας διὰ τῆς ἐν Χριστῷ σφραγῖδος ἐτελείωσεν. Ἀθανάσιον δὲ τοκεῦσι παρατίθησιν ἐντολὰς δεδωκὼς παιδεύειν μὲν τοῖς μαθήμασιν, ἡβῶντα δὲ ἀποδοῦναι αὐτῷ, μᾶλλον δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ, ὡς ἄλλον τινὰ Σαμουὴλ παρ' αὐτῶν Θεῷ προσαγόμενον. πράττουσιν οὖν οἱ γονεῖς ὡς αὐτοῖς τὸ ἀρχιερατικὸν ἐκέλευε πρόσταγμα· καὶ τοῦ καιροῦ καλοῦντος, τὸν παῖδα προσφέρουσι. ὁ δὲ δέχεται καὶ ὁμορρόφιον εἶχε, καὶ κοινωνὸν βουλῆς καὶ τῆς εὐσεβείας συλλήπτορα.

2. Τῆς δὲ Ἀρείου λύσσης μικροῦ τὴν οἰκουμένην λυμαινομένης· πολλοὺς ἀγῶνας ἀρχομένης μὲν σὺν Ἀλεξάνδρῳ τῷ θεσπεσίῳ, ὕστερον δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας διήθλησε. καὶ γὰρ Ἄρειον μετὰ τὴν καθαίρεσιν καὶ τὸ ἀνάθεμα ὑποκρινόμενον τὰ τῆς εὐσεβείας κρατύνειν δὲ τῇ πρὸς ὀλίγον ὑποκρίσει μηχανώμενον τὰ τῆς ἀσεβείας· ἐφώρασέ τε ὁ σοφὸς Ἀθανάσιος καὶ ἀποσταλέντα πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Ἀλεξανδρείας παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου· οἶδεν γὰρ πολλάκις μεμηχανημένος δόλος, καὶ τοὺς συνετοὺς ἐκκλέπτειν· μὴ παραδέξασθαι συνηγωνίσατο. εἶτα τοῦ ἐν ἁγίοις τελευτήσαντος Ἀλεξάνδρου, αὐτὸς

1. Aderat festum sacerdotis Dei & Martyris Petri, cujus memoriam venerabatur Alexandria tota. At successor illius sanctus Alexander post divina mysteria, insigniores e clero, convivio excepit. Dum pararentur omnia, cernit ex quodam inaspecto loco ad oram maris, pueros simplici animo ludentes, quorum jocus erat imitatio sacrorum terribiliumque mysteriorum: non quod ad contumeliam hæc fierent, sed solo spectaculi desiderio, ausi sunt ea quæ audere non oportuit. Tum eadem rituum imitatione Athanasium episcopum constituere, reliquos autem in catechumenos, baptizatos, presbyteros item & diaconos deputarunt. Stupefactus hisce gestis Alexander, pueros ad se duci jubet, cumque comperisset, non risus & ludi causa hæc acta fuisse; sed, ut ex subsequentibus æstimatur, afflatu quodam, atque simplicitate mentis, in amorem Dei excitatæ; quotquot igitur illorum baptizati fuerant, eos unxit, atque Christi signaculo initiavit. Athanasium autem parentibus commendat mandata tradens ut eum disciplinis erudirent, & cum ad adolescentiam perveniret, sibi, imo potius Ecclesiæ traderent, quasi scilicet alterum a se oblatum Samuelem. Præstant igitur parentes quod jussum sibi fuerat ab Episcopo, ac tempore id postulante puerum offerunt. Quem accipit ille domi, habuitque illum consiliorum participem, ac pietatis consortem.

2. Cum porro Arii rabies orbem fere labefactaret, sub initium ille cum divino Alexandro; ac postremum per se ipse pro veritate decertavit. Nam cum Arius post depositionem & anathema, pietatem simularet quidem; sed illa ad breve tempus simulatione, stabilire moliretur impietatem; id deprehendit sapiens Athanasius, Ariumque missum ad Alexandriæ Episcopum Alexandrum a pio Imperatore Constantino, (solet enim sæpe dolus & vafrities etiam sapientes circumvenire.) ne reciperetur contendit. Deinde defuncto beato Alexandro, ipse successor

cessor designatus ad majora sese instruxit certamina. Quamobrem totus hæreticorum cœtus, cum quasi scopum posuit loquacitatis & calumniarum suarum. Sese itaque adversus illum adornant Eusebius Nicomediensis & socii, conductisque quibusdam Meletianis hæreticis, eorum ministerio crimina confingunt. Quorum primum fuit: quod ex Athanasii avaritia lineam vestem Ægyptii ecclesiæ Alexandrinæ pensitarent. Secundum: quod Imperatori insidiatus, Philumeno cuidam, qui tyrannidem affectasse ferebatur, sese adjunxisset, illique crumenam misisset auri plenam. Tertium; Ischyram spectabat, necnon mensam subversam, & confractum calicem mysticum, Mareotem etiam, & Macarium presbyterum, ejusque violentam latronum instar irruptionem, quæ omnia quasi in scena repræsentabantur.

3. Hæc & similia dramata commenti Eusebius & socii, ad aures ea deferunt Imperatorias, ad iramque concitarunt Imperatorem, accusantes Athanasium, quod Arium Imperatoriis litteris & jussionibus munitum, licet recte sentientem, recipere noluisset. Eodem porro tempore ad Jerosolymorum encænia Episcopi prope omnes convenere. Scripsit Constantinus pius Imperator, ut iterum Synodus celebraretur, in qua examinarentur, quæ ad Athanasii accusationem & ad Arii commendationem dicta essent. Quod si Arium invidia ab Ecclesia disjunxisset, ad pacem illum admitterent; sin dolo ipse usus esset, Alexandriam mitteretur, atque illic accurate disquireretur de illo. Examen autem negotiorum Athanasii & Arii, jussit, ut Jerosolymam profecti Episcopi, paulum a via deflectentes Tyri perficerent. Trigesimus tum absolvebatur Imperii Constantini annus. Sexaginta autem Episcopi Tyri aderant, cogente illos Dionysio consulari, qui cum & provinciæ præfectus, & aliqui magistratuum in Concilio sedebant. Aderat & Athanasius, atque etiam Macarius presbyter Alexandria vinctus catenis ferreis a militari manu abductus. Primum itaque sycophantæ illi accusationem proferunt de linea veste, sed illam accusationem jam ante Nicomediæ Imperatoriis auribus allatam, Apis & Macarius Alexandrini presbyteri, qui tum illuc casu advenerant facile confutarunt. Quapropter sycophantas Imperator litteris suis perstrinxit; Athanasiumque ut se adiret hortatus est. Litteræ porro ad Synodum venerunt Tyriam, ac dolore Eusebium & socios affecere; qui jam in unum multi confluxerant adversus Athanasium: quod Imperator illos graviter culparet, & quod calumnia de linea veste, confutationem ipsis adtulisset.

4. Cum porro ab hujusmodi sycophantia lapsi essent, quæ Ischyram & Macarium spectabant in medium adferunt. Sapiens autem Athanasius, juxta leges agens, apertos recusabat hostes, Eusebium scilicet, & sectatores illius. In primis autem demonstrari volebat an Ischyras vere presbyter esset; quo scilicet liturgiam celebrante, falso accusabant irruisse Macarium, ab Athanasio missum, cum impetu latronum instar violento, atque sacram evertisse mensam, poculum sacrum confregisse, nostros divinæ Scripturæ libros in ignem conjecisse. Hæc duo ex communi lege opponebat ille & objiciebat. At judices non ad judicandum de calumnia, sed ad firmandam eam toto animo contendebant. Quamobrem eorum quæ juste dicta fuerant ra-

A καταστὰς διάδοχος πρὸς πολλῷ μείζους ἀγῶνας ἐγαπεδείετο. διὸ καὶ ἅπαν τὸ αἱρετικὸν σύνταγμα σκοπὸν αὐτὸν τῆς οἰκείας προυτίθεσαν γλωσσαλγίας τε καὶ συκοφαντίας. συμφράττονται δὴ μάλιστα κατ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας, καὶ μισθοῦνταί τινας τῆς Μελετίου αἱρέσεως καὶ δι' αὐτῶν κατηγορίας συῤῥάπτουσιν. ὧν ἡ μὲν πρώτη, λινῆν ἐσθῆτα τοὺς Αἰγυπτίους τελεῖν τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκ τῆς Ἀθανασίου πλεονεξίας, συνέπλαττεν. ἡ δευτέρα δὲ, ὡς τοῖς βασιλέως ἐνεδρεύει πράγμασι, Φιλουμένῳ, γάρ τινι ἐπιθέσθαι τυραννίδι φήμην λαβόντι, χρυσίου πλῆρες ἐξαποστεῖλαι γλωσσόκομον. ὑπετίθετο, καὶ ἡ τρίτη Ἰσχύραν καὶ τὴν ἀνατραπεῖσαν τράπεζαν, καὶ τὸ κατεαγὸς μυστικὸν ποτήριον καὶ τὸν Μαρεώτην καὶ Μακάριον πρεσβύτερον, καὶ τὴν λῃστρικὴν αὐτοῦ ἔφοδον καὶ τὸ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην θεατρισθὲν δρᾶμα σκηνοποιεῖ.

3. Ταῦτα καὶ τοιαῦθ' ἕτερα οἱ περὶ Εὐσέβιον δραματουργήσαντες, εἰς ἀκοὰς ἐνηχοῦσι τὰς βασιλικὰς, καὶ κινοῦσιν εἰς ὀργὴν· αἰτιασάμενοι ὅτι καὶ Ἄρειον βασιλικοῖς καὶ γράμμασι καὶ προστάγμασι πεποιθότα, καίτοι τὰ ὀρθὰ φρονοῦντα, οὐκ ἠνέσχετο δέξασθαι. κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ ἐπὶ τὰ τῶν Ἱεροσολύμων ἐγκαίνια σχεδὸν πάντες συνήεσαν οἱ ἐπίσκοποι· καὶ γράφει Κωνσταντῖνος ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς πάλιν συλλεγῆναι σύνοδον ἐπιψομένην ἃ διέβαλλέ τε Ἀθανάσιον καὶ ἃ συνίστη τὸν Ἄρειον. καὶ εἰ μὲν φθόνος ὀρθοδοξοῦντα τὸν Ἄρειον τῆς ἐκκλησίας διέστησεν εἰς εἰρήνην συμβιβάσαι τὴν διάστασιν· οἱ δὲ αὐτὸς ἀπάτῃ κέχρηται εἰς Ἀλεξάνδρειάν τε διαπεμφθῆναι κἀκεῖ σὺν ἀκριβείᾳ ὑπ' ἐξέτασιν ἄγεσθαι. τὴν δὲ διάσκεψιν τὴν περὶ Ἀθανάσιον καὶ Ἄρειον πορευομένους ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ὁδοῦ πάρεργον ἐν Τύρῳ ποιήσασθαι. τριακοστὸν δὲ τότε ἠνύετο ἔτος τῆς Κωνσταντίνου βασιλείας, ἑξήκοντα δὲ ἐπίσκοποι τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον ἐπλήρουν Διονυσίου τοῦ ὑπατικοῦ συνάγοντος αὐτοὺς, μεθ' οὗ καὶ ὁ τῆς ἐπαρχίας ἄρχων καί τινες τῶν ἐν τέλει τῇ συνόδῳ συνέδρευον, παρῆν δὲ καὶ Ἀθανάσιος, ἀλλὰ καὶ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος στρατιωτικῆς χειρὸς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας σιδηροδέσμιον αὐτὸν ἀγούσης. πρώτην οὖν κατηγορίαν οἱ συκοφάνται τὴν περὶ τῆς λινῆς ἐσθῆτος προβάλλονται ἀλλὰ ταύτην τὴν διαβολὴν οὐκ ἐν Τύρῳ μόνον κινηθεῖσαν, ἀλλὰ καὶ πρότερον ἐν Νικομηδείᾳ ταῖς τοῦ βασιλέως ἐνηχηθεῖσαν ἀκοαῖς, Ἄπις τε καὶ Μακάριος οἱ τῆς Ἀλεξανδρείας πρεσβύτεροι ἐκεῖσε παρατυχόντες, ῥᾳδίως διήλεγξαν διὸ τῶν μὲν συκοφαντῶν ὁ βασιλεὺς καθήψατο γράμμασι· Ἀθανάσιον δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἐλθεῖν προετρέψατο. καὶ τὰ γράμματα ἧκε πρὸς τὴν ἐν Τύρῳ σύνοδον καὶ εἰς κατήφειαν τὴν περὶ τὸν Εὐσέβιον φατρίαν συνέστελλεν, ἤδη πολλὴν ῥέουσαν κατ' Ἀθανασίου· ὅτι τε αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς ᾐτιάσατο, καὶ ὅτι ἡ κατὰ τὴν λινὴν ἐσθῆτα συκοφαντία προέφθασε δοῦναι τὸν ἔλεγχον.

4. Τῆς δὲ διαβολῆς ταύτης ἐκπεσόντες, τὰ περὶ Ἰσχύραν καὶ Μακάριον τὸν πρεσβύτερον προτείνουσιν. ὁ δὲ σοφὸς Ἀθανάσιος παρεγράφετο μὲν κατὰ νόμους πράττων τοὺς προφανεῖς ἐχθροὺς, Εὐσέβιόν φημι καὶ τοὺς ὁμόφρονας. ἠξίου δὲ πρὸ πάντων Ἰσχύραν ἀποδειχθῆναι πρεσβύτερον, οὗ λειτουργοῦντος ἐπεισπεσεῖν ἔπλαττεν ἡ κατηγορία τὸν Μακάριον κατὰ λῃστρικὴν ἔφοδον ἐξ ἀποστολῆς Ἀθανασίου καὶ ἀνατρέψαι τὴν ἱερὰν τράπεζαν καὶ τὸ μυστικὸν κατεάξαι ποτήριον, καὶ τὰ τῆς θείας γραφῆς ἡμῶν βιβλία πυρὶ παραδοῦναι· ἀλλ' ὁ μὲν τὰ δύο ταῦτα νόμῳ κοινῷ ἀντεπαρετίθει καὶ ἀντεπροβάλλετο· οἱ δὲ κρίται οὐχὶ κρίνειν, εἰς δὲ τὸ κρατύνειν τὴν συκοφαντίαν, ὅλον ἔτεινον τὸν λογισμόν. διὸ λόγον μὲν τῶν δικαίως λεγομένων

οὐδένα

ἐδένα εἶχον. εἰσάγεται δὲ ἡ περὶ τὸν Μακάριον καὶ Ἰσχύραν κατηγορία καὶ τὸ μὲν πρόθυμον ἦν τῶν συκοφαντῶν, ἀφόρητον· τὸ δὲ τῆς ἀποδείξεως ἄπορον, τὴν προθυμίαν ἐδείκνυ δυσσεβείας καὶ φθόνου κακούργημα· ὑπερθέσει δὲ καὶ τέχνῃ τὴν τῆς ἀποτυχίας αἰσχύνην σκιάζοντες πρὸς τὸν Μαρεώτην τῆς αὐτῶν συμμορίας ἀποστέλλουσιν. ἐκεῖσε τὴν ἐξέτασιν ἐν ᾧ ἡ πρᾶξις προεῖλθε δεῖν γενέσθαι προφασισάμενοι· ὡς δ' εἶδεν ὁ Ἀθανάσιος οὓς παρεγράψατο κριτὰς στελλομένους, Θεογόνιος γὰρ ἦν καὶ Μάρης, καὶ Θεόδωρος, καὶ Μακεδόνιος, καὶ Οὐρσάκιος· διεμαρτύρατο πᾶσι τὸ περιφανέστατον τοῦ ἀδικήματος καὶ ὅτι Μακάριος μὲν ὁ πρῶτος τὴν γραφὴν ὑποστάμενος ἐν σιδήροις ἦν, Ἰσχύρας δὲ ὁ κατήγορος τοῖς ἐκ θεσμοῦ κριταῖς συνετέτακτο· ὧν δὲ οὐ προσεῖχον ἡ σύνοδος τὸν ὑπάτω καὶ διεμαρτύρατο· διαλαθὼν πρὸς βασιλέα, ἅτε δὴ καὶ μετακληθεὶς, ἀνεχώρησεν. οἱ δὲ τοῦ Μαρεώτου κριταὶ, ἐκ μονομερείας ὡς αὐτοῖς τὸ ψεῦδος καὶ ὁ φθόνος ἐπέταττεν ὑπομνήματα συνταξάμενοι, πρὸς τὴν σύνοδον ἐπανήεσαν. αὕτη δὲ, πρὶν ἢ παραγενέσθαι τούτους, ἐρήμην Ἀθανάσιον κατεδίκασε. παραγεγονότων τήν τε καθαίρεσιν ἐπεκύρωσαν, καὶ λοιδορίαις ἐπηύξησαν. καὶ παραυτίκα πρὸς τὴν καθιέρωσιν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας οἱ τὸ ἱερουργικὸν ἐξ ὧν ἔπραξαν ἀνοσιουργήσαντες, σπουδῇ παραγίνονται· καὶ τὸν Ἄρειον ἐπιστάντα, οἱ μὲν περὶ Εὐσέβιον ἀσμένως προσδέχονται, οἱ δὲ τῆς ὀρθῆς ἀπεστράφησαν πίστεως ὁρίσαντες ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὸν λόγον ὑπέχειν ὧν ἐν αἰτίᾳ καθίσταται ἐν ᾗ καὶ παραγεγονὼς ἑάλω. ἐν τούτοις δὲ τῶν πραττομένων κινουμένων, φθάνει γράμματα τοῦ βασιλέως· καὶ Ἀθανάσιον πρὸς αὐτὸν ἀπαγγέλλοντα ἥκειν καὶ αὐτοὺς ἐπὶ τὴν βασιλίδα παραγενέσθαι καὶ εἰς ἀγωνίαν ἐμβάλλει τὴν σύνοδον.

5. Διὸ οἱ πλείους μὲν αὐτῶν εἰς τὰ οἰκεῖα ἐπανήεσαν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον καὶ Θεογόνιον τέως αὐτόθι χρονίζειν ἐγίνωσκον τῇ παρολκῇ τοῦ καιροῦ τὴν ἀγωνίαν λύειν μηχανώμενοι. ἐν δὲ τῷ μεταξὺ καὶ τὸ ἕτερον τῶν ἐγκλημάτων, ὃ τῷ Φιλουμένῳ χρυσίον ἔλεγον Ἀθανάσιον διαπέμψαι, κατὰ πρόσωπον διαλύεται τοῦ βασιλέως ἐν προαστείῳ τῆς Νικομηδείας Ψαμαθίῳ καλουμένῳ διατρίβοντος. καὶ ἀποστέλλεται εἰς Ἀλεξάνδρειαν μετὰ τιμῆς Ἀθανάσιος, γραμμάτων βασιλικῶν τὴν ἀθῳότητα αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐκεῖσε ἀνακηρυττόντων· παρῆν δὲ καὶ Ἄρειος ἀποσταλεὶς ὥς μοι προείρηται ὑπὸ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ τάραχον ἡ Αἴγυπτος δέχεται πάλιν· καὶ γράφει ταῦτα τῷ βασιλεῖ ὁ Ἀθανάσιος, καὶ μετάπεμπτον βασιλεὺς ἄγει τὸν Ἄρειον. ὁ δὲ τοῖς περὶ Εὐσέβιον κατὰ τὴν ὁδὸν ἐν Καισαρείᾳ συμβάλλει, καὶ ἄλλα πάλιν κατὰ Ἀθανάσιον συκοφαντήματα ῥάπτεται. ὡς δ' ὀψὲ καὶ μόλις οἱ περὶ Εὐσέβιον τῇ βασιλίδι παρεγένοντο τὰ μὲν ἄλλα τῶν ἐγκλημάτων ἔλεγον ὑπ' ἐξέτασιν μὴ ἀγαγεῖν, τὰ δὲ περὶ Ἰσχύραν καὶ ἐξετάσαι, καὶ σαφῶς εἰδέναι ὑπ' Ἀθανασίου τετολμῆσθαι. ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν σιτοπομπίαν τὴν ἐξ ἔθους δι' Ἀλεξανδρείας τῇ Κωνσταντινουπόλει φερομένην, κωλύσειεν. ἐν οἷς καὶ φωραθεὶς ἔνοχος Ἀθανάσιος, λαθραίως ἀναχωρήσας, τὴν δίκην ἔφυγε· συναρπαγεὶς οὖν τοῖς πλάσμασιν ὁ βασιλεὺς, εἰς τὰς * Γαλλίας οἰκεῖν ἐν Τριβερίδι ὑπερόριον ἐκπέμπει τὸν πολύαθλον Ἀθανάσιον. θορύβου δὲ καὶ ζάλης τὴν Αἴγυπτον ἐκκυμαινόντων καὶ λοιμοῦ δίκην τῆς αἱρέσεως τὰ τῶν ἐκκλησιῶν

* In Editis Γελλίας.

A tionem habuere nullam. Inducitur ergo accusatio de Macario & Ischyra, eratque sycophantarum animositas intolerabilis, nec suppetebant argumenta quod sane indicium erat impietatis invidiæque illorum. Ut autem mora & arte quadam, pudorem repulsæ tegerent, legatos suæ factionis mittunt in Mareoten, eo scilicet obtentu, quod ibi examen fore oporteret, ubi facinus admissum fuisset. Ut autem vidit Athanasius eos mitti legatos, quos recusasset ipse, Theogonium scilicet, Marin, Theodorum, Macedonium & Ursacium; contestatus B est omnibus, manifestam esse injustitiam: & quod Macarius qui prior accusationem subiisset, in vinculis esset, dum Ischyras accusator illegitimis judicibus adjungeretur. Cum autem Synodus nullam ejus querelæ & contestationis rationem haberet, clam Imperatorem, utpote accitus, adiit. Judices porro in Mareoten missi, altera absente parte, ut ipsis mendacium & invidia imperabant, commentarios cum edidissent, ad synodum remigrarunt; quæ priusquam illi advenissent, Athanasium desertæ causæ damnarat. Cum C advenissent autem depositionem ejus confirmarunt, multis additis contumeliis. Statimque ad consecrationem Ecclesiæ Jerosolymitanæ, qui gestis suis sacerdotium prophanaverant festinanter perrexerunt, Ariumque instantem, libenter Eusebiani admiserunt: qui vero rectæ fidei erant, illum aversati sunt, statueruntque, ut Alexandriæ, quo in loco crimen illi intentabatur, rationem redderet, quo illum jam advenisse deprehensum est. cum res in tali motu essent adveniunt Imperatoris litteræ: quæ una Athanasium se adire, & ipsos in D Imperatoriam se conferre civitatem præcipiebant: quæ res Synodum conjecit in animi anxietatem.

5. Quamobrem maxima illorum pars domum reversi sunt. Eusebius autem Theogonius & socii illic moram trahere decreverunt; illa temporis extractione sese ex angustiis extricare conati. Interea vero alia accusatio, qua dicebatur Athanasius aurum misisse Philumeno, coram Imperatore confutata fuit in suburbio Nicomediæ cui nomen Psammathia. Mittiturque cum honore Alexandriam Atha- E nasius, Imperatoriis litteris ejus innocentiam populo declarantibus. Aderat item Arius missus ut superius dixi ab Jerosolymitanis Episcopis. Rursumque tumultus in Ægypto obortus est. Hæc autem Imperatori rescripsit Athanasius, qui Imperator Arium revocavit. Hic vero cum Eusebianis iter faciendo Cæsareæ congressus, alias rursus contra Athanasium conflavit sycophantias. Ut autem vix sero tandem Eusebiani in Imperatoriam urbem accesserunt, dicebant: se non alias quidem accusationes in examen adducturos: quæ F vero Ischyram spectabant se jam disquisiisse, & probe scire ab Athanasio facta esse. Similiterque quod frumenti commeatum quotannis Alexandriam Constantinopolim vehi solitum, ipse prohiberet. Quorum criminum cum reus Athanasius deprehensus esset, clam recedens judicium effugisset. His Imperator commentis persuasus, Athanasium certaminibus assuetum in exsilium mittit in Gallias ad civitatem Trevirorum, ut illic degeret. Tumultu autem ac tempestate Ægyptum commovente, & hæresi seu quadam peste ecclesiis labe-

labefactatis, Imperator Conſtantinus in quodam Nicomediæ ſuburbio, cum unum & triginta annos in Imperio conſumſiſſet, hinc translatus eſt, anno a nativitate ſexageſimo-quinto. Teſtamentum autem commiſit cuidam presbytero, qui Ariano furore laborabat, jubens ut cognomini ſibi Conſtantino traderet. Quo ipſi patris Imperium loco Occidentalis imperii tradebatur. At miſer ille ſciſcitantibus plurimis, an Imperator teſtamentum feciſſet, non feciſſe adfirmabat, nactus mendacii adjutores androgynos Eunuchos. Pauloposſt autem advenienti ante alios Conſtantio clam teſtamentum tradidit Imperatoris, ac in proditionis ſuæ mercedem, gratiam poſtulat, paternæ ſcilicet ſanæque fidei proditionem. Euſebiani porro Presbyteri opera perfugium apud Conſtantium adepti, Euſebium præpoſitum, ac per eum alios Eunuchos, immo ipſam Imperatricem ad hæreſeos trahunt amorem atque patrocinium. Tum Arianæ res firmitatem accepere.

6. Archiepiſcopales autem thronos tum hi occupabant, Maximus Jeroſolymitanum, Alexander Imperatoriæ urbis, Athanaſius vero exſul erat. Arius vero cum Conſtantinopolim veniſſet, deſiderio infremebat labefactandæ Dei Eccleſiæ. Sed divina ultio rem non ultra toleravit: precibuſque ſancti Alexandri commota, hæreſin Ario privat, qui viſceribus effuſis exſtinctus eſt. Cum autem poſt hæc parum conquieviſſent Ariani, omnia denuo commoverunt, rati magno ſibi fore telo Athanaſii exſilium ad omnia pro libidine peragenda. Verum divina providentia conatum præoccupavit eorum, Athanaſiumque ab exſilio reduxit, litteris munitum Imperatoriis: quibus eum Conſtans Occidentalium partium Imperator, ceu viatico quodam inſtructum, remiſit Alexandriam. Tum paſtorem ſuum, quotquot ſanæ fidei erant, libentiſſime recéperunt. Hæretici autem ſeditiones excitarunt, ac Euſebio occaſionem dederunt, ut Athanaſium rurſus apud Conſtantium calumniaretur, atque calumniis ſuis leviſſimum hominem ita in iram concitarunt, ut Sanctum iterum exſilio damnaret. Hi mortui cujuſdam manu abſciſſa, eam quaſi telum adverſus ſanctum virum ad calumniam protulere, quam manum dicebant Arſenii eſſe. Et ab Athanaſio abſciſſam, ajebant eſſe magicæ artis inſtrumentum. Decretum porro exſilii nequaquam ſolutum fuit: ſed juſſu Imperatoris concilium Tyri cogitur. Mandatumque Imperatorium traditur, ut Archelaus, qui eadem in domo habitabat, ac cum ipſis ſentiebat, una cum Phœnices præfecto Euſebianis aſſiderent, & una examinarent ea quæ adverſus Athanaſium conficta fuerant. Moram itaque trahebant qui Tyri ſedebant, quaſi Alexandria venturos accuſatores exſpectarent, quos oculatos eſſe ſceleris teſtes, atque Arſenium probe noſſe nuntiabant: ut autem ex eventu palam fuit, divina providentia ita diſpenſante. Erat enim Arſenius Alexandrinæ eccleſiæ lector, qui cum turpis ſceleris pœnas daturus eſſet, ab Athanaſio ereptus fuerat & fuga quæſierat ſibi ſalutem. Cumque perfuga ille lateret, hinc calumniandi audacia impiis acceſſit. Sed commiſeratione ductus Arſenius erga liberatorem ſuum (in illa enim Concilii cunctatione ſy-

λυμαινομένης· ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κατὰ τὸ προάστειον τῆς Νικομηδείας ἓν καὶ τριακοστὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ διανύσας ἔτος, μεθίσταται τῶν ἐνθαῦτα, ἄγων ἀπὸ γενέσεως πέμπτον καὶ ἑξηκοστόν· καταλείπει δὲ τὴν διαθήκην πρεσβυτέρῳ τινὶ τὴν Ἀρείου λύσσαν νοσοῦντι προστάξας τῷ ὁμωνύμῳ ταύτην ἐγχειρίσαι Κωνσταντίνῳ. δι' αὐτῆς γὰρ αὐτῷ καὶ ἡ τοῦ πατρὸς βασίλειος ἀρχὴ εἰς κλῆρον αὐτὶ τῆς ἑσπερίας ἀφωρίζετο· ἀλλ' ὁ δείλαιος πολλῶν πυνθανομένων εἰ βασιλέως διαθήκη προελήλυθε, μὴ γενέσθαι διετείνετο· συνεργοὺς ἔχων τοῦ ψεύδους τοὺς ἀνδρογύνους εὐνούχους. μετ' ὀλίγον δὲ πρὸ τῶν ἄλλων παραγεγονότι Κωνσταντίῳ τὴν τοῦ βασιλέως ἐγχειρίζει διαθήκην λάθρα· καὶ χάριν αὐτὴ τῆς προδοσίας αἰτεῖ τῆς πατρικῆς αὐτοῦ καὶ ὀρθῆς πίστεως τὴν προδοσίαν. οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον παρείσδυσιν διὰ τοῦ πρεσβυτέρου πρὸς Κωνστάντιον λαβόντες, Εὐσέβιόν τε τὸν πραιπόσιτον, καὶ δι' αὐτοῦ τοὺς ἄλλους εὐνούχους, καὶ δὴ καὶ τὴν βασιλίδα, τῆς αἱρέσεως παρασκευάζουσιν ἐραστάς. καὶ τὰ Ἀρείου πάλιν ἐκρατύνετο.

6. Τῶν ἀρχιερατικῶν θρόνων κατ' ἐκεῖνο καιροῦ Μάξιμος μὲν τῶν Ἱεροσολύμων εἶχε τὴν ἐφορείαν, Ἀλέξανδρος δὲ τῆς βασιλίδος, Ἀθανάσιος δ' ἦν ὑπερόριος. Ἄρειος δὲ παραγεγονὼς ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὴν τοῦ θεοῦ διαφθείρειν ἐφρυάττετο ἐκκλησίαν. ἀλλ' ἡ φιλάνθρωπος οὐκ ἐμακροθύμησε δίκη· ταῖς δὲ τοῦ ἱεροῦ Ἀλεξάνδρου παροξυνθεῖσα προσευχαῖς αὐτῇ αἱρέσει ἐκκόπτει τὸν Ἄρειον καὶ τῶν σπλάγχνων αὐτοῦ ἀθρόον διαπεσόντων κάτωθεν, τῆς ζωῆς ἀπελαύνεται. μικρὸν δὲ τῶν ἐξ Ἀρείου ἐφησυχασάντων αὖθις ἅπαντα κινοῦσι· τὸ ὑπερόριον Ἀθανασίου μέγα ὅπλον αὐτοῖς εἰς τὸ καταπράξασθαι ἃ διενοοῦντο, νομίζοντες. ἀλλ' ἡ θεία πρόνοια τὴν αὐτῶν σπουδὴν προφθάνουσα Ἀθανάσιον ἐπανάγει τῆς ὑπερορίας γράμμασιν ὠχυρωμένον βασιλικοῖς· οἷς αὐτὸν ὁ τῆς δύσεως ἔχων τὸ σκῆπτρον Κώνστας ἐφοδιάζων εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐξαπέστειλε· καὶ ἥδιστα μὲν τὸν ποιμένα ὅσοι τῆς ὀρθοδοξίας ἦσαν ἐδέχοντο· τὸ δ' αἱρετίζον στάσεις ἀνεκίνει, καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἀφορμὰς παρεῖχον ἐνδιαβάλλειν πάλιν τὸν Ἀθανάσιον πρὸς Κωνστάντιον, καὶ τοσοῦτον ταῖς διαβολαῖς εἰς ὀργὴν τὸν ἀρείπιστον ἀνερρίπισαν, ὡς αὐτίκα πάλιν ὑπερορίαν κατὰ τοῦ ἁγίου ψηφίσασθαι· οὗτοι καὶ νεκροῦ τινος χεῖρας εἰς ὅπλον συκοφαντίας κατὰ τοῦ ὁσίου ἐκκόψαντες καθωπλίσαντο. Ἀρσενίου δὲ ταύτην ἐφήμιζον· καὶ ἀπὸ Ἀθανασίου μὲν ἐκκόφθαι, εἶναι δὲ αὐτῷ ταύτην μαγικῆς τέχνης ὄργανον· καὶ ἡ μὲν τῆς ὑπερορίας ψῆφος οὐ λύεται. συνέδριον δὲ ἐν Τύρῳ βασιλέως προστάττοντος, συναθροίζεται· καὶ προχειρίζεται τὸ βασιλικὸν βούλημα ἄνδρα συνέστιον καὶ ὁμόφρονα Ἀρχέλαον ὄνομα, καὶ σὺν αὐτῷ τὸν Φοινίκης ἄρχοντα συνεδριάσαι τε τοῖς περὶ Εὐσέβιον. καὶ συνδιασκέψασθαι ἃ κατὰ τοῦ Ἀθανασίου, συνεσκεύαστο. ἐχρόνιζον οὖν οἱ ἐν Τύρῳ, ὡς μὲν οἱ δυσσεβεῖς ἐπλάττοντο, τοὺς ἀπὸ Ἀλεξανδρείας κατηγόρους ἀναμένοντες· οὓς καὶ τοῦ μύσους αὐτόπτας, καὶ τὸν Ἀρσένιον καλῶς ἐπιγινώσκειν διήγγελλον· ὡς δὲ τὸ ἐκβεβηκὸς ἔδειξε κατὰ θείαν πρόνοιαν. ἦν μὲν γὰρ ὁ Ἀρσένιος τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίας ἀναγνώστης· καί ποτε δίκην αἰσχρᾶς αἰτίας μέλλων ὑπέχειν· ἐξαρπάζεται μὲν ὑπὸ Ἀθανασίου, δρασμῷ δὲ τὴν σωτηρίαν καρποῦται. καὶ τὸ ἀφανὲς τοῦ φυγάδος θαρρεῖν τῷ πλάσματι τοὺς δυσσεβεῖς ὑπετίθετο. ἀλλ' οἶκτον λαβὼν τοῦ σωτῆρος ὁ Ἀρσένιος· ἐν γὰρ τῷ βραδύνειν τὸ συνέδριον ἡ τῆς

συκοφαντίας φήμη πανταχῆ διέδραμε, πρὸς τὴν Τύρον παραγίνεται, κρεῖσσον λογιζόμενος εἰ δέοι αὐτὸν καὶ τεθνάναι, ἢ δι᾽ αὐτὸν τὴν οἰκουμένην περὶ τηλικούτου ἀνδρὸς σκανδαλίζεσθαι. ἐμφανίζεται δὴ κατὰ μυστικὴν ὁμιλίαν τῷ σεβασμίῳ Ἀθανασίῳ, καὶ δέχεται βουλὴν λανθάνειν πάντας πρὸ τῆς δίκης· ἵνα μή τι κακὸν αὐτὸς παρὰ τῶν συκοφαντῶν πάθοι, ἢ τὸν ἔλεγχον ἄφυκτον τοῦ δράματος συνιδόντες εἰς ὑπέρθεσιν τὸ ἔγκλημα διαλύσωσιν.

7. Ἀθροίζουσιν οὖν τὸ συνέδριον· καὶ πρώτη συκοφαντία, γύναιον αὐτῷ ἐπαφιᾶσι μοιχείαν ἀνακαλούμενον. ἐβόα δὲ τὸ ἀναιδὲς ἐκεῖνο καὶ μεμισθωμένον γύναιον νύκτωρ ἄκουσα φθορὰν ὑποστῆναι ἐπιπεσόντος αὐτῇ Ἀθανασίου. συνῆν τῷ τῆς παρθενίας ἐραστῇ καὶ Τιμόθεος ὁ αὐτοῦ πρεσβύτερος καὶ βουλὴν σοφίας, μᾶλλον δὲ θείας ἐπιπνοίας βουλεύονται. δι᾽ ἧς τὸ κακομήχανον τῶν δυσσεβῶν ῥᾳδίως ἔμελλεν ἀπαιτεῖσθαι τὸν ἔλεγχον. ἐπεὶ γὰρ εἰς πρόσωπον ἤχθησαν τοῦ γυναίου· ὁ μὲν κατηγορούμενος, ἡσυχῇ θεὸν ἐδυσώπει. Τιμόθεος δ᾽ ἀναιδευομένης τῆς μαινάδος, καὶ τὸν Ἀθανάσιον, ὡς ἐδιδάχθη, φθορέα καλούσης· ὁ πρεσβύτερος, ὡς δῆθεν Ἀθανάσιος, εἰπέ μοι ὦ γύναι, φησίν, ἐγὼ παρὰ σοὶ ἔμεινα ἢ σύ με ἐν οἴκῳ τῷ σῷ ὑπεδέξω, ἢ νύκτωρ σὲ ἐβιασάμην. ἡ δέ, οἷα γύναιον ἐκδημοσίου στέγους, ἀναιδεῖ προσώπῳ καὶ ἀτενέσιν ὀφθαλμοῖς πρὸς τὸν Τιμόθεον ἀποβλέψασα, σὺ εἶ ὁ τὴν βίαν μοι ἐπενεγκών· καὶ τὴν φθορὰν νύκτωρ ἀνεβόα· καὶ πρὸς τοὺς κριτὰς ἐπιστραφεῖσα τοὺς φρικτοτάτους ὅρκους ταῖς διαβολαῖς συνῆπτεν· ὡς οὗτος, τὸν Τιμόθεον πάλιν δακτυλοδεικτοῦσα καὶ ἕλκουσα· οὗτός ἐστι καὶ οὐκ ἄλλος ὁ ἐμὸς φθορεύς· οἱ δὲ κριταὶ σὺν τοῖς δορυφόροις τῆς μαχλάδος μὲν κατεγέλων, Ἀθανάσιον δὲ τῆς συνέσεως ἐθαύμαζον, ὅπως σιγῶν τὸ κατ᾽ αὐτοῦ ἔγκλημα εἰς τοὺς κατηγόρους περιτρέψας, ἀναιδεστάτους συκοφάντας ἀπέδειξεν. αὐτοὶ δὲ ἑαυτῶν οὐδὲν ἀμείνους εἰς τὸ φροντίσαι τοῦ δικαίου γεγόνασιν. οἱ δὲ κατήγοροι, δέον στένειν καὶ χάριν εἰδέναι εἴ τις αὐτοὺς μὴ ἀπαιτοίη τὴν τῆς συκοφαντίας δίκην. οἱ δὲ καὶ πρὸς τὴν Ἀρσενίου δεξιὰν τὴν γλῶσσαν ὁπλίζουσι, καὶ φόνον ἅμα καὶ γοητείαν τῷ τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστῇ περιάπτουσιν. ἀλλ᾽ ἐκεῖνος ἐν τῷ ἀταράχῳ καὶ τῆς φωνῆς καὶ τῆς γνώμης, καὶ τίς γάρ ἐστι, φησίν, ἐξ ὑμῶν, ὁ γινώσκων τὸν Ἀρσένιον, ἢ τὴν αὐτοῦ δεξιάν. φαμένων δ᾽ οὐκ ὀλίγων οὓς εἶχε τὸ συνέδριον σὺν τοῖς κατηγόροις ὡς σαφῶς εἰδεῖεν τὸν Ἀρσένιον· καὶ ἐπεὶ βεβαίως καὶ ἀκριβῶς, ὁ Ἀθανάσιος ἔφησε, γινώσκειν οὗτοι συνωμολόγησαν τὸν Ἀρσένιον, ὁ δὲ πάρεστιν, εἰσίτω. εἰσελθόντος δὲ πάλιν ἐπηρώτα εἰ τὸν εἰσαχθέντα ἴσασι ὡς εἴη Ἀρσένιος· τῶν δὲ οὐκ ἐχόντων ἀρνήσασθαι ἕλκει τε αὐτὸν μᾶλλον τοῦ βήματος ἐγγύτερον. καὶ πρώτην τὴν δεξιὰν ἀνατεῖναι κελεύσας χεῖρα, εἶτα καὶ τὴν ἀριστεράν, ἀνέκραγεν· ἰδοὺ Ἀρσένιος ἄνδρες πολῖται· ἰδοὺ καὶ αἱ τούτου δύο χεῖρες, ὦ θαυμάσιοι δικασταί. εἰπάτωσαν οὖν οἱ κατήγοροι τίνος ἐστὶν ἡ χεὶρ καὶ τίνος αὐτὴν ἐξέκοψαν; ἐφ᾽ ᾧ γὰρ ταύτῃ ἐχρήσαντο, οὐκ ἔτι λοιπὸν οὐδεμία ἀμφισβήτησις· ἐχειροκόπησαν γὰρ ἄνθρωπον ὡς ἂν ἡμᾶς θανατώσωσιν. ἀλλ᾽ ὁ μὲν οὕτω τὰ τῶν ἀντιπάλων πάντα διέλυε μηχανήματα· οἱ δὲ κριταὶ τυφλοὶ καὶ κωφοὶ ἔκ τε τοῦ ζητεῖν ἀρέσκειν Κωνσταντίῳ γεγονότες, καὶ ἐξ ὧν ἀπέκλινον τοῖς αἱρετίζουσιν· ἀπέλιπόν τε τὸ βῆμα καὶ σιγῇ διδόναι τὰ ἐληλεγμένα ἐτεχνάζοντο. ὑποχωρησάντων δὲ τούτων· κίνησις οὐκ ἔτι συκοφαντῶν, ἀλλ᾽ ἀναιδῶς μιαιφονίας κατὰ τοῦ τρισαριστέως ἀναρρήγνυται· καὶ οἱ μὲν λόγοις οἱ δὲ καὶ χερσὶ τὸν νικητὴν προὐπηλάκιζον. οἱ δὲ καὶ τὸν

A cophantiæ fama ubique pervagata eſt :) Tyrum concedit ; ratus ſibi potius moriendum eſſe, quam ſui cauſa circa tantum virum totum orbem ſcandalizari ; Athanaſio autem ſecreto ſe ſiſtit, ac conſilium ab eo accipit ut ante judicium omnibus lateret, ne quid ipſe mali a ſycophantis pateretur, & ut conſpecta calumniæ confictæ manifeſta confutatione, accuſationem adverſarii defererent.

7. Convocato itaque concilio, primam illi calumniam intentant mulieris de ſtupro oblato accuſantis. Clamabat porro impudens B muliercula, ſibi noctu ab irrumpente Athanaſio vitium oblatum fuiſſe. Aderat porro illi virginitatis amatori & Timotheus ejus preſbyter, unaque conſilium ineunt ſapientiſſimum; imo a Deo ipſo inſpiratum, quo malæ impiorum artes, facile confutatæ forent. Cum enim coram muliere adducti eſſent, qui accuſatus fuerat quiete Deum precabatur. Timotheus autem, furioſa illa muliere impudenter agente, & Athanaſium, uti edocta fuerat, corruptorem vocante; ille, inquam, presbyter, quaſi Athanaſius ipſe fuiſſet, C Dic mihi, inquit mulier, Egone apud te manſi? aut tu me domi excepiſti, an noctu te violavi? Illa, utpote ex publico lupanari mulier, impudente vultu, oculiſque ad Timotheum intentis. Tu es, exclamat, qui vim mihi intuliſti, meque noctu corrupiſti. Et ad judices converſa, calumniis ſuis horrenda adjecit juramenta, Timotheumque digito oſtendens, illumque trahens dicebat: Is eſt, & non alius, corruptor meus. Judices porro cum ſatellitibus ridere, Athanaſiique prudentiam D mirari, quod vel ſilens, accuſationem contra ſe intentatam in accuſatores vertens, impudentiſſimos eſſe ſycophantas palam feciſſet. At illi nequaquam reſipuere nec majorem æqui bonique habuere curam. Accuſatores igitur, quos ingemere oportebat, & gratiæ loco habere, quod ſycophantiæ pœnas non luerent, linguam adornant ſuam ad calumniam de Arſenii manu, crimenque cædis & veneficii viro adſcribunt pietatis propugnatori. Ille voce ac mente imperterritus; quis, inquit, ex vobis Arſenium novit vel dexteram E ejus? Reſpondentibus ex conſeſſu non paucis qui erant cum accuſatoribus, ſe probe noſſe Arſenium. Tum Athanaſius: quandoquidem, ait, ſe probe & accurate noſſe Arſenium confitentur; adeſt ille, ingrediatur. Quo ingreſſo, rurſum interrogavit, an illum introductum, noſſent eſſe Arſenium. Cum id negare non poſſent illi, pertrahit illum propius ad tribunal, jubetque primum ut dexteram erigat manum, deindeque ſiniſtram. Et exclamavit: Ecce Arſenium, viri cives, ecce ambas ejus manus, o admirandi judices. Dicant ergo F accuſatores, cujus eſt manus iſthæc, & a quo illam reſecuerint: quo autem animo ea ſint uſi, nemini ambiguum; reſecuerunt enim ab homine, ut nos interficerent. Sic iterum ille ſycophantarum machinas evertit omnes. At judices, cæci atque ſurdi, tum ſtudio placendi Conſtantio, tum ex animo ad hæreticos propenſo, tribunale relicto, rem geſtam ſilentio premere moliti ſunt. Diſcedentibus illis, non jam inimici in calumnias, ſed in cædem ſtrenuiſſimi viri erumpunt. Et alii verbis alii vocibus pulſant victorem; alii mor-

tem ab Imperatore illatum iri comminantur. Archelaus porro sanctum virum, jamjam ab impiis discerpendum, cum vix domo descendisset (tametsi enim ad justum judicium non respiceret, naturali tamen verecundia tenebatur) cum satellitibus eripuit illum, occultamque ut fugam faceret monuit & curavit. Impii autem cum rursus consessum venissent, nefaria crimina a se conficta insonti adscribunt, cumque in variis libellis mendacia sua exarassent, Constantio atque universo transmittunt orbi.

8. Tumque de alia in aliam regionem fugiebat vir sanctus, ærumnis confectus, acriter perquisitus; adeo ut qui sciret ubinam esset, nec indicaret, capitali plecteretur pœna; iis vero qui indicarent ubi degeret, vel caput ejus adferrent, magna proponerentur præmia. Quorum gnarus patientiæ adamas, in fovea aqua carente totos sex annos patienter latuit. Pridie vero ejus diei qua prodendus locus erat, divina quadam visione admonitus servus Dei, inde aufugit, inque Occidentem contendit: cum jam Constans imperium, non modo suum, sed etiam fratris Constantini obtineret; nam illum exercitus tyrannidem adfectantem interfecerat. Docet igitur, opitulante Julio Romano, Imperatorem, quas passus esset conspirationes ab Arianis, necnon Synodum Antiochiæ ad eversionem fidei convocatam esse: qua ratione item Georgium illegitime in eamdem sedem ordinatum constituissent; nec illum dumtaxat, sed prius etiam Gregorium. Eusebius porro cum quæ in animo erant perfecisset, ad sanctum Julium legationem mittit, hoc agens ut Athanasium ille una damnaret. Ille vero ex Eusebii litteris, Athanasium non damnandum, sed potius absolvendum judicavit; litterisque munitum suis mittit Alexandriam. Quibus litteris eos qui damnassent jure merito acriterque culpabat. Sed Ariani furentes, cum magis magisque Constantium corrupissent, ordinatum a se Gregorium Alexandriam cum militari manu transmitti curant (Syrianus copiarum dux erat) eratque exercitus quinque millium hominum. Fugit ergo sapiens Athanasius ducem atque milites, sibi necem inferre peroptantes; iterumque Romam concedit. Impius porro Gregorius Alexandriam occupavit. Populusque rem non ferendam ratus, Ecclesiam incendit Dionysii nuncupatam. Romæ igitur una erant exsules venerandus Athanasius & Paulus, æqualibus ornati certaminibus & palmis.

9. Scripsit autem Constans, incitante Julio Pontifice, fratri suo Constantio, monens ut qui injuste læsi essent suis Episcopatibus restituerentur. Cum autem nihil impetrasset, rogant eum Athanasius & socii, ut in œcumenica Synodo, cum de rebus suis, tum de læsa fide judicaretur. Consensu itaque amborum Imperatorum Sardicæ indicitur œcumenica Synodus, undecimo anno a morte Constantini Imperatorum patris. Ex Occidente autem Episcopi convenere plus trecentis: ex Oriente tantum sex & septuaginta, quibus annumerabatur Ischyras ut episcopus. Cum igitur Sardicæ convenissent omnes, Orientales in conspectum venire Occidentalium recusabant, nisi prius Athanasium & Paulum ex Concilio pellerent. Tum Protogenes Sardicæ episcopus, Hosius Cordubæ, & reliqui

A ἐκ τοῦ βασιλέως ἐπέσεσθαι θάνατον. ὁ δὲ Ἀρχέλαος μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν ὅσιον ὑπὸ τῶν δυσσεβῶν, μόλις τῆς οἰκίας καταβὰς (εἰ γὰρ καὶ πρὸς τὴν κρίσιν οὐχ ἑώρα, ἀλλ᾽ οὖν εἶχέ τινα τῆς φύσεως αἰδῶ) μετὰ καὶ τῶν δορυφόρων ἐξαρπάζει, καὶ δρασμὸν κρύφιον αὐτῷ παρασκευάζει, καὶ ὑποτίθεται· οἱ δὲ δυσσεβεῖς συνεδριάσαντες αὖθις γράφουσί τε τὸν ἀναίτιον αἰτίαις ἀτόποις, ἃς αὐτοὶ συνέπλασαν ἀλλῶναι· καὶ διαφόροις βιβλιδίοις ἐγκαταθέμενοι τὰ τοῦ ψεύδους, τῷ τε Κωνσταντίῳ καὶ πάσῃ διαπέμπονται τῇ οἰκουμένῃ.

8. Καὶ γίνεται τῷ πολυάθλῳ πᾶσα χώρα φυγὴ σφόδρα ζητουμένῳ. καὶ ἡ ζήτησις τοῖς μὲν συνειδόσι καὶ μὴ καταμηνύουσι ζωῆς ἀφαίρεσιν ἐπέβαλλε τὴν ζημίαν· τοῖς δὲ κομίζουσιν ἢ ζῶντα ἢ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν, δωρεαὶ προὐτείνοντο μεγάλαι. ἃ συνιδὼν ὁ τῆς ὑπομονῆς ἀδάμας, ἐν λάκκῳ ὕδωρ μὴ ἔχοντι ἐπὶ ἓξ ἔτεσι λαθὼν ἐκαρτέρει. ὡς δὲ καὶ τὸ χωρίον ἐκεῖνο προδίδοσθαι ἔμελλε· θείας ὄψεως τὴν προδοσίαν τῷ θεράποντι πρὸ μιᾶς ἡμέρας μηνυσάσης, κἀκεῖθεν ἀποδιδράσκει, καὶ πρὸς τὴν δύσιν ἀπαίρει· τοῦ Κώνσταντος ἤδη τὴν ἀρχὴν ἔχοντος, οὐ τὴν ἑαυτοῦ ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ Κωνσταντίνου. καὶ γὰρ αὐ-

C τὸν τὸ στρατιωτικὸν τυραννίδι * ἐπιθέμενοι, ἀνεῖλον. διδάσκει τοιγαροῦν διὰ συνδρομῆς Ἰουλίου τοῦ Ῥώμης τὸν βασιλέα Κώνσταντα τὰς συσκευὰς ἃς ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ὑπέστη· καὶ τὴν σύνοδον τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐπὶ διαστροφῇ τῆς πίστεως συγκροτηθεῖσαν· καὶ ὡς Γεώργιον εἰς τὸν αὐτοῦ θρόνον ἐκθέσμως χειροτονήσαντες ἐγκαθίδρυσαν· καὶ οὐκ ἐκεῖνον μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐκείνου, Γρηγόριον. Εὐσέβιος μέν τοι διαπραξάμενος ἃ ἐσπούδαζε διαπρεσβεύεται πρὸς τὸν ὅσιον Ἰούλιον κοινωνὸν λαβεῖν τῆς Ἀθανασίου καταχρίσεως μηχανώμενος. ὁ δὲ ἐξ ὧν ἐκεῖνος ἔγρα-

D φεν, οὐ κατάκρισιν, ἀθώωσιν δὲ μᾶλλον Ἀθανασίου συνορῶν, γράμμασι τὸν ἠδικημένον ἐπιῤῥώσας, εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀποστέλλει. ἐν οἷς καὶ τοὺς αὐτὸν καθελόντας δικαία καὶ οὐ μικρᾷ μέμψις μετῄρχετο. ἀλλ᾽ οἱ τῆς Ἀρείου λύσσης ὑποφθείραντες ἐπὶ πλέον τὸν Κωνστάντιον ὃν αὐτοὶ κεχειροτονήκασι Γρηγόριον, ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν στρατιωτικῇ χειρὶ ἐκπεμφθῆναι καταπράττονται. (Συριανὸς ἦν στρατηγὸς τῆς τοιαύτης παρατάξεως) καὶ ὁ στρατὸς εἰς πέντε χιλιάδας ἀπηριθμεῖτο. διαφεύγει δ᾽ οὖν ὁ σοφὸς Ἀθανάσιος τόν τε στρατηγὸν καὶ τοὺς στρατιώτας πνέοντας κατ᾽ αὐτοῦ τὸν φόνον· καὶ τὸ δεύτερον ἐπὶ τὴν Ῥώμην

E ἀνατρέχει. ὁ δὲ δυσσεβὴς Γρηγόριος τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκράτησε· καὶ ἡ πόλις τὸ συνενεχθὲν οὐκ ἐν τῷ ἀνεκτῷ θεμένη τὴν καλουμένην Διονυσίου ἐκκλησίαν ἐνέπρησαν. συνῆσαν οὖν ἀλλήλοις φυγάδες ὄντες ὅ, τε σεβάσμιος Ἀθανάσιος καὶ Παῦλος τοῖς ἴσοις ἀριστείοις κοσμούμενοι.

9. Γράφει δὲ Κώνστας τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ συμπαρορμῶντος αὐτὸν καὶ τοῦ ἀρχιερέως Ἰουλίου. ὥστε τὰς ἰδίας ἐπισκοπὰς ἀναλαβεῖν τοὺς ἠδικημένους, ὡς δὲ οὐδὲν ἤνυεν, ἀξιοῦσιν αὐτὸν οἱ περὶ Ἀθανάσιον οἰκουμενικῇ συνόδῳ τὰ περὶ αὐτοὺς τε καὶ τῆς συνεπηρεαζομένης πίστεως ἐπικριθῆναι· καὶ κη-

F ρύσσεται γνώμῃ τῶν δύο βασιλέων κατὰ Σαρδικὴν οἰκουμενικὴ σύνοδος. ἑνδέκατον δ᾽ ἦν ἔτος ἀπὸ τῆς τελευτῆς Κωνσταντίνου τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων. ἐκ μὲν δὴ τῆς ἑσπερίας ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους συνῆλθον ἐπίσκοποι. ἐκ δὲ τῆς ἀνατολῆς ἓξ μόνοι καὶ ἑβδομήκοντα. ἐν οἷς καὶ ὁ τοῦ Μαρεώτου Ἰσχύρας ἠριθμεῖτο ὡς ἐπίσκοπος. ὡς οὖν ἐν τῇ Σαρδικῇ συνήεσαν ἅπαντες, οἱ τῆς ἀνατολῆς εἰς ὄψιν τῶν ἑσπερίων ἐλθεῖν ἀπηρέσκοντο, εἰ μὴ πρότερον τοὺς περὶ Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον τοῦ συλλόγου ἀπελάσωσι. Πρωτογένης δὲ ὁ Σαρδικῆς ἐπίσκοπος καὶ Ὅσιος Κουδρούβης, καὶ οἱ λοιποὶ

ἐπό-

* l. ἐπιθέμενον.

ἑπόμενοι οὐδ' εἰς ἀκοὴν τὴν ἔκθεσμον αὐτῶν ἀξίωσιν παρεδέξαντο, ἄνδρας δι' οὓς συνῆλθον κρῖναι, ἀκρίτως κατακρῖναι, καὶ ἀπελάσαι. ἐξ ὧν οἱ μὲν τῆς ἀνατολῆς σχισθέντες τῶν ἐν Σαρδικῇ, ἐν τῇ Φιλίππου πόλει συναθροίζονται καὶ τὸ ὁμοούσιον οὐκ ἔτι γνώμῃ ὑφάλῳ, ἀλλ' ἐμφανεστάτῃ καὶ γλώσσης θρασύτητι ἀναθεματίζουσι, καὶ τὸ ἀνόμοιον δογματίζουσι καὶ τὰ δυσσεβῆ ψηφίσματα πανταχοῦ διαπέμπονται. οἱ δὲ ἐν Σαρδικῇ πρῶτον μὲν τῶν ἀποσχισάντων ἐρήμην κατεψηφίσαντο, εἶτα τοὺς Ἀθανασίου κατηγόρους συκοφαντίας ἁλόντας, καθαιροῦσι τοῦ ἀξιώματος. καὶ τρίτον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τὸν ὅρον κρατύνουσι καὶ ἀνακηρύττουσι τὸ ὁμοούσιον ἐπὶ πᾶσι, τὸ ἀνόμοιον δὲ ἀποκηρύττουσι. καὶ γράμματα πρὸς πάσας τὰς οἰκουμένης ἐκκλησίας διαπέμπονται. γνοὺς δ' ὁ τῶν ἑσπερίων βασιλεὺς τὰ κατὰ τὴν Σαρδικὴν συνενεχθέντα, διδάσκει μὲν αὐτίκα τὸν ἀδελφὸν ἀποδοθῆναι δὲ Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτοὺς, τοὺς οἰκείους θρόνους. ἅμα μὲν παρῄνει, ἅμα δὲ καὶ παρεκελεύετο. καὶ Ἀθανάσιος μὲν ὑπεστέλλετο τὰς τῶν Ἀρειανῶν ἐπιβουλὰς καὶ τῇ Ῥώμῃ προσέδρευεν. ὁ δὲ τῆς δύσεως βασιλεὺς πάλιν γράφει τῷ ἀδελφῷ, ὡς εἰ μὲν προθύμως προσδέχοιτο τὸν ἄνδρα, καὶ τὸν ἀρχιερατικὸν ἀποδίδωσι θρόνον, ἕτοιμός ἐστιν ἐκπέμπειν τὸν Ἀθανάσιον· εἰ δὲ μὴ βούλοιτο, αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ τῷ δικαίῳ γενήσοιτο τιμωρός.

10. Καθίσταται δὴ ὁ Κωνστάντιος εἰς δέος καὶ διὰ γραμμάτων οὐχ ἅπαξ ἀλλὰ καὶ δὶς καὶ τρὶς σταλέντων, ἐπαγωγῶν τε καὶ θελκτηρίων, καλεῖ πρὸς ἑαυτὸν τὸν πολύαθλον Ἀθανάσιον. καὶ μετὰ πολλῆς δορυφορίας ἀποστέλλει τοῦτον ὁ τῆς ἑσπέρας βασιλεὺς, καὶ Ἰουλίου τοῦ Ἀρχιερέως γράμμασιν αὐτὸν διαφόροις ἐφοδιάζοντος. Κωνστάντιος δὲ παραγεγονότα εἰς τὸν οἰκεῖον θρόνον ἀποκαθίστησιν, ὑφειμένῳ πρότερον ὀνειδισμῷ καθυποβαλών· ἀποδρὰς γὰρ, ἔλεγε, μεγάλην ἐμοῦ λοιδορίαν κατέχεας, καίτοι γε περὶ σοῦ φιλάνθρωπα μελετῶντος· πλὴν ἀλλά γε νῦν μίαν μοι δίδου χάριν. ὁ δὲ τὴν κατὰ δύναμιν ἕτοιμος εἶναι διωμολόγει χαρίζεσθαι. καὶ ὁ Κωνστάντιος μίαν ἐκκλησίαν τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπιζητεῖ τοῖς Ἀρειανοῖς δοθῆναι συνακτήριον· ὁ δὲ οὐκ ἀπεῖπεν· συνάπτει δὲ τῇ καταθέσει εἰ καὶ Κωνστάντιος ἐν Κωνσταντινουπόλει μίαν τοῖς ὁμοδόξοις ἣν οὔπω εἶχον ἐγχειρίσει. Κωνστάντιος δὲ προθύμως τε καὶ σὺν ἡδονῇ ἐπηγγείλατο. ἠγνόει δὲ ἄρα λυπῶν τὰ μέγιστα τοὺς ὁμόφρονας. πλὴν καταπλαγεὶς τὴν τοῦ Ἀθανασίου σύνεσίν τε καὶ ἀγχίνοιαν, ὡς προείρηται, μετὰ πάσης δόξης καὶ τιμῆς ἐκπέμπει, γράφων καὶ πρὸς τὸν Αὐγουστάλιον ὥστε ἀλλὰ διὰ σεβασμιότητος ἄγειν αὐτὸν, καὶ πάντα οἷς αὐτὸν αὐτός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ κατεψηφίσαντο, τὸ ἄκυρον καὶ ἀνενέργητον ἔχειν. ἀλλά γε δὴ καὶ τὸν ὑπ' αὐτῷ κλῆρον τὴν προτέραν τιμὴν καὶ πάσης δημοσίου ὑπηρεσίας ἀναλαβεῖν τὴν ἐλευθερίαν. καταλαβὼν οὖν ὁ Ἀθανάσιος τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ Μαξίμῳ τῷ Ἀρχιερεῖ τοῦ θεοῦ καὶ ὁμολογητῇ συνελθὼν εἰς ὄψιν τε καὶ ὁμιλίαν. τάτε ἐν Σαρδικῇ διαπεπραγμένα· καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν Κωνστάντιος διετέθη ἀναδιδαξάμενος, σύνοδον ἀθροῖσαι τὸν ὁμολογητὴν καταπράττεται. καὶ ἡ σύνοδος τῷ θαυμαστῷ Ἀθανασίῳ καὶ τὴν κοινωνίαν καὶ τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα ἐπιψηφίζεται. καὶ γράφει τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πάσῃ τῇ τε Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ ἃ περὶ Ἀθανασίου ἔγνω τε καὶ διεπράξατο· ὁ δὲ γενναῖος οὗτος ἀθλητὴς τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἐπιστὰς,

episcopi, ne audire quidem injustam eorum postulationem voluerunt, ut scilicet viros pro quibus judicandis convenerant, absque prævio judicio condemnarent & expellerent. Hinc Orientales sese a Sardicensibus segregantes, Philippopoli congregantur: ibique consubstantialitatem, non jam clandestina sententia, sed propalam audaci lingua condemnarunt, dissimilitudinemque substantiæ declararunt. Tum impia sua decreta transmiserunt ubique. Sardicenses autem primum quidem eos qui abscessissent desertæ causæ condemnarunt: deinde accusatores Athanasii sycophantas esse cum deprehendissent, dignitate sua spoliarunt, ac tertium jam Nicænæ Synodi decretum confirmant, consubstantialitatem promulgant, dissimilitudinem substantiæ reprobant. Tum litteras ad universas orbis Ecclesias mittunt: compertis vero Occidentis Imperator rebus Sardicæ gestis, de iis statim fratrem certiorem facit, restituique Paulo, Athanasio & aliis thronos suos partim hortatur partim jubet, cumque Athanasius rursum Arianorum insidiis peteretur, ac Romæ degeret, Occidentis Imperator rursum fratri litteris significavit, se si ipse bono animo Athanasium recipere vellet, ipsique Episcopalem thronum restituere, paratum esse ad Athanasium eo mittendum; si nollet, se suo marte juris ac justitiæ vindicem fore.

10. Metuens itaque Constantius, litteris suis non semel, neque bis tantum, sed usque tertio, perhumaniter atque blande ad se vocat strenuissimum Athanasium. Quem Occidentis Imperator cum multis satellitibus mittit. Julius item Pontifex variis eum Epistolis quasi viatico communivit. Advenientem porro Constantius in proprium restituit thronum, comiter prius increpatum: cum aufugisti, ait, magnam mihi irrogasti contumeliam, tametsi te humaniter tractare cogitarem. Verum unam jam mihi conferto gratiam. Ille se dixit pro viribus Imperatori facturum satis. Tum Constantius postulat unam ex Alexandrinis Ecclesiis Arianis pro conventibus celebrandis tradi. Nec abnuit Athanasius, adjecitque, dummodo unam Constantius Constantinopoli, iis qui secum sentirent Ecclesiam traderet, ubi nulla potiebantur. Quod Constantius libenter ac prompte promisit ignarus se eos qui secum sentirent summo afficere dolore. Cæterum summam Athanasii prudentiam, ingeniique acrimoniam miratus, eum, uti diximus, summa cum gloria & honore dimisit. Litteris Augustalio jubens, eum cum veneratione tractari, atque omnia quæ vel ipse Constantius, vel sui adversus eum promulgassent irrita forent, ac clerum illius pristino restitui honori, publicique ministerii immunitatem recipere. Cum itaque Athanasius Jerosolymam pervenisset, Maximumque Dei Pontificem & Confessorem adiisset, colloquutus cum eo est de rebus Sardicæ gestis, deque Constantii erga se affectu, ac Confessori auctor fuit cogendæ Synodi. Quæ Synodus admirando viro Athanasio & communionem & pontificalem dignitatem restitui decrevit. Scripsit item Alexandrinis omnibusque per Ægyptum & Libyam, res a se Athanasii causa gestas & statutas. Generosus autem athleta, Alexandriam cum venisset. Synodum

& ipse

& ipse convocat Episcoporum Ægypti & Libyæ. Quæ similia omnino decreta tulit, iis quæ Sardicæ & Jerosolymis statuta fuerant. Verum cum Magnentius tyrannidem occuparet, ac interfecisset Imperatorem Occidentis, rursum Ariani pulverem movent, Constantium scilicet, adversus generosum Athanasium concitant. Hinc rursum impia decreta, rursum fuga, iterum perquisitio, & investigatio. Interea Georgius thronum invadens Alexandrinum, una cum Acacio & Patrophilo Arianis hominibus, Jerosolymis pulso Confessore Maximo, in ejus locum Cyrillum constituunt. Impius vero Georgius tot tantisque Alexandriam replevit malis, ut commissa a Gentilibus in Christianos facinora, humana viderentur iis comparata. Novæ enim plagæ recens excogitatæ corporibus infliguntur, quæ intolerandum adferrent dolorem. Ignis nudis virginibus admotus. Mors vero multos, vitæ & suppliciis eripuit. Tum in exsilio pulsi sunt sacerdotes & Episcopi in Ægypto triginta duo.

11. Constantius vero suscepto fratris imperio, Episcopos Occidentales, cum ad Athanasii condemnationem, tum ad suam hæresin pertrahere satagebat. Quare Synodum in Italiæ civitate Mediolano congregat. Ac quosdam ibi ad suam abduxit voluntatem. Dionysius vero, Eusebius, Rhodanus, Paulinus & Lucifer, qui suam piamque religionem nequaquam contumelia adfecere, neque Athanasium condemnare voluerunt, (sciebant enim Athanasii condemnationem esse fidei condemnationis quasi proœmium,) Ariminum mittuntur in exsilium. Cum nosset porro Dei servus Athanasius, hæreticam turmam iterum adversum se acerbius ac crudelius commoveri, clam omnibus qui in urbe erant ad virginem quamdam fugit, ut ad locum nullatenus suspectum non perquireretur. Erat enim speciosissima puella, ut omnes certum putarent virum nullum, nedum Archiepiscopum apud illam diversatum iri. Eratque annos nata viginti. Commemorat autem ipsi veritatis ille magister & custos quæ se spectarent, quod scilicet ad sui cædem sese instruerent hæretici. Et quod omnia quæ extra urbem essent vestigarentur: quodque ex revelatione Dei saluti suæ consulentis ad ipsam venisset. Illa cum ineffabili gaudio virum recipit & per sex annos occultat, donec Constantii mors finem adferret latebris. In omnibus autem alacriter virgo, & cum reverentia sancto viro ministrabat, quod in civitate parvi & magni, amici & persequutores juxta ignorabant. Jussit porro Constantius ut quotquot in Italia Episcopi nollent Arianæ hæresi subscribere, suis exigerentur Ecclesiis, eorumque loco ordinarentur impii homines. Exsulavit tunc etiam Liberius, qui post Julium Romanum occupabat thronum, cujus loco ordinatur Felix, qui confestim divinitus immissa cæcitate pœnas luit, ac deinceps pestilenti morbo sublatus est. Ea ipsa Meletius Antiochiæ Episcopus patitur, ejusque loco hæresis Euzoium constituit; Constantinopoli vero Eudoxium, viros impios dignamque hæresi sua vitam agentes.

12. Eodem tempore Julianum Constantius Cæsarem proclamat, & in Gallias mittit. Novam autem Ecclesiam a se Constantinopoli constructam, ipsi Dei sapientiæ cognominem

A καθίζει καὶ αὐτὸς ἀρχιερέων ἐξ Αἰγύπτου τε καὶ Λιβύης σύλλογον· καὶ αὐτὴ τὰς ὁμοίας καὶ ἀπαραλλάκτους ψήφους ταῖς ἐν Σαρδικῇ καὶ Ἱεροσολύμοις συνόδοις ψηφίζεται. ἀλλὰ γὰρ Μαγνεντίου τυραννίδι ἐπιθεμένου, καὶ τὸν βασιλεύοντα τῆς δύσεως διαφθείραντος, οἱ ἐξ Ἀρείου πάλιν τὸν κονιορτὸν Κωνστάντιον κατὰ τοῦ πολυάθλου ἀναρριπίζουσι· καὶ πάλιν τὰ τῆς ἀσεβείας ψηφίσματα, καὶ πάλιν φυγὴ καὶ πάλιν ἔρευνα, καὶ πάλιν ἀναζήτησις, καὶ δὴ καὶ Γεώργιος ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως ἁρπάσας τὸν θρόνον ἅμα τοῖς περὶ Ἀκάκιον καὶ Πατρόφιλον, οἱ τῆς Ἀρείου φατρίας ἐξωθήσαντες Ἱεροσολύμων τὸν ὁμολογητὴν Μάξιμον, ἀντεισάγουσι Κύριλλον. ὁ δὲ δυσ-B σεβὴς Γεώργιος, τοσούτων τὴν Ἀλεξανδρέων ἐνέπλησε κακῶν, ὡς τὰ τοῖς Ἕλλησι κατὰ Χριστιανῶν τολμηθέντα φιλανθρωπίαν νομίζεσθαι. αἰκισμοί τε γὰρ σωμάτων καιναῖς ἐπινοίαις ἀφορήτους φέροντες τὰς ἀλγηδόνας κατέξαινον, καὶ πῦρ γυμναῖς ταῖς παρθένοις προσεφέρετο· καὶ θάνατος πολλοὺς ἄλλους καὶ τοῦ ζῆν καὶ τῆς τιμωρίας ἐξήρπαζε. γεγόνασι καὶ ὑπερορίαι τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἱερέων τε καὶ ἀρχιερέων δύο καὶ τριάκοντα.

11. Ὁ δὲ Κωνστάντιος προσλαβὼν καὶ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ ἀρχὴν καὶ τοὺς ἑσπερίους ἐπισκόπους με-C θέλκειν εἴς τε τὴν Ἀθανασίου κατάκρισιν, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ἐσπούδαζεν αἵρεσιν. διὸ καὶ σύνοδον διὰ ταῦτα κατὰ Μεδιόλανον πόλιν τῆς Ἰταλίας ἀθροίζει. καὶ τινὰς μὲν πρὸς οἰκεῖον διαστρέφει βούλημα. Διονύσιος δὲ καὶ Εὐσέβιος καὶ Ῥοδανὸς, Παυλῖνός τε καὶ Λουκίφερ τὸ οἰκεῖον καὶ τῆς εὐσεβείας μὴ καθυβρίσαντες φρόνημα, καὶ οὐδ' Ἀθανασίου καταγνῶναι ἀνασχόμενοι· (ᾔδεισαν γὰρ τὴν Ἀθανασίου κατάκρισιν τὴν τῆς πίστεως προοιμιάζεσθαι καθαίρεσιν·) ἐν Ἀριμίνῳ ὑπερορίζονται. γνοὺς δὲ ὁ τοῦ θεοῦ θεράπων Ἀθανάσιος ὡς πάλιν D κατ' αὐτοῦ πικρότερόν τε καὶ φονικώτερον τὸ αἱρετικὸν παροξύνεται στῖφος· λαθὼν ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ πόλει, παρθένῳ τινὶ καταφεύγει τῷ ἀνυπόπτῳ τῆς κόρης κλέπτων τὴν εὕρεσιν· ἦν γὰρ ἡ νεᾶνις, καὶ τὴν ὄψιν ὡραία, καὶ συνοικεῖν αὐτῇ μὴ δὲ τὸν τυχόντα ἄνδρα μήτιγε ἀρχιερέα πολλὴν καὶ βεβαίαν τὴν πληροφορίαν παρέχουσα. ἔτος δὲ τῆς ἡλικίας εἰκοστὸν ἤνυετο αὐτῇ ἀπὸ γενέσεως. ἀνατίθησιν οὖν αὐτῇ ὁ τῆς παρθενίας καὶ διδάσκαλος καὶ φύλαξ τὰ καθ' ἑαυτὸν, ὅτι πρὸς μιαιφονίαν αὐτοῦ ἐξοπλίζοιτο τὸ αἱρετικόν. καὶ ὡς πάντα τὰ ἔξω τῆς πόλεως προκατείλη-E πται ἐρευνᾶν καὶ ὡς ἐκ θείας ὄψεως τὴν σωτηρίαν αὐτῷ πρυτανευούσης πρὸς αὐτὴν ἥκοι. ἡ δὲ μετὰ χαρᾶς ἀνεκλαλήτου καὶ ὑποδέχεται καὶ ἐπὶ ἓξ ἔτη κατακρύπτει. καὶ ἡ Κωνσταντίου τελευτὴ, λύσις γίνεται τῆς ἀποκρυβῆς. ἐν πᾶσι δὲ προθύμως καὶ σεβασμίως ἡ παρθένος ἐξυπηρέτει τὸν ὅσιον, πάντας τοὺς ἐν τῇ πόλει μικρούς τε καὶ μεγάλους, καὶ τοὺς φιλοῦντας καὶ τοὺς διώκτας διαλανθάνουσα: προστάττει δ' οὖν ὁ Κωνστάντιος τοὺς μὴ βουλομένους τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἀρχιερέων τῇ Ἀρείου καθυπογράφειν, ἐξωθεῖσθαι τῶν ἐκκλησιῶν, ἀντ' ἐκείνων τοὺς δυσσεβεῖς ἐγκαθί-F σασθαι. ὑπερορίζετο καὶ Λιβέριος τότε μετὰ Ἰούλιον τὸν θρόνον Ῥώμης ἰθύνων· καὶ ἀντιχειροτονεῖται Φίλιξ ὃς παραχρῆμα μὲν ποινῇ θεηλάτῳ τῇ τῶν ὀφθαλμῶν πηρώσει ὑποβάλλεται, ὕστερον δὲ καὶ λοιμικῇ νόσῳ κατασχεθεὶς διαφθείρεται. τὰ αὐτὰ δὲ καὶ Μελέτιος ὁ Ἀντιοχείας ὑφίσταται καὶ ἀντικαθιστᾷ ἡ αἵρεσις τὸν Εὐζώϊον, ἐν Κωνσταντίνου πόλει δὲ τὸν Εὐδόξιον, ἄνδρας δυσσεβεῖς καὶ τὸν βίον ἐπαξίους τῆς αἱρέσεως.

12. Κατ' ἐκεῖνο καιροῦ καὶ Ἰουλιανὸν ὁ Κωνστάντιος ἀναγορεύει Καίσαρα. καὶ πρὸς τὰς Γαλλίας ἐκπέμπει. ἐγκαινίζει δὲ καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρ' αὐτοῦ νεουργηθεῖσαν ἐκκλησίαν, ἐπώνυμον αὐτὴν ἢ τοῦ θεοῦ σοφίᾳ,

σοφίᾳ. καὶ ὁ δυσσεβὴς Εὐδόξιος κατὰ τὰ ἐγκαίνια ἐνθρονισθεὶς, πρώτην ἐκείνην τὴν τολμηρὰν καὶ ἀφρονεστάτην ἀφῆκε φωνήν. ὁ πατὴρ ἀσεβὴς, ὁ υἱὸς εὐσεβής. θορύβου δὲ δικαίου τὸ πλῆθος περιλαβόντος, κακῷ τὸ κακὸν ἐπενόει κατευνάζειν· καὶ μηδὲν, φησὶ, ταραττέτω· ὁ μὲν γὰρ ἀσεβὴς πατὴρ ὅτι οὐδένα σέβει, ὁ δὲ υἱὸς εὐσεβὴς ὅτι σέβει τὸν πατέρα. ταῦτα τοῦ δυσσεβοῦς εἰπεῖν ἐπιμανέντος ὁ θόρυβος εἰς χλεύην καὶ μυκτηρισμὸν ἐκλυθεὶς τοὺς πολλοὺς τῶν συνειλεγμένων διεσκέδασε τῆς ἐκκλησίας. ὁ μέν τοιγε Ἰουλιανὸς κατὰ τὰς Γαλλίας διατρίβων καὶ νίκας ἀναδησάμενος κατὰ βαρβάρων ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἀνακηρύττεται βασιλεύς. καὶ Κωνστάντιος μαθὼν τὴν ἀνάρρησιν, βαπτίζεται μὲν τῇ θεομάχῳ χειρὶ Εὐζωΐου, ἐξοπλίζεται δὲ κατὰ τοῦ ἐπαναστάντος. γενόμενος δὲ ἐν Μόψου κρήνῃ (πολίχνιον δὲ τοῦτο τῆς Κιλικίας) ὑπὸ φροντίδων ἃς αὐτὸν ὁ πόλεμος συνεῖχεν ἀποπληξίᾳ ληφθεὶς, τελευτᾷ· ἔτος μὲν ἄγων ἀπὸ γενέσεως πέμπτον καὶ τεσσαρακοστὸν, βασιλεύσας δὲ μετὰ τὴν τοῦ πατρὸς τελευτὴν, ἔτη πέντε καὶ εἴκοσι. Γεώργιος δὲ ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ναὸν Ἑλληνικὸν δὴ κατηρειπωμένον (ἐν ᾧ τὸ παλαιὸν οἱ Ἕλληνες τελετὰς ἐτέλουν τῷ Μίθρᾳ θύοντές τε ἄνδρας, καὶ παῖδας, καὶ γυναῖκας, καὶ τοῖς σπλάγχνοις αὐτῶν μαντευόμενοι) τοῦτον ἀνακαθαίρειν ἐπεμελεῖτο ἐπὶ τὸ ἀνοικοδομῆσαι εὐκτήριον. ἀνακαθαιρομένου δὲ, εὕρηται πολλὰ κρανία τῶν ἀνῃρημένων· καὶ τῶν Χριστιανῶν οἱ ζηλωταὶ ἐκπομπεύοντες τὰ τῶν Ἑλλήνων μυστήρια εἰς γέλωτα τῷ δήμῳ καὶ χλεύην τὰ κρανία προάγουσι. τὸ δὲ Ἑλληνικὸν τὴν ὕβριν οὐκ ἐνεγκόντες, ὀργῆς αὐτοῖς ἀθέου στρατηγούσης ὁρμῶσι κατὰ τῶν Χριστιανῶν, καὶ τοὺς μὲν ξίφεσι, τοὺς δὲ ῥοπάλοις, τινὰς δὲ λίθοις· ἄλλους δὲ τοῖς παρατυχοῦσιν ἀπέκτειναν, ἐνίους δὲ αὐτῶν καὶ ἀνεσταύρωσαν· τὸν δὲ Γεώργιον τῆς ἐκκλησίας ἐξελκύσαντες καμήλῳ τε προσέδησαν, καὶ διασπαραχθέντα σὺν αὐτῇ πυρὶ παρέδοσαν.

13. Ἰουλιανός γε μὴν τὸ τῆς βασιλείας κράτος λαβὼν τὰ μὲν Ἑλλήνων ἐσπούδαζεν· ἃ δὲ Κωνσταντίῳ κατὰ τῶν τοῦ θεοῦ ἀρχιερέων πεπαρῴνητο, στέργειν οὐ προῃρεῖτο, διὸ τοὺς ἐν ὑπερορίαις πάντας φωναῖς φιλανθρώποις ἀνεκαλέσατο. ἐξ οὗ καὶ Ἀθανάσιος θαῤῥήσας ἔξεισι μὲν τῆς οἰκίας ἐν ᾗ κατεκρύπτετο τῆς παρθένου. κατὰ νύκτα δὲ ἔνδον ὤφθη τῆς ἐκκλησίας· καὶ ὁ Ἀλεξανδρέων δῆμος ἀσμένως αὐτὸν, καὶ ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντα, κατὰ ἑορτῆς φαιδρότητα ὑπεδέξατο. ὅσον δὲ ἀρειανίζον ἐν τῇ πόλει ὑπελείπετο εἰς τὸν Γεωργίου τόπον Λούκιον προχειρίζονται. Ἰουλιανὸς δὲ πανταχοῦ ἔσεβε τὰ Ἑλλήνων· ἔθυε δὲ κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν δημοσίᾳ τῷ τῆς τύχης ἀγάλματι· ἡνίκα καὶ Μάρης ὁ Χαλκηδόνος χειραγωγούμενος (ἦν γὰρ ὑπὸ τοῦ γήρως ὑπόχυσιν ἔχων ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς) πολλὰ τὸν ἀποστάτην ἐκάκιζεν. ὁ δὲ τυφλὸν καὶ πονηρὸν ἀντελοιδορεῖτο, καὶ ὡς ὁ Γαλιλαῖος αὐτοῦ θεὸς οὐκ ἐθεραπεύσειεν αὐτὸν, κατωνείδιζεν. ὁ δὲ Μάρης· τοῦτό με πρὸς τὴν μεγίστην εὐχαριστίαν κινεῖ τοῦ θεοῦ, ὅτι με τυφλὸν ἔθετο, ἵνα τὸ σὸν ἀναιδὲς οὕτω δι' ἀσεβείας ἀμαυρωθὲν μὴ θεάσωμαι πρόσωπον. τότε δὴ τότε καὶ Ἰωβιανὸς καὶ Οὐαλεντινιανὸς οἱ μετὰ ταῦτα κατὰ διαδοχὴν βασιλεύσαντες, λύσαντες αὐτῶν τὰς ζώνας, τῷ τυράννῳ προσέῤῥιψαν, ἔχε, λέγοντες, καὶ τὰς ζώνας καὶ τὰς τιμάς· εἰ βούλει δὲ καὶ κολάζειν, προθύμως σοι παρέχομεν καὶ τὰ σώματα. ὁ μέν τοι ἀποστάτης σὺν τοῖς ὁμόφροσι, βουλὴν βουλεύονται Ἀθανάσιον ἐκ ποδῶν ποιῆσαι, ἐννοούμενος ὡς, εἴπερ ἡ Ἀλεξάνδρου πόλις ἐκείνου ἀπαλλαγείη, ῥᾳδίως τοὺς ἐν αὐτῇ Χριστιανοὺς εἰς τὸ οἰκεῖον μεθελκύσει δυσσέβημα. διὸ πάλιν

A dedicavit. Tum impius Eudoxius in feſto Encæniorum in throno conſtitutus, primam illam audacem ſtultiſſimamque protulit vocem: *Pater impius*, *Filius pius*. Tumultu autem jure inde oborto, malo malum ſedare conatus eſt: nihil id vos, inquit, conturbet, nam Pater impius, quia neminem pie colit; Filius vero pius, quia Patrem pie colit. Hoc furioſe dictum in cachinnos & riſus tumultum vertit, ita ut multi ab Eccleſia diſcederent. Porro Julianus in Galliis agens, victoriis contra Barbaros reportatis, a militibus B Imperator declaratur. Comperta Conſtantius ejus inauguratione, baptizatur, impia Euzoii manu, armaturque contra adverſarium. Cumque Mopſucrenem perveniſſet, Ciliciæ oppidulum, belli ſolicitudinibus ita laboravit, ut apoplexia correptus obiret, annum agens a nativitate quadrageſimum quintum, Imperii a morte Patris vigeſimum quintum. Georgius autem Alexandriæ templum Græcorum dirutum in quo olim Græci Mithræ myſteria agebant, viros ſacrificantes, pueros item & mulieres, ut eorum extis divinarent; hoc, C inquam, templum emundare aggreſſus eſt, ut illic Oratorium excitaret. Dum expurgaretur, multæ reperiuntur calvariæ occiſorum, quas Chriſtiani zelo permoti eduxerunt, ut Græcorum myſteria traducerent & riſum populo moverent. Hanc Gentiles non ferentes contumeliam, impia ducente ira in Chriſtianos irrumpunt: & alios gladiis, alios fuſtibus; quoſdam lapidibus, ac quovis paſſim occurrente trucidarunt, nonnullos etiam crucifixere. Georgium autem Eccleſia extractum, cameloque illigatum, cum eo pacto diſcerpſiſſent, conjecerunt D in ignem.

13. Julianus autem accepto Imperio, Gentilium quidem religionem coluit; quas autem Conſtantius Dei Pontificibus calamitates intulerat, noluit approbare. Quare quotquot in exſilio degebant, humaniter revocavit, quo factum ut Athanaſius, accepta fiducia domo egrederetur Virginis in qua degebat. Noctu autem in Eccleſia comparuit, Alexandrinuſque populus libenter illum, quaſi viventem ex mortuis feſtum agens excepit. Quotquot E autem Ariani in urbe reſidui erant, in Georgii locum Lucium conſtituerunt. Julianus vero ubique locorum Gentilium myſteria colebat: Conſtantinopolique palam fortunæ idolo ſacrificavit: quo tempore Maris Chalcedonis epiſcopus manu ductus, (laborabat enim præ ſenectute oculorum hebetudine) multis apoſtatam convitiis laceſſivit. Ille cæcum improbumque contra nuncupabat, exprobrabatque quod Galilæus Deus non ipſum curaret. Cui Maris: & ideo maximas ago Deo gratias, qui me excæcavit ne impuden- F tem tuum, & impietate obſcuratum vultum conſpicerem. Tum vero temporis Jovianus & Valentinianus, qui poſtea imperarunt, ſoluta cingula ſua tyranno projecerunt, habeto tibi, dicentes, cingula & honores; quod ſi velis pœnas de nobis ſumere, libenter tibi, (ajunt, Juliano appropinquantes) corpora noſtra offerimus. Apoſtata vero cum viris ſecum ſentientibus deliberat Athanaſium de medio tollere, ratus, ſi Alexandrina civitas illo liberaretur, facile Chriſtianos cives in ſuam pertrahendos impietatem. Quamobrem iterum ſyco-

ſycophantæ , iterum dux , iterum exercitus, A iterum Athanaſius quæritur & fugit . Furtim itaque ex urbe fugiens conſcendit in naviculam , & ad Thebaidem curſum convertit . Satrapes illum a tergo ſequutus eſt , quod ille cum didiciſſet divina viſione jubetur curſum convertere & retro navigare . Quod cum prohiberent qui cum illo erant , non modo verbis , ſed etiam lacrymis monentes , ne ſe ſuoſque in apertum conjiceret interitum . Confidere juſſit homines , nec reformidare , docuitque Deum ſibi opitulari . Revertentibus Alexandriam occurrunt perſequutores , rogant B num fugientem Athanaſium vidiſſent . Reſpondent illi & ſe vidiſſe , & ſi maturarent cito comprehendi poſſe . Sic itaque errantes illos dimiſerunt . Illi autem cito Alexandriam appulerunt . Ac cum brevi tempore latitaſſet Athanaſius , poſtquam Julianus apoſtata apud Perſas pœnas dediſſet , tum ille libere ac confidenter egit , ac Salvatoris ſui fidem docuit & prædicavit . Julianus porro in Perſide interfectus eſt ; aliis necem ad transfugam Perſam referentibus , aliis ad aliquem ex militibus . Quæ vero plurimorum eſt , & veriſi- C milior opinio , docet eum divinitus illata nece ſublatum fuiſſe . Vitam igitur obiit cum annos vixiſſet triginta & unum , vigeſimo initi Imperii menſe , Romanumque imperium totius exercitus calculo excipit Jovianus , cujus paulo ante meminimus . Sed ille cum octo tantum menſes imperium tenuiſſet in Bithynia obiit . Poſt illum autem Valentinianus , vir , ut deceſſor illius veritatis propugnator , Romanique ſceptri conſortem (quod utinam numquam factum) admittit Valentem fratrem . Cumque D menſem unum Conſtantinopoli degiſſet , Valenti Orientem , ſibique Occidentis imperium reſervavit .

14. Cum in Occidentem profectus eſſet , qui frater ejus erat uterinus ; ſed minime frater , imo adverſarius , fidem quod ſpectabat , bellum implacabile adverſus Eccleſiam , ſeu adverſus orthodoxam fidem concitavit . Ac primo quidem admirandum Meletium a Juliano revocatum , ac proprio throno reſtitutum , in exſilium ablegavit cum multis aliis Epiſcopis & ex Clero præcipuis . Deinde E etiam Ægyptum perturbat , ac ſeditiones tumultuſque præcedentibus graviores Alexandriam invaſerunt . Metuens porro vir Dei , ne in cauſa ipſe eſſet popularis tumultus , totos quatuor menſes in paterno delituit ſepulcro . Tatianus autem Præfectus qui cædibus Ægyptum adflixerat , divinitus cædium & impietatis pœnas dedit . Nam dignitate juxta & multis divitiis excidit , ita ut ſtipem ipſe cogeret , & amiſſis oculis , vita miſerrime & turpiter functus eſt . Cum autem tantis motibus omnia fluctuarent , terræ motus ſuperve- F nit omnium qui retro fuerant longe maximus , qui multas evertit urbes : totaſque decem in Creta urbes ſolo æquavit . Tum mare proprios excedens terminos , multam continentem reddidit novum mare , multam item terram ante aqua coopertam aratro ſubjecit . Sed nihil eorum Valentem ad bonam frugem reduxit . Cum porro Alexandrinus populus , deſiderio Paſtoris ſui tumultuaretur , nihilque non ea de cauſa ſe facturum minaretur , ſe ſcilicet naves vehendo frumento deputatas ,

A συκοφάνται καὶ πάλιν στρατηγὸς , καὶ πάλιν στρατὸς , καὶ πάλιν Ἀθανάσιος , ἐκζητούμενος , καὶ πάλιν φυγή . καὶ τῆς ἐκκλησίας διαδρὰς ὁλκάδος ἐπιβαίνει , καὶ ἐπὶ τὴν Θηβαΐδα ἰθύνεται . καὶ ὁ Σατράπης ὄπισθεν καταδιώκει · καὶ μηνύεται τοῦτο ὁ διωκόμενος . καὶ ὄψις αὐτὸν θεία παρακελεύεται ἀντιστρέψαι τὸ πλοῖον , καὶ τὴν ἐναντίαν πλωΐζεσθαι . τῶν δὲ συνόντων κωλυόντων οὐ λόγοις μόνον , ἀλλὰ καὶ δάκρυσι μηδ' εἰς ὄλεθρον οὕτω προφανῆ ἑαυτόν τε κἀκείνους ἐκδοῦναι · ἐθάῤῥυνέ τε μὴ δεδιέναι καὶ ἀνεδίδασκεν ὡς τὸ θεῖον αὐτοῖς εἴη σύμμαχον . ἐξ ὑποστροφῆς οὖν πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἀναγομένοις , συναντῶσιν οἱ διώκοντες , B καὶ ἐπερωτῶσιν , εἴπερ ἴδοιεν Ἀθανάσιον φεύγοντα , οἱ δὲ ἠμείβοντο καὶ ἰδεῖν αὐτὸν , καὶ ὡς εἰ ἐπισπεύσειαν , τοῦτον καταλήψεσθαι · καὶ οὕτως μὲν πλανωμένους ἀπέπεμπον , αὐτοὶ δὲ θᾶττον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρου κατήχθησαν . καὶ βραχὺν χρόνον ἀποκρυβεὶς ὁ θεσπέσιος Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀποστάτου τὴν δίκην ἐν Πέρσαις ἀπαιτηθέντος ἐπαῤῥησιάσατό τε , καὶ τὴν τοῦ σεσωκότος πίστιν ἐδογμάτιζε καὶ ἀνεκήρυττεν . ἀλλὰ γὰρ Ἰουλιανὸς μὲν ἐν Περσίδι ἀνῃρέθη , τῶν μὲν εἰς Πέρσην τινὰ τῶν αὐτομόλων τὴν ἀναίρεσιν ἀναφερόντων , τῶν δὲ , εἰς τινὰ τῶν ὑποτελῶν στρατιωτῶν . C ὁ δὲ πολὺς καὶ τῆς ἀληθείας ἐγγύτερος λόγος , θεήλατον αὐτὸν ὑποστῆναι τὴν σφαγὴν , ἐκδιδάσκει . καταστρέφει γοῦν τὸν βίον ἓν καὶ τριακοστὸν διαβιοὺς ἔτος , ἐν δὲ τῇ βασιλείᾳ μῆνας εἴκοσι . καὶ διαδέχεται τὴν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν ψήφῳ τοῦ παντὸς στρατεύματος , Ἰωβιανός · οὗ καὶ μνήμην ὁ λόγος ἔσχεν ἔμπροσθεν . ἀλλ' οὗτος ὀκτὼ μῆνας μόνους ἐν τῇ βασιλείᾳ διαρκέσας κατὰ Βιθυνίαν ἀπολείπει τὰ ἀνθρώπινα . μετ' ἐκεῖνον δὲ Οὐαλεντινιανὸς , ἀνὴρ , ὥσπερ ὁ πρὸ αὐτοῦ τῆς εὐσεβείας ὑπέρμαχος · καὶ λαμβάνει κοινωνὸν (ὡς εἴθε μὴ ὤφελε) τῶν Ῥωμαϊκῶν σκήπτρων , Οὐάλεντα D τὸν ἀδελφόν . καὶ μίαν ἡμερῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίψας , ἀφορίζει μὲν Οὐάλεντι τὴν ἀνατολὴν . αὐτῷ δὲ λείπει τῆς δύσεως τὴν ἀρχήν .

14. Ἐπεὶ δὲ οὗτος εἰς δύσιν ἀπῆρεν ὁ ἀδελφὸς μὲν ταῖς μητρικαῖς ὠδῖσιν , οὐκ ἀδελφὸς δὲ , ἀλλὰ καὶ ἀντίπαλος τὴν πίστιν , πόλεμον ἄσπονδον κατὰ τῆς ἐκκλησίας , ἤγουν τῆς ὀρθοδοξίας κινεῖ . καὶ πρῶτον μὲν τὸν θαυμαστὸν Μελέτιον ὑπὸ Ἰουλιανοῦ ἀνακληθέντα , καὶ τὸν οἰκεῖον ἀπειληφότα θρόνον ὑπερορίζει μετὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ἀρχιερέων τε καὶ τῶν ἐν κλήρῳ λογάδων . ἔπειτα δὲ καὶ τὴν E Αἴγυπτον ἐκταράσσει . καὶ στάσεις καὶ θόρυβοι χαλεπώτεροι τῶν φθασάντων διέστησαν τὴν Ἀλεξανδρέων πόλιν . δεδιὼς δὲ ὁ θεόληπτος , μὴ ἄρα τῆς ἐν τῷ πλήθει στάσεως αὐτὸς τὴν αἰτίαν λάβοι · τέσσαρας ὅλους μῆνας ἑαυτὸν ἐν πατρῴῳ τάφῳ κατακρύπτει . ὁ δὲ τοὺς κατὰ τὴν Αἴγυπτον φόνους παλαμώμενος , Τατιανὸς ἦν , ὁ ταύτης ἔπαρχος , ὃν ἡ θεία δίκη καὶ τῆς μιαιφονίας καὶ τῆς δυσσεβείας θᾶττον μετῆλθε · τοῦ τε γὰρ ἀξιώματος , καὶ τῶν πολλῶν ἐκπίπτει χρημάτων , καὶ τῆς τροφῆς αὐτῆς ἀπαιτὴς ἦν . ἀλλὰ καὶ F τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποβαλὼν , τὸν βίον ἀλγεινῶς τε καὶ αἰσχρῶς καταστρέφει . ἐν τούτοις δὲ , κυμαινομένων τῶν ὅλων , σκηπτὸς ἐπισκήπτει τῶν πώποτε γεγενημένων ὁ μέγιστος , καὶ πολλὰς ἐδαφίζει τῶν πόλεων · ἀτὰρ δὴ καὶ τῆς Κρήτης τὰς δέκα πόλεις κατηρείπωσε · καὶ ἡ θάλασσα τῶν ἰδίων ὅρων ὑπερχυθεῖσα πολλὴν μὲν τῆς ἠπείρου ἀποτεμομένη θάλασσαν νέαν ἔδειξε · πολλὴν δὲ τῆς ὑποβρυχίου ἀρότρῳ ὑπέθηκεν . ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐσωφρόνισε τὸν Οὐάλεντα . ἐπεὶ δὲ ὁ Ἀλεξανδρέων δῆμος πόθῳ καὶ πίστει τοῦ ποιμένος ἐστασίαζέ τε καὶ πάντα πράξειν ἠπείλει , καὶ τά τε σιτηγὰ τῶν πλοίων ,

καὶ

καὶ αὐτοὺς τοὺς δημοσίους ἀποβολῶνας, εἰ μὴ τὸν διδάσκαλον ἀπολήψοιντο, πυρὶ παραδοῦναι διετείνοντο. γνοὺς ταῦτα ὁ δυσσεβὴς Οὐάλης, διὰ γραμμάτων δίδωσιν Ἀθανασίῳ πᾶσαν ἄδειαν τὰς ἐκκλησίας ἰθύνειν: ἐξορμᾶν δὲ μέλλων εἰς Ἀντιόχειαν, ἐπεὶ Εὐδόξιος ὁ μισόχριστος * δώδεκα καὶ ἐννέα ἔτη κατὰ τῶν εὐσεβῶν ἄσπονδον πόλεμον ἀναλαβὼν, ἀπεφθάρη· τῆς ὁδοιπορίας κατὰ τὴν Νικομήδειαν ἐπεσχέθη. καὶ οἱ μὲν ἐξ Ἀρείου Δημόφιλον χειροτονοῦσιν· οἱ δὲ τὸ ὁμοούσιον πρεσβεύοντες Εὐάγριόν τινα τοῦ μακαρίου Εὐσταθίου τὴν τελεσιουργίαν χειρισαμένου, ὃς πρὸ Μελετίου τὴν Ἀντιοχέων ἐκκλησίαν * ποιμαίνων ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν συνεσκευάσθη καὶ τῆς ὑπερορίας ψηφίσματι τοῦ εὐσεβοῦς Ἰοβιανοῦ ἀνακληθεὶς, ἐν Κωνσταντινουπόλει διέτριβεν. ὁ δὲ δυσσεβὴς Οὐάλης μαθὼν τὰ πραχθέντα, οἷς μὲν οἱ ἐξ Ἀρείου ἔπραξαν συνήσθη τε καὶ ἠγάπησε· τῶν δὲ κηρύκων τῆς εὐσεβείας Εὐστάθιον μὲν τὸν χειροτονήσαντα διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς ἐν Βιζύῃ πόλει τῆς Θρᾴκης περιορίζει· Εὐάγριον δὲ τὸν χειροτονηθέντα ἄλλη συνεῖχεν ὑπερορία, καὶ ταῦτα πράξας ὁ δυσσεβὴς, ἐπὶ τὴν Ἀντιόχου ἀφικνεῖται, τὰ αὐτὰ κατὰ τῶν εὐσεβούντων καὶ πράττων καὶ διανοούμενος· μᾶλλον δὲ πολλῷ χείρονα· καὶ γὰρ διαφόροις θανάτοις τοὺς εὐσεβοῦντας ὑπῆγε· μάλιστα δὲ τῶν φόνων αὐτῷ τὸ προχειρότατον ποταμὸς ὁ Ὀρόντης. τῆς συγχύσεως οὖν καὶ ταραχῆς ταύτης τὴν οἰκουμένην ἀνατρεπούσης μετὰ τοὺς πολλοὺς καὶ μακροὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἄθλους καὶ καμάτους εἰς τὸν κοινὸν δεσπότην, ὃν ἐφίλει, καὶ ὑπὲρ οὗ ἔπασχε, χαίρων ὁ ἀθλητὴς ἵνα τύχῃ τῶν ἐπάθλων, ἀπεδήμησεν, ἔτη διαρκέσας ἐν τῇ ἀρχιερατικῇ τελετῇ, μᾶλλον δὲ ἐν τοῖς ὑπὲρ αὐτῆς ἀγωνίσμασι, τεσσαράκοντα.

Ὅτι ἡ συγγραφὴ ἐξ ἧς ἡ προκειμένη προῆλθεν ἐκλογὴ μᾶλλον ἐπὶ τὸ ἠμελημένον ἢ τὸ διηκριβωμένον ἔχει τὴν ῥοπήν· μάλιστα δ' ἐν τῇ τῶν νοημάτων οἰκονομίᾳ ἐν πολλοῖς κεφαλαίοις καὶ καινότερα παρὰ τοὺς ἄλλους ἱστορεῖ.

* l. δέκα.

* In editis ποιμαίνει.

A publica item horrea combusturos, nisi Doctorem reciperent suum. His auditis impius Valens, litteris suis Athanasio integram dat libertatem, ut Ecclesias administraret. Cum autem Antiochiam profecturus esset, quia Eudoxius Christi inimicus, postquam novemdecim annis adversus orthodoxos implacabile bellum gessisset, exstinctus fuerat, Nicomediæ substitit. Arianique Demophilum ordinant: qui autem consubstantialitatem propugnarant, Evagrium quemdam, B cui beatus Eustathius manus imposuerat. Qui Eustathius cum ante Meletium Antiochenam regeret Ecclesiam, ab Arianis insimulatus fuerat, atque exsilio revocatus ex decreto pii Joviani, Constantinopoli degebat. Impius igitur Valens compertis iis quæ gesta fuerant, Arianorum quidem facta cum gaudio probavit. Ex preconibus autem piæ religionis Eustathium, qui ordinasset, cum militari manu misit Bizyen Thraciæ urbem, Evagrium autem ordinatum in aliud egit exsilium. Et his gestis impius ille, Antiochiam concedit, C ubi eadem ipsa adversus orthodoxos perpetravit & machinatus est; immo multo pejora: variis enim suppliciorum generibus ipsos interfecit, quod magis autem in promptu erat illi ad homines de medio tollendos, Orontes erat fluvius. Dum itaque tanta confusio, tantus tumultus universum orbem misceret, post tot tanta tamque diuturna pro pia religione certamina, post tot labores, ad communem quem dilexerat Dominum cujus causa passus fuerat, gaudens athleta migravit præmia consequuturus, cum annos in Episcopatu, D imo potius in certaminibus egisset quadraginta.

Liber unde hæc excerpsimus negligentiam potius redolet quam diligentiam; maxime autem quod pertinet ad œconomiam orationis & sententiarum in multis capitibus, multa item nova enarrat quæ apud alios non reperiuntur.

Verba Photii.

ΒΙΟΣ

ΗΤΟΙ ΑΘΛΗΣΙΣ

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΓΕΝΟΜΕΝΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

Ex Simeone Metaphraste.

I. ΠΟΛΛΟΙ μὲν τῶν ἁγίων τῷ οὐρανίῳ πόθῳ τρωθέντες, καὶ ταῖς μαρμαρυγαῖς τοῦ ἀγωνοθέτου Χριστοῦ ἐνατενίσαντες ἀκριβῶς, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀληθινοῦ καταυγασθέντες φωτὸς, μέχρι θανάτου ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος τοῦ εὐαγγελικοῦ, καὶ τῆς εὐσεβείας ἀθλήσαντες, τὸν οὐράνιον στέφανον ἀνεδήσαντο, προτιμήσαντες τῶν ὁρατῶν τὰ ἀόρατα, καὶ τῆς παρούσης ζωῆς τὴν μέλλουσαν, καὶ τῶν ἐν χερσὶν ὄντων τὰ μὴ βλεπόμενα· ἐξαιρέτως δὲ ὁ τῆς ἀποστολικῆς χάριτος μέτοχος ὑπάρχων ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ ἐν τοῖς ἐπισκόποις τῆς μεγαλωνύμου Ἀλεξανδρείας ὥσπερ μαργαρίτης διαφανὴς, καὶ ζέων τῷ πνεύματι, καὶ πτερωθεὶς τῷ οὐρανίῳ πόθῳ, ἐν πολλοῖς σφόδρα χρόνοις, καὶ βασιλεῦσι πολεμοῦσι τῇ εὐσεβείᾳ μαχόμενος, καὶ τῷ ἑσμῷ τῶν αἱρετικῶν ἐν πάσῃ τῇ ὑφηλίῳ ἤρατο νίκην τῷ οὐρανίῳ θέ-

VITA

SEU CERTAMINA

E SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

OLIM EPISCOPI ALEXANDRINI.

I. MULTI sanctorum cælesti desiderio vulnerati, & splendoribus Christi, certantium F remuneratoris, studiose intenti, atque a vera luce illustrati, ad mortem usque pro Euangelii prædicatione, & pro vera religione concertantes, cælesti corona donati fuere, quod invisibilia visibilibus, præsenti vitæ futuram, præsentibus ea quæ in conspectu non erant antetulissent. In primis vero Apostolicæ gratiæ particeps, magnus ille Athanasius, qui inter Episcopos celeberrimæ Alexandriæ veluti margarita conspicuus, fervens spiritu, alatus desiderio cælesti, multis annis contra Imperatores piæ religioni adversantes, necnon contra cœtum hæreticorum in toto orbe dimicans, virtute cælesti victoriam retulit

lit de toto prave sentientium conventu. Cujus certamina variamque ejus in sacrorum eloquiorum doctrina sapientiam, quæ ex scriptis ab eo relictis, omnibus perspicue nota est, enarrare nemo digne poterit, etiamsi fuerit dicendi peritissimus. Nos vero, quoad feret facultas, gesta ejus recensebimus. Oportet autem primum, pauca de viri a puero institutione enarrare. Nuper igitur sancto Alexandro Alexandriæ Episcopo ad episcopatum promoto, post sancti Petri conventum qui antea martyrio adfectus fuerat, cum ille ad convivium invitasset clerum, exspectaretque donec cogeretur, cum in loco staret inaspecto, vidit pueros Ecclesiasticam juxta normam, ludum quempiam agitantes. Erat enim domus ad mare conversa, ad cujus littus ludebant sacratissimi pueri, quorum episcopus erat Athanasius, & alii convenæ presbyteri & diaconi, qui adducebant ipsi pueros catechumenos, ut baptizaret illos. Quos juxta Ecclesiasticum ritum baptizatos alloqui volebat. Rem itaque miratus Alexander, pueros ad se duci jubet, compertisque iis omnibus quæ gesta fuissent, ex clericorum sententia pueros baptizatos unxit, sigilloque in Domino confirmavit: vocatisque Athanasii parentibus, commendat puerum, litteris instituì jubens, & in Domino proficere; adultum vero reddi sibi, seu potius Ecclesiæ, ut Anna, ait, Samuelem obtulit. Cum advenisset ergo tempus, parentes offerunt ipsi Athanasium, statimque Alexander sacerdotale ipsi Ephod imponit; novum Samuelem in Ecclesia promovens, ad ultionem alienigenarum. Etenim multa ab hæresibus passus est certamina; ita ut de illo dixerit Dominus noster: *Ego enim ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati.* Siquidem in illum conspirarunt, non quadraginta viri, sed totus hæreseos cœtus per universum orbem, Athanasio cum Davide psallente: *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum: si exsurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo*, me scilicet coronam gloriæ consequuturum. Quoniam igitur multa quæ illi acciderunt commemorare constitui, infinita namque in persequutione perpessus est, insignioribus gestis ejus contenti erimus, quæ apud omnes viro familiares nota sunt. Impius itaque Arius minime quiescebat, sed in exsilio cum esset potuit piissimum Imperatorem Constantinum circumvenire; cumque id arte sua effecisset ut arcesseretur ad ipsum Imperatorem, fidemque suam adhibito juramento descriptam exhibuisset, verbo quidem tenus nostræ fidei similem, revera autem, multum ab ea discrepantem, in admirationem cadit Imperator, statimque eum Alexandriam remisit. Cum veniret igitur Alexandriam, sanctus Alexander Alexandrinus Episcopus, eum minime recepit: instigante atque incitante sancto Athanasio, tum Archidiacono: eum namque quasi rem abominandam exsecrabatur, quod iterum vellet hæresim concitare. Ex hoc igitur iterum Ægyptus turbabatur. Tum Eusebius

Act. 9. 16.

Psal. 26. 3.

A ναι, κατὰ πάσης τῆς κακοδόξων ὁμηγύρεως. ὅτινος τοὺς ἀγῶνας μὲν ἐκθέσθαι, καὶ τὴν ποικίλην αὐτοῦ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν θείων λογίων σοφίαν, ἥτις καὶ διὰ τῶν καταλειφθέντων παρ' αὐτοῦ συγγραμμάτων τηλαυγῶς πᾶσι γνωρίζεται, ἀξίως οὐκ ἄν τις δυνήσηται, εἰ καὶ ἱκανὸς περὶ τὸ λέγειν ὑπάρχοι. ἡμεῖς δὲ ὡς ἂν οἷόν τέ ἐστι τὰ κατ' αὐτὸν δῆλα ποιήσομεν διὰ τῆς ὑφηγήσεως. χρὴ δὲ πρῶτον βραχέα περὶ τῆς ἐκ παιδὸς ἀναγωγῆς τοῦ ἀνδρὸς διελθεῖν. ἄρτι τοίνυν τότε τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου, τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, τὴν ἱερωσύνην ἐγχειρισθέντος μετὰ τὴν τοῦ ἁγίου Πέτρου σύναξιν, B τοῦ πρὸ αὐτοῦ μαρτυρήσαντος, καὶ τὸν κλῆρον εἰς ἑστίασιν προτρεψαμένου, καὶ περιμένοντος, ἕως ἂν συναθροισθῶσιν, ἐξ ἀπόπτου ἑστὼς ὁρᾷ παῖδας ἐκκλησιαστικῷ κανόνι παίγνιον ὑπελθόντας. ἦν γὰρ οἶκος πρὸς θάλασσαν τετραμμένος, ἧς παρὰ τὰς ὄχθας ἔπαιζον οἱ ἱερώτατοι παῖδες, ἐν οἷς ἦν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, καὶ ἄλλοι συνήλυδες πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι, οἳ καὶ προσῆγον αὐτῷ παῖδας κατηχουμένους εἰς τὸ βαπτίζειν, οὓς παντὶ * τόπῳ ἐκκλησιαστικῷ βαπτίσας, ἐβούλετο λόγον αὐτοῖς παρελθεῖν. ἐκστὰς οὖν ἐπὶ τοῖς γινομένοις ὁ Ἀλέξανδρος, ἄγεσθαι πρὸς αὐτὸν κελεύει τοὺς παῖδας· καὶ ἐπιγνοὺς ἅ-C παντα ὅσα ἐγένετο, γνώμῃ τῶν συγκληρικῶν τοὺς μὲν παῖδας τοὺς βαπτισθέντας ἐπιχρίσας τῇ ἐν κυρίῳ σφραγῖδι ἐτελείωσε· τοὺς δὲ (1) γεννήσαντας τὸν Ἀθανάσιον συγκαλέσας, παρέθετο αὐτὸν αὐτοῖς, κελεύσας παιδεῦσαι γράμματα αὐτὸν, καὶ ἐν κυρίῳ προβιβάζειν· ἡβῶντα δὲ αὐτῷ ἀποδοῦναι, μᾶλλον δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ, ὡς ἡ Ἄννα, φησὶν, τὸν Σαμουὴλ ἐποίησεν. προβάντος οὖν τοῦ καιροῦ οἱ γονεῖς προσφέρουσιν αὐτῷ τὸν Ἀθανάσιον, καὶ εὐθὺς ὁ Ἀλέξανδρος τὸ ἱερατικὸν αὐτῷ ἐφοὺδ περιτίθησιν, νέον Σαμουὴλ τῇ ἐκκλησίᾳ προβιβάζων εἰς ἄμυναν τῶν ἀλλοφύλων. D καὶ γὰρ πολλοὺς ἀγῶνας ὑπέμεινεν ἀπὸ τῶν αἱρέσεων· ὥστε καὶ εἰς αὐτὸν εἰπεῖν τὸν κύριον ἡμῶν· ἐγὼ γὰρ αὐτῷ ὑποδείξω, ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου παθεῖν. ὅτι καὶ (2) συνωμόσιον οὐ τεσσαράκοντα ἄνδρες κατ' αὐτοῦ ἐποίουν, ἀλλὰ πᾶν τὸ πλῆθος τῆς αἱρέσεως τὸ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, τοῦ Ἀθανασίου μετὰ τοῦ Δαυὶδ ψάλλοντος· ἐὰν παρατάξηται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολὴ, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου· καὶ ἐὰν ἐπαναστῇ ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν ταύτῃ ἐγὼ ἐλπίζω, στέφανον νίκης περιθέσθαι δηλαδή. ἐπειδὴ οὖν τὰ πολλὰ τῶν συμβάντων αὐτῷ διελθεῖν διεταξάμην· ἄπειρα γὰρ ὑπέστη διω-E κόμενος· ταῖς ἐπισημοτέραις αὐτοῦ πράξεσιν (3) ἀρκεσθησώμεθα, αἳ καὶ παρὰ πᾶσιν τοῖς γνωρίμοις τοῦ ἀνδρὸς ᾄδονται. Ἀρείου τοίνυν τοῦ δυσσεβοῦς μὴ ἡσυχάζοντος, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐξορίᾳ ὄντος, καὶ δυνηθέντος διὰ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ συναρπάσαι τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα Κωνσταντῖνον, καὶ ἀνακληθῆναι πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐξορίας παρασκευάσαντος, καὶ ἐνωμότως καὶ ἐγγράφως αὐτοῦ ἐκθεμένου τὴν πίστιν, λόγοις μὲν ἐοικόσι (4) τῇ ἡμετέρᾳ πίστει, ταῖς δὲ ἀληθείαις παρὰ πολὺ διεστῶσιν, εἰς ἔκστασιν τὸν βασιλέα περιπεσεῖν, ὥστε εὐθέως καὶ παραχρῆμα εἰς Ἀλεξάνδρειαν μετὰ τιμῆς αὐτὸν ἐκπέμ-F ψαι. καταλαβόντα οὖν αὐτὸν τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὅσιος Ἀλέξανδρος ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων ἐπίσκοπος, οὐκ ἐδέξατο, παρορμῶντος αὐτὸν καὶ διεγείροντος πρὸς τοῦτο τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, τότε ὄντος ἀρχιδιακόνου· ὡς μῦσος γὰρ αὐτὸν ἐξετρέπετο αὖθις ἀνακινεῖν ἐπιχειροῦντα τὴν αἵρεσιν. ἐκ τούτου οὖν πάλιν ἡ Αἴγυπτος ἐταράττετο, τότε δὴ καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικο-

* τρόπῳ.

(1) Palat. γεννήτορες τοῦ Ἀθανασίου . . . παιδεῦσαι γράμμασι, καὶ ἐν.

(2) Palat. συνωμοθέσιον.

(3) Palat. ἀρκεσθησόμεθα. Infra idem τοῦ ἀσεβοῦς μή.

(4) Sic Palat. recte. Editi vero, τὴν ἡμετέραν πίστιν.

Νικομηδέα αὐτοί τε ἔγραφον, καὶ τὸν βασιλέα γράφειν παρεσκεύαζον.

2. Ἀθανάσιος μὲν οὖν πάντη τοῦ δέξασθαι αὐτοὺς ἀπηγόρευεν, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα γράφων, σὺν τῷ ἐπισκόπῳ Ἀλεξάνδρῳ, ἐδίδασκεν εἶναι τοὺς ἅπαξ τὴν πίστιν ἀθετήσαντας, καὶ ἀναθεματισθέντας αὖθις ἐξ ὑποστροφῆς μὴ προσλαμβάνεσθαι. τότε ὁ βασιλεὺς βαρέως ὑπενεγκὼν, ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον πρὸς ὀργὴν κινηθεὶς, τάδε τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ γράφων ἠπείλησεν.

Μέρος ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον.

Ἔχων τοίνυν τῆς ἐμῆς βουλῆς τὸ γνώρισμα, πᾶσι τοῖς βουλομένοις εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν, ἀκώλυτον παράσχου τὴν εἴσοδον. ἐὰν γὰρ ὡσεὶ κεκώλυκάς τινας αὐτῶν τῆς ἐκκλησίας μεταποιουμένους, ἢ ἀπείρξας τῆς εἰσόδου, ἀποστελῶ παραχρῆμα τὸν καὶ καθαιρήσοντά σε ἐξ ἐμῆς κελεύσεως, καὶ τὸν τόπον σε μεταστήσοντα.

Ὁμοίως δὲ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Ἀλεξάνδρῳ ἴσα περὶ Ἀρείου ἔγραφεν. τοιαῦτα μὲν ἔγραφεν ὁ βασιλεὺς τοῦ λυσιτελοῦς γινόμενος, καὶ μὴ βουλόμενος τὴν ἐκκλησίαν διασπᾶσθαι, τοὺς γὰρ πάντας ἐπὶ τὴν ὁμόνοιαν ἄγειν ἐσπούδαζεν. δεξάμενος δὲ ὁ Ἀλέξανδρος παρὰ τοῦ βασιλέως τὰ γράμματα, καὶ ὀλίγον ἐπιβιώσας χρόνον, μακαρίῳ τέλει μεταλλάττει τὸν βίον. Ἀθανάσιος δὲ τῆς ἱερωσύνης τὴν λειτουργίαν ὑπεδέξατο. οἷος δὲ ἦν συνέσει, καὶ τῇ εὐσεβείᾳ καὶ τῇ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν διατυπώσει, τὰ ἑξῆς δηλώσει. παρ' ᾧ καὶ αἱρετικοὶ ἐπιγνόντες, ὅτι ἐξάρχει τῆς ἐκκλησίας, τὰ μὲν πρῶτα συνέπεσον, αὖθις δὲ οὕτως αὐτῷ μιᾷ γνώμῃ συμβάλλουσιν, ὥστε εἰ χρὴ λέγειν, τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ ἐκ τῆς γῆς περιελεῖν, καθὼς οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ κυρίου ἐλογίσαντο. παρ' αὐτὰ γὰρ εὐθὺς προστάντος αὐτοῦ τῆς ἐκκλησίας, οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀπεχθῶς πρὸς Ἀθανάσιον ἔχοντες, (1) οὐκ ἠρέμουν, τότε δὴ καιρὸν εὔκαιρον τὴν τοῦ βασιλέως λύπην ὑπουργὸν ἐλάμβανον τοῦ ἰδίου σκοποῦ. καὶ διὰ τοῦτο πάντα ἐκίνουν, ἀποκινῆσαι αὐτὸν τῆς ἐπισκοπῆς σπουδάζοντες, ὡς, ἀναξίως, φησὶν, ὑπελθόντα αὐτὸν τὴν ἱερωσύνην. οὕτω γὰρ μόνον ἤλπιζον τὴν Ἀρειανὴν δόξαν κρατήσειν, Ἀθανασίου ἐκ ποδῶν γενομένου. συμφράττονται οὖν κατ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον τὸν Νικομηδέα, καὶ μισθοῦνταί τινας τῆς Μελετίου αἱρέσεως, Ἰσίονα, Εὐδαίμονα, Καλλίνικον, καὶ διαφόρους κατὰ Ἀθανασίου κατηγορίας ἐκίνησαν. καὶ πρῶτον μὲν, ὅτι Ἀθανάσιος, φησὶν, ὑπεισελθὼν τῇ ἐπισκοπῇ λινῆν ἐσθῆτα τελεῖν τοὺς Αἰγυπτίους τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ ἐκέλευσεν. δευτέραν ἐπισυρράπτουσι διαβολὴν πολλῷ τῆς προτέρας χείρονα, ὡς ἄρα Ἀθανάσιος ἐπιβουλεύων τοῖς τοῦ βασιλέως πράγμασι, Φιλουμένῳ τινὶ πέμψαι γλωσσόκομον πλῆρες χρυσίου. τρίτον, (2) Ἰσχυρᾶς οὕτω καλούμενος, πρᾶγμα ὑπέδυ πολλῶν θανάτων ἄξιον. οὐδέ ποτε γὰρ ἱερωσύνης τυχὼν, τὸ τοῦ πρεσβυτέρου ὄνομα ἑαυτῷ περιθέμενος, τὰ ἱερέως πράττειν ἐτόλμησεν ἐν ταῖς κώμαις τοῦ λεγομένου Μαρεώτου. ἐν τούτῳ δὴ καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος καταλαβὼν τὸν Μαρεώτην, τῆς ἐκεῖ παροικίας ἐπεσκέπτετο. καὶ μαθὼν τὰ περὶ τοῦ Ἰσχυρᾶ, ἀποστέλλει Μακάριον τὸν πρεσβύτερον ἐποπτεύσοντα, εἰ ἀληθῆ εἴη τὰ λεγόμενα. ὅθεν φωραθεὶς ὁ Ἰσχυρᾶς, ἀποδρὰς ἐκεῖθεν, καὶ καταλαβὼν τὴν Νικομήδειαν, προσφεύγει τοῖς περὶ Εὐσέβιον. οἱ δὲ μίσει τῷ πρὸς Ἀθανάσιον, δέχονται μὲν αὐτὸν ὡς πρεσβύτερον· ἐπαγγέλλονται

Nicomedienſis litteras miſit, Imperatoremque ad ſcribendum concitavit.

2. Athanaſius porro, ne reciperentur prohibebat, miſſiſque cum Epiſcopo Alexandro ad Imperatorem litteris, docuit illum, eos qui ſemel fidem negaſſent, & anathemate percuſſi eſſent, redeuntes minime eſſe recipiendos. Tum Imperator, rem indigne ferens, ab Euſebio commotus ad iram, hæc ſancto Athanaſio ſcribens minatus eſt.

Pars Epiſtolæ Imperatoris ad ſanctum Athanaſium.

Cum itaque voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in Eccleſiam ingredi voluerint, liberum permittito aditum. Quod ſi quoſpiam Eccleſiæ adjungi volentes cohibueris, aditumque illis intercluſeris; mittam quamprimum qui te juſſu meo deponat, & ex ſedibus transferat tuis.

Epiſcopo item Alexandro paria de Ario ſcripſit. Et hujuſmodi quidem Imperator ſcripſit ex utili propoſito, quod nollet Eccleſiam diſtrahi: omnes quippe ad concordiam agere peroptabat. Cum accepiſſet Alexander ab Imperatore litteras, pauco tempore ſuperſtes beato fine vitam clauſit. Athanaſius vero ſacerdotii miniſterium excepit. Qualis porro fuerit, prudentia, pietate, Eccleſiæ adminiſtratione, ſequentia declarabunt. Hæretici porro cum cognoſcerent Eccleſiæ illum præeſſe, primum animo conciderunt. Deinde vero illum uno animo aggreſſi ſunt; quaſi, ut ita dicam, memoriam illius de terra tollere curarent, quemadmodum Judæi contra Dominum moliti ſunt. Statim namque ille Eccleſiæ præpoſitus fuit, Euſebius & ſocii, inviſum habentes Athanaſium, nequaquam quieſcebant, ſed tempus nacti opportunum Imperatoris iram conſilii ſui adminiſtram adhibuerunt, omniaque movere ut eum Epiſcopatu pellerent, quaſi indigne, ut ajebant, talem occupaſſet dignitatem; ita enim dumtaxat prævalere poſſe putabant Arianicam doctrinam, ſi Athanaſius tolleretur de medio. Deliberant itaque Euſebius Nicomedienſis & ſocii adverſus illum; ac mercede conducunt nonnullos Meletianæ hæreſeos, Iſionem, Eudæmonem, Callinicum, variaſque in Athanaſium accuſationes comminiſcuntur. Ac primo quidem Athanaſium cum irrepſiſſet in Epiſcopatum, Ægyptiis mandaſſe, ut lineam veſtem Alexandrinæ Eccleſiæ penſitarent. Secundam item ſtruunt calumniam, priori multo graviorem: Athanaſium ſcilicet Imperatoris rebus inſidiantem, Philumeno cuidam miſiſſe marſupium auri plenum. Tertiam, Iſchyras ſuſcipit, negotium multiplici nece dignum. Cum enim numquam ſacerdotium accepiſſet; nomen ſibi presbyteri adtribuens, in vicis Mareotæ auſus eſt ſacerdotis munia obire: interea vero ſanctus Athanaſius in Mareoten venit; ut parœciam illam viſitaret. Ac de Iſchyræ geſtis certior factus, miſit Macarium presbyterum, exploraturum, an ea vere dicerentur. Quare deprehenſus Iſchyras, iſthinc ſe fuga proripuit Nicomediam, & ad Euſebianos confugit. Qui odio Athanaſii, illum quidem recipiunt ut presbyterum, promittun-

(1) οὐκ ἠρέμουν deeſt in Palat.

(2) Palat. Ἰσχύρα cum accentu in penult. hic & infra.

tuntque Episcopalem illi dignitatem, si velit accusationem in beatum Athanasium suscipere. Ille porro hæc commentus est: Macarius, ajebat, presbyter, missus ab Athanasio, irruptione facta in Ecclesiam nostram, in altare insiluit; sacram subvertit mensam, mysticum confregit calicem; sacros libros combussit.

3. Hæc & talia Eusebiani Imperatorem edocent, iramque illius accendunt in Athanasium: addentes item, illum divinis acceptis litteris, nihil curasse, neque admisisse Arium. Adeo ut Imperator auditis iis contra Athanasium criminationibus, in furorem actus, juberet, ut Synodus iterum cogeretur. Licet enim ille firmum pro pia religione studium foveret; & cum putaret lædi adversarios, utpote justus judex illam denuo tulit molestiam. Cum autem ad Encænia Jerosolymorum omnes ferme convenissent Episcopi, scripto jussit, ut examinarentur accusationes in Athanasium allatæ: similiter monet de Ario, ut accurate expendant, num, quemadmodum ajebat Arius, cum in recta staret fide, invidia separatus & ejectus fuisset. Et si quidem invidia in causa esset, curarent inter utrumque pacem conciliare. Quod si conficta pœnitentia usus esset Arius, Alexandriam concederet, atque isthic de ea causa judicaretur. Episcopos itaque paulum a via deflectentes, jubet Imperator, Tyri coactos, causam Athanasii & Arii expendere, ut e medio sublata omni simultate, pacatius Ecclesiæ dedicationem celebrarent, consecrantes eam Deo. Trigesimus is erat annus Imperii Constantini. Tyri aderant ex variis urbibus Episcopi sexaginta, Dionysio consulari congregante illos. Ducebatur autem Macarius presbyter Alexandria a militari manu, vinctus catenis, simul assidente illius provinciæ præfecto, aliisque compluribus magistratibus. Paulopost accitum Athanasium a Synodo, præsentes sycophantæ, primum de linea veste accusarunt. Sed eam calumniam Apis & Macarius presbyteri Alexandrini, qui Nicomediæ erant, exstinxere Imperatorem docentes falsa illa esse quæ contra Athanasium dicerentur. Quare accusatores Imperator litteris suis perstrinxit, jussitque Athanasium se adire. Statim ergo sub initium disquisitionis, traditis imperialibus litteris, Deo rem ita dispensante, in anxietatem Eusebius & socii redacti sunt. Cum igitur hac in parte excidissent accusatores, ad accusationes contra Macarium vertuntur.

4. Et primum quidem Athanasius ille magnus Eusebium & socios, utpote sibi inimicos, jure recusabat. Hinc postulabat comprobari, num accusator Ischyras presbyter esset. Ita enim accusatione scriptum erat: sed Macarii causa in medium adducta est. Cum autem infirma argumenta essent, intermissa fuit interrogatio, ut quidam in Mareotem concederent, ut ipso in loco ambigua disquirerent. Ut vidit autem Athanasius illos mitti, quos recusaret ipse, Theognium, Marin, Theodorum, Macedonium, Ursacium, exclamavit, dolo fraudeque res peragi, nec æquum esse, in vinculis manere Macarium presbyterum, dum accusator cum inimicis abiret, rem &

A δὲ καὶ τῆς ἐπισκοπῆς ἀξίᾳ τιμῆσαι, εἰ κατηγορίαν ἐνστήσεσθαι κατὰ τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου ἀναδέξηται. ὃς δὲ (1) καταψεύδει ταῦτα, ὅτι Μακάριος ὁ πρεσβύτερος ἀποσταλεὶς, φησὶ, παρὰ Ἀθανασίου, ἔφοδον ποιήσας τῇ ἐκκλησίᾳ ἡμῶν, καὶ εἰσπηδήσας εἰς τὸ θυσιαστήριον, ἀνατρέψαι μὲν τὴν τράπεζαν τὴν ἁγίαν, καὶ ποτήριον δὲ κατεάξαι μυστικόν· καὶ ὅτι τὰ ἱερὰ βιβλία κατέκαυσεν.

3. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τὸν βασιλέα ἀναδιδάσκουσιν οἱ περὶ Εὐσέβιον, εἰς ὀργὴν κινοῦντες αὐτὸν κατὰ Ἀθανασίου, καὶ ὅτι τὸ θεῖον γράμμα λαβὼν οὐ προσέχετο, καὶ Ἄρειον οὐκ ἐδέξατο. ὡς ἀκούσαντα τὸν βασιλέα τὰ κατὰ Ἀθανασίου λεγόμενα εἰς ἔκστασιν περιπεσεῖν, ὥστε προστάξαι πάλιν σύνοδον συγκροτηθῆναι. τοὺς γὰρ, εἰ καὶ τὸν τῆς εὐσεβείας πόνον εἶχεν ἀχαίνωτον, ἀλλὰ διὰ τὸ νομίζειν ἀδικεῖσθαι τοὺς ἐναντίους, ὡς κριτὴς δίκαιος ὑπέχετο πάλιν ταύτης τῆς σκύλσεως· ὡς δὲ ἐπὶ ἐγκαίνια Ἱεροσολύμων σχεδὸν πάντες συνίεσαν οἱ ἐπίσκοποι, γράφει καὶ περὶ τοῦ γυμνασθῆναι τὰ κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου λεγόμενα· (2) ὁμοίως δὲ περὶ Ἀρείου ὑπομιμνήσκων, ἵνα ἀκριβῶς ἐπιστήσωσιν, εἰς ἃ, καθὼς λέγει, ὁ Ἄρειος τῆς ὀρθῆς αὐτὸς ὢν πίστεως, φθόνῳ τὴν διαίρεσιν ὑπέστη· καὶ εἰ μὲν ὁ φθόνος αἴτιος ἦν, ἵνα σπουδάσωσιν αὐτοὺς ἑκατέρους πρὸς εἰρήνην συνάψαι. εἰ δὲ πλαστῇ τινι μεταμελείᾳ κέχρηται ὁ Ἄρειος, καταλάβοι τὴν Ἀλεξάνδρειαν, κἀκεῖ περὶ τούτων κρίνοιτο. δεῖ οὖν πάρεργον πρότερον ἐν τῇ Τύρῳ συναχθέντας τοὺς ἐπισκόπους, τὰ κατὰ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον γυμνασθῆναι, καὶ τὰ κατὰ Ἄρειον προσέταξεν, ὅπως ἂν ἐκ ποδῶν γενομένης πάσης ἐρεχελίας, εἰρηνικώτερον τὰ ἐπιβατήρια τῆς ἐκκλησίας ἐπιτελέσωσιν, καθιεροῦντες αὐτὴν τῷ θεῷ. τριακοστὸν δὲ ἦν τοῦτο ἔτος τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου. παρῆσαν δὲ ἐπὶ τὴν Τύρον ἐκ διαφόρων πόλεων ἐπίσκοποι ἑξήκοντα, Διονυσίου τοῦ ὑπατικοῦ συναγαγόντος αὐτούς. ἤγετο δὲ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας σιδηροδέσμιος διὰ στρατιωτικῆς χειρός. συνεδρεύσαντος καὶ τοῦ ἄρχοντος τῆς ἐπαρχίας, καὶ ἑτέρων πλειόνων ἐν τέλει ὄντων, μετ᾽ οὐ πολὺ ἐκαλεῖτο πρὸς τῆς συνόδου Ἀθανάσιος, καὶ παρόντες οἱ συκοφάνται, πρῶτον μὲν τὰ περὶ τῆς λινῆς ἐσθῆτος διέβαλλον. ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν διαβολὴν, Ἄπις καὶ Μακάριος πρεσβύτεροι τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως τῇ Νικομηδείᾳ τότε τυχερῶς ἐπιδημοῦντες, ἀπέσβεσαν, ψευδῆ τὰ λεχθέντα κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἶναι τὸν βασιλέα διδάξαντες. διὸ τῶν μὲν κατηγόρων ὁ βασιλεὺς διὰ γραμμάτων καθήψατο. Ἀθανάσιον δὲ (3) πρὸς αὐτὸν ἐλθεῖν προετρέψατο. εὐθέως οὖν ἐν ἀρχῇ τῆς ἀκροάσεως, τῶν βασιλικῶν γραμμάτων ἀποδοθέντων, τοῦ θεοῦ ταῦτα προευτρεπίσαντος, εἰς ἀγωνίαν οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ οἱ σὺν αὐτῷ φρατριάσαντες κατέστησαν. τούτου οὖν τοῦ μέρους ἐκπεσόντες οἱ κατήγοροι, ἐπὶ ταῖς κατὰ τοῦ Μακαρίου κατηγορίαις ἐτρέποντο.

4. Καὶ πρῶτον μὲν Ἀθανάσιος ὁ μέγας νομίμως τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὡς ἐχθροὺς παρεγράφετο. ἔπειτα δείκνυσθαι, εἰ ὁ κατήγορος Ἰσχυρᾶς ἀληθῶς πρεσβύτερος εἴη. οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῇ κατηγορίᾳ ἐνεγέγραπτο. τούτων δὲ οὐδένα λόγον οἱ κριταὶ ἐποιοῦντο, ἀλλ᾽ εἰσήχθη μὲν ἡ κατὰ Μακαρίου δίκη· ἀπονησάντων δὲ τῶν ἐλέγχων, ὑπέρθεσιν ἐλάμβανεν ἡ ἀκρόασις, ἐφ᾽ ᾧ τε παραγενέσθαι ἐπὶ τὸν Μαρεώτην τινὰς, ἵνα ἐπὶ τὸν τόπον ζητηθείη τὰ ἀμφίβολα. ὡς δὲ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος πεμπομένους εἶδεν, οὓς παρεγράψατο, Θεόγνιον, Μάριν, Θεόδωρον, Μακεδόνιον, Οὐρσάκιον, ἐβόα σκαιωρίαν εἶναι καὶ δόλον τὰ γινόμενα. οὐδὲ γὰρ δίκαιον εἶναι, Μακάριον μὲν τὸν πρεσβύτερον ἐν δεσμοῖς εἶναι· τὸν δὲ κατήγορον ἅμα τοῖς ἐχθροῖς ἀπιέναι· ἐφ᾽ ᾧ τε ἐκ

(1) Palat. κατεψεύδει.
(2) Palat. ὁμοίως καί. Infra idem, τῆς ὀρθῆς ὄντως πίστεως ὤν.
(3) Sic Palat. Editi vero, παρ᾽ ἑαυτόν.

τε ἐκ μονομερῶς (1) πρᾶξιν ὑπομνημάτων ποιήσασθαι. ταῦτα βοῶντος τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, καὶ διαμαρτυρομένου τὸ κοινὸν τῆς συνόδου, καὶ Διονύσιον τὸν ὑπατικὸν, ὡς εἶδεν μηδένα λόγον τούτων ποιεῖσθαι, αὐτὸς διαλιπὼν ἀνεχώρησε, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα ἀνέδραμεν. οἱ μὲν οὖν ἀποσταλέντες εἰς τὸν Μαρεώτην, ποιήσαντες ἐκ μονομεροῦς ὑπομνήματα, καθὼς ἠβούλοντο, ἧκαν· ἡ δὲ σύνοδος πρῶτον μὲν ἐρήμην τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατεδικάσε· ὡς δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ πεπραγμένα συνέφθασε, καθαίρεσιν ἐψηφίσαντο Ἀθανασίου, πολλὰ ἐν τοῖς καθαιρετικοῖς (2) αὐτὸν λοιδορήσαντες. εὐθύς τε ὡς εἶχον ἐκ τῆς Τύρου σπουδαίως ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἐπορεύοντο, ἐπὶ τῇ καθιερώσει τῆς νέας Ἱερουσαλήμ· ἐλθόντες τε ἐκεῖσε δέχονται τὸν Ἄρειον, οἱ καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ Νίκαιαν συνόδου, προσποιητῶς εἰς τὸ ὁμοούσιον ὑπογράψαντες, φημὶ δὲ οἱ περὶ τὸν Νικομηδέα Εὐσέβιον. οἱ δὲ τῆς ὀρθῆς πίστεως, ἀπεστράφησαν τὸν Ἄρειον, ὁρίσαντες ἐπὶ τῇ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν συνόδῳ (3) αὐτὸν ἀκουσθήσεσθαι, ἐν ᾗ καὶ παραγενόμενος ἑάλω. τούτων δὲ ὄντων ἐν τούτοις, ἐπικαταλαμβάνει ἕτερα γράμματα τοῦ βασιλέως, σημαίνοντα Ἀθανάσιον μὲν ἥκειν πρὸς αὐτόν· αὐτοὺς δὲ παρεῖναι ὡς τάχιστα εἰς τὴν Κωνσταντίνου πόλιν.

commentarios altera absente parte edituris. Hæc clamante sancto Athanasio, ac communem Synodum, & Dionysium consulem in testes compellante; ut advertit, nullam eos gestorum rationem habere, illis relictis abscessit, & ad Imperatorem properavit. Qui porro missi in Mareoten fuerant, cum altera absente parte, arbitratu suo rem gessissent, remigrarunt: Synodus vero primum Athanasium desertæ causæ damnavit. Ubi autem accessere quæ in Mareote gesta fuerant; tum Athanasii depositionem decernunt, multis eum convitiis in scriptis suis onerantes. Tum quam celerrime Jerosolymam concessere, ad novæ Jerosolymæ dedicationem. Isthuc porro occurrentem Arium admittunt, qui in Nicæna Synodo, consubstantiali simulate subscripserant; Eusebius videlicet Nicomediensis & socii. Qui vero orthodoxæ fidei erant, Arium aversati statuere, audiendum illum esse in Alexandrina Synodo, quo illum concessisse deprehensum fuerat. Cum hæc ita se haberent, accedunt aliæ litteræ Imperatoris, jubentes Athanasium accedere, ipsosque Constantinopolim quam maturrime se conferre.

Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως. Νικητὴς Κωνσταντῖνος, σεβαστὸς, τοῖς ἐν Τύρῳ συνελθοῦσιν ἐπισκόποις.

Epistola Imperatoris. Victor Constantinus Augustus Episcopis Tyri congregatis.

Ἐγὼ μὲν ἀγνοῶ τίνα ἐστὶ τὰ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας συνόδου μετὰ θορύβου καὶ χειμῶνος κριθέντα· δοκεῖ δέ πως ὑπό τινος ταραχώδους ἀταξίας ἡ ἀλήθεια διεστράφθαι ὑφ' ὑμῶν, δηλαδὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς πλησίον ἐριστικίαν, (4) ἣν ἀήττητον εἶναι βούλεσθε, τὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα μὴ συνορῶντες. ἀλλ' ἔσται τῆς θείας προνοίας ἔργον, καὶ τὰ τῆς φιλονεικίας ταύτης, καὶ τὰ φανερῶς ἁλόντα διασκεδάσαι, καὶ ἡμῖν διαῤῥήδην ἐπιδεῖξαι, εἴ τινα τῆς ἀληθείας αὐτόθι συνελθόντες ἐποιήσασθε φροντίδα, καὶ εἰ τὰ κεκριμένα χωρίς τινος χάριτος καὶ ἀπεχθείας ἐκρίνατε. τοιγαροῦν ἠπειγμένους πάντας ὑμᾶς πρὸς τὴν ἐμὴν ἐλθεῖν εὐλάβειαν βούλομαι, ἵνα τῶν πεπραγμένων ὑμῖν ἀκρίβειαν δι' ὑμῶν αὐτῶν παραστήσητε· καὶ τὰ ἑξῆς.

Equidem ignoro quænam sint a vestra Synodo turbulenter ac tumultuose judicata: veritas quippe tumultu ac confusione quadam oppressa videtur a vobis, scilicet ob mutuam vestram contentionem, quam invictam vultis, quæ Deo placent minime spectantibus. Sed erit illud divinæ providentiæ opus, istiusmodi discordiæ mala, manifesto deprehensa dissipare, nobisque palam facere si qua vobis fuerit isthic congregatis veritatis cura, & si judicia vestra citra gratiam ullam vel odium lata fuerint. Quocirca vos omnes quamprimum pietatem nostram convenire volo, rerum a vobis gestarum accurate rationem coram reddituros, &c.

5. Ταῦτα τὰ γράμματα εἰς ἀγῶνα τοὺς ἐν τῇ συνόδῳ κατέστησε. διὸ οἱ μὲν πλείους ἐπὶ τὰ ἑαυτῶν ἀνεχώρησαν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον καὶ Θεόγνιον, καὶ τοὺς λοιποὺς (5) τέως ἐχρόνιζον αὐτόθι, παρέλκοντες ἑκόντες τὸν καιρὸν, ἔγραφον δὲ τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ, ἄκοντας ἐπέχεσθαι ἐπειγομένους ἐξορμᾶν πρὸς αὐτόν. ἐν δὲ τῷ μεταξὺ, ἀποδύεται καὶ τὸ ἕτερον ἔγκλημα τὸ περὶ τοῦ χρυσίου τοῦ πρὸς Φιλούμενον. ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, στὰς ἑαυτὸν κατὰ πρόσωπον τοῦ βασιλέως ἐν Ψαμαθίᾳ προαστείῳ τῆς Νικομηδείας. * διὸ καὶ βραδυνάντων τῶν περὶ Εὐσέβιον μετὰ τιμῆς αὐτὸν ἀπέπεμψεν ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, γράψας τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος αὐτῶν Ἀθανάσιος ψευδῶς διαβέβληται. ἐν δὲ τῷ (6) παραγενέσθαι τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ συγκροτεῖσθαι τὰ κατὰ τὸν Ἄρειον, πολλὴ τις ἦν καὶ τοῦ πλήθους συνέλευσις καὶ ἐλπὶς, ἐπὶ ταλαντευούσῃ ἐκβάσει περιαγομένη· μάλιστα πάλιν ὁρώντων τὰ τοσούτοις ἐπισκόποις κριθέντα διασκυλλόμενα. ὁρῶν δὲ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος αὖθις ταραττομένην τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ πᾶσαν Αἴγυπτον, οὐ παρεσιώπησεν· ἀλλὰ φανερὸν ταῖς βασιλικαῖς ἀκοαῖς

* textus deficit.

5. Hæ litteræ, homines in Synodo coactos ad angustias redegere. Quamobrem plures domum regressi sunt: Eusebius, vero, Theognis & reliqui, aliquantum ibi cunctati studio extrahebant tempus; litteris autem suis piissimo Imperatori significarunt, invitos se detineri quominus ipsum adirent. Interea autem, aliud profertur crimen de auro ad Philumenum misso. Sanctus Athanasius sistit se in conspectum Imperatoris in Psammathia suburbano Nicomediæ. Quare cunctantibus Eusebianis cum honore illum Alexandriam remisit, scribens Alexandrinæ Ecclesiæ Episcopum eorum Athanasium falso fuisse accusatum. Cum autem advenisset Alexandriam sanctus Athanasius, congregatique essent qui Ario faverent, frequens erat populi concursus, & spes, circa hujus negotii exitum: cum maxime viderent ea quæ a tot Episcopis decreta essent divexari. Cum porro adverteret Athanasius iterum tumultu repleri Alexandriam Ægyptumque totam, non reticuit, sed ad Imperatoris aures retulit. Cum autem Imperator audivisset,

(1) Palat. πρᾶξιν ἐκ μνημάτων. Infra idem τὸ κοινὸν τῆς συνόδου.
(2) Sic Palat. Editi vero, αὐτόν.
(3) Palat. αὐτοῦ.
(4) Hæc, ἣν ἀήττητον, desunt in Palat.
(5) Τέως deest in Palat. Infra idem, τῷ εὐλαβεστάτῳ βασ.
(6) Palat. περαίνεσθαι.

ſet, Arii ſententiam iterum prave detortam fuiſſe, accitum denuo illum Conſtantinopolim venire juſſit, rationem redditurum de iis quæ commovere aggreſſus eſſet. Arius vero cum Alexandria ad comitatum duceretur, congreſſus Cæſareæ cum Euſebio, Theognio, Mari & reliquis aſſeclis, cum narraſſet ea quæ ſeſe ſpectarent, plurimiſque diebus verſatus cum illis, eorum uſus conſiliis; alias una cum illis in Athanaſium conſuere calumnias in animum induxit. Tum præmiſſus ab illis ad Imperatorem Arius, profectus eſt cauſam propugnaturus. Euſebiani vero Conſtantinopolim iterum profecti, ut pacti erant contra Athanaſium, omnem lapidem moventes, quod dicitur, ut epiſcopatu eum pellerent. Acciti namque ab Imperatore, & interrogati ab eo de actis in Synodo; reſpondent: Non tanta nobis, Imperator, de prioribus Athanaſio illatis cura eſt; quanta de ſacra menſa ſubverſa & de myſtico poculo confracto; inſuperque quod interminatus ſit ſe impediturum frumenti commeatum Alexandria Conſtantinopolim vehi ſolitum. Ajebantque hæc Athanaſii dicta audiviſſe, Adamantium, Anubionem, Arbethionem & Petrum Epiſcopos, a quibus convictus, in omnibus reus deprehenſus, judicium ſubterfugiſſet Athanaſius. Sic igitur circumventus Imperator, atque in iram verſus, exſilio mulctat Athanaſium, Treviros in Gallias abire juſſum. Ajunt autem quidam, id egiſſe Imperatorem animo pacis Eccleſiaſticæ conciliandæ; quandoquidem Athanaſius communionem cum Arianis prorſus averſaretur. Tumultu itaque ac ſeditione non minima concitata, non ſolum Alexandriæ ſed etiam per univerſam Ægyptum, hominum ſcilicet lugentium Epiſcopum ſuum; rurſum quaſi ex receſſibus emergentes Ariani, totam commovere civitatem, evomentes peſtifera illa & exitioſa Arii dogmata, atque peſtis inſtar ingruentes hominibus a ſe deceptis.

6. Dum autem humanæ cogitationes in hiſce rebus incumberent, finem vivendi facit Conſtantinus in quodam Nicomediæ ſuburbio, cum annos unum ſupra triginta Imperium tenuiſſet, totumque ejus vitæ tempus ſexaginta quinque annis abſolutum eſt. Succeſſores filios reliquit, tradito teſtamento atque in manibus depoſito cuidam presbytero cum Ario ſentienti, mandans ut Conſtantino cognomini traderet illud. Multis igitur quærentibus an edidiſſet teſtamentum: cunctabatur presbyter, nactus conſilii ſocios Eunuchos ſacri cubiculi. Paulopoſt advenit Conſtantius, clamque ipſi presbyter teſtamentum tradit, unam ſtatim ab eo rogans gratiam, ut cum Ario ſentiret. Defuncto itaque Imperatore Conſtantino, Euſebius Nicomedienſis & ſocii, tempus ſe nactos opportunum rati, Arii hæreſin firmare ſtudebant. Quod ex voto ceſſurum ſperabant, dum ab exſilio Athanaſius non remigraret. Hæc autem moliebantur opera uſi presbyteri illius. Qui teſtamenti traditi beneficio, ſeſe ingerens in Palatium, Imperatoris præpoſitum, nomine Euſebium induxit,

κατέστησεν. ὡς δὲ ὁ βασιλεὺς (1) ἐπύθετο διεστράφθαι πάλιν τὴν Ἀρείου γνώμην, μεταπέμπων αὖθις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἥκειν αὐτὸν ἐκέλευσε, λόγον δώσοντα ὧν ἀνακινεῖν (2) ἐπεχείροι. ὡς δὲ ἤγετο πάλιν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τὸν κομιτάτον ὁ Ἄρειος, συμβαλὼν ἐν Καισαρείᾳ τοῖς περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγνιον, Μάριν, καὶ τοὺς λοιποὺς (3) συνεργοὺς, διηγησάμενος τὰ καθ' ἑαυτὸν, ἐπὶ πλείους τε ἡμέρας συμφατριάσας αὐτοὺς, καὶ συμβούλοις χρησάμενος (4) αὐτοῖς, ἑτέρας πάλιν συκοφαντίας κατὰ Ἀθανασίου ῥάπτειν προεθυμοῦντο. καὶ προπεμφθεὶς ὑπ' αὐτῶν ὁ Ἄρειος πρὸς τὸν βασιλέα, ᾔει ἀπολογησόμενος. οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον αὖθις ἐπανελθόντες ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἷα συνέθεσαν κατὰ Ἀθανασίου· τὸ δὴ λεγόμενον, πάντα λίθον κινοῦντες, (5) τοῦ ἐξωθῆναι αὐτὸν τῆς ἐπισκοπῆς. μετακληθέντες γὰρ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐρωτώμενοι ὑπ' αὐτοῦ περὶ τῶν πεπραγμένων ἐν τῇ συνόδῳ, ἔφησαν· οὐχ οὕτω, βασιλεῦ, σπουδὴν πεποιήμεθα περὶ τῶν προτέρων, ὧν ἐνήγετο Ἀθανάσιος, ὅσον περὶ τῆς ἁγίας τραπέζης τῆς ἀνατραπείσης, καὶ περὶ τοῦ μυστικοῦ ποτηρίου τοῦ κατεαγέντος, ἔτι τε καὶ ὡς ἠπείλει κωλύσειν πεμφθῆναι τὸν σῖτον τὸν ἐξ ἔθους ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κομιζόμενον. καὶ τούτων λεγομένων παρὰ Ἀθανασίου ἀκηκοέναι Ἀδαμάντιον, Ἀνουβίωνα, Ἀρβεθίωνα, Πέτρον, τοὺς ἐπισκόπους, ὑφ' ὧν ἐλεγχθεὶς, (6) φωραθείς τε ἐπὶ πᾶσιν, ἀπέδρα τὴν κρίσιν ὁ Ἀθανάσιος. οὕτω γοῦν συναρπαγεὶς ὁ βασιλεὺς, καὶ εἰς ὀργὴν ἐκπεσὼν, ἐξορίᾳ ὑποβάλλει τὸν Ἀθανάσιον, τὰς Γαλλίας οἰκεῖν (7) ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ διακελεύσας. φασὶ δέ τινες τοῦτο πεποιηκέναι τὸν βασιλέα, σκοπῷ τοῦ ἑνωθῆναι τὴν ἐκκλησίαν. ἐπειδὴ Ἀθανάσιος παντὴ κοινωνῆσαι τοῖς περὶ τὸν Ἄρειον ἐξετρέπετο. θορύβου οὖν καὶ στάσεως οὐ τῆς τυχούσης κατειληφυίας, οὐ μόνον τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον· ὀδυρομένων δὲ περὶ τοῦ σφῶν ἐπισκόπου, ἀνεφύοντο πάλιν, ὥσπερ ἐκ μυχῶν τινων, οἱ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες, καὶ διετάραττον πᾶσαν τὴν πόλιν, ἐξερευγόμενοι τὰ φθοροποιὰ καὶ θανατηφόρα Ἀρείου δόγματα, καὶ λοιμοῦ δίκην ἐνιέντες τοῖς ὑπ' αὐτῶν ἀπατωμένοις.

6. Ἀλλὰ τούτοις ἐπινηχομένων (8) τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν, ὁ Κωνσταντῖνος τέλος ὑπομένει τοῦ βίου ἔν τινι προαστείῳ Νικομηδείας, ἓν καὶ τριακοστὸν ἔτος διαρκέσας ἐπὶ τῆς βασιλείας. ὁ δὲ πᾶς τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνος, ἐν ἑξηκονταπέντε ἔτεσιν διαλήξας διαδόχοις τοῖς υἱέσιν χρησάμενος παραδοὺς τὴν διαθήκην πρεσβυτέρῳ τινὶ ἐνδιαθέτῳ τὰ Ἀρείου φρονοῦντι, εἰπὼν Κωνσταντίνῳ τῷ ὁμωνύμῳ ἀποδοθῆναι αὐτήν. πολλῶν γοῦν διαπυνθανομένων εἰ πεποίηται διαθήκην, διανεβάλετο ὁ πρεσβύτερος, ἔχων συμμύστας (9) τοὺς εὐνούχους τοῦ ἱεροῦ κοιτῶνος· παραγίνεται δὲ μικρὸν ὕστερον ὁ Κωνστάντιος, καὶ κρύβδην αὐτῷ δίδωσι τοῦ πατρὸς τὴν διαθήκην ὁ πρεσβύτερος, μίαν εὐθὺς χάριν αὐτῷ αἰτῶν τὰ Ἀρείου φρονεῖν. τελευτήσαντος τοίνυν τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας ἅμα τοῖς σὺν αὐτῷ, καιροῦ δεδράχθαι εὐκαίρου νομίσαντες, τὰ Ἀρείου (10) συνιστᾷν ἐσπούδαζον. περιέσεσθαι δὲ τούτου ἤλπιζον, ἐὰν μὴ ἀναχωρήσῃ τῆς ἐξορίας ὁ Ἀθανάσιος. ταῦτα δὲ κατεσκεύαζον συνεργῷ χρώμενοι τῷ πρεσβυτέρῳ, ὃς χάριν τῆς διαθήκης ὑποδὺς πάλιν, ἐν τοῖς βασιλείοις τὸν πραιπόσιτον τοῦ βασιλέως, τοὔνομα Εὐσέβειον, συν-

(1) Sic Palat. & ſic legit vetus interpres. Editi vero, ἐποίθετο.
(2) Palat. ἐπιχειρεῖ.
(3) συνεργοὺς deeſt in Palat.
(4) Ita Palat. Editi vero, αὖθις.
(5) Palat. τοῦ ἐξωθῆσαι.
(6) φωραθεὶς deeſt in Pal.
(7) Palat. ἐν τῇ Βελγάδι pro ἐν Τριβέροις.
(8) Hæc, τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν, deſunt in Pal.
(9) τοὺς εὐνούχους deeſt in Pal.
(10) συνιστάναι νομίζων Palat.

συνθέσθαι τῇ Ἀρείου δόξῃ συνέπεισεν. ἐκ δὲ τούτου καὶ οἱ λοιποὶ τῶν εὐνούχων τὰ αὐτὰ φρονεῖν ἐπείθοντο. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ βασιλέως γαμετὴ διὰ τῶν εὐνούχων καὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἀποπλανηθεῖσα, τῇ αὐτῇ δόξῃ προστίθεται. μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ὑπήχθη τῷ αὐτῷ φρονήματι, παραχρῆμά τε κελεύει τὰ Ἀρείου συστῆναι, καὶ ἄκοντας τὰ δόγματα αὐτοῦ τοὺς ἐπισκόπους ἡμῶν καταδέξασθαι. κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦτον τὸν νοητὸν, ὁ ἅγιος Μάξιμος ἐπίσκοπος τῆς Ἱεροσολύμων ἐκκλησίας ἡγεῖτο, καὶ Ἀλεξανδρείας ὁ μέγας Ἀθανάσιος· (1) ἐν δὲ τῇ ἐξορίᾳ διῆγεν· καὶ Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλέξανδρος καθὼς ἐν τισὶν Ἀθανασίου γράμμασιν ἀνέγνωμεν. Εὐσέβιος δὲ ὁ Νικομηδεὺς ἔχων συνεργὸν τὸν εἰρημένον πρεσβύτερον, μηχανᾶται τὸν Ἄρειον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀκούεσθαι, οἰόμενος ῥᾷστα περιέσεσθαι Ἀθανασίου, ἐπ' ἀλλοδαπῆς γενομένης τῆς ζητήσεως, τῇ αὐθεντίᾳ τοῦ βασιλέως, καὶ τῶν ἐκεῖσε συνερχομένων, τὰ Ἀρείου δήπου (2) φρονούντων. ἀλλ' ὁ μὲν Ἄρειος ὄργανον ὢν τοῦ διαβόλου καὶ σκεῦος αὐτοῦ κατηρτισμένον, φανταζόμενος τὰς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας διαρπάζειν, τέλος ἄξιον ἀπηνέγκατο τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτοῦ, ταῖς εὐχαῖς τοῦ ἁγίου Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἐν (3) ἀφεδρῶνι τῆς βασιλίδος πόλεως τῶν σπλάγχνων αὐτοῦ κατασπασθέντων. ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον Ἀρείου, χρόνου βραχέος διελθόντος, Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας πάλιν, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, διὰ τῶν συνεργούντων αὐτοῖς εὐνούχων, ταράττειν τοὺς τῇ ὀρθοδοξίᾳ προσκειμένους ἐπεχείρουν, ἕρμαιον ἡγούμενοι τὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἀπουσίαν, καὶ σπουδάζοντες τῆς αὐτῶν δόξης ὁμόφρονα ἐπίσκοπον ἐγκαθιστᾶν τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ· ἡ δὲ τοῦ θεοῦ χάρις προέτρεχε βραβεύουσα ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. ταῦτα γὰρ αὐτῶν διανοουμένων, ἔφθασεν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐπανελθεῖν ἀπὸ τῆς ἐξορίας ὠχυρωμένος βασιλικοῖς γράμμασι παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ υἱοῦ τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου ἀπὸ τῆς δύσεως γραφεῖσι τῷ λαῷ Ἀλεξανδρείας, ἅπερ ἔχει οὕτως.

Νικητὴς (4) Κωνσταντῖνος, τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ πόλεως Ἀλεξανδρείας.

Οὐδὲν τὴν τῆς ὑμετέρας ἱερᾶς ἐννοίας ἀποπεφευγέναι γνῶσιν οἶμαι, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην, πρὸς καιρὸν εἰς τὰς Γαλλίας ἀπεστάλθαι· ἵνα ἐπειδὴ ἡ ἀγριότης τῶν αἱμοβόρων αὐτοῦ καὶ πολεμίων ἐχθρῶν, εἰς κίνδυνον τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐπέμενε, ἀνήκεστα ὑποστῇ. πρὸς τὸ διεκπαῖξαι τοίνυν ταύτην, ἀφῃρέθη τῶν φαρύγγων τῶν ἐπικειμένων αὐτῷ ἀνδρῶν. διὰ τοῦτο ὑπ' ἐμοὶ μὲν διάγειν κεκέλευσται, ὥστε μηδὲν αὐτῷ τῶν ἀναγκαίων ἐλλεῖψαι, εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἡ ἀοίδιμος αὐτοῦ ἀρετὴ, ταῖς θείαις πεποιθυῖα βοηθείαις, καὶ τὰ τραχύτερα ἄχθη φέρει εὐχερῶς. καὶ ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντῖνος ὁ σεβαστὸς ὁ ἐμὸς πατὴρ, τὸν αὐτὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον τῷ ἰδίῳ τόπῳ παρασχεῖν ἠβούλετο. ὅμως ἐπειδὴ ἀνθρωπίνῳ κλήρῳ προσληφθεὶς πρὸ τοῦ τὴν εὐχὴν πληρῶσαι ἀνεπαύσατο, ἀκόλουθον ἡγησάμην τὴν προαίρεσιν τοῦ τῆς θείας μνήμης βασιλέως διαδεξάμενος πληρῶσαι. ὅστις ἐπειδὰν τῆς ὑμετέρας τύχῃ προσόψεως, ὅσης παρ' ἐμοῦ αἰδοῦς τετύχηκε γνώσεσθε. καὶ οὐ θαυμαστὸν, εἴ τι δ' ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ (5) πεποίηκα. καὶ γὰρ τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἤτε τοῦ ὑμετέρου πόθου

ut Arii doctrinam tueretur. Hinc alii Eunuchi ad eadem sentienda inducebantur. Quin immo ipsa Imperatoris uxor per Eunuchos ac presbyterum decepta, eidem doctrinæ adjungitur. Nec multum postea ipse Imperator in eamdem sententiam deductus est: ac statim mandat, ut Arii hæresis firmaretur, omnesque Episcopi nostri ejus doctrinam vel inviti cogerentur amplecti. Dum hæc spiritalis tempestas agitaretur præerat Jerosolymitanæ Ecclesiæ Maximus episcopus, Alexandrinæ magnus Athanasius, qui in exsilio agebat; Constantinopolitanæ vero Alexander, ut in quibusdam Athanasii scriptis legimus. Eusebius autem Nicomediensis, socium habens supra dictum presbyterum, operam dat ut Arius Constantinopoli andiatur, ratus facile superatum iri Athanasium, si in peregrina urbe quæstio haberetur, auctoritate scilicet Imperatoris, aliisque eo convenientibus Arianice sentientibus. Sed Arius cum esset instrumentum diaboli: & vas ejus paratum, cum cogitaret Dei Ecclesias diripere, condignum retulit facinorum finem. Precibus namque sancti Alexandri Episcopi Constantinopolitani, in latrinis Imperatoriæ urbis, viscera ejus avulsa sunt. Sed etiam post Arii mortem, parvo elapso tempore, Eusebius Nicomediensis & socii ejus, Eunuchorum sibi addictorum opera, quotquot rectæ doctrinæ adhærescerent perturbare aggressi sunt, lucrum sibi existimantes sancti Athanasii absentiam, ac studentes suæ sententiæ Episcopum in Alexandrina Ecclesia constituere. Sed Dei gratia præoccupavit eos, veritati præmium adjudicans. Hæc enim illis cogitantibus, magnus Athanasius ab exsilio regressus est, Imperatoriis munitus litteris ex Occidente scriptis a Constante filio beatæ memoriæ Constantini, ad populum Alexandrinum, hisce verbis.

Victor Constantinus, Catholicæ Ecclesiæ & populo urbis Alexandriæ.

Nec sacræ mentis vestræ notitiam præteriisse arbitror, ideo Athanasium adorandæ legis interpretem, in Gallias ad quoddam tempus missum fuisse, ut ne immanium ejus hostium feritas, quæ in periculum sacri illius capitis imminebat, eorumdemque improborum perversitas ad nefaria sustinenda eum cogeret. Ad eam igitur eludendam, ex faucibus adorientium se virorum est ereptus. Quamobrem sub me degere jussus est, ut in nullo sibi necessario deficeret. Tametsi ejus præclara virtus divinis freta auxiliis, graviores calamitates fert libentissime. Dominus porro noster beatæ memoriæ Constantinus Augustus pater meus, eumdem religiosissimum Episcopum suis sedibus restituere parabat. Quia tamen humana sorte præoccupatus, antequam votum implesset suum ex hac vita migravit, consentaneum existimavi divæ memoriæ Imperatoris propositum hæreditate acceptum exsequi. Porro Athanasius quantæ mihi venerationi fuerit cum ad conspectum venerit vestrum agnoscetis. Nec mirum est si quid ejus gratia fecerim: ad hoc enim desiderii vestri ima-

(1) Palat. εἰ καὶ ἐν τῇ ἐξορ.
(2) Palat. φρονεῖν. Editi, φρονούντων.
(3) Palat. ἀφεδρῶνι.

(4) Sic Palat. Editi vero Κώνστας, male.
(5) Palat. πεποιήκαμεν.

imago & tanti viri dignitas animam meam concitavit atque commovit. Divina vos providentia conservet, fratres dilecti.

7. His confisus litteris Athanasius, Alexandriam venit, eumque libentissime excepit populus Alexandrinus. Quotquot autem isthic Ariani erant, conventicula cogebant adversus illum; unde frequentes ortæ seditiones ansam Eusebianis dedere, virum apud Imperatorem calumniandi: quod nullo Episcoporum conventu id decernente, suo ipse motu remigrans occupasset Ecclesiam; eo usque calumnias illi ferebant. Ac rursum memorati homines Imperatoris aures obtundentes, inconsiderato furore concitant illum, ut exsilium decernat in Athanasium; veriti, ne si patris propositum sequeretur, vellet de fide edoceri, ipsique in periculum venirent. In tantum itaque furorem improbitate sua deducti sunt, ut mortui cujusdam manum nacti, dicerent, eam ab Athanasio ad veneficia fuisse usurpatam: seque nosse cujus esset: affirmabant quippe eam Arsenio cuidam viro, ab Athanasio fuisse abscissam. Qua de causa Imperator, nequaquam decrevit exsilium contra sanctum Athanasium; ut sperabant Ariani, rati se humanius quidpiam postulare, quam si capitis accusationem scriberent, clerici cum essent; sed jussit perquisitionem haberi, qua Athanasio liceret sese defendere. Mandat ergo Archelaum familiarem sibi & domesticum virum, mittitque Tyrum, ut una cum Phœnices præfecto causam cognosceret. Tyri ergo degebat sanctus Athanasius, exspectans illos de veneficio accusatores. Mora autem & cunctatio fuit, ut causabantur illi, quo Alexandria accedere possent ii, qui flagitii testes oculati fuissent, & ipsum nossent Arsenium: at ut ex consequentibus cogitare licet, id divina providentia factum est. Erat enim Arsenius Alexandrinæ ecclesiæ lector, quem ob turpe facinus pœnas daturum beatus Athanasius, ut liberaret, ad fugam hortatus fuerat. Rati ergo nequaquam compariturum Arsenium, utpote reum; ad fidem auditoribus faciendam, pronuntiato Arsenii nomine, crimen intentabant in Athanasium. Pervenit ad Arsenium fama, quod ejus causa Athanasius Episcopus, Tyri in suspicionem magiæ veniret, beatumque miseratus virum Arsenius, atque accepti beneficii gratiam referre peroptans, nihilque suum curans periculum, Tyriorum in civitatem venit e fuga reversus; potius esse ducens mori se, quam totum orbem terrarum ob tantum virum offendi. Cum venisset Tyrum, Athanasio clam se sistit, qui consilium dat illi, ut ne ante judicium sese multis exhiberet; ne quod illi malum inferrent adversarii, neve si per tempus liceret, studerent solvere istam contra sanctum Athanasium accusationem de veneficio. Manet igitur ibi Arsenius, qui uno die accesserat antequam causa diceretur. Insequenti igitur die, sedentes pro tribunali judices, jubent adduci accusatores & Athanasium. Primam igitur accusationem de adulterio intentant, adducta impudente muliere, quæ apprime callebat calumniandi modum. Dixit illa, cum pietatis causa Athanasium domi susce-

εἰκὼν, καὶ τὸ τοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς σχῆμα, εἰς τοῦτο ἐκίνει καὶ προέτρεπεν. ἡ θεία πρόνοια ὑμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί.

7. Τούτοις θαῤῥῶν τοῖς γράμμασιν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καταλαμβάνει τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ ἥδιστα αὐτὸν ἐδέξατο ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων λαός. ὅσοι δὲ ἐτύγχανον Ἀρειανίζοντες ἐν αὐτῇ, (1) φρατρίας συνιστῶσαι κατ' αὐτοῦ, δι' ὧν συνεχεῖς στάσεις ἐγίνοντο, αἵτινες ὑπόθεσιν παρεῖχον τοῖς περὶ Εὐσέβιον, τοῦ διαβάλλειν αὐτὸν τῷ βασιλεῖ· ὅτι μὴ κρίναντος τοῦ κοινοῦ συνεδρίου τῶν ἐπισκόπων, ἑαυτῷ ἐπιτρέψας τὴν ἐκκλησίαν κατέλαβεν. ἐπὶ τοσοῦτον δὲ τὰς διαβολὰς ἐξέτειναν, αὖθίς τε τοῦ βασιλέως τὰ ὦτα οἱ προειρημένοι χράναντες, ἀπερισκέπτως μαίνονται, ἐξορίαν ψηφίσασθαι αὐτὸν κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, δεδιότες μὴ τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ χρησάμενος ἐθελήσῃ τὰ περὶ τῆς πίστεως ἐκμαθεῖν, καὶ περιπέσωσι κινδύνῳ. ἐπὶ τοσοῦτον τοίνυν ἐνεμαίνησαν τῇ φαυλότητι, ὥστε καὶ νεκροῦ τινος χεῖρα εὑρεῖν, ἣν ἔλεγον Ἀθανασίῳ εἰς γοητείαν εἶναι ἐπιτηδείαν, καὶ τίνος εἶναι ἔφασκον εἰδέναι. Ἀρσενίου γάρ τινος ἀνδρὸς ἔλεγον τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν ταύτην ἐκκεκόφθαι παρὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. δι' ἣν αἰτίαν ὁ βασιλεὺς, τὴν μὲν ἐξορίαν οὐ ψηφίζεται κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἣν ἐδόκουν οἱ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες φιλανθρωπότερον ἐξαιτεῖσθαι, ὡς ἀπάνθρωπον αὐτοῖς εἰς αἷμα γράψασθαι κατηγορίαν, ὄντι κληρικοῖς· διάγνωσιν δὲ προστάττει γενέσθαι, δι' ἧς θέμις ποιεῖν δοῦναι τὸν Ἀθανάσιον. προχειρίζεται γοῦν τὸν Ἀρχέλαον, ἄνδρα τῶν συνετῶν καὶ ὁμοφρόνων αὐτῷ, ἐκπέμψας ἐν Τύρῳ, ὁμοῦ τῷ τῆς Φοινίκης ἄρχοντι διακοῦσαι τῆς ὑποθέσεως. διῆγεν οὖν ἐν τῇ Τύρῳ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, τοὺς περὶ τῆς γοητείας κατηγόρους ἐκδεχόμενος. ὑπέρθεσις δὲ ἐγίνετο· ὡς μὲν ἐκεῖνοι ἔλεγον, ἵνα ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας παραγένωνται οἱ ὑπ' ὄψιν τὸ μῦσος γινώσκοντες, καὶ αὐτὸν τὸν Ἀρσένιον ἐπιστάμενοι· ὡς δὲ ἡ ἀκολουθία δίδωσιν ἐκνοεῖν, κατὰ θεοῦ οἰκονομίαν. ἦν γὰρ αὐτὸς ὁ Ἀρσένιος ἀναγνώστης τῆς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν ἐκκλησίας, ὃν διά τινα αἰσχρουργίαν μέλλοντα δίκας διδόναι ὁ μακάριος Ἀθανάσιος περιποιησάμενος δρασμὸν ὑποδῦναι ὑποτίθεται. ἀπομεμνημονεύοντες οὖν μὴ φανήσεσθαι τὸν Ἀρσένιον, ὡς ὑπόδικον· ὀνομαστὶ πρὸς πίστωσιν τῶν ἀκουόντων, λέγοντες τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρσενίου, ἐνῆγον τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ. διαδίδοται γοῦν ἡ φήμη τῷ Ἀρσενίῳ, ὅτι δι' αὐτὸν Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ὑπονοίᾳ μαγείας ἐν Τύρῳ πάρεστιν, καὶ οἶκτον λαβὼν τοῦ μακαρίου ἀνδρὸς ὁ Ἀρσένιος, ἀμείψασθαί τε θέλων αὐτὸν τῆς εὐποιίας τῆς εἰς αὐτὸν, ἀπειπὼν ἑαυτοῦ φθάνει τὴν Τυρίων πόλιν, τὸν δρασμὸν ἐκλελοιπώς· κρεῖσσον λέγων ἑαυτὸν θανεῖν, ἢ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην περὶ τηλικούτου ἀνδρὸς σκανδαλίζεσθαι. καὶ ἐλθὼν ἐν Τύρῳ, τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ ἐμφανίζεται ἐν μυστηρίῳ, ᾧ καὶ συμβουλεύεται, μὴ πρὸ τῆς δίκης ἐμφανισθῆναι πολλοῖς, ἵνα μή τι δράσωσι αὐτὸν οἱ ὑπεναντίοι φαῦλον· ἢ διορίαν ἔχοντες σκέπτονται δι' ὑπερθέσεως λῦσαι τὴν δίκην τὴν κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τὴν περὶ τῆς γοητείας. μένει γοῦν ἐκεῖσε ὁ Ἀρσένιος πρὸ μιᾶς τῆς δικασίμου παραγενόμενος. τῇ ἑξῆς οὖν πρὸ βήματος οἱ κριταὶ καθεσθέντες, ἄγεσθαι κελεύουσι τοὺς κατηγόρους καὶ Ἀθανάσιον. πρὸ τὴν δὲ κατηγορίαν περὶ μοιχείας αὐτῷ ἐπάγοντες, παρῆγον γυναῖκά τινα ἀναιδῆ, ἀκριβῶς τὸ συκοφαντεῖν ἐπισταμένην· ἥτις ἔλεγεν, ὅτι ὑποδεξαμένη τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον οἴκοι εὐλαβείας χάριν

(1) Palat. φατρίας συνιστῶσαι κατ' αὐτοῦ,

χέειν, ὑπέστη φθορὰν ὑπ' αὐτοῦ νύκτωρ αὐτῇ ἐπιπεσόντος. αὖθις τοίνυν τὸν Ἀθανάσιον εἰσαχθῆναι κελεύουσιν, ἑστῶτα παρὰ τὸν πέτασον τῆς ἀκροάσεως. ἦν δὲ σὺν αὐτῷ καὶ Τιμόθεος ὁ πρεσβύτερος, ὅστις καὶ συνελθὼν τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ, αὐτὸς πρὸς τὸ γύναιον ἀντὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου λέγει· εἰπέ μοι, γύναι, ἐγὼ παρὰ σοὶ ἔμεινα; ἢ σύ με ὑπεδέξω ἐν τῷ οἴκῳ τῷ σῷ; ἢ νύκτωρ σου ἐβιασάμην, καθὼς μου κατηγορεῖς; ἡ δὲ, οἷα γύναιον ἐκ δημοσίου τέγους ἀργυρωθὲν, προαλῶς τὴν ὄψιν περιστρέψασα, καὶ τὸ χελύνιον μαστροπορνείᾳ ἀνατείνασα, ἀνεβόησε πρὸς τὸν Τιμόθεον· (1) σὺ εἶ ὁ τὴν βίαν μοι πρὸς τὴν φθορὰν ἐργασάμενος· σὺ εἶ ὁ νύκτωρ ἄκουσάν με βιασάμενος, καὶ τὴν ἁγνείαν μου κηλιδώσας. καὶ πρὸς τοὺς κριτὰς ἐνωμότως ἀνέκραγεν, ὅτι οὗτός ἐστίν μου ὁ φθορεύς· οὗτος δὲ, οὐκ ἄλλος ὁ τὴν ἔφοδόν μοι ἐπὶ τῇ φθορᾷ διαπραξάμενος. καὶ ἐπιγνόντες τὴν παροινίαν τῆς μαινάδος οἱ κριταὶ σὺν τοῖς δορυφόροις ἐμειδίων, καὶ τὸ φρόνημα ἐθαύμαζον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ὅτι σιωπῶν τὸ ἔγκλημα συκοφαντίαν εἶναι ἀπέδειξεν, περιτρέψας τοὺς ἐναντίους. σκηνῆς γὰρ οὐδὲν διέφερε τὸ γεγονὸς, ὅτι ἐν Τιμοθέῳ Ἀθανάσιος τὸ δρᾶμα τῶν πολεμίων διήλεγξε δόλου πεπληρωμένον. Ἀθανάσιος κατηγορήθη, καὶ Τιμόθεος ἐνεκαλεῖτο ἀπολογούμενος, καὶ ῥίψασπιδες γεγόνασιν οἱ πολέμιοι. γέγονε γὰρ αὐτοῖς ἡ γυνὴ, ἣν πολλοῦ κεφαλαίου ἐξηγοράσαντο, ὅπλον σαθρότατον, οὐκ ἀντέχον πρὸς ἔνστασιν, ὑπὸ ἀγνοίας δὲ τοῖς ἰδίοις ἀντιστρατευσάμενον. διά τοι τοῦτο καὶ φεύγουσι τὴν ἐκ τῶν νόμων ἀπόφασιν. αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ κριταὶ καὶ οἱ κατήγοροι.

8. Διὰ τοῦτο τὸ τῆς γυναικὸς συστείλαντες ἔγκλημα, ἐπὶ τὸ τῆς γοητείας χωροῦσι, καὶ δοκοῦντες ἐκ τοῦ δευτέρου τὸ πρῶτον διαβάλλειν, μᾶλλον ἐνειλοῦνται ἁλισκόμενοι τῇ ἀσεβείᾳ. προσάγουσι γοῦν τὴν χεῖρα, μύσος ἀνύποιστον κοσμικοῖς ἄρχουσιν ἐπιδεικνύμενοι, καί φασιν· ἄνδρες δικασταὶ, ἰδοὺ ὁ βραχίων, ὃν ἐντέχνοις λόγοις οὐ δύναται παραγράψασθαι ὁ Ἀθανάσιος. αὐτή σου, φασὶν, ἡ χεὶρ σιγῶσα κατηγορεῖ, ὦ Ἀθανάσιε, ἣν Ἀρσενίῳ περιέκοψας. περὶ ἧς ὀφείλεις ἀπολογήσασθαι, εἰς τινά σοι χρείαν τέτμηται. ὁ δὲ Ἀθανάσιος πρὸς αὐτούς· τίς γάρ ἐστιν ἐξ ὑμῶν, φησὶν, ὁ ἐπιγινώσκων Ἀρσένιον; ἢ τίς ἐστιν ὁ ταύτην αὐτοῦ τὴν δεξιὰν γνωρίζων; καὶ ἀναστάντες τινὲς σὺν τοῖς κατηγόροις, σαφῶς εἰδέναι τὸν Ἀρσένιον ἔλεγον. καὶ ὁ Ἀθανάσιος πρὸς τοὺς κριτάς. ἐπειδὴ, φησὶν, ὡμολόγησαν εἰδέναι τὸν Ἀρσένιον, (2) ἀξιῶ εἰσαχθῆναι τὸν Ἀρσένιον· πάρεστι γάρ. ὡς δὲ εἰσήχθη ὁ Ἀρσένιος ἄνω προσέχων τοῖς ἐναντίοις, εἶπεν τοῖς κριταῖς καὶ τοῖς κατηγόροις ὁ μακάριος Ἀθανάσιος· οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ Ἀρσένιος; οὐ περὶ τούτου μοι ἐνάγετε; ἰδοὺ πάρεστιν ὁ Ἀρσένιος, ὁ καὶ πᾶσι γνώριμος τοῖς κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. καὶ ἐπισπασάμενος αὐτὸν πρὸ τοῦ βήματος, ὑπεγείρει πρώτην τὴν δεξιὰν καὶ πάλιν καὶ τὴν ἄλλην ἀνατεῖναι εἰς ὕψος κελεύσας, ἐβόα ἐπὶ τοῦ συνεδρίου· ἰδοὺ Ἀρσένιος, ὦ ἄνδρες πολῖται, ἰδοὺ καὶ τοῦ ἀνθρώπου αἱ χεῖρες. ὦ θαυμάσιοι δικασταὶ, ἀξιῶ διερευνῆσαι, τίνος ἐστὶν ἡ χεὶρ, ἣν ἔχουσιν οἱ ἀντίδικοι· καὶ πόθεν αὐτὴν κόψαντες ἥκασιν. τότε νὺξ αὐτοῖς καὶ σκότος ἐν τῇ ὄψει περιεχύθη, οὐ μόνον διὰ τὴν ἀποφυγὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου· ἀλλ' ὅτι ἐν ταῖς κατηγορίαις αὐτῶν, γόητες ἀπεδείκνυντο, πολλοῦγε εἰπεῖν, συκοφάνται. εἰς τόνδε γοῦν τὸν χορὸν ἐπληρώθη τὸ λόγιον, τὸ φάσκον. „ λάκκον ὤρυξεν καὶ ἀνέσκαψεν, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον, ὃν εἰργάσατο. „ ἀλλ' ἐπειδὴ συνῆλθον οἱ κριταὶ, οὐ διαγνῶναι περὶ τοῦ

pissset, ab ipso noctu irruente vitium sibi oblatum fuisse. Deinceps jubent introduci Athanasium, qui tum stabat ad limen secum habens Timotheum presbyterum, qui una ingressus cum sancto Athanasio, dicit: Ain tu mulier, Egone apud te mansi? Tune me domi suscepisti? an te noctu violavi, uti me accusas? Tum illa, utpote mulier ex publico prostibulo pecunia conducta, petulanter converso vultu, & labello veluti lenocinium extenso, ad Timotheum clamavit: Tu es qui mihi vim atque vitium obtulisti: Tu ipse es qui noctu me violasti invitam, & castitatem fœdasti meam. Hinc ad judices cum juramento clamat: Hic est corruptor meus: hic, non alius est, qui mei corrumpendę causa ad me venit. Cognita furiosę mulieris insania, judices cum satellitibus ridere, atque mirari sancti Athanasii prudentiam, qui vel silens, accusationem illam esse calumniam comprobarat, confusis adversariis suis. Scenę haud dissimile negotium fuit; nam in Timotheo Athanasius, actum adversariorum, dolo plenum esse monstravit. Athanasius accusatus est, Timotheus insimulatus sese defendit, atque ita clypeos suos amiserunt adversarii. Fuit enim ipsis mulier quam multa mercede conduxerant, telum perniciosum, conflictum non sustinens, imo præ ignorantia contra suos dimicans. Qua de causa etiam pœnas effugiunt a lege præscriptas: ipsi namque una judices erant & accusatores.

8. Quamobrem suppressa mulieris accusatione, ad veneficii crimen concedunt: & cum se putarent ex secundo crimine priori calumniæ fidem facturos, ipsi sese potius illaqueant, capti sua impietate. Itaque manum proferunt, detestandam rem Magistratibus ostendentes, ajuntque: Viri judices, ecce brachium, quod artificiosis verbis non valet Athanasius declinare. Ipsa te manu silendo accusat, o Athanasi, quam Arsenio abscidisti. De qua defensionem pares oportet, in quem illam usum amputaris. Tum Athanasius ad illos: Quis ex vobis novit Arsenium? Aut quis hanc ejus esse dexteram agnoscit? Et surgentes quidam cum accusatoribus, se Arsenium probe nosse dicebant. Tum Athanasius ad judices: Quandoquidem, ait, se Arsenium nosse confessi sunt, rogo adduci Arsenium: adest namque. Ut autem adductus est Arsenius, adversarios obtuitus beatus Athanasius, ait accusatoribus ac judicibus: Annon hic est Arsenius, de quo mihi crimen offertur? Ecce adest Arsenius omnibus Alexandrinis notus. Et pertracto illo ante tribunal, dexteram ejus manum primo erigit, ac jubens rursum ut sursum aliam elevaret ad consessum exclamavit: Ecce Arsenium, o cives, ecce hominis manus, o mirabiles judices! Rogo perquiratur, cujus sit manus illa quam tenent adversarii, & unde illam resecuerint. Tum nox & caligo eorum oculis offusa est, non modo ob sancti Athanasii purgationem; sed quod suis ipsi accusationibus venefici, & quod grave dictu est, sycophantæ deprehensi essent. In illum sane cœtum quadrat illud quod dicitur: *Lacum aperuit & effodit eum, & incidet in foveam quam fecit*. Sed quoniam judices ideo convenerant, non ut de jure

Psal. 7. 16.

(1) Hæc clausula deest in Palat.

(2) Hæc, ἀξιῶ... Ἀρσένιον, desunt in Palat.

jure & justitia disquirerent, sed ut Athanasium condemnarent, compressa legum auctoritate, & potestatis ascia. Quamprimum igitur satellitibus tribunal reliquerunt, silentio studentes veritatem oblitterare, ne Imperatorem offenderent. Itaque videre erat, discedentibus judicibus seditionem, adversariorum contra sanctum Athanasium, qualem nemo nostro ævo vidisset umquam. Hi quidem verbis, illi manibus eum pulsabant, garrulum appellantes, veneficum, & gravissima quæque mala. Imo & comminabantur, non multo post mortem illi ab Imperatore illatum iri: alii dolo occidendum denuntiabant, effusis in judices contumeliis convitiisque multis: aliqui vero clanculum machinabantur ipsi necem. O violentiam! quare, ajebant, non quievit ut veneficus deprehensus occideretur; sed curavit per manifestissimam refutationem, pietatem comprobari suam, ac compressit accusatores suos? Et cum tanta seditio esset, nihil rem curavit Gallio Præfectus urbis. Clamantibus autem illis, atque pulverem in aerem projicientibus, unaque omnibus vociferantibus: Tolle, tolle Athanasium, non enim convenit illum vivere; Archelaus descendens Athanasium jamjam dilacerandum eripit; erat quippe Præfectus judicii, alioqui mansuetissimus, qui posset eum purgare apud Imperatorem, etiam mortem contemnere paratus; eumque ille occultis meatibus dimittens ex civitate, fugam illi aperuit, auctorque illi fuit ut curaret neminem nosse, quo in terræ loco ille versaretur. Rursum adversarii coacto concilio, deliberant de confingendis adversus sanctum Athanasium commentariis; quibus significabant, omnium criminum Athanasium reum fuisse deprehensum: multaque eorum exempla in totum orbem terrarum emisere. Rem annuntiant autem Constantio. Itaque Athanasio de loco in locum fugere necesse fuit, cum vehementer ubique perquireretur; adeo ut magna iis præmia proponerentur, qui ubicumque inventum illum indicarent. Civitates simul omnes movebantur, & magistratus, aliquando præmia decernentes iis, qui pacis ergo constituti essent; aliquando capitis pœnam in persequutores, nisi Athanasium vivum exhiberent; aut si id non possent, caput ejus adferrent, cum certis evidentibusque indiciis. Postquam ergo sex annos in puteo aquam non habente delituisset; pridie quam locus deprehenderetur ex divina quadam revelatione in alium profugit locum. At metuens ne etiam aliis periculum crearet, qui tum sibi auxilio essent; relictis Orientalibus partibus, in Occidentem se confert, cui imperabat Constans Constantii frater, qui nuper imperium Constantini fratris acceperat, peremti ab exercitu Aquileiæ ad Alsum fluvium.

9. Athanasius ergo profectus ad Julium Romæ Episcopum, commemorat ipsi omnia quæ accidissent: ambo una Imperatori Constanti renuntiant, quæ scelera, quas fraudes in eum machinati essent. Cum itaque Romæ degeret sanctus Athanasius, edidicissetque coactam esse Antiochiæ synodum, ad orthodoxam fidem evertendam, Georgiumque constituendum, qui in ejus locum mittendus esset, rescripsit ad Ægyptios episcopos & ad Clerum ac populum Alexandrinum,

δικαίου, ἀλλὰ Ἀθανασίου καταψηφίσασθαι, συστείλαντες τὴν αὐθεντίαν τῶν νόμων, καὶ τῆς ἐξουσίας τὸν πέλεκυν. ὡς τάχιστα οὖν τοῖς δορυφόροις τὸ βῆμα ἀπέλειπον, σιγῇ τὴν ἀλήθειαν πειρώμενοι περιγράψαι, ἵνα μὴ τῷ κρατοῦντι προσκρούσωσιν. ἦν γοῦν ἰδεῖν ὑποχωρησάντων, τῶν δικαστῶν, στάσιν κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τῶν ἐναντίων, οἵαν οὐδεὶς τῶν καθ' ἡμᾶς ἐθεάσατό ποτε. οἱ μὲν γὰρ λόγοις, οἱ δὲ χερσὶν αὐτὸν προὐπηλάκιζον, λῆρον, γόητα ἀποκαλοῦντες, καὶ τὰ πάνδεινα κακὰ διατιθέμενα· ἀλλὰ δὲ καὶ ἠπείλουν οὐ πολλῷ ὕστερον τὸν μόρον αὐτῷ ἐπαχθῆναι πρὸς τοῦ κρατοῦντος· οἱ δὲ καὶ δολοφονήσειν αὐτὸν ἐπηγγέλλοντο, καταχέοντες τῶν δικαστῶν ὕβρεις, καὶ λοιδορούμενοι πάμπολλα. ἔνιοι δὲ ὑπόγειον ἐμελέτων αὐτὸν διαχειρίσασθαι. ὢ τῆς βίας. διὰ τί, φασὶν, οὐχ ἡσύχασεν, ἵνα μὴ ζήσῃ ὡς ἁλοὺς τῇ γοητείᾳ, ἀλλ' ἐσπούδασεν ἐνστῆναι τῇ εὐσεβείᾳ διὰ σαφεστάτης περιγραφῆς, τῶν ἐπιφυέντων αὐτῷ περιγενόμενος, καὶ τοσαύτης οὔσης στάσεως, οὐδὲν, φησὶ, τῷ Γαλλίωνι ἔμελεν· φημὶ τῷ ἄρχοντι τῆς πόλεως. κραζόντων τε καὶ κόνιν εἰς τὸν ἀέρα ῥιπτόντων, παμπληθεὶ τε βοώντων. αἶρε, αἶρε Ἀθανάσιον· οὐ γὰρ καθήκει αὐτὸν ζῆν. ὁ οὖν Ἀρχέλαος καταβὰς μέλλοντα διασπᾶσθαι τὸν Ἀθανάσιον ἁρπάζει· ἦν γὰρ καὶ τοῦ κριτηρίου ἔξαρχος, καὶ τὰ ἄλλα ἐπιεικέστατος, καὶ δυνατὸς τῷ κρατοῦντι ἀπολογήσασθαι, εἴπου δὲ καὶ θανάτου περιφρονῆσαι ἕτοιμος· καὶ κρυπταῖς ἐξόδοις αὐτὸν ὑπεξελθεῖν ποιεῖ τῆς πόλεως, δρασμὸν αὐτῷ δοὺς, καὶ πείσας αὐτὸν, ὅπου δήποτε γῆς εὑρεθείη μὴ γνωρισθῆναι. πάλιν δὲ οἱ δι' ἐναντίας συνέδριον ποιήσαντες, πλάττειν ὑπομνήματα κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου βούλονται, ἐν οἷς ἐνέθεσαν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐγκλήμασιν Ἀθανάσιον καταφωραθῆναι, καὶ πολλὰ ἀντίγραφα ποιήσαντες ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ ἐκπέμπουσιν. ἀπαγγέλλουσι δὲ τῷ Κωνσταντίῳ. οὕτω δὴ τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ πᾶς τόπος φυγὴ ἐγένετο σφοδρῶς ζητουμένῳ, ὥστε καὶ ἐπαγγελίας πολλὰς προστεθῆναι τοῖς ὅπου γῆς εὑρισκόμενον αὐτὸν καταμηνύουσιν. πόλεις ὁμοῦ τε πᾶσαι ἀνεκινοῦντο, καὶ ἄρχοντες, ποτὲ μὲν πρόστιμον ὁρίζοντες τοῖς ἐπὶ τῆς εἰρήνης τεταγμένοις, ποτὲ δὲ ζημίαν ζωῆς ὑφέξειν τοὺς διωγμίτας, εἰ μὴ τὸν Ἀθανάσιον ζῶντα παραστήσωσιν· ἢ μὴ τοῦτο, κἂν γοῦν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μεθ' ὑπομνημάτων δηλούντων τὴν ἀκρίβειαν διακομίσοιεν. ἐπειδὴ οὖν ἐν λάκκῳ ὕδωρ μὴ ἔχοντι, ἐν ἓξ ἔτεσι διετέλεσε λανθάνων, τῇ πρὸ μιᾶς, ἐν ᾗ ἤμελλεν ὁ τόπος παραδίδοσθαι, ἐκ τινὸς θείας ἐπιφανείας εἰς ἕτερον τόπον ἀποδιδράσκει. λογιζόμενος δὲ μὴ καὶ ἄλλοις κινδύνων παραίτιος γένηται τοῖς θέλουσιν αὐτῷ ἐπικουρεῖν, ἀπολιπὼν τὰ ἀνατολικὰ μέρη, ἐπὶ τὴν δύσιν ἔρχεται, ἧς ἦρχε Κώνστας, ὁ Κωνσταντίου ἀδελφὸς, ἄρτι τότε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ διαδεξάμενος Κωνσταντίνου ἀποθανόντος, ἐπιθέσει τοῦ στρατοῦ πρὸς τῇ Ἀκυληίᾳ παρὰ Ἄλσῳ ποταμῷ.

9. Ὁ μέν τοι Ἀθανάσιος ἐλθὼν πρὸς ἐπίσκοπον Ῥώμης Ἰούλιον, καὶ πάντα τὰ συμβάντα αὐτῷ διηγησάμενος, σὺν αὐτῷ γνωρίζουσι καὶ τῷ βασιλεῖ Κώνσταντι τὰς κατ' αὐτοῦ σκαιωρίας γεγενημένας. διάγων τοίνυν ἐν τῇ Ῥώμῃ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καὶ μαθὼν τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ συγκροτηθεῖσαν σύνοδον, ἐπὶ διαστροφῇ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ τὴν Γεωργίου κατάστασιν, ὡς ὅτι εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ ἤμελλε πέμπεσθαι, ἔγραφε πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὸν κλῆρον, καὶ λαὸν τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως,

ἐκτρέ-

ἐκτρέπεσθαι αὐτοὺς τὰ ὑπὸ Ἀρείου τοῦ ἀσεβοῦς ἐπισπαρέντα ζιζάνια. τοῦ διωγμοῦ τοίνυν ἐπικρατοῦντος, καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῆς κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἐπὶ τὰ ἑσπέρια δὴ μέρη ἀναχωρήσαντος αὐτοῦ, οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔργον τίθενται διαβάλλειν πρὸς τὸν βασιλέα Κωνστάντιον τὸν μέγαν Ἀθανάσιον· πρῶτον μὲν ὡς παρὰ κανόνα πράξαντα, ὃν αὐτοὶ ὥρισαν τότε, ὅτι μὴ γνώμῃ τοῦ κοινοῦ τῶν ἐπισκόπων τὴν τάξιν τῆς ἱερωσύνης ἔλαβεν. ἐπανελθὼν γάρ, φησίν, ἀπὸ τῆς ἐξορίας, ἑαυτῷ ἐπιτρέψας εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσεπήδησεν, καὶ ὅτι ἐν τῇ εἰσόδῳ αὐτοῦ στάσεως γενομένης πολλοὶ ἀπέθανον. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν Τύρῳ πεπραγμένα κατὰ Ἀθανασίου εἰς μέσον ἦγον. τοῦτον τοίνυν τὸν τρόπον καταψηφισάμενοι αὐτοῦ, προχειρίζονται Γρηγόριόν τινα Ἀρειανίζοντα εἰς τὴν Ἀλεξανδρέων ἐπισκοπήν, καὶ τοῦτο κατεργασάμενοι μεταποιοῦσι τὴν πίστιν, ἐν ᾗ καὶ Γρηγόριος ὁ Ἀρειανός, μήπω τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιβάς, ὡς ἐπίσκοπος αὐτῆς καθυπέγραψεν· Εὐσέβιος δὲ κατεργασάμενος ὅσα ἐβούλετο, διεπρεσβεύετο πρὸς τὸν ὅσιον Ἰούλιον τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ῥώμης, ἀποστείλας καὶ τὰς καττυθείσας κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου συκοφαντίας, αὐτόν τε κριτὴν τῶν κατὰ Ἀθανασίου γενέσθαι παρεκάλει, πρὸς ἑαυτὸν καλοῦντα τὴν δίκην. δεξάμενος δὴ Ἰούλιος τὰ παρὰ Εὐσεβίου γράμματα, καὶ διαγνοὺς τὰ κατὰ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον, καὶ μαθὼν συκοφαντίας εἶναι τὸ πρᾶγμα, παρρησιαστικοῖς τε γράμμασιν ὀχυρώσας αὐτόν, ἀποστέλλει ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀποδιδοὺς αὐτῷ καὶ τὸν τόπον, καθαπτόμενος οὐ μικρῶς τῶν προπετῶς αὐτὸν καθελόντων. Ἀθανασίου τοίνυν καταλαβόντος τὴν ἑαυτοῦ ἐκκλησίαν, μαθόντες οἱ ἐν τῇ κατὰ Ἀντιόχειαν συνελθόντες συνόδῳ, καὶ οὐ μικρῶς στυφθέντες ἐκ τῶν παρὰ Ἰουλίου γραμμάτων οἱ Ἀρειανίζοντες, διὰ τάχους ἐκπέμπουσι Γρηγόριον, ὃν ἦσαν αὐτοὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου χειροτονήσαντες. (1) κατῆγεν δὴ τὸν Γρηγόριον τὴν Ἀρείου μανίαν πνέοντα ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν Συριανός τε ὁ στρατηγὸς κελεύσει βασιλικῇ, καὶ ὁ σὺν αὐτῷ ὁπλίτης στρατὸς ἀριθμῷ ὄντες πεντακισχίλιοι. συνελαμβάνοντο δὲ αὐτοῖς καὶ οἱ ἐκεῖ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες. ὅπως δὲ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος τῆς ἐκκλησίας ἐξωθούμενος τοὺς συλλαβεῖν αὐτὸν ἐσπουδακότας διέφυγεν, λεκτέον. ἑσπέρα γὰρ ἦν, ὁ δὲ λαὸς ἐπαννύχιζεν προσδοκωμένης συνάξεως. ἧκε δὲ ὁ στρατηγὸς κατὰ φάλαγγα τάξας τοὺς στρατιώτας πανταχόθεν κύκλῳ τῆς ἐκκλησίας. ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος ἑωρακὼς τὰ γινόμενα, φροντίδα τίθεται, ὅπως ἂν μηδεμία τῷ λαῷ βλάβη γένηται δι' αὐτόν, καὶ προστάξας διακόνῳ κηρύξαι εὐχήν, αὖθις ψαλμὸν λέγεσθαι παρεσκεύασεν. συμφωνίας τε ἐκ τοῦ ψαλμοῦ γενομένης, διὰ μιᾶς τῶν πυλῶν τῆς ἐκκλησίας πάντες ἐξίεσαν. τούτου γινομένου, οἱ μὲν στρατιῶται ἀπόμαχοι ἔμενον. ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐν μέσῳ τῶν ψαλμῳδούντων ἀβλαβὴς διεσώζετο. τοῦτον τὸν τρόπον διαφυγών, πάλιν ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἀνέδραμεν. καὶ Γρηγόριος μὲν τότε ὁ ἀσεβὴς τῆς ἐκκλησίας ἐκράτησεν. ὁ δὲ Ἀλεξανδρέων λαὸς οὐκ ἐνεγκόντες τὸ γεγονός, τὴν καλουμένην Διονυσίου ἐκκλησίαν ἐνέπρησαν. τοιαύτης δὲ οὔσης συγχύσεως κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ ὁ ἅγιος Παῦλος ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπος ἐξωθεὶς τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἀπολιπὼν τὰ ἀνατολικὰ μέρη, ἐπὶ τὴν δύσιν ἔρχεται, ἧς ἦρχε Κώνστας ὁ Κωνσταντίου ἀδελφός. καὶ εὑρὼν ἐκεῖσε τὸν μέγαν Ἀθανάσιον διάγοντα, (2) ἔρχεται πρὸς Ἰούλιον τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ῥώμης. καὶ διηγησάμενος ἅπαντα αὐτῷ τε Ἰουλίῳ καὶ τῷ ἐκεῖ-

A ut averſarentur illa ab impio Ario diſſeminata zizania. Cum itaque perſequutio prævaleret, necnon inſidiæ adverſus ſanctum Athanaſium conflatæ, cumque ad Occidentales partes ſe contuliſſet ille; Euſebiani ſtatuunt magnum Athanaſium apud Imperatorem Conſtantium calumniari: Primum quidem, quod contra canonem egiſſet a ſe olim decretum, quia ſcilicet non communi Epiſcoporum calculo ordinem epiſcopatus accepiſſet. Reverſus enim, ajebant, ab exſilio, ſuopte arbitrio Eccleſiam invaſit, atque B in ejus ingreſſu, mota ſeditione, multi interiere. Imo res quoque Tyri contra Athanaſium geſtas, in medium adducebant. Hoc itaque modo virum condemnantes, in Alexandrinum epiſcopatum ſubſtituunt ordinantque Gregorium quemdam Arianum: quo peracto fidem immutant, cui ipſe Gregorius Arianus, Alexandriam nondum ingreſſus, ſubſcribit tamquam illius urbis Epiſcopus. Euſebius porro, cunctis arbitratu ſuo peractis, legationem miſit ad ſanctum Julium Romæ Archiepiſcopum, miſC ſis etiam calumniis adverſus ſanctum Athanaſium conflatis, rogabatque, ut ipſe judex foret eorum quæ contra Athanaſium geſta eſſent, lite ad ſe vocata. Julius ergo, acceptis ab Euſebio litteris, expenſiſque iis quæ Athanaſium ſpectarent; cum deprehendiſſet id negotii nihil niſi calumniam eſſe; ipſum commendatitiis munitum litteris mittit Alexandriam, ſedem illi reſtituit, nec leviter reprehendit eos qui temere illum depoſuiſſent. Cum igitur Athanaſius recuperaſſet Eccleſiam, & id illis, qui ad Antiochenam Synodum conveD nerant, delatum eſſet; Ariani non modice Julii litteris exaſperati, mittunt quamprimum Gregorium quem in locum Athanaſii ordinarant. Deduxit igitur Alexandriam Gregorium Arii furorem ſpirantem Syrianus dux, & cum illo armatus exercitus quinque millium hominum. Acceſſerunt autem ad illos qui iſthic cum Ario ſentiebant. Quo pacto autem ſanctus Athanaſius, inquirentium ſe manus effugerit, enarrandum. Veſpera erat, populuſque ſequentis ſynaxeos pervigilium celebrabat. Venit autem, inſtructiſque undique E militibus, circumſedit Eccleſiam. Magnus autem Athanaſius, iis perſpectis, curam habuit, ne quod ſui cauſa populo detrimentum foret, præcipienſque Diacono, ut orationem indiceret, rurſus pſalmum canendum curavit. Concentu autem pſalmi facto, per unam Eccleſiæ januam omnes exierunt. Quod cum fieret, milites omnes immoti neque pugnantes manebant: ſanctus autem Athanaſius in medio pſallentium præterivit illæſus incolumiſque. Hoc modo rurſum elapſus Romam fugit. Tumque impius Gregorius Eccleſiæ F potitus eſt. Cæterum populus Alexandrinus rerum geſtarum impatiens, Eccleſiam Dionyſii nuncupatam incenderunt. Cum tantus Alexandriæ eſſet tumultus, ſanctus Paulus Conſtantinopolitanus Epiſcopus, Eccleſia exactus, partibus relictis Orientalibus, in Occidentem conceſſit, ubi Conſtans frater Conſtantii imperabat, ac cum magnum Athanaſium ibi repeririſſet, Julium adit Archiepiſcopum Romanum: omnibuſque Julio & Imperatori com-

(1) Palat. κατῆγον.

(2) ἔρχεται σὺν αὐτῷ πρὸς τὸν Μακάριον Ἰούλιον.

commemoratis, isthic cum Athanasio degebat. Constans itaque cum comperisset ea quæ Athanasium & Paulum spectarent, missis fratri litteris jubet recipi homines. At cum litteris Imperatoris Constantis, quibus mandabat, ut Paulo Athanasioque suæ sedes restituerentur, nihil amplius effectum esset; aliam cogi Synodum rogant Athanasius & Paulus, ut in Œcumenica Synodo, cum negotia sua, tum quæ fidem spectarent, finem acciperent, docentes, suam condemnationem ad fidei eversionem conflatam fuisse.

10. Indicitur ergo rursum, ex sententia duorum Imperatorum, Sardicæ Synodus œcumenica, anno a morte patris Augustorum undecimo. Ex Occidentalibus itaque partibus Episcopi plus trecentis coacti sunt, ut ait ipse sanctus Athanasius, ex Orientalibus, autem tantum septuaginta sex, ut Sabinus ait; in quibus annumeratus est Ischyras tamquam Mareotæ episcopus. Igitur cum Sardicæ convenissent, Orientales in conspectu Occidentalium accedere recusarunt, dicentes non aliter se ad colloquendum venturos, nisi Paulum & Athanasium pellerent ex Synodo. Cum autem Protogenes Sardices & Hosius Cordubæ non paterentur abesse sanctos Paulum & Athanasium, statim Orientales abscessere. Cumque Philippopolin in Thracia pervenissent, peculiare habuerunt Concilium. Ac palam deinde consubstantiale anathemate feriunt; ac dissimilis-substantiæ sententiam Epistolis conscriptam, ubique transmisere. Qui porro Sardicæ erant, primum quidem Synodum illam desertæ causæ damnarunt, deinde vero Athanasii accusatores dignitate sua privarunt. Confirmata vero fidei definitione Nicææ facta, ac dissimilis-substantiæ voce anathemate damnata atque rejecta, consubstantiale explicant evidentius, ac ubique transmittunt litteris suis. Post hæc cum nosset Occidentalium partium Imperator res in Sardicensi Synodo gestas, eas statim fratri Constantio significat, jubetque Paulo & Athanasio sedes restitui suas. Cum porro Athanasius adhuc peteretur insidiis Arianorum, re comperta Imperator, hæc fratri rescribit.

Hic quidem apud me degit Athanasius; sed sciscitatus novi pietatis eum causa persequutionem sustinere. Si quidem promittas illi sedem restituere, ultus eos qui sine causa vexant ipsum, mittam ad te virum; sin abnueris hæc agere; certo scias meipsum isthuc esse venturum, & vel te invito virum propriæ sedi esse restituturum.

Cum nosset igitur Constantius fratris propositum, formidine illius, sanctum Athanasium propriis arcessit litteris, non semel neque bis tantum, sed usque tertio rescribens Athanasio hisce verbis.

A βασιλεῖ, ἅμα Ἀθανασίῳ διῆγεν ἐκεῖσε. ἐπιγνὰς οὖν ὁ Κώνστας τὰ κατὰ Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον, γράφει (1) τῷ ἀδελφῷ, προστάττων τούτους δεχθῆναι. καὶ ἐπείπερ γράψαντος τοῦ βασιλέως Κώνσταντος, ὥστε ἀποδοθῆναι Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ τοὺς ἰδίους τόπους, οὐδὲν πλέον ἠνύετο· σύνοδον ἄλλην παρακαλοῦσι γενέσθαι οἱ περὶ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον καὶ Παῦλον, ὥστε καὶ τὰ κατ᾽ αὐτοὺς καὶ τὰ τῆς πίστεως ἐπὶ οἰκουμενικῇ συνόδῳ πέρας λαβεῖν, διδάσκοντες τὰς (2) καθαιρέσεις αὐτῶν ἐπινενοῆσθαι ἐπὶ καταλύσει τῆς πίστεως.

B 10. Κηρύσσεται οὖν αὖθις οἰκουμενικὴ σύνοδος, ὡς ἐπὶ τὴν Σαρδικὴν, γνώμῃ τῶν δυοῖν βασιλέων ἐν ἑνδεκάτῳ ἔτει τῆς τελευτῆς τοῦ πατρὸς τῶν Αὐγούστων ἐκ μὲν οὖν τῶν ἑσπερίων μερῶν ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους συνῆλθον ἐπισκόπους, ὥς φησιν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος αὐτός· ἐκ δὲ τῶν ἑῴων ἑβδομήκοντα ἓξ μόνον, ὡς ὁ Σαβῖνός φησιν, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς κατηρίθμητο καὶ Ἰσχυρᾶς, (3) ὡς τοῦ Μαρεώτου ἐπίσκοπος ὤν. ὡς οὖν συνῆλθον ἐν τῇ Σαρδικῇ, οἱ μὲν ἀνατολικοὶ εἰς πρόσωπον τῶν ἑσπερίων ἐλθεῖν οὐκ ἠβούλοντο, φάσκοντες μὴ ἄλλως εἰς λόγους ἐλθεῖν, εἰ μὴ τοὺς περὶ C Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον ἐξελάσωσι τοῦ συλλόγου. ὡς δὲ Πρωτογένης ὁ Σαρδικῆς ἐπίσκοπος, καὶ ὁ Ὅσιος (4) Κορδούβης οὐκ ἠνείχοντο μὴ παρεῖναι τοὺς περὶ τὸν ἅγιον Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον, ἀπεχώρουν εὐθέως οἱ ἀνατολικοί. καὶ γενόμενοι ἐν Φιλίππου πόλει τῆς Θρᾴκης, ἰδιάζον ποιοῦνται συνέδριον. καὶ φανερῶς λοιπὸν, τὸ μὲν ὁμοούσιον ἀναθεματίζουσι· τὴν δὲ τοῦ ἀνομοίου δόξαν ἐπιστολαῖς ἐγγράψαντες, πανταχοῦ διαπέμπονται. οἱ δὲ ἐν τῇ Σαρδικῇ, πρῶτον μὲν, ἐρήμην κατεψηφίσαντο τὴν συνόδου· ἔπειτα τοὺς κατηγόρους τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τῆς ἀξίας ἀφείD λοντο· ὅρον τε τῆς πίστεως τὸν ἐν Νικαίᾳ (5) κρατυνάντες, καὶ τὸ ἀνόμοιον ἀναθεματίσαντες καὶ ἐκβαλόντες, φανερώτερον τὸ ὁμοούσιον ἐκδιδόασιν, (6) ἐγγράψαντες καὶ αὐτοὶ πανταχοῦ διαπέμπονται. μετὰ ταῦτα δὲ γνοὺς ὁ τῶν ἑσπερίων μερῶν βασιλεὺς τὰ ἐν τῇ Σαρδικῇ συνόδῳ γενόμενα, γνώριμα εὐθὺς τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ καθίστησιν, ἀποδίδοσθαί τε τῷ Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ τοὺς οἰκείους τόπους παρεκελεύετο. τοῦ δὲ ἁγίου Ἀθανασίου ἔτι ὑποστελλομένου τὰς ἐπιβουλὰς τῶν Ἀρειανιζόντων, (7) ὡς ἔμαθεν ὁ βασιλεὺς, γράφει τῷ ἀδελφῷ.

E Ὧδε μὲν ἐστιν παρ᾽ ἐμοὶ Ἀθανάσιος. ἀλλὰ πυνθανόμενος διέγνων εὐσεβείας αὐτὸν χάριν διώκεσθαι. εἰ μὲν οὖν (8) ἐπαγγέλλεις ἀποδιδόναι τούτῳ τὸν θρόνον, ἀμυνόμενος τοὺς μάτην αὐτὸν ἐπιφυομένους, ἀποστελῶ πρὸς σὲ τὸν ἄνδρα· εἰ δὲ ἀνανεύοις ταῦτα οὕτως ποιεῖν, εὖ ἴσθι, ὅτι αὐτὸς ἐγὼ αὐτόθι γινόμενος, καὶ ἄκοντός σου τὸν ἄνδρα, τῷ οἰκείῳ ἀποδίδωμι θρόνῳ.

Γνοὺς οὖν ὁ Κωνστάντιος τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ἔνστασιν, (9) καὶ δειλιάσας αὐτὸν, καλεῖ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον, δι᾽ οἰκείων γραμμάτων ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν, οὐχ ἅπαξ οὔτε δὶς, ἀλλ᾽ ἤδη καὶ τρίτον γράψας τῷ ἈθαF νασίῳ ἐν τούτοις τοῖς ῥήμασιν.

(1) Palat. τῷ ἀδελφῷ τὰ κατὰ Ἀθανασίου ἐνδεχθῆναι. Idem, ἠνύετο ὅθεν σύνοδον.

(2) Palat. τὰς καθαιρέσεις αὐτῶν γεγενῆσθαι (sic) ἐπὶ καταλ.

(3) Ita Palat. Editi vero, ὁ τοῦ.

(4) Sic Palat. Editi vero, Κορδούβης. Mox Palat. ἀποχωροῦσιν.

(5) Palat. κρατύνοντες.

(6) Palat. γράψαντες δὲ ἐπιστολὰς καί.

(7) Palat. ὡς ἔμαθε Κώνστας ὁ βασ.

(8) Palat. ἐπαγγέλλῃ. Paulopost idem, μάτην αὐτῷ ἐπιφυομένους ἀποστέλλω.

(9) Palat. Καὶ δείσας αὐτὸν, καλεῖ Ἀθ...... ἐλθεῖν παρ᾽ ἑαυτῷ...... τῷ ἁγίῳ Ἀθαν.

ΕΡΜΗ-

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Α'.

Κωνστάντιος Νικητὴς Αὔγουστος Ἀθανασίῳ.

Ἐπὶ πολύ σε κλυδωνίζεσθαι καὶ χειμάζεσθαι τοῖς τῆς θαλάττης ἀγρίοις κύμασιν, οὐκ ἀφῆκεν ἡ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος φιλανθρωπία, γυμνωθέντα σε τῆς πατρῴας ἑστίας, καὶ στερηθέντα τῶν ἰδίων, καὶ πλανώμενον ἐν θηριώδεσιν ἀνωδείαις, οὐ παρεῖδεν ἡ ἡμετέρα εὐσέβεια. εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπὶ πολὺ ὑπερεθέμην γράψαι τὴν πρόθεσιν τῆς ἐμῆς διανοίας, (1) προσδοκῶν αὐθαίρετόν σε παραγενέσθαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τῶν καμάτων αἰτεῖν σε τὴν θεραπείαν. ὅμως ἐπειδὴ ἴσως ὁ φόβος τὴν προαίρεσιν τῆς σῆς προθέσεως ἐνεπόδιζε, διὰ τοῦτο δωρεαῖς πληρεστάταις γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερρότητα διεπεμψάμεθα, ἵνα ἀφόβως ταῖς ἡμετέραις προσόψεσι ταχεῖαν τὴν αὐτοῦ παρουσίαν παρασχεῖν σπουδάσῃς, ἐπὶ τὸ τῆς ἑαυτοῦ ἐπιθυμίας ἀπολαῦσαι, (2) καὶ πειραθεὶς ἡμῶν τῆς φιλανθρωπίας, τοῖς ἰδίοις ἀποκατασταθῇς. τούτου γὰρ ἕνεκεν καὶ τὸν δεσπότην καὶ ἀδελφόν μου Κώνσταντα τὸν νικητὴν Αὔγουστον ὑπὲρ σοῦ παρεκάλεσα, ἵνα τοῦ ἐλθεῖν ἐξουσίαν σοι δῷ (3) ἵνα ἀμφοτέρων ἡμῶν ἐπινευόντων τῇ πατρίδι ἀποκατασταθῇς, ἔχων τοῦτο τῆς ἡμῶν χάριτος ἐνέχυρον.

INTERPRETATIO EPISTOLÆ I.

Conſtantius Victor Auguſtus Athanaſio.

Diutius te immanibus maris fluctibus procellisque jactari, noſtræ clementiæ humanitas non permiſit; te ſcilicet patriis penatibus nudatum, tuiſque ſpoliatum, in inviis ferarum locis errantem non neglexit indefeſſa noſtra pietas. Nam etſi diu diſtuli mentis meæ propoſitum litteris tibi ſignificare, te ultro acceſſurum, laboribuſque tuis remedium rogaturum exſpecto; tamen quia fortaſſe metus impedimento fuit ne propoſitum exſequerere tuum, ideo litteras munificentiæ noſtræ pleniſſimas ad tuam conſtantiam miſimus; ut abſque metu quamprimum conſpectui noſtro te præſentem ſiſtere cures, quo voti tui compos effectus, noſtramque humanitatem expertus, tuis reſtituaris. Hac enim de cauſa Dominum meum & fratrem Conſtantem, victorem Auguſtum pro te rogavi, ut tibi veniendi daret facultatem, quo utriuſque noſtrum nutu patriæ reſtituaris, hocque gratiæ pignus aſſequare.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Β'.

Κωνστάντιος Νικητὴς Αὔγουστος Ἀθανασίῳ.

Εἰ καὶ μάλιστα διὰ προτέρων ἐδηλώσαμεν γραμμάτων, ὅπως ἀμερίμνως εἰς τὸ ἡμέτερον (4) κομιτάτον παραγένῃ, διὰ τὸ μάλιστα βούλεσθαι ἡμᾶς ἀποστεῖλαί σε εἰς τὰ ἴδια· ὅμως καὶ νῦν ταῦτα αὐτὰ τὰ γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερρότητα δεδώκαμεν, δι' ὧν προτρεπόμεθα, χωρὶς τινὸς ἀπιστίας καὶ φόβου ἐπιβῆναί σε δημοσίοις ὀχήμασιν, καὶ σπουδάσαι πρὸς ἡμᾶς, ἵνα ὧν ἐπιθυμῆς, ἀπολαῦσαι δυνηθῇς.

INTERPRETATIO EPISTOLÆ II.

Conſtantius Victor Auguſtus Athanaſio.

Etſi id in primis ſuperioribus litteris ſignificavimus, ut abſque metu ad noſtrum comitatum te conferres; quod ſummopere cupiamus te ad propria remittere, tamen etiam nunc haſce litteras ad tuam conſtantiam miſimus: quibus adhortamur, ut citra diffidentiam aut metum publica vehicula inſcendas, & ad nos properes, ut optatis frui valeas.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ Γ'.

Κωνστάντιος Νικητὴς Αὔγουστος Ἀθανασίῳ.

Ἡνίκα (5) ἐν τῇ Ἐδέσσῃ διετρίβομεν, παρόντων τῶν σῶν πρεσβυτέρων, ἤρεσεν ὅπως ἀποσταλέντος πρεσβυτέρου πρὸς σὲ, σπουδάσῃς ἐλθεῖν εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτάτον, ἐπὶ τὸ (6) ἰδόντα σε τὴν ἡμετέραν πρόσοψιν, εὐθέως εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὁδεῦσαι. ἀλλ' ἐπειδὴ χρόνος παρῆλθεν, ἀφ' οὗ γράμματα δεξάμενος παρ' ἡμῶν οὐκ ἀπήντησας, διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὑπομνῆσαί σε ἐσπουδάσαμεν, ἵνα καὶ νῦν τὴν σὴν παρουσίαν ταχεῖαν (7) ἀποδῷς, καὶ οὕτω δυνηθείης τῇ πατρίδι σου ἀποκατασταθῆναι, καὶ τῆς εὐχῆς σου ἐπιτυχεῖν. πρὸς δὲ πληρεστάτην διήγησιν, Ἀλήταν τὸν διάκονον ἀπεστείλαμεν, παρ' οὗ δυνήσῃ μαθεῖν τῆς τε ἡμετέρας ψυχῆς τὴν προαίρεσιν, καὶ ὅτι τούτων, ὧν εὔχῃ, τυχεῖν δυνήσῃ.

II. Ταύτας τὰς ἐπιστολὰς δεξάμενος ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, ἐπιδείξας τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Ἰουλίῳ, ἐν μεγίστῃ χαρᾷ τὴν Ῥωμαίων ἐκκλησίαν κατέστησεν. παραχρῆμα δὲ ὁ βασιλεὺς μετὰ πολλῆς δορυφορίας ἐκπέμπει τὸν μέγαν Ἀθανάσιον πρὸς Κωνστάντιον τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφόν. καὶ ὁ μακάριος δὲ Ἰούλιος τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (8) καὶ πάσης Αἰγύπτου καὶ Λιβύης κληρικοῖς τε καὶ λαοῖς χαίρων περὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου (9) ἐπέστειλεν. ἐλθόντα γοῦν παραδέχεται

INTERPRETATIO EPISTOLÆ III.

Conſtantius Victor Auguſtus Athanaſio.

Cum Edeſſæ degeremus, præſentibus tuis presbyteris, placuit ut miſſo ad te presbytero, ad noſtrum comitatum properares, ut ubi vultum noſtrum conſpexiſſes, quamprimum Alexandriam proficiſcerere: ſed quia multum temporis effluxit ex quo litteris noſtris acceptis non veniſti, eapropter te jam quoque impenſe hortamur, ut vel nunc ſaltem quam celerrime nobis te ſiſtas, quo & patriæ reſtitui, & voti compos effici queas. Ut autem res tibi fuſius & plenius enarretur, Aletam diaconum miſimus, ex quo tibi ediſcere licebit, & mentis noſtræ propoſitum, & te quæ optas aſſequi poſſe.

II. Has epiſtolas cum accepiſſet ſanctus Athanaſius, & monſtraſſet Imperatori & Epiſcopo Julio, maxima lætitia Romanam affecit eccleſiam. Confeſtim autem Imperator cum multis ſatellitibus, mittit magnum Athanaſium ad Conſtantium fratrem ſuum. Et beatus Julius Alexandriæ ac univerſæ Ægypti & Libyæ clericis & populis gratulans de ſancto Athanaſio litteras miſit. Venientem igitur Atha-

(1) Sic Palat. Editi vero, προσδοκοῦ ἂν. Mox Palat. παραγίνεσθαι. Ibid. editi, ἀπολαβεῖν, ubi Palat. αἰτεῖν. Mox Palat. ἐνεπόδησε, pro ἐνεπόδισε.

(2) Sic mſſ. Editi vero, καὶ πραθέντι . . . ἀποκαταστασθείς.

(3) Ita Palat. Editi vero, ἐπὶ τῶν αὐτῶν.

(4) Sic Palat. Editi vero, κομητάτον, hic & infra.

(5) Palat. ἐν τῇ Ἐδεσσηνῶν.

(6) Sic Palat. Editi vero, εἰδότα. Infra Palat. ἐπειδὴ πλεῖστος χρόνος.

(7) Sic Palat. Editi vero, ἀποδώσῃς.

(8) Palat. καὶ πάσῃ Αἰγύπτῳ Λιβύῃ. Mox idem, κληρικοῖς.

(9) Sic Palat. Editi vero, ἀπέστειλεν.

Athanasium excipit Imperator Constantius, Alexandrinæque restituit Ecclesiæ, cum leniter objurgasset virum. Nam in contumeliam, ait, meam, ejusmodi fuga usus es, cum paratus ego essem ad te perhumaniter amplectendum. Ac suggerentibus adversariis dicit Constantius Athanasio: Unam mihi petenti concede gratiam. Tum ille: Libenter, inquit, Imperator, pro facultate optatum præstabo. Imperator autem: Unam, inquit, Alexandrinarum Ecclesiarum Arianis in usum concedito. Reponit ille: Faciam, o Imperator, quod jubes; si tu mihi hic Ecclesiam concedas, ad conventum eorum qui recte in Christum credunt. Constantius id repente promisit: sed hoc pungebat adversarios. Ita igitur Imperator viri prudentiam admiratus, intellexit Arianos cum strenuo viro negotium habere, ac cum magno dimisit honore, litterisque suis jussit Episcopis, clericis & populis ut libenter eum reciperent, itemque populo Alexandrino. Scripsit etiam ad Augustalem, & ad præfectos per Ægyptum. Litteræ porro ad Augustalium, sic habent.

A τὸν Ἀθανάσιον ὁ βασιλεὺς Κωνστάντιος, καὶ τῇ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν ἐκκλησίᾳ ἀποκαθίστησιν, ἐπιτιμήσας αὐτῷ ὑφειμένως. πρὸς γὰρ λοιδορίαν μου, φησὶν τοιούτῳ (1) ἐχρήσω δρασμῷ, ἐμοῦ ἑτοίμως ἔχοντος φιλανθρωπότερον πρὸς σὲ διατεθῆναι. καὶ δὴ κατὰ ὑπόθεσιν τῶν ἐναντίων ὁ Κωνστάντιος λέγει πρὸς τὸν Ἀθανάσιον· μίαν μοι δίδου χάριν αἰτοῦντί σοι. ὁ δὲ πρὸς αὐτὸν, ἀσμένως παρέξομαι, βασιλεῦ, κατὰ δύναμιν (2) αἰτηθείς. ὁ δὲ βασιλεὺς ἔφη· μίαν ἐκκλησίαν ἐκ τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν τοῖς Ἀρείου φοιτηταῖς πρὸς τὸ κατ᾽ ἔθος παραχώρησον. ὁ δὲ λέγει, ποιήσω, βα- B σιλεῦ, καθὼς ἐκέλευσας, ἣν καὶ σύ μοι παρέξεις ἐνθάδε ἐκκλησίαν εἰς συνέλευσιν τῶν ὀρθῶς εἰς Χριστὸν πιστευόντων. ὁ δὲ Κωνστάντιος προχείρως ἐπηγγείλατο. ἐλύπει δὲ τοῦτο τοὺς ἐναντίους. οὕτως οὖν ὁ βασιλεὺς κατεπλάγη τοῦ ἀνδρὸς τὴν φρόνησιν, ὡς καὶ νοῆσαι, ὅτι πρὸς ἄνδρα ἔχουσιν οἱ ἐκ τῆς Ἀρείου αἱρέσεως. καὶ ἀπολύει αὐτὸν μετὰ πάσης τιμῆς, γράψας ἐπισκόποις τε κληρικοῖς καὶ (3) λαοῖς περὶ τοῦ ἀσμένως αὐτὸν ὑποδέξασθαι, καὶ τῷ δήμῳ τῶν Ἀλεξανδρέων. γράφει δὲ καὶ πρὸς τὸν Αὐγουστάλιον (4) καὶ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ἄρχοντας. C ἔχει δὲ τὰ πρὸς τὸν Αὐγουστάλιον γράμματα οὕτως.

Textus deficere videtur.

Constantius Victor Augustus Nestorio Augustali.

Κωνστάντιος Νικητὴς Αὔγουστος, Νεστορίῳ Αὐγουσταλίῳ.

Si quid hactenus ad damnum contumeliamve eorum qui cum Athanasio episcopo communicaverunt, decretum repertum fuerit, id jam volumus deleri. Placet enim quam immunitatem antehac ejus Clerici habuerunt, ut eadem iterum fruantur. Hoc autem nostrum decretum observari jubemus; ut Athanasio Ecclesiæ suæ restituto, qui cum eo communicant eadem gaudeant immunitate quam semper habuere, & qua ceteri fruuntur Clerici; ut idipsum consequuti gaudeant.

Εἴ τι δή ποτε πρὸ τούτου ἐπὶ βλάβῃ καὶ ὕβρει τῶν κοινωνούντων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ προσταχθὲν εὑρίσκεται, ταῦτα νῦν (5) ἀπαλειφθῆναι βουλόμεθα· καὶ τὴν ἀλειτουργησίαν, ἣν ἔχον οἱ αὐτοῦ κληρικοὶ, τοὺς αὐ- D τοὺς πάλιν τὴν αὐτὴν θέλομεν ἔχειν. ταύτην δὲ τὴν ἡμετέραν πρόσταξιν φυλαχθῆναι βουλόμεθα, (6) ὥστε ἀποδοθέντος Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου τῇ ἐκκλησίᾳ, τοὺς κοινωνοῦντας αὐτῷ ἔχειν τὴν ἀλειτουργησίαν, ἣν ἀεὶ ἔχον· ἵν᾽ οὕτως καὶ αὐτοὶ χαίρωσιν.

Eadem forma iis qui in Tamnice, Thebaide, & Libya erant rescripsit. Ejusmodi epistolis munitus sanctus Athanasius, per Syriam profectus, Palæstinam pervenit; cumque pervenisset Jerosolymam, Episcopo Maximo magno & Confessori, qui & ipse multa propter Dominum Jesum Christum passus erat, nota facit acta Sardicensis Synodi; & quod Imperator Constantius eorum judicio adstipulatus esset, curatque Synodum cogi Episcoporum istius regionis. Maximus quippe nihil cunctatus, cum convocasset omnes Orientis Episcopos, & Synodum celebrasset, sancto Athanasio suam restituit communionem & dignitatem. Scripsit & ipsa Synodus Alexandrinis, omnibusque per Ægyptum & Libyam Episcopis Clericis & populis, quæcumque de Athanasio decreta essent. Athanasius autem magnus ita Alexandriam cum pervenisset Ægyptiorum episcoporum Synodos coegit, quæ consimilia decreverunt iis quæ ab Episcopis Sardicæ coactis statuta fuerant, necnon a Maximo in Synodo Jerosolymitana. At cum Magnentius Imperium invasisset, & occidisset Constantem, rursum Arii sectato-

Τῷ αὐτῷ τύπῳ καὶ (7) τοῖς ἐν * Ταμνικῇ, καὶ Θηβαΐδι, καὶ Λιβύῃ ἡγεμόσι, ταῖς τοιαύταις ἐπιστολαῖς, ὀχυρωθεὶς ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, διὰ τῆς Συρίας ὁρμήσας τῆς Παλαιστίνης ἐπέβη. καταλαβών τε τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Μαξίμῳ τῷ μεγάλῳ καὶ ὁμολογητῇ, καὶ αὐτῷ διὰ τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν πολλὰ πεπονθότι, καταφανῆ ποιήσας τά τε ὑπὸ τῆς Σαρδικῆς συνόδου πρα- E χθέντα, καὶ ὡς ὁ βασιλεὺς Κωνστάντιος τῇ ἐκείνων κρίσει ἐγένετο σύμψηφος, παρασκευάζει σύνοδον τῶν (8) ἐκεῖ ἐπισκόπων γενέσθαι. ὁ γὰρ ἅγιος Μάξιμος μηδὲν μελλήσας μετεπέμπετο πάντας τοὺς τῆς ἀνατολῆς ἐπισκόπους, καὶ (9) καθίσας συνέδριον, ἀποδίδωσιν καὶ αὐτὸς τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἀξίαν. ἔγραφέ τε καὶ αὐτὴ ἡ σύνοδος, τοῖς τε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πᾶσι τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ ἐπισκόποις τε, καὶ κληρικοῖς, (10) καὶ λαοῖς τὰ ἐγνωσμένα περὶ Ἀθανασίου. Ἀθανάσιος δὲ ὁ μέγας ἐν τοσούτῳ καταλαβὼν τὴν Ἀλεξάνδρειαν, συνόδους τῶν F ἐν Αἰγύπτῳ ἐπισκόπων συνηθροίσεν, (11) αἳ ὁμόφωνα ἐψηφίσαντο τοῖς τότε ἐν Σαρδικῇ συνελθοῦσι, καὶ τῇ παρὰ τῷ ἁγίῳ Μαξίμῳ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις γενομένῃ συνόδῳ. ἀλλὰ Μαγνεντίου τῇ βασιλείᾳ ἐπιθεμένου, καὶ ἀνελόντος Κώνσταντα, πάλιν οἱ Ἀρείου φοιτηταὶ

πρὸς

* Αὐγουσταμνικῇ.

(1) Palat. ἐκέχρησο. Mox editi, κατὰ ὑποθήκην. Palat. ut in textu.
(2) Palat. αἰτοῦντι.... ὁ δὲ εἶπεν· ποιήσω βασ.
(3) Palat. λαϊκοῖς.... σθαι ὁμοίως δὲ καὶ τῷ δήμῳ.
(4) Palat. καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας.
(5) Palat. ἀπηλεῖφθαι.
(6) Palat. ὥστε ἀποδοθῆναι Ἀθανάσιον τὸν ἐπίσκοπον τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τοὺς κοιν.

(7) Palat. καὶ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Θηβαΐδι καὶ Λιβύῃ ἡγεμόσιν ἐπέστειλεν, καὶ τοιαύτ.
(8) ἐκεῖ deest in Palat. Mox idem, ὁ δὲ ἅγιος.
(9) Palat. καθίσας. Editi, καθήσας. Mox Palat. ἀποδίδωσι τὴν ἀξίαν. γράφει τε.
(10) Palat. καὶ λαϊκοῖς τὰ ἐψηφισμένα περί.
(11) Palat. καὶ ὁμόφρονα. Paulopost idem, τῷ ὁσίῳ Μαξ.

πρὸς Ἀθανάσιον (1) ἐξαπατοῦσιν τὸν Κωνστάντιον· πάλιν διατάγματα· πάλιν ἀπειλαί· πάλιν φυγὴ ἔντονος· πάλιν ἀναζήτησις διὰ πάσης γῆς καὶ θαλάττης, καὶ ἐκλελοιπότος τὴν ἐκκλησίαν τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου, Γεώργιον ἐκπέμπουσι τῆς φατρίας Ἀρείου, καθὼς καὶ ἔμπροσθέν τινα Γρηγόριον. Ἀκάκιος δὲ καὶ Πατρόφιλος φοιτηταὶ ὄντες Ἀρείου, τὸν ἅγιον Μάξιμον (2) τὸν Ἱεροσολύμων ἐξωθήσαντες, Κύριλλον ἀντεκαθέστησαν. οἷα δὲ ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων Γεώργιος ὑπὸ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰργάζετο, τῆς φωνῆς αὐτοῦ τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου, τοῦ πεπονθότος καὶ παρόντος τοῖς γενομένοις, ἐπάκουσον. ἐν γὰρ τῷ ἀπολογητικῷ αὐτοῦ τῷ περὶ τῆς ἑαυτοῦ φυγῆς λόγῳ, τάδε κατὰ λέξιν περὶ τῶν ἐκεῖ γεγενημένων φησίν.

12. (3) Ἴσον ἐπιστολῆς Ἀθανασίου.

Καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν ἐπεφοίτησαν ζητοῦντες πάλιν ἡμᾶς ἀποκτεῖναι, καὶ γέγονε χείρονα τὰ νῦν τῶν προτέρων. στρατιῶται γὰρ ἐξαίφνης τὴν ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ (4) τὰ πολέμων ἀντὶ τῶν εὐχῶν ἐγίνετο. εἶτα εἰσελθὼν τῇ τεσσαρακοστῇ ὁ παρὰ Μακεδονίου καὶ τῶν Ἀρειανιζόντων ἀποσταλεὶς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος ηὔξησεν ἃ παρ᾽ αὐτῶν μεμάθηκεν κακά. μετὰ γὰρ τὴν ἑβδομάδα τοῦ πάσχα παρθένοι εἰς δεσμωτήρια ἐβάλλοντο, ἐπίσκοποι ἤγοντο ὑπὸ στρατιωτῶν δεδεμένοι· ὀρφανῶν καὶ χηρῶν ἡρπάζοντο οἰκίαι, καὶ ἁρπαγαὶ καὶ ἔφοδοι κατὰ τῶν οἰκιῶν ἐγίνοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ κατεφέροντο, ἐπεσφραγίσθησαν οἰκίαι, καὶ ἀδελφοὶ κληρικῶν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐκινδύνευον. καὶ δεινὰ μὲν ταῦτα, δεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα τολμήματα. τῇ γὰρ ἑβδομάδι μετὰ τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν, ὁ λαὸς νηστεύσας, ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητήριον, εὔξασθαι τοῦ ἁγίου Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, διὰ τὸ πάντας ἀποτρέπεσθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν. ἀλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ παμπόνηρος οὗτος, παροξύνει τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν Μανιχαῖον ὄντα, ὃς μετὰ πλήθους στρατιωτῶν ὅπλα καὶ ξίφη γυμνὰ, καὶ τόξα, καὶ βέλη φερόντων, ὥρμησεν ἐν αὐτῇ τῇ κυριακῇ κατὰ τὸν λαὸν, καὶ ὀλίγους εὑρὼν εὐχομένους· οἱ γὰρ πλεῖστοι πάλιν διὰ τὴν ὥραν ἀναχωρήσαντες ἦσαν· τοιαῦτα γὰρ εἰργάσατο, οἷα ἔπρεπε παρ᾽ αὐτοῦ ἀκούσαντας πρᾶξαι. πυρκαϊὰν γὰρ ἀνάψας, καὶ στήσας παρθένους παρὰ τὸ πῦρ, ἠνάγκαζεν λέγειν ἑαυτὰς τῆς Ἀρείου πίστεως εἶναι. ὡς δὲ νικώσας αὐτὰς ἔβλεπεν, καὶ μὴ φροντιζούσας τοῦ πυρὸς, γυμνώσας αὐτὰς, οὕτως κατέκοψεν καὶ πρόσωπα αὐτῶν, ὡς μετὰ χρόνον μόλις αὐτὰς ἐπιγνωσθῆναι, ἄνδρας τε κρατήσας τεσσαράκοντα, καινοτέρῳ τρόπῳ κατέκοψεν. ῥάβδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων (5) εὐθὺς τεμὼν, ἐν ἑαυταῖς ἐχούσας ἔτι τοὺς σκόλωπας, τὰ νῶτα τούτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὡς τινας μὲν πολλάκις χειρουργηθῆναι, διὰ τοὺς ἀποπαγέντας ἐν αὐτοῖς σκόλωπας· τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας ἀποθανεῖν. πάντας μὲν οὖν τοὺς περιληφθέντας ἀθρόως, καὶ τὰς παρθένους ἐξώρισεν εἰς τὴν μεγάλην Ὄασιν. τὰ δὲ σώματα τῶν τεθνηκότων οὐδὲ τοῖς ἰδίοις κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποδοθῆναι πεποίηκεν· ἀλλ᾽ ἔκρυψαν, ὡς ἠθέλησαν, ἄταφα, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτοὺς λανθάνειν τὴν (6) τοσαύτην ὠμότητα. πράττουσι δὲ πεπλανημένοι τῇ διανοίᾳ, παράφρονες. τῶν γὰρ οἰκείων τῶν τετελευτηκότων, χαιρόντων μὲν διὰ τὴν ὁμολογίαν, θρηνούντων δέ διὰ

A res dolose adversus Athanasium incitant Constantium. Rursum edicta, rursum minæ, rursum fuga, rursum perquisitio ubique terrarum & marium. Cumque Athanasius Ecclesiam deseruisset, Georgium mittunt, Arianæ sectæ hominem, quemadmodum & ante Gregorium quemdam. Acacius autem & Patrophilus sectatores Arii, sanctum Maximum Jerosolymis cum expulissent, Cyrillum ei substituerunt. Qualia autem Alexandriæ Georgius eodem tempore perpetrarit, ex ipsa beati Athanasii voce qui isthæc passus est, quique B præsens tum erat, audi. Nam in Apologetico de fuga sua, hæc ad verbum de actis ibidem ait.

12. *Exemplum Epistolæ Athanasii.*

Nam, inquit, Alexandriam rursus invadunt, nosque ad necem denuo perquirunt, factaque sunt præsentia pejora prioribus. Milites quippe derepente Ecclesiam obsedere: bellicusque tumultus vice precum exortus est. Hinc in sancta Quadragesima ingressus, qui C a Macedonio & Arianis missus fuerat, Georgius, mala quæ ab illis edoctus fuerat adauxit. Etenim post hebdomadam Paschatis videre erat Virgines in carcerem conjici, Episcopos a militibus vinctos abduci, orphanorum viduarumque domos diripi, irruptiones in domos fieri, noctu Christianos dejici, domos obsignari, fratres Clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocia, sed atrociora deinde consequuta sunt facinora. Etenim hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus, D expleto jejunio, ad cœmeterium sancti Petri Episcopi & Martyris, orandi causa egressus esset, quod omnes a Georgii communione abhorrerent; re comperta sceleratissimus ille, Sebastianum ducem, Manichæum hominem, concitat: qui cum turma militum, arma, strictos gladios, arcus & tela ferentium, in ipsa Dominica impetum fecit in populum. Et cum paucos invenisset orantes (plurimi namque adveniente hora recesserant) ea admisit facinora, quæ decebat facere viros ab illo edoctos. Nam accenso rogo, Virgines igni E admotas adigebat dicere, se Arianæ esse fidei: ut autem eas vim superare, ignemque nihil curare animadvertit, nudatas iterum ita in faciem cædit, ut post multum temporis vix a suis dignosci possent. Viros autem quadraginta comprehensos insolentiore modo verberavit: nam virgis palmarum recens amputatis, quibus adhuc aculei hærebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli, ob infixos aculeos medici opera sæpius eguerint; imo quidam, vim plagarum non ferentes, exstincti sint. Porro omnes quotquot residui F erant una cum Virginibus in magnam relegavit Oasin. Neque initio concessit, ut defunctorum corpora cognatis suis traderentur; sed ea arbitratu suo occultarunt, abjeceruntque insepulta; rati sic suam latere posse crudelitatem. Qua in re vecordes illi magno mentis errore tenebantur. Nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subducta

(1) Palat. ἐξάπτουσι.
(2) Palat. ἐκ τῶν Ἱεροσολ. Editi, τὸν Ἱεροσολ.
(3) Hic titulus abest a Palat.
(4) Palat. τὰ τῶν πολεμίων.
(5) Palat. εὐθὺς, habet pro νέως.
(6) Palat. τοιαύτην.

cta corpora; hæc ſane cauſa fuit, ut magis magiſque vulgarentur eorum impietatis crudelitatiſque argumenta. Verum illi mox ex Ægypto & ex Libyis in exſilium miſerunt Epiſcopos, Ammonium, Muim, Gaium, Philonem, Hermen, Plenium, Pſenoſirin, Nilammonem, Agathonem, Agamphum, Marcum, alium Ammonium & Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum, ut presbyteros Hieracem, & Dioſcorum. Quos tanta acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in itinere, quidam in exſilii loco interirent. Epiſcopos vero plus triginta in fugam verterunt. Ea enim illis, quemadmodum Achabo, curæ fuit, ut, ſi modo fieri poſſet, veritatem de medio tollerent.

13. Hæc ſanctus Athanaſius, de iis quæ Alexandriæ a Georgio geſta fuerant propriis commemorat verbis. Conſtantius vero cum ſe jam videret totius orbis Imperatorem eſſe, in ſuperbiam elatus, Occidentales quoque epiſcopos conabatur ad Arii hæreſin trahere; mandans in primis ut Athanaſii damnationem proferrent, idque ſuggerentibus Orientalibus Epiſcopis. Propterea enim Synodum coegit in urbe Italiæ Mediolano, multoſque in ſuam traduxit ſententiam. At Dionyſius, Euſebius, Rhodanus, Paulinus & Lucifer, imminente vi ſuperati non ſunt. Cum noſſent enim ad condemnationem fidei ſententiam contra Athanaſium fuiſſe pronuntiatam; dicebant, ad everſionem fidei, non Athanaſii gratia eos iſthæc moliri; quos ille Arimini detineri juſſit. Sanctus autem Athanaſius cum ſciret Conſtantium Arianorum tueri ſententiam, Arianoſque in eum conſpiraſſe, ac conari per calumniam eum accuſare; in corrupto tribunali nemini confidebat, non amico, non clerico, non cuiquam alii; ſed præfecti ſatellitibus derepente epiſcopalem domum invadentibus ac quærentibus eum occidere, ſumto ſibi Sticherio & Birrhio aufugit ad puellam virginem, annorum circiter viginti, forma pulcherrimam, & ob pulchritudinem fugiendam. Illa porro rei inſolentia ſtupefacta eſt. Ait ergo illi Athanaſius: Conquiror ab Arianis & calumniis impetor. Ac ne inconſideratam mihi gloriam conciliem, & in peccatum conjiciam eos qui me pœnas dare volunt, ad fugam animum appuli. Revelavitque mihi Deus hac nocte dicens: Apud neminem niſi apud illam evadere potes. Tum illa præ gaudio, omni abjecta ſuſpicione, totam ſe contulit ad Dominum, atque ſanctiſſimum virum ſex annos occultavit, uſque ad Conſtantii mortem. Ipſa pedes ejus abluens, ac purgamenta auferens, neceſſaria omnia ſubminiſtrans, ac libros mutuata præbebat illi, nec quiſquam norat hominum in tota urbe Alexandria, quo loco degeret ſanctus Athanaſius. Eodem tempore pulchritudo faciei Eccleſiæ in ſordes & triſtitiam mutata eſt. Commixti namque erant Eccleſiarum præſules, ac nomine quidem Chriſtiani, communione autem promiſcua, nihil ab hæreticis differebant. Non utique illi uſque ad libationem idolorum prævaricabantur;

τὰ σώματα, μεῖζον ἐξήχει τὰ κατ' αὐτῶν ὁ τῆς ἀσεβείας καὶ ὠμότητος ἔλεγχος. καὶ γὰρ εὐθὺς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιβύων, ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους, Ἀμμώνιον, (1) Μοῦιν, Γάϊον, Φίλωνα, Ἑρμῆν, Πλήνιον, Ψενόσιριν, Νιλάμμωνα, Ἀγάθωνα, Ἄγαμφον, Μάρκον, ἕτερον Ἀμμώνιον καὶ Μάρκον, Δρακόντιον, Ἀδέλφιον, Ἀθηνόδωρον, καὶ πρεσβυτέρους Ἱέρακα καὶ Διόσκορον, καὶ οὕτως πικρῶς ἤλασαν αὐτοὺς, ὥς τινας αὐτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς· τινὰς δὲ ἐν (2) αὐτῷ τῷ ἐξορισμῷ ἀποθανεῖν. ἐφυγάδευσε δὲ ἐπισκόπους πλείους τριάκοντα. σπουδὴ γὰρ ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀχαὰβ εἰ δυνατὸν ἐξᾶραι τὴν ἀλήθειαν.

13. Τοιαῦτα μὲν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος περὶ τῶν ὑπὸ Γεωργίου κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν γενομένων, οἰκείαις διεξῆλθεν φωναῖς. ὁ δὲ Κωνστάντιος, ὡς ἑώρα ἑαυτὸν κοσμοκράτορα, ἀρθεὶς εἰς ὑπεροψίαν, καὶ τοὺς ἐν τῇ δύσει ἐπισκόπους ἐπεχείρησεν εἰς τὴν Ἀρείου αἵρεσιν (3) ἕλκειν, ἐν πρώτοις τὴν Ἀθανασίου κατάκρισιν ἐρεῖσθαι παρεγγυῶν, ὑποβολῇ τῶν ἀνατολικῶν ἐπισκόπων. καὶ δὴ περὶ τούτου σύνοδον ἐπεκρότησεν, κατὰ Μεδιολάνον πόλιν τῆς Ἰταλίας, καὶ πολλοὺς ἔτρεψεν εἰς τὸ οἰκεῖον θέλημα. Διονύσιος δὲ καὶ Εὐσέβιος, καὶ Ῥόδανος, Παυλῖνός τε καὶ Λουκίφερ, ὑπὸ τῆς ἐπικειμένης ἀνάγκης οὐχ ἡττήθησαν. ὡς γὰρ εἶδον ἐπὶ καθαιρέσει τῆς πίστεως τὸ κατὰ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ψήφισμα κυρωθὲν, ἔλεγον ἐπὶ ἀνατροπῇ τῆς πίστεως, καὶ οὐ χάριν Ἀθανασίου ταῦτα αὐτοὺς ἐπινοεῖν· οὓς τινας περιορισθῆναι ἐκέλευσεν ἐν Ἀριμίνῳ. ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος γνοὺς πάλιν καὶ τὸν βασιλέα Κωνστάντιον τὰ τῶν Ἀρειανῶν κρατύνειν, καὶ τοὺς Ἀρειανοὺς συσκευαζομένους (4) αὐτὸν, καὶ σπουδάζοντας κατὰ συκοφαντίαν, ἀθέμιτα αὐτοῦ κατηγορεῖν, ἐπὶ διεφθαρμένου δικαστηρίου, οὐκ ἐθάῤῥησεν οὐδενὶ, οὐ φίλῳ, οὐ κληρικῷ, οὐκ ἄλλῳ τινί· ἀλλ' αἰφνίδιον εἰσελθόντων τῶν ἐπαρχικῶν εἰς τὸ ἐπισκοπεῖον, καὶ ζητούντων αὐτὸν συλλαβεῖν, λαβὼν αὐτοῦ (5) τὸ στιχάριν καὶ τὸ βιῤῥὶν ἐν μεσονύκτῃ νυκτὶ, κατέφυγεν πρὸς παρθένον νέαν, ὡς ἐτῶν εἴκοσι, σφόδρα ὡραιοτάτην, φευκτὴν διὰ τὸ κάλλος. ἡ δὲ ξενισθεῖσα ἐπὶ τῷ πράγματι, ἐπτοήθη· λέγει οὖν (6) αὐτῇ, ὅτι ἐπιζητοῦμαι παρὰ τῶν Ἀρειανῶν, καὶ ἀθέμιτα συκοφαντοῦμαι. καὶ ἵνα μὴ κἀγὼ ἄλογον ἀπενέγκωμαι δόξαν, καὶ εἰς ἁμαρτίαν ἐμβάλω τοὺς τιμωρήσασθαί με βουλομένους, ἐνεθυμήθην φυγεῖν. ἀπεκάλυψεν οὖν μοι ὁ θεὸς ταύτῃ τῇ νυκτὶ, ὅτι παρ' οὐδενὶ ἔχεις σωθῆναι, εἰ μὴ (7) παρ' ἐκείνῃ. ἀπὸ πολλῆς οὖν χαρᾶς ἐκείνη ῥίψασα πάντα διαλογισμὸν, ὅλη γεγένηται τοῦ κυρίου, καὶ κατέκρυψεν τὸν ἁγιώτατον ἐκεῖνον ἐπὶ ἓξ ἔτη μέχρι τῆς ζωῆς Κωνσταντίου. αὕτη καὶ περινίπτουσα τοὺς πόδας, καὶ τὰ περιττώματα διακονοῦσα, καὶ (8) τὰς χρείας αὐτοῦ πάσας οἰκονομοῦσα καὶ βιβλία κεχραμένη καὶ παρέχουσα αὐτῷ, καὶ οὐδεὶς ἀνθρώπων πάσης Ἀλεξανδρείας ἔγνω ἐν τοῖς ἓξ ἔτεσι, ποῦ διάγει ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος. κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τὸ κάλλος τοῦ προσώπου τῆς ἐκκλησίας ῥύποις καὶ κατηφείᾳ ἠλλοίωτο. μιγάδες γὰρ ἦσαν οἱ τῶν ἐκκλησιῶν ἔξαρχοι, ὀνόματι μὲν Χριστιανοὶ καλούμενοι· τῇ δὲ ἐπιμιξίᾳ τῆς κοινωνίας τῶν αἱρετικῶν μηδὲν διαφέροντες. οὐ σπονδαῖς γὰρ εἰδώλων τὴν παράβασιν ἔπραττον, ἀλλ'

(1) Palat. Μοῦιν. Infra idem Νηλάμμωνα. Editi male Λιπάβωνα.
(2) αὐτῷ deeſt in Palat.
(3) Sic Palat. In editis ἕλκειν deeſt. Mox Palat. αἱρεῖσθαι. Ubi editi, ἐρεῖσθαι, habent.
(4) Palat. κρατύνοντα.
(5) Palat. τὸ στιχάριον καὶ τὸ βηρὶν ἐν μεσαιτάτῃ.
(6) Palat. αὐτῇ ὁ μέγας Ἀθανάσιος.
(7) Palat. παρ' ἐκείνῃ τῇ παρθένῳ.
(8) Sic Palat. Editi vero διακονοῦσα, καὶ βιβλία κεχρημένη.

ἀλλ' ἐν προχήματι Χριστιανισμοῦ τὸ βλάσφημον Ἀρείου δόγμα κρατύνειν ἐσπούδαζον. ὁ δὲ βασιλεὺς Κωνστάντιος καὶ ἤδη μὲν πρῶτον συνεκρότει τὴν Ἀρειανὴν δόξαν· πολλῷ δὲ πλέον αὐτοκράτωρ γενόμενος. διὸ ἐκέλευσε τὴν τῶν Ἀρειανῶν πίστιν καὶ εἰς τὰς περὶ Ἰταλίαν ἐκκλησίας πέμπεσθαι, προστάξας τοὺς μὴ βουλομένους ὑπογράφειν αὐτῇ ἐξωθεῖσθαι τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ εἰς τοὺς τόπους αὐτῶν ἑτέρους ἀντικαθίστασθαι. ὡς δὲ καὶ ὁ ὅσιος Λιβέριος μετὰ Ἰούλιον τὸν μακάριον τὸν Μάρκου καὶ Σιλβέστρου διάδοχον τῆς Ῥώμης ὢν ἐπίσκοπος ἐξορίαν ὑφίσταται, ἡ τῶν αἱρετικῶν μανία ἀντ' αὐτοῦ (1) Φήλικά τινα καθίστησι τῆς ἐκκλησίας Ῥωμαίων ἐπίσκοπον, ὃς παραχρῆμα ποινὴν θεήλατον ἐξέπεσεν. νῦν μὲν γὰρ τῆς ὄψεως ἀποστερηθεὶς ἐξωμολογεῖτο τὴν θείαν δίκην εἰκότως αὐτὸν μετελθεῖν· νῦν δὲ λοιμικῇ νόσῳ ἐπὶ χρόνον διαφθαρεὶς ἀπέθανεν. ὁ δὲ τοῦ Χριστοῦ λόγος ἐνδοξότερος ἐγίνετο, τοῦ ἁγίου Λιβερίου πάσχοντος ὑπὲρ τῆς πίστεως. ὁ δὲ Γεώργιος, καθὰ προείρηται, κατὰ τὴν Ἀλεξανδρέων (2) ὑπεροψίᾳ ἀρθεὶς, οὐδὲ ἐπὶ σχήματος ἐπεῖχεν ἑαυτὸν, ἐξηλλαγμένος παντάπασι πρὸς ὠμότητα, ὡς δοκεῖν αὐτὸν ῥάβδοις καὶ πελέκει τὴν ἡγεμονίαν (3) διέπειν, ἢ ἱερωσύνης προΐστασθαι. ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ ἅγιος Μελέτιος ὁ τῆς Ἀντιοχέων ἐπίσκοπος τὸ ὁμοούσιον σαφῶς ἐκήρυττεν, καὶ τοῦτον οἱ τῆς Ἀρείου αἱρέσεως περιορίζουσι· ᾧ πολὺ πλῆθος συνηκολούθησε, τῆς κοινωνίας τῶν ἐναντίων ὀλιγωρήσαντες· Εὐζώϊον δὲ ἀντὶ τοῦ ἁγίου Μελετίου εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Ἀντιοχείας προχειρίζονται, τὸν ἀσεβῆ Εὐδόξιον τῆς Κωνσταντίνου πόλεως ἐκκλησίας ἐπίσκοπον προστησάμενοι.

14. Τοιοῦτον δὲ κατὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ μισοκάλου ἐξανάψαντος πόλεμον, Κωνστάντιος ὁ βασιλεὺς ἀναδείκνυσιν Ἰουλιανὸν Καίσαρα ἐν Γαλλίαις, καὶ καταλαβὼν τὴν Κωνσταντίνου πόλιν, Εὐδόξιον τὸν Ἀντιοχείας τῆς Κωνσταντίνου πόλεως ἐκκλησίας ἐπίσκοπον καὶ ἱερέα ἀναδείκνυσιν. ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ καὶ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ἣ ὄνομα Σοφία, ἐνεκαίνισεν, ἐν ὑπατείᾳ Κωνσταντίου τε δέκατον, καὶ Ἰουλιανοῦ Καίσαρος τὸ τρίτον, (4) μηνὸς Φεβρουαρίου πεντεκαιδεκάτῃ. ὁ οὖν ἀσεβὴς Εὐδόξιος καθεσθεὶς εἰς τὸν θρόνον αὐτῆς τοῖς ἐγκαινίοις, (5) πρώτην ἀφῆκε φωνὴν φήσας, ὁ πατὴρ ἀσεβὴς, ὁ υἱὸς εὐσεβής. θορύβου δὲ πολλοῦ καὶ στάσεως ἐπὶ τοῦτο γενομένης, μηδὲν, φησὶν, ταράσσεσθε πρὸς τὸ λεχθὲν παρ' ἐμοῦ. ὁ γὰρ πατὴρ ἀσεβὴς, ὅτι οὐδένα σέβει· ὁ δὲ υἱὸς εὐσεβὴς, ὅτι σέβει τὸν πατέρα. ταῦτα εἰπόντος τοῦ Εὐδοξίου, ὁ μὲν θόρυβος κατεστάλη· γέλως δὲ πολὺς ἀντὶ τοῦ θορύβου κατεῖχε τὴν ἐκκλησίαν, ὥστε τοὺς πλείστους αὐτῶν καταγελάσαντες αὐτοῦ ἐξελθεῖν τῆς ἐκκλησίας, καὶ σὺν ὀλίγοις τοῖς περὶ αὐτὸν καταλειφθῆναι. καὶ μένει (6) τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Εὐδοξίου ἄχρι τῆς δεῦρο γελώμενον. τοιαῦτα γὰρ δὴ οἱ αἱρεσιάρχαι σοφιζόμενοι, καὶ περὶ τοιαύτας ἀσχολούμενοι λέξεις, τὴν ἐκκλησίαν διέσπασαν· ὁ δὲ Ἰουλιανὸς ἐν ταῖς Γαλλίαις πολλοῖς Βαρβάροις συμπλακεὶς, καὶ νικήσας, ὑπ' αὐτῶν ἀναγορεύεται βασιλεύς. μαθὼν δὲ ὁ Κωνστάντιος, βαπτισθεὶς ὑπὸ τοῦ θεομάχου Εὐζωΐου, ἐπὶ τὸν (7) πρὸς αὐτὸν ἐχώρει πόλεμον. γενόμενος δὲ ἐν πολίχνῃ τῆς Κιλικίας, Μόψου κρήνη τοὔνομα, ὑπὸ φροντίδος ἀποπληξίᾳ ληφθεὶς τελευτᾷ, ἐν ὑπατείᾳ Ταύρου καὶ Φλορεντίου,

A ſed ſpecie Chriſtianiſmi blaſphemam Arii doctrinam tueri conabantur. Conſtantius autem Imperator qui jam antea Arianam ſententiam tuebatur, multo magis id tum præſtabat, cum penes illum ſumma rerum eſſet: quare juſſit fidem Arianorum ad Italiæ Eccleſias mitti, jubens expelli ab Eccleſiis eos qui nollent ei ſubſcribere, & alios in eorum vicem ſubrogari. Ut autem etiam ſanctus Liberius poſt beatum Julium Marci & Sylveſtri ſucceſſorem, Romæ Epiſcopus, in exſilium pulſus eſſet; Hæreticorum furor in ejus locum B Felicem quemdam conſtituit Eccleſiæ Romanæ Epiſcopum. Quem ſtatim divinitus immiſſa pœna excepit. Nam viſu privatus, divinam confitebatur vindictam ſe impetiiſſe; hinc vero peſtilenti morbo aliquanto poſt tempore conſumtus, periit. Sermo autem Chriſti clarior evaſit, ſancto Liberio pro fide patiente. Georgius autem, uti ſupra dictum eſt, Alexandriæ elatus in ſuperbiam; ne in ſpecie quidem ſeſe cohibuit, converſus plane ad crudelitatem, ita ut videretur faſcibus & ſecuri imperium obtinere, magis quam ſacer- C dotio præeſſe. Cum autem ſanctus Meletius Epiſcopus Antiochenus, conſubſtantialitatem manifeſte prædicaret, illum etiam hæretici Ariani circumvenere: quem multa ſequebatur turba, adverſariorum communione deſpecta; Euzoium vero loco ſancti Meletii in Antiochenum Epiſcopatum ordinarunt: ac impium Eudoxium Conſtantinopolitanæ Eccleſiæ præficiunt.

14. Cum porro tantum bellum boni omnis inimicus adverſus Eccleſiam accendiſſet, Con- D ſtantius Imperator Julianum in Gallia, Cæſarem promulgavit, ac Conſtantinopolim concedens, Eudoxium Antiochenum Conſtantinopolitanæ Eccleſiæ Epiſcopum & ſacerdotem declaravit. In eodemque tempore magnam Eccleſiam, cui nomen Σοφία, ſeu ſapientia, dedicavit Coſſ. Conſtantio decimum, & Juliano Cæſare tertium, Februarii decimaquinta. Igitur impius Eudoxius cum ſederet in throno ipſius in dedicatione, eam primam edidit vocem: Pater impius, Filius pius. Multo hinc exorto tumultu atque ſeditione: E Ne, inquit, hoc dicto meo turbemini. Pater namque impius, quia neminem pie colit; Filius vero pius, quia pie colit Patrem. Hæc cum dixiſſet Eudoxius, tumultus quidem ſedatus eſt, at riſus magnus pro tumultu eccleſiam occupavit: ita ut plurimi, deridentes eum, eccleſia excederent, illeque cum paucis aſſeclis ſuis remaneret. Et hactenus Eudoxii dictum riſui habetur. His argutiis hæreſiarchæ, talibuſque circa voculas cavillationibus, eccleſiam diſtraxere. Julianus porro in Galliis contra multos barbaros collatis ſignis, cum vi- F ciſſet, Imperator ab eis proclamatus eſt. Re comperta Conſtantius, baptizatus ab Euzoio Dei adverſario, ad bellum ipſi inferendum profectus eſt. Cum perveniſſet autem ad quamdam Ciliciæ urbem, nomine Mopſucrenem, ex nimia ſolicitudine apoplexia correptus, interiit, Conſulibus Tauro & Florentio, ter-

(1) Sic Palat. Editi φίληκα. Ibid. Palat. ἀντικαθιστῶσι ταῖς ἐκ. Mox idem, ἐξέπεσεν, recte. Editi, ἐξήτησεν.
(2) Ita Palat. recte. Editi, ὑπεροψίαι.
(3) Sic Palat. Editi vero διάγειν.
(4) Sic Palat. μηνὸς deeſt in editis. Infra Palat. αὐτῆς τοῖς ἐγκαινίοις αὐτῆς.
(5) Palat. πρώτην ἐκείνην τὴν πολυθρύλλητον ἀφῆκε. Infra idem, πρὸς τὰ λεχθέντα. Mox idem, διότι οὐδένα.
(6) Palat. τὸ λεχθέν.
(7) Palat. πρὸς αὐτὸν πόλεμον ὁρμ. γεν.

tertia menſis Novembris, cum vixiſſet viginti quinque poſt mortem Patris annos, eſſetque annorum quadraginta quinque. Neque par eſt hic ſilentio præterire Græcorum qui Alexandriæ erant furorem & levitatem, neque Georgii perniciem, quæ in magna civitate Alexandria contigit. Hæc porro tumultus cauſa fuit: locus erat in civitate jamdiu deſertus, incultus, ſordeque multa refertus, in quo Græci olim Mithræ, in ſacrificia, immolabant homines. Eum locum Conſtantius jam antea, utpote vacuum, Alexandrinæ adjunxerat eccleſiæ. Georgius vero cum vellet in eo oratorium conſtruere, locum jubet emundari, dumque id præſtaretur, adytum inventum eſt valde profundum, in quo Græcorum myſteria occultabantur. Erantque illa hominum & puerorum calvariæ, quos fama erat occiſos olim fuiſſe, quando extis ad vaticinia Græci utebantur, ac divinatoria immolabat ſacrificia, animas incantationibus revocantes. Chriſtiani igitur cum talia in Mithræ adyto reperiſſent, curarunt ut omnibus riſum moverent, oſtendentes Græcorum myſteria, educebantque nudas calvarias ut exhiberent populo. Hæc cum viderent Græci Alexandrini, nec ferrent opprobrium facti, ira accenduntur, & quavis re obvia uſi pro telo, irruunt in Chriſtianos, eorumque multos omnibus mortis generibus trucidant. Hos enim gladiis, hos lapidibus aut lignis occidere, quoſdam in crucem egerunt. Georgium vero eccleſia extractum, cameloque alligatum, cum diſcerpſiſſent, una cum camelo combuſſere.

15. Julianus porro imperio potitus, ut dictum eſt, cum curaret omnia Conſtantii facta abrogare, exſules omnes revocavit. Ut novit illud ſanctus Athanaſius, honeſte veſtitus egreſſus domo Virginis, quam ſuperius memoravi, rurſus nocte inventus eſt in eccleſia: quem Alexandrinus populus libenter excepit, quaſi redivivum. Excuſationem porro iſtam amicis adtulit: Ea de cauſa ad vos non confugi; cum ut tute jurare poſſetis (*me apud vos non latere*) tum propter perquiſitionem apud vos faciendam. Ad illam porro confugi, in quam nulla cadere poterat ſuſpicio, ſcilicet, ob ſpeciem & juventutem. Alexandrinus vero populus, pulſis ab eccleſiis Arianis, oratoria Athanaſio tradidit. Tum Ariani in vulgaribus domibus conventus agentes, in locum Georgii Lucium conſtituunt ſibi ducem. Julianus porro qui idolis delectabatur, iterum eccleſias turbabat, templa Græcorum aperiebat, ſacrificia Fortunæ Conſtantinopolitanæ offerebat palam in Imperatoria, ubi ſtabat Fortunæ ſtatua. Quo tempore Maris Chalcedonis in Bithynia Epiſcopus, manu adductus, præ ſenectute namque oculorum hebetudine laborabat, Imperatorem adiens, multa in eum convitia protulit, impium vocans, apoſtatam, atheum. Ille verbis convitia depellebat, cæcum appellans & oculis captum, ajenſque, non poſſe Galilæum medelam ferre. Tum beatus ille confidenter reponit: Gratias

A τρίτῃ τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς, εἴκοσι πέντε ἔτη μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ πατρὸς ζήσας, τὰ (1) δὲ πάντα ἔτη τεσσαράκοντα καὶ πέντε. καλὸν δὲ σιωπῇ μὴ παραδραμεῖν ἐνταῦθα, μήτε τὴν τῶν Ἑλλήνων, τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν μανίαν τε καὶ κουφότητα· μήτε τὴν Γεωργίου (2) ἀπώλειαν, τὴν κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρου μεγάλην πόλιν. συνέβη ταραχὴν γενέσθαι ἐξ αἰτίας τοιᾶσδε. τόπος ἦν ἐν τῇ πόλει ἐκ παλαιῶν ἔρημος καὶ ἠμελημένος, συρφετοῦ γέμων πολλοῦ, ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες τὸ παλαιὸν (3) τῷ Μίθρᾳ τελετὰς ποιοῦντες ἀνθρώπους κατέθυον. τοῦτον Κωνστάντιος ἤδη πρότερον ὡς σχολαῖον τῇ Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίᾳ προσκεκυρώκει. B Γεώργιος δὲ βουλόμενος ἐν αὐτῷ εὐκτήριον οἶκον κατασκευάσαι, ἀνακαθαρθῆναι κελεύει τὸν τόπον. καὶ δὴ ἀνακαθαιρομένου (4) αὐτοῦ, ἄδυτον ηὕρηται κατὰ βάθους πολλοῦ, ἐν ᾧ τὰ μυστήρια τῶν Ἑλλήνων ἐκέκρυπτο. ταῦτα δὲ ἦν κρανία ἀνθρώπων τελείων τε καὶ παιδίων, οὓς λόγος κατεῖχε πάλαι ἀνῃρεῖσθαι, ὅτε ταῖς διὰ σπλάγχνων μαντείαις (5) ἐχρῶντο Ἕλληνες, καὶ μαντικὰς ἐπετέλουν θυσίας, καταμαγγανεύοντες τὰς ψυχάς. οἱ οὖν Χριστιανοὶ ταῦτα εὑρόντες ἐν τῷ ἀδύτῳ (6) τοῦ Μίθρου, σπουδὴν ἔθεντο πᾶσιν ἐν τῷ φανερῷ γέλωτα δεῖξαι τῶν Ἑλλήνων τὰ μυστήρια, ἐξεπόμπευόν τε εὐθὺς γυμνὰ τῷ δήμῳ τὰ κρανία δεικνύοντες. ταῦτα ὁρῶντες οἱ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν Ἕλληνες, C καὶ μὴ φέροντες τὸ τοῦ πράγματος ἐπονείδιστον, εἰς ὀργὴν ἐξάπτονται, καὶ πᾶν τὸ παρατυχὸν ὅπλον ποιούμενοι, ὁρμῶσι κατὰ τῶν Χριστιανῶν, καὶ διὰ πάσης ἰδέας θανάτου ἀνεῖλον πολλοὺς ἐξ αὐτῶν. τοὺς μὲν γὰρ ξίφεσι, τοὺς δὲ λίθοις ἢ ξύλοις ἀπέκτειναν· τινὰς δὲ αὐτῶν καὶ ἐσταύρωσαν, τὸν δὲ Γεώργιον τῆς ἐκκλησίας ἐκσύραντες, καμήλῳ δὲ προσδήσαντες, καὶ σπαράξαντες σὺν αὐτῇ κατέκαυσαν.

15. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς τὸ κράτος περιθέμενος, ὡς εἴρηται, καὶ σπουδάζων πάντα τὰ παρὰ Κωνσταντίου πραχθέντα ἀνατρέπειν, τοὺς περιορισθέντας ἅπαντας ἀνεκαλέσατο. D ὡς οὖν ἔγνω τοῦτο ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, καλῶς ἐνδυσάμενος, ἐξελθὼν ἐκ τοῦ οἴκου τῆς παρθένου, περὶ ἧς ἐν τοῖς ἄνω εἴρηκα, πάλιν ἐν τῇ νυκτὶ εὑρέθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, (7) ὃν ὁ Ἀλεξανδρέων λαὸς ἀσμένως ἐδέξατο, ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντα. ἀπελογεῖτο οὖν τοῖς γνησίοις αὐτοῦ φίλοις, ὅτι τούτου χάριν πρὸς ὑμᾶς οὐ κατέφυγον, ἵνα εὔορκον ὑμῖν ᾖ· ἄλλως τε δὲ καὶ διὰ τὰ ἐρευνᾶ. κατέφυγον δὲ πρὸς ἐκείνην, πρὸς ἣν ὑποψίαν οὐδεὶς ἠδύνατο ἔχειν, ὡς ὡραίαν καὶ νεωτέραν. ὁ δὲ Ἀλεξανδρέων λαὸς ἐξωθήσαντες τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς τοῦ Ἀρείου δόγματος, παραδιδόασιν Ἀθανασίῳ τοὺς εὐκτηρίους οἴκους. οἱ δὲ Ἀρειανίζοντες ἐν οἰκίσκοις ἀσήμοις συναγόμενοι εἰς E τόπον Γεωργίου Λούκιον (8) προχειρίζονται ἡγεῖσθαι αὐτῶν. ὁ δὲ Ἰουλιανὸς τοῖς εἰδώλοις ἐπιτερπόμενος, αὖθις τὰς ἐκκλησίας ἐτάραττεν, τὰ ἱερὰ τῶν Ἑλλήνων ἀνοίγων, καὶ θυσίας ἐπιτελῶν τῇ Κωνσταντινουπόλεως Τύχῃ δημοσίᾳ, ἐν τῇ βασιλικῇ, ἔνθα τὸ τῆς Τύχης (9) ἵδρυτο ἄγαλμα. ὅτε καὶ Μάρις ὁ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Χαλκηδόνος ἐπίσκοπος χειραγωγούμενος· ἦν γὰρ ἤδη πρὸς τῷ γήρατι ὑπόχυσιν ὀφθαλμῶν ὑπομείνας· πολλὰ τὸν βασιλέα εἰσελθὼν ὕβρισεν, ἀσεβῆ καλῶν τὸν ἀποστάτην, τὸν ἄθεον. ὁ δὲ λόγοις τὰς ὕβρεις ἠμύνετο, τυφλὸν καὶ (10) πηρὸν ἀποκαλῶν, καὶ μηδὲ τὸν Γαλιλαῖον F αὐτοῦ δυνάμενον αὐτὸν θεραπεῦσαι. ὁ δὲ Μακάριος παρρησιέστερον πρὸς τὸν βασιλέα ἔφη· εὐχαριστῶ, φησὶν,

(1) δὲ deeſt in Palat. Infra idem, παραδραμεῖν τὰ τότε συμβάντα μή τε τ.
(2) Palat. ἀπώλειαν. κατὰ γὰρ τὴν Ἀλεξ.
(3) Palat. τῷ Μίθρᾳ θυσίας τελοῦντες ἀνθρ. Infra idem, ὡς σχολάζοντα τῇ.
(4) Ita Palat. In editis αὐτοῦ deeſt.
(5) Palat. ἐχρῶντο οἱ Ἕλληνες, καὶ μαγικάς.
(6) Palat. τοῦ Μίθρου, πολλὴν σπουδήν.
(7) Palat. ὁ οὖν Ἀλεξ.... ἐδέξατο ἰδὼν αὐτὸν ὡς ἐκ.
(8) Ita Palat. In editis ἡγεῖσθαι αὐτῶν deeſt.
(9) Palat. ἵδρυται. Infra Palat. ἤδη πρὸς τὸ γῆρας. Paulopoſt, idem προσελθὼν ὕβρισε, τόν.
(10) Palat. πονηρὸν ... τὸν Γαλιλαῖον αὐτὸν ... παρρησιαστικώτερον.

φησὶν, τῷ Θεῷ τῷ τυφλώσαντί με, ἵνα σοῦ μὴ ἴδω τὸ ἀναιδὲς πρόσωπον οὕτως ἐκπεπτωκὸς πρὸς τὴν ἀσέβειαν. τότε δὴ καὶ Ἰοβιανὸς καὶ Οὐαλεντινιανὸς λύσαντες τὰς ζώνας προσέῤῥιψαν τῷ τυράννῳ εἰπόντες· δέχου τὰς ζώνας, ἔχε σου καὶ τὰς τιμάς. πρόκειται δέ σοι, εἰ βούλῃ, καὶ τὰ σώματα ἡμῶν· ὧν καὶ τὴν ἔνστασιν ἔδεισεν. (1) ὅ, τε βασιλεὺς καὶ οἱ ὁμόφρονες αὐτοῦ, καὶ ὥσπερ ἐκ μυχῶν σκότους ἑρπετὰ προϊόντα, τό, τε φιλοσόφων καὶ μαθηματικῶν πλῆθος, τό τε μάγων καὶ μαντέων φρατριάσαντες, ἐβουλεύσαντο οὐκ ἄλλως περιέσεσθαι τῶν Χριστιανῶν, εἰ μὴ Ἀθανασίου ἀπαλλαγοῖεν· ἅτε δὴ θεμελίου ὄντος αὐτοῦ ἐκκλησίας. διὰ τοῦτο γοῦν, πάλιν δικαστῶν κίνησις, (2) πάλιν στρατὸς, πάλιν βουλὴ καὶ δῆμοι ἐταράσσοντο, Ἀθανάσιον ἀπαιτούμενοι· (3) ὃς καὶ τῆς ἐκκλησίας ταραττομένης διέδρα συνδρομῇ τῶν εὐσεβούντων. ὁ δὲ λαὸς λύπῃ καὶ δάκρυσι συνείχετο, νύκτωρ περὶ τὸν Νεῖλον αὐτοῦ ὁρμῶντος περιστάντες ἔλεγον. ποῦ πάλιν (4) ἀποδιδράσκεις, ὁ ποιμὴν ὁ καλός; τίνι δὲ ἡμῶν καταλείπεις ὡς ναῦν ἀκυβέρνητον, τρικυμίαις καὶ σπηλαίοις περιαγομένην; ὁ δὲ πρὸς αὐτούς· μὴ ὀλοφύρεσθε, τέκνα· νέφος φθινοπωρινόν ἐστιν οὗτος ὁ τάραχος, πρὸς ὀλίγον φαινόμενος, ὀξέως δὲ ἀφανιζόμενος· θᾶττον ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς, Θεοῦ συνεργοῦντος, μικρὸν χρόνον ὑμῶν χωρισθήσομαι. ὡς δὲ ἐπέβη ὁλκάδι τοῖς Νείλου ῥείθροις ἐπὶ τὴν Θηβαΐδα (5) ἀναγόμενος, ὁ τὴν ἀπόφασιν ἔχων κατ' αὐτοῦ Σατράπης (6) ἀνὴρ ἥγετο, κατ' ὄπισθεν θάνατον ἀπειλῶν. ὡς δὲ ἀπήγγειλε τοῦτό τις Ἀθανασίῳ, ὡς τάχος λέγων ἀπαίρειν, μὴ καταληφθείη πρὸς τοῦ διώκοντος, βραχὺ σιγήσας, λέγει, ὁράματι θείῳ καταπεισθείς· ἀντιστρέψωμεν τὸν πλοῦν, ὦ ἄνδρες, τοῦ Θεοῦ τοῦτο θέλοντος, ὡς τάχιστά με Ἀλεξανδρεῦσιν ἀποδοθῆναι· τῶν δὲ διακωλυόντων, (7) καὶ δι' ὀλίγον θρηνούντων, καὶ τὸν οἰκεῖον κίνδυνον ὑφορωμένων, εἶπεν ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος· μὴ οὕτως, ἀδελφοὶ, συγκόπτετε ἑαυτούς. πιστεύσατε, ὅτι πλείους οἱ μεθ' ἡμῶν, ὑπὲρ τοὺς μετ' αὐτῶν, καὶ ἀνίκητός ἐστιν ὁ ἡμέτερος σύμμαχος. οὕτως κατ' ὄπισθεν (8) γενόμενοι, παλίνορσοι φέρονται τὴν ὁλκάδα ἀναστρέψαντες. ἀλλὰ συνήντησαν τῷ ἁγίῳ Ἀθανασίῳ τῶν προδοτῶν τινες ἄνδρες Ἑλληνικώτατοι, οἳ καὶ τὸν διώκτην πείσαντες κατόπιν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἔρχεσθαι. ἐγγὺς δὲ γενομένων αὐτῶν καὶ ἀορασίᾳ κρατηθέντων, ὁ Ἀθανάσιος, οἷα ἐπὶ Ἐλισσαίου ἐγεγόνει, πυνθάνεται, τίνα ζητοῖεν· τῶν δὲ λεγόντων, Ἀθανάσιον· αὐτὸς ἀποκρίνεται, σπουδάζειν αὐτὸν ἔγνων ὀλίγον πρότερον καὶ παραδραμόντα ἡμᾶς· καὶ παρελθόντες ἐδίωκον, ὃν ἔχοντες, (9) οὐκ ἐθεάσαντο.

16. Ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος θᾶττον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν κατήχθη πλείστης χαρᾶς τὴν ἐκκλησίαν ἐμπλήσας· ὅπου βραχὺν χρόνον ἀποκρυβεὶς, μικρὸν ὕστερον μετὰ παῤῥησίας τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ ἐπαῤῥησιάζετο. ὁ γὰρ Ἰουλιανὸς πολλὰ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διαπραξάμενος, τέλος ἄξιον ἀπηνέγκατο. κατὰ Περσῶν γὰρ στρατεύσας, καὶ πεπιστευκὼς μαντείαις τισὶ καὶ ὀνειροπολήσας τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος πόλιν λαβεῖν· ἢ καὶ μᾶλλον αὐτὸν Ἀλέξανδρον εἶναι

ago Deo, qui me excæcavit, ne tuam impudentem faciem viderem, quæ ita collapsa est in impietatem. Tum porro Jovianus & Valentinianus solutas zonas ad Tyrannum projecere dicentes: Accipe zonas, habeto tibi honores tuos. Exposita tibi etiam ad libitum sunt corpora nostra. Quorum ille constantiam pertimuit. Tum Imperator, & qui cum illo sentiebant, veluti ex tenebrosis adytis prorepentes, Philosophi & Mathematici magno numero, magi item atque divini, una convenientes consilium dedere, non aliter posse opprimi Christianos, nisi Athanasius tolleretur de medio, quippe qui fundamentum esset Ecclesiæ. Quamobrem rursum motus judicum, rursum exercitus, rursus consilium, populique perturbati sunt dum Athanasium exposcerent. Ille vero in tanto ecclesiæ tumultu, piorum opera aufugit. Tum populus mœrore lacrymisque conficiebatur, nocteque prope Nilum eum abeuntem circumstantes sic compellabant. Quo rursum profugis, Pastor bone? Cui nos relinquis, ut navem gubernatore carentem fluctibus, & piratarum navibus circumdatam? Ille vero. Ne flete, ait, filii, autumnalis est nubes iste tumultus, quæ ad tantillum temporis apparet, ac mox evanescet. Brevi ad vos remigrabo, Deo juvante, modico tempore a vobis segregabor. Ut autem conscendit naviculam, ut per Nilum adverso flumine concederet in Thebaidem; qui sententiam contra illum ferebat Satrapes, insequutus est mortem comminans. Ut autem quidam id Athanasio renuntiavit, suadens ut quamprimum solveret, ne comprehenderetur a persequente, cum paulisper conticuisset ait, divina visione persuasus: Navigationem, o viri, convertamus, Deo ita volente, ut quam primum restituar Alexandrinis. Illis vero prohibentibus, ac tantum non plorantibus, propriumque periculum prospicientibus, ait sanctus Athanasius: Ne ita dolore vos afficiatis, Fratres, credite, plures nobiscum esse quam cum illis, invictumque nostrum auxiliatorem esse. Ita converso cursu retro feruntur nave. Sed occurrerunt sancto Athanasio proditorum quidam viri Græci, qui persequutori persuaserant jamjam se in conspectum sancti Athanasii venturos. Cum jam propius accessissent, oculisque capti essent, Athanasius, uti ab Elisæo gestum fuit, interrogat quem quærerent: Illis dicentibus, Athanasium: respondet ille: Scio illum paulo ante properasse ut vos anteverteret. Eumque illi prætermittentes eum persequuti sunt, quem habentes coram non viderunt.

16. Sanctus autem Athanasius cito Alexandriam reductus, summo gaudio replevit ecclesiam. Ubi paulisper occultatus, paulopost cum libertate verbum Dei palam prædicabat. Nam Julianus multa contra Christianos machinatus, dignum interitum consequutus est. Nam cum Persis bellum intulisset & divinationibus quibusdam persuasus ac somniis deceptus, quod Alexandri Macedonis urbem capturus esset; aut potius Alexander ipse esset in

(1) Sic Palat. Editi vero, ὁ δὲ βασιλεύς.
(2) πάλιν στράτος abest a Palat.
(3) Palat. ὁ δὲ τῆς ἐκκλησίας χαρακωμένης.
(4) Palat. διδράσκει. Infra idem, περιαγομένην τῇδε κἀκεῖσε; ὁ δέ.
(5) Palat. ἀγόμενος.
(6) Sic Palat. Editi vero ἀνὴρ ἦγε τὸν ὄπισθεν, θάνατον ἀπειλῶν. Infra idem, ὡς τάχος. Editi, εἰς τάχος.
(7) Palat. καὶ δολύγιον θρηνούντων, καὶ τὸν οἰκεῖον θάνατον ὑφορ.
(8) Sic Palat. Editi vero γενόμενος. Mox Palat. ἀντιστρέψαντες.
(9) Palat. οὐκ ἐθεάσαντο, οὐδὲ ἐκράτησαν.

in alio corpore, multos vicos & præſidia Perſarum populatus, urbeſque quaſdam cum cepiſſet, & Cteſiphontem magnam urbem circumſediſſet, ſupplicesque Perſas adeſſe, atque legatos ad ſe mittere coegiſſet, eorum tamen ſupplicationes non admiſit; quod in imminentem a Deo ſibi vindictam reſervatus eſſet. Accuſabant autem illum Romani, quod oblato ſibi lucro, pugnam non vitaret: attamen contra præſentem hoſtem ad pugnam ſe inſtruxere: rurſumque adverſarios vertunt in fugam. Sciendum porro Julianum a Perſa transfuga deceptum, onerarias naves quæ annonæ per fluvium vehendæ deputatæ erant, combuſſiſſe; quæ cauſa fuit ut exercitus fame laboraret. Nam cum Perſa transfuga promiſiſſet illi, intra triduum traditurum ſe Babylonem, nec tum ulterius annona advecta opus fore: his perſuaſus ille frumentum cum navigiis & lardum, cum igne conſumſiſſet, necnon & alia pro exercitus victu comportata in fluvium demerſiſſet; tum eſca fallaciæ devorata, hamo trahebatur credulus, dignamque factorum pœnam luebat. Cum enim ad tertium quartumve diem, imo plures etiam, ſpiritus erroris circumduceret eum cum exercitu per deſerta loca. Ingens erat anxietas animi per totum exercitum, in ſiccis & aqua carentibus locis, penuria omnium neceſſariorum circumcluſum. Omnibus autem conclamantibus, præſens aderat eques ipſe Julianus, atque inermis exercitum confirmabat. Ex occulto autem ſagitta in eum volat, & per brachium tranſiens, in dextrum latus infixa eſt, quo ex vulnere vitam cum morte commutavit, ut incertum eſſet a quo fuiſſet occiſus: alii enim ajunt a transfuga Perſa: alii ab aliquo e ſuis militibus. Ut autem plurium ſermone fertur, divinitus inflictum vulnus fuit. Ita igitur cum viginti menſes Imperio potitus eſſet Julianus, in quarto ſuo conſulatu quem cum Saluſtio gerebat vita functus eſt, menſis Junii vigeſimo ſexto die, cum vixiſſet unum & triginta annos.

17. Poſt mortem itaque Juliani, totius exercitus calculo, imperium excipit Jovianus: qui cum octo menſes imperaſſet * in Dedeſtanis Galatiæ & Bithyniæ finibus mortuus eſt. Poſt Joviani mortem, Imperium ſuſcipit Valentinianus ab exercitu proclamatus Auguſtus. Valentinianus porro Germanum fratrem Valentem imperii ſocium declarat, qui Valentinianus cum triginta ſolum dies Conſtantinopoli remanſiſſet, & Valenti fratri ſuo Orientales partes tradidiſſet, ipſe abiit in Occidentem. Sed Valens nullam curam ſuæ adminiſtrationis ad utilitatem agebat, a turba autem hæreticorum evocatus & abductus, in via impietatis illorum abiit. Quæ cauſa fuit ut orthodoxæ fidei multos, epiſcopos, presbyteros, diaconos, monachoſque in exſilium ejiceret. Bellumque implacabile concitavit adverſus eccleſias orthodoxæ fidei addictas. Ac primum quidem ſanctum Meletium Antiochiæ epiſcopum exſilio mulctavit, multoſque cum illo alios, ut dictum eſt, epiſcopos & clericos. Cæteros autem omnes qui noluere cum hære-

A ἐν ἑτέρῳ σώματι, πολλὰς κώμας καὶ φρούρια τῶν Περσῶν πορθήσας, καὶ πόλεις λαβὼν, (1) περιτειχίσας δὲ καὶ Κτησιφῶντα τὴν μεγάλην πόλιν, ἱκέτας τοὺς Πέρσας ἑαυτοῦ κατέστησεν, καὶ πρεσβεύειν αὐτοὺς πρὸς αὐτὸν ἀνέπεισεν· ὁ δὲ τὰς ἱκετηρίας τῶν Περσῶν οὐκ ἐδέξατο. πάντως εἰς τὴν ἐπερχομένην αὐτῷ θεήλατον ὀργὴν αὐτοῦ φυλαττόμενος. διεμέμφοντο δὲ αὐτὸν Ῥωμαῖοι, διότι μὴ ἐπὶ κέρδος ὑφῆκε τῆς μάχης. ὅμως δὲ τοῖς παροῦσιν ἀντεπαρεστήσαντο, καὶ αὖθις τοὺς πολεμίους τρέπουσιν εἰς φυγήν. ἰστέον δὲ, ὅτι ὑπὸ αὐτομόλου Πέρσου ἀπατηθεὶς ὁ Ἰουλιανὸς, B τὰ σιτηγοῦντα διὰ τῶν ποταμῶν πλοιάρια κατέκαυσεν, δι' ὃ καὶ λιμῷ περιέπεσεν ὁ στρατός. τοῦ γὰρ αὐτομόλου Πέρσου ὑποσχομένου αὐτῷ ἐν τρισὶν ἡμέραις παραδώσειν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ μὴ χρήζειν πλείονος τούτων ἀναλώματος, καταπεισθεὶς τὸν μὲν σῖτον σὺν τοῖς πλοίοις καὶ τὴν λάρδαν πυρὶ καταφλέξας, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα πρὸς διατροφὴν τοῦ στρατοῦ κεκόμιστο, ἀφανίσας πάντα, καὶ τῷ ποταμῷ ἐκδοτα δοὺς· (2) αὐτός τε τὸ δέλεαρ τῆς πλάνης καταπιὼν, εἵλκετο τῷ ἀγκίστρῳ πειθόμενος, ἀξίαν ποινὴν ἀποτίσων, ὧν ἔδρασεν. ὡς γὰρ C τρίτην καὶ τετάρτην ἡμέραν, καὶ ἐπὶ πλείους ἦγεν καὶ περιῆγεν αὐτὸν τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης κατὰ τὴν ἔρημον σὺν τῷ στρατῷ, πολλῆς ἀμηχανίας οὔσης ἐν τῷ στρατῷ, ἐν ἀνύδροις καὶ αὐχμηροῖς τόποις συγκλεισθέντι ἀπορίᾳ τῶν ἐπιτηδείων, καὶ πάντων καταβοώντων, παρῆν ἱππότης αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς καὶ ἐπερώννυε τὸν στρατὸν (3) ἄοπλος. ἐξ ἀφανοῦς δὲ ἀκόντιον φέρεται κατ' αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦ βραχίονος διαδραμὼν εἰς τὴν πλευρὰν τὴν δεξιὰν εἰσέδυ, καὶ ἐκ ταύτης τῆς πληγῆς τὸν βίον κατέστρεψεν, ἀδήλου γενομένου τοῦ ἀνελόντος αὐτόν. οἱ μὲν γὰρ D ὑπὸ τοῦ αὐτομόλου Πέρσου φασίν· οἱ δὲ ὑπὸ οἰκείου στρατιώτου. ὡς δὲ ὁ πολὺς λόγος κρατεῖ, θεήλατον εἶναι τὴν πληγήν. οὕτω μὲν οὖν εἴκοσι μῆνας ἐπὶ τῷ διαδήματι ἐπαρθεὶς ὁ Ἰουλιανὸς, τὸν βίον κατέστρεψεν ἐν τῇ τετάρτῃ αὐτοῦ ὑπατείᾳ, ἣν ἅμα Σαλουστίῳ ἔδωκεν, μηνὸς Ἰουνίου εἰκάδι ἕκτῃ, ζήσας ἓν καὶ τριακοστὸν ἔτος.

17. Μετὰ δὴ οὖν τὴν τελευτὴν Ἰουλιανοῦ, ψήφῳ παντὸς τοῦ στρατοῦ, (4) Ἰοβιανὸς τὴν βασιλείαν παραλαμβάνει. ὃς ὀκτὼ βασιλεύσας μῆνας ἐν Δεδεστάνοις E μεθορίοις Γαλατίας καὶ Βιθυνίας ἐτελεύτησεν. μετὰ δὴ οὖν τὴν τελευτὴν Ἰοβιανοῦ τοῦ βασιλέως, Οὐαλεντινιανὸς τὴν βασιλείαν ὑποδέχεται ἀπὸ στρατιωτῶν δειχθεὶς Αὔγουστος. ὁ δὲ Οὐαλεντινιανὸς τὸν αὐτοῦ γνήσιον ἀδελφὸν Οὐάλεντα τῆς βασιλείας (5) κοινωνὸν ἐποίει. ὅστις Οὐαλεντινιανὸς τριάκοντα ἡμέρας μόνας ἐν Κωνσταντινουπόλει ποιήσας, παραδούς τε τῷ οἰκείῳ ἀδελφῷ Οὐάλεντι τὰ πρὸς ἀνατολὴν μέρη, αὐτὸς ἄπεισιν ἐπὶ τὰ τῆς δύσεως. ἀλλὰ ὁ Οὐάλης οὐδεμίαν μὲν φροντίδα (6) λυσιτέλειαν τῆς διοικήσεως ἐποιεῖτο· τῷ πλήθει δὲ τῶν αἱρετικῶν ἐπικληθεὶς, ἐπορεύθη τῇ ὁδῷ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. F καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς τῶν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐπισκόπους, καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους τε καὶ μονάζοντας εἰς ἐξορίαν ἀπώσατο· πόλεμον δὲ ἄσπονδον κατὰ τῶν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐκκλησιῶν ἀνεκίνει. καὶ πρῶτα μὲν τὸν ἅγιον Μελέτιον, τὸν Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον ἐξορίᾳ ἐζημίωσεν, καὶ πολλοὺς ἑτέρους μετ' αὐτοῦ, ὡς εἴρηται, τῶν ἐπισκόπων, καὶ τῶν ἐκ τοῦ κλήρου· τοὺς δὲ ἄλλους ἅπαντας ὅσοι μὴ ἐβούλοντο κοινω-

νεῖν

(1) Palat. περιτειχήσας δὲ Κτησ. Mox Palat. ἑαυτοῦ. Editi, αὐτοῦ.
(2) Sic Palat. Editi, αὐτὸς δέ.
(3) Sic Palat. Editi, ἀόπλως.

(4) Palat. Ἰοβιανός, & infra Ἰοβιανοῦ.
(5) Palat. κοινωνὸν εἶναι ποιεῖ.
(6) Palat. λυσιτέλειαν τοῦ κοινοῦ ἐποιεῖτο.

νῶν (1) τοῖς αἱρετικοῖς, τῶν μὲν ἐκκλησιῶν ἐξήλαυνε· ζημίαις δὲ καὶ τιμωρίαις ὑπέβαλλε. ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ Αἴγυπτον, οὐχ ὁ τυχὼν ἀνεῤῥιπίσθη διωγμός. (2) πρόσταγμα γὰρ ἐπάρχων σπουδῇ τῇ Εὐδοξίου καὶ νεύματι βασιλέως ἤγετο, παρὰ τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπάρχου, εὐθύς τε τὴν ἐκκλησίαν ἐτάρασσεν· ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος τὴν ἐκ τοῦ πλήθους ἄλογον ὁρμὴν ὑφορώμενος, δεδοικώς τε μὴ ἄρα τῶν γενησομένων ἀτόπων αὐτὸς τὴν αἰτίαν λάβοι, τέσσαρας ὅλους μῆνας ἐν μνημείῳ πατρῴῳ ἑαυτὸν (3) ἀπέκρυψεν. κατὰ γὰρ τὴν Αἴγυπτον τηνικαῦτα Τατιανοῦ ἡγουμένου, πολλοὶ οὐ μόνον διαφόρους αἰκίας ὑπέμενον, ἀλλὰ καὶ ἐμαρτύρησαν, πολλά τι κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐπινοήσαντος· ὅνπερ Τατιανὸν ἡ θεία δίκη ποινὴν (4) τούτων ἀπῄτησεν. ὁμοῦ γὰρ τῷ ἀξιώματι καὶ τῶν χρημάτων ἀλλοτριωθεὶς ἔρανον ἤτησεν, καὶ τυφλὸς ἀσχήμως ἀποθνήσκει κατὰ πᾶσαν πόλιν τῶν εἰκόνων αὐτοῦ (5) ἀσβόλῃ περιχυθεισῶν εἰς γέλωτα καὶ ἐμπαιγμὸν πᾶσι τοῖς θεωμένοις. οὐχ ἧττον δὲ καὶ Εὐδόξιος ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν εὐσεβῶς φρονούντων τολμᾶν (6) ἐπεχείρει. τοσούτων δὴ ὅσων κακῶν πανταχόσε δρωμένων, σεισμὸς ἐπιγινόμενος οἰκουμενικὸς πολλάς τε τῶν πόλεων ἔβλαψεν, τῆς τε Κρήτης τὰς ἑκατὸν πόλεις κατεῤῥίπτωσεν. (7) ἡ θάλασσα δὲ τοὺς ἰδίους ὅρους ἐνήλλαξεν. τισὶ μὲν γὰρ τόποις τοσοῦτον ἐπέκλυσεν, ὥστε τοὺς πρώην βασίμους τόπους καὶ πορίμους, πλεῖσθαι· ἑτέρων δὲ τόπων τοσοῦτον ἀπέστη, ὡς ἐν ξηρῷ εὑρεθῆναι τοὺς πλέοντας. καὶ τοῦτο γέγονε κατὰ τὴν πρώτην ὑπατείαν τῶν δύο βασιλέων, Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος. καὶ τούτων δὲ γινομένων, οὐχ ἡσύχαζεν ὁ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμός. ἐπειδὴ δὲ διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου πᾶς ὁ δῆμος (8) Ἀλεξανδρείας ἐστασίαζε πόθῳ τῷ πρὸς αὐτὸν, ἔφασκόν τε οὐ μόνον τὰς σκάλας καὶ τὰ σιτηγὰ πλοῖα, (9) ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτὰ τὰ τῶν δημοσίων ἐχόμενα πυρὶ καταναλίσκειν, εἰ μὴ Ἀθανάσιον ἀπολάβοιεν. γνοὺς ὁ βασιλεὺς Οὐάλης, διὰ γραμμάτων ἐσήμανεν ἀδεῶς κρατεῖν τῶν ἐκκλησιῶν Ἀθανάσιον. καὶ τοῦτο αἴτιον γέγονε τοῦ τέως ἀνακωχήν τινα γενέσθαι τοῦ κατὰ τῆς ἐκκλησίας διωγμοῦ· πλὴν ὅτι κατὰ πᾶσαν τὴν ἀνατολὴν ὁ ἐμφύλιος κατὰ τῶν Χριστιανῶν (10) ἐκράτει πόλεμος. ὁ μέντοι βασιλεὺς Οὐάλης ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν σπεύδων ἀπῆρεν ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ γενόμενος ἐν Νικομηδείᾳ, ἐπεσχέθη κατ' αὐτὴν δι' αἰτίαν (11) τοιαύτην. Εὐδόξιος οὗτος ὁ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ἐπίσκοπος, ὁ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων θερμὸς διώκτης, εὐθὺς μετὰ τὴν τοῦ βασιλέως ἔξοδον τελευτᾷ ἐν ὑπατείᾳ Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Οὐάλεντος τὸ τρίτον, δέκα καὶ ἐννέα ἔτη κατὰ τῶν ὀρθοδόξων διωγμὸν ποιήσας. διὸ οἱ μὲν Ἀρειανοὶ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ καθιστῶσι Δημόφιλον. καιροῦ δὲ νομίσαντες δεδράχθαι οἱ τοῦ ὁμοουσίου, τῆς ἑαυτῶν πίστεως ἐπίσκοπον Εὐάγριόν τινα προεβάλλοντο· χειροτονεῖ δὲ τοῦτον ὁ μακάριος Εὐστάθιος ὁ πάλαι ποτὲ Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος γεγονὼς, ὃς ἀνακέκλητο μὲν ὑπὸ Ἰοβιανοῦ τῆς ἐξορίας, τότε δὲ παρῆν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, σκοπῷ τοῦ στηρίξαι τοὺς τῆς ὁμοουσίου πίστεως, καὶ κατὰ ταύτην λανθάνων διῆγεν. ταῦτα μαθὼν ὁ βασιλεὺς ἐκέλευσε διὰ στρατιωτικῆς χειρὸς συλληφθέντας τόν τε χειροτονήσαντα

ticis communicare, ecclesiis expulit, pœnisque ac cruciatibus afflixit. Similiter Alexandriæ & per Ægyptum, non vulgaris excitata est persequutio. Mandatum enim præfectorum, Eudoxii studio & nutu Imperatoris dabatur a Præfecto Alexandrino, qui statim ecclesiam conturbavit. Sanctus autem Athanasius, brutum multitudinis impetum prospiciens & metuens, ne si qua nefaria patrarentur culpa in se transferretur, totos se quatuor menses occultavit in paterno sepulcro. Nam cum illo tempore Præfecturam in Ægypto gereret Tatianus, multi non modo diversis plagis afflicti sunt, sed etiam martyrio affecti, multa illo contra Ecclesiam moliente. Quem Tatianum ultio divina pœnis afflixit. Nam una dignitate & divitiis privatus, stipem cogebat ac cæcus ignominiose mortuus est, per omnem urbem fuligine conspersis ejus statuis ad risum & ludibrium omnium intuentium. Nec minus & Eudoxius Constantinopolitanus, contra pie sentientes ausus est. Tantis igitur malis ubique grassantibus, terræ motus ubique terrarum superveniens, multas læsit urbes, Cretæ centum urbes dejecit. Mare autem suos mutavit limites. Quædam enim loca usque adeo inundavit, ut quæ trita olim & consita fuerant, jam navigarentur: ab aliis contra locis ita recessit, ut in sicco essent quæ olim navigabantur. Quod contigit duobus Imperatoribus Valentiniano & Valente primum Consulibus. His porro gestis, nequaquam cessavit persequutio adversum Christianos. Quoniam autem propter absentiam sancti Athanasii, totus Alexandrinus populus tumultuabatur præ illius desiderio, minatus etiam, se non modo navalia & naves, frumento comportando deputatas, imo etiam omnia publice asservata incensuros, nisi sibi Athanasius restitueretur. Quo cognito Imperator Valens, litteris significavit ut absque timore Athanasius ecclesias occuparet. Et hæc causa fuit, ut intermissio quædam fieret persequutionis adversus Ecclesiam concitatæ, nisi quod per totum orbem intestinum contra Christianos vigebat bellum. Imperator itaque Valens Constantinopoli Antiochiam profectus est, cumque Nicomediam pervenisset, ibi substitit, ob causam ejusmodi. Eudoxius ille Arianorum episcopus, acer Christi fidelium persequutor, statim ab egressu Imperatoris, obiit, Valentiniano & Valente tertium Consulibus, cum novemdecim annos orthodoxos persequutus fuisset. Quapropter in ejus locum Ariani Demophilum constituunt. At qui consubstantialitatem tuebantur, rati se temporis opportunitatem nactos esse, fidei suæ episcopum constituunt Evagrium quemdam: quem ordinat beatus ille Eustathius, qui cum olim Antiochenus episcopus fuisset, revocatus fuerat ab exsilio per Jovianum, tumque aderat Constantinopoli, illudque egit, animo confirmandæ fidei consubstantialitatis, & ibi clam ille versabatur. Hæc cum didicisset Imperator, jussit per militarem manum comprehensos ordinantem &

(1) Palat. τοῖς Ἀρειανοῖς.
(2) Palat. προστάγματι.
(3) Palat. ἀπέκρυψεν. Editi, ἀνέκρυψεν.
(4) Sic Palat. Editi, τούτῳ.
(5) Sic Palat. Editi vero, ἀσβολῶ.
(6) Palat. ἐπεχείρει βλασφημῶν. Infra idem πολλάς τε. Editi πολλά τε.
(7) Palat. καὶ ἡ θάλασσα τοὺς ἰδίους ὅρους.
(8) Ἀλεξανδρείας deest in Palat.
(9) Palat. ἀλλ' ἤδη καὶ αὐτὰ τὰ τὸν σῖτον ἔχοντα ὅρεια (id est, horrea) πυρὶ καταναλ.
(10) Palat. ἐκράτησε.
(11) Palat. τοιάνδε. Infra idem, εἰς τῶν Χριστὸν εὐσεβούντων.

& ordinatum, alium alio in loco exſulare. Euſtathius in urbem Thraciæ Byzam relegatus eſt, Evagrius vero alium in locum abductus eſt. His ita geſtis Valens venit Antiochiam, ac omnes qui conſubſtantialitatem ſentirent, nec Ariani eſſe vellent dire vexavit, quos non modo Alexandria, ſed omnibus etiam orientalibus urbibus expulit: nec his contentus variis etiam addixit ſuppliciis: multoque plures quam ante vario mortis genere interficiebat: quorum multos in Orontem præcipitavit. Illa autem ſpirituali ſub Valente tempeſtate; ſanctus Athanaſius poſt tanta ab illo, pro pia religione ſuſcepta certamina, quorum, ut ſupra dixi, quam plurima prætermiſi, inſignioraque tantum recenſui, cum ſex & quadraginta annos in epiſcopatu conſummaſſet, cum multa ſucceſſori ſibi epiſcopo Petro mandaſſet quo pacto hæreſibus obſiſtendum foret, vitam obiit, Gratiano ſecundum & Probo Conſulibus: cæleſtibuſque coronis ac æterno gaudio donatus eſt, cujus nos etiam participes fore contingat, in Chriſto Jeſu Domino noſtro, cui gloria & imperium in ſæcula ſæculorum. Amen.

καὶ τὸν χειροτονηθέντα, ἄλλον ἀλλαχοῦ περιορίζεσθαι. Εὐστάθιος μὲν οὖν ὁ ὅσιος ἐν Βίζυῃ πόλει τῆς Θρᾴκης περιωρίζετο: Εὐάγριος δὲ εἰς ἄλλον τόπον ἀπήχθη. τούτων οὕτως καταπραχθέντων, Οὐάλης ἐπὶ Ἀντιόχειαν παραγίνεται, ἐπόρθησε δ' εὐθὺς τοὺς τὸ ὁμοούσιον φρονοῦντας, καὶ μὴ θέλοντας Ἀρειανίζειν· ἐξήλασέ τε οὐ μόνον ἐκ τῆς Ἀντιοχείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ πασῶν σχεδὸν τῶν ἀνατολικῶν πόλεων. καὶ οὐκ ἠρκεῖτο τούτοις, ἀλλὰ γὰρ καὶ διαφόροις κολαστηρίοις ὑπέβαλλεν. ἀπόλλυεν δὲ πολλῷ πλείους τῶν προτέρων, διαφόροις μὲν θανάτοις παραδιδούς· ἐξαιρέτως δὲ τῷ ποταμῷ Ὀρόντῃ. κατὰ δὴ τὸν χειμῶνα τοῦτον τὸν νοητὸν ἐπὶ Οὐάλεντος, ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, μετὰ πολλοὺς ἐκείνους τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας, ὧν, ὡς εἶπον, τοὺς πλείονας παρέλειψα, (1) τοὺς ἐπισημοτέρους αὐτοῦ ἐπισημειωσάμενος, ἓξ καὶ τεσσαράκοντα ἔτη διαρκέσας ἐπὶ τῆς ἱερωσύνης, πολλὰ προσειπὼν Πέτρῳ τῷ μετ' αὐτὸν ἐπισκόπῳ, ὅτι πρὸς τῶν αἱρέσεων ὑποστήσεται, τὸν βίον ὑπεξέρχεται (2) ἐν ὑπατείᾳ Γρατιανοῦ τὸ δεύτερον καὶ Πρόβου, τῶν οὐρανίων ἀξιωθεὶς στεφάνων καὶ τῆς αἰωνίου χαρᾶς, ἧς γένοιτο καὶ ἡμᾶς μετασχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(1) Palat. τῆς μεγάλης ἐπιστημ.

(2) Sic Palat. Editi vero, ἐν ὑπατείᾳ Θρασιανοῦ. Hic deſinunt in Edit. Commel. variæ lectiones Felckmanni viri ſtudioſi & de Athanaſio bene meriti, qui ſuum ita claudit opus. *Et hæc ſunt, Lector benevole, quæ hoc tempore dare feſtinatis operis potuimus. In quibus ſi quæ forte ſunt, quæ parum ad guſtum, ut nobis ignoſcas etiam atque etiam oramus. Quod ſi quando occaſio fuerit hæc recognoſcendi, meditatiora & plura (ſpero) dabimus. Tu nunc hæc æqui bonique conſule, ac fruere. Vale ſimul etiam atque ſalve.*

ATHA-

ATHANASIUS APOSTOLICUS
INTER PATRIARCHAS VICESIMUS.

Sive Vita Athanasii ex Arabico versa, Interprete Viro clarissimo D. Renaudotio.

Cum obiisset piæ memoriæ Pater Alexander, viduata est paucis admodum diebus Ecclesia; congregata enim plebe consilium inierunt, elegeruntque Patrem Athanasium & in solio Euangelico collocaverunt. Scripsit ille Tractatus eximios & orationes multas, vocatusque est in Patriarchatu suo Apostolicus ob rerum gestarum excellentiam, propter quæ Apostolicis erant similes.

Ejus tempore habita est Synodus in Galatia, cui interfuit Basilius Magnus auctor Liturgiæ, ubi deposuerunt tempore Juliani Imperatoris apostatæ. Julianus Patricius huic Synodo præsidebat. Porro cum Julianus Imperator occisus fuisset manu inclyti martyris Mercurii, successor ejus in Imperio Jovianus Patricius fuit, sub quo Ecclesia quietem obtinuit. Athanasius quidem Patriarcha calamitates multas sustinuit, & in exilium ejectus est, maligni laqueis circumventus, adeo ut a sede sua abesse coactus fuerit, malorum quæ perpessus erat multitudine. Itaque in Sahid, seu superiorem Ægyptum profectus, mansit illic per annos multos, simulans se esse operarium, seque mercenarium efficiens, neque manifestans se esse Patriarcham. Imperatores infideles, Valens scilicet & per annos undecim imperium obtinuerunt. Quando autem Deo visum est, ut sedi suæ restitueretur, secundum orationes ejus sanctas & acceptas, perdidit Imperatores illos, morte funesta, ob illa quæ contra orthodoxam fidem perpetraverant. Dominus autem Imperatorem constituit fidelem nomine Theodosium, cujus tempore recreata Ecclesia, tranquillitatem, securitatem & pacem obtinuit. Ita rediit Athanasius ad sedem suam, maxima totius Ægypti lætitia; quod Deus dignatus esset concedere illis reditum pastoris sui. Hic pastor bonus spiritualis obtinuit sedem D. Marci Euangelistæ annis quadraginta septem, mortuusque est septima mensis Baschnes. Is autem Ecclesiam defendens victor fuit adversariorum veritatis, oppugnantium fidem orthodoxam, indutus gloriam a Christo Domino, magnum plebi suæ desiderium sui reliquit, cum privata est pastore tali apostolico.

Quæ de vita ejus habemus hæc fere sunt. Ter coactus est sedem suam deserere oppressus persecutionibus, & tunc illam hæretici obtinuerunt. Ultima ejus absentia undecim annorum fuit. Scripsit interea ab exilio, ad Virgines quæ erant Alexandriæ dicens inter alia. Sponsus vester est Christus invisibilis & immortalis, quandiu autem perseveraveritis in ejus caritate, numquam eritis viduæ. Dicebat etiam scitote me fuisse secretarium Patris mei Alexandri, ipse numquam sive in cella sua sive alibi legebat Euangelium, sedens sed stans, Deusque singularem illi in legendis scripturis gratiam concesserat. Quadam nocte cum stans oraret, & Euangelii lectioni incumberet, venerunt ad eum Moniales, petitaque adeundi licentia, accesserunt, & eum venerantes dixerunt ei: sunt apud nos Virgines quæ sex diebus jejunant, nihil quidquam interea manibus operantes, unde supersit aliquid quod in Solitariorum cibos impendi queat. Rogamus ergo te, Pater, præcipias illis ut laborent & ut jejunio suo modum adhibeant. Tum ille, Scitote sorores meæ me numquam biduo jejunasse, neque in die jejunium solvisse, neque manducasse nisi ex præscripta mensura, neque me ipsum labore afflixisse aut corpus vehementius vexasse: quia optimum est ut jejunium cum moderatione fiat, quod etiam in potu & somno similiter observari debet. Cum enim quisque comederit quantum opus est, firmius in oratione perseverat, ita etiam cum cibo, potu & somno utitur moderate. Dicite illis itaque ut jejunium solvant, cum moderatione cibum capientes, & omnia quantum in se est recte agant.

Atque ne sermonem diutius protrahamus, hac Epistola primum scribit Athanasius de sancto Alexandro patre spirituali suo, cujus oratio mellis instar suavis erat, omnibus qui illum audiebant, multiplicabatque gratiam Christo Domino.

Dicitur autem Arium aliquando ad Alexandrum venisse, petentique ut admitteretur, jussisse responderi in hunc modum. Præcepit mihi pater meus, ut te non susciperem, neque ad me intrares, aut tecum ego sermonem miscerem. Ille quippe pater meus, martyr Christi Domini, vidit illum per somnium, vestemque ejus a se laceratam, præcepitque mihi ut te non susciperem. An ignoras linguam tuam ipsam esse quæ te ab illo alienum fecit per illa quæ de ipso dixisti? Roga ergo Christum Dominum salvatorem, & confitere peccatum tuum, cumque te ille susceperit, præcipiet quoque mihi ut te suscipiam, sicut Petro patri meo ut te non susciperet præcepit, quamvis ab ipso Christo Domino præceptum fuerit, ut ne quisquam credentium in eum aditu Ecclesiæ prohiberetur: sed quando quis peccatum aliquod commisit, separamus eum a communione, ut resipiscat & pœnitentiam agat: postquam vero illum suscepit Christus, nos quoque illum suscipimus. Cum hæc Arius audivisset, iratus magnopere, abiit & collegit magnam hominum multitudinem, proposuitque sententias blasphemas & impios sermones protulit linguæ abscissione dignos; asserebat enim filium Dei creatum esse. Habitum est itaque illius causa Concilium Nicææ, ad quod convenerunt Antistites quatuor sedium, nempe Patriarchæ Romæ, Alexandrię, Ephesi & Antiochię. Consedit pariter cum illis Constantinus Imperator fidelis, cumque absolvissent quæcumque pertinebant ad stabiliendam fidem orthodoxam, jejuniique & Paschæ disciplinam, dixit illis Imperator: Rogo vos ut constituatis urbem Constantinopolin, Patriarchalem, quia est civitas Imperatoris: & simili Hierosolymam honore afficiatis, quia civitas est Imperatoris veri cælestis, illi observata ejus modestia, hoc fecerunt: & Arium impium deposuerunt: cujus anathemati Constantinus Imperator propria manu subscripsit: de eo dicens, quod perdidisset illos quos Christus sanguine suo sancto redemerat. Fugit autem Arius in Africam neque requiem ullam consecutus est tempore Constantini Imperatoris & Alexandri Patriarchæ.

Is porro Alexander Athanasium optime educaverat; erat nempe filius mulieris primariæ & divitis, sed idolorum cultui addictæ, apud quam pupillus relictus fuerat. Cum vero ad justam ætatem pervenisset, volebat illa ut ille uxorem duceret, ille renuebat: itaque dolis eum aggressa, submisit meretricem cum qua rem haberet, ac ita facilius matrimonio animum adjungeret. Ille nihil tale commisit, Deo illum conservante ad res maximas. Immisit ergo mulier puellas formæ eximiæ quæ ornatæ & unguentatæ, ad eum dormientem accederent, & ibi pernoctantes prope ipsum, se illi objicerent. At ille expergefactus il-

las verberatas a se ejecit. Hæc omnia mulier designabat quo illum ad connubium contrahendum compelleret, bonisque & divitiis paternis illi pleno jure cederet, sed nihil perfecit. Accersivit ergo mulier magum quemdam Alexandrinum ex illorum sapientum numero qui Sabæorum philosophiam profitebantur, atque illi quid sibi negotii cum filio intercederet exposuit. Voca me, inquit ille, hodie, ut cum eo panem manducem. Illa gaudens apparato magnifico convivio illum invitavit, simulque comederunt & biberunt. Postridie Philosophus ad eam veniens, Ne, inquit, frustra labores, neque enim poteris filio tuo prævalere quandoquidem Galilæus factus est, & Galilæorum sententiam amplexus, futurumque est ut vir maximus evadat. Quinam inquit mulier, sunt isti Galilæi? Tum ille sodales, inquit, Ecclesiæ qui templa destruxerunt & idola everterunt. His auditis illa apud se dixit, si ego illi molestiam exhibeo, abibit a me & sola manebo: mox surrexit, & adsumto secum Athanasio venit ad Alexandrum cui totam Athanasii filii sui historiam & vitam narravit, simulque cum eo baptizata est. Aliquo tempore interjecto defuncta cum esset, mansit ille apud Alexandrum, qui eum tanquam filium habens, instituit in omni doctrinarum genere, Euangelia memoriter didicit, librosque divinos legit: cumque ætatem provectiorem attigisset, Alexander ordinavit illum Diaconum, & secretarium suum constituit, factusque est tanquam interpres Patris illius, sermonisque ejus administer quandocumque loqui vellet.

Cum vero mortuus esset Constantinus Imperator fidelis in senectute bona, successit illi Constantius ejus filius, qui in recta fide non perseveravit, timore & vitioso hominum pudore victus. Eam occasionem nactus Arius ad Imperatorem se applicuit, ejusque sibi amorem concilians, cor ejus corrupit, & ad sententiam suam inclinavit: adeoque illum decepit, ut Alexandrum Constantinopolin Alexandria venire juberet. Nesciebat Imperator quanta esset Alexandri dignitas, quam ob causam Arium anathemati subjecisset & ab Ecclesia expulisset. Erat Alexander licet annis & senio gravis, sensibus tamen integris: Athanasius erat ejus interpres, & scriba, & ejus nomine verba faciebat per virtutem Spiritus sancti, quia fidei orthodoxæ summam scientiam habebat. Consedit Alexander coram Imperatore; adfuitque Arius, qui multa secundum suam sententiam imprudenter locutus est. Athanasius contra eum disputavit refellens oratione sua quæcumque ab illo dicta fuerant: unde turbatus Arius est, solutusque consessus, & mox alius, inquit, nobis consessus dabitur. Cum porro intelligeret Arius vires se adversum Athanasium habere nullas, data pecunia illis qui januæ regiæ præpositi erant, pepigit cum eis ut in proxima collatione prohiberent ingressu Athanasium. Postridie Imperator cum eos adesse jussisset, intrassetque Alexander, janitores Athanasium ingredi non passi sunt. Imperatore considente, & præsente Alexandro, Arius multis sermonibus disputare cœpit. Alexander ad dextram & sinistram oculos convertens, nec videns Athanasium secretarium suum obticuit. Tum Imperator, Cur, inquit, non loqueris? Respondit Alexander, Quomodo loquerer absque lingua? Intellexit Imperator significare Athanasium, quem statim venire jussit. Illum ut vidit Arius ingressum, protinus egressus consistere non ausus est. Tunc Alexander Imperatori dixit, Scias velim, o Princeps, Arii istius depositionem factam fuisse in Concilio. Neque ego illum deposui solus: sed parens tuus piæ memoriæ Imperator, & omnes qui Concilio intervenerunt, deposuerunt eum. Ipse etiam Imperator sententia anathematis in Arium pronuntiatam sua manu subscripsit; cumque oculis observaveris scripturam Patris tui, ejus manum agnosces. Ita autem dico: an quem deposuit Constantinus Imperator, & totam Concilium, ego absolvam? Hoc si faxim schisma inducerem: nam pater tuus vere scripsit contra eum sententiam anathematis, & ejus depositionem manus suæ subscriptione firmavit in Concilio Nicæno. Hæc cum audiisset Imperator, simulque fratrem metuens, noluit irritum facere mandatum patris sui Imperatoris. Hujus enim rei gratia frater ejus legationem ad eum miserat, ad eum dimovendum.

Itaque Alexandrum dimissum ad sedem suam redire permisit: mansitque Arius excommunicatus & anathemate ligatus, quamvis antea existimasset se & auctoritate principis, & pecuniarum erga ejus domesticos largitione superiorem futurum. Mortuus est deinde Pater Alexander & quietem accepit cum patribus suis, postquam sacerdotibus & plebi moriens præcepisset, ut Athanasium in sede Patriarchali se defuncto collocarent. Illi magnam inde lætitiam perceperunt ob propensam omnium erga illum voluntatem. Postquam vero sedit in sede apostolica, ejecit sequaces Arii ab Ecclesia, productaque anathematis sententia quam Constantinus Imperator, & qui sancto Concilio interfuerant, subscriptionibus suis firmaverant, legit eam in Ecclesia coram frequente populo. Hæc Arius cum audiisset valde iratus & furore incensus, venit ad Imperatorem & dixit ei: Si Alexander Patriarcha Constantinopolitanus me susceperit jussu tuo, causam obtinui. Accersito ad se Imperator dixit: Iste Alexandrinus Patriarcha recusavit Arium suscipere, & mandata mea insuper habuit, scis autem quod te constituerimus Patriarcham & in sede Constantinopolitana collocaverimus. Oportet igitur te alterius exemplo nobis non contradicere, vir enim mitis es: atque adeo ut Arium tecum adsumas eumque suscipias, rogamus. Tum Patriarcha dixit ei, quod Ecclesia Arium non susciperet, sed neque oportere quemquam ab illa suscipi, nisi qui ejusdem cum Ecclesia fidei foret. Hunc vero qui Trinitatem creatam esse constituat, jure merito ab Ecclesia rejectum. Dixit illi Imperator, Non ita est, inquit, sed Trinitatem confitetur. Tum Patriarcha, det, inquit, mihi professionem fidei suæ sua manu subsignatam, ut qualis illa sit certo sciam. Arcessiri jubet Arium Imperator, & hoc divinitus fiebat, ille autem professionem fidei manu sua subsignavit, licet in animo contraria sentiens. Mox Patriarcha petiit ut juraret, nullum sibi in animo dubium circa fidem superesse; quod Arius juravit. Tum Imperator ad Patriarcham. Quid inquit jam suspicionis adversus illum habere potes? Respondit ille: Nempe quod Pater Athanasius Patriarcha Alexandrinus, renovavit Alexandriæ sententiam anathematis adversus Arium firmatam subscriptionibus; tum Patris tui piæ memoriæ Constantini Imperatoris, & Nicæni Concilii legi iterum fecit, ejusque sectatores ab Ecclesia ejecit. Quod si nihil mali acciderit Ario isti ab hac die usque ad proximam diem Dominicam, ego illum suscipiam, & ad communionem cum sacerdotibus admittam. Exivit Arius expectans diem Dominicam: quæ cum advenisset, ingressus est in Ecclesiam indutus veste splendida, unguentisque delibutus, seditque ad portam sanctuarii sacerdotum ordine. Patriarcha autem & qui ei consentiebant, totam hebdomadem perseveraverant jejunantes, & orantes coram Christo Domino, postulantes ut non imputaretur illis peccatum Arii, quia Imperator juraverat ei quod si Dominica die ante horam octavam non susciperet Arium, Ecclesia magnam pecuniæ summam mulctæ nomine pendere cogeretur. Cum igitur convenissent sacerdotes & plebs eo die in Ecclesiam, adessetque Arius, Patriarcha valde mœstus, liturgiæ celebrationem inchoavit: & jam lector cœperat legere cum Ario intestina commota sunt, adeo ut foras in angulum ad exonerandam alvum secesserit:

rit: atque ibi viscera omnia sua ejecit. Cum igitur ille ex conspectu se subtraxisset, quæsiverunt eum nec invenerunt, tandemque postquam diligenter quæsivissent repererunt eum, sedentem, frigidum, artubus solutis, ventre projecto, siccum, & omnia viscera ejus effusa coram eo. Significarunt hæc statim Patriarchæ, qui stupens & silens gratias egit Domino Jesu Christo, & laudavit eum qui Arium judicasset, eumque subitaneo exitio perdidisset, propter perjurium ejus & fidem perniciosam. Imperatori quoque & universæ multitudini manifesta apparuit veritas eorum quæ Petrus Martyr Patriarcha Alexandrinus prædixerat. Itaque Alexander Constantinopolitanus Patriarcha, liturgiam eo die absolvit cum lætitia, laudibus & hymnis: misitque ad Athanasium Patriarcham Alexandrinum qui hæc suo nomine nuntiarent. Nos glorificamus Deum tibique, Frater, notum facimus, Arium morte stupenda extinctum esse: hæresin ejus excisam, sectatores dispersos. Imperatori hęc omnino displicuerunt, propter amicos Arii ..... Georgium, & illorum sequaces, qui Ecclesiam Alexandrinam invaserant. Si quidem Georgio dedit Imperator equites ex copiis suis quingentos, quos misit cum illo ut eum Patriarcham Alexandriæ constituerent. Scripsit etiam litteras in omnes provincias, doctrinam Arii in illis publicans, nempe quod Deus creatura esset. Eum tamen nullus suscepit in terra Ægypti: sed communionem accipiebant a sacerdotibus quos Athanasius ordinaverat. Is porro Georgius ingressus est in Ecclesiam Alexandriæ per dolum, aut ut alii dicunt introductus per milites qui cum illo venerant, a quibus occisi sunt ex Christiana plebe plurimi qui cum Athanasio sentiebant, ita ut sanguis inundaret Ecclesiam, & ad genua pertingeret. Vasa etiam sacra prædati sunt, & virginibus quæ erant in Ecclesia vitium obtulerunt. Athanasius latebat interea, & per longum tempus Christiani in speluncis, desertis, & latibulis per universas usque ad Thebaidem Ægypti provincias sacra mysteria percipiebant. Ariani vero, favente Imperatore cui adhærebant, ubique primas obtinuerunt.

Serapion tunc erat Episcopus Tmueos. Is ad Athanasium & universum populum litteras scripsit, monens ut ab Arianis caverent. Elapsis annis sex Athanasius prodiens in publicum, adiit Imperatorem judicans ab illo se morti addicendum, atque adeo martyrii coronam percepturum.

Jussit Imperator ut naviculæ imponeretur, absque pane aut aqua, nautis aut gubernatore, sed ipse solus in eam injiceretur & in mare deduceretur, quod factum est. Fluctus vero, Deo custodiente illum & gubernante, deduxerunt eum, ita ut Alexandriam tertio ipso die pervenerit. Clerus & plebs ad eum profecti occurrerunt ipsi cum gaudio, & honorifice exceperunt, usque dum in Ecclesiam ingressus est, ex qua Georgium ejecit & eos qui perversam ejus fidem sequebantur. Eo die Athanasius festum Deo celebravit, omnisque populus per totam Ægyptum in summa lætitia fuit. Post annos septem venit in Ægyptum vir quidam Gregorius nomine, cum duobus militum millibus qui Ecclesiam spoliavit: & Athanasium comprehendit, quem Imperator tradidit impio cuidam viro nomine Salis, idolorum cultori. Illum etiam occidere designavit ut & Liberium Romanum Patriarcham, & Dionysium Antiochenum qui Patres erant orthodoxæ fidei, sed illos Deus ex manibus ejus liberavit, salvosque præstitit: venitque Athanasius cum Liberio Romam, & apud eum mansit, donec mortuus est Constantius, & successit illi filius ejus Constans. Is orthodoxus cum esset statim atque thronum obtinuit, imperavit ut Athanasius in sedem suam restitueretur.

Erat eo tempore Hierosolymorum Patriarcha Cyrillus, per quem miracula magna edita sunt: inter alia apparuit columna ignea super sepulcrum Christi Domini Salvatoris nostri, quam Ethnici omnes, & quicumque tunc in urbe aut vicinis locis erant observaverunt: durabatque ab ora tertia usque ad nonam: porro ad eam videndam ingens undique concursus hominum fiebat. Scripsit itaque Cyrillus ad Constantinum Imperatorem litteras, quibus de hoc miraculo significabat. Imperator Athanasium diligebat, qui postea quam sedi suæ restitutus esset, viginti quinque annos in pace & tranquillitate vixit, cum antea annos duos & viginti ex quo eam obtinuerat in exilio, certaminibus & persecutionibus transegisset. Mortuus cum esset Constans, Imperium ejus loco suscepit Julianus apostata Ethnicæ religioni & idolorum cultui addictus: filius sororis Constantini magni. Is Julianus statim Gentilium templa aperiri jussit. Antiochiæ permansit, neque enim dignus erat qui domum magni Constantini habitaret. Venit aliquando in templum idolorum, & acceptum Gallum gallinaceum tradidit Idolorum sacerdoti, quem cum diabolo obtulisset, accepit cor victimæ & comedit.

Erat Juliano nepos ex sorore, Julianus quoque appellatus, impius avunculi sui exemplo. Is sacerdotem Theodorum comprehendens occidit, quod cum fecisset, avunculo significavit: qui contra eum magnopere indignatus: Noluissem, inquit, ut illum occidisses, siquidem Christiani gloriari solent cum occiduntur, dicentes se fieri martyres. Verum ego ita apud me constitui, ut cum rediero ex Persica expeditione, accipiantur pro quocumque Christiano tres unciæ Naftæ, volens scilicet infundi super Christianos donec idola ejus adorarent existimans eos Naftam ardentem sustinere non posse.

Erat tunc Ecclesia dives, quatuor columnis suffulta, nempe Athanasio Patriarcha, Antonio & Pachomio Monachis Ægyptiis & Basilio Episcopo Cæsareæ in Cappadocia. Is & Liberius Patriarcha Romanus, amici fuerunt Juliani Imperatoris, in eadem cum illo schola instituti. Cum audiissent vero pravas opiniones quas profitebatur, assumtis Episcopis ad eum profecti sunt, qui contemplatus aliquandiu vestitum eorum & barbam, dixit eis, Quid quæritis? Quærimus, inquit, pastorem bonum qui nos pascat. Tum ille ad Basilium. Ubi, inquit, reliquisti fabri filium, dum huc ad me venisti? Reliqui illum, inquit Basilius, occupatum in compingendo tibi feretro, ut te in illud collocaret: ad quæ Imperator. Nisi, inquit, amicus meus esses, & esset in me voluntatis erga te propensio, hoc momento caput tibi præcidi juberem. Tunc Basilius: Annon, inquit, doctrinæ quondam amore flagrabas, cur igitur sapientiam deseruisti? Respondit Imperator: legi, inquit, quæ ad eam pertinent, memoriæ commendavi & abjeci. Verum, inquit, Basilius neque eam legendo bene didicisti aut memoriæ mandasti, si enim eam cognovisses, aut animo complexus esses, numquam abjecisses. Imperator dixit, oportet ut vos detineri in vinculis jubeam, donec ab expeditione Persica redivero, & expectabitis quodcumque deinceps futurum. Dixit ei Basilius: Si proficiscaris, & rediveris, Deus in me locutus non est. Tandem Julianus: Quid, inquit, faciam adversus Galilæum istum mendacem, qui dixit: Destruam templum quod Judæi ædificaverunt, ædificabo scilicet illud regia magnificentia, atque ita unicuique manifesta erit falsitas ejus: dixit enim non amplius ædificandum fore? Postea conjecit in carcerem Basilium & duos qui cum eo venerant, & in Persarum regionem profectus, transivit per Hierosolymam. Ibi cum vidisset templum destructum, adeo ut nullus paries in eo superesset ex quo Vespasianus Imperator illud destruxit, Judæosque perdidit & in servitutem adduxit. Julianus vero jussit, ut loco mundato novum ædificium construeretur. Et profectus est, relicto qui operi præesset; ille cœpit eodem in loco ędificium instaurare: nam ruina templi talis erat ut ne quidem relictus esset lapis super lapidem, sicut dicit Euan-

Euangelium sanctum. Præcepit itaque novum ex integro ædificium excitari, cogitans templum idolorum illud facere. Operarii toto die usque ad noctem ædificabant: postridie cum reverterentur, inveniebant quodcumque ædificaverant, destructum manu alia quam hominis: sed reperiebant parietes integros eversos a fundamentis, & in terram dejectos. Perseveraverunt nihilominus mensibus duobus, neque quidquam ædificare potuerunt. Dixeruntque ad eos Judæi, ignem injicite sepulcris istis in quibus Christiani jacent, & solida erit ædificatio quam molimini. Ignem igitur injecerunt sepulcris, incipientes a duobus, in quibus erant corpora Elisæi Prophetæ & Joannis Baptistæ: sed ignis nullo modo illa absumere potuit, unde majorem in modum obstupefacti sunt: cum per dies multos ignis ardens ad ea non accederet. Fideles porro quidam ad præfectum adeuntes, oblata pecunia, petierunt ut sibi liceret corpora duo ex sepulcris transferre, quod ille concessit. Illi levata sancta corpora miserunt ad Athanasium Patriarcham Alexandrinum. Ille cum ea recepisset, parem inde lætitiam cœpit, ac si illos viventes esset intuitus: acceptaque corpora in quodam loco deposuit donec ædificandæ illis Ecclesiæ copiam nancisceretur. Quodam die cum Athanasius domi sederet, simulque fideles multi ad audiendum sermonem ejus, in quo vita erat animarum illorum, levavit oculos, vidensque colles duos e regione loci in quo erat, dixit. Tempus jam reperi, quo super illos colles ædificem Ecclesiam Joanni Baptistæ & Elisæo Prophetæ. Theophilus ejus scriba sedebat ad mensam prope illum, cum aliis fidelibus multis, & hæc verba cum audiisset, servavit apud se. Interea Julianum Imperatorem apostatam, cum in Persas profectus esset, tradidit Deus in hostium suorum manus, sanctorum causa quos in vincula conjecerat ante profectionem, & eorum quæ illis comminatus fuerat. Mortis ejus talis ratio fuit. Nocte vidit quosdam milites desuper ex aere in eum irruentes, quorum unus lancea percussit eum in capite, eamque adegit usque in ventrem ejus. Intellexit illum esse aliquem ex martyribus: implevitque manum suam sanguine quem sursum jaciens dixit: Accipe hoc Jesu, nempe locum integrum capis. Ita cum blasphemasset, corruit mortuus, liberavitque Deus populum suum, Romanique ad proprias sedes reversi sunt. Triduo autem ante mortem Juliani, Basilius cum esset in carcere, evigilans a somno dixit duobus qui secum erant: Vidi hac nocte S. Martyrem Mercurium, intrantem in Ecclesiam suam, ibi accepit hastam suam, & dixit, certe non sinam impium hunc blasphemare adversus Deum meum: hæc cum dixisset disparuit ab oculis meis neque amplius illum aspexi. Uterque illorum dixit ad eum: Equidem vidi quoque illud ipsum. Tum inter se dixerunt: Credimus profecto vere, quod res ista fiet. Miserunt igitur ad Ecclesiam Martyris Mercurii, qui inspicerent lanceam ejus quæ illic erat, utrum illic esset aut non: ea non inventa, certam habuerunt somnii veritatem. Elapso triduo litteræ & nuntii de morte Juliani Antiochiam pervenerunt. Principesque Imperii congregati virum nomine Jovianum ad Imperium evexerunt. Erat ille fidelis, sanctus, timens Deum a juventute sua: & statim atque capessivit Imperium, Patres, e carcere liberare jussit. Ita comprobata est veritas sermonis quem Basilius columna veritatis ad Julianum apostatam habuerat, quod rediturus non esset, æque ac quod Michæas Propheta Achabo impio Israelitarum Regi prædixerat. Deus enim qui facit mirabilia, ipse amborum prophetæ scilicet istius, & sancti illius Patris Deus erat, qui utriusque verba accepta habuit. Jovianus deinde tres illos Patres venire ad se jussos, honore affecit, multaque illis largitus munera eos ad sedes suas dimisit. Orationes quæ in Ecclesiis fieri solent frequentabat. Dedit quoque ad Athanasium Patriarcham Alexandrinum litteras, in quibus ita eum alloquebatur: O Pater, pastor vere & fidelis Athanasi Martyr Christi, qui Deus est Imperii mei; ipse te foveat & majorem in modum consoletur. Conforta cor tuum & apprehende virgam sacerdotalem & cum ea depelle lupos rapaces a grege spirituali: illos, inquam, quorum ora plena sunt maledictione & amaritudine veneni aspidum, quique animas occidunt. Lectæ sunt illæ litteræ in Ecclesia Alexandrina, misitque eas Athanasius Patriarcha in Provincias Ægypti, ubi lectæ sunt in Ecclesiis ad confirmandos & confortandos fideles. Expulsi etiam fuerunt sectatores Arii, Vincentius, &c.....

Postea quidam illorum Jovianum Imperatorem adeuntes, querelas contra Athanasium detulerunt, quarum ille nullam rationem habuit, perspectam habens illorum malitiam. Jam vero Athanasius senuerat cum multos antea Tractatus & Orationes scripsisset. Scripsit inter alia de Melchisedeco: & de Patre Antonio, cujus vitam descripsit. Præterea quadraginta septem Eortasticas seu Paschales Epistolas, de Cruce, de Christo Domino, quod erga eum diabolus nihil viderit, existimans illum esse purum hominem, & cum ad eum accessit anathema dixit ipsi in faciem Dominus, digito uno qui auriculari proximus est: & eum destruxit quando (apostolos) vicarios suos constituit. Nempe potestatem ejus dissipavit & abolevit infirmamque reddidit: ostenditque nobis se per infirmitatem vicisse potentiam diaboli: eo enim digito qui est ab auriculari secundus, homo nihil agit cum sit digitorum imbecillior: sed neque subito illud adgressus est, sed potestatem ejus inanem reddidit, sicut in Psalmo 67. scriptum est: *Exurgat Deus & disperdat inimicos suos*. Scripsit etiam Athanasius alia multa quæ ad doctrinam Christianam spectant & alia innumera. Ad Basilium quoque litteras semel, iterum scripsit, ad quas ille respondit. Item ad Arsenium de morte Theodori consolatorias, in quibus scripsit inter alia: Utinam quisque nostrum, eum quem Theodorus frater tuus locum consequatur, & navis nostra ad eum in quo receptus est portum perveniat. Scripsit præterea opus, quo demonstrat, malum esse a diabolo, quodque in Deo locum non habeat omnino. De eodem Patre Athanasio Patriarcha dicitur, quod Angelus Domini eum sustulerit dum per longa itinera fugere cogeretur ab impiis Imperatoribus, eumque quo volebat detulerit, sicut olim Habacuc Propheta Hierosolymis Babylonem delatus est: & Ezechiel Babylone Hierosolyma: neque enim hoc Deo difficile est. Erat Alexandriæ Idolum nomine *Raraïl*: cum vero Athanasii jam febre correpti quies appropinquaret dixit: Si invenio misericordiam apud Christum Dominum meum, procidam coram eo neque faciem meam levabo, donec claudantur fores templi Idoli istius. Testati vero sunt sacerdotes Alexandrini, quod septem diebus elapsis ab ejus obitu, misit Jovianus Imperator fidelis mandata, secundum quæ templum illud occlusum est.

Epistolæ Eortasticæ sive Paschales superius memoratæ, videntur esse eædem quæ illæ ab Hieronymo inter Athanasii Opera recensitæ. Cur autem hic Paschales dicantur, haud facile est conjectare; cum nihil in fragmentis earum quæ supersunt Paschalem solemnitatem spectet.

ELE-

E L O G I A
A QUIBUSDAM VETERUM ATHANASIO TRIBUTA.

Greg. Naz. Orat. de S. Athan. in Edit. Græco-Latina ſuorum operum, pag. 373. vel in appendice Encomiorum, quæ poſteriori tomo operum D. Athanaſii ſubjecta eſt.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΝ ἐπαινῶν, ἀρετὴν ἐπαινέσομαι. ταὐτὸν γὰρ ἐκεῖνόν τε εἰπεῖν, καὶ ἀρετὴν ἐπαινέσαι· ὅτι πᾶσαν ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν εἶχε τὴν ἀρετὴν, ἢ, τόγε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἔχει.

ATHANASIUM laudans virtutem laudabo, idem enim eſt illum dicere, quod virtutem laudibus efferre, quoniam omnes virtutes collectas tenebat, vel, ut verius loquar, tenet.

Et paulopoſt.

Ἀθανάσιον ἡμῖν ἕως παρῆν, ὁ στῦλος τῆς ἐκκλησίας.

Athanaſius quamdiu nobiſcum verſatus eſt, vera Eccleſiæ columna fuit.

Et ſub finem:

Ζήσας δὲ οὕτω, καὶ παιδευθεὶς καὶ παιδεύσας, ὥστε ὅρον μὲν ἐπισκοπῆς εἶναι τὸν ἐκείνου βίον καὶ τρόπον, νόμον δὲ ὀρθοδοξίας τὰ ἐκείνου δόγματα, τίνα μισθὸν τῆς εὐσεβείας κομίζεται; *Plena eſt inſignium encomiorum tota illa Oratio.*

Cum autem eum vitæ curſum tenuiſſet, atque ita inſtitutus fuiſſet, ipſeque alios inſtituiſſet, adeo ut vita ipſius morumque integritas Epiſcoporum norma eſſet, & ipſius dogmata fidei orthodoxæ leges haberentur, quodnam tandem pietatis ſuæ bravium reportat?

Baſilius magnus in Epiſt. ad Athanaſium, quæ eſt inter Epiſtolas Baſilii in ordine 48. edit. Pariſ.

Τίς οὖν ταῦτα διαπράξασθαι τῆς σῆς συνέσεως δυνατώτερος; τίς συνιδεῖν τὸ δέον ὀξύτερος; τίς ἐνεργῆσαι τὰ χρήσιμα πρακτικώτερος; τίς πρὸς τὴν κατανόησιν τῶν ἀδελφῶν συμπαθέστερος; τίς τῆς σεμνοτάτης σου πολιᾶς πάσῃ τῇ δύσει αἰδεσιμώτερος, κατάλιπέ τι μνημόσυνον τῷ βίῳ τῆς σῆς ἐπάξιον πολιτείας, τιμιώτατε πάτερ, τοὺς μυρίους ἐκείνους ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἄθλους ἑνὶ τούτῳ κατακόσμησον ἔργῳ.

Quis autem ad ea perficienda prudentia tua valentior eſt? Quis acutius, quid faciendum ſit, expendet? quis ad ea, quæ utilia ſunt, agenda efficacior? Quis ad conſiderandam fratrum neceſſitatem condolentis affectu magis præditus? Quis univerſo occidenti honorabili canitie tua venerabilior? Relinque monumentum aliquod iſta tuæ converſationis vita dignum, colendiſſime pater, innumeros illos, quos pro pietate tuliſti labores, uno iſto opere confirma.

Et in ſequenti ad eumdem.

Ὅσον τῶν ἐκκλησιῶν τὰ ἀρρωστήματα ἐπὶ τὸ μεῖζον πρόεισι, τοσοῦτον πάντες ἐπὶ τὴν σὴν ἐπιστρεφόμεθα τελειότητα, μίαν ἑαυτοῖς ὑπολείπεσθαι τῶν δεινῶν παραμυθίαν τὴν σὴν προστασίαν πεπιστευκότες. ὃς καὶ τῇ δυνάμει τῶν προσευχῶν, καὶ τῷ εἰδέναι τὰ βέλτιστα τοῖς πράγμασιν ἀποτίθεσθαι, διασώσασθαι ἡμᾶς ἐκ τοῦ φοβεροῦ χειμῶνος τούτου πάντων ὁμοίως τῶν καὶ κατὰ μικρὸν, ἢ ἀκοῇ, ἢ πείρᾳ γνωριζόντων τὴν τελειότητά σου, πιστεύῃ.

Quantum Eccleſiarum languores auctiores evadunt, tantum univerſi ad tuam convertimur integritatem, unam nobis malorum conſolationem in tua tutela relictam eſſe credentes, qui & precum virtute & ſcientia rerum gerendarum, qua quid optimum factu ſit admonere potes, ex horribili iſta tempeſtate conſervare nos ab omnibus, qui aliquantulum integritatem tuam vel auditu vel experientia cognoverunt, crederis.

Item in alia Epiſtola ad eumdem.

Ὅταν μὲν πρὸς τὰ πράγματα ὑποβλέψωμεν, καὶ τὰς δυσκολίας κατίδωμεν, ὑφ᾽ ὧν πᾶσα ἀγαθοῦ ἐνέργεια, οἷον ὑπό τινος δεσμοῦ ἐμποδιζομένη κατέχεται, εἰς ἀπόγνωσιν ἑαυτῶν ἐρχόμεθα παντελῆ. ὅταν δὲ πάλιν πρὸς τὴν σὴν ἀπίδωμεν σεμνοπρέπειαν, καὶ λογισώμεθα, ὅτι σε ἰατρὸν τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀρρωστημάτων ὁ κύριος ἡμῶν ἐταμιεύσατο, ἀναλαμβάνομεν ἑαυτῶν τοὺς λογισμοὺς· καὶ ἐκ τοῦ κατὰ τὴν ἀπόγνωσιν πτώματος πρὸς τὴν ἐλπίδα τῶν χρηστοτέρων διανιστάμεθα.

Quando ad res ipſas quidem reſpicimus, & difficultates expendimus, a quibus omnis boni efficax operatio, quaſi quodam retinaculo impedita detinetur, eo relabimur, ut prorſus de nobis ipſis deſperemus. Quando vero ad honeſtam illam gravitatem tuam convertimur ac cogitamus, quod te Eccleſiaſticarum infirmitatum Dominus noſter medicum conſtituerit, animos reſumimus, & ex deſperationis lapſu ad ſpem rerum meliorum erigimur.

Et paulopoſt.

Πρὸς ταῦτα τίς ἱκανὸς κυβερνήτης; τίς ἀξιόχρεως διαναστῆσαι τὸν κύριον ἐπιτιμῆσαι τῷ ἀνέμῳ καὶ θαλάσσῃ; τίς ἕτερος, ἢ ὁ ἐκ παιδὸς τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἐναθλήσας ἀγῶσιν;

Et ad iſta quis ſufficiens gubernator? quis tantæ fidei, ut credatur excitaturus Dominum; qui & ventum increpet & mare? quis alius quam qui a puero in pietatis agonibus decertavit?

Rursum in Epistola sequenti.

Quoniam aliorum plurimis hoc satis est, si sibi quisque circumspiciat, at tibi istud haud satisfacit, sed tantam geris omnium Ecclesiarum curam, quantam ejus, quæ tibi peculiariter a Domino concredita est, ita ut nullo non tempore de sacris edisseras, admoneas, scribas, frequenterque mittas aliquos, qui undelibet quid optimum sit, admoneant.

Τῶν ἄλλων τοῖς πλείοσιν ἐξαρκεῖ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστον περισκοπεῖν· σοὶ δὲ οὐχ ἱκανὸν τοῦτο, ἀλλ' ἡ μέριμνά σοι πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τοσαύτη, ὅση καὶ ἰδίως παρὰ τοῦ κοινοῦ δεσπότου ἡμῶν ἐμπιστευθείσης ἐπίκειται, ὅς γε οὐδένα χρόνον διαλείπεις διαλεγόμενος, νουθετῶν, ἐπιστέλλων, ἐκπέμπων τινὰς ἑκάστοτε τοὺς ὑποτιθεμένους τὰ βέλτιστα. *Videantur iisdem in Epistolis plura.*

Julius Romanus in Epistola ad Alexandrinos apud Socratem lib. II. Hist. Eccles. cap. 23. Gr. edit. inter alia.

Atque res omnes adversas, quas expertus est, fratres charissimi, sua laude minime carere arbitror. Etenim hoc modo cum vestra, tum ipsius fides apud omnes perspecta explorataque est. Nam si tam gravis casus illum non afflixisset, quis unquam credidisset vel tam stabile judicium in vestris animis insedisse, tantumque charitatis ardorem erga tam egregium Episcopum incensum esse, vel illum tam præclaris virtutibus præditum, ob quas spei, quæ est nobis in cælis reposita, particeps fiet? Quamobrem cum in præsenti tum in futuro sæculo eximium confessionis testimonium est consecutus. Nam multas calamitates variis modis terra marique expertus, omnes Arianæ factionis insidias quasi pedibus conculcavit. Ac sæpenumero invidiæ causa in vitæ periculum per adversarios insidiose conjectus, mortem contemsit ille quidem: sed tamen Dei omnipotentis & Domini nostri Jesu Christi auxilio evasit incolumis. Unde spem animo concepit, se tum hostium insidias devitaturum, tum vobis ad vestrorum animorum solatium tandem restitutum iri, quo ex vestra recte factorum conscientia una vobiscum illustrissima tropæa reportaret, quibus sane ad extremas universæ terræ oras eximie nobilitatus est, certissimaque vitæ præclare anteactæ indicia omnium oculis subjecit, quippe qui non modo fidei suæ professionem & doctrinam cælestem sit libere tutatus, verum etiam judicio certo & quasi immortali vestrum erga ipsum singularem amorem perspicue declaraverit.

Καὶ ἔγωγε, ἀγαπητοί, τὸν γενόμενον κατ' αὐτοῦ πάντα πειρασμὸν οὐκ ἄδοξον ἡγοῦμαι γεγενῆσθαι· καὶ γὰρ καὶ ἡ ὑμετέρα καὶ ἡ τούτου πίστις ἐγνώσθη παρὰ πᾶσι καὶ δεδοκίμασται. εἰ γὰρ μὴ τοσαῦτα συμβεβήκει, τίς ἂν ἐπίστευσεν, ἢ εἰς ὑμᾶς τοσαύτην κρίσιν, καὶ τοσαύτην ἀγάπην περὶ τὸν τηλικοῦτον ἐπίσκοπον ἔχειν· ἢ ἐκεῖνον τοσαύταις ἀρεταῖς περιβεβλῆσθαι, δι' ἃς καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἐλπίδος οὐκ ἀλλότριος γένοιτο; ἐπέτυχε τοίνυν οἱῳδή ποτε τρόπῳ, καὶ ἐν τῷ νῦν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ ὁμολογίας εὔδοξον μαρτυρίαν. διαφόρως γὰρ κατά τε γῆν καὶ κατὰ θάλατταν πολλὰ πειρασθεὶς, τὴν σκαιωρίαν πᾶσαν τῆς Αρειανῆς αἱρέσεως κατεπάτησε, καὶ πολλάκις διὰ φθόνον καὶ εἰς κίνδυνον ἐπιβουλευθεὶς κατεφρόνησε θανάτου, φρουρούμενος ὑπὸ τοῦ παντοκράτορος θεοῦ, καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐλπίζων ἅμα καὶ τὰς ἐπιβουλὰς ἐκκλίνειν καὶ ἀποκατασταθήσεσθαι πρὸς ἡμετέραν παράκλησιν, φέρων ὑμῖν ἅμα ἐκ τῆς ὑμετέρας συνειδήσεως μείζονα τὰ τρόπαια· ἐν οἷς καὶ ἄχρι τερμάτων πάσης τῆς γῆς ἔνδοξος ἐγνώσθη, δοκιμασθεὶς ἐκ τοῦ βίου, παῤῥησιασάμενος μὲν τῇ προθέσει καὶ τῇ οὐρανίᾳ διδασκαλίᾳ, ἀποδειχθεὶς δὲ ἀθανάτῳ κρίσει παρ' ὑμῶν ἀγαπώμενος.

Et paulopost.

Quid autem tanto viro dignum proferri possit, qui tot & tantis periculorum exantlatis laboribus, redditur tandem vobis incolumis, non beneficio nostri tantummodo, verum etiam totius Concilii judicio talis declaratus? Si quidem hoc sibi divinitus concessum esse decrevit, quod nimirum in tanti viri cognitionem venire potuerit.

Τί ἂν τις εἴποι κατ' ἀξίαν τοῦ τοσούτου ἀνδρὸς, ὃς κινδύνους τοσούτων θλίψεων νικήσας, ἀποδίδοται ὑμῖν ἀθῶος, οὐ παρ' ἡμῶν (*sic enim cum Interprete malim legere*) μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάσης τῆς συνόδου ἀποδειχθείς. *Ubi simul etiam sibi ipsi de hoc gratulatur*, ὅτι θεόθεν καὶ τοῦτο αὐτῷ συγκεχωρῆσθαι συνέστηκεν, ὅπως εἰς γνῶσιν τοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς ἐλθεῖν δεδύνηται.

Constantinus junior Constantini M. F. Imp. in Epistola ad Alexandrinos.

Ego Episcopum vestrum Athanasium libenti animo complexus sum, & ita cum illo collocutus sum, ut vere Dei hominem esse mihi persuaserim.

Εγὼ τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον Αθανάσιον ἀσμένως προσηκάμην, οὕτως τε προσεφθεγξάμην, ὡς ἄνθρωπον αὐτὸν θεοῦ ὄντα πεπεισμένος.

Joviani Imperatoris Epistola, Athanasii laudes continens, extat infra Tom. II.

D. Hieronymus in scriptoribus Ecclesiasticis.

Athanasius Alexandriæ urbis Episcopus multas Arianorum perpessus insidias, ad Constantem Galliarum principem fugit: unde reversus cum litteris, post mortem ejus rursum fugatus usque ad Joviani Imperium la-

Sophronius Interpres Hieronymi.

Αθανάσιος Αλεξανδρείας ἐπίσκοπος πολλὰς παρὰ τῶν Αρειανῶν ὑπομείνας ἐπιβουλὰς, πρὸς Κώνσταντα τῶν Γαλλιῶν βασιλέα προσέφυγεν. ὅθεν ἀναζεύξας μετὰ γραμμάτων, καὶ αὖθις μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν διωχθεὶς, ἕως τῆς βασιλείας Ιοβιανοῦ διέλαθε,

λαθε, καὶ ἀναλαβὼν τὴν ἐκκλησίαν, ἐπὶ Οὐάλεντος τελευτᾷ. φέρονται αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐθνῶν λόγοι δύο, κατὰ Οὐάλεντος καὶ Οὐρσακίου εἷς, περὶ παρθενίας, περὶ διωγμῶν Ἀρειανῶν πλεῖστοι, περὶ ἐπιγραφῆς ψαλμῶν, καὶ ἱστορία Ἀντωνίου ἀναχωρητοῦ τὸν βίον περιέχουσα, καὶ ἑορταστικαὶ ἐπιστολαί, καὶ πλεῖστα ἄλλα τινά, ἅπερ ἀπαριθμεῖσθαι ὀκνῶ.

tuit, a quo recepta Ecclesia, sub Valente moritur. Feruntur ejus adversus Gentes libri duo, & contra Valentem & Ursacium unus, & de Virginitate, & de persecutionibus Arianorum plurimi, & de Psalmorum titulis, & historia Antonii Anachoretæ vitam continens, & ἑορταστικαὶ epistolæ, & multa alia, quæ numerare longum est.

Ruffinus Ecclesiasticæ Hist. lib. I. cap. XIV.

Igitur apud Alexandriam defuncto Alexandro Athanasius susceperat sedem. Quod vero esset vir acris ingenii, & in Ecclesiasticis negotiis apprime vigilans, satis jam tunc hæreticis innotuerat, cum ad Concilium Nicænum cum Episcopo suo sene Alexandro venerat, cujus suggestionibus hæreticorum ludi ac fallaciæ vigilanter detegebantur.

Joannes Cassianus lib. VII. de Incarnat. cap. ult.

Athanasius Alexandriæ urbis sacerdos, eximium constantiæ & virtutis exemplum; quem hæreticæ persecutionis procella non contrivit, sed probavit: qui similem semper splendenti speculo vitam habens, prius pene indeptus est martyris meritum, quam confessoris caperet dignitatem.

Vincentius Lirinensis, in Commonitorio contra profanas hæresum novationes, cap. 42.

Sunt ergo hi viri, quorum in illo (*Ephesino I.*) Concilio, vel tanquam judicum, vel tanquam testium scripta recitata sunt. S. Petrus Alexandrinus Episcopus doctor præstantissimus, & Martyr beatissimus, Sanctus Athanasius ejusdem civitatis antistes, magister fidelissimus, & Confessor eminentissimus.

Cyrillus Alexandrinus in Epist. ad Presbyteros, Diaconos, & Patres Monachorum, quæ exstat in Actis Synod. Ephes. I. cap. 1.

Καὶ γοῦν ὁ τῆς ἀοιδίμου μνήμης πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας κατακοσμήσας τὸν θρόνον ἐφ' ὅλοις ἔτεσι τεσσαράκοντα καὶ ἓξ τὸν ἀριθμόν, καὶ ταῖς τῶν ἀνοσίων αἱρετικῶν εὑρεσιλογίαις ἄμαχόν τινα καὶ ἀποστολικὴν ἀντιτάττων σύνεσιν, καὶ οἷον εὐοσμοτάτῳ μύρῳ τοῖς ἰδίοις συγγράμμασι κατευφραίνων τὴν ὑπ' οὐρανόν, ἐπ' ὀρθότητι καὶ ἀκριβείᾳ παρὰ πάντων μαρτυρεῖται.

Enimvero percelebris memoriæ pater Athanasius, qui totos quadraginta sex annos Alexandrinæ Ecclesiæ pontificatum egregia cum laude gessit, loquacibusque impurorum hæreticorum commentis invicta planeque Apostolica sapientia restitit, quippe scriptis suis veluti fragrantissimo quodam unguento totum hunc orbem mirifice recreavit, & ob dogmatum absolutam integritatem fideique rectitudinem magna apud omnes existimatione & auctoritate fuit.

Et paulopost ibidem.

Ἀξιόχρεως μὲν οὖν ὁ ἀνὴρ καὶ θαρσεῖσθαι πρέπων, ὃς οὐκ ἂν ἔφη τι τῶν ὅσα μή ἐστι τοῖς ἱεροῖς συμβαίνοντα λόγοις. πῶς γὰρ ἂν ἁμάρτοι τἀληθοῦς ὁ λαμπρὸς οὕτως καὶ διαβόητος, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ, τῇ ἐν Νικαίᾳ φημὶ συναγηγερμένῃ, πρὸς ἁπάντων τεθαυμασμένος, οὔπω μὲν γὰρ τὸν τῆς ἐπισκοπῆς διεῖπε θρόνον· ἐτέλει δὲ μᾶλλον ἐν κληρικοῖς, πλὴν ἀγχινοίας ἕνεκα, καὶ τῆς ἄλλης ἐπιεικείας καὶ ἰσχνῆς ἄγαν καὶ ἀσυγκρίτου φρενός, παρελήφθη μὲν τὸ τηνικάδε παρὰ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου· συνῆν δὲ τῷ πρεσβύτῃ, οἷά περ υἱὸς πατρί, ποδηγῶν εἰς ἕκαστα τῶν χρησίμων, καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστῳ τῶν πρακτέων ὁδὸν εὖ μάλα παραδεικνύς.

Sane idoneus est hic vir apprimeque dignus, cui intrepide fidem adjungere, quemque tuto sequi liceat, ut qui nihil quicquam aliquando dixerit, quod a sacris litteris alienum esset. Quo enim pacto illustris ille celebratusque pater qui in sacra illa magnaque Synodo Nicæna in tanta omnium admiratione habitus est, a veritatis tramite aberraret? Nam etsi per id tempus Episcopi munus nondum sustineret, sed inter inferioris ordinis clericos etiamnum degeret, attamen propter præclaram indolem insignemque vitæ probitatem, & incredibilem peneque incomparabilem mentis perspicaciam, a beatæ memoriæ Episcopo Alexandro ad Episcopalis provinciæ consortium adscitus fuit. Versabatur autem cum sene, tanquam filius cum patre, ad quidvis utiliter conficiendum sese ducem præbens, necnon in omnibus, quæ obeunda forent, commodum iter ostendens.

Martianus Imperator in sacra contra Hæreticos Act. ultima Synodi Chalcedonensis, & in L. Quicumque C. de Hæreticis & Manichæis.

Quicumque ergo vel in hac sacra urbe, vel in Alexandrina civitate, vel in omni Ægyptiaca diœcesi, & diversis aliis provinciis Eutychetis profanam perversitatem sequuntur, & ita non credunt, ut tre-

trecenti decem & octo sancti Patres tradiderunt, Catholicam sanctam fidem in Nicæna civitate fundantes: vel ita ut centum quinquaginta alii venerabiles Episcopi, in hac alma urbe convenerunt: & sicut Athanasius & Theophilus, & Cyrillus sanctæ recordationis Episcopi Alexandrinæ civitatis crediderunt, quos etiam Ephesina Synodus (cui beatæ memoriæ Cyrillus præfuit, in qua Nestorii error expulsus est,) universos secuta est quos & nuper venerabilis Chalcedonensis Synodus est secuta, prioribus Conciliis sacerdotum ex omni parte consentiens, nihilque adimens sacro-sancto Symbolo, neque adjiciens, sed Eutychetis funesta dogmata condemnans, sciant se esse hæreticos Apollinaristas, &c.

Synodus Chalcedonensis, quarta Œcumenica, Act. XVI. in relatione ad Imp. Martianum.

Sic Athanasii ad Epictetum amplectimur litteras, sic tanquam propriam Gregorii ad Chelidonium epistolam ubique proferimus.

Theodoretus Cyrensis Episcopus in Dialogo primo τῷ ἀτρέπτῳ.

ORTH. Numquid videtur idoneus esse Athanasius ille, celeberrimum & lucidissimum Alexandrinæ Ecclesiæ lumen? ERA. Omnino. ORTH. Utpote qui variis perturbata motibus veritate doctrinam suam auctoritate propria comprobavit.

Hæc inter cætera, duo illa magna Alexandrinorum Ecclesiæ columina Alexander & Athanasius, ab omnibus numquam satis decantata pericula unanimiter tolerarunt.

ΟΡΘ. Ἀξιόχρεως εἶναί σοι δοκεῖ Ἀθανάσιος ἐκεῖνος, ὁ πολυθρύλλητος, ὁ φανώτατος τῆς τῶν Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας φωστήρ; ΕΡΑ. πάνυγε. ΟΡΘ. τοῖς γὰρ τῆς ἀληθείας παθήμασιν τὴν διδασκαλίαν ἐκύρωσεν. *Idem in tractatu MS. quod post incarnationem unus sit Christus:* ταῦτα τῆς Ἀλεξανδρέων οἱ μεγάλοι φωστῆρες Ἀλέξανδρος καὶ Ἀθανάσιος, καὶ ὁμοφρονοῦντες, τοὺς παρὰ πάντων ᾀδομένους κινδύνους ὑπεμειναν.

Vigilius Episcopus Tridentinus & Martyr lib. 2. contra Eutychen cap. 4.

Cur formidas duas dicere naturas, quod Athanasius omnium Ecclesiasticorum virorum judicio probatissimus dixit? In qua fidei professione cuncti Græcæ linguæ tractatores, quos superiore libello commemoravi, & omnes Latini sermonis Apostolici viri, id est, Hilarius, Eusebius, Ambrosius, Augustinus, & Hieronymus, cælestibus imbuti doctrinis, simul pariterque consentiunt.

Maxentius Joannes in libello Fidei cap. II.

Has igitur duas naturas Dei Verbi Domini nostri Jesu Christi, hoc est, divinitatis & humanitatis naturaliter sive substantialiter, secundum traditionem sanctorum Patrum, credimus & confitemur unitas, eo quod natura inviolabilis Dei Verbi, naturæ unita est passibili: beatissimo simul atque doctissimo Athanasio dicente: Verbum caro, non caro Verbum factum est, &c.

Justinianus Imperat. in edicto. De Fide cap. IV.

Propter hæc igitur oportebat eos, si factum consilium recte susciperent, non tales blasphemias ei applicare, sed sequi doctores Catholicæ Ecclesiæ, & maxime sanctum Athanasium, qui fuit Alexandriæ Episcopus, & plurimos & magnos labores suscepit pro recta Christianorum fide adversus omnem hæresin, & maxime contra impiissimos Arianos. Ipsis enim Arianis ad decipiendos populos suos errori conjungentibus Dionysium, qui multis annis ante Athanasium fuit Alexandriæ Episcopus dicentibus, quod & ipse Dionysius similia eis sapuit: Athanasius magnus Ecclesiæ doctor multis modis ostendit in scriptis certam fidem Dionysium ab initio prædicasse, nulloque modo participem Arianæ impietatis fuisse.

Constantinus Imp. in Epist. ad Occidentales Act. XVIII. Synodi VI. Œcumenicæ.

Et testis horum irreprehensibilis athleta Dei cultor Pater noster Athanasius.

Καὶ μάρτυς τούτων ἄμεμπτος ἀθλητὴς καὶ θεοσεβὴς ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος.

Damascenus Orat. de Defunctis sub finem.

Vita & moribus admirabilis, & Dei Ecclesiæ fundamentum Athanasius.

Ὁ ἐν βίῳ καὶ λόγῳ περίβλεπτος, καὶ τῆς τοῦ θεοῦ ἐκκλησίας θεμέλιος Ἀθανάσιος.

Photius in Bibliotheca sua cujus hoc fragmentum optimo illo vetustissimoque Athanasiano Codice, qui est Academiæ Basileensis, præfixum est totidem verbis: illudque jam olim a Petro Nannio, qui eodem codice usus est, sic Latine redditum est.

Photius Archiepiscopus Constantinopolitanus, ad fratrem suum Tarasium, de sermonibus magni inter sanctos Athanasii Alexandriæ Archiepiscopi.

Hic, inquit, & in sermonibus ubique locutione clarus est, brevis & simplex: acutus tamen & altus, & argumentationibus omni-

Φωτίου Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Ταράσιον, περὶ τῶν λόγων τοῦ ἐν ἁγίοις μεγάλου Ἀθανασίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας.

Ἐν οἷς, φησὶν, ὅτι σαφὴς μέν ἐστι τὴν φράσιν, ὥσπερ ἁπανταχοῦ τῶν λόγων αὐτοῦ, καὶ ἀπέριττος καὶ ἀφελής· δριμὺς δὲ καὶ βαθὺς, καὶ λίαν τοῖς

ἐπι-

ἐπιχειρήμασιν ἄτονος· καὶ τὸ γόνιμον δὲ αὐτοῦ ἐν τούτοις ἡλίκον ὅσον φησὶ θαυμάσιον. λογικοῖς τε (*sic MS. interpres videtur legisse* δὲ) μεθόδοις, οὔ τι γυμνῶς καὶ μειρακιωδῶς, ὥσπερ οἱ παῖδες καὶ ἀρτιμαθεῖς, ἀλλὰ φιλοσόφως τε καὶ μεγαλοπρεπῶς ἀποκέχρηται. γραφικαῖς τε μαρτυρίαις καὶ ἀποδείξεσιν εἰς τὸ καρτερὸν κατωχύρωται· καὶ μάλιστά γε ὁ κατὰ Ἑλλήνων, ὅ τε περὶ τῆς ἐνσωματώσεως τοῦ θεοῦ λόγου εἰρημένος, καὶ ἡ κατὰ Ἀρείου πεντάβιβλος, τρόπαιον οὖσα κατὰ πάσης μὲν αἱρέσεως, ἐξαιρέτως δὲ τῆς Ἀρειανῆς. καὶ εἴ τις τὸν θεολόγον Γρηγόριον, καὶ τὸν θεῖον Βασίλειον, ἐκ ταύτης ὥσπερ ἀπὸ πηγῆς ἀρυσαμένους φαίη τῆς βίβλου τοὺς καλοὺς ἐκείνους καὶ διαυγεῖς τῶν οἰκείων λόγων κατὰ τῆς πλάνης ῥεῦσαι ποταμοὺς, οὐκ ἂν οἶμαι σφαλείη τοῦ παραδείγματος· πεποίηται δὲ αὐτῷ, φησὶ, καὶ εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν, καὶ εἰς τὸ ᾆσμα τῶν ᾀσμάτων ὑπομνήματα, ὥσπερ καὶ εἰς τὸν ψαλτῆρα, καὶ ἐν ἑτέροις πολλοῖς. εἰς μὲν τὴν χάριν καὶ τὸ κάλλος, ἀτεχνῶς διαφέρουσιν οἱ κατὰ Ἀπολιναρίου λόγοι, καὶ τῶν ἐπιστολῶν, ὅσαι τὴν ἀπολογίαν αὐτῷ τῆς φυγῆς περιέχουσιν.

no vehemens, & in his tanta ubertas, ut admirabilis sit. Logicis autem methodis nihil tenuiter, nihil juveniliter, ut pueri & rudes, sed philosophice, sed magnifice utitur. Scripturarum testimoniis ac demonstrationibus ad confirmationem communitus est, & in primis sermo ille contra Gentiles & qui de humanitate Verbi Dei habitus est, quinque in Arium libri, qui revera sunt omnis hæreseos tropæum, sed Arianæ potissimum. Et si quis Theologum Gregorium, & divinum Basilium diceret ex hoc libro tamquam fonte quodam haurientes, orationis suæ pulchros ac perlucidos contra errorem fundere fluvios, non erit, ut arbitror, procul a verisimilitudine. Scripta sunt autem ab eo, & in Ecclesiasten Commentaria, & in Cantica Canticorum, sic & in Psalterium, & in alia multa. Gratia tamen & ornatu vere excellunt, Sermones contra Apollinarium, & Epistolæ, quotquot ejus excusationem continent.

Τοῦ Δοξαπάτρου, *qui manu sua codicem Bas. cujus meminimus, scripsit*, ἔπος *in Arium de laudibus Athanasii, in limine ejusdem codicis. Editum a Felckmanno qui hæc elogia collegit.*

Ἄρειε, σίγα, τὴν σιγὴν κατεκρίθης,	*Ari, tace, qui silentio damnatus es,*
Ἀθανασίου τοῦ σοφοῦ κεκραγότος.	*Athanasio docto loquente.*
Φλύαρε, παμβέβηλε κακίας πίθε,	*Inepte blatero, putide, nequitia scatens,*
Γέρον σοφιστὰ τῶν σατανῶν σοφισμάτων,	*Sophista vetule satanicorum dogmatum,*
Κρύφθητι λοιπὸν αἰσχύνης πολλῆς γέμων.	*Delitesce tandem multo pudore confusus,*
Φαίνουσι καὶ γὰρ Ἀθανασίου λόγοι,	*Emicant etenim Athanasii sermones.*
Καὶ πανταχοῦ φθάνουσιν ἀστραπηβόλως,	*Et ubique volitant fulguris in modum,*
Τοὺς σοὺς φίλους φλέγοντες, ἢ σὴν καρδίαν·	*Tuos amicos urentes vel pectus tuum;*
Ἐξ οὗ τὰ σαθρὰ τῶν διδαγμάτων, πλάνε,	*Ex quo putreda dogmatum tuorum, o impostor,*
Ἀρχὴν λαβόντα τὴν φθορὰν παρεισάγει.	*Ortum sortita tibi exitium parat.*
Ἐσφενδονίσθης πνεύματος τῇ σφενδόνῃ	*Tu percussus es spirituali funda:*
Ὄντως ἐπλήγης τοῖς ἰοῖς τοῖς ἐνθέοις,	*Vere vulneratus es divinis telis:*
Ὄντως ἐβλήθης ταῖς βολαῖς ταῖς καιρίαις·	*Vere sauciatus es jaculis lethiferis,*
Ἅσπερ κατηκόντισεν ἐνθεωτάτως	*Quæ jaculata est divinitus inspirata*
Ἡ γλῶττα τοῦ μάκαρος Ἀθανασίου.	*Lingua beati Athanasii.*
Αἴσχιστε καὶ δύσχρηστε τῆς πανουργίας,	*Putide, vane & inutilis malitia,*
Οἴκτιστε καὶ δύστηνε τῆς βδελυρίας,	*Miserrime, infelix tua impudentia:*
Ὄντως δέδωκας ἀξίαν τιμωρίαν,	*Vere dedisti meritas pœnas*
Τῶν σῶν λυθέντων ἐγκάτων. ἀλλ' ἐνδίκως	*Tuorum dissolutione intestinorum, sed merito jure*
Τοιοῦτον ἔσχες καὶ τέλος σοι τοῦ βίου,	*Talem habuisti vitæ tuæ exitum,*
Μέσον κοπρωδῶν ἐκλιπὼν ψυχὴν τόπων,	*In mediis stercorum animam relinquens locis,*
Ὅπου περ ἦς βαδίζων. ὦ θεία δίκη	*Quo tu secesseras. O divina justitia*
Ἡ πᾶσιν οὖσα πάνσοφος ζυγοστάτις.	*Quam omnibus es sapiens statera!*
Ἀλλ' ὦ θεράπον θεῖε τοῦ θεοῦ θύτα,	*Sed o famule divine Dei sacerdos,*
Ἀθανάσιε, τῶν σοφῶν πηγὴ λόγων,	*Athanasi, sapientum fons orationum,*
Ἔγχευσον ἡμῖν ῥεῖθρον ἀθανασίας,	*Effunde in nos fluxum immortalitatis:*
Τὸν ψυχικὸν δίωκον ἐξ ἡμῶν μόρον.	*Spiritualem expelle a nobis mortem:*
Ἔνσταξον ἡμῖν μικρὸν εἰς σωτηρίαν	*Instilla nobis modicum quid ad salutem,*
Καὶ σύμμαχος φαίνοιο, καὶ σεμνὸς πρόμος.	*Et commilito appareas & promus insignis.*
Ὁρᾷς τὰ δεινὰ συῤῥέουσί μοι πόσα;	*Vides, quantæ in me confluunt molestiæ?*
Ὁρᾷς τὸ ῥεῦμα τῶν ἐναντίων μέγα,	*Vides magnos adversariorum fluctus,*
Ὑψούμενον μὲν οὐ μικρῶς καθ' ἡμέραν	*Qui quotidie non leviter insurgunt,*
Ἡμῖν δ' ἀπειλοῦν τὴν ἀπώλειαν τάχα;	*Nobisque perniciem minitantur repentinam?*
Ἔνστηθι μάκαρ, παῦσον αὐτοῦ τὴν ῥύμην	*Insiste beate, & eorum impetum comprime,*
Μὴ δὴ καταιγὶς ποντίσειεν ὑδάτων.	*Ne fluctuum procella nos submergat.*
Οἱ φθονοῦντες δωρεάν μοι παγίδας,	*Sunt invidi qui mihi laqueos*
Ἀεὶ τιθοῦσιν ἀφανῶς κεκρυμμένας,	*Semper tendunt latenter occultos.*
Κατηγοροῦντες καθ' ἑκάστην μυρία	*Proferentes singulis diebus in me sexcenta*
Διαστρέφειν λέγοντες ἡμᾶς τὰς κρίσεις,	*Pervertere nos dicentes judicia*
Ὅταν τι καινὸν εἰσάγωμεν ἐν μέσῳ.	*Quando novum aliquid in medium producimus.*
Καὶ τἄλλα μοι πλέκοντες εἰς ἀδικίαν.	*Et alia mihi confingentes ad injustitiam.*
Αἶ αἶ· πολυστένακτον ἄγομεν βίον·	*Hei hei! valde luctuosam ducimus vitam,*
Ἄνωθεν ἐλπίζοντες εὑρεῖν τὴν λύσιν	*Superius sperantes invenire dissolutionem*
Τῶν κακοποιῶν καὶ φθορᾶς ἐργατῶν,	*Malefactorum & interitum molientium.*
Ὅθεν παραμύθιον ἐγγένοιτό μοι,	*Unde solatium adsit mihi*

Miserrimam infeliciter ducenti vitam.
Quot contra nos acuunt ut gladios
Linguas suas, & fraudes confingunt,
Accusantes & convitiis intolerabilibus insectantes?
Sed utinam, o Christe Dei patris Verbum,
Sine principio omnium principium & opifex,
Qui hæc omnia sapientissime composuisti,
Terram, cælum, mare & astrorum lumina,
Montes, saxa, convalles, antra, latices;
Rogo te infirmus & miser famulus,
Ne nos ulla tentatio præcipites deturbet,
Fias custos meæ spiritualis naviculæ,
Conserva eam solam mihi inconcussam,
Cætera vero mea præ hisce, sunt posterioris census
*Quæ non durant, * & vitæ tenus expediunt.*
Dignitas illustris, quæ fastum præbet,
Causa maxime pernicici solet esse.
Divitiæ fluunt, David exclamat valde:
Ne assentiamini cordi vestro, diserte loquens;
Nobilitatem generis pessundatam
Temporum mutationes reddunt instabilem.
Alienum tamen obtinens negotium
Inutile extitit possidentibus.
Mihi ergo hujus vitæ fortuita
Sic judicantur & æstimantur, o Verbum,
Ut ipse nosti judex universi generis.
Alii vero gaudeant in gloria vitæ
Nos videntes in malis sordescentes,
Tantum abstineamus a blasphemia.
Et pie imperantis coronati
Auditum inveniamus inimicorum sermonibus
Aditum claudentem, ut scriptura loquitur.
Δοξαπατρῆς *ista cum lamentis scribit,*
Cum gemitibus monodiam texens.
Mitte vero novam visionem ex alto, o Verbum,
Pacifico Regi Romanorum
Occulta docentem ipsum in judicio,
Qualiter plura tuorum sapientum judiciorum
Multis præstitere notitiam occultorum
Jamjamque morituris nullo merito
Impertierunt salutem quasi præter spem.
Si enim docere digneris, o Domine,
Abscondita imperantem universæ Romæ,
Ad tuam bonitatem suspicientem,
Ad tuam humanitatem tendentem,
Compatibilem animum gerentem,
Omnino profert tibi sacrificium luculentius,
Proficiendo, crescendo, & augendo
Incrementum divinum & efficax supernæ dominationis.

Οἴκτιστον ἀνύοντα δυστυχῶς βίον·
Πόσοι καθ' ἡμᾶς ἀκονῶσιν ὡς ξίφη
Γλώττας ἑαυτῶν, καὶ πλέκουσι τοὺς δόλους,
Κατηγοροῦντες, λοιδοροῦντες ἀσχέτως;
Ἀλλ' εἴθε Χριστὲ τοῦ θεοῦ πατρὸς λόγε,
Ἄναρχε καὶ πάνταρχε, καὶ πανεργάτα,
Ὁ πάντα ταῦτα συντεθεικὼς πανσόφως,
Γῆν, οὐρανὸν, θάλασσαν, ἀστέρων φάη,
Ὄρη, πέτρας, φάραγγας, ἄντρα, καὶ νάπας·
Αἰτῶ σε τοῦτο λυπρὸς οἰκτρὸς οἰκέτης,
Πειρασμὸς ἡμᾶς μηδαμῶς τις βυθίσῃ,
Φύλαξ γίνου μοι τῆς ψυχικῆς ὁλκάδος,
Τήρησον ἀκλόνητον αὐτήν μοι μόνην,
Τὰ δ' ἄλλα μου πρὸς τήνδε, δευτέρου λόγου,
Ἃ μὴ μένουσιν, * ἄπεισι τοῦ βίου.
Τὸ λαμπρὸν ἀξίωμα κόμπον παρέχον
Παραίτιον μάλιστα τῆς βλάβης ἔνι.
Ὁ πλοῦτος ἂν ῥεῖ, Δαβὶδ ἐκβοᾷ μέγα,
Μὴ προσέθεσθε καρδίᾳ, τρανῶς λέγων,
Τὴν εὐγένειαν τὴν κάτω πατουμένην,
Χρόνων φοραὶ φθείρουσιν ἀστατουμένην.
Ἀλλότριον τὸ πρᾶγμα τυγχάνει δ' ὅμως,
Ἀσυντελὲς πέφυκε τοῖς κεκτημένοις.
Ἐμοὶ οὖν τὰ τύχη τοῦ βίου
Οὕτω κρίνονται καὶ λογίζονται, λόγε,
Ὡς οἶδας αὐτὸς ὁ κριτὴς παντὸς γένους.
Ἄλλοι δὲ χαιρέτωσαν ἐν δόξῃ βίου,
Ἡμᾶς ὁρῶντες ἐν κακοῖς πεφυρμένους·
Μόνον φυλαχθείημεν ἐκ βλασφημίας.
Καὶ τοῦ κρατοῦντος εὐσεβῶς στεφηφόρου
Τὴν ἀκοὴν εὕροιμεν εἰς ἐχθρῶν λόγους
Τὴν εἴσοδον κλείουσαν, ὡς γραφὴ λέγει.
Ὁ Δοξαπατρῆς ταῦτα σὺν γόοις γράφει,
Μετὰ στεναγμῶν τὴν μονῳδίαν πλέκων·
Πέμψον δὲ καινὴν ὄψιν ἐξ ὕψους, λόγε,
Τῷ πανγαλήνῳ βασιλεῖ τῶν Αὐσόνων,
Τὰ κρυπτὰ διδάσκουσαν αὐτὸν ἐν κρίσει,
Ὁποῖα πολλὰ τῶν σοφῶν σου κριμάτων
Πολλοῖς παρέσχε γνῶσιν ἀγνοουμένων·
Θνήσκειν δὲ καὶ μέλλουσιν ἀδικωτάτως
Δέδωκε τὴν λύτρωσιν ὡς παρ' ἐλπίδα.
Εἰ γὰρ διδάσκειν ἀξιοῖς ὁ δεσπότης
Τὰ κρυπτὰ τὸν κρατοῦντα τῆς Ῥώμης ὅλης.
Πρὸς τὴν ἀγαθότητα τὸν δεδορκότα,
* Καὶ πρὸς τὸ φιλάνθρωπον * ἠπονηκότα,
Καὶ συμπαθῆ φέροντα καλῶς καρδίαν·
Πάντως προσάγει θυσίαν σοι καλλίω,
Ἀεὶ προκόπτων, ἀναβαίνων, αὐξάνων
Αὔξην θεουργὸν τῆς ἄνω σκηπτουχίας.

IN DUOS CONTRA GENTES

ET DE INCARNATIONE LIBROS

MONITUM.

I. ATHANASII *duos contra Gentes libros commemoravit Hieronymus in libro de Scriptoribus Ecclesiasticis, hoc pacto*: Feruntur ejus adversus Gentes libri duo, &c. *Photius vero loco superius allato, priorem librum contra Gentes nuncupat, posteriorem vero de Incarnatione. Et tamen exploratum est hosce libros qualibet tandem ferantur inscriptione eosdem ipsos esse qui memorantur ab Hieronymo. Nam ex modo ordiendi posterior liber nativa serie cohæret cum priore: & magna pars initio, contra Gentes ac fœdissima confictorum numinum simulacra, conscripta fuit: reliqua vero de Incarnatione; ita ut jure ac merito illum utroque nomine inscribere facultas fuerit. Editi tamen ac codices omnes, postremum de Incarnatione inscribunt.*

II. Quo autem anno isthæc Athanasius emiserit in lucem nusquam fertur. Haud leves tamen conjecturæ sunt quibus proxime ad veri temporis fines deducamur. Nam quod observatu dignissimum, in posteriore, licet ad Christi deitatem commonstrandam multa adferantur, nihil comparet, quod vel Arianam hæresin jam subortam indicet, vel pugnas oleat cum Arianis initas: ac licet idipsum hic contra Judæos comprobandum veniat, quod postea contra Arianos assertum fuit, videlicet deitas Christi, varia prorsus argumenta sunt, diversumque pugnandi genus. Etenim si jam cum Arianis dimicatum fuisset, etiamsi de industria Arii nomen tacere voluisset Athanasius, quod haud veri simile est, aliqua tamen jam initæ pugnæ signa superessent, ut fere fit in hujusmodi rebus. Unde arbitramur ante exortas Arianicas turbas hæc conscripta fuisse anno circiter 318. Sic igitur Christi militiam ingressus Athanasius cum per ætatem vixdum ejusmodi militiæ patiens esset, statim ferocissimos Christianæ fidei hostes profligat, Gentiles nimirum & Judæos. Neque tamen alios veræ fidei adversarios Manichæos nimirum, quorum tum temporis hæresis grassabatur, Marcionitas, Valentinianos cæterosque intactos prætermittit, imo validissime, sicubi res fert, aggreditur: multo sane minus ab Arianis abstinuisset, si jam infesti veram doctrinam adorti fuissent: vehementiore namque impetu, quam aliæ omnes superiorum ætatum hæreses, divinitatem Christi oppugnavit Ariana. Quæ si jam signa adversum canere cœpisset, putasne athletam nostrum pugnam detrectaturum fuisse? Est aliud unde fortasse quædam temporis ratio duci valeat: postquam enim Athanasius gentilium ἀποθεώσεις exagitavit, his verbis ita prosequitur: Καὶ μή σοι θαυμάσῃς, μηδὲ μακρὰν πίστεως εἶναι τὸ λεγόμενον νομίσῃς, ὅπου γε καὶ οὐ πολλῷ πρότερον, ἢ τάχα καὶ μέχρι νῦν ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος τοὺς πώποτε αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς ἄρξαντας βασιλέας, ἢ πάντας ἢ οὓς ἂν αὐτοὶ βούλωνται καὶ κρίνωσι, δογματίζουσιν ἐν θεοῖς εἶναι, καὶ θρησκεύεσθαι θεοὺς γράφουσι. *id est*: Quod quidem ne mireris, neque procul a fide esse existimes velim, quando non ita pridem, sed fortassis etiam hoc tempore Senatus Romanus, quos ab initio habuit Imperatores, vel omnes, vel saltem quos ipsi placet, & ejusmodi honore dignos censet, inter deos esse decernit, ac tamquam deos coli jubet. *Unde forte quis inferat, tum scriptos fuisse libros hosce, cum Constantinus quidem accessisset ad fidem: nam anno 313. is Christianum cultum amplexus est: neque tamen protinus Romanorum Senatus inveteratam illam & impiam Imperatores consecrandi consuetudinem posuisset: quia non statim ab initio exsecrandos ritus potuit Constantinus antiquare. Hunc porro locum erudito lectori sistendum duximus, non quo putemus validum quoddam hinc erui argumentum, sed ut illius judicio rem permittamus.*

III. Styli porro genus quod spectat, fateare necesse est, vix quidpiam eo in genere tanta concinnitate adornatum fuisse, mirere sane elegantiam, sales, vim argumenti, eruditionem variam, maxime vero in prima Oratione quæ inter primarios tanti viri fetus locum habet. Vides Athanasium, nihil eorum quæ Gentilium theologiam, sive potius ματαιολογίαν *spectant ignorare, inque libris Homeri, Platonis aliorumque scriptorum versatissimum esse, ut decebat eum qui hujusmodi operam suscepit. In Oratione porro de Incarnatione, validis argumentis commonstrat veritatem religionis Christianæ & Incarnationis Jesu Christi. Laudatur Oratio contra Gentes in Synodo Nicæna II. loco inferius allato. De Oratione vero quæ de Incarnatione inscribitur hæc habet Felckmannus.* Titulus hujus Orationis in omnibus nostris exemplaribus est, περὶ ἐνανθρωπήσεως· & sic citatur etiam a Theodoreto Dialog. 3. τῷ ἀπαθεῖ, ubi aliquot ejus loca adducit quæ vide infra. Adrianus I. Papa in epist. ad Constan-

ſtantinum & Irenen Impp. quæ exſtat in Actis Syn. VII. Œcum. ſive Nicæn. II. Act. 2. hanc citans, ſic etiam deſcribit, *De eo quod Dominus carnem humanam aſſumſit*. Locum quem excerpſit vide infra. Photius in Bibliotheca (*loco infra adferendo*) appellat λόγον hunc περὶ ἐνσωματώσεως τοῦ θεοῦ λόγου. De hos enim, non vero de illo infra, ejuſdem argumenti contra Apollinarium, eum loqui exiſtimo. MSS. codices, quorum quinque habuimus, Baſilienſem nimirum, Anglicanum, Goblerianum, I. & II. hos anonymos & incerti dominii, an λόγος ſermo, aut oratio, ſive liber, vel epiſtola, vel aliud quid hic tractatus ſit non conſentiunt. Baſ. enim vocat λόγον, reliqui omnes tacent ac in incerto relinquunt. Præterea illud θεοῦ, in inſcriptione non eſt niſi in ſolo II. quo operæ in colligendis litteris uſæ ſunt. *Hæc Felckmannus.*

TOT

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

(1) ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΑ ΕΛΛΗΝΩΝ.

Η ΜΕΝ περὶ τῆς θεοσεβείας καὶ τῆς τῶν ὅλων ἀληθείας γνῶσις, οὐ τοσοῦτον τῆς (2) παρὰ τῶν ἀνθρώπων διδασκαλίας δεῖται, ὅσον ἀφ' ἑαυτῆς ἔχει τὸ γνώριμον· μόνον γὰρ οὐχὶ καθ' ἡμέραν τοῖς ἔργοις κέκραγε, καὶ ἡλίου (3) λαμπρότερον ἑαυτὴν διὰ τῆς Χριστοῦ διδασκαλίας ἐπιδείκνυται. ποθοῦντι δέ σοι ὅμως τὰ περὶ ταύτης ἀκοῦσαι, φέρε, ὦ μακάριε, ὡς ἂν οἷοί τε ὦμεν, ὀλίγα τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως ἐκθώμεθα, δυναμένῳ μέν σοι καὶ ἀπὸ τῶν θείων λογίων ταύτην εὑρεῖν, φιλοκάλως δὲ ὅμως καὶ παρ' ἑτέρων ἀκούοντι. αὐτάρκεις μὲν γάρ εἰσιν αἱ ἅγιαι καὶ θεόπνευστοι γραφαὶ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας (4) ἀπαγγελίαν· εἰσὶ δὲ καὶ πολλοὶ τῶν μακαρίων ἡμῶν διδασκάλων εἰς ταῦτα συνταχθέντες λόγοι· οἷς ἐάν τις ἐντύχοι, εἴσεται μέν πως τὴν τῶν γραφῶν ἑρμηνείαν, ἧς δὲ ὀρέγεται γνώσεως τυχεῖν δυνήσεται. ἀλλ' ἐπειδὴ τὰς τῶν διδασκάλων συντάξεις ἐν χερσὶ νῦν οὐκ ἔχομεν, ἀναγκαῖόν ἐστιν ἃ παρ' ἐκείνων ἐμάθομεν, ταῦτα καὶ ἀπαγγέλλειν καὶ γράφειν σοι· λέγω δὴ τὴν κατὰ τὸν σωτῆρα Χριστὸν πίστιν· ἵνα μήτε εὐτελῆ τις τὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου διδασκαλίαν ἡγήσηται, μήτε ἄλογον τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν (5) ὑπολάβῃ. ὁποῖα διαβάλλοντες Ἕλληνες χλευάζουσι, καὶ πλατὺ γελῶσι καθ' ἡμῶν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ (6) προφέροντες· ἐφ' ᾧ μάλιστα καὶ τὴν ἀναισθησίαν αὐτῶν οἰκτειρήσειεν ἄν τις, ὅτι τὸν σταυρὸν διαβάλλοντες, οὐχ ὁρῶσι τὴν τούτου δύναμιν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην πεπληρωκυῖαν, καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ τὰ τῆς θεογνωσίας ἔργα πᾶσι πεφανέρωται. οὐκ ἂν γάρ, εἴπερ ἦσαν καὶ αὐτοὶ γνησίως ἐπιστήσαντες αὐτοῦ τῇ θεότητι τὸν νοῦν, ἐχλεύαζον τὸ τηλικοῦτον· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ αὐτοὶ τοῦτον ἐπεγίνωσκον σωτῆρα τοῦ παντός, καὶ τὸν σταυρὸν μὴ βλάβην ἀλλὰ θεραπείαν τῆς κτίσεως γεγονέναι. εἰ γὰρ τοῦ σταυροῦ (7) γινομένου, πᾶσα μὲν εἰδωλολατρεία καθῃρέθη, πᾶσα δὲ δαιμόνων φαντα-

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI

ALEXANDRIÆ

ORATIO CONTRA GENTES.

DEI quidem cultus rerumque omnium veritatis cognitio non tam hominum doctrina indiget, quam ex seipsa haberi potest, quippe quæ quotidie operibus prope clamet, & sese per Christi doctrinam sole clarius commonstret. Quia tamen ea de re doceri desideras, o vir beate: age, pauca de fide Christi pro viribus nostris exponamus. Nam tametsi illam ex divinis litteris tibi ipse comparare potes, ex aliis tamen etiam discere exoptas. Et vero sanctæ ac divinæ scripturæ ipsæ per se satis sunt ad veritatem indicandam. Exstant quoque plurimi ea de re a beatis nostris magistris conscripti libri, quos si quis legerit, Scripturarum interpretationem quodam modo intelliget, & eam quam expetit cognitionem consequi poterit. Verumtamen cum magistrorum libros in manibus nunc non habeamus: necesse est ea quæ ab illis didicimus tibi patefacere & scribere: (loquor autem de nostra in Christum Salvatorem fide,) ut ne quis vel doctrinam qua informamur parvi pendat, vel fidem qua in Christum credimus, nulla ratione innixam esse suspicetur; ut immerito certe sentiunt Gentiles, qui variis calumniis nos vellicant & profusis cachinnis irrident, nihil aliud nobis quam Christi crucem objicientes. Qua quidem in re illorum stupiditatem maxime miserari convenit, quod scilicet dum cruci insultant, ejusdem virtute totum orbem terrarum repleri, & per eam divinæ cognitionis opera omnibus patefacta fuisse non videant. Neque enim, si ipsi sincero attentoque animo ejus divinitatem inspexissent, rem tantam riderent; sed illum potius mundi salvatorem esse agnoscerent, ejusque crucem non perniciem rerum sed medicinam fuisse faterentur. Namque si erecta cruce, universa idololatria eversa est: si hoc

(1) Mſ. Colbertinus hunc habet titulum: Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας κατὰ Ἑλλήνων. Seguerianus, κατὰ εἰδώλων. Vox λόγος deest in utroque. Basiliensis & Felckmanni secundus & tertius anonymus, ut ipse vocat, habent κατὰ εἰδώλων. Goblerianus & Felckmanni 1. anonymus, κατὰ Ἑλλήνων.

(2) παρὰ deest in mſ. Colb.

(3) Felckmanni 3. anonymus, λαμπροτέραν.

(4) Colb. & Anglicanus ἐπαγγελίαν. Paulo post pro συνταχθέντες, Colb. habet συντεθέντες.

(5) Sic Seguer. alii vero cum editis ὑπολάβοι.

(6) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckmanni 1. & 2. anon. Alii vero cum editis προσφέροντες.

(7) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anonymus, γινομένου.

ſigno omnes dæmonum præſtigiæ fugantur, ſolusque A Chriſtus adoratur, & per ipſum Pater cognoſcitur: ſi denique hi quidem qui contradicunt, erubeſcere coguntur, ipſe vero contradicentium animos quotidie latenter immutat; qui fit (merito enim quis eos ita aggrediatur) ut humanum opus id adhuc opinentur, ac non potius fateantur Dei Verbum & ſalvatorem mundi illum eſſe, qui in crucem adſcendit? Sane idem iſtis accidere mihi videtur, ac ſi quis ſolem nubibus obſcuratum reprehendat, ejuſque nihilominus lucem admiretur, quippe qui totum terrarum orbem ab ea illuminatum cernat. Ut enim pulcra lux eſt, & ipſe ſol lucis auctor luce pulcrior eſt: B ita cum res ſit plane divina univerſum mundum Dei cognitione repletum eſſe, neceſſe eſt ducem & auctorem tanti operis Deum ipſum & Dei Verbum eſſe. Itaque pro virili parte de re tam admirabili diſſeremus, priuſque Infidelium inſcitiam refellemus, ut falſis confutatis, veritas per ſeipſam deinceps illuceſcat, tuque ipſe, cariſſime, certum perſuaſumque habeas te veritati crediдiſſe, Chriſtumque cognoſcendo deceptum non fuiſſe. Tecum porro, qui Chriſtum amas, de Chriſto diſſerere maxime convenire arbitror, quando quidem te ejus cognitionem & fidem rebus omnibus pretioſiorem ducere autumo. C

Mirabiles crucis Chriſti effectus ejus divinitatem probant.

Diviſio hujus operis in duas partes.

Prima pars, in qua Gentilium errores refutantur. Malitiæ origo undenam ſit.

2. Principio quidem malitia non fuit, quoniam ne nunc quidem in ſanctis reperitur, nec prorſus in illis exſiſtit: ſed eam poſtea homines excogitare atque adverſus ſeipſos effingere cœperunt; unde etiam idolorum commenta effinxere, ea quæ non ſunt, perinde ac ſi eſſent, animo concipientes. Nempe mundi opifex & omnium moderator Deus, qui univerſa natura & humana intelligentia longe ſuperior eſt, ut vere bonus ac ſumme benignus, per proprium Verbum & ſalvatorem noſtrum Jeſum Chriſtum, humanum genus ad propriam imaginem fecit, qua illa ſecum ſimilitudine hominem ad rerum naturam cognoſcendam & contemplandam aptum reddidit. D Hinc propriæ etiam æternitatis cogitationem & cognitionem eidem impertivit, ut videlicet hac conſervata ſimilitudine, numquam cogitationem a Deo averteret, neque a ſanctorum convictu diſcederet: ſed datam Dei gratiam & propriam ex paterno Verbo vim infuſam retinens exſultaret, & cum Deo familiariter viveret, ſecuramque ac vere beatam immortalem vitam duceret. Nam ſi ulla re a Dei cognitione impediatur: animæ munditia, Patris imaginem, Deum Verbum, ad cujus quoque imaginem factus eſt, E ſemper contemplatur, maximaque admiratione afficitur, cum providentiam, qua mundus per ipſum adminiſtratur, intelligit. Ita rebus quidem quæ ſub ſenſus cadunt & corporeæ ſunt excelſior efficitur, cum his vero vi mentis conjungitur, quæ cæleſtes ac divinæ ſunt ſolaque intelligentia comprehenduntur. Cum enim corporibus mens humana non adhæreſcit, neque aliquid ex eorum cupiditate extrinſecus admixtum habet, ſed tota ipſa ſurſum ſecum eſt, ſicuti initio facta eſt; tunc ea quæ ſenſus movent omniaque humana tranſcendens, in ſublime fertur, Verbumque, & in Verbo Verbi Patrem videt, cujus contemplatione F delectata, ſuo erga illum amore & deſiderio renovatur: quemadmodum utique primum hominem, qui hebræa lingua Adam dictus eſt, ſacræ ſcripturæ narrant initio ſumma cum libertate & fiducia mente

Homo animæ munditia Deum Verbum contemplatur.

A σία τῷ σημείῳ τούτῳ ἀπελαύνεται, καὶ μόνος ὁ Χριστὸς προσκυνεῖται, καὶ δι' αὐτοῦ γινώσκεται ὁ πατὴρ, καὶ οἱ μὲν ἀντιλέγοντες καταισχύνονται, ὁ δὲ τῶν ἀντιλεγόντων ὡσημέραι τὰς ψυχὰς ἀφανῶς μεταπείθει· πῶς· εἰκότως γὰρ ἄν τις εἴποι πρὸς αὐτούς. (1) ἔτι ἀνθρώπινόν ἐστιν ἐπινοεῖν τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐ μᾶλλον ὁμολογεῖν (2) θεοῦ λόγον καὶ σωτῆρα εἶναι τοῦ παντὸς τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἀναβάντα. πάσχειν δὲ καὶ οὗτοί μοι δοκοῦσιν ὅμοιον, ὡς εἴ τις τὸν μὲν ἥλιον ὑπὸ νεφῶν σκεπόμενον διαβάλλοι, τὸ δὲ τούτου φῶς θαυμάζοι, βλέπων ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις ὑπὸ τούτου καταλάμπεται. ὡς γὰρ καλὸν B τὸ φῶς, καὶ καλλίων ὁ τοῦ φωτὸς ἀρχηγὸς ἥλιος· (3) οὕτω θείου πράγματος ὄντος τοῦ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν τῆς αὐτοῦ γνώσεως πεπληρῶσθαι, ἀνάγκη τὸν ἀρχηγὸν καὶ ἡγεμόνα τοῦ τοιούτου κατορθώματος εἶναι θεὸν καὶ θεοῦ λόγον. (4) λέγομεν οὖν ὡς ἐφικτὸν ἡμῖν, πρότερον διελέγξαντες τὴν τῶν ἀπίστων ἀμαθίαν· ἵνα τῶν ψευδῶν διελεγχθέντων, λοιπὸν ἡ ἀλήθεια δι' ἑαυτῆς ἐπιλάμψῃ, καὶ θαῤῥῇς καὶ αὐτὸς, ὦ ἄνθρωπε, ὅτι ἀληθείᾳ πεπίστευκας, καὶ τὸν Χριστὸν γινώσκων οὐκ ἠπατήθης. πρέπειν δέ σοι ἡγοῦμαι φιλοχρίστῳ ὄντι, τὰ περὶ Χριστοῦ διαλέγεσθαι, ἐπεὶ καὶ πάντων τιμιωτέραν τὴν περὶ τούτου γνῶσιν καὶ πίστιν ἡγεῖσθαί σε C πεπίστευκα.

2. Ἐξ ἀρχῆς μετὰ οὐκ ἦν κακία· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ νῦν ἐν τοῖς ἁγίοις ἐστὶν, οὐδ' ὅλως κατ' αὐτοὺς ὑπάρχει αὕτη· ἄνθρωποι δὲ ταύτην ὕστερον ἐπινοεῖν ἤρξαντο, καὶ (5) καθ' ἑαυτῶν ἀνατυποῦσθαι. ὅθεν δὴ καὶ τὴν τῶν εἰδώλων ἐπίνοιαν ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο, τὰ οὐκ ὄντα ὡς ὄντα λογιζόμενοι. ὁ μὲν γὰρ τοῦ παντὸς δημιουργὸς καὶ παμβασιλεὺς θεὸς, ὁ ὑπερέκεινα πάσης οὐσίας καὶ ἀνθρωπίνης ἐπινοίας ὑπάρχων, ἅτε δὴ ἀγαθὸς καὶ ὑπέρκαλος ὢν, διὰ τοῦ ἰδίου λόγου τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ ἀνθρώπινον γένος κατ' ἰδίαν εἰκόνα πεποίηκε· καὶ τῶν ὄν- D των αὐτὸν θεωρητὴν καὶ ἐπιστήμονα, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν (6) ὁμοιώσεως κατεσκεύασε, δοὺς αὐτῷ καὶ τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος ἔννοιαν καὶ γνῶσιν, ἵνα τὴν ταυτότητα σώζων, μήτε τῆς περὶ θεοῦ φαντασίας ποτὲ ἀποστῇ, μήτε τῆς τῶν ἁγίων (7) συζήσεως ἀποπηδήσῃ· ἀλλ' ἔχων τὴν τοῦ δεδωκότος χάριν, ἔχων καὶ τὴν ἰδίαν ἐκ τοῦ πατρικοῦ λόγου δύναμιν, ἀγάλληται καὶ συνομιλῇ τῷ θείῳ, ζῶν τὸν ἀπήμονα καὶ μακάριον ὄντως τὸν ἀθάνατον βίον. οὐδὲν γὰρ ἔχων ἐμπόδιον εἰς τὴν περὶ τοῦ θείου γνῶσιν, θεωρεῖ μὲν ἀεὶ διὰ τῆς αὐτοῦ καθαρότητος τὴν E τοῦ πατρὸς εἰκόνα, τὸν θεὸν λόγον, οὗ καὶ κατ' εἰκόνα γέγονεν, ὑπερεκπλήττεται δὲ κατανοῶν τὴν δι' αὐτοῦ εἰς τὸ πᾶν πρόνοιαν, ὑπεράνω μὲν τῶν αἰσθητῶν καὶ πάσης σωματικῆς φαντασίας γινόμενος, πρὸς δὲ τὰ ἐν οὐρανοῖς θεῖα καὶ νοητὰ τῇ δυνάμει τοῦ νοῦ συναπτόμενος. ὅτε γὰρ οὐ συνομιλεῖ τοῖς σώμασιν ὁ νοῦς ὁ τῶν ἀνθρώπων οὐδέ τι τῆς ἐκ τούτων ἐπιθυμίας μεμιγμένον ἔξωθεν ἔχει, ἀλλ' (8) ὅλος ἐστὶν ἄνω ἑαυτῷ συνὼν ὡς γέγονεν ἐξ ἀρχῆς· τότε δὴ τὰ αἰσθητὰ καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα διαβὰς, ἄνω μετάρσιος γίνεται, καὶ τὸν λόγον ἰδὼν, ὁρᾷ ἐν αὐτῷ καὶ τὸν τοῦ λόγου πατέρα, ἡδόμενος F ἐπὶ τῇ τούτου θεωρίᾳ, καὶ ἀνακαινούμενος ἐπὶ τῷ πρὸς τοῦτον πόθῳ· ὥσπερ οὖν τὸν πρῶτον τῶν ἀνθρώπων γενόμενον, ὃς καὶ κατὰ τὴν Ἑβραίων γλῶτταν Ἀδὰμ ὠνομάσθη, λέγουσιν αἱ ἱεραὶ γραφαὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀνεπαισχύντῳ παῤῥησίᾳ τὸν νοῦν ἐσχηκέναι

πρὸς

(1) ἔτι deeſt in Baſil. Gobler. & Felckm. 1. an.
(2) Seguer. & Colb. θεόν.
(3) Seguer. οὕτως, & ita deinceps ſæpius. Ibid. Colb. habet προστάγματος pro πράγματος.
(4) Omnibonus videtur legiſſe λέγωμεν, vertit enim, *dicamus*.
(5) Felckm. 3. anon. καθ' ἑαυτούς. Sic etiam legiſſe videtur Omnibonus qui vertit, *per ſeipſos fingere*. Alii cum editis καθ' ἑαυτῶν.
(6) Sic Seguer. Gobler. & Felck. 1. anon. Alii cum editis ὁμοιότητος.
(7) Edit. Commel. συζητήσεως.
(8) Sic Seguer. Angl. & Felckm. 2. an. Alii cum editis ὅλως vel ὅλος ἐστὶν ἑαυτῷ.

πρὸς τὸν θεόν, καὶ συνδιαιτᾶσθαι τοῖς ἁγίοις ἐν τῇ τῶν νοητῶν θεωρίᾳ, ἣν εἶχεν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, ὃν καὶ (1) ὁ ἅγιος Μωϋσῆς τροπικῶς παράδεισον ὠνόμασεν. ἱκανὴ δὲ ἡ τῆς ψυχῆς καθαρότης ἐστὶ, τὸν θεὸν δι' ἑαυτῆς (2) κατοπτρίζεσθαι, καθάπερ καὶ ὁ κύριός φησι· „ μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ „ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται.

3. Οὕτω μὲν οὖν ὁ δημιουργὸς, ὥσπερ εἴρηται, τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος κατεσκεύασε, καὶ μένειν ἠθέλησεν· οἱ δὲ ἄνθρωποι καταλιγωρήσαντες τῶν κρειττόνων, καὶ ὀκνήσαντες περὶ τὴν τούτων κατάληψιν, τὰ (3) ἐγγυτέρω μᾶλλον ἑαυτῶν ἐζήτησαν. ἐγγύτερα δὲ τούτοις ἦν τὸ σῶμα, καὶ αἱ τούτου αἰσθήσεις· ὅθεν τῶν μὲν νοητῶν ἀπέστησαν ἑαυτῶν τὸν νοῦν, (4) ἑαυτοὺς δὲ κατανοεῖν ἤρξαντο. ἑαυτοὺς δὲ κατανοοῦντες, καὶ τοῦ τε σώματος καὶ τῶν ἄλλων αἰσθητῶν ἀντιλαμβανόμενοι, καὶ ὡς ἐν ἰδίοις ἀπατώμενοι, εἰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίαν (5) ἔπεσαν, τὰ ἴδια προτιμήσαντες τῆς πρὸς τὰ θεῖα θεωρίας· ἐνδιατρίψαντες δὲ τούτοις, καὶ τῶν ἐγγυτέρω μὴ ἀποστῆναι θέλοντες, ταῖς μὲν τοῦ σώματος ἡδοναῖς συνέκλεισαν ἑαυτῶν τὴν ψυχὴν, τεταραγμένην καὶ πεφυρμένην πάσαις ἐπιθυμίαις· τέλεον δὲ ἐπελάθοντο τῆς ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν παρὰ θεοῦ δυνάμεως. τοῦτο δ' ἄν τις ἴδοι καὶ ἐκ τοῦ πρώτου πλασθέντος ἀνθρώπου ἀληθὲς, ὡς αἱ ἱεραὶ περὶ αὐτοῦ λέγουσι γραφαί. κἀκεῖνος γὰρ ἕως μὲν τὸν νοῦν εἶχε πρὸς τὸν θεὸν καὶ τὴν τούτου θεωρίαν, ἀπεστρέφετο τὴν πρὸς τὸ σῶμα (6) θεωρίαν· ὅτε δὲ συμβουλίᾳ τοῦ ὄφεως ἀπέστη μὲν τῆς πρὸς τὸν θεὸν διανοίας, ἑαυτὸν δὲ κατανοεῖν ἤρξατο, τηνικαῦτα καὶ εἰς ἐπιθυμίαν τοῦ σώματος ἔπεσαν, καὶ ἔγνωσαν, ὅτι γυμνοὶ ἦσαν, καὶ γνόντες ᾐσχύνθησαν. ἔγνωσαν δὲ ἑαυτοὺς γυμνοὺς, οὐ τοσοῦτον ἀπὸ (7) ἐνδυμάτων, ἀλλ' ὅτι γυμνοὶ τῆς τῶν θείων θεωρίας γεγόνασι, καὶ πρὸς τὰ ἐναντία τὴν διάνοιαν μετήνεγκαν. ἀποστάντες γὰρ τῆς πρὸς τὸν ἕνα καὶ ὄντα, θεὸν λέγω, κατανοήσεως καὶ τοῦ πρὸς αὐτὸν πόθου, λοιπὸν εἰς διαφόρους καὶ εἰς τὰς κατὰ μέρος ἐπιθυμίας (8) ἐνέβησαν τοῦ σώματος. εἶτα, οἷα φιλεῖ γίνεσθαι, ἑκάστου καὶ πολλῶν ἐπιθυμίαν λαβόντες, ἤρξαντο καὶ τὴν πρὸς αὐτὰς σχέσιν ἔχειν· ὥστε καὶ φοβεῖσθαι ταύτας καταλεῖψαι. ὅθεν δὴ καὶ δειλίαι, καὶ φόβοι, καὶ ἡδοναὶ, καὶ θνητὰ φρονεῖν τῇ ψυχῇ προσγέγονεν. οὐ θέλουσα γὰρ ἀποστῆναι τῶν ἐπιθυμιῶν, φοβεῖται τὸν θάνατον καὶ τὸν χωρισμὸν τοῦ σώματος. ἐπιθυμοῦσα δὲ πάλιν, καὶ μὴ τυγχάνουσα τῶν ὁμοίων, ἔμαθε φονεύειν καὶ ἀδικεῖν. πῶς δὲ καὶ ταῦτα ποιεῖ, εὔλογον κατὰ δύναμιν σημᾶναι.

4. Ἀποστᾶσα τῆς τῶν νοητῶν θεωρίας, καὶ ταῖς κατὰ μέρος τοῦ σώματος ἐνεργείαις καταχρωμένη, καὶ ἡσθεῖσα τῇ τοῦ σώματος θεωρίᾳ, καὶ ἰδοῦσα καλὸν ἑαυτῇ εἶναι τὴν ἡδονὴν, πλανηθεῖσα κατεχρήσατο τῷ τοῦ καλοῦ ὀνόματι, καὶ ἐνόμισεν εἶναι τὴν ἡδονὴν αὐτὸ τὸ ὄντως καλόν. ὥσπερ εἴ τις τὴν διάνοιαν παραπληγεὶς, καὶ ἀπαιτῶν ξίφος κατὰ τῶν ἀπαντώντων, (9) νομίζοι τοῦτο εἶναι τὸ σωφρονεῖν. ἐρασθεῖσα δὲ τῆς ἡδονῆς, ποικίλως αὐτὴν ἐνεργεῖν ἤρξατο. οὖσα γὰρ τὴν φύσιν εὐκίνητος, εἰ καὶ τὰ καλὰ ἀπεστράφη, ἀλλὰ τοῦ κινεῖσθαι οὐ παύεται. κινεῖται οὖν οὐκ ἔτι μὲν κατὰ ἀρετὴν, οὐδὲ ὥστε τὸν θεὸν ὁρᾷν· ἀλλὰ τὰ μὴ ὄντα λογιζομένη, τὸ ἑαυτῆς δυνατὸν μεταποιεῖ, καταχρωμένη τούτῳ εἰς ἃς ἐπενόη-

A Deo adhæsisse, sanctorumque societate & consuetudine potitum fuisse in illa rerum cælestium contemplatione, qua illo in loco fruebatur, quem sanctus Moyses tropo quodam paradisum appellavit. Animæ enim munditia eam ad Deum per seipsam contuendum idoneam reddit, uti ipse Dominus ait: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.*

Primi hominis ante peccatum felicitas.

Matth. 5. 8.

3. Sic ergo Creator, ut dictum est, hominum genus condidit, quos etiam in eo statu perseverare voluit. At illi rebus potioribus neglectis, ignavique & inertes ad illas intelligendas effecti, sese ad ea quæ sibi propiora erant convertere. Hæc autem corpus & sensus corporis erant. Itaque homines, B mentem & cogitationem a rebus cælestibus avocaverunt, & seipsos contemplari cœperunt. Seipsos autem contemplando, corporique aliisve rebus, quæ sensus movent, inhærendo, ac velut in propriis decepti, in sui cupiditatem delapsi sunt, propriis rebus rerum divinarum contemplationi antepositis. In his porro commorantes, nolentesque a proximis sibi rebus discedere, suam animam omni cupiditatum genere turbatam & inquinatam, corporis voluptatibus constrinxere, ac vim quam ab initio a Deo acceperant, penitus obliti sunt. Id vero ita se habere vel ex primo homine videre licet, ut ex sacris scripturis discimus. C Siquidem quamdiu ille mentem ad Deum & Dei contemplationem applicavit, corporis contemplationem respuit: cum vero serpentis persuasu cogitationem a Deo avertit, seque contemplari cœpit; tunc illi in corporis cupiditatem misere inciderunt, & se nudos esse cognoverunt, quæ ipsis causa fuit erubescendi. Seipsos porro non tam vestibus nudos esse deprehenderunt, quam quod rerum divinarum contemplatione nudi facti sunt, atque animum ad contraria traduxerunt. Desciscentes enim ab illius qui & unus & vere est (Deum intelligo) cognitione & amore, in diversas posthac & singulas corporis cupiditates sese projecere. Deinde, ut fieri solet, cum sin- D gularum & multarum rerum cupiditatibus flagrarent, in illas ferri habitu cœperunt, adeo ut eas relinquere etiam reformidarent. Hinc factum est ut timiditates, metus ac libidines in anima orirentur, nihilque illa nisi mortale saperet. Siquidem nolens cupiditates dimittere, mortem corporisque disjunctionem pertimescit. Cum item ea quæ concupiscebat non assequeretur, occidere & injuste agere didicit. Quanam autem ratione ista omnia agat, operæ pretium est pro facultate exponere.

Casus primi hominis causa fuit, quod mentem a Dei contemplatione ad sui contemplationem averterit. Quot inde postea mala profluxerint.

4. Postquam a rerum cælestium contemplatione recessit anima, singulisque corporis facultati- E bus prave usa, & corporis contemplatione delectata est, ut vidit bonum sibi esse voluptatem, boni nomine, errando abusa est, atque voluptatem ipsum verum bonum esse existimavit, non secus ac si quis mente perculsus, gladium in obvium quemque distringendum postulaverit, idque sapientis esse arbitretur. Amore porro voluptatis irretita, eam varie exercere cœpit. Cum enim ex natura sua sit facile mobilis, tametsi ab his quæ bona sunt sese avertit, moveri tamen non desinit. Movetur itaque jam non secundum virtutem, ne- F que ut Deum videat; sed inania cogitans suas facultates alio transfert, iisque ad explendas suas

cu-

(1) ὁ ἅγιος deest in Gobler. & Felckm. 1. anon.
(2) Colb. & Felck. 2. an. ἐνοπτρίζεσθαι. Ibid. ante hanc vocem editi & plures mss. Com. habent αὐτῆς. Seg. Colb. Gobl. & Felck. 1. an. ἑαυτῆς.
(3) Colb. ἐγγύτερον.
(4) Hæc verba ἑαυτοὺς δὲ κατανοεῖν ἤρξαντο quæ legerant & verterant interpretes, desiderabantur in editis, quæ ex mss. Seguer. Colb. Gobler. Felckm. 2. & 3. anon. restituimus.

(5) Sic Seguer. & infra. At Colb. ἀνέπεσον. Alii cum editis ἔπεσον.
(6) Colb. & Felckm. 2. anonymus, φιλίαν.
(7) Seguer. ἐνδύματος. Ibid. hæc verba: οὐ τοσοῦτον ἀπὸ ἐνδυμάτων desunt in Felckm. 3. anon.
(8) Sic Seguer. At Colb. & Felchm. 2. anon. ἐπέβησαν. Alii cum editis, ἀνέβησαν.
(9) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. Alii cum editis, νομίζει.

Animæ libertas.

cupiditates abutitur, ut pote quæ libera facta sit. Ut A enim se ad bona convertere, sic ab iisdem se avertere potest. A bono autem aversa, contraria omnino cogitat. Nam a motu plane quiescere non potest, quippe quæ ex natura sua, ut superius dixi, sit mobilissima. Illa ergo propriæ libertatis conscia, videt se membris in utramque partem uti posse, tum ad ea quæ sunt, tum ad ea quæ non sunt. Ea autem sunt, quæ bona sunt: ea vero non sunt, quæ mala sunt. Porro ea esse dico quæ bona sunt, quatenus eorum exemplaria sunt in Deo qui vere est. Ea vero non esse dico quæ mala sunt, quatenus, cum nihil sint, solis hominum commentis conficta sunt. Nam cum corpus habeat B oculos ad res creatas videndas, & ad creatorem per aptissimam earumdem rerum compositionem cognoscendum: cum aures habeat ad divina oracula & Dei leges audiendum: cum manus habeat cum ad necessaria peragenda, tum ad eas in precibus extendendas: anima, bonorum contemplatione dimissa, ubi in his motum exercere desiit, in contraria jam errans moveri cœpit. Deinde suis facultatibus, ut dixi, perspectis, hisque abutens, intellexit se corporis membra posse etiam in contraria movere. Hinc loco contemplationis naturæ, oculos ad cupiditates convertit, se id quoque posse ostendens, atque existimans, dummo- C do moveatur, se suam dignitatem servare, nec peccare, faciendo quod potest. Verum ignorabat se creatam esse, non ut simpliciter moveretur, sed ut ad ea quæ oportet moveretur, ut hæc vox Apostoli optime monet: *Omnia licent, sed non omnia expediunt.*

Sola ea sunt quæ bona sunt: quæ autem mala sunt, prorsus non sunt.

1. Cor. 6. 12.

5. At hominum audacia non ad id quod expediebat & decebat, sed ad id quod poterat attendens, contraria agere cœpit: unde & manus in contrarium movens cædes perpetrare jussit: aures ad non obediendum convertit: membra alia ad liberos legitime procreandos data, stupris & adulteriis inservire permi- D sit: linguam nobis ad benedicendum concessam, ad calumniandum maledicendumque & pejerandum adhibuit: manibus ad furandum & similes homines verberandos, odoratu ad varios amatorios odores indagandos, pedum celeritate ad sanguinem effundendum abusa est: ventrem denique ebrietati & inexplebili satietati dedit; quæ quidem omnia, vitia & peccata sunt animæ, quorum nulla alia causa est, quam quod se a rebus præstantioribus avertit. Enimvero idem illi contigisse videtur ac si auriga, qui equos in stadio ascendit, meta quo currendum est neglecta, ab eaque aversus, equum, ut E potest, tantum agitare curet, (potest autem ut sibi videtur) hincque modo in obvium quemque impetum faciat, modo in abrupta loca tendat & quocumque equorum pernicitas eum abripuerit, ratus se, dum ita currit, a meta non aberrare, quippe qui solum cursum habeat ante oculos, nec proinde se extra metam ferri animadvertat. Ita sane anima a via quæ ad Deum ducit aversa, & præter id quod decet corporis membra impellens, imo vero ipsa quoque una cum illis a seipsa impulsa, peccat & malum sibimet fingit, nec animadvertit se a via aberrasse, & extra veritatis metam vagari, quam F beatus Paulus, qui Christum in se ferebat, præ oculis habens, ita loquebatur: *Ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Jesu Christi.* Itaque sanctus Apostolus cum ipsum bonum, scopum & finem haberet, nihil unquam mali agebat.

Philip. 3. 14.

A σεν ἐπιθυμίας, ἐπεὶ καὶ αὐτεξούσιος γέγονε. δύναται γὰρ ὥσπερ πρὸς τὰ καλὰ νεύειν, οὕτω καὶ τὰ καλὰ ἀποστρέφεσθαι· ἀποστρεφομένη δὲ τὸ καλὸν, πάντως τὰ ἐναντία λογίζεται· παύσασθαι γὰρ καθόλου τοῦ κινεῖσθαι οὐ δύναται, τὴν φύσιν οὖσα, ὡς προεῖπον, εὐκίνητος. καὶ γινώσκουσα τὸ αὐτεξούσιον ἑαυτῆς, ὁρᾷ ἑαυτὴν δύνασθαι κατ᾽ ἀμφότερα τοῖς τοῦ σώματος (1) μέλεσι χρῆσθαι, εἴς τε τὰ ὄντα, καὶ τὰ μὴ ὄντα· ὄντα δέ ἐστι τὰ καλὰ, (2) οὐκ ὄντα δὲ τὰ φαῦλα. ὄντα δέ φημι τὰ καλὰ, καθότι ἐκ τοῦ ὄντος θεοῦ τὰ παραδείγματα ἔχει. οὐκ ὄντα δὲ τὰ κακὰ λέγω, καθότι ἐπινοίαις ἀνθρώπων οὐκ B ὄντα ἀναπέπλασται. ἔχοντος γὰρ τοῦ σώματος ὀφθαλμοὺς εἰς τὸ τὴν κτίσιν ὁρᾷν, καὶ διὰ τῆς παναρμονίου ταύτης συντάξεως γινώσκειν τὸν δημιουργόν· ἔχοντος δὲ καὶ ἀκοὴν εἰς ἐπακρόασιν τῶν θείων λογίων καὶ τῶν τοῦ θεοῦ νόμων· ἔχοντος δὲ καὶ χεῖρας, εἴς τε τὴν τῶν ἀναγκαίων ἐνέργειαν καὶ ἔκτασιν τῆς πρὸς τὸν θεὸν εὐχῆς, ἡ ψυχὴ ἀποστᾶσα τῆς πρὸς τὰ καλὰ θεωρίας, καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς κινήσεως, λοιπὸν πλανωμένη κινεῖται εἰς τὰ ἐναντία. εἶτα τὸ δυνατὸν ἑαυτῆς, ὡς προεῖπον, ὁρῶσα, καὶ τούτῳ καταχρωμένη, ἐνενόησεν ὅτι καὶ εἰς τὰ ἐναντία δύναται κινεῖν τὰ τοῦ σώματος μέλη· καὶ διὰ τοῦτο ἀντὶ τοῦ C τὴν κτίσιν ὁρᾷν, εἰς (3) ἐπιθυμίας τὸν ὀφθαλμὸν ἀποστρέφει, δεικνύουσα ὅτι καὶ τοῦτο δύναται· καὶ νομίζουσα ὅτι ἅπαξ κινουμένη, σώζει τὴν ἑαυτῆς ἀξίαν, καὶ οὐχ ἁμαρτάνει ποιοῦσα ὃ δύναται· (4) καὶ οὐκ εἰδυῖα ὅτι οὐχ ἁπλῶς κινεῖσθαι, ἀλλ᾽ εἰς ἃ δεῖ κινεῖσθαι γέγονε· τοῦτο γὰρ χάριν καὶ ἀποστολικὴ παρεγγυᾷ φωνὴ, „πάντα ἔξεστιν, ἀλλ᾽ οὐ πάντα συμφέρει.„

5. Ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων ἡ τόλμα οὐκ εἰς τὸ συμφέρον καὶ πρέπον, ἀλλ᾽ εἰς τὸ (5) δυνατὸν σκοπήσασα, τὰ ἐναντία ποιεῖν ἤρξατο, ὅθεν καὶ τὰς χεῖρας εἰς τὸ ἐναντίον κινοῦσα, φονεύειν πεποίηκε, καὶ τὴν ἀκοὴν εἰς παρακοὴν παρήγαγε, καὶ τὰ ἄλλα D μέλη εἰς τὸ μοιχεύειν ἀντὶ (6) νομίμης τεκνογονίας· καὶ τὴν μὲν γλῶτταν ἀντὶ εὐφημίας, εἰς βλασφημίας καὶ λοιδορίας καὶ ἐπιορκίας· τὰς δὲ χεῖρας αὖ πάλιν εἰς τὸ κλέπτειν καὶ τύπτειν τοὺς ὁμοίους ἀνθρώπους. καὶ τὴν μὲν ὄσφρησιν, εἰς ὀδμῶν ἐρωτικῶν ποικιλίας· τοὺς δὲ πόδας εἰς ὀξύτητα τοῦ ἐκχέαι αἷμα· καὶ τὴν μὲν γαστέρα εἰς μέθην καὶ κόρον ἀπλήρωτον. ἅπερ πάντα, κακία καὶ ἁμαρτία ψυχῆς ἐστιν. αἰτία δὲ τούτων οὐδεμία, ἀλλ᾽ ἡ τῶν κρειττόνων ἀποστροφή. ὡς γὰρ ἐὰν ἡνίοχος ἐπιβὰς ἵπποις ἐν σταδίῳ, (7) καταφρονήσῃ μὲν τοῦ σκοποῦ, εἰς ὃν ἐλαύνειν αὐτὸν προσήκει· ἀπα- E στραφεὶς δὲ τοῦτον, ἁπλῶς ἐλαύνῃ τὸν ἵππον ὡς ἂν δύνηται· δύναται δὲ, ὡς βούλεται· καὶ πολλάκις μὲν εἰς τοὺς ἀπαντῶντας ὁρμᾷ, πολλάκις δὲ καὶ κατὰ κρημνῶν (8) ἐλαύνῃ, φερόμενος ὅπου δ᾽ ἂν ἑαυτὸν τῇ ὀξύτητι τῶν ἵππων φέροι, νομίζων ὅτι οὕτω τρέχων, οὐκ ἐσφάλη τοῦ σκοποῦ· πρὸς γὰρ μόνον τὸν δρόμον ἀποβλέπει, καὶ οὐχ ὁρᾷ ὅτι ἔξω τοῦ σκοποῦ γέγονεν. οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἀποστραφεῖσα τὴν πρὸς τὸν θεὸν ὁδὸν, καὶ ἐλαύνουσα παρὰ τὸ πρέπον τὰ τοῦ σώματος μέλη, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὴ μετ᾽ αὐτῶν ὑφ᾽ ἑαυτῆς ἐλαυνομένη, ἁμαρτάνει καὶ τὸ κακὸν ἑαυτῇ πλάττει, οὐχ ὁρῶσα ὅτι πε- F πλάνηται τῆς ὁδοῦ, καὶ ἔξω γέγονε τοῦ τῆς ἀληθείας σκοποῦ, εἰς ὃν ὁ χριστοφόρος ἀνὴρ ὁ μακάριος Παῦλος ἀποβλέπων ἔλεγε· „κατὰ σκοπὸν „διώκω εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως Ἰησοῦ „Χριστοῦ·„ σκοπῶν γοῦν τὸ καλὸν ὁ ἅγιος, οὐδέ ποτε τὸ κακὸν ἐποίει.

6. Ελ-

(1) Sic Seg. Colb. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1. & 2. anonymus. Alii cum editis μέρεσι.
(2) οὐκ ὄντα δὲ τὰ φαῦλα. ὄντα δέ φημι τὰ καλὰ desunt in Basil. & Angl.
(3) Felckm. 3. anon. ἐπιθυμίαν.
(4) Particula καὶ deest in Seguer. nec eam legerunt Omnibonus & Ambrosius Camald. in aliis vero legitur.
(5) Seguer. ἀδύνατον.
(6) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. alii cum editis νομικῆς.
(7) Colbert. Gobler. & Felckm. 1. anon. καταφρονήσει.
(8) Seguer. Colbert. Basil. & Felckm. 1. anon. ἐλαύνει.

6. Ἑλλήνων μὲν (1) οὖν τινες πλανηθέντες τῆς ὁδοῦ, καὶ τὸν Χριστὸν οὐκ ἐγνωκότες, ἐν ὑποστάσει καὶ καθ' ἑαυτὴν εἶναι τὴν κακίαν ἀπεφήναντο ἁμαρτάνοντες κατὰ δύο ταῦτα· ἢ τὸν δημιουργὸν ἀποστεροῦντες τοῦ εἶναι ποιητὴν τῶν ὄντων. οὐκ ἂν γὰρ εἴη τῶν ὄντων κύριος, εἴ γε κατ' αὐτοὺς ἡ κακία ὑπόστασιν ἔχει καθ' ἑαυτὴν καὶ οὐσίαν. ἢ πάλιν θέλοντες αὐτὸν ποιητὴν εἶναι τῶν ὅλων, ἐξ ἀνάγκης καὶ τοῦ κακοῦ δώσουσιν εἶναι. ἐν γὰρ τοῖς οὖσι καὶ τὸ κακὸν κατ' αὐτούς ἐστι· τοῦτο δὲ ἄτοπον καὶ ἀδύνατον ἂν φανείη· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ καλοῦ τὸ κακὸν, οὐδὲ ἐν αὐτῷ ἐστιν, οὐδὲ δι' αὐτοῦ, ἐπεὶ οὐκέτι καλὸν ἂν εἴη μεμιγμένην ἔχον τὴν φύσιν, ἢ αἴτιον (2) γινόμενον κακοῦ. οἱ δὲ ἀπὸ τῶν αἱρέσεων ἐκπεσόντες τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, καὶ περὶ τὴν πίστιν ναυαγήσαντες, καὶ οὗτοι μὲν ὑπόστασιν τοῦ κακοῦ παραφρονοῦσιν εἶναι. ἀναπλάττονται δὲ ἑαυτοῖς παρὰ τὸν ἀληθινὸν τοῦ Χριστοῦ πατέρα θεὸν ἕτερον, καὶ τοῦτον ἀγέννητον τοῦ κακοῦ ποιητὴν καὶ τῆς κακίας ἀρχηγὸν, τὸν καὶ τῆς κτίσεως δημιουργόν. τούτους δὲ εὐχερῶς ἄν τις ἐλέγξειεν, ἔκ τε τῶν (3) θείων γραφῶν, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐν ἀνθρώποις διανοίας, ἀφ' ἧς καὶ ταῦτα ἀναπλασάμενοι μαίνονται. ὁ μὲν οὖν κύριος καὶ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τοῖς ἑαυτοῦ εὐαγγελίοις φησὶ βεβαιῶν τὰ Μωϋσέως ῥήματα, „ ὅτι κύριος ὁ θεὸς „ εἷς ἐστι. καὶ, ἐξομολογοῦμαί σοι πάτερ, κύριε „ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. „ εἰ δὲ εἷς ἐστιν ὁ θεὸς, καὶ οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς κύριος, πῶς ἄλλος ἂν εἴη θεὸς παρὰ τοῦτον; ποῦ δὲ καὶ ἔσται ὁ κατ' αὐτοὺς θεὸς, τὰ πάντα τοῦ μόνου καὶ ἀληθινοῦ (4) πληροῦντος κατὰ τὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ γῆς περίληψιν; πῶς δὲ καὶ ἄλλος ἂν εἴη ποιητὴς, ὧν αὐτὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ ἐστι κύριος κατὰ τὴν τοῦ σωτῆρος φωνήν; εἰ μὴ ἄρα ὡς ἐν ἰσοστασίῳ, καὶ τὸν τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ τὸν φαῦλον δύνασθαι γενέσθαι (5) κύριον εἴποιεν. ἀλλ' ἐὰν τοῦτο λέγωσιν, ὅρα εἰς ὅσην ἀσέβειαν ἐκπίπτουσιν. ἐν γὰρ τοῖς τὰ ἴσα δυναμένοις, τὸ ὑπερέχον καὶ κρεῖττον οὐκ ἂν εὑρεθείη. καὶ γὰρ εἰ μὴ θέλοντος τοῦ ἑτέρου, τὸ ἕτερόν ἐστιν· ἴση ἀμφοτέρων ἡ δύναμις καὶ ἡ ἀσθένειά ἐστιν. ἴση μὲν, ὅτι νικῶσιν ἀλλήλων τὴν βούλησιν ἐν τῷ εἶναι. ἀσθένεια δὲ ἀμφοτέρων ἐστὶν, ὅτι μὴ βουλομένοις αὐτοῖς παρὰ γνώμην ἀποβαίνει τὰ πράγματα· ἔστι γὰρ καὶ ὁ ἀγαθὸς παρὰ γνώμην τοῦ φαύλου, ἔστι καὶ ὁ φαῦλος παρὰ βούλησιν τοῦ ἀγαθοῦ.

7. Ἄλλως τε· καὶ τοῦτο γὰρ ἄν τις αὐτοῖς εἴποι· εἰ τὰ φαινόμενα ἔργα τοῦ φαύλου ἐστὶ, τί τὸ ἔργον τοῦ ἀγαθοῦ; φαίνεται γὰρ οὐδὲν πλὴν μόνης τῆς τοῦ δημιουργοῦ κτίσεως. τί δὲ καὶ τοῦ εἶναι (6) τὸν ἀγαθὸν γνώρισμα, οὐκ ὄντων αὐτοῦ ἔργων δι' ὧν ἂν γνωσθείη; ἐκ γὰρ τῶν ἔργων ὁ δημιουργὸς γινώσκεται. πῶς δὲ ὅλως καὶ δύο ἂν εἴη ἐναντία ἀλλήλων, ἢ τί τὸ διαιροῦν ἐστι ταῦτα, ἵνα χωρὶς ἀλλήλων γένωνται; εἶναι γὰρ αὐτὰ ἅμα ἀδύνατον, διὰ τὸ ἀναιρετικὰ ἀλλήλων εἶναι. ἀλλ' οὐδὲ ἕτερον ἐν ἑτέρῳ δυνηθείη ἂν εἶναι, διὰ τὸ ἄμικτον καὶ ἀνόμοιον αὐτῶν τῆς φύσεως. οὐκοῦν ἐκ τρίτου τὸ διαιροῦν φανήσεται, καὶ αὐτὸ θεός. ἀλλὰ ποίας ἂν εἴη καὶ τὸ τρίτον φύσεως; πότερον τῆς τοῦ καλοῦ, ἢ τοῦ φαύλου; ἄδηλον φανήσεται. τῆς γὰρ ἀμφοτέρων εἶναι αὐτὸ, ἀδύνατον. σαθρᾶς δὴ τοίνυν τῆς τοιαύτης αὐτῶν διανοίας φαινομένης, ἀνάγκη τὴν ἀλήθειαν διαλάμπειν τῆς ἐκκλησιαστικῆς γνώσεως· ὅτι τὸ κακὸν οὐ παρὰ θεοῦ οὐδὲ ἐν θεῷ οὔτε ἐξ ἀρχῆς γέγονεν, οὔτε οὐσία

Malitiam nullam esse substantiam contra quosdam Gentiles & hæreticos ostenditur.

6. Nonnulli quidem Gentilium a veri via aberrantes, nec Christum cognoscentes, malitiæ substantiam aliquam esse ac per seipsam existere affirmavere, qua profecto in opinione, duplici ratione peccabant. Vel enim negabant Creatorem rerum omnium effectorem esse; nec enim omnium rerum Dominus foret, si, uti censent, malitia substantiam & naturam per seipsam haberet. Vel rursus, si illum volunt rerum omnium effectorem esse, mali quoque auctorem esse concedant necesse est, quandoquidem juxta illos, malum res aliqua est. Verum id fieri non posse & absurdum esse valde perspicuum est: nam malum ex bono non oritur, neque in ipso, neque per ipsum est; alioquin jam bonum non esset, quod mixtam naturam haberet, vel mali causa existeret. Hæretici quoque qui ex ecclesiastica doctrina exciderunt ac in fide naufragium fecerunt, mali aliquam substantiam esse stulte & ipsi existimant, sibique præter verum Christi Patrem alium Deum effingunt, quem etiam non genitum, mali effectorem & malitiæ auctorem atque naturæ creatæ opificem volunt esse. Verum illi facile refutari possunt cum ex divinis scripturis, tum ex ipsa quæ in hominibus inest intelligentia, qua etiam ista dementer commenti sunt. Itaque, ut ab auctoritate scripturæ exordiar, Dominus & servator noster Jesus Christus verba Moysis in suo euangelio confirmans, ait: *Dominus Deus unus est*. Et: *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli & terræ*. Si ergo unus est Deus, & ipse cæli & terræ dominus est, quomodo alius præter ipsum erit? Ubinam vero illorum Deus futurus est, cum omnia quæ cæli & terræ ambitu continentur unus & verus Deus impleat? Quomodo etiam alius opifex earum rerum fuerit, quarum ipse Deus & Pater Christi est dominus, ut suo ipse ore testatur Salvator? Nisi forte ut in parium conditione accidit, boni Dei malum posse esse dominum dixerint. Sed si ita sentiunt, vide in quantam impietatem incidant. Inter illos enim qui paria possunt, neminem qui excellat & fortior sit inveneris. Etenim si nolente altero, alter existit, æqualis certe amborum vis & imbecillitas est; æqualis quidem vis, quia alter alterius voluntatem, existendo, vincit: imbecillitas vero, quia ipsis nolentibus res præter mentem eveniunt; siquidem bonus invito malo, & vicissim malus bono nolente existit.

Marc. 12. 29.
Mat. 11. 25.

7. Aliter etiam eos hoc modo refellere possumus. Si ea quæ apparent, sunt mali opera; quodnam, quæso, est boni opus? nam nihil apparet præter naturam quam Creator condidit. Quodnam porro indicium est bonum existere, cum nulla extent opera quibus cognoscatur? ex operibus enim opifex cognoscitur. Qui vero fieri potest ut ambo sibi invicem sint contrarii? vel quidnam est quod illos dividit, ut simul invicem non sint? Namque simul esse non possunt, cum sese invicem destruant. Alter quoque in altero esse non potest, cum diversæ & dissimilis sint naturæ. Ergo tertium quoddam erit, quod illos dirimat, quodque ipsum sit Deus. At cujusnam, quæso, naturæ tertium istud futurum est? bonine an mali? incertum utique videbitur; nec enim potest amborum naturæ esse. Itaque cum futilem hanc illorum sententiam esse liqueat, necesse est ecclesiasticæ doctrinæ veritatem elucere, scilicet malum nec a Deo nec in Deo esse, neque ab initio fuisse, nec naturam ali-

Malum nec a Deo nec in Deo est:

(1) Particula οὖν deest in Colb. Quos autem hic notet S. Athanasius, nobis plane non liquet. Certe Araspas quidam apud Xenophontem Cyropæd. lib. 6. satis indicat hanc aliquorum Philosophorum fuisse sententiam, duas in homine esse animas, bonam alteram, alteram malam.

(2) Colbert. γενόμενον.

(3) Vox θείων deest in Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon.

(4) Vox θεοῦ additur in Colb. & particula καὶ post τοῦ mox sequens.

(5) Vox κύριον deest in Colbert. ibid. additur particula ἂν.

(6) Sic Colbert. Alii cum editis, τί.

Sed merum est hominum commentum.

aliquam ejus esse: sed homines, boni contemplatione remota, ea quæ non erant, prout volebant, sibi ipsi excogitare & effingere cœpisse. Quemadmodum enim si quis, sole collucente suisque radiis universum terrarum orbem illustrante, oculos clauserit, & tenebras, quæ tamen nullæ sunt, sibi ipsi finxerit, ac deinde ille mediis velut in tenebris errans incedat, quæ causa illi sit sæpius cadendi atque in aspera & prærupta loca incurrendi, dum interim ipse arbitratur non lucem, sed tenebras esse, quippe qui cum videre putat, nihil prorsus videat: ita humana anima, clausis oculis quibus Deum videre potest, sibi ipsi mala effingit, in quibus dum ipsa movetur, nescit sese nihil agere, cum aliquid agere existimat. quæ enim illa effingit, nullo modo existunt. Nec vero qualis creata est, talis etiam perseveravit: sed qualem contaminavit seipsam, talis & comparet. Namque creata est ut Deum videat, & ab eo illuminetur: ipsa autem pro Deo res caducas & tenebras quæsivit, ut alicubi Spiritus his verbis testatur: *Deus hominem rectum fecit: ipsi autem ratiocinationes multas quæsierunt.* Itaque malitiæ inventio & excogitatio sic hominibus initio exorta & conficta est. Quanam vero ratione etiam ad idolorum insaniam devoluti fuerint, jam dicere necesse est, ut cognoscas idolorum inventionem nullo modo a bono sed a malitia ortum habere. Quod porro principium malum habet, nulla unquam in re bonum judicandum est, cum malum sit totum.

Eccles. 7.30.

Idololatriæ origo.

8. Malitiam excogitasse non contenta hominum anima, paulatim sese ad deteriora cœpit impellere. Postquam enim varias voluptatum species didicit, & rerum divinarum oblita est, corporeis affectibus delectata, atque ad sola præsentia & vanas quæ de his habentur opiniones attendens, nihil præter aspectabilia existere, solaque temporalia & corporea, bona esse arbitrata est. Sic autem a vero aversa, & se ad imaginem boni Dei factam esse oblita, non amplius Deum verbum, ad cujus similitudinem creata est, sua facultate videt: sed extra seipsam posita, ea quæ non sunt cogitat & effingit. Obstructo quippe corporearum cupiditatum involucris illo quod in ipsa est quasi speculo, per quod unum Patris imaginem contueri poterat, jam non cernit quæ animam intelligere oportet, sed in omnem partem circumfertur, solaque illa videt quæ in sensum cadunt. Hinc sane illa omnibus carnis cupiditatibus plena, falsisque opinionibus quas de illis imbibit conturbata, demum quem mente oblita est Deum, hunc ipsum in corporeis & sensibilibus rebus commenta est: unde Dei nomine rebus aspectabilibus attributo, sola ea amplectitur & cogitat quæ sibi placent, & ut jucunda suspicit. Prima ergo idololatriæ causa est malitia. Ut enim homines malitiam, quæ nulla res est, sibi ipsis confingere didicerunt, sic & Deos, qui nulli sunt, sibi quoque commenti sunt. Idem profecto est ac si quis in profundum demersus nec lucem nec quæ luce conspiciuntur videret, (quippe cum ejus oculi deorsum aspicerent, & ipse aquarum mole obrueretur:) ille autem idcirco sola ea quæ in profundo sunt sensu percipiens, nihil præter ipsa existere eaque rerum omnium præcipua esse arbitraretur. Ita enim prisci insipientes homines ubi in carnis cupiditates & fallaces illecebras demersi sunt, Deique notitiam & cognitionem oblivione deleverunt, obtusa ratione, vel potius

A τις ἐστιν αὐτοῦ. ἀλλὰ ἄνθρωποι κατὰ στέρησιν τῆς τοῦ καλοῦ φαντασίας, ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν ἤρξαντο καὶ ἀναπλάττειν τὰ οὐκ ὄντα, καὶ ἅπερ βούλονται. ὡς γὰρ ἄν τις ἡλίου φαίνοντος, καὶ πάσης τῆς γῆς τῷ φωτὶ τούτου καταλαμπομένης, (1) καμμύων τοὺς ὀφθαλμοὺς, σκότος ἑαυτῷ (2) ἐπινοῇ οὐκ ὄντος σκότους, καὶ λοιπὸν ὡς ἐν σκότει πλανώμενος περιπατῇ, πολλάκις πίπτων καὶ κατὰ κρημνῶν ὑπάγων, (3) νομίζων οὐκ εἶναι φῶς, ἀλλὰ σκότος· δοκῶν γὰρ βλέπειν, οὐδ' ὅλως ὁρᾷ. οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων καμμύσασα τὸν ὀφθαλμὸν, δι' οὗ τὸν θεὸν ὁρᾶν δύναται, ἑαυτῇ τὰ κακὰ ἐπενόησεν, ἐν οἷς κινουB μένη οὐκ οἶδεν ὅτι δοκοῦσά τι ποιεῖν, οὐδὲν ποιεῖ· τὰ οὐκ ὄντα γὰρ ἀναπλάττεται. καὶ οὐχ ὁποία γέγονε τοιαύτη καὶ ἔμεινεν· ἀλλ' ὁποίαν ἑαυτὴν ἐνέφυρε, τοιαύτη καὶ φαίνεται. γέγονε μὲν γὰρ εἰς τὸ ὁρᾶν τὸν θεὸν, καὶ ὑπ' αὐτοῦ φωτίζεσθαι· αὕτη δὲ ἀντὶ τοῦ θεοῦ, τὰ φθαρτὰ καὶ τὸ σκότος ἐζήτησεν, ὥς που καὶ τὸ πνεῦμα ἐγγράφως φησίν· „ὁ θεὸς τὸν ἄν„θρωπον ἐποίησεν εὐθῆ, αὐτοὶ δὲ ἐζήτησαν λογισ„μοὺς πολλούς.„ κακίας δὴ οὖν εὕρεσις καὶ ἐπίνοια τοῖς ἀνθρώποις ἐξ ἀρχῆς οὕτω γέγονε καὶ πέπλασται. πῶς δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν εἰδώλων μανίαν καταβεβήκασιν, ἤδη λέγειν ἀναγκαῖον, ἵνα C γινώσκῃς, ὅτι ὅλως ἡ τῶν εἰδώλων εὕρεσις, οὐκ ἀπὸ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἀπὸ κακίας γέγονε. τὸ δὲ τὴν ἀρχὴν ἔχον κακὴν, ἐν οὐδενί ποτε καλὸν κριθείη, ὅλον ὂν φαῦλον.

8 Οὐκ ἀρκεσθεῖσα (4) τῇ τῆς κακίας ἐπινοίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἡ ψυχὴ, κατ' ὀλίγον καὶ εἰς τὰ χείρονα ἑαυτὴν ἐξάγειν ἤρξατο. μαθοῦσα γὰρ διαφορὰς ἡδονῶν, καὶ ζωσαμένη τὴν τῶν θείων λήθην, ἡδομένη δὲ καὶ πρὸς τὰ τοῦ σώματος πάθη καὶ πρὸς μόνα τὰ παρόντα, καὶ τὰς τούτων δόξας ἀποβλέπουσα, ἐνόμισε μηδὲν ἔτι πλέον εἶναι τῶν βλεπομένων, ἀλλὰ μόνα τὰ D πρόσκαιρα καὶ τὰ σωματικὰ εἶναι τὰ καλά. ἀποστραφεῖσα δὲ καὶ ἐπιλαθομένη ἑαυτὴν εἶναι κατ' εἰκόνα τοῦ ἀγαθοῦ θεοῦ, οὐκ ἔτι μὲν διὰ τῆς ἐν αὐτῇ δυνάμεως τὸν θεὸν λόγον, καθ' ὃν καὶ γέγονεν, ὁρᾷ· ἔξω δὲ ἑαυτῆς γενομένη, τὰ οὐκ ὄντα λογίζεται καὶ ἀνατυποῦται. ἐπικρύψασα γὰρ ταῖς ἐπιπλοκαῖς τῶν σωματικῶν ἐπιθυμιῶν τὸ ὡς ἐν αὐτῇ κάτοπτρον, δι' οὗ (5) μόνου ὁρᾶν ἠδύνατο τὴν εἰκόνα τοῦ πατρὸς, οὐκέτι μὲν ὁρᾷ ἃ δεῖ ψυχὴν νοεῖν· παντὶ δὲ περιφέρεται, καὶ μόνα ἐκεῖνα ὁρᾷ τὰ τῇ αἰσθήσει προσπίπτοντα. ὅθεν δὴ πάσης σαρκικῆς ἐπιθυμίας γέμουσα, καὶ ἐν ταῖς τούτων δόξαις ταραττομένη, λοιE πὸν, ὃν ἐπελάθετο τῇ διανοίᾳ θεὸν, τοῦτον ἐν σωματικοῖς καὶ αἰσθητοῖς ἀναπλάττεται, τοῖς φαινομένοις τὴν τοῦ θεοῦ προσηγορίαν ἀνατιθεῖσα, καὶ μόνα ταῦτα δοξάζουσα, ἅπερ αὐτὴ (6) βούλεται, καὶ ὡς ἡδέα ὁρᾷ. προηγεῖται τοίνυν αἰτία τῆς εἰδωλολατρείας ἡ κακία. μαθόντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι τὴν οὐκ οὖσαν κακίαν ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν, οὕτω καὶ τοὺς οὐκ ὄντας θεοὺς ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο. οἷον δὲ εἴ τις εἰς βυθὸν καταδὺς, μηκέτι μὲν (7) βλέποι τὸ φῶς, μήδε τὰ ἐν τῷ φωτὶ φαινόμενα, διὰ τὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ πρὸς τὸ κάτω νεῦμα, καὶ τὴν τοῦ ὕδατος ἐπικειμένην ἐπίχυσιν αὐτῷ· μόνα δὲ F τὰ ἐν τῷ βυθῷ αἰσθόμενος, νομίζοι πλέον μηδὲν ἐκείνων εἶναι, ἀλλ' αὐτὰ τὰ φαινόμενα αὐτῷ τῶν ὄντων εἶναι τὰ κύρια. οὕτω καὶ οἱ πάλαι τῶν ἀνθρώπων παράφρονες καταδύντες εἰς τὰς τῶν (8) σαρκικῶν ἐπιθυμίας καὶ φαντασίας, καὶ ἐπιλαθόμενοι τῆς περὶ θεοῦ ἐννοίας καὶ δόξης, ἀμυδρῷ τῷ λογισμῷ, μᾶλ-

(1) Seguer. Colb. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1. & 2. anon. hic καμμύων, & paulo post καμμύσασα habent. Alii cum editis καμύων & καμύσασα.

(2) Sic Seguer. alii vero cum editis ἐπινοεῖ, & paulo post περιπατεῖ, ubi Seguer. περιπατῇ.

(3) Felckm. 3. νομίζων εἶναι φῶς. ἀλλ' οὐ σκότος, sed corrupte ut liquet.

(4) Particula δὲ, quæ deest in Seguer. Gobler. & Felckm. 1. in aliis hic legitur.

(5) Seguer. & Felckm. 2. anon. μόνοι.

(6) Sic Seguer. Colb. Basili. Anglic. Gobl. Felckm. 1. 2. anon. Alii cum editis βούληται. ibid. Seguer. & Colb. habent ἃ pro ἅπερ.

(7) Seguer. Colbert. βλέπει.

(8) Sic Seguer. Alii cum editis σαρκῶν.

μᾶλλον δὲ ἀλογίᾳ χρησάμενοι, τὰ φαινόμενα θεοὺς ἀνετυπώσαντο, τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα δοξάζοντες, καὶ τὰ ἔργα μᾶλλον ἐκθειάζοντες, ἤπερ τὸν τούτων αἴτιον καὶ δημιουργὸν δεσπότην θεόν. ὥσπερ δὲ κατὰ τὸ προλεχθὲν παράδειγμα, οἱ εἰς τὸν βυθὸν καταδυόμενοι, ὅσῳ μᾶλλον ἐπικαταβαίνουσι, (1) τοσοῦτον εἰς τὰ σκοτεινότερα καὶ βαθύτερα ὁρμῶσιν· οὕτω καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων πέπονθε γένος. οὐ γὰρ ἁπλῶς ἔσχον τὴν εἰδωλολατρείαν, οὐδὲ ἀφ' ὧν ἤρξαντο, ἐν τούτοις καὶ διέμειναν· ἀλλ' ὅσον τοῖς πρώτοις ἐνεχρόνιζον, τοσοῦτον ἑαυτοῖς (2) καινοτέρας ἐφεύρισκον δεισιδαιμονίας· καὶ κόρον οὐ λαμβάνοντες τῶν πρώτων, ἄλλοις πάλιν ἐνεπίμπλαντο κακοῖς, προκόπτοντες ἐν τοῖς αἰσχίστοις, καὶ πλεῖον ἑαυτῶν ἐπεκτείνοντες τὴν ἀσέβειαν. τοῦτο δὲ καὶ ἡ θεία γραφὴ μαρτύρεται λέγουσα· „ὅταν ἔλθῃ ἀσεβὴς εἰς βά„θος κακῶν, καταφρονεῖ.„

9. Ἄρτι γὰρ ἀπεπήδησεν ἡ διάνοια τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ θεοῦ, καὶ καταβαίνοντες ταῖς ἐννοίαις καὶ τοῖς λογισμοῖς οἱ ἄνθρωποι, πρώτοις οὐρανῷ καὶ ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ τοῖς ἄστροις τὴν τοῦ θεοῦ τιμὴν ἀνέθηκαν, ἐκείνους οὐ μόνον θεοὺς εἶναι νομίζοντες, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων τῶν μετ' αὐτοὺς αἰτίους τυγχάνειν. εἶτ' ἐπικαταβαίνοντες τοῖς σκοτεινοῖς λογισμοῖς, αἰθέρα καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὰ ἐν τῷ ἀέρι προσηγόρευσαν θεούς. προβαίνοντες δὲ τοῖς κακοῖς, ἤδη καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τῶν σωμάτων συστάσεως, τὴν θερμὴν καὶ τὴν ψυχρὰν, καὶ τὴν ξηρὰν καὶ τὴν ὑγρὰν οὐσίαν θεοὺς ἀνύμνησαν. ὡς δὲ οἱ τέλεον πεσόντες περὶ τὴν γῆν ἰλυσπῶνται δίκην τῶν ἐν τῇ χέρσῳ κοχλιῶν· οὕτως οἱ ἀσεβέστατοι τῶν ἀνθρώπων, πεσόντες καὶ καταπεσόντες ἀπὸ τῆς περὶ θεοῦ φαντασίας, λοιπὸν καὶ ἀνθρώπους καὶ ἀνθρώπων μορφὰς, τῶν μὲν ἔτι ζώντων, τῶν δὲ καὶ μετὰ θάνατον εἰς θεοὺς ἀνέθηκαν. ἔτι δὲ καὶ χείρονα (3) βουλευόμενοι καὶ λογιζόμενοι, ἤδη δὲ καὶ εἰς λίθους, καὶ ξύλα καὶ ἑρπετὰ, ἔνυδρά τε καὶ χερσαῖα, καὶ εἰς τὰ τῶν ἀλόγων ἀνήμερα ζῶα, τὴν θείαν καὶ ὑπερκόσμιον τοῦ θεοῦ προσηγορίαν μετήνεγκαν, πᾶσαν τιμὴν αὐτοῖς θεοῦ ἀπονέμοντες, καὶ τὸν ἀληθινὸν καὶ ὄντως (4) ὄντα θεὸν τὸν τοῦ Χριστοῦ πατέρα ἀποστρεφόμενοι. εἴθε δὲ κἂν μέχρι τούτων εἱστήκει τῶν ἀφρόνων ἡ τόλμα, καὶ μὴ περαιτέρω βαίνοντες ἑαυτοὺς ταῖς ἀσεβείαις ἐνέφυρον. τοσοῦτον γάρ τινες καταπεπτώκασι τῇ διανοίᾳ καὶ ἐσκοτίσθησαν τὸν νοῦν, ὥστε καὶ τὰ μηδ' ὅλως μηδαμῶς ὑπάρχοντα, μηδὲ ἐν τοῖς γινομένοις φαινόμενα, ὅμως ἑαυτοῖς ἐπινοῆσαι καὶ θεοποιῆσαι. λογικὰ γὰρ ἀλόγοις ἐπιμίξαντες, καὶ ἀνόμοια τῇ φύσει (5) ἐνείραντες, ὡς θεοὺς θρησκεύουσιν· οἷοί εἰσιν οἱ παρ' Αἰγυπτίοις κυνοκέφαλοι καὶ ὀφιοκέφαλοι καὶ ὀνοκέφαλοι, καὶ ὁ παρὰ Λίβυσι κριοκέφαλος Ἄμμων. ἄλλοι δὲ τὰ μέρη τῶν σωμάτων, κεφαλὴν καὶ ὦμον, καὶ χεῖρα, καὶ πόδα καθ' ἑαυτὰ διελόντες, ἕκαστον εἰς θεοὺς ἀνέθηκαν, καὶ ἐξεθείασαν, ὥσπερ οὐκ ἀρκούμενοι ἐξ ὁλοκλήρου τοῦ ὅλου σώματος ἔχειν τὴν θρησκείαν. ἐπιτείνοντες δὲ τὴν ἀσέβειαν ἕτεροι, τὴν πρόφασιν τῆς τούτων εὑρέσεως καὶ τῆς ἑαυτῶν κακίας τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν θεοποιήσαντες προσκυνοῦσιν· οἷός ἐστιν ὁ παρ' αὐτοῖς Ἔρως, καὶ ἡ ἐν Πάφῳ Ἀφροδίτη. οἱ δὲ αὐτῶν ὥσπερ φιλοτιμούμενοι τοῖς χείροσιν, ἐτόλμησαν τοὺς παρ' αὐτῶν ἄρχοντας ἢ καὶ τοὺς τούτων παῖδας εἰς θεοὺς ἀναθεῖναι, ἢ διὰ τιμὴν τῶν ἀρξάντων, ἢ διὰ φόβον τῆς αὐτῶν τυραννίδος, ὡς ὁ ἐν Κρήτῃ παρ' αὐτοῖς περιβόητος Ζεὺς, καὶ (6) ὁ

A rationis expertes facti res aspectabiles deos esse finxerunt, ipsamque creatam naturam præ Deo honorarunt, ac opera potius quam operum auctorem & opificem Dominum Deum Dei titulo divinisque honoribus decorarunt. Ut vero illi qui secundum superius exemplum, in profundum demersi sunt, quanto magis progrediuntur, eo in obscuriora & profundiora loca abripiuntur: ita quoque simile quoddam humano generi accidit. Non enim in simplici hæserunt idololatria, neque unde cœperunt, ibi etiam perstiterunt: sed quo plus temporis in primis suis erroribus consumsere, eo recentiores identidem excogitavere superstitio- B nes. hinc prioribus nondum satiati, rursus sese in alia flagitia ingurgitarunt. Sic illi profecere in rebus turpissimis, suamque impietatem magis magisque auxere. Id sane divina scriptura his verbis testatur: *Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit.*

9. Ut enim mens humana a Deo recessit, homines vanis suis cogitationibus ac ratiocinationibus deorsum vergentes, primum cælo, soli, lunæ, & astris, Dei honorem adscripserunt, illosque non tantum deos, sed etiam rerum aliarum auctores esse censuerunt: postea vero tenebricosis suis cogitationibus C deorsum rursus progressi, æthera, aerem, & ea quæ in aere sunt, deos appellavere. Iidem rursus in malis procedentes, elementa quoque & principia compositionis corporum, nempe calidam & frigidam, siccam & humidam naturam deos agnovere. Ut vero qui penitus in profundum ceciderunt, in terra & cœno, terrestrium cochlearum instar, repunt: ita impiissimi mortales, postquam cogitationem a vera Dei notione removerunt, homines hominumque formas, cum viventium tum mortuorum inter deos referre cœperunt. Quin etiam pejora meditati, in lapides & ligna, in reptilia aquatilia & D terrena atque in feras & brutas animantes divinum & cæleste Dei nomen trastulerunt, omnesque soli Deo debitos honores illis attribuerunt: verum autem Deum Christi patrem rejecerunt. Utinam vero hic saltem stetisset insanorum mortalium audacia, nec ultra progressi sese graviori impietatis genere contaminassent. Siquidem nonnulli adeo mente conciderunt, & eorum animus fuit obscuratus, ut etiam ea, quæ nullo modo essent, nec inter res creatas existerent, ipsi comminiscerentur & deos facerent. Humanam enim formam cum brutis animantibus permiscen- E tes, naturasque dissimiles simul connectentes, tanquam deos venerari non erubuerunt. Hujusmodi utique sunt dii illi qui apud Ægyptios canis, serpentis & asini caput habent, & apud Libyæ populos Ammon arietis capite insignis. Alii vero corporis partes, ut caput, humeros, manum, pedem seorsim divisas, singulas inter deos collocavere, & divinis honoribus sunt prosecuti, quasi non contenti religione erga totum & integrum corpus adhibita. Alii impietate latius diffusa voluptatem & cupiditatem, quæ ipsorum malitiæ & tantæ impie- F tatis occasio fuit, deos fecere & adoravere, qualis est apud eos Amor & Venus in Papho insula. Alii velut pejora ambitiose æmulati, suos principes, aut etiam illorum liberos vel pro sua erga eos observantia, vel eorumdem tyrannidis metu inter deos numerare ausi sunt. Talis est in Creta celeberrimus apud ipsos Jupiter, in

Quomodo homines in idololatria profecerint.

(1) Sic Seguer. & Colb. Alii cum editis πεσῶσι.
(2) Omnibonus & Ambros. Camald. κενωτέρας legerunt: nam hic *vaniores*, ille *inaniores* vertit.
(3) Sic Seguer. & Colb. Alii cum editis βουλόμενοι.
(4) Vox ὄντα deest in Seguer.
(5) Sic Seguer. Colb. & Anglic. Editi ἐγείραντες. Felckm. 2. anon. ἐνεγείραντες. Paulopost desinit ms. Colb.
(6) Articul. ὁ deest in Seguer. Colb. Basil. Gobler. & Felckm. 1. & 2. anon.

in Arcadia Mercurius, apud Indos Dionysius sive A Bacchus, & apud Ægyptios Isis, Osiris & Orus. Talis his etiam temporibus Antinous Adriani Romanorum Imperatoris amasius, quem tametsi hominem fuisse & quidem hominem minime gravem & honestum, sed impurissimum non ignorant, eum tamen ob metum imperantis venerantur. Cum enim, Adriano in Ægypti regione diversante, Antinous illius voluptatis minister e vita migrasset, eum Imperator coli jussit: quo utique facto & se adolescentis etiam post ejus mortem amore flagrare est testatus, & justæ reprehensionis argumentum in seipsum præbuit, ac denique insigne adversus universam idololatriam statuit monumen- B tum, quo nempe pateret illam non aliter ab hominibus inventam fuisse quam vana comminiscentium cupiditate: quod & Dei sapientia his verbis declarat: *Initium fornicationis est exquisitio idolorum*. Quod quidem ne mireris, neque procul a fide esse existimes velim, quando non ita pridem, sed fortassis etiam hoc tempore Senatus Romanus quos ab initio habuit Imperatores, vel omnes, vel saltem quos ipsi placet & ejusmodi honore dignos censet, inter deos esse decernit, ac tanquam deos coli jubet. Namque illorum quidem quibus illi infensi sunt, naturam agnoscunt, eosque utpote inimicos, ho- C mines appellant: at vero quos diligunt & caros habent, eos ob virtutem coli præcipiunt, quasi deos faciendi potestatem ipsi haberent, qui utique homines sunt, & se mortales esse non inficiantur. Hi enim profecto potius qui deos faciunt dii esse censendi sunt, quam quos ipsi faciunt deos. Siquidem res quæ facit ea quæ fit præstantior esse debet; & qui aliquem judicat, ejus qui judicatur dominus sit necesse est: is item qui aliquid donat, omnino id quod habet largitur; quemadmodum certe & omnis Imperator, id quod ipse habet, donat, iisque qui accipiunt potentior & major est. Quapropter si quos ipsi voluerint, deos esse decernunt: eos D sane primum deos quoque esse oporteret. Verum hoc inter cetera admiratione dignum videtur, quod ipsi tanquam homines morientes, suum de his, quos deos fecerunt, falsum esse suffragium aperte arguant.

Adrianus Imperator Antinoum inter Deos referri jubet.

Sap. 14. 12.

10. Nec vero recens est istiusmodi consuetudo, neque a Romano Senatu initium duxit, sed diu ante ad fingenda idola inventa & instituta est. Illi enim qui a tanto tempore dii apud Græcos celebrantur, Jupiter, Neptunus, Apollo, Vulcanus, Mercurius, & e feminis Juno, Ceres, Pallas, Diana, edictis Thesei, quem Græcorum historiæ præcipue commendant, divinitatem sunt consecuti. Hinc illi qui id sancivere, ut ho- E mines, mortui lugentur: hi autem quos deos esse statuerunt, tanquam dii adorantur. O incredibilem repugnantiam atque insaniam! Notus ipsis est qui deos illos esse sanxit, & quos ille sanxit, eidem anteponunt! Verum utinam saltem in maribus stetisset eorum idololatria, neque feminis divinum nomen detulissent! Siquidem etiam mulieres, quas neque ad publica concilia admittere tutum est, divinis honoribus colunt & venerantur, quales sunt, quæ, ut supra diximus, Thesei præscripto inter numina sunt relatæ, & apud Ægyptios Isis, Puella & Adolescentula, atque apud alios Venus. Nam aliarum ridicula nomina proferre fas esse non re- F or. Multi enim non priscis tantum, sed nostris etiam temporibus, post amissos quos habebant carissimos,

A ἐν Ἀρκαδίᾳ Ἑρμῆς· καὶ παρὰ μὲν Ἰνδοῖς Διόνυσος, παρὰ δὲ Αἰγυπτίοις (1) Ἶσις, καὶ Ὄσιρις, καὶ Ὧρος, καὶ ὁ νῦν Ἀδριανοῦ τοῦ Ῥωμαίων Βασιλέως παιδικὸς Ἀντίνοος, ὃν καίπερ εἰδότες ἄνθρωπον, καὶ ἄνθρωπον οὐ σεμνόν, ἀλλ' ἀσελγείας ἔμπλεω, διὰ φόβον τοῦ προστάξαντος σέβουσιν. ἐπιδημήσας γὰρ Ἀδριανὸς τῇ χώρᾳ τῶν Αἰγυπτίων, τελευτήσαντα τὸν τῆς ἡδονῆς αὐτοῦ ὑπηρέτην Ἀντίνοον ἐκέλευσε θρησκεύεσθαι, αὐτὸς μὲν καὶ μετὰ θάνατον ἐρῶν τοῦ παιδός, ἐλέγχων δὲ ὅμως καθ' ἑαυτοῦ, καὶ γνώρισμα κατὰ πάσης εἰδωλολατρείας παρέχων, ὅτι οὐκ ἄλλως ἐφευρέθη παρὰ τοῖς ἀνθρώποις αὕτη, ἢ δι' B ἐπιθυμίαν τῶν πλασαμένων, καθὼς καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ προμαρτύρεται λέγουσα· „ἀρχὴ πορνείας, „ἐπίνοια εἰδώλων. „καὶ (2) μήτοι θαυμάσῃς μηδὲ μακρὰν πίστεως εἶναι τὸ λεγόμενον νομίσῃς, ὅπου γε καὶ οὐ πολλῷ πρότερον, ἢ τάχα καὶ μέχρι νῦν ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος τοὺς πώποτε αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς ἄρξαντας βασιλέας, ἢ πάντας, ἢ οὓς ἂν αὐτοὶ βούλωνται καὶ κρίνωσι, δογματίζουσιν ἐν θεοῖς εἶναι, καὶ θρησκεύεσθαι θεοὺς γράφουσιν. οἷς μὲν γὰρ ἀπεχθάνονται, τούτους ὡς πολεμίους τὴν φύσιν ὁμολογοῦσι, καὶ ἀνθρώπους ὀνομάζουσιν· οὓς δὲ καταθυμίους ἔχουσι, τούτους δι' ἀνδραγαθίαν C θρησκεύεσθαι προστάττουσιν, ὥσπερ (3) ἐπ' ἐξουσίας ἔχοντες τὸ θεοποιεῖν, αὐτοὶ ἄνθρωποι τυγχάνοντες, καὶ εἶναι θνητοὶ μὴ ἀρνούμενοι. ἔδει δὲ θεοποιοῦντας αὐτοὺς μᾶλλον αὐτοὺς εἶναι θεούς· τὸ γὰρ ποιοῦν τοῦ ποιουμένου κρεῖττον εἶναι δεῖ, καὶ ὁ κρίνων τοῦ κρινομένου ἐξ ἀνάγκης ἄρχει, καὶ ὁ διδοὺς πάντως ὃ ἔχει, χαρίζεται· ὥσπερ ἀμέλει καὶ πᾶς βασιλεὺς ὃ μὲν ἔχει χαρίζεται, τῶν δὲ λαμβανόντων κρείττων καὶ μείζων ἐστίν. εἴπερ οὖν οὓς θέλουσιν αὐτοί, τούτους θεοὺς δογματίζουσιν εἶναι, ἔδει καὶ αὐτοὺς πρῶτον εἶναι θεούς. D ἀλλὰ τὸ θαυμαστόν ἐστιν τοῦτο, ὅτι αὐτοὶ ἀποθνήσκοντες ὡς ἄνθρωποι, ἐλέγχουσι τὴν ἑαυτῶν περὶ τῶν θεοποιηθέντων ὑπ' αὐτῶν ψῆφον εἶναι ψευδῆ.

10. Τοῦτο δὲ τὸ ἔθος, οὐ καινόν, οὐδὲ ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων ἤρξατο βουλῆς, ἀλλ' ἦν ἄνωθεν προγινόμενον καὶ προμελετώμενον ἐπὶ τὴν τῶν εἰδώλων ἔννοιαν. καὶ γὰρ οἱ πάλαι παρ' Ἕλλησι διαβεβοημένοι θεοὶ Ζεύς, καὶ Ποσειδῶν, καὶ Ἀπόλλων, καὶ Ἥφαιστος, καὶ Ἑρμῆς, καὶ ἐν θηλείαις Ἥρα, καὶ (4) Δήμητρα, καὶ Ἀθήνη, καὶ Ἄρτεμις, ταῖς Θησέως τοῦ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἱστορουμένου διαταγαῖς ἐκρίθησαν λέ- E γεσθαι θεοί· καὶ οἱ μὲν διαταξάμενοι, ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκοντες, θρηνοῦνται· οὓς δὲ διετάξαντο, οὗτοι ὡς θεοὶ προσκυνοῦνται. ὢ πολλῆς ἐναντιότητος καὶ μανίας. τὸν διαταξάμενον εἰδότες, οὓς (5) διετάξατο, προτιμῶσι. καὶ εἴθε μέχρις ἀῤῥένων εἱστήκει τούτων ἡ (6) εἰδωλομανία, καὶ μὴ εἰς θηλείας κατέφερον τὴν θείαν προσηγορίαν. καὶ γὰρ καὶ γυναῖκας, ἃς οὐδὲ εἰς κοινὴν περὶ πραγμάτων συμβουλίαν λαμβάνειν ἀσφαλές, ταύτας τῇ τοῦ Θεοῦ τιμῇ θρησκεύουσι καὶ σέβουσιν, ὡς αἱ μὲν παρὰ Θησέως διαταγεῖσαι, (7) ἃς προειρήκαμεν, παρὰ δὲ Αἰγυπτίοις Ἶσις καὶ Κόρη καὶ (8) Νεωτέρα, καὶ παρ' ἄλλοις Ἀφροδίτη. τὰ γὰρ τῶν ἄλλων ὀνό- F ματα οὐδὲ λέγειν εὐαγὲς ἡγοῦμαι, πάσης χλεύης ὄντα μεστά. πολλοὶ γὰρ οὐ μόνον ἐν τοῖς πάλαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἀποβαλόντες φίλτατα καὶ ἀδελφοὺς

(1) Isis Græcis est δημήτηρ id est, Ceres: Osiris, Διόνυσος, id est Bacchus: & Orus, Apollo, teste Herodoto in Euterpe.
(2) Seguer. alii μήτι.
(3) Sic Basil. & Anglic. Editio Commel. & alii mss. unica voce habent ἐπεξουσίας, sed mendose.
(4) Seguer. δημήτρα & ἀθηνᾶ.
(5) Seguer. διετάξαντο.
(6) Sic Seguer. Basili. Anglic. Gobler. Felckm. 1. & 2. an. Alii cum editis εἰδωλολατρεία.
(7) Seguer. Gobler. Felckm. 1. & 2. anon. ὡς.
(8) Ambros. Camaldul. *Puellam & Adolescentulam* hic vertit: Omnibonus, *Proserpinam & Neoteram*: Nannius, *Proserpinam minorem* quasi νεωτέρα ad κόρην referretur. Κόρην Latinis Proserpinam esse nemo nescit. Quid autem sit νεωτέρα, nihil certi dicere habemus. Forte Junonis filiam ἥβην Deam juventutis significat. Verum quicquid hic sit κόρη & νεωτέρα, Ambrosii interpretationem quæ græcis verbis simpliciter respondet visum est amplecti.

τρὺς καὶ συγγενεῖς καὶ γυναῖκας· πολλαὶ δὲ καὶ ἄνδρας ἀποβαλοῦσαι, οὓς πάντας ἡ φύσις ἤλεγξεν ἀνθρώπους εἶναι θνητοὺς, τούτους καὶ ταύτας διὰ τὸ πολὺ περὶ αὐτῶν πένθος ἀναζωγραφήσαντες, καὶ θυσίας ἀναπλάσαντες, ἀνέθηκαν, οὓς οἱ μετὰ ταῦτα διὰ τὴν πλάσιν, καὶ τὴν τοῦ τεχνίτου φιλοτιμίαν θεοὺς ἐθρήσκευσαν, πρᾶγμα πάσχοντες οὐ κατὰ φύσιν. οὓς γὰρ οἱ γονεῖς ὡς μὴ ὄντας θεοὺς ἐθρήνησαν· οὐκ ἂν γὰρ εἴπερ ᾔδεσαν αὐτοὺς θεοὺς, ὡς ἀπολομένους ἐκόψαντο· τούτου γὰρ χάριν οὐ μόνον (1) οὐ νομίζοντες αὐτοὺς εἶναι θεοὺς, ἀλλὰ μηδ' ὅλως ὑπάρχειν, ἐν εἰκόνι τούτους ἐτυπώσαντο· ἵνα τοῦ μηκέτι εἶναι, τὴν διὰ τῆς εἰκόνος δόκησιν ὁρῶντες, παραμυθῶνται. τούτοις ὅμως οἱ ἄφρονες ὡς θεοῖς εὔχονται, καὶ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ τιμὴν τούτοις περιτιθέασιν. ἐν γοῦν Αἰγύπτῳ εἰσέτι καὶ νῦν ὁ περὶ Ὀσίρεως, καὶ Ὥρου, καὶ Τύφωνος, καὶ τῶν ἄλλων θρῆνος τῆς ἀπωλείας ἐπιτελεῖται· καὶ τὰ ἐν Δωδώνῃ χαλκεῖα, καὶ οἱ ἐν Κρήτῃ Κορύβαντες, τὸν Δία μὴ εἶναι θεὸν ἐλέγχουσιν, ἀλλ' ἄνθρωπον, καὶ τοῦτον ἐκ πατρὸς ὠμοβόρου γενόμενον. καὶ τόγε θαυμαστὸν, ὅτι καὶ ὁ πάνυ παρ' Ἕλλησι σοφὸς καὶ πολλὰ καυχησάμενος, ὡς περὶ θεοῦ διανοηθεὶς ὁ Πλάτων, εἰς τὸν (2) Πειραιᾶ μετὰ Σωκράτους κατέρχεται, τὴν ἀνθρώπου τέχνῃ πλασθεῖσαν Ἄρτεμιν προσκυνήσων.

11. Ταύτας δὲ καὶ τὰς τοιαύτας τῆς εἰδωλομανίας εὑρέσεις, ἄνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ προεδίδασκεν ἡ γραφὴ λέγουσα· „ἀρχὴ πορνείας, ἐπίνοια εἰδώ„λων· εὕρεσις δὲ αὐτῶν, φθορὰ ζωῆς. οὔτε γὰρ ἦν „ἀπ' ἀρχῆς, οὔτε εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται. κενοδοξίᾳ γὰρ „ἀνθρώπων ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ διὰ τοῦτο σύν„τομον αὐτῶν τέλος ἐπενοήθη. ἀώρῳ γὰρ πένθει „τρυχόμενος πατὴρ, τοῦ ταχέως ἀφαιρεθέντος τέκ„νου εἰκόνα ποιήσας, τὸν τότε νεκρὸν ἄνθρωπον, νῦν „ὡς ζῶντα ἐτίμησε, καὶ παρέδωκε τοῖς ὑποχειρίοις „μυστήρια καὶ τελετάς. εἶτ' ἐν χρόνῳ (3) κρα„τυνθὲν τὸ ἀσεβὲς ἔθος, ὡς νόμος ἐφυλάχθη. καὶ „τυράννων ἐπιταγαῖς ἐθρησκεύετο (4) τὰ γλυπτὰ, οὓς „ἐν ὄψει μὴ δυνάμενοι τιμᾷν ἄνθρωποι, διὰ τὸ μα„κρὰν οἰκεῖν, τὴν πόῤῥωθεν ὄψιν ἀνατυπωσάμενοι, „ἐμφανῆ εἰκόνα τοῦ τιμωμένου βασιλέως ἐποίησαν, „ἵνα τὸν ἀπόντα ὡς παρόντα κολακεύωσι διὰ τῆς σπου„δῆς. εἰς ἐπίτασιν δὲ θρησκείας καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας ἡ „τοῦ τεχνίτου προετρέψατο φιλοτιμία· ὁ μὲν γὰρ ἴ„σως τῷ κρατοῦντι βουλόμενος ἀρέσαι, ἐξεβιάσατο τῇ „τέχνῃ τὴν ὁμοιότητα ἐπὶ τὸ κάλλιον· τὸ δὲ πλῆθος „ἐφελκόμενον διὰ τὸ (5) εὔχαρι τῆς ἐργασίας, τὸν „πρὸ ὀλίγου τιμηθέντα ἄνθρωπον, νῦν (6) σέβασ„μα ἐλογίσαντο· καὶ τοῦτο ἐγεγόνει τῷ βίῳ (7) εἰς „ἔνεδρον. ὅτι ἢ συμφορᾷ ἢ τυραννίδι δουλεύσαντες „ἄνθρωποι, τὸ ἀκοινώνητον ὄνομα λίθοις καὶ ξύλοις πε„ριέθηκαν.„ τοιαύτης τοίνυν (8) τῆς τῶν εἰδώλων εὑρέσεως ἐπὶ μάρτυρι τῇ γραφῇ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀρξαμένης καὶ ἀναπλασθείσης, ὥρα λοιπόν σοι καὶ τὸν κατ' αὐτῆς ἔλεγχον ἀποδεῖξαι, οὐ τοσοῦτον ἔξωθεν, ὅσον ἀφ' ὧν οὗτοι περὶ αὐτῶν φρονοῦσι τὰ τεκμήρια (9) λαμβάνοντας. εἰ γάρ τις τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων θεῶν, ἵνα πρῶτον ἀπὸ τούτων τῶν κάτωθεν ἄρξωμαι, λάβοι τὰς πράξεις, εὑρήσει μὴ μόνον οὐκ εἶναι αὐτοὺς θεοὺς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων τοὺς αἰσχίστους γεγονότας. οἷον γὰρ, οἷόν ἐστιν ἰδεῖν τοὺς παρὰ ποιηταῖς τοῦ Διὸς ἔρωτας καὶ τὰς ἀσελγείας; οἷόν ἐστιν (10) αὐτὸν ἀκούειν ἁρπάζοντα μὲν τὸν Γανυμήδην, καὶ τὰς

A tum fratres tum cognatos ac uxores: multæ item mulieres extinctis viris, (quos sane omnes, mortales homines fuisse natura convincit) illos & illas, cogente luctus acerbitate, pictura expresserunt & confictis sacrificiis consecrarunt, quos deinde posteri ob pictum simulacrum & artificis industriam tanquam deos venerati sunt, idque præter omnem naturæ rationem. Quos enim ipsi parentes luxere ut qui dii non essent (namque si deos illos esse persuasum habuissent, minime ut perditos & mortuos deflevissent. Quia vero non tantum non esse deos, sed nec existere quidem putabant, idcirco illorum formam imagine exprimebant, ut eo- B rum effigiem præ oculis habentes, dolorem mitigarent quem ex eo quod illi amplius non existerent acceperant) istos nihilominus stultissimi tanquam deos precantur, & veri Dei honore prosequuntur. Certe etiam hodie in Ægypto, Luctus Osiris, Ori, Typhonisque & aliorum interitus celebratur. Dodonæa item æra & Cretæ Corybantes argumento sunt Jovem non fuisse Deum, sed hominem, eumque ex Patre carnivoro procreatum esse. Verum præ ceteris per mihi mirum videtur, Platonem magnum illum virum sapientia apud Græcos adeo celebrem, C qui de Dei cognitione plurimum gloriabatur, in Piræum cum Socrate accessisse, ut Dianam hominis arte effictam adoraret.

11. Hæc autem & similia idololatriæ inventa jam olim Scriptura his verbis complexa est: *Initium fornicationis est exquisitio idolorum: & adinventio illorum, corruptio vitæ est. Neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum. Vana enim hominum gloria in mundum ingressa sunt, & idcirco brevis illorum finis est inventus. Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem, & illum qui tunc tanquam homo mortuus fuerat, nunc tanquam viventem colere cœpit,* D *subditisque suis sacra & cerimonias tradidit. Deinde impia consuetudo tempore invalescens, tanquam lex custodita est, & Tyrannorum imperio colebantur sculpta simulacra, quos cum coram honorare homines non possent, eo quod procul habitarent, forma quæ longe aberat expressa, evidentem imaginem regis quem honorare volebant, fecerunt, ut absentem tanquam præsentem studio adularentur. Ad religionis autem & venerationis amplificationem, etiam ignaros instigavit artificis eximia diligentia. Ille enim volens fortasse placere principi,* E *omnem artem & industriam suam adhibuit, ut similitudinem quam optime exprimeret. Vulgus porro elegantia operis illectum, eum qui paulo ante ut homo colebatur, nunc numen esse reputavit; idque vitæ in insidias factum est, quoniam aut miseriæ aut tyrannidi deservientes homines, incommunicabile nomen lapidibus & lignis imposuerunt.* Cum igitur idolorum inventio hoc pacto, teste scriptura, ab hominibus initium habuerit & efficta sit, jam tempus est, ut ad ejus confutationem aggrediamur: quod ut præstemus, non tam extrinsecus colligemus argumenta quam ex his ipsis quæ illi de suis numinibus sentiunt. Si quis F enim illorum, quos deos prædicant, ut inde primum exordiar, res gestas velit perpendere, eos non solum non esse deos, sed etiam hominum turpissimos fuisse reperiet. Quid enim, quæso turpius quam illi Jovis amores & impudicitiæ quas apud Poetas legere licet? Quid fœdius dici potest quam cum eum audis rapere Ganymedem, fur-

Sap. 14. 12.

(1) Particulam οὐ restituimus ex Seguer. Basil. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. anon.

(2) Seguer. Basil. & Felckm. 2. anon. Πειραιᾶ: Anglic. Gobler. & Felckm. 1. anon. Πειραιᾶ.

(3) Sic Seguer. & Basil. ut & Græcus Scripturæ textus. Alii cum editis κρατηθέν.

(4) Art. τὰ deest in Seguer.

(5) Felckm. 2. anon. ἄμορφον.

(6) Felckm. 2. anon. εἰς θεούς. Ibid. Basil. & Anglic. ἐλογίσατο.

(7) Basil. ὡς.

(8) Art. τῆς deest in Felckm. 2. anon. Ibid. τῶν deest in Seguer. & Anglic.

(9) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 2. anon. Alii cum editis λαμβάνοντες.

(10) Anglic. & Felckm. 2. anon. αὐτοῦ.

furtiva adulteria patrare, timere & pavere ne contra ipsius mentem Trojanorum mœnia diruantur? Quid indignius cogitaveris quam cum ipsum vides mortem filii sui Sarpedonis graviter ferre, eique opitulari velle nec posse? Quid, inquam, miserius potest esse quam cum cernis ei insidias ab aliis, qui dicuntur dii, fieri, Minerva nempe, Junone & Neptuno, opemque ferri a Thetide muliere & a centimano Ægeone: cùm item voluptate victum mulieribus servire vides, illarumque causa brutorum animantium, quadrupedum & volucrum formas non sine sui periculo induere: cum rursum eumdem ut patris insidias fugiat, latebras quærere perspicis, ac deinde Saturnum suum patrem ab illo vinciri & castrari? An ergo æquum est illum censeri deum, qui ea flagitia commisit, & tantorum scelerum reus est, quæ neque communes Romanorum leges vel ipsis hominibus facere permittunt?

Indigna falsorum deorum facta deos illos non esse luculenter probant.

12. Ut enim præ multitudine pauca ex multis commemorem, quis cognitis flagitiis & stupris, quibus Semelem, Ledam, Alcmenam, Dianam, Latonam, Maiam, Europam, Danaen & Antiopam vitiavit, vel quis perspecta ejus in propriam sororem impudica audacia, quam nimirum simul & sororem & uxorem habuit, illum non despiciat & morte dignum æstimet? Enim vero non stupra tantum commisit, sed etiam quos ex stupris procreavit liberos, inter deos retulit, divinitatis specie ad suam pravitatem tegendam abusus. Horum ex numero sunt Bacchus, Hercules, Dioscuri, Mercurius, Perseus & Sospita. Quis implacabili contentione audita, qua dii illi, Græcorum & Trojanorum causa, apud Ilium inter se pugnabant, eorum imbecillitatem non condemnet, qui nempe mutua inter se rixa etiam homines irritaverint? Quis si viderit Martem & Venerem a Diomede vulnerari, Junonem vero & Infernum quem vocant Deum Aidoneum sive Plutonem ab Hercule, Bacchumque a Perseo, & Minervam ab Arcade, Vulcanum autem e cælo projici eoque casu claudum fieri; quis, inquam, hæc intueri possit quin statim hujusmodi deorum naturam spernat ac vituperet, vehementerque deinceps abhorreat quominus deos illos esse dicat, sed potius cum corruptioni subjectos & patibilis naturæ esse intellexerit, nihil profecto aliud eos quam homines, atque imbecilles homines esse agnoscet, magisque illos qui vulnerant, quam qui vulnerantur, jure & merito admirabitur? Quis item Martis cum Venere adulterium & utrique paratas a Vulcano insidias, aliosque, quos vocant deos ad stupri spectaculum ab eodem Vulcano accersitos adventare, & illorum impudicitiam contueri conspiciens, risum tenere queat, eosque non valde aspernetur? Quis non rideat, si Herculem viderit præ ebrietate libidinose in Omphalem insanire? Nam libidinosa illorum gesta turpissimosque amores, ac eorum imagines auro, argento, ære, ferro, lapidibus & lignis expressas, nihil est cur accurate reprehendam, cum res ipsæ ex sese execrandæ sint, & manifestam erroris notam habeant. Qua sane in re, eorum, qui his fallaciis seducuntur, maxime misereri convenit. Hi enim qui adulterum qui ad ipsorum uxorem auderet accedere, maximo odio prosequerentur, adulterii magistros deos facere non verentur: cumque ipsi cum soro-

A κλοπιμαίους ἐργαζόμενον μοιχείας, δεδιότα δὲ καὶ δειλιῶντα μὴ παρὰ γνώμην αὐτοῦ τὰ τῶν Τρώων (1) ἀπόληται τείχη; οἷόν ἐστιν ἰδεῖν αὐτὸν ἀχθόμενον ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ (2) Σαρπηδόνος, καὶ βουλόμενον αὐτῷ βοηθῆσαι καὶ μὴ δυνάμενον· καὶ ἐπιβουλευόμενον (3) μὲν ὑπὸ τῶν ἄλλων λεγομένων θεῶν, Ἀθηνᾶς δὴ λέγω καὶ Ἥρας καὶ Ποσειδῶνος, βοηθούμενον δὲ ὑπὸ Θέτιδος γυναικὸς καὶ τοῦ ἑκατονταχείρου Αἰγαίωνος· καὶ νικώμενον ὑπὸ ἡδονῶν, δουλεύοντα δὲ γυναιξὶ, καὶ δι' αὐτὰς ἐν ἀλόγοις ζώοις τετράποσί τε καὶ πτηνοῖς ταῖς φαντασίαις παρακινδυνεύοντα· καὶ πάλιν αὐτὸν μὲν κρυ- B πτόμενον διὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἐπιβουλὴν, τὸν δὲ Κρόνον ὑπ' αὐτοῦ (4) δεσμευόμενον, κἀκεῖνον ἀποτέμνοντα τὸν πατέρα; ἆρ' οὖν ἄξιον τοῦτον ὑπονοεῖν θεὸν, τοσαῦτα δράσαντα; καὶ διαβληθέντα, ἃ μηδὲ οἱ κοινοὶ Ῥωμαίων νόμοι καὶ τοὺς ἁπλῶς ἀνθρώπους ἐπιτρέπουσι ποιεῖν;

12. Ἵνα γὰρ ἐκ πολλῶν ὀλίγα μνημονεύσω διὰ τὸ πλῆθος, τίς ἰδὼν αὐτοῦ τὴν εἰς Σεμέλην, καὶ Λήδαν, καὶ Ἀλκμήνην, καὶ Ἄρτεμιν, καὶ Λητῶ, καὶ Μαῖαν, καὶ Εὐρώπην, καὶ Δανάην, καὶ Ἀντιόπην παρανομίαν καὶ φθοράν· ἢ τίς ἰδὼν τὴν εἰς τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν αὐτοῦ ἐπιχείρησιν καὶ τόλμαν, ὅτι τὴν αὐτὴν C ἀδελφὴν εἶχε καὶ γυναῖκα, οὐκ ἂν χλευάσειε, καὶ ζημιώσειε θανάτῳ; ὅτι μὴ μόνον ἐμοίχευσεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ τῆς μοιχείας γενομένους αὐτῷ παῖδας θεοποιήσας ἀνέθηκεν, ἐπικάλυμμα τῆς παρανομίας αὐτοῦ, τὴν τῆς θεοποιίας φαντασίαν κατασκευάζων· ὧν εἰσι Διόνυσος, καὶ Ἡρακλῆς, καὶ Διόσκουροι, καὶ Ἑρμῆς, καὶ Περσεὺς, καὶ (5) Σώτειρα. τίς ἰδὼν τὴν τῶν λεγομένων θεῶν ἀκατάλλακτον πρὸς ἑαυτοὺς ἔριν ἐν Ἰλίῳ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τρώων χάριν, οὐ καταγνώσεται τῆς ἀσθενείας αὐτῶν; ὅτι διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν, καὶ τοὺς ἀνθρώπους παρώξυναν. τίς ἰδὼν ὑπὸ D μὲν Διομήδους τιτρωσκομένους Ἄρεα καὶ Ἀφροδίτην, ὑπὸ δὲ Ἡρακλέους τὴν Ἥραν καὶ τὸν Ὑποχθόνιον, ὃν καλοῦσι θεὸν, Ἀϊδωνέα, καὶ Διόνυσον μὲν ὑπὸ Περσέως, Ἀθηνᾶν δὲ ὑπὸ Ἀρκάδος, καὶ τὸν Ἥφαιστον ῥιπτόμενον καὶ χωλαίνοντα, οὐ καταγνώσεται τῆς φύσεως, καὶ ἀποστραφήσεται μὲν τοῦ λέγειν αὐτοὺς ἔτι εἶναι θεούς; φθαρτοὺς δὲ καὶ παθητοὺς αὐτοὺς ἀκούων, οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀνθρώπους (6) αὐτοὺς, καὶ ἀνθρώπους ἀσθενεῖς ἐπιγνώσεται, καὶ μᾶλλον τοὺς τρώσαντας, ἢ τοὺς τρωθέντας θαυμάσειεν. ἢ τίς ἰδὼν τὴν Ἄρεος πρὸς Ἀφροδίτην μοιχείαν, καὶ τὸν Ἡφαίστου κατ' ἀμφοτέρων κατασκευαζόμενον δόλον, καὶ τοὺς ἄλλους E λεγομένους θεοὺς ἐπὶ θέαν τῆς μοιχείας ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου καλουμένους, καὶ αὐτοὺς ἐρχομένους, καὶ ὁρῶντας αὐτῶν τὴν ἀσέλγειαν, οὐκ ἂν γελάσειε καὶ καταγνώσεται τῆς φαυλότητος αὐτῶν; ἢ τίς οὐκ ἂν γελάσειεν, ὁρῶν τὴν Ἡρακλέους πρὸς τὴν Ὀμφάλην ἐκ μέθης παραφροσύνην καὶ ἀσωτίαν; τὰς γὰρ καθ' ἡδονὴν αὐτῶν πράξεις, καὶ τοὺς παραλόγους αὐτῶν ἔρωτας, καὶ τὰς ἐν χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ, καὶ χαλκῷ καὶ σιδήρῳ, καὶ λίθοις καὶ ξύλοις θεοπλαστίας, οὐ δεῖ διελέγχειν μετὰ σπουδῆς, τῶν πραγμάτων καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἐχόντων τὸ (7) μῦσος, καὶ δι' ἑαυτῶν ἐπιδεικνυμένων τὸ τῆς πλάνης γνώρισμα· ἐφ' οἷς μά- F λιστα καὶ οἰκτειρήσειεν ἄν τις τοὺς ἀπατωμένους ἐν αὐτοῖς. τῇ γὰρ ἑαυτῶν γυναικὶ μισοῦντες τὸν ἐπιβαίνοντα μοιχὸν, τοὺς τῆς μοιχείας διδασκάλους θεοποιοῦντες οὐκ αἰσχύνονται· καὶ ταῖς ἀδελφαῖς αὐτοὶ οὐκ

(1) Sic Seguer. & Basil. Gobler. & Felckm. 1. anon. at Angl. & Felck. 2. anon. ἀπόληται: ceteri cum editis, ἀπόλλυται.

(2) Sic Seguer. & Basil. Anglic. & Felckm. 2. anon. Alii cum editis Σαρπηδῶνος mendose. Vide Homeri Iliad 16.

(3) Particula μὲν deest in Felckm. 3. anon. Ibid. vox λεγομένων deest in Basil. & Anglic. ibid. particula δὲ deest in Seguer.

(4) Sic Seguer. Alii cum editis δεσμούμενον.

(5) Dianam hic significari verisimile est, quam Sospitam appellatam esse observat Natalis Comes Mytholo. lib. 3. c. 18. nempe quod parientibus auxiliari crederetur. Juno quoque Sospita dicebatur, ut patet ex Cicerone lib. 1. de nat. Deor. & alibi. At hic Junonem non intelligi manifestum est, quia Juno soror & uxor Jovis erat, non filia, qualis erat quæ hic Σώτειρα appellatur.

(6) Hæ voces αὐτοὺς, καὶ ἀνθρώπους desunt in Felckm. 3. anon. & Aglic. In Gobler. autem & Felckm. 1. anon. desunt tantum καὶ ἀνθρώπους.

(7) Anglic. μῖσος.

ὐκ (1) ἐπιμιγνύμενοι τοὺς τοῦτο ποιήσαντας προσκυνοῦσι· καὶ ὁμολογοῦντες εἶναι κακὸν τὴν παιδοφθορίαν, τοὺς ἐπὶ ταύτῃ διαβαλλομένους θρησκεύουσι· καὶ ἃ μηδὲ ἐν ἀνθρώποις εἶναι ἐπιτρέπουσιν οἱ νόμοι, ταῦτα τοῖς ὑπ' αὐτῶν ὀνομαζομένοις (2) θεοῖς περιτιθέντες οὐκ ἐρυθριῶσιν.

13. Εἶτα προσκυνοῦντες λίθοις (3) καὶ ξύλοις, οὐχ ὁρῶσιν, ὅτι τὰ μὲν ὅμοια τοῖς ποσὶ πατοῦσι καὶ καίουσι, τὰ δὲ τούτων μέρη θεοὺς προσαγορεύουσι· καὶ ἃ πρὸ ὀλίγου εἰς χρῆσιν εἶχον, ταῦτα διὰ παραφροσύνην γλύψαντες σέβουσιν· οὐχ ὁρῶντες, οὐδὲ λογιζόμενοι τὸ σύνολον, ὅτι οὐ θεοὺς, ἀλλὰ τὴν τέχνην τοῦ γλύψαντος προσκυνοῦσιν. ἕως μὲν γὰρ ἄξυστός ἐστιν ὁ λίθος, καὶ ἡ ὕλη ἀργὴ, ἐπὶ τοσοῦτον ταῦτα πατοῦσι, καὶ τούτοις εἰς ὑπηρεσίας τὰς ἑαυτῶν πολλάκις καὶ τὰς ἀτιμοτέρας χρῶνται. ἐπειδὰν δὲ ὁ τεχνίτης εἰς αὐτὰ τῆς ἰδίας ἐπιστήμης ἐπιβάλῃ τὰς συμμετρίας, καὶ ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς εἰς τὴν ὕλην σχῆμα τυπώσῃ, τότε δὴ χάριν ὁμολογήσαντες τῷ τεχνίτῃ, λοιπὸν ὡς θεοὺς προσκυνοῦσι, μισθοῦ παρὰ τοῦ γλύψαντος αὐτοὺς ἀγοράσαντες. πολλάκις δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἀγαλματοποιὸς, ὥσπερ ἐπιλαθόμενος ὧν αὐτὸς εἰργάσατο, τοῖς ἰδίοις ἔργοις προσεύχεται· καὶ ἃ πρὸ ὀλίγου κατέξεε καὶ κατέκοπτε, ταῦτα μετὰ τὴν τέχνην θεοὺς προσαγορεύει. ἔδει δὲ, εἴπερ ἦν θαυμάζειν ταῦτα, τὴν τοῦ ἐπιστήμονος τέχνην ἀποδέχεσθαι, καὶ μὴ τὰ ὑπ' αὐτοῦ πλασθέντα τοῦ πεποιηκότος προτιμᾶν. οὐ γὰρ ἡ ὕλη τὴν τέχνην, ἀλλ' ἡ τέχνη τὴν ὕλην ἐκόσμησε καὶ ἐθεοποίησε. πολλῷ οὖν μᾶλλον δικαιότερον ἦν τὸν τεχνίτην αὐτοὺς προσκυνεῖν, ἤπερ τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένα, ὅτι τε καὶ προϋπῆρχε τῶν ἐκ τέχνης θεῶν, καὶ ὅτι ὡς ἠβουλήθη, οὕτω καὶ γεγόνασι. νῦν δὲ παραγκωνισάμενοι τὸ δίκαιον, καὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην ἀτιμάσαντες, τὰ μετ' ἐπιστήμης καὶ τέχνης γεγονότα προσκυνοῦσι· καὶ τοῦ ποιήσαντος ἀνθρώπου ἀποθνήσκοντος, τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα, ὡς ἀθάνατα τιμῶσιν· ἃ εἰ μὴ τύχοιεν τῆς καθ' ἡμέραν ἐπιμελείας, πάντως τῷ χρόνῳ διὰ τὴν φύσιν ἀφανίζονται. πῶς δὲ οὐκ ἄν τις αὐτοὺς οἰκτειρήσειε καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι βλέποντες αὐτοὶ τοῖς μὴ (4) βλέπουσι προσκυνοῦσι, καὶ ἀκούοντες αὐτοὶ τοῖς μὴ ἀκούουσι προσεύχονται. καὶ ἔμψυχοι καὶ λογικοὶ κατὰ φύσιν ὄντες οἱ ἄνθρωποι, τοὺς μηδ' ὅλως κινουμένους, ἀλλὰ (5) καὶ ἀψύχους ὄντας, ὡς θεοὺς προσαγορεύουσι· καὶ τόγε θαυμαστὸν, ὅτι οὓς αὐτοὶ φυλάττουσιν ὑπ' ἐξουσίαν ἔχοντες, τούτοις ὡς δεσπόταις δουλεύουσι; καὶ μήτοι νομίσῃς ταῦτά με λέγειν ἁπλῶς, ἢ ψεύδεσθαι κατ' αὐτῶν· ἔστι μὲν γὰρ καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡ πίστις ἀπαντῶσα τούτων, καὶ πάρεστι τοῖς βουλομένοις ὁρᾶν τὰ τοιαῦτα.

14. Κρείττων δὲ μαρτυρία περὶ τούτων ἐστὶ καὶ παρὰ τῆς θείας γραφῆς προδιδασκούσης ἄνωθεν καὶ λεγούσης·
„ τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον, καὶ χρυσίον, ἔργα χει-
„ ρῶν ἀνθρώπων· (6) ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ οὐκ ὄψονται·
„ στόμα ἔχουσι, καὶ οὐ λαλήσουσιν. ὦτα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀ-
„ κούσονται· ῥῖνας ἔχουσι, καὶ οὐκ ὀσφρανθήσονται. χεῖ-
„ ρας ἔχουσι, καὶ οὐ ψηλαφήσουσιν· πόδας ἔχουσι, καὶ οὐ
„ περιπατήσουσιν· οὐ φωνήσουσιν ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν.
„ ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο (7) οἱ ποιοῦντες αὐτά. „ οὐδὲ προφητικὴ δὲ τούτων ἄπεστι μέμψις, ἀλλ' ἔστι καὶ ἐν τούτοις ὁ κατ' αὐτῶν ἔλεγχος, λέγοντος τοῦ πνεύματος·
„ (8) Αἰσχυνθήσονται οἱ πλάσσοντες θεὸν, καὶ γλύφοντες
„ πάντες μάταια· καὶ πάντες ὅθεν ἐγένοντο, ἐξηράνθη-

A ribus commiſceri reformidant, eos qui idipſum faciunt, venerantur: qui iidem pueros corrumpere crimen eſſe fatentur, illos nihilominus colunt qui hujuſce flagitii rei eſſe prædicantur: ac denique ea, quæ leges hominibus prohibent, ſuis, ut appellant, diis non erubeſcunt adſcribere.

13. Præterea cum lapides & ligna adorant, non attendunt ſe res prorſus ſimiles pedibus conculcare & comburere, quarum partes deos nuncupant, & quæ paulo ante in uſum aſſumebant, hæc eadem ſculpta inſipienter venerari: quæ dum faciunt, non certe advertunt nec omnino cogitant B ſe non deos ſed cælatoris artem adorare. Siquidem quamdiu impolitus eſt lapis & materia rudis, tamdiu iſta calcant & ad ſuos ſæpe uſus etiam viliores adhibent. Cum vero fictor artem ſuam in illis exercuerit, & viri vel mulieris forma materiam figurarit, tunc gratias agunt artifici, jamque ut deos colunt quos mercede a cælatore emerunt. Quin etiam fictor, quaſi oblitus quæ ipſe fabricavit, propriis operibus ſupplicat, & quæ paulo ante ſcalpebat & incidebat, hæc eadem, perfecto opere, deos ſalutat. Atqui C ſi illa admiratione digna erant, cælatoris ſane artem laudare & admirari, non autem quæ ficta erant fictori præferre decebat. Siquidem non materia artem, ſed ars materiam ornavit & deum fecit. Multo igitur æquius erat ab illis coli artificem quam ea quæ ipſe fecerat, tum quia ipſe diis illis arte factis tempore prior eſt, tum quia, ut voluit, ſic illi effecti ſunt. Nunc vero rejecta æquitate, ſcientiaque & arte poſthabitis, ea adorant quæ ſcientia & arte effecta ſunt: cumque ipſe homo illorum auctor moriatur, ea quæ ab illo facta ſunt, tanquam immortalia colunt, quibus utique niſi aſſiduam curam D adhibuerint ex ſua certe natura tempore interitura ſunt. Qui porro miſerandi non ſunt vel ea de cauſa, quod ipſi videntes, res quæ non vident adorent: ipſi audientes, rebus quæ non audiunt ſupplicent: ipſi denique cum ſint homines anima & ratione ex ſua natura præditi, illos qui nullo plane modo moventur, ſed inanimati ſunt, tanquam deos honorent: & quod ſtupendum eſt, quos ipſi in ſua poteſtate habent & cuſtodiunt, iis ut dominis ſerviant? Nec vero putes hæc a me temere vel falſo dicta fuiſſe: nam horum omnium fides etiam oculis obvia & expoſita eſt, volentique licet hu- E juſmodi ſpectacula cernere.

Cæcitas hominum qui lapideos & ligneos Deos colunt.

14. Gravius autem de his teſtimonium ſuppeditat divina Scriptura, quæ id nos jampridem his verbis edocuit: *Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum. Oculos habent, & non videbunt: os habent, & non loquentur. Aures habent & non audient; nares habent, & non odorabunt. Manus habent & non palpabunt: pedes habent, & non ambulabunt: non clamabunt in gutture ſuo. Similes illis fiant, qui faciunt ea.* Neque vero hic etiam deſideratur Prophetæ incuſatio, ſed illos Spiritus ſanctus hoc modo coarguit & refel- F lit: *Erubeſcent qui Deum fingunt, & quicumque vana ſculpunt: & omnes unde facti ſunt, aruerunt, & mu-*

Pſal 113. 12. vel 115. v. 4. ſecundum textum Græcum.

Iſaiæ 44. v. 10.

(1) Seguer. ἐπιμισγόμενοι. Gobler. ἐπισμιγνύμενοι. Paulo poſt Felckm. 3. anon. κακίαν habet, ubi alii κακόν.
(2) Omnes hic addunt εἶναι præter mſ. Felckm. 3. anon.
(3) καὶ ξύλοις deſunt in Seguer. Idem paulopoſt πρὸ ὀλίγον habet, ubi alii, πρὸς ὀλίγον. Item, pro καίουσι, Gobler. & Felckm. 1. anon. ξέουσι habent.
(4) Seguer. Gobler. Felckm. 1. & 2. anon. τοὺς μὴ βλέποντας. & paulopoſt, τοὺς μὴ ἀκούοντας, ubi alii cum editis τοῖς μὴ βλέπουσι, & τοῖς μὴ ἀκούουσι, ut & legitur in Concil. VII. Act. VI. ubi hic locus quoad ſenſum, verbis paulum immutatis, ut Athanaſii citatur & explicatur.
(5) Solus mſ. Seguer. particulam καὶ habet. Paulopoſt idem mſ. ut & Baſil. & Ang. μήτοι habent, ubi alii cum editis μήτι.
(6) ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται deſunt in Gobler. Felck. 1. & 2. anon.
(7) Seguer. hic addit πάντες. Idem paulopoſt ἄπεστι habet, ubi alii cum editis ἀπέστη.
(8) Anglic. αἰσχύνθητε. Ibid. πλάσσοντες Seguer. Anglic. ut & Græcus Scripturæ textus. Alii cum editis πλάσαντες. Paulopoſt Seg. & Græc. Script. textus πάντες habent, ubi alii cum editis πάντα.

& muti ab hominibus congregentur universi, & stent simul, pudore & rubore suffusi; quia faber ferrum acuit, & securi illud elaboravit terebroque concinnavit, ac statuit illud brachio fortitudinis suæ: & esuriet & infirmabitur, neque aquam bibet. Lignum enim elegit faber, quod in mensura statuit, & glutine aptavit, ipsumque fecit tanquam viri formam, & ut pulcritudinem hominis, statuit illud in ædibus, quod ex sylva lignum cecidit, quod plantavit Dominus, & pluvia crevit, ut sit hominibus ad comburendum, & ex eo sumens calefactus est, & comburentes, panes eo coxerunt, reliquum vero in Deos figurarunt, quos & venerati sunt, cujus mediam partem igne combusserant. Media autem ejus parte carnem coxit, & comedit, eaque satiatus est, & calefactus dixit: Dulce mihi est, quod calefactus fuerim, & ignem viderim: reliquam vero partem adoravit dicens: Eripe me, quia Deus meus es tu. Nescierunt sapere, quia obscurati sunt, ne oculis viderent, & corde intelligerent: neque secum homo cogitavit in corde suo, vel in anima sua, neque novit prudentia, quia mediam ejus partem igne combussit, & panes in illius carbonibus coxit, assatamque carnem manducavit, & quod reliquum ex eo fuit, in abominandum simulacrum formavit, quod & ipsi adorant. Scitote quia cinis cor eorum est, & errant, & nemo potest eripere animam eorum. Videte, nec dicetis, quia mendacium in dextra mea. Quomodo itaque non ab omnibus impii esse judicandi sunt, quos impietatis aperte condemnat divina Scriptura? vel quomodo infelices & miseri non sunt, qui tam manifeste convincuntur res inanimas præ veritate colere? Quænam vero illis spes superest, quam, quæso, veniam sperare possunt, qui rebus ratione & motu destitutis confidunt, quas loco veri Dei venerari non dubitant?

15. Utinam enim, utinam saltem sine figura deos illis finxisset artifex, ne evidens propriæ stupiditatis argumentum haberent. Simplicium siquidem animos adducere potuissent, ut sensum idolis esse crederent, nisi signa sensuum uti oculos, nares, aures, manus & os immobilia haberent ad sentiendum. Nunc autem habentes non habent, stantes non stant, & sedentes non sedent. Neque enim hæc agendi vim habent, sed ut fictori placuit, ita manent & jacent, nullumque divinitatis indicium exhibent, sed inanima prorsus sunt solaque hominum arte existunt. Utinam quoque hujusmodi falsorum deorum prædicatores & vates, (poetas & historicos dico) deos illos esse fatis habuissent scribere, nec eorum gesta litteris mandassent, quæ nempe illos minime esse deos, sed turpem vitam duxisse essent argumento. Namque vel solo divinitatis nomine veritatem surripere aut potius plurimos ab ea avertere potuissent. Jam vero cum Jovis amores & impuritates, cum corruptos ab aliis pueros, cum aliorum, præ sua in feminas libidine, suspiciones & sollicitudines, metus pavoresque ac alia vitia recensent, nihil aliud certe efficiunt quam ut videantur de diis se non solum non loqui, imo nec de probis hominibus, sed de turpibus omnis honestatis alienis commentitia narrare.

Varias Infidelium rationes, quibus suos deos defendunt, futiles esse ostenditur.

16. At vero hic fortasse impii ad ingenium Poetarum confugient, ac contendent proprium Poetarum esse, ut ea quæ non existunt, comminiscantur & fabulas ad audientium voluptatem excogitent, quam

A ,, σαν· ϗ κωφοὶ ἀπὸ ἀνθρώπων συναχθήτωσαν πάντες, ϗ στήτωσαν ἅμα, (1) ϗ ἐντραπήτωσαν ϗ αἰσχυνθήτωσαν ἅμα· ὅτι ὤξυνε τέκτων σίδηρον, ϗ σκεπάρνῳ εἰργάσατο αὐτὸ (2) ϗ ἐν τερέτρῳ ἐρρύθμισεν αὐτὸ, ϗ ἔστησεν αὐτὸ τῷ βραχίονι τῆς ἰσχύος αὐτοῦ· ϗ πεινάσει, ϗ ἀσθενήσει ϗ οὐ μὴ πίῃ ὕδωρ. ξύλον γὰρ ἐκλεξάμενος τέκτων, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέτρῳ, ϗ ἐν κόλλῃ ἐρρύθμισεν αὐτὸ, ϗ ἐποίησεν αὐτὸ ὡς μορφὴν ἀνδρὸς, ϗ ὡς ὡραιότητα ἀνθρώπου, ἔστησεν αὐτὸ ἐν οἴκῳ (3) ὃ ἔκοψε ξύλον ἐκ τοῦ δρυμοῦ, ὃ ἐφύτευσεν ὁ κύριος, ϗ ὑετὸς ἐμήκυνεν, ἵνα ᾖ ἀνθρώποις εἰς καῦσιν, ϗ λαβὼν ἀπ' αὐτοῦ θερμανθῇ,

B ,, ϗ καύσαντες ἔπεψαν ἄρτους ἐπ' αὐτῷ, τὸ δὲ λοιπὸν εἰργάσαντο εἰς θεοὺς, ϗ προσεκύνησαν αὐτοῖς, οὗ τὸ ἥμισυ αὐτοῦ κατέκαυσαν πυρί. ϗ ἐπὶ τοῦ ἡμίσους αὐτοῦ κρέας ὀπτήσας, ἔφαγε ϗ ἐνεπλήσθη· ϗ θερμανθεὶς εἶπεν· ἡδύ μοι ὅτι ἐθερμάνθην ϗ εἶδον πῦρ. τὸ δὲ λοιπὸν προσεκύνει λέγων, ἐξελοῦ με, ὅτι (4) θεός μου εἶ σύ. οὐκ ἔγνωσαν φρονῆσαι, ὅτι ἀπημαυρώθησαν τοῦ βλέπειν τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν, ϗ τοῦ νοῆσαι τῇ καρδίᾳ· ϗ οὐκ ἀνελογίσατο ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐδὲ ἀνελογίσατο τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, οὐδὲ ἔγνω τῇ φρονήσει ὅτι τὸ ἥμισυ αὐτοῦ κατέκαυσεν ἐν πυρὶ ϗ ἔπεψεν ἐπὶ τῶν ἀνθράκων αὐτοῦ ἄρτους· ϗ ὀπτήσας κρέ-

C ,, ας ἔφαγε, ϗ τὸ λοιπὸν αὐτοῦ εἰς βδέλυγμα ἐποίησε, ϗ προσκυνοῦσιν αὐτό. (5) γνῶτε ὅτι σποδὸς ἡ καρδία αὐτῶν, ϗ πλανῶνται, ϗ οὐδεὶς δύναται ἐξελέσθαι τὴν ψυχὴν αὐτῶν. ἴδετε ϗ οὐκ ἐρεῖτε, ὅτι ψεῦδος ἐν τῇ δεξιᾷ μου.,, πῶς οὖν οὐκ ἄθεοι παρὰ πᾶσι κριθεῖεν, οἱ ϗ παρὰ τῆς θείας γραφῆς ἀσεβείας κατηγορούμενοι; ἢ πῶς οὐκ ἂν εἶεν κακοδαίμονες, οἱ οὕτω φανερῶς ἐλεγχόμενοι τὰ ἄψυχα θρησκεύοντες ἀντὶ τῆς ἀληθείας; ποία δὲ τούτοις ἐλπὶς, ἢ τίς ἂν αὐτοῖς γένοιτο συγγνώμη, πεποιθόσιν ἐπὶ τὰ ἄλογα ϗ ἀκίνητα, ἃ ἀντὶ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ σέβουσιν;

D 15. Εἴθε γὰρ, εἴθε κἂν χωρὶς σχήματος αὐτοῖς τοὺς θεοὺς ἔπλαττεν ὁ τεχνίτης, ἵνα μὴ τῆς ἀναισθησίας φανερὸν ἔχωσι τὸν ἔλεγχον. ὑπέκλεψαν γὰρ ἂν τὴν ὑπόνοιαν τῶν ἀκεραίων, ὡς αἰσθομένων τῶν εἰδώλων, εἰ μὴ τὰ σύμβολα τῶν αἰσθήσεων, οἷον ὀφθαλμοὺς, ϗ ῥῖνας, ϗ ὦτα, ϗ χεῖρας, ϗ στόμα εἶχον ἀκινήτως κείμενα πρὸς τὴν τῆς αἰσθήσεως χρῆσιν, ϗ τὴν τῶν αἰσθητῶν ἀντίληψιν. νῦν δὲ ἔχοντες οὐκ ἔχουσι, ϗ στήκοντες οὐ στήκουσι, ϗ καθεζόμενοι οὐ καθέζονται, οὐ γὰρ ἔχουσι τούτων τὴν ἐνέργειαν, ἀλλ' ὡς ὁ πλάσας ἠθέλησεν, οὕτω ϗ μένουσι κείμενοι, θεοῦ μὲν γνώρισμα μηδὲν παρέχοντες, ἄψυχοι δὲ καθόλου μόνον ἀνθρώπου τέχνῃ φαινόμενοι τε-

E θέντες. εἴθε δὲ ϗ οἱ τῶν τοιούτων ψευδοθέων κήρυκες ϗ μάντεις, ποιηταὶ λέγω ϗ συγγραφεῖς, ἁπλῶς θεοὺς αὐτοὺς εἶναι γεγραφήκεισαν. ἀλλὰ μὴ ϗ τὰς πράξεις αὐτῶν πρὸς ἔλεγχον ἀθεότητος ϗ αἰσχροποιοῦ πολιτείας ἀναγεγραφήκεισαν. ἠδύναντο γὰρ ϗ μόνῳ τῷ τῆς θεότητος ὀνόματι τὴν ἀλήθειαν ὑφαρπάσαι, μᾶλλον δὲ τοὺς πολλοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας πλανῆσαι. νῦν δὲ ἔρωτας ϗ ἀσελγείας διηγούμενοι τοῦ Διὸς, ϗ παιδοφθορίας τῶν ἄλλων, ϗ ζηλοτυπίας πρὸς ἡδονὴν τῶν θηλειῶν, ϗ φόβους ϗ δειλίας, ϗ τὰς ἄλλας κακίας, οὐδὲν ἄλλο ἢ ἑαυτοὺς ἐλέγχουσιν, ὅτι οὐ μόνον οὐ περὶ θεῶν διηγοῦνται, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἀνθρώπων σεμνῶν, περὶ δὲ αἰ-

F σχρῶν ϗ τοῦ καλοῦ μακρὰν ὄντων μυθολογοῦσιν.

16. Ἀλλ' ἴσως περὶ τούτων οἱ δυσσεβεῖς ἐπὶ τὴν ἰδιότητα τῶν ποιητῶν καταφεύξονται, λέγοντες τῶν ποιητῶν ἴδιον εἶναι (6) χαρακτῆρα, τὰ μὴ ὄντα πλάττεσθαι ϗ ψεύδεσθαι περὶ μύθων εἰς ἡδονὴν τῶν ἀκουόντων, οὗ χάριν

(1) ϗ ἐντραπήτωσαν ϗ αἰσχυνθήτωσαν desunt in Gobler. Felckm. 1. 2. & 3. anon.

(2) καὶ ἐν τερέτρῳ ἐρρύθμισεν αὐτὸ habent Seguer. Gobler. Felck. 1. anon. Alii omittunt. In Græco Scripturæ textu loco ἐρρύθμισεν est ἔστησεν, deinde pro ἔστησεν quod sequitur, est εἰργάσατο αὐτὸ ἐν τῷ βραχίονι, &c. Paulopost loco ἐρρύθμισεν Gobler. & Felck. 1. anon. habent ἐρρύθμωσεν.

(3) Particula καὶ hic & paulopost ante ὃ deest in Seguer. & Græco Scripturæ textu: in Gobler. & Felckm. 1. anon. in primo tantum loco. In aliis est in utroque.

(4) Art. ὁ, hic nullus est in Seguer. Felckm. 2. anon. & Græco Scripturæ textu: in aliis autem legitur.

(5) Græcus scripturæ textus γνῶθι. Paulopost Felckm. 3. anon. ἐρεῖται habet, ubi alii ἐρεῖτε. Paulopost art. οἱ post κριθεῖεν deest in Seguer.

(6) Art. τὸν, qui deest in Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1. & 2. anon. hic legitur in aliis.

χέειν καὶ τὰ περὶ θεῶν αὐτοὺς πεποιηκέναι φάσκουσιν. ἀλλ' A αὕτη καὶ πάντων μᾶλλον ἡ πρόφασις αὐτοῖς ἕωλος δειχθήσεται, ἀφ' ὧν αὐτοὶ περὶ τούτων ἔχουσι δόξαν, καὶ προτίθενται. εἰ γὰρ τὰ παρὰ ποιηταῖς ἐστι πλάσματα καὶ ψευδῆ, ψευδὴς ἂν εἴη καὶ αὐτὴ ἡ περὶ τοῦ Διὸς, καὶ Κρόνου, καὶ Ἥρας, καὶ Ἄρεος, καὶ τῶν ἄλλων ὀνομασία. ἴσως γὰρ, ὡς αὐτοί φασι, καὶ τὰ ὀνόματα πέπλασται, καὶ οὐκ ἔστι μὲν ὅλως Ζεὺς, οὐδὲ Κρόνος, οὐδὲ Ἄρης· πλάττονται δὲ τούτους ὡς ὄντας οἱ ποιηταὶ πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκουόντων. πλαττόντων δὲ τῶν ποιητῶν τὰ μὴ ὄντα, πῶς (1) ὡς ὄντας αὐ- B τοὺς θρησκεύουσιν; ἢ ἴσως γὰρ ἂν πάλιν φήσουσι, τὰ μὲν ὀνόματα οὐ πλάττονται, τὰς δὲ πράξεις ψεύδονται κατ' αὐτῶν. ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐδὲν ἧττον πρὸς ἀπολογίαν αὐτῶν οὐκ ἀσφαλές. εἰ γὰρ τὰς πράξεις ἐψεύσαντο, (2) ἐψεύσαντο πάντως καὶ τὰ ὀνόματα, ὧν καὶ τὰς πράξεις εἶναι διηγήσαντο. ἢ εἰ ἀληθεύουσι περὶ τὰ ὀνόματα, ἀληθεύουσι καὶ περὶ τὰς πράξεις ἐξ ἀνάγκης. ἄλλως τε οἱ εἶναι τούτους θεοὺς μυθολογήσαντες, ἴσασιν ἀληθῶς, καὶ ἃ δεῖ θεοὺς πράττειν, καὶ οὐκ ἄν ποτε τὰς ἀνθρώπων θεοῖς προσάψοιεν ἐννοίας· ὥσπερ οὐδὲ τὸ τοῦ πυρὸς ἔργον τῷ C ὕδατί τις ἀναθήσει. τὸ μὲν γὰρ καίει, τὸ δὲ ἔμπαλιν τὴν οὐσίαν ἔχει ψυχράν. εἰ μὲν οὖν αἱ πράξεις εἰσὶ θεῶν ἄξιαι, θεοὶ ἂν εἶεν καὶ οἱ τούτων ἐργάται. εἰ δὲ ἀνθρώπων (3) ἐστὶ καὶ ἀνθρώπων οὐ καλῶν τὸ μοιχεύειν, καὶ τὰ προειρημένα ἔργα· ἄνθρωποι ἂν εἶεν οἱ ταῦτα πράξαντες καὶ οὐ θεοί. κατ' ἀλλήλους γὰρ τὰς οὐσίας καὶ τὰς πράξεις εἶναι χρὴ, ἵνα καὶ ἐκ τῆς ἐνεργείας ὁ πράξας μαρτυρηθῇ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας πρᾶξις γνωσθῆναι δυνηθῇ. ὥσπερ οὖν εἴ τις διαλεγόμενος περὶ ὕδατος καὶ πυρὸς, καὶ τὰς τούτων ἐνεργείας ἀπαγγέλλων, οὐκ ἂν εἶπε, τὸ μὲν ὕδωρ καίειν, τὸ δὲ πῦρ ψύχειν· οὐδ' εἴ τις περὶ ἡ- D λίου καὶ γῆς διηγεῖτο, ἔλεγεν ἂν τὴν μὲν γῆν φωτίζειν, τὸν δὲ ἥλιον (4) βοτάνας καὶ καρποὺς φύειν, ἀλλὰ καὶ λέγων, πᾶσαν παραπληξίαν ὑπερέβαλεν. οὕτως οὐκ ἂν οἱ παρ' αὐτοῖς συγγραφεῖς, καὶ μάλιστα ὁ πάντων ἐξοχώτατος ποιητὴς, εἴπερ ᾔδεισαν θεοὺς εἶναι τὸν Δία καὶ τοὺς ἄλλους, τοιαύτας αὐτοῖς περιέθηκαν πράξεις, αἳ μὴ εἶναι θεοὺς αὐτοὺς ἐλέγχουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνθρώπους εἶναι, καὶ ἀνθρώπους οὐ σώφρονας. ἢ εἰ ἐψεύσαντο ὡς ποιηταὶ, καὶ σὺ τούτων καταψεύδῃ. διατί μὴ (5) καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας τῶν E ἡρώων ἐψεύσαντο, καὶ ἀντὶ μὲν ἀνδρείας ἀσθένειαν, ἀντὶ δὲ ἀσθενείας, ἀνδρείαν ἐπλάσαντο; ἔδει γὰρ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, οὕτω καὶ τοῦ μὲν Ἀχιλλέως ἀνανδρείαν καταψεύσασθαι, τοῦ δὲ Θερσίτου δύναμιν θαυμάσαι· καὶ τοῦ μὲν Ὀδυσσέως ἀσυνεσίαν διαβαλεῖν, τοῦ δὲ Νέστορος παραφροσύνην πλάσασθαι· καὶ τοῦ μὲν Διομήδους καὶ Ἕκτορος γυναικείας πράξεις, τῆς δὲ Ἑκάβης ἀνδρείαν μυθολογῆσαι. ἐπὶ πάντων γὰρ ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἔδει τοὺς ποιητὰς πλάττεσθαι καὶ ψεύδεσθαι, νῦν δὲ τοῖς μὲν ἀνθρώποις τὴν ἀλήθειαν ἐφύλαξαν, τῶν δὲ λεγομένων θεῶν οὐκ ἐφοβήθησαν (6) καταψεύδεσθαι. καὶ τοῦτο γὰρ ἄν τις αὐτῶν εἴποι, ἐν F μὲν ταῖς περὶ ἀσελγείας αὐτῶν πράξεσι ψεύδονται· ἐν δὲ τοῖς ἐπαίνοις, ὅταν πατέρα θεῶν καὶ ὕπατον καὶ ὀλύμπιον καὶ ἐν οὐρανῷ βασιλεύοντα (7) λέγωσι τὸν Δία, οὐ πλάττονται, ἀλλ' ἀληθεύοντες λέγουσι. τοῦτον δὲ οὐ μόνος ἐγὼ, ἀλλὰ καὶ πᾶς ὅστις ἐλέγξειε κατ' αὐτῶν εἶναι τὸν λόγον. πάλιν γὰρ ταῖς πρώταις ἀποδείξεσιν ἡ ἀλήθεια κατ' αὐτῶν φανήσεται. αἱ μὲν γὰρ πράξεις, ἀνθρώπους αὐ-

ob cauſam eos iſta de diis finxiſſe. Verum hancce A illorum excuſationem omnibus etiam aliis obſoletiorem & futiliorem eſſe ex his ipſis demonſtrare licet, quæ ipſi de diis illis opinantur & prædicant. Si enim quæ poetæ narrant, commentitia & falſa ſunt: falſa quoque Jovis, Saturni, Junonis, Martis aliorumque nomina fuerint. Siquidem, ut ipſi fatentur, forte ipſa etiam nomina ficta fuerunt, nec ullus omnino exiſtit Jupiter vel Saturnus vel Mars: ſed eos quaſi exiſtentes ad auditores decipiendos finxerunt poetæ. Atqui ſi poetæ res quæ non exi- B ſtant fingunt, quare deos illos velut exiſtentes colunt? An enim forte reſponſuri ſunt nomina quidem non fingi, ſed facta falſo illis adſcribi? At id etiam ad illorum defenſionem nihilo tutius eſt. Nam ſi facta commenti ſunt, plane & eorum nomina quorum facta eſſe ſcripſere, etiam ſunt commenti. Vel ſi in vulgandis nominibus veraces ſunt, eos quoque in factis enarrandis veraces eſſe neceſſe eſt. Præterea qui illos deos eſſe finxere, noverant utique quæ deos agere decet, neque unquam hominum notas diis af- C finxiſſent: uti nemo ignis effectum aquæ attribuerit, cum ignis vim comburendi habeat, aquæ autem frigida ſit natura. Quapropter ſi facta digna ſunt deorum, dii ſane fuerint qui iſta egerunt. Sin autem hominum & quidem non honeſtorum ſit adulterari, aliaque quæ ſupra memoravimus ſcelera committere: homines proculdubio fuerint, non dii, qui illa patravere. Actus enim naturis congruere debent, ut & effectus auctorem teſtetur, & ex natura actus poſſit cognoſci. Quemadmodum ergo ſi quis de aqua & igne diſputare, eorumque effectus afferre vellet, numquam profecto dicere auderet aquam comburere, & ignem D refrigerare. Similiter ſi quis de ſole & terra differere aggrederetur, neutiquam certe affirmaret terram illuminare, ſolem autem herbas & fructus producere: alioquin ſtupiditatem amentiamque omnem ſuperaret. Ita ſi deos eſſe Jovem ceteroſque alios certum habuiſſent illorum ſcriptores, ac præcipue omnium præſtantiſſimus poeta, hujuſmodi actus illis non adſcripſiſſent, quibus eos non deos ſed potius homines, homines inquam non ſapientes, fuiſſe manifeſtum fieret. Vel ſi mentiti ſunt poetæ, tuque illos falſi arguis, E quare de Heroum fortitudine falſa dixiſſe non vis, nec pro fortitudine imbecillitatem, aut pro imbecillitate fortitudinem commentos eſſe? Nempe debuiſſent, uti de Jove & Junone commenti ſunt, ita etiam Achillem ignaviæ inſimulare & Therſitæ vires admirari, Ulyſſis imprudentiam & ſtupiditatem inſectari, Neſtori inſipientiam tribuere, Diomedi & Hectori muliebres actiones, Hecubæ vero fortitudinem affingere. Siquidem, ut ipſi volunt, proprium Poetarum erat in omnibus fingere & mentiri. Atqui cum de hominibus quidem ſcripſerunt, veritatem ſervavere: cum autem de iis, quos deos vocant, ſermonem ha- F buerunt, mendaces eſſe non ſunt veriti. Nam id etiam forte aliquis illorum dixerit, falſa Poetas ſcribere, cum impudica deorum facta narrant: at cum eos laudant, cum Jovem patrem deorum ſupremumque ac Olympium & in cælis imperantem prædicant, illos nihil comminiſci, ſed vera dicere. Verum id reſponſi contra illos eſſe, non mihi ſoli, ſed cuivis facile eſt oſtendere, iterumque veritas iiſdem argumentis, quæ jam ſupra attulimus, ſeſe adverſus eos tuebitur. Facta enim illos fuiſ-

(1) ὡς deeſt in Baſil. Anglic. & Felckm. 2. anon. Paulopoſt Seguer. & Anglic. φήσουσι habent, alii autem cum editis φήσωσι.

(2) ἐψεύσαντο deeſt in Felckm. 2. anon. Paulopoſt particulam εἰ poſt ἢ reſtituimus ex mſſ. Seguer. Baſil. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. & 2. anon.

(3) Sic Seguer. & Gobler. Alii cum editis, εἰσί. Vox ἔργα, quæ mox ſequitur, deeſt in Felckm. 2. anon.

(4) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. & 2. anon. Alii cum editis βοτάναις καὶ καρποῖς.

(5) Particulam καὶ Seguer. habet: alii cum editis omittunt.

(6) Sic Seguer. Alii cum editis καταψεύσασθαι.

(7) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. & 2. anon. Alii cum editis λέγουσι. Paulopoſt Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. μόνος habent, alii μόνον. Particula καὶ, quæ mox ſequitur, deeſt in Gobler. & Felck. 2. an.

fuiſſe homines palam convincunt; ſed laudes quibus eos efferunt, hominum naturam longe ſuperant. Atqui utrumque horum ſecum pugnat: nam neque proprium eſt cæleſtium iſta agere, neque qui hæc agunt, deos ſuſpicari quis recte poſſit.

17. Quid igitur reſtat, quam ut intelligamus falſas quidem & adulationis ergo fictas fuiſſe laudes, facta autem vera eſſe? Idque ita eſſe ex vulgari more licet cognoſcere. Nemo enim qui aliquem laudare aggreditur, ejus vitam vituperat; ſed contra, quorum vita turpis eſt, ad vituperationem quæ inde ſequi ſolet removendam, illos laudibus ſupra modum extollunt, ut & laudum magnitudine auditores decipiant, & illorum, quos laudant, nequitiam occultent. Itaque quemadmodum qui aliquem laudare inſtituit, ſi nullam vel in factis vel in moribus laudis materiam repererit, quippe cum nihil niſi turpe in his occurrat, alio commendandi genere uti cogitur, illique, quem laudat, ea quæ propriis meritis majora ſunt attribuit: ita cum egregios illos Poetas deorum ſuorum turpitudinis puderet, nomen humana natura majus eis affinxere. Verum non intellexerunt ſe commentis, quæ in mortalium conditionem minime quadrant, humana illorum facta non obſcurare vel abſcondere, ſed potius humanis eorum vitiis aperte demonſtrare Dei notiones illis nequaquam congruere. Ego ſane arbitror eos contra propriam mentem illorum vitia & facta enarraſſe, ſed cum incommunicabile, ut loquitur ſcriptura, Dei nomen & honorem, iis, qui non dii ſed mortales homines fuere, adſcribere ſtuderent, quod magnum & graviſſimum fuit flagitium; idcirco inviti illorum vitia compellente veritate exponere coacti ſunt, ut ea ſcriptis exarata, poſteris omnibus evidens argumentum eſſent, illos non eſſe deos.

Sap. 14. 21.

18. Quid igitur ſuperſtitioſi reſpondebunt: quo argumento illos deos eſſe oſtendent? Nam ex his, quæ paulo ſuperius diximus, homines eos, & quidem turpes homines, fuiſſe probatum eſt. At enim eo forte poſtremum ſe vertent, ut, quæ illi vitæ hominum utilia invenere, magnifice jactent, aſſeverentque eam ob rem deos haberi, quia hominibus fuere utiles. Jupiter enim plaſtices ſive artis figlinæ auctor fuiſſe dicitur: Neptunus, nauticæ: Vulcanus, fabrilis: Minerva, textrinæ: Apollo, muſicæ: Diana item venandi artem, veſtes ſive corporis ornatum Juno, Ceres agriculturam, aliique alias artes invenere, ut apud hiſtoricos legitur. Verum hæ & ſimiles artes non illis ſolis ſed communi hominum naturæ erant adſcribendæ. Siquidem homines, diligenti naturæ contemplatione & obſervatione, artes inveniunt: hinc in omnium ore eſt artem naturæ eſſe imitationem. Si ergo illi in his artibus, quibus navarunt operam, periti evaſerunt, non idcirco dii ſed potius homines exiſtimandi ſunt. Nec enim artes ab illis ſunt profectæ: ſed ipſi in artibus naturam imitati ſunt. Nam cum homines, uti ex hominis definitione conſtat, natura ſint ſcientiæ capaces: nil mirum, ſi illi humano ingenio in ſuam ipſorum naturam intuentes, ejuſque percepta cognitione, artes excogitaverint. Porro ſi ob inventas artes

Immerito falſi dii ob inventas a ſe artes dii habiti ſunt.

Artes, naturæ obſervatione, inveniuntur.

A τοὺς εἶναι ἐλέγχουσι· τὰ δὲ ἐγκώμια ὑπὲρ τὴν ἀνθρώπων ἐστὶ φύσιν· ἑκάτερον δὲ τούτων ἀκατάλληλόν ἐστι πρὸς ἑαυτό· οὔτε γὰρ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἴδιόν ἐστι τοιαῦτα πράττειν, οὔτε τοὺς τὰ τοιαῦτα πράττοντας ὑπονοεῖν τις δύναται θεούς.

17. Τί οὖν (1) ὑπολείπεται νοεῖν, ἢ ὅτι τὰ μὲν ἐγκώμια ψευδῆ καὶ κεχαρισμένα τυγχάνει, αἱ δὲ πράξεις (2) ἀληθεύονται κατ' αὐτῶν; καὶ τοῦτο ἀληθὲς ἐκ τῆς συνηθείας ἄν τις ἐπιγνώσεται. οὐδεὶς γὰρ ἐγκωμιάζων (3) τινὰ, καὶ κατηγορεῖ τῆς τούτου πολιτείας· ἀλλὰ μᾶλλον οἷς εἰσιν αἱ πράξεις αἰσχραὶ, τούτους διὰ τὸν ἐκ τούτων ψόγον ἐπαίρουσι τοῖς ἐγκωμίοις, ἵνα τῇ τούτων ὑπερβολῇ τοὺς ἀκούοντας ἀπατήσαντες, ἐπικρύψωσι τὴν ἐκείνων παρανομίαν. ὥσπερ οὖν εἴ τις ἐγκωμιάσαι τινὰ προθέμενος, μὴ εὑρίσκοι μὲν ἐκ πολιτείας μηδὲ ἐξ ἀρετῆς τῆς ψυχῆς τὴν πρόφασιν τῶν ἐγκωμίων, διὰ τὴν ἐν τούτοις αἰσχύνην, ἄλλως δὲ αὐτοὺς ἐπαίροι, τὰ ὑπὲρ αὐτοὺς αὐτοῖς χαριζόμενος· οὕτω καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς θαυμαστοὶ ποιηταὶ, δυσωπούμενοι ἐπὶ ταῖς αἰσχραῖς πράξεσι τῶν λεγομένων παρ' αὐτοῖς θεῶν, τὸ ὑπὲρ ἄνθρωπον αὐτοῖς προσῆψαν ὄνομα, οὐκ εἰδότες ὅτι οὐ ταῖς ὑπὲρ ἄνθρωπον ὑπονοίαις ἐπισκιάσουσιν αὐτῶν τὰ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς ἀνθρωπίνοις αὐτῶν ἐλαττώμασι τὰς θεοῦ ἐννοίας μὴ ἁρμόζειν αὐτοῖς διελέγξουσι. καὶ ἔγωγε νομίζω καὶ παρὰ γνώμην αὐτοῖς εἰρῆσθαι τὰ τούτων πάθη καὶ τὰς τούτων πράξεις. ἐπειδὴ γὰρ τὴν τοῦ θεοῦ ἀκοινώνητον, ὡς εἶπεν ἡ γραφὴ, προσηγορίαν καὶ τιμὴν τοῖς οὐκ οὖσι θεοῖς, ἀλλ' ἀνθρώποις θνητοῖς ἐσπούδαζον ἀναθεῖναι, καὶ μέγα καὶ δυσσεβὲς ἦν τὸ ὑπ' αὐτῶν τολμώμενον, τούτου ἕνεκεν καὶ ἄκοντες ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἠναγκάσθησαν τὰ τούτων ἐκθέσθαι πάθη· ἵνα τοῖς μετὰ ταῦτα, (4) τὰ τούτων πάθη πρὸς ἔλεγχον τοῦ μὴ εἶναι τούτους θεοὺς ἐν ταῖς περὶ αὐτῶν γραφαῖς κείμενα, πᾶσι φαίνηται.

18. Τίς οὖν ἀπολογία, τίς ἀπόδειξις περὶ τοῦ εἶναι τούτους θεοὺς γένοιτ' ἂν τοῖς ἐν τούτοις δεισιδαιμονοῦσιν; ἐκ μὲν γὰρ τῶν λεχθέντων μικρῷ πρότερον, ἀνθρώπους αὐτοὺς, καὶ ἀνθρώπους (5) οὐ σεμνοὺς ὄντας ὁ λόγος ἀπέδειξεν. εἰς ἐκεῖνο δὲ τάχα τραπήσονται, καὶ μέγα φρονήσουσιν, ἐπὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν εὑρεθεῖσι τῷ βίῳ χρησίμοις, λέγοντες διὰ ταῦτα αὐτοὺς καὶ θεοὺς ἡγεῖσθαι, ὅτι τοῖς ἀνθρώποις χρήσιμοι γεγόνασι. Ζεὺς μὲν γὰρ λέγεται πλαστικὴν τέχνην ἐσχηκέναι, Ποσειδῶν δὲ τὴν τοῦ κυβερνήτου· καὶ Ἥφαιστος μὲν χαλκευτικὴν, Ἀθηνᾶ δὲ τὴν ὑφαντικήν· καὶ Ἀπόλλων μὲν τὴν μουσικὴν, Ἄρτεμις δὲ τὴν κυνηγετικὴν, καὶ (6) Ἥρα στολισμὸν Δήμητρα γεωργίαν, καὶ ἄλλοι ἄλλας, ὡς οἱ ἱστοροῦντες περὶ αὐτῶν ἐξηγήσαντο. ἀλλὰ ταύτας καὶ τὰς τοιαύτας ἐπιστήμας, οὐκ αὐτοῖς μόνοις ἔδει τοὺς ἀνθρώπους ἀναθεῖναι, ἀλλὰ τῇ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, εἰς ἣν ἀτενίζοντες ἄνθρωποι, τὰς τέχνας εὑρίσκουσι. τὴν γὰρ τέχνην καὶ οἱ πολλοὶ λέγουσι φύσεως (7) αὐτὴν εἶναι μίμημα. εἰ τοίνυν ἐπιστήμονες περὶ ἃς ἐσπούδασαν τέχνας γεγόνασιν, οὐ διὰ τοῦτο καὶ θεοὺς αὐτοὺς νομίζειν ἀνάγκη, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνθρώπους. οὐ γὰρ ἐξ αὐτῶν αἱ τέχναι, ἀλλ' ἐν ταύταις καὶ αὐτοὶ τὴν φύσιν ἐμιμήσαντο. ὄντες γὰρ ἄνθρωποι κατὰ φύσιν δεκτικοὶ ἐπιστήμης, κατὰ τὸν περὶ αὐτῶν τεθέντα ὅρον, οὐδὲν θαυμαστὸν εἰ τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ, καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν ἑαυτῶν φύσιν ἀποβλέποντες, (8) καὶ ταύτης ἐπιστήμην λαβόντες, τὰς τέχνας ἐπενόησαν. ἢ εἰ διὰ τὰς τῶν τεχνῶν

(1) Seguer. Gobler. Felckm. 1, anon. ἀπολείπεται.
(2) Sic Seg. Gobler. Felck. 1. an. Alii & editi, ἀληθεύουσι.
(3) Sic Seguer. & poſtea τούτου. Alii cum editis τινὸς & τούτων. Particula καὶ ibid deeſt in Baſil.
(4) Has voces τὰ τούτων πάθη reſtituimus ex mſſ. Seguer. Baſil. Gobler. Felckm. 1. & 2. anon.
(5) Sic Seguer. Baſil. Gobler. Felckm. 1. & 2. anon. Alii cum editis ἀσέμνους.
(6) καὶ deeſt in Gobler. & Felckm. 1. anon. iidemque poſt Ἥρα addunt τὸν, & poſt Δήμητρα, addunt δὲ τὴν. iidem & Seg. ante ἄλλοι addunt οἱ, in aliis deeſt. οἱ autem mox ſequens deeſt in Baſil. & Felckm. 2. anon.
(7) αὐτὴν habent Seguer. Gobler. Felckm. 1. & 2. anon. Alii non habent.
(8) Hæc verba καὶ ταύτης ἐπιστήμην λαβόντες deſunt in Felchm. 3. anon.

νῶν εὑρέσεις, θεοὺς αὐτοὺς ἄξιον ἀναγορεύεσθαι λέγουσιν· A ὥρα καὶ τοὺς τῶν ἄλλων τεχνῶν εὑρετὰς θεοὺς ἀναγορεύειν, καθ' ὃν λόγον κἀκεῖνοι τῆς τοιαύτης ὀνομασίας ἠξιώθησαν. γράμματα μὲν γὰρ ἐφεῦρον Φοίνικες, ποίησιν δὲ ἡρωϊκὴν Ὅμηρος· καὶ διαλεκτικὴν μὲν Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, ῥητορικὴν δὲ τέχνην Κόραξ ὁ Συρακούσιος· καὶ καρπὸν μὲν μελισσῶν Ἀρισταῖος, σίτου δὲ σπορὰν Τριπτόλεμος· καὶ νόμους μὲν Λυκοῦργος ὁ Σπαρτιάτης καὶ Σόλων ὁ Ἀθηναῖος· τῶν δὲ γραμμάτων τὴν σύνταξιν καὶ ἀριθμοὺς, καὶ μέτρα καὶ στάθμια Παλαμήδης ἐφεῦρε· καὶ ἄλλοι ἄλλα καὶ διάφορα τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἀπήγγειλαν χρήσιμα, κατὰ τὴν τῶν (1) ἱστορησάντων μαρτυρίαν. εἴπερ οὖν αἱ ἐπιστῆμαι θεοποιοῦσι, καὶ διὰ ταύ- B τας εἰσὶ θεοὶ γλυπτοὶ, ἀνάγκη καὶ τοὺς ὕστερον ἐκείνων ἐφευρετὰς τῶν ἄλλων γινομένους, εἶναι κατ' αὐτοὺς θεούς. ἢ εἰ μὴ τούτους ἀξιοῦσι τῆς (2) τοῦ θεοῦ τιμῆς, ἀλλ' ἀνθρώπους ἐπιγινώσκουσιν· ἀκόλουθον καὶ τὸν Δία καὶ τὴν Ἥραν, καὶ τοὺς ἄλλους μηδὲ ὀνομάζεσθαι θεοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἀνθρώπους γεγενῆσθαι πιστεύειν, καὶ κατὰ περιττὸν, ὅτι μηδὲ σεμνοὶ γεγόνασιν, ὡς καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς (3) τῶν ἀγαλμάτων γλυφῆς, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἀνθρώπους αὐτοὺς ἐλέγχουσι.

19. Τίνα γὰρ ἄλλην αὐτοῖς γλύφοντες ἐπιβάλλουσι μορφὴν, ἢ τὴν ἀρρένων καὶ γυναικῶν, C καὶ τῶν ἔτι κατωτέρω τούτων καὶ ἀλόγων ὄντων τὴν φύσιν πετεινῶν παντοίων, τετραπόδων ἡμέρων τε καὶ ἀγρίων, καὶ ἑρπετῶν, ὅσα γῆ καὶ θάλαττα καὶ πᾶσα τῶν ὑδάτων ἡ φύσις φέρει; εἰς γὰρ τὴν τῶν παθῶν καὶ ἡδονῶν ἀλογίαν πεσόντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ πλέον οὐδὲν ὁρῶντες ἢ ἡδονὰς καὶ σαρκὸς ἐπιθυμίας, ὡς ἐν τούτοις τοῖς ἀλόγοις τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ἐν ἀλόγοις καὶ τὸ θεῖον ἀνεπλάσαντο κατὰ τὴν ποικιλίαν τῶν παθῶν ἑαυτῶν, καὶ θεοὺς τοσούτους γλύψαντες. τετραπόδων (4) τε γὰρ εἰκόνες καὶ ἑρπετῶν καὶ πετεινῶν εἰσι παρ' αὐτοῖς, καθὼς καὶ ὁ τῆς θείας καὶ ἀληθοῦς εὐσεβείας ἑρμηνεὺς φησιν· „ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν D „καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. φάσκοντες „εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν, καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν „τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀν„θρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπε„τῶν· διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς (5) ὁ θεὸς εἰς „πάθη ἀτιμίας.„ προπαθόντες γὰρ τὴν ψυχὴν ταῖς τῶν ἡδονῶν ἀλογίαις, ὡς προεῖπον, ἐπὶ τὴν τοιαύτην θεοπλαστίαν κατέπεσον· καὶ πεσόντες, λοιπὸν ὡς (6) παραδοθέντες ἐν τῷ ἀποστραφῆναι τὸν θεὸν αὐτοὺς οὕτως ἐν αὐτοῖς κυλίονται, καὶ ἐν ἀλόγοις τὸν τοῦ λόγου πατέρα θεὸν ἀπεικάζουσι. περὶ ὧν οἱ παρ' Ἕλλησι λεγόμενοι φιλόσοφοι καὶ ἐπιστήμονες, ἐλεγχόμε- E νοι μὲν οὐκ ἀρνοῦνται ἀνθρώπων εἶναι καὶ ἀλόγων μορφὰς καὶ τύπους τοὺς φαινομένους αὐτῶν θεούς· ἀπολογούμενοι δὲ λέγουσι, διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἔχειν, ἵνα διὰ τούτων τὸ θεῖον αὐτοῖς ἀποκρίνηται καὶ φαίνηται· οὐκ ἄλλως γὰρ αὐτὸν τὸν ἀόρατον δύνασθαι γνῶναι, ἢ διὰ τῶν τοιούτων ἀγαλμάτων καὶ τελετῶν. οἱ δὲ ἔτι τούτων φιλοσοφώτεροι καὶ βαθύτερα λέγειν νομίζοντες, φασὶ διὰ τοῦτο ταῦτα (7) κατεσκευάσθαι καὶ τετυπῶσθαι πρὸς ἐπίκλησιν καὶ ἐπιφάνειαν θείων ἀγγέλων καὶ δυνάμεων, ἵνα διὰ τούτων ἐπιφαινόμενοι γνωρίζωσιν αὐτοῖς περὶ τῆς τοῦ θεοῦ γνώσεως· καὶ εἶναι τούτους ὥσπερ γράμματα τοῖς ἀνθρώποις, οἷς ἐντυγχάνοντες, δύναν- F ται γινώσκειν περὶ τῆς τοῦ θεοῦ καταλήψεως, ἀπὸ τῆς δι' αὐτῶν γινομένης τῶν θείων ἀγγέλων ἐπιφανείας. ταῦτα μὲν οὕτως ἐκεῖνοι μυθολογοῦσιν· οὐ γὰρ θεολογοῦσι, μὴ γένοιτο. ἐὰν δέ τις ἐξετάσῃ τὸν λόγον μετ' ἐπιμελείας, εὑρήσει τούτων οὐκ ἐλατ-

deos eos merito nuncupandos eſſe contendant, reſtat ut & alii artium inventores eodem quo illi jure dii appellentur. Etenim litteras Phœnices invenere: Poeſim heroicam, Homerus: Dialecticam, Zeno Eleates: Rhetoricam, Corax Syracuſius: apum opera, Ariſtæus: frumenti ſementem, Triptolemus: leges, Lycurgus Spartiates & Solon Athenienſis: litterarum ordinem & numerum menſuraſque & pondera, Palamedes. Alii denique alias & varias res hominum vitæ perutiles, ut teſtantur hiſtorici, protulerunt. Igitur ſi ſcientia deos facit, atque ideo dii ſculpti exiſtunt: neceſſe omnino eſt illos quoque, qui poſtea aliorum artium auctores fuere, inter deos numerari. Vel certe ſi eos divinis honoribus dignos non judicant, ſed homines eſſe agnoſcunt: conſequens eſt, ut nec Jupiter, nec Juno, nec alii, dii appellentur, ſed vere homines fuiſſe credantur, eoque magis, quod probi non fuerint. Certe ipſi etiam idololatræ ſculptis deorum ſimulacris nihil aliud eos quam homines eſſe declarant.

19. Quam enim, quæſo, formam cælatores diis illis affingunt, niſi marium & fœminarum, imo rerum etiam longe viliorum, & quæ natura ſua rationis ſunt expertes, ut volucrum variarum, quadrupedum cicurum & ferocium, ac reptilium, quæcumque terra & mare ac univeſa aquarum natura producit? Nimirum cum homines belluarum inſanos impetus ac libidines præcipiti lapſu ſecuti, nihil præter voluptates & carnis cupiditates ob oculos haberent: ut mentem in hiſce pecudum vitiis defixam & occupatam tenebant, ſic etiam in belluis pro affectuum varietate numen expreſſerunt, atque tot deos ſunt fabricati. Hinc enim quadrupedum, reptilium & avium ſimulacra apud illos exſtant, quemadmodum divinæ & veræ pietatis interpres his verbis docet: *Evanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum: dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt, & mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum & quadrupedum & ſerpentium, propterea tradidit illos Deus in paſſiones ignominiæ.* Poſtquam enim animam, ut modo memini, voluptatibus belluarum propriis inquinarunt, ad hujuſcemodi deos effingendos ſunt inducti; hincque factum eſt ut Deo derelicto, jam veluti traditi, ſeſe in illis flagitiis volutarint, & in rebus quæ rationis expertes ſunt, Deum Rationis ſive Verbi patrem exprimere auſi fuerint. Sane his de rebus convicti Ethnicorum philoſophi & doctores, non eunt inficias hominum & belluarum formas ac figuras eſſe ſuos illos deos qui palam ſunt expoſiti. Verum reſpondent ideo ita eſſe, ut Deus per has figuras ipſis det reſponſa atque appareat: nec enim eum, qui oculis videri non poteſt, aliter poſſe cognoſci quam per hujuſmodi ſimulacra & ceremonias. Alii vero præſtantiores philoſophi, altiora rati dicere, ajunt hæc facta & expreſſa fuiſſe ad divinos Angelos & Poteſtates invocandum & accerſendum, ut per hæc ſimulacra apparentes, Dei cognitionem ipſos docerent; eſſeque hominibus inſtar litterarum, quarum lectione, divinis Angelis per illa advenientibus, Dei ſcientiam percipere poſſint. Sic illi inſcite nugantur, non ut theologi loquuntur: abſit enim ut iſta theologorum dicantur. Verum ſi quis id reſponſi diligenter velit expendere, facile reperiet non minus

Homines belluarum vitiis dediti illas idcirco deos fecerunt.

Rom. 1. 21.

(1) Sic Seguer. Alii cum editis ἀνθρώπων.
(2) τοῦ deeſt in Seguer. Paulopoſt Seg. Gobler, Felck, 1. anon. habent ἀκόλουθον καὶ. Baſil. Anglic. Felck. 2. ἀκολούθως καὶ. Alii cum editis, ἀκόλουθον ἂν εἴη. mox quoque Seguer. Gobler. Felck. 1, & 2. anon. μηδὲ habent, ubi alii cum editis μή.
(3) Hic omnes præter Seguer. διὰ inutiliter interjectum habent.
(4) Particulam τε habent Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. Alii cum editis omittunt.
(5) ὁ θεὸς legitur in Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. & Rom. 1, 24. In aliis omittitur. Paulopoſt art. τῶν ante ἡδονῶν deeſt in Seguer.
(6) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. Alii cum editis, προφθέντες.
(7) Sic Seg. Alii cum editis κατασκευάσθαι, ſed mendoſe.

minus falſam iſtorum opinionem eſſe, quam quæ ſupra a nobis refutata ſunt.

20. Ita enim eos aliquis velim, veritate judice, fidens interroget: Quonam modo Deus per hæc ſimulacra reſpondet & cognoſcitur? An ob materiam ex qua conſtant, an ob formam quam habent? ſi ob materiam: quis ergo formæ uſus, & cur, antequam hæc effecta eſſent, per quamlibet materiam ſe videndum Deus non præbebat? Fruſtra quoque templa muris muniunt; lapidemque unum, aut lignum, aut aliquam auri partem in his includunt, cum univerſa terra hujuſmodi rebus ſit plena. Si vero impoſita forma divini adventus cauſa eſt, quis uſus materiæ auri aliarumve rerum? cur non potius per ipſa vera animalia, quorum effigies ſunt ſimulacra, Deus apparet? Dignior ſiquidem de Deo opinio eadem de cauſa haberetur, ſi per animalia viventia ſive ratione prædita ſive rationis expertia appareret, neque in inanimis & immobilibus conſpiciendus exſpectaretur. Summam enim impietatem adverſus ſeipſos committunt, qui cum vera animalia, quadrupedes, aves & ſerpentes ſeu ob feritatem ſeu ob fœditatem fugiant & abhorreant, horum tamen formas lapidibus, lignis & auro inſculptas deos faciant. Convenientius ſane erat ipſa viventia quam eorum formas coli. At forte neutrum horum, nempe neque forma, neque materia Dei adventus cauſa eſt: ſed ſola ars cum ſcientia conjuncta divinum numen evocat, quippe cum ipſa ſit naturæ imitatio. Sed ſi propter ſcientiam & artem Deus ad ſimulacra accedit, quis rurſus materiæ uſus, cum ars & ſcientia in hominibus reſideant? ſi enim prorſus propter artem apparet Deus, & idcirco ſimulacra tanquam dii coluntur: ipſi profecto homines artis auctores multo magis venerandi & colendi erant, quod ratione ſint præditi ſcientiamque & artem in ſeipſis habeant.

21. Ad alteram autem & ſublimiorem eorum reſponſionem hæc reponenda arbitror: ſi non ut ipſe Deus, ſed ut Angeli illic appareant, iſta, o Gentiles, fabricati eſtis: cur ſimulacra per quæ Poteſtates invocatis, iiſdem quas invocatis Poteſtatibus pluris facitis? Vos enim qui Dei cognoſcendi gratia has figuras ſcalpere dicitis, ipſius Dei honorem & nomen his ipſis ſimulacris imponitis, quod profecto impium & ſacrilegum eſt. Nam vos ipſi qui divinam Poteſtatem ſimulacrorum tenuitate longe præſtare fatemini, eamque ob cauſam per illa non audetis ipſum Deum, ſed inferiores tantum Poteſtates invocare: vos, inquam, ipſi, illis prætermiſſis, cujus præſentiam formidabatis, hujus nomen lapidibus & lignis impoſuiſtis, quæ Deos nominare diviniſque honoribus afficere non veremini, cum vere nihil niſi lapides & artificium hominum debeant appellari. Enimvero, ſi ut mentimini, hæc vobis inſtar litterarum ſunt ad Deum contemplandum: æquum certe non eſt res ſignificantes his quas ſignificant anteferre. Neque enim ſi quis ſcriptum Imperatoris nomen ipſi Imperatori prætulerit, id impune facturus eſt: ſed ille quidem morte mulctabitur; ſcriptum autem nomen nihil utique aliud niſi ſcribentis opus erit. Ita, ſi vobis ſana mens eſſet, tam auguſtum divinitatis inſigne numquam materiæ attribuiſſetis, neque ſcalptum ſimulacrum ſcalpenti homini anteponere auſi fuiſſetis. Tametſi enim inſtar litterarum Dei præſentiam ſignificant, atque idcirco ut

τῶν προτέρων δειχθέντων, τὴν δόξαν εἶναι ψευδῆ.

20. Εἴποι γὰρ ἄν τις πρὸς αὐτοὺς παρελθὼν ἐπ' ἀληθείᾳ κρινέσθω· πῶς ἀποκρίνεται ἢ γνωρίζεται θεὸς διὰ τούτων; πότερον διὰ τὴν περικειμένην αὐτοῖς ὕλην ἢ διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς μορφήν; εἰ μὲν γὰρ διὰ τὴν ὕλην, τίς ἡ χρεία τῆς μορφῆς, καὶ μὴ πρὶν πλασθῆναι ταῦτα, διὰ πάσης ἁπλῶς ὕλης ἐπιφαίνεσθαι τὸν θεόν; μάτην δὲ καὶ τοὺς ναοὺς ὅτοι περιτετείχισθαι συγκλείοντες ἕνα λίθον, ἢ ξύλον, ἢ χρυσοῦ μέρος, πάσης τῆς γῆς πεπληρωμένης τῆς τούτων οὐσίας. εἰ δὲ ἡ ἐπικειμένη μορφὴ αἰτία γίνεται τῆς θείας ἐπιφανείας, τίς ἡ χρεία τῆς ὕλης τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν ἄλλων, καὶ μὴ μᾶλλον δι' αὐτῶν τῶν φύσει ζώων, ὧν εἰσι μορφαὶ τὰ γλύμματα, τὸν θεὸν ἐπιφαίνεσθαι; καλλίων γὰρ ἂν ἡ περὶ (1) τοῦ θεοῦ δόξα κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐγεγόνει, εἰ διὰ ζώων ἐμψύχων λογικῶν τε καὶ ἀλόγων ἐπεφαίνετο, καὶ μὴ ἐν ἀψύχοις καὶ ἀκινήτοις προσεδοκᾶτο· ἐφ' οἷς μάλιστα καθ' ἑαυτῶν ἀσέβειαν ἐργάζονται. τὰ γὰρ φύσει ζῶα, τετράποδά τε καὶ πετεινὰ καὶ ἑρπετὰ βδελυττόμενοι καὶ ἀποστρεφόμενοι, ἢ διὰ τὴν ἀγριότητα, ἢ διὰ τὴν ῥυπαρίαν· ὅμως τοὺς τούτων τύπους ἐν λίθοις καὶ ξύλοις καὶ χρυσῷ γλύψαντες θεοποιοῦσιν. ἔδει δὲ αὐτὰ μᾶλλον τὰ ζῶντα θρησκεύειν (2) αὐτούς, ἢ τοὺς τούτων τύπους ἐν τούτοις προσκυνεῖσθαι. ἢ τάχα τούτων μὲν οὐδέν, οὔτε ἡ μορφὴ οὔτε ἡ ὕλη αἰτία τῆς θεοῦ παρουσίας ἐστί· μόνη δὲ ἡ μετ' ἐπιστήμης τέχνη τὸ θεῖον ἐκκαλεῖται, ἅτε δὴ μίμημα τῆς φύσεως αὐτὴ τυγχάνουσα. ἀλλ' εἰ διὰ τὴν ἐπιστήμην ἐπιφοιτᾷ τὸ θεῖον τοῖς γλύμμασι, τίς πάλιν ἡ χρεία τῆς ὕλης, οὔσης τῆς ἐπιστήμης ἐν τοῖς ἀνθρώποις; εἰ γὰρ ὅλως διὰ τὴν τέχνην ἐπιφαίνεται ὁ θεός, καὶ διὰ τοῦτο θρησκεύονται ὡς θεοὶ τὰ γλύμματα· ἔδει τοὺς ἀνθρώπους τῆς τέχνης ὄντας ἀρχηγοὺς προσκυνεῖσθαι καὶ θρησκεύεσθαι, (3) ὅσῳ καὶ λογικοὶ καὶ τὴν ἐπιστήμην ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς.

21. Περὶ δὲ τῆς δευτέρας αὐτῶν καὶ βαθυτέρας δῆθεν ἀπολογίας, καὶ ταῦτα ἄν τις ἀκολούθως εἴποι· εἰ οὐ διὰ τὴν (4) αὐτοῦ τοῦ θεοῦ ἐπιφάνειαν ταῦτα ὑμῖν πεποίηται, ὦ Ἕλληνες, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀγγέλων ἐκεῖ παρουσίαν· διατί τὰ ἀγάλματα, δι' ὧν ἐπικαλεῖσθε τὰς δυνάμεις, κρείττονα καὶ ὑπὲρ αὐτὰς τὰς ἐπικληθείσας δυνάμεις ποιεῖτε; χάριν γὰρ τῆς περὶ θεοῦ καταλήψεως γλύφοντες τὰς μορφάς, ὥς φατε, αὐτοῦ τοῦ θεοῦ τὴν τιμὴν καὶ προσηγορίαν (5) αὐτοῖς τοῖς γλύμμασι περιτίθετε, πρᾶγμα πάσχοντες οὐκ εὐαγές. ὁμολογοῦντες γὰρ ὑπεραίρειν τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν τῆς τῶν ἀγαλμάτων σμικρότητος, καὶ διὰ τοῦτο μὴ τολμῶντες τὸν θεὸν δι' αὐτῶν, τὰς δὲ ἐλάττω δυνάμεις ἐπικαλεῖσθαι, αὐτοὶ ταύτας ὑπερβάντες, οὗ τὴν παρουσίαν ἐφοβήθητε, τούτου τὴν προσηγορίαν τοῖς λίθοις καὶ (6) ξύλοις ἀνεθήκατε· καὶ θεοὺς ἀντὶ λίθων καὶ τέχνης ἀνθρώπων ὀνομάζετε καὶ προσκυνεῖτε. εἰ γὰρ καὶ ὡς γράμματά εἰσιν ὑμῖν ταῦτα, ὡς ψεύδεσθε, τῆς ἐπὶ θεὸν θεωρίας· οὐ δίκαιον τὰ σημαίνοντα τοῦ σημαινομένου προτιμᾶν. οὐδὲ γὰρ εἰ γράφοι τις (7) τὸ βασιλέως ὄνομα, ἀκινδύνως ἔχοι τὸ γράμμα προτιμῶν τοῦ βασιλέως· ἀλλ' ὁ τοιοῦτος θάνατον μὲν ἔχει τὴν ζημίαν, τὸ δὲ γράμμα τῇ τοῦ γράψαντος ἐπιστήμῃ τετύπωται. οὕτω καὶ ὑμεῖς, εἴπερ ἐῤῥωμένον (8) εἴχετε τὸν λογισμόν, οὐκ ἂν τὸ τηλικοῦτον τῆς θεότητος γνώρισμα εἰς ὕλην κατεφέρετε· ἀλλὰ καὶ τὸ γλύμμα οὐκ ἂν προετιμήσατε τοῦ γλύψαντος ἀνθρώπου. εἰ γὰρ καὶ ὅλως ὡς γράμματα σημαίνουσι τὴν τοῦ θεοῦ ἐπιφάνειαν, καὶ διὰ τοῦτο ὡς θεὸν

(1) Art. τοῦ quem non habent Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. in aliis ut & in editis hic legitur. Mox ibid. pro αὐτὸν, Baſil. Anglic. Felckm. 2. anon. habent αὐτῶν.

(2) αὐτοὺς deeſt in Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon.

(3) Sic Seguer. Baſil. Anglic. Gobl. Felckm. 1. & 2. anon. Alii autem cum editis ὅτι.

(4) Gobler. Felckm. 1. anon. αὐτὴν.

(5) αὐτοῖς deeſt in Gobler. Felckm. 1. anon. Paulopoſt ſequens καὶ deeſt in Felckm. 3. anon.

(6) Art. τοῖς, qui in Seguer. Gobler. Anglic. Felckm. 1. & 2. anon. deeſt, in aliis ut & in editis hic legitur.

(7) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. Alii cum editis τῷ βασιλεῖ.

(8) Sic Seguer. Alii cum editis ἔχετε. Idem Seguer. paulopoſt θειότητος habet.

θεὸν σημαίνοντα, θεοποιίας εἰσὶν ἄξια· ἀλλὰ γοῦν τὸν ταῦτα γλύψαντα καὶ χαράξαντα, φημὶ δὴ πάλιν τὸν τεχνίτην, πολλῷ πλέον ἔδει θεοποιηθῆναι, ὡς μᾶλλον ἐκείνων δυνατώτερον καὶ θειότερον ὑπάρχοντα, ὅσῳ κἀκεῖνα κατὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν ἐξέσθη καὶ τετύπωται. εἰ τοίνυν τὰ γράμματα θαύματος (1) ἐστιν ἄξια· πολλῷ πλέον ὁ γράψας ὑπεραίρει τῷ θαύματι, διὰ τὴν τέχνην καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιστήμην. ἐκεῖνον εἰ μὴ διὰ τοῦτο θεοὺς (2) αὐτοὺς ἄξιον νομίζειν, πάλιν αὐτοὺς ἄν τις ἔροιτο περὶ τῆς τῶν εἰδώλων μανίας, τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης αὐτῶν μορφῆς παρ' αὐτῶν ἀξιῶν μαθεῖν.

22. Εἰ μὲν γὰρ ὅτι ἀνθρωπόμορφόν ἐστι τὸ θεῖον, διὰ τοῦτο οὕτω τετύπωται· διατί καὶ ἀλόγων αὐτῷ τύπους περιτιθέασιν; εἰ δὲ ζώων ἀλόγων ἐστὶν ὁ τούτου τύπος· διατί καὶ λογικῶν αὐτῷ περιτιθέασι γλυφάς; εἰ δὲ τὸ συναμφότερόν ἐστι καὶ ἐξ ἀμφοτέρων κατειλήφασι τὸν θεὸν, ὅτι τε ἀλόγων καὶ λογικῶν ἔχει τοὺς τύπους· τί διαιροῦσι τὰ συνημμένα, καὶ χωρίζουσι τὴν ἀλόγων καὶ ἀνθρώπων γλυφὴν, καὶ οὐ πάντοτε ἐξ ἀμφοτέρων αὐτὸν γλύφουσιν, ὁποῖα τὰ παρὰ τοῖς μύθοις ἐστὶ πλάσματα, ἡ Σκύλλα, καὶ ἡ Χάρυβδις, καὶ ὁ Ἱπποκένταυρος, καὶ ὁ παρ' Αἰγυπτίοις κυνοκέφαλος Ἀνοῦβις; ἔδει γὰρ ἢ μόνους αὐτοὺς οὕτω γράφεσθαι διφυεῖς, ἢ μίαν αὐτῶν ἐχόντων μορφὴν, μὴ καὶ τὴν ἄλλην ἀναπλάττεσθαι κατ' αὐτῶν. καὶ πάλιν εἰ ἀρρενικαὶ τούτων εἰσὶν αἱ μορφαί· διά τί καὶ θηλειῶν αὐτοῖς περιτιθέασι τύπους; εἰ δὲ (3) θηλυκῶν εἰσι· διά τί καὶ ἀρρενικῶν κατ' αὐτῶν ψεύδονται τὰς μορφάς; εἰ δὲ πάλιν τὸ συναμφότερόν εἰσιν· ἔδει μὴ διαιρεῖσθαι, ἀλλὰ ἀμφότερα συνάπτεσθαι, καὶ γίνεσθαι κατὰ τοὺς λεγομένους ἑρμαφροδίτους· ἵνα μὴ μόνον ἀσέβειαν καὶ συκοφαντίαν, ἀλλὰ καὶ γέλωτας αὐτῶν ἡ δεισιδαιμονία τοῖς ὁρῶσι παράσχῃ· καὶ ὅλως εἰ σωματοειδὲς τὸ θεῖον ὑπολαμβάνουσιν, ὥστε καὶ γαστέρα καὶ χεῖρας καὶ πόδας, καὶ πάλιν αὐχένα καὶ στήθη καὶ τὰ ἄλλα τὰ πρὸς γένεσιν ἀνθρώπων μέλη ἐπινοεῖν αὐτῷ καὶ ἀναπλάττειν· ὅρα εἰς ὅσην ἀσέβειαν καὶ ἀθεότητα καταπέπτωκε τούτων ὁ νοῦς, ὥστε τοιαῦτα (4) ὑπονοεῖν περὶ τοῦ θεοῦ. ἀκολουθεῖ γὰρ αὐτῷ καὶ τὰ ἄλλα τοῦ σώματος πάντως πάσχειν, ὥστε καὶ τέμνεσθαι, καὶ διαιρεῖσθαι, καὶ πάλιν ἐξ ὅλου φθείρεσθαι· ταῦτα δὲ καὶ τα τοιαῦτα οὐκ ἴδια θεοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν ἐπὶ γῆς σωμάτων ἐστίν· ὁ μὲν γὰρ θεὸς ἀσώματός ἐστι καὶ ἄφθαρτος καὶ ἀθάνατος, οὐδενὸς εἰς ὁπουῶν δεόμενος. ταῦτα δὲ καὶ φθαρτὰ καὶ σωμάτων εἰσὶ τύποι, καὶ τῆς παρ' αὐτῶν ἐπιδεόμενα χρείας, ὥσπερ καὶ πρότερον εἴρηται· πολλάκις (5) γὰρ ὁρῶμεν ἀνακαινουμένους τοὺς παλαιωθέντας, καὶ οὓς ὁ χρόνος, ἢ ὑετὸς, ἢ ἄλλο τι τῶν ἐπὶ γῆς ζώων ἠφάνισε, τούτους ἀναπλαττομένους. ἐφ' ᾧ ἄν τις αὐτῶν καταγνώσηται τῆς ἀφροσύνης· ὅτι ὧν αὐτοὶ ποιηταὶ τυγχάνουσι, τούτους θεοὺς ἀναγορεύουσι· καὶ οὓς αὐτοὶ ταῖς τέχναις περικοσμοῦσιν ἕνεκα τοῦ μὴ φθαρῆναι παρὰ τούτων αὐτοὶ σωτηρίαν αἰτοῦσι· καὶ οὓς οὐκ ἀγνοοῦσι δεομένους τῆς αὐτῶν ἐπιμελείας, παρὰ τούτων αὐτοὶ τὰς ἑαυτῶν χρείας ἀξιοῦσιν (6) ἀποπληροῦσθαι· καὶ οὓς ἐν μικροῖς οἰκίσκοις, κατακλείουσι, τούτους οὐρανοῦ καὶ γῆς ἁπάσης δεσπότας οὐκ αἰσχύνονται καλοῦντες.

23. Οὐ μόνον δὲ ἐκ τούτων ἄν τις αὐτῶν τὴν ἀθεότητα καταμάθοι, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ἐν αὐτοῖς τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν ἐστιν ἀσύμφωνος ἡ δόξα. εἰ γὰρ αὐτοὶ θεοί εἰσιν, ὡς λέγουσι καὶ περὶ αὐτῶν φιλοσοφοῦσι· τίνι τίς προσθήσεται τούτων καὶ ποίους ἂν αὐτῶν κρίνῃ κυριωτέρους, ἵνα ἢ τὸν θεὸν θαῤῥήσῃ προσκυνεῖν, ἢ, ὥς φασιν, ἐν αὐτοῖς μὴ διστάζῃ γινώσκων τὸ θεῖον; οὐ γὰρ οἱ αὐτοὶ παρὰ πᾶσιν ὀνομάζονται θεοί· ἀλλ' ὅσα κατὰ τὸ πλεῖστόν ἐστιν ἔθνη, τοσοῦτοι καὶ θεοὶ ἀναπλάττονται. ἔστι

A Dei signa divinitate digna judicantur: nihilominus artificem qui illa cælavit & insculpsit, Deum fieri longe erat convenientius, utpote qui illis sit potentior & divinior, cum illa ad ejus arbitrium edita & insculpta fuerint. Si igitur litteræ sunt admiratione dignæ, multo sane magis ipse scriptor propter suam artem & animæ scientiam est admirandus. Quocirca si ea causa nulla est cur dii existimentur, eos iterum de Idolorum insania percunctari placet, ut causam hujusmodi illorum figuræ nos tandem docere ne graventur.

22. Nam si idcirco numen cum humana effigie ex- B pressum est, quia hominis formam habet: quare belluarum speciem eidem affingunt? sin autem animalium rationis expertium formam habet: cur figuram animalium ratione præditorum ipsi tribuunt? si vero utrumque simul est, & Deum ex utraque specie compositum hominumque & belluarum formis indutum concipiunt: cur conjuncta disjungunt, belluarumque & hominum formas separant, neque illum semper cum utraque forma cælant, cujusmodi plurima sunt fabularum commenta, ut Scylla, Charybdis, Hippocentaurus, & apud Ægyptios canino capite Anubis? siquidem vel cum duplici tantum natura pingendi e- C rant: vel si formam unicam habent, alia ipsis affingenda non erat. Rursus si marium formas habent, cur fœminarum lineamenta illis attribuunt? si autem fœminarum habent formas, cur marium figuras eis affingunt? si porro utrumque simul sunt, non dividere sed utrumque conjungere oportebat, similesque fingendi erant his, quos hermaphroditos appellant, ut nempe tam stulta superstitio non solum impietatem & infamiam præ se ferret, sed etiam risum spectatoribus moveret. Quod si demum numen corporeum esse suspicantur, ventremque & manus, pedes, cervicem, pectus aliaque ad generandum necessaria mem- D bra habere fingunt & comminiscuntur: vide in quantam impietatem mens illorum ceciderit, ut hæc de Deo cogitent. Inde enim sequitur cetera etiam, quæ corporis propria sunt, hujusmodi numen omnino pati, adeo ut secari, dividi prorsusque corrumpi possit. Certe hæc & alia similia non propria Dei sunt, sed potius terrestrium corporum. Deus enim nec corporeus est, nec corrumpi vel mori potest, nullaque re ad ullum usum indiget. Hæc autem & corrumpuntur, & corporum sunt effigies, hominumque cura & industria, ut supra diximus, opus habent. Hinc non raro E cernimus illa ob vetustatem renovari: vel si tempore, pluvia, aut alicujus terrestris animalis injuria labefactata fuerint, iterum effingi. Quare merito stultitiæ sunt condemnandi, qui illos, quorum ipsi effectores sunt, deos esse prædicare audeant: qui quos sua arte curant ne corrumpantur, ab his salutem efflagitare non dubitent: qui quos sua opera egere non ignorant, ab illis suam indigentiam expleri precentur: qui denique quos in parvis ædiculis concludunt, illos cælorum & terræ universæ dominos appellare non erubescant.

Deus corporeus esse non potest.

23. Verum non ex his tantum illorum impietatem discere possumus, sed etiam ex opinionum discordia, F quas ipsi quoque de idolis habent. Si enim, ut prædicant & philosophantur, illi vere dii sunt, cuinam quæso, horum se addicet homo, quosnamve potentiores judicabit, ut vel Deum cum fiducia adoret, vel nihil, ut ajunt, in cognoscendo numine hæsitet? Nec enim iidem apud omnes nominantur dii: sed quot fere sunt gentes, tot etiam dii confinguntur. Quin etiam videre licet

Variæ & contrariæ infidelium de falsis diis opiniones, eos deos non esse argumento sunt.

(1) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1. anon. Alii cum editis ἐστίν.
(2) αὐτοὺς deest in Gobler. Felckm. 1. anon.
(3) Basil. hic addit καί. Ibidem post εἰσὶ, Gobler. & Felckm. 1. anon. addunt αἱ μορφαί.
(4) Sic Seguer. alii cum editis, ἐπινοεῖν. Paulopost πάντως deest in Basil.
(5) Seguer. γοῦν.
(6) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. Alii cum editis ἀναπληροῦσθαι.

licet unam eamdemque regionem & civitatem cum seipsa circa idolorum superstitionem dissidere. Hinc Phœnices deos, quos Ægyptii colunt, ignorant: & contra Ægyptii non eadem idola ac Phœnices venerantur. Nec Scythæ Persarum, nec Persæ Syrorum numina admittunt. Pelasgi quoque Thraciæ deos reprobant, & Thraces Thebanorum. Indi cum Arabibus, Arabes cum Æthiopibus, & Æthiopes cum illis de idolis dissentiunt. Syri Cilicum deos non colunt: Cappadoces item alios deos præter istos agnoscunt. Bithyni similiter alios, aliosque Armeni deos sibi finxere. Quid multa? Qui in continenti habitant alios deos, quam hi qui insulas colunt, venerantur; & vicissim, qui in insulis manent, alios quam qui in continente, deos admittunt. Denique singulæ civitates & vici, deos vicinorum nesciunt, suosque aliis anteponunt, atque hos solos deos esse arbitrantur. Nam quod ad abominandos Ægyptiorum ritus pertinet, dicere nihil necesse est, cum omnium oculis pateat diversas ac inter se pugnantes religiones civitatum esse, vicinosque contraria vicinis semper colere studuisse. Hinc crocodilus, quem alii tanquam deum adorant, apud vicinos execrationi est. Leo etiam quem alii ut deum colunt, a finitimis non solum non colitur, sed inventus tanquam fera occiditur. * Piscis item quem alii inter numina referunt, ab aliis idem in cibum capitur. Inde sane bella, seditiones, crebræque cædium occasiones inter eos exoriuntur: hinc omnes libidines apud illos vigent. Ceterum illud in primis admirationem movere debet, quod cum Pelasgi, ut historici narrant, deorum nomina ab Ægyptiis didicerint, Ægyptiorum deos iidem non agnoscant, sed alios plane venerentur. Tandem, ut summatim dicam, omnium gentium quę stulte idola colunt, multiplex opinio & religio est, neque eadem apud omnes reperiuntur: quod utique non immerito illis contigit. Quia enim ab unius Dei contemplatione recessere, ea causa fuit cur in multa & diversa præcipites abierint; mentemque in varia distractam ii justissime habent, qui se a vero Patris Verbo, omnium servatore Christo removerunt. Nam quemadmodum qui solem fugiunt & in tenebricosis locis versantur, multas incultas vias circumeunt, præsentesque non vident, & absentes adesse arbitrantur: uno verbo, videntes non vident; ita certe qui se a Deo averterunt atque animo obcæcati sunt, mentem agitatam ac vacillantem habent, & res quæ nullæ sunt, tamquam qui sunt ebrii & nihil vident, cogitatione fingunt.

In tam diversos & pugnantes de diis errores homines merito lapsi sunt, quia ab unius Dei contemplatione recesserunt.

24. Hæc porro non levi sunt argumento nullos vere deos ab illis agnosci. Nam cum per urbes ac regiones plurimi diversique sint dii, alterque alterius deum tollat & repudiet: efficitur profecto ut omnes ab omnibus rejiciantur. Etenim qui apud alios putantur dii, deorum quos alii colunt fiunt victimæ, & hostiæ: & vicissim aliorum victimæ, dii aliorum sunt. Ægyptii quippe bovem

Aliorum dii diis aliorum immolantur.

A δ' ὅπου καὶ μία χώρα καὶ μία πόλις (1) πρὸς ἑαυτὰς στασιάζουσι περὶ τῆς τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίας. Φοίνικες γοῦν οὐκ ἴσασι τοὺς παρ' Αἰγυπτίοις λεγομένους θεούς, οὐδὲ Αἰγύπτιοι τὰ αὐτὰ τοῖς παρὰ Φοίνιξι προσκυνοῦσιν εἴδωλα. καὶ Σκύθαι μὲν τοὺς Περσῶν, Πέρσαι δὲ τοὺς Σύρων οὐ παραδέχονται θεούς. ἀλλὰ καὶ Πελασγοὶ μὲν τοὺς ἐν Θράκῃ θεοὺς διαβάλλουσι· (2) Θρᾶκες δὲ τοὺς παρὰ Θηβαίοις οὐ γινώσκουσιν. Ἰνδοὶ δὲ κατὰ Ἀράβων, καὶ Ἄραβες κατ' Αἰθιόπων, καὶ Αἰθίοπες κατ' αὐτῶν ἐν τοῖς εἰδώλοις διαφέρονται· καὶ Σύροι μὲν τὰ Κιλίκων οὐ σέβουσι· Καππαδοκῶν δὲ τὸ γένος ἄλλους παρὰ τούτους ὀνομάζουσι θεούς. καὶ Βιθυνοὶ μὲν ἑτέρους, Ἀρ-B μένιοι δὲ ἄλλους ἑαυτοῖς ἀνεπλάσαντο. καὶ τί μοι (3) δεῖ πολλῶν; ἠπειρῶται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς νήσοις, ἄλλους θεοὺς προσκυνοῦσι· καὶ νησιῶται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς ἠπείροις θρησκεύουσι. καὶ ὅλως ἑκάστη πόλις καὶ κώμη τοὺς ἐκ γειτόνων οὐκ εἰδυῖα θεοὺς τοὺς ἑαυτῆς προκρίνει, καὶ μόνους εἶναι τούτους νομίζει θεούς. περὶ γὰρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μυσαρῶν, οὐδὲ λέγειν ἐστί, πᾶσιν (4) ἐπ' ὀφθαλμῶν ὄντων, ὅτι ἐναντίας καὶ μαχομένας ἀλλήλαις ἔχουσι τὰς θρησκείας αἱ πόλεις, καὶ οἱ ἐκ γειτόνων ἀεὶ σπουδάζουσιν κατὰ τῶν πλησίον τὰ ἐναντία σέβειν· ὁ γοῦν παρ' ἑτέροις προσκυνούμενος ὡς θεὸς κροκόδειλος, οὗτος παρὰ τοῖς πλησίον βδέλυγμα νομίζεται· καὶ ὁ παρ' ἑτέροις λέων ὡς θεὸς C θρησκευόμενος, τοῦτον οἱ ἀστυγείτονες οὐ μόνον οὐ θρησκεύουσιν, ἀλλὰ καὶ εὑρόντες ἀποκτείνουσιν ὡς θηρίον· καὶ ὁ παρ' ἄλλοις ἀνατεθεὶς ἰχθύς, οὗτος ἐν ἄλλῳ ἁλίσκεται (5) τροφή. ὅθεν δὴ πόλεμοι καὶ στάσεις καὶ πᾶσα (6) φόνων πρόφασις, καὶ πᾶσα τῶν παθῶν ἡδονὴ παρ' αὐτοῖς ἐστι. καὶ τόγε θαυμαστὸν ὅτι, ὡς οἱ ἱστορήσαντες ἐξηγοῦνται, παρ' Αἰγυπτίων οἱ Πελασγοὶ μαθόντες τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν, οὐκ ἴσασιν οὗτοι τοὺς παρ' (7) Αἰγυπτίοις θεούς, ἀλλὰ ἄλλους παρ' ἐκείνους θρησκεύουσι. καὶ ὅλως πάντων τῶν ἐν εἰδώλοις μανέντων ἐθνῶν, διαφορός ἐστιν ἡ δόξα καὶ ἡ θρησκεία, καὶ οὐ τὰ αὐτὰ παρὰ τοῖς αὐ-D τοῖς εὑρίσκεται. καὶ εἰκότως γε τοῦτο πάσχουσιν. ἐκπεσόντες γὰρ ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν ἕνα θεὸν κατανοήσεως, εἰς πολλὰ καὶ διάφορα καταπεπτώκασι· καὶ ἀποστραφέντες τὸν ἀληθῶς τοῦ πατρὸς λόγον, τὸν πάντων σωτῆρα Χριστόν, (8) εἰκότως εἰς πολλὰ τὴν διάνοιαν ἔχουσι ῥεμβομένην. καὶ ὥσπερ οἱ τὸν ἥλιον ἀποστραφέντες καὶ ἐν σκοτεινοῖς γενόμενοι τόποις, πολλὰς ἀνόδους κυκλεύουσιν ὁδούς· καὶ τοὺς μὲν παρόντας οὐχ ὁρῶσι, τοὺς δὲ μὴ ὄντας φαντάζονται ὡς παρόντας, καὶ βλέποντες οὐ βλέπουσι. τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ τὸν θεὸν ἀποστραφέντες καὶ σκοτισθέντες τὴν ψυχὴν ῥεμβόμενον ἔχουσι τὸν νοῦν, καὶ τὰ οὐκ ὄντα ὡς μεθύοντες καὶ μὴ ὁρῶντες φαντάζονται.

E 24. Ταῦτα δὲ οὐ μικρὸς ἔλεγχός ἐστι τῆς (9) ἀληθῶς ἀθεότητος αὐτῶν. διαφόρων γὰρ ὄντων καὶ πολλῶν κατὰ πόλιν καὶ χώραν θεῶν, καὶ τοῦ ἑτέρου τὸν τοῦ ἑτέρου ἀναιροῦντος θεόν, οἱ πάντες παρὰ πάντων ἀναιροῦνται. καὶ γὰρ οἱ παρ' ἄλλοις νομιζόμενοι θεοί, τῶν παρ' ἄλλοις λεγομένων θεῶν γίγνονται θυσίαι καὶ σπονδαί· καὶ ἄλλων αἱ θυσίαι, ἄλλων ἔμπαλιν εἰσὶ θεοί. Αἰγύπτιοι δὲ τὸν βοῦν καὶ τὸν

(1) Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. περὶ αὐτάς. Paulopost Seguer. οὐκ ἴσασι habet post παρ' αἰγυπτίοις.

(2) Sic Seguer. Alii cum editis Θρᾶκες. Mox idem mſ. ut & Gobler. Felck. 1. anon. habet. Θηβαίων, Ἀῤῥάβων & Ἄῤῥαβες.

(3) δεῖ deeſt in Felckm. 3. anon. Ibid. mox pro παρὰ Gobler. & Felckm. 1. anon. περὶ habent, & Seguer. τοῖς pro τούς. ταῖς ſeq. deeſt in Baſil. Hæc item verba ſequentia, καὶ νησιῶται παρὰ τοὺς ἐν ταῖς ἠπείροις θρησκεύουσι deſunt in Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. Eſſe in Baſil. & Angl. ſcribit Felckmannus. Ea item legerunt Omnibonus, Ambroſ. Camaldul. & Nannius.

(4) Felckm. 3. anon. ἐν ὀφθαλμοῖς. Idem paulopoſt ἀλλήλαις non habet. Item infra pro πλησίον Gobler. Felckm. 1. & 2. anon. habent πλησίων.

(5) Vox τροφή deeſt in Seguer. nec eam legiſſe videtur Nannius. In editis habetur, eamque legerunt Omnibonus & Ambroſ. Camald. In editione Commel. hic locus ſic jacet: οὗτος ἄλλων ἀλήθεται τροφή. ideſt, *ille aliorum molitur cibus*. Sed noſtram lectionem habent Editio Pariſienſis & Colon. ut & mſ. Seguer. omiſſa ſola voce τροφή, uti notavimus. Ita quoque legerunt Omnibonus, Ambroſ. Camald. & Nannius, qui ſolus vocem τροφή non exprimit, alii autem exprimunt.

(6) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. quo item modo legerunt Omnibonus & Nannius: Alii cum editis φθόνων, ut etiam legit Ambroſ. Camald. qui *invidiæ* vertit.

(7) Sic Seguer. Baſil. Felckm. 2. anon. Alii cum editis, Αἰγυπτίων. Mox Gob. & Felck. 1. anon. ἐκείνων habent, ubi alii ἐκείνους.

(8) εἰκότως deeſt in Baſil. & Anglic.

(9) Gobler. & Felckm. 1. anon. ἀληθοῦς. Paulopoſt Felckm. 3. anon. habet κατὰ πόλεις καὶ χώρας.

* Haud ab re erit hic referre quod habet Xenophon Cyri Anabaſ. lib. 1. ſcilicet Cyrum veniſſe ἐπὶ τὸν Χάλον ποταμόν, ὄντα τὸ εὖρος πλέθρου, πλήρη δ' ἰχθύων μεγάλων καὶ πραέων, οὓς οἱ Σύροι θεοὺς ἐνόμιζον, καὶ ἀδικεῖν οὐκ εἴων, οὐδὲ τὰς περιστεράς. id eſt, Cyrum veniſſe ad fluvium Chalum, cujus latitudo jugeri eſt, quique magnis & cicuribus piſcibus plenus eſt, quos Syri deos eſſe exiſtimabant, nec eis ullam injuriam fieri patiebantur, uti nec columbis.

ϗ τὸν Απιν μόσχον ὄντα σέβουσι· ϗ τούτους ἄλλοι τῷ Διὶ θύουσι. κἂν γὰρ μὴ αὐτοὺς ἐκείνους οὓς ἀνατεθείκασι, θύσωσιν· ἀλλὰ τὰ ὅμοια θύοντες, τὰ αὐτὰ προσάγειν δοκοῦσι. Λίβυες πρόβατον, ὃ καλοῦσιν Αμμωνα, θεὸν ἔχουσι· καὶ τοῦτο πολλοῖς παρ' ἑτέρων εἰς θυσίαν σφάζεται. Ινδοὶ τὸν Διόνυσον θρησκεύουσι, συμβολικῶς οἶνον αὐτὸν ὀνομάζοντες· καὶ τοῦτον τοῖς ἄλλοις σπένδουσιν ἕτεροι. ἄλλοι ποταμοὺς καὶ κρήνας, καὶ πάντων μάλιστα Αἰγύπτιοι τὸ ὕδωρ προτετιμήκασι, καὶ θεοὺς ἀναγορεύουσι· καὶ ὅμως ἄλλοι, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ταῦτα θρησκεύοντες Αἰγύπτιοι, τοὺς τῶν ἄλλων ῥύπους, καὶ τοὺς ἑαυτῶν ἀπονίπτονται τοῖς ὕδασι, καὶ τὸ λείψανον μετὰ ἀτιμίας ἐκρίπτουσι. σχεδὸν δὲ πᾶσα ἡ τῶν Αἰγυπτίων εἰδωλοποιία, τῶν παρ' ἄλλοις θεῶν ἐστι θυσία· ὥστ' ἂν αὐτοὺς ϗ παρ' αὐτῶν ἐκείνων χλευάζεσθαι, ὅτι μὴ θεοὺς, ἀλλὰ τὰ τῶν ἄλλων ἔτι τε καὶ παρ' αὐτοῖς ἀποτροπιάσματα καὶ θυσίας ὄντα θεοποιοῦσιν.

25. Ηδη δέ τινες εἰς τοσαύτην ἀσέβειαν καὶ παραφροσύνην ἐξηνέχθησαν, ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ὧν εἰσι τύποι καὶ μορφαὶ, τοῖς παρ' αὐτοῖς ψευδοθέοις κατασφάττειν καὶ θυσίας προσάγειν. καὶ οὐχ ὁρῶσιν οἱ κακοδαίμονες, ὅτι τὰ σφαγιαζόμενα θύματα, ἀρχέτυπά εἰσι τῶν ὑπ' αὐτῶν πλασθέντων καὶ προσκυνουμένων θεῶν, καὶ οἷς προσάγουσι τοὺς ἀνθρώπους. σχεδὸν γὰρ τὰ ὅμοια τοῖς ὁμοίοις ἢ μᾶλλον τὰ κρείττονα τοῖς ἐλάττοσι προσάγουσιν. ἔμψυχα γὰρ ἀψύχοις θύουσι, ϗ λογικὰ τοῖς ἀκινήτοις προσάγουσι. Σκύθαι γὰρ οἱ καλούμενοι (1) Ταύρειοι τῇ παρ' αὐτοῖς παρθένῳ καλουμένῃ τοὺς ἀπὸ ναυαγίων ϗ ὅσους ἂν λάβωσι τῶν Ελλήνων, εἰς θυσίας ἀναφέρουσι, τοσοῦτον ἀσεβοῦντες κατὰ τῶν ὁμογενῶν ἀνθρώπων, ϗ οὕτως ἐλέγχοντες τῶν θεῶν αὐτῶν τὴν ὠμότητα· ὅτι οὓς ἡ πρόνοια ἀπὸ θαλάσσης ἐκ κινδύνων διέσωσε, τούτους αὐτοὶ κατασφάττουσι, μονονουχὶ κατὰ τῆς προνοίας γινόμενοι· ὅτι τὴν ἐκείνης εὐεργεσίαν τῇ ἑαυτῶν θηριώδει ψυχῇ κατακρύπτουσιν. ἄλλοι δὲ τῷ Αρεϊ, ἐπειδὰν ἐκ πολέμων ἐπανέλθωσι ϗ νίκας φέρωσι, (2) τὸ τηνικαῦτα εἰς ἑκατοντάδας διελόντες τοὺς ληφθέντας, ϗ ἀφ' ἑκάστης ἕνα λαμβάνοντες, τοσούτους κατασφάττουσιν, ὅσους ἂν κατὰ μίαν ἑκατοντάδα ἐκλέξωνται. οὐ μόνοι δὲ Σκύθαι διὰ τὴν ἐν βαρβάροις ἔμφυτον αὐτοῖς ἀγριότητα τὰ τοιαῦτα μυσαρὰ δρῶσιν, ἀλλ' ἴδιόν ἐστι τῆς τῶν εἰδώλων καὶ δαιμόνων κακίας τοῦτο τὸ δρᾶμα. καὶ γὰρ (3) ϗ Αἰγύπτιοι ἔθυον μὲν πάλαι τῇ Ηρᾳ τοιαῦτα σφάγια· Φοίνικες δὲ ϗ Κρῆτες τὸν Κρόνον ἐν ταῖς τεκνοθυσίαις ἑαυτῶν ἱλάσκοντο. ϗ οἱ πάλαι δὲ Ρωμαῖοι τὸν καλούμενον Λατιάριον Δία ἀνθρωποθυσίαις ἐθρήσκευον· ϗ ἄλλοι ἄλλως, καὶ πάντες ἁπλῶς ἐμίαινον καὶ ἐμιαίνοντο. ἐμιαίνοντο μὲν αὐτοὶ δρῶντες τὰ φονικά· ἐμίαινον δὲ τοὺς ἑαυτῶν ναοὺς τοιαύταις καπνίζοντες θυσίαις. ἀπὸ δὴ τούτων τὰ κακὰ τοῖς ἀνθρώποις εἰς πλῆθος ἔφθασεν· ὁρῶντες γὰρ ἐν τούτοις τοὺς παρ' αὐτοῖς ἡδομένους δαίμονας, εὐθέως ϗ αὐτοὶ τοῖς τοιούτοις πλημμελήμασι τοὺς ἑαυτῶν θεοὺς ἐμιμήσαντο, ἴδιον ἡγούμενοι κατόρθωμα τὴν πρὸς τὰ κρείττονα, ὡς αὐτοὶ νομίζουσι, μίμησιν. ἔνθεν ἀνδροφονίαις ϗ τεκνοκτονίαις ϗ πάσαις ἀσελγείαις ἡττήθησαν οἱ ἄνθρωποι. ϗ γὰρ σχεδὸν πᾶσα πόλις πάσης ἀσελγείας ἐστὶ μεστὴ δι' (4) ὁμοιότητα τρόπων τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν γινομένη· ϗ οὐκ ἔστι σώφρων ἐν τοῖς εἰδώλοις, εἰ μὴ μόνος ὁ παρ' αὐτοῖς ἐπ' ἀσελγείᾳ μαρτυρούμενος.

& Apim qui vitulus eſt, venerantur: at alii iſtos Jovi immolant. Nam quamvis illos ipſos, quos Ægyptii inter deos referunt, non immolent: tamen cum horum ſimiles ſacrificent, eoſdem offerre videntur. Libyæ quoque populi ovem ſive arietem, quem Ammonem vocant, deum habent: at idem ab aliis, ut victima, multis immolatur. Indi Bacchum colunt, quem vinum ænigmatice appellant, quod ipſum aliis alii libant. Alii fluvios & fontes, & maxime Ægyptii, aquam ceteris rebus præferunt deoſque agnoſcunt. Alii nihilominus, atque ipſi etiam Ægyptii qui hæc colunt, ſuas aliorumque ſordes aquis abluunt, & quod inde reliquum eſt cum contemptu projiciunt. Denique univerſa fere Ægyptiorum idololatria, aliorum diis fit victima, adeo ut ipſi non parum ab illis derideantur, quod res, quæ dii non ſunt, ſed quæ apud alios atque etiam apud ipſos piacula & victimæ habentur, inter deos numerent.

25. Quin etiam nonnulli eo impietatis & inſaniæ venere, ut ipſos quoque homines, quorum illi dii ſimulacra & imagines ſunt, ſuis falſis diis immolent & tamquam hoſtias offerant. Nec advertunt miſeri victimas quas jugulant, deorum quos effinxere ac venerantur, & quibus homines immolant, archetypa ſive exemplaria eſſe. Propemodum enim ſimilia ſimilibus, vel potius præſtantiora deterioribus immolanda offerunt. Nam animata inanimis, & ratione prædita, motu & ſenſu carentibus ſacrificant. Siquidem Scythæ qui Tauri dicuntur, illi quam * Virginem appellant, naufragos & quotquot ex Græcis cœperint in ſacrificium offerunt; qua adeo immani impietate in homines ſui ſimiles commiſſa, ſuorum deorum crudelitatem palam produnt, qui nempe quos providentia ex maris periculis eripuit, hos ipſi jugulant, atque ita providentiæ videntur obſiſtere, cujus beneficium ſua crudelitate occultant & irritum faciunt. Rurſus alii ex bello, victoria reportata reverſi, captivos in centurias diſtribuunt, e quibus ſingulis unum ſeligunt, totque Marti immolant, quot ex qualibet centuria delegerint. Verum non ſoli Scythæ pro innata barbaris feritate, res hujuſmodi execrandas peragunt: ſed idolorum & dæmonum propria hæc ſunt facinora. Nam Ægyptii etiam ſimiles victimas Junoni quondam immolabant. Phœnices quoque & Cretenſes liberorum cædibus Saturnum ſibi propitium reddere conabantur. Priſci item Romani Latialem, ut vocant, Jovem humanis hoſtiis colebant. Denique alii aliter omneſque prorſus polluebant & polluebantur. Ipſi, inquam, propriis polluebantur homicidiis, ſua autem templa talium ſacrificiorum fumo & ſuffimentis polluebant. Ex his ſine dubio quam plurima mala hominibus ſunt exorta. Nam cum ſuos deos illis rebus oblectari cernerent, eos ſtatim ſimilibus peccatis & flagitiis ſunt imitati, rem egregiam ſe facturos confidentes, ſi, ut putabant, potiora, ſive deorum, exempla ſequerentur. Inde nec homicidia, nec liberorum cædes horruere: inde ſe totos omnibus libidinibus dedere. Siquidem nulla fere eſt civitas, quæ ob morum ſimilitudinem, quam cum ſuis diis habere geſtit, omni luxuriæ genere non redundet: nec apud idololatras ullus probus eſt, niſi cujus libidines teſtatæ & manifeſtæ ſunt.

Eo inſaniæ devenere infideles ut etiam homines diis ſuis immolarent.

Flagitioſa falſorum deorum exempla homines ad ſimilia agendum induxere.

26. Sa-

(1) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. Alii cum editis ταῦροι. Iidem paulopoſt εἰς θυσίας habent, alii εἰς θυσίαν.
(2) τὸ deeſt in Gobler. Felckm. 1. anon. Paulopoſt τοὺς ληφθέντας ϗ ἀφ' ἑκάστης ἕνα λαμβάνοντες deſunt in Felckm. 3. anon. Ibid. pro ἀφ' legitur ἐφ' in Gobl. Felckm. 1. anon. Ibid. Seguer. κατασφάζουσι. Gobler. & Felckm. 1. anon. κατασφάζωσι, & paulopoſt ἐκλέξονται. Mox ibid. ante Σκύθαι art. οἱ qui erat in editis, abeſt ab omnibus mſſ.

(3) καὶ Seguer. habet, alii omittunt. Paulopoſt ἑαυτῶν ante ἱλάσκοντο habent Seguer. Baſil. Ang. Alii & editi αὐτῶν.
(4) Sic Seguer. & Edit. Commel. aliique mſſ. præter Gobl. & Felckm. 1. anon. qui ὠμότητα habent.
* Diana hoc nomine indicatur, quam Tauricam quoque vocat Clemens Alexandrinus admonit. ad Gentes. Vide item Euſeb. præpar. Euang. lib. 4. c. 16.

26. Sane olim Phœniciæ mulieres in idolorum templis prius prostabant, suique meretricii quæstus primordia diis, qui illic colebantur, consecrabant; suam deam stupris propitiam reddi, benevolamque hoc pacto effici ratæ. Viri quoque propriam ementiti naturam, nec amplius mares se esse patientes, in feminas se converterunt, pergratam & honorificam matri deorum se ita facturos arbitrati. Omnes denique una cum perditissimis vivunt, & secum ipsi pugnant ut pejores quotidie evadant, atque ut dixit sanctus Christi minister Paulus, *Feminæ eorum immutaverunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem & masculi, relicto naturali usu feminæ, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes.* Hæc autem & similia agendo, fatentur certe & arguunt deos, quos ipsi colunt, hujusmodi vitam duxisse. scilicet ex Jove puerorum corruptiones atque adulteria, ex Venere meretriciam vitam, ex Rhea luxuriam, ex Marte cædes, ex aliis alia similia didicere, quæ quidem cum leges puniunt, tum probi homines abhorrent. Num igitur dii haberi digni sunt qui ista agant? An non potius præ morum perversitate ac luxuria bestiis deteriores sunt censendi? Num qui illos colunt, digni sunt qui homines existimentur? An non potius, ut belluis stupidiores & ut inanimis rebus magis inanimi, miseratione sunt digni? Si enim suæ ipsorum * animæ mentem tantisper consideraissent, in hæc toti præcipites non ruissent, nec verum Christi patrem Deum negarent.

Rom. 1. 26.

27. At forte qui inter eos sapientiores videri volunt, & rerum creatarum admiratione tenentur, nostris argumentis multo cum pudore evicti, non ibunt infitias hæc ab omnibus facile confutari & redargui posse: sed tutam & invictam sibi illam esse opinionem autumabunt, qua adducuntur ut mundum mundique partes colant; atque in eo gloriabuntur, quod non lapides, ligna, hominumque & animantium, volatilium reptiliumve seu quadrupedum formas venerentur, sed solem, lunam, cunctumque cælestem mundum, nec non terram & universam aquarum naturam. Imo nec contendere dubitabunt neminem ostendere posse res illas non esse natura deos: cum omnibus manifestum sit, ea neque inanima neque ratione vacua, sed etiam hominum natura superiora esse, eo quod ipsa in cælis, hi in terris habitent. Itaque hæc a nobis discuti & examinari par est. Nec enim dubito quin in his quoque firmissimum contra illos argumentum reperturi simus. Prius vero quam id dispicere & demonstrare ordiamur, satis profecto fuerit ipsam rerum naturam adversus illos propemodum clamare, suumque effectorem & auctorem Deum, sui ac totius universi rectorem Domini nostri Jesu Christi patrem aperte testari: quem injuste admodum rejiciunt falsi sapientes, qui naturam ab ipso conditam adorant & Deum habent: quamvis ipsa quoque adoret & Dominum confiteatur, quem illi ejus causa respuunt. Sa-

Illi refelluntur qui solem, lunam, ceterasque mundi partes deos esse putaverunt.

26. Γυναῖκες γοῦν ἐν (1) εἰδωλείοις τῆς Φοινίκης πάλαι προεκαθέζοντο, ἀπαρχόμεναι τοῖς ἐκεῖ θεοῖς ἑαυτῶν (2) τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν μισθαρνίαν, νομίζουσαι τῇ πορνείᾳ (3) τὴν θεὸν ἑαυτῶν ἱλάσκεσθαι, καὶ εἰς εὐμένειαν ἄγειν αὐτὴν διὰ τούτων. ἄνδρες δὲ τὴν φύσιν ἀρνούμενοι, καὶ μηκέτι εἶναι θέλοντες ἄῤῥενες, τὴν γυναικῶν πλάττονται φύσιν, ὡς ἐκ τούτων καταθύμια καὶ τιμὴν τῇ μητρὶ τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων θεῶν ποιοῦντες. πάντες δὲ ὁμοῦ τοῖς αἰσχίστοις βιοῦσι, καὶ τοῖς χείροσιν ἑαυτοῖς ἁμιλλῶνται· καὶ ὡς εἶπεν ὁ ἅγιος τοῦ Χριστοῦ διάκονος Παῦλος· „ αἵ „ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν (4) μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν „ χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἄῤῥενες „ ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθη- „ σαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄῤῥενες ἐν ἄρ- „ σεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι. „ ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, ὁμολογοῦσι καὶ ἐλέγχουσι καὶ τοὺς λεγομένους αὐτῶν θεοὺς τοιοῦτον ἐσχηκέναι τὸν βίον. ἐκ μὲν γὰρ Διὸς τὴν παιδοφθορίαν καὶ τὴν μοιχείαν, ἐκ δὲ Ἀφροδίτης τὴν πορνείαν, καὶ ἐκ μὲν Ῥέας τὴν ἀσέλγειαν, ἐκ δὲ Ἄρεος τοὺς φόνους, καὶ ἐξ ἄλλων ἄλλα τοιαῦτα μεμαθήκασιν, ἃ οἱ νόμοι μὲν κολάζουσι, πᾶς δὲ σώφρων ἀνὴρ ἀποστρέφεται. ἆρ' οὖν ἄξιον (5) ἔτι τούτους νομίζειν εἶναι θεοὺς, τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας, καὶ μὴ μᾶλλον τῶν ἀλόγων ἀλογωτέρους ἡγεῖσθαι τούτους διὰ τὴν ἀσέλγειαν τῶν τρόπων; ἆρα ἄξιον τοὺς θρησκεύοντας αὐτοὺς, νομίζειν ἀνθρώπους, καὶ μὴ μᾶλλον ὡς ἀλόγων ἀλογωτέρους, καὶ τῶν ἀψύχων ἀψυχοτέρους οἰκτείρειν; εἰ γὰρ ἐλογίζοντο τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς τὸν νοῦν, οὐκ ἂν ἐν τούτοις κατεπεπτώκεισαν ὅλοι πρηνεῖς, καὶ τὸν ἀληθινὸν ἠρνοῦντο τοῦ Χριστοῦ πατέρα θεόν.

27. Ἀλλ' ἴσως οἱ ἐπαναβεβηκότες τούτων καὶ περὶ τὴν κτίσιν ἐπτοημένοι, δυσωπούμενοι τοῖς περὶ τῶν βδελυγμάτων ἐλέγχοις, ἐπικαταγνωσθέντα μὲν καὶ διελεγχθέντα παρὰ πᾶσιν ὄντα ταῦτα οὐκ ἀρνήσονται καὶ αὐτοί· ἐκείνην δὲ αὐτοῖς ἀσφαλῆ τὴν δόξαν καὶ ἀναντίῤῥητον εἶναι οἰήσονται τὴν πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὰ τοῦ κόσμου μέρη θρησκείαν· καυχήσονται γὰρ οὐχ ὡς λίθους, καὶ ξύλα, καὶ μορφὰς ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων πτηνῶν τε καὶ ἑρπετῶν καὶ τετραπόδων ἁπλῶς, ἀλλ' ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ πάντα τὸν κατ' οὐρανὸν κόσμον, καὶ γῆν αὖ πάλιν καὶ σύμπασαν τοῦ ὑγροῦ τὴν φύσιν σέβοντες καὶ θρησκεύοντες· καὶ φήσουσι μὴ δύνασθαί τινας ἀποδεῖξαι καὶ τούτους μὴ εἶναι φύσει θεοὺς, πᾶσιν ὄντος φανεροῦ ὅτι οὔτε ἄψυχα, οὔτε ἄλογα τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνθρώπων ὑπεραίρει φύσιν, (6) τῷ τὰ μὲν ἐν οὐρανοῖς, τὰ δὲ ἐπὶ τῆς γῆς κατοικεῖν. ἄξιον οὖν καὶ περὶ τούτων ἰδεῖν καὶ διερευνῆσαι. πάντως γὰρ καὶ ἐν τούτοις εὑρήσει ὁ λόγος τὸν ἔλεγχον ἀληθῆ κατ' αὐτῶν. (7) πρὶν δὲ ἡμᾶς ἰδεῖν καὶ τῆς ἀποδείξεως ἄρξασθαι, ἀρκεῖ τὴν κτίσιν αὐτὴν κατ' αὐτῶν μονονουχὶ βοῆσαι, καὶ δεῖξαι τὸν αὐτῆς ποιητὴν καὶ δημιουργὸν θεὸν, (8) τὸν καὶ ταύτης καὶ τοῦ παντὸς βασιλεύοντα τὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃν ἀποστρέφονται μὲν οἱ (9) δοκησίσοφοι, τὴν δὲ παρ' αὐτοῦ γενομένην κτίσιν προσκυνοῦσι καὶ θεοποιοῦσι, καίτοι προσκυνοῦσαν καὶ αὐτὴν καὶ ὁμολογοῦσαν ὃν ἐκεῖνοι δι' αὐτὴν ἀρνοῦνται κύριον. οὕτω γὰρ τοὺς

(1) Sic Anglic. Ceteri εἰδώλοις. Idem Anglic. γυναῖκας pro γυναῖκες habet. Paulopost pro ἀπαρχόμεναι, Gobler. & Felckm. 1. anon. habent ὑπαρχόμεναι. Basil. παρεχόμενοι & in margine γρ. ἀπαρχόμενοι.

(2) τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν non sunt in Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. In aliis vero habentur, eaque legerunt Omnibon. & Ambros. Camaldul. Ibid. pro ἑαυτῶν, Anglic. αὐτῶν habet, & contra Felckm. 2. anon. pro αὐτῶν seq. habet ἑαυτῶν.

(3) Anglic. & Editio Commel. τὸν θεόν. Ibid. Gobler. & Felckm. 1. anon. ἑαυτοῖς. & paulopost iidem Gobler. & Felckm. 1. anon. εὐοδίαν pro εὐμένειαν habent. Ibid. Anglic. αὐτῶν habet pro αὐτήν.

(4) Basil. μετηλλάξαντο. Infra post locum Apostoli καί, ante τὰ τοιαῦτα, non legitur in Felckm. 2. anon.

(5) Felck. 2. anon. ἐστί. Basil. ἐπὶ τούτοις. Ibid. εἶναι deest in Gobler. & Felck. 1. an. τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας non leguntur in Felck. 2. an.

(6) Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. Anglic. τό. Paulopost post ἄξιον Seguer. Gobler. Felck. 1. anon. habent οὖν. alii cum editis δέ.

(7) Gobler. & Felckm. 1. anon. πλὴν δὲ ἡμᾶς ἐπιδεῖν, & ead. manu in Gobler. γρ. πρίν.

(8) Sic omnes mss. Editi autem, καὶ τῆς ταύτης.

(9) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. δοκισισοφοι, ut & infra. Sed mendum est ex pronunciatione ortum. Gobler. & Felckm. 1. anon. mox habent γινομένην.

* Sic, uti in Græco est, vertimus, quia S. Athanasius, ut complures alii, mentem ab anima distinguebat.

τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰ ταύτης μέρη κεχηνότας καὶ θεοὺς νομίζοντας ταῦτα, δυσωπήσῃ ἂν καλῶς αὐτοὺς ἡ τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα χρεία· γνωρίζει δὲ καὶ σημαίνει τὸν καὶ αὐτῶν ὄντα κύριον καὶ ποιητὴν τὸν τοῦ λόγου πατέρα, τῇ ἀναντιῤῥήτῳ προστάξει τῆς εἰς αὐτὸν ὑπακοῆς, ᾗ φησι (1) καὶ ἡ θεία νομοθεσία· „ οἱ οὐρανοὶ διη-„ γοῦνται δόξαν θεοῦ ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλ-„ λει τὸ στερέωμα. „ πίστις δὲ τούτων οὐκ ἀφανής, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐναργής ἐστι τοῖς τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας μὴ πάντη πεπηρωμένον ἔχουσιν. εἰ γάρ τις καθ' ἑαυτὰ τὰ μέρη τῆς κτίσεως λάβοι, καὶ ἕκαστον ἰδίᾳ νοήσει, οἷον ἥλιον καθ' ἑαυτὸν μόνον, καὶ σελήνην χωρὶς, καὶ γῆν αὖ καὶ ἀέρα, καὶ τὴν θερμὴν καὶ ψυχρὰν, (2) καὶ ξηρὰν καὶ ὑγρὰν οὐσίαν διελὼν ἀπὸ τῆς πρὸς ἄλληλα συναφῆς, ἕκαστον ἐκ λάβοι καθ' ἑαυτὸ καὶ ἰδίᾳ θεωρήσειεν, εὑρήσει πάντως μηδὲν ἱκανούμενον ἑαυτῷ, ἀλλὰ πάντα τῆς ἀλλήλων χρείας δεόμενα, καὶ (3) ταῖς παρ' ἀλλήλων ἐπικουρίαις συνιστάμενα. ἥλιος μὲν γὰρ τῷ σύμπαντι οὐρανῷ συμπεριφέρεται καὶ ἐμπεριέχεται, καὶ ἐκτὸς τῆς ἐκείνου κυκλοφορίας οὐκ ἄν ποτε γένοιτο· σελήνη δὲ καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα μαρτυροῦσι τὴν παρὰ ἡλίου (4) γιγνομένην αὐτοῖς ἐπικουρίαν· γῆ δὲ πάλιν οὐκ ἄνευ ὑετῶν τοὺς καρποὺς ἀποδιδοῦσα φαίνεται· (5) οἱ δὲ ὑετοὶ χωρὶς τῆς τῶν νεφελῶν χρείας οὐκ ἂν καταβαῖεν ἐπὶ γῆς· ἀλλ' οὐδὲ νέφη χωρὶς τοῦ ἀέρος, καθ' ἑαυτὰ ἂν φανείη καὶ συσταίη ποτέ. ὅ, τε ἀὴρ, οὐχ ὑφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ (6) μὲν τοῦ αἰθέρος διακαίεται· ὑπὸ δὲ τοῦ ἡλίου καταλαμπόμενος λαμπρύνεται. καὶ πηγαὶ μὲν καὶ ποταμοὶ οὐκ ἄνευ τῆς γῆς συστήσονταί ποτε. γῆ δὲ οὐκ ἀφ' ἑαυτῆς (7) ἐρήρεισται, ἀλλ' ἐπὶ μὲν τὴν τῶν ὑδάτων οὐσίαν συνέστηκεν· ἐμπεριέχεται δὲ καὶ αὕτη κατὰ τὸ μέσον συνδεθεῖσα τοῦ παντός. ἥ τε θάλασσα καὶ ὁ ἔξωθεν περιῤῥέων τὴν σύμπασαν γῆν μέγας ὠκεανὸς ὑπὸ ἀνέμων κινεῖται καὶ φέρεται ὅποι δ' ἂν αὐτὸν ἡ τῶν ἀνέμων (8) προσρήσσῃ βία. καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἄνεμοι, οὐκ ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλὰ κατὰ τοὺς περὶ τούτων εἰπόντας ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἀέρα τοῦ αἰθέρος διακαύσεως καὶ θερμότητος, ἐν αὐτῷ τῷ ἀέρι συνίστανται, καὶ δι' αὐτοῦ πανταχοῦ πνέουσι. περὶ γὰρ τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἐξ ὧν καὶ συνέστηκεν ἡ τῶν σωμάτων φύσις, (9) τὴν θερμὴν λέγω καὶ τὴν ψυχρὰν, ξηράν τε καὶ ὑγρὰν οὐσίαν· τίς τοσοῦτον ἀπέστραπται τὴν διάνοιαν, ὥστε μὴ εἰδέναι, ὅτι ὁμοῦ μὲν συνημμένα ταῦτα (10) συνίστανται, διαιρούμενα δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰ γινόμενα, λοιπὸν καὶ ἀλλήλων εἰσὶν ἀναιρετικὰ ταῦτα κατὰ τὴν τοῦ πλεονάζοντος ἐν αὐτοῖς ἐπικράτειαν; θερμόν τε γὰρ ὑπὸ ψυχροῦ πλεονάσαντος ἀναιρεῖται. καὶ ψυχρὸν πάλιν ὑπὸ τῆς θερμῆς ἀφανίζεται δυνάμεως· ξηρόν τε αὖ ὑπὸ τοῦ ὑγροῦ διυγραίνεται, καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἑτέρου ξηραίνεται.

28. Πῶς οὖν ταῦτα (11) ἂν εἶεν θεοὶ δεόμενα τῆς παρ' ἑτέρων ἐπικουρίας; ἢ πῶς παρὰ τούτων αἰτεῖσθαί τι προσήκει, καὶ αὐτῶν ἀπαιτούντων παρ' ἀλλήλων τὴν εἰς ἑαυτὰ χρείαν; εἰ γὰρ περὶ θεοῦ λόγος ἐστὶ, μηδενὸς αὐτὸν ἐπιδεᾶ εἶναι, ἀλλ' αὐτάρκη καὶ πλήρη ἑαυτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα (12) συστῆναι, καὶ μᾶλλον αὐτὸν τοῖς πᾶσιν ἐπιδιδόναι· πῶς ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς κτίσεως οὐκ ὄντα τοιαῦτα, ἀλλὰ (13) καὶ τὰ λειπόμενα τῆς ἀλλήλων χρείας, ἀναγορεύειν ἄξιον θεούς; ἀλλ' ἴσως διαιρούμενα μὲν καὶ καθ' ἑαυτὰ λαμβανόμενα, ἐπιδεῆ εἶναι αὐτὰ καὶ αὐτοὶ συνομολογοῦσι, τῆς ἀποδείξεως ἐπ' ὀφθαλμῶν οὔσης· ὁμοῦ δὲ πάντα συνάπτοντες, καὶ (14) ὡς ἓν ἀποτελοῦντες μέγα σῶμα, τὸ ὅλον θεὸν εἶναι φη-

A ne quotquot partes universi admirantur, easque totidem deos esse existimant, ex mutua ipsarum inter se necessaria ope præclare possunt coargui. Id enim illarum dominum & effectorem Verbi patrem, invicto imperio & præscripto, quo ei obediunt, egregie significat & indicat, ut etiam lex divina his verbis docet: *Cæli enarrant gloriam Dei & opera manuum ejus annuntiat firmamentum*. Nec vero occulta & abstrusa est hujus rei fides, sed admodum clara & perspicua his qui mentis oculum non omnino obcæcatum habent. Si quis enim naturæ partes sigillatim circumspiciat, & singulas seorsum consideret, ut solem solum, vel solam lunam, itemque terram & aerem, nec non calidam ac frigidam, siccamque & humidam naturam; si quis, inquam, mutuam rerum illarum inter se conjunctionem dissolvat, singulasque separatim accipiat & contempletur: nullam omnino sibi ipsi satis esse, sed omnes mutua ope indigere, hocque mutuo auxilio consistere inveniet. Sol enim una cum universo cælo circumfertur eoque continetur, nec unquam extra proprium circulum egreditur. Luna vero aliaque astra quantum ex sole pendeant, palam testantur. Terram quoque sine pluviis fructus nullos edere cernimus. Rursus pluviæ sine nubium subsidio in terram decidere non queunt. Nubes autem sine aere per se consistere nunquam videas. Aer item non a seipso sed ab æthere calorem, & lumen a sole mutuatur. Nec etiam fontes nec fluvii remota terra per seipsos constant. Nec terra se sua vi fulcit, sed aquarum natura sustinetur, atque in medio universi constricta tenetur ac circumsidetur. Mare similiter, quique universam terram extrinsecus undique alluit magnus oceanus, a ventis movetur & fertur quocumque vis illorum impulerit. Ipsi porro venti non per seipsos, sed, ut docent qui hæc tractant, ex ardore & calore orti quem ab æthere aer recipit, in ipso aere consistunt, ac per eum flant ubique. Nam quod ad quatuor elementa pertinet, nempe calidum & frigidum, siccum & humidum, ex quibus corporum natura componitur, quis adeo mente captus est, ut nesciat hæc simul quidem conjuncta consistere, divisa vero & separata jam sese invicem, prout quodque superius fuerit, destruere. Calor enim redundante frigore extinguitur: frigus vicissim vi caloris evanescit. Siccitas rursus humore madefit: & humor siccitate exhauritur.

Psal. 18. 1.

Necessaria est partium mundi inter se conjunctio, nullaque est quæ alterius non indigeat.

28. Qui igitur fieri potest ut res illæ dii fuerint, quæ mutua ope indigent? vel quo pacto aliquid ab eis petere possumus, quæ mutuam ipsæ exigunt operam? Namque si omnium consensu constat Deum nulla re indigere, sed solum sibi satis esse seque ipso plenum esse, omniaque in illo consistere, immo ipsum omnibus dare ut consistant: qua, quæso, ratione solem & lunam aliasque creatæ naturæ partes, quæ tales utique non sunt, sed mutuo auxilio opus habent, deos appellare æquum est? At forte divisa illa & seorsim sumta aliis indigere fatebuntur, quod id omnium oculis pateat: verum omnia simul conjungentes ac velut unum ingens corpus ex his componentes, totum illud Deum esse re-

Deus nulla re indiget, sed solus sibi satis est, & seipso plenus.

F spon-

(1) καὶ abest a Basil. Anglic. & Felckm. 2. anon.
(2) καὶ ξηρὰν abest a Felckm. 3. anon.
(3) ταῖς παρ' ἀλλήλων desunt in Gobler. & Felckm. 1. anon. Paulopost pro συμπεριφέρεται, Felckm. 2. anon. habet συμπεριφαίνεται Basil. & Anglic. περιφέρεται.
(4) Sic Seg. Gobl. Fel. 1. an. Alii cum editis γενομένην.
(5) Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. οὐδέ.
(6) μὲν deest in Basil.
(7) Gobler. Felckm. 1. anon. ἐρήρεται. forte pro ἐρήρεισται. Paulopost Felckm. 3. anon. αὐτὴ pro αὕτη habet.
(8) Seguer. Basil. προσρήσῃ.
(9) τὴν hic & mox deest in Gobler. & Felckm. 1. anon.
(10) Seg. & Fel. 2. anon. συνίσταται. Paulopost Seg. καθ' αὑτά.
(11) ἂν deest in Basil. Angl. Paulopost Gobler. & Fel. 1. anon. προσήκει habent: Seguer. προσῆκεν. Alii cum editis προσῆκε.
(12) Felckm. 3. anon. συνεστηκέναι. Paulopost pro ἐπιδιδόναι Gobler. & Felckm. 1. anon. habent διδιδόντα.
(12) καὶ deest in Gobler. & Felckm. 1. anon. Post καὶ, art. τὰ quem non habent Seguer. Gobler. Felckm. 1. 2. anon. & Anglic. legitur in aliis. Ibidem pro λειπόμενα, Felckm. 2. anon. habet λεγόμενα & in margine δεόμενα.
(14) Gobler. & Felckm. 1. anon. εἰς.

ſpondebunt. Toto quippe conſtituto, nulla amplius re externa illis opus erit, ſed totum ſibi ad omnia ſatis erit & ſufficiet. Hæc, inquam, effutient falſi ſapientes, ut nempe hac etiam ex parte poſſint redargui. Nam ex hoc reſponſo non minus quam ex his quæ ſupra dicta ſunt, ſummam eorum impietatem atque inſcitiam demonſtrare licet. Si enim ſingulæ partes ſimul conjunctæ totum efficiunt, totumque ipſum ex ſingulis partibus componitur; igitur totum ex ſingulis partibus conſtat, quæ ſingulæ, totius partes ſunt. Atqui id Dei notionibus maxime eſt alienum; Deus enim totum, non partes eſt: neque ex diverſis rebus conſtat; ſed ipſe conſtitutionis rerum omnium auctor eſt. Adverte autem quam impia proferant, qui ita de Deo loquuntur. Enimvero ſi Deus ex partibus conſtat, ſane ſibi ipſe diſſimilis, atque ex diſſimilibus completus videbitur. Nam ſi ſol eſt, luna non eſt. Si luna eſt, terra non eſt: ſi terra eſt, non eſt mare: denique ſi ſingulas mundi partes percurramus, quam hæc illorum ratio abſurda & inepta ſit, ſtatim patebit. Idem autem ex humani quoque corporis conſideratione poteſt refelli. Ut enim oculus non eſt auris: nec auris, manus: nec venter, pectus: nec cervix, pes: ſed ſingula illa propriam habent efficientiam, ex quibus diverſis unum corpus conſtituitur, quod uſu quidem conjunctas habet partes, ſed quæ tunc disjungentur, cum natura, quæ illas copulavit, eaſdem Dei juſſu ſeparabit. Ita (ſed ipſe Deus dicenti ignoſcat) ſi creatæ naturæ partes in unum corpus coagmentatas, Deum appellant: neceſſarie ſequitur eum in ſeipſo ſui eſſe diſſimilem, ut oſtenſum eſt, ac præterea dividi, quandoquidem partes ex natura dividuæ ſunt.

29. Verum alia quoque ratione, ſi veritatem conſulamus, illorum impietatem haud difficile erit convincere. Nam ſi Deus incorporeus eſt, ſi nec videri nec tangi natura poteſt: cur ergo Deum corpus eſſe excogitant, reſque, quas oculis videmus & manibus contrectamus, divino cultu proſequuntur? Rurſus, ſi verum eſt Deum omnipotentem eſſe, eumque a nulla re ſuperari ſed omnia vincere & tanquam Dominum regere: quare qui creatam naturam Deum faciunt, hanc Dei definitionem illi minime convenire non attendunt? namque cum ſol ſubter terram eſt, quominus ejus lumen videatur, terræ umbra impedit. Lunam autem ſol ipſe lucis ſuæ fulgore per diem abſcondit. Terræ item fructus non raro grando lædit: ignis vero aqua inundante extinguitur. Hyemem ſimiliter ver propellit: æſtas ver tranſgredi terminos non ſinit, & viciſſim autumnus æſtatem intra proprios limites ſiſtere cogit. Itaque ſi dii eſſent, nequaquam ſe invicem vincerent & abſconderent, ſed potius ſemper ſimul invicem eſſe, communeſque effectus una producere par eſſet. Oporteret ergo per dies & noctes ſolem ſimul & lunam ceteraque ſidera par lumen habere, idque omnibus lucere, ac res univerſas ab illis colluſtrari. Oporteret æſtatem ſimul & hyemem, ver atque autumnum, abſque viciſſitudine, una perſiſtere. Oporteret mare cum fontibus commiſceri & communem hominibus potum præbere. Oporteret aerem ſi-

A σωσι. συςάντος γὰρ τοῦ ὅλου, οὐκ ἔτι μὲν ἔξωθεν αὐτοῖς χρεία γενήσεται· (1) ἑαυτῷ δὲ τὸ ὅλον ἱκανὸν καὶ αὔταρκες γενήσεται πρὸς πάντα, λέξουσιν οἱ δοκησίσοφοι, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν ἐλεγχθῶσιν· οὗτος δὲ ὁ λόγος καὶ μᾶλλον αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν μετὰ μεγάλης ἀπαιδευσίας οὐκ ἔλαττον τῶν πρόσθεν ἀποδείξει. εἰ γὰρ τὸ καθ' ἕκαςον συναφθὲν, τὸ ὅλον ἀναπληροῖ, καὶ τὸ ὅλον ἐκ τῶν καθ' ἓν συνίςαται· τὸ ὅλον ἄρα ἐκ μερῶν συνέςη, καὶ ἕκαςον τοῦ ὅλου (2) μέρος τυγχάνει. τοῦτο δὲ τῶν περὶ B θεοῦ ἐννοιῶν πολὺ πόῤῥωθεν καθέςηκεν. ὁ γὰρ θεὸς ὅλον ἐςὶ καὶ οὐ μέρη, καὶ οὐκ ἐκ διαφόρων συνέςηκεν, ἀλλ' αὐτὸς τῆς πάντων συςάσεώς ἐςι ποιητής. θέα γὰρ ὅσην ἀσέβειαν κατὰ τοῦ θείου ταῦτα λέγοντες ἐξηγοῦνται. εἰ γὰρ ἐκ μερῶν συνέςηκε· πάντως αὐτὸς ἑαυτοῦ ἀνόμοιος φανήσεται, (3) καὶ ἐξ ἀνομοίων ἔχων τὴν συμπλήρωσιν. εἰ γὰρ ἥλιός ἐςιν, οὐκ ἔςι σελήνη. καὶ εἰ σελήνη ἐςὶν, οὐκ ἔςι γῆ· καὶ εἰ γῆ τυγχάνει, οὐκ ἂν εἴη θάλασσα, καὶ οὕτως ἐφ' ἑκάςου λαμβάνων ἄν τις εὑρήσει τὴν ἀτοπίαν τοῦ τοιούτου αὐτῶν λόγου. τοῦτο δ' ἄν τις καὶ ἐκ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπείου σώματος ἰδὼν καταγνοίη τούτων. ὡς γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ ἔςιν ἀκοὴ, οὐδὲ ἡ ἀκοὴ, χείρ· οὐδὲ ἡ γαςὴρ ἐςι ςέρνα, οὐδ' αὖ πάλιν ὁ αὐχὴν C ἐςὶ πούς· ἀλλ' ἕκαςον τούτων ἰδίαν ἔχει τὴν ἐνέργειαν, καὶ ἐκ τούτων διαφόρων ὄντων ἓν συνίςαται σῶμα, συνημμένα μὲν (4) ἔχον τὰ μέρη κατὰ τὴν χρείαν, διαιρούμενα δὲ κατὰ τὴν τοῦ χρόνου παρουσίαν, ὅταν ἡ φύσις ἡ συνάξασα ταῦτα διέλῃ, ὡς ὁ προςάξας θεὸς βούλεται· οὕτω· (5) συγγνώμην δὲ ὁ λόγος ἐχέτω παρ' αὐτοῦ τοῦ κρείττονος· εἰ τὰ μέρη τῆς κτίσεως συνάπτοντες εἰς ἓν σῶμα, θεὸν ἀναγορεύουσιν· ἀνάγκη αὐτὸν μὲν καθ' ἑαυτὸν ἀνόμοιον ἑαυτῷ εἶναι, ὥσπερ ἐδείχθη, διαιρεῖσθαι δὲ πάλιν κατὰ τὴν τῶν μερῶν εἰς τὸ μερίζεσθαι γενομένην D φύσιν.

29. Καὶ ἄλλως δὲ ἄν τις αὐτῶν ἐλέγξειε τὴν ἀθεότητα κατὰ τὴν τῆς ἀληθείας θεωρίαν. εἰ γὰρ ὁ θεὸς ἀσώματός ἐςι, καὶ ἀόρατος, καὶ ἄψαυςος τῇ φύσει· πῶς σῶμα τὸν θεὸν ἐπινοοῦσι, καὶ τὰ φαινόμενα τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ὧν ψαύομεν τῇ χειρὶ, θρησκεύουσι τῇ (6) τοῦ θεοῦ τιμῇ; καὶ πάλιν, εἰ ὁ περὶ θεοῦ κρατεῖ λόγος, δυνατὸν αὐτὸν εἶναι κατὰ πάντα, καὶ μηδὲν μὲν αὐτοῦ κρατεῖν, αὐτὸν δὲ τῶν πάντων κρατεῖν, καὶ δεσπόζειν· πῶς οἱ τὴν κτίσιν θεοποιοῦντες, οὐχ ὁρῶσιν αὐτὴν E ἐκτὸς οὖσαν τοῦ τοιούτου περὶ θεοῦ ὅρου; ἡλίου μὲν γὰρ ὑπὸ γῆν γινομένου, τὸ φῶς ἡ γῆ σκιάζει μὴ ὁρᾶσθαι· σελήνην δὲ μεθ' ἡμέραν ὁ ἥλιος ἐπικρύπτει τῇ τοῦ φωτὸς λαμπηδόνι. καὶ γῆς μὲν τοὺς καρποὺς πολλάκις χάλαζα βλάπτει· τὸ πῦρ δὲ, εἰ γένοιτό τις ὑδάτων πλημμύρα, σβέννυται. καὶ χειμῶνα μὲν ἔαρ παραγκωνίζεται, θέρος δὲ τὸ ἔαρ ὑπερβῆναι τοὺς ὅρους οὐκ ἐπιτρέπει, καὶ αὐτὸ πάλιν ὑπὸ τοῦ μετοπώρου κωλυόμενον τὰς ἰδίας ὥρας ἐξέρχεσθαι. εἴπερ οὖν ἦσαν θεοὶ, ἔδει τούτους μὴ ὑπ' [illegible] ἡττᾶσθαι καὶ (7) ἐπικρύπτεσθαι, ἀλλὰ πάντοτε ἀλλήλοις συνεῖναι, καὶ κοινὰς ἅμα τὰς ἐνεργείας (8) ἀποτελεῖν. F ἔδει μεθ' ἡμέραν καὶ μετὰ νύκτα ἥλιον ὁμοῦ καὶ σελήνην καὶ τὸν ἄλλον τῶν ἀςέρων χορὸν (9) ἴσον ἔχειν τὸ φῶς, καὶ τοῦτο πᾶσι λάμπειν, καὶ πάντα παρ' αὐτῶν καταυγάζεσθαι. ἔδει θέρος ὁμοῦ καὶ χειμῶνα καὶ ἔαρ καὶ μετόπωρον ἀπαραλλάκτως καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ συνίςασθαι. ἔδει τὴν θάλασσαν ταῖς πηγαῖς (10) ἐπιμίγνυσθαι καὶ κοινὸν ἀνθρώποις τὸ πόμα παρέχειν. ἔδει νηνεμίας καὶ

τῶν

(1) ἑαυτῷ δὲ τὸ ὅλον ἱκανὸν καὶ αὔταρκες γενήσεται desunt in Felckm. 2. anon.

(2) Seguer. μέρη. Idem paulopoſt pro μέρη, μέρει habet.

(3) καὶ abeſt a Felckm. 3. anon.

(4) Sic Seguer. Baſil. Gobler. Felckm. 1. & 2. anon. Editi vero ἔχοντα. Anglic. ἔχων τά.

(5) Baſil. Gobler. & Felckm. 1. & 2. anon. συγγνώμης. Paulopoſt Felckm. 3. anon. συνάγοντες habet pro συνάπτοντες. Item mox Baſil. ἀναγορεύουσιν.

(6) τοῦ deeſt in Felckm. 1. anon. & Seguer. Paulopoſt μὲν deeſt in Felckm. 3. anon.

(7) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. At Anglic. περικρύπτεσθαι. Alii cum editis ὑποκρύπτεσθαι.

(8) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. Alii cum editis ἐπιτελεῖν. Ibid. Felckm. 3. anon. habet τὰς δωρεάς.

(9) Sic Seguer. Alii cum editis ἴσως. Idem mox & Gobler. & Felck. 1. an. poſt καὶ addunt πάντα, quæ vox in aliis non eſt.

(10) Seguer. ἐπιμίσγεσθαι. Gobler. Felckm. 1. anon. ἐπισμίγεσθαι. Ibid. κοινὸν habent omnes mſſ. præter Felckm. 3. anon. qui ut editi κοινωνὸν mendoſe habet.

τῶν ἀνέμων τὰς πνοὰς ἐν ταυτῷ γίνεσθαι. ἔδει τὸ πῦρ ὁμοῦ καὶ τὸ ὕδωρ κοινὴν καὶ μίαν ἀνθρώποις τὴν χρείαν παρέχειν. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ βλάβην ἄν τις ἐξ αὐτῶν ὑπέμεινε, θεῶν ὄντων κατ' αὐτοὺς, καὶ μηδὲν ἐπὶ βλάβῃ, ἐπ' ὠφελείᾳ δὲ μᾶλλον πάντα ποιούντων. εἰ δὲ ταῦτα γίνεσθαι ἀδύνατον, διὰ τὴν πρὸς ἄλληλα ἐναντιότητα· πῶς οἷόν τε ταῦτα ἀλλήλοις ἐναντία καὶ μαχόμενα, καὶ μὴ δυνάμενα ἀλλήλοις συστῆναι, ἔτι θεοὺς ὀνομάζειν, ἢ θεοῦ θρησκεύεσθαι τιμαῖς; τὰ δὲ πρὸς ἑαυτὰ ἀσύμφωνον τὴν φύσιν ἔχοντα, πῶς ἂν ἄλλοις εὐχομένοις εἰρήνην παρέχοιεν, καὶ ὁμονοίας αὐτοῖς γένοιντο (1) πρυτάνεις; οὔτε οὖν ἥλιος εἰκότως, οὔτε σελήνη, οὔτε ἄλλο τι μέρος τῆς κτίσεως, πολλῷ δὲ πλέον οὐδὲ τὰ ἐν λίθοις καὶ χρυσῷ καὶ ταῖς ἄλλαις ὕλαις ἀγάλματα, οὐδὲ οἱ παρὰ ποιηταῖς (2) μυθευόμενοι Ζεὺς καὶ Ἀπόλλων καὶ οἱ ἄλλοι εἶεν ἀληθῶς θεοὶ, ὡς ὁ λόγος ἀπέδειξεν. ἀλλὰ τὰ μὲν αὐτῶν μέρη τῆς κτίσεώς ἐστι, τὰ δὲ αὐτῶν ἄψυχα τυγχάνει, τὰ δὲ μόνον ἄνθρωποι θνητοὶ γεγόνασι. διὸ καὶ ἡ περὶ ταῦτα θρησκεία καὶ θεοποιΐα οὐκ εὐσεβείας, ἀλλὰ ἀθεότητος καὶ πάσης ἀσεβείας ἐστὶν εἰσήγησις, καὶ μεγάλης πλάνης ἔλεγχος, ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν θεὸν γνώσεως, λέγω δὴ τὸν τοῦ Χριστοῦ πατέρα. ὅτε (3) τοίνυν ταῦθ' οὕτως ἐλέγχεται καὶ δέδεικται ἡ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν εἰδωλολατρεία πάσης ἀθεότητος οὖσα μεστὴ, καὶ οὐκ ἐπ' ὠφελείᾳ, ἀλλ' ἐπ' ἀπωλείᾳ τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων εἰσαχθεῖσα· φέρε λοιπὸν, ὡς ἐξ ἀρχῆς ὁ λόγος ἐπηγγείλατο, τῆς πλάνης διελεγχθείσης, τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν ὁδεύσωμεν, καὶ θεωρήσωμεν τὸν ἡγεμόνα καὶ δημιουργὸν (4) τοῦ παντὸς τὸν τοῦ πατρὸς λόγον, ἵνα δι' αὐτοῦ καὶ τὸν τούτου πατέρα θεὸν κατανοήσωμεν, καὶ γνῶσιν Ἕλληνες ὅσον τῆς ἀληθείας ἑαυτοὺς ἀπεσχοίνισαν.

30. Τὰ μὲν (5) προειρημένα οὐδὲν ἕτερον, ἢ πλάνη τῷ βίῳ διηλέγχθη· ἡ δὲ τῆς ἀληθείας ὁδὸς, πρὸς τὸν ὄντως ὄντα θεὸν ἕξει τὸν σκοπόν. πρὸς δὲ τὴν ταύτης γνῶσιν καὶ (6) ἀκριβῆ κατάληψιν, οὐκ ἄλλων ἐστὶν ἡμῖν χρεία, ἀλλ' ἡμῶν αὐτῶν. οὐδ' ὥσπερ ἐστὶν αὐτὸς ὁ θεὸς ὑπεράνω πάντων, οὕτω καὶ ἡ πρὸς τοῦτον ὁδὸς πόρρωθεν, ἢ ἔξωθεν ἡμῶν ἐστιν· ἀλλ' ἐν ἡμῖν ἐστι, καὶ ἀφ' ἡμῶν εὑρεῖν τὴν ἀρχὴν δυνατὸν, καθὼς καὶ Μωϋσῆς ἐδίδασκε λέγων· * „τὸ ῥῆμα τῆς „πίστεως, ἐντὸς τῆς καρδίας σου ἐστίν. ὅπερ καὶ ὁ σω- „τὴρ σημαίνων καὶ βεβαιῶν ἔλεγεν· ἡ βασιλεία τοῦ „θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν. „ ἔνδον γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντες τὴν πίστιν, καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, δυνάμεθα ταχέως θεωρῆσαι καὶ νοῆσαι τὸν τοῦ παντὸς βασιλέα, τοῦ πατρὸς σωτήριον λόγον. καὶ μὴ προφασιζέσθωσαν Ἕλληνες οἱ τοῖς εἰδώλοις θρησκεύοντες· μηδὲ ἄλλος τις (7) ἁπλῶς ἑαυτὸν ἀπατάτω, ὡς τὴν τοιαύτην ὁδὸν οὐκ ἔχων, καὶ διὰ τοῦτο τῆς ἀθεότητος ἑαυτοῦ πρόφασιν εὑρίσκων. πάντες γὰρ εἰς αὐτὴν ἐπιβεβήκαμεν καὶ ἔχομεν, εἰ καὶ μὴ πάντες αὐτὴν ὁδεύειν, ἀλλὰ παροδεύειν ἐκβαίνοντες θέλουσι, διὰ τὰς ἔξωθεν αὐτοὺς ἑλκούσας ἡδονὰς τοῦ βίου. καὶ εἴ τις ἂν ἔροιτο, τίς ἂν εἴη αὕτη· φημὶ δὴ τὴν ἑκάστου ψυχὴν εἶναι, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ νοῦν. δι' αὐτοῦ γὰρ μόνου δύναται θεὸς θεωρεῖσθαι καὶ νοεῖσθαι. ἐκτὸς εἰ μὴ ὥσπερ τὸν θεὸν ἠρνήσαντο· οὕτω καὶ ψυχὴν ἔχειν παραιτήσονται οἱ ἀσεβεῖς, εἰκότως τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων λέγοντες. οὐ γὰρ ἐχόντων (8) ἐστὶ νοῦν, ἀρνεῖσθαι τὸν τούτου ποιητὴν καὶ δημιουργὸν θεόν. ὅτι

A mul tranquillum esse & ventis agitari. Oporteret denique ignem simul & aquam unius ejusdemque usus esse hominibus. Nullum siquidem ex his detrimentum oriretur, si, ut putant, dii essent, qui proinde nihil nocendi causa sed potius nihil nisi quod utile foret agerent. Si vero hæc ob mutuam inter se oppositionem simul jungi non queunt: qui fieri potest ut res illæ, quæ inter se contrariæ sunt & pugnant, nec invicem consistere possunt, dii adhuc nominentur, vel eis divini honores tribuantur? Quæ item discordi inter se sunt natura, quomodo aliis precantibus, pacem præbere concordiæque auctores esse queunt? Merito igitur B neque sol, neque luna, neque alia pars naturæ creatæ, ac proinde multo magis neque ex lapide aurove seu ex alia materie conflata simulacra, neque etiam qui poetarum fabulis celebrantur Jupiter, Apollo ceterique similes, dii esse censendi sunt, uti demonstravimus: sed alii ex hujusmodi diis partes sunt naturæ creatæ, alii res sunt inanimæ, alii homines mortales dumtaxat fuere. Unde qui illos colunt & inter Deos collocant, non pietatem, sed summam impietatem profitentur, maximique erroris, quo ab unius & solius veri Dei, Christi scilicet patris cognitione recessere, certissima dant indicia. Quapropter quoniam hæc ita C a nobis refutata sunt, ostendimusque infidelium idololatriam omni impietatis genere repleri, neque ad bonum sed ad perniciem humanæ vitæ introductam fuisse: age, ut initio promisimus, repulso errore, viam veritatis jam ineamus, & ducem atque opificem mundi, Patris Verbum contemplemur, ut per ipsum, ejus quoque patrem Deum cognoscamus, intelligantque Gentiles quam procul seipsos a veritate removerint.

30. Omnia quidem illa quæ supra refellimus, nihil aliud esse ostensum est quam erroris tenebras vitæ D hominum offusas. At via veritatis ad Deum verum tendit: ad quam cognoscendam & certo perspiciendam non aliis quam nobis ipsis opus habemus: neque, ut est ipse Deus supra omnia, ita via, quæ ad illum ducit, foris & procul a nobis est: verum in nobis ipsis est, ejusque initium haud est difficile a nobis reperire, ut & Moyses his verbis docuit: * *Verbum fidei intra cor tuum est*. Quod idem Salvator declaravit & confirmavit dicens: *Regnum Dei intra vos est*. Quia enim intus in nobismet ipsis fidem regnumque Dei habemus, facile possumus universitatis rectorem, Patris salutare Verbum intelligere & contemplari. Nec E vero hic excusatione utantur Gentiles idololatræ, nec quivis alius seipsum perperam decipiat, quasi hujusmodi via caruerit, ac proinde justam impietatis causam habuerit. Siquidem omnes in eam viam sumus ingressi, omnes eam habemus, licet non omnes illam sequi & pergere, sed plerique, externis vitæ voluptatibus allicientibus deserere velint. Si quis vero interrogaverit, quænam tandem illa sit via: unius cujusque animam & animæ mentem esse respondeo. Sola enim mente Deum contemplari & intelligere F valemus: nisi forte, quemadmodum Deum esse negant impii, ita animam quoque se habere inficientur: quod quidem verisimilius quam cetera dixerint. Nec enim mentem habentium est, mentis auctorem & opificem Deum negare. Itaque ru-

Pars altera hujus operis in qua solum Deum, quem Christiana religio colit, verum esse ostenditur.

Deutero. 30. 14.

Luc. 17. 21.

Via per quam veri Dei cognitionem consequi possumus, non procul a nobis, sed in nobis ipsis est, hæc enim unius cujusque anima & mens animæ est.

(1) Seguer. Gobler. Felckm. 1. an. πρύτανις. Sed Gobler. & Fel. 1. anon. soli habent γένοιτο. mox ante εἰκότως Felck. 3. an. addit καί.

(2) Seguer. μυθολογούμενοι.

(3) τοίνυν abest a Basil. Ib. ἐλέγχεται abest a Basil. & Anglic. Item mox Gobler. & Fel. 1. anon. pro παρὰ habent περὶ. In iisdem paulopost desunt ἀλλ' ἐπ' ἀπωλείᾳ. At in Basil. ἐπ' tantum deest.

(4) Sic Seguer. Gobl. & Felck. 1. anon. Alii cum editis omittunt τοῦ παντός. Eamdem quoque vocem exprimunt Amb. Cam. & Nannius: non vero Omnibonus. Paulopost vox θεὸν abest a Felckm. 3. anon.

(5) Post μὲν Anglic. addit γὰρ, Gobl. & Fel. 1. anon. οὖν.

(6) Seg. Gobl. Fel. 1. an. ἁπλαῆ. Interpretes ἀκριβῆ legerunt.

(7) Anglic. omittit ἁπλῶς.

(8) Sic omnes mss. præter Felckm. 3. anon. qui, ut & editi, ἐστὶν οὖν habet, sed mendose.

* Hic locus est ex Deuter. 30. 14. ubi legitur ἐγγύς σου ἐστὶ τὸ ῥῆμα σφόδρα ἐν τῷ στόματί σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. *Juxta te est sermo valde in ore tuo & in corde tuo*. Et Rom. 10. 8. ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν ἐν τῷ στόματί σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τοῦτ' ἔστι, τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν. *Prope est Verbum in ore tuo & in corde tuo, hoc est, Verbum fidei quod prædicamus*.

rudium hominum gratia paucis ostendere necesse est singulis hominibus esse animam ratione præditam, præsertim cum id negent nonnulli hæretici, qui hominem nihil amplius esse arbitrantur quam corporis externam speciem: ut nimirum ea re a nobis demonstrata, ipsi evidentius adversus idola argumentum per seipsos habere possint.

Humanam animam rationis esse participem, & a corporis sensibus distingui, variis argumentis probatur.

31. Primum ergo nec parvum indicium est, hominum animam ratione præditam esse, quod a belluis, quæ rationis sunt expertes, differat. Siquidem idcirco belluas animalia irrationalia appellare natura consuevit, quia hominum genus rationale est. Deinde, nec illud etiam ad id probandum levi est momento, quod solus homo res absentes & extra se positas animo & cogitatione comprehendat, quod eadem secum sæpius examinet ac perpendat, idque quod inter ea, quæ cogitat, sibi melius visum fuerit, judicio eligat. Nam belluæ sola præsentia cernunt, & ad ea tantum, quæ ante oculos sunt posita, impetu feruntur, etiamsi postea damnum aliquod sequatur. At homo non ita ad ea quæ videt, cum impetu rapitur: sed ratione & cogitatione ea, quæ oculis cernit, dijudicat. Itaque sæpe incitatus, ratione retinetur: & ea, quæ cogitavit, iterum recogitat. Denique quisquis veritatis amator est, hominum mentem aliam omnino esse a corporis sensibus se in seipso sentire fatebitur. Quia ergo mens alia est a sensibus, sensuum ipsa judex est, & quæ illi apprehenderint, ipsa discernit & reminiscitur, quidque melius fuerit, illis commonstrat. Namque oculorum est tantum videre: aurium, audire: oris, gustare: narium, olfacere: manuum, tangere; sed quæ videre, audire, tangere, gustare & olfacere conveniat, non sensuum sed animæ ejusque mentis est dijudicare. Manus quidem gladium accipere, & os venenum gustare potest: sed hæc nocere nescit, nisi mens discernat. Ut autem rem aliqua comparatione & imagine illustremus, id nobis simile videtur lyræ apte dispositæ, & musico qui ea cum arte utitur. Nam ut in lyra nervi singuli proprium sonum habent, alius gravem, acutum alius, alius medium, alius acutissimum, alius denique alium, quorum omnium concentus & compositio nisi a viro hujus artis perito distingui & discerni non potest; tunc enim suavem harmoniam & gratissimum concentum efficiunt, cum is, qui lyram tenet, nervos pulsat, & singulos apte tangit. Eodem modo, sensibus in corpore instar lyræ dispositis, cum perita mens illis præiverit, tunc discernit & novit anima, quid faciat, quidve agat. Id autem hominum dumtaxat est proprium, ipsaque est animæ facultas ratiocinandi, qua utendo differt illa a belluis, & se diversam esse ab exteriore corporis specie manifeste testatur. Hinc homo sæpe jacente in terra corpore, cælestia cogitat & contemplatur. Sæpe item nihil agente, quiescente & dormiente corpore, intus homo movetur resque extra se positas intuetur, remotas regiones

Mens animæ, ejus est facultas ratiocinandi.

μὲν οὖν ἕκαστος ἀνθρώπων ψυχὴν ἔχει καὶ ταύτην λογικὴν, καὶ τοῦτο ἀναγκαῖόν ἐστι δεῖξαι δι' ὀλίγων διὰ τοὺς ἀκεραίους, ἐπεὶ μάλιστά τινες ἀπὸ τῶν αἱρέσεων ἀρνοῦνται καὶ τοῦτο, οἰόμενοι μηδὲν (1) πλέον εἶναι τὸν ἄνθρωπον, ἢ τὸ φαινόμενον εἶδος τοῦ σώματος· ἵνα ταύτης δειχθείσης, φανερώτερον δι' ἑαυτῶν τὸν κατὰ τῶν εἰδώλων ἔλεγχον ἔχειν δυνηθῶσι.

31. Πρῶτον μὲν οὖν οὐ μικρὸν γνώρισμα τοῦ λογικὴν εἶναι τὴν τῶν ἀνθρώπων ψυχὴν, ἐκ τοῦ πρὸς τὰ ἄλογα διαλλάττειν αὐτήν. διὰ τοῦτο γὰρ ἐκεῖνα μὲν καλεῖν ἄλογα ἡ φύσις εἴωθεν, ἐπειδὴ τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος ἐστὶ λογικόν. ἔπειτα δὲ (2) καὶ τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν οὐ τὸ τυχὸν ἂν εἴη, ἐκ τοῦ μόνον τὸν ἄνθρωπον τὰ ἔξωθεν ἑαυτοῦ λογίζεσθαι, καὶ ἐνθυμεῖσθαι τὰ μὴ παρόντα, καὶ πάλιν ἐπιλογίζεσθαι καὶ κρίσει τὸ κρεῖττον τῶν λογισμῶν αἱρεῖσθαι. τὰ μὲν γὰρ ἄλογα, μόνα τὰ παρόντα βλέπει, καὶ πρὸς μόνα τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς ὁρμᾷ, κἂν μετὰ ταῦτα τὴν βλάβην ἔχῃ. ὁ δὲ ἄνθρωπος οὐ πρὸς τὰ βλεπόμενα ὁρμᾷ, ἀλλὰ τῷ λογισμῷ τὰ (3) διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ὁρώμενα κρίνει. πολλάκις γοῦν ὁρμήσας (4) κεκράτηται τῷ λογισμῷ· καὶ λογισάμενος, πάλιν ἐπελογίσατο. καὶ αἰσθάνεται ἕκαστος, εἰ τῆς ἀληθείας γένοιτο φίλος, ὅτι ἄλλος παρὰ τὰς σωματικὰς αἰσθήσεις ἐστὶν ὁ τῶν ἀνθρώπων νοῦς. διὰ τοῦτο γοῦν ὡς ἄλλος ὢν, αὐτῶν τῶν αἰσθήσεων γίνεται κριτής· καὶ ὧν (5) ἐκεῖναι ἀντιλαμβάνονται, ταῦτα οὗτος διακρίνει, καὶ ἀναμιμνήσκει, καὶ δείκνυσιν αὐταῖς τὸ κρεῖττον. ὀφθαλμοῦ μὲν γάρ ἐστι μόνον τὸ ὁρᾷν, καὶ ὤτων τὸ ἀκούειν, καὶ στόματος (6) τὸ γεύεσθαι, καὶ ῥινὸς ὀδμῶν ἀντιλαμβάνεσθαι, καὶ χειρῶν τὸ ἅπτεσθαι· ἀλλ' ἃ δεῖ ὁρᾷν καὶ ἀκούειν, καὶ ὧν ἅπτεσθαι δεῖ, καὶ γεύεσθαι, καὶ ὀδμᾶσθαι, οὐκέτι τῶν αἰσθήσεών ἐστιν, ἀλλὰ (7) ψυχῆς καὶ τοῦ ταύτης νοῦ διακρῖναι. ἀμέλει καὶ ξίφος λαβέσθαι δύναται ἡ χεὶρ, καὶ δηλητηρίου γεύσασθαι τὸ στόμα· ἀλλ' οὐκ οἶδεν, ὅτι βλάπτει ταῦτα, εἰ μὴ ὁ νοῦς διακρίνῃ. καὶ ἔοικέ γε τὸ τοιοῦτον, ἵνα ἐπὶ εἰκόνος αὐτὸ θεωρήσωμεν, λύρᾳ καλῶς κατεσκευασμένῃ, καὶ τῷ ταύτην κρατοῦντι μουσικῷ μετ' ἐπιστήμης. ὡς γὰρ αἱ ἐν τῇ λύρᾳ νευραὶ (8) ἑκάσται μὲν ἔχουσι τὸν ἴδιον φθόγγον, ἡ μὲν βαρὺν, ἡ δὲ ὀξὺν, ἡ δὲ μέσον, ἡ δὲ ὀξύτονον, ἡ δὲ ἄλλον, ἀδιάκριτος δέ ἐστιν αὐτῶν ἡ ἁρμονία καὶ ἀδιάγνωστος ἡ σύνθεσις χωρὶς τοῦ ἐπιστήμονος. τότε γὰρ καὶ ἡ ἁρμονία αὐτῶν δείκνυται καὶ ἡ σύνταξις ὀρθὴ, (9) ὅταν ὁ κατέχων τὴν λύραν πλήξῃ τὰς νευρὰς, καὶ (10) ἁρμοδίως ἑκάστης ἅψηται. τοῦτον τὸν τρόπον καὶ τῶν αἰσθήσεων ἐν τῷ σώματι ὡς λύρας ἡρμοσμένων, ὅταν ὁ ἐπιστήμων νοῦς αὐτῶν ἡγεμονεύῃ· τότε καὶ διακρίνει ἡ ψυχὴ, καὶ οἶδεν ὃ ποιεῖ καὶ πράττει. τοῦτο δὲ (11) μόνον ἴδιον ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων, ᾧ χρωμένη διαλλάττει τῶν ἀλόγων, καὶ δείκνυσιν, ὅτι ἀληθῶς ἄλλη παρὰ (12) τὸ φαινόμενόν ἐστιν ἐν σώματι. πολλάκις γοῦν κειμένου τοῦ σώματος ἐπὶ γῆς, τὰ ἐν οὐρανοῖς φαντάζεται καὶ θεωρεῖ ὁ ἄνθρωπος· καὶ πολλάκις τοῦ σώματος ἠρεμοῦντος καὶ ἡσυχάζοντος καὶ καθεύδοντος, κινεῖται ἔνδον ὁ ἄνθρωπος, καὶ τὰ ἔξωθεν ἑαυτοῦ θεωρεῖ, χώρας ἀποδημῶν

(1) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1. an. Alii cum editis πλεῖον.
(2) Felckm. 3. anon. ut & editi, καὶ omittit.
(3) Sic Seguer. Gobler. Basil. Anglic. Felckm. 1. & 2. anon. Alii, ut & editi, τῶν omittunt. Felckm. 3. anon. habet ἐν ὀφθαλμοῖς.
(4) Sic Seguer. Gobler. Felck. 1. anon. At alii cum editis κεκράτηκε.
(5) Sic omnes mss. Editi autem ἐκεῖνα.
(6) τὸ in Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. legitur: in aliis & editis deest. ibid. ante στόματος, καὶ deest in Gobl. Felckm. 1. anon. Paulopost ἀλλ' ἃ habent omnes mss. Editi vero ἂν pro ἃ habent: quod additum fuisse videtur, eo quod in aliquot mss. ex ἀλλ' ἃ factum sit ἀλλὰ, ut forte in Felckm. 3. anon. in quo ἂν deesse notat Felckmannus, & in reliquis mss. leg. ἃ. Seguer. vero habet ἀλλ' ἃ.
(7) Particula καὶ quæ in Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. non est, in aliis ut & editis hic legitur. τῆς etiam addit editio Commel. quæ vox similiter deest in Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon.
(8) Seguer. ἑκάστη μὲν ἔχει.
(9) Sic Seguer. Basil. Gobler. Felckm. 1. & 2. anon. Alii & editi ὅτε. Ibid. τὴν λύραν non legitur in Anglic.
(10) Sic Seg. Basil. autem & Felckm. 2. an. ἁρμονίως. Editi & alii mss. ἁρμονίας.
(11) Seguer. μόνων.
(12) Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. τὰ φαινόμενα. In iisdem ἐν σώματι non legitur. Omnibonus & Ambros. Camaldul. ita legerunt ut hic habetur. Nannius legisse videtur ut in Seg. Gobl. Felckm. 1. anon. nam ita hunc locum reddit, *præter ea quæ oculis apparent*.

δημῶν καὶ περιπατῶν, καὶ ἀπαντῶν τοῖς γνωρίμοις, καὶ πολλάκις διὰ τούτων τὰς μεθ' ἡμέραν πράξεις ἑαυτοῦ μαντευόμενος καὶ (1) προγινώσκων. τοῦτο δὲ τί ἂν εἴη ἕτερον, ἢ ψυχὴ λογική, ἐν ᾗ λογίζεται καὶ νοεῖ τὰ ὑπὲρ ἑαυτὸν ὁ ἄνθρωπος;

32. Καὶ τοῦτο δ' ἂν εἴη πρὸς ἀπόδειξιν ἀκριβῆ τοῖς ἔτι πρὸς ἀναίδειαν τῆς ἀλογίας τετραμμένοις· πῶς τοῦ σώματος θνητοῦ κατὰ φύσιν ὄντος, λογίζεται ἄνθρωπος τὰ περὶ ἀθανασίας, καὶ πολλάκις ἑαυτῷ τὸν θάνατον ὑπὲρ ἀρετῆς (2) προκαλεῖται; ἢ πῶς προσκαίρου τοῦ σώματος ὄντος, τὰ αἰώνια φαντάζεται ἄνθρωπος, ὥστε τῶν μὲν ἐμποδὼν καταφρονεῖν, εἰς ἐκεῖνα δὲ τὸν πόθον ἔχειν; τὸ μὲν οὖν σῶμα οὐκ ἂν (3) ἑαυτὸ περὶ ἑαυτοῦ τοιαῦτα λογίσηται, καὶ οὐκ ἂν τὰ ἔξωθεν ἑαυτοῦ λογίζοιτο. θνητὸν γὰρ καὶ πρόσκαιρόν ἐστιν. ἀνάγκη δὲ ἕτερον εἶναι τὸ τὰ ἐναντία καὶ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ σώματος λογιζόμενον. τί οὖν ἂν εἴη τοῦτο πάλιν, ἢ ψυχὴ λογικὴ καὶ ἀθάνατος; καὶ γὰρ οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἔνδοθεν αὕτη (4) τῷ σώματι, ὡς ὁ μουσικὸς τῇ λύρᾳ ἐνηχεῖ τὰ κρείττονα. πῶς δὲ πάλιν κατὰ φύσιν ὢν ὁ ὀφθαλμὸς εἰς τὸ ὁρᾶν, καὶ ἡ ἀκοὴ εἰς τὸ ἀκούειν, τὰ μὲν ἀποστρέφονται, τὰ δὲ αἱροῦνται; τίς γὰρ ὁ τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ ὁρᾶν ἀποστρέφων; ἢ τίς τὴν ἀκοὴν κατὰ φύσιν οὖσαν ἀκουστικὴν ἀποκλείει τοῦ ἀκούειν; ἢ τίς τὴν γεῦσιν κατὰ φύσιν οὖσαν γευστικήν, κωλύει πολλάκις τῆς φυσικῆς ὁρμῆς; τίς δὲ τὴν χεῖρα κατὰ φύσιν οὖσαν εἰς τὸ ἐνεργεῖν, (5) ἐπέχει τοῦ ψαύειν τινός; τίς δὲ τὴν ὄσφρησιν καὶ αὐτὴν εἰς τὸ ὀσμᾶσθαι γενομένην, ἀποστρέφει τοῦ μὴ ἀντιλαμβάνεσθαι; τίς ὁ ταῦτα κατὰ τῶν φυσικῶν τοῦ σώματος (6) ἐνεργῶν; ἢ πῶς τὸ σῶμα τὴν φύσιν ἀποστραφέν, ἐπιστρέφεται πρὸς τὰς ἑτέρου συμβουλίας, καὶ πρὸς τὸ ἐκείνου νεῦμα ἡνιοχεῖται; ταῦτα γὰρ οὐδὲν ἕτερον, ἢ ψυχὴν λογικὴν ἀποδείκνυσιν ἡγεμονεύουσαν τοῦ σώματος. οὐδὲ γὰρ ἑαυτὸ τὸ σῶμα πέφυκεν ἐλαύνειν, ἀλλ' ὑφ' ἑτέρου ἄγεται καὶ φέρεται, ὥσπερ οὐδὲ ἵππος ἑαυτὸν ὑποζεύγνυσιν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος ἐλαύνεται. διὰ τοῦτο γοῦν καὶ νόμοι μὲν ἀνθρώποις τὰ καλὰ μὲν πράττειν, τὴν δὲ κακίαν ἀποστρέφεσθαι. τοῖς δὲ ἀλόγοις ἀλόγιστα τὰ κακὰ καὶ ἄκριτα μένει, ἅτε δὴ τῆς (7) λογικότητος καὶ τῆς κατὰ λόγον διανοίας ἐκτὸς τυγχάνουσιν. εἶναι μὲν οὖν ψυχὴν λογικὴν ἐν ἀνθρώποις ἐκ τῶν προειρημένων νομίζω δεδεῖχθαι.

33. Ὅτι δὲ καὶ ἀθάνατος γέγονεν ἡ ψυχή, καὶ τοῦτο ἀναγκαῖον εἰδέναι ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διδασκαλίᾳ, πρὸς ἔλεγχον τῆς τῶν εἰδώλων ἀναιρέσεως. γένοιτο δ' ἂν οὖν ἡ περὶ τούτων γνῶσις ἐγγυτέρω μᾶλλον ἐκ τῆς περὶ τοῦ σώματος γνώσεως, καὶ ἐκ τοῦ πρὸς τὸ σῶμα διαλλάττειν αὐτήν. εἰ γὰρ ἄλλην (8) αὐτὴν ὁ λόγος ἀπέδειξε παρὰ τὸ σῶμα, ἔστι δὲ τὸ σῶμα φύσει θνητόν· ἀνάγκη τὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι, τῷ μὴ εἶναι κατὰ τὸ σῶμα. * καὶ πάλιν εἰ ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα κινεῖ, ὡς δέδεικται, καὶ οὐχ ὑπὸ ἄλλων αὐτὴ κινεῖται, ἀκόλουθόν ἐστιν ὑφ' ἑαυτῆς κινουμένην τὴν ψυχήν, καὶ μετὰ τὴν εἰς γῆν ἀπόθεσιν τοῦ σώματος κινεῖσθαι πάλιν αὐτὴν (9) ἀφ' ἑαυτῆς. οὐ γὰρ ἡ ψυχή ἐστιν ἡ ἀποθνήσκουσα· ἀλλὰ διὰ τὴν ταύτης ἀναχώρησιν, ἀποθνήσκει τὸ σῶμα. εἰ μὲν οὖν καὶ (10) αὕτη ὑπὸ τοῦ σώματος ἐκινεῖτο, ἀκόλουθον ἦν ἀναχωροῦντος τοῦ κινοῦντος ἀποθνήσκειν αὐτήν. εἰ δὲ

petit & peragrat, amicis notisque occurrit, nec raro per hæc, quid per diem acturus sit prænoscit & præsagit. Quid vero aliud id esse potest, quam anima rationis particeps, qua homo ea quæ supra se sunt cogitat & intelligit?

32. Sed & illud quoque ad penitus coercendam eorum impudentiam, qui animam ratione privant, addere juvat: Qui fit ut cum corpus natura mortale sit, homo de immortalitate cogitet, sæpeque mortem virtutis amore expetat? Qui fit ut, cum corpus per aliquod tantum temporis spatium duret, æterna homo meditetur, atque idcirco præsentia contemnat, & ad bona illa futura tendat desiderio? Certe ipsum corpus nihil tale de seipso, nec res extra se positas potest cogitare. Namque mortale est, nec nisi per aliquod tempus durat. Necesse est autem illud quod contraria naturæ corporis cogitet, aliud esse a corpore. Quidnam porro illud fuerit, nisi anima rationalis & immortalis? Nec enim foris sed intus ipsa corpori, ut musicus lyræ, quod melius congruerit, sonat. Enimvero quare cum oculus ad videndum natura aptus sit & auris ad audiendum, alia tamen refugiunt, alia eligunt? Quis enim oculum a videndo avertit? vel quis aurem, cui naturalis est audiendi facultas, ab audiendo arcet? Quis gustatum ad gustandum ex natura idoneum sæpe a naturali appetitu refrænat? Quis item manum ex natura ad agendum aptam ab aliquibus rebus tangendis cohibet? Quis odoratum ad odorandum factum ab odorando continet? Quis, inquam, ista omnia contra naturam corporis efficit? Qui fit ut corpus ab eo quod sibi naturale est abhorreat, & alius consilium sequatur atque ad ejusdem nutum regatur? hæc sane omnia nihil aliud probant quam animam rationalem corpori præsidere. Nec enim seipsum corpus potest impellere, sed ab alio agitur & fertur, uti neque equus seipsum regit, sed ab equite regitur & agitatur. Eam ob rem leges boni agendi & mali fugiendi hominibus datæ sunt. At belluæ nec expendere nec discernere mala queunt, utpote quæ ratiocinandi & cogitandi facultatis sint expertes. Itaque ex his quæ supra dicta sunt probatum fuisse arbitror homines anima rationali esse præditos.

33. Eamdem vero immortalem quoque fuisse factam necesse est in ecclesiastica schola non ignorari, quo evidentius appareat idola plane esse deturbanda. Id porro facilius & propius, ex corporis cognitione, ejusque & animæ differentia percipere licebit. Enimvero si ut nostra oratione ostendimus, diversa illa est a corpore; cum corpus natura mortale sit, necesse est animam immortalem esse utpote quæ corpori non sit similis. * Præterea, si anima corpus movet, ut ostensum est, nec ipsa ab aliis movetur, sequitur a seipsa moveri animam, atque etiam post corporis interitum eam iterum a seipsa moveri. Nec enim anima moritur, sed ejus discessu corpus moritur. Itaque si ipsa a corpore moveretur, recedente movente, necessario moreretur. Sed si anima

Animam rationalem immortalem esse ostenditur.

(1) Gobler. Felckm. 1. anon. γινώσκων.
(2) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. Alii cum editis προσκαλεῖται. Paulopost ἐμποδὼν quod ita in Basil. scribitur, ultimam circumflectit in Seguer. Gobler. & Felckm. 1. 2. & 3. anonym. Anglic. autem ἐκποδῶν habet.
(3) Gobler. Felckm. 1. anon. ἑαυτῷ, atque ita legit Omnibonus qui vertit, *sibi*. Mox ibid. Gobler. Felckm. 1. anonymus, αὐτοῦ pro ἑαυτοῦ.
(4) Basil. τοῦ σώματος.
(5) Sic omnes mss. Editi vero ὑπέχει.
(6) Sic Seguer. Basil. Anglic. Felckm. 2. anon. Alii cum editis ἐνεργεῖν.
(7) Felckm. 3. anon. λογιότητος.
(8) Hanc vocem αὐτὴν habent Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. Ceteri omittunt.
(9) Gobler. Felckm. 1. anon. ὑφ' ἑαυτῆς, male.
(10) Gobler. Felckm. 1. anon. αὐτή. Paulopost iidem post κινεῖ, καὶ omittunt. Iidem post κινεῖν seq. habent αὐτή. At Basil. Angl. Felck. 2. anon. αὐτῇ. Seguer. ἑαυτῇ. Editi ἑαυτή.
* Totum id argumentum ex Platone sumtum est, quo multi post illum usi sunt ad probandum animum esse immortalem. Videsis ipsum Platonem in Phædro, & lib. X. de legibus, ubi animam definit, τὴν δυναμένην αὐτὴν αὐτὴν κινεῖν κίνησιν, id est, *id quod seipsum movere potest*.

movet corpus, ipſam a ſeipſa moveri prorſus neceſſe eſt. Quia ergo ipſa ſeipſam movet, neceſſario ſequitur eam etiam poſt corporis mortem vivere. Siquidem animæ motus nihil aliud eſt quam ejuſdem vita: quemadmodum quoque corpus tunc vivere dicimus, cum movetur: & mortuum eſſe, cum moveri ceſſat. Id autem ex his, quæ in corpore ipſa agit, clarius perſpicitur. Namque ſi in corpore incluſa ac cum eo colligata, non pro corporis parvitate contrahitur & circumſcribitur, ſed ſæpe in lecto jacente corpore, ſine motu, ac veluti mortuo, ipſa propria ſua facultate vigilat, naturamque corporis tranſcendit, & quaſi ab eo digreſſa, quanquam in ipſo manens, ea quæ ſupra terram exiſtunt cogitat & contemplatur: quin etiam ſanctos a terreno corpore ſejunctos, atque Angelos non raro convenit, & ad illos mentis munditia fidens advolat: an non, quæſo, multo magis ſoluta a corpore, cum placuerit Deo, qui eam colligavit, evidentiorem immortalitatis cognitionem eſt habitura? Si enim in corpore adhuc vincta, vitam, quæ extra corpus eſt, vivit: multo magis poſt mortem corporis vivet, nec vivere deſinet Dei beneficio, qui eam per ſuum Verbum Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum talem utique fecit. Idcirco enim immortalia & æterna cogitat & ſapit, quia immortalis eſt. Namque ut mortalis corporis ſenſus nihil niſi mortale percipiunt: ſic animam res immortales contemplantem & meditantem, immortalem quoque eſſe & ſemper vivere neceſſe eſt. Siquidem nunquam illam deſerunt immortalitatis notiones & cogitationes, ſed in ea ad immortalitatis ſecuritatem inſtar fomitis conſtanter reſident. Hinc ergo contemplationis Dei notionem & cogitationem habet, ſibique ipſi fit via, neque extrinſecus, ſed ex ſeipſa Dei Verbi cognitionem & comprehenſionem accipit.

Animæ motus, ejus vita eſt.

34. Itaque quod antea dictum fuit iterum dicimus, illos ſcilicet, quemadmodum Deum negaverunt, & res inanimas colunt, ſic etiam animam rationis participem ſe non habere exiſtimantes, hanc ſuæ inſipientiæ pœnam ſponte ſua luere, ut inter pecudes numerentur. Quare veluti inanimi religionem in rebus inanimis ſuperſtitioſe conſtituentes, miſeratione profecto digni ſunt & ductore opus habent. Si vero animam ſe habere putant, & de ratiocinandi facultate multum gloriantur, idque jure merito: cur tanquam anima carentes, contra rationem agere non verentur, nec ea quæ ſapere oportet ſapiunt, ſed ſeipſos Numine etiam præſtantiores faciunt? Siquidem ipſi immortali anima, quam nec oculis videre poſſunt, præditi, Deum in rebus, quæ oculis videntur & caducæ ſunt, figurant. Cur item quemadmodum a Deo receſſerunt, ita rurſus ad eumdem non confugiunt? Namque ut Deum mente deſeruere, & res quæ nullæ ſunt deos effinxere, ſic eadem ſuæ animæ mente aſcendere & ſe iterum ad Deum poſſunt convertere. Poſſunt, inquam, ſi quas omnium cupiditatum ſordes induerint, deponant, & tamdiu abluant, donec quicquid alienum animæ acceſſerit abjecerint, eamque ſolam, qualis creata eſt, exhibuerint: ut hoc pacto Patris Verbum, ad cujus ſimilitudinem ab initio facti ſunt, in illa intueri valeant. Ad imaginem ſiquidem & ſimilitudinem Dei facta & creata eſt anima, ut

A ἡ ψυχὴ κινεῖ καὶ τὸ σῶμα, ἀνάγκη μᾶλλον αὐτὴν ἑαυτὴν κινεῖν. ἑαυτῇ δὲ κινουμένη, ἐξ ἀνάγκης καὶ μετὰ τὸν τοῦ σώματος θάνατον ζῇ. ἡ γὰρ κίνησις τῆς ψυχῆς οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ἡ ζωὴ αὐτῆς. ὥσπερ ἀμέλει καὶ τὸ σῶμα τότε ζῆν λέγομεν, ὅτε κινεῖται, καὶ τότε θάνατον αὐτοῦ εἶναι, ὅτε τῆς κινήσεως παύεται. τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἐν σώματι καθάπαξ ἐνεργείας αὐτῆς φανερώτερον ἄν τις ἴδοι. εἰ γὰρ καὶ ὅτε (1) τὸ σῶμα ἐπιβέβηκε καὶ (2) συνδέδεται τούτῳ, οὐ κατὰ τὴν τοῦ σώματος σμικρότητα συστέλλεται καὶ συμμετρεῖται, ἀλλὰ πολλάκις ἐπὶ κλίνης τούτου κειμένου (3) καὶ μὴ κινουμένου, ἀλλ᾽ ὡς ἐν θανάτῳ κοιμωμένου, αὕτη κατὰ τὴν ἑαυ-

B τῆς δύναμιν γρηγορεῖ, καὶ ὑπερεκβαίνει τὴν τοῦ σώματος φύσιν· καὶ ὥσπερ ἀποδημοῦσα τούτου, μένουσα ἐν τῷ σώματι, τὰ ὑπὲρ γῆν φαντάζεται καὶ θεωρεῖ, πολλάκις δὲ καὶ τοῖς ἔξω τῶν γηΐνων σωμάτων ἁγίοις (4) καὶ ἀγγέλοις συναντᾷ, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀφικνεῖται τῇ τοῦ νοῦ θαῤῥοῦσα καθαρότητι· πῶς οὐχὶ μᾶλλον καὶ πολλῷ πλέον, ἀπολυθεῖσα τοῦ σώματος, ὅτε ὁ συνδήσας αὐτὴν βούλεται θεὸς, φανερωτέραν ἕξει τὴν τῆς ἀθανασίας γνῶσιν; εἰ γὰρ καὶ συνδεθεῖσα σώματι τὴν ἐκτὸς τοῦ σώματος ζωὴν ἔζη, πολλῷ πλέον καὶ μετὰ θάνατον τοῦ σώματος ζήσεται, καὶ οὐ παύσεται τοῦ ζῆν διὰ τὸν

C οὕτως αὐτὴν ποιήσαντα θεὸν διὰ τοῦ ἑαυτοῦ λόγου, τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀθάνατα καὶ αἰώνια λογίζεται καὶ φρονεῖ, ἐπειδὴ καὶ ἀθάνατός ἐστι. καὶ ὥσπερ τοῦ σώματος θνητοῦ τυγχάνοντος, θνητὰ καὶ αἱ τούτου θεωροῦσιν αἰσθήσεις· οὕτως ἀθάνατα θεωροῦσαν καὶ λογιζομένην τὴν ψυχὴν, ἀνάγκη καὶ αὐτὴν ἀθάνατον εἶναι καὶ ἀεὶ ζῆν. αἱ γὰρ περὶ τῆς ἀθανασίας ἔννοιαι καὶ θεωρίαι οὐδέ ποτε αὐτὴν ἀφιᾶσι μένουσαι ἐν αὐτῇ, καὶ ὥσπερ ἔκκαυμα ἐν αὐτῇ γινόμεναι πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ἀθανασίας. διὰ τοῦτο γοῦν καὶ τῆς περὶ θεοῦ θεωρίας ἔχει τὴν ἔννοιαν, καὶ αὐτὴ ἑαυτῆς γίνεται ὁδὸς, οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ᾽ ἐξ ἑαυτῆς λαμβάνουσα τὴν

D (5) τοῦ θεοῦ λόγου γνῶσιν καὶ κατάληψιν.

34. Λέγομεν οὖν, καθάπερ εἴρηται πρότερον, ὥσπερ τὸν θεὸν ἠρνήσαντο, καὶ ἄψυχα (6) θρησκεύουσιν, οὕτω καὶ τὴν ψυχὴν οὐκ ἔχειν λογικὴν νομίζοντες, αὐτόθεν ἔχουσι τῆς παραφροσύνης τὴν (7) ἐπιτιμίαν ἐν ἀλόγοις καταριθμούμενοι· καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἄψυχοι ἐν ἀψύχοις ἔχοντες τὴν δεισιδαιμονίαν, ἐλέους καὶ χειραγωγίας εἰσὶν ἄξιοι. εἰ δὲ ψυχὴν (8) ἀξιοῦσιν ἔχειν, καὶ ἐπὶ τῷ λογικῷ μέγα φρονοῦσιν, εἰκότως τοῦτο ποιοῦντες· διατί ὡς μὴ ἔχοντες ψυχὴν παρὰ λόγον τολμῶσι, καὶ οὐχ ἃ δεῖ φρονεῖν φρονοῦσιν, ἀλλὰ κρείττονας (9) ἑαυτοὺς καὶ τοῦ θείου

E ποιοῦσι. ψυχὴν γὰρ ἀθάνατον ἔχοντες καὶ μὴ βλεπομένην αὐτοῖς, τὸν θεὸν ἐν τοῖς βλεπομένοις καὶ θνητοῖς ἀπεικάζουσιν. ἢ διατί, ὥσπερ ἀπέστησαν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, οὕτως οὐ καταφεύγουσι πάλιν πρὸς αὐτόν; δύνανται γὰρ, ὥσπερ ἀπεστράφησαν τῇ διανοίᾳ τὸν θεὸν, καὶ τὰ οὐκ ὄντα ἀνεπλάσαντο εἰς θεοὺς, οὕτως ἀναβῆναι τῷ νῷ τῆς ψυχῆς, καὶ πάλιν ἐπιστρέψαι πρὸς τὸν θεόν. ἐπιστρέψαι δὲ δύνανται, ἐὰν ὃν ἐνεδύσαντο ῥύπον πάσης ἐπιθυμίας, ἀπόθωνται, καὶ τοσοῦτον ἀπονίψωνται, ἕως ἂν ἀπόθωνται πᾶν τὸ συμβεβηκὸς ἀλλότριον τῇ ψυχῇ, καὶ μόνην (10)

F αὐτὴν, ὥσπερ γέγονεν, ἀποδείξωσιν, ἵν᾽ οὕτως ἐν αὐτῇ θεωρῆσαι τὸν τοῦ πατρὸς λόγον, καθ᾽ ὃν καὶ γεγόνασιν ἐξ ἀρχῆς, δυνηθῶσι. κατ᾽ εἰκόνα γὰρ θεοῦ πεποίηται, καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν γέγονεν, ὡς

καὶ

(1) Seguer. Baſil. Anglic. τῷ σώματι.
(2) Sic Seguer. Baſil. Anglic. Gobler. & Felck. 1. & 2. an. Alii & Ed. Commel. συνδέχεται.
(3) Καὶ μὴ κινουμένου deſunt in Felckm. 3. anon. & in Baſil. Recenti manu addita fuere. Ibid. ſic αὐτὴ ſcribitur in Segueriano.
(4) Καὶ ἀγγέλοις Anglic. omittit.
(5) Baſil. Anglic. περὶ τοῦ θεοῦ.
(6) Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. σέβουσι. Iidem τὴν ſeq. non habent.
(7) Gobler. & Felckm. 1. anon. ἐπιμισθίαν. quo etiam modo legiſſe videntur Nannius & Omnibonus, qui hanc vocem vertunt, *mercedem*.
(8) Felckm. 2. anon. αὐχοῦσι. Idem paulopoſt φρονοῦντες habet, ubi alii ποιοῦντες.
(9) ἑαυτοὺς non eſt in Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. Ibid. καὶ deeſt in Baſil. & Anglic.
(10) αὐτὴν abeſt a Felckm. 3. anonymo.

καὶ ἡ θεία σημαίνει γραφὴ ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ λέγουσα· „ ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ „ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν. „ ὅθεν καὶ ὅτε πάντα τὸν ἐπιχυθέντα ῥύπον τῆς ἁμαρτίας ἀφ' ἑαυτῆς ἀποτίθεται, καὶ μόνον τὸ κατ' εἰκόνα καθαρὸν φυλάττει, εἰκότως διαλαμπρυνθέντος τούτου, ὡς ἐν κατόπτρῳ θεωρεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ πατρὸς τὸν λόγον, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν πατέρα, οὗ καὶ ἐστιν εἰκὼν ὁ σωτὴρ, λογίζεται. (1) ἢ εἰ μὴ αὐτάρκης ἐστὶν ἡ παρὰ τῆς ψυχῆς διδασκαλία, διὰ τὰ ἐπιθολοῦντα ταύτης ἔξωθεν τὸν νοῦν, καὶ μὴ ὁρᾷν αὐτὴν τὸ κρεῖττον· ἀλλ' ἔτι πάλιν καὶ ἀπὸ τῶν φαινομένων τὴν περὶ τοῦ θεοῦ γνῶσιν καταλαβεῖν, τῆς κτίσεως ὥσπερ γράμμασι διὰ τῆς τάξεως καὶ ἁρμονίας τὸν ἑαυτῆς δεσπότην καὶ ποιητὴν σημαινούσης καὶ βοώσης.

35. Ἀγαθὸς γὰρ ὢν καὶ φιλάνθρωπος ὁ θεὸς, καὶ κηδόμενος τῶν ὑπ' αὐτοῦ (2) γενομένων ψυχῶν, ἐπειδὴ ἀόρατος καὶ ἀκατάληπτός ἐστι τὴν φύσιν, ἐπέκεινα πάσης γενητῆς οὐσίας ὑπάρχων, καὶ διὰ τοῦτο ἔμελλε τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀτυχεῖν τῆς περὶ αὐτοῦ γνώσεως, (3) τῷ τὰ μὲν ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι, τὸν δὲ ἀγένητον· τούτου ἕνεκεν τὴν κτίσιν οὕτω διεκόσμησε τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ ὁ θεὸς, ἵν' ἐπειδὴ τὴν φύσιν ἐστὶν ἀόρατος, κἂν ἐκ τῶν ἔργων γινώσκεσθαι δυνηθῇ τοῖς ἀνθρώποις. ἐκ γὰρ τῶν ἔργων πολλάκις ὁ τεχνίτης καὶ μὴ ὁρώμενος γινώσκεται. καὶ οἷόν τι λέγουσι περὶ τοῦ ἀγαλματοποιοῦ Φιδίου, ὡς τὰ τούτου δημιουργήματα ἐκ τῆς συμμετρίας καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα τῶν (4) μερῶν ἀναλογίας ἐμφαίνειν καὶ μὴ παρόντα Φιδίαν τοῖς ὁρῶσιν· οὕτω δεῖ νοεῖν ἐκ τῆς τοῦ κόσμου τάξεως τὸν τούτου ποιητὴν καὶ δημιουργὸν θεὸν, κἂν τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς μὴ (5) θεωρῆται. οὐ γὰρ κατεχρήσατο τῇ ἀοράτῳ φύσει αὐτοῦ ὁ θεὸς· μή τις τοῦτο προφασιζέσθω· καὶ παντελῶς ἑαυτὸν ἄγνωστον τοῖς ἀνθρώποις ἀφῆκεν· ἀλλ' ὡς προεῖπον, οὕτω διεκόσμησε τὴν κτίσιν, ὥστε καὶ μὴ ὁρώμενον αὐτὸν τῇ φύσει, ὅμως ἐκ τῶν ἔργων γινώσκεσθαι. καὶ τοῦτο οὐ παρ' ἐμαυτοῦ φημι, ἀλλ' ἀφ' ὧν (6) ἀπὸ τῶν θεολόγων ἀνδρῶν ἔμαθον, ὧν εἷς ἐστιν ὁ Παῦλος, Ῥωμαίοις μὲν γράφων οὕτω· „ τὰ γὰρ ἀόρατα „ αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα „ καθορᾶται. Λυκάοσι δὲ παῤῥησιαζόμενος καὶ λέγων· „ καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρωποι, εὐαγ„ γελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τῶν ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ „ θεὸν ζῶντα, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ „ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· ὃς ἐν ταῖς „ παρῳχημέναις γενεαῖς εἴασε πάντα τὰ ἔθνη πορεύε„ σθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. (7) καίτοι γε οὐκ ἀμάρ„ τυρον ἑαυτὸν ἀφῆκεν ἀγαθουργῶν, οὐρανόθεν (8) ἡ„ μῖν διδοὺς ὑετοὺς, καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν „ τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας (9) ἡμῶν. „ τίς γὰρ ὁρῶν τὸν οὐρανοῦ κύκλον καὶ τὸν δρόμον ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀστέρων τὰς θέσεις καὶ τὰς περιπολήσεις, ἐναντίας μὲν καὶ διαφόρους γιγνομένας, ἐν δὲ τῇ διαφορᾷ ὁμοίαν τὴν τάξιν παρὰ πάντων ὁμοῦ (10) σωζομένην, οὐκ ἐνθυμεῖται ὅτι οὐκ αὐτὰ ἑαυτὰ, ἀλλ' ἕτερός ἐστιν ὁ διακοσμῶν (11) αὐτὰ ποιητής; τίς δὲ ὁρῶν ἥλιον μὲν ἀνατέλλοντα καθ' ἡμέραν, σελήνην δὲ φαίνουσαν κατὰ νύκτα, καὶ φθίνουσαν, καὶ πληρουμένην ἀπαραλλάκτως

& divina ſcriptura indicat, quæ ex perſona Dei ita loquitur: *Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram.* Quocirca cum omnes peccati maculas, quibus aſperſa fuerit, abſterſerit, & ſolam illam ſimilitudinem puram atque integram ſervaverit, merito in ea perpurgata ac ſplendeſcente, tanquam in ſpeculo, Verbum imaginem Patris contemplabitur; & in Verbo Patrem, cujus & Salvator imago eſt, cogitatione comprehendet. Vel ſi ipſa per ſe anima hæc præſtare jam non queat, cum ob ea quæ mentem extrinſecus turbant & inquinant, tum quia ipſa quid potius eligendum ſit non videat: certe ex rebus aſpectabilibus Dei cognitionem haurire poteſt, quandoquidem res creatæ, admirabili ordine & concentu quo compoſitæ ſunt, quibuſdam veluti litteris, Dominum & Creatorem indicant & quaſi voce prædicant.

Genes. 1. 26.

35. Bonus enim & clemens Deus, animarum quas creavit curam gerens, quia ejus naturæ eſt quæ videri & comprehendi nequeat, omnemque creatam ſubſtantiam tranſcendat, atque idcirco futurum erat ut humanum genus illius cognitionem non aſſequeretur, eo quod homo ſit ex nihilo factus, & Deus ſine ullo ſit principio: eam ob rem naturam creatam ſuo Verbo tam apte compoſuit, ut quia ipſe ex ſui natura videri non poteſt, ſaltem ex operibus ab hominibus cognoſci poſſet. Sæpe enim ex operibus artifex, etiamſi non videatur, cognoſcitur: atque ut de ſtatuario Phidia narrant, ejus nempe opera ex mutua partium inter ſe proportione & diſpoſitione Phidiam licet abſentem ſpectantibus exhibuiſſe; ita ex mundi conſtructione illius effector & opifex Deus intelligendus eſt, tametſi oculis corporis non aſpicitur. Nec enim ſua inviſibili natura abuſus eſt Deus, (nemo id cauſetur) nec ſe hominibus plane ignotum reliquit: verum, ut modo dicebam, ſic naturam creatam compoſuit, ut quamvis ipſe ex natura ſua videri non queat, ex operibus tamen cognoſcatur. Nec vero hæc a me ipſo loquor, ſed a viris theologis didici, inter quos eſt Paulus qui ad Romanos ita ſcribit: *Inviſibilia enim ipſius a creatura mundi, per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur.* Idem quoque Lycaonios his verbis audacter docebat: *Et nos ſimiles ſumus vobis homines, annuntiantes vobis ab his vanis converti ad Deum viventem, qui fecit cælum & terram, & mare & omnia quæ in eis ſunt: qui in præteritis generationibus dimiſit omnes gentes ingredi vias ſuas. Et quidem non ſine teſtimoniis ſemetipſum reliquit, benefaciens: de cælo nobis dans pluvias & tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda noſtra.* Ecquis enim cæli ambitum ſoliſque & lunæ curſum, aliorumve ſiderum poſitiones & circumvectiones, contrarias quidem ac diſſimiles, ſed in ipſa diſſimilitudine æqualem ordinem ab omnibus ſimul ſervatum intueri poteſt, quin ſecum cogitet hæc non a ſemetipſis ſed ab alio, nempe ab auctore, adminiſtrari & regi? Quis ſolem die exoriri & lunam nocte apparere, immutabilique lege per æqualem omnino die-

Deus univerſi mundi partes ita compoſuit, ut ex illis facile cognoſci poſſit.

Rom. 1. 20.

Act. 14. 14.

(1) Anglicanus, οὐ δὲ, forte pro εἰ δὲ. Idem paulopoſt περὶ habet pro παρὰ.
(2) Seguer. γινομένων. Paulopoſt idem & Baſil. & Anglic. habent γεννητῆς. Alii γενητῆς.
(3) Baſil. & Anglic. τῷ τὸν Anglic. ibid. habet ἀγέννητον. Alii & editi, ἀγέννητον. Mox poſt λόγῳ, ὁ θεὸς non legitur in Gobler. & Felckm. 1. anonymo.
(4) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. Alii & editio Commel. μελῶν. Ibid. mox Anglic. ἐμφαίνει.
(5) Sic Seguer. Alii autem cum editis θεωρεῖται.
(6) Seguer. Baſil. Angl. & Fel. 2. anon. παρὰ. Gobler. Felckm. 1. anon. περὶ. Paulopoſt ante Παῦλος, ὁ abeſt a Gobler. Felckm. 1. anon. & μὲν ſeq. a Felckm. 2. anon.
(7) Sic Seguer. Gobler. & Fel. 1. anon. ut & legitur Act. 14. 17. Alii cum editis particulam γε omittunt.
(8) Sic Seguer. Gobler. Fel. 1. & 2. anon. ut & habetur eodem loco Act. Alii & Ed. Commel. nec non mſ. 1. Oxonienſis novi Teſt. Edit. Oxon. 1675. ὑμῖν. Paulopoſt Gobler. & Felckm. 1. anon. ζωῆς habent, ubi alii τροφῆς.
(9) Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. αὐτῶν, alii vero ὑμῶν forte pro ἡμῶν. Duo mſſ. novi Teſt. Ed. Oxon. 1675. habent item ὑμῶν, ceteri & editi, ἡμῶν.
(10) Gobler. & Felckm. 1. anonymus, σωζομένων.
(11) αὐτὰ deeſt in Felckm. 3. anon. Paulopoſt Seguer. Gobl. & Felckm. 1. anon. μὲν addunt poſt ἥλιον, alii omittunt: iidem mox μεθ' ἡμέραν habent, alii καθ' ἡμέραν.

dierum numerum decreſcere & creſcere, atque ex ſideribus alia quidem diſcurrere curſuſque varie immutare, alia vero inerrantia conſtanter moveri aſpiciens, non intelligat illa neceſſario ab opifice aliquo gubernari?

36. Quis contrarias naturas ſecum conjungi & conſonam efficere harmoniam cernens, exempli gratia: quis ignem cum frigida natura conjunctum, & naturam ſiccam cum humida commixtam videns, nec tamen ſibi invicem reſiſtere, ſed unum quaſi ex uno corpus conficere, non inde colligat alium ab his eſſe qui illa ſimul copulavit? Quis hyemem veri, ver æſtati, æſtatem autumno ſuccedere obſervans, eaque quamvis contraria inter ſe ſint natura, (nam aliud refrigerat, aliud urit, aliud alit, aliud corrumpit & deſtruit) tamen omnia æqualem & ſecurum ſui uſum hominibus præſtare; quis, inquam, hinc non agnoſcat aliquem eſſe his præſtantiorem, qui æqualitatem omnibus præbeat, omniaque adminiſtret, etiamſi ille a nobis non videatur? Quis nubes per aerem ferri, & in nubibus pondus aquarum colligari conſiderans, non illum cogitet qui iſta conjunxit & fieri juſſit? Quis ipſam terram, quæ natura graviſſima eſt, aquis fundatam & immobilem ſuper elementum natura mobile permanere conſpiciens, non intelligat aliquem deum eſſe qui hanc ita conſtituerit & fecerit? Quis annuos terræ fructus, pluvias e cælo delapſas, amnium fluxiones, fontium ſcaturigines, animalium ex diſſimilibus procreationes, hæcque non ſemper ſed ſtatutis temporibus fieri animadvertens: quis denique in tam diſſimilibus & contrariis rebus æqualem & ſimilem ab iiſdem abſolvi perficique ordinem attendens, non ſtatim percipiat aliquam eſſe vim, quæ ipſa immobilis manens, illa ut ſibi videtur diſponat & regat? Siquidem nunquam illa propter naturarum diſcordiam per ſeipſa conſiſtere vel etiam exiſtere poſſent. Aqua enim natura gravis eſt & deorſum fluit: nubes contra leves & tenues ſurſum feruntur: & tamen nihilominus aquam graviorem in nubibus ferri videmus. Terra item graviſſima eſt, & aqua levior eſt quam terra: attamen id quod gravius eſt ab eo quod levius eſt fertur, nec demergitur, ſed ſtat terra immobilis. Similiter mas non idem eſt ac femina, ſimul tamen conjunguntur, ut una ſimilis animalis procreatio ab utroque perficiatur. Denique ut uno verbo dicam, frigus calori contrarium eſt, humor ſiccitati; at nihilominus ſimul juncta non inter ſe diſſident, ſed ex concordia unum corpus atque omnium rerum procreationem abſolvunt.

37. Non ergo res illæ, quæ inter ſe pugnant & contrariæ ſunt, ſeipſas ſimul copularent, niſi aliquis ſuperior & dominus eas colligaret, cui & ipſa elementa, tanquam ſervi hero, tam prompte parent, cedunt & obtemperant, ut nullum eorum propriam naturam ſpectans alteri adverſetur: ſed ſingula Dominum colligantem agnoſcentia, concordiam erga ſe ſervent, & quantumvis contraria ſint natura, gubernantis voluntate ineant amicitiam. Ceteroquin niſi potentiore imperio ſimul invicem commiſcerentur, quomodo gravia cum levibus, ſicca cum humidis, rotunda cum rectis, ignis cum frigore, vel mare cum terra, ſol cum luna, aſtra cum cælo, aer cum nubibus ſociari & coire poſſent, cum unumquodque diſſimilem

A κατὰ τὸν τῶν ἡμερῶν ἴσον πάντως ἀριθμὸν, καὶ τῶν ἄστρων τὰ μὲν διατρέχοντα καὶ ποικίλως (1) ἐναλλάττοντα τοὺς δρόμους, τὰ δὲ ἀπλανῶς κινούμενα· οὐκ ἂν ἔννοιαν λάβοι, ὅτι πάντως ἐστὶν ὁ κυβερνῶν αὐτὰ δημιουργός;

36. Τίς ὁρῶν τὰ ἐναντία τῇ φύσει συμπεπλεγμένα, καὶ σύμφωνον ἔχοντα τὴν ἁρμονίαν, οἷον τίς ἰδὼν πῦρ ψυχρῷ, καὶ ξηρὸν ὑγρῷ κεκραμένον, καὶ ταῦτα μὴ ἀντιστατοῦντα πρὸς ἄλληλα, ἀλλ' ἓν ἀποτελοῦντα ὡς ἐξ ἑνὸς τὸ σῶμα, οὐκ ἂν ἐνθυμηθείη ἔξωθεν εἶναι τούτων τὸν ταῦτα (2) συνάψαντα; τίς ἰδὼν χειμῶνα παραχωροῦντα ἔαρι, καὶ ἔαρ θέρει, καὶ θέρος μετοπώρῳ, καὶ ὅτι ἐναντία ὄντα ταῦτα τῇ φύσει· τὸ μὲν γὰρ ψύχει, τὸ δὲ καίει, τὸ δὲ τρέφει, τὸ δὲ φθίνει· ὅμως τὰ πάντα ἴσην καὶ ἀβλαβῆ τοῖς ἀνθρώποις ἀποτελοῦντα τὴν χρῆσιν· οὐκ ἂν ἐννοήσειεν ὅτι ἐστί τις κρείττων τούτων, ὁ τὴν ἰσότητα παρέχων πᾶσι καὶ κυβερνῶν τὰ πάντα κἂν μὴ βλέπῃ τοῦτον; τίς ὁρῶν ἐν ἀέρι τὰς νεφέλας ὑποβασταζομένας, καὶ ἐν νεφέλαις τὴν τῶν ὑδάτων δεθεῖσαν βαρύτητα, οὐκ ἔννοιαν λαμβάνει τοῦ ταῦτα δήσαντος καὶ προστάξαντος γενέσθαι; ἢ τίς ὁρῶν αὐτὴν τὴν γῆν βαρυτάτην οὖσαν τῇ φύσει, ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἑδρασθεῖσαν, καὶ ἀκίνητον μένουσαν ἐπὶ τὸ φύσει κινούμενον, οὐ διανοηθήσεται εἶναί τινα τὸν (3) ταύτην διαταξάμενον καὶ ποιήσαντα θεόν; τίς ἰδὼν τὴν κατὰ καιρὸν τῆς γῆς καρποφορίαν, καὶ οὐρανόθεν ὑετοὺς, καὶ ποταμῶν ἐπιῤῥοίας, καὶ πηγῶν ἀναβλύσεις, καὶ ζώων ἐξ ἀνομοίων γονὰς, καὶ ταῦτα οὐκ ἀεὶ ἀλλὰ κατὰ καιροὺς ὡρισμένους γινόμενα· καὶ ὅλως τίς κατανοήσας ἐν ἀνομοίοις καὶ ἐναντίοις τὴν ἴσην καὶ ὁμοίαν παρ' αὐτῶν ἀποτελουμένην τάξιν, οὐκ ἂν ἐνθυμηθείη, ὅτι ἐστὶ μία δύναμις ἡ ταῦτα (4) διακοσμήσασα καὶ διέπουσα, ὡς ἂν αὐτῇ δοκῇ, μένουσα καλῶς; αὐτὰ μὲν γὰρ καθ' ἑαυτὰ, οὐκ ἂν συσταίη καὶ φανῆναί ποτε δυνηθείη, διὰ τὴν πρὸς ἄλληλα τῆς φύσεως ἐναντιότητα. τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ φύσει βαρὺ καὶ κάτω ῥέον ἐστὶν, αἱ δὲ νεφέλαι κοῦφαι καὶ τῶν ἐλαφρῶν καὶ τῶν ἀνωφερῶν τυγχάνουσι· καὶ ὅμως τὸ βαρύτερον ὕδωρ ὁρῶμεν ἐν ταῖς νεφέλαις βασταζόμενον. καὶ πάλιν ἡ μὲν γῆ βαρυτάτη ἐστὶ, τὸ δ' αὖ πάλιν ὕδωρ κουφότερόν ἐστι ταύτης· καὶ ὅμως ὑπὸ τῶν ἐλαφροτέρων τὸ βαρύτερον βαστάζεται, καὶ οὐ καταφέρεται, ἀλλ' ἕστηκεν ἀκίνητος ἡ γῆ. καὶ τὸ μὲν ἄῤῥεν οὐ ταυτόν ἐστι τῷ θήλει, καὶ ὅμως εἰς ἓν συνάγεται, καὶ μία παρ' ἀμφοτέρων ἀποτελεῖται γένεσις τοῦ ὁμοίου ζώου. καὶ συνελόντι φάναι, τὸ ψυχρὸν τῷ θερμῷ ἐναντίον ἐστὶ, καὶ τὸ ὑγρὸν τῷ ξηρῷ μάχεται· καὶ ὅμως (5) συνελθόντα οὐ στασιάζει πρὸς ἑαυτὰ, ἀλλ' ἐξ ὁμονοίας ἓν σῶμα καὶ τὴν πάντων γένεσιν ἀποτελοῦσιν.

37. Οὐκ ἂν οὖν μαχόμενα καὶ ἐναντία ὄντα τῇ φύσει ἑαυτὰ συνήγαγον, εἰ μὴ κρείττων ἦν καὶ κύριος ὁ συνδήσας αὐτὰ, ᾧ καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, ὥσπερ δοῦλα (6) δεσπότῃ ὑπακούοντα, εἴκει καὶ πείθεται. καὶ οὐκ εἰς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἕκαστον σκοποῦν, ἀντιμάχεται πρὸς τὸ ἕτερον· ἀλλὰ τὸν συνδήσαντα κύριον γινώσκοντα, ὁμόνοιαν ἔχουσι πρὸς ἑαυτὰ, φύσει μὲν ὄντα ἐναντία, τῇ δὲ τοῦ κυβερνῶντος βουλήσει φιλιάζοντα. ἐπεὶ εἰ μὴ κρείττονι προστάξει ἐγεγόνει τούτων μία κρᾶσις, πῶς ἂν τὸ βαρὺ τῷ ἐλαφρῷ, ἢ τὸ ξηρὸν τῷ ὑγρῷ, ἢ τὸ περιφερὲς τῷ ὀρθῷ, ἢ τὸ πῦρ τῷ ψυχρῷ, ἢ ὅλως ἡ θάλασσα τῇ γῇ, ἢ ὁ ἥλιος τῇ σελήνῃ, ἢ τὰ ἄστρα τῷ οὐρανῷ, καὶ ὁ ἀὴρ ταῖς νεφέλαις ἐμίγη καὶ συνῆλθεν, ἀνομοίου οὔσης τῆς ἑκάστου πρὸς

(1) Felckm. 3. anonymus διαλλάττοντα.
(2) Gobler. Felckm. 1. anon. γράψαντα. Mox ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. παραχωροῦντι. Paulopoſt, ὄντα deeſt in Baſil. & Angl.
(3) Seguer. ταῦτα.
(4) Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. διακοσμησαμένη. Paulopoſt, Gobler. Felckm. 1. anon. δοκεῖ pro δοκῇ.
(5) συνελθόντα non eſt in Gobler. & Felckm. 1. anon. Baſil. habet, συνεισελθόντα.
(6) Sic Seguer. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. anon. Alii cum editis, δεσπότου.

πρὸς τὸ ἕτερον φύσεως. ἔμελλε γὰρ καὶ μεγάλη στάσις γίγνεσθαι πρὸς αὐτὰ, τοῦ μὲν καίοντος, τοῦ δὲ ψύχοντος, καὶ τοῦ μὲν βαρέως κάτω, τοῦ δὲ κούφου ἐκ τῶν ἐναντίων ἄνω ἕλκοντος, καὶ τοῦ μὲν ἡλίου φωτίζοντος, τοῦ δὲ ἀέρος σκοτίζοντος· καὶ γὰρ καὶ (1) τὰ ἄστρα ἐστασίασαν ἂν πρὸς ἑαυτὰ, ὅτι τὰ μὲν ἀνωτέρω, τὰ δὲ κατωτέρω τὴν θέσιν ἔχει· καὶ ἡ νὺξ δὲ οὐκ ἂν παρεχώρησε τῇ ἡμέρᾳ, ἀλλὰ ἔμενεν ἂν πάντως μαχομένη πρὸς αὐτὴν καὶ στασιάζουσα. τούτων δὲ γιγνομένων, λοιπὸν ἦν ἰδεῖν οὐκέτι κόσμον ἀλλ' ἀκοσμίαν, οὐκέτι τάξιν ἀλλ' ἀταξίαν, οὐκέτι σύστασιν ἀλλ' ἀσύστατον (2) τὸ ὅλον, οὐκέτι μέτρα ἀλλ' ἀμετρίαν. τῇ γὰρ ἑκάστου στάσει καὶ μάχῃ, ἢ πάντα ἀνῃροῦντο, ἢ τὸ (3) κρατοῦν μόνον ἐφαίνετο. καὶ τοῦτο πάλιν τὴν τοῦ παντὸς ἀκοσμίαν ἐδείκνυε. μόνον γὰρ γενόμενον καὶ λειπόμενον τῇ τῶν ἄλλων χρείᾳ, ἀνάρμοστον τὸ ὅλον ἐποίει· ὥσπερ εἰ καὶ μόνος πούς, καὶ μόνη χεὶρ ἀπομείνασα, οὐκ ἂν ἔσωσεν (4) ὁλόκληρον τὸ σῶμα. ποῖος γὰρ κόσμος ἦν, εἰ μόνος ἥλιος ἔφαινεν, ἢ σελήνη μόνη περιεπόλει, ἢ νὺξ μόνη ἦν, ἢ ἡμέρα ἀεὶ ἐτύγχανε; ποία δὲ πάλιν ἦν ἁρμονία, εἰ μόνος ἦν ὁ οὐρανὸς χωρὶς τῶν ἄστρων, ἢ τὰ ἄστρα χωρὶς τοῦ οὐρανοῦ; τί δὲ καὶ χρήσιμον, εἰ μόνη θάλασσα ἦν, (5) καὶ εἰ μόνη γῆ χωρὶς ὑδάτων καὶ τῶν ἄλλων τῆς κτίσεως μερῶν ἔκειτο; πῶς δ' ἂν καὶ ἄνθρωπος ἐφάνη ἢ ὅλως ζῶον ἐπὶ γῆς, τῶν στοιχείων πρὸς ἑαυτὰ στασιαζόντων, καὶ ἑνὸς ὄντος τοῦ κρατοῦντος καὶ μὴ δυναμένου πρὸς τὴν τῶν σωμάτων σύστασιν ἀρκεῖν; οὐκ ἂν γὰρ ἐκ μόνου θερμοῦ, ἢ μόνου ψυχροῦ, ἢ μόνου ὑγροῦ, ἢ ξηροῦ συνέστη τι τῶν (6) ὅλων, ἀλλ' ἦν ἄτακτα πάντα καὶ ἀσύνθετα καθόλου. ἀλλ' οὐδ' ἂν αὐτὸ τὸ δοκοῦν κρατεῖν, ἠδυνήθη ἂν συστῆναι χωρὶς τῆς τῶν ἄλλων ἐπικουρίας· οὕτω γὰρ καὶ νῦν συνέστηκεν.

38. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἀταξία ἀλλὰ τάξις ἐστὶν ἐν τῷ παντὶ, καὶ οὐκ ἀμετρία ἀλλὰ συμμετρία, καὶ οὐκ ἀκοσμία ἀλλὰ κόσμος καὶ κόσμου παναρμόνιος σύνταξις· ἀνάγκη λογίζεσθαι καὶ λαμβάνειν ἔννοιαν τοῦ ταῦτα συναγαγόντος καὶ συσφίγξαντος, καὶ συμφωνίαν ἐργαζομένου πρὸς αὐτὰ δεσπότου. κἂν γὰρ μὴ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁρᾶται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τάξεως καὶ συμφωνίας τῶν ἐναντίων, ἐννοεῖν ἐστι τὸν τούτων ἄρχοντα καὶ κοσμήτορα καὶ βασιλέα. ὥσπερ γὰρ πόλιν ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων ἀνθρώπων συνεστῶσαν, μικρῶν καὶ μεγάλων, καὶ πλουσίων (7) αὖ καὶ πενήτων, καὶ πάλιν γερόντων καὶ νεωτέρων, καὶ ἀῤῥένων καὶ θηλέων, εἰ θεωρήσαιμεν εὐτάκτως οἰκουμένην, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ διαφόρους μὲν ὄντας, ὁμονοοῦντας δὲ πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ μήτε τοὺς πλουσίους κατὰ τῶν πενήτων, μήτε τοὺς μεγάλους κατὰ τῶν μικρῶν, μήτε τοὺς νέους κατὰ τῶν γερόντων γιγνομένους, ἀλλὰ πάντας κατὰ τὴν ἰσομοιρίαν εἰρηνεύοντας· εἰ ταῦτα βλέποιμεν, πάντως * ἐννοοῦμεν, ὅτι ἄρχοντος παρουσία τὴν ὁμόνοιαν πρυτανεύει, κἂν μὴ ὁρῶμεν αὐτόν. ἡ μὲν γὰρ ἀταξία ἀναρχίας ἐστὶ γνώρισμα· ἡ δὲ τάξις τὸν ἡγεμονεύοντα δείκνυσι. καὶ (8) γὰρ καὶ τὴν ἐν τῷ σώματι τῶν μελῶν πρὸς ἑαυτὰ συμφωνίαν ὁρῶντες, ὅτι οὐ μάχεται ὁ ὀφθαλμὸς τῇ ἀκοῇ, οὐδὲ ἡ χεὶρ τῷ ποδὶ στασιάζει, ἀλλ' ἕκαστον τὴν ἰδίαν ἀποτελεῖ χρείαν ἀστασιάστως, ἐννοοῦμεν ἐκ τούτου πάντως εἶναι

* Forte ἐνεοῦμεν vel ἐννοοῦμεν.

A ab alio naturam habeat? Graviſſimam ſiquidem ſeditionem inter illa concitari neceſſe eſſet, alio urente, refrigerante alio, quod grave eſt deorſum, illo quod leve eſt contra ſurſum contendente, ſole illuminante, aere obſcurante. Aſtra ſimiliter inter ſe diſſiderent, quippe quorum alia ſuperius, alia inferius poſita ſint. Nox quoque diei non cederet, ſed profecto cum illo aſſidue pugnaret & certaret. His autem ita ſe habentibus, jam nullus ordo ſed nihil niſi confuſio in mundo videretur: nihil locum B ſuum ſervaret, ſed omnia perturbata forent: nihil conſiſteret, ſed cuncta eſſent inſtabilia. Nullus denique modus vel menſura rerum poſſet eſſe. Vel enim ſingulorum ſeditione & pugna omnia deſtruerentur, vel fortius dumtaxat remaneret; quod ſane non minimam mundo deformitatem afferret. Namque iſtud unum relictum, aliorum utilitatibus deſtitutum, inconcinnam rerum univerſitatem redderet: quemadmodum ſi ſolus pes vel ſola manus ſupereſſet, non ſervaretur corporis integritas. Qualis enim mundus eſſet, ſi vel ſol tantum appareret, vel ſola luna circumferretur, aut ſola nox eſſet, aut dies C perpetuo duraret? Qualis eſſet harmonia, ſi vel cæli ſine ſtellis vel ſtellæ ſine cælis eſſent? Quænam vero utilitas, ſi mare ſolum eſſet, vel ſi ſola terra ſine aquis aliiſve naturæ partibus exiſteret? Quomodo, quæſo, vel homo vel ullum animal in terris naſci poſſet, elementis inter ſe diſſidentibus, quorum etſi unum ſuperaret, tamen ad corpora conſtituenda ſatis eſſe non poſſet? Nihil enim vel ex ſolo calido elemento, vel ex ſolo frigido, vel ex ſolo humido aut ſicco componi potuiſſet: ſed omnia univerſe inordinata & incondita eſſent. Verum neD que etiam illud quod dominari videretur, ſine aliorum adminiculo poſſet exiſtere, quippe quod nunc nonniſi hoc pacto exiſtat.

38. Quapropter cum non confuſio ſed ordo ſit in univerſo: cum nihil in eo incondite & turbide, ſed omnia concinne compoſiteque & quam aptiſſime cohæreant, neceſſe eſt dominum qui illa una congregavit, conſtrinxit, & conciliavit, mente & cogitatione attingamus. Nam tametſi oculis non conſpicitur, ex ordine tamen & concordia rerum contrariarum, earum E moderator, rector & imperator intelligi facile poteſt. Etenim quemadmodum ſi civitatem ex multis & diverſis hominibus, puſillis & magnis, divitibus & pauperibus, ſenibus & adoleſcentibus, viris & mulieribus compoſitam, præclare adminiſtrari & regi cerneremus, illoſque qui eam componunt, tametſi diverſos, concordes tamen inter ſe eſſe, neque divites adverſus pauperes, neque majores contra minores, aut juniores contra ſenes pugnare, ſed omnes æqualiter pacem habere: ſi hæc, inquam, videremus, plane intelligeremus principis præſentiam hujus concordiæ cauſam eſſe, etiamſi eum oculis non intueremur. Enimvero ubi F ordo non eſt ſed confuſio, argumento eſt nullum ibi moderatorem eſſe: at ordo, ducis & rectoris evidens ſignum eſt. Similiter cum in corpore membrorum inter ſe concordiam obſervamus, nec oculum auri adverſari, nec manum cum pede diſſidere, ſed ſingula membra proprium officium abſque ſeditione perſolvere, inde concludimus neceſſario ani-

H

(1) Gobler. & Felckm. 1. anon. οἱ ἀστέρες, & paulopoſt ἑαυτοὺς, & ὅτι οἱ μὲν ἀνωτέρω, οἱ δὲ, &, ἔχουν.
(2) τὸ ante ὅλον addunt Seguer. & Anglic. Alii vero ut & editi omittunt.
(3) Sic Seguer. Anglic. At Gobl. & Felck. 1. anon. κρατεῖν. Alii cum editis κρατούμενον.
(4) Pro ὁλόκληρον τὸ σῶμα, Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. habent ἐν ἄλλῳ τὴν τοῦ σώματος δόξαν. Interpretes noſtram lectionem ſecuti ſunt. Paulopoſt iidem Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. μόνον pro μόνος ante ἥλιος habent.
(5) Pro καὶ εἰ, Gobler. & Felckm. 1. anon. habent ἤ.
(6) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anonymus. Alii cum editis ἄλλων.
(7) Seguer. ſolus hic addit αὖ. Paulopoſt Gobler. & Felckm. 1. anon. poſt ἀῤῥένων, τε addunt. Ibid. Seguer. Gobler. & Felck. 1. anon. θηλειῶν habent; cujus penultimam Gobler. & Felckm. 1. anon. acuunt.
(8) Seguer. ſolus poſt γὰρ, καὶ iterum addit. Idem & Goblerianus, ac Felckmanni 1. an. poſt μελῶν, πρὸς ἑαυτὰ addunt: alii cum editis, omittunt.

animam in corpore esse quæ illa regat, quamvis illam non videamus: ita ergo ex ordine & harmonia universitatis, Deum mundi gubernatorem cogitemus necesse est, eumque unum non multos esse. Siquidem ipse dispositionis ordo, omniumque partium concors conspiratio non multos sed unum mundi ducem & moderatorem Verbum esse manifeste ostendit. Nam si plures mundo præessent, ordo ille servari non posset, sed omnia confusione & perturbatione plena essent, dum unusquisque omnia ad suum arbitrium traheret, & adversus alium pugnaret. Namque ut multos deos, nullos deos esse dicebamus: sic multos rectores, nullos rectores esse dicendum est. Cum enim alter alterius imperium everteret, nullus certe esset qui imperaret & dominaretur, nemo qui regeret & gubernaret. Ubi autem nullus rector est, illic necessario nullus ordo est, sed tantum confusio. Contra vero multorum & diversorum unus ordo & consensus, unius rectoris certum indicium est. Quemadmodum enim si quis lyram ex multis & variis chordis compositam procul audierit, quarum concentum & harmoniam admiretur, quod scilicet non sola gravis, nec sola acuta aut sola media sonum efficiat, sed omnes pari velut contentione inter se consonent: ex his plane intelligit lyram non quidem a seipsa moveri, neque a multis pulsari, sed unum esse musicum qui singularum chordarum sonum ad concordem & perfectum concentum sua arte accommodet, quamvis illum minime videat. Ita cum in universo mundo quam aptissimus sit ordo, neque superiora adversus inferiora, vel inferiora adversus superiora diffideant, sed unum ordinem omnia efficiant, consequens sane fuerit ut non multos sed unum totius universi imperatorem & moderatorem, qui omnia suo lumine collustret & moveat, esse intelligamus.

Variarum mundi partium ordo & consensus Deum unum esse argumento est.

Multi dii, dii nulli.

39. Nec enim putandum est multos esse naturæ rectores & effectores: sed unum illius opificem credere, germanæ pietatis & veritatis est, idque vel ipsa natura aperte declarat. Siquidem firmissimum illud argumentum est unum universi esse auctorem, quod scilicet non multi sed unus sit mundus. Nam si multi essent dii, multos & diversos mundos esse oporteret. Neque enim decet vel multos unum mundum construere, vel unum a multis ædificari: hinc enim non pauca absurda sequerentur. Primum si unus mundus a multis factus esset, id auctorum imbecillitatem argueret, utpote cum a multis unum opus fuisset confectum: nec leve profecto id esset signum imperfectæ singulorum ad faciendum scientiæ. Enimvero si unus sufficiebat, non multi mutuam inopiam explerent. Atqui in Deo aliquid deesse, non solum dictu impium est, sed omne nefas superat. Quippe nec etiam inter homines perfectum artificem sed imbecillem appellaverimus, qui non solus sed cum multis unum opus absolverit. Quod si singulos mundum universum condere potuisse, sed omnes propter operis communitatem, mutuam operam contulisse dicatur: illud sane perridiculum fuerit, si gloriæ comparandæ causa singuli laboraverint, ne

A ψυχὴν (1) ἐν τῷ σώματι τὴν τούτων ἡγεμονεύουσαν, κἂν μὴ βλέπωμεν αὐτήν. οὕτως ἐν τῇ τοῦ παντὸς τάξει καὶ ἁρμονίᾳ, τὸν τοῦ παντὸς ἡγεμόνα νοεῖν ἀνάγκη θεὸν, καὶ τοῦτον ἕνα καὶ οὐ πολλούς. καὶ ἡ τάξις δὲ αὕτη τῆς διακοσμήσεως, καὶ ἡ τῶν πάντων μεθ' ὁμονοίας ἁρμονία, οὐ πολλοὺς, ἀλλ' ἕνα τὸν αὐτῆς ἄρχοντα καὶ ἡγεμόνα δείκνυσι λόγον. οὐκ ἂν γὰρ εἴπερ ἦσαν πολλοὶ τῆς κτίσεως ἄρχοντες, ἐσώζετο τοιαύτη τάξις τῶν πάντων· ἀλλ' ἦν πάλιν ἄτακτα πάντα διὰ τοὺς πολλοὺς, ἕλκοντος ἑκάστου πρὸς τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν (2) τὰ πάντα, καὶ μαχομένου πρὸς τὸν ἕτερον. ὥσπερ γὰρ B ἐλέγομεν τὴν πολυθεότητα ἀθεότητα εἶναι, οὕτως ἀνάγκη τὴν πολυαρχίαν ἀναρχίαν εἶναι. ἑκάστου γὰρ τὴν τοῦ ἑτέρου ἀρχὴν ἀναιροῦντος, οὐδεὶς ἐφαίνετο λοιπὸν ὁ ἄρχων, ἀλλ' ἦν ἀναρχία παρὰ πᾶσιν. ἔνθα δὲ μή ἐστιν ἄρχων, ἐκεῖ πάντως ἀταξία γίνεται. καὶ ἔμπαλιν ἡ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων μία τάξις καὶ ὁμόνοια, ἕνα καὶ τὸν ἄρχοντα δείκνυσι. καθάπερ (3) γὰρ εἴ τις πόρρωθεν ἀκούει λύρας ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων (4) νεύρων συγκειμένης, καὶ θαυμάζοι τούτων τὴν ἁρμονίαν τῆς συμφωνίας, ὅτι μὴ (5) μόνη ἡ βαρεῖα τὸν ἦχον ἀποτελεῖ, μηδὲ μόνη ἡ ὀξεῖα, μηδὲ μόνη ἡ μέση, C ἀλλὰ πᾶσαι κατὰ τὴν ἴσην ἀντίτασιν ἀλλήλαις συνηχοῦσι· καὶ πάντως ἐκ τούτων ἐννοεῖ οὐχ ἑαυτὴν κινεῖν τὴν λύραν, ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ πολλῶν αὐτὴν τύπτεσθαι· ἕνα δὲ εἶναι μουσικὸν, τὸν ἑκάστης νευρᾶς ἦχον πρὸς τὴν ἐναρμόνιον συμφωνίαν κεράσαντα τῇ ἐπιστήμῃ κἂν μὴ τοῦτον βλέπῃ. οὕτω παναρμονίου οὔσης τῆς τάξεως ἐν τῷ κόσμῳ παντὶ, καὶ μήτε τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, μήτε τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω στασιαζόντων, ἀλλὰ μιᾶς τῶν πάντων ἀποτελουμένης τάξεως, ἕνα καὶ μὴ πολλοὺς νοεῖν ἀκόλουθόν ἐστι τὸν ἄρχοντα καὶ βασιλέα (6) τῆς πάσης κτίσεως, τὸν τῷ ἑαυτοῦ φωτὶ τὰ πάντα καταλάμποντα καὶ κινοῦντα. D

39. Οὐδὲ γὰρ πολλοὺς εἶναι δεῖ νομίζειν τοὺς τῆς κτίσεως ἄρχοντας καὶ ποιητὰς ἀλλὰ πρὸς εὐσέβειαν ἀκριβῆ καὶ ἀλήθειαν, ἕνα τὸν ταύτης δημιουργὸν πιστεύειν προσήκει· καὶ τοῦτο τῆς κτίσεως αὐτῆς ἐμφανῶς δεικνυούσης. γνώρισμα γὰρ ἀσφαλὲς τοῦ ἕνα τὸν ποιητὴν εἶναι τοῦ παντός ἐστι τοῦτο, τὸ μὴ πολλοὺς ἀλλ' ἕνα εἶναι τὸν κόσμον. ἔδει γὰρ, εἴπερ ἦσαν πολλοὶ θεοὶ, πολλοὺς εἶναι καὶ διαφόρους τοὺς κόσμους. οὔτε γὰρ ἔπρεπε τοὺς πολλοὺς ἕνα κόσμον κατασκευάζειν, οὔτε τὸν ἕνα ὑπὸ πολλῶν ποιεῖσθαι, διὰ τὰ ἐκ τούτων δεικνύμενα ἄτοπα. πρῶτον E μὲν ὅτι εἰ ὑπὸ πολλῶν ὁ εἷς ἐγεγόνει κόσμος, ἀσθένεια τῶν ποιησάντων ἦν· ὅτι ἐκ πολλῶν ἓν ἔργον ἀπετελέσθη· καὶ ἐκ τούτου γνώρισμα οὐ τὸ τυχὸν ἦν τῆς ἀτελοῦς ἑκάστου πρὸς τὸ ποιεῖν ἐπιστήμης. εἰ γὰρ ἤρκει εἷς, οὐκ ἂν οἱ πολλοὶ τὴν ἀλλήλων ἀνεπλήρουν ἔλλειψιν. ἐν θεῷ δὲ λέγειν εἶναί τι ἐλλειπὲς, οὐ μόνον ἀσεβὲς, ἀλλὰ καὶ πέρα τῶν ἀθεμίτων ἐστί. καὶ γὰρ καὶ τεχνίτην ἐν ἀνθρώποις οὐκ ἄν τις εἴποι τέλειον, ἀλλὰ ἀσθενῆ, εἰ μὴ μόνος, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν ἓν ἀποτελοίη (7) τὸ ἔργον. εἰ δὲ ἕκαστος μὲν ἠδύνατο τὸ ὅλον ἀποτελέσαι, οἱ πάντες δὲ εἰργάσαντο διὰ τὴν τοῦ F (8) γιγνομένου κοινωνίαν· γελοῖον μὲν ἂν εἴη τὸ τοιοῦτον, εἰ (9) διὰ δόξαν ἕκαστος εἰργάσατο, ἵνα μὴ

(1) Hæc verba, ἐν τῷ σώματι τὴν τούτων ἡγεμονεύουσαν, κἂν μὴ βλέπωμεν αὐτήν, desunt in Felckm. 3. anon. Ibid. Gobler. & Felckm. 1. anon. βλέπουσι habent.
(2) τὰ deest in Basiliensi.
(3) γὰρ hic addunt Seg. Gobl. & Felck. 1. anon. Alii cum editis omittunt. Ibid. Felckm. 3. anon, ἀκούων pro ἀκούει.
(4) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. χορδῶν.
(5 Sic Seguer. Alii cum editis μόνον. Paulopost pro μηδὲ μόνη, in Gobler. & Felckm. 1. anon. legitur tantum ἡ.
(6) τῆς abest a Basil. Ibid. τὰ ante πάντα habent Seguer. Angl. Gobl. & Felckm. 1. anon. Alii cum editis omittunt.
(7) τὸ ante ἔργον habent Seguer. Anglic. Gobler. & Felck. 1. anon. Sed alii & editi omittunt.
(8) Gobler. Felckm. 1. anon. & Anglic. γενομένου.
(9) Particulam δὲ editi hic habebant, quæ abest a Seguer. Gobler. Anglic. Basil. Felckm. 1. & 2. anon. nec eam legit Omnibonus. In aliis mss. legitur, eamque exprimunt Ambros. Camald. & Nannius. Sed omitti debere ex sensu patet.

μὴ ὡς ἀδυνάτως ὑπονοηθῇ. κενοδοξίαν δὲ πάλιν ἐν θεοῖς λέγειν τῶν ἀτοπωτάτων ἐστίν. ἔπειτα εἰ ἕκαστος (1) ἱκανὸς ἦν πρὸς τὴν τοῦ ὅλου δημιουργίαν· τίς ἡ χρεία τῶν πολλῶν, ἑνὸς αὐτάρκους γιγνομένου πρὸς τὸ πᾶν; ἄλλως τε ἀσεβὲς καὶ ἄτοπον ἂν φανείη, εἰ τὸ μὲν ποίημα ἓν τυγχάνει, οἱ δὲ ποιήσαντες διάφοροι καὶ πολλοί, λόγου ὄντος φυσικοῦ τὸ ἓν καὶ τέλειον τῶν διαφόρων κρεῖττον εἶναι. καὶ τοῦτο δὲ ἰστέον, ὅτι εἰ ὑπὸ πολλῶν ὁ κόσμος ἐγεγόνει, (2) διαφόρους εἶχε καὶ τὰς κινήσεις καὶ ἀνομοίους ἑαυτῷ. πρὸς ἕκαστον γὰρ τῶν ποιησάντων ἀποβλέπων, διαφόρους εἶχε καὶ τὰς κινήσεις. (3) ἐν δὲ τῇ διαφορᾷ, καθάπερ εἴρηται πρότερον, πάλιν ἦν ἀκοσμία καὶ τοῦ παντὸς ἀταξία· ἐπειδὴ οὐδὲ ναῦς ὑπὸ πολλῶν κυβερνωμένη κατ' ὀρθὸν πλεύσεται, εἰ μὴ εἷς ταύτης τοὺς οἴακας κρατοίη κυβερνήτης· οὐδὲ λύρα ὑπὸ πολλῶν κρουομένη, σύμφωνον ἀποτελέσει τὸν ἦχον, εἰ μὴ εἷς ὁ ταύτην πλήττων εἴη τεχνίτης. οὐκοῦν μιᾶς οὔσης τῆς κτίσεως, καὶ ἑνὸς ὄντος κόσμου, καὶ μιᾶς τῆς τούτου τάξεως, ἕνα δεῖ νοεῖν (4) καὶ τὸν ταύτης βασιλέα καὶ δημιουργὸν κύριον. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ δημιουργὸς ἕνα τὸν σύμπαντα κόσμον πεποίηκεν, ἵνα μὴ τῇ τῶν πολλῶν συστάσει, πολλοὶ καὶ οἱ δημιουργοὶ νομίζοιντο· ἀλλ' ἑνὸς ὄντος τοῦ ποιήματος, εἷς καὶ ὁ τούτου ποιητὴς πιστεύηται. καὶ οὐχ ὅτι εἷς ἐστιν ὁ δημιουργός, διὰ τοῦτο καὶ εἷς ἐστιν ὁ κόσμος· ἠδύνατο γὰρ καὶ ἄλλους κόσμους ποιῆσαι ὁ θεός. ἀλλ' ὅτι εἷς ἐστιν ὁ κόσμος ὁ γενόμενος, ἀνάγκη καὶ τὸν τούτου δημιουργὸν ἕνα πιστεύειν εἶναι.

40. Τίς (5) οὖν ἂν εἴη οὗτος; καὶ τοῦτο γὰρ ἀναγκαῖον μάλιστα δηλῶσαι καὶ λέγειν, ἵνα μὴ τῇ περὶ (6) τοῦτον ἀγνοίᾳ πλανηθείς τις, ἕτερον ὑπολάβῃ, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν πάλιν τοῖς πρότερον ἀθεότητα ἐμπέσῃ. νομίζω δὲ μηδένα περὶ τούτου τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἔχειν. εἰ γὰρ δὴ τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους θεούς, οὐκ εἶναι θεοὺς ὁ λόγος ἔδειξε, καὶ τοὺς τὴν κτίσιν θεοποιοῦντας ἤλεγξε πλανωμένους, καὶ καθόλου τὴν τῶν ἐθνῶν εἰδωλολατρείαν, ἀθεότητα καὶ ἀσέβειαν οὖσαν ἀπέδειξεν· ἀνάγκη πᾶσα τούτων ἀναιρουμένων, λοιπὸν παρ' ἡμῖν εἶναι τὴν εὐσεβῆ θρησκείαν, καὶ τὸν παρ' ἡμῶν προσκυνούμενον, καὶ κηρυττόμενον τοῦτον μόνον εἶναι θεὸν ἀληθῆ, τὸν (7) καὶ τῆς κτίσεως κύριον καὶ πάσης ὑποστάσεως δημιουργόν. τίς δὴ οὖν ἐστιν οὗτος, ἀλλ' ἢ ὁ πανάγιος καὶ (8) ὑπερεπέκεινα πάσης γενητῆς οὐσίας, ὁ τοῦ Χριστοῦ πατήρ, ὅστις καθάπερ ἄριστος κυβερνήτης, τῇ ἰδίᾳ σοφίᾳ καὶ τῷ ἰδίῳ λόγῳ τῷ κυρίῳ ἡμῶν (9) καὶ σωτῆρι Χριστῷ, τὰ πανταχοῦ διακυβερνᾷ σωτηρίως καὶ διακοσμεῖ, καὶ ποιεῖ; ὡς ἂν αὐτῷ καλῶς ἔχειν δοκῇ; ἔχει δὲ καλῶς, ὡς γέγονε καὶ ὁρῶμεν γιγνόμενα, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο βούλεται· καὶ τοῦτο οὐκ ἄν τις ἀπιστήσειεν. εἰ μὲν γὰρ ἄλογος ἦν ἡ τῆς κτίσεως κίνησις, καὶ ἁπλῶς ἐφέρετο τὸ πᾶν· καλῶς ἄν τις καὶ τοῖς λεγομένοις ἠπίστησεν. εἰ δὲ λόγῳ καὶ σοφίᾳ καὶ ἐπιστήμῃ συνέστηκε, καὶ παντὶ κόσμῳ διακεκόσμηται· ἀνάγκη τὸν ἐπικείμενον καὶ διακοσμήσαντα, τοῦτον οὐκ ἄλλον τινά, ἢ λόγον εἶναι τοῦ θεοῦ. λόγον δέ φημι, οὐ τὸν ἐν ἑκάστῳ τῶν (10) γενομένων συμπεπλεγμένον καὶ συμπεφυκότα, ὃν δὴ καὶ σπερματικόν τινες εἰώθασι καλεῖν, ἄψυχον ὄντα καὶ μηδὲν λογιζόμενον μήτε νοοῦντα, ἀλλὰ τῇ ἔξωθεν τέχνῃ μόνον ἐνεργοῦντα κα-

ſcilicet quis eorum impotens & infirmus haberetur. Inanem enim & vanam gloriam diis adſcribere nonniſi perabſurdum videri poteſt. Deinde, ſi ſinguli ad univerſi creationem idonei erant, quid multis opus fuit, cum unus ad omnia ſufficeret? quod quidem præcipue impium & abſurdum videbitur, ſi opus unum fuerit, auctores autem varii & multi; quippe cum ratio naturalis doceat unum & perfectum diverſis multum præſtare. Id etiam ſilendum non eſt, ſi a multis factus eſt mundus, diverſos & ſibi ipſi diſſimiles motus habuiſſe. Nam fieri non potuit quin ad ſingulos auctores reſpiciens varios motus habuerit. In illa autem varietate, ut ſupra dictum eſt, nullum rurſus ordo in mundo ſervari poſſet, ſed confuſa & perturbata omnia forent. Nam nec navis a multis gubernata recto curſu ferri poteſt, niſi ejus clavum unus gubernator tenuerit: nec lyra a multis pulſata perfectum concentum efficiet, niſi muſicus unus eam percuſſerit. Quare cum una ſit creata natura, & mundus unus ac unus illius ordo: unum quoque ejus rectorem & opificem Dominum eſſe intelligendum eſt. Siquidem ea etiam de cauſa ipſe opifex univerſum mundum unum fecit, ut ne multis conſtructis multi quoque opifices putarentur, ſed ut opere uno exiſtente, unus quoque ejus auctor eſſe crederetur. Nec tamen quia unus eſt effector, unus quoque eſt mundus. Nam alios etiam mundos Deus fabricari poterat. Sed quia unus eſt mundus qui creatus eſt, ejus quoque fabricatorem unum eſſe credere neceſſe eſt.

Unus mundus unum Deum indicat.

40. Verum quiſnam tandem ille eſt? Id enim in primis declarare & dicere operæ pretium fuerit, ne quis hujus ignoratione ſeductus, alium eſſe ſuſpicetur, & in eamdem denuo impietatem, quam ſupra reprehendimus, delabatur. Arbitror autem neminem hac de re jam ambigere. Etenim ſi quos poetæ deos eſſe dicunt, non eſſe deos noſtra oratione probavimus, oſtendimuſque illos errare qui rem creatam deum faciunt, & univerſim gentium idololatriam, ſummam impietatem eſſe convicimus: diis illis ſublatis, neceſſe eſt omnino apud nos tantum piam eſſe religionem, illumque quem colimus & prædicamus, ſolum verum Deum eſſe, qui idem & rerum creatarum dominus & totius naturæ opifex ſit. Quis ergo alius ille fuerit quam ſanctiſſimus & rebus omnibus creatis longe excellentior Chriſti pater, qui tanquam optimus gubernator propria ſapientia & proprio Verbo, Domino noſtro & ſervatore Chriſto, omnia ubique ſalutariter gubernat, diſpenſat & facit, prout rectum eſſe viderit? Rectum eſt autem illa eſſe ut facta ſunt & fieri conſpicimus, quoniam id ita ipſe vult, quod ſane nemo negaverit. Nam ſi rerum creatarum motus abſque ratione fieret, temereque mundus volveretur, jure merito nulla fides dictis eſſet adhibenda. Sed ſi ratione, ſapientia & ſcientia conditus atque omni ornatu inſtructus eſt; neceſſe eſt ejus auctorem & exornatorem non alium eſſe quam Verbum ſeu Rationem Dei. Rationem autem intelligo, non quæ in ſingulis rebus creatis implicita, inſita atque innata eſt, quam etiam nonnulli ſeminalem vocare ſolent, quæ quidem inanimata eſt, nec cogitandi vel intelligendi vi eſt prædita, ſed externa tantum arte pro

(1) Felckm. 3. anon. δυνατός. Paulopoſt Seguer. αὐτάρκως pro αὐτάρκους habet.
(2) Seguer. ἀδιαφόρους.
(3) Hic Gobler. & Felckm. 1. anon. iterum addunt καὶ ἀνομοίους ἑαυτῷ. Iidem paulopoſt ἐπεὶ pro ἐπειδή.
(4) Seguer. hic addit εἶναι. Ibid. poſt δημιουργὸν, Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. addunt κύριον, alii vero cum editione Commel. omittunt.
(5) οὖν deeſt in Seguer. Ibid. Felckm. 3. anon. οὗτος ὁ ποιητής.
(6) Sic Seguer. At Baſil. τούτου. Alii cum editis τούτων.
(7) καὶ deeſt in Felckm. 3. anon.
(8) Seguer. Anglic. & Felckm. 3. anon. ὑπερέκεινα. Ibid. Seguer. Baſil. & Anglic. γενητῆς. Alii & editi γεννητῆς.
(9) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. Alii cum editis, ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ. Ibid. pro τὰ, quod habent Seguer. Baſil. Gobler. & Felckm. 1. anon. alii cum editione Commel. habent τῷ, mendoſe. Item ibid. Seguer. Gobler. & Felck. 1. & 2. anon. διακυβερνᾷ, alii cum editis κυβερνᾷ. Paulopoſt pro δοκῇ, Goblerian. & Felckm. 1. & 2. anon. δοκεῖ habent.
(10) Gobl. & Felck. 1. an. γενομένων. Felck. 3. anon. λεγομένων.

pro inferentis ſcientia agit. Neque etiam Verbum intelligo, quale eſt hominum, quod nempe ex ſyllabis conſtat, & in aere exprimitur: ſed ipſius boni & Dei rerum univerſarum viventem & efficacem Deum dico qui per ſe eſt Verbum, qui idem ab omnibus rebus creatis diverſus eſt, propriumque & ſolum boni patris eſt verbum, cujus providentia totus hic mundus, quem & condidit, illuminatur. Ipſe enim qui boni patris bonum verbum eſt, rerum omnium ordinem diſpoſuit, contraria cum contrariis conjunxit, unumque concentum ex his compoſuit. Idem ipſe qui Dei virtus & ſapientia eſt, cælum volvit, terramque ſuſpenſam ac nulla re innixam, proprio nutu fundavit & firmavit. Ab illo ſol collucens univerſum orbem illuſtrat, & luna lumen dimenſum habet. Ejus numine aqua in nubibus ſuſpenditur, pluviæ terram irrigant, mare limitibus circumſcribitur, terra variis plantis frondeſcit & viret. Denique ſi quis infidelis ea quæ diximus in quæſtionem vocare voluerit, an omnino ſit Verbum ſeu Ratio Dei, is certe ſana mente non eſſe cenſendus ſit, qui de Dei Verbo ſeu Ratione audeat dubitare. Verumtamen ex his rebus, quæ aſpectabiles ſunt, diſcere ei licet omnia Verbo & Sapientia Dei facta fuiſſe, nec rem ullam conſiſtere potuiſſe, niſi Verbo & quidem Verbo divino, ut dictum eſt, fuiſſet facta.

41. Hoc autem Verbum, non ut hominum verbum, quemadmodum dixi, ex ſyllabis conſtat, ſed ſui ipſius patris quam ſimillima eſt imago. Homines enim quia ex partibus compoſiti & ex nihilo ſunt creati, compoſitum quoque & diſſipabile verbum habent. Deus autem quia vere eſt, nec compoſitus eſt, ejus quoque Verbum vere eſt, neque compoſitum eſt, ſed unus & unigenitus Deus eſt, qui ex patre velut ex bono fonte bonus procedens, omnia ornat, diſponit & continet. Cauſa porro cur Verbum, Verbum, inquam, Dei ad res creatas venerit, admirabilis ſane eſt, eaque clare oſtendit res non aliter, quam uti nunc ſunt, fieri decuiſſe. Nempe rerum creatarum natura, utpote ex nihilo facta, fluxa, infirma & mortalis per ſe eſt: at univerſorum Deus natura bonus, imo optimus eſt, ac proinde benignus & humanus. Bonus enim nemini ullam rem invidet. Quapropter neque etiam ulli quod ſit invidet, ſed contra, omnes vult eſſe ut humanitatem exercere poſſit. Hinc ergo cum res omnes creatas pro ſua conditione fluxas videret eſſe & diſſolubiles, ne id accideret, iterumque in nihilum rediret mundus, ille qui ſuo & æterno Verbo omnia fecit, & rebus creatis naturam dedit, eas ſuapte natura ferri & agitari ſinere noluit, ne forte in nihilum reverterentur: ſed ut bonus ſuo Verbo, quod ipſum quoque Deus eſt, univerſam naturam gubernat & ſuſtentat, ut Verbi ductu providentiaque & adminiſtratione illuminata, firma conſiſtere & manere poſſit, quippe quæ Verbi patris, quod vere eſt, fiat ipſa particeps, & ab eo ut ſit adjuvetur, ne ſcilicet eſſe deſinat, quod utique fie-

Res creatæ, niſi a Verbo conſervarentur, eſſe deſinerent.

A τὰ τὴν τοῦ ἐπιβάλλοντος αὐτὸν ἐπιστήμην· οὐδὲ οἷον ἔχει τὸ λογικὸν γένος λόγον τὸν ἐκ συλλαβῶν συγκείμενον, καὶ ἐν ἀέρι σημαινόμενον· ἀλλὰ τὸν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ θεοῦ τῶν ὅλων ζῶντα καὶ ἐνεργῆ θεὸν (1) αὐτολόγον λέγω, ὃς ἄλλος μέν ἐστι τῶν γενητῶν καὶ πάσης τῆς κτίσεως, ἴδιος δὲ καὶ μόνος τοῦ ἀγαθοῦ πατρὸς ὑπάρχει λόγος, ὃς τόδε τὸ πᾶν διεκόσμησε καὶ φωτίζει τῇ ἑαυτοῦ προνοίᾳ. ἀγαθοῦ (2) γὰρ πατρὸς ἀγαθὸς λόγος ὑπάρχων, αὐτὸς τὴν τῶν πάντων διεκόσμησε διάταξιν, τὰ μὲν ἐναντία τοῖς ἐναντίοις συνάπτων, ἐκ τούτων δὲ μίαν διακοσμῶν ἁρμονίαν. οὗτος θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία ὢν, οὐ- B ρανὸν μὲν περιστρέφει, γῆν δὲ (3) ἀναρτήσας, καὶ ἐπὶ μηδενὸς κειμένην τῷ ἰδίῳ νεύματι ἥδρασε. τούτῳ φωτιζόμενος ἥλιος τὴν οἰκουμένην καταυγάζει, καὶ σελήνη μεμετρημένον ἔχει τὸ φῶς. διὰ (4) τοῦτον καὶ τὸ ὕδωρ ἐπὶ νεφελῶν κρεμᾶται, καὶ ὑετοὶ τὴν γῆν ἐπικλύζουσι, καὶ ἡ μὲν θάλασσα περιορίζεται, ἡ δὲ γῆ παντοίοις φυτοῖς (5) καὶ κομᾷ καὶ χλοηφορεῖ. καὶ εἴ τις ἄπιστος ζητοίη περὶ τῶν λεγομένων, εἰ ὅλως ἐστὶ λόγος θεοῦ· μαίνοιτο μὲν ὁ τοιοῦτος ἀμφιβάλλων περὶ λόγου θεοῦ· ἔχει δὲ ὅμως ἐκ τῶν ὁρωμένων τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι πάντα (6) λόγῳ θεοῦ καὶ σοφίᾳ συνέστηκε, καὶ οὐκ ἂν ἱδρύθη τι C τῶν γενομένων, εἰ μὴ λόγῳ ἐγεγόνει καὶ λόγῳ τῷ θείῳ, καθάπερ ἐλέχθη.

41. Λόγος δὲ ὢν, οὐ κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ὁμοιότητα, ὥσπερ εἶπον, ἐστὶ συγκείμενος ἐκ συλλαβῶν· ἀλλὰ τοῦ ἑαυτοῦ πατρός εἰκών ἐστιν ἀπαράλλακτος. ἄνθρωποι μὲν γὰρ ἐκ μερῶν συγκείμενοι, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γενόμενοι, συγκείμενον ἔχουσι καὶ διαλυόμενον (7) τὸν ἑαυτῶν λόγον· ὁ δὲ θεὸς ὢν ἐστι, καὶ οὐ σύνθετος· διὸ καὶ ὁ τούτου λόγος ὢν ἐστι, καὶ οὐ σύνθετος, ἀλλ' εἷς καὶ μονογενὴς θεὸς, ὁ καὶ ἐκ πατρὸς οἷα πηγῆς ἀγαθῆς ἀγαθὸς προελθὼν, τὰ πάντα δια- D κοσμεῖ καὶ συνέχει. ἡ δὲ αἰτία, δι' ἣν (8) ὁ λόγος, ὁ τοῦ θεοῦ λόγος τοῖς γενομένοις ἐπιβέβηκεν, ἐστὶν ἀληθῶς θαυμαστὴ καὶ γνωρίζουσα, ὅτι οὐκ ἄλλως ἔπρεπεν, ἢ οὕτω γενέσθαι ὥσπερ καὶ ἐστί. τῶν μὲν γὰρ (9) γενητῶν ἡ φύσις, ἅτε δὴ ἐξ οὐκ ὄντων ὑποστᾶσα, ῥευστή τις καὶ ἀσθενὴς καὶ θνητὴ καθ' ἑαυτὴν συγκρινομένη τυγχάνει. ὁ δὲ τῶν ὅλων θεὸς ἀγαθὸς καὶ ὑπέρκαλος τὴν φύσιν ἐστί. διὰ καὶ φιλάνθρωπός ἐστιν. ἀγαθῷ γὰρ περὶ οὐδενὸς ἂν γένοιτο φθόνος· ὅθεν οὐδὲ τὸ εἶναί τινι φθονεῖ, ἀλλὰ πάντας εἶναι βούλεται, ἵνα καὶ φιλανθρωπεύεσθαι δύνηται. ὁρῶν οὖν τὴν γενητὴν πᾶσαν φύσιν, ὅσον κατὰ τοὺς ἰδίους αὐτῆς λό- E γους, ῥευστὴν οὖσαν καὶ διαλυομένην· ἵνα μὴ τοῦτο πάθῃ, καὶ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι ἀναλυθῇ τὸ ὅλον, τούτου ἕνεκεν τῷ ἑαυτοῦ καὶ ἀϊδίῳ λόγῳ ποιήσας τὰ πάντα, καὶ οὐσιώσας τὴν κτίσιν, οὐκ ἀφῆκεν αὐτὴν τῇ ἑαυτῆς φύσει φέρεσθαι καὶ χειμάζεσθαι· ἵνα μὴ κινδυνεύσῃ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι. ἀλλ' (10) ὡς ἀγαθὸς τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ καὶ αὐτῷ ὄντι θεῷ τὴν σύμπασαν διακυβερνᾷ καὶ καθίστησιν, ἵνα τῇ τοῦ λόγου ἡγεμονίᾳ καὶ προνοίᾳ καὶ διακοσμήσει φωτιζομένη ἡ κτίσις, βεβαίως διαμένειν δυνηθῇ, ἅτε δὴ τοῦ ὄντως ὄντος ἐκ πατρὸς λόγου μεταλαμβάνουσα καὶ βοηθουμένη δι' F αὐτοῦ εἰς τὸ εἶναι· μὴ ἄρα πάθῃ ὅπερ (11) ἂν ἔπαθεν,

(1) Gobler. & Felck. 1. an. αὐτολόγου. Felckm. 3. anon. αὐτὸν λόγον. Mox ibid. Baſil. & Angl. γενητῶν. Alii & editi γεννητῶν. τῆς ſeq. abeſt a Gobl. & Felckm. 1. anon.

(2) γὰρ abeſt a Gobl. & Felck. 1. an. Paulopoſt Felck. 3. an. τάξιν habet: alii cum editis διάταξιν.

(3) Gobler. & Felckm. 1. anon. ἀνεκρτίσας.

(4) Seg. Gobl. & Felck. 1. an. τοῦτο. Iidem mox κρεμμᾶται.

(5) Particula καὶ, quæ in Seguer. Gobl. & Felckm. 1. an. nulla eſt, in aliis & editis hic legitur.

(6) Seguer. λόγῳ καὶ θεοῦ σοφίᾳ. Paulopoſt pro γενομένων, Anglic. Gobler. & Felckm. 1. anon. γινομένων. Felckm. 3. anon λεγομένων.

(7) Sic Seguer. At alii cum editis τῶν.

(8) Felckm. 2. & 3. anon. ὅλος pro ὁ λόγος.

(9) Sic Seguer. Baſil. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. anon. At Felckm. 3. anon. γεννητῶν. Editio Commel. γεννητῶν. Ibid. ἐστι abeſt a Gobler. & Felckm. 1. anon. poſt γενητῶν. In aliis vero & editis legitur.

(10) Pro ὡς ἀγαθὸς, Felck. 2. an. habet ὡς ἐξ ἀρχῆς τῷ αὐτοῦ λόγῳ. Et mox, σύμπασαν διακοσμήσας κτίσιν καθίστησι. Et pro διακοσμήσει ſeq. idem habet διακυβερνήσει. Id. pauloposſt pro ἅτε δὴ habet οὕτω καὶ, & pro βοηθουμένη, παρηγμένη.

(11) ἂν abeſt a Felck. 3. an. Pauloposſt Seguer. ante εἰκὼν addit γάρ.

παθεῖν, εἰ μὴ ὁ λόγος αὐτὴν ἐτήρει, λέγω δὴ τὸ μὴ εἶναι, ὃς „ ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρω- „ τότοκος πάσης κτίσεως· „ ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκε τὰ πάντα τά τε ὁρατὰ, καὶ τὰ ἀόρατα, καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, (1) ὡς τῆς ἀληθείας διάκονοι διδάσκουσιν ἐν ἁγίοις γράμμασιν.

42. Αὐτὸς γοῦν ὁ παντοδύναμος καὶ παντέλειος ἅγιος ὁ τοῦ πατρὸς λόγος, ἐπιβὰς τοῖς πᾶσι καὶ πανταχοῦ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις ἐφαπλώσας, καὶ φωτίσας τά τε φαινόμενα καὶ τὰ ἀόρατα πάντα, εἰς ἑαυτὸν συνέχει καὶ συσφίγγει, μηδὲν ἔρημον τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ἀπολελοιπὼς, ἀλλὰ πάντα καὶ διὰ πάντων, καὶ ἕκαστον ἰδίᾳ, καὶ ἀθρόως ὁμοῦ τὰ ὅλα ζωοποιῶν καὶ διαφυλάττων· τάς τε ἀρχὰς πάσης αἰσθητῆς οὐσίας αἵπερ εἰσὶ θερμὴ καὶ ψυχρὰ καὶ ὑγρὰ καὶ ξηρὰ, εἰς ἓν συγκεραννύων, ποιεῖ μὴ ἀντιστατεῖν, ἀλλὰ μίαν καὶ σύμφωνον ἀποτελεῖν ἁρμονίαν. δι' αὐτὸν καὶ τὴν αὐτοῦ δύναμιν, οὔτε τὸ πῦρ τῷ ψυχρῷ μάχεται, οὔτε τὸ ὑγρὸν τῷ ξηρῷ· ἀλλ' ὡς φίλα καὶ ἀδελφὰ (2) τὰ καθ' ἑαυτὰ ὄντα ἐναντία, συνελθόντα ὁμοῦ, τά τε φαινόμενα ζωογονοῦσι, καὶ τοῦ εἶναι τοῖς σώμασιν ἀρχαὶ γίνονται. (3) τούτῳ τῷ θεῷ λόγῳ πειθόμενα τὰ μὲν ἐπὶ γῆς ζωογονεῖται, τὰ δὲ ἐν τοῖς οὐρανοῖς συνίσταται. καὶ διὰ τοῦτον θάλαττα μὲν πᾶσα καὶ ὁ μέγας ὠκεανὸς, ὅροις τοῖς ἰδίοις ἔχουσι τὴν ἑαυτῶν κίνησιν. ἡ δὲ ξηρὰ πᾶσα χλοηφορεῖ καὶ κομᾷ παντοίοις καὶ διαφόροις φυτοῖς ὡς προείρηται. καὶ ἵνα μὴ τὸ καθέκαστον ἐπὶ φανεροῖς ὀνομάζων ἐνδιατρίβω, οὐδέν ἐστι τῶν ὄντων καὶ γινομένων, ὃ μὴ ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ γέγονε καὶ ἕστηκεν, (4) ᾗ φησι καὶ ὁ θεολόγος ἀνήρ· „ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ „ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· „ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο „ οὐδὲ ἕν. „ (5) οἷον γὰρ εἴ τις λύραν μουσικὸς ἁρμοσάμενος καὶ τὰ βαρέα τοῖς ὀξέσι, καὶ τὰ μέσα τοῖς (6) ἄλλοις τῇ τέχνῃ συναγαγὼν, ἓν τὸ σημαινόμενον μέλος (7) ἀποτελοίη· οὕτω καὶ ἡ τοῦ θεοῦ σοφία, τὸ ὅλον ὡς λύραν ἐπέχων, καὶ τὰ ἐν ἀέρι τοῖς ἐπὶ γῆς συναγαγὼν, καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ τοῖς ἐν ἀέρι, καὶ τὰ ὅλα τοῖς κατὰ μέρος συνάπτων καὶ περιάγων τῷ ἑαυτοῦ νεύματι καὶ θελήματι, ἕνα τὸν κόσμον καὶ μίαν τὴν τούτου τάξιν ἀποτελεῖ καλῶς καὶ ἡρμοσμένως, αὐτὸς μὲν ἀκίνητος μένων παρὰ τῷ πατρὶ, πάντα δὲ κινῶν τῇ ἑαυτοῦ συστάσει, ὡς ἂν ἕκαστον τῷ ἑαυτοῦ πατρὶ δοκῇ. τὸ γὰρ παράδοξον αὐτοῦ τῆς θεότητος τοῦτό ἐστιν, ὅτι ἑνὶ καὶ τῷ (8) αὐτῷ νεύματι πάντα ὁμοῦ καὶ οὐκ ἐκ διαστημάτων, ἀλλ' ἀθρόως ὅλα τά τε ὀρθὰ, καὶ τὰ περιφερῆ, τὰ ἄνω, τὰ (9) μέσα, τὰ κάτω, τὰ ὑγρὰ, τὰ ψυχρὰ, τὰ θερμὰ, τὰ φαινόμενα καὶ τὰ ἀόρατα περιάγει καὶ διακοσμεῖ κατὰ τὴν ἑκάστου φύσιν. ὁμοῦ γὰρ τῷ αὐτῷ νεύματι αὐτοῦ, τὸ μὲν ὀρθὸν ὡς ὀρθὸν, τὸ δὲ περιφερὲς περιάγεται· τὸ δὲ μέσον, ὥς ἐστι κινεῖται· τὸ θερμὸν θερμαίνεται, καὶ τὸ ξηρὸν ξηραίνεται· καὶ τὰ ὅλα ὡς ἔχει φύσεως ζωοποιεῖται καὶ συνίσταται παρ' αὐτοῦ· καὶ θαυμαστή τις καὶ θεία ἀληθῶς ἁρμονία ἀποτελεῖται δι' αὐτοῦ.

43. Καὶ ἵνα ἐκ παραδείγματος τὸ τηλικοῦτον νοηθείη, ἔστω τὸ λεγόμενον ὡς ἐν εἰκόνι χοροῦ μεγάλου. ὡς τοίνυν τοῦ χοροῦ συνεστῶτος ἐκ διαφόρων (10) ἀνθρώπων, παίδων, γυναικῶν αὖ καὶ γερόντων, καὶ τῶν ἔτι νέων· καὶ ἑνὸς

A ret, nisi a Verbo conservaretur, quod ipsum *est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ*: quoniam per ipsum & in ipso consistunt omnia cum ea quæ videntur, tum quæ non videntur, idemque est caput Ecclesiæ, ut in sanctis litteris veritatis ministri docent.

Coloss. 1. 15.

Ibid. v. 18.

42. Hoc ergo omnipotens & sanctissimum Patris Verbum res universas pervadens, ac suas vires ubique explicans, omniaque visibilia & invisibilia illuminans, ea in seipso continet & constringit, ita ut nihil sua potentia vacuum relinquat, sed omnibus & B per omnia, singulisque speciatim, & generatim cunctis simul vitam impertiatur & conservet. Hinc naturæ corporeæ principia, quæ sunt calidum & frigidum, humidum & siccum elementum, simul commiscet, nec inter se diffidere sinit, sed unam & consonam harmoniam cogit efficere. Per ipsum ejusque virtutem neque ignis cum frigore pugnat, neque humidum elementum cum sicco: sed res illæ, quæ per seipsas sunt contrariæ, quasi amicæ & cognatæ, una coeundo, rebus aspectabilibus vitam tribuunt, & corporibus causæ sunt existendi. Huic eidem Deo C Verbo obtemperantes res terrenæ vitam habent, & cælestes consistunt. Ejusdem imperio mare universum magnusque oceanus propriis terminis suos motus coercet, & terra tota herbis diversisque plantis, ut jam dixi, exornatur. Denique ut non in re manifesta singulis recensendis insistam, nihil est rerum omnium quæ sunt & fiunt, quod non in ipso & per ipsum factum sit & consistat, uti etiam vir Theologus his verbis docet: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* Quemadmodum enim musicus lyra ad D concentum accommodata, gravibusque cum acutis, & mediis cum aliis arte temperatis, unum efficit concentum: ita quoque Dei sapientia universum mundum veluti lyram tenens, resque aerias cum terrenis & cælestes cum aeriis conjungens, omniaque cum singulis connectens, & suo nutu ac voluntate circumducens, unum mundum unumque mundi ordinem pulcre & concinne admodum efficit, ipsumque interim Dei Verbum apud Patrem manet immobile, dum omnia prout Patri visum fuerit, suæ naturæ constantia movet. Illud enim in ejus divinitate admirabile est, quod uno eodemque nutu o- E mnia simul, nullis temporum intervallis, sed omnia, inquam, simul, recta & globosa, superiora, media & infima, humida, frigida, calida, visibilia & invisibilia circumducat, & pro uniuscujusque natura gubernet & administret. Nam simul eodem illius nutu, rectum recte, & rotundum rotunde fertur; medium, sicuti est, movetur; calidum calescit, siccum arescit; omnia denique pro sua natura illo dante vivunt & consistunt, admirabilemque ac vere divinum concentum per ipsum componunt.

Joan. 1. 1.

Res universæ uno & eodem Verbi nutu moventur & administrantur.

43. Ut vero res tanta imagine aliqua intelligi pos- F sit, age: numerosi alicujus chori exemplum adducamus. Itaque quemadmodum in choro ex variis hominibus, pueris, mulieribus, senibus & adolescentibus compo-

 sito,

(1) Pro ὡς Seguer. Basil. Gobler. & Felckm. 1. 2. & 3. anon. οἱ habent: Anglic. ᾗ, & in marg. *forte* ἦν. Interpretes ὡς legerunt. Ibid. pro ἀληθείας Felckm. 3. anon. ἐκκλησίας.

(2) τὰ Seguer. habet: alii cum editis omittunt. Idem paulopost & Gobler. ac Felck. 1. anon. ζωογονοῦσι habent; alii cum editis, ζωογονεῖ.

(3) Particula καὶ quæ non est in Seg. Gobler. Felck. 1. & 2. anon. in aliis & editis hic legitur. Felckm. 1. & 2. anon. pro τούτῳ, ταῦτα habet.

(4) Pro ᾗ Gobler. & Felckm. 1. anon. ὃ habent. Ibid. Basil. & Felckm. 2. anon. θεολογίας ἀνήρ.

(5) ὃ γέγονεν hic addit Felckm. 3. anon.

(6) Felckm. 2. anon. ἄκροις. Idem προσαγαγών.

(7) Gobler. & Felckm. 1. anon. ἀποτελέσῃ. Iidem paulopost pro συναγαγὼν, ἐπισυνάπτων. Item paulopost ante νεύματι, Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. αὐτοῦ habent pro ἑαυτοῦ.

(8) Basil. & Felckm. 3. anon. αὐτοῦ.

(9) Basil. μέσῳ. Idem paulopost, τὰ θερμὰ omittit.

(10) Seguer. ἀνδρῶν. Paulopost, ἀνὴρ post μὲν, παῖς & γέρων post δὲ desunt in Gobler. & Felckm. 1. anon. qui iidem ibid. habent ὁ δὲ ὡς νέος.

ſito, uno præſide moderante, ſinguli pro ſua natura & facultate cantant, vir ut vir, puer ut puer, ſenex ut ſenex, adoleſcens ut adoleſcens, omnes tamen unum concentum efficiunt: vel quemadmodum noſtra anima eodem tempore noſtros ſenſus pro cujuſque efficacitate movet, adeo ut præſente re aliqua omnes ſimul moveantur, oculuſque videat, auris audiat, manus tangat, odoratus olfaciat, guſtet guſtatus, aliaque corporis membra ſæpe etiam agant, verbi gratia, pedes ambulent: vel ut tertio exemplo rem illuſtremus, id maxime ſimile eſſe videtur magnæ alicui urbi conditæ, quæ præſente principe & imperatore, qui eam condidit, adminiſtretur. Siquidem illo præſente & jubente, atque oculum ad omnia intendente, omnes obtemperant, hi properant ad colendos agros, illi ad aquæductus ad hauriendam aquam feſtinant: hic ad cibum comparandum progreditur, ſenatum petit ille, alter in eccleſiam intrat: judex ad judicandum, princeps ad jus dicendum ſe parat: artifex ſimiliter ſtatim in opus incumbit, nauta ad mare excurrit, faber ad fabricandum, medicus ad curandum, & architectus ad ædificandum ſe confert: alter in agrum exit, ex agro redit alter: alii circum urbem verſantur, alii ex urbe egrediuntur, iterumque in eam revertuntur. Hæc porro omnia unius principis præſentia & imperio geruntur & fiunt. Ita profecto rem quoque ſe habere in univerſa rerum natura, licet tenue admodum ſit exemplum, altiori tamen intelligentia eſt percipiendum. Nimirum uno ictu Dei Verbi nutus omnia ſimul adminiſtrantur, adeo ut, quæ rerum ſingularum propria ſunt, ea a ſingulis fiant, & ab omnibus ſimul unus ordo perficiatur.

44. Namque nutu & virtute rectoris & moderatoris omnium, divini & paterni Verbi, cælum vertitur, moventur aſtra, ſol lucet, vagatur luna, aer a ſole illuminatur, æther calefit, flant venti, ſtant montes alte elati, mare fluctuat, & quotquot in eo ſunt animantes aluntur, terra immobilis manens fert fructus, homo formatur, vivit, ac deinde moritur: uno verbo, omnia animantur & moventur: ignis urit, aqua refrigerat, fontes ſcaturiunt, inundant flumina, tempora & tempeſtates ſuccedunt, decidunt imbres, nubes implentur, fit grando, nix & glacies compingitur, aves volant, progrediuntur ſerpentes, aquatilia natant, mare navigatur, terra ſeritur & propriis temporibus germina emittit, plantæ & arbores creſcunt, quarum aliæ teneræ & recentes ſunt, aliæ maturæ: aliæ poſtquam creverint, ſeneſcunt atque deficiunt, dumque aliæ pereunt, aliæ rurſus producuntur & e terra erumpunt. Hæc autem omnia & plura alia, quæ præ numero commemorare non valemus, admirabile Dei Verbum, lucem & vitam infundendo, ſuo nutu movet & gubernat, atque unum mundum efficit. Nec vero inviſibiles poteſtates virtutis ſuæ expertes dimittit: ſed eas quoque, utpote quarum creator ſit, inter res univerſas complectitur, ſuoque nutu & providentia continet & vita donat: nec quidquam proponi poteſt quo iſtud incredibile fiat. Nam ut ejus providentia creſcunt corpora & rationalis anima movetur, atque vitam ac vim cogitandi habet, ut facile probatu eſt, cum rem ipſam oculis intueamur: ſic idem Dei Verbum uno & ſimplici

Verbum Dei inviſibiles quoque poteſtates, quas & creavit, ſuo nutu ac providentia movet, conſervat & regit.

A τοῦ καθηγεμόνος σημαίνοντος, ἕκαστος μὲν κατὰ τὴν φύσιν ἑαυτοῦ καὶ δύναμιν φωνεῖ, ὁ μὲν ἀνὴρ ὡς ἀνὴρ, ὁ δὲ παῖς ὡς παῖς, ὁ δὲ γέρων ὡς γέρων, καὶ ὁ νέος ὡς νέος, πάντες δὲ μίαν ἀποτελοῦσιν ἁρμονίαν. ἢ ὡς ἡ καθ' ἡμᾶς ψυχὴ ἐν τ' αὐτῷ τὰς ἐν ἡμῖν αἰσθήσεις κατὰ τὴν ἑκάστης ἐνέργειαν κινεῖ, ὥστε παρόντος πράγματος ἑνὸς τὰς πάσας ὁμοῦ κινεῖσθαι, καὶ τὸν μὲν ὀφθαλμὸν ὁρᾷν, τὴν δὲ ἀκοὴν ἀκούειν, τὴν δὲ χεῖρα ἅπτεσθαι, καὶ τὴν ὄσφρησιν ἀντιλαμβάνεσθαι, καὶ τὴν γεῦσιν γεύεσθαι· πολλάκις δὲ καὶ τὰ ἄλλα (1) μέλη τοῦ σώματος, ὥστε καὶ τοὺς πόδας περιπατεῖν. ἢ ἵνα καὶ τρίτῳ παραδείγματι τὸ λεγόμενον σημανθῇ, ἔοικεν οἰκοδομηθείσῃ μάB λιστα μεγάλῃ πόλει, καὶ οἰκονομουμένῃ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ καὶ ταύτην οἰκοδομήσαντος ἄρχοντος καὶ βασιλέως. ἐκείνου γὰρ παρόντος, καὶ προστάττοντος, καὶ πρὸς πάντα τὸν ὀφθαλμὸν τείνοντος, ἑπόμενοι πάντες, οἱ μὲν ἐπὶ τὴν γεωργίαν, οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς ὑδραγωγοὺς ὑδρευσόμενοι σπεύδουσιν. ἄλλος δὲ ἐπισιτισόμενος προέρχεται· καὶ ὁ μὲν ἐπὶ τὴν βουλὴν βαδίζει, ὁ δὲ ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰσέρχεται· καὶ ὁ μὲν δικαστὴς ἐπὶ τὸ δικάζειν, ὁ δὲ ἄρχων ἐπὶ τὸ θεσμοθετεῖν· καθίσταται δὲ εὐθέως ὁ μὲν τεχνίτης ἐπὶ τὴν ἐργασίαν, ὁ δὲ ναύτης ἐπὶ τὴν θάλατταν κατέρχεται, ὁ τέκτων ἐπὶ τὸ τεκταίνειν, ὁ ἰατρὸς ἐπὶ τὴν θεραπείαν, ὁ οἰκοδόμος ἐπὶ τὴν οἰκοδοC μήν. καὶ ὁ μὲν εἰς τὸν ἀγρὸν βαδίζει, ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ ἀγροῦ ἀνέρχεται· καὶ οἱ μὲν περὶ τὴν πόλιν ἀναστρέφονται, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς πόλεως ἐξέρχονται, καὶ πάλιν εἰς αὐτὴν ἐπανέρχονται. πάντα (2). δὲ ταῦτα τῇ παρουσίᾳ τοῦ ἑνὸς ἄρχοντος, καὶ τῇ τούτου διατάξει γίγνονται, καὶ συνίστανται. κατὰ ταῦτα δὴ καὶ ἐπὶ τῆς συμπάσης κτίσεως, κἂν μικρὸν ᾖ τὸ παράδειγμα, ὅμως μείζονι διανοίᾳ χρὴ νοεῖν· ὑπὸ γὰρ μιᾶς (3) ῥιπῆς νεύματός τινος τοῦ θεοῦ λόγου ὁμοῦ τὰ πάντα διακοσμεῖται. καὶ τὰ οἰκεῖα παρ' ἑκάστου γίγνεται, καὶ παρὰ πάντων ὁμοῦ μία τάξις ἀποτελεῖται.

44. Νεύματι γὰρ καὶ ταῖς δυνάμεσι τοῦ ἐπιστατοῦντος καὶ D ἡγεμονεύοντος τῶν πάντων θείου καὶ πατρικοῦ λόγου, οὐρανὸς μὲν περιστρέφεται, τὰ δὲ ἄστρα κινεῖται, καὶ ὁ μὲν ἥλιος φαίνει, ἡ δὲ σελήνη περιπολεῖ, καὶ (4) ὁ ἀὴρ μὲν ὑπ' αὐτοῦ φωτίζεται, αἰθὴρ δὲ θερμαίνεται καὶ ἄνεμοι πνέουσι· τὰ ὄρη εἰς ὕψος ἀνατεταμένα ἵσταται, ἡ θάλασσα κυμαίνει, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ζῶα τρέφεται, ἡ γῆ ἀκίνητος μένουσα καρποφορεῖ, καὶ ὁ ἄνθρωπος πλάττεται, καὶ (5) ζῇ, καὶ ἀποθνήσκει πάλιν· καὶ ἁπλῶς πάντα ψυχοῦται καὶ κινεῖται· τὸ πῦρ καίει, τὸ ὕδωρ ψύχει, πηγαὶ ἀναβλύζουσι, ποταμοὶ πλημμυροῦσι, καιροὶ καὶ ὧραι παραγίγνονται, ὑετοὶ κατέρχονται, (6) τὰ νέφη πληροῦται, χάλαζα γίνεται, χιὼν καὶ κρύσταλλος πήγνυται, E πετεινὰ ἵπταται, ἑρπετὰ πορεύεται, ἔνυδρα νήχεται, θάλαττα πλέεται, γῆ σπείρεται καὶ κατὰ τοὺς ἰδίους καιροὺς χλοηφορεῖ, φυτὰ αὔξει, καὶ τὰ μὲν νεάζει, τὰ δὲ πεπαίνεται, τὰ δὲ αὐξάνονται γηράσκει καὶ φθίνει, καὶ τὰ μὲν ἀφανίζεται, τὰ δὲ γεννᾶται καὶ φαίνεται. ταῦτα δὲ πάντα, καὶ ἔτι πλείω τούτων, ἃ διὰ τὸ πλῆθος οὐκ ἰσχύομεν ἡμεῖς λέγειν, ὁ παραδοξοποιὸς καὶ (7) θαυματοποιὸς τοῦ θεοῦ λόγος φωτίζων καὶ ζωοποιῶν, τῷ ἑαυτοῦ νεύματι κινεῖ, καὶ διακοσμεῖ, ἕνα τὸν κόσμον ἀποτελῶν, οὐκ ἔξωθεν ἑαυτοῦ καὶ τὰς ἀοράτους δυνάμεις ἀφείς· καὶ γὰρ (8) καὶ ταύτας, οἷα δὴ καὶ αὐτῶν ποιητὴς ὑπάρχων, συμπεριλαF βὼν ἐν τοῖς ὅλοις, συνέχει καὶ ζωοποιεῖ πάλιν τῷ ἑαυτοῦ νεύματι, καὶ τῇ ἑαυτοῦ προνοίᾳ· καὶ τούτου οὐκ ἄν τι γένοιτο πρὸς ἀπιστίαν ἐφόδιον. ὡς γὰρ τῇ ἑαυτοῦ προνοίᾳ καὶ σώματα μὲν αὔξει, ψυχὴ δὲ ἡ λογικὴ κινεῖται, καὶ τὸ λογίζεσθαι καὶ τὸ ζῆν ἔχει, καὶ τοῦτο οὐ πολλῆς ἀποδείξεως δεῖται· ὁρῶμεν γὰρ τὰ γινόμενα· οὕτω δὴ πάλιν αὐτὸς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἑνὶ καὶ ἁπλῷ νεύ-

(1) Sic Seguer. Alii cum editis μέρη.
(2) Seg. δὲ addit poſt πάντα, alii cum editis omittunt.
(3) Felckm. 3. anon. ῥοπῆς.
(4) ὁ deeſt in Seguer. Ibid. hæc verba, αἰθὴρ δὲ θερμαίνεται deſunt in editione Commel. poſt quæ Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. καὶ etiam addunt.
(5) Seguer. Angl. Gobl. & Felckm. 1. anon. καὶ ζῇ πάλιν καὶ θνήσκει.
(6) τὰ νέφη πληροῦται deſunt in Gobler. & Fel. 1. anon.
(7) καὶ θαυματοποιὸς deeſt in Seguer. Gobler. & Felck. 1. & 3. anon.
(8) καὶ hic deeſt in Gobler. & Felckm. 1. anon.

νεύματι, τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει τόν τε ὁρατὸν κόσμον καὶ τὰς ἀοράτους δυνάμεις κινεῖ καὶ συνέχει, ἑκάστῳ τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν ἀποδιδούς· ὥστε τὰς μὲν θείας θειοτέρως κινεῖσθαι, τὰ δὲ ὁρατὰ ὥσπερ καὶ ὁρᾶται. αὐτὸς δὲ ἐπὶ πάντων ἡγεμών τε καὶ βασιλεὺς καὶ (1) σύστασις γινόμενος τῶν πάντων, τὰ πάντα πρὸς δόξαν καὶ γνῶσιν τοῦ ἑαυτοῦ πατρὸς ἐργάζεται, μονονουχὶ διὰ τῶν (2) γιγνομένων ἔργων αὐτοῦ διδάσκων καὶ λέγων· „ ἐκ „ μεγέθους καὶ καλλονῆς κοσμάτων, ἀναλόγως ὁ γε„ νεσιουργὸς θεωρεῖται.

45. Ὥσπερ γὰρ ἀναβλέψαντας εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἰδόντας τὸν κόσμον αὐτοῦ, καὶ τὸ τῶν ἄστρων φῶς, ἔστιν ἐνθυμεῖσθαι τὸν ταῦτα διακοσμοῦντα λόγον· οὕτως νοοῦντας λόγον θεοῦ, νοεῖν ἐστιν ἀνάγκη καὶ τὸν τούτου πατέρα θεὸν, ἐξ οὗ προϊὼν, εἰκότως τοῦ ἑαυτοῦ πατρὸς ἑρμηνεὺς καὶ ἄγγελος λέγεται. καὶ τοῦτο ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς (3) τις ἂν ἴδοι. εἰ γὰρ δὴ λόγου προϊόντος παρ' ἀνθρώπων, ἐνθυμούμεθα τὴν τούτου πηγὴν εἶναι τὸν νοῦν, καὶ τῷ λόγῳ ἐπιβάλλοντες, τὸν νοῦν σημαινόμενον ὁρῶμεν τῷ λογισμῷ· πολλῷ πλέον μείζονι φαντασίᾳ καὶ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ τοῦ λόγου τὴν δύναμιν ὁρῶντες, ἔννοιαν λαμβάνομεν καὶ τοῦ ἀγαθοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς ὁ σωτήρ φησιν· „ ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς, ἑώρακε τὸν πατέ„ ρα (4) μου. „ ταῦτα δὲ καὶ πᾶσα θεόπνευστος γραφὴ φανερώτερον καὶ κατὰ μεῖζον κηρύττει, ἀφ' ὧν δὴ καὶ ἡμεῖς τεθαῤῥηκότες ταῦτά σοι γράφομεν, καὶ σὺ ταύταις ἐντυγχάνων, δυνήσῃ τῶν λεγομένων ἔχειν τὴν πίστιν. λόγος γὰρ ἐκ μειζόνων βεβαιούμενος, ἀναντίῤῥητον ἔχει τὴν ἀπόδειξιν. ἄνωθεν τοίνυν περὶ τῆς τῶν εἰδώλων ἀναιρέσεως προησφαλίζετο τὸν (5) Ἰουδαίων λαὸν ὁ θεῖος λόγος λέγων· „ οὐ ποιήσεις σεαυτῷ „ εἴδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ „ ἄνω, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω. τὴν δὲ αἰτίαν τῆς τούτων „ καθαιρέσεως, ἑτέρως σημαίνει λέγων· τὰ εἴδωλα τῶν „ ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων· „ στόμα ἔχουσι, καὶ οὐ λαλήσουσιν· ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, καὶ „ οὐκ ὄψονται. ὦτα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀκούσονται· (6) ῥῖνας „ ἔχουσι, καὶ οὐκ ὀσφρανθήσονται· χεῖρας ἔχουσι, καὶ οὐ „ ψηλαφήσουσι. πόδας ἔχουσι, καὶ οὐ περιπατήσουσιν. „ οὐ σεσιώπηκε δὲ τὴν περὶ τῆς κτίσεως διδασκαλίαν. ἀλλὰ καὶ (7) μάλα εἰδὼς αὐτῶν τὸ κάλλος· ἵνα μή τινες τῷ κάλλει τούτων ἐναποβλέψαντες, οὐχ ὡς ἔργα θεοῦ, ἀλλ' ὡς θεοὺς θρησκεύσωσι· προασφαλίζεται τοὺς ἀνθρώπους λέγων· „ καὶ μὴ ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς „ καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ πάντα τὸν κόσμον „ τοῦ οὐρανοῦ πλανηθεὶς, προσκυνήσῃς αὐτοῖς, ἃ ἀπέ„ νειμε κύριος ὁ θεός σου πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς ὑπο„ κάτω τοῦ οὐρανοῦ. „ ἀπένειμε δὲ οὐκ εἰς τὸ εἶναι θεοὺς αὐτοῖς αὐτὰ, ἀλλ' ἵνα τῇ τούτων ἐνεργείᾳ γινώσκωσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν τὸν τῶν πάντων δημιουργὸν (8) θεὸν ὥσπερ εἴρηται. ὁ γὰρ Ἰουδαίων πάλαι λαὸς κατὰ πλεῖον εἶχε τὴν διδασκαλίαν, ὅτι μὴ μόνον ἐκ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν θείων γραφῶν εἶχον τὴν περὶ θεοῦ γνῶσιν. καὶ καθόλου δὲ (9) τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς περὶ τὰ εἴδωλα πλάνης καὶ ἀλόγου φαντασίας ἀφέλκων, φησίν· „ οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. „ οὐχ ὡς ὄντων δὲ θεῶν ἄλλων κωλύει τούτους αὐτοὺς ἔχειν, ἀλλ' ἵνα μή τις τὸν ἀληθινὸν ἀποστραφεὶς θεὸν, ἑαυτῷ τὰ μὴ ὄντα θεοποιεῖν ἄρξηται, ὁποῖοί εἰσιν οἱ παρὰ ποιηταῖς καὶ συγγραφεῦσιν ὀνομασθέντες καὶ δειχθέντες οὐκ ὄντες θεοί. καὶ αὐτὴ δὲ ἡ λέξις τὸ μὴ εἶναι αὐτοὺς θεοὺς δείκνυσι, δι' ἧς φησιν, „ οὐκ ἔ-

nutu, sua virtute mundum visibilem invisibilesque potestates movet & complectitur, singulisque propriam efficientiam impertitur, ita ut res quidem divinæ modo diviniori moveantur, visibiles vero, eo quo cernimus modo. Ipse autem qui omnium præses, imperator, & constantia est, omnia ad cognitionem & gloriam sui patris promovendam ita agit, ut per ea quæ fiunt opera docere & dicere videatur: *Ex magnitudine & pulcritudine rerum creatarum, convenienter creator conspicitur.* [Sap. 13. 5.]

45. Ut enim cælum intuendo, ejusque ornatum & astrorum lumen contemplando, Verbum quod illa tam miro ordine disposuit intelligere facile est: ita qui Verbum Dei cognoscit, ejus quoque patrem Deum cognoscat necesse est, ex quo quia oriatur, jure merito sui patris interpres & nuncius appellatur, idque ex his quæ in nobis fiunt licet percipere. Namque si mentem fontem esse intelligimus verbi sive sermonis qui ab homine profluit, sermonemque attendentes, mentem quæ illo significatur, cogitatione cernimus: multo certe majori & infinite præstantiori ratione cum Verbi virtutem intuemur, bonum ejus patrem animo concipere debemus, ut ipse Salvator ait: *Qui videt me, videt & Patrem.* [Joan. 14. 9.] Verum hæc eadem clarius & uberius docent scripturæ divinitus inspiratæ, quibus nos fidentes, ista tibi scribimus. Tu vero si in illarum lectionem incumbes hæc quæ disputamus vera esse poteris perspicere. Siquidem sermo majorum auctoritate confirmatus non potest quin fidem faciat. Itaque jam olim Verbum divinum Judæorum populum adversus idola his verbis præmuniebat: *Non facies tibi idolum, neque ullius rei similitudinem, sive rerum quæ sursum in cælo sunt, sive quæ deorsum in terra.* [Exod. 20. 4.] Causam autem cur rejicienda sint, aliter ita declarat: *Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum. Os habent, & non loquentur: oculos habent, & non videbunt. Aures habent, & non audient: nares habent & non odorabunt. Manus habent, & non palpabunt: pedes habent & non ambulabunt.* [Psal. 113. v. 4.] Nec etiam quid de rebus creatis sentire debeamus, nos docere omisit: sed cum illarum pulcritudo optime ipsi perspecta esset, ne aliqui earum speciem admirati, non ut Dei opera, sed ut deos colerent, homines ab hoc errore avertit, dicens: *Neque oculis respiciens & videns solem & lunam & omnem ornatum cæli, deceptus illa adoraveris, quæ dedit Dominus Deus tuus omnibus gentibus, quæ sub cælo sunt.* [Deuter. 4. 19.] Dedit porro non ut ipsis dii essent, sed ut gentes Deum omnium opificem rerum illarum effectibus agnoscerent. Judæi enim pleniori doctrina olim imbuti fuere, quippe qui non solum ex rerum creatarum operibus, sed etiam ex divinis scripturis Dei cognitionem haberent. Universim quoque homines ab errore & stulta cogitatione idololatriæ revocans, ait: *Non erunt tibi dii alii præter me.* [Exod. 20. 3.] Non porro quasi alii dii vere essent, illos prohibet colere: sed ne quis vero Deo repudiato, res quæ nullæ sunt deos sibi fingere inciperet, quales scilicet qui apud Poetas & scriptores memorantur, quosque deos non esse a nobis ostensum est. Hæc autem verba, *non erunt*

(1) Ita omnes mss. At in margine ms. Anglic. sic legitur: forte συστάτης, atque ita videtur legisse Nannius, qui hic vertit *conditor*. Omnibonus & Ambros. Camald. σύστασις legerunt: nam ille *constitutio*, hic *constantia* vertit.

(2) Gobler. γινομένων. Anglic. & Felckmanni 3. anonymus φαινομένων.

(3) τις ἂν deest in Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. Paulopost pro ἀνθρώπων, Seguer. habet ἀνθρώπου. Mox ibid. τὴν τούτου deest in Basil. & Anglic.

(4) μου deest in Seguer. nec legitur in Euangelio sancti Joannis.

(5) Felckm. 3. anon. τῶν hic addit.

(6) ῥῖνας ἔχουσι, καὶ οὐκ ὀσφρανθήσονται non leguntur in Segueriano.

(7) Felckm. 3. anon. & editi μᾶλλον. Id. Felckm. 3. anon. paulopost habet ἐναποβλέψαντες: alii vero cum editis, ἀποβλέψαντες.

(8) θεὸν deest in Seguer.

(9) Basil. τοῖς ἀνθρώποις.

erunt tibi dii alii, illos deos non esse manifeste probant, quatenus nempe rem futuram significant. Quod enim futurum est, tunc sane non existit, cum futurum dicitur.

46. Num igitur post sublatam impiam Gentium superstitionem & idolorum cultum, siluit divina doctrina, hominumque genus sine ulla Dei cognitione præceps ferri permisit? Minime certe, sed illos hujusmodi verbis præmonuit [Deuter. 6. 4.] *Audi, Israel, DominusDeus tuus, Dominus unus est*. [Ibid. V. 5.] Et rursus: *Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota fortitudine tua*. Et [Ibid. V. 13. ex vers. LXX.] *Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies, illique adhæresces*. Quod autem tota divinitus inspirata scriptura Verbi quoque providentia & administratione res plane universas regi testificetur, satis probant hæc quæ a theologis viris subjiciuntur: [Psal. 118. 90.] *Fundasti terram & permanet: ordinatione tua perseverat dies*. Et iterum: [Psal. 146. 7.] *Psallite Deo nostro in cithara, qui operit cælum nubibus, & parat terræ pluviam: qui producit in montibus fœnum, & herbam servituti hominum, & qui dat jumentis escam*. Per quem vero alium dat quam per illum per quem omnia facta sunt? Consequens enim est ut per ejus providentiam administrentur, per quem facta fuere. Quis igitur ille est præter Dei Verbum, de quo & in alio psalmo dicitur: [Psal. 32. 6.] *Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris ejus omnis virtus eorum*. Omnia quippe in ipso & per ipsum facta esse asserit & nobis his verbis persuadet Scriptura: [Ibid. 9.] *Ipse dixit & facta sunt: ipse mandavit & creata sunt*. Quemadmodum etiam Moyses vir in omnibus magnus initio historiæ creationis mundi testatur, qui eadem illa verba hoc modo exponit: [Genes. 1. 26.] *Et dixit Deus: faciamus hominem ad imaginem nostram & ad similitudinem*. Absoluta item cæli, terræ rerumque omnium procreatione, eidem dixit Pater: *Fiat cælum, & congregentur aquæ, & appareat arida, & producat terra herbam & omne animal*. Quibus utique verbis Judæos, qui scripturas non legitime scrutantur, coarguere quis possit. Cum quo enim, quæso, Deus loquebatur, ut etiam imperando loqueretur? Nam si rebus procreandis imperabat & loquebatur, supervacaneus erat sermo: nondum quippe existebant, sed dumtaxat futuræ erant. Nemo autem cum re quæ non est sermonem habet: neque etiam rei quæ nondum facta est imperat & dicit ut fiat. Nam si rebus quæ futuræ erant imperabat Deus, illum oportuerat dicere: fias cælum, fias terra, prodi herba, fias homo. At ita non egit, sed jubet & dicit: *Faciamus hominem, & producatur herba*. quibus perspicue ostenditur Deum cum aliquo sibi proximo hic loqui. Necesse est igitur aliquem cum illo fuisse quicum etiam loquens omnia faceret. Quis ergo ille fuerit nisi ipsius Verbum? cum quo enim Deus videri possit loqui quam cum suo Verbo? Vel quis cum ipso universam creatam naturam faciente aderat, quam ejusdem sapientia, quæ ipsa, ait: [Prov. 8, 27.] *Quando faciebat cælum & terram, cum eo aderam*. Cæli porro & terræ nomine omnia quæ in cælo & terra facta sunt complectitur. Cæterum ut sapientia & ut Verbum cum illo aderat, Patremque aspiciens, res universas

A „ σονταί σοι θεοὶ ἕτεροι, ὅπερ ἐπὶ μέλλοντος σημαίνε-„ τε. „ τὸ δὲ ἐπὶ μέλλουσι γινόμενον, οὐκ ἔστι τότε ὅτε ταῦτα λέγετε.

46. Ἆρ' οὖν ἀνελὼν τὴν τῶν ἐθνῶν ἡ εἰδώλων ἀθεότητα σεσιώπηκεν ἡ ἔνθεος διδασκαλία, καὶ ἁπλῶς ἀφῆκε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἄμοιρον τῆς τοῦ (1) θεοῦ γνώσεως φέρεσθαι; οὐχί γε, ἀλλὰ καὶ προαπαντᾷ τῇ διανοίᾳ λέγουσα· „ ἄκουε Ἰσραὴλ, κύριος ὁ θεός σου, κύ-„ ριος εἷς ἐστι. καὶ πάλιν· ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου „ ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ἰσχύϊ σου· καὶ (2) „ πάλιν· κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ „ λατρεύσεις, καὶ πρὸς αὐτὸν κολληθήσῃ. „ ὅτι καὶ ἡ διὰ B πάντων καὶ ἡ εἰς πάντα τοῦ λόγου πρόνοια καὶ διακόσμησις ἀπὸ πάσης τῆς θεοπνεύστου γραφῆς μαρτυρεῖται, ἀρκεῖ τὰ νῦν λεγόμενα δεῖξαι τοῦ λόγου τὴν πίστιν, ἥ φασιν οἱ θεολόγοι ἄνδρες· „ ἐθεμελίωσας τὴν γῆν καὶ „ διαμένει· τῇ διατάξει σου διαμένει ἡ ἡμέρα. καὶ „ πάλιν· ψάλατε τῷ θεῷ ἡμῶν ἐν κιθάρᾳ, τῷ περι-„ βάλλοντι τὸν οὐρανὸν ἐν νεφέλαις, τῷ ἑτοιμάζον-„ τι τῇ γῇ (3) ὑετὸν, τῷ ἐξαγαγόντι ἐν ὄρεσι χόρτον „ καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων, καὶ διδόντι „ τοῖς κτήνεσι τροφήν. „ διὰ τίνος δὲ δίδωσιν ἢ δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονε; (4) δι' οὗ γὰρ γέγονε, δι' αὐτοῦ καὶ ἡ τῶν πάντων ἀκολούθως ἐστὶ πρόνοια· τίς C οὖν ἂν εἴη οὗτος ἢ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, περὶ οὗ καὶ ἐν ἑτέρῳ (5) ψαλμῷ λέγει· „ τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐ-„ ρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος „ αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. „ καὶ γὰρ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ (6) γενόμενα διαλέγεται, ἀφ' ὧν καὶ ἡμᾶς πείθει λέγουσα· „ αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενή-„ θησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν· „ (7) καθὼς καὶ ὁ πάντα μέγας Μωϋσῆς ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας βεβαιοῖ τὸ λεγόμενον ἐξηγούμενος καὶ λέγων· „ καὶ εἶπεν ὁ θεὸς, ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' „ εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. „ ἐπειδὴ καὶ τὴν D οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πάντων ὑφιστὰς γένεσιν, αὐτῷ εἶπεν ὁ πατήρ· „ γενηθήτω (8) οὐρανὸς, καὶ συνα-„ χθήτω τὰ ὕδατα, καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρά· καὶ ἐξαγα-„ γέτω ἡ γῆ βοτάνην, καὶ πᾶν ζῶον· „ ἀφ' ὧν καὶ Ἰουδαίους ἄν τις ἐλέγξειεν οὐ γνησίως ἐφιστάνοντας ταῖς γραφαῖς. τίνι γὰρ, ἄν τις εἴποι πρὸς αὐτοὺς, ὡμίλει ὁ θεὸς, ἵνα καὶ προστάττων λαλῇ; εἰ μὲν οὖν τοῖς (9) γιγνομένοις προσέταττε καὶ ὡμίλει, περιττὸς ἦν ὁ λόγος· οὔπω γὰρ ἦν, ἀλλ' ἔμελλε γίγνεσθαι· οὐδεὶς δὲ τῷ μὴ ὄντι λαλεῖ, οὐδὲ εἰς τὸ γενέσθαι τῷ μηδέπω γενομένῳ προστάττει καὶ λαλεῖ. εἰ γὰρ τοῖς ἐσομένοις προσέταττεν ὁ θεὸς, ἔδει E λέγειν αὐτόν· γενοῦ οὐρανὲ, καὶ γενοῦ γῆ, καὶ ἔξελθε βοτάνη, καὶ ποιήθητι ἄνθρωπε· νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησε· προστάττει δὲ λέγων· „ ποιήσωμεν ἄνθρωπον, „ καὶ ἐξελθέτω βοτάνη. „ ἀφ' ὧν δείκνυται (10) ὁ θεὸς ὡς πλησίον. τινὶ διαλεγόμενος περὶ τούτων· οὐκοῦν ἀνάγκη συνεῖναί τινα τούτῳ, ᾧ καὶ ὁμιλῶν ἐποίει τὰ ὅλα. τίς οὖν ἂν εἴη εἰ μὴ ὁ τούτου λόγος; τίνι γὰρ ἄν τις φαίη θεὸν ὁμιλεῖν, ἢ τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ; ἢ τίς τούτῳ συνῆν ποιοῦντι (11) τὴν γενητὴν πᾶσαν οὐσίαν, ἢ ἡ τούτου σοφία, ἡ λέγουσα· „ ἡνί-„ κα ἐποίει τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, συμπαρήμην αὐ-„ τῷ. „ ἐν δὲ (12) τῇ οὐρανοῦ καὶ γῆς ὀνομασίᾳ, πάντα F τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ γῇ γενητὰ συμπεριλαμβάνει. συνὼν δὲ ὡς σοφία, καὶ ὡς λόγος τὸν πατέρα βλέπων, ἐδημιούργει τὸ

πᾶν

(1) Seguer. Basil. & Anglic. θεῖκ.

(2) πάλιν deest in Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. Paulopost Gob. & Felck. 1. anon. πρὸς αὐτῷ habent, ubi alii cum editis & S. Script. πρὸς αὐτόν. Mox ib. Seg. Basil. Angl. & Felck. 2. an. habent καὶ ἡ διὰ, alii cum editis omittunt ἡ. at ἡ seq. in solo Felckm. 3. an. deest. τῆς seq. deest in Seguer. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. & 2. anon.

(3) Gobler. & Felckm. 1. anon. ὑετούς. Iidem & Seg. pro ἐξαγαγόντι, habent ἐξανατέλλοντι, ut & legitur in vers. Græca Scripturæ.

(4) δι' οὗ γὰρ γέγονε abest a Gobler. & Felckm. 1. anon.

(5) ψαλμῷ deest in Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon.

(6) Sic Seguer. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. anon. Alii cum editis, γινόμενα. Ibid. διαλέγεται habent Seguer. Gobler. Felckm. 1. & 3. anon. alii vero cum editis, διάγεται.

(7) Gobler. & Felckm. 1. anon. ὡς. Ibid. ὁ πάντα μέγας deest in iisdem, ut & duo καὶ seq.

(8) Seguer. ὁ addit ante οὐρανὸς, alii cum editis omittunt. Mox post βοτάνην, Gobler. & Felckm. 1. anon. χόρτον addunt, ut & legitur Genes. 1. 11.

(9) Anglic. Gobler. & Felckm. 1. anon. τὰς γενομένας.

(10) Seguer. omittit ὁ ante θεός. Idem ibid. pro ὡς, ὧν habet.

(11) Felckm. 2. anon. γεννητήν. In eod. ἡ seq. deest.

(12) Seguer. post δὲ addit τῇ, alii cum editis omittunt.

πᾶν καὶ συνίστη καὶ διεκόσμει· καὶ δύναμις δὲ ὢν τοῦ A πατρὸς, τὰ ὅλα εἰς τὸ εἶναι ἰσχυροποιεῖ, ᾗ φησὶ καὶ ὁ σωτὴρ· „ πάντα ὅσα βλέπω τὸν πατέρα ποιοῦν-„ τα, κἀγὼ ὁμοίως ποιῶ. „ καὶ δι' αὐτοῦ (1) δὲ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα γεγονέναι οἱ ἱεροὶ τούτου διδάσκουσι μαθηταὶ, καὶ ὅτι ἀγαθὸν ἐξ ἀγαθοῦ γέννημα, καὶ ἀληθινὸς υἱὸς ὑπάρχων, δύναμίς ἐστι τοῦ πατρὸς, καὶ σοφία, καὶ λόγος, οὐ κατὰ μετοχὴν ταῦτα ὢν, οὐδὲ ἔξωθεν (2) ἐπιγινομένων τούτων αὐτῷ κατὰ τοὺς αὐτοῦ μετέχοντας καὶ σοφιζομένους δι' αὐτοῦ, καὶ δυνατοὺς καὶ λογικοὺς ἐν αὐτῷ γινομένους, ἀλλ' αὐτοσοφία, αὐτολόγος, αὐτοδύναμις (3) ἰδία τοῦ πατρός ἐστιν, αὐτοφῶς, αὐτοαλήθεια, B αὐτοδικαιοσύνη, αὐτοαρετὴ, καὶ μὲν καὶ χαρακτὴρ καὶ ἀπαύγασμα καὶ εἰκών. καὶ συνελόντι φράσαι, καρπὸς παντέλειος τοῦ πατρὸς ὑπάρχει, καὶ μόνος ἐστὶν υἱὸς, εἰκὼν ἀπαράλλακτος τοῦ πατρός.

47. Τίς οὖν ἂν τις ἐξαριθμήσειε τὸν πατέρα, ἵνα καὶ τοῦ λόγου τούτου τὰς δυνάμεις ἐξεύροι; ἔστι γὰρ ὥσπερ τοῦ πατρὸς λόγος καὶ σοφία, οὕτω καὶ τοῖς γενητοῖς συγκαταβαίνων, γίνεται πρὸς τὴν τοῦ γενήτορος γνῶσιν καὶ ἔννοιαν αὐτοαγιασμὸς καὶ αὐτοζωὴ, (4) καὶ θύρα, καὶ ποιμὴν, καὶ ὁδὸς, καὶ βασιλεὺς, καὶ ἡγεμὼν, καὶ ἐπὶ πᾶσι σωτὴρ, καὶ ζωοποιὸς C καὶ φῶς, καὶ πρόνοια τῶν πάντων. τοιοῦτον ἄρα ἀγαθὸν καὶ δημιουργὸν υἱὸν ἔχων ἐξ ἑαυτοῦ ὁ πατὴρ, οὐκ ἀφανῆ αὐτὸν τοῖς γενητοῖς ἀπέκρυψεν· ἀλλὰ καὶ ὁσημέραι τοῦτον ἀποκαλύπτει τοῖς πᾶσι διὰ τῆς τῶν πάντων δι' αὐτοῦ συστάσεως καὶ ζωῆς. ἐν αὐτῷ δὲ καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ ἑαυτὸν ἐμφαίνει, καθὼς ὁ σωτὴρ φησιν· „ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. „ ὥστε ἐξ ἀνάγκης εἶναι τὸν λόγον ἐν τῷ γεννήσαντι, καὶ τὸν γεννηθέντα σὺν τῷ πατρὶ διαιωνίζειν. τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ οὐδενὸς ἔξωθεν αὐτοῦ τυγχάνοντος, ἀλλὰ καὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς ἐξηρτημένων D αὐτοῦ, ὅμως ἄνθρωποι παράφρονες παραγκωνισάμενοι τὴν πρὸς τοῦτον γνῶσιν καὶ εὐσέβειαν, τὰ οὐκ ὄντα πρὸ τῶν ὄντων ἐτίμησαν· καὶ ἀντὶ τοῦ (5) ὄντως ὄντος θεοῦ, τὰ μὴ ὄντα ἐθεοποίησαν, „ τῇ κτίσει „ παρὰ τὸν κτίσαντα λατρεύοντες, „ πρᾶγμα πάσχοντες ἀνόητον καὶ δυσσεβές. ὅμοιον γὰρ εἴ τις τὰ ἔργα πρὸ τοῦ τεχνίτου θαυμάσειε, καὶ τὰ ἐν τῇ πόλει δημιουργήματα καταπλαγεὶς, τὸν τούτων δημιουργὸν (6) καταπατοίη· ἢ ὡς εἴ τις τὸ μὲν μουσικὸν ὄργανον ἐπαινοίη, τὸν δὲ συνθέντα καὶ ἁρμοσάμενον ἐκβάλλοι· ἄφρονες καὶ πολὺ τὸν ὀφθαλμὸν πεπηρωμένοι. πῶς γὰρ ἂν ἔγνωσαν (7) ἄλλως οἰκοδομὴν, ἢ ναῦν, ἢ λύραν, μὴ οὐχὶ τοῦ E ναυπηγοῦ ἐργασαμένου, καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος οἰκοδομήσαντος, καὶ τοῦ μουσικοῦ συνθέντος. (8) ὥσπερ οὖν ὁ ταῦτα λογιζόμενος μαίνεται καὶ ὑπερεπέκεινα πάσης μανίας ἐστίν· οὕτως οὔ μοι δοκοῦσιν ὑγιαίνειν τὴν διάνοιαν οἱ τὸν θεὸν μὴ ἐπιγινώσκοντες, καὶ τὸν τούτου λόγον μὴ θρησκεύοντες, τὸν σωτῆρα τῶν πάντων τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, δι' οὗ τὰ πάντα ὁ πατὴρ διακοσμεῖ, καὶ συνέχει, καὶ προνοεῖται τῶν ὅλων, εἰς ὃν σὺ τὴν πίστιν ἔχων καὶ τὸ (9) θεοσεβὲς, ὦ φιλόχριστε, χαῖρε καὶ εὔελπις γίνου, ὅτι τῆς αὐτὸν πίστεως καὶ εὐσεβείας ἀθανασία καὶ βασιλεία οὐρανῶν ἐστιν ὁ καρπὸς, μόνον ἐὰν F κατὰ τοὺς αὐτοῦ νόμους ἡ ψυχὴ κεκοσμημένη γένηται. ὥσπερ γὰρ τοῖς κατ' αὐτὸν πολιτευομένοις ἐστὶ τὸ ἔπαθλον ζωὴ αἰώνιος· οὕτω τοῖς τὴν ἐναντίαν καὶ

A procreabat, componebatque ac convenienti ordine disponebat. Ut potentia item Patris, vim ad existendum & permanendum illis impertiebat, uti ipse Salvator ait: *Omnia quæcumque video patrem facientem, & ego similiter facio.* [Joan. 5. 19.] Sane per ipsum & in ipso omnia facta fuisse sacri ejus discipuli docent, eumque [Rom. 11. 36.] quia bona boni proles ac verus filius sit, Patris potentiam, sapientiam, Verbum & rationem esse, neque communicatione hæc illum esse, aut extrinsecus habere, ut illis contingit qui ipsius fiunt participes & sapientiam per eum accipiunt, quique potentiam & rationem in illo habent, sed illum ipsam per se sapientiam, B ipsam per se rationem, ipsam per se potentiam propriam Patris, ipsum per se lumen, ipsam per se veritatem, ipsam per se justitiam, ipsam per se virtutem, nec non characterem sive figuram, splendoremque & imaginem esse. Denique ut breviter dicam, perfectissimus Patris fructus, solusque filius & quam simillima imago est.

47. Quis ergo, quis omnia quæ in Patre sunt enumeraverit, ut ejus Verbi vim & potentiam assequi & percipere queat? Ut enim Patris Verbum & sapientia est, ita quoque se ad res creatas benigne accommodans, fit illis ad patrem cognoscendum & C intelligendum ipsa per se sanctimonia, ipsa per se vita, nec non janua, pastor, via, imperator, dux; ac denique servator, vitæ auctor, lux & providentia omnium. Itaque talem bonum & opificem filium ex seipso habens Pater, illum rebus creatis occultum esse noluit, sed eum quotidie per res omnes, quæ per ipsum consistunt & vivunt, cunctis patefacit. In ipso autem & per ipsum se quoque ipse ostendit, sicuti Salvator testatur: *Ego in patre, & pater in me*, adeo [Joan. 14. 10.] ut necesse sit Verbum in genitore, & genitum cum Patre perpetuo permanere. Quæ cum ita sint, nihilD que extra ipsum exsistat, sed cælum & terra atque omnia quæ his continentur ex illo pendeant: nihilominus stulti homines ejus cognitione & cultu repudiatis, ea quæ non existebant, iis quæ existebant prætulerunt, & loco Dei vere existentis, res quæ nullo modo erant deos fecerunt, *Servieruntque creaturæ potius quam creatori*: quod certe [Rom. 1. 25.] stultum admodum & impium fuit. Idem enim est ac si quis opus non opificem dignum admiratione putaret, & ædificia civitatis alicujus admiratus, architectum sperneret: vel si quis musicum aliquod instrumentum laudandum existimans, E ejus contemneret artificem. Insani profecto & valde cæci! Qui enim prorsus ædificium, vel navem, aut lyram possent cognoscere, nisi faber navem, & architectus domos ædificasset, & lyram musicus construxisset? Ut ergo ille, qui ita sentiret, dementissimus haberetur: sic mihi sana mente esse non videntur, qui Deum ignorant, nec ejus Verbum, servatorem omnium, Dominum nostrum Jesum Christum colunt, per quem omnia Pater administrat ac continet, & rebus universis providet: in quem quandoquidem tu fidem habes & pius es, o Christi amator, gaude & certo spera tuæ pietatis & F fidei fructum, fore immortalitatem & regnum cælorum, si modo anima, ut ejus leges præscribunt, adornata fuerit. Ut enim illorum qui secundum ejus præcepta vivunt, merces est vita æterna: ita qui contrariam

K semi-

(1) δὲ deest in Felckm. 3. anon. Mox οἱ ἱεροὶ τούτου διδάσκουσι μαθηταὶ, desunt in Felckm. 2. anon. Item pro τούτου, Gobler. & Felckm. 1. anon. αὐτοῦ. Ibid. Seguer. Angl. & Felckm. 2. anon. ἀγαθὸς, ubi alii, ἀγαθόν. Item mox, pro υἱὸς, ut legitur in Seg. Gobl. & Felckm. 1. an. alii θεὸς habent.

(2) Seguer. ἐπιγινομένου. Gobl. Felckm. 1. & 2. anon. ἐπιγινομένῳ.

(3) ἰδία abest ab Anglic.

(4) καὶ ante θύρα & ante βασιλεὺς & ante φῶς omittunt Gobler. & Felckm. 1. anon. Ibid. Felckm. 3. anon. pro καὶ ante πρόνοια, habet ὡς.

(5) ὄντως deest in Anglic. & Felckm. 2. anon. Mox Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. λατρεύσαντες, alii cum editis λατρεύοντες.

(6) Goblerianus & Felckmanni 1. anon. καταπατεῖν, & paulopost, ἐπαινεῖν.

(7) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. ὅλως.

(8) Seguer. & Felckm. 2. anon. ὑπεράκεινα.

(9) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anonymus, θεοφιλές.

ſemitam elegerint nec viam virtutis fuerint ſecuti, probrum ingens & inevitabile periculum in die judicii ſubituri ſunt, quia etiamſi veritatis viam non ignoraverint; his tamen quæ noverant contraria egere.

A μὴ τὴν τῆς ἀρετῆς ἀτραπὸν ὁδεύουσιν, αἰσχύνη μεγάλη καὶ κίνδυνος ἀσύγγνωστος ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅτι καίτοι γνόντες τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν, ἐναντία ὧν ἔγνωσαν ἔπραξαν.

SANCTI PATRIS NOSTRI Athanaſii Alexandriæ Archiepiſcopi Oratio de humana natura a Verbo aſſumta, & de ejus per corpus ad nos adventu.

(1) ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ Ἀθανασίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας λόγος περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ λόγου, καὶ τῆς διὰ σώματος πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας αὐτοῦ.

1. QUANDOQUIDEM ſuperiori Oratione, licet pauca ex multis delibantes, ſatis tamen B abunde de Gentium in idolis colendis errore & ſuperſtitione diximus, quæque prima idolorum origo fuerit, & quonam modo homines propriis vitiis impulſi eorum cultum excogitaverint: quoniam item, Dei gratia, nonnulla de Verbi Patris divinitate & ejus in res omnes providentia & potentia indicavimus, oſtendimuſque bonum Patrem omnia per illum adminiſtrare, omniaque ab ipſo moveri, & in ipſo vitam habere; age, o vir beate & vere Chriſti amans: jam deinceps, ut piæ noſtræ fidei ordo poſtulat, dicere pergamus de humana natura quam Verbum aſſumſit, ac de divino ejuſdem C ad nos adventu, quem Judæi quidem calumniis inſectantur & Gentiles irrident, nos vero veneramur, quo ſcilicet etiam ex externa Verbi humilitate tua in eum pietas creſcat. Nam quo magis apud infideles irridetur, eo majus ſuæ divinitatis teſtimonium exhibet. Quæ enim homines, quaſi quæ fieri non poſſint minime comprehendunt, hæc ipſe Dei filius poſſe eſſe oſtendit: quæ illi ut indecora irrident, hæc ipſe ſuæ bonitati conſentanea efficit: denique quæ illi, philoſophando, tanquam humana ludibrio habent, hæc ipſe D ſua virtute & potentia divina eſſe demonſtrat, ut etiam idolorum ſpeciem & pompam ſua, ut putant, humilitate & abjectione per crucem evertat, & irriſores atque incredulos ab errore occulte abducat, ſuamque divinitatem & potentiam cogat agnoſcere. Verum ad iſta exponenda, operæ pretium fuerit ea quæ ſupra diximus memoria repetere, ut & cauſam cur tale ac tantum Patris Verbum in corpore apparuerit, poſſis cognoſcere, nec arbitreris naturæ conditione Salvatorem corpus habuiſſe, ſed eum qui ex propria natura expers eſt corporis, & Verbum eſt, Patris ſui cle- E mentia & bonitate exigente, noſtræ ſalutis cauſa, nobis in humano corpore apparuiſſe. Porro convenit nos his de rebus differentes, prius de mundi creatione, ejuſque opifice Deo dicere, ut hac ratione, ejus renovationem a Verbo, a quo idem initio conditus eſt, factam fuiſſe, digne queat intelligi. Siquidem nihil contrarium videbitur, ſi per quem naturam creavit Pater, eamdem in ipſo ſanaverit.

Diviſio in duas partes.

1. ΑΥΤΑΡΚΩΣ ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐκ πολλῶν ὀλίγα (2) διαλαβόντες, περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν περὶ τὰ εἴδωλα πλάνης, καὶ τῆς τούτων δεισιδαιμονίας, πῶς τε ἐξ ἀρχῆς τούτων γέγονεν ἡ εὕρεσις, ὅτι ἐκ κακίας οἱ ἄνθρωποι ἑαυτοῖς τὴν πρὸς τὰ εἴδωλα θρησκείαν ἐπενόησαν· ἀλλὰ γὰρ χάριτι θεοῦ σημάναντες ὀλίγα καὶ περὶ τῆς θειότητος τοῦ λόγου τοῦ πατρὸς, καὶ τῆς εἰς πάντα προνοίας καὶ δυνάμεως αὐτοῦ· καὶ ὅτι ὁ ἀγαθὸς πατὴρ τούτῳ τὰ πάντα διακοσμεῖ, καὶ τὰ πάντα ὑπ' αὐτοῦ κινεῖται, καὶ ἐν αὐτῷ ζωοποιεῖται· φέρε κατὰ ἀκολουθίαν, μακάριε καὶ ἀληθῶς φιλόχριστε, τῇ περὶ τῆς εὐσεβείας πίστει καὶ τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ λόγου διηγησώμεθα, καὶ περὶ τῆς θείας αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας (3) δηλώσωμεν· ἣν Ἰουδαῖοι μὲν διαβάλλουσιν, Ἕλληνες δὲ χλευάζουσιν, ἡμεῖς δὲ προσκυνοῦμεν· ἵν' ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς δοκούσης εὐτελείας τοῦ λόγου, μείζονα καὶ πλείονα τὴν εἰς αὐτὸν εὐσέβειαν ἔχῃς. ὅσῳ (4) γὰρ παρὰ τοῖς ἀπίστοις χλευάζεται, τοσούτῳ μείζονα τὴν περὶ τῆς θειότητος αὐτοῦ μαρτυρίαν παρέχει· ὅτι τε ἃ μὴ καταλαμβάνουσιν ἄνθρωποι ὡς ἀδύνατα, ταῦτα αὐτὸς ἐπιδείκνυται δυνατά· καὶ ἃ ὡς ἀπρεπῆ χλευάζουσιν ἄνθρωποι, (5) ταῦτα αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ ἀγαθότητι εὐπρεπῆ κατασκευάζει· καὶ ἃ σοφιζόμενοι (6) οἱ ἄνθρωποι ὡς ἀνθρώπινα γελῶσι, ταῦτα αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει θεῖα ἐπιδείκνυται, τὴν μὲν τῶν εἰδώλων φαντασίαν τῇ νομιζομένῃ ἑαυτοῦ εὐτελείᾳ διὰ τοῦ σταυροῦ καταστρέφων, τοὺς δὲ χλευάζοντας καὶ ἀπιστοῦντας μεταπείθων ἀφανῶς, ὥστε τὴν θειότητα αὐτοῦ καὶ δύναμιν ἐπιγινώσκειν· εἰς δὲ τὴν περὶ τούτων διήγησιν, χρεία τῆς τῶν προειρημένων μνήμης· ἵνα καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐν σώματι φανερώσεως τοῦ τοσούτου καὶ τηλικούτου πατρικοῦ λόγου γνῶναι δυνηθῇς, καὶ μὴ νομίσῃς, ὅτι φύσεως ἀκολουθίᾳ σῶμα πεφόρεκεν ὁ σωτήρ· ἀλλ' ὅτι ἀσώματος ὢν τῇ φύσει, καὶ λόγος ὑπάρχων, ὅμως κατὰ φιλανθρωπίαν καὶ ἀγαθότητα τοῦ ἑαυτοῦ πατρὸς, διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν, ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι ἡμῖν πεφανέρωται. πρέπει δὲ ποιουμένους ἡμᾶς τὴν περὶ τούτου διήγησιν, πρότερον περὶ τῆς τῶν ὅλων κτίσεως, καὶ τοῦ ταύτης δημιουργοῦ θεοῦ εἰπεῖν, ἵνα οὕτως καὶ τὴν ταύτης ἀνακαίνισιν ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν δημιουργήσαντος λόγου γεγενῆσθαι, ἀξίως ἄν τις θεωρήσειεν. οὐδὲν γὰρ ἐναντίον φανήσεται, εἰ δι' οὗ ταύτην ἐδημιούργησεν ὁ πατὴρ, ἐν αὐτῷ καὶ τὴν ταύτης σωτηρίαν εἰργάσατο.

2. De mundi fabrica & rerum omnium creatione multi varie diſputavere, ac ſinguli, prout ſibi placuit, rem definiere. Siquidem alii ſponte & fortui- F to omnia facta fuiſſe ajunt, ut Epicurei, qui etiam nullam rerum providentiam eſſe falſe & adverſus ſeipſos contendunt, quod profecto contra

Pars prima, in qua de mundi creatione diſſeritur.

2. (7) Τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου καὶ τὴν τῶν πάντων κτίσιν, πολλοὶ διαφόρως ἐξειλήφασι, καὶ ὡς ἕκαστος ἠθέλησεν, οὕτως καὶ ὡρίσατο. οἱ μὲν γὰρ αὐτομάτως, καὶ ὡς ἔτυχε, τὰ πάντα γεγενῆσθαι λέγουσιν, ὡς οἱ Ἐπικούρειοι, οἳ καὶ τὴν τῶν ὅλων πρόνοιαν καθ' ἑαυτῶν οὐκ εἶναι (8) μυθολογοῦσιν, ἄντικρυς παρὰ τὰ ἐναρ-

(1) In Seguer. mſ. is eſt titulus, τοῦ αὐτοῦ λόγος &c. Ibid. ante λόγου ſolus mſ. Felckm. 2. anonymus θεοῦ habet.

(2) Goblerianus & Felckmanni 1. anonymus, διαλεχθέντες.

(3) Sic Seguer. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. anon. Alii autem cum editis, δηλωσώμεθα.

(4) Hæc verba: γὰρ παρὰ τοῖς ἀπίστοις χλευάζεται, τοσούτῳ deſunt in Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. At alii cum editis habent, eaque legerunt Interpretes.

(5) ταῦτ' ἂν legebatur in editis; at omnes mſſ. ταῦτα tantum habent.

(6) οἱ ἄνθρωποι habent omnes mſſ. at editi omittunt. In Gobleriano & Felckmanni 1. anonymo, articulus οἱ deeſt. Mox ibid. Seguerianus, αὐτοῦ habet, ubi alii cum editis, ἑαυτοῦ.

(7) τὴν δημιουργίαν, &c. uſque ad ὡρίσατο deſunt in Gobleriano & Felckm. 1. anon.

(8) Seguerianus μυθολογοῦντες.

ἐναργῆ φαινόμενα λέγοντες. εἰ γὰρ αὐτομάτως τὰ πάντα χωρὶς προνοίας κατ᾽ αὐτοὺς γέγονεν, ἔδει τὰ πάντα ἁπλῶς γεγενῆσθαι, καὶ ὅμοια εἶναι, καὶ μὴ διάφορα. ὡς γὰρ ἐπὶ σώματος (1) ἑνὸς ἔδει τὰ πάντα εἶναι ἥλιον ἢ σελήνην· καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἔδει τὸ ὅλον εἶναι χεῖρα, ἢ ὀφθαλμὸν, ἢ πόδα. νῦν δὲ οὐκ ἔστι μὲν οὕτως. ὁρῶμεν δὲ τὸ μὲν, ἥλιον· τὸ δὲ, σελήνην· τὸ δὲ, γῆν. καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων, τὸ μὲν, πόδα· τὸ δὲ, χεῖρα· τὸ δὲ κεφαλήν. ἡ δὲ τοιαύτη διάταξις οὐκ αὐτομάτως αὐτὰ γεγενῆσθαι γνωρίζει, ἀλλ᾽ αἰτίαν τούτων προηγεῖσθαι δείκνυσιν· ἀφ᾽ ἧς καὶ τὸν διαταξάμενον καὶ πάντα ποιήσαντα θεὸν ἔστι νοεῖν. ἄλλοι δὲ, ἐν οἷς ἐστι καὶ (2) ὁ μέγας παρ᾽ Ἕλλησι Πλάτων, ἐκ προϋποκειμένης καὶ ἀγενήτου ὕλης πεποιηκέναι τὸν θεὸν τὰ ὅλα διηγοῦνται· μὴ ἂν γὰρ δύνασθαί τι ποιῆσαι τὸν θεὸν, εἰ μὴ προϋπέκειτο ἡ ὕλη· ὥσπερ καὶ τῷ τέκτονι προϋποκεῖσθαι δεῖ τὸ ξύλον, ἵνα καὶ ἐργάσασθαι δυνηθῇ. οὐκ ἴσασι δὲ τοῦτο λέγοντες, ὅτι ἀσθένειαν περιτιθέασι τῷ θεῷ· εἰ γὰρ οὐκ ἔστι τῆς ὕλης αὐτὸς αἴτιος, ἀλλ᾽ (3) ὅλως ἐξ ὑποκειμένης ὕλης ποιεῖ τὰ ὄντα, ἀσθενὴς εὑρίσκεται, μὴ δυνάμενος ἄνευ τῆς ὕλης ἐργάσασθαί τι τῶν γενομένων· ὥσπερ ἀμέλει καὶ τοῦ τέκτονος ἀσθένειά ἐστι, τὸ μὴ δύνασθαι χωρὶς τῶν ξύλων ἐργάσασθαί τι τῶν ἀναγκαίων. καὶ καθ᾽ ὑπόθεσιν (4) γὰρ εἰ μὴ ἦν ἡ ὕλη, οὐκ ἂν εἰργάσατό τι ὁ θεός. καὶ πῶς ἔτι ποιητὴς καὶ δημιουργὸς ἂν λεχθείη ἐξ ἑτέρου τὸ ποιεῖν ἐσχηκὼς, λέγω δὲ ἐκ τῆς ὕλης; ἔσται δὲ, εἰ οὕτως ἔχει, κατ᾽ αὐτοὺς ὁ θεὸς τεχνίτης μόνον καὶ οὐ κτιστὴς εἰς τὸ εἶναι, (5) εἰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην ἐργάζεται, τῆς δὲ ὕλης οὐκ ἔστιν αὐτὸς αἴτιος. καθόλου γὰρ οὐδὲ κτιστὴς ἂν λεχθείη, εἰ μὴ κτίζει τὴν ὕλην, ἐξ ἧς καὶ τὰ κτισθέντα γέγονεν. οἱ δὲ ἀπὸ τῶν αἱρέσεων, ἄλλον ἑαυτοῖς ἀναπλάττονται δημιουργὸν τῶν πάντων παρὰ τὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τυφλώττοντες μέγα καὶ περὶ ἃ φθέγγονται. τοῦ (6) γὰρ κυρίου λέγοντος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· „οὐκ ἀνέγνωτε ὅτι ἀπ᾽ ἀρχῆς ὁ κτίσας, ἄρσεν καὶ „θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς, καὶ εἶπεν· ἕνεκεν τούτου κα„ταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα „αὐτοῦ, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ· „καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. εἶτα σημαί„νων τὸν κτίσαντά φησιν· ὃ οὖν ὁ θεὸς συνέζευξεν, „ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω· „ πῶς οὗτοι ξένην τοῦ πατρὸς τὴν κτίσιν εἰσάγουσιν; εἰ δὲ κατὰ τὸν Ἰωάννην πάντα περιλαβόντα καὶ λέγοντα· „πάντα δι᾽ αὐτοῦ „ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· „ πῶς ἂν ἄλλος εἴη ὁ δημιουργὸς παρὰ τὸν πατέρα τοῦ Χριστοῦ;

3. Ταῦτα μὲν οὗτοι μυθολογοῦσιν· ἡ δὲ ἔνθεος διδασκαλία καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν πίστις τὴν μὲν τούτων ματαιολογίαν ὡς ἀθεότητα διαβάλλει. οὔτε γὰρ αὐτομάτως, διὰ τὸ μὴ ἀπρονόητα εἶναι· οὔτε ἐκ προϋποκειμένης ὕλης, διὰ τὸ μὴ ἀσθενῆ εἶναι τὸν θεόν· ἀλλ᾽ ἐξ οὐκ ὄντων καὶ (7) μηδαμῶς ὑπάρχοντα τὰ ὅλα εἰς τὸ εἶναι πεποιηκέναι τὸν θεὸν διὰ τοῦ λόγου οἶδεν, ἥ φησι διὰ μὲν Μωϋσέως· „ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ „θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· διὰ δὲ τῆς ὠφελιμωτάτης βίβλου τοῦ Ποιμένος· πρῶτον πάντων πίστευ„σον, ὅτι εἷς ἐστιν ὁ θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ κα„ταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι.

A apertam & evidentem veritatem affirmant. Nam si ut volunt, omnia sua sponte sine providentia exorta essent: omnia temere fieri, & similia, non dissimilia esse debuissent: omnia enim ut in uno corpore vel solem vel lunam esse necesse fuisset: & in hominibus totum debuisset esse vel manus vel oculus vel pes. Atqui hæc ita non se habent: namque videmus aliud quidem solem esse, aliud vero lunam, & aliud terram: similiter in humanis corporibus, aliud pes est, aliud manus, aliud caput. Hic autem ordo & rerum dispositio certum argumentum est ista non sua sponte facta fuisse, sed aliquam B causam illis præfuisse: ex qua Deum, qui omnia fecit & in suo quidque ordine collocavit, licet intelligere. Alii, inter quos etiam magnus apud Gentiles * Plato numeratur, asseverant Deum omnia fecisse ex materia prius existente & non facta: neque enim Deum aliquid facere potuisse, nisi prius materia extitisset: quemadmodum opus est ut lignum, quo faber utitur, prius existat, ut ex eo aliquid facere possit. Verum qui ita philosophantur, non vident se imbecillitatem Deo adscribere. Si enim ipse non est materiæ effector, sed res ex subjecta materia facit, imbecillis sane est, cum nihil sine materia fa- C bricari queat: quemadmodum utique fabri imbecillitatem indicat, nihil eum sine ligno posse facere. Siquidem, ut illi sentiunt, nisi materia fuisset, nihil effecisset Deus. Quod si ita est, qui effector & creator dici queat, qui ex alia re nempe ex materia habuit hoc ipsum quod faceret? Certe si ita se res habet, faber tantum secundum illos erit Deus, non vero ut creator rebus dabit ut sint, si nimirum in subjecta materia agat, nec ipse sit materiæ auctor. Nam, ut uno verbo dicam, creator dici non potest, nisi materiam creet, ex qua res creatæ factæ sunt. Hæ- D retici autem alium sibi fingunt rerum opificem præter Patrem Domini nostri Jesu Christi: sed illi summam cæcitatem vel in his ipsis quæ loquuntur ostendunt. Cum enim Dominus ad Judæos dicat: *Non legistis quia qui ab initio creavit, masculum & feminam fecit eos, & dixit: propter hoc dimittet homo patrem & matrem suam, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una:* & deinde Creatorem indicans: *Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet:* quomodo illi creationem Patri externam inducere audent? Quod si secundum Joannem qui omnia plane complectitur nihilque excipit, *O- E mnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil:* quis, quæso, alius creator esse possit præter Christi patrem?

3. En ergo quæ illi quidem effutiunt: at divina doctrina & Christi fides procul has illorum ineptias tanquam detestandam impietatem rejicit. Novit enim res non fortuito factas esse, quia providentia gubernantur: neque ex materia prius existente, quia Deus imbecillis non est: sed Deum omnia, neutiquam prius existentia ex nihilo per Verbum fecisse ut essent, uti per Moysem ait: *In principio fecit Deus cælum &* F *terram:* & in utilissimo Pastoris libro: *Primum omnium crede unum Deum esse, qui omnia creavit & perfecit, eaque quæ non erant ut essent fecit.*

Idem

Refellitur Epicureorum sententia, qui mundum fortuito factum fuisse & nullam providentiam esse sentiebant.

Platonis & aliorum, qui Deum ex materia prius existente mundum condidisse putabant, error refutatur.

Marcionitæ & Manichæi aliique hæretici redarguuntur, qui alium rerum Creatorem præter Patrem D. N. Jesu Christi agnoscunt.

Mat. 19. 4.

Joan. 1. 3.

Genes. 1.

Lib. 2. mandato 1.

(1) In Basil. ex ἑνὸς factum est ἓν. Utrumque deest in Anglic. Ibid. τὰ πάντα omnes mss. habent: τὰ in editis deerat. Item ibid. post ἥλιον, Seguer. Gobler. & Felckmanni 1. anonym. ἢ habent: alii cum editis, καί.

(2) ὁ μέγας παρ᾽ Ἕλλησι desunt in Goblerian. & Felckm. 1. anon. Paulopost pro ποιῆσαι, iidem ποιεῖσθαι habent: utrumque autem deest in Basil. Anglic. Infra ἡ ante ὕλη abest ab Anglicano.

(3) Seguer. Basil. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. anon. ὅλως habent: alii cum editis omittunt.

(4) Sic Seguer. Basil. & Angl. At in Gobler. & Felck. 1. anon. γὰρ deest, ut & γοῦν quod in aliis & editis pro γὰρ legitur.

(5) Seguer. εἴ τε. Gobler. & Felckm. 1. an. εἴ γε, qui iidem Seguer. & Gobler. paulopost habent, εἴ γε μὴ κτίζει.

(6) Gobler. & Felckm. 1. anon. particulam γὰρ non habent. Mox ibid. ἀπ᾽ ἀρχῆς abest a Basil. Item ἄρσεν habent omnes mss. ut & legitur Matth. 19. 11. Editi, ἄῤῥεν.

(7) Seguer. μηδαμῇ μηδαμῶς.

* Ita docet Plato in utroque Timæo, sed clarius initio Timæi Locri.

Hebr. 11. 3. Idem etiam Paulus his verbis declarat: *Fide intelligimus perfecta esse sæcula Verbo Dei*, * *ut res quæ cernuntur non ex rebus apparentibus fierent*. Scilicet Deus bonus est, vel potius fons ipse est bonitatis: bonus autem nulli invidet: quapropter nulli rei quominus sit invidens, omnia per proprium Verbum Dominum nostrum Jesum Christum ex nihilo fecit, e quibus cum hominum genus præ ceteris omnibus, quæ in terra existunt, miseraretur, cerneretque illos ex propriæ naturæ conditione non sibi satis esse ad semper permanendum, aliquid amplius illis donavit, nec simpliciter, ut omnes brutas & terrestres animantes, homines creavit, sed eos ad suam imaginem fecit propriique Verbi virtutis participes reddidit, ut quasdam velut umbras Verbi habentes, & rationales facti, in beatitudine perseverare, veramque & sanctorum vere vitam in paradiso vivere possent. Præterea cum videret hominum voluntatem in utramque partem posse inflecti, datam eis gratiam lege & loco providentissime præmunivit. Siquidem illis in suum paradisum introductis legem dedit, ut si gratiam concessam conservarent & boni permanerent, præter promissam in cælis immortalitatem, vita mœroris, doloris & solicitudinis vacua in paradiso fruerentur. Sin vero datam legem transgressi, mali fierent, certo scirent se mortis corruptionem secundum naturam subituros, nec jam amplius in paradiso victuros, sed extra illum morientes, in morte & corruptione permansuros. Id porro testatur quoque divina scriptura, quæ ex Dei persona sic loquitur: *Genes. 2. 16.* *Ex omni ligno paradisi comedes: de ligno autem scientiæ boni & mali, non comedetis ex illo. quacumque autem die comederitis, morte moriemini.* Quid aliud, quæso, his verbis, *morte moriemini*, significatur, quam illos non tantum morituros esse, sed etiam in mortis corruptione permansuros?

Pars secunda, in qua de hominis renovatione a divino Verbo facta agitur.

4. Miraris fortasse, quid tandem nos, cum de humana natura a Verbo assumta dicere instituerimus, nunc de prima hominum origine disputemus? Atqui id a fine nostræ orationis minime alienum est. Quia enim sermonem habemus de Salvatoris nostri ad nos adventu, necesse est etiam de hominum primordiis loqui, quo plane perspicias nostram causam ejus adventus fuisse occasionem, nostroque peccato Verbi benignitatem excitatam fuisse, ut ad nos accederet & inter homines Dominus appareret. Nos enim causa sumus cur corpus assumserit, nostramque ob salutem in humano corpore nasci & apparere benignissime voluit. Hoc igitur modo Deus hominem fecit, atque immortalem manere voluit. At homines neglecta ac rejecta Dei contemplatione, sibi ipsis malitiam excogitaverunt, uti superiore oratione dictum est, atque ita in denunciatam mortis damnationem misere inciderunt, Nec vero post hæc quales creati sunt, permansere; sed suis cogitationibus in dies magis corrupti, in mortis ditionem & potestatem sunt redacti. Nam præcepti transgressio illos ad propriæ naturæ conditionem revocavit; ut quemadmodum cum non essent, facti sunt, sic in eo

ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος σημαίνων φησί· „ πίστει νοοῦμεν „ κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ „ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. „ ὁ Θεὸς γὰρ ἀγαθός ἐστι, μᾶλλον δὲ πηγὴ τῆς ἀγαθότητος ὑπάρχει· ἀγαθῷ δὲ περὶ οὐδενὸς ἂν γένοιτο φθόνος· ὅθεν οὐδενὶ (1) τοῦ εἶναι φθονήσας, ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα πεποίηκε διὰ τοῦ ἰδίου λόγου τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐν οἷς (2) πρὸ πάντων τῶν ἐπὶ γῆς τὸ ἀνθρώπων γένος ἐλεήσας, καὶ θεωρήσας ὡς οὐχ ἱκανὸν εἴη κατὰ τὸν τῆς ἰδίας γενέσεως λόγον διαμένειν ἀεὶ, πλέον τι χαριζόμενος αὐτοῖς οὐχ ἁπλῶς, ὥσπερ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἄλογα ζῶα, (3) ἔκτισε τοὺς ἀνθρώπους· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα ἐποίησεν αὐτοὺς, μεταδοὺς αὐτοῖς καὶ τῆς τοῦ ἰδίου λόγου δυνάμεως, ἵνα ὥσπερ σκιάς τινας ἔχοντες τοῦ λόγου, καὶ γενόμενοι λογικοὶ, διαμένειν ἐν μακαριότητι δυνηθῶσι, ζῶντες τὸν ἀληθινὸν καὶ ὄντως (4) τῶν ἁγίων ἐν παραδείσῳ βίον. εἰδὼς δὲ πάλιν τὴν ἀνθρώπων εἰς ἀμφότερα νεύειν δυναμένην προαίρεσιν, προλαβὼν ἠσφαλίσατο νόμῳ καὶ τόπῳ τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς χάριν. εἰς τὸν ἑαυτοῦ γὰρ παράδεισον αὐτοὺς εἰσαγαγὼν, ἔδωκεν αὐτοῖς νόμον· ἵνα εἰ μὲν (5) φυλάξαιεν τὴν χάριν, καὶ μένοιεν καλοὶ, ἔχωσι τὴν ἐν παραδείσῳ ἄλυπον καὶ ἀνώδυνον καὶ ἀμέριμνον ζωὴν, πρὸς τῷ καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἀφθαρσίας αὐτοὺς τὴν ἐπαγγελίαν ἔχειν· εἰ δὲ παραβαῖεν καὶ στραφέντες γένοιντο φαῦλοι, γινώσκοιεν ἑαυτοὺς τὴν ἐν θανάτῳ κατὰ φύσιν φθορὰν ὑπομένειν, καὶ μηκέτι μὲν ἐν παραδείσῳ ζῆν, ἔξω δὲ τούτου λοιπὸν ἀποθνήσκοντας μένειν ἐν τῷ θανάτῳ καὶ ἐν τῇ φθορᾷ. τοῦτο δὲ καὶ ἡ θεία γραφὴ (6) προσημαίνει λέγουσα ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· „ ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ „ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῇ· ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου „ τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν οὐ (7) φάγεσθε ἀπ' „ αὐτοῦ· ᾗ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγησθε, θανάτῳ ἀποθανεῖ- „ σθε. „ τὸ δὲ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ τὸ μὴ μόνον ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ διαμένειν;

4. (8) Ἴσως θαυμάζεις τί δή ποτε περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ λόγου προθέμενοι λέγειν, νῦν περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἀνθρώπων διηγούμεθα; ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τοῦ σκοποῦ τῆς διηγήσεως. ἀνάγκη γὰρ ἡμᾶς λέγοντας περὶ τῆς εἰς ἡμᾶς ἐπιφανείας τοῦ σωτῆρος, λέγειν καὶ περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀρχῆς, ἵνα (9) γινώσκῃς ὅτι ἡ ἡμῶν αἰτία ἐκείνῳ γέγονε πρόφασις τῆς καθόδου, καὶ ἡ ἡμῶν παράβασις τοῦ λόγου τὴν φιλανθρωπίαν ἐξεκαλέσατο, ὥστε καὶ εἰς ἡμᾶς φθάσαι καὶ φανῆναι τὸν κύριον ἐν ἀνθρώποις. τῆς γὰρ ἐκείνου ἐνσωματώσεως ἡμεῖς γεγόναμεν ὑπόθεσις, καὶ διὰ (10) τὴν ἡμῶν σωτηρίαν ἐφιλανθρωπεύσατο καὶ ἐν ἀνθρωπίνῳ γενέσθαι καὶ φανῆναι σώματι. οὕτως μὲν οὖν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον (12) πεποίηκε, καὶ μένειν ἠθέλησεν ἐν ἀφθαρσίᾳ. ἄνθρωποι δὲ κατολιγωρήσαντες καὶ ἀποστραφέντες τὴν πρὸς τὸν Θεὸν κατανόησιν, λογισάμενοι δὲ καὶ ἐπινοήσαντες ἑαυτοῖς τὴν κακίαν, ὥσπερ ἐν τοῖς πρώτοις (13) ἐλέχθη, ἔσχον τὴν προαπειληθεῖσαν τοῦ θανάτου κατάκρισιν, καὶ λοιπὸν οὐκ ἔτι, ὡς γεγόνασι, διέμενον· ἀλλ' ὡς ἐλογίζοντο, διεφθείροντο, καὶ ὁ θάνατος αὐτῶν ἐκράτει βασιλεύων. ἡ γὰρ παράβασις τῆς ἐντολῆς, εἰς τὸ κατὰ φύσιν αὐτοὺς ἐπέστρεφεν, ἵνα ὥσπερ οὐκ ὄντες γεγόνασιν, οὕτως καὶ τὴν εἰς

τὸ

(1) Gobler. & Felckm. 1. anon. τί.

(2) πρὸ deest in Seguer. Basil. & Anglic. Ibid. Anglic. ἀνθρώπινον pro ἀνθρώπων. Item mox in eod. ὡς deest, cujus loco manu recenti, ὅτι.

(3) Pro ἔκτισε quod habent Seguer. Gobl. & Felck. 1. anon. alii cum editione Commel. habent ἐποίησε.

(4) τῶν deest in Felckm. 2. anon.

(5) Seguer. φυλάξοιεν. Paulopost καὶ ἀνώδυνον abest a Basil. Mox ibid. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. anon. τὸ ubi alii cum editis τῷ.

(6) Gobler. & Felckm. 1. anon. παρασημαίνει.

(7) Sic Gobler. & Felckm. 1. anon. atque ita legitur Gen. 2. 17. Alii autem cum editis, φάγησθε. Mox ibid. hæc verba: τὸ δὲ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε desunt in Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. nec ea exprimit Nannius: at alii cum editis habent, & exprimunt Omnibonus & Ambrosius Camald.

(8) Gob. & Fel 1. anon. ἀλλ' ἴσως. Alii ἴσως tantum habent, & ita legerunt Omnibonus & Ambrosius Camald.

(9) Gobler. & Felckm. 1. anon. γινώσκεις. Mox Seguer. ἐκείνῳ habet, ubi editi ἐκείνου, mendose. Item paulopost pro παράβασις, Gobl. & Felckm. 1. anon. παράδοσις male habent.

(10) Editio Commel. αὐτήν.

(11) Gobler. & Felckm. 1. anon. ἐποίησεν.

(12) Felckm. 2. anon. ἐλέγχθη.

* Ita habet textus Græcus: at in Vulgata sic legitur, *ut ex invisibilibus visibilia fierent*.

τὸ εἶναι φθορὰν ὑπομείνωσι τῷ χρόνῳ εἰκότως. εἰ γὰρ φύσιν ἔχοντες τὸ μὴ εἶναί ποτε, τῇ τοῦ λόγου παρουσίᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ εἰς τὸ εἶναι ἐκλήθησαν· ἀκόλουθον ἦν κενωθέντας τοὺς ἀνθρώπους τῆς περὶ θεοῦ ἐννοίας καὶ εἰς τὰ οὐκ ὄντα (1) ἀποστραφέντας· οὐκ ὄντα γάρ ἐστι τὰ κακά, ὄντα δὲ τὰ καλά, ἐπειδήπερ ἀπὸ τοῦ ὄντος θεοῦ γεγόνασι· κενωθῆναι καὶ τοῦ εἶναι ἀεί. τοῦτο δέ ἐστι, τὸ διαλυθέντας μένειν ἐν τῷ θανάτῳ καὶ τῇ φθορᾷ. ἔστι (2) μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος θνητὸς, ἅτε δὴ ἐξ οὐκ ὄντων γεγονώς· διὰ δὲ τὴν πρὸς (3) τὸν ὄντα ὁμοιότητα, ἣν εἰ ἐφύλαττε διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν κατανοήσεως, ἤμβλυνεν ἂν τὴν κατὰ φύσιν φθορὰν, καὶ ἔμεινεν ἄφθαρτος, καθάπερ ἡ σοφία φησί· „ προσοχὴ νόμων, βεβαίωσις ἀφθαρσίας. „ ἄφθαρτος δὲ ὢν, ἔζη λοιπὸν ὡς θεὸς, ὥς που (4) καὶ ἡ θεία γραφὴ τοῦτο σημαίνει λέγουσα· „ ἐγὼ εἶπα „ θεοί ἐστε, καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες· ὑμεῖς δὲ ὡς ἄν„ θρωποι ἀποθνήσκετε καὶ ὡς εἷς τῶν ἀρχόντων πί„ πτετε. „

5. Ὁ μὲν γὰρ θεὸς οὐ μόνον ἐξ οὐκ ὄντων ἡμᾶς πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ τὸ κατὰ θεὸν ζῆν ἡμῖν ἐχαρίσατο τῇ τοῦ λόγου χάριτι. οἱ δὲ ἄνθρωποι (5) ἀποστραφέντες τὰ αἰώνια, καὶ συμβουλίᾳ τοῦ διαβόλου εἰς τὰ τῆς φθορᾶς ἐπιστραφέντες, ἑαυτοῖς αἴτιοι τῆς ἐν τῷ θανάτῳ φθορᾶς γεγόνασιν, ὄντες μὲν, ὡς προεῖπον, κατὰ φύσιν φθαρτοὶ, χάριτι δὲ τῆς τοῦ λόγου μετουσίας τοῦ κατὰ φύσιν ἐκφυγόντες, εἰ μεμενήκεισαν καλοί. διὰ γὰρ τὸν συνόντα τούτοις λόγον καὶ ἡ κατὰ φύσιν φθορὰ τούτων οὐκ (6) ἤγγιζε, καθὼς καὶ ἡ σοφία φησίν· „ ὁ θεὸς ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον „ ἐπ' ἀφθαρσίᾳ καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας (7) ἀϊδιότη„ τος· φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν „ κόσμον· „ τούτου δὲ γενομένου οἱ μὲν ἄνθρωποι ἀπέθνησκον, ἡ δὲ φθορὰ λοιπὸν κατ' αὐτῶν ἤκμασεν, καὶ πλεῖον τοῦ κατὰ φύσιν ἰσχύουσα καθ' ὅλου τοῦ γένους, ὅσῳ καὶ τὴν ἀπειλὴν τοῦ θείου διὰ τὴν παράβασιν τῆς ἐντολῆς κατ' αὐτῶν προειλήφει. καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς πλημμελήμασιν οἱ ἄνθρωποι οὐκ ἄχρις ὅρων ὡρισμένων εἱστήκεισαν· ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ἐπεκτεινόμενοι, λοιπὸν καὶ εἰς ἄμετρον (8) ἐληλύθασιν, ἐξ ἀρχῆς μὲν εὑρεταὶ τῆς κακίας γενόμενοι, καὶ καθ' ἑαυτῶν τὸν θάνατον προκαλεσάμενοι καὶ τὴν φθοράν· ὕστερον δὲ εἰς ἀδικίαν ἐκτραπέντες, καὶ παρανομίαν πᾶσαν ὑπερβάλλοντες, καὶ μὴ ἐνὶ κακῷ ἱστάμενοι, ἀλλὰ πάντα καινὰ καινοῖς ἐπινοοῦντες, ἀκόρεστοι περὶ τὸ ἁμαρτάνειν γεγόνασι. μοιχεῖαι μὲν γὰρ ἦσαν καὶ κλοπαὶ πανταχοῦ, φόνων δὲ καὶ ἁρπαγῶν πλήρης ἦν ἡ σύμπασα γῆ. καὶ νόμου μὲν οὐκ ἦν φροντὶς περὶ φθορᾶς καὶ ἀδικίας· πάντα δὲ τὰ κακὰ καθ' ἕνα καὶ κοινῇ παρὰ πᾶσιν ἐπράττετο. πόλεις μὲν κατὰ πόλεων ἐπολέμουν· καὶ ἔθνη κατὰ ἐθνῶν (9) ἠγείρετο. διῄρητο δὲ πᾶσα ἡ οἰκουμένη στάσεσι καὶ μάχαις, ἑκάστου φιλονεικοῦντος ἐν τοῖς παρανομίαις. οὐκ ἦν δὲ τούτων μακρὰν οὐδὲ τὰ παρὰ φύσιν, ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ τοῦ Χριστοῦ μάρτυς ἀπόστολος· „ αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐ„ τῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν πα„ ρὰ φύσιν· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἄρρενες ἀφέντες τὴν „ φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ „ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρρενες ἐν ἄρρεσι τὴν ἀ„ σχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν „ ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν, ἐν ἑαυτοῖς (10) ἀ„ πολαμβάνοντες. „

quod sunt, corruptionem, labente tempore, paterentur, idque meritissimo. Namque si Verbi præsentia & beneficentia vocati sunt ut essent, qui ex naturæ conditione aliquando non erant; consequens fuit, ut homines Dei contemplatione nudati & ad res quæ nullo modo existunt conversi, (siquidem mala non existunt, bona vero existunt, utpote quæ a Deo existente facta sint) beneficio quoque semper existendi spoliarentur: hoc est, ut dissoluti, in morte & corruptione manerent. Homo enim ex sua natura mortalis est, quippe qui ex nihilo factus sit. Attamen propter suam cum illo qui est similitudinem, si eam constanti ejus contemplatione conservasset, naturalem corruptionem retudisset mansissetque incorruptus, sicuti sapientia ait: *Observatio legum, confirmatio est incorruptionis*. Factus autem incorruptus, jam ut Deus vixisset, quod quidem divina scriptura alicubi his verbis significat: *Ego dixi, dii estis, & filii Altissimi omnes: vos autem sicut homines morimini, & sicut unus de principibus caditis*.

Sap. 6. 19.

Psal. 81. 6.

5. Nam Deus non solum nos ex nihilo fecit, sed etiam divini Verbi gratia secundum Deum vivere concessit. At homines ab æternis rebus aversi & ad res corruptioni subjectas consilio diaboli conversi, sibi ipsis corruptionis mortis auctores facti sunt: qui, ut dixi, ex natura quidem mortales erant, sed gratia, qua Verbi erant participes, naturæ conditionem haud dubie effugissent, si boni utique permansissent. Siquidem propter Verbum, quod cum illis fuisset, ad eos naturalis corruptio non accessisset, ut & sapientia his verbis testatur: *Deus creavit hominem ut incorruptus esset, & imaginem propriæ æternitatis: invidia autem diaboli mors introivit in mundum*. Quo quidem facto homines mori ceperunt, deincepsque contra illos viguit corruptio, quæ eo majores vires quam ipsa etiam naturæ conditio in universum genus habuit, quod Numinis comminationem ob violatam legem antea contra homines acceperat. Neque enim illi in peccatis intra certos terminos constitere, sed paulatim progredientes, omnem modum transcendere. Initio quidem facti malitiæ inventores, mortem & corruptionem adversus seipsos provocaverunt: deinde vero in injustitiam delapsi, omnemque iniquitatem prætergressi, nullo in malo stantes sed novis nova omnia addentes, insatiabiles ad peccandum facti sunt. Hinc ubique stupra & furta erant: cædibus & rapinis plenus erat universus terrarum orbis, nullaque lex corruptelas & injustitiam cohibebat: sed omnia mala privatim & publice cuncti committebant. Civitates adversus civitates bella gerebant: gentes contra gentes insurgebant: totus denique orbis pugnis & seditionibus discindebatur, dum singuli in patrandis flagitiis contenderent. Nec vero illa etiam quæ contra naturam sunt scelera procul ab his erant: sed, ut dixit Christi testis Apostolus: *Feminæ eorum immutaverunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem & masculi, relicto naturali usu feminæ, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes.*

Sap. 2. 23

Rom. 1. 26.

6. Eam

(1) Gobler. & Fel. 1. anon. ὑποστραφέντες, mendose.
(2) μὲν abest a Basil. & Anglic.
(3) Sic Seguer. Editi τά. Omnibonus quoque & Ambros. Camald. legerunt τὸν ὄντα, nec non Nannius qui hanc vocem vertit *Deo*. Mox ibidem, post ἣν, Seguer. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. anon. addunt εἰ, editi omittunt. Felckm. 2. anon. ἣν mendose habet absque particula εἰ.
(4) καὶ & θεία desunt in Gobler. & Felckm. 1. anon. Ibid. vulgata habet, *moriemini* & *cadetis*.
(5) Gobler. & Felckm. 1. anon. ἀποστρέψαντες.
(6) Basil. ἤγγισε.
(7) Græcus scripturæ textus habet, καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἰδιότητος ἐποίησεν αὐτὸν, *imaginem propriæ proprietatis fecit eum*. Vulgata, *Ad imaginem similitudinis suæ fecit illum*.
(8) Anglicanus ἐξεληλύθασι. καὶ seq. abest ab eodem.
(9) Sic Seguer. Alii vero cum editis, ἐγείρετο.
(10) Sic Seguer. Basil. Gobler. & Felckm. 1. anon. atque ita legitur in Græco S. Scripturæ textu: alii vero cum editis, ἀπολαβόντες.

6. Eam ob rem morte magis magisque invalescente, & corruptione contra homines persistente, peribat hominum genus, ipseque homo rationis particeps & ad imaginem factus interibat, ac opus a Deo constructum destruebatur. Jam enim, ut supra docui, mors vi legis contra nos maxime valebat, nec vitari poterat lex illa quippe quæ a Deo prævaricationis causa fuerat imposita. Quæ res sane absurda simul & indecora fuit. Nam absurdum erat Deum loquentem mentiri, si nempe Deo hominem si mandatum violaret mori statuente, violato mandato non moreretur, sed irritus fieret ejus sermo. Siquidem verax Deus non fuisset, si illo nos morituros dicente, homo non moreretur. Alia autem ex parte indecorum erat res rationis compotes, & Verbi Dei semel factas participes interire rursusque in nihilum corruptione reverti. Divina enim bonitate indignum prorsus erat res a Deo factas, ob fraudem, qua homines diabolus circumvenit, destrui. In primis vero dedecebat, Dei artem in hominibus vel propter illorum incuriam vel propter dæmonum dolum deleri. Itaque hominibus pereuntibus talibusque operibus in exitium labentibus, quid Deum, qui bonus est, facere oportebat? An sinere ut corruptio adversus illos valeret & mors eis dominaretur? At quid profuisset illos ab initio factos esse? Satius enim erat eos omnino non fieri, quam factos negligi & interire. Siquidem hujusmodi negligentia infirmitatis Dei non bonitatis majus fuisset argumentum, si nimirum opus quod fecerat destrui permisisset, quam si hominem ab initio penitus non fecisset. Si enim non fecisset, nullus esset qui de infirmitate cogitaret: at postquam illum fecit & ut esset creavit, opus perire præsertim in ipsius auctoris conspectu res fuisset perabsurda. Itaque par Deo non erat sinere homines in corruptionem labi, quia id indecorum & indignum divinæ bonitatis erat.

Deum dedecebat & homines ob peccatum negligere ac perire sinere: & legem quam de morte ob peccatum incurrenda tulerat, irritam esse permittere.

7. Verum quemadmodum ita rem esse decebat: sic rursus e contrario, Deo quoque conveniebat in lege quam de morte tulerat veracem videri. Absurdum enim fuisset Deum veritatis patrem, nostræ utilitatis & conservationis causa mendacem videri. Quid igitur hac in re fieri oportuit, vel quid hic agere Deus debuit? Legis perfractæ pœnitentiam ab hominibus exigere? Id enim Deo dignum esse non immerito quis dixerit, ut quemadmodum ex transgressione corruptioni subjecti fuerunt, sic ex pœnitentia incorrupti iterum fierent. Atqui neque pœnitentia id quod Deo decorum est servabat, quandoquidem si mortem homines effugissent, Deus non verax nihilominus mansisset. Neque etiam pœnitentia naturæ conditionem solvit: sed tantum a peccatis coercet. Unde si solum fuisset peccatum, nec corruptio subsecuta fuisset: recte hic locum habuisset pœnitentia. Sed ubi præeunte transgressione, homines in corruptionem naturæ debitam incurrerunt, & divinæ similitudinis gratia spoliati sunt, quid aliud, quæso, fieri oportuit? vel cujusnam opera ad hujusmodi gratiam & instaurationem præstandam necessaria fuit, nisi Dei Verbi, a quo omnia ex nihilo initio facta sunt?

Solum Dei Verbum hominum genus peccatis

A 6. Διὰ δὴ ταῦτα πλεῖον τοῦ θανάτου κρατήσαντος, καὶ τῆς φθορᾶς παραμενούσης κατὰ τῶν ἀνθρώπων, τὸ μὲν τῶν ἀνθρώπων γένος ἐφθείρετο· ὁ δὲ λογικὸς καὶ κατ' εἰκόνα γενόμενος ἄνθρωπος ἠφανίζετο· καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ θεοῦ γενόμενον ἔργον (1) παραπώλλυτο. καὶ γὰρ καὶ ὁ θάνατος, ὡς προεῖπον, νόμῳ λοιπὸν ἴσχυε καθ' ἡμῶν· καὶ οὐχ οἷόν τε ἦν τὸν νόμον ἐκφυγεῖν, διὰ τὸ ὑπὸ θεοῦ τεθεῖσθαι τοῦτον τῆς παραβάσεως χάριν. καὶ ἦν ἄτοπον ὁμοῦ καὶ ἀπρεπὲς τὸ γινόμενον ἀληθῶς. (2) ἄτοπον μὲν γὰρ ἦν εἰπόντα τὸν θεὸν ψεύσασθαι, ὥστε νομοθετήσαντος αὐτοῦ θανάτῳ ἀποθνήσκειν τὸν ἄνθρωπον, εἰ παραβαίη τὴν ἐντολὴν, μετὰ B τὴν παράβασιν μὴ ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ λύεσθαι τὸν τούτου λόγον. οὐκ ἀληθὴς γὰρ ἦν ὁ θεὸς, εἰ εἰπόντος αὐτοῦ ἀποθνήσκειν ἡμᾶς, μὴ ἀπέθνησκεν ὁ ἄνθρωπος. ἀπρεπὲς δὲ ἦν πάλιν τὰ ἅπαξ γενόμενα λογικὰ καὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ μετασχόντα παραπόλλυσθαι, καὶ πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι διὰ τῆς φθορᾶς ἐπιστρέφειν. οὐκ ἄξιον γὰρ ἦν τῆς ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα διαφθείρεσθαι, διὰ τὴν παρὰ τοῦ διαβόλου γενομένην τοῖς ἀνθρώποις ἀπάτην. ἄλλως τε καὶ τῶν ἀπρεπεστάτων ἦν τὴν τοῦ θεοῦ τέχνην ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἀφανίζεσθαι, ἢ διὰ τὴν αὐτῶν ἀμέλειαν, ἢ διὰ τὴν τῶν δαιμόνων ἀπάτην. φθειρομένων τοίνυν τῶν λογι-C κῶν καὶ παραπολλυμένων τῶν τοιούτων ἔργων, τί τὸν θεὸν ἔδει ποιεῖν ἀγαθὸν ὄντα; ἀφεῖναι τὴν φθορὰν κατ' αὐτῶν ἰσχύειν, καὶ τὸν θάνατον αὐτῶν κρατεῖν; καὶ (3) τίς ἡ χρεία τοῦ καὶ ἐξ ἀρχῆς αὐτὰ γενέσθαι; ἔδει γὰρ μὴ γενέσθαι, ἢ (4) γενόμενα παραμεληθῆναι καὶ ἀπολέσθαι. ἀσθένεια γὰρ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀγαθότης ἐκ τῆς ἀμελείας γινώσκεται τοῦ θεοῦ, εἰ ποιήσας παρορᾷ φθαρῆναι τὸ ἑαυτοῦ ἔργον, ἤπερ εἰ μὴ (5) πεποίηκε κατὰ τὴν ἀρχὴν τὸν ἄνθρωπον. μὴ ποιήσαντος μὲν γὰρ οὐκ ἦν ὁ λογιζόμενος τὴν ἀσθένειαν· ποιήσαντος δὲ καὶ εἰς τὸ εἶναι κτίσαντος, ἀτοπώτατον ἦν ἀπόλλυσθαι τὰ ἔργα, καὶ μάλιστα ἐπ' ὄψει τοῦ πεποιηκότος. οὐκ οὖν ἔδει τοὺς ἀν-D θρώπους μὴ ἀφιέναι φέρεσθαι τῇ φθορᾷ διὰ τὸ ἀπρεπὲς καὶ ἀνάξιον εἶναι τοῦτο τῆς τοῦ θεοῦ ἀγαθότητος.

7. Ἀλλ' ὥσπερ ἔδει τοῦτο γενέσθαι, οὕτω καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων πάλιν ἀντίκειται τὸ πρὸς τὸν θεὸν εὔλογον, (6) ὥστε ἀληθῆ φανῆναι τὸν θεὸν ἐν τῇ περὶ τοῦ θανάτου νομοθεσίᾳ. ἄτοπον γὰρ ἦν διὰ τὴν ἡμῶν ὠφέλειαν καὶ διαμονὴν ψεύστην φανῆναι τὸν τῆς ἀληθείας πατέρα θεόν. τί οὖν ἔδει καὶ περὶ τούτου γενέσθαι ἢ ποιῆσαι τὸν θεόν; μετάνοιαν ἐπὶ τῇ παραβάσει τοὺς ἀνθρώπους ἀπαιτῆσαι; τοῦτο γὰρ ἄν τις ἄξιον φήσειεν θεοῦ, λέγων· ὅτι ὥσπερ ἐκ E τῆς παραβάσεως εἰς φθορὰν γεγόνασιν, οὕτως ἐκ τῆς μετανοίας (7) γένοιντο πάλιν ἂν εἰς ἀφθαρσίαν. ἀλλ' ἡ μετάνοια οὔτε τὸ εὔλογον τὸ πρὸς τὸν θεὸν ἐφύλαττεν. ἔμενε γὰρ πάλιν οὐκ ἀληθὴς, μὴ κρατουμένων ἐν τῷ θανάτῳ τῶν ἀνθρώπων· οὔτε δὲ ἡ μετάνοια ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ἀνακαλεῖται, ἀλλὰ μόνον παύει τῶν ἁμαρτημάτων. εἰ μὲν οὖν μόνον ἦν πλημμέλημα καὶ μὴ φθορᾶς ἐπακολούθησις, καλῶς ἂν ἦν ἡ μετάνοια. εἰ δὲ ἅπαξ προλαβούσης τῆς παραβάσεως, εἰς τὴν (8) κατὰ φύσιν φθορὰν ἐκρατοῦντο οἱ ἄνθρωποι, καὶ τὴν τοῦ κατ' εἰκόνα χάριν ἀφαιρεθέντες ἦσαν, τί ἄλλο ἔ-F δει γενέσθαι; ἢ τίνος ἦν χρεία πρὸς τὴν τοιαύτην χάριν καὶ ἀνάκλησιν, ἢ τοῦ (9) καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πεποιηκότος τὰ ὅλα τοῦ θεοῦ λόγου;

αὐτοῦ

(1) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. παραπώλλετο. Ibid. Gobler. & Felckm. 1. anon. omittunt καὶ γὰρ, quæ nec exprimit Nannius: alii autem cum editis habent, & legerunt Omnibonus & Ambrosius Camald.

(2) Anglicanus ἄτοπον γὰρ ἂν εἴη.

(3) Sic omnes mss. Editi autem ἡ χρεία τίς.

(4) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. γινόμενα.

(5) Seguer. & Anglic. πεποίηκε.

(6) ὥστε ἀληθῆ φανῆναι τὸν θεὸν desunt in Gobler. & Felckm. 1. anon. nec ea expressit Nannius: alii cum editis habent, & verterunt Omnibonus & Ambrosius Camald.

(7) Ita omnes mss. Editi vero γένοιτο.

(8) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. Alii cum editis, παρὰ φύσιν, atque ita legit Nannius. Omnibonus & Ambrosius Camald. κατὰ φύσιν legerunt, idque melius & ex mente Sancti Athanasii, ut patet.

(9) Seguer. Basil. & Felckm. 2. anon. καὶ post τοῦ addunt & post ἀρχὴν tollunt: editi contra post τοῦ omittunt & post ἀρχὴν addunt: alii mss. utrobique omittunt. Mox post ὅλα, art. τοῦ deest in Anglic.

αὐτοῦ γὰρ ἦν πάλιν καὶ τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν ἐνεγκεῖν, καὶ τὸ ὑπὲρ πάντων εὔλογον ἀποσῶσαι πρὸς τὸν πατέρα. λόγος γὰρ ὢν τοῦ πατρὸς καὶ ὑπὲρ πάντας ὢν, ἀκολούθως καὶ ἀνακτίσαι τὰ (1) ὅλα μόνος ἦν δυνατὸς καὶ ὑπὲρ πάντων παθεῖν, καὶ πρεσβεῦσαι περὶ πάντων ἱκανὸς πρὸς τὸν πατέρα.

8. Τούτου δὴ ἕνεκεν ὁ ἀσώματος καὶ ἄφθαρτος καὶ ἄϋλος τοῦ θεοῦ λόγος παραγίνεται εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν, οὔτι γε μακρὰν ὢν πρότερον. οὐδὲν γὰρ αὐτοῦ κενὸν ὑπολέλειπται τῆς κτίσεως μέρος· πάντα δὲ διὰ πάντων πεπλήρωκεν αὐτὸς συνὼν τῷ ἑαυτοῦ πατρί. ἀλλὰ παραγίνεται συγκαταβαίνων τῇ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ φιλανθρωπίᾳ καὶ ἐπιφανείᾳ. καὶ ἰδὼν τὸ λογικὸν ἀπολλύμενον γένος, καὶ τὸν θάνατον κατ' αὐτῶν βασιλεύοντα τῇ φθορᾷ· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν ἀπειλὴν τῆς παραβάσεως διακρατοῦσαν τὴν καθ' ἡμῶν φθοράν· καὶ ὅτι ἄτοπον ἦν πρὸ τοῦ πληρωθῆναι τὸν νόμον λυθῆναι. ὁρῶν δὲ καὶ τὸ ἀπρεπὲς ἐν τῷ συμβεβηκότι, ὅτι ὧν αὐτὸς ἦν δημιουργός, ταῦτα παρηφανίζετο· ὁρῶν δὲ καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων ὑπερβάλλουσαν κακίαν, ὅτι κατ' ὀλίγον καὶ ἀφόρητον αὐτὴν ηὔξησαν καθ' ἑαυτῶν· ὁρῶν δὲ καὶ τὸ ὑπεύθυνον πάντων (2) τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν θάνατον· ἐλεήσας τὸ γένος ἡμῶν, καὶ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν οἰκτειρήσας, καὶ τῇ φθορᾷ ἡμῶν συγκαταβάς, καὶ τὴν τοῦ θανάτου κράτησιν οὐκ (3) ἐνέγκας, ἵνα μὴ τὸ γενόμενον ἀπόληται, καὶ εἰς ἀργὸν τοῦ πατρὸς τὸ εἰς ἀνθρώπους ἔργον αὐτοῦ γένηται, λαμβάνει ἑαυτῷ σῶμα, καὶ τοῦτο οὐκ ἀλλότριον τοῦ ἡμετέρου. οὐ γὰρ ἁπλῶς ἠθέλησεν ἐν σώματι γενέσθαι, οὐδὲ μόνον ἤθελε φανῆναι· ἐδύνατο γάρ, εἰ μόνον ἤθελε φανῆναι, καὶ δι' ἑτέρου κρείττονος τὴν θεοφάνειαν αὐτοῦ ποιήσασθαι· ἀλλὰ λαμβάνει τὸ ἡμέτερον, καὶ τοῦτο οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἐξ (4) ἀχράντου καὶ ἀμιάντου, ἀνδρὸς ἀπείρου παρθένου, καθαρὸν καὶ ὄντως ἀμιγὲς τῆς ἀνδρῶν συνουσίας. αὐτὸς γὰρ δυνατὸς ὢν καὶ δημιουργὸς τῶν ὅλων, ἐν τῇ παρθένῳ κατασκευάζει ἑαυτῷ ναὸν τὸ σῶμα, καὶ ἰδιοποιεῖται τοῦτο ὥσπερ ὄργανον, ἐν αὐτῷ γνωριζόμενος καὶ ἐνοικῶν. καὶ οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμετέρων τὸ ὅμοιον λαβών, διὰ τὸ πάντας ὑπευθύνους εἶναι τῇ τοῦ θανάτου φθορᾷ, ἀντὶ πάντων αὐτὸ θανάτῳ παραδιδούς, προσῆγε τῷ πατρί, καὶ τοῦτο φιλανθρώπως ποιῶν, ἵνα ὡς μὲν πάντων ἀποθανόντων ἐν αὐτῷ, λυθῇ ὁ κατὰ τῆς φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων νόμος, ἅτε δὴ πληρωθείσης τῆς ἐξουσίας ἐν τῷ κυριακῷ σώματι, καὶ μηκέτι χώραν ἔχοντος κατὰ τῶν ὁμοίων ἀνθρώπων· ὡς δὲ εἰς φθορὰν ἀναστρέψαντας τοὺς ἀνθρώπους πάλιν εἰς τὴν ἀφθαρσίαν ἐπιστρέψῃ καὶ ζωοποιήσῃ τούτους ἀπὸ τοῦ θανάτου, τῇ τοῦ σώματος ἰδιοποιήσει, καὶ τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι, τὸν θάνατον (5) ἀπ' αὐτῶν ὡς καλάμην ἀπὸ πυρὸς ἐξαφανίζων.

9. (6) Συνιδὼν γὰρ ὁ λόγος, ὅτι ἄλλως (7) οὐκ ἂν λυθείη τῶν ἀνθρώπων ἡ φθορά, εἰ μὴ διὰ τοῦ πάντως ἀποθανεῖν· οὐχ οἷόν τε δὲ ἦν τὸν λόγον ἀποθανεῖν ἀθάνατον ὄντα καὶ τοῦ πατρὸς υἱόν· τούτου ἕνεκεν τὸ δυνάμενον ἀποθανεῖν ἑαυτῷ λαμβάνει σῶμα, ἵνα (8) τοῦτο τοῦ ἐπὶ πάντων λόγου μεταλαβόν, ἀντὶ πάντων ἱκανὸν γένηται τῷ θανάτῳ, καὶ διὰ τὸν ἐνοικήσαντα λόγον, ἄφθαρτον διαμείνῃ, καὶ λοιπὸν ἀπὸ

A Ipsius siquidem erat id, quod corruptum erat, incorruptum iterum reddere & pro omnibus id quod Patrem decebat servare. Cum enim Patris sit Verbum, & omnibus longe antecellat, solus quoque ipse idcirco universa instaurare poterat: solus idoneus fuit qui pro omnibus pateretur, & pro cunctis apud Patrem intercederet.

corruptum reficere & reparare potuit.

8. Itaque hujus rei gratia incorporeum & corruptionis ac materiæ expers Dei Verbum, in nostram regionem advenit, quamquam antea non procul aberat: nulla enim pars mundi illo unquam vacua fuit, sed una cum suo Patre existens omnia ubique implebat. B Venit vero sua erga nos benignitate, & quatenus sese palam nobis exhibuit. Nempe cum hominum genus interire, & mortem contra illos corruptione dominari cerneret: cum Dei comminatione & sententia in transgressionem lata, nostri corruptionem corroborari videret, absurdumque esse legem solvi antequam impleretur: cum item attenderet non decere ea deleri quorum ipse opifex esset: cumque aliunde conspiceret hominum malitiam supra modum crescere, illamque paulatim contra seipsos adeo auxisse, ut jam amplius tolerari non posset: cum denique omnes homines mortis reos esse videret, C nostri ipse generis & infirmitatis misertus, nostraque motus corruptione, nec mortem in nobis dominari ferens, ne scilicet quod factum fuerat periret, suique Patris in homine formando opus vanum fieret, sibi ipsi corpus accepit, idque nostri non dissimile. Nec enim esse tantum in corpore, vel solum apparere voluit. Nam si tantum apparere voluisset, potuisset sane aliud præstantius corpus assumere. Verum nostrum corpus accepit, idque non quoquomodo: sed ex inviolata & incorrupta ac viri experte Virgine purum vereque nullius viri conjunctione in- D quinatum accepit. Nam cum ipse potens & rerum omnium sit effector, sibi in virgine templum, corpus scilicet, extruxit, illudque tanquam instrumentum sibi proprium fecit, in quo se notum faceret & habitaret: sic ergo simili corpore e nostris accepto, quia omnes mortis corruptioni subjecti erant, illud pro omnibus morti traditum Patri summa cum benignitate obtulit, cum ut omnibus in ipso morientibus lex de corruptione contra homines lata solveretur, utpote quæ in Dominico corpore suam vim complevisset, nec proinde locum amplius adversus similes homines haberet; tum ut E homines in corruptionem reversos, iterum incorruptos redderet, atque a morte ad vitam revocaret, corpore quod sibi assumserat & resurrectionis gratia mortem ab eis, non secus ac stipula ab igne consumitur, penitus amovens.

9. Nam cum Verbum intelligeret non posse aliter hominum corruptionem solvi, nisi omnino morerentur: cum item fieri non poterat ut Verbum, utpote immortale & Patris filius, moreretur: idcirco corpus quod mori posset sibi assumsit, ut illud Verbi omnium præsidis factum particeps, morti pro omni- F bus satis esset, atque propter Verbum in se habitans, incorruptum permaneret, ac denique in posterum corru-

(1) Sic omnes mss. atque ita omnes interpretes legerunt. Editio Commel. ὅλος. Ibidem pro ἀνακτίσαι, Ambrosius Camaldul. & Nannius legisse videntur ἀνακτῆσαι. Nam hic vertunt *recuperare*.

(2) Art. τῶν deest in Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. Paulopost, ἡμῶν ante οἰκτειρήσας deest in Anglic.

(3) Seguerianus, Goblerianus, & Felckmanni 1. anonymus, ἐνεγκών.

(4) Felckm. 2. anon. & editio Commel. ἀῤῥάντου. Ibid. ante ἀνδρὸς, particulam καὶ exprimunt Nannius & Ambrosius Camald. Item ibid. pro ἀνδρὸς ἀπείρου, Anglic. μητρὸς habet. Idem ibid. pro ἀμιγὲς, ἁγνὸν habet.

(5) Seguer. ἀπ' αὐτῶν post θάνατον habet: alii cum editis post πυρός. In Anglic. utrobique deest.

(6) Hic locus ab hac voce συνιδὼν ad hæc verba διὰ τοῦ ἑνὸς σώματος integer refertur a Theodoreto, dialogo 3. qui ἀπαθὴς inscribitur.

(7) Sic mss. & Theod. Editio autem Commel. οὐ καί. Mox pro πάντως ut editi habent, Seguer. Gobl. Felck. 1. anon. & Theod. πάντας habent: Anglic. παντὸς mendose pro πάντας.

(8) Sic Seguer. Basil. & Theod. At alii cum editis τοῦτο omittunt. Ibid. pro πάντων, Theod. πάντας habet.

corruptio resurrectionis gratia ab omnibus discederet. Hinc corpus quod sibi ipse accepit, velut hostiam & victimam omni puram macula morti offerendo, mortem statim ab omnibus similibus, suo pro aliis oblato, propulsavit. Sic enim Dei Verbum superius omnibus existens, suum templum & corporeum instrumentum pro omnibus, uti decebat, devovendo & offerendo, id quod debebatur in morte solvit, atque ita omnibus per simile corpus conjunctus incorruptus Dei filius, omnes resurrectionis promissione incorruptos jure & merito reddidit. Ipsa siquidem mortis corruptio nullam jam vim adversus homines habet ob Verbum quod in illis per unum corpus habitat. Nempe quemadmodum si magnus aliquis imperator in insignem aliquam urbem ingressus, in una ejus domo maneret, id maximo honori illi civitati esset, nec eam tunc vel hostis vel latro auderet divexare: sed potius ob imperatorem in una ejus domo commorantem diligentissime custodiretur: ita quoque idem in omnium moderatore licet observare. Nam ubi ille in nostram regionem introivit, & sibi domicilium in uno corpore ex nostris elegit, mox omnes hostium adversus homines insidiæ finem habuere, & mortis corruptio, cujus vires adversus illos tantæ antea erant, penitus evanuit. Periisset enim hominum genus, nisi omnium Dominus & servator Dei filius mortem consumturus advenisset.

10. Ceterum vere magnum hoc opus divinæ bonitati in primis congruebat. Namque si imperator domum sive urbem a se ædificatam, ac deinde civium incuria a latronibus impugnatam nequaquam deserit, sed ut proprium opus defendit & tuetur, neque ad civium inertiam sed ad id quod sibi decorum est respicit: multo magis optimi Patris Deus Verbum in corruptionem abeuntem hominum naturam non dereliquit: sed mortem, in quam illi incurrerant, proprio oblato corpore, delevit, illorumque negligentiam sua doctrina emendavit, & omnia, quæ hominum erant, sua virtute ac potentia instauravit. Hæc autem theologorum Salvatoris discipulorum auctoritate confirmare poterit quisquis illorum scripta legerit, ubi ajunt: *Charitas enim Christi urget nos, æstimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt: & pro omnibus mortuus est, ut nos non amplius nobis vivamus, sed ei qui pro nobis mortuus est & e mortuis resurrexit, domino nostro Jesu Christo*. Et rursum: *Eum autem, qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis, gloria & honore coronatum, ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem*. Postea idem rationem affert cur non oportuerit alium, quam Deum Verbum, hominem fieri: *Decebat enim eum*, inquit, *propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare*. Quibus quidem verbis significat non alterius fuisse, homines ab exorta corruptione revocare, quam Dei Verbi, a quo ab initio creati erant. Quod autem idcirco ipsum Verbum sibi corpus accepit, ut victima pro similibus corporibus fieret, iidem quoque hoc modo declarant: *Quia ergo pueri communicaverunt carni & sanguini, & ipse similiter*

2. Cor. 5. 14. — Heb. 2. 9. — Ib. v. 10. — Ib. v. 14.

A πάντων ἡ φθορὰ παύσηται τῇ τῆς ἀναστάσεως χάριτι· ὅθεν ὡς ἱερεῖον καὶ θῦμα παντὸς ἐλεύθερον σπίλου, ὃ αὐτὸς ἑαυτῷ ἔλαβε σῶμα προσάγων εἰς θάνατον, ἀπὸ πάντων εὐθὺς τῶν ὁμοίων ἠφάνιζε τὸν θάνατον τῇ προσφορᾷ (1) τοῦ καταλλήλου. ὑπὲρ πάντας γὰρ ὢν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, εἰκότως τὸν ἑαυτοῦ ναὸν καὶ τὸ σωματικὸν ὄργανον προσάγων ἀντίψυχον ὑπὲρ πάντων, ἐπλήρου τὸ ὀφειλόμενον (2) ἐν τῷ θανάτῳ· καὶ οὕτως συνὼν διὰ τοῦ ὁμοίου τοῖς πᾶσιν ὁ ἄφθαρτος τοῦ θεοῦ υἱὸς, εἰκότως τοὺς πάντας ἐνέδυσεν (3) ἀφθαρσίαν ἐν τῇ περὶ τῆς ἀναστάσεως ἐπαγγελίᾳ. καὶ αὐτὴ γὰρ ἡ ἐν τῷ θανάτῳ φθορὰ κατὰ τῶν ἀνθρώπων οὐκ- B ἔτι χώραν ἔχει διὰ τὸν ἐνοικήσαντα λόγον ἐν τούτοις διὰ τοῦ ἑνὸς σώματος· καὶ ὥσπερ μεγάλου βασιλέως εἰσελθόντος εἴς τινα πόλιν μεγάλην, καὶ οἰκήσαντος εἰς μίαν τῶν ἐν αὐτῇ οἰκιῶν, πάντως ἡ τοιαύτη πόλις τιμῆς πολλῆς καταξιοῦται, καὶ οὐκέτι τις ἐχθρὸς αὐτὴν οὔτε λῃστὴς ἐπιβαίνων καταστρέφει, πάσης δὲ μᾶλλον ἐπιμελείας ἀξιοῦται διὰ τὸν εἰς μίαν αὐτῆς οἰκίαν οἰκήσαντα βασιλέα· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ πάντων βασιλέως γέγονεν. ἐλθόντος γὰρ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἡμετέραν χώραν, καὶ οἰκήσαντος εἰς ἓν τῶν ὁμοίων σῶμα, λοιπὸν πᾶσα ἡ κατὰ τῶν ἀνθρώπων παρὰ τῶν ἐχθρῶν C ἐπιβουλὴ πέπαυται, καὶ ἡ τοῦ θανάτου ἠφάνισται φθορὰ ἡ πάλαι κατ' αὐτῶν ἰσχύουσα. διεπωλώλει γὰρ ἂν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, εἰ μὴ ὁ πάντων δεσπότης καὶ σωτὴρ τοῦ θεοῦ υἱὸς παραγεγόνει πρὸς τὸ τοῦ θανάτου τέλος.

10. (4) Πρέπον δὲ καὶ μάλιστα τῇ ἀγαθότητι τοῦ θεοῦ ἀληθῶς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον. εἰ γὰρ βασιλεὺς κατασκευάσας οἰκίαν ἢ πόλιν, καὶ ταύτην ἐξ ἀμελείας τῶν ἐνοικούντων πολεμουμένην ὑπὸ λῃστῶν τὸ σύνολον οὐ παρορᾷ, ἀλλ' ὡς ἴδιον ἔργον ἐκδικεῖ καὶ περισώζει, οὐκ εἰς τὴν τῶν ἐνοικούντων ἀμέλειαν ἀφο- D ρῶν, ἀλλ' εἰς τὸ ἑαυτοῦ πρέπον· πολλῷ πλέον ὁ τοῦ παναγάθου θεὸς λόγος πατρὸς εἰς φθορὰν κατερχόμενον τὸ δι' αὐτοῦ γενόμενον τῶν ἀνθρώπων γένος οὐ παρεῖδεν· ἀλλὰ τὸν μὲν συμβεβηκότα θάνατον ἀπήλειψε διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ ἰδίου σώματος, τὴν δὲ ἀμέλειαν αὐτῶν διωρθώσατο τῇ ἑαυτοῦ διδασκαλίᾳ, πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως κατορθώσας. ταῦτα δὲ καὶ παρὰ τῶν αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος θεολόγων ἀνδρῶν πιστοῦσθαί τις δύναται ἐντυγχάνων τοῖς ἐκείνων γράμμασιν, (5) ἐν οἷς φασιν· „ἡ γὰρ ἀ„γάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἰ „εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθα- E „νον· καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα ἡμεῖς μηκέτι ἑαυ„τοῖς ζῶμεν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ ὑμῶν ἀποθανόντι καὶ ἀναστάν„τι ἐκ νεκρῶν τῷ κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ. καὶ πάλιν· „τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους (6) ἠλαττωμένον βλέ„πομεν Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου δόξῃ καὶ τιμῇ „ἐστεφανωμένον, ὅπως χάριτι θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύση„ται θανάτου. εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ ἄλλον δεῖν ἢ αὐ„τὸν τὸν θεὸν λόγον ἐνανθρωπῆσαι σημαίνει λέγων· ἔπρε„πε γὰρ αὐτῷ, δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, πολ„λοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας „αὐτῶν διὰ παθημάτων τελειῶσαι.„ τοῦτο δὲ σημαίνει λέγων, ὡς οὐκ ἄλλου ἦν ἀπὸ τῆς γενομένης φθορᾶς τοὺς F ἀνθρώπους ἀνενεγκεῖν, ἢ τοῦ θεοῦ λόγου τοῦ (7) καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν πεποιηκότος αὐτούς. ὅτι δὲ διὰ τὴν περὶ τῶν ὁμοίων σωμάτων θυσίαν, σῶμα καὶ αὐτὸς ὁ λόγος ἔλαβεν ἑαυτῷ, καὶ τοῦτο σημαίνουσι λέγοντες· „ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κε„κοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρκὸς, καὶ αὐτὸς παραπλησίως „μετέ-

(1) Gobler. Felckm. 1. anon. & Theod. τῷ καταλλήλῳ. Alii cum editis καταλλήλου, ut & Interpretes legerunt.
(2) ἐν abest a Theod. At mss. & editi habent, & legerunt Omnibonus & Ambros. Camald. Ibid. post θανάτῳ, Theodor. habet καὶ οὕτως συνών. Angl. vero, καὶ ὡς συνών. Alii cum editis, ὡς οἱ ὄντε. Ambrosius Camald. videtur legisse ut Theod. Nam hic vertit, *eoque commercio*. Theodoreti lectionem sequi visum est, ut quæ meliorem sensum efficiat.
(3) Goblerianus & Felckmanni 1. anonymus ἀφθαρτίας.
(4) Editio Commel. πρέπει.
(5) Gobler. & Felckm. 1. anon. οἷς. Paulopost εἰ post ὅτι, omittunt editi, habent vero mss.
(6) ἠλαττωμένον abest a Gobler. & Felckm. 3. anon. Iidem post Ἰησοῦν, addunt Χριστόν.
(7) καὶ deest in Gobler. & Felckm. 1. anon.

„ μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ „ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διάβολον, „ καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς „ τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. „ τῇ γὰρ τοῦ ἰδίου σώματος θυσίᾳ, καὶ τέλος ἐπέθηκε τῷ καθ' ἡμῶν νόμῳ, καὶ ἀρχὴν ζωῆς ἡμῖν ἐκαίνισεν, ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως δεδωκώς. ἐπειδὴ γὰρ ἐξ ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους ὁ θάνατος ἐκράτησε, διὰ τοῦτο πάλιν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ θεοῦ λόγου ἡ τοῦ θανάτου κατάλυσις γέγονε, καὶ ἡ τῆς ζωῆς ἀνάστασις, λέγοντος τοῦ χριστοφόρου ἀνδρός· „ ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. „ ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, „ οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται. „ καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα. οὐκέτι γὰρ νῦν ὡς κατακρινόμενοι ἀποθνήσκομεν, ἀλλ' ὡς ἐγειρόμενοι περιμένομεν τὴν κοινὴν πάντων ἀνάστασιν, ἣν καιροῖς ἰδίοις δείξει ὁ καὶ ταύτην ἐργασάμενος καὶ χαρισάμενος θεός. αἰτία μὲν δὴ (1) πρώτη τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ σωτῆρος αὕτη. γνοίη δ' ἄν τις αὐτοῦ τὴν ἀγαθὴν εἰς ἡμᾶς παρουσίαν εὐλόγως γεγενῆσθαι, καὶ ἐκ τούτων.

II. Ὁ θεὸς ὁ πάντων ἔχων τὸ κράτος, ὅτε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος διὰ τοῦ ἰδίου λόγου ἐποίει, κατιδὼν πάλιν τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως αὐτῶν, ὡς οὐχ ἱκανὴ εἴη ἐξ ἑαυτῆς γνῶναι τὸν δημιουργὸν, οὐδ' ὅλως ἔννοιαν λαβεῖν θεοῦ, τῷ (2) τὸν μὲν εἶναι ἀγένητον, τὰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι, καὶ τὸν μὲν ἀσώματον εἶναι, τοὺς δὲ ἀνθρώπους κάτω (3) που σώματι πεπλάσθαι, καὶ ὅλως πολλὴν εἶναι τὴν τῶν γενητῶν ἔλλειψιν πρὸς τὴν τοῦ πεποιηκότος κατάληψιν καὶ γνῶσιν· ἐλεήσας πάλιν τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, ἅτε δὴ ἀγαθὸς ὢν, οὐκ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐρήμους τῆς ἑαυτοῦ γνώσεως, ἵνα μὴ ἀνόνητον ἔχωσι καὶ (4) τὸ εἶναι. ποία γὰρ ὄνησις τοῖς πεποιημένοις μὴ γινώσκουσι τὸν ἑαυτῶν ποιητήν; ἢ πῶς ἂν εἶεν λογικοὶ μὴ γινώσκοντες τὸν τοῦ πατρὸς λόγον, ἐν ᾧ καὶ γεγόνασιν; (5) οὐδὲν γὰρ οὐδὲ ἀλόγων διαφέρειν ἔμελλον, εἰ πλέον οὐδὲν τῶν περιγείων ἐπεγίνωσκον. τί δὲ καὶ ὁ θεὸς ἐποίει τούτους, ἀφ' ὧν οὐκ ἠθέλησεν γινώσκεσθαι; ὅθεν ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, ἀγαθὸς ὢν, τῆς ἰδίας εἰκόνος αὐτοῖς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεταδίδωσι, καὶ ποιεῖ τούτους κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν· ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης χάριτος τὴν εἰκόνα νοοῦντες, λέγω δὴ τὸν τοῦ πατρὸς λόγον, δυνηθῶσιν ἔννοιαν δι' αὐτοῦ τοῦ πατρὸς λαβεῖν, καὶ γινώσκοντες τὸν ποιητὴν ζῶσι τὸν εὐδαίμονα καὶ μακάριον ὄντως βίον. ἀλλ' ἄνθρωποι πάλιν παράφρονες, καταλιγωρήσαντες καὶ οὕτω τῆς δοθείσης αὐτοῖς χάριτος, τοσοῦτον ἀπεστράφησαν τὸν θεὸν, καὶ τοσοῦτον ἐθόλωσαν ἑαυτῶν τὴν ψυχὴν, ὡς μὴ μόνον ἐπιλαθέσθαι τῆς περὶ θεοῦ ἐννοίας, ἀλλὰ καὶ ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων ἑαυτοῖς ἀναπλάσασθαι. εἴδωλά τε γὰρ ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἑαυτοῖς ἀνετυπώσαντο, καὶ τὰ οὐκ ὄντα τοῦ ὄντος θεοῦ προετίμησαν, τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα λατρεύοντες, καὶ τό γε χείριστον, ὅτι καὶ εἰς ξύλα, καὶ εἰς λίθους, καὶ εἰς πᾶσαν ὕλην καὶ ἀνθρώπους τὴν τοῦ θεοῦ τιμὴν μετετίθουν, καὶ πλείονα τούτων ποιοῦντες, ὥσπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται. τοσοῦτον δὲ ἠσέβουν, ὅτι καὶ δαίμονας ἐθρήσκευον λοιπὸν καὶ θεοὺς ἀνηγόρευον, τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν ἀποπληροῦντες. θυσίας τε γὰρ ζώων ἀλόγων, καὶ ἀνθρώπων σφαγὰς, ὥσπερ εἴρηται πρότερον, εἰς τὸ ἐκείνων καθῆκον ἐπετέλουν, πλέον ἑαυτοὺς τοῖς ἐκείνων οἰστρήμασι καταδεσμεύοντες. διὰ τοῦτο γοῦν καὶ μαγεῖαι

participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum, & liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. Siquidem proprium corpus immolando, legi adversum nos latæ finem imposuit, & vitæ principium, spe resurgendi data, nobis innovavit. Quia enim mors ex hominibus vires in homines acceperat, hinc per Deum Verbum hominem factum, mortis solutio & vitæ resurrectio facta est, uti vir Christo plenus ait: *Quoniam enim per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Nam sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur.* Et cetera quæ sequuntur. Non enim jam ut damnandi morimur: sed tanquam a mortuis excitandi communem omnium resurrectionem expectamus; quam nimirum propriis temporibus ejus auctor & largitor Deus exhibiturus est. Itaque hæc prima est causa, cur Salvator homo factus est. Præterea eum convenienter admodum ad nos advenisse, ex his quoque licet percipere.

1. Cor. 15. 21.

II. Deus, qui rerum omnium Dominus est, cum hominum genus per proprium Verbum creavit, ejus naturæ imbecillitate perspecta, quæ scilicet tanta est ut ex seipsa nec Creatorem cognoscere nec de Deo cogitare possit, quod ille quidem non factus, hæc autem ex nihilo sit facta: ille corporis expers sit, homines vero corporei sint creati: ac denique quod valde multa rebus creatis desint ad Creatoris cognitionem assequendam; idcirco humani generis ille, utpote bonus, misertus, sui cognitione vacuos eos noluit dimittere, ut ne frustra existerent. Quid enim utilitatis rebus factis posset esse, si suum opificem ignorarent? Vel quomodo homines rationis essent participes, si Patris Rationem sive Verbum in quo facti sunt nescirent? Certe nulla in re differrent a brutis animantibus, si nihil præter terrena cognoscerent. Et vero quid Deus illos creavisset, si ab illis noluisset cognosci? Quapropter cum bonus sit, ne id fieret, propriæ imaginis Domini nostri Jesu Christi illos participes reddidit, & ad suam imaginem ac similitudinem fecit, ut hujusmodi gratiæ ope imaginem, Patris videlicet Verbum, animo concipientes, Patris cognitionem per ipsum assequi possent, & Creatorem cognoscendo, felicem ac vere beatam vitam viverent. Verum insani rursus homines hanc etiam sibi impertitam gratiam parvi pendentes, ita sese a Deo averterunt & animam inquinaverunt, ut non solum Dei notionem oblivione deleverint, sed etiam alia pro aliis sibi effinxerint. Nempe simulacra pro veritate sibi formavere, & ea quæ nihil erant Deo qui vere est prætulere, potiusque creaturæ quam Creatori servierunt. Sed quod nequissimum est, etiam ad ligna, ad lapides, & ad omnem materiam atque ad homines Dei honorem traduxerunt, hisque plura, uti supra dictum est, patravere. Siquidem tanta illorum fuit impietas, ut etiam dæmones venerari, & deos appellare, atque illorum parere cupiditati ac libidini non dubitaverint. Namque illis, quemadmodum diximus, & belluas & homines, ut eos colerent, immolabant, seque in dies, iisdem stimulantibus, fortioribus vinculis astrin-

Tanta est humanæ naturæ infirmitas, ut ex seipsa nec Creatorem cognoscere, nec de Deo cogitare queat.

(1) πρώτη abest a Gobl. & Felck. 1. an. Iidem ante αὕτη addunt, τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Seg. addit tantum τοῦ σωτῆρος, ut & legit Omnibonus. Alii cum editis has voces omittunt.

(2) Gobler. & Felckm. 1. an. τὸ μὲν εἶναι. Iidem & Anglic. ἀγένητον. Alii vero cum editis, ἀγέννητον minus bene.

(3) Sic Seguer. Basil. & Anglic. Alii cum editione Commel. που omittunt. Mox ibid. Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. habent ὅλως, ut & legit Omnibonus: alii cum editis, ὅλην.

(4) τὸ hic habent Seg. Basil. Gob. & Felck. 1. an. Alii cum ed. omittunt.

(5) Seguer. οὐδέ. Anglic. paulopost, ἐγίνωσκον.

astringebant. Hinc ergo artes magicæ apud eos edocebantur, & oracula variis in locis edita miseros homines decipiebant, cunctique sibi & nascendi & existendi causas astra & cetera corpora cælestia esse arbitrabantur, nihilque præter ea, quæ videbant, cogitabant. In summa, omnia impietate & nequitia erant plena, solusque Deus & ejus Verbum ignorabatur, quamvis seipsum hominibus minime occultaverit, nec simplicem sui cognitionem illis impertiverit, sed variis multisque modis eam eis explicaverit.

12. Sufficiebat equidem gratia, qua ad imaginem Dei facti sumus, ad Deum Verbum & Patrem per ipsum Verbum cognoscendum. Verum Deus, cui hominum infirmitas optime erat perspecta, illorum negligentiæ providit, ut nempe si Deum per seipsos cognoscere negligerent, possent ex naturæ operibus Creatorem non ignorare. Quia vero hominum malitia in pejus sensim prolabitur, huic quoque illorum infirmitati prospexit, cum legem & prophetas iisdem notos misit, ut si in cælum suspicere & rerum omnium effectorem agnoscere gravarentur, doceri a proximis possent. Homines enim id, quod melius & præstantius est, ex hominibus propius possunt ediscere. Licebat ergo oculis ad cæli immensitatem erectis, & creatarum rerum ordine & concentu perspecto, ejus ducem & moderatorem, Patris Verbum intelligere, quod sua in res omnes providentia Patrem omnibus indicat, atque idcirco omnia movet, ut Deum omnes per ipsum agnoscant. Si autem id illis erat molestum, saltem sanctos viros audire, ac per eos rerum omnium creatorem Deum, Christi patrem discere poterant, ut & idolorum cultum summa impietate plenum esse. Licebat quoque, lege cognita, omnem coercere nequitiam, rectamque ac honestam vitam ducere. Neque enim propter Judæos solos lex data fuit, aut prophetæ missi sunt: ad Judæos quidem mittebantur, & a Judæis vexabantur: sed totius orbis erant veluti sacrum magisterium cum ad Dei cognitionem docendam, tum ad animam recte instituendam. Quamvis ergo tanta Dei fuerit benignitas & humanitas: attamen homines præsentibus voluptatibus dæmonumque præstigiis ac fallaciis victi, oculos ad veritatem cognoscendam non aperuerunt, sed seipsos in plura ac majora vitia & scelera ingurgitarunt, ut jam rationis participes non viderentur, sed ex moribus rationis esse expertes censerentur.

Gratia, qua homo ad Dei imaginem factus est, illi ad Deum cognoscendum satis erat.

13. Sic igitur hominibus ad belluarum sortem redactis, & dæmonica fraude ubique instar umbræ incumbente & veri Dei cognitionem obscurante, quid Deum agere oportebat? Remne tam nefandam silere, sinereque homines a dæmonibus decipi, nec Deum agnoscere? Sed quid profuisset hominem ad Dei imaginem ab initio factum fuisse? Vel enim ille rationis expers, ut brutæ animantes, creandus erat, vel certe factus rationis particeps belluarum vitam vivere non debuit. Quid item illi prorsus profuisset Dei notionem ab initio accepisse? Si enim nunc indignus est qui eam accipiat, certe neque illi ab initio dari oportuit. Quæ porro inde utilitas Deo creatori, quæ gloria redundaret, si homines

Non propter solos Judæos, sed aliarum etiam gentium gratia lex olim data est & Prophetæ missi sunt.

A παρ' αὐτοῖς ἐδιδάσκοντο, καὶ (1) μαντεῖα κατὰ τόπον τοὺς ἀνθρώπους ἐπλάνα, καὶ πάντες τὰ γενέσεως καὶ τοῦ εἶναι ἑαυτῶν τὰ αἴτια τοῖς ἄστροις καὶ τοῖς κατ' οὐρανὸν πᾶσιν ἀνετίθουν, μηδὲν πλέον τῶν φαινομένων λογιζόμενοι. καὶ ὅλως πάντα ἦν ἀσεβείας καὶ παρανομίας μεστά, καὶ (2) μόνος ὁ θεὸς οὐδὲ ὁ τούτου λόγος ἐπεγινώσκετο, καίτοι οὐκ ἀφανῆ ἑαυτὸν τοῖς ἀνθρώποις ἐπικρύψας, οὐδὲ ἁπλῆν τὴν περὶ ἑαυτοῦ γνῶσιν αὐτοῖς δεδωκώς, ἀλλὰ καὶ ποικίλως καὶ διὰ πολλῶν αὐτὴν αὐτοῖς ἐφαπλώσας.

12. Αὐτάρκης μὲν γὰρ ἦν ἡ κατ' εἰκόνα χάρις B γνωρίζειν τὸν (3) θεὸν λόγον, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν πατέρα· εἰδὼς δὲ ὁ θεὸς τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀνθρώπων, προενοήσατο καὶ τῆς ἀμελείας τούτων. ἵν' ἐὰν ἀμελήσαιεν δι' ἑαυτῶν τὸν θεὸν ἐπιγνῶναι, ἔχωσι διὰ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων τὸν δημιουργὸν μὴ ἀγνοεῖν. ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀνθρώπων ἀμέλεια ἐπὶ τὰ χείρονα κατ' ὀλίγον ἐπικαταβαίνει· προενοήσατο πάλιν ὁ θεὸς καὶ τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀσθενείας (4) νόμον καὶ προφήτας τοὺς αὐτοῖς γνωρίμους ἀποστείλας, ἵνα ἐὰν καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ὀκνήσωσιν ἀναβλέψαι καὶ γνῶναι τὸν ποιητὴν, ἔχωσιν ἐκ τῶν ἐγγὺς τὴν διδασκαλίαν. ἄνθρωποι γὰρ παρὰ ἀνθρώπων ἐγγυτέρω δύνανται μαθεῖν περὶ τῶν C κρειττόνων. ἐξὸν οὖν ἦν ἀναβλέψαντας αὐτοὺς εἰς τὸ μέγεθος τοῦ οὐρανοῦ, (5) καὶ κατανοήσαντας τὴν τῆς κτίσεως ἁρμονίαν, γνῶναι τὸν ταύτης ἡγεμόνα τὸν τοῦ πατρὸς λόγον, τὸν τῇ ἑαυτοῦ εἰς πάντα προνοίᾳ γνωρίζοντα πᾶσι τὸν πατέρα, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ὅλα (6) κινοῦντα, ἵνα δι' αὐτοῦ πάντες γινώσκωσι τὸν θεόν. ἢ εἰ τοῦτο αὐτοῖς ἦν ὀκνηρὸν, κἂν τοῖς ἁγίοις δυνατὸν ἦν αὐτοὺς συντυγχάνειν, καὶ δι' αὐτῶν μαθεῖν τὸν τῶν πάντων δημιουργὸν θεὸν, τὸν τοῦ Χριστοῦ πατέρα· καὶ ὅτι τῶν εἰδώλων ἡ θρησκεία ἀθεότης ἐστὶ καὶ πάσης ἀσεβείας μεστή. ἐξὸν δὲ ἦν αὐτοὺς καὶ τὸν νόμον ἐγνωκότας, παύσασθαι πάσης παρανομίας, καὶ τὸν κατ' D ἀρετὴν ζῆσαι βίον. οὐδὲ γὰρ διὰ Ἰουδαίους μόνους ὁ νόμος ἦν, οὐδὲ δι' αὐτοὺς μόνους οἱ προφῆται ἐπέμποντο, ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους μὲν ἐπέμποντο, καὶ παρὰ Ἰουδαίων ἐδιώκοντο· πάσης δὲ τῆς οἰκουμένης ἦσαν διδασκάλιον ἱερὸν τῆς περὶ θεοῦ γνώσεως, καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν πολιτείας· τοσαύτης οὖν οὔσης τῆς τοῦ θεοῦ ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας· ὅμως οἱ ἄνθρωποι νικώμενοι ταῖς παραυτίκα ἡδοναῖς, καὶ ταῖς παρὰ δαιμόνων φαντασίαις καὶ ἀπάταις, οὐκ ἀνένευσαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ἑαυτοὺς πλείοσι κακοῖς καὶ ἁμαρτήμασιν ἐνεφόρησαν, ὡς μηκέτι δοκεῖν αὐτοὺς λογικοὺς, ἀλλὰ ἀλόγους ἐκ τῶν τρόπων νομίζεσθαι. E

13. Οὕτω τοίνυν ἀλογωθέντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὕτω τῆς δαιμονικῆς πλάνης ἐπισκιαζούσης τὰ πανταχοῦ, καὶ κρυπτούσης τὴν περὶ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ γνῶσιν, τί τὸν θεὸν ἔδει ποιεῖν; σιωπῆσαι τὸ τηλικοῦτον, καὶ ἀφεῖναι τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ δαιμόνων πλανᾶσθαι, καὶ μὴ γινώσκειν αὐτοὺς τὸν θεόν; (7) καὶ τίς ἡ χρεία τοῦ ἐξ ἀρχῆς κατ' εἰκόνα θεοῦ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον; ἔδει γὰρ αὐτὸν ἁπλῶς ὡς ἄλογον γενέσθαι, ἢ γενόμενον λογικὸν τὴν τῶν ἀλόγων ζωὴν (8) μὴ βιοῦν. τίς δὲ ὅλως ἦν χρεία ἐννοίας F αὐτὸν λαβεῖν περὶ θεοῦ ἐξ ἀρχῆς; εἰ γὰρ οὐδὲ νῦν ἄξιός ἐστι λαβεῖν· ἔδει μηδὲ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῷ δοθῆναι. τί δὲ καὶ ὄφελος τῷ πεποιηκότι θεῷ, ἢ ποία δόξα αὐτῷ ἂν εἴη, εἰ οἱ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενοι ἀνθρω-

(1) Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. habent μαντεία. Alii cum editione Commel. μαντεῖα, atque ita legerunt Interpretes.
(2) Editio Commel. οὐ μόνος.
(3) Gobler. & Felckm. 1. anon. θεοῦ λόγον habent: alii cum editione Commel. θεὸν λόγον, atque ita legerunt Omnibonus & Ambrosius Camaldulensis.
(4) Sic Basil. & Seguer. ut & legisse videntur Interpretes, qui hic *legem* habent: alii cum editis, νόμους.
(5) Seguer. hic habet conjunctionem καὶ, quam & Interpretes exprimunt: alii autem cum editis omittunt.
(6) Seguer. κινοῦνται, quod & legisse videtur Omnib. qui hic vertit, *moventur*. Ibid. τὰ deest in Gobl. & Felck. 1. anon.
(7) Seguer. Basil. & Anglic. ἡ hic habent, quam particulam item exprimunt Omnibonus & Ambrosius Camald. Alii autem cum editis omittunt.
(8) μὴ abest a Gobler. & Felckm. 1. anon. Alii cum editis habent, atque ita legit Omnibonus. Ambrosius autem Camald. & Nannius non videntur legisse: nam eam particulam non exprimunt, sed hoc sensu locum istum reddunt: *Præstare enim videbatur irrationalem fieri, quam rationalem conditum brutorum vivere vitam*. Ita Ambros. Similia habet Nannius.

ἄνθρωποι οὐ προσκυνοῦσιν αὐτῷ, ἀλλ' ἑτέρους εἶναι τοὺς πεποιηκότας αὐτοὺς νομίζουσιν; εὑρίσκεται γὰρ ὁ θεὸς, ἑτέροις καὶ οὐχ ἑαυτῷ τούτους δημιουργήσας. εἶτα βασιλεὺς μὲν, ἄνθρωπος ὢν, τὰς ὑπὸ αὐτοῦ κτισθείσας χώρας οὐκ ἀφίησιν ἐκδότους ἑτέροις δουλεύειν, οὐδὲ πρὸς ἄλλους καταφεύγειν· ἀλλὰ γράμμασιν αὐτοὺς ὑπομιμνήσκει, πολλάκις δὲ καὶ διὰ φίλων αὐτοῖς ἐπιστέλλει, εἰ δὲ καὶ χρεία γένηται, αὐτὸς παραγίνεται, τῇ παρουσίᾳ λοιπὸν αὐτοὺς δυσωπῶν· μόνον ἵνα μὴ ἑτέροις δουλεύσωσι, καὶ ἀργὸν αὐτοῦ τὸ ἔργον γένηται. οὐ πολλῷ πλέον ὁ θεὸς τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων φείσεται πρὸς τὸ μὴ πλανηθῆναι ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς οὐκ οὖσι δουλεύειν, μάλιστα ὅτι ἡ τοιαύτη πλάνη ἀπωλείας αὐτοῖς (1) αἰτία καὶ ἀφανισμοῦ γίνεται; οὐκ ἔδει δὲ τὰ ἅπαξ κοινωνήσαντα τῆς τοῦ θεοῦ εἰκόνος ἀπολέσθαι. τί οὖν ἔδει ποιεῖν τὸν θεόν; ἢ τί ἔδει γενέσθαι, ἀλλ' ἢ τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνανεῶσαι, ἵνα δι' αὐτοῦ πάλιν αὐτὸν γνῶναι δυνηθῶσιν οἱ ἄνθρωποι; τοῦτο δὲ πῶς ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ αὐτῆς τῆς τοῦ θεοῦ εἰκόνος παραγενομένης τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; δι' ἀνθρώπων μὲν γὰρ οὐκ ἦν δυνατὸν, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ κατ' εἰκόνα γεγόνασιν· ἀλλ' οὐδὲ δι' (2) ἀγγέλων· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ αὐτοί εἰσιν εἰκόνες. ὅθεν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος δι' ἑαυτοῦ παρεγένετο, ἵν' ὡς εἰκὼν ὢν τοῦ πατρὸς τὸν κατ' εἰκόνα ἄνθρωπον ἀνακτίσαι δυνηθῇ. ἄλλως δὲ πάλιν οὐκ ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ ὁ θάνατος ἦν καὶ ἡ φθορὰ ἐξαφανισθεῖσα. ὅθεν εἰκότως ἔλαβε σῶμα θνητὸν, ἵνα καὶ ὁ θάνατος ἐν αὐτῷ λοιπὸν ἐξαφανισθῆναι δυνηθῇ, καὶ οἱ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνακαινισθῶσιν ἄνθρωποι. οὐκ οὖν ἑτέρου πρὸς ταύτην τὴν χρείαν οὐκ ἦν, εἰ μὴ τῆς εἰκόνος τοῦ πατρός.

14. (3) Ὡς γὰρ τῆς γραφείσης ἐν ξύλῳ μορφῆς παραφανισθείσης ἐκ τῶν ἔξωθεν ῥύπων, πάλιν χρεία (4) τοῦτον παραγενέσθαι, οὗ καὶ ἔστιν ἡ μορφὴ, ἵνα ἀνακαινισθῆναι ἡ εἰκὼν δυνηθῇ ἐν τῇ αὐτῇ ὕλῃ· διὰ γὰρ τὴν ἐκείνου γραφὴν ἡ αὐτὴ καὶ ὕλη ἐν ᾗ καὶ γέγραπται, οὐκ ἐκβάλλεται, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ἀνατυποῦται. κατὰ τοῦτο καὶ ὁ πανάγιος τοῦ πατρὸς υἱὸς, εἰκὼν ὢν τοῦ πατρὸς, παρεγένετο ἐπὶ τοὺς (5) ἡμετέρους τόπους, ἵνα τὸν κατ' αὐτὸν πεποιημένον ἄνθρωπον ἀνακαινίσῃ, καὶ ὡς ἀπολόμενον εὕρῃ διὰ τῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἀφέσεως, ᾗ φησι καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς εὐαγγελίοις· „ ἦλθον τὸ ἀπολόμενον εὑρεῖν καὶ σῶσαι. ὅθεν καὶ πρὸς „ τοὺς (6) Ἰουδαίους ἔλεγεν, ἐὰν μή τις ἀναγεννηθῇ· „ οὐ τὴν ἐκ γυναικῶν γέννησιν σημαίνων, ὥσπερ ὑπενόουν ἐκεῖνοι, ἀλλὰ τὴν ἀναγεννωμένην καὶ ἀνακτιζομένην ψυχὴν ἐν τῷ κατ' εἰκόνα δηλῶν. ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰδωλομανία καὶ ἀθεότης κατεῖχε τὴν οἰκουμένην, καὶ ἡ περὶ θεοῦ γνῶσις ἐκέκρυπτο· τίνος ἦν διδάξαι τὴν οἰκουμένην (7) περὶ πατρός; ἀνθρώπου φαίη τις ἄν; ἀλλ' οὐκ ἦν ἀνθρώπων ἐνὸν τὴν ὑφήλιον πᾶσαν ὑπελθεῖν, οὔτε τῇ φύσει τοσοῦτον ἰσχυόντων δραμεῖν, οὔτε ἀξιοπίστων περὶ τούτου δυναμένων γενέσθαι, οὔτε πρὸς τὴν τῶν δαιμόνων ἀπάτην καὶ φαντασίαν ἱκανῶν δι' ἑαυτῶν ἀντιστῆναι. πάντων γὰρ κατὰ ψυχὴν πληγέντων καὶ ταραχθέντων παρὰ τῆς δαιμονικῆς ἀπάτης, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων ματαιότητος, πῶς οἷόν τε ἦν ἀνθρώπου ψυχὴν καὶ ἀνθρώπων νοῦν μεταπεῖσαι, ὅπουγε οὐδὲ ὁρᾶν αὐτοὺς δύνανται; ὃ δὲ μὴ ὁρᾷ τις, πῶς δύναται μεταπαιδεῦσαι; ἀλλ' ἴσως ἄν τις εἴποι τὴν κτίσιν ἀρκεῖσθαι. ἀλλ' εἰ ἡ κτίσις ἤρκει, οὐκ ἂν ἐγεγόνει τὰ τηλικαῦτα κακά. ἦν γὰρ καὶ ἡ κτίσις· καὶ οὐδὲν ἧττον οἱ ἄνθρωποι ἐν τῇ αὐ-

A quos creavit, eum non colerent, sed alios sui effectores esse arbitrarentur? Ita enim videretur Deus non sibi sed aliis homines creasse. Insuper, Imperator, tametsi homo, oppida a se constructa in aliorum ditionem & servitutem venire, neque ad alios deficere finit: sed cives litteris monet, sæpe etiam per amicos illis scribit, ipseque, si exigit necessitas, eos convenit, ut sua præsentia flectat, ea tantum de causa ne aliis serviant, vel irritum opus suum fiat. An non ergo multo magis Deus rerum, quarum creator est, miserebitur, ne a se aberrent, & rebus quæ nullæ sunt serviant, cum præsertim hujusmodi error il- B lis exitii & interitus sit causa? sane perire non decebat res imaginis Dei semel factas participes. Quid igitur Deum agere conveniebat? Quid aliud fieri oportuit, quam illam similitudinem, qua ad Dei imaginem facti sunt, renovari, ut Deum per illam denuo possent homines cognoscere? Qui vero istud fieret, nisi ipsa Dei imago Salvator noster Jesus Christus advenisset? Namque per homines id fieri non poterat, quandoquidem ipsi quoque ad imaginem Dei facti sunt: neque etiam per Angelos, neque enim ipsi imagines sunt. Quapropter Dei Verbum per seipsum advenit, quo, ut imago C Patris, hominem ad imaginem factum reficere posset. Præterea, id quoque fieri non potuisset, nisi morte & corruptione deletis; unde valde congruenter mortale corpus accepit, ut & mors in ipso deleri, & homines ad imaginem facti refici possent. Nemo igitur alius ad id negotii fuit idoneus, nisi sola imago Patris.

14. Nam quemadmodum siqua alicujus effigies in tabula aliqua depicta, injectis sordibus fuerit deleta, necesse est eum, cujus illa est effigies, iterum adesse, ut ejus imago in eadem materia possit resti- D tui. Ipsa enim materia propter expressam in se imaginem non projicitur, sed deleta effigies in ea renovatur. Ita sanctissimus Patris filius, qui Patris imago est, ad nos advenit, ut hominem ad sui similitudinem factum reficeret, & tanquam perditum, concessa peccatorum venia, recuperaret, uti ipse in Euangeliis ait: *Veni ut quod perierat invenirem & salvum facerem*. Unde etiam ad Judæos dixit: *Nisi quis renatus fuerit*. Quibus verbis non procreationem ex mulieribus significabat, ut illi quidem suspicabantur; sed animam, quatenus ad imaginem Dei renascitur & reficitur, denotabat. Itaque idololatria & E impietate universum terrarum orbem occupante, & Dei cognitione ubique latente, cujus, amabo, erat hominibus Patris cognitionem impartire? Hominis ne? Verum non humanæ potentiæ erat universum terrarum orbem peragrare, nec tantum spatii percurrere hominum natura ferebat: nec vero illi ea auctoritate fuissent, ut sibi hac de re fides haberetur, nec denique dæmonum fallaciis & præstigiis per seipsos resistere valebant. Omnium enim animis dæmonica fraude ac idolorum vanitate circumventis & conturbatis, qui fieri poterat, ut hominis animam & hominum mentem cogerent sententiam mutare, cum ab illis ne vi- F deri quidem possent? Quod vero non videt quis, quomodo ex sententia deducere potest? Sed forte dixerit aliquis res creatas id præstare potuisse. Verum si potuissent, non tanta profecto mala evenissent. Existebant siquidem res creatæ: at homines nihilominus in

Homo refici non potuit, nisi renovata similitudine qua ad Dei imaginem factus est, quod ab alio fieri non potuit, nisi a solo Dei filio, qui est imago Patris.

Luc. 19. 10.

Joan. 3. 5.

(1) αἰτία abest a Gobler. & Felckm. 1. anonymo: quod recenti manu additum est in Anglicano.

(2) Ad hunc locum, in Basil. Cod. hæc nota legitur: σημείωσαι ὅτι οἱ ἄγγελοι οὐκ εἰσὶν εἰκόνες Θεοῦ. Sed fallitur ille scriptor. Nam hic tantum docet S. Athanasius Angelos non esse imagines ad quas homo factus est, non autem non esse Dei imagines.

(3) Hic locus refertur ab Adriano Papa epist. ad Constantinum & Irenem, Synod. VII. Œcumen. Act. II. sed verbis paulum diversis, quod ex Latina lingua in Græcam versa fuerint.

(4) Basil. τοῦτο. Mox ibid. omnes mss. artic. ἡ ante εἰκὼν addunt: editi omittunt.

(5) Sic Seguer. Editi, ἡμετέρων.

(6) Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. ἰδίους. Interpretes Ἰουδαίους legerunt. Gobler. & Felckm. 1. anon. ibid. γεννηθῇ.

(7) περὶ πατρὸς deest in Anglic. & Basil.

in eodem circa Deum errore volutabantur. Cujus ergo alius opus fuit, quam Dei Verbi quod animam & mentem intuetur, omniaque in natura movet, & per illa Patrem notum facit. Ejus enim certe erat, qui propria providentia & rerum universarum dispositione Patris cognitionem docet, eamdem doctrinam renovare. Quomodo igitur id fieri potuisset? Responderit forte aliquis, per eadem potuisse fieri, ita ut scilicet ex creatæ naturæ operibus Pater iterum cognosceretur. Atqui id minime securum erat. Non, inquam, securum erat: idipsum enim prius neglexerant homines; nec jam amplius sursum, sed deorsum defixos habebant oculos: unde congruenter hominibus prodesse volens, ut homo advenit, sibique simile corpus accepit & ex rebus inferioribus, hoc est, per corporis opera, ut qui Deum ex suo imperio & providentia in res universas intelligere noluerant, saltem ex operibus per corpus editis, Dei Verbum in corpore existens, ac per ipsum, Patrem agnoscerent.

15. Namque ut optimus magister, qui discipulorum curam habet, illos, quos difficiliora præcepta adjuvare nequeunt, facilioribus erudire non gravatur: ita sane se quoque Verbum gessit, ut & Paulus docet: *Nam*, inquit, *quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum: placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes*. Quia enim homines Dei contemplatione repudiata, ac velut in profundo demersi, depressisque in terram oculis, in natura & rebus quæ sentiuntur Deum conquirebant, mortalesque homines nec non dæmones sibi deos effingebant: idcirco humanissimus & communis omnium servator, Dei Verbum sibi corpus accepit, & tanquam homo inter homines versatus est, omniumque hominum sensus assumsit, ut qui in rebus corporeis Deum esse putabant, ex his, quæ Dominus, corporis ministerio, agebat, agnoscerent veritatem, & Patrem per eumdem ipsum intelligerent. Hinc illi, qui & homines erant & humana omnia cogitabant, quocumque converterent sensus, seipsos ibi suscipi & veritatem undique edoceri cernebant. Sive enim creatam naturam admirarentur: eam ipsam Christum Dominum confiteri videbant. Sive illorum menti digni viderentur homines quos Deos existimarent: sane si Salvatoris opera vellent cum aliorum factis conferre, ex his perspicuum esset solum eum inter omnes homines Filium Dei esse, cum nihil apud illos sit his simile, quæ a Deo Verbo facta fuerunt. Sin autem dæmonibus addicti erant: cum illos a Domino pelli cernerent, solum illum Dei Verbum esse & dæmones deos non esse agnoscere facile poterant. Sin porro superstitiosus mortuorum cultus illorum animos occupasset, ut & heroas, & quos Poetæ celebrant deos venerarentur: certe ubi Christum resurrexisse viderent, illos mendaces esse, solumque Dominum verum Patris Verbum & mortis Dominum esse fateri cogerentur. Idcirco igitur natus est, & homo visus est, mortuus est & resurrexit, suisque propriis factis omnia hominum, qui unquam floruerunt, gesta obscuravit, ut quacumque ex parte præoccupati fuissent homines, inde illos reduceret, & verum sui patrem doceret, uti ipse ait: *Veni salvum facere & invenire quod perierat*. (Luc. 19. 10.)

16. Postea enim quam ad res corporeas delapsa est mens hominum, eo se demisit Verbum, ut corpore indutum appareret, quo nempe, ut homo, ad se traduceret

τῇ περὶ Θεοῦ πλάνῃ ἐκυλίοντο. τίνος οὖν ἦν πάλιν χρεία, ἢ τοῦ Θεοῦ λόγου τοῦ καὶ ψυχὴν καὶ νοῦν ὁρῶντος, τοῦ καὶ τὰ ὅλα ἐν τῇ κτίσει κινοῦντος, καὶ δι' αὐτῶν γνωρίζοντος τὸν πατέρα; τοῦ γὰρ διὰ τῆς ἰδίας προνοίας καὶ διακοσμήσεως τῶν ὅλων διδάσκοντος περὶ τοῦ πατρὸς, αὐτοῦ ἦν καὶ τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν ἀνανεῶσαι. πῶς οὖν ἂν ἐγεγόνει τοῦτο; ἴσως ἄν τις εἴποι, ὅτι ἐξὸν ἦν διὰ τῶν αὐτῶν, ὥστε πάλιν διὰ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων τὰ περὶ αὐτοῦ δεῖξαι. ἀλλ' οὐκ ἦν ἀσφαλὲς ἔτι τοῦτο. οὐχί γε. παρεῖδον γὰρ τοῦτο πρότερον οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐκ ἔτι μὲν ἄνω, κάτω δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐσχήκασιν. ὅθεν εἰκότως ἀνθρώπους θέλων ὠφελῆσαι, ὡς ἄνθρωπος ἐπιδημεῖ, λαμβάνων ἑαυτῷ σῶμα ὅμοιον ἐκείνοις, καὶ ἐκ τῶν κάτω· λέγω δὴ διὰ τῶν τοῦ σώματος ἔργων· ἵνα οἱ μὴ θελήσαντες αὐτὸν γνῶναι ἐκ τῆς εἰς τὰ ὅλα προνοίας καὶ ἡγεμονίας αὐτοῦ, κἂν ἐκ τῶν δι' αὐτοῦ τοῦ σώματος ἔργων γνώσωνται τὸν ἐν τῷ σώματι τοῦ Θεοῦ λόγον, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν πατέρα.

15. Ὡς γὰρ ἀγαθὸς διδάσκαλος κηδόμενος τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, τοὺς μὴ δυναμένους ἐκ τῶν μειζόνων ὠφεληθῆναι, πάντως διὰ τῶν εὐτελεστέρων συγκαταβαίνων αὐτοὺς παιδεύει· οὕτω καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, καθὼς καὶ ὁ Παῦλός φησι· „ἐπειδὴ γὰρ ἐν „τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σο„φίας τὸν Θεόν· εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρί„ας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας.„ ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἄνθρωποι ἀποστραφέντες τὴν πρὸς τὸν Θεὸν θεωρίαν, καὶ ὡς ἐν βυθῷ βυθισθέντες κάτω τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, ἐν γενέσει καὶ τοῖς αἰσθητοῖς τὸν Θεὸν ἀνεζήτουν, ἀνθρώπους θνητοὺς καὶ δαίμονας ἑαυτοῖς θεοὺς ἀνατυπούμενοι. τούτου ἕνεκα ὁ φιλάνθρωπος καὶ κοινὸς πάντων σωτὴρ, ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος λαμβάνει ἑαυτῷ σῶμα, καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐν ἀνθρώποις ἀναστρέφεται, καὶ τὰς αἰσθήσεις πάντων ἀνθρώπων προσλαμβάνει, ἵνα οἱ ἐν σωματικοῖς νοοῦντες εἶναι τὸν Θεὸν, ἀφ' ὧν ὁ κύριος ἐργάζεται διὰ τῶν τοῦ σώματος ἔργων, ἀπ' αὐτῶν νοήσωσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν πατέρα λογίσωνται. ἄνθρωποι δὲ ὄντες καὶ ἀνθρώπινα πάντα νοοῦντες, οἷς ἐὰν ἐπέβαλον τὰς ἑαυτῶν αἰσθήσεις, ἐν τούτοις προσλαμβανομένους ἑαυτοὺς ἑώρων, καὶ πανταχόθεν διδασκομένους τὴν ἀλήθειαν. εἴτε γὰρ εἰς τὴν κτίσιν ἐπτόηντο, ἀλλ' ἑώρων αὐτὴν ὁμολογοῦσαν τὸν Χριστὸν κύριον. εἴτε εἰς ἀνθρώπους ἦν αὐτῶν ἡ διάνοια προληφθεῖσα, ὥστε τούτους θεοὺς νομίζειν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔργων τοῦ σωτῆρος συγκρινόντων τε ἐκείνων, ἐφαίνετο ἐν ἀνθρώποις μόνος ὁ σωτὴρ Θεοῦ υἱός· οὐκ ὄντων παρ' ἐκείνοις τοιούτων ὁποῖα παρὰ τοῦ Θεοῦ λόγου γέγονεν. εἰ δὲ καὶ εἰς δαίμονας ἦσαν προληφθέντες· ἀλλὰ ὁρῶντες αὐτοὺς διωκομένους ὑπὸ τοῦ κυρίου, ἐγίνωσκον μόνον εἶναι τοῦτον τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, καὶ οὐκ εἶναι θεοὺς τοὺς δαίμονας. εἰ δὲ καὶ εἰς νεκροὺς ἤδη τούτων ἦν ὁ νοῦς κατασχεθεὶς, ὥστε θρησκεύειν ἥρωας, καὶ τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους θεούς· ἀλλ' ὁρῶντες τὴν τοῦ σωτῆρος ἀνάστασιν, ὡμολόγουν ἐκείνους εἶναι ψευδεῖς, καὶ μόνον τὸν κύριον ἀληθινὸν τὸν τοῦ πατρὸς λόγον, τὸν καὶ τοῦ θανάτου κυριεύοντα. διὰ τοῦτο καὶ (1) γεγένηται, καὶ ἄνθρωπος ἐφάνη, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, ἀμβλύνας καὶ ἐπισκιάσας τὰ τῶν πώποτε γενομένων ἀνθρώπων διὰ τῶν ἰδίων ἔργων, ἵνα ὅπου δ' ἂν ὦσι προληφθέντες οἱ ἄνθρωποι, ἐκεῖθεν αὐτοὺς ἀναγάγῃ, καὶ διδάξῃ τὸν ἀληθινὸν ἑαυτοῦ πατέρα, καθάπερ καὶ αὐτός φησιν, „ἦλθον σῶσαι καὶ εὑρεῖν „τὸ ἀπολωλός.„

16. Ἅπαξ γὰρ εἰς αἰσθητὰ πεσούσης τῆς διανοίας (2) τῶν ἀνθρώπων, ὑπέβαλεν ἑαυτὸν διὰ σώματος φανῆναι ὁ λόγος, ἵνα μετενέγκῃ εἰς ἑαυτὸν ὡς ἄνθρωπος τοὺς ἀνθρώ-

(1) Seguerianus, γεγέννηται.
(2) Seguer. τῶν ἀνθρώπων hic habet, & exprimunt Interpretes: alii cum editis omittunt.

ἀνθρώπους, καὶ τὰς αἰσθήσεις αὐτῶν εἰς ἑαυτὸν ἀποκλίνῃ, καὶ λοιπὸν ἐκείνους ὡς (1) ἄνθρωπον αὐτὸν ὁρῶντας, δι' ὧν ἐργάζεται ἔργων, πείσῃ μὴ εἶναι ἑαυτὸν ἄνθρωπον μόνον, ἀλλὰ καὶ θεὸν καὶ θεοῦ ἀληθινοῦ λόγον καὶ σοφίαν. τοῦτο (2) δὲ καὶ ὁ Παῦλος βουλόμενος σημᾶναι, φησίν· „ ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ ὕψος καὶ βάθος, γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ θεοῦ· „ πανταχοῦ γὰρ τοῦ λόγου ἑαυτὸν ἀπλώσαντος, καὶ ἄνω, καὶ κάτω, καὶ εἰς τὸ βάθος, καὶ εἰς τὸ πλάτος· ἄνω μὲν εἰς τὴν κτίσιν, κάτω δὲ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν, (3) εἰς βάθος δὲ εἰς τὸν ᾅδην, εἰς πλάτος δὲ εἰς τὸν κόσμον· τὰ πάντα τῆς περὶ θεοῦ γνώσεως πεπλήρωται. διὰ δὲ τοῦτο, οὐδὲ παρ' αὐτὰ παραγινόμενος τὴν θυσίαν τὴν ὑπὲρ πάντων ἐπετέλει, παραδιδοὺς τὸ σῶμα τῷ θανάτῳ, καὶ ἀνιστῶν αὐτὸ, ἀφανῆ ἑαυτὸν διὰ τούτου ποιῶν. ἀλλὰ (4) καὶ ἐμφανῆ ἑαυτὸν διὰ τούτου καθίστη διαμένων ἐν αὐτῷ, καὶ τοιαῦτα τελῶν ἔργα καὶ σημεῖα διδοὺς, ἃ μηκέτι ἄνθρωπον, ἀλλὰ θεὸν λόγον αὐτὸν ἐγνώριζον. ἀμφότερα γὰρ ἐφιλανθρωπεύετο ὁ σωτὴρ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ὅτι καὶ τὸν θάνατον ἐξ ἡμῶν ἠφάνιζε, καὶ ἀνεκαίνιζεν ἡμᾶς· καὶ ὅτι ἀφανὴς ὢν καὶ ἀόρατος, διὰ τῶν ἔργων ἐνέφαινε, καὶ ἐγνώριζεν ἑαυτὸν εἶναι τὸν λόγον τοῦ πατρὸς, τὸν τοῦ παντὸς ἡγεμόνα καὶ βασιλέα.

17. Οὐ γὰρ δὴ περικεκλεισμένος ἦν ἐν τῷ σώματι· οὐδὲ ἐν σώματι μὲν ἦν, ἀλλαχόσε δὲ οὐκ ἦν. οὐδὲ ἐκεῖνο μὲν ἐκίνει, τὰ (5) ὅλα δὲ τῆς τούτου ἐνεργείας καὶ προνοίας κεκένωτο· ἀλλὰ τὸ παραδοξότατον, λόγος ὢν, οὐ συνείχετο μὲν ὑπό τινος· συνεῖχε δὲ τὰ πάντα μᾶλλον αὐτός· καὶ ὥσπερ ἐν πάσῃ τῇ κτίσει ὢν, ἐκτὸς μέν ἐστι τοῦ παντὸς κατ' οὐσίαν; ἐν πᾶσι δέ ἐστι ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσι; τὰ πάντα διακοσμῶν, καὶ εἰς πάντα ἐν πᾶσι τὴν ἑαυτοῦ πρόνοιαν ἐφαπλῶν, καὶ ἕκαστον καὶ πάντα (6) ὁμοῦ ζωοποιῶν, περιέχων τὰ ὅλα καὶ μὴ περιεχόμενος, ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ ἑαυτοῦ πατρὶ (7) ὅλος ὢν κατὰ πάντα. οὕτω καὶ ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι ὢν, καὶ αὐτὸς αὐτὸ ζωοποιῶν, εἰκότως ἐζωοποίει καὶ τὰ ὅλα. καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν ἐγίνετο, καὶ ἔξω τῶν ὅλων ἦν. καὶ ἀπὸ τοῦ σώματος δὲ διὰ τῶν ἔργων γνωριζόμενος, οὐκ ἀφανὴς ἦν καὶ ἀπὸ τῆς τῶν ὅλων ἐνεργείας. ψυχῆς μὲν οὖν ἔργον ἐστὶ, θεωρεῖν μὲν καὶ τὰ ἔξω τοῦ ἰδίου σώματος τοῖς λογισμοῖς, οὐ μὴν καὶ ἔξωθεν τοῦ ἰδίου σώματος ἐνεργεῖν, ἢ τὰ τούτου μακρὰν τῇ παρουσίᾳ κινεῖν. οὐδέποτε γοῦν ἄνθρωπος διανοούμενος τὰ μακρὰν, ἤδη καὶ ταῦτα κινεῖ καὶ μεταφέρει· οὐδὲ εἰ ἐπὶ τῆς ἰδίας οἰκίας καθέζοιτό τις καὶ λογίζοιτο τὰ ἐν οὐρανῷ, ἤδη καὶ τὸν ἥλιον κινεῖ, καὶ τὸν οὐρανὸν περιστρέφει· ἀλλ' ὁρᾷ μὲν αὐτὰ κινούμενα καὶ γεγονότα, οὐ μὴν ὥστε ἐργάζεσθαι αὐτὰ δυνατὸς τυγχάνει. οὐ δὴ τοιοῦτος ἦν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. οὐ γὰρ συνεδέδετο τῷ σώματι, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἐκράτει τούτου, ὥστε καὶ ἐν τούτῳ ἦν καὶ ἐν τοῖς πᾶσιν ἐτύγχανε, καὶ ἔξω τῶν ὄντων ἦν, καὶ ἐν μόνῳ τῷ πατρὶ ἀνεπαύετο. καὶ τὸ θαυμαστὸν τοῦτο ἦν, ὅτι καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐπολιτεύετο, καὶ ὡς λόγος τὰ πάντα ἐζωογόνει, καὶ ὡς υἱὸς τῷ πατρὶ συνῆν. ὅθεν οὐδὲ τῆς παρθένου τικτούσης ἔπασχεν αὐτὸς, οὐδὲ ἐν σώματι ὢν ἐμολύνετο· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τὸ σῶμα ἡγίαζεν. οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς πᾶσιν ὢν, τῶν

A homines, illorumque sensus ad se converteret; atque ut iidem homines eum tanquam hominem intuentes, ex his quæ ageret operibus crederent ipsum non tantum hominem esse, sed etiam Deum & Dei veri Verbum ac sapientiam. Idipsum sane Paulus voluit his verbis indicare: *In caritate radicati & fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas & profundum: scire etiam supereminentem scientiæ caritatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.* Cum enim Verbum ubique sese explicaverit: sursum & deorsum, in profundum & in latum: B sursum quidem, rerum creatione; deorsum vero, humana natura assumta; in profundum autem cum in inferos descendit; in latum denique quatenus universum mundum suo adventu illustravit; omnia profecto Dei cognitione repleta sunt. Eam utique ob rem neque statim atque advenit, victimam pro omnibus obtulit, corpus morti tradendo, ac illud deinde excitando a mortuis; ita enim potius se nobis occultasset: verum se per illud videndum exhibuit, quatenus in eo permansit, ac ejusmodi opera egit, & signa edidit, quæ illum non hominem sed Deum Verbum esse certissimo essent indicio. Duo enim ista, humana C natura suscepta, Salvator benigne præstitit, nempe & mortem a nobis depulit ac nos renovavit: & ipse, qui ex sui natura nec apparere nec videri poterat, per opera apparuit, palamque ostendit se Verbum Patris, mundi ducem & moderatorem esse.

E. b. 3. 17.

17. Nec enim in corpore circumclusus erat Dei filius, nec sic in corpore erat, ut alibi non esset, aut ita illud movebat, ut res universæ ejus efficientia & providentia vacuæ manerent: sed quod valde admirabile est, ut Verbum, a nulla omnino re continebatur, sed omnia potius ipse continebat. Ut enim D ipse in omnibus creatis rebus existens, extra universum mundum secundum substantiam, & in omnibus rebus est sua potentia, omniaque administrat, ac suam providentiam erga omnia in omnibus expandit, singulisque & omnibus simul vitam tribuit; omnia denique continens a nullo continetur, sed in solo suo Patre totus per omnia existit. Sic etiam in humano corpore existens, eique vitam tribuens, rebus quoque universis causa vivendi erat, ac proinde in omnibus rebus aderat, & extra res omnes erat: cumque ex his quæ corporis ministerio agebat notus fieret, ex naturæ quoque effecti- E bus nequaquam latitabat. Itaque animæ quidem proprium munus est ea quæ extra proprium corpus sunt cogitatione contemplari, non tamen agere extra proprium corpus, vel quæ ab illo remota sunt, sua præsentia movere. Nullus siquidem homo res remotas cogitando movet & transfert: neque qui domi sedens cælestia animo considerat, solem idcirco movet, aut cælum volvit: sed illa quidem moveri & facta esse cernit, non tamen ea ipse potest efficere. At non simili modo Dei Verbum in homine erat. Nec enim corpore constringebatur, sed illud potius continebat, ita ut & in illo, & in omni- F bus, & extra res omnes esset, atque in solo Patre requiesceret. Hinc, quod quidem per quam mirum erat, ut homo ipse agebat, & ut Verbum vitam omnibus dabat, atque ut Filius una cum Patre erat. Unde neque Virgine pariente ipse patiebatur, neque corpore, in quo erat, inquinabatur, sed potius corpus sanctum efficiebat. Neque enim cum in omnibus existit,

Deus secundum substantiam extra universum mundum est.

omnium

(1) Seguerianus ἄνθρωπον. Alii cum editis ἄνθρωπος, ut & Interpretes legerunt.

(2) Seguer. δὲ hic addit: alii vero cum editis omittunt.

(3) In Gobleriano & Felckmanni 1. anonymo, deest præpositio εἰς ante βάθος & πλάτος.

(4) Editi καὶ omittunt.

(5) Gobler. & Felckm. 1. anon. ἄλλα.

(6) ὁμοῦ abest ab Anglic.

(7) Sic Seg. & alii mss. præter Basil. qui ὅλως habet. Editi ὅλον.

omnium ſit particeps, ſed potius omnia ejus beneficio vivunt & nutriuntur. Nam ſi ſol, quem ille fecit & nos contuemur, dum in cælo volvitur, terreſtria corpora attingendo non maculatur, nec tenebris obſcuratur, ſed potius cuncta ipſe illuminat & purgat: multo magis ſanctiſſimum Dei Verbum, ſolis effector & dominus, cum ſe in corpore cognoſcendum præbebat, inde non inquinabatur: ſed potius ipſe corruptionis expers, corpori mortali vitam & munditiam conferebat, *qui peccatum*, inquit, *non fecit, nec inventus eſt dolus in ore ejus.*

1. Petr. 2. 22.

18. Cum igitur illum manducaſſe, bibiſſe & natum eſſe docent qui hæc tractant Theologi, obſerva quod corpus quidem ut corpus naſcebatur & congruentibus nutriebatur alimentis: ipſe vero qui corpori conjunctus erat Deus Verbum, omnium gubernator, per ea, quæ in corpore agebat, non hominem, ſed Deum Verbum ſe eſſe aperte indicabat. Iſta nihilominus de eo dicuntur, quia corpus comedens, naſcens & patiens non alterius, ſed Domini erat, qui quandoquidem homo factus fuerat, hæc quoque de illo tanquam de homine decebat dici, ut verum non autem fictum ſive phantaſticum corpus habere videretur. Verum quemadmodum ex his corpus eum habere conſtabat, ſic ex operibus quæ corpore agebat, ſe filium Dei eſſe manifeſte oſtendebat. Unde & ad Judæos qui credere renuebant ita ipſe clamabat: *Si non facio opera patris mei, non credite mihi: ſin autem facio, & ſi mihi non credatis, operibus meis credite, ut cognoſcatis & ſciatis quia Pater in me eſt & ego in Patre.* Ut enim, quatenus inviſibilis eſt, ex naturæ effectibus cognoſcitur: ita homo factus & in corpore deliteſcens, operibus oſtendebat eum, qui illa faciebat, non hominem, ſed Dei virtutem & Verbum eſſe. Nam illum dæmonibus imperare eoſque fugare, non humanum ſane ſed divinum opus eſt. Ecquis vero morbos, quibus humanum genus obnoxium eſt, ab illo ſanari cernens, hominem eum non Deum putaverit? Leproſos enim mundos reddebat, claudis reſtituebat greſſum, ſurdorum aures aperiebat, viſum tribuebat cæcis: denique omnes morbos & ægritudines ab hominibus abigebat, ex quibus ejus divinitatem perſpicere cuivis profecto erat facile. Ecquis enim illum ea quæ natura in ortu negaverat reddere, & ejus, qui cæcus natus fuerat, oculos aperire videns, non cogitet ei ſubdi hominis procreationem, ejuſque auctorem illum eſſe? Nam dubitari non poteſt quin ille originis hominum ſit Dominus qui id, quo homo in ortu caruit, eidem reſtituit. Hinc cum initio ad nos advenit, ex virgine ſibi ipſi corpus formavit, ut omnibus non parvum ſuæ divinitatis argumentum exhiberet, ut ſcilicet inde pateret, eum, qui corpus illud formaverat, aliorum quoque corporum opificem eſſe. Nam quis corpus ſine viro ex virgine ſola prodire attendens non intelligat eum, qui in illo apparet, aliorum etiam corporum effectorem & Dominum eſſe? Quis aquarum naturam mutatam atque in vinum converſam conſiderans, non credat hujuſce rei auctorem, omnium quoque aquarum eſſe creatorem? Hinc ergo etiam, ut Dominus, in mare aſcendit ibique velut in terra ambulavit, ut hoc facto

Ipſum Dei Verbum natum & paſſum eſſe, comediſſe ac bibiſſe dicitur, quia corpus quod aſſumſit, non alterius, ſed ipſius, nec fictum ſed verum fuit.

Joan. 10. 37.

A πάντων μεταλαμβάνει· ἀλλὰ πάντα μᾶλλον ὑπ' αὐτοῦ ζωογονεῖται καὶ τρέφεται. εἰ γὰρ καὶ ἥλιος ὁ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενος καὶ ὑφ' ἡμῶν ὁρώμενος, περιπολῶν ἐν οὐρανῷ, οὐ ῥυπαίνεται τῶν ἐπὶ γῆς σωμάτων ἁπτόμενος, οὐδὲ ὑπὸ σκότους ἀφανίζεται, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς καὶ ταῦτα φωτίζει καὶ καθαρίζει· πολλῷ πλέον ὁ πανάγιος τοῦ θεοῦ λόγος, ὁ καὶ τοῦ ἡλίου ποιητὴς καὶ κύριος ἐν σώματι γνωριζόμενος οὐκ ἐρρυπαίνετο. ἀλλὰ μᾶλλον ἄφθαρτος ὤν, καὶ τὸ σῶμα θνητὸν τυγχάνον ἐζωοποίει καὶ ἐκαθάριζεν· „ ὃς ἁμαρτίαν γάρ, φησιν, οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. „

B 18. Οταν τοίνυν ἐσθίοντα καὶ πίνοντα καὶ τικτόμενον αὐτὸν λέγωσιν οἱ περὶ τούτου θεολόγοι, γίνωσκε ὅτι τὸ μὲν σῶμα, ὡς σῶμα, ἐτίκτετο καὶ καταλλήλοις ἐτρέφετο τροφαῖς, αὐτὸς δὲ ὁ συνὼν τῷ σώματι θεὸς λόγος τὰ πάντα διακοσμῶν, καὶ δι' ὧν εἰργάζετο ἐν τῷ σώματι, οὐκ ἄνθρωπον ἑαυτὸν, ἀλλὰ θεὸν λόγον ἐγνώριζεν. λέγεται δὲ περὶ αὐτοῦ ταῦτα, ἐπειδὴ καὶ τὸ σῶμα ἐσθίον καὶ τικτόμενον καὶ πάσχον, οὐχ ἑτέρου τινὸς, ἀλλὰ τοῦ κυρίου ἦν· καὶ ὅτι ἀνθρώπου γενομένου, ἔπρεπε καὶ ταῦτα ὡς περὶ ἀνθρώπου λέγεσθαι, ἵνα ἀληθείᾳ καὶ μὴ φαντασίᾳ σῶμα ἔχων φαίνηται. C ἀλλ' ὥσπερ ἐκ τούτων ἐγινώσκετο σωματικῶς παρὼν, οὕτως ἐκ τῶν ἔργων ὧν ἐποίει διὰ τοῦ σώματος, υἱὸν θεοῦ ἑαυτὸν ἐγνώριζεν. ὅθεν καὶ πρὸς τοὺς ἀπίστους Ἰουδαίους ἐβόα λέγων· „ εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, „ κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε· ἵνα γνῶτε καὶ γινώσκητε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ πατὴρ κἀγὼ ἐν τῷ πατρί. „ ὡς γὰρ ἀόρατος ὤν, ἀπὸ τῶν τῆς κτίσεως ἔργων γινώσκεται· οὕτως ἄνθρωπος γενόμενος καὶ ἐν σώματι (1) μὴ ὁρώμενος, ἐκ τῶν ἔργων ἂν γνωσθείη, ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ἀλλὰ D θεοῦ δύναμις καὶ λόγος ἐστὶν ὁ ταῦτα ἐργαζόμενος· τὸ γὰρ ἐπιτάσσειν αὐτὸν τοῖς δαίμοσι, κἀκείνους ἀπελαύνεσθαι, οὐκ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ θεῖόν ἐστι τὸ ἔργον. ἢ τίς ἰδὼν αὐτὸν τὰς νόσους ἰώμενον, ἐν αἷς ὑπόκειται τὸ (2) ἀνθρώπινον γένος, ἔτι ἄνθρωπον καὶ οὐ θεὸν ἡγεῖτο; λεπροὺς γὰρ ἐκαθάριζε, χωλοὺς περιπατεῖν ἐποίει, κωφῶν τὴν ἀκοὴν ἤνοιγε, τυφλοὺς ἀναβλέπειν ἐποίει, καὶ πάσας ἁπλῶς νόσους καὶ (3) μαλακίας πάσας ἀπήλαυνεν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀφ' ὧν ἦν αὐτοῦ καὶ τὸν τυχόντα τὴν θεότητα θεωρεῖν. τίς γὰρ ἰδὼν αὐτὸν ἀποδιδόντα τὸ λεῖπον, οἷς ἡ γένεσις ἐνέλειπε, καὶ τοῦ ἐκ E γενετῆς τυφλοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοίγοντα, οὐκ ἂν ἐνενόησε τὴν ἀνθρώπων ὑποκειμένην αὐτῷ γένεσιν, καὶ ταύτης εἶναι δημιουργὸν τοῦτον καὶ ποιητήν; ὁ γὰρ τὸ μὴ ὃ ἐκ γενέσεως ἔσχεν ὁ ἄνθρωπος ἀποδιδοὺς, δῆλος ἂν εἴη πάντως, ὅτι κύριος οὗτός ἐστι καὶ τῆς γενέσεως τῶν ἀνθρώπων. διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἀρχῇ κατερχόμενος πρὸς ἡμᾶς, ἐκ παρθένου πλάττει ἑαυτῷ τὸ σῶμα, ἵνα (4) μὴ μικρὸν τῆς θεότητος αὐτοῦ γνώρισμα πᾶσι παράσχῃ· ὅτι ὁ τοῦτο πλάσας, αὐτός ἐστι καὶ τῶν ἄλλων ποιητής. τίς γὰρ ἰδὼν χωρὶς ἀνδρὸς ἐκ παρθένου μόνης προερχόμενον σῶμα, οὐκ ἐνθυμεῖται τὸν ἐν τούτῳ φαινόμενον εἶναι καὶ τῶν F ἄλλων σωμάτων ποιητὴν καὶ κύριον; τίς δὲ ἰδὼν καὶ τὴν ὑδάτων ἀλλοιουμένην οὐσίαν, καὶ εἰς οἶνον μεταβαλοῦσαν, οὐκ ἐννοεῖ τὸν τοῦτο ποιήσαντα κύριον εἶναι καὶ κτίστην τῆς τῶν ὅλων ὑδάτων οὐσίας; διὰ τοῦτο γὰρ ὡς δεσπότης ἐπέβαινε καὶ τῇ θαλάσσῃ, καὶ περιεπάτει ὡς ἐπὶ γῆς, γνώρισμα τῆς ἐπὶ πάντα

(1) Sic Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. atque ita legit Nannius. Alii cum editis, χωρούμενος, ut & legerunt Omnibonus & Ambroſius Camald.

(2) Gobler. & Felckm. 1. anon. τῶν ἀνθρώπων. Paulopoſt Baſil. Anglic. & editio Commel. λεπρὸν habent, ubi alii λεπρούς.

(3) Seguer. πάσας μαλακίας. Gobler. & Felck. 1. anon. πάσας omittunt. Paulopoſt καὶ ſequens deeſt in Gobleriano & Felckmanni 1. anonymo.

(4) Sic Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. Alii autem cum editis μὴ omittunt, nec legit Omnibonus; at Ambroſ. Camaldul. & Nannius legerunt.

πάντα δεσποτείας αὐτοῦ τοῖς ὁρῶσι παρέχων. τρέφων δὲ καὶ ἐξ ὀλίγων τοσοῦτον πλῆθος, καὶ ἐξ ἀπόρων εὔπορων αὐτὸς, ὥστε ἀπὸ πέντε ἄρτων πεντακισχιλίους χορτάσαι, καὶ ἄλλο τοσοῦτο καταλεῖψαι, οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὸν εἶναι τὸν καὶ τῆς (1) ὅλων προνοίας κύριον ἐγνώριζεν;

19. Ταῦτα δὲ πάντα ποιεῖν τῷ σωτῆρι καλῶς ἔχειν ἔδοξεν· ἵν' ἐπειδὴ τὴν ἐν τοῖς πᾶσιν αὐτοῦ πρόνοιαν ἠγνόησαν οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐ κατενόησαν τὴν διὰ τῆς κτίσεως αὐτοῦ θεότητα, κἂν ἐκ τῶν διὰ τοῦ σώματος ἔργων αὐτοῦ ἀναβλέψωσι, καὶ ἔννοιαν λάβωσι δι' αὐτοῦ τῆς εἰς τὸν πατέρα γνώσεως, ἐκ τῶν κατὰ μέρος τὴν εἰς τὰ ὅλα αὐτοῦ πρόνοιαν, ὡς προεῖπον, ἀναλογιζόμενοι. τίς γὰρ ἰδὼν αὐτοῦ τὴν κατὰ δαιμόνων ἐξουσίαν, ἢ τίς ἰδὼν τοὺς δαίμονας ὁμολογοῦντας εἶναι τούτων αὐτὸν κύριον, ἔτι τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἕξει, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις; οὐδὲ γὰρ τὴν κτίσιν αὐτὴν σιωπῆσαι πεποίηκεν, ἀλλὰ τό γε θαυμαστὸν, καὶ ἐν τῷ θανάτῳ, μᾶλλον δὲ ἐν αὐτῷ τῷ κατὰ τοῦ θανάτου τροπαίῳ, λέγω δὴ τῷ σταυρῷ, πᾶσα ἡ κτίσις ὡμολόγει τὸν ἐν τῷ σώματι γνωριζόμενον καὶ πάσχοντα, οὐχ ἁπλῶς εἶναι ἄνθρωπον, ἀλλὰ θεοῦ υἱὸν καὶ σωτῆρα πάντων. ὅτε γὰρ ἥλιος ἀπεστράφη, καὶ ἡ γῆ ἐσείετο, καὶ τὰ ὄρη ἐρρήγνυτο, πάντες κατέπτησσον· ταῦτα δὲ τὸν μὲν ἐν τῷ σταυρῷ Χριστὸν, θεὸν ἐδείκνυον· τὴν δὲ κτίσιν πᾶσαν, τούτου δούλην εἶναι, καὶ μαρτυροῦσαν τῷ φόβῳ τὴν τοῦ δεσπότου παρουσίαν. οὕτω μὲν οὖν ὁ θεὸς λόγος διὰ τῶν ἔργων ἑαυτὸν ἐνεφάνιζε τοῖς ἀνθρώποις. ἀκόλουθον δ' ἂν εἴη καὶ τὸ τέλος τῆς ἐν σώματι διαγωγῆς καὶ περιπολήσεως αὐτοῦ διηγήσασθαι καὶ εἰπεῖν, καὶ (1) ὁποῖος γέγονεν ὁ τοῦ σώματος θάνατος· μάλιστα ὅτι τὸ κεφάλαιον τῆς πίστεως ἡμῶν ἐστι τοῦτο, καὶ πάντες ἁπλῶς ἄνθρωποι περὶ τούτου θρυλλοῦσιν· ἵνα γνῷς ὅτι καὶ ἐκ τούτου μᾶλλον οὐδὲν ἧττον γινώσκεται θεὸς ὁ Χριστὸς καὶ τοῦ θεοῦ υἱός.

20. Τὴν μὲν οὖν αἰτίαν τῆς σωματικῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ, ὡς οἷόν τε ἦν, ἐκ μέρους, καὶ ὡς ἡμεῖς ἠδυνήθημεν νοῆσαι, προείπομεν, ὅτι οὐκ ἄλλου ἦν τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν μεταβαλεῖν, εἰ μὴ αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος τοῦ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐξ οὐκ ὄντων πεποιηκότος τὰ ὅλα· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἀνακτίσαι τοῖς ἀνθρώποις, εἰ μὴ τῆς εἰκόνος τοῦ πατρός· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν τὸ θνητὸν ἀθάνατον (2) παραστῆσαι, εἰ μὴ τῆς αὐτοζωῆς οὔσης τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ οὐκ ἄλλου ἦν περὶ πατρὸς διδάξαι, καὶ τὴν εἰδώλων καθαιρῆσαι θρησκείαν, εἰ μὴ τοῦ τὰ πάντα διακοσμοῦντος λόγου καὶ μόνου τοῦ πατρὸς ὄντος υἱοῦ μονογενοῦς ἀληθινοῦ. ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ ὀφειλόμενον παρὰ πάντων ἔδει λοιπὸν ἀποδοθῆναι· ὠφείλετο γὰρ πάντας, ὡς προεῖπον, ἀποθανεῖν, δι' ὃ μάλιστα καὶ ἐπεδήμησεν· (4) τούτου ἕνεκεν μετὰ τὰς περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ ἐκ τῶν ἔργων ἀποδείξεις, ἤδη (5) λοιπὸν καὶ ὑπὲρ πάντων τὴν θυσίαν ἀνέφερεν, ἀντὶ πάντων τὸν ἑαυτοῦ ναὸν εἰς θάνατον παραδιδοὺς, ἵνα τοὺς μὲν πάντας ἀνυπευθύνους καὶ ἐλευθέρους τῆς ἀρχαίας παραβάσεως ποιήσῃ· δείξῃ δὲ ἑαυτὸν καὶ θανάτου κρείττονα, ἀπαρχὴν τῆς τῶν ὅλων ἀναστάσεως τὸ ἴδιον σῶμα ἄφθαρτον ἐπιδεικνύμενος. καὶ (6) μήτοι θαυμάσῃς εἰ πολλάκις τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν λέγομεν.

sui in res omnes dominatus indicium daret. Cum similiter paucis ex rebus tantam multitudinem aluit, & ex inopia tantam ipse copiam suppeditavit, ut ex quinque panibus quinque millia hominum satiarentur, & tot reliquiæ superessent, nihil profecto aliud docere nos voluit, quam se rerum universarum providentiæ Dominum esse.

19. Hæc autem omnia facere, Salvatori maxime conveniens videbatur, ut quoniam homines providentiam, qua ipse universa administrat, ignoraverant, nec ejus divinitatem per res creatas intellexerant, saltem ex his, quæ per corpus agebat, oculos erigerent, ac per ipsum ad Patris cognitionem pervenirent, suam in res omnes providentiam ex rebus singularibus, ut dixi, percipientes. Quis enim ejus adversus dæmones potestatem, ipsosque dæmones suum illum esse Dominum fateri videns, adhuc dubitabit, an ipse sit Dei filius & sapientia & virtus? Neque vero ipsas res creatas silere permisit, sed, quod singulari admiratione dignum est, etiam in morte, vel potius in ipso de morte erecto trophæo (crucem intelligo) universus mundus eum illum, qui in corpore comparebat & patiebatur, non purum hominem, sed Dei filium & servatorem omnium esse palam prædicabat. Cum enim se sol ab indigno illo spectaculo averteret, cum terra quateretur, montes disrumperentur, & omnes paverent: quid hæc aliud indicabant quam Christum, qui cruci affixus erat, vere Deum esse, universamque naturam illi esse subjectam & suo timore Dominum præsentem testari? Sic itaque ex operibus sese Deus Verbum hominibus notum effecit. Jam vero consequens videtur ut finem ejus cursus & vitæ, quam in corpore egit, qualisque fuerit ejus corporis interitus referamus & scribamus, præsertim cum id fidei nostræ sit caput, & in omnium hominum ore circumferatur, quo nimirum perspicias, ex his quoque nihilominus probari Christum, Deum & Dei filium esse.

20. Itaque quænam corporei ejus adventus causa fuerit, quoad fieri potuit, ex parte & quantum valuimus capere, supra exposuimus. Scilicet nullius alius erat id quod corruptum fuerat incorruptum reddere, quam solius Salvatoris qui idem ab initio omnia ex nihilo fecerat: nec alius erat similitudinem imaginis ad quam homines facti sunt, restituere, nisi imaginis Patris: alius item non erat mortale immortalitate donare, nisi Domini nostri Jesu Christi qui scilicet ipsa est vita: denique alius non erat Patris cognitione homines informare & idolorum cultum evertere præterquam Verbi quod & omnia administrat, & solus verus unigenitus est Patris filius. Quia vero quod ab omnibus debebatur solvi oportebat: nam omnes, ut jam dixi, mori debebant, quæ præcipua ejus adventus causa fuit; idcirco ille, postquam suam divinitatem operibus comprobavit, sacrificium pro omnibus tunc obtulit, cum pro omnibus suum templum morti tradidit, ut omnes à veteri transgressione liberos ac immunes redderet, seque morte fortiorem ostenderet, primitias resurrectionis omnium suum corpus incorruptum exhibens. Nec vero mireris si sæpe eadem repetamus. Nam

(1) Sic Seguer. Basil. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. anon. ut & legit Omnibonus. Alii mss. cum editis, ὅλης, quo etiam modo legit Ambrosius Camald.
(2) Gobler. & Felckm. 1. anon. καὶ omittunt.
(3) Sic Seguer. Alii cum editis, ἀναστῆσαι.
(4) Gobler. & Felckm. 1. anon. περί. Paulopost Seguer. πάντας habet ut & legisse videntur Ambros. Camaldul. & Nannius: alii vero mss. & editi habent, πάντως, quod & legit Omnibonus.

(5) Hic locus citatur a Theodoreto dial. 3. ubi pro περὶ τῆς θεότητος legitur, θεοτάτας.
(6) λοιπὸν abest a Theodor. qui idem paulopost pro ἑαυτοῦ, habet αὐτοῦ.
(7) Sic. Seg. Basil. & Angl. At Gobl. & Felck. 1. anon. μή. Editi μήτι. Ista autem usque ad τὸ μὲν οὖν σῶμα, utpote quæ nihil ad propositum pertinent, omittit Theodoretus, qui & pro τὸ μὲν οὖν, habet τὸ μὲν γὰρ, conjunctionis scilicet gratia. Idem quoque ibid. τοῖς τότε omittit.

corporis interitus, sane quia mors latuisset, neque coram testibus obita fuisset, occulta quoque ac sine testibus fuisset ejus resurrectio. Verum enimvero quam ob causam mortem occulte voluisset obire, qui postquam resurrexit, suam resurrectionem palam prædicavit? Vel cur ille qui dæmones coram omnibus expulit, & cæco nato visum restituit, aquamque in vinum mutavit, ut per hæc se Verbum Dei esse fidem faceret, id quod mortale erat non in omnium conspectu incorruptum exhibuisset, quo ipse vita esse crederetur? Quomodo vero ejus discipuli de resurrectione libere loqui ausi fuissent, qui illum prius mortuum fuisse affirmare non possent? Aut quomodo illis eum prius mortuum esse, deinde resurrexisse dicentibus creditum fuisset, nisi eos ipsos, apud quos fidenter loquebantur, ejus mortis testes habuissent? Etenim si morte & resurrectione coram omnibus peractis, Pharisæi credere non solum noluerunt, sed etiam illos, qui resurrectionem viderant, eam negare coegerunt; profecto si occulte hæc acta fuissent, quot, quæso, causas non credendi excogitassent? Quomodo porro mortis interitus aut victoria de eadem reportata nota fuisset, nisi illam in omnium conspectu provocatam, mortuam & sui corporis incorruptione exinanitam ostendisset?

24. Ceterum ea, quæ ab aliis forte objici possent, necesse est quoque nostra defensione anteoccupare. Id ergo forte quis proposuerit: Si in omnium conspectu ac coram testibus eum mori oportuit, ut scilicet prædicatio resurrectionis fidem habere posset, saltem honorificam mortem sibi eligere debuit, ut vel crucis ignominiam effugeret. Atqui si id fecisset, suspicioni locum adversus seipsum dedisset, quasi qui non qualibet morte esset fortior, sed illa dumtaxat quam elegisset: ac proinde non minor fuisset occasio fidem resurrectioni derogandi. Unde non ex seipso, sed ex insidiis corpus mori voluit, ut nimirum quam illi mortem Salvatori inferrent, eam ipse destrueret. Ac veluti generosus pugil prudentia & fortitudine æque insignis, non ipse sibi adversarios eligit, ne cui timiditatis erga aliquos suspicionem moveat: sed id spectatorum, maximeque si illos adversarios patiatur, arbitrio permittit, ut prostrato ac devicto quemcumque illi objecerint, omnibus fortior habeatur; ita quoque omnium vita, Dominus & Salvator noster Christus non per se mortem corporis delegit, ne aliam reformidare videretur, sed ab aliis & præcipue ab hostibus injectam, quam asperam illi & ignominiosam fugiendamque arbitrabantur, ipse in cruce subire non renuit, ut morte dissoluta, ipse quidem vita esse crederetur, & mortis imperium funditus everteretur. Mirum ergo quiddam & inexpectatum accidit, ut quam illi ignominiosam mortem inferre putabant, ea adversus ipsam mortem trophæum esset. Hinc neque Joannis mortem capitis amputatione passus est, neque sicuti Esaias sectus est, ut & in morte corpus sine divisione integrum servaret, & nulla causa his suppeteret qui Ecclesiam vellent discindere.

Christus non honorificam mortem eligere, nec crucis ignominiam refugere debuit.

25. Et hæc quidem ad externos qui sibi ipsis argumenta solent accumulare: si quis vero ex nostris non

Idcirco crucis mortem Dominus

A μάτος ὁ θάνατος, οὐ φαινομένου τοῦ θανάτου, οὐ δὲ ἐπὶ μαρτύρων γενομένου, ἀφανὴς ἦν καὶ ἀμάρτυρος καὶ ἡ τούτου ἀνάστασις. ἢ διατί τὴν μὲν ἀνάστασιν ἐκήρυττεν ἀναστὰς, τὸν δὲ θάνατον ἀφανῶς ἐποίει γενέσθαι; ἢ διὰ τί τοὺς μὲν δαίμονας ἐπ' ὄψει πάντων ἀπήλαυνε, τόν τε ἐκ γενετῆς τυφλὸν ἀναβλέπειν ἐποίει, καὶ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετέβαλεν, ἵνα δι' αὐτῶν πιστευθῇ λόγος θεοῦ· τὸ δὲ θνητὸν οὐκ ἐπ' ὄψει πάντων ἄφθαρτον ἐδείκνυεν, ἵνα πιστευθῇ αὐτὸς ὢν ἡ ζωή; πῶς (1) δὲ καὶ οἱ τούτου μαθηταὶ παῤῥησίαν εἶχον περὶ τοῦ τῆς ἀναστάσεως λόγου, οὐκ ἔχοντες εἰπεῖν, ὅτι πρῶτον ἀπέθανεν; ἢ πῶς B ἂν ἐπιστεύθησαν λέγοντες γεγονέναι πρῶτον θάνατον, εἶτα τὴν ἀνάστασιν, εἰ μὴ παρ' οἷς ἐπαῤῥησιάζοντο, εἶχον τούτους μάρτυρας τοῦ θανάτου; εἰ γὰρ καὶ οὕτως ἐπ' ὄψει πάντων γενομένων τότε θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, οὐκ ἠθέλησαν οἱ τότε Φαρισαῖοι πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑωρακότας τὴν ἀνάστασιν ἠνάγκασαν ἀρνήσασθαι ταύτην· πάντως εἰ κεκρυμμένως ἐγεγόνει ταῦτα, πόσας ἂν προφάσεις ἀπιστίας (2) ἐπενόουν; πῶς δὲ ἄρα τὸ τοῦ θανάτου τέλος ἐδείκνυτο, καὶ ἡ κατὰ τούτου νίκη, εἰ μὴ ἐπ' ὄψει πάντων προσκαλεσάμενος αὐτὸν ἤλεγξε νεκρὸν (3) κενωθέντα λοιπὸν τῇ τοῦ σώματος ἀφθαρσίᾳ;

C 24. Τὰ δὲ καὶ παρ' ἑτέρων ἂν λεχθέντα, ταῦτα (4) προλαβεῖν ἡμᾶς ἀναγκαῖον ταῖς ἀπολογίαις. τάχα γὰρ ἄν τις εἴποι καὶ τοῦτο· εἰ ἐπ' ὄψει πάντων καὶ ἐμμάρτυρον ἔδει γενέσθαι τὸν τούτου θάνατον, ἵνα καὶ ὁ τῆς ἀναστάσεως πιστευθῇ λόγος· ἔδει κἂν αὐτὸν (5) ἑαυτῷ ἔνδοξον ἐπινοήσασθαι θάνατον, ἵνα μόνον τὴν ἀτιμίαν τοῦ σταυροῦ φύγῃ· ἀλλ' εἰ καὶ τοῦτο ποιήσας ἦν, ὑπόνοιαν καθ' ἑαυτοῦ παρεῖχεν, ὡς οὐ κατὰ παντὸς θανάτου δυνάμενος, ἀλλὰ μόνου τοῦ περὶ αὐτοῦ ἐπινοηθέντος· καὶ οὐδὲν ἧττον πάλιν ἦν ἡ πρόφασις τῆς περὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπιστίας· ὅθεν οὐ παρ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξ ἐπιβουλῆς D (6) ἐγένετο τῷ σώματι ὁ θάνατος· ἵνα ὃν αὐτοὶ προσαγάγωσι τῷ σωτῆρι θάνατον, τοῦτον αὐτὸς ἐξαφανίσῃ. καὶ ὥσπερ γενναῖος παλαιστὴς, μέγας ὢν τῇ συνέσει καὶ τῇ ἀνδρείᾳ, οὐκ αὐτὸς ἑαυτῷ τοὺς ἀντιπάλους ἐκλέγεται, ἵνα μὴ ὑπόνοιαν τῆς πρός τινας δειλίας παράσχῃ· ἀλλὰ τῇ τῶν θεωρούντων δίδωσιν ἐξουσίᾳ, καὶ μάλιστα κἂν ἐχθροὶ τυγχάνωσιν, ἵνα πρὸς ὃν ἂν συμβάλλωσιν αὐτοὶ, τοῦτον αὐτὸς καταῤῥάξας, κρείττων τῶν πάντων πιστευθῇ· οὕτως καὶ ἡ τῶν πάντων ζωὴ (7) ὁ κύριος καὶ σωτὴρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, οὐχ ἑαυτῷ θάνατον ἐπενόει τῷ σώματι, ἵνα μὴ ὡς ἕτερον δειλιῶν E φανῇ· ἀλλὰ τὸν παρ' ἑτέρων, καὶ μάλιστα τὸν παρὰ τῶν ἐχθρῶν, ὃν ἐνόμιζον εἶναι δεινὸν ἐκεῖνοι καὶ ἄτιμον καὶ φευκτὸν, τοῦτον αὐτὸς ἐν σταυρῷ δεχόμενος ἠνείχετο. ἵνα καὶ τούτου καταλυθέντος, αὐτὸς μὲν ὢν ἡ ζωὴ πιστευθῇ, (8) τοῦ δὲ θανάτου τὸ κράτος τέλεον καταργηθῇ. γέγονε γοῦν τι θαυμαστὸν καὶ παράδοξον· ὃν γὰρ ἐνόμιζον ἄτιμον ἐπιφέρειν θάνατον, οὗτος ἦν τρόπαιον κατ' αὐτοῦ τοῦ θανάτου, διὸ οὐδὲ τὸν Ἰωάννου θάνατον ὑπέμεινε, διαιρουμένης τῆς κεφαλῆς, οὐδὲ ὡς Ἠσαΐας ἐπρίσθη, ἵνα καὶ τῷ θανάτῳ ἀδιαίρετον καὶ ὁλόκληρον τὸ σῶμα φυλάξῃ, καὶ F μὴ πρόφασις τοῖς βουλομένοις διαιρεῖν τὴν ἐκκλησίαν γένηται.

25. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς ἔξωθεν ἑαυτοῖς λογισμοὺς ἐπισωρεύοντας· ἂν δέ καὶ τῶν ἐξ ἡμῶν τις μὴ ὡς

(1) Seguer. δὲ hic inserit: alii & editi omittunt.
(2) Gobler. & Felckm. 1. anon. ἐπενενόουν.
(3) Sic Seguer. atque ita etiam legisse videntur Interpretes, quorum Omnibonus & Ambros. hanc vocem vertunt, *exinanitam*: Nannius, *inanem eam exhaustamque*. Alii mss. & editi habent, κενώσαντα. Ibid. καὶ mox seq. omittunt Gobler. & Felckm. 1. anon.
(4) Sic Anglic. Ita quoque emendatum est in Basil. Alii & editio Commel. προβαλεῖν.
(5) Seguer. habet ἑαυτῷ, quod & exprimunt omnes Interpretes: alii vero mss. & editi omittunt. Id. Seguer. & Anglic. Gobler. & Felckm. 1. anon. mox, ἐπινοῆσαι.
(6) Sic Seguer. editi, ἐγίνετο.
(7) Sic Seguer. Basil. Gobler. & Felckm. 1. anon. Alii cum editis art. ὁ omittunt. ὁ seq. abest a Gobl. & Felck. 1. an.
(8) τοῦ δὲ θανάτου τὸ κράτος τέλεον καταργηθῇ desunt in Gobler. & Felckm. 1. anon.

ὡς φιλόνεικος, ἀλλ᾽ ὡς φιλομαθὴς (1) ζητῇ, διὰ τί A μὴ ἑτέρως, ἀλλὰ σταυρὸν ὑπέμεινεν; ἀκουέτω (2) καὶ οὗτος ὅτι οὐκ ἄλλως ἢ οὕτως ἡμῖν συνέφερε, καὶ τοῦτο δι᾽ ἡμᾶς καλῶς ὑπέμεινεν ὁ κύριος. εἰ γὰρ τὴν καθ᾽ ἡμῶν γενομένην κατάραν ἦλθεν αὐτὸς βαστάσαι, πῶς ἂν ἄλλως ἐγένετο κατάρα, εἰ μὴ τὸν ἐπὶ κατάρᾳ γενόμενον θάνατον ἐδέξατο; ἔστι δὲ οὗτος, ὁ (3) σταυρός. οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται· „ἐπικατάρατος ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου.„ ἔπειτα, εἰ ὁ θάνατος τοῦ κυρίου λύτρον ἐστὶ πάντων, καὶ τῷ θανάτῳ τούτου τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύεται, καὶ γίνεται τῶν ἐθνῶν ἡ κλῆσις· πῶς ἂν ἡμᾶς προσεκαλέσατο, εἰ μὴ ἐσταύρωτο; ἐν μόνῳ γὰρ τῷ σταυρῷ ἐκτεταμέναις χερσί τις B ἀποθνήσκει. διὸ καὶ τοῦτο ἔπρεπεν ὑπομεῖναι τὸν κύριον, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτεῖναι, ἵνα τῇ μὲν τὸν παλαιὸν λαὸν, τῇ δὲ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἑλκύσῃ, καὶ ἀμφοτέρους ἐν ἑαυτῷ συνάψῃ. τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς εἴρηκεν, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ (4) ἔμελλε λυτροῦσθαι τοὺς πάντας. „ὅταν ὑψωθῶ, φησιν, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν.„ καὶ πάλιν, εἰ ὁ ἐχθρὸς τοῦ γένους ἡμῶν διάβολος ἐκπεσὼν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, περὶ τὸν ἀέρα τὸν ὧδε κάτω πλανᾶται, κἀκεῖ τῶν συν αὐτῷ δαιμόνων ὡς ὁμοίων ἐν τῇ ἀπειθείᾳ ἐξουσιάζων, φαντασίας μὲν δι᾽ αὐτῶν ἐνεργεῖ τοῖς ἀπατωμένοις, ἐπιχειρεῖ δὲ τοῖς ἀνερχομένοις ἐμποδίζειν· καὶ περὶ τούτου φησὶν ὁ ἀπόστολος· C „κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, (5) τοῦ „πνεύματος τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀ„πειθείας.„ (6) ἦλθε δὲ ὁ κύριος, ἵνα τὸν μὲν διάβολον καταβάλῃ, τὸν δὲ ἀέρα καθαρίσῃ, καὶ ὁδοποιήσῃ ἡμῖν τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, „διὰ „τοῦ καταπετάσματος, τοῦτ᾽ ἔστι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ·„ τοῦτο δὲ ἔδει γενέσθαι διὰ τοῦ θανάτου· ποίῳ δ᾽ ἂν ἄλλῳ θανάτῳ ἐγεγόνει ταῦτα, ἢ τῷ ἐν ἀέρι γενομένῳ, (7) φημὶ δὴ τῷ σταυρῷ; μόνος γὰρ ἐν τῷ ἀέρι τις ἀποθνήσκει, ὁ σταυρῷ τελειούμενος. διὸ καὶ εἰκότως τοῦτον ὑπέμεινεν ὁ κύριος. οὕτω γὰρ ὑψωθεὶς, τὸν μὲν ἀέρα D ἐκαθάριζεν ἀπό τε τῆς διαβολικῆς καὶ πάσης τῶν δαιμόνων ἐπιβουλῆς λέγων· „ἐθεώρουν τὸν σατανᾶν, ὡς ἀστραπὴν „πεσόντα·„ τὴν δὲ εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον ὁδοποιῶν ἀνεκαίνιζε λέγων πάλιν· „ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, „καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι.„ οὐ γὰρ αὐτὸς ὁ λόγος ἦν ὁ χρῄζων ἀνοίξεως τῶν πυλῶν, κύριος τῶν πάντων ὤν· οὐδὲ κεκλεισμένον ἦν τι τῶν ποιημάτων τῷ ποιητῇ· ἀλλ᾽ ἡμεῖς ἦμεν οἱ χρῄζοντες, οὓς ἀνέφερεν αὐτὸς διὰ τοῦ ἰδίου σώματος αὐτοῦ. ὡς γὰρ ὑπὲρ πάντων αὐτὸ προσήνεγκε τῷ θανάτῳ· οὕτω δι᾽ αὐτοῦ πάλιν ὡδοποίησε τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον. E

26. Πρέπων οὖν ἄρα καὶ ἁρμόζων ὁ ἐν τῷ σταυρῷ γέγονε θάνατος ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ ἡ αἰτία τούτου (8) εὔλογος ἐφάνη κατὰ πάντα, καὶ δικαίους ἔχει τοὺς λογισμοὺς, ὅτι μὴ ἄλλως, ἀλλὰ διὰ τοῦ σταυροῦ ἔδει γενέσθαι τὴν σωτηρίαν τῶν πάντων. καὶ γὰρ οὐδ᾽ οὕτως ἀφανῆ ἑαυτὸν οὐδὲ ἐν τῷ σταυρῷ ἀφῆκεν· ἀλλὰ κατὰ περιττὸν τὴν μὲν κτίσιν ἐποίει μαρτυρεῖν τὴν τοῦ ἑαυτῆς δημιουργοῦ παρουσίαν· τὸν δὲ ἑαυτοῦ ναὸν (9) τὸ σῶμα οὐκ ἐπὶ πολὺ μένειν ἀνασχόμενος, ἀλλὰ μόνον δείξας νεκρὸν τῇ τοῦ θανάτου πρὸς αὐτὸ συμπλοκῇ, τριταῖον εὐθέως ἀνέστησε, τρόπαια καὶ νίκας κατὰ τοῦ θανάτου F φέρων τὴν ἐν τῷ σώματι γενομένην ἀφθαρσίαν καὶ ἀπάθειαν. ἠδύνατο μὲν γὰρ καὶ παρ᾽ αὐτὰ τοῦ θανάτου τὸ σῶμα διεγεῖραι καὶ πάλιν δεῖξαι ζῶν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο καλῶς προϊδὼν ὁ σωτὴρ οὐ πεποίηκεν. εἶπε γὰρ ἄν τις μηδόλως αὐτὸ τεθνηκέναι, ἢ μηδὲ τέλεον αὐτοῦ τὸν θάνατον ἐψαυκέναι, εἰ

A contendendi ſed diſcendi ſtudio quærat, cur non aliam quam crucis mortem toleraverit: audiat etiam iſte, idcirco hoc mortis genus Dominum pertuliſſe, quia nulla alia nobis conducebat. Nam ſi ideo venit ut maledictionem, in quam incideramus, portaret: quomodo aliter factus fuiſſet maledictio, niſi maledictionis mortem ſuſcepiſſet? Ea autem crux eſt: nam ſcriptum eſt: *maledictus qui pendet in ligno*. Deinde, ſi mors Domini pretium eſt omnium, ejuſque morte medius paries maceriæ ſolvitur, ac fit vocatio gentium: quomodo nos convocaſſet, niſi fuiſſet cru- B cifixus? ſiquidem in ſola cruce extenſis manibus mori quis poteſt. Quocirca id mortis genus Dominum pati & manus extendere decuit, ut altera veterem populum, altera gentes attraheret, ac utroſque in ſeipſo conjungeret. Id quippe & ipſe dixit ſignificans qua morte omnes eſſet redemturus: *Cum exaltatus fuero, omnes traham ad meipſum*. Præterea, ſi diabolus noſtri generis hoſtis, e cælo delapſus, circa hunc infimum aerem vagatur, ubi aliis dæmonibus utpote in contumacia ſui ſimilibus imperans, eo- C rum opera homines præſtigiis ſeducit, & his qui ſurſum tendunt obſtare nititur; qua de re Apoſtolus: *Secundum principem poteſtatis aeris, ſpiritus qui nunc operatur in filiis contumaciæ*: ſi inſuper venit Dominus ut diabolum proſternat, aerem purget, ac nobis viam in cælum *per velamen, id eſt, carnem ſuam*, ut ait Apoſtolus, aperiat: denique ſi id morte faciendum fuit, quanam, amabo, alia morte hæc potuiſſent peragi, niſi ea quam in aere in cruce pertulit Dominus? Solus enim ille in aere moritur qui in cruce vitam ponit. Quapropter hujuſmodi mor- D tem convenienter ſubiit Dominus. Hoc enim modo ſurſum elatus, aerem a diabolicis omnibuſque dæmonum inſidiis purgavit, uti his verbis teſtatus eſt: *Videbam ſatanam ſicut fulgur cadentem*. Iter autem ad cælum nobis inſtauravit dicens: *Attollite portas, Principes, veſtras, & elevamini, portæ æternales*. Nec enim Verbum opus habuit ut januæ reſerarentur, cum ſit Dominus omnium; nec quicquam ex rebus creatis Creatori clauſum erat: ſed nos ipſi, quos proprio ſuo corpore ſurſum efferebat, opus his habebamus. Nam quemadmodum corpus pro omnibus morti tradidit: ſic etiam per idem E illud, iter in cælum aperuit.

26. Recte ergo & convenienter admodum mortem pro nobis in cruce toleravit: cujus quidem rei cauſa omni ex parte rectæ rationi valde eſt conſentanea, cui nempe ſit evidens ac perſpicuum ſalutem omnium non potuiſſe aliter quam per crucem reſtitui. Namque ne ſic quidem ille vel in cruce ignotus eſſe paſſus eſt, ſed imo creatam naturam Creatoris præſentiam mirum in modum voluit teſtificari. Templum quoque ſuum nempe corpus non diu exanime jacere ſivit, ſed cum illud mortis congreſſu mortuum oſtendiſſet, tertia die F ſtatim a mortuis excitavit, corporis incorruptionem & indolentiam, veluti trophæa & palmas, morte victa reportans. Poterat quidem ſtatim poſt mortem corpus exſuſcitare & vivum iterum oſtendere. Verum id non ſine magna providentia facere noluit Salvator. Siquidem inde potuiſſet aliquis ſuſpicari illud nequaquam mortuum eſſe, vel non omni-

pertulit, quia nulla alia nobis conducebat.

Galat. 3. 3.

Mors Chriſti pretium eſt omnium.

Eph. 2. 14.

Joan. 12. 32.

Diabolus circa infimum aerem vagatur, ibique aliis dæmonibus imperat.

Epheſ. 2. 2.

Hebr. 10. 20.

Luc. 10. 18.

Pſal. 23. 7.

Non diutius vel brevius quam triduum corpus Chriſti mortuum jacere debuit.

no a

(1) Sic Seguer. Baſil. & Anglic. Alii & editi, ζητεῖ.
(2) καὶ non habent Gobler. & Felckm. 1. anon.
(3) Gobler. & Felckm. 1. anon. σταυρὸς καθὰ γέγραπται. Anglic. item γὰρ non habet.
(4) Gobler. Felckm. 2. anon. & Seguer. μέλλει. Mox φησὶν deeſt in Seguer. & art. ὁ ante ἐχθρός.
(5) τοῦ πνεύματος deeſt in Seguer.
(6) Sic Gobler. Felck. 1. anon. & Seguer. Alii & editi δὲ omittunt.
(7) Sic Gob. Fel. 1. an. & Seg. Alii & ed. Commel. τουτέστι.
(8) Gobler. & Felckm. 1. anon. εὔλογον.
(9) Seguer. τὸ habet, quod alii & editi omittunt.

no a morte tactum fuisse, si illico resurrexisset. Fortassis etiam si eodem temporis spatio mors & resurrectio evenissent, incorruptionis decus incertum & ignotum fuisset. Quocirca, ut corpus mortuum fuisse constaret, media una die passum est Verbum, & corpus tertia die omnibus incorruptum ostendit. Itaque ut corpus vere mortuum fuisse manifestum esset, illud tertia die exsuscitavit. Ne autem id incredibile videretur, aliudque cum habere corpus putarent homines, si nimirum non nisi post multum temporis, cum jam penitus fuisset corruptum, illud vitæ reddidisset: (nec enim defuissent qui propter longiorem moram fidem non adhiberent, & quæ acta essent oblivifcerentur.) idcirco non amplius quam tres dies expectavit, neque illos qui se de resurrectione dicentem audierant in longius distulit: sed cum ejus verbis illorum aures adhuc personarent: cum eum adhuc attentis expectarent oculis, & animo essent suspensi: cum adhuc in terra viverent & iisdem in locis versarentur qui illum occiderant & mortis dominici corporis testes erant: ipse Dei Filius corpus, quod trium dierum spatio mortuum fuerat, immortale & incorruptum exhibuit, palamque factum est non imbecillitate naturæ Verbi inhabitantis mortuum esse corpus, sed ut mors virtute Salvatoris in ipso destrueretur.

Mors quæ etiam sanctis antiquæ legis viris terribilis videbatur, a Christi discipulis, utpote a Christo victa & prostrata contemnitur ac calcatur.

27. Mortem enim dissolutam esse & cruce devictam, nec eam amplius vim ullam habere, sed vere mortuam esse, non tenue argumentum sed certissimum indicium est, quod ab omnibus Christi discipulis illa contemnatur, omnesque eidem insultent, nec jam ab illis timeatur, sed signo crucis & fide Christi tamquam mortua conculcetur. Olim siquidem ante divinum Salvatoris adventum, ipsis etiam sanctis mors erat terribilis, cunctique eos qui moriebantur tamquam pereuntes deflebant. Jam autem postquam Salvator corpus suum a mortuis excitavit, mors non amplius terribilis est, sed omnes, qui Christo credunt, eam tamquam quæ nihil sit calcant, potiusque mori eligunt quam fidem Christi negare. Nimirum certo sciunt se moriendo non perire, sed vivere & incorruptos per resurrectionem fieri. Ille autem qui nobis antea morte improbe insultabat diabolus, solutis mortis doloribus, solus vere mortuus mansit; cujus quidem rei signum est, quod homines antequam Christo credant mortem ut terribilem intueantur & refugiant: postea vero quam ad illius fidem & doctrinam transierint, adeo fortiter mortem spernunt, ut & mira alacritate ad eam properent & testes fiant resurrectionis quam Salvator contra illam produxit. Hinc ipsi etiam infantes mori festinant, seseque contra mortem non viri tantum sed & mulieres exercent. Ita scilicet infirma facta est ut & mulieres, quas prius deceperat, nunc illi velut mortuæ & dissolutæ illudant. Quemadmodum enim si tyrannus aliquis a vero rege superatus, manibus ac pedibus vinciatur, nemo jam illac transierit, quin eum irrideat, verberet ac distrahat, ejus furorem & sævitiam ob victoriam a rege de illo reportatam non amplius extimescens: ita devicta morte & a Salvatore in cruce velut in cippo pedibus manibusque ligatis exposita, omnes, qui in Christo transeunt, eam

Act. 2. 24.

A παρ' αὐτὰ τὴν ἀνάστασιν ἦν ἐπιδείξας. τάχα δὲ καὶ ἐν ἴσῳ τοῦ διαστήματος ὄντος τοῦ τε θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἄδηλον ἐγίνετο τὸ περὶ τῆς ἀφθαρσίας κλέος. ὅθεν ἵνα δειχθῇ νεκρὸν τὸ σῶμα, καὶ μίαν ὑπέμεινε μέσην ὁ λόγος, καὶ τριταῖον τοῦτο πᾶσιν ἔδειξεν ἄφθαρτον. ἕνεκα μὲν οὖν τοῦ δειχθῆναι τὸν θάνατον ἐν τῷ σώματι, τριταῖον ἀνέστησε τοῦτο. ἵνα δὲ μὴ ἐπὶ πολὺ διαμεῖναν καὶ φθαρὲν τέλεον ὕστερον ἀναστήσας ἀπιστηθῇ, ὡς οὐκ αὐτό, ἀλλ' ἕτερον σῶμα φέρων· ἔμελλε γὰρ ἄν τις καὶ διὰ (1) τὸν χρόνον ἀπιστεῖν τῷ φαινομένῳ, καὶ ἐπιλανθάνεσθαι τῶν γενομένων· διὰ τοῦτο οὐ πλείω τῶν τριῶν ἡμερῶν B ἠνέσχετο, οὐδὲ ἐπὶ πολὺ τοὺς ἀκούσαντας αὐτοῦ περὶ τῆς ἀναστάσεως παρείλκυσεν· ἀλλ' ἔτι τῶν ἀκοῶν αὐτῶν ἔναυλον * ἐχόντων τὸν λόγον, καὶ ἔτι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν ἐκδεχομένων, καὶ τῆς διανοίας αὐτῶν ἠρτημένης, καὶ ζώντων ἐπὶ γῆς ἔτι, καὶ ἐπὶ (2) τόπων ὄντων τῶν θανατωσάντων, καὶ μαρτυρούντων περὶ τοῦ θανάτου τοῦ κυριακοῦ σώματος, αὐτὸς ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς ἐν τριταίῳ διαστήματι τὸ γενόμενον νεκρὸν σῶμα ἔδειξεν ἀθάνατον καὶ ἄφθαρτον· καὶ ἀνεδείχθη πᾶσιν, ὅτι οὐκ ἀσθενείᾳ φύσεως τοῦ ἐνοικοῦντος λόγου τέθνηκε τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τὸν C θάνατον ἐξαφανισθῆναι ἐν αὐτῷ τῇ δυνάμει τοῦ σωτῆρος.

* ἴσως ἐχησῶν.

27. Τοῦ μὲν γὰρ καταλελύσθαι τὸν θάνατον, καὶ νίκην κατ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι τὸν σταυρόν, καὶ μηκέτι λοιπὸν ἰσχύειν, ἀλλ' εἶναι νεκρὸν αὐτὸν ἀληθῶς, γνώρισμα οὐκ ὀλίγον καὶ πίστις ἐναργής, τὸ παρὰ πάντων τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν αὐτὸν καταφρονεῖσθαι, καὶ πάντας ἐπιβαίνειν κατ' αὐτοῦ, καὶ μηκέτι φοβεῖσθαι τοῦτον, ἀλλὰ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ καὶ τῇ εἰς Χριστὸν πίστει καταπατεῖν αὐτὸν ὡς νεκρόν. πάλαι μὲν γὰρ πρὶν τὴν θείαν ἐπιδημίαν γενέσθαι τοῦ σωτῆρος, (3) φοβερὸς ἦν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις ὁ θάνατος, D καὶ πάντες τοὺς ἀποθνήσκοντας ὡς φθειρομένους ἐθρήνουν. ἄρτι δὲ τοῦ σωτῆρος ἀναστήσαντος τὸ σῶμα, οὐκέτι μὲν ὁ θάνατός ἐστι φοβερός, πάντες δὲ οἱ τῷ Χριστῷ πιστεύοντες, ὡς οὐδὲν αὐτὸν ὄντα πατοῦσι καὶ μᾶλλον ἀποθνήσκειν αἱροῦνται, ἢ ἀρνήσασθαι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. ἴσασι γὰρ ὄντως, ὅτι ἀποθνήσκοντες οὐκ ἀπόλλυνται, ἀλλὰ καὶ ζῶσι, καὶ ἄφθαρτοι διὰ τῆς ἀναστάσεως γίνονται. ἐκεῖνος δὲ ὁ πάλαι τῷ θανάτῳ (4) πονηρῶς ἐναλλόμενος διάβολος, λυθεισῶν αὐτοῦ τῶν ὠδίνων, ἔμεινε μόνος ἀληθῶς νεκρός. καὶ τούτου τεκμήριον, ὅτι πρὶν (5) πιστεύσουσιν οἱ ἄνθρωποι E τῷ Χριστῷ, φοβερὸν τὸν θάνατον ὁρῶσι καὶ δειλιῶσιν αὐτόν· ἐπειδὰν δὲ εἰς τὴν ἐκείνου πίστιν καὶ διδασκαλίαν μετέλθωσι, τοσοῦτον καταφρονοῦσι τοῦ θανάτου, ὡς καὶ προθύμως ἐπ' αὐτὸν ὁρμᾶν, καὶ μάρτυρας γίνεσθαι τῆς κατ' αὐτοῦ παρὰ τοῦ σωτῆρος (6) γενομένης ἀναστάσεως. καὶ γὰρ ἔτι νήπιοι ὄντες τὴν ἡλικίαν, σπεύδουσιν ἀποθνήσκειν, καὶ μελετῶσι κατ' αὐτοῦ ταῖς ἀσκήσεσιν οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες. οὕτως ἀσθενὴς γέγονε, ὡς καὶ γυναῖκας τὰς ἀπατηθείσας τὸ πρὶν παρ' αὐτοῦ, νῦν παίζειν (7) αὐτὸν ὡς νεκρὸν καὶ παρειμένον. ὡς γὰρ τυράννου καταπολεμηθέντος ὑπὸ γνησίου βασιλέως, καὶ δεθέντος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας, πάντες λοιπὸν οἱ F διαβαίνοντες καταπαίζουσιν αὐτοῦ, τύπτοντες καὶ διασύροντες, οὐκ ἔτι φοβούμενοι τὴν μανίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀγριότητα, διὰ τὸν νικήσαντα βασιλέα. οὕτω καὶ τοῦ θανάτου νικηθέντος καὶ στηλιτευθέντος ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ δεδεμένου τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, πάντες οἱ ἐν Χριστῷ διαβαίνοντες αὐτὸν κατα-

(1) Sic Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguerianus. Alii & editi, αὐτόν. Iidem paulo ante διαμεῖναι habent, ubi alii & editi, διαμένον.

(2) Sic Gobler. & Felckm. 1. anon. At alii & editi τόπον. Mox ibid. Seguer. μαρτύρων τοῦ θανάτου.

(3) Hæc verba, φοβερὸς ἦν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις ὁ θάνατος, καὶ absunt a Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer.

(4) Sic Gob. Fel. 1. an. & Seg. Alii & editi, πονηρός.

(5) Seguerianus, πιστεύσωσι.

(6) Seguer. γεγενημένης.

(7) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. Alii vero & ed. Commel. αὐτοῦ ὡς νεκροῦ καὶ παρειμένου.

καταπατοῦσι; καὶ μαρτυροῦντες τῷ Χριστῷ χλευάζουσι τὸν θάνατον, ἐπικερτομοῦντες αὐτῷ καὶ τὰ ἄνωθεν (1) κατ' αὐτοῦ γεγραμμένα λέγοντες, „ποῦ σου, θάνατε, τὸ νῖκος; ποῦ σου ᾅδη τὸ κέντρον; „

28. Ἆρ' οὖν τοῦτο μικρὸς ἔλεγχός ἐστι τῆς τοῦ θανάτου ἀσθενείας; ἢ μικρά ἐστιν ἀπόδειξις τῆς κατ' αὐτοῦ γενομένης νίκης παρὰ τοῦ σωτῆρος, ὅταν οἱ ἐν Χριστῷ παῖδες καὶ νέαι κόραι παρορῶσι τὸν ἐνταῦθα βίον καὶ ἀποθανεῖν μελετῶσιν; ἔστι μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ὁ ἄνθρωπος δειλιῶν τὸν θάνατον καὶ τὴν τοῦ σώματος διάλυσιν· τὸ δὲ παραδοξότατον τοῦτό ἐστιν, ὅτι (2) ὁ τὴν τοῦ σταυροῦ πίστιν ἐνδυσάμενος καταφρονεῖ καὶ τῶν κατὰ φύσιν, καὶ τὸν θάνατον οὐ δειλιᾷ διὰ τὸν Χριστόν. καὶ ὥσπερ τοῦ πυρὸς ἔχοντος κατὰ φύσιν τὸ καίειν, εἰ λέγοι τις εἶναί τι τὸ μὴ δειλιῶν αὐτοῦ τὴν καῦσιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀσθενὲς αὐτὸ δεικνύον, οἷον δὴ λέγεται τὸ παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς (3) ἀμίαντον· εἶτα ὁ τῷ λεγομένῳ μὴ πιστεύων, εἰ πεῖραν θελήσειε λαβεῖν τοῦ λεγομένου, πάντως τὸ ἄκαυστον ἐνδυσάμενος καὶ προσβαλὼν πυρὶ, πιστοῦται λοιπὸν τὴν κατὰ * τοῦ πυρὸς ἀσθένειαν. ἢ ὡς εἴ τις τὸν τύραννον δεδεμένον ἰδεῖν θελήσειεν, πάντως εἰς τὴν τοῦ νικήσαντος χώραν καὶ ἀρχὴν παρελθὼν, ὁρᾷ τὸν ἄλλοις φοβερὸν ἀσθενῆ γενόμενον: οὕτως εἴ τις ἐστὶν ἄπιστος, (4) καὶ ἀκμὴν μετὰ τοσαῦτα, καὶ μετὰ τοὺς τοσούτους ἐν Χριστῷ γενομένους μάρτυρας, καὶ μετὰ τὴν καθ' ἡμέραν γινομένην κατὰ τοῦ θανάτου χλεύην παρὰ τῶν ἐν Χριστῷ διαπρεπόντων. ὅμως εἰ ἔτι τὴν διάνοιαν ἀμφίβολον ἔχει περὶ τοῦ κατηργῆσθαι τὸν θάνατον, καὶ τέλος ἐσχηκέναι, καλῶς μὲν ποιεῖ θαυμάζων περὶ τοῦ τηλικούτου· πλὴν μὴ σκληρὸς εἰς ἀπιστίαν, μηδὲ ἀναιδὴς πρὸς τὰ οὕτως ἐναργῆ γινέσθω. ἀλλ' ὥσπερ ὁ τὸν ἀμίαντον λαβὼν γινώσκει τὸ (5) ἄκαυστον τοῦ πυρὸς πρὸς αὐτό. καὶ ὁ τὸν τύραννον δεδεμένον θέλων ὁρᾷν, εἰς τὴν τοῦ νικήσαντος ἀρχὴν παρέρχεται· οὕτω καὶ ὁ ἀπιστῶν περὶ τῆς τοῦ θανάτου νίκης, λαμβανέτω τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὴν τούτου διδασκαλίαν παρερχέσθω· καὶ ὄψεται τοῦ θανάτου τὴν ἀσθένειαν, καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ νίκην. πολλοὶ γὰρ πρότερον ἀπιστοῦντες καὶ χλευάζοντες, ὕστερον πιστεύσαντες, οὕτω κατεφρόνησαν τοῦ θανάτου, ὡς καὶ μάρτυρας (6) αὐτοῦ γενέσθαι τοῦ Χριστοῦ.

29. Εἰ δὲ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ, καὶ τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν καταπατεῖται ὁ θάνατος, δῆλον ἂν εἴη παρὰ ἀληθείᾳ δικαζούσῃ, μὴ ἄλλον εἶναι, ἀλλ' ἢ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, τὸν κατὰ τοῦ θανάτου τρόπαια καὶ νίκας ἐπιδειξάμενον, κἀκεῖνον ἐξασθενῆσαι ποιήσαντα. καὶ εἰ πρότερον μὲν ἴσχυεν ὁ θάνατος, καὶ διὰ τοῦτο φοβερὸς ἦν· ἄρτι δὲ μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ σωτῆρος καὶ τὸν τοῦ σώματος αὐτοῦ θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν καταφρονεῖται, φανερὸν ἂν εἴη παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀναβάντος Χριστοῦ κατηργῆσθαι καὶ νενικῆσθαι τὸν θάνατον. ὡς γὰρ ἐὰν μετὰ νύκτα γένηται ἥλιος, καὶ πᾶς ὁ περίγειος τόπος καταλάμπηται ὑπ' αὐτοῦ· πάντως οὐκ ἔστιν ἀμφίβολον, ὅτι ὁ τὸ φῶς ἐφαπλώσας ἥλιος πανταχοῦ αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σκότος ἀπελάσας, καὶ τὰ πάντα φωτίσας· οὕτω τοῦ θανάτου καταφρονηθέντος καὶ καταπατηθέντος, ἀφ' οὗ γέγονεν ἡ τοῦ σωτῆρος ἐν σώματι σωτήριος ἐπιφάνεια καὶ τὸ τέλος τοῦ σταυροῦ, πρόδηλον ἂν εἴη, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ σωτὴρ ὁ καὶ ἐν σώματι φανεὶς, ὁ τὸν θάνατον καταργήσας, καὶ κατ' αὐτοῦ τρόπαια καθ' ἡμέραν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπιδεικνύμενος. ὅταν γὰρ ἴδῃ τις ἀνθρώπους ἀσθενεῖς ὄντας τῇ φύσει, προπηδῶντας εἰς τὸν θάνατον, καὶ μὴ καταπτήσσοντας αὐ-

Tom. I.

intrepide calcant, & Christo dantes testimonium, mortem derident & acriter objurgant ea quæ supra scripta sunt dicentes: *Ubi est, mors, victoria tua? Ubi tuus, inferne, stimulus?*

1. Cor. 15. 55. Osee 13. 14.

28. Num igitur tenue & exile istud est mortis imbecillitatis indicium? Num leve est victoriæ de ea a Salvatore reportatæ argumentum, quod Christiani pueri & puellæ præsentem vitam despiciant, & mortem meditentur? Homo quidem ex natura mortem coporisque dissolutionem reformidat: unde id summopere admirandum est, quod qui crucis fidem induit, ea quæ sunt secundum naturam respuat, nec mortem propter Christum pertimescat. Nimirum quemadmodum si quis, cum ignis vim naturalem comburendi habeat, aliquid esse diceret quod flammam ejus non metueret, sed potius ejus argueret infirmitatem, quale scilicet de Indorum amianto refertur: cui ista asseveranti si quis credere nolens, rem ipsam per se vellet experiri, is amiantum induens, eumque igni objiciens, ita profecto ipsius ignis contra amiantum imbecillitatem exploratam per se ipse haberet: vel quemadmodum si quis vinctum tyrannum videndi desiderio teneretur, necesse est se in regionem & imperium victoris conferat, illicque eum, qui aliis formidandus erat, factum imbecillum intuetur: Ita si quis post res tantas, post tot in Christo effectos martyres, post quotidie irrisam mortem ab insignioribus Christi athletis; si quis, inquam, post hæc omnia non credat, adhucque dubitet utrum mors destructa sit & finem habuerit; recte quidem aget si rem tantam admiretur. Veruntamen ne difficilis fiat ad credendum, nec impudens sit in rebus adeo evidentibus; sed ut ille qui amiantum accepit, eum ab igne non comburi cognoscit, ut item ille qui vinctum tyrannum videre cupit, in victoris imperium transit: ita si quis de morte victa dubitet, Christi fidem accipiat, & ad ejus scholam transeat, tuncque mortis imbecillitatem, ac de ea reportatam victoriam videbit. Siquidem multi qui prius credere renuerant ac nos irriserant, postquam crediderunt, adeo fortiter mortem contemsere, ut etiam ipsi martyres Christi fierent.

29. Porro si signo crucis & Christi fide mors conculcatur: judice veritate, concludendum est neminem alium præter ipsum Christum esse, qui palmas & triumphos de morte retulerit eamque debilitaverit: si item mors, quæ antea multum valebat, & hanc ob causam terribilis erat, jam post Salvatoris adventum & ejus corporis mortem ac resurrectionem contemnitur; sane inde manifestum fuerit mortem ab ipso Christo, qui in crucem ascendit, deletam & devictam esse. Namque non secus ac post noctem oriente sole totumque terrarum orbem suis radiis illuminante, nemini dubium est, quin sol, qui suam lucem ubique diffundit, ipse etiam sit qui tenebras repulerit & cuncta illustrarit: ita cum mors contemni & calcari cœperit ex quo Salvator corpore indutus ad nos salutariter advenit ac in cruce mortuus est; inde sane evidens est ipsum Salvatorem, qui in corpore apparuit, mortem destruxisse, quotidieque in suis discipulis trophæa de illa excitare. Si quis enim viderit homines natura imbecilles ad mortem fidenter convolare, nec ejus corruptionem

P for-

* Ἴσως τούτου.

(1) κατ' αὐτοῦ deest in Gobler. & Felckm. 1. anon.
(2) Art. ὁ deest in Gobler. Felckm. 1. an. & Seguer.
(3) Amiantus, teste Plinio Natur. Histor. lib. 36. lapis est alumini similis. Ex eo telas texi ait Diosc. lib. 5. c. 915. quæ in ignem injectæ ardent quidem, non aut tem comburuntur, sed splendidiores evadunt.
(4) καὶ ἀκμὴν non habent Gob. Fel. 1. an. & Seg. Mox καὶ ante μετὰ τὴν, &c. habet Anglic. Alii & editio Commel. omittunt.
(5) Anglic. Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. ἄψαυστον.
(6) Seguer. αὐτός.

intelligit: ita qui contradicunt, quamvis nondum credant, quippe qui adhuc circa veritatem cæci sint, aliorum saltem qui credunt fortitudine cognita, Christi divinitatem & factam ab illo resurrectionem negare non debent. Nam si Christus mortuus jaceret, certe dæmones non fugaret, nec idola exspoliaret; nec enim mortuo obtemperarent dæmones. Sed si ejus nomine prolato palam fugantur: mortuum illum non permanere certissimum hoc indicium fuerit, præsertim cum dæmones qui ea, quæ ab homine non videntur, ipsi vident, cognoscere facile possent, an vere Christus mortuus jaceret, nec proinde illi morem gererent. Nunc autem illum ipsum, cui impii non credunt, vident dæmones Deum esse, eamque ob causam fugiunt ac coram eo procidunt, eadem quæ olim, cum in corpore esset, dicentes: [Luc. 4. 34.] *Novimus te quis sis, tu es Sanctus Dei.* Et, [Marc. 5. 7.] *Sine, quid tibi & nobis, Fili Dei? Obsecro te, ne me torqueas.* Fatentibus itaque dæmonibus, factisque quotidie testantibus, nullus jam veritati impudenter resistat, sed omnes pro certo habeant Salvatorem corpus suum exsuscitasse, & verum esse filium Dei, ex quo videlicet tanquam ex patre proprium Verbum, sapientia & virtus existit, qui postea salutis omnium causa corpore assumto, Patris cognitione mundum universum illustravit, mortem destruxit, atque omnibus, resurrectionis promissione, ut incorrupti essent donavit, cujus primitias proprium corpus e mortuis excitavit, quod & trophæum de morte & ejus corruptione, signo crucis, exhibuit.

33. Cum porro res ita se habeant, manifestumque sit corpus Domini resurrexisse & mortem a Salvatore fuisse devictam, age, Judæorum quoque infidelitatem & Gentium cachinnos retundamus. [Judæi & Gentiles refelluntur.] Hic enim pariter Judæi non credunt & Gentiles rident, qui & crucis ac Dei Verbi hominis facti dedecus, ut ipsis quidem videtur, vehementius insectantur. Verum utrisque mea oratione occurrere nihil gravabor, maxime cum adversus illos evidentia suppetunt argumenta. Siquidem Judæi non credentes habent unde convincantur, scripturas nimirum sacras, quas & ipsi legunt. Namque libri Deo afflante scripti hæc passim variis in locis docent, uti ipsis verbis liquet. Prophetæ quidem jam olim Virginis & prolis ex ea nasciture miraculum his verbis prædixere: [Matth. 1. 23. Esa. 7. 14.] *Ecce virgo in utero habebit, & pariet filium, & vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus.* Similiter Moyses vir vere magnus, quem & ipsi veracem credunt, quod dictum erat de humana natura a Salvatore assumenda, tanquam rem magni momenti expendit, ejusque cognitam veritatem ita litteris consignavit: [Num. 24. 17.] *Orietur stella ex Jacob, & homo ex Israel, & percutiet duces Moab.* Et rursus: [Ibid. v. 5.] *Quam pulcræ tuæ domus, Jacob, tabernacula tua, Israel! Ut valles umbrosæ, & ut horti juxta fluvios, & ut tabernacula, quæ fixit Dominus, quasi cedri secus aquas. Egredietur homo ex semine ejus, & dominabitur in multis gentibus.* Et iterum Esaias: [Esa. 8. 4.] *Antequam sciat puer vocare patrem vel matrem, auferet fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriorum.* Quod ergo homo futurus sit, his prænunciatur: quod autem is qui venit Dominus sit omnium, sequentia præmonstrant verba: [Ib. 19. 1.] *Ecce Dominus sedet in nube levi, & veniet in Ægyptum, & concutientur simulacra Ægypti.* Nam & inde illum Pater revocat dicens: [Osee 11. 1.] *Ex Ægypto vocavi filium meum.*

ὅτω καὶ οἱ ἀντιλέγοντες εἰ καὶ μήπω πιστεύουσιν, ἀκμὴν τυφλώττοντες περὶ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ κἂν ἑτέρων πιστευόντων γινώσκοντες τὴν δύναμιν, μὴ ἀρνείσθωσαν τὴν τοῦ Χριστοῦ θεότητα, καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἀνάστασιν. δῆλον γὰρ ὅτι εἰ νεκρός ἐστιν ὁ Χριστὸς οὐκ ἂν τοὺς δαίμονας ἐδίωκε, καὶ τὰ εἴδωλα ἐσκύλευεν· νεκρῷ γὰρ οὐκ ἂν ὑπήκουσαν οἱ δαίμονες. εἰ δὲ διώκονται φανερῶς τῇ τούτου ὀνομασίᾳ· δῆλον ἂν εἴη μὴ εἶναι τοῦτον νεκρὸν, μάλιστα ὅτι δαίμονες καὶ τὰ μὴ βλεπόμενα τοῖς ἀνθρώποις ὁρῶντες, (1) ἠδύναντο γινώσκειν εἰ νεκρὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ μηδόλως ὑπακούειν αὐτῷ. νῦν δὲ ὃ μὴ πιστεύουσιν ἀσεβεῖς, ὁρῶσιν οἱ δαίμονες, ὅτι θεός ἐστι, καὶ (2) διὰ τοῦτο φεύγουσι καὶ προσπίπτουσιν αὐτῷ λέγοντες, ἃ καὶ ὅτε ἦν ἐν σώματι ἐφθέγξαντο· ,, οἴδαμέν σε τίς εἶ· σὺ εἶ ,, ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ. καὶ, ἔα, τί σοι καὶ ἡμῖν, υἱὲ τοῦ ,, θεοῦ; δέομαί σου, μή με βασανίσῃς. ,, δαιμόνων τοίνυν ὁμολογούντων καὶ τῶν ἔργων ὁσημέραι μαρτυρούντων, φανερὸν ἂν εἴη, καὶ μηδεὶς ἀναιδευέσθω πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὅτι τε ἀνέστησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ὁ σωτὴρ, καὶ ὅτι θεοῦ υἱός ἐστιν ἀληθινὸς, ἐξ αὐτοῦ οἷα δὴ ἐκ πατρὸς ἴδιος λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμις ὑπάρχων, ὃς χρόνοις ὕστερον ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πάντων ἔλαβεν σῶμα, καὶ τὴν μὲν οἰκουμένην περὶ πατρὸς ἐδίδαξε, τὸν δὲ θάνατον κατήργησε, πᾶσι δὲ τὴν ἀφθαρσίαν ἐχαρίσατο διὰ τῆς ἐπαγγελίας τῆς ἀναστάσεως, ἀπαρχὴν ταύτης τὸ ἴδιον ἐγείρας σῶμα, καὶ τρόπαιον (3) αὐτὸ κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τῆς τούτου φθορᾶς ἐπιδειξάμενος τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ.

33. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ φανερᾶς οὔσης τῆς ἀποδείξεως περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ σώματος, καὶ τῆς κατὰ τοῦ θανάτου γενομένης ὑπὸ τοῦ σωτῆρος νίκης· φέρε, καὶ τὴν ἀπιστίαν τῶν Ἰουδαίων καὶ τὴν τῶν Ἑλλήνων χλεύην διελέγξωμεν. ἐπὶ τούτοις γὰρ ἴσως Ἰουδαῖοι μὲν ἀπιστοῦσιν, Ἕλληνες δὲ γελῶσι, τὸ ἀπρεπὲς τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ θεοῦ λόγου διασύροντες· ἀλλὰ κατὰ ἀμφοτέρων ὁ λόγος οὐκ ὀκνήσει χωρῆσαι, μάλιστα κατ' αὐτῶν τὰς ἀποδείξεις ἐναργεῖς ἔχων. Ἰουδαῖοι μὲν ἀπιστοῦντες ἔχουσιν ἀφ' ὧν ἀναγινώσκουσι καὶ αὐτοὶ γραφῶν τὸν ἔλεγχον· ἄνω καὶ κάτω, καὶ πάσης ἁπλῶς θεοπνεύστου βίβλου περὶ τούτων (4) βοώσης, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα πρόδηλα. προφῆται μὲν γὰρ ἄνωθεν περὶ τοῦ κατὰ τὴν παρθένον θαύματος, καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς γενομένης γεννήσεως προεμήνυον, λέγοντες· ,, ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, μεθ' ἡμῶν ὁ θεός. ,, Μωσῆς δὲ ὁ τῷ ὄντι μέγας, καὶ παρ' αὐτοῖς πιστευόμενος ἀληθὴς, περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ σωτῆρος ἀντὶ μεγάλου τὸ ῥητὸν δοκιμάσας καὶ ἀληθὲς ἐπιγνοὺς ἔθηκε λέγων· ,, ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακὼβ, καὶ ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ θραύσει ,, τοὺς ἀρχηγοὺς Μωάβ. καὶ πάλιν· ὡς καλοί σου οἱ οἶκοι ,, Ἰακὼβ, αἱ σκηναί σου Ἰσραὴλ, ὡσεὶ νάπαι σκιάζουσαι, καὶ ὡσεὶ παράδεισοι ἐπὶ ποταμῶν, καὶ ὡσεὶ σκηναὶ, ἃς ἔπηξεν ὁ κύριος, ὡσεὶ κέδροι παρ' ὕδατα. ,, ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, καὶ ,, κυριεύσει ἐθνῶν πολλῶν. καὶ πάλιν Ἡσαΐας· πρὶν ἢ ,, γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ, καὶ τὰ σκῦλα Σαμαρείας ἔναντι βασιλέως Ἀσσυρίων. ,, ὅτι μὲν οὖν ἄνθρωπος φανήσεται, διὰ τούτων προκαταγγέλλεται. ὅτι δὲ κύριος τῶν πάντων ἐστὶν ὁ ἐρχόμενος, πάλιν προμηνύουσι λέγοντες· ,, ἰδοὺ κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ,, ἥξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου. ,, καὶ γὰρ κἀκεῖθεν αὐτὸν ὁ πατὴρ ἀνακαλεῖ λέγων· ,, ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου. ,,

34. Οὐ

(1) Sic Seg. Alii & editi hæc verba ἠδύναντο γινώσκειν post Χριστὸς habent. Ibid. Seg. αὐτοῦ, & ᾧ, ubi alii & editi, αὐτῷ & ὃ.
(2) Gobl. & Fel. 1. an. διὰ τοῦτο πιστεύουσι καὶ φεύγουσι προσπίπτοντες λέγοντες ... ἐφθέγξαντο τό. ibid. εἶ σὺ deest in edit. Commel. nec legitur Luc. 4. 34. εἶ semel tantum est in Gobl. & Felckm. 1. anon. At Seguer. habet ut hic legitur.
(3) Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. αὐτῷ.
(4) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. διδασκούσης.
(5) Goblerianus & Felckmanni 1. anonymus, Μωσῆς δὲ ζητεῖ, ceteris omissis.

34. Οὐ σεσιώπηται δὲ οὐδὲ ὁ τούτου θάνατος· ἀλλὰ καὶ λίαν τηλαυγῶς ἐν ταῖς θείαις σημαίνεται γραφαῖς. καὶ γὰρ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου, ὅτι μὴ δι' ἑαυτὸν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς πάντων ἀθανασίας καὶ σωτηρίας ὑπομένει, καὶ τὴν Ἰουδαίων ἐπιβουλὴν, καὶ τὰς εἰς αὐτὸν γινομένας παρ' αὐτῶν ὕβρεις οὐκ ἐφοβήθησαν εἰπεῖν, πρὸς τὸ μηδένα αὐτῶν τῶν γινομένων ἀνήκοον εἶναι καὶ πλανηθῆναι. φασὶ τοίνυν· „ ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν „ μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ· ἠτι„ μάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. (1) οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡ„ μῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται· καὶ ἡμεῖς ἐλογι„ σάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κα„ κώσει· αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡ„ μῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. παι„ δεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν, τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς „ ἰάθημεν. „ θαύμαζε τὴν τοῦ λόγου φιλανθρωπίαν, ὅτι δι' ἡμᾶς ἀτιμάζεται, (2) ἵνα ἡμεῖς ἔντιμοι γενώμεθα. „ πάντες γὰρ, φησὶν, ὡς πρόβατα ἐπλανή„ θημεν· ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη· καὶ κύ„ ριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν· καὶ αὐ„ τὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι, οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. ὡς „ πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον „ τοῦ (3) κείροντος αὐτὸν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ „ στόμα αὐτοῦ. ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. „ εἶτα, ἵνα μή τις αὐτὸν κοινὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ πάθους (4) ὑπολάβῃ, προλαμβάνει τὰς ὑπονοίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ δύναμιν, καὶ τὸ πρὸς ἡμᾶς ἀνόμοιον τῆς φύσεως διηγεῖται ἡ γραφὴ λέγουσα· „ τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ „ τίς διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. „ ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ ἤχθη εἰς θάνατον. καὶ δώ„ σω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους „ ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ὅτι (5) ἀνομίαν οὐκ ἐποίη„ σεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. καὶ κύ„ ριος βούλεται καθαρίσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς. „

34. Neque etiam mors ejus fuit ſilentio prætermiſſa, ſed valde aperte in divinis ſcripturis indicata eſt. Namque & cauſam mortis, quod ſcilicet non propter ſeipſum ſed pro omnium immortalitate & ſalute eam ſuſtinuerit, & Judæorum inſidias nec non injurias, quibus eum affecere, narrare non reformidarunt, ut videlicet nemo his non auditis erraret: ſic ergo ajunt: *Homo qui in vulnere eſt, & ſcit ferre infirmitatem, quia averſus eſt vultus ejus, deſpectus eſt, nec reputatus eſt: ipſe fert peccata noſtra, & pro nobis dolore afficitur, & nos putavimus eum eſſe in labore, & in vulnere, & in afflictione. Ipſe vulneratus eſt propter peccata noſtra, & languidus factus eſt propter iniquitates noſtras: diſciplina pacis noſtræ ſuper eum. Cicatrice ejus nos ſanati ſumus.* Admirare Verbi erga homines amorem, qui ignominia, noſtri gratia, affectus eſt, ut nobis gloriam compararet. *Omnes enim*, inquit, *quaſi oves erravimus, homo in via ſua erravit: & Dominus tradidit ipſum peccatis noſtris, & ipſe quia affligitur non aperit os ſuum. Tanquam ovis ad occiſionem ductus eſt, & ſicut agnus coram tondente ſe ſine voce: ſic non aperit os ſuum; in ejus humilitate judicium ejus ſublatum eſt.* Deinde, ne quis eum vulgarem hominem, ex his quæ patitur, ſuſpicetur, hominum opiniones præoccupat, ejuſque potentiam ac naturæ differentiam his verbis Scriptura explicat: *Generationem ejus quis enarrabit? quia tollitur e terra vita ejus, ab iniquitatibus populi ductus eſt in mortem: & dabo malos pro ſepultura ejus & divites pro morte ipſius, quia iniquitatem non fecit, neque inventus eſt dolus in ore ejus: & Dominus vult mundare eum a plaga.*

35. Ἀλλ' ἴσως περὶ μὲν τῆς τοῦ θανάτου προφητείας ἀκούσας, ζητεῖς καὶ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ σημαινόμενα μαθεῖν. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο σεσιώπηται· δεδήλωται δὲ καὶ λίαν τηλαυγῶς ἀπὸ τῶν ἁγίων. Μωϋσῆς γὰρ πρῶτος καὶ μεγάλῃ τῇ φωνῇ προαπαγγέλλει λέγων· „ ὄψεσθε τὴν „ ζωὴν (6) ὑμῶν κρεμαμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλ„ μῶν ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ πιστεύσητε. „ καὶ οἱ μετ' αὐτὸν δὲ (7) προφῆται πάλιν περὶ τούτου μαρτυροῦσι λέγοντες. „ ἐγὼ δὲ ὡς ἀρνίον ἄκακον ἀγόμενον τοῦ θύε„ σθαι, οὐκ ἔγνων· ἐπ' ἐμὲ ἐλογίσαντο πονηρὸν (8) „ λογισμὸν λέγοντες· δεῦτε, καὶ ἐμβάλωμεν ξύ„ λον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ, καὶ ἐκτρίψωμεν αὐτὸν ἀ„ πὸ γῆς ζώντων. καὶ πάλιν· ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πό„ δας μου· ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστᾶ μου, διεμερί„ σαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν „ μου ἔβαλον κλῆρον. „ θάνατος δὲ μετέωρος καὶ ἐν ξύλῳ γινόμενος, οὐκ ἄλλος ἂν εἴη, εἰ μὴ ὁ σταυρός. καὶ ἐν οὐδενὶ δὲ πάλιν θανάτῳ διορύσσονται πόδες καὶ χεῖρες, εἰ μὴ ἐν μόνῳ τῷ σταυρῷ. ἐπειδὴ δὲ τῇ τοῦ σωτῆρος ἐπιδημίᾳ καὶ πάντα τὰ ἔθνη πανταχόθεν ἐπιγινώσκειν τὸν θεὸν ἤρξαντο, οὐδὲ τοῦτο ἀπαρασήμαντον κατέλειψαν· ἀλλ' ἔστι καὶ περὶ τούτων μνήμη (9) ἐν τοῖς ἁγίοις γράμμασιν. „ ἔσται γάρ, φησιν, ἡ ῥίζα τοῦ „ Ἰεσσαὶ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη „ ἐλπιοῦσι. „ ταῦτα μὲν ὀλίγα πρὸς ἀπόδειξιν τῶν γενομένων. πᾶσα δὲ γραφὴ πεπλήρωται διελέγχουσα τὴν Ἰουδαίων ἀπιστίαν. τίς γὰρ πώποτε τῶν ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς ἱστορηθέντων δικαίων, καὶ ἁγίων προφητῶν, καὶ πατριαρχῶν, ἐκ παρθένου μόνης ἔσχε τὴν τοῦ σώματος γένεσιν;

35. Sed forte auditis de ejus morte vaticinationibus, cupis quoque diſcere quænam crucem præſignificaverint? neque enim id omiſſum eſt, ſed clariſſime a viris ſanctis eſt expreſſum. Nam primus id Moyſes magna voce prænunciavit dicens: *Videbitis vitam veſtram pendentem ante oculos veſtros, nec credideritis.* Alii quoque qui Moyſem ſecuti ſunt Prophetæ idem ita teſtificantur: *Ego vero quaſi agnus innocens qui immolandus ducitur, non cognovi. Super me cogitaverunt malam cogitationem, dicentes: Venite & injiciamus lignum in panem ejus, & eradamus eum de terra viventium.* Et rurſus: *Foderunt manus meas & pedes meos: dinumeraverunt omnia oſſa mea. Diviſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem.* Mors porro in aere & in ligno tolerata, non alia certe fuerit quam ipſa crux, nullaque in morte pedes & manus perforantur, niſi in ſola cruce. Quia vero Salvatoris adventu omnes ubique gentes Deum cognoſcere cœperint, neque etiam id ſine ſigno reliquerunt, ſed luculenta hac de re mentio fit in ſacris litteris. *Erit enim*, inquit, *radix Jeſſe, & qui exurgit regere gentes: in eum gentes ſperabunt.* Et hæc quidem pauca ad eorum quæ facta ſunt confirmationem ſint dicta. Omnis autem Scriptura plena eſt teſtimoniis quibus Judæorum infidelitas confutatur. Quis enim unquam juſtorum ſanctorumque Prophetarum & Patriarcharum, qui in divinis litteris commendantur, ex ſola virgine ortus eſt?

Esa. 53. 3. — Ibid. v. 6. — Act. 8. 32. — Esa. 53. 8. — Deut. 28. 66. — Jerem. 11. 19. — Psal. 11. 17. — Esa. 11. 10. — Rom. 15. 12. — Nemini Prophetarum vel Patriarcharum ea, quæ

(1) Seguer. αὐτός. Anglic. Baſil. Gobler. & Felckm. 1. anon. αὐτούς. Mox Baſil. & Angl. ὑπὲρ ἡμῶν. Ibid. καὶ ἡμεῖς abeſt ab Anglic. & a Baſil. ſola vox ἡμεῖς.

(2) Baſilienſis, ἵνα καὶ ἡμεῖς. Idem pro ἐπλανήθημεν habet, ἐλογίσθημεν.

(3) Sic Seguer. ut & legitur apud Eſaiam. Alii cum editis, κείραντος. Ibid. editio Commel. αὐτός.

(4) αὐτὸν addunt omnes præter Seguer. qui & Gobl. & Fel. 1. anon. ibidem habent, ὑπολάβοι. Mox pro ἀνθρώπων. Gobler. & Felckm. 1. anon. αὐτῶν habent. Mox item τῆς φύσεως omittit Anglic.

(5) Sic Seguerianus, Goblerianus, Felckmanni 1. anonymus, & Baſilienſis, & ita legitur apud Eſaiam. Alii cum editione Commel. ἁμαρτίαν.

(6) Seguerianus, ἡμῶν.

(7) Vox προφῆται deeſt in Gobler. & Felckm. 1. anon.

(8) λογισμὸν abeſt a Segueriano, Gobleriano, Felckman. 1. anonymo, Baſilienſi, & Anglicano.

(9) Has voces, ἐν τοῖς ἁγίοις γράμμασιν, omittunt Gobler. & Felck. 1. anon. Baſil. habet, συγγράμμασιν.

de Chriſto Scripturæ prædixerunt, convenire poſſunt, ſed ſoli Chriſto.

vel quæ mulier ſine viro hominem generare potuit? An non Abel ex Adam natus eſt, Enoch ex Jared, Noe ex Lamech, Abraham ex Tharra, Jacob ex Iſaac? An non Judas ex Jacob, Moyſes & Aaron ex Amram, Samuel ex Elcana? An non David ex Jeſſe, Salomon ex David, Ezechias ex Achaz, Joſias ex Amos, Eſaias ex Amos, Jeremias ex Helcia, Ezechiel ex Buzi genitus eſt? An non ſinguli ſui ortus auctorem patrem habuere? Quis ergo ex ſola virgine natus eſt? Namque hujus rei ſignum magnæ curæ fuit Prophetæ. Cujus item partui ſidus in cælis præcucurrit, & natum mundo indicavit? Nam Moyſis ortum parentes celaverunt. David autem ne vicinis quidem notus erat, quippe quem nec magnus Samuel cognoſceret, ſed ſciſcitabatur an alius eſſet filius Jeſſe? Abraham vero grandis tantum factus proximis agnitus eſt. At Chriſti naſcentis non homo teſtis fuit, ſed ſtella quæ in cælo unde & ipſe deſcenderat apparuit.

36. Quis unquam regum, antequam patrem vel matrem appellare poſſent, regnavit & palmas de hoſtibus retulit? An non David triginta annos natus, & Salomon adoleſcens factus regnaverunt? An non Joas ſeptimo ætatis anno, & poſterior item Joſias circa ſeptimum annum imperium ſuſceperunt? Atqui qui iſta erant ætate, patrem utique vel matrem vocare valebant. Quis itaque ille qui fere antequam naſceretur regnavit & hoſtes expoliavit? Quis talis rex extitit in Iſrael & in Juda in quo omnes gentes ſpem ſuam collocarint & pacem habuerint? Inquirant & dicant Judæi. An non potius ipſis undique gentes adverſabantur? Nam quamdiu ſtetit Jeruſalem, fuit illis cum ea bellum implacabile, cunctique adverſus Iſraelitas pugnabant, quippe quos Aſſyrii premerent, Ægyptii perſequerentur, Babylonii incurſionibus vexarent: & quod mirum eſt, vicinos Syros hoſtes quoque habuere. An non enim David bellum adverſus Moabitas geſſit, & Syros profligavit? An non Joſias ſibi a proximis cavebat, & Ezechias arrogantiam Sennacherib formidabat? An non contra Moyſem Amalec duxit exercitum, eique Amorrhæi reſiſtebant? An non cives Jericho cum Jeſu filio Nave dimicabant? Denique nulla erant inter gentes & Iſrael amicitiæ fœdera. Quis itaque ille ſit in quo gentes ſpem ponant, diſquirere operæ pretium fuerit. Nam eſſe aliquem neceſſe eſt, quandoquidem fieri non poteſt ut Propheta mentitus ſit. Quis item ſanctorum Prophetarum & veterum Patriarcharum in cruce pro omnium ſalute obiit? Vel quis pro omnium ſanitate vulneratus & occiſus eſt? Quis juſtorum aut regum in Ægyptum deſcendit, ejuſque adventu Ægyptiorum idola corruerunt? Abraham quidem illuc deſcendit: at nihilominus idololatria ibidem viguit. Illic & Moyſes natus eſt: ſed eadem quæ antea permanſit errantium ſuperſtitio.

4. Reg. 11. & 22.

37. Quis inter eos, quos Scriptura commemorat, manibus & pedibus perfoſſus vel in ligno ſuſpenſus atque in cruce pro omnium ſalute mortuus eſt? Namque Abraham in cubili obiit: ſimiliter Iſaac & Jacob pedibus in lecto extentis mortui ſunt. Moyſes & Aaron in

A ἢ τίς γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς φύσαρχης γέγονε πρὸς σύστασιν ἀνθρώπων; οὐκ Ἄβελ μὲν ἐξ Ἀδὰμ γέγονεν, Ἐνὼχ δὲ ἐκ τοῦ Ἰάρεδ, Νῶε ἐκ Λαμέχ, καὶ Ἀβραὰμ μὲν ἐκ Θάῤῥα, Ἰσαὰκ δὲ ἐξ Ἀβραάμ, καὶ Ἰακὼβ ἐξ Ἰσαάκ; οὐχὶ Ἰούδας ἐξ Ἰακώβ, καὶ Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐξ (1) Ἀμβράμ; οὐ Σαμουὴλ τοῦ Ἐλκανᾶ γέγονεν, οὐ Δαβὶδ τοῦ Ἰεσσαί, οὐ Σολομὼν τοῦ Δαβίδ, οὐκ Ἐζεκίας τοῦ Ἀχάζ, οὐκ Ἰωσίας τοῦ Ἀμώς, (2) οὐχ Ἠσαΐας τοῦ Ἀμώς, οὐχὶ Ἱερεμίας τοῦ Χελκίου, οὐκ Ἰεζεκιὴλ τοῦ Βουζί; οὐχ ἕκαστος εἶχε τὸν πατέρα τῆς γενέσεως ἀρχηγόν; τίς οὖν ὁ ἐκ παρθένου μόνης γεγονώς; ὅτι καὶ λίαν ἐμέλησε τῷ προφήτῃ περὶ τῆς τούτου σημασίας. τίνος δὲ τῆς γενέσεως προέδραμεν ἀστὴρ ἐν οὐρανοῖς, καὶ τὸν γεννηθέντα ἐσήμανε τῇ οἰκουμένῃ; Μωϋσῆς μὲν γὰρ γεννώμενος, ἐκρύπτετο ὑπὸ τῶν γονέων· Δαβὶδ δὲ οὐδὲ τοῖς ἐκ γειτόνων ἠκούσθη, ὅπουγε οὐδὲ ὁ μέγας Σαμουὴλ αὐτὸν ἐγίνωσκεν· ἀλλ' ἐπυνθάνετο, εἰ ἔτι ἄλλος ἐστὶν υἱὸς τῷ Ἰεσσαί; Ἀβραὰμ δὲ λοιπὸν γεγονὼς μέγας ἐγνώσθη τοῖς ἐγγύς. τῆς δὲ τοῦ Χριστοῦ γενέσεως μάρτυς οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἀστὴρ φαινόμενος ἦν ἐν οὐρανῷ, ὅθεν καὶ κατέβαινεν.

36. Τίς δὲ πώποτε τῶν γενομένων βασιλέων πρὶν ἰσχύσαι καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα ἐβασίλευσεν, καὶ τρόπαια κατὰ τῶν ἐχθρῶν εἴληφεν; οὐ Δαβὶδ τριακονταετὴς ἐβασίλευσε καὶ Σολομὼν νέος γεγονὼς ἐβασίλευσεν; οὐκ Ἰωὰς ἐτῶν ἑπτὰ γενόμενος ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρῆλθε, καὶ ὁ ἔτι κατωτέρω Ἰωσίας (3) περὶ ἔτη γεγονὼς ἑπτὰ τῆς ἀρχῆς ἀντελάβετο; ἀλλὰ καὶ ὅμως οὗτοι ταύτην ἄγοντες τὴν ἡλικίαν, (4) ἴσχυον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα. τίς οὖν ἄρα ἐστὶν ὁ σχεδὸν πρὶν γενέσεως βασιλεύων, καὶ σκυλεύων τοὺς ἐχθρούς; τίς δὲ τοιοῦτος γέγονε βασιλεὺς ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἐν τῷ Ἰούδᾳ, λεγέτωσαν Ἰουδαῖοι οἱ διερευνήσαντες, ἐφ' ὃν τὰ ἔθνη πάντα τὴν ἐλπίδα τέθεινται καὶ εἰρήνην εἶχε; καὶ οὐ μᾶλλον ὑπεναντιοῦντο πανταχόθεν αὐτοῖς; ἕως γὰρ συνειστήκει ἡ Ἱερουσαλήμ, πόλεμος ἦν ἄσπονδος αὐτοῖς, καὶ ἐμάχοντο πάντες πρὸς τὸν Ἰσραήλ, Ἀσσύριοι μὲν θλίβοντες, Αἰγύπτιοι δὲ διώκοντες, Βαβυλώνιοι δὲ ἐπιβαίνοντες· καὶ τό γε θαυμαστὸν, ὅτι καὶ Σύρους τοὺς ἐκ γειτόνων ἀντιπολεμοῦντας εἶχον αὐτοῖς. ἢ οὐχὶ Δαβὶδ τοὺς ἐν Μωὰβ ἐπολέμει, καὶ τοὺς Σύρους ἐξέκοπτεν, Ἰωσίας τοὺς πλησίον ἐφυλάττετο, καὶ Ἐζεκίας ἐδειλία τὴν ἀλαζονείαν τοῦ Σενναχηρείμ, καὶ Μωϋσεῖ ὁ Ἀμαλὴκ ἐστρατεύετο, καὶ οἱ Ἀμοῤῥαῖοι ὑπηναντιοῦντο, Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυὴ οἱ τὴν Ἱεριχὼ κατοικοῦντες ἀντιπαρετάσσοντο; καὶ ὅλως ἄσπονδα ἦν τοῖς ἔθνεσι πρὸς τὸν Ἰσραὴλ τὰ τῆς φιλίας; τίς οὖν ἐστιν, εἰς ὃν τὰ ἔθνη τὴν ἐλπίδα τίθενται, ἄξιον ἰδεῖν· εἶναι γὰρ δεῖ, ἐπεὶ καὶ τὸν προφήτην ἀδύνατον ψεύσασθαι. τίνος δὲ τῶν ἁγίων προφητῶν, ἢ τῶν ἄνωθεν πατριαρχῶν ὁ θάνατος, ἐν σταυρῷ γέγονεν ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας; ἢ τίς ἐτραυματίσθη καὶ ἀνῃρέθη ὑπὲρ τῆς πάντων ὑγείας; τίς δὲ τῶν δικαίων ἢ τῶν βασιλέων κατῆλθεν εἰς Αἴγυπτον, καὶ τῇ τούτου καθόδῳ τὰ τῶν (5) Αἰγυπτίων εἴδωλα πέπτωκεν; Ἀβραὰμ μὲν γὰρ (6) κατῆλθεν, ἀλλὰ πάλιν ἡ εἰδωλολατρεία κατὰ πάντων ἐπεκράτησε. Μωϋσῆς ἐκεῖ γεγέννηται, καὶ οὐδὲν ἧττον ἦν ἐκεῖ ἡ τῶν πεπλανημένων θρησκεία.

F 37. Τίς δὲ τῶν ἐν τῇ γραφῇ μαρτυρουμένων διωρύχθη τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, ἢ ὅλως ἐπὶ ξύλου κεκρέμασται, καὶ σταυρῷ τετελείωται ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας; Ἀβραὰμ μὲν γὰρ ἐπὶ κλίνης ἐκλείπων ἀπέθανεν· Ἰσαὰκ δὲ καὶ Ἰακὼβ καὶ αὐτοὶ ἐξάραντες τοὺς πόδας ἐπὶ κλίνης ἀπέθανον. Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐν τῷ ὄρει,

(1) Sic mſ. Anglic. Alii vero & editi Ἀβραάμ. Sed Ἀμβρὰμ apud Septuaginta Interpretes legitur.

(2) Hæ voces οὐχ Ἠσαΐας τοῦ Ἀμὼς, quæ leguntur in Baſil. Gobl. Felckm. 1. anon. & Seguer. in aliis & editis deſiderantur. Mox ibid. Gobler. & Felck. 1. anon. Ἐλκίου.

(3) Sic Seguer. Baſil. Gobler. & Felckm. 1. anon. Alii vero cum editis περὶ omittunt.

(4) Goblerianus, & Felckmanni 1. anonymus, ἴσχυσαν. Ibid. Anglic. Baſil. Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. πατέρα ἢ. Alii autem & editi πατέρα καί.

(5) τῶν Αἰγυπτίων abeſt a Baſil. Ibid. Seguer. & Baſil. πέπτωκε.

(6) Anglicanus, Baſilienſis, Goblerianus, Felckmanni 1. anonymus, & Seguerianus, κατῆλθε καὶ πάλιν. Ibid. vox ἐπεκράτησε deeſt in iiſdem.

ὄρει, Δαβὶδ ἐν τῷ οἴκῳ τετελεύτηκεν, οὐδεμίαν A ἐπιβουλὴν ὑπὸ τῶν λαῶν παθών. εἰ δὲ καὶ ἐζητήθη ὑπὸ (1) τοῦ Σαοὺλ, ἀλλ' ἀβλαβὴς ἐσώζετο. Ἡσαΐας ἐπρίσθη μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ ξύλου κεκρέμασται· Ἱερεμίας ὑβρίσθη, ἀλλ' οὐ κατακριθεὶς ἀπέθανεν· Ἰεζεκιὴλ ἔπαθεν, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ τὰ ἐσόμενα κατὰ τοῦ λαοῦ σημαίνων. ἔπειτα οὗτοι καὶ πάσχοντες, ἄνθρωποι ἦσαν, ὁποῖοι καὶ πάντες κατὰ τὴν τῆς φύσεως ὁμοιότητα. ὁ δὲ σημαινόμενος, ἐκ τῶν γραφῶν ὑπὲρ πάντων πάσχειν οὐχ ἁπλῶς ἄνθρωπος, ἀλλὰ ζωὴ πάντων λέγεται, κἂν ὅμοιος κατὰ τὴν φύσιν τοῖς ἀνθρώποις (2) ἐτύγχανε. „ ὄψεσθε γάρ, φησι, τὴν ζωὴν „ ὑμῶν κρεμαμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν. καὶ, τὴν B „ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; „ πάντων μὲν γὰρ τῶν ἁγίων τὴν γενεάν τις μαθών, δύναται ἄνωθεν διηγήσασθαί τις καὶ πόθεν ἕκαστος γέγονε· τοῦ δὲ τυγχάνοντος ζωῆς ἀδιήγητον τὴν γενεὰν οἱ θεῖοι σημαίνουσι λόγοι. τίς οὖν ἐστι, περὶ οὗ ταῦτα λέγουσιν αἱ θεῖαι γραφαί; ἢ τίς τηλικοῦτος, ὡς καὶ τοὺς προφήτας περὶ αὐτοῦ τοσαῦτα προκαταγγέλλειν; ἀλλὰ (3) γὰρ οὐδεὶς ἄλλος ἐν ταῖς γραφαῖς εὑρίσκεται, πλὴν τοῦ κοινοῦ πάντων σωτῆρος τοῦ θεοῦ λόγου τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. οὗτος γάρ ἐστιν ὁ ἐκ παρθένου προελθὼν καὶ ἄνθρωπος ἐπὶ γῆς φανεὶς, καὶ (4) ἀδιήγητον ἔχων τὴν κατὰ σάρκα γενεάν. C οὐ γάρ ἐστιν ὃς δύναται τὸν κατὰ σάρκα πατέρα τούτου λέγειν, οὐκ ὄντος τοῦ σώματος αὐτοῦ ἐξ ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ παρθένου μόνης. ὥσπερ οὖν τοῦ Δαβὶδ, καὶ Μωϋσέως, καὶ πάντων τῶν πατριαρχῶν τοὺς πατέρας τις γενεαλογεῖν δύναται· οὕτως οὐδεὶς δύναται τὴν κατὰ σάρκα γενεὰν τοῦ σωτῆρος ἐξ ἀνδρὸς διηγήσασθαι. οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν ἀστέρα σημαίνειν τὴν τοῦ σώματος γένεσιν ποιήσας· ἔδει γὰρ ἀπὸ οὐρανοῦ κατερχόμενον τὸν λόγον, ἐξ οὐρανοῦ καὶ τὴν σημασίαν ἔχειν· καὶ ἔδει τὸν τῆς κτίσεως βασιλέα προερχόμενον, ἐμφανῶς ὑπὸ πάσης τῆς (5) κτίσεως γινώσκεσθαι. ἀμέλει ἐν Ἰουδαίᾳ ἐγεννᾶτο, καὶ οἱ ἀπὸ Περσίδος ἤρχοντο προσκυνῆσαι αὐτῷ. D οὗτός ἐστιν ὁ καὶ πρὶν τῆς σωματικῆς ἐπιφανείας λαβὼν τὴν κατὰ τῶν (6) ἀντικειμένων δαιμόνων νίκην, καὶ κατὰ τῆς εἰδωλολατρείας τρόπαια. πάντες γοῦν πανταχόθεν οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐξομνύμενοι τὴν πάτριον συνήθειαν καὶ τὴν εἰδώλων ἀθεότητα, πρὸς τὸν Χριστὸν λοιπὸν τὴν ἐλπίδα τίθενται, καὶ αὐτῷ καταγράφουσιν ἑαυτοὺς, ὡς καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἔξεστιν ἰδεῖν τὸ τοιοῦτο. οὐδὲ γὰρ ἄλλοτε ἡ τῶν Αἰγυπτίων ἀθεότης πέπαυται, εἰ μὴ ὅτε ὁ κύριος τοῦ παντὸς, ὡς ἐπὶ νεφέλης ἐποχούμενος, τῷ σώματι κατῆλθεν ἐκεῖ, καὶ τὴν τῶν εἰδώλων κατήργησεν πλάνην, πάντας δὲ εἰς ἑαυτὸν καὶ δι' ἑαυτοῦ πρὸς τὸν πατέρα μετήνεγκεν. οὗτός ἐστιν ὁ σταυρωθεὶς ἐπὶ μάρτυρι τῷ ἡλίῳ καὶ τῇ κτίσει καὶ τοῖς αὐτῷ τὸν E θάνατον προσαγαγοῦσι· καὶ τῷ τούτου θανάτῳ ἡ σωτηρία πᾶσι γέγονε, καὶ ἡ κτίσις πᾶσα λελύτρωται. οὗτός ἐστιν ἡ πάντων ζωὴ καὶ ὁ ὡς πρόβατον ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας ἀντίψυχον τὸ ἑαυτοῦ σῶμα εἰς θάνατον παραδοὺς, κἂν Ἰουδαῖοι μὴ πιστεύωσιν.

38. Εἰ γὰρ μὴ αὐτάρκη νομίζουσι ταῦτα, κἂν ἐξ ἑτέρων πειθέσθωσαν ἀφ' ὧν αὐτοὶ πάλιν ἔχουσι λογίων. „ περὶ τίνος γὰρ λέγουσιν οἱ προφῆται, ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ „ ἐπερωτῶσιν· εἶπα ἰδοὺ εἰμὶ τῷ ἔθνει οἳ οὐκ ἐκάλεσάν μου τὸ ὄνομα· ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς F „ λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. „ τίς οὖν ἐστιν ὁ ἐμφανὴς γενόμενος; εἴποι τις πρὸς Ἰουδαίους. εἰ μὲν γὰρ ὁ προφήτης ἐστὶ, λεγέτωσαν πότε ἐκρύπτετο, ἵνα καὶ ὕστερον φανῇ; ποῖος δὲ οὗτός ἐστιν ὁ προφήτης ὁ καὶ ἐμφανὴς ἐξ ἀφανῶν γενόμενος, καὶ τὰς χεῖρας

A monte, David domi nullas populorum insidias passus interiit; licet enim a Saule ad necem conquisitus fuerit, tamen sine damno evasit. Sectus est quidem Esaias, at in ligno non fuit suspensus. Jeremias contumeliis affectus est, sed non condemnatus periit. Ezechiel passus est, at non pro populo, sed quia adversa populo eventura prædicebat. Præterea hi, qui ista patiebantur, homines erant, quales sunt omnes naturæ similitudine. Quem vero Scripturæ pro omnibus passurum prænuntiant, non simpliciter homo, sed omnium vita dicitur, etiamsi secundum naturam hominibus similis fuerit. *Videbitis enim*, in- B quit, *vitam vestram pendentem ante oculos vestros*. Et, *Generationem ejus quis enarrabit?* Siquidem omnium Sanctorum generationem si quis didicerit, eam ab origine repetere, & unde quisque ortus sit enarrare facile poterit. At ejus qui vita est generationem narrari non posse divina declarant oracula. Quis igitur ille est, de quo hæc loquuntur divinæ scripturæ? Quis tantus ille est, ut & Prophetæ de illo tanta prænuntiaverint? Certe nullus alius in Scripturis reperitur præter communem omnium servatorem Dei Verbum, domi- C num nostrum Jesum Christum. Hic enim ille est, qui ex virgine prodiit, & homo in terris visus est, & cujus corporea generatio enarrari nequit: siquidem nemo est, qui ejus patrem secundum carnem indicare possit, cum ejus corpus non ex viro sed ex sola sit virgine. Quemadmodum ergo Davidis & Moysis omniumque Patriarcharum patres numerari possunt: ita nemo est qui corpoream Salvatoris ex viro generationem narrare queat. Hic ille est qui sui corporis ortum stella commonstrari voluit. Decebat enim Verbum e cælo descendens, e cælo quoque indicari: decebat naturæ regem pro- D deuntem, palam ab universa natura agnosci. In Judæa nascebatur, & Persæ eum adoraturi veniebant. Hic ille est qui, priusquam in corpore appareret, victoriam de adversantibus dæmonibus reportavit ac de idololatria triumphavit. Hinc ergo omnes undique gentes patrium morem & idolorum impietatem detestati, suam jam spem in Christo collocant, seque ei adsciscunt, uti vel oculis licet aspicere. Neque enim unquam alias Ægyptiorum impietas dissoluta est, nisi cum Dominus omnium velut in nube vectus, corpore illuc ivit, idolorumque errorem evertit, & omnes ad seipsum, & per sei- E psum ad Patrem convertit. Hic ille est, qui sole, natura, atque his ipsis, qui eum interfecere, testibus, crucifixus est: cujus morte salus omnibus exorta est, & omnis natura liberata est. Hic ille est omnium vita, qui & tanquam ovis pro omnium salute, suum corpus pro aliis morti tradidit, licet nolint credere Judæi.

Deuteron. 28. 66.

Esa. 53. 8.

38. Enimvero si hæc ad faciendam fidem satis esse non arbitrantur, saltem ex aliis, quæ ipsi habent, oraculis id sibi persuaderi velint. De quo enim dicunt Prophetæ: *Palam apparui his qui me non quærebant: inventus sum a non interrogantibus me. Dixi, Ecce sum, genti quæ non invocavit nomen meum: expandi manus meas ad populum non obedientem & contradicentem.* Quis, quæso, ille est qui palam apparuit? dixerit quis ad Judæos. Nam si Prophetam volunt esse, dicant quandonam abscondebatur ut postea appareret? Qualis vero ille est Propheta qui ex occulto manifestus factus

Esa. 65. 1.

(1) τοῦ Seguer. habet: alii & editi omittunt.
(2) ἐτύγχανε abest ab Anglicano, Gobleriano, Felckmanni 2. anonymo, & Segueriano.
(3) γὰρ omittunt Gobler. & Felckm. 1. anon. Mox iidem & Basil. & Seguer. habent, κοινοῦ πάντων. Alii & editi πάντων omittunt.
(4) Sic Seguer. Basil. & Anglic. ut & legerunt Interpretes. Alii & editio Commel. ἀδιήγητον, mendose.
(5) Gobler. Felckm. 1 anon. & Seguer. οἰκουμένης.
(6) Vox ἀντικειμένων deest in Anglic. Mox Seguer. καὶ κατὰ habet, ubi alii & editi, καὶ τὰ tantum.
(7) Sic Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. Alii vero & editi, τῷ τούτου τοῦ θανάτου τρόπῳ ἡ σωτηρία.

factus est, & manus in cruce extendit? Nullus certe justorum, sed solum fuit Dei Verbum, quod cum ex sua natura expers esset corporis, propter nos corpore apparuit, & pro omnibus pati voluit. Verum si neque id illis satis fuerit, ex aliis saltem convincantur, qui tam evidens argumentum ob oculos habent, ubi nempe dicit Scriptura: *Roboramini manus remissæ & genua dissoluta: consolamini, qui pusillo animo estis: roboramini, non timete. Ecce Deus noster judicium retribuit: ipse veniet & salvabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient. Tunc saliet, sicut cervus, claudus, & expedita erit lingua balborum.* Quid ergo illi de hujusmodi testimonio possunt dicere, aut quomodo vel oculos contra erigere ausint? Siquidem Prophetia Dei adventum prænunciat, cujus adventus tempus signa declarant. Nempe divino illo adventu cæcos videre, claudos ambulare, surdos audire, & balborum linguam expediri docent. Quando igitur hujusmodi signa in Israel visa sunt? vel ubi tale quid in Judæa factum sit, nobis dicant. Leprosus quidem Naaman mundus factus est, sed surdus non audivit nec claudus ambulavit. Mortuum excitavit Helias & Elisæus, sed non vidit cæcus natus. Magnum quidem revera est, mortuum excitare: sed non tale fuit miraculum, quale Salvator edidit. Nam si de leproso & viduæ defuncto filio non tacuit Scriptura, si utique accidisset ut & claudus ambularet & cæcus videret, hæc quoque commemorare non omisisset. Quia vero de his silent sacri codices, non prius facta fuisse manifestum inde est. Quando itaque hæc evenerunt, nisi cum ipsum Dei Verbum in corpore apparuit? Quando porro apparuit, nisi cum claudi ambulavere, balbi clare locuti sunt, surdi audierunt, cæci nati viderunt? Ideo enim his tunc conspectis Judæi, ut qui ea nunquam alias facta audivissent, ajebant: *A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non posset facere quidquam.*

Esa. 35. 3.

Joan. 9. 32.

Refutantur Judæi, qui ea, quæ de Christo venturo passim in Scripturis prædicta sunt, ei quidem convenire fatentur, sed illa nondum advenisse uti neque ipsum Christum contendunt.

39. Verum forte ipsi rebus tam apertis repugnare non valentes, ista quidem scripta esse non ibunt inficias, sed ea se expectare, nondumque advenisse Deum Verbum respondebunt. Id ipsum enim perperam illi dictitant, nec eos pudet rebus adeo manifestis impudenter adversari. Verum hic etiam potissimum confutabuntur, non a nobis quidem, sed a sapientissimo Daniele, qui & præsens tempus & divinum Salvatoris adventum his verbis præsignificavit: *Septuaginta hebdomades contractæ sunt super populum tuum & super urbem sanctam, ut consummetur peccatum, & obsignentur peccata, & deleantur iniquitates, & remittantur injustitiæ, & adducatur justitia sempiterna, & obsignetur visio & Propheta, & ungatur Sanctus Sanctorum, & cognosces & intelliges ab exitu sermonis ut respondeatur & ædificetur Jerusalem usque ad Christum ducem.* Equidem in aliis forsitan testimoniis, saltem effugia reperire, & ea quæ scripta sunt in futurum tempus differre possint. Quid autem ad hæc dicere vel opponere habent, ubi nempe & Christus significatus, & is, qui ungitur, non homo simpliciter, sed Sanctus Sanctorum esse

Dan. 9. 24.

A ἐκπετάσας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ; τῶν μὲν οὖν δικαίων οὐδεὶς, μόνος δὲ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ὁ ἀσώματος ὢν τὴν φύσιν καὶ δι' ἡμᾶς τῷ σώματι φανεὶς, καὶ ὑπὲρ (1) πάντων παθών. ἢ εἰ μηδὲ τοῦτο αὔταρκες αὐτοῖς, κἂν ἐξ ἑτέρων δυσωπείσθωσαν. οὕτως ἐναργῆ τὸν ἔλεγχον ὁρῶντες. φησὶ γὰρ ἡ γραφή· ,, ἰσχύσατε χεῖρες ἀνειμέναι καὶ ,, γόνατα παραλελυμένα· παρακαλέσατε οἱ (2) ὀλιγόψυχοι τῇ διανοίᾳ· ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε· ἰδοὺ ὁ ,, θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσιν, αὐτὸς ἥξει καὶ σώσει ,, ἡμᾶς. τότε ἀνοιχθήσονται οἱ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ,, ὦτα κωφῶν ἀκούσονται· τότε ἁλεῖται ὡς ἔλαφος ὁ ,, χωλὸς, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογγιλάλων.,, τί τοίνυν B καὶ περὶ τούτου δύνανται λέγειν, ἢ πῶς ὅλως καὶ πρὸς τοῦτο τολμῶσιν (3) ἀντιβλέπειν; ἡ μὲν γὰρ προφητεία θεὸν ἐπιδημεῖν σημαίνει· τὰ δὲ σημεῖα καὶ τὸν χρόνον τῆς παρουσίας γνωρίζει. (4) τό, τε γὰρ τυφλοὺς ἀναβλέπειν, καὶ χωλοὺς περιπατεῖν, καὶ κωφοὺς ἀκούειν, καὶ τρανοῦσθαι μογγιλάλων τὴν γλῶσσαν, ἐπὶ τῇ (5) γινομένῃ θείᾳ παρουσίᾳ λέγουσι. πότε τοίνυν γέγονε τοιαῦτα σημεῖα ἐν τῷ Ἰσραήλ; ἢ ποῦ τοιοῦτόν τι γέγονεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ λεγέτωσαν. λεπρὸς ἐκαθαρίσθη Ναιμάν· ἀλλ' οὐ κωφὸς ἤκουσεν, οὐδὲ χωλὸς περιεπάτησε. νεκρὸν ἤγειρεν Ἠλίας καὶ Ἐλισσαῖος· ἀλλ' οὐκ ἐκ C γενετῆς ἀνέβλεψε τυφλός. μέγα μὲν γὰρ καὶ τὸ ἐγεῖραι νεκρὸν ἀληθῶς, ἀλλ' οὐ τοιοῦτον, ὁποῖον τὸ παρὰ τοῦ σωτῆρος θαῦμα. πλὴν εἰ τὸ περὶ τοῦ λεπροῦ καὶ τοῦ νεκροῦ τῆς χήρας οὐ σεσιώπηκεν ἡ γραφή· πάντως εἰ ἐγεγόνει καὶ χωλὸν περιπατεῖν καὶ τυφλὸν ἀναβλέπειν, οὐκ ἂν παρῆκε καὶ ταῦτα δηλῶσαι ὁ λόγος. ἐπειδὴ δὲ σεσιώπηται ἐν ταῖς γραφαῖς, δῆλόν ἐστι μὴ γεγενῆσθαι ταῦτα πρότερον. πότε οὖν γέγονε ταῦτα, εἰ μὴ ὅτε αὐτὸς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἐν σώματι παραγέγονε; πότε δὲ παραγέγονεν, εἰ μὴ ὅτε χωλοὶ περιεπάτησαν, καὶ μογγιλάλοι D ἐτρανώθησαν, καὶ κωφοὶ ἤκουσαν, καὶ τυφλοὶ ἐκ γενετῆς ἀνέβλεψαν; διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἱ τότε θεωροῦντες Ἰουδαῖοι ἔλεγον, (6) ὡς οὐκ ἄλλοτε ταῦτα γενόμενα ἀκούσαντες· ,, ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἠνέῳξέ τις ὀφθαλμοὺς ,, τυφλοῦ γεγεννημένου· εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ (7) τοῦ ,, θεοῦ, οὐκ ἐδύνατο ποιεῖν οὐδέν.

39. Ἀλλ' ἴσως μὴ δυνάμενοι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὰ φανερὰ διαμάχεσθαι, οὐκ ἀρνήσονται μὲν τὰ γεγραμμένα· προσδοκᾶν δὲ ταῦτα καὶ μηδέπω παραγεγενῆσθαι τὸν θεὸν λόγον διαβεβαιώσονται. τοῦτο γὰρ ἄνω καὶ κάτω θρυλλοῦντες, οὐκ ἐρυθριῶσιν ἀναισχυντοῦντες (?) πρὸς τὰ (8) φανερά. ἀλλὰ περὶ τούτου καὶ πρὸ πάντων μᾶλλον ἐλεγχθήσονται, οὐ παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ σοφωτάτου Δανιὴλ σημαίνοντος καὶ τὸν παρόντα καιρὸν, καὶ τὴν θείαν τοῦ σωτῆρος ἐπιδη- E μίαν, (9) καὶ λέγοντος· ,, ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες συν- ,, ετμήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁ- ,, γίαν, τοῦ συντελεσθῆναι ἁμαρτίαν, καὶ τοῦ σφραγισθῆναι ἁ- ,, μαρτίας, καὶ (10) ἀπαλεῖψαι τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἐξιλά- ,, σασθαι τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον. καὶ τοῦ ,, σφραγίσαι ὅρασιν καὶ προφήτην, καὶ τοῦ χρίσαι ἅγιον ἁγίων, καὶ ,, (11) γνώσῃ καὶ συνήσεις ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀποκριθῆ- ,, ναι, καὶ τοῦ οἰκοδομῆσαι Ἱερουσαλὴμ, ἕως Χριστοῦ ἡγουμέ- ,, νου.,, ἴσως ἐπὶ τοῖς ἄλλοις κἂν προφάσεις εὑρίσκειν δύνανται, καὶ εἰς μέλλοντα χρόνον ἀναβάλλεσθαι τὰ γεγραμμένα. τί δὲ πρὸς ταῦτα λέγειν ἢ ὅλως ἀντωπῆσαι δύνανται, ὅπου γε καὶ ὁ Χριστὸς σημαίνεται, καὶ ὁ χριόμενος οὐκ ἄν- F θρωπος ἁπλῶς, ἀλλ' ἅγιος ἁγίων εἶναι καταγγέλλεται, καὶ ἕως

(1) Seguerianus, ἡμῶν.
(2) Seguerianus, ὀλιγόπιστοι.
(3) Sic Anglicanus, Basiliensis, Seguerianus: at Goblerianus, & Felckmanni 1. anonymus, ἀντιλέγειν. Alii & ed. Commel. ἀποβλέπειν.
(4) Sic Seguer. qui ibid. & Anglic. Verbum γνωρίζει omittunt, quod hic iterum habent alii & editi hoc modo: τότε γὰρ γνωρίζει.
(5) Seguerianus, γενομένῃ.
(6) Gobler. & Felckm. 1. anon. ἔλεγον· οὐδέποτε ἐγένετο τοιοῦτο ἐν Ἰσραὴλ ἐκ τοῦ αἰῶνος. Alii & editi præter ms. Seguer. post ἀκούσαντες addunt item οὐδέποτε, &c. quæ Seguer. non habet, nec leguntur apud Euangelistam, uti nec legerunt Omnibonus & Ambros. Camald.
(7) τοῦ deest in Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. Ibid. particulam οὐκ quam habent Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. alii & editi omittunt.
(7) Seguerianus, & Basiliensis, φαινόμενα.
(9) καὶ Seguerianus habet, alii & editi omittunt.
(10) Sic Gobler. Felckm. 1. anon. Seguer. & apud Daniel. Alii vero & editi ἀπολεῖψαι. Ibid. Gobler. & Felckman. 1. anon. mox habent, ἐξιλάσασθαι τὰς ἀνομίας. Item ibid. particulam καὶ, quæ in Seguer. & apud Danielem legitur, alii & editi omittunt.
(11) Sic Seguer. ut & legitur apud Daniel. Basil. Felckm. 1. anon. γνώσῃ. Alii & editi, γνώσῃς.

καὶ ἕως τῆς παρουσίας αὐτοῦ Ἱερουσαλὴμ (1) συνίσταται, καὶ λοιπὸν παύεται προφήτης καὶ ὅρασις ἐν τῷ Ἰσραήλ. ἐχρίσθη πάλαι Δαβίδ, καὶ Σολομὼν, καὶ Ἐζεκίας· ἀλλὰ καὶ πάλιν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ὁ τόπος συνειστήκει, καὶ προφῆται προεφήτευον, Γὰδ, καὶ Ἀσὰφ, καὶ Νάθαν, καὶ (2) ὁ μετ' αὐτοὺς Ἡσαΐας, καὶ Ὠσηὲ, καὶ Ἀμὼς, καὶ ἄλλοι. ἔπειτα καὶ αὐτοὶ οἱ χρισθέντες, ἄνθρωποι ἅγιοι, καὶ οὐχ ἅγιοι ἁγίων ἐκλήθησαν. ἀλλ' ἐὰν τὴν αἰχμαλωσίαν προβάλωνται, καὶ διὰ ταύτην μὴ εἶναι λέγωσι τὴν Ἱερουσαλήμ· τί καὶ περὶ τῶν προφητῶν ἂν εἴποιεν; καὶ γὰρ πάλαι καταβαίνοντος τοῦ λαοῦ εἰς Βαβυλῶνα, ἦσαν ἐκεῖ Δανιὴλ καὶ Ἱερεμίας· προεφήτευον δὲ Ἰεζεκιὴλ καὶ Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας.

40. Οὐκοῦν μυθολογοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ παρόντα τὸν νῦν καιρὸν ὑπερτίθενται. πότε γὰρ (3) προφήτης ἢ ὅρασις ἐπαύσατο ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ, εἰ μὴ ὅτε ὁ ἅγιος τῶν ἁγίων Χριστὸς παραγέγονε; σημεῖον γὰρ καὶ μέγα γνώρισμα τῆς τοῦ θεοῦ λόγου παρουσίας, τὸ μηκέτι μήτε τὴν Ἱερουσαλὴμ ἑστάναι, μήτε προφήτην ἐγείρεσθαι, μήτε ὅρασιν ἀποκαλύπτεσθαι τούτοις, καὶ μάλα εἰκότως. ἐλθόντος γὰρ τοῦ σημαινομένου, (4) τίς ἔτι χρεία τῶν σημαινόντων ἦν; καὶ παρούσης τῆς ἀληθείας, τίς ἔτι χρεία τῆς σκιᾶς ἦν; διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προεφήτευον ἕως ἂν ἔλθῃ ἡ αὐτοδικαιοσύνη, καὶ ὁ λυτρούμενος τὰς ἁπάντων ἁμαρτίας. διὰ τοῦτο καὶ Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ τοσοῦτον συνειστήκει, ἵν' ἐκεῖ προμελετῶσι τῆς ἀληθείας τοὺς τύπους. παρόντος τοίνυν τοῦ ἁγίου τῶν ἁγίων, εἰκότως ἐσφραγίσθη καὶ ὅρασις καὶ προφητεία, καὶ ἡ τῆς Ἱερουσαλὴμ βασιλεία πέπαυται. ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ ἐχρίοντο παρ' αὐτοῖς βασιλεῖς, ἕως ἂν ἐχρίσθη ὁ ἅγιος τῶν ἁγίων· καὶ (5) Ἰακὼβ δὲ ἕως αὐτοῦ τὴν Ἰουδαίων ἵστασθαι βασιλείαν προφητεύει λέγων· „οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, καὶ „ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν (6) ἔλθῃ „τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, καὶ αὐτὸ προσδοκία ἐθνῶν.„ ὅθεν καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἐβόα λέγων· „ὁ νόμος καὶ „οἱ προφῆται (7) ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν.„ εἰ μὲν οὖν ἔστι παρὰ Ἰουδαίοις νῦν βασιλεὺς, ἢ προφήτης, ἢ ὅρασις καλῶς ἀρνοῦνται τὸν ἐλθόντα Χριστόν. εἰ δὲ μήτε βασιλεὺς, μήτε ὅρασις. ἀλλ' ἐσφράγισται (8) λοιπὸν καὶ πᾶσα προφητεία, καὶ ἡ πόλις καὶ ὁ ναὸς ἑάλω· τί τοσοῦτον ἀσεβοῦσι, καὶ παραβαίνουσιν, ὥστε τὰ μὲν γενόμενα ὁρᾶν, τὸν δὲ ταῦτα πεποιηκότα Χριστὸν ἀρνεῖσθαι; τί δὲ καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν θεωροῦντες καταλιμπάνοντας τὰ εἴδωλα, καὶ ἐπὶ τὸν θεὸν Ἰσραὴλ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἔχοντας τὴν ἐλπίδα, ἀρνοῦνται τὸν ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ κατὰ σάρκα γενόμενον Χριστὸν καὶ βασιλεύοντα λοιπόν; εἰ μὲν γὰρ ἄλλον ἐθρήσκευον τὰ ἔθνη θεὸν, ἀλλὰ μὴ τὸν θεὸν Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ καὶ Μωϋσέως ὡμολόγουν· καλῶς ἂν πάλιν προεφασίζοντο μὴ ἐληλυθέναι τὸν θεόν. εἰ δὲ τὸν (9) Μωϋσῇ δεδωκότα τὸν νόμον, καὶ τῷ Ἀβραὰμ ἐπαγγειλάμενον θεὸν, καὶ οὗ τὸν λόγον ἠτίμασαν οἱ Ἰουδαῖοι, τοῦτον τὰ ἔθνη σέβουσιν, διὰ τί μὴ γινώσκουσι, μᾶλλον δὲ διὰ τί ἑκόντες παρορῶσιν, ὅτι ὁ προφητευόμενος ὑπὸ τῶν γραφῶν κύριος ἐπέλαμψε τῇ οἰκουμένῃ, καὶ ἐπεφάνη σωματικῶς αὐτῇ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφή· „κύριος ὁ θεὸς ἐπέφανεν ἡμῖν, καὶ πάλιν, „ἐξαπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἰάσατο αὐτούς. „καὶ πάλιν, οὐ πρέσβυς, οὐκ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ „κύριος ἔσωσεν αὐτούς.„ ὅμοιον δὲ πάσχουσιν, ὡς εἴ τις παραπεπληγὼς τὴν διάνοιαν, τὴν μὲν γῆν φω-

declaratur, & usque ad ejus adventum stat Jerusalem, ac postea desinit Propheta & visio in Israël. Olim quidem David, Salomon, & Ezechias uncti sunt, sed tamen & Jerusalem & locus stetit, Prophetæque vaticinati sunt, scilicet Gad, Asaph, Nathan, & post illos Esaias, Osee, Amos & alii. Præterea, ii qui uncti fuerunt, homines quidem sancti vocati sunt, non vero Sancti Sanctorum. Quod si captivitatem objiciant, & propter eam, Jerusalem non stetisse contendant, quid de Prophetis dixerint? Etenim postquam olim populus Babylonem deductus est, illic Daniel & Jeremias aderant, vaticinabanturque Ezechiel, Aggæus & Zacharias.

40. Nugantur ergo Judæi cum præsens tempus differunt. Quando enim Propheta vel visio ab Israel defecit, nisi cum Sanctus Sanctorum Christus advenit? Magnum siquidem signum & indicium est Dei Verbi adventus, quod nec jam stet Jerusalem, nec Propheta exurgat, nec illis visio appareat, idque admodum convenienter. Postquam enim is, qui significabatur, advenit, quid adhuc signorum opus esset? Similiter præsente veritate, quid prodesset umbra? Namque idcirco vaticinabantur, usque dum veniret ille, qui ipsa justitia est & omnium peccata redimit. Unde tamdiu stetit Jerusalem, ut illic veritatis figuras præmeditarentur. Quapropter præsente Sancto Sanctorum, congruenter visio & prophetia obsignatæ sunt, ac finem habuit Jerosolymorum regnum. Tamdiu enim reges apud illos uncti sunt, quoad Sanctus Sanctorum ungeretur. Jacob quoque usque ad ipsum permansurum esse Judæorum regnum his verbis prænunciat: *Non deficiet princeps ex Juda, & dux ex femoribus ejus, donec venerint quæ reposita sunt ei, & ipse est expectatio Gentium.* Hinc & ipse Salvator clamabat: *Lex & Prophetæ usque ad Joannem prophetaverunt.* Quocirca si nunc apud Judæos vel rex vel propheta vel visio sit, recte Christum venisse negant. Sed si neque regem neque visionem habent, sed & omnis prophetia jam obsignata est, captaque est urbs & templum: quid adeo impii sunt & tam grave peccatum committunt, ut facta quidem videant, Christum vero qui hæc ipsa fecit negare audeant? Quid cum ipsos etiam Gentiles relictis idolis spem suam per Christum in Deo Israel ponere aspiciant, ipsi nihilominus Christum ex radice Jesse secundum carnem natum ac modo regnantem repudiare non verentur? Namque si alium Deum Gentes colerent, nec ipsum Deum Abraham, Isaac, Jacob & Moysis confiterentur, justam sane de Dei adventu dubitandi occasionem haberent. Si vero illum ipsum Gentes colunt, qui Moysi legem & Abrahæ promissiones dedit, & cujus Verbum Judæi indignissime tractaverunt: quare non agnoscunt, vel potius cur ultro negligunt videre Dominum, quem Scripturæ prædixerunt, orbi terrarum illuxisse, & corpore indutum apparuisse, quemadmodum ait Scriptura: *Dominus Deus apparuit nobis.* Et, *Misit Verbum suum & sanavit eos.* Et rursus, *Non legatus, non angelus, sed ipse Dominus salvos illos fecit.* Certe simile illi agere mihi videntur, ac si quis mente perculsus terram a sole

R illu-

Genes. 49. 10.

Matth. 11. 13.

Psal. 117. 27.

Psal. 117. 20.

Esa. 63. 9.

(1) Sic Ang. Basil. Gobler. Felc. 1. anon. & Seguer. Alii & editio Com. συνίστασθαι. Ibid. mox Anglic. προφητεία.

(2) ὁ μετ' αὐτοὺς abest a Gobler. & Felckm. 1. anon. ὁ ab Seguer. μετ' αὐτοὺς ab Anglic. & Basil.

(3) Sic Seguer. ut & legerunt Omnibonus & Ambros. Camald. Ita quoque legitur in ms. Angl. sed loco προφήτης, habet προφητεία. Alii & editio Commel. πότε γὰρ ἐπαύσατο προφήτης ἢ ὅρασις ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ. Ibidem Seguer. εἰ μὴ νῦν.

(4) Hæc integra sententia ad τίς sequens deest in Segueriano, Gobleriano, & Felckmanni 1. anonymo, & recenti manu addita in Basiliensi: nec item legerunt Omnibonus & Ambros.

(5) Sic Gobl. & Felck. 1. anon. Alii vero & editi, Μωϋσῆς.

(6) Anglic. ἔλθοι & paulopost, τῶν ἐθνῶν.

(7) Sic Anglicanus, Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni 1. anon. & Seguer. Alii & editi, μέχρι. Mox ibid. μὲν abest a Gobler. & Felckm. 1. anon. & paulopost in Anglic. loco προφήτης, legitur προφητεία.

(8) λοιπὸν καὶ deest in Gobler. & Felckm. 1. anon.

(9) Sic Seguerianus, Basiliensis, & Anglicanus. Alii & editi Μωϋσῆν.

illuminatam aſpiciens, ſolem a quo illuminata eſt negaverit. Ecquid enim amplius ei quem illi expectant faciendum reſtat? An ut Gentes vocet? ſed jam vocatæ ſunt. An ut Prophetam, regem & viſionem auferat? Sed hoc item jam factum eſt. An ut idolorum impietatem convincat? Convicta & proſcripta eſt. An ut mortem deſtruat? Deſtructa eſt. Quid ergo non factum eſt quod Chriſtum facere oportuit, vel quid tandem ſupereſt, quod nondum impletum fuit, ut modo gaudeant Judæi, & cauſam non credendi habeant? Profecto ſi, quemadmodum utique videmus, nec regem nec prophetam jam habent, ſi nec Jeruſalem, nec ſacrificium, nec viſio apud illos manet, ſed omnis terra Dei cognitione repleta eſt, & Gentes impietate rejecta, jam ad Deum Abraham per Verbum, qui eſt Dominus noſter Jeſus Chriſtus, confugiunt: certe vel impudentiſſimis perſpicuum inde fuerit, Chriſtum veniſſe, eumque omnes omnino ſua luce illuſtraſſe, & vera ac divina de ſuo patre doctrina informaſſe. Ex his itaque pluribuſque aliis, quæ ex divinis litteris licet excerpere, Judæos non inepte poſſumus confutare.

Nihil eorum quæ a Chriſto facienda prædixit ſcriptura implendum reſtat.

41. Jam quod Gentiles ſpectat, ſatis mirari non queo, quod ea quæ minime ridenda ſunt rideant, ipſique interim in ſua turpitudine obcæcati perſeverent, quam ſcilicet ſe in lignis & lapidibus conſtituere nequaquam attendunt. Verum quandoquidem firmæ nobis non deſunt rationes quibus noſtræ doctrinæ veritatem tueamur; age, ſi placet, illos quoque aptis argumentis refellamus, maxime vero ex his ipſis quæ noſmetipſi conſpicimus. Quid enim aliud abſurdum & ridiculum apud nos reperiunt, quam quod Verbum in corpore apparuiſſe dicimus? Atqui hoc ipſum non abſurde factum fuiſſe ipſi etiam conſentient, ſi modo veritatis amatores eſſe volent. Enimvero ſi Verbum Dei eſſe plane inficiantur, inſcite nugantur, dum de his quæ neſciunt rident. Sed ſi Verbum Dei eſſe concedunt, ipſumque univerſi rectorem eſſe, & in illo Patrem mundum creaſſe, omnia denique ejus providentia illuminari, vivere & eſſe, ac ejus imperio ſubjici, ita ut ex providentiæ effectibus & ipſum Verbum cognoſcatur, & per Verbum Pater: vide, quæſo, an non potius ipſi riſum adverſus ſeipſos imprudenter concitent? Mundum, magnum quoddam corpus eſſe docent Gentiles philoſophi, nec hic a vero aberrant. Mundum enim ejuſque partes ſenſibus ſubjici videmus. Si igitur in mundo, qui corpus eſt, Dei Verbum eſt, ſi in omnibus & ſingulis rebus exiſtit; quid incredibile vel quid abſurdum videtur, ſi ipſum quoque in homine eſſe aſſerimus? Nam ſi Verbum in corpore exiſtere generatim abſurdum eſt: abſurdum quoque fuerit ipſum in univerſo mundo exiſtere omniaque ſua providentia illuſtrare & movere; ſiquidem corpus eſt rerum univerſitas. Sin autem Verbum in mundo exiſtere & in univerſo notum fieri maxime convenit: nec etiam inconveniens erit ipſum in humano corpore apparere, illudque ab eo illuminari & vim agendi habere: pars enim univerſi eſt hominum genus. Unde ſi partem, ejus inſtrumentum ad divinitatis patefactionem fieri dedecet, certe perabſurdum ſimiliter fuerit ipſum per univerſum mundum cognoſci.

Præcipuis Gentilium adverſus Chriſtianam Religionem argumentis ſit ſatis.

Non magis abſurdum videri debet Verbum divinum humanam naturam aſſumpſiſſe, quam ipſum in rebus omnibus exiſtere.

42. Ut enim inſulſus ille non immerito haberetur qui, cum totum corpus ab homine moveatur & illumi-

A φαζομένlω ὑπὸ τȣ͂ ἡλίȣ (1) βλέπει, τὸν δὲ ταύτlω φωτίζοντα ἥλιον ἀρνεῖται. τί γὰρ καὶ πλεῖον ἐλθὼν ὁ προσδοκώμενος παρ' αὐτοῖς ἔχει ποιῆσαι; καλέσαι τὰ ἔθνη; (2) ἀλλ' ἔφθασε κληθῆναι. ἀλλὰ παῦσαι προφήτlω, καὶ βασιλέα, καὶ ὅρασιν; γέγονεν ἤδη καὶ τȣ͂το. τlὼ εἰδώλων ἀθεότητα διελέγξαι; διηλέγχθη ἤδη καὶ κατεγνώσθη. ἀλλὰ τὸν θάνατον καταργῆσαι; κατήργηται ἤδη. τί τοίνυν οὐ γέγονεν, ὃ δεῖ τὸν Χριςὸν ποιῆσαι; ἢ τί περιλείπεται, ὃ μὴ πεπλήρωται, ἵνα νυῦ χαίρωσιν οἱ Ιȣδαῖοι καὶ ἀπιςῶσιν; εἰ γὰρ δὴ, ὥσπερ (3) ἐν καὶ ὁρῶμεν, ὔτε βασιλεὺς, ὔτε προφήτης, ὔτε Ιερȣσαλὴμ, ὔτε B θυσία, ὔτε ὅρασίς ἐςι παρ' αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ πᾶσα πεπλήρωται ἡ γῆ τῆς γνώσεως τȣ͂ θεȣ͂, ᾗ οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν καταλιμπάνοντες τlὼ ἀθεότητα, λοιπὸν πρὸς τὸν θεὸν Ἀβραὰμ καταφεύγȣσι διὰ τȣ͂ λόγȣ τȣ͂ κυρίȣ ἡμῶν Ιησȣ͂ Χριςȣ͂· δῆλον ἂν εἴη καὶ τοῖς λίαν ἀναισχυντȣ͂σιν ἐληλυθέναι τὸν Χριςὸν, καὶ αὐτὸν πάντας ἁπλῶς τῷ ἑαυτȣ͂ φωτὶ καταλάμψαντα, καὶ διδάξαντα περὶ τȣ͂ ἑαυτȣ͂ πατρὸς τlὼ ἀληθῆ καὶ (4) θείαν διδασκαλίαν. Ιȣδαίȣς μὲν ȣ͂ν ἐκ τȣ́των καὶ τῶν πλειόνων, παρὰ τῶν θείων γραφῶν εἰκότως ἄν τις ἐλέγξειε.

41. Ελλlωας δὲ καὶ πάνυ τις θαυμάσειε γελῶντας μὲν τὰ ἀχλεύαςα, πεπηρωμένȣς δὲ (5) αὐτȣ̀ς C ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν αἰσχύνῃ, lὼ ἐν ξύλοις καὶ λίθοις ἀναθέντες ȣ̓χ ὁρῶσι. πλlὼ ȣ̓κ ἀποροῦντος ἐν ἀποδείξεσι τȣ͂ παρ' ἡμῖν λόγȣ, φέρε καὶ τȣ́τȣς ἐκ τῶν εὐλόγων δυσωπήσωμεν, μάλιςα ἀφ' ὧν καὶ αὐτοὶ ἡμεῖς ὁρῶμεν. τί γὰρ ἄτοπον, ἢ τί χλεύης παρ' ἡμῖν ἄξιον, ἢ πάντως ὅτι τὸν λόγον ἐν σώματι πεφανερῶσθαι λέγομεν; ἀλλὰ τȣ͂το καὶ αὐτοὶ συνομολογήσȣσι μὴ ἀτόπως γεγενῆσθαι, ἐάνπερ τῆς ἀληθείας γένωνται φίλοι. εἰ μὲν ȣ͂ν ὅλως ἀρνȣ͂νται λόγον εἶναι θεȣ͂, περιττῶς ποιȣ͂σι, D περὶ οὗ μὴ ἴσασι χλευάζοντες. εἰ δὲ ὁμολογȣ͂σι λόγον εἶναι θεȣ͂, καὶ τȣ͂τον ἡγεμόνα τȣ͂ παντὸς, καὶ ἐν αὐτῷ τὸν πατέρα δεδημιȣργηκέναι τlὼ κτίσιν, καὶ τῇ τȣ́τȣ προνοίᾳ τὰ ὅλα φωτίζεσθαι, καὶ ζωογονεῖσθαι, καὶ εἶναι, καὶ ἐπὶ πάντων αὐτὸν βασιλεύειν, ὡς ἐκ τῶν ἔργων τῆς προνοίας γινώσκεσθαι αὐτὸν, καὶ δι' αὐτȣ͂ τὸν πατέρα· σκόπει, παρακαλῶ, εἰ μὴ τlὼ χλεύlω καθ' ἑαυτῶν κινȣ͂ντες ἀγνοȣ͂σι; τὸν κόσμον σῶμα μέγα φασὶν εἶναι οἱ τῶν E Ελλlώων φιλόσοφοι, καὶ ἀληθεύȣσι λέγοντες. ὁρῶμεν γὰρ αὐτὸν καὶ τὰ τȣ́τȣ μέρη ταῖς αἰσθήσεσιν ὑποπίπτοντα. εἰ τοίνυν ἐν τῷ κόσμῳ σώματι ὄντι ὁ τȣ͂ θεȣ͂ λόγος ἐςὶ, καὶ ἐν ὅλοις καὶ τοῖς κατὰ μέρος αὐτῶν πᾶσιν ἐπιβέβηκε· τί θαυμαςὸν ἢ τί ἄτοπον, εἰ καὶ ἐν ἀνθρώπῳ φαμὲν αὐτὸν ἐπιβεβηκέναι; εἰ γὰρ ἄτοπον ὅλως ἐν σώματι αὐτὸν γενέσθαι· ἄτοπον ἂν εἴη καὶ ἐν τῷ παντὶ τȣ͂τον ἐπιβεβηκέναι, καὶ τὰ πάντα τῇ προνοίᾳ ἑαυτȣ͂ φωτίζειν καὶ κινεῖν· σῶμα γάρ ἐςι καὶ τὸ ὅλον. εἰ δὲ τῷ κόσμῳ τȣ͂τον ἐπιβαίνειν καὶ ἐν ὅλῳ αὐτὸν γνωρίζεσθαι πρέπει· πρέποι ἂν καὶ ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι αὐτὸν ἐπιφαίνεσθαι, καὶ ὑπὸ αὐτȣ͂ τȣ͂το φωτίζεσθαι καὶ ἐνεργεῖν. μέρος γὰρ τȣ͂ παντὸς καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων ἐςὶ γένος. καὶ εἰ τὸ μέρος ἀπρεπές ἐςιν ὄργα- F νον αὐτȣ͂ γίνεσθαι πρὸς τlὼ τῆς θεότητος γνῶσιν· ἀτοπώτατον ἂν εἴη καὶ δι' ὅλȣ τȣ͂ κόσμȣ γνωρίζεσθαι (6) τȣ͂τον.

42. Ὥσπερ γὰρ ὅλȣ τȣ͂ σώματος ὑπὸ τȣ͂ ἀνθρώπȣ ἐνεργȣμένȣ καὶ φωτιζομένȣ, εἴ τις λέγοι

(1) Sic Anglicanus, Goblerianus, & Felckmanni 1. anonymus. Alii & editio Commel. βλέποι. Mox iidem & Baſilienſis habent ἀρνεῖται, ubi alii & editio Commel. ȣ̓ βλέποι. Omnibonus & Ambroſius Camaldulenſis legerunt ἀρνεῖται.

(2) ἀλλὰ deeſt in Gobleriano & Felckmanni 1. anonymo. Ibidem Seguerianus habet, ἔφθασαι.

(3) ἐν hic habent Seguerianus, Baſilienſis, & Anglicanus; omittunt vero alii & editi. Paulopoſt pro θυσία, Goblerianus & Felckmanni 1. anonymus habent θυσίαι.

(4) Anglicanus, ἀΐδιον.

(5) αὐτȣ̀ς deeſt in Seguer. & Anglic. Baſil. vero habet ἑαυτȣ̀ς.

(6) Sic Seguerianus, Goblerianus & Felckmanni 1. anonymus. At Baſilienſis & Anglicanus, τὸν τȣ͂ ποιητὴν. Alii vero & editi, ποιητὴν tantum.

γοι ἄτοπον εἶναι, καὶ ἐν τῷ δακτύλῳ τοῦ ποδὸς τὴν δύναμιν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου, ἀνόητος ἂν νομισθείη, ὅτι διδοὺς ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν διϊκνεῖσθαι καὶ ἐνεργεῖν, κωλύει καὶ ἐν τῷ μέρει αὐτὸν εἶναι· οὕτως ὁ διδοὺς, καὶ πιστεύων τὸν τοῦ Θεοῦ (1) λόγον ἐν τῷ παντὶ εἶναι, καὶ τὸ πᾶν ὑπ' αὐτοῦ φωτίζεσθαι καὶ κινεῖσθαι, οὐκ ἄτοπον ἂν ἡγήσηται, καὶ σῶμα (2) ἓν ἀνθρώπινον ὑπ' αὐτοῦ κινεῖσθαι καὶ φωτίζεσθαι. εἰ δὲ ὅτι γεννητόν ἐστι, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε τὸ ἀνθρώπινον γένος, διὰ τοῦτο οὐκ εὐπρεπῆ νομίζουσιν ἡμᾶς λέγειν τὴν ἐν ἀνθρώπῳ τοῦ σωτῆρος ἐπιφάνειαν· ὥρα καὶ τῆς κτίσεως αὐτοὺς αὐτὸν ἐκβάλλειν· καὶ γὰρ καὶ αὕτη ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι διὰ τοῦ λόγου γέγονεν. εἰ δὲ καὶ γεννητῆς οὔσης τῆς κτίσεως, οὐκ ἄτοπον ἐν αὐτῇ τὸν λόγον εἶναι· οὐκ ἄρα οὐδὲ ἐν ἀνθρώπῳ αὐτὸν εἶναι ἄτοπον. ὁποῖα γὰρ ἂν περὶ τοῦ ὅλου νοήσειαν, τοιαῦτα ἀνάγκη (3) καὶ περὶ τοῦ μέρους αὐτοὺς ἐνθυμεῖσθαι. μέρος γὰρ, ὡς προεῖπον, τοῦ ὅλου καὶ ὁ ἄνθρωπός ἐστιν. οὐκοῦν ὅλως οὐκ ἀπρεπὲς τὸ ἐν ἀνθρώπῳ εἶναι τὸν λόγον, καὶ πάντα ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ φωτίζεσθαι, καὶ κινεῖσθαι, καὶ ζῆν, καθὼς καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς συγγραφεῖς φασιν· „ὅτι ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσ„μεν.„ τί λοιπὸν χλεύης ἄξιον λέγομεν εἰ ἐν ᾧ ἐστιν ὁ λόγος, τούτῳ πρὸς φανέρωσιν ὡς ὀργάνῳ κέχρηται ὁ λόγος; εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἦν ἐν αὐτῷ, οὐδὲ χρήσασθαι ἂν ἠδυνήθη τούτῳ. εἰ δὲ προαποδεδώκαμεν ἐν τῷ παντὶ καὶ ἐν τοῖς κατὰ μέρος εἶναι τοῦτον· τί ἄπιστον εἰ ἐν οἷς ἐστιν, ἐν τούτοις ἑαυτὸν καὶ ἐπιφαίνει; ὥσπερ γὰρ ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσιν (4) ὅλος ἐν ἑκάστῳ καὶ πᾶσιν ἐπιβαίνων, καὶ πάντα διακοσμῶν ἀφθόνως, (5) εἰ ἤθελε, διὰ ἡλίου, ἢ σελήνης, ἢ οὐρανοῦ, ἢ γῆς, ἢ ὑδάτων, ἢ πυρὸς, οὐκ ἄν τις ἀτόπως αὐτὸν φωνῇ χρήσασθαι καὶ γνωρίσαι ἑαυτὸν καὶ τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ἔφησεν πεποιηκέναι, ἅπαξ ἅπαντα αὐτοῦ συνέχοντος, καὶ μετὰ πάντων καὶ ἐν αὐτῷ τῷ μέρει τυγχάνοντος, καὶ ἀοράτως ἑαυτὸν δεικνύντος· οὕτως οὐκ ἄτοπον ἂν εἴη διακοσμοῦντα αὐτὸν τὰ πάντα καὶ τὰ ὅλα (6) ζωοποιοῦντα, καὶ θελήσαντα δι' ἀνθρώπων γνωρίσαι, εἰ ὀργάνῳ κέχρηται ἀνθρώπου σώματι πρὸς φανέρωσιν ἀληθείας καὶ γνῶσιν τοῦ πατρός· μέρος γὰρ τοῦ ὅλου καὶ ἡ ἀνθρωπότης τυγχάνει. καὶ ὥσπερ ὁ νοῦς δι' ὅλου τοῦ ἀνθρώπου ὢν, ἀπὸ μέρους τοῦ σώματος, τῆς γλώττης λέγω, σημαίνεται, καὶ οὐ δήπου τις ἐλαττοῦσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ νοῦ διὰ τοῦτο λέγει. οὕτως ὁ λόγος διὰ πάντων ὢν, εἰ ἀνθρωπίνῳ κέχρηται ὀργάνῳ· οὐκ ἀπρεπὲς ἂν φαίνοιτο τοῦτο. εἰ γὰρ, ὡς προεῖπον, ἀπρεπὲς ὀργάνῳ χρήσασθαι σώματι, ἀπρεπὲς καὶ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν εἶναι.

43. Διὰ τί οὖν, ἐὰν λέγωσιν, οὐχὶ δι' ἄλλων μερῶν καλλιόνων τῆς κτίσεως ἐφάνη, καὶ καλλίονι ὀργάνῳ, οἷον ἡλίῳ, ἢ σελήνῃ, ἢ ἄστροις, ἢ πυρὶ, ἢ αἰθέρι οὐ κέχρηται, ἀλλὰ ἀνθρώπῳ μόνῳ; γινωσκέτωσαν ὅτι οὐκ ἐπιδείξασθαι ἦλθεν ὁ κύριος, ἀλλὰ θεραπεῦσαι καὶ διδάξαι τοὺς πάσχοντας. ἐπιδεικνυμένου μὲν γὰρ ἦν, μόνον ἐπιφανῆναι καὶ καταπλῆξαι τοὺς ὁρῶντας· θεραπεύοντος δὲ καὶ διδάσκοντός ἐστι, μὴ ἁπλῶς ἐπιδημῆσαι, ἀλλ' ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν δεομένων γενέσθαι, καὶ, ὡς χρῄζοντες (7) φέρουσιν, ἐπιφανῆναι, ἵνα μὴ τῷ ὑπερβάλλοντι τὴν χρείαν τῶν πασχόντων, αὐτοὺς τοὺς δεομένους

netur, abſurdum eſſe diceret in pedis digito virtutem hominis exiſtere, quia ſcilicet cum concedit ipſum in toto corpore eſſe & agere, eum tamen in parte eſſe non vult: ita qui fatetur & credit Dei Verbum in univerſo eſſe totumque mundum ab eo illuminari & moveri; huic ſane abſurdum videri non debet, ſi unum corpus humanum ab eodem moveatur & illuminetur. Quod ſi quia factum & ex nihilo creatum fuit humanum genus, idcirco nos ab eo quod decorum eſt recedere exiſtimant, cum Salvatorem in humano corpore apparuiſſe dicimus: eum quoque pari ratione ex mundo excludere debent, quippe qui, ut eſſet, ex nihilo per Verbum factus ſit. Sed ſi quamvis mundus factus eſt, Verbum in eo eſſe non eſt abſurdum: nec ergo etiam abſurdum eſt ipſum in homine eſſe. Quicquid enim de toto mundo cogitaverint, neceſſe eſt idem de parte intelligere: ſiquidem homo, ut antea dixi, pars eſt totius mundi. Nullo igitur modo dedecet Verbum in homine eſſe, cunctaque ab illo & in illo illuminari, moveri & vivere, ſicuti ipſorum quoque ſcriptores teſtantur: *In ipſo vivimus, & movemur, & ſumus*. Quid itaque riſu dignum dicimus, ſi Verbum corpore, in quo eſt, tamquam inſtrumento ad ſui patefactionem uſum fuerit. Niſi enim in illo fuiſſet, eo utique uti non potuiſſet. Porro ſi ſupra conceſſum eſt Verbum in univerſo & ſingulis ejus partibus eſſe: quid incredibile videtur, ſi in quibus exiſtit, in his ſe videndum præbeat? Quemadmodum enim ille idem qui propria virtute in ſingulis & omnibus rebus eſt, cunctaque ſplendide adminiſtrat, ſi ſolis aut lunæ, cæli vel terræ, aquarum aut ignis miniſterio uti vellet, ad vocem edendam ac ſe & ſuum patrem notum faciendum, nemo eum abſurde & inepte egiſſe dicere auderet, quippe cum univerſa jam ipſe antea contineret, & cum omnibus ac in ipſa illa parte exiſteret, ſeque occulte oſtenderet. Ita ſine dubio abſurdum videri non debet, ſi ille qui res univerſas gubernat & vita donat, per homines, ſe notum facere cupiens, humano corpore velut inſtrumento uſus ſit, quo nobis & veritatem patefaceret, & Patris cognitionem impertiret. Humana ſiquidem natura pars eſt totius univerſi. Unde quemadmodum mens humana, quæ in toto homine eſt, aliqua parte corporis, lingua videlicet, tamquam ſui ſigno utitur, nec tamen mentis naturam idcirco imminui quiſpiam dixerit: ita ſi Verbum in omnibus rebus exiſtens humano inſtrumento uſum eſt, indecorum nemini debet videri. Alioquin ſi, uti jam dixi, ipſum corpore velut inſtrumento uti non decuit, nec etiam in toto univerſo idem ipſum eſſe decuit.

Actor. 17. 28.

43. Quod ſi inquirant, cur igitur non per alias pulcriores mundi partes apparuerit, nec ſplendidiori inſtrumento, verbi gratia, ſole, luna, aſtris, igne vel æthere, ſed homine tantum uſum fuerit? diſcant illi Dominum non veniſſe ut ſe oſtentaret, ſed ut nos infirmos ſimul & ignaros curaret & doceret. Oſtentantis enim fuiſſet, ſolummodo apparere, & ſpectantes ſtupore percellere: at ſanantis & docentis erat, non tantum advenire, ſed indigentium commodo proſpicere, atque ut illi ferre poſſent apparere; ne ſi modus ipſe laborantium neceſſitatem excederet, illos potius per-

Verbum in homine ſolo, non in alia aliqua ſplendidiore mundi parte apparere debuit.

(1) Seguerianus, Θεοῦ Θεὸν λόγον.
(2) Sic omnes mſſ. Editi vero, μέν.
(3) Seguerianus hic addit καί. Alii & editi omittunt. Paulopoſt Gobler. & Felckm. 1. anon. poſt vocem ἄνθρωπος, omittunt ἐστίν.
(4) Seguerianus, ὅλως.
(5) Seguer. εἰ omittit. Hic autem ordo verborum videtur paulo eſſe perturbatus, taliſque conſtitui debere, uti noſtra verſione expreſſimus: εἰ ἤθελε διὰ ἡλίου. &c. φωνῇ χρήσασθαι καὶ γνωρίσαι ἑαυτὸν καὶ τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, οὐκ ἄν τις ἀτόπως αὐτὸν ἔφησεν πεποιηκέναι, ἅπαξ, &c. Ibid. Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. αὐτοῦ pro ἑαυτοῦ, & πάντα pro ἅπαντα.
(6) Gobler. & Felckm. 1. anon. ζωοποιοῦντος καὶ θελήσαντος.
(7) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. & Baſil. Alii vero & editi, χαίρουσιν. Mox pro τὴν χρείαν & παρέχῃ, Anglic. habet τῆς χρείας & παράξοι.

perturbaret, atque ita Numinis adventus ipsis fieret inutilis. Nulla profecto alia rerum creatarum præter solum hominem circa Dei cognitionem errabat. Siquidem non sol, non luna, non cælum, non astra, non aqua, non æther suum ordinem perturbarunt, sed suum opificem ac imperatorem Verbum agnoscentes, manent uti initio factæ sunt. Soli autem homines bonum aversati, ea postmodum, quæ non sunt, pro veritate sunt commenti, ac Dei cultum & notionem dæmonibus & hominibus in lapideis simulacris attribuerunt. Hinc cum tantam perversitatem negligere divinæ bonitatis indignum esset: cum item eum omnia in universo administrantem ac regentem homines non potuissent cognoscere, merito idcirco partem universi, corpus videlicet humanum tamquam instrumentum sibi ipsi assumit, illudque ingreditur, ut, quoniam eum in toto universo agnoscere non potuerant, saltem in parte residentem non ignorarent, & qui vim ejus invisibilem non potuerant conspicere, saltem ex similitudine eum intelligere & contemplari possent. Cum enim sint homines, hinc per simile corpus ac divina, quæ per eum eduntur opera, citius & propius ejus patrem possunt cognoscere, si scilicet perpendere voluerint non hominis sed Dei esse opera quæ ab illo fiunt. Quod si absurdum esse putant ex iis corporis operibus Verbum notum fieri: certe absurdum quoque fuerit ipsum ex his quæ in universo agit cognosci. Et vero quemadmodum in rebus creatis existens, nihil earum fit particeps, sed potius res tunctas suæ virtutis participes efficit: ita etiam corpore non secus ac organo utens, nulla in re ejus efficitur particeps, sed illud potius sanctum reddit. Si enim Plato, quem tantopere admirantur Gentiles, ait: *Mundi auctorem, cum eum male agitatum & in periculo locum dissimilitudinis subeundi constitutum cerneret, animæ gubernaculis insidentem succurrere, omniaque errata emendare*: quid incredibile apud nos dicitur, si errante humana natura, ei insederit Verbum & homo apparuerit, ut vexatam ac periclitantem, sua gubernatione & bonitate servaret?

Non solo nutu Deus hominum genus debuit reparare: sed ad id præstandum, Verbum divinum carnem assumere & mori oportuit.

44. Verum fortasse pudore victi his tandem assentientur. At reponent Deum homines erudire & servare cupientem solo nutu id debuisse agere, non autem ejus Verbum sibi corpus assumere, quemadmodum utique olim factum est, cum res ex nihilo sunt productæ. Quibus non inepte responderi potest, olim quidem, quando nulla omnino res existeret, solo nutu ac voluntate opus fuisse ad mundum condendum. Postquam vero factus est homo, exegitque necessitas ut non ea quæ non erant, sed quæ facta erant, curarentur: consentaneum erat medicum & servatorem ad res jam factas accedere ut ea quæ erant curaret. Atqui factus erat homo: quapropter humano instrumento corpore nimirum uti debuit. Alioqui si non ita fieri oportuit, quonam modo, quæso, Verbum instrumento uti volens, se gerere debuit? Vel unde illud accipere conveniebat, nisi ex

A ταράξῃ, καὶ ἀνωφελὴς τούτοις ἡ ἐπιφάνεια τοῦ (1) θεοῦ γένηται. οὐδὲν τοίνυν τῶν ἐν τῇ κτίσει πεπλανημένον ἦν εἰς τὰς περὶ θεοῦ ἐννοίας, εἰ μὴ μόνον ὁ ἄνθρωπος. ἀμέλει οὐχ ἥλιος, οὐ σελήνη, οὐκ οὐρανὸς, οὐ τὰ ἄστρα, οὐχ ὕδωρ, οὐκ αἰθὴρ παρήλλαξαν τὴν τάξιν, ἀλλ' εἰδότες τὸν ἑαυτῶν δημιουργὸν καὶ βασιλέα λόγον, μένουσιν ὡς γεγόνασιν· ἄνθρωποι (2) δὲ μόνοι ἀποστραφέντες τὸ καλὸν, λοιπὸν τὰ οὐκ ὄντα ἀντὶ τῆς ἀληθείας ἐπλάσαντο, καὶ τὴν εἰς θεὸν τιμὴν καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν δαίμοσι καὶ ἀνθρώποις ἐν λίθοις ἀνατεθείκασιν. ὅθεν εἰκότως ἐπειδὴ παριδεῖν τὸ τηλικοῦτον οὐκ ἄξιον ἦν τῆς τοῦ θεοῦ ἀγαθότητος,
B ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν διέποντα καὶ ἡγεμονεύοντα οὐκ ἠδυνήθησαν γνῶναι οἱ ἄνθρωποι, μέρος τοῦ ὅλου λαμβάνει ἑαυτῷ ὄργανον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ ἐπιβαίνει τούτῳ, ἵν' ἐπειδὴ ἐν τῷ ὅλῳ αὐτὸν οὐκ ἠδυνήθησαν γνῶναι, κἂν ἐν τῷ μέρει μὴ ἀγνοήσωσιν αὐτόν· καὶ ἐπειδὴ (3) ἀναβλέψαι οὐκ ἠδυνήθησαν εἰς τὴν ἀόρατον αὐτοῦ δύναμιν, κἂν ἐκ τῶν ὁμοίων λογίσασθαι καὶ θεωρῆσαι δυνηθῶσιν αὐτόν. ἄνθρωποι γὰρ ὄντες, διὰ τοῦ καταλλήλου σώματος καὶ τῶν δι' αὐτοῦ θείων ἔργων, ταχύτερον καὶ ἐγγύτερον τὸν τούτου πατέρα γινώσκειν δυνήσονται, συγκρίνοντες ὡς οὐκ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ θεοῦ ἔργα ἐστὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ γινό-
C μενα. καὶ ἐὰν ἄτοπον ἦν κατ' αὐτοὺς, διὰ τῶν τοῦ σώματος ἔργων τὸν λόγον γνωρίζεσθαι· πάλιν ἄτοπον ἂν εἴη ἐκ τῶν ἔργων τοῦ παντὸς γινώσκεσθαι τοῦτον. ὥσπερ γὰρ ἐν τῇ κτίσει ὢν, οὐδέν τι τῆς κτίσεως μεταλαμβάνει, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ πάντα τῆς αὐτοῦ δυνάμεως (4) μετέχει. οὕτω καὶ τῷ σώματι ὀργάνῳ χρώμενος, οὐδενὸς τῶν τοῦ σώματος μετεῖχεν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἡγίαζε τὸ σῶμα. „εἰ γὰρ δὴ καὶ (5) „ὁ παρὰ τοῖς Ἕλλησι θαυμαζόμενος Πλάτων φησὶν, „ὅτι ὁρῶν τὸν κόσμον ὁ γεννήσας αὐτὸν χειμαζόμε- „νον καὶ κινδυνεύοντα εἰς τὸν τῆς ἀνομοιότητος δύνειν
D „τόπον, καθίσας ἐπὶ τοὺς οἴακας τῆς ψυχῆς βοη- „θεῖ, καὶ πάντα τὰ πταίσματα διορθοῦται· „ τί ἄπιστον λέγεται παρ' ἡμῖν, εἰ πλανωμένης τῆς ἀνθρωπότητος ἐκάθισεν ὁ λόγος ἐπὶ ταύτην, καὶ ἄνθρωπος ἐπεφάνη, ἵνα χειμαζομένην αὐτὴν περισώσῃ διὰ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ καὶ ἀγαθότητος;

44. Ἀλλὰ ἴσως συγκατατεθήσονται μὲν τούτοις αἰσχυνόμενοι, θελήσουσι δὲ λέγειν, ὅτι ἔδει τὸν θεὸν παιδεῦσαι καὶ σῶσαι θέλοντα τοὺς ἀνθρώπους, νεύματι (6) μόνῳ ποιῆσαι καὶ μὴ σώματος ἅψασθαι τὸν τούτου λόγον, ὥσπερ οὖν καὶ πάλαι πεποίηκεν, ὅτε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος αὐτὰ συνίστη. πρὸς δὲ ταύτην αὐτῶν ἀντίθεσιν
E εἰκότως ἂν λεχθείη ταῦτα, ὅτι πάλαι μὲν οὐδενὸς (7) οὐδαμῆ ὑπάρχοντος, νεύματος γέγονε χρεία καὶ βουλήσεως μόνης εἰς τὴν τοῦ παντὸς δημιουργίαν. ὅτε δὲ γέγονεν ὁ ἄνθρωπος, καὶ χρεία ἀπῄτησεν οὐ τὰ μὴ ὄντα ἀλλὰ τὰ γενόμενα θεραπεῦσαι, ἀκόλουθον ἦν ἐν τοῖς ἤδη γενομένοις τὸν ἰατρὸν καὶ σωτῆρα παραγενέσθαι, ἵνα καὶ τὰ ὄντα θεραπεύσῃ. γέγονε δὲ ἄνθρωπος· διὰ τοῦτο καὶ ἀνθρωπείῳ ὀργάνῳ κέχρηται τῷ σώματι. ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτον ἔδει γενέσθαι τὸν τρόπον, πῶς ἔδει τὸν λόγον ὀργάνῳ θέλοντα χρήσασθαι, παραγενέσθαι; ἢ πόθεν ἔδει τοῦτο λαβεῖν αὐτὸν, εἰ μὴ ἐκ

τῶν

(1) Seguer. θεῖα. Idem paulopost & Anglic. Gobler. & Felckm. 1. anon. pro μόνον, μόνος habent.

(2) Seguerianus, μόνοι.

(3) Gobler. & Felckm. 1. anon. addunt particulam δέ.

(4) Sic Anglic. Basil. & Seguer. Alii vero & editi, μεταλαμβάνει. Ibidem articulus τὰ ante πάντα deest in Gobleriano & Felckmanni 1. anonymo.

(5) Hæ voces, ὁ παρὰ τοῖς Ἕλλησι θαυμαζόμενος desiderantur in Gobler. & Felckm. 1. anon. Mox ibid. Anglic. Gobler. Felckm. 1 anon. & Seguer. habent, γεννήσας: alii & editi, γεννήσας. Hic autem locus ex Platonis Politico exceptus est, ubi ita paulo aliter legitur: διὸ δὴ καὶ τότ' ἤδη θεὸς ὁ κοσμήσας αὐτὸν, καθορῶν ἐν ἀπορίαις ὄντα, κηδόμενος ἵνα μὴ χειμασθεὶς, ὑπὸ ταραχῆς διαλυθεὶς, εἰς τὸν τῆς ἀνομοιότητος ἄπειρον ὄντα τόπον δύῃ, πάλιν ἔφεδρος αὐτοῦ τῶν πηδαλίων γιγνόμενος, τὰ νοσήσαντα καὶ λυθέντα ἐν τῇ καθ' αὑτὸν προτέρᾳ περιόδῳ στρέψας, κοσμεῖ τε, καὶ ἐπανορθῶν, ἀθάνατον αὐτὸν καὶ ἀγήρω ἀπεργάζεται. Id est: *Itaque tunc Deus qui mundum ornaverat, eum in angustias conjectum videns, solicitus ne ita male agitatus, præ tumultu dissolveretur, & in infinitum dissimilitudinis locum mergeretur: ad ejus gubernacula rursus sedet, partesque laborantes ac solutas ad pristinum sibi conformem statum revocans ornansque & emendans, immortalem eum & senii expertem reddit*. Hæc ibid. Nimirum docet Plato Deum post exactam auream Saturni ætatem, per quam mundum ipse regebat, ejus gubernacula dimisisse: quo facto, mundum post multum temporis, variasque conversiones ita defecisse, ut pene periisset, nisi statim succurrisset Deus, ejusque iterum gubernacula prehendisset.

(6) Seguer. Gobl. & Felckm. 1. anon. μόνον.

(7) Seguer. οὐδαμοῦ. Paulopost post vocem ἄνθρωπος, deest particula καὶ in Gobler. & Felckm. 1. anon.

τῶν ἤδη γενομένων καὶ χρηζόντων τῆς αὐτοῦ θεότητος A διὰ τοῦ ὁμοίου; οὐδὲ γὰρ τὰ οὐκ ὄντα ἔχρηζε σωτηρίας, ἵνα καὶ προστάξει μόνον ἀρκεσθῇ· ἀλλὰ ὁ ἤδη γενόμενος ἄνθρωπος ἐφθείρετο καὶ παραπώλλυτο. ὅθεν εἰκότως ἀνθρωπίνῳ κέχρηται καλῶς ὀργάνῳ, καὶ εἰς πάντα ἑαυτὸν ἥπλωσεν ὁ λόγος. ἔπειτα καὶ τοῦτο ἰστέον, ὅτι ἡ γενομένη φθορὰ οὐκ ἔξωθεν ἦν τοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτῷ προσεγεγόνει; καὶ ἀνάγκη ἦν ἀντὶ τῆς φθορᾶς, ζωὴν αὐτῷ (1) προσπλακῆναι, ἵνα ὥσπερ ἐν τῷ σώματι γέγονεν ὁ θάνατος, οὕτως ἐν αὐτῷ γένηται καὶ ἡ ζωή. εἰ μὲν οὖν ἔξωθεν ἦν ὁ θάνατος τοῦ σώματος· ἔξωθεν ἔδει καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ γεγονέναι. εἰ δὲ ἐν σώματι συνεπλάκη ὁ θάνατος, καὶ ὡς συνὼν B αὐτῷ κατεκράτει τούτου· ἀνάγκη καὶ τὴν ζωὴν συμπλακῆναι τῷ σώματι, ἵνα ἀντενδυθὲν τὸ σῶμα τὴν ζωὴν, ἀποβάλῃ τὴν φθοράν. ἄλλως τε εἰ καὶ ἐγεγόνει ἔξω τοῦ σώματος ὁ λόγος, καὶ μὴ ἐν αὐτῷ· ὁ μὲν θάνατος ἡττᾶτο ὑπ' αὐτοῦ φυσικώτατα, ἅτε δὴ μὴ ἰσχύοντος τοῦ θανάτου κατὰ τῆς ζωῆς· οὐδὲν ἧττον (2) δὲ ἔμενεν ἐν τῷ σώματι ἡ προσγενομένη φθορά· διὰ τοῦτο εἰκότως ἐνεδύσατο σῶμα ὁ σωτὴρ, ἵνα συμπλακέντος τοῦ σώματος τῇ ζωῇ, μηκέτι ὡς θνητὸν ἀπομείνῃ ἐν τῷ θανάτῳ· ἀλλ' ὡς ἐνδυσάμενον τὴν ἀθανασίαν, λοιπὸν ἀναστὰν ἀθάνατον διαμείνῃ. C ἅπαξ γὰρ (3) ἐνδυσάμενον φθορὰν οὐκ ἂν ἀνέστη, εἰ μὴ ἐνεδύσατο τὴν ζωήν· καὶ πάλιν θάνατος καθ' ἑαυτὸν οὐκ ἂν φανείη, εἰ μὴ ἐν τῷ σώματι· διὰ τοῦτο ἐνεδύσατο σῶμα, ἵνα τὸν θάνατον ἐν τῷ σώματι εὑρὼν ἀπαλείψῃ. πῶς γὰρ ἂν ὅλως ὁ κύριος ἐδείχθη ζωὴ, εἰ μὴ τὸ θνητὸν ἐζωοποίησε; καὶ ὥσπερ τῆς καλάμης ὑπὸ πυρὸς φύσει φθειρομένης, εἰ κωλύει τις πῦρ ἀπὸ τῆς καλάμης· οὐ καίεται μὲν ἡ καλάμη μένει δὲ ὅλως πάλιν καλάμη ἡ καλάμη ὑποπτεύουσα τὴν τοῦ πυρὸς ἀπειλήν· φύσει γὰρ ἀναλωτικὸν (4) ἐστιν αὐτῆς τὸ πῦρ. εἰ δέ τις ἐνδιδύσκοι τὴν καλάμην ἀμιάντῳ πολλῷ, (5) ὃ δὴ λέγεται ἀντιπαθὲς D εἶναι τοῦ πυρός. οὐκ ἔτι τὸ πῦρ φοβεῖται ἡ καλάμη, ἔχουσα τὴν ἀσφάλειαν ἐκ τοῦ ἐνδύματος τοῦ ἀκαύστου. τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου ἄν τις εἴποι· ὅτι εἰ προστάξει μόνον κωλυθεὶς ἦν ὁ θάνατος ὑπ' αὐτοῦ, οὐδὲν ἧττον πάλιν ἦν θνητὸν καὶ φθαρτὸν κατὰ τὸν τῶν σωμάτων λόγον. ἀλλ' ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, ἐνεδύσατο τὸν ἀσώματον τοῦ θεοῦ λόγον· καὶ οὕτως οὐκ ἔτι τὸν θάνατον οὐδὲ τὴν φθορὰν φοβεῖται, ἔχον ἔνδυμα τὴν ζωὴν, καὶ ἐν αὐτῷ ἀφανιζομένης τῆς φθορᾶς.

45. Οὐκοῦν ἀκολούθως ὁ τοῦ θεοῦ λόγος σῶμα ἀνέλαβε, καὶ ἀνθρωπίνῳ ὀργάνῳ κέχρηται, ἵνα καὶ E ζωοποιήσῃ τὸ σῶμα, καὶ ἵν' ὥσπερ ἐν τῇ κτίσει διὰ τῶν ἔργων (6) γνωρίζεται, οὕτω καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ἐργάσηται, καὶ δείξῃ ἑαυτὸν πανταχοῦ, μηδὲν ἔρημον τῆς ἑαυτοῦ θειότητος καὶ γνώσεως καταλιμπάνων. πάλιν γὰρ τὸ αὐτό φημι τοῖς (7) πρότερον ἐπαναλαμβάνων· ὅτι τοῦτο πεποίηκεν ὁ σωτὴρ, ἵνα ὥσπερ τὰ πάντα πανταχόθεν πληροῖ παρὼν, οὕτω καὶ τὰ πάντα τῆς περὶ αὐτοῦ (8) γνώσεως πληρώσῃ, ᾗ φησι καὶ ἡ θεία γραφή· „ ἐπληρώθη ἡ σύμπασα γῆ τοῦ γνῶναι „ τὸν κύριον· „ εἴτε γάρ τις ἀναβλέπειν εἰς τὸν οὐρανὸν βούλεται, ὁρᾷ τὴν τούτου διακόσμησιν. εἴτε οὐ δύναται μὲν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰς ἀνθρώπους δὲ μόνον ἀνακύπτει, F ὁρᾷ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀσύγκριτον αὐτοῦ πρὸς ἀνθρώπους δύναμιν, καὶ γινώσκει τοῦτον ἐν ἀνθρώποις μόνον (9) θεὸν λόγον. εἴ τε ἐν δαίμοσί τις ἀπεστράφη, καὶ

his quæ jam facta erant ejusque divinitate per ſimile corpus indigebat. Nec enim ea, quæ non erant, egebant ſalute, ut & tantum jubere ſatis eſſe poſſet: ſed homo jam factus corrumpebatur ac peribat; quapropter convenienter admodum Verbum humano uſum eſt inſtrumento, ac ſe ipſum in omnia expandit. Deinde illud quoque ſciendum eſt quod orta corruptio non extra corpus erat, ſed ei penitus inhæſerat: unde neceſſe quoque fuit vitam ipſi pro corruptione inhærere, ut quemadmodum mors in corpore producta fuerat, ita & vita in eodem produceretur. Itaque ſi mors extra corpus fuiſſet, extra ipſum quoque vita eſſe debuiſſet. Sed ſi mors in corpore inhærebat, eoque idcirco fortior erat: profecto neceſſe quoque fuit vitam corpori inhærere, ut corpus vita loco mortis indutum, corruptionem abjiceret. Cæteroqui ſi Verbum extra corpus & non in ipſo corpore eſſe voluiſſet: mors quidem valde naturaliter ab eo fuiſſet victa, quippe quæ vitæ reſiſtere non queat: at nihilominus exorta corruptio in corpore permanſiſſet. Quocirca valde congruenter corpus induit Salvator, ut corpus vitæ inhærens non amplius in morte tamquam mortale permaneret: ſed ut immortalitatem veluti induens, poſtmodum reſurgens immortale perſtaret. Semel enim indutum corruptione, reſurgere nunquam potuiſſet, niſi ſimiliter vitam induiſſet. Præterea mors per ſeipſam non niſi in corpore apparere poteſt: unde idcirco corpus induit, ut mortem quam in corpore invenerat deleret. Enimvero quonam pacto perſpicuum fuiſſet Dominum vitam eſſe, niſi quod mortale erat vita donaſſet? Scilicet quemadmodum ſi quis a ſtipula, quæ ab igne pro natura ſua conſumitur, ignem removerit, minime quidem illa comburitur, ſed tamen ſemper ſtipula manet, vimque ignis extimeſcit, a quo nempe naturaliter abſumitur. Sed ſi quis plurimo amianto, qui igni reſiſtere dicitur, ſtipulam munierit, illa hujuſmodi præſidio ſecura nihil amplius ab igne timendum habet: idem ſane de corpore & de morte licet dicere. Nimirum ſi mors ſolo juſſu a corpore fuiſſet prohibita, nihilominus mortale & corruptioni obnoxium pro natura corporum manſiſſet; quod ne accideret, incorporeum Dei Verbum induit, atque ita nec mortem nec corruptionem deinceps metuet, quippe cum vitam indumentum habeat, & corruptio in eo evaneſcat.

45. Valde igitur convenienter Dei Verbum corpus aſſumſit & humano uſum eſt inſtrumento, ut & corpori vitam impertiret, & quemadmodum in mundo ex operibus cognoſcitur, ita etiam in homine ageret & ſeipſum ubique patefaceret, nihilque ſua divinitate & cognitione vacuum relinqueret. Hic enim eadem quæ ſupra tractavi repeto, ſcilicet Salvatorem ita egiſſe, ut quemadmodum omnia ubique præſens implet, ita quoque omnia ſui cognitione repleret, uti divina Scriptura teſtatur: *Repleta eſt univerſa terra cognitione Domini*. Sive enim in cælum ſuſpicere quis velit, ejus ornatum & pulcritudinem intuetur. Sin autem cælum contemplari non queat, dummodo oculos ad homines convertat, ex operibus infinitam ejus præ hominibus potentiam agnoſcet, ſolumque illum inter homines Deum Verbum eſſe fatebitur. Quod ſi a dæmonibus deluſus,

Eſai. 11. 9.

(1) Anglicanus, προσλαβεῖν. Mox idem pro γέγονεν, habet γεγέννηται.
(2) Particulam δὲ ex mſ. Segueriano reſtituimus. In aliis & editis deeſt.
(3) Ita ex mſſ. Baſil. Anglic. & Seguer. emendavimus. Nam alii & editi habent ἐνδυτάμενος.
(4) Vox ἐστιν abeſt a Gobler. & Felckm. 1. anon.
(5) Sic Seguer. Baſil. & Anglic. Alii autem & editi ὃς, quamquam vocem ἀπαθὲς retineant.
(6) Ita mſ. Seguer. Alii vero & editi, γνωρίζηται.
(7) Anglic. & Baſil. προτέροις. Ibid. Seguer. ἐπαναλαβών.
(8) Gobler. & Felckm. 1. anon. habent, γενέσεως καὶ γνώσεως. Iidem mox pro ᾗ, habent, φησὶ γὰρ ἡ γραφή. Ibid. vox γῆ abeſt ab Anglic. Baſil. Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer.
(9) Sic Anglic. Baſil. Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. Alii vero & editi θεοῦ λόγου. Mox pro τούτους, Gobler. & Felckm. 1. anon. habent τούτου. Iidem Gobler. & Felckm. 1. anon. art. τῶν ante ὑδάτων paulopoſt omittunt.

eorum vim admiretur, eos ab illo pelli videt, ac proinde illorum esse dominum non difficiliter credit. Si vero in aquarum naturam immersus, eas deum esse existimet, ut Ægyptii qui aquam venerantur; eam ab illo mutatam cernens, Dominum aquarum creatorem esse statim concludit. Quin etiam si ad ipsos usque inferos pervenerit, & heroas, qui illuc descenderunt, totidem veluti deos esse attonitus arbitretur; illum resurrexisse & mortem debellasse aspiciens, non dubitat quin solus Christus inter illos verus Dominus & Deus habendus sit. Siquidem omnes mundi partes attigit Dominus, nec non ab omni errore eripuit, & coarguit, uti Paulus ait: *Exspoliatis principatibus ac potestatibus, triumphavit in cruce*; ne quis deinceps posset decipi, sed ubique verum Dei Verbum inveniret. Ita enim homo undique constrictus, & ubique, hoc est, in cælis, in inferis, in homine atque in terris explicatam cernens Verbi divinitatem, non amplius in cognoscendo Deo decipitur, sed solum Verbum adorat, & per Verbum cognitionem Patris præclare assequitur. His igitur consentaneis rationibus Gentiles non male refellemus, quas si sufficere non putant ut pudore ipsi afficiantur: saltem ex his, quæ in omnium conspectu apparent, vera ea esse quæ diximus persuasum habeant.

Coloss. 2. 15.

46. Enimvero quandonam homines idolorum superstitionem deserere cœperunt, nisi a quo verus Deus Dei Verbum homo factum est? Quandonam Græcorum & totius orbis oracula cessavere & evanuere, nisi postquam Salvator se in terris patefecit? Quandonam poetarum dii & heroes, homines tantum esse deprehendi ac contemni cœperunt, nisi ubi Dominus trophæum de morte confecit, & corpus quod acceperat a mortuis excitans, incorruptum servavit? Quandonam fraus & furor dæmonum cœpit despici, nisi cum Verbum, Dei virtus, omnium nec non illorum Dominus, hominum infirmitatem miseratus, in terra apparuit? Quandonam ars & scholæ magicæ conculcatæ sunt, nisi post divinum Verbi apud homines adventum? Denique quandonam Gentilium sapientia stulta facta est, nisi cum vera Dei sapientia seipsam in terris notam reddidit? Olim siquidem homines per totum terrarum orbem ac per omnes regiones idolorum superstitione illigati errabant, nullosque alios deos præter idola agnoscebant: nunc vero per universam terram vano idolorum cultu relicto, ad Christum confugiunt, quem & Deum venerantes, per eum ad Patris quem non noverant cognitionem perveniunt. Quodque in primis mirum est, cum variæ & prope infinitæ sint religiones, propriumque idolum singulæ regiones habeant, nec possit is, quem Deum appellant, proximum transgredi locum, ut vicinos ad se colendum alliciat, quippe qui vix intra proprios fines colatur: (nemo enim vicini Deum colebat, sed proprium singuli servabant idolum, quod & omnium esse Dominum existimabant.) solus Christus & unus & ubique idem apud omnes adoratur, atque ita quod idolorum infirmitas efficere nequiverat ut saltem proximos accolas ad se adducerent; Christus id ipse effecit, qui non vicinis tantum sed universo plane orbi persuasit ut se

A περὶ τούτους ἐπτόηται, ὁρᾷ τοῦτον ἐλαύνοντα τούτους, καὶ κρίνει τοῦτον αὐτῶν εἶναι δεσπότην. εἴ τε εἰς τὴν τῶν ὑδάτων βεβύθισται φύσιν, καὶ νομίζει ταῦτα θεὸν εἶναι· ὥσπερ Αἰγύπτιοι σέβουσι τὸ ὕδωρ· ὁρᾷ ταύτην μεταβαλλομένην ὑπ' αὐτοῦ, καὶ γινώσκει τοῦτον εἶναι κτίστην τὸν κύριον. εἰ δὲ καὶ εἰς ᾅδην τις κατέβη, καὶ πρὸς τοὺς ἐκεῖ κατελθόντας ἥρωας ἐπτόηται ὡς θεούς. ἀλλ' ὁρᾷ τὴν τούτου γενομένην ἀνάστασιν καὶ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην, καὶ λογίζεται (1) καὶ ἐν ἐκείνοις μόνον εἶναι τὸν Χριστὸν ἀληθινὸν κύριον καὶ θεόν. πάντων γὰρ τῶν τῆς κτίσεως μερῶν ἥψατο ὁ κύριος, καὶ (2) τὰ πάντα πάσης ἀπάτης ἠλευθέρωσε καὶ ἤλεγξεν, ὡς Παῦλός φησιν· B „ ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐθριάμ„ βευσεν ἐν τῷ σταυρῷ,„ ἵνα μηκέτι τις ἀπατηθῆναι δυνηθῇ, ἀλλὰ πανταχοῦ τὸν ἀληθινὸν τοῦ θεοῦ λόγον εὕρῃ. οὕτω γὰρ (3) πανταχόθεν συγκλειόμενος ὁ ἄνθρωπος, καὶ πανταχοῦ, τουτέστιν, ἐν οὐρανῷ, ἐν ᾅδῃ, ἐν ἀνθρώπῳ, ἐπὶ γῆς ἡπλωμένην τὴν τοῦ λόγου θεότητα βλέπων, οὐκ ἔτι μὲν ἀπατᾶται περὶ θεοῦ, μόνον δὲ τοῦτον προσκυνεῖ, καὶ δι' αὐτοῦ καλῶς τὸν πατέρα γινώσκει. τούτοις μὲν οὖν καὶ Ἕλληνες εἰκότως δυσωπηθήσονται παρ' ἡμῶν ἐκ τῶν λόγων. εἰ δὲ μὴ αὐταρκεῖς εἶναι τοὺς λόγους ἡγοῦνται πρὸς αἰσχύνην αὐτῶν, κἂν ἐκ τῶν ἐν C ὄψεσι πάντων φαινομένων πιστούσθωσαν τὰ λεγόμενα.

46. Πότε τὴν τῶν εἰδώλων θρησκείαν ἤρξαντο καταλιμπάνειν οἱ ἄνθρωποι, εἰ μὴ ἀφ' οὗ γέγονεν ὁ ἀληθινὸς τοῦ θεοῦ (4) θεὸς λόγος ἐν ἀνθρώποις; πότε δὲ τὰ παρ' Ἕλλησι καὶ πανταχοῦ μαντεῖα πέπαυται καὶ κεκένωται, εἰ μὴ ὅτε μέχρι γῆς πεφανέρωκεν ἑαυτὸν ὁ σωτήρ; πότε δὲ καταγινώσκεσθαι ἤρξαντο οἱ παρὰ ποιηταῖς λεγόμενοι θεοὶ καὶ ἥρωες, ὡς μόνον ὄντες ἄνθρωποι θνητοί, εἰ μὴ ἀφ' οὗ ὁ κύριος τὸ κατὰ τοῦ θανάτου τρόπαιον εἰργάσατο, καὶ ὅπερ ἔλαβε σῶμα τετήρηκεν ἄφθαρτον, ἀναστήσας αὐτὸ ἐκ τῶν νεκρῶν; πότε D δὲ ἡ δαιμόνων ἀπάτη καὶ (5) μανία κατεφρονήθη, εἰ μὴ ὅτε ἡ τοῦ θεοῦ δύναμις ὁ λόγος ὁ πάντων καὶ τούτων δεσπότης διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν συγκαταβὰς, ἐπὶ γῆς ἐφάνη; πότε δὲ τῆς μαγείας ἡ τέχνη καὶ τὰ διδασκαλεῖα ἤρξαντο καταπατεῖσθαι, εἰ μὴ ὅτε τὰ θεοφάνια τοῦ λόγου γέγονεν ἐν ἀνθρώποις; (6) καὶ ὅλως, πότε τῶν Ἑλλήνων ἡ σοφία μεμώρανται, εἰ μὴ ὅτε ἡ ἀληθὴς τοῦ θεοῦ σοφία ἐπὶ γῆς ἑαυτὴν ἐφανέρωσε; πάλαι μὲν γὰρ πᾶσα ἡ οἰκουμένη καὶ πᾶς τόπος τῇ θρησκείᾳ τῶν εἰδώλων ἐπλανᾶτο, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ τὰ εἴδωλα θεοὺς ἐνόμιζον E οἱ ἄνθρωποι. νῦν δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, τὴν μὲν τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίαν καταλιμπάνουσιν οἱ ἄνθρωποι, ἐπὶ δὲ τὸν Χριστὸν καταφεύγουσι, καὶ θεὸν αὐτὸν προσκυνοῦντες, δι' αὐτοῦ καὶ ὃν οὐκ ᾔδεισαν πατέρα γινώσκουσι. καὶ τό γε θαυμαστὸν, διαφόρων ὄντων καὶ μυρίων σεβασμάτων, καὶ ἑκάστου τόπου τὸ ἴδιον ἔχοντος εἴδωλον, καὶ μὴ ἰσχύοντος τοῦ παρ' αὐτοῖς λεγομένου θεοῦ τὸν πλησίον ὑπερβῆναι τόπον, ὥστε καὶ τοὺς ἐκ γειτόνων πεῖσαι σέβειν αὐτὸν, ἀλλὰ μόλις καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις θρησκευομένου· οὐδεὶς γὰρ ἄλλος τὸν τοῦ γείτονος ἐσέβετο θεὸν, ἀλλ' ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐφύλαττεν εἴδωλον, νομίζων τῶν πάντων αὐτὸ (7) κύριον εἶναι· μόνος ὁ F Χριστὸς παρὰ πᾶσιν εἷς καὶ πανταχοῦ ὁ αὐτὸς προσκυνεῖται· καὶ ὃ μὴ δεδύνηται τῶν εἰδώλων ἡ ἀσθένεια ποιῆσαι, (8) ὥστε κἂν τοὺς πλησίον οἰκοῦντας πεῖσαι, τοῦτο ὁ Χριστὸς πεποίηκεν, οὐ μόνον τοὺς πλησίον ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ἁπλῶς τὴν οἰκουμένην πείσας ἕνα

(1) Particula καὶ deest in Seguer.
(2) Attic. τὰ abest a Gobler. & Felckm. 1. anon.
(3) Anglic. Basil. & Seguer. vocem λοιπὸν hic addunt. Mox καὶ πανταχοῦ omittunt Gobler. Felckm. 1. anon.
(4) Vocem θεὸς non habet ms. Seguer. nec eam exprimunt Interpretes. Paulopost Seguer. Basiliensis, Anglic. & Felckm. 2. anon. μαντεῖα habent: alii & editio Commel. μαντεῖα.
(5) Sic Seguer. Anglic. Basil. & Felckm. 2. anon. & ita legerunt Omnibonus & Ambrosius: alii vero & editio Commel. μαγεία.
(6) καὶ ὅλως non habent Gobler. & Felckm. 1. anon.
(7) Sic ex ms. Seguer. correximus. Alii enim & editi αὐτὸν habent.
(8) Hæc verba, ὥστε κἂν τοὺς πλησίον οἰκοῦντας πεῖσαι, desiderantur in Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon.

ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν κύριον σέβειν, καὶ δι' αὐτοῦ (1) θεὸν τὸν αὐτοῦ πατέρα.

47. Καὶ πάλαι μὲν τὰ πανταχοῦ τῆς ἀπάτης τῶν μαντείων ἐπεπλήρωτο, καὶ τὰ ἐν Δελφοῖς καὶ Δωδώνῃ καὶ Βοιωτίᾳ καὶ Λυκίᾳ καὶ Λιβύῃ καὶ Αἰγύπτῳ καὶ Καβείροις μαντεύματα καὶ ἡ Πυθία ἐθαυμάζοντο τῇ φαντασίᾳ τῶν ἀνθρώπων. νῦν δὲ ἀφ' οὗ Χριστὸς καταγγέλλεται πανταχοῦ, πέπαυται καὶ τούτων ἡ μανία, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι λοιπὸν (2) ἐν αὐτοῖς ὁ μαντευόμενος. καὶ πάλαι μὲν δαίμονες ἐφαντασιοσκόπουν τοὺς ἀνθρώπους, προκαταλαμβάνοντες πηγὰς ἢ ποταμοὺς ἢ ξύλα ἢ λίθους, καὶ οὕτω ταῖς μαγγανείαις ἐξέπληττον τοὺς ἄφρονας. νῦν δὲ τῆς θείας ἐπιφανείας τοῦ λόγου γεγενημένης πέπαυται τούτων ἡ φαντασία· τῷ γὰρ σημείῳ τοῦ σταυροῦ καὶ μόνον ὁ ἄνθρωπος χρώμενος, ἀπελαύνει τούτων τὰς ἀπάτας. καὶ πάλαι μὲν τοὺς παρὰ ποιηταῖς λεγομένους Δία καὶ Κρόνον καὶ Ἀπόλλωνα (3) καὶ ἥρωας ἐνόμιζον οἱ ἄνθρωποι θεοὺς, καὶ τούτους ἐπλανῶντο σέβοντες. ἄρτι δὲ τοῦ σωτῆρος ἐν ἀνθρώποις φανέντος, ἐκεῖνοι μὲν (4) ἐγυμνώθησαν ὄντες ἄνθρωποι θνητοὶ, μόνος δὲ ὁ Χριστὸς ἐν ἀνθρώποις ἐγνωρίσθη θεὸς ἀληθινὸς θεοῦ θεὸς λόγος. τί δὲ περὶ τῆς θαυμαζομένης παρ' αὐτοῖς μαγείας ἄν τις εἴποι; ὅτι πρὶν μὲν ἐπιδημῆσαι τὸν λόγον, ἴσχυε καὶ ἐνήργει παρ' Αἰγυπτίοις καὶ Χαλδαίοις καὶ Ἰνδοῖς αὕτη καὶ ἐξέπληττε τοὺς ὁρῶντας· τῇ (5) δὲ παρουσίᾳ τῆς ἀληθείας καὶ τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ λόγου διηλέγχθη καὶ αὕτη, καὶ κατηργήθη παντελῶς. περὶ δὲ τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας καὶ τῆς τῶν φιλοσόφων μεγαλοφωνίας, νομίζω μηδένα τοῦ παρ' ἡμῶν δεῖσθαι λόγου, ἐπ' ὄψει πάντων ὄντος τοῦ θαύματος, ὅτι τοσαῦτα γραψάντων τῶν παρ' Ἕλλησι σοφῶν καὶ μὴ δυνηθέντων πεῖσαι κἂν ὀλίγους ἐκ τῶν (6) πλησίων τόπων περὶ ἀθανασίας καὶ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου, μόνος ὁ Χριστὸς δι' εὐτελῶν ῥημάτων, καὶ δι' ἀνθρώπων οὐ κατὰ τὴν γλῶσσαν σοφῶν, κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην παμπληθεῖς ἐκκλησίας ἔπεισεν ἀνθρώπων, καταφρονεῖν μὲν θανάτου, φρονεῖν δὲ ἀθάνατα, καὶ τὰ μὲν πρόσκαιρα παρορᾶν, εἰς δὲ τὰ αἰώνια ἀποβλέπειν, καὶ μηδὲν (7) μὲν ἡγεῖσθαι τὴν ἐπὶ γῆς δόξαν, μόνης δὲ τῆς ἐπουρανίου ἀντιποιεῖσθαι.

48. Ταῦτα δὲ τὰ λεγόμενα παρ' ἡμῶν οὐκ ἄχρι λόγων ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς πείρας ἔχει τὴν τῆς ἀληθείας μαρτυρίαν. παρίτω γὰρ ὁ βουλόμενος καὶ θεωρείτω τῆς μὲν ἀρετῆς τὸ γνώρισμα ἐν ταῖς Χριστοῦ παρθένοις καὶ ἐν τοῖς σωφροσύνην ἁγνεύουσι νεωτέροις, τῆς δὲ ἀθανασίας τὴν πίστιν ἐν τῷ τοσούτῳ τῶν μαρτύρων αὐτοῦ χορῷ. ἡκέτω δὲ ὁ πεῖραν τῶν προλεχθέντων βουλόμενος λαβεῖν, καὶ (8) ἐπ' αὐτῆς τῆς φαντασίας τῶν δαιμόνων, καὶ τῆς τῶν μαντειῶν ἀπάτης, καὶ τῶν τῆς μαγείας θαυμάτων, (9) χρησάσθω τῷ σημείῳ τοῦ γελωμένου παρ' αὐτοῖς σταυροῦ, τὸν Χριστὸν ὀνομάσας μόνον, καὶ ὄψεται πῶς δι' αὐτοῦ δαίμονες μὲν φεύγουσι, (10) μαντεία δὲ παύεται, μαγεία δὲ πᾶσα καὶ φαρμακεία κατήργηται. τίς οὖν ἄρα καὶ πηλίκος ἐστὶν οὗτος ὁ Χριστὸς, ὁ τῇ ἑαυτοῦ ὀνομασίᾳ καὶ παρουσίᾳ τὰ πάντα πανταχόθεν ἐπισκιάσας καὶ καταργήσας, καὶ μόνος κατὰ πάντων ἰσχύων, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας πληρώσας; λεγέτωσαν οἱ πάνυ γελῶντες καὶ οὐκ ἐρυθριῶντες Ἕλληνες. εἰ μὲν γὰρ ἄνθρωπός ἐστι· καὶ πῶς εἷς ἄνθρωπος τὴν πάντων

unum ac eumdem Dominum, & per ipsum, Deum suum patrem colerent.

47. Et vero olim quidem omnia dolis oraculorum plena erant, falsaque hominum opinione, Delphorum, Dodonæ, Bœotiæ, Lyciæ, Libyæ, Ægypti & Cabirorum oracula, nec non Pythiæ omnibus admirationi erant: nunc autem ex quo Christus ubique prædicari cœpit, penitus defecit illorum insania, nec ullus amplius inter eos vates reperitur. Olim dæmones variis spectris hominum mentes decipiebant, fontibusque & fluviis, lignis aut lapidibus insidentes, stultos mortales præstigiis percellebant: jam vero post divinum Verbi adventum, evanuerunt hujusmodi fallaciæ. Siquidem solo crucis signo adhibito omnes illæ dæmonum fraudes repelluntur. Olim cæci homines, Jovem, Saturnum, Apollinem & heroas apud poetas adeo celebratos deos esse arbitrabantur, eosque miserando errore colebant: at ubi Salvator inter homines apparuit, illos mortales homines esse amotis involucris manifeste patuit, & solus Christus ex cunctis hominibus Deus verus, Dei Deus Verbum agnitus est. Quid vero de arte magica, quam illi tantopere demirantur, dicemus? Nempe illa quidem ante Verbi adventum, apud Ægyptios, Chaldæos & Indos maxime valebat & vigebat, spectantesque miro afficiebat stupore: verum veritatis præsentia & Verbi adventu ipsa quoque convicta ac prorsus destructa est. Quod autem ad Gentilem sapientiam & philosophorum magniloquentiam attinet, neminem esse reor, qui nos hac de re verba facere exoptet, quippe cum ante omnium oculos res ipsa admiranda sane obversetur, quod cum Gentilium sapientes tot scriptis voluminibus nec paucos saltem ex vicinis regionibus adducere potuerint, ut suam de immortalitate doctrinam amplecterentur ac virtutem sequerentur, solus Christus, humili ac vulgari sermone, nec disertis hominibus usus, per universum terrarum orbem plurimis hominum cœtibus persuasit, ut morte contemta, immortalia saperent, & rebus caducis neglectis sola æterna bona suspicerent, ac denique ut terrenam gloriam nihili ducentes, ad solam cælestem aspirarent.

48. Hæc autem, quæ dicimus, non in solis verbis consistunt, sed ipsa etiam experientia præclarum veritati dat testimonium. Accedat itaque quisquis voluerit, ac virtutis insignia in Christi virginibus nec non in adolescentibus qui castimoniam profitentur, immortalitatisque fidem in tanto Christi martyrum choro contempletur. Veniat & quisquis ea quæ diximus experiri cupit, atque in mediis ipsis dæmonum præstigiis & oraculorum fallaciis ac magiæ prodigiis, signo crucis, quæ apud ipsos ludibrio est, utatur, solumque Christum nominet: mox videbit quam cito per ipsum fugentur dæmones, cessent oracula, ars omnis magica veneficiaque evanescant. Quis itaque quantusque ille est Christus qui suo nomine ac sua præsentia omnia usquequaque obscurat & delet, solusque ceteris omnibus fortior est, atque universum orbem sua doctrina replet? Respondeant Gentiles qui tam effrenate impudentissimeque rident. Enimvero, si homo ille est: qui fieri potest ut unus homo omnium

Signo crucis & Christi nomine fugantur dæmones, cessant oracula, omnesque præstigiæ evanescunt.

quos

(1) Seguer. hic addit art. τόν.
(2) Gobler. Felckm. 1. anon. omittunt ἐν αὐτοῖς.
(3) καὶ ἥρωας habent Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1. anon. Seguer. & legerunt Interpretes: alii omittunt.
(4) Sic Seguer. Gobler. & Felck. 1. anon. Alii vero & editi ἐγνώσθησαν. Paulopost iidem & Anglic. habent, ἐγνωρίσθη, ubi alii ἐγνώσθη. Ibid. Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. habent, θεὸς ἀληθινὸς θεοῦ θεὸς λόγος. Anglic. θεὸς ἀληθινοῦ θεοῦ θεὸς λόγος. Alii & editi, θεὸς ἀληθινοῦ θεοῦ λόγος. Omnibonus vertit, *Deus veri Dei Deus filius*. Ambrosius Camald. *Deus verus, Deique filius*.
(5) Sic Seguer. ut & legisse videntur Omnibonus & Ambros. Alii vero & editi pro particula δὲ, articulum τῇ mendose habent.

(6) Sic Basil. Gobler. & Felckm. 1. anon. Alii vero, πλησίον.
(7) Particula μὲν abest a ms. Anglic. Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. Iidem ibid. τὴν habent ante ἐπὶ γῆς: quod ab aliis & editis omittitur. Iidem item loco ἐπουρανίου, habent ἀθανασίας.
(8) Sic Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. Alii vero & editi, ἐπ' αὐτὴν τὴν φαντασίαν.
(9) Ms. Seguer. auctoritate, particulam καὶ quæ in editis & aliis inepte legitur, delevimus. Mox Anglic. Basil. Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. παρ' αὐτοῖς habent: alii & editi, παρ' αὐτοῦ.
(10) Sic ms. Seguer. Alii & editi, μαντεῖαι. Mox Gobler. & Felckm. 1. anon. habent, φαρμακεῖαι καταργοῦνται.

Christus nec purus homo, nec magus fuit.

quos ipsi colunt deorum potentiam superet, nihilque prorsus illos esse sua propria virtute convincat? Quod si magum eum esse dicant: qui fit ut a mago ars omnis magica destruatur & non potius confirmetur? Namque si dumtaxat homines magos vicisset, vel uno tantum fuisset superior, non immerito suspicarentur eum arte quadam præstantiori aliorum fuisse victorem. Si vero de universa plane arte magica ejusque nomine crux Christi triumphavit: perspicuum sane inde fuerit Salvatorem magum non fuisse, utpote quem dæmones, quos alii magi invocant, tamquam Dominum fugiunt. Quis itaque ille sit dicant Gentiles, quibus nulla alia cura videtur esse, quam ut cachinnentur. An dæmonem eum, atque idcirco aliis valentiorem fuisse contendent? Sed si id dixerint, risum haud dubie concitabunt, prioribusque rationibus poterunt confutari. Qui enim fieri potest ut ille sit dæmon, qui ipse dæmones expellit? Namque si aliquos tantum dæmones abigeret, recte eum in principe dæmoniorum ceteris inferioribus fortiorem fuisse arbitrarentur, quod & eidem olim Judæi contumeliose exprobrabant. Verum si omnis dæmonum furor ejus nomine retunditur ac repellitur: nemo certe non videt hic illos etiam errare, nec Dominum nostrum & Salvatorem Christum aliquam, ut putant, dæmonicam virtutem esse? Quocirca si Salvator nec merus homo, nec magus, nec aliquis dæmon est, sed tamen & poetarum commenta & dæmonum fallacias, ac Gentilium sapientiam sua divinitate evertit & obscuravit: an non evidens est atque inter omnes constare debet, vere illum Dei filium, & Verbum, sapientiamque ac virtutem Patris esse. Hinc enim non humana sed supra hominum conditionem ejus sunt opera, vereque Dei illa esse liquet cum ex rebus ipsis, tum si cum factis hominum comparentur.

Christus dæmon non fuit.

Cum Christus nec purus homo, nec magus, nec dæmon dici possit, illum Dei filium esse necesse est.

49. Quis enim omnium unquam hominum corpus ex sola virgine sibi ipsi composuit? Quis ex hominibus tales unquam sanavit morbos, quales communis omnium Dominus? Quis naturæ defectum explevit, & cæco nato visum restituit? Æsculapius quidem inter deos ab illis relatus est, quod medicinam exercuerit, herbasque ægris corporibus perutiles invenerit; nec enim eas ipse ex terra formaverat, sed naturali scientia tantum repererat. Verum quid istud si cum Salvatoris facto conferatur, qui nempe non vulnus curaverit, sed naturam formaverit, & corpus restituerit? Herculem quoque tamquam deum Gentiles adorant, quia cum paribus hominibus pugnaverit & feras dolo occiderit, sed quid hæc si ea cum Verbi miraculis compares, cujus scilicet virtus morbos, dæmones, ipsamque mortem ab hominibus repulit? Dionysius item sive Bacchus apud eos colitur, quia hominibus factus est ebrietatis magister: cum interim omnium revera servator & Dominus ab iisdem derideatur. Verum hæc ita sint per me licet. Quid autem habent quod aliis ejus divinitatis miraculis opponant? Quonam homine moriente sol obscuratus est & concussa est terra? Certe ad hoc usque tempus moriuntur homines olimque mortui sunt: quibusnam igitur tale quid unquam contigit prodigium? Vel, ut ea quæ corpore egit prætermittam,

Nihil simile his, quæ a Christo facta sunt, ulli unquam homines egerunt: ac proinde non homo tantum sed etiam Deus existimandus est.

A καὶ παρ' αὐτοῖς θεῶν δύναμιν ὑπερῆρε, καὶ οὐδὲν ἐκείνους ὄντας τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει διήλεγξεν; εἰ δὲ μάγον αὐτὸν λέγουσι· πῶς οἷόν τέ ἐστιν ὑπὸ μάγου καταργεῖσθαι πᾶσαν τὴν μαγείαν καὶ μὴ μᾶλλον συνίστασθαι; εἰ μὲν γὰρ ἀνθρώπους μάγους ἐνίκα, ἢ καθ' ἑνὸς ἴσχυε μόνου, καλῶς ἂν ἐνομίσθη (1) παρ' αὐτῶν κρείττονι τέχνῃ τῶν ἄλλων ὑπερβάλλων. εἰ δὲ κατὰ πάσης ἁπλῶς μαγείας καὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς ἤρατο τὴν νίκην ὁ τούτου σταυρός· δῆλον ἂν εἴη μὴ εἶναι μάγον τὸν σωτῆρα, ὃν καὶ οἱ παρὰ τῶν ἄλλων μάγων ἐπικαλούμενοι δαίμονες ὡς δεσπότην φεύγουσι. τίς οὖν ἄρα ἐστὶ λεγέτωσαν οἱ μόνον ἐν B τῷ χλευάζειν ἔχοντες τὴν σπουδὴν Ἕλληνες. ἴσως ἂν φήσαιεν δαίμονα καὶ αὐτὸν γεγενῆσθαι, καὶ οὕτως ἰσχύειν. τοῦτο δὲ (2) καὶ πάνυ λέγοντες ὀφλήσουσι χλεύην, πάλιν ταῖς προτέραις ἀποδείξεσι δυσωπεῖσθαι δυνάμενοι. πῶς γὰρ οἷόν τέ ἐστι δαίμονα εἶναι, τὸν τοὺς δαίμονας ἀπελαύνοντα; εἰ μὲν γὰρ ἁπλῶς δαίμονας ἤλαυνε, καλῶς ἂν ἐνομίσθη τῷ ἄρχοντι τῶν (3) δαιμόνων ἰσχύειν αὐτὸν κατὰ τῶν ἐλαττόνων, ὁποῖα καὶ οἱ Ἰουδαῖοι θέλοντες ὑβρίζειν ἔλεγον αὐτῷ. εἰ δὲ πᾶσα τῶν δαιμόνων μανία ἐξίσταται τῇ τούτου ὀνομασίᾳ καὶ διώκεται· φανερὸν ἂν εἴη καὶ ἐν τούτῳ πλανᾶσθαι αὐτοὺς, καὶ μὴ C εἶναι ὡς νομίζουσι δαιμονικήν τινα δύναμιν τὸν κύριον ἡμῶν (4) καὶ σωτῆρα Χριστόν. οὐκ οὖν εἰ μήτε ἄνθρωπος ἁπλῶς, μήτε μάγος, μήτε δαίμων τίς ἐστιν ὁ σωτὴρ, ἀλλὰ καὶ τὴν παρὰ ποιηταῖς ὑπόνοιαν καὶ δαιμόνων φαντασίαν καὶ Ἑλλήνων σοφίαν τῇ ἑαυτοῦ θειότητι κατήργησε καὶ ἐπεσκίασε· φανερὸν ἂν εἴη καὶ παρὰ πᾶσιν ὁμολογηθήσεται, ὅτι οὗτος ἀληθῶς θεοῦ υἱός ἐστι, λόγος καὶ σοφία, καὶ δύναμις τοῦ πατρὸς ὑπάρχων. διὰ τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἀνθρώπινά ἐστιν αὐτοῦ τὰ ἔργα, ἀλλ' ὑπὲρ ἄνθρωπον· καὶ θεοῦ τῷ ὄντι γινώσκεται ταῦτα, καὶ ἀπ' αὐτῶν D τῶν φαινομένων, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἀνθρώπους συγκρίσεως.

49. Τίς γὰρ τῶν πώποτε γενομένων ἀνθρώπων, ἐκ παρθένου μόνης ἑαυτῷ συνεστήσατο σῶμα; ἢ τίς πώποτε ἀνθρώπων τοιαύτας νόσους ἐθεράπευσεν, οἵας ὁ κοινὸς πάντων κύριος; τίς δὲ τὸ τῇ γενέσει ἐλλεῖπον ἀποδέδωκε, καὶ ἐκ (5) γενετῆς τυφλὸν ἐποίησε βλέπειν; Ἀσκλήπιος ἐθεοποιήθη παρ' αὐτοῖς, ὅτι τὴν ἰατρικὴν ἤσκησε, καὶ βοτάνας πρὸς τὰ πάσχοντα τῶν σωμάτων ἐπενόει, οὐκ αὐτὸς ταύτας πλάττων ἀπὸ γῆς, ἀλλὰ τῇ ἐκ φύσεως ἐπιστήμῃ ταύτας ἐφευρίσκων, E τί δὲ πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος γενόμενον, ὅτι οὐ τραῦμα ἐθεράπευσεν, ἀλλὰ γένεσιν ἔπλασε καὶ ἀποκατέστησε τὸ (6) σῶμα. Ἡρακλῆς ὡς θεὸς προσκυνεῖται παρ' Ἕλλησιν, ὅτι πρὸς ἴσους ἀνθρώπους ἀντεμαχέσατο, καὶ θηρία δόλοις ἀνεῖλε. τί πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ λόγου γενόμενα, ὅτι νόσους καὶ (7) δαίμονας καὶ τὸν θάνατον αὐτὸν ἀπήλαυνε τῶν ἀνθρώπων; Διόνυσος θρησκεύεται παρ' αὐτοῖς, ὅτι μέθης γέγονε διδάσκαλος τοῖς ἀνθρώποις. ὁ δὲ σωτὴρ τῷ ὄντι καὶ κύριος τοῦ παντὸς, σωφροσύνην διδάξας, χλευάζεται παρ' ἐκείνων. ἀλλ' F ἔστω ταῦτα. τί καὶ πρὸς τὰ ἕτερα θαύματα τῆς θειότητος αὐτοῦ; τίνος ἀποθνήσκοντος ἀνθρώπου, ὁ μὲν ἥλιος ἐσκοτίσθη, ἡ δὲ γῆ ἐσείετο; ἰδοὺ μέχρι νῦν ἀποθνήσκουσιν ἄνθρωποι, καὶ ἀπέθανον ἔτι (8) ἄνωθεν· πότε τι τοιοῦτον ἐπ' αὐτοῖς γέγονε θαῦμα; ἢ, ἵνα τὰς διὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ πράξεις παραλίπω, καὶ

(1) Anglicanus, Basiliensis, Goblerianus, & Felckmanni 1. anonymus, παρ' αὐτοῖς.
(2) Gobler. & Felckm. 1. anon. καὶ πάνυ, quod hic alii & editi habent, omittunt. Mox ex Gobler. Felckm. 1. anon. Seguer. Anglic. & Basil. vocem ἀποδείξεσι, quæ in aliis & editis deest, restituimus.
(3) Seguerianus, δαιμονίων.
(4) Basil, καὶ σωτῆρα Ἰησοῦν Χριστόν. At ea omnia absunt a Gobleriano & Felck. 1. anonymo, ut & mox voces ὁ σωτήρ·
(5) Sic Seguerianus, Goblerianus & Felckmanni 1. anonymus. Alii autem & editi, γεννητῆς.
(6) Seguerianus, πλάσμα.
(7) καὶ δαίμονας addunt mss. omnes, & legerunt Interpretes: quæ voces in editione Commel. desunt.
(8) ἄνωθεν omittunt Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer.

καὶ τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος αὐτοῦ μνημονεύσω; τίνος πώποτε τῶν γενομένων ἀνθρώπων ἡ διδασκαλία ἀπὸ περάτων ἕως περάτων γῆς μία καὶ ἡ αὐτὴ δι' ὅλων ἴσχυσεν, ὥστε διὰ πάσης γῆς τὸ σέβας αὐτοῦ διαπτῆναι; ἢ διὰ τί, εἴπερ ἄνθρωπός ἐστιν ὁ Χριστὸς καὶ (1) οὐ θεὸς λόγος κατ' αὐτοὺς, οὐ κωλύεται ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς θεῶν, εἰς τὴν αὐτὴν χώραν, ἔνθα εἰσί, τὸ τούτου σέβας διαβῆναι· ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ὁ λόγος ἐπιδημῶν, τῇ διδασκαλίᾳ ἑαυτοῦ τὴν ἐκείνων θρησκείαν παύει, καὶ τὴν φαντασίαν αὐτῶν καταισχύνει;

50. Πολλοὶ πρὸ τούτου γεγόνασι βασιλεῖς καὶ τύραννοι γῆς, πολλοὶ παρὰ Χαλδαίοις ἱστοροῦνται καὶ παρ' Αἰγυπτίοις καὶ Ἰνδοῖς γενόμενοι σοφοὶ καὶ μάγοι· τίς τούτων ποτὲ, οὐ λέγω μετὰ θάνατον, ἀλλὰ καὶ ἔτι ζῶν ἠδυνήθη τοσοῦτον ἰσχύσαι, ὥστε τὴν σύμπασαν αὐτὸν γῆν πληρῶσαι τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, καὶ τοσοῦτον πλῆθος παιδεῦσαι ἀπὸ τῆς τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίας, ὅσους ὁ ἡμέτερος σωτὴρ εἰς ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν εἰδώλων μετήνεγκεν; Ἑλλήνων οἱ (2) φιλόσοφοι μετὰ πιθανότητος καὶ τέχνης λόγων πολλὰ συνέγραψαν· τί οὖν τοσοῦτον ὅσον ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς ἐπεδείξαντο; ἄχρι γὰρ τελευτῆς αὐτῶν (3) τὰ παρ' αὐτῶν σοφίσματα τὸ πιθανὸν ἔσχεν· ἀλλὰ καὶ ὃ ἔδοξαν ζῶντες ἰσχύειν, ἐν ἀλλήλοις ἔσχεν τὴν ἅμιλλαν, καὶ κατ' ἀλλήλων μελετῶντες ἐφιλονείκουν. ὁ δὲ τοῦ θεοῦ λόγος, τὸ παραδοξότατον, πτωχοτέραις ταῖς λέξεσι διδάξας, τοὺς πάνυ σοφιστὰς ἐπεσκίασε, καὶ τὰς μὲν ἐκείνων διδασκαλίας κατήργησε, πάντας ἕλκων πρὸς ἑαυτὸν, τὰς δὲ ἑαυτοῦ ἐκκλησίας πεπλήρωκε· καὶ τό γε θαυμαστὸν, ὅτι ὡς ἄνθρωπος εἰς τὸν θάνατον καταβὰς, τὴν τῶν σοφῶν μεγαλοφωνίαν περὶ εἰδώλων κατήργησεν, τίνος γάρ ποτε θάνατος ἀπήλασε δαίμονας; ἢ τίνος ποτὲ θάνατον ἐφοβήθησαν δαίμονες ὡς τοῦ Χριστοῦ; ἔνθα γὰρ ὀνομάζεται τὸ ὄνομα τοῦ σωτῆρος, ἐκεῖθεν πᾶς δαίμων ἀπελαύνεται. τίς δὲ οὕτω τὰ ψυχικὰ πάθη περιεῖλε τῶν ἀνθρώπων, ὥστε τοὺς μὲν πόρνους σωφρονεῖν, τοὺς δὲ ἀνδροφόνους μηκέτι (4) ξίφους κρατεῖν, τοὺς δὲ δειλίᾳ προκατεχομένους ἀνδρίζεσθαι; καὶ ὅλως, τίς τοὺς παρὰ βαρβάριος καὶ τοὺς κατὰ τόπον τῶν ἐθνῶν ἔπεισεν ἀνθρώπους, ἀποθέσθαι μὲν τὴν μανίαν, εἰρήνην δὲ φρονεῖν, εἰ μὴ ἡ τοῦ Χριστοῦ πίστις καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον; τίς δὲ ἄλλος περὶ ἀθανασίας οὕτως ἐπιστώσατο τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς, καὶ ἡ τοῦ σώματος ἀνάστασις αὐτοῦ; καίπερ γὰρ τὰ πάντα ψευσάμενοι Ἕλληνες, ὅμως οὐκ ἠδυνήθησαν ἀνάστασιν τῶν ἑαυτῶν εἰδώλων πλάσασθαι, οὐκ ἐνθυμούμενοι τὸ σύνολον, εἰ ὅλως δυνατὸν μετὰ θάνατον εἶναι πάλιν τὸ σῶμα· ἐφ' ᾧ καὶ μάλιστα ἄν τις αὐτοὺς (5) ἀποδέξηται, ὅτι τοιαῦτα λογισάμενοι, τὴν μὲν ἀσθένειαν τῆς ἑαυτῶν εἰδωλολατρείας ἤλεγξαν, τὸ δὲ δυνατὸν τῷ Χριστῷ παρεχώρησαν, ἵνα καὶ ἐκ τούτου γνωρισθῇ παρὰ πᾶσι τοῦ θεοῦ υἱός.

51. Τίς οὖν ἀνθρώπων μετὰ θάνατον ἢ ἄλλως ζῶν περὶ παρθενίας ἐδίδαξε, καὶ οὐκ ἀδύνατον εἶναι τὴν ἀρετὴν ταύτην ἐν ἀνθρώποις; ἀλλ' ὁ ἡμέτερος σωτὴρ καὶ τῶν πάντων βασιλεὺς Χριστὸς τοσοῦτον (6) ἴσχυεν ἐν τῇ περὶ ταύτης διδασκαλίᾳ, ὡς καὶ παιδία μήπω τῆς νομίμης ἡλικίας ἐπιβάντα τὴν ὑπὲρ τὸν νόμον ἐπαγγέλλεσθαι παρθενίαν. τίς πώποτε ἀνθρώπων ἠδυνήθη διαβῆναι τοσοῦτον, καὶ εἰς Σκύθας (7), καὶ Αἰθίοπας, ἢ Πέρσας, ἢ Αρμενίους, ἢ Γόθους, ἢ τοὺς ἐπέκεινα τοῦ ὠκεανοῦ λεγομένους, ἢ τοὺς ὑπὲρ Ὑρκανίαν ὄντας, ἢ ὅλως τοὺς

solaque illa quæ ejus corporis resurrectionem secuta sunt commemorem: cujusnam omnium qui hactenus fuerunt hominum doctrina una eademque per totum terrarum orbem tantum valuit, ut ejus cultus in omnem regionem pervolaverit? Vel quare si secundum illos Christus homo est, & non Deus Verbum, a diis quos colunt non impeditur quominus ejus religio in eamdem regionem quam occupant perveniat: sed potius ipsum Verbum suo adventu ac doctrina, illorum cultum antiquat, & fallacias dispellit?

50. Multi quidem ante Christum terræ reges & tyranni extitere: multi apud Chaldæos, Ægyptios & Indos sapientes & magi commemorantur: quis ergo illorum, non post mortem dico, sed etiam in vita tantum potuit, ut universam terram sua doctrina impleret, tantamque hominum multitudinem ab idolorum superstitione revocaret, quantam Salvator noster ab idolis ad seipsum convertit? Gentiles philosophi plurimos libros multa cum eloquentia & arte conscripsere: verum quid simile his quæ crux Christi peregit effecerunt? Illorum quidem sophismata, quamdiu vixerunt, valuerunt: imo dum etiam viverent, id quod illis auctoritatem conciliare videbatur, mutuas inter eos concertationes suscitavit, ipsisque inter se digladiandi fuit occasio. At Dei Verbum, quod sane per quam mirum est, humiliori stylo utens, vel acutissimos sophistas obscuravit, cunctosque ad seipsum alliciens, illorum doctrinam evertit, & suas ecclesias complevit. Illud quoque admiratione dignum est, quod mortem ut homo perferens, vanam sapientum de idolis magniloquentiam dejecerit. Nam cujus unquam mors dæmones fugavit? Cujus unquam alius quam Christi mortem reformidarunt dæmones? Ubi enim Christi nomen profertur, inde quivis dæmon expellitur. Quis vero pravas hominum affectiones ita abscidit, ut impudici pudicitiam sectentur, gladios abjiciant homicidæ, & timidi forti sint animo? Denique, quis fecit ut barbaræ & diversæ nationes furore deposito pacem amplecterentur, nisi Christi fides & crucis signum? Quis alius homines ita certos de immortalitate reddidit, ut Christi crux ejusque corporis resurrectio? Nam etsi Gentiles omnia sunt commenti, tamen idolorum resurrectionem fingere non potuerunt, quippe qui ne cogitaverint quidem, utrum corpus post mortem possit denuo existere. Sed in eo mihi maxime approbandi videntur; hoc enim sibi ita persuadentes, suæ quidem idololatriæ imbecillitatem arguerunt, hanc autem potestatem Christo concesserunt, quo Dei filius apud omnes notus fieri posset.

51. Quis igitur hominum post mortem vel etiam per vitam virginitatem docuit, ac non potius hanc virtutem acquiri ab hominbus non posse? At Salvator noster omniumque imperator Christus in illa suadenda virtute tantum pondus habuit, ut etiam pueri legitimam ætatem nondum adepti, virginitatem, quæ quidem supra legem est, profiteri non vereantur? Quis unquam homo tantum terræ spatium peragrare potuit, ut ad Scythas usque & Æthiopas, Persas, Armenios, Gothos, & qui ultra oceanum commorari dicuntur, nec non qui ultra Hyrcaniam habitant perveniret: vel

Christus primus virginitatem docuit, ut etiam pueri nondum legitimam adepti ætatem, virtutem illam profiteantur.

Tom. I. T etiam

(1) Sic Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. ut & Omnibonus legit. Basiliensis, Anglicanus, & Felckm. 2. anonymus, οὐ τοῦ θεοῦ λόγος, quod etiam exprimunt Ambrosius & Nannius. In Felckm. 2. anon. art. τοῦ deest.

(2) Goblerianus, & Felckm. 1. anonymus, σοφοί.

(3) Sic Seguerianus: alii vero & editi, artic. τὰ omittunt. Idem mox pro ἔσχεν, ἔσχον habet utroque in loco. Ibidem pro ἀλλήλοις, Basil. & Anglic. habent ἄλλοις.

(4) Basil. Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. ξίφος. Mox καὶ ὅλως Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni 1. anonymus omittunt. Paulopost pro εἰρήνην, Goblerianus, Felckm. 1. anon. & Seguer. habent εἰρηναῖα.

(5) Anglicanus, Goblerianus, Felckmanni 1. anonymus, & Seguerianus, ἀποδέξεται.

(6) Anglic. Basil. & Seguer. ἴσχυσεν.

(7) Gobler. & Felckm. 1. anon. conjunctiones omittunt, ut & ibid. vocem ὅλως mox sequentem. Iidem ibid. pro τοῖς τρόποις, habent τόπους.

etiam ut ad Ægyptios & Chaldæos adiret, homines magicæ arti deditos, ac ultra modum superstitiosos agrestesque moribus, ut apud eos de virtute & pudicitia amplectenda, nec non de abjiciendis idolis dissereret, sicuti fecit omnium Dominus, Dei virtus, Dominus noster Jesus Christus, qui non solum per suos discipulos prædicavit, sed etiam ipse interiori suasione eorum animos induxit ut morum immanitate abjecta, patrios deos non amplius colerent, sed seipsum agnoscerent, & Patrem per eum venerarentur. Siquidem olim idololatræ Gentiles & Barbari bellum inter se gerebant, & crudeles etiam in propinquos erant. Hinc propter implacabiles quas in se invicem exercebant inimicitias, nemini, nisi armata gladiis manu, nec per terram nec per mare iter facere licebat: totamque adeo vitam in armis transigebant, ac illis pro baculo & omni adminiculo ensis solus erat. Qui tametsi, ut dixi, idolis serviebant, & victimas dæmonibus immolabant, nihil tamen illis superstitiosus dæmonum cultus contulit ad mores tam agrestes exuendos. At postquam Christi doctrinam susceperunt, tunc utique, quod revera valde admirandum est, mente compuncti, cædium sævitiam reliquerunt, nec jam bella amplius amant: sed nihil illis cordi est nisi perpetua pax & amicitia.

Christus externo discipulorum ministerio ad suam doctrinam barbaris hominibus prædicandum utens, ipse in illis interius agit, quo eam amplectantur.

52. Quis igitur tantarum rerum auctor est, vel quis pacem inter illos, qui se invicem odio prosequebantur, conciliavit, nisi dilectus Patris filius, communis omnium servator, Jesus Christus, qui sua erga nos caritate omnia pro nobis sustinuit? Et vero hujusmodi pacem, quam nobis allaturus erat, olim divinæ Scripturæ his verbis prædixerant: *Concident gladios suos in aratra, & lanceas suas in falces, nec gens in gentem gladium accipiet, nec bellum gerere amplius discent.* Nec vero istud incredibile est, quandoquidem nunc quoque Barbari, quibus innata est morum ferocitas, dum idolis adhuc immolant, mutuo in se invicem furore exardescunt, nec ullam horam sine ense esse patiuntur: at ubi Christi doctrinam audierint, statim a bello ad agriculturam se convertunt, nec jam manus gladiis armant, sed eas ad precandum extendunt. Denique inter se quidem pugnare desinunt, sed contra diabolum & dæmones armantur, quos & pudicitia virtuteque animæ debellant. Id certe divinitatis Salvatoris non minimum est argumentum, illos ab eo didicisse quod apud idola doceri non potuerant: itidemque certissimum idem est dæmonum & idolorum imbecillitatis vilitatisque indicium. Siquidem dæmones suæ infirmitatis non ignari, olim idcirco homines ad bella inter se exercenda inflammabant, ne si adversus invicem congredi cessarent, bellum dæmonibus indicerent. Enimvero Christi discipuli, qui inter se nihil contentionis habent, contra dæmones morum integritate & bonis actibus pugnant, quos & animose insequuntur, eorumque ducem diabolum vilipendunt, adeo ut in adolescentia casti ac pudici sint, in tentationibus patientes, in laboribus fortes, in tolerandis injuriis mites, in bonorum direptionibus tranquilli. Quin etiam, quod singulari admiratione dignum

Solus Christus barbaras gentes innata ferocitate exuit, & pace ac mutua inter se caritate conjunxit.

Esai. 2. 4.

A Αἰγυπτίους καὶ Χαλδαίους παρελθεῖν, τοὺς φρονοῦντας μὲν μαγικὰ, δεισιδαίμονας δὲ ὑπὲρ τὴν φύσιν καὶ ἀγρίους τοῖς τρόποις, καὶ ὅλως κηρύξαι περὶ ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης καὶ τῆς κατὰ εἰδώλων θρησκείας, ὡς ὁ τῶν πάντων κύριος, ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὃς οὐ μόνον ἐκήρυξε διὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, ἀλλὰ (1) καὶ ἔπεισεν αὐτοὺς κατὰ διάνοιαν, τὴν μὲν τῶν τρόπων ἀγριότητα μεταθέσθαι, μηκέτι δὲ τοὺς πατρῴους σέβειν θεοὺς, ἀλλ' αὐτὸν ἐπιγινώσκειν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν πατέρα θρησκεύειν. πάλαι μὲν γὰρ εἰδωλολατροῦντες Ἕλληνες καὶ βάρβαροι κατ' ἀλλήλων ἐπολέμουν, καὶ ὠμοὶ πρὸς τοὺς συγγενεῖς ἐτύγχανον.
B οὐκ ἦν γὰρ τινα τὸ σύνολον οὔτε τὴν γῆν οὔτε τὴν θάλασσαν διαβῆναι χωρὶς τοῦ τὴν χεῖρα ξίφεσιν ὁπλίσαι, ἕνεκα τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀκαταλλάκτου μάχης. καὶ γὰρ καὶ ἡ πᾶσα τοῦ ζῆν αὐτοῖς διαγωγὴ δι' ὅπλων ἐγίνετο, καὶ ξίφος ἦν αὐτοῖς ἀντὶ βακτηρίας, καὶ παντὸς βοηθήματος ἔρεισμα· καίτοι, ὡς προεῖπον, εἰδώλοις ἐλάτρευον, (2) καὶ δαίμοσιν ἔσπενδον θυσίας, καὶ ὅμως οὐδὲν ἐκ τῆς εἰδώλων δεισιδαιμονίας ἠδυνήθησαν οἱ τοιαῦτα φρονοῦντες μεταπαιδευθῆναι. ὅτε δὲ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν μεταβεβήκασι· τότε δὴ παραδόξως ὡς τῷ ὄντι κατὰ διάνοιαν κατανυγέντες, τὴν μὲν ὠμότητα τῶν φόνων ἀπέθεντο, καὶ
C οὐκ ἔτι πολέμια φρονοῦσι· πάντα δὲ αὐτοῖς εἰρηναῖα, καὶ τὰ πρὸς φιλίαν καταθύμια λοιπόν ἐστι.

52. Τίς οὖν ὁ ταῦτα ποιήσας, ἢ τίς ὁ τοὺς μισοῦντας ἀλλήλους εἰς εἰρήνην συνάψας, εἰ μὴ ὁ ἀγαπητὸς τοῦ πατρὸς υἱὸς, ὁ κοινὸς πάντων (3) σωτὴρ Ἰησοῦς Χριστὸς, ὃς τῇ ἑαυτοῦ ἀγάπῃ πάντα ὑπὲρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ὑπέστη; καὶ γὰρ καὶ ἄνωθεν ἦν προφητευόμενον περὶ τῆς παρ' αὐτοῦ πρυτανευομένης εἰρήνης, (4) λεγούσης τῆς γραφῆς· „συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν „εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα, „καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ
D „μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν.„ καὶ οὐκ ἄπιστόν γε τὸ τοιοῦτον, ὅπου καὶ νῦν οἱ τὸ ἄγριον τῶν τρόπων βάρβαροι (5) ἔμφυτον ἔχοντες, ἔτι μὲν θύοντες παρ' αὐτοῖς εἰδώλοις, μαίνονται κατ' ἀλλήλων, καὶ χωρὶς ξιφῶν οὐδεμίαν ὥραν ἀνέχονται μένειν. ὅτε δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ἀκούουσιν, εὐθέως αὐτὶ μὲν πολέμων, εἰς γεωργίαν τρέπονται· αὐτὶ δὲ τοῦ ξίφεσι τὰς χεῖρας ὁπλίζειν, εἰς εὐχὰς ἐκτείνουσι. καὶ ὅλως, ἀντὶ τοῦ πολεμεῖν πρὸς ἑαυτοὺς, (6) λοιπὸν κατὰ διαβόλου καὶ κατὰ δαιμόνων ὁπλίζονται, σωφροσύνῃ καὶ ψυχῆς ἀρετῇ τούτους καταπολεμοῦντες. τοῦτο δὲ τῆς μὲν θειότητος τοῦ σωτῆρός ἐστι γνώρισμα·
E ὅτι ὃ μὴ δεδύνηνται ἐν εἰδώλοις μαθεῖν οἱ ἄνθρωποι, τοῦτο παρ' αὐτοῦ μεμαθήκασι· τῆς δὲ δαιμόνων καὶ εἰδώλων ἀσθενείας καὶ οὐθενείας ἔλεγχος οὐκ ὀλίγος ἐστὶν οὗτος. εἰδότες γὰρ ἑαυτῶν δαίμονες τὴν ἀσθένειαν, διὰ τοῦτο συνέβαλον πάλαι τοὺς ἀνθρώπους καθ' ἑαυτῶν πολεμεῖν, ἵνα μὴ παυσάμενοι τῆς κατ' ἀλλήλων ἔριδος, εἰς τὴν κατὰ δαιμόνων μάχην ἐπιστρέψωσιν. ἀμέλει μὴ πολεμοῦντες πρὸς ἑαυτοὺς οἱ Χριστῷ μαθητευόμενοι, κατὰ δαιμόνων τοῖς τρόποις καὶ ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσιν ἀντιπαρατάσσονται, καὶ τούτους μὲν διώκουσι, τὸν δὲ τούτων ἀρχηγὸν διάβολον καταπαίζουσιν, ὥστε ἐν
F νεότητι μὲν σωφρονεῖν, ἐν πειρασμοῖς δὲ ὑπομένειν, ἐν πόνοις δὲ καρτερεῖν, καὶ ὑβριζομένους μὲν ἀνέχεσθαι, (7) ἀποστερουμένους δὲ καταφρονεῖν· καὶ τό γε θαυμαστὸν, ὅτι

(1) Post ἀλλὰ, particulam γὰρ addunt editi & mss. præter Goblerianum, & Felckmanni 1. anonymum, qui hanc omittunt. Mox Anglic. τοῖς πατρῴοις θύειν θεοῖς, ut & legit Omnibonus. Seguerianus, τοὺς πατρῴους σέβειν θεοὺς. Editio Commel. τοὺς πατρῴους θύειν θεοὺς, mendose. Goblerianus, & Felckm. 1. anon. τοὺς πατρῴους σέβειν θεοὺς.

(2) Goblerianus, & Felckmanni 1. anonymus, conjunctionem καὶ non habent: qui iidem pro καὶ sequenti, ἀλλὰ habent. Paulopost particula δὴ ab iisdem abest post τότε.

(3) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. ut & legerunt Interpretes: alii & editi, πατήρ.

(4) Hæ voces, λεγούσης τῆς γραφῆς absunt a Gobler. & Felckm. 1. anon. qui ibidem post αὐτῶν, φησὶν habent.

(5) Gobler. Felckm. 1. anon. & Anglic. omittunt ἔμφυτον ἔχοντες. Paulopost pro ξιφῶν, Anglic. Basil. & Seguer. habent ξίφους.

(6) Hæ voces, λοιπὸν κατὰ διαβόλου καὶ desunt in Gobleriano, & Felckmanni 1. anonymo.

(7) Goblerianus, & Felckm. 1. anonymus, στερουμένους ὑποφορεῖν, καὶ θάνατον καταφρονεῖν. Iidem καὶ ante ἵνα mox omittunt.

ὅτι καὶ θανάτου καταφρονοῦσι, καὶ γίνονται μάρτυρες Χριστοῦ.

53. Καὶ ἵνα ἓν ὃ καὶ πάνυ θαυμαστόν ἐστι γνώρισμα τῆς θεότητος τοῦ σωτῆρος εἴπω· τίς πώποτε ἄνθρωπος ἁπλῶς ἢ μάγος, ἢ τύραννος, ἢ βασιλεὺς, ἐφ' ἑαυτοῦ (1) τοσούτοις ἠδυνήθη συμβαλεῖν, καὶ καθ' ὅλης τῆς εἰδωλολατρείας καὶ πάσης δαιμονικῆς στρατιᾶς, καὶ πάσης μαγείας, καὶ πάσης σοφίας Ἑλλήνων, τοσοῦτον ἰσχυόντων καὶ ἔτι ἀκμαζόντων καὶ ἐκπληττόντων πάντας, ἀντιμάχεσθαι καὶ μιᾷ ῥοπῇ κατὰ πάντων ἀντιστῆναι, ὡς ὁ ἡμέτερος κύριος ὁ τοῦ θεοῦ ἀληθὴς λόγος, ὃς ἀοράτως ἑκάστου τὴν πλάνην ἐλέγχων, μόνος παρὰ πάντων τοὺς πάντας ἀνθρώπους σκυλεύει, ὥστε τοὺς μὲν τὰ εἴδωλα προσκυνοῦντας, λοιπὸν αὐτὰ καταπατεῖν· τοὺς δὲ μαγείαις θαυμασθέντας, τὰς βίβλους κατακαίειν· τοὺς δὲ σόφους, τὴν τῶν εὐαγγελίων προκρίνειν πάντων ἑρμηνείαν. οὓς μὲν γὰρ προσεκύνουν, τούτους καταλιμπάνουσιν· (2) ὃν δὲ ἐχλεύαζον ἐσταυρωμένον, τοῦτον προσκυνοῦσι Χριστὸν, θεὸν αὐτὸν ὁμολογοῦντες. καὶ οἱ μὲν παρ' αὐτοῖς λεγόμενοι θεοὶ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ διώκονται· ὁ δὲ σταυρωθεὶς σωτὴρ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ θεὸς ἀναγορεύεται καὶ θεοῦ υἱός. καὶ οἱ μὲν παρ' Ἕλλησι προσκυνούμενοι θεοὶ, ὡς αἰσχροὶ διαβάλλονται παρ' αὐτῶν· οἱ δὲ τὴν Χριστοῦ λαμβάνοντες διδασκαλίαν, σωφρονέστερον ἐκείνων ἔχουσι τὸν βίον. ταῦτα οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα, εἰ μὲν ἀνθρώπινά ἐστι, δεικνύτω τις ὁ βουλόμενος καὶ τῶν προτέρων τοιαῦτα, καὶ πειθέτω. εἰ δὲ μὴ ἀνθρώπων ἀλλὰ θεοῦ ἔργα ταῦτα φαίνεται καὶ ἔστι· διὰ τί τοσοῦτον ἀσεβοῦσιν οἱ ἄπιστοι, μὴ ἐπιγινώσκοντες τὸν ταῦτ' ἐργασάμενον δεσπότην. ὅμοιον γὰρ πάσχουσιν, ὡς εἴ τις ἐκ τῶν ἔργων τῆς κτίσεως μὴ γινώσκοι τὸν τούτων δημιουργὸν θεόν. εἰ γὰρ ἐκ τῆς εἰς τὰ ὅλα αὐτοῦ δυνάμεως ἐγίνωσκον αὐτοῦ τὴν θεότητα, ἔγνωσαν ἂν ὅτι καὶ τὰ διὰ τοῦ σώματος ἔργα τοῦ Χριστοῦ, οὐκ ἀνθρώπινα, ἀλλὰ τοῦ πάντων σωτῆρός ἐστι τοῦ θεοῦ λόγου. γινώσκοντες δὲ οὕτω, καθάπερ εἶπεν ὁ Παῦλος, „ οὐκ ἂν τὸν κύριον „ τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. „

54. Ὥσπερ οὖν εἴ τις ἀόρατον ὄντα τῇ φύσει τὸν θεὸν καὶ μηδόλως ὁρώμενον ἐθέλοι ὁρᾷν, ἐκ τῶν ἔργων αὐτὸν γινώσκει καὶ καταλαμβάνει· οὕτως ὁ μὴ ὁρῶν τῇ διανοίᾳ τὸν Χριστὸν, (3) κἂν ἐκ τῶν ἔργων τοῦ σώματος καταλαμβανέτω τοῦτον, καὶ δοκιμαζέτω εἰ ἀνθρώπινά ἐστιν ἢ θεοῦ; καὶ ἐὰν μὲν ἀνθρώπινα ᾖ, χλευαζέτω· (4) εἰ δὲ μὴ ἀνθρώπινά ἐστιν ἀλλὰ θεοῦ, γινωσκέτω καὶ μὴ γελάτω τὰ ἀχλεύαστα· ἀλλὰ μᾶλλον θαυμαζέτω, ὅτι διὰ τοιούτου πράγματος εὐτελοῦς, τὰ θεῖα ἡμῖν πεφανέρωται, καὶ διὰ τοῦ θανάτου ἡ ἀθανασία εἰς πάντας ἔφθασε, καὶ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ λόγου ἡ τῶν πάντων ἐγνώσθη πρόνοια, καὶ ὁ ταύτης χορηγὸς καὶ δημιουργὸς αὐτὸς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος. αὐτὸς γὰρ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν· καὶ αὐτὸς ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν διὰ σώματος, ἵνα ἡμεῖς τοῦ ἀοράτου πατρὸς ἔννοιαν λάβωμεν· καὶ αὐτὸς ὑπέμεινε τὴν (5) παρ' ἀνθρώπων ὕβριν, ἵνα ἡμεῖς ἀθανασίαν κληρονομήσωμεν. ἐβλάπτετο μὲν γὰρ αὐτὸς οὐδὲν, ἀπαθὴς καὶ ἄφθαρτος καὶ αὐτολόγος ὢν καὶ θεός· τοὺς δὲ πάσχοντας ἀνθρώπους, δι' οὓς καὶ ταῦτα ὑπέμεινεν, ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀπαθείᾳ

A est, mortem contemnunt, & Christi martyres fiunt.

53. Ne autem unum, quod in primis insigne est divinitatis Salvatoris indicium, prætermittam: quis unquam vel homo tantum, vel magus, vel tyrannus, vel rex per se ipsum cum tanta gentium multitudine congredi potuit, atque contra universam idololatriam, contra omnium dæmonum exercitum, contra omnem magicam artem, contra totam Gentilium sapientiam, quorum tanta adhuc auctoritas & pondus erat, ut omnes in admirationem raperent; quis, inquam, contra omnes illos contendere & uno eodemque impetu resistere potuit, sicuti Dominus B noster, verum Dei Verbum, qui occulte singulorum errores convincens, omnes homines ab omnibus abduxit, ita ut qui prius idola adorabant, ea jam conculcent: & qui magicas præstigias admirabantur, scriptos de illa arte libros comburant: ac denique ipsi sapientes & philosophi Euangeliorum interpretationem omnibus anteponant. Namque quos antea adorabant, ab his discedunt: Christum vero quem crucifixum deridebant, adorant & Deum esse confitentur. Insuper iidem illi, ut appellant, C dii, signo crucis fugantur: at crucifixus Salvator, & Deus & Dei filius ubique terrarum prædicatur. Denique dii, quos Gentiles colunt, ut turpes ab iisdem reprehenduntur: qui autem se in Christi disciplinam tradidere, castiorem illis vitam ducunt. Itaque si hæc & similia humana sint: ostendat qui voluerit & probet homines superioris ætatis eadem fecisse. Sin autem non hominum sed Dei & videntur & revera sunt opera: quid adeo impii sunt infideles, ut illorum auctorem Dominum non agnoscant? Idem enim prorsus est ac si quis ex mundi operibus Deum ejus opificem non cognosceret. Etenim si ex virtu- D te, qua omnia regit, ejus divinitatem agnoscerent, profecto non ignorarent ea, quæ Christus per corpus efficit, non humana, sed Dei Verbi omnium servatoris esse. Quod si cognovissent, quemadmodum Paulus ait, *nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.*

1. Cor. 2. 8.

54. Quemadmodum igitur si quis Deum, qui ex natura invisibilis est, nec ullo modo videri potest, intueri velit, cum ex operibus intelligit & comprehendit: ita qui Christum mente non videt, saltem ex his quæ per corpus agit eum intelligat, expendatque utrum illa humana sint, an Dei opera: eaque, si quidem humana sint, irrideat per me licet: si vero non E humana sed Dei sint, assentiatur igitur, nec quæ ridenda non sunt ridere audeat: sed potius admiretur, quod per rem adeo vilem res divinæ nobis patefactæ fuerint, & per mortem immortalitas ad omnes pervenerit, ac denique per Verbum hominem factum, rerum omnium providentia ejusque administrator & auctor Dei Verbum cognitum sit. Ipse siquidem homo factus est, ut nos dii efficeremur: ipse seipsum per corpus videndum exhibuit, ut nos invisibilis Patris cognitionem acciperemus: ipse injurias sibi ab hominibus illatas sustinuit, ut nos immortalitatis heredes institueremur. Nam ille quidem nihil lædebatur, quippe F qui nec pati aliquid nec corrumpi posset, sed ipsum Verbum & Deus esset: at male affectos homines, propter quos & ista perferebat, in sua, ut ita dicam, impassi-

Ut ex mundi operibus Deus cognoscitur: ita Christus ex his quæ corporis ministerio effecit, Deus esse intelligendus est.

(1) Seguer. & Anglic. τοσούτοις. Ibid. iidem & Gobler. Felck. 1. anon. βασιλεὺς, & ibid. abest a Gobl. Felck. 1. anon.

(2) Gobl. & Felck. 1. anon. ea quæ hic leguntur ab ὃν usque ad Χριστὸν omittunt. Paulopost ex mss. Angl. Basil. Gobler. Felck. 1. an. & Seguer. nec non ex versione Omniboni & Ambrosii Camald. restituimus ea quæ sequuntur a voce τῷ σημείῳ ad προσκυνούμενοι θεοί. Ibid. Anglic. pro αἰσχροί, habet, ἐχθροί.

(3) Sic Basil. & Seguer. atque ita etiam legerunt Omnibonus & Ambrosius Camald. Alii vero & editi καί. Mox ibid. pro καταλαμβανέτω, Seguer. habet καταμανθανέτω.

(4) Goblerianus, & Felckmanni 1. anonymus, εἰ δὲ οὐ, ἀλλὰ θεοῦ γινώσκεται, μὴ γελάτω &c. Ibidem ἀλλὰ ante μᾶλλον restituimus ex mss. Anglicano, Basiliensi, Gobleriano, Felckmanni 1. anonymo, & Segueriano.

(5) Sic Seguerianus, Goblerianus, & Felckmanni 1. anonymus. Alii vero & editio Commel. habent τὴν πάντων, ut & legerunt Omnibonus & Ambrosius. Mox pro ἀθανασίαν Seguerianus habet ἀφθαρσίαν.

paſſibilitate cuſtodiebat & conſervabat. Demum A tot & tanta ſunt, quæ Salvator, humana natura aſſumta, præclare geſſit, ut ſi quis ea enarrare vellet, idem profecto ageret ac ſi quis maris immenſitatem contuens, ejus fluctus vellet numerare. Ut enim omnes maris fluctus oculis non poſſunt comprehendi, quod novi ſibi ſemper ſuccedentes ſenſum ejus qui illos numerare conaretur fugiant: ita qui omnia quæ Christus in corpore fecit percipere contenderet, ne cogitatione quidem ea poſſet complecti, cum plura mentem ejus præterirent quam quæ intellexiſſe arbitraretur. Satius eſt igitur non de omnibus velle dicere quorum ne pars quidem digne poteſt exprimi. B Quapropter unius adhuc meminiſſe tibique cuncta cetera admiranda relinquere contentus ero. Siquidem omnia pari admiratione digna ſunt, & quocumque quis ſe converterit, Verbi divinitatem ibi perſpiciens non poteſt quin obſtupeſcat.

Post Salvatoris adventum non crevit amplius idololatria, sed cœpit decrescere.

55. Iſtud igitur poſt ea quæ expoſuimus te diſcere convenit, atque ut caput omnium quæ hactenus dicta ſunt habere, ac vehementer mirari, quod poſt Salvatoris adventum non amplius creverit idololatria: ſed quæ erat, imminui cœperit ac paulatim C deficiat. Nullos item amplius progreſſus habet Gentilium ſapientia: ſed potius, quæ antea erat, ſenſim evaneſcit. Neminem quoque jam dæmones præſtigiis, oraculis aut incantamentis decipiunt: ſed vel id ſolum tentantes & aggredientes, ſigno crucis confunduntur. Et, ut ſummatim dicam, attende quomodo Salvatoris quidem doctrina per totum terrarum orbem diffundatur: contra autem, univerſa idololatria & quicquid Christi fidei adverſatur, quotidie decreſcat debiliteturque & cadat. Quæ cum vides, Salvatorem omnium Dominum & potentiſſimum Dei Verbum adora: eos autem quos ille deficere & evaneſcere cogit ſperne ac rejice. Ut enim ſole præſente, nulla amplius vis eſt tenebris, ſed ſi quæ ſuperfuerint expelluntur: D ita divino Dei Verbi adventu vim nullam retinent idolorum tenebræ, ſed omnes omnino totius orbis terrarum partes ejus doctrina illuminantur. Quemadmodum item ſi in illis regionibus, ubi rex ſe palam videndum non præbet, ſed domi occultus manet, quidam turbulenti ejus abſentia abutentes, ſeipſos reges eſſe prædicent, ſingulique mentito habitu ſimpliciores, quaſi veri reges eſſent, circumveniant: accidit quidem ut regis nomine ſubditi in errorem inducantur, cum regem eſſe audiunt, quem tamen non vident, maxime quia in ejus aulam non licet ingredi. E Verum ubi rex verus prodierit ac comparuerit, ſtatim perturbati illi improbi, ejus præſentia facile internoſcuntur & convincuntur; unde quotquot deceperant, vero rege conſpecto, eos abſque mora deferunt. Sic olim dæmones divinis honoribus uſurpatis miſeros homines deludebant: at ubi Dei Verbum in corpore apparuit, & ſuum patrem notum nobis fecit, tunc dæmonum quidem fallaciæ evaneſcere & deſinere cœperunt, homines autem verum Patris Deum Verbum intuentes, idola relinquunt, ac verum Deum agnoſcunt. Id porro certo indicio eſt Christum

A ἐτήρει καὶ διέσωζε. καὶ ὅλως τὰ κατορθώματα τοῦ σωτῆρος τὰ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ γενόμενα, τοιαῦτα καὶ τοσαῦτά ἐστιν, ἃ εἰ διηγήσασθαί τις ἐθελήσειεν, ἔοικεν τοῖς ἀφορῶσιν εἰς τὸ πέλαγος τῆς θαλάσσης. καὶ θέλουσιν ἀριθμεῖν τὰ κύματα αὐτῆς. ὡς γὰρ οὐ δύναται τοῖς ὀφθαλμοῖς περιλαβεῖν τὰ ὅλα κύματα, τῶν ἐπερχομένων (1) παριόντων τὴν αἴσθησιν τοῦ πειράζοντος· οὕτω καὶ τῷ βουλομένῳ πάντα τὰ ἐν σώματι τοῦ Χριστοῦ κατορθώματα περιλαβεῖν, ἀδύνατον τὰ ὅλα κἂν τῷ λογισμῷ δέξασθαι. πλειόνων ὄντων τῶν παριόντων (2) αὐτοῦ τὴν ἐνθύμησιν, ὧν αὐτὸς νομίζει B περιειληφέναι. κάλλιον οὖν μὴ πρὸς τὰ (3) ὅλα ἀφορῶντα λέγειν, ὧν οὐδὲ μέρος ἐξειπεῖν τις δύναται, ἀλλ' ἔτι ἑνὸς μνησθῆναι καί σοι καταλιπεῖν τὰ ὅλα θαυμάζειν. πάντα γὰρ ἐπίσης ἔχει τὸ θαῦμα, καὶ ὅποι δ' ἂν τις ἀποβλέψῃ, ἐκεῖθεν τοῦ λόγου τὴν (4) θειότητα βλέπων ὑπερεκπλήττεται.

55. Τοῦτο οὖν μετὰ τὰ προειρημένα (5) καταμαθεῖν σε ἄξιόν ἐστιν καὶ ὡς ἀρχὴν τῶν ἤδη λεχθέντων θέσθαι, καὶ θαυμάσαι λίαν, ὅτι τοῦ σωτῆρος ἐπιδημήσαντος, οὐκ ἔτι μὲν ηὔξησεν ἡ εἰδωλολατρεία, C καὶ ἡ οὖσα δὲ (6) ἐλαττοῦται, καὶ κατ' ὀλίγον παύεται· καὶ οὐκ ἔτι μὲν ἡ Ἑλλήνων σοφία προκόπτει, καὶ ἡ οὖσα δὲ λοιπὸν ἀφανίζεται· καὶ δαίμονες μὲν οὐκ ἔτι φαντασίαις καὶ μαντείαις καὶ μαγείαις ἀπατῶσι, μόνον δὲ τολμῶντες καὶ ἐπιχειροῦντες καταισχύνονται τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ. καὶ συλλήβδην εἰπεῖν, θεώρει πῶς ἡ μὲν τοῦ σωτῆρος διδασκαλία πανταχοῦ αὔξει· πᾶσα δὲ εἰδωλολατρεία καὶ πάντα τὰ ἐναντιούμενα τῇ Χριστοῦ πίστει καθ' ἡμέραν ἐλαττοῦται καὶ ἐξασθενεῖ καὶ πίπτει. οὕτω δὲ θεωρῶν προσκύνει μὲν τὸν ἐπὶ πάντων σωτῆρα καὶ δυνατὸν θεὸν λόγον· καταγίνωσκε δὲ τῶν ἐλαττουμένων καὶ ἀφανιζομένων ὑπ' αὐτοῦ. ὡς γὰρ ἡλίου παρόντος οὐκ ἔτι τὸ σκότος ἰσχύει, ἀλλὰ καὶ εἴ πού ἐστι περι- D λειπόμενον ἀπελαύνεται· οὕτως ἐλθούσης τῆς θείας ἐπιφανείας τοῦ θεοῦ λόγου, οὐκ ἔτι μὲν ἰσχύει τὸ τῶν εἰδώλων σκότος, πάντα δὲ τὰ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης μέρη τῇ τούτου διδασκαλίᾳ καταλάμπεται. καὶ ὥσπερ βασιλεύοντός τινος καὶ μὴ φαινομένου ἔν τινι χώρᾳ, ἀλλ' ἔνδον ὄντος ἐν τῷ ἑαυτοῦ οἴκῳ, πολλάκις τινὲς ἄτακτοι καταχρώμενοι τῇ τούτου ἀναχωρήσει, ἑαυτοὺς ἀναγορεύουσι, καὶ ἕκαστος καταχηματισάμενος τοὺς ἀκεραίους (7) φαντασιοσκοπεῖ ὡς βασιλεύς, καὶ οὕτω πλανῶνται οἱ ἄνθρωποι τῷ ὀνόματι, ἀκούοντες μὲν εἶναι βασιλέα, οὐχ ὁρῶντες δὲ αὐτόν, διὰ τὸ μάλιστα μηδὲ δύνασθαι αὐτοὺς ἔ- E σω τοῦ οἴκου χωρῆσαι. ἐπειδὰν δὲ ὁ (8) ἀληθῶς βασιλεὺς προέλθῃ καὶ φανῇ, τότε οἱ μὲν ἀπατῶντες ἄτακτοι ἐλέγχονται τῇ τούτου παρουσίᾳ, οἱ δὲ ἄνθρωποι ὁρῶντες τὸν ἀληθῶς βασιλέα, καταλιμπάνουσι τοὺς πάλαι πλανῶντας αὐτούς. οὕτω καὶ πάλαι μὲν ἠπάτων οἱ (9) δαίμονες τοὺς ἀνθρώπους, θεοῦ τιμὴν ἑαυτοῖς περιτιθέντες· ὅτε δὲ ἐφάνη ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἐν σώματι, καὶ ἐγνώρισεν ἡμῖν τὸν ἑαυτοῦ πατέρα· τότε δὴ ἡ μὲν τῶν δαιμόνων ἀπάτη ἀφανίζεται καὶ παύεται· οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀφορῶντες εἰς τὸν ἀληθινὸν τοῦ πατρὸς θεὸν λόγον, καταλιμπάνουσι τὰ εἴδωλα, καὶ λοιπὸν ἐπιγινώσκουσι τὸν ἀληθινὸν θεόν. τοῦτο δὲ γνώρισμα τοῦ εἶναι τὸν Χριστὸν

θεὸν

(1) Anglicanus, πλειόνων.
(2) Sic Anglicanus, Baſilienſis & Seguerianus. Alii vero & editi, αὐτῷ.
(3) Sic Gobler. Felck. 1. anon. & Seguer. Alii vero & editi, ὄντα. Iidem mſſ. Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. paulo poſt pro μνησθῆναι, habent μνημονεῦσαι.
(4) Anglic. Gobler. Felckm. 1. anon. θειότητα. Iidem ibid. & Seg. addunt, βλέπων, quod in aliis & editis deeſt.
(5) Gobl. & Felck. 1. anon. μαθεῖν. Ibid. pro σε, ut habent Gobler. & Felck. 1. anon. Seguer. habet σοι. Item ibid. particulam καὶ in editis omiſſam reſtituimus ex mſſ. Gobler. Felck. 1. anon. & Seguer. Ibid. pro ἤδη, Seguer. μὴ habet.
(6) Gobler. & Felckm. 1. anon. ἐλαττοῦται δὲ καὶ, &c. καὶ ſeq. in iiſdem deeſt.
(7) Seguer. φαντασιοσκοπεῖ.
(8) Gobler. & Felckm. 1. anon. ἀληθής.
(9) Anglic. Gobler. Felck. 1. anon. & Seguer. δαίμονες τοὺς καὶ ἀνθρώπους. Mox Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. ἐπεφάνη. Paulopost τότε δὴ habent Anglic. Gobler. Felck. 1. anon. & Seguer. Alii & editi, τότε δέ.

θεὸν λόγον καὶ θεοῦ δύναμίν ἐστι. τῶν γὰρ ἀνθρωπίνων παυομένων, καὶ μένοντος τοῦ ῥήματος τοῦ Χριστοῦ δῆλόν ἐστι παρὰ πᾶσι, τὰ μὲν παυόμενα εἶναι πρόσκαιρα, τὸν δὲ μένοντα εἶναι θεὸν καὶ θεοῦ υἱὸν ἀληθινὸν μονογενῆ λόγον.

56. Ταῦτα μέν σοι παρ' ἡμῶν δι' ὀλίγων, ὅσον πρὸς στοιχείωσιν καὶ χαρακτῆρα τῆς κατὰ Χριστὸν πίστεως καὶ τῆς θείας αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐπιφανείας ἀνατεθείσθω, ὦ φιλόχριστε ἄνθρωπε. σὺ δὲ τὴν πρόφασιν ἐκ τούτων λαβὼν, εἰ ἐντυγχάνοις (1) τοῖς τῶν γραφῶν γράμμασι, γνησίως αὐτοῖς ἐφιστάνων τὸν νοῦν, γνώσῃ παρ' αὐτῶν τὰ λεγόμενα, τελειότερον μὲν καὶ τρανότερον τῶν λεχθέντων τὴν ἀκρίβειαν. ἐκεῖναι μὲν γὰρ διὰ θεολόγων ἀνδρῶν παρὰ θεοῦ ἐλαλήθησαν καὶ ἐγράφησαν. ἡμεῖς δὲ παρὰ τῶν αὐταῖς ἐντυγχανόντων (2) θεοπνεύστων διδασκάλων, οἳ καὶ μάρτυρες τῆς Χριστοῦ θεότητος γεγόνασι, μαθόντες μεταδίδομεν καὶ τῇ σῇ φιλομαθείᾳ. γνώσῃ (3) δὲ καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ πάλιν πρὸς ἡμᾶς ἔνδοξον καὶ θείαν ἀληθῶς ἐπιφάνειαν, ὅτε οὐκ ἔτι (4) μετ' εὐτελείας, ἀλλ' ἐν τῇ ἰδίᾳ δόξῃ· ὅτε οὐκέτι μετὰ ταπεινότητος, ἀλλ' ἐν τῇ ἰδίᾳ μεγαλειότητι· ὅτε οὐκ ἔτι παθεῖν, ἀλλὰ λοιπὸν τοῦ ἰδίου σταυροῦ τὸν καρπὸν ἀποδοῦναι πᾶσιν ἔρχεται· φημὶ δὴ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν· καὶ οὐκ ἔτι μὲν κρίνεται, κρίνει δὲ τοὺς πάντας, πρὸς ἃ ἕκαστος ἔπραξε διὰ τοῦ σώματος, εἴτε ἀγαθὰ, εἴτε φαῦλα· ἔνθα τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἀπόκειται βασιλεία οὐρανῶν, τοῖς δὲ φαῦλα πράξασι, πῦρ αἰώνιον καὶ σκότος ἐξώτερον· οὕτω γὰρ (5) καὶ αὐτὸς ὁ κύριός φησι· „ λέγω ὑμῖν, ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρός. „ διὸ δὴ καὶ σωτήριός ἐστι λόγος εὐτρεπίζων ἡμᾶς εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ λέγων· „ γίνεσθε ἕτοιμοι καὶ γρηγορεῖτε, ὅτι ἡ ὥρᾳ οὐκ οἴδατε ἔρχεται. „ κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Παῦλον, „ τοὺς πάντας ἡμᾶς παραστῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος, πρὸς ἃ διὰ τοῦ σώματος ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε φαῦλον. „

57. Ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκ τῶν γραφῶν ἔρευναν καὶ γνῶσιν ἀληθῆ, χρεία βίου καλοῦ καὶ ψυχῆς καθαρᾶς καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀρετῆς, ἵνα δι' αὐτῆς ὁδεύσας ὁ νοῦς, τυχεῖν ὧν ὀρέγεται καὶ καταλαβεῖν δυνηθῇ, καθ' ὅσον ἐφικτόν ἐστι τῇ (6) ἀνθρώπων φύσει περὶ τοῦ θεοῦ λόγου μανθάνειν. ἄνευ γὰρ καθαρᾶς διανοίας, καὶ τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους τοῦ βίου μιμήσεως, οὐκ ἄν τις καταλαβεῖν δυνηθείη τοὺς τῶν ἁγίων λόγους. ὥσπερ γὰρ εἴ τις ἐθελήσειεν ἰδεῖν τὸ τοῦ ἡλίου φῶς, πάντως τὸν ὀφθαλμὸν ἀποσμήχει καὶ λαμπρύνει, σχεδὸν ὅμοιον τῷ ποθουμένῳ ἑαυτὸν διακαθαίρων, ἵνα οὕτω φῶς γενόμενος ὁ ὀφθαλμὸς, τοῦ ἡλίου φῶς ἴδῃ· ἢ ὡς εἴ τις θελήσειεν ἰδεῖν πόλιν ἢ χώραν, πάντως ἐπὶ τὸν τόπον ἀφικνεῖται τῆς θέας ἕνεκεν· οὕτως ὁ θέλων τῶν θεολόγων τὴν διάνοιαν καταλαβεῖν, προαπονίψαι καὶ προαποπλῦναι τῷ βίῳ τὴν ψυχὴν ὀφείλει, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἁγίους ἀφικέσθαι τῇ ὁμοιότητι τῶν πράξεων αὐτῶν, ἵνα σὺν αὐτοῖς τῇ ἀγωγῇ τῆς συζήσεως γενόμενος, τὰ καὶ αὐτοῖς ἀποκαλυφθέντα παρὰ θεοῦ κατανοήσῃ, καὶ λοιπὸν ὡς ἐκείνοις συναφθεὶς, ἐκφύγῃ μὲν τὸν τῶν ἁμαρτωλῶν κίνδυνον καὶ τὸ τούτων πῦρ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ἀπολάβῃ δὲ τὰ τοῖς ἁγίοις ἀποκείμενα ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν (8) ἀνθρώπου ἀνέβη, ὅσα ἡτοίμασται τοῖς κατ' ἀρετὴν βιοῦσι, καὶ ἀγαπῶσι τὸν θεὸν καὶ πατέρα, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ

A Deum Verbum & Dei virtutem esse. Cum enim cessent quæ humana sunt, & Christi verbum constanter perseveret, nemo non videt ea quæ finem habent temporalia esse, eum autem qui perpetuo permanet Deum Deique filium verum unigenitum Verbum esse.

56. Hæc quidem quæ paucis tractavimus, quantum ad Christianæ fidei nec non divini Verbi apud nos adventus elementa & formam exprimendam satis esse videtur, tibi o vir Christi amans, ultro offerimus. Tu vero occasione inde accepta, si in studium sacrarum litterarum B sincere & diligenter incumbere voles, accuratius & clarius, quam vera sint ea quæ exposuimus, intelliges. Illæ enim theologorum hominum ministerio a Deo prolatæ & scriptæ sunt: quas cum a magistris divino spiritu afflatis & divinitatis Christi martyribus effectis didicerimus, easdem tuæ sedulitati peramanter tradimus. Secundum quoque & gloriosum vereque divinum ejus ad nos adventum ex iisdem perdiscere poteris cum scilicet non in vili forma, sed in propria gloria, non in humili C statu, sed in sua majestate, nec iterum passurus, sed suæ crucis fructum, resurrectionem nempe & incorruptionem, omnibus redditurus veniet. Veniet, inquam, non ut rursus judicetur sed ut omnes judicet, prout quisque per corpus egerit, sive bona, sive mala; ac bonis quidem regnum cælorum concedetur: mali vero in ignem æternum & tenebras exteriores projicientur. Id nos ipse dominus his verbis docet: *Dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem a dextris virtutis & venientem in nubibus cæli, in gloria Patris.* Quocirca salutare profecto est Verbum, quod nos D in illam diem præmunit, ita monens: *Estote parati & vigilate, quia qua nescitis hora venit.* Nam, ut ait beatus Paulus: *Omnes nos sisti oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque juxta ea quæ per corpus gessit, sive bonum sive malum.*

2. Cor. 5. 10.

Matth. 26. 64.

Matth. 24. 42.

2. Cor. 5. 10.

57. Verumtamen præter studium & veram cognitionem Scripturarum, vitæ quoque integritas & munditia animæ nec non Christiana virtus necessaria est, ut per eam mens incedens, ea, quæ expetit, assequi, & Dei Verbum, quantum humanæ naturæ licet, comprehendere queat. Siquidem E nemo sanctorum verba sine pura mente & illorum vitæ imitatione intelligere potest. Nam quemadmodum qui solis lucem videre cupit, oculum abstergeat & expurget ac seipsum quodammodo soli similem reddat necesse est, ut oculus lux ita effectus, solis lucem videre possit: vel quemadmodum si quis urbem vel regionem aliquam intueri velit, se in ipsum locum spectandi causa confert: ita qui theologorum mentem & sensum percipere exoptat, animam vitæ sanctitate prius abluere & purgare, atque ad ipsos sanctos morum similitudine debet accedere, ut vitæ instituto cum illis veluti consociatus, ea quæ ipsis Deus pa- F tefecit intelligat, ac deinceps illis junctus, peccatoribus impendens periculum & paratum in die judicii ignem effugiat, & quæ sanctis in regno cælorum destinata sunt præmia recipiat, quæ quidem nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparata sunt his qui virtutem sectantur, ac Deum & Patrem diligunt, in Christo Jesu

Qui Sanctorum doctorum scripta intelligere cupit, eos vitæ sanctitate imitari debet.

1. Cor. 2. 7.

V Domino

(1) Sic Gobler. Felckm. 1. anon. & Seguer. qui & mox post παρ' αὐτῶν, has voces τὰ λεγόμενα, ut in aliis & editis legitur, omittunt.

(2) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. Alii & editi, θεολόγων.

(3) Sic Seguer. Alii & editi δὲ omittunt.

(4) Seguer. pro μετ' εὐτελείας hic habet μετὰ ταπεινότητος: & infra pro μετὰ ταπεινότητος, habet μετ' εὐτελείας. Mox λοιπὸν abest a Gobl. & Felckm. 1. anon.

(5) Gobl. & Felck. 1. anon. καὶ αὐτὸς, & mox λέγω ὑμῖν omittunt.

(6) Regius codex, ἀνθρωπίνῃ, & mox, πρὸς τὸν τῶν ἁγίων βίον. Gobler. & Felckm. 1. anonym. πρὸς τοὺς τῶν ἁγίων βίους.

(7) Sic Reg. ut & habetur 1. Cor. 2. 9. Alii & editi, ἀνθρώπων.

Domino nostro per quem & quocum ipsi Patri una cum ipso Filio in Spiritu sancto sit honor, potestas & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

τῷ κυρίῳ ἡμῶν, (1) δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ αὐτῷ τῷ πατρὶ σὺν αὐτῷ τῷ υἱῷ ἐν ἁγίῳ πνεύματι, τιμὴ καὶ κράτος καὶ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Finis libri de humana natura a Verbo assumta.

(2) Τέλος τοῦ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως λόγου.

(1) Gobler. & Felck. 1. anon. ᾧ ἡ δόξα &c. aliis omissis. Ibid. τῷ υἱῷ Seguer. habet. Anglic. vero Basil. & Felck. 2. anon. υἱῷ sine articulo. Male υἱὸν in edit. Commel. legitur. Post δόξα, Angl. addit, μεγαλοσύνη τε καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ &c. Item ibid. τοὺς Seguer. Anglic. & Basil. habent pro αὐτοὺς, quod mendose in editis legitur.

(2) Hæc in ms. Seguer. adduntur.

A D M O N I T I O

IN SEQUENTEM FIDEI EXPOSITIONEM.

Cum incertum sit tempus quo sequentem fidei expositionem ediderit S. Athanasius, eam aptiore loco non putamus posse collocari, quam in fronte operum quæ S. Doctor adversus Arianos conscripsit. Hæc autem duplicis sunt generis: in aliis enim fidem catholicam adversus Arianam impietatem strenue propugnat invictus Verbi defensor: in aliis vero varios gravissimosque recenset casus, quos ipse pro ejusdem fidei defensione, Arianis auctoribus, constanter pertulit; ac proinde valde consentaneum videtur illam fidem primum exponi, pro cujus causa his perfunctus est laboribus quos ipse enarrat, & pleraque quæ deinceps sequuntur opera composuit. Quid hæc expositio contineat, ipse docet titulus: nempe brevis est explicatio fidei catholicæ adversus Arianos, quam quidem Facundus Hermianensis lib. XI. pro defensione trium capitul. c. 2. Symboli expositionem appellat, quæ forte tunc fuit hujus operis inscriptio. Quin is verus sit S. Athanasii fetus nulla sane est dubitandi ratio; neque porro id probare ullo modo opus fuerit: siquidem ipse stylus, ipsa doctrina magnum Athanasium satis per se indicat. Nec enim ex eo quod hic tantum humanam Christi naturam dominicum hominem *appellet S. Pater, hanc expositionem ejus non esse licet suspicari, ut nonnullis quidem visum est: quin potius idem, contrarium validissime probat, cum veteres quidam scriptores hæc ipsa verba vere S. Athanasii esse aperte testentur, ut paucis referre operæ pretium videtur. Rufinus apologia pro Origene inter opera S. Hieronymi editionis Parisiensis anni 1643. tom. IX. p. 131. meminit libelli S. Athanasii, ubi hæ voces* dominicus homo *exstabant; quem quidem locum abrasisse ac deinde rescripsisse idem objicit S. Hieronymo, qui hanc a se depellendo calumniam, minime negat id ita scriptum exstitisse in illo S. Athanasii libello. Verum an iste libellus sit hæc fidei expositio, an vero alia major ex qua aliquot fragmenta affert Theodoretus dialogo 3. ubi eædem voces habentur, certo affirmari non potest: nisi forte fusior illa fidei expositio, quam Theodoretus* majorem de fide orationem *appellat, libellus dici non posse, aliquibus videatur. Ut ut sit, inde tamen perspicuum est hanc fidei expositionem minime ob illas voces Athanasio esse abjudicandam, cum teste Rufino eum his aliquando fuisse usum constet. Ceterum major illa de fide oratio, de qua Theodoretus, nihil aliud videtur esse, quam fusior & prolixior explicatio hujusce expositionis, nec major inscribi, nisi quia alia etiam, nempe hæc, exstabat, quæ brevior & contractior esset, quod ut clarius pateat, haud ab re fuerit locum ipsum afferre, ubi Christus, ut homo,* dominicus homo *dicitur. En igitur verba* ἐκ τοῦ περὶ πίστεως λόγου τοῦ μείζονος, *ut appellat Theodoretus:* ἐγένετο Λάζαρον ἀσθενήσαντα ἀποθανεῖν· ὁ δὲ κυριακὸς ἄνθρωπος οὐκ ἀσθενήσας, οὐδὲ ἄκων ἀπέθανεν, ἀλλ' ἀφ' ἑαυτοῦ ἦλθεν ἐπὶ τὴν τοῦ θανάτου οἰκονομίαν, στερεοποιούμενος ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ οἰκήσαντος θεοῦ λόγου τοῦ εἰπόντος· „ οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἀπ' „ ἐμαυτοῦ αὐτὴν τίθημι· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτὴν, καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν. „ *Id est, Accidit ut Lazarus morbo confectus moreretur: at* dominicus homo *non vi morbi nec invitus est mortuus, sed sua sponte venit ad mortis dispensationem, corroboratus a Deo Verbo in ipso manente, qui dixit:* „ Nemo tollit animam meam a me, sed ego pono eam: potestatem habeo ponendi eam, & rur- „ sus potestatem habeo sumendi eam. „ *Hæc ibi, quæ nonnisi paulo major est explicatio eorum quæ in sequenti expositione numero* 1. *leguntur. Ex hac quoque fidei expositione excerpsisse videtur Augustinus hæc quæ lib. 2. de Sermone Domini in monte habet c. 6. n. 20.* „ *Nulli licebit ignorare Dei* „ *regnum cum ejus unigenitus non solum intelligibiliter sed etiam visibiliter in* homine dominico *de* „ *cælo venerit judicaturus vivos & mortuos.* „ *Hæc enim postrema verba,* in homine dominico judicaturus vivos & mortuos *habentur in eadem expositione num.* 1. *quibus vocibus se usum esse ait Augustinus, quia eas legerat apud catholicos auctores: sic enim scribit lib.* 1. *Retract. c.* 19. *n.* 8. „ *Hoc* „ *quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores catholicos divinorum eloquiorum. Deinde addit:* „ *sed ubicumque hoc dixi, dixisse me nollem: postea quippe vidi non esse dicendum, quamvis non-* „ *nulla possit ratione defendi. Ratio autem cur hæc verba reprehendat, hanc ipse ibidem affert:* „ *Non* „ *video utrum recte dicatur* homo dominicus *qui est mediator Dei & hominum homo Christus Je-* „ *sus, cum sit utique Dominus. Dominicus autem homo quis in ejus sancta familia non potest dici?* „ *Denique Facundus Hermianensis libro XI. pro defensione trium capitulorum c. 2. tria loca ex hac fidei expositione S. Athanasii profert, inter quæ unus locus est, ubi hæ ipsæ voces* homo dominicus *leguntur. Verba ipsa infra ad propria loca in notis afferemus. Ex his igitur evidens est nullo modo posse in dubium revocari, utrum S. Athanasius sit auctor hujus expositionis fidei. Nec vero hæc locutio in Athanasio culpanda est, quam nempe ipse, ac post eum Epiphanius in Ancorato §. 95. & Cassianus Collat. XI. c. 13. & de incarnatione lib. V. c. 5. & lib. VI. c. 22. forteque alii catholice usurparunt: unde ipse Augustinus, qui eam redarguit, ut vidimus, nonnulla tamen posse ratione defendi fatetur. Hi scilicet quos modo memoravimus, per* hominem dominicum *nihil aliud intelligunt, quam humanam Christi naturam, quemadmodum certe cum iidem & alii e Patribus* hominem *a Verbo assumtum tam crebro dicunt, humanam tantum naturam indicant, non distinctam personam. Hinc Cassianus in his ipsis locis, ubi Nestorium duas in Christo personas inducentem refellit, iisdem illis vocibus uti minime refugit.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

(1) ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΙΣΤΕΩΣ.

1. ΠΙΣΤΕΥΟΜΕΝ εἰς ἕνα ἀγέννητον θεὸν, πατέρα παντοκράτορα, πάντων ποιητὴν ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, τὸν ἔχοντα ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ εἶναι· καὶ εἰς ἕνα μονογενῆ λόγον, σοφίαν, υἱὸν, ἐκ τοῦ πατρὸς ἀνάρχως καὶ ἀϊδίως (2) γεγεννημένον, λόγον δὲ οὐ προφορικὸν, οὐκ ἐνδιάθετον, * οὐκ ἀπόῤῥοιαν τοῦ τελείου, οὐ τμῆσιν τῆς ἀπαθοῦς φύσεως, οὔτε προβολὴν, ἀλλ' υἱὸν αὐτοτελῆ, ζῶντά τε καὶ ἐνεργοῦντα, τὴν ἀληθινὴν (3) εἰκόνα τοῦ πατρὸς, ἰσότιμον καὶ ἰσόδοξον. τοῦτο γάρ ἐστι, φησι, τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς, „ ἵνα καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα, οὕτως τιμῶσι καὶ τὸν υἱόν. „ θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, ὥσπερ φησιν Ἰωάννης ἐν (4) καθολικαῖς· „ καὶ ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ „ Χριστῷ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεὸς, καὶ ζωὴ ἡ „ αἰώνιος· „ παντοκράτορα ἐκ παντοκράτορος· πάντων γὰρ, ὧν ἄρχει ὁ πατὴρ καὶ κρατεῖ, (5) ἄρχει καὶ κρατεῖ καὶ ὁ υἱός· ὅλος ἐξ ὅλου, ὅμοιος τῷ πατρὶ ὤν, ὥς φησιν ὁ κύριος· „ ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς, „ ἑώρακε τὸν πατέρα. „ ἐγεννήθη δὲ ἀνεκφράστως καὶ ἀπερινοήτως· „ τὴν γὰρ γενεὰν (6) αὐτοῦ τίς διη„ γήσεται; „ ἀντὶ τοῦ, οὐδείς· ὃς ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων κατελθὼν ἐκ τῶν κόλπων τοῦ πατρὸς, ἐκ τῆς ἀχράντου παρθένου Μαρίας τὸν ἡμέτερον ἀνείληφεν ἄνθρωπον, Χριστὸν Ἰησοῦν. ὃν ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν παρέδωκεν ἰδίᾳ προαιρέσει, ὥς φησιν ὁ κύριος· „ οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχήν μου ἀπ' „ ἐμοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτὴν, καὶ ἐξουσίαν ἔ„ χω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. „ ἐν ᾧ ἀνθρώπῳ σταυρωθεὶς, καὶ ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν, ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, (7) καὶ ἀνελήφθη εἰς οὐρανούς· ἀρχὴ ὁδῶν κτισθεὶς ἡμῖν, ἐν τῇ γῇ ὢν, ἡμῖν ἔδειξεν ἐκ σκότους φῶς, σωτηρίαν ἐκ πλάνης, ζωὴν ἐκ νεκρῶν, εἴσοδον ἐν τῷ παραδείσῳ, ἐξ οὗ (8) ἐκβέβληται Ἀδὰμ, εἰς ὃν πάλιν εἰσῆλθε διὰ τοῦ λῃστοῦ, ὡς εἶπεν ὁ κύριος, „ σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ „ παραδείσῳ· „ εἰς ὃν καὶ ὁ Παῦλος εἰσῄει· ἄνοδόν τε εἰς οὐρανοὺς, ὅπου πρόδρομος εἰσῆλθεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ κυριακὸς ἄνθρωπος, ἐν ᾧ μέλλει κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI

ALEXANDRIÆ

EXPOSITIO FIDEI.

1. CREDIMUS in unum non-genitum Deum, Patrem omnipotentem, omnium effectorem visibilium & invisibilium, qui a se ipso habet ut sit: & in unum unigenitum Verbum, Sapientiam, Filium, ex Patre sine initio & ab æternitate genitum, Verbum vero non prolatum vel internum, * non aliquid ex perfecto effluens, aut ex impatibili natura sectum vel projectum, sed Filium per se perfectum, viventem & agentem, veram Patris imaginem, honore & gloria parem: hæc est enim, inquit, voluntas Patris, *Ut quemadmodum Patrem honorant, ita & Filium honorent:* Deum verum ex Deo vero; uti dicit Joannes in Catholicis epistolis, *Et sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus & vita æterna:* omnipotentem ex omnipotente; omnibus enim, quibus imperat & dominatur Pater, imperat & dominatur similiter Filius, qui totus ex toto & similis Patri existit, ut ipse ait Dominus, *Qui me videt, videt Patrem.* Genitus autem est modo inexplicabili & qui comprehendi nequeat. Nam *generationem ejus quis enarrabit?* quod idem est ac si diceretur, nullus. Qui idem cum in fine sæculorum ex Patris sinu descendisset, ex inviolata Virgine Maria nostrum assumsit hominem, Jesum Christum, cujus propriæ voluntati reliquit, ut pro nobis pateretur, quemadmodum ipse ait Dominus: *Nemo tollit animam meam a me: potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam.* In quo homine crucifixus & mortuus pro nobis, resurrexit a mortuis, & in cælos assumtus est. Idem principium viarum nobis creatus, cum in terra versaretur, nobis ex tenebris lumen exhibuit, salutem ex errore, vitam ex mortuis, nec non ingressum in paradisum, ex quo Adam ejectus fuerat, & in quem idem rursus per latronem ingressus est, quemadmodum ait Dominus, *Hodie mecum eris in paradiso*, in quem etiam introivit ipse Paulus. Ascensum quoque in cælum nobis paravit, quo præcursor pro nobis intravit Dominicus homo, in quo vivos & mortuos est judicaturus.

Joan. 5. 23.
1. Joan. 5. 20.
Joan. 14. 5.
Esa. 53. 8.
Dei Filius, hominis a se assumti voluntati liberum reliquit ut pro nobis pateretur.
Joan. 10. 18.
Prov. 8. 22.
Luc. 23. 43.

2. Cre-

(1) Seguer. τοῦ αὐτοῦ ἔκθεσις πίστεως. Regius τοῦ αὐτοῦ ἔκθεσις μεγάλου Ἀθανασίου πίστεως.

(2) Seguerianus, γεγενημένον.

(3) Gobler. & Felckm. 1. anon. post εἰκόνα τοῦ πατρὸς, omissis interjectis, statim subdunt, ἵνα καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα, &c. Ibid. Reg. post καθὼς, addit φησί.

(4) Gobler. & Felckm. 1. anon. ἐν τῇ καθολικῇ. Mox Reg. ἐν τῷ ἀληθινῷ αὐτοῦ υἱῷ Ἰησοῦ Χριστῷ, ut & habent aliqui mss. novi testamenti edit. Oxon. 1675. qui tamen υἱῷ ante αὐτοῦ præmittunt. Paulopost art. ἡ post ζωὴ deest in Seguer.

(5) Sic Reg. Gobler. & Felckm. 1. anon. qui tamen duo ultimi, καὶ ὁ υἱὸς, inter ἄρχει & καὶ κρατεῖ interponunt. Alii mss. & editio Commel. καὶ ὁ υἱὸς omittunt.

(6) Sic Seguer. & versio Græca Isaiæ. Editi αὐτῷ. Quæ mox sequuntur, refert Facundus Hermianensis lib. XI. pro defensione trium capitulor. cap. 2. his verbis: *Dicit itaque idem beatus Athanasius in expositionem symboli: Qui in fine sæculorum descendens ex sinu Patris, ex immaculata Virgine Maria nostrum adsumpsit hominem Jesum Christum, quem pro nobis passioni tradidit.*

(7) Sic Regius ms. In aliis vero & editis καὶ deest. Quæ sequuntur, habet Facundus eodem loco his verbis: *Principium viarum conditus nobis est in terra, quas* (forte, *in qua*) *nobis ostendit de tenebris lumen, salutem ex errore, vitam ex mortuis, introitum ad paradisum, de quo exclusus est Adam, in quem iterum intravit per latronem, sicut dixit Dominus, hodie mecum eris in paradiso, quo & Paulus intravit, ascensum in cælum quo præcursor pro nobis ingressus est dominicus homo, in quo judicaturus est vivos & mortuos.*

(8) Seguer. ἐκβέβληντο. Mox Gobler. & Felckm. 1. anon. ὡς εἶπεν ὁ κύριος.

* Hæc in Eusebianos dicta esse videntur, qui fidei Nicænæ ob vocem ὁμοούσιον subscribere renuebant. ἐπεὶ γὰρ, ut scribit Socrates histor. Eccles. lib. 1. c. 8. ἔφασαν ὁμοούσιον εἶναι ὃ ἔκ τινός ἐστιν ἢ κατὰ μερισμὸν ἢ κατὰ ῥεῦσιν ἢ κατὰ προβολήν· κατὰ προβολὴν μὲν ὡς ἐκ ῥιζῶν βλάστημα, κατὰ δὲ ῥεῦσιν ὡς οἱ πατρικοὶ παῖδες, κατὰ μερισμὸν δὲ ὡς βώλου χρυσίδες δύο ἢ τρεῖς· οὐδὲν δὲ τούτων ἐστὶν ὁ υἱὸς, διὰ τοῦτο οὐ συγκατατίθεσθαι τῇ πίστει ἔλεγον. Id est. *Nam quoniam consubstantiale illud esse ajebant quod ex alio est vel partitione, vel fluxu, vel projectu: projectu quidem ut ex radicibus germina: fluxu ut ex parentibus liberi: partitione vero ut ex auri massa duæ vel tres phialæ: nullo porro horum modo Filium Dei esse, idcirco in eam fidem se consentire non posse asseverabant.* Notandum tamen auctores mediæ & infimæ ætatis voce προβολὴ uti ad significandam processionem Spiritus sancti, ipsumque Joannem Damascenum, Patrem appellare προβολέα τοῦ ἁγίου πνεύματος, ut videre est lib. 1. Orthod. fid. c. 9. & 13.

1. Cor. 2. 10.

2. Credimus similiter in Spiritum Sanctum, qui omnia ſcrutatur etiam profunda Dei. Dogmatis autem omnibus quæ his contraria fuerint, anathema dicimus. Neque enim Filio-patrem agnoſcimus, qui unius ſit ſubſtantiæ, non vero conſubſtantialis, ut volunt Sabelliani, qui hoc pacto Filium penitus tollunt. Neque etiam patibile corpus, quod propter totius mundi ſalutem geſtavit, attribuimus Patri: neque tres hypoſtaſes per ſeipſas diviſas, ut in hominibus pro natura corporum accidit, fas eſt in Deo cogitare, ne, ut gentes, deorum multitudinem inducamus; ſed ſicut fluvius, qui ex fonte genitus, ab eodem non ſeparatur, quamvis duæ ſint illorum figuræ duove nomina. Siquidem neque Pater eſt Filius, neque Filius eſt Pater; nam Pater, Filii Pater eſt, & Filius, Patris eſt Filius. Ut enim fons non eſt fluvius, neque fluvius eſt fons, ſed utterque una & eadem eſt aqua, quæ ex fonte permanat in fluvium; ſic divinitas ex Patre in Filium abſque fluxione & diviſione diffunditur. Hinc dicit Dominus: *Ex Patre exivi & venio*. Apud Patrem autem ſemper is eſt, qui eſt in ſinu Patris: nec umquam ſinus Patris Filii divinitate eſt exinanitus. Namque ait: *Ego eram apud eum componens*. Nec vero ſentimus creatum aut factum, aut ex nihilo eſſe rerum omnium creatorem Deum, Dei Filium, ex exiſtente exiſtentem, ex ſolo ſolum, cui ab æternitate ex Patre par gloria & virtus ſimul ingenita eſt: nam qui videt Filium, videt & Patrem. Nempe omnia per Filium creata ſunt: at non ipſe res eſt creata, uti his verbis docet Paulus: *Quia in ipſo creata ſunt omnia, & ipſe eſt ante omnia*. Non autem dicit eum ante omnia creatum eſſe, ſed eſſe ante omnia. Hoc igitur verbum, creatum eſſe, de omnibus quidem dicitur; ſed eſſe ante omnia ſoli utique Filio congruit.

Tres hypoſtaſes ſanctiſſimæ Trinitatis non diviſæ ſed diſtinctæ ſunt.

Joann. 16. 28.

Prov. 8, 30.

Joann. 14. 9.

Coloſſ. 1. 16.

3. Ille itaque fetus eſt natura perfectus ex perfecto, ante omnes colles genitus, hoc eſt, ante omnem naturam ratione & intelligentia prẹditam quemadmodum alibi Paulus eum vocat *primogenitum omnis creaturæ*. Verum cum primogenitum dixit, illum non creatum eſſe, ſed fetum eſſe Patris ſignificavit. Siquidem alienum eſt ab ejus divinitate, rem creatam ipſum dici. Omnia enim a Patre per Filium creata ſunt: ſolus autem Filius ab æternitate ex Patre genitus eſt, unde Deus Verbum primogenitus eſt omnis creaturæ, immutabilis ex immutabili. Itaque corpus quod quidem propter nos aſſumſit, res creata eſt, de quo dicit Jeremias juxta Septuaginta Interpretum editionem: *Dominus creavit nobis in plantationem ſalutem novam, in qua ſalute homines circumibunt*. Interprete autem Aquila: *Creavit Dominus novum in femina*. Creata porro nobis in plantationem ſalus nova & non antiqua, nobis & non ante nos, Jeſus eſt, qui, quatenus Salvator, fa-

Coloſſ. 1. 15.

Jerem. 31. 22.

A 2. Πιστεύομεν ὁμοίως (1) καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ πάντα ἐρευνῶν καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ, ἀναθεματίζοντες τὰ παρὰ (2) τοῦτο φρονοῦντα δόγματα. οὔτε γὰρ υἱοπάτορα φρονοῦμεν, ὡς οἱ Σαβέλλιοι λέγοντες μονοούσιον καὶ οὐχ ὁμοούσιον, καὶ ἐν τούτῳ ἀναιροῦντες τὸ εἶναι υἱόν. οὔτε τὸ παθητὸν σῶμα, ὃ ἐφόρεσε διὰ τὴν τοῦ παντὸς κόσμου σωτηρίαν, ἀνατίθεμεν τῷ πατρί· οὔτε τρεῖς ὑποστάσεις μεμερισμένας καθ' ἑαυτὰς, ὥσπερ σωματοφυῶς ἐπ' ἀνθρώπων, ἐστὶ λογίσασθαι, ἵνα μὴ (3) πολυθεΐαν ὡς τὰ ἔθνη φρονήσωμεν· ἀλλ' ὥσπερ ἐκ πηγῆς ποταμὸς γεγεννημένος οὐ διῃρέθη, καί τοι δύο σχήματα καὶ δύο ὀνόματα τυγχάνοντα. B οὔτε γὰρ ὁ πατὴρ, υἱός ἐστιν· οὔτε ὁ υἱὸς, πατήρ ἐστιν. ὁ γὰρ πατὴρ, υἱοῦ πατήρ (4) ἐστι· καὶ ὁ υἱὸς, πατρός υἱός ἐστιν. ὡς γὰρ οὐκ ἔστιν ἡ πηγὴ ποταμὸς, οὐδὲ ὁ ποταμὸς πηγὴ, ἀμφότερα δὲ ἓν καὶ ταυτόν ἐστιν ὕδωρ τὸ ἐκ τῆς πηγῆς εἰς τὸν ποταμὸν μετοχετευόμενον· οὕτως ἡ ἐκ τοῦ πατρὸς εἰς τὸν υἱὸν θεότης ἀῤῥεύστως καὶ ἀδιαιρέτως (5) τυγχάνει. φησὶ γὰρ ὁ κύριος· „ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἥκω.„ παρὰ δὲ τῷ πατρί ἐστιν ἀεὶ, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός· οὐδέποτε δὲ ἐκενώθη ὁ κόλπος τοῦ πατρὸς τῆς τοῦ υἱοῦ θεότητος· φησὶ γάρ· „ἐγὼ ἤμην παρ' αὐτῷ ἁρμόC„ζουσα.„ οὐ φρονοῦμεν δὲ (6) κτίσμα ἢ ποίημα ἢ ἐξ οὐκ ὄντων τὸν τοῦ παντὸς κτίστην θεὸν τὸν τοῦ θεοῦ υἱὸν, τὸν ἐκ τοῦ ὄντος ὄντα, τὸν ἐκ τοῦ μόνου μόνον, (7) ὡς συναπεγεννήθη ἐκ τοῦ πατρὸς αἰδίως ἡ ὁμοία δόξα καὶ δύναμις· ὁ γὰρ ἑωρακὼς τὸν υἱὸν, καὶ τὸν πατέρα ἑώρακε. τὰ πάντα δηλονότι διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκτίσθησαν· ἀλλ' οὐκ ἔστιν αὐτὸς κτίσμα, ὥς φησιν ὁ Παῦλος περὶ τοῦ κυρίου, „ὅτι ἐν αὐ„τῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα· καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάν„των.„ οὐ λέγει δὲ ὅτι πρὸ πάντων ἐκτίσθη, ἀλλ' ὅτι πρὸ πάντων ἐστί· τὸ γοῦν ἐκτίσθαι, ἐπὶ πάντων κεῖται· τὸ δὲ, ἐστι πρὸ πάντων, μόνῳ τῷ υἱῷ ἁρμόττει.

D 3. Γέννημα τοίνυν κατὰ φύσιν ἐκ τελείου τέλειόν ἐστι, πρὸ πάντων βουνῶν γεννηθὲν, τουτ' ἔστι πρὸ πάσης λογικῆς καὶ νοερᾶς οὐσίας, ὡς καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ φησὶν (8) αὐτὸν ὁ Παῦλος „πρωτότοκον πάσης „κτίσεως.„ ἀλλὰ πρωτότοκον (9) εἰπὼν, δηλοῖ μὴ εἶναι αὐτὸν κτίσμα, ἀλλὰ γέννημα τοῦ πατρός· ξένον γὰρ ἐπὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τὸ λέγεσθαι κτίσμα. τὰ γὰρ πάντα ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ, ὁ δὲ υἱὸς μόνος ἐκ τοῦ πατρὸς αἰδίως ἐγεννήθη· διὸ πρωτότοκός ἐστι πάσης κτίσεως ὁ θεὸς λόγος, ἄτρεπτος ἐξ ἀτρέπτου. ἔστι τοίνυν (10) τὸ ὃ δι' ὑμᾶς ἐφόρεσε σῶμα, κτίσμα, περὶ οὗ λέγει Ἱερεμίας κατὰ τὴν Eτῶν ἑβδομήκοντα (11) ἑρμηνευτῶν ἔκδοσιν· „κύριος „ἡμῖν ἔκτισεν εἰς καταφύτευμα σωτηρίαν καινὴν, ἐν „ᾗ σωτηρίᾳ περιελεύσονται ἄνθρωποι. κατὰ δὲ τὸν „Ἀκύλαν, περὶ τοῦ αὐτοῦ ῥητοῦ κεῖται· ἔκτισε κύριος „καινὸν ἐν τῇ θηλείᾳ.„ ἡ δὲ κτισθεῖσα ἡμῖν εἰς καταφύτευμα (12) σωτηρία, καινὴ καὶ οὐ παλαιὰ, ἡμῖν τε καὶ οὐ πρὸ ἡμῶν, (13) Ἰησοῦς ἐστιν, ὁ κατὰ τὸν σωτῆρα γενόμενος

(1) καὶ abeſt a Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon.

(2) Gobler. & Felckman. ταῦτα. Mox Reg. & Seguer. υἱοπάτορα habent: Alii vero & editi, υἱοπατέρα.

(3) Seguer. πολυθεΐαν. Id. Mox γεγεννημένος.

(4) ἐστὶ hic & mox abeſt a Gobleriano & Felckmanni 1. anonymo.

(5) Reg. τυχὸν, mendoſe.

(6) In mſſ. Reg. & Seguer. particula καὶ, quam hic alii & editi addunt, nulla eſt.

(7) Sic mſſ. Seguer. & Reg. quos ipſi vidimus, atque etiam editi. Nullam quoque hic mſſ. diſcrepantiam affert Felckmannus. Nannius ſic hunc locum reddit: *cui ut ab æterno ex Patre genito par gloria & poteſtas*. An forte ᾧ pro ὡς legerit? Nos ita vertimus quaſi ᾧ legendum eſſet: nam ex particula ὡς nullus rectus ſenſus, ut nobis quidem videtur, elici poteſt. Noſtram autem conjecturam non parum confirmant quæ ſubjiciuntur verba, ὁ γὰρ ἑωρακὼς τὸν υἱὸν, &c. *Nam qui videt Filium, videt & Patrem*. Inde enim clarum eſt hic ſignificari, Filio ex Patre ſimilem adeo gloriam & virtutem eſſe ab æternitate genitam, ut qui viderit Filium, viderit ſimul & Patrem.

(8) αὐτὸν ὁ Παῦλος abeſt a Gobler. & Felckm. 1. anon.

(9) Seguer. omittit εἰπών. Gobler. & Felckm. 1. anon. omiſſo εἰπὼν, δηλῶν habent. In Reg. pro δηλοῖ, δηλῶν legitur.

(10) Sic Regius, Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. At alii cum editis τὸ omittunt: editique præterea δι' ὑμᾶς poſt ἐφόρεσε habent.

(11) ἑρμηνευτῶν deeſt in Gobler. & Felckm. 1. anon. Hic porro locus ſic in Hebræo legitur:

בָּרָא יְהוָה חֲדָשָׁה בָּאָרֶץ נְקֵבָה תְּסוֹבֵב גָּבֶר׃

id eſt, *Creavit Deus novum in terra, femina circumdabit virum.*

(12) Sic Seguer. Ceteri vero & editi, σωτηρίας καινῆς, mendoſe.

(13) יְשׁוּעָה unde nomen Jeſus a Verbo יָשַׁע, proprie quidem eſt ſalus: at nomen proprium inde deductum recte *Salvator* vertitur. Hinc Hieronymus lib. 1. commentarior. in Matth. *Jeſus Hebræo ſermone Salvator dicitur*. Hunc locum Facundus Hermian. loco ſupra laudato his verbis refert: *Ea vero ſalus quæ nobis condita eſt ad plantationem noſtram, nova eſt & non vetus, nobis & non eis, qui ante nos. Jeſus qui juxta Salvatorem factus eſt homo. qui interpretatur paſtor, ſalus, interdum etiam Salvator*. Hæc ibi perperam e Græco reddita.

μενος ἄνθρωπος, ὃς ἑρμηνεύεται τῇ μὲν σωτηρία, τῇ δὲ σωτήρ. ἔστι δὲ ἐκ τοῦ σωτῆρος ἡ σωτηρία, ὃν τρόπον ἐκ τοῦ φωτὸς ὁ φωτισμός. ἡ οὖν ἐκ τοῦ σωτῆρος σωτηρία κτισθεῖσα καινή, καθὼς λέγει Ιερεμίας, ἔκτισεν ἡμῖν σωτηρίαν καινήν, καὶ ὡς Ακύλας φησίν, „ ἔκτισε κύριος καινὸν ἐν τῇ θη- „ λείᾳ, „ τουτέστιν ἐν τῇ Μαρίᾳ. οὐδὲν γὰρ ἐκτίσθη καινὸν ἐν τῇ θηλείᾳ, εἰ μὴ τὸ ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας τεχθὲν ἄνευ συνουσίας κυριακὸν σῶμα, ὡς καὶ ἐν παροιμίαις ἐκ προσώπου τοῦ (1) Ιησοῦ λέγει, „ κύ- „ ριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. „ οὐ λέγει δέ, πρὸ ἔργων ἔκτισέ με, ἵνα μή τις εἰς τὴν θεότητα τοῦ λόγου ἐκλάβοι τὸ ῥητόν.

4. Εκάτερα τοίνυν τὰ περὶ τὸ κτίσμα ῥητὰ, σωματικῶς εἰς τὸν Ιησοῦν γέγραπται· ἀρχὴ γὰρ ὁδῶν ἐκτίσθη ὁ κυριακὸς ἄνθρωπος, (2) ὃν εἰς σωτηρίαν ἡμῖν ἐφανέρωσε. διὰ τούτου γὰρ τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἔχομεν προσαγωγήν. αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ὁδὸς, (3) ἡ πρὸς τὸν πατέρα ἀνάγουσα ἡμᾶς. ὁδὸς δὲ σωματικόν τί ἐστι θέαμα, ἥτις ἐστὶν ὁ κυριακὸς ἄνθρωπος. τὰ πάντα οὖν ἔκτισεν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος οὐκ ὢν κτίσμα, ἀλλὰ γέννημα. οὐδὲν γὰρ τῶν κτισμάτων ἔκτισέ τι ἴσον ἢ ὅμοιον ἑαυτῷ· πατρὶ δὲ ἔοικε τὸ γεννᾶν, τεχνίτῃ δὲ τὸ κτίζειν. ποίημα (4) οὖν ἐστι καὶ κτίσμα, τὸ ὃ δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε σῶμα ὁ κύριος, ὃ ἐγεννήθη ἡμῖν, ὥς φησιν ὁ Παῦλος, „ ἀπὸ θεοῦ σοφία καὶ ἁγιασμὸς καὶ δικαιοσύνη καὶ „ ἀπολύτρωσις. „ καίπερ πρὸ ἡμῶν καὶ πάσης κτίσεως σοφία τοῦ πατρὸς ἦν ὁ λόγος καὶ ἔστι. τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα ἐκπόρευμα ὂν τοῦ πατρὸς, ἀεί ἐστιν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ πέμποντος πατρὸς καὶ τοῦ φέροντος υἱοῦ, δι' οὗ ἐπλήρωσε τὰ πάντα. ὁ πατὴρ (5) συνέχων ἐξ ἑαυτοῦ τὸ εἶναι, ἐγέννησε τὸν υἱὸν, ὡς ἔφαμεν, καὶ οὐκ ἔκτισεν, ὡς ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς, καὶ ὡς βλαστὸν ἀπὸ ῥίζης, καὶ ὡς ἀπαύγασμα ἀπὸ φωτὸς, ἃ οἶδεν ἡ φύσις ἀδιαίρετα· δι' οὗ τῷ πατρὶ δόξα, (6) κράτος, μεγαλωσύνη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

A ctus est homo, quæ quidem vox, *Jesus*, aliquando salus, aliquando salvator redditur. Est autem ex Salvatore salus, ut ex lumine illuminatio. Itaque nova ex Salvatore creata salus, ut loquitur Jeremias, nobis salutem novam creavit, Vel, ut vertit Aquila, *Creavit Dominus novum in femina*, id est, in Maria. Nihil enim novum in femina creatum est. nisi dominicum corpus, quod Maria virgo absque concubitu peperit, ut ex persona Jesu in Proverbiis legitur: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*. Non dicit, ante opera creavit me, ne quis B id ad divinitatem Filii referret.

Prov. 8. 22.

4. Utrumque ergo illud de re creata dictum, de Jesu secundum corpus scriptum est. Siquidem principium viarum creatus est dominicus homo, quem nobis nostræ salutis procurandæ causa exhibuit. Nam per ipsum habemus accessum ad Patrem: ipse enim est via quæ nos ad Patrem ducit. Via autem corporeum quiddam est quod oculis cernitur, estque ipse dominicus homo. Omnia ergo creavit Verbum Dei, quod ipsum non creatum est, sed genitum. Namque C nulla res creata aliquid æquale vel simile sibi ipsi potest creare: sed Patris est generare, & artificis creare. Itaque res facta & creata est corpus, quod propter nos gestavit Dominus, *quod genitum nobis est*, ut ait Paulus, *a Deo sapientia & sanctificatio & justitia & redemptio*; quamvis ante nos atque rem quamlibet creatam & fuerit & sit Verbum, Patris sapientia. Sanctus autem Spiritus qui a Patre procedit, semper est in manibus Patris mittentis, & ferentis Filii, per quem scilicet omnia replevit. Pater igitur qui ex seipso esse, ut ita loquar, continet, Filium, uti diximus, genuit, non creavit, non secus ac fluD vium ex fonte, germen ex radice, & splendorem ex luce, quæ individua esse, natura ipsa agnoscit. Per ipsum autem sit Patri gloria, potestas & majestas ante omnia sæcula, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

Ephes. 2. 18

1. *Cor.* 1. 30.

Similia habentur in epistola de sententia Dionysii.

(1) Goblerianus & Felckm. primus anonymus, τοῦ υἱοῦ.
(2) Basiliensis ms. ὤν.
(3) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. Ceteri vero & editi post ὁδὸς addunt, καθὼς λέγει, ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, & præterea Reg. ante καθὼς habet, καὶ ἡ ἀλήθεια. Ibid. Seguer. ἡμᾶς habet: ceteri & editi ὑμᾶς, nec observat Felckmannus an ἡμᾶς legatur in Gobler. & 1. ut vocat, anonymo, quemadmodum utique legi debet.
(4) Regius, ὄν, omisso καὶ sequente. Ibidem Seguerianus, Goblerianus, & Felckmanni 1. anonymus, habent τὸ ὃ δι' ἡμᾶς. Ceteri & editi τὸ omittunt. Mox hæc verba, ὁ κύριος, ὃ ἐγεννήθη ἡμῖν, desunt in Regio ms. Ibidem Basiliensis habet ἐγεννήθη.
(5) Reg. ὁ συνέχων. Editio Commel. & 6. ms. Felckm. mendose habent, συνεχών. Mox Seguer. ὡς ἔφημεν.
(6) Gobl. & Felckm. 1. anonym. κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. In fine τῶν αἰώνων deest in Regio ms.

ADMONITIO

IN SEQUENTEM TRACTATUM.

IN Tractatu sequenti pravam Eusebii Eusebianorumque interpretationem in hæc Christi Domini verba, Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, *refellit sanctus Athanasius. Illi enim ex his verbis Filium Dei nec æternum nec ex Patre esse concludebant: sed falsam hæreticorum commentationem esse ostendit sanctus Doctor, nec hæc verba posse intelligi, nisi de Verbi divini incarnatione, in qua scilicet humanum genus peccato primi parentis sauciatum & corruptum, illi ut medico, ut vitæ, ut luci, ut rationi sanandum traditum est, ut nimirum quemadmodum omnia per ipsum facta fuerant, sic in ipso instaurarentur ac reficerentur. Postea ejusdem Verbi cum Patre unitatem probat ex his verbis Joannis* 16. 15. Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt: *inde enim sequi omnia, quæ sunt in Patre, esse quoque in Filio: ac proinde cum æternus sit Pater, æternum quoque esse Filium: & ut de Patre non potest dici, fuit aliquando tempus cum non esset, vel ex nihilo, ita nec hæc de Filio fas esse suspicari. Addit Dominum caute dixisse*, quæcumque habet Pater, *ne videlicet ipse, Pater esse crederetur, atque adeo his etiam verbis Sabellii errorem manifeste everti. Postremo aliud Arianorum commentum dissolvit Athanasius. Illi nempe ut suam hæresim stabilirent, fingebant Cherubim & Seraphim ter vocem* Sanctus *diverse proferre, prima scilicet vice, magna voce, ut Dominum indicarent; secunda minus clara, ut subjectionem aliquam significarent; denique tertia vice, voce summissa, ut inferiorem adhuc ordinem denotarent. Verum hanc interpretationem commentitiam esse convincit sanctus Doctor, docetque trina illa vocis* Sanctus *iteratione tres perfectas Sanctissimæ Trinitatis hypostases significari, una autem vocis* Dominus *pronuntiatione unam ejusdem designari substantiam. Porro hæc eadem loca*, Omnia mihi tra-

dita sunt a Patre, & omnia quæcumque habet Pater, mea sunt, eodem sensu iisdemque fere verbis explicat Oratione tertia, alias quarta, contra Arianos.

De tempore quo scriptus sit iste Tractatus, hoc unum certum habemus ante obitum Eusebii Nicomediensis, id est ante annum CCCXLIII. *fuisse compositum: siquidem eo adhuc vivente esse editum constat ex ipso exordio. An item integer sit, forte possit quis in dubium vocare ex his primis verbis,* καὶ τοῦτο οὐ νοήσαντες, &c. *quæ nimirum, alia quædam jam præmissa videntur supponere. Præterea prima tantum pars loci propositi hic explicatur, nihilque omnino dicitur de alia ejusdem parte, quamvis totus locus in titulo veluti explicandus proponatur. Verum adhæc responderi potest ipsum ex Euangelio Matthæi locum, quem exponendum suscipit sanctus Athanasius, instar exordii esse, ac proinde eum recte exordiri ut hic habetur; deinde integrum licet in titulo locum retulerit, quia nempe totum id erat capitulum, non inde tamen sequi totum quoque debuisse explicare. Hinc ipse in exordio solam primam partem sibi contra Arianos explicandam assumit,*

IN ILLUD:

Matth. 11. 27.

Omnia mihi tradita sunt a Patre meo, & nemo novit quis sit Filius, nisi Pater, & quis sit Pater, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare.

1. ID quoque non intelligentes Arii hæresis sectatores Eusebius ejusque gregales, impie in Dominum agunt. Siquidem illi hac voce *omnia* rerum creatarum dominatum comprehendentes, ad hunc modum argumentantur: Si omnia ei tradita sunt: fuit ergo aliquando tempus, cum illa non habuerit. Quod si aliquando non habuit, non est ex Patre. Nam si ex Patre esset, illa profecto semper habuisset, quippe qui esset ex Patre, nec proinde ea accipere illi fuisset necesse. Verum inde etiam facilius eorum insipientiam convincere licebit. Nec enim rerum creatarum sive factarum dominatum & principatum denotat vox illa, sed quemdam dispensationis sensum includit. Si enim cum verba illa protulit, omnia tunc ei sunt tradita: manifestum est Verbi inutilem fuisse creationem, antequam ea acciperet. Quod si ita est; qui verum potest esse, quod de illo dicitur: *Omnia in ipso constant?* si vero tunc cum fiebant res creatæ, omnes illi traditas fuisse dicatur: id sane non necesse fuit; siquidem omnia per ipsum facta sunt; ac proinde supervacaneum fuit illa Domino tradi, quorum ipse erat opifex. Nam vere rerum, quæ fiebant, dominus erat cum eas ipse faceret. Quod si illas postquam factæ sunt traditas ei esse contendant; vide quam id sit absurdum. Si enim illi traditæ sunt, eoque accipiente recessit Pater: periculum sane est ne in quorumdam fabulas incidamus, ut scilicet putemus Patrem postquam omnia Verbo tradidit, ab iisdem ipsum discessisse. Vel si habente Filio, habet quoque Pater: non dicendum erat, *Tradita sunt*: sed quod Filium socium assumsit, uti Paulus Silvanum. Verum hoc etiam magis absurdum est, nec enim ulla re indiget Deus, nec inopiæ causa Filium socium sibi & adjutorem adjunxit: sed quia Pater Verbi est, omnia per ipsum facit; neque illi res creatas tradit, sed per ipsum & in ipso rebus creatis providet, ita ut nec passerculus sine Patre cadat super terram, nec fœnum sine Deo vestiatur, & Patre operante Filius quoque usque modo operetur. Vana itaque & futilis est impiorum interpretatio. Nec enim verba de quibus agitur, perinde ut ipsi explicant, debent intelligi, sed humanam Verbi dispensationem significant.

Coloss. 1. 17.

Pater per Verbum & in Verbo rebus omnibus providet.

Matth. 10. 29. Ibid. 6. 30. Joan. 5. 17.

2. Postea enim quam peccavit & cecidit homo, eoque cadente omnia sunt perturbata, mors ab Adam usque ad Moysem invaluit, maledicta est terra, inferi aperti sunt, clausus est paradisus, cæli infensi nobis sunt facti, ac denique corruptus est homo & jumentis simi-

Rom. 5. 14. Psal. 48. 13.

ΕΙΣ ΤΟ,

Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου· καὶ οὐδεὶς (1) γινώσκει, τίς ἐστιν ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατήρ· καὶ τίς ἐστιν ὁ πατὴρ, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι.

A 1. ΚΑΙ τοῦτο οὐ νοήσαντες οἱ τῆς αἱρέσεως Ἀρείου Εὐσέβιός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ἀσεβοῦσιν εἰς τὸν κύριον· φασὶ γὰρ, εἰ τὰ πάντα παρεδόθη· πάντα λέγοντες τὴν κυριότητα τῆς κτίσεως· ἦν ποτε, ὅτε οὐκ εἶχεν αὐτά. εἰ δὲ οὐκ εἶχεν, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ πατρός· εἰ γὰρ ἦν, εἶχεν ἂν αὐτὰ ἀεὶ ἐξ αὐτοῦ ὢν, καὶ χρείαν οὐκ εἶχε τοῦ λαβεῖν αὐτά. (2) ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτου μᾶλλον ἡ ἄνοια αὐτῶν ἐλεγχθήσεται. οὐ γὰρ τοῦ ἄρχειν τῆς κτίσεως, ἢ τοῦ ἐπιστατεῖν τῶν ποιημάτων, σημαντικόν ἐστι τὸ ῥητὸν, ἀλλά τινα νοῦν τῆς οἰκονομίας δηλῶσαι θέλει. B εἰ γὰρ ὅτε ἔλεγε, παρεδόθη αὐτῷ· (3) δῆλον ὅτι πρὸ τοῦ λάβῃ, κενὴ ἦν ἡ κτίσις τοῦ λόγου. καὶ πῶς τὸ, „τὰ πάντα ἐπ' αὐτῷ συνέστηκεν;„ εἰ δὲ ἅμα τῷ γενέσθαι τὴν κτίσιν, παρεδόθη αὐτῷ (5) πᾶσα· χρεία οὐκ ἦν παραδόσεως· πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ περιττὸν τὸ παραδίδοσθαι τῷ κυρίῳ ταῦτα, ὧν αὐτός ἐστι δημιουργός. κύριος γὰρ ἦν τῶν γινομένων ἐν τῷ ποιεῖν αὐτά. ἀλλὰ καὶ εἰ (6) μετὰ τὸ γενέσθαι παρεδόθη αὐτῷ, σκόπει τὸ ἄτοπον. εἰ γὰρ παρεδόθη, καὶ ἀνεχώρησεν ὁ πατὴρ λαβόντος τούτου· καὶ κινδυνεύομεν εἰς τὰς τινων μυθολογίας ἐμπεσεῖν, C ὅτι τούτῳ παραδοὺς, αὐτὸς ἀπέστη. ἢ εἰ τοῦ υἱοῦ ἔχοντος ἔχει καὶ ὁ πατήρ· ἔδει μὴ εἰπεῖν, παρεδόθη, ἀλλ' ὅτι προσελάβετο κοινωνὸν, ὡς Παῦλος τὸν Σιλουανόν. ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἄτοπον τοῦτο· οὐ γὰρ ἐνδεὴς ὁ θεὸς, οὐδὲ διὰ χρείαν προσελάβετο τὸν υἱὸν εἰς βοήθειαν· ἀλλὰ πατὴρ ὢν τοῦ λόγου, πάντα δι' αὐτοῦ ποιεῖ, καὶ οὐ παραδίδωσιν αὐτῷ κτίσιν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ τῆς κτίσεως προνοεῖ, ὥστε μηδὲ στρουθίον ἄνευ τοῦ πατρὸς πεσεῖν εἰς τὴν γῆν, μηδὲ τὸν χόρτον ἀμφιέννυσθαι ἄνευ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐργαζομένου τοῦ πατρὸς, ἐργάζεσθαι καὶ D τὸν υἱὸν ἕως ἄρτι. οὐκ ὀρθὸν τῶν ἀσεβῶν τὸ φρόνημα μάταιον. οὐ γὰρ, ὡς νοοῦσιν, ἐστιν, ἀλλὰ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας ἐστὶ δηλωτικὸν τὸ ῥητόν.

2. Ἐπειδὴ γὰρ ἥμαρτε καὶ πέπτωκεν ὁ ἄνθρωπος, καὶ πεσόντος αὐτοῦ τὰ πάντα τετάρακται, ὁ θάνατος ἴσχυεν ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι (7) Μωσέως, ἡ γῆ κεκατήραται, ὁ ᾅδης ἠνοίγη, ὁ παράδεισος ἐκλείσθη, ὁ οὐρανὸς ἐθυμώθη, καὶ τέλος ἐφθάρη ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀπεκτηνώθη, (8) ὁ δὲ

(1) Sic Reg. Seguer. & Basil. Alii & editi, ἐπιγινώσκει. Iid. mox καὶ habent; alii vero & editi ἢ. Præterea in editis consuetus præfigitur titulus, τοῦ ἐν ἁγίοις &c. quæ absunt a Reg. & Seguer.

(2) Sic Reg. & Seguer. In aliis & editis καὶ deest.

(3) Sic Seguer. Alii autem & editi, δηλονότι. Paulopost pro ἐπ' αὐτῷ, Basil. habet ἐν αὐτῷ.

(4) Sic Reg. Seguer. & Basil. Alii vero & editi, πάντα.

(5) Basil. καὶ post εἰ addit: Reg. & Seguer. ante εἰ.

(6) Sic Reg. Seguer. & Basil. ut & habetur Rom. 5. 14. Alii & editi habent Χριστοῦ. Iidem mss. ἴσχυσεν ibidem habent: alii & editi ἴσχυεν.

(6) Reg. Seguer. & Basil. ὅτε. Alii & editi, ὁ δέ.

δὲ διάβολος ἐνήλατο καθ' ἡμῶν· τότε δὴ ὁ Θεὸς φιλάνθρωπος ὢν καὶ μὴ θέλων ἀπολέσθαι τὸν κατ' εἰκόνα ἄνθρωπον, ἔλεγε· „ τίνα ἀποστελῶ, καὶ „ τίς πορεύσεται; „ πάντων τε σιωπώντων, ὁ υἱὸς ἔλεγεν· „ ἰδοὺ ἐγώ, ἀπόστειλόν με· „ καὶ δὴ τότε λέγων, βάδιζε, παρέδωκεν αὐτῷ τὸν ἄνθρωπον, ἵνα γένηται αὐτὸς ὁ λόγος σάρξ, καὶ παραλαβὼν τὴν σάρκα κατὰ πάντα διορθώσηται. παρεδόθη γὰρ αὐτῷ, ὡς ἰατρῷ, θεραπεῦσαι τὸ δῆγμα τοῦ ὄφεως· ὡς ζωῇ, ἀνεγεῖραι (1) τὸ νεκρόν· ὡς φωτί, καταυγάσαι τὸ σκότος· καὶ λόγῳ ὄντι, ἀνακαινίσαι τὸ λογικόν. ὡς γοῦν παρεδόθη αὐτῷ τὰ πάντα, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, εὐθὺς διωρθώθη καὶ ἐτελειώθη τὰ ὅλα· ἡ γῆ ἀντὶ κατάρας εὐλόγηται, ὁ παράδεισος ἠνοίγη (2) τῷ λῃστῇ, ὁ ᾅδης ἔπτηξε, καὶ τὰ μνημεῖα ἠνοίγη ἐγειρομένων τῶν νεκρῶν, αἱ πύλαι τοῦ οὐρανοῦ ἐπήρθησαν, ἵν' ὁ ἐξ Ἐδὼμ παραγένηται. ἀμέλει τὸ πῶς παρεδόθη αὐτῷ πάντα, σημᾶναι θέλων αὐτὸς ὁ σωτὴρ, ἐπήγαγεν (3) εὐθὺς, ὡς ὁ Ματθαῖός φησιν, „ δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. „ παρεδόθητε γάρ μοι, ἵνα (4) κοπιάσαντας ἀναπαύσω, καὶ νεκρωθέντας ζωοποιήσω. συνᾴδει δὲ τούτῳ καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ κείμενον, „ ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα „ δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. „ δέδωκε γὰρ, ἵν' ὥσπερ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονεν, οὕτως ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἀνακαινισθῆναι δυνηθῇ. οὐ γὰρ, ἵνα ἐκ πτωχοῦ πλούσιος γένηται, (5) παρεδόθη αὐτῷ, οὐδ' ἵνα ὡς μὴ ἔχων ἐξουσίαν, λάβῃ ἐξουσίαν, παρέλαβε τὰ πάντα· μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἵνα μᾶλλον, ὡς σωτὴρ, τὰ πάντα (6) διορθώσηται. ἔπρεπε μὲν γὰρ, τὴν μὲν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας δι' αὐτοῦ γενέσθαι εἰς τὸ εἶναι αὐτά· τὴν δὲ διόρθωσιν ἐν αὐτῷ, ἐχουσῶν διαφορὰν τῶν λέξεων. ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ δι' αὐτοῦ γέγονεν εἰς τὸ εἶναι· ὕστερον δὲ πεσόντων πάντων, γέγονεν ὁ λόγος σὰρξ, καὶ ἐνεδύσατο αὐτὴν, ἵνα ἐν αὐτῷ τὰ ὅλα κατορθωθῇ. πάσχων γὰρ αὐτὸς ἡμᾶς (7) ἀνέπαυσε, καὶ πεινῶν, αὐτὸς ἡμᾶς ἔτρεφε, καὶ εἰς τὸν ᾅδην καταβαίνων ἡμᾶς ἀνέφερε. τότε γοῦν γινομένων πάντων πρόσταγμα ἦν τὸ γενέσθαι, οἷον τὸ, ἐξαγαγέτω, καὶ, γενέσθω· ἐπὶ δὲ τῇ διορθώσει παραδοθῆναι πάντα ἔπρεπεν, ἵνα αὐτὸς γένηται ἄνθρωπος, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἀνακαινισθῇ. ἐν αὐτῷ γὰρ ὢν ὁ ἄνθρωπος, ἐζωοποιεῖτο· διὰ τοῦτο γὰρ συνεπλάκη ὁ λόγος τῷ ἀνθρώπῳ, ἵνα ἡ κατάρα μηκέτι ἰσχύσῃ κατὰ τοῦ ἀνθρώπου. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ἑβδομηκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ τοὺς ἀξιοῦντάς (8) φασι τὸν θεὸν περὶ τοῦ ἀνθρωπείου γένους, „ ὁ θεὸς τὸ κρίμα σου τῷ βα„ σιλεῖ δὸς, „ ἵνα καὶ τὸ καθ' ἡμῶν κρίμα τοῦ θανάτου, ὅπερ ἦν καθ' ἡμῶν, παραδοθῇ τῷ υἱῷ, καὶ λοιπὸν αὐτὸς ἐν αὐτῷ αὐτὸ ἐξαφανίσῃ, ἀποθανὼν ὑπὲρ ἡμῶν. τοῦτο γὰρ σημαίνων καὶ αὐτὸς ἔλεγεν ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ ἑβδόμῳ ψαλμῷ, „ ἐπ' ἐμὲ ἐπε„ στηρίχθη ὁ θυμός σου. „ τὸν γὰρ καθ' ἡμῶν θυμὸν αὐτὸς ἐβάσταζεν, (9) ὡς καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ φησι, „ κύριος ἀνταποδώσει ὑπὲρ ἐ„ μοῦ. „

3. Οὕτω μὲν οὖν πάντα παραδεδόσθαι τῷ σωτῆρι νοεῖν ἔξεστι, καὶ εἰ δεῖ νοήσαντα πάλιν (10) εἰπεῖν, παραδέδοται αὐτῷ ἅπερ οὐκ εἶχεν. οὐ γὰρ ἦν ἄνθρωπος πρὸ τούτου, ἀλλὰ γέ-

lis effectus est, quæ quidem diabolo causa fuit, cur nobis deinceps insultaret. Tunc ergo benignus Deus hominem ad sui imaginem creatum perire nolens dixit: *Quem mittam, & quis ibit?* Cunctis autem tacentibus dixit Filius: *Ecce ego, mitte me*. Tum Pater, *vade*, dicens, hominem Filio tradidit, ut scilicet ipse caro fieret, & assumtam carnem, totam penitus renovaret. Illi, inquam, homo traditus est tamquam medico, ut morsum quem ipsi serpens inflixerat, curaret: tamquam vitæ, ut mortuum excitaret: tamquam luci, ut ejus tenebras illuminaret: tamquam rationi, ut ejusdem rationem restitueret. Ut igitur cuncta ei sunt tradita & factus est homo, omnia statim emendata & perfecta sunt. Terra pro maledictione benedictionem accepit, latroni reseratus est paradisus, inferi tremuerunt, & his qui mortui erant excitatis, aperta sunt monumenta: denique portæ cæli elevatæ sunt, ut ille qui est ex Edom adveniret. Certe ipse Salvator explicans quonam modo omnia sibi tradita fuerint, mox, ut apud Matthæum legitur, subjecit: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos*: mihi enim traditi estis, ut labore defessos reficiam & mortuos revocem ad vitam. Cui & illud concinit quod habet Joannes: *Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu ejus*. Dedit enim ut quemadmodum omnia per ipsum facta sunt, sic in ipso omnia possent instaurari. Siquidem non idcirco omnia ei tradita sunt, ut ex paupere dives fieret, neque omnia accepit, ut potestatem quam non habebat acciperet, absit: sed potius ut omnia, tamquam Salvator, instauraret. Nempe decebat creationis quidem exordium *per ipsum* fieri, ut res exsisterent: earum autem instaurationem, *in ipso*; quæ sane verba inter se differunt. Nam initio quidem omnia per ipsum facta sunt ut essent: postea vero, ubi omnia defecerunt, Verbum caro factum est, quam scilicet induit, ut in ipso omnia reficerentur. Siquidem ipse patiendo, nos recreavit, esuriendo nutrivit, & ad inferos descendendo, sursum extulit. Tunc ergo cum omnia fierent, jubentis fiebant imperio, ut hæc verba indicant, *producant*, *fiat*. At in rerum instauratione omnia ei tradi decuit, ut ipse homo fieret, & omnia in eo renovarentur. homo enim quatenus in illo erat, vivificabatur. Nam Verbum ideo se homini conjunxit, ut nihil amplius contra hominem valeret maledictio. Hinc qui Psalmo septuagesimo primo, Deo pro humano genere supplicant, hæc ajunt: *Deus judicium tuum regi da*, ut &, judicium mortis contra nos prolatum Filio detur & ipse pro nobis moriens, illud in seipso deleat. Hoc enim ipse significans, in octogesimo septimo Psalmo ait: *Super me confirmatus est furor tuus*. Siquidem ipse furorem portavit, quo Deus in nos inflammatus erat, ut & in Psalmo centesimo trigesimo septimo dicit: *Dominus retribuet pro me*.

3. Itaque eo sensu omnia Salvatori tradita esse licet intelligere, quæ si rursus explicare opus sit, vere ea quæ non habebat, ipsi sunt tradita. Nec enim antea homo erat, sed homo ipse factus est,

Esa. 6. 8. — Homo renovandus Filio traditus est ut medico, ut vitæ, ut luci, ut rationi. — *Psal. 23. 7.* — *Esai. 63. 1.* — *Matth. 11. 28.* — *Joan. 3. 35.* — *Joan. 1. 3.* — *Ephes. 1. 10.* — *Genes. 1.* — *Psal. 71.* — *Psal. 87. 8.* — *Psal. 137 8.*

(1) Goblerianus, τὸν νεκρόν.
(2) τῷ λῃστῇ habent Reg. Seguer. & Basil. editi vero & alii omittunt.
(3) εὐθὺς addunt Reg. & Seguer. sed alii & editi omittunt. Mox iidem & Basil. habent φησί. Editi, ἔφη.
(4) Sic Reg. & Seguer. Alii & editi, κοπιάσαντας. Paulopost pro τούτῳ, Gobler. & Felckm. 1. anon. habent τοῦτο. Ibidem hæc verba, παρὰ τῷ Ἰωάννῃ κείμενον habent Reg. Seguer. & Basil. quæ alii & editi omittunt.
(5) Reg. Seguer. & Basil. post γένηται, addunt, παρεδόθη αὐτῷ, quæ alii & editi omittunt. Ibid. Reg. & Seguer. ὡς μὴ ἔχων ἐξουσίαν, λάβῃ ἐξουσίαν. Alii & editi, ὡς μὴ ἔχων, ἐξουσίαν λάβῃ.
(6) Sic Reg. Seguer. Basil. & Gobler. Alii vero & editi, διορθώσῃ.
(7) Sic Seguer. & Gobler. At Reg. ἀνέπαυε. Editi & alii ἀνέλαβε.
(8) Reg. & Seguer. φασί. editi, ἔφη.
(9) Reg. & Seg. post ὡς, addunt καὶ, quod alii omittunt. Ibid. iidem & Gobler. φησί. editi, ἔφη.
(10) εἰπεῖν deest in Reg. & Seguer. Iidem & Basil. ac Gobler. παραδίδοται.

est, ut hominem salvum faceret. Nec in principio Verbum in carne erat, sed postea caro factum est, in qua Dei in nos inimicitias, juxta Apostolum reconciliavit, & legem mandatorum decretis evacuavit, ut duos conderet in unum novum hominem, faciens pacem, & ambos Patri in uno corpore reconciliaret. Quæ igitur Pater habet, hæc quoque ad Filium pertinent, ut ipse apud Joannem testatur: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt:* quæ quidem apposite admodum sunt dicta. Namque cum factus est quod antea non erat, tunc illi quidem omnia sunt tradita: cum autem suam cum Patre unitatem indicat, non obscure sed aperte ait: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*. Quæ quam accurate sint dicta paulum perpendere nec non admirari operæ pretium fuerit. Non enim dixit: *Omnia quæcumque habet Pater*, mihi dedit, ne videretur ea aliquando non habuisse: sed *mea sunt*. Nam ut illa sunt in potestate Patris, ita & in Filii. Quid autem habeat Pater, necesse est rursus perquirere. Nam si his verbis rerum creationem significat: nihil ergo habuit ante creationem, & quicquid habet, accepit a creatione. Verum absit ut ita intelligamus. Siquidem ut ante creationem ipse existit, ita & quæcumque habet, ante creationem habet, quæ eadem Filii quoque esse credimus. Si enim in Patre est Filius: omnia igitur quæcumque habet Pater, Filii quoque sunt. Certe hoc dictum pervicaciam & improbitatem evertit hæreticorum, quorum nempe hæc sunt verba: „Si omnia Filio tradita sunt: igitur „Pater, eorum, quæ Filio tradidit, potestate cessit, „quippe qui Filium in sui locum constituerit. *Etenim neminem Pater judicat, sed omne judicium dedit* „*Filio*.„ Verum obstruantur ora loquentium iniqua. Nec enim omnium dominatu spoliatus est Pater, quia omne judicium dedit Filio: neque quod dictum est omnia Filio tradita esse a Patre, ipsum idcirco non omnibus præsidere putandum est. Obstruantur, inquam, illorum ora, qui unigenitum Dei filium, qui quidem ex natura individuus est, audent dividere: quamquam insani verbis tantum dividant. Nimirum impii non intelligunt lucem solis a sole nunquam posse separari, sed semper naturaliter in sole esse. Liceat enim tenui vulgarium rerum imagine id quod intelligimus exprimere, quandoquidem nimiæ temeritatis esset naturam, quam nemo cogitatione potest comprehendere, curiosius perscrutari.

Ephes. 2.15.
Joan. 16. 15.
Joan. 5. 22.
Psalm. 62, 12.

4. Quemadmodum ergo lux solis, quæ universum orbem illuminat, sine sole lucere intelligi non potest ab his nempe qui sana sunt mente, quia lux solis, ejusdem naturæ unita est: ac proinde si lux ipsa diceret: Accepi a sole ut omnia illuminarem, meoque calore augerem & roborarem: nemo adeo stultus esset ut solem a natura quæ ex ipso exoritur, quæ nimirum lux ipsa est, his verbis separari arbitraretur: ita similiter divinam Verbi substantiam suo patri ex natura unitam esse vera pietas jubet intelligere, uti ex hoc ipso loco quem modo tractamus clarissimum est. Siquidem hæc Salvatoris verba, *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*, eum cum Patre semper esse significant. Nam hæ quidem voces, *quæcumque habet*, Patris dominatum ostendunt: istæ vero, *mea sunt*, individuam utriusque unionem indicant. Necesse est igitur nos intelligere æternitatem & immortalitatem in Patre esse: esse, inquam, non tamquam aliena, sed in ipso & in Filio velut in fonte residere. Cum ergo de Filio cogitare volueris, disce prius quænam sint in

A γονε διὰ τὸ σῶσαι τοῦτον. καὶ οὐκ ἦν ἐν ἀρχῇ σάρξ ὁ λόγος, ἀλλ' ὕστερον γέγονε σάρξ, ἐν ᾗ καὶ τὴν πρὸς ὑμᾶς ἔχθραν διήλλαξε κατὰ τὸν ἀπόστολον, καὶ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι κατήργησεν, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὸν πατέρα. ἃ μέν τοι ἔχει ὁ πατὴρ, (1) ταῦτα καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστιν, ὡς ἐν τῷ Ἰωάννῃ φησὶ, „πάντα ὅσα „ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστι,„ πάνυ γε καλῶς ἐχόντων τῶν ῥημάτων. ὅτε μὲν γὰρ ὅπερ οὐκ ἦν ἐγίνετο, παραδίδοται αὐτῷ τὰ πάντα· ὅτε δὲ τὴν B πρὸς τὸν πατέρα ἑνότητα σημᾶναι βούλεται, οὐ κρύπτει, ἀλλὰ διδάσκει λέγων, „πάντα, ὅ„σα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστι.„ καὶ τὴν ἀκρίβειαν χρὴ θαυμάζειν τοῦ λόγου. οὐ γὰρ εἴρηκε, πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, (2) δέδωκέ μοι, ἵνα μὴ, ὥς ποτε μὴ ἔχων, δειχθῇ· ἀλλ' ὅτι ἐμά ἐστιν. ὄντων γὰρ ἐν τῇ τοῦ πατρὸς ἐξουσίᾳ τούτων, ἔστιν ὁμοίως ἐν τῇ τοῦ υἱοῦ. τί δὲ ἔχει ὁ πατὴρ, ἐξεταστέον πάλιν. εἰ μὲν γὰρ τὴν κτίσιν σημαίνει, οὐδὲν ἄρα εἶχε πρὸ τῆς κτίσεως, καὶ φαίνεται προσλαμβάνων ἀπὸ τῆς κτίσεως. ἀλλὰ μὴ γένοιτο τοῦτο νοεῖν. ὡς γάρ ἐστιν αὐτὸς πρὸ C τῆς κτίσεως, οὕτω καὶ πρὸ τῆς κτίσεως ἔχει ἅπερ ἔχει, ἅτινα καὶ τοῦ υἱοῦ εἶναι πιστεύομεν. εἰ γὰρ ἐν τῷ πατρὶ ὁ υἱός· ἄρα ἂν τὰ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, τοῦ υἱοῦ ἐστιν. ἀνατρέπον δὲ τὸ ῥητόν ἐστι τοῦτο τὴν τῶν κακοδόξων πονηρίαν λεγόντων· „εἰ πάντα παραδέδοται τῷ υἱῷ, ἄρα πέπαυ„ται ὁ πατὴρ τῆς τῶν παραδοθέντων ἐξουσίας, ἐ„πειδὴ κατέστησεν ἀνθ' ἑαυτοῦ τὸν υἱόν· καὶ γὰρ ὁ „πατὴρ οὐδένα κρίνει, πᾶσαν δὲ τὴν κρίσιν δέδω„κε τῷ υἱῷ.„ ἀλλ' ἐμφραττέσθω τὰ στόματα τῶν λαλούντων τὰ ἄδικα· οὐ γὰρ ἐπειδὴ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ υἱῷ, αὐτὸς τῆς δεσποτείας ἐψίλωD ται· οὐδ' ὅτι πάντα παραδεδόσθαι τῷ υἱῷ παρὰ τοῦ πατρὸς εἴρηται, αὐτὸς οὐκ ἔστιν ἐπὶ πάντων· χωριζόντων δὲ σαφῶς τὸν μονογενῆ (3) τοῦ θεοῦ τὸν ἀχώριστον τῇ φύσει, εἰ καὶ τοῖς λόγοις ὅτι μεμηνότες χωρίζουσιν, οὐ νοοῦντες οἱ δυσσεβεῖς, ὡς οὐκ ἂν χωρισθείη ποτὲ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ἀλλ' ἔστιν ἐν αὐτῷ φυσικῶς. ἀπὸ γὰρ τῶν ἐν χερσὶ (4) καὶ συνήθων εἰκόνι πτωχῇ χρησαμένους, τὸ νοούμενον παραστῆσαι τῷ λόγῳ δεῖ, ἐπειδὴ τολμηρὸν ἐμβατεύειν τὴν ἀπερινόητον φύσιν.

E 4. Ὡς οὐκ ἂν τοίνυν ποτὲ τὸ ἐξ ἡλίου φῶς τὴν οἰκουμένην καταλάμπον χωρὶς αὐτοῦ περιλάμπειν δυνατὸν νοηθῆναι παρὰ τοῖς ἐῤῥωμένοις τὸν νοῦν, ἐπειδὴ ἥνωται τῇ φύσει τοῦ ἡλίου τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς, καὶ ὡς εἰ λέγοι τὸ φῶς· πάντα καταλάμπειν παρείληφα παρὰ τοῦ ἡλίου, καὶ πάντα αὔξειν καὶ ἐνισχύειν διὰ τῆς ἐν ἐμοὶ θερμότητος· οὐ χωρίζειν τις μεμηνὼς νοήσει τὴν τοῦ ἡλίου ὀνομασίαν τῆς ἐξ αὐτοῦ φύσεως, ἥ ἐστι τὸ φῶς· οὕτως νοεῖν εὐσεβὲς καὶ τὴν θείαν οὐσίαν τοῦ λόγου ἡνωμένην φύσει τῷ ἑαυτοῦ πατρί. καὶ γὰρ τὸ ἐν χερσὶ ῥητὸν τὴν σαφήνειαν παρέξει τοῦ ζητουμένου σαφεστάτην, εἰF πόντος τοῦ σωτῆρος, „πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, „ἐμά ἐστιν,„ ὃ δηλοῖ αὐτὸν ἀεὶ εἶναι σὺν τῷ πατρί· τὸ γὰρ, ὅσα ἔχει, τὴν δεσποτείαν κρατεῖν δείκνυσι τὸν πατέρα· τὸ δὲ, ἐμά ἐστι, τὴν ἀχώριστον ἕνωσιν. ἀνάγκη τοίνυν νοεῖν ἡμᾶς, ὅτι ἐστὶν ἐν τῷ πατρὶ τὸ ἀΐδιον, τὸ αἰώνιον, τὸ ἀθάνατον. ἔστι δὲ ἐν αὐτῷ, οὐχ ὡς ἀλλότρια αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἐν πηγῇ ἐστιν ἐν αὐτῷ ἀναπαυόμενα καὶ ἐν τῷ υἱῷ. ὅταν τοίνυν περὶ υἱοῦ νοεῖν (5) ἐθέλῃς· μαθὼν τινά ἐστι τὰ ἐν τῷ

(1) Hæc verba, ταῦτα usque ad ἐμά ἐστι, leguntur in Regio, Segueriano & Basiliensi. Sed desunt in aliis & editis. Mox Regius & Seguerianus ἐγίνετο. Alii & editi ἐγένετο.
(2) Regius & Seguerianus παραδέδωκε.

(3) Basil. τοῦ πατρὸς τὸ ἀχώριστον.
(4) καὶ deest in Segueriano.
(5) Gobler. & Felckm. 1. anonym. ἐθέλεις.

τῷ πατρὶ, ταῦτα καὶ ἐν τῷ υἱῷ εἶναι πίστευε. εἰ μὲν οὖν κτίσμα ἐστὶν ὁ πατὴρ ἢ ποίημα, ἔστι ταῦτα καὶ ἐν τῷ υἱῷ· καὶ εἰ θεμιτὸν εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ πατρὸς, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων· λεγέσθω τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ. εἰ δὲ ἀσεβές ἐστι ταῦτα λέγειν ἐν τῷ πατρὶ εἶναι, ἀσεβὲς ἔστω καὶ ἐν τῷ υἱῷ ταῦτα νοεῖν. τὰ γὰρ τοῦ πατρὸς, ταῦτα τοῦ υἱοῦ ἐστιν. ὁ γὰρ τιμῶν τὸν υἱὸν, τιμᾷ τὸν πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτὸν, καὶ ὁ δεχόμενος τὸν υἱὸν, δέχεται σὺν αὐτῷ τὸν πατέρα· ὁ γὰρ ἑωρακὸς τὸν υἱὸν, ἑώρακε τὸν πατέρα. ὡς οὖν οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ πατὴρ, (1) οὕτως οὐδὲ ὁ υἱός· καὶ ὡς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ἐπ' αὐτοῦ, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων· οὕτως οὐχ ἁρμόζει οὐδ' ἐπὶ τοῦ υἱοῦ λέγειν τὸ αὐτό. ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἐν τῷ πατρὶ τὸ ἀΐδιον, τὸ ἀθάνατον, τὸ ἀεὶ, τὸ μὴ κτίσμα· οὕτως καὶ περὶ υἱοῦ φρονεῖν ἀκόλουθον. κατὰ γὰρ τὸ γεγραμμένον, „ καθὼς „ ὁ πατὴρ ζωὴν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ „ τῷ υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. „ δέδωκε δὲ εἴρηκεν, ἵνα τὸν διδόντα πατέρα δείξῃ. ὡς δὲ ἐν τῷ πατρὶ, οὕτως καὶ ἐν τῷ υἱῷ ἐστιν ἡ ζωὴ, ἵνα τὸ ἀδιαίρετον καὶ ἀΐδιον διδάξῃ. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀκριβῶς εἴρηκεν, „ ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, „ ἵνα καὶ ὧδε λέγων τὸν πατέρα, μὴ καὶ αὐτὸς πατὴρ νομισθῇ. οὐ γὰρ εἴρηκεν, ἐγώ εἰμι ὁ πατὴρ, ἀλλ' „ ὅσα ἔχει „ ὁ πατήρ. „

5. Πατὴρ μὲν γὰρ, ὦ Ἀρειανοὶ, παρὰ τοῦ πατρὸς χρηματίζοι ὁ μονογενὴς υἱὸς αὐτοῦ, οὐ μὴν ὡς ὑμεῖς πλανώμενοι ἴσως ἂν ὑπολάβοιτε, ἀλλ' υἱὸς μὲν τοῦ γεννήσαντος πατρὸς, πατὴρ δὲ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. δεῖ γὰρ ὑμῶν πάσας τὰς ὑπονοίας περιελεῖν. φησὶ γοῦν διὰ τοῦ προφήτου, „ ἐγεννήθη ἡμῖν „ υἱὸς, καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐ„ τοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς „ ἄγγελος, θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστὴς, πατὴρ τοῦ μέλ„ λοντος αἰῶνος. „ οὐκοῦν καὶ πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ὁ μονογενὴς, καὶ θεὸς ἰσχυρὸς, καὶ ἐξουσιαστὴς ὁ υἱὸς ὑπάρχει τοῦ θεοῦ· καὶ σαφῶς δέδεικται ὅτι πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, αὐτοῦ ἐστι, καὶ καθὼς ζωὴν δίδωσιν ὁ πατὴρ, καὶ τῷ υἱῷ ὁμοίως πάρεστιν οὓς θέλει (2) ζωοποιεῖν. „ ἀκούσονται γάρ, φησι, τῆς „ φωνῆς τοῦ υἱοῦ οἱ νεκροὶ, καὶ ζήσονται· „ καὶ ἓν θέλημα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ βούλημα, ἐπεὶ καὶ ἡ φύσις μία καὶ ἀδιαίρετος. καὶ περισσῶς οἱ Ἀρειανοὶ κόπτουσιν ἑαυτοὺς, μὴ νοοῦντες τὸ εἰρημένον (3) πρὸς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, τὸ, „ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά „ ἐστιν. „ ἐκ γὰρ τούτου καὶ ἡ Σαβελλίου ἀνατρέπεται παραφροσύνη, καὶ τῶν νῦν Ἰουδαίων ἐλέγξει τὴν ἄνοιαν. διὰ γὰρ τοῦτο ζωὴν ἔχων ἐν ἑαυτῷ ὁ μονογενὴς, ὡς ὁ πατὴρ ἔχει, καὶ μόνος οἶδε τίς ἐστιν ὁ πατὴρ, ἐν τῷ πατρὶ ὢν καὶ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν πατέρα. εἰκὼν γάρ ἐστι, καὶ ἀκολούθως, ὡς ἐν εἰκόνι, πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἐν (4) αὐτῷ ἐστι. σφραγὶς γάρ ἐστιν ἰσότυπος ἐν αὐτῷ δεικνὺς τὸν πατέρα, λόγος ζῶν, ἀληθινὸς, δύναμις, σοφία, ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις ἡμῶν. „ ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, „ καὶ ἐσμέν. καὶ, οὐδεὶς γινώσκει τίς ἐστιν ὁ πατὴρ, „ εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ τίς ἐστιν ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πα„ τήρ. „

6. Καὶ πῶς τολμῶσιν οἱ δυσσεβεῖς φλυαρεῖν, ἃ μὴ θέμις, ἄνθρωποι ὄντες, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς οὐχ εὑρίσκοντες διηγήσασθαι; τί δὲ λέγω τὰ ἐπὶ γῆς; τὰ ἑαυτῶν ἡμῖν εἰπάτωσαν, εἰ ἄρα εὑρεῖν δυνήσονται τὴν ἑαυτῶν ἐξιχνιάσαι φύσιν. τολμηροὶ ὄντως καὶ αὐθάδεις, δόξας οὐ τρέμοντες ἔνθα ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι, καὶ τοσούτῳ καὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν τάξιν ἀνώτεροι.

Patre, eaque in Filio etiam esse credere ne dubites. Itaque si Pater res est creata vel facta: hæc quoque Filio adscribe. Si item de Patre licet dicere, fuit aliquando tempus cum non esset, vel est ex nihilo: id etiam de Filio dicatur. Sin autem hæc in Patre esse absque impietate dici non potest, ea quoque Filio affingere impium sane fuerit. Quæ enim Patris sunt, hæc & ad Filium pertinent. Nam qui Filium honorat, Patrem qui eum misit honorat: & qui Filium recipit, Patrem cum eodem recipit. Siquidem qui videt Filium, videt & Patrem. Quocirca ut Pater non est res creata, ita nec Filius; atque ut de illo dici nequit, fuit aliquando, cum non esset, vel est ex nihilo; sic nec ea de Filio dicere convenit. Sed potius ut in Patre est æternitas & immortalitas, ut idem semper est, nec res est creata; sic eadem de Filio sentire necesse est. Nam, uti scriptum est: *Sicut Pater habet vitam in semetipso; sic dedit & Filio habere vitam in semetipso*. Porro verbo, *dedit*, usus est Christus, ut dantem Patrem ostenderet. Ut autem in Patre est vita, ita & in Filio vitam esse dixit, quo individuam utriusque naturam & æternitatem indicaret. Hinc enim caute dixit, *Omnia quæcumque habet Pater*, ut hic Patrem nominans, idem ipse non esse Pater crederetur. Namque non dixit, Ego sum Pater, sed, *Quæcumque habet Pater*.

Matth. 10. 40.
Joan. 14. 9.
Joan. 5. 26.

5. Equidem ipse unigenitus Dei filius, o Ariani, pater quoque a Patre appelletur, sed non eo sensu quem vos errantes forte suspicamini: at pater futuri sæculi dicitur. Necesse est enim vestras omnes falsas suspiciones præcidere. En igitur prophetæ verba: *Genitus est nobis filius & datus est nobis, cujus imperium super humerum ejus, & vocatur nomen ejus, magni consilii angelus, Deus fortis, potestatem habens, pater futuri sæculi*. Pater ergo futuri sæculi est unigenitus Dei filius ut & Deus fortis & summa potestate præditus: atque dilucide ostensum est omnia quæcumque Pater habet Filii quoque esse, & quemadmodum Pater vitam impertit, ita & Filium quibus voluerit vitam tribuere. Nam, ut Scriptura præmonet, *Mortui audient vocem Filii & vivent*. Una quoque Patris & Filii est voluntas ac sententia, quia unam & individuam habent naturam. Frustra igitur seipsos excruciant Ariani, dum hæc nostri servatoris verba minime intelligunt, *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*. Siquidem ex his quoque penitus evertitur insanus Sabellii error, & invicte coarguitur hodiernorum Judæorum insipientia. Hinc enim vitam in semetipso habens Unigenitus, quemadmodum Pater habet, solus novit quis sit Pater, utpote cum ipse sit in Patre, & Patrem habeat in seipso. Namque imago est, atque adeo omnia quæ Patris sunt, in ipso quoque sunt sicut in imagine. Etenim sigillum est eamdem formam referens, & Patrem in seipso repræsentans, Verbum vivens & verum, virtus, sapientia, sanctificatio & redemtio nostra. *In ipso enim vivimus, & movemur, & sumus*. Et, *Nemo cognoscit quis sit Pater, nisi Filius; & quis sit Filius, nisi Pater*.

Esai. 9. 6.
Joan. 5. 25.
Act. 17. 28.
Matth. 11. 27.

6. Quid igitur impii his de rebus, quas scrutari nefas est, effutire non verentur; illi, inquam, qui & homines sunt, nec vel ipsam rerum terrestrium naturam possunt evolvere? Imo, quæ vel ipsos spectant, ipsi explicent nobis, num videlicet suam ipsorum naturam percipere queant? Temerarii certe illi nimiumque confidentes, qui divinæ majestatis gloriam absque ullo tremore scrutantur, in quam angeli cum natura tum ordine ipsis adeo superiores desiderant prospicere.

1. Petr. i. 12.

(1) Regius, Seguerianus, & Basiliensis οὕτως οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ υἱός. & paulopost iidem pro τὸ αὐτὸ, habent, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν. & præterea Reg. & Seg. addunt, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων.

(2) Sic Reg. Seg. & Basil. Alii vero & editi, ζωοποιεῖ.
(3) Sic Regius & Seguer. Alii vero, περί.
(4) Regius, Seguerianus, Goblerianus & Basiliensis ἐν ἑαυτῷ, ut & paulopost, Basil. excepto.

Quid enim Deo propinquius quam Cherubim & Seraphim? & tamen non audent aſpicere vel pedibus ſtare, imo non nuda ſed obtecta veluti facie divinas laudes labiis nunquam deficientibus celebrant, nihil aliud quam divinæ & inexplicabilis naturæ gloriam triplici ſanctitatis titulo prædicantes. Nec vero ullus e ſanctis prophetis, qui hujuſmodi viſione maxime ſunt digni habiti, nobis renunciavit illos magna voce uſos eſſe cum *ſanctus* prima vice proferrent; minus clara, ſecunda vice; ſummiſſa denique, tertia vice: deindeque prima ſanctitate Dominum ſignificari, ſecunda ſubjectionem indicari, tertia demum inferiorem deſignari ordinem. Verum apage hominum Deo inviſorum inſaniam. Nam laudanda colendaque & adoranda Trinitas, una & individua eſt, nec ullam figuram habet, ſed abſque confuſione conjungitur, quemadmodum ejuſdem unitas diſtinguitur abſque diviſione. Nimirum veneranda illa animalia, trina iſta *Sanctus, Sanctus, Sanctus* iteratione tres perfectas denotant hypoſtaſes; quemadmodum cum ſemel vocem *Dominus* proferunt, unam indicant ſubſtantiam. Qui ergo unigenitum Dei filium minorem faciunt, hi ipſum Deum ſuis blaſphemiis laceſſunt, quippe qui prave de ejus perfectione ſentiant, eumque imperfectum arguant: ſeipſos autem graviſſimi profecto ſupplicii reos conſtituunt. Quiſquis enim blaſphemiam in quamlibet hypoſtaſim audebit proferre, is veniam neque in hoc ſæculo neque in futuro poterit obtinere. Verum poteſt Deus oculos cordis ipſorum aperire ad ſolem juſtitiæ perſpiciendum, ut illo cognito, eumdem, quem olim repudiabant, conſtanti animi pietate nobiſcum laudent, quoniam ipſius eſt imperium, Patris videlicet & Filii & Spiritus ſancti, nunc & in ſæcula. Amen.

Angeli trina vocis *Sanctus* iteratione tres perfectas in Deo hypoſtaſes ſignificant: una autem vocis *Dominus* pronunciatione, unam ejus indicant ſubſtantiam.

τί γὰρ ἐγγύτερον τῶν Χερουβὶμ ἢ τῶν Σεραφίμ; καὶ ὅμως οὐδὲ ὁρῶνται, ἢ ποσὶν ἑστῶται, ἀλλ' οὐδὲ γυμνοῖς, κεκαλυμμένοις δὲ ὥσπερ καὶ τοῖς προσώποις τὴν δοξολογίαν προσφέρουσι, ἀπαύστοις τοῖς χείλεσιν οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν θείαν καὶ ἄφραστον φύσιν τῇ τρισαγιότητι δοξάζοντα. καὶ οὐδαμοῦ τις τῶν θεσπεσίων προφητῶν, τῶν μάλιστα καταξιωθέντων τῆς τοιαύτης θέας, ἀπήγγειλεν ἡμῖν, ὅτι ἐν μὲν τῷ ἅπαξ εἰπεῖν τὸ, ἅγιος, μεγάλῃ τῇ φωνῇ, ἐν δὲ τῷ δευτερῶσαι, ἧσσον, ἐν δὲ τῷ τριτῶσαι, ὑποβεβηκότως· καὶ μετὰ τοῦτο τὸν πρῶτον ἁγιασμὸν κυριολογοῦντα, τὸν δὲ δεύτερον ὑποτάσσοντα, καὶ τὸν τρίτον κατώτερον τιθέντα. ἀλλ' ἄπαγε τῆς ἀνοίας τῶν θεοστυγῶν (1) καὶ ἀφρόνων. ἡ γὰρ πανύμνητος καὶ σεβάσμιος καὶ προσκυνητὴ τριὰς, μία καὶ ἀδιαίρετος καὶ ἀσχημάτιστος. συνάπτεται δὲ ἀσυγχύτως, ὥσπερ καὶ ἀτμήτως ἡ μονὰς χωρίζεται. τὸ γὰρ τρίτον τὰ τίμια ζῶα ταῦτα προσφέρειν τὴν δοξολογίαν ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος λέγοντα, τὰς (2) τρεῖς ὑποστάσεις τελείας δεικνύντα ἐστὶν, ὡς καὶ ἐν τῷ λέγειν (3) τὸ, κύριος, τὴν μίαν οὐσίαν δηλοῦσιν. οἱ τοίνυν ἐλαττοῦντες τὸν μονογενῆ τοῦ θεοῦ υἱὸν, εἰς θεὸν βλασφημοῦσι, τὴν τελειότητα κακοδοξοῦντες, καὶ ἀτελῆ διαβάλλοντες, καὶ κολάσεως μεγίστης ἑαυτοὺς ὑπευθύνους καθιστῶσιν. ὁ γὰρ εἰς ὁποτέραν τῶν ὑποστάσεων βλασφημῶν, οὐχ ἕξει ἄφεσιν, οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. δυνατὸς δέ ἐστιν ὁ θεὸς ἀνοῖξαι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας αὐτῶν, πρὸς κατανόησιν τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης· ἵν' ἐπιγνόντες ὃν πάλαι ἠθέτουν, συντόνῳ τῷ τῆς εὐσεβείας λογισμῷ σὺν ἡμῖν αὐτὸν δοξάσωσιν, ὅτι αὐτοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, (4) τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

(1) Regius & Seguerianus poſt θεοστυγῶν, addunt καὶ ἀφρόνων, quæ alii & editi omittunt.
(2) τρεῖς deeſt in Regio & Seguer.
(3) Reg. Seg. & Baſil. art. τὸ addunt, quem alii & editi omittunt. Mox iidem vocem μίαν omittunt, quam alii & editi habent.
(4) Regius, Seguerianus, & Baſil. art. τοῦ hic & in ſequentibus omittunt. Ibid. Seguerianus νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν. Regius & Baſilienſis νῦν καὶ omittunt. Regius addit quoque in fine, ἀμήν.

IN ENCYCLICAM AD EPISCOPOS EPISTOLAM

MONITUM.

I. POſt *Tractatum in illud:* Omnia mihi tradita ſunt a Patre *&c. opportune ſubſequitur Encyclica ad Epiſcopos Epiſtola, anno* CCCXLI. *conſcripta, quæ graviſſimarum cauſa diſceptationum hactenus extitit. Nonnulli enim vitium in editis jure ſuſpicati, Gregorium ſemper pro Georgio qui paſſim illic occurrebat, Piſtum ſemel pro Gregorio ſubſtituendum putarunt: alii veterem pro virili vindicarunt lectionem. Nos vero perantiqui Regii codicis ope egregium hoc Athanaſii opus ſuæ integritati reddidiſſe, ac una huic tantæ quæſtioni finem impoſuiſſe putamus. Verum ut intelligatur quid operæ in hac Epiſtola inſtauranda contulerimus, res eſt altius repetenda.*

II. *Poſtquam ex Galliis reverſus fuerat Athanaſius, Conſtantii Imperatoris auctoritate freti Euſebiani, Piſtum Alexandriæ Arianorum Epiſcopum conſtituerunt. Sed rei indignitate commoti cum ipſe Athanaſius, tum alii Ægyptii præſules, Euſebianorum audaciam ubique pervulgarunt, deque tanta injuria apud omnes Epiſcopos conqueſti ſunt. Euſebiani vero cum comperiſſent male ubique audire Piſti ordinationem, eumque velut intruſum communi omnium calculo damnari, coacta Antiochiæ Synodo anno* CCCXLI. *Gregorium item Arianum Piſto ſubrogant, Philagriique Ducis præſidio fultum Alexandriam mittunt: in cujus ingreſſu illa commiſſa ſunt flagitia quæ per totam hanc Epiſtolam recenſentur. Athanaſius enim cum ſeſe ex urbe exque tanto tumultu proripuiſſet, de rebus Alexandriæ geſtis Epiſtolam ſcripſit, non ad omnes Orthodoxos, ut veteres ferunt editiones, ſed ad univerſos orbis Epiſcopos. Neque vero hic unus error amanuenſium vitio irrepſit, nam omnes tam editi quam manuſcripti, unico regio excepto, Gregorii loco Georgium ſemper habent, errore ſcilicet ex nominum ſimilitudine orto: omnes item editi & quidam manuſcripti, Piſti loco Gregorium habent. quæ res denſiſſimas huic hiſtoriæ tenebras offudit. At genuinam eſſe codicis Regii lectionem hacque Epiſtola Gregorii, non vero Georgii, intruſionem enarrari, certum habemus.* 1. *Namque Regius codex ceteris præſtat cum antiquitate tum fide, quod alibi paſſim obſervatur.* 2. *Præter Regium, Anglicanus codex numero 6. Piſtum, non Gregorium habet, quo item modo legiſſe Nannium infra dicemus. At ſi hoc loco Piſtus legatur, conſentiunt omnes Gregorium alias ubique legendum eſſe: nam eodem numero Piſtus deceſſor dicitur ejus ad quem hæc hiſtoria pertinet, Piſtum autem apud Arianos Gregorii deceſſorem*

rem habitum fuisse nemo ignorat. 3. Episcopus de quo hic agitur, Philagrio Ægypti præfecto opitulante, Alexandrinam sedem invasisse dicitur: quod recte quidem Gregorio convenit, at non item Georgio, qui Cataphronii Ægypti præfecti ope Alexandrinam occupavit sedem. 4. Episcopus de quo hæc agit Epistola ideo ordinatus est quod ejus decessorem omnes Ecclesiæ Præsules damnassent, & Episcopatu abdicassent. At qui, quæso, hoc ad Georgium referas, qui septem tantum annos post Gregorii decessoris sui obitum ab Arianis ordinatus est? 5. Athanasius calamitates ab Eusebianis sibi illatas recensens, de solo in Gallias exilio mentionem facit, cur vero tacuisset illud gravius longiusque exilium quo ante Georgii intrusionem octo circiter annos, iisdem Eusebianis auctoribus afflictus est? 6. Inter ea quæ a Julio Romano Pontifice de Gregorii Alexandriam ingressu infra in Apologia narrantur num. 30. & ea quæ in præsenti Epistola recenset Athanasius, tanta intercedit similitudo, ut vel hinc Gregorii intrusionem hoc loco enarrari nemo eat inficias. Ecce Julii verba : καθὼς οἱ ἐπίσκοποι ἔγραψαν, ἡ ἐκκλησία ἐμπρησμὸν ὑπέμεινε, παρθένοι ἐγυμνώθησαν, μονάζοντες κατεπατήθησαν, πρεσβύτεροι καὶ πολλοὶ τοῦ λαοῦ ᾐκίσθησαν. Prout Episcopi scripsere, incendium passa est Ecclesia, virgines denudatæ, monachi conculcati, presbyteri & ex populo multi plagis lacerati. *His quam simillima in hac Epistola num. 3. leguntur :* ἡ μὲν ἐκκλησία, καὶ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον πυρπολεῖται..... παρθένοι ἅγιαι καὶ ἀμίαντοι ἐγγυμνοῦντο..... μονάζοντες κατεπατοῦντο καὶ ἀπέθνησκον. Ecclesia & sacrum baptisterium incenduntur..... sanctæ & immaculatæ virgines nudabantur..... monachi conculcati expirabant. *Et num. 4.* πρεσβύτεροι καὶ λαϊκοὶ ἐξέσθησαν, presbyteri & laici plagis lacerabantur. *Utrinque vides Ecclesiam incensam, utrinque virginum denundationes, monachos conculcatos, presbyteros & laicos plagis laniatos, ut nihil ambigas eundem ingressum utrobique narrari. Nec tamen diffiteor in ingressu Georgii quædam his similia gesta esse: at de incensa Ecclesia, vel de monachis conculcatis nihil in illius intrusione legitur. Demum Episcopus, de quo hic agitur, ab Eusebio & sociis ejus missus est, qui Eusebius cum quatuordecim annis ante Georgii intrusionem vita functus sit, quomodo potuit Georgium illo mittere? Illud autem* οἱ περὶ Εὐσέβιον, *quod passim in hac Epistola occurrit, semper Eusebium significat, nonnumquam solum, sed sæpius cum sectatoribus suis. Neque enim sequaces Eusebii jam defuncti, usquam apud Athanasium,* οἱ περὶ Εὐσέβιον *vocantur: sed* κοινωνοὶ τῶν περὶ Εὐσέβιον, Eusebii socii, *ut infra in Apologia, vel* κληρόνομοι τῆς ἀσεβείας τοῦ Εὐσεβίου, hæredes impietatis Eusebii, *sæpe in Epist. ad Solitarios. Sed quid plura? Si cui rem alioqui sat exploratam ultra indagare placuerit, is conferat historiam ingressus Georgii Alexandriam cum hac Epistola, easque in plurimis aliis præcipuisque rebus inter se discrepare comperiet. Hæc de germano hujus Epistolæ contextu dicta sint.*

III. *At quædam disquirenda superessent. An scilicet, a tota Synodo Antiochena missus sit Gregorius, an solum ab Eusebianis post solutam Synodum illic remanentibus, quod in libro de Synodis commodius expendemus. Num Athanasius post suum ex Galliis reditum bis Alexandria Romam petierit, & an duplex Synodus a Julio Romano pro causa Athanasii sit celebrata, quod utrumque in sequenti Monito ad Apologiam disquirendum veniet.*

(1) ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας.

Τοῖς κατὰ τόπον συλλειτουργοῖς, κυρίοις ἀγαπητοῖς, Ἀθανάσιος ἐν κυρίῳ χαίρειν.

1. ΑΜΕΝ πεπόνθαμεν, δεινὰ καὶ ἀφόρητά (2) ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν ἐπαξίως αὐτῶν μνημονεῦσαι· ἵνα δὲ ταχύτερον τὸ δεινὸν (3) τῶν συμβεβηκότων γνωσθῆναι δυνηθῇ καλὸν ἡγησάμην ἱστορίας ἀπὸ τῶν γραφῶν μνημονεῦσαι. ἀνήρ ποτε Λευΐτης, ἀδικηθεὶς εἰς τὴν γυναῖκα, καὶ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ μύσους ἑωρακώς· Ἑβραία γὰρ (4) ἦν ἡ γυνή, καὶ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἐτύγχανε· καὶ καταπλαγεὶς ἐπὶ τοῖς τολμηθεῖσιν εἰς αὐτὸν παρανομήμασιν· ὡς ἡ θεία τῶν Κριτῶν διαγορεύει γραφή, διελὼν τὴν γυναῖκα ἀπέστειλε κατὰ πᾶσαν φυλὴν τοῦ Ἰσραήλ· ἵνα μὴ εἰς αὐτὸν μόνον,

EPISTOLA ENCYCLICA

Beati Athanasii Episcopi Alexandriæ.

Ad omnes ubique Comministros, Dominos dilectos, Athanasius in Domino salutem.

A 1. USQUE adeo atrocia & intoleranda sunt quæ sustinuimus mala, ut pro rei gravitate enarrari nequeant. Ut autem rerum in nos gestarum indignitas citius dignoscatur, operæ pretium duxi historiam ex Scripturis petitam recitare. Vir olim Levita, commissi in uxorem sceleris injuriam passus, exsecrandi facinoris atrocitatem secum perpendens; (Hebræa quippe & ex tribu Juda mulier erat,) tantique flagitii gravitate perculsus; divina Judicum scriptura narrante uxorem in frusta concisam misit ad omnes tribus Israel, ut non sibi peculiarem, sed

Scripta anno CCCXLI.

Judic. c. 19.

(1) Sic in Regio ms. At in omnibus aliis cum editis tum Manuscriptis, ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ ὀρθοδόξους, ὅτε παρὰ τῶν Ἀρειανῶν διωγμὸς ἐγένετο, *Epistola ad omnes ubique Orthodoxos, cum per Arianos persequutio fieret.* Sed perperam, ubique enim solos Episcopos alloquitur, & nusquam populares: quamobrem Regii ms. omnium optimi lectionem sequi visum est. Ibidem, ὅτε ὁ παρὰ τῶν habent Basil. Anglic. & Felckm. 5. anonym. Basil. ante titulum hæc habet: οὗτος ὁ λόγος ἀναγινώσκεται εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου τῇ κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ μαΐου μηνός. *Hic sermo in memoriam hujus Sancti legitur secunda mensis Maji.*

(2) Sic Regius, Basiliensis, Anglicanus, & Felckmanni anonymus 5. Editi vero ἐστι, οὐκ ὄντα ἐπαξίως.

(3) Sic Regius, Anglicanus, Felckmanni 2. anonymus, Basiliensis, & Felckmanni 5. anonymus, sed duo ultimi, γνωρισθῆναι. Edit. Com. τῶν συμβεβηκότων δυνηθῇ. Edit. Paris. perperam correxit sic, τῶν συμβεβαιῶσθαι δυνηθῇ.

(4) In Edit. Com. & Paris. & in quibusdam mss. ἦν deest. In Reg. Basil. & Felckm. 5. anon. legitur. Mox Basil. παρανομήμασιν.

ſed omnibus communem injuriam reputarent: & ut ſi vicem ſuam dolerent, ſe ulciſcerentur; ſin negligerent, quaſi ipſi tanti criminis auctores eſſent pudore ſuffunderentur. Nuntii igitur rem geſtam enarrarunt. Illi vero iis auditis atque perſpectis, dicebant nunquam talia facta eſſe, ex qua die filii Iſrael ex Ægypto aſcenderant. Univerſæ igitur tribus Iſrael concitatæ ſunt: omneſque quaſi ſingulis illata fuiſſet injuria, adverſus tanti flagitii auctores in unum coierunt. Ac demum ſceleſti illi bello devicti, & ab omnibus exſecrationi ſunt habiti: etenim qui convenerant non cognationem, ſed facinoris indignitatem præ oculis habuere. Scitis hiſtoriam, fratres, & quæ ea de re in Scripturis accurate recenſentur: pluribus enim eam proſequi non juvat, apud eos maxime quibus res probe nota eſt: cum neceſſitate compellar ea quæ nunc geſta ſunt, illis multo graviora, veſtræ pietati ſignificare. Ideo enim hujus hiſtoriæ memini, ut ea quæ tunc geſta ſunt præſentibus comparantes, & ſcientes, hæc illis crudeliora eſſe, magis indignemini, quam illi tunc adverſus ſceleſtos illos indignati ſunt. Etenim adverſus nos perpetrata facinora, ipſam perſequutionum acerbitatem longe excedunt; ita ut exigua videatur Levitæ calamitas iis collata quæ nunc adverſus Eccleſiam commiſſa ſunt: vel potius ejuſmodi illa ſunt, ut numquam aliquid ſimile auditum, nec quiſquam iſtiuſmodi mala expertus ſit. Tunc enim mulier una contumeliis affecta, unicus item Levita læſus, nunc autem univerſæ Eccleſiæ injuria illata eſt, & ſacerdotalis ordo contumeliis eſt affectus: quodque gravius videatur, pietas ab impietate perſequutionem patitur. Et tunc quidem ſingulæ tribus ſingula unius mulieris fruſta cernentes exhorruere: nunc autem univerſæ Eccleſiæ membra diſcerpta conſpiciuntur. Legati certe tum ad vos, tum ad alios miſſi, quibus contumeliis injuriiſque ſint affecti, renunciant. Concitemini igitur & vos, obſecro, quaſi non nos tantum, ſed & vos injuria affecti eſſetis: & quiſque, quaſi ipſe læſus opem ferat, ne brevi Eccleſiaſtici canones & Eccleſiæ fides peſſum eant. Utrumque enim periclitatur, niſi veſtra opera Deus facinora illa cito corrigat, & Eccleſia vindicetur. Non enim nunc primum canones & ſtatuta Eccleſiæ data ſunt, ſed a Patribus nobis recte firmiterque ſunt tradita: neque nunc fides incœpit, ſed a Domino per diſcipulos ad nos uſque pervenit. Ne igitur ea quæ ab antiquis hactenus ſervata ſunt in Eccleſiis, iſtis jam diebus peſſum abeant, neve de iis quæ nobis concredita ſunt rationes repetantur; incitemini, Fratres, utpote diſpenſatores myſteriorum Dei, dum illa ab aliis diripi cernitis. Plura a tabellariis ediſcetis, feſtinavi tamen paucis ea ſignificare, quo plane vobis conſtaret nunquam talia adverſus Eccleſiam perpetrata eſſe, ex qua die Salvator in cælum aſſumtus diſcipulis præcepit, dicens: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti.*

Matth. 28. 19.

Gregorius Philagrii ope Alexandrinam ſedem invadit.

2. Quæ igitur ſcelera adverſum nos & adverſus Eccleſiam commiſſa ſunt, ſic ſe habent. Cum nos de more in pace conveniremus, populique in conventibus

A ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας κοινὸν τὸ τοιοῦτον ἀδίκημα πιστευθῇ· καὶ ἵνα ἐὰν μὲν συμπαθῶσιν, ἐκδικήσωσιν. ἐὰν δὲ παρίδωσιν, ὡς αὐτοὶ λοιπὸν ἀδικήσαντες αἰσχυνθῶσι. καὶ οἱ μὲν ἀποσταλέντες τὸ γεγονὸς (1) ἀπήγγελλον· οἱ δὲ ἀκούοντες καὶ ὁρῶντες, ἔλεγον μηδέποτε τὰ τοιαῦτα γεγενῆσθαι, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀνέβησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου. πᾶσα γοῦν φυλὴ τοῦ Ἰσραὴλ (2) κεκίνηται, καὶ πάντες ὡς αὐτοὶ παθόντες κατὰ τῶν πλημμελησάντων συνῆλθον· καὶ τέλος κατεπολεμήθησαν οἱ τὰ παράνομα δράσαντες, καὶ ἀνάθεμα παρὰ πάντων γεγόνασιν. οὐ γὰρ εἰς τὴν συγγένειαν οἱ συνελθόντες ἐσκόπουν, ἀλλ' εἰς τὸ (3) πλημμεληθὲν ἀπέβλεπον. B οἴδατε τὴν ἱστορίαν, ἀδελφοὶ, καὶ τὰ ἐκ τῆς γραφῆς ἀκριβῶς περὶ ταύτης σημαινόμενα. ἐπεξεργάσασθαι γὰρ πλείονα περὶ αὐτῆς οὐ βούλομαι, πρὸς (4) εἰδότας γράφων, καὶ ἐπειγόμενος τὰ νῦν ἐκείνων πλείονα σημᾶναι τῇ ὑμετέρᾳ εὐλαβείᾳ. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῆς ἱστορίας ταύτης ἐμνήσθην, ἵνα τὰ τότε τοῖς νῦν γινομένοις (5) συμβάλοντες, καὶ γνόντες, ὡς ταῦτα νενίκηκε τὴν ἐκείνων ὠμότητα, πλεῖον ὑμεῖς ἀγανακτήσητε, ἢ οἱ κατὰ τῶν τότε παρανομησάντων. καὶ γὰρ καὶ τὰ πικρὰ τῶν διωγμῶν τὰ γενόμενα καθ' ἡμῶν (6) ὑπερβέβηκε· καὶ μικρὰ ἡ τοῦ Λευίτου συμφορὰ, πρὸς τὰ νῦν C κατὰ τῆς ἐκκλησίας τολμηθέντα· καὶ μᾶλλον (7) ταῦτα οὔτε ἠκούσθη ποτὲ ἐν τῇ οἰκουμένῃ, οὔτε τοιούτων τις πεπείραται κακῶν· τότε μὲν γὰρ γυνὴ μία ἦν ἡ ἀδικηθεῖσα, καὶ εἷς Λευίτης ὁ τὴν βίαν παθών. νῦν δὲ ὅλη ἡ ἐκκλησία ἠδικήθη, καὶ τὸ ἱερατεῖον ὑβρίσθη, καὶ τόγε μεῖζον, εὐσέβεια (8) ἀπὸ ἀσεβείας διώκεται· καὶ τότε μὲν μιᾶς γυναικὸς ἑκάστη φυλὴ μέρος ὁρῶσα κατεπλήττετο, ἄρτι δὲ ὅλης ἐκκλησίας ὁρᾶται μέλη διῃρημένα. καὶ τοὺς μὲν πρὸς ὑμᾶς, τοὺς δὲ πρὸς ἄλλους ἀποσταλέντας, τὴν ὕβριν καὶ τὴν ἀδικίαν, ἣν πεπόνθασιν, ἀπαγγέλλοντας. κινήθητε δὴ οὖν καὶ ὑμεῖς παρακαλῶ, (9) μὴ ὡς ἡ- D μῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑμῶν ἀδικηθέντων, καὶ ἕκαστος ὡς αὐτὸς παθὼν βοηθησάτω, ἵνα μὴ δι' ὀλίγου ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες, καὶ ἡ τῆς ἐκκλησίας πίστις διαφθαρῇ. κινδυνεύει γὰρ ἀμφότερα, ἐὰν μὴ ταχέως ὁ θεὸς δι' ὑμῶν τὰ πλημμεληθέντα διορθώσηται, καὶ ἐκδικίας ἡ ἐκκλησία τύχῃ. οὐ γὰρ νῦν κανόνες καὶ τύποι ταῖς ἐκκλησίαις ἐδόθησαν, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων (10) ἡμῶν καλῶς καὶ βεβαίως παρεδόθησαν. οὐδὲ νῦν ἡ πίστις ἤρξατο, ἀλλ' ἐκ τοῦ κυρίου διὰ τῶν μαθητῶν εἰς ἡμᾶς διαβέβηκεν. ἵν' οὖν μὴ τὰ ἐξ ἀρχαίων μέχρις ἡμῶν τηρη- E θέντα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐν ταῖς νῦν ἡμέραις παραπόληται, καὶ τὰ πιστευθέντα ἡμῖν ζητηθῇ παρ' ἡμῶν· κινήθητε, ἀδελφοὶ, ὡς οἰκονόμοι μυστηρίων θεοῦ τυγχάνοντες, καὶ (11) ταῦτα ὑφ' ἑτέρων ἁρπαζόμενα θεωροῦντες. τὰ μὲν οὖν πλείονα, παρὰ τῶν γραμματηφόρων ἀκούσεσθε· συντόμως δὲ κἀγὼ σημᾶναι ἠπείχθην, ἵνα τῷ ὄντι γνῶτε, ὅτι οὐδέποτε τοιαῦτα γέγονε κατὰ τῆς ἐκκλησίας, (12) ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀναληφθεὶς ὁ σωτὴρ ἐνετείλατο τοῖς μαθηταῖς λέγων· „ πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα „ τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πα„ τρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. „

F 2. Τὰ μὲν οὖν καθ' ἡμῶν καὶ κατὰ τῆς ἐκκλησίας παρανομηθέντα, οὕτω γέγονε. (13) συναγόντων ἡμῶν συνήθως ἐν εἰρήνῃ, τῶν τε λαῶν εὐφραινομένων ἐπὶ

ταῖς

(1) Baſilienſis, Anglicanus ἀπήγγελον. Mox Regius ἀκούσαντες. Paulopoſt, editi & quidam mſſ. τὰ τοιαῦτα. In Reg. & Baſil. deeſt τά.

(2) Ita Reg. At editi, ἐκεκίνητο. Baſil. Anglic. & Felckm. 5. anonym. κεκίνητο. Regii lectio anteponenda videtur. Mox Reg. πεποιθότες κατὰ τῶν πεπλημμεληκότων.

(3) Reg. τολμηθέν. Mox idem, οἴδατε δὲ τὴν, &c.

(4) Reg. εἰδήμονας.

(5) Sic Regius, Anglicanus & Felckmanni 5. anonymus. Editi vero, συμβάλλοντες. Mox Baſilienſis ὡς αὐτά. Pauloposſt Reg. πλέονα ὑμεῖς.

(6) Sic Reg. & Anglic. Editi vero ὑπερβέβληκε.

(7) Reg. τὰ τοιαῦτα οὐδέ. Paulo infra idem οὐδὲ τοιούτων τίς ποτε.

(8) Reg. ὑπό.

(9) Reg. καὶ ante μή. Ibidem μόνων Reg. & Anglic.

(10) Reg. ἡμῖν.

(11) Ita Reg. ſolus. Alii cum editi tum mſſ. καὶ τὰ ὑφ' ἑτέρων. lectio Regii ſanior videtur.

(12) Reg. ἀφεὶς.

(13) Hæc item recenſentur in Apolog. contra Arianos, & in epiſt. ad Solitarios. Reg. συναγαγόντων.

ταῖς συνάξεσι, καὶ προκοπτόντων τῇ κατὰ (1) θεὸν A πολιτείᾳ, τῶν τε συλλειτουργῶν τῶν κατ' Αἴγυπτον, καὶ Θηβαΐδα, καὶ Λιβύην, ἀγάπην καὶ εἰρήνην ἐχόντων πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἡμᾶς, ἐξαίφνης ὁ ἔπαρχος τῆς Αἰγύπτου γράμματα προτίθησι δημοσίᾳ, διατάγματος ἔχοντα τύπον, ὡς (2) Γρηγορίου τινὸς ἐκ Καππαδοκίας εἰσερχομένου διαδόχου μου ἀπὸ τοῦ (3) κομιτάτου. καὶ ἡ μὲν τοιαύτη ἀκοὴ τοὺς πάντας ἐτάραξε· καινὸν γὰρ ἦν καὶ ἄρτι πρώτως ἀκουσθὲν τὸ τοιοῦτον. οἱ δὲ λαοὶ καὶ μᾶλλον εἰς τὰς ἐκκλησίας συνήρχοντο· ὅτι μάλιστα συνεώρων, μήτε ἑαυτούς, μήτε ἐπίσκοπον, μήτε πρεσβύτερον, μήτε ὅλως (4) τινὰς μεμψαμένους ἡμᾶς ποτέ. μόνους δὲ Ἀρειανοὺς ἑώρων σὺν αὐτῷ, καὶ Ἀρειανὸν B αὐτὸν ἐπεγίνωσκον ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον τοῖς Ἀρειανοῖς ἀποσταλέντα. οἴδατε (5) δέ, ἀδελφοί, ἀεὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον προστάτας καὶ κοινωνοὺς τῆς ἀσεβοῦς αἱρέσεως τῶν Ἀρειομανιτῶν γενομένους, καὶ δι' αὐτῶν ἀεὶ ἡμῖν ἐπιβουλεύσαντας, καὶ τῆς εἰς τὰς Γαλλίας ἀποδημίας αἰτίους (6) ἡμῖν γενομένους. διὰ ταῦτα γὰρ εἰκότως καὶ οἱ λαοὶ ἠγανάκτουν, καὶ κατεβόων, μαρτυρόμενοι τοὺς ἄλλους δικαστὰς καὶ πᾶσαν τὴν πόλιν, ὅτι μηδεμίας μέμψεως ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γενομένης, (7) ἀλλὰ τῶν αἱρετικῶν Ἀρειανῶν αὐτὰ καθ' ἡμῶν πραξάντων, καινοτομία τις καὶ παρανομία τοιαύτη κατὰ τῆς ἐκκλησίας γεγένηται. εἰ γὰρ (8) καὶ ὅλως ἦν τις καθ' ἡμῶν μέμψις κρατήσασα, ἔδει μὴ (9) Ἀρειανόν, μηδὲ τῶν τὰ Ἀρείου φρονούντων, κατὰ δὲ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας, καὶ κατὰ τὸ τοῦ Παύλου ῥῆμα, „συναχθέντων τῶν λαῶν, „ καὶ τοῦ πνεύματος τῶν καθισταμένων, σὺν τῇ δυνά- „ μει τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ „ πάντα κανονικῶς ἐξετασθῆναί τε καὶ πραχθῆναι, παρόντων τῶν αἰτουμένων λαῶν καὶ κληρικῶν, καὶ μὴ ἔξωθεν ὑπὸ Ἀρειανῶν, (10) ὥσπερ ἐμπορευόμενον τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου, παρὰ τοὺς μὴ αἰτήσαντας μηδὲ βουλομένους, μηδὲ ὅλως γινώσκοντας τὸ γεγονός, (11) μετὰ προστασίας καὶ βίας τῶν ἔξωθεν δικαστῶν ἐπιρρίψαι ἑαυτόν. τοῦτο δέ, τοὺς μὲν ἐκκλησιαστικοὺς D κανόνας παραλύει· τὰ δὲ ἔθνη ἀναγκάζει βλασφημεῖν καὶ ὑπονοεῖν, ὅτι μὴ κατὰ θεῖον θεσμόν, (12) ἀλλ' ἐξ ἐμπορίας καὶ προστασίας αἱ καταστάσεις γίγνονται.

3. Η μὲν οὖν κατάστασις ἡ θαυμαστὴ Γρηγορίου ὑπὸ Ἀρειανῶν γέγονε, καὶ τοιαύτην ἔσχε τὴν ἀρχήν· ἡ δὲ εἴσοδος αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν οἷα παράνομα κατειργάσατο, καὶ ἡλίκων κακῶν αἰτία γέγονεν, ἔξεστιν (13) ὑμῖν ἐκ τῶν γραφομένων καὶ παρὰ τῶν ἐπιδημούντων ἐπερωτῆσαι καὶ μαθεῖν. τῶν λαῶν δυσαναχετούντων, καὶ διὰ τοῦτο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις συναχθέντων ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ καινοτομίᾳ, ἵνα μὴ ἡ τῶν Ἀρειανῶν ἀσέβεια καταμιγῇ τῇ τῆς ἐκκλησίας πίστει, E Φιλάγριος ὁ καὶ πάλαι τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰς ταύτης παρθένους ἀδικήσας καὶ νῦν ἔπαρχος Αἰγύπτου τυγχάνων, παραβάτης μὲν γενόμενος, (14) πατριώτης δὲ ὢν τοῦ Γρηγορίου, καὶ οὐ σεμνὸν ἔχων τὸν τρόπον, ἀλλὰ καὶ προστάτας ἔχων τοὺς περὶ Εὐσέβιον, καὶ διὰ τοῦτο σπουδάζων κατὰ τῆς ἐκκλησίας, (15) πείθει τοὺς ἐθνικοὺς δήμους, τούς τε Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἀτάκτους ἐπαγγελίαις, ἃς καὶ ὕστερον ἐπεδίδου, καὶ παροξύνει, καὶ

A lætarentur, ac vitæ instituto secundum Deum proficerent: comministris quoque nostris per Ægyptum, Thebaidem & Libyam, caritatem & pacem inter se ac nobiscum servantibus; derepente præfectus Ægypti literas publice profert, sub formam edicti, quibus declarabat Gregorium quemdam ex Cappadocia mihi successorem ex comitatu inductum esse. Quibus auditis consternati sunt omnes: novum quippe illud erat, & hactenus inauditum. Populi autem eo frequentius in Ecclesias conveniebant, quod secum reputarent nec se, nec Episcopum, aut Presbyterum, aut alium quempiam, de nobis unquam B conquestum esse, solosque Arianos cernerent cum illo, quem etiam Arianum & Arianis ab Eusebio sociisque ejus missum agnoscebant. Scitis autem, Fratres, semper Eusebianos impiæ Ariomanitarum hæresis patronos, ipsique communione junctos fuisse, eorumque opera nobis semper insidiatos, nostri etiam in Gallias exilii auctores fuisse. Hæc causa fuit ut populi jure indignati, ingenti clamore obtestarentur cum alios judices, tum universam urbem: quod nulla accusatione ab Ecclesiasticis facta; sed hæreticis Arianis illud contra nos molientibus, res adeo nova & iniqua adver- C sus Ecclesiam perpetraretur. Si qua enim adversum nos criminatio vim haberet, oportuit nec Arianum, nec Arianæ sententiæ hominem ordinari, sed secundum Ecclesiasticos canones, & secundum verba Pauli, *Congregatis* populis, *& spiritu* ordinantium, *cum virtute Domini nostri Jesu Christi*, omnia juxta Ecclesiasticas leges disquiri ac peragi, præsentibus populis & clericis qui illum postularent. Nec decuit eum ex alia regione ab Arianis adductum, Episcopi nomen quasi mercatum apud eos qui eum nec peterent, nec vellent, & rem gestam prorsus ignorarent, sæcularium judicum patrocinio ac vi sese intrudere. Illud enim vera Ecclesiasticorum canonum ab- D rogatio est, Ethnicosque ad blasphemandum inducit & ad suspicandum: quod non secundum divinam legem, sed nundinatione & patrocinio ordinationes fiant.

I. Cor. 5. 4.

3. Admiranda igitur illa Gregorii ordinatio, ab Arianis facta est, & hoc ejus fuit exordium. Ingressus autem ejus Alexandriam, quot facinorum quantorumque malorum causa fuerit, ex litteris nostris, & ab iis qui ad vos iter instituent, quærere & ediscere licebit. Populis ægre ferentibus, & ob rei novitatem in Ecclesias convenientibus ut ne Ariana impietas Ecclesiæ fidei commisceretur, Phi- E lagrius qui jam olim Ecclesiam ejusque virgines injuriis affecerat, & qui nunc Ægypti præfectus est, ipseque ex religione transfuga, ejusdem patriæ ac Gregorius, homo nequaquam spectatis moribus, sed patronum habens Eusebium, quocirca adversus Ecclesiam navat operam: ille, inquam, cum pollicitationibus, quas postmodum implevit, Ethnicos, Judæos, & alios petulantes viros sibi conciliasset, eosdem prius concitatos confertim

(1) Sic omnes mss. Editi κατὰ θεοῦ. minus recte. Mox τῶν, ante κατ' Αἴγυπτον deest in Basil.

(2) Editi & omnes mss. Regio excepto ubique Γεωργίου habent. At Regii lectionem genuinam esse monuimus. Mox Reg. ἐπάρχου.

(3) κομιτάτου, ut ceteras hujus vocis omittamus significationes, de quibus Cangii glossarium consule, κομίτατος apud Athanasium, usu venit pro turma militum clientiumque, Imperatorem, aut comitem quemdam, aut præfectum comitante.

(4) Reg. τινά.

(5) δὲ deest in Basil. & Felckm. 5. anon.

(6) Reg. αἰτίους γεγενημένους omisso ἡμῖν.

(7) Sic Reg. Angl. & Felck. 5. an. Editi ἀλλὰ καὶ τῶν.

(8) Reg. καὶ ὅλως.

(9) Ἀρειανῶν Anglic. Mox Reg. κατὰ τοὺς ἐκκ. omisso δέ. Mox idem, κατὰ τὰ τοῦ Παύλου ῥήματα. Anglic. κατὰ τὸ Παύλου.

(10) Reg. ὡς προσεμπορευόμενον.

(11) In Reg. ante μετὰ legitur ἀλλά. Paulopost idem, τοῦτο μὲν τοὺς ἐκ. Mox omnes mss. παραλύει, præter Felckm. 2. anon. qui cum editis habet παραλύσει.

(12) Reg. ἀλλ' ἐμπορίας ἕνεκεν, καὶ &c. Paulopost Γεωργίου, loco Γρηγορίου habent omnes ed. & mss. præter Reg. & ita semper in hac Epist.

(13) ὑμῖν deest in Basil. & Felckm. 5. anon. Mox Reg. παρὰ πάντων τῶν. Paulopost editi ὑπερωτῆσαι. Reg. ἐρωτῆσαι. Basil. Anglic. & Felckm. 5. anon. ἐπερωτῆσαι, quos sequi placuit. Post pauca Reg. τῶν γὰρ λαῶν. Mox Reg. διὰ τοῦτο αὐτό.

(14) Reg. συμπατριώτης. Mox idem, Γρηγορίου. alii cum editis Γεωργίου.

(15) Reg. πειθομένους ἔχων τοὺς ἐθνικούς. Paulopost editi, ἐπὶ ἐπαγγελίαις. Sed ἐπί, quod desit in Reg. Basil. & Felck. 5. anon. & alioqui supereffluat, expunctum est. Mox Reg., ἀποδέδωκε, παροξύνει, omisso καί.

cum gladiis & fustibus contra populos in Ecclesias immittit. Quid autem hinc evenerit haud facile dictu est, neque enim pro facti gravitate enarrari potest, nec absque lacrymis & fletibus, vel minimam eorum partem recensere quis valeat. Quænam enim apud antiquos talis tragœdia? Aut quid ejusmodi in persequutione & bello umquam commissum est? Siquidem Ecclesia & sacrum baptisterium incenduntur. Statim autem luctus, ejulatus & planctus per totam urbem, civibus hæc facinora indigne ferentibus, & clamore adversus Ducem edito, vim sibi illatam obtestantibus. Virgines enim sanctæ & incontaminatæ nudari, ac nefaria pati: si resisterent, periclitari: Monachi conculcati expirare: alii discis impeti: alii gladiis fustibusque interfici: alii vulnerari, & vapulare. In sacram autem mensam quanta impietas iniquitasque commissa! aves strobilosque sacrificabant, idola quidem sua laudibus efferentes; Dominum autem & Salvatorem nostrum Jesum Christum, Filium Dei viventis, in ipsis Ecclesiis, maledictis insectantes. Divinos Scripturarum libros, quos in Ecclesia invenerunt, combussere. In sacrum autem baptisterium, proh facinus! dominicidæ Judæi, & athei ethnici temere ingressi, res adeo turpes perpetrarunt, ac seipsos nudantes tam obscœna protulere verba, ut ea pudeat referre. Imo quidam impii viri persequutionum acerbitatem imitati, virgines & continentes mulieres, manibus pertractas raptatasque, cogebant blasphemare & Dominum abnegare: quas id facere recusantes cædebant pedibusque calcabant.

Quænam flagitia adversus Ecclesiam, virgines, presbyteros & laicos gesta sint.

4. Ad hæc mirabilis ille ac præclarus Gregorii Ariani ingressus, qui hujusmodi malis gaudebat, ut pro hac iniqua victoria, Ethnicis, Judæis, iisque qui hæc flagitia contra nos commiserant, quasi præmium tribueret ac mercedem, Ecclesiam in prædam ipsis tradidit. Porro concessa hac inique ac petulanter agendi libertate, quæ dehinc gesta sunt, bello sunt pejora, & latrocinio crudeliora; ita ut alii obvia quæque diriperent: alii quorumdam deposita dividerent: magnam vini copiam illic repertam aut ebiberent, aut effunderent, aut asportarent: oleum reconditum auferrent: januas & cancellos quasi spolia singuli raperent: candelabra ad parietem statim reponerent: Ecclesiæ cereos idolis accenderent. Demum direptio & mors Ecclesiam occuparat: nec quidquam impios Arianos pudebat horum facinorum. Quin etiam his graviora & crudeliora addiderunt: presbyteri enim & laici plagis lacerari, virgines detracto maforte,

Ecclesia, Ethnicis & Judæis diripienda traditur.

Nova Gregorii immanita.

A ἀθρόως αὐτοὺς μετὰ ξιφῶν καὶ ῥοπάλων ἀφίησι κατὰ τῶν λαῶν εἰς τὰς ἐκκλησίας. καὶ τί γέγονεν ἐκ τούτων οὐκέτι (1) λοιπὸν ἁπλῶς εἰπεῖν· οὔτε γὰρ ἀξίως σημᾶναι δυνατὸν, οὔτε χωρὶς δακρύων καὶ θρήνων, μνημονεύσειεν ἄν τις κἂν τῶν ὀλίγων. ποῖα γὰρ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τετραγῴδηται τοιαῦτα; ἢ τί τοιοῦτον ἐν διωγμῷ καὶ πολέμῳ γέγονέ ποτε; ἡ μὲν ἐκκλησία καὶ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον πυρπολεῖται. εὐθέως δὲ οἰμωγαὶ καὶ ὀλολυγαὶ, καὶ θρῆνος ἦν κατὰ τὴν πόλιν, ἀγανακτούντων καὶ τῶν πολιτῶν ἐπὶ τοῖς γιγνομένοις καὶ καταβοώντων (2) τοῦ ἡγεμόνος, καὶ τὴν βίαν μαρτυρομένων, παρθένοι γὰρ ἅγιαι καὶ ἀμίαντοι ἐγυμνοῦντο, καὶ ἔπασχον ἃ μὴ θέμις· μὴ ἀνεχόμεναι δὲ, ἐκινδύνευον· μονάζοντες κατεπατοῦντο, καὶ ἀπέθνησκον· καὶ οἱ μὲν B (3) ἐδισκεύοντο, οἱ δὲ ξίφεσι καὶ ῥοπάλοις ἀνῃροῦντο· ἄλλοι ἐτραυματίζοντο καὶ ἐτύπτοντο. ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας τραπέζης, ἡλίκη ἀσέβεια καὶ παρανομία γέγονεν· ὄρνεα καὶ (4) στροβίλους ἐθυσίαζον· εὐφημοῦντες μὲν αὐτῶν τὰ εἴδωλα· δυσφημοῦντες δὲ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐκκλησίαις τὸν κύριον καὶ σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος. τὰς θείας τῶν γραφῶν βίβλους, ἃς ηὕρισκον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, κατέκαιον. εἰς δὲ τὸ ἅγιον βαπτιστήριον· φεῦ τῆς τόλμης. οἱ κυριοκτόνοι Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ ἄθεοι ἐθνικοὶ ἀφυλάκτως εἰσερχόμενοι, τοιαῦτα (5) αἰσχρὰ διεπράττοντο καὶ ἐλάλουν γυμνοῦντες ἑαυτοὺς, ὡς C αἰσχύνεσθαι καὶ λέγειν αὐτά. καὶ τινες ἀσεβεῖς ἄνδρες τὰ πικρὰ τῶν διωγμῶν μιμούμενοι, παρθένων καὶ ἐγκρατῶν κρατοῦντες (6) τὰς χεῖρας εἷλκον· καὶ διασύροντες, ἐβιάζοντο βλασφημεῖν, καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν κύριον, καὶ μὴ ἀρνουμένας κατέκοπτον καὶ κατεπάτουν.

4. Καὶ πρὸς τούτοις ἡ θαυμαστὴ καὶ λαμπρὰ εἴσοδος Γρηγορίου τοῦ Ἀρειανοῦ (7) ἡδομένη τοῖς τοιούτοις κακοῖς, ὥσπερ ἔπαθλον καὶ μισθὸν τῆς τοιαύτης παρανόμου νίκης παρέχουσα τοῖς ἐθνικοῖς καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ τοῖς (8) τὰ τοιαῦτα καθ' ἡμῶν ἐργασαμένοις D εἰς πρέδαν δέδωκε τὴν ἐκκλησίαν. καὶ τῆς τοιαύτης παρανομίας καὶ ἀταξίας συγχωρηθείσης, τὰ πολέμων λοιπὸν χείρονα, καὶ λῃστῶν ὠμότερα ἐγίνετο. οἱ μὲν γὰρ, τὰ (9) ἀπαντῶντα διήρπαζον· οἱ δὲ τὰς ἀποκειμένας τινῶν παραθήκας διῃροῦντο· τὸν οἶνον πολὺν ὄντα ἢ ἔπινον ἢ ἐξεκένουν ἢ ἀπέφερον· τὸ ἀποκείμενον ἔλαιον ἥρπαζον, τὰς θύρας καὶ τοὺς (10) καγκέλλους ὡς σκῦλα ἕκαστος ἐλάμβανεν· τὰς λυχνίας παρ' αὐτὰ ἐν τῷ τοιχίῳ ἀπετίθεσαν, τοὺς κηρούλους τῆς ἐκκλησίας τοῖς εἰδώλοις ἀνῆπτον· καὶ ὅλως, ἁρπαγὴ καὶ θάνατος ἦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ οὐκ ᾐδοῦντο οἱ (11) δυσσεβεῖς Ἀρειανοὶ τούτων γιγνομένων· ἀλλ' ἔτι χείρονα καὶ ὠμότερα προσετίθουν· πρεσβύτεροι γὰρ καὶ λαϊκοὶ (12) E ἐξέσθησαν, παρθένοι ἀπομαφοριζόμεναι ἀπήγοντο εἰς

(1) Reg. λοιπὸν ἐστιν εἰπεῖν. οὔτε γὰρ ἐπαξίως. Post pauca κἂν τῶν ὀλίγων. Sic Reg. & Anglic. alii cum editis, καὶ τῶν ὀλίγων.

(2) Sic Reg. & ita legit Nannius. In editis vero & aliis manuscriptis, τοῦ ἡγεμόνος deest. Paulopost Reg. αἱ ἅγιαι. Infra idem Reg. αἰσχύνεσθαι. Editi αἰσχύνεσθαι.

(3) Regius ἐδισκεύοντο. Anglicanus, & Felckmanni quintus anonymus ἐδιατκεύοντο mendose. Alii cum editis, ἐδημεύοντο. Infra Regius codex ἄλλοι δὲ ἐτρ. In eodem hæc, καὶ ἐτύπτοντο desunt.

(4) στροβίλους. Hujus vocis complura sunt significata. 1. στρόβιλος, significat Pinum vel nucem pineam: quam in quadam Italiæ regione *Strobilum* vocari ait Plinius, cujus hæc videtur vera lectio; nam in quibusdam editis, mendose, *Stipulas*, in ultima vero editione, *Tibulos* legitur. 2. Significat genus quoddam cochleæ. Alia significata, quæ nihil ad nostrum institutum spectant, vide sis in Lexicis. Incertum est utram ex allatis interpretationem postulet hic στροβίλους. In editis στροβήλους legebatur. Mox Reg. ἑαυτῶν τὰ εἴδ.

(5) Reg. αἰσχρῶς. Mox Basil. & Felckmanni 5. anonym. γυμνοῦντες αὐτούς.

(6) τὰς χεῖρας in Reg. & Anglic. leguntur. In aliis cum editis tum mss. desunt. Paulopost Reg. ἀρνεῖσθαι τὸν Χριστόν. Infra Reg. Γρηγορίου. alii omnes ed. & mss. Γεωργίου.

(7) Basil. ἡ δεδομένη. Reg. quem sequimur, ἡ ἡδομένη. In aliis ἡ deest.

(8) In Reg. τὰ deest. Mox Basil. πραίδαν solus. Ecclesia vero de qua hic agit, *Cyrini* vocabatur, ut ait Athanasius ad Solitarios, ubi hæc ipsa recensentur. Porro in Epistola Julii, quam integram Athanasius refert Apol. contra Arianos, sacra Mysteria ab Ethnicis direpta & conculcata feruntur; quod cur in hac Epistola omittatur, haud difficile est augurari, nempe, Athanasio, qui paulopost fugam suam hæc scripsit, nondum omnia illic gesta, explorata fuisse poterant.

(9) Reg. ἀπαντῶν. Mox Anglic. τινῶν ἀποθήκας.

(10) Hoc loco mire variat Regius mss. sic enim habet, καὶ τοὺς καγκέλλους τῶν ἐκκλησιῶν ὡς σκῦλα ἕκαστος ἐλάμβανεν, τὰς λυχνίας παρ' αὐτὰ ἐν τῷ τοιχίῳ ἀπέθεντο, τοὺς κηρούλους, &c. ex quibus hæc ὡς σκῦλα ἕκαστος ἐλάμβανεν, saniora videntur iis quæ in editis legebantur, ὡς σκύβαλα ἕκαστος ἐβάσταζεν, quare in hoc Regii lectionem sequimur. Κηρούλους. sic Reg. & Anglic. Editi cum aliis mss. κηρίωνας. Mox Reg. solus ἧπτον pro ἀνῆπτον.

(11) Reg. ἀσεβεῖς Ἀρειανοὶ οὐδὲν τῶν.

(12) Reg. Basil. Anglic. ἐξέσθησαν. Editi male ἐξέθησαν. Hæc ipsa sic leguntur in Epistola Julii infra, Πρεσβύτεροι καὶ πολλοὶ τοῦ λαοῦ ᾐκίσθησαν, *Presbyteri & ex populo multi plagis lacerati sunt*; ex quo patet veram esse lectionem ἐξέσθησαν. Mox Regius ἀπομαφορτιζόμεναι, quæ lectio non spernenda. Nam hoc genus vestis, ut apud Græcos μαφόριον, apud Latinos mavors, mafors, mafortes, & mafortium vocatur; unde existimant nonnulli μαφόριον Græcum, ἀπὸ τοῦ μαφορτίου factum esse. Eratque μαφόριον capitis velamen, quo non Moniales tantum, sed & Monachi utebantur. In libro de Virginitate, qui falso adscribitur Athanasio; καὶ τὸ μαφόριον ἄκροσσον, *sit mafortium non fimbriatum*. ἀπομαφοριζομένας inepte vetus Interpres, *a cœtu suo divulsas* verterat.

εἰς τὸ βῆμα τοῦ ἡγεμόνος, (1) καὶ εἰς τὴν φυλακὴν ἐβάλλοντο· ἄλλοι ἐδημεύθησαν, ἐμαστίχθησαν· οἱ ἄρτοι τῶν λειτουργῶν καὶ τῶν παρθένων ἐκωλύθησαν. ταῦτα δὲ ἐγίγνετο ἐν αὐτῇ τῇ ἁγίᾳ (2) τεσσαρακοστῇ περὶ τὸ πάσχα, ὅτε οἱ μὲν ἀδελφοὶ ἐνήστευον, ὁ δὲ θαυμαστὸς Γρηγόριος τὸν Καϊάφα τρόπον ἀναλαβὼν, μετὰ Πιλάτου τοῦ ἡγεμόνος, κατὰ τῶν εἰς Χριστὸν εὐσεβούντων ἐνεπαροίνει. ἐν παρασκευῇ γοῦν (3) εἰσερχόμενος εἰς μίαν τῶν ἐκκλησιῶν μετὰ τοῦ ἡγεμόνος, καὶ τῶν ἐθνικῶν δήμων, ὡς ἀποστρεφομένους εἶδε τοὺς λαοὺς τὴν (4) βιαίαν εἴσοδον αὐτοῦ, ἐποίησε τὸν ὠμότατον ἡγεμόνα, ἐν μιᾷ ὥρᾳ τριάκοντα καὶ τέσσαρας παρθένους, καὶ ὑπάνδρους, καὶ εὐγενεῖς ἄνδρας μαστίξαι δημοσίᾳ, καὶ εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐμβαλεῖν· ἐν οἷς μίαν παρθένον φιλολογοῦσαν, καὶ τὸ ψαλτήριον ἔτι κατέχουσαν ἐν ταῖς χερσὶ, μαστιχθῆναι πεποίηκε δημοσίᾳ. καὶ τὸ μὲν βιβλίον ὑπὸ τῶν δημίων διηρπάσθη, αὐτὴ (5) δὲ ἡ παρθένος εἰς τὴν φυλακὴν κατείρχθη.

5. Τούτων γενομένων, οὐχ ἡσύχαζον, οὐδὲ εἰς τὰ ἑξῆς. ἀλλ' ἐβουλεύοντο καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ ἐκκλησίᾳ· ἔνθα μάλιστα ἐγὼ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ᾤκουν, τὰ αὐτὰ τοῖς προτέροις ποιῆσαι· ἐσπούδαζον δὲ τὴν μανίαν ἑαυτῶν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν ἐπεκτεῖναι· ἵνα με θηρεύσαντες ἀνέλωσιν. ὃ καὶ ἔπαθον ἂν, εἰ μὴ ἡ τοῦ (6) Χριστοῦ χάρις ἐβοήθησεν· ἵνα μόνον ἐκφυγὼν ὑπαγορεῦσαι κἂν τὰ ὀλίγα δυνηθῶ· ἐγὼ γὰρ θεωρῶν αὐτοὺς ἔσχατα λυσσῶντας, λογισάμενος ἵνα μήτε ἡ ἐκκλησία βλαβῇ, καὶ αἱ ἐν αὐτῇ παρθένοι πάθωσι· καὶ θάνατοι πάλιν γένωνται, καὶ δεύτερον οἱ λαοὶ ὑβρισθῶσιν, ὑπέκλεψα ἐμαυτὸν τῶν λαῶν μνησθεὶς τοῦ σωτῆρος λέγοντος· „ ἐὰν ὑμᾶς διώκωσιν εἰς τὴν δὲ „ τὴν πόλιν, φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν. „ ᾔδειν γὰρ αὐτοὺς ἀφ' ὧν ἔπραξαν εἰς τὴν ἑτέραν ἐκκλησίαν κακῶν, μηδὲν τῶν δεινῶν καὶ κατὰ τῆς ἄλλης παραιτουμένους· ὅπουγε οὐδὲ αὐτὴν τὴν κυριακὴν τῆς (7) ἁγίας ἑορτῆς ᾐδέσθησαν. ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἀνθρώπους εἰς φυλακὴν κατεῖρξαν· ὅτε ὁ μὲν κύριος τοὺς πάντας ἐκ τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν ἠλευθέρωσεν. ὁ δὲ Γρηγόριος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ὥσπερ ἀντιμαχόμενοι τῷ σωτῆρι, καὶ θαρρήσαντες τῇ τοῦ ἡγεμόνος προστασίᾳ, τὴν ἐλευθέριον ἡμέραν τοῖς τοῦ Χριστοῦ δούλοις πένθος (8) πεποιήκασιν. οἱ μὲν γὰρ Ἕλληνες ηὐφραίνοντο δυσωπούμενοι τὴν ἡμέραν· ὁ δὲ Γρηγόριος ἴσως ἐντολὰς πληρῶν τῶν περὶ Εὐσέβιον, πενθεῖν ἠνάγκαζε (9) τοὺς Χριστιανοὺς τῇ κακώσει τῶν δεσμῶν. διὰ ταύτης τοίνυν τῆς βίας ὁ ἡγεμὼν ἥρπασε τὰς ἐκκλησίας· καὶ ἁρπάσας Γρηγορίῳ καὶ τοῖς Αρειομανίταις παραδέδωκε. καὶ οἱ μὲν ἐκκήρυκτοι παρ' ἡμῶν διὰ τὴν ἀσέβειαν γενόμενοι (10), ἐγκαυχῶνται τῇ ἁρπαγῇ τῶν ἐκκλησιῶν· ὁ δὲ τοῦ θεοῦ λαὸς, καὶ οἱ κληρικοὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας βιάζονται, ἢ κοινωνεῖν τῇ ἀσεβείᾳ τῶν αἱρετικῶν Αρειανῶν, ἢ μὴ εἰσέρχεσθαι εἰς τὰς ἐκκλησίας. καὶ γὰρ καὶ τοῖς ναυκλήροις καὶ τοῖς (11) ἄλλοις τοῖς τὴν θάλατταν πλέουσιν, οὐκ ὀλίγην βίαν καὶ ἀνάγκην ἐπέθηκεν ὁ Γρηγόριος διὰ τοῦ ἡγεμόνος βασανίζων (12) καὶ μαστίζων, ἄλλους δὲ καὶ δεσμεύων καὶ εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐμβάλλων· ἵνα μηδὲ ἀντιλέγωσι τῇ παρανομίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ γράμματα παρ' αὐτοῦ λαμβάνωσι. καὶ ἵνα μὴ ἄχρι τούτων ἀρκεσθῇ, ἀλλὰ καὶ τοῦ αἵματος ἡμῶν ἐμφορηθῇ, πεποίηκε τὸν ὠμότατον καὶ συνεργὸν αὐτοῦ ἡγεμόνα, ψήφισμα ὡς ἐκ προσώπου τοῦ λαοῦ κατ'

A ad tribunal ducis pertrahi, & in carcerem conjici: illi proſcribi, flagelliſque cædi: panes miniſtrorum ac virginum interverti. Hæc autem in ipſa ſancta quadrageſima circa feſtum Paſchæ geſta ſunt, quo tempore fratres quidem jejunabant; præclarus autem ille Gregorius Caiphæ mores imitatus, cum Pilato duce adverſus pios Chriſti cultores debacchabatur. Certe in Paraſceve in unam Eccleſiarum cum Duce & cum Ethnicis viris ingreſſus, ut populos violentum ejus introitum averſari animadvertit: auctorem ſe crudeliſſimo Duci præbuit ut in hora una triB ginta quatuor tum virgines tum conjugatæ, ſive nobiles viri flagris publice cæderentur, & carceri manciparentur: inter quas virginem aliquam lectionis ſtudioſam, & adhuc pſalterium præ manibus tenentem, publice flagellari juſſit: ejuſque liber raptus a carnificibus, virgo autem ipſa in carcerem recluſa eſt.

5. His peractis nondum quieverunt: ſed conſilium iniere ut in alia Eccleſia, ubi maxime illis diebus ego degere conſueveram, eadem quæ prius egerant perpetrarent: ideoque furorem ſuum ad hanc quoque Eccleſiam extendere ſtuduerunt, ut C me illic quaſi venatu captum interficerent. quod ſane mihi accidiſſet, niſi Chriſti gratia opem tuliſſet, ut vix effugerem & ſaltem hæc pauca dictare liceret. Cum enim eos ingenti furore correptos animadverterem, cavens ne Eccleſia læderetur, & ne virgines quæ illic erant indigna paterentur, neu cædes iterum perpetrarentur, ac rurſum populi contumelia afficerentur, me populis ſubduxi, memor Salvatoris dicentis: *Si vos perſequuti fuerint in hac civitate, fugite in aliam*. Noveram enim ex iis malis quæ in alia Eccleſia commiſerant, nihil ſceleD ris eos in iſtam Eccleſiam omiſſuros: ubi ne ipſam quidem dominicam ſanctæ feſtivitatis ulla in reverentia habuerant, ſed & illius Eccleſiæ homines in carcerem truſerant. Et quo tempore Dominus univerſos ex mortis vinculis liberavit, Gregorius cum ſuis velut bello in Salvatorem ſuſcepto, Ducis patrocinio freti, diem illam libertatis, Chriſti ſervis in luctum verterunt. Nam ethnici quidem qui hanc diem perhorrent lætabantur: Gregorius vero, Euſebianorum fortaſſe juſſa complens, vinculorum acerbitate Chriſtianos ad luctum compulit. Hoc igitur violentiæ impetu Dux eccleſias E occupavit, occupatas Gregorio & Ariomanitis tradidit. Et qui ob impietatem a nobis ejecti fuerant, Eccleſiarum invaſione gloriantur. Populus autem Dei & Catholicæ Eccleſiæ Clerici, aut hæreticorum Arianorum impietati communicare coguntur, aut Eccleſiarum introitu arcentur. Imo & naucleris, & aliis qui in mari navigabant, non modicam vim & neceſſitatem intulit Gregorius, dum opera Ducis alios excruciat, flagriſque cædit, alios vinculis conſtringit, & in carcerem conjicit; ut ejus iniquitati non contradicerent, imo literas a ſe acciperent. Verum ne his quidem contentus, quo ſe noſtro ſanF guine ſatiaret, crudeliſſimo facinorum ſocio Duci auctor fuit, ut quaſi populi ſuffragio, acta adverſum me

Athanaſius Arianorum furori ſe ſubducit.

Matth. 10. 23.

Eccleſiæ Alexandrinæ, Gregorio & Arianis traduntur.

(1) Reg. pro καὶ εἰς τὴν φυλακὴν habet αἱ δὲ εἰς τὴν φυλ. Infra idem, ἄλλοι δὲ ἐδημεύθησαν.
(2) Reg. ἁγίᾳ σαρακοστῇ. Mox editi de more, Γεώργιος. Reg. Γρηγόριος.
(3) Sic Reg. & Anglic. editi εἰσερχόμενοι. Baſil. & Felckm. 5. anon. εἰσερχόμενον.
(4) Pro βιαίαν, Reg. μικράν.
(5) Sic ex Reg. reſtituendum putavimus. Alii cum editis, αὕτη τε. Infra Baſil. οὐχ ἡσύχαζεν.
(6) Reg. θεοῦ. Mox idem ἵνα μόλις ἐκφύγω καὶ ὑπαγορεῦσαι κἂν ὀλίγα. Infra idem καὶ λογισάμενος. Paulopoſt in Baſil. αἱ deeſt ante ἐν αὐτῇ. Mox Regius, καὶ ἐν αὐτῇ πάλιν θάνατοι γένωνται.
(7) ἁγίας deeſt in Reg. Infra editi Γεώργιος, Reg. vero Γρηγόριος.
(8) Sic Reg. Alii cum editis πεποίηνται. Paulopoſt editi, Γεώργιος. Reg. Γρηγόριος.
(9) In editis τότε ante τοὺς χριστιανούς. Nos Regium codicem ſequuti expunximus. Mox omnes editi & mſſ. præter Reg. διὰ ταύτης τοίνυν τῆς βίας, Regii mſ. lectionem amplectendam duximus. Mox editi, Γεωργίῳ, Reg. Γρηγορίῳ.
(10) Reg. καυχῶνται.
(11) Reg. τοῖς λαοῖς.
(12) Sic Reg. Alii vero cum editis, Γεώργιος διὰ τοῦ ἡγεμόνος, βασανίζων, ἄλλους δεσμεύων, omiſſis interpoſitis.

me odioſis verbis concepta piiſſimo Imperatori Conſtantio ſcriberet, unde non ſolum effugere non liceret, ſed ſexcentæ mortes exſpectandæ eſſent. Porro qui acta conſcripſit transfuga eſt ex chriſtianis, qui idola turpiter adorat: qui autem ſubſcripſere ſunt ethnici & idolorum æditui, ac cum ipſis Ariani. Et ne multus ſim in ſcribendo, perſequutio iſthic adeſt, imo qualis numquam adverſus Eccleſiam exſtitit. Nam in ſuperiori quidem perſequutione, ſaltem qui effugerat orare, & qui latitabat, baptizari poterat: nunc autem ingens illa crudelitas etiam Babyloniorum impietatem eſt æmulata. Ut enim illi Danielem, ſic præclarus Gregorius eos qui domi orant ad Ducem defert: & miniſtros cum ingenti contumelia obſervat, ita ut ex hac violentia multi nondum baptizari periclitentur. Plurimi vero quod dum ægrotant a nullo inviſantur (quod illi haud ſine lacrymis tolerarint) ejuſmodi calamitatem ipſo morbo acerbiorem exiſtimant. Dum enim Eccleſiæ miniſtri perſequutionem patiuntur, populi qui hæreticorum Arianorum impietatem exſecrantur, malunt ita ægrotare ac periclitari, quam ut Arianorum manus capiti ſuo imponatur.

6. Arianus igitur eſt Gregorius & Arianis miſſus: nam illis ſolis exceptis, nemo illum poſtulavit. Quapropter quaſi mercenarius & extraneus, gravia & acerba in Catholicæ Eccleſiæ populos, utpote ſibi non proprios, Ducis opera perpetrat. Cum enim jam pridem Piſtum Arianis Epiſcopum conſtituiſſent Euſebius cum ſequacibus: ubi de illo nos ſcripſiſſemus, vos omnes Catholicæ Eccleſiæ Epiſcopi, illum ob impietatem jure anathemate damnaſtis, & abdicaſtis. Qua de cauſa jam Gregorium ipſiſmet Arianis miſerunt. Deinde ne nobis rurſum adverſus ipſos ſcribentibus, denuo illi pudore ſuffunderentur, externa vi contra nos uſi ſunt, ut cum Eccleſias occupaverint Arianiſmi ſuſpicionem effugiſſe videantur. Verum hic quoque ſpe falſi ſunt, nemo enim Eccleſiaſticorum cum illis verſatur, niſi ſoli hæretici, quique ob crimina ejecti ſunt, & quotquot metu Ducis ſimulatione utuntur. hæc eſt Euſebianorum ſcena: hæc Euſebiani cum jam pridem moliti eſſent ac faciendum conſtituiſſent, nunc per calumnias efficere valuerunt, quibus nos apud Imperatorem criminati ſunt. Sed ne ita quidem quieſcunt, ſed etiamnum nos interficere quærunt, notiſque noſtris ſeſe terribiles exhibent; ita ut omnes ſe in fugam vertant, & ab illis mortem exſpectent. Sed non ideo vos eorum malitiam reformidare oportet, ſed potius ulciſci, reſque novas quas adverſum nos moliti ſunt indigne ferre. Si enim uno membro patiente, reliqua membra condoleſcunt; & ſi juxta beatum Apoſtolum, flere oportet cum flentibus; cum tanta Eccleſia lædatur unuſquiſque, ac ſi ipſe læſus, facinus illud ulciſcatur.

A ἐμοῦ γράψαι τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ (1) Κωνσταντίῳ, ἐπίφθονα ῥήματα περιέχον, ἀφ' οὗ μὴ μόνον ἐστὶ φυγεῖν, ἀλλὰ καὶ μυρίους θανάτους προσδοκᾶν. καὶ ὁ μὲν τὸ ψήφισμα γράψας ἐστὶ παραβάτης ἐκ Χριστιανῶν, (2) καὶ εἴδωλα ἀναισχύντως προσκυνῶν· οἱ δὲ ὑπογράψαντες, εἰσὶν ἐθνικοὶ καὶ νεωκόροι τῶν εἰδώλων, καὶ σὺν αὐτοῖς Ἀρειανοί. καὶ ἵνα μὴ πολὺς ἐν τῷ γράφειν γένωμαι· διωγμός ἐστιν ἐνταῦθα, καὶ διωγμὸς, οἷος οὐδέποτε γέγονε κατὰ τῆς ἐκκλησίας· ὅλως μὲν γὰρ ἐν τῷ πρὸ τούτου διωγμῷ, (3) κἂν φεύγων τις προσηύχετο, καὶ B κρυπτόμενος ἐβαπτίζετο· ἄρτι δὲ ἡ πολλὴ ὠμότης, καὶ τὴν Βαβυλωνίαν ἀθεότητα μεμίμηται. ὡς γὰρ οἱ τότε κατὰ τοῦ Δανιὴλ, οὕτω καὶ ὁ θαυμαστὸς Γρηγόριος νῦν τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις προσευχομένους διαβάλλει τῷ ἡγεμόνι· καὶ τοὺς λειτουργοὺς μετὰ πάσης ὕβρεως παρατηρεῖται, ὡς ἐκ τῆς (4) τοσαύτης βίας, πολλοὺς μὲν ἀβαπτίστους κινδυνεύειν· πολλοὺς δὲ χωρὶς τῶν ἐπισκεπτομένων νοσεῖν καὶ ὀδύρεσθαι, πικροτέραν τῆς νόσου τὴν τοιαύτην συμφορὰν ἡγουμένους. τῶν γὰρ λειτουργῶν τῆς ἐκκλησίας διωκομένων, οἱ λαοὶ καταγινώσκοντες τῆς ἀσεβείας τῶν αἱρετικῶν Ἀρειανῶν, αἱροῦνται (5) μᾶλλον οὕτω νοσεῖν καὶ κινδυνεύειν, ἢ χεῖ C ρα τῶν Ἀρειανῶν ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν.

6. Ἀρειανὸς οὖν ἐστιν ὁ Γρηγόριος καὶ τοῖς Ἀρειανοῖς ἀποσταλείς· οὐ γάρ τις αὐτὸν ᾐτήσατο, πλὴν μόνων αὐτῶν· καὶ διὰ τοῦτο ὡς μισθωτὸς καὶ ὡς ἀλλότριος δεινὰ καὶ πικρὰ τοῖς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας λαοῖς, ὡς οὐκ οὖσιν ἰδίοις, διὰ τοῦ ἡγεμόνος κατεργάζεται. ἐπειδὴ γὰρ (6) Πιστὸν ὅνπερ πρότερον οἱ περὶ Εὐσέβιον τοῖς Ἀρειανοῖς κατέστησαν, μετὰ τὸ γράψαι ἡμᾶς περὶ αὐτοῦ, πάντες ὑμεῖς οἱ τῆς (7) καθολικῆς ἐκκλησίας ἐπίσκοποι ἐπίστασθε, ὡς διὰ τὴν ἀσέβειαν, εἰκότως αὐτὸν ἀναθεματίσατε καὶ ἀπεκηρύξατε· D τούτου ἕνεκα (8) Γρηγόριον νῦν τὸν αὐτὸν τοῖς Ἀρειανοῖς ἀπέστειλαν. εἶτα ἵνα μὴ καὶ δεύτερον αἰσχύνην ὀφλήσωσι, γραφόντων ἡμῶν πάλιν κατ' αὐτῶν, διὰ τοῦτο τῇ ἔξωθεν βίᾳ καθ' ἡμῶν ἐχρήσαντο, ἵνα τῶν ἐκκλησιῶν περικρατήσαντες, δόξωσιν (9) ἐκφεύγειν τὴν τῶν Ἀρειανῶν ὑπόνοιαν. ἀλλ' ἐσφάλησαν καὶ ἐν τούτῳ· οὐδεὶς γὰρ τῶν τῆς ἐκκλησίας ἀνθρώπων ἐστὶ μετ' αὐτῶν, εἰ μὴ μόνοι οἱ αἱρετικοὶ, καὶ οἱ δι' αἰτίας ἐκβληθέντες, καὶ ὅσοι διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ ἡγεμόνος ὑποκρίνονται. τοῦτο δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιόν ἐστι τὸ δραματούργημα, ταῦτα οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔκπαλαι μὲν ἐμελέτων καὶ συνετίθουν· νῦν δὲ καὶ ἴσχυσαν πρᾶξαι διὰ τὰς διαβολὰς, ἃς (10) διέβαλον ἡμᾶς βασιλεῖ. E ἀμέλει οὐδὲ οὕτως ἡσυχάζουσιν, ἀλλὰ καὶ ὅπως ἡμᾶς ἀποκτεῖναι ζητοῦσι, καὶ τοῖς γνωρίμοις ἡμῶν φοβεροὺς ἑαυτοὺς δεικνύουσιν, (11) ὥστε πάντας φυγαδεύεσθαι, καὶ θάνατον παρ' αὐτῶν προσδοκᾶν. ἀλλ' οὐ διὰ ταῦτα καὶ ὑμᾶς αὐτῶν τὴν παρανομίαν καταπτῆξαι χρὴ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐκδικῆσαι, καὶ ἀγανακτῆσαι κατὰ τῶν οὕτως καινοτομηθέντων καθ' ἡμῶν. εἰ γὰρ πάσχοντος μέλους ἑνὸς, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη, καὶ κατὰ τὸν μακάριον Ἀπόστολον, κλαίειν μετὰ κλαιόντων δεῖ, πασχούσης τῆς τηλικαύτης Ἐκκλησίας, ἕκαστος, ὡς αὐτὸς πάσχων, ἐκδικείτω τὸ πρᾶγμα.

κοινὸς

Piſtus ab Euſebianis ordinatus, ab aliis epiſcopis depoſitus fuerat.

(1) Reg. Κωνσταντίῳ mendoſe.

(2) καὶ, & paulo infra εἰσὶν, deſunt in editis. Nos ex Reg. ſumſimus.

(3) Reg. καὶ. Infra idem Reg. Βαβυλώνιοι, & mox ἐνίκησαν pro μεμίμηται. Pauloposſt idem Γρηγόριος νῦν τούς. Editi vero Γεώργιος τούς.

(4) Ita Reg. Editi τοιαύτης. Mox idem Reg. poſt κινδυνεύειν, ſic habet, κωλύων τε τοὺς νοσοῦντας ἐπισκέπτεσθαι, καὶ ἀπὸ τούτου ἀβαπτίστους τελευτᾶν αὐτοὺς, πικροτέραν τῆς νόσου καὶ τοῦ θανάτου τὴν τοιαύτην, quæ ſane ἀσύστατα ſunt, & cum præcedentibus parum cohærent.

(5) Reg. μᾶλλον νοσεῖν καὶ κινδυνεύειν, ἢ τῶν ἀσεβῶν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἑαυτῶν ἐπιτεθεῖναι. Idem Ἀρειανὸς οὖν ἐστιν ὁ Γρηγόριος &c. Ubi editi de more Γεώργιος. Mox idem Reg. ᾐτήσατο. Editi vero ᾔτηται. Pauloposſt ὡς ante ἀλλότριος in Reg. legitur, in editis deſideratur.

(6) ἐπειδὴ γὰρ πιστόν. Sic Reg. Anglic. & ita legerat Nannius qui vertit: *ut fidum ſibi in Epiſcopum*, ſed perperam πιστὸν, fidum tranſtulit, cum ſit nomen proprium de quo in admonitione vide ſis. pro ὅνπερ, Reg. & Anglic. αὐτὸν minus recte.

(7) Reg. ſolus καθολικῆς ἐκκλησίας ἐπίσκοποι διά γε τὴν ἀσέβειαν. In editis ἐκκλησίας deeſt.

(8) Reg. Γρηγόριον νῦν τὸν αὐτὸν τοῖς ἀρ. Editi vero, Γεώργιον νῦν τοῖς αὐτοῖς Ἀρειανοῖς.

(9) Reg. ἐκφυγεῖν. Infra οὐδεὶς γὰρ τῶν τῆς ἐκκλησίας ἀνθρώπων ἐστὶ μετ' αὐτῶν, hæc, quæ in editis deerant, ex Reg. & Anglic. ſumſimus, quæ etiam a Nannio lecta ſunt.

(10) Sic Anglic. & Edit. Pariſ. alii διέβαλλον. Mox Anglic. ἡσύχαζον.

(11) ὥστε Reg. & Baſil. Alii vero cum Editis ὡς. Mox θάνατον. Sic Reg. quem ſequimur, editi θανάτους. Infra Reg. ſolus ἡμᾶς αὐτῶν τὴν πανηγύριν. Poſt pauca καθ' ἡμῶν ex Reg. & Baſil. deſumtum, in editis & in aliis mſſ. deerat. Mox Editi, μέλους τινὸς, at Reg. quem ſequimur μέλους ἑνὸς, & ita legiſſe videtur Nannius qui vertit, *uno membro*. Pauloposſt καὶ ante κατὰ deeſt in Reg. Mox Reg. δεῖν, pro δεῖ mendoſe.

κοινὸς γάρ ἐστιν ὁ σωτὴρ, ὁ ὑπ' αὐτῶν βλασφημούμενος· καὶ (1) πάντων εἰσὶν οἱ κανόνες, οἱ ὑπ' αὐτῶν παραλυόμενοι· ἆρα γὰρ εἰ καθεζομένων ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ συναγομένων τῶν λαῶν χωρὶς τινὸς μέμψεως, εἴ τις ἐξαίφνης διὰ προστάγματος διάδοχος ἐληλύθει καθ' ἑνὸς ὑμῶν, καὶ τοιαῦτα ἐγεγόνει καθ' ὑμῶν, οὐκ ἂν ἠγανακτήσατε; οὐκ (2) ἂν ἠξιώσατε ἐκδικηθῆναι; διὰ τοῦτο ἀγανακτῆσαι ὑμᾶς δίκαιόν ἐστιν· ἵνα μὴ τούτων σιωπωμένων, κατ' ὀλίγον καὶ εἰς ἑκάστην ἐκκλησίαν, τὸ τοιοῦτον κακὸν (3) διαβῇ, καὶ λοιπὸν ἐμπόριον καὶ ἀγοραῖον τὸ καθ' ἡμᾶς διδασκαλεῖον γένηται.

7. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τοὺς Ἀρειομανίτας οἴδατε, ἀγαπητοί· πολλάκις γὰρ αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν ἰδίᾳ καὶ κοινῇ πάντες ἀπεκηρύξατε· οἴδατε δὲ καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον, ὡς προεῖπον, τῆς αὐτῆς ἐκείνοις ὄντας αἱρέσεως, δι' ἣν καὶ (4) πάλαι ἡμῖν ἐπεβούλευσαν. τὰ δὲ νῦν δι' αὐτοὺς καὶ ὑπ' αὐτῶν γενόμενα, πικρότερα πολέμων, ἐδήλωσα ὑμῖν, ἵνα κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἱστορίαν μισοπόνηρον ζῆλον ἀναλαβόντες, ἐξάρητε τοὺς τὰ τοιαῦτα πονηρὰ ἐργασαμένους κατὰ τῆς ἐκκλησίας. εἰ γὰρ καὶ (5) πέρυσιν οἱ κατὰ Ῥώμην ἀδελφοὶ μήπω τούτων γενομένων, ἀλλ' ἕνεκα τῶν πρώτων, σύνοδον ἔγραψαν γενέσθαι ἵνα κἀκεῖνα ἐκδικηθῇ· ὥσπερ εὐλαβούμενοι οἱ περὶ Εὐσέβιον, προέλαβον διαταράξαι τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἠθέλησαν ἡμᾶς ἀνελεῖν· ἵνα λοιπὸν ἐπ' ἀδείας πράττωσιν ἃ βούλονται, καὶ μὴ ἔχωσι τὸν ἐλέγχοντα· πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ τοῖς τηλικούτοις παρανομήμασιν ἀγανακτῆσαι ὀφείλετε, καὶ καταψηφίσασθαι αὐτῶν, ὅσῳ καὶ ταῦτα τοῖς προτέροις προσέθηκαν; παρακαλῶ, μὴ παρίδητε τὰ τηλικαῦτα, μηδὲ ἐπιτρέψητε τὴν περιβόητον Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίαν ὑπὸ αἱρετικῶν καταπατηθῆναι. διὰ ταῦτα γὰρ εἰκότως καὶ οἱ λαοὶ, καὶ οἱ λειτουργοὶ καθ' ἑαυτούς εἰσι, διὰ μὲν τὰς τοῦ ἐπάρχου (6) βίας σιωπῶντες, διὰ δὲ τὴν ἀσέβειαν τῶν Ἀρειομανιτῶν ἐκτρεπόμενοι. ἐὰν τοίνυν γράφῃ πρὸς ὑμᾶς Γρηγόριος, ἢ ἄλλος τις περὶ αὐτοῦ, μὴ δέξησθε, ἀδελφοί, τὰ γράμματα αὐτοῦ· ἀλλὰ σχίσατε, καὶ δυσωπήσατε τοὺς κομίζοντας, ὡς (7) ἀσεβείας καὶ πονηρίας ὄντας διακόνους· ἐὰν δὲ καὶ τύπον εἰρηνικὸν τολμήσῃ γράφειν, μηδὲ ταῦτα δέχησθε· τῷ γὰρ φόβῳ τοῦ ἡγεμόνος οἱ δεχόμενοι κομίζουσι διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ βίας. ἐπειδὴ δὲ εἰκὸς καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον γράφειν ὑμῖν περὶ αὐτοῦ, διὰ τοῦτο προυπομνῆσαι ὑμᾶς ἐσπούδασα, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ τὸ ἀπροσωπόληπτον τοῦ θεοῦ μιμησάμενοι, ἐκδιώξητε τοὺς παρ' αὐτῶν· ὅτι ἐν τοιούτῳ καιρῷ διωγμοὺς καὶ φθορὰς παρθένων καὶ θανάτους, καὶ ἁρπαγὰς τῶν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις, καὶ πυρκαϊὰν, καὶ βλασφημίας (8) ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἕνεκεν τῶν Ἀρειομανιτῶν κατεσκεύασαν ὑπὸ ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων γενέσθαι. οὐκ ἂν δὲ ὁ ἀσεβὴς καὶ μεμηνὼς Γρηγόριος ἀρνήσηται ἑαυτὸν εἶναι Ἀρειανὸν, ἔχων ἔλεγχον τὸν ὑπογράφοντα αὐτοῦ τὰ γράμματα. Ἀμμὼν γὰρ οὗτος ὁ ὑπογράφων, ἔκπαλαι μὲν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου τοῦ πρὸ ἐμοῦ ἐπισκόπου, ἐπὶ πολλοῖς κακοῖς (9) καὶ ἐπὶ ἀσεβείᾳ, ἐξεβλήθη τῆς ἐκκλησίας. πάντων οὖν ἕνεκεν, καὶ ἀντιγράψαι ἡμῖν θελήσατε, καὶ καταγνῶναι τῶν ἀσεβῶν· ἵνα καὶ νῦν, οἱ μὲν λειτουργοὶ, οἱ ἐνταῦθα, καὶ οἱ (10) λαοὶ, τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ μισοπονηρίαν ὑμῶν ὁρῶντες, εὐφραίνωνται τῇ εἰς Χριστὸν ὁμοψύχῳ ὑμῶν πίστει· οἱ δὲ τοιαῦτα κατὰ τῆς ἐκκλησίας παρανομήσαντες, μεταπαιδευθέντες ἐκ τῶν ὑμῶν γραμμάτων, κἂν ὀψέ ποτε δυνηθῶσι μεταγνῶναι·

A Communis enim eſt Salvator quem illi maledictis inceſſunt, & omnium ſunt canones qui ab illis violantur. Si vobis in Eccleſia ſedentibus, & populis abſque ulla querendi cauſa congregatis, aliquis derepente decretum proferens, alicujus veſtrum ſucceſſor accederet, nonne illud indigne ferretis? nonne rogaretis qui vos ulciſcerentur? Quocirca æquum eſt vos indignari, ne ſi hæc taceantur paulatim per ſingulas Eccleſias hujuſmodi malum propagetur, & tandem gymnaſium noſtrum B in emporium forumve convertatur.

7. Porro quæ ad Ariomanitas ſpectant noſtis, fratres, (ſæpe enim eorum impietatem & ſinguli privatim & publice omnes condemnaſtis.) Nec ignoratis, ut ſupra dixi, Euſebium ejuſque ſocios ejuſdem eſſe hæreſeos, cujus gratia nobis iterum inſidias ſtruxere. Quæ vero nunc illorum cauſa, imo illis auctoribus geſta ſunt, bellis ſane acerbiora vobis ſignificavi; ut, ſecundum hiſtoriam initio enarratam, ſtudio iniquitatis ulciſcendæ inſtructi, talium in Eccleſiam ſcelerum auctores deponatis. Si enim anno præterito fratres noſtri qui Romæ ſunt, his nondum actis, ſed C propter alia quæ prius contigerant, ſynodum cogendam eſſe ſcripſerunt, ut illa ſcelera ulciſcerentur: quam reformidantes Euſebius & ſocii, Eccleſiam conturbare prævererunt, noſque interficere voluerunt, ut pro libidine deinceps agere liceret, nec haberent qui ſe redargueret; quanto magis hæc tanta ſcelera indigne ferre illoſque damnare debetis, cum maxime iſta ſuperioribus addiderint? Obſecro ne hæc tam gravia negligatis, neve inclytam Alexandrinorum Eccleſiam, ab hæreticis conculcari ſinatis. Siquidem populi ac miniſtri, jure merito ſeorſim degunt, ob D Præfecti formidinem taciti quidem, Ariomanitarum tamen impietatem execrantes. Si igitur aut ipſe Gregorius, aut alius quiſpiam illius cauſa ad vos ſcripſerit, ne recipiatis, fratres, ejus literas. Sed ipſas lacerate, tabellarioſque pudore ſuffundite, utpote impietatis & malitiæ miniſtros. Sed etiamſi ſub pacifica forma ſcribere auſit, ne ſic quoque recipiatis: metu enim Ducis eas deferunt qui ad vitandam ejus violentiam ipſas ſuſceperunt. Quoniam autem veriſimile eſt Euſebianos vobis in ejus gratiam ſcripturos, ideo præmonere vos ſtudui, ut Deum imitati ſine ulla perſonarum acceptione, homines ab illis miſſos expel- E latis. Hoc enim tempore Ariomanitarum cauſa, perſequutiones, virginum ſtupra, cædes, Eccleſiarum populationes, incendium, blaſphemias in ipſis Eccleſiis ab Ethnicis & Judæis fieri curarunt. Neque enim impius ille & furioſus Gregorius ſe Arianum eſſe inficias ire poterit, cum is qui literis ejus ſubſcribit, argumentum in contrarium præbeat. Ammon enim iſte qui ſubſcribit jamdiu a beatæ memoriæ Alexandro ante me Epiſcopo, ob multa ſcelera & ob impietatem, ab Eccleſia ejectus eſt. Horum igitur omnium cauſa, & nobis quæſo reſcribite, & impios condemnate. Ut miniſtri quidem qui iſtic degunt populi- F que, veſtram & orthodoxam doctrinam veſtrumque erga malitiam odium cernentes, de veſtra gaudeant concordi in Chriſtum fide; illi autem ejuſmodi ſcelerum in Eccleſiam auctores, veſtris literis ad meliorem frugem revocati, vel ſero tandem reſipiſcant. Salutate eam,

Euſebius cum ſociis Arianæ hæreſeos ſectatores erant.

(1) Reg. πάντων ὑμῶν εἰσὶν οἱ κανόνες. Mox in eodem εἰ poſt γὰρ deeſt.

(2) In Reg. ἂν deeſt ante ἠξιώσατε.

(3) Reg. διαδοθῇ. Mox διδασκαλίον idem. Paulopoſt idem Reg. ἀδελφοὶ pro ἀγαπητοί. Infra idem τὴν ἀσέβειαν ἕκαστος, ἰδίᾳ τε καὶ κοινῇ.

(4) Reg. πάλιν, pro πάλαι. Mox Anglic. δι' αὐτόν. Paulopoſt Reg. πολέμων, καὶ διὰ τοῦτο ἐδήλωσα.

(5) Vox πέρυσιν deeſt in Reg. ſed cum in omnibus aliis cum editis tum mſſ. legatur, & alioqui veræ hujus temporis hiſtoriæ congruat, retinendum videtur. Nam ut mox dicetur in monito ad Apologiam, anno 340. legati Athanaſii, ac etiam Euſebiani Synodum a Julio poſtularunt.

(6) Reg. pro βίας, habet βασάνους. Poſt pauca idem ἂν τοίνυν. Mox idem Γρηγόριος. Editi vero Γεώργιος.

(7) Sic Reg. alii cum Editis, ἀσεβεῖς, præſtat Regii lectio. Paulopoſt idem, τολμήσει.

(8) ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, hæc abſunt a Baſil. & Anglic. Infra Reg. Γρηγόριος. Editi Γεώργιος.

(9) Vox κακοῖς in Reg. habetur, eamque videtur legiſſe Nannius, interpretatur enim, *multis malis*. ab aliis abeſt.

(10) Reg. οἱ ἄλλοι. mox idem, καὶ τὴν μισοπ. Paulopoſt idem Reg. τῇ εἰς θεὸν ὁμοψύχῳ.

quæ apud vos est, fraternitatem. Fratres omnes qui mecum sunt vos salutant. Dominus vos incolumes, nostrique memores conservet, Domini vere desideratissimi.

προσείπατε τὴν παρ' ὑμῖν ἀδελφότητα. οἱ (1) σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοὶ προσαγορεύουσιν ὑμᾶς. ἐρρωμένους καὶ μνημονεύοντας ἡμῶν, ὁ κύριος ὑμᾶς διαφυλάξειεν, κύριοι ἀληθῶς ποθεινότατοι.

(1) Reg. σὺν ἡμῖν.

IN APOLOGIAM CONTRA ARIANOS

ADMONITIO.

I. Apologia contra Arianos, quæ quod pleraque complectatur monumenta, collectio monumentorum a nonnullis recentioribus vocatur, in omnibus cum editis tum manuscriptis Apologia secunda inscribitur, quia nimirum post Apologiam de fuga collocatur; tametsi eam ante alias Athanasii Apologias conscriptam fuisse certum est. Siquidem Apologiam ad Constantium, & Apologiam de fuga ad annum CCCLVI. pertinere suo loco dicturi sumus. At Apologia contra Arianos non diu post Athanasii ex secundo exsilio reditum, qui anno CCCXLIX. contigit, scribi potuit. Ex compluribus enim hujus Apologiæ locis, ac ex ipso potissimum initio, liquet editam fuisse antequam Ursatius & Valens, qui ab Arianis partibus resilierant & suam adversus Athanasium Sycophantiam confessi fuerant, in impietatem reciderent, & adversus Athanasium Arianis denuo sese jungerent, quod ut tardius anno CCCLII. contigisse alias demonstrabitur. Huc accedit ipsius Athanasii testimonium num. 59. hujus Apologiæ, ubi de postremo suo agens exilio ait ἃ νῦν πέπονθα, quæ jam passus sum, quo indicat se paulopost reditum suum hanc Apologiam conscripsisse. Nihilque nostræ sententiæ officiunt quæ de Liberii & Hosii exsilio sub finem leguntur, ea quippe diu post conscriptam Apologiam addita fuisse ibidem probaturi sumus.

II. Hujus scribendæ hæc causa fuit. Athanasius ex Sardicensis Synodi decreto, ac Imperatorum Constantis & Constantii jussu patriæ & Ecclesiæ suæ restitutus, cum comperisset illas tamdiu jactatas totiesque confutatas criminationes, de Arsenii nece, de calice fracto, deque mensa subversa &c. rursum ab Arianis pervulgari, qui etiam niterentur hæc ipsa denuo in judicium vocare, Apologiam edidit, ubi varia monumenta & epistolas hac de re conscriptas in unum collegit; ratus nihil æque ad sui purgationem conducere, ac si ex ipsis rerum gestarum actis causæ suæ sinceritas eluceret. Horum monumentorum duæ sunt partes præpostero ordine ab ipso Athanasio digestæ. Prima complectitur Epistolas Synodicas aliasque de causa Athanasii conscriptas, ab anno CCCXL. ad annum CCCL. quarum commune argumentum est, confutatio calumniarum ab Eusebianis in Synodo Tyria, in Mareote & alibi adversus Athanasium structarum. Secunda pars, historiam Meletii, rerumque ab Ischyra, Arsenio & Eusebianis contra Athanasium gestarum, ac una earumdem monumenta comprehendit ab anno CCC. ad CCCXXXVIII. De singulis in utraque parte collectis monumentis quædam pertractanda sunt.

III. In priori parte primo occurrit Epistola encyclica Alexandrinæ Synodi ad omnes Episcopos & ad Julium Papam missa qua Athanasius a calumniis Eusebianorum vindicatur. Eum nempe accusabant hæretici quod post suum ex Galliis reditum multarum cædium auctor fuisset: quod Episcopatum Alexandrinum invasisset, furtimque ordinatus fuisset: quod frumentum alendis viduis destinatum, in proprium lucrum divertisset. Has omnes criminationes, necnon veteres illas, de Arsenii nece, &c. validissimis argumentis confutant Ægyptii Episcopi, & una Pisti Ariani Episcopi ordinationem paucis perstringunt. Hæc causa fuit hujus Synodi cogendæ; quo autem anno ea celebrata & hæc epistola conscripta sit, non convenit inter Auctores, quidam enim ad annum CCCXXXIX. referunt, alii vero ad CCCXL. quibus libentius assentimur. Siquidem ex ipsa Julii epistola constat Athanasii & Alexandrinæ Synodi legatos eo ipso anno CCCXL. Romam concessisse, ac cum Eusebianis congressos, Synodum una cum illis postulasse: quod in præcedenti Encyclica Epistola anno CCCXLI. scripta diserte testatur Athanasius; ait enim πέρυσι idest anno præterito, fratres Romæ Synodum postulasse. Porro verisimile omnino est Synodum & ejus legationem in eumdem annum cadere. Hæc sententia, alioqui probabilissima, extra dubium erit, si Socrati fides habeatur, qui Eusebii in sedem Constantinopolitanam intrusionem refert ad annum CCCXL. post necem scilicet Constantini junioris. Cum enim hæc Epistola illam Eusebii invasionem memoret, eam non ante annum CCCXL. scriptam fuisse conspicuum erit.

IV. Sequitur postea Epistola Julii ad Eusebianos præsules qui Antiochiæ Synodum celebrarant, quos objurgat quod sibi proterve rescripsissent, & quod ad Synodum quam ipsimet postulassent accedere renuissent; purgatque Athanasium a jamdiu objectis criminationibus, necnon Marcellum Ancyranum, Asclepam Gazensem, aliosque episcopos ab Eusebianis dire vexatos: quos a tota Synodo ad communionem jure receptos ait. Sed complura in hac epistola habentur, quæ ingentes controversias apud nostri ævi scriptores excitarunt. Quæritur enim: quo anno Romana Synodus sit celebrata, & hæc epistola conscripta: an Synodi duæ Athanasii causa Romæ coactæ sint: an Athanasius post suum ex Galliis reditum bis Romam petierit, & an octodecim menses, quos eum Romæ commoratum Julius testatur, ab ejus primo Romam adventu ducendi sint: quonam tempore Elpidius & Philoxenus Presbyteri ab Julio Pontifice ad Eusebianos Antiochiam missi sint. Omissis variis recentiorum sententiis, ex Athanasio ipso, a quo solo lux in tantis tenebris oriri queat, rectam historiæ seriem & temporum rationem statuere conabimur.

V. Presbyteros ab Athanasio & a Synodo Alexandrina Romam missos cum Eusebii legatis coram Julio Pontifice anno CCCLX. congressos esse jam diximus, neque res in dubium verti posse videtur. Utrisque autem legatis id petentibus, Synodus Romæ a Summo Pontifice indicitur, ut testatur Julius in hac epistola num. 33. Eusebiani vero rerum a se improbe gestarum conscientia exagi-

exagitati, ut Romanæ Synodi decretum præverterent, Antiochiæ conveniunt initio anni CCCXLI. ibique Synodum celebrant, de qua pluribus in libro de Synodis agemus: hinc Gregorium Arianum militari manu stipatum Alexandriam Episcopum mittunt, cujus furorem ut vitaret Athanasius, Romam se contulit, post festum Paschæ ejusdem anni CCCXLI. De duplici autem ejus Romam profectione ne verbum quidem apud Athanasium reperias, licet pluries ille de suo Romam adventu mentionem faciat & maxime in Apologia ad Constantium, ubi res a se tunc temporis gestas ordine recenset; ut mirum sit eruditos viros, eum bis Romam venisse nulla cogente necessitate existimasse. Nec est quod Socratis testimonio moveamur, qui duplicem Athanasii Romam profectionem memorat: is enim tantam rebus hujusce temporis adfert perturbationem, ut vix quidquam certi ex ejus historia statui possit, quod infra pluribus demonstratur. Octodecim autem mensium, quos Athanasium Romæ versatum memorat Julius, initium rectissime ducitur ab ejus post Gregorii invasionem Romam adventu, ut ex sequentibus palam erit.

VI. Cum Romam advenisset Athanasius, Julius Papa legatos misit Elpidium & Philoxenum Presbyteros, ad Eusebianos Antiochiæ coactos, quibus diem dicebat ut sese ad Synodum Romæ celebrandam conferrent, de rebus contra Athanasium gestis rationem reddituri. Porro legationem Elpidii & Philoxeni, post Gregorii intrusionem & post Athanasii Romam adventum factam esse, testatur ipse Athanasius in Epistola ad Solitarios non longe ab initio. Legati Julii, qui circa mensem Majum anni CCCXLI. Roma profecti sunt, ultra condictum diem ab Eusebianis detenti, mense tantum Januario anni CCCXLII. sunt dimissi. Quos media hyeme profectos verisimile est diutius in itinere fuisse. Romam cum advenissent & Eusebianorum litteras arrogantiæ & querelarum plenas Julio obtulissent, Romanus Pontifex, ne Patres ibi numero 50. coacti Eusebianorum proterviam ægre ferrent, litteras aliquantum temporis apud se servavit, ut ipse in Epistola sua testatur, sperans ex Eusebianis quosdam tandem venturos esse & ad meliorem frugem se recepturos. Sed cum nullus accederet, litteras tandem Patribus eo congregatis aperuit. Hinc Synodus, examinatis Athanasii, Marcelli, Asclepæ, aliorumque Episcoporum causis, eos nulli ex objectis criminibus obnoxios declaravit, & ad communionem admisit, Julioque Episcopo curam reliquit Eusebianis rescribendi. Porro legatorum mora in tanto itinere adversa tempestate conficiendo: haud modicum illud tempus quo litteras a legatis oblatas apud se Julius retinuit: tempus item a Synodo Romana insumtum in examinandis Athanasii aliorumque multorum causis, nos facile deducent a mense Januario anni CCCXLII. quo legati Antiochia profecti sunt, ad Octobrem vel Novembrem ejusdem anni. Eoque pacto conficiuntur octodecim menses quos Athanasius Romæ commoratus est, nempe a mense circiter Majo anni CCCXLI. quo tempore eum illuc advenisse certum est, ad Octobrem vel Novembrem anni CCCXLII. quo Julius Eusebianis rescribens Athanasium per annum & dimidium Romæ commoratum testatur. Quæ item fuit Valesii sententia.

VII. Neque minus certum videtur unicam tantum pro Athanasii causa Synodum Romæ coactam fuisse. Quam enim celebratam nonnulli volunt anno CCCXL. postquam Macarius, Martyrius, & Hesychius ab Eusebio legati Romam venissent, nullam fuisse ex ipsis Julii verbis palam est. Objurgat enim Julius Eusebianos, quod ad Synodum Romanam accedere renuissent, quam ipsimet sui legati postulassent. De qua, quæso, Synodo hic agit Julius, nisi de ea quam Eusebianis postulantibus, ipse per legatos suos ad annum CCCXLI. indixerat, quæ ob Eusebianorum contumaciam ad CCCXLII. dilata est? quod ex Julii verbis num. 30. liquido constat; conqueritur enim ille quod Eusebiani judicium a se indictæ Synodi prævertissent; præverterunt autem, ut in confesso apud omnes est, in Synodo Antiochena initio anni CCCXLI. quando Gregorium Alexandriam Episcopum miserunt. Hinc palam est, Synodum quam Julius anno CCCXL. indixerat non eodem, sed sequenti anno celebrandam fuisse, quæ tamen ob Eusebianorum proterviam ad annum CCCXLII. dilata est. Certe ne verbum quidem vel in Epistola Julii vel apud Athanasium de illa priori Synodo habetur. Ex prædictis autem liquet Synodum Romanam bis indictam fuisse: primum anno CCCXL. post Macarii & sociorum Eusebianorum legationem. Sed cum Eusebiani judicium Romanæ Synodi Antiochiæ antevertissent, ea ipsa tunc dilata fuit, dehinc post Gregorii intrusionem iterum indicta, ac demum anno CCCXLII. celebrata, uti supra diximus.

VIII. Post Julii epistolam subsequitur Sardicensis Synodi historia paucis enarrata: dehinc tres ejusdem Synodi epistolæ. Prima ad clerum & populum Alexandrinum, quem de Athanasii innocentia in Synodo comprobata certiorem facit, monetque ut Athanasium ceterosque qui ejus causa exularant redeuntes libenter recipiant. Secunda hactenus inedita, ad Episcopos Ægypti & Libyæ, quæ cum esset præcedenti simillima, ex manuscriptis pæne omnibus exciderat, amanuensium nempe negligentia, qui etiam clausulas nonnullas quæ ad hanc pertinebant præcedenti adjecerant. Tertia est Encyclica ad omnes Episcopos, in qua narrantur calumniæ ab Eusebianis Athanasio, Marcello, & Asclepæ impositæ: horum vero innocentia declaratur, Arianique Episcopi damnantur & deponuntur. Tum sequuntur nomina Episcoporum qui Sardicensi Synodo subscripsere.

IX. Occurrunt deinde tres Constantii Augusti epistolæ ad Athanasium, quem hortatur ut se adeat, quo cum pace ad patriam & ecclesiam suam transmittatur. Tum Epistola Julii ad clerum & ad populum Alexandrinum, quibus de Athanasii reditu gratulatur. Hinc Epistola Encyclica Constantii Augusti ad omnes episcopos & presbyteros, qua declarat Athanasium patriæ & Ecclesiæ suæ restitutum & pristina qua olim cum clero suo fruebatur immunitate fuisse donatum. Altera item ejusdem Constantii ad populum Alexandrinum, quem hortatur ut redeuntem Athanasium libenti animo suscipiat. Tertia ejusdem ad Nestorium Ægypti præfectum, qua jubet omnia hactenus adversus Athanasium scripta deleri, ipsique ac clero ejus pristinam immunitatem restitui. Has excipit Epistola Synodi Hierosolymitanæ ipsi Athanasio transeunti tradita, ad Episcopos Ægypti & Libyæ & ad clerum ac populum Alexandrinum, quibus de reditu Athanasii summopere gratulantur præsules illuc coacti. Demum Epistola Ursacii & Valentis ad Julium Papam, qua fatentur, quæcumque hactenus de Athanasio dixissent meras fuisse calumnias, rogantque ut ad ejus communionem

admit-

admittantur. Tum altera eorumdem ad Athanasium, quem rogant ut se ad pacem & ad communionem admittat. Et sic terminatur prima hujus Apologiæ pars.

X. In secunda parte, quo se jure merito absolutum & Ecclesiæ suæ restitutum demonstret, rem altius repetit & ab ipso Meletii schismate historiam orditur. Hinc ad Arianæ hæreseos ortum progressus, de Nicæna Synodo breviter agit, deque Eusebii cura ut Arius damnatus in Ecclesiam admitteretur. Quare Constantini ab ipso Eusebio circumventi Epistolæ fragmentum adfert, qua Athanasio exsilium interminatur ni Arium cum suis recipiat. Postea calumnias enarrat ab Arianis & Meletianis adversum se structas, ac refert Epistolam a Constantino Alexandrinis scriptam, qua ejusmodi criminationum auctores vehementer exagitat. Sequitur deinde historia Ischyræ & Arsenii, tum rescriptum Ischyræ, qui se fatetur a Meletianis coactum, ut mensam subversam & calicem confractum mentiretur.

XI. Subsequuntur quædam Epistolæ. Prima, Pinnis Monasterii Ptemencyrceos presbyteri ad Joannem Meletianum, cui refert Arsenium apud se latentem ab Athanasii Diacono deprehensum & Alexandriam deductum fuisse: monetque ut ne ultra Athanasium de Arsenio interemto audeat insimulare. Secunda, Constantini ad Athanasium, qua tantarum calumniarum auctores vehementer exagitantur. Tertia, Arsenii ad Athanasium, quem rogat ut se ad communionem recipiat, seque nunquam cum schismaticis communicaturum pollicetur. Quarta, Constantini ad Joannem Meletianum, quem hortatur ut se adeat, laudatque quod depositis altercationibus cum Athanasio jam communicaret. Has omnes in secunda parte relatas epistolas ab anno CCCXXV. *ad* CCCXXXV. *scriptas fuisse certum est; sed unicuique suum tempus assignare non valemus.*

XII. Narrat postea res in Tyriensi Synodo gestas, ubi calumniæ de calice fracto deque Arsenii nece denuo objectæ sunt. Ut probet autem Athanasius Ischyram nunquam presbyterum fuisse, atque adeo non potuisse, eo sacrificium offerente, mensam subverti calicemque confringi, ait eum ne a Meletio quidem schismatico, nedum a legitimo episcopo, ordinatum fuisse. Profert deinde Breviarium Meletii, seu Catalogum, quem post Nicænam Synodum Alexandro præsuli Alexandrino obtulit Meletius, in quo episcopos, presbyteros, diaconosque a se ordinatos recenset, ubi nusquam comparet Ischyras. Post hæc agit Athanasius de legatione ad Mareoten, epistolasque profert hac de re conscriptas. Prima, Cleri Alexandrini ad Theognium, Marim, Macedonium, Theodorum, Ursacium & Valentem legatos, apud quos de rebus contra jus fasque gestis conqueruntur. Secunda, Cleri Mareotici ad Synodum Tyriam, quæ eadem ipsa continet. Tertia, ejusdem Mareotici Cleri ad Philagrium, ejusdem argumenti. Quarta, Episcoporum Ægypti qui Tyriensi Synodo intererant ad reliquos in eadem Synodo Episcopos, ejusdem item argumenti. Quinta hactenus inedita, eorumdem ad Dionysium Comitem, quæ quod præcedenti simillima esset ex compluribus mss. exciderat. Sexta, eorumdem eadem de re ad Dionysium Comitem. Septima, Alexandri Thessalonicensis ad eumdem Dionysium, qua testatur se conspirationem adversus Athanasium structam deprehendisse. Octava Dionysii Comitis ad Eusebianos, quos de litteris ab Alexandro Thessalonicensi ad se missis certiores facit.

XIII. Deinde ubi suam Tyro fugam enarravit, refert epistolam pseudosynodi Hierosolymitanæ, qua Arium a se ad communionem receptum testantur episcopi Eusebiani: utrum autem Arius Hæresiarcha, vel alter Arius tunc ad communionem sit admissus, ibidem disputamus. Exinde, cum in mercedem sycophantiæ Eusebiani episcopatum Ischyræ in quodam vico constituissent, epistolam subjicit Flavii Himerii Catholici ad exactorem Mareotes, cui curam Ecclesiæ pro Ischyra ædificandæ demandat. Hanc excipit Epistola Constantini magni ad episcopos Tyriensis Synodi, quos accersit rerum a se contra Athanasium gestarum rationem reddituros. Hinc, paucis de suo in Gallias exsilio enarratis, refert ultimo epistolam Constantini junioris, quam is in gratiam Athanasii ab exilio redeuntis ad Alexandrinos misit. Demum paucis Apologiam suam claudit, quæ 36. vel epistolas vel alia monumenta complectitur.

XIV. Ex hac igitur Apologia velut ex purissimo fonte vera sæculi quarti historia ecclesiastica ab anno CCC. *usque ad* CCCL. *est haurienda. Siquidem Athanasius omnibus aliis hujus historiæ scriptoribus longe præcellit; tum quod ipse oculatus plerumque testis fuerit, tum quod accuratissime res gestas enarret, & ipsa monumenta, quibus nihil tutius, sæpe adferat. E contra vero alii auctores, Rufinus nempe, Socrates, Sozomenus & Theodoretus, cautissime sunt adhibendi, nisi cum ipsi quoque rerum gestarum monumenta adferunt, quod rarius contingit. Nam præterquam quod interdum historias minus certas enarrant, res gestas sæpissime confundunt, tempora autem præpostere ordinant: exemplum hujus rei luculentissimum suppeditat Socrates, qui res in prima hujus Apologiæ parte comprehensas ita refert.*

XV. Ait, Gregorium ab Eusebianis Syriani Ducis & quinque millium militum præsidio fultum Alexandriam missum fuisse, eodemque Syriano Ecclesiam obsidente, Athanasium in media psallentium turba evasisse. Eusebium postea legationem Romam misisse, qua totum negotium Julio committeret, Eusebio tamen morte præoccupato haud licuisse tanti negotii finem videre. Dehinc Arianos, Gregorio ab Alexandrina sede amoto, ejus loco Georgium substituisse. Interim vero Athanasium cum post multos labores Romam pervenisset, a Julio Pontifice fuisse restitutum. Dehinc Athanasio Alexandriam ingrediente, Georgii Ariani sequaces seditionem excitasse. Post hæc Athanasium ab Arianis accusatum quod frumentum alendis pauperibus destinatum in suam rem divertisset, minas Imperatoris veritum Romam aufugisse. Tum episcopos Ægypti pro Athanasio litteras Romam misisse. His ita narratis, vix tandem ad Sardicensis Synodi historiam advenit, cui etiam multa præposuit decem post annis gesta.

XVI. In hac certe Socratis historia vix quidquam sanum reperire est: nam quæ de Syriano, de quinque militum millibus, deque Ecclesia obsessa dicuntur, Georgii non autem Gregorii intrusionem spectant. Eusebii legationem perperam post Gregorii Alexandriam ingressum refert, cum eam antea contigisse testetur ipse Athanasius. Hinc Athanasii in sedem restitutionem quæ a Julio Pontifice nunquam reapse facta est, ipse perperam enarrat. Nec magis vera sunt quæ de ingressu Athanasii Alexandriam, Georgio sedente, post hæc occurrunt. Quæ sequuntur autem de calumnia Arianorum, deque epistola Ægyptiorum præsulum ad Julium Papam præpostere omnino recensentur. Hinc animadvertas quam caute scriptor ille sit adhibendus. Neque vero solus Socrates, sed etiam Theodoretus, multoque magis Rufinus & Sozomenus, res frequentissime vel secus quam

gestæ

gestæ sunt, vel præpostere enarrant. Quod tamen absit ut ad horum auctorum contumeliam vergat. Vitium namque ætati potius quam scriptoribus est adscribendum: quippe non solebant illo ævo res tam intricatas tanto studio indagare, ac in primis temporum rationes negligebant.

XVII. Restat ut de historia a Rufino primum, debinc ab aliis quibusdam relata aliquid disputemus: de muliercula scilicet ad Tyriensem Synodum ab Arianis producta, quæ de illato stupro Athanasium accusarit. quæ calumnia Timothei presbyteri se Athanasium esse simulantis solertia, elusa sit. Hanc inquam historiam admodum suspectam esse nemo eat inficias, quippe quæ nec apud Athanasium, qui plerumque res in Synodo Tyriensi gestas, calumniasque adversum se structas memorat: nec in Epistola Synodi Alexandrinæ: nec in Julii Papæ epistola: nec in Sardicensis Synodi epistolis, in quibus tamen res Tyri gestæ fuse expenduntur, & quod maxime urgeat, ne in encyclica quidem Sardicensis Synodi epistola, qua Ariani episcopi damnati & depositi nunciantur, afferunturque hujus damnationis causæ; calumniæ scilicet adversus Athanasium structæ, cum aliis Arianorum sceleribus. Enimvero in mentem venire nequit, cur tam atrox sycophantia illic sit omissa. Nec dici potest eam ex actis Sardicensibus excidisse, cum testetur Sozomenus, illam suo ævo nusquam ibi comparuisse. Neque valet quod ipse ait, rem utpote turpem & ridiculam silentio prætermissam fuisse: quo turpior enim, eo magis ad Synodi in deponendis ejus auctoribus æquitatem commonstrandam contulisset. Exstant sane permultæ apud Rufinum ejusmodi historiæ, admodum dubiæ fidei. Hæc autem ipsi Socrati qui Rufinum alias fere sequitur, suspecta fuisse videtur, quippe qui de illa ne verbum quidem fecerit. Hac de re etiam in Athanasii vita actum est.

XVIII. Quædam de Marcelli causa dicenda supererant, sed res commodius in epistola ad Solitarios expendetur: ubi etiam de Paulo Constantinopolitano, & de Lucio Hadrianopolitano multa disputanda erunt.

TOΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

Α Θ Α Ν Α Σ Ι Ο Υ

Α Ρ Χ Ι Ε Π Ι Σ Κ Ο Π Ο Υ

Α Λ Ε Ξ Α Ν Δ Ρ Ε Ι Α Σ

ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΣ (1) ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ.

1. ΕΓΩ μὲν ᾤμην μετὰ τὰς τοσαύτας ὑπὲρ ἡμῶν γενομένας ἀποδείξεις, καταδύεσθαι λοιπὸν τοὺς ἐχθροὺς, καὶ μᾶλλον ἐκ τούτων * καταγινώσκειν ἑαυτῶν, ἐφ' οἷς καὶ τοὺς ἄλλους ἐσυκοφάντησαν. ἐπειδὴ δὲ οὐδ' οὕτω καταγνωσθέντες ἐρυθριῶσιν, ἀλλ' ὑπ' ἀναισθησίας ἕρπουσι ταῖς καταλαλιαῖς, νομίζοντες ἀνάδικα πάντα γίνεσθαι, οὐχ ἵνα κριθῶσι· φεύγουσι γάρ· ἀλλ' ἵν' ἡμᾶς καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀκεραίων σκύλλωσιν, ἀναγκαῖον ἡγησάμην ὑμῖν ἀπολογήσασθαι, ἵνα μηκέτι μὲν αὐτῶν (2) ἀνέχησθε γογγυζόντων, καταγνῶτε δὲ τῆς πονηρίας καὶ συκοφαντίας αὐτῶν. ὑμῖν μὲν γὰρ τοῖς γνησίοις ἀπολογοῦμαι, πρὸς δὲ τοὺς φιλονεικοῦντας, παῤῥησιάζομαι τοῖς κατ' αὐτῶν ἐλέγχοις.. οὐκέτι γὰρ κρίσεως δεῖται τὰ καθ' ἡμᾶς· κέκριται γὰρ οὐχ ἅπαξ, (3) οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις. πρῶτον μὲν, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ συναγομένῃ ὑπὸ ἐπισκόπων ἐγγὺς ἑκατόν. δεύτερον δὲ ἐν τῇ Ῥώμῃ γράψαντος Εὐσεβίου, καὶ κληθέντων αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, καὶ συναχθέντων ἐπισκόπων κἀκεῖ πλέον πεντήκοντα. καὶ τρίτον ἐν τῇ μεγάλῃ συνόδῳ τῇ ἐν Σαρδικῇ συναχθείσῃ κατὰ πρόσταξιν τῶν θεοφιλεστάτων βασιλέων Κωνσταντίου καὶ Κώνσταντος· ἐν ᾗ καὶ οἱ καθ' ἡμῶν γενόμενοι καθῃρέθησαν ὡς συκοφάνται, τοῖς τε κριθεῖσιν ὑπὲρ ἡμῶν συνεψηφίσαντο μὲν ἐπίσκοποι πλείους (4) τριακοσίων, ἐξ ἐπαρχιῶν Αἰγύπτου, Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως, Παλαιστίνης, Ἀραβίας, Ἰσαυρίας, Κύπρου, Παμφυλίας, Λυκίας, Γαλατίας, Δακίας, Μυσίας, Θρᾴκης, Δαρδανίας,

Tom. I.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI

ALEXANDRIÆ

APOLOGIA CONTRA ARIANOS.

1. ARBITRABAR equidem post tot argumenta pro nostra defensione allata, adversarios nostros præ verecundia sese abdituros, atque ex calumniarum suarum conscientia sese * damnaturos. At quando ne ita convicti quidem erubescunt: sed ob mentis stuporem obtrectationibus nos impetunt, rati omnia denuo in judicium vocanda fore: non ut ipsi judicentur, illud enim refugiunt; sed ut nos & sincerorum animas molestia afficiant; necessarium existimavi apud vos meipsum purgare, ne ultra illos obmurmurantes toleretis, imo potius eorum malignitatem & calumnias dignoscatis. Vobis siquidem sinceris hominibus rationem reddo: adversus litigiosos autem loquendi fiduciam mihi præbent argumenta quibus illi convincuntur. Enimvero quod ad nos spectat, judicio nullo opus est; judicatum enim jam est, non semel, neque bis, sed sæpenumero. Primum quidem in nostra provincia in unum coacta, ab Episcopis prope centum. Secundo Romæ, cum post missas illuc ab Eusebio litteras, cum ipsi tum nos etiam in judicium vocati sumus, congregatique sunt ibi Episcopi plus quinquaginta. Tertio in Magna Synodo Sardice coacta, jussu religiosissimorum Imperatorum Constantii & Constantis: ubi adversarii nostri quasi sycophantæ damnati depositique sunt. Iis vero quæ nostri gratia decreta fuerunt suffragati sunt plusquam trecenti Episcopi, ex Provinciis, Ægypti, Libyæ, Pentapoleos, Palæstinæ, Arabiæ, Isauriæ, Cypri, Pamphyliæ, Lyciæ, Galatiæ, Daciæ, Mysiæ, Thraciæ, Dardaniæ,

Scripta anno circiter 350.

Athanasius in tribus Synodis innoxius declaratus.

B b Ma-

(1) In titulo illud κατὰ Ἀρειανῶν deest in Regio. qui cum omnibus aliis tum editis tum mss. ἀπολογητικὸς δεύτερος habet, sed perperam, cum nulla, ante hanc, apologia scripta sit, ut jam monuimus. Sed ideo vocatur secunda quia post Apologiam de fuga in editis & in manuscriptis collocatur, quæ tamen non est ejus propria sedes, uti supra dictum est.

(2) Reg. ἀνάσχησθε. Infra idem, τῆς συκοφαντίας.

(3) Reg. οὐ δεύτερον.

(4) Ducenti octoginta quinque Episcopi huic Synodo subscripsisse dicuntur infra post subscriptiones Sardicenses; ubi res fusius expendetur. Paulopost, Ἀραβίας deerat in Editis, sed legitur in Reg. Basil. & Felckm. 7. anon.

* Vox καταγινώσκειν apud Athanasium, deprehendere, convincere, falsi arguere, imo damnare significat, sed pro condemnatione juridica vix apud eumdem usuvenit, sed prout damnare idem significat ac improbare.

Macedoniæ, Epirorum, Theſſaliæ, Achaiæ, Cretæ, Dalmatiæ, Siſciæ, Pannoniarum, Norici, Italiæ, Piceni, Tuſciæ, Campaniæ, Calabriæ, Apuliæ, Bruttiæ, Siciliæ, totius Africæ, Sardiniæ, Hiſpaniarum, Galliarum, Britanniarum. Horum ſententiam teſtimonio ſuo comprobarunt Urſacius, & Valens, qui antea quidem me calumniati fuerant, ſed poſtea reſipuere. Non ſolum enim quæ pro nobis decreta fuerant approbarunt; ſed etiam ſe ceteroſque qui nobis adverſarii fuerant ſycophantas fuiſſe confeſſi ſunt. Nam ii quos ita factorum pœnituit, & qui eo modo ſcripſere, Euſebium cum ſuis aperte arguunt; quibuſcum conſpirationem contra nos moliti fuerant. Quæ igitur a tot talibuſque epiſcopis explorata, decreta, ac liquido declarata ſunt, ſupervacaneum eſſe in judicium revocare nemo non fatebitur; ne ſi nunc quoque examinetur, rurſum poſtea judicetur, ac res denuo in diſquiſitionem vocetur, & ſic in infinitum inaniter inquirendo procedatur.

2. Sat quidem eſſent tot epiſcoporum ſuffragia, ad confundendos eos qui etiamnum aliquid contra nos comminiſci exoptant. Ubi vero ipſi adverſarii pro nobis & contra ſeipſos teſtimonium ferunt, fatenturque quæ contra nos delata ſunt eſſe conſpirationem, quis poſtea hac de re vel ambigere non erubuerit? Lege enim jubente in ore duorum vel trium teſtium judicia conſtituenda eſſe, ecce tanta teſtium pro nobis adeſt multitudo, cui ipſa inimicorum declaratio additamento eſt; ita ut reliqui ex adverſariis nihil ultra attendant iis quæ ipſimet pro libidine judicavere, ſed eo demum compellantur ut, vice conſentanearum rationum, eos qui ſe convincunt injuriis afficiant. Illud enim ipſis maxime moleſtum eſt, quod quæ a ſe clam geſta & in angulo ſtructa ſunt, hæc Valens & Urſacius palam fecerint ac revelarint: & apprime norunt ſe quidem illorum pœnitentia damnari, eos autem qui a ſe injuria affecti fuerant innoxios declarari. Idcirco in Sardicenſi Synodo depoſiti ſunt, uti ſuperius dixi, & jure quidem: nam ſic olim Phariſæi, dum Paulum defenderent, ſuam Judæorumque adverſus illum conjurationem patefecerunt. Ita beatum David injuſte perſequutionem paſſum eſſe palam fuit, ubi ipſe perſequutor veritatem his verbis confeſſus eſt: *peccavi, fili mi David*. Sic & iſti ab ipſa veritate devicti, veniam rogarunt, ac reſcriptum hac de re Julio Romæ Epiſcopo tradiderunt. Scripſerunt autem & nobis poſtulantes, ut pacem nobiſcum haberent; qui tot tantaque de nobis pervulgarant. Et quidem fortaſſis jam erubeſcunt, quia quos de medio tollere ſtuduerant, hos Domini gratia ſuperſtites cernunt. Arium autem ejuſque hæreſim anathemate damnarunt, id conſequenter agentes: cum enim ſcirent, ob nullam aliam cauſam nobis Euſebium cum ſuis inſidias paraviſſe, quam ob ſuam impietatem; cum tandem ſtatuiſſent calumniam adverſum nos ſtructam confiteri, ſtatim Chriſto inimicam hæreſim, cujus gratia ficta nobis crimina impoſuerant, abnegarunt. Quæ autem ab Epiſcopis pro nobis in diverſis Synodis ſcripta ſunt: & primo quæ ab Ægyptiis, hæc ſunt.

1. Reg. 26. 21.

Μακεδονίας, Ἠπείρων, Θεσσαλίας, Ἀχαΐας, Κρήτης, Δαλματίας, Σισκίας, Παννονίων, Νωρικοῦ, Ἰταλίας, Πικηνοῦ, Τουσκίας, Καμπανίας, Καλαβρίας, Ἀπουλίας, (1) Βρουτίας, Σικελίας, Ἀφρικῆς πάσης, Σερδανίας, Σπανίων, Γαλλίων, Βρεττανίων. ἐπεμαρτύρησαν δὲ τούτοις Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, οἱ πρότερον μὲν διαβάλλοντες, ὕστερον δὲ μεταγνόντες· οὐ γὰρ μόνον ἀπεδέξαντο τὰ κριθέντα ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλὰ (2) καὶ συκοφάντας ἑαυτούς τε καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς καθ' ἡμῶν γενομένους ὡμολόγησαν. οἱ γὰρ οὕτως μεταγνόντες καὶ οὕτως γράψαντες, δῆλοί εἰσι καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ἐλέγχοντες, μετὰ γὰρ αὐτῶν κοινῇ τὴν καθ' ἡμῶν ἐμηχανήσαντο σκευωρίαν. (3) τὰ τοίνυν ὑπὸ τοσούτων καὶ τηλικούτων ἐπισκόπων δοκιμασθέντα καὶ κριθέντα ἀποδειχθέντα τε λευκῶς, περιττὸν εἶναι πάλιν ἀνακρίνεσθαι πᾶς ὁστισοῦν ὁμολογήσειεν, ἵνα μὴ κἂν νῦν ἐξετασθῇ, πάλιν ἀνακριθῇ καὶ αὖθις (4) ἐξετασθῇ, καὶ οὕτως εἰς ἀπέραντον τὰ τῶν περιεργαζομένων γένηται.

2. Ἤρκει μὲν γὰρ καὶ ἡ τῶν τοσούτων ἐπισκόπων ψῆφος δυσωπῆσαι τοὺς ἔτι κἂν προσποιεῖσθαι καθ' ἡμῶν βουλομένους· ὅτε δὲ καὶ ἐχθροὶ μαρτυροῦσιν ὑπὲρ ἡμῶν τε καὶ καθ' ἑαυτῶν, φάσκοντες τὰ καθ' ἡμῶν εἶναι σκευωρίαν, τίς ἔτι λοιπὸν ἀμφιβάλλων οὐκ αἰσχύνεται; τοῦ γὰρ νόμου κελεύοντος ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων ἵστασθαι τὰς κρίσεις, ἰδοὺ τοσοῦτον πλῆθος ὑπὲρ ἡμῶν ἐστι μαρτύρων, ἔχον προσθήκην καὶ τὴν παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἀπόδειξιν· ὥστε καὶ τοὺς ὑπολειπομένους μηκέτι προσέχειν οἷς, ὡς ἠθέλησαν, ἐδίκασαν, ἀλλὰ βιάζεσθαι λοιπόν, καὶ ἀντὶ τῶν εὐλόγων ἀδικεῖν τοὺς ἐλέγχοντας αὐτούς. τοῦτο γὰρ αὐτοὺς μάλιστα λυπεῖ, ἐπειδήπερ ἅπερ ἔκρυψαν αὐτοὶ πράξαντες, καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἐν γωνίᾳ συνέθεντο, ταῦτα (5) Οὐάλης καὶ Οὐρσάκιος ἐξήγαγον, καὶ ἀπεκάλυψαν. καὶ ἴσασιν ἀκριβῶς ὡς ἡ τούτων μετάνοια, κατακρίνει μὲν ἐκείνους, δικαιοῖ δὲ τοὺς ἀδικηθέντας παρ' αὐτῶν. διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ἐν τῇ κατὰ Σαρδικὴν Συνόδῳ καθῃρέθησαν, ὥσπερ ἔμπροσθεν εἶπον, καὶ εἰκότως γε. οὕτω γὰρ καὶ οἱ τότε Φαρισαῖοι ἀπολογούμενοι ὑπὲρ τοῦ Παύλου, διήλεγχον τὴν ἑαυτῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων κατ' αὐτοῦ γενομένην συνωμοσίαν· οὕτως ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐδείχθη μάτην διωκόμενος, ὁπηνίκα ὁ διώκων ὡμολόγησε λέγων, „ἥμαρτον τέκνον „Δαβίδ.„ οὕτως καὶ οὗτοι νικηθέντες ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἠξίωσαν, καὶ γράψαντες ἐπιδεδώκασιν Ἰουλίῳ τῷ Ἐπισκόπῳ Ῥώμης. ἔγραψαν δὲ καὶ ἡμῖν ἀξιοῦντες ἔχειν τὴν πρὸς ἡμᾶς εἰρήνην, οἱ τοσαῦτα θρυλήσαντες, καὶ τάχα καὶ νῦν ἐρυθριῶντες, διότι οὓς ἐζήτησαν ἀνελεῖν, τούτους τῇ χάριτι τοῦ κυρίου ζῶντας ὁρῶσι. καὶ Ἄρειον δὲ καὶ τὴν αἵρεσιν ἀνεθεμάτισαν ἀκολούθως τοῦτο ποιοῦντες· εἰδότες γὰρ ὡς δι' οὐδὲν ἕτερον οἱ περὶ Εὐσέβιον ἡμῖν ἐπεβούλευον, ἢ διὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν ἀσέβειαν, ἅπαξ κρίναντες ὁμολογῆσαι τὴν καθ' ἡμῶν συκοφαντίαν, εὐθὺς ἠρνήσαντο καὶ τὴν χριστομάχον αἵρεσιν, δι' ἣν καὶ τὰ καθ' ἡμῶν ὑπεκρίναντο. τὰ μὲν οὖν γραφέντα παρὰ τῶν Ἐπισκόπων ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ διαφόρους Συνόδους, καὶ πρῶτα τὰ τῶν Αἰγυπτίων, ἐστι τάδε. (6)

Η ΑΓΙΑ

(1) Reg. Βρεττίας. Paulo infra Reg. & Baſil. ἀπεμαρτύρησαν, alii cum editis ἐμαρτύρησαν.

(2) In editis καὶ deeſt, nos ex Reg. ſupplevimus.

(3) Τὰ τοίνυν ὑπὸ τοσούτων. Sic Reg. & ita legit Nan. Baſil. τὰ νῦν ὑπὸ τοσούτων. Editi vero τὰ νῦν περὶ τοσούτων. Quæ lectio τὰ νῦν, ſi genuina eſſet, novum argumentum ſuppeditaret ad probandum hanc Apologiam paulopoſt Sardicenſem Synodum fuiſſe conſcriptam, ſed magis arridet Regii lectio.

(4) ἐξετασθῇ, καὶ οὕτως. Hæc quæ in editis deerant ex mſſ. Reg. & Baſil. mutuati ſumus. In Baſil. legitur αὖθις pro οὕτως.

(5) Reg. Βάλης.

(6) Eraſmus cum hujus Apologiæ initium huc uſque vertiſſet, hæc ait: *Sequebantur hic diverſę diverſorum epiſtolę, epiſcoporum, ſynodorum, & principum, de actis adverſus Athanaſium, quas quoniam & multę erant & prolixę, quędam etiam ſuppoſititię, piguit vertere.* Hinc cernas quam oſcitanter iſta pertractarit vir alioqui eruditiſſimus, qui egregia hæc & nunquam ſat æſtimanda monumenta eo uſque neglexerit.

Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

Η ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συναχθεῖσα, ἀπό τε τῆς Αἰγύπτου, καὶ τῆς Θηβαΐδος, καὶ Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως τοῖς ἁπανταχοῦ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐπισκόποις, ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς ἐν κυρίῳ χαίρειν.

3. Ἠδυνάμεθα μὲν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ, καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἅμα τῷ συσκευασθῆναι τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον, ἢ καὶ μετὰ τὸ εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀπολογήσασθαι περὶ ὧν συνεσκευάσαντο αὐτῷ οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ αἰτιάσασθαι περὶ ὧν πέπονθε παρ' αὐτῶν, καὶ δεῖξαι πάσας τὰς (1) γεγενημένας κατ' αὐτοῦ συκοφαντίας. ἐπειδὴ δὲ τότε μὲν οὐκ ἐπέτρεπε τὰ πράγματα, ὡς ἴστε καὶ ὑμεῖς· νῦν δὲ νομίζομεν μετὰ τὴν ἐπάνοδον Ἀθανασίου τοῦ Ἐπισκόπου, δυσωπεῖσθαι καὶ ἐρυθριᾷν αὐτοὺς ἐπὶ οὕτω φανεροῖς αὐτῶν ἀδικήμασι, τούτου ἕνεκεν σιγᾷν ἑαυτοὺς ἐπείσαμεν. (2) ἐπεὶ δὲ μετὰ τὸ παθεῖν τοσαῦτα τὸν ἄνδρα, μετὰ τὴν εἰς Γαλλίας ἀποδημίαν, μετὰ τὴν ἐπὶ ξένης ἀντὶ τῆς οἰκείας καὶ πορρωτάτω διατριβὴν, μετὰ τὸ ὀλίγου δεῖν αὐτὸν ἀποθανεῖν ἐκ τῶν διαβολῶν αὐτῶν, εἰ μὴ βασιλέως ἔτυχε φιλανθρώπου. ἐφ' οἷς ἂν καὶ πᾶς ἐχθρὸς ἐκορέσθη κἂν τὸν θυμὸν ὠμότατος, οὐκ ἐρυθριῶσιν, ἀλλὰ πάλιν ἐπινεανιεύονται κατὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ (3) τοῦ ἀνδρὸς, καὶ πρὸς τὴν ἄφεσιν ἀγανακτοῦντες αὐτοῦ χείροσιν ἐπιτολμῶσι δευτέροις, καὶ κατηγοροῦσι μὲν εὐχερῶς, οὐ φοβοῦνται δὲ τὸ ἐν ταῖς ἁγίαις γραφαῖς γεγραμμένον, μάρτυς ψευδὴς οὐκ ἀτιμώρητος ἔσται, καὶ στόμα καταψευδόμενον ἀναιρεῖ ψυχήν. διὰ τοῦτο οὐκέτι μὲν δυνάμεθα σιγᾷν, θαυμάζομεν δὲ τὴν πονηρίαν αὐτῶν καὶ τὴν ἀκόρεστον ἐπὶ συσκευαῖς φιλονεικίαν. ἰδοὺ γὰρ οὐ παύονται πάλιν βασιλικὰς ἀκοὰς κινοῦντες καθ' ἡμῶν, οὐ παύονται γράφοντες ὀλέθρου γράμματα, πρὸς ἀναίρεσιν ἐπισκόπου τοῦ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐχθροῦ, πάλιν γὰρ ἔγραψαν τοῖς βασιλεῦσι κατ' αὐτοῦ, πάλιν αὐτὸν συσκευάσασθαι βούλονται, σφαγὰς αἰτιώμενοι μὴ γενομένας, πάλιν αὐτὸν φονεῦσαι (4) βούλονται, φόνους αἰτιώμενοι μὴ γενομένους. καὶ τότε γὰρ ἂν ἐφόνευσαν διαβάλλοντες, εἰ μὴ φιλανθρώπου βασιλέως ἐτύχομεν, πάλιν αὐτὸν, ἵνα τὸ ἔλαττον εἴπωμεν, (5) ἐπ' ἐξορισίαν ἀπελθεῖν ἐπείγονται, συμφορὰς ἐξορίστων ὡς παρ' αὐτοῦ γενομένων προσποιούμενοι θρηνεῖν, καὶ θρηνοῦσι μὲν παρ' ἡμῖν τὰ μὴ γενόμενα, οὐκ ἀρκοῦνται δὲ τοῖς γενομένοις κατ' αὐτοῦ. ἀλλὰ καὶ δεύτερα (6) καὶ χείρονα προστάψαι βούλονται, οὕτως εἰσὶ πρᾶοι καὶ φιλάνθρωποι, καὶ τὸν τρόπον ἐπιεικεῖς. μᾶλλον δὲ, εἰρήσεται γὰρ τ' ἀληθὲς, πονηροὶ καὶ πικροί. καὶ ἐκ φόβων καὶ ἀπειλῶν, ἢ ἐξ εὐσεβείας καὶ ἐπιεικείας, ἃ τοῖς ἐπισκόποις πρέπει, τιμώμενοι. οἷα γὰρ μηδεὶς τῶν ἔξω τις φιλοπραγμόνων φθέγξαιτο, τοιαῦτα ῥήματα καταχέαι τετολμήκασιν, ὧν πρὸς τοὺς βασιλέας ἔγραψαν. καὶ τοσούτων φόνων καὶ σφαγῶν κατηγόρησαν οὐκ ἐπὶ ἡγεμόνος, οὐκ ἐπ' ἄλλου τινὸς μείζονος, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Αὐγούστων τῶν τριῶν. οὐδὲ πρὸς τὰ διαστήματα τῶν ὁδῶν ἀποκνήσαντες, μόνον ἵνα πάντα μείζονα δικαστήρια τῆς κατηγορίας αὐτῶν ἐμπλησθῇ. κατηγορία γὰρ ἀληθῶς, ἀγαπητοὶ, τὰ παρ' αὐτῶν γενόμενα, καὶ πασῶν ἀνωτάτω κατηγορία. ὅπου γε καὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀνωτάτω τὰ δικαστήρια. τί γὰρ ἄλλο τέλος τῆς ἐπὶ τούτοις ἐξετάσεως, ἢ θάνατος ἐκ βασιλικῆς κινήσεως ἐπαγόμενος.

SANCTA SYNODUS

Alexandriæ congregata ex Ægypto, Thebaide, Libya & Pentapoli, omnibus ubique Eccleſiæ Catholicæ Epiſcopis, dilectis ac deſideratiſſimis fratribus in Domino, Salutem.

3. POTERAMUS quidem, dilecti fratres, etiam ſtatim ab initio conflatæ in Athanaſium comminiſtrum noſtrum conſpirationis, aut poſt ejus Alexandriam ingreſſum, crimina diluere quæ Euſebiani in illum malitioſe confinxerant: ac cum illis de calamitatibus quas ipſi intulerant expoſtulare, necnon calumnias omnes adverſus eum ſtructas patefacere. Sed quia tunc temporis id negotia non permittebant, ut vos ipſi ſcitis: nunc vero poſt reditum Athanaſii Epiſcopi exiſtimamus illos de tam apertis ſuis injuſtitiis pudore ſuffundi ac erubeſcere, idcirco ſilendum rati ſumus. Cum vero poſt tantas Viri calamitates, poſt ejus in Gallias profectionem, poſt vitam, relicta patria, apud extraneos ac peregre actam: poſtquam ob ipſorum calumnias vix mortem effugiſſet, niſi humanum nactus fuiſſet Imperatorem; quibus ſane inimicus quilibet quantumvis crudeliſſimus exſatiatus eſſet: illi tamen non erubeſcant, ſed rurſum in Eccleſiam & in Athanaſium ſæviant, ac illius liberationem ægre ferentes, atrociora denuo moliantur: promtique ſint ad illum accuſandum, nec timeant illud quod in ſacris litteris ſcriptum eſt: *teſtis falſus non erit impunitus*, &, *os, quod mentitur, occidit animam*. Ideo ſilere ultra nequimus, admiramurque illorum malignitatem, ac inſatiabilem in calumniis ſtruendis contentionem. Ecce enim nullatenus ceſſant denuo Imperatoris aures adverſum nos exaſperare: nec deſinunt ſanguinarias litteras ſcribere, ut Epiſcopum impietatis ſuæ inimicum de medio tollant. Nam rurſus litteras adverſus illum, ad Imperatores miſere, rurſus in illum conſpirare volunt, homicidia ei objicientes nunquam perpetrata: rurſum illum occidere ſatagunt, cædes illi imputantes, quæ nunquam factæ ſunt. Tunc enim illum calumniis ſuis interfeciſſent, niſi humanum Imperatorem nacti fuiſſemus: rurſus illum, ut quod minus eſt referamus, in exilium agere ſtudent: exulum calamitates, quaſi ipſe earum auctor eſſet, ſe deflere ſimulantes. Et ea quidem deplorant, quæ a nobis numquam patrata ſunt: nec tamen ipſis ſatis ſunt, quas viro intulere calamitates. Sed nova & atrociora iis addere exoptant, euſque manſueti ſunt, humani, & æquis moribus: imo potius, ut vere dicatur, improbi & immanes. qui terroribus & minis, magis quam pietate, & æquitate, quæ Epiſcopos decent, ſtudent honorari. Talia quippe verba in ſuis ad Imperatores epiſtolis effari auſi ſunt, qualia ne exterorum quiſpiam litigator, loquutus fuerit. Et tot cædium, homicidiorumque eum accuſarunt, non apud Præſidem, nec apud aliquem illo ſuperiorem; ſed apud tres Auguſtos. Nec illos deterruere viarum longitudines, eo ſolum ut omnia majora tribunalia criminationibus ſuis implerent. Criminationes enim revera ſunt, dilecti noſtri, quæ ipſi proferunt: imo graviſſima omnium criminatio: quippe omnium humanorum ſuprema ſunt illa tribunalia. quorſum enim ejuſmodi diſquiſitiones, niſi ut quis a commoto Imperatore morte multectur?

Scripta anno 340.

Prov. 19. 5.
Sap. 1. 11.

4. Ita-

(1) Sic Reg. & Baſil. Editi vero γεγεννημένας.
(2) Reg. τότε δὲ μετὰ, perperam.
(4) Sic Reg. & Baſil. Editi autem τοῦ Ἀθανασίου.

(4) Reg. βουλεύονται. Editi βούλονται.
(5) Sic Reg. & Baſil. Editi vero, ἐπ' ἐξορίαν.
(6) In Reg. καὶ deeſt ante χείρονα.

4. Itaque non Athanasii, sed illorum facta, luctu ac gemitu digna sunt. Quapropter illos potius jure quis deplorarit; ipsos quippe deflere convenit, cum scriptum sit: *Nolite flere mortuum, neque lugeatis eum; sed plangite eum qui egreditur, quia non revertetur ultra*. Tota enim illorum epistola, nihil aliud quam necem spectat; ac si liceat, interficere, aut saltem exules facere conantur, quod & a religiosissimo Imperatorum patre impetrarunt, qui pro nece quam postulabant, ejus exsilio eorum iram satiavit. Hæc vel simpliciter Christianorum non esse, raro gentilium, nedum Episcoporum, quibus incumbit justitiam alios edocere; vestram in Christo conscientiam perspicere arbitramur. Quomodo enim qui alios ab obtrectando deterrent, ipsi obtrectatores, etiam apud Imperatores sese exhibeant? quomodo qui alienarum calamitatum misereri docent, ne post nostrum quidem exsilium quiescunt? Nam commune omnium nostrum Episcoporum plane fuit exsilium: nosque universos quasi exsules reputavimus, & nunc nos cum Athanasio quasi patriæ restitutos arbitramur; ac loco priorum lacrymarum gemituumque quibus eum prosequebamur, magnam animi lætitiam gratiamque accepimus, quam Dominus conservarit, nec finat eam ab Eusebianis everti. Ac licet quidem vera fuissent quæ illi objecere crimina, illud tamen culpa non vacaret, quod contra Christianorum statuta, etiam post exsilii ærumnas, rursum eumdem aggressi, illum, de cædibus, homicidiis aliisque criminibus accusent: & hæc ad Imperatorias aures adversus Episcopos obloquantur. Jam cum nihil nisi mendacia, nihil nisi calumnias afferant, nec quidquam veri vel ore proferant, vel scripto tradant, quonam malitiæ illi devenere? aut quales illos esse existimatis? Ipsas itaque res modo aggrediamur, ipsorumque calumniis, jamjam objectis, occurramus. Hinc enim evincetur, priora quæ illi in synodo & in judicio jactitarunt, nec recte gesta, nec vere dicta fuisse: & in his quoque quæ nunc objiciunt mendacii convincentur.

Hierem. 22. 10.

5. Pudet nos certe ad hanc defensionem adductos esse; verum quia temerarii nostri obtrectatores ad omnia sese ingerunt; & post Athanasii reditum, cædes & homicidia facta esse insimulant, rogamus ut nostram apologiam, longiusculam licet, nam ita exigunt negotia, patienter audiatis. Cædes nulla nec ab Athanasio, nec Athanasii causa perpetrata est (quandoquidem nos ad hanc turpem apologiam, uti supra diximus, accusatores impellunt) cædes vero & vincula ab ecclesiis nostris sunt aliena. Carnifici nullum Athanasius tradidit: & carcer, quantum in ipso fuit, nunquam commotus est. Sacraria nostra, ut semper fuere, sic in præsenti pura sunt, solo Christi sanguine ejusque cultu ornata. Nullus Presbyter, vel Diaconus ab Athanasio interfectus est: nec cædem vir ille perpetravit, nec exsilio quemquam mulctavit. Sed utinam illi nihil hujusmodi adversus eum perpetrassent, nec eum coegissent ad talia experiunda. Nullus enim hic ejus causa exulavit: præter ipsum Athanasium Alexandriæ Episcopum qui ab illis pulsus est. quem patriæ restitutum, iisdem, imo gravioribus criminibus implicare conantur, dum ad omnia vana & mortifera verba linguam suam concitant. Nam en illi deinceps judicum acta adscribunt: & cum in epistola sua palam fateantur, Præfectum Ægypti contra quosdam

Nulla cædes in Athanasii ex Galliis reditu commissa est, ut mentiebantur Ariani.

A 4. Οὐκοῦν οὐ τὰ παρὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ τὰ παρ' αὐτῶν γινόμενα θρήνου καὶ οἰμωγῆς ἄξια. οὐκοῦν αὐτοὺς μᾶλλον ἄν τις δικαίως θρηνήσειεν, ἐπὶ τούτοις γὰρ ὀδύρεσθαι χρή. ἐπεὶ καὶ γέγραπται· „ μὴ κλαίετε τὸν τεθνηκότα, μήτε θρηνεῖτε αὐτόν. „ κλαύσατε κλαυθμῷ τὸν ἐκπορευόμενον, ὅτι οὐκ ἐπι- „ στρέψει ἔτι. „ πᾶσα γὰρ αὐτῶν ἡ ἐπιστολὴ οὐδὲν ἄλλο ἢ πρὸς θάνατον ὁρᾷ, καὶ φονεύειν ἐπιχειροῦσιν ἐὰν συγχωρῶνται, καὶ ποιεῖν ἐξορίστους. συνεχωρήθησαν γὰρ τοῦ θεοφιλεστάτου πατρὸς τῶν βασιλέων, ἀντὶ θανάτου τῇ μεταθέσει τοῦ τόπου, τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐκπλήσαντος. ταῦτα (1) γὰρ ὅτι μηδὲ ψιλῶν Χριστιανῶν ἔργα, σπανίως B δὲ καὶ ἐθνικῶν, μήτιγε ἐπισκόπων, δοκούντων καὶ τοὺς ἄλλους τὰ δίκαια διδάσκειν, συνορᾷν ὑμῶν τὴν ἐν Χριστῷ συνείδησιν ἡγούμεθα· πῶς γὰρ οἱ τοὺς ἄλλους κωλύοντες κατηγορεῖν, αὐτοὶ κατήγοροι καὶ μέχρι βασιλέων γίνονται; πῶς οἱ συμφορὰς ἐλεεῖν διδάσκοντες, οὐδὲ (2) μετὰ τὴν ἐξορίαν ἡμῶν ἡσυχάζουσι, κοινὸς γὰρ γέγονεν ἡμῶν τῶν ἐπισκόπων ὁμολογουμένως ἐξορισμός. καὶ πάντες ἑαυτοὺς ἐξορίστους εἴχομεν. καὶ νῦν ὡς σὺν Ἀθανασίῳ ταῖς πατρίσιν ἀποδοθέντας, πάλιν ἀντὶ τῶν προτέρων ὀδυρμῶν ἐπ' αὐτῷ καὶ θρήνων (3) μεγίστην εὐθυμίαν ἀπολαβόντας καὶ χάριν, ἣν ὁ κύριος C διαφυλάξειε, καὶ ἀνατρέψαι τοῖς περὶ Εὐσέβιον μὴ ἐπιτρέψῃ. ταῦτα μὲν, εἰ καὶ ἀληθῆ ἦν ἃ κατηγόρουν αὐτόν, ἦν τινα κατηγορήματα, ὅτι παρὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ μετὰ τὸν (4) τοῦ πειρασμοῦ ἐξορισμὸν ἐπεμβαίνοντες πάλιν, φόνων καὶ σφαγῶν καὶ ἄλλων ἐγκλημάτων κατηγοροῦσι, καὶ βασιλικαῖς ἀκοαῖς ταῦτα κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐπηχοῦσιν. ὅτε δὲ πάντα ψεύδονται, καὶ πάντα συκοφαντοῦσι, καὶ μὴ πρόσεστιν αὐτῶν ἀλήθεια τοῖς στόμασι, μηδὲ τοῖς γράμμασι, ποσαπλοῦν τὸ κακὸν παρ' αὐτοῖς; ἢ ποταποὺς εἶναι τοὺς ἀνθρώπους ὑπολαμβάνετε; ἤδη τοί- D νυν (5) ἐπ' αὐτὰ χωρήσωμεν, καὶ πρὸς τὰς κατηγορίας αὐτῶν τὰς νῦν γινομένας ἀπαντήσωμεν. καὶ γὰρ ἀπὸ τούτων, οὐδὲ τὰ πρότερα παρ' αὐτῶν ἐπὶ συνόδῳ καὶ κρίσει θρυλούμενα, καλῶς πεπραγμένα, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀληθῆ λεγόμενα ἐλεγχθήσεται, καὶ πάλιν ἐπὶ τούτοις καταγνωσθήσονται.

5. Δυσωπούμεθα μὲν οὖν περὶ τούτων ἀπολογούμενοι. πλὴν ἐπειδήπερ πρὸς πάντα ἑαυτοὺς οἱ προπετεῖς ἐπάγουσι κατήγοροι, καὶ μετὰ τὴν εἴσοδον Ἀθανασίου, φόνους καὶ σφαγὰς αἰτιῶνται γεγενῆσθαι, παρακαλοῦμεν ἀνασχέσθαι τῆς ἀπολογίας, κἂν διὰ πλειόνων ᾖ, τὰ γὰρ πράγματα ἀναγκάζει. φόνος μὲν οὔτε E παρὰ Ἀθανασίου γέγονεν, οὔτε δι' αὐτόν, ἐπειδὴ καὶ εἰς ταύτην ἡμᾶς τὴν ἄδοξον ἀπολογίαν, ὡς προείπομεν, ἐμβιβάζουσιν οἱ κατήγοροι· σφαγαὶ δὲ καὶ δεσμοὶ τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ἀλλότρια· δημίῳ παραδέδωκεν Ἀθανάσιος οὐδένα· καὶ τὸ δεσμωτήριον, ὅσον ἐπ' αὐτῷ, οὐδὲ πώποτε ἐνοχληθὲν παρ' αὐτοῦ. τὰ παρ' ἡμῖν ἱερατεῖα, ὥσπερ ἀεὶ καὶ νῦν καθαρὰ, μόνῳ σεμνυνόμενα τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ εἰς αὐτὸν εὐσεβείᾳ. οὐ πρεσβύτερος, οὐ διάκονος ἀνῃρέθη παρὰ Ἀθανασίου, οὐ φόνον, οὐκ ἐξορίαν ἔδρασεν ὁ ἄνθρωπος. ἀλλ' εἴθε μηδὲ ἐκεῖνοι κατ' αὐτοῦ τοῦτ' ἔδρασαν, ἀληθείᾳ τὴν πεῖραν F ἐπαγαγόντες. οὐδεὶς γὰρ ἐξόριστος ἐνταῦθα γέγονε δι' αὐτόν· πλὴν αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου (6) τῆς Ἀλεξανδρείας παρ' αὐτῶν, ὃν ἀφεθέντα, καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς ἢ καὶ χείροσι περιβάλλειν ἐπιζητοῦσι, πάντα πρὸς ψευδῆ καὶ θανατηφόρα ῥήματα τὴν γλῶτταν ἑαυτῶν ὀτρύνοντες. ἰδοὺ γὰρ λοιπὸν καὶ τὰς τῶν δικαστῶν πράξεις ἐπ' αὐτὸν μεταφέρουσι, καὶ τὸν μὲν ἔπαρχον τῆς Αἰγύπτου φανερῶς ὁμολογοῦσιν ἐν

(1) Reg. οὖν pro γάρ.
(2) μετὰ τὴν. Sic Reg. & Basil. & ita legendum, non ut editi κατὰ τὴν.
(3) Ita Reg. Editi vero, καὶ θρήνων ἐπ' αὐτῷ μεγίστην.
(4) Τοῦ deest in editis, sed in Reg. & Basil. legitur.
(5) Sic Reg. & Basil. Editi vero, ἐπ' αὐτό.
(6) Τῆς Ἀλεξ. Reg. τῆς in editis desideratur. Paulo infra idem Reg. ζητοῦσι. ubi editi ἐπιζητοῦσι.

ἐν τῇ ἐπιστολῇ κατά τινων ἀπέφαντο· πάλιν δὲ οὐ δυσωποῦνται καὶ ταύτας τὰς ἀποφάσεις Ἀθανασίῳ προσάπτοντες. καὶ ταῦτα μηδέπω τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιβάντι, ἀλλ' ἔτι τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπὸ τῆς ἐξορισίας ἐχομένῳ, καὶ κατὰ τὴν Συρίαν ὄντι. εἴγε δεῖ καὶ μακρὰν ἀποδημίαν εἰς ἀπολογίαν φέρειν, ὑπὲρ τοῦ μηδὲ ὑπεύθυνον εἶναί τινα, οἷς ἐὰν ἡγεμὼν ἢ ἔπαρχος Αἰγύπτου πράξῃ. εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἦν, τί πρὸς Ἀθανάσιον αἱ τοῦ ἐπάρχου (1) πράξεις; ἀλλ' ὅμως οὐδὲ ἐπεδήμει τοῖς τόποις, καὶ τὰ πραχθέντα οὐ διὰ προφάσεις Ἐκκλησιαστικὰς πέπρακται παρὰ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ διά τινας ἃς (2) ἐκ τῶν ὑπομνημάτων εἴσεσθε· ἅπερ, μετὰ τὸ γνῶναι τὰ παρὰ τούτων γραφέντα, πολυπραγμονήσαντες ἀπεστείλαμεν ὑμῖν. οὐκ οὖν ὅτε καὶ νῦν τὰ μὴ γενόμενα, μήτε παρ' αὐτοῦ μήτε δι' αὐτὸν, βοῶσιν ὡς γενόμενα, καὶ τοσούτοις μαρτυροῦσιν ὡς πληροφορηθέντες κακοῖς, εἰπάτωσαν ἐκ ποίας Συνόδου καὶ ταῦτα ἔγνωσαν; ἐκ ποίων ἀποδείξεων; ἐκ ποίας κρίσεως; εἰ δὲ μηδὲν ἔχοντες τοιοῦτον ἁπλῶς διαβεβαιοῦνται, καὶ τὰ πρότερα πῶς γέγονεν, ἢ πῶς λέγουσιν, ὑμῖν κατελίπομεν σκοπεῖν. οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐστὶν, ἢ συκοφαντία καὶ ἐχθρῶν ἐπιβουλὴ, καὶ θυμὸς ἄκρατα φρόνων, καὶ κατὰ τῆς εὐσεβείας ἡ ὑπὲρ τῶν Ἀρειομανιτῶν ἀσέβεια λυττῶσα, ἵν' ἐκ ποδῶν μὲν οἱ ὀρθόδοξοι γένωνται, μετ' ἀδείας δὲ λοιπὸν, ἃ βούλονται, (3) κηρύττωσιν οἱ προστάται τῆς ἀσεβείας. καὶ γὰρ οὕτως ἔχει.

6. Ἀρείου τοῦ ἀσεβήσαντος, ἀφ' οὗ καὶ ἡ Ἀρειομανιτῶν δι' αὐτὸν αἵρεσις κέκληται, τῆς ἐκκλησίας ἐκβληθέντος ὑπὸ τοῦ μακαρίτου ἐπισκόπου Ἀλεξάνδρου, οἱ περὶ Εὐσέβιον μαθηταὶ τῆς ἀσεβείας αὐτοῦ καὶ κοινωνοὶ τυγχάνοντες, ἑαυτοὺς ἐκβεβλῆσθαι νομίζοντες, ἔγραφον πολλὰ παρακαλοῦντες Ἀλέξανδρον τὸν ἐπίσκοπον μὴ ἀφεῖναι τὸν αἱρετικὸν Ἄρειον ἔξω τῆς ἐκκλησίας· Ἀλεξάνδρου δὲ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν μὴ δεχομένου τὸν ἀσεβῆ, εἰς Ἀθανάσιον τότε διάκονον ὄντα, ἐλυποῦντο. ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα συνόντα Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ, πολυπραγμονοῦντες αὐτὸν ἤκουον, καὶ τιμώμενον παρ' αὐτοῦ. πεῖραν δὲ αὐτοῦ καὶ τῆς εὐσεβείας τῆς εἰς Χριστὸν λαβόντες ἐκ τῆς Συνόδου τῆς κατὰ (4) Νίκαιαν συγκροτηθείσης, ἐν οἷς ἐπαῤῥησιάζετο κατὰ τῆς ἀσεβείας τῶν Ἀρειομανιτῶν, μειζόνως τὸ μῖσος ηὔξανον. ὡς δὲ ἐπὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἤγαγε, τὴν ἐκ παλαιοῦ τρεφομένην αὐτοῖς κακίαν ἀναζωπυρήσαντες, καὶ φοβούμενοι τὴν ὀρθοδοξίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν κατὰ τῆς ἀσεβείας παράστασιν, Εὐσέβιος (5) δὲ πλέον καὶ ἀπὸ τῆς συνειδήσεως ὧν οἶδε πληττόμενος, πάντα τρόπον ἐπεβούλευον καὶ συνεσκευάζοντο τῷ ἀνδρί. ἐκίνουν βασιλέα κατ' αὐτοῦ, συνόδους ἠπείλουν πολλάκις· καὶ τέλος ἐν Τύρῳ συνῆλθον, καὶ μέχρι νῦν οὐκ ἀφίστανται κατ' αὐτοῦ γράφοντες, καὶ οὕτως εἰσὶν ἀπαραίτητοι, (6) ὡς καὶ τὴν κατάστασιν τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ μέμφεσθαι, πανταχοῦ δεικνύοντες ἑαυτοὺς ἐχθροὺς, καὶ μισοῦντας τὸν ἄνδρα, καὶ ψευδῆ λέγοντες, μόνον ἵνα ἐκφαυλίσωσιν αὐτὸν ἐν ταῖς ψευδολογίαις. ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν τούτων ὧν ψεύδονται, τὰ πρότερα διελέγχουσι ψευδῆ καὶ συσκευῆς μεστά. μετὰ γὰρ τὴν τελευτὴν, (7) φασὶν, „ Ἀλεξάνδρου τοῦ „ ἐπισκόπου, ὀλίγων τινῶν Ἀθανασίου μνήμην ποιου„ μένων, ἓξ ἢ ἑπτὰ ἐπισκόπων λάθρα καὶ ἐν παραβύστῳ „ χειροτονοῦσιν αὐτόν. „ ταῦτα ἔγραψαν καὶ βασιλεῦσιν, οἱ μηδὲν ψευδὲς γράφειν παραιτούμενοι. ὅτι δὲ πᾶν τὸ πλῆθος, καὶ πᾶς ὁ λαὸς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὥσπερ ἐκ μιᾶς ψυχῆς καὶ σώματος

Tom. I.

A sententiam tulisse, nihil tamen erubescunt easdem sententias Athanasio imputare: tametsi cum hæc agerentur, nondum ille Alexandriam ingressus esset, sed adhuc ab exsilio revertens, in Syria esset: si tamen opus sit longinquam peregrinationem pro defensione afferre, ut ne quis eorum rationes reddere debeat, quæ vel Dux, vel Præfectus Ægypti perpetrarint. Nam licet Alexandriæ fuisset Athanasius, quid ad eum, quæso, Præfecti gesta? Attamen in his locis non degebat: neque res Ecclesiasticæ occasionem dederunt iis quæ ab Ægypti Præfecto acta sunt; sed aliæ quædam quas edisces ex monumentis, quæ nos, B cognitis eorum scriptis, diligenter perquisita ad vos misimus. Cum igitur, quæ nec eo auctore, nec ejus causa gesta sunt, quasi gesta proclament; & cum, ac si de tot tantisque malis certiores facti essent, testimonium ferant; dicant a quanam Synodo hæc didicere? ex quibusnam argumentis? ex quonam judicio? Quod si nihil ejusmodi habentes, hoc temere affirment; certe priora quomodo gesta sint, aut cur sic loquantur, vobis sane considerandum relinquimus. Nihil enim aliud illud est quam calumnia, & inimicorum insidiæ, animusque intoleranda sentiens, ac impietas contra pietatem pro C Ariomanitis furens; ut Orthodoxi quidem de medio tollantur, impietatis vero patroni, quod liberit cum securitate prædicent. Etenim res ita se habet.

6. Cum Arius impietatis auctor, a quo Ariomanitarum hæresis nuncupata est, ab Ecclesia ejectus fuisset a beatæ memoriæ Alexandro Episcopo, Eusebius cum suis qui ejus impietatis discipuli & participes erant, se ejectos fuisse arbitrantes, multa scripsere, quibus Alexandrum Episcopum rogarent, ne hæreticum Arium extra Ecclesiam relinqueret. Alexan- D dro autem, ob suam in Christum pietatem, impium illum non recipiente, Athanasio tunc Diacono succensebant: quod curiose sciscitantes ipsum frequentissime cum Alexandro versari, & ab ipso in pretio haberi audivissent. Cum autem ex iis quę in Synodo Nicæna contra Ariomanitarum impietatem confidenter loquutus est, ejus in Christum pietatem essent experti, in majus odium exarserunt. Ubi vero ad Episcopatum illum Dominus evexit, quam jamdiu fovebant malitiam denuo accendentes, rectam ejus doctrinam, necnon ejus adversus impietatem resistendi animum veriti (maximeque Eusebius a conscientia rerum quas E noverat perculsus) omnibus modis viro insidiati sunt, & adversus illum conspirarunt: Imperatorem quoque in illum concitarunt, ac synodos plerumque se coacturos interminati, demum Tyri convenere, & hactenus adversus eum scribere non desinunt. Atque ita implacabiles sunt, ut ejus etiam in Episcopatum promotionem reprehendant: ac sese undique viro inimicos & infensos exhibeant; eo solum mendacia loquentes, ut eum suis calumniis infamem reddant. Sed ex his ipsis suis mendaciis, priora illa falsa atque conspirationem esse deprehenduntur. Ajunt enim: *post obitum Alexandri Episcopi, cum pauci quidam Athanasii* F *mentionem facerent, sex aut septem Episcopi, clam & in obscuro loco ipsum ordinarunt.* Hæc illi Imperatoribus ipsis rescripsere, qui nullum mendacii genus scribere recusant. Nos autem cum tota civitate, & universa provincia testes sumus, totam multitudinem omnemque Catholicæ Ecclesiæ populum, quasi uno corpore, uno

Qua de causa Athanasius Eusebianis invisus fuit.

Eusebiani legitimam Athanasii ordinationem criminabantur.

(1) Reg. ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου.
(2) In grave historiæ Ecclesiasticæ detrimentum, monumenta hic memorata excidere.
(3) Sic Reg. & Basil. editi vero, κηρύττουσι.
(4) Νίκαιαν sic accentu in prima Reg. & Basil. Editi vero, Νικαίαν.
(5) Reg. δὲ καὶ κατὰ πλεῖον ὑπό. Basil. δὲ καὶ πλεῖον ἀπό. Mox in Basil. ὧν οἶδε deest. Ibid. Reg. & Basil. quos sequimur, πληττόμενος editi πλαττόμενος.
(6) Hæc item apud Socratem, l. 1. c. 23.
(7) Sic Reg. Editi vero φησί.

uno animo congregatum, exclamaſſe, vociferatum eſſe, ac Athanaſium ſuæ eccleſiæ Epiſcopum petiiſſe. Hoc publicis votis Chriſtum rogabant: hoc nos diebus noctibuſque plurimis facere adjurabant, nec ipſi eccleſia diſcedentes, nec nos abire permittentes. Ac nihil quidem mali, (ut iſti ſcripſere) de illo proferebant: ſed optima quæque prædicantes, probum, pium, chriſtianum, ex aſcetis unum, ac verum epiſcopum nuncupabant. Quod autem ex nobis quamplurimi ſub omnium conſpectu & omnibus præ gaudio acclamantibus ipſum ordinarint; nos teſtes ſumus, qui ordinavimus, & fide quidem digniores iis qui tunc aberant, & jam talia mentiuntur. Verumtamen Euſebius Athanaſii ordinationem reprehendit, homo qui numquam forte ipſe ordinatus eſt: quod ſi unquam fuerit, ipſe ordinationem ſuam irritam fecit. Beryti enim ab initio epiſcopus fuit: relictaque Beryto Nicomediam ſe tranſtulit: illam quidem contra legem dimittens, iſtam item contra legem invadens: & cum ſuam, quam nullatenus amavit, reliquerit, alienam nullo jure occupat: ac prioris quidem amorem præ alienæ deſiderio contemſit: nec tamen ſecundam quam tanta aviditate invaſerat, retinuit. Ecce enim illinc quoque diſcedens, alienam rurſus occupat. Ubique enim alienis urbibus cupiditatis oculos adjicit, ratus in opibus, & amplitudine urbium, pietatem eſſe ſitam, Deique ſortem in qua quiſpiam conſtitutus eſt, nihili facit: ignorans illud, ubi duo vel tres congregati ſunt in nomine Domini, illic eſſe Dominum in medio eorum. Nec ſecum reputat quod ab Apoſtolo dictum eſt, *non in alienis laboribus gloriabor*: neque animadvertit ejus præceptum: *alligatus es uxori, noli quærere ſolutionem*. Quod ſi hoc de uxore dictum eſt, quanto magis de Eccleſia, & de ipſo Epiſcopatu, cui alligatus quiſpiam, alium quærere non debet, ne adulter ex ſacris litteris deprehendatur.

Euſebius Beryti primum Epiſcopus Nicomedienſem ac deinde Conſtantinopolitanam ſedem invaſit.

2. Cor. 10. 15.

1. Cor. 7. 27.

7. Horum ſibi conſcius cum eſſet, nihilominus auſus eſt Athanaſii promotionem, quæ bono omnium teſtimonio comprobatur, calumniari: ac depoſitionem ipſi exprobrare non veretur, cum ipſe depoſitus fuerit, ac eo ipſo teſtem depoſitionis ſuæ habeat, quod alter ejus loco ſuffectus ſit. Quomodo igitur vel ipſe, vel Theognius, alium deponere potuerunt, cum ipſi depoſiti ſint: ut vel hinc arguitur, quod alii eorum loco ſint conſtituti? Probe etenim noſtis, Amphionem Nicomediæ, Chreſtum Nicææ ipſorum loco fuiſſe ordinatos, propter eorum impietatem, & communionem cum Ariomanitis, ab Œcumenica Synodo reprobatis. Hanc veram Synodum dum delere cupiunt, iniquum ſuum conventum ſynodum vocare conantur: & dum ejus decreta irrita eſſe volunt, ſua obtinere cupiunt; & ſynodi vocabulo utuntur, qui tantæ Synodo nolunt obtemperare. Sic illi Synodum non curant, licet ſe curare ſimulent; ut orthodoxis de medio ſublatis, quæ a magna & vera ſynodo contra Arianos ſtatuta ſunt, ipſi irrita faciant: quibus Arianis cum illi & ſemper, ac in præſenti patrocinentur, contra Athanaſium Epiſcopum mentiri nihil verentur. Nam quæ jam olim illi mentiti ſunt, præſenti eorum mendacio ſunt conſimilia,

Euſebius & Theognius in Nicæna Synodo depoſiti.

A συνεληλυθότες, ἀνεβόων, ἔκραζον, αἰτοῦντες Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον τῇ ἐκκλησίᾳ. τοῦτο ηὔχοντο δημοσίᾳ τῷ Χριστῷ, καὶ τοῦτο ἡμᾶς ὥρκιζον ποιεῖν ἐπὶ πλείστας ἡμέρας καὶ νύκτας, μήτε αὐτοὶ τῆς ἐκκλησίας ἀφιστάμενοι, μήτε ἡμᾶς ἐπιτρέποντες ἀφίστασθαι τούτου. καὶ ἡμεῖς μάρτυρες τούτου, καὶ ἡ πόλις πᾶσα, καὶ ἡ ἐπαρχία. οὐδὲν μὲν ἐναντίον, ὡς ἔγραψαν ἐκεῖνοι, κατ' αὐτοῦ λέγοντες· πάντα δὲ τὰ βέλτιστα, σπουδαῖον, εὐλαβῆ, Χριστιανόν, (1) ἕνα τῶν ἀσκητῶν, ἀληθῶς ἐπίσκοπον ὀνομάζοντες. ὅτι δὲ οἱ πλείονες ἡμῶν αὐτὸν ἐχειροτόνησαν ὑπὸ ταῖς τῶν πάντων ὄψεσι καὶ βοαῖς, μάρτυ- B ρες πάλιν ἡμεῖς ἀξιοπιστότεροι τῶν ἀπόντων καὶ ψευδομένων, οἱ χειροτονήσαντες. ἀλλ' ὅμως Εὐσέβιος τὴν κατάστασιν Ἀθανασίου μέμφεται, ἄνθρωπος τάχα μηδὲ κατάστασιν ὅλως ἐσχηκώς· εἰ δέ που καὶ ἔσχεν, αὐτὸς ἀκυρώσας αὐτήν· ἐν Βηρυτῷ μὲν ἦν ἀπ' ἀρχῆς, Βηρυτὸν δὲ ἀφεὶς, εἰς Νικομήδειαν ἦλθε. τὴν μὲν παρὰ νόμον ἀφεὶς, εἰς ἣν δὲ παρὰ νόμον ἐπιβαίνων. καὶ τὴν μὲν οἰκείαν ἀστόργως καταλελοιπὼς, τὴν δὲ ἀλλοτρίαν ἀλόγως κατέχων· καὶ τῆς μὲν πρώτης τὴν στοργὴν ὑπὸ τῆς ἀλλοτρίας ἐπιθυμίας παραλύσας, (2) τῇ δὲ δευτέρᾳ, μηδὲ ἣν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἔσχε τηρήσας. ἰδοὺ γὰρ C κἀκεῖθεν ἀποστὰς ἀλλοτρίαν πάλιν κατέχει· πανταχοῦ ταῖς ἀλλοτρίαις ἐποφθαλμιῶν πόλεσι, καὶ ἐν πλούτῳ καὶ ἐν μεγέθει πόλεων νομίζων εἶναι τὴν εὐσέβειαν· καὶ τὸν κλῆρον τοῦ Θεοῦ, καθ' ὃν ἐτάχθη τις, μηδὲν ἡγούμενος. οὐκ εἰδὼς, ὅτι καὶ ὅπου δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰσὶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἐκεῖ ἐστιν ἐν μέσῳ αὐτῶν ὁ Κύριος. οὐκ ἐνθυμούμενος τὸ παρὰ τοῦ ἀποστόλου λεχθὲν, ὅτι οὐκ (3) ἐν ἀλλοτρίοις καμάτοις καυχήσομαι. οὐ συνορῶν τὸ παρ' αὐτοῦ παράγγελμα, δέδεσαι γυναικὶ, μὴ ζήτει λύσιν. εἰ δὲ ἐπὶ γυναικὸς τὸ ῥητὸν, πόσῳ μᾶλλον ἐπὶ ἐκκλησίας D (4) καὶ τῆς αὐτῆς ἐπισκοπῆς, ᾗ ὁ συνδεθεὶς ἄλλην οὐκ ὀφείλει ζητεῖν, ἵνα μὴ καὶ μοιχὸς παρὰ ταῖς θείαις εὑρίσκηται γραφαῖς.

7. Ἀλλὰ καὶ τοιαῦτα ἑαυτῷ συνειδὼς, τετόλμηκε τὴν κατάστασιν Ἀθανασίου, τὴν ὑπὸ πάντων ἐπὶ καλοῖς μαρτυρουμένην, διαβάλλειν. καὶ καθαίρεσιν ὀνειδίζειν αὐτῷ τολμᾷ, καθαιρεθεὶς αὐτὸς, καὶ μάρτυρα τῆς καθαιρέσεως ἔχων τὴν ἀντ' (5) αὐτοῦ κατάστασιν. πῶς δαὶ ἢ αὐτὸς ἢ Θεόγνιος ἠδύναντο καθαιρεῖν ἄλλον, αὐτοὶ καθαιρεθέντες, καὶ ταῖς ἀντ' αὐτῶν καταστάσεσιν ἐλεγχόμενοι; οἴδατε γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι Ἀμφίων μὲν ἐν E Νικομηδείᾳ, (6) Χρηστὸς δὲ ἐν Νικαίᾳ κατεστάθησαν ἀντ' αὐτῶν, διὰ τὴν οἰκείαν ἀσέβειαν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας κοινωνίαν, τοὺς ἀπὸ τῆς συνόδου τῆς οἰκουμενικῆς ἀποδοκιμασθέντας. κἀκείνην τὴν τῷ ὄντι σύνοδον ἀναιρεῖν θέλοντες, τὴν ἑαυτῶν ἄδικον σύστασιν ὀνομάζειν σύνοδον ἐπιχειροῦσι, καὶ τὰ παρ' (7) ἐκείνῃ κρατεῖν μὴ θέλοντες, τὰ παρ' αὐτοῖς κρατεῖν βούλονται. καὶ σύνοδον ὀνομάζουσιν, οἱ συνόδῳ τηλικαύτῃ μὴ πειθόμενοι. οὕτως οὐ (8) συνόδου πεφροντίκασιν, ἀλλὰ σχηματίζονται φροντίζειν, ἵνα ἀνελόντες τοὺς ὀρθοδόξους, τὰ δόξαντα τῇ F ἀληθεῖ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ (9) κατὰ τῶν Ἀρειανῶν, λύσωσιν· ὧν προϊστάμενοι καὶ ἀεὶ καὶ νῦν, ψεύδεσθαι τολμῶσι κατὰ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου. ὅμοια γὰρ κἀκεῖνα τοῖς νῦν, ἃ ψεύδονται,

(1) Eo forte Athanaſ. vocabant, ἕνα τῶν ἀσκητῶν, quod is in eremo cum Antonio haud modicum temporis ſpatium commoratus eſſet. quod ex reſtituto in vita Antonii loco palam erit.

(2) Paulo, ob ſtructas ab Euſebianis calumnias, Conſtantii juſſu, ſolum vertere coacto, ſedem ejus invaſit Euſebius Nicomedienſis. De qua re fuſius in epiſtola ad Solitarios agemus.

(3) οὐ, deeſt in editis, ſed in Reg. & Baſil. legitur. Locus ſic habet. 2. *Cor.* 10. 15. οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρίοις κόποις, *non in immenſum glorianteſ in alienis laboribus*.

(4) Sic Baſil. & Reg. Editi vero mendoſe, ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισκοπῆς.

(5) Sic Reg. Editi vero ἀντ' αὐτῶν. Præſtare videtur Regii lectio. Hunc locum perperam intellexit Nannius qui vertit, *ut qui ſuę exauctorationis teſtimonium & argumentum, in ipſa ſui conſtitutione oſtendat*. Nec melius infra.

(6) Ita Reg. Editi, Χρηστός. Reliqui mſſ. Χριστός.

(7) Ita Regius, & recte quidem. Alii cum editi tum mſſ. παρ' ἐκείνων.

(8) Sic Regius. Reliqui vero, οὐ σύνοδον, minus bene.

(9) In Editis κατὰ deeſt. Nos ſumus ex Regio mutuati.

δονται, ὅτι πρὸς τὴν εἴσοδον αὐτοῦ στάσεις καὶ θρῆνοι καὶ ὀδυρμοὶ γεγόνασι, τῶν λαῶν πρὸς τὴν ὑποδοχὴν αὐτοῦ δυσανασχετούντων. οὐδὲν γὰρ τοιοῦτον γέγονεν, ἀλλὰ πᾶν τοὐναντίον, χαρὰ καὶ εὐθυμία, καὶ δρόμος τῶν λαῶν, πρὸς τὴν εὐκταίαν αὐτοῦ (1) θέαν ἐπειγομένων. εὐφροσύνης δὲ αἱ ἐκκλησίαι μεσταὶ, καὶ εὐχαριστίαι πρὸς τὸν κύριον ἀναφερόμεναι πανταχοῦ. λειτουργοὶ δὲ καὶ κληρικοὶ πάντες οὕτως αὐτὸν ἑωράκασιν, ὡς εὐφρανθῆναι τὰς ψυχὰς, κἀκείνην τὴν ἡμέραν, πασῶν εὐθυμοτέραν ἐσχηκέναι πιστεύειν. τὴν γὰρ ἡμῶν τῶν ἐπισκόπων ἀνεκλάλητον χαρὰν, τί χρὴ γράφειν; προλαβόντες γὰρ εἰρήκαμεν, ὡς σὺν αὐτῷ πάσχειν ἐνομίζομεν.

8. Τούτων τοίνυν οὕτως ὁμολογουμένων, καὶ παρ' αὐτῶν ἐναντίως προφερομένων, ποίαν ἔχει πίστιν ἡ παρ' αὐτῶν θρυλουμένη σύνοδος ἢ κρίσις; οἱ γὰρ οὕτως ἐπιβαίνειν τολμῶντες, οἷς οὐκ εἶδον, οἷς οὐκ ἐδίκασαν, (2) ἐφ' οἷς οὐ συνῆλθον, καὶ γράφειν ὡς πληροφορηθέντες, πῶς ἐφ' οἷς συνεληλυθέναι λέγουσι, πιστευθῆναι δύνανται; ἀλλ' οὐ κατ' ἔχθραν κἀκεῖνα πεποιηκέναι καὶ ταῦτα πιστευθήσονται; ποία γὰρ καὶ σύνοδος ἐπισκόπων ἦν τότε; ποῖον συνέδριον ἀληθείας ἐχόμενον; τίς τῶν πλειόνων ἐν αὐτοῖς οὐκ ἐχθρὸς ἡμέτερος ἦν; οὐ διὰ τὴν Ἀρείου μανίαν οἱ περὶ Εὐσέβιον καθ' ἡμῶν ὥρμησαν; οὐ τοὺς ἄλλους συμφρονοῦντας αὐτοῖς ἐπήγοντο; οὐκ ἀεὶ κατ' αὐτῶν ἐγράφομεν ὡς τὰ Ἀρείου φρονούντων; * οὐκ Εὐσέβιος ὁ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ἐπὶ θυσίᾳ κατηγορεῖτο ὑπὸ τῶν σὺν ἡμῖν ὁμολογητῶν; οὐ Γεώργιος, ὡς καθαιρεθεὶς ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ μακαρίου ἠλέγχετο; οὐκ ἐπ' ἄλλοις ἄλλοι καὶ διαφόροις ηὐθύνοντο; πῶς οὖν οὗτοι συνιέναι καθ' ἡμῶν ἤθελον; πῶς δὲ Σύνοδον ὀνομάζειν τολμῶσιν, εἰς κόμης προεκάθητο, καὶ παρῆν (3) σπεκουλάτωρ· καὶ Κομενταρήσιος ἡμᾶς εἰσῆγεν ἀντὶ διακόνων τῆς ἐκκλησίας, ἐκεῖνος ἐφθέγγετο, καὶ οἱ παρόντες ἐσιώπων, μᾶλλον δὲ ὑπήκουον τῷ κόμητι. καὶ τὸ κινοῦν τοὺς δοκοῦντας ἐπισκόπους, ὑπὸ τῆς ἐκείνου βουλῆς ἐνεποδίζετο. ἐκεῖνος ἐκέλευεν, ἡμεῖς ὑπὸ στρατιωτῶν ἠγόμεθα, μᾶλλον δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον κελευόντων ἐκεῖνος ταῖς τούτων ἐξυπηρετεῖτο γνώμαις. τὸ δὲ ὅλον, ἀγαπητοὶ, ποία σύνοδος ἔνθα τὸ τέλος ἐξορισία καὶ φόνος, εἰς δόξαν ἦν βασιλεῖ; ποῖα δὲ καὶ τὰ ἐγκλήματα; μεῖζον γὰρ ἐπὶ τούτοις τὸ κατ' αὐτῶν θαῦμα. Ἀρσένιός τις ἦν, ὃν πεφονεῦσθαι ἐμέμφοντο, καὶ ποτήριον διέβαλλον κεκλάσθαι μυστικόν. ἀλλ' Ἀρσένιος μὲν ζῇ, καὶ μεθ' ἡμῶν εὔχεται συνάγεσθαι, καὶ οὐκ ἄλλας ἀναμένει μαρτυρίας, ἵνα ζῶν φανῇ, ἀλλ' αὐτὸς ὁμολογεῖ ζῆν, (4) οἰκείοις γράμμασι πρὸς τὸν συνεπίσκοπον ἡμῶν Ἀθανάσιον γράφων, ὃν αὐτοῦ φονέα διεβεβαιοῦντο· καὶ οὐκ ᾐδοῦντο οἱ ἀσεβεῖς, ἄνδρα πρὸ τοσούτου διαστήματος, καὶ πλῷ καὶ πεζῇ πάμπολυ μῆκος ἀπέχοντα, παρ' αὐτοῦ πεφονεῦσθαι κατηγοροῦντες, οὗ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, μηδὲ τὴν χώραν εἶδεν ἄνθρωπος. ἀλλὰ καὶ κρύψαι τετολμήκασι, καὶ ἀφανῆ καταστῆσαι μηδὲν παθόντα. καὶ εἰ οἷόν τε ἦν εἰς ἄλλην οἰκουμένην ἂν μετετίθεσαν, μᾶλλον δὲ καὶ τοῦ ζῆν ἀληθῶς ἂν ἐξήγαγον, ἵνα εἴτε ἐπαληθεύοντες, εἴτε πλασάμενοι φόνον, ἀληθῶς Ἀθανάσιον ἀποκτείνωσιν. ἀλλὰ τῇ θείᾳ προνοίᾳ καὶ ἐν τούτῳ χάρις, τῇ μηδὲν ἄδικον ἰσχύειν

A quo dicunt ad ejus ingressum seditiones, luctus, & lamentationes, populis ejus receptionem ægre ferentibus, extitisse. Nihil enim contigit ejusmodi; sed e contra, gaudium, lætitia & concursus populorum ejus videndi desiderio festinantium. Ecclesiæ lætitia plenæ, ac ubique gratiarum actiones ad Dominum referebantur. Ministri autem & Clerici omnes, ita eum videre, ut animis oblectarentur, ac diem illam omnium suarum lætissimam existimarent. Nostrum autem Episcoporum ineffabile gaudium, quid opus est describere, cum superius dixerimus, B nos omnes, ejus calamitates perpessos existimasse?

Athanasius ex Galliis rediens ab Alexandrinis cum gaudio excipitur.

8. Hæc igitur in confesso cum sint, ac ipsi tamen opposito modo enarrent, quæ fides habenda concilio, & decreto quod ipsi jactitant? Qui enim ita sese ingerere audent, iis quæ nec viderunt nec judicarunt, quibus neque interfuerunt, ac scribere non verentur quasi rem certissime comperissent: quomodo in rebus quarum causa se convenisse dicunt, fide digni erunt? An non potius cum illa tum hæc per inimicitiam egisse existimabuntur? Quænam enim tunc Episcoporum synodus? quisnam consessus veri studiosus? C quis ex plerisque saltem eorum inimicus noster non erat? nonne Arii furoris causa Eusebiani contra nos impetum fecere? Nonne item alios qui suæ sententiæ erant ad idipsum agendum induxere? Nonne semper adversum illos, ut cum Ario sentientes, scripsimus? Nonne *Eusebius Cęsareę Palæstinę Episcopus a Confessoribus qui nobiscum erant accusatus est quod idolis sacrificasset? Nonne Georgius, a beato Alexandro depositus fuisse, convictus est? Nonne alii de aliis, & diversis criminibus deferebantur? Quo ergo jure adversum nos convenire voluerunt? Quomodo synodum vocare audent, in qua Comes præsidebat, & cui D Speculator aderat, ac in quam Commentarius, vice diaconorum ecclesiæ, nos introduxit? Ille loquebatur, & qui aderant silebant, imo potius Comiti obtemperabant. Tum ne amoverentur qui amovendi videbantur Episcopi, ab ejus consilio impediebatur. Ille jubebat: nos a militibus trahebamur; imo potius jubentibus Eusebio cum sociis, ille eorum sententiis obsequebatur. In summa, dilecti, cujusmodi illa Synodus, cujus exitus erat exilium & cædes, si Imperatori placeret? Quales accusationes? In hoc enim illi majore admiratione digni E sunt. Arsenium quemdam occisum criminabantur, & poculum mysticum fractum esse calumniabantur. Sed Arsenius quidem vivit, ac nobiscum communione jungi exoptat, nec aliunde testimonia exspectat, ut vivus exhibeatur, sed ipse se vivere fatetur in suis literis, quas scripsit ad coepiscopum nostrum Athanasium: quem ejus interfectorem esse affirmabant. Nec pudebat impios, virum tanta distantia itineris sive pedestris sive navigabilis disjunctum, ab illo interfectum insimulare, qui per hæc tempora, ubi locorum ageret, nemo noverat. Quin & eum occultare ausi sunt, ac evanidum reddere, cum F nihil ille mali passus esset. Et si fieri potuisset, in alium orbem illum transtulissent, imo potius eum occidissent, ut sive veram, sive fictam cædem falso objicientes, Athanasium vere occiderent. Sed divinæ providentiæ in hoc quoque gratiæ agendæ sunt, quæ nihil injustum prævalere per-

Res in Tyriensi Synodo gestæ anno 335.

Athanasius de Arsenii nece accusatur.

(1) Editi θείαν mendose. Reg. & Basil. θέαν.
(2) Sic Reg. quem sequimur. In aliis & in editis ἐφ' deest.
(3) σπεκουλάτωρ, ubique cum in Glossis, tum alias apud Auctores, ἀποκεφαλιστὴς, & δήμιος, *Carnifex*, de quo fusius Cangii Glossarium. Ibid. Κομενταρήσιος in Glossis tam editis quam manuscriptis Κομενταρίσιος vocatur. Huic incumbebat delationum & accusationum monumenta apud se in commentariis servare.
(4) Arsenii ad Athanasium epistolam vide fis infra.
(*) Epiphanius hæresi 69. ait Eusebium Cæsariensem a Potamone Ægyptio objurgatum fuisse, quod stante Athanasio ipse Eusebius, qui idolis immolarat, quasi judex sedere nihil vereretur. quæ fusius in Athanasii vita egimus.

permiſit, ſed ſub omnium oculos viventem Arſenium produxit, eorumque conſpirationem atque calumniam tum palam convicit. neque enim ille nos ut interfectores averſatur, neque ut ſibi injurioſos odit; nihil enim prorſus mali paſſus eſt. Sed nobiſcum communione jungi poſtulat, optatque noſtro cœtui aggregari, ut ejus literæ teſtantur.

9. Attamen Athanaſius quidem eorum calumniis impetebatur, quaſi qui eum qui tum vivebat occidiſſet: ab ipſis vero in exilium miſſus eſt. Non enim Imperatorum pater illum extorrem fecit, ſed illud eorum calumniis eſt adſcribendum. Animadvertite enim num res ita non ſe habeat: cum nihil criminis contra Athanaſium comminiſtrum noſtrum inveniretur, Comes vero ſummam vim inferens, ſtudioſe adverſus eum rem gereret: Epiſcopus quidem Athanaſius ut vim ſibi illatam effugeret, religioſiſſimum Imperatorem adiit, una Comitem, & illorum conſpirationem deprecans, rogansque ut legitima epiſcoporum ſynodus cogeretur, aut ipſe Imperator de objectis criminibus ſeſe purgantem audiret. Imperator autem rem indigne ferens litteras ſcripſit quibus illos citavit, ſeſe rem auditurum promittens, quippe qui Synodum illam congregari juſſiſſet. Euſebiani autem ubi adveniſſent, Athanaſium calumniantur, non ultra de objectis a ſe Tyri criminibus; ſed de frumenti naviumque detentione, quaſi ſcilicet Athanaſius minatus fuiſſet, ſe commeatum Alexandria Conſtantinopolim euntem impedire poſſe. Hæc quidam ex noſtris qui intus cum Athanaſio erant Imperatore minitante audierunt. Deinde cum Athanaſius de tanta calumnia ingemiſceret, & falſam illam eſſe affirmaret: qui enim vir privatus & inops tanta facere potuiſſet? Euſebius ne palam quidem calumniari recuſans, juravit Athanaſium divitem, potentem, & ad omnia idoneum eſſe; ut hinc Athanaſius illa dixiſſe putaretur. Sic venerandi illi Epiſcopi virum accuſabant: ſed Dei gratia in hoc negotio plus valuit quam illorum malignitas: Imperatoris enim pietatem ad clementiam inclinavit, ut pro morte exilium irrogaret. Hæc igitur ſolis eorum calumniis adſcribenda ſunt. Imperator ſiquidem prioribus ſcriptis ſuis eorum calumnias redarguit, inſidias criminatus eſt, Meletianoſque damnavit, quos nefarios, execrandos, & graviſſimis illis nominibus, litteris ſuis appellabat. indigne quippe tulit viri necem objectam fuiſſe, qui in vivis eſſet, commotuſque eſt homicidium audiens ejus qui viveret, & ſuperſtes eſſet: cujus epiſtolam ad vos miſimus.

Athanaſius cur in exilium actus.

10. Euſebiani autem admirandi illi viri ut & veritatem, & litteras abolere videantur, nomen Synodi prætexunt, ejuſque acta ab Imperatore mutuantur. Ad hoc negotii Comes aderat, militeſque Epiſcoporum ſatellites, & imperatoriæ litteræ, quæ quos ipſi poſtularant illuc convenire compellerent. Jam mihi, quæſo, incredibiles eorum inſidias, facinorumque inæquabilitatem animadvertite; ut quavis ratione nobis hominem prorſus abripiant. Si enim ſibi dumtaxat, utpote epiſcopis judicium permiſiſſent, quid opus Comite & militibus? aut cur imperatoriis diplomatibus in unum coacti ſunt? Quod ſi Imperatore indigebant, & ab illo auctoritatem accipere cupiebant, cur ejus judicium irritum fecere?

A ἐπιτρεπούσῃ, ἀλλ' ὑπὸ τὰς πάντων ὄψεις, Ἀρσένιον ὑπαγούσῃ ζῶντα, καὶ φανερῶς τὴν τότε (1) συσκευὴν καὶ συκοφαντίαν ἐλέγχοντα· οὐ γὰρ ὡς φονέας ἀποστρέφεται, οὐδὲ ὡς ἠδικηκότας μισεῖ. πέπονθε γὰρ ὅλως οὐδέν. ἀλλὰ κοινωνεῖν ἡμῖν ἀξιοῖ, καὶ συναριθμεῖσθαι βούλεται, δι' ὧν ἔγραψε.

9. Καὶ ὅμως Ἀθανάσιος μὲν, συνεσκευάζετο παρ' αὐτῶν, ὡς τὸν ζῶντα πεφονευκώς, ἐξωρίζετο δὲ παρὰ (2) τῶν αὐτῶν. οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ τῶν βασιλέων τοῦτον ἐξώρισεν, ἀλλ' αἱ τούτων διαβολαί. σκοπεῖτε γὰρ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει, ὡς B οὐδὲν μὲν ηὑρίσκετο κατὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, ὁ δὲ κόμης ἐβιάζετο, καὶ πολὺς ἦν σπουδάζων κατ' αὐτοῦ, ὁ μὲν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος φυγὼν τὴν γενομένην βίαν, ἀνῆλθε πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα, παραιτούμενος ἅμα καὶ τὸν κόμητα καὶ τὰς ἐκείνων συσκευὰς, ἀξιῶν δὲ νόμιμον ἐπισκόπων σύνοδον συγκροτηθῆναι, ἢ καὶ αὐτὸν δέξασθαι τὴν ἀπολογίαν, ὧν ἐπῆγαγον αὐτῷ. καὶ γράφει μὲν βασιλεὺς ἀγανακτῶν, καὶ προσκαλεσάμενος αὐτοὺς, ἐπαγγελλόμενός τε αὐτὸς ἀκροάσασθαι, ὁ καὶ τὴν σύνοδον κελεύσας γενέσθαι. οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον ἀνελ- C θόντες, διαβάλλουσιν Ἀθανάσιον, οὐκέτι μὲν τὰ ἐν Τύρῳ θρυλλούμενα παρ' αὐτῶν, περὶ σίτου δὲ καὶ πλοίων ἐποχῆς, ὡς Ἀθανασίου ἐπαγγειλαμένου δύνασθαι κωλύειν, τὴν ἀπὸ Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τοῦ σίτου μετακομιδήν· (3) ταῦτά τινες τῶν ἐξ ἡμῶν ἔνδον ὄντες μετὰ Ἀθανασίου ἀκηκόασι τοῦ βασιλέως ἀπειλοῦντος. εἶτα τοῦ Ἀθανασίου ὀδυρομένου ἐπὶ τῇ διαβολῇ, καὶ διαβεβαιουμένου, μὴ εἶναι ταύτην ἀληθῆ. πῶς γὰρ ἂν ἰδιώτης ἄνθρωπος καὶ πένης τηλικαῦτα δύναιτο; Εὐσέβιος οὐδὲ δημοσίᾳ παραιτησάμενος τὴν δια- D βολὴν, ὤμνυε τὸν Ἀθανάσιον εἶναι πλούσιον, καὶ δυνατὸν, καὶ ἱκανὸν πρὸς πάντα, ἵνα ἐκ τούτων κἀκεῖνα εἰρηκὼς Ἀθανάσιος νομισθῇ· ταῦτα μὲν οἱ σεμνοὶ κατηγόρουν ἐπίσκοποι. ἡ δὴ τοῦ Θεοῦ χάρις κρείττων τῆς πονηρίας αὐτῶν (4) γεγένηται· τὴν γὰρ εὐσέβειαν τοῦ βασιλέως, εἰς φιλανθρωπίαν κεκίνηκε, καὶ ἀντὶ θανάτου, τὴν ἐξορισίαν παρέσχεν. οὐκοῦν αἱ διαβολαὶ, καὶ οὐδὲν ἄλλο, τούτων αἰτίαι. (5) ὁ μὲν γὰρ βασιλεὺς πρὸ τούτου γράφων, τὴν συσκευὴν ἐμέμψατο, τὴν ἐπιβουλὴν ᾐτιάσατο, τῶν Μελιτιανῶν κατεψηφίσατο, ἀθεμίτους, ἀρὰς ἀξίους, τὰ δεινότατα αὐτοὺς ἐγγράφως εἰπών. κεκίνηται γὰρ E νεκρὸν ἀκηκοὼς ἄνθρωπον, ὃς ἐν τοῖς ζῶσιν ἦν· κεκίνηται φόνον ἀκούσας ἐπὶ ζῶντι, καὶ τοῦ βίου μὴ στερηθέντι, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀπεστείλαμεν.

10. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον οἱ θαυμαστοὶ, ἵνα καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὰ γραφέντα λύειν δόξωσιν, ὄνομα συνόδου σχηματίζονται, καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς παρὰ βασιλέως λαμβάνουσι. καὶ κόμης ἐπὶ τούτῳ καὶ στρατιῶται δορυφόροι τῶν ἐπισκόπων, καὶ βασιλικὰ γράμματα συνελθεῖν, οὓς ᾔτησαν ἐπαναγκάζοντα. ἐνταῦθα τὸ παράδοξον τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῶν ἐνθυμήθητε, καὶ τὴν ἀνωμαλίαν τῶν τολμωμένων αὐτοῖς, ἵνα ὁθενδήποτε παντὶ F τρόπῳ τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἡμῶν ἁρπάσωσιν. εἰ μὲν γὰρ ἐπέτρεπον ἑαυτοῖς τὴν κρίσιν μόνοις ὡς ἐπίσκοποι, τίς κόμητος καὶ στρατιωτῶν χρεία; ἢ πῶς ὑπὸ βασιλικοῖς συνήγοντο γράμμασιν; εἰ δὲ βασιλέως ἐδέοντο, καὶ παρ' αὐτοῦ τὸ κῦρος ἔχειν ἤθελον, διὰ τί τὴν κρίσιν αὐτοῦ παρέλυον; ἢ πῶς

(1) Reg. συσκευὴν, & ita legendum. Alii cum editis σκευήν.

(2) Ita Reg. quem ſequimur. Alii & editi, παρ' αὐτῶν. Mox idem Reg. οὐ γὰρ, & pauloposſt idem αὐτὸν ἐξώρ. Alii τοῦτον ἐξώρισεν.

(3) Epiſcopi numero quinque infra nominantur, qui Conſtantini in Athanaſium iræ teſtes fuere. Adamantius, Anubion, Agathammon, Arbethion, & Petrus.

(4) Sic Reg. & Baſil. Editi vero γεγένηται.

(5) Ita Reg. quem ſequimur. Alii cum Editis, ὁ μὲν οὖν. Epiſtola vero Conſtantini ad Athanaſium, qua ſe, de calumniis quibus Athanaſium Euſebiani cum Meletianis impetiverant, certiorem factum teſtatur, infra habetur: ubi etiam confictam Arſenii necem vehementer exagitat Imperator.

ἢ πῶς ἐκείνου τοὺς μὲν Μελιτιανοὺς, συκοφάντας ἀθεμίτους, Ἀθανάσιον δὲ καθαρώτατον δι' ὧν ἔγραψε κρίναντος καὶ τὸν φόνον ἐκτραγῳδοῦντος τὸν ἐπὶ τῷ ζῶντι πεπλασμένον, οὗτοι καὶ Μελιτιανοὺς ἀληθεύειν, κἀκεῖνον ὑπεύθυνον εἶναι διορίζοντο; καὶ μὴ αἰδούμενοι, τὸν ζῶντα νεκρὸν ἐποίουν; ζῶντα καὶ μετὰ τὴν κρίσιν τοῦ βασιλέως, καὶ ὅτε συνήεσαν, καὶ ἄχρι νῦν σὺν ἡμῖν ὄντα. ταῦτα μὲν περὶ Ἀρσενίου.

11. Ποτήριον δὲ μυστικὸν, ποῖον, ἢ ποῦ κατεαγὲν παρὰ Μακαρίου; τοῦτο γὰρ ἄνω καὶ κάτω περιϊόντες θρυλοῦσι. καίτοι Ἀθανάσιον μὲν, οὐδὲ οἱ κατήγοροι τετολμήκασιν αἰτιάσασθαι, εἰ μὴ παρ' αὐτῶν ὑπεβλήθησαν. ἀλλ' ὅμως αὐτοὶ τὸ τέλος τῆς μέμψεως (1) ἐπ' αὐτὸν ἄγουσιν· ὃ μηδὲ ἐπὶ Μακάριον ἔδει χωρεῖν, οὐκ ἐλεγχθέντα καὶ οὐκ αἰσχύνονται ταῦτα ἐπὶ κατηχουμένων, καὶ τόγε χεῖριστον, ἐπὶ Ἑλλήνων τραγῳδοῦντες τὰ μυστήρια. δέον, ὡς γέγραπται, „ μυστήριον βασιλέως καλὸν κρύπτειν· καὶ ὡς ὁ κύριος „ παρήγγειλε, μὴ δῶτε τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. οὐ χρὴ γὰρ τὰ μυστήρια ἀμυήτοις τραγῳδεῖν, ἵνα μὴ Ἕλληνες μὲν ἀγνοοῦντες γελῶσι, κατηχούμενοι δὲ περίεργοι γενόμενοι, σκανδαλίζωνται. ἀλλὰ καὶ ὅμως ποῖον ἢ ποῦ, ἢ παρὰ τίσι κατεαγὲν ποτήριον; Μελιτιανοὶ μὲν γάρ εἰσιν οἱ κατηγοροῦντες καθόλου πιστεύεσθαι μὴ ὀφείλοντες. σχισματικοὶ γὰρ καὶ ἐχθροὶ τῆς ἐκκλησίας γεγόνασιν, οὐ νῦν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μακαρίου Πέτρου, ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος γενομένου· οἳ καὶ αὐτῷ Πέτρῳ ἐπιβουλεύσαντες, καὶ (2) Ἀχιλλᾶν τὸν μετ' ἐκεῖνον διαβαλόντες, καὶ Ἀλεξάνδρου κατηγορήσαντες μέχρις αὐτοῦ τοῦ βασιλέως. οὕτως γὰρ δὴ μελετήσαντες, λοιπὸν καὶ εἰς Ἀθανάσιον διέβησαν· οὐδὲν ξένον τῆς πονηρίας ἑαυτῶν ποιοῦντες. καὶ γὰρ ὥσπερ τοὺς πρὸ αὐτοῦ, οὕτως καὶ τοῦτον ἐσυκοφάντησαν, ἀλλὰ νῦν αὐτῶν καὶ οὐ πρότερον ἡ συκοφαντία καὶ αἱ διαβολαὶ κεκρατήκασιν, ὅτι τοὺς περὶ Εὐσέβιον ἔχον συνεργοὺς καὶ προστάτας, διὰ τὴν οἰκείαν ἀσέβειαν τῶν Ἀρειομανιτῶν, δι' ἣν ὥσπερ πολλοῖς ἐπισκόποις, οὕτω καὶ Ἀθανασίῳ συνεσκευάσαντο. καὶ γὰρ ὁ τόπος ἐκεῖνος ἐν ᾧ κεκλᾶσθαι τὸ ποτήριόν φησιν, οὐκ ἦν ἐκκλησία; πρεσβύτερος οὐκ ἦν ὁ τὸν τόπον (3) παροικῶν, ἡμέρα, καθ' ἣν Μακάριον τοῦτο πεποιηκέναι φασὶν, οὐκ ἦν κυριακή. μήτε τοίνυν ἐκκλησίας οὔσης ἐκεῖ, μήτε τοῦ ἱερουργοῦντος, μήτε τῆς ἡμέρας ἀπαιτούσης, ποῖον ἢ πότε, ἢ ποῦ τὸ ποτήριον κέκλασται μυστικόν; ποτήρια (4) μὲν γὰρ εἶναι πολλὰ καὶ κατὰ τὰς οἰκίας, καὶ ἐν ἀγορᾷ μέσῃ, δῆλον, καὶ τούτων οὐδὲν ὁ θραύων ἀσεβεῖ. τὸ δὲ μυστικὸν ποτήριον, (5) ὃ κἂν θραυσθῇ παρ' ἑκόντος, ἀσεβῆ ποιεῖ τὸν ἐπικεχειρηκότα, παρὰ μόνοις τοῖς νομίμως προεστῶσιν εὑρίσκεται· οὗτος ὁ τρόπος τούτου τοῦ ποτηρίου μόνος, ἄλλος οὐδείς· τοῦτο ὑμεῖς νομίμως προπίνετε τοῖς λαοῖς· τοῦτο ὑμεῖς ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κανόνος παρελάβετε. τοῦτο μόνον ἐστὶ τῶν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας προεστώτων. μόνων γὰρ ὑμῶν ἐστι προπίνειν τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· τῶν δὲ ἄλλων, οὐδενός. ἀλλ' ὅσον τὸ μυστικὸν ὁ (6) θλάων ἀσεβὴς, τοσοῦτον ἀσεβέστερος ὁ ἐνυβρίζων τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ· ἐνυβρίζει γὰρ ὁ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμὸν τοῦτο ποιῶν. καὶ ταῦτα (7) φαμὲν οὐχ ὅτι κἂν σχισματικῶν ποτήριον κέκλασται παρὰ Μακαρίου, ἀλλ' ὅτι μηδὲν ἦν ὅλως ἐκεῖ· πῶς γάρ; ὅπου μήτε τόπος κυριακῆς, μήτε τις

A Aut cur cum ille litteris suis Meletianos, sycophantas, nefarios, Athanasium vero innocentissimum judicarit, & confictam cædem viri etiamnum viventis, vehementer fuerit insectatus; isti Meletianos vera dicere, Athanasiumque reum esse definiere? ac nihil reveriti, viventem hominem mortuum simularunt: qui & post Imperatoris decretum, & quo tempore illi conveniebant, & hactenus nobiscum in vivis est. Hæc quidem de Arsenio.

11. Poculum autem mysticum, quale, aut ubinam a Macario confractum est? hoc enim sursum deorsum circumeuntes jactitant. Licet Athanasi- B um, ne accusatores quidem, insimulare ausi essent, nisi ab illis submissi fuissent. Attamen criminis hujus summam in Athanasium referunt, quod ne quidem Macario, quippe qui convictus non est, fuit imputandum. Nec pudet eos coram catechumenis, & quod pejus est, coram ethnicis mysteria hæc traducere. Cum oporteat, ut scriptum est, *Sacramentum Regis abscondere*: & ut Dominus præcepit: *nolite sancta dare canibus, neque projiciatis margaritas ante porcos*. Nefas enim est mysteria apud non initiatos traducere, ne Ethnici quidem C horum ignari, irrideant; cathecumeni vero ad curiositatem deducti scandalizentur. Sed tamen quodnam poculum, ubinam, & apud quosnam confractum est? Meletiani enim sunt qui accusant, quibus nulla fides habenda, utpote qui non jam solum, sed a tempore beati Petri Episcopi & Martyris, schismatici fuerint & Ecclesiæ inimici. qui ipsi Petro insidiati, Achillam ejus successorem calumniati sunt, & Alexandrum apud ipsum Imperatorem accusarunt. Postquam enim talia moliti sunt, Athanasium tandem adorti, nihil agunt a sua improbitate alienum; ut enim in decessores ejus, sic & in D illum calumnias struxerunt. Sed in præsenti, & non antehac, eorum calumniæ & obtrectationes invaluere: quia Eusebium & socios scelerum conscios & patronos nacti sunt. Qui ut Arianæ impietatis gratia alias contra multos Episcopos sic jam contra Athanasium insidias struxere. Etenim locus ille in quo fractum esse poculum ajunt, non erat Ecclesia: presbyter non erat qui in illo loco habitabat: dies qua id fecisse Macarium volunt, non erat Dominica. Cum igitur neque ibi Ecclesia esset, neque qui sacra faceret, neque dies hoc ipsum requireret, E quale, aut quando, aut ubinam mysticum poculum fractum est? Nam pocula esse multa per domos, & in medio foro, patet; quæ si quis frangat nullatenus impie agit. Mysticum vero poculum, quod si quis sponte fregerit pro tali ausu impius efficitur, apud solos legitimos Ecclesiæ præsides invenitur: hic enim solus hujus poculi usus & non alius est. Hoc vos legitime populo propinatis: hoc vos ab Ecclesiastico canone accepistis: hoc ad eos solum spectat, qui Catholicæ Ecclesiæ præsunt. Vestrum F enim duntaxat est sanguinem Christi propinare; aliorum vero nullius. Sed ut impius est qui mysticum poculum frangit, ita multo magis impius est, qui sanguinem Christi contumelia afficit. Contumelia enim afficit, qui præter Ecclesiasticam legem illud agit. (Hæc autem eo dicimus, non quod vel Schismaticorum poculum a Macario confractum sit, sed quod ibi nullum omnino fuerit: quomodo enim adfuisset, cum neque locus esset Dominicus, nec quis

Tob. 12. 7.
Matth. 7. 6.

Athanasius de sacro calice confracto accusatur.

(1) Ita & Reg. & sic legendum, ut patet. Editi & alii mss. ὑπ' αὐτὸν, mendose.

(2) Reg. Ἀχιλλᾶν. Mox idem διαβάλλοντες. Paulopost idem quem in hoc sequimur, αὐτοῦ τοῦ βασιλ. in editis τοῦ deest.

(3) Reg. οἰκῶν.

(4) μὲν deerat in editis, nos ex Reg. & Basil. sumus mutuati. Mox ante κατὰ Reg. solus καὶ habet.

(5) Ita Reg. & quidem recte. Basil. vero, ὃ κἂν θραυσθαι ἄρ᾽ ἑκόντος, ἀσεβῆ. Editi, ὅτι ἂν θραύσαι ἄρ᾽ ἑκών τις, ἀσεβῆ.

(6) Reg. θλάσων.

(7) Ita Reg. ceteri vero cum editi tum mss. pro φαμὲν, μὲν tantum habent.

illic ecclesiasticus, sed neque tempus mysteriorum esset?) Is autem est famosus ille Ischyras, qui nec ab Ecclesia ordinatus est, neque, cum presbyterorum a Meletio ordinatorum Alexander catalogum recepit, iis ille annumeratus est; & sic neque hinc ordinationem habuisse potuit.

12. Unde igitur presbyter Ischyras? quo ordinante? num Collutho? id enim solum restat. Atqui Colluthum, presbyterum obiisse, ambasque ejus manus sine auctoritate fuisse, ac omnes qui ab eo schismatis tempore ordinati sunt, ad laicorum statum redactos ita conventibus interesse, omnibus notum, ac nulli dubium est. Quomodo igitur privatus homo, in privata domo habitans, poculum mysticum habere credatur? Sed tunc illi privatum hominem, presbyterum appellabant, & hoc vocabulum, ut hinc injuste nos vexarent, ipsi tribuebant, & nunc in accusationis mercedem, eidem ipsi Ecclesiæ constructionem concedunt. Ergo Ecclesiam vir ille non habuit; sed jam in mercedem malignitatis, ac suæ in accusando obsequentiæ quam non habebat accipit, & fortasse illi etiam Episcopatus præmium contulere: id enim ille circumquaque jactitat, & ita adversum nos arroganter agit. Tanta nimirum præmia obtrectatoribus & sycophantis ab Episcopis deferuntur, & merito quidem; quem enim illi adjutorem sui propositi nacti sunt, eum utpote negotiorum socium, consimili episcopatu donavere. Sed non eo res desinit; aurem adhuc præbete iis quæ ab illis tunc gesta sunt.

13. Cum igitur in veritatem prævalere non possent, quamquam adversus illam sese adornarant: & cum Tyri nihil Ischyras probare potuisset, sed sycophanta deprehenderetur, ac ipsamet ejus calumnia eorum conspirationem everteret; ut nova argumenta comparent, negotium suspendunt, ac pollicentur se ex suis aliquot qui rem diligentius explorarent in Mareotem missuros. Quos autem nos multis de causis palam recusavimus, & quod cum Ario sentirent, ac proinde inimici nostri essent, hos illi, tyrannica usi potestate, clam misere Diognium, Marin, Theodorum, Macedonium, duosque ætate & moribus juniores Ursacium & Valentem in Pannonia episcopos, qui post tanti itineris labores, inimici sui judicandi causa susceptos, rursum Tyro Alexandriam sunt profecti. Nec recusarunt, licet judices essent, testes fieri, sed omnem insidiarum rationem aperte amplexi, quosvis labores itineraque subiere, ut conflatam conspirationem ad effectum deducerent. Et Episcopum quidem Athanasium in extranea regione detentum reliquere: ipsi vero in adversarii sui urbem ingressi sunt, quasi in Ecclesiam & in populum debaccharentur. Imo, quod absurdius est, cum Ischyram accusatorem secum adducerent, Macarium qui accusabatur sequi non permisere, sed eum

Legatio Tyriæ Synodi ad Mareotem.

A ἐκεῖ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ μήτε ὁ καιρὸς μυστηρίων ἦν. * οὗτος δέ ἐστιν ὁ (1) πολυθρύλλητος Ἰσχύρας, ὁ μήτε ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας χειροτονηθεὶς, καὶ ὅτε τοὺς ὑπὸ Μελετίου καταστάθέντας πρεσβυτέρους Ἀλέξανδρος ἐδέχετο· μηδὲ ἐκείνοις συναριθμηθεὶς, οὕτως οὐδὲ ἐκεῖθεν κατεστάθη.

12. Πόθεν οὖν πρεσβύτερος Ἰσχύρας; τίνος καταστήσαντος; ἆρα (2) Κολλούθου; τοῦτο γὰρ λοιπόν. ἀλλ' ὅτι Κόλλουθος πρεσβύτερος ὢν ἐτελεύτησε, καὶ πᾶσα χεὶρ αὐτοῦ γέγονεν ἄκυρος, καὶ πάντες οἱ παρ' αὐτοῦ κατασταθέντες ἐν τῷ (3) σχίB σματι λαϊκοὶ γεγόνασι, καὶ οὕτως συνάγονται, δῆλον, καὶ οὐδενὶ καθέστηκεν ἀμφίβολον. πῶς οὖν ἰδιώτης ἄνθρωπος, καὶ οἰκίσκον οἰκῶν ἰδιωτικὸν, ποτήριον ἔχειν μυστικὸν πιστευθείη; ἀλλὰ τότε τὸν ἰδιώτην πρεσβύτερον ὠνόμαζον, καὶ τὴν προσηγορίαν αὐτῷ ταύτην διὰ τὴν καθ' ἡμῶν ἀδικίαν ἐχαρίζοντο, καὶ νῦν μισθὸν τῆς κατηγορίας, ἐκκλησίας οἰκοδομὴν προξενοῦσιν· ὥστε οὐκ εἶχεν ἐκκλησίαν ἄνθρωπος, ἀλλὰ μισθὸν τῆς κακοηθείας, καὶ τῆς πρὸς τὴν κατηγορίαν ὑπακοῆς, νῦν ἣν οὐκ εἶχε λαμβάνει, καὶ τάχα καὶ (4) ἐπισκοπὴν ἀντέδοσαν αὐτῷ, ταῦτα γὰρ θρυλεῖ περιϊὼν, καὶ C οὕτω καθ' ἡμῶν βρενθύεται, οὕτω λοιπὸν τηλικαῦτα ἔπαθλα παρὰ τῶν ἐπισκόπων τοῖς κατηγόροις καὶ συκοφάνταις προστίθεται· εἰκότως, οἱ γὰρ συνεργὸν εἰς ἃ ἤθελον αὐτὸν ἐσχηκότες, ὡς τῶν πραγμάτων κοινωνὸν, οὕτως καὶ τῆς ὁμοίας ἐπισκοπῆς ἠξίωσαν. ἀλλὰ μήπω ταῦτα, ἔτι δὲ τὰς ἀκοὰς τοῖς τότε πραχθεῖσι παρ' αὐτῶν ἔνδοτε.

13. Μὴ δυνηθέντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καίτοι κατ' αὐτῆς παρεσκευασμένοι, καὶ ἐν Τύρῳ μηδὲν ἀποδείξαντος Ἰσχύρα, ἀλλὰ συκοφάντου δεικνυμένου, καὶ τὴν συσκευὴν αὐτῶν τῆς συκοφαντίας λυούσης, (5) εἰς ἀποδείξεις ὑπερτίθενται, καὶ ἐπαγγέλλονται D πέμψειν ἐξ ἑαυτῶν τοὺς κατὰ Μαρεώτην πολυπραγμονήσοντας, καὶ οὓς ἡμεῖς παρῃτούμεθα φανερῶς διὰ πολλὰ, καὶ ὡς τὰ Ἀρείου φρονοῦντας, καὶ διὰ τοῦτο ἡμῶν ἐχθροὺς, ἀπέστειλαν αὐτοὶ κρύφα, χρώμενοι τῇ δυναστείᾳ, (6) Διόγνιον, Μάριν, Θεόδωρον, Μακεδόνιον, δύο νεωτέρους τὴν ἡλικίαν καὶ τὸν τρόπον, Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλην ἀπὸ Παννονίας, καὶ οὗτοι μετὰ τὴν τοσαύτην ὁδὸν, ἣν ὑπέμειναν, ἵνα δικάσωσι τῷ ἐχθρῷ, πάλιν ἀπὸ Τύρου καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἠπείγοντο. μηδὲ τὸ μάρτυρες οἱ δικασταὶ γεE νέσθαι παραιτησάμενοι, ἀλλὰ πάντα τρόπον ἐπιβουλῆς ἀναδεξάμενοι φανερῶς, καὶ πάντα κάματον καὶ πᾶσαν ὁδὸν ὑποστάντες· ἵνα τὴν κατασκευαζομένην συσκευὴν πληρώσωσι, καὶ τὸν μὲν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον κατεχόμενον (7) ἐπὶ ξένης ὑφίεσαν, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν τοῦ ἐχθροῦ πόλιν εἰσήεσαν, ὥσπερ ἐπικωμάζοντες καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ λαῷ καὶ τὸ παραλογώτερον, Ἰσχύραν τὸν κατήγορον μεθ' ἑαυτῶν ἐπαγόμενοι, Μακάριον τὸν κατηγορούμενον οὐκ ἐπέτρεψαν ἀκολουθῆσαι, ἀλλ' ἔμφρουρον ἀφῆκαν ἐν Τύρῳ.

(1) Reg. πολυθρύλητος, & ita passim θρυλέω cum derivatis cum unico λ in eodem codice scribuntur. Existimat Felckmannus hæc cum præcedentibus non cohærere, atque adeo contextum esse mutilum, sed immerito; hæc enim: οὗτος δέ ἐστιν ὁ πολυθρύλλητος, superioribus sunt referenda ἐνυβρίζει γὰρ ὁ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμὸν τοῦτο ποιῶν, intermedia vero parenthesi claudenda.

Paulopost Μελετίου, ita mss. omnes & edit. Commel. Editio autem Parisiensis, Μελιτίου habet: putarunt nempe editores cum alias fere Μελίτιος legatur, ita hic quoque legendum esse. Nos vero lectionem manuscriptorum retinemus, & *Meletium* semper latine scribimus, in hoc Auctores Latinos Athanasio coævos imitati. Evagrius certe qui Antonii vitam ab Athanasio conscriptam latine vertit, semper *Meletius*, non *Melitius*, habet. Et sane cum aliquando Μελέτιος cum ε scribatur, incertum an ἀπὸ τοῦ Μελετίου, Μελιτίου sensim factum sit; an vero indiscriminatim ab antiquis, Μελέτιος, & Μελίτιος dictum sit.

(2) Κολλούθου & infra Κόλλουθος. Sic omnes mss. cod. & edit. Commel. Edit. autem Paris. male Κολούθου & Κόλουθος habet. Erat is Colluthus Presbyter Alexandrinus, qui tanta fuit superbia, ut adversus Alexandrum Episcopum insurgere ausus, Presbyteros ordinandi auctoritatem sibi adrogarit, de quo fusius alias.

(3) Reg. ἐν τῷ σχίματι: alii omnes editi & manuscripti, ἐν τῷ σχίσματι, quam lectionem sequi visum est.

(4) De collato Ischyræ episcopatu in mercedem calumniæ suæ, infra agit Athanasius.

(5) Ita Reg. & Basil. Editi vero, εἰς ἀπόδειξιν.

(6) De Diognio, sive Theognio vide quæ dicimus paulo infra ad initium Epistolæ Julii.

(7) Ita Reg. & Basil. At editi περὶ ξένης. Mox Reg. τοῦ ἐχθροῦ. Reliqui omnes cum editi tum mss. τοῦ ἐχθροί mendose. Paulopost editi ὥσπερ ἐπικωμάζοντες τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τῷ λαῷ. Nos Regium sequimur.

Τύρῳ. ἄνω γὰρ καὶ κάτω Μακάριος ὁ πρεσβύτερος τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπήγετο παρ' αὐτῶν τῷ ἐγκλήματι.

14. Μόνοι τοίνυν μετὰ τοῦ κατηγόρου (1) τὴν Ἀλεξάνδρειαν εἰσελθόντες, συνοικον αὐτὸν, καὶ συνέστιον, καὶ συμπότην ἔχοντες, καὶ τὸν ἔπαρχον τῆς Αἰγύπτου Φιλάγριον παραλαβόντες, ἐπὶ τὸν Μαρεώτην ἀπῆλθον, κἀκεῖ δῆθεν ἐποιοῦντο τὴν ἐξέτασιν μόνοι ὡς ἤθελον, μετὰ τοῦ προειρημένου· πολλὰ τοὺς πρεσβυτέρους παρεῖναι παρακαλέσαντας, οὐκ ἐπιτρέψαντες. ἠξίουν δὲ παρεῖναι, οἵ τε τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας πάσης πρεσβύτεροι, ἵνα τοὺς ὑποβαλλομένους (2) ὑπὸ Ἰσχύρα διελέγξωσι τίνες καὶ πόθεν εἰσί. καὶ τοὺς μὲν λειτουργοὺς ἐκώλυον παρεῖναι, ἐπὶ δὲ τῶν ἐθνικῶν ἐξήταζον περὶ ἐκκλησίας, περὶ ποτηρίου, περὶ τραπέζης, καὶ τῶν ἁγίων· καὶ τὸ δεινότερον, ἐθνικοὺς ἐκάλουν μάρτυρας περὶ ποτηρίου μυστικοῦ ζητοῦντες, καὶ οὓς (3) ἡρπάσθαι παρὰ Ἀθανασίου διωρίζοντο, ἐκ μετακλήσεως τοῦ Καθολικοῦ, καὶ μηδὲ ὅποι γῆς εἰσι γινώσκειν, τούτους εἰσῆγον ἐφ' ἑαυτῶν καὶ τοῦ ἐπάρχου μόνον, καὶ οὐκ ᾐδοῦντο τούτους ἠφανίσθαι παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου λέγοντες, ὧν ταῖς μαρτυρίαις συγχρῆσθαι δοκοῦσιν. ἀλλὰ κἀνταῦθα μόνον φονεῦσαι βουλόμενοι, πάλιν τοὺς ζῶντας, ὡς ἀποθανόντας, τὸν ἐπὶ Ἀρσενίου τρόπον μιμούμενοι πλάττονται. (4) ὄντας γὰρ τοὺς ἀνθρώπους καὶ φαινομένους ἐπὶ τῆς ἰδίας, ὑμῖν τοῖς μακρὰν ὡς ἀφανεῖς ἐκτραγῳδοῦσιν, ἵνα μακρὰν ὄντων τῶν ἐλέγχων, τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν διαβάλλωσιν, ὡς βίᾳ καὶ δυναστείᾳ χρώμενον, καίτοι πάντα αὐτοὶ μετὰ δυναστείας καὶ προστασίας πράττοντες. καὶ γὰρ ὅμοια πάλιν τὰ κατὰ Μαρεώτην τοῖς κατὰ Τύρον ἐγίνετο· ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ Κόμης ἦν μετὰ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, οὐδενὶ ἐπιτρέπων παρὰ τὰ ἐκείνοις δοκοῦντα, ἢ λέγεσθαι, ἢ πράττεσθαι· οὕτως καὶ ἐνταῦθα ὁ τῆς Αἰγύπτου ἔπαρχος μετὰ τῆς τάξεως ἦν, πάντας μὲν τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἐκφοβῶν, μηδένα δὲ μετὰ ἀληθείας ἐπιτρέπων μαρτυρεῖν. καὶ τὸ παραδοξότερον ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ καὶ τῇ οἰκίᾳ τοῦ κατηγόρου, καὶ ᾤκουν, καὶ ἐξετάζειν ἐδόκουν ἃ ἠβούλοντο, οἱ εἴτε δικασταὶ, εἴτε μάρτυρες, εἴτε τῆς ἑαυτῶν καὶ Εὐσεβίου σπουδῆς, ὅπερ ἀληθέστερον, ὑπηρέται παραγενόμενοι.

15. Καὶ τίνα τὰ παρ' αὐτῶν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τολμηθέντα, νομίζομεν ὑμᾶς μὴ ἀγνοεῖν· πανταχοῦ γὰρ διαδέδοται. ξίφη γυμνὰ κατὰ (5) τῶν ἁγίων παρθένων, καὶ τῶν ἀδελφῶν ἐχώρει, καὶ μάστιγες κατὰ τῶν ἐντίμων παρὰ Θεῷ σωμάτων, καὶ τοὺς πόδας ἐχώλευον ὑπὸ τῶν πληγῶν, αἱ τὴν ψυχὴν ἐν ἁγνείᾳ καὶ πᾶσιν ὁλόκληροι τοῖς καλοῖς. ἐργασίαι τε κατ' αὐτῶν ἐπησείοντο· καὶ ἐθνικοὶ δῆμοι πρὸς τὸ γυμνοῦν, τύπτειν, ἀσελγαίνειν κατ' αὐτῶν, βωμοὺς τε καὶ θυσίας ἐπαπειλεῖν αὐταῖς. καί τις ἀσελγὴς ἀνὴρ ὡς ἐξουσίας λοιπὸν δοθείσης ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου πρὸς χάριν τῶν ἐπισκόπων, χεῖρα παρθένου κατέχει, καὶ πρὸς (6) τυχόντα βωμὸν εἷλκεν, ἀνάγκην θυσίας καὶ διωγμοῦ μιμούμενος, καὶ ταῦτα ἐπράττετο, καὶ φυγὴ τῶν παρθένων ἦν, καὶ γέλως τῶν ἐθνικῶν κατὰ τῆς ἐκκλησίας, τῶν ἐπισκόπων ἔνδον ὄντων, καὶ ταύτην τὴν οἰκίαν οἰκούντων, ἐν ᾗ ταῦτα ἐπράττετο, καὶ ἀφ' ἧς διὰ τὴν εἰς αὐτοὺς χάριν, ξιφῶν αἱ παρθένοι γυμνῶν,

A Tyri in custodia reliquere; ipse enim Macarius presbyter Alexandrinus sursum deorsum ab ipsis in crimen vocabatur.

14. Soli igitur cum accusatore Alexandriam ingressi, ipsum domus ejusdem mensæque consortem, ac compotorem habuere, assumtoque una Philagrio Ægypti Præfecto, in Marcotem se contulere: atque illic scilicet soli pro sua libidine cum prædicto viro inquisitionem fecere. Neque permisere, ut presbyteri illic interessent, licet id illi impense rogarent. Ideo autem presbyteri Urbis & totius regionis, ut sibi illi adesse liceret, postulabant, B ut submissos ab Ischyra testes convincerent, quinam & undenam essent. At illi sacros quidem ministros adesse non concessere; sed coram ethnicis de ecclesia, de calice, de mensa, de sacris rebus inquisitionem fecerunt. Et quod gravius est, ethnicos in testes, cum de mystico poculo disquirerent, advocarunt: imo quos ab Athanasio Catholici accitu raptos esse affirmaverant, quosque ubinam terrarum essent, se nescire profitebantur, ipsos ad se & ad præfectum privatim introduxere. Nec puduit, ab Athanasio Episcopo de medio sublatos dicere eos, quorum cernebantur testimoniis uti. Sed cum eo solum spectent C ut eum occidant, eos qui adhuc in vivis sunt mortuos rursum simulant, uti de Arsenio fecere. Nam homines qui adhuc supersunt, & qui palam degunt in sua regione, apud vos longe semotos quasi de medio sublatos miserabiliter deplorant; ut cum procul petendæ sint probationes, comministrum nostrum valeant calumniari, quasi vi & potestate usus sit; cum tamen omnia ipsi, vi & aliorum patrocinio freti, agant. Enimvero quæ in Mareote perpetrarunt, rebus Tyri gestis sunt consimillima: ut enim illic Comes aderat cum militari manu, nulli permittens præter eorum sententiam aliquid dicere D vel agere; ita quoque & hic Ægypti præfectus cum militari manu aderat, qui omnes Ecclesiasticos terreret, nec ullum de veritate testimonium ferre permitteret: & quod absurdius est, eodem in loco & in ipsis accusatoris ædibus habitabant & rem disquirebant pro sua libidine, qui sive judices, sive testes, sive, quod verius est, suæ Eusebiique voluntatis ministri huc se contulerant.

15. Quæ vero Alexandriæ facinora commiserint vobis non ignota esse arbitramur, nam ea ubique E sunt pervulgata. Gladii adversus sacras virgines & fratres districti: flagella honorabilibus apud Deum corporibus incussa, ita ut vi plagarum pedibus claudicarent, quæ mente sua castitati tantum piisque operibus incumbebant. Hinc flagitia adversus illas commissa, populi nempe ethnici, ipsas nudare, verberare, petulanter adversum illas agere, idolorum aras & sacrificia minitari: adeo ut petulans quidam vir, quasi potestatem a Præfecto in gratiam episcoporum accepisset, Virginem manu arreptam ad altare, quod forte obvium erat, pertraxerit, vim olim ad sacrifican- F dum allatam, ac persequutionis furorem imitatus. Inter hæc facinora, Virgines fugiebant, Ethnici ecclesiam irridebant, cum interim episcopi intus essent, & in illa ipsa domo in qua hæc perpetrabantur habitarent. Ex ea ipsa domo, ut cum episcopis gratia iniretur, Virgines, strictos gladios omne-

Flagitia a legatis Alexandriæ commissa anno 335.

(1) Reg. κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν.
(2) Sic Reg. & Basil. Editi autem παρὰ Ἰσχύρα.
(3) Edit. Commel. mendose ἐπᾶσθαι. Reg. ἡρπάσθαι cum acuto. Alii omnes ἡρπᾶσθαι. Mox τοῦ καθολικοῦ. Καθολικοὶ in singulis diœcesibus officiales erant, qui negotia, rationesque nomine Imperatoris tractabant, unde iidem λογοθέται, id est Rationales & Procuratores dicti sunt. Hæc vox frequenter apud Athanasium occurrit. Vide Cangii & Suiceri Lexica. Mox Reg. quem sequimur, ὅποι γῆς εἰσι, alii & editi ἐστι.
(4) Sic Reg. & Basil. Alii vero cum editis οὕτως γὰρ τούς. Infra Reg. διαβάλωσι.
(5) τῶν deest in editis & mss. Regio excepto.
(6) Reg. & Basil. παρατυχόντα.

omneque periculorum, injuriarum, & contumeliarum genus expertæ sunt. Et hæc illæ jejunii tempore ab iis qui cum Episcopis intus epulabantur, sunt perpessæ.

16. Hæc cum prævidissemus, quod scilicet ab hostili incursu haud leve nocumentum emergeret, ejusmodi legatos recusavimus. Hæc, Alexander quoque Thessalonicæ Episcopus cum animadverteret, ad eos qui illic commorabantur litteras misit, quibus conspirationem argueret, ac de eorum insidiis testimonium ferret: quem tametsi inter suos annumerant, suæque conspirationis socium jactitant, nihil aliud demonstrant, quam se illi vim intulisse. Etenim nec Ischyras ille sceleratissimus, absque metu & illata vi ad hanc rem animum appulit, sed coactus, accusandi Athanasii munus suscepit. Cujus rei argumentum illud est quod ipse Ischyras coepiscopo Athanasio litteris suis declaravit nihil ejusmodi ibi gestum fuisse; sed se subornatum ista confinxisse. Et hæc scripsit, cum nec ab ipso velut presbyter receptus esset, nec ejusmodi appellationis munus consecutus, neque ecclesiæ constructionem in præmium nactus esset, nec pro mercede episcopatum exspectaret. quæ tamen omnia ab illis in accusationis præmium obtinuit. Quin & omnes ejus cognati nobiscum conveniebant, quod sane non facturi fuissent, si vel tantillum injuriæ a nobis accepissent.

17. Quod autem hæc non mera verba sint, sed res gestæ, testes sunt omnes Mareotæ presbyteri, qui Episcopum circumeuntem semper comitantur, quique tunc adversus Ischyram scripsere. Qui vero ex illis Tyrum venerunt, veritatem dicere permissi non sunt: neque iis qui in Mareote remansere, Ischyram sycophantam arguere concessum est. Huic item rei testimonio sunt exemplaria ipsa litterarum Alexandri, Presbyterorum, & Ischyræ. Misimus quoque epistolam Patris Imperatorum, in qua testatur se non solum indigne ferre, quod de Arsenii, qui in vivis esset, nece, eum accusarent; sed mirari quoque varietatem inconstantiamque accusationis de poculo factæ; quod nempe modo Macarium presbyterum, modo Athanasium episcopum, de poculo manibus confracto insimularent. Ac Meletianos quidem sycophantas, e contra vero Athanasium innocentissimum pronunciat. Qui enim non sycophantæ Meletiani, ac præ omnibus Joannes, qui cum in ecclesiam ingressus esset, nobiscum communicasset, sua gesta improbasset, cum nondum quicquam de calice fracto movisset; ubi vidit Eusebianos Ariomanitarum res curare, non audere tamen palam illis opem ferre, sed alias personas quibus uterentur quærere; seipsum, ut fit in sæcularibus theatris, histrionem submisit. Argumentum autem erat, Arianorum certamen; primæ partes, ut illi rem bene gerant; submissa persona & appendix, Joannes cum sociis. Ut Arianorum fautores, horum obtentu, sub judicum habitu impietatis inimicos profligent, ipsamque impietatem stabiliant, & Arianos in Ecclesiam introducant: & qui pietatem eliminare volebant, per impietatem superare nituntur: qui vero impietatem in Christum amplexi sunt, impietatis hostes velut impios e medio tollere sunt aggressi. Ac poculum nobis confractum proferunt, ut una cum ipsis Athanasius impie in Christum agere videatur. At quorsum illa apud eos mystici poculi mentio? undenam impietatis in Christum patronis mens illa erga poculum

Eusebianorum & Meletianorum conspiratio comœdiæ comparatur.

A καὶ παντὸς κινδύνου, καὶ ὕβρεων, καὶ παροινίας πεπείρανται. καὶ ταῦτα ἔπαχον ἐν νηστείᾳ παρὰ τῶν τοῖς ἐπισκόποις ἔνδον συνεστιωμένων.

16. Ταῦτα προειδότες, ὡς ἐχθρῶν εἴσοδος οὐχ ἡ τυχοῦσα βλάβη, τὴν παραίτησιν ἐποιησάμεθα. (1) ταῦτα καὶ Ἀλέξανδρος ἐν νῷ λαβὼν ὁ τῆς Θεσσαλονίκης ἐπίσκοπος, γράφει πρὸς τοὺς ἐκεῖ μείναντας τὴν συσκευὴν ἐλέγχων, καὶ τὴν ἐπιβουλὴν μαρτυρόμενος. ὃν κἂν συναριθμῶσιν ἑαυτοῖς, καὶ τῆς ἐπιβουλῆς μετρῶσιν ἕνα, οὐδὲν ἄλλο ἢ B κατ' ἐκείνου τὴν βίαν δεικνύουσι. καὶ γὰρ καὶ ὁ παμπόνηρος Ἰσχύρας, οὐδὲ αὐτὸς ἄνευ φόβου καὶ βίας ἐπ' (3) αὐτὸ ὥρμησεν, ἀλλ' ἀνάγκῃ τὴν κατηγορίαν ὑπέδυ. τούτου τεκμήριον, αὐτὸς ἔγραψεν Ἰσχύρας πρὸς τὸν συνεπίσκοπον Ἀθανάσιον, ὅτι μηδὲν ἐκεῖ πέπρακται τοιοῦτον, ἀλλ' ὑπεβλήθη πλάσασθαι. καὶ ταῦτα ἔγραψεν, οὐ δεχθεὶς παρ' αὐτοῦ ὡς πρεσβύτερος, οὐ τοιαύτην χάριτος προσηγορίαν λαβὼν, οὐκ οἰκοδομὴν ἐκκλησίας εἰς ἀμοιβὴν τυχὼν, οὐ μισθὸν ἐπισκοπεῖς προσδοκήσας. ὧν πάντων ἔτυχε παρ' αὐτῶν, διὰ τὴν κατηγορίαν. ἀλλὰ καὶ τὸ γένος αὐτοῦ πᾶν μεθ' ἡμῶν συνήγετο· C (4) οὐκ ἂν συναχθέντες, εἴγε τὸ τυχὸν ἠδίκηντο.

17. Ταῦτα μὲν οὖν ὅτι μὴ λόγος, ἀλλ' ἔργον, μάρτυρες μὲν οἱ τοῦ Μαρεώτου πρεσβύτεροι πάντες, οἱ ἀεὶ συνόντες ἐν ταῖς περιοδείαις τῷ ἐπισκόπῳ. οἱ καὶ τότε γράψαντες κατὰ Ἰσχύρα. καὶ μήτε ἐν Τύρῳ, οἱ ἐλθόντες ἐξ αὐτῶν ἐπιτραπέντες εἰπεῖν τὴν ἀλήθειαν, μήτε ἐν τῷ Μαρεώτῃ ἀπομείναντες, συγχωρηθέντες ἐλέγξαι τὸν Ἰσχύραν συκοφάντην. καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἀντίγραφα τῶν Ἀλεξάνδρου γραμμάτων, D καὶ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ (5) τὰ Ἰσχύρα. ἀπεστείλαμεν δὲ καὶ τὴν τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων ἐπιστολήν. ἔνθα οὐ μόνον ἐπ' Ἀρσενίῳ δυσχεραίνει, ὅτι ζῶντος ἀνθρώπου φόνος ἐνεκαλεῖτο, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ ποτηρίῳ (6) ἐθαύμαζε τὸ ποικίλον τῆς κατηγορίας καὶ πεπλανημένον, ὅτι πῇ μὲν Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου, πῇ δὲ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου κατηγόρουν, ὡς κλάσαντος ταῖς χερσὶ τὸ ποτήριον· καὶ πάλιν συκοφάντας τοὺς Μελιτιανοὺς, καὶ πάλιν Ἀθανάσιον καθαρώτατον ἀποφαίνεται. πῶς γὰρ οὐ συκοφάνται Μελιτιανοὶ, καὶ πρό γε πάντων Ἰωάννης; ὁ εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, κοινωνήσας ἡμῖν, καταγνοὺς E ἑαυτοῦ, μηδὲν ἔτι περὶ τοῦ ποτηρίου κινήσας, ἐπειδὴ τοὺς περὶ Εὐσέβιον εἶδε σπουδάζοντας τοῖς Ἀρειομανίταις, οὐκ ἀποτολμῶντας δὲ φανερῶς αὐτοῖς συνεργεῖν, ἀλλὰ ζητοῦντας ἄλλοις χρῆσθαι προσώποις· ἑαυτὸν ὑποβέβληκεν, ὥσπερ τῶν ἔξω θεάτρων ὑποκριτὴν, καὶ ἡ μὲν ὑπόθεσις ἦν Ἀρειανῶν ἀγών· καὶ τὸ πρωτότυπον, ἐκείνους κατορθοῦν, ὑποβολὴ δὲ καὶ παράρτημα τούτων, Ἰωάννης καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. ἵνα οἱ τῶν Ἀρειανῶν σπουδασταὶ διὰ τῆς τούτων προφάσεως, δικαστῶν σχήματι, τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀσεβείας ἀπώσωνται, καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐγκαταπήξωσι, καὶ τοὺς Ἀρειανοὺς εἰσαγάγωσι τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ οἱ τὴν (7) F εὐσέβειαν ἐξωθῆσαι θέλοντες, δι' ἀσεβείας νικῆσαι βιάζονται. καὶ οἱ τὴν ἀσέβειαν τὴν κατὰ Χριστοῦ προελόμενοι, τοὺς τῆς ἀσεβείας ἐχθροὺς, ὡς ἀσεβεῖς ἀνελεῖν ἐπεχείρησαν· καὶ ποτήριον ἡμῖν προφέρουσι κεκλασμένον, ἵνα δόξῃ καὶ Ἀθανάσιος κατὰ Χριστοῦ συνασεβεῖν αὐτοῖς. ποία γὰρ καὶ μνήμη παρ' αὐτοῖς ὀφείλεται ποτηρίου μυστικοῦ; πόθεν ἀσεβέσι τῆς εἰς Χριστὸν προστάταις περὶ ποτηρίου

νοῦς

(1) Epistolam Alexandri hac de re conscriptam ad Dionysium comitem infra vide sis. Paulopost Reg. μαρτυρόμενος. Alii cum editis μαρτυρούμενος.

(2) Reg. ἐπὶ τούτῳ.

(3) Ante οὐκ ἂν, in editis & legitur. Sed cum a Reg. & Basil. absit, & alioqui supereffluat, expunctum est. Epistola vero cleri Mareotæ, de qua post hæc agitur, infra habetur.

(4) Basil. & τῷ ἰσχύρᾳ. Editi vero & τὰ ἰσχύρα.

(5) Reg. ante ἐθαύμαζε, habet πάλιν.

(6) Reg. τὴν ἀσέβειαν, perperam. Ceteri cum editis τὴν εὐσέβειαν. Mox Reg. quem sequimur δι' ἀσεβείας νικῆσαι, Basil. δι' ἀσέβειαν νικῆται. Editi δι' ἀσέβειαν κινῆσαι.

νοῦς ἀσεβὴς; πόθεν τοῖς τὸν Χριστὸν μὴ γνωρίζουσι ποτήριον Χριστοῦ γνώριμον; πῶς οἱ ποτήριον τιμᾷν προσποιούμενοι, τὸν τοῦ ποτηρίου Θεὸν ἀτιμάζουσιν; ἢ πῶς οἱ ποτήριον ὀδυρόμενοι, τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἐν αὐτῷ μυσταγωγοῦντα φονεῦσαι ζητοῦσι; καὶ ἐφόνευσαν ἂν τὸ ὅσον ἐν ἑαυτοῖς. πῶς δὲ οἱ τὸν θρόνον τὸν ἐστολισμένον ἐπισκοπικῶς ὀδυρόμενοι, τὸν ἐν αὐτῷ καθήμενον ἐπίσκοπον ἀνελεῖν ζητοῦσιν; ἵνα καὶ ὁ θρόνος τὸν ἐπίσκοπον ζητῇ, καὶ οἱ λαοὶ τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας στερηθῶσιν. οὔτε οὖν ποτήριον, οὔτε φόνος, οὔτε τι τῶν ὑπ' αὐτῶν τερατολογηθέντων εἰς τοῦτο αὐτοὺς προήγαγεν, ἀλλ' ἡ προειρημένη τῶν Αρειανῶν ἀσέβεια. δι' ἣν καὶ Αθανασίῳ καὶ ἄλλοις ἐπισκόποις ἐπιβουλεύσαντες, ἔτι καὶ νῦν τῇ ἐκκλησίᾳ πολεμοῦσιν. ἆρα γάρ, τίνες οἱ φόνους καὶ ἐξορίας (1) ἀληθῶς ποιήσαντες, οὐχ οὗτοι; ἆρα τίνες ταῖς ἔξωθεν προστασίαις χρώμενοι, τοῖς ἐπισκόποις ἐπιβουλεύουσιν· οὐχ οἱ περὶ Εὐσέβιον μᾶλλον, καὶ οὐκ Αθανάσιος, ὡς αὐτοὶ γράφουσι; παρ' αὐτῶν γὰρ αὐτὸς καὶ ἄλλοι πεπόνθασι, * καὶ γὰρ καὶ πρεσβύτεροι τῆς Αλεξανδρείας τέσσαρες κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρόν, καίτοι μηδὲ εἰς Τύρον ἐξελθόντες, ὑπερόριοι παρ' αὐτῶν γεγόνασιν. ἆρα τίνες οἱ θρήνων καὶ δακρύων ἄξιοι; οὐχ οἱ καὶ τὰ πρῶτα ποιήσαντες, καὶ δεύτερα συνάπτειν μὴ παραιτούμενοι, καὶ πάντα συκοφαντοῦντες, ἵνα ἐπίσκοπον ἀπολέσωσι μὴ ὑπείκοντα τῇ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν αἱρέσει; διὰ τοῦτο ἡ ἔχθρα τῶν περὶ Εὐσέβιον· διὰ τοῦτο τὰ ἐν Τύρῳ κινηθέντα· διὰ τοῦτο αἱ προσποίητοι κρίσεις· διὰ τοῦτο νῦν καὶ χωρὶς κρίσεως παρ' αὐτῶν, ὡς πεπληροφορημένων, γράμματα. διὰ τοῦτο αἱ πρὸς τὸν πατέρα τῶν βασιλέων, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς εὐσεβεστάτους βασιλεῖς, διαβολαί.

18. Οἷα γὰρ καὶ νῦν κατείρηται ὁ συλλειτουργὸς ἡμῶν Αθανάσιος, ἀναγκαῖον ὑμᾶς εἰδέναι, ἵνα καὶ ἐκ τούτου καταγνῶτε τῆς πονηρίας αὐτῶν, καὶ γινώσκητε, ὅτι μηδὲν ἄλλο, ἢ φονεῦσαι ζητοῦσι τὸν ἄνδρα. σῖτος παρὰ τοῦ πατρὸς τῶν βασιλέων (2) ἐδίδοτο πρὸς τὰς τῶν χηρῶν διατροφάς, ἰδίᾳ μὲν Λιβύας, ἰδίᾳ δέ τισιν ἐξ Αἰγύπτου. τοῦτον πάντες λαμβάνουσιν ἄχρι νῦν, Αθανασίου μηδὲν ἐξ αὐτοῦ κομιζομένου πλὴν μόνου τοῦ συγκάμνειν αὐτοῖς. ἀλλὰ νῦν ἐκείνων λαμβανόντων μὴ μεμψαμένων, ὁμολογούντων λαμβάνειν, διαβέβληται Αθανάσιος ὡς ὅλον τὸν σῖτον πιπράσκων, καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἀποφερόμενος. καὶ τοῦτο ἔγραψε βασιλεύς, αἰτιώμενος ἐκ τῶν γεγενημένων διαβολῶν. τίνες τοίνυν οἱ διαβεβληκότες; οὐχ οἱ καὶ τὰ πρῶτα ποιήσαντες, καὶ τὰ δεύτερα κινεῖν μὴ παραιτούμενοι; τίνες οἱ τῶν γραμμάτων τούτων αἴτιοι (3) τῶν παρὰ τοῦ βασιλέως λεγομένων; οὐχ οἱ Αρειανοὶ σπουδάζοντες, καὶ μηδὲν κατὰ τοῦ ἀνδρὸς παραιτησάμενοι μήτε λέγειν, μήτε γράφειν; οὐδεὶς γὰρ τοὺς τοσαῦτα ποιήσαντας ἀφεὶς, ἄλλους ὑποπτεύσειε. καὶ γὰρ ἐναργέστατον αὐτῶν τὸ δεῖγμα τῆς διαβολῆς φαίνεται, σπουδάζουσι γὰρ τῆς ἐκκλησίας ἀφελέσθαι τὸν σῖτον, τῇ προφάσει τῆς διαβολῆς, καὶ Αρειανοῖς παρασχεῖν. ὃ πάντων μάλιστα, εἰς τοὺς αἰτίους τῆς σπουδῆς καὶ τοὺς ἐξάρχους αὐτῶν ἀνατρέχει, τοὺς μήτε φόνους κατὰ τοῦ ἀνδρὸς κινῆσαι παραιτησαμένους, δι' ὧν ψευδῆ διαβεβλήκασι βασιλεῖ, μήτε τῶν (4) κλήρων τῆς ἐκκλησίας ἀφελέσθαι τὰς τροφάς, ἵνα τῷ ὄντι κέρδος αἱρετικοῖς παράσχωνται.

19. Απεστείλαμεν δὲ καὶ τὴν μαρτυρίαν τῶν κατὰ Λιβύην, καὶ Πεντάπολιν, καὶ τῶν ἐξ Αἰγύπτου συλλειτουργῶν ἡμῶν, ἵνα καὶ ἐκ τούτου, γνῶτε τὴν κατὰ Αθανασίου γε-

A religiosa? undenam Christum ignorantibus Christi poculum notum est? cur qui se poculum venerari simulant, poculi Deum dedecore afficiunt? aut cur qui poculum lugent, episcopum qui in illo mysteria celebrat occidere satagunt, imo quantum in ipsis fuit occiderunt? quare qui throni episcopali modo ornati vicem lamentantur, episcopum in illo sedentem interficere conantur, ut & thronus episcopum quærat, & populi pia doctrina priventur? Itaque nec poculum confractum, nec cædes, nec quidpiam inauditorum facinorum quæ ipsi objecere ad hæc agendum illos B compulit; sed prædicta Arianorum impietas. Cujus gratia postquam Athanasio aliisque episcopis insidiati sunt, etiamnum Ecclesiæ bellum inferunt. Etenim quinam cædium exiliorumque auctores? nonne isti? Quinam sæcularium patrocinio usi, episcopis insidiantur? nonne Eusebiani, & nequaquam, ut ipsi scribunt, Athanasius? quin potius ab ipsis ille & alii quoque vexati sunt. Nam eo tempore quatuor Alexandrini presbyteri, quamquam Tyrum non venerant, ab ipsis in C exsilium acti sunt. Quinam ergo luctu & lacrymis digni? nonne qui & priora illa perpetrarunt, & secunda addere non recusant, quique omni calumniarum genere utuntur, ut episcopum de medio tollant, quod impiæ hæresi suæ non cesserit? Hæc causa odii Eusebianorum: hæc eorum quæ Tyri acta sunt origo: hinc simulata illa judicia: hinc illæ eorum litteræ, quas, citra prævium judicium, quasi qui de rebus certiores sint, perscribunt; hinc illæ eorum apud Imperatorum patrem & apud ipsos piissimos Imperatores calumniæ.

D 18. Qualia enim nunc quoque adversus comministrum nostrum Athanasium delata sint, vos non ignorare par est; ut hinc etiam eorum malitiam deprehendatis: & agnoscatis, nihil aliud illos nisi cædem viri quærere. Frumentum ab Imperatorum patre erogabatur pro viduis partim Libyis, partim Ægyptiis quibusdam alendis. quod omnes hactenus perceperunt, Athanasio nihil præter laborem & operam hinc referente. At nunc licet qui illud recipere solent non conquerantur, imo se percipere fateantur, Athanasium tamen illi calumniati sunt, quasi qui frumentum totum E vendat, & in propriam rem divertat: & hac de re Imperator, ipsorum calumniis inductus, litteris suis eum criminatus est. Quinam igitur isti calumniatores? Nonne qui & prima illa perpetrarunt, & secunda movere non abnuerunt? Quinam litterarum quæ ab Imperatore missæ dicuntur, auctores fuere? nonne Ariani qui iis maxime student, & nihil contra Virum, vel dicere vel scribere recusant? Nemo enim omissis tot tantorumque scelerum auctoribus, alios suspectos habuerit. Etenim manifestissimum illud est eorum calumniæ argumentum, quod per sycophantiam suam Ec- F clesiam frumento privare, ad Arianosque illud transferre satagant. Quod maxime hujus consilii auctoribus, & eorum principibus adscribendum est. qui nec veriti sunt perpetratas cædes in odium Viri publicare, quarum causa falsa illi crimina apud Imperatorem imposuere: nec metuerunt Clerum ecclesiæ alimentis privare, ut illa reapse in hæreticorum lucrum cederent.

Alia Eusebianorum calumnia.

19. Misimus quoque ad vos testimonia comministrorum nostrorum Libyæ, Pentapolis & Ægypti; ut hinc eorum in Athanasium ca-

lu-

(1) Sic Reg. In aliis, & in editis ἀληθῶς desideratur.
(2) Reg. ἐδέδοτο.
(3) In editis τῶν deest, nos sumus ex Basil. & Reg. mutuati. Infra Reg. οὐδεὶς γὰρ ἄν.
(4) Vix dubitarim legendum esse τῶν χηρῶν, licet omnes tum editi, tum mss. τῶν κλήρων habeant. At τῶν χηρῶν legendum esse præcedentia quoque suadent.

* Hi quatuor presbyteri nominantur in epistola synodi Sardicensis ad Ægyptios episcopos; suntque Aphthonius, Athanasius, Paulus, Plution.

lumnia vobis innoteſcat. Hæc autem ideo faciunt, ut iis qui pie ſentiunt præ metu deinceps quieſcentibus, impiorum Arianorum hæreſis, veræ fidei loco introducatur. Sed veſtræ pietati gratiæ agendæ, dilecti, quod ſæpius Arianos ſcriptis veſtris anathemate damnaveritis, & locum ipſis in Eccleſia non dederitis. Euſebii autem & ſuorum malitia facile coarguitur: nam poſt priores illas ſuas pro Arianis litteras, quarum vobis exemplaria miſimus, aperte jam Ariomanitas, ab univerſa Eccleſia catholica damnatos, adverſus Eccleſiam concitant; quibus etiam epiſcopum conſtituere, ac minis terroribuſque eccleſias dividunt, ut ubique impietatis ſuæ adjutores habeant. Siquidem & diaconos ad Ariomanitas mittunt, qui palam eorum conventibus interſunt: litteraſque ſcribunt, ac exemplaria ab illis recipiunt, ſicque Eccleſiam in ſchiſma conjiciunt: cum illis quoque communicant, ac eorum hæreſim ubique litteris ſuis commendant: Eccleſiam autem repudiant, ut ex litteris quas ipſi Romano Epiſcopo, fortaſſe & vobis ſcripſere, ediſcere poteritis. Quod autem hæc inulta eſſe non debeant, etiam vos dilectiſſimi, animadvertitis; atrocia enim ſunt & a Chriſti doctrina aliena. Hac igitur de cauſa in unum coacti, has ad vos litteras miſimus, rogantes veſtram in Chriſto prudentiam, ut hanc quidem confeſſionem recipiatis, Athanaſii vero coepiſcopi noſtri vicem doleatis; ac Euſebianis talia molientibus ſuccenſeatis; ut ne amplius iſtiuſmodi pravitas & malitia, adverſus Eccleſiam vim obtineat. Vos enim ejuſmodi injuſtitiæ vindices imploramus, illud Apoſtoli vobis commemorantes: *auferte malum ex vobis ipſis*. Mala enim revera ſunt, & communione noſtra indigna, quæ illi perpetrarunt. Ne igitur illis aurem præbeatis, ſi denuo ad vos ſcribant contra epiſcopum Athanaſium. (quidquid enim ab illis proficiſcitur falſum eſt) imo etiamſi Ægyptiorum epiſcoporum nomina in litteris ſuis exararent. Palam enim eſt non nos talia ſcribere, ſed Meletianos ſemper ſchiſmaticos, qui huc uſque eccleſias perturbant, & ſeditiones commovent. Ordinationes enim abſurdas faciunt, ac virorum qui propemodum ethnici ſunt: & ejuſmodi facinora perpetrant, quæ ſcribere quidem erubeſcimus, ſed vobis id a legatis noſtris, qui epiſtolam vobis tradent, diſcere licebit.

1. Cor. 5. 13.

20. Hæc quidem Ægyptii, ad omnes epiſcopos, & ad Julium Romanum epiſcopum. Porro Euſebiani quoque ad Julium ſcripſere: ac ſperantes ſe nobis terrorem incuſſuros, rogabant ut ſynodus cogeretur, & ipſe Julius, ſi vellet, judex foret. Cum igitur Romam adveniſſemus, Julius, ut conſentaneum erat, litteras ſcripſit ad Euſebianos, miſitque duos e preſbyteris ſuis Elpidium & Philoxenum. Illi vero ut de noſtro adventu audiere, conſternati, quod nullatenus expectarent nos illuc venturos, accedere renuerent, abſurdas cauſas commenti: ſed revera timentes, ne de iis illi convincerentur, quæ Valens & Urſacius poſtea confeſſi ſunt. Congregati demum epiſcopi plus quinquaginta,

Hæc ab anno 341. ad 342. geſta ſunt.

γεννημένην συκοφαντίαν. ταῦτα δὲ ποιοῦσιν, ἵνα φόβῳ λοιπὸν ἡσυχαζόντων τῶν τὰ τῆς εὐσεβείας φρονούντων, ἡ τῶν ἀσεβῶν Ἀρειανῶν αἵρεσις ἀντεισαχθῇ. ἀλλὰ καὶ τῇ μὲν ὑμῶν εὐλαβείᾳ χάρις, ἀγαπητοὶ, ὅτι πολλάκις τοὺς Ἀρειανοὺς ἀναθεματίζοντες ἐγράψατε, καὶ χώραν αὐτοῖς εἰς τὴν ἐκκλησίαν οὐ δεδώκατε· τῶν δὲ περὶ Εὐσέβιον ὁ ἔλεγχος, ἐγγύς. ἰδοὺ γὰρ μετὰ τὰ πρότερα παρ᾽ αὐτῶν περὶ τῶν Ἀρειανῶν γράμματα, ὧν καὶ ἀπεστείλαμεν τὰ ἀντίγραφα, φανερῶς λοιπὸν τοὺς παρὰ πάσης τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἀναθεματισθέντας Ἀρειομανίτας ἐπεγείρουσι κατὰ τῆς ἐκκλησίας, (1) καὶ ἐπίσκοπον αὐτοῖς κατέστησαν, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς καὶ τοῖς φόβοις διαιροῦσι τὰς ἐκκλησίας, ἵνα πανταχοῦ συνεργοὺς ἔχωσι τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. καὶ γὰρ καὶ διακόνους πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας ἀποστέλλουσιν, οἳ φανερῶς συνάγονται παρ᾽ αὐτοῖς, καὶ γράφουσιν αὐτοῖς, καὶ ἀντίγραφα παρ᾽ αὐτῶν κομίζονται, τὴν ἐκκλησίαν κατασχίζοντες, καὶ κοινωνοῦντες αὐτοῖς, καὶ γράμματα ἀποστέλλοντες πανταχοῦ, τὴν αἵρεσιν αὐτῶν συνιστῶνται, καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἀποκηρύττονται, ὡς δυνήσεσθε μαθεῖν, ἀφ᾽ ὧν αὐτοὶ (2) τῷ Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ, καὶ τάχα καὶ πρὸς ὑμᾶς ἔγραψαν. ὡς οὖν οὐκ ἀνεκδίκητα ταῦτά ἐστι, συνορᾶτε καὶ ὑμεῖς ἀγαπητοί. δεινὰ γὰρ καὶ ἀλλότρια τῆς κατὰ Χριστὸν διδασκαλίας ἐστί. τούτου γοῦν ἕνεκεν κοινῇ συνελθόντες ἐγράψαμεν ὑμῖν, ἀξιοῦντες ὑμῶν τὴν ἐν Χριστῷ σύνεσιν, ἀποδέξασθαι μὲν τὴν ὁμολογίαν ταύτην, καὶ συναλγῆσαι τῷ συνεπισκόπῳ ἡμῶν Ἀθανασίῳ, ἀγανακτῆσαι δὲ κατὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπιχειρούντων, πρὸς τὸ μηκέτι τοιαύτην κακίαν καὶ πονηρίαν κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἰσχύειν· ὑμᾶς γὰρ ἐκδίκους κατὰ τῆς τοιαύτης ἀδικίας ἐπικαλούμεθα, ὑπομιμνήσκοντες τὸ Ἀποστολικὸν, ἐξάρατε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. πονηρὰ γὰρ ἀληθῶς καὶ οὐκ ἄξια κοινωνίας τὰ παρ᾽ αὐτῶν παραχθέντα. οὐκοῦν μηκέτι προσέχετε, κἂν πάλιν ὑμῖν γράφωσι κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου. πάντα γὰρ ψευδῆ τὰ παρ᾽ αὐτῶν. (3) μηδ᾽ ἂν ὀνόματα δὲ ἐπισκόπων Αἰγυπτίων ἐγχαράττωσιν ἐπιστολαῖς. δῆλον γὰρ ὅτι οὐχ ἡμεῖς ἐσμεν οἱ γράφοντες, ἀλλὰ Μελιτιανοὶ, οἱ ἀεὶ σχισματικοὶ, οἱ καὶ μέχρι νῦν τὰς ἐκκλησίας ταράττοντες, καὶ στάσεις κινοῦντες. καταστάσεις γὰρ ἀλόγους καὶ σχεδὸν ἐθνικῶν ποιοῦνται, καὶ τοιαῦτα πράττουσιν, ἃ δυσωπούμεθα μὲν γράφειν, δύνασθε δὲ μαθεῖν παρὰ τῶν ἀποσταλέντων παρ᾽ ἡμῶν, τῶν καὶ τὴν ἐπιστολὴν ὑμῖν (4) ἀποδιδόντων.

20. Ταῦτα μὲν οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου πρὸς πάντας, καὶ πρὸς Ἰούλιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ῥώμης· καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον δὲ πρὸς Ἰούλιον ἔγραψαν, καὶ νομίζοντες ἡμᾶς ἐκφοβεῖν, ἠξίωσαν σύνοδον καλέσαι, καὶ αὐτὸν Ἰούλιον, εἰ βούλοιτο, κριτὴν γενέσθαι. ἡμῶν τοίνυν ἀνελθόντων εἰς τὴν Ῥώμην, ἔγραψεν εἰκότως Ἰούλιος καὶ ἐπὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον, ἀποστείλας καὶ δύο πρεσβυτέρους ἑαυτοῦ, Ἐλπίδιον καὶ Φιλόξενον. ἐκεῖνοι δὲ ἀκούσαντες περὶ ἡμῶν, ἐταράχθησαν, οὐ προσδοκήσαντες ἡμᾶς ἀνέρχεσθαι· καὶ παρῃτήσαντο, προφάσεις ἀπιθάνους ποιησάμενοι, μᾶλλον δὲ φοβηθέντες, (5) μὴ ἅπερ οἱ περὶ Οὐάλεντα καὶ Οὐρσάκιον ὡμολόγησαν, ταῦτα κατ᾽ αὐτῶν ἐλεγχθῇ. λοιπὸν οὖν συνελθόντες ἐπίσκοποι πλέον πεντήκοντα,

(1)

(1) Piſtum ſcilicet Arianum presbyterum, a Secundo Pentapolita Euſebianorum juſſu, Alexandriæ Epiſcopum ordinatum.

(2) Indicant Epiſc. Ægyptii litteras ab Euſeb. ad Julium miſſas, de quibus ſæpe in hac Apologia. Mox in Regio πρὸς ἡμᾶς prima manu poſitum videtur, ſed eadem manu correctum πρὸς ὑμᾶς legitur, & hæc eſt vera lectio; licet omnes alii tum editi tum mſſ. πρὸς ἡμᾶς habeant. Mox οὐκ poſt οὖν deerat in editis. Sed in Regio & Baſil. habetur, Nanniuſque expreſſit.

(3) Meletianorum Epiſcoporum nomina adhibere mos erat Euſebianis, ut Ægyptum ſecum conſentire mentirentur. Quod in Philippopolitanis apud Hilarium ſubſcriptionibus animadvertas.

(4) Ita Reg. Editi vero & alii mſſ. ἐπιδιδόντων. Mox οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου. Ita Reg. In editis autem & aliis mſſ. τῆς deeſt.

(5) Romanæ ſynodi tempore nondum Urſacius & Valens calumnias ſuas confeſſi fuerant: ſed Athanaſii hæc eſt ſententia: *ne de his Euſebiani convincerentur, quæ Urſacius & Valens poſtea confeſſi ſunt*. Hoc non intellexit vetus interpres, qui vertit, *confeſſi erant*.

(1) ἔνθα Βίτων ὁ πρεσβύτερος συνῆγεν, ἡμᾶς μὲν ἀπολογουμένους ἀπεδέξαντο, καὶ ἐκύρωσαν εἰς ἡμᾶς, τήν τε κοινωνίαν καὶ τὴν ἀγάπην. ἠγανάκτησαν δὲ κατ' ἐκείνων, καὶ ἠξίωσαν Ἰούλιον γράψαι τοῖς περὶ Εὐσέβιον ταῦτα, τοῖς καὶ γράψασιν αὐτῷ· (2) καὶ ἔγραψεν αὐτὸς, καὶ ἀπέστειλε διὰ Γαβιανοῦ τοῦ κόμητος.

A quo loco Vito presbyter conventus agebat, nos, cum noſtram defenſionem audiviſſent, ad communionem & agapen admittendos ſtatuerunt. tum adverſus illos vehementer indignati, Julium rogarunt ut hæc quæ ſequuntur, Euſebianis, qui ad ſe litteras miſerant, reſcriberet. Scripſit igitur Julius, & epiſtolam per Gabianum comitem miſit.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΟΥΛΙΟΥ.

EPISTOLA JULII.

Ἰούλιος (3) Δανίῳ, καὶ Φλακίλλῳ, Ναρκίσσῳ, Εὐσεβίῳ, Μάρι, Μακεδονίῳ, Θεοδώρῳ, καὶ τοῖς σὺν αὐτοῖς τοῖς ἀπὸ Ἀντιοχείας γράψασιν ἡμῖν, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς, ἐν κυρίῳ χαίρειν.

B *Julius Danio, Flacillo, Narciſſo, Euſebio, Mari, Macedonio, Theodoro, & ſociis eorum, qui Antiochia nobis ſcripſere, dilectis fratribus, in Domino ſalutem.*

21. ΑΝΕΓΝΩΝ τὰ γράμματα τὰ διὰ τῶν πρεσβυτέρων μου Ἐλπιδίου καὶ Φιλοξένου (4) ἀποκομισθέντα, καὶ ἐθαύμασα, πῶς ἡμεῖς μὲν ἀγάπῃ καὶ συνειδήσει ἀληθείας ἐγράψαμεν, ὑμεῖς δὲ μετὰ φιλονεικίας, καὶ οὐχ ὡς ἔπρεπεν, ἐπεστείλατε. ὑπεροψία γὰρ καὶ ἀλαζονεία τῶν γραψάντων διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐδείκνυτο. ταῦτα δὲ ἀλλότρια τῆς ἐν Χριστῷ πίστεώς ἐστιν. ἔδει γὰρ τὰ μετὰ ἀγάπης γραφέντα, ἀμοιβῆς τῆς ἴσης μετὰ ἀγάπης τυχεῖν, καὶ μὴ μετὰ φιλονεικίας. ἢ οὐχὶ ἀγάπης ἐστὶ γνώρισμα πρεσβυτέρους ἀποστεῖλαι συμπαθεῖν τοῖς C πάσχουσι; προτρέψασθαι τοὺς γράψαντας ἐλθεῖν, ἵνα πάντα θᾶττον λύσιν λαβόντα διορθωθῆναι δυνηθῇ, καὶ μηκέτι μήτε οἱ ἀδελφοὶ ἡμῶν πάσχωσι, μήτε ὑμᾶς τινες διαβάλλωσιν; ἀλλ' οὐκ οἶδα, τί τὸ δόξαν οὕτως ὑμᾶς διατεθῆναι, ὥστε καὶ ἡμᾶς ποιῆσαι λογίζεσθαι, ὅτι καὶ ἐν οἷς ἐδόξατε ῥήμασιν ἡμᾶς τιμᾶν, ταῦτα (5) μετασχηματιζόμενοι μετὰ εἰρωνείας τινὸς εἰρήκατε. καὶ γὰρ καὶ οἱ πρεσβύτεροι οἱ ἀποσταλέντες, οὓς ἔδει μετὰ χαρᾶς ἐπανελθεῖν τοὐναντίον λυπούμενοι ἐπανῆλθον, ἐφ' οἷς ἑωράκασιν ἐκεῖ γινομένοις. καὶ ἔγωγε τοῖς γράμμασιν ἐντυχὼν, πολλὰ λογισάμενος, κατέσχον παρ' ἐμαυτῷ τὴν D ἐπιστολὴν, νομίζων ὅμως ἥξειν τινὰς καὶ μὴ χρείαν εἶναι τῆς ἐπιστολῆς, ἵνα μὴ καὶ ἐς φανερὸν ἐλθοῦσα, πολλοὺς τῶν ἐνταῦθα λυπήσῃ. ἐπειδὴ δὲ μηδενὸς ἐλθόντος, ἀνάγκη γέγονεν αὐτὴν προκομισθῆναι, ὁμολογῶ ὑμῖν, πάντες ἐθαύμασαν, καὶ ἐγγὺς ἀπιστίας γεγόνασιν, εἰ ὅλως παρ' ὑμῶν τοιαῦτα ἐγράφη. φιλονεικίας γὰρ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀγάπης ἦν ἡ ἐπιστολή. εἰ μὲν οὖν φιλοτιμίας λόγων ἕνεκεν ὁ ὑπαγορεύσας ἔγραψεν, ἄλλων τὸ τοιοῦτον ἐπιτήδευμα. ἐν γὰρ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς, οὐ λόγων ἐπίδειξίς ἐστιν, ἀλλὰ κανόνες Ἀποστολικοὶ, καὶ σπουδὴ τοῦ μὴ σκανδαλίζειν ἕνα τῶν μικρῶν τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. E συμφέρει γὰρ κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν λόγον, μύλον ὀνι-

21. LEGI litteras a presbyteris meis Elpidio, & Philoxeno mihi allatas, miratuſque ſum, cum nos ex dilectione & veritatis conſcientia ſcripſiſſemus, a vobis contentioſe, & citra decorum, reſcriptum eſſe. Superbia enim & arrogantia ſcribentium per epiſtolam ſeſe prodebat: hæc autem a chriſtiana fide aliena ſunt. Decebat enim quæ cum dilectione ſcripta erant, parem cum dilectione, & non cum contentione, reſponſionem obtinere. Annon caritatis indicium eſt presbyteros miſiſſe, qui afflictos conſolarentur, & eos qui ſcripſerant adhortarentur ut venirent; quo quam primum omnibus tandem compoſitis, nec diutius fratres noſtri vexarentur, nec vos quidam calumniarentur? Sed neſcio quid vos ita affectos exhibuit, ut nos induxeritis ad ſuſpicandum, quæ vos verba nos honorandi cauſa dicere videbamini, hæc ipſa cum quadam diſſimulatione dixiſſe. Presbyteri namque qui miſſi ſunt, quos cum gaudio rediiſſe decuit, econtra mœſti redière ob ea quæ illic geri conſpexerant. Ego vero poſt quam litteras legi, cum multa mecum reputaſſem, epiſtolam apud me retinui, ſperans veſtrum ſaltem aliquos eſſe venturos, nec epiſtola opus fore; ne ſi illa palam prodiret, multos hic dolore afficeret. Quandoquidem autem nullo adveniente neceſſe fuit illam proferre, fateor vobis, omnes admiratione captos vix induci potuiſſe ut crederent res hujuſmodi a vobis eſſe ſcriptas: contentio enim magis quam caritas in illa epiſtola ſeſe prodebat. Quod ſi eloquentiæ oſtentandæ cauſa, qui epiſtolam dictavit ita ſcripſerit, hujuſmodi ſane ſtudium ad alios ſpectat. In rebus enim eccleſiaſticis, non ſpecimen eloquentiæ quærendum eſt, ſed canones Apoſtolici; ac ſtudendum, ut ne unus quidem ex puſillis qui in Eccleſia ſunt ſcandalizetur. Expedit enim juxta eccleſiaſticam ſententiam, mo-

Scripta anno 342. menſe circiter Octobri vel Novembri.

In rebus Eccleſiaſticis ſpecimen eloquentiæ quærendum non eſt.

Matth. 18. 6.

(1) ἔνθα Βίτων ὁ πρεσβύτερος συνῆγεν, *quo loco Vito presbyter conventus agebat*. Hic uſus vocis συνάγειν, alias ſæpe occurrit apud Athanaſium. Sic epiſtola Encyclica, olim ad Orthodoxos inſcripta, num. 2. συναγόντων ἡμῶν συνήθως ἐν εἰρήνῃ, *nobis de more in pace conventus agentibus*. & alibi paſſim. Euſebius item hiſt. Eccleſ. lib. 7. cap. 11. pag. 257. Αἰμιλιανὸς, οὐκ εἶπέ μοι προηγουμένως, μὴ σύναγε, *Æmilianus nequaquam dixit mihi prima fronte ne conventus agas*. Quæ vox συνάγειν ſæpe apud Euſebium & alios Eccleſiaſticos auctores eadem ſententia uſuvenit. Hæc ideo annotamus, quod nonnulli eruditi viri dubitarint, an hic locus Athanaſii ſic intelligatur: *quo loco Vito presbyter eos* (ſcilicet Epiſcopos) *congregabat*, quo fere modo Nannius verterat. At extra dubium eſt ſic vertendum eſſe: *quo loco Vito presbyter conventus agere ſolebat*. Is ipſe Vito presbyter eſſe creditur qui cum Vincentio Nicænæ ſynodo vice Sylveſtri Romani Pont. interfuerat, quos etiam tunc in vivis fuiſſe teſtatur infra Julius.

(2) Reg. & Baſil. αὐτῷ. Editi vero αὐτοῦ male. Paulopoſt Reg. κόμιτος, qui ſic fere ſemper habet in caſibus obliquis.

(3) Δανίῳ. Nannius legit Διακόνῳ, *Diacono*, ut habent omnes Latinæ editiones. ſed perperam utrobique legi videtur. Hunc Danium eſſe Διάνοιον, Dianœum Cæſareæ Epiſcopum, exiſtimant omnes ferme recentiores; cum ob nominum ſimilitudinem, tum quod ex Sozomeno, l. 3. c. 5. Dianœus hic Antiochenæ ſynodo adfuerit. At ne iis aſſentiar multa me dehortantur: nam Dianœus ille ne ſemel quidem inter Arianos vel Euſebianos apud Athanaſium vel apud alios Eccl. hiſtoriæ auctores computatur. Quid cauſæ igitur eſt, ut hic inter ſeptem præcipuos Arianorum patronos primas teneat? Non enim quicunque Antiochenæ ſynodo adfuere inter Euſebianos recenſiti ſunt, cum ex iis multi catholici viri & ſanctiſſimi memorentur. Ad hæc, Baſilius Epiſt. ad Boſporium epiſcopum, cum hujus Dianœi virtutes prædicaſſet, hoc unum tamen in ejus vita reprehenſione dignum adfert, quod fidei confeſſioni novemdecim ante annos Conſtantinopoli editæ ſubſcripſerit: quam tamen maculam eum jamjam moriturum diluiſſe teſtatur. At nonne illud magis vituperandum fuiſſet, ſi ſeſe adverſus Julium Papam & Athanaſium Euſebianis ſociaſſet? quod hunc Danium feciſſe nemo eat inficias. Exiſtimo igitur illum qui corrupte in editis vel Danius, vel Diaconus dicitur, eum eſſe qui paſſim apud Athanaſium Διόγνιος, quandoque apud Hilarium Diognius, communius apud utrumque Θεόγνιος, & Theognis vocatur, id eſt Theognidem Nicænum. qui cum ſecundas ubique inter Arianorum patronos tenuiſſet, primas hic habet, quia cum epiſcopi Antiochiæ coacti apud Julium conqueſti eſſent quod ſoli Euſebio epiſtolam direxiſſet, is ut omnem querelæ cauſam levaret, non ſolum ei hanc epiſtolam ſoli non ſcripſit, ſed ne primum quidem eum nuncupavit, ſed Diognium, qui ſecundas fere ſemper inter Euſebianos tenuit. Et quidem abſente Euſebio primas fere habet Theognius, vel Diognius, quod maxime in Mareoticis monumentis infra animadvertas. Porro Theognidem in vivis etiamnum fuiſſe certum eſt, cum teſte Sozomeno, ipſi Euſebio ſuperſtes fuerit. Vix eſt igitur quod dubitemus virum Arianis addictiſſimum, & Athanaſ. infenſiſſimum, huic Arianorum ſynodo in primis adfuiſſe, ac primum hoc loco nominari.

Sequens vero Flaccillus, male Πλάκιτος dicitur apud Sozom. l. 3. c. 6.

Quæ autem ab Julio memoratur Euſebianorum epiſtola nuſquam exſtat, eam enim quæ in Conciliorum collectionibus circumfertur ſuppoſititiam eſſe omnes conſentiunt.

(4) Reg. κομισθέντα.

(5) Reg. σχηματιζόμενοι.

molam asinariam suspendi a collo, & ita demergi, potius quam vel unum ex pusillis scandalizare. Quod si aliquibus quadam invicem simultate ductis (non enim omnium talem mentem fuisse dixerim) istiusmodi epistolam scribi placuit: decebat quidem vel omnino non offendi, aut solem non occidere super offensa: aut saltem eo progredi non oportuit, ut ea scripto declararetur.

Ephes. 4. 26.

22. Quid enim actum est dignum querela, aut quibusnam epistolæ meæ dictis vobis succensendum fuit? An quia hortati sumus ut ad Synodum accederetis? atqui illud cum gaudio potius excipiendum fuit. Qui enim rebus a se gestis aut, ut ipsi ajunt, judicatis non diffidunt, non indigne ferunt si ab aliis judicium suum examinetur; sed fiduciam habent, quod quæ ipsi juste judicarunt, injusta numquam fieri valeant. Quocirca episcopi in magna synodo Nicæna congregati, non citra Dei consilium, prioris synodi acta in alia synodo disquiri permiserunt; ut qui judicarent, præ oculis habentes, secundum futurum esse judicium, cum omni cautela rem expenderent; & qui judicarentur, crederent se non ex priorum judicum odio & inimicitia, sed juste judicatos esse. Quod si hujusmodi consuetudinem, antiquam sane, in magna Synodo memoratam descriptamque, apud vos valere nolitis, indecora fuerit ejusmodi recusatio. Morem namque qui semel in Ecclesia obtinuit, & a synodis confirmatus est, minime consentaneum est a paucis abrogari. Alias tamen in hoc jure indignati nequaquam videantur: nam qui a vobis Eusebianis cum litteris missi sunt Macarius presbyter, Martyrius & Hesychius diaconi qui huc advenere, cum non valerent presbyteris Athanasii, qui huc se contulerant, obsistere; sed in omnibus refutarentur ac convincerentur; tum a nobis postularunt ut synodus indiceretur, litteræque ad Athanasium episcopum Alexandriam, itemque ad Eusebianos mitterentur, ut coram omnibus justum posset proferri judicium. Tum se omnia contra Athanasium allata crimina probaturos, promisere: publice enim a nobis Martyrius & Hesychius convicti sunt, presbyteris Athanasii Alexandriæ episcopi, cum fiducia obsistentibus. Martyrius vero & socii, ut vere dicam, in omnibus refutabantur, hincque factum est ut synodum coacti sint postulare. Si igitur Martyrio & Hesychio nullam synodum postulantibus, auctor ego fuissem, ut qui scripserant defatigarentur, fratrum nostrorum gratia qui se injuriam passos conquerebantur; eo etiam casu æqua & justa fuisset adhortatio, quippe quæ cum ecclesiastica sit, tum Deo grata; jam vero cum iidem ipsi quos vos Eusebiani, fide dignos censuistis, nos rogarunt ut synodus convocaretur, decuit vocatos non indigne ferre, sed potius alacriter occurrere. Quapropter indignatio eorum qui hoc ægre ferunt proterva est: detrectatio vero eorum qui venire noluere inhonesta & suspecta hinc deprehenditur. An quis conqueritur, si quæ a se recte facta existimat, ab aliis fieri videat? Si enim, ut scribitis, quælibet synodus firmam habet auctoritatem, & contumeliose agitur cum judice si ejus judicium ab alio examinetur, considerate, quæso, dilecti, quinam sunt qui synodum inhonorant, & quinam aliorum judicata rescindunt. Et ne singulorum acta expendens, quosdam gravare videar: sane quod postremo gestum est, cum sit horrendum

Legati Eusebianorum ad Julium synodum postularunt.

A κὸν κρεμασθῆναι εἰς τὸν τράχηλον καὶ καταποντισθῆναι, ἢ σκανδαλίσαι κἂν ἕνα τῶν μικρῶν. εἰ δὲ ὡς τινῶν λελυπημένων διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους μικροψυχίαν, οὐ γὰρ ἂν εἴποιμι πάντων εἶναι ταύτην γνώμην, τοιαύτη γέγονεν ἡ ἐπιστολή, ἔπρεπε μὲν μηδὲ ὅλως λυπηθῆναι, μηδὲ ἐπιδῦναι τὸν ἥλιον ἐπὶ τῇ λύπῃ. ἔδει δὲ ὅμως μὴ εἰς τοσοῦτον προαχθῆναι, ὥστε καὶ ἔγγραφον αὐτὴν ἐπιδείξασθαι.

22. Τί γὰρ καὶ γέγονεν ἄξιον λύπης, ἢ ἐν τίνι ἦν ἄξιον λυπηθῆναι ὑμᾶς οἷς καὶ ἐγράψαμεν; ἢ ὅτι προετρεψάμεθα εἰς σύνοδον ἀπαντῆσαι; ἀλλὰ τοῦτο μᾶλλον ἔδει μετὰ χαρᾶς δέξασθαι. οἱ γὰρ παῤῥησίαν B ἔχοντες, ἐφ᾽ οἷς πεποιήκασι, καὶ, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, κεκρίκασιν, οὐκ ἀγανακτοῦσιν, εἰ παρ᾽ ἑτέρων ἐξετάζοιτο ἡ κρίσις, ἀλλὰ θαῤῥοῦσιν, ὅτι ἃ δικαίως ἔκριναν, ταῦτα ἄδικα οὐκ ἄν ποτε γένοιτο. (1) διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν μεγάλῃ συνόδῳ συνελθόντες ἐπίσκοποι, οὐκ ἄνευ θεοῦ βουλήσεως συνεχώρησαν ἐν ἑτέρᾳ συνόδῳ τὰ τῆς προτέρας ἐξετάζεσθαι, ἵνα καὶ οἱ κρίνοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες τὴν ἐσομένην δευτέραν κρίσιν, μετὰ πάσης ἀσφαλείας ἐξετάζωσι, καὶ οἱ κρινόμενοι πιστεύωσι, μὴ κατ᾽ ἔχθραν τῶν προτέρων, ἀλλὰ κατὰ τὸ δίκαιον ἑαυτοὺς (2) κρίνεσθαι. εἰ δὲ τὸ τοιοῦτον ἔθος παλαιὸν C τυγχάνον, μνημονευθὲν δὲ καὶ γραφὲν ἐν τῇ μεγάλῃ συνόδῳ, ὑμεῖς τοῦτο παρ᾽ ὑμῖν ἰσχύειν οὐ θέλετε, ἀπρεπὴς μὲν ἡ τοιαύτη παραίτησις· τὸ γὰρ ἅπαξ συνήθειαν ἐσχηκὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ὑπὸ συνόδων βεβαιωθὲν, οὐκ εὔλογον ὑπὸ ὀλίγων παραλύεσθαι. ἄλλως τε οὐδὲ ἐν τούτῳ δικαίως ἂν φανεῖεν λυπηθέντες. οἱ γὰρ παρ᾽ ὑμῶν τῶν περὶ Εὐσέβιον (3) ἀποσταλέντες μετὰ γραμμάτων, λέγω δὴ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος, καὶ Μαρτύριος καὶ Ἡσύχιος οἱ διάκονοι ἀπαντήσαντες ἐνταῦθα, ὡς οὐκ ἠδυνήθησαν πρὸς τοὺς ἐλθόντας Ἀθανασίου πρεσβυτέρους ἀντιστῆναι, ἀλλ᾽ ἐν πᾶσι διετρέποντο καὶ διηλέγχοντο, τὸ τηνικαῦτα ἠξίωσαν ἡμᾶς, ὥστε σύνοδον συγκροτῆσαι, καὶ γράψαι καὶ Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, γράψαι D δὲ καὶ τοῖς περὶ Εὐσέβιον, ἵνα ἐπὶ παρουσίᾳ πάντων ἡ δίκαια κρίσις ἐξενεχθῆναι δυνηθῇ. τότε γὰρ καὶ ἀποδεικνύναι πάντα τὰ κατὰ Ἀθανάσιον ἐπηγγείλαντο, κοινῇ γὰρ ὑφ᾽ ἡμῶν διηλέγχθησαν οἱ περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, καὶ οἱ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου (4) πρεσβύτεροι, μετὰ πεποιθήσεως ἀνθίσταντο· οἱ δὲ περὶ Μαρτύριον εἰ δεῖ τ᾽ ἀληθὲς εἰπεῖν, ἐν πᾶσι διετρέποντο, ὅθεν καὶ ἠξίωσαν σύνοδον γενέσθαι. εἰ τοίνυν μηδὲ τῶν περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον ἀξιωσάντων γενέσθαι σύνοδον, προτρεψάμενος ἤμην ἐγὼ σκύλαι τοὺς γράψαντας, ἕνεκεν τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν αἰτιωμένων ἀδικίαν πεπονθέναι, καὶ E οὕτως εὔλογος ἦν καὶ δικαία ἡ προτροπὴ, ἔστι γὰρ ἐκκλησιαστικὴ καὶ θεῷ ἀρέσκουσα, ὅτε δὲ οὓς ὑμεῖς αὐτοὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀξιοπίστους ἡγήσασθε. καὶ οὗτοι ἠξίωσαν ἡμᾶς συγκαλέσαι, ἀκόλουθον ἦν τοὺς κληθέντας μὴ λυπηθῆναι, ἀλλὰ μᾶλλον προθύμως ἀπαντῆσαι. οὐκοῦν ἡ μὲν δόξασα ἀγανάκτησις τῶν λυπηθέντων, προπετής, ἡ δὲ παραίτησις τῶν μὴ θελησάντων ἀπαντῆσαι, ἀπρεπὴς, καὶ ὕποπτος ἐκ τούτων δείκνυται. αἰτιᾶταί τις ἃ πράττων αὐτὸς ἀποδέχεται, εἰ παρ᾽ ἑτέρου γινόμενα βλέποι; εἰ γὰρ, ὡς γράφετε, ἀσάλευτον ἔχει τὴν ἰσχὺν ἑκάστη F σύνοδος, καὶ ἀτιμάζεται ὁ κρίνας, ἐὰν παρ᾽ ἑτέρων ἡ κρίσις, (5) ἐξετάζηται, σκοπεῖτε, ἀγαπητοὶ, τίνες εἰσὶν οἱ σύνοδον ἀτιμάζοντες, καὶ τίνες τὰ τῶν φθασάντων κρῖναι, διαλύουσι. καὶ ἵνα μὴ τὰ καθ᾽ ἕκαστον νῦν ἐξετάζων ἐπιβαρεῖν τινας δοκῶ. ἀλλὰ (6) τό γε τελευταῖον γενόμενον, ἐφ᾽ ᾧ καὶ φρίξειεν

(1) Nicænum hoc decretum inter viginti canones Nicææ editos non habetur. Sed præter illos canones quædam alia disciplinam spectantia in hac synodo statuta esse certum est. Post διὰ τοῦτο in Reg. καὶ legitur. In aliis deest.

(2) Reg. & Basil. κρίνεσθαι. editi vero κρίνασθαι.

(3) Ita Reg. & Basil. Editi autem ἀποστάντες mendose.

(4) Reg. ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας.

(5) Reg. ἐξετάζηται, rectius quam editi & alii mss. ἐργάζηται.

(6) Reg. τό γε. Alii & editi τέ τε.

ξειεν αὖ τις ἀκούων, ἀρκεῖ πρὸς ἀπόδειξιν πάντων τῶν παραλειφθέντων.

23. Οἱ Ἀρειανοὶ οἱ ἀπὸ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης Ἀλεξάνδρου τοῦ γενομένου ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐπὶ ἀσεβείᾳ ἐκβληθέντες, οὐ μόνον ὑπὸ τῶν καθ' ἑκάστην πόλιν ἀπεκηρύχθησαν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πάντων τῶν κοινῇ συνελθόντων ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν μεγάλῃ συνόδῳ ἀνεθεματίσθησαν, οὐ γὰρ ἦν αὐτῶν τὸ τυχὸν πλημμέλημα, οὐδὲ εἰς ἄνθρωπον ἦσαν ἁμαρτήσαντες, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος. καὶ ὅμως οἱ ὑπὸ πάσης τῆς οἰκουμένης ἀποκηρυχθέντες, καὶ κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν στηλιτευθέντες, νῦν λέγονται δεδέχθαι, ἐφ' ᾧ καὶ ὑμᾶς ἀκούσαντας χαλεπαίνειν δίκαιον ἡγοῦμαι. τίνες οὖν εἰσιν οἱ σύνοδον ἀτιμάζοντες; οὐχὶ οἱ τῶν τριακοσίων τὰς ψήφους παρ' οὐδὲν θέμενοι, καὶ ἀσέβειαν εὐσεβείας προκρίναντες; ἡ μὲν γὰρ τῶν Ἀρειομανιτῶν αἵρεσις, ὑπὸ πάντων τῶν ἁπανταχοῦ ἐπισκόπων κατεγνώσθη καὶ ἀπεκηρύχθη. Ἀθανάσιος δὲ καὶ Μάρκελλος οἱ ἐπίσκοποι, πλείονας ἔχουσι τοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν λέγοντας καὶ γράφοντας. Μάρκελλος μὲν γὰρ ἐμαρτυρήθη ἡμῖν, καὶ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ τοῖς τὰ Ἀρείου φρονοῦσιν ἀντειρηκώς· Ἀθανάσιος δὲ ἐμαρτυρήθη, μηδὲ ἐν Τύρῳ (1) καταγνωσθεὶς, ἐν δὲ τῷ Μαρεώτῃ μὴ παρεῖναι ἔνθα τὰ ὑπομνήματα κατ' αὐτοῦ γεγενῆσθαι λέγεται. οἴδατε δὲ, ἀγαπητοὶ, ὅτι τὰ κατὰ μονομέρειαν ἰσχὺν οὐκ ἔχει, ἀλλ' ὕποπτα τυγχάνει, καὶ ὅμως τούτων ὄντων, ἡμεῖς ὑπὲρ ἀκριβείας, οὔτε ὑμῖν, οὔτε τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν γράψασι πρόκριμα ποιοῦντες προετρεψάμεθα τοὺς γράψαντας ἐλθεῖν, ἵν' ἐπειδὴ πλείους εἰσὶν οἱ ὑπὲρ αὐτῶν γράψαντες ἐπὶ συνόδου πάντα ἐξετασθῇ. πρὸς τὸ μηδὲ τὸν ἀναίτιον κατακριθῆναι, μήτε τὸν ὑπεύθυνον ὡς καθαρὸν λογισθῆναι. οὐκοῦν οὐ παρ' ἡμῶν ἀτιμάζεται σύνοδος, ἀλλὰ παρ' ἐκείνων τῶν ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τοὺς παρὰ πάντων κατακριθέντας Ἀρειανοὺς, καὶ παρὰ γνώμην τῶν κρινάντων, δεξαμένων. οἱ γὰρ πλείονες ἤδη ἀναλύσαντές εἰσι σὺν Χριστῷ. οἱ δὲ ἔτι καὶ νῦν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἐξετάζονται, ἀγανακτοῦντες, ὅτι τὴν αὐτῶν κρίσιν, ἔλυσάν τινες.

24. Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τῶν γενομένων μὲν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἔγνωμεν, καὶ γὰρ καὶ (2) Καρπώνης τις ἐκβληθεὶς ὑπὸ Ἀλεξάνδρου διὰ τὴν Ἀρείου αἵρεσιν μετά τινων, καὶ αὐτῶν ἐκβληθέντων διὰ τὴν αὐτὴν αἵρεσιν ἐληλύθασιν ἐνταῦθα, ἀποσταλέντες παρὰ Γρηγορίου τινὸς, ὅμως δὲ ἐμάθομεν καὶ παρὰ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου, καὶ Μαρτυρίου, καὶ Ἡσυχίου τῶν διακόνων. πρὸ τοῦ γὰρ ἀπαντῆσαι τοὺς Ἀθανασίου πρεσβυτέρους, προετρέποντο ἡμᾶς γράφειν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Πιστῷ τινι, ἡνίκα καὶ Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἦν. τοῦτον δὲ τὸν Πιστὸν, οἱ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου πρεσβύτεροι παραγενόμενοι, ἀπέδειξαν εἶναι Ἀρειανὸν, (3) ἐκβληθέντα μὲν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῆς κατὰ Νίκαιαν συνόδου, κατασταθέντα δὲ ὑπὸ Σεκούνδου τινὸς, ὃν ἡ μεγάλη σύνοδος Ἀρειανὸν ὄντα, ἐξέβαλε. τοῦτο δὲ οὐδὲ αὐτοὶ οἱ περὶ Μαρτύριον ἀντέλεγον, οὐδὲ ἠρνοῦντο τὸν Πιστὸν ὑπὸ Σεκούνδου ἐσχηκέναι τὴν κατάστασιν· σκοπεῖτε τοίνυν καὶ ἐκ τούτων, τίνες ἂν ὑπὸ μέμψιν δικαίως γένοιντο, οἱ μὴ πεισθέντες ἡμεῖς,

A auditu, sufficit ad cetera, quæ a me omittuntur, comprobanda.

23. Ariani a beatæ memoriæ Alexandro quondam Alexandriæ episcopo ob impietatem ejecti, non solum a singulis civitatibus expulsi sunt, sed & ab omnibus pariter qui ad Nicænam magnam Synodum convenerant, anathemate sunt damnati. Neque enim leve erat eorum scelus, nec in hominem duntaxat, sed in ipsum Dominum nostrum Jesum Christum filium Dei viventis peccaverant. Attamen qui a toto terrarum orbe rejecti fuerant, & apud universam ecclesiam infamati, nunc recepti B dicuntur, quod vobis audientibus indigne ferendum existimo. Quinam igitur sunt qui synodum dedecore afficiunt? nonne qui trecentorum episcoporum suffragia pro nihilo habent, & impietatem pietati anteponunt? Siquidem Ariomanitarum hæresis ab omnibus ubique episcopis convicta & condemnata est: Athanasius vero & Marcellus episcopi, plurimos habent qui se verbis scriptisque defendant. Nam de Marcello nobis testimonium perhibuere, quod in Nicæna synodo Arianis obstiterit. De Athanasio autem, dicitur quod nec Tyri C convictus, nec in Mareote, ubi monumenta adversus illum adornata sunt, præsens fuerit. Scitis autem, dilecti, quæ una solum parte præsente aguntur, nullam vim habere, sed suspecta esse. Nos tamen quamquam sic actum esset, accuratioris disquisitionis causa, nec vos illis, nec eos qui pro illis scripserant vobis anteponentes, hortati sumus eos qui litteras miserant, ut huc se conferrent, ut quandoquidem plures sunt qui pro illis scripsere, in synodo omnia examinarentur. quo nec damnetur, innoxius, nec qui reus est, ut purus habeatur. Non igitur a nobis vilipenditur synodus, sed ab iis qui D temere & levissime, Arianos ab omnibus damnatos, etiam contra judicum sententiam recipiunt. quorum plerique jam resoluti cum Christo sunt: alii vero etiamnum superstites, indigne ferunt quod suum judicium quidam resciderint.

Athanasius convictus non fuit.

24. Hoc autem ita se habere deprehendimus ex iis quæ Alexandriæ acta sunt. Nam Carpones quidam ab Alexandro ob Arianam hæresim pulsus, cum nonnullis ejusdem hæresis causa ejectis, a quodam Gregorio missi, huc venere. Idipsum taE men a Macario presbytero, Martyrio & Hesychio diaconis, didicimus: antequam enim presbyteri Athanasii advenirent, auctores nobis erant ut Alexandriam Pisto cuidam litteras mitteremus, quo tempore Athanasius quoque episcopus Alexandriæ degebat. Quem Pistum Athanasii presbyteri supervenientes, Arianum esse declararunt, expulsum olim ab Alexandro Episcopo & a Nicæna synodo; postea vero ordinatum a quodam Secundo quem magna Synodus ejecerat, utpote Arianum. Hoc autem nec ipse Martyrius, aut socii inficiabantur, neque negabant Pistum a Secundo fuisse ordinatum. Hinc igiF tur perpendatis velim, quinam jure in culpa habendi sint: nosne qui persuaderi non potuimus

Pistus pseudoepiscopus Alexandrinus.

(1) In hoc loco explanando plerique hujus ævi auctores nequidquam desudarunt. Nannii enim versionem sequuti, illud: *μηδὲ ἐν Τύρῳ καταγνωσθεὶς*, sic intellexere: *neque Tyri condemnatus est*. & hæc cum synodi Tyriensis historia conciliare conati, in qua Athanasium damnatum fuisse certissimum est, mirum in quantas & quam diversas abierint sententias. Hæc vero dum recte explicentur nihil negotii facient: nam vox *καταγινώσκειν* sæpissime apud Athanasium & apud alios auctores, convincere, vel deprehendere significat; atque adeo sic vertendus hic locus: *neque Tyri convictus est*. Quod utique indubitatum habetur, nullum quippe ex objectis Athanasio sceleribus probare potuerunt Eusebiani Tyri congregati. Ex innumeris quæ apud Athanasium occurrunt exemplis, hic pauca adferamus. Paulo infra *εἰ μὲν γὰρ ἐλθόντων ὑμῶν ἦσαν καταγνωσθέντες*, *si vobis accedentibus convicti fuissent*. cujus loci hanc esse sententiam ex contextu liquet. Et num. 35. *λοιπὸν καὶ ἡμᾶς οὐ καταγνόντας βούλονται συμψήφους εἶναι*, *nos qui de scelere* (scilicet Athanasii) *certiores facti non sumus, sibi suffragari volunt*. Athanasii sententia liquidius apparet infra num. 29. ubi vide sis; & alias sexcenties.

Paulo infra Reg. *μονομερίαν*. Editi *μονομέρειαν*, sed alibi semper *μονομέρειαν*.

(2) De hoc Carpone vide infra in Epistola Alexandri, & apud Epiphanium hæresi *69*. qui ait hunc Carponem unam ex Alexandrinis Ecclesiis administrasse.

(3) Pistus inter Mareoticos presbyteros ab Alexandro damnatos memoratur in epistola ejusdem Alexandri ad calcem operum Athanasii cusa.

ut Pisto Ariano scriberemus, an qui auctores erant, ut magnam Synodum vilipenderemus, & impiis, quasi pii fuissent, litteras mitteremus? Nam Macarius ipse presbyter, qui cum Martyrio ab Eusebio missus est, ut audivit instare presbyteros Athanasii, cum nos expectaremus ut una cum Martyrio & Hesychio coram nobis se sisteret, corpore licet æger, noctu abscessit; ut hinc nos merito conjiceremus, eum ideo discessisse, quod se puderet Pistum convictum iri: cum impossibile esset ordinationem Secundi Ariani in Ecclesia valere. Illud enim revera Synodo & episcopis qui in ea convenere contumeliosum esset, si quæ illi tanto studio ac pietate, quasi Deo præsente egissent, tanquam nulli pretii abrogarentur.

25. Si igitur, uti scribitis, ex Novati & Pauli Samosatensis exemplo, synodorum dogmata vigere oportet: certe multo magis decuit Trecentorum episcoporum decreta non irrita fieri, nec universalem Synodum a paucis contemni. Hæretici enim sunt Ariani æque ac illi, pariaque contra hos ac contra illos decreta prodiere. Cum tales ausus viderimus, quinam discordiæ flammam accendere? nos enim ut qui hæc fecerimus arguistis in litteris vestris. Nosne discordiam induximus, qui afflictorum fratrum vicem dolemus, & omnia secundum canonem egimus? annon potius qui contentiose & contra canonem, Trecentorum decreta violarunt, & in omnibus Synodum contemserunt? Non solum enim Ariani admissi, sed & a loco in locum episcopi sese transferre moliti sunt. Si igitur vere parem eumdemque existimatis episcoporum honorem: nec ex magnitudine civitatum, uti scribitis, episcoporum dignitatem metimini, oportuit eum cui parva civitas concredita fuerat, in illa manere, nec contenta illa quæ sibi credita erat, ad aliam sibi non commissam transire; ita ut eam quæ sibi a Deo tradita est despiceret, inanem vero hominum gloriam exoptaret. Ergo, dilectissimi, oportuit vos huc accedere, & non abnuere, quo negotium ad finem deduceretur: id enim ratio postulat. Sed fortasse præfinitum tempus id vobis non permisit; in litteris enim vestris conquesti estis ad synodum cogendam, angustum temporis spatium nos definivisse, sed hoc, dilecti, mera cavillatio est. Nam si quos jam profectos dies ille prævertisset, angustum sane fuisse præfiniti temporis spatium palam esset. Cum autem ii quibus accedere non libuit, presbyteros quoque usque ad mensem Januarium detinuerint, mera sane cavillatio fuerit hominum suis rebus diffidentium: venissent enim, ut prius dixi, si de sua causa bene sperassent; non itineris intervallum consideraßent, nec ad præfinitum tempus respexissent, sed justitiæ, & æquitati suæ causæ confidissent. At fortassis ob temporis rationem non venere; hoc enim rursum scripto significastis; oportuisse scilicet nos, animadvertentes præsentem rerum orientalium statum, non vos hortari ad veniendum. Si igitur ob talem temporum conditionem, profecti non estis, ut dicitis, decuit vos in primis, qui temporis hujusce rationem spectatis, non auctores schismatis luctus & lacrymarum in ecclesiis vos exhibere. Jam qui talia egerunt, indicarunt, non temporis conditionem hujusce rei causam esse, sed accedere nolentium consilium.

Romam se conferre Eusebius & socii recusant, quod angustum sibi temporis spatium præfinitum dicerent.

A ὥστε Πιστῷ τῷ (1) Ἀρειανῷ γράψαι, ἢ οἱ συμβουλεύοντες ἀτιμάσαι τὴν μεγάλην σύνοδον, καὶ τοῖς ἀσεβέσιν ὡς εὐσεβέσι γράψαι; καὶ γὰρ καὶ Μακάριος ὁ πρεσβύτερος, ὁ παρὰ Εὐσεβίου μετὰ τῶν περὶ Μαρτύριον ἀποσταλεὶς, ὡς ἤκουσεν ἐπιστάντας τοὺς πρεσβυτέρους Ἀθανασίου, ἐκδεχομένων ἡμῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, μετὰ τῶν περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, ἀπεδήμησε νυκτὸς, καίτοι νοσῶν τῷ σώματι, ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν ἡμᾶς ἀκολούθως (2) στοχάζεσθαι, ὅτι αἰσχυνόμενος τὸν κατὰ Πιστοῦ ἔλεγχον, ἀνεχώρησεν. ἀδύνατον γὰρ τὴν κατάστασιν Σεκούνδου τοῦ Ἀρειανοῦ, ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἰσχύσαι. ἀτιμία γὰρ ἀληθῶς αὕτη κατὰ τῆς συνόδου, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ συνελθόντων ἐ- B πισκόπων, ἐὰν τὰ μετὰ τοσαύτης σπουδῆς καὶ εὐλαβείας, ὡς Θεοῦ παρόντος γενόμενα, ἀντὶ μηδενὸς λυθῇ.

25. * Εἴπερ οὖν, ὡς γράφετε, ἐκ τοῦ κατὰ Νοβάτον καὶ τὸν Σαμοσατέα Παῦλον παραδείγματος τὰ τῶν συνόδων ἰσχύειν δόγματα χρὴ, ἔδει μᾶλλον μὴ λυθῆναι τῶν τριακοσίων τὴν ψῆφον, ἔδει τὴν καθολικὴν σύνοδον, ὑπὸ τῶν ὀλίγων μὴ ἀτιμασθῆναι. αἱρετικοὶ γὰρ οἱ Ἀρειανοὶ, ὥσπερ κἀκεῖνοι, καὶ ὅμοιαι αἱ κατὰ τούτων ψῆφοι ταῖς κατ᾽ ἐκείνων. τούτων δὲ τολμηθέντων, τίνες εἰσὶν οἱ φλόγα διχονοίας ἀνάψαντες; ἡμᾶς γὰρ τοῦτο πεποιηκέναι γράψαντες, ἐμέμ- C ψασθε. ἆρ᾽ οὖν ἡμεῖς διχονοίας εἰργασάμεθα οἱ συναλγοῦντες τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς, καὶ κατὰ κανόνα πάντα πεποιηκότες, ἢ οἱ φιλονείκως καὶ παρὰ κανόνα τῶν τριακοσίων τὴν ψῆφον λύσαντες, καὶ κατὰ πάντα τὴν σύνοδον ἀτιμάσαντες; οὐ γὰρ μόνον οἱ Ἀρειανοὶ ἐδέχθησαν, (3) ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεμελετήκασιν ἐπίσκοποι διαβαίνειν. εἰ οὖν ἀληθῶς ἴσην καὶ τὴν αὐτὴν ἡγεῖσθε τιμὴν τῶν ἐπισκόπων, καὶ μὴ ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν πόλεων, ὡς γράφετε, κρίνετε τοὺς ἐπισκόπους, ἔδει τὸν πεπιστευμένον μικρὰν, μένειν ἐν τῇ πιστευθείσῃ, καὶ μὴ ἐ- D ξουθενεῖν μὲν (4) τὸ πεπιστευμένον, μεταβαίνειν δὲ εἰς τὴν μὴ ἐγχειρισθεῖσαν, ἵνα τῆς μὲν παρὰ Θεοῦ δοθείσης καταφρονῇ, τὴν δὲ τῶν ἀνθρώπων κενοδοξίαν ἀγαπήσῃ. ἐχρῆν οὖν, ἀγαπητοὶ, ἔδει ἀπαντῆσαι καὶ μὴ παραιτήσασθαι, ἵνα καὶ τέλος λάβῃ τὸ πρᾶγμα· τοῦτο γὰρ ὁ λόγος ἀπαιτεῖ. ἀλλ᾽ ἴσως ἡ προθεσμία ἐνεπόδισε, γράψαντες γὰρ ἐμέμψασθε, ὅτι στενὴν τὴν προθεσμίαν τῆς συνόδου ὡρίσαμεν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ἀγαπητοὶ, πρόφασίς ἐστιν. εἰ μὲν γὰρ ἐρχομένους τινὰς συνέκλεισεν ἡ ἡμέρα, στενὸν ἂν τὸ διάστημα τῆς προθεσμίας ἠλέγχθη, εἰ δὲ οἱ ἐλθεῖν μὴ βουλόμενοι, E κατεσχήκασι καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἕως αὐτοῦ τοῦ (5) Ἰανουαρίου μηνὸς, μὴ θαρρούντων ἐστὶν ἡ πρόφασις, ἦλθον γὰρ ἂν, ὡς προεῖπον, εἰ ἐθάῤῥουν, οὐ πρὸς τὸ διάστημα τῆς ὁδοῦ σκοποῦντες, οὐδὲ πρὸς τὴν προθεσμίαν ὁρῶντες, ἀλλ᾽ ἐπὶ τοῖς δικαίοις καὶ τοῖς εὐλόγοις παῤῥησιαζόμενοι. ἀλλ᾽ ἴσως διὰ τὸν καιρὸν οὐκ ἀπήντησαν, τοῦτο γὰρ γράφοντες πάλιν ἐδηλώσατε, ὡς ἄρα ἔδει ἡμᾶς σκοπήσαντας τὸν ἐπὶ τῆς ἕω καιρὸν, μὴ προτρέψασθαι ὑμᾶς ἀπαντῆσαι. εἰ μὲν οὖν διὰ τὸ τοιοῦτον εἶναι τὸν καιρὸν οὐκ ἀπηντήσατε, ὡς φατὲ, ἔδει (9) προτέρους ὑμᾶς τὸν καιρὸν τοῦ- F τον σκοπήσαντας, μὴ αἰτίους σχίσματος, μηδὲ ὀλολυγῆς καὶ θρήνων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις γενέσθαι. νυνὶ δέ οἱ ταῦτα πεποιηκότες, ἔδειξαν μὴ τὸν καιρὸν αἴτιον, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τῶν μὴ θελησάντων ἀπαντῆσαι.

26. Θαυ-

(1) Sic Reg. & Basil. Editi vero mendose, Πιστῷ τῷ Ἀσίῳ.

(2) Sic Reg. & Basil. Editi vero, ἀποστοχάζεσθαι.

(3) Eusebium carpit qui relicta Berytensi sede Nicomediensem occuparat, ac demum hanc quoque repudians, Constantinopolitanam invaserat. Quæ de sede in sedem translatio canone Nicæno decimo quinto prohibetur.

(4) Editi male τὸν πεπιστευμένον. nos Reg. & Basil. sequimur.

(5) Edit. Commel. Ἰουαννουαρίου. Paris. Ἰαννουαρίου. sed mss. Reg. & Basil. Ἰαννουαρίου habet. Sunt qui Ἰουνίου legendum existiment: sed reclamant omnes cum editi tum mss. quorum lectionem veræ historiæ congruere in Monito ad hanc Apologiam demonstravimus.

(6) Sic Reg. & Bas. Editi vero præter Col. προτέρου, mendose.

26. Θαυμάζω δὲ κἀκεῖνο τὸ μέρος τῆς ἐπιστολῆς, πῶς ὅλως κἂν ἐγράφη παρ' ὑμῶν, ὅτι δὴ τοῖς περὶ Εὐσέβιον μόνοις, καὶ οὐ πᾶσιν ὑμῖν μόνος ἔγραψα. εὐχέρειαν γὰρ τῶν μεμψαμένων μᾶλλον ἄν τις εὕροι, ἤπερ ἀλήθειαν. ἐγὼ γὰρ οὐκ ἄλλοθεν λαβὼν κατὰ Ἀθανασίου γράμματα, ἢ διὰ τῶν περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον, ἐκείνοις ἀνάγκη ἔγραψα τοῖς καὶ γράψασι κατ' αὐτοῦ. ἔδει τοίνυν ἢ τοὺς περὶ Εὐσέβιον μὴ μόνους χωρὶς πάντων ὑμῶν γράψαι, ἢ ὑμᾶς, οἷς μὴ ἔγραψα μὴ λυπεῖσθαι, εἰ ἐκείνοις ἐγράφη τοῖς καὶ γράψασιν. εἰ γὰρ ἐχρῆν καὶ πᾶσιν ὑμῖν ἐπιστεῖλαι, ἔδει καὶ ὑμᾶς σὺν ἐκείνοις γράψαι, νῦν δὲ, τὸ ἀκόλουθον σκοποῦντες, ἐκείνοις ἐγράψαμεν τοῖς καὶ δηλώσασιν ἡμῖν, καὶ τοῖς ἀποστείλασι πρὸς ἡμᾶς. εἰ δὲ καὶ τὸ μόνον ἐμὲ γεγραφέναι ἐκείνοις ἐκίνησεν ὑμᾶς, ἀκόλουθόν ἐστιν ὑμᾶς ἀγανακτεῖν, ὅτι καὶ μόνῳ ἐμοὶ ἔγραψαν. ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ πιθανὴ μὲν καὶ οὐκ (1) εὔλογος ἡ πρόφασις, ἀγαπητοί. ὅμως δὲ γνωρίσαι ὑμῖν ἀναγκαῖον, ὅτι εἰ καὶ μόνος ἔγραψα, ἀλλ' οὐκ ἐμοῦ μόνου ἐστὶν αὕτη ἡ γνώμη, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν, καὶ τῶν ἐν τούτοις τοῖς μέρεσιν ἐπισκόπων. καὶ ἔγωγε τοὺς πάντας οὐκ ἠθέλησα ποιῆσαι γράψαι, ἵνα μὴ παρὰ πολλῶν τὸ βάρος ἔχωσιν. ἀμέλει καὶ νῦν τῇ ὁρισθείσῃ προθεσμίᾳ συνῆλθον ἐπίσκοποι, καὶ ταύτης τῆς γνώμης γεγόνασιν, ἣν πάλιν γράφων ὑμῖν σημαίνω· ὥστε, ἀγαπητοί, εἰ καὶ μόνος ἐπιστέλλω, ἀλλὰ πάντων (2) γνώμην ταύτην εἶναι γινώσκετε. ταῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ μὴ εὐλόγως τινὰς ἐξ ὑμῶν προφάσεις, ἀλλὰ ἀδίκους καὶ ὑπόπτους πορίζεσθαι.

27. Περὶ δὲ τοῦ μὴ εὐχερῶς μηδὲ ἀδίκως ἡμᾶς ὑποδεδέχθαι εἰς κοινωνίαν τοὺς συνεπισκόπους ἡμῶν Ἀθανάσιον καὶ Μάρκελλον, εἰ καὶ τὰ προλεχθέντα ἱκανὰ, ὅμως διὰ βραχέων εὔλογον ὑμῖν δεῖξαι. (3) ἔγραψαν οἱ περὶ Εὐσέβιον πρότερον κατὰ τῶν περὶ Ἀθανάσιον, ἐγράψατε δὲ καὶ νῦν ὑμεῖς, ἔγραψαν δὲ καὶ πλεῖστοι ἐπίσκοποι ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν ὑπὲρ Ἀθανασίου. πρῶτον μὲν οὖν τὰ κατ' αὐτοῦ γράμματα παρ' ὑμῶν μάχεται πρὸς ἑαυτὰ, καὶ οὐδεμίαν συμφωνίαν ἔχει τὰ δεύτερα πρὸς τὰ πρῶτα, ἀλλ' ἐν πολλοῖς τὰ πρῶτα ὑπὸ τῶν δευτέρων λύεται, καὶ τὰ δεύτερα ὑπὸ τῶν πρώτων διαβάλλεται· ἀσυμφώνων δὲ ὄντων τῶν γραμμάτων, οὐδεμία πίστις περὶ τῶν λεγομένων ἐστίν. ἔπειτα, εἰ τοῖς παρ' ὑμῶν γραφεῖσιν ἀξιοῦτε πιστεύειν, ἀκόλουθόν ἐστι καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ γράψασι μὴ ἀπιστῆσαι· καὶ μάλιστα, ὅτι ὑμεῖς μὲν πόρρωθεν, ἐκεῖνοι δὲ ἐν τοῖς τόποις ὄντες, καὶ εἰδότες τὸν ἄνδρα, καὶ τὰ ἐκεῖ γινόμενα πράγματα γράφουσι, μαρτυροῦντες αὐτοῦ τῷ βίῳ, καὶ διαβεβαιούμενοι ἐν πᾶσιν αὐτὸν συσκευὴν πεπονθέναι. καὶ πάλιν (4) Ἀρσένιός τις ἐπίσκοπος ἐλέχθη ποτὲ ὡς ἀναιρεθεὶς παρὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ τοῦτον ἐμάθομεν ζῆν, ἀλλὰ καὶ φιλίαν ἔχειν πρὸς αὐτόν. τὰ ὑπομνήματα τὰ ἐν Μαρεώτῃ γενόμενα διεβεβαιώσατο κατὰ μονομέρειαν γεγενῆσθαι· μήτε γὰρ ἐκεῖ παρεῖναι Μακάριον τὸν πρεσβύτερον τὸν κατηγορούμενον, μήτε αὐτὸν τὸν ἐπίσκοπον αὐτοῦ Ἀθανάσιον. καὶ τοῦτο οὐ μόνον ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων, ἀλλὰ καὶ ἐκ (5) τῶν ὑπομνημάτων ὧν ἐκόμισαν ἡμῖν οἱ περὶ Μαρτύριον καὶ Ἡσύχιον ἔγνωμεν· ἀναγνόντες γὰρ εὕρομεν, ὅτι ὁ μὲν κατήγο-

26. Miror autem hanc epistolæ vestræ partem, qua vel scribere ausi estis, me solum solis * Eusebianis, & non omnibus vobis scripsisse. Levitatem enim potius quam veritatem in expostulantibus invenire est. Mihi enim qui non aliunde litteras contra Athanasium acceperam, quam a Martyrio & Hesychio, necesse fuit illis qui contra eum scripserant respondere. Oportuit igitur aut Eusebianos non solos, absque vobis omnibus, scribere; aut vos, quibus non scripsi, non moleste ferre si illis rescriptum sit qui mihi scripserant. Nam si decuit epistolas ad vos omnes mitti, par fuit etiam vos una cum illis scripsisse. Nunc autem quod congruum erat spectantes, illis scripsimus qui nos certiores reddiderant, & litteras ad nos miserant. Quod si illud vos commovit quod solus scripserim; par est vos etiam indignari, quod illi mihi soli scripserint. Sed in hoc quoque adest probabilis & justa causa, dilectissimi. Attamen necessum est vobis significare, etiamsi solus scripserim, non ideo mei solius esse illam sententiam, sed & omnium qui in Italia sunt, & qui in his partibus degunt episcoporum. Et ego quidem non omnes volui ad scribendum inducere, ne complurimis id importunum foret. Certe jam ad præfinitum tempus episcopi convenere, & ejusdem sententiæ fuerunt, quam denuo his litteris vobis significo: quapropter, dilecti, etiamsi solus scribo, omnium tamen hanc esse sententiam agnoscite. Et hæc quidem satis sint ad demonstrandum, quosdam ex vobis, non æquas, sed injustas & suspectas causas afferre.

27. Quod autem non temere vel injuste, coepiscopos nostros Athanasium & Marcellum, ad communionem susceperimus, tametsi ex supradictis id satis planum est: operæ pretium tamen fuerit ut paucis verbis illud vobis demonstretur. Scripserat jam antea Eusebius contra Athanasium; vos quoque jam litteras misistis: scripsere quoque complures episcopi ex Ægypto & ex aliis provinciis pro Athanasio. Primo igitur observandum vestras adversus illum litteras, inter se pugnare, & priores cum secundis nullatenus consentire: sed in multis primæ a secundis confutantur, & secundæ a primis falsi arguuntur. Cum autem litteræ inter se non consentiant, nulla sane fides earum dictis habeatur. Dehinc si vestris litteris fidem haberi postulatis, consentaneum est & iis quæ pro illo scripta sunt fidem non abnegare: maxime quia vos quidem e longinquo scribitis; illi vero in ipsis locis cum sint, ubi & virum ipsum & negotia illic gesta viderunt, ** scripto vitæ ejus probitatem testantur, & affirmant eum calumniam in omnibus passum esse. Ac rursum Arsenius quidam episcopus, dictus est aliquando interfectus ab Athanasio, sed hunc vivere, imo ejus amicum esse didicimus. Ille igitur (Athanasius) monumenta in Marcote adornata, altera solum e partibus præsente, facta fuisse affirmavit. Nam nec illic adfuisse Macarium presbyterum, qui accusabatur, nec ipsum episcopum ejus Athanasium: & hoc, non solum ex verbis ejus, sed ex ipsis inquisitionum monumentis, quæ Martyrius & Hesychius nobis attulerunt, agnovimus. Legendo quippe comperimus, accusato-

rem

Athanasius & Marcellus jure ad communionem admissi.

Res Tyri gestæ.

(1) Sic omnes cum editi tum mss. sed haud dubie legendum οὐκ ἄλογος, quo item modo legisse videtur Nannius qui vertit, *verum in hoc ipsa justa & rationabilis causa est*. Quæ τοῦ α in ευ commutatio apud Athanasium alias reperitur, amanuensium nempe vitio inducta. Sic Epist. ad Solit. εὐσεβέστατος quandoque pro ἀσεβέστατος legitur. Paulopost, ἡ ante γνώμη deest in Reg.

(2) Sic Reg. Alii vero cum editis εἶναι γνώμην, omisso ταύτην. Mox fortasse legendum ἀλόγως.

(3) Reg. & Basil. ἐγράψατε.

(4) Hic Arsenius qui certissime episcopus erat, ut passim in his monumentis dicitur, a Rufino & ab aliis, Presbyter Cleri Alexandrini, a nonnullis vero sequioris ævi auctoribus Lector fuisse memoratur. Sed quam caute Rufino & Athanasii vitæ auctoribus Græcis fides sit habenda jam diximus.

(5) τῶν deest in editis. Nos sumus ex Reg. & Basil. mutuati.

* De solo Eusebio Julium hic sermonem habere forte quis putarit, nam is solus scripsisse dicitur supra num. 1. Sane illud οἱ περὶ Εὐσέβιον, quod passim de Eusebio cum sociis, vel de Eusebianis dicitur, nonnunquam de solo Eusebio intelligi videtur. Res hic in dubio versatur.

** Notat præcedentem Epistolam episcoporum Ægyptiorum.

rem quidem Iſchyram illic adfuiſſe; Macarium autem & epiſcopum Athanaſium minime. Quin & Athanaſii presbyteris poſtulantibus, uti ſibi intereſſe liceret, illud negatum eſſe. Oportuit autem, dilectiſſimi, ſi modo judicium illud ſincere actum fuiſſet, non accuſatorem duntaxat, ſed & accuſatum adeſſe. Sicut enim Tyri aderat Macarius qui accuſabatur, & Iſchyras accuſator, & nihil ibi probatum eſt; ſic & in Mareoten oportuit, non accuſatorem ſolum, ſed & accuſatum accedere, ut is præſens vel convinceretur, vel ſi convinci non potuiſſet, calumniam palam faceret. Jam vero cum hoc factum non ſit, ſed ſolus accuſator, cum iis quos Athanaſius recuſabat, eo conceſſerit, ſuſpecta ſane acta illa videntur.

28. Conqueſtus eſt etiam ipſe (Athanaſius) qui ad Mareoten profecti eſſent, ſe recuſante illuc conceſſiſſe. dicebat enim Theognium, Marin, Theodorum, Urſacium, Valentem, & Macedonium, ſibi ſuſpectos illuc miſſos fuiſſe. Hoc autem non ſuis verbis tantum, ſed etiam ex epiſtola Alexandri quondam Theſſalonicæ epiſcopi demonſtrabat. protulit enim ejus epiſtolam, ad Dionyſium in ea ſynodo comitem, ſcriptam: qua ſignificabat manifeſtam adverſus Athanaſium conſpirationem eſſe conflatam. Imo ipſius accuſatoris Iſchyræ, reſcriptum protulit authenticum, quod totum erat ejus manu exaratum, in quo Deum omnipotentem teſtem invocans, neque calicem fuiſſe confractum, neque menſam everſam declarabat: ſed ſe a quibuſdam, ut hanc accuſationem confingeret, ſubornatum eſſe. Cum adveniſſent autem presbyteri Mareotici, affirmarunt, neque Iſchyram eſſe catholicæ Eccleſiæ presbyterum, neque tale facinus perpetraſſe Macarium, quale is illi imputabat. Presbyteri vero & diaconi qui huc acceſſere, non pauca, ſed quamplurima de Athanaſii innocentia teſtabantur, affirmantes nihil eorum quæ illi objiciebantur verum eſſe, ſed conſpirationem adverſus eum fuiſſe conflatam. Quin Ægypti quoque, ac Libyæ epiſcopi omnes, litteris ſuis teſtati ſunt, cum ejus ordinationem liberam & eccleſiaſticam fuiſſe, tum quæ a vobis adverſus illum delata ſunt omnia eſſe falſa: neque enim cædem factam, nec ullos ejus cauſa occiſos, neque calicem confractum fuiſſe; ſed a vero abhorrere omnia. Imo vero ex ipſis inquiſitionum monumentis, quæ in Mareote, una tantum ex partibus præſente, facta fuerant, comprobavit epiſcopus Athanaſius, catechumenum quemdam interrogatum dixiſſe, ſe intus cum Iſchyra fuiſſe, quo tempore ajunt Macarium Athanaſii presbyterum ſe in eum locum immiſiſſe: ex aliis item interrogatis dixiſſe quemdam, quod in parva cellula, alium, quod pone januam jaceret Iſchyras tunc ægrotus, quo tempore illi Macarium ajunt eo adveniſſe. Ex ejus autem dictis hoc nos conſequenter colligimus: qui fieri potuit eum, qui pone januam æger decumberet, tunc ſtetiſſe, liturgiam celebraſſe, ac oblationem feciſſe? aut qui potuit oblatio appoſita eſſe, cum intus eſſent catechumeni? Si enim intus erant catechumeni, nondum oblationis tempus erat. Hæc, ut dictum eſt, ajebat Epiſcopus Athanaſius; hæc ex ipſis monumentis palam faciebat: iis qui cum eo erant affirmantibus, nec Iſchyram unquam in Eccleſia catholica fuiſſe presbyterum, nec in eccleſiaſticis conventibus presbyteri locum habuiſſe. Quin

A ρος Ισχύρας, ἐκεῖ παρὼν, ὔτε δὲ Μακάριος, ὔτε ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος· ἀλλὰ καὶ (1) τοὺς πρεσβυτέρους Ἀθανασίου ἀξιοῦντας παρεῖναι, καὶ μὴ συγχωρηθέντας. ἔδει δὲ, ἀγαπητοὶ, εἴπερ μετὰ ἀληθείας ἐγίνετο τὸ κριτήριον, μὴ μόνον τὸν κατήγορον, ἀλλὰ καὶ τὸν κατηγορούμενον παρεῖναι. ὥσπερ γὰρ ἐν τῇ Τύρῳ Μακάριος παρὼν ὁ κατηγορούμενος, καὶ Ισχύρας ὁ κατήγορος, καὶ οὐδὲν ἐδείχθη, οὕτως ἔδει καὶ ἐν τῷ Μαρεώτῃ μὴ μόνον ἀπελθεῖν τὸν κατήγορον, ἀλλὰ καὶ τὸν κατηγορούμενον, ἵνα παρὼν ἢ ἐλεγχθῇ, ἢ μὴ ἐλεγχθεὶς, δείξῃ τὴν συκοφαντίαν· νῦν δὲ τούτου μὴ γενομένου, ἀλλὰ μόνου ἀπελθόντος τοῦ κατηγόρου, μεθ' ὧν παρῃτήσατο (2) Ἀθανάσιος, B ὕποπτα τὰ πράγματα φαίνεται.

28. Ηπᾶτο δὲ καὶ τοὺς ἀπελθόντας εἰς τὸν Μαρεώτην, παρὰ γνώμην αὐτοῦ ἀπεληλυθέναι, ἔλεγε γὰρ, ὅτι Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Θεόδωρον, Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μακεδόνιον, ὑπόπτους ὄντας ἀπέστειλαν. καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ μόνον, (3) ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ γενομένου ἐπισκόπου τῆς Θεσσαλονίκης ἐδείκνυε. προήνεγκε γὰρ ἐπιστολὴν αὐτοῦ γραφεῖσαν πρὸς Διονύσιον, τὸν ἐν τῇ συνόδῳ (4) κόμητα, ἐν ᾗ δηλοῖ φανερὰν συσκευὴν γενέσθαι κατὰ Ἀθανασίου. καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ κατηγόρου Ισχύρα, C προεκόμισε χεῖρα ὁλόγραφον αὐθεντικὴν, ἐν ᾗ μάρτυρα τὸν Θεὸν τὸν παντοκράτορα ἐπικαλούμενος, μήτε ποτηρίου κλάσιν, μήτε τραπέζης ἀνατροπὴν γεγενῆσθαι ἔλεγεν, ἀλλ' ὑποβεβλῆσθαι ἑαυτὸν ὑπό τινων, πλάσασθαι ταύτην τὴν κατηγορίαν. ἀπαντήσαντες δὲ καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Μαρεώτου, διεβεβαιώσαντο μήτε τὸν Ισχύραν πρεσβύτερον εἶναι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, μήτε τι τοιοῦτον πεπλημμεληκέναι Μακάριον, ὁποῖον ἐκεῖνος κατηγόρησεν. οἱ πρεσβύτεροι δὲ καὶ οἱ διάκονοι ἀπαντήσαντες ἐνταῦθα, οὐκ ὀλίγα, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου, διαβεβαιούμενοι, μηδὲν ἀληθὲς εἶναι τῶν κατ' αὐτοῦ λεγομένων, D συσκευὴν δὲ αὐτὸν πεπονθέναι. καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου δὲ καὶ Λιβύης πάντες ἐπίσκοποι, γράφοντες διεβεβαιώσαντο καὶ τὴν κατάστασιν αὐτοῦ ἔννομον καὶ ἐκκλησιαστικὴν γεγονέναι, καὶ πάντα τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα, κατ' αὐτοῦ, εἶναι ψευδῆ· οὔτε γὰρ φόνον γεγενῆσθαι, οὔτε τινὰς ἀναιρεθῆναι δι' αὐτὸν, οὔτε κλάσιν ποτηρίου γεγενῆσθαι, ἀλλὰ πάντα εἶναι ψευδῆ. καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων δὲ τῶν ἐν Μαρεώτῃ κατὰ (5) μονομέρειαν γεγενημένων ἐδείκνυεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος ἕνα κατηχούμενον ἐξετασθέντα καὶ εἰπόντα, ἔνδον εἶναι μετὰ Ισχύρα, E ὅτε Μακάριος ὁ πρεσβύτερος Ἀθανασίου, ὥς λέγουσιν, ἐπέστη τῷ τόπῳ· καὶ ἄλλους δὲ ἐξετασθέντας καὶ εἰπόντας, τὸν μὲν ἐν κελλίῳ μικρῷ, τὸν δὲ ὄπισθεν τῆς θύρας κατακεῖσθαι τὸν Ισχύραν, τότε νοσοῦντα, ὅτε Μακάριον λέγουσιν ἀπηντηκέναι ἐκεῖ. ἀπὸ δὴ τούτων ὧν ἔλεγε καὶ ἡμεῖς ἀκολούθως στοχαζόμεθα, ὅτι πῶς οἷόν τε τὸν ὄπισθεν τῆς θύρας νόσῳ κατακείμενον τότε ἑστηκέναι, καὶ λειτουργεῖν, καὶ προσφέρειν; ἢ πῶς οἷόν τε τὴν προσφορὰν προκεῖσθαι, ἔνδον ὄντων τῶν κατηχουμένων, εἰ γὰρ ἔνδον ἦσαν οἱ κατηχούμενοι, οὔπω ἦν ὁ καιρὸς τῆς F προσφορᾶς: ταῦτα, ὥσπερ εἴρηται, ἔλεγεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος, καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἐδείκνυε, διαβεβαιουμένων καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, μηδὲ ὅλως αὐτὸν πρεσβύτερον γεγενῆσθαί ποτε ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, μηδὲ συνῆχθαι αὐτόν ποτε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς πρεσβύτερον· οὐδὲ γὰρ

(1) In editis τὰς deest. In Reg. legitur. Infra pro ἐγίνετο Reg. ἐγένετο.

(2) Sic Reg. Editi vero mendoſe, Ἀθανάσιοι.

(3) Hæc Alexandri ad Dionyſium comitem Epiſtola infra habetur.

(4) Reg. κόμιτα. Iſchyræ quoque declaratio, de qua mox agitur infra, vide ſis. Similiter Cleri Alexandrini & Mareotici obteſtationes infra habentur.

(5) Reg. μονομερίαν γενομένων.

γὰρ οὐδὲ (1) ὅτε Ἀλέξανδρος ἐδέχετο μετὰ φιλανθρωπίαν τῆς μεγάλης συνόδου, τοὺς ἀπὸ τοῦ σχίσματος Μελιτίου, ὠνομάσθαι αὐτὸν ὑπὸ Μελιτίου μετὰ τῶν αὐτοῦ διεβεβαιοῦντο, ὃ καὶ μέγιστόν ἐστι τεκμήριον, μὴ εἶναι αὐτὸν μήτε Μελιτίου. εἰ γὰρ ἦν, πάντως καὶ αὐτὸς αὐτοῖς συνηριθμεῖτο. ἄλλως τε καὶ ἐν ἄλλοις ὁ Ἰσχύρας ψευσάμενος ἐδείκνυτο ὑπὸ Ἀθανασίου, ἐκ τῶν ὑπομνημάτων· κατηγορήσας γὰρ ὡς βιβλίων κεκαυμένων, ὅτε, ὡς λέγουσι, Μακάριος ἐπέστη, ἠλέγχθη ὑφ' ὧν αὐτὸς ἤνεγκε μαρτύρων ψευσάμενος.

quo tempore Alexander, magna Synodo per indulgentiam id concedente, eos qui erant ex ſchiſmate Meletii, recepit, Iſchyram a Meletio in numero presbyterorum ſuorum nominatum non fuiſſe affirmabant. quod maximum argumentum eſt, ipſum ne ex Meletianis quidem presbyteris eſſe: nam ſi ex illis extitiſſet, iis ſane & ipſe annumeratus fuiſſet. Præter hæc alia quoque Iſchyræ mendacia Athanaſius ex monumentis illis coarguebat: quippe qui in accuſatione ſua de libris, quando Macarius, ut ipſi ajunt, irrupit, combuſtis; ab iis ipſis quos ille teſtes adhibuit falſi convictus eſt.

29. Τούτων τοίνυν οὕτως λεγομένων, καὶ τοσούτων μὲν ὄντων τῶν μαρτύρων τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ, τοσούτων δὲ δικαιωμάτων προφερομένων ὑπ' αὐτοῦ, τί ἔδει ποιεῖν ἡμᾶς; ἢ τί ὁ ἐκκλησιαστικὸς κανὼν ἀπαιτεῖ, ἢ μὴ καταγνῶναι τοῦ ἀνδρὸς, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποδέξασθαι καὶ ἔχειν αὐτὸν ἐπίσκοπον, ὥσπερ καὶ εἴχομεν. καὶ γὰρ πρὸς τούτοις πᾶσι, παρέμεινεν ἐνταῦθα (2) ἐνιαυτὸν καὶ ἓξ μῆνας ἐκδεχόμενος τὴν παρουσίαν ὑμῶν, ἢ τῶν βουλομένων ἐλθεῖν. τῇ δὲ παρουσίᾳ ἐδυσώπει πάντας, ὅτι οὐκ ἂν παρῆν, εἰ μὴ ἐθάρρει. καὶ γὰρ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐληλύθει, ἀλλὰ κληθεὶς καὶ λαβὼν γράμματα παρ' ἡμῶν, καθάπερ καὶ ὑμῖν ἐγράψαμεν. καὶ ὅμως μετὰ τοσαῦτα ὑμεῖς ὡς παρὰ κανόνας ποιήσαντας ἡμᾶς ἐμέμψασθε· σκοπεῖτε τοίνυν, τίνες εἰσὶν οἱ παρὰ (3) κανόνας πράξαντες, ἡμεῖς οἱ μετὰ τοσούτων ἀποδείξεων τὸν ἄνδρα δεξάμενοι, ἢ οἱ ἀπὸ (4) τριάκοντα καὶ ἓξ μονῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ ὀνομάσαντές τινα ὡς ἐπίσκοπον ξένον, καὶ ἀποστείλαντες εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν μετὰ στρατιωτικῆς ἐξουσίας; ὅπερ οὐ γέγονεν, οὐδὲ εἰς Γαλλίας αὐτοῦ ἀποσταλέντος· ἐγεγόνει γὰρ ἂν καὶ τότε, (5) εἰ ὄντως ἦν καταγνωσθείς. ἀμέλει ἐπανελθὼν σχολάζουσαν καὶ ἐκδεχομένην αὐτὸν τὴν ἐκκλησίαν εὗρεν.

29. Hæc cum ita dicerentur, & tot teſtes pro illo ſtarent, totque ipſe afferret innocentiæ ſuæ argumenta, quid, quæſo, nobis agendum fuit? aut quidnam aliud poſtulabat eccleſiaſticus canon, quam ut virum non damnaremus, ſed potius ipſum reciperemus, ac pro vero epiſcopo haberemus, quemadmodum & habuimus? Etenim præter hæc omnia annum unum & ſex menſes hic remanſit, ut adventum veſtrum aut eorum qui huc ſe conferre vellent, expectaret: ſuaque præſentia omnes pudore afficiebat, non adfuturus quippe, niſi ſuæ cauſæ confidiſſet. Non enim ſuo motu, ſed acceſſitus ac litteris noſtris acceptis, huc acceſſit, quemadmodum & vobis litteris noſtris indicavimus. Attamen poſt tot tantaque a nobis geſta nos criminati eſtis quaſi contra canones egerimus. Perpendite igitur, quinam contra canones agunt; noſne qui poſt tanta innocentiæ argumenta virum recepimus, an qui triginta ſex manſionibus diſtantes Antiochiæ extraneum quemdam epiſcopum nominarunt, eumque Alexandriam miſerunt militari manu ſtipatum? quod ne tunc quidem factum eſt, cum is in Galliam relegatus eſſet, futurum autem erat tunc temporis, ſi revera ille convictus fuiſſet. Certe in reditu ſuo vacantem ſeque exſpectantem eccleſiam invenit.

Gregorii ordinatio & res ab eo geſtæ.

30. Ἀλλὰ νῦν οὐκ οἶδα, ποίῳ τρόπῳ γέγονε τὰ γενόμενα. πρῶτον μὲν γὰρ, εἰ δεῖ τ' ἀληθὲς εἰπεῖν, οὐκ ἔδει γραψάντων ἡμῶν σύνοδον γενέσθαι, προλαβεῖν τινας τὴν ἐκ τῆς συνόδου κρίσιν· ἔπειτα, οὐκ ἔδει τοιαύτην καινοτομίαν κατὰ τῆς ἐκκλησίας γενέσθαι. ποῖος γὰρ κανὼν ἐκκλησιαστικὸς, ἢ ποία παράδοσις ἀποστολικὴ τοιαύτη, ὥστε εἰρηνευούσης ἐκκλησίας, καὶ ἐπισκόπων τοσούτων ὁμόνοιαν ἐχόντων πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιον, ἀποσταλῆναι Γρηγόριον, ξένον μὲν τῆς πόλεως, μήτε ἐκεῖ βαπτισθέντα, μήτε γινωσκόμενον τοῖς πολλοῖς, μὴ αἰτηθέντα παρὰ πρεσβυτέρων, μὴ παρ' ἐπισκόπων, μὴ παρὰ λαῶν, ἀλλὰ (6) κατασταθῆναι μὲν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀποσταλῆναι δὲ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, οὐ μετὰ πρεσβυτέρων, οὐ μετὰ διακόνων τῆς πόλεως, οὐ μετὰ ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ μετὰ στρατιωτῶν. τοῦτο γὰρ ἔλεγον καὶ ᾐτιῶντο οἱ ἐνταῦθα ἐλθόντες· (7) εἰ γὰρ καὶ μετὰ τὴν σύνοδον ὑπεύθυνος ἦν εὑρεθεὶς ὁ Ἀθανάσιος, οὐκ ἔδει τὴν κατάστασιν οὕτως παρανόμως, καὶ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα γενέσθαι,

30. At nunc ignoro qua ratione hæc facta ſint. Primum enim, ſi vere dicendum eſt, non oportuit, cum ad cogendam ſynodum litteras miſiſſemus, aliquos judicium ſynodi prævertere: deinde non decuit hoc adverſus eccleſiam innovari. Qualis enim canon eccleſiaſticus, aut qualis apoſtolica traditio hoc præfert; ut pace agente Eccleſia, ac tot epiſcopis cum Athanaſio Alexandriæ epiſcopo conſentientibus, Gregorius mittatur, externus homo, qui non illic eſt baptizatus, qui complurimis ignotus eſt, nec a presbyteris, vel ab epiſcopis, vel a plebe poſtulatus; ſed is Antiochiæ ordinetur, Alexandriam vero, non cum presbyteris vel diaconis urbis, non cum epiſcopis Ægypti, ſed cum militibus tranſmittatur? hoc namque haud ſine querela ajebant qui huc venere. Etiamſi enim poſt ſynodum reus deprehenſus fuiſſet Athanaſius, non decuit ſic præter jus faſque, & contra eccleſiaſticum canonem, ordinari quempiam:

(1) Editi male ὅτι. Reg. vero ὅτε. Paulopoſt τοῦ ante σχίσματος deeſt in editis. Nos ſumus ex Reg. mutuati. Mox Reg. ὀνομάσθαι, cum acuto.

(2) Horum octodecim menſium initium a primo Athanaſii Romam adventu ante Gregorii intruſionem ducendum eſſe exiſtimant nonnulli eruditiſſimi viri. Sed Athanaſium, nonniſi poſt Gregorii intruſionem Romam veniſſe ſupra monuimus.

(3) Reg. κανόνα.

(4) Hunc locum ita verterat Nannius: *an qui ſolum ad triginta ſex ſuffragia eorum, qui Antiochiæ fuere, externum hominem epiſcopum ſalutarunt?* Non adverterat enim μονῶν cum accentu circumflexo, hujus vocis μονὴ, *manſio*, non autem, illius μόνος, *ſolus*, caſum eſſe. Hæc prava interpretatio quæ in poſtremis editionibus correcta fuit, in errorem deduxerat Baronium alioſque, qui a triginta ſex ſolis epiſcopis Gregorium Alexandriam miſſum fuiſſe ex hoc loco prave intellecto autumarunt. Et vero non eſt jam quæſtio quot Epiſcopi Gregorium Alexandriam miſerint, quod alibi commodius diſquirendum veniet. Manſiones autem illæ quæ Antiochia Alexandriam intercedunt in Itinerario Antonini totidem, num. 36. nempe, memorantur. quas in tabella Geographica in fronte Athanaſii operum a nobis adornata diſpicere licet.

(5) Vide quæ de ſignificatione vocis καταγινώσκειν ſupra diximus. hunc autem locum ſic vertendum eſſe, *ſi revera convictus fuiſſet*, cum ea quæ diximus ſupra, tum hoc item ſuadet, quod hæc interpretatio hiſtoriæ hujus temporis recte conſonet. Certum enim eſt Athanaſium non propter objectas Tyri criminationes, ob quas ibi damnatus fuerat, in Galliis exſulaſſe. eas enim ne quidem in medium proferre coram Conſtantino auſi ſunt Euſebiani; ſed ob novam ab illis ſtructam calumniam, quod ſcilicet frumenti commeatum quotannis Alexandria Conſtantinopolim tranſvehi ſolitum, ſe prohibiturum comminatus eſſet Athanaſius. Hæc ſola cauſa fuit ejus exſilii, quæ cum mere civilis eſſet, noluit Imperator Conſtantius Euſebianis morem gerere, qui exſilii pœnæ omnium Eccleſiaſticarum graviſſimam, nempe depoſitionem, addere exoptabant.

(6) Ita Reg. & Baſil. Editi vero κατασῆναι.

(7) His ſimilia vide Epiſt. Encyclica ſupra.

ſed in ipſa eccleſia, ex ipſo ſacerdotali ordine, ex ipſo A clero, ab epiſcopis provinciæ illius conſtitui oportuit, & nequaquam nunc Apoſtolorum canones violari. Si enim in quemquam veſtrum tale quidpiam commiſſum eſſet, nonne clamaſſetis, nonne violatorum canonum vindictam poſtulaſſetis? Certe, dilecti, hoc quaſi Deo præſente cum veritate loquimur, ac vobis dicimus: non eſt hoc pium, nec legitimum, non eccleſiaſtici juris. Ipſa namque Gregorii in ſuo ingreſſu geſta, ordinationis ejus modum indicant. In hiſce enim pacis temporibus, ut narrarunt ii qui Alexandria venerunt, & quemadmodum epiſcopi quoque litteris ſuis ſignificarunt, eccleſia incendium B paſſa eſt, virgines denudatæ, monachi conculcati, presbyteri, & ex plebe multi laniati, ac vim perpeſſi, epiſcopi in carcerem truſi, multi circum circa raptati: ſancta Myſteria de quibus violatis Macarium presbyterum accuſabant, ab ethnicis direpta ſunt, & in terram projecta: eoque ſolum hæc omnia ut Gregorii ordinationem aliqui admitterent. hæc autem ſignificant quinam ſint qui canones violant. Nam ſi legitima fuiſſet ordinatio, nequaquam præter jus faſque eos coegiſſet qui ſibi obtemperare legitime negabant. Verumtamen, iis ita geſtis, C ſcribitis, magnam tum pacem Alexandriæ & in Ægypto fuiſſe: niſi forte pacis ratio mutata ſit, & jam hæc pacem appellatis.

31. Illud quoque vobis neceſſario indicandum putavi, Athanaſium nempe affirmaſſe, Macarium Tyri ſub cuſtodia militum remanſiſſe; accuſatoremque ſolum abiiſſe cum iis qui in Mareoten proficiſcebantur. presbyteriſque rogantibus ut ſibi inquiſitioni adeſſe liceret, id negatum fuiſſe. Interrogationem autem de calice, & de menſa factam eſſe coram Præfecto & ejus cohorte, præſentibus quoque ethnicis & Judæis. Videbatur illud initio incredibile, niſi D fuiſſet ex ipſis actorum monumentis demonſtratum, quod nobis admirationi fuit, ut etiam vobis, dilecti, fore exiſtimo. Ac cum presbyteris huic negotio intereſſe non permitteretur, licet ii myſteriorum miniſtri ſint, apud externum tamen judicem, præſentibus catechumenis, & quod indignius eſt, coram ethnicis & Judæis, * qui propter odium in chriſtianiſmum male audiunt, interrogatio de ſanguine & corpore Chriſti habita eſt. Nam ſi omnino ſcelus perpetratum eſt, oportuit hoc negotii in Eccleſia a clericis ſecundum leges examinari & non ab ethnicis qui verbum deteſtantur & veritatem ignorant. Hoc au- E tem flagitium, quantum & cujuſmodi ſit, vos & omnes animadverſuros exiſtimo. hæc quidem de Athanaſio.

* vel apud Chriſtianos diffamatis,

32. Quod autem ad Marcellum ſpectat, poſtquam de illo, ut impio erga Chriſtum ſcripſiſtis; vobis ſignificandum putavi, eum cum huc veniſſet, affirmaſſe falſa eſſe quæ vos de ſe ſcripſiſſetis. Sed cum nihilominus nos poſtulaſſemus ut fidem ſuam exponeret, tanta cum fiducia per ſe ipſe reſpondit, ut nobis exploratum fuerit eum nihil a veritate alienum profiteri. Siquidem æque pie de Domino & Salvatore noſtro Jeſu Chriſto ſe ſentire confeſſus eſt, ac Eccleſia ipſa catholica ſentit: nec tantummodo F nunc, ſed jam olim ita ſenſiſſe. (Cujus rectam fidem teſtimonio ſuo confirmarunt * presbyteri quoque noſtri qui Nicænæ ſynodo adfuerant.) Etenim ſe tunc temporis & etiamnum adverſum Ariano-

Marcellus recte ſentire declaratur.

ἀλλ' ἐπ' αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἱερατείου, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κλήρου, τοὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐπισκόπους ἔδει καταστῆσαι, καὶ μὴ νῦν τοὺς ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων κανόνας παραλύεσθαι. ἆρα γὰρ εἰ καθ' ἑνὸς ὑμῶν ἐγεγόνει τοιοῦτον, οὐκ ἂν ἐβοήσατε, οὐκ ἂν ἠξιώσατε ὡς παραλελυμένων τῶν κανόνων, ἐκδικηθῆναι; ἀγαπητοὶ, ὡς θεοῦ παρόντος, μετὰ ἀληθείας φθεγγόμεθα καὶ λέγομεν, οὐκ ἔστι τοῦτο εὐσεβὲς, οὐδὲ νόμιμον, οὐδὲ ἐκκλησιαστικόν. καὶ γὰρ καὶ τὰ λεγόμενα γεγενῆσθαι παρὰ Γρηγορίου ἐν τῇ εἰσόδῳ αὐτοῦ, δείκνυσι τὴν τῆς καταστάσεως τάξιν. ἐν γὰρ τοιούτοις εἰρηνικοῖς καιροῖς, ὡς αὐτοὶ οἱ ἐλθόντες ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπήγγειλαν, καθὼς καὶ οἱ ἐπίσκοποι ἔγραψαν, ἡ ἐκκλησία ἐμπρησμὸν ὑπέμεινε, παρθένοι ἐγυμνώθησαν, μονάζοντες κατεπατήθησαν, πρεσβύτεροι (1) καὶ πολλοὶ τοῦ λαοῦ ᾐκίσθησαν, καὶ βίαν πεπόνθασιν, ἐπίσκοποι ἐφυλακίσθησαν, περιεσύρησαν πολλοί· τὰ ἅγια μυστήρια, ἐφ' οἷς ᾐτιῶντο Μακάριον τὸν πρεσβύτερον, ὑπὸ ἐθνικῶν διηρπάζετο, καὶ εἰς γῆν κατεβάλλετο, ἵνα τὴν Γρηγορίου τινὲς κατάστασιν δέξονται. τὰ δὲ τοιαῦτα δείκνυσι τοὺς παραλύοντας τοὺς κανόνας. εἰ γὰρ νομίμη ἦν ἡ κατάστασις, οὐκ ἂν διὰ παρανομίας ἠνάγκαζε πείθεσθαι τοὺς νομίμως ἀπειθοῦντας αὐτῷ. καὶ ὅμως τοιούτων γενομένων, γράφετε εἰρήνην μεγάλην γεγενῆσθαι ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τῇ Αἰγύπτῳ, ἐκτὸς εἰ μὴ ἀντιμεταβέβληται τὸ ἔργον τῆς εἰρήνης, καὶ τὰ τοιαῦτα εἰρήνην ὀνομάζετε.

31. Κἀκεῖνο δὲ ὑμῖν ἀναγκαῖον ἐνόμισα δηλῶσαι, ὅτι Ἀθανάσιος διεβεβαιοῦτο Μακάριον ἐν Τύρῳ ὑπὸ στρατιώταις γεγενῆσθαι, καὶ μόνον τὸν κατήγορον ἀπεληλυθέναι μετὰ τῶν ἀπελθόντων εἰς τὸν Μαρεώτην, καὶ τοὺς μὲν πρεσβυτέρους ἀξιοῦντας παρεῖναι ἐν τῇ ἐξετάσει μὴ συγκεχωρῆσθαι, τὴν δὲ ἐξέτασιν γεγενῆσθαι περὶ ποτηρίου καὶ τραπέζης, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἐπάρχου καὶ τῆς τάξεως αὐτοῦ, παρόντων ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων. τοῦτο δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς ἄπιστον ἦν, εἰ μὴ καὶ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἐδείκνυτο, ἐφ' ᾧ καὶ ἐθαυμάσαμεν, νομίζω δὲ καὶ ὑμᾶς ἐπιθαυμάζειν, ἀγαπητοί. πρεσβύτεροι μὲν, οὐκ ἐπιτρέπονται παρεῖναι, οἱ καὶ τῶν μυστηρίων λειτουργοὶ τυγχάνοντες ἐπὶ δὲ ἐξωτικοῦ δικαστοῦ, παρόντων κατηχουμένων, καὶ (2) τόγε χεῖριστον, ἐπὶ ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων τῶν διαβεβλημένων περὶ τὸν Χριστιανισμὸν, ἐξέτασις περὶ αἵματος Χριστοῦ καὶ σώματος Χριστοῦ γίνεται. εἰ γὰρ καὶ ὅλως ἐγεγόνει τι πλημμέλημα, ἔδει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὸ κληρικῶν (3) νομίμως ἐξετάζεσθαι τὰ τοιαῦτα, καὶ μὴ ὑπὸ ἐθνικῶν τῶν τὸν λόγον βδελυσσομένων καὶ μὴ εἰδότων τὴν ἀλήθειαν. τοῦτο δὲ τὸ ἁμάρτημα ἡλίκον καὶ ὁποῖόν ἐστι, συνορᾶν καὶ ὑμᾶς καὶ πάντας πεπίστευκα. περὶ μὲν Ἀθανασίου τοιαῦτα.

32. (4) Περὶ δὲ Μαρκέλλου, ἐπειδὴ καὶ περὶ αὐτοῦ ὡς ἀσεβοῦντος εἰς τὸν Χριστὸν ἐγράψατε, δηλῶσαι ὑμῖν ἐσπούδασα, ὅτι ἐνταῦθα γενόμενος, διεβεβαιώσατο μὲν μὴ εἶναι ἀληθῆ τὰ περὶ αὐτοῦ γραφέντα παρ' ὑμῶν· ὅμως δὲ ἀπαιτούμενος παρ' (5) ἡμῶν εἰπεῖν περὶ τῆς πίστεως, οὕτως μετὰ παῤῥησίας ἀπεκρίνατο δι' ἑαυτοῦ, ὡς ἐπιγνῶναι μὲν ἡμᾶς, ὅτι μηδὲν ἔξωθεν τῆς ἀληθείας ὁμολογεῖ· οὕτως γὰρ εὐσεβῶς περὶ τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡμολόγησε φρονεῖν, ὥσπερ καὶ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία φρονεῖ, καὶ οὐ νῦν ταῦτα πεφρονηκέναι διεβεβαιώσατο, ἀλλὰ καὶ ἔκπαλαι· ὥσπερ οὖν καὶ οἱ ἡμέτεροι πρεσβύτεροι, τότε ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ γενόμενοι, ἐμαρτύρησαν αὐτοῦ τῇ ὀρθοδοξίᾳ· καὶ γὰρ καὶ τότε καὶ νῦν κατὰ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν πεφρονη-

(1) Particula καὶ deerat in editis, ſed eam legit Nannius, & Regius codex habet. Hunc locum ſic exprimit Athanaſius in Epiſtola Encyclica præcedenti: πρεσβύτεροι γὰρ καὶ λαϊκοὶ ἐξέσθησαν. Hanc rerum Alexandriæ in Gregorii intruſione deſcriptionem geſtarum confer ſodes cum eadem Epiſtola. De ſacris autem myſteriis quæ Gentiles indigniſſime tractarunt, nihil habet Athanaſius in Epiſtola Encyclica, quia cum ſtatim poſt fugam eam conſcripſerit, nondum omnia reſciviſſe potuit.

(2) Reg. τόγε, editi τότε.

(3) Reg. κληρικῶν. quæ vero ſequuntur poſt τὰ τοιαῦτα, illa nempe καὶ μὴ ὑπὸ ἐθνικῶν, &c. uſque ad τοιαῦτα ſequens, in editis deerant, & ex manuſcriptis, Regio excepto, exciderant, quod phraſes eodem modo in τοιαῦτα deſinerent.

(4) De Marcelli cauſa in epiſtola ad Solitarios acturi ſumus.

(5) Sic Reg. & Baſil. Editi vero ὑμῶν, mendoſe.

* Id eſt Vincentius & Vito qui etiam tunc in vivis erant.

φρονηκέναι διϊσχυρίσατο. ἐφ' ᾧ καὶ ὑμᾶς ὑπομνῆσαι A δίκαιόν ἐστιν, ἵνα μηδεὶς τὴν τοιαύτην αἵρεσιν ἀποδέχηται, ἀλλὰ βδελύττηται ὡς ἀλλοτρίαν τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας. ὀρθὰ τοίνυν αὐτὸν φρονοῦντα, καὶ ἐπὶ ὀρθοδοξίᾳ μαρτυρούμενον, τί πάλιν καὶ ἐπὶ τούτου ἔδει ποιεῖν ἡμᾶς, ἢ ἔχειν αὐτὸν, ὥσπερ καὶ εἴχομεν, ἐπίσκοπον, καὶ μὴ ἀποβάλλειν τῆς κοινωνίας; ταῦτα μὲν οὖν ἐγὼ, οὐχ ὡς ὑπεραπολογούμενος αὐτῶν γέγραφα, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ πιστῶσαι ὑμᾶς, ὅτι δικαίως καὶ κανονικῶς ἐδεξάμεθα τοὺς ἄνδρας, καὶ μάτην φιλονεικεῖτε. ὑμᾶς δὲ δίκαιόν ἐστι σπουδάσαι, καὶ πάντα τρόπον καμεῖν, ἵνα τὰ μὲν παρὰ κανόνα γενόμενα, διορθώσεως τύχῃ, αἱ δὲ ἐκκλησίαι, εἰρήνην ἔχωσι, πρὸς τὸ τὴν B τοῦ κυρίου εἰρήνην τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν παραμεῖναι, (1) καὶ μὴ σχίζεσθαι τὰς ἐκκλησίας, μὴ δὲ ὑμᾶς ὡς αἰτίους σχίσματος μέμψιν ὑπομεῖναι. ὁμολογῶ γὰρ ὑμῖν, τὰ γενόμενα, οὐκ εἰρήνης, ἀλλὰ σχίσματος προφάσεις εἰσίν,

33. Οὐ γὰρ μόνον οἱ περὶ Ἀθανάσιον καὶ Μάρκελλον οἱ ἐπίσκοποι ἐληλύθασιν ἐνταῦθα, αἰτιώμενοι κατ' αὐτῶν ἀδικίαν (2) γεγονέναι, ἀλλὰ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ἐπίσκοποι ἀπὸ Θρᾴκης, ἀπὸ Κοίλης Συρίας, ἀπὸ Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης, καὶ πρεσβύτεροι μὲν οὐκ ὀλίγοι, ἄλλοι δέ τινες ἀπὸ Ἀλεξανδρείας, καὶ ἄλλοι ἐξ ἄλλων μερῶν, ἀπήντησαν εἰς τὴν ἐνταῦθα σύνο- C δον, ἐπὶ πάντων τῶν συνελθόντων ἐπισκόπων, πρὸς τοῖς ἄλλοις, οἷς ἔλεγον, * ὅτι καὶ ἀπωδύροντο, βίαν καὶ ἀδικίαν (3) τὰς ἐκκλησίας πεπονθέναι, καὶ ὅμοια τῶν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν, καὶ τὰς ἑαυτῶν, καὶ ἐν ἄλλαις ἐκκλησίαις γεγενῆσθαι διεβεβαιοῦντο, οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ πράγμασι. καὶ ἐξ Αἰγύπτου δὲ καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας πάλιν ἐλθόντες νῦν πρεσβύτεροι μετὰ γραμμάτων, ἀπωδύροντο, ὅτι πολλοὶ ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι θέλοντες ἐλθεῖν εἰς τὴν σύνοδον, ἐκωλύθησαν. μέχρι γὰρ νῦν καὶ μετὰ τὴν τοῦ ἐπισκόπου Ἀθανασίου ἀποδημίαν, ἔλεγον (4) ἐπισκόπους ὁμολογητὰς κατακόπτεσθαι πληγαῖς, D καὶ ἄλλους φυλακίζεσθαι, ἤδη δὲ καὶ ἀρχαίους, πλεῖστον ὅσον χρόνον ἔχοντας ἐν τῇ ἐπισκοπῇ, εἰς λειτουργίας δημοσίας παραδίδοσθαι, καὶ σχεδὸν πάντας τοὺς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας κληρικοὺς, καὶ λαοὺς, ἐπιβουλεύεσθαι καὶ διώκεσθαι, καὶ γὰρ καί τινας ἐπισκόπους, καί τινας ἀδελφοὺς ὑπερορίους ἔλεγον γεγενῆσθαι, δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἵνα καὶ ἄκοντες ἀναγκάζωνται κοινωνεῖν Γρηγορίῳ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ Ἀρειανοῖς, (5) καὶ ἐν Ἀγκύρᾳ δὲ τῆς Γαλατίας, οὐκ ὀλίγα γεγενῆσθαι. ἀλλὰ τὰ αὐτὰ πάλιν τοῖς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν γενομένοις ἠκούσαμεν καὶ παρ' ἑτέρων, καὶ Μάρκελλος δὲ ὁ ἐπίσκοπος διεμαρτύρατο. πρὸς δὲ τούτοις E καὶ τοιαύτας κατηγορίας, καὶ οὕτω δεινὰς κατά τινων ἐξ ὑμῶν, ἵνα μὴ λέγω τὰ ὀνόματα, οἱ ἀπαντήσαντες εἰρήκασιν, ἃς ἐγὼ μὲν γράψαι παρῃτησάμην· ἴσως (6) δὲ καὶ ὑμεῖς παρ' ἑτέρων ἀκηκόατε. διὰ τοῦτο γὰρ μάλιστα καὶ ἔγραψα προτρεπόμενος ὑμᾶς ἐλθεῖν, ἵνα καὶ παρόντες ἀκούσητε, καὶ πάντα διορθωθῆναι

* ἴσ. ὅτι

A rum hæresim sensisse affirmabat, (quocirca vos admonitos velim, ut nullus ejusmodi hæresim recipiat; sed abominetur, ut a sana doctrina alienam.) Cum ergo, inquam, ille recte sentiret, & de recta ejus fide testimonium proferretur; quid quæso, de illo nobis faciendum fuit, nisi ut eum pro episcopo haberemus, ut & habuimus, & eum a nostra communione non abjiceremus? Hæc quidem ego, non ut qui eorum causam agam, scribo; sed ut vobis fidem faciam, nos jure & canonice viros illos suscepisse, & vos frustra disceptationes movere. Æquum est autem, ut vos studeatis & omnibus modis id conten- B datis, ut quæ contra canonem acta sunt, corrigantur, & ut ecclesiæ pace fruantur; ut pax Domini, quæ data est nobis, permaneat, & ecclesiæ non scindantur: ac ne vobis, ut schismatis auctoribus, id crimini detur. Fateor enim vobis, quæ gesta sunt, non pacis, sed schismatis occasiones esse.

33. Non enim Athanasius duntaxat & Marcellus episcopi, huc se contulere, ac secum injuste actum esse conquesti sunt; sed etiam complurimi alii ex Thracia, Cœlesyria, Phœnicia & Palæstina, & una presbyteri non pauci: atque alii quidam Alexandria, aliique ex aliis partibus, ad synodum huc C coactam accessere, qui coram omnibus episcopis congregatis, præter alia in medium prolata, conquesti sunt insuper, ecclesias vim injuriamque esse perpessas: ac in suis aliisque ecclesiis paria, iis quæ Alexandriæ, gesta esse affirmarunt, non solum verbo, sed ex rebus ipsis. Ex Ægypto quoque & Alexandria nuper cum litteris advenientes presbyteri, haud sine querela & gemitu testati sunt, episcopos complures ac presbyteros, qui ad synodum se conferre vellent prohibitos fuisse. Ajebant enim post Athanasii discessum, etiam usque ad præsens tempus, episcopos, eosque confessores plagis laniari, D alios in carcere detineri: jamque antiquos præsules, qui multos annos in episcopatu transegerant, ad ministeria publica tradi: & omnes fere ecclesiæ catholicæ clericos, & populos, insidiis appeti ac persequutionem sustinere. Nonnullos enim episcoporum, & quosdam fratres, extorres factos dicebant, nulla alia de causa, nisi ut vel inviti cogerentur, cum Gregorio, & ejus sectatoribus Arianis, communicare. Ancyræ autem in Galatia, non pauca, sed & iis quæ Alexandriæ gesta sunt paria, commissa audivimus, cum ab aliis, tum E a Marcello qui illud testimonio suo confirmabat. Ad hæc, tanta tamque atrocia scelera nonnullorum ex vobis, ut nomina eorum taceam, ab accedentibus delata sunt; ut ego illa scribere veritus sim: quæ vos fortasse didiceritis ab aliis. Etenim hæc potissima mihi scribendi causa fuit, & vos adhortandi, ut huc veniretis: quo & coram hæc audiatis, & omnia corrigi & sa-

(1) Hæc & μὴ σχίζεσθαι τὰς ἐκκλησίας. μηδὲ ὑμᾶς ὡς αἰτίους σχίσματος μέμψιν ὑπομεῖναι in editis deerant, ob voces παραμεῖναι & ὑπομεῖναι, similiter desinentes, omissa. Nos vero ex Reg. & Basil. sumus mutuati.

(2) Reg. γενομένην. Episcopos in variis regionibus ab Arianis vexatos sæpe nominat Athanasius. Quinam vero ex iis Romam petierint, nonnisi conjectando dici queat. Et quidem Asclepam Gazæ in Palæstina ab Eusebianis vexatum Romanæ synodo interfuisse ait Socrates; cujus causa iterum in Sardicensi synodo acta est. Ex Thracia vero testatur idem auctor Lucium Hadrianopolitanum, Paulumque Constantinopolitanum pariter adfuisse. At de illis minime convenit inter recentiores, ex quibus nonnulli Paulum Luciumve Romanæ synodo interfuisse negant. Sed de iis commodius in epist. ad Solit. agemus. Ex Thracia item pulsi sunt Olympius Ænorum & Theodulus Trajanopolitanus, teste Athanasio in Epist. ad Solit. sed an Romam venerint, ignoratur.

(3) Editi τὰς, mendose, Reg. vero τὰς ἐκκλησίας.

(4) In Epistola ad Solitarios inter episcopos Ægyptios qui Arianis auctoribus, calamitatibus variis sunt affecti, Serapammon Confessor in exsilium missus dicitur. Potamon vero item Confessor cui in persequutione oculus effossus fuerat, tot plagis est laniatus, ut paucis post diebus extinctus sit. Nullus tamen ibi ad ministeria publica traditus memoratur, quia non potuit Athanasius, qui hæc ibidem paucis enarrat, singula recensere.

(5) Flagitiorum Ancyræ gestorum invidiam Marcello imponere conantur Ariani Episcopi in Epistola Pseudosynodi Sardicensis, ubi hæc leguntur: *fuere namque & in Ancyra provinciæ Galatiæ post reditum Marcelli heretici, domorum incendia & genera diversa bellorum, nudi ab ipso ad forum trahebantur presbyteri, & quod cum lacrymis luctuque est dicendum, consecratum Domini corpus ad Sacerdotum colla suspensum palam publiceque prophanabat, virginesque sanctissimas Deo Christoque dicatas publice in foro mediaque in civitate, concurrentibus populis, abstractis vestibus, horrenda fœditate nudabat.* Hæc si revera gesta sint, ab ipsis Arianis perpetrata esse vix est quod dubitemus: quippe quibus solenne erat ejusmodi facinora committere, deque rebus a se gestis Episcopos sibi adversantes insimulare.

(6) Particula δὲ, quæ in editis deerat ex Reg. desumta est.

& ſanari queant. Propterea alacrius accerſitos occurrere oportuit, & non recuſare: ne ſi non occurrerent, de jam dictis ſuſpecti haberentur, utpote qui res a ſe ſcriptas probare non potuerint.

34. Hæc cum ita delata ſint, & eccleſiæ adeo gravibus premantur malis, ac inſidiis appetantur, ut affirmavere qui hæc renunciabant; quinam ſunt qui flammam diſcordiæ accendunt? noſne qui iſta dolemus, & vexatos fratres miſeramur, an qui talia perpetrant facinora? Miror enim, cum talis ac tanta rerum perturbatio fuerit in ſingulis eccleſiis, quæ cauſa illis fuit huc properandi, vos tamen ſcribere, concordiam in eccleſiis extitiſſe. Hæc autem non ad ædificationem eccleſiæ, ſed ad ejus ruinam vergunt: & qui his gaudent, non pacis, ſed confuſionis filii ſunt: Deus vero noſter non eſt Deus confuſionis, ſed pacis. Quapropter, ut mihi conſcius eſt Deus & Pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, veſtræ exiſtimationis curam gerens, exoptans quoque eccleſias non in perturbatione degere, ſed eas ut ab Apoſtolis ſtatutum eſt permanere; hæc ad vos ſcribere neceſſarium duxi; ut nunc tandem illos confundatis, qui ob mutuum inter ſe odium, eccleſias eo redigunt. Audivi enim, nonnullos eſſe, paucos numero, qui horum omnium eſſent auctores. Operam date ut viſcera miſericordiæ habentes, ea corrigantur, uti ſupra dixi, quæ contra canonem geſta ſunt, ut ſi quid mali anteverterit, id veſtro ſtudio emendetur. Nec mihi ſcribatis: Marcelli & Athanaſii communionem, potius quam noſtram cooptaſti; nam hæc non pacis, ſed contentionis & odii fraterni ſunt argumenta. Quapropter ſuperiora ſcripſi, ut certiores facti, eos non injuſte a nobis receptos eſſe, hujuſmodi jurgio finem imponeretis. qui ſi, vobis huc concedentibus, convicti fuiſſent, & ſi non conſentaneas rationes pro ſua defenſione protuliſſent; jure merito talia ſcripſiſſetis. Quandoquidem autem, ut ſupra dixi, juxta canones & non injuſte, cum illis communione jungimur; obſecro vos per Chriſtum, ne ſinatis diſcindi membra Chriſti, neu præviis rumoribus fidem habeatis, ſed Domini pacem pluris faciatis. Non enim æquum juſtumque fuerit ob paucorum ſimultatem, eos qui convicti non ſunt, abjicere, & in hoc Spiritum contriſtare. Quod ſi arbitramini poſſe quædam adverſus illos probari, ac coram eos convinci; veniant quibus id placuerit. Nam ſe paratos fore polliciti ſunt, ad ea quæ nobis denuntiarunt liquido comprobanda.

35. Certiores igitur nos, dilectiſſimi, de ea re facite, quo & illis, & epiſcopis huc conventuris reſcribamus; ut præſentibus omnibus qui rei ſunt convincantur; ut ne ulterius perturbatio in eccleſiis exiſtat. Sat ſunt enim res hactenus geſtæ; ſufficit quoque, in præſentia epiſcoporum epiſcopos in exſilium actos eſſe. Qua de re non eſt prolixior ſermo habendus, ne gravari videantur qui tum adfuere. Nam ſi vere dicendum, minime decuit ad hæc uſque facinora procedere, aut eouſque has diſſenſiones progredi. Eſto, ſint Athanaſius & Marcellus, uti ſcribitis, a ſuis ſedibus tranſlati; ſed quid de aliis dicatur, cum epiſcopis tum presbyteris, qui ex diverſis locis, quemadmodum dixi, huc ſe contulere? Nam iſti quoque ſe abreptos, & iſtiuſmodi calamitatibus afflictos eſſe teſtati ſunt. O dilecti! Non jam ulterius

A καὶ θεραπευθῆναι δυνηθῇ. (1) ἐπὶ δὲ τούτων προθυμοτέρως ἔδει τοὺς κληθέντας ἀπαντῆσαι καὶ μὴ παραιτήσασθαι, ἵνα μὴ τέως ὕποπτοι περὶ τὰ λεχθέντα, ἐὰν μὴ ἀπαντήσωσι νομισθῶσιν, (2) ὡς μὴ δυνάμενοι ἐλέγξαι ἃ ἔγραψαν.

34. Τούτων τοίνυν οὕτως λεγομένων, καὶ οὕτως τῶν ἐκκλησιῶν πασχουσῶν, καὶ ἐπιβουλευομένων ὡς οἱ ἀπαγγέλλοντες διεβεβαιοῦντο, τίνες εἰσὶν οἱ φλόγα διχονοίας ἀνάψαντες; ἡμεῖς οἱ λυπούμενοι ἐπὶ τοῖς τοιούτοις, καὶ συμπάσχοντες τοῖς πάσχουσι ἀδελφοῖς, ἢ οἱ τὰ τοιαῦτα ἐργασάμενοι; θαυμάζω γὰρ πῶς τοιαύτης καὶ τοσαύτης ἐκεῖ ἀκαταστασίας καθ᾽ ἑκάστην ἐκκλησίαν B οὔσης, δι᾽ ἣν καὶ οἱ ἀπαντήσαντες ἦλθον ἐνταῦθα, γράφετε ὑμεῖς ὁμόνοιαν γεγενῆσθαι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις· τὰ δὲ τοιαῦτα οὐκ ἐπὶ οἰκοδομῇ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ᾽ ἐπὶ καθαιρέσει ταύτης γίνεται, καὶ οἱ ἐν τούτοις δὲ χαίροντες, οὐκ εἰσὶν εἰρήνης υἱοὶ, ἀλλὰ ἀκαταστασίας. ὁ δὲ θεὸς ἡμῶν οὐκ ἔστιν ἀκαταστασίας, ἀλλ᾽ εἰρήνης. διόπερ ὡς οἶδεν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κηδόμενος μὲν καὶ τῆς (3) ὑμῶν ὑπολήψεως, εὐχόμενος δὲ καὶ τὰς ἐκκλησίας μὴ ἐν ἀκαταστασίᾳ εἶναι, ἀλλὰ διαμένειν ὥσπερ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ἐκανονίσθη, γράψαι ὑμῖν ταῦτα ἀναγκαῖον ἡγησάμην, ἵνα ἤδη ποτὲ δυσωπήσητε C τοὺς διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους (4) ἀπέχθειαν, οὕτως διαθεμένους τὰς ἐκκλησίας. ἤκουσα γὰρ ὅτι τινές εἰσιν ὀλίγοι οἱ τούτων πάντων αἴτιοι τυγχάνοντες. (5) σπουδάσατε ὡς σπλάγχνα ἔχοντες οἰκτιρμοῦ διορθώσασθαι, ὡς προεῖπον, τὰ παρὰ κανόνα γενόμενα, ἵνα εἰ καὶ τι προελήφθη, τοῦτο τῇ ὑμετέρᾳ σπουδῇ θεραπευθῇ. καὶ μὴ γράφητε, ὅτι τὴν Μαρκέλλου καὶ Ἀθανασίου, ἢ τὴν ἡμῶν εἵλου κοινωνίαν· οὐ γὰρ εἰρήνης, ἀλλὰ φιλονεικίας καὶ μισαδελφίας τὰ τοιαῦτα γνωρίσματα. διὰ τοῦτο οὖν κἀγὼ τὰ προειρημένα ἔγραψα, ἵνα μαθόντες ὅτι οὐκ ἀδίκως ἐδεξάμεθα αὐτοὺς, παύσησθε τῆς τοιαύτης ἔριδος. εἰ μὲν γὰρ ἐλθόντων ὑμῶν ἦσαν καταγνωσθέντες, D εἰ μὴ εὐλόγους ἀποδείξεις ἔχειν ἐφαίνοντο ὑπὲρ ἑαυτῶν, καλῶς ἂν τὰ τοιαῦτα γεγραφήκειτε. ἐπειδὴ δὲ, ὡς προεῖπον, κανονικῶς καὶ οὐκ ἀδίκως τὴν πρὸς αὐτοὺς ἔχομεν κοινωνίαν, παρακαλῶ ὑπὲρ Χριστοῦ, μὴ ἐπιτρέψητε διασχισθῆναι τὰ (6) μέλη τοῦ Χριστοῦ μηδὲ τοῖς προλήμμασι πιστεύσητε, ἀλλὰ τὴν τοῦ κυρίου εἰρήνην προτιμήσατε· οὐ γὰρ ὅσιον οὐδὲ δίκαιον δι᾽ ὀλίγων μικροψυχίαν, τοὺς μὴ καταγνωσθέντας ἀπορρίπτειν καὶ λυπεῖν ἐν τούτῳ τὸ πνεῦμα. εἰ δὲ νομίζετε, δύνασθαί τινα κατ᾽ αὐτῶν ἀποδεῖξαι, καὶ εἰς πρόσωπον αὐτοὺς ἐλέγξαι, ἐλθέτωσαν οἱ (7) βουλόμενοι. ἑτοίμους γὰρ ἑαυτοὺς καὶ αὐτοὶ εἶναι ἐπηγγείλαντο, ὥστε E καὶ ἀποδεῖξαι καὶ διελέγξαι, περὶ ὧν ἡμῖν ἀπήγγειλαν.

35. Σημάνατε οὖν ἡμῖν, ἀγαπητοὶ, περὶ τούτου, ἵνα κἀκείνοις γράψωμεν, καὶ τοῖς ὀφείλουσι πάλιν συνελθεῖν ἐπισκόποις· πρὸς τὸ πάντων παρόντων τοὺς ὑπευθύνους καταγνωσθῆναι, καὶ μηκέτι ἀκαταστασίαν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις γενέσθαι. ἀρκεῖ γὰρ τὰ γενόμενα· ἀρκεῖ ὅτι παρόντων ἐπισκόπων ἐπίσκοποι ἐξωρίζοντο. περὶ οὗ οὐδὲ μακρηγορεῖν δεῖ, ἵνα μὴ βαρεῖσθαι οἱ παρόντες τότε δοκῶσιν. εἰ γὰρ (8) δεῖ τ᾽ ἀληθὲς εἰπεῖν, οὐκ ἔδει μέχρι τούτων φθάσαι, οὐδὲ εἰς τοσοῦτον ἐλθεῖν τῆς μικροψυχίας. F ἔστω δὲ Ἀθανάσιος καὶ Μάρκελλος, ὡς γράφετε, μετετέθησαν ἀπὸ τῶν ἰδίων τόπων, τί καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἄν τις εἴποι τῶν ἐκ διαφόρων τόπων, ὡς προεῖπον, ἐλθόντων ἐνταῦθα ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων; καὶ αὐτοὶ γὰρ πάλιν ἡρπάσθαι ἑαυτοὺς καὶ τοιαῦτα πεπονθέναι ἔλεγον. ὦ ἀγαπητοὶ, οὐκέτι κατὰ

τὸ

(1) Editi minus recte, ἐπὶ δὲ τοῦ. Reg. quem ſequimur ἐπὶ δὲ τούτων.
(2) Reg. μήτε ὡς.
(3) Reg. ὑμῶν. Editi vero cum aliis mſſ. ἡμῶν. Magis arridet Regii lectio.
(4) Ita Reg. editi vero ἀπέχθεσαν mendoſe.
(5) Reg. καὶ σπουδάσητε. Mox editi οἰκτιρμῶν. Reg. οἰκτιρμοῦ. Infra editi male τῇ ἡμετέρᾳ σπουδῇ. Reg. ὑμετέρᾳ.
(6) Ita Reg. Editi autem, τὰ μέρη, mendoſe.
(7) οἱ in editis deeſt, ſed in Reg. legitur.
(8) Reg. εἰ γὰρ δή. Paulo infra, vox μικροψυχία non animi demiſſionem, vel puſillanimitatem ſignificat, ut vertit Nannius, ſed ſimultatem, diſſentionem. Eadem ſententia hæc vox uſu venit infra.

τὸ εὐαγγέλιον, ἀλλὰ λοιπὸν, ἐπὶ ἐξορισμῷ καὶ θανάτῳ αἱ κρίσεις τῆς ἐκκλησίας εἰσίν. εἰ γὰρ καὶ ὅλως, ὡς φατὲ, γέγονέ τι εἰς αὐτοὺς ἁμάρτημα, ἔδει κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, καὶ μὴ οὕτως γεγενῆσθαι τὴν κρίσιν· ἔδει γραφῆναι πᾶσιν ἡμῖν, ἵνα οὕτως παρὰ πάντων ὁρισθῇ τὸ δίκαιον. ἐπίσκοποι γὰρ ἦσαν οἱ πάσχοντες, καὶ οὐχ αἱ τυχοῦσαι ἐκκλησίαι αἱ πάσχουσαι, (1) ἀλλ' ὧν αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι δι' ἑαυτῶν καθηγήσαντο. διατί δὲ περὶ τῆς (2) Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας μάλιστα οὐκ ἐγράφετο ἡμῖν; ἢ ἀγνοεῖτε ὅτι τοῦτο ἔθος ἦν, πρότερον γράφεσθαι ἡμῖν, καὶ οὕτως ἔνθεν ὁρίζεσθαι τὰ δίκαια. εἰ μὲν οὖν τι τοιοῦτον ἦν ὑποπτευθὲν εἰς τὸν ἐπίσκοπον B τὸν ἐκεῖ, ἔδει πρὸς τὴν ἐνταῦθα ἐκκλησίαν γραφῆναι. νῦν δὲ οἱ ἡμᾶς μὴ πληροφορήσαντες, πράξαντες δὲ αὐτοὶ ὡς ἠθέλησαν, λοιπὸν καὶ ἡμᾶς οὐ καταγνόντας βούλονται συμψήφους εἶναι. οὐχ οὕτως αἱ Παύλου διατάξεις, οὐχ οὕτως οἱ πατέρες παραδεδώκασιν, ἄλλος τύπος ἐστὶν οὗτος, καὶ καινὸν τὸ ἐπιτήδευμα. παρακαλῶ, μετὰ προθυμίας ἐνέγκατε, ὑπὲρ τοῦ (3) κοινῇ συμφέροντός ἐστιν, ἃ γράφω· ἃ γὰρ παρειλήφαμεν παρὰ τοῦ μακαρίου Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, ταῦτα καὶ ὑμῖν δηλῶ, καὶ οὐκ ἂν ἔγραψα, φανερὰ ἡγούμενος εἶναι ταῦτα παρὰ πᾶσιν, εἰ μὴ τὰ γενόμενα ἡμᾶς ἐτάραξεν. C ἐπίσκοποι ἁρπάζονται καὶ ἐκτοπίζονται, ἄλλοι δὲ ἀλλαχόθεν ἀντιτίθενται, καὶ ἄλλοι ἐπιβουλεύονται, ὥστε ἐπὶ μὲν τοῖς ἁρπαθεῖσιν, αὐτοὺς πενθεῖν, ἐπὶ δὲ τοῖς πεμπομένοις ἀναγκάζεσθαι, ἵνα οὓς μὲν θέλουσι, μὴ ἐπιζητῶσιν, οὓς δὲ μὴ βούλονται, δέχωνται. ἀξιῶ ὑμᾶς μηκέτι τοιαῦτα γίνεσθαι, γράψατε δὲ μᾶλλον κατὰ τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπιχειρούντων, ἵνα μηκέτι τοιαῦτα πάσχωσιν αἱ ἐκκλησίαι, μηδέ τις ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος ὕβριν πάσχῃ, ἢ παρὰ γνώμην, ὥσπερ ἐδήλωσαν ἡμῖν, ἀναγκάζηταί τις ποιεῖν, ἵνα μὴ καὶ παρὰ τοῖς ἔθνεσι γέλωτα ὀφλήσωμεν, καὶ πρό γε πάντων, (4) ἵνα μὴ τὸν D θεὸν παροξύνωμεν. ἕκαστος γὰρ ἡμῶν ἀποδώσει λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, περὶ ὧν ἐνταῦθα ἔπραξε. γένοιτο δὲ πάντας κατὰ θεὸν φρονῆσαι, ἵνα καὶ αἱ ἐκκλησίαι τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν ἀπολαβοῦσαι, χαίρωσι διαπαντὸς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν· δι' οὗ τῷ πατρὶ ἡ δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. ἐρρῶσθαι ὑμᾶς ἐν κυρίῳ εὔχομαι, ἀγαπητοὶ καὶ ποθεινότατοι ἀδελφοί. (5)

A Ecclesiæ judicia secundum Euangelium instituuntur, sed vel ad exsilium, vel ad mortem dantur. Nam si omnino, ut dicitis, aliqua fuit eorum culpa, oportuit juxta ecclesiasticum canonem, & non eo pacto; rem judicari: oportuit omnibus nobis rescripsisse, ut ita ab omnibus, quod justum esset decerneretur. Episcopi enim erant qui patiebantur, nec vulgares ecclesiæ vexatæ sunt, sed quas ipsi Apostoli per se gubernarunt. Cur autem de Alexandrina potissimum ecclesia, nihil nobis scriptum est? An ignoratis, hanc esse consuetudinem, ut primum nobis scribatur, & hinc, quod justum est, decernatur? Sane si qua B hujusmodi suspicio in illius urbis episcopum cadebat, ad hanc ecclesiam illud rescribendum fuit. Nunc autem illi, re nobis non indicata, posteaquam quod libuit, egere, nos quibus ea crimina explorata non sunt, sibi suffragatores esse volunt. Nequaquam talia sunt Pauli statuta, non hæc Patres tradiderunt: sed aliena est ista forma, novum hoc institutum. Obsecro alacriter toleretis; quæ enim scribo ad publicum bonum conferunt. Nam quæ accepimus a beato Petro Apostolo, ea vobis significo; non scripturus tamen, quod nota apud omnes ea esse existimem, nisi quæ gesta sunt nos con- C turbassent. Episcopi abripiuntur, & e suis sedibus pelluntur: alii aliunde eorum vice constituuntur: alii vero insidiis appetuntur: ita ut populi de abreptis doleant, submissos recipere cogantur; ut quos exoptant non requirant, quos autem nolunt, inviti recipiant. Rogo vos ne ultra hujusmodi res agantur: imo potius contra eos scribite qui talia moliuntur, ne deinceps ita vexentur ecclesiæ, neve quis episcopus aut presbyter contumeliam patiatur: aut contra animi sui sententiam, (ut nobis indicatum est) quis facere cogatur; ne apud ethnicos risum D moveamus, ac in primis, ne Deum ad iram concitemus. Unusquisque enim nostrum in die judicii rationem suorum in hac vita operum est redditurus. Utinam omnes secundum Deum sentiant, ut & ecclesiæ episcopis suis receptis, perpetuo gaudeant in Christo Jesu Domino nostro, per quem gloria Patri in sæcula sæculorum, Amen. Valere vos in Domino exopto, carissimi ac desideratissimi fratres.

36. Ταῦτα τῆς ἐν Ῥώμῃ συνόδου γραψάσης διὰ Ἰουλίου τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, ἐπειδὴ πάλιν ἠναισχύντουν οἱ περὶ Εὐσέβιον, τάς τε ἐκκλησίας ἐτάραττον, καὶ πολλοῖς ἐπεβούλευον, μαθόντες οἱ E θεοφιλέστατοι βασιλεῖς Κωνστάντιος καὶ Κώνστανς, ἐκέλευσαν τούς τε ἀπὸ τῆς δύσεως καὶ τῆς ἀνατολῆς ἐπισκόπους συνελθεῖν εἰς τὴν Σαρδῶν πόλιν. (6) ὁ μὲν οὖν Εὐσέβιος ἐν τῷ μεταξὺ τετελεύτηκε. πλείστων δὲ πανταχόθεν συνελθόντων, ἡμεῖς μὲν προεκαλούμεθα τοὺς (7) κοινωνοὺς τῶν περὶ Εὐσέβιον εἰς κρίσιν. ἐκεῖνοι δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες ἃ ἔπραξαν, καὶ βλέποντες τοὺς ἀνελθόντας κατηγόρους αὐτῶν, ἐφοβοῦντο τὴν κρίσιν· καὶ γὰρ πάντων καθαρῶς ἀπαντησάντων, αὐτοὶ πάλιν ἐπήγοντο μεθ' ἑαυτῶν (8) κόμητας, Μουσωνιανὸν, καὶ Ἡσύχιον τὸν Καστρήσιον, ἵν' ὥσπερ εἰώθησαν, τῇ ἐ- F κείνων ἐξουσίᾳ, ταῦθ' ἅπερ ἐβούλοντο πράξωσιν. ἐπειδὴ δὲ χωρὶς κομήτων ἡ σύνοδος ἦν, καὶ στρα-

Tom. I.

36. Hæc postquam synodus Romæ congregata per Julium Romanum episcopum scripsisset, cum rursus Eusebiani impudenter se gererent, E ecclesias perturbarent, ac multis pararent insidias, religiosissimi Imperatores Constantius & Constans de iis certiores facti, jusserunt Occidentis & Orientis episcopos Sardicam convenire. Interim Eusebius mortem obiit. Porro plurimis undique convenientibus, Eusebii socios provocavimus ad judicium. Illi vero quibus præ oculis essent sua facinora, conspectis quoque suis accusatoribus qui advenerant, judicium reformidabant. Etenim cum omnes sincera mente accederent; illi rursus Comites Musonianum, & Hesychium Castrensium secum adduxere, ut pro F sua consuetudine, illorum potestate freti, quod liberet perficerent. Cum autem absque comitibus synodus celebraretur, ac nullus ibi miles inter-

Res gestæ ab anno 342. ad annum 347.

(1) Quod ait Julius eas Ecclesias ab Arianis vexatas fuisse quas ipsi Apostoli per se gubernassent, ad solam Alexandrinam referri videtur: quippe ea a Marco primum, ut vulgaris fert opinio, Petro ordinante, administrata fuit. Viros autem apostolicos, & Apostolorum discipulos, Apostolos interdum ab antiquis vocari omnibus compertum est. Unde conjectare liceat ipsum Marcum a Julio Pontifice Apostoli nomine subindicari. quod eruditorum judicio permittatur.

(2) Ita Reg. Editi vero, Ἀλεξανδρέων πόλεως.

(3) Reg. κοινῇ.

(4) ἵνα μὴ in editis deest. Nos ex Reg. sumsimus.

(5) Hæc, τέλος τῆς ἐπιστολῆς Ἰουλίου τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, *finis epistolæ Julii episcopi Romani*, quæ in editis legebantur, a Reg. & Basil. absunt.

(6) Socrate l. 2. c. 12. & Sozomeno l. 3. c. 2. auctoribus, obiit Eusebius Julii litteris nondum acceptis, atque adeo anno 342. sed iis refragari videtur Athanasius. Hanc rem alias fusius agemus.

(7) Sic Reg. & ita legendum suadet similis locus infra. Editi κοινωνικούς.

(8) Reg. κόμιτας. Mox idem καστρήσιον. Paulopost Reg. ἅπερ βούλονται. Mox idem de more χωρὶς κομίτων.

intereffet, perculfi a fua confcientia confternati funt. Non enim amplius pro fua libidine judicabantur, fed ut veritatis ratio poftulabat. Nobis igitur iterum atque iterum provocantibus & epifcoporum fynodo eos his verbis accerfente: *Huc acceffiftis ut ad judicium vos fifteretis, cur itaque poftquam veniftis, vos fubducitis? Oportuit enim aut non accedere, aut poftquam acceffiftis, non fubterfugere: hoc enim maximum eft contra vos argumentum. En adfunt Athanafius & focii quos abfentes calumniati eftis; ut fi quid dicendum habere putetis, præfentes coarguatis. Sin cum non poffitis, vos nolle fimulatis, aperte fycophantæ eftis, & hanc vobis fynodus feret fententiam.* Quibus auditis illi, fua fe damnante confcientia (fciebant enim quæ fecerant, & quæ adverfum nos confinxerant) accedere veriti funt; ficque ingentem ac fœdam calumniam fuam palam fecere. Sancta ergo fynodus animadverfa eorum turpi atque fufpecta fuga, nos admifit ad defenfionem. Cum autem, teftibus firmifque probationibus adhibitis, quæ contra nos gefta fuerant, retuliffemus, admiratione capti funt: omnibufque palam fuit, jure merito eos fynodum reformidaffe, ut ne coram convincerentur. Tum ajebant: eo fortaffe ex Oriente venerunt, quod Athanafium cum fuis putarent non acceffurum: fiquidem cernentes eos rebus fuis confidere ac in jus provocare, fugam faciunt. Nos igitur, utpote injuria affectos ac de falfis criminibus accufatos, receperunt; firmiorique fententia nos ad communionem & agapen admittendos decreverunt. Illos autem qui Eufebii fcelerum fefe confortes etiam illo impudentiores exhibuerant, condemnarunt, Theodorum nempe Heracleæ epifcopum, Narciffum Neroniadis, Acacium Cæfareæ, Stephanum Antiochiæ, Urfacium & Valentem in Pannonia Epifcopos, Menophantum Ephefi, & Georgium Laodiceæ. Scripferuntque omnibus ubique terrarum epifcopis, & ad fingulas eorum parœcias qui injuriam paffi fuerant; his verbis.

πώτης ὐδεὶς ἐγίνετο μέσ☉, ἐταράχθησαν πληγέντες ὑπὸ τῦ συνειδότ☉, ὐκέτι γὰρ ὡς ἤθελον ἐκρίνοντο, ἀλλ' ὡς (1) ὁ τῆς ἀληθείας ἀπήτει λόγ☉. ἐπὶ πολὺ τοίνυν ἡμῶν προκαλυμένων, καὶ τῆς συνόδυ τῶν ἐπισκόπων (2) προκαλέσης αὐτὺς, καὶ λεγέσης, „ἤλθετε κριθῆναι, διὰ τί τοίνυν ἐλθόντες ὑποποδίζετε; „ἐχρῆν γὰρ ὑμᾶς ἢ μὴ ἐλθεῖν, ἢ ἐλθόντας μὴ κρύπτεσθαι. τῦτο γὰρ ὑμῖν φέρει μεγίστην κατάγνωσιν. ἰδὺ, „πάρεισιν οἱ περὶ Ἀθανάσιον, ὓς ἀπόντας διεβάλλετε, „ἵν' εἴ τι (3) νομίζετε ἔχειν, διελέγξητε τύτυς παρόντας· εἰ δὲ μὴ δύνασθε, προσποιεῖσθε δὲ μὴ βύλεσθαι, δῆλοί ἐστε συκοφάνται, καὶ ταύτην ὑμῖν ἡ σύνοδ☉ δώσει τὴν κρίσιν. „ οἱ δὲ ταῦτα ἀκύσαντες, καὶ καταγινώσκοντες ἑαυτῶν· ᾔδεισαν γὰρ, ἃ ἔπραξαν, καὶ ἐπλάσαντο καθ' ἡμῶν, ᾐσχύνθησαν ἀπαντῆσαι, πολλὴν καὶ ἀπρεπῆ καθ' ἑαυτῶν τὴν συκοφαντίαν ἐλέγξαντες. ἡ τοίνυν ἁγία σύνοδ☉ καταγνῦσα τῆς ἀπρεπῦς καὶ ὑπόπτυ φυγῆς ἐκείνων, ἐδέξατο ἡμᾶς εἰς ἀπολογίαν· διηγησαμένων δὲ ἡμῶν διὰ μαρτύρων καὶ ἀποδείξεων τὰ πραχθέντα καθ' ἡμῶν, ἐθαύμασαν. καὶ ἅπαντες ἐπέγνωσαν, ὅτι διὰ τῦτο εἰκότως ἐφοβήθησαν τὴν σύνοδον, ἵνα μὴ εἰς πρόσωπον ἐλεγχθῶσιν. ἔλεγόν τε, ἴσως νομίζοντες μὴ παραγίνεσθαι τὺς περὶ Ἀθανάσιον, ἀπήντησαν ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς, ὅπυγε ἰδόντες αὐτὺς παῤῥησιαζομένυς, καὶ προκαλυμένυς τὴν κρίσιν, φεύγυσιν. ἡμᾶς μὲν ὖν ἀπεδέξαντο ὡς ἀδικηθέντας καὶ μάτην διαβληθέντας, καὶ ἐκύρωσαν ἔτι μᾶλλον εἰς ἡμᾶς, τήν τε κοινωνίαν καὶ (4) ἀγάπην. τὺς δὲ κοινωνὺς καὶ ἀναιδεστέρυς γενομένυς τῆς Εὐσεβίυ κακυργίας καθεῖλον, Θεόδωρον ἀπὸ Ἡρακλείας, Νάρκισσον ἀπὸ (5) Νερωνιάδ☉, Ἀκάκιον ἀπὸ Καισαρείας, Στέφανον ἀπὸ Ἀντιοχείας, καὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα ἀπὸ Παννονίας, καὶ Μηνόφαντον ἀπὸ Ἐφέσου, καὶ Γεώργιον ἀπὸ Λαοδικείας, καὶ ἔγραψαν τοῖς ἁπανταχῦ τῆς οἰκυμένης ἐπισκόποις, καὶ τῇ ἑκάστου τῶν ἀδικηθέντων (6) παροικίᾳ, ταῦτα.

EPISTOLA SYNODI

Sardicæ congregatæ.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΕΝ ΣΑΡΔΙΚΗ

συναχθείσης Συνόδυ.

SANCTA SYNODUS

per Dei gratiam Sardicæ congregata, ex urbe Roma, ex Hifpaniis, Galliis, Italia, Campania, Calabria, Apulia, Africa, Sardinia, Pannoniis, Myfiis, Dacia, Norico, Sifcia, Dardania, altera Dacia, Macedonia, Theffalia, Achaia, ex Epiris, Thracia, Rhodope, Palæftina, Arabia, Creta, & Ægypto. Prefbyteris & Diaconis, & univerfæ fanctæ Dei Ecclefiæ Alexandriæ commoranti, dilectis fratribus in Domino falutem.

Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

ἡ κατὰ θεῦ χάριν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα, ἀπὸ Ῥώμης, καὶ Σπανιῶν, Γαλλιῶν, Ἰταλίας, Καμπανίας, Καλαβρίας, Ἀπυλίας, Ἀφρικῆς, Σαρδανίας, Παννονιῶν, Μυσιῶν, (7) Δακίας, Νωρίκυ, Σισκίας, Δαρδανίας, ἄλλης Δακίας, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ἀχαΐας, Ἠπείρων, Θρᾴκης, καὶ Ῥοδόπης, καὶ Παλαιστίνης, καὶ Ἀραβίας, καὶ Κρήτης, καὶ Αἰγύπτυ. πρεσβυτέροις, καὶ διακόνοις, καὶ πάσῃ τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ τῦ θεῦ τῇ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παροικύσῃ, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν κυρίῳ χαίρειν.

37. Etiam veftræ pietatis litteris nondum acceptis, non ignotum id nobis, fed exploratum fuit, execrandæ Arianorum hærefis patronos, multa & atrocia in exitium potius animarum fuarum, quam in Ecclefiam machinatos effe. Hæc enim fuit eorum ars & vafrities, femperque hujus lethiferi propofiti fuere; ut omnes ubique orthodoxos, qui Ecclefiæ Catholicæ

37. ΚΑΙ πρὶν μὲν λαβεῖν ἡμᾶς τὰ γράμματα τῆς εὐλαβείας ὑμῶν, ὐκ ἠγνοῦμεν, ἀλλὰ καὶ φανερὸν ἡμῖν ἦν, ὡς ὅτι οἱ τῆς δυσωνύμυ τῶν Ἀρειανῶν αἱρέσεως προστάται, πολλὰ καὶ δεινὰ μᾶλλον δὲ (8) καὶ ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς, ἢ κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐμηχανῶντο. αὕτη γὰρ ἦν αὐτῶν τέχνη καὶ πανυργία, ταύτης ἀεὶ τῆς θανατηφόρυ γεγόνασι προθέσεως· ὅπως (9) πάντας τὺς ὁπυδήποτε τυγχάνοντας τῆς ὀρθῆς δόξης, καὶ τὴν τῆς

(1) In Editis artic. ὁ deeft. In Reg. vero legitur.
(2) Editi προκαλέσης αὐτὺς, & ita legiffe videtur Nannius qui vertit *eos . . . accerferet*. At Reg. ἀποστειλάσης πρὸς αὐτὺς, non incommode.
(3) Reg. νομίζητε.
(4) Ad Agapen, id eft ad convivia fidelium. De qua voce fufius pertractant Suicerus, Cangius & alii complurimi.
(5) Νερωνιάδος. In Hilarii fragmentis legitur, *Narciffus Irenopolis*, fed mendofe pro *Neropolis*.
(6) παροικίᾳ. Hæc vox interdum fumitur pro Diœcefi, ut hoc loco & alias fæpiffime apud Athanafium, interdum pro quadam Ecclefia peculiari, ut infra cernere eft, ubi Mareotes παροικία nuncupatur. vide Valefium in Notis ad Eufeb. p. 4. & Sirmondum. Hujus vocis frequens eft ufus apud Patres.
(7) Reg. Δακίας, & recte quidem. Editi Δακιῶν. Mox Σισκίας. Sunt qui Θουσκίας legendum exiftiment: fed omnes cum editi tum mff. Σισκίας habent, & ita legendum effe conftat; nam initio hujus Apologiæ Athanafius in numero provinciarum quarum epifcopi Sardicam convenerant, Sifciam reponit.
(8) καὶ deeft in Reg. In aliis vero legitur.
(9) Reg. πάντας, rectius quam editi, qui πάντως habent.

τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας διδασκαλίαν κατέχοντας, τὴν παρὰ τῶν πατέρων αὐτοῖς παραδοθεῖσαν, σπουδάζειν ἐλαύνειν καὶ διώκειν. τοὺς μὲν γὰρ πλαστοῖς ἐγκλήμασιν ὑπέβαλλον, ἄλλους εἰς ἐξορισμὸν ἀπέστελλον, ἄλλους ἐν αὐταῖς ταῖς τιμωρίαις κατεπόνουν. ἀμέλει καὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου ὑμῶν Ἀθανασίου τὴν καθαρότητα, βίᾳ καὶ τυραννίδι συλλαβέσθαι ἐσπούδασαν, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε ἐπιμελὴς, οὔτε μετὰ πίστεως, οὔθ' ὅλως δικαία γέγονεν ἡ παρ' ἐκείνων κρίσις. διόπερ οὐδὲ θαῤῥοῦντες οἷς ἐδραματούργησαν, οὐδὲ οἷς ἐθρύλησαν κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θεωροῦντες, ὡς οὐ δύνανται περὶ τούτων ἀποδείξεις ἔχειν ἀληθεῖς, παρόντες εἰς τὴν (1) Σαρδῶν πόλιν, οὐκ ἠθέλησαν εἰς τὴν σύνοδον πάντων τῶν ἁγίων ἐπισκόπων ἀπαντῆσαι. ἐκ δὴ τούτου φανερὰ, καὶ δικαία καθέστηκεν ἡ κρίσις τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν Ἰουλίου, οὐ γὰρ ἀσκέπτως βεβούλευται, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐπιμελείας ὥρισεν, ὥστε μηδὲ ὅλως (2) διστάσαι περὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου. εἶχε γὰρ ἐπισκόπων ὀγδοήκοντα ἀληθεῖς μάρτυρας, εἶχε καὶ τοῦτο δίκαιον, ὅτι διὰ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων ἑαυτοῦ, καὶ διὰ γραμμάτων μεθώδευσε τοὺς περὶ Εὐσέβιον, τοὺς οὐκ ἐπὶ κρίσει, ἀλλ' ἐπὶ βίᾳ μᾶλλον ἐπερειδομένους. ὅθεν οἱ πανταχοῦ πάντες ἐπίσκοποι, τὴν κοινωνίαν Ἀθανασίου ἐβεβαίωσαν διὰ τὴν καθαρότητα αὐτοῦ. κἀκεῖνο δὲ ὑμῶν ἡ ἀγάπη συνοράτω, ἐπειδὴ εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον τὴν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσαν παρεγένετο, τότε δὴ, καθὰ προείπομεν, καὶ διὰ γραμμάτων, καὶ δι' ἀγράφων (3) ἐντολῶν ὑπεμνήσθησαν οἱ τῆς ἑῴας, καὶ ἐκλήθησαν παρ' ἡμῶν ὥστε παρεῖναι. ἀλλ' ἐκεῖνοι ὑπὸ τῆς συνειδήσεως καταγινωσκόμενοι, ἀπρεπέσι χρώμενοι προφάσεσι, φυγοδικεῖν ἤρξαντο. ἠξίουν γὰρ τὸν ἀθῶον, ὡς ὑπεύθυνον, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας ἐκβάλλεσθαι, οὐ συνορῶντες, ὡς ἀπρεπὲς, μᾶλλον δὲ ἀδιώνατον ἦν τοῦτο. καὶ τὰ ὑπομνήματα δὲ τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ γενόμενα ὑπὸ παμπονήρων καὶ ἐξωλεστάτων τινῶν νεωτέρων, οἷς οὐκ ἄν τις ἐπίστευσεν οὐδὲ τὸν τυχόντα βαθμὸν τοῦ κλήρου, συνέστηκε κατὰ (4) μονομέρειαν πεπρᾶχθαι. οὔτε γὰρ ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, οὔτε Μακάριος ὁ πρεσβύτερος ὁ κατηγορούμενος ὑπ' αὐτῶν παρῆν. καὶ ὅμως ἡ παρ' αὐτῶν ἐρώτησις, μᾶλλον δὲ ὑποβολὴ ἡ γενομένη, πάσης αἰσχύνης ἦν μεστή· πῆ μὲν γὰρ ἐθνικοὶ, πῆ δὲ κατηχούμενοι ἠρωτῶντο, οὐχ ἵνα, ἅπερ ἴσασιν, εἴπωσιν, ἀλλ' ἵνα, ἅπερ παρ' αὐτῶν μεμαθήκασι, ψεύσωνται. καὶ γὰρ καὶ (5) ὑμῶν τῶν πρεσβυτέρων φροντιζόντων ἐπὶ τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ὑμετέρου ἐπισκόπου, καὶ βουλομένων παρεῖναι ἐπὶ τῇ ἐξετάσει, καὶ τὴν ἀλήθειαν δεῖξαι, καὶ τὰ ψευδῆ διελέγξαι, οὐδεὶς λόγος γέγονεν, οὐκ ἐπέτρεψαν γὰρ ὑμᾶς παρεῖναι, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὕβρεως ἐξέβαλον. καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα φανερὰ πᾶσι καθέστηκε καὶ ἐκ τούτων ἡ συκοφαντία, ὅμως ἀναγινωσκομένων τῶν ὑπομνημάτων, εὕρομεν αὐτὸν τὸν παμπόνηρον Ἰσχύραν, τὸν ἐπὶ τῇ συκοφαντίᾳ μισθὸν παρ' αὐτῶν λαβόντα, τὸ δοκοῦν ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς, διελέγχοντα ἑαυτοῦ τὴν συκοφαντίαν. αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰσχύρας ἐν αὐτοῖς τοῖς ὑπομνήμασι διελάλησε, κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν, ἐν ᾗ Μακάριον ἐληλυθέναι εἰς τὸ κελλίον ἑαυτοῦ διεβεβαιοῦτο, νοσοῦντα τότε κατακεῖσθαι ἑαυτόν. καίτοι τῶν περὶ Εὐσέβιον γράψαι τολμησάντων, ἑστάναι τότε τὸν Ἰσχύραν καὶ προσφέρειν, ὅτε Μακάριος ἐπέστη.

38. Κἀκείνη δὲ πᾶσι φανερὰ καθέστηκεν ἡ συκοφαντία, καὶ διαβολὴ, ἣν ἠπάσαντο μετὰ ταῦτα, ἔφασαν γὰρ καὶ κατεβόησαν, φόνον δεδρακέναι τὸν Ἀθανάσιον, καὶ ὡς Ἀρσένιόν τινα Μελιτιανὸν ἐπίσκοπον ἀνῃρηκέναι, ἐφ' ᾧ προσποιητῷ στεναγμῷ καὶ πεπλασμένοις δάκρυσιν ὑπεκρίνοντο, καὶ ἠξίουν τοῦ ζῶντος ὡς τεθνηκότος τὸ σῶμα ἀποδοθῆναι. ἀλλ' οὐκ ἄγνωστα

doctrinam retinent, a patribus sibi traditam, sedibus pellere, & persequi satagant. Aliis enim ficta crimina imposuere, alios in exsilium misere, alios in ipsis suppliciis confecerunt. Certe fratris nostri & coepiscopi Athanasii innocentiam vi & tyrannide circumvenire conati sunt, quapropter nulla sedulitate, nulla fide, vel æquitate, in eo judicando sunt usi. Ideo diffisi iis quas lusere fabulis, atque rumoribus quos de illo sparsere: imo animadvertentes, se non vera posse earum rerum proferre argumenta; cum essent in urbe Sardica, noluerunt ad synodum sanctorum omnium Episcoporum accedere. Atque hinc æquitas judicii fratris & coepiscopi nostri Julii liquido apparuit: qui non temerario consilio, sed cum debita accuratione sententiam tulit, adeo ut nihil sit dubii de communione fratris nostri Athanasii relictum: quippe qui octoginta episcopos pro se habuerit veraces testes. A quo illud quoque cum æquitate actum est, quod per dilectos fratres nostros presbyteros suos, & per litteras suas, Eusebianos, non recto judicio sed vi fretos, sapienter eluserit. Quapropter omnes ubique episcopi, Athanasii utpote innocentis communionem firmam statamque fecerunt. Illud quoque vestra caritas animadvertat; cum ad sanctam synodum Sardicæ congregatam advenisset, tunc, uti supra diximus, Orientales episcopos, & scriptis litteris, & mandatis non scriptis, a nobis citatos vocatosque fuisse, ut se judicio sisterent. At illi sua sese damnante conscientia, turpibus usi tergiversationibus judicium subterfugere cœperunt. Postulabant enim, ut innocentem quasi reum a nostra communione ejiceremus: non advertentes quam indecens, imo potius quam impossibile illud esset. Quin & monumenta in Mareote edita, a sceleratissimis & perditissimis quibusdam adolescentibus, quibus ne minimum quidem clericatus gradum quispiam contulisset, una solum e partibus præsente facta fuisse constabat: nam neque frater noster Athanasius, neque Macarius presbyter ab illis accusatus, illic adfuerant. Et alioqui eorum inquisitio seu potius fraudulenta subjectio, omni turpitudine plena erat; nam cum ethnici, tum catechumeni interrogabantur, non ut, quæ scirent, dicerent, sed ut quæ ab illis didicerant, falso proferrent. Siquidem & vestrum presbyterorum, qui absente Episcopo tei curam gerebatis, ac voluistis quæstioni interesse, & veritatem patefacere, mendaciaque refutare, nulla est habita ratio: neque enim vos adesse concesserunt, sed contumeliose ejecerunt. Ac licet hinc maxime eorum sycophantia omnibus comperta sit, attamen dum monumenta illa legerentur, deprehendimus ipsum sceleratissimum Ischyram, qui vacuo episcopatus nomine, in mercedem sycophantiæ suæ, est ab illis donatus, calumniam suam coarguere. In iisdem enim monumentis narrabat ipse Ischyras, se qua hora Macarium in suam cellam venisse affirmabat, ægrotum jacuisse: licet econtra Eusebiani scribere ausi sint, Ischyram, cum Macarius supervenit, stetisse & oblationem fecisse.

38. Quinetiam ea qua post usi sunt sycophantia & calumnia omnibus manifesta est. Ajebant enim, & magnis clamoribus affirmabant, cædem Athanasium perpetrasse, & Arsenium quemdam Meletianum episcopum occidisse. quam rem simulato gemitu & falsis lacrymis deplorabant, postulantes viventis corpus quasi is mortuus esset sibi tradi. Sed non latuit

eorum

(1) Basil. Σαρδῶν. quo item modo alias legitur. Reg. Σαρδὼν, cum gravi accentu.
(2) Reg. διστάξαι.
(3) Reg. δι' ἀγράφου ἐντολῆς. Mox idem ἐκλήθησαν παρ' ἡμῶν ὥστε παρεῖναι. In editis παρ' ἡμῶν ὥστε desunt.

(4) Reg. μονομερίαν πεπρᾶχθαι.
(5) Reg. ὑμῶν. Alii cum Editis ἡμῶν perperam. Nannii versio sic habet: *Nulla enim nostri ratio habita est, qui presbyteri sumus Athanasii*. Quasi vero omnes episcopi Sardicæ coacti Athanasii presbyteri fuerint.

eorum vaſrities: omnibus enim compertum fuit hominem vivere, & inter vivos numerari: & cum conſpicerent illi ad omne ſcelus promti viri, ſe mendacii convictos: ipſe enim Arſenius vivus, ſe minime occiſum aut mortuum eſſe palam fecit; nihilo tamen magis quieverunt, ſed alias ſycophantias prioribus addendas quæſiere, ut quibuſvis machinis adhibitis, hominem denuo calumniarentur. Quid igitur, dilecti? Nequaquam perterritus eſt frater noſter Athanaſius, ſed iterum magna uſus fiducia, eos in jus provocabat: nos quoque rogavimus hortatique ſumus, ut judicio ſe ſiſterent, & ſi poſſent, hominem convincerent. O magnam arrogantiam! o ingentem ſuperbiam! aut potius, ſi vere dicendum eſt, o malam, & crimine obnoxiam conſcientiam! quod ſane nulli non exploratum eſt. Quocirca, dilecti fratres, monemus vos & hortamur, ut præ omnibus rectam Eccleſiæ catholicæ fidem retineatis. Multa quidem gravia & atrocia toleraſtis, multas quoque contumelias & injurias ſuſtinuit catholica Eccleſia: ſed *qui perſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus erit*. Quare ſi quid iterum contra vos aggrediantur, tribulatio illa gaudii vobis loco ſit; nam iſtiuſmodi afflictiones pars ſunt martyrii, & hujuſmodi veſtræ confeſſiones & tormenta, ſua mercede non carebunt: ſed certaminis præmiis a Deo donandi eſtis. Quamobrem pro ſana fide potiſſimum decertate, necnon pro innocentia Athanaſii epiſcopi veſtri & commiſtri noſtri. Nam neque rem ſilentio præterivimus, neque neglex imus quæ veſtræ ſecuritati conducebant: ſed ea curavimus, ea egimus quæ caritatis ratio poſtulat. Fratrum quippe noſtrorum afflictorum vicem dolemus, & illorum afflictiones, noſtras arbitramur.

Matth. 10. 22.

39. Quocirca hæc retulimus ad piiſſimos, & Dei amantiſſimos Imperatores, rogantes eorum humanitatem, ut eos qui adhuc vexantur & affliguntur, dimitti jubeant, decernantque, ut ne quis judicum, quorum officium eſt popularia ſolum curare, clericos judicet, aut ullatenus in poſterum, occaſione curandarum eccleſiarum, adverſus fratres quidvis moliatur: ſed ut quiſque citra perſequutionem aut vim vel fraudem, pro voto & voluntate ſua vitam agat, ac cum quiete & pace Catholicam & Apoſtolicam ſectetur fidem. Porro veſtram unanimitatem monitam volumus, Gregorium, qui dicitur præter jus faſque ab hæreticis ordinatus, & in veſtram urbem ab illis miſſus, univerſæ ſacræ Synodi judicio damnatum depoſitumque fuiſſe, tametſi revera numquam is ut epiſcopus ſit habitus. Veſtrum igitur epiſcopum Athanaſium redeuntem, cum gaudio recipiatis; ideo enim illum cum pace dimiſimus. Unde hortamur omnes, qui vel metu vel quorumdam dolo circumventi cum Gregorio communicarunt, ut jam moniti, & excitati, nobis morem gerentes, a deteſtanda ejus communione deſiſtant, ac deinceps ſeſe Eccleſiæ catholicæ conjungant.

40. (Ceterum quia cognovimus Euſebianos in A-

A γέγονε τὰ σοφίσματα τούτων. ἔγνωσαν γὰρ (1) ἅπαντες, ζῆν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξετάζεσθαι· καὶ ἐπειδὴ ἑώρων ἑαυτοὺς οἱ πρὸς πάντα ἑτοιμοι χερεῖς, διελεγχομένους ἐπὶ τοῖς ψεύσμασι τούτοις, αὐτὸς γὰρ ζῶν ὁ Ἀρσένιος ἐδείκνυεν ἑαυτὸν μὴ ἀνῃρῆσθαι μηδὲ τεθνηκέναι, ὅμως οὐχ ἡσύχασαν, ἀλλ' ἑτέρας συκοφαντίας πρὸς ταῖς προτέραις συκοφαντίαις ἐπεζήτουν· ἵνα πάλιν μηχανησάμενοι, (2) διαβάλλωσι τὸν ἄνθρωπον. Τί οὖν, ἀγαπητοί; οὐκ ἐταράχθη ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος, ἀλλὰ πάλιν πολλῇ παῤῥησίᾳ χρώμενος προεκαλεῖτο, καὶ ἐπὶ τούτοις αὐτούς· καὶ ἡμεῖς δὲ ηὐχόμεθα καὶ προετρεπόμεθα ἐλθεῖν αὐτοὺς
B εἰς τὴν κρίσιν, καὶ, εἴπερ δύνανται, διελέγξαι. ὢ τῆς πολλῆς πλεονεξίας· ὢ τῆς δεινῆς ὑπερηφανίας, μᾶλλον δὲ, εἰ δεῖ τ' ἀληθὲς εἰπεῖν, ὢ κακῆς καὶ ὑπευθύνου συνειδήσεως· τοῦτο γὰρ πᾶσι πεφανέρωται. ὅθεν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ, ὑπομιμνήσκομεν καὶ προτρεπόμεθα ὑμᾶς, πρὸ πάντων τὴν ὀρθὴν πίστιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας κατέχειν. πολλὰ μὲν γὰρ καὶ δεινὰ καὶ χαλεπὰ πεπόνθατε· πολλὰς δὲ ὕβρεις καὶ ἀδικίας ὑπέμεινεν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, ἀλλ' „ ὁ ὑπομείνας „ εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. „ διόπερ κἂν ἔτι ποιεῖν τολμήσωσι καθ' ὑμῶν, ἡ θλῖψις ἀντὶ χαρᾶς ὑμῖν
C ἔστω. τὰ γὰρ τοιαῦτα παθήματα, μέρος ἐστὶ μαρτυρίου, καὶ αἱ τοιαῦται ὑμῶν ὁμολογίαι καὶ αἱ βάσανοι, οὐκ ἄμισθοι τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἀπολήψεσθε παρὰ τοῦ θεοῦ τὰ ἔπαθλα. διότι μάλιστα ἀγωνίζεσθε, ὑπὲρ τῆς ὑγιαινούσης πίστεως, καὶ τῆς καθαρότητος τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν Ἀθανασίου τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν. καὶ γὰρ οὐδὲ ἡμεῖς παρεσιωπήσαμεν, οὐδὲ ἠμελήσαμεν τῆς ὑμῶν ἀμεριμνίας χάριν· ἀλλ' ἐφροντίσαμεν καὶ πεποιήκαμεν, ἅπερ ὁ τῆς ἀγάπης λόγος ἀπαιτεῖ. συμπάσχομεν γὰρ τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς ἡμῶν, καὶ τὰ ἐκείνων παθήματα, ἴδια ἡγούμεθα. (3)

39. Διόπερ ἀνηνέγκαμεν καὶ ἠξιώσαμεν τοὺς εὐσε-
D βεστάτους καὶ θεοφιλεστάτους βασιλέας, ὅπως ἡ φιλανθρωπία αὐτῶν, καὶ τοὺς ἔτι κάμνοντας καὶ πιεζομένους, ἀνεθῆναι κελεύσῃ, καὶ προστάξωσι μηδένα τῶν δικαστῶν, οἷς περὶ μόνων τῶν δημοσίων μέλειν προσήκει, μήτε κρίνειν κληρικοὺς, μήτε ὅλως τοῦ λοιποῦ, προφάσει τῶν ἐκκλησιῶν, ἐπιχειρεῖν τι κατὰ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ἵνα ἕκαστος χωρίς τινος (4) διωγμοῦ, χωρίς τινος βίας καὶ πλεονεξίας, ὡς εὔχεται καὶ βούλεται, ζῇ, καὶ μεθ' ἡσυχίας καὶ εἰρήνης τὴν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν πίστιν μετέρχηται. Γρηγόριος μέν τοι ὁ παρανόμως (5) παρὰ τῶν αἱρετικῶν λεγόμενος κατασταθῆναι, καὶ εἰς τὴν ὑμετέραν πόλιν παρ' αὐτῶν ἀποσταλεὶς· καὶ τοῦτο γὰρ γινωσκέτω
E ὑμῶν ἡ ὁμοψυχία, ὅτι κρίσει τῆς ἱερᾶς πάσης συνόδου καθῃρέθη, εἰ καὶ τὰ μάλιστα (6) οὐδεπώποτε, οὐδὲ ὡς ἐπίσκοπος ὅλως γενόμενος ἐνομίσθη. χαίρετε τοίνυν ἀπολαμβάνοντες ἑαυτῶν τὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μετ' εἰρήνης αὐτὸν ἀπελύσαμεν, ὅθεν καὶ παραινοῦμεν πᾶσι τοῖς ἢ διὰ φόβον, ἢ διὰ περιδρομήν τινων κοινωνήσασι Γρηγορίῳ, ἵνα νῦν ὑπομνησθέντες καὶ προτραπέντες, καὶ ἀναπεισθέντες παρ' ἡμῶν παύσωνται τῆς πρὸς ἐκεῖνον μυσαρᾶς κοινωνίας, καὶ λοιπὸν ἑαυτοὺς συνάψωσι (7) τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ.

40. ((8) Ἐπειδὴ δὲ ἔγνωμεν, ὅτι καὶ Ἀφθόνιος, καὶ Ἀθα-

(1) Reg. πάντες. Mox & ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξετάζεσθαι. quæ loquendi formula infra quoque uſuvenit. Cicero pro Quintio: *ne numeretur inter vivos*.

(2) Idem Reg. διαβάλλωσι. Alias ſycophantias ab Euſebianis objectas vide ſupra in epiſtola Alexandrinæ ſynodi.

(3) Quæ in editis ſequebantur poſt ἴδια ἡγούμεθα pertinent ad ſequentem epiſtolam, ut infra monemus.

(4) Hæc χωρίς τινος διωγμοῦ in editis deerant, nos ſumus ex Reg. & Baſil. mutuati.

(5) Reg. ὑπὸ τῶν.

(6) οὐδεπώποτε uno verbo. Ita Reg. melius quam editi οὐδὲ πώποτε.

(7) Quæ ſequuntur, poſt τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ad hanc epiſtolam pertinere, nec ſequenti addenda eſſe, monet Regii codicis ſcriptor, qui præpoſito aſteriſco, & inferius deinde altera nota appoſita, ſic habet, ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου, μέχρι τούτου ἔχει κατὰ προσθήκην αὕτη ἡ ἐπιστολὴ τῆς μετ' αὐτῆς, ἤγουν τῆς πρὸς πάντας ἐπισκόπους. ideſt, *quę ab hac nota uſque ad ſequentem habentur, ad hanc epiſtolam pertinent, nec in ſubſequenti ad omnes epiſcopos leguntur*. Nimirum amanuenſis cum eas epiſtolas fere ſimiles adverteret, priorem tantum deſcripſit, quibuſdam quæ in ſecunda duntaxat legebantur ad marginem additis, ne exciderent. monetque viciſſim, ea quæ ſequuntur poſt τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ priori ſolum, & nequaquam ſubſequenti eſſe adſcribenda. Subodorari tamen licet quædam verba quæ ad ſequentem epiſtolam pertinerent, eorumdem negligentia in priori remanſiſſe nullo diſcrimine diſtincta: itemque nonnulla hanc primam ſpectantia, ſubſequenti falſo adſcribi. ſed levioris momenti res eſt.

(8) Reg. quem ſequimur ἐπειδὴ δέ. Baſil. ἐπεὶ δέ. Editi vero ἐπεὶ δὲ καί.

Ἀθανάσιος ὁ Καπίτωνος καὶ Παῦλος, καὶ Πλουτίων οἱ συμπρεσβύτεροι ἡμῶν συσκευὴν καὶ αὐτοὶ πεπόνθασιν ὑπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον, ὥστε, τοὺς μὲν ἐξορισμοῦ πειραθῆναι, τοὺς δὲ καὶ θανάτων ἀπειλὰς διαπεφευγέναι, τούτου ἕνεκεν καὶ περὶ τούτου δηλῶσαι ὑμῖν ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα, ἵνα γινώσκητε, ὅτι καὶ τούτους ἀπεδεξάμεθα, καὶ ἀθώους ἀπελύσαμεν, εἰδότες, ὅτι πάντα τὰ παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον κατὰ τῶν ὀρθοδόξων γενόμενα, ἐπὶ δόξῃ καὶ συστάσει τῶν συσκευασθέντων ὑπ' αὐτῶν γέγονεν. ἔπρεπεν (1) μὲν οὖν τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον, τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον, περὶ αὐτῶν ὡς περὶ ἰδίων ἰδίοις ὑμῖν δηλῶσαι. ἐπειδὴ δὲ ὑπὲρ πλείονος μαρτυρίας καὶ τὴν ἁγίαν σύνοδον ἠθέλησεν ὑμῖν γράψαι, διὰ τοῦτο οὐκ ἀνεβαλλόμεθα, ἀλλὰ καὶ σημᾶναι ὑμῖν ἐσπουδάσαμεν, ἵν' ὥσπερ ἡμεῖς οὕτως καὶ ὑμεῖς αὐτοὺς ἀποδέξησθε, ἄξιοι γὰρ καὶ αὐτοὶ ἐπαίνου, ὅτι διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν καὶ αὐτοὶ ἠξιώθησαν παρὰ τῶν αἱρετικῶν ὕβριν ὑπομεῖναι.) τίνα δέ ἐστι τὰ παρὰ τῆς ἁγίας συνόδου δογματισθέντα κατὰ τῶν προϊσταμένων τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως, καὶ πλημμελησάντων καθ' ὑμῶν, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν, γνώσεσθε ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων· ἀπεστείλαμεν γὰρ ὑμῖν, ἵνα (2) καὶ ἐκ τούτων γνῶτε, ὅτι ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, οὐ παρορᾷ τοὺς εἰς αὐτὴν πλημμελοῦντας. (3)

A phthonium, quoque Athanaſium Capitonis filium, Paulum & Plutionem compresbyteros noſtros, conſpirationem feciſſe, ita ut alii quidem in exſilium miſſi ſint, quidam mortis minis perterriti aufugerint; idcirco vobis declarandum duximus, etiam illos a nobis receptos, & innoxios eſſe declaratos; quod probe ſciremus, omnia quæ ab Euſebianis adverſus orthodoxos geſta ſunt, ad gloriam & commendationem eorum, quos illi calumniati ſunt, vergere. Decebat quidem epiſcopum veſtrum, comminiſtrumque noſtrum Athanaſium, de iis vos certiores facere, ſed quoniam firmioris teſtimonii cauſa, ipſam B ſanctam Synodum vobis ſcribere, exoptavit; ideo nihil ſuperſedendum rati, hæc vobis quam primum ſignificare curavimus; ut quemadmodum nos, ita vos quoque illos recipiatis; laudem enim ipſi merentur, quoniam propter ſuam in Chriſtum pietatem digni habiti ſunt ab hæreticis contumeliam pati.) Quænam autem a ſancta Synodo decreta ſint contra Arianæ hæreſeos præfectos, qui & in vos & in alias eccleſias debacchati ſunt, ex iis quæ ſubjuncta ſunt, cognoſcetis; ea enim ad vos miſimus, ut hinc notum ſit vobis, Eccleſiam catholicam non diſſimulanter agere cum iis qui in C ſe ſcelera perpetrarint.

Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

ἡ κατὰ θεοῦ χάριν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα, τοῖς κατ' Αἴγυπτον καὶ Λιβύην ἐπισκόποις, καὶ συλλειτουργοῖς ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς, ἐν κυρίῳ χαίρειν.

41. ΚΑΙ πρὶν μὲν λαβεῖν ἡμᾶς τὰ γράμματα τῆς εὐλαβείας ὑμῶν, (4) οὐκ ἠγνοοῦμεν, ἀλλὰ καὶ φανερὸν ἡμῖν ἦν, ὡς ὅτι οἱ τῆς δυσωνύμου τῶν Ἀρειανῶν αἱρέσεως προστάται, πολλὰ καὶ δεινὰ μᾶλλον δὲ καὶ ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἢ κατὰ τῆς ἐκκλησίας ἐμηχανῶντο. αὕτη γὰρ ἦν αὐτῶν τέχνη καὶ πανουργία, ταύτης ἀεὶ τῆς θανατηφόρου γεγόνασι προθέσεως· ὅπως πάντας τοὺς ὁποιδήποτε τυγχάνοντας τῆς ὀρθῆς δόξης, καὶ τὴν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας διδασκαλίαν κατέχοντας, τὴν παρὰ τῶν πατέρων αὐτοῖς παραδοθεῖσαν, σπουδάζειν ἐλαύνειν καὶ διώκειν. τοὺς μὲν γὰρ πλαστοῖς ἐγκλήμασιν ὑπέβαλλον. ἄλλους εἰς ἐξορισμὸν ἀπέστελλον, ἄλλους ἐν αὐταῖς ταῖς τιμωρίαις κατεπόνουν. ἀμέλει καὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου τὴν καθαρότητα, βίᾳ καὶ τυραννίδι συλλαβέσθαι ἐσπούδασαν, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε ἐπιμελὴς, οὔτε μετὰ πίστεως, οὔθ' ὅλως δικαία γέγονεν ἡ παρ' ἐκείνων κρίσις. διόπερ οὐδὲ θαρροῦντες, οἷς ἐδραματούργησαν, οὐδὲ οἷς ἐθρύλησαν κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ θεωροῦντες, ὡς οὐ δύνανται περὶ τούτων ἀποδείξεις ἔχειν ἀληθεῖς, παρόντες εἰς τὴν Σαρδῶν πόλιν, οὐκ ἠθέλησαν εἰς τὴν σύνοδον πάντων τῶν ἁγίων ἐπισκόπων ἀπαντῆσαι· ἐκ δὴ τούτου φανερὰ καὶ δικαία καθέστηκεν ἡ κρίσις τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου ἡμῶν Ἰουλίου, οὐ γὰρ ἀσκέπτως βεβούλευται, ἀλλὰ καὶ μετ' ἐπιμελείας ὥρισεν, ὥστε μηδὲ ὅλως διστάσαι περὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου. εἶχε γὰρ ἐπισκόπων ὀγδοήκοντα ἀληθεῖς μάρτυρας, εἶχε καὶ τοῦτο δίκαιον, ὅτι διὰ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν ἡμῶν τῶν πρε- F

Tom. I.

SANCTA SYNODUS

per Dei gratiam Sardicæ congregata, iis qui in Ægypto & Libya ſunt epiſcopis & comminiſtris, dilectis fratribus in Domino ſalutem.

41. ETiam veſtræ pietatis litteris nondum acceptis, non ignotum id nobis, ſed exploratum fuit, execrandæ Arianorum hæreſis patroD nos, multa & atrocia in exitium potius animarum ſuarum, quam in Eccleſiam machinatos eſſe. Hæc enim fuit eorum ars & vafrities, ſemperque hujus lethiferi propoſiti fuere; ut omnes ubique orthodoxos, qui Eccleſiæ catholicæ doctrinam retinent, a patribus ſibi traditam, ſedibus pellere, & perſequi ſatagant. Aliis enim ficta crimina impoſuere, alios in exſilium miſere, alios in ipſis ſuppliciis confecerunt. Certe fratris noſtri & coepiſcopi Athanaſii innocentiam vi & tyrannide circumvenire conati ſunt, quapropter nulla ſedulitate, nulla fide, vel æquitate, in eo judicando ſunt E uſi. Ideo diffiſi iis, quas luſere fabulis, atque rumoribus quos de illo ſparſere: imo animadvertentes, ſe non vera poſſe earum rerum proferre argumenta; cum eſſent in urbe Sardica, noluerunt ad ſynodum ſanctorum omnium epiſcoporum accedere. Atque hinc æquitas judicii fratris & coepiſcopi noſtri Julii liquido apparuit, qui non temerario conſilio, ſed cum debita accuratione ſententiam tulit, adeo ut nihil ſit dubii de communione fratris noſtri Athanaſii relictum: quippe qui octoginta epiſcopos pro ſe habuerit veraces teſtes. A quo illud quoque cum æquitate actum eſt, quod per dilectos fratres noſtros presbyteros ſuos,

(1) μὲν abeſt ab editis, nos ſumus ex Regio mutuati. Paulo infra Reg. ἰδίων ἰδίοις. ſed ἰδίοις deeſt in Editis. Baſil. vero hunc locum ſic corrupte habet, ὡς περὶ ἰδίων ὑμῖν ὑμῖν δηλῶσαι, ſpatio vacuo inter duo ὑμῖν relicto, quaſi aliquid deficiat. Paulo infra Reg. ἀνεβαλλόμεθα. Mox idem σημάναι cum acuto.

(2) Poſt ἵνα, hæc, καὶ ὑμετέρα θεοσέβεια σύμψηφος τοῖς παρ' ἡμῶν ὁρισθεῖσι γένηται, quæ in editis legebantur, ad ſubſequentem Epiſtolam pertinent, ut monet ad marginem Regii Codicis ſcriptor.

(3) Hæc ad modum tituli ſequebantur in editis, ἡ αὐτὴ οὖν ἐπιστολὴ ἀπαραλλάκτως κατὰ πάντα ἐγράφη πρὸς τοὺς κατ' Αἴγυπτον καὶ Λιβύην ἐπισκόπους. *Hęc ipſa epiſtola ad Epiſcopos Ægypti & Libyę abſque ullo diſcrimine ſcripta eſt.* Sed non modicum inter utramque intercedit diſcrimen, ut cuique licet advertere ambas inter ſe conferenti.

(4) Poſt hæc verba τῆς εὐλαβείας ὑμῶν, hæc Regii Codicis ſcriptor appoſuit: καὶ διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ἴσην κατὰ πάντα τῆς πρὸ αὐτῆς, ἤτοι τῆς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν Ἀλεξανδρέων, πλὴν τῶν πρὸς τὸ τέλος σεσημειωμένων, κατελείφθη ἄγραφος, διὰ τὸ μὴ δευτερωθῆναι καὶ τὴν σπουδὴν καὶ τὰ χαρτία. *cum hęc epiſtola pręcedenti ad Alexandrinorum eccleſiam miſſę omnino ſimilis ſit, iis exceptis quę ſub finem annotavimus, eam non deſcripſimus, ne bis labor & charta inſumeretur.* quod ſuperius explicatum eſt.

& per litteras ſuas, Euſebianos, non recto judicio ſed vi fretos, ſapienter eluſerit. Quapropter omnes ubique epiſcopi, Athanaſii utpote innocentis communionem firmam ſtatamque fecerunt. Illud quoque veſtra caritas animadvertat; cum ad ſanctam ſynodum Sardicæ congregatam adveniſſet, tunc, uti ſupra diximus, Orientales epiſcopos, & ſcriptis litteris, & mandatis non ſcriptis, a nobis citatos vocatoſque fuiſſe, ut ſe judicio ſiſterent. At illi ſua ſeſe damnante conſcientia, turpibus uſi tergiverſationibus judicium ſubterfugere cœperunt. Poſtulabant enim, ut innocentem quaſi reum a noſtra communione ejiceremus, non advertentes quam indecens, imo potius quam impoſſibile illud eſſet. Quin & monumenta in Mareote edita a ſceleratiſſimis & perditiſſimis quibuſdam adoleſcentibus, quibus ne minimum quidem clericatus gradum quiſpiam contuliſſet, una ſolum e partibus præſente, facta eſſe conſtabat: nam neque frater noſter Athanaſius, neque Macarius presbyter ab illis accuſatus, illic adfuerant. Et alioqui eorum inquiſitio ſeu potius fraudulenta ſubjectio, omni turpitudine plena erat: nam cum ethnici, tum catechumeni interrogabantur, non ut quæ ſcirent dicerent, ſed ut quæ ab illis didicerant, falſo proferrent. Siquidem & veſtrum presbyterorum, qui abſente Epiſcopo, rei curam gerebatis, ac voluiſtis quæſtioni intereſſe, & veritatem patefacere, mendaciaque refutare, nulla eſt habita ratio: neque enim vos adeſſe conceſſerunt, ſed contumelioſe ejecerunt. Ac licet hinc maxime eorum ſycophantia omnibus comperta ſit, attamen dum monumenta illa legerentur, deprehendimus ipſum ſceleratiſſimum Iſchyram, qui vacuo epiſcopatus nomine, in mercedem ſycophantiæ ſuæ, eſt ab illis donatus, calumniam ſuam coarguere. In iiſdem enim monumentis narrabat ipſe Iſchyras, ſe, qua hora Macarium in ſuam cellam veniſſe affirmabat, ægrotum jacuiſſe: licet econtra Euſebiani ſcribere auſi ſint, Iſchyram, cum Macarius ſupervenit, ſtetiſſe & oblationem feciſſe.

42. Quinetiam ea qua poſt uſi ſunt ſycophantia & calumnia omnibus manifeſta eſt. Ajebant enim, & magnis clamoribus affirmabant, cædem Athanaſium perpetraſſe, & Arſenium quemdam Meletianum epiſcopum occidiſſe. quam rem ſimulato gemitu, & falſis lacrymis deplorabant, poſtulantes viventis corpus quaſi is mortuus eſſet ſibi tradi. Sed non latuit eorum vafrities: omnibus enim compertum fuit hominem vivere, & inter vivos numerari: & cum conſpicerent illi, ad omne ſcelus promti viri ſe mendacii convictos: ipſe enim Arſenius vivus, ſe minime occiſum aut mortuum eſſe palam fecit; nihilo tamen magis quieverunt, ſed alias ſycophantias prioribus addendas quæſiere, ut quibuſvis machinis adhibitis, hominem denuo calumniarentur. Quid igitur, dilecti? Nequaquam perterritus eſt frater noſter Athanaſius, ſed iterum magna uſus fiducia eos in jus provocabat. Nos quoque rogavimus hortatique ſumus, ut judicio ſe ſiſterent, & ſi poſſent, hominem convincerent. O magnam arrogantiam! o ingentem ſuperbiam! aut potius ſi vere dicendum eſt, o malam, & crimine obnoxiam conſcientiam! quod ſane nulli non exploratum eſt. Quocirca, dilecti fratres, monemus vos & hortamur, ut præ omnibus rectam Eccleſiæ catholicæ fidem retineatis. Multa quidem gravia & atrocia toleraſtis, multas quoque contumelias & injurias ſuſtinuit catholica Eccleſia: ſed *qui perſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus erit.* Quare ſi quid iterum contra vos aggrediantur, tribulatio illa gaudii vobis loco ſit: nam iſtiuſmodi afflictiones pars ſunt martyrii, & hujuſmodi ve-

Matth. 10. 22.

σβυτέρων ἑαυτοῦ, καὶ διὰ γραμμάτων μεθώδευσε τοὺς περὶ Εὐσέβιον, τοὺς οὐκ ἐπὶ κρίσει, ἀλλ' ἐπὶ βίᾳ μᾶλλον ἐπερειδομένους. ὅθεν οἱ πανταχοῦ πάντες ἐπίσκοποι, τὴν κοινωνίαν Ἀθανασίου ἐβεβαίωσαν διὰ τὴν καθαρότητα αὐτοῦ. κἀκεῖνο δὲ ὑμῶν ἡ ἀγάπη συνοράτω, ἐπειδὴ εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον τὴν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσαν παρεγένετο, τότε δὴ καθὰ προείπομεν, καὶ διὰ γραμμάτων, καὶ δι' ἀγράφων ἐντολῶν ὑπεμνήσθησαν οἱ τῆς ἕω, καὶ ἐκλήθησαν παρ' ἡμῶν ὥστε παρεῖναι. ἀλλ' ἐκεῖνοι ὑπὸ τῆς συνειδήσεως καταγινωσκόμενοι, ἀπρεπέσι χρώμενοι προφάσεσι, φυγοδικεῖν ἤρξαντο. ἠξίουν γὰρ τὸν ἀθῶον, ὡς ὑπεύθυνον, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας ἐκβάλλεσθαι, οὐ συνορῶντες ὡς ἀπρεπὲς, μᾶλλον δὲ ἀδύνατον ἦν τοῦτο. καὶ τὰ ὑπομνήματα δὲ τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ γενόμενα ὑπὸ παμπονήρων καὶ ἐξωλεστάτων τινῶν νεωτέρων, οἷς οὐκ ἄν τις ἐπίστευσεν, οὐδὲ τὸν τυχόντα βαθμὸν τοῦ κλήρου, συνέστηκε κατὰ μονομέρειαν πεπρᾶχθαι. οὔτε γὰρ ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, οὔτε Μακάριος ὁ πρεσβύτερος ὁ κατηγορούμενος ὑπ' αὐτῶν παρῆν, καὶ ὅμως ἡ παρ' αὐτῶν ἐρώτησις, μᾶλλον δὲ ὑποβολὴ ἡ γενομένη, πάσης αἰσχύνης ἦν μεστή· πῆ μὲν γὰρ ἐθνικοὶ, πῆ δὲ κατηχούμενοι ἠρωτῶντο, οὐχ ἵνα, ἅπερ ἴσασιν, εἴπωσιν, ἀλλ' ἵνα, ἅπερ παρ' αὐτῶν μεμαθήκασι, ψεύσωνται. καὶ γὰρ καὶ ὑμῶν τῶν πρεσβυτέρων φροντιζόντων ἐπὶ τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ὑμετέρου ἐπισκόπου, καὶ βουλομένων παρεῖναι ἐπὶ τῇ ἐξετάσει, καὶ τὴν ἀλήθειαν δεῖξαι, καὶ τὰ ψευδῆ διελέγξαι, οὐδεὶς λόγος γέγονεν, οὐκ ἐπέτρεψαν γὰρ ὑμᾶς παρεῖναι, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὕβρεως ἐξέβαλον. καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα φανερὰ πᾶσι καθέστηκε καὶ ἐκ τούτων ἡ συκοφαντία, ὅμως ἀναγινωσκομένων τῶν ὑπομνημάτων, εὕρομεν αὐτὸν τὸν παμπόνηρον Ἰσχύραν, τὸν ἐπὶ τῇ συκοφαντίᾳ μισθὸν παρ' αὐτῶν λαβόντα τὸ δοκοῦν ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς, διελέγχοντα ἑαυτοῦ τὴν συκοφαντίαν· αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰσχύρας ἐν αὐτοῖς τοῖς ὑπομνήμασι διελάλησε, κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν, ἐν ᾗ Μακάριον ἐληλυθέναι εἰς τὸ κελλίον ἑαυτοῦ διεβεβαιοῦτο, νοσοῦντα τότε κατακεῖσθαι ἑαυτόν. καίτοι τῶν περὶ Εὐσέβιον γράψαι τολμησάντων, ἑστάναι τότε τὸν Ἰσχύραν καὶ προσφέρειν, ὅτε Μακάριος ἐπέστη.

42. Κἀκείνη δὲ πᾶσι φανερὰ καθέστηκεν ἡ συκοφαντία, καὶ διαβολὴ, ἣν ἠπάσαντο μετὰ ταῦτα, ἔφασαν γὰρ καὶ κατεβόησαν, φόνον δεδρακέναι τὸν Ἀθανάσιον, καὶ ὡς Ἀρσένιόν τινα Μελιτιανὸν ἐπίσκοπον ἀνῃρηκέναι, ἐφ' ᾧ προσποιητῷ στεναγμῷ, καὶ πεπλασμένοις δάκρυσιν ὑπεκρίνοντο, καὶ ἠξίουν τοῦ ζῶντος ὡς τεθνηκότος τὸ σῶμα ἀποδοθῆναι. ἀλλ' οὐκ ἄγνωστα γέγονε τὰ σοφίσματα τούτων. ἔγνωσαν γὰρ ἅπαντες, ζῆν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξετάζεσθαι. καὶ ἐπειδὴ ἑώρων ἑαυτοὺς οἱ πρὸς πάντα εὐχερεῖς, διελεγχομένους ἐπὶ τοῖς ψεύσμασι τούτοις, αὐτὸς γὰρ ζῶν ὁ Ἀρσένιος ἐδείκνυεν ἑαυτὸν μὴ ἀνῃρῆσθαι μηδὲ τεθνηκέναι, ὅμως οὐχ ἡσύχασαν ἀλλ' ἑτέρας συκοφαντίας πρὸς ταῖς προτέραις συκοφαντίαις ἐπεζήτουν, ἵνα πάλιν μηχανησάμενοι, διαβάλωσι τὸν ἄνθρωπον. τί οὖν ἀγαπητοί; οὐκ ἐταράχθη ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος ἀλλὰ πάλιν πολλῇ παρρησίᾳ χρώμενος προεκαλεῖτο, καὶ ἐπὶ τούτοις αὐτοὺς, καὶ ἡμεῖς δὲ ηὐχόμεθα καὶ προετρεπόμεθα ἐλθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν κρίσιν, καὶ εἴπερ δύνανται, διελέγξαι. ὢ τῆς πολλῆς πλεονεξίας· ὢ τῆς δεινῆς ὑπερηφανίας, μᾶλλον δὲ εἰ δεῖ τ' ἀληθὲς εἰπεῖν, ὢ κακῆς καὶ ὑπευθύνου συνειδήσεως· τοῦτο γὰρ πᾶσι πεφανέρωται. ὅθεν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ, ὑπομιμνήσκομεν καὶ προτρεπόμεθα ὑμᾶς, πρὸ πάντων τὴν ὀρθὴν πίστιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας κατέχειν. πολλὰ μὲν γὰρ καὶ δεινὰ καὶ χαλεπὰ πεπόνθατε, πολλὰς δὲ ὕβρεις καὶ ἀδικίας ὑπέμεινεν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία· ἀλλ' „ὁ ὑπομείνας „εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται.„ διόπερ κἂν ἔτι ποιεῖν τολμήσωσι καθ' ὑμῶν, ἡ θλίψις ἀντὶ χαρᾶς ὑμῖν ἔστω. τὰ γὰρ τοιαῦτα παθήματα, μέρος ἐστὶ μαρτυρίου· καὶ αἱ τοιαῦται

αὗται ὑμῶν ὁμολογίαι καὶ αἱ βάσανοι, οὐκ ἄμισθοι τυγχάνουσιν, ἀλλ' ἀπολήψεσθε παρὰ τοῦ θεοῦ τὰ ἔπαθλα. διότι μάλιστα ἀγωνίζεσθε ὑπὲρ τῆς ὑγιαινούσης πίστεως, καὶ τῆς καθαρότητος τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν Ἀθανασίου τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν. καὶ γὰρ οὐδὲ ἡμεῖς παρεσιωπήσαμεν, οὐδὲ ἠμελήσαμεν, τῆς ὑμῶν ἀμεριμνίας χάριν, ἀλλ' ἐφροντίσαμεν καὶ πεποιήκαμεν, ἅπερ ὁ τῆς ἀγάπης λόγος ἀπαιτεῖ. συμπάσχομεν γὰρ τοῖς πάσχουσιν ἀδελφοῖς ἡμῶν, καὶ τὰ ἐκείνων παθήματα ἴδια, ἡγούμεθα, καὶ τοῖς δάκρυσιν ὑμῶν τὰ ὑμέτερα δάκρυα συνεμίξαμεν. οὐχ ὑμεῖς δὲ μόνοι πεπόνθατε, ἀδελφοὶ ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι συλλειτουργοὶ ἡμῶν, ταῦτα ἐλθόντες (1) ἀπωδύροντο.

43. Διόπερ ἀνηνέγκαμεν καὶ ἠξιώσαμεν τοὺς εὐσεβεστάτους καὶ θεοφιλεστάτους βασιλέας, ὅπως ἡ φιλανθρωπία αὐτῶν, καὶ τοὺς ἔτι κάμνοντας καὶ πιεζομένους ἀνεθῆναι κελεύσῃ, καὶ προστάξωσι μηδένα τῶν δικαστῶν, οἷς περὶ μόνων τῶν δημοσίων μέλειν προσήκει, μήτε κρίνειν κληρικοὺς, μήτε ὅλως τοῦ λοιποῦ, προφάσει τῶν ἐκκλησιῶν, ἐπιχειρεῖν τι κατὰ τῶν ἀδελφῶν, ἀλλ' ἵνα ἕκαστος χωρὶς τινος διωγμοῦ, χωρὶς τινος βίας καὶ πλεονεξίας, ὡς εὔχεται καὶ βούλεται, ζῇ καὶ μεθ' ἡσυχίας καὶ εἰρήνης τὴν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν πίστιν μετέρχηται. Γρηγόριος μέν τοι ὁ παρανόμως παρὰ τῶν αἱρετικῶν λεγόμενος κατασταθῆναι, καὶ εἰς τὴν ὑμετέραν πόλιν παρ' αὐτῶν ἀποσταλεὶς· καὶ τοῦτο γὰρ γινωσκέτω ὑμῶν ἡ ὁμοψυχία, ὅτι κρίσει τῆς ἱερᾶς πάσης συνόδου καθῃρέθη, εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὐδεπώποτε οὐδὲ ὡς ἐπίσκοπος ὅλως γενόμενος ἐνομίσθη, χαίρετε τοίνυν ἀπολαμβάνοντες ἑαυτῶν τὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μετ' εἰρήνης αὐτὸν ἀπελύσαμεν, ὅθεν καὶ παραινοῦμεν πᾶσι τοῖς διὰ φόβον, ἢ διὰ περιδρομήν τινων κοινωνήσασι Γρηγορίῳ, ἵνα νῦν ὑπομνησθέντες καὶ προτραπέντες, καὶ ἀναπεισθέντες παρ' ἡμῶν, παύσωνται τῆς πρὸς ἐκεῖνον μυσαρᾶς κοινωνίας, καὶ λοιπὸν ἑαυτοὺς συνάψωσι τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ. ἵνα δὲ εἰδῆτε τὰ παρὰ τῆς ἁγίας συνόδου δογματισθέντα κατὰ Θεοδώρου, καὶ Ναρκίσσου, καὶ Στεφάνου, καὶ Ἀκακίου, καὶ (2) Μηνοφάντου, καὶ Οὐρσακίου, καὶ Οὐάλεντος, καὶ Γεωργίου τῶν προϊσταμένων τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως, καὶ πλημμελησάντων καθ' ὑμῶν, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν, γνώσεσθαι ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων. ἀπεστείλαμεν γὰρ ὑμῖν, ἵνα καὶ ἡ ὑμετέρα θεοσέβεια σύμψηφος τοῖς παρ' ἡμῶν ὁρισθεῖσι γένηται, καὶ ἐκ τούτων γνῶτε, ὅτι ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, οὐ παρορᾷ τοὺς εἰς αὐτὴν πλημμελοῦντας.

A strae confessiones & tormenta sua mercede non carebunt: sed certaminis praemiis a Deo donandi estis. Quamobrem pro sana fide potissimum decertate, necnon pro innocentia Athanasii episcopi vestri & comministri nostri. Nam neque rem silentio praeterivimus, neque neglexims quae vestrae securitati conducebant: sed ea curavimus, ea egimus quae caritatis ratio postulat. Fratrum quippe nostrorum afflictorum vicem dolemus, & illorum afflictiones, nostras arbitramur, & nostras lacrymas cum vestris commiscuimus. Neque vos duntaxat laesi estis, fratres, sed de iisdem ipsis complures alii ex comministris nostris, B huc cum venissent, fusis lacrymis conquesti sunt.

43. Quocirca haec retulimus ad piissimos, & Dei amantissimos Imperatores, rogantes eorum humanitatem, ut eos qui adhuc vexantur & affliguntur, dimitti jubeant, decernantque, ut ne quis judicum, quorum officium est popularia solum curare, clericos judicet, aut ullatenus in posterum, occasione curandarum ecclesiarum, adversus fratres quidvis moliatur: sed ut quisque citra persequutionem, aut vim, vel fraudem, pro voto & voluntate sua vitam agat, ac cum quiete & pace Catholicam & Apostolicam sectetur fidem. C Porro vestram unanimitatem monitam volumus, Gregorium, qui dicitur praeter jus fasque ab haereticis ordinatus, & in vestram urbem ab illis missus, universae sacrae synodi judicio damnatum depositumque fuisse; tametsi revera numquam is ut episcopus sit habitus. Vestrum igitur episcopum Athanasium redeuntem cum gaudio recipiatis; ideo enim illum cum pace dimisimus. Unde hortamur omnes, qui vel metu vel quorumdam dolo circumventi cum Gregorio communicarunt, ut jam moniti, & excitati, nobis morem gerentes, a detestanda ejus communione desistant, ac deinceps sese Ecclesiae catholi- D cae conjungant. Quaenam autem a sancta Synodo decreta sint contra Theodorum, Narcissum, Stephanum, Acacium, Menophantum, Ursacium, Valentem, & Georgium, Arianae haereseos praefectos, qui & in vos & in alias ecclesias debacchati sunt, ex iis quae subjuncta sunt, cognoscetis. Ea enim ad vos misimus, ut vestra pietas decretis nostris suffragetur, & hinc notum sit vobis, Ecclesiam catholicam non dissimulanter agere cum iis qui in se scelera perpetrarint.

E

Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

ἡ κατὰ θεοῦ χάριν ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα, (3) τοῖς ἁπανταχοῦ ἐπισκόποις καὶ συλλειτουργοῖς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν κυρίῳ χαίρειν.

44. ΠΟΛΛΑ μὲν καὶ πολλάκις ἐτόλμησαν οἱ Ἀρειομανῖται (4) κατὰ τῶν δούλων τοῦ θεοῦ τῶν τὴν πίστιν φυλαττόντων τὴν ὀρθήν. νόθον γὰρ ὑποβάλλοντες διδασκαλίαν, τοὺς ὀρθοδόξους ἐλαύνειν ἐπειράθησαν. τοσοῦτον δὲ λοιπὸν κατεπανέστησαν κατὰ τῆς πίστεως, ὡς μηδὲ τὴν εὐσέβειαν τῶν εὐλαβεστάτων βασιλέων λαθεῖν.

SANCTA SYNODUS

per Dei gratiam Sardicae congregata, omnibus ubique episcopis & comministris Ecclesiae catholicae, dilectis fratribus in Domino salutem.

44. MUlta quidem plerumque contra Dei servos, rectae fidei inhaerentes, moliri ausi sunt Ariomanitae: dum enim spuriam doctrinam subjicerent, orthodoxos ejicere conati sunt. Tanta autem vi jam contra fidem insurrexerunt, ut id ne pietatem quidem religiosissimorum Imperatorum latuerit.

Ita-

(1) Reg. ἀπωδύροντο. Mox idem post ἀνηνέγκαμεν, habet τοίνυν, & paulopost θεοσεβεστάτους, ubi in editis & ceteris cod. θεοφιλεστάτους.

(2) Editi Μονοφάντου, Nannii versio, Demophantes, sed perperam. est enim Menophantes Ephesinus. Athanasius infra, epistola ad episcopos Ægypti & Libyae, quae hactenus oratio prima contra Arianos perperam inscribebatur, ait Ursacium, Valentem, Acacium, Patrophilum, & Narcissum in Sardicensi Synodo fuisse damnatos, quod de ceteris quidem certum est, de Patrophilo vero nusquam reperitur. Putamus Athanasium generatim tantum hos Arianicae sectae fautores damnatos dicere, quod vulgo verum habetur dum pars maxima damnata sit.

Quae vero subjuncta huic Epistolae memorantur, nihil aliud esse queat, quam epistola Encyclica mox sequens, ubi Sardicensis synodi gesta fusius enarrantur.

(3) Post ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα haec habet Theodoretus, apud quem haec Epistola habetur, lib. 2. c. 8. Ἀπό τε Ῥώμης καὶ Σπανίας, καὶ Γαλλίας, Ἰταλίας, Καμπανίας, Καλαβρίας, Ἀπουλίας, Σαρδανίας, Παννονίας, Μυσίας, Δακίας, Δαρδανίας, ἄλλης Δακίας, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ἀχαΐας, Ἠπείρου, Θρᾴκης, Ῥοδόπης, Ἀσίας, Καρίας, Βιθυνίας, Ἑλλησπόντου, Φρυγίας, Πισιδίας, Καππαδοκίας, Πόντου, Φρυγίας ἄλλης, Κιλικίας, Παμφυλίας, Λυδίας, νήσων Κυκλάδων, Αἰγύπτου, Θηβαΐδος, Λιβύης, Γαλατίας, Παλαιστίνης, Ἀραβίας, τοῖς πανταχοῦ ἐπισκόποις καὶ συλλειτουργοῖς τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας. Quae forte ideo apud Athanasium desiderantur, quod jam initio primae Sardicensis Synodi Epistolae descripta haberentur, cum multa tamen discrepantia.

Haec Epistola apud Hilarium in Fragmentis Latine habetur ex Graeco translata.

(4) Sic Reg. & Theodoretus. Editi vero mendose καὶ τῶν. Paulopost, νόθον γὰρ, Reg. & Theod. Editi νόθην γάρ. Infra Theod. ὡς μηδὲ τὴν ἀκοὴν τῶν θεοφιλεστάτων. At omnes editi & mss. ὡς μηδὲ τὴν εὐσέβειαν τῶν εὐλαβεστάτων. Sed Reg. τῶν εὐσεβεστάτων. Hilarius, *ut non religiosam pietatem clementissimorum, &c.* Paulopost Theod. θεοφιλέστατοι βασιλεῖς.

Itaque, Dei gratia opitulante, ipsi religiosissimi Imperatores, nos ex diversis provinciis ac civitatibus in unum coegerunt, & sanctam hanc synodum in civitate Sardica celebrari concesserunt; ut amoto quovis dissidio ac omni prava fide eliminata, sola erga Christum pietas apud omnes servetur. Venerunt enim Orientales quoque episcopi, hortantibus piissimis Imperatoribus, ad ea potissimum quæ pluries jactitarant de dilectis fratribus & comministris nostris Athanasio episcopo Alexandriæ, & Marcello episcopo Ancyrogalatiæ, disquirenda. Fortasse enim ad vos quoque pervenerunt eorum calumniæ: fortasse & vestras aures commovere conati sunt, quo suis adversus innoxios calumniis vos fidem haberetis, ipsique interim nefariæ suæ hæresis suspicionem dissimularent. Sed non diu licuit id agere: est enim qui ecclesiis patrocinatur Dominus, qui pro iis & pro nobis omnibus mortem subiit, ac per seipsum omnibus nobis aditum dedit ad cælum. Cum igitur jam pridem Eusebiani Julio comministro nostro Romanæ ecclesiæ episcopo litteras scripsissent contra prædictos comministros nostros nempe Athanasium, Marcellum, & Asclepam; scripserunt quoque alii ex aliis partibus episcopi, qui litteris suis de Athanasii comministri nostri innocentia ferrent testimonium: quæ autem ab Eusebianis gesta essent, mendaciis & calumniis plena esse affirmarent; tametsi hinc præsertim eorum sycophantia propalam fuit, quod vocati a dilecto & comministro nostro Julio, non accessissent, quod item ex ipsis Julii scriptis perspicuum erat. Venissent enim si iis quæ contra comministros nostros egerant, fiduciam habuissent. Conspirationem tamen suam manifestius declararunt ex iis quæ in illa sancta & magna Synodo gessere. Cum enim Sardicam advenissent, conspectis ibi fratribus nostris Athanasio, Marcello & Asclepa aliisque, judicio se sistere reformidarunt: nec semel aut bis, sed plerumque in jus vocati non obtemperarunt; quamvis nos omnes episcopi convenissemus, inque primis felicissimæ vir senectutis Hosius, qui ob ætatem & confessionem & ob tantum a se susceptum laborem, omni est reverentia dignus. Expectantibus igitur nobis atque hortantibus ut judicio se sisterent, quo ea quæ contra comministros nostros absentes sparserant, & litteris significarant, hæc ipsa coram probare possent: illi utique quantumvis vocati, nequaquam accessere, uti supra diximus, hincque calumniam prodidere suam: ac ipsa recusatione sycophantias ac insidias suas tantum non proclamarunt. Qui enim dictis suis habent fiduciam, ii sane non recusant coram adversariis consistere. Quandoquidem autem accedere renuerunt, arbitramur neminem latere, eos, (quamquam malis de more velint artibus uti) cum nihil habeant quod adversum comministros nostros pro-

A ποιγαρῦν τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ συνεργούσης, καὶ αὐτοὶ οἱ εὐσεβέστατοι βασιλεῖς συνήγαγον ἡμᾶς ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων, καὶ τὴν ἁγίαν ταύτην σύνοδον (1) ἐν τῇ Σαρδῶν πόλει γενέσθαι δεδώκασιν, ἵνα πᾶσα μὲν διχόνοια περιαιρεθῇ, πάσης δὲ κακοπιστίας ἐξελαθείσης, ἡ εἰς Χριστὸν εὐσέβεια μόνη παρὰ πάντων φυλάττηται. (2) ἦλθον γὰρ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς ἑώας ἐπίσκοποι, προτραπέντες καὶ αὐτοὶ παρὰ τῶν εὐσεβεστάτων βασιλέων, μάλιστα δι' ἅπερ ἐθρύλλουν πολλάκις περὶ τῶν ἀγαπητῶν ἀδελφῶν ἡμῶν καὶ συλλειτουργῶν, Ἀθανασίου ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ Μαρκέλλου ἐπισκόπου τῆς Ἀγκυρογαλατίας. ἴσως B γὰρ καὶ εἰς ὑμᾶς ἔφθασαν αὐτῶν αἱ διαβολαί, (3) καὶ ἴσως καὶ τὰς ὑμετέρας ἀκοὰς ἐπεχείρησαν παρασαλεῦσαι, ἵνα κατὰ μὲν τῶν ἀθῴων ἃ λέγουσι πιστεύσητε, τὴν δὲ τῆς μοχθηρᾶς αὐτῶν αἱρέσεως ὑπόνοιαν ἐπικρύψωσιν. ἀλλ' οὐκ ἐπὶ πολὺ ταῦτα ποιεῖν συνεχωρήθησαν. ἔστι γὰρ ὁ προϊστάμενος τῶν ἐκκλησιῶν κύριος, ὁ ὑπὲρ τούτων (4) καὶ πάντων ἡμῶν θάνατον ὑπομείνας, καὶ δι' ἑαυτοῦ τὴν εἰς οὐρανὸν ἄνοδον πᾶσιν ἡμῖν δεδωκώς. πάλαι μὲν οὖν γραψάντων τῶν περὶ Εὐσέβιον Ἰουλίῳ τῷ συλλειτουργῷ ἡμῶν τῷ τῆς Ῥωμαίων ἐκκλησίας ἐπισκόπῳ, κατὰ τῶν προειρημένων συλλειτουργῶν ἡμῶν, (5) λέγομεν δὴ Ἀθανασίου, καὶ Μαρκέλλου, καὶ Ἀσκλη- C πᾶ, ἔγραψαν καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἄλλων μερῶν ἐπίσκοποι, μαρτυροῦντες μὲν τῇ καθαρότητι τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, τὰ δὲ παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον γενόμενα, μηδὲν ἕτερον, ἢ ψευδῆ, καὶ συκοφαντίας εἶναι μεστά· καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐκ τοῦ (6) κληθέντας αὐτοὺς παρὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἡμῶν καὶ συλλειτουργοῦ Ἰουλίου μὴ ἀπαντῆσαι, καὶ ἐκ τῶν γραφέντων παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἰουλίου, φανερὰ τούτων ἡ συκοφαντία πέφηνεν. ἦλθον γὰρ ἂν εἴπερ ἐθάῤῥουν οἷς ἔπραξαν καὶ πεποιήκασι κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν, ὅμως καὶ ἐξ ὧν πεποιήκασιν ἐν ταύτῃ τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ, φανερωτέραν τὴν ἑαυτῶν συσκευὴν ἀπέδειξαν. ἀπαντήσαντες γὰρ εἰς τὴν (7) D Σαρδῶν πόλιν, ἰδόντες τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν Ἀθανάσιον, καὶ Μάρκελλον, καὶ Ἀσκληπᾶν, καὶ τοὺς ἄλλους, ἐφοβήθησαν εἰς κρίσιν ἐλθεῖν, καὶ οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κληθέντες, οὐκ (8) ἐπήκουσαν ταῖς κλήσεσι. καίτοι πάντων ἡμῶν συνελθόντων ἐπισκόπων, καὶ μάλιστα τοῦ εὐγηροτάτου Ὁσίου, τοῦ καὶ διὰ τὸν χρόνον καὶ τὴν ὁμολογίαν καὶ διὰ τὸ τοσοῦτον κάματον ὑπομεμενηκέναι, πάσης αἰδοῦς ἀξίου τυγχάνοντος, ἀναμενόντων καὶ προτρεπομένων αὐτοὺς εἰσελθεῖν εἰς τὴν κρίσιν, ἵν' ἅπερ ἀπόντων τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν (9) ἐθρύλλησαν καὶ ἔγραψαν κατ' αὐτῶν, ταῦτα παρόντες E ἐλέγξαι δυνηθῶσιν· ἀλλ' οὐκ ἦλθον κληθέντες, καθάπερ προείπομεν, δεικνύντες καὶ ἐκ τούτων τὴν συκοφαντίαν ἑαυτῶν, καὶ μονονουχὶ τὴν ἐπιβουλὴν καὶ συσκευὴν, ἣν πεποιήκασι, βοῶντες διὰ τῆς παραιτήσεως. οἱ γὰρ θαῤῥοῦντες οἷς λέγουσι, τούτοις καὶ εἰς πρόσωπον συστῆναι δύνανται. ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἀπήντησαν, νομίζομεν λοιπὸν μηδένα ἀγνοεῖν, κἂν ἐκεῖνοι πάλιν κακουργεῖν (10) ἐθέλωσιν, ὅτι μηδὲν ἔχοντες κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν

(1) Basil. ἐν τῇ Σαρδῶν πόλει. Theod. vero, ἐπὶ τὴν Σαρδικησίων πόλιν.

(2) Theod. ἦλθον γὰρ ἐπίσκοποι ἀπὸ τῆς ἑώας. Mox Reg. ἐθρύλουν, uti solet cum λ unico. Infra post Ἀγκυρογαλατίας, Theod. addit καὶ Ἀσκληπᾶ τοῦ Γάζης, & postea ἴσως καὶ εἰς ὑμᾶς αὐτῶν ἔφθασαν αἱ διαβολαί, & ita Hilarius legit, *arbitramur ad vos ipsos*.

(3) In Reg. καὶ deest. In editis legitur. Theod. vero hunc locum sic habet ὡς καὶ τὰς, minus recte. Paulopost Theod. πιστεύσητε.

(4) Theod. καὶ ὑπὲρ πάντων. Mox omnes Theodoreti editi mendose, καὶ δι' αὐτοὺς τὴν εἰς οὐρ. Postea editi ὑμῖν δεδωκώς. Reg. Basil. & Theod. ἡμῖν δεδωκώς.

Quæ sequuntur autem sic habet Theod. πάλαι μὲν οὖν ἔγραψαν οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ Μάριν, καὶ Θεόδωρον καὶ Θεόγνιον, καὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μηνόφαντον καὶ Στέφανον, Ἰουλίῳ τῷ συλλειτουργῷ. quæ sic ab Hilario versa sunt: *olim quidem scribentibus Eusebio, Mario, Theodoro, Diognito, Ursacio & Valente, Julio consacerdoti*, &c. Hos Arianos præsules consulto ab Athanasio omissos fuisse putamus, qui alias nonnumquam nomina Provinciarum prætermittit, quod parvi ad rem quæ agitur sint momenti. Menophantus vero & Stephanus apud Theodoretum irrepsisse videntur, amanuensis imperitia, qui hos episcopos quod infra nominentur, huc quoque putavit inserendos. Alias enim certum est Stephanum vivente Eusebio nondum Episcopum Antiochiæ fuisse, sed Flacillum.

(5) Theod. λέγομεν δὲ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας καὶ Μαρκέλλου τοῦ ἐπισκόπου Ἀγκυρογαλατίας, καὶ Ἀσκληπᾶ τοῦ Γάζης. ἔγραψαν δὲ καὶ οἱ.

(6) κληθέντας Reg. & Theod. Editi vero κληθῆναι. Mox post, συλλειτουργοῦ Ἰουλίου, hæc μὴ ἀπαντῆσαι, καὶ ἐκ τῶν γραφέντων παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἰουλίου, quæ in editis deerant, in Reg. & Theod. habentur, & ab Hilario lecta sunt. Paulopost Theod. καὶ οἷς πεποιήκασι.

(7) Theod. Σαρδέων. Reg. Σερδῶν.

(8) Theod. ὑπήκουσαν.

(9) Reg. de more, ἐθρύλησαν. Mox Theod. ταῦτα παρόντων, quæ lectio præstare videtur Athanasianæ, quam tamen, quia in omnibus editis & mss. Athanasii, & in quibusdam Theodoreti habetur, retinendam judicavimus. Paulopost, loco καθάπερ, Theod. καθὼς habet.

(10) Theod. ἐθελήσωσιν. Paulo infra idem παρόντας δὲ διαφεύγουσιν. Mox Theod. διὰ τὴν κατὰ τούτων non male. sed ultima Theodoreti editio κατὰ τοῦτον mendose habet. Et post pauca idem Theod. ἐπὶ διαφόροις ἐγκλήμασιν ἐγκλ. Mox idem προσφερόμενα, καὶ ἀπ' ἐξορίας ἐπανελθόντες ἄνθρωποι καὶ παρὰ τῶν νῦν κατεχομένων ἐν ἐξορίαις ἐλθόντες ἦταν συλλειτουργοί.

ὑμῶν ἐλέγξαι, τούτους μὲν διαβάλλουσιν ἀπόντας, παρόντας δὲ φεύγουσιν.

bare possint, absentes quidem calumniari, præsentes vero refugere.

45. Ἔφυγον γὰρ, ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ, οὐ μόνον διὰ τὴν τούτων συκοφαντίαν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοὺς ἐπὶ διαφόροις ἐγκαλοῦντας αὐτοῖς, ἐθεώρουν ἀπαντήσαντας· δεσμὰ γὰρ ἦν καὶ σίδηρα προφερόμενα, ἀπ' ἐξορισίας ἐπανελθόντες ἄνθρωποι, καὶ παρὰ τῶν ἔτι κατεχομένων εἰς ἐξορισίαν, ἐλθόντες ἦσαν συλλειτουργοὶ συγγενεῖς καὶ φίλοι δὲ τῶν δι' αὐτῶν ἀποθανόντων παρεγένοντο· καὶ τὸ μέγιστον, ἐπίσκοποι παρῆσαν, ὧν ὁ μὲν (1) τὰ σίδηρα καὶ τὰς ἁλύσεις προέφερεν, ἃς δι' αὐτοὺς ἐφόρεσεν, οἱ δὲ τὸν ἐκ τῆς διαβολῆς αὐτῶν θάνατον ἐμαρτύραντο. εἰς τοσοῦτον γὰρ ἔφθασαν ἀπονοίας, ὡς καὶ ἐπισκόπους ἐπιχειρεῖν ἀνελεῖν, καὶ ἀνεῖλον ἂν, εἰ μὴ (2) ἐξέφυγον τὰς χεῖρας αὐτῶν· ἀπέθανεν οὖν ὁ συλλειτουργὸς ἡμῶν ὁ μακαρίτης Θεόδουλος φεύγων αὐτῶν τὴν διαβολὴν, κεκέλευστο γὰρ ἐκ διαβολῆς αὐτῶν ἀποθανεῖν. ἄλλοι δὲ πληγὰς ξιφῶν ἐπεδείκνυντο· ἄλλοι δὲ λιμὸν ὑπομεμενηκέναι παρ' αὐτῶν ἀπωδύροντο· καὶ ταῦτα οὐχ οἱ τυχόντες ἐμαρτύρουν ἄνθρωποι, ἀλλ' ἐκκλησίαι ὅλαι ἦσαν, ὑπὲρ ὧν οἱ ἀπαντήσαντες καὶ πρεσβεύοντες ἐδίδασκον, στρατιώτας ξιφήρεις, ὄχλους μετὰ ῥοπάλων, δικαστῶν ἀπειλὰς, πλαστῶν γραμμάτων ὑποβολάς. ἀνεγνώσθη γὰρ γράμματα τῶν περὶ Θεόγνιον (3) πλαττομένων κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Ἀθανασίου, καὶ Μαρκέλλου, καὶ Ἀσκληπᾶ, ἵνα καὶ βασιλέας κατ' αὐτῶν κινήσωσι. καὶ ταῦτα ἤλεγξαν οἱ γενόμενοι τότε διάκονοι Θεογνίου. πρὸς τούτων, Παρθένων γυμνώσεις; ἐμπρησμοὺς ἐκκλησιῶν, φυλακὰς κατὰ τῶν λειτουργῶν, καὶ ταῦτα πάντα δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ διὰ τὴν δυσώνυμον αἵρεσιν τῶν Ἀρειομανιτῶν· οἱ γὰρ παραιτούμενοι τὴν πρὸς τούτους κοινωνίαν, ἀνάγκην εἶχον (4) πειρᾶσθαι τούτων. ταῦτα τοίνυν συνορῶντες, εἰς στενὸν εἶχον τὰ τῆς προαιρέσεως· (5) ᾐσχύνοντο μὲν γὰρ ὁμολογεῖν ἃ δεδράκασι. διὰ δὲ τὸ μὴ δύνασθαι λοιπὸν ἔτι ταῦτα κρύπτεσθαι, ἀπήντησαν εἰς τὴν Σαρδῶν πόλιν, ἵνα διὰ τῆς ἀφίξεως, ὑπόνοιαν ὡς μὴ πλημμελήσαντες δόξωσιν ἀποφέρεσθαι. ἰδόντες δὲ τοὺς παρ' αὐτῶν συκοφαντηθέντας, καὶ τοὺς παρ' αὐτῶν παθόντας, τοὺς κατηγόρους, τοὺς ἐλέγχους πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, (6) ἐλθεῖν οὐκ ἐβούλοντο κληθέντες καίτοι τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Ἀθανασίου, καὶ Μαρκέλλου, καὶ Ἀσκληπᾶ, πολλῇ τῇ παῤῥησίᾳ χρωμένων, ἀποδυρομένων, καὶ ἐπικειμένων, καὶ (7) προκαλουμένων αὐτοὺς, καὶ ἐπαγγελλομένων μὴ μόνον ἐλέγχειν τὴν συκοφαντίαν, ἀλλὰ καὶ δεικνῦναι ὅσα κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν (8) ἐπλημμέλησαν. οἱ δὲ τοσούτῳ φόβῳ τοῦ συνειδότος κατεσχέθησαν, ὡς φυγεῖν αὐτοὺς, καὶ διὰ τῆς φυγῆς τὴν συκοφαντίαν αὐτῶν ἐλέγξαι, καὶ ἅπερ ἐπλημμέλησαν, (9) διὰ τὸν δρασμὸν ὁμολογῆσαι.

45. Non solum autem, carissimi fratres, ob suam adversus illos sycophantiam fugam fecere; sed etiam quod præsto viderent qui se de variis criminibus accusarent. Illic enim vincula & ferrum: illic viri ab exsilio reversi comparebant. Ab iis autem qui adhuc in exsilio detinebantur missi sunt quidam e comministris nostris eorum cognati: accesserunt itidem amici quorumdam, qui fuerant iis auctoribus interemti. Quodque gravissimum est, aderant episcopi, quorum unus ferrum & catenas protulit, quibus oneratus ab illis fuerat: alii cædem eorum calumnia perpetratam testabantur. Eo enim devenerant insaniæ, ut tentarent etiam episcopos perimere, & sane occidissent, nisi illi eorum manibus sese fuga proripuissent. Obiit certe comminister noster beatæ memoriæ Theodulus, dum iis calumniantibus fuga sibi consuleret, ob eorum quippe criminationem capitis fuerat damnatus. Alii inflicta gladiis vulnera exhibuere: alii se eorum opera famem pertulisse conquesti sunt. Horumque facinorum non vulgares homines, sed integræ ecclesiæ testes erant, quarum legati, nos, de militibus gladio instructis, de turbis clavas gestantibus, de judicum minis, de suppositiis epistolis certiores fecerunt. Lectæ sunt enim litteræ a Theognio adversum comministros nostros Athanasium, Marcellum & Asclepam confictæ, ut Imperatores in illos concitaret, quod verum esse comprobarunt qui tunc temporis fuerant Theognii diaconi. His adjiciendæ Virginum denudationes, ecclesiarum incendia, ministrorum in carcerem mancipationes. hæcque omnia nulla alia de causa quam abominandæ Arianorum hæreseos gratia; qui enim eorum communionem recusabant hæc experiri coacti sunt. Hæc igitur dum animadverterent, quid consilii caperent ignorabant; erubescebant enim facinora confiteri sua. Quod autem hæc ultra latere non valerent, Sardicam venerant, ut adventu suo suspicionem flagitiorum levare viderentur. At ubi eos quos vel calumniis vel calamitatibus afflixerant, accusatores debitis documentis instructos conspexere; vocati licet, se sistere noluerunt; quamvis comministri nostri Athanasius, Marcellus & Asclepas, magna cum fiducia conquererentur, instarent, provocarent & pollicerentur se non solum sycophantiam refutaturos, sed etiam ostensuros quanta illi scelera perpetrassent adversus ecclesias suas. At illi tanto conscientiæ terrore correpti sunt, ut fugam facerent, & fuga calumniam suam proderent, ac scelera sua fugiendo faterentur.

46. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα τοίνυν οὐ μόνον ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων, αὐτῶν ἡ κακοτροπία δείκνυται καὶ συκοφαντία, ὅμως ἵνα μηδὲ ἐκ τῆς φυγῆς πρόφασίν τινα ἑτέρας κακουργίας ποιήσασθαι δυνηθῶσιν, ἐσκεψάμεθα κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον τὰ παρ' ἐκείνων δραματουργηθέντα ἐξετάσαι, καὶ τοῦτο προθέμενοι,

46. Porro quamvis eorum improbitas & sycophantia non modo ex prioribus, sed ex istis quoque sit explorata; attamen, ne ex fuga sua novi cujusdam doli occasionem captare valeant; visum fuit nobis improba eorum facinora juxta veritatis normam disquirere. Re sic proposita,

γοί. συγγενεῖς δὲ, &c. sed longe præstat Athanasii lectio. Hilarius ita vertit, ut vix cui magis faveat, augurari possimus. habet tamen ille *adbuc*, quo lectio ἔτι firmatur.

(1) Theod. τὰ σίδηρα καὶ τὰς κατήνας προέφερεν. Editi περιέφερεν. Nos Reg. sequimur qui itidem ut Theodoretus προέφερεν habet. Episcopum autem qui catenas quibus, Arianis auctoribus, constrictus fuerat in synodo exhibuit, conjectamus esse Lucium Hadrianopolitanum, τὸν πολλάκις παρ' αὐτῶν καὶ ἁλύσεις φορέσαντα, ait Athanasius Apol. de fuga. id est *qui, ipsis auctoribus, sepenumero catenis onustus fuit*.

(2) Theod. ἐξέφυγε minus recte. Mox Theod. ἀνέστη γοῦν ὁ συλλειτουργός. Editi Athanasii, ὁ οὖν συλλειτουργὸς, sed mutila est sententia, ut statim advertas. Nos Reg. sequimur, cujus lectio firmatur tum voce μακαρίτης quæ de vita functo tantum dicitur, tum ex Hilario qui habet, *decessit enim coepiscopus noster beatissimus Theodorus* mendose, pro Theodulus. Si lectio Theodoreti genuina esset, vertendum foret, *extorris factus est comminister*, &c. De Theodulo hæc ipsa dicuntur infra Epist. ad Solit. paulo post initium. De eodem quædam in Apol. de fuga. Hallucinantur autem qui ex aliis Athanasii locis comprobari putant Theodulum post Sardicensem synodum obiisse. hac de re disputabitur infra.

(3) πλαττομένων deest in Theod. Sic tamen legit Hilarius qui habet: *lectæ sunt enim litteræ factæ a Theognito false*, &c. Idem Hilarius, adversus Athanasium & Marcellum confictas dicit, omisso Asclepa. Paulopost Reg. διάκονοι Διογνίου, quo item nomine Theognius apud Athanasium sæpe nuncupatur. Infra Theod. κατὰ τῶν συλλειτουργῶν. Hilarius vero cum Athanasio, *adversus ministros Dei*.

(4) Reg. πειρᾶσθαι. Editi vero πειραθῆναι.

(5) Theod. αἰσχυνόμενοι γὰρ ἃ δεδράκασι, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἔτι. Reg. λοιπὸν ἔτι. in Editis vero ἔτι deest. Mox idem εἰς τὴν Σάρδεων. Reg. εἰς τὴν Σερδῶν.

(6) Theod. εἰσελθεῖν οὐκ ἠδύναντο κληθέντες. Similiter Hilarius: *venire vocati non potuerunt*.

(7) Theod. προσκαλουμένων.

(8) ἐκοινώνησαν. Sic omnes cum ed. tum mss. sed præstat Theodoreti lectio ἐπλημμέλησαν, quicum Hilarius *commiserant*.

(9) Theod. διὰ τῶν δρασμῶν.

eos ex ſuis actis ſycophantas eſſe, & revera inſidias adverſum comminiſtros noſtros ſtruxiſſe deprehendimus. Arſenius enim, quem ab Athanaſio necatum ajebant, etiamnum ſuperſtes eſt & inter vivos numeratur: hincque ea etiam quæ de aliis ſparſerunt liquet eſſe conficta. Quandoquidem autem illi de calice a Macario presbytero Athanaſii confracto inſuſurrabant; qui Alexandria & ex Mareote necnon ex aliis locis huc conceſſerant, teſtati ſunt, nihil ejuſmodi commiſſum fuiſſe. Imo epiſcopi Ægyptii litteris ſuis ad Julium comminiſtrum noſtrum teſtimonium ferunt, ne ſuſpicionem quidem hujus rei ibi extitiſſe. Porro ea quæ ſe contra illum habere dicunt monumenta; conſtat altera ſolum parte præſente fuiſſe edita: & alioqui in his monumentis efficiendis, ethnici & catechumeni interrogati fuere. Quidam autem ex catechumenis illis interrogatus ajebat, ſe intus fuiſſe quando Macarius in eum locum ſe immiſit: alius item interrogatus dicebat, Iſchyram illum ab ipſis decantatum, tunc ægrotum in cellula decubuiſſe; ita ut hinc liquido conſtet nihil omnino myſteriorum tunc celebratum fuiſſe, cum catechumeni intus eſſent, & Iſchyras non adeſſet, ſed æger decumberet. Quin & ipſe ſceleratiſſimus Iſchyras, qui mentitus fuerat dicendo Athanaſium ſacrum quemdam librum combuſſiſſe, & ea de re convictum fuiſſe, confeſſus eſt ſe per id temporis ægrotaſſe & decubuiſſe, cum Macarius adfuit, ut vel hinc vere ſycophanta ille ſit habendus. Certe in hujus calumniæ mercedem ipſum Iſchyram epiſcopi nomine donarunt, qui ne presbyter quidem erat. Duo enim presbyteri, qui Meletii quondam ſequaces, demum a beatæ memoriæ Alexandro olim Alexandriæ epiſcopo recepti ſunt, iidemque nunc cum Athanaſio verſantur, huc advenientes teſtati ſunt, illum nunquam Meletii presbyterum fuiſſe, nec Meletium in Mareote eccleſiam vel miniſtrum unquam habuiſſe. Nihilominus eum qui presbyter non erat, nunc quaſi epiſcopum produxerunt, ut hoc nomine uſi, per ſycophantiam ejus auditores percellant.

47. Lectus eſt quoque liber comminiſtri noſtri Marcelli, & deprehenſa eſt Euſebianorum doloſa vafrities. Nam quæ per interrogationem Marcellus dixerat, ea quaſi ex profeſſo dicta, ſunt calumniati. Lectis igitur ſubſequentibus ac iis quæ ante quæſtiones illas poſita erant, recta viri fides inventa eſt. Neque enim ex ſancta Maria, ut illi adfirmabant, Verbo Dei initium tribuebat: neque regnum ejus finem habiturum; ſed regnum ejus initio & fine carere ſcripſerat. Aſclepas autem comminiſter monumenta protulit Antiochiæ, præſentibus accuſatoribus, & Euſebio Cæſareæ epiſcopo edita, & ex ſententiis epiſcoporum qui eum judicabant, ſe innocentem eſſe demonſtravit. Non ſine cauſa igitur, dilectiſſimi fratres, ſæpius vocati non obtemperaverunt, ſed fuga ſibi conſuluerunt. Nam impellente conſcientia, ſe revera calumnias ſtruxiſſe

A εὕρομεν αὐτοὺς καὶ ἐκ τῶν πραχθέντων συκοφάντας, καὶ μηδὲν ἕτερον ἢ ἐπιβουλὴν κατὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν πεποικότας· ὃν γὰρ ἔλεγον παρὰ Ἀθανασίου πεφονεῦσθαι Ἀρσένιον, οὗτος ζῇ, καὶ ἐν τοῖς ζῶσιν ἐξετάζεται. (1) ἀπὸ δὲ τούτου, καὶ τὰ περὶ τῶν ἄλλων θρυλληθέντα παρ' αὐτῶν φαίνεται πλάσματα. ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ ποτηρίου ἐθρύλλουν, ὡς κλασθέντος παρὰ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου Ἀθανασίου, ἐμαρτύρησαν μὲν οἱ παραγενόμενοι ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ Μαρεώτου καὶ τῶν (2) λοιπῶν τόπων, ὅτι μηδὲν τούτων πέπρακται. B καὶ οἱ ἐπίσκοποι δὲ γράφοντες οἱ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου πρὸς Ἰούλιον τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν, ἱκανῶς διεβεβαιοῦντο μηδὲ ὑπόνοιαν ὅλως τοιαύτην ἐκεῖ γεγενῆσθαι, ἄλλως τε ἃ λέγουσιν ὑπομνήματα ἔχειν κατ' αὐτοῦ, κατὰ μονομέρειαν συνέστηκε γεγενῆσθαι, καὶ ὅμως καὶ ἐν τοῖς ὑπομνήμασι τούτοις, ἐθνικοὶ καὶ κατηχούμενοι ἠρωτῶντο· ἐξ ὧν εἷς κατηχούμενος ἐρωτώμενος ἔφασκεν ἔνδον εἶναι, ὅτε (3) ὁ Μακάριος ἐπέστη τῷ τόπῳ· καὶ ἕτερος ἐρωτώμενος ἔλεγε τὸν θρυλλούμενον παρ' αὐτῶν Ἰσχύραν, νοσοῦντα τότε κατακεῖσθαι ἐν κελλίῳ, ὡς ἀπὸ τούτου φαίνεσθαι, C μηδόλως γεγενῆσθαί τι τῶν μυστηρίων, διὰ τὸ τοὺς κατηχουμένους ἔνδον εἶναι, καὶ τὸν Ἰσχύραν μὴ παρεῖναι, ἀλλὰ νοσοῦντα κατακεῖσθαι. (4) καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ παμπόνηρος Ἰσχύρας, ψευσάμενος ἐπὶ τῷ εἰρηκέναι, κεκαυκέναι τὸν Ἀθανάσιόν τινα τῶν θείων βιβλίων καὶ διηλέγχθαι, ὡμολόγησε κατ' ἐκεῖνο καιροῦ νοσεῖν ὅτε Μακάριος παρῆν, καὶ κατακεῖσθαι, ὡς καὶ ἐκ τούτου συκοφάντην αὐτὸν εἶναι. ἀμέλει τῆς συκοφαντίας ταύτης μισθὸν αὐτῷ τῷ Ἰσχύρᾳ δεδώκασιν ἐπισκοπῆς ὄνομα, τῷ μηδὲ πρεσβυτέρῳ τυγχάνοντι. ἀπαντήσαντες γὰρ δύο πρεσβύτεροι σὺν Μελιτίῳ ποτὲ γενόμενοι, ὕστερον δὲ ὑπὸ τοῦ D μακαρίτου Ἀλεξάνδρου τοῦ γενομένου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας (5) δεχθέντες, καὶ νῦν σὺν Ἀθανασίῳ ὄντες, ἐμαρτύρησαν μηδεπώποτε τοῦτον πρεσβύτερον Μελιτίου γεγενῆσθαι, μηδὲ ὅλως ἐσχηκέναι Μελίτιον εἰς τὸν Μαρεώτην ἐκκλησίαν ἢ λειτουργόν· καὶ ὅμως τὸν μηδὲ πρεσβύτερον τυγχάνοντα (6) νῦν ὡς ἐπίσκοπον ἤγαγον, ἵνα τῷ ὀνόματι τούτῳ δόξωσι τῇ συκοφαντίᾳ καταπλήττειν τοὺς ἀκούοντας.

47. Ἀνεγνώσθη δὲ καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ συλλειτουργοῦ (7) Μαρκέλλου, καὶ εὑρέθη τῶν περὶ Εὐσέβιον ἡ κακοτεχνία. ἃ γὰρ ὡς ζητῶν ὁ Μάρκελλος εἰ- E ρηκε, ταῦτα ὡς ὁμολογούμενα διαβεβλήκασιν. ἀνεγνώσθη γοῦν τὰ ἑξῆς, καὶ τὰ πρὸ αὐτῶν τῶν ζητημάτων, καὶ ὀρθὴ ἡ πίστις τοῦ ἀνδρὸς εὑρέθη· οὔτε γὰρ ἀπὸ τῆς ἁγίας Μαρίας, ὡς αὐτοὶ διεβεβαιώσαντο, ἀρχὴν ἐδίδου (8) τῷ θεοῦ λόγῳ, οὔτε τέλος ἔχειν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλείαν ἄναρχον καὶ ἀτελεύτητον εἶναι τὴν τούτου ἔγραψε, καὶ Ἀσκληπᾶς δὲ ὁ συλλειτουργὸς (9) προήνεγκεν ὑπομνήματα γενόμενα ἐν Ἀντιοχείᾳ, παρόντων τῶν κατηγόρων, καὶ Εὐσεβίου τοῦ ἀπὸ Καισαρείας. καὶ ἐκ τῶν ἀποφάσεων τῶν δικασάντων ἐπισκόπων, ἔδειξεν ἑαυτὸν ἀθῷον εἶναι. εἰκότως οὖν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, καλούμενοι πολ- F λάκις οὐχ (10) ὑπήκουσαν, εἰκότως ἔφυγον. ὑπὸ γὰρ τοῦ συνειδότος ἐλαυνόμενοι, φυγῇ τὰς συκοφαντίας

(1) ἀπὸ δὲ τούτου. ſic Reg. & Theod. Editi vero περὶ δὲ τούτου. Mox θρυληθέντα Reg. de more cum unico λ, & infra ἐθρύλουν. Et poſt hæc κλασθέντος Reg. & Theod. At editi θλασθέντος.

(2) Reg. & edit. Comm. καὶ τῶν τόπων. Edit. Pariſ. καὶ τῶν λοιπῶν τόπων, & ſic veteres Theodoreti editiones unde hæc lectio deſumta videtur. Nova Theodoreti editio, καὶ τῶν ἄλλων τόπων. Paulopoſt Theod. γράψαντες. Infra Theod. ἄλλως τε λέγουσιν ὑπομνήματα ἔχειν κατ' αὐτοῦ, ἃ κατὰ μονομέρειαν συνέβη γεγενῆσθαι. Hilarius vero propius ad Athanaſii lectionem accedit: *Dicunt autem acta etiam ſe habere adverſus ipſum: quæ habent autem, abſente parte altera conſtat fuiſſe confecta.* Ibidem Reg. κατὰ μονομέρειαν συνέστη.

(3) Art. ὁ deeſt in Reg. & Theod. Paulopoſt edit. Comm. & Reg. θρυλούμενον.

(4) Theod. καὶ γὰρ αὐτὸς. Paulopoſt τῶν θείων βιβλίων καὶ διαψεύσασθαι. ſunt qui malint legere, καὶ διελεγχθεὶς, quam lectionem firmare videtur Hilarius, qui habet, *ac de hoc convictus*.

(5) Theod. προσδεχθέντες.

(6) Theod. νῦν ἐπίσκοπον προήγαγον. Mox idem δόξωσι ἐπὶ τῆς συκοφαντίας.

(7) Μαρκέλλου. de Marcelli cauſa agemus in Admonitione in Epiſtolam ad Solitarios. Paulo infra, Theod. ὡς ὡμολογημένα. Mox idem ἀνεγνώσθη οὖν ταῦτα καὶ τὰ ἑξῆς. ſed Hilarius nobiſcum: *lecta ſunt enim quæ ſequebantur*.

(8) Theod. τῷ θεῷ λόγῳ. Reg. τῷ τοῦ θεοῦ λόγῳ. In editis τοῦ deeſt.

(9) Theod. προήνεγκεν ὑπομνήματα γεγενημένα.

(10) Theod. ὑπακούουσιν.

τίας ἑαυτῶν ἐβεβαίωσαν, καὶ πιστευθῆναι κατ᾽ αὐτῶν πεποιήκασιν, ἃ παρόντες οἱ κατηγοροῦντες (1) ἔλεγον καὶ ἐπεδείκνυον. ἐπεὶ τοίνυν πρὸς τούτοις πᾶσι, καὶ τοὺς πάλαι (2) καθαιρεθέντας καὶ ἐκβληθέντας διὰ τὴν Ἀρείου αἵρεσιν, οὐ μόνον ἐδέξαντο, ἀλλὰ καὶ εἰς μείζονα βαθμὸν προήγαγον, διακόνους μὲν εἰς πρεσβυτέριον, (3) ἀπὸ δὲ πρεσβυτέρων εἰς ἐπισκόπους, δι᾽ οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἵνα τὴν ἀσέβειαν διασπεῖραι καὶ πλατῦναι δυνηθῶσι, καὶ τὴν εὐσεβῆ διαφθείρωσι πίστιν.

48. Εἰσὶ δὲ τούτων μετὰ τοὺς περὶ Εὐσέβιον νῦν ἔξαρχοι, Θεόδωρος ὁ ἀπὸ Ἡρακλείας, Νάρκισσος ὁ ἀπὸ Νερωνιάδος τῆς Κιλικίας, Στέφανος ὁ ἀπὸ Ἀντιοχείας, Γεώργιος ὁ ἀπὸ Λαοδικείας, Ἀκάκιος ὁ ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, Μηνόφαντος ἀπὸ Ἐφέσου τῆς Ἀσίας, Οὐρσάκιος ὁ ἀπὸ Σιγγιδόνου τῆς Μυσίας, Οὐάλης ἀπὸ (4) Μυρσῶν τῆς Παννονίας· καὶ γὰρ οὗτοι τοὺς σὺν αὐτοῖς ἐλθόντας ἀπὸ τῆς ἑῴας, οὐκ ἐπέτρεπον οὔτε εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον εἰσελθεῖν, οὔτε ὅλως εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ παραβάλλειν. καὶ ἐρχόμενοι δὲ εἰς τὴν Σαρδικὴν, κατὰ τόπους συνόδους ἐποιοῦντο πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ συνθήκας μετὰ ἀπειλῶν, ὥστε ἐλθόντας αὐτοὺς εἰς τὴν Σαρδικὴν, μηδὲ ὅλως εἰς τὴν κρίσιν ἐλθεῖν, μηδ᾽ ἐπιτοαυτὸ συνελθεῖν (5) τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ, ἀλλὰ μόνον ἐλθόντας, καὶ ἀφοσιώσει τὴν ἐπιδημίαν ἑαυτῶν ἐπιδειξαμένους, ταχέως φυγεῖν. ταῦτα γὰρ γνῶναι δεδυνήμεθα παρὰ τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν Μακαρίου ἀπὸ Παλαιστίνης, καὶ Ἀστερίου ἀπὸ Ἀραβίας, τῶν ἐλθόντων σὺν αὐτοῖς, καὶ ἀναχωρησάντων ἀπὸ τῆς ἀπιστίας αὐτῶν. οὗτοι γὰρ ἐλθόντες εἰς τὴν ἁγίαν σύνοδον, τὴν μὲν βίαν ἣν ἔπαθον, (6) ἀπωδύροντο, οὐδὲν δὲ παρ᾽ αὐτοῖς ὀρθὸν ἔλεγον πράττεσθαι, προστιθέντες καὶ τοῦτο, ὡς ἄρα εἶεν ἐκεῖ πολλοὶ τῆς ὀρθῆς ἀντιποιούμενοι δόξης, καὶ κωλυόμενοι παρ᾽ αὐτῶν ἐλθεῖν ἐνταῦθα, διὰ τὸ ἀπειλεῖν καὶ ἐπαγγέλλεσθαι κατὰ τῶν βουλομένων ἀναχωρεῖν ἀπ᾽ αὐτῶν. τούτου γοῦν ἕνεκα, καὶ ἐν ἑνὶ οἴκῳ πάντας μένειν ἐσπούδασαν, μηδὲ τὸ βραχύτατον ἰδιάζειν αὐτοὺς ἐπιτρέψαντες.

49. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔδει παρασιωπῆσαι, οὐδὲ ἀνεκδιηγήτους ἐᾶσαι τὰς συκοφαντίας, τὰ δεσμὰ, τοὺς φόνους, τὰς πληγὰς, τὰς περὶ τῶν πλαστῶν ἐπιστολῶν σκευωρίας, τὰς αἰκίας, τὰς γυμνώσεις τῶν παρθένων, τὰς ἐξορίας, τὰς καταλύσεις τῶν ἐκκλησιῶν, τοὺς ἐμπρησμοὺς, τὰς μεταθέσεις ἀπὸ μικρῶν πόλεων εἰς μείζονας παροικίας, καὶ πρό γε πάντων, τὴν κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως (7) ἐπαναστᾶσαν δυσώνυμον Ἀρειανὴν αἵρεσιν δι᾽ αὐτῶν· τούτου ἕνεκεν, τοὺς μὲν ἀγαπητοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν καὶ συλλειτουργοὺς (8) Ἀθανάσιον, καὶ Μάρκελλον, καὶ Ἀσκληπᾶν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς συλλειτουργοῦντας τῷ Κυρίῳ, ἀθῴους καὶ καθαροὺς εἶναι ἀπεφηνάμεθα, γράψαντες καὶ εἰς τὴν ἑκάστου παροικίαν, ὥστε γινώσκειν ἑκάστης ἐκκλησίας τοὺς λαοὺς τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου τὴν καθαρότητα, καὶ τοῦτον μὲν ἔχειν ἐπίσκοπον καὶ προσδοκᾶν. τοὺς δὲ εἰς τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν ἐπελθόντας δίκην λύκων, Γρηγόριον τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Βασίλειον τὸν ἐν Ἀγκύρᾳ, καὶ (9) Κυϊντιανὸν τὸν ἐν Γάζῃ, τούτους μηδὲ ἐπισκόπους ὀνομάζειν, μηδὲ ὅλως κοινωνίαν τινὰ πρὸς αὐτοὺς ἔχειν, μηδὲ δέχεσθαί τινα παρὰ τούτων γράμματα, μηδὲ γράφειν πρὸς αὐτούς.

aufugiendo confirmarunt. hincque contigit, ut iis quæ ab eorum accuſatoribus præſentibus objicerentur ac demonſtrarentur, fides ſit habita. Jam vero ſuper hæc omnia, eos qui olim ob Arii hæreſim damnati & ejecti fuerant, non ſolum receperunt, ſed & ad altiorem gradum promoverunt; diaconos quidem ad presbyteratum, & ex presbyteris ad epiſcopatum, nulla alia de cauſa, quam ut impietatem diſſeminare & latius propagare, ac piam fidem corrumpere valerent.

48. Horum autem principes poſt Euſebium hi ſunt: Theodorus Heracleæ, Narciſſus Neroniadis in Cilicia, Stephanus Antiochiæ, Georgius Laodiceæ, Acacius Cæſareæ in Palæſtina, Menophantus Epheſi in Aſia, Urſacius Singidoni in Myſia, Valens Murſiæ in Pannonia. Iſti enim eos qui ſecum ab Oriente venerant, non permittebant ad ſacram Synodum accedere, nec ullo modo ad eccleſiam Dei ſe conferre. Et cum Sardicam venirent, per diverſa loca ſynodos privatim agebant, adhibitiſque minis fœdera inibant; ut cum Sardicam adveniſſent, nullatenus ſeſe judicio ſiſterent, neque una cum ſancta ſynodo convenirent: ſed perſunctorie duntaxat adventu ſuo ſignificato, ſtatim aufugerent. Hæc enim ediſcere licuit a comminiſtris noſtris Macario in Palæſtina epiſcopo, & Aſterio in Arabia, qui poſtquam cum illis venerant, ab eorum infidelitate receſſere. hi enim cum ad ſanctam ſynodum adveniſſent, de vi ſibi illata conqueſti ſunt, dicebantque nihil ab illis recte ac ſincere agi. Addebant inſuper, multos cum illis eſſe rectæ fidei cultores, qui ab illis quominus huc accederent impedirentur; eos enim qui ſe deſerere vellent minis abſterrebant. quocirca curarunt ut in una domo omnes manerent, ac nulli concedebant vel minimum quidem temporis ſeorſum degere.

49. Quandoquidem igitur par non eſſet ſilentio prætermittere eorum ſycophantias, vincula, cædes, plagas, conſpirationes ſuppoſititiis epiſtolis ſtructas, vulnera, Virginum denudationes, exſilia, eccleſiarum deſolationes, incendia, tranſlationes a minoribus civitatibus ad majores diœceſes, ac præ omnibus, execrandam hæreſim Arianam, quæ iis auctoribus contra rectam fidem inſurrexit; idcirco dilectos quidem fratres & comminiſtros noſtros Athanaſium, Marcellum & Aſclepam, & qui cum illis miniſtri ſunt Domini, innocentes & puros eſſe declaravimus; miſſis ad ſingulas diœceſes litteris, ut cujuſque eccleſiæ populi, ſui epiſcopi innocentiam agnoſcant, eumque pro epiſcopo habeant ac exſpectent redeuntem. Illos autem qui inſtar luporum, eorum eccleſias invaſere, Gregorium Alexandriæ, Baſilium Ancyræ, Quintianum Gazæ, ne epiſcopos appellent, nec aliquam cum illis communionem habeant, neve litteras ab iis accipiant vel ad eos ſcribant.

Theo-

(1) Theod. ἔλεγον καὶ ἐπεδείκνυντο, ἔτι τοίνυν. Hilarius autem legiſſe videtur τί τοίνυν; vertit enim, *quid igitur?*

(2) Theod. κατηγορηθέντας. Sed Hilarius nobiſcum, *depoſitos*.

(3) Theod. ἀπὸ δὲ πρεσβυτέρων εἰς ἐπισκοπήν, Hilarius autem, *de presbyterio in epiſcopatum*. Sunt qui vertendum exiſtiment *presbyteros depoſitos in epiſcopatum*; quod, tametſi verum eſſe conſtat ex præcedentibus, ab Athanaſio nequaquam indicatum arbitramur.

(4) Theod. Μυρσοῦ. Hilar. *a Murſa*. Mox Theod. τοῖς σὺν αὐτοῖς ἐλθοῦσιν. Paulopoſt idem σύνοδον ἐλθεῖν. Mox παραβαλεῖν συνεχώρησαν. Infra ἐποιοῦντο πρὸς ἑαυτοὺς Theod. & Reg. Editi καθ᾽ ἑαυτούς.

(5) τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ. Theod. Mox Reg. ἀποδημίαν ἑαυτῶν. Paulopoſt, Μακαρίου ἀπὸ παλ. Sic Theodoretus. Hilarius vero & ipſe Athanaſius alias ſemper, Ἄρειον *Arium*, non vero Macarium vocant.

(6) Reg. ἀπωδύραντο. Infra idem ὡς ἄρα. Poſt hæc Theod. ἀπειλεῖν καὶ ἐπαγγέλλεσθαι. Valeſius legendum putat ἐπαγγέλλεσθαι καὶ ἀπειλεῖν. Sed quorſum illa verborum tranſmutatio, cum ἐπαγγέλλεσθαι idipſum ſit quod ἀπειλεῖν, ut alias ſæpe animadvertimus. Paulopoſt Theod. ἐν ἑνὶ οἴκῳ πάντες, ſed melius πάντας, ut habet Athan. Infra ἀνεκδιηγήτους. Felckmannus putat legendum ἀνεκδικήτους, & ſane Hilarius ita legit, qui habet: *quia ergo non oportuit conticeſcere, nec inulta retinere.*

(7) Theod. poſt πίστεως addit νῦν.

(8) Theod. Ἀθανάσιον τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον, καὶ Μάρκελλον τὸν τῆς Ἀγκυρογαλατίας. καὶ Ἀσκληπᾶν τὸν Γάζης, & ſic Hilarius legit.

(9) Theod. Κυντιανόν. Mox idem poſt ὀνομάζειν, habet μηδὲ χριστιανούς. quod apud Hilarium non legitur.

Theodorum autem, Narcissum, Acacium, Stephanum, Ursacium, Valentem, & Menophantum, necnon Georgium, tametsi is, præ metu ab Oriente huc non accesserit; quia tamen a beatæ memoriæ Alexandro damnatus depositusque est, & quia is ut ceteri illi Arii vesaniæ sectator est: hos inquam ob delata crimina communi calculo sancta synodus episcopatu abdicavit. Decrevimusque illos non solum episcopos non esse, sed etiam, utpote indignos, fidelium communione privandos: nam eos qui Filium separant, & Verbum a Patre suo abalienant, a catholica ecclesia separari, & Christianorum nomine indignos haberi æquum est. Sint igitur vobis anathema, eo quod verbum veritatis adulteraverint: Apostolicum enim præceptum est, *Si quis vobis euangelizaverit, præterquam quod accepistis, anathema sit*. Cum his jubete ne quis communicet, nihil enim commune luci cum tenebris; hos omnes procul arcete, nulla enim concordia Christo cum Belial. Et cavete, dilecti, ne litteras vel ad illos scribatis, vel ab eis accipiatis. Quin potius studete, fratres & comministri, ut spiritu nostræ synodo præsentes, suffragium vestrum per vestram subscriptionem ipsi adjiciatis; ut ab omnibus ubique comministris nostris concordia servetur. Divina providentia vos sanctificatos & lætos custodiat, dilecti fratres. Hosius episcopus subscripsi, & sic omnes. Hoc suum rescriptum Sardicensis synodus ad illos misit quibus accedendi facultas non esset, qui & ipsi suffragiis suis decreta synodi approbarunt. Eorum autem qui in synodo scripserunt aliorumque episcoporum nomina, hæc sunt.

50. Hosius ab Hispania, Julius Romæ per Archidamum & Philoxenum presbyteros, Protogenes Sardicæ, Gaudentius, Macedonius, Severus, Prætextatus, Ursicius, Lucillus, Eugenius, Vitalius, Calepodius, Florentius, Bassus, Vincentius, Stercorius, Palladius, Domitianus, Chalvis, Gerontius, Protasius, Eulogus, Porphyrius, Dioscorus, Zosimus, Januarius, Zosimus, Alexander, Eutychius, Socrates, Diodorus, Martyrius, Eutherius, Eucarpus, Athenodorus, Irenæus, Julianus, Alypius, Jonas, Aetius, Restitutus, Marcellinus, Aprianus, Vitalius, Valens, Hermogenes, Castus, Domitianus, Fortunatius, Marcus, Annianus, Heliodorus, Musæus, Asterius, Paregorius, Plutarchus Hymenæus, Athanasius, Lucius, Amantius, Arius, Asclepius, Dionysius, Maximus, Tryphon, Alexander, Antigonus,

A (1) τοὺς δέ γε περὶ Θεόδωρον, καὶ Νάρκισσον, καὶ Ακάκιον, καὶ Στέφανον, καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Μηνόφαντον, καὶ Γεώργιον, εἰ καὶ φοβηθεὶς μὴ παρεγένετο ἀπὸ τῆς ἑῴας, ὅμως διὰ τὸ ἀπὸ τοῦ μακαρίτου Αλεξάνδρου καθῃρῆσθαι αὐτὸν, καὶ διὰ τὸ εἶναι καὶ αὐτὸν καὶ τούτους τῆς Αρείου μανίας, καὶ διὰ τὰ ἐπενεχθέντα αὐτοῖς ἐγκλήματα, τούτους παμψηφὶ καθεῖλεν ἡ ἁγία σύνοδος ἀπὸ τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ ἐκρίναμεν μὴ μόνον αὐτοὺς ἐπισκόπους μὴ εἶναι, ἀλλὰ μηδὲ κοινωνίας μετὰ τῶν πιστῶν αὐτοὺς καταξιοῦσθαι. (2) τοὺς γὰρ χωρίζοντας τὸν υἱὸν, καὶ ἀπαλλοτριοῦντας τὸν λόγον B ἀπὸ τοῦ πατρὸς, χωρίζεσθαι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας προσήκει, καὶ ἀλλοτρίους εἶναι τοῦ Χριστιανῶν ὀνόματος. ἔστωσαν τοίνυν ὑμῖν ἀνάθεμα, διὰ τὸ κεκαπηλευκέναι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· ἀποστολικόν ἐστι τὸ παράγγελμα· „ εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται, παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. „ τούτοις μηδένα κοινωνεῖν παραγγείλατε, οὐδεμία γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος· (3) τούτους πάντας μακρὰν ποιεῖτε, οὐδεμία γὰρ συμφωνία Χριστῷ πρὸς Βελίαρ. καὶ φυλάξασθε, ἀγαπητοὶ, μήτε γράφειν πρὸς αὐτοὺς, μήτε γράμματα παρ' αὐτῶν δέχεσθαι. σπουδάσατε δὲ μᾶλλον καὶ ὑμεῖς, ἀ- C δελφοὶ καὶ συλλειτουργοὶ, ὡς τῷ πνεύματι (4) παρόντες τῇ συνόδῳ ἡμῶν, συνεπιψηφίσασθαι δι' ὑπογραφῆς ὑμετέρας, ὑπὲρ τοῦ παρὰ πάντων τῶν πανταχοῦ συλλειτουργῶν, τὴν ὁμοφωνίαν διασώζεσθαι. (5) ἡ θεία πρόνοια καθοσιωμένους ὑμᾶς καὶ εὐθυμοῦντας διαφυλάττοι, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. Οσιος ἐπίσκοπος (6) ὑπέγραψα, καὶ οὕτως πάντες. ταῦτα γράψασα ἡ ἐν Σαρδικῇ σύνοδος, ἀπέστειλε καὶ πρὸς τοὺς μὴ δυνηθέντας ἀπαντῆσαι, καὶ γεγόνασι καὶ αὐτοὶ σύμψηφοι τοῖς κριθεῖσι. τῶν δὲ ἐν τῇ συνόδῳ γραψάντων, καὶ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων τὰ ὀνόματά ἐστι (7) τάδε.

D 50. Οσιος ἀπὸ Σπανίας, Ιούλιος Ρώμης δι' Αρχιδάμου καὶ Φιλοξένου πρεσβυτέρων, Πρωτογένης (8) Σαρδικῆς, Γαυδέντιος, Μακεδόνιος, Σευῆρος, Πραιτέξτατος, Οὐρσίκιος, Λούκιλλος, Ευγένιος, Βιτάλιος, Καλεπόδιος, Φλωρέντιος, Βάσσος, Οὐϊκέντιος, Στερκόριος, Παλλάδιος, Δομιτιανὸς, Χαλβὶς, Γερόντιος, Προτάσιος, Εὔλογος, Πορφύριος, Διόσκορος, Ζώσιμος, Ιανουάριος, Ζώσιμος, Αλέξανδρος, Εὐτύχιος, Σωκράτης, Διόδωρος, Μαρτύριος, Εὐθήριος, Εὔκαρπος, Αθηνόδωρος, Εἰρηναῖος, Ιουλιανὸς, Αλύπιος, Ιωνᾶς, Αέτιος, Ρεστιτοῦτος, Μαρκελλῖνος, Απριανὸς, E Βιτάλιος, Οὐάλης, Ερμογένης, Κάστος, Δομετιανὸς, Φορτουνάτιος, Μάρκος, Αννιανὸς, Ηλιόδωρος, Μουσαῖος, Αστέριος, Παρηγόριος, Πλούταρχος, Υμέναιος, Αθανάσιος, Λούκιος, Αμάντιος, Αρειος, Ασκληπιὸς, Διονύσιος, Μάξιμος, Τρύφων, Αλέξανδρος, Αντίγονος,

Gal. 1. 8.

Episcopi qui Sardicensi synodo subscripsere. Ex variis Occidentis partibus & forte quidam ex Oriente Episcopi 78.

(1) Theod. τοὺς δὲ περὶ Θεόδωρον, τὸν ἀπὸ Ηρακλείας τῆς Εὐρώπης, καὶ Νάρκισσον τὸν ἀπὸ Νερωνιάδος τῆς Κιλικίας, Ακάκιον τὸν ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, καὶ Στέφανον ἀπὸ Αντιοχείας, καὶ Οὐρσάκιον ἀπὸ Σιγγιδόνου τῆς Μυσίας, καὶ Οὐάλεντα ἀπὸ Μυρσῶν τῆς Παννονίας, καὶ Μηνόφαντον τὸν ἀπὸ Εφέσου, καὶ Γεώργιον τὸν ἀπὸ Λαοδικείας. Ibidem εἰ καὶ φοβηθέντες μὴ παρεγένοντο in plurali: sed solum Georgium metus impedivit ne Sardicam peteret, ceteri autem hic nominati, eo concessere. Hunc locum sic habet Hilarius, *& Georgium, etsi timens, ut dictum est, non adfuit*, cum Athanasio videlicet; Theodoreti tamen lectio dum recte intelligatur, bene habet: nam illud, τοὺς περὶ ante Θεόδωρον positum, in reliquis etiam subintelligi debet, ac si legeretur τοὺς περὶ Νάρκισσον ...... τοὺς περὶ Γεώργιον, & ita illud φοβηθέντες de solo Georgio in singulari intelligetur; quæ loquendi formula sexcenties apud Athanasium occurrit. Infra καθῃρῆσθαι, ita Reg. & Theod. Editi vero καθαιρεθῆναι. Mox Theod. παμψηφεί.

(2) τοὺς γὰρ Reg. & Theodoret. Editi vero τοὺς δέ. hunc locum sic habet Theodor. τοὺς γὰρ χωρίζοντας τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας καὶ θεότητος τὸν υἱόν. Hilarius cum Athanasio legit, *separantes enim filium*. Paulopost Theodoretus οὖν ἔστωσαν ὑμῖν καὶ τοῖς πᾶσιν ἀνάθεμα, διὰ τὸ κεκαπηλευκέναι αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. ἀποστολικὸν γάρ ἐστι παράγγελμα· Ibidem τὸ ante παράγγελμα deest in Reg.

(3) Reg. τούτων πάντας. Edit. Commel. τούτων πάντες. Edit. Paris. ex Theodoreto correcta; τούτους πάντας. Hilarius, *hos omnes longe facite*, &c.

(4) παρόντες, Reg. & Theod. Editi vero συνιόντες. Ibidem Theod. τῇ συνόδῳ ὑμῶν συναινέσαι καὶ ψηφίζεσθαι. Ibid. veteres Theodoreti editiones habent διὰ γραφῆς ὑμετέρας. novæ cum Athanasio δι' ὑπογραφῆς. Priorem lectionem sequutus Hilarius, *per litteras vestras* vertit.

(5) Quæ vero sequitur fidei confessio apud Theodoretum, post hæc verba τὴν ὁμοφωνίαν διασώζεσθαι, spuria est, & invitis sacræ synodi patribus, a quibusdam conficta, ut in epistola ad Antiochenos testatur Athanasius, quod illic fusius agemus. Hilarius cum Athanasio epistolam claudit, addita salutatione: *Optamus, fratres, vos in Domino bene valere*.

(6) Reg. ὑπέγραψα. quæ vera lectio esse videtur. Editi ὑπέγραψε.

(7) Reg. ἐστι ταῦτα. Subscriptiones Sardicenses leguntur quoque apud Hilarium, post Epistolam ejus synodi ad Julium, sed longe inferiores numero. Athanasius quippe, non solum eos qui synodo interfuere, sed etiam alios qui postea ipsi subscripsere memorat. Hilarius vero ne quidem omnes qui Sardicæ congregati fuerant recenset.

(8) Reg. Σερδικῆς. Paulopost Edit. Paris. Οὐρτάκιος, & ita legerat Nannius. Reliqui omnes Οὐρσίκιος. Paulopost Reg. Βικέντιος. Infra Χαλβίς, is videtur esse qui apud Hilarium dicitur *Calvus ab Achaia Ripensi de Castro Martis*. Postea Reg. Ιανουάριος. Post Μαρτύριος, edit. Paris. Ελλαθήριος, sed nescio unde; nam edit. Commel. & omnes mss. Εὐθήριος habent, qui ab Hilario dicitur, *Euterius a Procia de Caindo*. Paulopost Reg. & Edit. Commel. Ρεστοῦτος, pro Ρεστιτοῦτος. Infra editi Φορτουνάτιος. Post Αθανάσιος Reg. & Basil. Λούκιος, & ita legerat Nannius, editi vero Λούκιλλος. Ibidem, Αμάντιος Reg. & Basil.

νος, Αἰλιανὸς, Πέτρος, Σύμφορος, Μυσώνιος, Εὔτυχος, Φιλολόγιος, Σπυδάσιος, Ζώσιμος, (1) Πατρίκιος, Αδόλιος, Σαπρίκιος.

Γαλλίας, Μαξιμιανὸς, Βηρίσιμος, Βήκτωρος, Βαλεντῖνος, Δισιδέριος, Εὐλόγιος, Σαρβάτιος, Δυσκόλιος, Συπερίωρ, Μερκύριος, Δηκλοπετὸς, Εὐσέβιος, Σεβηρῖνος, Σάτυρος, Μαρτῖνος, Παῦλος, Οπτατιανὸς, Νικάσιος, Βίκτωρ, Σεμπρόνιος, Βαλερῖνος, Πάκατος, Ιεσσῆς, Αρίστων, Σιμπλίκιος, Μετιανὸς, Αμαντος, Αμιλλιανὸς, Ιυστινιανὸς, Βικτωρῖνος, Σατορνῖλος, Αβυνδάντιος, Δωνατιανὸς, Μάξιμος.

(2) Αφρικῆς, Νέσσος, Γράτος, Μεγάσιος, Κολδαῖος, Ρογατιανὸς, Κονσόρτιος, Ρυφῖνος, Μαννῖνος, Κεσσιλιανὸς, Ερεννιανὸς, Μαριανὸς, Οὐαλέριος, Δυνάμιος, Μιζόνιος, Ιῦστος, Κελεστῖνος, Κιπριανὸς, Βίκτωρ, Ονοράτος, Μαρῖνος, Παντάγαθος, Φῆλιξ, Βαύδιος, Λίβερ, Καπίτων, (3) Μινερβάλις, Κόσμος, Βίκτωρ, Εσπερίων, Φῆλιξ, Σεβηριανὸς, Οπταύτιος, Εσπερος, Φιδέντιος, Σαλύστιος, Παχάσιος.

(4) Αἰγύπτου, Λιβύρνιος, Αμαύτιος, Φῆλιξ, Ισχυράμμων, Ρωμύλος, Τιβερῖνος, Κονσόρτιος, Ηρακλείδης, (5) Φορτουνάτιος, Διόσκορος, Φορτουνατιανὸς, Βασάμων, Δάτυλλος, Ανδρέας, Σερῆνος, Αρειος, Θεόδωρος, Εὐαγόρας, Ηλίας, Τιμόθεος, Ωρίων, Ανδρόνικος, Παφνύτιος, Ερμείας, Αραβίων, Ψενόσιρις, Απολλώνιος, Μῦις, Σαραπάμπων, Φίλων, Φίλιππος, Απολλώνιος, Παφνύτιος, Παῦλος, Διόσκορος, Νειλάμμων, Σερῆνος, Ακύλας, Αωτᾶς, (6) Αρποκρατίων, Ισὰκ, Θεόδωρος, Απολλῶς, Αμμωνιανὸς, Νεῖλος, Ηράκλειος, Αρείων, Αθᾶς, Αρσένιος, Αγαθάμμων, Θέων, Απολλώνιος, Ηλίας, Πανινύθιος, Ανδραγάθιος, Νεμεσίων, Σαραπίων, Αμμώνιος, Αμμώνιος, Ξένων, Γερόντιος, Κύιντος, Λεωνίδης, Σεμπρωνιανὸς, Φίλων, Ηρακλείδης, Ιέρακυς, Ρῦφος, Πασόφιος, Μακεδόνιος, Απολλόδωρος, Φλαβιανὸς, Ψάης, Σύρυς, Απφῦς, Σαραπίων, Ησαίας, Παφνύτιος, Τιμόθεος, Ελυρίων, Γάϊος, Μυσαῖος, Πιστὸς, Ηρακλάμμων, Ηρων, Ηλίας, Ανάγαμφος, Απολλώνιος, Γάϊος, Φιλοτᾶς, Παῦλος, Τιθόης, Εὐδαίμων, Ιύλιος.

(7) Οἱ ἐν τῷ Κανααλίῳ τῆς Ιταλίας, Προβάτιος, Βιάτωρ, Φακουνδῖνος, Ιωσῆς, Νυμήδιος, Σπηράντιος, Σεβῆρος, Ηρακλειανὸς, Φαυστῖνος, Αντωνῖνος, Ηράκλειος, Οὐϊτάλιος, Φῆλιξ, Κρησπῖνος, Παυλιανὸς.

(8) Κύπρου, Αὐξίβιος, Φώτιος, Γηράσιος, Αφροδίσιος, Εἰρηνικὸς, Νουνέχιος, Αθανάσιος, Μακεδόνιος, Τριφύλλιος, Σπυρίδων, Νορβανὸς, Σωσικράτης.

(9) Παλαιστίνης, Μάξιμος, Αέτιος, Αρειο, Θεοδόσιος, Γερμανὸς, Σιλβανὸς, Παῦλος, Κλαύδιος, Πατρίκιος, Ελπίδιος, Γερμανὸς, Εὐσέβιος, Ζηνόβιος, Παῦλος, Πέτρος.

Ælianus, Petrus, Symphorus, Musonius, Eutychus, Philologius, Spudasius, Zosimus, Patricius, Adolius, Sapricius.

Ex Gallia 34.

Galliæ, Maximianus, Verissimus, Victurus, Valentinus, Desiderius, Eulogius, Sarbatius, Dyscolius, Superior, Mercurius, Declopetus, Eusebius, Severinus, Satyrus, Martinus, Paulus, Optatianus, Nicasius, Victor, Sempronius, Valerinus, Pacatus, Jesses, Ariston, Simplicius, Metianus, Amantus, Amillianus, Justinianus, Victorinus, Saturnilus, Abundantius, Donatianus, Maximus.

Ex Africa 36.

Africæ, Nessus, Gratus, Megasius, Coldæus, Rogatianus, Consortius, Rufinus, Manninus, Cessilianus, Herennianus, Marianus, Valerius, Dynamius, Myzonius, Justus, Celestinus, Cyprianus, Victor, Honoratus, Marinus, Pantagathus, Felix, Baudius, Liber, Capito, Minervalis, Cosmus, Victor, Hesperio, Felix, Severianus, Optantius, Hesperus, Fidentius, Salustius, Paschasius.

Ex Ægypto 94.

Ægypti, Liburnius, Amantius, Felix, Ischyrammon, Romulus, Tiberinus, Consortius, Heraclides, Fortunatius, Dioscorus, Fortunatianus, Bastamon, Datyllus, Andreas, Serenus, Arius, Theodorus, Evagoras, Helias, Timotheus, Orion, Andronicus, Paphnutius, Hermias, Arabion, Psenosiris, Apollonius, Muis, Sarapampon, Philon, Philippus, Apollonius, Paphnutius, Paulus, Dioscorus, Nilammon, Serenus, Aquila, Aotas, Harpocration, Isac, Theodorus, Apollos, Ammonianus, Nilus, Heraclius, Arion, Athas, Arsenius, Agathammon, Theon, Apollonius, Helias, Paninuthius, Andragathius, Nemesion, Serapion, Ammonius, Ammonius, Xenon, Gerontius, Quintus, Leonides, Sempronianus, Philon, Heraclides, Hieracys, Rufus, Pasophius, Macedonius, Apollodorus, Flavianus, Psaes, Syrus, Apphus, Serapion, Esaias, Paphnutius, Timotheus, Elurion, Gaius, Musæus, Pistus, Heraclammon, Hero, Helias, Anagamphus, Apollonius, Gaius, Philotas, Paulus, Tithoes, Eudæmon, Julius.

In Canali Italiæ 15.

In Canali Italiæ, Probatius, Viator, Facundinus, Joseph, Numedius, Sperantius, Severus, Heraclianus, Faustinus, Antoninus, Heraclius, Vitalius, Felix, Crispinus, Paulianus.

Cypri 12.

Cypri, Auxibius, Photius, Gerasius, Aphrodisius, Irenicus, Nunechius, Athanasius, Macedonius, Triphyllius, Spyridon, Norbanus, Socicrates.

Palæstinæ 15.

Palæstinæ, Maximus, Aetius, Arius, Theodosius, Germanus, Silvanus, Paulus, Claudius, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Petrus.

(1) Sic Reg. & Basil. At editi Πρίκιος, errore hinc orto, quod sicuti πατρὸς, πατρὶ, πάτερες, ab amanuensibus πρὸς, πρὶ, πρες, brevitatis causa scribuntur; ita, Πατρίκιος, Πρίκιος, hic & infra scriptum habebatur. Quod abbreviationis genus sæpe apud Athanasium erroris causa fuit. Mox Reg. Γαλλίας rubris litteris. Idem paulopost Βηρίστηλος.

(2) Reg. Αφρικῆς ad marginem rubris litteris. Infra Reg. Μαννῖνος, Κεστηλιανός.

(3) Ita Reg. At alii & editi Μινερσάλης. Paulopost Reg. Φῆλιξ, Σεβηριανός. Editi Φῆλιξ, Σεβηριανός.

(4) Reg. Αἰγύπτου rubris litteris ad marg. Mox Reg. Φῆλιξ, Ισχυράμμων. Alii & editi, Φῆλιξ, Ισχυράμων.

(5) Ita Reg. quem sequimur. Editi Φορτουνάτιος, Φορτουνιανός, Διόσκορος. Nannius vero, Fortunatus, Hermeas, Fortunianus, Dioscurus. Sed Hermeas ille cum in nullo codice, vel græca editione legatur, huc irrepsisse creditur. Paulopost Reg. Σερῆνος. Editi vero Σερῖνος. Infra Reg. Ερμίας, Αραβ. Σαραπάμπων autem mox sequens sic in omnibus mss. & editis habetur, sed mendose pro Σαραπάμμων, nomine scilicet ex Serapide & Ammone compositο, ut mos erat Ægyptiis. Videtur is ipse Serapammon esse qui Gregorio Alexandriæ pseudoepiscopo auctore in exsilium pulsus fertur in Epist. ad Solitarios.

(6) Reg. quem sequimur, Αρποκρατίων. Editi Αποκρατίων. Mox edit. Comm. & omnes mss. Ισάκ. Edit. Paris. Ισάακ. Paulopost Reg. Αμμωνιανὸς, Editi vero Αμμωνάριος. Infra editi Αγαπάμμων, Reg. Αγαθάμμων. Paulo post Reg. Πανινύθιος, Edit. Comm. Πανινύθιος, Paris. Πανινύθιος. Post pauca omnes mss. post Σαραπίων, bis Αμμώνιος habent: editi vero semel tantum. Duo Ammonii Ægyptii Episcopi ab Arianis vexati memorantur infra Epist. ad Solit. paulo ante finem. Mox omnes mss. & edit. Comm. Κόϊντος. Edit. Paris. Κύντος.

Ex his episcopis multi pro catholica fide, & pro Athanasii causa extorres facti & varie vexati recensentur infra Epist. ad Solit.

(7) *οἱ ἐν τῷ Κανααλίῳ τῆς Ιταλίας*. Sic omnes mss. & editi præter Reg. qui habet, *οἱ ἐν τῷ Καλίῳ*, rubris litteris ad marg. sed mendose. Κανάλιος autem latine *Canalis*, idem est ac πάροδος, *transversa via*, id est, non regia. Canon XX Synodi Sardicensis, *ἐὰν ἕκαστος ἡμῶν τῶν ἐν ταῖς παρόδοις ἤτοι Κανααλίῳ καθεστώτων ἐπισκόπων. Si unusquisque nostrum qui in transversa via sive in Canali constituti sumus Episcopi*.

(8) Reg. Κύπρου ad marg. rubris litteris. Mox idem Αὐξίβιος, Editi Αὐξήβιος. Infra Reg. Τριφύλλιος, Editi vero Τριφήλιος.

(9) Reg. Παλαιστίνης ad marg. rubris litteris. Mox Θεοδόσιος. is forte est qui infra in subscriptionibus synodi Hierosolymitanæ dicitur Θεόδωρος. Paulopost Reg. & Basil. Πατρίκιος, ubi editi Πρίκιος mendose habebant. Erroris causam vide supra, n. 1.

* Hi ſunt igitur qui ſynodi decretis ſubſcripſere. Exſtantque alii permulti, qui etiam ante hanc ſynodum noſtri gratia ſcripſere, ex Aſia ſcilicet, Phrygia & Iſauria, quorum nomina in propriis eorum epiſtolis circumferuntur, prope ſexaginta tres, una omnes, trecenti quadraginta quatuor.

51. **Horum certior factus Deo cariſſimus Imperator Conſtantius, nos accerſivit, litteraſque ad fratrem ſuum beatæ memoriæ Conſtantem miſit, nobiſque item ſemel, iterum atque tertio ſcripſit: his verbis.

Οἱ μὲν οὖν τοῖς ὑπὸ τῆς συνόδου γραφεῖσιν ὑπογράψαντες, οὗτοι· ἕτεροι δὲ πλεῖστοί εἰσιν, οἱ καὶ πρὸ ταύτης τῆς συνόδου γράψαντες ὑπὲρ ἡμῶν, ἀπό τε τῆς Ἀσίας καὶ Φρυγίας, καὶ Ἰσαυρίας, καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐν ταῖς ἰδίαις ἐπιστολαῖς ἐμφέρεται, ἐγγὺς ξγʹ. ὁμοῦ τμδʹ.

51. ** Ταῦτα μαθὼν ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς Κωνστάντιος, μετεπέμψατο ἡμᾶς, γράψας ἰδίᾳ πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἑαυτοῦ τὸν μακαρίτην Κώνσταντα, πρὸς δὲ ἡμᾶς, (1) καὶ ἅπαξ καὶ δεύτερον καὶ τρίτον, ταῦτα.

CONSTANTIUS VICTOR

Auguſtus Athanaſio.

DIUTIUS te immanibus maris fluctibus procellisque jactari noſtræ clementiæ humanitas non permiſit; te ſcilicet patriis penatibus nudatum, tuiſque ſpoliatum, in inviis ferarum locis errantem non neglexit indefeſſa noſtra pietas. Nam etſi diu diſtuli mentis meæ propoſitum litteris tibi ſignificare, eo quod te ultro acceſſurum, laboribuſque tuis remedium rogaturum expectarem; tamen quia fortaſſe metus impedimento fuit ne propoſitum exſequerere tuum, ideo litteras munificentiæ noſtræ pleniſſimas ad tuam conſtantiam miſimus; ut abſque metu quamprimum conſpectui noſtro te præſentem ſiſtere cures, quo voti tui compos effectus, noſtramque humanitatem expertus, tuis reſtituaris. Hac enim de cauſa Dominum meum & fratrem Conſtantem Victorem Auguſtum pro te rogavi, ut tibi veniendi daret facultatem, quo utriuſque noſtrum nutu patriæ reſtituaris, hocque gratiæ noſtræ pignus aſſequare.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ ΝΙΚΗΤΗΣ

Αὔγουστος Ἀθανασίῳ. (2)

ΕΠΙ πολύ σε κλυδωνίζεσθαι καὶ χειμάζεσθαι τοῖς τῆς θαλάττης ἀγρίοις κύμασιν οὐκ ἀφῆκεν ἡ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος φιλανθρωπία· γυμνωθέντα σε τῆς πατρῴας ἑστίας, καὶ στερηθέντα τῶν ἰδίων, καὶ πλανώμενον ἐν θηριώδεσιν ἀνοδίαις (3) οὐ παρεῖδεν ἡ ἀκάματος ἡμῶν εὐσέβεια. καὶ εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπιπολὺ ὑπερεθέμην γράψαι τὴν πρόθεσιν τῆς ἐμῆς διανοίας, προσδοκῶν αὐθαίρετόν σε παραγενέσθαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τῶν καμάτων αἰτεῖν θεραπείαν· ὅμως ἐπειδὴ ἴσως ὁ φόβος τὴν προαίρεσιν (4) τῆς προθέσεως ἐνεπόδισε· διὰ τοῦτο δωρεᾶς πληρέστατα γράμματα πρὸς τὴν σὴν στεῤῥότητα διεπεμψάμεθα, ἵνα ἀφόβως τοῖς ἡμετέραις προσόψεσι ταχεῖαν τὴν σεαυτοῦ παρουσίαν παρασχεῖν σπουδάσῃς, (5) ὑπὲρ τοῦ τῆς σαυτοῦ ἐπιθυμίας ἀπολαύσας, καὶ πειραθεὶς ἡμῶν τῆς φιλανθρωπίας, τοῖς ἰδίοις ἀποκατασταθῇς· τούτου γὰρ ἕνεκα καὶ τὸν δεσπότην μου καὶ ἀδελφόν μου Κώνσταντα τὸν Νικητὴν Αὔγουστον ὑπὲρ σοῦ παρεκάλεσα, ἵνα τοῦ ἐλθεῖν ἐξουσίαν σοι δῷ, ἐπὶ τῷ, ἀμφοτέρων ἡμῶν (6) ἐπινευόντων, τῇ πατρίδι ἀποκατασταθῇς, ἔχων τοῦτο τῆς ἡμῶν χάριτος ἐνέχυρον.

Epiſtola Secunda.

ETSI id in primis ſuperioribus litteris ſignificavimus, ut abſque metu ad noſtrum comitatum te conferres; quod ſummopere cupiamus te ad propria remittere, tamen etiamnunc has litteras ad tuam conſtantiam miſimus: quibus adhortamur, ut citra diffidentiam aut metum publica vehicula inſcendas, & ad nos properes, ut optatis frui valeas.

Ἐπιστολὴ Δευτέρα.

ΕΙ καὶ τὰ μάλιστα διὰ προτέρων γραμμάτων ἐδηλώσαμεν, ὅπως ἀμερίμνως εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτάτον παραγένῃ, διὰ τὸ μάλιστα βούλεσθαι ἡμᾶς ἀποστεῖλαί σε εἰς τὰ ἴδια, ὅμως καὶ νῦν καὶ ταῦτα τὰ γράμματα πρὸς τὴν σὴν στεῤῥότητα δεδώκαμεν, δι' ὧν προτρεπόμεθα, χωρίς τινος ἀπιστίας καὶ φόβου, ἐπιβῆναί σε δημοσίοις ὀχήμασι, καὶ σπουδάσαι πρὸς ἡμᾶς, ἵνα ὧν ἐπιθυμεῖς ἀπολαῦσαι δυνηθῇς.

Epiſtola Tertia.

CUM Edeſſæ degeremus, præſentibus tuis presbyteris, placuit ut miſſo ad te presbytero ad noſtrum comitatum properares, ut ubi vultum noſtrum conſpexiſſes,

Ἐπιστολὴ Τρίτη.

ΗΝΙΚΑ ἐν τῇ (7) Ἐδέσσῃ διετρίβομεν, παρόντων τῶν σῶν πρεσβυτέρων, ἤρεσεν ὅπως, ἀποσταλέντος πρεσβυτέρου πρὸς σὲ, ἐλθεῖν εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτάτον σπουδάσῃς, ἐπὶ τῷ ἰδόντα σε τὴν ἡμετέραν πρόσοψιν, εὐθέως

* Hi epiſcopi numero 284 non omnes ſynodo Sardicenſi interfuere, ut ſupra teſtatur ipſe Athanaſius, ſed ſynodi Sardicenſis actis ſubſcripſere. Ipſe tamen Athanaſius initio hujus Apologiæ pluſquam trecentos epiſcopos Sardicenſi ſynodo ſubſcripſiſſe ait: quod argumentum ſane fuerit non omnes hic recenſitos fuiſſe. Et vero inter hos epiſcopos minime comparent Euphratas Colonienſis & Marcellus Ancyranus, quos ſynodo interfuiſſe extra dubium eſt. Deſiderantur item Olympius in xvii. Canone Sardicenſi memoratus, & quidam alii qui in Hilarii ſubſcriptionibus leguntur: niſi forte ſcriptorum errore varie iidem nominentur, quod ſupra de Eutherio & de aliis notatum eſt. Hinc palam eſt nonnullos in Athanaſianis ſubſcriptionibus omiſſos fuiſſe, quod in tanto numero fieri ſolet. Ex Athanaſii loco hujus Apol. num. 1. male intellecto, Socrates & Sozomenus 300 circiter epiſcopos ex Occidente Sardicenſi adfuiſſe ſynodo referunt, cum tamen Athanaſius ſolum dicat, pluſquam trecentos ſynodo ſubſcripſiſſe. 250 epiſcopos ſynodo adfuiſſe teſtatur Theodoretus, 59 in Hilarii ſubſcriptionibus leguntur. Sed Athanaſius cum Orientales, tum Occidentales 170 vel circiter in Sardicenſi ſynodo coactos ait in Epiſt. ad Solit. Ex quibus ſi demas 80 Orientales qui Sardica aufugientes Philippopoli convenere, 90 tantum ſupererunt, qui Sardicenſi ſynodo interfuerint. Sed nihil certum in tanta auctorum varietate ſtatui poteſt. Porro ſi 63 Epiſcopi qui ante ſynodum pro Athanaſio ſcripſere, illis 284 qui ſynodo ſubſcripſere annumerentur, 347 conficient, cum tamen Athanaſius 344 tantum numeret. Sed vox ἐγγὺς ante 63 adhibita, minus accurate computatum denotat.

(1) Reg. καὶ ἅπαξ.

(2) Socrates. Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ. Paulopoſt Socr. ὁμοίως κύμασιν ἀγρίοις.

(3) Socr. & Reg. οὐ παρεῖδεν. Editi vero οὐ παρῆκεν.

(4) Socr. τῆς σῆς προθέσεως. Mox Socr. Reg. Baſil. δωρεᾶς. Editi δωρεᾶς. Paulopoſt Socr. & Baſil. στεῤῥότητα. Reg. vero & editi στερότητα.

(5) Ita Reg. Socr. & Niceph. Editi ἐπὶ τῷ τῆς.

(6) Socr. & Nic. ἐπινευσάντων. Initio ſequentis Epiſt. Socr. εἰ καὶ μάλιστα. Infra Socr. διὰ τὸ βουλεύεσθαι. Mox idem νῦν ταῦτα, omiſſo καὶ. Paulopoſt Socr. Theod. Nic. στεῤῥότητα, Reg. στερότητα, Editi στερεότητα. Ib. Socr. Nic. δεδηλώκαμεν διό.

(7) Soc. Ἐδέσσῃ. infra idem, πρὸς τὸ ἡμέτερον. Paulopoſt idem, ἐλθεῖν σπουδάσαι.

** Quæ hic enarrantur duobus poſt celebratam ſynodum annis acta ſunt anno ſcilicet 349 reſque interim geſtas prætermittit Athanaſius.

Tres epiſtolæ ſequentes apud Socratem & apud Nicephorum habentur. Secunda tantum apud Theodoretum: omnes in Hiſtor. Tripart. lib. 4.

εὐθέως εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὁδεύσῃς. ἀλλ᾽ ἐπειδὴ πλεῖστος χρόνος παρῆλθεν, ἀφ᾽ οὗ γράμματα δεξάμενος παρ᾽ ἡμῶν οὐκ ἀπήντησας, διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὑπομνῆσαί σε ἐσπουδάσαμεν, ἵνα καὶ νῦν τὴν σὴν παρουσίαν ταχεῖαν ποιῆσαι πρὸς ἡμᾶς σπουδάσῃς, καὶ οὕτω δυνηθῇς τῇ τε πατρίδι σου ἀποκατασταθῆναι, καὶ τῆς εὐχῆς σου ἐπιτυχεῖν· πρὸς δὲ (1) πληρεστέραν διήγησιν, Ἀχιτὰν τὸν διάκονον ἀπεστείλαμεν, παρ᾽ οὗ δυνήσῃ μαθεῖν τῆς τε ἡμετέρας ψυχῆς τὴν προαίρεσιν, καὶ ὅτι τούτων ὧν εὔχῃ τυχεῖν δυνήσῃ.

Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς τοιαῦτα γράφει, (2) ἐγὼ δὲ δεξάμενος ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην συντάξασθαι τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ ἐπισκόπῳ· ἐν τῇ Ἀκυληίᾳ γὰρ ἤμην ὅτε ταῦτα ἐγράφη. καὶ ἡ μὲν ἐκκλησία πάσης χαρᾶς πεπλήρωτο, ὁ δὲ ἐπίσκοπος Ἰούλιος συγχαίρων τῇ ἐπανόδῳ, γράφει πρὸς τὴν ἐκκλησίαν. καὶ διερχομένους ἡμᾶς οἱ ἐπίσκοποι καθεξῆς μετ᾽ εἰρήνης προέπεμψαν. καὶ ἔστι τὰ γραφέντα ταῦτα.

quamprimum Alexandriam proficifcerere: fed quia multum temporis effluxit ex quo litteris noftris acceptis non venifti, eapropter te jam quoque impenfe hortamur, ut vel nunc faltem quam celerrime nobis te fiftas, quo & patriæ reftitui, & voti compos effici queas. Ut autem res tibi fufius & plenius enarretur, Achitam diaconum mifimus, ex quo tibi edifcere licebit, & mentis noftræ propofitum & te quæ optas affequi poffe.

Has igitur litteras fcripfit Imperator: quibus acceptis Romam redii, ecclefiæ & epifcopo vale dicturus: nam Aquileiæ degebam, quo tempore mihi hæc fcripta funt. Tum ecclefia Romana ingenti gaudio perfufa eft; Epifcopus vero Julius reditui noftro congratulans, ad ecclefiam litteras mifit. Nos autem deinceps quacumque tranfivimus, Epifcopi cum pace deduxere. Litteræ autem iftiufmodi funt.

(3) ΙΟΥΛΙΟΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΙΣ

καὶ διακόνοις, καὶ λαῷ παροικοῦντι Ἀλεξάνδρειαν.

JULIUS PRESBYTERIS,

diaconis & populo Alexandriam incolenti.

52. ΣΥΓΧΑΙΡΩ κἀγὼ ὑμῖν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὅτι τὸν καρπὸν τῆς ἑαυτῶν πίστεως ἐπ᾽ ὀφθαλμῶν λοιπὸν ὁρᾶτε· τοῦτο γὰρ (4) καὶ ἀληθῶς ἄν τις ἴδοι γενόμενον ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου μου Ἀθανασίου, ὃν διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ βίου, καὶ διὰ τὰς ὑμετέρας εὐχάς, Θεὸς ὑμῖν ἀποδίδωσιν. ἐκ δὴ τούτου συνορᾷν ἔστι, καθαρὰς (5) ὑμᾶς καὶ μεστὰς ἀγάπης ἀεὶ τὰς εὐχὰς ἀνενηνοχέναι πρὸς τὸν Θεόν. μνήμονες γὰρ ὄντες τῶν οὐρανίων ἐπαγγελιῶν, καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ἀγωγῆς, ἣν ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ προειρημένου ἀδελφοῦ μου ἐπαιδεύθητε, ἔγνωτε ἀληθῶς καὶ κατὰ τὴν προσοῦσαν ὑμῖν ὀρθὴν πίστιν (6) κατειλήφατε, ὡς οὐκ ἂν εἰς τέλος ἀφ᾽ ὑμῶν ἀποχωρισθήσεται οὗτος, ὃν ταῖς θεοσεβεστάταις ὑμῶν ψυχαῖς ἀεὶ ὡς παρόντα ἐσχήκατε. οὐκοῦν οὐ πολλῶν μοι χρεία λόγων πρὸς ὑμᾶς ἐπιστέλλοντι. ὅσα γὰρ ὑμῖν ἂν λεχθῇ παρ᾽ ἐμοῦ, (7) ταῦτα ἡ ὑμετέρα πίστις προὔλαβε, καὶ πεπλήρωκε κατὰ Θεοῦ χάριν τὰ τῆς κοινῆς πάντων ἡμῶν εὐχῆς. συγχαίρω τοίνυν ὑμῖν, πάλιν γὰρ ἐρῶ, ὅτι τὰς ψυχὰς ἀκαταμαχήτους ἐν τῇ πίστει τετηρήκατε, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ ἀδελφῷ μου Ἀθανασίῳ οὐκ ἔλαττον συγχαίρω, ὅτι καίπερ πολλὰ πάσχων λυπηρά, οὐδεμίαν ὥραν ἐπιλήσμων γέγονε τῆς ὑμετέρας ἀγάπης καὶ τοῦ ὑμετέρου πόθου. εἰ γὰρ καὶ τῷ σώματι πρὸς καιρὸν ἔδοξεν ἀφ᾽ ὑμῶν ἀφελκυσθῆναι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι διαπαντὸς ὡς συνὼν ὑμῖν διῆγεν. (8)

53. Ἐπανέρχεται τοίνυν πρὸς ὑμᾶς λαμπρότερος νῦν, ἢ ὅτε παρ᾽ ὑμῶν ἀπεδήμησεν. εἰ γὰρ καὶ τὰς τιμίας ὕλας (9) χρυσὸν δὴ καὶ ἄργυρον εἰς καθαρότητα τὸ πῦρ δοκιμάζει, τί ἄν τις εἴποι κατ᾽ ἀξίαν τοῦ τοσούτου ἀνδρός, ὃς κινδύνους τοσούτων θλίψεων νικήσας, ἀποδίδοται ὑμῖν ἀθῶος, οὐ παρ᾽ ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάσης τῆς συνόδου ἀποδειχθείς; ὑποδέξασθε τοίνυν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, μετὰ πάσης τῆς κατὰ Θεὸν δόξης καὶ χαρᾶς,

52. GRATULOR vobis, dilectiffimi fratres, quod fructum fidei veftræ ob oculos demum confpicitis: illud enim ita revera fe habere cuivis palam eft in fratre & coepifcopo meo Athanafio, quem propter vitæ puritatem precefque veftras vobis Deus reftituit. Ex quo fane animadvertere licet, vos femper puras & caritate plenas orationes Deo obtuliffe. Memores quippe cæleftium promiffionum, necnon difciplinæ ad illas ducentis, in qua per doctrinam prædicti fratris mei inftituti eftis, revera noftis & per rectam veftram fidem comprehendiftis, nequaquam illum a vobis perpetuo fejunctum fore. quem in piiffimis veftris animabus femper quafi præfentem habuiftis. Mihi itaque ad vos fcribenti non multis opus eft fermonibus. quæcumque enim vobis a me dicta fuerint, hæc veftra fides præoccupavit, perque Dei gratiam omnium noftrum explevit votum. Gratulor itaque vobis, libet enim repetere, quod in fide invictas fervaveritis animas veftras. Nec minus ipfi Athanafio fratri meo gratulor, quod multas licet paffus ærumnas, nulla tamen hora fuerit veftræ caritatis veftrique defiderii immemor. Nam tametfi corpore ad tempus abftrahi a vobis vifus eft, fpiritu tamen indefinenter eft vobifcum verfatus.

53. Redit igitur ad vos jam multo clarior, quam cum a vobis proficifceretur. Si enim pretiofa metalla aurum & argentum ad puritatem ignis probat, quid quis pro tanti viri dignitate dixerit, qui tot calamitatum periculis perfunctus vobis reftituitur, purus innocenfque, non noftro tantum, fed & totius Synodi judicio declaratus? Excipite igitur, dilecti fratres, cum omni fecundum Deum gloria & lætitia, epi-

(1) Socr. πληρεστάτην διήγησιν Ἀχιτᾶν.

(2) ἐγὼ δὲ δεξάμενος. In Apologia ad Conftantium teftatur Athanafius fe litteris ejus acceptis in Gallias ad Conftantem Imperatorem iter inftituiffe; indeque Romam profectus videtur. Sed cum paucis res geftas enarret, multa filentio præterit, quod in præcedentibus licet animadvertere. Ibidem vox συντάξασθαι, *falutare*, *valedicere* fignificat. Hefychius συντάξασθαι, ἀσπάσασθαι. & fæpe hac fententia apud ecclefiafticos ufuvenit.

(3) Reg. Ἰούλιος πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις, & fic legit Nannius. In editis vero καὶ διακόνοις defideratur. Socrates Ἰούλιος ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις καὶ λαῷ παροικοῦντι Ἀλεξάνδρειαν ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν κυρίῳ χαίρειν. Epiphanius Scholafticus; *Julius Archiepifcopus presbyteris & diaconibus & plebi, habitantibus in Alexandria, dilectiffimis fratribus in Domino falutem*. Exftat hæc epiftola 2. Tomo Conciliorum. Ib. Reg. Ἀλεξάνδρειαν, editi vero Ἀλεξανδρείᾳ.

(4) καὶ deeft in Socr. Infra idem, ὃν διά τε τὴν.

(5) Socr. ὑμᾶς. Infra Reg. quem fequimur, καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ἀγωγῆς. Editi πρὸς αὐτούς. Socr. καὶ τῆς πρὸς αὐτὰς ἀγάπης. Epiph. Schol. *& dilectionis quam*, *&c.* Præftare videtur Regii lectio.

(6) Socr. κατειλήφατε τοῦτο. Mox idem ὃν ἐν ταῖς θεοσεβέσιν.

(7) Sic Reg. Editi vero, ταῦθ᾽ ὑμετέρα. Infra Reg. πάντων ἡμῶν. Editi cum Socr. πάντων ὑμῶν.

(8) Poft ὡς συνὼν ὑμῖν διῆγεν exftant permultæ apud Socratem Athanafii laudes, quas ipfe præ animi modeftia videtur omififfe. Sed a loco integro referendo, prolixitatis vitandæ caufa, fuperfedemus. Confulat Socratem cui vifum fuerit.

(9) Socr. χρυσὸν δὴ λέγω καὶ Infra idem ὃς τοσούτων θλίψεων πυρὰν, καὶ τοσούτους κινδύνους νικήσας. Epiphanius vero Scholafticus: *qui cum tantas tribulationes & pericula deviciffet, redditur nunc vobis immaculatus*. Tefte Valefio in Codice quodam Florentino & in Sfortiano deeft τοσούτους. Codex vero Leonis Allatii fic habet, ὃς διὰ κινδύνων τοσούτων καὶ θλίψεων νικήσας. Paulopoft Socr. & Reg. ἀποδειχθείς; ὑποδέξασθε. Edit. Parif. ἀποδειχθείς; ἀποδέξασθε. Edit. Comm. ἀποδειχθεὶς; ὑποδέξασθε.

episcopum vestrum Athanasium, cum iis qui tot ejus laborum fuere consortes: & votorum compotes effecti, gaudete qui pastorem vestrum vestram pietatem (ut ita dicam) desiderantem sitientemque, salutaribus scriptis nutrivistis & potastis. Vos enim illi in extranea regione commoranti, consolationi fuistis: vos eum fidelissimis animabus mentibusque vestris in persecutione fovistis. Mihi certe jam volupe est, cogitanti & animo prævidenti, uniuscujusque vestrum in ejus reditu lætitiam, multitudinis piissimum occursum, gloriosamque concurrentium festivitatem. Quanta & qualis vobis illa futura dies est, qua & frater noster revertetur, & præcedentia mala cessabunt; cumque pretiosus ille optatissimusque reditus, omnes coaptabit in quandam plenissimi gaudii alacritatem? Hujusmodi sane gaudium maxima ex parte etiam ad nos usque pertingit, quibus a Deo id muneris concessum est, ut in tanti viri cognitionem veniremus. Par est igitur precando claudi epistolam. Deus omnipotens, & filius ejus Dominus & Salvator noster Jesus Christus perpetuam vobis conferat gratiam, præmiisque donet admirandam vestram fidem, quam erga episcopum vestrum præclaro testimonio exhibuistis; ut vobis vestrisque posteris, hic & in futuro sæculo, optima impertiat, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit; quæ præparavit Deus diligentibus se, per Jesum Christum Dominum nostrum, per quem omnipotenti Deo gloria in sæcula sæculorum. Amen. Valere vos in Domino exopto, fratres dilecti.

54. Cum his advenientem me Imperator perhumaniter intuitus, ad patriam ecclesiamque misit; cum his ad episcopos, presbyteros, & populos litteris.

A τὸν ἐπίσκοπον ὑμῶν (1) Ἀθανάσιον, μετὰ τούτων οἵτινες αὐτῷ ἐν τοσούτων καμάτων κοινωνοὶ γεγόνασι. καὶ χαίρετε τῶν εὐχῶν ἑαυτῶν ἀπολαύοντες, οἱ τὸν ποιμένα τὸν ὑμέτερον, ἵν᾽ οὕτως εἴπω, ποθοῦντα καὶ διψῶντα τὴν ὑμετέραν θεοσέβειαν, σωτηρίοις γραφαῖς ἐθρέψατε καὶ ἐποτίσατε. καὶ γὰρ τῆς ἐπὶ ξένης αὐτοῦ διατριβῆς ὑμεῖς παραμυθία γεγόνατε, καὶ διωκόμενον (2) ἐθάλψατε ταῖς πιστοτάταις ἑαυτῶν ψυχαῖς καὶ διανοίαις. ἐμὲ δὲ ἤδη εὐφραίνει ἐννοούμενον καὶ προορῶντα τῷ λογισμῷ τὴν ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ ἑκάστου ὑμῶν χαρὰν, καὶ τοῦ πλήθους τὰς θεοσεβεστάτας ἀπαντήσεις, (3) καὶ τὸ ἔνδοξον τῆς τῶν συντρεχόντων ἑορτῆς. καὶ τίς ἐκείνη ἡ ἡμέρα ὑμῖν καὶ B ποία ἔσται, ἐπανερχομένου μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου, παυομένων δὲ τῶν προγενομένων, καὶ τῆς πολυτιμήτου καὶ κατ᾽ εὐχὴν ἐπανόδου εἰς εὐφροσύνην τινὰ πληρεστάτης χαρᾶς συναπτούσης τοὺς πάντας; ἡ τοιαύτη δὲ χαρὰ κατὰ τὸ μέγιστον μέχρις ἡμῶν φθάνει, (4) εἰ θεόθεν καὶ τοῦτο συγχωρεῖσθαι συνέστηκεν, ὅπως εἰς γνῶσιν τοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς ἐλθεῖν δυνηθῶμεν. εἰς εὐχὴν (5) δὴ οὖν τὴν ἐπιστολὴν τελειῶσαι καλόν. ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, καὶ ὁ τούτου υἱὸς ὁ κύριος καὶ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διηνεκῆ τὴν χάριν ὑμῖν παράσχοι, διδοὺς ἔπαθλον τῇ θαυμαστῇ ὑμῶν πίστει, ἣν περὶ τὸν ἐπίσκοπον C ὑμῶν ἐνδόξῳ μαρτυρίᾳ ἐνεδείξασθε· ἵνα ὑμῖν τε καὶ τοῖς μεθ᾽ ὑμᾶς, ἐνταῦθα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, τὰ βελτίονα (6) νέμοι, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι᾽ οὗ τῷ παντοκράτορι θεῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν. ἐῤῥῶσθαι ὑμᾶς ἐν κυρίῳ εὔχομαι, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί.

54. Μετὰ τούτων ἐλθόντα με γνησίως ἑώρακεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐκκλησίαν, γράψας τοῖς ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις καὶ λαοῖς, ταῦτα.

VICTOR CONSTANTIUS

Maximus, Augustus, episcopis & presbyteris catholicæ Ecclesiæ.

NEQUAQUAM destitutus Dei gratia est reverendissimus Athanasius, sed licet ad breve tempus humanæ probationi subjectus fuerit; debitum tamen a providentia omnium rerum inspectrice retulit calculum, ac Dei voluntate nostroque judicio patriæ simul & ecclesiæ, cui divino nutu præsidebat, est restitutus. Hunc ipsum quæ consentanea erant par fuit a nostra humanitate consequi; ita ut quæcumque antehac contra illos qui cum eo communicabant decreta sunt, jam oblivioni tradantur, omnisque adversus illos suspicio in posterum desinat: & immunitas, qua clerici qui cum eo sunt olim fruebantur, illis ut decet confirmetur. Quin & illud gratiæ adjiciendum arbitrati sumus, ut omnes qui in sacro catalogo descripti sunt certiores fiant, securitatem esse datam cunctis sive episcopis sive clericis, qui ipsi adhæserint. Recti namque uniuscujusque propositi idoneum illud erit argumentum, si Athanasio junctus fuerit. Quicumque enim meliori judicio & forte ejus communionem cooptarint, hos omnes ad similitudinem superioris providentiæ jussimus,

D

ΝΙΚΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ

μέγιστος, σεβαστὸς, ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας.

(7) ΟΥΚ ἀπελείφθη τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος ὁ αἰδεσιμώτατος Ἀθανάσιος, ἀλλ᾽ εἰ καὶ ἐν βραχεῖ χρόνῳ τῇ κατὰ ἀνθρώπους δοκιμασίᾳ ὑπεβλήθη, ὅμως τὴν ὀφειλομένην παρὰ τῆς πανεφόρου προνοίας ἀπηνέγκατο ψῆφον, ἀπολαβὼν βουλήσει τοῦ κρείττονος καὶ κρίσει ἡμετέρᾳ τὴν πατρίδα ὁμοῦ καὶ E τὴν ἐκκλησίαν, ἧς θείῳ νεύματι προεστὼς ἐτύγχανε. τούτῳ τὰ ἀκόλουθα ἔδει παρὰ τῆς ἡμετέρας ὑπάρξαι πραότητος, ὥστε πάντα τὰ πρὸ τούτου κατὰ τῶν αὐτῷ κεκοινωνηκότων ὡρισμένα, νῦν ἀμνηστίᾳ παραδοθῆναι, πᾶσάν τε ὑποψίαν τὴν κατ᾽ αὐτῶν σχολάσαι τοῦ λοιποῦ, τὴν ἀτέλειαν, ἧς ἔτυχον πάλαι οἱ ἅμα αὐτῷ κληρικοὶ, τούτοις βεβαιωθῆναι προσηκόντως. ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦτο τῇ εἰς αὐτὸν χάριτι προστιθέναι ἐδικαιώσαμεν, ὥστε πάντας τοὺς τοῦ ἱεροῦ καταλόγου γινώσκειν, ἐνδεδόσθαι τὸ ἄφοβον πᾶσι τοῖς αὐτῷ προστιθεμένοις, εἴτε ἐπισκόποις, εἴτε κληρικοῖς. ἱκανὸν δὲ γνώρισμα τῆς ἑκάστου ὀρθῆς προαιρέσεως F ἔσται, ἡ πρὸς τοῦτον ἕνωσις. ὅσοι γὰρ ἂν τῆς καλλίονος ὁμοῦ κρίσεώς τε καὶ μοίρας γενόμενοι, τὴν τούτου ἕλωνται κοινωνίαν, τούτους πάντας ἐκελεύσαμεν καθ᾽ ὁμοιότητα τῆς φθανούσης προνοίας, καὶ νῦν

(1) Reg. Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἵτινες αὐτῷ καὶ τῶν. Editi, Ἀθανάσιον, καὶ μετὰ τούτου, ὅστις αὐτῷ τῶν. Socr. Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἵ τινες αὐτῶν κοινωνοὶ γεγόνασι, omissis interpositis. Epiphanius vero Scholasticus totum hunc locum sic habet: *Suscipite siquidem nunc, fratres charissimi, cum omni divina gratia pastorem vestrum, ac præsulem, tamquam vere Athanasium, cum his qui tantis laboribus ejus participes sunt effecti.* Quæ mox sequuntur autem ποθοῦντα καὶ διψῶντα, vel alio modo legisse, vel male intellexisse videtur Epiphanius Schol. qui sic habet: *qui ...... esuritis atque sititis.*

(2) Socr. καὶ διωκόμενον, καὶ ἐπιβουλευόμενον.

(3) Socr. καὶ τὴν ἔνδοξον τῶν συντρεχόντων ἑορτήν. Paulopost idem, παυσαμένων δέ.

(4) Socr. οἷς θεόθεν καὶ τοῦτο συγκεχωρῆσθαι. Epiphanius Schol. ex Socrate vertit: *quibus divinitus hoc etiam constat esse concessum.*

(5) δὴ in editis deerat. ex Reg. sumptum est.

(6) Edit. Paris. νέμοι. Socr. μένοι, mendose in utroque; alii νέμοι.

(7) Hæ item Epistolæ Constantii, apud Socratem lib. 2. & apud Niceph. habentur, necnon in Historia Tripartita.

ὑμῶν τῆς ὑφ' ἡμῶν βουλήσει τοῦ κρείττονος παρασχεθείσης χάριτος ἀπολαύειν. (1) ὁ θεὸς ὑμᾶς διαφυλάττοι.

ut gratia a nobis, juxta Dei voluntatem, impertita fruantur. Deus vos conservet.

Ἐπιστολὴ Δευτέρα.

Epistola Secunda.

Νικητὴς Κωνστάντιος, μέγιστος, σεβαστὸς, τῷ λαῷ τῆς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν καθολικῆς ἐκκλησίας.

Victor Constantius, Maximus, Augustus, Alexandrino catholicæ Ecclesiæ populo.

55. ΣΚΟΠΟΝ ποιούμενοι τὴν (2) ὑμετέραν ἐν ἅπασιν εὐνομίαν, εἰδότες τε, ὡς ἐπὶ πολὺ τῆς τοῦ ἐπισκοποῦντος προνοίας ἐστέρησθε, Ἀθανάσιον τὸν ἐπίσκοπον, ἄνδρα τοῖς πᾶσι διά τε τὴν προσοῦσαν ὀρθότητα, καὶ διὰ (3) τὴν τῶν οἰκείων ἠθῶν εὐτροπίαν γνώριμον, πάλιν πρὸς ὑμᾶς ἀποστεῖλαι ἐδικαιώσαμεν, τοῦτον συνήθως καὶ προσηκόντως ὑποδεξάμενοι, καὶ ταῖς πρὸς θεὸν εὐχαῖς βοηθὸν προστησάμενοι, τὴν ὑμῖν τε πρέπουσαν, καὶ ἡμῖν ἀρίστην ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην κατὰ τὸν τῆς ἐκκλησίας θεσμὸν, διαρκῆ φυλάττειν σπουδάσατε. οὐδὲ γὰρ εὔλογόν ἐστι διχόνοιάν τινα ἢ στάσιν ἐν ὑμῖν κινηθῆναι, (4) ὑπεναντίον τῆς τῶν ἡμετέρων καιρῶν εὐμοιρίας. καὶ τοῦτο μὲν ἀπεῖναι ἀφ' ὑμῶν παντελῶς βουλόμεθα, τὸ δὲ ταῖς εὐχαῖς ὑμᾶς διαρκῶς αὐτῷ, ὡς προείρηται, προστάτῃ καὶ ἐπικούρῳ χρωμένους πρὸς τὸ θεῖον, ἐμμένειν συνήθως παραινοῦμεν· ὡς ἂν τῆς τοιαύτης ὑμῶν προθέσεως, (5) εἰς τὰς ἁπάντων εὐχὰς διαβαινούσης, καὶ οἱ ἐκ τῶν ἐθνῶν τῇ τῶν εἰδώλων πλάνῃ ἔτι καὶ νῦν προσανέχοντες, ἐπὶ τὴν τῆς ἱερᾶς θρησκείας ἐπίγνωσιν προθυμότατα σπεύδοιεν, ἀγαπητοί. καὶ αὖθις οὖν παραινοῦμεν τοῖς προειρημένοις ἐμμένειν, τὸν δὲ ἐπίσκοπον ψήφῳ τοῦ κρείττονος, καὶ ἡμετέρᾳ γνώμῃ ἀπεσταλμένον, ἡδέως δέξασθε, καὶ πάσῃ ψυχῇ καὶ γνώμῃ ἀσπαστὸν ἡγήσασθε. τοῦτο γὰρ καὶ ὑμῖν πρέπει, καὶ τῇ ἡμετέρᾳ πρᾳότητι προσήκειν συνέστηκεν. ὑπὲρ γὰρ τοῦ (6) πᾶσαν ἀνασοβῆς καὶ στάσεως πρόφασιν περιαιρεθῆναι τῶν ἐθελοκακίᾳ χρωμένων, τοῖς παρ' ὑμῖν δικασταῖς διὰ γραμμάτων προσετάξαμεν, ἅπαντας οὓς ἂν στασιώδεις καταμάθοιεν, τῇ τῶν νόμων ὑποβάλλειν ἐκδικίᾳ. ἀμφότερα τοίνυν συνορῶντες, καὶ τὴν ἡμετέραν μετὰ τοῦ κρείττονος γνώμην, καὶ τὸν ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τῆς ὁμονοίας λόγον, καὶ τὴν κατὰ τῶν ἀτάκτων τιμωρίαν. τὰ πρέποντα καὶ ἁρμόζοντα τῷ τῆς ἱερᾶς θρησκείας θεσμῷ (7) διαφυλάττοντες, τὸν προειρημένον διὰ πάσης αἰδοῦς καὶ τιμῆς ἄγοντες, τὰς εὐχὰς ἅμα αὐτῷ ὑπέρ τε ἑαυτῶν, καὶ τῆς τοῦ βίου παντὸς εὐνομίας, τῷ τῶν ὅλων πατρὶ θεῷ ἀναπέμπειν σπουδάσατε.

55. CUM in proposito nobis sit vestra in omnibus tranquillitas, & probe sciamus vos diu fuisse episcopi vestri providentia destitutos, Athanasium episcopum, virum apud omnes ob insitam æquitatem morumque probitatem notum, rursum ad vos mittere æquum censuimus. Hunc cum vestro more & prout convenit receperitis, vestrarumque ad Deum precum auxiliatorem constitueritis, concordiam & pacem perpetuam vobis congruentem nobisque gratissimam, juxta ecclesiæ legem, curetis perpetuo servare. Neque enim par est discordiam apud vos aut seditionem quampiam moveri, quod alienum est a nostrorum temporum felicitate. Hoc sane vitii a vobis prorsus abesse volumus, cohortamurque ut illo patrono adjutoreque in consuetis orationibus vestris, uti supra diximus, perpetuo apud Deum utamini; quo scilicet hujusmodi proposito vestro ex omnium votis procedente, Gentiles illi qui idolorum erroribus etiamnum inhærent, ad sacræ religionis cognitionem, dilecti mei, alacrius properent. Quamobrem vos iterum monemus, ut in prædictis perseveretis: Episcopum vero qui Dei sententia nostroque decreto ad vos missus est, libenter recipiatis, & tota anima, tota mente amplectendum existimetis: illud enim & vos decet, & clementiæ nostræ convenire constat. Nam ut omnis perturbationis & seditionis occasio malitiosis hominibus auferatur, judicibus qui apud vos sunt litteris nostris præcepimus, ut quotquot seditiosos esse compererint, legum subjiciant ultioni. Utrumque igitur præ oculis habentes, cum nostram Deique sententiam, tum curam vestri vestræque concordiæ, necnon pœnam improbis constitutam; date operam ut quæ sunt sacræ religionis legibus congrua & accommodata custodientes, supra dictum virum omni reverentia & honore prosequamini, vestrasque preces una cum illo, pro vobis & pro recta totius vitæ institutione, universorum Patri Deo offerre curetis.

56. Ταῦτα γράψας, ἐκέλευσε καὶ τὰ πρότερον παρ' αὐτοῦ γραφέντα κατ' ἐμοῦ ἐκ διαβολῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἀναιρεθῆναι, καὶ ἀφανισθῆναι ἀπὸ τῶν τάξεων τοῦ τε δουκὸς καὶ τοῦ ἐπάρχου (8) τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἀποσταλεὶς Εὐσέβιος ὁ δεκουρίων, ἔλαβεν αὐτὰ ἀπὸ τῶν τάξεων, καὶ ἔστι τὰ γραφέντα ταῦτα.

56. Hæc cum scripsisset, jussit quæcumque a se, Eusebii calumniis inducto, adversum me dudum scripta essent, abrogari & ex commentariis Ducis & Præfecti Ægypti aboleri: missusque Eusebius Decurio ea abrasit ex tabulis. Rescriptum autem sic habet.

(1) Hæc ὁ θεὸς ὑμᾶς διαφυλάττοι desunt in Socrate.
(2) Epiphanius Scholast. in Historia Trip. ἡμετέραν legit; habet enim: *nostræ æquitatis*. & sic habetur in Edit. Comm. sed omnes mss. Edit. Paris. & Socr. ὑμετέραν & ita legit Nannius.
(3) Socr. in ultima edit. τὴν οἰκείαν εὐτροπίαν γνώριμον. Sed rectius in veteri τὴν τῶν οἰκείαν (mendose pro, οἰκείων) ἠθῶν εὐτροπίαν γνώριμον. quo item modo legit Epiph. Schol. *suorumque morum probitatem cunctis innotuit.*
(4) Socr. ὑπεναντίαν.
(5) Valesius legendum existimat εἰς τὰς ἁπάντων ἀκοάς. Sed omnes cum editi, tum mss. Athanasii & Socratis, εὐχὰς habent, nec necesse videtur ἀκοὰς legere: Epiphanius certe Schol. *ad omnium vota* habet. Mox τῇ τῶν εἰδώλων πλάνῃ. Sic Socrates & Reg. deleto σ prius posito. Editi vero minus recte τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης. Paulopost, loco ἀγαπητοὶ Socrates Ἀλεξανδρεῖς προσφιλέστατοι.
(6) Socr. πᾶσαν ἀνασόβην καί. Mox Socr. & Reg. περιαιρεθῆναι. Editi προαιρεθῆναι. Paulopost παρ' ὑμῖν. Sic Socr. & Epiph. Schol. *apud vos*. quo item modo legit Nannius. Editi & Reg. παρ' ἡμῖν, perperam.
(7) Sic Reg. & Socr. Editi vero φυλάττοντες.
(8) Sic Reg. Editi καὶ Αἰγύπτου, mendose.

VICTOR CONSTANTIUS

Augustus Nestorio.

Ac sub eadem forma, Augustamnicæ, Thebaidis & Libyarum Præfectis.

SI quid hactenus ad damnum contumeliamve eorum qui cum Athanasio episcopo communicaverunt, decretum repertum fuerit, id jam volumus deleri. Placet enim quam immunitatem antehac ejus clerici habuerunt, ut eadem iterum fruantur. Hoc autem nostrum decretum observari jubemus; ut Athanasio ecclesiæ suæ restituto, qui cum eo communicant eadem gaudeant immunitate quam semper habuere, & qua ceteri fruuntur clerici; ut idipsum consequuti gaudeant.

57. Sic igitur dimissus, dum Syriam peragrarem episcopos Palæstinæ offendi, qui synodo Hierosolymis coacta nos perhumaniter exceperunt, & cum pace dimiserunt: datis ad ecclesiam & episcopos litteris hujusmodi.

(1) ΝΙΚΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ

Αὔγυστος Νεστορίῳ.

Τῷ δὲ αὐτῷ τύπῳ, καὶ τοῖς ἐν Αὐγυσταμνίκῃ καὶ Θηβαΐδι καὶ Λιβύαις ἡγεμόσιν.

ΕΙ τί ποτε πρὸ τούτου ἐπὶ βλάβῃ καὶ ὕβρει τῶν κοινωνούντων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ (2) προσταχθὲν εὑρίσκεται, ταῦτα νῦν ἀπαλειφθῆναι βουλόμεθα. καὶ γὰρ καὶ τὴν ἀλειτουργησίαν, ἣν εἶχον οἱ αὐτοῦ κληρικοὶ, τοὺς αὐτοὺς πάλιν τὴν αὐτὴν θέλομεν ἔχειν. ταύτην δὲ τὴν ἡμετέραν πρόσταξιν φυλαχθῆναι βουλόμεθα, ὥστε ἀποδοθέντος Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου τῇ ἐκκλησίᾳ, τοὺς κοινωνοῦντας αὐτῷ ἔχειν τὴν ἀλειτουργησίαν, ἣν ἀεὶ εἶχον, ἣν καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοὶ ἔχουσιν, ἵν' οὕτως ἔχοντες καὶ αὐτοὶ, χαίρωσι.

57. Προπεμφθεὶς οὕτως καὶ διερχόμενος τὴν Συρίαν, (3) συνέτυχον τοῖς κατὰ τὴν Παλαιστίνην ἐπισκόποις, καὶ σύνοδον ποιήσαντες ἐν Ἱερουσαλὴμ, γνησίως ἡμᾶς ἀπεδέξαντο, καὶ αὐτοὶ μετ' εἰρήνης προέπεμψαν, καὶ ἔγραψαν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς ἐπισκόπους, ταῦτα.

SANCTA SYNODUS

Jerosolymis congregata, omnibus Ægypti & Libyarum comministris, ac presbyteris, diaconis, populoque Alexandriæ, dilectis & desideratissimis fratribus in Domino salutem.

DIGNAS universorum Deo gratias agere non valemus, dilecti, de miraculis quæ ubique operatus est, & jam potissimum erga vestram ecclesiam, quando pastorem & Dominum vestrum comministrumque nostrum Athanasium vobis restituit. Quis enim speravit unquam ea se oculis visurum, quæ jam vos reipsa consequimini? Certe preces vestræ exauditæ sunt a rerum omnium Deo, qui ecclesiam curat suam, qui vestras lacrymas respicit vestrosque gemitus; ideoque vestras exaudivit obsecrationes. Eratis enim instar ovium abjectarum vexatarumque nec habentium pastorem: idcirco ad vos de cælo respexit verus pastor, qui suarum ovium sollicitudinem gerit, virumque vobis restituit peroptatissimum. Ecce enim nos qui nihil ecclesiasticæ pacis causa non agimus, quippe cum vestra dilectione conspiramus, priores illum amplexi sumus, perque illum vobiscum communicantes, has ad vos mittimus salutationes, nostrasque gratiarum actionis orationes; ut cognoscatis nos caritatis vinculo illi esse conjunctos. Vestri autem officii est pro pietate religiosissimorum Imperatorum orare, qui & ipsi compertum habentes cum vestrum erga illum amorem, tum ejus innocentiam, ipsum vobis omni cum honore restitui voluerunt. Supinis igitur eum manibus excipientes, gratiarum actionis preces Deo horum vobis bonorum auctore studeatis offerre, ut semper cum Deo gaudeatis, ac celebretis Dominum nostrum, in Christo Jesu Domino nostro, per quem Patri gloria in sæcula. Amen.

Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις συναχθεῖσα, τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ (4) καὶ Λιβύαις συλλειτουργοῖς, καὶ τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις καὶ λαῷ, ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς, ἐν κυρίῳ χαίρειν.

ΚΑΤ' ἀξίαν τῷ τῶν ὅλων θεῷ εὐχαριστεῖν οὐκ ἀρκοῦμεν, ἀγαπητοί, ἐφ' οἷς θαυμασίοις ἐποίησε πάντοτε, ἐποίησε δὲ καὶ νῦν μετὰ τῆς ὑμετέρας ἐκκλησίας, τὸν ποιμένα ὑμῶν καὶ κύριον, καὶ συλλειτουργὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον ἀποδοὺς ὑμῖν. τίς γὰρ ἤλπισέ ποτε ταῦτα ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, ἃ νῦν ὑμεῖς ἔργῳ ἀπολαμβάνετε; (5) ἀληθῶς αἱ προσευχαὶ ὑμῶν εἰσηκούσθησαν παρὰ τῷ τῶν ὅλων θεῷ, τῷ κηδομένῳ τῆς ἑαυτοῦ ἐκκλησίας καὶ ἐπιδόντι ὑμῶν τὰ δάκρυα καὶ τοὺς ὀδυρμοὺς, καὶ διὰ τοῦτο τῶν δεήσεων ὑμῶν ἐπακούσαντι. ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα ἐρριμμένα καὶ ἐσκυλμένα μὴ ἔχοντα ποιμένα. διὰ τοῦτο ἐπεσκέψατο ὑμᾶς ὁ ἀληθινὸς ποιμὴν οὐρανόθεν, ὁ τῶν ἰδίων προβάτων κηδόμενος, ἀποδοὺς ὑμῖν (6) ὃν ἐπιθυμεῖτε. ἰδοὺ γὰρ καὶ ἡμεῖς πάντα ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης πράττοντες, καὶ τῇ ὑμετέρᾳ συμπνέοντες ἀγάπῃ, προλαβόντες αὐτὸν ἠσπασάμεθα, καὶ κοινωνήσαντες δι' αὐτοῦ ὑμῖν, ταύτας τὰς προσρήσεις διαπεμπόμεθα, καὶ τὰς εὐχαριστηρίους * ὑμῶν εὐχάς, ἵν' εἰδῆτε (7) τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτὸν καὶ ἡμᾶς ἡνῶσθαι. ὀφείλετε δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας τῶν θεοφιλεστάτων βασιλέων εὔχεσθαι, οἵτινες καὶ αὐτοὶ γνόντες τὸν πόθον ὑμῶν τὸν περὶ αὐτὸν καὶ τὴν αὐτοῦ καθαρότητα, ἀποκαταστῆσαι αὐτὸν ὑμῖν μετὰ πάσης τιμῆς κατηξίωσαν. ὑπτίαις οὖν ὑποδεξάμενοι αὐτὸν χερσὶ καὶ τὰς ὀφειλομένας (8) περὶ τούτου εὐχαριστηρίους εὐχὰς ἀναπέμψαι τῷ ταῦτα ὑμῖν χαρισαμένῳ θεῷ σπουδάσατε, ὑπὲρ τοῦ διαπαντὸς ὑμᾶς χαίρειν σὺν θεῷ καὶ δοξάζειν ἡμῶν τὸν κύριον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ πατρὶ ἡ δόξα (9) εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

* l. ἡμῶν.

(1) Τῶν

(1) Reg. ante Epistolam habet ἑρμηνεία τούτων, quibus innuit hanc epistolam Latine primum scriptam Græce fuisse translatam. Mox editi & Reg. Αὐγυστικωνίκῃ. quo item modo legitur apud Codinum de Patriarchatibus. Alias apud Auctores, Αὐγυσταμνίκη, Αὐγυστονίκη, Αὐγυστικίνη scriptum habetur. quæ appellatio ex Augusti victoria petitur. Mox Socr. Λιβύῃ.

(2) Socr. προσταχθὲν εὑρίσκεται τοῦτο νῦν. Infra idem οἱ αὐτοῦ κληρικοὶ, rectius quam Athanasii editi & mss. οἱ αὐτοὶ κληρικοί. Ibidem Socr. τὴν αὐτὴν πάλιν θέλομεν ἔχειν, omisso τοὺς αὐτούς.

(3) Auctor est Socrates Maximum Hierosolymitanum quosdam episcopos accivisse, quorum suffragio Athanasius ad communionem & ad pristinam dignitatem restitueretur. Ipse vero Athanasius Epist. ad Solit. ait se a Palæstinis & Syriis episcopis receptum esse, duobus vel tribus exceptis. subindicare videtur Acacium Cæsariensem, & Patrophilum Scythopolitanum Episcopos Arianis addictissimos.

(4) Sozom. apud quem hæc epistola legitur καὶ Λιβύῃ habet.

(5) Sozom. ἀλλ' ἀληθῶς.

(6) Sozom. ὃν ἐποθεῖτε.

(7) Sic Reg. & Soz. At ed. τῷ συνδέσμῳ τῷ πρὸς αὐτὸν κοινωνίας.

(8) Sozom. ὑπὲρ αὐτοῦ.

(9) Soz. εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

(1) Τῶν δὲ ὑπογραψάντων τὰ ὀνόματα εἰ καὶ φθάσας A ἐδήλωσα, ἀλλὰ καὶ νῦν ἔγραψα· εἰσὶ γὰρ, Μάξιμος, Αέτιος, Αρειος, Θεόδωρος, Γερμανὸς, Σιλβανὸς, Παῦλος, Πατρίκιος, Ελπίδιος, Γερμανὸς, Εὐσέβιος, Ζηνόβιος, Παῦλος, Μακρῖνος, Πέτρος, Κλαύδιος.

58. Ταῦτα βλέποντες Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, κατέγνωσαν λοιπὸν ἑαυτῶν, καὶ ἀνελθόντες εἰς τὴν Ρώμην, ἐξωμολογήσαντο καὶ αὐτοὶ μεταγινώσκοντες, συγγνώμην τε ᾐτήσαντο, καὶ ἔγραψαν πρὸς Ιούλιον τὸν ἐ- B πίσκοπον τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης καὶ πρὸς ἡμᾶς, ταῦτα. τὰ μέν τοι ἀντίγραφα ἀπεστάλη μοι παρὰ Παυλίνου τοῦ ἐπισκόπου Τριβέρων.

Eorum autem qui subscripsere nomina, tametsi supra retuli, hic quoque scribenda duxi: sunt enim, Maximus, Aetius, Arius, Theodorus, Germanus, Silvanus, Paulus, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Macrinus, Petrus, Claudius.

58. Hæc cum viderent Ursacius & Valens, sua se damnante conscientia, Romam sunt profecti, peccatumque suum pœnitentia ducti confessi sunt, ac veniam postularunt, Julioque Romæ veteris Episcopo, itemque nobis hæc scripserunt: quorum exemplaria mihi sunt a Paulino Trevirorum episcopo transmissa.

(2) ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ἀπὸ τοῦ Ρωμαϊκοῦ τῆς πρὸς Ιούλιον ἐπιστολῆς, περὶ τῆς μετανοίας Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος.

Κυρίῳ μακαριωτάτῳ Πάπᾳ Ιουλίῳ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης.

INTERPRETATIO

ex Latino textu Epistolæ ad Julium Papam de pœnitentia Ursacii & Valentis.

Domino Beatissimo Papæ Julio Valens & Ursacius.

ΕΠΕΙΔΗ συνέστηκεν ἡμᾶς πρὸ τούτου, πολλά τε καὶ δεινὰ περὶ Αθανασίου τοῦ ἐπισκόπου C διὰ γραμμάτων ὑποβεβληκέναι, γράμμασί τε τῆς σῆς χρηστότητος μεθοδευθέντες, τοῦ πράγματος χάριν περὶ οὗ ἐδηλώσαμεν, οὐκ ἠδυνήθημεν λόγον ἀποδοῦναι, ὁμολογοῦμεν παρὰ τῇ σῇ χρηστότητι, παρόντων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν πάντων τῶν πρεσβυτέρων, ὅτι πάντα τὰ πρὸ τούτου ἐλθόντα εἰς ἀκοὰς * ὑμῶν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ προειρημένου Αθανασίου, ψευδῆ καὶ πλαστά ἐστι, πάσῃ τε δυνάμει ἀλλότρια αὐτοῦ τυγχάνει. διά τε τοῦτο ἡδέως ἀντιποιούμεθα τῆς κοινωνίας τοῦ προειρημένου Αθανασίου, μάλιστα ὅτι ἡ θεοσέβειά σου, κατὰ D τὴν ἔμφυτον (3) ἑαυτῆς καλοκἀγαθίαν, τῇ πλάνῃ ἡμῶν κατηξίωσε συγγνώμην δοῦναι. ὁμολογοῦμεν δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἄν ποτε ἡμᾶς οἱ Ανατολικοὶ θελήσωσιν, ἢ καὶ αὐτὸς (4) Αθανάσιος κακοτρόπως περὶ τούτου εἰς κρίσιν καλέσαι, μὴ ἀπέρχεσθαι παρὰ γνώμην τῆς σῆς διαθέσεως. τὸν δὲ αἱρετικὸν Αρειον καὶ τοὺς (5) ὑπερασπίζοντας αὐτοῦ τοὺς λέγοντας, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ υἱὸς, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὁ υἱός ἐστι, καὶ τοὺς ἀρνουμένους τὸν Χριστὸν θεὸν εἶναι θεοῦ υἱὸν πρὸ αἰώνων, καθὼς καὶ ἐν τῷ προτέρῳ (6) λιβέλλῳ ἑαυτῶν ἐν τῇ Μεδιολάνῳ ἐπιδεδώκαμεν, καὶ νῦν καὶ ἀεὶ ἀναθεματίζομεν. Ταῦτα δὲ τῇ χειρὶ ἑαυτῶν γράψαντες, ὁμολογοῦμεν πάλιν, ὅτι τὴν Αρειανὴν E αἵρεσιν, καθὰ προείπομεν, καὶ τοὺς ταύτης αὐθέντας κατεκρίναμεν εἰς τὸν αἰῶνα. ἐγὼ Οὐρσάκιος τῇ ὁμολογίᾳ μου ταύτῃ παρὼν ὑπέγραψα, (7) ὁμοίως καὶ Οὐάλης.

QUONIAM constat nos antehac multa gravia de nomine Athanasii episcopi litteris nostris insinuasse, atque litteris Sanctitatis tuæ conventi, ejus rei de qua significavimus, non præstitisse rationem: profitemur apud sanctitatem tuam, cunctis præsentibus presbyteris fratribus nostris, omnia quæ antehac ad aures nostras pervenerunt de nomine prædicti, falsa nobis esse insinuata, atque omnibus viribus carere: atque ideo nos libentissime amplecti communionem prædicti Athanasii, maxime cum sanctitas tua, pro insita sibi benevolentia, errori nostro veniam fuerit dare dignata. Profitemur etiam, quod si aliquando nos Orientales voluerint, vel idem Athanasius malo animo ad causam vocare, citra conscientiam tuam non adfuturos. Hæreticum vero Arium sed & satellites ejus, qui dicunt: Erat tempus quando non erat filius, & qui dicunt ex nihilo Filium, & qui negant * Dei filium ante sæcula fuisse, sicut per priorem libellum nostrum quem apud Mediolanum porreximus, & nunc & semper anathematizasse. Hæc manu nostra qua scripsimus profitemur & iterum dicimus, hæresim Arianam, ut superius diximus, & ejus auctores in perpetuum damnasse. Et manu Ursacii: Ego Ursacius Episcopus huic professioni nostræ subscripsi. (similiter & Valens.)

Contextus Latinus ex Hilarii fragmentis desumtus.

* Ita omnes mss. & editi.

ΚΥΡΙΩ ΑΔΕΛΦΩ

Αθανασίῳ ἐπισκόπῳ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης ἐπίσκοποι.

DOMINO

& Fratri Athanasio Ursacius & Valens.

ΑΦΟΡΜΗΝ εὑρόντες διὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συμπρεσβυτέρου ἡμῶν Μουσαίου, ἐρχομένου πρὸς τὴν σὴν ἀγάπην, ἀδελφὲ ἀγαπητὲ, δι' αὐτοῦ σε καὶ πάνυ προσαγορεύομεν ἀπὸ τῆς (8) Ακυλίης, καὶ εὐ- F χόμεθα ὑγιαίνοντά σε τὰ γράμματα τὰ ἡμέτερα ἀναγνῶναι· δώσεις γὰρ καὶ ἡμῖν θαῤῥεῖν, ἐὰν καὶ σὺ ἐν τῷ γράφειν τὴν ἀμοιβὴν ἡμῖν ἀποδῷς· γίνωσκε γὰρ ἡμᾶς εἰρήνην ἔχειν

DEDIT se occasio fratris & compresbyteri nostri Moysetis venientis ad tuam dilectionem, frater carissime, per quem tibi salutem largissimam dicimus ex Aquilejensium civitate, & optamus ut incolumis litteras nostras recenseas. Dederis enim fiduciam si tu quoque rescribendo vicem nobis rependas. Sane habere

Contextus ex Hilario desumtus.

(1) Hæc nomina habentur supra in subscriptionibus Sardicensibus, sed qui hic Θεόδωρος, illic Θεοδόσιος forsan nuncupatur. Desuntque ibidem, Macrinus & Claudius. De Aetio autem Lyddensi, qui secundus hic legitur, ait Philostorgius, Aetium Episcopum Palæstinæ, qui fornicationis reus delatus fuerat, cum per communionem cum Athanasio illud probrum occultare vellet, ad ejus sententiam se transtulisse, eumdem tamen brevi pœnas dedisse, tabefactis ac vermes emittentibus genitalibus: & ita obiisse. Quæ cum a Philostorgio solum enarrentur, sint penes fidem auctoris.

(2) Cum duæ epistolæ sequentes Latine primum editæ sint ut habentur apud Hilarium, eas inde transcribere visum est.

(3) Sic Reg. Soz. αὐτῆς. editi vero αὐτοῦ.

(4) Ita Reg. Soz. & Hilarius: in editis autem, Εὐσέβιος sed mendose, jamdiu enim fato functus erat Eusebius uterque. Hæc autem eo ajunt Ursacius & Valens, quia cum Athanasii erga se animum nondum exploratum haberent, verebantur ne, vel ab Athanasio, vel ab aliis Orientalibus de structis a se calumniis in judicium vocarentur.

(5) Socr. ὑπερασπίζοντας αὐτῷ.

(6) Hic libellus ab Ursacio & Valente in synodo Mediolanensi anni 349. est oblatus. Quod ad synodum Mediolanensem anni 347. adversus Photinum coactam referre nequidquam conati sunt eruditi quidam viri. Eo enim anno potiore loco Ursacii, Valentis & Arianorum res fuere, quam ut ad hanc necessitatem sint adacti, quippe qui eo ipso anno synodum Philippopoli celebrarint, qua soluta ingentem in Catholicos persequutionem Constantii ope freti excitarint. Quæ res quia in Hilarii editione a nostris adornata fuse pertractata fuit, non ulterius hic indagabitur.

(7) ὁμοίως καὶ Οὐάλης. hæc apud Hilarium desiderantur.

(8) Soz. Ακυλίας.

* Legisse videtur Athanasius: *& qui negant Christum Deum esse Dei filium ante sæcula.*

re nos locum tecum & communionem eccleſiaſticam his litteris ſcito. Divina pietas te cuſtodiat, frater.

Hæ ſunt illæ litteræ: hoc fuit epiſcoporum ſuffragium judiciumque noſtri cauſa datum. Quo autem palam fiat eos non gratia quadam, non neceſſitate aut vi inductos eſſe ad hæc agendum, libet cum veſtra bona venia rem altius ab exordio enarrare; ut cognoſcatis epiſcopos æqui bonique ſtudio talia conſcripſiſſe, Valentem vero Urſaciumque, quantumvis ſero, veritatem tamen eſſe confeſſos.

SECUNDA PARS APOLOGIÆ.

59. Petrus apud nos ante perſequutionem epiſcopus, in perſequutione martyr occubuit. Hic Meletium qui epiſcopus in Ægypto erat, plurimorum convictum ſcelerum, ac potiſſimum quod immolaſſet idolis, in communi epiſcoporum ſynodo depoſuit. Meletius vero neque ad aliam confugit ſynodum, neque curavit apud poſteros ſeſe purgare: ſed ſchiſmatis auctor fuit. Hincque factum ut ejus ſectatores hactenus pro Chriſtianis Meletiani audiant. Statimque ille epiſcopos maledictis cœpit inceſſere; primo quidem ipſum Petrum, dehinc Achillam calumniatus eſt, & poſt Achillam, Alexandrum. Hoc autem Abſalonis imitatus exemplum, callide eſt aggreſſus, eo nempe animo, ut quandoquidem depoſitio ignominiam inurebat, calumniis ſaltem ſuis ſimpliciores poſſet circumvenire. Interim, Meletio hæc agente, Ariana exorta eſt hæreſis: ſed in Nicæna ſynodo, ipſa quidem hæreſis anathemate damnata, Arianique rejecti, Meletiani vero aliquo modo recepti ſunt: neque jam neceſſum eſt ejus rei proferre cauſam. Menſibus quinque nondum exactis, obiit beatæ memoriæ Alexander: Meletiani vero quos quieſcere par erat, & gratiæ loco habere, quod aliqua ſaltem ratione in Eccleſiam eſſent admiſſi, more canum non obliti vomitum ſuum, iterum perturbabant eccleſias. Quapropter Euſebius, re cognita, cum eſſet ipſe Arianæ hæreſeos patronus, mittit ad Meletianos, quos magnis ſibi pollicitationibus devincit; initaque cum illis clanculum amicitia, negotium conſtituit ſibi opportuno tempore gerendum. Principio quidem, miſſis ad me litteris cohortabatur, ut reciperem Arianos, ita tamen ut verbis non ſcriptis minaretur, ſcripto rogaret. Me autem repugnante, ac reſpondente minime recipiendos eſſe hæreſeos inventores, ac veritati infenſos homines, anathemateque damnatos ab œcumenica ſynodo; Imperatori beatæ memoriæ Conſtantino auctor fuit, ut mihi reſcriberet, interminatus ni Arianos admitterem ad communionem, me iis affectum iri malis, quibus & jam olim & haud ita pridem ſum affectus. Ecce partem epiſtolæ, quam detulere Syncletius & Gaudentius Palatini.

μετὰ σοῦ, καὶ κοινωνίαν ἔχειν ἐκκλησιαστικὴν, καὶ τοῦτο γνώρισμα, ἡ διὰ τούτων τῶν γραμμάτων προσηγορία. (1) ἡ θεία πρόνοιά σε διαφυλάττοι, κύριε, ἀγαπητὲ ἀδελφέ.

Τὰ μὲν οὖν γραφέντα (2) ταῦτα, καὶ αὕτη τῶν ἐπισκόπων (3) ἡ ψῆφος καὶ κρίσις ὑπὲρ ἡμῶν. ὅτι δὲ οὐ κεχαρισμένα πεποιήκασιν, οὐδὲ ἀναγκαζόμενοι παρά τινος, βούλομαι συγχωρούντων ὑμῶν, ἄνωθεν ἐξ ἀρχῆς διηγήσασθαι τὸ πρᾶγμα, ἵνα γνῶτε, ὡς οἱ μὲν ἐπίσκοποι ὀρθῶς καὶ δικαίως βουλόμενοι τοιαῦτα ἔγραψαν. ὁ δὲ Οὐάλης καὶ Οὐρσάκιος κἂν ὀψέποτε τὴν ἀλήθειαν ὡμολόγησαν.

59. Πέτρος παρ' ἡμῖν πρὸ μὲν τοῦ διωγμοῦ γέγονεν ἐπίσκοπος, ἐν δὲ τῷ διωγμῷ καὶ ἐμαρτύρησεν. οὗτος Μελίτιον ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου λεγόμενον ἐπίσκοπον, ἐπὶ πολλαῖς ἐλεγχθέντα παρανομίαις (4) καὶ θυσίᾳ, ἐν κοινῇ συνόδῳ τῶν ἐπισκόπων καθεῖλεν. ἀλλὰ Μελίτιος οὐ πρὸς ἑτέραν σύνοδον κατέφυγεν, οὐδὲ ἐσπούδασεν ἀπολογήσασθαι τοῖς μετὰ ταῦτα, σχίσμα δὲ πεποίηκε. καὶ ἀντὶ Χριστιανῶν, Μελιτιανοὶ μέχρι νῦν οἱ τῆς ἐκείνου μερίδος ὀνομάζονται, εὐθύς τε τοὺς ἐπισκόπους λοιδορεῖν ἤρξατο, καὶ πρῶτον αὐτὸν Πέτρον, καὶ τὸν μετ' αὐτὸν Ἀχιλλᾶν (5) διέβαλε, καὶ μετὰ Ἀχιλλᾶν Ἀλέξανδρον· τοῦτο δὲ πανούργως ἔπραττε, μαθὼν καὶ παρὰ τοῦ Ἀβεσσαλώμ, ἵν' ἐπειδὴ διὰ τὴν καθαίρεσιν ᾐσχύνετο, κἂν ταῖς διαβολαῖς (6) ἀπατῆσαί πως τοὺς ἀκεραίους δυνηθῇ. ταῦτα δὲ πράττοντος τοῦ Μελιτίου, γέγονε καὶ ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις· ἀλλ' ἐν τῇ συνόδῳ τῇ κατὰ Νίκαιαν ἡ μὲν αἵρεσις ἀνεθεματίσθη, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ ἐξεβλήθησαν, οἱ δὲ Μελιτιανοὶ (7) ὁπωσδήποτε ἐδέχθησαν. οὐ γὰρ ἀναγκαῖον νῦν τὴν αἰτίαν ὀνομάζειν· οὔπω γὰρ πέντε μῆνες παρῆλθον, καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Ἀλέξανδρος τετελεύτηκεν, οἱ δὲ Μελιτιανοὶ, δέον ἠρεμεῖν καὶ χάριν ἔχειν ὅτι κἂν ὅλως ἐδέχθησαν, οἱ δὲ κατὰ τοὺς κύνας οὐκ ἐπιλαθόμενοι ὧν ἐξήρασαν, πάλιν τὰς ἐκκλησίας ἐτάραττον. Εὐσέβιος τοίνυν τοῦτο μαθὼν, καὶ προϊστάμενος τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως, πέμπει καὶ ὠνεῖται τοὺς Μελιτιανοὺς ἐπὶ πολλαῖς ἐπαγγελίαις, καὶ γίνεται μὲν αὐτῶν κρύφα φίλος, συντάττεται δὲ αὐτοῖς εἰς ὃν ἐβούλετο καιρόν. τὴν μὲν οὖν ἀρχὴν προσέπεμπε προτρέπων (8) δέξασθαί με τοὺς περὶ Ἄρειον, καὶ ἀγράφως μὲν ἠπείλει, γράφων δὲ ἠξίου. ἐπειδὴ δὲ ἀντέλεγον, μὴ χρῆναι φάσκων δεχθῆναι τοὺς αἵρεσιν ἐφευρόντας κατὰ τῆς ἀληθείας, καὶ ἀναθεματισθέντας παρὰ τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου, ποιεῖ καὶ βασιλέα μοι γράψαι τὸν μακαρίτην Κωνσταντῖνον, ἀπειλὴν ἔχοντα, εἰ μὴ λάβοιμι τοὺς περὶ Ἄρειον, ταῦτά με παθεῖν, (9) ἃ πρότερον καὶ νῦν πέπονθα· τὸ τοίνυν μέρος τῆς ἐπιστολῆς ἐστι τοῦτο, καὶ Παλατῖνοι Συγκλήτιος καὶ Γαυδέντιος ἦσαν οἱ κομίσαντες τὰ γράμματα.

(1) ME-

(1) Hæc ἡ θεία πρόνοια, &c. apud Theodoretum non habentur.

(2) Reg. ταῦτα. Editi τοιαῦτα.

(3) Ita Reg. Editi vero ἡ κρίσις καὶ κρίσις perperam.

(4) Cadit juxta Athanaſium Meletiani exordium ſchiſmatis in annum 301. vel 302: ait enim ipſe in epiſtola ad epiſcopos Ægypti & Libyæ anno 356. conſcripta, Meletianos ante annos 55. ſchiſmaticos evaſiſſe. Secus tamen exiſtimarunt Baronius aliique, qui cum eam epiſtolam ad annum 361. referant, Meletiani ſchiſmatis initio annum 306. conſequenter aſſignant. Sed eam ipſam epiſtolam certiſſime ad annum 356, pertinere in Monito ad eandem palam faciemus. Nonnihil tamen negotii faciant Socratis verba, qui ait Meletium perſequutionis tempore idolis immolaſſe; cum enim perſequutio anno 303. graſſari cœperit, non potuit Meletius ob illud flagitii, perſequutionis hujus tempore commiſſi, anno 301. abdicari, & ſchiſma efficere. Verum cum Socrates hanc hiſtoriam ex Athanaſio fere ad verbum ſit mutuatus, videtur ſane illud, ἐν τῷ διωγμῷ quod ille de Meletio loquens ait, ſuo marte addidiſſe: alias enim ſæpiſſime Athanaſii ſententiam referens, ab Athanaſii ſcopo non parum aberrat. Nihil tamen repugnat Meletium ante annum 301. idolis immolaſſe, licet enim ingens illa perſequutio nondum cœpiſſet; attamen quavis minima data occaſione, certis in locis, perſequutio in quoſdam concitabatur. Quæ autem Epiphanius enarrat de Meletiani ſchiſmatis origine Hæreſi 68. a Meletiano quodam mutuatus creditur; Meletii enim magis quam Petri partibus addictus videtur, & ab Athanaſii hiſtoria penitus abhorret: hincque minoris eſt fidei.

(5) διέβαλε καὶ μετὰ Ἀχιλλᾶν. Sic Reg. & Baſil. qui ultimus habet διέβαλλε. In editis hæc deerant.

(6) Ita Reg. Editi vero ἀπαντῆσαι mendoſe.

(7) ὁπωσδήποτε ἐδέχθησαν. Quibuſnam conditionibus Meletiani ſint in Eccleſiæ communionem admiſſi, narrat epiſtola Nicænæ ſynodi apud Socratem l. 1, c. 9. Meletio ſcilicet epiſcopi nomen fuit conceſſum, ita tamen ut is omnibus epiſcopi functionibus ſit interdictus. Qui vero a Meletio ordinati fuerant, ad communionem & ad reliqua ſui ordinis miniſteria obeunda recepti ſunt, ea lege, ut in unaquaque Parœcia, vel Eccleſia, ſecundo loco eſſent ab iis quos Alexander ordinaſſet; adeo tamen ut epiſcopi Alexandro ſubjecti injuſſu nullam ordinationem, aut aliud quodcumque ad eccleſiæ regimen ſpectans aggrederentur.

(8) Sic Reg. Editi vero δέξασθαί τε τὸν Ἄρειον.

(9) ἃ πρότερον καὶ νῦν πέπονθα. His indicat Athanaſius primum ſui exſilium in Galliis, ac ſecundum quo poſt Gregorii intruſionem ſeptem annos extorris fuit. Voceque νῦν innuit ſe non diu poſt ſuum ex ſecundo exſilio reditum hanc apologiam ſcripſiſſe; ut in Admonitione diximus.

(1) ΜΕΡΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

τοῦ βασιλέως Κωνςαντίνου.

ΕΧΩΝ τοίνυν τῆς ἐμῆς βουλήσεως τὸ γνώρισμα, ἅπασι τοῖς βουλομένοις εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν ἀκώλυτον παράσχου τὴν εἴσοδον· ἐὰν γὰρ γνῶ (2) ὡς κεκώλυκάς τινας αὐτῶν τῆς ἐκκλησίας μεταποιουμένους, ἢ ἀπείρξας τῆς εἰσόδου, ἀποςελῶ παραυτίκα τὸν καὶ καθαιρήσοντά σε ἐξ ἐμῆς κελεύσεως, καὶ τῶν τόπων μεταςήσοντα.

60. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ βασιλέα γράφων ἔπειθον, μηδεμίαν εἶναι κοινωνίαν τῇ Χριςομάχῳ αἱρέσει πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, τότε λοιπὸν Εὐσέβιος τὸν καιρὸν ὃν συνεφώνησε μετὰ τῶν Μελιτιανῶν προφέρων, γράφει καὶ πείθει τούτους πλάσασθαι πρόφασιν, ἵν᾽ ὥσπερ κατὰ Πέτρου καὶ Ἀχιλλᾶ καὶ Ἀλεξάνδρου μεμελετήκασιν, οὕτω καὶ καθ᾽ ἡμῶν ἐπινοήσωσι καὶ θρυλήσωσι. πολλὰ μὲν οὖν ζητήσαντες καὶ μὴ εὑρόντες, ὕςερον μετὰ γνώμης τῶν περὶ Εὐσέβιον συντιθέασι, καὶ πλάττονται πρώτην κατηγορίαν διὰ (3) Ἰσίωνος καὶ Εὐδαίμονος καὶ Καλλινίκου περὶ ςιχαρίων λινῶν, ὡς ἐμοῦ κανόνα τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπιβαλόντος, καὶ πρώτους αὐτοὺς ἀπαιτήσαντος. ἀλλὰ πρεσβυτέρων ἡμετέρων εὑρεθέντων ἐκεῖ, καὶ βασιλέως ἀκούοντος, κατεγνώσθησαν. οἱ μὲν οὖν πρεσβύτεροι ἦσαν, (4) Ἄπις καὶ Μακάριος. ὁ δὲ βασιλεὺς γράφει καταγινώσκων μὲν Ἰσίωνος, κελεύων δὲ ἐμὲ ἀπαντῆσαι πρὸς αὐτὸν, καὶ τὰ μὲν γραφέντα ἐςὶ ταῦτα. (5) * * * * * * * * * * *

Ὁ δὲ Εὐσέβιος μαθὼν, πείθει περιμένειν αὐτούς. καὶ ἐλθόντος μου, κατηγοροῦσι πάλιν Μακαρίου μὲν περὶ ποτηρίου· ἐμὲ δὲ οὐ τὴν τυχοῦσαν διαβολὴν, ἀλλὰ τὴν ἀνωτάτω πασῶν, ὅτι δὴ κατὰ βασιλέως γενόμενος, ἔπεμψα γλωσσόκομον χρυσίου Φιλουμένῳ τινί. ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς καὶ περὶ ταύτης ἐν τῇ (6) Ψαμμαθίᾳ ἤκουσεν ἡμῶν, αὐτοὶ δὲ συνήθως καταγνωσθέντες ἐρρίφησαν· καὶ γράφει τοῖς λαοῖς ἐπανερχομένων ἡμῶν, ταῦτα.

PARS EPISTOLÆ

Imperatoris Conſtantini.

CUM igitur voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in Eccleſiam admitti expetunt, abſque impedimento ingreſſum præbeto. Si quos autem Eccleſiæ ſociari cupientes te prohibuiſſe, aut illis aditum intercluſiſſe didicero; mittam quamprimum qui te juſſu meo abdicet, & e ſedibus transferat tuis.

60. Cum tamen litteris meis Imperatori ſuaſiſſem, nullam debere hæreſi Chriſto adverſanti cum catholica Eccleſia eſſe communionem; tum demum tempus quo de cum Meletianis convenerat ſe nactum oſtendens Euſebius, miſſis ad eos litteris, auctor fuit, ut novo commento uſi, paria iis quæ olim fuerant contra Petrum, Achillam, & Alexandrum moliti, jam adverſum nos excogitarent & undique pervulgarent. Multis igitur conquiſitis, cum nihil inveniſſent, Euſebii tandem conſilio hanc priorem, Iſionis, Eudæmonis & Callinici opera, confingunt criminationem; de lineis nempe ſtichariis, quaſi ego legem Ægyptiis dediſſem, ac ea primus exegiſſem ab illis. At cum ex presbyteris noſtris illic tum repertis rei veritatem didiciſſet Imperator, eorum deprehenſa calumnia eſt, erantque presbyteri illi Apis & Macarius. Porro Imperator litteras miſit, quibus Iſionis factum damnans, nos præcepit ſeſe adire. Hæ ſunt autem illæ litteræ. *

Prima calumnia a Meletianis in Athanaſium conflata.

Euſebius re comperta ſuadet illis, ut ne iſthinc ſecedant. Cumque adveniſſem, Macarium denuo de confracto calice inſimulant: mihique haud levem, imo omnium atrociſſimam impoſuere calumniam; quod ſcilicet Imperatori adverſatus, ſcrinium miſiſſem auri plenum cuidam Philumeno. Verum ubi nos Imperator hanc quoque calumniam confutantes Pſammathiæ audiſſet, illi de more falſi convicti, expulſi ſunt. Nobis autem redeuntibus, has Imperator ad populos dedit litteras.

Secunda eorumdem calumnia.

ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΓΙΣΤΟΣ

Σεβαςὸς τῷ λαῷ τῷ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν καθολικῆς ἐκκλησίας.

61. ΑΓΑΠΗΤΟΙ ἀδελφοὶ, προσαγορεύω ὑμᾶς, ἐπικαλούμενος τὸν θεὸν τὸν τῆς ἐμῆς βουλήσεως μέγιςον μάρτυρα, καὶ τὸν τοῦ ἡμετέρου νόμου μονογενῆ δημιουργὸν, ὃς καὶ τῆς ζωῆς προκαθέζεται τῶν ἁπάντων, καὶ τὰς διχονοίας μισεῖ. πλὴν τί ἂν εἴποιμι; ὅτι καλῶς ὑγιαίνομεν; ἀλλ᾽ ἐξῆν καλλίονος ἀπολαῦσαι τῆς εὐρωςίας, εἰ ὑμᾶς αὐτοὺς (7) ἀμοιβαδὶς ἠγαπᾶτε, ἀποσεισάμενοι τὰ μίση, δι᾽ ὧν ταῖς τῶν ἐρριχηλέντων τρικυμίαις, τὸν λιμένα τῆς ἀγάπης ἐγκατελίπομεν. φεῦ τῆς ἀτοπίας ταύτης. ὅσα καθ᾽ ἑκάςην ἡμέραν (8) συμπτώματα τοῦ συγκεχυμένου φθόνου κινεῖται. ὥςε πρὸς τὸν λαὸν τοῦ θεοῦ μετῳκίσθησαν αἱ δυσφημίαι. ποῦ τοίνυν τῆς δικαιοσύνης ἡ πίςις ἀνακεχώρηκεν; ὅπου γε εἰς τοσαύτην τῇ τοῦ σκότους ἀχλύϊ περιβεβλήμεθα, οὐ μόνον διὰ τὴν πολύπλοκον

Tom. I.

CONSTANTINUS MAXIMUS

Auguſtus populo Alexandrino catholicæ Eccleſiæ.

61. DILECTI fratres, ſaluto vos, Deum invocans maximum voluntatis meæ teſtem, noſtræque legis unigenitum creatorem, qui in omnium vitam dominatum obtinet, & diſcordias odit. Verum quid dicam? an ſcilicet nos bene valere? ſed multo feliciori ſanitate frui liceret, ſi vos mutuo depoſitis odiis amaretis: quo factum eſt ut contentioſorum hominum procellis dilectionis reliquerimus portum. O rem abſurdam! quanti quotidie caſus per tumultuoſam invidiam excitantur! Sic eſt ad Dei populum infamia translata. Quorſum igitur juſtitiæ receſſit fides; cum tanta tenebrarum caligine involvamur; non ſolum per varie implicatum

Nn erro-

(1) Hoc epiſtolæ Conſtantini fragmentum habetur item apud Socr. lib. 1. cap. 27. & apud Sozomenum lib. 2. c. 22. qui ex Athanaſio complurima quæ ibidem adferunt acceperunt.

(2) Editi ὡς οὐ. ſed οὐ cum apud Socr. & Sozom. non legatur, in Reg. deletum ſit, & alioqui ſupereffluat, expunctum eſt. Paulopoſt Reg. & Sozom. poſt ἀποςελῶ habent παραχρῆμα.

(3) In Meletii breviario nominantur Iſion Athribeos, Eudæmon Taneos, & Callinicus Peluſii epiſcopi Meletiani, qui videntur iidem ipſi eſſe qui hic memorantur. Paulopoſt ςιχαρίων λινῶν. ςιχάρια veſtes quæ epiſcopis, presbyteris, diaconis & ſubdiaconis uſui erant. Lineas fuiſſe cum Athanaſio ajunt Socrates & Sozomenus. De his fuſe Cangius in Gloſſ. mediæ & inf. Græc.

(4) Hic Apis, Ἀλύπιος a Socrate vocatur, lib. 1. c. 27.

(5) Hæc Conſtantini epiſtola amanuenſium negligentia excidit.

(6) Reg. Ψαμαθίᾳ. Pſammathia vero erat ſuburbium Nicomediæ. Theodoretus hæc Conſtantinopoli geſta enarrat, lib. 1. cap. 26. ſed fide dignior Athanaſius.

(7) Reg. ἀμοιβαδίς. Editi ἀμοιβαδεῖς. Paulopoſt Reg. ἐριχηλέντων.

(8) Συμπτώματα Reg. Editi vero σύμπτωμα τὸ mendoſe.

errorem, ſed etiam per ingratorum hominum vitia, dum & ſtultitiæ fautores toleramus & eos qui æquitatem veritatemque profligant animadvertentes, negligimus tamen? Quænam illa tanta perverſitas noſtra? Inimicos non confutamus, ſed latrocinium ſectamur: quo pernicioſiſſima fraus, nemine repugnante, ſibi facillime viam paravit. Nulluſne tandem ſenſus eſt, ne ſaltem communis omnium naturæ gratia ſi quidem legis præcepta contemſimus? Sed dicet quiſpiam, illa ſaltem dilectio quæ ſecundum naturam eſt invenitur. Quid ergo, noſne qui & Dei lege, & bona indole inſtructi ſumus tumultum & perturbationem inimicorum tolerabimus, qui quaſi facibus omnia incendunt? nec tamen videmus licet oculis præditi, neque ſentimus, licet legis ſenſibus undique circumſepti. Quantus igitur ſtupor vitam noſtram apprehendit, quando nos ipſos ita negligimus, licet hæc nos Deus moneat? Nonne malum illud intolerabile eſt? nonne hoſtes hi ſunt exiſtimandi, potius quam domus & populus Dei? In nos debacchantur ſceleratiſſimi illi, noſque inſimulant atque ex adverſis partibus nos inſectantur.

62. Quanta autem cum amentia hoc agant, vos ipſos cogitare rogo. Stulti enim in lingua ſua ſitam habent malitiam. Hi ergo plumbeas iras circumferunt, ut ſe invicem feriant, noſque ſecum abducant ad ſupplicii ſui auctarium. Interim qui recta docet, hoſtis judicatur: qui autem invidiæ vitium præ ſe fert, is populum manſuetum contra jus faſque invadit, devaſtat, abſumit, ac ſibi ipſi in malis complacet, ſeſe laudibus ornat & concinnat: veritatem autem ſubvertit, fidemque fallit donec conſcientiæ ſuæ antrum & latibulum conquiſitum nactus ſit. Ipſa igitur ingenii pravitas illos miſeros efficit, dum petulanter, indigni licet, ſeipſos laudibus efferunt, ajuntque: proh facinus! ille ſenior eſt, & ille puer; ad me honor adtinet, mihi debetur, ab illo ablatus eſt: ego quippe, omnibus ad meas partes abreptis, cum poteſtate diſperdere aggrediar. Præclara ſane inſaniæ exclamatio: cohortes utique, conventus, aut, ut ita dicam, remigum principatus, apud improborum illorum cœtus videre eſt. O noſtram abſurditatem, ſi ita fari liceat! In Eccleſiane Dei ſtultitiæ habetur ſpectaculum? num non erubeſcunt? num ſeipſi non objurgant, nec mordentur animis, ut nunc ſaltem contra fraudem & contentionem dignum aliquid ſentire videantur? At illi ſola invidiæ vi utuntur ſuis veneficiis ſubnixa. Sed nihil ſcelerati illi adverſus epiſcopum veſtrum potuerunt perficere. Mihi credite, fratres, nihil aliud ſatagunt, quam ut cum noſtra tempora malis oppreſſerint, nullum ſibi in hac vita relinquant pœnitentiæ locum. Vobis igitur ipſis ferte opem; obteſtor vos, amorem noſtrum diligite, totiſque viribus eos abigite qui noſtræ concordiæ gratiam cupiunt abolere; Deumque præ oculis habentes, vos invicem diligite. Ego enim epiſcopum veſtrum Athanaſium excepi perhumaniter, eumque ſic ſum allocutus, ut qui illum Dei hominem eſſe perſuaſum haberem. Veſtrum eſt hæc intelligere, nec meum eſt ea de re ferre judicium. Meam autem ſalutationem ut ipſe reverendiſſimus Athanaſius vobis renuntiaret conſentaneum duxi: æquitatis illius ſedulitatem animo perpendens, quæ modo pacificæ fidei meæ non indigno, in ſalutaris doctrinæ bono ſemper continetur, quæque ad vos de officio monendos erit comparata. Deus

A πλάνην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ τῶν ἀχαρίστων ἐλαττώματα; τῶν μὲν τὴν ἄνοιαν βραβευόντων ἀνεχόμεθα, τῶν δὲ τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν ἀλήθειαν διακρουομένων αἰσθανόμενοι παρενθυμούμεθα; τί τὸ δεινὸν τοῦτο τῆς ἡμετέρας κακίας; τοὺς ἐχθροὺς οὐκ ἐλέγχομεν, ἀλλ' ἑπόμεθα τῷ λῃστηρίῳ, δι' οὗ ὁδόν τινα ἑαυτῇ, ἵν' οὕτως εἴπω, ἡ τῆς ἀπωλείας ἀπάτη, μηδενὸς ἀντικειμένου, ῥαδίως εἰργάσατο. ἆρα οὐδεμία ἐστὶν αἴσθησις, οὐδὲ κατὰ χάριν τῆς κοινῆς ἁπάντων φύσεως, εἴγε τῶν τοῦ νόμου προσταγμάτων ἠμελήσαμεν; ἀλλ' ἐρεῖ τις, κατὰ φύσιν ἡ ἀγάπη ἐξευρίσκεται. τί οὖν ὅτι ἡμεῖς καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον πρὸς τῇ εὐφυΐᾳ ἔχοντες ἀνεχόμεθα τῆς ὀχλήσεως B καὶ τοῦ θορύβου τῶν ἐχθρῶν, πυρσοῖς τισιν, ὡς ἔοικεν, ἐξαπτομένων, καὶ οὐχ ὁρῶμεν ὀφθαλμοὺς ἔχοντες, οὐδὲ αἰσθανόμεθα, καίτοι ταῖς τοῦ νόμου αἰσθήσεσιν ὄντες πεφραγμένοι. ὁπόση ἄρα πτόησις τὴν ἡμετέραν ζωὴν κατείληφεν, ὅτε γε ἡμῶν (1) αὐτῶν οὕτως ἀμελοῦμεν, καὶ ταῦτα ὑπομιμνήσκοντος τοῦ Θεοῦ; εἶτα, οὐκ ἔστιν ἀφόρητον τὸ κακόν; οὐ πολεμίους ἡγεῖσθαι προσήκει τούτους, οὐ τὸν οἶκον καὶ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ; ἐμπαροινοῦσιν ἡμῖν καὶ ἐγκαλοῦσί γε οἱ πανώλεις ἐκεῖνοι, καὶ ἐπιπλήσσουσιν ἐκ τῶν ἐναντίων ἡμῖν.

62. Μεθ' ὅσης δὲ ἀπονοίας τοῦτο πράττουσιν, ὑμᾶς αὐτοὺς ἐννοεῖν ἀξιῶ. οἱ γὰρ μωροὶ ἐπὶ τῆς γλώττης κειμένην C ἔχουσι τὴν κακίαν· οὗτοι γοῦν μολιβδίνας τινὰς ὀργὰς περιφέρονται, ὡς ἑαυτοὺς μὲν κατ' ἀντίδοσιν πλήττειν, ἡμᾶς δὲ πρὸς κέρδος τῆς οἰκείας κολάσεως ἀπάγειν· καὶ ὁ μὲν καλῶς διδάξας, πολέμιος κρίνεται· ὁ δὲ τὴν φθόνου κακίαν προβεβλημένος, ἐκεῖνος τὴν τοῦ λαοῦ ἡμερότητα (2) οὐ δεόντως καταλαμβάνει, πορθεῖ, καταναλίσκει, καὶ ἑαυτὸν κακοθελεῖ, ἐγκωμίῳ κοσμεῖ, καὶ συντίθησι, τὴν δὲ ἀλήθειαν ἀνατρέπει καὶ τὴν πίστιν ἀπατᾷ, μέχρις (3) οὗ τῷ οἰκείῳ συνειδότι φωλεὸν καὶ κρυπτήριον ἐπιζητήσας εὕρῃ. αὕτη γοῦν αὐτοὺς ἡ σκαιότης ἀθλίους ποιεῖ, ὅταν προπετῶς ἑαυτοὺς D ἀναξίους ὄντας ἀποδέχωνται, λέγοντες, φεῦ τῶν κακῶν, ἐκεῖνος πρεσβύτερός ἐστι, καὶ ἐκεῖνος παῖς, ἐμοῦ ἅπτεται ἡ τιμὴ ἐμοὶ ὀφείλεται, ἐκείνου (4) ἀφῃρέθη· ἐπεὶ αὐτὸς ἐμαυτῷ ἀφαρπάσας ἅπαντας, ἐπ' ἐξουσίας ἀπολέσαι πειράσομαι. λαμπρά τις ἡ τῆς μανίας (5) ἐκβόησις· τάγματα καὶ συλλόγους, ἢ ἵν' οὕτως εἴπω, ἀρχιερεσίαν τῶν ἀτόπων τούτων συστημάτων ἰδεῖν. ὢ τῆς ἀτοπίας ἡμῶν, ἵν' οὕτως εἴπω, ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, ἀνοίας ἐστὶν ἐπίδειξις; εἶτα, οὐκ αἰδοῦνται; οὐκ αὐτοὶ ἑαυτοὺς ψέγουσιν; οὐδὲ τὰς ψυχὰς δάκνονται, ἵνα νῦν γοῦν καταντικρὺ τῆς ἀπάτης καὶ τῆς (6) ἐρεσχελίας ἄξιόν τι φρονεῖν δόξωσι; βία E μόνη ἐστὶ τοῦ φθόνου τοῖς ἰδίοις ἐπερειδομένη φαρμάκοις· οὐδὲν ἴσχυσαν οἱ πονηροὶ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν. ἐμοὶ πιστεύσατε, ἀδελφοί, οὐδὲν ἕτερον ἐσπουδάκασιν, ἢ ἵνα κατατρίψαντες τοὺς ἡμετέρους χρόνους, μηδεμίαν χώραν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ μεταμελείας ἔχωσιν. ἐπικουρήσατε τοίνυν ὑμῖν αὐτοῖς, παρακαλῶ, τὸ φίλτρον τὸ (7) ἡμέτερον ἀγαπήσατε, καὶ παντὶ σθένει διώξατε τοὺς τὴν τῆς ἡμετέρας ὁμονοίας χάριν ἀφανίζειν ἐπιθυμοῦντας, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀπιδόντες, ὑμᾶς αὐτοὺς ἀγαπᾶτε. ἐγὼ γὰρ τὸν ὑμέτερον ἐπίσκοπον Ἀθα- F νάσιον ἀσμένως προσηκάμην, οὕτως τε προσεφθεγξάμην, ὡς ἄνθρωπον αὐτὸν Θεοῦ ὄντα πεπεισμένος. ὑμέτερόν ἐστι ταῦτα συνιέναι, οὐκ ἐμὸν κρίνειν. τὴν γὰρ παρ' ἐμοῦ πρόσρησιν αὐτὸν Ἀθανάσιον ὑμῖν διακονῆσαι τὸν αἰδεσιμώτατον ἀναγκαῖον ἡγησάμην, ἐννοῶν τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐπιεικείας αὐτοῦ, ἥτις οὐκ ἀναξίως τῆς εἰρηνικῆς μου πίστεως, εἰς τὸ ἀγαθὸν τῆς σωτηριώδους γνώμης κατέχεται διαπαντὸς, καὶ ἕξει τὸν προτρέποντα λογισμόν. ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξοι,

(1) Ita Reg. Editi vero, ἡμῶν ἑαυτῶν.
(2) Reg. οὐ δεόντως. Editi male οὐδὲ ὄντως.
(3) Reg. μέχρις οὐδ' ἄν. minus recte.
(4) Reg. περιῃρέθη. Editi ἀφῃρέθη.
(5) Ita Reg. Editi vero ἐκβόλησις. Mox Reg. ἀρχιερέσια in neutro plurali.

(6) Reg. ἐρεσχελίας. Quæ poſt pauca ſequuntur, οὐδὲν ἴσχυσαν οἱ πονηροὶ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν, &c. etiam apud Theodoretum habentur, lib. 1. c. 27.
(7) Edit. Pariſ. & Theodor. ὑμέτερον. At Comm. cum mſſ. ἡμέτερον.

λέξοι, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί. (1) καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντῖνος.

63. Τούτων οὕτως πραχθέντων, πρὸς ὀλίγον ἡσυχάσαντες οἱ Μελιτιανοὶ, παροξύνονται πάλιν, καὶ ταύτην ὕστερον τίθενται βουλὴν, σπουδάζοντες ἀρέσαι τοῖς μισθωσαμένοις αὐτούς. (2) Μαρεώτης χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐστίν· ἐν ταύτῃ σχίσμα Μελίτιος οὐκ ἠδυνήθη ποιῆσαι. τῶν τοίνυν ἐκκλησιῶν ἐν ὡρισμένοις τόποις οὐσῶν, καὶ τῶν πρεσβυτέρων πάντων ἐν αὐταῖς συναγόντων, τῶν τε λαῶν εἰρηνευόντων, Ἰσχύρας τις οὕτω λεγόμενος, οὐ κληρικὸς, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον πονηρὸς, ἐπεχείρει τοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ κώμῃ πλανᾷν, λέγων εἶναί τινα ἑαυτὸν κληρικόν. τοῦτο μαθὼν ὁ τῶν τόπων πρεσβύτερος, περιερχομένῳ μοι τὰς ἐκκλησίας ἀναγγέλλει, καὶ ἀποστέλλω σὺν αὐτῷ Μακάριον πρεσβύτερον καλέσαι τὸν Ἰσχύραν. εὑρόντες δὲ αὐτὸν νοσοῦντα καὶ κατακείμενον ἐν κελλίῳ, ἐντέλλονται τῷ πατρὶ αὐτοῦ παραγγεῖλαι τῷ υἱῷ, μηδέν τι τοιοῦτον ἐπιχειρεῖν, οἷον εἴρηται κατ' αὐτοῦ. ἀλλ' ἀναστὰς ἀπὸ τῆς νόσου, καὶ κωλυόμενος ἀπὸ τῶν ἰδίων καὶ τοῦ πατρὸς, καταφεύγει πρὸς τοὺς Μελιτιανοὺς, κἀκεῖνοι κοινοῦνται τοῖς περὶ Εὐσέβιον, καὶ λοιπὸν συντίθεται παρ' αὐτῶν ἡ συκοφαντία, ὅτι δὴ ποτήριον μὲν Μακάριος κατέαξεν, Ἀρσένιος δέ τις ἐπίσκοπος ἐφονεύθη παρ' ἡμῶν· καὶ τὸν μὲν Ἀρσένιον κρύπτουσιν, ὑπὲρ τοῦ μὴ φαινόμενον αὐτὸν, ὡς ἀναιρεθέντα νομίζεσθαι· καὶ χεῖρα, φησὶν, ὡς συγκοπέντος αὐτοῦ, περιέφερον· τὸν δὲ Ἰσχύραν, ὃν οὐκ ᾔδεισαν, ἄρχονται (3) θρυλλεῖν ὡς πρεσβύτερον, ἵνα καὶ περὶ ποτηρίου λέγων, πλανᾷν δύνηται. ὁ μὲν οὖν Ἰσχύρας, μεμφομένων αὐτὸν τῶν ἰδίων, ἦλθε πρὸς ἡμᾶς ἀποδυρόμενος, καὶ λέγων μηδὲν μὲν γενέσθαι παρὰ Μακαρίου, οἷον ἐθρύλησαν, ὑποβεβλῆσθαι δὲ ἑαυτὸν παρὰ τῶν Μελιτιανῶν, πλάσασθαι τοιαύτην λοιδορίαν. καὶ γράφει ταῦτα.

(4) ΜΑΚΑΡΙΩ ΠΑΠΑ ΑΘΑΝΑΣΙΩ

Ἰσχύρας ἐν κυρίῳ χαίρειν.

64. ΕΠΕΙΔΗ προσῆλθόν σοι, κύριε ἐπίσκοπε, βουλόμενος τῆς ἐκκλησίας εἶναι, ἠπάσω δέ με, ἐφ' οἷς πρότερον ἐφθεγξάμην, ὡς ἐμοῦ ἀπὸ προαιρέσεως εἰς τοῦτο παρελθόντος, τούτου ἕνεκεν ταύτην τὴν ἀπολογίαν ἐγγράφως σοι ἐπιδίδωμι, ἵν' εἰδέναι ἔχοις, ὅτι βίας μοι γενομένης, καὶ πληγῶν ἐπιτεθεισῶν ἀπὸ Ἰσαὰκ καὶ Ἡρακλείδου, καὶ Ἰσαὰκ τοῦ τῆς Λητοῦς, καὶ ὑπὸ τῶν σὺν αὐτοῖς. ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν θεὸν εἰς τοῦτο λαμβάνων, ἀπολογοῦμαι, ὅτι οὐδὲν ὧν ἐκεῖνοι εἰρήκασι, σύνοιδά σε πεποιηκέναι· οὔτε γὰρ ποτηρίου κλάσις γέγονεν, οὔτε τῆς ἁγίας τραπέζης καταστροφὴ γεγένηται, ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐκεῖνοι βίαν ἐπιθέντες μοι, εἰς τοῦτο παρώρμησάν με. ταῦτα δὲ ἀπελογησάμην σοι, καὶ ἐγγράφως ἐπιδέδωκα, αἱρούμενος καὶ ἐπιδικαζόμενος (5) εἶναι τῶν ἐπὶ σε συναγομένων· ἐρρῶσθαί σε εὔχομαι ἐν κυρίῳ. ἐπιδέδωκα δὲ τήνδε μου τὴν χεῖρα σοὶ τῷ ἐπισκόπῳ Ἀθανασίῳ, ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πρεσβυτέρων, Ἀμμωνᾶ Δικέλλης, Ἡρακλείου Φάσκω, Βόκκονος Χενεβρὶ, Ἀχιλλᾶ (6) Μυρσίνης, Διδύμου Ταφοσίρεως, καὶ Ἰούστου ἀπὸ Βωμοθέου· καὶ Διακόνων, ἀπὸ μὲν Ἀλεξανδρείας, Παύλου, καὶ Πέτρου, καὶ Ὀλυμπίου· ἀπὸ δὲ Μαρεώτου, Ἀμμωνίου καὶ Πιστοῦ, καὶ Δημητρίου, καὶ Γαΐου. (7)

A vos conservet, dilecti fratres. Hæc Constantinus.

63. His ita gestis, cum aliquanto tempore quievissent Meletiani, denuo concitantur: curantesque ut iis qui se mercede conduxerant pergratum facerent, hoc demum ineunt consilium. Mareotes regio quædam Alexandrina est, quam Meletius in schisma deducere nequidquam tentavit. Cum igitur ecclesiæ definitis in locis essent, presbyteris omnibus conventus in iisdem ecclesiis agentibus populisque in pace degentibus; quidam Ischyras nomine, non clericus, sed & moribus improbus, sui pagi incolas in errorem im- B pellere conabatur, dum sese jactitaret esse clericum. Id cum comperisset locorum presbyter, mihi ecclesias perlustranti rem denuntiat: quæ causa fuit ut una cum illo Macarium presbyterum mitterem ad Ischyram accersendum: quem cum ægrum inque cubiculo decumbentem reperissent, patri ejus injunxere, ut filium a tali facinore prohiberet, quale adversus eum fuerat delatum. At ille morbo levatus cum esset, a suis & a patre ipso, quominus id ageret, prohibitus confugit ad Meletianos: qui inita cum Eusebianis societate, hanc una omnes confinxere criminationem; quod scilicet Macarius calicem confregis- C set, Arseniusque episcopus a nobis esset interemtus. Quin etiam Arsenium occultarunt, ut qui nusquam compareret, crederetur interfectus. Truncam item manum circumferebant, quasi is fuisset membratim concisus. Ischyram vero, quem ne norant quidem, presbyterum circumquaque prædicare cœperunt, ut de calice loquenti decipiendi esset facultas. Ischyras igitur a suis objurgatus, ad nos collacrymans accessit, nihil tale inquiens a Macario commissum, quale illi pervulgarant, sed se subornatum a Meletianis fuisse, ad illam criminationem commini- D scendam. Hoc autem rescriptum dedit.

Tertia Meletianorum calumnia de calice fracto.

BEATO PAPÆ ATHANASIO

Ischyras in Domino salutem.

64. QUANDOQUIDEM me, Domine Episcope, te adeuntem, ut in Ecclesiam reciperer, objurgasti ob res antehac a me delatas, quasi id essem meopte consilio aggressus; idcirco mei purgandi causa hoc tibi trado rescriptum; ut compertum habeas, vim mihi illatam pla- E gasque ab Isaaco, Heraclide, Isaaco Letus eorumque sociis, inflictas esse. Ego sane, Deo in testem adhibito, hoc ad tui defensionem declaro, me probe scire te nihil eorum perpetrasse, quæ illi a te commissa jactitant. Nulla enim calicis confractio, nulla exstitit sacræ mensæ subversio: sed me iidem, vi illata, ad hæc omnia dicenda compulere. Porro hæc ideo ad defensionem protuli, ac scripto mandavi; quod summopere expetam postulemque, ut mihi conventibus liceat interesse tuis. Te in Domino valere exopto. Hoc autem chirographum meum tibi Athanasio F episcopo tradidi coram presbyteris Ammona Dicellæ, Heraclio Phasci, Boccone Chenebri, Achilla Myrsines, Didymo Taphosireos, & Justo a Bomotheo: & Diaconis, Alexandrinis, Paulo, Petro & Olympio: Mareoticis, Ammonio, Pisto, Demetrio, & Gaio.

65. Hoc

(1) Hæc & ταῦτα μὲν ὁ Κωνσταντῖνος desunt in Reg.
(2) Ita Reg. Editi vero Μαρεῶτις, sed Μαρεώτης alias semper legitur.
(3) Reg. θρυλεῖν de more, quod ultimo sit monitum.
(4) Sic Reg. Editi vero τῷ Μακαρίῳ. Mox Reg. & Basil. προσῆλθόν σοι, & ita legendum. editi vero προσῆλθόν μοι.
(5) εἶναι deerat in editis, Ex Reg. sumsimus.
(6) Sic Reg. Editi vero Μυρσίνης.
(7) In editis hæc legebantur, καὶ ταῦτα μὲν ὁ Ἰσχύρας, quæ quod in Reg. & Basil. desint, visum est omittere.

65. Hoc ubi reſcriptum Iſchyras dediſſet, nihilo tamen minus eam denuo ubique pervulgant criminationem, ad ipſumque detulerunt Imperatorem Conſtantinum, qui jam pridem accuſationem de confracto Calice Pſammathiæ nobis præſentibus audierat, & inimicorum deprehenderat calumniam. Tum vero litteras Antiochiam ad Dalmatium Cenſorem miſit: cui homicidii cauſam audiendam committebat. Cenſor autem ſcripto mihi ſignificavit, ut me adornarem ad eam depellendam criminationem. Hujus ego litteris acceptis, licet initio rem nihil curarem, quod eos in nullo vere dicere mihi conſcius eſſem; attamen cum Imperator commotus eſſet, ad comminiſtros meos Ægyptios reſcripſi, diaconumque miſi, ut certior fierem de Arſenio, quem a quinque vel ſex annis non videram. Arſenium, ne fuſius illa proſequar, deliteſcere compertum eſt: eum namque primo quidem in Ægypto, dehinc Tyri latentem noſtri invenere. Quodque permirum habeatur, ne deprehenſus quidem ſe Arſenium eſſe faſſus eſt, donec in jus vocatus, a Paulo tunc Tyri epiſcopo convinceretur: dehinc enim præ pudore idipſum negare non eſt auſus. Hoc autem pacti cum Euſebio initi ſervandi cauſa agebat, ne ſe deprehenſo, tota evaneſceret fabula, quod & accidit. Imperatori enim cum litteris indicaſſem repertum Arſenium fuiſſe, in memoriamque revocaſſem quæ de Macario presbytero ipſe Pſammathiæ audiſſet; judicio ille Cenſoris inhibito, litteras miſit, quibus damnata adverſariorum noſtrorum ſycophantia, Euſebium & aſſeclas in Orientem nobis adverſandi ſtudio properantes, retrogredi juſſit. Porro quod me de peremto Arſenio inſimularint; ut ne multorum epiſtolis hujus rei fidem facientibus utar; unam ſufficit Alexandri Theſſalonicæ epiſcopi proferre: ex qua de aliorum item epiſtolis quiſque valeat dijudicare. Is ergo cum probe ſciret quam multa * Archaph, qui & Joannes, adverſum nos ſparſiſſet, didiciſſetque in vivis eſſe Arſenium, hæc ſcripſit.

65. Ταῦτα γράψαντος καὶ Ἰσχύρα, ὅμως πάλιν τὴν τοιαύτην κατηγορίαν (1) θρυλλοῦσι μὲν πανταχοῦ, ἀναφέρουσι δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ. κἀκεῖνος περὶ μὲν τοῦ ποτηρίου φθάσας ἦν ἀκούσας αὐτὸς ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ, παρόντων ἡμῶν, καὶ καταγνοὺς τῆς συκοφαντίας τῶν ἐχθρῶν· γράφει δὲ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν Δαλματίῳ τῷ (2) Κήνσωρι, ἀκοῦσαι τῆς περὶ τοῦ φόνου δίκης. ὁ τοίνυν Κήνσωρ ἐπιστέλλει μοι παρασκευάσασθαι πρὸς ἀπολογίαν τοῦ ἐγκλήματος· ἐγὼ δὲ δεξάμενος τὰ τοιαῦτα γράμματα, καίτοι τὴν ἀρχὴν μηδὲ προσποιούμενος διὰ τὸ εἰδέναι μηδὲν αὐτοὺς λέγειν ἀληθές· ὅμως ἐπειδὴ βασιλεὺς κεκίνητο, γράφω τοῖς συλλειτουργοῖς εἰς Αἴγυπτον, καὶ πέμπω διάκονον, βουλόμενος μαθεῖν περὶ Ἀρσενίου, οὐ γὰρ ἑωράκειν τὸν ἄνθρωπον ἔτεσί που πέντε ἢ ἕξ. καὶ τί γάρ, ἵνα μὴ τελείως τὰ τοιαῦτα λέγω, ἐγνώσθη κρυπτόμενος ὁ Ἀρσένιος, τὴν μὲν ἀρχὴν ἐν Αἰγύπτῳ, λοιπὸν δὲ καὶ ἐν Τύρῳ πάλιν κρυπτόμενον αὐτὸν εὗρον οἱ ἡμέτεροι. καὶ τόγε θαυμαστόν, οὐδὲ εὑρεθεὶς ὡμολόγει αὐτὸς εἶναι (3) ὁ Ἀρσένιος, ἕως ἐν δικαστηρίῳ ἐπὶ Παύλου τοῦ τηνικαῦτα ἐπισκόπου τῆς Τύρου ἠλέγχθη, καὶ καταισχυνθεὶς λοιπὸν οὐκ ἠρνήσατο. τοῦτο δὲ ἐποίει φυλάττων πρὸς τοὺς περὶ Εὐσέβιον συνθήκην, ἵνα μὴ ὡς εὑρεθέντος, λοιπὸν ἐκείνων τὸ δρᾶμα (4) διαλυθῇ, ὅπερ καὶ γέγονε. γράψαντος γάρ μου τῷ βασιλεῖ, ὅτι Ἀρσένιος εὑρέθη, καὶ ὑπομνήσαντος αὐτὸν περὶ ὧν ἤκουσεν ἐν τῇ Ψαμμαθίᾳ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου χάριν, ἔπαυσε μὲν τὸ δικαστήριον τοῦ Κήνσωρος, ἔγραψε δὲ καταγινώσκων τὴν συκοφαντίαν τῶν καθ' ἡμῶν γενομένων, καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ἐρχομένους εἰς τὴν ἀνατολὴν καθ' ἡμῶν, ἐκέλευσεν ὑποστρέψαι. (5) ὅτι μὲν οὖν κατηγόρησαν ὡς ἀναιρεθέντος Ἀρσενίου, ἵνα μὴ ταῖς παρὰ τῶν πολλῶν γραφείσαις ἐπιστολαῖς χρήσωμαι, ἀρκεῖ μόνον τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου Θεσσαλονίκης παραθέσθαι· ἀπὸ γὰρ ταύτης καὶ τὰς τῶν ἄλλων γνῶναι δυνατόν. ἐκεῖνος τοίνυν εἰδώς, ὅσα μὲν ἐθρύλησε καθ' ἡμῶν * Ἀρχὰφ, ὁ καὶ Ἰωάννης περὶ φόνου, καὶ μαθὼν ὅτι ζῇ Ἀρσένιος, γράφει ταῦτα.

DOMINO DILECTO FILIO

& unanimi comminiſtro Athanaſio, Alexander Epiſcopus in Domino ſalutem.

ΚΥΡΙΩ ΑΓΑΠΗΤΩ ΥΙΩ

καὶ ὁμοψύχῳ συλλειτουργῷ Ἀθανασίῳ Ἀλέξανδρος ἐπίσκοπος ἐν κυρίῳ χαίρειν.

66. CONGRATULOR optimo Sarapioni qui tanto ſtudio contendit ſeſe ſacris ornare moribus, quippe patris memoriæ laudem in dies conciliat. *Mortuus eſt enim*, ait quodam in loco ſacra Scriptura, *pater ejus, & quaſi non eſt mortuus*, vitæ namque ſuæ monimentum reliquit. Quo autem affecti fuerimus animo erga Sozontem, memoriæ dignum virum, non ignoras, Domine, qui cum ſacram ejuſdem viri memoriam, tum inſitam adoleſcentis animo modeſtiam probe noſcis. Unam hanc a tua reverentia epiſtolam, adoleſcentis ipſius manu accepi. Hoc ipſum igitur tibi indicandum putavi, ut notum tibi eſſet, Domine. Dilectus noſter condiaconuſque Macarius me ſummopere oblectavit, cum litteris ſuis mihi Conſtantinopoli tranſmiſſis ſignificavit, quam turpiter Archaph ſycophanta ſit deprehenſus: quod virum qui in vivis eſſet, quaſi interfectum ubique pervulgaſſet. Illum autem condigna ſuis ſceleribus pœna a juſto judice cum ſocia ſibi cohorte multatum iri,

Eccli. 30. 4.

66. ΣΥΓΧΑΙΡΩ τῷ βελτίστῳ Σαραπίωνι, οὕτως ἱεροῖς (6) ἑαυτὸν ἤθεσι κοσμεῖν ἀγωνιζομένῳ, καὶ ταύτῃ τοῦ πατρὸς μνήμην ἐγκωμιαστικώτερον ἐπαύξοντι. ἐτελεύτησε γάρ, ὥς που ἡ ἱερά φησι γραφή, ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ (7) ὡς οὐκ ἀπέθανε· κατέλιπε γὰρ τῷ βίῳ μνημόσυνον. ὅπως μὲν οὖν διεκείμεθα περὶ τὸν μνήμης ἄξιον Σώζοντα, οὐδ' αὐτὸς ἀγνοεῖς, δέσποτα, τὴν περὶ ἐκεῖνον ἱερὰν μνήμην, καὶ τὴν προσοῦσαν τῷ νεωτέρῳ ἐπιείκειαν. μίαν μόνην τὴν διὰ τοῦ νεωτέρου τούτου ἐδεξάμην παρὰ τῆς σεμνότητός σου ἐπιστολήν. ἐδήλωσα οὖν σοι αὐτὸ τοῦτο, ἵν' εἰδέναι (8) ἔχοις, δέσποτα, ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν καὶ συνδιάκονος Μακάριος, εὔφρανέ με ἀπὸ τῆς Κωνσταντίνου πόλεως γράψας, ὅπως Ἀρχὰφ ὁ συκοφάντης, ἠσχημόνησε, τὸν ζῶντα ὡς φονευθέντα παρὰ πᾶσι κηρύξας. ὅτι γὰρ τὴν ἐπὶ τοῖς τολμηθεῖσιν αὐτῷ ἀξίαν εἴσπραξιν κομιεῖται παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ μετὰ τοῦ ὁμοτρόπου στίφους, αἱ ἐ-

ψευδᾶς

(1) Reg. & edit. Comm. Ψαμμαθίᾳ.

(2) Reg. Δαλματίῳ τῷ Κήνσωρι. Hunc autem Dalmatium Cenſorem Conſtantii patruelem ἀδελφιδοῦν fuiſſe ait Socrates lib. 1. c. 27. filium ſcilicet Dalmatii fratris Conſtantini Magni. Sed erraſſe Socratem contendit Valeſius, qui hunc Dalmatium patrem fuiſſe autumat. Dalmatium enim filium qui poſtea Cæſar appellatus eſt, tenera tunc ætate fuiſſe, ac Narbonæ humanis litteris operam dediſſe probat ex Auſonio, lib. de profeſſoribus Burdigalenſibus. Ibidem Editi περὶ τοῦ τοῦ φόνου. Nos Reg. Cod. ſequimur.

(3) Ita Reg. In editis ὁ Ἀρσένιος.

(4) Reg. διαλυθῇ. Infra idem & edit. Comm. Ψαμμαθίᾳ, Paulopoſt in editis τοῦ deeſt ante Κήνσωρος.

(5) Ita Reg. Editi vero ὅτε minus recte.

(6) Editi αὐτόν, Reg. vero ἑαυτόν.

(7) ὡς deerat in editis. Sed in Reg. Baſil. & in textu Græco Sirac. legitur. Paulopoſt Σώζοντα nomen proprium eſſe liquet.

(8) Ita Reg. Editi vero ἔχεις.

* Joannes Archaph. Is eſt qui epiſcopus Memphitanus dicitur in Breviario Meletii infra.

ψεύδεις ἀναφωνοῦσι γραφαί. ὁ τῶν ὅλων διατηροίη σε ἐπὶ μήκιστον δεσπότης, κύριε πάντων χάριν χρηστότατε.

67. Ὅτι δὲ ἐκρύπτετο Ἀρσένιος διὰ τοῦτο, ἵνα θάνατον οὗτοι πλάσωνται, τοῦτο μαρτυροῦσιν οἱ σὺν αὐτῷ διατρίψαντες· ζητοῦντες γὰρ αὐτὸν, εὕρομεν τοῦτον, καὶ ἔγραψε πρὸς Ἰωάννην τὸν ὑποκρινόμενον τὴν τοιαύτην συκοφαντίαν, ταῦτα.

A Scripturæ prædicant mentiri neſciæ. Univerſorum Dominus te quam diutiſſime conſervet, Domine erga omnes manſuetiſſime.

67. Idcirco autem delituiſſe Arſenium, ut illum necatum inſimularent, teſtes ſunt qui cum eo tum verſabantur. Perquiſitum enim illum cum tandem reperiſſemus, ea de re Pinnes ad Joannem hujuſmodi ſycophantiæ hiſtrionem reſcripſit, his verbis.

ΤΩ ΑΓΑΠΗΤΩ ΑΔΕΛΦΩ

Ἰωάννῃ (1) Πίννης πρεσβύτερος μονῆς Πτεμεγκύρκεως τῆς Ἀντεοπολίτου νόμου χαίρειν.

B

ΓΙΝΩΣΚΕΙΝ σε θέλω, ὅτι ἀπέστειλεν Ἀθανάσιος εἰς τὴν Θηβαΐδα διάκονον ἑαυτοῦ, ἐρευνῆσαι πάντα ἕνεκεν Ἀρσενίου, καὶ πρῶτον μὲν εὑρεθέντες Πεκύσιος πρεσβύτερος, καὶ Σιλβανὸς, ὁ ἀδελφὸς Ἡλία, καὶ Ταπενακεραμεὺς, καὶ Παῦλος, μοναχὸς ἀπὸ Ὑψηλῆς, ὡμολόγησαν, ὅτι παρ' ἡμῖν ἐστιν Ἀρσένιος· ἡμεῖς δὲ μαθόντες, πεποιήκαμεν αὐτὸν ἐμβληθῆναι εἰς πλοῖον, καὶ πλεῦσαι εἰς τὰ κάτω μέρη μετὰ Ἡλία μοναχοῦ. καὶ ἐξαίφνης μετὰ ταῦτα πάλιν ἀνελθὼν ὁ διάκονος μετά τινων, ἐπιστὰς ἐν τῇ μονῇ ἡμῶν, ἕνεκεν τοῦ αὐτοῦ Ἀρσενίου, αὐτὸν μὲν οὐχ εὕρηκαν, διὰ τὸ ἀπεσταλκέναι ἡμᾶς αὐτὸν, ὡς προείπομεν, ἐν τοῖς κάτω μέρεσιν· ἐμὲ δὲ μετὰ τοῦ μοναχοῦ τοῦ αὐτὸν παραλαβόντος (2) Ἡλία, κατηνέγκαν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ προσήνεγκαν μὲν τῷ Δουκὶ, καὶ οὐδὲ ἴσχυσα ἀρνήσασθαι, ἀλλ' ὡμολόγησα, ὅτι ζῇ καὶ οὐκ ἀνῃρέθη· τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ὁ παραλαβὼν αὐτὸν μοναχὸς ὡμολόγησε. διὰ τοῦτο ταῦτά σοι γνωρίζω, πάτερ, ἵνα μὴ δόξῃ σοι κατηγορῆσαι Ἀθανασίου· εἶπον γὰρ ὅτι ζῇ, καὶ παρ' ἡμῖν ἦν κρυπτόμενος, καὶ ἐγνωρίσθη πάντα ταῦτα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ οὐκέτι δύναται κρυβῆναι τοῦτο. Παφνούτιος μοναχὸς τῆς αὐτῆς μονῆς ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν, πολλά σε ἀσπάζομαι, ἐρρῶσθαί σε εὔχομαι.

C

D

Ἃ δὲ καὶ βασιλεὺς ἔγραψε, μαθὼν, ὅτι εὑρέθη Ἀρσένιος ζῶν, ἐστὶ ταῦτα.

DILECTO FRATRI JOANNI

Pinnes Presbyter Monaſterii Ptemencyrceos in Anteopolite nomo ſalutem.

SCIRE te volo Athanaſium in Thebaidem diaconum miſiſſe ſuum, qui omnia Arſenii conquirendi cauſa perſcrutaretur. Ii vero quos primum offendit, Pecyſius nempe presbyter, Silvanus Heliæ frater, Tapenacerameus & Paulus Hypſeles Monachus, apud nos Arſenium eſſe confeſſi ſunt. Nos autem re comperta, illum in naviculam conjici curavimus, ut ad inferiores partes una cum Helia Monacho aveheretur. Poſt hæc Diaconus cum quibuſdam reverſus, derepente in Monaſterium noſtrum quærendi Arſenii cauſa ſeſe immiſit: quem quod, uti ſupra diximus, in inferiores partes tranſmiſiſſemus, nequaquam invenere. Me autem cum Helia monacho qui illum ſecum aſſumſerat, Alexandriam deportatum Duci obtulere: ibi cum nulla negandi eſſet facultas, confeſſus ſum illum vivere, ac minime fuiſſe peremtum: quod item faſſus eſt Monachus qui Arſenium avehendum ſuſceperat. Hæc te monitum volui, Pater, ne Athanaſium accuſare aggrediaris. Dixi enim illum vivere, & apud nos delituiſſe; reſque tota in Ægypto percrebuit, ut ne ultra celari queat. Paphnutius ejuſdem monaſterii monachus, qui hanc epiſtolam ſcripſi, plurimum te ſalutans valere exopto.

Litteræ autem quas Imperator ſcripſit, certior factus Arſenium in vivis eſſe, hujuſmodi ſunt.

ΝΙΚΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

μέγιστος, σεβαστὸς, τῷ Πάπᾳ Ἀθανασίῳ.

68. ΤΟΙΣ παρὰ τῆς σῆς συνέσεως ἐντυχὼν γράμμασι, ταύτης γνώμης (3) αὐτὸς ἐγενόμην, ὡς ἀντιγράφων τῇ σῇ στερρότητι, προτρέψασθαί σε, ὅπως πρὸς εὐταξίαν καὶ οἶκτον τὸν τοῦ θεοῦ λαὸν ἄγειν σπουδάσῃς. ταῦτα γὰρ μάλιστα προηγούμενα ἐν τῇ ἐμαυτοῦ ψυχῇ κατέχω, ὡς ἀλήθειάν τε ἀσκεῖν, καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ δικαιοσύνην ἀεὶ φυλάττειν, καὶ τούτοις μάλιστα χαίρειν, τοῖς ὀρθὴν ὁδὸν τοῦ βίου πορευομένοις· περὶ δὲ ἐκείνων τῶν πάσης ἀρᾶς ἀξίων, τῶν Μελιτιανῶν δηλαδὴ τῶν σκαιοτάτων καὶ ἀθεμίτων, οἵτινες τῇ ἐμπληξίᾳ λοιπὸν ἀπονεναρκήκασι, καὶ μόνον φθόνῳ καὶ ζάλῃ καὶ θορύβοις τὰ ἄτοπα κινοῦσι, τὴν ἀθέμιτον αὐτῶν διάνοιαν ἐπιδεικνύντες, ταῦτα φθέγξομαι. ὁρᾷς γὰρ ὅπως οἱ ἄνδρες οὓς ἐκεῖνοι ξίφει ἀνῃρῆσθαι ἔφασκον, ἐν μέσοις νῦν εἰσι, καὶ τῆς ζωῆς ἀπολαύουσι. πρὸς δὴ ταῦτα τί ἂν γένοιτο πρόκριμα χεῖρον, οὕτω φανερῶς καὶ σαφῶς ἐπιφερόμενον τῇ ἐκείνων δίκῃ, ἢ τὸ τούτους, οὓς ἀνῃρῆσθαι ἔλεγον, ζῆν τε καὶ τοῦ βίου ἀπολαύειν, οἵτινες δηλονότι καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν φθέγξασθαι δυνήσονται; προσέκειτο δὲ τοῖς παρὰ τῶν Μελιτιανῶν ἐ-

E

F

VICTOR CONSTANTINUS

Maximus, Auguſtus, Papæ Athanaſio.

68. LITTERIS tuæ prudentiæ perlectis, id animi fuit, ut viciſſim litteris ad tuam conſtantiam miſſis, te cohortarer, ut populum Dei ad tranquillitatem & miſericordiam traducere cures. Hæc enim cum primis animo inhærent meo, veritatem colere, in mente juſtitiam ſemper conſervare, iiſque potiſſimum gaudere qui recta vitæ gradiuntur via. De illis autem omni exſecratione dignis, Meletianis ſcilicet improbiſſimis ac nefariis hominibus, qui ſtupore demum perculſi obtorpuere, quique per invidiam, perturbationem atque tumultum abſurdas res movent, nefariamque ſuam mentem demonſtrant, hæc eloquar. Vides enim quos illi viros gladio interemtos, jactitabant, eoſdem in medio nunc verſari, ac vita perfrui. Et vero quod gravius, quod ita perſpicuum manifeſtumque in eorum cauſa adferatur præjudicium, quam quod illi vivant vitaque fruantur, quos illi interfectos ajebant: quibus ſcilicet pro ſeipſis loquendi facultas erit? Præter hæc, ea quoque fuit eorumdem Meletiano-

(1) Soz. Πατρίνης. in Codicibus Fuketii & Allatii Πείνης. Mox Nannius μονῆς hoc loco vertit *domicilii*: ſunt qui vertendum putent *manſionis*; ſed *Monaſterii* vertendum eſſe patet ex verbis infra poſitis, Παφνούτιος μοναχὸς τῆς αὐτῆς μονῆς, *Paphnutius Monachus ejuſdem Monaſterii*. Quæ vox μονὴ uſu ſæpe venit pro Monaſterio, quandoque etiam pro manſione ſeu ſtatione itinerantium: ſed non ea ſententia hic μονὴν accipi conſpicuum eſt. Mox Reg. τοῦ Ἀντεπολίτου. Soz. τοῦ Ἀντεοπολίτου. Editi τοῦ Ἀντεοπολίτου.

(2) Dubitant quidam an hic Helias is ipſe ſit qui ſupra cum Arſenio aufugiſſe memoratur: ſed quid, quæſo, hac de re dubii relinquitur, Pinne ejuſdem Monaſterii presbytero eumdem ipſum eſſe teſtante?

(3) Editi ἐγὼ ἐγενόμην: præſtat Regii Codicis lectio, αὐτὸς ἐγενόμην.

rum calumnia, ut affirmarent te nefario impetu irruisse, ac poculum in sanctissimo loco positum raptum confregisse: quo facinore nullum revera gravius crimen esset, nec tam ingens flagitium; si tamen sic actum & peccatum fuisset. Sed quænam illa accusatio? quæ isthæc transitio & rei varietas, ut nunc ad aliam personam hanc ipsam accusationem transferant? Res ipsa luce, ut ita dicam, lucidior est, ipsos nimirum prudentiæ tuæ insidias paravisse. Quis postea istos homines, qui tanta ad damnum aliorum confingere non dubitarunt, consectari voluerit; cum maxime semetipsi in ruinam deducant, & probe noscant se confictas mendacesque accusationes proferre? Quisnam illos sectatus fuerit, uti jam dictum est, in exitiique viam præceps abierit, in quam scilicet illi soli totam salutis auxiliique spem constituere videntur? si enim velint ad puram conscientiam accedere, optimæ sententiæ meminisse, ad sanamque mentem reduci; facile intelligent, nullam sibi opem a providentia exspectandam esse, ejusmodi rerum æmulatores cum sint, & ad perniciem hæc moliantur suam. Hoc igitur non duritiem quamdam, sed veritatem esse jure dixerim. Postremo illud quoque adjiciendum, velle nos plerumque a tua prudentia hæc palam legi; ut hinc notum omnibus sit, ac potissimum hujusmodi facinorum motuumque auctoribus; quæ nos ad æquitatis normam eloquimur, ab ipsa veritate declarari. Tanta ergo cum sit hoc in negotio indignitas, certo sciant me ita judicasse, & hujus esse sententiæ: si quid ejusmodi ultra moverint, non juxta ecclesiasticas, sed secundum publicas leges, meipsum meamet opera causam auditurum; quo futurum est ut deprehendam eos non solum generis humani, sed divinæ quoque doctrinæ deprædatores esse. Deus te conservet, frater dilecte.

69. Quo autem liquidius innotescat sycophantarum malignitas, en ipsas Arsenii litteras quas, ubi latens deprehensus esset, conscripsit. Quo enim pacto suam Ischyras calumniam litteris confessus est, sic Arsenius epistola sua eorum perversitatem magis coarguit.

A κείνων καὶ τοῦτο· διεβεβαιοῦντο γὰρ (1) ἀθεμίτῳ ὁρμῇ ἐπεισελθόντα σε καὶ ἁρπάσαντα ποτήριον ἐν τῷ ἁγιωτάτῳ ἀποκειμένον τόπῳ κεκλακέναι, οὗ πράγματος ἀληθῶς οὐδὲν μεῖζον ἦν ἔγκλημα, οὔτε τηλικοῦτον ἀτόπημα, εἰ τοῦτο οὕτως (2) πεπράχθαι τε καὶ ἡμαρτῆσθαι συνέβαινεν. ἀλλὰ γὰρ τίς ἡ κατηγορία αὕτη; τίς δὲ ἡ μετάβασις καὶ ποικιλία καὶ διαφορὰ τοῦ πράγματος; ὡς νῦν εἰς ἕτερον πρόσωπον τὴν κατηγορίαν τοῦ ἐγκλήματος τούτου μετάγειν, ὅπερ δηλονότι πρᾶγμα, αὐτοῦ τοῦ φωτὸς ὡς εἰπεῖν ἐστιν τηλαυγέστερον, ὅτι τῇ σῇ συνέσει ἐπιβουλεῦσαι ἐσπούδαζον; μετὰ δὴ ταῦτα, τίς ἂν ἐκείνοις τοῖς ἀνθρώποις τοῖς τοσαῦτα B εἰς βλάβην ἀναπλασαμένοις ἀκολουθῆσαι ἐθελήσειεν; ὁπόταν μάλιστα αὐτοὶ ἑαυτοὺς εἰς ὄλεθρον (3) ἄγουσι, καὶ συνορῶσιν, ὅτι πεπλασμένων καὶ ψευδῶν πραγμάτων εἰσὶ κατήγοροι; ὡς ἔφην τοίνυν, τίς ἂν ἐκείνοις ἐξακολουθήσειεν, καὶ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀπωλείας πρηνὴς ἀπέλθοι; εἰς ἐκείνην δηλαδὴ, εἰς ἣν ἐκεῖνοι μόνοι τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐπικουρίας ἔχειν οἴονται; εἰ γὰρ βούλοιντο ἐπὶ καθαρὰν ἐλθεῖν συνείδησιν, καὶ ὑπομνησθῆναι τῆς ἀρίστης γνώμης, καὶ ἐπὶ τὴν ὑγιαίνουσαν ἐλθεῖν διάνοιαν, ῥᾳδίως γνώσονται οὐδεμίαν αὐτοῖς ὑπάρχειν ἐπικουρίαν παρὰ τῆς προνοίας, ἐπειδήπερ τοιούτων εἰσὶ ζηλωταὶ καὶ C ἐπὶ τῷ οἰκείῳ ὀλέθρῳ πειράζονται. ταύτην δὴ οὖν οὐ τραχύτητά τινα, ἀλλὰ ἀλήθειαν δικαίως ἂν εἴποιμι. τὸ τελευταῖον δὲ καὶ τοῦτο προστίθημι, (4) ὅπερ βουλόμεθα δημοσίᾳ παρὰ τῆς σῆς συνέσεως πολλάκις ἀναγνωσθῆναι ταῦτα, ὡς ἂν ἐντεῦθεν εἰς τὴν ἁπάντων γνῶσιν ἔλθοι, καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐκείνων ἀφικέσθαι δυνηθείη, οἵτινες οὕτω πράττουσιν, οὕτως ἀναστρέφουσιν, ὡς ταῦτα ἅπερ παρ' ἡμῶν εὐθείας λέγεται λόγῳ, τῇ τῆς ἀληθείας εἰρῆσθαι πράξει. (5) ἐπεὶ τοίνυν ἐν τούτῳ τῷ πράγματι τηλικοῦτόν ἐστιν ἀτόπημα, γινωσκέτωσαν οὕτω με κεκρικέναι, καὶ ταύτης εἶναι τῆς προαιρέσεως, εἴ τι τοιοῦτον κινοῖεν, μηκέτι λοιπὸν κατὰ τοὺς τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ κατὰ D τοὺς δημοσίους νόμους, αὐτόν με δι' ἐμαυτοῦ τῶν πραγμάτων (6) ἀκροασόμενον, καὶ λοιπὸν εὑρήσοντα αὐτοὺς, ὅτι μὴ μόνον κατὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους λῃσταί τινες ὄντες, ἀλλὰ γὰρ καὶ κατ' αὐτῆς τῆς θείας διδασκαλίας φαίνονται. ὁ θεός σε διαφυλάξοι, ἀδελφὲ ἀγαπητέ.

69. (7) Ὑπὲρ δὲ τοῦ καὶ πλέον δειχθῆναι τὴν πονηρίαν τῶν συκοφαντῶν, ἰδοὺ καὶ ἔγραψεν Ἀρσένιος μετὰ τὸ εὑρεθῆναι κρυπτόμενον αὐτόν. ὡς γὰρ Ἰσχύρας ἔγραψεν ὁμολογῶν τὴν συκοφαντίαν, οὕτως Ἀρσένιος E γράφων ἐλέγχει πλέον ἐκείνων τὴν κακοήθειαν.

ATHANASIO BEATO PAPÆ

Arsenius episcopus civitatis Hypselitarum, qui quondam sub Meletio fuere, una cum presbyteris & diaconis, in Domino salutem plurimam.

NOs quoque pacem amplectentes societatemque cum catholica Ecclesia, cui tu, Dei gratia, præfectus es: exoptantesque ecclesiastico canoni juxta veterem formam subjici, litteras tibi, dilecte Papa, mittimus, pollicemurque in nomine Domini, nos deinceps minime communicaturos cum iis qui sunt etiamnum schismatici, & qui nondum cum catholica Ecclesia pacem habent, sive episcopis, sive presbyteris vel diaconis: neque cum illis consensuros, si quidpiam velint in synodo statuere: neque pacis litteras vel missuros, vel accepturos ab illis, nec rursum citra tuam Metropolitani Episcopi sententiam, decretum ullum edituros vel episcopos spectans, vel dogma quodpiam commune ecclesiasticum; sed cessuros omnibus ante statutis canonibus, ad instar

ΑΘΑΝΑΣΙῼ ΜΑΚΑΡΙῼ ΠΑΠᾼ

Ἀρσένιος ἐπίσκοπος τῶν ποτε ὑπὸ Μελίτιον τῆς Ὑψηλιτῶν πόλεως, ἅμα πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις, ἐν κυρίῳ πλεῖστα χαίρειν.

ΚΑΙ ἡμεῖς ἀσπαζόμενοι τὴν εἰρήνην καὶ ἕνωσιν πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, ἧς σὺ κατὰ χάριν θεοῦ προΐστασαι, προῃρημένοι τε τῷ ἐκκλησιαστικῷ κανόνι κατὰ τὸν παλαιὸν (8) τύπον ὑποτάσσεσθαι, F γράφομέν σοι, ἀγαπητὲ πάπα, ὁμολογοῦντες ἐν ὀνόματι κυρίου τοῦ λοιποῦ μὴ κοινωνήσειν τοῖς ἔτι σχίζουσι, καὶ μηδέπω εἰρηνεύουσι πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, ἐπισκόποις τε καὶ πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις, μήτε συνθέσθαι αὐτοῖς (9) βουλομένοις τι ἐν συνόδῳ, μήτε γράμματα εἰρηνικὰ ἀποστέλλειν, μήτε δέξασθαι παρ' αὐτῶν, μηδ' αὖ δίχα γνώμης σου τοῦ τῆς μητροπόλεως ἐπισκόπου, ὅρον τινὰ ἐκφέρειν περὶ ἐπισκόπων, ἢ περὶ δόγματος ἑτέρου κοινοῦ ἐκκλησιαστικοῦ· ἀλλ' εἴκειν πᾶσι τοῖς προτετυπωμένοις κανόσι καθ' ὁμοιότητα τῶν ἐπισκό-

(1) Sic Reg. Editi vero ἀθεμίτως ὁρμῇ.
(2) Ita Reg. in editis τε deest.
(3) Ita Reg. Editi vero ἄγουσι.
(4) Reg. ὅππερ. Editi ὅπερ.
(5) Ita Reg. Editi vero, ἐπειδὴ τοίνυν.
(6) Reg. ἀκροασάμενον, minus recte. Infra idem διαφυλάξει.

(7) ὑπὲρ δὲ, &c. Hæc usque ad sequentem epistolam in editis Latinis antiquioribus deerant. In Græcis autem omnibus cum editis tum mss. habentur.
(8) Reg. παλαιὸν τόπον. Editi παλαιὸν νόμον.
(9) Reg. βουλομένοις τι. Editi vero βουλομένοις τε.

ἐπισκόπων Ἀμμωνιανοῦ, καὶ Τυράννου, καὶ Πλουσιανοῦ, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων. πρὸς ταῦτα οὖν ἀξιοῦμεν τὴν σὴν χρηστότητα, ἀντιγράψαι μὲν ἡμῖν διὰ τάχους, ὡσαύτως τε καὶ τοῖς συλλειτουργοῖς περὶ ἡμῶν, ὅτι εἴημεν ἤδη ἐπὶ τοῖς προειρημένοις ὅροις, εἰρηνεύσαντες πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἑνωθέντες τοῖς συλλειτουργοῖς ἐπὶ τῶν τόπων· πιστεύομεν δὲ ὡς εὐχαί σου ἐνεργήσουσιν εὐπρόσδεκτοι οὖσαι, ὥστε τὴν τοιαύτην εἰρήνην βεβαίαν καὶ ἀδιάλυτον εἶναι μέχρι τέλους, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ δεσπότου τῶν ἁπάντων θεοῦ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. τὸ ὑπὸ σὲ ἱερατεῖον, ἡμεῖς καὶ οἱ σὺν ἡμῖν προσαγορεύομεν. ὅσον δὲ (1) οὐδέπω, θεοῦ ἐπιτρέποντος, ἀπαντήσομεν πρὸς τὴν σὴν χρηστότητα. Ἀρσένιος ἐρρῶσθαί σε εὔχομαι ἐν κυρίῳ πολλοῖς χρόνοις, μακαριώτατε πάπα.

A episcoporum Ammoniani, Tyranni, Plusiani, reliquorumque. Præterea mansuetudinem tuam obsecramus, ut quamprimum nobis rescribas, pariterque comministros nostros litteris moneas, nos supra dictis jam stare decretis, pacem habere cum catholica Ecclesia, junctosque esse comministris nostratibus. Credimus porro tuas preces, utpote probatas acceptasque, impetraturas ut pax hujusmodi firma & indissolubilis perpetuo perseveret, secundum voluntatem Dei omnium Domini, per Jesum Christum Dominum nostrum. Totum cœtum sacrorum sub te ministrorum, nos & qui nobiscum sunt salutamus. Brevi, si Deus permiserit, ad tuam mansuetudinem accedemus. Arsenius te multis annis valere in Domino exopto, B beatissime Papa.

70. Μείζων δὲ καὶ φανερώτερος ἔλεγχος τῆς καθ' ἡμῶν συκοφαντίας, ἡ μετάνοια Ἰωάννου· καὶ τούτου μάρτυς, ὁ θεοφιλέστατος καὶ μακαρίας μνήμης βασιλεὺς Κωνσταντῖνος· εἰδὼς γὰρ ἅπερ Ἰωάννης κατ' αὐτοῦ κατηγόρησε, καὶ δεξάμενος γράμματα μεταγινώσκοντος αὐτοῦ, ἔγραψε ταῦτα.

70. Porro calumniæ in nos structæ majus & liquidius argumentum est Joannis pœnitentia, cujus rei testis fuit Deo carissimus & beatæ memoriæ Imperator Constantinus, qui cum sciret quæ Joannes contra se ipse detulisset, illiusque pœnitentis litteras accepisset, hæc scripsit.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΓΙΣΤΟΣ

σεβαστὸς Ἰωάννῃ:

ΠΑΝΥ μοι καταθύμια γέγονε τὰ παρὰ τῆς σῆς φρονήσεως γράμματα· ἔγνων γὰρ ἐξ αὐτῶν ἃ μάλιστα γνῶναι ἐπόθουν, πᾶσαν μὲν μικροψυχίαν ἀποτεθεῖσθαί σε, τῇ δὲ ἐκκλησίᾳ, ὡς προσῆκον ἦν, κεκοινωνηκέναι, καὶ Ἀθανασίῳ τῷ αἰδεσιμωτάτῳ ἐπισκόπῳ ἐς τὰ μάλιστα εἰς ὁμόνοιαν ἐλθεῖν. εὖ ἴσθι τοίνυν ὡς ἕνεκά γε τούτων, πάνυ σε ἐπαινέσας ἔχω, ὅτι πᾶσαν ἀφεὶς ἀψιμαχίαν, ὃ τῷ θεῷ φίλον ἦν πεποίηκας, τῆς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἑνώσεως ἀντιλαμβανόμενος. ἵνα τοίνυν καὶ ὧν ἐπιθυμεῖς τετυχηκέναι δοκοίης, ἐπιτρέψαι σοι δεῖν ᾠήθην, ὀχήματος ἐπιβῆναι δημοσίου, καὶ εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς ἐμῆς ἡμερότητος σπουδάσαι. σὸν λοιπὸν ἔστω μηδὲν (2) μελλῆσαι, ἀλλὰ τῆς ἐπιστολῆς σοι ταύτης ὀχήματος δημοσίου ἐξουσίαν χορηγούσης, εὐθέως πρὸς ἡμᾶς ἀφίκεσθαι, ἵνα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλήσῃς τὴν σαυτοῦ, καὶ θεασάμενος ἡμᾶς, τῆς προσηκούσης ἀπολαύσῃς εὐφροσύνης. ὁ θεός σε (3) διαφυλάξοι, ἀδελφὲ ἀγαπητέ.

CONSTANTINUS MAXIMUS

Augustus Joanni.

C ADMODUM gratæ mihi fuere prudentiæ tuæ litteræ, ex quibus quæ peroptabam scire didici, te scilicet omni deposita simultate, cum Ecclesia, ut par erat, communicasse, & cum Athanasio episcopo reverendissimo in plenam concordiam venisse. Scito igitur te eo nomine a nobis summopere laudari, quod relicto omni jurgio, rem Deo gratam perfeceris, societatemque requisieris cum Ecclesia. Quo igitur optata assequare, tibi permittendum putavi, ut inscenso publico vehiculo, ad exercitum meæ clementiæ D properes. Tuum deinceps erit nihil cunctari. Sed cum hæc tibi epistola publici vehiculi copiam faciat, ad nos quamprimum accedas, ut & voti compos efficiare, & postquam nos inviseris, congrua fruaris lætitia. Deus te conservet, frater dilecte.

71. Οὕτω μὲν οὖν τέλος ἔσχεν ἡ συσκευή, καὶ οἱ Μελιτιανοὶ καταισχυνθέντες ἀπεστράφησαν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον οὐδ' οὕτως ἠρέμησαν· ἔμελε γὰρ αὐτοῖς οὐ τῶν Μελιτιανῶν, ἀλλὰ τῶν περὶ Ἄρειον, καὶ ἐφοβοῦντο μὴ παυσαμένων ἐκείνων, μηκέτι τοὺς ὑποκρινομένους εὕρωσι, δι' ὧν τούτο εἰσαγαγεῖν δυνῶνται. παροξύνουσι τοίνυν πάλιν τοὺς Μελιτιανοὺς, καὶ πείθουσι τὸν βασιλέα σύνοδον αὖθις ἐν Τύρῳ κελεῦσαι γενέσθαι, καὶ Κόμης Διονύσιος ἀποστέλλεται, καὶ στρατιῶται δορυφόροι δίδονται τοῖς περὶ Εὐσέβιον. καὶ ὁ μὲν Μακάριος δέσμιος διὰ στρατιωτῶν πέμπεται εἰς Τύρον, ἐμοὶ δὲ γράφει καὶ ἀνάγκην ἐπιτίθησιν, ὥστε καὶ ἄκοντας ἡμᾶς (4) ἀποστέλλεσθαι. τὴν μὲν οὖν πᾶσαν συσκευὴν γνῶναι δυνατὸν, ἐξ ὧν ἔγραψαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Αἰγύπτου. πῶς δὲ παρ' αὐτῶν ἐξ ἀρχῆς συνετέθη, ἀναγκαῖον ἂν εἴη λέγειν· καὶ γὰρ ἐντεῦθεν θεωρεῖν τὴν κακοήθειαν καὶ τὴν πανουργίαν τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην ἔξεστιν. ἐπίσκοποί εἰσιν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Λιβύῃ, καὶ Πενταπόλει, ἐγγὺς ἑκατόν· οὐδεὶς τούτων ἡμᾶς ᾐτιᾶτο, οὐ πρεσβύτερος ἐμέμφετο, οὐ τῶν λαῶν τις κατελάλει, ἀλλ' οἱ Μελιτιανοὶ οἱ ἀπὸ Πέτρου ἐκβληθέντες, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ ἦσαν οἱ τὴν ἐπιβουλὴν μερισάμενοι, καὶ οἱ μὲν τὸ κατηγορεῖν, οἱ δὲ τὸ δικάζειν ἑαυτοῖς ἐξεδίκουν. ἡμεῖς μὲν οὖν παρῃτούμεθα τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὡς

71. Hic ille fuit conspirationis exitus: quo peracto Meletiani a proposito sunt aversi: at Eusebiani ne ita quidem cessavere, illis siquidem non Meletiani, sed Ariani curæ erant; veriti scilicet, ne illorum deficiente opera, histriones, rei quam inducere volebant artifi- E ces, non suppeterent. Quare Meletianis iterum concitatis, auctores sunt Imperatori, ut synodum denuo Tyri jubeat congregari. Tum comes Dionysius mittitur, satellitium militare Eusebianis datur, Macarius vinctus sub militum custodia Tyrum adducitur: meque Imperator litteris compulit suis, ut vel invitus isthuc me conferrem. Sed totam conspirationis seriem cognoscere licitum est ex episcoporum Ægyptiorum litteris. Hujus autem ordiendæ consilium enarrare operæ pretium fuerit; ut hinc eorum adversum nos malignitatem vafritiemque animad- F vertere quisque valeat. In Ægypto, Libya & Pentapoli episcopi sunt prope centum; quorum nullus nos accusavit, nullus nos presbyter criminatus est, nullus e populo obloquutus: sed Meletiani jam olim a Petro ejecti, Arianique insidias inter se diviserant; ita ut illi accusandi, hi judicandi sibi partes vindicarent. Verum nos Eusebium sociosque recusavimus, quod

(1) Reg οὐδέπω. Editi οὔπω.
(2) Ita Reg. Editi vero μελῆσαι male.

(3) Reg. διαφυλάξει.
(4) Ita Reg. Editi autem ἐπιστέλλεσθαι, minus recte.

quod essent nobis hæreseos causa inimici : dehinc eum qui accusator ferebatur, nequaquam presbyterum esse planissimum fecimus hoc argumento. Quando ad Ecclesiæ communionem admissus est Meletius (quod utinam nunquam factum fuisset) beatæ vir memoriæ Alexander ejus exploratam habens calliditatem, catalogum ab eo postulavit eorum episcoporum, quos se ajebat in Ægypto habere : necnon presbyterorum & diaconorum Alexandrinorum qui e suis essent, aut si quos haberet in Alexandrino agro : quod eo egit consilio Alexander Papa, ut ne Meletius, Ecclesiæ potestate confidenter assumta, multas venderet ordinationes, neu quotidie mendaciis suis novos pro libidine subjiceret. Eorum igitur qui in Ægypto essent e suis, hoc breviarium edidit.

ἐχθροὺς διὰ τὴν αἵρεσιν ὄντας. ἔπειτα τὸν λεγόμενον κατήγορον μὴ εἶναι πρεσβύτερον ὅλως ἐδείκνυμεν οὕτως. ὅτε Μελίτιος ὑπεδέχθη, ὡς μήποτ' ὤφελον, γινώσκων αὐτοῦ τὴν πανουργίαν ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος, ἀπῄτησεν αὐτὸν (1) βρεβίον ὧν ἔλεγεν ἔχειν ἐπισκόπων ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, καὶ εἰ ἔχει τινὰς ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῆς. τοῦτο δὲ πεποίηκεν ὁ πάπας Ἀλέξανδρος, ἵνα μὴ Μελίτιος λαβὼν τὴν τῆς ἐκκλησίας παῤῥησίαν, πωλήσῃ πολλοὺς, καὶ ψεύσηται καθημέραν ὑποβάλλων οὓς βούλεται. τῶν μὲν ὧδε ἐν Αἰγύπτῳ πεποίηκε τὸ βρεβίον τοῦτο.

BREVIARIUM A MELETIO

datum Alexandro episcopo.

EGo Meletius Lycopoli, Lucius Antinoopoli, Phasileus Hermopoli, Achilles Cusis, Ammonius Diospoli.

In Ptolemaide : Pachymes Tentyris.

In Maximianopoli : Theodorus in Copto.

In Thebaide : Cales Hermeti, Colluthus in superiore Cyno, Pelagius Oxyrinchi, Petrus Heracleopoli, Theon Nilopoli, Isaac Letopoli, Heraclides in Nicius, Isaac Cleopatride, Melas in Arsenoite.

In Heliopoli : Amos Leontopoli, Ision Athribi.

In Pharbetho : Harpocration Bubasti, Moses Phacusis, Callinicus Pelusii, Eudæmon Tani, Ephraim Thmui.

In Sai : Hermæon in Cyno & Busiri, Soterichus in Sebennyto, Pininuthes Phthenegy, Cronius Meteli, Agathammon in Alexandrinorum territorio.

Memphi Joannes jussus ab Imperatore ut Archiepiscopo adesset : & hi quidem in Ægypto.

Clerici autem quos Alexandriæ habuit : Apollonius presbyter, Irenæus presbyter, Dioscorus presbyter, Tyrannus presbyter.

Diaconi : Timotheus diaconus, Antinous diaconus, Hephæstion diaconus, & Macarius Castrorum presbyter.

72. Hos Meletius coram adductos Alexandro tradidit episcopo : ejus autem quem vocant Ischyram ne mentionem quidem fecit, nec professus unquam est se quempiam in Mareote habuisse clericum. Nihil tamen destitere adversarii nostri, ita

ΒΡΕΒΙΟΝ ΔΟΘΕΝ ΠΑΡΑ ΜΕΛΙΤΙΟΥ

Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ.

ΕΓΩ Μελίτιος ἐν (2) Λυκῷ, Λούκιος ἐν Ἀντινόου, Φασιλεὺς ἐν Ἑρμουπόλει, Ἀχιλλεὺς ἐν Κουσαῖς, Ἀμμώνιος ἐν Διοσπόλει.

Ἐν Πτολεμαΐδι, (3) Παχύμης ἐν Τεντύραις.

Ἐν Μαξιμιανουπόλει, Θεόδωρος ἐν Κόπτῳ.

Ἐν Θηβαΐδι, Κάλης ἐν (4) Ἑρμέθῃ, Κόλλουθος ἐν τῇ ἄνω Κυνῷ, Πελάγιος ἐν Ὀξυρύγχῳ, Πέτρος ἐν Ἡρακλέους, Θέων ἐν Νειλουπόλει, Ἰσαὰκ ἐν Λητοῦς, Ἡρακλείδης ἐν Νικίους, Ἰσαὰκ ἐν Κλεοπατρίδι, Μέλας ἐν Ἀρσενοΐτῃ.

Ἐν (5) Ἡλιοῦ, Ἀμῶς ἐν Λεόντων, Ἰσίων ἐν Ἀθρίβι.

Ἐν Φαρβέθῳ, Ἁρποκρατίων ἐν Βουβάστῳ, Μωσῆς ἐν Φακουσαῖς, Καλλίνικος ἐν Πηλουσίῳ, Εὐδαίμων ἐν Τάνει, Ἐφραὶμ ἐν Θμουΐ.

Ἐν Σαΐ· Ἑρμαίων ἐν Κυνῷ καὶ Βούσιρι, (6) Σωτήριχος ἐν Σεβεννύτῳ, Πινινούθης ἐν Φθενεγὺ, Κρόνιος ἐν Μετήλι, Ἀγαθάμμων ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων χώρᾳ.

Ἐν Μέμφει Ἰωάννης κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. οἱ μὲν ἐν Αἰγύπτῳ οὗτοι.

Τῶν δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εἶχε κληρικῶν, Ἀπολλώνιος πρεσβύτερος, Εἰρηναῖος πρεσβύτερος, Διόσκορος πρεσβύτερος, Τύραννος πρεσβύτερος.

Διάκονοι, Τιμόθεος διάκονος, (7) Ἀντίνοος διάκονος, Ἡφαιστίων διάκονος, καὶ Μακάριος πρεσβύτερος τῆς Παρεμβολῆς.

72. Τούτους Μελίτιος καὶ παρόντας παρέδωκεν Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἐπισκόπῳ. τοῦ δὲ λεγομένου Ἰσχύρα οὔτ' ἐμνημόνευσεν, οὔτε ὅλως ἐν τῷ Μαρεώτῃ ἐσχηκέναι πώποτε ὡμολόγησε· καὶ ὅμως καὶ οἱ ἐχθροὶ οὐκ ἀφίσαντο, καὶ ὁ μὴ

(1) Reg. βριβίον. id est Catalogum : S. P. Benedictus Regulæ c. 32. *Ex quibus Abbas breve teneat*, id est, Catalogum. Infra item βριβίον in eodem mſ. communius tamen ſcribitur βρεβίον.

(2) Reg. Λυκῷ. De his autem provinciis, nomis & episcopatibus vide in Tabella nostra.

(3) Reg. Πηχύμις. Ibidem Reg. Τεντύραις recte. Editi Τετύραις. Mox omnes mſſ. & editi ἐν Μαξιμιανπόλει. Sed proculdubio Μαξιμιανουπόλει legendum.

(4) Ἑρμέθει, Κόλλουθος. Editi Ἑρμούθῃ, Κάλλουθος. Mox Reg. Κυνῷ, & postea Ἡρακλεοῦς..... Λητούς, cum acuto.

(5) Reg. ἐν Ἡλιοῦ recte. Editi vero ἐν Ἰλιοῦς. Mox post Ἀθρίβι, Reg. ἐν Φαρβέθῳ, quod deerat in editis. In Basiliensi vero post Ἀθρίβι ſpatium vacuum relictum fuerat, quasi aliquo deficiente.

(6) Reg. Σωτήριχος ἐν Σεβεννύτῳ. Editi Σβεννύτῳ. Mox ed. Μετόλη. Reg. Μετήλι. Qui vero mox dicitur episcopatus ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων χώρᾳ, is ipse est qui in ſubſcriptionibus epistolæ ad Antiochenos Hermopolis parva dicitur. Nam Dracontius qui illic Hermopoleos parvæ episcopus vocatur, in epistola ad eumdem Dracontium dicitur electus in episcopum agri Alexandrini, ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων χώρᾳ... καὶ ἡ ἐπισκοπὴ δὲ τῆς χώρας αὐτῆς, *& episcopatus hujus agri*, *&c.* Ptolemæus libr. 4. ἀπὸ μὲν δύσεως τοῦ μεγάλου ποταμοῦ, ἀπὸ θαλάσσης ἀρχομένων, Ἀλεξανδρέων χώρας νόμος, καὶ μητρόπολις, Ἑρμούπολις μικρὰ, *ab occaſu magni fluvii, a mari incipientibus occurrit Alexandrini agri nomus, & Metropolis ejus Hermopolis parva.* Hoc cum non advertisset vir quidam eruditissimus, existimavit a Meletio Agathammonem Alexandriæ episcopum ordinatum fuisse, quod neutiquam fuit.

Mox Ἐν Μέμφει Ἰωάννης. Hic Joannes is esse videtur qui Archaph cognominatus est, quique post defunctum Meletium Meletianorum primas habuit. Quæ ſequuntur autem κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, *juſſus ab Imperatore ut Archiepiſcopo ſcilicet Meletio adeſſet*, ex his Epiphanii verbis hæresi LXVIII. lucem accipiunt, ubi Meletius dicitur δευτερεύων τῷ Πέτρῳ κατὰ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν, *qui ſecundus poſt Petrum (Alexandrinum) Archiepiſcopatus dignitatem obtinebat.* Utrum autem jam ante Meletium Lycopolitani præſules nomen Archiepiſcopi habuerint, an Meletius primum hanc dignitatem ſibi arrogarit, incertum : ſed huic poſtremo libentius aſſentimur, cum alias exploratum ſit Epiphanium ſuam de Meletiano ſchiſmate hiſtoriam, a quodam ejuſdem ſectæ homine mutuatum eſſe. Non deſunt tamen qui exiſtiment hæc verba, κελευσθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως εἶναι μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου eſſe Athanaſii : non autem Meletii, ac vertendum eſſe, *juſſus ab Imperatore ut cum Archiepiſcopo ſuo concordaret*, referrique illud ad ſuperiorem Conſtantini ad Joannem epiſtolam. At præterquam quod haud genuina illa eſt hujus loci interpretatio, nuſquam reperies Athanaſium ſeſe Archiepiſcopi nuncupatione ornare. Et alioqui in ſuperius relata ad Joannem epiſtola, nequaquam jubet Conſtantinus Joanni ut vel cum Athanaſio degat vel cum eo concordet. Sed eidem gratulatur quod communicet cum Athanaſio, quem ille ibidem non Archiepiſcopum, ſed epiſcopum tantum nuncupat, jubetque ut inſcenſo publico vehiculo, ad Imperatorium comitatum ſe transferat : unde priori ſententiæ ſtandum videtur. Archiepiſcopi nomen non antehac uſurpatum reperiri exiſtimatur.

(7) Reg. Ἀντίνους.

μὴ πρεσβυτέρους ὡς πρεσβυτέρους ἐπλάττετο· (1) Κόμης γὰρ ἦν ὁ ἀναγκάζων, καὶ στρατιῶται εἷλκον ἡμᾶς. ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ νενίκηκεν· οὔτε γὰρ Μακάριον ἤλεγξαν περὶ τοῦ ποτηρίου· ἀλλὰ καὶ Ἀρσένιος, ὃν ἐθρύλλησαν ἀνῃρῆσθαι παρ' ἡμῶν, εἱστήκει ζῶν καὶ δεικνύων τὴν ἐκείνων συκοφαντίαν. μὴ δυνηθέντων τοίνυν ἐκείνων ἐλέγξαι τὸν Μακάριον, οἱ περὶ Εὐσέβιον ἐχαλέπαινον, ὡς ἀπολέσαντες ὅπερ ἐθήρευον, καὶ πείθουσι τὸν Κόμητα τὸν σὺν αὐτοῖς Διονύσιον, ἵν' εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποστείλῃ, μὴ ἄρα τι δυνηθῶσιν εὑρεῖν ἐκεῖ κατὰ τοῦ πρεσβυτέρου· μᾶλλον δὲ ἵνα ἀπελθόντες καττύσωσιν, ἀπόντων ἡμῶν, ὡς βούλονται· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ σπουδαζόμενον αὐτοῖς. ἀμέλει λεγόντων ἡμῶν περιττὴν μὲν εἶναι τὴν εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποδημίαν· ἃ γὰρ ἐκ πολλοῦ χρόνου μεμελετήκασι, μὴ προφασιζέσθωσαν ἐνδεῶς εἰρηκέναι, μηδὲ ὑπερτιθέσθωσαν· ἃ γὰρ ἐνόμιζον ἔχειν εἰρήκασι, καὶ λοιπὸν ἀποροῦντες προφασίζονται· ἢ εἰ χρεία καὶ τοῦ Μαρεώτου, τοὺς γοῦν ὑπόπτους μὴ πέμπεσθαι. ὁ μὲν (2) Κόμης περὶ τῶν ὑπόπτων ἐπείθετο, ἐκεῖνοι δὲ πάντα μᾶλλον ἢ τοῦτο πεποιήκασιν· οὓς γὰρ παρῃτούμεθα διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, οὗτοι σπουδαίως ἀπῆλθον, Διόγνιος, Μάρις, Θεόδωρος, Μακεδόνιος, Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης. πάλιν τε γράμματα πρὸς τὸν ἔπαρχον τῆς Αἰγύπτου, καὶ στρατιωτικὴ δορυφορία, καὶ τό γε θαυμαστὸν καὶ πάσης ὑποψίας γέμον, Μακάριον μὲν τὸν κατηγορούμενον πεποιήκασι διὰ στρατιωτῶν ἀπομεῖναι, τὸν δὲ κατήγορον μεθ' ἑαυτῶν ἀπήγαγον. τίς οὖν λοιπὸν ἐκ τούτων οὐ θεωρεῖ τὴν συσκευήν; τίς οὐ συνορᾷ λευκῶς τῶν περὶ Εὐσέβιον τὴν πονηρίαν; εἰ γὰρ κρίσεως ἦν ἐν τῷ Μαρεώτῃ χρεία, ἔδει καὶ τὸν κατηγορούμενον ἀποστέλλεσθαι· εἰ δὲ μὴ κρίσεως ἕνεκεν ἀπήρχοντο, διατί τὸν κατήγορον ἐπήγοντο; καὶ γὰρ ἤρκει ὅτι μὴ ἀπέδειξεν. ἀλλὰ τοῦτο πεποιήκασιν, ἵν' ἐπειδὴ παρόντα τὸν πρεσβύτερον οὐκ ἤλεγξαν, τοῦτον ἀπόντα συσκευάσωνται, καὶ (3) τυρεύσωσιν ἅπερ αὐτοῖς ἐδόκει. καὶ γὰρ τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς χώρας πάσης μεμψαμένους, ὅτι μόνοι παρεγένοντο, καὶ ἀξιοῦντας κἂν αὐτοὺς παρεῖναι οἷς ἔπραττον· εἰδέναι γὰρ ἔλεγον καὶ τὸ πρᾶγμα καὶ τὰ κατὰ τὸν λεγόμενον Ἰσχύραν· οὐκ ἐπέτρεψαν, ἀλλὰ τὸν μὲν ἔπαρχον τῆς Αἰγύπτου Φιλάγριον παραβάτην, καὶ στρατιώτας ἐθνικοὺς εἶχον μεθ' ἑαυτῶν ἐξετάζοντας ἃ μηδὲ κατηχουμένους ἔπρεπε θεωρεῖν· τοὺς δὲ κληρικοὺς οὐ συνεχώρησαν, ἵνα μὴ κἀκεῖ ὥσπερ ἐν τῇ Τύρῳ τοὺς διελέγχοντας αὐτοὺς ἔχωσιν.

ut eum qui presbyter non esset, presbyterum simularent: Comes enim aderat qui nos cogeret, militesque qui nos raptatos pertraherent. Vicit tamen Dei gratia, Macarium siquidem confracti calicis convincere non potuerunt. Quin ipse Arsenius, quem a nobis interemtum pervulgarant, incolumis coramque consistens, eorum palam faciebat calumniam. Cum itaque Macarium convincere non valerent Eusebiani, rem ægre ferentes, utpote præda sua quam venabantur amissa, auctores sunt Dionysio Comiti ex eorum partibus stanti, ut quosdam in Mareotem mitteret, scrutaturos num quidpiam criminis possent illic adversus presbyterum deprehendere. Immo, si vere dicatur; ut profecti, nobis absentibus, pro libidine in nos conspirarent: hoc enim illis studio erat. At nos e converso affirmabamus supervacaneum esse in Mareotem proficisci: nec sibi simulandum esse, quasi quæ jamdiu meditati fuerant nondum satis declarassent, neque comperendinandum; quippe qui cum omnia in medium protulissent quæ sibi dicenda suppeterent, jam hærentes tergiversarentur: quod si omnino legatione in Mareotem opus esset, ne saltem suspecti viri eo mitterentur. Et sane Comes quantum ad suspectos attinet nobis annuebat: illi vero e contrario omnia egere; nam quos Arianæ hæreseos causa recusabamus, illi ipsi quam primum sunt profecti, Diognius scilicet, Maris, Theodorus, Macedonius, Ursacius & Valens. Hinc litteræ ad præfectum Ægypti: hinc militare satellitium missum: quodque admirandum est ac suspiciosissimum, Macario qui accusabatur sub militum custodia derelicto, accusatorem secum abduxere. Quis jam inde conspirationem non animadvertit? quis malitiam non liquido conspicit Eusebianorum? Si enim judicio in Mareote opus erat, accusatum quoque eo missum oportuit. Quod si non judicii causa iter instituerunt, cur accusatorem adduxere? sat quippe erat quod ille rem comprobare non potuisset. Verum id eo actum est, ut quandoquidem presbyterum coram convincere non valebant, in illum absentem conspirarent, & quod sibi visum foret adversus eum struerent. Etenim, Alexandrinis, totiusque territorii presbyteris ipsos arguentibus, quod soli accessissent, postulantibusque ut sibi saltem eorum actis interesse liceret (se quippe & totius negotii, & eorum quæ Ischyram spectarent, conscios asserebant) hoc ipsis minime concessum est. Sed Præfecto Ægypti Philagrio apostata, ethnicisque militibus admissis, ad ea disquirenda, quæ ne catechumenos quidem conspicere decuit; Clericos tamen huic interesse rei non permiserunt: ut ne, quemadmodum Tyri contigerat, illic homines reperirent qui se falsi convincerent.

73. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως λαθεῖν ἠδυνήθησαν. συνορῶντες γὰρ οἱ πρεσβύτεροι τῆς πόλεως καὶ τοῦ Μαρεώτου τὰς κακουργίας αὐτῶν, ἔγραψαν καὶ διεμαρτύραντο ταῦτα.

73. Sed ne ita quidem latere potuerunt, Presbyteri enim Urbis & Mareotæ, animadversa illorum malignitate, ad hunc modum scripserunt, & hæc contestati sunt.

ΘΕΟΓΝΙῼ, ΜΑΡΙ, ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙῼ,

Θεοδώρῳ, καὶ Οὐρσακίῳ, καὶ Οὐάλεντι, τοῖς ἀπὸ Τύρου ἐλθοῦσιν ἐπισκόποις, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, ὑπὸ τὸν αἰδεσιμώτατον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον.

THEOGNIO, MARI,

Macedonio, Theodoro, Ursacio, & Valenti episcopis qui Tyro venere, Presbyteri & Diaconi catholicæ ecclesiæ Alexandrinæ sub reverendissimo Episcopo Athanasio.

ΕΠΡΕΠΕΝ ὑμᾶς ἐρχομένους καὶ ἄγοντας μεθ' ἑαυτῶν τὸν κατήγορον, ἀγαγεῖν καὶ Μακάριον τὸν πρεσβύτερον· αἱ γὰρ κρίσεις οὕτως συνίστανται κατὰ τὰς ἁγίας γραφάς, ὥστε τὸν κατήγορον μετὰ τοῦ κατηγορουμένου ἑστάναι. ἐπειδὴ δὲ οὔτε Μακάριον ἠγάγετε, οὔτε ὁ αἰδεσιμώτα-

ACCEDENTES huc vos, accusatoremque vobiscum adducentes, consentaneum esset & Macarium adduxisse presbyterum: judicia quippe ex Scripturis sacris sic constituenda, ut accusator coram accusato sistatur. At vero cum nec Macarium adduxeritis, nec vobiscum huc con-

(1) Κόμις γὰρ ἦν ὁ. Reg. In editis ἦν deerat. Regius tamen codex aliquando κόμης habet in nominativo; in casibus autem obliquis κόμιτος, κόμιτι, κόμιτα semper.

(2) Reg. Κόμις. quæ vero de Mareotica legatione hic habentur, pluries supra memorata sunt, & repetuntur in Epist. ad Solit.

(3) Sic Reg. & Colon. Editi alii πυρεύσωσιν mendose. Nannius legisse videtur θηρεύσωσιν, qui vertit *aucupentur*.

cesserit reverendissimus episcopus noster Athanasius, A rogavimus ut nobis saltem judicio interesse vestro licitum esset: quo præsentibus nobis tuta foret perquisitio, nobisque rei veritas innotesceret. Verum quia, re nobis denegata, soli cum præfecto Ægypti & cum accusatore, arbitratu vestro rem gessistis; profitemur nos certam hoc in negotio male suspicandi causam cernere, animadvertereque ingressum vestrum, conspirationem & insidias duntaxat esse. Quapropter hanc vobis tradimus epistolam, in vera synodo testimonio futuram; ut compertum sit omnibus, vos altera absente parte pro libidine rem gessisse: unumque vobis conflandæ in nos conspira- B tionis fuisse propositum. Horum autem exemplaria, ne abderentur a vobis, Palladio quoque Augusti Curioso tradidimus. Res enim a vobis gestæ suspicandi nobis taliaque cogitandi locum præbent.

Dionysius Presbyter hæc tradidi, Alexander presbyter, Nilaras presbyter, Longus presbyter, Aphthonius presbyter, Athanasius presbyter, Amyntius presbyter, Pistus presbyter, Plution presbyter, Dioscorus presbyter, Apollonius presbyter, Sarapion presbyter, Ammonius presbyter, Gaius presbyter, Rhinus presbyter, Æthales presbyter.

C Diaconi: Marcellinus diaconus, Appianus diaconus, Theon diaconus, Timotheus diaconus, & Timotheus alter diaconus.

74. Eorum itaque qui in Urbe erant clericorum hæ fuere litteræ, & hæc eorum nomina. Mareotici autem clerici, quibus explorati erant accusatoris mores, quique mihi loca perlustranti adesse solebant, has & ipsi dedere litteras.

τ@ ἡμῶν ἐπίσκοπ@ Ἀθανάσι@ μεθ' ὑμῶν εἰσῆλθεν, ἠξιώσαμεν κἂν αὐτοὶ παρεῖναι ἐν τῇ κρίσει, ἵνα παρόντων ἡμῶν ἀσφαλὴς ἡ ἐξέτασις γένηται, καὶ πειθῶμεν καὶ ἡμεῖς. ἐπειδὴ δὲ ὑ τῦτο συνεχωρήσατε, ἀλλὰ μόνοι μετὰ τῦ ἐπάρχυ τῆς Αἰγύπτυ καὶ τῦ κατηγόρυ ἠθελήσατε πράττειν (1) ἃ βύλεσθε, ὁμολογῦμεν ὅτι ὑποψίαν εἴδομεν ἐν τῷ πράγματι πονηράν, καὶ ἐθεωρήσαμεν ὅτι συσκευὴ καὶ ἐπιβυλὴ μόνον ἐςὶν ἡ εἴσοδ@ ὑμῶν. διὰ τῦτο ταύτην ὑμῖν (2) ἐπιδίδομεν τὴν ἐπιςολὴν, μαρτύριον ἐσομένην εἰς ἀληθινὴν σύνοδον, ἵνα γνωσθῇ πᾶσιν, ὅτι κατὰ μονομέρειαν ἅπερ ἠθελήσατε ἐπράξατε, καὶ ὐ- B δὲν ἕτερον, ἢ συσκευὴν ἠθελήσατε συνθεῖναι καθ' ἡμῶν. τύτων δὲ τὰ ἴσα ἐπιδεδώκαμεν καὶ Παλλαδίῳ τῷ (3) Κυριώσῳ τῦ Αὐγύςυ, ἵνα μὴ κρυβῇ παρ' ὑμῶν. ἃ γὰρ ἐπράξατε, τοιαῦτα λοιπὸν ἡμᾶς ὑποπτεύειν καὶ λογίζεσθαι ποιεῖ περὶ ὑμῶν.

Διονύσι@ πρεσβύτερ@ ἐπιδέδωκα, Ἀλέξανδρ@ πρεσβύτερος, (4) Νειλαρᾶς πρεσβύτερος, Λόγγος πρεσβύτερος, Ἀφθόνιος πρεσβύτερος, Ἀθανάσιος πρεσβύτερος, (5) Ἀμυύντιος πρεσβύτερος, Πιςὸς πρεσβύτερος, Πλυτίων πρεσβύτερος, Διόσκορος πρεσβύτερος, Ἀπολλώνιος πρεσβύτερος, Σαραπίων πρεσβύτερος, Ἀμμώνιος πρεσβύτερος, Γάϊος πρεσβύτερος, Ῥῖνος πρε- C σβύτερος, Αἰθαλὴς πρεσβύτερος.

(6) Διάκονοι, Μαρκελλῖνος διάκονος, Ἀππιανὸς διάκονος, Θέων διάκονος, Τιμόθεος διάκονος, καὶ Τιμόθεος ἄλλος διάκονος.

74. Τὰ μὲν τῶν ἀπὸ τῆς πόλεως κληρικῶν γράμματά τε καὶ ὀνόματα, ταῦτα. ἃ δὲ καὶ οἱ ἀπὸ τῦ Μαρεώτυ κληρικοὶ ἔγραψαν γινώσκοντες τὸν τρόπον τῦ κατηγόρυ, καὶ ἐν τῇ περιοδείᾳ σὺν ἐμοὶ ὄντες, ἐςὶ ταῦτα.

SANCTÆ SYNODO

beatorum episcoporum catholicæ Ecclesiæ, omnes qui in Mareote sunt presbyteri & diaconi, in Domino Salutem.

ΤΗ ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΩ

D (7) τῶν μακαρίων ἐπισκόπων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, οἱ κατὰ Μαρεώτην πάντες πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι, ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Prov. 25. 8. Ibid. 19. 5.

GNARI ejus Scripturæ quæ ait, *quæ viderunt oculi tui loquere*, &, *testis falsus non erit impunitus*; quæ vidimus testamur: quando potissimum structa in episcopum nostrum Athanasium conspiratio, hujus ferendi testimonii necessitatem nobis imponit. Miramur enim qua tandem ratione Ischyras ad mensuram Ecclesiæ mensus fuerit, de quo primum quædam enarranda arbitramur. Ischyras minister Ecclesiæ nunquam exstitit; sed cum sese jam E pridem jactitaret Colluthi esse presbyterum, cognatis exceptis, ejus nemo verbis fidem adhibuit: quippe qui neque ecclesiam habuerit umquam, neque omnino clericus fuerit a sui pagi finitimis existimatus; cognatis duntaxat, uti jamjam diximus, exceptis. Sed tamen cum talem sibi titulum vindicasset, in synodo Alexandriæ congregata, præsente patre nostro Hosio depositus, ad laicorum communionem redactus est: quo etiam in loco subsequenti tempore permansit, a falsa quoque presbyteratus suspicione lapsus. De cujus moribus, quod facile ab omnibus digno- F sci queant, nihil est quod loquamur. Ceterum quia de calice fracto deque mensa subversa episcopum nostrum Athanasium ausus est insimulare,

ΕΙΔΟΤΕΣ τὸ γεγραμμένον, „ ὅτι ἃ εἶδον οἱ „ ὀφθαλμοί συ λέγε, καὶ ὅτι μάρτυς ψευδὴς „ ὐκ ἀτιμώρητος ἔςαι. „ ἃ (8) εἴδομεν μαρτυρῦμεν, μάλιςα ὅτι ἀναγκαίαν ἡμῶν ἐποίησεν εἶναι τὴν μαρτυρίαν ἡ γενομένη συσκευὴ κατὰ τῦ ἐπισκόπυ ἡμῶν Ἀθανασίυ. θαυμάζομεν γὰρ πῶς ὅλως Ἰσχύρας κἂν εἰς μέτρον τῆς ἐκκλησίας (9) ἐμετρήθη, περὶ ὗ πρῶτον διηγήσασθαι ἀναγκαῖον ἡγύμεθα. Ἰσχύρας ὐδέποτε λειτυργὸς τῆς ἐκκλησίας γέγονεν· ἀλλ' ἑαυτὸν E μὲν πρὸ τύτυ ἐφήμισε Κολλύθυ πρεσβύτερον, ὐκ ἔσχε δὲ τὸν πειθόμενον αὐτῷ, εἰ μὴ μόνον τὺς συγγενεῖς ἑαυτῦ· ὔτε γὰρ ἐκκλησίαν ἔσχε ποτὲ, ὔτε ὅλως κληρικὸς ἐνομίσθη παρὰ τοῖς ὀλίγον διεςῶσιν ἀπὸ τῆς κώμης αὐτῦ, πλὴν μόνοις, ὡς προείπομεν, τοῖς (10) συγγενεῦσιν ἑαυτῦ· ἀλλὰ καὶ ὅμως τοιαύτην ἑαυτῷ προσηγορίαν ἐπιφημίσας, ἐπὶ τῆς συνόδυ τῆς συγκροτηθείσης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐπὶ τῇ παρυσίᾳ τῦ πατρὸς ἡμῶν Ὁσίυ καθῃρέθη, καὶ λαϊκὸς συνήχθη, καὶ ὕτως ἔμεινε τὸν ἑξῆς χρόνον, ἐκπεσὼν καὶ τῆς ψευδῦς ὑπονοίας τῦ πρεσβυτερίυ. περὶ γὰρ F τῶν ἠθῶν αὐτῦ περιττὸν ἡγύμεθα λέγειν, δυναμένων πάντων εἰδέναι τὰ τοιαῦτα. ἐπειδὴ δὲ περὶ κλάσεως ποτηρίυ καὶ τραπέζης ἐσυκοφάντησεν ἡμῶν τὸν ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον, καὶ περὶ τύτυ δι-

(1) Reg. ἅπερ.

(2) Ita Reg. Edit. Paris. mendose ἐπιδίδωμεν. Paulopost Reg. μονομερείαν.

(3) Sic Regius. Editi vero κυριώδῳ mendose. Curiosi autem erant quibus cura incumbebat crimina & quælibet perpetrata facinora indagandi, reosque ad Imperatorem deferendi ac denunciandi: de quibus fuse Cangius in utroque Glossario, & Gotthofredus in notis ad Cod. Theodos. lib. 6. tit. 29. de Curiosis, tom. 2. pag. 93. & 194. qui Curiosos a frumentariis distingui contendit. Joannes tamen Lydus a Cangio in Gloss. Gr. citatus, frumentarios ac curiosos eosdem esse ait, οἱ φρυμεντάριοι καὶ κυρίοσοι προσηγορεύοντο.

(4) Reg. Νειλαρᾶς. Editi Νειλᾶς.

(5) Reg. Ἀμβύντ@.

(6) Διάκονοι deest in editis, in Reg. legitur.

(7) Ita Reg. Basil. & sic legit Nannius. Editi vero τῶν ἁγίων ἐπισκόπων.

(8) Reg. οἴδαμεν.

(9) Reg. ἐμετρήθη. Editi vero ἐπεκλήθη.

(10) συγγενεῦσιν Reg. Editi vero συγγενέσιν.

διηγήσασθαι (1) ὑμῖν ἀναγκαῖον ἠπείχθημεν. φθάσαντες γὰρ εἴπομεν ἐκκλησίαν αὐτὸν μηδέποτε ἐσχηκέναι ἐν τῷ Μαρεώτῃ· ὡς δὲ ἐπὶ θεοῦ μάρτυρος, οὐδὲ ποτήριον κέκλασται, οὐδὲ τράπεζα ἀνετράπη παρὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν, οὐδὲ παρ' ἄλλου τινὸς τῶν συνόντων αὐτῷ· ἀλλὰ πάντα ἐστὶ τὰ λεγόμενα συκοφαντία· καὶ ταῦτα λέγομεν, οὐ μακρὰν τοῦ ἐπισκόπου (2) ἀπόντες· πάντες γὰρ σὺν αὐτῷ ἐσμεν, ὅταν περιοδεύῃ τὸν Μαρεώτην· καὶ οὐδέποτε μόνος περιέρχεται, ἀλλὰ μετὰ πάντων ἡμῶν τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τῶν διακόνων, καὶ λαῶν ἱκανῶν. διὸ καὶ ὡς συμπαρόντες αὐτῷ ἐν πάσῃ περιοδείᾳ, ᾗ πεποίηται πρὸς ἡμᾶς, ταῦτα λέγομεν καὶ μαρτυροῦμεν, ὅτι οὔτε ποτήριον κατέαγεν, οὔτε τράπεζα ἀνετράπη, ἀλλὰ πάντα ψεύδεται, ὡς καὶ αὐτὸς διὰ τῆς ἑαυτοῦ χειρὸς μαρτυρεῖ. * θελήσαντα γὰρ αὐτὸν συναχθῆναι μετὰ τὸ ἀπελθεῖν αὐτὸν μετὰ Μελιτιανῶν, καὶ τοιαῦτα φημίσαι κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου, οὐκ ἐδέξαντο αὐτὸν, καίτοι γράψαντα, καὶ ἰδίᾳ χειρὶ ὁμολογήσαντα μηδὲν τούτων γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὑποβεβλῆσθαι ὑπό τινων ταῦτα εἰπεῖν.

Διὸ καὶ ἐλθόντες οἱ περὶ Θεόγνιον καὶ Θεόδωρον, καὶ Μάριν, καὶ Μακεδόνιον, καὶ Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, εἰς τὸν Μαρεώτην, οὐδὲν εὑρόντες ἀληθές, ἀλλὰ μέλλοντος τοῦ πράγματος ἐλέγχεσθαι, ὅτι συκοφαντίαν εἰργάσαντο κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Ἀθανασίου, αὐτοὶ οἱ περὶ Θεόγνιον ἐχθροὶ τυγχάνοντες, τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ τινας Ἀρειομανίτας πεποιήκασιν εἰπεῖν ἅπερ ἤθελον. οὐ γάρ τις τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου εἴρηκεν, ἀλλ' αὐτοὶ τῷ φόβῳ τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου Φιλαγρίου, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς καὶ τῇ προστασίᾳ τῶν Ἀρειομανιτῶν, ἅπερ ἠθέλησαν πεποιήκασι. καὶ γὰρ ἐλθόντας ἡμᾶς ἐλέγξαι τὴν συκοφαντίαν οὐκ ἐπέτρεψαν, ἀλλ' ἀπέρριπτον μὲν ἡμᾶς. οὓς δὲ ἤθελον συσκευαζόμενοι, προσεδέχοντο, καὶ συνετίθεντο αὐτοῖς διὰ τὸν φόβον τοῦ ἐπάρχου Φιλαγρίου. δι' ὃν οὔτε παρεῖναι ἡμᾶς ἐπέτρεψαν, ἵνα κἂν τοὺς ὑποβαλλομένους ὑπ' αὐτῶν δυνηθῶμεν ἐλέγξαι, εἰ τῆς ἐκκλησίας εἰσὶν, ἢ (3) Ἀρειομανῖται. οἴδατε δὲ ἀγαπητοὶ πατέρες καὶ ὑμεῖς, ὡς διδάσκετε ἡμᾶς, ὅτι ἐχθρῶν οὐκ ἰσχύει μαρτυρία. καὶ ὅτι μὲν ἀληθεύομεν, μαρτυρεῖ μὲν καὶ ἡ χεὶρ Ἰσχύρα, μαρτυρεῖ δὲ (4) καὶ τὰ πράγματα αὐτά, ὅτι ἡμῶν μηδὲν συνειδότων, τοιοῦτόν τι γεγενῆσθαι, Φιλάγριον παρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν, ἵνα τῷ φόβῳ τοῦ ξίφους καὶ ταῖς ἀπειλαῖς, ἃ βούλονται συσκευάσωνται. ταῦτα ὡς ἐπὶ θεοῦ μαρτυροῦμεν, ταῦτα ὡς εἰδότες καὶ ἐσομένην κρίσιν παρὰ θεοῦ λέγομεν, θέλοντες μὲν ἐλθεῖν πάντες πρὸς ὑμᾶς, ἀρκεσθέντες δὲ τοῖς ἐξ ἡμῶν, ἵνα τὰ γράμματα τὴν τῶν μὴ παραγενομένων παρουσίαν ἀποπληρώσῃ.

Ἰγγένιος πρεσβύτερος ἐρρῶσθαι ὑμᾶς εὔχομαι ἐν κυρίῳ, ἀγαπητοὶ πατέρες, Θέων πρεσβύτερος, Ἀμμωνᾶς πρεσβύτερος, Ἡράκλειος πρεσβύτερος, Βόκκων πρεσβύτερος, Τρύφων πρεσβύτερος, Πέτρος πρεσβύτερος, Ἱέραξ πρεσβύτερος, Σαραπίων πρεσβύτερος, Μάρκος πρεσβύτερος, (5) Πτολλαρίων πρεσβύτερος, Γάϊος πρεσβύτερος, Διόσκορος πρεσβύτερος, Δημήτριος πρεσβύτερος, Θύρσος πρεσβύτερος.

Διάκονοι, Πιστὸς διάκονος, Ἀπολλῶς διάκονος, (6) Σερρᾶς διάκονος, Πιστὸς διάκονος, Πολυνίκος διάκο-

A res hæc nobis incumbit necessario pertractanda. Et quidem jam supra dictum est, numquam illum ecclesiam in Mareote habuisse. Hoc item ipso teste Deo declaramus nec calicem confractum esse, nec mensam subversam vel ab episcopo nostro, vel ab alio quopiam ipsum comitante; sed quæcumque delata sunt meram esse calumniam. Nos scilicet hoc testamur qui non procul Episcopo sumus, sed Mareotem perlustrantem omnes comitamur: neque enim solus umquam est, sed nos omnes presbyteri, diaconi populusque frequens loca visitanti adsumus. Quocirca nos, utpote Episcopi circumcirca in hac re- B gione peragrantis comites, hæc dicimus, hæc testamur, nec fractum poculum, neque mensam esse subversam, sed hæc omnia mentitum Ischyram, quod & ipse rescripto propria manu dato testatur. * Post secessum namque suum ad Meletianos, his jam calumniis in episcopum nostrum Athanasium evulgatis; cum ecclesiasticis conventibus admitti peroptaret, id ipsi minime concessum est, tametsi ille rescripto suo propriaque manu confessus esset, nihil eorum revera gestum fuisse, sed se a quibusdam ad ea dicenda subornatum.

C Quamobrem ad Mareotem cum pervenissent Theognius, Theodorus, Maris, Macedonius, Ursacius, & Valens, nihilque ejusmodi revera gestum comperissent; cum mox futurum esset ut totum structæ in Athanasium episcopum nostrum calumniæ artificium deprehenderetur, tum Theognius & asseclæ, Athanasio omnes infensissimi, Ischyræ cognatos Ariomanitasque nonnullos induxerunt ad ea dicenda quæ sibi maxime placerent: popularis enim nullus quidpiam protulit in Episcopum. At illi terrore Philagrii Ægypti præfecti, minisque ac patrocinio Ariomanitarum freti, arbitratu suo rem gessere. Nobis quippe D ad eam detegendam sycophantiam accedentibus, nequaquam admissis, imo expulsis; quos libuit ad calumniam prius adornatos, Philagrii præfecti formidine, consilii sui participes effecere. Cujus item præfecti opera, permissum nobis non est huic interesse negotio, quo saltem a se subornatos testes internoscere possemus ex Ecclesiane essent, an ex Ariomanitis. Non ignari autem estis, dilecti Patres, rei quam ipsi nos edocetis, nullam scilicet vim habere inimicorum testimonia. Ceterum hæc a nobis vere dici, testis ipsa Ischyræ manus, testes ipsæ res gestæ; nobis nimirum nihil consciis hac ratione actum fuisse: E Philagrium secum assumsere, ut gladii formidine minisque adhibitis, pro libidine in Athanasium conspirarent. Hæc quasi præsente Deo testificamur: hæc loquimur, ut qui certo sciamus a Deo futurum esse judicium: cupidi quidem ut omnibus nobis ad vos accedendi facultas esset; sat esse rati tamen, si ex nobis quidam isthuc mittantur, ut litteræ non accedentium vices suppleant.

Ingenius presbyter vos valere in Domino exopto, dilecti Patres: Theon presbyter, Ammonas presbyter, Heraclius presbyter, Bocco presbyter, Trypho presbyter, Petrus presbyter, Hierax F presbyter, Sarapion presbyter, Marcus presbyter, Ptollarion presbyter, Gaius presbyter, Dioscorus presbyter, Demetrius presbyter, Thyrsus presbyter.

Diaconi, Pistus diaconus, Apollos diaconus, Serras diaconus, Pistus diaconus, Polynicus diaconus,

(1) Edit. Parif. ἡμῖν, male. Edit. vero Commel. & mss. ὑμῖν.
(2) Reg. ἀπόντες. Editi vero ἀπόντος.
(3) Reg. Ἀρειομανῖται. οἴδατε δέ. Editi, οἴδατε γάρ.
(4) καὶ in Reg. habetur, sed deest in editis. Mox editi ἡμῶν μὲν, sed μὲν deest in Reg.
(5) Reg. Πτολλαρίων. Editi Πολλαρίων.
(6) Reg. Σέρρας.

* Sic habet Nanni versio: *Nam quum ille post defectionem ad Meletianos nobis reconciliari & conjungi vellet, quemadmodum & Pistus, qui ipse quoque talia de Athanasio in vulgus sparserat, neutrum tamen, quamquam propria manu testarentur nihil tale factum esse, & se subornatos a certis hominibus ut talia dicerent, recipere voluerunt.* Sed quæ de Pisto hic habentur, notatu sane dignissima, absunt a codicibus editisque omnibus.

conus, Ammonius diaconus, Maurus diaconus, Hephæstus diaconus, Apollos diaconus, Metopas diaconus, Apollos diaconus, Serapas diaconus, Meliphthongus diaconus, Lucius diaconus, Gregoras diaconus.

A νος, Ἀμμώνιος διάκονος, Μαῦρος διάκονος, Ἥφαιστος διάκονος, Ἀπολλῶς διάκονος, Μετωπᾶς διάκονος, Ἀπολλῶς διάκονος, Σεραπᾶς διάκονος, Μελίφθογγος διάκονος, Λούκιος διάκονος, Γρηγορᾶς διάκονος.

IIDEM AD CURIOSUM,

& ad Philagrium, tunc Ægypti Præfectum,

Flavio Philagrio, & Flavio Palladio Ducenario Palatino, Curioso, & Flavio Antonino commeatuum Præfecto Centenario dominorum meorum illustrissimorum Præfectorum sacri Prætorii: Presbyteri & Diaconi Mareotæ, Nomi catholicæ Ecclesiæ, quæ subest reverendissimo episcopo Athanasio, per eos qui post hæc subscribunt, hoc damus testimonium,

ΟΙ ΑΥΤΟΙ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΚΟΥΡΙΩΣΟΝ

καὶ Φιλάγριον, τότε λεγόμενον ἔπαρχον Αἰγύπτου.

(1) Φλαβίῳ Φιλαγρίῳ, καὶ Φλαβίῳ Παλλαδίῳ Δουκιναρίῳ Παλατίνῳ, Κουριώσῳ, καὶ (2) Φλαβίῳ Ἀντωνίνῳ βιάρχῳ Κεντηναρίῳ τῶν κυρίων μου τῶν λαμπροτάτων ἐπάρχων τοῦ ἱεροῦ Πραιτωρίου, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων τοῦ Μαρεώτου, Νόμου τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς ὑπὸ τὸν αἰδεσιμώτατον ἐπίσκοπον Ἀθανάσιον, διὰ τῶν ἑξῆς ὑπογραφόντων, τάδε (3) μαρτυρούμενοι ἐπιδιδόαμεν. B

75. QUANDOQUIDEM Theognius, Maris, Macedonius, Theodorus, Ursacius & Valens, quasi ab omnibus Tyri coactis episcopis legati, ad nostram se contulere parœciam, sibi jussum ajentes, ut ecclesiastica quædam disquirerent negotia, interque alia de confracto dominico calice: quod scelus confictum delatumque fuerat a quodam, quem secum adducebant, Ischyra, qui se presbyterum jactitabat, tametsi non presbyter. Ordinatus quippe fuit a Colluthο presbytero qui falso episcopi nomine gloriabatur, demumque in communi synodo ab Hosio & sociis ejus episcopis celebrata ad priorem presbyteri ordinem redactus est. Ac consequenter quotquot a Collutho fuerant ordinati, ii sunt ad priorem reversi conditionem; ita ut ipse quoque Ischyras inter laicos visus fuerit. Ea autem quam se habere jactitat ecclesia, nunquam ecclesia revera exstitit, sed parva domus pueri cujusdam orphani Isionis nomine. Quapropter hoc testimonium proferimus: te adjurantes per omnipotentem Deum, perque dominos nostros Constantinum Augustum, ac illustrissimos Cæsares ejus filios, eorum ut pietati hujusce rei notitiam præbeas. Ille namque nec catholicæ Ecclesiæ presbyter est, nec habet ecclesiam, nec confractum fuit poculum: sed hæc omnia mentitur, omnia comminiscitur. Consulibus Julio Constantio, clarissimo Patricio, fratre piissimi Imperatoris Constantini Augusti, & Rufino Albino, clarissimis viris, decima mensis * Thoth. Hæc presbyteri.

* Id est Septembris septima.

77. Episcopi vero qui nobiscum Tyrum concesserant, eorum conspiratione insidiisque animadversis, litteris suis hæc contestati sunt.

75. ΕΠΕΙΔΗ Θεόγνιος, καὶ Μάρις, καὶ Μακεδόνιος, καὶ Θεόδωρος, καὶ Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης, ὡς ἀποσταλέντες ὑπὸ πάντων τῶν ἐπισκόπων τῶν συνελθόντων ἐν τῇ Τύρῳ, ἀπήντησαν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ παροικίᾳ, φάσκοντες ἐντολὰς εἰληφέναι, ὡς ζητῆσαι τινὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, C ἐν οἷς ἔλεγον καὶ περὶ ποτηρίου κυριακοῦ κεκλασμένου, ὑποβληθέντος αὐτοῖς ὑπὸ Ἰσχύρα, ὃν ἤγαγον μεθ' ἑαυτῶν, λέγοντος ἑαυτὸν εἶναι πρεσβύτερον, ὃς οὐκ ἔστι πρεσβύτερος. ὑπὸ γὰρ (4) Κολλούθου τοῦ πρεσβυτέρου φαντασθέντος ἐπισκοπὴν, καὶ ὕστερον ὑπὸ κοινῆς συνόδου Ὁσίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἐπισκόπων κελευσθέντος πρεσβυτέρου εἶναι, καθὸ καὶ πρότερον ἦν, κατεστάθη· καὶ κατὰ ἀκολουθίαν πάντες οἱ ὑπὸ Κολλούθου καταστασθέντες, ἀνέδραμον εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, εἰς ὃν καὶ πρότερον ἦσαν, ὡς καὶ αὐτὸς Ἰσχύρας λαϊκὸς ὤφθη. ἣν τε λέγει ἔχειν ἐκκλησίαν, μηδὲ πώποτε D ἐκκλησίαν γεγενῆσθαι, ἀλλ' οἰκητικὸν οἰκημάτιον μικρὸν ὀρφανοῦ παιδίου (5) Ἰσίωνος τοὔνομα. καὶ διὰ τοῦτο τῇδε τῇ (6) διαμαρτυρίᾳ ἐχρησάμεθα, ἐπορκίζοντές σε κατὰ τοῦ παντοκράτορος θεοῦ, καὶ κατὰ τῶν δεσποτῶν ἡμῶν Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων Καισάρων παίδων αὐτοῦ, ταῦτα αὐτὰ εἰς γνῶσιν ἀνενεγκεῖν τῇ εὐσεβείᾳ αὐτῶν. οὔτε γὰρ πρεσβύτερός ἐστι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, οὔτε ἐκκλησίαν ἔχει, οὔτε ποτὲ ποτήριον ἐκλάσθη, ἀλλὰ πάντα ψεύδεται, καὶ πλάττεται. (7) Ὑπατείᾳ Ἰουλίου Κωνσταντίου τοῦ λαμπροτάτου Πατρικίου, ἀδελφοῦ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Αὐγούστου, καὶ Ῥουφίνου, Ἀλβίνου, τῶν λαμπροτάτων, Θὼθ δεκάτῃ. οἱ μὲν οὖν πρεσβύτεροι ταῦτα. E

77. Ἃ δὲ καὶ οἱ ἐπίσκοποι, οἱ μεθ' ἡμῶν ἐλθόντες εἰς τὴν Τύρον, συνορῶντες τὴν συσκευὴν καὶ τὴν ἐπιβουλὴν, ἔγραψαν καὶ διεμαρτύραντο, ἔστι ταῦτα.

EPISCOPIS TYRI

congregatis, honoratissimis dominis, qui ex Ægypto cum Athanasio huc accessere, catholicæ ecclesiæ Episcopi, in Domino salutem.

ΤΟΙΣ ΕΝ ΤΥΡΩ ΣΥΝΕΛΘΟΥΣΙΝ

Ἐπισκόποις, κυρίοις τιμιωτάτοις, οἱ ἀπ' Αἰγύπτου σὺν Ἀθανασίῳ ἐλθόντες τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἐν κυρίῳ χαίρειν.

ARBITRAMUR non ulterius occultam esse ab Eusebio, Theognio, Mari, Narcisso, Theodoro & Patrophilo in nos conflatam conspirationem. Et principio quidem omnes, per Athanasium comministrum nostrum, recusavimus quominus iis

F ΟΥΚΕΤΙ νομίζομεν τὴν συσκευὴν ἄδηλον εἶναι, τὴν παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Νάρκισσον, καὶ (8) Θεόδωρον, καὶ Πατρόφιλον ἡμῖν γινομένην. καὶ κατ' ἀρχὴν μὲν γὰρ παρῃτούμεθα πάντες διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, παρόντων αὐτῶν

(1) Reg. Φλαυίῳ. Mox καὶ Φλαβίῳ Παλλαδίῳ Δουκηναρίῳ Παλατίνῳ, Κουριώσῳ, hæc desunt in eodem Regio codice. Is ipse Palladius Curiosus supra memoratur in epistola ad legatos Mareoticos.

Παλατίνῳ. Palatini generatim erant officiales Palatii quorum varia officia vide sis in Codice Theodosiano.

(2) Reg. Φλαυίῳ Ἀντωνίῳ. in Edit. Paris. Ἀντωνίσῳ mendose.

(3) Reg. μαρτυρόμενοι.

(4) Ita edit. Commel. & mss. hic & infra. Edit. vero Paris. καθολικοῦ, perperam. De Collutho alias agemus.

(5) Sic Reg. Editi vero mendose, Ἰσίκιος.

(6) Reg. διαμαρτυρίᾳ. Editi μαρτυρίᾳ. Mox Reg. ἐπορκίζοντες, ubi editi ἐφορκίζοντες.

(7) Sic Reg. Editi ὑπατίᾳ.

(8) Editi mendose Θεόφιλον. Sed Reg. hic & in sequente epistola Θεόδωρον. Mox κατ' ἀρχὴν μὲν γὰρ Reg. & ita in sequenti epist. In editis γὰρ deest. Ibidem Reg. in hac epistola διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ, cum editis. In sequenti vero epistola δίχα τοῦ συλλειτουργοῦ, mendose.

αὐτῶν τὴν ἀκρόασιν γενέσθαι· εἰδότες ὅτι καὶ ἑνὸς μόνου ἐχθροῦ παρουσία, μήτιγε πολλῶν ταράττειν καὶ βλάπτειν δύναται τὴν ἀκρόασιν. οἴδατε γὰρ καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ τὴν ἔχθραν αὐτῶν, ἣν οὐ πρὸς ἡμᾶς μόνον ἐσχήκασιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ὀρθοδόξους, ὅτι διὰ τὴν Ἀρείου μανίαν, καὶ τὴν ἀσεβῆ διδασκαλίαν ἐκείνου, κατὰ πάντων ἐπιφύονται, καὶ πᾶσι συσκευάζονται. ἐπειδὴ δὲ θαῤῥοῦντες ἡμεῖς τῇ ἀληθείᾳ, δεῖξαι τὴν συκοφαντίαν τὴν κατὰ τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Μελιτιανῶν γινομένην ἠθελήσαμεν, οὐκ οἴδαμεν πῶς οἱ περὶ Εὐσέβιον ταράττειν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐπειρῶντο, καὶ ἐπὶ πολὺ ἐσπούδαζον τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐκβάλλεσθαι, τοῖς μὲν ἀκεραίως δικάζουσιν ἀπειλοῦντες, τοὺς δὲ καὶ ὑβρίζοντες, μόνον ἵνα τὸ καθ' ἡμῶν σπουδαζόμενον αὐτοῖς γένηται. καὶ ἴσως ἡ ἔνθεος ὑμῶν εὐλάβεια, κύριοι τιμιώτατοι, ἠγνόει τὴν γενομένην παρ' αὐτῶν συσκευήν· ἀλλὰ νῦν νομίζομεν φανερὰν γεγενῆσθαι αὐτήν. ἰδοὺ γὰρ φανερῶς αὐτοὶ τὴν συσκευὴν ἐνεδείξαντο· τοὺς γὰρ ἐξ αὐτῶν ὑποπτευομένους ἀποστεῖλαι ἠθέλησαν εἰς τὸν Μαρεώτην, ἵνα ἀπόντων ἡμῶν καὶ ἐνταῦθα μενόντων, τοὺς (1) λαοὺς ταράξωσιν, ἃ δὲ βούλονται διαπράξωνται. ᾔδεσαν γὰρ ὅτι οἱ Ἀρειομανῖται, καὶ Κολλουθιανοὶ καὶ Μελιτιανοὶ, ἐχθροὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας εἰσὶ, διὰ τοῦτο ἐσπούδασαν ἀποστεῖλαι τούτους, ἵνα παρόντων ἐχθρῶν, καττύσωσι καθ' ἡμῶν ἃ βούλονται. καὶ γὰρ οἱ ἐνταῦθα τῶν Μελιτιανῶν ἀπέστειλαν (2) ἐξ ἑαυτῶν τινας, καὶ πρὸ τεσσάρων μὲν ἡμερῶν, ὥσπερ εἰδότες τοῦτο τὸ σκέμμα γιγνόμενον ἔσεσθαι, καὶ ἑσπέραν (3) δὲ βουρδωνάριους πρὸς τὸ καὶ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου Μελιτιανοὺς συναγαγεῖν εἰς τὸν Μαρεώτην, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκεῖ μηδένα καθόλου, καὶ Κολλουθιανοὺς καὶ Ἀρειομανίτας ἀπὸ ἄλλων τόπων, καὶ καττύσαι καθ' ἡμῶν αὐτοὺς λέγειν. οἴδατε γὰρ καὶ ὑμεῖς, ὅτι αὐτὸς Ἰσχύρας ὡμολόγησεν ἐφ' ὑμῶν, οὐ πλέον ἑπτὰ συναγομένων ἔχειν. ἐπεὶ οὖν μετὰ τὸ αὐτοὺς κατασκευάσαι ὅπερ βούλονται, καὶ ἀποστεῖλαι τοὺς ὑπόπτους, ἠκούσαμεν ὅτι καθ' ἕκαστον ὑμῶν περιερχόμενοι ἀπαιτοῦσιν ὑπογραφὴν, πρὸς τὸ δοκεῖν τῇ πάντων ὑμῶν σκέψει γεγενῆσθαι· τούτου ἕνεκεν γράψαι ὑμῖν ἠπείχθημεν, καὶ ἐπιδοῦναι τόδε τὸ μαρτύριον· μαρτυρόμενοι μὲν, ὅτι συσκευαζόμεθα καὶ πάσχομεν ὑπ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν ἐπιβουλὴν, ἀξιοῦντες δὲ ὅπως ἐν νῷ λαβόντες τὸν τοῦ θεοῦ φόβον, καὶ καταγνόντες ὅτι χωρὶς ὑμῶν ἀπέστειλαν οὓς ἠθέλησαν, μὴ ὑπογράψητε, ἵνα μὴ ἅπερ αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς καττύουσι, ταῦτα ὡς παρ' ὑμῶν γιγνόμενα λέγωσι. καὶ γὰρ πρέπει τοὺς ἐν Χριστῷ ἀνθρώπους μὴ εἰς ἀνθρώπινα βλέπειν, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν πάντων (4) προκρίνειν. καὶ μήτε ἀπειλὴν ᾗ χρῶνται πρὸς πάντας, μήτε συσκευὴν φοβηθῆτε, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν θεόν. ἔδει γὰρ, εἴπερ ἦν ὅλως ἀκόλουθον εἰς τὸν Μαρεώτην ἀποσταλῆναι, καὶ ἡμᾶς συμπαρεῖναι, ἵνα τοὺς μὲν ἐχθροὺς τῆς ἐκκλησίας ἐλέγξωμεν, τοὺς δὲ ξένους ἀποδείξωμεν, καὶ καθαρὰ τοῦ πράγματος ἡ ἔρευνα γένηται. οἴδατε γὰρ ὅτι οἱ περὶ Εὐσέβιον ἐκάττυσαν ἐπιστολὴν ἐπιδοθῆναι, ὡς ἀπὸ Κολλουθιανῶν, καὶ Μελιτιανῶν, καὶ Ἀρειανῶν, γραφεῖσαν καθ' ἡμῶν· καὶ δῆλον ὅτι (5) αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας οὐδὲν ἀληθὲς περὶ ἡμῶν, ἀλλὰ πάντα καθ' ἡμῶν λέγουσιν. ὁ δὲ νόμος τοῦ θεοῦ οὔτε ἐχθρὸν μάρτυρα, οὔτε κριτὴν εἶναι βούλεται. λοιπὸν ὡς ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως λόγον μέλλοντες διδόναι, λαβόντες τὸ μαρτύριον τοῦτο, καὶ γνόντες συσκευὴν τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην, παρακληθέντες φυλάξασθε μηδέν τι καθ' ἡμῶν πρᾶξαι, μηδὲ συναίρεσθαι τῇ τῶν περὶ Εὐσέβιον σκέψει. καὶ γὰρ πάλιν οἴδατε, ὡς προείπομεν, ὡς ἐχθροί εἰσιν ἡμῶν, καὶ διατί Εὐσέβιος ὁ τῆς Καισαρείας ἐχθρὸς γέγονεν ἀπὸ πέρυσιν, ἐῤῥῶσθαι ὑμᾶς εὐχόμεθα, κύριοι ποθεινότατοι.

præsentibus interrogatio haberetur; quod probe scimus vel unius inimici præsentiam, nedum plurimorum, interrogationem turbare ac lædere posse. Non ignari quippe estis quanto non nos duntaxat, sed & omnes orthodoxos odio habeant: Arii namque furoris impiæque ejus doctrinæ causa, in omnes insurgunt, in omnes conspirant. Quando autem nos, veritati confidentes, structam a Meletianis sycophantiam, adversus Ecclesiam comprobare aggressi sumus; ignoramus quo consilio Eusebiani dicta interpellare nostra conati, testimonia etiam repudiare totis viribus nisi sunt; dum sinceros judices minis, alios contumeliis lacesserent: eo solum ut sui adversum nos assequendi propositi copia esset. Et fortasse divina vestra pietas, domini honoratissimi, eorum ignorabat conspirationem: sed arbitramur eam nunc esse conspicuam. Næ illi suam ipsi prodidere conjurationem: ex sociis namque suis viros nobis suspectos legare decreverunt in Mareotem; ut nobis absentibus & hic remanentibus, populos turbare, & arbitratu suo agere valeant. Norunt enim Ariomanitas, Colluthianos & Meletianos Ecclesiæ hostes esse: quamobrem hos ipsos eo mittendos curarunt, ut in præsentia inimicorum quæ voluerint in nos machinentur. Etenim qui hic versantur Meletiani jam ex suis quosdam isthuc misere: imo quatuor ante diebus, gnari scilicet hanc futuram esse perquisitionem, veredarios sub vesperam viæ commisere, qui Meletianos ex Ægypto in Mareotem, ubi ne unus quidem eorum aderat, cogerent; ex aliisque locis Colluthianos & Ariomanitas, quos de calumniis in nos deferendis ante monerent. Probe namque meministis ipsum coram vobis confessum Ischyram, non plus septem esse qui conventibus intersint suis. Quandoquidem igitur, postquam arbitratu suo hæc sunt machinati, postquam suspectos isthuc misere viros; comperimus eos singulorum vestrum circumcirca subscriptiones postulare, ut omnium vestrum consensu res gesta videatur; ea sane nobis causa fuit litteras vobis quamprimum hocque testimonium tradendi. Contestamur enim nos conspirationibus insidiisque illorum opera, illorumque causa appeti: rogamusque ut Dei timore in mente suscepto, improbantes quod clam nobis quos libuerit miserint, non subscribatis; ut ne quæ illi inter se machinantur hæc quasi a vobis gesta prædicent. Etenim decet Christianos homines non humana respicere, sed veritatem omnibus anteferre. Ne metuite quas illi minas omnibus intentant, neve eorum conspirationem, sed potius Deum timete. Par erat enim, si quidem omnino fuere legati in Mareotem mittendi, nos etiam huic interesse negotio; ut inimicos Ecclesiæ confutare, extraneosque indicare possemus: ac eo modo sincere causæ disquisitio haberetur. Scitis enim Eusebianos dolo usos epistolam tradidisse, quasi a Colluthianis, Meletianis & Arianis adversum nos scriptam. Palamque est illos, utpote Ecclesiæ catholicæ hostes, nihil vere de nobis, sed omnia adversa deferre. Lex autem Dei, inimicum vetat vel testem esse vel judicem. Reliquum est, ut tanquam in die judicii rationem reddituri, hoc accepto testimonio, agnitaque conspiratione in nos conflata, quantumvis rogati, quidvis contra nos agere caveatis: nec Eusebianorum consilio sociemini. Non ignari quippe estis, uti supra diximus, infensos nobis illos esse: nec vos latet cur Eusebius Cæsareæ ab anno præterito inimicus nobis factus sit. Valere vos optamus, domini desideratissimi.

(1) In sequenti epistola τοὺς μὲν λαούς.
(2) Reg. ἐξ ἑαυτῶν. In sequenti vero idem ἐξ αὐτῶν.
(3) Reg. in sequenti epist. δὲ δύο βουρδωνάριους. Mox edit. Comm. & mss. πρός τό. Edit. Paris. πρός τα.
(4) Ita Reg. hic & in sequenti epist. Editi mendose ὑποκρίνειν.
(5) Reg. αὐτοὶ οἱ ἐχθροί. In editis αὐτοὶ deest.

FLAVIO DIONYSIO

clarissimo Comiti, Episcopi Ægyptii catholicæ Ecclesiæ, qui Tyrum venere.

ARBITRAMUR non ulterius occultam esse ab Eusebio, Theognio, Mari, Narcisso, Theodoro, & Patrophilo in nos conflatam conspirationem. Principio enim omnes, per Athanasium comministrum nostrum recusavimus, quominus iis præsentibus interrogatio haberetur: quod probe sciremus vel unius inimici præsentiam, nedum plurimorum, interrogationem turbare ac lædere posse. Palam enim est eos, non nos duntaxat, sed & omnes orthodoxos odio habere: in omnes quippe insurgunt, in omnes conspirant. Quando autem nos veritati confidentes, structam a Meletianis sycophantiam adversus Ecclesiam, comprobare aggressi sumus; ignoramus quo consilio iidem Eusebiani dicta interpellare nostra conati, testimonia etiam nostra repudiare totis viribus nisi sunt, dum sinceros judices minis, alios contumeliis lacesserent; eo solum ut sui adversum nos assequendi propositi copia esset. Et fortasse humanitas tua eorum ignorabat conspirationem in nos structam: sed arbitramur eam nunc esse conspicuam. Næ illi ipsi eam palam fecere: ex sociis namque suis, viros nobis suspectos legare decreverunt in Mareotem; ut nobis absentibus atque hic remanentibus, & populos turbare, & arbitratu suo agere valeant. Cum noverint enim Ariomanitas, Colluthianos & Meletianos Ecclesiæ hostes esse, ideo hos ipsos eo mittendos curarunt, ut in præsentia inimicorum quæ ipsi voluerint in nos machinentur. Etenim qui hic versantur Meletiani jam ex suis quosdam isthuc misere: & quatuor ante diebus, gnari scilicet hanc futuram esse perquisitionem, duos veredarios sub vesperam miserunt, qui Meletianos ex Ægypto in Mareotem, ubi ne unus quidem eorum aderat, cogerent; ex aliisque locis, Colluthianos & Ariomanitas, quos de calumniis in nos proferendis ante instruerent. Meminit autem humanitas tua, ipsum coram te confessum Ischyram, non plus septem esse qui conventibus intersint suis. Quandoquidem igitur, postquam arbitratu suo hæc sunt machinati, postquam suspectos eo misere viros; comperimus eos singulorum episcoporum circumcirca subscriptiones postulare, ut eorum omnium consensu res gesta videatur; ea sane de causa maturandum duximus hæc ad tuam Claritatem deferre, hocque testimonium tibi tradere: contestamur enim nos conspirationibus insidiisque, illorum opera, illorumque causa, appeti. Rogamusque ut Dei timore in mente suscepto, necnon piis mandatis religiosissimi Imperatoris, improbansque quod citra consensum nostrum, quos libuit eo miserint, ne toleres eos.

79. Adamantius Episcopus has litteras dedi, Ischyras, Ammon, Petrus, Ammonianus, Tyrannus, Taurinus, Sarapammon, Ælurion, Harpocration, Moses, Optatus, Anubion, Saprion, Apollonius, Ischyrion, Arbæthion, Potamon, Paphnutius, Heraclides, Theodorus, Agathammon, Gaius, Pistus, Athas, Nicon, Pelagius, Theon, Paninuthius, Nonnus, Ariston, Theodorus, Irenæus, Blastammon, Philippus, Apollos,

(1) ΦΛΑΒΙΩ ΔΙΟΝΥΣΙΩ

τῷ λαμπροτάτῳ Κόμιτι παρὰ τῶν ἐπισκόπων τῆς Αἰγύπτου καθολικῆς ἐκκλησίας τῶν ἐλθόντων εἰς Τύρον.

ΟΥΚ ἔτι νομίζομεν τὴν συσκευὴν ἄδηλον εἶναι τὴν παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Νάρκισσον, καὶ Θεόδωρον, καὶ Πατρόφιλον ἡμῖν γιγνομένην. κατ' ἀρχὴν μὲν γὰρ παρῃτησάμεθα πάντες, διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀθανασίου, παρόντων αὐτῶν τὴν ἀκρόασιν γενέσθαι· εἰδότες ὅτι καὶ ἑνὸς μόνου ἐχθροῦ παρουσία, μήτιγε πολλῶν, ταράττειν καὶ βλάπτειν δύναται τὴν ἀκρόασιν. φανερὰ γάρ ἐστιν ἡ ἔχθρα αὐτῶν, ἣν οὐ πρὸς ἡμᾶς μόνον ἐσχήκασιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ὀρθοδόξους· ὅτι κατὰ πάντας ἐπιφύονται, καὶ πᾶσι συσκευάζονται. ἐπειδὴ δὲ θαῤῥοῦντες ἡμεῖς τῇ ἀληθείᾳ, δεῖξαι τὴν συκοφαντίαν, τὴν κατὰ τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Μελιτιανῶν γενομένην ἠθελήσαμεν, οὐκ οἴδαμεν πῶς αὐτοὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον ταράττειν τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐπειρῶντο· καὶ ἐπὶ πολὺ ἐσπούδαζον τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα ἐκβάλλεσθαι, τοῖς μὲν ἀκεραίως δικάζουσιν ἀπειλοῦντες, τοὺς δὲ καὶ ὑβρίζοντες, μόνον ἵνα τὸ καθ' ἡμῶν σπουδαζόμενον αὐτοῖς γένηται. καὶ ἴσως ἡ χρηστότης * ὑμῶν ἠγνόει τὴν καθ' ἡμῶν γινομένην παρ' αὐτῶν συσκευήν· ἀλλὰ νῦν νομίζομεν φανερὰν αὐτὴν γεγενῆσθαι. ἰδοὺ γὰρ φανερῶς αὐτοὶ τὴν συσκευὴν ἐνεδείξαντο· τοὺς γὰρ ἐξ ἑαυτῶν ὑποπτευομένους ἀποστεῖλαι ἠθέλησαν εἰς τὸν Μαρεώτην· ἵνα ἀπόντων ἡμῶν, καὶ ἐν ταῦθα μενόντων, τοὺς μὲν λαοὺς ταράξωσιν, ἃ δὲ βούλονται διαπράξωνται. εἰδότες γὰρ ὅτι Ἀρειομανῖται καὶ Κολλουθιανοὶ, καὶ Μελιτιανοὶ, ἐχθροὶ τῆς ἐκκλησίας εἰσὶ, διὰ τοῦτο ἐσπούδασαν ἀποστεῖλαι τούτους· ἵνα (2) παρόντων ἐχθρῶν καττύσωσι καθ' ἡμῶν ἃ βούλονται. καὶ γὰρ ἤδη οἱ ἐνταῦθα Μελιτιανοὶ ἀπέστειλαν ἐξ αὐτῶν τινὰς, καὶ πρὸ τεσσάρων μὲν ἡμερῶν, ὥσπερ εἰδότες τοῦτο τὸ σκέμμα γενόμενον ἔσεσθαι, καὶ ἑσπέρας δὲ δύο βερεδαρίους πρὸς τὸ καὶ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου Μελιτιανοὺς συναγαγεῖν εἰς τὸν Μαρεώτην, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκεῖ μηδένα καθόλου, καὶ Κολλουθιανοὺς καὶ Ἀρειομανίτας ἀπ' ἄλλων τόπων· καὶ καττύσαι καθ' ἡμῶν αὐτοὺς λέγειν. οἶδε δέ σου ἡ χρηστότης ὅτι αὐτὸς ὡμολόγησεν ἐπὶ σοῦ, μὴ πλέον ἑπτὰ συναγομένων ἔχειν. ἐπεὶ οὖν μετὰ τὸ αὐτοὺς κατασκευάσαι ὅπερ βούλονται, καὶ ἀποστεῖλαι τοὺς ὑπόπτους, ἠκούσαμεν ὅτι καθ' ἕκαστον τῶν ἐπισκόπων περιερχόμενοι, ἀπαιτοῦσιν ὑπογραφὴν, πρὸς τὸ δοκεῖν τῇ πάντων αὐτῶν σκέψει γενέσθαι· τούτου ἕνεκεν συνενεγκεῖν ἐπὶ τὴν σὴν λαμπρότητα ἠπείχθημεν, καὶ ἐπιδοῦναι τό δὲ τὸ μαρτύριον· μαρτυρόμενοι μὲν ὅτι συσκευαζόμεθα, καὶ πάσχομεν ὑπ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν ἐπιβουλὴν, ἀξιοῦντες δὲ ὅπως ἐν νῷ λαβὼν τὸν φόβον τοῦ θεοῦ καὶ τὰς εὐσεβεῖς ἐντολὰς τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως, ὡς καταγνοὺς ὅτι χωρὶς ἡμῶν οὓς ἠθέλησαν ἀπέστειλαν, μὴ ἀνάσχῃ αὐτῶν.

(3) Ἀδαμάντιος ἐπίσκοπος ἐπιδέδωκα, Ἰσχύρας, Ἄμμων, Πέτρος, Ἀμμωνιανὸς, Τύραννος, Ταυρῖνος, Σαραπάμμων, Αἰλουρίων, Ἁρποκρατίων, Μωσῆς, Ὀπτάτος, Ἀνουβίων, Σαπρίων, Ἀπολλώνιος, Ἰσχυρίων, Ἀρβαιθίων, Ποτάμων, Παφνούτιος, Ἡρακλείδης, Θεόδωρος, Ἀγαθάμμων, Γάϊος, Πιστὸς, Ἄθας, Νίκων, Πελάγιος, Θέων, Πανινούθιος, Νόννος, Ἀρίστων, Θεόδωρος, Εἰρηναῖος, Βλαστάμμων, Φίλιππος, Ἀπολλῶς, Διόσ-

* l. σου, ut infra.

(1) Hæc epistola, quod excepto titulo præcedenti fere similis esset, in editis omissa est. Sed visum est eam integram, prout in Manuscripto Regio legitur, huc transferre, quod in nonnullis a præcedenti discrepet, & longe sit illa brevior.

(2) Reg. παρὰ τῶν ἐχθρῶν. Sed in præcedenti παρόντων ἐχθρῶν, quæ vera est lectio.

(3) Suspicamur hunc Adamantium eum esse qui in subscriptionibus Sardicensibus Amantius vocatur, estque ibi ordine secundus. Mox Reg. ἴνα Ἰσχύρας Ἄμμων. Sed vox ἵνα est supervacanea. Porro hæc duo Ἰσχύρας, Ἄμμων forte facta ex hoc uno nomine Ἰσχυράμμων, qui in iisdem subscriptionibus inter primos recensentur. Reliqua nomina fere omnia ibidem: sed suspicari licet nonnihil mutationis contigisse: v. g. Ταυρῖνος pro Τιβερῖνος forte positum. Paulopost Reg. Μωϋσῆς.

Διόσκορος, Τιμόθεος Διοσπόλεως, Μακάριος, Ἡρακλάμμων, Κρόνιος, (1) Μοῦις, Ἰάκωβος, Ἀρίστων, Ἀρτεμίδωρος, Φινεὲς, Ψάϊς, Ἡρακλείδης.

A Dioſcorus, Timotheus Dioſpolitanus, Macarius, Heraclammon, Cronius, Muis, Jacobus, Ariſton, Artemidorus, Phinees, Pſais, Heraclides.

Καὶ δεύτερον οἱ αὐτοί.

Et ſecundo iidem.

ΦΛΑΥΙΩ ΔΙΟΝΥΣΙΩ

τῷ λαμπροτάτῳ (2) Κόμητι, οἱ ἐν Τύρῳ ἀπ' Αἰγύπτου ἐλθόντες ἐπίσκοποι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας.

ΠΟΛΛΑΣ ὁρῶντες συσκευὰς καθ' ἡμῶν γινομένας, καὶ ἐπιβουλὰς (3) ἐκ συσκευῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ Νάρκισσον, καὶ Φλάκιλλον, καὶ Θεόγνιον, καὶ Μάριν, καὶ Θεόδωρον, καὶ Πατρόφιλον, οὓς κατὰ τὴν ἀρχὴν θελήσαντες παραιτήσασθαι, οὐκ ἐπετράπημεν, ἀνάγκην ἔχομεν ἐπὶ τήνδε τὴν διαμαρτυρίαν ἐλθεῖν. καὶ γὰρ πολλὴν ὑπὲρ Μελιτιανῶν ὁρῶμεν σπουδὴν γιγνομένην, κατὰ δὲ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δι' ἡμῶν ἐπιβουλήν. ὅθεν ἐπιδίδομέν σοι τήνδε τὴν ἐπιστολὴν, ἀξιοῦντες ἐν νῷ σε λαβεῖν τὸν θεὸν τὸν παντοκράτορα, τὸν τὴν βασιλείαν τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ θεοφιλεστάτου (4) βασιλέως Κωνσταντίνου διαφυλάττοντα, τηρῆσαι τὴν ἀκρόασιν τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων αὐτῷ τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ. C καὶ γὰρ εὔλογον ἀποσταλέντα σε παρὰ τῆς βασιλείας αὐτοῦ (5) καὶ ἡμῶν ἐπικαλεσαμένων τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ αὐτῷ τηρῆσαι τὸ πρᾶγμα. οὐκέτι γὰρ φέρομεν συσκευαζόμενοι καὶ ἐπιβουλευόμενοι διὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον τῶν προειρημένων· καὶ διὰ τοῦτο τῷ εὐσεβεστάτῳ καὶ (6) θεοφιλεστάτῳ βασιλεῖ τηρηθῆναι τὸ πρᾶγμα ἀξιοῦμεν παρ' ᾧ δυνάμεθα καὶ τὰ δίκαια τῆς ἐκκλησίας καὶ ἑαυτῶν παραθέσθαι. πειθόμεθα γὰρ ὅτι ἡ εὐσέβεια αὐτοῦ ἀκούσασα, οὐ καταγνώσεται ἡμῶν. καὶ πάλιν οὖν ὁρκίζομέν σε τὸν παντοκράτορα θεὸν, ἔτι τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα, ἀεὶ εἰς πολλὰς ἐτῶν περιόδους νικῶντα καὶ ὑγιαίνοντα, μετὰ τῶν παίδων τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ, μηδὲν πλέον πρᾶξαι, μηδὲ ἐπιτρέψαι τι σεαυτῷ ἐν τῇ συνόδῳ κινῆσαι περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, ἀλλὰ τηρῆσαι τῇ εὐσεβείᾳ αὐτοῦ τὴν ἀκρόασιν. περὶ δὲ τῶν αὐτῶν καὶ τοῖς κυρίοις μου ἐπισκόποις τοῖς ὀρθοδόξοις ἐδηλώσαμεν.

80. Ταῦτα δεξάμενος Ἀλέξανδρος ὁ ἐπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης ἔγραψε Διονυσίῳ τῷ Κόμητι ταῦτα.

FLAVIO DIONYSIO

Comiti illuſtriſſimo, Epiſcopi Catholicæ Eccleſiæ qui Tyrum ex Ægypto conceſſere.

B CUM plurimas videamus in nos conflatas conjurationes, inſidiaſque ſtructas ex conſpiratione Euſebii, Narciſſi, Flacilli, Theognii, Maris, Theodori & Patrophili: quos cum a principio recuſare vellemus, id minime nobis conceſſum eſt; ad hanc conteſtationem venire cogimur. Etenim hinc magnam de Meletianis geri ſolicitudinem, hinc ſtructas in catholicam Ægypti eccleſiam noſtri cauſa inſidias cernimus. Quapropter hanc tibi tradimus epiſtolam, rogantes ut in mente habens Deum omnipotentem, qui imperium tutatur piiſſimi & religioſiſſimi Conſtantini, eidem Imperatori piiſſimo rerum noſtrarum cognitionem reſerves. Æquum enim eſt te ab imperatoria majeſtate miſſum, nobis ejus pietatem appellantibus, totum ipſi reſervare negotium. Non enim ultra tolerare poſſumus conjurationes inſidiaſque, quibus nos prædicti Euſebiani adoriuntur: ideoque rem piiſſimo ac religioſiſſimo Imperatori reſervari poſtulamus, apud quem licebit Eccleſiæ jura noſtraque exponere. Confidimus enim Pietatem ejus, ubi rem audierit, nos non damnaturam. Itaque te iterum adjuramus per omnipotentem Deum, perque piiſſimum Imperatorem qui multis annorum circulis D victor ſemper incolumiſque cum filiis pietatis ſuæ perſeverat; ut nihil ultra aggrediare, neve quidpiam in ſynodo circa negotia noſtra moveas: ſed rei cognitionem ejus Pietati reſerves. Hæc ipſa ſignificavimus dominis noſtris Epiſcopis orthodoxis.

80. Horum certior factus Alexander Epiſcopus Theſſalonicenſis Dyoniſio Comiti hæc ſcripſit.

ΤΩ ΔΕΣΠΟΤΗ ΜΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΩ

Ἀλέξανδρος ἐπίσκοπος.

ΦΑΝΕΡΑΝ ὁρῶ κατὰ Ἀθανασίου συσκευὴν γενομένην· πάντας γὰρ οὓς παρῃτήσατο, (7) τούτους οὐκ οἶδα τί πεπονθότες ἀποστεῖλαι ἠθέλησαν, μηδὲ σημάναντες ἡμῖν. ἦν γὰρ δόξαν κατὰ τὸ αὐτὸ σκέψασθαι, τίνας δεήσει ἀποσταλῆναι. (8) συμβουλεῦσον οὖν μή τι προπετὲς γενέσθαι· ἐληλύθασι γὰρ πρός με τεθορυβημένοι, λέγοντες ἤδη τὰ θηρία ἐσφίχθαι, καὶ μέλλειν ἐξορμᾶν. περιηχήθησαν γὰρ ὡς Ἰωάννου τινὰς ἀποστείλαντος· μὴ προλαβόντες (9) καττύσωσιν ὡς ἂν ἐθέλοιεν. οἶδας γὰρ, ὅτι καὶ Κολλουθιανοὶ τῆς ἐκκλησίας ἐχθροὶ ὄντες, καὶ Ἀρειανοὶ, καὶ Μελιτιανοὶ, οὗτοι πάντες ἀλλήλοις σύμψηφοι γενόμενοι, δύνανται μεγάλα κακὰ ἐργάσασθαι. σκέψαι οὖν (10) τὸ συμφέρον, ἵνα μὴ ἀνακύψῃ τι σκυθρωπόν· καὶ αἰτίᾳ ὑποβληθῶμεν, ὡς οὐ κατὰ τὸ δίκαιον κρίναντες. κἀκεῖνοι μάλιστα ὑφορῶνται, μὴ διοδεύοντες τὰς ἐκκλησίας, ὧν οἱ ἐπίσκοποί εἰσιν ἐνταῦθα, φόβον ἐμποιήσαντες, ταράξωσι πά-

DOMINO MEO DIONYSIO

Alexander epiſcopus.

E APERTE video contra Athanaſium conflatam conſpirationem: quos enim ille recuſavit, hos omnes, neſcio quo conſilio, illi re nobis non indicata legarunt: tametſi decretum erat, ut in unum coacti deliberaremus, quinam eſſent eo mittendi. Conſule igitur & cave ne quid temere fiat, (conſternati quippe nonnulli me convenere, ajentes jam exhorruiſſe belluas, & jamjam impetum facturas: ex ſparſis quippe rumoribus compererant Joannem eo miſiſſe quoſdam) neve antevertentes quæ libuerit machinentur. Noſti enim Colluthianos Eccleſiæ hoſtes, Arianos item F Meletianoſque, qui omnes in eamdem convenere ſententiam, ingentia poſſe mala perpetrare. Perpendas velim quidnam e re fuerit, ut ne quid detrimenti emergat: neve nobis crimini detur ut qui ſecundum juſtitiam non judicaverimus. Et ſane maxime ſuſpicantur iidem, ne illi eccleſias, quarum hic adſunt epiſcopi, peragrantes, & ne metum populis incutientes, totam

(1) Reg. Μοὺις. Editi Μοῦϊς.
(2) Reg. Κόμιτι.
(3) ἐκ deeſt in editis. Ex Regio deſumtum eſt.
(4) βασιλέως deeſt in Reg.
(5) Hæc καὶ ἡμῶν ἐπικαλεσαμένων τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ, deerant in editis. Ex Regio mutuati ſumus.

(6) Reg. θεοσεβεστάτῳ.
(7) Ita Reg. In editis vero τούτους deeſt.
(8) Sic Reg. & Baſil. Editi male συμβουλεύει.
(9) Editi καττύσωσι. Reg. καττύσωσιν recte.
(10) Reg. quem ſequimur, τὸ συμφέρον. Editi τί συμφέρον.

tam perturbent Ægyptum, utpote qui Meletianis fint addicti. Ex maxima enim parte hoc jam fieri cernunt.

A σαν τὴν Αἴγυπτον, ὡς τοῖς Μελιτιανοῖς παραδοθέντες. (1) ἐκ τοῦ πλείστου γὰρ τοῦτο συνορῶσι γινόμενον.

AD HÆC DIONYSIUS

Comes Eusebianis rescripsit his verbis.

HÆC ipsa erant quæ nuper enarrabam Domino meo Flacillo, insurrexisse scilicet Athanasium, conquestum fuisse, quod ii ipsi legati fuerint, quos recusasset ipse: exclamasseque se injuria affici ac circumveniri. Hæc eadem Dominus animæ meæ Alexander per epistolam mihi suam indicavit. Utque notum vobis sit ex æquo & bono esse quæ mihi ab ejus mansuetudine scripta sunt; ea ipsa a vobis legenda subjunxi. Meministis autem priorum litterarum mearum, quibus mansuetudini vestræ significavi, legatos communi calculo ac decreto esse mittendos. Cavete igitur, ne quæ gesta sunt accusationi sint obnoxia: neve justæ querelæ ansam demus iis qui nos accusare voluerint. Ut enim accusantium partem gravari non decet, sic nec accusatorum. Existimo autem haud levem fore nos culpandi occasionem, si Dominus meus Alexander rebus gestis non consentire videatur.

82. Hæc dum ita gererentur, ab illis tanquam *a synodo prævaricatorum* secessimus: ea quippe solum agebant, quæ sibi placerent. Negotia autem quæ altera absente parte geruntur, ne minimam quidem vim habere, nullus hominum ignorat. Hoc enim & divina lege præcipitur: hoc & beatus Apostolus, dum similibus appeteretur insidiis, staretque coram judice, postulabat his verbis: *Oportebat Judæos ex Asia apud te præsto esse & accusare si quid haberent.* Quo tempore & Festus, Judæis tales insidias machinantibus, quales jam in nos isti struxerunt, ajebat: *Non est Romanis consuetudo aliquem hominem per gratiam tradere, priusquam is qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina.* Sed Eusebiani & legem adulterare ausi, & iniquis illis iniquiores sunt effecti: non enim ab ipso rei initio seorsum agere aggressi sunt; sed cum præsentibus nobis se longe inferiores esse senserunt; tum demum egressi, quemadmodum Judæi, consilium soli iniere, quomodo nobis de medio sublatis, ita hæresim introducerent, ut olim illi Barabbam postularant: hac enim de causa se hæc omnia fecisse ultro ipsi confessi sunt.

Hierem. 9.2.

Act. 24.19.

Act. 25.16.

83. Hæc quamquam satis sunt ad integram defensionem; attamen ut & eorum malignitas & veritatis libertas magis magisque innotescat, nihil molestum erit ea denuo memorare, palamque facere qua ratione suis ipsi rebus adversantia egerint, & quasi in tenebris consilia agitassent, in propria gesta impegerint, ac dum nos interficere peroptarent, seipsos quasi furentes confoderint. De mysteriis namque perquirentes, cum Judæos interrogarent, Catechumenosque examinarent: Ubinam, aientes, eratis quando Macarius accedens mensam subvertit? Respondere illi; Intus eramus. Non ergo fieri tum poterat oblatio, si quidem Cathecumeni intus erant. Hinc cum litteris suis undique pervulgarint, stante presbytero & sacra

ΠΡΟΣ ΤΑΥΤΑ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

ὁ Κόμης ἔγραψε τοῖς περὶ Εὐσέβιον ταῦτα.

ΤΑΥΤΑ ἦν ἃ νῦν διελεγόμην τοῖς κυρίοις μου τοῖς περὶ Φλάκιλλον, ὅτι Ἀθανάσιος ἐπιστὰς ἠτιάσατο, οὓς παρῃτησάμην, λέγων, τούτους ἀποστέλλεσθαι, καὶ βοῶν ὡς ἀδικούμενος καὶ περιγραφόμενος· ταῦτα καὶ ὁ κύριός μου τῆς ψυχῆς Ἀλέξανδρος ἀπέστειλε. καὶ ἵνα γνῶτε ὅτι κατὰ λόγον ἔχει τὰ γραφέντα μοι παρὰ τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, ὑπέταξα αὐτὰ ἀναγνωσθησόμενα ὑμῖν. μέμνησθε δὲ καὶ τῶν ἄνωθεν παρ' ἐμοῦ γραφέντων· ἐπέστειλα γὰρ ὑμῶν τῇ χρηστότητι, κύριοι, ὅτι χρὴ τοὺς ἀποστελλομένους κοινῇ κρίσει καὶ δόγματι ἀποσταλῆναι. ὁρᾶτε τοίνυν μὴ ἐγκλήματι ὑποπέσῃ τὰ γινόμενα, μηδὲ δικαίας μέμψεως ἀφορμὴν τοῖς βουλομένοις ἡμᾶς αἰτιάσασθαι δῶμεν. ὥσπερ γὰρ βαρεῖσθαι τὸ μέρος τῶν κατηγόρων οὐ προσήκει, οὕτως οὐδὲ τὸ τῶν φευγόντων. νομίζω δὲ οὐ μικρὰν εἶναι ἀφορμὴν καθ' ἡμῶν μέμψεως, ὅταν φαίνηται ὁ κύριός μου Ἀλέξανδρος μὴ συναινῶν τοῖς πραττομένοις.

B

C

82. (2) Τούτων οὕτω πραττομένων, ἀνεχωρήσαμεν ἀπ' αὐτῶν ὡς „ ἀπὸ συνόδου τῶν ἀθετούντων· „ ἃ γὰρ ἐβούλοντο ταῦτα καὶ ἔπραττον· ὅτι μὲν οὖν τὰ πραττόμενα κατὰ (3) μονομέρειαν, οὐδεμίαν ἔχει δύναμιν, οὐδείς ἐστιν ὃς ἀγνοεῖ τῶν πάντων ἀνθρώπων. τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεῖος νόμος κελεύει, τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ἀπόστολος πάσχων τοιαύτην ἐπιβουλὴν καὶ κρινόμενος ἠξίου, λέγων, „ ἔδει τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰου„ δαίους ἐπὶ σοῦ παρεῖναι, καὶ κατηγορεῖν εἴ τι ἔχοιεν· „ ὅτε καὶ ὁ Φῆστος, θελόντων τῶν Ἰουδαίων τοιαύτην ἐπιβουλὴν ἐργάσασθαι, οἵαν νῦν καθ' ἡμῶν οὗτοι πεποιήκασιν, ἔλεγεν, „ οὐκ ἔστιν ἔθος Ῥωμαίοις χαρίζε„ σθαί τινα ἄνθρωπον, πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ „ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηγόρους, τόπον τε ἀπολογίας „ λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. „ ἀλλ' οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ τὸν νόμον παραποιεῖν ἐτόλμησαν, καὶ πλέον τῶν ἀδικούντων ἀδικώτεροι γεγόνασιν. οὐ γὰρ ἐξ ἀρχῆς καταμόνας ἔπραξαν, ἀλλ' ὅτε παρόντων ἡμῶν ἠσθένησαν, τότε λοιπὸν ἐξελθόντες, ὡς Ἰουδαῖοι, συμβούλιον ἔλαβον καταμόνας, ὅπως ἡμᾶς μὲν ἀπολέσωσι, τὴν δὲ αἵρεσιν εἰσαγάγωσιν, ὡς ἐκεῖνοι τὸν Βαραββᾶν ᾐτήσαντο. τούτου χάριν αὐτοὶ ταῦτα πάντα πεποιηκέναι δι' ἑαυτῶν ὡμολόγησαν.

D

E

83. Καὶ εἰ ἀρκεῖ ταῦτα πρὸς πᾶσαν ἀπολογίαν, ὅμως ὑπὲρ τοῦ καὶ πλέον τούτων μὲν τὴν πονηρίαν δειχθῆναι, τῆς δὲ ἀληθείας τὴν ἐλευθερίαν, οὐδὲν ἐλύπει καὶ πάλιν ὑπομνῆσαι, καὶ δεῖξαι ὡς αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἐναντία ἔπραξαν, καὶ ὡς ἐν σκότῳ βουλευόμενοι, τοῖς ἑαυτῶν προσέκοπτον, καὶ θέλοντες ἡμᾶς ἀνελεῖν, ἑαυτοὺς ἔτρωσαν ὡς μαινόμενοι. περὶ μυστηρίων γὰρ ἐρευνῶντες, Ἰουδαίους ἀνέκρινον, καὶ κατηχουμένους ἐξήταζον· „ ποῦ ἦτε, ὅ„ τε Μακάριος ἦλθε, καὶ ἀνέτρεψε τὴν τράπε„ ζαν; κἀκεῖνοι ἀπεκρίναντο, ὅτι ἔνδον ὄντες „ ἐτυγχάνομεν. „ οὐκοῦν οὐκ ἦν προσφορὰ εἰ κατηχούμενοι ἔνδον ἦσαν. ἔπειτα γράψαντες πανταχοῦ, ὡς ἑστῶτος τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἐπιτελοῦντος

F

(1) ἐκ τοῦ πλείστου, alias *jamdiu* verti posset, aut forte *ex multo intervallo*. Mox. Reg. συνορᾷ.

(2) Editi sequentibus hæc præmittunt: Διήγησις πῶς ἀπὸ Τύρου ἀπῆλθεν εἰς Αἴγυπτον, ὁ πάπας Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος: *Narratio quomodo Tyro in Ægyptum concesserit Papa Athanasius Alexandriæ Episcopus.* Sed perperam; non enim in Ægyptum se contulit Athanasius Tyro secedens, sed Constantinopolim petiit, ut Constantino se sisteret. Basiliensis codex loco præcedentium hæc habet: Ἀπὸ Τύρου εἰς τὸν βασιλέα ὁ πάπας Ἀθανάσιος, rectius quam editi. In Regio quem sequimur eorum nihil habetur. Porro de Athanasii Tyro discessu, de quo ingentes controversiæ, in Athanasii vita disputavimus.

Ibidem Reg. πραχθέντων. Editi vero πραττομένων, quo item modo legit Nannius qui vertit, *Cum res ita ageretur*, quæ postrema lectio præstare videtur. Athanasius quippe rebus nondum confectis aufugit.

(3) Reg. μονομερείας. Mox idem ὅστις ἀγνοεῖ. Edi. ὃς ἀγνοεῖ.

λαιῶτος εἰσελθὼν Μακάριος ἀνέτρεψε πάντα, ἀνέκρινον οὓς ἠβούλοντο, ποῦ ἦν Ἰσχύρας ὅτε Μακάριος ἐπέστη· κἀκεῖνοι πάλιν ἀπεκρίναντο, ὅτι ἐν κελλίῳ νοσῶν κατακείμενος ἦν· οὐκοῦν οὐχ εἱστήκει ὁ κατακείμενος, οὐδὲ προσέφερεν ὁ ἐν κελλίῳ νοσῶν καὶ κατακείμενος. πρὸς τούτοις λέγοντος τοῦ Ἰσχύρα κεκαῦσθαι βιβλία παρὰ Μακαρίου, οἱ ὑποβληθέντες μάρτυρες ἔλεγον μηδέν τι τοιοῦτον γεγενῆσθαι, ἀλλὰ ψεύδεσθαι τὸν Ἰσχύραν. καὶ τὸ θαυμαστὸν, γράψαντες πάλιν πανταχοῦ, ἠφανίσθαι παρ' ἡμῶν τοὺς δυναμένους μαρτυρεῖν, τούτους φαινομένους ἀνέκρινον, καὶ οὐκ ᾐσχύνοντο βλέποντες ἑαυτοὺς συκοφάντας πανταχόθεν δεικνυμένους, καὶ ταῦτα κατὰ μόνας πράττοντας ὡς ἠβούλοντο· ἔνθεν μὲν γὰρ τοῖς μάρτυσι, καὶ ὁ ἔπαρχος ἠπείλει, καὶ οἱ στρατιῶται ἔτυπτον, ὁ δὲ κύριος τὴν ἀλήθειαν ἐξεκάλυπτε, καὶ συκοφάντας αὐτοὺς ἐδείκνυε. διὰ τοῦτο καὶ τὰ ὑπομνήματα ἔκρυψαν, καὶ αὐτοὶ μὲν ἔχον αὐτὰ, παρήγγειλαν δὲ τοῖς γράψασιν, ἀφανίσαι καὶ μηδενὶ τὸ σύνολον ἐκδοῦναι. ἀλλ' ἐσφάλησαν καὶ ἐν τούτῳ· ὁ μὲν γὰρ γράψας αὐτὰ, Ῥοῦφός ἐστιν, ὁ νῦν ἐν τῇ (1) Αὐγουσταλιανῇ Σπεκουλάτωρ, καὶ δύναται μαρτυρῆσαι· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον εἰς Ῥώμην αὐτὰ διὰ τῶν ἰδίων ἀπέστειλαν, καὶ Ἰούλιος ὁ ἐπίσκοπος αὐτά μοι διεπέμψατο. καὶ μαίνονται νῦν, ὅτι ἃ ἐκεῖνοι ἀποκρύπτειν ἐβούλοντο, ἡμεῖς (2) ἔχομεν, καὶ ἀνέγνωμεν.

A faciente, ingressum Macarium omnia evertisse, ea quoque de re quos libuit interrogarunt, ubinam esset Ischyras quo tempore Macarius irrupit. Responderunt iterum illi in cellula ægrum decubuisse. Non stabat igitur qui decumberet, neque offerebat qui in cellula ægrotus jaceret. Ad hæc testante Ischyra libros a Macario fuisse combustos, ipsi etiam subornati testes falsi sunt, nihil ejusmodi gestum fuisse, sed mentiri Ischyram. Quodque permirum habeatur, cum ubique litteris significarint, eos qui testimonium ferre possent abditos a nobis fuisse, eosdem coram B interrogarunt. Nec pudore affecti sunt etsi adverterent se undique sycophantas ostendi, & palam esse eos arbitratu suo clam hæc omnia egisse. Etenim testes nutibus monebant. Præfectus minabatur, milites cædebant: sed Dominus veritatem patefecit, eosque sycophantas demonstravit. Quamobrem monumenta occulta apud se servarunt, scriptoribus jubentes, ut illa occultarent ac nemini prorsus traderent. Sed cessit res contra ac rati erant: nam qui illa conscripsit Rufus, nunc in Augustaliana Speculator, hujusce rei C testimonium ferre potest: Eusebiani quoque ea per legatos suos Romam miserunt: mihique sunt ea ipsa a Julio episcopo transmissa. Et nunc insaniunt, quod videlicet quæ illi occultare peroptabant ea nos habuimus, ea legimus.

84. (3) Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συνθέντες, εὐθὺς καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ταῦτα ἔπραξαν ἐφανέρωσαν. ἀπερχόμενοι γὰρ, ἀπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν τοὺς Ἀρειανοὺς εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ, κἀκεῖ τούτους εἰς κοινωνίαν ἐδέξαντο, γράψαντες ἐπιστολὴν περὶ αὐτῶν, ἧς ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ μέρος ἐστὶ τοῦτο.

84. Hujusmodi res machinati, talia agendi causam mox palam fecere: inde namque profecti, Arianos secum Hierosolymam adduxere, iisque illic ad communionem admissis, epistolam scripsere, cujus hæc est pars ab initio.

(4) Η ΑΓΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις θεοῦ χάριτι συναχθεῖσα, τῇ (5) ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ τῇ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ τοῖς κατὰ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον, καὶ Θηβαΐδα, καὶ Λιβύην, καὶ Πεντάπολιν, καὶ τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις ἐν κυρίῳ χαίρειν.

SANCTA SYNODUS DEI

D *gratia Hierosolymis congregata, Ecclesiæ Dei quæ est Alexandriæ, omnibusque per Ægyptum, Thebaidem, Libyam & Pentapolim, & ubique terrarum Episcopis Presbyteris & Diaconis, in Domino salutem.*

ΠΑΣΙ μὲν ἡμῖν τοῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελθοῦσιν ἐξ ἐπαρχιῶν διαφόρων πρὸς τῇ μεγάλῃ πανηγύρει, ἣν ἐπὶ ἀφιερώσει τοῦ σωτηρίου μαρτυρίου, σπουδῇ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου, τῷ πάντων βασιλεῖ θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ κατασκευασθέντος ἐπετελέσαμεν, πλείονα θυμηδίαν ἡ τοῦ θεοῦ χάρις ἐνεποίησεν· αὐτός τε ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ γραμμάτων οἰκείων, τοῦθ' ὅπερ ἐχρῆν παρορμήσας, πάντα μὲν (6) ἐξορίσας τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ φθόνον, καὶ πᾶσαν μακρὰν ἀπελάσας βασκανίαν, δι' ἧς τὰ τοῦ θεοῦ μέλη πρότερον διειστήκει, ἡπλωμένῃ δὲ καὶ εἰρηναίᾳ ψυχῇ δέξασθαι τοὺς περὶ Ἄρειον, οὓς πρός τινα καιρὸν ὁ μισόκαλος φθόνος ἔξω γενέσθαι τῆς ἐκκλησίας εἰργάσατο· (7) ἐμαρτύρει δὲ τοῖς ἀνδράσιν ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς διὰ τῆς ἐπιστολῆς, πίστεως ὀρθοτομίαν, ἣν παρ' αὐτῶν πυθόμενος αὐτός τε δι' ἑαυτοῦ παρὰ ζώσης φωνῆς αὐτῶν (8) ἀκούσας ἀπεδέξατο, ἡμῖν τε φανερὰν κατεστήσατο, ὑποτάξας τοῖς ἑαυτοῦ γράμμασιν ἔγγραφον τὴν τῶν ἀνδρῶν ὀρθοδοξίαν.

NOBIS omnibus eumdem in locum ex diversis provinciis ad magnam solemnitatem congregatis; quam celebravimus in dedicatione Martyrii Salvatoris, a religiosissimo Imperatore Constantino in honorem omnium Imperatoris Dei & Christi ejus E excitati; ingentem lætitiam Dei gratia attulit. Ipse quoque religiosissimus Imperator suis nos litteris ad officium hortatus est, (ejecto ab ecclesia odio quocumque, omnique invidia per quam Dei membra antehac dissidebant procul abacta) ut simplici ac pacato animo, Arianos ad communionem admitteremus, quos ad quoddam temporis spatium omni infesta bono invidia foris Ecclesiam detinuit. Imo ipse religiosissimus Imperator per epistolam suam hujusmodi virorum rectam esse fidem testatus est: quam ipse, illis interrogatis, viva voce loquentes cum audisset, a se approbatam, nobis indicavit lit- F terisque suis sanam eorum fidei formulam subjunxit.

85. Τίς τούτων ἀκούων οὐ συνορᾷ τὴν συσκευήν; οὐ γὰρ ἔκρυψαν ἃ ἔπραξαν, ἢ τάχα καὶ μὴ βουλόμενοι τὴν ἀλήθειαν ὡμολόγησαν. εἰ γὰρ ἐγὼ ἤμην ὁ κωλύων τοὺς περὶ Ἄρειον εἰσελ-

85. Quis hujusmodi auditis verbis conspirationem non animadverterit? gesta namque sua non dissimularunt: aut fortasse vel inviti veritatem sunt confessi. Nam si ego is eram qui Arianos Ecclesię ingressu arce-

(1) Αὐγουσταλιανῇ. In Edicto XIII. Justiniani, ἡ ἀρχὴ ἥπερ ἐφέστηκε τοῖς Αἰγύπτου πράγμασι, φαμὲν δὲ τὴν Αὐγουσταλίων, *Præfectura rerum Ægyptiacarum quæ Augustaliorum vocatur*. hinc factum Αὐγουσταλιανὴ quæ pro ea ipsa præfectura sumi videtur. De Speculatoris officio actum supra num. 8.

(2) Reg. ἔσχομεν καὶ ἔγνωμεν.

(3) Hæc confer cum iis quæ in epistola ad Solitarios habentur infra num. 1. Porro quæ de Ario hic enarrantur, non ad hæresiarcham, sed ad hæresiarchæ cognominem ejusque sodalem nequidquam referre conatur postremus Socratis editor. Enimvero de ipso hæresiarcha hic agi certissimum est, ut in Epist. ad Solit. probabitur.

(4) Hæc epistola habetur infra de Synodis Arimini & Seleuciæ.

(5) Ita Reg. Editi vero ἐκκλησίᾳ θεοῦ ἐν τῇ, &c.

(6) Reg. ἐξορίσας. Editi male ἐξορίξας.

(7) In editis post εἰργάσατο, hæc habentur, καὶ ταῦτα μὲν ἡ ἁγία σύνοδος. & hic perperam terminatur epistola ad quam sequentia ἐμαρτύρει δὲ τοῖς, &c. pertinere liquet, tum ex contextu, tum ex libro de Synod. ubi hæc consequenter adjiciuntur.

(8) Reg. αὐτῶν. quæ vox deerat in editis.

rem: & illi post conflatam in me conspirationem ad A communionem sunt admissi; quid aliud dicendum, quam & hæc & universa eorum in nos facinora, Arianorum gratia perpetrata esse: & eo solum calicis fractionem Arseniique cædem esse confictam, ut impietatem in Ecclesiam introducerent, & ipsi minime deprehenderentur hæretici? ideo enim mihi antea Imperator litteris suis interminatus est. Nec puduit eos talia dicere, affirmareque recte sentire viros a tota œcumenica Synodo anathemate damnatos: neque sunt veriti tantam Synodum quantum licuit clam evertere: homines sane dictis gestisque suis temerarii. Porro merces sycophantiæ concessa multo magis eorum malignitatem impiumque propositum coarguit. Mareotes, uti supra dictum est, regio est B Alexandrina, in qua nunquam episcopus fuit, aut chorepiscopus: sed universæ illius regionis ecclesiæ Alexandrino parent episcopo. Presbyteri autem singuli suos vicos habent maximos, qui decem circiter sunt, imo plures numero. Vicus autem ubi habitat Ischyras omnium est minimus, & paucorum hominum, adeo ut non isthic, sed in proximo pago exstet ecclesia. Attamen virum qui presbyter non esset, in hujusmodi vico episcopum, contra antiquam traditionem statuere decreverunt: gnari sane quam indignum illud esset, sed coacti ob pactam calumniæ mercedem eo adducti sunt; ne si ingrate cum C sceleratissimo illo ageretur, veritatem ipse enuntiaret, Eusebianorumque palam faceret malignitatem. Certissimum tamen est eum non ecclesiam, non obsequentem populum habere, imo quasi canem ab omnibus expelli: nihilo tamen minus Imperatori auctores fuere, ut litteris ad Catholicum missis (illis quippe omnia licent) juberet ecclesiam Ischyræ ædificari; ut ea potitus, fide dignus haberetur cum de calice & de mensa ferret testimonium. Siquidem ideo hominem quamprimum episcopum nominari curarunt, quod, quia ecclesiam non habebat, nec presbyter erat, ideo sycophanta esse, ac omnia con- D finxisse deprehenderetur. Sane cum populus nullus, ac ne quidem propinqui ejus ipsi pareant; ut vacuum nomen, ita inefficacem servat epistolam: quam in argumentum teterrimi sui Eusebianorumque propositi exhibet, his descriptam verbis,

θῶν, κἀμοῦ συσκευὴν παθόντος ἐδέχθησαν, τί ἕτερόν ἐστιν, ἢ ὅτι ταῦτα δι' ἐκείνους γέγονε, καὶ πάντα καθ' ἡμῶν ἔπραξαν, καὶ πέπλασται ποτηρίου κλάσις, καὶ Ἀρσενίου φόνος, ἵνα μόνον τὴν ἀσέβειαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσαγάγωσι, καὶ μὴ ὡς αἱρετικοὶ καταγνωσθῶσι; τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ καὶ πρὸ τούτου γράφων ἐμοὶ βασιλεὺς ἠπείλησε. καὶ οὐκ ᾐδέσθησαν τοιαῦτα γράφοντες καὶ λέγοντες τούτους ὀρθῶς φρονεῖν, οὓς πᾶσα ἡ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἀνεθεμάτισε. καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὴν τηλικαύτην σύνοδον ἐν γωνίᾳ λύοντες τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, οἱ ταῦτα λέγοντες καὶ πράττοντες ἀκρίτως. καὶ ὁ μισθὸς δὲ τῆς συκοφαντίας ἔτι πλέον αὐτῶν τὴν πονηρίαν καὶ τὴν ἀσεβῆ πρόθεσιν δείκνυσιν. ὁ Μαρεώτης, καθὰ προεῖπον, χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐστὶ, καὶ οὐδέ ποτε ἐν τῇ χώρᾳ γέγονεν ἐπίσκοπος οὐδὲ χωρεπίσκοπος· ἀλλὰ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπῳ αἱ ἐκκλησίαι πάσης τῆς χώρας ὑπόκεινται· ἕκαστος δὲ τῶν πρεσβυτέρων ἔχει τὰς ἰδίας κώμας μεγίστας, (1) καὶ ἀριθμῷ δέκα που καὶ πλέονας· ἡ δὲ κώμη, ἔνθα οἰκεῖ ὁ Ἰσχύρας, βραχυτάτη καὶ ὀλίγων ἀνθρώπων ἐστὶν οὕτως, ὡς μηδὲ τὴν ἐκκλησίαν ἐκεῖ γεγενῆσθαι, ἀλλ' ἐν τῇ πλησίον κώμῃ. καὶ ὅμως τὸν μηδὲ πρεσβύτερον ἐν τῇ τοιαύτῃ κώμῃ, παρὰ τὴν παλαιὰν παράδοσιν, ἔδοξαν δῆθεν ὀνομάζειν ἐπίσκοπον, εἰδότες μὲν καὶ αὐτοὶ τὸ ἄτοπον, ἀναγκαζόμενοι δὲ ὅμως διὰ τὴν τῆς συκοφαντίας ὑπόσχεσιν ὑπέμειναν καὶ τοῦτο, ἵνα μὴ ἀγνωμονηθεὶς ὁ παμπόνηρος ἐκεῖνος ἐξείπῃ τὴν ἀλήθειαν, καὶ δείξῃ τὴν πονηρίαν τῶν περὶ Εὐσέβιον. ἀμέλει οὔτε ἐκκλησίαν, οὔτε λαοὺς πειθομένους ἔχει, ἀλλὰ καὶ (2) παρὰ πάντων, ὡς κύων διώκεται, καὶ ὅμως πεποιήκασι καὶ βασιλέα γράψαι τῷ Καθολικῷ (πάντα γὰρ αὐτοῖς ἔξεστιν) ἐκκλησίαν αὐτῷ γενέσθαι, ἵνα ταύτην ἔχων, ἀξιόπιστος φαίνηται περὶ ποτηρίου καὶ τραπέζης λέγων. καὶ γὰρ εὐθὺς πεποιήκασιν αὐτὸν ὀνομασθῆναι καὶ ἐπίσκοπον, ἐπειδὴ μὴ ἔχων ἐκκλησίαν, μηδὲ πρεσβύτερος ὅλως ὢν, ἐδείκνυτο συκοφάντης, καὶ πάντα πλαττόμενος. ἀμέλει μὴ ἔχων λαοὺς, μηδὲ τοὺς ἰδίους πειθομένους αὐτῷ, ὥσπερ (3) κενὸν τὸ ὄνομα, οὕτω καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἄπρακτον κατέχει, ἔλεγχον τῆς παμπονήρου προαιρέσεως αὐτοῦ καὶ τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐπιδεικνύμενος ταύτην.

EPISTOLA CATHOLICI.

Flavius Hemerius Exactori Mareotæ salutem.

Ischyra presbytero pietatem dominorum nostrorum Augustorum ac Cæsarum rogante, sibi in loco Pacis Secontaruri construi ecclesiam; jussit eorum divinitas ut id quamprimum efficiatur. Curato igitur ut exemplar nactus divini diplomatis, quod cum debita veneratione priore loco positum est, necnon monumenta coram mea sanctitate edita, ea cito * in compendium relata in commentarium reponas; ut quæ divinitus jussa sunt, ad exitum deduci queant.

* vel perlustrata.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ.

(4) Φλαύϊος Ἡμέριος Ἐξάκτορι Μαρεώτου χαίρειν.

E Ἰσχύρα τοῦ πρεσβυτέρου δεηθέντος τῆς εὐσεβείας τῶν δεσποτῶν ἡμῶν σεβαστῶν καὶ Καισάρων, ἐν τόπῳ εἰρήνης Σεκονταρούρου ἀνοικοδομηθῆναι ἐκκλησίαν, προσέταξεν ἡ θειότης αὐτῶν ἢ τάχος τοῦτο πραχθῆναι. φρόντισον τοίνυν προσυχὼν καὶ τῷ ἀντιτύπῳ τοῦ θείου γράμματος, ὃ μετὰ τοῦ οἰκείου σεβάσματος προτέτακται, καὶ τοῖς πραχθεῖσιν ἐπὶ τῆς ἐμῆς καθοσιώσεως ὑπομνήμασιν, ἐν τάχει τὴν σύνοψιν ποιησάμενος, εἰς τὴν τάξιν (5) ἀνενεγκεῖν, ἵνα τὰ θειωδῶς προσταχθέντα ἐπὶ πέρας ἀχθῆναι δυνηθῇ.

86. Ἐκεῖ-

(1) Reg. καὶ ἀριθμῷ δέκα που καὶ πλέων. Hunc porro locum ita intellectum vult Valesius in notis ad Socratem, p. 15. ut singuli Mareotici presbyteri, decem aut plures maximos pagos administrandos haberent. Sed vix suaderi queat tot tantosque vicos unicuique presbytero commissos fuisse. Et alioqui huic interpretationi repugnare videtur ipse Athanasius dum ait, Ischyræ pagum ita parvum fuisse, ut nulla in eo fuerit ecclesia: quo innuit in amplioribus quibusque ecclesiam, atque adeo presbyterum extitisse; vide num. 63. Quare decem tantum vicos, aut plures in tota regione recensere Athanasium existimamus. Et sane vox χώρα, quam usurpat Athanasius de Mareote loquens, non amplam regionem significare videtur; sed haud magnum terræ spatium: haud exigua tamen regio fuisset Mareotes, si presbyteri Mareotici qui novemdecim numerantur in subscriptionibus epistolæ Alexandri, decem maximos pagos, imo plures singuli administrandos habuissent. Ptolemæus octo urbes aut pagos recenset.

(2) Sic Reg. Editi παρὰ τῶν πάντων. Paulopost Editi Κολλούθῳ mendose habent, ubi omnes mss. Καθολικῷ. De Catholici officio supra, num. 14.

(3) Reg. καινόν.

(4) Ita Reg. Basil. vero Φλαύϊος Ἱμέριος ἐξάρκτωρ male. Sed pejus editi, Φλαύϊος Ἱμέριος ἔξαρχος Μαρεώτου, omisso χαίρειν. Ex supra dictis enim constat epistolam non esse Exarchi sive Præfecti, sed Catholici.

(5) Sic Reg. Editi ἀνεγκεῖν mendose.

86. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτως (1) ἐτύρβαζον, καὶ τὰς A συσκευὰς ἔπλαττον· ἡμεῖς δὲ ἀνελθόντες ἐδείξαμεν βασιλεῖ τὰς ἀδικίας τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἦν ὁ τὴν σύνοδον γενέσθαι κελεύσας, καὶ Κόμης αὐτοῦ καθηγεῖτο ταύτης. ἐκεῖνος τοίνυν ἀκούσας καὶ κινηθεὶς, ἔγραψε ταῦτα.

(2) ΝΙΚΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

μέγιστος σεβαστὸς τοῖς ἐν Τύρῳ συνελθοῦσιν ἐπισκόποις.

ΕΓΩ μὲν ἀγνοῶ, τίνα ἐστὶ τὰ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας συνόδου μετὰ θορύβου καὶ χειμῶνος κριθέντα. δοκεῖ B δέ πως ὑπό τινος ἀταξίας ταραχώδους ἡ ἀλήθεια διεστράφθαι, ὑμῶν δηλαδὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς πλησίον ἐρεσχελίαν, ἣν ἀήττητον εἶναι βούλεσθε, τὰ τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα μὴ συνορώντων. ἀλλ' ἔσται τῆς θείας προνοίας ἔργον, καὶ τὰ τῆς φιλονεικίας ταύτης κακὰ φανερῶς ἁλόντα διασκεδάσαι, καὶ ἡμῖν διαῤῥήδην ἐπιδεῖξαι, εἴ τινα τῆς ἀληθείας αὐτόθι συνελθόντες ἐποιήσασθε φροντίδα, καὶ εἰ τὰ κεκριμένα χωρίς τινος χάριτος καὶ ἀπεχθείας ἐκρίνατε. τοιγαροῦν ἠπειγμένως πάντας ὑμᾶς πρὸς τὴν ἐμὴν (3) συνελθεῖν εὐσέβειαν βούλομαι, ἵνα τὴν τῶν πεπραγμένων ὑμῖν ἀκρίβειαν (4) δι' ὑμῶν αὐτῶν παραστήσητε. C τίνος δὲ ἕνεκεν ταῦτα γράψαι πρὸς ὑμᾶς ἐδικαίωσα, καὶ ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτὸν διὰ τοῦ γράμματος καλῶ, ἐκ τῶν ἑπομένων γνώσεσθε. ἐπιβαίνοντί μοι λοιπὸν τῆς ἐπωνύμου ἡμῶν καὶ πανευδαίμονος πατρίδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (5) συνέβαινε δὲ τηνικαῦτα ἐφ' ἵππου ὀχεῖσθαι. ἐξαίφνης Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος ἐν μέσῃ τῇ λεωφόρῳ μετὰ ἑτέρων τινων, οὓς περὶ αὐτὸν εἶχεν, ἀπροσδόκητος οὕτως προσῆλθεν, ὡς καὶ παρέχειν ἐκπλήξεως ἀφορμήν. μαρτυρεῖ μοι γὰρ ὁ πάντων ἔφορος Θεὸς, ὡς οὐδὲ ἐπιγνῶναι αὐτὸν ὅστις ἦν, παρὰ τὴν πρώτην ὄψιν ἠδυνήθην, εἰ μὴ τῶν ἡμετέρων τινὲς, καὶ ὅστις ἦν καὶ τὴν ἀδικίαν ἣν πέπονθε, διηγήσασθαι πυνθανομένοις, ὥσπερ εἰκὸς, D ἀπήγγειλαν ἡμῖν. ἐγὼ μὲν οὖν οὔτε διελέχθην αὐτῷ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, οὔτε ὁμιλίας ἐκοινώνησα. ὡς δὲ ἐκεῖνος μὲν ἀκουσθῆναι ἠξίου, ἐγὼ δὲ παρῃτούμην, καὶ μικροῦ δεῖν ἀπελαύνεσθαι αὐτὸν ἐκέλευον, μετὰ πλείονος παῤῥησίας, οὐδὲν ἕτερον ἑαυτῷ παρ' ἡμῶν, ἢ τὴν ὑμετέραν ἄφιξιν ἠξίωσεν ὑπάρξαι, ἵνα ὑμῶν παρόντων, ἃ πέπονθεν ἀναγκαίως, ἀποδύρασθαι δυνηθῇ. (6) ὅπερ ἐπειδὴ εὔλογον εἶναί μοι καὶ τοῖς καιροῖς πρέπον κατεφαίνετο, ἀσμένως ταῦτα γραφῆναι πρὸς ὑμᾶς ἔταξα, ἵνα πάντες ὅσοι τὴν σύνοδον τὴν ἐν Τύρῳ γενομένην (7) ἀνεπληρώσατε, ἀνυπερθέτως εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς ἐμῆς ἡμερότητος ἐπειχθῆτε, τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἐπιδείξοντες τὸ τῆς ὑμε- E τέρας κρίσεως καθαρόν τε καὶ ἀδιάστροφον· ἐπ' ἐμοῦ δηλαδὴ, ὃν τοῦ Θεοῦ εἶναι γνήσιον θεράποντα οὐδ' ἂν ὑμεῖς ἀρνηθείητε. τοιγαροῦν διὰ τῆς ἐμῆς πρὸς Θεὸν λατρείας τὰ πανταχοῦ εἰρηνεύεται, καὶ (8) τῶν βαρβάρων αὐτῶν τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα γνησίως εὐλογούμενον, οἳ μέχρι νῦν τὴν ἀλήθειαν ἠγνόουν. δῆλον δὲ, ὅτι ὁ τὴν ἀλήθειαν ἀγνοῶν, οὐδὲ τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκει. πλὴν ὅμως, καθὰ προείρηται, καὶ οἱ βάρβαροι νῦν δι' ἐμὲ τὸν τοῦ Θεοῦ θεράποντα γνήσιον, ἐπέγνωσαν τὸν Θεὸν, καὶ εὐλαβεῖσθαι μεμαθήκασιν, ὃν ὑπερασπίζειν (9) μου πανταχοῦ καὶ προνοεῖσθαι, τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ᾔσθοντο, ὅθεν μάλιστα καὶ ἴσασι τὸν Θεὸν, ὃν ἐκεῖνοι μὲν διὰ τὸν πρὸς ἡμᾶς φόβον εὐλαβοῦνται, F (10) ἡμεῖς δὲ οἱ τὰ ἅγια μυστήρια τῆς εὐμενείας αὐτοῦ δοκοῦν-

86. Hæc igitur illi machinabantur, talesque conflabant conspirationes. Nos autem Imperatorem adeuntes, injurias ab Eusebianis illatas ipsi renuntiavimus; utpote qui synodum cogi jussisset, cui præsidebat ejus Comes. Iis auditis ille, graviter commotus, has scripsit litteras.

VICTOR CONSTANTINUS

Maximus Augustus Episcopis qui Tyrum convenere.

EQUIDEM ignoro quænam sint a vestra synodo turbulenter ac tumultuose judicata: veritas quippe tumultu ac confusione quadam oppressa videtur, vobis scilicet ob mutuam contentionem, quam invictam vultis, quæ Deo placent minime spectantibus. Sed erit illud divinæ providentiæ opus, istiusmodi discordiæ mala manifesto deprehensa dissipare, nobisque palam facere si qua vobis fuerit illic congregatis veritatis cura, & si judicia vestra citra gratiam ullam vel odium lata fuerint. Quocirca vos omnes quamprimum Pietatem nostram convenire volo, rerum a vobis gestarum accurate rationem coram reddituros. Porro quæ causa mihi fuerit hæc ad vos scribendi, vosque per litteras meas accersendi, ex sequentibus cognoscetis. Ingredienti mihi cognominem ac felicissimam patriam meam Constantinopolim, & equo tum insidenti, derepente Athanasius episcopus media in via cum nonnullis aliis se comitantibus ita inexpectatus occurrit, ut stuporem mihi attulerit. Testis mihi est omnium spectator Deus, me primo aspectu non agnovisse hominem: sed e nostris quidam & virum quis esset, & quibus affectus esset injuriis, nobis sciscitantibus, ut fieri solet, indicarunt. Tunc temporis igitur hominem non sum alloquutus, nec vel minimum cum eo sermonem feci. Rogante autem illo ut sibi aurem præberem, meque e converso id abnuente, ac propemodum jubente amoveri virum; majore cum fiducia ille nihil se postulare dixit, quam ut vos huc concedere juberem; quo præsentibus vobis de illatis sibi injuriis posset conqueri. Quod cum mihi æquum temporique congruum visum sit, hæc libenti animo ad vos scribenda jussi; ut quotquot Tyri congregatam synodum composuistis, quam maturrime ad exercitum meæ Clementiæ properetis, sinceritatem integritatemque judicii vestri ex operibus ipsis comprobaturi, coram me scilicet quem sincerum Dei esse famulum ne vos quidem ipsi inficias ire potestis. Et sane mea erga Deum religio causa est cur ubique terrarum pax habeatur, ipsis etiam barbaris qui hactenus veritatis ignari erant nomen Dei sincere laudantibus: planum est autem veritatis ignarum, etiam Deum ignorare. Attamen, uti supra dixi ipsi barbari, mea sinceri Dei famuli opera, Deum agnoverunt ac colere didicerunt: quem mihi ubique propugnatorem esse, meisque rebus providere reapse sunt experti: unde ad Dei notitiam devenere: quem illi quidem metu nostri venerantur, nos autem qui sancta mysteria clementiæ ejus

præ

(1) Reg. ἐτύρβαζον optime. Edit. Commel. ἐθύρβαζον. Edit. Paris. ἐθήρβαζον.

(2) Hanc epistolam integram refert Socr. lib. 1. cap. 34. Sozom. lib. 2. cap. 28. Niceph. lib. 8. cap. 50. Historia Tripart. lib. 3. cap. 7.

(3) Socr. ἀνελθεῖν. Soz. & Niceph. ἐλθεῖν. Epiphanius Scholasticus, *concurrere*, cum Athanasio nempe.

(4) Sozom. καὶ ἐφ' ὑμῶν αὐτῶν.

(5) Sozom. συνέβαινε δέ με. Socrat. vero με post ἐφ' ἵππου. Paulopost Socr. μετὰ ἱερέων τινῶν, cui lectioni favet Epiphanius Scholasticus: *cum quibusdam sacerdotibus*. Sozom. vero & Niceph. cum Athanasio μετὰ ἑτέρων τινῶν.

(6) Socr. ἔδει.

(7) Reg. & Socr. ἀνεπληρώσατε. Editi vero & Sozom. ἐπληρώσατε. Infra Reg. Basil. Socr. Sozom. ἐπιδείξοντες, & ita legendum. Editi mendose ἐπιδείξαντες.

(8) Socr. καὶ ὑπὸ τῶν βαρβάρων αὐτῶν &c. Sozom. & Niceph. καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα γνησίως εὐλογούντων. Utraque lectio quadrat, Athanasiana vero vitiata videtur, licet eadem in omnibus editis & mss exstet. Epiphanius Scholast. totum hunc locum sic habet: *Igitur ubique pacificatur Dei nomen, & integre benedicitur per meam in Deo culturam etiam apud ipsos Barbaros, qui veritatem hactenus ignorabant.*

(9) Sic Reg. Socr. & Soz. Editi μοι mendose.

(10) Epiphanius Scholast. ὑμεῖς legit, habet enim *vos*. Mox Socr. μυστήρια τῆς ἐκκλησίας, sed τῆς εὐμενείας legitur in omnibus Athanasii editis & mss. ut apud Soz. & Niceph. Epiphanius etiam Scholasticus habet, *clementia*.

præ nobis ferre videmur, nequaquam enim dixerim custodire, nos inquam nihil agimus quam quæ discordiam odiumque spectant, imo, ut apertius loquar, quæ ad humani generis perniciem vergunt. Verum, uti jam dictum est, maturate & ad nos quam celerrime properate: certumque habetote me toto virium conatu nisurum, ut illa potissimum in Dei lege firma & immota serventur, quibus nec vituperium nec infamia quæpiam possit inhærere: dissipatis scilicet, penitus oppressis, ac funditus deletis legis inimicis, qui specie sancti nominis, multiplices ac diversas proferunt blasphemias.

87. His acceptis Eusebiani conscii suorum facinorum, cæteris episcopis quominus Imperatorem adirent prohibitis, ipsi soli, Eusebius scilicet, Theognius, Patrophilus, alter Eusebius, Ursacius & Valens cum advenissent, nullam amplius fecere de calice vel de Arsenio mentionem: hæc quippe ultra movere ausi non sunt; sed aliud crimen ipsum spectans Imperatorem commenti, ajebant: Minatus est Athanasius se impediturum quominus solitum frumentum Alexandria in patriam tuam transvehatur. Hoc etiam audiere qui tum aderant Adamantius, Anubion, Agathammon, Arbethion, & Petrus episcopi: quod item ipsa probavit Imperatoris ira; nam qui ejusmodi litteras ante scripserat, illorumque iniquitatem damnarat, hac audita calumnia statim excanduit, ac nostra non exspectata defensione, nos relegavit in Gallias. Attamen illud ipsum eorum malignitatem magis coarguit: nam beatæ memoriæ Constantinus junior cum nos in patriam remitteret, memor eorum quæ pater suus scripsisset, has & ipse misit litteras.

A τες προβάλλεσθαι, οὐ γὰρ ἂν εἴποιμι φυλάττειν, ἡμεῖς φημι, οὐδὲν πράττομεν ἢ τὰ πρὸς διχόνοιαν καὶ (1) μῖσος συντείνοντα, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, τὰ πρὸς ὄλεθρον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἔχοντα τὴν ἀναφοράν. ἀλλ᾽ ἐπείχθητε, καθὰ προείρηται, πρὸς ἡμᾶς σπουδάσατε πάντες ᾗ τάχος, πεπεισμένοι ὡς παντὶ σθένει κατορθῶσαι πειράσομαι, ὅπως ἐν τῷ νόμῳ θεοῦ ταῦτα ἐξαιρέτως ἀδιάπτωτα φυλάττηται, οἷς οὔτε ψόγος, οὔτε κακοδοξία τις συνήσεται προσπλακῆναι, διασκεδασθέντων δηλαδὴ καὶ συντριβέντων ἄρδην, καὶ παντελῶς ἀφανισθέντων τῶν ἐχθρῶν τοῦ νόμου, οἵτινες ἐπὶ προσχήματι τοῦ ἁγίου ὀνόματος, ποικίλας καὶ διαφόρους βλασφημίας παρέχουσιν.

B 87. Ταῦτα μαθόντες οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ εἰδότες ἃ πεποιήκασι, τοὺς μὲν ἄλλους ἐπισκόπους ἐκώλυσαν ἀνελθεῖν, αὐτοὶ δὲ μόνοι, Εὐσέβιος, Θεόγνιος, Πατρόφιλος, (2) ἕτερος Εὐσέβιος, καὶ Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης ἀνελθόντες, οὐκέτι περὶ ποτηρίου καὶ Ἀρσενίου ἔλεγον, παῤῥησίαν γὰρ οὐκ εἶχον, ἄλλην δὲ πλάσαντες κατηγορίαν τὴν εἰς βασιλέα φθάνουσαν, εἰρήκασιν αὐτῷ τῷ βασιλεῖ, ὅτι ἠπείλησεν Ἀθανάσιος κωλύσειν τὸν σῖτον τὸν εἰς τὴν πατρίδα σου πεμπόμενον ἀπὸ Ἀλεξανδρείας· καὶ τοῦτο παρόντες μὲν Ἀδαμάντιος, (3) καὶ Ἀνουβίων, Ἀγαθάμμων, Ἀρβεθίων, Πέτρος, οἱ ἐπίσκοποι C ἤκουσαν. ἔδειξε δὲ καὶ ὁ θυμὸς τοῦ βασιλέως. ὁ γὰρ τοιαῦτα γράψας, καὶ καταγινώσκων τῆς ἀδικίας αὐτῶν, ὡς ἤκουσε τὴν τοιαύτην διαβολὴν, εὐθὺς ἐπυρώθη, καὶ ἀντὶ τῆς ἀκροάσεως, εἰς τὰς Γαλλίας ἡμᾶς ἀπέστειλεν. ἀλλὰ καὶ τοῦτο μᾶλλον αὐτῶν δείκνυσι τὴν πονηρίαν· ὁ γὰρ μακαρίτης Κωνσταντῖνος ὁ νεώτερος, ἀποστέλλων ἡμᾶς εἰς τὴν πατρίδα, καὶ μεμνημένος, ὧν ἔγραψεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἔγραψε καὶ αὐτὸς ταῦτα.

CONSTANTINUS CÆSAR

D

Populo catholicæ Ecclesiæ Urbis Alexandriæ.

NEc sacræ mentis vestræ notitiam præteriisse arbitror, ideo Athanasium adorandæ legis interpretem in Gallias ad quoddam tempus missum fuisse, ut ne immanium ejus hostium feritas, quæ in periculum sacri illius capitis imminebat, eorumdemque improborum perversitas ad nefaria sustinenda eum cogeret. Ad eam igitur eludendam, e faucibus adorientium se virorum ereptus, ac sub me degere jussus, in hac urbe ubi commoratus est, omnibus necessariis abundavit: tametsi ejus præclara virtus divinis freta auxiliis, durioris fortunæ vilipendit ærumnas. Proinde etsi dominus noster Constantinus Augustus pater meus vestræ dilectissimæ pietati eumdem episcopum restituere, ac in pristinum reducere locum decreverat; quia tamen humana sorte præoccupatus, antequam votum implesset suum ex hac vita migravit, consentaneum mihi existimavi divæ memoriæ Imperatoris propositum hæreditate acceptum exsequi. Porro Athanasius quantæ nobis venerationi fuerit, cum ad conspectum vestrum venerit, agnoscetis. Nec mirum est si quid ejus gratia fecerim: ad hoc enim & desiderii vestri imago, & tanti viri species nos movit atque concitavit. Divina

(4) ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙΣΑΡ

τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας πόλεως Ἀλεξανδρείας.

ΟΥΔΕ (5) τὴν τῆς ὑμετέρας ἱερᾶς ἐννοίας ἀποπεφευγέναι γνῶσιν οἶμαι, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην πρὸς καιρὸν εἰς τὰς Γαλλίας ἀπεστάλθαι, ἵν᾽ ἐπειδὴ ἡ ἀγριότης τῶν αἱμοβόρων αὐτοῦ καὶ πολεμίων ἐχθρῶν εἰς κίνδυνον τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐπέμενε, μὴ ἄρα διὰ τῆς τῶν φαύλων διαστροφῆς ἀνήκεστα ὑποστῇ. πρὸς τὸ διαπαῖξαι τοίνυν ταύτην, ἀφαιρεθεὶς τῶν φαρύγγων τῶν ἐπικειμένων αὐτῷ ἀνδρῶν, E ὑπ᾽ ἐμοὶ διάγειν (6) κεκέλευσαι, ὥστε ὡς ἐν ταύτῃ τῇ πόλει, ἐν ᾗ διέτριβε, πᾶσι τοῖς ἀναγκαίοις ἐμπλεονάζειν, εἰ καὶ τὰ μάλιστα αὐτοῦ ἡ ἀοίδιμος ἀρετὴ ταῖς θείαις πεποιθυῖα βοηθείαις, καὶ τὰ τῆς τραχυτέρας τύχης ἄχθη ἐξουθενεῖ. τοιγαροῦν εἰ καὶ τὰ μάλιστα πρὸς τὴν προσφιλεστάτην ὑμῶν θεοσέβειαν, ὁ δεσπότης ἡμῶν (7) Κωνσταντῖνος ὁ σεβαστὸς, ὁ ἐμὸς πατὴρ, τὸν αὐτὸν ἐπίσκοπον τῷ ἰδίῳ τόπῳ ἀποδοῦναι προῄρητο, ὅμως ἐπειδὴ ἀνθρωπίνῳ κλήρῳ προληφθεὶς πρὸ τοῦ τὴν εὐχὴν πληρῶσαι ἀνεπαύσατο, ἀκόλουθον ἡγησάμην τὴν προαίρεσιν τοῦ τῆς θείας μνήμης βασιλέως διαδεξάμενος πληρῶσαι. ὅστις ἐπειδὰν τῆς ὑμετέρας (8) τύχοι προσόψεως, ὅσης αἰ- F δοῦς τετύχηκε, γνώσεσθε. οὐ γὰρ θαυμαστὸν, εἴ τι δ᾽ ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ πεποίηκα. καὶ γὰρ τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἥ τε τοῦ ὑμετέρου πόθου εἰκὼν, καὶ τὸ τοῦ τηλικούτου ἀνδρὸς σχῆμα, εἰς τοῦτο ἐκίνει καὶ προέτρεπεν. ἡ θεία πρόνοια

(1) Editi μῦσος. Reg. secunda manu μῖσος, & sic Socr. Soz. & Niceph. Epiph. Schol. *odia*.

(2) Sic Reg. & Basil. Editi vero καὶ ἕτερος.

(3) In Reg. καὶ deest ante Ἀνουβίων. Mox Ἀρβεθίων. supra num. 78. legitur Ἀρβαυθίων, & ad calcem epistolæ ad Solit. Ἀρβαυθίωνος. Errat Socrates qui hos episcopos quos quatuor tantum ille nominat, Athanasii accusatores apud Imperatorem fuisse refert l. 1, c. 35. cujus errorem secutus est Baronius. Enimvero constat eos Athanasii partibus addictos fuisse. Vide supra in subscriptionibus epistolæ ad Dionysium Comitem ubi illi quinque episcopi recensentur. Mox Reg. & Basil. ἔδειξε δὲ καί. In editis δὲ deest.

(4) Habetur apud Socratem l. 2. c. 3. Sozomenum l. 3 c. 2. Theod. pag. 69. Nicephorum & in Historia Tripart. l. 4. c. 2.

(5) Theod. & Soz. οὐδὲν τὴν τῆς.

(6) κελευσθεὶς Socr. Infra idem ἐκπλεονάζειν.

(7) Socrat. Sozom. & Theodoretus ὁ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντῖνος, & ita legit Epiphanius Scholast. Paulopost ὅμως ἐπειδὴ sic Reg. Socr. Soz. Theod. sed in editis Athanasii ἐπειδὴ deerat.

(8) Socr. Soz. Theod. τύχῃ προσόψεως, ὅσης παρ᾽ ἐμοῦ αἰδοῦς.

νοίᾳ ὑμᾶς (1) διαφυλάξαι, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. (2) ἐδόθη πρὸ δεκαπέντε Καλανδῶν Ἰουλίων ἐν Τρεβέροις.

A providentia vos servet, dilecti fratres. Datum Treviris decimoquinto Calendas Julias.

88. Ταύτης τῆς αἰτίας οὔσης, δι᾽ ἣν ἀπεστάλημεν εἰς τὰς Γαλλίας, τίς πάλιν οὐ συνορᾷ τὴν μὲν τοῦ βασιλέως προαίρεσιν, τὴν δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον φονικὴν ψυχήν; καὶ ὅτι τοῦτο πεποίηκε βασιλεὺς, ἵνα μή τινα μείζονα σκευὴν βουλεύσωνται· ἐπήκουσε γὰρ ἁπλῶς. αὕτη τῶν περὶ Εὐσέβιον ἡ πρᾶξις, αὕτη τῆς καθ᾽ ἡμῶν συσκευῆς ἡ μηχανή· τίς ταῦτα συνορῶν οὐκ ἂν εἴποι μηδὲν κατὰ χάριν ὑπὲρ ἡμῶν γεγενῆσθαι· ἀλλ᾽ ὅτι δικαίως καὶ ἀκολούθως τὸ τοσοῦτον πλῆθος τῶν ἐπισκόπων, καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ B τοιαῦτα μὲν ὑπὲρ ἡμῶν ἔγραψε, τῆς δὲ συκοφαντίας τῶν ἐχθρῶν κατέγνωσαν; τίς τὰ τοιαῦτα καὶ (3) τοσαῦτα θεωρήσας οὐκ ἂν εἴποι, ὅτι καὶ Οὐάλης καὶ Οὐρσάκιος εἰκότως κατέγνωσαν ἑαυτῶν, καὶ μεταγινώσκοντες τοιαῦτα καθ᾽ ἑαυτῶν ἔγραψαν, μᾶλλον ἑλόμενοι πρὸς ὀλίγον αἰσχυνθῆναι, (4) ἢ αἰωνίως τὴν τῶν συκοφαντῶν ὑπομεῖναι τιμωρίαν;

88. Cum igitur hac de causa in Gallias simus relegati; quisnam Imperatoris propositum, sanguinariumque Eusebianorum animum hinc non animadvertat? quis non videat Imperatorem illud eo egisse, ut ne majorem illi in nos conflarent conspirationem? nam simplici animo aurem illis præbuit. Hoc fuit Eusebianorum opus: hæc ipsa suæ in nos conspirationis molimina. Quis hæc advertens non fateatur nullam indulgentiam aut gratiam in causa nostra locum habuisse, sed jure & merito tantam episcoporum turbam & privatim singulos, & congregatos, talia in nostram defensionem conscripsisse, inimicorumque sycophantiam damnasse? Quis conspectis hujusmodi rebus non fateatur Valentem & Ursacium jure sese reos declarasse, ac resipiscentes, ejusmodi litteras adversum se conscripsisse, quod mallent aliquantisper pudore suffundi quam æternum sycophantarum supplicium luere?

89. Διὰ τοῦτο γὰρ δικαίως καὶ ἐκκλησιαστικῶς ποιοῦντες καὶ οἱ μακάριοι συλλειτουργοὶ ἡμῶν, ἐπειδή τινες ἀμφίβολα τὰ καθ᾽ ἡμᾶς ἔλεγον, καὶ ἀκυροῦν ἐβιάζοντο τὰ ὑπὲρ ἡμῶν κριθέντα, πάντα παθεῖν C ὑπέμειναν νῦν, καὶ ἐξορισθῆναι εἵλοντο, ἢ λυομένας ἰδεῖν τὰς (5) τοσούτων ἐπισκόπων κρίσεις. εἰ μὲν οὖν πρὸς τοὺς βουλευσαμένους καθ᾽ ἡμῶν, καὶ ἐθελήσαντας ἀνατρέψαι τὰ ὑπὲρ ἡμῶν, ἄχρι λόγων ἦσαν ἐνστάντες οἱ ἀληθῶς ἐπίσκοποι, ἢ (6) τυχόντες ἦσαν ἄνδρες, ἀλλὰ μὴ ἐπισήμων πόλεων, καὶ κεφαλαὶ τοσούτων ἐκκλησιῶν, ἦν ἂν ὑποπτεύειν μὴ ἄρα κεχαρισμένα πάλιν ποιοῦντες ἐφιλονείκησαν καὶ νῦν αὐτοί. ὅτε δὲ καὶ λογισμοῖς ἔπαθον καὶ ἐξορισμὸν ὑπέμειναν, καὶ Λιβέριός ἐστιν ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος· εἰ γὰρ καὶ εἰς τέλος οὐχ ὑπέμεινε τοῦ ἐξορισμοῦ τὴν θλίψιν, ὅμως διετίαν D ἔμεινεν ἐν τῇ μετοικίᾳ, γινώσκων τὴν καθ᾽ ἡμῶν συσκευήν. καὶ ἐπειδὴ καὶ Ὅσιος ὁ μέγας ἐστὶ, καὶ οἱ τῆς Ἰταλίας, καὶ οἱ τῶν Γαλλιῶν, καὶ ἄλλοι ἀπὸ Σπανιῶν, καὶ ἀπ᾽ Αἰγύπτου, καὶ Λιβύης, καὶ οἱ τῆς Πενταπόλεως πάντες. εἰ γὰρ καὶ πρὸς ὀλίγον φοβηθεὶς τὰς ἀπειλὰς Κωνσταντίου, ἔδοξεν ἐκείνοις μὴ ἀντιλέγειν, ἀλλ᾽ ἡ πολλὴ βία καὶ τυραννικὴ ἐξουσία Κωνσταντίου, καὶ αἱ πλεῖσται ὕβρεις καὶ (7) πληγαὶ, δείκνυσιν ὅτι μὴ καταγνοὺς ἡμῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ γήρως, οὐ

89. Idcirco recte & juxta ecclesiasticas leges, beati comministri nostri, cum nonnulli dubias esse res nostras affirmarent, niterenturque judicia pro nobis lata abrogare, ærumnas quaslibet sustinere, in exsiliumque pelli maluerunt, quam tot tantorumque episcoporum judicia abrogata cernere. Si itaque veri episcopi nostris insidiatoribus, qui ea quæ pro nobis gesta essent subvertere conabantur, verborum tantum tenus obstitissent: aut si vulgares fuissent homines, & non eximiarum urbium episcopi & capita tantarum ecclesiarum; suspicandum sane foret, ne gratia quadam aut favore ducti, nostri causa jam contenderent. Cum autem non solum verbis mihi patrocinati fuerint, sed etiam exsilium sustinuerint, ex eorumque numero sit Liberius Romæ episcopus; nam etsi exsilii ærumnas ad finem usque non toleraverit, attamen quod conflatam in nos conspirationem probe nosset, biennio in exsilii loco est commoratus: cum etiam ex eorum numero sit magnus ille Hosius, cum episcopis Italiæ, Galliarum, & aliis ex Hispaniis, ex Ægypto, & ex Libya, omnibusque Pentapoleos episcopis: nam licet ille ad breve tempus Constantii minis perterritus, iis non obsistere videretur, attamen ingens illa vis, atque tyrannica Constantii potestas, necnon plurimæ illæ contumeliæ & plagæ palam faciunt eum, non quod reos nos existimaret, sed quod propter senectutis infirmitatem plagas non fer-

(1) Reg. διαφυλάξει. Socr. Sozom. Theod. διαφυλάξοι.

(2) ἐδόθη πρὸ δεκαπέντε Καλανδῶν Ἰουλίων ἐν Τρεβέροις. *Datum Treviris xv. Calendas Julias*, id est, 17. Junii. De anno autem disputant recentiores. Valesius 337. alii vero sequentem adsignant: litem resolvunt Athanasius & Theodoretus. Ille in epistola ad Solit. paulopost initium: ταῦτα συνορῶντες, ait, οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ, Κωνσταντῖνος, Κωνστάντιος, καὶ Κώνστας, ἐποίησαν πάντας μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐπανελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐκκλησίαν· γράψαντες περὶ μὲν τῶν ἄλλων, ἰδίᾳ τῇ ἑκάστου ἐκκλησίᾳ· περὶ δὲ Ἀθανασίου ταῦτα. *Hæc cum animadverterent tres fratres, Constantinus, Constantius & Constans, post patris obitum, omnes in patriam & ecclesiam suam reverti jusserunt: scribentes quidem de singulis ad proprias ecclesias, de Athanasio autem ad hunc modum.* Post hæc subjicitur initium epistolæ Constantini junioris. Hinc sane liquet ex trium fratrum consensu exules omnes revocatos fuisse; atque adeo non anno 337. sed sequente, 17. Junii scriptam fuisse hanc epistolam, Athanasiumque ex Galliis rediisse. Cum enim anno 337. Maji vigesima secunda Constantinus obierit, vix 17. Junii ejusdem anni nuntium obitus Constantinopoli Treviros pervenisse credatur. Nec tam modico temporis intervallo, fratres Cæsares tanto itinere disjuncti, ac tam gravibus alias negotiis implicati, communi consensu exules revocare ac litteras exulibus tradere potuerunt. Quæ sententia validissime firmatur Theodoreti testimonio qui l. 2. c. 1. ait Athanasium biennio & quatuor menses Treviris commoratum. Cum enim Athanasius initio anni 336. Treviros advenerit, non potuit nisi anno 338. duos annos & quatuor menses ibidem confecisse.

(3) καὶ τοσαῦτα, deest in Edit. Paris. sed in Edit. Commel. & in mss. legitur. Paulopost Reg. κατέγνωσαν ἑαυτῶν. Editi κατέγνωσαν αὐτῶν.

(4) His, ἢ αἰωνίως τὴν τῶν συκοφαντῶν ὑπομεῖναι τιμωρίαν terminatur secunda pars Apologiæ. Siquidem antequam illam ordiatur, ait Athanasius num. 58. se illam ideo conscripsisse, ut palam faceret episcopos non gratia quadam, sed jure & merito litteras innocentiæ suæ testes scripsisse: ut item ostenderet Ursacium & Valentem veritatem esse confessos. Quamobrem Apologiam claudens ait se utrumque exploratum fecisse; Episcopos scilicet jure & merito, & non gratia quadam pro sua defensione scripsisse: Ursacium vero & Valentem jure se reos declarasse, maluisseque aliquantisper pudore suffundi, quam in æternum sycophantarum supplicium luere. His autem postremis verbis innuitur Ursacium & Valentem nondum in Arianam impietatem recidisse quando Athanasius hanc edidit Apologiam: atque adeo eam ante annum 352. scriptam fuisse, ut initio monuimus. Et vero si Ursacius & Valens Athanasii accusatoribus sese jam denuo sociassent, uti fecere circa annum 351. vel 352. an credibile est illud ab Athanasio prætermittendum fuisse? an eorum resipiscentiam ex metu æterni supplicii provenisse Athanasius dixisset, si Ursacius ipse cum Valente jam declarassent se solo Constantis Imperatoris metu eo adductos fuisse, ut accusationes suas falsas esse faterentur quæ tamen veræ fuissent; quod illos postea fecisse Athanasius testatur in Epist. ad Solitarios? Hinc sane liquet ea quæ subsequuntur διὰ τοῦτο γὰρ δικαίως, &c. usque ad finem, diu post scriptam Apologiam hic addita fuisse, post lapsum scilicet Liberii & Hosii, qui in annum cadit 357.

(5) Reg. τῶν τοσούτων.

(6) Reg. ἢ οἱ τυχόντες. Paulopost Reg. ἦν ἂν ὑποπτεύειν. Editi vero minus recte ἦν ἂν ὑποπτεύειν.

(7) Reg. πληγαί. Editi vero, ἀπειλαὶ, quænam sit vera lectio, dubium.

ferret, ad tempus illis cessisse; æquum sane fuerit omnes, utpote rei certiores factos, injustitiam illam, & vim nobis illatam magis ac magis odisse ac perhorrescere: ideo maxime quod planissimnm sit nos nulla alia de causa quam propter Arianam impietatem, hujusmodi mala esse perpessos.

90. Si quis igitur quæ nos spectant, simulque Eusebianorum sycophantiam ediscere cupiat, is quæ nostri gratia scripta sunt legat, testesque accipiat, non unum aut duos, vel tres, sed tantam episcoporum multitudinem; testes iterum sumat, Liberium & Hosium, eorumque socios, qui cum adversum nos gesta facinora conspicerent, extrema pati maluerunt, quam aut veritatem, aut judicium nostri gratia datum prodere: idque ex bono & sancto consilio egerunt; mala enim quæ isti perpessi sunt, quam vim alii quoque episcopi pertulerint, indicant. Sunt autem ea ipsa monumenta & cippi contra Arianam hæresim, & contra sycophantarum malitiam erecta: sunt etiam forma & exemplar posteris nostris, ut pro veritate usque ad mortem decertent, Arianamque hæresim, Christo inimicam, & Antichristi prodromum perhorrescant, neque illis adversum nos loquentibus fidem habeant. Apologia enim suffragiumque tot ac talium episcoporum, pro fide digno sufficientique innocentiæ nostræ testimonio habenda sunt.

A φέρων τὰς πληγάς, πρὸς καιρὸν εἶξεν αὐτοῖς· δίκαιόν ἐστι πλέον πάντας ὡς πληροφορηθέντας, μισεῖν καὶ ἀποστρέφεσθαι τὴν ἀδικίαν, καὶ τὴν βίαν τὴν καθ' ἡμῶν γενομένην· διὰ τὸ μάλιστα δὲ οὐδὲν ἕτερον, ἢ διὰ τὴν Ἀρειανὴν ἀσέβειαν συνέστηκεν ἡμᾶς ταῦτα πεπονθέναι.

90. Εἴ τις τοίνυν βούλεται τά τε καθ' ἡμᾶς μαθεῖν καὶ τὴν τῶν περὶ Εὐσέβιον συκοφαντίαν, ἐντυγχανέτω τοῖς γραφεῖσιν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ μάρτυρας ἐχέτω, οὐχ ἕνα, ἢ δύο, ἢ τρεῖς, ἀλλὰ τοσοῦτον πλῆθος ἐπισκόπων, καὶ τούτων μάρτυρας πάλιν λαμβανέτω, τοὺς περὶ Λιβέριον καὶ Ὅσιον, καὶ τοὺς σὺν B αὐτοῖς, οἵ τινες ὁρῶντες τὰ καθ' ἡμῶν γενόμενα, πάντα παθεῖν ὑπέμειναν, ἢ προδοῦναι τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν κρίσιν, (1) τοῦτο δὲ καλῶς καὶ ὁσίως βουλόμενοι πεποιήκασιν· ἃ γὰρ οὗτοι πεπόνθασι, δείκνυσι μὲν τὴν ἀνάγκην, ἣν καὶ οἱ ἄλλοι ἐπίσκοποι πεπόνθασιν. ἔστι δὲ ὑπομνήματα μὲν καὶ στηλογραφία κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως καὶ τῆς πονηρίας τῶν συκοφαντῶν, ὑπογραμμὸς δὲ καὶ τύπος τοῖς μετὰ ταῦτα γιγνομένοις, ἀγωνίζεσθαι μὲν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μέχρι θανάτου, ἀποστρέφεσθαι δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, χριστομάχον οὖσαν, καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομον, μὴ πιστεύειν δὲ τοῖς καθ' ἡμῶν ἐπι- C χειροῦσι λέγειν. ἀξιόπιστος γὰρ καὶ ἱκανὴ μαρτυρία τῶν τοιούτων καὶ τοσούτων ἐπισκόπων ἡ ὑπὲρ ἡμῶν ἀπολογία καὶ ψῆφος.

(1) Reg. τοῦτο δὲ καλῶς. Editi τοῦτο καὶ καλῶς.

ADMONITIO IN EPISTOLAM
DE DECRETIS NICÆNÆ SYNODI
CONTRA ARIANOS.

I. QUÆ *sequitur epistola, responsum est S. Athanasii ad amicum. Hic nimirum cum in disputatione, quam cum nonnullis Arianæ hæresis propugnatoribus habuerat, impia Arii dogmata plene confutasset; illi, contra quos disputabat, quid responderent anxii, postremo se converterunt ad criminandum sanctam Synodum Nicænam, quod vocabula non scripta, id est, quæ in sacris Scripturis non exstant, in fidei definitione adhibuerit, nempe voces* ex substantia & consubstantialis: *quos tametsi ita rixantes & nugantes penitus compescuit, tamen ut accuratius quæ in Synodo Nicæna contra Arium & Arianos gesta essent resciret, rogavit S. Athanasium, ut qui ipse Concilio adfuerat, rem totam, prout acta fuerat, sibi vellet narrare: quod hac in epistola abunde præstat Athanasius.*

II. *Ac primo quidem exagitat Arianorum inconstantiam in sententiis mutandis, quod pravæ doctrinæ signum evidens esse ait, cum constantia sit veræ indicium certum. Tum breviter commemorat quomodo Synodus se erga Eusebianos initio gesserit: ac postquam ipse in Eusebianos Arianamque impietatem prolixe satis invectus est, variaque illorum refellit argumenta: ut depellat criminationem qua Arii fautores in Synodum Nicænam utebantur, quod scilicet novæ excogitaverit vocabula, dilucide exponit, quonam pacto dolus astutiaque Eusebianorum Patres compulerit ad declarandum Filium esse* ex substantia *Patris & Patri* consubstantialem. *Quod idem etiam refert epistola ad Afros.*

III. *Quamvis autem concedat Athanasius dictiones* ex substantia & consubstantialis *in Scripturis sacris non legi, tamen rem ipsam in eis contineri ostendit, nec eas a Synodo fuisse inventas, sed longe antea ab antiquioribus usurpatas; Theognostum enim olim docuisse* substantiam Filii esse ex substantia Patris absque ulla divisione natam. *Dionysii quoque Alexandrini affert auctoritatem asserentis* Filium esse Patri consubstantialem. *Nam cum eum quidam criminarentur negasse Filium esse Patri* consubstantialem, *ipse Dionysio Romæ episcopo, cui se purgat, scribit se tantum dixisse dictionem illam nusquam reperiri in sacris Scripturis, non autem rem ipsam reprobare, sed potius amplecti. Quod sane illustre argumentum est hujus vocis antiquitatis.*

IV. *Insigne etiam ibidem monumentum catholicæ fidei circa SS. Trinitatem adducit, fragmentum videlicet libri Dionysii Romæ episcopi adversus Sabellianos. Erant enim hujus ætate qui, ut Sabellium refellerent, docebant tres SS. Trinitatis hypostases esse a se invicem diversas, ac proinde tres quasi Deos prædicabant: alii autem ajebant Verbum opus & rem factam esse. Utrosque jure coarguit Dionysius, docetque contra illos tres SS. Trinitatis hypostases non esse divisas a se invicem, nec Filium esse factum sed genitum.*

V. *Origenis quoque testimonio utitur Athanasius docentis* Verbum æternum esse ejusdemque ac Patrem substantiæ. *Nam quæ in ejus operibus videntur huic catholicæ sententiæ esse contraria, ait Athanasius illum non ex propria mente proponere, sed ex eorum quibuscum disputabat. Nec vero aliquibus mirum videri debet ea, quæ postmodum dictitabant Ariani, hic ab Origene aperte condemnari, hæc nimirum verba,* Fuit aliquando, cum non esset Filius: *siquidem id necessario sequitur ex* illo-

illorum Sententia qui Filium non semper fuisse arbitrabantur. Hinc Dionysius Romanus in loco, cujus mox meminimus, sic loquitur: Si factus est Filius; fuit aliquando cum non esset; *quam impietatem Origenes eodem modo ac ille impugnat. Quapropter cum Origenis temporibus essent qui idem sentirent, quod postea Ariani: nil profecto mirum, si eosdem quoque loquendi modos adhiberent. Sed ex his satis fuerit observare fuisse longe ante Arium, Arianæ impietatis præcursores.*

VI. *Postremo S. Athanasius de voce* ἀγενήτου *disputat. Hanc Arianos a profanis auctoribus mutuatos esse ait, ut, post explosas alias eorum voculas, suam impietatem novo hoc vocabulo tegerent. Nam cum solum Patrem* ἀγένητον, non-factum, *dicendum esse vellent, concludebant Filium* γενητὸν, factum, *debere dici. Verum fraudem istam aperit & repellit Athanasius, docetque Deum* non-factum *appellari, quatenus* τοῖς γενητοῖς rebus factis *opponitur, sed appellari* Patrem *cum refertur ad Filium. De voce* ἀγενήτου *disserit quoque Orat.* 1. *contra Arianos, & in epistola de Synodis Arimini & Seleuciæ, in qua circa finem locum affert epistolæ S. Ignatii ad Ephesios scribentis Dominum esse simul* γενητὸν factum & ἀγένητον non-factum. *Scilicet, ut explicat S. Doctor, Dominus* γενητὸς factus *dicitur, quatenus homo, &* ἀγένητος non-factus, *quatenus Deus. Ibidem quoque non negat aliquos post Ignatium Doctores solum Patrem dixisse* ἀγένητον non-factum: *at respondet eos ita locutos, non quod Filium* γενητὸν factum *putarent, sed ut Patrem nullam sui causam habere significarent, esseque Patrem sapientiæ, per quam omnia* γενητὰ facta *fecit.*

VII. *Ex his porro aliisque infra ad num.* 28. *dicendis, liquet* ἀγένητον *legendum esse, non vero* ἀγέννητον. *Nam* ἀγένητον *Athanasius semper opponit* τῷ γενητῷ. *At* ἀγέννητον *significat* non-genitum, *opponiturque* τῷ γεννητῷ genito, *quo sane modo verum est solum Patrem esse* ἀγέννητον, *& Filium* γεννητὸν *utpote a Patre genitum, uti luculenter docet S. Joannes Damascenus lib.* 1. *orthodoxæ fidei cap.* 9. *his verbis:* χρὴ γὰρ εἰδέναι ὅτι τὸ ἀγένητον δι᾽ ἑνὸς ν γραφόμενον τὸ ἄκτιστον ἤτοι μὴ γενόμενον σημαίνει. τὸ δὲ ἀγέννητον διὰ τῶν δύο νν γραφόμενον, δηλοῖ τὸ μὴ γεννηθέν .... κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον σημαινόμενον κοινωνοῦσιν αἱ τρεῖς τῆς ἁγίας θεότητος ὑπέρθεοι ὑποστάσεις· ὁμοούσιοι γὰρ καὶ ἄκτιστοι ὑπάρχουσι. κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σημαινόμενον, οὐδαμῶς. μόνος γὰρ ὁ πατὴρ ἀγέννητος· οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρας ἐστὶν αὐτῷ ὑποστάσεως τὸ εἶναι. *Id est:* Sciendum est vocem ἀγένητον per unum ν scriptam, significare quod increatum est, sive quod non est factum. At vox ἀγέννητον per duo νν scripta, significat quod non est genitum.....Ea vox secundum primam significationem communis est tribus sanctæ divinitatis hypostasibus divinissimis; nam consubstantiales sunt & increatæ; sed juxta secundam significationem non est communis; siquidem solus Pater est ἀγέννητος *non-genitus*, quippe qui non sit ex alia hypostasi. *Eadem totidem verbis exstant in libro de SS. Trinitate cap.* VIII. *in fine* VI. *Tomi operum S. Cyrilli Alexandrini.*

VIII. *Videtur tamen antiquis scriptoribus ignota fuisse hujusmodi distinctio. Namque Cicero Tusculan.* I. τὸ ἀγένητον *vertit* id cujus nulla est origo, *&*, quod non oritur vel nascitur: *sic enim hæc Platonis in Phædro verba reddit,* ἀρχὴ δὲ ἀγένητον, principii autem nulla est origo: ἐπειδὴ δὲ ἀγένητόν ἐστι, quod si nusquam oritur: ἐξ ἀνάγκης ἀγένητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη, natura animi neque nata certe est, & æterna est. *Verum nec illi etiam videntur posuisse discrimen inter* non nasci *sive* non gigni, *&* non fieri. *S. Hilarius libro contra Constantium, num.* 16. *eamdem vocem reddit* innascibilem, *nisi forte legerit* ἀγέννητον. Novitates vocum, *inquit ille ad Constantium*, sed profanas devitari jubet Apostolus. Tu cur pias excludis, cum præsertim ab eo dictum sit: omnis scriptura divinitus inspirata utilis est? INNASCIBILEM scriptum nusquam legis, numquid & hoc negandum erit, quia novum est? *Notanda quoque Tertulliani verba, qui libro de anima cap.* IV. *vocem* ἀγένητον *ex Platonis loco paulo ante citato simul* innatum & infectum *reddit*. Consequens enim est, *inquit*, ut ex Dei flatu animam professi, initium ei deputemus. Hoc Plato excludit, INNATAM ET INFECTAM animam volens: & natam autem docemus & factam, ex initii constitutione. Nec statim erravimus utrumque dicentes, quia scilicet aliud sit natum, aliud factum, utpote illud animalibus competens. Differentiæ autem, sua habendo loca & tempora, habent aliquando & passivitatis commercia. Capit itaque & facturam pro nasci poni; siquidem omne, quod quoquo modo accipit esse, generatur. Nam & factor ipse parens facti potest dici: sic & Plato utitur. *Hæc ille.*

IX. *De tempore quo hæc data fuit epistola dicendum restat. Constat compositam fuisse post Eusebii Cæsariensis mortem: nam Acacio ejus successore scripta est, ut patet num.* 3. *Certum quoque est scriptam fuisse mortuo Eusebio Nicomediensi, quandoquidem de eo, tanquam qui non amplius esset superstes, passim loquitur Athanasius. Denique pacis tempore nullaque in Athanasium grassante persecutione editam esse innuunt hæc verba quæ num.* 2. *habentur:* Ne mireris, si nunc ita se gerant (Ariani:) siquidem haud multo post futurum est, ut iidem ad injurias se se convertant; deindeque cohortem & tribunum nobis minitabuntur: his enim tota innititur perversa illorum doctrina. *Ex quibus perspicuum fuerit hæc tunc scripsisse S. Athanasium, cum quiescerent Ariani, nihilque contra ipsum palam molirentur. Quocirca statuendum videtur scriptam esse hanc Epistolam ab anno* 350. *ad annum* 354. *nempe post reditum Athanasii Alexandriam occiso Gregorio Alexandriæ pseudoepiscopo, antequam eum iterum vexare cœperit Constantius.*

X. *In fine subjecimus Epistolam Eusebii Cæsariensis ad suæ Parœciæ homines, quemadmodum se subjecisse ait S. Athanasius num.* 3. *ut & exstat in manuscripto Regio ac in Basiliensi Felckmanni, eaque in tomo* 2. *editionis Commelianæ inserta est, cum sero nimis animadversa, suo loco amplius reponi jam non posset, ut ibidem dicitur. In aliis autem editionibus penitus omissa fuit.*

SAN-

SANCTI PATRIS NOSTRI

Athanasii Archiepiscopi Alexandrini Epistola.

Quod Nicæna synodus perspecta Eusebianorum calliditate, congruenter & pie quæ adversus Arianam hæresim decreta sunt ediderit.

Scripta ab anno 350. ad annum 354.

1. RECTE quidem tu fecisti, qui tuam cum Arianæ hæresis propugnatoribus disputationem mihi significaveris, adfuisseque inter eos, nonnullos ex Eusebii sodalibus, plurimosque e fratribus qui fidem Ecclesiæ sequuntur. Tua igitur quæ vero Christi amore ardet vigilantia, mihi valde placuit, eaque impiam hæresim egregie confutavit. Vehementer autem illorum impudentiam sum admiratus, quod tametsi clare ostensum fuit Arianorum rationes futiles admodum & inanes esse, ipsique ab omnibus, omnis nequitiæ condemnati fuerunt, tamen nihilominus more Judæorum murmurent ac identidem dicant: Quare qui Nicææ convenerunt, vocabula non scripta, nempe *ex substantia* & *consubstantiale* scripsere? Tu quidem ut vir disertus, illos ita etiam tergiversantes nihil nisi falsa effutire demonstrasti: at illi nihil alienum a pravitate suæ mentis committunt, cum varias comminiscuntur difficultates. Tam sunt enim inconstantes in variandis sententiis, quam chamæleontes in mutando colore. Hinc cum convincuntur, erubescunt: hærent autem cum examinantur, ac tandem vana impudenter prætexunt, quæ si quis refellerit, non defatigantur donec ea quæ nulla sunt excogitaverint, & inania, ut scriptum est, fuerint meditati, nec aliam ob causam nisi ut impii permaneant. Id autem nihil aliud sane est, quam propriæ ipsorum insipientiæ evidens argumentum, nec non Judaicæ, uti jam dixi, nequitiæ imitatio. Siquidem Judæi cum a veritate convicti, oculos contra eam attollere non valerent, hujusmodi interrogatiunculis se obtegebant: *Quod tu facis signum ut videamus & credamus tibi? Quid operaris?* Quamquam, tot signa fierent, ut etiam ipsi cogerentur dicere: *Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?* Nam mortui excitabantur, claudi ambulabant, videbant cæci, leprosi purgabantur, aqua mutabatur in vinum, & quinque panibus quinque millia hominum sunt saturati. Hinc omnes quidem Dominum admirabantur & adorabant, fatebanturque in ipso impleri prophetias, eumque Deum & Filium Dei esse. Soli autem Pharisæi, tametsi sole clariora erant signa, nihilominus tanquam imperiti murmurabant & ajebant: Quare *tu homo cum sis, facis teipsum Deum?* Stulti profecto vereque mente cæci, quos scilicet potius ita loqui decuisset: Quare tu Deus cum sis, homo factus es? Siquidem Deum illum esse opera ipsa ostendebant. Ita enim illi & Patris benignitatem fuissent venerati, & illius factam nostri causa dispensationem non potuissent non admirari. Verum tantum aberat ut id dicerent, ut etiam nec quæ fiebant, vellent videre; vel si videbant: (nec enim ista poterant non videre) rursus ad aliam confugiebant querelam. Cur Sabbato, inquiebant, paralyticum sanas, & visum cæco nato restituis? Hæc autem speciosæ dumtaxat causæ erant, nihilque aliud, nisi merum murmur. Illi enim etiam cum aliis diebus Dominus omnem morbum & infirmitatem sanaret, more solito conquerebantur, malebantque, Beelzebul eum appellantes, in impietatis suspicionem venire, quam propriam abjicere nequitiam. Hinc licet Salvator variis multisque modis suam ipse divinitatem pa-

Arianorum levitas & inconstantia in mutandis sententiis.

Psal. 2. 1.

Joan. 6. 30.

Joan. 11. 47.

Joan. 10. 33.

Joan. 5. & 9.

A

(1) ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ

ἡμῶν Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας ἐπιστολή.

Ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἑωρακυῖα τὴν πανουργίαν τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἐξέθετο πρεπόντως καὶ εὐσεβῶς κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως τὰ ὁρισθέντα.

1. ΚΑΛΩΣ ἐποίησας, δηλώσας μοι τὴν γενομένην παρὰ σοῦ ζήτησιν πρὸς τοὺς τὰ Ἀρείου πρεσβεύοντας, ἐν οἷς ἦσαν καί τινες τῶν Εὐσεβίου ἑταίρων, καὶ πλεῖστοι δὲ τῶν τὰ τῆς B ἐκκλησίας φρονούντων ἀδελφῶν. τὴν μὲν οὖν σὴν φιλόχριστον νῆψιν ἀπεδεξάμην, καλῶς διελέγξασαν τὴν τῆς αἱρέσεως ἀσέβειαν· τὴν δ' ἐκείνων ἀναισχυντίαν τεθαύμακα, ὅτι καίτοι καὶ Ἀρειανῶν λογισμῶν δειχθέντων σαθρῶν τε καὶ ματαίων, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντων αὐτοὶ καταγνωσθέντες ἐπὶ πάσῃ κακοφροσύνῃ, ὅμως καὶ μετὰ ταῦτα διεγόγγυζον κατὰ τοὺς Ἰουδαίους, λέγοντες· διὰ τί οἱ ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες ἔγραψαν ἀγράφους λέξεις, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας, καὶ τὸ ὁμοούσιον; σὺ μὲν (2) οὖν, ὡς λόγιος ἀνήρ, καὶ οὕτως αὐτοὺς σχηματιζομένους οὐδὲν ἧττον C ἀπέδειξας κενολογοῦντας. ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲν ξένον τῆς ἑαυτῶν κακονοίας πράττουσι, πλαττόμενοι προφάσεις. εἰσὶ γὰρ ποικίλοι καὶ παλίμβολοι τὰς γνώμας, ὡς οἱ χαμαιλέοντες ἐν τοῖς χρώμασι, καὶ ἐλεγχόμενοι μὲν ἐρυθριῶσιν, ἀνακρινόμενοι δὲ ἀποροῦσι, καὶ λοιπὸν ἀναιδευόμενοι προφασίζονται. ἂν δέ τις αὐτοὺς καὶ ἐν τούτοις διελέγξῃ, κάμνουσιν ἕως ἂν ἐπινοήσωσι τὰ μὴ ὄντα, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον λογίζωνται μάταια, ἵνα μόνον διαμείνωσιν ἀσεβοῦντες. τὸ δὲ τοιοῦτον ἐπιχείρημα οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ γνώρισμα μὲν ἄντικρυς τῆς ἀλογίας αὐτῶν, μίμησις δὲ, καθὰ προεῖπον, τῆς Ἰουδαϊκῆς κακοηθείας. D καὶ γὰρ ἐλεγχόμενοι κἀκεῖνοι παρὰ τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ δυνάμενοι πρὸς αὐτὴν ἀντιβλέπειν, ἐπροφασίζοντο λέγοντες· „τί ποιεῖς σὺ σημεῖον, ἵνα ἴδωμεν „καὶ πιστεύσωμέν σοι; τί ἐργάζῃ; „καίτοι σημείων τοσούτων γενομένων, ὥστε λέγειν καὶ αὐτούς· „τί ποιοῦ„μεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα; „νεκροὶ γὰρ ἠγείροντο, χωλοὶ περιεπάτουν, τυφλοὶ ἀνέβλεπον, λεπροὶ ἐκαθαρίζοντο, καὶ τὸ ὕδωρ οἶνος ἐγίνετο, καὶ ἀπὸ πέντε ἄρτων ἐκορέσθησαν πεντακισχίλιοι. καὶ οἱ μὲν πάντες ἐθαύμαζον καὶ προσεκύνουν τὸν κύριον, ὁμολογοῦντες ἐν αὐτῷ πληροῦ- E σθαι τὰς προφητείας, καὶ αὐτὸν εἶναι θεὸν τοῦ θεοῦ τὸν υἱόν· μόνοι δὲ οἱ Φαρισαῖοι εἰ καὶ (3) λαμπρότερα ἡλίου φαινόμενα ἦν τὰ σημεῖα, ὅμως πάλιν ἐγόγγυζον, ὡς ἀμαθεῖς, καὶ ἔλεγον· „διατί „σὺ ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν θεόν; „ἄφρονες καὶ τῷ ὄντι τυφλοὶ τὴν διάνοιαν. δέον τὸ ἔμπαλιν αὐτοὺς λέγειν, διατί σὺ θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγονας; τὰ γὰρ ἔργα θεὸν αὐτὸν ἐδείκνυεν, ἵνα τὴν μὲν ἀγαθότητα τοῦ πατρὸς προσκυνήσωσι, τὴν δὲ δι' ἡμᾶς αὐτοῦ οἰκονομίαν θαυμάσωσι· τοῦτο μὲν οὔτε ἔλεγον, ἀλλ' οὔτε τὰ γινόμενα βλέπειν ἐβούλοντο. ἢ ἔβλεπον μέν· ἐξ ἀνάγκης γὰρ ἦν ὁρᾶν αὐτά· πάλιν δὲ ἐγόγγυζον μεταβαλλόμενοι, F διατί ἐν τῷ σαββάτῳ θεραπεύεις τὸν παραλυτικὸν, καὶ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν τότε ποιεῖς ἀναβλέπειν; τοῦτο δὲ πρόφασις πάλιν ἦν, καὶ μόνον γογγυσμός. καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἄλλαις ἡμέραις θεραπεύοντος τοῦ κυρίου πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, ἐκεῖνοι συνήθως ἐμέμφοντο, καὶ μᾶλλον ἤθελον ἀθεότητος ἔχειν ὑπόνοιαν, (4) Βεελζεβοὺλ ὀνομάζοντες, ἢ ἀρνήσασθαι τὴν ἰδίαν πονηρίαν. ἀλλὰ καὶ οὕτως τοῦ σωτῆρος πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως δεικνύοντος (5) ἑαυτοῦ τὴν θεότητα,

(1) Regius mss. τοῦ αὐτοῦ ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, &c. In editis post τὰ ὁρισθέντα, additur, ἐπιστολή: sed aptius collocatur ante ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ &c.

(2) Sic Reg. At in aliis & editis οὖν deest.

(3) Reg. λαμπρότερον.

(4) Ita Reg. & Basil. Editi vero mendose addunt τήν.

(5) Sic Reg. Alii vero & editi, αὐτοῦ.

τα, καὶ εὐαγγελιζομένου πᾶσι πατέρα, οὐδὲν ἧττον, ὥσπερ εἰς κέντρα λακτίζοντες, ἀντέλεγον ἐκεῖνοι μωρολογοῦντες, ἵνα μόνον κατὰ τὴν θείαν παροιμίαν προφάσεις ἐφευρίσκοντες, χωρίσωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας.

2. Ἰουδαῖοι μὲν (1) οὖν οἱ τότε τοιαῦτα πονηρευόμενοι, καὶ ἀρνούμενοι τὸν κύριον, εἰκότως τοῦ τε νόμου καὶ τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας ἔξω γεγόνασι. καὶ Ἀρειανοὶ δὲ νῦν Ἰουδαΐζοντες, τὸ αὐτόν μοι δοκοῦσι πάσχειν τῷ Καϊάφᾳ καὶ τοῖς τότε Φαρισαίοις· οὐδὲν γὰρ ὁρῶντες εὔλογον ἔχουσαν ἑαυτῶν τὴν αἵρεσιν, προφάσεις ἐπινοοῦσι, διατί τοῦτο, καὶ μὴ τοῦτο γέγραπται; καὶ μή τοι θαυμάσῃς, εἰ τοιαῦτα νῦν μηχανῶνται· μετ' ὀλίγον γὰρ καὶ εἰς ὕβρεις ἐκτραπήσονται, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν σπεῖραν καὶ τὸν (2) χιλίαρχον ἀπειλήσουσιν· ἐν τούτοις γάρ ἐστιν αὐτῶν ἡ δοκοῦσα σύστασις τῆς κακοδοξίας. τὸν γὰρ τοῦ θεοῦ λόγον ἀρνούμενοι, εἰκότως καὶ λόγου παντός εἰσιν ἔρημοι. ταῦτα γοῦν εἰδὼς, οὐδὲν (3) ἂν ἀπεκρινάμην ἐρωτῶσιν ἐκείνοις· ἐπειδὴ δὲ ἡ σὴ διάθεσις ἀπήτησε γνῶναι τὰ ἐν τῇ συνόδῳ πραχθέντα, οὐχ ὑπερεθέμην· ἀλλ' εὐθὺς, ὡς τότε γέγονε, δεδήλωκα, δείξας δι' ὀλίγων, ὅσον εὐσεβοῦς φρονήσεως ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις ἐστέρηται, καὶ μόνον προφάσεις πλάττονται. σκόπει δὲ καὶ σὺ, ἀγαπητὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει. εἰ θαρροῦσιν οἷς ἐφεῦρον αὐτοὶ κακοῖς, ἐπισπείραντος αὐτοῖς τοῦ διαβόλου τὴν κακοφροσύνην, ἀπολογείσθωσαν περὶ ὧν ἐγκληθέντες ἀπεδείχθησαν αἱρετικοὶ, καὶ τότε λοιπὸν αἰτιάσθωσαν, εἰ δύνανται, τὰ κατ' αὐτῶν ὁρισθέντα· οὐδεὶς γὰρ ἐλεγχθεὶς ἐπὶ φόνῳ καὶ μοιχείᾳ, μετὰ τὴν δίκην χώραν ἔχει τὴν ἀπόφασιν τοῦ κρίναντος αἰτιᾶσθαι, διατί μὴ οὕτως, ἀλλ' ἐκείνως ἐλάλησε; τοῦτο γὰρ οὐκ ἐλευθεροῖ τὸν κριθέντα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτῷ τὸ ἔγκλημα διὰ τὴν προπέτειαν καὶ τὴν τόλμαν ἐπαυξάνει. οὐκοῦν καὶ οὗτοι ἢ δεικνύτωσαν τὸ φρόνημα ἑαυτῶν εὐσεβές· κατηγορηθέντες γὰρ ἠλέγχθησαν, οὐ μεμψάμενοι πρότερον· καὶ δίκαιόν ἐστι, τοὺς αἰτιαθέντας μηδὲν ἕτερον ποιεῖν, ἢ ἀπολογεῖσθαι· ἢ εἰ τὸ συνειδὸς ἔχουσι ῥυπαρὸν, καὶ συνορῶσιν ἑαυτοὺς ἀσεβοῦντας, μὴ αἰτιάσθωσαν ἃ ἀγνοοῦσιν, ἵνα μὴ καὶ διπλοῦν (4) κακὸν, ἀσεβείας ἔγκλημα, καὶ ἀπαιδευσίας ἀπενέγκωνται μέμψιν. ἐξεταζέτωσαν δὲ μᾶλλον φιλομαθῶς, ἵν' ἐπιγνόντες ἃ πρότερον ἠγνόουν, ἀπονίψωνται τὰς ἑαυτῶν ἀσεβεῖς ἀκοὰς τῷ τῆς ἀληθείας νάματι, καὶ τοῖς τῆς εὐσεβείας δόγμασιν. οὕτω γὰρ καὶ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ γέγονε τοῖς περὶ Εὐσέβιον.

3. Ὡς ἐφιλονείκουν ἀσεβοῦντες, καὶ θεομαχεῖν ἐπεχείρουν, τὰ μὲν λεγόμενα παρ' αὐτῶν ἀσεβείας ἦν μεστά. οἱ δὲ συνελθόντες ἐπίσκοποι· ἦσαν δὲ πλέον ἢ ἔλασσον τριακόσιοι· πρᾴως καὶ φιλανθρώπως ἀπῄτουν αὐτοὺς, περὶ ὧν ἔλεγον διδόναι λόγον καὶ ἀποδείξεις εὐσεβεῖς. ὡς δὲ καὶ μόνον φθεγγόμενοι κατεγινώσκοντο, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς διεμάχοντο, πολλὴν ὁρῶντες τῆς (5) ἑαυτῶν αἱρέσεως τὴν ἀπορίαν, ἀχανεῖς μὲν ἔμενον οὗτοι, καὶ διὰ τῆς σιωπῆς ὡμολόγουν τὴν ἐπὶ τῇ (6) κακοδοξίᾳ αὐτῶν αἰσχύνην· οἱ τοίνυν ἐπίσκοποι λοιπὸν ἀνελόντες τὰ παρ' αὐτῶν ἐπινοηθέντα ῥήματα, οὕτως ἐξέθεντο κατ' αὐτῶν τὴν ὑγιαίνουσαν καὶ ἐκκλησιαστικὴν πίστιν· πάντων τε ὑπογραψάντων, ὑπέγραψαν καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τούτοις τοῖς ῥήμασιν, οἷς αἰτιῶνται νῦν οὗτοι· λέγω δὴ τῷ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῷ ὁμοουσίῳ, καὶ

Tom. I.

teſaceret, Patriſque cognitionem omnes edoceret, illi velut in ſtimulos calcitrantes ſtulte blaterantes contradicebant, idque tantummodo ut juxta divinum proverbium excogitatis * occaſionibus ſe ipſos a veritate ſepararent.

Prov. 18. 1.

2. Itaque Judæi qui tam improbe Dominum negabant, jure merito & legum & omnium quæ Patribus promiſſa fuere expertes facti ſunt. Ariani vero qui Judæos hodie imitantur, Caiphæ & Phariſæorum mihi videntur eſſe haud diſſimiles. Cum enim ſuam hæreſim nihil quod rationi ſit conſentaneum continere videant, occaſiones pariter confingunt, cum hoc pacto interrogant: Cur hoc potius quam illud ſcriptum eſt? Verum ne mireris, ſi nunc ita ſe gerant: ſiquidem haud multo poſt futurum eſt ut iidem ad injurias ſe ſe convertant; deindeque, cohortem & tribunum nobis minitabuntur: his enim tota innititur perverſa illorum doctrina. Nempe poſtquam Dei Verbum ſive Rationem rejecerunt, meritiſſimo omni prorſus ratione ſunt privati. Quæ quidem cum mihi penitus eſſent perſpecta, nihil profecto illis reſpondiſſem. Verum quia tua Caritas ea quæ in Synodo acta ſunt ſcire ex me voluit, rem diutius nolui differre, ſed confeſtim quæ tunc geſta ſunt nota feci, paucíſque demonſtravi quam a recta fide procul ſit Ariana hæreſis, nilque aliud illos niſi vana effugia comminiſci. Tu porro, cariſſime, vide an non ita ſe res habeat. Nam ſi his ipſi confidunt quæ auctore & ſeminatore diabolo perverſe excogitavere, purgent ſe prius de illis erroribus propter quos hæretici ſunt declarati, ac deinde quæ contra ſe decreta ſunt, ſi poſſint criminentur. Nemo enim homicidii aut adulterii convictus jus habet, poſt judicium, ſententiam judicis criminandi, cur nempe non ſic ſed ſic locutus fuerit. Namque id eum, qui fuerit condemnatus, minime liberaverit, ſed potius ejus culpa hujuſmodi temeritate & audacia augetur. Illi ergo ſimiliter vel oſtendant ſe pie ſentire; ſiquidem accuſati, convicti ſunt, cum nihil antea eſſent conqueſti: æquum autem eſt eos qui accuſantur, nihil aliud agere quam ut ſe defendant. Vel ſi ſordidata convicti conſcientia, ſuam impietatem agnoſcunt, ne igitur culpent quæ ignorant, ne forte ipſi duplex inde malum ſecum referant, impietatis ſimul & ignorantiæ merito condemnati. Rem potius ſtudioſe expendant, ut his, quæ prius neſciebant, cognitis, impias ſuas aures veritatis unda & pietatis dogmatis poſſint abluere. Sic igitur in Nicæna Synodo erga Euſebianos actum eſt.

Quomodo in Synodo Nicæna actum fuerit cum Euſebianis.

3. Ut erant in ſua impietate pertinaces, moliebanturque cum ipſo Deo pugnare, ita quæ ab eis dicebantur, plena erant impietatis. Epiſcopi autem qui trecenti plus minus convenerant, manſuete ac perhumaniter ab illis poſtularunt, ut de his quæ dicebant rationem redderent, piaſque afferrent demonſtrationes. Qui ut vix loqui cœperunt, digniſſimi viſi ſunt ab omnibus qui condemnarentur; ipſi enim inter ſe altercabantur, agnitaque ſuæ hæreſis futilitate muti permanebant, & ſuo ſilentio perverſæ ſententiæ turpitudinem fatebantur. Itaque Epiſcopi vocabulis quæ illi commenti erant reſciſſis, ſanam & Eccleſiaſticam fidem adverſus illos expoſuere, cui cum omnes ſubſcripſiſſent, Euſebiani quoque his ipſis vocabulis quæ nunc reprehendunt ſubſcripſere, nempe quod Dei Filius ex ſubſtantia ſit Patris, eique conſubſtantialis, &

T t quod

(1) Sic Regius mſ. Editi vero & alii, μὲν γάρ.
(2) Sic ex mſ. Regio emendavimus. Alii autem & editi τὴν mendoſe.
(3) Ex mſ. Reg. particulam ἂν addidimus, quam alii & editi omittunt.
(4) κακὸν abeſt a Reg. mſ.
(5) Reg. τῆς αἱρέσεως αὐτῶν.
(6) Sic Reg. atque ita etiam legit Nannius. Ceteri & editi, κακοδοξίᾳ: ut & legit Ambroſius Camaldulenſis, qui nempe vertit, *ipſoque ſilentio confitebantur turpitudinem inaniter captatæ gloriæ*.

* Hic alludit S. Athanaſius ad Prov. 18. 1. προφάσεις ζητεῖ ἀνὴρ βουλόμενος χωρίζεσθαι ἀπὸ φίλων. Id eſt, ut habet vulgata, *occaſiones quærit, qui vult recedere ab amico*. Sic nempe Ariani vanis ſuis querelis occaſiones quærebant ut a veritate recederent.

Euſebius Cæſarienſis Epiſtola ad ſuam Eccleſiam miſſa, Definitionem Synodi Nicænæ approbavit.

quod neque res creata, nec facta vel condita ſit, ſed quod Verbum ex Patris ſubſtantia ſit genitum. Imo quod mirum eſt, ipſe Euſebius Cæſareæ in Palæſtina Epiſcopus, qui pridie reſtiterat, poſtea ſubſcripſit, hancque Eccleſiæ fidem & Patrum traditionem eſſe, miſſis ad ſuam Eccleſiam litteris, ſignificavit, omnibuſque aperte declaravit illos prius erraſſe fruſtraque adverſus veritatem contendiſſe. Licet enim tunc eum his uti vocibus puduerit, atque ut voluit, ipſe ſe Eccleſiæ excuſaverit, tamen cum in Epiſtola voces *conſubſtantialis* & *ex ſubſtantia* non repudiaverit, illud certe quod diximus palam voluit indicare. Ea autem in re grave quiddam ei accidit. * Nam cum ſe veluti purgaret, Arianos demum accuſavit quod, cum ſcriberent filium non fuiſſe antequam genitus eſſet, illum nec antequam in carne naſceretur exſtitiſſe voluerint. Quod ſane non poteſt ignorare Acacius, niſi & ipſe nunc præſentis temporis cauſa, factum præ metu diſſimulet, veritatemque neget. Itaque in fine, ſubjeci Euſebii Epiſtolam, ut Chriſti hoſtium ac inſignem præcipue Acacii in ſuos magiſtros perfidiam ex ea liquido cognoſcas.

4. An non igitur illi iniquiſſime agunt, ſi vel ſolum in animum inducant tanto & generali Concilio reclamare? An non ſcelerati habendi ſunt qui adverſis oculis contueri audent ea quæ recte contra Arianam hæreſim decreta fuere; & ab illis ipſis probata ſunt, quos prius habuere impietatis magiſtros? Quod ſi Euſebiani poſtquam ſubſcripſerunt, ad proprium impietatis vomitum velut canes revertere; nonne eo magis odio digni ſunt hi qui nunc contradicunt, quod ſuarum animarum libertatem aliis propinantes, illos ipſos duces hæreſis habere velint? homines, ut ait Jacobus, duplices animo & inconſtantes in omnibus viis ſuis, nec in una permanentes ſententia, ſed modo unam modo aliam amplectentes, modo quæ dixerint laudantes, modo vituperantes eadem, ruſuſque idem quod paulo ante reprehendebant, approbantes. ** Id vero, ut ait Paſtor, non niſi a diabolo ortum habet, cauponumque potius quam magiſtrorum eſt inſigne. Siquidem vera illa doctrina eſt, uti Patres tradidere, verumque doctorum indicium, cum omnes inter ſe conſentiunt, non autem vel ſecum vel cum ſuis patribus litigant. Nam qui non ita ſunt affecti, improbi, non veri doctores ſunt appellandi. Hinc Gentiles qui inter ſe non conſentiunt ſed diffident, vera privantur doctrina. Sancti autem & qui veritatis revera ſunt præcones, inter ſe concordant, non diſcordant. Nam licet diverſis illi floruerint temporibus, idem tamen omnibus ſcopus fuit, quippe qui unius Dei eſſent prophetæ & idem ſummo conſenſu nunciarent Verbum.

Euſebiani poſtquam definitioni ſynodi Nicænæ ſubſcripſere, ad priorem reverterunt impietatem. *Jacobi* 1. 8.

Lib. 2. *mand.* 9.

Veræ doctrinæ inſigne, eſt perpetua in doctrina conſtantia, & doctorum inter ſe conſenſus.

5. Hinc ergo quæ Moyſes docuit, hæc cuſtodivit Abraham: quæ vero cuſtodivit Abraham, hæc Noe & Enoch perſpecta habuerunt, qui munda & immunda noverant diſcernere, ac Deo grati facti ſunt. Eadem quoque inſtructus doctrina Abel martyrium eſt paſſus: qui quidem ipſe ea ab Adamo didicerat; Adamus autem ab ipſo Domino, qui cum in fine ſæculorum ad deſtruendum peccatum veniſſet, ait: *Non mandatum novum do vobis, ſed mandatum vetus, quod ab*

1. *Joan.* 2. 7.

A ὅτι μήτε κτίσμα, ἢ ποίημα, μήτε τῶν γενητῶν ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, ἀλλὰ γέννημα (1) ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός ἐστιν ὁ λόγος. καὶ τό γε παράδοξον, Εὐσέβιος ὁ ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, καί τι πρὸ μιᾶς ἀρνούμενος, ὅμως ὕστερον ὑπογράψας, ἐπέστειλε τῇ ἐκκλησίᾳ ἑαυτοῦ, λέγων (2) ταύτην εἶναι τῆς ἐκκλησίας τὴν πίστιν, καὶ τῶν πατέρων τὴν παράδοσιν· πᾶσί τε φανερῶς ἔδειξεν, ὅτι πρότερον ἐσφάλλοντο, καὶ μάτην ἐφιλονείκουν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. εἰ γὰρ καὶ ᾐσχύνθη τότε ταύταις ταῖς λέξεσι γράψαι, καὶ ὡς ἠθέλησεν αὐτὸς ἀπελογήσατο τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀλλά γε διὰ τῆς ἐπιστολῆς τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας μὴ ἀρνησάμενος, φανερῶς τοῦτο σημαίνειν βούλεται. καὶ πέπονθέ τι δεινόν· ὡς γὰρ ἀπολογούμενος, B κατηγόρησε λοιπὸν τῶν Ἀρειανῶν, ὅτι γράψαντες, οὐκ ἦν ὁ υἱὸς πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἤθελον αὐτὸν εἶναι οὐδὲ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως. καὶ τοῦτο οἶδε καὶ Ἀκάκιος, ἂν μὴ καὶ αὐτὸς φοβηθεὶς νῦν διὰ τὸν καιρὸν ὑποκρίνηται καὶ ἀρνήσηται τὴν ἀλήθειαν. (3) ὑπέταξα γοῦν ἐν τῷ τέλει τὴν ἐπιστολὴν Εὐσεβίου, ἵνα ἐκ ταύτης γνῷς τῶν τε χριστομάχων καὶ κατὰ περιττὸν τὴν Ἀκακίου πρὸς τοὺς ἑαυτῶν διδασκάλους ἀγνωμοσύνην.

4. Πῶς τοίνυν οὐκ ἀδικοῦσιν οὗτοι, κἂν ἐνθυμούμενοι (4) μόνον ἀντιλέγειν τῇ τοσαύτῃ καὶ οἰκουμενικῇ συνόδῳ; πῶς οὐ παρανομοῦσι τολμῶντες ἀντιβλέπειν τοῖς καλῶς ὁρισθεῖσι κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως, καὶ μαρ- C τυρουμένοις ὑπὸ τῶν αὐτοὺς πρότερον ἀσεβεῖν διδαξάντων; εἰ δὲ καὶ μετὰ τὸ ὑπογράψαι μετεβάλοντο οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ ὡς κύνες εἰς τὸ ἴδιον ἐξέραμα τῆς ἀσεβείας ἐπέστρεψαν, πῶς οὐχὶ καὶ μᾶλλον ἄξιοι μίσους οἱ νῦν ἀντιλέγοντες, ὅτι τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἄλλοις προπίνοντες, τούτους καὶ καθηγεμόνας τῆς αἱρέσεως ἔχειν (5) ἐθέλουσιν; ἀνθρώπους, ὡς εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, διψύχους καὶ ἀκαταστάτους ὄντας ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ μὴ μίαν μὲν ἔχοντας γνώμην, ἄλλοτε δὲ ἄλλως μεταβαλλομένους, καὶ νῦν μὲν ἐπαινοῦντας ἃ λέγουσι, μετ᾿ ὀλίγον δὲ ψέγοντας ὅπερ D εἰρήκασι, καὶ πάλιν ἐπαινοῦντας ὅπερ πρὸ μικροῦ διέβαλλον. ** τοῦτο δὲ, ὡς ὁ Ποιμὴν εἴρηκεν, ἔκγονόν ἐστι διαβόλου, καὶ καπήλων δὲ μᾶλλον καὶ οὐ διδασκάλων ἐστὶ γνώρισμα. ἔστι γὰρ, ὡς οἱ πατέρες παραδεδώκασιν, ὄντως διδασκαλία, καὶ διδασκάλων ἀληθῶς τοῦτο τεκμήριον, τὸ τὰ αὐτὰ ἀλλήλοις ὁμολογεῖν, καὶ μὴ ἀμφισβητεῖν, μήτε πρὸς ἑαυτοὺς, μήτε πρὸς τοὺς ἑαυτῶν πατέρας. οἱ γὰρ μὴ τοῦτον διακείμενοι τὸν τρόπον, μοχθηροὶ μᾶλλον καὶ οὐκ ἀληθεῖς (6) ἂν καλοῖντο διδάσκαλοι. Ἕλληνες γοῦν οὐχ ὁμολογοῦντες τὰ αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀμφισβητοῦντες, οὐκ ἀληθῆ τὴν διδασκαλίαν ἔχουσιν· οἱ δὲ ἅγιοι καὶ τῷ E ὄντι τῆς ἀληθείας κήρυκες, ἀλλήλοις τε συμφωνοῦσι, καὶ οὐ διαφέρονται πρὸς ἑαυτούς. εἰ γὰρ καὶ διαφόροις χρόνοις γεγόνασιν, ἀλλ᾿ εἰς ταὐτὸν ἀλλήλοις ὁρμῶσιν, ἑνὸς ὄντες τοῦ θεοῦ προφῆται, καὶ τὸν αὐτὸν συμφώνως διαγγελιζόμενοι λόγον.

5. Ἃ γοῦν Μωσῆς ἐδίδασκε, ταῦθ᾿ Ἀβραὰμ ἐφύλαττεν· ἃ δὲ Ἀβραὰμ ἐφύλαττε, ταῦτα Νῶε καὶ Ἐνὼχ ἐγίνωσκον, (7) διακρίνοντες καθαρὰ καὶ ἀκάθαρτα, καὶ εὐάρεστοι γινόμενοι τῷ θεῷ. καὶ γὰρ καὶ Ἄβελ οὕτως ἐμαρτύρησεν, ἐπιστάμενος ταῦτα, ἅπερ ἦν μαθὼν (8) παρὰ τοῦ Ἀδὰμ, τοῦ καὶ αὐτοῦ μαθόντος παρὰ κυρίου, ὃς καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐλθὼν εἰς ἀθέ- F „ τησιν τῆς ἁμαρτίας, ἔλεγεν· „ οὐκ ἐντολὴν καινὴν „ δίδωμι ὑμῖν, ἀλλ᾿ ἐντολὴν παλαιὰν, ἣν ἠκούσατε

ἀπ᾿

(1) Sic Reg. At alii & editi, γέννημα ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας.
(2) ταύτην reſtituimus ex mſ. Reg.
(3) Sic Reg. At alii & editio Commel. ὑπέταξε, ſed mendoſe, ut optime obſervat Felckmannus.
(4) Sic Reg. Alii & editi μόνον omittunt.
(5) Reg. θέλουσιν, qui idem mox, ὁ Ἰάκωβος. Editi ὁ omittunt.
(6) Sic Reg. At editi & alii ἂν omittunt.
(7) Reg. διακρίναντες.
(8) Ita hic & mox Reg. ubi alii & editi ἀπό.

* Hæc ſunt ipſa Euſebii verba ex ejus epiſtola quam in fine hujus operis ſubjici curavimus: ὅτι τὸ ἀναθεματίζεσθαι τὸ πρὸ τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἦν, οὐκ ἄτοπον ἐνομίσθη τῷ παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι, τὸ εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως. Id eſt: *Nec item abſurdum viſum eſt his vocibus*, non erat antequam genitus eſt, *anathema dicere, cum omnes fateantur eſſe Dei filium priuſquam ſecundum carnem gigneretur.*

** Verba Paſtoris ex homilia 85. Antiochi hæc ſunt: ἡ γὰρ διψυχία θυγάτηρ ἐστὶ τοῦ διαβόλου. Verſio antiqua latina: *Etenim hec dubitatio filia eſt diaboli.*

ἀπ' ἀρχῆς. „ διὰ τοῦτο καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ μαθὼν ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος, τὰ μὲν ἐκκλησιαστικὰ διατυπῶν, οὐδὲ διακόνους ἠθέλησεν εἶναι διλόγους, (1) μήπουγε ἐπισκόπους· τοῖς δὲ Γαλάταις ἐπιπλήττων, ἀπεφήνατο καθ' ὅλου λέγων· „ εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται, παρ' ὃ παρε- „ λάβετε, ἀνάθεμα ἔστω, καθὼς προείρηκα, καὶ πάλιν „ λέγω. ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγ- „ γελίσηται ὑμᾶς, παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. „ τοῦ τοίνυν ἀποστόλου ταῦτα λέγοντος, ἢ καὶ τοὺς περὶ Εὐσέβιον μεταβαλλομένους καὶ λέγοντας ἕτερα παρὰ τὰ ὑπέγραψαν, ἀνάθεμα ποιείτωσαν· ἢ εἰ γινώσκουσιν αὐτοὺς καλῶς ὑπογράψαντας, μὴ γογγυζέτωσαν κατὰ τῆς τηλικαύτης συνόδου. εἰ δὲ μήτε τοῦτο μήτε ἐκεῖνο ποιοῦσι, δῆλοί εἰσι καὶ αὐτοὶ παντὶ ἀνέμῳ καὶ κλύδωνι περιφερόμενοι, καὶ μὴ ταῖς ἰδίαις ἀλλὰ ἀλλοτρίαις ἑλκόμενοι γνώμαις. τοιοῦτοι δὲ ὄντες, οὐδὲ νῦν τοιαύτας προβαλλόμενοι προφάσεις, ἀξιόπιστοί εἰσιν· ἀλλὰ καὶ παυέσθωσαν αἰτιώμενοι ἃ μὴ γινώσκουσι· τάχα δὲ οὐδὲ διακρίνειν εἰδότες, ἁπλῶς τὸ μὲν πονηρὸν, λέγουσι καλόν, τὸ δὲ καλὸν, πονηρόν καὶ νομίζουσι τὸ μὲν πικρὸν εἶναι γλυκὺ, τὸ δὲ γλυκὺ, πικρόν. ἀμέλει τὰ μὲν κριθέντα κακὰ καὶ ἀποδοκιμασθέντα κρατεῖν ἐθέλουσι, τὰ δὲ καλῶς ὁρισθέντα βιάζονται διαβάλλειν. ἔδει (2) μὲν οὖν μηδ' ἡμᾶς ἔτι τινὰ τούτων ἀπολογίαν ποιεῖσθαι, καὶ πρὸς τὰς ματαίας αὐτῶν προφάσεις ἀποκρίνεσθαι, μήτ' ἐκείνους ἔτι φιλονεικεῖν, ἀλλὰ συντίθεσθαι οἷς ὑπέγραψαν οἱ ἡγεμόνες τῆς αἱρέσεως αὐτῶν, εἰδότας ὡς ἡ μὲν μετὰ ταῦτα μεταβολὴ τῶν περὶ Εὐσέβιον ὕποπτός ἐστι καὶ κακοήθης· τὸ δὲ ὑπογράψαι μετὰ τὸ δυνηθῆναι κἂν τὸ βραχύτατον ἀπολογήσασθαι, τοῦτο δείκνυσιν ἀληθῶς ἀσεβῆ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν. καὶ γὰρ (3) οὐ πρότερον ὑπέγραψαν, εἰ μὴ κατέγνωσαν αὐτῆς· καὶ οὐ πρότερον κατέγνωσαν, εἰ μὴ πανταχόθεν ἀπορήσαντες ᾐσχύνθησαν. ὥστε τὸ μεταβάλλεσθαι, τῆς εἰς ἀσέβειαν φιλονεικίας ἔλεγχός ἐστι. διὸ ἔδει μὲν, καθάπερ εἴρηται, καὶ τούτους ἠρεμεῖν· ἐπειδὴ δὲ δεινοὶ πρὸς ἀναισχυντίαν εἰσὶ, καὶ νομίζουσιν ἴσως αὐτοὶ μᾶλλον ἐκείνων δύνασθαι προστῆναι τῆς διαβολικῆς ταύτης ἀσεβείας· εἰ καὶ φθάσας διὰ τῆς προτέρας ἐπιστολῆς τῆς πρὸς σὲ γραφείσης, πλατυτέρῳ τῷ κατ' (4) αὐτῶν ἐλέγχῳ κεχρημένος· ὅμως φέρε καὶ νῦν τούτους, ὥσπερ ἐκείνους, καθ' ἕκαστον τῶν ἐπ' αὐτῶν λεγομένων ἐξετάσομεν. δειχθήσεται γὰρ οὐδὲν ἧττον καὶ νῦν οὐχ ὑγιὴς, ἀλλά τις δαιμονιώδης αὐτῶν ἡ αἵρεσις.

6. Φασὶ τοίνυν, ὥσπερ κἀκείνοις ἐδόκει, καὶ τετολμήκασι λέγειν· „ οὐκ ἀεὶ πατὴρ, οὐκ ἀεὶ υἱός· „ οὐκ ἦν γὰρ ὁ υἱὸς πρὶν γεννηθῇ, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄν- „ των γέγονε καὶ αὐτός· διὸ καὶ οὐκ ἀεὶ πατὴρ (5) ὁ „ θεὸς γέγονε τοῦ υἱοῦ· ἀλλ' ὅτε γέγονε καὶ ἐκτίσθη ὁ „ υἱὸς, τότε καὶ ὁ θεὸς ἐκλήθη πατὴρ αὐτοῦ· κτίσμα „ γάρ ἐστι καὶ ποίημα ὁ λόγος, καὶ ξένος καὶ ἀνόμοιος „ κατ' οὐσίαν τοῦ πατρός ἐστιν· οὔτε δὲ φύσει καὶ ἀληθινὸς „ λόγος τοῦ πατρός ἐστιν ὁ υἱὸς, οὔτε ἡ μόνη καὶ ἀλη- „ θινὴ σοφία αὐτοῦ ἐστιν· ἀλλὰ κτίσμα καὶ εἷς τῶν „ ποιημάτων ὢν, καταχρηστικῶς λέγεται λόγος καὶ „ σοφία· (6) λόγῳ γὰρ τῷ ὄντι ἐν τῷ θεῷ γέ- „ γονε καὶ αὐτὸς, ὥσπερ καὶ τὰ πάντα. διὸ οὐδὲ ἀληθι- „ νὸς (7) θεός ἐστιν ὁ υἱός. „ ἐγὼ δὲ τοῦτο πρῶτον καὶ τούτους ἐρωτῆσαι βούλομαι, τί ἐστιν ὅλως υἱὸς, καὶ τί-

A initio *audiſtis* *. Idcirco eadem ab eo edoctus beatus Apoſtolus Paulus, cum munia Eccleſiaſtica præſcriberet, noluit Diaconos multoque minus Epiſcopos bilingues eſſe. Cum autem idem Galatas objurgaret, generatim rem hoc modo definivit: *Si quis vobis euangelizaverit præter id quod accepiſtis, anathema ſit, ſicut prædixi & iterum dico. Sed licet nos, aut Angelus de cælo euangelizet vobis præter id quod accepiſtis, anathema ſit*. Quæ cum ita denunciet Apoſtolus, vel illi igitur Euſebianos qui, mutata ſententia, alia nunc docent quam quibus ſubſcripſere, anathemate percutiant: aut ſi agnoſcant recte B illos ſubſcripſiſſe, adverſus tantam Synodum deſinant tandem obgannire. Quod ſi neutrum velint agere, certum erit argumentum illos omni vento & fluctu circumferri, neque propriis ſed alienis duci ſententiis: qui ſi tales fuerint, neque etiam nunc cum hujuſmodi opponunt rationes ulla fide digni ſunt habendi. Quin ergo potius ea quæ ignorant ceſſent criminari: forte enim quid verum ſit, neſciunt diſcernere, ſed malum imperite ac temere appellant bonum, & bonum malum: amarum, dulce eſſe arbitrantur, & dulce amarum. Hinc certe quæ ut mala judicata ſunt & reprobata, ea illi vim habere volunt: C quæ autem recte ſunt decreta, reprehendere nituntur. Sane nec aliquid amplius a nobis eſſet addendum, vel ad illa defendenda, vel ad vanis eorum rationibus reſpondendum, nec illi quoque adhuc deberent contendere, ſed potius his aſſentiri quibus ſuæ hæreſis duces ſubſcripſere, utpote qui non ignorent, eam quæ ſecuta eſt Euſebianorum mutationem, ſuſpectam ac fraudulentam eſſe. Quod enim ſubſcripſerint poſtquam ſaltem ſe breviter potuerunt defendere, hoc ipſum plane teſtatur quam impia ſit Ariana hæreſis. Nec enim ſubſcripſiſſent, niſi prius D illam hæreſim condemnaſſent, nec condemnaſſent, niſi eos undique hæſitantes pudor ad id agendum coegiſſet. Quocirca illorum commutatio, evidens eſt indicium ſuæ in impietate defendenda pertinaciæ. Illos igitur, ſicuti dictum eſt, præſtaret quieſcere: verum quandoquidem inſigni ſunt impudentia prædìti, arbitranturque ſe poſſe felicius quam illos diabolicam hanc impietatem propugnare: etiamſi in priore Epiſtola quam ad te miſi, fuſius contra eos diſputarim, iſtorum tamen, ut antea illorum dicta ſingula examinare non gravabor. Spero enim non minus nunc fore perſpicuum, eorum hæreſim E haud ſanam, ſed totam dæmonicam eſſe.

6. Ajunt itaque, quemadmodum & illi dicere audebant: „ Non ſemper Pater, non ſemper Filius: Nam „ non erat Filius antequam eſſet genitus: ſed ipſe „ quoque ex nihilo fuit factus. Hinc non ſemper Deus „ fuit Filii Pater; ſed cum factus & creatus eſt Fili- „ us, tunc etiam Deus, ejus Pater eſt appellatus. „ Namque res creata & facta eſt Verbum, quod & „ ſubſtantia Patri diſſimile eſt ac externum: non au- „ tem natura aut verus eſt Patris Filius, neque ſola & „ vera ejus eſt Sapientia, ſed creatum eſt & una ex „ rebus creatis, Verbumque & Sapientia non niſi abu- F „ ſione dicitur. Per Verbum enim quod eſt in Patre & „ ipſum quoque factum eſt ut & cetera omnia: ac pro- „ inde nec Filius verus eſt Deus. „ Ego vero hoc primum ab illis velim ſiſcitari, quidnam prorſus ſit Filius, quid-

1. Tim. 3. 8.

Gal. 1. 9. 8.

Eſa. 5. 20.

Non jam extat hæc Epiſtola.

Arianorum doctrina.

(1) Sic Reg. Editi vero & alii μήτοιγε.
(2) Sic Reg. At ceteri & editi μὲν omittunt.
(3) Deeſt οὐ in edit. Commel. & in ſeptimo Felckmanni manuſcripto codice.
(4) Sic Regius. Alii & editi mendoſe κατ' αὐτῷ.
(5) Sic Reg. Alii vero & editi γέγονεν ὁ θεὸς τῷ υἱῷ.
(6) Sic Reg. Ceteri & editi λόγῳ mendoſe. Ad hunc autem locum in mſ. Felckm. hæc notat Δοξαπατρής. Ση. πρὸς τοὺς καὶ νῦν δύο σοφίας ἔχειν φάσκοντας τὸν θεὸν καὶ πατέρα· μίαν μὲν τὸν υἱὸν, ἑτέραν δὲ ἐν τῇ ἑαυτοῦ οὐσίᾳ, καθ' ἣν ἐστι σοφός. Id eſt, *Nota hæc ad illos eſſe dicta qui etiam nunc Deum & Patrem duas ſapientias habere contendunt, unam quæ Filius ſit, alteram quæ ſit in ſua ſubſtantia, ſecundum quam eſt ſapiens.*
(7) Sic Reg. At alii & editi θεὸς omittunt.
* Hæc a Joanne ſcripta S. Athanaſius Chriſto accommodat. Verba Joannis ſunt ep. 1. cap. 2. v. 7. οὐκ ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ἀλλ' ἐντολὴν παλαιὰν ἣν εἴχετε ἀπ' ἀρχῆς· ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιά ἐστιν ὁ λόγος ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς. *Non mandatum novum ſcribo vobis, ſed mandatum vetus quod habuiſtis ab initio: mandatum vetus eſt verbum quod audiſtis.*

Duplex est vocis filii significatio.

quidve eo nomine significetur, ut hoc pacto ipsi quid dicant possint intelligere. Equidem ex divina Scriptura discimus duplicem hujus nominis esse significationem, unam, cujus Moyses in lege meminit: *Si audieritis*, inquit, *vocem Domini Dei vestri, ut custodiatis omnia mandata ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias bonum & quod acceptum est Domino Deo tuo; filii estis Domini Dei nostri*. Quo etiam sensu Joannes in Euangelio ait: *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri*. Alia vero ejusdem vocis significatio est, qua Isaac, Abrahæ dicitur filius; & Jacob, Isaac; & Patriarchæ, Jacob. Respondeant igitur, quo sensu Dei Filium esse intelligentes, ista de illo audent effutire? Nullus enim dubito quin ad eamdem devolvantur impietatem atque Eusebiani. Quod si vocem Filii secundum priorem significationem Verbo attribuant, quo nempe sensu his etiam convenit qui ob mores in melius mutatos hoc nomine dignantur, & potestatem filios Dei fieri accipiunt; quæ etiam illorum erat doctrina: si, inquam, ita volunt esse, nihil sane a nobis Verbum differre videbitur, nec unigenitus dicendus erit, quippe qui & ipse propter virtutem, Filii nomen sit consecutus. Namque etiamsi, quemadmodum dictitant, talis fore præcognitus, simul ut natus est, Filii nomen hujusque nominis decus acceperit: tamen nihil inter eum & illos intererit qui post ipsa opera eodem nomine sunt dignati quamdiu scilicet ipse eam dumtaxat ob causam filius esse existimabitur. Etenim Adam qui gratiam initio acceperat, simulque ac natus est in paradiso fuit collocatus, nihil differebat ab Enoch, qui nonnisi aliquo postquam natus est tempore, cum Deo placuisset, translatus fuit, neque item ab Apostolo qui & ipse post recte facta in paradisum est raptus; imo nec etiam ab illo latrone, cui ob confessionem promissum est ipsum continuo in paradiso futurum.

Deuter. 13. 18. & 14. 1.

Joan. 1. 12.

7. Verum his illi vehementer pressi, idem forte responsuri sunt, quod sæpe erubescentes dictitarunt: „Ita „intelligimus Filium rebus ceteris antecellere, & id- „eo unigenitum dici, quod ipse solus a solo Deo factus „sit, cetera vero omnia a Deo per Filium sint crea- „ta. „Quis, quæso, stultam hanc & novam cogitationem vobis suggessit, ut affirmetis solum Filium ab ipso solo Patre factum fuisse, cetera vero omnia per Filium tanquam per administrum fuisse producta? Si enim præ lassitudine solum Filium potuisse a Deo produci velitis: hæc de Deo cogitare impium sane fuerit, maxime cum Esaiam dicentem audierimus: *Deus sempiternus, Deus qui construxit terminos terræ, non esuriet neque laborabit, nec est investigatio sapientiæ ejus*. Siquidem ipse potius robur impertit esurientibus, & per suum Verbum laborantes recreat. Sin vero indignum seipso esse putavit, ea se efficere quæ post Filium sunt producta: id etiam absque impietate dici non potest. Nec enim est in Deo superbia, qui & ipse cum Jacob in Ægyptum profectus est, & propter Abraham Saræ causa Abimelech castigavit, qui idem cum Moyse, tametsi homine, os ad os loquebatur, & in montem Sina descendit: ac denique occulta gratia qua populum adjuvit, devicit Amalec. Verum falsa hæc sunt quæ propugnatis: siquidem *ipse fecit nos & non ipsi nos*. Ipse est qui per suum Verbum omnia & parva & magna fecit: nec res creatas fas est dividere ita ut dicatur, hoc Patris, illud Filii esse: verum omnia sunt unius

Esai. 40. 28.

Psal. 99. 3.

A νον ἐστὶ τὸ ὄνομα τοῦτο σημαντικὸν, ἵν' ὅπως αὐτοὶ τὰ λεγόμενα παρ' αὐτῶν κἂν οὕτως νοῆσαι δυνηθῶσιν. ἡ μὲν γὰρ θεία γραφὴ διπλῆν τὴν ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου διάνοιαν ἡμῖν σημαίνει, μίαν μὲν περὶ ὧν Μωϋσῆς ἐν τῷ νόμῳ φησίν· „ἐὰν εἰσακούσητε τῆς φωνῆς κυρίου τοῦ θεοῦ ὑμῶν, φυλάσσειν „πάσας τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι „σοι σήμερον, ποιεῖν τὸ καλὸν καὶ (1) τὸ ἀρεστὸν „ἐναντίον κυρίου τοῦ θεοῦ σου, υἱοί ἐστε κυρίου τοῦ θεοῦ „ἡμῶν. καθὼς καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ φησὶν ὁ Ἰωάν- „νης· ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξου- „σίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι·„ ἑτέραν δὲ διάνοιαν, B καθ' ἣν Ἰσαὰκ τοῦ Ἀβραάμ ἐστιν υἱὸς, καὶ ὁ Ἰακὼβ τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ οἱ πατριάρχαι τοῦ Ἰακώβ. αὐτοὶ δὲ κατὰ ποίαν ἄρα τούτων νομίσαντες εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ υἱὸν, τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ μυθολογοῦσιν; εἰς γὰρ τὴν αὐτὴν ἀσέβειαν καὶ οἶδ' ὅτι συνδραμοῦνται τοῖς περὶ Εὐσέβιον. εἰ μὲν οὖν κατὰ τὴν πρώτην, οἷοί εἰσι (2) καὶ οἱ ἐκ βελτιώσεως τρόπων ἐπικτώμενοι τὴν τοῦ ὀνόματος χάριν, καὶ λαμβάνοντες ἐξουσίαν, ἵνα υἱοὶ θεοῦ γένωνται· τοῦτο γὰρ ἔλεγον κἀκεῖνοι· οὐδὲν διαφέρειν ἡμῶν δόξειεν, οὐδὲ μονογενὴς ἂν εἴη, ἐξ C ἀρετῆς καὶ αὐτὸς ἐσχηκὼς τὴν τοῦ υἱοῦ προσηγορίαν. κἂν γὰρ, ὥς φασι, προγνωσθεὶς ἔσεσθαι τοιοῦτος, προλαμβάνῃ καὶ ἅμα τῷ γενέσθαι δέχηται τό, τε ὄνομα καὶ τὴν τοῦ ὀνόματος δόξαν, ἀλλ' οὐδὲν διοίσει τῶν μετὰ τὰς πράξεις λαμβανόντων τὸ ὄνομα, ἕως οὕτω καὶ αὐτὸς υἱὸς εἶναι μεμαρτύρηται. καὶ γὰρ Ἀδὰμ προλαμβάνων τὴν χάριν, καὶ ἅμα τῷ γενέσθαι τεθεὶς ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐδὲν διήνεγκεν οὔτε τοῦ Ἐνὼχ, ὃς μετὰ χρόνον τῆς γενέσεως εὐαρεστήσας μετετέθη, οὔτε τοῦ ἀποστόλου καὶ αὐτοῦ μετὰ τὰς πράξεις ἁρπαγέντος εἰς τὸν παράδεισον, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ D ποτε λῃστοῦ, ὃς διὰ τὴν ὁμολογίαν, ἐπαγγελίαν ἔλαβεν εὐθὺς εἰς τὸν παράδεισον ἔσεσθαι.

7. Ἀλλ' ἐν τούτοις διωκόμενοι λέξουσιν ἴσως ὃ πολλάκις λέγοντες ᾐσχύνθησαν· „οὕτως νομίζομεν τὸν υἱὸν „πλέον ἔχειν παρὰ τὰ ἄλλα, καὶ διὰ τοῦτο μονογενῆ λέ- „γεσθαι, ὅτι μόνος μὲν αὐτὸς ὑπὸ μόνου τοῦ θεοῦ γέγονε, „τὰ δ' ἄλλα πάντα παρὰ τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐκτί- „σθη. „τίς ἄρα ταύτην ὑμῖν τὴν μωρὰν καὶ καινὴν ἐπίνοιαν ὑπέβαλεν ἵνα εἴπητε· τὸν μὲν υἱὸν μόνον μόνος ὁ πατὴρ αὐτούργησε, τὰ δ' ἄλλα πάντα διὰ τοῦ υἱοῦ γέγονεν ὡς δι' ὑπουργοῦ; εἰ μὲν γὰρ διὰ τὸ κάμνειν ἠρκέσθη μόνον αὐτουργῆσαι τὸν υἱὸν ὁ θεὸς, τὰ δ' ἄλλα E οὐκέτι, ἀσεβὲς τοιαῦτα περὶ τοῦ θεοῦ λογίζεσθαι, μάλιστα τοὺς ἀκούσαντας Ἠσαΐου λέγοντος· „θεὸς αἰώνιος, „θεὸς ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει, (3) „οὐδὲ κοπιάσει, οὐδέ ἐστιν ἐξεύρεσις τῆς φρονήσεως αὐ- „τοῦ. „καὶ γὰρ μᾶλλον αὐτὸς τοῖς πεινῶσι δίδωσιν ἰσχὺν, καὶ διὰ τοῦ λόγου (4) αὐτοῦ τοὺς κάμνοντας ἀναπαύει. εἰ δὲ ὡς ταπεινὸν ἀπηξίωσεν αὐτὸς τὰ μετὰ τὸν υἱὸν αὐτουργῆσαι, καὶ τοῦτο μὲν ἀσεβές. οὐκ ἔστι γὰρ τῦφος ἐν τῷ θεῷ, ὅς γε μετὰ τοῦ Ἰακὼβ εἰς Αἴγυπτον κατέρχεται, καὶ διὰ μὲν τὸν Ἀβραὰμ διορθοῦται τὸν Ἀβιμέλεχ χάριν τῆς Σάῤῥας, τῷ δὲ Μωϋσῇ ἀνθρώπῳ ὄντι στόμα κατὰ F στόμα λαλεῖ, καὶ εἰς μὲν τὸ Σινᾶ ὄρος κατέρχεται, τῷ δὲ λαῷ συνεπολέμει κρυφαίᾳ χάριτι τὸν Ἀμαλήκ. ψεύδεσθε δὲ ὅμως καὶ τοῦτο λέγοντες· „αὐτὸς γὰρ „ἐποίησεν ἡμᾶς, καὶ οὐχ ἡμεῖς· „αὐτός τέ ἐστιν ὁ διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ τὰ πάντα τά τε μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα ποιήσας· καὶ οὐκ ἔστι διελεῖν τὴν κτίσιν, ὥστε εἰπεῖν τοῦτο μὲν τοῦ πατρὸς, τοῦτο δὲ τοῦ υἱοῦ· ἀλλ' ἑνός ἐστι θεοῦ

(1) Sic Reg. ut & versio LXX. Ceteri & editi τὸ omittunt & pro ἐναντίον, habent ἐνώπιον. Hic porro locus qui finis est c. 13. & initium c. 14. Deuteron. sic exstat: ἐὰν ἀκούσῃς τῆς φωνῆς κυρίου τοῦ θεοῦ σου, φυλάσσειν πάσας τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ὅσας ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι σήμερον, ποιεῖν τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀρεστὸν ἐναντίον κυρίου τοῦ θεοῦ σου. υἱοί ἐστε κυρίου τοῦ θεοῦ ὑμῶν. *Si audieris vocem domini Dei tui, ut custodias omnia mandata ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias bonum, & quod placitum est in conspectu domini Dei tui, filii estis domini Dei vestri*.

(2) καὶ deest in Reg.

(3) οὐδὲ κοπιάσει abest a Felckm. septimo codice anonymo, & ab edit. Commel.

(4) Reg. διὰ τοῦ λόγου ἑαυτοῦ, ut & infra ante τὰ πάντα τά τε μικρὰ, &c.

θεοῦ ὡς χειρὶ χρωμένου τῷ ἰδίῳ λόγῳ, καὶ ἐν αὐτῷ A ποιοῦντος τὰ πάντα, καὶ τοῦτ᾽ αὐτὸς μὲν ὁ θεὸς δεικνὺς ἔλεγεν· „ ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα· „ ὁ δὲ Παῦλος τοῦτο μαθὼν ἐδίδασκεν· „ εἷς θεὸς ἐξ οὗ τὰ „ πάντα, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι᾽ οὗ τὰ „ πάντα. „ αὐτὸς γοῦν ἀεὶ καὶ νῦν λέγει τῷ μὲν ἡλίῳ, καὶ ἀνατέλλει, ταῖς δὲ νεφέλαις ἐντέλλεται, καὶ βρέχει ἐπὶ μίαν μερίδα· ἐφ᾽ ἣν δὲ οὐ βρέχει, ξηραίνεται. καὶ τὴν μὲν γῆν κελεύει τοὺς καρποὺς ἀποδιδόναι, τὸν δὲ Ἰερεμίαν ἐν τῇ κοιλίᾳ πλάττει. εἰ δὲ ταῦτα νῦν αὐτὸς ποιεῖ, οὐκ ἔστιν ἀμφίβολον ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἀπηξίωσεν αὐτὸς τὰ πάντα διὰ τοῦ λόγου B ποιῆσαι· μέρη γὰρ τῶν ὅλων ἐστὶ ταῦτα.

8. Εἰ δὲ ὅτι μὴ ἐδύνατο τὰ λοιπὰ κτίσματα τῆς ἀκράτου χειρὸς τοῦ (1) ἀγεννήτου τὴν ἐργασίαν βαστάξαι, μόνος ὁ υἱὸς ὑπὸ μόνου τοῦ θεοῦ γέγονε, τὰ δ᾽ ἄλλα ὡς δι᾽ ὑπουργοῦ καὶ βοηθοῦ τοῦ υἱοῦ γέγονε· καὶ τοῦτο γὰρ Ἀστέριος ὁ θύσας ἔγραψεν· ὁ δὲ Ἄρειος μεταγράψας (2) δέδωκε τοῖς ἰδίοις· καὶ λοιπὸν ὡς καλάμῳ τεθραυσμένῳ χρῶνται τῷ ῥηματίῳ τούτῳ, ἀγνοοῦντες τὸ ἐν αὐτῷ σαθρὸν οἱ παράφρονες. εἰ γὰρ ἀδύνατον ἦν τὰ γενητὰ βαστάξαι τὴν χεῖρα τοῦ θεοῦ· ἔστι δὲ καθ᾽ ὑμᾶς ὁ υἱὸς εἷς τῶν γενητῶν· πῶς αὐτὸς ἠδυνήθη γενέσθαι παρὰ μόνου τοῦ θεοῦ; καὶ εἰ ἵνα τὰ γενητὰ γένηται, C μεσίτου γέγονε χρεία, γενητὸς δὲ καθ᾽ ὑμᾶς ἐστιν ὁ υἱός· ἔδει καὶ πρὸ αὐτοῦ μέσον τινὰ εἶναι, ἵνα κτισθῇ· τοῦ δὲ μεσίτου πάλιν καὶ αὐτοῦ κτίσματος τυγχάνοντος, ἄρα πάλιν ὅτι κἀκεῖνος ἐδέετο μεσίτου ἑτέρου πρὸς τὴν ἰδίαν σύστασιν. κἂν τις ἄλλον ἐπινοήσῃ, προεπινοήσει τὸν ἐκείνου μεσίτην, ὥστε καὶ εἰς ἄπειρον ἐκπεσεῖν. οὕτω δὲ ἀεὶ τοῦ μεσίτου ζητουμένου, οὐδὲ ἡ κτίσις συστῆναι δυνήσεται διὰ τὸ μὴ δύνασθαι, ὡς λέγετε, μηδένα τῶν γενητῶν βαστάξαι τὴν ἄκρατον χεῖρα τοῦ (3) ἀγεννήτου. εἰ δὲ τὸ ἄτοπον τοῦτο συνορῶντες, ἄρχεσθε λέ- D γειν ὅτι ὁ υἱὸς κτίσμα ὢν, ἱκανὸς γέγονεν ὥστε ὑπὸ τοῦ (4) ἀγεννήτου γενέσθαι· ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ ἄλλα πάντα γενητὰ ὄντα, δυνατὰ ἦν παρὰ τοῦ (5) ἀγεννήτου αὐτουργηθῆναι· κτίσμα γὰρ καθ᾽ ὑμᾶς κἀκεῖνος, ὥσπερ οὖν καὶ ταῦτα πάντα, ἐστί· καὶ περιττὴ λοιπὸν τοῦ λόγου ἡ γένεσις κατὰ τὴν ἀσεβῆ καὶ μωρὰν ὑμῶν ἐπίνοιαν, αὐτάρκους ὄντος τοῦ θεοῦ τὰ πάντα αὐτουργεῖν, πάντων τε τῶν γενητῶν δυναμένων τὴν ἄκρατον χεῖρα βαστάξαι τοῦ θεοῦ. ἀνοήτου δὴ οὔσης αὐτῶν τῆς τοιαύτης φρενοβλαβείας, ἴδωμεν εἰ μὴ καὶ τὸ λεγόμενον τοῦτο τῶν ἀσεβῶν τὸ σόφισμα πλέον τῶν ἄλλων αὐτῶν ἀ- E λογώτερον ἀναφανείη. Ἀδὰμ μόνος ὑπὸ μόνου τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ λόγου γέγονεν. ἀλλ᾽ οὐκ ἐν τῷ πάλιν τὸν Ἀδὰμ πλέον τι τῶν πάντων ἀνθρώπων ἔχειν, ἢ διαφέρειν τῶν μετ᾽ αὐτὸν ἄν τις φήσειεν, εἰ μόνος μὲν αὐτὸς ὑπὸ μόνου τοῦ θεοῦ πεποίηται καὶ πέπλασται, ἡμεῖς δὲ πάντες ἐκ τοῦ Ἀδὰμ γεννώμεθα, καὶ κατὰ διαδοχὴν τοῦ γένους συνιστάμεθα, ἕως μόνον καὶ αὐτὸς ἐκ γῆς ἐπλάσθη, καὶ μὴ ὢν πρότερον, ὕστερον γέγονεν.

9. Εἰ δὲ καὶ πλέον τις τῷ πρωτοπλάστῳ δοίη διὰ τὸ κατηξιῶσθαι τῆς τοῦ θεοῦ χειρὸς αὐτόν· ἀλλ᾽ ἐν τιμῇ καὶ μὴ τῇ φύσει τὸ πλέον εἰς αὐτὸν ὁ τοιοῦτος λογιζέσθω. F ἐκ γῆς γὰρ γέγονεν, ὥσπερ καὶ πάντες· καὶ ἡ χεὶρ δὲ ἡ πλάσασα τότε τὸν Ἀδὰμ, (6) καὶ αὕτη καὶ νῦν καὶ ἀεὶ τοὺς μετ᾽ ἐκεῖνον πάλιν πλάττει καὶ διασυνίστησι· καὶ τοῦτο ὁ θεὸς αὐτὸς τῷ μὲν Ἰερεμίᾳ, ὡς προεῖπον, φησίν· „ πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε. „ περὶ δὲ τῶν πάντων ἔλεγεν· „ ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάν- „ τα. καὶ πάλιν διὰ Ἡσαΐου φησίν· οὕτως λέγει κύριος

A Dei, qui proprio Verbo tamquam manu utitur, atque omnia in eo facit, ut ipse Deus his verbis docet: *Manus mea fecit hæc omnia*. Idem etiam didicit & docuit Paulus: *Unus*, inquit, *Deus ex quo omnia*, *& unus Dominus Jesus Christus per quem omnia*. Ipse igitur & semper & nunc imperat soli, & exoritur: nubibus præcipit, & in unam terræ partem effunduntur: quæ autem non irrigatur, siccatur. Jubet similiter terram fructus edere, & Jeremiam in utero format. Si porro hæc nunc ipse efficit, dubium certe non est quin ipse etiam ab initio indignum se non pu- B taverit omnia per Verbum facere: quippe cum ista rerum universarum sint partes.

Esa. 66. 2. — *1. Cor. 8. 6.*

8. Sin autem quia res aliæ creatæ, actionem invictæ non-facti manus ferre non valerent, solus Filius a solo Deo est factus, res vero aliæ per Filium tanquam ministrum & adjutorem factæ sunt, ut scripsit Asterius qui idolis immolavit, quod idem transcriptum Arius suis tradidit, quo utique vocabulo tanquam calamo quassato utuntur, nec stulti ejus agnoscunt futilitatem. Si enim res factæ manum Dei ferre non poterant, ipse autem Filius una est, ut sentitis, ex rebus factis; quomodo ipse a solo C Deo fieri potuit? Si item ut res factæ fierent, intermedio adjutore opus fuit, & Filius, ut putatis, factus quoque ipse est: profecto necesse etiam fuit intermedium aliquem ante eum fuisse, ut crearetur, qui ipse intermedius cum res creata quoque esset, alio item intermedio ad sui procreationem opus habuisse non immerito videbitur. Si quis autem alium excogitaverit intermedium, alius rursus intermedius propter illum alium erit fingendus, atque ita in infinitum delabemur. Porro dum ita intermedius aliquis semper requiretur, certe res creatæ constitui non poterunt, D quandoquidem, ut dicitis, nulla res facta ferre valet invictam non-facti manum. Quod si id absurdum esse intelligentes, respondeatis Filium licet creatum potuisse a non-facto fieri, necesse est etiam concedatis alias res omnes quæ factæ sunt, potuisse a non-facto procreari: quippe cum ipse Filius secundum vos sit quoque res creata, ut & res omnes ceteræ. Præterea ex impio & stulto hujusmodi vestro commento sequitur inutilem esse Verbi generationem, cum & Deus omnia per seipsum potuerit efficere, & res omnes factæ invictam Dei manum ferre potuerint. Itaque cum inepta ac futilis sit hæc illorum ratio, expenda- E mus an non aliud impiorum sophisma etiam magis quam ceteræ ipsorum argutiæ absurdum videbitur. Adam solus a solo Deo per Verbum factus est: verum nemo idcirco dixerit Adamum aliquid amplius ceteris hominibus habere, vel a posteris differre, quod ipse quidem solus a solo Deo factus & formatus sit, nos autem omnes ex Adamo, perpetua generis continuatione, nascamur & procreemur: quamdiu scilicet certum erit ipsum etiam ex terra formatum esse, & qui antea non esset, postea fuisse.

Refellitur Asterius Arianus.

9. Quod si primo parenti aliquid ceteris amplius tribuere libeat, qui nempe ita felix fuit ut Dei manu F formaretur: verum istud amplius in honore non in natura consistere intelligendum est. Namque ex terra factus est, ut alii omnes: & manus quæ tunc Adamum formavit, ipsa & nunc & semper omnes ejus posteros format ac componit. Id ipse Deus ad Jeremiam, ut prius monui, dixit: *Priusquam te formarem in utero, novi te*. De omnibus autem aliis ait: *Manus mea fecit hæc omnia*. Et rursus per Esaiam: *Hæc dicit Domi-*

Jerem. 1. 5. — *Esa. 66. 2.*

(1) Sic omnes mss. & editi: sed legendum est ἀγεννήτου, ut deinceps habet Regius codex. Vide quæ in admonitione hac de re diximus, & quæ infra notantur ad num. 28.

(2) Reg. μεταδέδωκε. Porro Asterius, de quo hic agitur, ex Sophista Christianus factus, persecutionis tempore dolis immolavit, idemque postea multos libros pro confirmanda Ariana hæresi composuit. Vide Socrat. Histor. Eccles. lib. 1. c. 36. & Philostorg. lib. 2. num. 15.

(3) Reg. ἀγενήτου, ceteri & editi, ἀγεννήτου.

(4) Reg. & Basil. ἀγενήτου. Editi & Felckm. 7. ἀγεννήτου.

(5) Reg. ἀγενήτου, &, ὑπουργηθῆναι. Editi & alii ἀγεννήτου, &, αὐτουργηθῆναι. (6) καὶ abest a Regio.

Esa. 44. 24. nus qui redimit te & format te in utero. Ego Dominus, qui omnia perficio: extendi cælum solus & stabilivi terram. David quoque cui ista non latebant, canebat: *Psal.* 118. 73. *Manus tuæ fecerunt me, & formaverunt me*. Et is cujus hæc apud Esaiam leguntur verba: *Esa.* 49. 5. *Sic dicit Dominus, qui formavit me ex utero servum sibi*, idem etiam significat. Itaque nihil a nobis natura differet, licet nos tempore antecesserit, quamdiu constabit nos omnes eadem manu constitui & formari. Si igitur, o Ariani, vestra hæc est de Filio Dei sententia, illum nempe sic etiam productum & factum fuisse: nihil secundum vos inter eum & alios, quod ad naturam pertinet, intererit, dum scilicet contendetis ipsum, cum antea non esset, postea fuisse, atque non nisi ob virtutem hujus nominis gratiam in sui procreatione obtinuisse. Si quidem ille unus quoque ex his est de quibus, ut quidem putatis, Spiritus sanctus in psalmis ait: *Psal.* 32. 9. *Ipse dixit & facta sunt: ipse mandavit & creata sunt*. Quis itaque ille est cui Deus mandavit ut & ipse crearetur? Nam esse oportet Verbum cui Deus mandat, & in quo res factæ creantur. Atqui aliud Verbum indicare non potestis, præter illud quod negatis, nisi forte novum adhuc commentum placeat excogitare. Ita est, inquiunt, invenimus. (idem nimirum quod olim ab Eusebianis usurpatum audivi.) „ Idcirco nempe Dei Filium aliquid aliis amplius habere & unigenitum dici „ arbitramur, quia solus ipse Patris est particeps, re„ autem aliæ omnes Filii sunt participes. „ Sic igitur illi in immutandis variandisque verbis non secus ac coloribus laborant. Verum id nihil impediet quominus ostendamus illos vere inania ex terra loqui, *Joan.* 3. 31. suisque cogitationibus tamquam in luto volutari.

10. Enimvero si ille Dei filius & nos Filii [illegible] filii appellaremur, probabile esset illorum commentum: sed si nos etiam ipsius Dei, cujus ille est filius, filii dicimur: certe liquet nos etiam Patris participes … 2. esse, quippe qui dicat: *Filios genui & exaltavi*. Si enim ipsius participes non essemus, non diceret, *genui*: si autem ipse genuit, non alius utique, sed idem ipse Pater noster est. Nihil vero refert si amplius ille aliquid habeat, & primus factus sit, nosque aliquid minus quam ille habeamus, ac post ipsum facti simus, dummodo omnes ejusdem fuerimus participes, & filii ejusdem Patris nuncupemur. Nam plus vel minus diversam naturam minime significat: id enim sibi singuli recte factis comparant: atque *Luc.* 19. 17. alius quidem decem civitatibus præficitur, alius *Matth.* 19. 28. quinque; alii sedent super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel; alii audiunt: *Matth.* 25. 34. & 21. *Venite Benedicti Patris mei*, &, *Euge serve bone & fidelis*. Cum hæc igitur illorum sit sententia, jure merito existimant hujusmodi Filii Deum non semper fuisse Patrem, neque talem Filium semper fuisse, sed ex nihilo esse creatum & factum, nec fuisse antequam genitus esset: siquidem ille alius omnino est a vero Dei Filio. Verum cum hæc illos dicere fas jam non sit, utpote cum ista Sadducæorum potius & Samosatensis sint propria, restat ut alio sensu, quo nimirum Isaac Abrahæ est filius, Dei Filium esse concedant. Nam quod ex aliquo gignitur nec extrinsecus advehitur, filium esse agnoscit natura, eaque est propria hujus nominis significatio. Num ergo Filii generatio humano more est intelligenda? (forte enim id ipsi, ut & illi olim, ignari reponent.) Nequaquam. Nec enim Deus hominis similis est, uti nec homines, Dei. Illi enim ex materia eaque patibili

„ ὁ λυτρούμενός σε καὶ πλάσσων σε ἐν κοιλίᾳ· ἐγὼ κύ„ ριος ὁ συντελῶν πάντα, ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μό„ νος, καὶ ἐστερέωσα τὴν γῆν. „ ὁ δὲ Δαβὶδ τοῦτο γινώσκων ἔψαλλεν· „ αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἔπλα„ σάν με· καὶ ὁ ἐν τῷ Ἠσαΐᾳ λέγων· οὕτως λέ„ γει κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δοῦλον ἑ„ αυτῷ· „ τοῦτο σημαίνει. οὐκοῦν κατὰ τὴν φύσιν οὐδὲν ἡμῶν διαφέρει, κἂν προάγῃ τῷ χρόνῳ, ἕως καὶ τῇ αὐτῇ χειρὶ συνιστάμεθα καὶ κτιζόμεθα πάντες. εἰ τοίνυν οὕτως, ὦ Ἀρειανοὶ, καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ φρονεῖτε, ὅτι οὕτως καὶ αὐτὸς ὑπέστη καὶ γέγονεν, οὐδὲν καθ' ὑμᾶς τῶν ἄλλων κατὰ τὴν φύσιν διοίσει, ἕως καὶ αὐτὸς οὐκ ἦν, καὶ γέγονε, καὶ ἐξ ἀρετῆς καὶ αὐτῷ συνεκτίσθη τοῦ ὀνόματος ἡ χάρις. εἷς γάρ ἐστι καὶ αὐτὸς, ἀφ' ὧν (1) λέγετε, περὶ ὧν ἐν ψαλμοῖς τὸ πνεῦμά φησιν· „ αὐ„ τὸς εἶπε, καὶ ἐγεννήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ „ ἐκτίσθησαν· „ τίς τοίνυν ἐστὶν ᾧ ὁ θεὸς ἐνετείλατο, ἵνα καὶ οὗτος κτισθῇ· εἶναι γὰρ δεῖ λόγον, ᾧ ἐντέλλεται ὁ θεὸς, καὶ ἐν ᾧ τὰ ποιήματα κτίζεται· ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοιτε δεῖξαι ἕτερον (2) παρ' ὃν ἀρνεῖσθε λόγον, εἰ μὴ ἄρα τινὰ πάλιν ἔννοιαν ἐπινοήσητε. ναὶ γὰρ φήσουσιν, εὕρομεν· ἤν ποτε λεγόντων καὶ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἤκουσα· διὰ τοῦτο πλέον τῶν ἄλλων ἔχειν τὸν τοῦ θεοῦ υἱὸν, καὶ λέγεσθαι μονογενῆ τοῦτον νομίζομεν, ἐπειδὴ μόνος μὲν αὐτὸς μετέχει τοῦ πατρὸς, τὰ δ' ἄλλα πάντα τοῦ υἱοῦ μετέχει. κεκμήκασι μὲν οὖν ἤδη μεταβαλλόμενοι καὶ μεταλλάσσοντες τὰ ῥήματα, ὡς τὰ χρώματα· δειχθήσονται δὲ ὅμως καὶ (3) οὕτως ὡς οἱ ἐκ τῆς γῆς κενολογοῦντες, καὶ κυλιόμενοι ὡς ἐν βορβόρῳ ταῖς ἰδίαις ἐννοίαις.

10. Εἰ μὲν γὰρ ἐκεῖνος μὲν τοῦ θεοῦ υἱὸς, ἡμεῖς δὲ τοῦ υἱοῦ υἱοὶ (4) καλούμεθα, πιθανὸν ἦν αὐτῶν τὸ πλάσμα· εἰ δὲ τοῦ θεοῦ καὶ ἡμεῖς υἱοὶ λεγόμεθα, οὗ καὶ αὐτός ἐστιν υἱός· (5) δῆλον ὅτι καὶ ἡμεῖς τοῦ πατρὸς μετέχομεν τοῦ λέγοντος, „ υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ „ ὕψωσα. „ εἰ μὴ γὰρ μετείχομεν αὐτοῦ, οὐκ ἔλεγεν, ἐγέννησα. εἰ δὲ αὐτὸς ἐγέννησεν· οὐχ ἕτερος ἀλλ' αὐτὸς ἡμῶν ἐστι πατήρ· καὶ οὐ διαφέρει πάλιν, εἰ πλέον ἐκεῖνος ἔχει, καὶ πρῶτον γέγονεν. ἡμεῖς δὲ εἰ ἔλαττον, καὶ ὕστερον γεγόναμεν, ἕως τοῦ αὐτοῦ πάντες μετέχομεν, καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς υἱοὶ λεγόμεθα· τὸ γὰρ πλέον καὶ ἔλαττον, οὐ τὴν φύσιν ἄλλην δείκνυσιν· ἑκάστῳ γὰρ τῆς ἀρετῆς ἡ πρᾶξις τοῦτο προστίθησι· καὶ ὁ μὲν ἐπὶ δέκα πόλεων, ὁ δὲ ἐπὶ πέντε καθίσταται· καὶ οἱ μὲν καθέζονται ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ. οἱ δὲ ἀκούουσι· „ δεῦτε „ οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου· καὶ, εὖ δοῦλε „ ἀγαθὲ καὶ πιστέ. „ τοιαῦτα μὲν οὖν ἐκεῖνοι φρονοῦντες, εἰκότως φαντάζονται τοιούτου υἱοῦ ἀεὶ μὴ εἶναι τὸν θεὸν πατέρα, μηδὲ τὸν τοιοῦτον υἱὸν ἀεὶ εἶναι, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων κτίσμα γεγενῆσθαι, καὶ μὴ εἶναι πρὶν γεννηθῇ· ἄλλος γάρ ἐστιν οὗτος παρὰ τὸν ἀληθινὸν τοῦ θεοῦ υἱόν. ἐπειδὴ δὲ ταῦτα λέγειν ἔτι τούτους οὐκ ἔστιν εὐαγές· μᾶλλον γὰρ Σαδδουκαίων καὶ τοῦ Σαμοσατέως ἐστὶ τοῦτο τὸ φρόνημα· λείπει ἄρα κατὰ τὴν ἑτέραν διάνοιαν, καθ' ἣν Ἰσαὰκ τοῦ Ἀβραάμ ἐστιν υἱός, λέγειν εἶναι καὶ τὸν τοῦ θεοῦ υἱόν· τὸ γὰρ ἔκ τινος φύσει γεννώμενον, καὶ μὴ ἔξωθεν ἐπικτώμενον, υἱὸν οἶδεν ἡ φύσις, καὶ τοῦτο τοῦ ὀνόματός ἐστι τὸ σημαινόμενον. ἆρ' οὖν ἀνθρωποπαθής ἡ τοῦ υἱοῦ γέννησις; τοῦτο γὰρ ἴσως κατ' ἐκείνους καὶ αὐτοὶ θελήσουσιν ἀντιθεῖναι μὴ γινώσκοντες· οὐδαμῶς. οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός· ἐπεὶ (6) μηδὲ οἱ ἄνθρωποι ὡς ὁ θεός· οἱ μὲν γὰρ ἐξ ὕλης καὶ ταύτης οὔσης παθητικῆς ἐκτίσθη-

(1) Reg. λέγετε.
(2) Reg. παρὰ τὸν ἀρνεῖσθε. Id. paulopost, ἦν ποτὲ mendose.
(3) Reg. οὕτως ὡς οἱ. Alii & editi ὡς omittunt.
(4) Basil. καλούμεθα.
(5) Sic scribendum putamus, ut & videtur Nannius legisse, qui vertit *certum est*. Reg. ms. habet δηλον ὅτι, sed absque ullo accentu in δηλον. Ceteri & editi δηλονότι, ut & legit Ambros. Camaldul.
(6) Sic Reg. Alii vero & editi, μὴ δὲ οἱ ἄνθρωποι.

πέπονθασιν· ὁ δὲ θεὸς ἄϋλος καὶ ἀσώματος. εἰ δὲ αἱ αὐταὶ λέξεις ἐπὶ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἐν ταῖς θείαις ποτὲ κεῖνται γραφαῖς· ἀλλ' ἀνθρώπων ἐστὶ διορατικῶν, ὡς παρήγγειλεν ὁ Παῦλος, προσέχειν τῇ ἀναγνώσει, καὶ οὕτω διακρίνειν, καὶ κατὰ τὴν ἑκάστου τῶν σημαινομένων φύσιν τὰ γεγραμμένα διαγινώσκειν, καὶ μὴ συγχέειν τὴν διάνοιαν, ὥστε τὰ τοῦ θεοῦ μὴ ἀνθρωπίνως νοεῖν, μηδὲ τὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς περὶ θεοῦ ποτε λογίζεσθαι. τοῦτο γάρ ἐστι τὸν οἶνον ὕδατι μίξαι. καὶ πῦρ ἀλλότριον ἐπιβάλλειν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῷ θείῳ πυρί.

11. Καὶ γὰρ καὶ ὁ θεὸς κτίζει, καὶ ἐπ' ἀνθρώπων δὲ τὸ κτίζειν εἴρηται. καὶ ὁ μὲν θεὸς ὤν ἐστι· λέγονται δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι εἶναι, παρὰ θεοῦ καὶ τοῦτο λαβόντες ἔχειν. ἆρ' οὖν οὕτως ὁ θεὸς κτίζει ὡς ἄνθρωποι; ἢ οὕτως ἄν ἐστιν ὡς ἄνθρωπος; μὴ γένοιτο· ἄλλως ἐπὶ θεοῦ τὰς λέξεις λαμβάνομεν, καὶ ἑτέρως ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ταύτας διανοούμεθα. ὁ μὲν γὰρ θεὸς κτίζει, καλῶν τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι, οὐδενὸς ἐπιδεόμενος· οἱ δὲ ἄνθρωποι τὴν ὑποκειμένην ὕλην ἐργάζονται, εὐξάμενοι πρότερον, καὶ τὴν ἐπιστήμην τοῦ ποιεῖν λαβόντες παρὰ τοῦ τὰ πάντα δημιουργήσαντος θεοῦ διὰ τοῦ ἰδίου λόγου. πάλιν τε οἱ μὲν ἄνθρωποι, οὐ δυνάμενοι (1) καθ' ἑαυτοὺς εἶναι, ἐν τόπῳ τυγχάνοντές εἰσι περιεχόμενοι, καὶ συνεστῶτες ἐν τῷ τοῦ θεοῦ λόγῳ· ὁ δὲ θεὸς ὤν ἐστι καθ' ἑαυτὸν, περιέχων τὰ πάντα, καὶ ὑπ' οὐδενὸς περιεχόμενος· καὶ ἐν πᾶσι μέν ἐστι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀγαθότητα καὶ δύναμιν, ἔξω δὲ τῶν πάντων πάλιν ἐστὶ κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν. ὥσπερ οὖν οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ ἄνθρωποι κτίζουσιν ὅνπερ τρόπον ὁ θεὸς κτίζει, οὐδ' οὕτως εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι ὥσπερ ἐστὶν ὁ θεός· οὕτως ἄλλως ἐστὶν ἡ τῶν ἀνθρώπων γένεσις, καὶ ἄλλως ἐστὶν ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρός. τῶν μὲν γὰρ ἀνθρώπων τὰ γεννήματα, μέρη πως τῶν γεννώντων εἰσὶν, ἐπεὶ καὶ (2) αὐτὴ τῶν σωμάτων ἡ φύσις οὐχ ἁπλῆ τίς ἐστιν, ἀλλὰ ῥευστὴ, καὶ ἐκ μερῶν ἔχει τὴν σύνθεσιν· ἀποῤῥέουσί τε ἄνθρωποι γεννῶντες, καὶ πάλιν ἐπιῤῥεῖ τὰ ἐκ τῶν τροφῶν εἰς αὐτοὺς εἰσαγόμενα· δι' ἣν αἰτίαν καὶ πολλῶν κατὰ καιρὸν τέκνων γίνονται πατέρες οἱ ἄνθρωποι· ὁ δὲ θεὸς ἀμερὴς ὢν, ἀμερίστως ἐστὶ καὶ ἀπαθὴς τοῦ υἱοῦ πατήρ. οὔτε γὰρ ἀποῤῥοὴ τοῦ ἀσωμάτου ἐστὶν, οὔτ' ἐπιῤῥοή τις εἰς αὐτὸν γίνεται, ὡς ἐπ' ἀνθρώπων· ἁπλοῦς δὲ ὢν τὴν φύσιν, ἑνὸς καὶ μόνου τοῦ υἱοῦ πατήρ ἐστι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μονογενής ἐστι, καὶ μόνος ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρός ἐστι, μόνον τε αὐτὸν ἐξ ἑαυτοῦ δείκνυσιν ὁ πατὴρ λέγων· „οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ „ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ηὐδόκησα· „λόγος δέ ἐστιν οὗτος τοῦ πατρὸς, ἐν ᾧ τὸ ἀπαθὲς καὶ ἀμερὲς τοῦ πατρὸς νοεῖν δυνατόν· λόγος γὰρ οὐδὲ ὁ τῶν ἀνθρώπων κατὰ πάθος καὶ μέρος γεννᾶται· μήτιγε ὁ τοῦ θεοῦ. διὸ καὶ καθέζεται μὲν αὐτὸς ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς ὡς λόγος· ἔνθα γάρ ἐστιν ὁ πατὴρ, ἐκεῖ καὶ ὁ τούτου λόγος ἐστίν· ἡμεῖς δὲ στήκομεν κρινόμενοι παρ' αὐτῷ, ὡς ποιήματα· καὶ προσκυνεῖται μὲν αὐτὸς διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν υἱὸν τοῦ προσκυνητοῦ πατρός· ἡμεῖς δὲ προσκυνοῦμεν, κύριον καὶ θεὸν αὐτὸν (3) ὁμολογοῦντες, διὰ τὸ εἶναι ἡμᾶς κτίσματα, καὶ ἄλλους παρ' ἐκεῖνον.

12. Τούτων δὲ οὕτως ὄντων, σκοπείτω λοιπὸν ὁ βουλόμενος αὐτῶν, καὶ γενέσθω τις αὐτοὺς ἐντρέπων· εἰ τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ γέννημα θέμις εἰπεῖν ἐξ οὐκ ὄντων, ἢ λόγον ἔχει κἂν εἰς ἐνθύμησίν τινος ὅλως ἐλθεῖν, ὅτι τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐπισυμβέβηκεν αὐτῷ, ἵνα καὶ τολμήσας εἴπῃ ὅτι οὐκ ἔστιν ἀεὶ ὁ υἱός; καὶ γὰρ ἐν τούτῳ πάλιν τὰς ἀνθρώπων ἐννοίας ὑπερεξῆλθε καὶ ὑπεραναβέβηκεν ἡ τοῦ υἱοῦ γέννησις. ἡμεῖς μὲν γὰρ τῶν ἰδίων τέκνων ἐν χρόνῳ γινόμεθα πατέρες, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ οὐκ ὄντες πρότερον, ὕστερον γεγόναμεν· ὁ δὲ θεὸς ἀεὶ ὢν, ἀεὶ τοῦ υἱοῦ πατήρ ἐστι. καὶ τῶν μὲν ἡ γένεσις,

(1) Reg. καθ' αὐτὰς, & paulopost καθ' αὐτήν.
(2) Reg. αὐτῶν.

A sunt creati: at Deus expers est materiæ & corporis. Quod si eædem dictiones Deo & hominibus, in divinis Scripturis interdum attribuuntur, hominum est perspicacium, ut admonet Paulus, attendere ad lectionem, remque perpendere, ac pro natura rerum significatarum, quæ scripta sunt dijudicare, nec sensum confundere, ita ut quæ ad Deum spectant, humano modo non intelligantur, nec vicissim quæ ad homines pertinent, cogitentur tanquam Dei propria. Id enim est vinum cum aqua miscere, alienumque ignem ad divinum ignem in altari admovere.

1. Cor. 2. 15.

Esaiæ 1. 22.

11. Scilicet & Deus creat, & de hominibus idem B quoque dicitur. Deus item is est qui est: homines similiter dicuntur esse, quod ipsum quidem a Deo acceperunt. An ergo ita Deus creat, ut homo? An eodem modo est, quo homo? Minime certe: sed aliter has voces de Deo intelligimus, aliter de hominibus. Nam Deus quidem creat, ea quæ non erant vocans ut sint, nullaque re ad creandum indigens: homines vero non nisi subjecta utuntur materia, postquam a Deo qui omnia per proprium Verbum creavit, scientiam artemve agendi precibus obtinuerint. Præterea homines, qui per se ipsi esse non possunt, loco circumscribuntur, atque in C Dei Verbo consistunt: at Deus qui per se vere est, omnia continet, & a nulla re ipse continetur: in omnibus est sua bonitate & potentia; at extra omnia est propria natura. Quemadmodum ergo non eodem modo creant homines, quo Deus creat, nec eodem modo sunt quo ille: ita aliter procreantur homines, & aliter Filius ex Patre nascitur. Fetus enim hominum, partes quodammodo sunt gignentium, quippe cum nec ipsa corporum natura simplex sit, sed fluxa atque ex partibus composita. Nam homines gignendo emittunt ex se aliquid, quædamque rur-D sus ex cibis, quos accipiunt, in eos defluunt; quæ quidem causa est cur multorum liberorum pro tempore parentes fiant. Deus autem individuus est, ac proinde absque divisione nihilque patiendo Filii est Pater. Nihil enim ex re incorporea effluere, nihilve in eam, uti hominibus accidit, potest influere. Quocirca cum Deus sit natura simplex, unius quoque ac solius Filii est Pater. Idcirco enim & unigenitus est, & solus est in sinu Patris, eumque solum ex seipso esse aperte Pater declarat his verbis: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*. Ipse est Verbum Patris, quem proinde ut Patrem nec quid pati nec E dividi posse intelligendum est; quippe cum ipsi etiam homines proprium verbum citra divisionem ac nihil patiendo producant: multo igitur magis Deus suum Verbum gignit absque ulla divisione nihilque omnino patiendo. Hinc sane ipse ut Verbum ad dextram Patris sedet; nam ubi est Pater, illic & ejus Verbum est: nos autem, tanquam res factæ, coram eo stamus judicandi. Ille adoratur, quia adorandi Patris est Filius: nos vero adoramus, Dominum eum & Deum confitentes, quia scilicet creati, diversique ab illo sumus.

Rom. 4. 17.

Deus & in omnibus & extra omnia est.

Mat. 3. 17.

12. Quæ cum ita sint, attendat, quæso, qui voluerit inter illos, existatque aliquis qui ut eos pudore afficiat, F ab iisdem sciscitetur, utrum fas sit id, quod ex Deo est, & proprius ejus est fetus, ex nihilo esse dicere? An item possit vel solum in mentem alicui venire, id quod ex Deo est, eidem accidisse, ita ut dicere audeat, Filium non semper esse? Nempe hic rursus hominum cogitationes superat & transcendit Filii generatio. Nos enim propriorum filiorum certo tantum tempore patres efficimur, quippe qui cum antea non essemus, postea facti fuerimus: at Deus, cum semper sit, semper quoque est Filii Pater. Sane rerum creatarum generatio, ex

(3) Sic Reg. Alii vero & editi αὐτὸν omittunt.

[Mat. 11. 27.] ex similitudine cognoscitur: quia vero *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, & cui Filius revelaverit:* idcirco Sancti quibus id Filius revelavit, imaginem quamdam ex rebus aspectabilibus nobis hujusmodi verbis reliquerunt: [Heb. 1. 3.] *Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus:* & [Psal. 35. 10.] iterum: *Quoniam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen.* Verbum item Israelem objurgans, [Bar. 3. 12.] ait: *Dereliquisti fontem sapientiæ:* ipse porro est fons [Jerem. 2. 13.] qui dicit: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ.* Hæc autem exempla licet levia sint admodum & obscura ad id quod cupimus exprimendum: ex his tamen intelligi potest aliquid quod sit supra hominum naturam, nec Filii generationem nostræ esse similem. Quis enim vel cogitatione fingat non esse aliquando splendorem, ut audeat contendere, non semper fuisse Filium, vel non fuisse priusquam esset genitus? Aut quis a sole splendorem separabit, aut fontem vita aliquando destitutum cogitabit, ut insaniens dicat ex nihilo esse Filium, qui ipse ait, [Joan. 14. 6.] *Ego sum vita,* vel cum a substantia Patris esse diversum, qui idem [Ib. v. 9.] dicit, *Qui me videt, videt & Patrem?* Nimirum cum Sancti hæc nos ita intelligere vellent, nobis hujusmodi exempla tradidere. An non igitur absurdum proinde valdeque impium fuerit, cum has imagines & exempla Scriptura contineat, nos ex aliis, quæ neque scripta sunt, neque ad pietatem ullo modo spectant, Domini notitiam inquirere?

13. Jam itaque respondeant undenam edocti, vel quo tandem illis tradente ista de Salvatore suspicari [Prov. 8, 22.] cœperunt? Legimus, inquient, in Proverbiis: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua.* Scilicet id etiam videbantur objectare Eusebiani, tuque ipse tuis litteris mihi significasti istos quoque multis licet argumentis prostratos & convictos, ad illa Scripturæ verba profugisse, eaque sursum deorsumve circumferentes asseverare Filium unam e rebus creatis esse, eumque inter res factas annumerare. Verum hunc Scripturæ locum non recte mihi videntur intellexisse: siquidem pium & valde rectum continet sensum, quem si ipsi intellexissent, Dominum gloriæ blasphemiis non offendissent. Nam quæ supra sunt dicta cum hac sententia conferant, cognoscentque multum in illis esse discriminis. [Quid inter filium & rem creatam ac factam interfit.] Quis enim sanæ mentis non intelligit res creatas & factas extra effectorem esse, filium autem, ut supra ostendimus, non extra, sed ex gignente patre existere? Nempe homo domum quidem condit, sed filium gignit, ita ut nemo inverso ordine ausit dicere domum & navem ab ædificatore gigni, filium autem ab eodem condi & fieri: nec item domum, ædificatoris imaginem esse, filium vero esse genitoris dissimilem; sed potius filium esse patris imaginem, & domum artis opus fatebitur, nisi forte quis mente sit captus ac deliret. Profecto divina Scriptura, quæ rerum omnium naturam longe melius omnibus cognoscit, de rebus creatis per Moysem hæc ait: [Genes. 1.] *In principio fecit Deus cælum & terram.* De Filio autem non alium quam ipsum Patrem declarat dicere: [Psal. 109. 3.] *Ex utero ante luciferum genui te.* Et rursus: [Psal. 2. 7.] *Filius meus es tu: Ego hodie genui te.* Ipse quoque Dominus de seipso in Proverbiis ait: *Ante omnes colles generat me.* Joannes item de factis & creatis rebus sic loquitur: [Joan. 1. 3.] *Omnia per ipsum facta sunt:* de Domino autem dicit: [Ib. v. 18.] *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarra-*

A ἐκ τῆς ὁμοίως ὄντων ἔχει τὴν πίστιν· ἐπειδὴ δὲ „ οὐδεὶς οἶδε τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ, οὐδὲ τὸν πατέρα „ τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱός, καὶ (1) ᾧ ἂν ὁ υἱὸς „ ἀποκαλύψῃ· „ διὰ τοῦτο οἱ ἅγιοι οἷς ἀπεκάλυψεν ὁ υἱός, εἰκόνα τινὰ δεδώκασιν ἡμῖν ἐκ τῶν ὁρωμένων, λέγοντες· „ ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ „ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· καὶ πάλιν· ὅτι „ παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα „ φῶς· „ ὅτε καὶ μεμφόμενος τὸν Ἰσραὴλ ὁ λόγος φησίν· „ ἐγκατελίπετες (2) τὴν πηγὴν τῆς σοφίας· αὕτη δέ ἐστιν „ πηγὴ ἡ λέγουσα· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος „ ζῶντος. „ καὶ μικρὸν μέν ἐστι τὸ παράδειγμα καὶ B λίαν ἀμυδρὸν πρὸς τὸ ποθούμενον· δυνατὸν δὲ ὅμως ἐξ αὐτοῦ πλέον τῆς ἀνθρώπου φύσεως κατανοεῖν, καὶ μὴ νομίζειν ἴσην τὴν ἡμῶν εἶναι καὶ τὴν τοῦ υἱοῦ γέννησιν. τίς γὰρ δύναται κἂν λογίσασθαι μὴ εἶναί ποτε τὸ ἀπαύγασμα, ἵνα καὶ τολμήσας εἴπῃ μὴ εἶναι ἀεὶ τὸν υἱόν, ἢ ὅτι οὐκ ἦν ὁ υἱὸς πρὶν γεννηθῇ; ἢ τίς ἱκανὸς διελεῖν ἀπὸ τοῦ ἡλίου τὸ ἀπαύγασμα, ἢ τὴν πηγὴν ἐπινοῆσαί ποτε τῆς ζωῆς ἔρημον, ἵνα καὶ μανεὶς εἴπῃ, ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶν ὁ υἱὸς ὁ λέγων, „ ἐγώ εἰμι ἡ ζωή, „ ἢ ἀλλότριος τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, ὁ λέγων. „ ὁ ἐμὲ ἑωρακώς, ἑώρακε τὸν πα- C „ τέρα; „ οὕτω γὰρ ἡμᾶς οἱ ἅγιοι βουλόμενοι νοεῖν, τοιαῦτα καὶ παραδείγματα δεδώκασι· καὶ ἔστιν ἄτοπον καὶ λίαν ἀσεβές, τοιαύτας ἐχούσης τῆς γραφῆς τὰς εἰκόνας, ἐξ ἄλλων ἡμᾶς περὶ τοῦ κυρίου διανοεῖσθαι τῶν μήτε γεγραμμένων, μήτε τινὰ διάνοιαν εἰς εὐσέβειαν ἐχόντων.

13. Οὐκοῦν λοιπὸν λεγέτωσαν, πόθεν ἄρα καὶ οὗτοι μαθόντες (3) ἢ τίνος αὐτοῖς παραδεδωκότος, τοιαῦτα περὶ τοῦ σωτῆρος ὑπονοεῖν ἤρξαντο; ἀνέγνωμεν, φήσουσιν, ἐν ταῖς παροιμίαις· „ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ „ εἰς ἔργα αὐτοῦ. „ καὶ γὰρ καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον τοῦτο λέγειν ἐδόκουν, καὶ σὺ δὲ γράφων ἐδήλωσας ὅτι διὰ πολλῶν μὲν ἀποδείξεων ἀνατρεπόμενοι καὶ οὗτοι κατεγινώσκοντο, D τοῦτο δὲ ὅμως αὐτοὶ τὸ ῥητὸν ἄνω καὶ κάτω περιφέροντες, ἓν τῶν κτισμάτων τὸν υἱὸν εἶναι ἔλεγον, καὶ τοῖς γενητοῖς αὐτὸν συνηρίθμουν. ἀλλὰ καὶ τοῦτο δοκοῦσί μοι μὴ νενοηκέναι καλῶς· ἔχει γὰρ τὴν διάνοιαν εὐσεβῆ καὶ λίαν ὀρθήν, ἣν εἰ καὶ αὐτοὶ νενοήκεισαν, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐβλασφήμησαν, τὰ γὰρ προειρημένα (4) πρὸς τὸ ῥητὸν τοῦτο συμβαλλέτωσαν, καὶ ὄψονται πολλὴν ἐν αὐτοῖς οὖσαν τὴν διαφοράν. τίς γὰρ οὐ σωφρονῶν διάνοιαν ἔχων ὀρθήν, ὅτι τὰ μὲν κτιζόμενα καὶ ποιούμενα, ἔξωθεν τοῦ ποιοῦντος, ὁ δὲ υἱός, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἔδειξεν ὁ λόγος, οὐκ ἔξωθεν ἀλλ' ἐκ τοῦ γεννῶντος (5) πατρὸς ὑπάρχει; καὶ γὰρ ἄνθρωπος κτίζει μὲν οἰκίαν, E γεννᾷ δὲ υἱόν, καὶ οὐκ ἄν τις ἀναστρέφων εἴποι τὴν μὲν οἰκίαν καὶ τὴν ναῦν γεννᾶσθαι παρὰ τοῦ κατασκευάζοντος, τὸν δὲ υἱὸν (6) κτίζεσθαι καὶ ποιεῖσθαι παρὰ τοῦ αὐτοῦ· οὐδὲ πάλιν τὴν μὲν οἰκίαν, εἰκόνα τοῦ κτίζοντος, τὸν δὲ υἱόν, ἀνόμοιον τοῦ γεννῶντος· ἀλλὰ μᾶλλον (7) τὸν μὲν υἱὸν εἰκόνα τοῦ πατρὸς ὁμολογήσει, τὴν δὲ οἰκίαν, τέχνης εἶναι δημιούργημα, εἰ μή τις ἄρα τὴν διάνοιαν νοσοίη καὶ τὰς φρένας παρεξεστηκὼς (8) τυγχάνοι. ἀμέλει πάντων μᾶλλον ἡ θεία γραφὴ γινώσκουσα τὴν ἑκάστου φύσιν, περὶ μὲν τῶν κτιζομένων διὰ Μωϋσέως φησίν· „ ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· „ περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ οὐχ ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν F πατέρα σημαίνει λέγοντα· „ ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου „ ἐγέννησά σε· καὶ πάλιν, υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον „ γεγέννηκά σε· „ αὐτός τε περὶ ἑαυτοῦ ὁ κύριος ἐν παροιμίαις λέγει· „ πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με· „ καὶ περὶ μὲν τῶν γενητῶν καὶ κτιστῶν ὁ Ἰωάννης φησί· „ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· „ περὶ δὲ τοῦ κυρίου εὐαγγελιζόμενος λέγει· „ ὁ μονογενὴς υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός, ἐκεῖ-

„ νος

(1) Reg. ᾧ ἐάν. Mox id. ἡμῖν, ut & legerunt interpretes. Ceteri & editi ὑμῖν.
(2) Sic mss. & Scriptura. Editi, ἐγκατελίπετε.
(3) Sic Reg. codex. Alii & editi omittunt, ἢ τίνος αὐτοῖς παραδεδωκότος. Mox idem Reg. ὑπονοεῖν, ubi alii & editi νοεῖν.
(4) Sic Reg. Alii vero & editi, εἰς τὸ ῥητὸν τοῦτο συμβαλέτωσαν.
(5) Sic Reg. At alii & editi, πατρός ἐστι.
(6) Hæc verba, κτίζεσθαι καὶ ποιεῖσθαι παρὰ τοῦ αὐτοῦ, οὐδὲ πάλιν τὴν μὲν οἰκίαν εἰκόνα τοῦ κτίζοντος, τὸν δὲ υἱόν, omissa sunt in Reg.
(7) Sic Reg. Ceteri autem & editi τὸν omittunt.
(8) Reg. τυγχάνει.

,, νος ἐξηγήσατο. ,, εἰ τοίνυν υἱὸς, οὐ κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα, οὐχ υἱός· πολλὴ γὰρ ἐν αὐτοῖς ἡ διαφορὰ, καὶ οὐκ ἂν εἴη αὐτὸς υἱὸς καὶ κτίσμα, ἵνα μὴ καὶ ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ ἔξωθεν τοῦ θεοῦ ἡ οὐσία αὐτοῦ νομίζηται.

14. Ἆρ' οὖν μάτην γέγραπται τοῦτο τὸ ῥητόν; τοῦτο γὰρ πάλιν ἐκεῖνοι περιβομβοῦσιν, ὡς ἀγέλη κωνώπων. οὐχί γε, οὐ μάτην γέγραπται, ἀλλὰ καὶ μάλα ἀναγκαίως· καὶ γὰρ καὶ κτίζεσθαι λέγεται· ἀλλ' ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος· ἀνθρώπου γὰρ ἴδιον τοῦτο. τὴν δὲ διάνοιαν ταύτην εὑρήσει καλῶς ἐν τοῖς λογίοις κειμένην ὁ μὴ πάρεργον ἡγούμενος τὴν ἀνάγνωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὰ πρόσωπα, καὶ τὴν χρείαν τῶν γεγραμμένων ἐρευνῶν, καὶ οὕτω τὰ ἀναγνώσματα διακρίνων καὶ διανοούμενος. τὸν μὲν οὖν καιρὸν (1) τοῦ ῥητοῦ τούτου εὑρήσει καὶ γνώσεται ὅτι ἀεὶ ὢν ὁ κύριος, ὕστερον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ υἱὸς ὢν τοῦ θεοῦ, γέγονε καὶ υἱὸς ἀνθρώπου. τὴν δὲ χρείαν νοήσειεν, ὅτι τὸν ἡμῶν θάνατον καταργῆσαι θέλων, ἔλαβεν ἑαυτῷ σῶμα ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας, ἵνα τοῦτο προσενέγκας θυσίαν ὑπὲρ πάντων τῷ πατρὶ, ἀπαλλάξῃ πάντας ἡμᾶς, ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦμεν δουλείας. τὸ δὲ πρόσωπον, τοῦ μὲν σωτῆρός ἐστι· τότε δὲ λέγεται ὅτε λοιπὸν λαβὼν τὸ σῶμα λέγει· ,, κύριος ἔκτισέ με ,, ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. ,, ὡς γὰρ υἱῷ θεοῦ ὄντι ἁρμόζει καλῶς τὸ ἀϊδίως εἶναι, καὶ ἐν κόλποις εἶναι τοῦ πατρός· οὕτως καὶ ἀνθρώπῳ γενομένῳ πρέπουσα φωνὴ τὸ, κύριος ἔκτισέ με. τότε γὰρ λέγεται περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐπείνασε, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἐπυνθάνετο ποῦ Λάζαρος κεῖται, καὶ πέπονθε, καὶ ἀνέστη. καὶ ὥσπερ ἀκούοντες αὐτὸν κύριον καὶ θεὸν καὶ φῶς ἀληθινὸν, νοοῦμεν αὐτὸν ὄντα ἐκ τοῦ πατρός· οὕτως δίκαιόν ἐστιν ἀκούοντας τὸ ἔκτισε καὶ τὸ δοῦλος, καὶ τὸ πέπονθε, μὴ τῇ θεότητι λογίζεσθαι· ἀνοίκειον γάρ· ἀλλὰ τῇ σαρκὶ ταῦτα μετρεῖν, ἣν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε. ταύτης γὰρ ἴδια ταῦτα, καὶ αὕτη ἡ σὰρξ οὐχ ἑτέρου, ἀλλὰ τοῦ λόγου ἐστίν. εἰ δὲ καὶ τὸ ἐκ τούτου χρήσιμον (2) ἐθέλοι τις μαθεῖν, εὑρήσει καὶ τοῦτο· ὁ γὰρ λόγος σὰρξ ἐγένετο ἵνα καὶ προσενέγκῃ τοῦτο ὑπὲρ πάντων, καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ μεταλαβόντες, θεοποιηθῆναι δυνηθῶμεν, ἄλλως οὐκ ἂν τούτου τυχόντες, εἰ μὴ τὸ κτιστὸν ἡμῶν αὐτὸς ἐνεδύσατο σῶμα· οὕτω γὰρ καὶ ἄνθρωποι θεοῦ λοιπὸν, καὶ ἐν Χριστῷ ἄνθρωποι χρηματίζειν ἠρξάμεθα. ἀλλ' ὥσπερ ἡμεῖς τὸ πνεῦμα λαμβάνοντες, οὐκ ἀπόλλυμεν τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν οὐσίαν· οὕτως ὁ κύριος γενόμενος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος, καὶ σῶμα φορέσας, οὐδὲν ἧττον ἦν θεός· οὐ γὰρ ἠλαττοῦτο τῇ περιβολῇ τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐθεοποιεῖτο τοῦτο, καὶ ἀθάνατον ἀπετέλει.

15. Ἱκανὰ μὲν οὖν ταῦτα στηλιτεῦσαι τὴν αἵρεσιν τῶν Ἀρειανῶν. καὶ γὰρ, ὡς ὁ κύριος δέδωκεν, ἐξ ὧν ἔλεγον αὐτοὶ διηλέγχθησαν ἀσεβοῦντες, φέρε δὴ καὶ ἡμεῖς προτείνωμεν καὶ ἀπαιτήσωμεν καὶ αὐτοὺς ἀποκρίνασθαι· καιρὸς γάρ ἐστιν ἀπορήσαντας αὐτοὺς ἐν τοῖς ἰδίοις, ἐρωτᾶσθαι λοιπὸν παρ' ἡμῶν· τάχα κἂν οὕτως ἐντραπέντες ἀναβλέψωσιν ὅθεν κατέπεσαν οἱ κακόφρονες. τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ μεμαθήκαμεν ἐκ τῶν θείων γραφῶν, ὡς (3) προείπομεν, αὐτὸν εἶναι τὸν λόγον καὶ τὴν σοφίαν τοῦ πατρός. ὁ μὲν γὰρ ἀπόστολός φησι· ,, Χριστὸς θεοῦ δύναμις, ,, καὶ θεοῦ σοφία. ὁ δὲ Ἰωάννης εἰρηκὼς, καὶ ὁ λό- ,, γος σὰρξ ἐγένετο, ἐπήγαγεν εὐθύς· καὶ ἐθεασάμεθα ,, τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς ,, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας· ,, ὡς, τοῦ λόγου ὄντος μονογενοῦς υἱοῦ, ἔν τε τούτῳ τῷ λόγῳ, καὶ τῇ σοφίᾳ γεγενῆσθαι τόν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. καὶ ταύτης τῆς σοφίας πηγὴν εἶναι τὸν θεὸν ἐν τῷ Βαροὺχ μεμαθήκαμεν, αἰτιαθέντος τοῦ Ἰσραὴλ ὅτι ἐγκατέλιπε τὴν πηγὴν τῆς σοφίας. εἰ

vit. Itaque si filius est, non est res creata si contra res creata est, non est certe filius; siquidem plurimum res illæ inter se differunt, nec idem esse potest filius & creatus, ne videlicet ejus natura & ex Deo & extra Deum esse existimetur.

14. Num ergo frustra verba illa scripta sunt? Ita enim illi veluti culicum examen murmurant. Minime vero: non frustra illa sunt scripta, sed perquam necessarie. Ille enim etiam creari dicitur, sed cum homo factus est; id enim est hominis proprium. Hunc autem esse Scripturæ sensum ille reperiet, qui eas non esse obiter legendas edoctus, tempus, personas ac rerum scriptarum causam investigabit, ac proinde quæ legerit dispiciet perpendetque secum. Itaque illorum verborum tempus esse inveniet, cum nimirum Dominus, qui semper est, postea in fine sæculorum homo est factus, & qui Dei Filius erat, factus etiam est Filius hominis. Causam quoque percipiet, quia nempe cum ille nostram mortem vellet destruere, sibi ipsi corpus ex virgine Maria accepit, ut illud pro omnibus victimam Patri offerens, nos omnes liberaret qui metu mortis per totam vitam servituti obnoxii eramus. Persona autem Salvatoris est, quod quidem tunc dicitur, cum jam corpore accepto hæc ait, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*. Ut enim illi, quatenus Filius Dei est, optime convenit & æternum esse, & in sinu Patris esse: ita homini facto recte congruunt hæc verba, *Dominus creavit me*. Tunc enim de eo dicitur, & esurivit, & sitivit, & interrogavit ubi jaceret Lazarus: & passus est ac resurrexit. Quemadmodum item cum eum Dominum & Deum ac veram lucem appellari audimus, illum intelligimus ex Patre esse: sic cum illa audimus, *Creavit*, *servus*, *& passus est*, hæc ejus divinitati tribuere æquum non est; utpote quæ ab eadem sint aliena; sed carni quam propter nos accepit, cujus ista nimirum sunt propria: quæ quidem caro non alius sed ipsius est Verbi. Si quis vero ortum inde emolumentum discere velit, id etiam est reperturus. Nam Verbum caro factum est, ut & eam pro omnibus offerret, & nos ejus spiritus facti participes, dii fieri possemus, quod aliter non potuissemus consequi, nisi ipse creatum nostrum corpus induisset: sic enim exinde & homines Dei, & in Christo homines appellari incœpimus. Sed ut nos Spiritu accepto, propriam non amittimus naturam; ita Dominus postquam homo propter nos factus est & corpus accepit, Deus nihilominus mansit. Nec enim angusto corporis ambitu diminutus est, sed potius corpus divinum & immortale est redditum.

15. Et hæc quidem satis esse videntur ad Arianam hæresim proscribendam: siquidem illorum impietatem ex ipsorum verbis, prout nobis suppeditavit Dominus, manifeste ostendimus. Verum age, jam nos quoque proponamus, ac responsum ab illis vicissim exigamus. Cum enim ipsi in propriis hæreant argumentis, sane tempus est ut a nobis interrogentur: forte nempe hoc pacto futurum est ut erubescant ac perspiciant unde stulti sint delapsi. Filium Dei, ut superius diximus, ex divinis Scripturis didicimus ipsum esse Verbum & Sapientiam Patris: nam hæc sunt quidem Apostoli verba: *Christus Dei virtus & Dei sapientia*. Joannes vero postquam dixisset, *Et Verbum caro factum est*, mox subdidit: *Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiæ & veritatis*. Scilicet cum Verbum sit unigenitus Filius, in hoc Verbo & Sapientia facti sunt cæli & terra ac omnia quæ in eis sunt. Hujus porro sapientiæ fontem esse Deum nos docet Baruch, ubi videlicet redarguitur Israel fontem sapientiæ dereliquisse. Si

Christus, quatenus homo, creari dicitur.

Hebr. 2. 15.

Prov. 8. 22.

1. Cor. 1. 24.

Joan. 1. 14.

Bar. 3. 12.

(1) Sic Reg. Ceteri & editi omittunt τούτου.

(2) Reg. ἐθέλει.

(3) Reg. προείπαμεν.

igitur ea quæ scripta sunt negare voluerint; profecto nominis quo insigniuntur, indigni & alieni fiunt, proprieque ab omnibus vocandi sunt impii & Christi hostes, quippe qui ita se ipsi nominaverint. Sin autem verba Scripturæ afflatu divino scripta esse nobiscum consentiunt, palam audacter proferant quod abdite sentiunt, nempe Deum aliquando rationis & sapientiæ fuisse expertem, furentesque dicant: Fuit aliquando cum non esset, nec fuit Christus priusquam est genitus. Prædicent item fontem non ex seipso sapientiam genuisse, sed extrinsecus eam habuisse, ut & dicere audeant: Ex nihilo factus est Filius. Hoc enim non fontem eum esse demonstrat, sed quemdam potius lacum, aquam veluti extrinsecus excipientem, fontisque nomen usurpantem.

S. Scripturæ verba divino afflatu sunt scripta.

16. Verum quam execranda hæc sit impietas ambigere arbitror neminem, qui vel tantillo sensu vigeat. Quia tamen Verbum & Sapientiam mera esse Filii nomina dictitant, hæc ad illos dicere haud ab re fuerit: Si ista sunt Filii dumtaxat nomina, alius certe ille præter ea fuerit. Atqui si illis nominibus sit præstantior, fas non est eum, qui præstantior sit, ex inferioribus significari. Quod si nominibus inferior dicatur, profecto non sine causa præstantius nomen obtinuit, idque signum fuerit ejus progressionis. Atqui hæc impietas priore non est minor: siquidem is qui illum qui in Patre est, in quo item est Pater, qui & idem dicit, *Ego & Pater unum sumus*, quem item qui videt, videt & Patrem; qui, inquam, illum re aliqua externa meliorem reddi, hisce nominibus significari putat, næ ille omnium insanissimus merito habendus sit. Verum illi hinc quoque dejecti, atque in summas, ut Eusebiani, adducti angustias, ad illud postremo argumentum confugiunt, quod ipse Arius suis in cantiunculis & * Thalia velut desperans effutivit. Multa, inquiunt, verba loquitur Deus. Quale ergo horum Filium Dei & Verbum unigenitum Patris esse dicimus? Stolidi certe illi & quidvis potius quam Christiani! Primo enim dum hæc de Deo loquuntur, parum abest quin hominem Deum esse existiment, quippe qui sic loquatur & priora verba novis immutet, quasi unum Verbum a Deo prolatum non satis sit ad omnia creanda quæ Pater decreverit, & ad ejus providentiam exequendam. Multa enim illum loqui verba, signum est verborum omnium imbecillitatis, cum singula alterius auxilio indigeant. Deum autem uno uti Verbo, ut revera est, Dei virtutis & Verbi ab eo profecti perfectionis indicium atque argumentum est, necnon illorum pietatis qui ita sentiunt.

Verbum & sapientia, non mera aut vacua sunt filii nomina.

Joan. 10. 30. Ibid. 14. 9.

Multa non sunt Dei verba, sed unum dumtaxat.

17. Utinam vero saltem ex his quæ nunc proferunt, veritatem fateri velint. Nam si semel concedant Deum verba proferre, illum Patrem esse omnino ignorare non possunt. Quo dato attendant se, dum unum esse Dei Verbum nolunt fateri, multorum patrem eum facere. Verum Dei quidem Verbum esse nolunt inficiari: sed illud esse Dei filium non consentiunt, quod profecto ex veritatis ignorantia & divinarum Scripturarum inscitia provenit. Nam si vere Deus, Pater est Verbi; cur qui gignitur, Filius non sit? Quis autem rursus Dei filius possit esse præter ejus Verbum? Etenim non multa sunt verba, ne singula imperfecta & egena sint, sed unum est Verbum, tum ut ipsum solum sit

Nomina, quibus Dei Verbum in Scripturis insignitur, ipsum ex Patre vere esse genitum significant.

A μὲν οὖν ἀρνοῦνται τὰ γεγραμμένα, αὐτόθεν ἀλλότριοι καὶ τοῦ ὀνόματος ὄντες, οἰκείως ἂν καλοῖντο καὶ παρὰ πάντων ἄθεοι καὶ χριστομάχοι· οὕτω γὰρ ἑαυτοὺς ἐπωνόμασαν καὶ αὐτοί· εἰ δὲ συνομολογοῦσιν ἡμῖν εἶναι θεόπνευστα τὰ τῆς γραφῆς ῥήματα, τολμησάτωσαν φανερῶς εἰπεῖν ἃ κεκρυμμένως φρονοῦσιν· ὅτι ἄλογος (1) καὶ ἄσοφος ἦν ὁ θεός ποτε· καὶ μανέντες εἴπωσιν· ἦν ὅτε οὐκ ἦν· καὶ πρὶν γεννηθῆναι, οὐκ ἦν ὁ Χριστός· πάλιν τε ἀποφηνάσθωσαν τὴν πηγὴν μὴ ἐξ ἑαυτῆς γεγεννηκέναι τὴν σοφίαν, ἀλλ' ἔξωθεν ἑαυτῆς κεκτῆσθαι ταύτην, ἵνα καὶ τολμήσωσιν εἰπεῖν, ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ υἱός· τοῦτο B γὰρ οὐκ ἔτι πηγὴν ταύτην δείκνυσιν, ἀλλά τινα λάκκον ὥσπερ ἔξωθεν ὕδωρ λαβόντα, κεχρημένον τῷ ὀνόματι τῆς πηγῆς.

16. Ὅσης μὲν οὖν ἀσεβείας ἐστὶ τοῦτο μεστὸν, οὐδένα τῶν κἂν βραχεῖαν αἴσθησιν ἐχόντων ἀμφιβάλλειν ἡγοῦμαι. ἐπειδὴ δὲ τονθορύζοντες λέγουσιν ὀνόματα μόνον εἶναι τοῦ υἱοῦ, λόγος καὶ σοφία, ἀναγκαῖον ἐρωτῆσαι τούτους· εἰ ὀνόματα μόνον ἐστὶ ταῦτα τοῦ υἱοῦ, ἄλλος ἂν αὐτὸς εἴη παρὰ ταῦτα. καὶ εἰ μὲν βελτίων ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, οὐχ ὅσιον ἐκ τῶν ἐλαττόνων τὸν βελτίονα σημαίνεσθαι· εἰ δὲ ἐλάττων C ἐστὶ τῶν ὀνομάτων, πάντως ἔχει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπὶ τὸ κάλλιον προσηγορίας· τοῦτο δὲ πάλιν προκοπὴν αὐτοῦ σημαίνει· καὶ οὐ μεῖόν ἐστι τῶν προτέρων καὶ τοῦτο τὸ ἀσέβημα. τὸν γὰρ ἐν τῷ πατρὶ ὄντα, ἐν ᾧ καὶ ὁ πατήρ ἐστι, τὸν λέγοντα, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, ὃν καὶ ὁ ἑωρακὼς, ἑώρακε τὸν πατέρα, (2) ὀνομάζειν ὑπό τινος ἔξωθεν βελτιοῦσθαι, πᾶσαν ὑπερβάλλει μανίαν. ἀλλὰ τούτων ἐκπίπτοντες, καὶ κατὰ τοὺς περὶ Εὐσέβιον ὑπὸ πολλῆς συνεχόμενοι τῆς ἀπορίας, ἐκεῖνο λοιπὸν ἔχουσιν ὑπολειπόμενον, ὃ καὶ ἐν ᾀσματίοις Ἄρειος καὶ ἐν τῇ ἑαυτοῦ * D Θαλίᾳ ὡς ἐπαπορῶν μυθολογεῖ· πολλοὺς λαλεῖ λόγους ὁ θεός. ποῖον αὐτῶν ἄρα λέγομεν ἡμεῖς υἱὸν καὶ λόγον μονογενῆ τοῦ πατρός; ἀνόητοι καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανοί. πρῶτον μὲν γὰρ τοιαῦτα λαλοῦντες περὶ θεοῦ, μικροῦ δεῖν ἄνθρωπον τὸν θεὸν ὑπολαμβάνουσιν, οὕτω λαλοῦντα καὶ παραμείβοντα τοὺς προτέρους τοῖς δευτέροις λόγοις, ὥσπερ οὐκ ἀρκοῦντος ἑνὸς ἐκ τοῦ θεοῦ λόγου πᾶσαν τὴν ἐκ τοῦ βουλήματος τοῦ πατρὸς δημιουργίαν καὶ τὴν τούτου πρόνοιαν πληρῶσαι· τὸ μὲν γὰρ πολλοὺς αὐτὸν λαλεῖν λόγους, ἀσθένεια τῶν πάντων ἐστὶν, ἑκάστου λειπομένου τῆς τοῦ ἑτέρου χρείας· E τὸ δὲ ἑνὶ κεχρῆσθαι λόγῳ τὸν θεὸν, ὡς καὶ ἔστιν ἀληθῶς, τοῦτο καὶ τοῦ θεοῦ τὴν δύναμιν δείκνυσι, καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ λόγου τὴν τελειότητα, καὶ (3) τῶν οὕτω φρονούντων τὴν εὐσεβῆ σύνεσιν.

17. Εἴθε δὲ καὶ οὕτοι κἂν ἐξ ὧν λέγουσι νῦν, ἐθελήσουσιν ὁμολογεῖν τὴν ἀλήθειαν· εἰ γὰρ ἅπαξ διδόασι τὸν θεὸν προφέροντα λόγους, ἴσασιν ὅλως αὐτὸν πατέρα· τοῦτο δὲ γινώσκοντες, σκοπείτωσαν ὅτι μὴ θέλοντες ἕνα διδόναι τοῦ θεοῦ λόγον, πολλῶν αὐτὸν εἶναι πατέρα φαντάζονται· καὶ τὸ μὲν ὅλως εἶναι τοῦ θεοῦ F λόγον οὐ θέλουσιν ἀρνεῖσθαι, τὸ δὲ εἶναι τοῦτον τοῦ θεοῦ υἱὸν οὐχ ὁμολογοῦσιν· ἔστι δὲ τοῦτο τῆς ἀληθείας ἀγνωσία, καὶ τῶν θείων γραφῶν ἀπειρία. εἰ γὰρ ὅλως ὁ θεὸς πατήρ ἐστι λόγου, διατί μὴ καὶ ὁ (4) γενόμενος υἱός ἐστιν; υἱὸς δὲ πάλιν τοῦ θεοῦ τίς ἂν εἴη, ἢ ὁ λόγος αὐτοῦ; καὶ γὰρ οὐ πολλοὶ λόγοι, ἵνα μὴ ἕκαστος ἐνδεὴς (5) ᾖ, ἀλλὰ εἷς ὁ λόγος, ἵνα τέλειος μόνος αὐτὸς

(1) Sic Reg. At editi & alii vocem ἄσοφος omittunt, quam tamen interpretes legerant.

(2) Reg. ὀνομάζων.

(3) Reg. τῶν omittit, moxque habet εὐσεβῆ σύνεσιν. Alii autem & editi, ἀσεβῆ σύνεσιν, ut & Nannius legit.

(4) Reg. γεννῶν υἱός, mendose.

(5) ᾖ abest a Reg. & Basiliensi.

* Hujus Arii operis meminit Socrates Ecclesiasticæ historiæ lib. 1. cap. 6. his verbis, ἰστέον δὲ ὅτι Ἄρειος βιβλίον συνέγραψε περὶ τῆς ἑαυτοῦ δόξης, ὃ ἐπέγραψε Θάλειαν. ἔστι δὲ ὁ χαρακτὴρ τοῦ βιβλίου χαῦνος καὶ διαλελυμένος, τοῖς Σωταδείοις ᾄσμασι παραπλήσιος· ὅπερ καὶ αὐτὸ τότε ἡ σύνοδος ἀπεκήρυξεν. Id est: *Sciendum est Arium librum de sua opinione composuisse, quem Thaliam inscripsit, cujus libri stylus mollis est & dissolutus, ac Sotadeis cantilenis persimilis, quem tunc Synodus* (Nicæna) *condemnavit*. Hæc ibi. Scribit quoque Philostorgius lib. 2. cap. 2. Arium, quo errorem facilius disseminaret, ᾄσματά τε ναυτικὰ καὶ ἐπιμύλια καὶ ὁδοιπορικὰ γράψαι, καίτοι αὖθις ὅσα συντεθέντα εἰς μελῳδίας ἐντεῖναι, ἃς ἐνόμιζεν ἑκάστοις ἁρμόζειν. Id est: *Cantilenas nauticas, molarias & viatorias composuisse, aliasque rursus editas in numeros redegisse, quos cuique convenire existimabat*.

αὐτός, καὶ ὅτι ἑνὸς ὄντος τοῦ θεοῦ, μίαν ἔδει καὶ τὴν εἰκόνα εἶναι αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ υἱός. καὶ γὰρ ὁ τοῦ θεοῦ υἱός, ὡς ἐξ αὐτῶν τῶν λογίων ἐστὶ μαθεῖν, αὐτός ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ εἰκὼν, καὶ ἡ χεὶρ, καὶ ἡ δύναμις· ἓν γάρ ἐστι τὸ τοῦ θεοῦ γέννημα, καὶ ταῦτα τῆς ἐκ τοῦ πατρὸς γεννήσεώς (1) εἰσι γνωρίσματα. ἄν τε γὰρ τὸν υἱὸν εἴπῃς, τὸ ἐξ αὐτοῦ φύσει δεδήλωκας· ἄν τε τὸν λόγον ἐνθυμηθῇς, τὸ ἐξ αὐτοῦ πάλιν καὶ τὸ ἀδιαίρετον αὐτοῦ λογίζῃ· καὶ τὴν σοφίαν δὲ λέγων, οὐδὲν ἧττον τὸ μὴ ἔξωθεν, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ πάλιν φρονεῖς· ἂν δὲ καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν χεῖρα ὀνομάσῃς, τὸ ἴδιον πάλιν τῆς οὐσίας λέγεις· καὶ τὴν εἰκόνα δὲ λέγων, τὸν υἱὸν σημαίνεις· τί γὰρ ἂν εἴη ὅμοιον τῷ θεῷ, ἢ τὸ ἐξ αὐτοῦ γέννημα; ἀμέλει (2) ἅπερ διὰ τοῦ λόγου γέγονε, ταῦτα τῇ σοφίᾳ τεθεμελίωται· καὶ ἃ ἐν τῇ σοφίᾳ τεθεμελίωται, ταῦτα πάντα ἐν τῇ χειρὶ πεποίηται, καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ γέγονε· καὶ τούτων οὐκ ἔξωθεν ἡμεῖς, ἀλλ' ἐκ τῶν γραφῶν ἔχομεν τὴν πίστιν· ὁ μὲν γὰρ θεὸς αὐτὸς διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγει· „ἡ χείρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιά μου ἐστερέωσε „τὸν οὐρανόν. καὶ πάλιν, καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς χειρός μου „σκεπάσω σε, ἐν ᾗ ἔστησα τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθεμελίωσα „τὴν γῆν.„ ὁ δὲ Δαβὶδ τοῦτο μαθὼν, καὶ εἰδὼς τὴν χεῖρα αὐτὴν οὖσαν τὴν σοφίαν, ἔψαλλε· „πάντα ἐν „σοφίᾳ ἐποίησας· ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου·„ ὡς καὶ Σολομὼν παρὰ θεοῦ λαβὼν ἔλεγεν· ὁ θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν· Ἰωάννης τε γινώσκων τὴν χεῖρα καὶ τὴν σοφίαν εἶναι τὸν λόγον, εὐαγγελίζεται· „ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν „θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν „θεόν. πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐ„δέν.„ ὁ δὲ ἀπόστολος βλέπων τὴν χεῖρα, τὴν σοφίαν, τὸν λόγον αὐτὸν ὄντα τὸν υἱόν, φησί· „πολυμερῶς καὶ πο„λυτρόπως πάλαι ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς „προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν „ἡμῖν ἐν υἱῷ, ὃν ἔθηκεν κληρονόμον πάντων· δι' οὗ „καὶ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας· καὶ πάλιν, εἷς κύριος Ἰη„σοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ.„ εἰδὼς δὲ πάλιν τὸν λόγον, τὴν σοφίαν, τὸν υἱὸν, αὐτὸν ὄντα τὴν εἰκόνα τοῦ πατρὸς, φησὶν ἐν τῇ πρὸς Κολασσαεῖς ἐπιστολῇ· „εὐχαριστοῦντες τῷ θεῷ καὶ πατρὶ „τῷ ἱκανώσαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν „ἁγίων ἐν τῷ φωτὶ, ὃς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξου„σίας τοῦ σκότους, καὶ μετέστησεν εἰς (3) τὴν βασι„λείαν τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ· ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν „ἀπολύτρωσιν, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν· ὅς ἐστιν εἰκὼν „τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως· ὅτι ἐν „αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ „ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴ„τε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι, τὰ πάν„τα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ „πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκεν.„ ὡς γὰρ διὰ τοῦ λόγου, οὕτως εἰκόνος αὐτοῦ ὄντος, ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα. οὕτως δέ τις περὶ τοῦ κυρίου διανοούμενος, οὐ προσκόψει τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, ἀλλὰ μᾶλλον πορεύσεται πρὸς τὴν λάμψιν κατέναντι τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας· τοῦτο γὰρ ὄντως ἐστὶ τῆς (4) ἀληθείας τὸ φρόνημα, κἂν διαρραγῶσιν οὗτοι φιλονεικοῦντες, μήτε τὸν θεὸν σεβόμενοι, μήτε τοὺς ἐκ τῶν ἀποδείξεων ἐλέγχους ἐντρεπόμενοι.

18. Οἱ μὲν οὖν περὶ Εὐσέβιον οὕτως ἐξεταζόμενοι τότε διὰ πολλῶν, καὶ καταγνόντες ἑαυτῶν, καθὰ προεῖπον, ὑπέγραψαν, καὶ μεταγνόντες ἠρέμησαν καὶ ἀνεχώρησαν. ἐπειδὴ δὲ οὗτοι νεανιευόμενοι ταῖς ἀσεβείαις καὶ σκοτοδινιῶντες περὶ τὴν ἀλήθειαν, οὐδὲν ἕτερον ἢ κατηγορεῖν τὴν συνόδον ἐπιχειροῦσιν, ἀπάτωσαν ἡμῖν ἐκ ποίων αὐτοὶ γραφῶν μαθόντες, ἢ παρὰ τίνος τῶν ἁγίων ἀκούσαν-

A perfectum, tum quia cum Deus unus sit, una quoque ejus imago, quæ ipsa Filius est, debet esse. Namque Dei Filius, ut ex ipsis Scripturis licet discere, idem est Dei verbum, sapientia, imago, manus & virtus. Unus enim est Dei fetus, hæcque sunt indicia eum ex Patre esse genitum. Sive enim Filium dixeris: id quod ex ipso natura exoritur significasti. Sive Verbum esse cogitaveris: rursus id quod ex illo nascitur & ab eodem nequit separari cogitasti. Cum item Sapientiam eum appellas, nihil sane externum, sed id quod ex illo & in illo est, denotas: similiter si virtutem & manum eum dixeris, quod proprium est naturę B significas. Denique cum imaginem illum nominas, Filium esse indicasti. Quid enim simile Deo fuerit præter id quod ex illo gignitur? Certe quæ per Verbum facta sunt, hæc eadem sapientia sunt fundata. Et quæ in sapientia fundata sunt, hæc omnia in manu sunt facta, ac per Filium condita sunt. Nec vero ut hæc probemus, argumenta extrinsecus mutuari opus fuerit, sed id ex Scripturis clarum est. Siquidem ipse Deus per Esaiam prophetam dicit: *Manus mea fundavit terram & dextera mea firmavit cælos*. Et rursus: *Et sub umbra manus meæ protegam te, in qua cælos con-* C *stitui, & terram fundavi*. David autem, qui eadem edoctus, manum ipsam esse sapientiam noverat, canebat: *Omnia in sapientia fecisti: impleta est terra creatione tua*. Salomonis quoque, qui idem a Deo acceperat, hæc sunt verba: *Deus sapientia fundavit terram*. Joannes item non ignorans Verbum manum & sapientiam esse, Euangelium ita orditur: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt & sine ipso factum est nihil*. Apostolus denique, cui perspectum quoque erat manum, sapientiam & Verbum ipsum esse Filium, sic D loquitur: *Multifariam multisque modis olim Deus locutus patribus in prophetis: in extremo dierum istorum locutus est nobis in Filio quem constituit hæredem universorum, per quem etiam fecit sæcula*. Et iterum: *Unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum*. Cum autem idem Apostolus non ignoraret Verbum, Sapientiam & Filium ipsum esse Patris imaginem, hæc habet epistola ad Colossenses: *Gratias agentes Deo & Patri qui dignos nos fecit annumerari in parte sortis sanctorum in luce, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum Filii dilectionis suæ, in quo habemus redemtionem, remissionem peccato-* E *rum, qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ: quoniam in ipso condita sunt universa quæ in cælis & in terra sunt, visibilia & invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates: omnia per ipsum & in ipso creata sunt; & ipse est ante omnia, & omnia in ipso constant*. Ut enim omnia per Verbum creata sunt, ita, cum idem sit imago, in ipso quoque sunt creata. Qui igitur ita de Domino senserit, non offendet in lapidem offensionis, sed potius ad splendorem in conspectu lucis ipsius veritatis accedet. Hæc est enim veritatis doctrina, disrumpantur licet illi pertinaces, qui nec De- F um reverentur, nec argumentorum vi & auctoritate victi erubescunt.

Esa. 48. 13.
Esa. 51. 16.
Psal. 103. 24.
Prov. 3. 19.
Joan. 1. 1.
Hebr. 1. 1.
1. Cor. 8. 6.
Rom. 9. 32.
Colos. 1. 12.
Rom. 9. 32.

18. Sic igitur Eusebiani multis tunc modis examinati, eo postremum redacti sunt ut seipsos condemnarent, tandemque subscripsere, uti supra diximus, atque adeo mutata sententia siluerunt ac recesserunt. Cum autem isti impietate feroces, & a veritate, tanquam vertigine capti, aberrantes, omne studium in calumnianda Synodo ponant: respondeant nobis ex quibusnam Scripturis ipsi hausere, vel a quibusnam Patribus audive-

(1) Reg. ἐστι.
(2) Sic Reg. Ceteri vero & editi, ὅπερ.
(3) Sic Reg. ut & habet Scripturæ textus. In aliis & editis τὴν deest.
(4) Reg. εὐσεβείας.

divere hujusmodi voculas, quas sibi visum est congerere: *Ex non existentibus, non erat antequam genitus est, fuit aliquando cum non esset*, necnon sequentes voces, * *mutabilis, præexistere, & voluntate*, quibus utique vocabulis impie adversus Dominum nugantur. Enimvero beatus quidem Paulus epistola ad Hebræos ait: *Fide intelligimus perfecta esse sæcula Verbo Dei, ut id quod cernitur non ex rebus apparentibus fieret*. Verum nihil Verbo commune est cum sæculis; ipse enim ante sæcula existit, per quem & sæcula facta sunt. In Pastore autem scriptum est, (quandoquidem librum hunc citant, quamvis non sit ex canone.) *Primum omnium crede unum esse Deum, qui omnia creavit, & perfecit, omniaque ex nihilo, ut essent, fecit*. Sed nec illud quoque ad Filium pertinet: siquidem de omnibus loquitur quæ per ipsum facta sunt, a quibus certe ipse alius est. Nec enim potest fieri ut opifex his quæ ipse effecit annumeretur, nisi fortassis ita aliquis desipiat, ut architectum idem esse velit atque ædificia ab eo constructa. Quid igitur illi eos, qui recte ac pie sentiunt, vocibus non scriptis uti accusant, cum ipsi voces non scriptas ad confirmandam impietatem fingere non sint veriti? Sane nemini prorsus licet esse impio, etiamsi variis verbis speciosisve sophismatis suam impietatem quis tentet obtegere: at nemo non fateatur rem sanctam ac justam esse pietatem colere, licet novis ac peregrinis vocibus quis utatur, dummodo is qui loquitur, pie sentiat, & per illas voces id, quod ipse cogitaverit, pie velit significare. Illæ itaque Christi hostium, quas supra retulimus, futiles & vanæ voculæ omni prorsus sunt impietate plenæ, uti antea & modo nostra Oratione ostendimus. Si quis autem ea, quæ contra illos a Synodo scripta & decreta sunt, diligenter perpenderit, nihil nisi meram veritatem in illis contineri haud dubie reperiet, maxime si studiose velit inquirere, quam necessaria fuerit causa has voces adhibendi, quæ quidem hæc fuit.

Hebr. 11. 3.

Lib. mand. 1.

Vide Orationem de incarnatione Verbi, p. 39. n. 3.

19. Cum vellet Synodus impia Arianorum vocabula abrogare, & certas ac confessas Scripturarum voces adhibere, nempe quod Filius non sit ex nihilo sive ex non existentibus, sed ex Deo, quod Verbum item sit & Sapientia, non vero res creata aut facta, sed proprius Patris fetus: Eusebiani prava sua inveterata opinione impulsi, istud *ex Deo*, nobis commune esse, nihilque hac in re a nobis differre Verbum Dei volebant, idcirco scilicet quod scriptum sit: *Unus Deus, ex quo omnia*. Et iterum: *Vetera transierunt: ecce facta sunt omnia nova. Omnia autem ex Deo*. Qua illorum astutia & impia calliditate perspecta, Patres clarius explicare coacti sunt quid per vocem *ex Deo* intelligendum esset. Quocirca scripsere Filium esse ex Dei substantia, ut nempe istud *ex Deo*, non commune Filii & rerum factarum esse existimaretur, sed ut crederetur cetera quidem omnia creata esse, solum autem Verbum esse ex Patre. Nam licet omnia ex Deo esse dicantur, verum alio omnino modo quam sit Filius. Quia enim res creatæ non casu & sponte seu ex seipsis existunt, nec fortuitum ortum habuere, ut quidem putabant qui ex atomorum conjunctione & ex consimilibus omnia esse effecta docebant: quia etiam alium non habent creatorem, ut quidam sensere hæretici: denique quia nec, ut aliis placebat, ab Angelis quibusdam omnia facta sunt & constituta; sed quia omnia a Deo qui vere est, cum antea

Cur Synodus Nicæna scripserit Filium esse ex substantia patris. Videsis item Epist. ad Africanos ubi eadem habentur.

1. Cor. 8. 6.

2. Cor. 5. 17.

Epicurus, Anaxagoras.

Marcionitæ & Manichæi, Simon Magus, Menander, Saturninus, aliique.

τες, συμπεφορήκασιν ἑαυτοῖς ῥήματα, τὸ, ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ· καὶ τὸ, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· καὶ τὸ * τρεπτόν· καὶ τὸ προϋπάρχειν· καὶ τὸ θελήματι· ἐν οἷς κατὰ τοῦ κυρίου παίζοντες μυθολογοῦσιν. ὁ μὲν γὰρ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους φησί· „ πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας „ ῥήματι θεοῦ, εἰς τὸ (1) μὴ ἐκ φαινομένων τὸ βλε„πόμενον γεγονέναι. „ ἀλλ' οὐδὲν κοινὸν τῷ λόγῳ πρὸς τοὺς αἰῶνας· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ προϋπάρχων (2) πρὸ τῶν αἰώνων, δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γεγόνασιν· ἐν δὲ τῷ Ποιμένι γέγραπται· ἐπειδὴ καὶ τοῦτο καίτοι μὴ ὂν ἐκ τοῦ κανόνος προφέρουσι· „ πρῶτον πάντων πίστευσον, „ ὅτι εἷς ἐστιν ὁ θεὸς, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ κα„ταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι „ τὰ πάντα. „ ἀλλὰ καὶ τοῦτο πάλιν οὐδὲν πρὸς τὸν υἱόν ἐστι· περὶ γὰρ τῶν πάντων λέγει τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων, ὧν καὶ ἄλλος ἐστὶν αὐτός· οὐ γὰρ οἷόν τε τὸν δημιουργοῦντα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις συγκαταριθμεῖν, εἰ μὴ καὶ τὸν ἀρχιτέκτονα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις οἰκοδομήμασι τὸν αὐτὸν ἄν τις παραφρονῶν λέγοι. διατί τοίνυν ἀγράφους αὐτοὶ λέξεις πρὸς ἀσέβειαν ἐφευρόντες, αἰτιῶνται τοὺς (3) ἀγράφοις λέξεσιν εὐσεβοῦντας; τὸ μὲν γὰρ ἀσεβεῖν, παντελῶς κεκώλυται, κἂν ποικίλοις ῥήμασι καὶ πιθανοῖς σοφίσμασι περιβάλλειν αὐτό τις ἐπιχειρῇ· τὸ δὲ εὐσεβεῖν, ὅσιον παρὰ πᾶσιν ὡμολόγηται, κἂν ξενιζούσαις λέξεσί τις χρήσηται, ἕως μόνον ὁ λέγων, εὐσεβὲς (4) ἔχοι τὸ φρόνημα, καὶ δι' αὐτῶν, ὃ νενόηκεν, εὐσεβῶς βούλεται σημαίνειν. τὰ μὲν οὖν προειρημένα τῶν χριστομάχων χαμαίζηλα ῥημάτια προαπέδειξεν ὁ λόγος καὶ τότε καὶ νῦν πάσης ἀσεβείας ὄντα μεστά· τὰ δὲ παρὰ τῆς συνόδου γραφέντα καὶ ὁρισθέντα κατ' αὐτῶν, ἐὰν ἐρευνήσῃ τις ἀκριβῶς, εὑρήσει πάντως ἐν αὐτοῖς τὸν τῆς ἀληθείας νοῦν περιεχόμενον, οὗ μάλιστα καὶ τὴν πρόφασιν τῶν τοιούτων λέξεων ἔχουσαν τὸ εὔλογον, φιλομαθῶς ἐρωτήσας, ἀκούσῃ· ἔστι γὰρ αὕτη.

19. Τῆς συνόδου βουλομένης, τὰς μὲν τῶν Ἀρειανῶν τῆς ἀσεβείας λέξεις ἀνελεῖν, τὰς δὲ τῶν γραφῶν ὁμολογουμένας φωνὰς γράψαι, ὅτι τε ὅς ἐστιν οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων, ἀλλ' ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ λόγος ἐστὶ καὶ σοφία, ἀλλ' οὐ κτίσμα οὐδὲ ποίημα, ἴδιον δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς γέννημα· οἱ περὶ Εὐσέβιον ὑπὸ τῆς πολυχρονίου κακοδοξίας ἑαυτῶν ἑλκόμενοι, ἐβούλοντο τὸ, ἐκ τοῦ θεοῦ, κοινὸν εἶναι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον μηδέν τε ἐν τούτῳ διαφέρειν ἡμῶν αὐτὸν, διὰ τὸ γεγράφθαι· „ εἷς θεὸς ἐξ οὗ τὰ πάντα. καὶ πά„λιν· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα και„νά. τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ. „ ἀλλ' οἱ πατέρες θεωρήσαντες ἐκείνων τὴν πανουργίαν, καὶ τὴν τῆς ἀσεβείας κακοτεχνίαν, ἠναγκάσθησαν λοιπὸν λευκότερον εἰπεῖν τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ γράψαι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ εἶναι τὸν υἱὸν, ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ κοινὸν καὶ ἴσον τοῦ τε υἱοῦ καὶ τῶν γενητῶν νομίζεσθαι, ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα πάντα, κτίσμα, τὸν δὲ λόγον μόνον ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεσθαι. κἂν γὰρ ἐκ τοῦ θεοῦ τὰ πάντα (5) λέγηται· ἀλλ' ἄλλως ἢ ὡς ἐστιν ὁ υἱὸς, εἴρηται. τὰ μὲν γὰρ κτίσματα, διὰ τὸ μὴ εἶναι εἰκῆ καὶ ἐκ ταὐτομάτου, μηδὲ κατὰ τύχην ἔχειν τὴν γένεσιν, κατὰ τοὺς λέγοντας ἐξ ἀτόμων συμπλοκῆς καὶ ὁμοιομερῶν· ἢ ὥς τινες τῶν αἱρετικῶν ἄλλον δημιουργὸν λέγουσιν· ἢ ὡς πάλιν ἄλλοι ὑπό τινων ἀγγέλων λέγουσιν εἶναι τὴν τῶν πάντων σύστασιν· ἀλλ' ὅτι τοῦ θεοῦ ὄντος, τὰ πάντα παρ' αὐτοῦ διὰ

τοῦ

(1) Sic Reg. ut & supra Orat. de Incarnatione verbi pag. 39. habetur. Ceteri & editi οὐκ ἐκ φαινομένων, ut & legisse videtur versionis vulgatæ auctor.

(2) πρὸ deest in Reg.

(3) Reg. ἐγγράφοις, mendose.

(4) Reg. ἔχῃ.

(5) Sic Reg. Alii vero & editi, λέγεται.

* Nempe Ariani docebant Verbum esse mutabilis naturæ, ita ut se ad bonum vel malum posset convertere; Patrem item prius eo existere, ac denique a Patre non natura sed voluntate esse productum, idque illis vocibus significatur.

τοῦ λόγου οὐκ ὄντα πρότερον εἰς τὸ εἶναι γέγονε; διὰ τοῦτο εἴρηται τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ λόγος ἐπεὶ μὴ κτίσμα ἐστὶν, εἴρηται καὶ ἔστι μόνος ἐκ τοῦ πατρός· (1) τῆς δὲ τοιαύτης διανοίας γνώρισμα, τὸ εἶναι τὸν υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός· οὐδενὶ γὰρ τῶν γενητῶν ὑπάρχει τοῦτο. ἀμέλει τὰ πάντα λέγων ὁ Παῦλος ἐκ τοῦ Θεοῦ, εὐθὺς ἐπήγαγε· „καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα·„ ἵνα δείξῃ πᾶσιν, ὅτι ἄλλος μέν ἐστιν ὁ υἱὸς τῶν πάντων τῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ γενομένων· τὰ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ γενόμενα, διὰ υἱοῦ γέγονε· τῆς δὲ δημιουργίας χάριν τῆς παρὰ Θεοῦ γενομένης ταῦτ' εἴρηκε, καὶ οὐ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὰ πάντα, ὡς ἔστιν ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρός. οὔτε γὰρ τὰ πάντα, ὡς ὁ υἱὸς, οὔτε ὁ λόγος εἷς τῶν πάντων ἐστί· τῶν γὰρ πάντων κύριος καὶ δημιουργός ἐστι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἁγία σύνοδος λευκότερον εἴρηκεν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτὸν εἶναι τοῦ πατρὸς, ἵνα καὶ ἄλλος παρὰ τὴν τῶν γενητῶν φύσιν ὁ λόγος εἶναι πιστευθῇ, μόνος ὢν ἀληθῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ μηκέτι πρόφασις πρὸς ἀπάτην (2) ὑπολειφθήσηται τοῖς ἀσεβοῦσι. περὶ μὲν οὖν τοῦ γεγράφθαι, ἐκ τῆς οὐσίας, ἡ πρόφασις αὕτη.

20. Τῶν δὲ ἐπισκόπων πάλιν λεγόντων δεῖν γραφῆναι δύναμιν ἀληθινὴν, καὶ εἰκόνα τοῦ πατρὸς τὸν λόγον, ὅμοιόν τε καὶ ἀπαράλλακτον αὐτὸν κατὰ πάντα τῷ πατρὶ, καὶ ἄτρεπτον, καὶ ἀεὶ, καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι ἀδιαιρέτως· οὐδέποτε γὰρ οὐκ ἦν, ἀλλὰ ἦν ὁ λόγος ἀεὶ, ὑπάρχων ἀϊδίως παρὰ τῷ πατρὶ, ὡς ἀπαύγασμα φωτός· οἱ περὶ Εὐσέβιον ἠνείχοντο μὲν μὴ τολμῶντες ἀντιλέγειν, διὰ τὴν αἰσχύνην ἣν εἶχον ἐφ' οἷς ἠλέγχθησαν· κατελήφθησαν δὲ πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς τονθορύζοντες καὶ διανεύοντες τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὅτι καὶ τὸ ὅμοιον, καὶ τὸ ἀεὶ, καὶ τὸ τῆς δυνάμεως ὄνομα, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ, κοινὰ πάλιν ἐστὶ πρὸς ἡμᾶς καὶ τὸν υἱὸν, καὶ οὐδὲν λυπεῖν τούτοις ἡμᾶς συνθέσθαι· τὸ μὲν ὅμοιον, ὅτι καὶ περὶ ἡμῶν ἐγράφη· „εἰκὼν ἐστιν ὁ ἄνθρωπος „καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχει· τὸ δὲ ἀεὶ, ὅτι γέγραπται, „ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες· τὸ δὲ ἐν αὐτῷ, „ὅτι ἐν αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν· „καὶ τὸ ἄτρεπτον δὲ, ὅτι γέγραπται· οὐδὲν „ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ· περὶ „δὲ τῆς δυνάμεως, ὅτι καὶ ἡ κάμπη καὶ ὁ βροῦχος „μὲν λέγονται δύναμις, καὶ δύναμις μεγάλη· πολ„λάκις δὲ περὶ τοῦ λαοῦ γέγραπται, ὥσπερ, ἐξῆλ„θε πᾶσα ἡ δύναμις κυρίου ἐκ γῆς Αἰγύπτου· καὶ „ἄλλαι δὲ οὐράνιαι δυνάμεις εἰσί· κύριος γάρ, φησι, „τῶν δυνάμεων μεθ' ἡμῶν· ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ „Θεὸς Ἰακώβ.„ τοιαῦτα γὰρ καὶ Ἀστέριος ὁ λεγόμενος σοφιστὴς, παρ' αὐτῶν μαθὼν ἔγραψε, καὶ πρὸ αὐτοῦ δὲ Ἄρειος μαθὼν, ὥσπερ εἴρηται. ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἐν τούτῳ θεωρήσαντες τὴν ὑπόκρισιν ἐκείνων, καὶ ὅτι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐν καρδίαις τῶν ἀσεβῶν δόλος ἐστὶ τεκταινομένων κακὰ, ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ αὖθις συναγαγεῖν ἐκ τῶν γραφῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ἅπερ πρότερον ἔλεγον, ταῦτα πάλιν λευκότερον εἰπεῖν καὶ γράψαι, ὁμοούσιον εἶναι τῷ πατρὶ τὸν υἱόν· ἵνα μὴ μόνον ὅμοιον τὸν υἱὸν, ἀλλὰ ταὐτὸν τῇ ὁμοιώσει ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι σημαίνωσι, καὶ ἄλλην οὖσαν τὴν τοῦ υἱοῦ ὁμοίωσιν καὶ ἀτρεψίαν δείξωσι παρὰ τὴν ἐν ἡμῖν λεγομένην μίμησιν, ἣν ἐξ ἀρετῆς διὰ τὴν τῶν ἐντολῶν τήρησιν ἡμεῖς προσλαμβάνομεν· τὰ μὲν γὰρ τῶν σωμάτων ὅμοια πρὸς ἑαυτὰ τυγχάνοντα, δυνατόν πως διΐστασθαι καὶ μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων γίνεσθαι, οἷοί εἰσιν οἱ τῶν ἀνθρώπων υἱοὶ πρὸς τοὺς γεννήσαντας, ὡς γέγραπται περὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος Σὴθ, ὡς ἦν ὅμοιος αὐτῷ κα-

non eſſent, per Verbum facta ſunt ut eſſent: idcirco ex Deo illa eſſe dictum eſt. At Verbum, quia non eſt quid creatum, ſolum utique & eſſe dicitur & revera eſt ex Patre; atque idipſum ſignificatur, cum dicitur Filium eſſe ex ſubſtantia Patris: id enim nulli rei factæ poteſt congruere. Sane Paulus qui omnia ex Deo eſſe dicit, mox ſubjicit, *Et unus Dominus Jeſus Chriſtus per quem omnia*: nempe ut cunctos doceret Filium alium eſſe ab omnibus quæ ex Deo facta ſunt. Nam quæ ex Deo facta ſunt, per Filium ſunt facta. Ob creationem igitur, cujus Deus auctor eſt, hæc ille dixit, non vero quod omnia ſint ex Patre, ut eſt Filius. Nec enim omnia ſunt ut Filius, nec Verbum unum eſt ex omnibus, ſed omnium eſt dominus & opifex. Siquidem idcirco ſancta Synodus apertius dixit illum ex ſubſtantia Patris eſſe, ut Verbum aliud eſſe a natura rerum factarum crederetur, cum ſolum vere ſit ex Deo, atque ut etiam nullus jam locus doloſe agendi impiis relinqueretur. Hæc ergo fuit cauſa cur *ex ſubſtantia* ſcriptum ſit.

Cur Synodus dixerit Filium eſſe Patri conſubſtantialem.

20. Cum autem rurſus Epiſcopi dicerent ſcribendum eſſe Verbum virtutem veram imaginemque Patris eſſe, eique in omnibus ſine ulla prorſus varietate eſſe ſimillimum, denique immutabile, ſemperque eſſe, ac ſine diviſione in ipſo eſſe. Nec enim unquam non fuit, ſed fuit ſemper Verbum, quod & ab æternitate apud Patrem extitit, tamquam lucis ſplendor. His autem cum Euſebiani repugnare non auderent, utpote quos ſuppudebat convictos & confutatos fuiſſe: tamen deprehenſi ſunt inter ſe iterum murmurare oculiſque innuere iſtas voces, *Simile*, *ſemper*, *virtutem*, & *in ipſo*, nobis cum Filio eſſe communes, ac proinde nihil illis moleſtum videri, ſi hæc nos approbaremus. Nam quod ad vocem *ſimilis* ſpectat, ea, inquiebant, nobis quoque attribuitur, quippe cum ſcriptum ſit: homo *imago & gloria Dei eſt*. Vox *ſemper* nobis item convenit; nam ſcriptum eſt: *Semper enim nos viventes*. Nec hæc verba, *in ipſo*, a nobis ſunt aliena, quia *in ipſo vivimus & movemur & ſumus*. *Immutabiles* quoque dicimur, ubi ſcriptum eſt: *Nihil nos ſeparabit a caritate Dei*. Denique nomen *virtutis* aliis etiam rebus tribuitur. Nam eruca & bruchus virtus & quidem virtus magna dicuntur. Idem etiam ſæpe de populo ſcriptum eſt, ut: *Egreſſa eſt omnis virtus Domini ex terra Ægypti*. Aliæ item cæleſtes ſunt virtutes: Nam inquit, *Dominus virtutum nobiſcum, ſuſceptor noſter Deus Jacob*. Similia enim etiam Aſterius Sophiſta dictus ſcripſit, quæ nempe ab eis didicerat, atque ante eum Arius ipſe quoque, quemadmodum ſupra dictum eſt. Verum ubi Epiſcopi, illorum hac in re ſimulationem animadverterunt, dolumque eſſe in cordibus impiorum mala cogitantium, ut ait Scriptura: ſententiam rurſus ipſi ex Scripturis colligere ſunt coacti, & quæ antea dixerant, eadem clarioribus verbis ſignificare, ac denique ſcribere Filium Patri eſſe conſubſtantialem, ut ſcilicet ſignificarent Filium non tantum ſimilem, ſed eamdem rem ſimilitudine eſſe ex Patre, atque ut ſimilitudinem & immutabilitatem Filii aliam omnino eſſe oſtenderent ab ea imitatione, quæ in nobis eſſe dicitur, quam quidem nos propter mandatorum obſervationem ex virtute conſequimur. Namque quod ſpectat ad corpora quæ inter ſe ſunt ſimilia, illa certe diſtare & procul a ſe invicem poſſunt abeſſe, ut accidit hominum liberis erga proprios parentes, quemadmodum de Adam & Seth quem ille genuit, ſcriptum eſt, nempe ſimilem illi

1. Cor. 11. 7. — *2. Cor. 4. 11.* — *Act. 17. 28.* — *Joel. 2. 25.* — *Exod. 12. 41.* — *Pſal. 45. 8.* — *Prov. 12. 20* — *Geneſ. 5. 3.*

(1) Hæc verba, τῆς δὲ τοιαύτης διανοίας γνώρισμα, τὸ εἶναι τὸν υἱὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, deſunt in edit. Commel. & 7. mſ. Felckm. In aliis vero habentur, eaque legerunt Nannius & Ambroſ. Camald.

(2) Reg. ὑπολίπηται.

illi fuisse secundum speciem suam. Verum cum Filii ex Patre generatio alia plane sit a natura hominum, nec solum similis ille sit substantiæ Patris, sed dividi ab ea non queat, cum item unum ipse & Pater sint, ut idem dixit, semperque Verbum sit in Patre, & Pater in Verbo, eo modo quo splendor se habet ad lucem; id enim dictio ipsa significat: idcirco Synodus, ea re perspecta, eum esse consubstantialem recte scripsit, ut & hæreticorum perversitatem everteret, & Verbum aliud a factis rebus esse ostenderet. Hinc illa voce scripta statim Patres subjungunt: „ His vero qui dicunt Filium Dei ex nihilo sive, ex non existentibus esse, „ vel creatum, vel mutabilem, vel factum, vel „ ex alia substantia, anathema dicit sancta & Catholica Ecclesia. „ Quibus utique dictis aperte declaratur his vocabulis *ex substantia*, & *consubstantialis* deleri impietatis voculas, quibus ajunt Filium esse rem creatam, conditam, factam & mutabilem, nec prius fuisse quam genitus est. Nam qui ita sentit, Synodo refragatur. Qui vero non idem ac Arius sentit, necesse est eum eadem quæ Synodus sentire & intelligere, ita ut recte percipiat hæc eo fere modo esse quo splendor erga lucem se habet, indeque veritatis imaginem accipiat.

Joan. 10. 30.

21. Itaque si illi verba ista velut nova ac peregrina admittere recusant; sententiam ipsam admittant quam Synodus his indicare voluit: & quibus illa anathema dixit, ipsi similiter dicant anathema, ac de cetero, si possint, voces ipsas reprehendant. Ego vero nullus dubito quin sententia Synodi recepta, verba quoque ipsa approbent. Sin autem sententiam ipsam velint redarguere, omnibus patebit frustra illos nullaque de causa verba reprehendere, sed solum occasiones impietatis confirmandæ sibi ipsis fingere. Hæc igitur causa fuit cur hujusmodi voces fuerint institutæ. Quod si rursus murmurent, quod illæ in Scripturis non exstent, hoc ipso, tanquam futiles & mente non sani, sunt rejiciendi. Seipsos porro hic etiam potissimum accusent, quod primi huic rei locum dederint, qui ipsi excogitatis vocibus quæ in Scripturis non habentur, bellum Deo cœperint inferre. Noverit tamen quisquis studiosus fuerit, etiamsi ipsæ voces ita in Scripturis non exstent, sententiam tamen, quam continent, vere ex Scripturis haberi, quemadmodum supra dictum est, quam quidem sententiam, cum proferuntur, his indicant quibus aures sanæ & integræ sunt in pietate. Id sane & tibi inspicere, & imperitis illis licet audire. Nimirum supra ostensum est vereque creditur Verbum esse ex Patre, illudque solum proprium ejus & natura fetum esse. Ex quo enim alio Filium, qui & sapientia est & Verbum, in quo omnia sunt facta, quam ex Deo esse intelligi queat? Verum illud quoque ex Scripturis didicimus. Pater enim per David dicit: *Eructavit cor meum verbum bonum*. &: *Ex utero ante luciferum genui te*. Filius item de seipso ita ad Judæos loquitur: *Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me. Ego enim ex Patre exivi*. & iterum: *Non quia Patrem vidit quisquam, nisi qui est a Deo, hic vidit Patrem*. Item illud: *Ego & Pater unum sumus*, &, *Ego in Patre & Pater in me*, idem est ac si diceret, Ego ex Patre sum, nec ab eo possum dividi. Joannes quoque dicit: *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris ipse enarravit*. Scilicet hæc ipse a Salvatore didicerat. Nam quid aliud illud „ *in sinu* „ significat, quam veram Filii ex Patre generationem?

Licet voces *ex substantia* & *consubstantialis* non exstent in Scripturis, sententia tamen ipsa, quam significant, ex Scripturis habetur. Vide item Theodor. Histor. Ecclef. lib. 1. c. 8.

Psal. 44.

Psal. 109. 3.

Joan. 8. 42.

Joan. 6. 46.

Joan. 10. 30.

Joan. 16. v. 10.

Joan 1. 18.

τὴν ἰδέαν αὐτοῦ. ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκ πατρὸς τοῦ υἱοῦ γέννησις ἄλλη παρὰ τὴν ἀνθρώπων φύσιν ἐστὶ, καὶ οὐ μόνον ὅμοιος, ἀλλὰ καὶ ἀδιαίρετός ἐστι τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, καὶ ἓν μέν εἰσιν αὐτὸς καὶ ὁ πατὴρ, ὡς αὐτὸς εἴρηκεν, ἀεὶ δὲ ἐν τῷ πατρί ἐστιν ὁ λόγος, καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ λόγῳ, ὡς ἔστι τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ λέξις σημαίνει· διὰ τοῦτο ἡ σύνοδος τοῦτο νοοῦσα, καλῶς ὁμοούσιον ἔγραψεν, ἵνα τήν τε τῶν αἱρετικῶν κακοήθειαν ἀνατρέψωσι, καὶ δείξωσιν ἄλλον εἶναι τῶν γενητῶν τὸν λόγον. καὶ γὰρ τοῦτο γράψαντες, εὐθὺς ἐπήγαγον· „ τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ „ οὐκ ὄντων τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἢ κτιστὸν, ἢ τρεπτὸν, ἢ ποίημα, ἢ ἐξ ἑτέρας οὐσίας, τούτους ἀ„ναθεματίζει ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ ἐκκλησία. „ ταῦτα δὲ εἰρηκότες, ἐδήλωσαν φανερῶς ὅτι τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον, ἀναιρετικὰ τῶν τῆς ἀσεβείας λογαρίων εἰσὶν, ἅπερ ἐστὶ, κτίσμα, καὶ ποίημα, καὶ γενητὸν, καὶ τρεπτὸν, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ. ὁ γὰρ ταῦτα φρονῶν, ἀντιλέγει τῇ συνόδῳ· ὁ δὲ τὰ Ἀρείου μὴ φρονῶν, ἐξ ἀνάγκης τὰ τῆς συνόδου ταῦτα φρονεῖ καὶ διανοεῖται, καλῶς αὐτὰ βλέπων ὅπως ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὴν εἰκόνα τῆς ἀληθείας λαμβάνων.

21. Οὐκ οὖν εἰ τὰ ῥήματα καὶ οὗτοι ὡς ξένα προφασίζονται, φρονείτωσαν τὴν διάνοιαν, καθ᾽ ἣν ἡ σύνοδος οὕτως ἔγραψεν, ἀναθεματίζοντες ἅπερ ἀνεθεμάτισεν ἡ σύνοδος, καὶ λοιπὸν, εἰ δύνανται, μεμφέσθωσαν τὰς λέξεις. ἐγὼ δὲ οἶδα ὅτι φρονήσαντες τὴν διάνοιαν τῆς συνόδου, καὶ τὰ ῥήματα τῆς διανοίας πάντως ἀποδέξονται. ἂν δὲ καὶ ταύτην αἰτιᾶσθαι θελήσωσι, δῆλοι πᾶσίν εἰσι, μάτην καὶ περὶ ἐκείνων λέγοντες, καὶ μόνον ἀφορμὰς ἑαυτοῖς εἰς ἀσέβειαν ἐπινοοῦντες. ἡ μὲν οὖν πρόφασις τῶν τοιούτων λέξεων, αὕτη· εἰ δ᾽ ὅτι καὶ μὴ ἔγγραφοί εἰσι πάλιν γογγύζουσιν, αὐτόθεν μὲν αὐτοὶ ἐκβαλλέσθωσαν ὡς κενολογοῦντες καὶ τὸν νοῦν οὐχ ὑγιαίνοντες· (1) ἑαυτοὺς δὲ καὶ ἐν τούτοις αἰτιάσθωσαν, ὅτι πρῶτοι παρασχόντες τὴν τοιαύτην πρόφασιν, ἐξ ἀγράφων θεομαχεῖν ἤρξαντο. γινωσκέτω δὲ ὅμως, εἴ τις ἐστὶ φιλομαθὴς, ὅτι εἰ καὶ μὴ οὕτως ἐν ταῖς γραφαῖς εἰσιν αἱ λέξεις, ἀλλὰ, καθάπερ εἴρηται πρότερον, τὴν ἐκ τῶν γραφῶν διάνοιαν ἔχουσι, καὶ ταύτην ἐκφωνούμεναι σημαίνουσι τοῖς ἔχουσιν εἰς εὐσέβειαν τὴν ἀκοὴν ὁλόκληρον. σκοπεῖν δὲ τοῦτό σε μὲν ἔξεστιν, ἐκείνους δὲ κατακούειν τοὺς ἀπαιδεύτους. δέδεικται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ τοῦτ᾽ ἔστιν ἀληθὲς πιστεύειν, τὸν λόγον ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι, καὶ μόνον ἴδιον αὐτοῦ καὶ φύσει γέννημα. πόθεν γὰρ ἄλλοθεν νοήσειέ τις τὸν υἱὸν, ὅς ἐστιν ἡ σοφία καὶ ὁ λόγος, ἐν ᾧ τὰ πάντα γέγονεν, ἢ ἐξ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ; ὅμως δὲ τοῦτο καὶ παρὰ τῶν γραφῶν μεμαθήκαμεν, τοῦ μὲν πατρὸς διὰ τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· „ ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν· καὶ, ἐκ „ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε· τοῦ δὲ υἱοῦ περὶ ἑαυτοῦ δεικνύντος τοῖς Ἰουδαίοις· εἰ ὁ θεὸς πα„τὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ· ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ „ πατρὸς ἐξῆλθον. καὶ πάλιν· οὐχ ὅτι (2) τὸν „ πατέρα τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ θεοῦ, „ οὗτος ἑώρακε τὸν πατέρα. καὶ μὴν καὶ τὸ· ἐγὼ καὶ ὁ „ πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ „ πατὴρ ἐν ἐμοὶ, ἴσον ἐστὶ τῷ λέγειν· ἐγὼ ἐκ „ τοῦ πατρός εἰμι, καὶ ἀδιαίρετος αὐτοῦ. καὶ ὁ Ἰω„άννης δὲ λέγων· ὁ μονογενὴς υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν „ κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο, „ μαθὼν ταῦτα παρὰ τοῦ (3) σωτῆρος εἴρηκε. τί γὰρ ἄλλο τὸ ἐν κόλποις σημαίνει, ἢ τὴν γνησίαν ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ γέννησιν;

22. Εἰ

(1) Reg. ἑαυτοῖς.
(2) Sic Reg. ut & legitur Joan. 6. 46. Alii & editi τὸν omittunt.
(3) Sic Reg. editi vero & alii, πατρός.

22. Εἰ μὲν οὖν τὸν θεὸν ἡγεῖταί τις εἶναι σύνθετον, ὡς ἐν τῇ οὐσίᾳ τὸ συμβεβηκὸς ἢ ἔξωθέν τινα περιβολὴν ἔχειν καὶ καλύπτεσθαι, ἢ εἶναί τινα περὶ αὐτὸν τὰ συμπληροῦντα τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὥστε λέγοντας ἡμᾶς θεὸν, ἢ ὀνομάζοντας πατέρα, μὴ αὐτὴν τὴν ἀόρατον αὐτοῦ καὶ ἀκατάληπτον οὐσίαν σημαίνειν, ἀλλά τι τῶν περὶ (1) αὐτὴν· μεμφέσθωσαν μὲν τὴν σύνοδον γράψασαν ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ θεοῦ τὸν υἱόν· κατανοείτωσαν δὲ ὅτι δύο ταῦτα βλασφημοῦσιν, οὕτω διανοούμενοι· τόν τε γὰρ θεὸν σωματικόν τινα εἰσάγουσι, καὶ τὸν κύριον οὐκ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς ἀλλὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἶναι υἱὸν καταψεύδονται· εἰ δὲ ἁπλοῦν τί ἐστιν ὁ θεὸς, ὥσπερ B οὖν καὶ ἔστι, δῆλος ὅτι λέγοντες τὸν θεὸν, καὶ ὀνομάζοντες τὸν πατέρα, οὐδέν τι ὡς περὶ αὐτὸν ὀνομάζομεν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνομεν. κἂν γὰρ καταλαβεῖν ὅτι ποτέ ἐστιν ἡ τοῦ θεοῦ οὐσία μὴ ᾖ δυνατόν· ἀλλὰ μόνον νοοῦντες εἶναι τὸν θεὸν, καὶ τῆς γραφῆς ἐν τούτοις αὐτὸν σημαινούσης, οὐκ ἄλλον τινὰ καὶ ἡμεῖς ἢ αὐτὸν σημαίνειν θέλοντες, λέγομεν θεὸν καὶ πατέρα καὶ κύριον. ὅταν γοῦν λέγῃ· „ἐγώ εἰμι ὁ ὤν. καὶ τὸ, ἐγώ εἰμι κύ„ριος ὁ θεὸς·„ καὶ ὅταν ποτὲ λέγῃ ἡ γραφὴ, ὁ θεὸς, ἡμεῖς ἀναγινώσκοντες, οὐδὲν ἕτερον ἢ αὐτὴν τὴν C ἀκατάληπτον αὐτοῦ οὐσίαν σημαινομένην νοοῦμεν, καὶ ὅτι ἐστὶν ὅνπερ λέγουσιν. οὐκοῦν μὴ ξενιζέσθω τις ἀκούων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀποδεχέσθω τοὺς πατέρας διακαθάραντας τὸν νοῦν, λευκότερον καὶ ὡς ἐκ παραλλήλου τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ γράψαντας, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας. ταὐτὸν γὰρ ἡγήσαντο λέγειν ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ λέγειν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ εἶναι τὸν λόγον· ἐπεὶ καὶ τὸ, θεὸς, καθὰ προεῖπον, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τοῦ ὄντος σημαίνει. εἰ μὲν οὖν μὴ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστιν ὁ λόγος, ὡς ἂν υἱὸς εἴη φύσει γνήσιος ἐκ πα- D τρὸς, ἀλλ' ὡς τὰ κτίσματα διὰ τὸ δεδημιουργῆσθαι, λέγεται καὶ αὐτὸς ὡς τὰ πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ· οὔτε ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ τοῦ πατρὸς, οὔτε αὐτὸς ὁ υἱὸς, κατ' οὐσίαν ἐστὶν υἱὸς, ἀλλ' ἐξ ἀρετῆς, ὡς ἡμεῖς οἱ κατὰ χάριν καλούμενοι υἱοί. εἰ δὲ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι μόνος, ὡς (2) υἱὸς γνήσιος, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστι, λεχθείη ἂν εἰκότως καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ ὁ υἱός.

22. Si quis ergo Deum compoſitum eſſe exiſtimat, ut in ſubſtantia accidens, vel ita ut aliquem extrinſecus amictum habeat quo contegatur, aut quædam circum eum ſint quæ ejus ſubſtantiam compleant, adeo ut cum Deum dicimus vel Patrem nominamus, non ejus ſubſtantiam quæ nec videri nec comprehendi poteſt, ſed aliquid eorum quæ circum ipſam ſunt, ſignificemus; Synodum per me licet incuſent, quæ Dei Filium ex ejus ſubſtantia eſſe ſcripſerit. Intelligant tamen ſe ita ſentiendo, duplicem impietatem committere. Nam quemdam Deum corporeum inducunt, & Dominum, non ſui Patris ſed rerum quæ circum ipſum ſunt filium eſſe mentiuntur. Sed ſi Deus aliquid ſimplex eſt, uti revera eſt, liquet nihil nos quod veluti circum ipſum ſit nominare, cum Deum dicimus & Patrem nominamus, ſed ipſam ejus ſubſtantiam ſignificare. Quamvis enim comprehendi non poſſit quid tandem ſit Dei ſubſtantia: attamen ſi ſolum intelligamus Deum eſſe, cumque Scriptura illum hujuſmodi vocibus indicet; ſic nos etiam cum Deum & Patrem & Dominum dicimus, non alium profecto aliquem quam ipſum ſolum volumus ſignificari. Cum igitur dicit: *Ego ſum qui ſum:* &, *Ego ſum Dominus Deus*, ac ubicumque Scriptura dicit, *Deus*; cum nos iſta legimus, nihil aliud intelligimus ſignificari quam ipſam ejus incomprehenſam ſubſtantiam, & quod ille ſit quem eſſe teſtantur. Nemo igitur obſtupeſcat cum audit Filium Dei ex ſubſtantia Dei eſſe, ſed Patribus potius aſſentiatur qui videlicet ut ipſam rei notionem perpurgarent, majoris perſpicuitatis gratia verbiſque veluti ſynonymis has voces, *ex Deo*, iſtis, *ex Dei ſubſtantia*, explicavere. Idem enim eſſe arbitrati ſunt dicere Verbum *ex Deo* eſſe, ac dicere ipſum eſſe *ex Dei ſubſtantia*, quandoquidem iſta vox, *Deus*, ut dixi, nihil aliud ſignificat quam ſubſtantiam ejus qui eſt. Si igitur Verbum non ita eſt ex Deo, ut verus ex Patre natura ſit Filius; ſed ſi eo tantum modo ex Deo eſſe dicitur, quo res omnes creatæ, quia nempe a Deo factæ ſunt: ſane neque ex ſubſtantia Patris eſt; neque ipſe Filius, ſubſtantia eſt Filius, ſed ſolum ex virtute, non aliter ac nos, qui gratia filii vocamur. Sin autem ſolus ex Deo eſt, tanquam verus Filius, uti revera eſt: jure ac merito ex ſubſtantia Dei Filius dicendus eſt.

Quid vox Deus ſignificet.

23. Καὶ γὰρ καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν. οὐ γὰρ κατὰ τὸ ἐξαπτόμενον ἐκ τῆς θέρμης τοῦ ἡλίου πῦρ, ὅπερ καὶ σβέννυσθαι πάλιν εἴωθεν, εἰρήκασιν οἱ ἅγιοι εἶναι τὸν λόγον πρὸς τὸν θεόν· τοῦτο γὰρ ἔργον ἔξωθεν E καὶ κτίσμα τοῦ ποιοῦντός ἐστιν· ἀλλὰ ἀπαύγασμα αὐτὸν ἀπηγγείλαντο πάντες, ἵνα τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ἴδιον καὶ ἀδιαίρετον καὶ τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἑνότητα δηλώσωσι. καὶ γὰρ οὕτω καὶ τὸ ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον αὐτὸν ἀληθῶς εἶναι σωθήσεται· (3) πῶς γὰρ ἂν ἄλλως εἴη τοιοῦτος, εἰ μὴ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἴδιόν ἐστι γέννημα; ἀνάγκη γὰρ καὶ ἐν τούτῳ τὴν ταυτότητα πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα σώζειν. οὕτω δὴ τοῦ λόγου φανέντος εὐσεβοῦς, ἀκόλουθον ἂν εἴη μηδὲ ἐπὶ τῷ ὁμοουσίῳ ξενίζεσθαι τοὺς χριστομάχους, ἐχούσης καὶ τῆς λέξεως ταύτης ὑγιῆ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἀπόδειξιν. εἰ γὰρ δή φαμεν ἐκ τῆς οὐσίας εἶ- F ναι τοῦ θεοῦ τὸν λόγον· λοιπὸν γὰρ ἡ λέξις ὁμολογείσθω καὶ παρ' αὐτῶν· τί ἂν εἴη τοῦτο, ἢ τὸ ἀληθῶς καὶ ἀΐδιον τῆς οὐσίας ἐξ ἧς καὶ γεγέννηται; οὐ γὰρ ἑτεροειδὲς, ἵνα μὴ ξένον καὶ ἀνόμοιον τῇ οὐσίᾳ τοῦ πατρὸς ἐπιμιγνύηται· οὐδὲ ἔξωθεν ἁπλῶς ὅμοιος, ἵνα μὴ καθ' ἕτερον ἢ ὅλως ἑτεροούσιος φαίνηται, ὥσπερ χαλκὸς στίλβων καὶ χρυσὸς, καὶ ἄργυρος καὶ κασσίτερος. ταῦτα γὰρ ξένα καὶ ἑτεροφυῆ ἀλλήλων, καὶ ἀπεσχοινισμένα τῇ φύσει καὶ

23. Certe rem ita ſe habere patet ex exemplo lucis & ſplendoris. Non enim inſtar ignis, qui ex calore ſolis accenditur ac poſtea ſolet extingui, Verbum ſe ad Deum habere Sancti cenſuere: ita quippe externum & creatum effectoris opus eſſet. Verum Filium omnes ſplendorem eſſe dixere, ut eum proprie ac ſine diviſione ex ſubſtantia eſſe, ejuſque cum Patre unitatem ſignificarent. Namque hoc pacto conſtat vere eum immutabilem varietatiſque expertem eſſe. Quomodo enim aliter talis eſſe poſſet, niſi Patris proprius eſſet fetus? Sic enim neceſſe eſt eum eamdem rem eſſe ac ſuum Patrem. Quæ cum pietati valde conſentanea eſſe oſtenſum fuerit, profecto Chriſti hoſtes voce *conſubſtantialis* minime debent offendi, cum hæc ſanam omnino contineat ſententiam, rationeque confirmetur. Enimvero cum Verbum ex ſubſtantia Dei eſſe dicimus, (jam enim & ipſi dictionem hanc admittant.) quid aliud ſignificamus quam veram & æternam ſubſtantiam ex qua ipſum genitum eſt? Nec enim diverſa eſt ſpecie, ne quid externum ac diſſimile cum Patris ſubſtantia miſceatur: nec extrinſecus duntaxat ſimile eſt, ne alia ex parte vel omnino diverſæ ſubſtantiæ eſſe appareat, veluti æs fulgens & aurum, argentum & ſtannum. Hæc ſiquidem diverſa & alia atque ſeparata ſunt tum natura tum

Cur Sancti Filium cum ſolis ſplendore comparavere.

(1) Reg. αὐτόν.
(2) Sic Reg. Baſil. ut & legit Nannius. Ceteri & edit. Commel. omittunt ὡς υἱὸς γνήσιος, &c. uſque ad καὶ γάρ.
(3) Sic Reg. Ceteri vero & editi πῶς γὰρ ἄλλως.

tum virtute; nec æs proprium auri est, nec palumbes ex columba nascitur: sed quamvis hæc putantur esse similia, diversa tamen inter se sunt natura. Itaque si Filius ita quoque se habet, esto res creata ut & nos, non autem consubstantialis. Sin autem Filius est Verbum, sapientia, imago Patris, splendorve: merito utique consubstantialis est. Nisi enim ostendatur illum non ex Deo, sed tanquam organum natura & substantia diversum esse, fatendum sane est recte Synodum & scripsisse & cogitasse.

24. Procul autem hinc absit omnis cogitatio corporea; sed sensus omnes prætergressi, pura intelligentia & sola mente percipiamus quam vere sit Filius Patris, quam proprie Dei sit Verbum, & quam perfectam cum luce similitudinem splendor habeat. Ut enim fetus & filius, non hominum more, sed ut Deum decet, & dictus est & vere est: ita cum vocem *consubstantialis* audimus, humanos sensus non debemus sequi, nec divinitatis partitiones aut divisiones fingendæ sunt ullæ: sed tanquam de rebus non corporeis cogitantes, unam naturam & eamdem lucem non dividamus. Id enim proprium Filii est erga Patrem, eoque ostenditur Deum vere Verbi Patrem esse. Nam rursus lucis, & splendoris exemplum ad illud intelligendum est necessarium. Quis igitur dicere audeat splendorem soli externum & dissimilem esse? Vel potius quis, si adverterit quonam modo splendor se ad solem habeat eamdemque esse lucem, non audacter dicat: Vere lux & splendor una res est, hicque in illa ostenditur, & splendor in sole existit, ita ut qui solem viderit, splendorem quoque cernat. Hæc porro unitas & naturalis proprietas quomodo a credentibus ac videntibus recte vocari possit nisi consubstantialis fetus? Quis autem proprie digneque alium Dei fetum esse concipiet præter Verbum, sapientiam & virtutem; quam sane nec Patri externam fas est dicere, nec vel cogitare licet non semper apud Patrem fuisse. Siquidem hoc ipso fetu omnia fecit Pater, suamque in res omnes providentiam per eum benigne administrat, atque ita ipse & Pater unum sunt, quemadmodum dictum est; nisi forte iidem improbi iterum audeant contendere aliam esse Verbi substantiam, & aliam lucem quæ ex Patre in illo est, ita ut lux quidem, quæ est in Filio, unum sit cum Patre, ipse vero tanquam res creata, sit Patri externus. Verum hæc profecto Caiphæ & Samosatensis est doctrina, quam Ecclesia quidem procul repulit, sed quam illi clam & astute nunc tuentur; hancque ob causam ipsi, veritate relicta, hæretici sunt declarati. Si enim prorsus lucis, quæ est ex Patre, particeps ille est, cur non potius ipse is est cujus res aliæ fiunt participes, ne scilicet aliquid medium inter eum & Patrem reperiatur? Nam nisi id concedatur, non amplius ostendi poterit omnia per Filium facta esse, sed per illum cujus & ipse est particeps. At si ipse est Verbum & sapientia Patris, in quo se Pater patefacit, cognoscitur, creat, & sine quo nihil omnino facit, manifestum utique fuerit ipsum illum esse qui est ex Patre. Siquidem res universæ ejus sunt participes, cum sancti Spiritus participes efficiuntur. Talis autem cum sit, profecto ex nihilo esse non potest, uti nec res esse creata, sed potius verus & proprius est ex Patre fetus, non secus ac splendor ex luce.

Voces ex substantia & consubstantialis non excogitavere Patres

25. Itaque cum Patres Nicænæ synodi ita sentirent, hujusmodi dictiones illis scribere visum est. Quod vero ipsi eas non sibi

A τῇ δυνάμει τυγχάνουσι· καὶ οὔτε ὁ χαλκὸς ἴδιος τοῦ χρυσοῦ, οὔτε ἡ φάσσα ἐκ τῆς περιστερᾶς· ἀλλὰ ὅμοια μὲν νομίζεται εἶναι, ἑτερούσια δὲ ἀλλήλων ἐστίν· εἰ μὲν οὖν καὶ (1) ὁ υἱὸς οὕτως ἐστίν, ἔστω κτίσμα ὥσπερ καὶ ἡμεῖς, καὶ μὴ ὁμοούσιος· εἰ δὲ υἱός ἐστι λόγος, σοφία, εἰκὼν τοῦ πατρὸς, ἀπαύγασμα· εἰκότως ὁμοούσιος ἂν εἴη. (2) εἰ γὰρ τὸ μὴ ἐκ τοῦ θεοῦ, ἀλλ᾽ ὡς ὄργανον ἑτεροφυὲς καὶ ἑτερούσιον δείκνυται, καλῶς ἄρα ἡ σύνοδος ἔγραψε καὶ νενόηκεν ὀρθῶς.

24. Ἐξῃρήσθω δὲ πάλιν ἐν τούτοις (3) πᾶς λογισμὸς σωματικός· φαντασίαν τε πάσης αἰσθήσεως ὑπερ-B βάντες, καθαρᾷ τῇ νοήσει καὶ μόνῳ τῷ νῷ νοῶμεν υἱοῦ πρὸς πατέρα τὸ γνήσιον, καὶ λόγου τὴν πρὸς τὸν θεὸν ἰδιότητα, καὶ τὴν ἀπαράλλακτον ὁμοιότητα τοῦ ἀπαυγάσματος πρὸς τὸ φῶς· ὡς γὰρ τὸ γέννημα καὶ τὸ υἱὸς, οὐκ ἀνθρώπινον, ἀλλ᾽ ὡς θεῷ πρέπον ἐστὶν, εἴρηταί τε καὶ ἔστι· τὸν αὐτὸν τρόπον (4) τὴν λέξιν τοῦ ὁμοουσίου ἀκούοντες, μὴ εἰς τὰς ἀνθρωπίνας αἰσθήσεις πίπτοντες, μερισμοὺς καὶ διαιρέσεις τῆς θεότητος λογιζώμεθα· ἀλλ᾽ ὡς ἐπὶ ἀσωμάτων διανοούμενοι, τὴν ἑνότητα τῆς φύσεως καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ φωτὸς μὴ διαιρῶμεν· τοῦτο γὰρ ἴδιον υἱοῦ πρὸς πατέρα, καὶ τοῦτο δείκνυσι τὸν θεὸν ἀληθῶς ὄντα πατέρα τοῦ λόγου. C πάλιν γὰρ τὸ παράδειγμα τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος ἀναγκαῖον εἰς τοῦτο. τίς τολμήσει λέγειν τὸ ἀπαύγασμα ξένον καὶ ἀνόμοιον εἶναι τοῦ ἡλίου; ἢ τίς μᾶλλον ἐνορῶν οὕτως τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸν ἥλιον, καὶ τὴν ταυτότητα τοῦ φωτὸς, οὐκ ἂν εἴποι θαρρήσας· ὄντως τὸ φῶς καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἕν εἰσι, καὶ τοῦτο ἐν ἐκείνῳ δείκνυται, καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐν τῷ ἡλίῳ τυγχάνει ὂν, ὥστε τὸν ὁρῶντα τοῦτο, βλέπειν κἀκεῖνο· τὴν δὲ τοιαύτην ἑνότητα καὶ φυσικὴν ἰδιότητα πῶς ἂν οἱ πιστεύοντες καὶ βλέποντες ὀρθῶς καλέσαιεν ἢ ὁμοούσιον γέννημα; τὸ δὲ τοῦ θεοῦ γέννημα τί D ἄν τις οἰκείως καὶ πρεπόντως νοήσειεν, ἢ λόγον, καὶ σοφίαν, καὶ δύναμιν, ἥνπερ (5) οὔτε τοῦ πατρὸς λέγειν ξένην ὅσιόν ἐστιν, οὔτε μὴ ἀϊδίως εἶναι παρὰ τῷ πατρὶ κἂν φαντάζεσθαι θέμις ἐστί. τούτῳ γὰρ τῷ γεννήματι τὰ πάντα πεποίηκεν ὁ πατὴρ, καὶ τὴν εἰς πάντα πρόνοιαν ἐκτείνων δι᾽ αὐτοῦ φιλανθρωπεύεται· καὶ οὕτως ἓν αὐτὸς καὶ ὁ πατήρ εἰσιν, ὥσπερ εἴρηται· εἰ μὴ ἄρα οἱ κακόφρονες τολμήσαντες πάλιν εἴποιεν ἄλλην εἶναι τὴν τοῦ λόγου οὐσίαν, καὶ ἄλλο τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐν αὐτῷ φῶς, ἵν᾽ ᾖ τὸ μὲν ἐν τῷ υἱῷ φῶς ἓν πρὸς τὸν πατέρα, αὐτὸς δὲ ξένος κατ᾽ οὐσίαν ὡς κτίσμα. ἀλλὰ τοῦτο τοῦ Καϊάφα καὶ τοῦ Σαμοσατέως (6) E ἀπεχνῶς ἐστι τὸ φρόνημα, ὅπερ ἡ μὲν ἐκκλησία ἐξέβαλεν, οὗτοι δὲ νῦν ὑποκρίνονται, διὸ καὶ αὐτοὶ τῆς ἀληθείας ἐκπεσόντες, ἀπεδείχθησαν αἱρετικοί. εἰ γὰρ ὅλως μετέχει τοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς φωτὸς, διατί μὴ μᾶλλον αὐτός ἐστι τὸ μετεχόμενον, ἵνα μὴ μέσον αὐτοῦ τι καὶ τοῦ πατρὸς εὑρίσκηται; εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἐστὶν, οὐκέτι δείκνυται διὰ τοῦ υἱοῦ γεγενῆσθαι τὰ πάντα, ἀλλὰ δι᾽ ἐκείνου, οὗ καὶ αὐτὸς μετέχει. εἰ δὲ οὗτός ἐστιν ὁ λόγος, ἡ σοφία τοῦ πατρὸς, ἐν ᾧ ὁ πατὴρ ἀποκαλύπτεται, καὶ γινώσκεται, καὶ δημιουργεῖ, καὶ οὗ ἄνευ οὐδὲν ὁ πατὴρ ποιεῖ, (7) δῆλον ὅτι αὐτός ἐστι τὸ ἐκ τοῦ πατρός· αὐτοῦ γὰρ F καὶ πάντα τὰ γενητὰ μετέχει, μετέχοντα τοῦ ἁγίου πνεύματος. οὕτω δὲ ὤν, οὐκ ἔσται ἐξ οὐκ ὄντων, οὔτε ὅλως κτίσμα, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ πατρὸς ἴδιον γέννημα, ὡς ἐκ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα.

25. Οἱ μὲν οὖν ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντες ταύτην ἔχοντες τὴν διάνοιαν, τοιαύτας καὶ τὰς λέξεις ἔγραψαν. ὅτι δὲ οὐχ ἑαυτοῖς πλάσαντες ἐπ-

ενόη-

(1) Sic Reg. At in aliis & editis ὁ deest.
(2) Particula μὴ videtur addenda post εἰ vel certe subaudienda. Ibid. Reg. δείκνυται.
(3) Sic Reg. Editi vero πῶς mendose.
(4) Sic Reg. At alii & editi τὴν λέξιν omittunt.
(5) Sic Reg. Alii vero & editi ἣν οὔτε.
(6) Reg. ἀτέχνως.
(7) Sic Reg. At alii & editi, δηλονότι.

ενόησαν ταύτας· ἐπειδὴ καὶ τοῦτο προφασίζονται· A ἀλλ' ἄνωθεν παρὰ τῶν πρὸ αὐτῶν παραλαβόντες εἰρήκασι, φέρε καὶ τοῦτο διελέγξωμεν, ἵνα μηδὲ αὕτη αὐτοῖς ἡ πρόφασις περιλείπηται. μάθετε τοίνυν, ὦ χριστομάχοι Ἀρειανοὶ, ὅτι Θεόγνωστος μὲν, ἀνὴρ λόγιος, οὐ παρῃτήσατο τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἰπεῖν. γράφων γὰρ περὶ υἱοῦ ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ὑποτυπώσεων, οὕτως εἴρηκεν· „ οὐκ ἔξωθέν „ τίς ἐστιν ἐφευρεθεῖσα ἡ τοῦ υἱοῦ οὐσία, οὐδὲ ἐκ μὴ „ ὄντων ἐπεισήχθη· ἀλλὰ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἔφυ, „ ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, ὡς ὕδατος ἀτμίς· οὔτε „ γὰρ τὸ ἀπαύγασμα, οὔτε ἡ ἀτμὶς, αὐτὸ τὸ ὕδωρ ἐστὶν, „ ἢ αὐτὸς ὁ ἥλιος· οὔτε ἀλλότριον, ἀλλὰ ἀπόῤῥοια τῆς B „ τοῦ πατρὸς οὐσίας, οὐ μερισμὸν ὑπομεινάσης τῆς τοῦ „ πατρὸς οὐσίας. ὡς γὰρ μένων ὁ ἥλιος ὁ αὐτὸς οὐ „ μειοῦται ταῖς ἐκχεομέναις ὑπ' αὐτοῦ αὐγαῖς· οὕτως „ οὐδὲ ἡ οὐσία τοῦ πατρὸς ἀλλοίωσιν ὑπέμεινεν, εἰ„ κόνα ἑαυτῆς ἔχουσα τὸν υἱόν. „ ὁ μὲν οὖν Θεόγνωστος * τὰ πρότερα ὡς ἐν γυμνασίᾳ ἐξετάσας, ὕστερον τὴν ἑαυτοῦ δόξαν τιθεὶς, οὕτως εἴρηκεν. Διονύσιος δὲ ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τοῦ Σαβελλίου γράφων, τήν τε κατὰ σάρκα οἰκονομίαν τοῦ σωτῆρος διὰ πλειόνων ἐξηγούμενος, καὶ ἐξ αὐτῆς διελέγχων τοὺς Σαβελλίζοντας, ὅτι μὴ ὁ πατήρ ἐστιν ὁ C γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' ὁ τούτου λόγος, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης· ἐπειδὴ ὑπενοήθη ὡς ποίημα καὶ γεννητὸν λέγων τὸν υἱὸν, καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, γράφει πρὸς τὸν ὁμώνυμον αὐτῷ Διονύσιον τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης, ἀπολογούμενος συκοφαντίαν εἶναι ταύτην κατ' αὐτοῦ. μήτε γὰρ ποιητὸν εἰρηκέναι τὸν υἱὸν, ἀλλὰ καὶ ὁμοούσιον αὐτὸν ὁμολογεῖν διεβεβαιώσατο. ἔχει δὲ αὐτοῦ ἡ λέξις οὕτως· „ καὶ δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἔγραψα, ἐν οἷς ἤλεγξα καὶ ὃ „ προφέρουσιν ἔγκλημα κατ' ἐμοῦ ψεῦδος ὂν, ὡς οὐ λέ„ γοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ θεῷ. εἰ γὰρ καὶ „ τὸ ὄνομα τοῦτό φημι μὴ εὑρηκέναι που τῶν ἁγίων γρα„ φῶν, ἀλλά γε τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἑξῆς, ἃ σε- D „ σιωπήκασι, τῆς διανοίας ταύτης οὐκ ἀπᾴδει. καὶ γὰρ „ ἀνθρωπίνην γονὴν παρεθέμην δῆλον ὡς οὖσαν ὁμο„ γενῆ, φήσας πάντως τοὺς γονεῖς μόνον ἑτέρους εἶ„ ναι τῶν τέκνων, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν τὰ τέκνα, ἢ „ μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον ὑπάρχον εἶναι μήτε τέκνα. „ καὶ τὴν μὲν ἐπιστολὴν, ὡς προεῖπον, διὰ τὰς περιστά„ σεις οὐκ ἔχω προκομίσαι· (1) εἰδ' οὖν, αὐτά σοι τὰ „ τότε ῥήματα, μᾶλλον δὲ καὶ (2) πάσης ἂν ἔπεμψα „ τὸ ἀντίγραφον, ὅπερ ἂν εὐπορήσω, ποιήσω. οἶδα δὲ „ καὶ μέμνημαι πλείονα προσθεὶς τῶν συγγενῶν ὁμοιώ„ ματα· καὶ γὰρ καὶ φυτὸν εἶπον ἀπὸ σπέρματος ἢ „ ἀπὸ ῥίζης ἀνελθὸν, ἕτερον εἶναι τοῦ ὅθεν ἐβλά- E „ στησε, καὶ πάντως ἐκείνῳ καθέστηκεν ὁμοφυές· καὶ „ ποταμὸν εἶπον ἀπὸ πηγῆς ῥέοντα, ἕτερον ὄνομα „ μετειληφέναι· μήτε γὰρ τὴν πηγὴν ποταμὸν, „ μήτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφότερα ὑ„ πάρχειν, καὶ τὸν ποταμὸν εἶναι τὸ ἐκ τῆς πη„ γῆς ὕδωρ. „

26. Ὅτι δὲ οὐ ποίημα οὐδὲ κτίσμα ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ἀλλὰ ἴδιον (3) τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας

excogitaverint, ut illi quidem objiciunt, ſed ab aliis ſe antiquioribus acceperint, age, id quoque oſtendamus, ne vel hæc ipſa incuſatio illis ſuperſit. Diſcite igitur, o Chriſti hoſtes Ariani, Theognoſtum virum eruditum minime refugiſſe ab hac ipſa dictione *ex ſubſtantia*. Nam in ſecundo Hypotypoſeων hæc de Filio ſcribit: „ Non extrinſecus adinventa eſt Filii ſub„ ſtantia, neque ex nihilo educta, ſed ex Patris ſub„ ſtantia nata eſt, ut lucis ſplendor & aquæ vapor: „ neque enim ſplendor aut vapor ipſa aqua vel ipſe „ ſol eſt; neque rurſus aliquid eſt alienum, ſed eſt „ aliquid emanans ex Patris ſubſtantia, ita tamen ut „ nullam diviſionem eadem Patris ſubſtantia ſit per„ peſſa. Ut enim ſol idem manens radiis ab ipſo pro„ fluentibus non minuitur; ita neque Patris ſubſtan„ tia mutationem ullam patitur, cum Filium ſui i„ pſius imaginem habet. „ Sic igitur Theognoſtus ſuam ipſe mentem his verbis aperuit, cum ea quæ antea propoſuerat, non niſi exercitationis gratia expendiſſet. Cum item Dionyſius Alexandriæ epiſcopus ex his quæ adverſus Sabellium ſcripſerat, quibus nempe Salvatoris diſpenſationem ſecundum carnem permultis explanabat, ac inde confutabat Sabellianos, oſtendebatque non Patrem factum eſſe carnem, ſed Verbum, uti Joannes dicit: cum, inquam, in ſuſpicionem veniſſet dixiſſe Filium rem factam & creatam eſſe, non vero Patri conſubſtantialem, litteras dedit ad Romæ Epiſcopum Dionyſium quoque appellatum: in quibus ſe expurgans aſſeverabat calumniam hanc eſſe adverſus ſe confictam; nunquam enim ſe Filium factum dixiſſe, ſed illum Patri conſubſtantialem confiteri ſe affirmabat. Hæc autem ſunt ejus verba: „ Et „ aliam epiſtolam ſcripſi, ubi oſtendi falſam eſſe qua „ illi in me utuntur criminatione, quaſi ſcilicet qui „ negaſſem Chriſtum Deo eſſe conſubſtantialem. Etſi „ enim fateor me id nominis nullo in loco ſanctarum „ Scripturarum inveniſſe, tamen quæ ſubſequuntur „ argumentationes meę, quas quidem illi reticuerunt, „ ab hac ſententia non diſcrepant. Quin etiam humani „ partus exemplum in medium protuli, quem nempe „ perſpicuum eſt ejuſdem eſſe naturæ, addidique eo ſo„ lum parentes alios eſſe a ſuis liberis, quod ipſi non ſint „ liberi, nec item neceſſe eſſe aut parentes eſſe aut libe„ ros. Et hanc quidem epiſtolam, ut dixi, ob præſen„ tem rerum ſtatum exhibendam non habeo: alioquin, „ ipſa quę tunc ſcripſi verba vel potius integrę epiſtolę „ exemplar miſiſſem, quod, ubi potero, facere non omit„ tam. Memini vero probeque ſcio me plurima rerum „ quę ejuſdem ſint generis exempla propoſuiſſe. Nam„ que dixi plantam ex ſemine vel ex radice exortam, „ aliam eſſe ab eo unde producta eſt, eſſe tamen ejuſ„ dem naturę; fluvium ſimiliter ex fonte emanantem „ aliud nomen habere, neque enim fontem dici fluvi„ um, neque fluvium, fontem, utrumque nihilominus „ exiſtere, ita ut fluvius ſit aqua ex fonte profluens.

26. Quod autem Dei Verbum nec factum nec creatum ſit, ſed proprius & individuus Patris ſub-

Nicænæ Synodi, ſed ab antiquioribus acceperunt, hiſque ante eos uſi ſunt Theognoſtus, & Dionyſius Alexandrinus.

Joan. 1. 14.

Dionyſius Romæ epiſcopus docuit Dei

(1) εἰδ' οὖν, ſupple εἶχον, commode redditur per vocem *alioquin*, ut patet, quod quia videntur non animadvertiſſe interpretes, perperam hunc locum verterunt.

(2) Sic Reg. Ceteri autem & editi, πᾶσι, ut & legit Ambr. Camald. (3) Reg. τῆς omittit.

* Ut iſta intelligantur, notandum eſt Theognoſtum, teſte Photio Biblioth. cod. 106. ſeptem compoſuiſſe orationes, in quarum prioribus ac præcipue in ſecunda minus orthodoxe videtur ſentire de Dei Filio, quem ſcilicet rem creatam eſſe docet: at in ſeptima & poſtrema oratione orthodoxe ſentit de Filio, de quo nempe hæc habet quæ hic profert S. Athanaſius, qui per hæc verba τὰ πρότερα non aliud certe intelligit quam priores ejus orationes, in quibus minus recte de Filio videtur diſſerere; ſed id eum exercitationis tantum gratia ſcripſiſſe ait S. Athanaſius, non vero ex propria mente, quam ipſe in ultima oratione expoſuit. Eodem item modo eum defendi poſſe ait Photius, cujus hæc ſunt verba: υἱὸν δὲ λέγων, κτίσμα αὐτὸν ἀποφαίνει καὶ τῶν λογικῶν μόνων ἐπιστατεῖν, καὶ ἄλλα ἄττα, ὥσπερ Ὠριγένης, ἐπιφέρει τῷ υἱῷ, εἴτε ὁμοίως ἐκείνῳ δυσσεβείᾳ ἁλωκὼς, εἴτε, ὥς ἄν τις εἴποι ἐκβιαστάμενος τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογίαν, ἐν γυμνασίας λόγῳ καὶ οὐ δόξης ταῦτα προτιθείς. id eſt: *Cum de Filio diſſerit, eum rem creatam eſſe declarat, ſoliſque rebus ratione preditis preſidere, & alia quędam, ut Origenes, Filio affingit, ſive eadem ac ille impietate infectus, ſive, ut quis forte dixerit ad illum utcumque defendendum, hęc exercitationis gratia, non autem ex propria ſententia propoſuerit*. Et in fine: ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ, ὃν καὶ περὶ θεοῦ δημιουργίας ἐπιγράφει, εὐσεβέστερον πως περί τε τῶν ἄλλων διαλαμβάνει, καὶ μάλιστα πρὸς τῷ τέλει τοῦ λόγου περὶ τοῦ υἱοῦ. *In ſeptima autem oratione, quam de Dei opificio inſcribit, magis pie cum de aliis rebus, tum pręcipue in fine orationis de Filio diſputat*. Quis porro fuerit iſte Theognoſtus, ex inſcriptione ejuſdem Operis apud Photium habemus, ubi hæc leguntur: ἀνεγνώσθη Θεογνώστου Ἀλεξανδρέως λόγοι ἑπτὰ, ὧν ἡ ἐπιγραφὴ, τοῦ μακαρίου Θεογνώστου Ἀλεξανδρέως καὶ ἐξηγητοῦ ὑποτυπώσεις. *Lectę ſunt Theognoſti Alexandrini Orationes ſeptem, cujus Operis hęc eſt inſcriptio, Beati Theognoſti Alexandrini & Interpretis Hypotypoſes*.

Verbum nec factum nec creatum esse.

substantiæ fetus, ut scripsit magna Synodus: ecce Dionysius quoque Romæ Episcopus scribens contra Sabellianos, his verbis adversus illos indignatur qui talia audent dicere. „ Jam vero, inquit, æquum fuerit adversus illos disputare, qui augustissimam Dei Ecclesiæ prædicationem, Monarchiam in tres quasdam virtutes ac separatas hypostases tresque divinitates dividunt, discindunt, destruuntque. Audivi enim quosdam ex his, qui apud vos divinum Verbum prædicant & docent, hujus opinionis magistros esse, qui quidem ex diametro, ut ita loquar, Sabellii sententiæ adversantur. Illius enim in eo consistit impietas, quod dicat Filium esse Patrem, & vicissim: illi autem tres Deos quodammodo prædicant, cum sanctam unitatem in tres diversas hypostases inter se omnino separatas dividunt. Necesse est enim divinum Verbum Deo universorum esse unitum, & Spiritum sanctum in Deo manere & habitare, ac denique divinam Trinitatem in unum, quasi in quemdam verticem, (Deum universorum omnipotentem dico) reduci & colligi. Nam futilis Marcionis doctrina quæ monarchiam in tria principia secat & dividit, diabolica sane est, non autem verorum Christi discipulorum, vel eorum quibus Salvatoris disciplina placet. Hi enim Trinitatem quidem non ignorant in divina Scriptura prædicari, tres autem esse Deos nec in vetere nec in novo Testamento doceri. Non minus etiam illi culpandi sunt qui Filium opus esse existimant, & Dominum factum esse sentiunt, quasi videlicet unum esset ex his quæ vere facta sunt, cum divina Scriptura illum genitum esse, ut eidem convenit congruitque, non autem formatum & factum esse testetur. Non levis igitur, sed summa est impietas, Dominum aliquo modo manufactum dicere. Nam si factus est Filius, fuit aliquando, cum non esset: atqui fuit semper, si utique sit in Patre, ut ipse declarat, & si Christus ipsum sit Verbum, sapientia & virtus. Hæc siquidem Christum esse divinæ litteræ docent, ut vobis certe non latet: hæc autem eadem, virtutes Dei sunt; ac proinde si factus est Filius, fuit ergo aliquando, cum hæc non essent. Igitur tempus fuit, cum sine his esset Deus; quod perabsurdum est. Sed quid pluribus de his apud vos disseram, viros Spiritu plenos, quibus utique explorata sunt quæ absurda sequuntur ex illorum sententia, qui Filium factum esse contendunt, ad quæ sane non attendisse mihi videntur hujus opinionis duces, atque idcirco a veritate prorsus aberrasse, qui scilicet contra mentem divinæ & propheticæ Scripturæ hæc verba explicant: *Dominus creavit me principium viarum suarum*. Nec enim, ut scitis, una est significatio verbi, *creavit*. Nam hoc in loco, *creavit*, idem est ac præfecit operibus ab ipso factis, factis, inquam, per ipsum Filium. Hoc autem verbum, *creavit*, hic intelligendum non est pro, *fecit*: siquidem facere & creare inter se differunt. Hinc Moyses in magno Deuteronomii carmine ait: *Numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, & fecit te, & creavit te?* Sic etiam illos recte quis possit coarguere: O præcipites temerariique homines! Ergone facta res est primogenitus omnis creaturæ, qui ex utero ante luciferum genitus est, qui ut Sapientia dicit: *Ante omnes colles me gignit?* Denique Scripturæ divinæ multis in locis genitum eum dicunt, nusquam

Joan. 14.11. — *Prov. 8.22.* — *Deut. 32.6.* — *Coloss. 1.15.* — *Psal. 109.3.* — *Prov. 8.25.*

γέννημα ἀδιαίρετόν ἐστιν, ὡς ἔγραψεν ἡ μεγάλη σύνοδος, ἰδοὺ καὶ ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος Διονύσιος γράφων κατὰ τῶν τὰ (1) τοῦ Σαβελλίου φρονούντων, σχετλιάζει κατὰ τῶν ταῦτα τολμώντων λέγειν, καὶ φησιν οὕτως· „ ἑξῆς δ' ἂν εἰκότως λέγοιμι καὶ πρὸς (2) διαιροῦντας καὶ κατατέμνοντας καὶ ἀναιροῦντας τὸ σεμνότατον κήρυγμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ, τὴν μοναρχίαν εἰς τρεῖς δυνάμεις τινὰς καὶ μεμερισμένας ὑποστάσεις καὶ θεότητας τρεῖς· πέπυσμαι γὰρ εἶναί τινας τῶν παρ' ὑμῖν κατηχούντων καὶ διδασκόντων τὸν θεῖον λόγον, ταύτης ὑφηγητὰς τῆς φρονήσεως· οἳ κατὰ διάμετρον, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀντίκεινται τῇ Σαβελλίου γνώμῃ· ὁ μὲν γὰρ βλασφημεῖ αὐτὸν τὸν υἱὸν εἶναι λέγων τὸν πατέρα, καὶ ἔμπαλιν· οἱ δὲ τρεῖς θεοὺς τρόπον τινὰ κηρύττουσιν, εἰς τρεῖς ὑποστάσεις ξένας ἀλλήλων παντάπασι κεχωρισμένας διαιροῦντες τὴν ἁγίαν μονάδα· ἡνῶσθαι γὰρ ἀνάγκη τῷ θεῷ τῶν ὅλων τὸν θεῖον λόγον· ἐμφιλοχωρεῖν δὲ τῷ θεῷ καὶ ἐνδιαιτᾶσθαι δεῖ τὸ ἅγιον πνεῦμα· ἤδη καὶ τὴν θείαν τριάδα εἰς ἕνα, ὥσπερ εἰς κορυφήν τινα, τὸν θεὸν τῶν ὅλων τὸν παντοκράτορα (3) λέγω, συγκεφαλαιοῦσθαί τε καὶ συνάγεσθαι πᾶσα ἀνάγκη. Μαρκίωνος γὰρ τοῦ ματαιόφρονος δίδαγμα, εἰς τρεῖς ἀρχὰς τῆς μοναρχίας τομὴν καὶ διαίρεσιν, παίδευμα ὂν διαβολικόν, οὐχὶ δὲ τῶν ὄντως μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀρεσκομένων τοῖς τοῦ σωτῆρος μαθήμασιν. οὗτοι γὰρ τριάδα μὲν κηρυττομένην ὑπὸ τῆς θείας γραφῆς σαφῶς ἐπίστανται, τρεῖς δὲ θεοὺς οὔτε παλαιὰν οὔτε καινὴν διαθήκην κηρύττουσαν. οὐ μεῖον δ' ἄν τις καταμέμφοιτο καὶ τοὺς ποίημα τὸν υἱὸν εἶναι (4) δοξάζοντας, καὶ γεγονέναι τὸν κύριον, ὥσπερ ἕν τι τῶν ὄντως γενομένων νομίζοντας, τῶν θείων λογίων γέννησιν αὐτῷ τὴν ἁρμόττουσαν καὶ πρέπουσαν, ἀλλ' οὐχὶ πλάσιν τινὰ καὶ ποίησιν προσμαρτυρούντων. βλάσφημον οὖν οὐ τὸ τυχόν, μέγιστον μὲν οὖν, χειροποίητον τρόπον τινὰ λέγειν τὸν κύριον. εἰ γὰρ γέγονεν υἱός, ἦν ὅτε οὐκ ἦν· ἀεὶ δὲ ἦν, (5) εἴ γε ἐν τῷ πατρί ἐστιν, ὡς αὐτός φησι, καὶ εἰ λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμις ὁ Χριστός· ταῦτα γὰρ εἶναι τὸν Χριστὸν αἱ θεῖαι λέγουσι γραφαί, ὥσπερ ἐπίστασθε· ταῦτα δὲ δυνάμεις οὖσαι τοῦ θεοῦ τυγχάνουσιν. εἰ τοίνυν γέγονεν ὁ υἱός, ἦν ὅτε οὐκ ἦν ταῦτα· ἦν ἄρα καιρός, ὅτε χωρὶς τούτων ἦν ὁ θεός. ἀτοπώτατον δὲ τοῦτο. καὶ τί ἂν ἐπὶ πλέον περὶ τούτων πρὸς ὑμᾶς διαλεγοίμην, πρὸς ἄνδρας πνευματοφόρους καὶ σαφῶς ἐπισταμένους τὰς ἀτοπίας τὰς ἐκ τοῦ ποίημα λέγειν τὸν υἱὸν ἀνακυπτούσας; αἷς μοι δοκοῦσι μὴ προσεσχηκέναι τὸν νοῦν οἱ καθηγησάμενοι τῆς δόξης (6) ταύτης, καὶ διὰ τοῦτο κομιδῇ τοῦ ἀληθοῦς διημαρτηκέναι, ἑτέρως ἢ βούλεται ταύτῃ ἡ θεία καὶ προφητικὴ γραφὴ τό, κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, ἐκδεξάμενοι. οὐ μία γὰρ ἡ τοῦ ἔκτισεν, ὡς ἴστε, σημασία· ἔκτισε γὰρ ἐνταῦθα ἀκουστέον, ἀντὶ τοῦ ἐπέστησε τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γεγονόσιν ἔργοις, γεγονόσι δὲ δι' αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ· οὐχὶ δέ γε τὸ ἔκτισε νῦν λέγοιτ' (7) ἂν ἐπὶ τοῦ ἐποίησε· διαφέρει γὰρ τοῦ ποιῆσαι τὸ κτίσαι. οὐκ αὐτὸς οὗτός σου πατὴρ ἐκτήσατό σε, καὶ ἐποίησέ σε καὶ ἔκτισέ σε; τῇ ἐν τῷ δευτερονομίῳ μεγάλῃ ᾠδῇ ὁ Μωσῆς φησι. πρὸς οὓς καὶ εἴποι ἄν τις· ὦ ῥιψοκίνδυνοι ἄνθρωποι· ποίημα ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὁ ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου γεννηθείς, ὁ εἰπὼν ὡς σοφία, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με; καὶ πολλαχοῦ δὲ τῶν θείων λογίων γεγεννῆσθαι, ἀλλ' οὐ γε-

„ γονέ-

(1) τοῦ abest a Reg.
(2) Reg. τοὺς καταδιαιροῦντας.
(3) Reg. λέγων, ut & legit Ambros. Camald.
(4) Reg. δοξάσαντας. Basil. δοξάζοντες: & alia manu, γρ. δοξάσαντας.
(5) Sic Reg. ut & exigit sensus. Editi & alii, εἰ δέ.
(6) Sic Reg. Alii vero & editi omittunt ταύτης. Mox Reg. pro ἢ habet ἤ.
(7) Sic mss. & ed. Commel. At edit. Parisiensis, ἀντί. Ceterum ἂν ἐπὶ idem hic significat ac ἀντί. Mox τὸ κτίσαι quod abest ab ed. Commel. restituimus ex mss. Reg. & Basil. hancque vocem legerunt Nannius & Ambros. Camald.

„ γεγενῆσθαι τὸν υἱὸν λεγόμενον εὕροι τις ἄν· ὑφ᾽ ὧν κα- A
„ ταφανῶς ἐλέγχονται τὰ (1) ψευδῆ περὶ τῆς τοῦ κυρίου
„ γεννήσεως ὑπολαμβάνοντες, οἱ ποίησιν, αὐτοῦ τὴν
„ θείαν καὶ ἄῤῥητον γέννησιν λέγειν τολμῶντες· οὔτ᾽ οὖν
„ καταμερίζειν χρὴ εἰς τρεῖς θεότητας τὴν θαυμαστὴν
„ καὶ θείαν μονάδα· οὔτε ποιήσει κωλύειν τὸ ἀξίωμα
„ καὶ τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τοῦ κυρίου· ἀλλὰ πεπι-
„ στευκέναι εἰς θεὸν πατέρα παντοκράτορα, καὶ εἰς
„ Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦ-
„ μα, ἡνῶσθαι δὲ τῷ θεῷ τῶν ὅλων τὸν λόγον· ἐγὼ
„ γάρ, φησι, καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ ἐγὼ ἐν τῷ
„ πατρί, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἡ θεία
„ τριάς, καὶ τὸ ἅγιον κήρυγμα τῆς μοναρχίας δια- B
„ σώζοιτο. „

„ vero factum: ex quibus aperte convincuntur falsa
„ de Domini generatione opinari, hi qui divinam
„ ejus atque inexplicabilem generationem, factio-
„ nem audent dicere. Itaque admirabilis divinaque
„ unitas in tres divinitates non est separanda, neque
„ factionis vocabulo dignitas summaque Domini
„ magnitudo est diminuenda; sed credendum est in
„ Deum Patrem omnipotentem, & in Christum Je-
„ sum ejus Filium, & in Spiritum sanctum, ac Ver-
„ bum Deo universorum esse unitum. *Ego* enim, in- *Joan. 10.30.*
„ quit, *& Pater unum sumus*. Et, *Ego in Patre, & Joan. 14.10.*
„ *Pater in me est*. Ita scilicet divina Trinitas & san-
„ cta Monarchiæ prædicatio integra servabitur. „

27. Περὶ δὲ τοῦ ἀϊδίως συνεῖναι τὸν λόγον τῷ πατρί, καὶ μὴ ἑτέρας οὐσίας ἢ ὑποστάσεως, ἀλλὰ τῆς τοῦ πατρὸς ἴδιον αὐτὸν εἶναι, ὡς εἰρήκασιν οἱ ἐν τῇ συνόδῳ, ἔξεστιν πάλιν ὑμᾶς ἀκοῦσαι καὶ παρὰ τοῦ φιλοπόνου Ὠριγένους. ἃ μὲν γὰρ ὡς ζητῶν καὶ γυμνάζων ἔγραψε, ταῦτα μὴ ὡς αὐτοῦ φρονοῦντος δεχέσθω τις· (2) ἀλλὰ τῶν πρὸς ἔριν φιλονεικούντων ἐν τῷ ζητεῖν, ἀδεῶς ὁρίζων ἀποφαίνεται, (3) τοῦτο τοῦ φιλοπόνου τὸ φρόνημά ἐστι· μετὰ γοῦν τὰ ὡς ἐν C γυμνασίᾳ λεγόμενα πρὸς τοὺς αἱρετικούς, εὐθὺς αὐτὸς ἐπιφέρει τὰ ἴδια, λέγων οὕτως· „ εἰ ἔστιν εἰκὼν τοῦ
„ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, ἀόρατος εἰκών· ἐγὼ δὲ τολμή-
„ σας προσθείην ἄν, ὅτι καὶ ὁμοιότης τυγχάνων τοῦ
„ πατρός, οὐκ ἔστιν ὅτε οὐκ ἦν. πότε γὰρ ὁ θεὸς ὁ
„ κατὰ τὸν Ἰωάννην φῶς λεγόμενος· ὁ θεὸς γὰρ
„ φῶς ἐστιν· ἀπαύγασμα οὐκ εἶχε τῆς ἰδίας δόξης,
„ ἵνα τολμήσας τις ἀρχὴν δῷ εἶναι υἱοῦ (4) πρό-
„ τερον οὐκ ὄντος; πότε δὲ ἡ τῆς ἀῤῥήτου καὶ ἀκα-
„ τονομάστου καὶ ἀφθέγκτου ὑποστάσεως τοῦ πατρὸς (5)
„ εἰκών, ὁ χαρακτήρ, λόγος, ὁ γινώσκων τὸν πα-
„ τέρα, οὐκ ἦν; κατανοείτω γὰρ ὁ τολμῶν καὶ λέ- D
„ γων, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ υἱός, ὅτι ἐρεῖ καὶ τό·
„ σοφία ποτὲ οὐκ ἦν, καὶ λόγος οὐκ ἦν, καὶ ζωὴ οὐκ
„ ἦν. καὶ πάλιν ἐν ἑτέροις οὕτω λέγει· ἀλλ᾽ οὐ θέ-
„ μις ἐστὶν οὐδὲ ἀκίνδυνον διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν τό,
„ ὅσον ἐφ᾽ (6) ἡμῖν, ἀποστερεῖσθαι τὸν θεὸν τοῦ ἀεὶ
„ συνόντος αὐτῷ λόγου μονογενοῦς, σοφίας οὔσης ᾗ
„ προσέχαιρεν· οὕτω γὰρ οὐδὲ ἀεὶ χαίρων νοηθήσε-
„ ται. „ ἰδοὺ ἡμεῖς μὲν ἐκ πατέρων εἰς πατέρας διαβεβηκέναι τὴν τοιαύτην διάνοιαν ἀποδεικνύομεν· ὑμεῖς δέ, ὦ νέοι Ἰουδαῖοι καὶ τοῦ Καϊάφα μαθηταί, τίνας ἄρα τῶν ῥημάτων ὑμῶν ἔχετε δεῖξαι πατέρας; ἀλλ᾽ οὐδένα τῶν φρονίμων καὶ σοφῶν ἂν εἴποιτε. πάν- E τες γὰρ ὑμᾶς ἀποστρέφονται, πλὴν μόνου τοῦ διαβόλου· μόνος γὰρ ὑμῖν οὗτος τῆς τοιαύτης ἀποστασίας πατὴρ γέγονεν, ὁ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ὑμῖν ἐπισπείρας τὴν ἀσέβειαν ταύτην, καὶ νῦν λοιδορεῖν τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον πείσας ὑμᾶς, ὅτι μὴ τὰ ὑμέτερα ἀλλὰ ταῦτα γεγράφασιν, ἅπερ οἱ ἀπ᾽ ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τοῦ λόγου γενόμενοι παραδεδώκασιν. ἣν γὰρ ἡ σύνοδος ἐγγράφως ὡμολόγησε πίστιν, αὕτη τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἐστί. ταύτην ἐκδικοῦντες οἱ μακάριοι πατέρες οὕτως ἔγραψαν, καὶ κατέκριναν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν· διὸ μάλιστα καὶ διαβάλλειν τὴν σύνοδον ἐπιχειροῦσιν. οὐ γὰρ F αἱ λέξεις αὐτοὺς λυποῦσιν, ἀλλ᾽ ὅτι ἐν αὐταῖς ἀπεδείχθησαν αἱρετικοί, καὶ τῶν ἄλλων (7) αἱρέσεων τολμηρότεροι.

27. Quod autem Verbum ab æternitate sit cum Patre, nec alterius quam Patris substantiæ vel hypostasis proprius sit, ut declaravit Synodus, liceat vos iterum a laborioso Origene audire. Nam quæ ille velut inquirens & disputans scripsit, non ita accipienda sunt, quasi sic ipse sentiret, sed ex eorum mente quibuscum disputat: at quæ fidenter definit & affirmat, hæc vera est viri hujus perquam studiosi sententia. Itaque post ea quæ exercitationis gratia ad hæreticos dixit, statim propriam ipse mentem his verbis exponit: „ Si est imago Dei invisibilis, invisibi-

Origenes docuit Verbum æternum esse ejusdemque ac Patrem substantiæ.

„ lis quoque est ipsa imago. Quin etiam addere ausim
„ cum sit similitudo Patris, non posse fieri ut aliquan-
„ do non fuerit. Quando enim Deus, quem Joannes
„ lucem appellat, (nam *Deus lux est*) propriæ glo- *1. Joan. 1.5.*
„ riæ splendore caruit, ut quis audeat principium
„ existendi Filio tribuere, quasi scilicet antea non
„ fuisset? Quandonam vero non erat Verbum, Ver-
„ bum, inquam, quod & Patrem cognoscit, & est *Hebr. 1.3.*
„ character ac imago ejusdem substantiæ, quæ digne
„ nec exprimi, nec nominari, nec proferri possit?
„ Intelligat enim qui dicere audet, Fuit aliquan-
„ do, cum non esset Filius, idem esse ac si dice-
„ ret; Sapientia aliquando non erat, Verbum non
„ erat, Vita non erat. Idem rursus ita alibi loqui-
„ tur: Verum nefas est, nec periculo vacat propter
„ nostram infirmitatem Deum, quantum in nobis
„ est, unigenito privare Verbo quod semper cum
„ illo fuit, & illa erat sapientia qua delectaba-
„ tur. Alioquin cum non semper fuisse delectatum *Prov. 8.30.*
„ intelligendum erit. „ En igitur nos quidem hanc sententiam a Patribus ad Patres transisse demonstramus: vos vero, o novi Judæi & Caiphæ discipuli, quos Patres qui vestris voculis faverint exhibere potestis? Nullum certe prudentem & sapientem unquam proferetis; omnes enim a vobis abhorrent præter unum diabolum, qui nempe solus hujus vestræ defectionis pater & auctor extitit, vobisque primum impietatem hanc inseminavit, ac etiam nunc suadet ut œcumenicam Synodum vestris maledictis insectemini, quia videlicet non vestra sed illa definierit quæ ab initio tradidere testes oculati qui & ministri Verbi fuere. Nam fides quam Synodus scripto confessa est, ipsa vere est Catholicæ Ecclesiæ, quam ut tuerentur, placuit beatis Patribus ita scribere, Arianamque hæresim condemnare. Hinc illi potissimum ob hanc causam Synodum calumniari conantur. Nam non tam hujusmodi dictionibus cruciantur, quam quod inde convicti sunt non solum hæretici esse sed aliis etiam hæreticis audaciores.

28. Ἀμέλει τῶν λεξειδίων αὐτῶν δειχθέντων τότε φαύλων, καὶ ἀεὶ δὲ εὐελέγκτων ὄντων ὡς ἀσεβῶν, ἐχρή-

28. Itaque cum suas illas voculas futiles esse tunc pateret, cumque tam facile eorum impietas semper convinceretur, vo-
cem

(1) Reg. & Basil. ψευδῆ.
(2) Certe legendum ἀλλ᾽ ἃ, idque omnino exigit sensus.
(3) Sic Reg. Alii & editi, τοῦτο. Mox Reg. μετὰ γοῦν, ubi alii & editi μετὰ οὖν.
(4) Editio Parisiensis particulam ὡς addit ante πρότερον, sed abest a mss. & edit. Commel. eam tamen nihil vetat in latino exprimi.
(5) Reg. εἰκὼν omittit.
(6) Sic Regius. Editi autem & alii, ἡμῶν.
(7) Editio Parisiensis, αἱρετικῶν. At mss. & editio Commel. αἱρέσεων. Nihilominus commode redditur per vocem *hæreticis*.

Ariani vocem ἀγένητε a profanis auctoribus sunt mutuati.

vocem ἀγενήτου, idest, non-facti, a Græcis seu Gentilibus sunt mutuati, ut hujusmodi innixi vocabulo rursus inter res factas creatas Dei Verbum, per quod res ipsæ factæ sunt, numerarent: tanta eorum est in propria impietate asserenda impudentia, tantave pertinacia in blasphemiis adversus Dominum proferendis. Si igitur tantam præ se ferunt impudentiam, quia hujus vocis significationem ignorant, sane id ab his ipsis, a quibus eam accepere, ediscendum erat. Hi nempe mentem quam ex bono, & animam quam ex mente esse ajunt, quamvis unde illæ sint eis non lateat, tamen non-factas dicere nihil sunt veriti, non ignari scilicet se hoc vocabulo, nihil de primo principio, ex quo ipsæ quoque exortæ sunt, detrahere. Ita, inquam, illos quoque loqui decebat, aut certe nullo modo de his quæ ignorant, differere. Quod si quid hæc vox significet, se intelligere putant, necesse omnino est ut ipsos interrogemus, maxime cum ea ex divinis litteris non sit collecta, sed nulla illi Scripturæ auctoritate fulti pro ipsa pugnent. Enimvero ego quidem memoravi qua de causa quove sensu Synodus has voces *ex substantia* & *consubstantialis* congruenter his, quæ ex Scripturis de Salvatore dicta sunt, ediderit: qui item Patres ante Synodum iisdem usi fuerint: ipsi autem, si utique possint, respondeant, quonam modo hoc vocabulum, quod quidem in Scriptura non exstat, repererint, vel quo sensu Deum non-factum dicant? Siquidem multas huic voci inesse significationes audivi. Ajunt enim non-factum dici, quod nondum factum est, potest tamen fieri: item, quod nec existit, nec fieri potest ut sit: tertio, quod existit quidem, nec tamen est factum, neque principium habuit ut esset, sed quod æternum & incorruptum est. Fortassis quidem priores duas significationes rejecerint, ob ea quæ inde proveniunt, absurda. Si enim prima admittatur significatio; certe quæ jam facta sunt, & quæ fieri debent, non-facta erunt dicenda. Nam quod ad secundam attinet, ea utique magis adhuc erit absurda. Restat igitur ut tertiam amplectantur, atque eo sensu hanc vocem, *non-factum*, intelligant. Verum etiamsi id dixerint, nihilominus impii habendi sunt. Si enim quod nullum habet principium ex quo sit, quodque nec factum vel creatum, sed æternum est, id non-factum appellent, contendantque Dei Verbum contrario se habere modo, cui quæso, non perspicua est impiorum astutia? Quis illos ita insanientes lapidibus non obruat? Cum enim priores suarum fabularum voculas, propter quas merito sunt condemnati, jam proferre erubescant, easdem rursus alio modo, nomine non-facti, ut ipsi loquuntur, excogitato, ingerere sunt conati. Nam si Filius inter res factas numeretur, certe ipse quoque ex nihilo est factus: si item principium existendi habet, sane non erat ante quam genitus est: denique si æternus non est, fuit aliquando cum non esset.

Tres significationes nominis ἀγενήτε.

A σαντο παρ' Ἑλλήνων λοιπὸν τὴν λέξιν τοῦ (1) ἀγενήτου, ἵνα προφάσει καὶ τούτου τοῦ ὀνόματος, ἐν τοῖς γενητοῖς πάλιν καὶ τοῖς κτίσμασι συναριθμῶσι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, δι' οὗ αὐτὰ τὰ γενητὰ γέγονεν· οὕτως εἰσὶ πρὸς ἀσέβειαν ἀναίσχυντοι, καὶ πρὸς τὰς τοῦ κυρίου βλασφημίας φιλόνεικοι. εἰ μὲν οὖν ἀγνοοῦντες τὸ ὄνομα, οὕτως ἀναισχυντοῦσιν, ἔδει μαθεῖν αὐτοὺς παρὰ τῶν αὐτοῖς δεδωκότων (2) αὐτὸ ὅτι καὶ ὃν λέγουσιν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ νοῦν καὶ τὴν ἐκ τοῦ νοῦ ψυχὴν, καίτοι γινώσκοντες τὸ ἐξ ὧν εἰσιν, οὐκ ἐφοβήθησαν ὅμως καὶ αὐτὰ εἰπεῖν ἀγένητα; εἰδότες ὅτι καὶ τοῦτο λέγοντες, οὐκ ἐλαττοῦσι τὸ πρῶτον ἐξ οὗ καὶ ταῦτα B πέφυκε· καὶ ἢ καὶ αὐτοὺς οὕτω λέγειν, ἢ μηδόλως λέγειν περὶ ὧν οὐκ ἴσασιν. εἰ δὲ νομίζουσι γινώσκειν, ἀναγκαῖον αὐτοὺς ἐρωτῆσαι, ἐπεὶ μάλιστα καὶ (3) οὐκ ἔστιν ἐκ τῶν θείων γραφῶν ἡ λέξις, ἀλλὰ πάλιν ἀγράφως λαλοῦντες φιλονεικοῦσιν. ἐγὼ μὲν γὰρ τὴν αἰτίαν καὶ τὴν διάνοιαν, καθ' ἣν ἡ σύνοδος τὸ ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τὸ ὁμοούσιον συμφώνως τοῖς ἐκ τῶν γραφῶν περὶ τοῦ σωτῆρος εἰρημένοις, καὶ ὅσοι πρὸ αὐτῶν ἐξέθεντο πατέρες καὶ ἔγραψαν, διηγησάμην· καὶ αὐτοὶ δὲ, εἴπερ ἄρα δύνανται, ἀποκρινέσθωσαν C πῶς εὗρον τὴν ἄγραφον ταύτην λέξιν, ἢ ποίᾳ διανοίᾳ τὸν Θεὸν ἀγένητον λέγουσι; διαφόρους γὰρ σημασίας ἔχειν τὸ ὄνομα ἀκήκοα. λέγεσθαι γὰρ (4) φασὶν ἀγένητον, τὸ μήπω μὲν γενόμενον, δυνάμενον δὲ γενέσθαι· καὶ πάλιν τὸ μήτε ὑπάρχον, μήτε δυνάμενον εἰς τὸ εἶναι γενέσθαι· καὶ τρίτον ἐστὶν αὐτοῦ σημαινόμενον, τὸ ὑπάρχον μὲν, μήτε δὲ γενητὸν, μήτε ἀρχὴν ἐσχηκὸς εἰς τὸ εἶναι, ἀλλ' ἀΐδιον ὂν καὶ ἀδιάφθορον. ἴσως μὲν οὖν τὰς πρώτας δύο διανοίας παρελθεῖν ἐθελήσουσι, D (5) διὰ τὸ ἐκεῖθεν ἄτοπον· κατὰ γὰρ τὴν πρώτην, ἔσται τά τε ἤδη γενόμενα, καὶ τὰ προσδοκώμενα γενέσθαι, ἀγένητα· τὸ γὰρ δεύτερον, πλέον ἔχει τούτου τὸ ἄτοπον. ἐπὶ δὲ τὴν τρίτην λοιπὸν βαδιοῦνται, κατ' αὐτὴν ὀνομάζοντες τὸ ἀγένητον. ἀλλὰ καὶ τοῦτο λέγοντες, οὐδὲν ἧττόν εἰσιν ἀσεβεῖς. εἰ γὰρ τὸ μὴ ἔχον ἀρχὴν εἰς τὸ εἶναι, μηδὲ γενητὸν ἢ κτιστὸν, ἀλλ' ἀΐδιον ὂν, τοῦτο λέγουσιν ἀγένητον, τοὐναντίον δὲ * τοῦτον εἶναι τὸν Θεοῦ λόγον: τίς οὐ συνορᾷ τὴν πανουργίαν τῶν θεομάχων; τίς οὐκ ἂν αὐτοὺς οὕτω μαινομένους καταλιθώσειεν; ἐπειδὴ γὰρ αἰσχύνονται προφέρειν ἔτι τὰ πρῶτα τῶν E μύθων ἑαυτῶν λογάρια, ἐφ' οἷς κατεγνώσθησαν, ἄλλως πάλιν αὐτὰ σημαίνειν ἐπενόησαν οἱ δείλαιοι διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἀγενήτου. εἰ γὰρ ὁ υἱὸς τῶν γενητῶν ἐστι, δηλονότι καὶ ἐξ οὐκ ὄντων καὶ αὐτὸς γέγονε· καὶ εἰ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι, οὐκ ἦν ἄρα πρὶν γεννηθῇ· καὶ εἰ μή ἐστιν ἀΐδιος, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν.

* lege τούτων.

29. Ἔδει

(1) Sic Reg. & Basil. hic & deinceps. Ita quoque legit Ambrosius Camaldulensis, qui ipsam vocem Græcam in sua versione retinet. In Regio codice aliquot in locis ea vox cum duplici ν fuerat scripta, sed ibidem uno deleto emendata est. Legendum esse ἀγενήτε patet, quia hæc vox opponitur voci γενητῷ, ut in Admonitione observatum est. Præterea Cyrillus Alexandrinus, qui id vocabulum in Thesauro Assertione prima eodem modo explicat, quo infra Athanasius, illud per unicum ν scribit. Hinc etiam editio Commeliniana & Parisiensis paulo post ἀγένητα per unicum ν habent; licet aliis in locis hoc vocabulum per duplex ν scribant. Porro forte a Platone hanc dictionem mutuati sunt Ariani: is enim in Phædro animam ait esse ἀγένητον, quæ vox quoque per unum ν ibidem scribitur. Hæc sunt Platonis verba: Πᾶσα ψυχὴ, ἀθάνατος. τὸ γὰρ ἀεικίνητον, ἀθάνατον· τὸ δ' ἄλλο κινοῦν, καὶ ὑπ' ἄλλου κινούμενον, παῦλαν ἔχον κινήσεως, παῦλαν ἔχει ζωῆς. μόνον δὴ τὸ αὐτὸ κινοῦν ἅτε οὐκ ἀπολεῖπον ἑαυτὸ, οὔποτε λήγει κινούμενον· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσα κινεῖται, τοῦτο πηγὴ καὶ ἀρχὴ κινήσεως, ἀρχὴ δὲ, ἀγένητον. ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γιγνόμενον γίγνεσθαι, αὐτὴν δὲ μηδ' ἐξ ἑνός. εἰ γὰρ ἔκ του ἀρχὴ γίγνοιτο, οὐκ ἂν ἐξ ἀρχῆς γίγνοιτο. ἐπειδὴ δὲ ἀγένητόν ἐστι, καὶ ἀδιάφθορον, αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι. Et paucis interjectis: εἰ δ' ἔστι τοῦτο οὕτως ἔχον, μὴ ἄλλο τι εἶναι. τὸ αὐτὸ αὐτὸ κινοῦν ἢ ψυχήν. ἐξ ἀνάγκης ἀγένητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη. Idest: *Omnis anima est immortalis. Quod enim semper movetur, immortale est: quod autem movet aliud, & ab alio movetur, quandoquidem finem habet motus, vita quoque finem habet. Solum igitur illud quod seipsum movet, quia seipsum non deserit, ne moveri quidem unquam desinit: quin etiam ceteris quæ moventur, hic fons, hoc principium est motus. Principium autem est non-factum. Ex principio enim necesse est fieri omne quod fit, ipsum autem ex nullo fit: nam si principium ex aliquo fieret, non fieret ex principio. Quando vero non-factum est, nec idem posse corrumpi necesse est.* Et paulopost: *Porro si ita est non aliud esse id quod seipsum movet quam animam, necesse profecto fuerit animam esse & non-factam & immortalem.* Hactenus Plato, qui tametsi hoc in loco animam *non-factam* esse asserit, alibi tamen, in Timæo videlicet, a summo Deo creatam fuisse diserte docet.

(2) Sic Reg. & Basili. At editio Commel. αὐτὰ ὅτι.

(3) οὐκ deest in editione Commeliniana: sed habetur in mss. Reg. & Basili. atque ita legerunt Ambr. Camald. & Nannius.

(4) Sic Regius. Editi vero φασιν.

(5) Ita Reg. & Basil. Editio autem Commel. διὰ τε ἐκεῖθεν.

29. Ἔδει οὖν ταῦτα πάλιν αὐτοὺς φρονοῦντας, ἐν αὐτοῖς τοῖς ἰδίοις (1) αὐτῶν ῥήμασι σημαίνειν ἑαυτῶν τὴν ἑτεροδοξίαν, καὶ μὴ τῇ λέξει δῆθεν τοῦ ἀγενήτου σκέπειν ἑαυτῶν τὴν κακόνοιαν. ἀλλ' οὐ ποιοῦσι τοῦτο οἱ κακοήθεις, πάντα δὲ κατὰ τὸν πατέρα ἑαυτῶν τὸν διάβολον μετὰ πανουργίας πράττουσιν. ὡς γὰρ ἐκεῖνος μετὰ ἀλλοτρίων ἐνδυμάτων ἀπατᾷν ἐπιχειρεῖ, οὕτως οὗτοι τὸ ἀγένητον ὀνομάζειν ἐπενόησαν, ἵνα προσποιούμενοι τὸν θεὸν εὐφημεῖν, κεκρυμμένην ἔχωσι τὴν κατὰ τοῦ κυρίου βλασφημίαν, καὶ μετὰ καλύμματος αὐτὴν ἄλλοις σημαίνωσιν. ἀλλὰ καὶ τούτου τοῦ σοφίσματος (2) αὐτῶν γνωσθέντος, τί ἄρα πάλιν αὐτοῖς ἕτερον περιλείπεται, λεγέτωσαν. Εὕρομεν, φασὶν οἱ κακοῦργοι, καὶ προστιθέντες τοῖς προτέροις λέγουσιν ἀγένητον εἶναι τοῦτο, τὸ μὴ ἔχον τοῦ εἶναι τὸν αἴτιον, ἀλλὰ καὶ τοῖς γενητοῖς αὐτὸν αἴτιον εἰς τὸ γενέσθαι τυγχάνοντα. ἀχάριστοι καὶ τῷ ὄντι τῶν γραφῶν ἀνήκοοι, οἱ μὴ διὰ τιμὴν τὴν εἰς τὸν θεὸν, ἀλλὰ διὰ τὴν εἰς τὸν υἱὸν ἀτιμίαν πάντα καὶ ποιοῦντες καὶ λαλοῦντες, οὐκ εἰδότες ὅτι ὁ τὸν υἱὸν ἀτιμάζων, ἀτιμάζει τὸν πατέρα. πρῶτον μὲν γὰρ κἂν οὕτω τὸν θεὸν ὀνομάζωσιν, οὐ δείκνυται τῶν γενητῶν ὁ λόγος. τῆς γὰρ οὐσίας τοῦ πατρὸς ὡς γέννημα πάλιν, οὕτως παρ' αὐτῷ ἐστιν ἀϊδίως. οὐ γὰρ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναιρεῖ τὴν τοῦ λόγου φύσιν, οὐδὲ πάλιν τὸ ἀγένητον πρὸς τὸν υἱὸν ἔχει τὸ σημαινόμενον, ἀλλὰ πρὸς τὰ διὰ τοῦ υἱοῦ γενόμενα· καὶ ὥσπερ ὁ τὸν ἀρχιτέκτονα προσφωνῶν καὶ λέγων δημιουργὸν οἰκίας ἢ πόλεως, οὐ συναριθμεῖ τῷ ὀνόματι τούτῳ τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα υἱόν· ἀλλὰ διὰ μὲν τὴν εἰς τὰ ἔργα τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην, σημαίνων μὴ εἶναι αὐτὸν τοιοῦτον οἷά ἐστι τὰ παρ' αὐτοῦ γενόμενα, δημιουργὸν αὐτὸν καλεῖ· τὴν δὲ φύσιν τοῦ ποιήσαντος εἰδὼς, οἶδεν ἄλλον εἶναι παρὰ ταῦτα τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα· καὶ διὰ μὲν τὸν υἱὸν, πατέρα αὐτὸν καλεῖ· διὰ δὲ τὰ ἔργα, κτίστην καὶ ποιητήν. τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ λέγων οὕτως τὸν θεὸν ἀγένητον, ἐκ τῶν ἔργων (3) αὐτῶν ὀνομάζει, σημαίνων μὴ μόνον μὴ εἶναι αὐτὸν γενητὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν (4) γενητῶν ποιητής ἐστιν· οἶδε μέν τοι τὸν λόγον ἄλλον ὄντα τῶν γενητῶν, καὶ μόνον ἴδιον τοῦ πατρὸς γέννημα, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονε καὶ συνέστηκε.

30. Καὶ γὰρ καὶ παντοκράτορα τὸν θεὸν οἱ προφῆται λέγοντες, οὐ διὰ τὸ εἶναι τὸν λόγον ἕνα τῶν πάντων, οὕτως αὐτὸν ἐπεκαλοῦντο· ᾔδεισαν γὰρ τὸν υἱὸν ἄλλον ὄντα τῶν γενητῶν, καὶ πάντων καὶ αὐτὸν κρατοῦντα, κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς ὁμοιότητα· ἀλλ' ὅτι πάντων, ὧν διὰ τοῦ υἱοῦ πεποίηκεν, αὐτὸς κρατεῖ, τούτων τε τὴν ἐξουσίαν τῷ υἱῷ δέδωκε, καὶ δεδωκὼς, πάλιν αὐτὸς τῶν πάντων διὰ τοῦ λόγου κυριεύει. πάλιν τε κύριον τῶν δυνάμεων λέγοντες τὸν θεὸν, οὐ διὰ τὸ εἶναι καὶ τὸν λόγον ἕνα τούτων τῶν δυνάμεων, (5) τοῦτ' ἔλεγον, ἀλλ' ὅτι τοῦ μὲν υἱοῦ πατήρ ἐστι, τῶν δὲ διὰ τοῦ υἱοῦ γενομένων δυνάμεων κύριός ἐστι. (6) καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς πάλιν ὁ λόγος ἐν τῷ πατρὶ ὢν, πάντων τούτων ἐστὶ κύριος, καὶ πάντων κρατεῖ· πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, τοῦ υἱοῦ ἐστιν. ὥσπερ οὖν (7) τοῦτο τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν, οὕτως ὁ βουλόμενος λέγειν τὸν θεὸν ἀγένητον, λεγέτω μὲν, εἰ ἅπαξ οὕτως αὐτῷ δοκεῖ, μὴ μέντοι διὰ τὸ εἶναι τὸν λόγον τῶν γενητῶν, ἀλλ' ὅτι, καθὰ προεῖπον, ὁ θεὸς οὐ μόνον οὐκ ἔστι γενητὸς, ἀλλὰ καὶ τῶν γενητῶν ποιητής ἐστι διὰ τοῦ ἰδίου λόγου. καὶ γὰρ καὶ οὕτως λεγομένου τοῦ πατρὸς,

29. Profecto illos ita denuo sentientes æquum erat iisdem suis verbis propriam sententiam significare, non autem suam pravitatem voce non-facti obtegere. Verum id agere noluerunt perversi homines, sed omnia subdole ad exemplum sui patris diaboli fecere. Ut enim ille alienis indutus vestibus fallere nititur; ita isti vocabulum non-facti excogitavere, ut digne de Deo loqui simulantes, occulte adversus Dominum proferrent blasphemiam, quam scilicet cum hujusmodi involucro aliis innuerent. Verum cum cognitum sit hoc illorum artificium, quid jam aliud sibi supersit respondeant? Invenimus, inquiunt improbi, qui nimirum præter priores significationes ajunt id non-factum esse, quod non habet existendi causam sive auctorem, sed ipsum rebus factis existendi causa est. Ingrati sane illi vereque Scripturarum imperiti, qui non ut Deum honorent, sed ut Filium ignominia afficiant, nihil non faciunt vel dicunt. Nesciunt videlicet quod qui Filium spernit, spernit & Patrem. Namque primo etiamsi Deum ita appellaverint, non inde tamen conficitur Verbum ex factis rebus esse. Ut enim ipse fetus est substantiæ Patris, sic apud illum perpetuo existit. Nec enim hoc nomen naturam Filii destruit, neque vox ista non-facti refertur ad Filium, sed ad ea quæ per Filium facta sunt: ac quemadmodum qui architectum, domus vel urbis ædificatorem appellat, non hujusmodi vocabulo filium ex ipso genitum comprehendit, sed hoc nomine, quod quidem illi ob suam in ædificiis construendis artem & scientiam tribuitur, significat eum similem non esse his quæ ab ipso facta sunt: cum autem architecti naturam idem non ignoret, novit quoque eum, qui ex illo genitus est, alium omnino esse ab illis ædificiis: ac proinde propter filium, ipsum patrem vocat; & propter opera, creatorem & effectorem. Eodem plane modo, qui Deum non-factum dicit, ex ipsis operibus eum ita nominat; significatque illum non solum non esse factum, sed potius rerum factarum auctorem esse. Verbum autem aliud a factis rebus esse idem novit, solumque proprium Patris fetum esse, per quem etiam omnia facta sunt ac consistunt.

Quarta significatio vocis ἀγενήτου ab Arianis excogitata.

30. Nec enim ipsi quoque prophetæ, qui Deum omnipotentem appellabant, eum hoc exornabant nomine, ut indicarent Verbum unum esse ex omnibus; quippe cum illis perspectum esset Filium alium esse a factis rebus; eumque ob suam cum Patre similitudinem, omnium quoque esse dominum: sed quia omnium quæ per Filium fecit, ipse dominus est, eorumque potestatem Filio dedit, qua data, ipse rursus omnibus per Verbum dominatur. Similiter Deum, dominum virtutum dixere, non quia Verbum una etiam esset ex illis virtutibus, sed quia & Filii pater, & virtutum per Filium factarum dominus est. Nam & ipsum etiam Verbum quod est in Patre, horum omnium dominus est, omniaque habet in potestate, quandoquidem Filii sunt omnia quæ Pater habet. Ut igitur hic est illarum dictionum sensus, sic qui Deum non-factum cupit dicere, dicat sane si prorsus ita ipsi videtur: verum non eo utatur nomine ut significet Verbum rebus factis annumerandum esse; sed quia Deus, ut supra dixi, non solum non est factus, sed & rerum factarum per proprium Verbum effector est. Namque etiam cum talis dicitur Pater, nihilo-

(1) Reg. ἑαυτῶν.
(2) Sic Reg. At alii & editi, αὐτοῖς.
(3) Basil. αὐτοῦ.
(4) Sic Reg. At alii & editio Commel. γεννημάτων.
(5) Sic Reg. & Basil. Alii vero & editi, τοῦτ' ἔλεγον.
(6) Sic Reg. At alii & editi, καὶ γὰρ αὐτὸς.
(7) Reg. τὸ τοιοῦτον ἔχει νοῦν.

nihilominus Verbum & imago Patris & eidem conſubſtantiale eſt, ac proinde cum ejus ſit imago, aliud certe a rebus factis & ab omnibus eſſe dicendum eſt. Cujus enim eſt imago, ejus & proprietatem & ſimilitudinem habet, adeo ut qui Patrem non-factum & omnipotentem appellat, is in non-facto & omnipotente hujus Verbum & ſapientiam, quæ ipſe eſt Filius, intelligat. Verum egregii illi atque ad impietatem proclives homines nomen non-facti excogitavere non ut Deum honorarent, ſed ut ſignum ſuæ erga Salvatorem malevolentiæ exhiberent. Si enim Dei honor & veneratio illis curæ fuiſſet, ſatius ſane erat præſtabatque illos Deum, Patrem agnoſcere & dicere, quam eum hujuſmodi nomine vocare. Cum enim illi Deum non-factum appellant, illum ex rebus factis, ut ſupra dixi, effectorem tantum dicunt, ut ſcilicet Verbum quoque factum eſſe ſignificent, quod quidem plurimum ipſis arridet. Qui vero Deum, Patrem nominat, ſtatim in illo Filium quoque intelligit, nec dubitare poteſt quin ſi Filius exiſtat, res factæ omnes per Filium ſint creatæ.

Patris nomen melius Deo convenit, quam nomen ἀγεννήτυ.

31. Itaque melius veriuſve fuerit Deum ex Filio ſignificare Patremque dicere, quam eum ex ſolis operibus non-factum appellare. Nam id quidem nomen opera ex Dei voluntate per Verbum facta indicat: Patris autem nomen proprium ex ejus ſubſtantia fetum ſignificat. Quantum autem eſt diſcriminis Verbum inter & res factas, tantum & amplius differt Deum, Patrem dicere, & non-factum appellare. Hoc enim nomen in Scripturis non exſtat ſuſpectumque eſt, ac variam habet ſignificationem. At ſimplex eſt aliud nomen, habeturque in Scripturis, ac veritati magis eſt conſentaneum, eoque ſolus Filius ſignificatur. Præterea, nomen non-facti a Gentilibus qui Filium non cognoſcunt inventum eſt: at Patris nomen ab ipſo Domino noſtro probatum & datum eſt. Ipſe enim, qui certe cujus filius eſſet, non neſciebat, ait: *Ego in Patre, & Pater in me eſt*: &, *Qui videt me, videt & Patrem*: &, *Ego & Pater unum ſumus*. Nullo autem in loco Patrem ipſe non-factum vocat. Quin etiam cum nos orare docuit, non dixit: Cum oratis, dicite: Deus non-facte. Sed potius: Cum oraveritis, dicite: *Pater noſter qui es in cælis*. Noſtræ quoque fidei caput eodem voluit ſpectare. Nec enim nos in nomine non-facti & facti, vel in nomine non-creati & creati baptizari juſſit, ſed in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti. Ita enim nos initiati vere efficimur filii Dei, & Patris nomen pronunciantes, ex hoc nomine Verbum, quod in Patre eſt, cognoſcimus. Licet porro proprium ſui ipſius patrem, noſtrum quoque patrem appellari concedat, non tamen idcirco nos cum Filio ſecundum naturam exæquare debemus. Nempe is ipſe cauſa eſt cur ita etiam a nobis appelletur. Quia enim Verbum corpus noſtrum aſſumſit, & inter nos verſari voluit; convenienter ob Verbum quod apud nos eſt, noſter quoque Pater Deus ipſe dicitur. Nam Verbi Spiritus qui in nobis eſt, per nos ſuum ipſius patrem tanquam noſtrum appellat. Ea ſane mens eſt Apoſtoli dicentis: *Miſit Deus ſpiritum filii ſui in corda noſtra clamantem: Abba Pater*.

Joan. 14. 10.

Joan. 10. 30. v. 9. & 30.

Matth. 6. 9.

Galat. 4. 6.

32. Verum fortaſſis ipſi tandem convicti nomen non-facti inepte uſurpaſſe, hæc nobis pro ſua improbitate velint reponere: Decuiſſet igitur nihil de Domino & Salvatore noſtro Jeſu Chriſto dicere, niſi quæ de illo in Scripturis habentur, non vero vocabula, quæ in Scripturis non exſtent, inducere. Ita ſane oportuiſſe ego quoque conſenſerim: ſiquidem longe aptiora ſunt veritatis argumenta quæ ex Scripturis eruun-

(1) Sic Reg. Alii autem & editi, τῷ omittunt.
(2) ἢ deletum eſt in Regio codice.
(3) Sic Reg. Alii autem & editi, ἐκεῖ.

A πάλιν εἰκὼν ὁ λόγος ἐστὶ καὶ ὁμοούσιος τοῦ πατρός· εἰκὼν δὲ ὢν αὐτοῦ, ἄλλος ἂν εἴη τῶν γενητῶν καὶ τῶν πάντων· οὗ γάρ ἐστιν εἰκὼν, τούτου καὶ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν ὁμοίωσιν ἔχει; ὥστε τὸν λέγοντα ἀγένητον καὶ παντοκράτορα τὸν πατέρα, νοεῖν ἐν τῷ ἀγενήτῳ, (1) καὶ τῷ παντοκράτορι, καὶ τὸν τούτου λόγον καὶ τὴν σοφίαν, ἥτις ἐστὶν ὁ υἱός. ἀλλ' οἱ θαυμαστοὶ καὶ εἰς ἀσέβειαν εὐχερεῖς, οὐ τῆς εἰς τὸν θεὸν τιμῆς φροντίζοντες, ἐφεῦρον τὸ ὄνομα τοῦ ἀγενήτου, τῆς δὲ κατὰ τοῦ σωτῆρος χάριν κακονοίας· εἰ γὰρ ἔμελεν αὐτοῖς τιμῆς καὶ εὐφημίας, ἔδει μᾶλλον καὶ τοῦτο βέλτιον ἦν πατέρα τὸν θεὸν εἰ-B δέναι τε καὶ λέγειν αὐτοὺς, ἢ ἐκείνως ὀνομάζειν αὐτοὺς· λέγοντες μὲν γὰρ ἐκεῖνοι τὸν θεὸν ἀγένητον, ἐκ τῶν γενομένων αὐτὸν, καθὰ προεῖπον, ποιητὴν μόνον λέγουσιν, ἵνα καὶ τὸν λόγον ποίημα σημαίνωσι κατὰ τὴν ἰδίαν ἡδονήν· ὁ δὲ τὸν θεὸν πατέρα λέγων, εὐθὺς ἐν αὐτῷ καὶ τὸν υἱὸν σημαίνει, καὶ οὐκ ἀγνοήσει, ὅτι υἱοῦ ὄντος, διὰ τοῦ υἱοῦ τὰ γενόμενα ἐκτίσθη πάντα.

31. Οὐκοῦν καὶ μᾶλλον (2) ἢ ἀληθέστερον ἂν εἴη τὸν θεὸν ἐκ τοῦ υἱοῦ σημαίνειν καὶ πατέρα λέγειν, ἢ C ἐκ μόνων τῶν ἔργων ὀνομάζειν καὶ λέγειν αὐτὸν ἀγένητον· τοῦτο μὲν γὰρ τὰ ἐκ τοῦ βουλήματος τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ λόγου γενόμενα ἔργα σημαίνει· τὸ δὲ τοῦ πατρὸς ὄνομα, τὸ ἴδιον ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γέννημα γνωρίζει. ὅσῳ δὲ ὁ λόγος τῶν γενητῶν διαφέρει, τοσοῦτον καὶ πλέον τὸ λέγειν τὸν θεὸν πατέρα, τοῦ λέγειν ἀγένητον διαφέροι ἄν· καὶ γὰρ τοῦτο μὲν ἄγραφον καὶ ὕποπτον, ποικίλην ἔχον τὴν σημασίαν ἐστίν· (3) ἐκεῖνο δὲ ἁπλοῦν καὶ ἔγγραφον, καὶ ἀληθέστερον, καὶ μόνον σημαῖνον τὸν υἱόν. καὶ τὸ μὲν ἀγένητον παρ' Ἑλλήνων εὕρηται τῶν μὴ γινωσκόντων τὸν υἱόν· τὸ δὲ πατὴρ, παρὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἐγνώσθη καὶ κεχά-D ρισται· καὶ γὰρ εἰδὼς αὐτὸς τίνος ἐστὶν υἱὸς, ἔλεγεν· „ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ, „ ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα· καὶ, ἐγὼ καὶ ὁ „ πατὴρ ἕν ἐσμεν·„ καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται τὸν πατέρα καλῶν ἀγένητον αὐτός· ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς εὔχεσθαι διδάσκων οὐκ εἶπεν, ὅταν δὲ προσεύχησθε, λέγετε· (4) θεὲ ἀγένητε· ἀλλὰ μᾶλλον, ὅταν προσεύχησθε, λέγετε· „ πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· „ καὶ τὸ κεφάλαιον δὲ τῆς πίστεως ἡμῶν, εἰς τοῦτο συντείνειν ἠθέλησεν. ἐκέλευσε γὰρ ἡμᾶς βαπτίζεσθαι οὐκ εἰς ὄνομα ἀγενήτου καὶ γενητοῦ, οὐδὲ εἰς ὄνομα ἀκτίστου καὶ κτίσματος· ἀλλ' εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ E ἁγίου πνεύματος· οὕτως γὰρ τελειούμενοι υἱοποιούμεθα καὶ ἡμεῖς ἀληθῶς, καὶ τὸ τοῦ πατρὸς δὲ ὄνομα λέγοντες, ἐπιγινώσκομεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου καὶ τὸν ἐν τῷ πατρὶ λόγον. εἰ δὲ καὶ πατέρα θέλει λέγειν ἡμῶν τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ πατέρα, οὐ χρὴ διὰ τοῦτο συνεκτείνειν ἑαυτοὺς τῷ υἱῷ κατὰ τὴν φύσιν· καὶ τοῦτο γὰρ δι' αὐτὸν λέγεται παρ' ἡμῶν· ἐπειδὴ γὰρ τὸ ἡμέτερον ὁ λόγος ἐφόρεσε σῶμα, καὶ γέγονεν ἐν ἡμῖν· ἀκολούθως διὰ τὸν ἐν ἡμῖν λόγον, καὶ ἡμῶν ὁ θεὸς λέγεται πατήρ. τὸ γὰρ ἐν ἡμῖν πνεῦμα τοῦ λόγου, δι' ἡμῶν τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ὡς ἡμῶν ὀνομάζει· οὗτος (5) δὲ τοῦ ἀποστόλου νοῦς ἐστι λέγοντος· „ ἐξαπέ-F „ στειλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρ-„ δίας ἡμῶν κρᾶζον, ἀββᾶ ὁ πατήρ. „

32. Ἀλλ' ἴσως καὶ διὰ τὸ ὄνομα τὸ ἀγένητον ἐλεγχθέντες, πονηροὶ τὸν τρόπον ὄντες, ἐθελήσουσι καὶ αὐτοὶ λέγειν· ἔδει καὶ περὶ τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ τῶν γραφῶν τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα λέγεσθαι, (6) καὶ μὴ ἀγράφους ἐπεισάγεσθαι λέξεις. καὶ ἔδει, φαίην ἂν καὶ ἔγωγε· ἀκριβέστερα γὰρ ἐκ τῶν γραφῶν μᾶλλον ἢ ἐξ ἑτέρων ἐστὶ τὰ τῆς ἀληθείας γνωρίσματα· ἀλλ' ἡ κακοήθεια καὶ μετὰ πανουρ-

(4) Sic Reg. At alii & editi, θεὸς ἀγένητε.
(5) Sic Reg. In aliis vero & editis δὲ deeſt.
(6) Sic Reg. & Baſil. At alii & editi καὶ omittunt.

νεργίας παλίμβολος ἀσέβεια τῶν περὶ Εὐσέβιον ἠνάγκασε, καθὰ προεῖπον, τοὺς ἐπισκόπους, λευκότερον ἐκθέσθαι τὰ τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν ἀνατρέποντα ῥήματα· καὶ τὰ μὲν παρὰ τῆς συνόδου γραφέντα, διάνοιαν ὀρθὴν ἔχοντα δέδεικται· τῶν δ' Ἀρειανῶν, καὶ τὰ λογάρια σαθρὰ, καὶ ὁ τρόπος πονηρὸς ἐφάνη. καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀγένητον ὄνομα ἰδίαν ἔχον διάνοιαν, καὶ δυνάμενον εὐσεβῶς προφέρεσθαι, αὐτοὶ πάλιν κατὰ τὴν ἰδίαν ἐνθύμησιν, ὡς ἠθέλησαν, ὀνομάζουσιν ἐπ' ἀτιμίᾳ τοῦ σωτῆρος, ἵνα μόνον ὡς γίγαντες θεομαχεῖν φιλονεικῶσιν. ἀλλ' οὔτε ἐκεῖνα τὰ λογάρια προφέροντες ἔμειναν ἀκατάγνωστοι, οὔτε τὸ ἀγένητον καλῶς καὶ εὐσεβῶς δυνάμενον ὀνομάζεσθαι, ὅμως κακῶς αὐτοὶ φρονοῦντες, λαθεῖν οὐκ ἠδυνήθησαν· κατηχύνθησαν γὰρ ἐν πᾶσι, καὶ ἡ αἵρεσις αὐτῶν ἐστηλιτεύθη πανταχοῦ. ταῦτα μὲν, ὡς ἠδυνήθην, ἀπομνημονεῦσαι τὰ ἐν τῇ συνόδῳ τότε πραχθέντα δεδήλωκα· οἶδα δὲ ὅτι τῶν χριστομάχων οἱ φιλέριδες οὐδὲ τούτων ἀκούσαντες μεταβάλλεσθαι θελήσουσιν, ἀλλὰ περιδραμοῦνται πάλιν ἑτέρας ζητοῦντες προφάσεις, καὶ μετὰ ταύτας πάλιν ἑτέρας ἐπινοήσουσι. κατὰ γὰρ τὸ προφητικόν· „εἰ ἀλλάξεται Αἰθίοψ τὸ δέρμα αὐτοῦ, „καὶ πάρδαλις τὰ ποικίλματα αὐτῆς, „καὶ αὐτοὶ θελήσουσιν εὐσεβῶς φρονεῖν, μεμαθηκότες ἀσεβεῖν. σὺ μέν τοι, ἀγαπητὲ, δεξάμενος ἔντυχε κατὰ σαυτόν· καὶ εἰ δοκιμάσειας καλῶς ἔχειν, ἀνάγνωθι καὶ τοῖς τότε παροῦσιν ἀδελφοῖς, ἵνα καὶ αὐτοὶ ταῦτα μαθόντες, ἀποδέξωνται μὲν τῆς συνόδου τὸν ζῆλον τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν τῆς διανοίας ἀκρίβειαν· καταγνῶσι δὲ τῆς τῶν χριστομάχων Ἀρειανῶν, καὶ τῶν ματαίων προφάσεων αὐτῶν, (1) ἃς τῆς ἀσεβοῦς ἑαυτῶν χάριν αἱρέσεως ἀναπλάττειν ἐν αὐτοῖς μεμελετήκασιν· ὅτι τῷ θεῷ καὶ πατρὶ πρέπει δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ συνανάρχῳ αὐτοῦ υἱῷ καὶ λόγῳ, ἅμα τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ πνεύματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

tur, quam quæ aliunde. Verum, uti jam dixi, perversitas astutiaque & versatilis Eusebianorum impietas Episcopos impulit, ut verba, quibus illorum impietas everteretur, liquidius exponerent. Itaque probavimus ea, quæ a Synodo scripta sunt, rectum sensum continere: at contra ostensum est & futiles admodum Arianorum voculas, & pravos mores esse. Nam & ipsum non-facti vocabulum quod propriam habet significationem & pie proferri potest, illi ad Salvatoris contumeliam, prout ipsis placet, usurpant, idque eo tantum animo ut veluti gigantes cum Deo pugnent. Verum neque cum illas voculas proponerent, damnationem potuerunt effugere; nec ipsi, cum id vocabulum non-facti, quod quidem recte & pie adhiberi potest, perverse intelligerent, latere usquam potuerunt: sed semper cum rubore fuerunt victi, eorumque hæresis ubique est proscripta. Hæc quidem quæ tunc in Synodo acta esse memini, ut potui, memoravi: nec tamen me fugit pertinaces Christi hostes neque his auditis esse a sententia discessuros, sed novas potius rationes perquisituros, istisque alias rursus additturos. Nam, ut prophetæ verbis utar, *si mutare potest Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas*: sane illi quoque qui impii esse didicerunt, pie sentire in animum inducent. Tu autem, carissime, hæc ut acceperis, tecum, quæso, perlege: quæ si tibi recta esse videbuntur, ea fratribus qui tunc forte aderunt legas velim, ut illi his auditis zelum quidem Synodi in tuenda veritate, & in explicanda sententia accurationem approbent; Arianorum autem Christi hostium condemnet pervicaciam & vanas rationes, quas impiæ suæ hæresis propugnandæ causa sibi ipsis sunt commenti: quoniam Deum & Patrem decet gloria, honor & adoratio una cum principii experte ejusdem Filio & Verbo, necnon sanctissimo ac vivifico Spiritu, nunc & in infinita sæcula sæculorum. Amen.

Jerem. 13. 23.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΩΣ (2) ΕΠΙΣΤΟΛΗ

πρὸς τοὺς τῆς παροικίας αὐτοῦ.

1. ΤΑ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως πραγματευθέντα κατὰ τὴν μεγάλην σύνοδον τὴν ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθεῖσαν, εἰκὸς μὲν (3) ὑμᾶς, ἀγαπητοὶ, καὶ ἄλλοθεν μεμαθηκέναι, τῆς φήμης προτρέχειν εἰωθυίας τὸν περὶ τῶν (4) πραττομένων ἀκριβῆ λόγον. ἀλλ' ἵνα μὴ (5) ἐκ τοιαύτης ἀκοῆς τὰ τῆς ἀληθείας ἑτεροίως ὑμῖν ἀπαγγέλληται, ἀναγκαίως διεπεμψάμεθα ὑμῖν πρῶτον μὲν τὴν ὑφ' ἡμῶν (6) προταθεῖσαν περὶ τῆς πίστεως γραφὴν, ἔπειτα τὴν δευτέραν, ἣν ταῖς ἡμετέραις φωναῖς προσθήκας ἐπιβαλόντες ἐκδεδώκασι. τὸ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν γράμμα ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ θεοφιλεστάτου ἡμῶν βασιλέως ἀναγνωσθὲν εὖ τε ἔχειν καὶ δοκίμως ἀποφανθὲν, τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. (7)

2. Καθὼς παρελάβομεν παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπων, καὶ ἐν τῇ (8) πρώτῃ κατηχήσει, καὶ ὅτε τὸ λουτρὸν ἐλαμβάνομεν, καὶ καθὼς ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν μεμαθήκαμεν, καὶ ὡς ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐπισκοπῇ (9) ἐπιστεύομέν τε καὶ ἐδιδάσκομεν· οὕτως καὶ νῦν πιστεύοντες, τὴν ἡμετέραν πίστιν (10) ὑμῖν προσαναφέρομεν· ἔστι δὲ αὕτη.

3. (11) Πιστεύομεν εἰς ἕνα θεὸν πατέρα παντοκράτορα, τὸν τῶν ἁπάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιη-

EUSEBII CÆSARIENSIS

epistola ad suæ Parœciæ homines.

1. QUæ de fide Ecclesiastica, in magna Synodo Nicææ congregata, acta sunt, verisimile est vos, dilecti, aliunde quoque didicisse, cum soleat fama accuratam rerum narrationem præcurrere. Verum ne hujusmodi rumore res aliter vobis narretur ac revera se habet, necesse esse duximus ad vos primum quidem illam fidei formulam mittere, quæ a nobis proposita est, deinde alteram quam, nonnullis ad nostra verba additis, ediderunt. Itaque noster libellus qui præsente piissimo Imperatore nostro lectus, rectus & approbatione dignus esse est declaratus, hujusmodi est.

2. Quemadmodum accepimus ab episcopis qui nos antecesserunt, nec non in prima cathechesi, & cum acciperemus lavacrum: quemadmodum item ex divinis didicimus litteris, ac cum in Presbyterio tum in ipso Episcopatu credidimus & docuimus; sic etiam nunc credentes, fidem nostram vobis offerimus, quæ sic se habet.

3. Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, omnium visibilium & invisibilium effe-

(1) Sic Reg. & Basil. quæ & legit Ambros. Camald. Hæc vero usque ad ὅτι desunt in aliis & edit. Commel.

(2) In editione Commeliniana ex mss. Basiliensi additur τοῦ Ἀρειανόφρονος.

(3) Socrates Histor. Eccles. lib. 1. c. 8. ex editione Valesii, καὶ ἡμᾶς. Mox idem omittit καὶ ἄλλοθεν.

(4) Editio Commel. πραττομένων πραγμάτων. Theodoretus Histor. Eccles. lib. 1. c. 12. ex editione Valesii, πεπραγμένων. Gelasius Cyzicenus historiæ Synodi Nicænæ lib. 2. c. 34. ex tomo 2. Concilior. πραττομένων πραγμάτων ἀληθῆ λόγον.

(5) Socrates, ἐκ μόνης τοιαύτης.

(6) Editio Commel. προτεθεῖσαν. Socrates, προτεθεῖσαν.

(7) Apud Gelas. Cyzic. sequitur hujusmodi titulus: ἡ ὑφ' ἡμῶν ἐκτεθεῖσα πίστις, *fides a nobis exposita*.

(8) Socrates omittit πρώτῃ. Ibid. Theodor. ὅτε καὶ τὸ λουτρὸν, &c.

(9) Socrates, ἐπιστεύσαμεν.

(10) Theodor. omittit ὑμῖν. Ibid. Gelas. Cyzic. προφέρομεν.

(11) Theodor. πιστεύω.

effectorem; & in unum Dominum Jesum Christum, A Dei Verbum, Deum ex Deo, lumen ex lumine, vitam ex vita, Filium unigenitum, primogenitum omnis creaturæ, ante omnia sæcula ex Patre genitum, per quem & omnia facta sunt, qui propter nostram salutem incarnatus est & inter homines vixit, qui passus est, & resurrexit tertia die, & ascendit ad Patrem, iterumque cum gloria venturus est ut judicet vivos & mortuos. Credimus quoque in unum Spiritum sanctum, horumque quemlibet esse & existere credimus, Patrem vere Patrem, & Filium vere Filium, & Spiritum sanctum vere Spiritum B sanctum, ut & Dominus noster cum suos discipulos ad prædicandum mitteret, ait: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti*. De quibus etiam asseveramus nos ita sentire, ac antea sensisse, & usque ad mortem fidem istam esse propugnaturos. Anathemate insuper percutimus omnem impiam hæresim. Hæc ex corde & animo semper sensisse, ex quo nosmetipsos cognoscimus, atque nunc ex veritate sentire & dicere coram Deo omnipotente & Domino nostro Jesu Christo testamur, possumusque argumentis vobis ostendere & persuadere nos etiam C præteritis temporibus ita credidisse & docuisse.

Matth. 28. 19.

4. Hac a nobis exposita fide, nulli erat contradicendi locus, sed primus ipse piissimus noster Imperator rectissima esse quæ illa continebat, est testatus; sicque se quoque sentire confessus est, atque omnes est cohortatus ut hanc amplecterentur fidem, hisque subscriberent & assentirent dogmatis, una tantum adjecta voce, consubstantialis, quam eamdem ipse ita est interpretatus; nempe non secundum corporum affectiones hanc vocem, consubstantialis, esse intelligendam; neque igitur divisione aliqua neque abscissione D Filium ex Patre exsistere; nec enim fieri posse ut natura intelligens & incorporea, materiæque expers, corporeæ alicui affectioni subjiciatur, sed res hujusmodi nonnisi divinis atque inexplicabilibus rationibus esse concipiendas. Ita quidem differebat sapientissimus & religiosissimus Imperator: illi autem ob hujusce vocis, consubstantialis, additamentum, sequentem formulam composuere.

Fides in Synodo edita.

Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, E omnium visibilium & invisibilium effectorem; & in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei, genitum ex Patre unigenitum, hoc est, ex substantia Patris: Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum ex Deo vero: genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, sive quæ in cælo sive quæ in terra sunt: qui propter nos homines & propter nostram salutem descendit, & incarnatus est, homo factus est, passus est, & resurrexit tertia die, ascendit in cælos, & veniet judicaturus vivos & mortuos. Et in Spiritum sanctum. Illos vero qui dicunt, Fuit aliquando cum non esset, &, antequam genitus F

A τὴν, καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, ζωὴν ἐκ ζωῆς, υἱὸν μονογενῆ, πρωτότοκον πάσης κτίσεως, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ πατρὸς γεγεννημένον, δι' οὗ καὶ ἐγένετο τὰ πάντα· τὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθέντα, καὶ ἐν ἀνθρώποις πολιτευσάμενον, καὶ παθόντα, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἥξοντα πάλιν ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. πιστεύομεν (1) δὲ καὶ εἰς ἓν πνεῦμα ἅγιον, τούτων ἕκαστον εἶναι καὶ ὑπάρχειν πιστεύοντες, πατέρα ἀληθῶς πατέρα, καὶ υἱὸν ἀληθῶς υἱὸν, καὶ πνεῦμα ἅγιον ἀληθῶς ἅγιον πνεῦμα, καθὼς καὶ ὁ κύριος ἡμῶν ἀποστέλλων εἰς B τὸ κήρυγμα τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς εἶπε· „ πορευθέντες „ μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς „ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου „ πνεύματος. „ περὶ ὧν καὶ διαβεβαιούμεθα οὕτως ἔχειν καὶ οὕτως φρονεῖν, καὶ πάλαι οὕτως ἐσχηκέναι, καὶ μέχρι θανάτου (2) ὑπὲρ ταύτης ἐνίστασθαι τῆς πίστεως, ἀναθεματίζοντες πᾶσαν ἄθεον αἵρεσιν. ταῦτα ἀπὸ καρδίας καὶ ψυχῆς (3) πάντοτε πεφρονηκέναι, ἐξ οὗπερ ἴσμεν ἑαυτοὺς, καὶ νῦν φρονεῖν τε καὶ λέγειν ἐξ ἀληθείας, ἐπὶ τοῦ θεοῦ τοῦ παντοκράτορος, καὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μαρτυρόμεθα, δεικνύναι ἔχον- C τες (4) δι' ἀποδείξεων καὶ πείθειν ὑμᾶς, ὅτι καὶ τοὺς παρεληλυθότας χρόνους, οὕτως ἐπιστεύομέν τε καὶ ἐκηρύσσομεν.

4. Ταύτης ὑφ' ἡμῶν ἐκτεθείσης τῆς πίστεως, (5) οὐδενὶ παρῆν ἀντιλογίας τόπος, ἀλλ' αὐτός τε πρῶτος ὁ θεοφιλέστατος ἡμῶν βασιλεὺς, ὀρθότατα περιέχειν αὐτὴν ἐμαρτύρησεν. οὕτω τε καὶ ἑαυτὸν φρονεῖν (6) συνωμολόγησε, καὶ ταύτῃ τοὺς πάντας συγκαταθέσθαι, ὑπογράφειν τε τοῖς δόγμασι καὶ συμφωνεῖν τούτοις αὐτοῖς παρεκελεύετο, ἑνὸς μόνου προσεγγραφέντος ῥήματος τοῦ ὁμοουσίου, ὃ καὶ αὐτὸ (7) ἡρμήνευσε λέγων, ὅτι μὴ κατὰ τὰ σωμά- D των πάθη (8) λέγοιτο ὁμοούσιον, οὔτ' οὖν κατὰ διαίρεσιν οὔτε κατά τινα ἀποτομὴν ἐκ τοῦ πατρὸς ὑποστῆναι· μηδὲ γὰρ δύνασθαι τὴν ἄϋλον καὶ νοερὰν καὶ ἀσώματον φύσιν, σωματικόν τι πάθος ὑφίστασθαι, θείοις δὲ καὶ ἀπορρήτοις λόγοις (9) προσήκειν τὰ τοιαῦτα νοεῖν· καὶ ὁ μὲν σοφώτατος ἡμῶν καὶ εὐσεβέστατος βασιλεὺς τοιάδε ἐφιλοσόφει· οἱ δὲ προφάσει τῆς τοῦ ὁμοουσίου προσθήκης, τήνδε τὴν γραφὴν πεποιήκασιν.

Ἡ ἐν τῇ Συνόδῳ ὑπαγορευθεῖσα πίστις.

E Πιστεύομεν εἰς ἕνα θεὸν, πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν· καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τά τε ἐν τῷ οὐρανῷ (10) καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα, (11) ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀνελθόντα εἰς οὐρανοὺς, καὶ ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. καὶ εἰς (12) τὸ ἅγιον πνεῦμα. τοὺς F δὲ λέγοντας, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ, πρὶν γεννηθῆναι

(1) Socrates δὲ omittit. Ibid. hæc verba, τούτων ἕκαστον, & quæ sequuntur usque ad καθὼς desunt apud Gelas. Cyzic.
(2) Socrates, οὕτω σχήσειν καὶ ἐν αὐτῇ ἐνίστασθαι τῇ πίστει. Theodor. ibid. habet συνίστασθαι.
(3) Theodor. omittit πάντοτε, pro quo Socrates habet πάντα, Gelasius vero πάντως, qui præterea pro ἴσμεν habet ἐγνώκαμεν.
(4) Theodor. & Gelas. ἔχοντες καὶ δι' ἀποδείξεων. Ibid. καὶ ante πείθειν abest a Socrate, qui mox pro παρεληλυθότας habet παρελθόντας. Idem post κηρύσσομεν addit ὁμοίως.
(5) Theodor. οὐδείς.
(6) Theodor. συνωμολογεῖτο, Socrates, ἐμαρτύρατο. Mox Theodor. & Gelas. συγκατατίθεσθαι. Ibid. ante ὑπογράφειν, Socrates καὶ addit, omisso τε sequenti. It. ibid. Theodor. pro συμφωνεῖν, habet συμφρονεῖν.

(7) Socrates, Theodor. & Gelas. ἑρμήνευσε, ut & editio Commeliniana. Reg. ἑρμήνευε.
(8) Gelasius Cyzic. λέγοιτο τῷ πατρὶ ὁμοούσιος. Theodor. & editio Commel. λέγοιτο ὁμοούσιος. Socrates, λέγοιτο. Ibid. pro οὔτ' οὖν, Gelas. οὔτε.
(9) Socrates, προσήκει. Mox idem εὐσεβὴς pro εὐσεβέστατος. Item ibidem Gelasius Cyzic. τὰ addit ante τοιάδε. Theodoretus vero habet, τὰ τοιαῦτα διεφιλοσόφει. Mox Socrates omittit τῆς προσθήκης, qui idem pro sequenti titulo habet tantum, τὸ μάθημα.
(10) Gelas. τότε.
(11) Gelas. addit καὶ, & mox post παθόντα addit ταφέντα. Mox Theodor. & Socr. καὶ omittunt ante ἐρχόμενον.
(12) Socrates, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

ναι οὐκ ἦν, καὶ, ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι, ἢ κτιστὸν ἢ τρεπτὸν ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, (1) ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ ἐκκλησία.

5. Καὶ δὴ ταύτης τῆς γραφῆς ὑπ' αὐτῶν ὑπαγορευθείσης, ὅπως εἴρηται (2) αὐτοῖς τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, καὶ τὸ τῷ πατρὶ ὁμοούσιον, οὐκ ἀνεξέταστον αὐτοῖς (3) κατελιμπάνομεν. ἐπερωτήσεις τοιγαροῦν καὶ ἀποκρίσεις ἐντεῦθεν ἀνεκινοῦντο, ἐβασανίζέν τε ὁ λόγος τὴν διάνοιαν τῶν εἰρημένων· καὶ δὴ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας (4) ὡμολογεῖτο πρὸς αὐτῶν, δηλωτικὸν εἶναι τοῦ ἐκ μὲν τοῦ πατρὸς εἶναι, οὐ μὴν ὡς μέρος ὑπάρχειν τοῦ πατρός. (5) ταύτῃ δὲ καὶ ἡμῖν ἐδόκει καλῶς ἔχειν συγκατατίθεσθαι τῇ διανοίᾳ τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας, ὑπαγορευούσης ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸν υἱὸν, οὐ μὴν μέρος αὐτοῦ τῆς οὐσίας τυγχάνειν· διόπερ τῇ διανοίᾳ καὶ αὐτοὶ (6) συνετιθέμεθα, οὐδὲ τὴν φωνὴν τοῦ ὁμοουσίου παραιτούμενοι, τοῦ τῆς εἰρήνης σκοποῦ πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῖν κειμένου, καὶ τοῦ μὴ τῆς ὀρθῆς ἐκπεσεῖν διανοίας.

6. Κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ τὸ γεννηθέντα καὶ οὐ ποιηθέντα κατεδεξάμεθα, ἐπειδὴ τὸ ποιηθὲν κοινὸν (7) ἔφασκεν εἶναι πρόσρημα τῶν λοιπῶν κτισμάτων τῶν διὰ τοῦ υἱοῦ γενομένων, ὧν οὐδὲν ὅμοιον ἔχειν τὸν υἱόν. διὸ (8) δὴ μὴ εἶναι αὐτὸν ποίημα τοῖς δι' αὐτοῦ γενομένοις (9) ἐμφερές, κρείττονος δὲ ἢ κατὰ πᾶν ποίημα (10) τυγχάνειν οὐσίας, ἣν ἐκ τοῦ πατρὸς γεγεννῆσθαι τὰ θεῖα διδάσκει λόγια, τοῦ τρόπου τῆς γεννήσεως ἀνεκφράστου καὶ ἀνεπιλογίστου πάσῃ (11) γενητῇ φύσει τυγχάνοντος.

7. Οὕτω δὲ καὶ τὸ ὁμοούσιον εἶναι τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν ἐξεταζόμενος ὁ λόγος (12) συνίστησιν, οὐ κατὰ τὸν τῶν σωμάτων τρόπον, οὐδὲ τοῖς θνητοῖς ζώοις παραπλησίως· οὔτε γὰρ κατὰ διαίρεσιν τῆς οὐσίας, οὔτε (13) κατὰ ἀποτομὴν, ἀλλ' οὐδὲ κατά τι πάθος ἢ τροπὴν ἢ ἀλλοίωσιν τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας τε καὶ δυνάμεως· τούτων γὰρ πάντων ἀλλοτρίαν εἶναι τὴν (14) ἀγένητον τοῦ πατρὸς φύσιν· παραστατικὸν δὲ εἶναι τὸ ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, τὸ μηδεμίαν ἐμφέρειαν πρὸς τὰ γενητὰ κτίσματα τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ (15) φέρειν, μόνῳ δὲ τῷ πατρὶ τῷ γεγεννηκότι κατὰ πάντα τρόπον (16) ἀφομοιοῦσθαι, καὶ μὴ εἶναι ἐξ ἑτέρας τινὸς ὑποστάσεώς τε καὶ οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρός· ᾧ καὶ αὐτῷ τοῦτον ἑρμηνευθέντι τὸν τρόπον, καλῶς ἔχειν ἐφάνη (17) συγκαταθέσθαι· ἐπεὶ καὶ τῶν παλαιῶν τινὰς λογίους καὶ ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους καὶ συγγραφεῖς ἔγνωμεν ἐπὶ τῆς τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ θεολογίας, τῷ τοῦ ὁμοουσίου (18) συγχρησαμένους ὀνόματι.

8. Ταῦτα μὲν (19) οὖν περὶ τῆς ἐκτεθείσης εἰρήσθω πίστεως, ᾗ συνεφωνήσαμεν οἱ πάντες, οὐκ ἀνεξετάστως, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀποδοθείσας διανοίας ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως ἐξετασθείσας, (20) καὶ τοῖς εἰρημένοις λογισμοῖς συνομολογηθείσας. καὶ τὸν ἀναθεματισμὸν δὲ τὸν μετὰ τὴν πίστιν πρὸς αὐτῶν ἐκτεθέντα, (21) ἄλυπον εἶναι ἡγησάμεθα, διὰ τὸ ἀπείργειν ἀγράφοις χρῆσθαι φωναῖς, διὸ σχεδὸν ἡ πᾶσα γέγονε σύγχυσις καὶ ἀκαταστασία τῆς ἐκκλησίας. μηδεμιᾶς γοῦν θεοπνεύ-

est non erat, &, ex non-existentibus sive ex nihilo factus est, vel qui Dei Filium ex alia hypostasi vel substantia esse, aut creatum esse, aut mutari vel converti posse sentiunt, anathemate ferit catholica Ecclesia.

5. Hac itaque ab illis edita formula, noluimus assentiri nisi postquam diligenter ab ipsis inquisivimus, quonam modo dixissent Filium ex substantia Patris & Patri consubstantialem esse. Hinc ergo motæ sunt quæstiones & responsiones, quisque illorum verborum sensus esset, ratione est examinatum. Itaque inter eos convenit ista dictione, ex substantia, significari Filium esse quidem ex Patre, non tamen velut partem Patris existere. Quam sane sententiam nobis rectum visum est amplecti utpote consentaneam piæ doctrinæ, qua nimirum declaratur Filium ex Patre quidem esse, non tamen partem ejus substantiæ existere. Quocirca nobis quoque placitum est ut sententiam istam approbaremus. Neque etiam, consubstantialis vocem repudiavimus, cum propter pacis bonum, quod nobis ante oculos potissimum versabatur, tum ne a recta sententia decideremus.

6. Similiter admisimus voces, genitum & non factum, quandoquidem hanc vocem, factum, communem esse ajebat ceterarum rerum creatarum quæ per Filium factæ sunt, quarum nihil simile Filius haberet, ac proinde ipsum non esse rem factam rebus illis similem, quæ per eum factæ sunt, sed præstantioris quam res omnes factas, substantiæ esse, quam ex Patre esse genitam divina docent oracula, modum autem generationis inexplicabilem esse, nec ab ulla facta natura posse percipi aut cogitari.

7. Re item examinata, confirmatum est Filium Patri consubstantialem esse, non corporum aut mortalium animantium more; neque enim id fieri divisione substantię, aut præcisione, neque aliqua affectione, conversione aut mutatione substantiæ & virtutis Patris, ab his enim omnibus alienam esse non-factam Patris naturam: verum hisce verbis, consubstantialem Patri, indicari nullam Filio Dei cum factis & creatis rebus esse similitudinem, sed soli Patri, qui ipsum genuit, omni modo similem esse, neque ex alia quam ex Patris hypostasi & substantia esse. Cui voci hoc modo explicatæ assentiri rectum nobis visum est, quandoquidem exploratum habemus veteres quosdam eruditos & illustres Episcopos ac Scriptores, cum de Patre & Filio dissererent, voce, consubstantialis, usos fuisse.

8. Hæc itaque de edita fide sint dicta, cui quidem omnes sumus assensi, sed nonnisi postquam rem accurate perpendimus, eoque sensu qui explicatus est coram religiosissimo Imperatore, quique allatis supra rationibus fuit approbatus. Anathematismum porro, qui post fidem ab illis adjectus est, nihil grave & molestum habere existimavimus, cum prohibeat ne voces, quæ non extent in Scripturis, usurpentur; quæ scilicet causa fuit omnis fere dissensionis & perturbationis quæ in Ecclesia orta est. Cum igitur nulla divini-

(1) Socrates, τούτους ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία. Theodor. ibid. ἡ ἁγία καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ ἐκκλησία.
(2) Theodor. αὖθις.
(3) Theodor. & Socr. καταλιμπάνομεν. Gelas. καταλαμβάνομεν. Ibid. Theodoretus, ἐρωτήσεις. Mox Theodor. & Gelas. ἐβασανίζετο ὁ λόγος.
(4) Gelas. οὐσίας τοῦ πατρός. Ibid. Socrates, ὡμολόγητο.
(5) Socrates, ταῦτα.
(6) Theodor. & Socr. συντιθέμεθα. Mox Theodor. & Gelas. omittunt τοῦ ὁμοουσίου. Et præterea Theodor. habet παραιτούμεθα· Et paulopost, πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν.
(7) Sic Reg. codex & editio Commel. At Theodor. Socr. & Gelas. ἔφασκον.
(8) Theodor. μηδέ.
(9) Socrates, ὅμοιον.
(10) Sic editio Commel. necnon Theod. & Gelas. At Reg. ms. τυγχάνειν.
(11) Socrates, γεννητῇ.
(12) Theodor. & Gelas. συνίστη.
(13) Gelas. μετά. Mox Socrates omittit, ἀλλ' οὐδὲ κατά τι πάθος ἢ τροπὴν, & paulopost, ut & Gelas. οὐσίας τε καί.
(14) Theodor. Socrat. & Gelas. ἀγέννητον. & paulopost, γεννητά.
(15) Socr. ἐμφαίνειν.
(16) Theodor. ὅμοιον. Gelas. ἀφομοιοῦσθαι.
(17) Theod. συγκατατίθεσθαι.
(18) Gelas. χρησαμένους.
(19) οὖν abest a Theodor.
(20) καὶ τοῖς εἰρημένοις λογισμοῖς συνομολογηθείσας, desunt apud Gelas.
(21) Theodoret. δεκτόν. Mox Socrates χρήσασθαι pro χρῆσθαι. Item pro διό, Theodor. & Gelas. habent δι' ἅς. Socrates ibid. σύγχυσίς τε.

tus inspirata Scriptura usa sit vocibus, ex non existentibus, fuit aliquando cum non esset, aliisque ibi subjectis; visum est rationi consentaneum non esse hęc vel dicere vel docere, quod, cum rectum quoque esse intellexissemus, approbavimus, quandoquidem nec nos antea hujusmodi verba usurpare soliti fueramus.

9. Nec item absurdum putavimus his vocibus, non erat antequam genitus est, anathema dicere, cum omnes fateantur Filium Dei fuisse, priusquam secundum carnem gigneretur.

10. Tum vero piissimus noster Imperator sua ipse oratione probabat etiam illum fuisse secundum divinam ejus generationem quæ est ante omnia sæcula; quandoquidem priusquam effectu fuisset genitus, ipse potentia erat in Patre, licet non gigneretur: quippe cum Pater semper fuerit pater, ut & semper fuit & rex & salvator, necnon omnia potentia, semperque eodem modo & similiter se habeat.

11. Hæc ad vos scribere necessarium duximus, carissimi, ut vobis pateret quam maturo judicio cuncta ponderaverimus comprobaverimusque, quamque convenienter ad extremam usque horam restiterimus, quamdiu scilicet nobis displicuerunt quæ diverse a nostra formula videbantur proponi; tunc autem absque ulla contentione eas voces, quæ nihil incommodi haberent, fuisse amplexos, cum nobis sincero & æquo animo quid significarent expendentibus visum est nihil nisi simile esse his quæ nos ipsi in fide prius exposita confessi fueramus.

στῃ γραφῆς τῷ, ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τῷ, ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν, καὶ τοῖς ἑξῆς ἐπιλεγομένοις κεχρημένης, οὐκ ἄλογον ἐφάνη ταῦτα λέγειν καὶ διδάσκειν, ᾧ καὶ αὐτῷ καλῶς δόξαντι συνεθέμεθα, ἐπεὶ μηδὲ ἐν τῷ πρὸ τούτου χρόνῳ τούτοις (1) εἰώθαμεν συγχρῆσθαι τοῖς ῥήμασιν.

9. (2) Ἔτι μὴν τοῦ ἀναθεματίζεσθαι τὸ, πρὸ τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἦν, οὐκ ἄτοπον ἐνομίσθη τῷ παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι τὸ εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως.

10. Ἤδη δὲ ὁ θεοφιλέστατος ἡμῶν βασιλεὺς τῷ λόγῳ κατεσκεύαζε καὶ κατὰ τὴν ἔνθεον αὐτοῦ γένεσιν (3) τὴν πρὸ πάντων αἰώνων εἶναι αὐτὸν, ἐπεὶ καὶ πρὶν ἐνεργείᾳ γεννηθῆναι, δυνάμει ἦν ἐν τῷ πατρὶ ἀγεννήτως, ὄντος τοῦ πατρὸς ἀεὶ πατρὸς, ὡς καὶ βασιλέως ἀεὶ, (4) καὶ σωτῆρος ἀεὶ, δυνάμει πάντα ὄντος, ἀεί τε κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντος.

11. Ταῦθ' ὑμῖν ἀναγκαίως διεπεμψάμεθα, ἀγαπητοὶ, τὸ (5) κεκριμένον τῆς ἡμετέρας ἐξετάσεώς τε καὶ συγκαταθέσεως φανερὸν ὑμῖν καθιστῶντες, καὶ ὡς εὐλόγως τότε μὲν καὶ μέχρις (6) ἐσχάτης ὥρας ἐνιστάμεθα, ὅτε ἡμῖν τὰ ἑτεροίως γραφέντα προσέκοπτε, τότε δὲ ἀφιλονείκως τὰ μὴ λυποῦντα κατεδεξάμεθα, ὅτε ἡμῖν εὐγνωμόνως τὴν (τῶν) λόγων ἐξετάζουσι τὴν διάνοιαν, (7) ἐφάνη συντρέχειν τοῖς ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν ἐν τῇ προεκτεθείσῃ πίστει ὡμολογημένοις.

(1) Theodoret. εἰώθειμεν.
(2) Sic editio Commeliniana, Theodor. & Gelasius. At ms. Reg. ὅτι. Ibid. editio Commel. pro μὴν habet τὴν mendose. Theodor. item & Gelas. pro τοῦ habent τό. Mox pro τῷ παρὰ, &c. ut habent editio Commel. Theodor. & Gelasius, ms. Reg. habet τὸ παρὰ, &c. Ibid. Theodoretus habet, παρὰ πᾶσι μὲν ὁμολογεῖσθαι αὐτὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸ τῆς, &c. Gelas. ὁμολογεῖσθαι εἶναι αὐτὸν, &c. Editio Commel. ὁμολογεῖσθαι εἶναι τὸν υἱὸν, &c.
Hæc autem verba ἔτι μὴν, & cetera quæ sequuntur usque ad ταῦθ' ὑμῖν ἀναγκαίως &c. desunt apud Socratem, quæ forte reticuit, ne Eusebii, quem ab Ariana hæresi ex hac epistola purgandum susceperat, causam aperte proderet.
(3) Theodor. τὸ πρὸ πάντων. Mox in ms. Regio, ἀγεννήτως jungitur cum ὄντος τοῦ πατρὸς, &c. Melius tamen ad Filium refertur, ut apud Theodor. Gelas. & edit. Commelinianam. Nam sensus est, Filium antequam actu, ut ajunt, esset genitus, fuisse potentia in Patre ἀγεννήτως, id est, *absque sui generatione*, quod commode putamus expressisse his verbis, *licet non gigneretur*. Alii vertunt, *ingenito quodam modo*; alii, *ingenita quadam ratione*, quæ non ita clare rem ipsam videntur significare.
(4) Theodoret. ὁ σωτῆρος ὁ δυνάμει, &c. Mox pro κατὰ τὰ αὐτὰ, Editio Commel. & Gelas. habent κατὰ τὰ αὐτοῦ.
(5) Theodor. τὰ κεκριμένα, & mox φανερά. καὶ seq. abest ab eodem.
(6) Socr. Theodor. Gelas. ὑστάτης.
(7) Theodor. ἐμφανῆ συμπρᾶξιν ἔχειν ἔδοξε. In fine apud Gelasium Cyzicenum additur, ἀσπαζόμεθα ὑμᾶς σὺν τῇ παρ' ὑμῖν ἀδελφότητι. ἐρρῶσθαι ὑμᾶς ἐν κυρίῳ εὐχόμεθα, ἀδελφοὶ τιμιώτατοι, id est, *Vos amplectimur cum fraternitate quæ apud vos est; valere vos in Domino precamur, fratres honoratissimi*.

IN EPISTOLAM DE SENTENTIA DIONYSII

ADMONITIO.

I. QUAM *hactenus sectati sumus temporis rationem, haud certis notis in hac epistola deprehendere valemus; solo quippe Dionysii vindicandi studio incensus Athanasius nullatenus fere attingit illorum temporum conditionem. Non desunt tamen conjecturæ quæ nos moveant ad eam post tractatum seu epistolam de Nicænis decretis reponendam. Nam eodem ferme tempore conscriptam indicant quæ num.* 19. *leguntur, Arianos scilicet adversus Nicænam Synodum tum passim & ubique obmurmurasse, quod præcedentis epistolæ tempori apprime congruit. Item ex modo hujus epistolæ ordiendæ haud leve ducitur argumentum: etenim iisdem fere verbis initio adhibitis, hanc perinde atque præcedentem, ad virum dirigit controversiis Catholicos inter Arianosque habitis interesse solitum, unde augurari liceat ad eumdem ipsum utramque fuisse missam. Imo subodoramur hujus scribendæ occasionem ex præcedenti obortam esse: quippe cum ibi Dionysii locum pro tutanda adversus Arianos* τοῦ ὁμοουσίου *voce adtulisset Athanasius; hæc causa fuisse videtur cur Ariani Dionysii scripta ad suam sententiam detorquere nequicquam tentarent. Sed hæ conjecturæ non omnem prorsus amovent dubitandi locum.*

II. *Ariani itaque Catholicorum argumentis passim confutati, suam hæresim Dionysii Alexandrini episcopi auctoritate fulcire nisi sunt, prolatis ejusdem litteris anno* 263. *conscriptis: ubi dum Sabellianorum confutaret errorem, in similitudines quasdam inciderat, quibus, licet præter auctoris mentem, læsa videretur Verbi divinitas. Verum ea de re postea apud gentilem suum Dionysium Romanum accusatus libros quosdam Apologiamque conscripsit ad eam propulsandam criminationem. Ex his autem postremis decessoris sui scriptis Athanasius luculenta quædam excerpit loca, quibus peropportune Arianicam retundit impudentiam, Catholicumque Dionysium plane commonstrat, & ab Arii sententia alienissimum.*

III. *Eximia porro hic obvia Dionysii loca, quibus tertio sæculo Dionysii adversariorum depulsa criminatio; quarto, Arianorum calumnia simul & prava doctrina confutata est; pari hodieque vi polleant ad novos refellendos Arianos, qui Verbi deitatem haud minore quam Prisci illi impietate oppugnant: quique suam sententiam venditant ut prioribus Ecclesiæ sæculis*

vulgo

vulgo receptam. Namque, ut cetera taceam, ex iis quæ num. 19. *habentur planum est voces illas,* ἐκ τῆς οὐσίας, *&* ὁμοούσιον, *jam tum usitatas vulgatasque fuisse; ita ut de Filio loquentem ea verba impugnasse erroneum haberetur; omisisse, suspiciosum. Eminet vero omnibus aliis Dionysii dictis, hæc præclara, aureisque apicibus exaranda sententia, qua omnes profligantur adversus Trinitatem obortæ hæreses, num.* 17. οὕτω μὲν ἡμεῖς εἴς τε τὴν τριάδα τὴν μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιούμεθα. Sic nos quidem Unitatem indivisibilem in Trinitatem dilatamus, ac vicissim Trinitatem, quæ imminui nequit, in Unitatem contrahimus. *Hæc, inquam, sententia quæ in omnibus Græcis Athanasii editis hactenus desiderabatur, jam primo Græce prodit omnium fide manuscriptorum restituta. Collapsa quippe fuit quod voces* τριάδα *&* μονάδα *similiter omnino desinerent.*

IV. Et vero non hæc una ex Græco textu exciderat sententia: multæ quippe aliæ sunt in hac epistola amanuensium vitio omissæ, quod videlicet duæ consequenter positæ clausulæ, vel eadem vel similiter desinente voce caderent: quæ omnes optimorum manuscriptorum ope jam sunt feliciter restitutæ. Et sane nihil frequentius in toto Athanasii operum decursu videre est, quam clausulas integras hoc lapsus genere prætermissas. Ut vel hinc palam omnibus sit quam necessaria fuerit nova ejusdem sancti Doctoris operum editio.

V. Quod autem Eusebius, qui Dionysii gesta fuse satis prosequitur, ne verbum quidem de hac historia fecerit; hinc sane augetur jam vulgata de ipso, nimisque firma Arianismi suspicio. Callide profecto tacuit hæresi suæ exitiosam historiam: quam incautius, ut ait Athanasius, alii Ariani, in suamque perniciem evulgarunt. Apparet autem ex quibusdam hujus epistolæ locis ipsum Arium de Dionysio rumorem illum sparsisse: nisi forte tropice Arium pro Arianis Athanasius significet: quem item Arium quasi superstitem aliquando loquentem inducit; tametsi hanc epistolam post defunctum Arium scriptam fuisse vix quispiam sit dubitandi locus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΠΕΡΙ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ

ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας· ὅτι καὶ αὐτὸς κατὰ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ἐφρόνει, ὡς ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος· καὶ μάτην αὐτὸν συκοφαντοῦσιν οἱ Ἀρειομανῖται, ὡς ὁμόδοξον (1) ἑαυτῶν.

1. ΒΡΑΔΕΩΣ ἐδήλωσας περὶ τῆς νῦν διαλέξεως, τῆς γενομένης παρ' ὑμῖν πρὸς τοὺς χριστομάχους· καὶ γὰρ πρὶν γράψαι τὴν σὴν διάθεσιν, ἔμαθον φιλοπευστῶν καὶ ἡδέως ἀκούων περὶ τῶν τοιούτων. τὴν μὲν οὖν (2) σὴν εὐλάβειαν ἀπεδεξάμην καλῶς φρονοῦσαν περὶ τῶν μακαρίων πατέρων ἡμῶν· τῶν δ' Ἀρειομανιτῶν τὴν ἀλογίαν καὶ νῦν ἐπέγνων· οὐδὲν γὰρ οὔτ' εὔλογον, οὔτε πρὸς ἀπόδειξιν ἐκ τῆς θείας γραφῆς ῥητὸν ἐχούσης τῆς (3) αἱρέσεως αὐτῶν, ἀεὶ μὲν προφάσεις ἀναισχύντους ἐπορίζοντο καὶ σοφίσματα πιθανά· νῦν δὲ καὶ διαβάλλειν τοὺς πατέρας τετολμήκασι· καὶ οὐκ ἀλλότριόν γε, ἀλλὰ καὶ οἰκεῖον τοῦτο τῆς κακονοίας ἐστὶν αὐτῶν. οἱ γὰρ κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ μελετᾶν ἐπιχειρήσαντες, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ τὸν μακαρίτην Διονύσιον τὸν ἐπίσκοπον (4) Ἀλεξανδρείας, ὡς ὁμόδοξον ἑαυτῶν καὶ ὁμόφρονα λοιδοροῦσιν; ὃν γὰρ ἐὰν εἴποι πρὸς σύστασιν τῆς ἑαυτῶν αἱρέσεως δόξωσιν εὐφημεῖν, κἂν μακάριον αὐτὸν ὀνομάζωσι, τοῦτον οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ μεγάλως διαβάλλουσιν· ὥσπερ λῃσταί τινες καὶ τὸν τρόπον ἄσεμνοι, οἳ ἐπειδὰν ἐπὶ τοῖς ἰδίοις ἐπιτηδεύμασιν ὀνειδίζωνται, τοὺς σώφρονας (5) συναριθμοῦσιν ἑαυτοῖς, καταψευδόμενοι τῆς ἐκείνων σωφροσύνης.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI, QUOD DIONYSIUS

Alexandrinus Episcopus adversum Arianam hæresim senserit, ut & Nicæna Synodus: & quod falso illum Ariani ut doctrina secum consentientem criminentur.

1. SERO significasti non ita pridem apud vos habitam contra Christi hostes disputationem; etenim antequam tua id mihi caritas scriberet, diligenter sciscitatus hæc didiceram, libensque admodum audieram. Tuam itaque pietatem summopere probavi, quæ ita recte sentiat de beatis Patribus nostris: dementiamque Arianorum etiam nunc exploratam habui. Cum enim nullum eorum hæresi suppetat consentaneum argumentum, nulla legitima ex Scripturis sacris accepta probatio; impudentibus illi cavillationibus, sophismatibusque callidis hactenus semper sunt usi; nunc vero eo audaciæ processerunt, ut etiam Patres calumnientur: quod ab eorum malignitate minime alienum, quin etiam ipsi omnino proprium est. Qui enim *adversus Dominum, & adversus Christum ejus meditari* ausi sunt, quid mirum si beatæ memoriæ virum Dionysium Episcopum Alexandrinum, ut doctrina secum consentientem criminentur? Quem enim ipsi ad commendationem suæ hæreseos laudibus ornare videntur, quamquam illum beatum appellant, non levi tamen, sed & omnium gravissima calumnia vellicant: haud secus quam prædones & infames quidam homines, qui cum ob sua facinora male audiunt, frugi homines socios sibi simulant, dum falsa eorum probitati adscribunt.

Ariani nullum habentes consentaneum argumentum quo Catholicis obsisterent, nisi sunt suam hæresim Dionysii Alexandrini auctoritate fulcire. *Psal.* 2.

2. Si

(1) Reg. quem sequimur, ἑαυτῶν. Editi, & reliqui mss. αὐτῶν. In editis post titulum legitur, ἐπιστολή, quæ vox in nullo codice habetur: tametsi certum est epistolam esse. Felckmanni tertius anonymus hunc habet titulum: τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν ἀπολογία ὑπὲρ Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας. *Ejusdem contra Arianos Apologia pro Dionysio Episcopo Alexandriæ.*

(2) σὴν in editis deerat: omnes mss. habent.

(3) Sic Taurinensis, Colbertinus, Jesuit. & Felckmanni qui notatur Fr. I. & ita legit Nannius. Sed Regius, & Basil. cum omnibus editis τῆς διαιρέσεως. Præstat prior lectio: quod suadetur etiam ex simili sententia quæ in superiore epistola ita legitur num. 2. οὐδὲν γὰρ ὁρῶντες εὔλογον ἔχουσαν ἑαυτῶν αἵρεσιν; προφάσεις ἐπινοοῦσι.

(4) τῆς Ἀλεξανδρείας Taurin. Colbert. Jesuit. Mox Reg. Taurin. Colbert. & Fr. I. ὁμόδοξον ἑαυτῶν. Sed Basil. cum editis omnibus, ὁμόδοξον αὐτῶν.

(5) Sic Reg. Taurin. Colbert. Jes. At editi συναριθμοῦσι.

2. Si quam igitur sententiæ dictisve suis fiduciam habent, nudam nobis hæresim suam proferant, hincque liquido ostendant nobis si quod se putant habere, vel ex Scripturis sumtum, aut saltem humanum, sed pium tamen pro sua defensione argumentum: sin vero ejusmodi nihil habent, sileant: nusquam enim quidvis inventuri sunt, nisi ex quo magis magisque coarguantur. Nam in Scripturis sacris Joannes ait: *In principio erat Verbum*, quod (ajunt ipsi) non erat antequam gigneretur: David vero ex Patris persona ita psallit: *Eructavit cor meum Verbum bonum*, quod ipsi asserunt secundum cogitationem duntaxat esse, & ex non-exstantibus factum fuisse: Joannesque iterum in Euangelio dicit: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil:* Paulusque ita scribit: *Unus Dominus Jesus Christus per quem omnia:* & alibi: *quoniam in ipso creata sunt omnia.* Quid igitur illis fiduciæ supererit, imo potius, qua non digni erunt ignominia, quandoquidem Sanctorum sententiis adversantur; cum dicant, omnium Opificem opificium esse, ac rem creatam esse eum in quo omnia creata sunt & consistunt? Ne humana quidem ulla ratio quæ pietatem sapiat, illis ad sui defensionem relinquitur. Quis enim hominum, sive Græcus, sive Barbarus, quem Deum confitetur, eumdem creaturam esse dixerit, aut non fuisse antequam fieret? Aut quis hominum, cum illum audierit quem unum credit esse Deum, dicentem: *Hic est Filius meus dilectus*, &, *Eructavit cor meum Verbum bonum;* ausit dicere, Verbum quod ex Dei corde progressum est, ex non-exstantibus factum est, aut, Filius creata res est, non propria loquentis proles? Ac rursum, quis si eum quem Dominum & Salvatorem esse credit, audiat dicentem: *Ego in Patre, & Pater in me*, &, *Ego & Pater unum sumus*, ea dividere conetur, quæ ille conjunxit, & indivisa conservavit?

[Margin: Joan. 1. — Psal. 44. 1. — Joan. c. 1. — 1. Cor. 8. 6. — Coloss. 1. 16. — Mat. 3. 17. — Psal. 44. 1. — Joan. 14. 11. & 10. 30.]

3. Hæc igitur cum & ipsi animadvertant, rebus suis diffidentes, piis viris confictas adscribunt sententias. Atqui magis decuit eos omnium inopes, & advertentes se interrogatos passim hæsitare, ac hianti ore obmutescere, sententiam commutare, potiusque sese avertere a via erroris, quam homines quos ignorant inter suos recensere; ne ab iisdem confutati plus dedecoris referant. Verum illi fortasse ab hujusmodi dolis nunquam absistere volent, Caiphæ enim sociorumque hac in parte æmulatores sunt, a quibus etiam Christum abnegare didicerunt. Illi siquidem postquam tam multa tantaque Dominus ediderat opera, quibus palam faceret se Christum esse Filium Dei viventis, cum ab eo convicti omnia deinceps adversum Scripturas sentirent dicerentque, nec valerent argumenta quibus confutabantur vel paulisper obtueri, ad Patriarcham confugerunt dicentes: *Nos patrem habemus Abraham:* rati se ita posse stultitiam occultare suam. Sed nec illis quidquam ejusmodi verba profuere; neque hi Dionysium nominando, ejusdem criminis notam effugere valebunt. Nam

[Margin: Ariani Caiphæ & Judæorum æmulatores. — Joan. 8. 39.]

A 2. Εἰ μὲν οὖν θαῤῥοῦσιν οἷς φρονοῦσι καὶ λέγουσι, (1) προφερέτωσαν γυμνὴν τὴν αἵρεσιν, καὶ δεικνύτωσαν ἐξ αὐτῆς εἴ τινα νομίζουσιν ἢ ἐκ τῶν γραφῶν ἔχειν, ἢ κἂν ἀνθρώπινόν τινα λογισμὸν εὐσεβῆ πρὸς ἀπολογίαν· εἰ δὲ (2) μηδέν τι τοιοῦτον ἔχουσι, σιωπάτωσαν· οὐδαμόθεν γὰρ εὑρήσουσιν εἰ μὴ μᾶλλον ἔλεγχον καθ᾽ ἑαυτῶν· ἀπὸ μὲν τῶν γραφῶν, τοῦ μὲν Ἰωάννου λέγοντος· „ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λό„γος· ὃν οὗτοι λέγουσιν, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ· τοῦ „δὲ Δαβὶδ ψάλλοντος ἐκ προσώπου τοῦ πατρός· „ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν· ὃν οὗτοι „λέγουσι κατ᾽ ἐπίνοιαν εἶναι, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων (3) B „γεγενῆσθαι· εἶτα τοῦ μὲν Ἰωάννου πάλιν εὐαγγελι„ζομένου· ὅτι πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς „αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος· „εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι᾽ οὗ τὰ πάντα· καὶ „ἐν ἑτέροις, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα· „ποίαν παῤῥησίαν ἕξουσιν οὗτοι, καὶ οὐ μᾶλλον αἰσχύνην (4) ὀφλήσουσιν, ἐναντιούμενοι τοῖς τῶν ἁγίων ῥήμασιν, ὅταν λέγωσι ποίημα εἶναι τὸν τῶν πάντων δημιουργὸν, καὶ κτίσμα τοῦτον ἐν ᾧ τὰ κτίσματα γέγονε καὶ συνέστηκεν; οὐδὲ ἀνθρώπινος δέ τις αὐτοῖς λογισμὸς εὐσεβὴς εἰς ἀπολογίαν (5) περιλείπεται. τίς C γὰρ ἀνθρώπων, ἢ Ἕλλην, ἢ Βάρβαρος, ὃν ὁμολογεῖ θεὸν, τοῦτον ἐπιχειρήσει λέγειν κτίσμα, ἢ ὅτι οὐκ ἦν πρὶν γένηται; ἢ τίς ἀνθρώπων ἀκούσας παρὰ τούτου, ὃν ἐπίστευσε μόνον εἶναι θεὸν, λέγοντος· „οὗτός „ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός· καὶ, ἐξηρεύξατο ἡ καρ„δία μου λόγον ἀγαθὸν, „τολμήσει (6) κἂν εἰπεῖν, ὅτι ὁ ἐκ καρδίας τοῦ θεοῦ λόγος ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν; ἢ ὁ υἱὸς κτίσμα ἐστὶ, καὶ οὐκ ἴδιον τοῦ λέγοντος γέννημα; πάλιν δὲ τίς ἀκούων τούτου ὃν ἐπίστευσεν εἶναι κύριον καὶ σωτῆρα, λέγοντος· „ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, „καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν „ἐσμεν, „ἐπιχειρήσει διαιρεῖν ἃ ἐκεῖνος ἥνωσε καὶ D ἀμέριστα (7) τετήρηκε;

3. Ταῦτα γοῦν καὶ αὐτοὶ συνορῶντες, καὶ παῤῥησίαν οὐκ ἔχοντες ἐν τοῖς ἰδίοις, καταψεύδονται τῶν εὐσεβῶν. (8) ἀλλ᾽ ἔδει πάντων αὐτοὺς ἐρήμους ὄντας, καὶ συνορῶντας ἑαυτοὺς ἐν ταῖς ἐρωτήσεσι πανταχόθεν ἀποροῦντας καὶ χασμωμένους, μεταγινώσκειν μᾶλλον ἀποστραφέντας ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πλάνης, καὶ μὴ συναριθμεῖν ἑαυτοῖς οὓς οὐκ ἴσασιν, ἵνα μὴ καὶ παρ᾽ αὐτῶν ἐλεγχόμενοι πλείονα τὴν αἰσχύνην ἀπενέγκωνται. ἴσως δὲ τῆς τοιαύτης πανουργίας (9) οὐ θελήσουσιν ἀποστῆναί ποτε· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῶν περὶ Καϊάφαν ἐζήλωσαν, ὥσπερ καὶ τὸ ἀρνεῖσθαι τὸν Χρι- E στὸν παρ᾽ αὐτῶν μεμαθήκασι. καὶ γὰρ κἀκεῖνοι τοσαῦτα τοῦ κυρίου πεποιηκότος ἔργα, δι᾽ ὧν ἐγνώριζεν ἑαυτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχόμενοί τε παρ᾽ αὐτοῦ, πάντα παρὰ τὰς γραφὰς λοιπὸν καὶ φρονοῦντες καὶ λέγοντες, καὶ μὴ δυνάμενοι κἂν πρὸς τὸ βραχὺ πρὸς τοὺς κατ᾽ αὐτῶν ἐλέγχους ἀντιβλέπειν, εἰς τὸν πατριάρχην κατέφυγον, λέγοντες· „ἡμεῖς πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀ„βραάμ· „καὶ νομίζοντες ἐν τούτῳ δύνασθαι τὴν ἀλογίαν ἑαυτῶν ἐπικαλύπτειν. ἀλλ᾽ οὔτε ἐκεῖνοι τοῦτο λέγοντες ὤνησάν τι, οὔτε οὗτοι Διονύσιον ὀνομάζοντες φυγεῖν τὴν ὁμοίαν ἐκείνοις αἰτίαν δυνήσονται·

(1) Taurin. & Colbert. soli, προσφερέτωσαν.
(2) Editi, οἱ δὲ καὶ μηδέν. Sed in Reg. Taur. Colb. & Fr. I. καὶ deest. Paulopost Colb. μᾶλλον ἐλέγχους. Mox Taurin. Colb. Jes. & Fr. I. ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν.
(3) Taurin. Colb. γεγεννῆσθαι, minus recte.
(4) Sic Reg. Basil. & edit. Commel. Edit. vero Parisiensis & Colon. ὀφλήσουσι. Taurin. Colb. Jes. Fr. I. ὀφείλουσιν.
(5) Taurin. Colb. Jes. παραλείπεται. Paulopost Fr. I. ἐπιχειρήσοι.
(6) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. I. κἂν εἰπεῖν. Editi ἄν.
(7) Taurin. Colb. Jes. ἀμέριστα πεποίηκε.
(8) Taurin. ἀλλ᾽ ἐπειδὰν τούτων αὐτούς. Colb. ἐπειδὰν δὲ τούτων αὐτούς. Infra Edit. Paris. & Colon. χασμωμένους. Edit. vero Commelin. cum omnibus mss. χασμωμένους. Ibidem Taurin. & Colbert. μεταγινώσκειν ἐχρῆν μᾶλλον.

(9) Taurin. Colb. Jes. Fr. I. οὐ θέλουσι. Mox Colb. Καίφαν. Ibidem post ὥσπερ καὶ in Colbert. τὸ deest. Paulopost edit. Paris. & Colon. ἐγνώριζον αὐτόν. Edit. Commel. & omnes mss. ἐγνώριζεν ἑαυτὸν, recte, excepto Felckmanni 3. anonymo, qui totum hunc locum sic habet, καὶ γὰρ οἱ πάλαι Ἰουδαῖοι τοσαῦτα τοῦ κυρίου πεποιηκότος ἔργων (lege ἔργα) δι᾽ ὧν ἐγνώριζον αὐτὸν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχόμενος (lege ἐλεγχόμενοι) παρ᾽ αὐτοῦ καὶ μὴ δυνάμενοι πρὸς τοὺς ἐλέγχους ἀντ. qui codex hic incipit, nam initio mutilus est.
Mox idem κατέφυγον. Paulopost in Taurin. & Felckm. 3. anon. καὶ ante νομίζοντες deest. Ibidem Taurin. Colb. Jes. & Felckm. 3. anon. τὴν ἀλογίαν ἑαυτῶν. Editi & Reg. ἀλογίαν αὐτῶν. Mox Colb. & Fr. I. λέγοντες ἤνυσάν τι. Ibidem Taur. Colbert. Jes. οὔτε αὐτοί. Felckm. vero 3. anon. οὔτε οἱ νῦν Ἰουδαῖοι Διονύσιον ὀνομάζοντες φυγεῖν τὴν, &c.

νήσονται· καὶ γὰρ κἀκείνους ἐφ' οἷς παρηνόμουν ἤλεγξεν ὁ κύριος λέγων· „ τοῦτο Ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησε· „ καὶ τούτους ἀσεβοῦντας καὶ ψευδομένους ἡ αὐτὴ πάλιν ἀλήθεια (1) διελέγξει· ὅτι τὰ Ἀρείου Διονύσιος ὁ ἐπίσκοπος οὔτ' ἐφρόνησεν, οὔτε τὴν ἀλήθειαν ἠγνόησεν· ἀλλὰ καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ νέοι νῦν παρὰ τοῦ πατρὸς ἑαυτῶν τοῦ διαβόλου τὴν Χριστομάχον (2) ἐκληρώσαντο μανίαν. μέγα μὲν οὖν τεκμήριον τοῦ μηδὲ τοῦτο λέγειν αὐτοὺς ἀληθές, ἀλλὰ τὸν ἄνδρα συκοφαντεῖν, ὅτι μήτε παρ' ἑτέρων ἐπισκόπων ἐπ' ἀσεβείᾳ καταγνωσθεὶς ἀπεβλήθη τῆς ἐπισκοπῆς, ὥσπερ οὗτοι τοῦ κλήρου, μήτε αὐτὸς ὡς αἵρεσιν ἐκδικῶν ἐξῆλθε τῆς ἐκκλησίας· ἀλλ' ἐν αὐτῇ κεκοίμηται καλῶς, καὶ ἡ μνήμη μέχρι νῦν αὐτοῦ μετὰ τῶν πατέρων ἐστὶ καὶ γέγραπται. εἰ γὰρ ἦν τὰ τούτων φρονήσας, ἢ περὶ ὧν ἔγραψε μὴ ἦν ἀπολογησάμενος, οὐκ ἦν ἀμφίβολον ὅτι πάντως τὰ αὐτὰ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἐπεπόνθει.

4. Καὶ ἤρκει μὲν ταῦτα πρὸς πᾶσαν κατάγνωσιν τῶν νέων Ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν κύριον (3) ἀρνουμένων, καὶ τοὺς πατέρας διαβαλλόντων, καὶ πάντας Χριστιανοὺς ἐπιχειρούντων ἀπατᾶν. ἐπειδὴ δὲ προφάσεις ἔχειν νομίζουσι τῆς εἰς τὸν ἐπίσκοπον διαβολῆς, μέρη τινὰ ἐπιστολῆς αὐτοῦ, φέρε, καὶ ταῦτα ἴδωμεν, ἵνα καὶ ἐκ τούτων αὐτῶν ἡ ματαιολογία δειχθῇ· καὶ (4) παύσωνται μὲν κἂν ὀψέποτε βλασφημοῦντες παρ' ἑαυτοῖς τὸν κύριον, ὁμολογήσωσι δὲ κἂν μετὰ τῶν στρατιωτῶν βλέποντες μαρτυροῦσαν τὴν κτίσιν, ὅτι ἀληθῶς (5) οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἐστι καὶ οὐκ ἔστι τῶν κτισμάτων. φασὶ τοίνυν ἐν ἐπιστολῇ τὸν μακάριον Διονύσιον εἰρηκέναι, „ ποίημα καὶ γενητὸν εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, μήτε δὲ φύσει ἴδιον, ἀλλὰ ξένον κατ' οὐσίαν αὐτὸν εἶναι „ τοῦ πατρός· ὥσπερ ἐστὶν ὁ γεωργὸς πρὸς τὴν ἄμπελον, καὶ ὁ ναυπηγὸς πρὸς τὸ σκάφος· καὶ γὰρ ὡς ποίημα ὤν, οὐκ ἦν πρὶν γένηται. „ (6) καὶ ἔγραψεν, ὁμολογοῦμεν καὶ ἡμεῖς εἶναι τοιαύτην ἐπιστολὴν αὐτοῦ· ἀλλ' ὥσπερ ταύτην ἔγραψεν, οὕτως καὶ ἑτέρας πλείστας ἐπιστολὰς ἔγραψε, καὶ ἔδει καὶ ταύταις ἐντυχεῖν αὐτούς· ἵνα ἐκ πασῶν, καὶ μὴ μόνης ἐκ τῆς μιᾶς ἡ πίστις (7) δειχθῇ τοῦ ἀνδρός. καὶ γὰρ καὶ ναυπηγοῦ πολλὰς τριήρεις κατασκευάσαντος, οὐκ ἐκ μιᾶς, ἀλλ' ἐκ πασῶν ἡ τούτου τέχνη κρίνεται. εἰ μὲν οὖν ἁπλῶς ὡς πίστιν ἐκτιθέμενος ἔγραψεν ἣν λέγουσιν ἐπιστολήν, ἢ ταύτην μόνην ἔγραψε, κατηγορείτωσαν ὡς βούλονται· κατηγορία γὰρ ἀληθῶς τὸ τοιοῦτον φρόνημα· εἰ δὲ καιροῦ καὶ προσώπου πρόφασις εἵλκυσεν αὐτὸν τοιαῦτα γράψαι· ἔγραψε δὲ πάλιν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπολογούμενος (8) περὶ ὧν ὑπωπτεύθη, ἔδει πάλιν αὐτοὺς μὴ ἀφέντας τὰ αἴτια, φθόνον ἐπάγειν τῷ ἀνδρὶ προπετῶς· ἵνα μὴ δόξωσι λεξείδια μὲν μόνον θηρᾶν, παραπέμπεσθαι δὲ τὴν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἀλήθειαν. καὶ γὰρ καὶ γεωργὸς τῶν αὐτῶν δένδρων ἄλλοτε ἄλλως ἐπιμελεῖται διὰ τὴν ὑποκειμένην τῆς γῆς ποιότητα· καὶ οὐ διὰ τοῦτο μέμψαιτο (9) ἄν τις αὐτόν, ὅτι τοῦτο μὲν τέμνει, ἐκεῖνο δὲ ἐγκεντρίζει, καὶ τοῦτο μὲν φυτεύει, ἕτερον δὲ ἐκτίλλει· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον μαθὼν τὴν αἰτίαν, θαυμάσει τὸ ποικίλον αὐτοῦ τῆς ἐπιστήμης. οὐκοῦν εἰ μὴ παρέργως

& illos ex ipſis ſuis ſceleribus coarguit Dominus, his verbis: *Hoc Abraham non fecit*: & hos rurſum impietatis mendaciique ipſa veritas convincet, oſtendetque Dionyſium epiſcopum nec eadem quæ Arius ſenſiſſe, nec ignoraſſe veritatem. Sed cum antiqui illi, tum novi iſti Judæi, a patre ſuo diabolo hujuſmodi in Chriſtum furorem hereditate accepere. Magni certe argumenti eſt in hoc illos vere non dicere, ſed virum calumniari, quod nec ille unquam ab aliis Epiſcopis deprehenſæ impietatis damnatus, Epiſcopatu pulſus ſit, ut illi e Clero ejecti ſunt: neque hæreſis propugnandæ cauſa ſeceſſerit ab Eccleſia; ſed in illa pie obdormierit, ejuſque memoria hactenus cum Patribus celebrata & una in album relata ſit. Si enim eadem, quæ illi, ſenſiſſet, aut ſi ſcriptorum ſuorum rationem non reddidiſſet, minime dubium quin eadem fuiſſet qua illi pœna plectendus.

Joan. 8. 40.

Dionyſii memoria cum Patribus in album relata.

4. Et hæc quidem ſatis erant ad integram novorum Judæorum confutationem, qui Dominum abnegant, Patres calumniantur, omneſque Chriſtianos decipere conantur. Ceterum quia occaſiones calumniandi Epiſcopi ex quibuſdam ejus epiſtolæ partibus ſe habere arbitrantur, age & illas inſpiciamus; ut inde eorum vaniloquentia commonſtretur, utque vel ſero tandem blaſphemandi Dominum finem faciant, & cum militibus ſaltem, conſpecto creaturarum teſtimonio fateantur vere hunc eſſe Filium Dei, & non creaturam. Ajunt igitur beatæ memoriæ Dionyſium in epiſtola ſua dixiſſe, „ opus, „ & rem factam eſſe Filium Dei, non natura pro- „ prium, ſed alienum a Patre ſecundum ſubſtantiam, „ qualis eſt agricola a vite, & faber a ſcapha: etenim „ cum ſit res facta, non erat antequam fieret. „ Etiam ſcripſit: ejuſmodi illius epiſtolam eſſe & nos ultro fatemur. Sed ut hanc ſcripſit, ita & alias plurimas conſcripſit epiſtolas, quas etiam ab illis lectas oportuit: ut ex omnibus, non ex unica duntaxat explorata viri fides eſſet. Fabri namque peritia, qui multas triremes exſtruxit, non ex unica, ſed ex omnibus ſimul æſtimanda. Si igitur ſimpliciter ut fidem ſuam exponens, hanc, quam dicunt, ſcripſit epiſtolam: aut ſi hanc unam ſcripſit, accuſent eum pro libidine; verum quippe eo caſu ſuppetit accuſandi argumentum. Quod ſi temporis & perſonæ ratio eum ad talia ſcribenda compulit, aliaſque poſtmodum ſcripſit epiſtolas ad eam ſuſpicionem amovendam; non decuit, omiſſis ſcribendi cauſis, viro temere invidiam conflare; ut ne videantur nil niſi voculas aucupari, veritatem autem quæ in aliis epiſtolis ſeſe prodit prætermittere. Nam & agricola ejuſdem generis arbores alias alio modo pro præſentis ſoli ratione colit; nec quis illum eo nomine arguet, quod hanc amputet, illi vero ſurculum inſerat, iſtam plantet, aliam evellat; ſed potius cum cauſam didicerit, variam hominis peritiam mirabitur. Itaque niſi obiter

Dionyſii dicta quæ Arianæ hæreſi ſpecie tantum favebant.

(1) Felckm. 3. anon. διελέγχει ſolus. Infra poſt ἠγνόησεν· ἀλλὰ Felck. 3. anon. deficit.

(2) Taurin. Colb. Jeſ. ἐκληρονόμησαν. Paulopoſt Taurin. Colb. Fr. I. ἀλλὰ καὶ τόν. Mox Colb. ὅτε μήτε. Poſt καταγνωσθεὶς, hæc ἀπεβλήθη τῆς ἐπισκοπῆς ὥσπερ οὗτοι τοῦ κλήρου, quæ in editis deerant, in Reg. Taurin. Colb. Jeſ. & Fr. I. habentur: ſed in hoc ultimo ὑπεβλήθη mendoſe legitur. Mox Taurin. & Colbert. ἐξῆλθε τὴν ἐκκλησίαν.

(3) Sic Reg. Taurin. Colb. Jeſ. Fr. I. Editi vero ἀρνησαμένων.

(4) Reg. Taurin. παύσονται.

(5) Sic Reg. Taurin. Colbert. Fr. I. Editi vero οὗτος υἱὸς, omiſſo articulo. Paulopoſt edit. Pariſ. Colon. & Felckm. 3. anon. qui hic reſumit, poſt τοίνυν habent οἱ ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας. quæ verba, cum deſint in omnibus aliis codicibus & in edit. Commelin. expunximus. Ibidem Reg. Taurin. Jeſ. Fr. I. μακαρίτην. Alii cum editis μακάριον. Mox Taurin. & Colb. γεννητόν. Felck. 3. anon. γέννημα, perperam. Ibid. in Taurin. Colb. & Fr. I. δὲ poſt μήτε deeſt. Paulopoſt Reg. Taurin. Colb. Jeſ. Felck. 3. anon. κατ' οὐσίαν αὐτόν. Sed αὐτὸν deerat in editis.

(6) Sic Reg. & Taurin. & ita habuiſſe videntur Baſil. & Fr. I. licet Felckm. memoria lapſus eamdem ex iis codicibus notet lectionem, quæ in edit. Commeliniana. Editi καὶ ἔγραψεν. Felckmanni vero 3. anon. totum hunc locum ſic habet, πρὶν γένηται τοῦτο μαθὼν Διονύσιος· αὐτὸς γὰρ εἶχε μέμψιν. ἀλλ' ὥσπερ ταύτην. Nimirum verba quædam inferius poſita imperite huc tranſtulit. Infra Felck. 3. anon. ἑτέρας ἄλλας . . . καὶ δεῖ καὶ ταύταις. Mox idem καὶ μὴ μόνον.

(7) Taurin. Colb. Jeſ. Fr. I. ἡ πίστις γνωσθῇ. Felck. 3. anon. γνωρισθῇ. Infra idem ἡ τούτου τέχνη γνωρίζεται. Paulopoſt idem ἢ μόνον ταύτην.

(8) Felck. 3. anon. περὶ ὧν ὑπωπτεύθη, τί καινόν; καὶ γὰρ καὶ γεωργός· omiſſis intermediis.

(9) Felckm. 3. anon. ἄν τις αὐτόν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, omiſſis interpoſitis. Infra poſt ποικίλον deeſt αὐτοῦ in Taurin. Colb. Jeſ. Fr. I. & Felck. 3. anon. qui poſtremus ſic habet, τὸ πολυποίκιλον τῆς ἐπιστήμης ἐκ παντοπόλει, omiſſis multis de more. Mox Reg. Taurin. Jeſ. Fr. I. τοῖς γράμμασιν. Editi vero τοῖς συγγράμμασι.

ejus scripta legerint, epistolæ argumentum indicent mihi: hinc enim eorum calumnia propositique pravitas comperta erit. Ceterum quia vel ignorant, vel indicare erubescunt, nos enarrare necessum est.

Historia Dionysii quæ Arianorum calumniæ occasio fuit, gesta anno 263.

5. In Pentapoli superioris Libyæ quidam Episcoporum tunc temporis cum Sabellio sentiebant, tantumque suis commentis invaluerant, ut vix ultra Filius Dei in Ecclesiis prædicaretur. Rei certior factus Dionysius, cui earum cura Ecclesiarum incumbebat, mittit, suadetque rei auctoribus ut a pravis opinionibus desistant. Quibus minime desistentibus, imo impudentius in impietate perseverantibus, necessitate pulsus est eorum impudentiam hac sua epistola coercere, humanaque Salvatoris ex Evangeliis exponere; ut cum audacius illi Filium negarent, & humana ejus Patri adscriberent; ostendens ipse non Patrem, sed Filium pro nobis hominem factum esse, imperitis illis persuaderet Patrem non esse Filium, eoque pacto homines ad veram Filii deitatem credendam, & ad Patris cognitionem sensim reduceret. Hoc est epistolæ argumentum, hæc viro causa fuit talia scribendi, eorum nempe occasione, qui tam impudenter volebant veram immutare fidem.

Ingens Dionysium inter & Arium dissimilitudo.

6. Quid igitur similitudinis habent Arii hæresis & Dionysii sententia? vel quare Dionysius ut Arius citatur, tanta cum sit inter utrumque discrepantia? Ille namque Catholicæ Ecclesiæ magister est, hic novæ hæresis inventor extitit. Certe Arius pravæ suæ doctrinæ exponendæ causa Thaliam conscripsit effeminatis ac ridiculis modis, Ægyptium nempe Sotadem imitatus. At Dionysius alias quidem scripsit epistolas, sed quibus injectas suspiciones levaret, ac eum recte sentire compertum est. Qui si secum in scriptis suis diffidet, ne trahant eum ad sui consortium, neque enim hac in parte fide dignus erit. Sin cum scripsisset ad Ammonium epistolam, in suspicionemque venisset, deinde illius levandæ causa sese purgaverit, ac post defensionem sententiam non mutarit, palam est illum, quæ suspecta fuere, per quandam dispensationem conscripsisse: scripta vero ac gesta quæ ad negotiorum rationem sunt dispensata, non oportet maligne interpretari, aut ad suam quemque libidinem detorquere. Nam medicus plerumque ea remedia quæ aliquibus congrua non videntur, quibusdam vulneribus, ut consentaneum esse novit, adhibet: non alium quam curandi scopum habens. Prudentis itidem præceptoris est, omnia ad discipulorum ingenium temperare docereque, donec eos ad perfectionis viam traduxerit.

7. Quod si eo solum nomine beatæ memoriæ virum criminantur, quod ita scripserit (argumenta quippe quæ Ariani ab ipso mutuantur vere criminationes sunt) quid facturi, quæso, sunt, si audiant magnos & beatos Apostolos loquentes in Actibus, Petrum quidem his verbis: *Viri Israelitæ, audite verba hæc: Jesum Nazarenum virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus & prodigiis & signis, quæ fecit Deus per illum in media vestri, sicut & vos scitis: hunc definito consilio & præscientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes*

Act. 2. 22.

Apostoli de Jesu quandoque ut de homine loquuntur.

A ἐνέτυχον τοῖς γράμμασιν, εἰπάτωσαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐπιστολῆς· οὕτω γὰρ αὐτῶν ἥ τε συκοφαντία καὶ ἡ πονηρία τῆς προαιρέσεως δειχθήσεται. ἐπειδὴ δὲ ἢ οὐκ ἴσασιν, ἢ αἰσχύνονται, (1) λέγειν ἀναγκαῖον ἡμᾶς.

5. Ἐν Πενταπόλει τῆς ἄνω Λιβύης τηνικαῦτά τινες τῶν ἐπισκόπων ἐφρόνησαν τὰ Σαβελλίου· καὶ τοσοῦτον ἴσχυσαν ταῖς (2) ἐπινοίαις, ὡς ὀλίγου δεῖν μηκέτι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κηρύττεσθαι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. τοῦτο μαθὼν Διονύσιος, αὐτὸς γὰρ εἶχε τὴν μέριμναν (3) τῶν ἐκκλησιῶν ἐκείνων, πέμπει καὶ συμβουλεύει τοῖς αἰτίοις παύσασθαι τῆς κακοδοξίας· ὡς δὲ οὐκ ἐπαύοντο, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀναιδέστερον ἠσέβουν, ἠναγκάσθη πρὸς τὴν ἀναίδειαν ἐκείνων γράψαι τὴν B τοιαύτην ἐπιστολὴν, καὶ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ σωτῆρος ἐκ τῶν εὐαγγελίων παραθέσθαι· ἵν' ἐπειδὴ τολμηρότερον ἐκεῖνοι τὸν υἱὸν ἠρνοῦντο καὶ τὰ ἀνθρώπινα αὐτοῦ τῷ πατρὶ ἀνετίθεσαν, (4) οὕτως οὗτος δείξας ὅτι οὐχ ὁ πατὴρ, ἀλλ' ὁ υἱός ἐστιν ὁ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἄνθρωπος, πείσῃ τοὺς ἀμαθεῖς μὴ εἶναι τὸν πατέρα υἱόν. καὶ οὕτως λοιπὸν κατ' ὀλίγον ἐκείνους εἰς τὴν ἀληθινὴν ἀναγάγῃ θεότητα τοῦ (5) υἱοῦ, καὶ τὴν γνῶσιν τὴν περὶ τοῦ πατρός. αὕτη τῆς ἐπιστολῆς ἡ ὑπόθεσις, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν οὕτως ἔγραψε καὶ αὐτὸς, διὰ τοὺς οὕτως (6) ἀναισχύντως θελήσαντας μεταθεῖναι τὴν τῆς ἀληθείας πίστιν.

C 6. Τί τοίνυν ὅμοιον ἡ Ἀρείου αἵρεσις καὶ ἡ Διονυσίου διάνοια; ἢ διατί Διονύσιος (7) ὡς Ἄρειος ὀνομάζεται, πολλῆς οὔσης αὐτῶν τῆς διαφορᾶς; ὁ μὲν γὰρ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας διδάσκαλός ἐστιν· ὁ δὲ καινῆς αἱρέσεως ἐφευρετὴς γέγονε. καὶ ὁ μὲν Ἄρειος τὴν ἰδίαν κακοδοξίαν ἐκτιθέμενος, ἔγραψε (8) Θαλείαν ἐκτεθηλυμένοις καὶ γελοίοις ἤθεσι, κατὰ τὸν Αἰγύπτιον (9) Σωτάδην. ὁ δὲ Διονύσιος ἔγραψε μὲν καὶ ἄλλας ἐπιστολὰς, ἀπελογήσατο δὲ καὶ περὶ ὧν ὑπωπτεύθη, καὶ ἐφάνη φρονῶν ὀρθῶς. εἰ μὲν οὖν ἐναντία ἑαυτῷ γράφει, μὴ ἑλκέτωσαν αὐτὸν πρὸς ἑαυτοὺς, οὐ γὰρ ἀξιόπιστος κατὰ τοῦτο. εἰ δὲ γράψας τὴν πρὸς D (10) Ἀμμώνιον ἐπιστολὴν, ὑπωπτεύθη καὶ ἀπελογήσατο θεραπεύων τὰ πρῶτα, ἀπολογησάμενός τε οὐ μεταβέβληται, δῆλον ἂν εἴη ὅτι καὶ τὰ ὑποπτευθέντα κατ' οἰκονομίαν ἔγραψεν· οὐ δεῖ δὲ τὰ κατ' οἰκονομίαν γραφόμενα καὶ γινόμενα, ταῦτα κακοτρόπως δέχεσθαι, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν (11) ἕλκειν ἕκαστον βούλησιν. καὶ γὰρ καὶ ἰατρὸς πολλάκις τὰ δοκοῦντά τισι μὴ εἶναι κατάλληλα, ταῦτα τοῖς ὑποκειμένοις τραύμασιν, ὡς οἶδεν αὐτὸς, (12) ἐπιτίθησιν, οὐδὲν ἕτερον ἢ πρὸς τὴν ὑγίειαν ἔχων τὸν σκοπόν· καὶ διδασκάλου δὲ φρονίμου τρόπος οὗτος, πρὸς τὰ τῶν διδασκομένων ἤθη διατίθεσθαι καὶ λαλεῖν, ἕως ἂν αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς E τελειότητος μεταγάγῃ.

7. Εἰ δὲ ὅτι μόνον ἔγραψεν (13) οὕτως ὁ μακαρίτης, αἰτιῶνται αὐτόν· αἱ γὰρ τῶν Ἀρειανῶν ὑπὲρ αὐτοῦ προφάσεις αἰτίαι κατ' αὐτῶν τυγχάνουσι· τί ποιήσουσιν ἀκούοντες καὶ τῶν μεγάλων καὶ μακαρίων Ἀποστόλων ἐν ταῖς πράξεσι, τοῦ μὲν Πέτρου λέγοντος· „ ἄνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε „ τοὺς λόγους τούτους. Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα „ ἀποδεδειγμένον ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς ἡμᾶς, δυνάμεσι, καὶ „ τέρασι, καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησεν ὁ θεὸς δι' αὐτοῦ ἐν μέσῳ „ ὑμῶν, καθὼς οἴδατε. τοῦτον τῇ ὡρισμένῃ βουλῇ καὶ προ- „ γνώσει (14) τοῦ θεοῦ, ἔκδοτον διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπή- „ ξαντες

(1) Sic Reg. & editi: sed Taurin. Jes. & Fr. I. λέγειν, ἀναγκαῖον ἡμᾶς εἰπεῖν.

(2) Taurin. Colb. Jes. Fr. I. & Felckm. 3. anon. κακονοίαις. Sed editi, & codices Reg. & Basil. ἐπινοίαις, quos sequi visum est, quia aliis præstant.

(3) Taurin. Colb. Jes. Fr. I. & Felckm. 3. anon. καὶ habent ante τῶν ἐκκλησιῶν. Infra Taurin. Colb. Jes. ἀλλὰ μᾶλλον, omisso καὶ. Ibidem Felckm. 3. anon. ἀναιδέστερον διετέθησαν, ἠναγκάσθη.

(4) οὕτως deest in Felckm. 3. anon.

(5) Taurin. Colb. Jes. τοῦ Χριστοῦ. Reg. cum editis & Felckmanni codicibus τοῦ υἱοῦ, præter 3. anon. qui habet τοῦ λόγου.

(6) Taurin. & Jes. ἀναισχύντους.

(7) Felck. 3. anon. ὡς Ἀρειανὸς νομίζεται. Mox Taurin. & Jes. οὔσης αὐτῷ. Infra τὴν οἰκείαν κακοδοξίαν. Taurin. Colb. Jes.

(8) Reg. & edit. Commel. cum quibusdam Felckmanni Θαλίαν. Alii Θαλείαν. Felckm. vero 3. anon. ἔγραψε λίαν ἐκτεθηλυμένοις καὶ γελοίοις ἄισμασι.

(9) Reg. & edit. Commel. Σωσάτην. Alii cum edit. Paris. Σωτάδην. Ibid. Felck. 3. anon. ὁ μὲν τοι Διονύσιος ἔγραψε καί. Paulopost Taurin. & Colb. καὶ δι' ὧν. ubi alii cum editis, καὶ περὶ ὧν.

(10) Felck. 3. anon. Ἀμμωνιανόν.

(11) Colb. & Fr. I. τρέπειν ἕκαστον. Mox Felck. 3. anon. δοκοῦντα εἶναί τισι ἀκατάλληλα, eadem omnino sententia.

(12) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Felckm. 3. anon. Editi minus recte ὑποτίθησι.

(13) Felck. 3. anon. οὕτος ὁ μακάριος. Paulopost idem κατ' αὐτοῦ γεγόνασι. Et hic deficit codex iste.

(14) τοῦ in editis desideratur: sed legitur in omnibus codicibus & in Græco Scripturæ textu. Ibidem Taurin. Jes. & Græcus Scripturæ textus, διὰ χειρῶν, alii & editi διὰ χειρός.

„ ξαντες ἀνείλατε. καὶ πάλιν, ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ
„ τοῦ Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὃν ὁ θεὸς ἤγειρεν ἐκ
„ νεκρῶν, ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὑγιής.
„ Τοῦ δὲ Παύλου ἐξηγουμένου ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς (1) Πισι-
„ δίας· ὅτι μεταστήσας ὁ θεὸς τὸν Σαοὺλ, ἤγειρε τὸν Δαβὶδ
„ εἰς βασιλέα, ᾧ καὶ εἶπε μαρτυρήσας· εὗρον Δαβὶδ τὸν τοῦ
„ Ἰεσσαὶ (2) ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει τὰ
„ θελήματά μου. τούτου ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ᾽ ἐπαγ-
„ γελίαν ἤγαγε τῷ Ἰσραὴλ σωτῆρα Ἰησοῦν. καὶ πάλιν ἐν
„ ταῖς Ἀθήναις· τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν
„ ὁ θεὸς, τὰ νῦν (3) παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις, πάν-
„ τας πανταχοῦ μετανοεῖν· καθότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ᾗ
„ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ
„ ᾧ ὥρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ
„ νεκρῶν. ἢ Στεφάνου τοῦ (4) μεγάλου μάρτυρος ὅ-
„ ταν λέγῃ· ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς διηνοιγμένους, καὶ
„ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ θεοῦ. „ ὥρα
(5) γὰρ λοιπὸν αὐτοὺς καὶ νῦν ἀποθρασύνεσθαι καὶ λέγειν·
οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἀτόλμητον· ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι
τὰ Ἀρείου ἐφρόνουν· ἄνθρωπον γὰρ (6) ἀπὸ Ναζα-
ρὲτ, καὶ παθητὸν τὸν Χριστὸν ἀπαγγέλλουσιν.

8. Ἐκείνων τοίνυν τοιαῦτα φανταζομένων, ἆρ᾽ ἐπειδὴ
τοῖς (7) ῥήμασι τούτοις ἐχρήσαντο, μόνον ἄνθρωπον ᾔδει-
σαν τὸν Χριστὸν οἱ ἀπόστολοι, καὶ πλέον οὐδέν; μὴ γένοιτο·
οὐκ ἔστιν οὐδὲ εἰς νοῦν τοῦτο λαβεῖν ποτε· ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ὡς
ἀρχιτέκτονες σοφοὶ καὶ οἰκονόμοι μυστηρίων (8) τοῦ θεοῦ πε-
ποιήκασι· καὶ τὴν αἰτίαν ἔχουσιν εὔλογον· ἐπειδὴ γὰρ οἱ τότε
Ἰουδαῖοι, πλανηθέντες (9) τε καὶ πλανήσαντες Ἕλληνας
ἐνόμιζον τὸν Χριστὸν ψιλὸν ἄνθρωπον μόνον, ἐκ σπέρμα-
τος Δαβὶδ ἔρχεσθαι, καθ᾽ ὁμοιότητα τῶν (10) ἐκ τοῦ Δα-
βὶδ ἄλλων γενομένων τέκνων· οὔτε δὲ θεὸν αὐτὸν, οὐδὲ ὅτι ὁ
λόγος σὰρξ ἐγένετο ἐπίστευον. τούτου ἕνεκα μετὰ πολλῆς τῆς
συνέσεως οἱ μακάριοι Ἀπόστολοι, τὰ ἀνθρώπινα τοῦ σω-
τῆρος πρῶτον ἐξηγοῦντο τοῖς Ἰουδαίοις· (11) ἵν᾽ ὅλως
πείσαντες αὐτοὺς ἐκ τῶν φαινομένων καὶ γενομένων σημείων ἐ-
ληλυθέναι τὸν Χριστὸν, λοιπὸν καὶ εἰς τὴν περὶ τῆς θεότητος
(12) αὐτοῦ πίστιν αὐτοὺς ἀναγάγωσι· δεικνύντες, ὅτι τὰ γε-
νόμενα ἔργα οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου, ἀλλὰ θεοῦ. ἀμέλει Πέτρος
ὁ λέγων, ἄνδρα παθητὸν τὸν Χριστὸν, εὐθὺς (13) συνῆ-
πτεν· οὗτος ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἐστιν. ἐν δὲ τῷ εὐαγγελίῳ ὁ-
μολογεῖ· σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος. ἐν δὲ τῇ
ἐπιστολῇ φησιν αὐτὸν ἐπίσκοπον ψυχῶν, καὶ κύριον ἑαυτοῦ
τε καὶ ἀγγέλων (14) καὶ δυνάμεων εἶναι. πάλιν τε Παῦλος
ὁ λέγων, ἄνδρα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ εἶναι τὸν Χρι-
„ στὸν, οὗτος ἐπέστελλεν Ἑβραίοις μὲν, ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς
„ δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· Φιλιππησίοις
„ δὲ, ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ
„ εἶναι ἴσα θεῷ. „ τὸ δὲ λέγειν ἀρχηγὸν (15) τῆς ζωῆς,
καὶ υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ χαρακτῆρα, καὶ ἴσα
θεῷ, καὶ κύριον, καὶ ἐπίσκοπον ψυχῶν, (16) τί ἂν εἴη
ἕτερον, ἢ ὅτι ἐν σώματι λόγος ἦν θεοῦ, δι᾽ οὗ τὰ πάν-
τα ἐγένετο, καὶ ἔστιν ἀδιαίρετος τοῦ πατρὸς, ὡς ἔστι
τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς;

9. Καὶ Διονύσιος τοίνυν παρὰ τῶν ἀποστόλων τοῦ-
το μαθὼν πεποίηκεν· ἐπειδὴ γὰρ εἷρπεν ἡ Σαβελλίου
αἵρεσις, ἠναγκάσθη τὴν τοιαύτην, καθὰ προεῖπον,
ἐπιστολὴν γράψαι, καὶ τὰ ἀνθρωπίνως καὶ εὐτελῶς περὶ

A *interemiſtis*. Et rurſum: *In nomine Jeſu Chriſti Nazareni, quem vos crucifixiſtis, quem Deus ſuſcitavit a mortuis, in hoc iſte ſanus coram vobis adſtat*. Paulum vero Antiochiæ in Piſidia hæc narrantem: *Amoto Saule Deus ſuſcitavit illis David in Regem, cui teſtimonium perhibens dixit: Inveni David filium Jeſſe, virum ſecundum cor meum, qui faciet voluntates meas. Hujus Deus ex ſemine ſecundum promiſſionem, eduxit Iſraeli Salvatorem Jeſum*. Et rurſus Athenis: *Et tempora quidem hujus ignorantiæ deſpiciens Deus, nunc annunciat hominibus, ut omnes ubique pœnitentiam agant, eo quod ſtatuit diem in quo judicaturus eſt orbem in æquitate,* B *in viro in quo ſtatuit, fidem præbens omnibus, ſuſcitans eum a mortuis*. Aut ſi magnum illum martyrem Stephanum audiant dicentem: *Ecce video cælos apertos, & filium hominis ſtantem a dextris Dei*. Reſtat ut jam audacius inſurgant dicantque (nihil enim illis inauſum) etiam ipſos Apoſtolos cum Ario ſenſiſſe, quandoquidem Chriſtum, hominem Nazareth oriundum, & paſſibilem eſſe prædicant.

Act. 4. 10.
Act. 13. 22.
Act. 17. 30.
Act. 7. 55.

8. Hæc illis ita ſomniantibus; num quia Apoſtoli his verbis ſunt uſi, ideo Chriſtum exiſtimarunt homi- C nem duntaxat eſſe, & nihil præterea? Abſit. Id ne in mentem quidem cadat. Sed illi ut architecti periti, & diſpenſatores myſteriorum Dei, non abſque legitima cauſa, rem ita temperarunt. Judæi namque illius temporis, cum errarent atque Ethnicos in errorem inducerent, rati Jeſum hominem duntaxat eſſe, ex ſemine David oriundum, perinde ac ceteros Davidis filios; non Deum illum, neque Verbum carnem factum eſſe credebant. Quapropter beati Apoſtoli, prudenti admodum conſilio, primum humana Salvatoris Judæis enarravere; ut eos ex editis conſpicuiſque miraculis, jam adveniſſe Chriſtum plane perſuaſos, hinc D ad credendam ejus divinitatem deducerent, demonſtrando, opera quæ edita fuerant, non hominis, ſed Dei eſſe. Certe Petrus cum dixiſſet virum paſſibilem Chriſtum eſſe, illico ſubjunxit: *Hic auctor vitæ eſt*. Ipſeque in Euangelio confitetur: *Tu es Chriſtus filius Dei vivi*. Et in epiſtola ſua ait ipſum, Epiſcopum animarum, atque Dominum ſuum necnon Angelorum & Poteſtatum eſſe. Paulus item, qui ait Chriſtum eſſe virum ex ſemine David, in epiſtola ad Hebræos hæc habet: *Qui cum ſit ſplendor gloriæ & figura ſubſtantiæ ejus*: ad Philippenſes vero: *Qui cum in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo*. E Hæc porro, auctor vitæ, Filius Dei, ſplendor, figura, æqualis Deo, Dominus, Epiſcopus animarum, quid aliud ſibi velint, quam in corpore fuiſſe Verbum Dei, per quod omnia facta ſunt, illudque indiviſum eſſe a Patre, quemadmodum ſplendor a luce?

Quare Apoſtoli humanitatem Chriſti Judæis enarrabant.
Act. 3. 15.
Mat. 16. 16.
Hebr. 1. 3.
Philip. 2. 6.

9. Idipſum egit Dionyſius ab Apoſtolis edoctus: cum enim jam irrepſiſſet Sabellii hæreſis, coactus eſt hujuſmodi epiſtolam, ut dixi, ſcribere, ac verba quæ humili & humano more de Sal-

(1) Taurin. & Fr. I. Πιστιδίας.
(2) ἄνδρα deeſt in Taurin. Col. Jeſ. Sed in reliquis mſſ. in omnibus editis, & in Græco Scripturæ textu habetur. Mox πάντας in Taurin. Jeſ. Fr. I. & in Græco Script. textu legitur; in reliquis mſſ. & in editis deſideratur.
(3) Sic omnes editi & Græcus Scripturæ textus. Reg. ἀπαγγέλλει, Taurin. Colb. Jeſ. ἐπαγγέλλει. Paulopoſt Reg. Taurin. Colb. Jeſ. ἐν ᾗ μέλλει. In editis ἐν deeſt.
(4) Editi τοῦ μεγάλου μάρτυρος. Reg. τοῦ μεγάλου μάρτυρος. Taurin. Colb. Jeſ. Fr. I. τοῦ μάρτυρος.
(5) γὰρ poſt ὥρα deeſt in Felck. 3. anon. qui hic denuo incipit. Mox Reg. Taurin. Colb. Fr. I. καὶ νῦν habent: ſed deeſt in editis & in reliquis mſſ.
(6) Editi γὰρ αὐτὸν ἀπὸ Ναζαρὲτ, ſed vox αὐτὸν quod deſit in Reg. Taur. & Colb. expuncta eſt. Ibidem Reg. ἀπὸ Ναζωραί.
(7) Felck. 3. anon. χρήμασι. Mox idem καὶ πλέον μηδέν.
(8) τοῦ in editis deeſt: ſed in Reg. Taurin. Colb. Jeſ. & Fr. I. legitur.
(9) τε deeſt in Taurin. Colb. Jeſ. Fr. I. In Reg. vero & in editis habetur.
(10) ἐκ deeſt in Felck. 3. anon. Mox poſt αὐτὸν Taurin. οὐθ᾽ ὅτι ὁ λόγος. Colb. οὐθ᾽ ὅτι λόγος. Artic. ὁ in omnibus aliis mſſ. præter Reg. legitur: in omnibus editis deſideratur.
(11) Felck. 3. anon. ἵν᾽ οὕτως.
(12) αὐτοῦ deeſt in Taurin.
(13) Taurin. Colb. Fr. I. συνῆπτεν. Jeſ. συνῆψεν. Reg. & editi συνῆπτεν. Mox Taurin. ὡμολόγει. Ibidem τοῦ ante ζῶντος in editis deeſt: in codicibus vero omnibus legitur.
(14) Felck. 3. anon. καὶ δαιμόνων.
(15) In Reg & in editis τῆς deeſt: ſed habetur in Taurin. Colb. Jeſ. & Felck. 3. anon. Mox Felck. 3. anon. ἴσον θεῷ.
(16) Taurin. Colb. Jeſ. Felck. 3. anon. τί ἂν ᾖ ἕτερον, qui ultimus ſequentia ſic habet: ἢ ὅτι ἐν σώματί ἐστι λόγος ὢν θεοῦ, &c. Mox idem διαιρετὸς τῷ πατρὶ ὡς ἔστι, mendoſe. Taurin. Colb. Jeſ. ante ὡς ἔστι habent καί.

Salvatore dicta ſunt, illis objicere; ut per humana illos abſterreret a dicendo, Filium eſſe Patrem, ſicque faciliorem illis viam ad doctrinam de Filii divinitate muniret; ubi in ſubſequentibus epiſtolis illum ex Scripturis ſacris appellaret Verbum, ſapientiam, virtutem, vaporem, & ſplendorem Patris. In epiſtolis itaque ad ſui defenſionem ſcriptis, palam de fide loquitur, pietatemque erga Chriſtum profitetur. Ut igitur Apoſtoli accuſandi non ſunt ob verba de Domini humanitate prolata; (nam Dominus homo factus eſt) quin potius admiratione digni ſunt ob prudentem diſpenſationem & doctrinam tempori accommodatam; ſic Dionyſius pro Ariano habendus non eſt, propter epiſtolam ad Euphranorem & Ammonium contra Sabellium ſcriptam. Tametſi enim humilibus verbis & exemplis eſt uſus, at illa ſunt ex Euangeliis depromta: adeſtque illi legitima hæc conſcribendi cauſa, Salvatoris ſcilicet in carne adventus, propter quem hæc & ſimilia ſcripta ſunt. Nam ut ipſe Verbum eſt Dei, ita poſtea, *Verbum caro factum eſt*. Et *in principio* quidem *erat Verbum*: Virgo autem circa conſummationem ſæculorum *in utero habuit*, Dominuſque homo factus eſt. Atque unus quidem eſt qui duabus illis ſententiis indicatur, nam, *Verbum caro factum eſt*. Quæ porro de divinitate & de humanitate ejus dicta ſunt, propriam & unicuique quo de agitur congruentem, habent interpretationem: ita ut qui humana Verbi ſcribit, ejus quoque divinitatem agnoſcat; & qui de divinitate loquitur, minime ſit ignarus eorum quæ ad carnalem ejus adventum ſpectant: ſed ut peritus & probus trapezita inter ſingula diſtinguens, in recta pietatis incedat via. Cum igitur eum lacrymantem dicit, probe novit, Dominum hominem factum quoad humanitatem lacrymas profundere; ut Deum vero, Lazarum a mortuis ſuſcitare: novit quoque illum eſurire corporaliter, ac divinitus ex quinque panibus quinque millia ſatiare: corpus itidem humanum in ſepulcro jacere novit, nec ignorat illud ipſum a Verbo, ut Dei corpus, ſuſcitari.

Cur Dionyſius Sabellianis verba quædam quæ humiliter de Chriſto ſonant, oppoſuit.

Matth. 1. 23.

10. Hæc ipſa docens Dionyſius, in epiſtola quidem ad Euphranorem & Ammonium, quæ de Salvatore ſecundum humanitatem dicta ſunt, refellendi Sabellii cauſa ſcripſit. Secundum humanitatem enim hæc de illo ſunt prolata: *Ego vitis, & pater meus agricola*: &, *fidelem ei qui fecit ipſum*, necnon illud: *creavit*, &, *tanto melior Angelis factus*. Nec ignorabat tamen illud: *Ego in Patre, & Pater in me*, &, *Qui videt me, videt & Patrem*: hæc enim illum novimus in aliis ſcripſiſſe epiſtolis: ubi dum iſta pertractat, humanitatem quoque Domini memorat. Sicut enim *cum in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo, ſed ſemetipſum exinanivit formam ſervi accipiens*, &, *cum eſſet dives, propter nos egenus factus eſt*; ſic cum verba de divinitate ejus dicta magnifica ſint & excelſa, e contrario humilia & egena ſunt quæ de carnali ejus adventu enarrantur. Quod autem hæc ipſa de humanitate Salvatoris dicta ſint, hinc animadvertere licet, quod agricola quoad ſubſtantiam a vite alienus ſit;

Joan. 15. 1. Hebr. 3. 2. Prov. 22. Hebr. 1. 4. Joan. 14. 10. Philipp. 2. 6. 2. Cor. 8. 9.

A τοῦ (1) σωτῆρος εἰρημένα ῥίψαι κατ' αὐτῶν· ἵνα τούτους ἀποχοινίσας διὰ τὰ ἀνθρώπινα, τοῦ μὴ λέγειν υἱὸν εἶναι τὸν πατέρα, εὐκολωτέραν αὐτοῖς κατασκευάσῃ τὴν περὶ τῆς θεότητος τοῦ υἱοῦ διδασκαλίαν, ὅταν αὐτὸν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἀπὸ τῶν γραφῶν λέγῃ, λόγον, σοφίαν, δύναμιν, ἀτμίδα, καὶ ἀπαύγασμα τοῦ πατρός. (2) ἐν γοῦν ταῖς ἐπιστολαῖς τῆς ἀπολογίας τοιαῦτα λέγων, παῤῥησιάζεται ἐν τῇ πίστει, καὶ τῇ εἰς Χριστὸν εὐσεβείᾳ. ὥσπερ οὖν οὐ κατηγορητέοι οἱ ἀπόστολοι διὰ τὰ ἀνθρώπινα ῥήματα περὶ τοῦ κυρίου· καὶ γὰρ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ κύριος· ἀλλὰ (3) καὶ μᾶλλον θαύματος ἄξιοι διὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν ἐν καιρῷ διδασκαλίαν·
B οὕτως (4) οὐκ Ἀρειανὸς ὁ Διονύσιος, διὰ τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον κατὰ Σαβελλίου ἐπιστολήν. εἰ γὰρ καὶ ταπεινοῖς ἐχρήσατο λόγοις καὶ παραδείγμασιν, ἀλλ' ἐκ τῶν εὐαγγελίων ἐστὶ καὶ ταῦτα· καὶ πρόφασιν ἔχει τούτων, τὴν τοῦ σωτῆρος ἔνσαρκον παρουσίαν, (5) δι' ἣν καὶ ταῦτα καὶ τὰ ὅμοια γέγραπται. καὶ γὰρ ὥσπερ λόγος ἐστὶ τοῦ θεοῦ, οὕτως μετὰ ταῦτα ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο· (6) καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ λόγος· ἡ δὲ παρθένος ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐν γαστρὶ ἔσχε, καὶ γέγονεν ὁ κύριος ἄνθρωπος. καὶ εἷς μέν ἐστιν ὁ ἐξ ἀμφοτέρων σημαινόμενος· ὁ γὰρ λόγος σὰρξ ἐγένετο. τὰ δὲ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ,
C καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως εἰρημένα ῥήματα, ἰδίαν καὶ κατάλληλον ἔχει πρὸς ἕκαστον τῶν λεγομένων (7) τὴν ἑρμηνείαν· καὶ ὁ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ λόγου γράφων, οἶδε καὶ τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ· καὶ ὁ περὶ τῆς θεότητος ἐξηγούμενος, οὐκ ἀγνοεῖ τὰ ἴδια (8) τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ· ἀλλ' ἕκαστον ὡς ἐπιστήμων καὶ δόκιμος τραπεζίτης διακρίνων, κατ' ὀρθὸν τῆς εὐσεβείας βαδιεῖται. ὅτε γοῦν αὐτὸν κλαίοντα λέγει, οἶδεν ὅτι ἄνθρωπος γενόμενος ὁ κύριος, δείκνυσι τὸ μὲν κλαίειν τοῦ ἀνθρωπίνου, ἐγείρει δὲ Λάζαρον ὡς θεός· καὶ πεινῶντα μὲν αὐτὸν καὶ διψῶντα οἶδε σω-
D ματικῶς, θεϊκῶς δὲ χορτάζοντα ἀπὸ πέντε ἄρτων πεντακισχιλίους· καὶ κείμενον μὲν οἶδεν ἐν μνημείῳ σῶμα ἀνθρώπινον, ἐγειρόμενον δὲ ὡς θεοῦ σῶμα παρ' αὐτοῦ (9) τοῦ λόγου.

10. Ταῦτα καὶ Διονύσιος διδάσκων, ἐν μὲν τῇ πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολῇ, περὶ τῶν ἀνθρωπίνως εἰρημένων περὶ τοῦ σωτῆρος διὰ Σαβέλλιον ἔγραψεν· ἀνθρωπίνως γάρ ἐστιν εἰρημένα περὶ αὐτοῦ τὸ, (10) ἐγὼ ἡ ἄμπελος, ὁ πατὴρ ὁ γεωργός· καὶ τὸ, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν· καὶ τὸ, ἔκτισε, καὶ, τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων. οὐκ ἠγνόει δὲ τὸ, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ τὸ, ὁ ἐμὲ ἑωρα-
E κὼς ἑώρακε τὸν πατέρα. ταῦτα γὰρ αὐτὸν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἔγνωμεν γράψαντα· καὶ γὰρ κἀκεῖ ταῦτα γράφων, ἐμνημόνευσε τῶν ἀνθρωπίνων τοῦ κυρίου. ὥσπερ γὰρ ἐν μορφῇ θεοῦ (11) ὢν, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών· καὶ πλούσιος ὢν, ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς· οὕτως ὄντων ὑψηλῶν καὶ πλουσίων τῶν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λόγων, εἰσὶ καὶ αἱ περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ, ταπειναὶ καὶ πτωχαὶ (12) λέξεις, ὅτι δὲ ἀνθρωπίνως εἴρηται ταῦτα περὶ τοῦ σωτῆρος, σκοπεῖν ἐντεῦθεν προσήκει· (13) ὁ μὲν γεωργὸς, ξένος ἐστὶ κατ' οὐσίαν τῆς ἀμπέλου, τὰ δὲ κλή-

(1) Taurin. Colb. Jeſ. πρ̄ς, id eſt, πατρός. prono quippe lapſu ex σρ̄ς i. σωτῆρος factum eſt πρ̄ς, πατρός. Mox Felck. 3. anon. ἵνα τοὺς τοιούτους ὁ ἀποσχοινίσας. Paulo poſt idem εὐκολώτερον.

(2) Felck. 3. anon. ἐν γὰρ ταῖς.

(3) καὶ deeſt in Taurin. Colb. Jeſ. Fr. I. In reliquis editis & mſſ. legitur. Mox οἰκονομίαν καὶ τήν. Sic Reg. Taurin. Colb. Jeſ. Fr. I. In editis καὶ deeſt.

(4) Felck. 3. anon. οὐκ Ἀρειανὸς Διονύσιος πρὸς Εὐσέβιον καὶ Σαμμωνᾶν (ſic hoc loco, ſupra tamen Ἀμμωνᾶν) κατὰ Σαβελλίου ἐπιστολὴν γράφων. οἱ γάρ. ſic ille mendoſe.

(5) Reg. ſolus δι' ὅν.

(6) Felck. 3. anon. poſt ἐγένετο, addit, καὶ ἐν ἡμῖν ἐσκήνωσε. Quod itidem paulo infra addit poſt ἐγένετο.

(7) Felck. 3. anon. τὴν σημασίαν, καὶ ὅτι ἀνθρώπινα.

(8) Reg. Taurin. Colb. Jeſ. quos ſequimur, τῆς ἐνσάρκου, ut infra legitur. Editi τῆς ἐν σαρκί. Mox δόκιμος τραπεζίτης. Clemens Alex. hunc locum ex Paulo adfert: Γίνεσθε δὲ δόκιμοι τραπεζῖται τὰ μὲν ἀποδοκιμάζοντες, τὸ δὲ καλὸν κατέχοντες. Sed hæc clauſula non jam exſtat apud Paulum, iiſdem ſaltem verbis expreſſa: legitur quidem Theſſ. 5. 21. πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλὸν κατέχετε. Sed illud δόκιμοι τραπεζῖται in nullis jam exemplaribus exſtat. Familiare tamen Athanaſio eſt, & antiquis Patribus, quorum alii ex Pauli epiſtolis, alii ex Euangelio illud deſumtum ajunt. Felck. 3. anon. διακρίνων τὴν εὐσέβειαν βαδιεῖται. Mox idem λέγει.

(9) Felch. 3. anon. τοῦ λόγου οὗ καὶ γέγονε σάρξ. Et hic rurſum deſinit.

(10) Jeſ. ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος.

(11) Taurin. Jeſ. Fr. I. ὢν ὁ κύριος οὐχ.

(12) Taurin. Colb. Jeſ. & Fr. I. quos ſequi viſum eſt. λέξεις. Reg. & editi διαλέξεις.

(13) Hic denuo reſumit Felck. 3. anon. qui paulopoſt ſic habet, τῆς ἀμπέλου τυγχάνοντι, καὶ μισεῖ. Mox idem αὐτά τε καί.

κλήματα, ὁμοούσια καὶ συγγενῆ, καὶ ἀδιαίρετα τῆς ἀμπέλου τυγχάνει ὄντα, καὶ μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν γένεσιν ταῦτά τε καὶ ἡ ἄμπελος. ἔστι δὲ, ὡς εἶπεν ὁ κύριος, αὐτὸς ἡ ἄμπελος, ἡμεῖς τὰ κλήματα. εἰ μὲν οὖν ὁμοούσιός ἐστιν ἡμῖν (1) ὁ υἱὸς, καὶ τὴν αὐτὴν ἡμῖν ἔχει γένεσιν, ἔστω κατὰ τοῦτο καὶ ὁ υἱὸς ἀλλότριος κατ' οὐσίαν τοῦ πατρὸς, ὥσπερ καὶ ἡ ἄμπελος τοῦ γεωργοῦ. εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶν ὁ υἱὸς, παρ' ὃ ἐσμεν ἡμεῖς· κἀκεῖνος μὲν λόγος τοῦ πατρὸς, ἡμεῖς δὲ ἐκ γῆς γεγόναμεν, καὶ τοῦ Ἀδάμ ἐσμεν ἔκγονοι, οὐκ ὀφείλει τὸ ῥητὸν εἰς τὴν θεότητα ἀναφέρεσθαι (2) τοῦ λόγου, ἀλλὰ λοιπὸν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ παρουσίαν· ἐπεὶ καὶ οὕτως εἴρηκεν ὁ σωτήρ· (3) ἐγώ ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα, ὁ πατὴρ ὁ γεωργός. ἡμεῖς γὰρ τοῦ κυρίου κατὰ τὸ σῶμα συγγενεῖς ἐσμεν· καὶ αὐτὸς διὰ τοῦτο εἶπεν, „ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς „μου.„ καὶ ὥσπερ ἐστὶ τὰ κλήματα ὁμοούσια τῆς ἀμπέλου, καὶ ἐξ αὐτῆς· οὕτως καὶ ἡμεῖς ὁμογενῆ τὰ σώματα ἔχοντες τῷ σώματι τοῦ κυρίου, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λαμβάνομεν, κἀκεῖνο ῥίζαν ἔχομεν εἰς τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν σωτηρίαν. ὁ δὲ πατὴρ εἴρηται ὁ γεωργός· αὐτὸς γὰρ εἰργάσατο διὰ τοῦ λόγου τὴν ἄμπελον, (4) ἥτις ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ σωτῆρος· καὶ αὐτὸς δι' αὐτοῦ τοῦ λόγου τὴν εἰς βασιλείαν ὁδὸν ἡμῖν ἡτοίμασε· καὶ οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν κύριον, εἰ μὴ ὁ πατὴρ αὐτὸν ἑλκύσει πρὸς αὐτόν.

11. Ταύτην δὲ τοῦ ῥητοῦ τὴν ἑρμηνείαν ἔχοντος, ἀνάγκη περὶ τῆς οὕτως λεγομένης ἀμπέλου γράφεσθαι, „πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, καὶ, τοσούτῳ „(5) κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, καὶ τὸ, ἔκτισεν.„ ὅτε γὰρ ἔλαβεν ὅπερ εἶχε προσενεγκεῖν ὑπὲρ ἡμῶν· ἦν δὲ τοῦτο τὸ ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου σῶμα· τότε καὶ (6) ἐκτίσθαι, καὶ πεποιῆσθαι, καὶ γεγενῆσθαι περὶ αὐτοῦ γέγραπται· ἀνθρώποις γὰρ ἁρμόζουσιν αἱ τοιαῦται λέξεις. ἄλλως τε οὐ μετὰ τὸ σῶμα γέγονε (7) κρείττων τῶν ἀγγέλων· ἵνα μὴ τὸ πρὶν ἐλάττων, ἢ ἴσος αὐτῶν φαίνηται· ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους γράφων, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ κυρίου διακονίαν συγκρίνων τῇ Μωσέως, ἔφησε· „τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων· διὰ γὰρ ἀγγέλων ὁ νόμος ἐλαλήθη· διότι ὁ μὲν νόμος διὰ „Μωσέως ἐδόθη, ἡ δὲ χάρις διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο, καὶ (8) τοῦ πνεύματος ἡ χορηγία. καὶ τότε „μὲν ἀπὸ (9) Δὰν καὶ μέχρι Βερσαβεὲ ὁ νόμος κατηγγέλλετο, νῦν δὲ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ „φθόγγος αὐτῶν, „καὶ τὰ ἔθνη τὸν Χριστὸν προσκυνοῦσι, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν πατέρα γινώσκουσιν. ἀνθρωπίνως ἄρα περὶ τοῦ σωτῆρος ἐκεῖνα γέγραπται, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως.

12. (10) Ἆρ' οὖν, ὡς οἱ Χριστομάχοι θρυλλοῦσι, Διονύσιος τὰ ἀνθρώπινα τοῦ υἱοῦ γράφων, καὶ λέγων οὕτως ποίημα (11) αὐτὸν, ἕνα τῶν ἀνθρώπων αὐτὸν ἔλεγεν εἶναι; ἢ λέγων μὴ εἶναι τὸν λόγον ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, ἐφρόνει τοῦτον ὁμοούσιον ἡμῶν εἶναι τῶν ἀνθρώπων; καὶ μὴν οὐχ οὕτως ἔγραψεν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς· ἀλλὰ καὶ ὀρθῶς φρονῶν ἐν αὐταῖς φαίνεται, καὶ δύναται δι' αὐτῶν βοῆσαι (12) κατὰ τούτων, λέγων· οὐκ εἰμὶ τῆς αὐτῆς ὑμῖν δόξης, ὦ Θεομάχοι· οὐδὲ τὰ ἡμέτερα πρόφασιν Ἀρείῳ παρέχει εἰς ἀσέβειαν. ἀλλὰ (13) πρὸς Ἄμμωνα καὶ Εὐφράνορα διὰ τοὺς Σαβελλίζοντας γράφων, ἐμνήσθην τοῦ

A palmites vero ejusdem substantiæ & generis ac vitis, ab ipsaque indivisi, una nempe eademque origine pullulant palmites & vitis. Est autem, ait Dominus, ipse vitis, nos palmites. Si itaque nobis consubstantialis est Filius, & eamdem quam nos habet originem, sit hac in parte alienus a Patre secundum substantiam, eo modo quo vitis ab agricola: si vero aliud est Filius præter illud quod nos sumus, & ille quidem Verbum Patris, nos vero ex terra procreati & posteri sumus Adæ, non debet dictum illud referri ad deitatem Verbi, sed ad humanum ejus adventum: quandoquidem ita Salvator ait: Ego sum vitis, vos palmites, & Pa- B ter agricola. Nos enim quantum ad corpus ejusdem generis sumus ac Dominus, propterea ipse dixit: *Narrabo nomen tuum fratribus meis*. Ac quemadmodum palmites sunt viti consubstantiales, ex eaque prodeunt; sic & nos corpora habentes ejusdem generis ac corpus Domini, ex plenitudine ejus accipimus, illudque nobis radix est ad resurrectionem & salutem. Pater autem agricola dictus est: ipse enim vitem, quæ est humanitas Salvatoris, per Verbum coluit, ipse item per Verbum nobis ad regnum viam paravit, & nemo venit ad Dominum, nisi Pater eum traxerit ad illum. C

Psal. 21. 23.

11. Hæc igitur germana cum sit hujus sententiæ interpretatio, peropportune de hac vite scriptum est: *Qui fidelis est ei qui fecit illum*, &, *tanto melior Angelis factus*, &, *creavit*. Quo enim tempore illud accepit quod pro nobis offerendum habuit, corpus nempe suum ex Maria virgine ortum, tunc scribitur, eum creatum fuisse, factum conditumque fuisse, siquidem hujusmodi dicta hominibus congruunt. Neque tamen post corpus assumtum Angelis præstantior effectus est, ne antea minor illis, aut par fuisse existimetur: sed cum ad Judæos Paulus scribat, D humanumque Domini ministerium cum Mosis ministerio conferat, ait: *Tanto melior Angelis factus*; per Angelos enim lex enunciata est, quia *lex* quidem *per Moysem data est: gratia* autem *per Jesum Christum facta est*, necnon Spiritus donum. Et eo quidem tempore a Dan usque Bersabee lex enunciabatur; jam vero *in omnem terram exivit sonus eorum*, & Gentes Christum adorant, per eumque Patrem agnoscunt. Humano igitur more illa de Salvatore scripta sunt, nec aliter se res habet.

Heb. 3. 2.
Heb. 1. 4.
Prov. 8. 22.
Joan. 1. 18.
Psal. 18. 3.

12. Ergone Dionysius, ut Christi hostes jactitant, cum de Filii humanitate scribit, ipsumque E rem factam esse ait, unum ex puris hominibus illum esse indicat? An quia dixit, Verbum non esse proprium substantiæ Patris, ipsum nobis hominibus consubstantiale esse existimavit? At in aliis epistolis nequaquam ita scripsit, sed conspicuum est in iis illum recte sentire, quibus sane epistolis adversum hæreticos quodam modo exclamat his verbis: Vestræ non sum sententiæ, o Dei hostes, neque scripta nostra Ario fuere impietatis occasio: sed quando Sabellianorum causa in meis ad Ammonium & Euphranorem litteris,

(1) ὁ ante υἱὸς in editis deest, sed in mss. Reg. Taurin. Colb. & Jes. habetur. Paulopost κατὰ τοῦτο καὶ ὁ. Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. & Felck. 3. anon. In editis καὶ deest. Fr. I. vero sic habet, κατὰ τοῦτο ὑμῖν ὁ υἱός.

(2) Felck. 3. anon. τοῦ Χριστοῦ· ἀλλά.

(3) Hunc locum Theodoretus adfert Dialogo 1. τῷ ἀτρέπτῳ, p. 39. qui ibidem habet ὁ πατήρ μου ὁ γεωργός. Ibidem Felck. 3. anon. κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ συγγενεῖς, &c. Mox idem διηγήσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. ὁ δὲ πατὴρ ὁ γεωργὸς, omissis intermediis.

(4) Theodoretus, ἥτις ἐστὶ τὸ κυριακὸν σῶμα, *quæ est dominicum corpus*. Sic etiam Felckman. 3. anon. qui post hæc quædam omittit de more.

(5) Reg. κρείττω.

(6) Taurin. Jes. ἐκτίσθαι.

(7) Reg. κρείττω. Et sic paulo inferius. Mox Taurin. Colbert. Jes. Fr. I. ἐλάττων ἴσως.

(8) Reg. & omnes editi τοῦ πατρός. Et ita legit Nannius. At Taurin. Jes. & Fr. I. τοῦ πνεύματος. Utra sit vera lectio vix statui potest, cum utraque quadret. Proclivis sane est transmutatio. In mss. enim hæ voces sic scribuntur, πρς, πνς, ita ut unius litteræ mutatione confundantur. Postrema lectio præstare videtur.

(9) Taurin. Colbert. Jes. Δάμ. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. I. μέχρι Βερσαβεέ. Quatuor postremi cum articulo τῆς; editi vero μέχρι Βερσαβεέ.

(10) Hic resumit Felck. 3. anon. Mox Reg. de more θρυλοῦσι. Paulopost Felck. 3. anon. ἀνθρώπινα τοῦ Χριστοῦ.

(11) Felck. 3. anon. αὐτὸν, ἢ ἕνα, τῶν ἀνθρώπων εἶναι, καὶ μὴν οὐχ οὕτως, omissis intermediis.

(12) Taurin. κατ' αὐτῶν.

(13) Reg. πρὸς Ἄμμωνα. Jes. Fr. I. πρὸς μὲν Ἄμμωνα. Taurin. Colb. & Felck. 3. anon. πρὸς μὲν Ἀμμωνᾶν; sed Taurin. recentiore manu suprascriptum habet ιον, id est Ἀμμώνιον. Edit. Commel. item πρὸς Ἄμμωνα. Cum igitur omnes mss. & editio Commelin. Ἄμμωνα vel Ἀμμωνᾶν habeant, videntur Parisienses editores nulla auctoritate ducti Ἀμμώνιον posuisse, quia scilicet sic infra habetur.

de agricola & vite, deque aliis ejusmodi dictis men- A tionem feci; eo dictum illud est ut humanis Domini demonstratis, persuaderem illis ut ne dicerent, Patrem esse qui homo factus est. Quemadmodum enim agricola non est vitis, ita qui in corpore fuit non est Pater, sed Verbum. Verbum autem ut in vite fuit, vitis vocatum est, ob corporalem cum palmitibus, id est nobiscum, cognationem. Hac mente ad Ammonium & Euphranorem scripsi: alias autem quas misi epistolas, vestræ impudentiæ oppono, ut hinc sapientibus nota sit mea defensio, necnon recta mea in fide Christi sententia. Par itaque erat Arianos, si sanæ B quidem mentis fuissent, talem de Episcopo habere existimationem: *Omnia enim clara sunt intelligentibus, & recta invenientibus scientiam.* Quandoquidem autem Catholicæ Ecclesiæ fide non eruditi, in impietatem sunt collapsi, ac mente denique excæcati, quæ recta sunt obliqua existimant, dicuntque lucem tenebras, tenebrasque lucem arbitrantur; operæ pretium fuerit ut aliarum Dionysii epistolarum verba adhibeamus, allatis ad majorem hæreticorum confutationem earum scribendarum causis; quarum lectio nos ad talia de C Viro sentienda atque loquenda induxit.

Prov. 8. 9.

13. Hæc vero causa illi fuit alias conscribendi epistolas. Cum Dionysius episcopus, postquam de Pentapolitanis illa didicerat, epistolam, uti jam dixi, contra Sabellii hæresim, ad Ammonium & Euphranorem, studio religionis permotus, scripsisset; quidam ex Ecclesia fratres, sanæ quidem doctrinæ homines, non sciscitati tamen eum qua de causa ita scripsisset, Romam se contulere; illumque apud cognominem Dionysium Romanum episcopum accusarunt. Quibus ille auditis, una scripsit & contra Sabellii sectatores & contra eos qui ejus essent senten- D tiæ, quam cum post Arius protulisset, ab Ecclesia est ejectus: æqualem ajens, licet ex diametro oppositam, Sabellii impietatem, eorum blasphemiæ qui dicunt, Verbum Dei, creaturam, opificium, & rem factam esse. Misit quoque ad Dionysium litteras, ut indicaret, qua de re accusatus ab illis fuisset. Ille vero quamprimum sui purgandi causa libros edidit, quos inscripsit, Elenchus, & Apologia. Hic animadvertas velim execrandam Christi hostium officinam, & quo pacto ad suam ipsi ignominiam hæc moverint: cum enim Dionysius Romanus episcopus ad- E versus eos etiam scripserit, qui dicunt Filium Dei creaturam & rem factam esse, liquido constat, non jamprimum, sed olim quoque ab omnibus anathemate damnatam fuisse Christi hostium Arianorum hæresim. Deinde cum Dionysius Alexandrinus episcopus de epistola sua sese purgarit, palam est illum, nec ejus fuisse sententiæ quam ei adscribunt, neque omnino prava Arii doctrina imbutum fuisse.

Dionysius Alexandrinus ad Dionysium Romanum delatus, quibusdam editis libris sese purgat.

14. Et sane satis esset ad integram Arianorum confutationem, & ad demonstrandam eorum

A γεωργοῦ καὶ τῆς ἀμπέλου, καὶ τῶν τοιούτων (1) ἄλλων ῥητῶν· ἵνα τὰ ἀνθρώπινα τοῦ κυρίου δείξας, πείσω μὴ λέγειν ἐκείνους, ὅτι ὁ πατήρ ἐστιν ὁ γενόμενος ἄνθρωπος· ὡς γὰρ ὁ γεωργὸς (2) οὐκ ἔστιν ἄμπελος, οὕτως οὐκ ἔστιν ὁ ἐν τῷ σώματι γενόμενος, ὁ πατήρ, ἀλλ' ὁ λόγος· (3) καὶ ὁ λόγος δὲ ἐν τῇ ἀμπέλῳ γενόμενος ἄμπελος ἐκλήθη, διὰ τὴν πρὸς τὰ κλήματα, ἅπερ ἐσμὲν ἡμεῖς, σωματικὴν συγγένειαν. ταύτῃ μὲν οὖν τῇ διανοίᾳ τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ (4) Ἀμμώνιον ἔγραψα· πρὸς δὲ τὴν ὑμῶν ἀναίδειαν τὰς ἑτέρας ἐπιστολάς, τὰς παρ' ἐμοῦ γραφείσας (5) ἀντιτίθημι· ἵνα γνῶσιν οἱ φρόνιμοι τὴν ἐν αὐταῖς ἀπολογίαν, καὶ τῆς B ἐν Χριστῷ πίστεως τὴν ὀρθήν μου φρόνησιν. ἔδει μὲν οὖν καὶ τοὺς Ἀρειανούς, εἴπερ εἶχον ὑγιαίνοντα τὸν νοῦν, τοιαῦτα λογίζεσθαι καὶ φρονεῖν περὶ τοῦ ἐπισκόπου· „ πάντα γὰρ ἐνώπια τοῖς συνιοῦσιν „ ἐστί, καὶ ὀρθὰ τοῖς εὑρίσκουσι γνῶσιν. „ ἐπειδὴ δὲ μὴ μαθόντες (6) τὴν πίστιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, πεπτώκασιν εἰς ἀσέβειαν· καὶ λοιπὸν τὸν νοῦν πεπηρωμένοι, νομίζουσιν εἶναι (7) καὶ τὰ ὀρθὰ στρεβλά, καὶ λέγουσι τὸ μὲν φῶς, σκότος, (8) τὸ δὲ σκότος νομίζουσιν εἶναι φῶς, ἀναγκαῖον καὶ τὰ ἐκ τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν τοῦ Διονυσίου παραθέσθαι, καὶ τὸ αἴτιον αὐτῶν, πρὸς πλείονα κατάγνωσιν τῶν αἱρετικῶν. ἐξ αὐτῶν γὰρ καὶ ἡμεῖς μα- C θόντες, οὕτω περὶ τοῦ ἀνδρὸς φρονοῦμεν καὶ γράφομεν.

13. (9) Ἡ δὲ πρόφασις, δι' ἣν ἔγραψε τὰς ἄλλας ἐπιστολὰς (10) ἐστιν αὕτη. Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου μαθόντος περὶ τῶν ἐν Πενταπόλει, καὶ ζήλῳ τῆς εὐσεβείας γράψαντος, καθὰ προεῖπον, κατὰ τῆς αἱρέσεως Σαβελλίου τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολήν, τινὲς τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας (11) ἀδελφῶν, φρονοῦντες μὲν ὀρθῶς, μὴ ἐρωτήσαντες δὲ αὐτόν, ἵνα παρ' αὐτοῦ μάθωσι πῶς ἔγραψεν, ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ κατειρήκασιν αὐτοῦ παρὰ τῷ ὁμωνύμῳ αὐτοῦ Διονυσίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης· κἀκεῖνος ἀ- D κούσας, ἔγραψεν ὁμοῦ κατά τε τῶν τὰ Σαβελλίου δοξαζόντων, καὶ κατὰ τῶν φρονούντων ταῦτα ἅπερ καὶ Ἄρειος λέγων ἐξεβλήθη τῆς ἐκκλησίας· ἴσην καὶ κατὰ διάμετρον ἀσέβειαν εἶναι λέγων, τήν τε Σαβελλίου, καὶ τὴν τῶν λεγόντων κτίσμα καὶ ποίημα (12) καὶ γενητὸν εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον. ἐπέστειλε δὲ καὶ Διονυσίῳ δηλῶσαι, περὶ ὧν εἰρήκασι κατ' αὐτοῦ. καὶ ἀντέγραψεν εὐθὺς αὐτός, καὶ ἐπέγραψε τὰ βιβλία ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας. ἐνταῦθα τὸ μυσαρὸν ἐργαστήριον τῶν (13) Χριστομάχων κατανόει, καὶ πῶς αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τὴν αἰσχύνην ἐκίνησαν· Διονυσίου γὰρ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης γράψαντος καὶ κατὰ τῶν E λεγόντων κτίσμα καὶ ποίημα τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, δείκνυται μὴ νῦν πρῶτον, ἀλλ' ἔκπαλαι παρὰ πάντων ἀναθεματισθεῖσα τῶν (14) Χριστομάχων Ἀρειανῶν ἡ αἵρεσις. ἔπειτα Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπολογουμένου περὶ ἧς ἔγραψεν ἐπιστολῆς, φαίνεται καὶ αὐτὸς μήτε οὕτως φρονήσας ὡς (15) αὐτοὶ λέγουσι, μήτε ὅλως τὴν Ἀρείου κακοδοξίαν ἐσχηκώς.

14. Καὶ ἀρκεῖ μὲν εἰς τελείαν κατάγνωσιν τῶν Ἀρειανῶν, καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς συκοφαντίας αὐτῶν

(1) Felck. 3. anon. ἄλλων ῥημάτων. Mox idem τοῦ Χριστοῦ δείξας.

(2) Felck. 3. anon. οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀμπέλῳ.

(3) Hæc, καὶ ὁ λόγος desunt in editis; sed in omnibus mss. leguntur. Mox Felck. 3. anon. ἄνθρωπος ἐκλήθη. ἄμπελος δὲ ἐκλήθη ὁ υἱός, διὰ τὴν πρὸς τὰ κλήματα. Theodoretus vero hunc locum citans Dial. 1. sic habet: ἄμπελος δὲ ἐκλήθη ὁ κύριος διὰ τὴν περὶ τὰ κλήματα.

(4) Felck. 3. anon. καὶ Σιμωνίῳ ἔγραψα ἐπιστολήν. πρὸς δὲ τήν.

(5) Taurin. & Jes. ἀντιτίθημι. Ibidem Felck. 3. anon. ἵνα καὶ περὶ τῆς ἐπιστολῆς ἧς θρυλλεῖτε γνῶσιν οἱ φρόνιμοι. Qui codex mox desinit in voce φρόνησιν. Statimque in eodem subjungitur Epist. ad Joannem & Antiochum.

(6) τὴν deest in Reg. & in editis desideratur: habetur autem in Taurin. Jes. & Fr. I.

(7) καὶ ante τὰ deest in Taurin. Colb. Jes. Sed legitur in omnibus editis & in Reg.

(8) Taurin. Colb. Jes. Fr. I. τὸ δὲ σκότος φῶς, omissis intermediis.

(9) Hæc verba, ἡ δὲ πρόφασις δι' ἣν ἔγραψε τὰς ἄλλας ἐπιστολάς, ἐστιν αὕτη, ad modum tituli jacent in omnibus editis & manuscriptis, quasi quæ subsequuntur alium constituerent tractatum. Taurin. vero sic ad marginem habet: λόγος β τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου. *Magni Athanasii liber secundus.* Colb. & Jes. τοῦ αὐτοῦ λόγος β. Sed consequenter ea ponenda esse patet ex præcedentibus.

(10) ἐστιν αὕτη deest in Colb.

(11) Taurin. Jes. ἀδελφοί. Infra Taurin. Colb. εἰς τὴν Ῥώμην. Editi & Reg. πρὸς τὴν Ῥώμην. Porro epistolæ Dionysii Romani infra memoratæ haud exigua pars adfertur in præcedenti tractatu num. 26.

(12) καὶ deest in Taurin. & Jes. Ibidem Taurin. & Colb. γεννητὸν mendose. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes. & Fr. I. τὸν τοῦ θεοῦ λόγον. In editis τὸν deest.

(13) Reg. Taurin. Colb. Jes. χριστομάχων. Editi θεομάχων.

(14) Χριστομάχων deest in Taur. Colb. Jes.

(15) Taurin. Colb. Jes. ὡς ἔτι.

τῶν τὸ καὶ μόνον ἀπολογήσασθαι τὸν Διονύσιον καὶ περὶ ὧν οὗτοι τεθρυλλήκασιν· οὐ γὰρ ὡς φιλονεικῶν ἀντέγραψεν, ἀλλ' ἀπολογούμενος περὶ ὧν (1) ὑπωπτεύθη· ὁ δὲ ἀπολογούμενος περὶ ὧν κατηγορήθη, τί ἕτερον ποιεῖ, ἢ λύει μὲν τὸ ὑποπτευθὲν ἔγκλημα κατ' αὐτοῦ, ἐλέγχει δὲ καὶ ἐν τούτῳ (2) συκοφάντας τοὺς Ἀρειομανίτας; ἵνα δὲ καὶ ἐξ ὧν ἀπολογούμενος ἔγραψε, πλέον αἰσχυνθῶσιν οὗτοι, φέρε σοι καὶ τὰς λέξεις αὐτοῦ (3) παραθῶμαι. γνώσῃ γὰρ ἀπ' αὐτῶν, ὅτι οἱ μὲν Ἀρειανοὶ κακόφρονές εἰσιν· ὁ δὲ Διονύσιος ἀλλότριος τῆς ἐκείνων ἑτεροδοξίας ἐστί. πρῶτον μὲν οὖν ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας (4) ἔγραψεν ἑαυτοῦ τὴν ἐπιστολήν· τοῦτο δὲ τί ἐστιν, ἢ ὅτι τοὺς μὲν ψευδομένους ἐλέγχει, περὶ δὲ ὧν ἔγραψεν ἀπολογεῖται· δεικνὺς ὅτι μὴ ὡς Ἄρειος ὑπενόησεν ἔγραψεν αὐτός· ἀλλ' ὅτι τῶν ἀνθρωπίνως εἰρημένων περὶ τοῦ κυρίου μνησθείς, οὐκ ἠγνόει τοῦτον εἶναι λόγον καὶ σοφίαν ἀδιαίρετον τοῦ πατρός; ἔπειτα αἰτιᾶται τοὺς κατειπόντας αὐτοῦ ὡς μὴ ὁλοκλήρως λέγοντας, ἀλλὰ περικόπτοντας αὐτοῦ τὰς λέξεις, καὶ ὡς μὴ καλῇ συνειδήσει, ἀλλὰ πονηρᾷ λαλοῦντας ὡς θέλουσι. τούτους τε τούτοις ἀπεικάζει τοῖς τὰς τοῦ μακαρίου ἀποστόλου διαβάλλουσιν ἐπιστολάς· ἡ δὲ τοιαύτη μέμψις αὐτοῦ πάντως ἀπὸ φαύλης ὑποψίας αὐτὸν ἀπολύει. εἰ γὰρ τοὺς Παύλου κατειπόντας οὕτως ἡγεῖται ὡς τοὺς αὐτοῦ κατειπόντας, οὐδὲν ἕτερον δείκνυσιν, ἢ ὅτι (5) τὰ τοῦ Παύλου φρονῶν οὕτως ἔγραψεν. ἀμέλει καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν ὑπὸ τῶν κατηγόρων εἰρημένων ἀπαντῶν, πάντα τὰ παρ' αὐτῶν προφερόμενα θεραπεύει· καὶ Σαβέλλιον μὲν ἐν ἐκείνοις ἀνατρέπει, ἐν τούτοις δὲ δείκνυσιν ὁλόκληρον ἑαυτοῦ τὴν εὐσεβῆ πίστιν. φασκόντων τοίνυν ἐκείνων φρονεῖν τὸν Διονύσιον, „οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ θεὸς πατήρ, οὐκ ἀεὶ „ἦν ὁ υἱός· ἀλλ' ὁ μὲν θεὸς ἦν χωρὶς τοῦ λόγου, αὐ„τὸς δὲ ὁ υἱὸς οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ· ἀλλ' ἦν ποτε ὅ„τε οὐκ ἦν· οὐ γὰρ ἀΐδιός ἐστιν, ἀλλ' ὕστερον ἐπιγέγο„νεν·„ ὅρα πῶς ἀποκρίνεται. τὰ μὲν οὖν πλεῖστα τῶν αὐτοῦ ῥημάτων ἅπερ ἢ ζητῶν ἐξετάζει, ἢ συλλογιζόμενος συνάγει, ἢ ἐρωτῶν ἐλέγχει, ἢ τοὺς κατειρηκότας αἰτιᾶται, ταῦτα παρεὶς διὰ τὸ μῆκος τῶν λόγων, μόνα τὰ πρὸς τὴν κατηγορίαν ἀναγκαῖα τίθημι. ἀπολογούμενος τοίνυν πρὸς ἐκεῖνα, γράφει ταῖς λέξεσι ταύταις ἐν τῷ πρώτῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας, μεθ' ἕτερα, οὕτως.

„15. Οὐ γὰρ ἦν (6) ὅτε ὁ θεὸς οὐκ ἦν πατήρ. καὶ „τοῦτο οἶδεν ἐν τοῖς ἑξῆς, ἀεὶ τὸν Χριστὸν εἶναι, λό„γον ὄντα καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν. οὐ γὰρ δὴ τού„των ἄγονος ὢν ὁ θεὸς εἶτα ἐπαιδοποιήσατο. ἀλλ' „ὅτι μὴ παρ' ἑαυτοῦ ὁ υἱός, ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει „τὸ εἶναι. καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν περὶ τοῦ αὐτοῦ φη„σιν· ἀπαύγασμα δὲ ὢν φωτὸς ἀϊδίου, πάντως καὶ „αὐτὸς ἀΐδιός ἐστιν· ὄντος γὰρ ἀεὶ τοῦ φωτός, δῆλον „ὡς ἔστιν ἀεὶ τὸ ἀπαύγασμα· τούτῳ γὰρ καὶ ὅτι φῶς „ἐστι τῷ καταυγάζειν νοεῖται, καὶ φῶς οὐ δύναται μὴ „φωτίζον εἶναι. πάλιν γὰρ ἔλθωμεν ἐπὶ τὰ παραδεί„γματα. εἰ ἔστιν (7) ἥλιος, ἔστιν αὐγή, ἔστιν ἡμέρα· „εἰ τούτων μηδέν ἐστι, πολύ γε δεῖ καὶ παρεῖναι ἥλιον. „εἰ μὲν οὖν ἀΐδιος ὁ ἥλιος, ἄπαυστος ἂν ἦν καὶ „ἡ ἡμέρα. νῦν δέ, οὐ γάρ ἐστιν, ἀρξαμένου τε, ἤρξα„το, καὶ παυομένου, παύεται. ὁ δέ γε θεός, αἰώνιόν ἐστι „φῶς, οὔτε ἀρξάμενον οὔτε (8) λῆξόν ποτε· οὐκοῦν αἰώ„νιον πρόκειται, καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα ἄ„ναρχον καὶ ἀειγενές, (9) προφαινόμενον αὐτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἡ

calumniam, quod Dionysius de iis etiam quæ isti jactitant, sese purgaverit: non enim contendendi animo scripsit, sed sui defendendi suspicionisque amovendæ causa: cum vero eas depellit criminationes, quid aliud agit quam quod omnem criminis suspicionem levat, & in hoc Arianos sycophantas esse arguit? Sed ut ex iis quæ sui defendendi causa scripsit magis confundantur, age, ejus tibi verba proponam: ut hinc noveris, Arianos pravæ mentis homines esse Dionysiumque ab eorum erroribus alienum. Et primo quidem epistolam suam inscripsit, Apologiam & Elenchum. Quid sibi vult illud, nisi quod & obtrectatores suos arguit, & scripta sua propugnat, ostendens se, non ea mente qua suspicatus est Arius, scripsisse; sed licet eorum meminerit quæ de Domino secundum humanitatem dicta sunt, non ignorasse tamen ipsum esse Verbum & Sapientiam a Patre indivisibilem? Queritur deinde quod accusatores sententias suas non integras referant, sed truncatas, & quod non bona conscientia, sed mala pro libidine loquantur: quos similes ait beati Apostoli epistolarum calumniatoribus. Hæc porro viri expostulatio sinistram omnem amovet suspicionem. Si enim Pauli calumniatores sui similes arbitratur, nihil sane aliud declarat quam se cum Paulo sentientem ita scripsisse. Certe singulis accusatorum verbis occurrens, omnibus eorum argumentis solutionem adhibet; cumque Sabellium prioribus illis scriptis planissime confutarit, his posterioribus fidem suam omnino piam declarat. Affirmantibus igitur illis hanc esse Dionysii sententiam: Deus non fuit semper Pater; Filius semper non fuit: sed Deus aliquando Verbo caruit; ipse vero Filius, non erat antequam gigneretur: sed fuit aliquando cum non esset: non enim æternus est, sed postmodum esse incœpit: animadverte quomodo ad hæc ille respondeat. Verba autem ejus quamplurima, quibus res in quæstionem adductas expendit, aut ex allatis ratiociniis quædam colligit, aut interrogatos adversarios coarguit, vel obtrectatores suos criminatur, ob librorum prolixitatem omittens, ea solum proponam quæ eorum spectant accusationem. Itaque sui purgandi causa, in primo libro cui titulus, Elenchus & Apologia, quibusdam præmissis, sic ad verbum scripsit.

„15. Nunquam enim fuit quando Deus non erat Pa„ter. Et in sequentibus profitetur, Christum semper „fuisse, ac Verbum, Sapientiam, & Virtutem extitisse. „Neque enim Deus cum his antea caruisset, postea Fi„lium genuit. Neque a seipso Filius, sed a Patre habet „esse. Et paucis interjectis, eadem de re iterum dicit: „Cum sit splendor lucis æternæ, & ipse omnino æter„nus est. Luce enim semper existente, manifestum est „& splendorem semper existere; eo enim ipso lucem „esse intelligitur quod splendeat: ac fieri nequit ut lux „non luceat. Rursum enim ad exempla veniamus. Si „sol est, est quoque splendor, est & dies: si vero horum „nihil est, multum abest adesse solem. Quod si æternus „sol esset, dies etiam nunquam cessaret: nunc autem „(neque enim ita se res habet) incipiente sole incipit „& dies, ac desinente, desinit. Deus autem æterna lux „est quæ nunquam incœpit, nunquam desinet. Æter„nus ergo splendor ipsi prælucet ac coexistit, qui abs„que initio est, & ab æterno genitus ante eum emicat: „qui-

Filius Patri coævus ut splendor luci.

(1) Taurin. Colb. Jes. περὶ ὧν κατηγορήθη. & infra, περὶ ὧν ὑπωπτεύθη transmutatis vocibus.
(2) Reg. συκοφάντας. Editi & alii mss. συκοφαντοῦντας.
(3) Taurin. Colb. Jes. Fr. I. παραθῶμεν. Reg. & editi παραθῶμαι.
(4) Omnes mss. & editi ἔγραψεν, sed videtur legendum ἐπέγραψεν, ut supra legitur. Mox Taurin. Jes. Fr. I. ἢ ὅτι τούτους.
(5) Taurin. Colb. Jes. τὰ Παύλου.

(6) Sic Taurin. Colb. Fr. I. In Reg. & in editis deest ὁ. Paulopost, Reg. Taurin. Jes. ἀεὶ τὸν Χριστὸν εἶναι λόγον ὄντα. In editis εἶναι deest.
(7) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. In editis ὁ ἥλιος. Mox editi, & Reg. πολύ γε δεῖ (Reg. δὴ) καὶ παρεῖναι. Taurin. Colb. Jes. πολλοῦ γε δεῖ παρεῖναι. Fr. I. πολλοῦ γε καὶ δεῖ παρεῖναι.
(8) Taurin. Colb. Jes. λῆξαν.
(9) Taurin. Colbert. Jes. Fr. I. προφερόμενον. Paulopost Taurin. ἐν τῷ προσώπῳ.

Prov. 8. 30. „ que ipſamet eſt Sapientia quæ dicit: *Ego eram qua* A
„ *gaudebat, & delectabar quotidie ante faciem ejus,*
„ *omni tempore*. Pauloque poſtea de eodem reſumit
„ his verbis: Cum igitur æternus ſit Pater, æternus
„ eſt & Filius, lumen de lumine. Nam ſi genitor eſt,
„ eſt & filius: quod ſi filius non eſt, qua ratione &
„ cujus poteſt eſſe genitor? Atqui ambo ſunt, & ſem-
„ per ſunt. Deinde hæc addit: Cum igitur Deus ſit
„ lux, Chriſtus eſt ſplendor; cum autem ipſe Spiri-
Joan. 4. 24. „ tus quoque ſit: nam, *Spiritus*, inquit, *eſt Deus*;
„ congruenter rurſum Chriſtus vapor dictus eſt: *eſt*
Sap. 7. 25. „ *enim*, inquit, *vapor virtutis Dei*. Et iterum ait:
„ Solus autem Filius qui Patri ſemper coexiſtit, & B
„ illo, qui eſt, plenus, ipſe quoque eſt ex Patre. „

16. Hæc ſi ambigue dicta fuiſſent, interprete opus haberent: at cum palam & plerumque hæc in ſcriptis ſuis pertractarit; Arius quidem dentibus ſtrideat, quod ſuam hæreſim cernat a Dionyſio everſam, audiatque vel invitus hæc illius verba: „ Semper Deus Pa-
„ ter fuit; & Filius non abſque cauſa æternus dici-
„ tur; ſed quia æternus eſt Pater, æternus eſt & Fi-
„ lius, illique coexiſtit, quemadmodum ſplendor lu-
„ ci. „ Ii vero qui vel leviter ſuſpicantur Dionyſium cum Ario ſenſiſſe, hanc ſiniſtram de eo exiſtimatio- C nem deponant. Quid, quæſo, illi inter ſe affinitatis habent, Ario dicente: Filius non erat priuſquam gigneretur, ſed fuit aliquando cum non erat; Dionyſio contra hæc docente: „ Deus autem æterna lux eſt,
„ quæ nunquam incœpit, nunquam deſinet: æternus
„ ergo ſplendor ipſi prælucet ac coexiſtit, qui abſque
„ initio eſt, & ab æterno genitus ante eum emicat. „
Porro ad alteram quorumdam ſuſpicionem qui ajunt: Cum Patrem dicit Dionyſius, Filium non nominat; & vice verſa, Cum Filium dicit, Patrem non memorat, ſed dividit, amovet, & ſeparat Filium a Patre; ita reſpondet Dionyſius, hominesque pudore ſuf- D fundit in ſecundo libro, his verbis.

17. „ Singula nomina a me prolata a ſe invicem
„ nec ſeparari nec dividi queunt: Patrem dixi, &
„ priuſquam Filii mentionem facerem, jam illum in
„ Patre ſignificaram: Filium adjunxi, ac etiamſi Pa-
„ trem non prius nominaſſem, is tamen in Filii no-
„ mine comprehenſus fuerat: Spiritum ſanctum addi-
„ di, ſed ſimul & unde & per quem proceſſerit adjun-
„ xi. Illi vero ignorant neque Patrem qua Pater eſt
„ a Filio alienari poſſe, nam nomen illud eſt origo
„ conjunctionis; neque Filium a Patre ſeparari,
„ namque Patris vocabulum commune quidpiam in- E
Inſignia verba de Trinitate. „ dicat. In manibus autem illorum eſt Spiritus, qui
„ neque a mittente, neque a ferente ſeparari poteſt.
„ Quomodo igitur ego qui talibus utor nominibus,
„ illa a ſe invicem ſeparata & omnino diviſa exi-
„ ſtimem? Et paucis interjectis hæc addit: Sic qui-
„ dem nos indiviſibilem Unitatem in Trinitatem
„ dilatamus, & Trinitatem iterum quæ imminui
„ nequit, in Unitatem contrahimus.

A „ λέγουσα σοφία, ἐγὼ ἤμην ᾗ προσέχαιρε· καθ' ἡμέ-
„ ραν δὲ εὐφραινόμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ.
„ καὶ αὖθις ἐπάγει μετ' ὀλίγα περὶ τοῦ αὐτοῦ λέγων, (1)
„ ὄντος οὖν αἰωνίου τοῦ πατρὸς, αἰώνιος ὁ υἱός ἐστι, φῶς
„ ἐκ φωτὸς ὤν· ὄντος γὰρ γονέως, ἔστι καὶ τέκνον. εἰ δὲ
„ μὴ τέκνον εἴη, πῶς καὶ τίνος εἶναι δύναται γονεύς; ἀλλ'
„ εἰσὶν ἄμφω, καὶ εἰσὶν ἀεί· εἶτα πάλιν προστίθησι ταῦ-
„ τα· φωτὸς μὲν οὖν ὄντος τοῦ θεοῦ, ὁ Χριστός ἐστιν
„ ἀπαύγασμα. πνεύματος δὲ ὄντος· πνεῦμα γάρ,
„ φησιν, ὁ θεός· (2) ἀναλόγως πάλιν ὁ Χριστὸς ἀ-
„ τμὶς λέγεται· ἀτμὶς γάρ, φησίν, ἐστι τῆς τοῦ θεοῦ
„ δυνάμεως. καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου πάλιν φησί· μόνος
B „ δὲ ὁ υἱὸς ἀεὶ συνὼν τῷ πατρὶ, καὶ τοῦ ὄντος πλη-
„ ρούμενος, καὶ αὐτός ἐστιν ὢν ἐκ τοῦ πατρός. „

16. Ταῦτα εἰ μὲν ἀμφιβόλως (3) εἴρηται, χρείαν εἶχε τοῦ ἑρμηνεύοντος· ἐπειδὴ δὲ λευκῶς καὶ πολλάκις περὶ τῶν αὐτῶν ἔγραψεν, ὁ μὲν Ἄρειος τριζέτω τοὺς ὀδόντας, ὁρῶν τὴν αἵρεσιν (4) αὐτοῦ καταστρεφομένην ὑπὸ Διονυσίου· καὶ ἀκούων, ἅπερ μὴ βούλεται, λέγοντος αὐτοῦ· „ ἀεὶ ὁ θεὸς πατὴρ ἦν, καὶ ὁ υἱὸς οὐχ ἁπλῶς
„ ἀΐδιός ἐστιν, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς ἀϊδίου ὄντος, ἀΐδιος
„ ἂν εἴη καὶ ὁ υἱὸς, καὶ συνέστιν αὐτῷ ὡς τῷ φωτὶ τὸ
„ ἀπαύγασμα. οἱ δὲ κἂν μόνον ὑπονοήσαντες Διονύ-
C „ σιον τὰ Ἀρείου φρονεῖν, (5) καταπιθέσθωσαν τὴν πε-
„ ρὶ αὐτοῦ τοιαύτην δυσφημίαν. ποία γὰρ κοινωνία τού-
„ τοις ἐστὶ, τοῦ μὲν Ἀρείου λέγοντος· οὐκ ἦν ὁ υἱὸς πρὶν
„ γεννηθῇ, ἀλλ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· τοῦ δὲ Διονυσίου
„ διδάσκοντος· ὁ δέ γε θεὸς αἰώνιόν ἐστι φῶς, οὔτε ἀρ-
„ ξάμενον, οὔτε (6) λῆξόν ποτε· οὐκ οὖν αἰώνιον πρό-
„ κειται, καὶ συνέστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα, (7)
„ ἄναρχον καὶ ἀειγενὲς προφαινόμενον αὐτοῦ. „ καὶ γὰρ καὶ πρὸς τὴν ἄλλην ὑποψίαν τῶν λεγόντων, ὅτι πατέρα λέγων Διονύσιος, οὐκ ὀνομάζει τὸν υἱόν· καὶ πάλιν υἱὸν λέγων, οὐκ ὀνομάζει τὸν πατέρα· ἀλλὰ διαιρεῖ καὶ μακρύνει καὶ μερίζει τὸν υἱὸν (8) ἀπὸ τοῦ πα-
D τρὸς, (9) ἀποκρίνεται, καὶ δυσωπεῖ τούτους, λέγων ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ.

17. „ Τῶν ὑπ' ἐμοῦ λεχθέντων ὀνομάτων ἕκαστον
„ ἀχώριστόν ἐστι καὶ ἀδιαίρετον τοῦ πλησίον· πατέρα εἶ-
„ πον, καὶ πρὶν ἐπαγάγω τὸν υἱὸν, (10) ἐσήμηνα
„ καὶ τοῦτον ἐν τῷ πατρί· υἱὸν ἐπήγαγον, εἰ καὶ μὴ
„ προειρήκειν τὸν πατέρα, πάντως ἂν ἐν τῷ υἱῷ
„ προείληπτο. (11) ἅγιον πνεῦμα προσέθηκα, ἀλλ'
„ ἅμα καὶ πόθεν καὶ διὰ τίνος ἧκεν ἐφήρμοσα. οἱ δὲ
„ οὐκ ἴσασιν ὅτι μήτε ἀπηλλοτρίωται πατὴρ υἱοῦ ᾗ πα-
„ τήρ· προκαταρκτικὸν γάρ ἐστι τῆς συναφείας τὸ ὄ-
„ νομα· οὔτε (12) ὁ υἱὸς ἀπῴκισται τοῦ πατρός. ἡ
E „ γὰρ πατὴρ προσηγορία δηλοῖ τὴν κοινωνίαν· ἐν
„ τε ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἐστι τὸ πνεῦμα, μήτε τοῦ
„ πέμποντος, μήτε τοῦ φέροντος δυνάμενον (13)
„ στέρεσθαι. πῶς οὖν ὁ τούτοις χρώμενος τοῖς ὀνόμασι,
„ μεμερίσθαι ταῦτα καὶ ἀφωρίσθαι παντελῶς ἀλλήλων
„ οἴομαι; καὶ μετ' ὀλίγα ἐπάγει λέγων· οὕτω μὲν ἡ-
„ μεῖς εἴς τε τὴν τριάδα (14) τὴν μονάδα πλα-
„ τύνομεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν τριάδα πάλιν ἀμείω-
„ τον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιούμεθα.

18. Εἰ-

(1) Sic Reg. Taurin. Jeſ. Editi ὄντος οὖν perperam. Mox καὶ ante αἰώνιος deeſt in Reg. Taurin. Colb. Jeſ. Fr. I. In editis vero legitur.

(2) Sic Reg. Taurin. Colb. Jeſ. Fr. I. Editi vero ἀνάλογος. Mox Reg. & Baſil. prima manu, ἀτμὶς λέλεκται. Taurin. Colb. Jeſ. ἀτμὶς εἶναι λέγεται. Editi ἀτμὶς λέγεται.

(3) Taurin. Jeſ. εἴρητο. (4) Taurin. Jeſ. ἑαυτοῦ.

(5) Taurin. Jeſ. καταθέσθωσαν.

(6) Taurin. Colb. Jeſ. λῆξαν.

(7) Editi ἄναρχόν τε. Sed τε deeſt in Reg. Taurin. Colb. Jeſ. Ibidem Taurin. Colb. Jeſ. Baſil. Fr. I. προφερόμενον. Sed præſtat Regii & editorum lectio προφαινόμενον. Prona autem eſt commutatio vocis προφαινόμενον in προφερόμενον: primum enim προφεινόμενον ſcribi potuit, ut fere fit. Hinc προφερόμενον facili lapſu factum fuerit.

(8) ἀπὸ deeſt in Taurin. Colb. Jeſ.

(9) In editis ἀποκρίνεται deeſt: ſed habetur in omnibus codicibus.

(10) Taurin. Colb. ἐσήλωσα.

(11) ἅγιον deeſt in Taurin. Colb. Jeſ. & Fr. I. In aliis vero & in editis habetur. Paulopoſt Taurin. & Jeſ. ἐφήρμησα pro ἐφήρμοσα. Fr. I. ἐφήμισα.

(12) Art. ὁ in Reg. habetur: in editis vero & in Taurin. Colb. Jeſ. deſideratur. Paulopoſt Colb. ἐν δὲ ταῖς. Hæc porro confer ſodes cum his quæ habentur ſupra in Expoſitione Fidei verſus finem.

(13) Taurin. Colb. Jeſ. Fr. I. στερεῖσθαι.

(14) Eximia hæc clauſula, τὴν μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρετον, καὶ τὴν τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα, quæ in editis deſideratur, in omnibus mſſ. habetur, & a veteri interprete verſa eſt: ut nihil dubium ſit eam Typographi mendo omiſſam fuiſſe, quod hæc verba τριάδα & μονάδα ſimiliter deſinerent: quod item palam eſt ex iis quæ habentur infra nu. 19. Iſidorus Pel. l. 2. ep. 144. τὸ δὲ πλατύνοντα εἰς τὴν ἁγίαν τριάδα τὰς ὑποστάσεις εἰς μίαν οὐσίαν συνάγειν ὀρθότατόν ἐστι καὶ ἀληθέστατον δόγμα. id eſt: *At perſonas in ſanctam Trinitatem dilatare atque in unam eſſentiam colligere, rectiſſimum ac veriſſimum dogma eſt.* Mox Reg. Taurin. Colb. Jeſ. Fr. I. ἀπαταωμένων, editi αἰτωμένων. Ib. editi mendoſe λεγόντων: ſed Reg. Taurin. Colb. & Baſil. ſecunda manu λέγοντα.

18. Εἶτα καὶ αἰτιασαμένων αὐτὸν, ὡς ἕνα λέγοντα τῶν γενητῶν εἶναι τὸν υἱὸν καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, αὐτὸς πάλιν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τοὺς τοιούτους διελέγχει λέγων· „ πλὴν ἐγὼ γενητά τινα καὶ ποιητά (1) τινα φήσας νοεῖσθαι, τῶν μὲν τοιούτων ὡς ἀχρειοτέρων ἐξ ἐπιδρομῆς εἶπον παραδείγματα· ἐπεὶ μήτε τὸ φυτὸν ἔφην τῷ γεωργῷ, μήτε τῷ ναυπηγῷ τὸ σκάφος *. εἶτα τοῖς ἱκνουμένοις καὶ προσφυεστέροις ἐνδιέτριψα· καὶ πλείον διεξῆλθον περὶ τῶν ἀληθεστέρων, ποικίλα (2) προσεπεξευρὼν τεκμήρια, ἅπερ καὶ σοὶ δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἔγραψα· ἐν οἷς ἤλεγξα καὶ ὃ προφέρουσιν ἔγκλημα κατ' ἐμοῦ ψεῦδος ὄν, ὡς οὐ λέγοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ θεῷ. εἰ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτό φημι μὴ εὑρηκέναι, μηδ' ἀνεγνωκέναι που τῶν ἁγίων γραφῶν, ἀλλά γε τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἑξῆς, ἃ σεσιωπήκασι, τῆς διανοίας ταύτης οὐκ ἀπᾴδει. καὶ γὰρ (3) ἀνθρωπείαν γονὴν παρεθέμην, δῆλον ὡς οὖσαν ὁμογενῆ· φήσας πάντως τοὺς γονεῖς μόνον ἑτέρους εἶναι τῶν τέκνων, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν τὰ τέκνα (4), ἢ μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον ὑπάρχειν εἶναι μήτε τέκνα· καὶ τὴν μὲν ἐπιστολὴν, ὡς προεῖπον, διὰ τὰς περιστάσεις οὐκ ἔχω προκομίσαι· εἰ δ' ἦν, αὐτά σοι τὰ τότε ῥήματα· μᾶλλον δὲ (5) καὶ πάσης ἂν ἔπεμψα τὸ ἀντίγραφον· ὅπερ ἂν εὐπορήσω, ποιήσω. οἶδα δὲ καὶ μέμνημαι, πλείονα προσθεὶς τῶν συγγενῶν ὁμοιώματα. καὶ γὰρ καὶ φυτὸν εἶπον ἀπὸ σπέρματος, ἢ ἀπὸ ῥίζης ἀνελθὸν, ἕτερον εἶναι τοῦ ὅθεν ἐβλάστησε, καὶ πάντως (6) ἐκείνῳ καθέστηκεν ὁμοφυές, καὶ ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς ῥέοντα, ἕτερον σχῆμα καὶ ὄνομα μετειληφέναι· μήτε γὰρ τὴν πηγὴν ποταμὸν, μήτε τὸν ποταμὸν πηγὴν λέγεσθαι, καὶ ἀμφότερα ὑπάρχειν, καὶ τὴν μὲν πηγὴν οἱονεὶ (7) πατέρα εἶναι, τὸν δὲ ποταμὸν εἶναι ἐκ τῆς πηγῆς ὕδωρ. ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ τὰ τοιαῦτα μηδὲ ὁρᾶν γεγραμμένα, ἀλλ' οἱονεὶ τυφλώττειν ὑποκρίνονται· τοῖς (8) δὲ δυσὶ ῥηματίοις ἀσυνθέτοις, καθάπερ λίθοις, μακρόθεν ἐπιχειροῦσί με βάλλειν, ἀγνοοῦντες ὡς τῶν ἀγνοουμένων, καὶ προσαγωγῆς εἰς ἐπίγνωσιν δεομένων, οὐ μόνον ἀλλοῖα πολλάκις, ἀλλὰ καὶ ὑπεναντία τεκμήρια γίνεται τῶν ἐπιζητουμένων δηλώματα. ἐν (9) δὲ τῷ τρίτῳ βιβλίῳ φησίν· ζωὴ ἐκ ζωῆς ἐγεννήθη· καὶ ὥσπερ ποταμὸς ἀπὸ πηγῆς ἐῤῥύη· καὶ ἀπὸ φωτὸς ἀσβέστου λαμπρὸν φῶς ἀνήφθη. „

* Hic quidpiam omissum videtur.

19. Τίς τούτων ἀκούων οὐ μανίας λοιπὸν καταψηφίσεται τῶν ὑπονοούντων τὸν Διονύσιον τὰ Ἀρείου φρονεῖν; ἰδοὺ γὰρ διὰ τούτων φανερῶς πᾶσαν αὐτοῦ πατεῖ τὴν αἵρεσιν τοῖς τῆς ἀληθείας λογισμοῖς. τὸ μὲν γὰρ, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ, καὶ τὸ, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, ἀναιρεῖ τῷ τοῦ ἀπαυγάσματος λόγῳ· καὶ λέγων, ὅτι τούτου ὁ πατὴρ οὐκ ἦν ποτε ἄγονος· (10) τὸ δὲ, ἐξ οὐκ ὄντων, αὐτῶν, ἀναιρεῖ ἐν τῷ λέγειν, τὸν λόγον εἶναι ὡς ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς, καὶ βλαστὸν ἀπὸ ῥίζης, καὶ τέκνον ἀπὸ γονέως, καὶ φῶς ἐκ φωτὸς, καὶ ζωὴν ἐκ ζωῆς· καὶ τὸ μὲν ἀποσχοινίζειν καὶ διαιρεῖν (11) αὐτοὺς τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ἀναιρεῖ λέγων αὐτὸς ἀδιαίρετον καὶ ἀμείωτον τὴν τριάδα εἰς μο-

18. Hinc accusatores suos qui cum mentiebantur dixisse, Filium inter res factas computari, & nequaquam esse Patri consubstantialem; iterum in primo libro coarguit his verbis: „ Ceterum ubi res factas, & opificia quædam consideranda dixi, eorum exempla ut minus utilia cursim protuli, cum dixi: neque planta idem est quod agricola, neque scapha idem quod navium faber: deinde in congruis & naturæ rei accommodatioribus magis sum immoratus; ac pluribus ea quæ certioris fidei erant exposui, variis excogitatis exemplis quæ tibi in alia epistola scripsi, quibus criminationem eorum depuli mendacemque ostendi, qua ajebant me Christum negare esse Deo consubstantialem. Tametsi enim fateor me hoc vocabulum nusquam in Scripturis sacris vel invenisse vel legisse, attamen argumenta mea, quæ subsequuntur, quæque isti tacuerunt, ab hac sententia nihil discrepant. Etenim humanam prolem in exemplum attuli, quam patet esse ejusdem generis ac genitorem: dixique revera in hoc solum parentes differre a filiis, quod ipsi non sint filii: alias necesse fore neque parentes existere, neque filios. Epistolam autem, ut ante dixi, ob præsentem rerum conditionem, penes me non habeo; alioquin ipsa tibi quæ tunc scripsi verba, imo epistolę totius exemplar misissem, mittamque si quando mihi ejus copia fuerit. Memini porro me plurimas ex rebus inter se cognatis similitudines conglobasse. Etenim plantam sive ex semine sive ex radice succrescentem, aliam dixi esse ab eo unde pullulavit, etsi ejusdem omnino sit naturæ: fluviumque a fonte fluentem, aliam formam & nomen accipere: neque enim aut fontem fluvium, aut fluvium fontem dici; sed utrumque existere: ac fontem quasi Patrem esse, fluvium vero, aquam ex fonte manantem. Sed hæc quidem & similia scripta se non videre quasi cæcutientes dissimulant: duabus autem voculis inconnexis, quasi lapidibus eminus me impetere conantur: non advertentes, perobscuris rebus quæ ut intelligantur additione indigent, plerumque non modo aliena, sed & contraria exempla lucem afferre. In tertio autem libro ait: Vita ex vita genita est, quemadmodum flumen a fonte emanavit, & a luce inextincta splendida lux accensa est.

19. His auditis, quis non insaniæ deinceps eos accusabit, qui Dionysium Arianice sentire suspicantur? Næ ille, his argumentis ab ipsa veritate profectis, totam Arii proterit hæresim. Nam illud, Non erat priusquam gigneretur, &, Erat quando non erat, splendoris vocabulo confutat, necnon his verbis: Pater ejus nunquam absque prole fuit. Illud autem quod ajunt, ex non-exstantibus, refellit, dicendo, Verbum esse quasi fluvium ex fonte, ut germen ex radice, filium ex parente, lumen ex lumine, & vitam ex vita. Quod autem illi separant & dividunt Verbum a Deo, id ille improbat cum ait, Trinitatem, quæ nec dividi nec minui potest, in Uni-

(1) τινα deest in Taurin. Colb. Fr. I. & in Jes. secunda manu deletum est. Mox in iisdem sic, τῶν μὲν ἀχρειοτέρων πρότερον ἐξ &c. Ibid. Colb. & Fr. I. ἐπεὶ μήτε τῷ γεωργῷ ἔφην τὸ φυτόν. quorum postremus post τὸ σκάφος addit συγγενές.

(2) Sic Reg. Colb. Jes. Fer. I. Taurinensis vero cum editis, προσεξευρών.

(3) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero καὶ γὰρ καί.

(4) Tota hæc sententia, ἢ μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον ὑπάρχειν εἶναι μήτε τέκνα, quod duæ clausulæ in hanc vocem τέκνα terminarentur, in editis omissa fuerat: sed habetur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. I. itemque in præcedenti Tract. (ubi legitur ὑπάρχον) & infra in libro de Synodis. Mox Taurin. Colb. Jes. προσκομίσαι.

(5) καὶ deest in Taurin. Jes. & Colb. qui ultimus idem habet πάσης. Basil. secunda manu πάσιν.

(6) Sic Reg. Taurin. & Fr. I. Editi vero ἐκεῖνο. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes. ὁμοφυές. Et ita legit Nannius qui vertit, *ejusdem naturæ*. Editi ὁμοιοφυές. Paulopost Taurin. Colb. Jes. Fr. I. καὶ σχῆμα καί.

(7) τὸν ante πατέρα, & mox τὸ ante ἐκ τῆς, quæ in editis legebantur, desunt in Reg. Taurin. Colb. Jes. sed habentur in lib. de Synodis, ubi hæc verba referuntur.

(8) Sic Reg. Taurin. Jes. Editi τοῖς δυσί. Paulopost Taurin. Colb. Jes. & Fr. I. με βάλλειν, & ita legit vetus Interpr. Editi vero cum Regio ἐμβάλλειν.

(9) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. I. Editi ἐν τῷ. Mox Jes. ἐγεννήθη.

(10) Sic Reg. Taurin. Jes. Basil. Fr. I. Editi vero mendose, τὸ δὲ, ἐξ οὐκ ὄντων αὐτόν.

(11) Colb. αὐτός. Mox Taurin. Colb. Jes. Fr. I. ἀναιρεῖ λέγων. Reg. Basil. & editi διαβάλλει λέγων.

tatem contrahi. Quod vero ajunt, alienum eſſe Filium a ſubſtantia Patris, aperte reſpuit cum dicit, conſubſtantialem Patri eſſe Filium. Hic ſane ſummopere miranda impiorum hominum impudentia, Dionyſio namque quem doctrinæ ſuæ paria ſenſiſſe affirmant, dicente, conſubſtantialem eſſe Filium, ipſi tamen haud ſecus quam culices circumquaque ſuſurrant, quaſi Synodus Conſubſtantialis vocem haud recte ſcripto mandarit. Si enim ſibi amicum Dionyſium exiſtimant, ne doctrinam negent viri ſecum ſentientis. Quod ſi putant id non recte dictum fuiſſe, quare Dionyſium, qui idipſum ait, quaſi ſecum ſentientem jactitant: cum præſertim is non obiter hoc dicat, ſed aliis antea miſſis epiſtolis, eos qui ſe inſimulabant quaſi diceret Filium non eſſe Patri conſubſtantialem, mendacii coarguat: illos vero qui putabant ſe dixiſſe, Verbum eſſe factum, refellat, negans ſe prout illi exiſtimant ſentire: ſed tametſi voces illas protulit, eo ſolum illud ſe dixiſſe teſtatur, ut oſtenderet non Patrem ſed Filium eſſe qui conditum, creatum, & factum corpus induit: quocirca Filius conditus, factus & creatus fuiſſe dicitur.

20. Certe cum illa verba prius ſcripſerit, Arianis quidem faceſſere juſſis, benevolum animum ab iis poſtulat, ad quorum aures hæc pervenerint; ut animadverſa harum quæſtionum difficultate, imo potius incomprehenſibilitate, non verba, ſed Scriptoris animum judicarent, cum potiſſimum alia compluria veram ejus mentem aperiant. Ait igitur ipſe: „ Ejuſmodi exempla ut minus utilia curſim protuli, „ nimirum de planta & agricola: naturæ accommo„ datiora fuſius pertractavi, ac veriora pluribus ex„ poſui. „ Jam qui hæc loquitur, oſtendit, verius dici Filium æternum & ex Patre eſſe, quam eſſe factum: nam hoc quidem vocabulo, quod corporeum eſt in Domino indicatur; illis vero æternitas divinitatis ejus. Eos igitur qui ſe accuſabant, ut qui negaret Filium eſſe Patri conſubſtantialem, his argumentis a ſe confutatos declarat, haud levi modo, ſed ſapientiſſime, & cum vera demonſtratione, dum hæc ait: „ Etſi hanc vocem in Scripturis non inveni; at„ tamen earumdem Scripturarum mentem colligens, „ agnovi, ipſum, cum Filius & Verbum ſit, non „ poſſe a Patris ſubſtantia eſſe alienum. „ Quod autem Filium non ſenſerit eſſe rem creatam aut factam, ut illi pervulgarant, in ſecundo libro teſtatur his verbis: „ Si quis autem ex ſycophantis, eo quod Deum, „ omnium dixi factorem & creatorem, exiſtimat me „ etiam Chriſti creatorem dixiſſe, advertat me prius „ Patrem ipſum appellaſſe, in quo vocabulo Filius „ adſcriptus eſt. Poſtquam enim dixi Patrem facto„ rem eſſe, ſubdidi: Neque pater eorum eſt quorum „ factor eſt, ſi proprie pater intelligatur eſſe is qui „ genuit: (latitudinem enim vocabuli hujus, pater, „ in ſequentibus inquiremus) neque factor pater eſt, „ ſi ſolus opifex factor dicatur: apud Græcos enim ii „ qui ſapientes ſunt, ſuorum librorum factores vo„ cantur: Apoſtoluſque ait, *factor legis*: nam rerum „ etiam intrinſecarum, cujuſmodi ſunt virtus & vi„ tium, factores ſunt homines, ut dixit Deus: *Ex„ pectavi ut faceret judicium, fecit autem iniquita„ tem.* „

Filius ipſo Patris vocabulo indicatur.

Rom. 2. 13. & Jacob. 4. 11.

Eſa. 5. 7.

21. Qui hæc audit, divini ſane oraculi

νάδα συγκεφαλαιοῦσθαι· τὸ δὲ λέγειν αὐτοὺς ἀλλότριον εἶναι τὸν υἱὸν τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, ἄντικρυς πατεῖ λέγων, ὁμοούσιον εἶναι τοῦ πατρὸς τὸν υἱόν. ἐφ' ᾧ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις τὴν ἀναίδειαν τῶν δυσσεβῶν· πῶς Διονυσίου, ὃν λέγουσιν ὁμόδοξον (1) ἑαυτῶν εἶναι, λέγοντος ὁμοούσιον τὸν υἱὸν, αὐτοὶ περιέρχονται ὡς κώνωπες περιβομβοῦντες, ὡς οὐκ ὀρθῶς γραψάσης τῆς συνόδου τὸ ὁμοούσιον· εἰ γὰρ Διονύσιός ἐστιν αὐτοῖς φίλος, μὴ ἀρνείσθωσαν τὰ τοῦ ὁμόφρονος. εἰ δὲ νομίζουσι μὴ ὀρθῶς εἰρῆσθαι, πῶς τὸν τοῦτο λέγοντα Διονύσιον (2) θρυλλοῦσιν, ὡς τὰ αὐτῶν φρονοῦντα; μάλιστα ὅτι οὐδὲ ἐκ παρέργου ταῦτα λέγων φαίνεται, ἀλλὰ πρότερον ἄλλας ἐπιστολὰς γράψας, (3) τοὺς μὲν κατειρηκότας αὐτοῦ ὡς μὴ λέγοντος ὁμοούσιον τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ διελέγχει ψευδομένους· τοὺς δὲ νομίζοντας αὐτὸν λέγειν (4) γενητὸν τὸν λόγον, παραιτεῖται· ὅτι μὴ οὕτως ὡς νομίζουσιν ἐφρόνησεν, ἀλλ' εἰ καὶ τὰς λέξεις εἴρηκε, διὰ τοῦτό φησιν εἰρηκέναι, πρὸς τὸ μόνον δεῖξαι ὅτι μὴ ὁ πατήρ ἐστιν, ἀλλ' ὁ υἱὸς, ὁ τὸ γενητὸν, καὶ κτιστὸν, καὶ ποιητὸν ἐνδυσάμενος σῶμα· διὸ καὶ γεγενῆσθαι, καὶ πεποιῆσθαι, καὶ ἐκτίσθαι λέγεται ὁ υἱός.

20. Ἀμέλει ἐπειδὴ (5) προελήφθη γράψαι τὰς τοιαύτας λέξεις, τοῖς μὲν Ἀρειανοῖς μακρὰ φράζει χαίρειν, παρὰ δὲ τῶν ἀκουόντων συνείδησιν ἀγαθὴν ἀπαιτεῖ· τὸ δυσχερὲς ἢ τάχα καὶ τὸ ἀπερίδρακτον τῶν ζητουμένων προβαλλόμενος· ἵνα μὴ τὰς λέξεις, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν (6) τοῦ γράφοντος κρίνωσι· καὶ μάλισθ' ὅταν τὰ πλεῖστα μαρτυρῇ τῇ τούτου φρονήσει. ἔφησε γοῦν καὶ αὐτός· „ ὅτι τῶν μὲν τοιούτων ὡς ἀχρειο„ τέρων, ἐξ ἐπιδρομῆς, εἶπον τὰ παραδείγματα, τὸ „ φυτὸν καὶ τὸν γεωργόν· τοῖς δὲ (7) προσφυεστέροις „ ἐνδιέτριψα, καὶ πλέον διεξῆλθον περὶ τῶν ἀληθε„ στέρων. „ ὁ δὲ τοῦτο λέγων, δείκνυσιν ἀληθέστερον εἶναι τὸ λέγειν ἀΐδιον καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν, ἤπερ γενητόν· ἐκ τούτου μὲν γὰρ τὸ σωματικὸν τοῦ κυρίου σημαίνεται, ἐξ ἐκείνων δὲ, τὸ ἀΐδιον τῆς θεότητος αὐτοῦ. ἐν τούτοις γοῦν καὶ ἠλέγχθαι παρ' αὐτοῦ τοὺς ἐγκαλέσαντας, ὡς μὴ λέγοντος αὐτοῦ ὁμοούσιον τοῦ πατρὸς, διαβεβαιοῦται οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ φρονήσεως καὶ ἀποδείξεως ἀληθοῦς, λέγων· „ εἰ καὶ μὴ τὴν „ λέξιν ταύτην εὗρον ἐν ταῖς γραφαῖς, ἀλλ' ἐξ αὐ„ τῶν τῶν γραφῶν τὸν νοῦν συναγαγὼν, ἔγνων ὅτι „ υἱὸς ὢν καὶ λόγος, οὐ ξένος ἂν εἴη τῆς οὐσίας τοῦ πα„ τρός. „ ὅτι γὰρ οὐ κτίσμα, οὐδὲ ποίημα φρονεῖ τὸν υἱὸν εἶναι· καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτῳ τεθρυλλήκασιν αὐτόν. οὕτως ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ φησίν. „ ἐὰν δέ τις τῶν „ συκοφαντῶν, ἐπειδὴ τῶν ἁπάντων ποιητὴν τὸν „ θεὸν καὶ δημιουργὸν εἶπον, οἴηταί με καὶ τοῦ Χριστοῦ „ λέγειν, ἀκουσάτω μου πρότερον πατέρα φήσαντος „ αὐτὸν, ἐν ᾧ καὶ ὁ υἱὸς (8) προσγέγραπται· μετὰ „ γὰρ τὸ εἰπεῖν πατέρα ποιητὴν, ἐπαγήοχα· καὶ οὔτε „ πατήρ ἐστιν (9) ὧν ποιητὴς, εἰ κυρίως ὁ γεννή„ σας πατὴρ ἀκούοιτο· τὴν γὰρ πλατύτητα τῆς τοῦ πα„ τρὸς προσηγορίας ἐν τοῖς ἑξῆς (10) ἐπεξεργασόμεθα· „ οὔτε ποιητὴς ὁ πατὴρ, εἰ μόνος ὁ χειροτέχνης ποιη„ τὴς λέγοιτο. παρ' Ἕλλησι γὰρ (11) ποιηταὶ καὶ τῶν „ ἰδίων καλοῦνται λόγων οἱ σοφοί· καὶ ποιητὴς, ὁ ἀ„ πόστολος εἶπε, νόμου· καὶ τῶν ἐγκαρδίων γὰρ ἀ„ ρετῆς ἢ κακίας ποιηταὶ καθίστανται, ὡς εἶπεν ὁ „ θεὸς ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνο„ μίαν. „

21. Ἐστιν ἀληθῶς ἀκούοντα ταῦτα, μνησθῆναι τοῦ θείου

(1) Taurin. Colb. Jeſ. αὐτῶν.
(2) Reg. de more θρλοῦσιν. Ibidem Taurin. Jeſ. Fr. I. τὰ αὐτοῦ. Mox Fr. I. μάλιστα δ' ὅτι.
(3) Sic Reg. Taurin. Colb. Jeſ. Fr. I. Editi vero τοὺς μὲν οὖν.
(4) Taurin. Colb. Jeſ. γεννητὸν mendoſe. Taurin. item infra, ὁ τὸ γεννητόν.
(5) Taurin. Colb. Jeſ. ἐλήφθη. Mox Reg. Taurin. Jeſ. μακρὰ: editi vero μακράν.
(6) Colb. τοῦ φράζοντος. Mox idem cum Taurin. & Jeſ. μάλιστα ὅταν.
(7) Colb. προφυεστέροις. Mox Taurin. Colb. Jeſ. πλεῖον ἐξῆλθον.
(8) Taurin. Colb. Jes. προγέγραπται.
(9) Sic Reg. Taurin. Jeſ. & ita legit Nannius. Editi ὢν ποιητὴς, longe diverſo ſenſu. Mox in Taurin. Colb. Jeſ. πατὴρ deſideratur.
(10) Taurin. Colb. Jeſ. ἀπεργασόμεθα. Reg. & editi ἐπεξεργασόμεθα. Mox Colb. Jeſ. οὔτε ποιητὴς ὁ πατὴρ ἦν μόνος. Taurin. οὔτε ποιητὴς ὁ πατὴρ μόνος ἦν. Reg. ut editi.
(11) In Taurin. Colb. Jeſ. illud ποιηταὶ καὶ τῶν ἰδίων, uſque ad ſequens ποιηταὶ τῆς κακίας, omiſſa ſunt.

θείου λογίου λέγοντος· „ οὗ ἐὰν στραφῇ (1) ὁ ἀσε-„ βὴς, ἀφανίζεται. „ ἰδοὺ γὰρ ποικίλως στρεφόμενοι καθ' ἑκάστην οἱ δυσσεβεῖς ἀφανίζονται, μὴ ἔχοντες μηδὲ εἰς τοῦτο πρόφασιν περὶ Διονυσίου. φανερῶς μὲν γὰρ διδάσκει, μὴ εἶναι ποίημα, (2) μὴ δὲ κτίσμα τὸν υἱόν· αἰτιᾶται δὲ καὶ θεραπεύει τοὺς διαβάλλοντας αὐτὸν, ὡς εἰπόντα ποιητὴν τὸν θεὸν, (3) ὅτι μὴ συνεῖδον εἰπόντα αὐτὸν πρότερον πατέρα τὸν θεὸν, ἐν ᾧ καὶ ὁ υἱὸς προσγέγραπται· τοῦτο δὲ λέγων, δείκνυσι μὴ εἶναι τῶν ποιημάτων τὸν υἱὸν, μηδὲ ποιητὴν, ἀλλὰ πατέρα τοῦ ἰδίου λόγου, τὸν θεὸν εἶναι. καὶ ἐπειδὴ ἀσυνειδήτως τινὲς ἐπήγαγον αὐτῷ, ὅτι ποιητὴν εἶπε τὸν θεὸν τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦτο ποικίλως ἀπολογούμενος, φησὶ μηδ' οὕτως ἐπιλήψιμον εἶναι τὸν λόγον· εἰρηκέναι γὰρ ποιητὴν φησι, διὰ τὴν σάρκα, ἣν (4) ἀνέλαβε γενητὴν οὖσαν αὐτὴν ὁ λόγος. „ εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ λόγου τις (5) „ ὑπονοήσοι τοῦτο λελέχθαι, καὶ οὕτως ἔπρεπεν αὐ-„ τοὺς ἀφιλονείκως ἀκοῦσαι· (6) ὡς γὰρ οὐ ποί-„ ημα φρονῶ τὸν λόγον, καὶ οὐ ποιητὴν, ἀλλὰ πα-„ τέρα τὸν θεὸν αὐτοῦ λέγω· κἂν ἐξ ἐπιδρομῆς εἴ-„ πω ποιητὴν τὸν θεὸν, διηγούμενος περὶ τοῦ υἱοῦ, „ ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀπολογήσασθαι δυνατόν· ποιητὰς (7) „ γὰρ τῶν ἰδίων λόγων Ἑλλήνων μὲν οἱ σοφοί φα-„ σι καί τοι πατέρας ἑαυτοὺς ὄντας τῶν ἰδίων λόγων· „ ἡ δὲ θεία γραφὴ καὶ τῶν ἀπὸ καρδίας κινημά-„ των ποιητὰς ἡμᾶς διαγορεύει, ποιητὰς νόμου καὶ „ κρίσεως καὶ δικαιοσύνης λέγουσα· ὥστε πανταχόθεν „ τὸν μὲν υἱὸν μὴ εἶναι κτίσμα, μηδὲ ποίημα, „ ἑαυτὸν δὲ ἀλλότριον τῆς (8) Ἀρειανῆς κακοδο-„ ξίας ἀποδείκνυσι. „

22. Μὴ γὰρ δή τις Ἀρειανὸς, μηδὲ ἐν τούτῳ ὑπονοείτω κατ' αὐτοῦ ὡς οὕτω λέγοντος· σύνεστιν ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ, ὡς τοῖς μὲν ὀνόμασι συνῆφθαι ἀλλήλοις, τὰ δὲ πράγματα πλεῖστον ἀλλήλων διεστάναι· καὶ μὴ ἀεὶ μὲν συνεῖναι τὸν υἱὸν τῷ πατρί· ἀφ' οὗ δὲ γέγονεν ὁ υἱὸς, ἐξ ἐκείνου καὶ πατέρα τὸν θεὸν εἰρῆσθαι· καὶ λοιπὸν αὐτῷ συνεῖναι, ὥσπερ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο γίνεται. ἀλλ' ἐνθυμείσθω καὶ μνημονευέτω τῶν (9) προειρημένων, καὶ ὄψεται Διονυσίου τὴν πίστιν ὀρθήν. „ λέγων γὰρ, οὐ γὰρ ἦν „ ὅτε ὁ θεὸς οὐκ ἦν πατήρ· καὶ πάλιν· ὁ δέ γε θεὸς αἰώ-„ νιόν ἐστι φῶς, οὔτε ἀρξάμενον, οὔτε λῆξόν ποτε· „ οὐκοῦν αἰώνιον (10) πρόκειται, καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ „ ἀπαύγασμα, ἄναρχον καὶ ἀειγενὲς, προφαινόμενον „ αὐτοῦ· „ ἐχρῆν μηδένα τὸ σύνολον ὑπονοεῖν τινα τοιαῦτα κατ' αὐτοῦ. (11) καὶ τοῖς παραδείγμασι δὲ τῆς πηγῆς, καὶ τοῦ ποταμοῦ, καὶ τῆς ῥίζης, καὶ τοῦ βλαστοῦ, καὶ τοῦ πνεύματος, καὶ τῆς ἀτμίδος καταισχύνει τοὺς χριστομάχους τ' ἐναντία (12) θρυλλοῦντας κατ' αὐτοῦ.

23. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ κακοῖς ὁ Ἄρειος καὶ τοῦτο συμπεφόρηκεν ἑαυτῷ ῥημάτιον, ὡς ἐκ κοπρίας, καὶ προστίθησιν, „ ὡς ἄρα ὁ λόγος „ οὐκ ἔστιν ἴδιος τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἄλλος μέν ἐστιν ὁ ἐν „ τῷ θεῷ λόγος· οὗτος δὲ ὁ κύριος ξένος μὲν (13) „ καὶ ἀλλότριός ἐστι τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας· κατ' ἐπί-„ νοιαν δὲ μόνον λέγεται λόγος, καὶ οὐκ ἔστι μὲν κατὰ

meminerit, dicentis: *Quocumque se vertat impius, evanescit*. Etenim quam se cumque in partem quotidie convertant impii illi, evanescunt, ne in hoc quidem ullam rationem invenientes Dionysii sibi conciliandi: quippe qui aperte doceat, Filium nec factam nec creatam rem esse; carpit autem appositeque refellit eos qui se calumniabantur, quasi dixisset, factorem esse Deum, quod non adverterint se ante dixisse, Patrem esse Deum, in quo & Filius adscriptus est. His autem verbis declarat, Filium non esse ex numero rerum factarum, & Deum non factorem, sed patrem proprii Verbi esse. Quibusdam autem * imperite ipsi reponentibus, quod Deum dixisset Christi factorem, sui purgandi causa varia adhibuit argumenta. Neque sic, aiens, reprehendenda esse sua verba: se enim factoris nomine usum affirmat, propter carnem quam Verbum assumserat, utique factam. „ Quod si quis illud de Verbo dictum fuis-„ se suspicetur, eo etiam modo absque contentionis „ studio audisse oportuit: ut enim Verbum rem fa-„ ctam esse non sentio, & Deum non factorem, sed „ patrem ejus dico; si quando de Filio disserens De-„ um obiter dixero factorem ejus; etiam tunc res de-„ fensione non caruerit: nam sapientes Græci se suo-„ rum librorum factores appellant, tametsi iidem „ propriorum librorum patres sunt: divina autem „ Scriptura nos cordis motuum factores nuncupat, „ cum nos dicit, factores legis & judicii & justitiæ. Itaque quacumque ex parte res spectetur, probe commonstrat Filium nec creatam nec factam rem esse, seque a prava Arianorum doctrina alienum.

Prov. 12. 7.

* *vel*, mala conscientia.

22. Verum ne quis Arianorum eum suspicetur dixisse, Filium ita Patri coexistere, ut nomina quidem sibi invicem cohæreant, res autem a se invicem plurimum distent, &, neque Filium semper Patri coextitisse: ex quo autem Filius esse cœpit, ex eo Deum dictum fuisse Patrem, & dehinc illi coexistere, ut fit apud homines. Sed meminerit eorum quæ supra dicta sunt, tumque Dionysii fidem rectam agnoscet. „ Nam cum dicat, non enim erat cum Deus „ non esset pater: & iterum: Deus autem æ-„ terna lux est, quæ nunquam incœpit, nun-„ quam desinet: æternus ergo splendor ipsi præ-„ lucet & coexistit, qui absque initio est, & „ ab æterno genitus ante eum emicat: „ par sane fuit neminem talia de illo suspicari. Exempla quoque fontis ac fluvii, radicis & germinis, spiritus & vaporis, Christi hostes qui contraria de illo disseminant, pudore suffundunt.

23. Cum autem Arius ad cetera sua mala hanc quoque sententiam quasi ex sterquilinio sibi consarcinarit, & hæc adjecerit: „ Verbum non est propri-„ um Patri, sed aliud est in Deo Verbum: hic vero „ Dominus, extraneus quidem & alienus est a Patris „ substantia, & duntaxat secundum cogitandi mo-„ dum, dicitur Verbum, & non est secundum „ natu-

Arii impia dicta.

(1) Articulus deest in Taurin. Colb. Jes. Ibidem hæc, ἰδοὺ γὰρ ποικίλως στρεφόμενοι καθ' ἑκάστην οἱ δυσσεβεῖς ἀφανίζονται, in editis desiderabantur, ob similitudinem vocum ἀφανίζεται, & ἀφανίζονται, omissa: sed leguntur in Reg. Taurin. Colb. Jes. & Fr. I. Ibidem Taurin. Colb. Jes. μηδ' εἰς τοῦτο πρόφασιν παρὰ Διονυσίου.

(2) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero male, μὴ δὲ καὶ κτίσμα.

(3) Hæc, ὅτι μὴ συνεῖδον εἰπόντα αὐτὸν πρότερον πατέρα τὸν θεὸν, in Colb. desiderantur, omissa lapsu amanuensis, ideo decepti, quod præcedens phrasis per τὸν θεὸν similiter desineret. Infra idem, προγέγραπται.

(4) Taurin. Colb. Jes. ἣν ἔλαβε.

(5) Reg. & Taurin. ὑπονοήσει. Editi ὑπονοήσοι. Mox καὶ ante οὕτως deest in Taurin. Colb. Jes. & Fr. I. Sed in Reg. & in editis habetur & opportune quidem.

(6) Taurin. Colb. Jes. ἕως γάρ. Iidem infra καὶ ἐξ ἐπιδρομῆς.

(7) In Colb. & Fr. I. γὰρ omissum. Et in eodem paulo infra ὄντας item omissum. Quod autem ait sapientes suorum librorum patres esse, Clemens item Alexandrinus initio Stromatum, ψυχῆς ἔγγονοι οἱ λόγοι, *animæ liberi sunt libri*,

(8) Jes. Fr. I. Ἀρειανικῆς. Mox Reg. Taurin. Colb. Jes. ἀποδείκνυσι. Editi ἐπιδείκνυσι.

(9) Taurin. Colb. Jes. Fr. I. πρόσθεν εἰρημένων. Reg. & editi προειρημένων.

(10) Reg. Taurin. Colb. Jes. πρόκειται, & sic legendum ut supra. Editi πρόσκειται. Mox Taurin. Colb. Fr. I. προφερόμενον αὐτοῦ ἐκκλίνει μηδένα. Jes. προφερόμενον αὐτοῦ ἐκκλείει μηδένα. Melius Reg. & editi quos sequimur. Vide supra num. 15.

(11) Tertullianus adversus Praxeam hæc ipsa profert exempla: *Nec frutex*, ait, *a radice, nec fluvius a fonte, nec radius a sole discernitur, sicut a Deo sermo*.

(12) Reg. de more θρυλοῦντας. Mox Taurin. Jes. πρὸ πᾶσι. Ibidem ὁ ante Ἄρειος deest in editis: sed habetur in Reg. Taurin. Colb. Jes.

(13) Hæc, καὶ ἀλλότριός ἐστι desunt in Taurin. Colb. Jes. & Fr. I. Sed habentur in Reg. & in editis.

„ naturam, ac verus Dei filius; sed per adoptionem „ hic quoque filius dicitur, utpote creatura. „ Et dum hæc ait, apud eos qui rei veritatem ignorant gloriatur, quasi in hoc Dionysius secum sentiat: tute quæso videas quæ de iis fuerit Dionysii fides, & qua vi illos Arii oppugnet errores; in primo enim libro sic scribit. „ Dictum est superius Deum esse „ fontem omnium bonorum, Filius vero dictus est „ fluvius ab ipso emanans: verbum quippe est mentis emanatio, &, (ut humano more loquamur) ex „ corde per os emittitur. Mens vero quæ per linguam „ prosilit, diversa est a verbo quod in corde existit: „ istud enim postquam illud præmiserit, remanet, & „ est quale antea erat: illud vero præmissum evolat „ & circumquaque fertur: & sic est utrumque in altero, tametsi diversum est ab altero: & unum „ sunt, licet duo sint. Sic namque Pater & Filius unum sunt, & in se invicem illos esse comprobatum „ est. In secundo autem libro hæc habet: Ut enim „ mens nostra eructat a seipsa verbum, ut ait Propheta: *Eructavit cor meum verbum bonum*: estque utrumque alterum ab altero, proprium & ab altero distinctum obtinens locum, cum illud quidem in corde, „ istud in lingua & ore commoretur & moveatur: non „ tamen alterum ab altero distat, nec se invicem privantur: neque mens sine verbo est, neque verbum sine „ mente: sed mens verbum facit, & in ipso apparet, „ & verbum mentem exhibet, in qua factum est: mensque est quasi verbum immanens, verbum autem quasi mens prosiliens: mens in verbum transit, verbum „ mentem in circumstantes auditores insinuat: & sic „ mens per verbum in auditorum animis collocatur, „ & una cum verbo intrat. Ac mens quidem est quasi „ pater verbi, in seipsa existens: verbum autem quasi filius mentis, non ante ipsam quidem, sed neque extra ipsam factum esse potest, sed cum ipsa existit, & ab ipsa germinavit. Eodem quoque modo Pater ille maximus, & mens illa universalis, ante omnia Filium habet, Verbum, „ Interpretem, & Angelum suum. „

Psal. 44. 2.

24. Hæc vel nunquam audivit Arius, vel si audivit non intellexit homo indoctus: nam si intellexisset, non tanta mendacia de episcopo pervulgasset; imo potius illum, ut nos, ob insitum in veritatem odium convitiis insectatus fuisset. Nam cum Christi sit hostis, libentissime persequetur illos, qui quæ Christi sunt sapiunt, ut ipse prædixit Dominus: *Si me persequuti sunt, & vos persequentur*. Aut si putant impietatis patroni, secum sentire Dionysium, eadem quæ ille scribant, eadem profiteantur; scribant exempla illa, de vinea nempe & agricola, de scapha & fabro; & una confiteantur quæ ipse consubstantialitatis propugnandæ causa tradidit: sententiam item qua dicit, Filium esse ex substantia Patris, necnon æternitatem ejus, cognationem mentis cum verbo, fontis cum fluvio, & cetera; ut vel ex ipsa rerum discrepantia noverint, quomodo priora quidem illa per œconomiam dixerit; hæc vero, ut piæ fidei postulat ratio. Ac deinceps hæc profitentes,

Joan. 15. 20.

A „ φύσιν καὶ ἀληθινὸς τοῦ θεοῦ υἱός, κατὰ θέσιν δὲ λέ„ γεται καὶ (1) οὗτος υἱός, ὡς κτίσμα. „ καὶ τοιαῦτα λέγων αὐχεῖ παρὰ τοῖς ἀγνοοῦσιν, ὡς καὶ ἐν τούτοις ἔχων ὁμόδοξον τὸν Διονύσιον· ὅρα καὶ τὴν περὶ τούτων πίστιν τοῦ Διονυσίου, καὶ πῶς μάχεται ταῖς τοιαύταις Ἀρείου κακονοίαις. γράφει γὰρ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ οὕτως. „ προείρηται μὲν οὖν, ὅ„ τι πηγὴ τῶν ἀγαθῶν (2) ἁπάντων ἐστὶν ὁ θεός· „ ποταμὸς δὲ ὑπ' αὐτοῦ προχεόμενος, ὁ υἱὸς ἀνα„ γέγραπται· ἀπόρροια γὰρ νοῦ λόγος· καὶ ὡς ἐπ' „ ἀνθρώπων (3) εἰπεῖν, ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος „ ἐξοχετεύεται, ἕτερος γενόμενος τοῦ ἐν καρδίᾳ λό- B „ γου, ὁ διὰ γλώσσης νοῦς προπηδῶν. ὁ μὲν γὰρ „ ἔμεινε προπέμψας, καὶ ἔστιν οἷος ἦν. ὁ δὲ ἐξέ„ πτη προπεμφθείς, καὶ φέρεται πανταχοῦ. καὶ „ οὕτως ἐστὶν ἑκάτερος ἐν ἑκατέρῳ, ἕτερος ὢν θα„ τέρου· καὶ ἕν εἰσιν, ὄντες δύο· οὕτω γὰρ (4) καὶ „ ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός, ἕν, καὶ ἐν ἀλλήλοις ἐλέχθησαν „ εἶναι. ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ, οὕτως λέγει· ὡς „ γὰρ ὁ ἡμέτερος νοῦς ἐρεύγεται μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν λό„ γον, ὡς εἶπεν ὁ προφήτης· ἐξηρεύξατο ἡ καρδία „ μου λόγον ἀγαθόν· καὶ ἔστι μὲν ἑκάτερος ἕτερος θα„ τέρου, ἴδιον καὶ τοῦ λοιποῦ κεχωρισμένον εἰληχὼς „ τόπον, ὁ μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ, ὁ δὲ ἐπὶ τῆς γλώττης C „ καὶ τοῦ στόματος οἰκῶν τε καὶ κινούμενος· οὐ μὴν διεστή„ κασιν, οὐδὲ καθάπαξ ἀλλήλων (5) στέρονται, οὐδέ ἐστιν „ οὔτε ὁ νοῦς ἄλογος, οὔτε ἄνους ὁ λόγος· ἀλλ' ὅ γε „ νοῦς ποιεῖ τὸν λόγον ἐν (6) αὐτῷ φανείς· καὶ ὁ λόγος „ δείκνυσι τὸν νοῦν ἐν αὐτῷ γενόμενος· καὶ ὁ μὲν νοῦς „ ἐστιν, οἷον λόγος ἐγκείμενος· (7) ὁ δὲ λόγος νοῦς „ προπηδῶν. καὶ μεθίσταται μὲν ὁ νοῦς εἰς τὸν λόγον, „ ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἐγκυκλεῖ. „ καὶ οὕτως ὁ νοῦς διὰ τοῦ λόγου ταῖς τῶν ἀκου„ όντων ψυχαῖς (8) ἐνιδρύεται, συνεισιὼν τῷ λό„ γῳ· καὶ ἔστιν ὁ μὲν οἷον πατὴρ ὁ νοῦς, τοῦ λόγου, D „ ὢν ἐφ' ἑαυτοῦ· ὁ δὲ καθάπερ υἱός, ὁ λόγος, τοῦ νοῦ· „ πρὸ ἐκείνου μὲν ἀδύνατον, ἀλλ' οὐδὲ ἔξωθέν ποθεν σὺν „ ἐκείνῳ γενόμενος, βλαστήσας δὲ ἀπ' αὐτοῦ. οὕτως ὁ πα„ τὴρ (9) ὁ μέγιστος καὶ καθόλου νοῦς, πρῶτον τὸν „ υἱὸν λόγον ἑρμηνέα καὶ ἄγγελον ἑαυτοῦ ἔχει. „

24. Τούτων ἢ οὐκ ἤκουσέ ποτε Ἄρειος, ἢ ἀκούσας οὐκ (10) ἐνόησεν ὁ ἀμαθής. οὐκ ἂν γάρ, εἴπερ ἦν νοήσας, κατεψεύδετο τοσοῦτον κατὰ τοῦ ἐπισκόπου· ἀλλὰ πάντως καὶ αὐτὸν ὡς ἡμᾶς ἐλοιδόρει, διὰ τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μῖσος. χριστομάχος γὰρ ὤν, οὐκ ὀκνήσει καὶ τοὺς τὰ Χριστοῦ φρονοῦντας διώκειν, ὡς αὐτὸς ὁ κύριος E προείρηκεν· „ εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν. „ ἢ εἰ νομίζουσιν οἱ προστάται τῆς ἀσεβείας ὁμόφρονα τὸν Διονύσιον ἑαυτοῖς εἶναι, γραψάτωσαν ταῦτα καὶ ὁμολογείτωσαν· γραψάτωσαν τὴν ἄμπελον καὶ τὸν γεωργόν, τὸ σκάφος καὶ τὸν ναυπηγόν. καὶ ἅμα ὁμολογείτωσαν (11) καὶ ἅπερ εἶπεν ἀπολογούμενος τὸ ὁμοούσιον· καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τὸν υἱόν, καὶ τὸ ἀΐδιον, καὶ τὸν νοῦν πρὸς τὸν λόγον, τήν τε πηγήν, καὶ τὸν ποταμόν, καὶ τὰ ἄλλα· (12) ἵνα κἂν ἐκ τῆς διαφορᾶς γνῶσιν, πῶς ἐκεῖνα μὲν κατ' οἰκο- F νομίαν, ταῦτα δέ, ὡς ὁ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως βούλεται λόγος, εἴρηκε. καὶ λοιπὸν ταῦτα λέγοντες

(1) ἀναι-

(1) Taurin. Colb. Jes. αὐτός.
(2) Taurin. Colb. Jes. καὶ ἁπάντων. Mox δὲ post ποταμὸς deest in Colb.
(3) Sic Reg. Basil. & editi. Taurin. & Jes. εἶπεν ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξοχεύεται. Fr. I. εἶπεν, ὑπὸ καρδίας διὰ στόματος ἐξέρχεται. Colb. item ἐξέρχεται.
(4) καὶ deest in Taurin. Colb. Jes. sed in aliis habetur. Mox Reg. ἐλέγχθησαν, quem sequi visum est. Alii & editi ἐλέχθησαν. Ibidem omnes mss. ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ. Editi ἐν δὲ τῷ β. Mox λέγει post οὕτως deest in Taurin. Colb. Jes.
(5) Taurin. Jes. στερῶνται.
(6) Taurin. Colb. Jes. mendose ἑαυτῷ. Mox Jes. solus ἑαυτῷ mendose.
(7) Reg. solus ὁ δὲ νοῦς λόγος male. Mox ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἐγκυκλεῖ. Genus loquendi a Clemente Alexandrino frequentatum. Sic προτρεπτ. p. 50. ἐγκυκλεῖ τῷ θεάτρῳ τοὺς θεούς, *Deos in theatrum inducit*. Alias ἐγκυκλεῖν τοῖς θεαταῖς, *spectatoribus insinuare*. Apud ipsum Clementem quandoque legitur ἐκκυκλεῖν.
(8) Reg. Basil. & editi ἐνιδρύεται. Taurin. Colb. Jes. Fr. I. ἐνίδρυνται.
(9) Taurin. Colb. Jes. soli ὁ ante μέγιστος. Paulopost καὶ ante ἄγγελον deest in Reg. Taurin. Colb. Jes. Opportune tamen positum videtur.
(10) Taurin. Colb. Jes. Fr. I. ἐνενόηκεν.
(11) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. I. In editis καὶ desideratur. Ibidem Jes. ὁμολογούμενος, pro ἀπολογούμενος.
(12) Taurin. Colb. Jes. ἐκεῖνα καὶ.

(1) ἀναιρῶσιν ἅπερ κατ' αὐτῶν τούτων ἐφρόνησαν. Τί γὰρ κἂν ἐγγὺς ἔχει τῶν Ἀρείου κακῶν ἡ Διονυσίου πίστις; οὐχ ὁ μὲν Ἄρειος κατ' ἐπίνοιαν λέγει τὸν λόγον, ὁ δὲ Διονύσιος ἀληθινὸν καὶ φύσει λόγον τοῦ θεοῦ; καὶ ὁ μὲν ἀποξενοῖ τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ὁ δὲ ἴδιον καὶ ἀδιαίρετον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας αὐτὸν εἶναι διδάσκει· ὡς ἔστιν ὁ λόγος πρὸς τὸν νοῦν, καὶ ποταμὸς πρὸς τὴν πηγήν. ἢ μὲν οὖν διαιρεῖν καὶ ἀποξενοῦν τὸν λόγον καὶ τὸν νοῦν τις δύναται, ἢ τὸν ποταμὸν καὶ τὴν πηγὴν μερίσαι, καὶ τειχίσας διελεῖν· ἢ τὸν ποταμὸν ἑτερούσιον εἰπεῖν πρὸς τὴν πηγὴν, καὶ ξένον τὸ ὕδωρ δεῖξαι, ἢ τὸ ἀπαύγασμα (2) τολμᾷ διελεῖν ἀπὸ τοῦ φωτὸς καὶ εἰπεῖν ἐξ ἑτέρας οὐσίας εἶναι τὸ ἀπαύγασμα, καὶ μὴ ἐκ τοῦ φωτὸς, μαινέσθω μετὰ Ἀρείου· ὁ γὰρ τοιοῦτος μηδὲ νοῦν ἀνθρώπινον ἔχων (3) ἔτι φανήσεται. εἰ δὲ ἀδιαίρετα ταῦτα οἶδεν ἡ φύσις, καὶ τὸ (4) τούτων γέννημα ἴδιον, μήτε τὰ Ἀρείου τις ἔτι λοιπὸν φρονείτω, μήτε Διονύσιον διαβαλλέτω· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον (5) ἐκ τούτων αὐτοῦ θαυμαζέτω τήν τε τοῦ λόγου λευκότητα, καὶ τὴν τῆς πίστεως ὀρθότητα.

25. Ὅτι γὰρ πρὸς τὴν μανίαν Ἀρείου λέγοντος, ἄλλον εἶναι τὸν ἐν τῷ θεῷ λόγον, καὶ ἄλλον περὶ οὗ φησιν ὁ Ἰωάννης, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος· καὶ (6) ἄλλην μὲν ἰδίαν σοφίαν εἶναι ἐν τῷ θεῷ· ἄλλην δὲ περὶ ἧς φησιν ὁ ἀπόστολος· Χριστὸς θεοῦ δύναμις, καὶ θεοῦ σοφία· πάλιν ὁ Διονύσιος ἀνθίσταται καὶ διαβάλλει τὴν τοιαύτην κακοδοξίαν, ὅρα πάλιν πῶς ἐν τῷ δευτέρῳ (7) βιβλίῳ γράφει περὶ τούτων οὕτως· „ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος· „ ἀλλ' οὐκ ἦν (8) λόγος ὁ τὸν λόγον προϊέμενος· ἦν „ γὰρ ὁ λόγος πρὸς τὸν θεόν. σοφία γεγένηται ὁ „ κύριος· οὐκ ἦν οὖν σοφία ὁ τὴν σοφίαν ἀνείς. „ ἐγὼ γὰρ ἤμην, φησὶν ᾗ προσέχαιρεν. ἀλήθειά „ ἐστιν ὁ Χριστός· εὐλογητὸς δέ, φησιν, ὁ θεὸς τῆς ἀλη„ θείας „. ἐνταῦθα καὶ Σαβέλλιον καὶ Ἄρειον ἀνατρέπει, καὶ ἀμφοτέρας τὰς αἱρέσεις ἴσας ἐν ἀσεβείᾳ δείκνυσιν· οὔτε γὰρ λόγος ἐστὶν ὁ τοῦ λόγου πατήρ, οὔτε ποίημά ἐστι τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ γέννημα. πάλιν τε οὐκ ἔστι πατὴρ ὁ προελθὼν λόγος· οὐδὲ πάλιν ἐκ πολλῶν εἷς ἐστιν οὗτος λόγος, ἀλλὰ μόνος ἐστὶ τοῦ πατρὸς υἱὸς, ἀληθινὸς καὶ φύσει γνήσιος, ὁ καὶ νῦν (9) ὢν ἐν αὐτῷ, καὶ ἀϊδίως καὶ ἀδιαιρέτως ὢν ἐξ αὐτοῦ. οὕτω καὶ σοφία καὶ ἀλήθειά ἐστιν ὁ κύριος, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλης σοφίας δεύτερος· ἀλλὰ μόνος οὗτός ἐστι δι' οὗ τὰ πάντα πεποίηκεν ὁ πατὴρ, καὶ ἐν αὐτῷ συνεστήσατο τῶν γενητῶν τὰς ποικίλας οὐσίας· δι' αὐτοῦ τε γνωρίζεται οἷς ἂν (10) ἐθέλοι· καὶ ἐν αὐτῷ τὴν τῶν πάντων πρόνοιαν ποιεῖται καὶ ἐργάζεται. μόνον γὰρ τοῦτον οἶδε τοῦ θεοῦ λόγον καὶ Διονύσιος. αὕτη τοῦ Διονυσίου ἡ πίστις· ὀλίγα γὰρ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ συναγαγὼν ἔγραψα, δυνάμενα παρασχεῖν, σοὶ μὲν ἀφορμὴν εἰς τὸ πλείονα προστιθέναι· τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς, μεγίστην αἰσχύνην διὰ τὴν (11) κατὰ τοῦ ἐπισκόπου συκοφαντίαν. ἐν πᾶσι γὰρ καὶ καθ' ἕκαστον δι' ὧν ἔγραψεν, ἤλεγξεν αὐτῶν τὴν κακοφροσύνην καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἐστηλίτευσεν.

26. Οὐκοῦν ἀπὸ τούτων δείκνυται καὶ ἡ πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολὴ, (12) διανοίᾳ ἄλλῃ κατ' οἰκονομίαν γραφεῖσα παρ' αὐτοῦ. τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀπολογία αὐτοῦ δείκνυσι. καὶ ἔστιν ἀληθῶς τύπος οὗτος

A suas his adversantes sententias repudient. Quid enim vel proximum habuerit Arii malignitati Dionysii fides? Nonne Arius secundum cogitandi modum duntaxat Verbum esse dicit, Dionysius autem vere & natura sua Verbum Dei esse? Ille Verbum Patri extraneum dicit: hic docet esse proprium, & indivisibile a Patris substantia, sicut verbum a mente, & flumen a fonte. Si quis igitur poterit dividere & alienare verbum a mente, vel fluvium a fonte separare, & quasi muro exstructo dirimere; vel ausit dicere fluvium diversæ substantiæ a fonte, ac diversam ab eo aquam commonstrare; vel splen- B dorem a luce dirimere, & affirmare ex aliena substantia esse splendorem, nec a luce prodire, is cum Ario insaniat: ejusmodi quippe homo ne mentem quidem humanam habere ultra videbitur. Quod si hæc indivisibilia esse ipsa novit natura, eorumque proles ipsis propria est; ne quis igitur deinceps cum Ario sentiat, aut Dionysium calumniari ausit; sed magis hinc ejus cum sermonis perspicuitatem, tum rectam fidem admiretur.

25. Quod spectat autem illam Arii insaniam, qua dicit, aliud esse quod in Deo est Verbum, & C aliud de quo loquutus est Joannes: *In principio erat Verbum:* & aliam propriam esse in Deo sapientiam, aliam vero quam his verbis indicat Apostolus: *Christus Dei virtus & Dei sapientia*; illud summa vi impugnat Dionysius, pravamque illam sententiam strenue insectatur: vide, quæso, quo pacto in secundo libro his de rebus verba faciat: „ *In principio erat* „ *Verbum:* sed non erat Verbum quod Verbum pro„ tulerit; erat enim Verbum apud Deum: Domi„ nus sapientia est; non erat igitur sapientia qui sa„ pientiam produxit: nam, *ego eram*, inquit, *qua* „ *delectabatur.* Veritas est Christus: *Benedictus autem,* D „ ait, *Deus veritatis.* „ Ibi una Sabellium & Arium evertit, ambasque hæreses paris impietatis declarat: neque enim Verbum est Verbi pater, neque factum est quod ex Patre procedit, sed propria ejus substantiæ proles. Rursumque Verbum procedens non est Pater: nec Verbum istud, unum ex multis est, sed solus est Patris Filius, verus & natura genuinus, qui & nunc in ipso exsistit, & in æternum atque indivisibiliter ex eo est. Sic & Sapientia & Veritas est Dominus, & non est ab alia sapientia secundus; sed solus hic est per quem omnia Pater condidit, in ipsoque multiplices rerum constituit substan- E tias; per quem etiam quibus vult innotescit: in ipso item omnium providentiam gerit, omnia agit. Hoc enim unicum Dei Verbum agnovit & Dionysius. Hæc est Dionysii fides. Pauca enim ex ejus epistolis collecta conscripsi; quæ tamen plura addendi tibi occasionem præbeant: Arianos vero maximo pudore suffundant, ob suam adversus Episcopum calumniam. In omnibus quippe scriptis suis eorum malitiam coarguit & hæresim traduxit.

F 26. Ex his itaque patet epistolam ad Euphranorem & Ammonium alia mente & ex œconomia quadam ab ipso scriptam esse: quod item ex ejus apologia comprobatur. Et est vere apta persuadendi

Joan. 1.
1. Cor. 1. 24.
Prov. 8. 30.
3. Esdr. 4. 4.

 for-

(1) Taurin. Jes. ἀναιρῶσι. Mox iidem cum Colb. & Fr. I. κατ' αὐτὸν τοῦτον. Ibid. Reg. Taurin. Jes. Fr. I. ἔχῃ. Editi ἔχει. Mox Taurin. Colb. Jes. ἡ Διονυσίου δόξα.
(2) Reg. τὸ ἅμα mendose. Taurin. Colb. Jes. & Fr. I. τολμᾷ recte. Editi ἅμα. Mox hæc, καὶ εἰπεῖν ἐξ ἑτέρας οὐσίας εἶναι τὸ ἀπαύγασμα καὶ μὴ ἐκ τοῦ φωτὸς, in editis omissa fuerant, quod phrasis esset præcedenti ὁμοιοτέλευτος. Sed habentur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. I.
(3) Sic Reg. Taurin. Jes. In editis ἔτι desideratur.
(4) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. τούτου. Editi & Felckmanni codices τούτων.
(5) Reg. Taurin. Colb. Jes. ἐκ τούτων, rectius quam editi ἐκ τούτου.
(6) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. I. ἄλλην, & sic infra ubi quatuor postremi codices καὶ addunt ante ἄλλην. Mox iidem ὁ Παῦλος, ubi Reg. Basil. & editi ὁ ἀπόστολος.
(7) Sic Taurin. Colb. Jes. Fr. I. In Reg. & in editis βιβλίῳ deest.
(8) In Taurin. Colb. Jes. ὁ ante λόγος. Sed in reliquis & in editis deest articulus. Paulopost Taurin. & Jes. γεγέννηται. Alii omnes γεγένηται. Mox Colb. Fr. I. ἦν ἡ σοφία.
(9) ὢν deest in Colb.
(10) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Editi vero ἐθέλῃ.
(11) κατὰ deest in editis: sed legitur in Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. I. & a Nannio item lectum est.
(12) Sic Reg. Basil. & editi, atque ita Nannium legisse patet, qui vertit, *alia mente*. Sed Taurin. Colb. Jes. Fr. I. sic, ἐπιστολὴ μὴ φαύλῃ διανοίᾳ· ἀλλὰ καὶ ...

forma, ad insaniam Sabellii evertendam, ut qui sequaces ejus cito coarguere velit, non ab argumentis ejus divinitatem indicantibus initium ducat; nempe Filium esse Verbum, Sapientiam, & Virtutem, nec ab illo: *Ego & Pater unum sumus*; ne illi quæ recte dicta sunt ad pravum sensum detorquentes, impudentis contentionis occasionem hinc arripiant, dum audiunt: *Ego & Pater unum sumus*, &, *Qui vidit me, vidit & Patrem meum*: sed Salvatoris exemplo præmittat ea quæ humano more de illo dicta habentur: cujusmodi sunt, esurire, laborare, quod vitis sit, quod oraverit & passus sit: quanto enim hæc dictu sunt humiliora, tanto liquidius demonstratur Patrem non esse factum hominem. Necessum est enim cum Dominus vitis appelletur, agricolam exstare: & cum oret, esse qui exaudiat: cum denique petat, esse qui concedat. Hujusmodi quippe dicta longe facilius Sabellianorum insaniam commonstrant, quod necesse omnino sit alium esse qui orat, alium qui exaudit: alium vitem, alium agricolam. Quotquot enim verba Filium quasi alienum a Patre declarant; hæc ad carnem attinent, quam nostri causa gestavit. Opificia quippe secundum naturam a Deo sunt aliena: ideo cum caro opificium sit, *Verbum*, quod, ut ait Joannes, *caro factum est*, licet secundum naturam proprium sit Patri, & ab eo indivisibile; attamen si caro spectetur, Pater dicitur ab illo remotus: quæ enim carni propria sunt, ipse concedit ut de se dicantur; quo hinc palam fiat, non alterius, sed suum proprie corpus fuisse. Cum itaque hæc eo modo sint intelligenda, citius Sabellius convincetur, non esse Patrem qui caro factus est; sed ejus Verbum quod illam redemit, Patrique obtulit. Et ubi quis illum ita coarguerit, ac persuaserit, hinc Divinitatem quoque Verbi facilius edocebit: ipsum nempe esse Verbum & Sapientiam, Filium & Virtutem, splendorem & figuram. Necesse quippe est jam denuo colligere, cum Verbum exsistat, & Verbi Patrem esse oportere; Sapientia cum sit, ejus parentem esse; & splendor cum sit, esse quoque lucem, atque ita Patrem & Filium unum esse.

Joan. 10. 30.
Joan. 10. 30.
Joan. 14. 9.
Joan. 1.

27. Hæc cum probe sciret Dionysius, illa edidit scripta, prioribusque verbis Sabellium compressit: his vero Arianam prosternit hæresim. Ut enim humana Salvatoris apta sunt ad Sabellium evertendum, e converso in Ariomanitas, non ex humanis, sed ex iis quæ Verbi Divinitatem indicant, argumenta sunt mutuanda; ut ne illi, quæ de Domino corporis causa dicuntur, prave interpretantes, existiment ejusmodi esse Verbum, quales nos homines sumus, ac demum in insania sua perseverent. Qui si de Divinitate doceantur, suum ipsi errorem improbabunt: cumque didicerint Verbum carnem factum esse, humana in posterum facilius distinguent ab iis quæ ad Divinitatem attinent. Hæc cum ita se habeant, Dionysiusque Episcopus ex suis scriptis pius demonstratus sit; quid jam acturi sunt Ariomanitæ? Quem ultra falso accusare audebunt, cum ex supradictis mendacii convicti sint? Necesse enim est illos a fundamento Apostolorum lapsos, fluctuantique mente præditos, sustentaculum quærere, & cum non inveniant, Patres in posterum falso accusare. Sed nemo illis ultra fidem adhibebit, etiamsi nitantur calumnias spargere: ab omnibus

A πιθανὸς πρὸς ἀνατροπὴν τῆς Σαβελλίου μανίας, ὥστε τὸν βουλόμενον ταχέως διελέγχειν τοὺς τοιούτους, μὴ ἀπὸ τῶν σημαινόντων τὴν θεότητα τοῦ λόγου ποιεῖσθαι τὴν ἀρχήν· ὅτι λόγος, καὶ σοφία, καὶ δύναμίς ἐστιν ὁ υἱός· καὶ ὅτι ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· ἵνα μὴ τὰ καλῶς εἰρημένα παρεξηγούμενοι ἐκεῖνοι, πρόφασιν τῆς ἀναισχύντου φιλονεικίας ἑαυτῶν, τὰ τοιαῦτα ποιήσωνται, ἀκούοντες, (1) ὅτι ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα· ἀλλὰ τὰ ἀνθρωπίνως εἰρημένα περὶ τοῦ σωτῆρος προβάλλειν, ὥσπερ αὐτὸς πεποίηκεν· οἷά ἐστι, τὸ (2) πεινᾷν, τὸ κοπιᾷν, καὶ, ὅτι ἄμπελος, καὶ ηὔχετο, καὶ πέπονθεν. ὅσῳ γὰρ ταῦτα ταπεινὰ λέγεται, (3) B τοσούτῳ δείκνυται μὴ ὁ πατὴρ γενόμενος ἄνθρωπος. ἀνάγκη γὰρ καὶ ἀμπέλου λεγομένου τοῦ κυρίου, εἶναι καὶ γεωργόν· καὶ εὐχομένου αὐτοῦ, εἶναι τὸν (4) ἐπακούοντα· καὶ αἰτοῦντος αὐτοῦ, εἶναι τὸν διδόντα. τὰ δὲ τοιαῦτα μᾶλλον εὐκολώτερον τὴν τῶν Σαβελλιανῶν μανίαν δείκνυσιν· ὅτι ἕτερος ὁ εὐχόμενος, ἕτερος ὁ (5) ἐπακούων, καὶ ἄλλος ἡ ἄμπελος, καὶ ἄλλος ὁ γεωργός. ὅσα γὰρ ὡς ἀποξενοῦντα τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς λέγεται ῥητὰ, ταῦτα διὰ τὴν σάρκα, ἣν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε, λέγεται περὶ αὐτοῦ. ξένα γὰρ τὰ γενητὰ κατὰ φύσιν ἐστὶ τοῦ θεοῦ. διὰ τοῦτο γοῦν ἐπειδὴ τῆς σαρκὸς C γενητῆς οὔσης, γέγονεν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶν, ὁ λόγος σάρξ, καίτοι κατὰ φύσιν ἴδιος καὶ ἀδιαίρετος ὢν τοῦ πατρὸς, ὅμως δι' αὐτὴν λέγεται καὶ ὁ πατὴρ μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ. τὰ γὰρ τῆς σαρκὸς ἴδια, αὐτὸς ἀνέχεται (6) περὶ αὐτοῦ λέγεσθαι· ἵνα δειχθῇ ὅτι οὐκ ἄλλου, ἀλλ' αὐτοῦ ἦν ἴδιον τὸ σῶμα. τοιαύτης δὲ τῆς διανοίας οὔσης, ταχύτερον ἐλεγχθήσεται Σαβέλλιος· ὅτι μή ἐστιν ὁ πατὴρ ὁ γενόμενος σάρξ, ἀλλ' ὁ (7) τούτου λόγος, ὁ καὶ ταύτην λυτρούμενος καὶ προσάγων τῷ πατρί. οὕτω δὲ διελέγξας καὶ πείσας, λοιπὸν καὶ περὶ τῆς τοῦ λόγου θεότητος, ἑτοιμότερον διδάξει· ὅτι (8) λόγος καὶ σοφία, D υἱὸς καὶ δύναμις, ἀπαύγασμα καὶ χαρακτήρ. ἀνάγκη γὰρ καὶ (9) ἐνταῦθα πάλιν νοεῖν ὅτι τοῦ λόγου ὄντος, εἶναι δεῖ καὶ τὸν πατέρα τοῦ λόγου· καὶ σοφίας οὔσης, εἶναι καὶ τὸν ταύτης γονέα· καὶ ἀπαυγάσματος ὄντος, εἶναι καὶ τὸ φῶς· καὶ οὕτως εἶναι τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα ἕν.

27. Ταῦτα Διονύσιος εἰδὼς (10) ἔγραψε· καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν Σαβέλλιον ἐφίμωσεν, ἐν τούτοις δὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν κατέστρεψε. καὶ γὰρ ὥσπερ ἀνατρέπει Σαβέλλιον τὰ ἀνθρώπινα τοῦ σωτῆρος, οὕτω καὶ πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σημαινόντων τὴν θεότητα τοῦ λόγου ποιεῖσθαι χρὴ τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους· ἵνα μὴ καὶ οὗτοι τὰ διὰ τὸ E σῶμα λεχθέντα περὶ τοῦ κυρίου παρεξηγούμενοι, νομίσωσι τοιοῦτον εἶναι τὸν λόγον, οἷοί ἐσμεν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι· καὶ λοιπὸν ἐπιμείνωσι τῇ ἑαυτῶν μανίᾳ. ἂν δὲ διδαχθῶσιν καὶ οὗτοι περὶ τῆς θεότητος, καταγνώσονται μὲν τῆς ἑαυτῶν κακονοίας· εὐκολώτερον δὲ μαθόντες ὅτι ὁ λόγος σάρξ ἐγένετο, (11) διακρινοῦσι λοιπὸν καὶ οὗτοι τὰ ἀνθρώπινα, καὶ τὰ τῇ θεότητι ἁρμόζοντα. τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, καὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου δειχθέντος, ἐξ ὧν ἔγραψεν, εὐσεβοῦς, τί ποιήσουσι λοιπὸν οἱ Ἀρειομανῖται; τίνος ἄρα πάλιν ἐλεγχθέντες ἀπὸ τούτων F καταψεύσονται; ἀνάγκη γὰρ αὐτοὺς ἐκπεσόντας ἀπὸ τοῦ θεμελίου τῶν ἀποστόλων, καὶ εὐσάλευτον ἔχοντας τὴν διάνοιαν, ζητεῖν ἔρεισμα, καὶ μὴ εὑρίσκοντας, καταψεύδεσθαι λοιπὸν τῶν πατέρων. ἀλλ' οὐδεὶς αὐτοῖς ἔτι πιστεύσει, κἂν βιάσωνται συκοφαντεῖν· κατεγνώσθη γὰρ

(1) ὅτι deest in Taurin. Colb. Jes. Fr. I.
(2) Reg. Taurin. Jes. πεινῇν. Mox Taurinensis Colbert. Jes. καὶ ὅτι ηὔχετο.
(3) Taurin. Colb. Jes. τόσῳ. Mox Reg. καὶ ἀμπέλου. In Taurin. Colb. Jes. καὶ deest.
(4) Colb. Jes. Fr. I. ἐπακούοντα. Editi & Reg. ὑπακούοντα. Mox Reg. διδοῦντα.
(5) Colb. Jes. Fr. I. ἐπακούων. Reg. Taurin. & editi ὑπακούων. Mox Taurin. Colb. Jes. Fr. I. καὶ ἕτερος ὁ γεωργός. Alii ut editi. In iisdem mox ὡς deest. Iidem λέγεται ῥήματα.
(6) Taurin. Colb. Fr. I. ἀναδέχεται.
(7) Taurin. Jes. τούτου τοῦ λόγου mendose.
(8) Sic Taurin. Colb. Jes. At Reg. & editi ὁ λόγος minus recte. Mox καὶ ante χαρακτὴρ deest in Reg. Taur. Colb. Jes.
(9) Sic Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. I. editi vero ταῦτα perperam.
(10) Taurin. ἔγραψε καὶ γὰρ ὥσπερ ἀνέτρεψε, omissis intermediis. Ibidem Colb. Jes. Fr. I. ἀρειανικὴν.
(11) Reg. & Basil. διακρίνουσιν in præsenti. Sed melius alii cum editis διακρινοῦσι. Mox Reg. Basil. & editi οὗτοι. Alii αὐτοί. Paulopost Taurin. Colb. Jes. Fr. I. τούτων δὲ οὕτως ὄντων. Reg. cum editis, τούτων δ' οὕτως ἐχόντων.

γὰρ ἡ αἵρεσις (1) παρὰ πᾶσιν· εἰ μὴ ἄρα περὶ τοῦ διαβόλου λοιπὸν φθέγξονται· αὐτὸς γὰρ μόνος ἐστὶν αὐτοῖς σύμφωνος· μᾶλλον δὲ αὐτός ἐστιν αὐτοῖς ὁ καὶ τὴν αἵρεσιν ὑποβάλλων. τίς οὖν ἔτι τούτους ὧν ὁ διάβολός ἐστι καθηγεμὼν, Χριστιανοὺς ὀνομάσειε, καὶ μὴ μᾶλλον διαβολικούς; ἵνα μὴ μόνον χριστομάχοι, ἀλλὰ καὶ διαβολικοὶ καλῶνται, εἰ μὴ ἄρα (2) μεταβάλλονται, καὶ ἣν μὲν ἐπενόησαν ἀσέβειαν ἀρνήσωνται, τὴν δὲ ἀλήθειαν ἐπιγνῶσι· τοῦτο γὰρ αὐτοὺς μὲν (3) ὠφελήσει. ἡμᾶς δὲ πρέπει περὶ πάντων τῶν πλανωμένων οὕτως εὔχεσθαι.

A enim eorum hæresis damnata est: nisi forte de diabolo deinceps loquantur, is enim solus cum illis consentit, imo potius ipse est qui hæresim illis suggessit. Quis igitur etiamnum eos quorum diabolus dux est, Christianos nominarit, & non potius diabolicos? ut non solum Christi hostes, sed & diabolici audiant. Nisi forte mutata sententia, quam excogitaverunt impietatem abnegent, veritatemque agnoscant: hoc enim e re illorum fuerit. Nos autem decet pro cunctis errantibus hæc precari.

IN EPISTOLAM AD DRACONTIUM

MONITUM.

I. DRACONTIUS *Monachus, Monachorumque præfectus in Episcopatum Alexandrini agri seu Hermopolis parvæ cooptatus; tum ut mox futuram persequutionem declinaret, tum quod tantum subire munus pertimesceret, aufugit seseque occultavit. Quod ubi Athanasio allatum est, Dracontium ille ad impositum onus revocare nititur, & ad calamitates Christi gregisque sui causa perferendas cohortatur. Tum adfert exempla Mosis, Heliæ, Helisæi, & Apostolorum, qui gravissima olim pro populo Dei subire certamina non abnuerant. Monachos item recenset qui ad Episcopatum promoti, id oneris cum laude populorumque emolumento perferrent. His Athanasii monitis morem gessisse Dracontium palam est. Initio namque persequutionis ab Georgio Ariano concitatæ, Episcopus cum esset, exulare coactus est. Ac in exilii sui loco, Clysma nomine, aliquot annis commoratus, demum post obitum Constantii, data Ecclesiæ pace, Synodo interfuit Alexandrinæ. Sed hæc alias.*

II. *Imminente autem Constantii postrema persequutione, instanteque Paschatis solennitate, scriptam fuisse hanc epistolam, suadent complurimi ejusdem loci. Quare ad annum 354 vel 355 referenda videtur. Nequit enim ultra annum 355 hujus epistolæ tempus differri: nam initio anni 356 ante Quadragesimam grassari cœpit immanis illa Arianorum persequutio. Nec potest illa ante annum 354 scripta fuisse: quippe sub finem duntaxat anni 353 diu post Quadragesimam, Ariani insidias conspirationesque in Athanasium & in Catholicos aperte machinati sunt. In alterutrum ergo annum 354 vel 355 conferenda videtur: ad utrum pertineat, incertum.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Αρχιεπισκόπου Αλεξανδρείας

(4) Επιστολὴ πρὸς Δρακόντιον.

B SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

Archiepiscopi Alexandrini

Epistola ad Dracontium.

I. ΑΠΟΡΩ τί γράψω. ἄρα γὰρ ὡς παραιτούμενον μέμψομαί σε; ἢ ὡς τὸν καιρὸν ὁρῶντα, καὶ κρυπτόμενον διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων; πλὴν εἴτε ἄλλως, εἴτε οὕτως, ἄξιον C μέμψεως τὸ παρὰ σοῦ γεγενημένον, ἀγαπητὲ Δρακόντιε. οὐ γὰρ ἔπρεπε λαβόντα σε τὴν χάριν κρύπτεσθαι, οὐδὲ φρόνιμον ὄντα, (5) διδόναι τοῖς ἄλλοις πρόφασιν φυγῆς. πολλοὶ γὰρ ἀκούσαντες σκανδαλίζονται· οὐχ ὡς ἁπλῶς τοῦτό σου ποιοῦντος, ἀλλὰ συνορῶντος τὸν καιρὸν, καὶ τὰς ἐπικειμένας θλίψεις τῇ ἐκκλησίᾳ. καὶ φοβοῦμαι μὴ διὰ σαυτὸν φεύγων, δι' ἄλλους εὑρεθῇς κινδυνεύων παρὰ τῷ κυ- D ρίῳ. εἰ γὰρ ὁ ἕνα τῶν μικρῶν σκανδαλίζων, ἔλοιτ' ἂν μύλον ὀνικὸν περὶ τὸν τράχηλον (6) αὐτοῦ κρεμασθῆναι, καὶ καταποντισθῆναι, τί ἂν πάθοις σὺ τοσούτοις γινόμενος σκάνδαλον; καὶ γὰρ ἡ ἐκ παραδόξου γενομένη συμφωνία ἐν τῇ Ἀλεξανδρέων χώρᾳ, ἐν τῇ σῇ καταστάσει, ἐξ ἀνάγκης σχισθήσεται διὰ τὴν σὴν ἀναχώρησιν· καὶ ἡ ἐπισκοπὴ δὲ τῆς χώρας αὐτῆς ὑπὸ πολλῶν ἁρπαγήσεται· (7) καὶ πολλῶν οὐκ

I. HÆSITO quid ad te scribam; tene quod Episcopatum recuses vituperem, an quod temporis spectes conditionem, Judæorumque metu C te occultes? Quocumque sane modo res spectetur, non culpa vacat id quod egisti, carissime Draconti. Non decuit enim te cum gratiam accepisses, latebras quærere: nec debuisti, prudens cum sis, aliis exemplum capessendæ fugæ præbere. Multis enim, qui hæc audiere, scandalo fuisti: non quod sic agas quidem, sed quod tempus ac impendentes Ecclesiæ calamitates prospiciens, sic agas. Ac vereor ne dum tui causa fugis, aliorum causa apud Dominum pe- D riclitere. Si enim ei *qui unum de pusillis scandalizaverit, optabilius sit ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, & demergatur in profundum maris*; quid de te futurum est, qui tam multis scandalo fueris? Etenim admirandus ille Alexandrini agri id te eligendo consensus, ob tuum secessum necessario in complurimas dividetur factiones: estque hujus loci Episcopatus a multis invadendus; iisque non pro-

Scripta anno 354. vel 355.

Matt. 18. 6.

(1) Taur. Colb. Jes. Fr. I. παρὰ πάντων. Reg. Basil. & editi, παρὰ πᾶσι.
(2) Reg. μεταβάλλονται καὶ τὴν.
(3) Reg. Taurin. Colb. Jes. Fr. I. ὠφελήσει. Editi ὠφελεῖ. Mox iidem πλανωμένων. Editi πεπλανημένων.
(4) In Anglic. titulus sic habet, Επιστολὴ πρὸς Δρακόντιον ἡγούμενον κατασάντα ἐπίσκοπον, καὶ ἀποφυγόντα τὸ ἐπισκοπῆς λάθρα. id est, *Epistola ad Dracontium Hegumenum, seu Monasterii præfectum, qui Episcopus ordinatus, ab Episcopatu clam aufugerat*. In Reg. Επιστολὴ πρὸς Δρακόντιον. Editi addunt τὴν ἐπισκοπὴν φεύγοντα.
(5) Anglic. διδόντα. Mox Felck. 3. anon. πρόφασιν.
(6) Anglic. αὐτοῦ κυπασθῆναι, καταποντισθῆναι, τί ἂν πάθῃς.
(7) Hæc, καὶ πολλῶν, οὐκ ὀρθῶν, ἀλλ' ὧν οἶδας καὶ αὐτὸς, desunt in Anglico solo codice, & ab interprete veteri lecta non sunt. Paulopost Felck. 3. anon. ἀπομένει.

probis viris, ſed quos tute probe noſti. Dehinc Ethnici qui in tua ordinatione ſe Chriſtianos fore polliciti ſunt, in Gentilitate permanebunt, tua pietate gratiam ſibi datam vilipendente.

2. Quamnam igitur es pro iſtis excuſationem allaturus? Quibus verbis iſtiuſmodi culpas abluere vel abſtergere poteris? Quod illis es remedium adhibiturus, qui te auctore lapſi ſunt & ſcandalizati? Aut quomodo ruptam pacem denuo componas? Cariſſime Draconti, pro gaudio mœrorem nobis, pro conſolatione luctum attuliſti. Sperabamus enim te nobis conſolationi futurum: at nunc te fugientem conſpicimus; futurumque prævidemus ut in judicium vocatus, convincare, inque periculo conſtitutus, te facti pœniteat. Ecquis tibi, ut ait Propheta, veniam tribuat? Quis ad pacem tibi concedendam animum inducat, cum fratres videat, pro quibus mortuus eſt Chriſtus gravi ob fugam tuam detrimento affectos? Noſſe te ac nihil ambigere convenit, te antequam ordinarere tibi ipſi vixiſſe; ordinatum, iis quibus es ordinatus. Ac priuſquam gratiam Epiſcopatus accepiſſes, nulli notus eras: jam vero, ordinatus cum ſis, te populi expectant, ut cibum illis ſubminiſtres Scripturarum nempe doctrinam. qui ſi dum expectant fame laborent, teque ſolum ipſe alas, ac interim veniat Dominus noſter Jeſus Chriſtus, noſque ejus conſpectui ſiſtamus; quam, quæſo, invenias tui purgandi rationem, cum ipſe eſurientes ſuas oves conſpiciat? Si denarios non accepiſſes, nequaquam te ille objurgaſſet: cum autem acceptos ſuffoderis atque occultaris, jure ac merito te increpaturus eſt, his adhibitis verbis, quæ abſit ut tua pietas audiat: *Oportuit te projicere denarios meos trapezitis, ut ego veniens ab illis repeterem.*

Hierem. 15. 5.

Matt. 25. 27. *Luc.* 19. 23. *eadem ſententia, ſed non iiſdem verbis.*

3. Obſecro, tibi nobiſque parcas; tibi, ut ne in periculum adducare; nobis, ne ad te lugendum compellamur. Eccleſiæ curam habeto, ne tui cauſa multi ex puſillis damno adficiantur: neu alii tuo exemplo captent occaſionem ſecedendi. Si temporis calamitatem pertimeſcens, ac metu perculſus id egeris; nequaquam generoſi animi illud fuerit: par fuit enim tuum pro Chriſto ſtudium, in his calamitatibus exhibere, ac potiſſimum in hujuſmodi temporibus aſſumta fiducia, hæc Pauli verba proferre, *in his omnibus ſuperamus*: cum maxime nos deceat non tempori ſed Domino ſervire. Sin tibi minime placet Eccleſiarum conſtitutio, nec arbitrare Epiſcopatus miniſterium ſua mercede donandum: ſed eo uſque animum appuliſti ut Salvatorem qui hujuſmodi res conſtituit, vilipendas. Obſecro ne res hujuſmodi animo verſes, neu toleres eos qui tibi hujus conſilii auctores ſunt: non enim hæc digna ſunt Dracontio. Etenim quæ Dominus per Apoſtolos conſtituit, hæc bona, hæc firma perſeverant. Eo autem modo futurum eſt ut fratrum formido compeſcatur.

Rom. 8. 37.

4. Si enim omnes eadem ſemper mente fuiſſent, qua nunc conſiliarii tui ſunt, qua ratione Chriſtianus tu fuiſſes, non exſtantibus Epiſcopis? Si etiam qui poſtmodum futuri ſunt, ejuſdem animi fuerint, qua ratione conſtare poterunt Eccleſiæ? An arbitrantur conſiliarii tui te nihil accepiſſe, qui contemnere videantur? Sed hallucinantur ſane. Reſtat enim ut Baptiſmi gratiam nihili pendant, ſi quidam reperiantur qui eam deſpiciant. Sed revera accepiſti, dilectiſſime Draconti. Ne toleres hujuſmodi conſiliarios, neu temetipſe de-

A ὀρθῶν, ἀλλ' ὧν οἶδας καὶ αὐτός. καὶ ἐθνικοὶ δὲ οἱ ἐπαγγελλόμενοι Χριστιανοὶ γίνεσθαι ἐπὶ τῇ σῇ καταστάσει, ἀπομενοῦσιν Ἕλληνες, τῆς σῆς εὐλαβείας ἐξουθενούσης τὴν δοθεῖσαν χάριν.

2. Ποία οὖν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ἀπολογία παρὰ σοῦ δοθήσεται; ποίοις αὖ ἀπονίψασθαι καὶ ἀπομάξασθαι λόγοις τὰς τοιαύτας αἰτίας δυνήσῃ; πῶς θεραπεύσεις τοὺς διὰ σὲ πεσόντας καὶ σκανδαλιζομένους; ἢ πῶς μετὰ τὸ σχισθῆναι τὴν εἰρήνην, συῤῥάψαι ταύτην δυνήσῃ; ὦ ἀγαπητὲ Δρακόντιε, ἀντὶ χαρᾶς, λύπην (1) ἡμῖν πεποίηκας, ἀντὶ παραμυθίας, στεναγμόν. προσεδοκοῦμεν γὰρ παραμυθίαν ἔχειν σε
B μεθ' ἡμῶν, καὶ νῦν βλέπομεν φεύγοντά σε, καὶ ὁρῶμεν, ὅτι κρινόμενος μὲν ἐλεγχθήσῃ, κινδυνεύων δὲ μεταμεληθήσῃ· καὶ τίς φείσεται, ὡς ὁ προφήτης εἴρηκεν, ἐπὶ σοί; τίς ἀνακάμψει ἐπὶ σὲ εἰς εἰρήνην, ὁρῶν τοὺς ἀδελφοὺς, δι' οὓς Χριστὸς ἀπέθανε, βλαβέντας (2) ἐπὶ τῇ σῇ φυγῇ; δεῖ γὰρ εἰδέναι σε καὶ μὴ ἀμφιβάλλειν, ὅτι πρὶν μὲν κατασταθῇς σαυτῷ ἔζης, κατασταθεὶς δὲ, οἷς κατεστάθης. καὶ πρὶν μὲν λάβῃς τὴν τῆς ἐπισκοπῆς χάριν, οὐδεὶς ἐγίνωσκέ σε· γενόμενον δὲ λοιπὸν, οἱ λαοὶ προσδοκῶσι φέροντά (3) σε τροφὴν αὐτοῖς, τὴν ἐκ τῶν γραφῶν διδασκαλίαν· ὅταν τοίνυν οἱ προσ-
C δοκῶντες λιμώττωσι, σὺ δὲ (4) σαυτὸν μόνον τρέφῃς, καὶ ἔλθῃ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἡμεῖς τε αὐτῷ παραστῶμεν, ποίαν ἕξεις ἀπολογίαν, ὁρῶντος αὐτοῦ τὰ ἴδια πρόβατα λιμώττοντα; εἰ μὲν γὰρ μὴ εἰλήφεις τὸ δηνάριον, οὐκ ἂν ἐμέμψατό σε· λαβόντα δὲ καὶ (5) χώσαντα καὶ κρύψαντα, μέμψαιτ' ἂν εἰκότως, λέγων ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, ἃ μὴ γένοιτο, κἂν ἀκοῦσαι τὴν σὴν εὐλάβειαν· ἔδει σε βαλεῖν τὰ δηνάριά μου τοῖς τραπεζίταις, ἵνα ἐλθὼν κἀγὼ, παρ' ἐκείνων ἀπαιτήσω.

D 3. Παρακαλῶ φεῖσαι σεαυτοῦ καὶ ἡμῶν· σαυτοῦ, μὲν, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃς· ἡμῶν δὲ, ἵνα μὴ λυπηθῶμεν ἐπὶ σοί. φρόντιζε τῆς ἐκκλησίας, ἵνα μὴ διὰ σὲ πολλοὶ τῶν μικρῶν βλαβῶσι, καὶ οἱ ἄλλοι δὲ πρόφασιν λάβωσιν εἰς τὸ ἀναχωρεῖν. εἰ μὲν οὖν τὸν καιρὸν ἐφοβήθης, καὶ καταπτήξας τοῦτο ἐποίησας, οὐκ ἀνδρικὸν τὸ φρόνημα· ἔδει γὰρ τὸν κατὰ Χριστὸν ζῆλον ἐν τοῖς τοιούτοις (6) ἐπιδείκνυσθαι, καὶ μᾶλλον ἐν ταῖς περιστάσεσι παῤῥησιάζεσθαι, λέγειν τε τὰ τοῦ μακαρίου Παύλου ῥήματα· ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν. καὶ μάλιστα, ὅτι οὐ πρέπει τῷ καιρῷ δουλεύειν, ἀλλὰ τῷ κυρίῳ. εἰ δὲ τῶν ἐκκλησιῶν ἡ διάταξις οὐκ ἀρέσκει σοι, οὐδὲ νομίζεις τὸ
E τῆς ἐπισκοπῆς λειτούργημα μισθὸν ἔχειν, ἀλλὰ (7) καταφρονεῖν τοῦ ταῦτα διαταξαμένου σωτῆρος πεποίηκας σαυτόν. παρακαλῶ, μὴ τοιαῦτα λογίζου, μηδὲ ἀνέχου τῶν ταῦτα συμβουλευόντων· οὐ γὰρ ἄξια Δρακοντίου ταῦτα. ἃ γὰρ ὁ κύριος διὰ τῶν ἀποστόλων τετύπωκε, ταῦτα καλὰ καὶ βέβαια μένει· ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν δειλία παύσεται.

4. Εἰ γὰρ τὸν αὐτὸν νοῦν εἶχον πάντες, οἷον νῦν ἔχουσιν οἱ συμβουλεύοντές σοι, πῶς ἂν ἐγένου σὺ Χριστιανὸς, ἐπισκόπων μὴ ὄντων; ἐὰν δὲ καὶ οἱ μεθ' ἡμᾶς ἀναλάβωσι τὸν τοιοῦτον νοῦν, πῶς ἂν συστῆναι (8)
F δυνήσωνται αἱ ἐκκλησίαι; ἢ νομίζουσιν οἱ συμβουλεύοντές σοι μηδὲν εἰληφέναι σε, ὅτι καταφρονοῦσιν; (9) ἀλλὰ καὶ τοῦτο ψευδῶς. ὥρα γὰρ αὐτοὺς νομίζειν, μηδὲν εἶναι μηδὲ τὴν τοῦ λουτροῦ χάριν, ἐάν τινες τούτου καταφρονῶσι· ἀλλ' εἴληφας, ὦ ἀγαπητὲ Δρακόντιε· μὴ ἀνέχου τῶν συμβουλευόντων σοι, μηδὲ ἀπάτα σαυτόν.

(1) Sic Reg. Angl. & Felck. 7. anon. Editi cum aliis ἡμᾶς. Mox Felck. 3. anon. προσεδοκοῦμαι. Alii omnes προσεδοκοῦμεν.
(2) Anglic. διὰ τὴν σὴν φυγήν. Mox editi mendoſe, μὲν κατασταθείς. Reg. Angl. Felck. 3. anon. κατασταθῇς.
(3) σε deeſt in Reg.
(4) Reg. σεαυτόν. Ibid. Anglic. τρέφεις.
(5) Reg. ψυχώσαντα mendoſe. Ibid. Reg. & Felck. 3. anon. καὶ κρύψαντα μέμψαιτ' ἄν. Editi, καὶ κατακρύψαντα μέμψετ' ἄν.
(6) Felck. 3. anon. δείκνυσθαι.
(7) Reg. ἀλλὰ καί. Mox Anglic. πέπεικας σαυτόν.
(8) Reg. δυνήσονται.
(9) In Anglic. hæc, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ψευδῶς, deſiderantur. Pauloposſt Reg. ἀπαιτηθήσῃ.

τόν. ἀπαιτηθήσεται γὰρ τοῦτο παρὰ τοῦ δεδωκότος θεοῦ. ἢ οὐκ ἤκουσας τοῦ ἀποστόλου λέγοντος· „μὴ ἀμέλει τοῦ „ἐν σοὶ χαρίσματος;" ἢ οὐκ ἀνέγνως, πῶς μὲν τὸν (1) διπλώσαντα ἀποδέχεται· τὸν δὲ κρύψαντα κατεδίκασε; γένοιτο δὲ ταχέως ἐπανελθεῖν σε, ἵνα καὶ σὺ τῶν ἐπαινουμένων γένῃ. ἢ εἰπὲ, τίνος σε θέλουσιν εἶναι μιμητὴν οἱ συμβουλεύοντές σοι; δεῖ γὰρ ἡμᾶς κατὰ σκοπὸν τῶν ἁγίων καὶ τῶν πατέρων πολιτεύεσθαι, καὶ τούτους μιμεῖσθαι· εἰδέναι δὲ, ὅτι τούτων ἀφιστάμενοι, ἀλλότριοι καὶ τῆς τούτων κοινωνίας γενόμεθα. τίνα (2) μὲν μιμεῖσθαί σε θέλουσιν ἐκεῖνοι; τὸν διστάζοντα καὶ θέλοντα μὲν ἀκολουθῆσαι, ὑπερτιθέμενον δὲ καὶ συμβουλευόμενον διὰ τοὺς ἰδίους· ἢ τὸν μακάριον Παῦλον, τὸν ἅμα τῷ τὴν οἰκονομίαν ἐγχειρισθῆναι, μὴ προσαναθέμενον σαρκὶ καὶ αἵματι; εἰ γὰρ καὶ ἔλεγεν, „οὐκ εἰ„μὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, „ὅμως γινώσκων ὃ ἔλαβε, καὶ οὐκ ἀγνοῶν τὸν δεδωκότα, ἔγραφεν· „οὐαὶ γάρ „μοι (3) ἐστὶν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι·" ὥσπερ δὲ τὸ οὐαί μοι οὐκ εὐαγγελιζόμενος, οὕτως διδάσκων καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον, χαρὰν καὶ στέφανον εἶχε τοὺς μαθητευομένους· (4) διὰ τοῦτο καὶ σπουδὴ * τῶν ἁγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ κηρύττειν, καὶ μὴ ὀκνεῖν μηδὲ εἰς τὴν Ῥώμην ἀπελθεῖν, μηδὲ εἰς τὰς Σπανίας ἀναβῆναι, ἵνα ὅσον κοπιᾷ, τοσοῦτον καὶ τοῦ κόπου τὸν μισθὸν μείζονα (5) ἀπολάβῃ. ἐκαυχᾶτο οὖν τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνισάμενος, καὶ ἐθάῤῥει τὸν μέγαν στέφανον ἀποληψόμενος. οὐκοῦν, ἀγαπητὲ Δρακόντιε, τίνα μιμούμενος τοῦτο ποιεῖς; τοῦτον, ἢ τοὺς μὴ τοιούτους; ἐγὼ μὲν εὔχομαί σε καὶ ἐμαυτὸν πάντων τῶν ἁγίων μιμητὴν γενέσθαι.

* lege. τῷ ἁγίῳ.

5. Ἢ τάχα τινὲς οἱ διὰ τοῦτο συμβουλεύοντές σοι κρύπτεσθαι, ὡς λόγον καὶ ὅρκον σου δεδωκότος μὴ στῆναι, ἐὰν κατασταθῇς· (6) τοιαῦτα γὰρ αὐτοὺς ἀκούω περιβομβεῖν ταῖς ἀκοαῖς, καὶ δοκεῖν ἐν τούτοις εὐλαβεῖσθαι· ἀλλ' εἰ ἦσαν ἀληθῶς εὐλαβεῖς, ηὐλαβήθησαν ἂν μάλιστα τὸν ἐπιθέντα σοι θεὸν τὸ λειτούργημα. (7) εἰ δὲ ἀναγνόντες ἦσαν τὰς θείας γραφὰς, οὐκ ἂν παρὰ ταύτας συνεβούλευον. ὥρα γὰρ αὐτοὺς καὶ τὸν Ἱερεμίαν καταμέμφεσθαι, καὶ τὸν μέγαν αἰτιᾶσθαι Μωσῆν, ὅτι τὴν τούτων συμβουλὴν οὐκ ἤκουσαν, ἀλλὰ τὸν θεὸν φοβηθέντες, τὴν διακονίαν ἐτέλεσαν, καὶ προφητεύοντες ἐτελειώθησαν. καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀποσταλέντες, καὶ λαβόντες ἤδη τὴν τῆς προφητείας χάριν, παρῃτήσαντο μὲν, ἐφοβήθησαν δὲ μετὰ ταῦτα, καὶ (8) οὐκ ἐξουδένωσαν τὸν ἀποστείλαντα. εἴτε τοίνυν ἰσχνόφωνος εἶ, καὶ βραδύγλωσσος, ἀλλὰ φοβήθητι τὸν πλάσαντά σε θεόν· εἴ τε νεώτερον σαυτὸν λέγεις πρὸς τὸ κήρυγμα, ἀλλ' εὐλαβοῦ τὸν γινώσκοντά σε πρὸ τοῦ πλασθῆναι. εἴτε λόγον δέδωκας· ὁ δὲ λόγος τοῖς ἁγίοις ὡς ὅρκος ἦν· ἀλλὰ ἀνάγνωθι τὸν Ἱερεμίαν, πῶς καὶ αὐτὸς εἰρηκὼς, „οὐ μὴ ὀνομάσω τὸ ὄνομα κυρίου, „ὕστερον δὲ φοβηθεὶς (9) τὸ ἐν αὐτῷ πῦρ γενόμενον, οὐκέτι, ὡς εἴρηκε, πεποίηκεν, οὐδὲ ὡς προληφθεὶς τῷ ὅρκῳ ἐκρύβη· ἀλλὰ τὸν ἐγχειρίσαντα εὐλαβούμενος, τετελείωκε τὴν προφητείαν. ἢ οὐκ οἶδας, ἀγαπητὲ, ὅτι καὶ Ἰωνᾶς (10) φεύγων, γέγονε μὲν, ὡς γέγονε, μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν ἐπροφήτευσε.

6. Μὴ τοίνυν ἄλλα παρὰ ταῦτα συμβούλευε. μᾶλλον γὰρ ἡμῶν οἶδεν ὁ κύριος τὰ ἡμῶν, καὶ οἶδε τίσιν ἐγχειρίζει τὰς ἑαυτοῦ ἐκκλησίας. κἂν γὰρ μὴ

cipias. Eſt quippe illud a Deo, qui dedit, repetendum. Annon audiſti Apoſtolum hæc loquentem: *Noli negligere gratiam quæ eſt in te?* An non legiſti, quomodo eum qui pecuniam duplicaſſet, cum laude ſuſcepit; qui abſcondiſſet, condemnavit? Utinam quamprimum revertare, ut ex eorum numero ſis qui laudabuntur. Aut dicito mihi, cujus te eſſe imitatorem volunt hujus conſilii auctores? Oportet quippe nos juxta Sanctorum ſcopum vitam noſtram moderari, illoſque imitari. Nec ignorandum, ſi ab illis ſecedamus, fore nos ab eorum communione alienos. Cujuſnam te imitatorem eſſe ſuadent illi? Ejuſne qui hæſitat, & ſequi optat, ſed rem differt, & ob propinquos ſuos conſilia agitat; an beati Pauli qui accepto diſpenſandi munere, non ultra adhæſit carni & ſanguini? Nam tametſi dixiſſet, *Non ſum dignus vocari Apoſtolus*, cum noſſet tamen quod acceperat, nec ignarus datoris eſſet, hæc ſcripſit: *Væ enim mihi eſt, ſi non euangelizavero*. Ut autem væ illi fuiſſet ſi non euangeliʒaſſet, ſic docenti ac prædicanti, gaudium & corona diſcipuli fuere. Hinc illa ſancto viro cura fuit uſque ad Illyricum prædicandi, nec dubitavit vel Romam proficiſci, vel uſque ad Hiſpanias properare, ut quo magis laboraſſet, eo ampliorem mercedem conſequeretur. Gloriabatur ergo ſe bonum certamen certaſſe: ſperabatque magnam ſe coronam accepturum. Itaque, cariſſime Draconti, quemnam hoc agendo imitare? Illumne, an eos qui ipſi ſunt diſſimiles? Ego ſane te & meipſum omnium Sanctorum imitatores eſſe peroptarim.

1. Tim. 4. 14. — 1. Cor. 15. 9. — 1. Cor. 9. 16. — Rom. 15. 19.

5. An forte quidam tui occultandi ideo auctores fuere, quod non ſolum verbo ſed etiam juramento affirmaris, te ſi ordinaris nequaquam remanſurum? Hæc enim illos audio tuis auribus obmurmurare, imo in ea re ſe religioſos exiſtimare: ſed ſi vere religioſi eſſent, Deum in primis qui hoc tibi miniſterium contulit, timerent. Quod ſi divinas legiſſent Scripturas, non adverſus illas id conſilii darent. Reſtat autem illos ipſum Hieremiam coarguere, magnumque Moyſen inſimulare, quod conſilio ſuo non obtemperarint, ſed Deum veriti, miniſterium ſuum impleverint, atque prophetantes ſint conſummati. Illi ſiquidem miſſi, acceptaque prophetiæ gratia, recuſabant ſtatim: at præ timore poſtea, mittentem ſe vilipendere, abnuereque auſi non ſunt. Sive igitur es gracili voce, ſive tardiore lingua, at tui conditorem Deum metuito: ſi te juniorem ad prædicandum dicas, at time eum qui te noverat antequam formarere: ſi verbum adverſum protuleris, eſtque verbum Sanctis pro juramento; lege Hieremiam, qui cum dixiſſet, *Non nominabo nomen Domini*, at poſtea cum intra ſe accenſum ignem reformidaret, nequaquam dictis ſuis ſtandum cenſuit, nec quaſi juramento illigatus ſeſe abdidit; ſed eum qui ſibi miniſterium tradiderat veritus, prophetandi munus implevit. An ignoras, dilecte, fugienti Jonæ ea quæ tute probe noſti accidiſſe, ſed eum poſtea nihilominus prophetaſſe?

Exod. 4. 10. — Hier. 20. 9.

6. Ne igitur diverſa ab iſtis conſilia ſequare. Melius enim quam noſipſi quæ nos ſpectant, novit Dominus: nec ignorat quibuſnam ſuas committat Eccleſias. Nam

(1) Anglic. & Felck. 2. anon. διαπλάσαντα.
(2) μὲν deeſt in Felck. 3. anon.
(3) ἐστὶν deeſt in Felck. 3. anon.
(4) Vitiatus hic locus eſt in omnibus editis, manuſcriptiſque Græcis. Editi namque omnes habent, διὰ τοῦτο καὶ σπουδῇ τῶν ἁγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ κηρύττειν, καὶ μὴ ὀκνεῖν, inepte ſane. Reg. διὰ τοῦτο καὶ σπουδὴ τῶν ἁγίων μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ κηρύττει, καὶ μὴ ὀκνεῖν. Et ſic fere alii codices, qui tamen habent σπουδῇ. Anglic. autem κηρύττειν καὶ μὴ ὀκνεῖ. Optime legiſſe videtur Nannius qui habet: *Quapropter ſtudium fuit ſancto viro uſque ad Illyricum illud prædicare, neque ſegneſcere, neque omittere*. Juxta cujus lectionem hunc locum vertimus.
(5) Anglic. ἀπολαύῃ.
(6) Felck. 3. anon. τοιαύτας.
(7) Sic Reg. Anglic. & Felck. 3. anon. Editi vero, εἰ δὲ μὴ ἀγνοήσαντες ἦσαν, minus recte. Paulopoſt Felckm. 3. anon. τῷ Ἱερεμίᾳ.
(8) Sic Reg. Baſil. Anglic. Felck. 3. anon. Editi vero μή.
(9) Felck. 3. anon. τοῦ ἐν αὐτῷ.
(10) Anglic. φυγών.

ſi quis dignus non fuerit, is ne præteritam ſpectet vitæ rationem, ſed officium impleat ſuum; ne juxta vitæ ſuæ, atque negligentiæ maledictionem referat. Hæc cum ſcias, cariſſime Draconti, prudenſque cum ſis, num animo non compungeris? Non curas ne quis eorum qui tibi commiſſi ſunt pereat? Non ardes quaſi conſcientiæ igne? Annon diem judicii reformidas, in qua nullus horum conſiliariorum opitulator aderit? Singuli namque de ſibi concreditis rationem redditurí ſunt. Quid enim profuit ei qui denarium occultaverat, ſua excuſatio? Aut quid profuerunt Adamo verba illa, *Mulier me decepit?* Tametſi revera infirmus es, dilectiſſime Draconti; ſed te hanc curam ſuſcipere convenit, ne deſerta Eccleſia, ab inimicis, occaſionem ex fuga tua nactis, lædatur. Par eſt ut te accingas, ne nos ſolos in certamine deſeras: decet te una cum aliis laborare, ut cum omnibus debita mercede doneris.

Geneſ. 3.

7. Matura igitur, dilecte, ne ultra moreris, neve eos qui tibi impedimento ſunt, toleres: ſed memento ejus qui hoc tibi miniſterium tradidit. Et huc propera ad nos qui te diligimus, qui tibi quæ Scripturarum ſunt ſuademus; ut a nobis cum honore deducare, & dum in Eccleſiis ſacra facies noſtri memoriam agas. Neque enim tu ſolus ex Monachis es ordinatus: neque tu tantum Monaſterio præfuiſti, vel ſolus a Monachis dilectus es: ſed noſti Serapionem Monachum eſſe, & tam multis præfuiſſe Monachis. Nec te præterit quot Monachorum pater fuerit Apollos. Noſti Agathonem, nec ignoras Ariſtonem, ac meminiſti Ammonii cum Serapione peregre profecti. Fortaſſis etiam ad te pervenit fama Muiti in ſuperiori Thebaide commorantis, atque diſcere potuiſti quid Paulus qui Lati degebat, egerit: ac ſimiliter alii complurimi, qui tamen ordinati, non repugnarunt; ſed Eliſæi exemplo ducti, nec ignorantes quid egerit Elias, gnari quoque rerum ab Apoſtolis geſtarum, hanc ſuſcepere curam, nec miniſterium aſpernati ſunt, vel propterea ſeipſis deteriores facti ſunt; ſed potius cum laboris mercedem exſpectent, ipſi in melius proficiunt, dum alios ad profectum cohortantur. Quot illi quantoſque ab idolorum cultu revocarunt? Quot a dæmoniaca conſuetudine monitis ſuis averterunt? Quot Domino adduxere ſervos, adeo ut qui iſta ſigna videant, admiratione capti ſint? Annon ingens ſignum, puellam ad virginitatem, adoleſcentem ad continentiam, idololatram ad Chriſti cognitionem deducere?

Monachi complures epiſcopi ordinati.

8. Ne tibi igitur Monachi impedimento ſint, quaſi vero ſolus ex Monachis ordineris: neque ipſe excuſationem adferas, quod hinc ſis deterior evaſurus: potes enim etiam melior fieri, ſi Paulum imiteris, & Sanctorum æmulere geſta. Noſti enim illos, ubi diſpenſatores myſteriorum conſtituti fuere, rectiore via ad ſupernæ vocationis bravium contendiſſe. Quandonam Paulus martyrium ſubiit, & coronam ſe accepturum exſpectavit, niſi cum fuiſſet ad docendum miſſus? Quandonam Petrus confeſſus eſt, niſi cum Euangelium prædicaret, ac ubi piſcator hominum factus eſt? Elias quando aſſumtus eſt, niſi cum univerſam prophetiam ſuam adim-

A ἄξιός τις τυγχάνῃ, (1) ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸν πρότερον βίον ἀποβλεπέτω, ἀλλὰ τὴν διακονίαν ἐκτελείτω· ἵνα μὴ πρὸς τῷ βίῳ, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀμελείας κατάραν ἀπενέγκηται. ἆρα γὰρ, ἀγαπητὲ Δρακόντιε, ταῦτα γινώσκων καὶ συνετὸς τυγχάνων, οὐ κατανύττῃ τὴν ψυχήν; οὐ φροντίζεις μὴ ἀπόληταί τις τῶν ἐγχειρισθέντων σοι; (2) οὐ φλέγῃ, ὡς ἀπὸ πυρὸς τοῦ συνειδότος; οὐ φοβῇ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, ἐν ᾗ οὐδεὶς τῶν συμβουλευόντων νῦν ἐκεῖ γενήσεται βοηθός; ἕκαστος γὰρ τῶν ἐγχειρισθέντων αὐτῷ καὶ λόγον ἀποδώσει. τί γὰρ ὤνησε τὸν κρύψαντα τὸ δηνάριον ἡ πρόφασις; ἢ τί ὠφέλησε τὸν Ἀδὰμ εἰρηκότα· „ἡ γυνή με ἠπάτησεν;„ ἀγαπητὲ Δρακόντιε, εἰ B καὶ ἀληθῶς ἀσθενὴς τυγχάνεις, ἀλλὰ (3) ἀναλαβεῖν σε τὴν φροντίδα πρέπει, ἵνα μὴ τῆς ἐκκλησίας ἐρήμου τυγχανούσης, οἱ ἐχθροὶ ταύτην βλάψωσι, πρόφασιν εὑρόντες τὴν σὴν φυγήν. πρέπει σε ἀναζώσασθαι, ἵνα μὴ μόνους ἡμᾶς ἀφῇς ἐν τῷ ἀγῶνι. πρέπει σε (4) συγκαμεῖν, ἵνα μετὰ πάντων καὶ τὸν μισθὸν, ἀπολάβῃς.

7. Σπεῦδε τοιγαροῦν, ἀγαπητὲ, μηκέτι βραδύνων, μὴ δὲ ἀνέχου τῶν σε κωλυόντων, ἀλλὰ τοῦ δεδωκότος μνήσθητι· καὶ δεῦρο πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀγαπῶντάς σε, τοὺς συμβουλεύοντάς (5) σοι τὰ τῶν γραφῶν, ἵνα καὶ παρ' ἡμῶν προπεμφθῇς, καὶ λειτουργῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις (6) μνημονεύσῃς καὶ ὑπὲρ C ἡμῶν. οὐ γὰρ σὺ μόνος ἐκ μοναχῶν κατεστάθης, οὐδὲ σὺ μόνος προέστης μοναστηρίου, ἢ μόνος ὑπὸ μοναχῶν ἠγαπήθης· ἀλλ' οἶδας ὅτι καὶ (7) Σεραπίων μοναχός ἐστι, καὶ πόσων μοναχῶν προέστη· οὐκ ἔλαθέ σε, πόσων μοναχῶν πατὴρ γέγονεν Ἀπολλώς. οἶδας (8) Ἀγάθωνα, καὶ οὐκ ἀγνοεῖς Ἀρίστωνα· μνημονεύεις Ἀμμωνίου, τοῦ μετὰ Σαραπίωνος ἀποδημήσαντος· ἴσως δὲ ἤκουσας καὶ (9) περὶ Μουίτου ἐν τῇ ἄνω Θηβαΐδι, καὶ δύνασαι μαθεῖν περὶ Παύλου τοῦ (10) ἐν τῷ Λατῷ, καὶ περὶ ἄλλων πολλῶν. καὶ ὅμως οὗτοι κατασταθέντες, οὐκ ἀντειρήκασιν, ἀλλ' ἔχοντες τύπον τὸν Ἐλισσαῖον, καὶ εἰδότες τὰ κατὰ Ἠ- D λίαν, μαθόντες τε τὰ κατὰ τοὺς μαθητὰς καὶ ἀποστόλους, ἀντελάβοντο τῆς φροντίδος, καὶ οὐ κατεφρόνησαν τῆς λειτουργίας, καὶ οὔτε χείρους ἑαυτῶν γεγόνασιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τοῦ καμάτου τὸν μισθὸν προσδοκῶσι, προκόπτοντες καὶ προκόπτειν ἄλλους νουθετοῦντες. πόσους ἀπὸ τῶν εἰδώλων ἐπέστρεψαν; πόσους ἀπὸ τῆς δαιμονιώδους συνηθείας ἔπαυσαν νουθετοῦντες; πόσους παρέστησαν τῷ κυρίῳ δούλους; ὥστε καὶ τοὺς ὁρῶντας τὰ σημεῖα ταῦτα, (11) βλέποντας θαυμάζειν. ἢ οὐχὶ μέγα σημεῖον κόρην ποιῆσαι παρθενεύειν, καὶ νεώτερον ἐγκρατεύεσθαι, καὶ εἰδωλολάτρην ἐπιγνῶναι E (12) τὸν Χριστόν;

8. Μὴ τοίνυν κωλυέτωσάν σε μοναχοὶ, ὡς μόνον ἐκ μοναχῶν κατασταθέντα, (13) μηδὲ σὺ προφασίζου, ὡς χείρων σεαυτοῦ ἐσόμενος. δύνασαι γὰρ καὶ καλλίων γενέσθαι μιμούμενος τὸν Παῦλον, (14) ζηλῶν τῶν ἁγίων τὰς πράξεις. οἶδας γὰρ ὅτι οἱ τοιοῦτοι οἰκονόμοι τῶν μυστηρίων κατασταθέντες μᾶλλον κατὰ σκοπὸν ἐδίωκον εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως. πότε Παῦλος ἐμαρτύρησε, καὶ τὸν στέφανον (15) λαβεῖν προσεδόκησεν, εἰ μὴ ὅτε ἀπεστάλη διδάσκειν; πότε Πέτρος ὡμολόγησεν, εἰ μὴ ὅτε εὐηγγελίζετο, καὶ (16) ἁλιεὺς ἀνθρώπων γέγονε; πότε Ἠ- F λίας ἀνελήφθη, εἰ μὴ ὅτε πᾶσαν τὴν προφητείαν ἐπλή-

(1) Sic edit. Commelin. & omnes mſſ. Sed Pariſienſis edit. οὗτος μὴ, neſcimus qua auctoritate. Mox Reg. Baſil. Angl. & Felck. 3. anon. ἐκτελείτω. Editi vero ἐκλεγέτω, perperam. Ibid. Anglic. τὴν τῆς, omiſſo ἐκ. Felck. 3. anon. ibid. κατάρειν habet.

(2) Reg. ſolus, καὶ οὐ φλέγῃ ὡς ὑπό.

(3) Sic Reg. Anglic. & Felck. 3. anon. Alii & editi λαβεῖν.

(4) Anglic. συγκάμνειν. Mox idem ἀπολαύῃς.

(5) Felck. 3. anon. σοι τὴν τῶν γραφῶν ὠφέλειαν· ἵνα καί. Mox Anglic. προπεμφθείς.

(6) Anglic. μνημονεύῃς.

(7) Anglic. Σεραπίων. Ibid. Anglic. & Felck. 3. anon. καὶ πόσων.

(8) Anglic. Ἀγάθωνα. Rectius quam alii qui habent Ἀγαθόν. Agathonem legimus in ſubſcriptionibus Ægyptiorum Epiſcoporum, cum Sardicenſibus, tum Tyrienſibus. Paulopoſt Felck. 3. anon. Σεραπίωνος.

(9) Felck. 3. anon. ſolus περὶ Κυεί. Et ita legit Nannius qui habet, *de Cue*. Proclivis eſt tranſmutatio τοῦ μ in κ, in codicibus. Μουίτ legitur in ſubſcriptionibus.

(10) Reg. τοῦ ἐν τῷ. In editis τοῦ deeſt. Ibid. Anglic. Λατῶν.

(11) Sic Reg. & Baſil. Editi vero male, βλέποντες. Hæc vox deſideratur in Anglicano codice.

(12) Anglic. τὸν κύριον, & ita legerat Nannius.

(13) Anglic. μηδὲ συμπροφασίζου.

(14) Felck. 3. anon. ζηλοῦ.

(15) λαβεῖν deeſt in Baſil.

(16) Sic edit. Commelin. & omnes mſſ. In editione Pariſ. ἀλιεύς.

πλήρωσε; πότε Ελισαῖος ἐν πνεύματι ἔσχε διπλᾶ, εἰ μὴ ὅτε πάντα καταλιπὼν ἠκολούθησε τῷ Ηλίᾳ; διὰ τί δὲ καὶ ἐξελέξατο μαθητὰς ὁ σωτὴρ, εἰ μὴ ἵνα καὶ ἀποστείλῃ;

A pleſſet? Quandonam Eliſæus in ſpiritu dupla obtinuit, niſi poſtquam, omnibus relictis, Eliam ſequutus eſt? Cur diſcipulos elegit Salvator, niſi ut illos mitteret?

9. Ὅθεν τούτους ἔχων (1) τύπον, ἀγαπητὲ Δρακόντιε, μὴ λέγε, μηδὲ πείθου τοῖς λέγουσιν, ἁμαρτίας εἶναι πρόφασιν τὴν ἐπισκοπὴν, μηδὲ ὅτι ἐκ ταύτης ἀφορμὴ τοῦ ἁμαρτάνειν ἐστίν. ἔξεστι γὰρ καὶ ἐπίσκοπον ὄντα σε πεινᾷν, καὶ διψᾷν, ὡς ὁ Παῦλος· δύνασαι μὴ πιεῖν οἶνον, ὡς ὁ Τιμόθεος· καὶ νηστεύειν καὶ αὐτὸς (2) συνεχῶς, ὡς ὁ Παῦλος ἐποίει· ἵνα κατ' ἐκεῖνον οὕτως νηστεύων, χορτάζῃς B ἄλλους ἐν τοῖς λόγοις, καὶ διψῶν ἐν τῷ μὴ πιεῖν, ποτίζῃς ἄλλους διδάσκων. μὴ οὖν ταῦτα προβαλλέτωσάν σοι οἱ συμβουλεύοντές σοι. οἴδαμεν γὰρ καὶ ἐπισκόπους νηστεύοντας, καὶ μοναχοὺς ἐσθίοντας. (3) οἴδαμεν καὶ ἐπισκόπους μὴ πίνοντας οἶνον, μοναχοὺς δὲ πίνοντας· οἴδαμεν καὶ σημεῖα ποιοῦντας ἐπισκόπους, μοναχοὺς δὲ μὴ ποιοῦντας. πολλοὶ δὲ τῶν ἐπισκόπων οὐδὲ γεγαμήκασι, μοναχοὶ δὲ πατέρες τέκνων γεγόνασιν· ὥσπερ καὶ ἐπισκόπους πατέρας τέκνων, καὶ μοναχοὺς ἐξ ὁλοκλήρου γένους τυγχάνοντας. καὶ πάλιν (4) οἴδαμεν κληρικοὺς πεινῶντας, μοναχοὺς δὲ νηστεύοντας. ἔξεστι γὰρ καὶ οὕτως, καὶ ἐκείνως (5) οὐ κεκώλυται· ἀλλὰ πανταχοῦ τις ἀγωνιζέσθω. καὶ γὰρ ὁ C στέφανος οὐ κατὰ τόπον, ἀλλὰ κατὰ τὴν πρᾶξιν ἀποδίδοται.

9. Quapropter, cum tales tibi viri in exemplum ſint propoſiti, dilecte Draconti, ne dicas, neu credas iis qui dicunt Epiſcopatum eſſe peccati cauſam, atque hinc peccandi occaſiones oboriri. Licet tibi etiam in Epiſcopatu eſurire & ſitire, quemadmodum egit Paulus. Potes vinum non bibere, ut Timotheus: frequentiſſime jejunare, uti ſolebat Paulus; ut dum ejus exemplo jejunas, alios doctrina tua ſatiare valeas: & dum abſtinendo a potu ſitim toleras, aliis docendo potum præbeas. Ne tibi igitur talia objiciant conſiliarii tui. Novimus enim & Epiſcopos qui jejunent, & Monachos qui comedant. Novimus Epiſcopos qui vino abſtineant, ut & Monachos qui bibant: Epiſcopos etiam novimus qui ſigna edant, & Monachos qui id minime præſtent. Sunt quoque ex Epiſcopis multi qui nunquam nupſerint, Monachi autem reperiuntur qui filios ſuſcepere: quemadmodum viciſſim Epiſcopos filiorum parentes, Monachos vero nullam poſteritatem habuiſſe cernimus. Vidimus rurſum Clericos qui famem tolerarent, & Monachos qui jejunarent. Hoc enim modo licet agere, & alio nihil vetat. Sed omnes ubique decertent: corona quippe non pro loci, ſed pro factorum ratione tribuitur.

10. Οὐκοῦν μὴ ἀνέχου τῶν ἔστερα παρὰ ταῦτα συμβουλευόντων, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπείγου, καὶ μὴ μέλλε· μάλιστα ὅτι καὶ ἡ ἁγία ἑορτὴ ἐγγίζει, ἵνα μὴ χωρὶς σου οἱ λαοὶ τὴν ἑορτὴν ποιήσωσι, καὶ μέγαν κίνδυνον ἐπισπάσῃ κατὰ σαυτοῦ. τίς γὰρ αὐτοῖς (6) εὐαγγελίσεται τὸ πάσχα μὴ παρόντος σου; τίς αὐτοῖς τὴν ἡμέραν ἀναγγελεῖ τῆς ἀναστάσεως, κρυπτομένου σου; τίς αὐτοῖς συμβουλεύσει δεόντως ἑορτάζειν, D φεύγοντός σου; ὢ πόσοι μὲν (7) ὠφεληθήσονται παραγενομένου σου, πόσοι δὲ βλαβήσονται φεύγοντός σου. καὶ τίς ἐπὶ τούτοις ἀποδέξεταί σε; καὶ διὰ τί συμβουλεύουσί σοι μὴ ἀντιλαμβάνεσθαί σε τῆς ἐπισκοπῆς, αὐτοὶ θέλοντες ἔχειν πρεσβυτέρους; εἰ γὰρ φαῦλος τυγχάνεις, μὴ συνέστωσάν σοι· εἰ δὲ ἐπιτήδειον εἶναί σε ἐπιγινώσκουσι, μὴ φθονείτωσαν τοῖς ἄλλοις· εἰ γὰρ τὸ διδάσκειν καὶ προΐστασθαι πρόφασίς ἐστιν ἁμαρτίας κατ' ἐκείνους, μὴ διδασκέσθωσαν αὐτοὶ, μηδὲ πρεσβυτέρους ἐχέτωσαν, ἵνα μὴ χείρους ἑαυτῶν γένωνται αὐτοί τε καὶ οἱ διδάσκοντες αὐτούς. ἀλλὰ μὴ πρόσεχε τούτοις τοῖς ἀνθρωπίνοις ῥήμασι, E μηδὲ ἀνέχου τῶν ταῦτα συμβουλευόντων, καθὰ πολλάκις προεῖπον· σπούδαζε δὲ μᾶλλον καὶ ἐπίστρεφε πρὸς (8) τὸν κύριον, ἵνα τῶν προβάτων αὐτοῦ φροντίζων, μνημονεύσῃς καὶ ἡμῶν. τούτου δὲ χάριν προετρεψάμην ἐλθεῖν τοὺς ἀγαπητοὺς ἡμῶν Ἱέρακα τὸν πρεσβύτερον, καὶ Μάξιμον τὸν ἀναγνώστην· ἵνα καὶ διὰ λόγων σε προτρέψωνται, καὶ μαθεῖν δυνηθῇς ἐκ τούτου τήν τε διάθεσιν ἣν ἔχων ἔγραψα, καὶ τὸν ἐκ τοῦ ἀντιλέγειν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διατάξει κίνδυνον.

10. Ne audias itaque eos qui his adverſa tibi dant conſilia, imo potius matura, neve comperendines, cum potiſſimum inſtet ſacra ſolennitas, ne in tui abſentia hunc feſtum diem populi concelebrent, in maximum ſane tui capitis periculum. Quis enim te abſente Paſchatis feſtum prædicabit? Quis illis reſurrectionis diem te latente annuntiaturus eſt? Quis te fugiente hortaturus ut congrua pietate feſtum agant? O quam multis utilis adventus tuus! quam multis noxia fuga tua futura eſt! Ecquis te hæc agentem approbarit? Cur tibi auctores ſunt, ut ne Epiſcopatum acceptes, cum peroptent ipſi presbyteros habere? Si enim malus es, ne tecum verſentur; ſin te idoneum agnoſcunt, ne aliis invideant. Nam ſi ex illorum ſententia docere ac præeſſe occaſio peccandi fuerit; ne doceantur ipſi, neque presbyteros habeant; ne cum ipſi tum eorum doctores deteriores evadant. Verum tu ne humanis hujuſmodi verbis animum adhibeas, neque hujus conſilii auctoribus aurem præbeas, uti ſæpius dixi: ſed potius feſtina, ad Dominumque revertere, ut dum ovium ejus curam geres, noſtri quoque memoriam facias. Hac de cauſa dilectos noſtros Hieracem presbyterum, & Maximum lectorem monui, ut te adeant, qui te verbis etiam cohortentur, ut ediſcere valeas quo hæc ſcripſerim affectu: & quod ſit illud periculum, Eccleſiaſticæ obſiſtere ordinationi.

(1) Sic edit. Commel. & omnes mſſ. Editores vero Pariſienſes perperam poſuere τύπους. Mox Anglic. μὴ δὲ λέγε.

(2) Anglic. συχνῶς.

(3) Edit. Pariſ. εἴδαμεν. Commelin. εἴδομεν. Reg. ἴδομεν. Felck. 3. anon. οἴδαμεν. Mox edit. Commel. & Pariſ. εἴδομεν. Reg. ἴδομεν. Felck. 3. anon. οἴδαμεν.

(4) Reg. ἴδομεν. Edit. Commel. & Pariſ. εἴδαμεν. quæ vox deeſt in Felck. 3. anon. Ibid. Anglic. οἴδαμεν καὶ μοναχοὺς νηστεύοντας. Ibid. Nannius legerat, κληρικοὺς πίνοντας, qui vertit, *Clericos bibiſſe*. Mox γὰρ deeſt in Anglic. Ibid. Felck. 3. anon. οὕτος καὶ ἐκεῖνος.

(5) Sic Reg. Editi vero mendoſe, οὐκ ἐκώλυται.

(6) Reg. εὐαγγελίσηται. Anglic. εὐαγγελίζεται. Paulopoſt Reg. Baſil. Anglic. συμβουλεύσει. Editi συμβουλεύει.

(7) Anglic. ὀφθήσονται, male. Hinc Nannius vertit *apparebunt*.

(8) In Reg. & Felck. 3. anon. τὸν deeſt.

ADMO-

ADMONITIO
IN EPISTOLAM ENCYCLICAM
SEU CIRCULAREM
AD EPISCOPOS ÆGYPTI ET LIBYÆ
CONTRA ARIANOS.

I. HÆc *Epistola in aliquot Græcis manuscriptis codicibus, ut in editis Latinis, inscribitur* Oratio prima contra Arianos: *sed perperam, ut jam doctis omnibus est persuasum. Hæc enim distincta penitus est a quatuor Orationibus contra Arianos, nihilque eam inter & illas est connexionis; sed & hæc Epistola per se est omnino absoluta, & quatuor illæ Orationes ita sibi cohærent, ut nec prima aliam indicet præpositam, sed novi sit Operis initium, & quarta duntaxat trium aliarum sit finis ac conclusio. Verum fusius hac de re disseretur in Admonitione in easdem quatuor Orationes.*

II. *De tempore quo hæc scripta est Epistola, nullus plane est ambigendi locus. Nam certum est ex numero* VII. *missam fuisse, cum jamjam in Sedem Alexandrinam intrudendus esset Georgius Cappadox, quod contigit anno 356. tempore Quadragesimæ, ac proinde ante diem 7. Aprilis, in quem diem eo anno Pascha incidebat. Constat item conscriptam fuisse post diem 9. mensis Februarii, postquam nempe S. Athanasius, Syriano in ecclesiam S. Theonæ hostiliter irruente, Arianorum manus atque insidias divinitus effugerat, secesseratque Alexandria, ac cum jam in alienis peregrinaretur regionibus, ut ipse scribit numero* V. & XX.

III. *Nec vero ignoramus Baronium ad annum Christi 306. num.* XLIV. *ex hac Epistola schisma Meletianum ad annum 306. revocare, ipsamque anno 361. scriptam esse concludere ex his S. Athanasii verbis num.* XXII. οἱ μὲν (Μελετιανοὶ) πρὸ πεντήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν σχισματικοὶ γεγόνασιν· οἱ δὲ (Ἀρειανοὶ) πρὸ τριάκοντα καὶ ἓξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν αἱρετικοί, καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀπεβλήθησαν ἐκ κρίσεως πάσης τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου. *Id est*, Meletiani ante quinque & quinquaginta annos facti sunt schismatici: & Ariani ante sex & triginta annos hæretici sunt declarati, iidemque ab Ecclesia, totius generalis Synodi judicio, rejecti sunt. *At cum ipse Baronius ex Testificatione Populi Alexandrini, quæ pridie Idus mensis Februarii post Consulatum Arbæthionis & Lolliani, hoc est, post annum 355. edita est, recte colligat Georgium anno 356. intrusum fuisse: cumque ex numero* VII. *ut jam diximus, exploratissimum sit scriptam fuisse hancce Epistolam, cum nondum Sedem Alexandriæ Georgius occuparet, sed cum brevi in eam esset invasurus: fatendum necessario est illam hoc ipso anno 356. esse compositam.*

IV. *Non dubium autem quin errandi causa Baronio fuerit hæc Nannii versio:* Illi (Meletiani) abhinc ante quinquagesimum quintum annum schismatici facti sunt: isti (Ariani) vero ante trigesimum sextum annum hæretici declarati, & ab Ecclesia summoti, idque judicio Synodi universalis. *Ex his enim concludit Baronius triginta sex fuisse annos a Concilio Nicæno, cum ista scriberet Athanasius, ac proinde hanc Epistolam esse anni 361. Verum hunc locum par est ita distinguere, ut verbum,* ἀπεδείχθησαν, sunt declarati, *ad Alexandrum Alexandrinum referantur, qui nimirum in Synodo Alexandrina Arium hæreticum primus declaravit; cetera autem quæ sequuntur, Nicænæ attribuantur Synodo. Sic nempe num.* XII. & XIII. *Arius blasphemias proferens dicitur hæreticus declaratus esse ab Alexandro,* αἱρετικὸς ἀπεδείχθη. *Oratione item prima contra Arianos num.* III. *sanctus Præsul testatur, postquam ab Alexandro damnatus Arius est, ejus asseclas non amplius Christianos fuisse appellatos, sed Arianos....*

V. *Porro hoc est Epistolæ argumentum. S. Athanasius Episcopos Ægypti & Libyæ vehementer obsecrat, ut Arianorum conatibus & fraudibus validissime animoseque obsistant, præsertim cum audierit aliquos ex illis simul convenisse, ut de fide scriberent, eo animo ut ad ipsos mitterent litteras, quibus si vellent subscribere, securi degerent; sin auderent contradicere, mitterentur in exilium. Arianorum item mire exagitat inconstantiam, qui scilicet singulis annis conveniebant ut de fide decernerent, ipsique nihilominus ea rescindebant quæ antea definierant. Variis quoque argumentis impietatem eorumdem necnon Meletianorum, dolumque ac vim retegit ac repellit. Monet insuper cavendum maxime esse ab illorum scriptis, quæ idcirco verbis Scripturæ solebant exornare, quo facilius incautos deciperent. Paulo ante finem, mortem Arii enarrat: ac postremo ardore vere Apostolico illos Episcopos ad invictam animi fortitudinem hortatur, & ad quidvis potius constanter tolerandum, quam ut a Nicæna fide & veritate propugnanda desistant.*

A

(1) ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Αἰγύπτου καὶ Λιβύης

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ

κατὰ Ἀρειανῶν.

B

1. ΠΑΝΤΑ μὲν ὅσα (2) ὁ κύριος ἡμῶν καὶ σωτὴρ Ἰησοῦς Χριστὸς, ὡς ἔγραψεν ὁ Λουκᾶς, πεποίηκέ τε καὶ ἐδίδαξεν, (3) εἰς τὴν ἡμετέραν φανεὶς σωτηρίαν διεπράξατο· ἦλθε γὰρ, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶν, οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. ἔστι δὲ (4) μετὰ πάντων καὶ τοῦτο θαυμάσαι τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, ὅτι καὶ περὶ τῶν πρὸς ἡμᾶς μαχομένων οὐ παρεσιώπησεν, ἀλλὰ καὶ μάλα προείρηκεν, ἵνα ἐπειδὰν ἐκεῖνα παραγένηται, εὐθέως εὑρεθῶμεν ἠσφαλισμένην ἔχοντες τὴν διάνοιαν ἐκ τῆς ἐκείνου διδασκαλίας λέγοντος· „ἐγερθήσονται ψευδοπροφῆται C „καὶ ψευδόχριστοι, καὶ δώσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα, „ὥστε (5) πλανᾶσθαι, εἰ δυνατὸν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς. „ἰδοὺ προείρηκα ὑμῖν. „τὰ μὲν γὰρ ἐν ἡμῖν ἀποτεθέντα (6) μαθήματά τε καὶ χαρίσματα παρ' αὐτοῦ, πολλὰ καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπόν ἐστιν· οὐρανίου γὰρ πολιτείας τύπος, καὶ δύναμις κατὰ δαιμόνων, (7) υἱοποίησίς τε, καὶ τὸ ὑπὲρ πᾶν χάρισμα καὶ ἐξαίρετον, ἡ περὶ τοῦ πατρὸς γνῶσις καὶ αὐτοῦ τοῦ λόγου, καὶ δωρεὰ πνεύματος ἁγίου. ἡ δὲ τῶν ἀνθρώπων διάνοια (8) ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἔγκειται· καὶ μὴν ὁ ἀντίδικος ἡμῶν διάβολος φθονῶν ἐπὶ τοῖς τοσούτοις ἡμῖν ἀγαθοῖς γενομένοις, περιέρχεται ζητῶν ἁρπάσαι τὰ εἰς ἡμᾶς τοῦ λόγου σπέρματα. διὰ τοῦτο γοῦν ὥσπερ ἴδια D κειμήλια τὰ μαθήματα σφραγίζων ἐν ἡμῖν διὰ τῆς προῤῥήσεως, ἔλεγεν ὁ κύριος· „βλέπετε μή τις ὑμᾶς „πλανήσῃ. πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, „λέγοντες, ἐγώ εἰμι· καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε, καὶ πολλοὺς πλανήσουσι· μὴ (9) οὖν πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν. „μέγα τι χάρισμα δέδωκεν ἡμῖν ὁ λόγος, ὥστε μὴ ἐκ τῶν φαινομένων ἀπατᾶσθαι, (10) ἀλλὰ καὶ μᾶλλον κἂν ταῦτα κεκαλυμμένα τυγχάνῃ, διακρίνειν τῇ τοῦ πνεύματος χάριτι. ἐπειδὴ γὰρ ὅλος ἐστὶ μισητὸς ὁ τῆς κακίας εὑρετὴς καὶ μέγας δαίμων ὁ διάβολος, μόνον τε φαινόμενος (11) βάλλεται παρὰ πάντων, ὡς ὄφις, ὡς δράκων, ὡς λέων ζητῶν τινὰς ἁρπάσαι καὶ E καταπιεῖν· διὰ τοῦτο ὃ μέν ἐστιν αὐτὸς, ὑποκρύπτει καὶ σκέπει, τὸ δὲ παρὰ πάντων ποθούμενον ὄ-

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

ad Episcopos Ægypti & Libyæ

EPISTOLA ENCYCLICA

Contra Arianos.

1. OMNIA quidem quæ Dominus & Salvator noster Jesus Christus, ut scripsit Lucas, & fecit & docuit, nostræ salutis, propter quam & venerat, procurandæ causa peregit. Nam, ut ait Joannes, venit non ut judicaret mundum, sed ut mundus per ipsum salvaretur. Inter omnia tamen quæ gessit, in eo præcipue admiranda est ejus benignitas, quod de his qui bellum nobis erant indicturi non solum non siluerit, sed etiam luculenter prædixerit, ut cum illa evenerint, mentem nostram ejus doctrina munitam offendant, qui nobis ea his verbis prænunciavit: *Exsurgent pseudoprophetæ & pseudochristi, & dabunt signa magna & prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri possit, etiam electi: ecce prædixi vobis*. Multa sane ac supra hominem sunt præcepta & beneficia quæ illi in nobis placuit recondere; ea scilicet sunt cælestis vitæ forma, potestas adversus dæmones, adoptio, & quod omne beneficium superat præcipuumque est, Patris & ipsius Verbi cognitio, atque Spiritus sancti donum. Verum humana mens ad malum valde proclivis est: adversarius quoque noster diabolus tanta nobis bona invidens circuit & vigilat, ut quæ in nobis existunt verbi semina auferat. Hinc ergo Dominus sua præcepta, veluti proprium thesaurum, in nobis prædictione obsignans ait, *Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum: & tempus appropinquavit. Nolite ergo ire post eos*. Magnum sane aliquid nobis præstitit Verbum, ut scilicet ex ipsa rerum specie non deciperemur; sed potius, licet hæc operta sint & obtecta, Spiritus gratia possemus discernere. Quia enim totus per se odio dignus est malitiæ inventor & magnus dæmon diabolus, statimque ac apparuerit, ab omnibus repellitur, ut serpens, ut draco, ut leo quærens quos rapiat & devoret: idcirco quod ipse quidem est celat & occultat; at nomen, quod omnes habent desi-

Hhh derio,

Scripta anno 356. *Act.* 1.

Joan. 3. 17

Matth. 24. 24.

1. *Pet.* 5. 8.

Luc. 21. 8.

Dæmon ut homines decipiat, solet alienam induere speciem.

(1) Sic inscribitur in mss. Basiliensi, Anglicano, Felckmanni 2. & 5. anonymis, & in editis Græcis. At in mss. Anglicano & Felckmanni 5. anonymo additur præterea in fine, λόγος πρῶτος. Seguerianus, Goblerianus, & Felckmanni 1. anonymus habent, τοῦ ἐν ἁγίοις, &c. κατὰ Ἀρειανῶν λόγος πρῶτος. In codice ms. Collegii Parisiensis RR. PP. Jesuitarum is est titulus, τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου λόγος Γ. περὶ τῆς πανουργίας καὶ ὑποκρίσεως τῶν Ἀρειομανιτῶν, καὶ πῶς μετασχηματιζόμενοι πλάνην ἐπιχειροῦσι τοὺς ἀγνοοῦντας αὐτούς. *Magni Athanasii Oratio tertia de astutia & simulatione Arianorum, & quomodo se varie componentes, eos fallere conantur, qui ipsos non cognoscunt*. Eadem quoque est inscriptio in collectaneis variarum lectionum ex veteri quodam libro, quas Felckmannus sibi amicum quemdam, quem literis Fr. I. indicat, communicasse scribit: non ibi tamen leguntur hæc priora verba, τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου λόγος τρίτος; sed tantum cetera quæ sequuntur. Idem etiam, qui in Jesuit. codice, legitur titulus in ms. Colbertino, & in alio Monasterii S. Taurini Ebroicensis. Verum ideo in his codicibus inscribitur λόγος τρίτος, quod tertia ordine exstet, nempe post tractatum de Sententia Dionysii Alexandrini, qui in his codicibus duas in partes dividitur, quarum prima λόγος πρῶτος dicitur, altera λόγος δεύτερος. Apud Omnibonum hæc habetur inscriptio, *S. Athanasii liber primus contra hæreticos:* quamquam idem postea Orationem, quæ vulgo secunda inscribitur, Sermonem primum contra Arianos inscribit.

(2) Seguer. Jesuit. Colb. & Taurin. ὁ κύριος καὶ σωτὴρ ἡμῶν ὁ Χριστός. At καὶ σωτὴρ abest a Gobler. & Felckm. 1. anon. Mox iidem Gobler. & Felckm. 1. anon. ὁ Λουκᾶς φησι.

(3) Seguer. Gobler. Felckm. 1. Colbert. Taurin. & Fr. I. εἰς τὴν ἡμετέραν φθάνων σωτηρίαν. Felckm. 2. anon. pro φανεὶς habet εἰς.

(4) μετὰ abest a Basil. Mox Fr. I. Colbert. & Taurin. ἀλλὰ καὶ μᾶλλον προείρηκε.

(5) Sic Seguer. Jesuit. Gobler. Colbert. Taurin. Fr. I. & Felckm. 1. anon. Alii & editi πλανῆσαι. μὲν paulopost sequens abest a Basil.

(6) Sic Seguer. Fr. I. Colbert. Taurin. Gobler. & Felckm. 1. anon. Alii vero & editi τε omittunt. Mox Seguer. πολλά τε.

(7) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. & Fr. I. At alii & editi υἱοποίησις δέ.

(8) Fr. I. Colbert. Taurin. ἐπιμελῶς ἐπὶ τὸ κακὸν ἔγκειται· καὶ μὴν καὶ ὁ ἀντίδικος, &c.

(9) Seguer. Jesuit. Colbert. & Taurin. Gobler. & Felck. 1. anon. οὖν omittunt.

(10) Seg. ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ταῦτα κἂν κεκαλυμμένα. Ibid. Gobler. & Felck. 1. anon. καὶ ταῦτα κεκαλυμμένα. Paulopost Fr. I. habet ὅλως pro ὅλος.

(11) Sic Seguer. Jes. Colbert. Taurin. Gobler. Felck. 1. anon. & Fr. I. ut & legit Nannius. Alii & editi ἅλλεται πρὸς πάντας, *insilit in omnes*, atque ita legit Omnibonus. Ibid. Seguer. Colbert. Taurin. Jes. Gobler. Felckm. 1. anon. & Fr. I. τινὰς ἁρπάσαι καὶ καταπιεῖν. Alii autem & editi, τίνα ἁρπάσῃ καὶ καταπίῃ. Felckm. 5. anon. καὶ τίνα καταπίῃ. Mox Gobler. & Felckm. 1. anon. περὶ πάντων pro παρὰ πάντων.

derio, astute præ se fert, ut cum homines falsa specie deluserit, jam deceptos propriis adstringat vinculis. Nempe quemadmodum si quis alienos liberos in captivitatem attrahere cupiens, absentium parentum similem indueret speciem, eoque artificio filios, utpote parentum desiderio flagrantes, illectos procul abduceret, miserosque interimeret: ita profecto improbus dæmon, tortuosusque & malignus diabolus, se per seipsum exhibere quidem non audet; sed cum non ignoret quam homines sint veritatis amantes, hanc specie tenus in se fingit, atque hoc pacto proprium venenum in sequentes se spargit.

2. Sic ille Evam olim decepit, non propria scilicet loquens, sed verba Dei ficte usurpans, eorumque adulterans sensum. Sic etiam uxorem Job subornavit, illi nempe suadens ut amorem viri præ se ferret, at revera eam docens blasphemias in Deum ipsum proferre. Sic denique homines externa rerum specie versutus deludit & decipit, singulosque in proprium malitiæ puteum surripit & trahit. Itaque postquam olim primum hominem circumvenit, omnes per illum in sua potestate & ditione tenere ratus, ferox & superbus hujusmodi verbis insultabat: *Universum orbem velut nidum manu comprehendam, & tanquam derelicta ova tollam, nec est qui me effugiat aut contradicat.* Verum ubi advenit Dominus, humanamque ejus dispensationem experientia inimicus cognovit; cum non posset carnem decipere, quam gestabat Christus; tunc ille qui universum orbem se comprehensurum pollicitus sibi fuerat, jam inde propter Christum etiam pueris, tanquam passer, superbus cœpit esse ludibrio. Nunc enim pueri infantes manu in foramen aspidum injecta, illum qui Evam fefellit, derident, omnesque qui recte in Dominum credunt, conculcant eum qui dixit: *Supra nubes ponam solium meum, ascendam & ero similis Altissimo.* Hæc igitur ille non sine rubore patitur, qui si rursus pro ea qua pollet impudentia, formam mutare audeat, nihilominus infelix illis latere nusquam potest, qui signum in fronte gerunt, sed ab eis eo etiam acerbius repellitur cum magno sui dedecore & pudore. Licet enim nunc, instar colubri serpentis, fictam angeli lucis formam induerit, nihil tamen ipsi prodesse poterit hujusmodi simulatio: quippe cum edocti simus, licet Angelus e cælo nobis evangelizet præter id quod accepimus, anathema illum esse.

Esa. 10. 14.

Esa. 11. 8.

Esa. 14. 14.

Galat. 1. 8.

3. Quod si iterum proprium velit tegere mendacium, & veritatem labiis loqui simulet; qua mente id faciat non ignari, quæ a Spiritu sancto in illum dicta sunt merito usurpabimus: *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias*

Psal. 49. 16.

A νομα ὑποκρίνεται (1) πανούργως, ἵνα ἀπατήσας τῇ φαντασίᾳ, λοιπὸν τοὺς πλανηθέντας τοῖς ἰδίοις περιπείρῃ δεσμοῖς. καὶ ὥσπερ (2) ἄν εἴ τις ἀνδραποδίσασθαι θέλων ἀλλοτρίους παῖδας, ἀποδημούντων τῶν γονέων, (3) ὑποκρίνηται τὰς ἐκείνων ὄψεις, καὶ ποθοῦντας τοὺς υἱοὺς ἀπατήσῃ, καὶ λοιπὸν ἀπαγαγὼν αὐτοὺς μακρὰν, ἀπολέσῃ· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ κακοδαίμων καὶ σκολιὸς διάβολος, οὐκ ἔχων μὲν αὐτὸς παρρησίαν, εἰδὼς δὲ τὸν εἰς τὴν ἀλήθειαν ἔρωτα τῶν ἀνθρώπων, ὑποκρίνεται μὲν (4) ταύτην τῇ φαντασίᾳ, τὸν δὲ ἴδιον ἰὸν ἐπιβάλλει τοῖς ἐπακολουθήσασιν αὐτῷ.

B 2. Οὕτως καὶ τὴν Εὔαν ἠπάτησεν, οὐ τὰ ἴδια λαλῶν, ἀλλ' ὑποκρινόμενος μὲν τὰ τοῦ θεοῦ ῥήματα, τὴν δὲ διάνοιαν αὐτῶν παραποιῶν· οὕτω καὶ τὴν γυναῖκα (5) τοῦ Ἰὼβ ὑπέβαλε, πείσας αὐτὴν ὑποκρίνασθαι μὲν φιλανδρίαν, διδάξας δὲ βλασφημεῖν εἰς τὸν θεόν· οὕτως τοὺς ἀνθρώπους ὁ δόλιος παίζει ταῖς φαντασίαις, ὑποκλέπτων καὶ σύρων ἕκαστον εἰς τὸν ἴδιον τῆς κακίας βόθρον. πάλαι μὲν οὖν ἀπατήσας τὸν πρῶτον ἄνθρωπον (6) τὸν Ἀδὰμ, καὶ νομίσας δι' ἐκείνου ὑποχειρίους ἐσχηκέναι (7) τοὺς πάντας, ἐνήλλετο θρασυνόμενος καὶ λέγων· „ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοσσιὰν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὠὰ ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφεύξεταί με, ἢ ἀντείπῃ μοι. „ ὅτε δὲ ὁ κύριος ἐπεδήμησε, καὶ πεῖραν ἔσχεν (8) ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀνθρωπίνης οἰκονομίας αὐτοῦ, μὴ δυνηθεὶς ἀπατῆσαι τὴν ὑπ' αὐτοῦ φορουμένην σάρκα, τότε δὴ ὁ τὴν οἰκουμένην ὅλην ἐπαγγελλόμενος καταλαμβάνειν, (9) λοιπὸν ἐξ ἐκείνου καὶ δι' ἐκεῖνον παίζεται καὶ ὑπὸ παιδίων, ὡς στρουθίον, ὁ ὑπερήφανος. παιδίον γὰρ νῦν νήπιον (10) εἰς τρώγλην ἀσπίδων βάλλον τὴν χεῖρα, γελᾷ τὸν ἀπατήσαντα τὴν Εὔαν· καὶ πάντες δὲ οἱ ὀρθῶς πιστεύοντες (11) εἰς τὸν κύριον πατοῦσι τὸν εἰπόντα· „ θήσομαι τὸν θρόνον μου ἐπάνω τῶν νεφελῶν, ἀναβήσομαι, ὅμοιος ἔσομαι τῷ ὑψίστῳ. „ οὕτω μὲν οὖν πάσχει μετ' αἰσχύνης ἐκεῖνος· ὅμως δὲ εἰ καὶ τολμᾷ πάλιν ὁ ἀναίσχυντος σχηματίζεσθαι, ἀλλὰ γινώσκεται καὶ νῦν μᾶλλον ὁ τάλας ὑπὸ τῶν τὸ σημεῖον ἐν τῷ μετώπῳ (12) φορούντων, καὶ δεινότερον, ἀποστρέφεται τεταπεινωμένος καὶ κατῃσχυμμένος. κἄν τε γὰρ ὡς ὄφις νῦν ἕρπων μετασχηματίσηται εἰς ἄγγελον φωτὸς, ἀλλ' οὐκ εἰς ὄνησιν ἕξει τὴν ὑπόκρισιν· πεπαιδεύμεθα γὰρ (13) ὅτι κἂν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίσηται ἡμᾶς παρ' ὃ παρελάβομεν, ἀνάθεμα τοῦτον εἶναι.

C

D

E 3. Ἐὰν δὲ καὶ πάλιν τὸ ἴδιον κρύψῃ ψεῦδος, καὶ λαλεῖν ὑποκρίνηται διὰ χειλέων τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' οὐκ ἀγνοοῦντες αὐτοῦ τὰ νοήματα, δυνάμεθα (14) λέγειν τὰ ὑπὸ τοῦ πνεύματος εἰς αὐτὸν εἰρημένα· „ τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ θεός· ἱνατί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματα

(1) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. & Felckm. 1. anon. At alii & editi ὁ πανοῦργος.

(2) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1. anon. & Fr. I. Ceteri autem & editi ἄν omittunt. Mox Gobler. & Felckm. 1. anon. ἀποδημούντων ἀπὸ τῶν γονέων.

(3) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. & Fr. I. qui & mox ἀπατήσῃ, & (excepto Fr. I.) ἀπολέσῃ. At alii & editi, ὑποκρίνεται, ἀπατήσει, & ἀπολέσει. Ibid. καὶ κακοδαίμων καὶ desunt in Gobler. & Felckm. 1. & 5. anon.

(4) Sic Seguer. At Felckm. 5. anon. ταύτην τὴν φαντασίαν. Ceteri & editi, ταύτῃ τῇ φαντασίᾳ. τῇ tamen abest ab Anglicano.

(5) Jesuit. τῷ. Id. ibid. & Seguer. Taurin. Gobler. Felckm. 1. anon. & Fr. I. ὑπέβαλε. Alii vero & editi ὑπέβαλλε. Mox iidem præter Fr. I. & Colbert. ὑποκρίνασθαι, & præterea Jesuit. Taurin. Colbert. ac Seguer. μὲν addunt. Alii vero & editi habent ὑποκρίνεσθαι absque μὲν.

(6) τὸν abest a Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 1. & 5. anon.

(7) Sic Seguer. Colbert. Taurin. & Jesuit. πάντας quoque habent Gobler. Felckm. 1. anon. & Fr. I. Editi & alii τοὺς ἅπαντας ἐνήλλετο. Mox Colbert. Taurin. Fr. I. τῇ χειρί μου. Ibid. Basil. cum edit. Commel. νοσσιάν.

(8) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1. & 5. anon. & Fr. I. Alii autem & editi art. ὁ omittunt. Paulopost pro φορουμένην, Jesuit. Colbert. & Taurin. habent φερομένην.

(9) λοιπὸν deest in Gobler. & Felckm. 1. anon. Ibid. Felckm. 5. anon pro δι' ἐκεῖνον, ut in aliis & editis legitur, habet δι' ἐκείνου. Item ibid. Gobler. & Felckm. 1. anon. pro παιδίων, habent παίδων.

(10) Sic Seguer. Taurin. Jes. Gobler. & Felckm. 1. anon. At Basil. Anglic. & Felckm. 5. anon. ἐπὶ τρώγλης. Editi ἐπὶ γλώττης, ut & legerunt Omnibonus & Nannius. Mox Jesuit. Colbert. Taurin. πάντες τε. Ibid. Seguer. δὲ omittit.

(11) Jesuit. Colbert. Taurin. πρός. Iidem mox & Seguer. Gobler. Felckm. 1. & 5. anon. & Fr. I. θήσω. Ibidem post ἀναβήσομαι, Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. addunt καὶ. Item ibid. pro ἐπάνω, Felckm. 5. anon. habet ἐπί.

(12) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felckm. 1. anon. & Fr. I. At Felckm. 5. anon. περιφορούντων. Alii & editi περιστρέφοντων, qui & omittunt δεινότερον. Mox Anglic. pro κἄν τε, habet οὐκ ἄν τε. Ibid. Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. μετασχηματίσηται. Alii & editi, μετασχηματίζηται, minus bene.

(13) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Basil. Anglic. & Felckm. 5. anon. At in aliis & editis deest ὅτι. Ibidem Felckm. 5. anon. ὑμῶν.

(14) Gobler. & Felckm. 1. anon. λέγειν· τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ, &c. Mox iidem & Seguer. Taurin. Jesuit. Fr. I. ἱνατί σύ. Ceteri & editi, διατί σύ. Ibid. Jesuit. διηγῇ.

ματί μου; „ καὶ, οὐχ ὡραῖος αἶνος ἐν (1) τῷ στόματι τοῦ ἁμαρτωλοῦ. οὐδὲ γὰρ τὴν ἀλήθειαν λέγων, ἀξιόπιστός ἐστιν ὁ πανοῦργος· καὶ τοῦτο ἔδειξε μὲν ἡ γραφὴ διηγουμένη τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ πρὸς τὴν Εὔαν αὐτοῦ κακοτεχνίαν. ἤλεγξε δὲ αὐτὸν (2) καὶ ὁ κύριος, πρῶτον μὲν ἐν τῷ ὄρει, διαιρῶν τὴν πτύξιν τοῦ θώρακος αὐτοῦ, καὶ (3) δεικνὺς ὅστις ἐστὶν ὁ δόλιος, καὶ ἐλέγχων ὅτι μὴ τῶν ἁγίων εἷς ἐστιν, ἀλλὰ σατανᾶς ἐστιν ὁ πειράζων, ἐν τῷ λέγειν, „ὕπαγε ὀπίσω μου, σατανᾶ· γέγραπται γὰρ, κύριον τὸν „ θεόν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις· „ καὶ ὅτε δὲ κράζοντας ἀπὸ τῶν μνημείων ἐφίμωσε τοὺς δαίμονας. ἦν μὲν γὰρ ἀληθὲς τὸ παρ' αὐτῶν λεγόμενον, καὶ οὐκ ἐψεύδοντο (4) τότε λέγοντες, „ ὅτι σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ „ ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ, „ ἀλλ' οὐκ ἤθελε διὰ ἀκαθάρτου στόματος (5) τὴν ἀλήθειαν προφέρεσθαι καὶ μάλιστα δι' ἐκείνων, ἵνα μὴ προφάσει ταύτης ἐπιμίξαντες τὸ ἴδιον θέλημα τῆς κακίας, ἐπισπείρωσι τοῦτο (6) καθεύδουσι τοῖς ἀνθρώποις. διὰ τοῦτο οὔτε αὐτοὺς ἠνέχετο τοιαῦτα λαλούντων αὐτῶν, οὐδὲ ἡμᾶς (7) ἀνέχεσθαι τῶν τοιούτων βουλόμενος παρήγγειλε δι' ἑαυτοῦ μὲν, „ προσέχετε, λέγων, ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι „ προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες. διὰ δὲ „ τῶν ἁγίων ἀποστόλων· μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε. „ τοιοῦτος (8) γὰρ ὁ τρόπος τῆς ἀντικειμένης ἐνεργείας ἐστί· τοιαῦτα δὲ (9) τὰ τῶν αἱρέσεων συγκροτήματα τυγχάνει· πατέρα γὰρ ἑκάστη τῆς ἰδίας ἐπινοίας ἔχουσα τὸν ἐξ ἀρχῆς τραπέντα καὶ γενόμενον ἀνθρωποκτόνον καὶ ψεύστην τὸν διάβολον, καὶ αἰσχυνομένη τὸ τούτου μισητὸν ὄνομα προφέρειν, ὑποκρίνεται τὸ καλὸν, καὶ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα τοῦ σωτῆρος τάς τε τῶν γραφῶν λέξεις περιβάλλεται, καὶ λέγει μὲν τὰ ῥήματα, κλέπτει δὲ τὴν διάνοιαν (10) τὴν ἀληθῆ· καὶ λοιπὸν, ἣν ἔπλασεν ἰδίαν ἐπίνοιαν ὡς ἐν δόλῳ τινὶ σκεπάσασα, ἀνθρωποκτόνος καὶ αὐτὴ γίνεται τῶν πλανωμένων.

meas? &, *Non est speciosa laus in ore peccatoris.* Nam nec etiamsi veritatem dicat, ulla fide dignus est versipellis, ut ex Scriptura discimus, quæ perversitatem, qua adversus Evam usus est, commemorat. Ejus quoque audaciam repressit Dominus, ac primum quidem in monte, ubi varios ejus pectoris sinus explicavit, ostenditque quisnam esset veterator ille, nempe non eum aliquem e Sanctis, sed esse Satanam tentantem, hincque ait: *Abi post me, Satana; scriptum est enim: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies:* nec non item, cum dæmones e monumentis vociferantes silere jussit. Verum quidem erat quod illi clamabant, nec mentiebantur tunc ajentes, *Tu es Filius Dei & Sanctus Dei:* at nolebat per os immundum maximeque per illos veritatem proferri, ne hujus occasione propriam suæ malitiæ voluntatem admiscentes, eam dormientibus hominibus superseminarent. Idcirco neque ipse eos ita loqui passus est, neque nos hæc ferre permittens, per seipsum his verbis præmonuit: *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Et per sanctos Apostolos: *Nolite omni spiritui credere.* Ea siquidem est indoles adversariæ operationis, nec alia est hæresum coagmentatio: singulæ enim proprii commenti patrem & auctorem mendacem Dæmonem habent, qui ab initio perversus, homicida factus est: cujus cum detestandum nomen ipsas proferre pudeat, præclaro omnibusque præstantiore Salvatoris nomine se falso insigniunt, & verbis Scripturarum se audent adornare. At voces quidem proferunt, verum autem celant sensum: atque hoc pacto singulæ, proprio commento insidiose obtecto, eorum, quos in errorem inducunt fiunt homicidæ.

[Eccli. 15. 9. — Matth. 4. 10. — Matth. 8. 29. — Marc. 1. 24. — Matth. 13. 25. — Matth. 7. 15. — 1. Joan. 4. 1.]

4. Ἐπεὶ πόθεν Μαρκίωνι καὶ Μανιχαίῳ τὸ εὐαγγέλιον, ἀρνουμένοις (11) τὸν νόμον; ἐκ γὰρ τῶν παλαιῶν τὰ νέα, καὶ τὰ νέα τοῖς παλαιοῖς μαρτυρεῖ. οἱ τοίνυν ἀρνούμενοι ταῦτα, πῶς ὁμολογήσουσι τὰ ἐξ ἐκείνων; Παῦλος γὰρ (12) ἀπόστολος εὐαγγελίου γέγονεν, „ ὃ προεπηγγείλατο διὰ „ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις· „ ὁ δὲ κύριος αὐτὸς ἔλεγεν, „ ἐρευνᾶτε τὰς (13) γραφὰς, ὅτι „ αὗταί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. „ πῶς οὖν ὁμολογήσουσι τὸν κύριον, μὴ (14) προερευνῶντες τὰς περὶ αὐτοῦ γραφάς; ὃν γὰρ ἔγραψε Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται, τοῦτον εὑρηκέναι λέγουσιν οἱ μαθηταί. τί δὲ καὶ Σαδδουκαίοις ὁ νόμος μὴ δεχομένοις τοὺς προφήτας; ὁ γὰρ τὸν νόμον δεδωκὼς θεὸς, αὐτὸς ἐγείρειν ἐν τῷ νόμῳ καὶ προφήτας ἐπηγγείλατο, ὥστε τὸν αὐτὸν εἶναι κύριον τοῦ τε νόμου καὶ τῶν προφητῶν, καὶ τὸν ἀρνούμενον θάτερον αὐτῶν, ἀρνεῖσθαι πάντως καὶ τὸ ἕτερον. τί δὲ καὶ Ἰουδαίοις λοιπὸν ἡ παλαιὰ, μὴ ἐπεγνωκόσι τὸν ἐξ αὐτῆς προσδοκώμενον κύριον; εἰ γὰρ ἐπίστευον τοῖς Μωϋσέως γράμμασιν, ἐπίστευσαν ἂν τοῖς τοῦ κυρίου ῥήμασι· „ περὶ γὰρ ἐμοῦ, φησιν, ἐκεῖνος ἔγραψε. „ τί δὲ καὶ τῷ Σαμοσατεῖ τὰ τῶν γραφῶν, ἀρνουμένῳ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, καὶ τὴν ἐξ ἀμφοτέ-

4. Enimvero quid Marcioni & Manichæo, qui Legem negant, profuerit Euangelium; siquidem ex veteribus nova sunt exorta, & vicissim veteribus nova perhibent testimonium? Qui ergo vetera rejiciunt, quomodo quæ ex illis emanavere possunt admittere? Nimirum Paulus factus est Apostolus Euangelii Dei, *quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis.* Ipse quoque Dominus dixit: *Scrutamini Scripturas, quia ipsæ sunt quæ testimonium perhibent de me.* Quomodo igitur Dominum poterunt confiteri, si quæ de illo scripta sunt non prius scrutentur? Nam de quo Moyses & Prophetę scripserunt, eum se invenisse affirmant discipuli. Quid etiam Legem Saducęi retinent, qui ipsi Prophetas repudiant? Deus enim qui Legem dedit, ipse se in Lege Prophetas excitaturum est pollicitus, ita ut ipse & Legis & Prophetarum sit Dominus, atque adeo qui horum unum rejecerit, alterum quoque rejicere necesse sit. Quid item Judæis emolumenti possit esse vetus testamentum, qui Dominum, cujus adventus in eo prædicitur, non agnoverunt? Nam si Moysis scriptis crederent, verbis quoque Domini credidissent. *De me enim*, inquit, *ille scripsit.* Quid similiter utilitatis e Scripturis percipiat Samosatensis, qui Dei Verbum, corporeumque ejus adventum utroque

[Nihil Marcioni & Manichæo vetus testamentum rejicientibus, novum prodesse potest. — Rom. 1. 2. — Joan. 5. 39. — Joan. 1. 45. — Saducæis, qui Prophetas repudiant, Lex est inutilis. — Nihil Judęis Christum negantibus prodest vetus testamentum. — Joan. 5. 46. — Nihil Paulum Samosatensem]

(1) τῷ & τοῦ abest a Jesuit. & Taurin. qui & mox habent, οὐδὲ γὰρ οὐδέ.
(2) Sic Seguer. At alii καὶ omittunt.
(3) Sic Seguer. At Colbert. & Taurin. δεικνὺς αὐτὸν ὅστις ἐστὶν ὁ δόλιος. Gobler. & Felckm. 1. anon. omittunt ὁ δόλιος. Alii & editi, δεικνὺς αὐτὸν ὅστις ἐστὶν ὁ διάβολος. A Felckm. 5. anon. abest ἐστί. Mox pro εἷς, Jesuit. & Taurin. habent τις.
(4) τότε abest a Gobler. & Felckm. 1. anon.
(5) τὴν ἀλήθειαν deest in Jesuit. Colbert. & Taurin.
(6) Hæc verba, καθεύδουσι τοῖς ἀνθρώποις· διὰ τοῦτο, desunt in Jesuit.
(7) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Fr. I. Editi vero ἀνέχεσθαι.
(8) γὰρ abest a Seguer.
(9) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Felckm. 1. & 5. anon. & Fr. I. Editio autem Commeliniana omittit συγκροτήματα. Mox Gobler. Felckm. 1. & 5. anon. habent, πατέρα γὰρ αἵρεσις ἑκάστη.
(10) Seguer. Taurin. Colbert. Jesuit. τὴν ἀληθῆ διάνοιαν.
(11) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1. anon. & Fr. I. At editi & alii, ἀρνουμένοις καὶ τὸν νόμον.
(12) Sic Seguer. Taurin. Colbert. & Jesuit. Alii autem & editi, ὁ ἀπόστολος. Ibid. Seguer. τοῦ εὐαγγελίου. Item ibid. pro οὗ, Jesuit. Colb. & Taurin. habent ὅ.
(13) Sic Seguer. Colbert. & Taurin. At alii & editi, ἐρευνᾶτε τὰς περὶ αὐτοῦ γραφάς. Ibid. Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. & Felckm. 1. anon. αὗταί. Editi αὐταί. Mox Felckm. 5. anon. pro πῶς οὖν, habet ὅπως οὖν.
(14) Jesuit. Colbert. & Taurin. ἐρευνῶντες. Ibid. Seguer. Taurin. Colbert. Jesuit. Gobler. Felckm. 1. anon. & Fr. I. τὰς περὶ αὐτοῦ γραφάς. Alii autem & editi omittunt περὶ αὐτοῦ.

que vetere & novo testamento significatum ac indicatum negare non veretur? Quid denique Arianos juvant Scripturæ? quid ipsi illas proponunt; ipsi, inquam, qui Dei Filium rem creatam esse contendunt, & non secus ac Gentiles, rei creatæ potius quam Creatori Deo serviunt? Nempe illæ hæreses in sua quæque impietate nihil commune cum Scripturis habent; quod sane non ignorant illarum patroni, Scripturas scilicet plurimum, imo vero penitus adversari cujusque illarum hæresum doctrinæ. Ipsi nihilominus ut in fraudem impellant simpliciores, quales illi sunt de quibus in Proverbiis scriptum est, *Innocens credit omni verbo;* Scripturæ voces meditari & usurpare simulant, non aliter quam ipsarum pater Diabolus, ut scilicet ex verborum sono recte sentire videantur, deindeque miseros homines inducant ut sententias a Scripturis alienas amplectantur. Certe sic se Diabolus in singulis hæresibus simulate gerens, voces dolo plenas ipse subministravit; hincque ait Dominus: *Exurgent pseudochristi & pseudoprophetæ, ita ut multi in errorem inducantur*. Itaque venit Diabolus, & per singulas hæreses dixit: Ego sum Christus, & apud me est veritas; cunctasque prorsus cum separatim tum communiter mentiri coegit veterator: & quod profecto mirum est, cum omnes hæreses adversus seipsas dimicent, ut unaquæque ea quæ commenta est tueatur, solum in mentiendo inter se consentiunt: nimirum unum omnes patrem habent, qui mendacium ipsis superseminavit. Igitur quisquis fidelis est & Euangelii discipulus, ac dono spiritualia discernendi præditus, quique suam fidei domum in petra ædificavit, stat firmus, & tutus ab illorum fraude manet. At qui simplex est, ut dixi, nec valde instructus; is ad verba dumtaxat attendens, nec sensum perspiciens, confestim hæreticorum artificiis attrahitur. Quocirca orare & convenit & necesse est, ut gratiam discernendi spiritus consequamur, ut unusquisque, quemadmodum monet Joannes, cognoscat, quinam quidem rejiciendi, quinam vero tanquam amici & ejusdem fidei consortes, sint admittendi. Multa sane in hanc rem liceret scribere, si cui ista accurate tractare esset animus. Nam facile apparebit, quam multa variaque sit hæresum impietas ac perversitas, quamque metuenda fallentium astutia. Verum quia divina Scriptura longe ceteris omnibus præstat, idcirco his qui plura hac de re habere voluerint, auctor ipse sum ut divinos libros sedulo legant: ego vero nunc, quod instat properavi indicare, idque potissimum me impulit ut hæc ita scriberem.

vel Arianos juvant Scripturæ sanctæ.

Rom. i. 25.

Prov. 14. 15.

Solent hæretici Scripturæ verbis dolose uti.

Matth. 24. 24.

Matth. 13. 25.

Matth 7. 24.

5. In hisce regionibus commorans audivi, uti germani & orthodoxi fratres nuntiarunt, aliquos ex Arii sectatoribus simul convenisse, ac de fide, prout voluerunt, scripsisse, velleque

A ρων τῆς τε παλαιᾶς καὶ καινῆς (1) διαθήκης σημαινομένην καὶ δεικνυμένην ἔνσαρκον τοῦ λόγου παρουσίαν; τί δὲ καὶ τοῖς Αρειανοῖς αἱ γραφαὶ, καὶ τί ταύτας οὗτοι προφέρουσιν, ἄνθρωποι κτίσμα λέγοντες εἶναι τὸν θεοῦ λόγον, καὶ ὡς (2) οἱ Ελληνες, λατρεύοντες τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα θεόν; πρὸς μὲν γὰρ τὴν ἰδίαν τῆς ἐπινοίας ἀσέβειαν ἑκάστη τούτων τῶν αἱρέσεων οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὰς γραφάς· καὶ τοῦτο ἴσασι καὶ οἱ τὰ τούτων πρεσβεύοντες, ὅτι πολὺ, μᾶλλον δὲ (3) τὸ ὅλον εἰσὶν ἐναντίαι πρὸς τὸ ἑκάστης ἐκείνων φρόνημα· ἀπάτης δὲ χάριν τῶν ἁπλουστέρων, οἷοί εἰσι περὶ ὧν ἐν B παροιμίαις γέγραπται· „ἄκακος πιστεύει παντὶ λόγῳ· „ σχηματίζονται μελετᾶν καὶ λέγειν τὰς λέξεις, ὡς ὁ πατὴρ αὐτῶν (4) διάβολος, ἵνα ἐκ τῶν λέξεων δόξωσιν ὀρθὸν ἔχειν καὶ τὸ φρόνημα, καὶ λοιπὸν πείσωσι παρὰ τὰς γραφὰς φρονεῖν τοὺς ταλαιπώρους (5) ἀνθρώπους. ἀμέλει ἐν ἑκάστῃ τῶν αἱρέσεων οὕτως (6) σχηματισάμενος ὁ διάβολος, λέξεις ὑπέβαλε μεστὰς δολιότητος· περὶ γὰρ τούτων ὁ κύριος (7) εἴρηκεν, „ ὅτι ἐγερθήσονται ψευδόχριστοι „ καὶ ψευδοπροφῆται, ὥστε πλανῆσαι πολλούς· „ τοιγαροῦν ὁ διάβολος ἦλθε, λέγων δι' ἑκάστης· ἐγώ εἰμι ὁ Χριστὸς, καὶ παρ' ἐμοὶ τὸ ἀληθές ἐστι· καὶ πάC σας ἰδίᾳ καὶ κοινῇ (8) πεποίηκε ψεύδεσθαι ὁ συκοφάντης. καὶ τό γε παράδοξον, πᾶσαι πρὸς ἑαυτὰς αἱ αἱρέσεις μαχόμεναι, περὶ ὧν (9) ἔπλασεν ἑκάστη κακῶν, ἐν μόνῳ τῷ ψεύδεσθαι συνεδέθησαν ἀλλήλαις. ἕνα γὰρ ἔχουσι πατέρα τὸν πάσαις ἐπισπείραντα τὸ ψεῦδος. ὁ μὲν οὖν πιστὸς καὶ τοῦ εὐαγγελίου μαθητὴς, ἔχων (10) χάριν τοῦ διακρίνειν τὰ πνευματικὰ, καὶ ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσας ἑαυτοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν, ἕστηκεν ἑδραῖος καὶ ἀσφαλὴς ἀπὸ τῆς τούτων ἀπάτης διαμένων. ὁ δὲ ἁπλοῦς, (11) ὡς προεῖπον, καὶ μὴ κατηχηθεὶς ἰσχυρῶς, ὁ τοιοῦD τος τὰ λεγόμενα μόνον σκοπῶν, καὶ μὴ τὴν διάνοιαν θεωρῶν, εὐθὺς ὑποσύρεται ταῖς ἐκείνων μεθοδείαις. διὰ τοῦτο καλόν ἐστι καὶ ἀναγκαῖον εὔχεσθαι λαμβάνειν χάρισμα διακρίσεως πνευμάτων, ἵνα ἕκαστος γινώσκῃ κατὰ τὴν Ιωάννου παραγγελίαν, τίνας μὲν ἀποβάλλειν (12) ὀφείλει, τίνας δὲ προσλαμβάνεσθαι, ὡς φίλους καὶ τῆς αὐτῆς ὄντας πίστεως. πολλὰ μὲν οὖν ἄν τις γράψειεν, εἰ βούλοιτο περὶ τούτων ἐπεξεργάσασθαι· πολλὴ γὰρ καὶ ποικίλη τῶν αἱρέσεων (13) ἡ ἀσέβεια καὶ ἡ κακοφροσύνη φανήσεται, καὶ δεινὴ λίαν ἡ τῶν ἀπατώντων πανουργία. ἐπειδὴ δὲ ἡ θεία γραφὴ πάντων ἐστὶν ἱκανωτέρα, τούτου χάριν τοῖς E βουλομένοις τὰ πολλὰ περὶ τούτων γινώσκειν, συμβουλεύσας ἐντυγχάνειν τοῖς θείοις (14) λόγοις, αὐτὸς νῦν τὸ κατεπεῖγον ἐσπούδασα δηλῶσαι, διὸ μάλιστα καὶ οὕτως ἔγραψα.

5. Ηκουσα ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις διατρίβων, ἀδελφοὶ (15) γὰρ γνήσιοι καὶ τῆς ὀρθῆς δόξης ὄντες ἀπήγγειλαν, ὡς ἄρα τινὲς συνελθόντες τῶν τὰ Αρείου φρονούντων, ἔγραψαν δῆθεν περὶ πίστεως (16) ὡς ἠθέλησαν, καὶ θέλουσιν ἀπο-

(1) Gobler. & Felckm. 1. anon. διαθήκης. Ceteri & editio Commeliniana, θείας γραφῆς. Mox Seg. τῆ θεῦ λόγυ παρουσίαν.

(2) Seguer. οἱ omittit. Idem & Gobler. & Felckm. 1. anon. λατρεύουσι. Mox iidem & Jesuit. Colbert. Taurin. τῆ ἀσεβείας ἐπίνοιαν. Alii & editi, τῆ ἐπινοίας ἀσέβειαν.

(3) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. & Fr. I. Alii vero & editi τὸ omittunt. τὸ sequens abest a Felckm. 5. anon.

(4) Sic Seguer. Gobl. & Felckm. 1. anon. At alii & editi ὁ διάβολος.

(5) Jesuit. Colbert. Taurin. & Fr. I. omittunt ἀνθρώπους.

(6) Sic Seg. Colb. Taurin. Jesuit. & Fr. I. qui & mox habent μεστὰς δολιότητος. alii & editi σχηματιζόμενος, & μετὰ δολιότητος.

(7) Hæc verba εἴρηκεν, &c. ad διάβολος inclus. desunt in Seguer. Felckm. 1. & 2. anon. Taurin. & Jesuit. qui tamen duo ultimi vocem εἴρηκεν habent.

(8) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. ψεύσασθαι πεποίηκε. Mox iidem cum Taurin. & Jesuit. habent αἱ αἱρέσεις. Sed alii & editi αἱ omittunt.

(9) Sic Seguer. At Taurin. ἔπλασεν. Alii & editi ἔπλασαν.

(10) Seguer. χάρισμα τό. Jesuit. Colbert. Taurin. χαρίσματα τοῦ. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. & Fr. I. καὶ ἐπὶ πέτραν οἰκοδομήσας, &c. Alii vero & editi καὶ omisso, habent ἐπὶ πέτραν ᾠκοδόμησεν αὐτοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν, καὶ ἕστηκεν.

(11) Seguer. ὥσπερ εἶπον. Gobler. & Felckm. 1. anon. ὡς εἶπον. Mox Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. ἰσχυρῶς. Alii autem & editi, ἀσφαλῶς.

(12) Jesuit. Taurin. Colber. & Fr. I. omisso ὀφείλει, addunt δεῖ post πίστεως, ut iidem habent cum Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1. & 5. anon. quo etiam modo legit Omnibonus. Alii vero & editi pro πίστεως habent φύσεως. Mox Seguer. Jesuit. & Fr. I. εἰ βούλοιτο. Alii & editi ἂν βούλοιτο.

(13) Sic Seguer. Colber. Taurin. & Jesuit. At in aliis & editis ἡ omittitur. Ibid. pro φανήσεται Fr. I. Taurin. & Colbert. habent φαίνεται, & pro ἀπατώντων Anglic. habet ἀπαντώντων, & Felckm. 5. anon. ἁπάντων. Basil. item pro πανουργία habet κακουργία.

(14) Fr. I. & Taurin. λογίοις. Ibid. Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. αὐτὸς νῦν τό. Jesuit. Colbert. Taurin. & Fr. I. αὐτὸς τοίνυν. Editi & alii, αὐτὸς τό.

(15) γὰρ abest a Jesuit. Colbert. & Taurin. Ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. ὄντες δόξης ἐγνώρισαν.

(16) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Fr. I. Gobler. Felckm. 1. & 5. anon. Alii vero & editi omittunt ὡς ἠθέλησαν.

ἀποστεῖλαι πρὸς ὑμᾶς, ἵνα (1) ἢ ὑπογράψητε κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, μᾶλλον δὲ καθὸ ἐνέπνευσεν αὐτοῖς ὁ διάβολος· (2) ἢ ὁ ἀντιλέγων ὑπερόριος γένηται. καὶ γὰρ καὶ τοὺς (3) ἐπισκόπους τῶν μερῶν τούτων ἤδη διοχλεῖν ἄρχονται. ἐντεῦθεν οὖν ὁ τρόπος τῶν γραφόντων δῆλος γίνεται. οἱ γὰρ οὕτω γράφοντες, ὥστε τὸ τέλος τῶν (4) γραμμάτων αὐτῶν ἐξορισμὸν καὶ ἄλλας τιμωρίας ἔχειν, τί ἂν εἶεν οἱ τοιοῦτοι, ἢ Χριστιανῶν μὲν ἀλλότριοι, διαβόλου δὲ καὶ τῶν ἐκείνου δαιμόνων φίλοι; μάλιστα ὅτι τοῦ (5) θεοσεβεστάτου βασιλέως Κωνσταντίου φιλανθρώπου ὄντος, παρὰ γνώμην αὐτοῦ θρυλλοῦσιν ἃ θέλουσιν αὐτοί· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ποιοῦσι μετὰ πολλῆς μὲν πανουργίας, δύο δὲ τούτων μάλιστα χάριν, ὥς γέ μοι φαίνεται· ἑνὸς μέν; ἵνα καὶ ὑμῶν ὑπογραψάντων, δόξωσι παύειν μὲν τὴν Ἀρείου κακωνυμίαν, λανθάνειν δὲ αὐτοὶ ὡς μὴ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες· (6) ἑτέρου δὲ, ἵνα ταῦτα γράφοντες, δόξωσι πάλιν ἐπικρύπτειν τὴν ἐν Νικαίᾳ γενομένην σύνοδον, καὶ τὴν ἐκτεθεῖσαν ἐν αὐτῇ κατὰ τῆς (7) Ἀρειανῆς αἱρέσεως πίστιν. ἀλλὰ καὶ τοῦτο μᾶλλον ἐλέγχει αὐτῶν τὴν κακοήθειαν καὶ τὴν ἑτεροδοξίαν. εἰ γὰρ ἐπίστευον ὀρθῶς, ἠρκοῦντο τῇ ἐν Νικαίᾳ ἐκτεθείσῃ πίστει παρὰ πάσης τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου· καὶ εἰ ἐνόμιζον ἑαυτοὺς συκοφαντεῖσθαι καὶ μάτην λεγομένους Ἀρειανοὺς, ἐχρῆν (8) αὐτοὺς μὴ σπουδάζειν ἐναλλάττειν τὰ κατὰ Ἀρείου γραφέντα, ἵνα μὴ ὡς κατ' αὐτῶν (9) ᾖ ὁρισθέντα, τὰ κατ' ἐκείνου γραφέντα. νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐ ποιοῦσιν, ὡς δὲ αὐτοὶ ὄντες Ἄρειος, ὑπὲρ ἑαυτῶν ἀγωνίζονται. (10) σκόπειτε γὰρ ὡς οὐκ ἀληθείας μέλει τούτοις, ἀλλὰ πάντα διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν καὶ λέγουσι καὶ πράττουσιν. οἱ γὰρ τολμῶντες διαβάλλειν τὰ καλῶς ὁρισθέντα, καὶ γράφειν ἐπιχειροῦντες ἄλλα παρ' ἐκεῖνα, τί ἕτερον ποιοῦσιν, (11) ἢ κατηγοροῦσι μὲν τῶν πατέρων, προΐστανται δὲ τῆς αἱρέσεως, καθ' ἧς ἐκεῖνοι γεγόνασί τε καὶ ἀπεφήναντο; καὶ γὰρ (12) καὶ νῦν ἃ γράφουσιν, οὐκ ἀληθείας φροντίζοντες γράφουσι, καθὰ προεῖπον, ἀλλὰ μᾶλλον παίζοντες καὶ τέχνῃ τοῦτο ποιοῦντες, πρὸς ἀπάτην τῶν ἀνθρώπων, ἵν' ἐν τῷ διαπέμπεσθαι τὰς ἐπιστολὰς, τὰς μὲν τῶν λαῶν ἀκοὰς (13) ἀπασχολεῖσθαι περὶ ταῦτα ποιήσωσι, κερδάνωσι δὲ τὸν χρόνον τοῦ κατηγορεῖσθαι αὐτοὶ, καὶ λαθόντες ὡς ἀσεβοῦντες, ἔχωσι χώραν (14) ἐπεκτεῖναι τὴν αἵρεσιν, ὡς γάγγραιναν, ἔχουσαν νομὴν πανταχοῦ.

6. Πάντα γοῦν κινοῦσι καὶ ταράττουσι, καὶ οὐδὲ οὕτω τοῖς ἑαυτῶν ἀρκοῦνται. κατ' ἐνιαυτὸν γὰρ (15) ὡς οἱ τὰς διαθήκας γράφοντες, συνερχόμενοι καὶ αὐτοὶ προσποιοῦνται περὶ πίστεως γράφειν, ἵνα καὶ ἐν τούτῳ γέλωτα μᾶλλον καὶ αἰσχύνην ὀφλήσωσιν, ὅτι μὴ παρ' ἑτέρων, ἀλλὰ παρ' αὐτῶν τὰ αὐτῶν ἐκβάλλεται. εἰ γὰρ ἐθάρρουν οἷς ἔγραφον προτέροις, οὐκ ἂν δεύτερα γράφειν ἐζήτουν· (16) οὐδὲ πάλιν ἀφέντες ἐκεῖνα, ταῦτα νῦν ἔγραφον ἅπερ, πάντως τοῦτο μελετήσαντες, (17) πάλιν ἀλλάξουσιν, ἐὰν ὀλίγος πάνυ παρέλθῃ χρό-

Tom. I.

ad vos litteras mittere, ut vel, quemadmodum ipsis placet, seu potius ut illis suggessit Diabolus, subscribatis; vel qui contradixerit, in exsilium ejiciatur. Namque ipsis etiam Episcopis harumce regionum molesti jam esse incipiunt: quod utique mores scribentium manifeste prodit. Qui enim ita scribunt, ut suarum litterarum finis sit exsilium aliæve pœnæ: quinam hujusmodi homines censendi sunt quam Christianorum inimici, amici vero Diaboli, ejusque Dæmonum, præsertim cum contra mentem Constantii piissimi clementissimique Imperatoris, quæ ipsis placent audeant promulgare? Quod & ipsum summa cum calliditate faciunt, duabusque, ut mihi quidem videtur, potissimum de causis. Prima est, ut vobis subscribentibus, ipsi infami Arii nomine notari desinant, nec cum Ario sentire existimentur. Altera est, ut ita scribendo, Nicænam Synodum & fidem quæ in ea adversus Arianam hæresim est exposita, videantur obscurare. Verum id etiam evidentius perversitatem illorum pravamque doctrinam arguit: si enim recte crederent, fide, quæ Nicææ ab universa generali Synodo exposita est, essent contenti. Similiter si per calumniam & immerito Arianos se vocari arbitrarentur, non tantis conatibus contenderent ea immutare quæ contra Arium sunt decreta, ne videlicet quæ in illum sunt definita, ea tanquam adversus se sancita fuerint. Nunc autem id quidem non agunt, sed quasi ipsi Arius essent, pro seipsis pugnant. Nam, quæso, attendite nihil illos de veritate curare, sed omnia Arianæ hæresis propugnandæ causa & dicere & facere. Qui enim ea quæ recte definita sunt, audent reprehendere, aliaque præter illa statuere conantur, quid aliud agunt quam quod Patres ipsos accusant, & ejus hæresis patrocinium suscipiunt, adversus quam illi steterunt & æquam pronunciarunt sententiam? Nam quæ modo scribunt, non veritatis studio, uti jam dixi, sed potius astu & dolo scribunt, ut homines in errorem possint inducere, ut scilicet in mittendis epistolis, vulgi aures hisce rebus occupent, interimque temporis prorogatione accusationem ipsi evitent, suaque hoc pacto occultata impietate, hæresis, quæ instar gangrænæ omnia consumit, propagandæ locum habeant.

Ariani singulis annis conveniunt, ut de fide decernant.

6. Itaque omnia movent & conturbant, nec tamen suis decretis ipsi sunt contenti: nam singulis annis, velut qui pacta scribunt, ipsi quoque conveniunt, & de fide statuere simulant, ut etiam inde nihil nisi risum & dedecus referant, quippe quorum decreta non ab aliis sed ab ipsis rescindantur. Si enim his quæ prius definierunt confiderent, nollent profecto alia definire: nec rursus illis dimissis, ea nunc definirent quæ, ut ipsi certe meditantur, post aliquod tem-

Iii pus

(1) Sic Seg. Jesuit. Colb. Taur. Gobl. Felc. 1. anon. & Fr. I. Ceteri & editi omittunt ἢ. Ibid. hæc verba κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, μᾶλλον δὲ καθὸ ἐνέπνευσεν αὐτοῖς ὁ διάβολος, desunt in Seg. Jesuit. Gobl. Felc. 1. anon. Colbert. & Taurin.
(2) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. ἢ ἀντιλέγων τις.
(3) Sic Seg. Gobl. & Felc. 1. an. Editi, καὶ γὰρ τοῖς ἐπισκόποις τῶν μερῶν τούτων ἤδη διενοχλεῖν. Jesuit. Colb. & Taur. καὶ γὰρ καὶ τοῖς ἐπισκόποις τῶν μερῶν τούτων ἤδη διοχλεῖν. Ibid. Seguer. ἐντεῦθεν μὲν οὖν. Idem & Jesuit. Colbert. Taurin. & Fr. I. habent γραφόντων. Alii vero & editi, γραφέντων.
(4) Seg. γραφῶν. Mox idem cum Col. Taur. Gob. Jesuit. Felc. 1. anon. & Fr. I. ἢ Χριστιανῶν. Alii & editi, οἱ Χριστιανῶν.
(5) Seg. θεοφιλεστάτου. Ibid. Anglic. Colbert. Taurin. Felckm. 2. & 5. anon. cum editione Commelin. Κωνσταντίνου, ut & habet Omnibonus. At alii Κωνσταντίου, ut & legit Nannius: eaque vera & germana est lectio.
(6) Gobl. & Felc. 1. ano. ἕτεροι. Mox hæc verba, τὴν ἐν Νικαίᾳ, &c. ad ἐναλλάττειν, inclusive desunt in Gobl. & Felckm. 1. anon.
(7) Jesuit. Colbert. Taurin. Ἀρειανικῆς, & infra.
(8) Sic Seg. Jesuit. Colb. & Taurin. Editi vero & alii, ἐχρῆν μὴ σπουδάζειν αὐτούς.
(9) Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1. anon. ἦν. Ibid. pro ἐκείνου, Anglic. habet Ἀρείου.
(10) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1. anon. & Fr. I. Ceteri & editi, σκόπει.
(11) Gob. & Felckm. 1. anon. omittunt ἢ κατηγοροῦσι μέν.
(12) Fr. I. Colbert. Taurin. καὶ ἃ νῦν γράφουσι.
(13) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gob. Fel. 1. an. & Fr. I. Alii vero & editi, ἀποσχολεῖσθαι. Ibid. Seg. Colb. Taurin. & Jesuit. ποιήσωσι. Editi ποιοῦσι. Gobler. & Felckm. 1. anon. κερδάνουσι. Iidemque mox & Seguer. λανθάνοντες.
(14) Felckm. 5. anon. ἐπεκτείνειν. Mox Seguer. Jesuit. Anglic. & Fr. I. Colbert. Taurin. ἔχουσαν νομὴν πανταχοῦ. Alii & editi, ἔχουσαν πανταχοῦ ἐρωήν.
(15) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. I. Jesuit. Felckm. 5. anon. At in aliis & editis deest γάρ.
(16) Sic Seguer. Colbert. Taurin. & Jesuit. Editi vero οὐδ' αὖ πάλιν ἔγραφον νῦν, ἀφέντες ἐκεῖνα, ταῦτα ἅπερ, ἔγραψαν, πάντως, &c.
(17) Sic Seguer. Colbert. Taurin. & Jesuit. Alii autem & editi, ὅτι πάλιν. Mox iidem Seguer. Colbert. Taurin. & Jes. habent ἐὰν ὀλίγος πάνυ. At in aliis & editis deest πάνυ. Ibid. Felckm. 5. anonim. παρέλθοι. Item ibidem, Seguerian. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobleria. Felckm. 1. & 5. anon. καὶ πρόφασιν. Alii autem & editi, καὶ πάλιν πρόφασιν.

pus sunt immutaturi, cum novam scilicet ansam insidias, ut assolent, alicui struendi nacti fuerint. Siquidem tunc in primis cum insidias alicui parant, fingunt se de fide scribere, ut, quemadmodum Pilatus manus lavit, sic & illi scribendo, pios Christi cultores interimant, & ut, quod quidem sæpius dixi, tamquam qui in fide definienda sint distenti, hæresis accusationem possint declinare. Verum nec latere, nec fugere poterunt: quandiu enim se ipsi sibi dumtaxat purgabunt, sui semper erunt accusatores, & merito quidem, cum illis non respondeant a quibus coarguuntur, sed sibi tantum quidquid voluerint persuadeant. Quis igitur unquam reus absolvitur, qui sui ipsius sit judex? Hinc ergo nusquam cessant scribere, atque ita sua perpetuo mutantes, incertam fidem vel potius certam manifestamque infidelitatem & pravitatem habent, quod quidem haud immerito illis accidere mihi videtur. Quia enim desciscentes a veritate, & fidem, quæ Nicææ recte edita est, abrogare in animo habentes, dilexerunt, quemadmodum scriptum est, *movere pedes suos*: ideo illi, non secus ac olim Jerusalem, moliendis mutationibus sudant & laborant, aliasque aliud scribunt, eam tantum ob causam ut tempus lucrentur, & Christi hostes permaneant, hominesque abducant a veritate.

Jerem. 14. 10.

7. Quis ergo cui veritas maxime cordi est, illos adhuc ferre poterit? Quis eos scribentes non jure aversabitur? Quis illorum non condemnabit temeritatem? Illi nimirum pauci numero, sua plus omnibus valere volunt, qui & suos consessus in angulis habitos suspectosque vim habere exoptantes, nervos omnes contendunt ut generalem, sinceram & puram Synodum solvant, ac irritam reddant; illi, inquam, qui quod hæresis Christo adversariæ patrocinium susceperint, ab Eusebianis fuerunt promoti, de fide audent decernere; & qui tamquam rei judicari deberent, hi, ut olim Caiphas, ad judicandum aggrediuntur, sibique Thaliam componentibus credi volunt, qui nec ipsi quidem sciunt quomodo credant. Quis enim ignorat Secundum Pentapolitanum, qui olim ob insanam Arii hæresim sæpius fuit depositus, ab ipsis susceptum esse: promotos item Georgium, qui nunc Laodiceæ est Episcopus, & Leontium castratum, & ante eum, Stephanum, & Theodorum Heracliensem Episcopum? Quin etiam Ursacius & Valens, quos ab ipso etiam initio, utpote juniores, religionis rudimentis imbuit ipse Arius, cum de gradu Presbyterii fuissent antea dejecti, postmodum ob impietatem Episcopi sunt designati. His adde Acacium * Patrophilumque & Narcissum, viros ad omnem impietatem audacissimos; qui quidem omnes in magna Sardicensi Synodo fuerunt depositi. Eustathius quoque, qui modo Sebastes est

Ariani depositos & indignos ad Episcopatum promovent.

* *Vide supra pag. 127. nota 1.*

A νος, καὶ πρόφασιν λάβωσι τῦ συνήθως ταῖν ἐπιβυλάῦειν. τότε γὰρ ὅταν (1) ἐπιβυλάῦσωσι, μάλιστα προσποιοῦνται περὶ πίστεως γράφειν, ἵν' ὡς ὁ Πιλάτος ἐνίψατο τὰς χεῖρας, οὕτω καὶ οὗτοι δράκοντες ἀποκτείνωσι τὰς εἰς Χριστὸν (2) εὐσεβοῦντας· καὶ ἵνα ὡς περὶ πίστεως ὁρίζοντες δόξωσιν, ὡς πολλάκις εἶπον, (3) φεύγειν τὸ τῆς ἑτεροδοξίας ἔγκλημα. ἀλλ' ὅτε λαθεῖν, ὅτε φυγεῖν δυνήσονται. ἕως γὰρ ἑαυτοῖς ἀπολογοῦνται, ἑαυτῶν (4) ἀεὶ κατήγοροι γίνονται, καὶ δικαίως γε. ὐ γὰρ τοῖς ἐλέγχυσιν αὐτὸς ἀποκρίνονται, ἀλλ' ἑαυτὸς, ὡς βύλονται, πείθυσιν. πότε ὖν τῦ ὑπευθύνυ (5) κρίνοντος ἑαυτὸν, λύσις γίνεται τῦ ἐγκλήματος; διὰ τῦτο γοῦν ἀεὶ γράφυσι, καὶ ἀεὶ τὰ ἴδια μεταποιοῦντες, ἄδηλον ἔχυσι τὴν πίστιν, (6) μᾶλλον δὲ φανερὰν ἔχυσι τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν κακοφροσύνην. πάσχειν δέ μοι τῦτο δοκῦσιν εἰκότως. ἐπειδὴ γὰρ τῆς ἀληθείας ἀποστάντες, καὶ θέλοντες ἀνατρέψαι τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν γραφεῖσαν καλῶς, ἠγάπησαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, κινεῖν πόδας (7) ἑαυτῶν· διὰ τῦτο καὶ ὗτοι, ὡς ἡ ποτὲ Ἱερυσαλὴμ, κεκοπιάκασι καὶ κάμνυσιν ἐν ταῖς μεταβολαῖς, ἄλλοτε ἄλλα γράφοντες, μόνον ἵνα τὺς χρόνυς κερδάνωσι, καὶ διαμένωσι χριστομάχοι τὺς ἀνθρώπυς πλανῶντες.

B

C

7. Τίς ὖν, ᾧ μάλιστα μέλει (8) ἀληθείας, ἔτι τύτων ἀνέχεσθαι θελήσει; τίς γράφοντας αὐτὺς ὐκ ἀποστραφήσεται δικαίως; τίς ὐκ ἂν (9) καταγνώσηται τῆς τόλμης αὐτῶν; ὀλίγοι γὰρ ὄντες τὸν ἀριθμὸν, θέλυσι τὰ ἑαυτῶν ὑπὲρ πάντων ἰσχύειν· τά τε ἑαυτῶν συγκροτήματα ἐν γωνίαις (10) γινόμενα καὶ ὕποπτα συγχάνοντα βυλόμενοι κρατεῖν βιάζονται λύειν (11) καὶ ἀκυροῦν τὴν οἰκυμενικὴν γενομένην ἄδολον καὶ καθαρὰν σύνοδον. καὶ ἄνθρωποι διὰ τὸ συνηγορεῖν τῇ χριστομάχῳ αἱρέσει προαχθέντες παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, τολμῶσιν ὁρίζειν περὶ πίστεως, καὶ ὀφείλοντες ὡς ὑπεύθυνοι κρίνεσθαι, κρίνειν, ὡς οἱ περὶ Καϊάφαν, ἐπιχειρῦσι, (12) καὶ αὐτοὶ καὶ Θαλίαν ποιῦσι πιστεύεσθαι θέλοντες, οἱ μηδὲ πῶς πιστεύυσι (13) γινώσκοντες. τίς γὰρ ὐκ οἶδεν ὅτι διὰ τὴν τῦ Ἀρείυ μανίαν Σεκοῦνδος μὲν ὁ Πενταπολίτης, ὁ πάλαι πολλάκις καθαιρεθεὶς, ἐδέχθη παρ' αὐτῶν, (14) προεβλήθησαν δὲ Γεώργιος, ὁ νῦν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, καὶ πρὸ αὐτῦ Στέφανος, καὶ Θεόδωρος (15) ὁ ἐν Ἡρακλείᾳ; καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἀπὸ τῦ πρεσβυτερείυ καθαιρεθέντες, ὕστερον διὰ τὴν ἀσέβειαν ἐκλήθησαν ἐπίσκοποι Οὐρσάκιός τε καὶ Οὐάλης, (16) οἵτινες καὶ τὴν ἀρχὴν, ὡς νεώτεροι, παρ' Ἀρείυ κατηχήθησαν· Ἀκάκιός τε καὶ Πατρόφιλος καὶ Νάρκισσος, οἱ πρὸς πᾶσαν ἀσέβειαν (17) τολμηρότατοι· ὗτοι μὲν ὖν καὶ ἐν τῇ κατὰ Σαρδικὴν γενομένῃ μεγάλῃ συνόδῳ καθῃρέθησαν· Εὐστάθιός τε ὁ νῦν ἐν Σεβαστείᾳ, (18) Δημόφιλός τε καὶ Γερμίνιος, καὶ Εὐ-

D

E

(1) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. & Felck. 1. anon. At alii & editi, ἐπιβυλάῦωσι.

(2) Anglicanus, ἀσεβῦντες. Mox editio Commelin. pro περὶ πίστεως, habet περὶ πίστιν.

(3) Seg. Gobl. Felck. 1. anon. φεύγωσι. Iidem mox φεύγειν.

(4) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Fr. I. Felck. 1. & 5. anon. At in aliis & editis, ἀεὶ omittitur.

(5) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1. anon. Alii vero & editi, κρίναντος.

(6) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jes. Basil. Gobler. Fr. I. & Felck. 1. anon. At in Jes. Colb. Taurin. & Fr. I. post φανερὰν omittitur ἔχυσι. Anglic. μᾶλλον δὲ τὴν ἀπιστίαν. Felckm. 5. anon. τὴν ἀπιστίαν δὲ καὶ κακοφροσύνην φανερὰν ἔχυσι. Ceteri & editi, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπιστίαν καὶ τὴν κακοφροσύνην.

(7) Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Fr. I. & Felckm. 1. anon. ἑαυτῶν. Editi, αὐτῶν. Ibid. Fr. I. Colb. Taurin. Seguer. Jesuit. αὐτοὶ pro ὗτοι. Item ibid. Gobler. & Felckm. 1. anon. ὡς ὁ ποτὲ Ἰσραήλ.

(8) Jesuit. Colbert. Taurin. περὶ ἀληθείας. Ibid. Taurin. & Colbert. ἀνατχέσθαι.

(9) Jesuit. Colbert. Taurin. & Fr. I. καταγνοίη. Felckm. 5. anon. καταγνώσεται. Mox Seguer. ὑπὲρ τὰ πάντων. Jesuit. Colbert. & Taurin. τὰ ἑαυτῶν ἰσχύειν.

(10) Seguer. γινόμενα.

(11) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. & Fr. I. Alii vero & editi omittunt ἀκυροῦν. Ibid. Jesuit. Colbert. Taurin. & Fr. I. ἄδολον πίστιν καὶ καθαρὰν σύνοδον. Ibid. καὶ ante ἄνθρωποι deest in Gobler. & Felckm. 1. anon.

(12) Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. ἐπιχειρῦσι καὶ αὐτοί· καὶ Θαλίαν. Seguer. Θαλείαν, &c. Fr. I. Taurin. Colbert. & Jesuit. ἐπιχειρῦσι καὶ αὐτοί· καὶ βίαν ποιῦσι λίαν πιστεύεσθαι. Anglicanus, καὶ ἄπιστα λίαν ποιῦσι πιστεύεσθαι. Alii & editi, ἐπιχειροῦσι. καὶ αὐτοὶ Θαλίαν, &c.

(13) Seguer. Colbert. Taurin. & Jesuit. γινώσκοντες. Alii & editi, εἰδότες.

(14) Sic Seguer. Jesuit. & Fr. I. Alii vero & editi προεβλήθη.

(15) Sic Jesuit. Seguer. & Fr. I. At alii & editi ὁ omittunt. Seguer. ibidem, καὶ γὰρ πρότερον. Idem item cum Gobler. & Felck. 1. anon. πρεσβυτερείυ. Jesuit. Basil. Anglic. Fr. I. Felckm. 5. anon. πρεσβυτερίυ. Alii cum editis, πρεσβυτέρυ.

(16) Sic Jesuit. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1. anon. & Fr. I. At alii cum editis, οἱ. Mox Seguer. Jesuit. Basil. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. anon. & Fr. I. παρ' Ἀρείυ κατηχήθησαν. Gobler. tamen cum Felckm. 1. & 2. anon. καταχήθησαν. Jesuit. κατήχθησαν. Alii cum editis, παρ' Ἀρείῳ κατεχήθησαν. Ibid. pro Πατρόφιλος, Felckm. 5. Πρόφιλος.

(17) Sic Seguer. Jesuit. & Fr. I. Ceteri autem & editi τολμηροί. Mox Felckm. 5. anon. κατὰ Σαρδικὴν γενόμενος.

(18) Jesuit. Colbert. Taurin. & Fr. I. addunt Δημόφιλός τε καὶ Γερμίνιος. Fr. I. Γαρμίνιος. At ea desunt in aliis & edit. Commelin. nec legit etiam Omnibonus.

Εὐδόξιος, καὶ Βασίλειος, συνήγοροι τῆς ἀσεβείας ὄντες, εἰς τοῦτο προήχθησαν. περὶ γὰρ τῶν νῦν (1) Κεκροπίου, καὶ τοῦ λεγομένου Αὐξεντίου, καὶ Ἐπικτήτου τοῦ ὑποκριτοῦ, περιττόν ἐστι καὶ λέγειν, φανεροῦ πᾶσιν ὄντος, πῶς καὶ διὰ ποίας (2) προφάσεις καὶ παρὰ τίνων ἐχθρῶν καὶ οὗτοι προεβλήθησαν, ὑποκρίνασθαι τὰς κατὰ τῶν ἐπιβουλευθέντων ἐπισκόπων ὀρθοδόξων συκοφαντίας· ὅτι καὶ οὗτοι καί τοι ἀπὸ ὀγδοήκοντα (3) μονῶν τυγχάνοντες, καὶ μὴ γινωσκόμενοι παρὰ τῶν λαῶν, ὅμως διὰ τὴν ἀσέβειαν ἐπραγματεύσαντο ἑαυτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου. διὰ τοῦτο (4) γοῦν καὶ Γεώργιον ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας τινὰ μισθωσάμενοι, (5) θέλουσιν νῦν ἀποστεῖλαι πρὸς ὑμᾶς. ἀλλ' οὐδὲ περὶ τούτου λόγος οὐδείς. (6) φήμη γὰρ ἐν τοῖς μέρεσίν ἐστι τούτοις, ὅτι μηδόλως Χριστιανός ἐστιν οὗτος, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ τῶν εἰδώλων (7) ἐζήλωσε, καὶ τὸν τρόπον ἐστὶ δήμιος. διὸ καὶ τοιοῦτον αὐτὸν ὄντα προσελάβοντο, ὥστε ἀδικεῖν, ἁρπάζειν, φονεύειν δύνασθαι. ταῦτα γὰρ πλέον ἤσκησε, καὶ οὐδόλως οἶδε τὰ ἴδια τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως.

8. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοιαῦτα μηχανῶνται κατὰ τῆς ἀληθείας· ἡ δὲ γνώμη τούτων ἔκδηλος ἔσται πᾶσι, κἂν μυριάκις ὡς ἐγχέλυες (8) ἐξειλεῖν ἐπιχειρῶσι καὶ λανθάνειν ὡς χριστομάχοι. διὰ τοῦτο παρακαλῶ, (9) μηδεὶς ὑμῶν ἀπατάσθω, μηδεὶς ὑμῶν ὑφαρπαζέσθω· ἀλλὰ μᾶλλον ὡς Ἰουδαϊκῆς ἀσεβείας ἐπιβαινούσης κατὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, πάντες ζηλώσατε τῷ κυρίῳ· καὶ κατέχων ἕκαστος τὴν ἐκ πατέρων πίστιν, ἣν καὶ οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες ὑπέμνησαν γράψαντες, μὴ (10) ἀναχέσθω τῶν κατ' αὐτῆς καινοτομεῖν ἐπιχειρούντων. κἂν γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν γραφῶν λέξεις γράφωσι, μὴ ἀνέχεσθε τῶν γραφόντων· κἂν τὰ ῥήματα τῆς ὀρθοδοξίας φθέγγωνται, μηδ' οὕτως τοῖς λαλοῦσι προσέχετε. οὐ γὰρ ὀρθῇ διανοίᾳ λαλοῦσιν, ἀλλ' ὡς ἔνδυμα (11) προβάτου τὰ ῥήματα περιβαλλόμενοι, ἔνδοθεν τὰ τοῦ Ἀρείου φρονοῦσιν, ὡς ὁ τῶν αἱρέσεων καθηγεμὼν διάβολος. καὶ γὰρ κἀκεῖνος ἐλάλει μὲν τὰ (12) ἐκ τῶν γραφῶν, ἐφιμώθη δὲ παρὰ τοῦ σωτῆρος. εἰ γὰρ ἃ ἔλεγε, καὶ ἐφρόνει· οὐκ ἂν ἐξέπεσεν ἐκ τῶν οὐρανῶν· νῦν δὲ τῷ φρονήματι πεσὼν, ὑποκρίνεται τοῖς ῥήμασιν ὁ (13) πανοῦργος. πολλάκις δὲ καὶ δι' Ἑλληνικῆς κομψολογίας, καὶ τοῖς αὐτῆς σοφίσμασι πειράζει πλανᾷν ὁ κακοθελής. εἰ μὲν οὖν παρὰ ὀρθοδόξων ἦν τὰ γραφόμενα, οἷα (14) ἂν ἐγεγόνει παρὰ τοῦ μεγάλου καὶ ὁμολογητοῦ Ὀσίου, καὶ Μαξιμίνου τοῦ τῆς Γαλλίας, ἢ τοῦ διαδεξαμένου τοῦτον, ἢ παρὰ Φιλογονίου καὶ Εὐσταθίου τῶν τῆς ἀνατολῆς, (15) ἢ Ἰουλίου καὶ Λιβερίου τῶν ἐπι-

Epiſcopus, Eudoxius & Baſilius impietatis patroni ad idem munus ſunt evecti. Nam de Cecropio, & eo quem vocant Auxentium, & Epicteto hiſtrione dicere ſupervacaneum fuerit, cum omnibus notum ſit, quomodo, quamque ob cauſam & a quibus hoſtibus & iſti fuerint promoti, ut nimirum calumnias adverſus orthodoxos Epiſcopos, quibus tendunt inſidias, fingerent. Hi enim octoginta licet manſionibus diſtantes, nec populo noti, tamen ſuam propter impietatem Epiſcopi nomen ſibi ſunt lucrati. Hinc ergo etiam quemdam Georgium ex Cappadocia mercede conductum ad vos nunc volunt mittere. Sed nulla hujus ratio haberi debet: ſiquidem fama eſt in hiſce regionibus, illum ne Chriſtianum quidem eſſe, ſed potius idololatriæ addictum barbariſque eſſe moribus & carnificis propriis; quæ ſane cauſa fuit cur huncce hominem ſibi acciverint, ut ſcilicet injuſte agere, rapere, occidere poſſit: in his enim ille ſe potiſſimum exercuit: at quæ ad fidem Chriſti ſpectant, nullo modo novit.

Georgium ex Cappadocia in Sedem Alexandrinam intrudere volunt Ariani.

8. En igitur quæ illi adverſus veritatem machinantur: quo autem animo id faciant, omnibus perſpicuum futurum eſt, etiamſi ſexcenties, anguillarum inſtar, variis contortionibus elabi conentur, nihilque non tentent ut Chriſti hoſtes non habeantur. Quocirca vos ego præmoneo: nemo veſtrum decipiatur, nemo ſurripiatur; ſed potius veluti Judaica impietate in Chriſti fidem irrumpente, omnes zelo pro Domino ardete, ſingulique retenta fide quam a Patribus accepimus, quamque hi qui Nicææ convenerunt, ſcripto comprobavere, eos qui nova contra illam moliuntur, ferre nolite. Nam etiamſi voces ex Scripturis mutuentur, ſcribentes nihilominus repellite: licet orthodoxæ fidei verba protulerint, nec ſic loquentes velitis attendere. Nec enim recta mente loquuntur, ſed his verbis velut ovium pelle induti, intus eadem ac Arius ſentiunt; qua in re ducem hæreſum imitantur Diabolum. Namque ille quoque vocibus ex Scriptura excerptis utebatur; ſed tamen ſilentium ei a Salvatore eſt impoſitum. Si enim vere ita ſenſiſſet, ut dicebat, nunquam certe e cælis cecidiſſet. Jam vero veterator ille qui, eo quod prave ſentiret, cecidit, ſimulate ſubdoleque loquitur: ſæpe etiam improbus profanam adhibet eloquentiam ejuſque argutias, quo homines in errorem conetur inducere. Itaque ſi quæ ſcribunt, ea ſcriberent orthodoxi, ut magnus & confeſſor Hoſius, & Maximinus Galliæ aut ejus ſucceſſor: Philogonius & Euſtathius Orientis, vel Julius & Liberius Romæ

Cauſa caſus Diaboli.

(1) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jeſuit. Anglic. Gobler. Felck. 1. & 5. anon. & Fr. I. Alii autem & editi Κεκρόπου. Mox καὶ ante Ἐπικτήτου deeſt in Felckm. 5. anon. Ibidem, τοῦ ὑποκριτοῦ legitur in Seguer. Taur. in Jeſ. Gobler. Felckm. 1. anon. At in editione Commelin. art. τοῦ deeſt. Item ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. ἐστὶ καὶ λέγειν. Jeſuit. Colbert. & Taurin. ἂν εἴη λέγειν. Editi & alii, ἐστὶ λέγειν.

(2) Gobler. & Felck. 1. anon. προφάσεως. Mox Jeſuit. Colb. Taur. & Fr. I. ὑποκρίνεσθαι. Alii & editi, ὑποκρίνασθαι.

(3) Seg. ὀγδοήκοντα μόνων. Colb. ὀγδοήκοντα tantum. Gobler. & Felckm. 1. anon. ὀγδοήκοντα μόνον. Sed legendum ὀγδοήκοντα μονῶν, ut alii & editi habent. Nempe conqueritur S. Athanaſius illos Eccleſiarum, unde tot manſionibus diſtabant, & quibus nec noti erant, factos fuiſſe epiſcopos.

(4) γοῦν abeſt a Gobler. & Felck. 1. anon.

(5) Jeſuit. Colbert. Taurin. & Fr. I. θέλουσι νῦν. Editi & alii νῦν omittunt. Mox Seguer. Jeſuit. Gobler. Felckm. 1. anon. Colbert. Taurin. & Fr. I. ἀλλ' οὐδέ. Editi & alii, ἀλλ' οὐ.

(6) Sic Jeſuit. Colbert. Taurin. Anglic. & Fr. I. Alii vero & editi, φησὶ γάρ. Jeſuit. Colbert. Taurin. ibid. poſt μέρεσιν addunt ἐστὶ, ceteri omittunt.

(7) Sic Seguer. Jeſuit. Baſil. Anglic. Fr. I. Felckm. 5. anon. Colbert. & Taurin. τὰ τῶν Ἑλλήνων ἐζήλωσε. Ceteri vero & editi, ἐστὶ ζηλῶν καὶ τὸν τρόπον δήμιος. Mox Colbert. προσελάβοντο.

(8) Anglican. ἐξειλεῖσθαι. Seguer. ἐξειλεῖν. Editi & alii, ἐξελεῖν.

(9) Baſil. omittit μηδεὶς ὑμῶν ἀπατάσθω. Mox Seguer. Colbert. Taur. μηδεὶς ὑφαρπαζέσθω. Jeſuit. & Baſil. μηδεὶς ὑμῶν ὑφαρπαζέσθω. Editi & alii, μηδεὶς ὑμῶν ἀφαρπαζέσθω.

(10) Jeſuit. ἀνασχέσθαι. Editi ἀνέχεσθε. Colb. Taur. & Fr. I. ἀνασχέσθαι; qui iidem paulopoſt, ἀνάσχεσθε. Ibidem Baſil. Anglic. & Felckm. 3. anon. κἂν ῥήματα.

(11) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jeſuit. Anglic. Fr. I. Gobler. Felckm. 1. & 5. anon. Alii vero omittunt προβάτου. Seguer. habet περιβαλλόμενοι. Editio Commelin. ὡς ἔνδυμα περιβαλλόμενον. Ibid. Gobler. & Felckm. 1. anon. ἔνδον τὰ τοῦ Ἀρείου. Item τοῦ ibidem abeſt a Seguer. Taurin. Jeſuit. & Felckm. 1. anon.

(12) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jeſuit. Gobler. Felckm. 1. & 5. anon. At alii cum editis ἐκ omittunt. Mox ibid. pro παρὰ Gobler. & Felckm. 1. anon. περί.

(13) Seguer. Colbert. Taurin. Jeſuit. & Fr. I. κακοῦργος. Ibid. Colbert. Taurin. Fr. I. ἐξ Ἑλληνικῆς. Item ibid. Seguer. Colb. Taur. Jeſ. καὶ τοῖς ταύτης. Felckm. 5. anon. καὶ τοῖς αὐτοῖς.

(14) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. anon. At Jeſuit. Colb. Taurin. οἷά ἐστι τὰ παρὰ &c. Editi & ceteri, οἷα ἐγεγόνει. Ibid. Gobler. & Felckm. 1. anon. παρὰ τοῦ μεγάλου Μαξιμίνου, τοῦ, &c. Seguer. vero Colbert. Taurin. Jeſuit. & Fr. I. ut hic in textu legitur. Editi & alii particulam καὶ omittunt ante Μαξιμίνου. Mox Seg. Εὐσταθίου τοῦ τῆς ἀνατολῆς.

(15) Colb. Taur. Jeſuit. & Fr. I. ἢ Σιλβέστρου καὶ Ἰουλίου, &c. Editi & alii omittunt Σιλβέστρου καὶ. Mox poſt vocem Ῥώμης. Seguer. Gobler. Felckm. 1. anon. Colbert. Taurin. & Fr. I. ſubdunt, ἢ Σιλβέστρου καὶ Πρωτογένους τοῦ τῆς Δακίας, quæ in aliis & editis paulopoſt habentur. Ib. Seg. Taurin. & Jeſuit. Κυριακοῦ τοῦ τῆς. Alii vero & editi τοῦ omittunt. Item ibid. Πίστου legitur in Colbert. Taur. Seguer. Jeſuit. Gobler. Felckm. 1. & 2. anon. & Fr. I. in aliis vero & editis ſcribitur Πόσου, ut & legit Omnibonus. Fr. I. ibid. Colbert. & Taurin. Ἀρείου. Vox item ἐπισκόπων abeſt a Colbert. Jeſuit. & Taurin.

Romæ Episcopi, Cyriacus Mysiæ, Pistus & Aristæus Græciæ Episcopi, Sylvester & Protogenes Daciæ, Leontius & Eupsychius Cappadociæ Episcopi, Cæcilianus Africæ, Eustorgius Italiæ, Capito Siciliæ, Macarius Jerosolymæ, Alexander Constantinopolis, Pæderos Heracleæ, magni Meletius & Basilius, & Longianus, aliique ex Armenia & Ponto; ut item Lupus & Amphio Ciliciæ episcopi; vel Jacobus ceterique ex Mesopotamia; vel denique ut etiam noster beatus Alexander, aliique qui idem ac illi sentiunt: si, inquam, illi his essent similes, nullus profecto in illorum scriptis esset suspicionis locus: simplex enim ac candidum est virorum Apostolicorum ingenium.

Hæreticorum scripta caute sunt legenda.

9. Quia vero scripta illa auctores eos habent qui pro propugnanda hæresis causa mercede sunt conducti, & juxta divinum proverbium, *sermones impiorum sunt dolosi*, &, *os impiorum respondet mala*, &, *impii dolos gubernant*: vigilandum & cavendum est, fratres, ut monuit Dominus, ne qua fraus ex verborum elegantia astutiave oriatur; ne, inquam, quis veniat nomine tenus dicturus, Ego Christum annuntio; & paulopost idem Antichristus agnoscatur. Antichristi porro isti sunt habendi, qui ad vos audent accedere ut vesanam Arii hæresim disseminent. Quid enim tandem est quod apud vos desit, ut quis ad vos aliunde adveniat? Vel cujus indigent Ægypti, Libyæ & Alexandriæ ecclesiæ, ut hi qui pro lignis & sarcinis Episcopatum mercantur, in ecclesias, quæ nihil ad se pertinent, irruant? Quis nescit, quis non clare videt hæc omnia illos agere, ut Arianam stabiliant impietatem? Quocirca licet se mutos ipsi præbeant, licet fimbrias majores quam Pharisæi sibi alligent, & se sermonibus dilatent, quantumvis voce contendant; nulla tamen illis habenda est fides. Non enim verba, sed recta sententia & pia vita fidelem commendat. Hinc Saducæos & Herodianos, quamvis Legem præ labiis haberent, Salvator his verbis repressit: *Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei*. Hincque palam factum est illos etiam qui verbis Legis niti videbantur, sententia hæreticos & Dei hostes esse. Alios quidem illi hujusmodi sermonibus in errorem induxerunt: at Dominum hominem factum non potuerunt fallere. Verbum enim caro factum est; Verbum, inquam, cui non latet vanas esse hominum cogitationes. Sic enim & Judæos insidiantes ipse confutavit: *Si Deus pater vester esset, me utique diligeretis: ego enim ex Patre exivi, & venio ad vos*. Idem nunc & isti mihi agere videntur: quæ enim sentiunt, ipsi occultant, ac deinde ut scribant, voces a Scripturis callide mutuantur, ut nimirum his tanquam esca illectos ignaros in propriam attrahant nequitiam.

Prov. 12. 6. Ibid. 15. 28. Ibid. 12. 5. Matth. 22. 29. Psal. 93. 11. Joan. 8. 42.

A σκόπων Ῥώμης, ἢ Κυριακοῦ τοῦ τῆς Μυσίας, ἢ Πίστου καὶ Ἀριστ

αίου τῶν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐπισκόπων, ἢ Σιλβέστρου καὶ Πρωτογένους τοῦ τῆς Δακίας, ἢ Λεοντίου καὶ Εὐψυχίου τῶν τῆς Καππαδοκίας ἐπισκόπων, ἢ (1) Κεκιλιανοῦ τοῦ τῆς Ἀφρικῆς, ἢ Εὐστοργίου τοῦ τῆς Ἰταλίας, ἢ Καπίτωνος τοῦ τῆς Σικελίας, ἢ Μακαρίου (2) τοῦ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἢ Ἀλεξάνδρου τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἢ (3) Παιδέρωτος τοῦ τῆς Ἡρακλείας, ἢ τῶν μεγάλων (4) Μελετίου καὶ Βασιλείου, καὶ Λογγιανοῦ, καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς τῶν ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου, ἢ (5) Λούπου καὶ Ἀμφίωνος τῶν ἀπὸ τῆς Κιλικίας, ἢ Ἰακώβου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ τῶν ἀπὸ τῆς μέσης τῶν ποταμῶν, ἢ (6) τοῦ ἡμετέρου τοῦ μακαρίου Ἀλεξάνδρου, καὶ τῶν ὁμοδόξων αὐτοῖς, οὐδὲν ἦν ἐν τοῖς γραφομένοις ὑποπτεύειν· ἄδολος γὰρ B καὶ ἁπλοῦς ἐστιν ὁ τῶν ἀποστολικῶν ἀνδρῶν τρόπος.

9. (7) Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τῶν συνηγορεῖν τῇ αἱρέσει χάριν μισθωθέντων ἐστὶ τὰ γραφέντα, κατὰ δὲ τὴν θείαν παροιμίαν, „ οἱ λόγοι τῶν ἀσεβῶν εἰσι δόλιοι, καὶ, στό„ μα ἀσεβῶν ἀποκρίνεται κακὰ, καὶ, (8) κυβερνῶσιν „ ἀσεβεῖς δόλους· „ γρηγορεῖν δεῖ, ὡς εἶπεν ὁ κύριος, ἀδελφοὶ, καὶ νήφειν, μή τις ἐκ τῆς κομψολογίας καὶ πανουργίας ἀπάτη γένηται, (9) μὴ τῷ ὀνόματί τις ἔλθῃ λέ- C γων, ὅτι κἀγὼ τὸν Χριστὸν καταγγέλλω, καὶ μετ᾽ ὀλίγον Ἀντίχριστος γνωσθῇ. Ἀντίχριστοι δὲ οὗτοι τυγχάνουσιν, ὅσοι διὰ τὴν Ἀρείου μανίαν ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς. τί γὰρ λείπει παρ᾽ ὑμῖν, ἵνα ἔξωθέν τις ὑμῖν ἐπιδημήσῃ; ἢ τίνος αἱ κατ᾽ Αἴγυπτον καὶ (10) Λιβύας καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐκκλησίαι χρείαν ἔχουσιν, ἵνα αὐτοὶ ξύλων καὶ φορτίων πραγματευόμενοι τὴν ἐπισκοπὴν, ἐπιβαίνωσι ταῖς μὴ προσηκούσαις αὐτοῖς ἐκκλησίαις; τίς οὐκ οἶδε, τίς οὐ θεωρεῖ λευκῶς, ὅτι ταῦτα πάντα πράττουσι διὰ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀσεβείας σύστασιν; διὰ τοῦτο κἂν (11) ἐνεοὺς ἑαυτοὺς ποιῶσι, κἂν μείζονα κράσπεδα D τῶν Φαρισαίων περιδήσωσιν ἑαυτοῖς, καὶ πλατυνῶσιν ἑαυτοὺς τοῖς φθέγμασι, καὶ τὸν τόνον ἀσκήσωσι τῆς φωνῆς, οὐκ ὀφείλουσι πιστεύεσθαι· οὐ γὰρ ἡ λέξις, ἀλλ᾽ ἡ διάνοια καὶ ἡ μετ᾽ εὐσεβείας ἀγωγὴ συνίστησι τὸν πιστόν. διὰ τοῦτο οἱ Σαδδουκαῖοι καὶ οἱ Ἡρωδιανοὶ καίπερ τὸν νόμον διὰ χειλέων ἔχοντες, ἐνετράπησαν (12) παρὰ τοῦ σωτῆρος ἀκούσαντες· „ πλανᾶσθε μὴ εἰδότες „ τὰς γραφὰς μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ. „ καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι καὶ οἱ δοκοῦντες τὸν νόμον λαλεῖν, ἠλέγχθησαν τὴν διάνοιαν ὄντες αἱρετικοὶ καὶ θεομάχοι. ἄλλους μὲν (13) οὖν ἐπλάνησαν τοιαῦτα λέγοντες, τὸν δὲ κύριον γενόμενον ἄνθρωπον οὐκ ἠδυνήθησαν ἀπατῆσαι· ὁ λόγος γὰρ E σὰρξ ἐγένετο, ὁ γινώσκων τοὺς διαλογισμοὺς (14) τῶν ἀνθρώπων, ὅτι εἰσὶ μάταιοι· οὕτω γὰρ καὶ Ἰουδαίους ὑφαρπάζοντας ἤλεγξε, λέγων· „ εἰ ὁ θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε „ με ἄν· ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἥκω „ πρὸς ὑμᾶς. „ οὕτω μοι καὶ νῦν (15) οὗτοι δοκοῦσι ποιεῖν. κρύπτουσι γὰρ ἃ φρονοῦσι, καὶ λοιπὸν εἰς τὸ γράφειν χρῶνται παρὰ τῶν γραφῶν τὰς λέξεις, (16) ἵν᾽ ἐν αὐταῖς δελεάσαντες ὑποσύρωσιν εἰς τὴν ἰδίαν κακίαν τοὺς ἀγνοοῦντας.

10. Θεά-

(1) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Gobler. Felck. 1. anon. & Fr. I. At Basil. Felckm. 2. anon. & editio Commelin. Κελιανοῦ. Anglic. Καιλιανοῦ. Felckm. 5. anon. Ἐκιλλιανοῦ. Editi Κικελιανοῦ.

(2) Jesuit. Colbert. Taurin. & Fr. I. τοῦ ἀπὸ τῆς. Ibid. Felckm. 5. anon. Μακαρίτου.

(3) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felck. 5. anon. & Fr. I. alii autem cum editis Πεδέρωτος.

(4) Seguer. Gobler. Fel. 1. anon. Μελιτίου. Editi & alii, Μελετίου. Mox pro καὶ τῶν, editi habent καὶ ὧν. Ibid. Seguer. Jesuit. Gobl. & Fel. 1. anon. Colbert. Taurin. τῶν ἀπὸ Ἀρμενίας καὶ τοῦ Πόντου.

(5) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felc. 1. anon. & Fr. I. At Felc. 5. anon. Λούππου. Alii vero & editi, Λόππου. Ibidem post Ἀμφίωνος, Colbert. Taurin. Fr. I. & Jesuit. addunt, τοῦ ὁμολογητοῦ καὶ ἐπισκόπων τῆς Κιλικίας. Anglic. Ἀμφίωνος, ἢ ἀπὸ τῆς, &c. Gobler. & Felc. 1. anon. Ἀπφίωνος, ut forte legit Nannius, qui in edit. Commel. vertit, *Appiani*. Ibid. ἢ ante Ἰακώβου deest in Jesuit. & Colbert.

(6) Sic Seguer. Taurin. & Jesuit. At Basil. Angl. & Fel. 5. anon. τοῦ ἡμετέρου μακαρίτου. Editi, τοῦ ἡμετέρου μακαρίου, τοῦ Ἀλεξάνδρου.

(7) Gobl. & Felc. 1. anon. ἐπεί. Ibid. Jesuit. Colb. & Taurin. παρὰ τῶν συνηγορεῖν, &c. Ceteri & editi παρὰ τῶν διὰ τὸ συνηγορεῖν, &c.

(8) Seguer. ut & legitur in textu Græco Scripturæ, κυβερνῶσι δέ.

(9) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. I. & Jesuit. Alii vero & editis, καὶ τῷ ὀνόματι. Paulopost Segu. Taurin. Jesuit. & Fr. I. Ἀντίχριστοι δὲ οὗτοι τυγχάνουσιν. At in aliis & edit. Commel. deest τυγχάνουσι.

(10) Sic Seguer. Colb. Taurin. Fr. I. & Jesuit. Alii vero & editi Λιβύην, καὶ Ἀλεξάνδρειαν.

(11) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1. & 2. Alii vero & editi ἐνεούς. Ibid. Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Basili. & Felckm. 5. ἑαυτούς, alii vero & editi αὐτούς. Paulopost pro περιδήσωσι, Anglican. habet περιδίδωσι, Gobler. & Felckm. 1. ἐπιδύσωσι ἑαυτούς. Colbert. Taurin. ibid. κἂν πλατύνωσι. Mox item Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobl. Fel 1. & Fr. I. τὸν τόνον. Ab aliis vero & editis τὸν abest.

(12) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Gobler. & Felc. 1. & 5. anon. Alii autem & editi τοῦ omittunt.

(13) Seguer. οὖν omittit. Mox Jesuit. & Taurin. τὸν δὲ κυριακὸν ἄνθρωπον οὐκ ἠδυνήθησαν, &c. Ibidem Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Angl. Gobl. Fel. 1. ὁ λόγος γὰρ σάρξ, &c. At in aliis & editis deest γάρ. In Colb. autem mendose legitur, ἐλέγχθησαν, ἀπατῆσαι ὁ λόγος γὰρ σάρξ, &c. intermediis omissis.

(14) Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. & Fr. I. τῶν σοφῶν.

(15) Sic Seguer. Colbert. Taurin. & Jesuit. Ceteri vero & editi omittunt οὗτοι. Paulo ante, Seguer. habet, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ, ut in textu Græco Euangelii legitur.

(16) Seguer. Gobler. Felc. 1. anon. ἵνα ἐν ἑαυταῖς. Jesuit. Colbert. Taurin. & Fr. I. ἐν ταύταις.

10. Θεάσασθε δὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχει; εἰ A μὲν γὰρ, μηδενὸς ὑποκειμένου, γράφουσι περὶ πίστεως, περιττὸν τὸ ἐπιχείρημα, (1) τάχα δὲ καὶ ἐπιβλαβὲς, ὅτι μηδεμιᾶς ζητήσεως οὔσης, αὐτοὶ πρόφασιν λογομαχίας παρέχουσιν, ἀνασκευάζοντες τὰς ἀκάκους τῶν ἀδελφῶν καρδίας, καὶ παρασπείροντες ἃ μηδὲ εἰς νοῦν αὐτῶν ποτε ἀνέβη. εἰ δὲ διὰ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀπολογούμενοι γράφειν ἐπιχειροῦσιν, ἔδει (2) τῶν φαύλων κακῶν τὰ σπέρματα προανελεῖν, καὶ τοὺς τὰ σπέρματα παρασχόντας στηλιτεῦσαι, καὶ οὕτως τὰ ἀντ' ἐκείνων γράφειν ὀρθῶς, ἢ ἐκδικεῖν φανερῶς τὰ Ἀρείου, ἵνα μὴ (3) κεκρυμμένως, ἀλλὰ φανερῶς χριστομάχοι δεικνύωνται, B καὶ πάντες αὐτοὺς φεύγωσιν ὡς ἀπὸ προσώπου ὄφεως. νῦν δὲ κἀκεῖνα κρύπτουσι, καὶ περὶ ἄλλων προσποιούμενοι γράφουσι· καὶ ὥσπερ ἰατρὸς κληθεὶς πρὸς πληγέντα καὶ κάμνοντα, καὶ εἰσελθὼν περὶ μὲν τῶν (4) τραυμάτων μηδὲν λέγοι, περὶ δὲ τῶν ὑγιαινόντων μελῶν διαλέγοιτο, πολλῆς ἂν ἐμβροντησίας καταγνωσθείη, ὅτι ὧν μὲν χάριν εἰσῆλθε, σιωπᾷ· τῶν δὲ ἄλλων, ὧν οὐκ ἔστι χρεία αὐτῷ, (5) διαλέγεται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι τὰ μὲν τῆς αἱρέσεως αὐτῶν ἀφιᾶσιν, ἕτερα δὲ γράφειν ἐπιχειροῦσιν. (6) ἔδει δὲ εἴπερ περὶ πίστεως ἐφρόντιζον, καὶ τὸν Χριστὸν ἠγάπων, C πρῶτον τὰ κατ' αὐτοῦ βλάσφημα (7) ῥήματα προανελεῖν, καὶ οὕτως ἀντ' ἐκείνων τοὺς ὑγιεινοὺς λέγειν τε καὶ γράφειν λόγους. ἀλλ' οὔτε αὐτοὶ τοῦτο ποιοῦσιν, οὔτε τοὺς θέλοντας ποιεῖν ἐπιτρέπουσιν, ἢ ἀγνοοῦντες, ἢ τέχνῃ πανουργίας χρώμενοι.

11. Εἰ μὲν (8) οὖν ἀγνοοῦντες τοῦτο πάσχουσι, προπετείας ἂν ἐγκαλοῖντο, ὅτι περὶ ὧν οὐκ ἴσασι, διαβεβαιοῦνται. (9) εἰ δὲ γινώσκοντες ἃ προσποιοῦνται, μείζων κατ' αὐτῶν ἡ κατάγνωσις, ὅτι περὶ μὲν τῶν ἰδίων βουλευόμενοι, πάρεργον οὐδὲν τίθενται· περὶ δὲ τῆς εἰς (10) τὸν κύριον ἡμῶν πίστεως γράφοντες, παίζουσι, καὶ πάντα D μᾶλλον ἢ ἀληθεύουσι· καὶ κρύπτουσι μὲν, περὶ ὧν ἡ αἵρεσις αὐτῶν ἐγκαλεῖται, λέγουσι δὲ τὰς ἀπὸ τῶν γραφῶν λέξεις. ἔστι δὲ τοῦτο κλοπὴ τῆς ἀληθείας ἄντικρυς, καὶ πάσης ἀδικίας μεστόν· καὶ τοῦτο (11) δὲ οἶδ' ὅτι καὶ ἡ ὑμετέρα θεοσέβεια συνορᾷν ἐκ τούτων καλῶς δυνήσεται. οὐδεὶς γὰρ ἐγκαλούμενος περὶ μοιχείας, ἀπολογεῖται περὶ κλοπῆς, οὐδὲ φόνου τις ἔγκλημα διώκων ἀνέχεται τῶν κατηγορουμένων, εἰ ἀπολογοῖντο λέγοντες, οὐκ ἐπιωρκήσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν παρακαταθήκην ἐφυλάξαμεν· μᾶλλον γάρ ἐστι τοῦτο (12) παίγνιον, ἢ λύσις ἐγκλήματος καὶ ἀληθείας ἀπόδειξις. τί γὰρ φόνος πρὸς παρακαταθήκην; ἢ τί μοιχεία πρὸς E κλοπήν; εἰ γὰρ καὶ ἀλλήλων ἔχονται αἱ κακίαι ἐκ τῆς αὐτῆς καρδίας ἐξερχόμεναι· ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ λῦσαι τὸ πλημμεληθὲν, οὐδεμίαν εἰς τοῦτο πρὸς ἑαυτὰς ἔχουσι τὴν κοινωνίαν. ὁ οὖν Ἀχαρ, ὡς ἐν τῷ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ γέγραπται, ἐγκαλούμενος περὶ κλοπῆς, οὐ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις εὔνοιαν προφέρων ἀπελογεῖτο, ἀλλ' ἐλεγχθεὶς ἐν τῷ (13) κλέμματι, λίθοις ἐβλήθη παρὰ πάντων. καὶ Σαοὺλ δὲ ὀλιγωρίας καὶ παρανομίας ἐγκαλούμενος, οὐδὲν (14) ὤνησεν ἐν ἄλλοις

10. Nam, quæso, attendite an non ita se res habeat? Si enim nulla impellente causa de fide scribunt, rem agunt certe inutilem forteque periculosam, quippe cum nulla mota quæstione, ansam ipsi contentionis suppeditent, atque ita candida fratrum corda perturbent, eaque disseminent quæ in illorum mentem nunquam venere. Sin autem ut sese de Ariana hæresi purgarent, scribere voluerunt, profecto semina malorum quæ exorta sunt, prius erant evellenda, hique damnandi qui hujusmodi semina subministrarunt; ac proinde licebat hoc pacto adversus eos recta scribere: vel certe satius fuisset Arii sententiam aperte asserere, ut scilicet non clam sed palam ipsos Christi hostes esse appareret, cunctique ab illis non aliter quam a conspectu serpentis procul diffugerent. Nunc vero Arii quidem doctrinam celant, seque simulant de aliis rebus scribere: ac quemadmodum si quis medicus ad saucium aliquem & ægrotum accersitus, de vulneribus nihil diceret, sed de sanis membris dissereret, næ ille valde stupidus haberetur, utpote qui de his sileret quorum gratia venisset, & de aliis quæ illo minime indigerent, præpostere disputaret: sic & illi agunt, qui nempe ea quæ ad hæresim spectant, omittunt, & plane alia scribere moliuntur. Verum si aliqua illis de fide cura esset, Christumve diligerent, impia in eum vocabula primo fuissent tollenda, ac deinde illorum loco sani dicendi scribendive sermones. Atqui neque istud ipsi faciunt, neque alios permittunt facere, idque vel præ ignorantia, vel quia dolo & artificio utuntur.

11. Quod si præ ignorantia hoc agant, temeritatis & inconsiderantiæ sunt accusandi qui ea asseverent quæ ipsi ignorant. Sin autem scientes simulant, majori damnatione sunt digni, qui nimirum cum de suis rebus deliberant, nihil supervacaneum æstimant: cum autem de fide in Dominum nostrum tractant, ludunt, & quidvis potius agunt quam verum dicant, dum scilicet & ea dissimulant ob quæ illorum hæresis reprehenditur, & voces e Scripturis selectas proferunt: quod utique patet esse veritatis furtum, omnique iniquitate plenum: nec dubito quin vestra pietas id ex his recte possit intelligere. Nemo enim de adulterio accusatus, de furto se purgat: neque qui cædis aliquos accusaverit, patietur reos in sui defensione respondere: Non pejeravimus, sed etiam depositum servavimus. Siquidem hoc potius ludus est, quam criminis excusatio & veritatis patefactio. Quid enim cædi cum deposito, aut adulterio cum furto? Quamvis enim vitia ex eodem corde exorta inter se cohærescant; tamen ad crimen commissum diluendum, nihil habent commune. Hinc Achar, ut apud Jesum Nave filium scriptum est, furti accusatus, bellicæ indulgentiæ excusatione minime usus est; sed in furto convictus, lapidibus ab omnibus est obrutus. Saul quoque de negligentia & de violata lege reprehensus, nihil profecit cum alia

Josu. 7.

(1) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Felckm. 1. & Fr. I. ut & legit Nannius. At alii & editi τάχα δὲ omittunt. Paulopost Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. & Felckm. 5. anon. οὔσης, αὐτοί. Editi vero & alii, οὔσης αὐτοῖς. Ibid. Colb. Taurin. Seguer. Jes. & Fr. I. παρέχουσι. At alii & editi περιέχουσιν.

(2) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobler. Felckm. 1. & Fr. I. Editi autem & alii τῶν κακῶν φυτῶν.

(3) Sic Seguer. Gobler. & Felck. 1. Alii vero & editi, κεκρυμμένοι. Paulo ante pro ἐκδικεῖν, Colb. & Taurin. διεκδικεῖν.

(4) Seguer. Colb. Taurin. Gobler. & Felckm. 1. τῶν πραγμάτων. Paulopost pro καταγνωσθείη, Gobler. & Felck. 1. habent καταγελασθείη.

(5) Seguer. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. διαλέγοιτο. Mox iidem, excepto Anglicano, pro οὗτοι, habent αὐτοὶ, & αὐτῶν omittunt post αἱρέσεως, quod etiam deest in Jesuit. Fr. I. Colbert. & Taurin.

(6) Gobler. & Felckm. 1. ἔδει οὖν. Iidem & Seguer. ibid. εἰ περὶ πίστεως, &c.

(7) Sic Seguer. Taurin. & Jes. At in aliis & editis deest ῥήματα. Ibid. iidem & Gobler. Felckm. 1. & 5. καὶ οὕτως. In aliis vero & editis particula καὶ omittitur.

(8) οὖν abest a Seguer.

(9) Sic Seguer. Jes. Gobler. Felck. 1. At Colb. & Taurin. εἰ δὲ γινώσκοντες ὑποπροσποιοῦνται, &c. Editi vero & alii, εἰ δὲ γινώσκοντες ἃ προσποιοῦνται, μείζων ἡ κατ' αὐτῶν εἴη κατάγνωσις. In Gobler. item & Felckm. 1. legitur, μείζων ἡ κατ' αὐτῶν ἡ κατάγνωσις.

(10) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Fr. I. Jesuit. Editi vero & alii, εἰς Χριστὸν ἡμῶν.

(11) Sic Seguer. Jes. Colb. Taurin. Anglic. At δὲ abest ab aliis & editis. Mox post οὐδεὶς, γὰρ deest in Seguer. Jesuit. Colb. & Taurin.

(12) Seguer. & Taurin. τοῦτο τὸ παίγνιον. Gobler. & Felck. 1. παίγνια.

(13) Seguer. ἐγκλήματι.

(14) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Anglic. Gobler. Fr. I. Felckm. 1. ὤνησεν ἐν ἄλλοις, &c. Alii vero & editi, ἤνυσεν, ἄλλοις, &c. Legitur tamen quoque ἐν ἄλλοις in Felckm. 5.

prætenderet. Nec enim de aliquo crimine purgatio, alius est absolutio: sed ut omnia juste ac legitime agantur, oportet eum qui de re aliqua accusatur, de eadem respondere, atque vel probare se id non fecisse, vel convictum polliceri se non amplius facturum. Quod si id de quo accusatur, fecerit & commiserit, nec tamen fateri velit, sed ut factum occultet, alia pro aliis responderit; perspicuum est eum nihil boni egisse, sed potius violatæ legis sibi conscium esse. Verum quid longa oratione opus est, cum ipsi Arianæ hæresis sint accusatores? Si enim impias illorum voces proferre non audent, sed tegunt: hoc ipso testantur se non ignorare hanc hæresim a veritate alienam remotamve esse. Quando vero rem celant illi & vulgare verentur, necesse est nosipsos impietatis velum detrahere, omniumque oculis hæresim exponere: novimus siquidem quæ tunc Ariani responderint, quove modo ex Ecclesia expulsi fuerint & e Clero ejecti. Veniam tamen a vobis ante petimus, si spurca vocabula sumus prolaturi: nec enim hæc divulgamus quod ita sentiamus, sed tantum ut hæreticos refellamus.

12. Itaque beatæ memoriæ Episcopus Alexander Arium ab Ecclesia projecit, hæc quæ sequuntur & sentientem & ajentem: „ Non semper Deus fuit Pater, „ Non semper fuit Filius: sed cum omnia sint ex nihilo, Filius quoque est ex nihilo: cum item res omnes „ sint creatæ; ita ille creatus & factus est. Præterea ut „ res omnes cum antea non essent, sunt postea exortę: „ Sic ipsum Dei Verbum fuit aliquando cum non esset, nec fuit priusquam genitum est, sed existendi „ habet initium. Tunc enim factum est, cum illud „ creare voluit Deus: siquidem ipsum quoque unum „ est ex omnibus operibus. Est etiam ex sua natura „ mutabile, proprioque suo arbitrio, perinde ut vult, „ bonum manet: cum autem voluerit, potest & idem „ mutari, uti ceteræ res omnes. Namque idcirco Deus ipsum bonum futurum prænoscens, hanc illi gloriam, præveniendo, concessit, quam ex virtute postea habuit. Proinde ex ejus operibus, quæ prænovit „ Deus, ipsum nunc tale factum est. Dicunt itaque „ neque verum Deum esse Christum; sed eum, ut & „ alios omnes, Deum communicatione appellari. Illud quoque addunt, illum non esse natura in Patre, „ neque proprium ejus naturæ Verbum esse vel propriam Sapientiam, in qua hunc mundum effecit, sed „ aliud esse in Patre proprium ejus verbum, & aliam „ in Patre esse propriam ejus sapientiam, in qua sapientia hoc quoque Verbum effecerit, ipsum autem „ istum Dominum cogitatione Verbum sive Rationem „ dici, propter res ratione præditas; Sapientiam item „ cogitatione dici propter res sapientia ornatas. Certe iidem inquiunt, cum res omnes secundum natu-

Arii blasphemiæ ob quas a B. Alexandro ex Ecclesia expulsus est.

A προφασιζόμενος. οὐδὲ γὰρ ἡ ἐν ἄλλοις ἀπολογία λύσιν ἄλλων ἐγκλημάτων ἐργάζεται· ἀλλ' εἰ ἄρα (1) δεῖ νομίμως καὶ δικαίως πάντα πράττειν, προσήκει περὶ ὧν ἐγκαλεῖταί τις, περὶ τούτων καὶ ἀπολογεῖσθαι, καὶ ἢ δεικνύειν ὅτι μὴ πεποίηκεν, ἢ ὁμολογεῖν, εἰ ἐλέγχοιτο, (2) μηκέτι δρᾷν μηδὲ ποιήσειν τὰ αὐτά. ἂν δὲ ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακεν, καὶ μήτε ὁμολογοίη, ἀλλὰ καὶ κρύπτων, ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων λέγοι· δῆλός ἐστιν οὐκ ὀρθῶς πράξας, ἀλλὰ καὶ συνειδὼς αὐτὸς ἑαυτῷ (3) παρανομῶν. τί δὲ δεῖ λόγων μακρῶν, ὅπου γε καὶ αὐτοὶ οὗτοι κατήγοροι τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεώς εἰσιν; εἰ γὰρ οὐ θαρροῦσιν εἰπεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον κρύπτουσι τὰ ἐκείνων τῆς B βλασφημίας ῥήματα, δῆλοί εἰσι γινώσκοντες ξένην καὶ ἀλλοτρίαν τῆς ἀληθείας εἶναι τὴν αἵρεσιν ταύτην. ἐπειδὴ δὲ κρύπτουσιν αὐτοὶ καὶ φοβοῦνται λέγειν, ἀναγκαῖον ἡμᾶς (4) ἀποδῦσαι τὸ κάλυμμα τῆς ἀσεβείας, καὶ δειγματίσαι τὴν αἵρεσιν, εἰδότας ἅ ποτε οἱ περὶ Ἄρειον ἔλεγον, καὶ πῶς ἐξεβλήθησαν (5) ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, καὶ καθῃρέθησαν ἀπὸ τοῦ κλήρου, συγγνώμην μέντοι πρότερον αἰτησαμένους, ἐφ' οἷς (6) μέλλομεν προφέρειν ῥυπαροῖς ῥήμασιν, οὐχ ὅτι μὴ φρονοῦντες, ἀλλὰ ἐλέγχοντες τοὺς αἱρετικοὺς, λέγομεν ταῦτα.

12. Ὁ τοίνυν μακαρίτης Ἀλέξανδρος (7) ὁ ἐπίσκοπος, ἐξέβαλε τὸν Ἄρειον τῆς ἐκκλησίας φρονοῦντα καὶ C λέγοντα ταῦτα· „ οὐκ ἀεὶ ὁ θεὸς πατὴρ ἦν, οὐκ ἀεὶ ἦν „ ὁ υἱός· ἀλλὰ πάντων ὄντων ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ „ θεοῦ ἐξ οὐκ ὄντων ἐστί· καὶ πάντων ὄντων κτισμάτων, „ καὶ αὐτὸς κτίσμα καὶ ποίημά ἐστι· καὶ πάντων οὐκ ὄν„ των πρότερον ἀλλ' ἐπιγενομένων, καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ θεοῦ „ λόγος ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, καὶ οὐκ ἦν (8) πρὶν γεννη„ θῆναι, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι· τότε γὰρ γέγονεν, ὅτε „ βεβούληται αὐτὸν ὁ θεὸς δημιουργῆσαι· ἐν γὰρ τῶν πάν„ των (9) ἔργων ἐστὶ καὶ αὐτός· καὶ ὅτι τῇ μὲν φύσει τρεπτός „ ἐστι, τῷ δὲ ἰδίῳ αὐτεξουσίῳ (10), ὡς βούλεται, „ μένει καλός, ὅτε μέντοι θέλει, δύναται τρέπεσθαι D „ καὶ αὐτὸς ὥσπερ καὶ τὰ πάντα. διὰ τοῦτο γὰρ ὁ „ θεὸς προγινώσκων ἔσεσθαι καλὸν αὐτὸν, προλα„ βὼν ταύτην αὐτῷ τὴν δόξαν δέδωκεν, ἣν ἂν „ καὶ ἐκ τῆς ἀρετῆς ἔσχε μετὰ ταῦτα· (11) ὥστε ἐξ „ ἔργων αὐτοῦ, ὧν προέγνω ὁ θεὸς, τοιοῦτον αὐτὸν „ νῦν γεγονέναι. (12) λέγουσι γοῦν ὅτι οὐδὲ θεὸς ἀλη„ θινός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ μετοχῇ καὶ αὐτὸς, „ (13) ὥσπερ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες, λέγεται θεός. „ προστιθέασι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτὸς ὁ ἐν „ τῷ πατρὶ φύσει, καὶ (14) ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ „ λόγος, καὶ ἡ ἰδία σοφία, ἐν ᾗ καὶ τοῦτον πεποίη„ κε τὸν κόσμον· ἀλλ' (15) ἄλλος μέν ἐστιν ὁ ἐν E „ τῷ πατρὶ ἴδιος αὐτοῦ λόγος, καὶ ἄλλη ἡ ἐν „ τῷ πατρὶ ἰδία αὐτοῦ σοφία, ἐν ᾗ σοφίᾳ καὶ „ τοῦτον τὸν λόγον πεποίηκεν· αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ „ κύριος κατ' ἐπίνοιαν λέγεται λόγος διὰ τὰ „ λογικὰ, καὶ κατ' ἐπίνοιαν λέγεται σοφία διὰ τὰ „ σοφιζόμενα. ἀμέλει φασὶν ὅτι ξένων πάντων (16) καὶ „ ἀλλο-

(1) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Felckm. 1. & Fr. I. iidemque ibidem & Felckm. 1. & 5. πράττειν. At Basili. εἰ ἄρα δεῖ, &c. Editi & alii, εἰ ἄρα δέ ..... πράττει. Mox Seguer. Jes. Colbert. Taurin. Gobler. & Felck. 1. ἀπολογεῖσθαι. Alii & editi ἀπολογήσασθαι.

(2) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. Basil. Anglic. Felck. 5. & Fr. I. Editi vero & alii, μηκέτι ποιήσειν, μηδὲ δρᾷν. Ibid. Seguer. Colb. Taurin. Jes. Gobl. Felck. 1. & Fr. 1. ἂν δ' ἄρα. Ibid. Seguer. δέδρακε καὶ μήτε ὁμολογοίη. Jes. Taurin. Gobl. Felck. 1. & Fr. I. δέδρακε μήθ' ὁμολογοίη. Editi vero & alii, ἂν ἄρα πεποίηκε καὶ δέδρακεν· εἰ δὲ μήθ' ὁμολογοίη. Mox Jes. Colb. Taurin. & Fr. I. ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων. item ibidem Jes. & Segu. λέγοι.

(3) Sic Segu. Taurin. & Jes. Ceteri vero & editi, παρανομῶν.

(4) Sic Segu. Taurin. Colb. & Jes. Editi vero, ἀποδύσασθαι κάλυμμα.

(5) ἀπὸ deest in Seguer.

(6) Seguer. μέλλοιμεν. Ibid. idem & Colb. Taurin. Gobler. & Felckm. 1. προφέρειν. Alii vero & editi, προσφέρειν.

(7) Sic omnes mss. At editi ὁ omittunt. Mox Seguer. Taurin. Colbert. Jes. Gobler. Felckm. 1. & Fr. I. φρονοῦντα καὶ λέγοντα ταῦτα· οὐκ ἀεὶ ὁ θεὸς πατὴρ ἦν. Editi vero & alii omittunt φρονοῦντα & ἦν.

(8) Jes. Taurin. Colb. & Fr. I. πρὶν γεννηθῆ, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει εἰς τὸ εἶναι. Mox Gobler. & Felckm. 1. ὅτε βεβούληται ὁ θεὸς αὐτὸν δημιουργῆσαι. Seguer. Taurin. & Jesuit. ὁ θεὸς αὐτόν. Editi αὐτὸν ὁ θεός.

(9) Seguer. ἔργον. Mox idem ὅτι τὴν μὲν φύσιν. Jesuit. Colb. Taurin. & Fr. I. ὅτι τῇ μὲν φύσει. Gobl. & Felckm. 1. ὅτι μὲν φύσιν. Editi & alii ὅτι μὲν φύσει.

(10) Sic Seguer. At Jesuit. Taurin. Colb. & Fr. I. ὡς βούλεται μένει. Legitur item μένει in Gobler. & Fel. 1. Alii vero & editi habent, τῷ δὲ ἰδίῳ αὐτεξουσίῳ βεβούληται μένειν καλός.

(11) Felckm. 5. ὥσπερ ἐξ ἔργων.

(12) Jesuit. Taurin. Colb. & Fr. 1. λέγουσι γὰρ ὅτι, &c.

(13) Seguer. καὶ ὥσπερ καὶ οἱ ἄλλοι. Jes. Taurin. Colb. ὥσπερ καὶ οἱ ἄλλοι. Alii & editi, ὥσπερ οἱ ἄλλοι. Paulopost Taurin. Colb. Seguer. Jes. & Fr. I. προστιθέασι δὲ καὶ τοῦτο. Ceteri & editi καὶ omittunt. Ibid. pro ὁ ἐν τῷ πατρὶ φύσει, Jes. Colb. Taurin. & Fr. I. habent, ὁ τοῦ θεοῦ φύσει.

(14) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jes. Gobler. Felckm. 1. & 5. Fr. 1. Sic etiam Basili. nisi quod καὶ omittat post ἐν ᾗ. Alii vero & editi sic habent: ἴδιος οὐσίας καὶ ἡ ἰδία σοφία αὐτοῦ λόγος, ἐν ᾗ τοῦτον, &c.

(15) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jes. & Felckm. 1. At in editis legitur, ἄλλος μὲν λόγος ὁ ἐν τῷ πατρὶ ἴδιος, καὶ ἄλλη ἐν τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἴδιος αὐτῷ σοφία.

(16) Sic Seguer. Taurin. Colb. Jes. Gobler. Felckm. 1. & 5. & Fr. I. At editi πάντων habent post ὄντων.

„ ἀλλοτρίων ὄντων κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ „ αὐτὸς ξένος μὲν καὶ ἀλλότριος κατὰ πάντα τῆς τοῦ „ πατρὸς οὐσίας ἐστὶ, τῶν δὲ (1) γενητῶν καὶ κτισμάτων „ ἴδιος καὶ εἷς τυγχάνει· κτίσμα γάρ ἐστι καὶ ποίημα καὶ „ ἔργον. (2) πάλιν τέ φασιν, ὅτι οὐχ ἡμᾶς ἔκτισε δι' „ ἐκεῖνον, ἀλλ' ἐκεῖνον δι' ἡμᾶς· ἦν γάρ, φασι, μόνος „ ὁ θεὸς, καὶ οὐκ ἦν ὁ λόγος σὺν αὐτῷ, εἶτα θελήσας ἡ- „ μᾶς δημιουργῆσαι, τότε πεποίηκε τοῦτον, καὶ ἀφ' οὗ γέ- „ γονεν, ὠνόμασεν αὐτὸν λόγον, καὶ υἱὸν, καὶ σοφίαν, ἵνα „ ἡμᾶς δι' αὐτοῦ δημιουργήσῃ· καὶ (3) ὥσπερ τὰ πάντα „ βουλήματι τοῦ θεοῦ οὐκ ὄντα πρότερον, ὑπέστη· οὕτω καὶ αὐ- „ τὸς τῷ βουλήματι τοῦ θεοῦ, οὐκ ὢν πρότερον, (4) γέγο- „ νε. οὐ γάρ ἐστι τοῦ πατρὸς ἴδιον καὶ φύσει γέννημα ὁ λό- „ γος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς χάριτι γέγονεν. ὁ γὰρ ὢν θεὸς „ τὸν μὴ ὄντα υἱὸν πεποίηκε τῇ βουλῇ, ἐν ᾗ καὶ τὰ „ πάντα πεποίηκε, καὶ ἐδημιούργησε, καὶ ἔκτισε, καὶ „ γενέσθαι ἠθέλησε. καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγουσιν ὅτι οὐκ „ ἔστιν (5) ὁ Χριστὸς ἡ φυσικὴ καὶ ἀληθινὴ δύνα- „ μις τοῦ θεοῦ· ἀλλ' ὥσπερ ἡ κάμπη καὶ ὁ βροῦχος „ λέγονται δύναμις, οὕτω καὶ αὐτὸς λέγεται δύναμις „ τοῦ πατρός. πρὸς τούτοις (6) ἔλεγεν, ὅτι τῷ „ υἱῷ ὁ πατὴρ ἄρρητος ὑπάρχει· καὶ οὔτε ὁρᾶν, οὔτε „ γινώσκειν τελείως καὶ ἀκριβῶς, δύναται ὁ υἱὸς τὸν „ πατέρα. ἀρχὴν γὰρ ἔχων τοῦ εἶναι, οὐ δύναται „ τὸν ἄναρχον γινώσκειν· ἀλλὰ καὶ ὃ γινώσκει καὶ „ βλέπει, ἀναλόγως οἶδε τοῖς ἰδίοις μέτροις, καὶ „ βλέπει, ὥσπερ καὶ (7) ἡμεῖς γινώσκομεν καὶ βλέ- „ πομεν κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν. προστίθει δὲ καὶ „ τοῦτο, ὅτι ὁ υἱὸς οὐ μόνον τὸν πατέρα τὸν ἴδιον οὐκ οἶδεν „ ἀκριβῶς, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἰδίαν (8) ἑαυτοῦ οὐσίαν οἶδε. „

13. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων μὲν ὁ Ἄρειος, αἱ- ρετικὸς ἀπεδείχθη. ἐγὼ δὲ καὶ μόνον γράφων, (9) ἐ- κάθαιρον ἐμαυτὸν ἐνθυμούμενος τὰ κατὰ τούτων, καὶ κρατῶν τὴν τῆς ἀσεβείας διάνοιαν. καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ οἱ συνελθόντες (10) πάντες πανταχόθεν ἐπίσκοποι, τὰς μὲν ἀκοὰς ἐπὶ τούτοις ἐκράτουν· παμψηφεὶ δὲ πάντες καὶ διὰ ταῦτα κατέκριναν τὴν αἵρεσιν ταύτην, (11) καὶ ἀνεθεμάτισαν, εἰπόντες ἀλλοτρίαν εἶναι καὶ ξένην ταύτην τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως. οὐκ ἀνάγκη δὲ τοὺς (12) κρίναντας ἦγεν ἐπὶ τοῦτο, ἀλλὰ πάντες προαιρέσει τὴν ἀλήθειαν ἐξεδίκουν· πεποιήκασι δὲ τοῦτο δικαίως καὶ ὀρθῶς. ἀθεότης γὰρ ἐκ τούτων εἰσάγεται, καὶ μᾶλλον παρὰ τὰς γραφὰς Ἰουδαϊσμὸς, ἔχων ἐγγὺς ἐπακολουθοῦντα τὸν Ἑλληνισμὸν, ὥστε τὸν ταῦτα φρονοῦντα, (13) μηκέτι μηδὲ Χριστιανὸν καλεῖσθαι· ταῦτα γὰρ πάντα τῶν γραφῶν ἐστιν ἐναντία. (14) ὁ μὲν γὰρ Ἰωάννης φησὶν, „ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος·„ οὗτοι δὲ φάσκουσιν, οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῇ. καὶ αὐτὸς δὲ πάλιν ἔγραψε, „ καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐ- „ τοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτός ἐστιν (15) ὁ ἀληθινὸς θεὸς καὶ ἡ „ ζωὴ ἡ αἰώνιος. „ οὗτοι δὲ ὥσπερ ἀντιμαχόμενοι φάσκουσι, μὴ εἶναι τὸν Χριστὸν ἀληθινὸν θεὸν, ἀλλὰ κατὰ μετοχὴν

„ ram alienæ & diversæ sint a Patre, ita illum esse „ quoque omnino alienum & diversum a Patris natu- „ ra, & ad res factas ac creatas pertinere, unamque „ illarum esse, quippe cum ipse res creata & facta, „ atque opus sit. Rursus contendunt Deum non nos „ propter illum, sed illum propter nos creasse. Deus „ enim, ajunt illi, solus erat, nec Verbum cum illo „ erat: sed cum nos voluit producere tunc illud fecit, „ quod quidem, a quo factum est, Verbum & Filium „ ac Sapientiam nominavit, ut nos per ipsum produ- „ ceret. Insuper quemadmodum omnia Dei volunta- „ te constituta sunt, cum antea non essent: sic idem „ cum antea non esset, Patris voluntate factum est. „ Non enim Verbum proprius & naturalis est Patris „ fetus, sed gratia id illi quoque est tributum. Deus „ enim qui semper est, Filium, qui non erat, eadem vo- „ luntate fecit, qua cetera omnia fecit, produxit, crea- „ vit & existere voluit. Nam & istud addunt, Chri- „ stum non esse naturalem & veram Dei potentiam, „ sed, ut eruca & bruchus potentia dicuntur, sic & i- „ psum Patris potentiam appellari. Præterea ajebat „ Patrem Filio esse ineffabilem, nec ab eo perfecte & „ accurate videri aut cognosci posse: nam cum exi- „ stendi initium habeat, eum qui sine initio est vide- „ re non posse; quod autem cognoscit & videt, modo „ sibi convenienti cognoscere & videre, quemadmo- „ dum nos pro nostris viribus cognoscimus & vide- „ mus. Hoc item subjungebat, Filium non solum „ proprium Patrem accurate non cognoscere, sed ne „ propriam quidem sui naturam. „

Joel. 2. 25.

13. Hæc & similia cum Arius diceret, hæreticus est declaratus. Ego certe vel solum dum hæc scriberem, memetipsum expurgabam, tum contraria cogitando, tum rectam fidem firmissime retinendo. Etenim ipsi quoque omnes Episcopi in Nicæna synodo undique congregati, ad hæc verba aures continebant, omnesque propterea uno consensu hanc hæresim condemnavere, atque anathemate percussere, eamque ab ecclesiastica fide alienam & remotam esse sancivere. Nulla autem necessitas judices ad hanc sententiam adduxit, sed omnes sua sponte veritatem ulti sunt, idque jure & merito. Siquidem ex hujusmodi opinionibus summa impietas vel potius Judaismus adversus Scripturas inducitur, quem propius sequatur Gentilitas: adeo ut qui ita sentit, ne Christianus quidem amplius debeat appellari. Hæc enim omnia Scripturis sunt contraria. Nam Joannes quidem dicit: *In principio erat Verbum:* Illi autem dicunt: Non erat antequam genitus est. Idem quoque Joannes scripsit: *Et sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo: ipse est verus Deus & vita æterna.* Illi vero tamquam reluctantes ajunt Christum non esse verum Deum, sed ut res

Ariana hæresis sacris Scripturis penitus adversatur.

Joan. 1. 1.

1. Joan. 5. 20.

(1) Seguer. & Colb. γεννητῶν. Ibid. iidem Taurin. & Jesuit. κτισῶν.

(2) Seguer. πάλιν δέ φησι. Paulopost idem pro φασὶ, habet item φησί.

(3) Segu. Taurin. Colb. & Jes. ὥσπερ πάντα.

(4) Sic Seg. Taurin. Colb. Jes. Gobl. & Felckm. 1. In aliis vero & editis legitur, ἐγένετο. Ibid. statim post γέγονε, Colb. Taurin. Gobler. & Felckm. 1. intermediis omissis subdunt, ὁ γὰρ ὢν θεὸς, &c. in Gobler. item & Felckm. 1. desunt ibid. ἐν ᾗ καὶ τὰ πάντα πεποίηκε.

(5) Jesuit. ὁ θεός.

(6) Colb. Taurin. Fr. I. ἔλεγεν Ἄρειος ὅτι, &c. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Gobler. Felckm. 1. & Fr. I. habent, ἄρρητος: alii vero cum editis, ἀόρατος. Ibid. Felckm. 5. οὔτε ὁρᾷ οὔτε γινώσκει, omisso δύναται quod mox sequitur, quod etiam abest ab Anglicano.

(7) Sic Jes. Colb. Taurin. Seguer. Anglic. & Basili. In aliis autem & edit. Commel. mendose legitur, ὑμεῖς. Mox Seguer. Jes. Taurin. Gobler. Felckm. 1. & 5. & Fr. I. κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν. Basili. κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ θεοῦ δύναμιν. Editi κατὰ τὴν ἰδίαν θεοῦ δύναμιν. Quæ ibid. sequuntur emendavimus ex mss. Seguer. Colb. Taurin. Gobler. Felckm. & Fr. I. sed solus Seguer. τὸν ἴδιον habet. Editi cum aliis sic habent, προστίθει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι οὐ μόνον τὸν πατέρα οὐκ οἶδεν, &c.

(8) Sic Seguer. Jesuit. Gobler. & Felckm. 1. Fr. I. At editi αὐτοῦ. Colb. & Taurin. ἐξουσίαν οἶδεν ἑαυτοῦ. Mox art. ὁ ante Ἄρειος abest a Seguer. Gobler. & Felckm. 1.

(9) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. In Jesuit. Colb. Taurin. & Fr. I. legitur, ἐκάθαιρον. Editi & alii habent ἐθρήνουν. Mox Basili. Anglic. & Felckm. 5. τὰ κατὰ τούτου.

(10) πάντες deest in Fr. I. Colb. & Taurin.

(11) καὶ ἀνεθεμάτισαν deest in Jesuit. Colbert. & Taurin. Mox Seguer. Gobler. & Felckm. 1. καὶ ξένην αὐτὴν εἶναι τῆς.

(12) Seguer. κρίναντας. Editi & alii κρίνοντας.

(13) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. At alii & editi μηδὲ omittunt.

(14) Hæc quæ sequuntur ad numerum 18. in editis tomo 2. edition. Commel. pag. 30. Paris. pag. 22. iterum habentur sub hoc titulo: κατὰ Ἀρειανῶν λόγος σύντομος, cujus initium, ὁ μὲν Ἰωάννης φησὶν, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, &c. sed merum fragmentum est hujusce epistolæ, cujus cum nonnullæ sint variæ lectiones, eas quoque deinceps referemus.

(15) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Basili. Anglic. Gobler. Felckm. 1. & 5. Jesuit. Fr. I. & Fragmentum, ut & legitur apud Joannem. In aliis & editis ὁ deest.

res ceteras ipsum quoque nonnisi communicatione Deum vocari. Præterea Apostolus Gentiles, quod res creatas venerentur, his verbis reprehendit: *Servierunt creaturæ potius quam Deo creatori*. At illi cum Dominum creatum esse pugnant, eique tanquam creato serviunt, quid, quæso, a Gentilibus differunt? Qui enim, si ita sentiunt, ad illos non pertinent hæc verba & objurgatio beati Pauli? Dominus præterea dicit: *Ego & Pater unum sumus*: &: *Qui me vidit, vidit Patrem*. Ipse quoque Apostolus ab eo ad prædicandum missus scribit: *Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus*. At illi contra, eum dividere alienumque a Patris substantia & æternitate dicere, atque mutabilem fingere audent impii, qui non animadvertunt se his verbis eum non unum cum Patre, sed cum rebus creatis facere. Quis enim non videt splendorem a luce non esse separabilem, sed cum illa tamquam ipsius propriam natura simul existere, nec posterius exoriri? Deinde, cum Pater dicat, *Hic est Filius meus dilectus*; cum item Scripturæ declarent ipsum esse Patris verbum in quo & *cæli firmati sunt*, *omniaque* prorsus *per ipsum facta sunt*: illi novorum dogmatum & commentorum inventores aliud inducunt verbum aliamque fingunt esse sapientiam Patris; illum vero nonnisi cogitatione, rerum scilicet ratione præditarum causa, Verbum sive Rationem & Sapientiam appellari. Verum quæ inde oriantur absurda, profecto non perspiciunt.

Rom. 1. 25.
Joan. 10. 30.
Joan. 14. 9.
Hebr. 1. 3.
Matth. 17. 5.
Psal. 32. 6.
Joan. 1. 3.

Unus est verus Dei filius; non plures.

14. Si enim nostri causa, Verbum & Sapientia cogitatione dicitur, quidnam ipse fuerit, numquam utique sunt dicturi. Nam si hæc illum esse testantur Scripturæ, illi vero hæc eadem Dominum esse nolunt; certe ne existere quidem eum manifeste volunt impii Scripturarumve adversarii. Sane Fideles id possunt discere tum ex ipsa paterna voce, tum ex Angelis qui illum adorant, tum etiam ex Sanctis qui de eo scripsere. Verum illi quandoquidem puram non habent mentem, nec divinos & theologos viros queunt audire, possunt saltem idem ipsum a sui similibus Dæmonibus edoceri, qui nimirum non quasi multi essent filii, sed solum hunc agnoscentes exclamabant: *Tu es sanctus Dei & Filius Dei*. Is enim qui hanc hæresim ipsis suggessit, cum eum in monte tentaret, non dixit: Si & tu Filius Dei es, quasi nempe alii essent filii: sed, *Si tu es Filius Dei*, utpote quem solum esse constaret. Verum egregii illi viri, non secus ac Gentiles qui ab unius Dei notitia aberrantes, in Deorum multitudinem sunt delapsi, sic & ipsi, dum unum Patris Verbum nolunt credere, in hunc errorem ceciderunt, multa scilicet esse Dei Verba. Eum itaque qui

Marc. 1. 24.
Mat. 8. 29.
Luc. 4. 3.

A καὶ αὐτὸν (1) ὡς τὰ πάντα λέγεσθαι θεόν. καὶ ὁ μὲν ἀπόστολος αἰτιᾶται τοὺς Ἕλληνας, ὅτι κτίσματι σέβουσι, λέγων· „ ἐλάτρευσαν (2) τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα „ θεόν. „ οὗτοι δὲ κτίσμα λέγοντες (3) τὸν κύριον εἶναι, καὶ ὡς κτίσματι λατρεύοντες αὐτῷ, τί διαφέρουσιν Ἑλλήνων; πῶς γάρ, εἰ τοῦτο φρονοῦσιν, οὐχὶ καὶ κατ' αὐτῶν ἐστι τὸ ἀνάγνωσμα, καὶ (4) ὡς αὐτοὺς μεμφόμενός ἐστιν ὁ μακάριος Παῦλος; καὶ ὁ μὲν κύριός φησιν, „ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ „ ἕν ἐσμεν· καί, ὁ ἐμὲ ἑωρακώς, ἑώρακε τὸν πατέρα· „ καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ δὲ κηρύττειν ἀποσταλεὶς ἀπόστολος γράφει· „ ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς „ ὑποστάσεως αὐτοῦ· „ οὗτοι δὲ τολμῶσι διαιρεῖν, (5)

B καὶ ἀλλότριον αὐτὸν τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας καὶ ἀϊδιότητος λέγειν, καὶ τρεπτὸν εἰσάγειν οἱ ἄθεοι, οὐ βλέποντες, ὅτι ταῦτα λέγοντες, οὐκέτι ποιοῦσιν αὐτὸν ἓν μετὰ τοῦ πατρός, ἀλλὰ μετὰ τῶν κτισμάτων. τίς γὰρ οὐχ ὁρᾷ, ὅτι (6) ἀδιαίρετόν ἐστιν τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἴδιον (7) αὐτοῦ συνυπάρχον τούτῳ φύσει, καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν ὕστερον; εἶτα τοῦ πατρὸς λέγοντος, „ οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, „ καὶ τῶν γραφῶν λεγουσῶν τοῦτον εἶναι τὸν τοῦ πατρὸς λόγον, ἐν ᾧ καί „ οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ ἁπλῶς. „ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· „ οὗτοι (8) καινῶν ἐφευρεταὶ δογμάτων καὶ πλασμάτων γενόμενοι, ἕτερον

C ἐπεισάγουσι λόγον, καὶ ἄλλην σοφίαν τοῦ πατρὸς εἶναι, τοῦτον δὲ κατ' ἐπίνοιαν διὰ τὰ λογικὰ (9) λέγεσθαι λόγον καὶ σοφίαν, οὐχ ὁρῶντες ἐκ τούτου τὸ ἄτοπον.

14. Εἰ γὰρ δι' ἡμᾶς λέγεται (10) κατ' ἐπίνοιαν λόγος καὶ σοφία, τί ἂν εἴη αὐτὸς οὐκ ἂν εἴποιεν. εἰ γὰρ ταῦτα αὐτὸν λέγουσιν εἶναι αἱ γραφαί, (11) οὗτοι δὲ ταῦτα εἶναι τὸν κύριον οὐ θέλουσι, φανερῶς οὐδὲ ὑπάρχειν αὐτὸν θέλουσιν οἱ ἄθεοι καὶ τῶν γραφῶν ἐναντίοι. καὶ τοῦτο οἱ μὲν πιστοὶ δύνανται παρ' αὐτῆς (12) τε τῆς πατρικῆς φωνῆς, καὶ παρὰ τῶν προσκυ-

D νούντων αὐτὸν ἀγγέλων, καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ γραψάντων ἁγίων μαθεῖν· οὗτοι δὲ ἐπεὶ τὴν διάνοιαν οὐκ ἔχουσι καθαράν, οὐδὲ δύνανται θείων ἐπακούειν καὶ θεολόγων ἀνδρῶν, (13) δύνανται κἂν παρὰ τῶν ὁμοίων αὐτοῖς δαιμόνων μαθεῖν, ὅτι μὴ ὡς πολλῶν ὄντων ἀνεφώνουν, ἀλλὰ τοῦτον μόνον εἰδότες ἔλεγον· „ σὺ εἶ ὁ „ ἅγιος τοῦ θεοῦ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. „ καὶ γὰρ (14) καὶ ὁ τὴν αἵρεσιν αὐτοῖς ὑποβαλών, πειράζων ἐν τῷ ὄρει, οὐκ ἔλεγεν, εἰ καὶ σὺ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, ὡς ὄντων ἄλλων. „ (15) ἀλλ' εἰ σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· „ ὡς μόνου ὄντος αὐτοῦ. ἀλλ' οἱ θαυμαστοί, ὥσπερ Ἕλληνες ἐκπεσόντες τῆς περὶ τοῦ ἑνὸς θεοῦ

E ἐννοίας, εἰς πολυθεότητα κατῆλθον, οὕτω καὶ οὗτοι μὴ πιστεύοντες ἕνα εἶναι τὸν τοῦ πατρὸς λόγον, εἰς πολλῶν ἐπίνοιαν πεπτώκασι· καὶ τὸν

μὲν

(1) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. & Fr. I. At Fragment. ὥσπερ τὰ πάντα. Ceteri & editi, ὡς πάντας. Mox Seguer. & Fragm. habent κτίσματα. Editi vero & alii κτίσμα.
(2) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Anglic. Gobler. Felckm. 1. & 5. & Fragm. ut & extat apud Paulum. At alii & editi, τὴν κτίσιν.
(3) τὸν κύριον εἶναι deest in Jesuit. Colb. & Taurin. Mox iidem & Fr. I. habent, αὐτῷ, οὐδὲν διαφέρουσιν.
(4) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Fragm. Felck. 5. & Fr. I. Editi vero & alii, ὡς αὐτός. Ibid. ἐστιν abest a Felckm. 5.
(5) Fragmentum, καὶ ἀλλοτριοῦν αὐτὸν τῆς τοῦ πατρὸς ἰδιότητος καὶ τρεπτὸν εἰσάγειν, *& eum a Patris proprietate separare, ac mutabilem inducere*, &c. Ibid. pro ἀϊδιότητος, Taurin. & Colb. ἰδιότητος. Mox οἱ ἄθεοι abest ab Anglicano.
(6) ἀδιαίρετόν ἐστι omittitur in Anglic.
(7) Jesuit. Taurin. & Colb. αὐτοῦ φύσει οὐκ ἐπιγέγονον ὕστερον. Fragm. αὐτοῦ φύσει καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν, &c. Ibid. Seguer. Basil. Gobler. & Felckm. 1. τοῦτο φύσει. Editi & alii, τούτῳ φύσει. Item ibid. Gobler. & Felckm. 1. οὐ γέγονεν ὕστερον· ἀλλὰ πατρός, &c.
(8) Sic Seguer. Jes. Colb. Taurin. & editio Paris. ut & legit Nannius. Alii cum editione Commel. κενῶν. Mox Seguer. Fragm. Gobler. & Felckm. 1. πλασμάτων. At Colb. Taurin. Fr. I. πλάσαι. Ceteri & editi, πλαστῶν. Paulopost Colb. Fr. I. σοφίαν τοῦ πατρὸς εἶναι, ἐν ᾗ καὶ τοῦτον πεποίηκε, καὶ λοιπὸν κατ' ἐπίνοιαν αὐτὸν διὰ τὰ λογικά, &c. Jesuit. vero, σοφίαν τοῦ πατρὸς εἶναι, ἐν ᾗ καὶ τοῦτον πεποιηκέναι, καὶ λοιπὸν κατ' ἐπίνοιαν, &c.

(9) Seguer. γενέσθαι καὶ λόγον. Ibid. Fragm. οὐχ ὁρῶντες ἑκάστου.
(10) κατ' ἐπίνοιαν deest in Fragmento.
(11) Seguer. Gobler. Felckm. 1. αὐτοὶ δέ. Ibid. Colb. & Taurin. ταῦτα εἶναι τὸν κύριον οὐ θέλουσι φανερῶς. οὐδέ, &c. Paulopost οἱ ἄθεοι abest a Gobler. & Felckm. 1. qui & ibidem habent, ἐναντίοι εἰσίν.
(12) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. & Felckm. 5. At Gobler. Felckm. 1. Colbert. & Fr. I. αὐτῆς τῆς πατρικῆς. Ceteri & editi αὐτῆς τῆς τε τῆς, &c. Paulopost ἁγίων deest in Jesuit. Colbert. & Taurin. qui mox, τὴν διάνοιαν οὐ θέλουσι καθαράν.
(13) Gobler. & Felckm. 1. δύνανται δὲ παρά, &c. Mox Taurin. Jesuit. Fr. I. ὁμοίων αὐτοῖς δαιμόνων. Seguer. ὁμοίων δαιμόνων αὐτοῖς. Editio Commel. ὁμοίων αὐτῶν δαιμόνων.
(14) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. & Fragmentum. Fr. I. item habet ὑποβαλών. Alii & editi, καὶ γὰρ ὁ τὴν αἵρεσιν αὐτοῖς ὑποβάλλων. Ibid. οὐκ ἔλεγεν legitur in Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Anglic. & Fragm. Editi vero habent, οὐκ ἔλεγον, mendose: at utrumque abest a Gobler. & Felckm. 1. Ibid. quæ sequuntur post hæc verba, σὺ εἶ ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ, usque ad ἀλλ' οἱ θαυμαστοὶ exclusive, desunt in Basiliensi.
(15) Sic Seguer. Colbert. Taurin. Jesuit. & Fragm. Editi autem & alii, ἀλλ' ὡς μόνου ὄντος αὐτοῦ, εἰ σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. Mox ἐκπεσόντες abest a Fr. I. & Taurin. Paulopost Seguer. εἰς πολυθεΐαν κατῆλθον.

μὲν ὄντως (1) ὄντα θεὸν καὶ ἀληθινὸν λόγον ἀρνοῦνται, κτίσμα δὲ αὐτὸν κἂν ἐνθυμεῖσθαι τετολμήκασιν, οὐ βλέποντες ὅσης ἀσεβείας μεστόν ἐστι τὸ φρόνημα. εἰ γὰρ κτίσμα ἐστὶ, πῶς αὐτὸς τῶν κτισμάτων ἐστὶ δημιουργός; (2) ἢ πῶς αὐτὸς ὁ υἱὸς καὶ σοφία, καὶ λόγος; λόγος γὰρ οὐ κτίζεται, ἀλλὰ γεννᾶται· καὶ τὸ κτίσμα (3) οὐχὶ υἱὸς, ἀλλὰ ποίημα. καὶ εἰ τὰ κτίσματα δι᾽ αὐτοῦ γέγονε, κτίσμα δέ ἐστι καὶ αὐτὸς, διὰ τίνος ἄρα καὶ αὐτὸς γέγονεν; ἀνάγκη γὰρ τὰ ποιήματα διά τινος γίνεσθαι, ὥσπερ οὖν καὶ γέγονε διὰ τοῦ λόγου, ὅτι (4) μὴ αὐτὸς ἦν ποίημα, ἀλλὰ λόγος τοῦ πατρός. καὶ πάλιν, εἰ ἄλλη ἐστὶν B ἡ ἐν τῷ πατρὶ σοφία παρὰ τὸν κύριον, καὶ ἡ σοφία ἐν σοφίᾳ γέγονεν. (5) εἰ δὲ σοφία ἐστὶν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, εἴη αὖ καὶ ὁ λόγος ἐν λόγῳ γεγονώς. καὶ εἰ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐστιν ὁ υἱὸς, (6) εἴη ἂν καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῷ υἱῷ ποιηθείς.

15. Πῶς τοίνυν ὁ κύριος ἔλεγεν, „ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί, „ (7) ὄντος ἑτέρου ἐν τῷ πατρὶ, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος γέγονε; πῶς δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης, ἀφεὶς ἐκεῖνον, περὶ τούτου διηγεῖται λέγων, „πάντα δι᾽ αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο (8) οὐδὲ ἕν; „ εἰ δὲ πάντα τὰ βουλήματι C γενόμενα δι᾽ αὐτοῦ γέγονε, πῶς καὶ αὐτὸς εἷς τῶν γενομένων ἐστί; πῶς δὲ καὶ τοῦ ἀποστόλου λέγοντος, „δι᾽ ὃν τὰ πάντα καὶ δι᾽ οὗ τὰ πάντα, „ οὗτοι λέγουσιν, οὐχ ἡμεῖς δι᾽ αὐτὸν, ἀλλ᾽ ἐκεῖνος δι᾽ ἡμᾶς γέγονεν; ἔδει γὰρ, εἴπερ οὕτως ἦν, εἰπεῖν (9) αὐτὸν, δι᾽ οὓς γέγονεν ὁ λόγος. νῦν δὲ μὴ τοῦτο λέγων, ἀλλὰ, δι᾽ ὃν τὰ πάντα καὶ δι᾽ οὗ τὰ πάντα, δείκνυσι τούτους αἱρετικοὺς καὶ συκοφάντας. ἄλλως τε, εἰ τεθαῤῥήκασιν ἄλλον (10) εἶναι λόγον ἐν τῷ θεῷ, ἐπεὶ μὴ φανερὰς ἔχουσι τὰς ἐκ τῶν γραφῶν ἀποδείξεις, κἂν ἓν ἔργον αὐτοῦ δεικνύτωσαν, (11) ἢ τοῦ πατρὸς ἔργον χωρὶς τούτου τοῦ λόγου γεγονὸς, ἵνα τινὰ δοκῶσι πρόφασιν ἔχειν τῆς ἑ- D αυτῶν ἐπινοίας. τοῦ μὲν γὰρ ἀληθινοῦ λόγου πᾶσίν ἐστι φανερὰ τὰ ἔργα, ὡς καὶ ἐξ αὐτῶν (12) αὐτὸν ἀναλόγως θεωρεῖσθαι· ὡς γὰρ τὴν κτίσιν ὁρῶντες, διανοούμεθα τὸν ταύτην κτίσαντα θεόν· οὕτω βλέποντες μηδὲν ἄτακτον ἐν τοῖς γενομένοις, ἀλλὰ πάντα τάξει καὶ προνοίᾳ κινούμενά τε καὶ μένοντα, ἐνθυμούμεθα λόγον εἶναι (13) τοῦ θεοῦ τὸν ἐπὶ πάντων ὄντα τε καὶ ἡγεμονεύοντα. τοῦτο καὶ αἱ θεῖαι γραφαὶ μαρτυροῦσι λέγουσαι, αὐτόν τε εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, καὶ ὅτι δι᾽ αὐτοῦ τὰ πάντα (14) γέγονε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. ἐκείνου δὲ, περὶ οὗ λέγουσιν, οὐδὲν οὔτε ῥητὸν οὔτε ἔργον ὑπ᾽ αὐτῶν δείκνυται. (15) καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ E

A vere Deus & verum Verbum est negant, ipsumque rem creatam esse audent cogitare: quæ sententia quanta sit impietate plena, omnino non attendunt. Nam si creatus ipse est, quomodo rerum creatarum opifex est? vel quomodo ipse Filius & Sapientia & Verbum est? Nam Verbum non creatur, sed gignitur; quodque creatum est, non filius est, sed opus. Insuper, si res creatæ per ipsum factæ sunt, ipse autem creatus quoque est, per quem, quæso, factus est? Siquidem necesse est ut res creatæ per aliquem fiant, quemadmodum utique per Verbum factæ sunt, quia scilicet B non opus sed Verbum Patris est. Præterea, si sapientia quæ in Patre est, alia est præter Dominum, certe Sapientia in sapientia facta est; ac proinde si Sapientia Dei, Verbum est, sequetur Verbum in verbo factum esse; & rursus, si Verbum Dei, Filius est, Filium in filio factum esse intelligetur.

Quia Filius Dei, ejus est Verbum, idcirco non est quid creatum.

15. Quomodo ergo Dominus dixit: *Ego in Patre, & Pater in me est*; cum in Patre sit alius, in quo & ipse Dominus factus est? Qui vero Joannes, illo dimisso, de isto ita loquitur: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil?* Si porro omnia, C quæ voluntate sunt facta, per eum facta sunt, quomodo ipse una est e rebus factis? Quomodo item Apostolo dicente, *Propter quem omnia & per quem omnia*; ipsi non verentur dicere, Non nos propter ipsum, sed ille propter nos factus est? Si enim ita esset, prorsus illi dicendum fuisset: propter quos factum est Verbum. Cum autem id minime dicat, sed, *propter quem omnia & per quem omnia*, illos hæreticos & sycophantas esse ostendit. Alioqui si aliud in Deo Verbum esse audeant asseverare; cum clara ex Scripturis argumenta nulla ipsis suppetant, saltem unum ejus opus, vel Patris opus aliquod sine hoc Verbo factum indicent, D ut aliqua ratione suum commentum defendere posse videantur. Opera quidem veri Verbi omnibus sunt manifesta, adeo ut ex his ipse convenienter conspiciatur. Ut enim res creatas intuentes, harum creatorem intelligimus Deum: ita cum in rebus factis nihil inordinatum, sed omnia certo ordine & providentia moveri & servari cernimus; recte inde colligimus esse Dei Verbum, quod omnibus præsit & dominetur. Verum id etiam Scripturæ divinæ testantur, quæ asserunt ipsum esse Dei Verbum, omniaque per ipsum facta esse, & sine illo nihil esse factum. Illius autem verbi, de quo illi loquuntur, nullum sane vel di- E ctum vel factum possunt ostendere. Etenim ipse

Joan. 14. 10.

Joan. 1. 3.

Hebr. 2. 10.

(1) Fragm. τὸν μὲν ὄντως ὄντα καὶ ἀληθινὸν, &c. Seguer. Colbert. Taurin. & Jes. τὸν μὲν ὄντως ὄντα θεὸν καὶ ἀληθινὸν, &c. Editi & alii, τὸν μὲν ὄντως ὄντα θεὸν ἀληθινὸν, &c. Mox Colbert. Taurin. Seguer. Jes. Fr. I. Gobler. & Felck. 1. κἂν ἐνθυμεῖσθαι. Editi & alii, καὶ ἐνθυμεῖσθαι.

(2) Jes. Colbert. Taurin. ἢ πῶς τὰ μὲν πάντα κτίσματα· αὐτὸς δὲ υἱὸς, &c.

(3) Jes. Colbert. Taurin. Fr. I. οὐ γέννημα, ἀλλὰ ποίημα. ἔπειτα εἰ τὰ κτίσματα, &c. Mox Seguer. διὰ τίνος ἄρα καὶ οὗτος γέγονεν, &c.

(4) Colbert. Fr. I. μὴ αὐτὸς ἐστι ποίημα. Paulopost sic in Fragmento legitur, εἰ ἄλλη ἐστὶ σοφία ἡ ἐν τῷ πατρὶ σοφία παρὰ τὸν κύριον.

(5) Seguer. Jes. Colbert. Taurin. Gobler. Fr. I. Felckm. 1. & 5. ἡ δὲ σοφία.

(6) Jes. & Fr. I. εἴη ἂν κατ᾽ αὐτοὺς ὁ υἱὸς, &c. Colb. & Taurin. εἴη κατ᾽ αὐτοὺς, &c. Mox Fr. I. Colb. & Taurin. ὁ κύριος λέγει, ἐγὼ, &c.

(7) Jes. Colb. Taurin. & Fr. I. ὄντος γὰρ ἑτέρου, &c. Iidem mox, ὁ κύριος γέγονεν, ὡς οἱ Ἀρειανοὶ νομίζουσιν· οὐκ ἂν εἴη αὐτὸς ἐν τῷ πατρί. πῶς δὲ καὶ, &c. unde juxta hos mss. is est hujus loci sensus: *Cum enim alius sit in Patre, in quo & ipse Dominus factus est, ut putant Ariani: certe ipse in Patre non erit. Qui vero Joannes, &c.*

(8) Seguer. οὐδέν. Gobler. & Felck. 1. οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν. Ibid. Jes. Colb. Taurin. & Fr. I. εἰ γὰρ πάντα. Iid. & Segue. Gobler. & Felck. 1. πάντα τὰ βουλήματι γενόμενα. & mox, πῶς καὶ αὐτὸς εἷς. Editi vero & alii, εἰ δὲ πάντα βουλήματι τὰ γενόμενα ... πῶς αὐτὸς εἷς, &c. Ibid. Jes. Colb. Taurin. τῶν γεγεννημένων. Item mox iidem & Seguer. πῶς δὲ καὶ τοῦ, &c. Ceteri autem & editi, πῶς καὶ τοῦ, &c.

(9) αὐτὸν deest in Fragmento. Paulopost, καὶ δι᾽ οὗ τὰ πάντα absunt a Seguer. Colb. Jes. & Fragm.

(10) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. & Fragm. At alii & editi, ἄλλον εἶναι τὸν λόγον. Paulopost Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fr. I. Gobler. & Felckm. 1. κἂν ἓν ἔργον. Alii vero & editi κἂν ἔργον. Ibid. αὐτοῦ abest a Fr. I.

(11) Sic Seguer. Fragm. Gobler. & Felck. 1. quorum duo postremi mendose habent γεγονώς. At Jes. Colb. Taurin. ἢ τοῦ πατρὸς ἔργα ἃ χωρὶς τοῦ λόγου γεγόνασι. Fr. I. ἢ τὰ τοῦ πατρὸς ἔργα ἃ χωρὶς, &c. Ceteri vero & editi, εἰ τὰ τοῦ πατρὸς ἔργα χωρὶς τοῦ λόγου γεγόνασι. Felck. 5. χωρὶς τούτου τοῦ λόγου. Ibid. Seguer. ἵνα τινὰ δοκῶσι πρόφασιν ἔχειν. Gobler. & Felck. 1. ἵνα τινὰ ἔχειν πρόφασιν δοκῶσι. Jes. Colbert. Taurin. & Fr. I. ἅτινα δοκοῦσι πρόφασιν ἔχειν. Item ibid. Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fragm. τῆς ἑαυτῶν ἐπινοίας. Felck. 5. τῆς ἑαυτῶν διανοίας. μᾶλλον οὖν ἐπινοίας. Editi & alii, τῆς ἑαυτῶν διανοίας. τοῦ μὲν γὰρ, &c.

(12) Sic mss. & Fragm. At editi αὐτὸν omittunt.

(13) Seguer. εἶναι θεοῦ. Mox Seguer. Colb. Taurin. Fr. I. Jes. & Fragm. καὶ αἱ γραφαὶ μαρτυροῦσι, &c.

(14) Sic Seguer. Gobler. & Felck. 1. At alii & editi, ἐγένετο. Mox pro ἐγένετο ut habent Seguer. Taurin. Fr. I. Jes. & Fragmentum; in editione Commel. & aliis legitur, γέγονε. Mox Colb. & Taurin. ἔργον ὑπ᾽ αὐτοῦ δείκνυται.

(15) Seguer. Jes. Colb. Taurin. Fr. I. καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ πατὴρ, &c. Fragm. καὶ γὰρ αὐτός ἐστιν ὁ λέγων, οὗτος, &c. Ibid. Seguer. Jes. Fr. I. Colb. Taurin. & Fragm. ὁ υἱός μου. Editi vero & alii μου omittunt. Mox Fragm. οὐδένα δὲ ἕτερον, &c. Jes. οὐδὲν ἕτερον. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jes. Fragm. κατὰ τοῦτο καὶ Μανιχαίοις, &c. Editi vero & alii καὶ omittunt. Ibid. οἱ θαυμαστοὶ deest in Jes. Fr. I. Colb. & Taurin.

Matth. 17. 5.

Pater qui dicit, *Hic est Filius meus dilectus*, nullum alium præter eum esse significat.

16. Hinc ergo etiam cum Manichæis jam consociantur egregii isti viri. Illi enim nomine tenus Deum bonum appellant, nullumque ejus opus sive aspectabile sive non aspectabile possunt commonstrare. Cum autem verum vereque existentem Deum, cæli & terræ, omniumque rerum invisibilium effectorem negant, nihil nisi meras narrant fabulas. Idem profecto maleficis istis accidere mihi videtur. Nam licet veri Verbi, quod & unum est in Patre, opera videant, ipsum nihilominus negant, aliudque verbum sibi ipsis fingunt, quod neque ex factis neque ex auditione demonstrare queunt; nisi forte Deum concipiant compositum, qui more hominum loquatur, prioresque sermones immutet; quem quidem si ita cogitantem & intelligentem suspicentur, vere fingunt commenta, nec animadvertunt quantum hæc a ratione sint aliena. Si enim succedentia sibi verba habeat, næ eum plane hominem arbitrantur. Quod si præterea ex ipso verba proferantur, ac postea evanescant; eo major illorum est impietas, qui nempe ea, quæ sunt ex illo qui est, in nihilum resolvant. Nam si omnino existimant a Deo gigni Verbum: melius & religiosius est Deum dicere unius Verbi esse genitorem, quod & ejus divinitatis plenitudo est, & in quo thesauri omnis cognitionis sunt absconditi, idemque dicere simul esse & existere cum suo Patre, per quod & omnia facta sunt; quam Deum multorum nusquam apparentium patrem esse opinari, vel eum, qui natura simplex est, tanquam ex multis compositum, hominum similem variumque comminisci.

1. Cor. 1. 24.

Præterea cum dicat Apostolus: *Christus Dei virtus & Dei sapientia*; illi eum aliis multis virtutibus una annumerant, quodque pejus est, illum scelerati cum eruca & aliis bestiis, quas ad homines puniendos ipse misit, non verentur comparare. Insuper cum Dominus dicat: *Nemo cognoscit Patrem, nisi Filius:* & iterum, *non quod Patrem quis vidit, nisi qui est a Patre:* qui fieri potest, ut illi Dei hostes non censeantur, qui dicunt Patrem a Filio perfecte nec videri nec cognosci? Nam si Dominus dicit, *Quemadmodum cognoscit me Pater, & ego cognosco Patrem:* si nec ipse Pater Filium ex parte dumtaxat cognoscit; an non illi insani sunt habendi, cum effutiunt Patrem non plene sed ex parte a Filio cognosci? Deinde si existendi principium habet Filius: si item omnia sui ortus initium habent; quid primum extiterit dicant. Verum nihil profecto est quod queant dicere: nec tale Verbi

Matth. 11. 27.
Joan. 6. 46.

Filius Patrem perfecte cognoscit.
Joan. 10. 15.

A πατὴρ λέγων, „ οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, „ οὐδένα ἕτερον εἶναι παρ' αὐτὸν σημαίνει.

16. Οὐκοῦν κατὰ τοῦτο καὶ Μανιχαίοις οἱ θαυμαστοὶ λοιπὸν προσετέθησαν. καὶ γὰρ κἀκεῖνοι μόνον ἄχρις ὀνόματος (1) ἀγαθὸν θεὸν ὀνομάζουσι, καὶ ἔργον μὲν αὐτοῦ οὔτε βλεπόμενον οὔτε ἀόρατον δεικνύειν δύνανται· τὸν δὲ ἀληθινὸν καὶ ὄντως ὄντα θεὸν, τὸν ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ πάντων (2) τῶν ἀοράτων ἀρνούμενοι, παντελῶς εἰσι μυθολόγοι. τοῦτο δὲ καὶ οὗτοι πάσχειν μοι δοκοῦσιν οἱ κακόφρονες. τοῦ γὰρ ἀληθινοῦ λόγου καὶ μόνου ὄντος ἐν τῷ πατρὶ τὰ ἔργα βλέπουσι, καὶ τοῦτον μὲν ἀρνοῦνται, ἄλλον δὲ ἑ-B αυτοῖς (3) ἀναπλάττονται λόγον, ὃν οὔτε ἐξ ἔργων, οὔτε ἐξ ἀκοῆς ἀποδεικνύειν δύνανται, εἰ μὴ ἄρα σύνθετον τὸν θεὸν, ὡς ἄνθρωπον, λαλοῦντα καὶ ἀμείβοντα (4) τοὺς λόγους, καὶ πάλιν οὕτω νοοῦντα καὶ σοφιζόμενον ὑπονοοῦντες μυθολογοῦσιν, οὐχ ὁρῶντες εἰς ὅσην ἀλογίαν ταῦτα λέγοντες ἐκπεπτώκασιν. εἰ μὲν γὰρ ἐπισυμβαίνοντας ἔχει τοὺς λόγους, (5) πολὺ τοῦτο ἄνθρωπον νομίζουσιν. εἰ δὲ καὶ ἐξ αὐτοῦ προφέρονται καὶ λοιπὸν ἀφανίζονται· μειζόνως ἀσεβοῦσιν, ὅτι τὰ ἐκ τοῦ ὄντος εἰς τὸ μὴ εἶναι ἀναλύουσιν. εἰ γὰρ ὅλως (6) γεννᾶν αὐτὸν ὑπονοοῦσι, βέλτιόν ἐστι καὶ εὐσεβέστερον λέγειν ἑνὸς εἶναι λόγου γεννήτορα τὸν θεὸν, (7) C ὅς ἐστι τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ οἱ θησαυροὶ τῆς γνώσεως πάσης εἰσὶν ἀπόκρυφοι, καὶ τοῦτον λέγειν εἶναί τε καὶ συνυπάρχειν τῷ ἑαυτοῦ πατρὶ, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονεν· ἢ πολλῶν μὴ φαινομένων πατέρα (8) νομίζειν τὸν θεὸν, ἢ ὡς ἐκ πολλῶν συγκείμενον, ὡς ἀνθρωποπαθῆ καὶ ποικίλον, τὸν ἁπλοῦν ὄντα τῇ φύσει φαντάζεσθαι. εἶτα τοῦ ἀποστόλου λέγοντος, Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία, (9) οὗτοι ταῖς πολλαῖς δυνάμεσιν ἕνα καὶ τοῦτον συναριθμοῦσι, καὶ τό γε χεῖριστον, ὅτι τῇ κάμπῃ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀλόγοις, τοῖς δι' ἐπιτιμίαν πεμπομένοις D (10) δι' αὐτοῦ, παραβάλλουσιν αὐτὸν οἱ παράνομοι. εἶτα, τοῦ κυρίου λέγοντος, „ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν „ πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ πάλιν, οὐχ ὅτι τὸν πα„ τέρα τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ πατρός· „ πῶς οὐκ ἀληθῶς εἰσιν οὗτοι θεομάχοι, λέγοντες μήτε ὁρᾶσθαι μήτε ἐπιγινώσκεσθαι τὸν πατέρα παρὰ τοῦ υἱοῦ τελείως; εἰ γὰρ ὁ κύριος λέγει, „ καθὼς γι„ νώσκει με ὁ πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν πατέρα. „ οὐκ ἐκ μέρους δὲ γινώσκει ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν, πῶς οὐ μαίνονται φλυαροῦντες ὅτι ἐκ μέρους καὶ οὐ (11) πλήρης γινώσκει ὁ υἱὸς τὸν πατέρα; εἶτα εἰ ἀρχὴν ἔχει ὁ υἱὸς εἰς τὸ εἶναι, ἀρχὴν δὲ ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς E τὸ γεγενῆσθαι· τί τινός ἐστι πρῶτον, λεγέτωσαν. ἀλλ' οὔτε τι εἰπεῖν ἔχουσιν, οὔτε τοῦ λόγου τοιαύτην ἀρ-

(1) Jes. Colb. Taurin. & Fr. I. ἀγαθόν τινα θεόν. Mox Seguer. Colb. Taurin. Jes. & Fragm. καὶ ἔργον μὲν αὐτοῦ. At in editis & aliis μὲν omittitur. Mox Jes. Colb. Taurin. & Fr. I. ἀποδεικνύειν.

(2) Sic mss. & Fragm. At in editis, τῶν deest. Ibid. Jes. Taurin. Colb. & Fr. I. πάντων τῶν ποιημάτων. Item ibid. Seguer. ἀρνούμενοι παντελῶς, εἰσὶ μυθολόγοι. Alii cum editis, ἀρνούμενοι παντελῶς, εἰσὶ μυθολόγοι.

(3) Sic Fragmentum. At editi & alii, ἀναπλάττοντες. Ibid. Fragm. Seguer. Taurin. Colbert. & Jesuit. ὃν οὔτε, &c. Alii vero & editi, ὃν omittunt. Mox Fragm. δεικνύειν δύνανται.

(4) Sic Fragm. Seguer. Taurin. Colb. Fr. I. Jes. Gobler. & Fel. 1. In Basili. scriptum quoque erat, νοοῦντα, sed deletum est. Alii vero & editi, τοὺς λόγους τοὺς προτέρους, καὶ πάλιν οὕτω σοφιζόμενον ὑπονοοῦντες. Ibid. Seguer. Fragm. Anglic. Gobler. Fel. 1. & 5. Jes. Taurin. Colb. & Fr. I. μυθολογοῦσιν, οὐχ ὁρῶντες, &c. ut jacet in contextu. At alii & editi, εἰς δυσπλογίαν ταῦτα λέγοντες ἐκπεπτώκασι. Jes. Fr. I. ibidem pro ὑπονοοῦντες, mendose habent οὐ νοοῦντες,

(5) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jes. & Fragm. At Anglic. Fr. I. Fel. 5. πολὺ τοῦτο. Ibid. Jes. Colb. Taurin. pro ἄνθρωπον, habet ἄνουν, cum hac nota in textum inserta hoc modo, πολὺ τοῦτον ἄνθρωπον, οἶμαι ὡς ἄνουν ὀφείλει γράφεσθαι, ἵν' ᾖ οὕτως. πολὺ τοῦτον ἄνουν νομίζουσι. Mox Fr. I. ἀφανίζουσιν, ὡς οἱ τῶν ἀνθρώπων, μειζόνως ἀσεβοῦσιν. Jes. Colb. Taur. ibid. mendose, εὐσεβοῦσιν. hæc porro, πολὺ τοῦτον, &c. usque ad ἀφανίζονται inclusive desunt in Gobler. & Felc. 1.

(6) Seguer. αὐτὸν γεννᾶν αὐτὸν, &c.

(7) Taurin. Colbert. Fr. I. ὅς ἐστι καὶ τὸ πλήρωμα. Mox Seguer. θησαυροὶ τῆς γνώσεως πάσης εἰσὶν ἀπόκρυφοι. Jesuit. Colbert. Taurin. θησαυροὶ τῆς γνώσεως πᾶσιν εἰσιν ἀπόκρυφοι. in Fragm. deest ἀπόκρυφοι. Ibid. Seguer. Jes. Colb. Taurin. Fr. I. & Fragm. λέγειν εἶναι τε καὶ συνυπάρχειν. Alii & editi, εἶναι λέγειν καὶ συνυπάρχειν.

(8) Jes. Taurin. Colb. & Fr. I. ὀνομάζειν. Ibid. Seguer. Colb. Taurin. Jes. & Fragm. ἢ ὡς ἐκ πολλῶν. Editi & alii ἢ omittunt. Ibid. Fragm. Colb. Taurin. Jes. & Fr. I. συγκείμενον ἀνθρωποπαθῆ.

(9) Seguer. Gobler. Fel. 1. & 5. οὗτοι τῇ κάμπῃ καὶ ταῖς πολλαῖς, &c. qui iidem paulopost τῇ κάμπῃ omittunt.

(11) Sic Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. Fr. I. Gobler. Felc. 1. & 5. At alii & editi, πεμπομένοις ζώοις δι' αὐτοῦ. Mox pro εἶτα, Gobler. & Felc. 1. habent καί. Ibid. pro ἐπιγινώσκει. Seguer. Colb. Taurin. & Fragm. γινώσκει.

(11) Sic Seguer. Fragm. Gobl. & Felc. 1. At Editi, πλήρης ὁ υἱὸς γινώσκει τὸν πατέρα· εἶτα εἰ ἀρχὴν ἔχει εἰς τὸ εἶναι ὁ υἱός. Ibid. Seguer. Jes. Gobler. & Felc. 1. ἀρχὴν δὲ ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς τὸ γεγενῆσθαι. Editi vero & alii, ἀρχήν τε ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς τὸ γενέσθαι. Jes. Colbert. & Taurin. totum hunc locum sic habent: καὶ οὐ πλήρης ὁ υἱὸς, ἀρχὴν δὲ ἔχει καὶ τὰ πάντα εἰς τὸ γεγενῆσθαι, τί γινώσκει τὸν πατέρα; εἶτα ἀρχὴν ἔχει εἰς τὸ εἶναι ὁ υἱὸς τινὸς ἐστι πρότου, &c. Fr. I. habet item τινὸς ἐστι πρῶτον, τί omisso.

ἀρχὴν δεικνύειν δύνανται οἱ πανοῦργοι. τοῦ γὰρ πατρός ἐστιν ἀληθινὸν καὶ (1) ἴδιον αὐτοῦ γέννημα, καὶ „ ἐν „ ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ „ θεὸς ἦν ὁ λόγος. „ περὶ γὰρ τοῦ λέγειν αὐτοὺς μὴ εἰδέναι τὸν υἱὸν τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν, περιττόν ἐστιν ἀποκρίνασθαι, (2) εἰ μὴ μόνον μανίας αὐτῶν καταγινώσκειν, εἴγε ἑαυτὸν οὐκ οἶδεν ὁ λόγος, ὁ τοῖς πᾶσι τὴν γνῶσιν τὴν περὶ τοῦ πατρὸς καὶ ἑαυτοῦ χαριζόμενος, (3) καὶ μεμφόμενος τοὺς μὴ γινώσκοντας ἑαυτούς.

17. Ἀλλὰ γέγραπται, φασι, „ κύριος ἔκτισέ με ἀρ„ χὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. „ ἀπαίδευτοι καὶ τὰς φρένας ἐμβεβροντημένοι. (4) καὶ δοῦλος ἐν ταῖς γραφαῖς ἐλέχθη, καὶ παιδίσκης υἱός, καὶ ἀρνίον καὶ πρόβατον, καὶ ὅτι κεκοπίακε, καὶ ἐδίψησε, καὶ ἐτυπτήθη, καὶ πέπονθεν. ἀλλ' ἔχει τὴν πρόφασιν καὶ τὸ αἴτιον (5) εὔλογον ἐγγὺς τὰ τοιαῦτα πάλιν ἐκ τῶν γραφῶν σημαινόμενα. (6) ἔστι δὲ τοῦτο, διότι ἄνθρωπος καὶ υἱὸς ἀνθρώπου γέγονε, λαβὼν τὴν τοῦ δούλου μορφήν, ἥτις ἦν ἡ ἀνθρωπίνη σάρξ. ὁ γὰρ λόγος, (7) φησὶν ὁ Ἰωάννης, σὰρξ ἐγένετο. εἰ δὲ ἄνθρωπος γέγονεν, (8) οὐ δεῖ τινας ἐπὶ ταῖς τοιαύταις φωναῖς σκανδαλίζεσθαι: ἀνθρώπου γὰρ ἴδιόν ἐστι (9) τὸ κτίζεσθαι, τὸ γίνεσθαι, τὸ πλάττεσθαι, τὸ κοπιᾶν, τὸ πάσχειν, τὸ ἀποθνήσκειν, τὸ ἐκ νεκρῶν ἐγείρεσθαι. καὶ ὥσπερ λόγος ὢν καὶ σοφία τοῦ πατρὸς (10) ἔχει πάντα τὰ τοῦ πατρός, τὸ ἀΐδιον, τὸ ἄτρεπτον, τὸ κατὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ὅμοιον, τὸ μὴ πρότερον καὶ ὕστερον, (11) ἀλλὰ τὸ συνυπάρχειν τῷ πατρί, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς θεότητος εἶδος αὐτὸν εἶναι, καὶ τὸ (12) δημιουργικόν, καὶ τὸ μὴ κτίζεσθαι. ὅμοιος γὰρ ὢν κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ πατρός, οὐκ ἂν εἴη κτιστός, (13) ἀλλὰ κτίστης, ὡς αὐτὸς εἴρηκεν, ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. (14) οὕτως ἄνθρωπος γεγονώς, καὶ σάρκα φορέσας, ἐξ ἀνάγκης κτίζεσθαι λέγεται καὶ ποιεῖσθαι, καὶ πάντα (15) τὰ τῆς σαρκὸς ἴδια, κἂν οὗτοι, ὡς Ἰουδαϊκοὶ κάπηλοι, τὸν οἶνον μίσγωσιν ὕδατι, ταπεινοῦντες τὸν λόγον, καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ ταῖς τῶν (16) γενητῶν ἐννοίαις ὑποβάλλοντες. διὰ τοῦτο γὰρ εἰκότως καὶ δικαίως οἱ μὲν πατέρες ἠγανάκτησαν, καὶ ἀνεθεμάτισαν τὴν ἀσεβεστάτην (17) ταύτην αἵρεσιν. οὗτοι δὲ ὡς εὐέλεγκτον καὶ πανταχόθεν οὖσαν σαθρὰν φοβοῦνται καὶ κρύπτουσι. (18) καὶ γὰρ βραχέα μὲν ταῦτα πρὸς κατάγνωσιν αὐτῶν ἡμεῖς ἐγράψαμεν· ἐὰν δέ τις θελήσῃ πλατυτέρῳ τῷ κατ' αὐτῶν ἐλέγχῳ χρήσασθαι, εὑρήσει τὴν αἵρεσιν ταύτην, Ἑλλήνων μὲν οὐ μακράν, τῶν δὲ ἄλλων αἱρέσεων ἐσχάτην καὶ (19) τρυγίαν τυγχάνουσαν. ἐκεῖναι μὲν γὰρ ἢ περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ κυρίου πλανῶνται, αἱ μὲν οὕτως, αἱ δὲ ἐκείνως καταψευδόμεναι, ἢ μηδόλως ἐπιδεδημηκέναι τὸν κύριον, ὡς Ἰουδαῖοι νομίζοντες ἐπλανήθησαν· αὕτη δὲ μόνη

A initium indicare possunt improbi veteratores. Siquidem verus & proprius ipse est Patris fetus, & *in principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum*. Nam quod ajunt Filium suam ipsius naturam nescire, responsione sane indignum est, sed satis fuerit eos insaniæ condemnare. Num enim seipsum non novit Verbum, quod Patris suique ipsius cognitionem omnibus impertit, illosque reprehendit qui ipsos non cognoscunt?

Joan. 1. 1.

17. At scriptum est, inquiunt, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*. Ineruditi sane vereque stupidi! Scilicet servus quoque in Scripturis & B ancillæ filius, & agnus & ovis dictus est, ut & laborasse, sitivisse, vapulasse & passus esse: sed hæc quæ ex Scripturis memorantur, non sine causa aut ratione dici liquido constat, quia scilicet homo & Filius hominis factus est, forma servi accepta, quæ est humana caro. *Verbum* enim, inquit Joannes, *caro factum est*. Quod si homo factus est; nemo hujusmodi vocibus offendi debet: siquidem hominis proprium est creari, nasci, formari, laborare, pati, mori, & a mortuis excitari. Ac quemadmodum ut Verbum & sapientia Patris, omnia quæ sunt Patris habet, nemC pe æternitatem, immutabilitatem, perfectissimamque cum illo secundum omnia & in omnibus similitudinem, ita ut nihil prius vel posterius in illo sit, sed una cum Patre existat, eademque ipse sit divinitatis forma, & vi efficiendi pariter præditus, nec denique creari possit: nam cum Patris secundum naturam sit similis, non creatus sed creator est, uti ipse dixit, *Pater meus usque ad hoc tempus operatur; & ego operor*. Ita plane homo factus & carne indutus, necessario & creari & fieri dicitur, ut & cetera quæ ad carnem proprie pertinent, etiamsi isti vinum cum aqua, ut Judaici caupones, commisceant, cum Verbum deD primunt, & ejus divinitatem notionibus rerum factarum subjiciunt. Idcirco enim jure & merito indignati Patres impiissimæ hæresi anathema dixere, quam illi quia refutatu facilem & futilem undique esse sentiunt, timent & dissimulant. Namque nos quidem hæc pauca ad illos confutandos scripsimus: si cui vero eosdem placuerit copiosius refellere, istam hæresim a Gentilibus non procul abesse reperiet, aliarumque hæresum extremam & fæcem esse reperiet. Illæ scilicet varie errant vel circa corpus & humanam naturam a Domino assumtam, cum aliæ alia mendacia proferunt, vel cum Dominum advenisse penitus negant, qui E quidem error fuit Judæorum. Hæc autem sola, majori

Verbum homo factum recte creari dicitur.

Prov. 8. 22.

Joan. 1. 14.

Joan. 5. 17.

Esai. 1. 22.

(1) Sic Seguer. Fragm. Jesuit. Colbert. Taurin. & Fr. I. At alii & editi, ἀΐδιον. Ibid. Jes. ἴδιον γέννημα. Mox omnes mss. & Fragm. καὶ ὁ λόγος. At editi, καὶ λόγος. Item ibid. καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος desunt in Fragm.

(2) Colb. & Taurin. Fr. I. ἢ μόνον μανίας. Ibid. Seguer. αὐτὸν mendose. Item ibid. Jes. Colb. Taur. & Fr. I. εἴ γε ἑαυτόν, &c. Editi & alii εἰ ἑαυτόν.

(3) Jes. Colbert. Taurin. Fr. I. χαριζόμενος, μεμφόμενος δὲ τοὺς μή, &c. Ibid. mss. & Fragm. habent ἑαυτούς. Editi vero, ἑαυτόν. Item ibid. Seguer. Jes. Colb. Taurin. Fr. I. & Fragm. γέγραπται, φασι, &c. Fr. I. Colb. Taurin. ὁ κύριος. Ceteri & editi, γέγραπται, φησι, κύριος, &c.

(4) Fragm. εἰ καὶ δοῦλος.

(5) Sic Seguer. Fragm. Taurin. & Jesuit. At alii & editi, εὔκολον.

(6) Sic Jes. Colb. Taurin. & Fr. I. & Fragm. Ibid. Fragm. ὅτι. Jesuit. Colb. Taurin. & Fr. I. διότι. Alii & editi, σημαινόμενά ἐστι, διότι ἄνθρωπος. In editis & Jes. & Taurin. est punctum ante ἐγγύς. Ibid. Gobler. & Felckm. 1. ἄνθρωπος υἱὸς ἀνθρώπου.

(7) Sic Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. & Fr. I. At editi & alii omittunt, ὁ Ἰωάννης.

(8) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. οὐ χρή. Ibid. Fr. I. τινα.

(9) Sic τὸ hic & in sequentibus scribitur in Seg. Fragm. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. I. Gobler. & Felckm. 1. In aliis vero & editione Commel. τῷ, sed mendose. Ibid. πάσχειν habent Seguer. Fragm. Jes. Taurin. Colb. Basili. Anglic. & Felckm. 1. & 2. legitque Nannius. In aliis & editis deest. Item ibidem Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Fr. I. Fragm. Gobler. & Felckm. 1. habent γίνεσθαι. editi & alii, γενέσθαι. Seguer. Colb. Taurin. ibid. ἀποθνήσκειν καὶ ἐκ νεκρῶν. Idem ibid. ut & Fragm. Jes. Fr. I. Basili. Anglic. Gobler. Felckm. 1. & 5. Colb. Taurin. ἐγείρεσθαι. Editi & alii, ἐγείρασθαι.

(10) ἔχει πάντα τὰ τοῦ πατρὸς desunt in Fragmento.

(11) Seguer. Gobler. Felck. 1. ἀλλὰ καὶ τὸ συνυπάρχειν. Mox Seguer. Colb. Taurin. & Jes. καὶ αὐτὸ τὸ τῆς θεότητος, &c. In aliis τὸ deest.

(12) Jes. Colb. Taurin. & Fr. I. δημιουργόν. Mox Seguer. Colb. Taurin. & Jes. ὢν καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν. Hæ autem voces, κατὰ τὴν οὐσίαν desunt in Fragmento.

(13) Sic Seguer. Fragm. Jes. Colb. Taurin. & Fr. I. Ceteri vero & editi, ἀλλὰ καὶ κτίστης.

(14) Colb. Taurin. Fr. I. οὕτως ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος. Ibid. Seguer. Jes. Colb. Taurin. & Frag. γεγονὼς καὶ σάρκα φορέσας. Alii & editi καὶ omittunt. Ibid. Colb. & Taurin. ἐξ ἀνάγκης καὶ κτίζεσθαι.

(15) Jes. Colb. Taurin. & Fr. I. τὰ ἴδια τῆς σαρκὸς ὑπομένειν, κἂν ἔτι, &c. Mox Jes. Colb. Taurin. συμίγωσιν. Gobler. Felckm. 1. & 5. συμίγουσιν. Seguer. & Fragm. μίσγουσι.

(16) Anglic. Colb. Taurin. & Felckm. 5. γεννητῶν.

(17) ταύτην abest a Gobler. & Felckm. 1.

(18) Basil. καὶ βραχέα μέν. Felckm. 5. pro μὲν, habet μετὰ, & paulopost αὐτοῖς pro αὐτῶν.

(19) Seguer. Fragm. Colb. Taurin. Fr. I. & Jesuit. τρύγα. Mox Seguer. Colb. Taurin. Fragm. Jesuit. Fr. I. Felckm. 5. καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν, ut & legit Nannius. Editi & alii, ἢ τὴν ἐνανθρώπησιν. Ibid. Felckm. 5. ὡς οἱ Ἰουδαῖοι.

jori incitata furore, ausa est ipsam etiam divinitatem aggredi, quatenus nempe contendit Verbum omnino non fuisse, nec Deum semper fuisse Patrem; quocirca non immerito quis dixerit adversus eos scriptum esse hunc Psalmum, *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus: corrupti sunt & abominabiles facti sunt in studiis suis.*

Psal. 52. 1.

18. Atqui, inquiunt, valemus & possumus fallaciis defendere nostram hæresim. Verum melius ipsi se defenderent, si non quodam artificio nec profanis sophismatis, sed simplici fide eam possent propugnare. Itaque si hanc Ecclesiasticam esse confidunt & existimant, suam sententiam aperte declarent. Nemo enim accensam lucernam sub modio ponit, sed supra candelabrum, ut omnibus venientibus luceat. Si ergo suam illi hæresim tueri possunt, scribant quæ supra allata sunt, suamque hæresim nudam omnibus, tamquam lucernam, exhibeant: Alexandrum beatæ memoriæ episcopum aperte criminentur, Arium ea dicentem ejecisse injuste: conquerantur de Nicæna Synodo, quæ impietate rejecta piam substituit & edidit fidem. Verum id eos non facturos pro certo habeo. Nec enim adeo sunt ignari malorum quæ commenti sunt & spargere nituntur: sed probe sciunt, licet initio simpliciores vano surripuerint artificio, suam tamen sententiam illico tamquam impiorum lumen, extinguendam, seque ubique velut veritatis hostes ignominia esse notandos. Hinc est igitur quod illi, qui stulte agunt omnia, & ut stulti loquuntur, in eo tantum se prudenter, ut filii sæculi, gerant, quod sub modium lucernam abscondant suam, ut apparere existimetur, & ne, si appareret, cognita & reprobata extingueretur. Namque ipse Arius dux hujusce hæresis, & Eusebii socius, Eusebianorum opera a beatæ memoriæ Constantino Augusto vocatus, suamque fidem jussus scripto exponere, obtemperavit quidem, sed proprias impietatis voces occultavit, fícteque, ut Diabolus, nuda Scripturarum vocabula, uti scripta sunt, usurpavit. Deinde dicente beatæ memoriæ Constantino, „ Si nihil aliud præter hæc in men„ te retines, da testem veritatem: te enim, si „ pejeraveris, ulciscetur Dominus: „ juravit miser nihil se aliud in mente habere, nec unquam alia dixisse aut sensisse præter ea quæ modo scripserat. Verum statim ille egressus, tamquam pœnas persolvens decidit, & præceps factus crepuit medius.

Matth. 5. 15. — Luc. 16. 8. — Act. 1. 18.

A μανικώτερον εἰς (1) αὐτὴν τὴν θεότητα καταπετόλμηκε λέγουσα μηδόλως εἶναι τὸν λόγον, μηδὲ τὸν πατέρα ἀεὶ πατέρα εἶναι. ὅθεν εὐλόγως ἄν τις κατ' αὐτῶν (2) ἐκεῖνον εἴποι γεγράφθαι τὸν ψαλμὸν, „ εἶπεν „ ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐκ ἔστι θεός· διεφθάρησαν „ καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν. „

18. (3) Ἀλλὰ καὶ ἰσχύομεν, φασι, καὶ δυνάμεθα ταῖς πανουργίαις προστῆναι τῆς αἱρέσεως. βελτίων δ' ἂν γένοιτο αὐτῶν ἡ ἀπολογία, ἐὰν μὴ τέχνῃ τινὶ μηδὲ σοφίσμασιν Ἑλληνικοῖς, ἀλλ' ἁπλῇ τῇ πίστει ταύτης προστῆναι δύνανται. οὐκοῦν εἰ τεθαῤῥήκασι καὶ γινώσκουσιν ἐκκλησιαστικὴν εἶναι ταύτην, λεγέτωσαν φανερῶς τὸ φρόνημα· οὐδεὶς γὰρ B ἅψας λύχνον τίθησιν (4) αὐτὸν ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς εἰσερχομένοις. εἰ τοίνυν καὶ οὕτω προστῆναι δύνανται, γραψάτωσαν τὰ προειρημένα, καὶ δειξάτωσαν (5) πᾶσιν, ὡς λύχνον, γυμνὴν τὴν ἑαυτῶν αἵρεσιν, φανερῶς τε καὶ κατηγορείτωσαν Ἀλεξάνδρου τοῦ (6) μακαρίτου ἐπισκόπου, ὡς ἀδίκως ἐκβαλόντος τὸν Ἄρειον λέγοντα ταῦτα, καὶ μεμφέσθωσαν τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, ἀντὶ τῆς ἀσεβείας ὑπομνήσασαν καὶ γράψασαν τὴν εὐσεβῆ πίστιν. ἀλλ' οὐ ποιήσουσιν, εὖ οἶδα, ὅτι οὐχ οὕτως εἰσὶν (7) ἀγνοῶτες ὧν ἐπλάσαντο καὶ φιλονεικοῦσιν ἐπισπείραι κακῶν· ἀλλὰ καὶ μάλα γινώσκουσιν ὅτι, κἂν κατὰ τὴν C ἀρχὴν τοὺς ἀκεραίους διὰ (8) κενῆς ἀπάτης ὑφαρπάσωσιν, ἀλλ' εὐθὺς ἡ ἔννοια αὐτῶν ὡς φῶς (9) ἀσεβῶν σβέννυται, καὶ στηλιτεύονται πανταχοῦ, ὡς τῆς ἀληθείας ἐχθροί. (10) διὰ τοῦτο γοῦν πάντα μωρῶς ποιοῦντες, καὶ ὡς μωροὶ λαλοῦντες, τοῦτο μόνον, ὡς υἱοὶ τοῦ αἰῶνος ὄντες τούτου, φρονίμως πεποιήκασι, κρύπτοντες ὑπὸ τὸν μόδιον τὸν ἑαυτῶν λύχνον, ἵνα νομίζηται φαίνειν, καὶ μὴ φαινόμενος (11) ἀποσβεσθῇ καταγινωσκόμενος. καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς Ἄρειος ὁ τῆς μὲν αἱρέσεως ἔξαρχος, Εὐσεβίου δὲ κοινωνὸς, κληθεὶς ἐκ (12) σπουδῆς ποτε τῶν περὶ Εὐσέβιον παρὰ τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου τοῦ αὐγού- D στου, καὶ ἀπαιτούμενος εἰπεῖν ἐγγράφως τὴν ἑαυτοῦ πίστιν, (13) ἔγραψεν ὁ δόλιος κρύπτων μὲν τὰς ἰδίας τῆς ἀσεβείας λέξεις, ὑποκρινόμενος δὲ καὶ αὐτὸς, ὡς ὁ διάβολος, τὰ τῶν γραφῶν ῥήματα (14) ἁπλᾶ, καὶ ὡς ἔστι γεγραμμένα. εἶτα λέγοντος τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου, „ εἰ μηδὲν ἕτερον ἔχεις παρὰ ταῦτα ἐν „ τῇ διανοίᾳ, μάρτυρα τὴν ἀλήθειαν δός· (15) „ ἀμύνεται γὰρ ἐπιορκήσαντά σε ὁ κύριος. „ ὤμοσεν ὁ ἄθλιος (16) μήτε ἔχειν, μήτε ἄλλα παρὰ τὰ νῦν γραφέντα κἂν εἰρῆσθαι πώποτε παρ' αὐτοῦ ἢ πεφρονῆσθαι. ἀλλ' εὐθὺς ἐξελθὼν, ὥσπερ δίκην δοὺς, κατέπεσε, καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος.

19. Πᾶσι

(1) Sic Seguer. Fragm. Jesuit. Colb. Taurin. Fr. I. Gobler. Felckm. 1. & 5. Editi vero & alii αὐτὴν θεότητα. Ibid. Seguer. Gobler. Felckm. 1. καταπετόλμηκε. Alii & editi, τετόλμηκε. Mox Jesuit. Taurin. Colbert. Fr. I. & Fragm. μηδὲ τὸν πατέρα ἀεὶ πατέρα. At alii & editi, τὸν θεὸν πατέρα εἶναι. ὅθεν &c.

(2) Seguer. ἐκεῖνον. Mox, post οὐκ ἔστι θεὸς, desinit Fragmentum.

(3) Seguer. ἀλλ' ἰσχύομεν, φησι. Paulopost Goblerian. & Felckm. 1. βέλτιον δ' ἂν γένοιτο &c. Infra Jesuit. Colb. Taurin. & Fr. I. προστῆναι δύνωνται.

(4) Sic Seguer. Colb. Taurin. Jesuit. Gobler. & Felckm. 1. At alii & editi αὐτὸν omittunt.

(5) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Fr. I. Anglic. At Gobler. Felckm. 1. & 5. δειξάτωσαν πρῶτον ὡς λύχνον. Editi δειξάτωσαν πρῶτον ὡς λύχνον. Ibid. Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Fr. I. Gobler. Felckm. 1. & 5. γυμνὴν τὴν ἑαυτῶν. Alii vero & editi γυμνὴν omittunt. Item ibid. Seguer. & Jesuit. φανερῶς τε καὶ κατηγορείτωσαν. At in aliis & editis καὶ deest.

(6) Sic Seguer. Jesuit. Colb. & Fr. I. At Taur. μακαρίου. Editi & alii μακαριωτάτου.

(7) Sic Seguer. Taurin. & Jesuit. At alii & editi, ἀγνοοῦντες. Ibid. Seguer. Taurin. Colbert. Fr. I. Anglic. Gobler. Felckm. 1. & 5. ὧν ἐπλάσαντο καὶ φιλονεικοῦσιν ἐπισπεῖραι κακῶν. Editi vero & alii, ἣν ἐπλάσαντο . . . . . κακίαν.

(8) Sic Seguer. Jesuit. & editio Commel. At Taurin. καινῆς, ut & videtur legisse Nannius; nam vertit, *recenti impostura*. Colbert. κακῆς.

(9) Seguer. ἀσεβῶς.

(10) Jesuit. Colbert. Taurin. διὰ τοῦτο δ' οὖν. Ibid. iidem & Seguer. Gobler. & Felc. 1. πάντα μωρῶς ποιοῦσι, ὡς μωροὶ λαλοῦντες. Mox τούτου abest a Seguer. Jesuit. Fr. I. Colbert. & Taurin.

(11) Jesuit. Taurin. Colbert. ἀποσβεσθῇ· καταγινωσκόμενος γὰρ καὶ αὐτὸς Ἄρειος. Hic autem locus ex S. Athanasio habetur apud Sozomenum lib. 2. cap. 30. editionis Valesii. Seguer. Gobler. & Fel. 1. καὶ γὰρ αὐτὸς Ἄρειος.

(12) Jesuit. Colbert. Taurin. ἐκ σπουδῆς. Iidem ibid. & Seguer. Fr. I. & Sozomenus, τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου τοῦ αὐγούστου. Anglic. Gobler. & Fel. 1. τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου &c. Editi & alii, παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ αὐγούστου. Ibid. Sozomenus omittit conjunctionem καὶ post αὐγούστου.

(13) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. & Fr. I. Editi vero & alii, ἔγραψε μὲν ὁ δόλιος κρύπτων τὰς ἰδίας &c. At Sozomenus, ἔγραψεν ὁ δόλιος κρύπτων τὰς οἰκείας δυσσεβείας λέξεις.

(14) ἁπλᾶ καὶ ὡς ἔστι γεγραμμένα, desunt in Jesuit. Colbert. & Taurin. Ibid. Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. & Fr. I. τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου. Gobler. & Fel. 1. τοῦ αὐγούστου, εἰ μηδὲν &c. Editi & alii, τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου. Mox Seguer. Jesuit. Fr. I. Colbert. Taurinens. & Sozomen. ἐν τῇ διανοίᾳ. Editi & alii, ἐν τῇ καρδίᾳ.

(15) Jesuit. Colber. Taurin. ἀμύνεται γὰρ σε ἐπιορκήσαντα αὐτὸς ὁ κύριος. Sozomen. editionis Valesii, ἀμυνεῖται γὰρ ἐπιορκήσαντά σε αὐτὸς ὁ κύριος. Seguer. habet ut in textu, sed sine articulo ante κύριος.

(16) Sic Seguer. Taurin. Jesuit. Sozomen. Fel. 1. & 5. Fr. I. vero & Colbert. μήτε ἔχειν ἄλλα παρὰ &c. Editi & alii, ὁ ἄθλιος μήτε ἄλλα παρὰ &c. Ibid. Sozomen. παρὰ τὰ νῦν γραφέντα φρονεῖν, κἂν εἰρῆσθαι πώποτε ἢ παρ' αὐτοῦ. ἀλλ' εὐθὺς &c.

19. Πᾶσι μὲν οὖν ἀνθρώποις κοινὸν τοῦ βίου τέλος (1) ὁ θάνατός ἐστι, καὶ οὐ δεῖ τινας ἐπεμβαίνειν, κἂν ἐχθρὸς ᾖ ὁ τελευτήσας, ἀδήλου ὄντος μὴ ἕως ἑσπέρας καὶ αὐτὸς τοῦτο καταλάβῃ· τὸ δὲ τέλος Ἀρείου, ἐπεὶ μὴ ἁπλῶς γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ διηγήματος ἄξιόν ἐστι. τῶν γὰρ περὶ Εὐσέβιον ἀπειλούντων (2) εἰσαγαγεῖν αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὁ μὲν ἐπίσκοπος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρος ἀντέλεγεν, ὁ δὲ Ἄρειος (3) ἐθάῤῥει τῇ βίᾳ καὶ ταῖς ἀπειλαῖς Εὐσεβίου· σάββατον γὰρ ἦν, καὶ προσεδόκα τῇ ἑξῆς (4) συνάγεσθαι. πολὺς τοίνυν ἦν ἀγὼν, ἐκείνων μὲν ἀπειλούντων, Ἀλεξάνδρου δὲ εὐχομένου· ἀλλ' ὁ κύριος κριτὴς γενόμενος ἐβράβευσε κατὰ τῶν ἀδικούντων. οὔπω γὰρ ὁ ἥλιος ἔδυ, καὶ χρείας αὐτὸν ἑλκυσάσης εἰς τόπον, ἐκεῖ κατέπεσε, καὶ ἀμφοτέρων τῆς τε κοινωνίας καὶ τοῦ ζῆν εὐθὺς ἐστερήθη. καὶ ὁ μὲν μακαρίτης Κωνσταντῖνος εὐθὺς ἀκούσας ἐθαύμασεν, (5) ἰδὼν ἐλεγχθέντα τοῦτον ἐπίορκον. πᾶσι δὲ γέγονε τότε φανερὸν ὅτι τῶν μὲν περὶ Εὐσέβιον ἠσθένησαν αἱ ἀπειλαὶ, καὶ ἡ ἐλπὶς Ἀρείου ματαία γέγονεν. ἐδείχθη δὲ πάλιν (6) ὅτι παρὰ τοῦ σωτῆρος ἀκοινώνητος γέγονεν ἡ Ἀρειανὴ μανία καὶ ὧδε καὶ ἐν τῇ πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς ἐκκλησίᾳ. (7) τίς οὖν οὐκ ἂν θαυμάσειεν ὁρῶν τούτους ἀδίκως φιλονεικοῦντας, οὓς ὁ κύριος κατέκρινε, καὶ βλέπων αὐτοὺς ἐκδικοῦντας τὴν αἵρεσιν, ἣν ὁ κύριος ἀκοινώνητον ἤλεγξε, μὴ ἀφεὶς τὸν ταύτης ἔξαρχον εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ μὴ φοβουμένους τὸ γεγραμμένον, ἀλλ' ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦντας; „ἃ γὰρ „ὁ θεὸς (8) ὁ ἅγιος βεβούλευται, τίς διασκεδάσει;„ καὶ ὃν ὁ θεὸς κατέκρινε, τίς ὁ δικαιῶν; ἐκεῖνοι μὲν οὖν ὡς ἰδίας φαντασίας ἐκδικοῦντες, γραφέτωσαν (9) ἃ θέλουσιν· ὑμεῖς δὲ ἀδελφοὶ ὡς τὰ τοῦ κυρίου σκεύη φέροντες, καὶ τὰ τῆς ἐκκλησίας ἐκδικοῦντες δόγματα, παρακαλῶ, δοκιμασταὶ (10) γίνεσθε τοῦ πράγματος· καὶ εἰ μὲν ἑτέρας παρὰ τὰς προειρημένας Ἀρείου λέξεις γράφουσιν, (11) ἐντεῦθεν ὡς ὑποκριτῶν τούτων καταγνῶτε, κρυπτόντων μὲν τὸν ἰὸν τοῦ φρονήματος, σαινόντων δὲ κατὰ τὸν ὄφιν (12) τοῖς ἀπὸ χειλέων ῥήμασι. καὶ γὰρ ταῦτα γράφοντες ἔχουσι μεθ' ἑαυτῶν τοὺς ἐκβληθέντας ποτὲ μετὰ Ἀρείου, (13) Σεκοῦνδον τὸν Πενταπολίτην, καὶ τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ποτὲ ἐλεγχθέντας κληρικούς· τούτοις τε γράφουσιν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ. καὶ τό γε θαυμαστὸν, ἡμᾶς μὲν καὶ τοὺς μεθ' ἡμῶν ἐποίησαν διωχθῆναι· καίτοι τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου μετ' εἰρήνης ἀποστείλαντος ἡμᾶς εἰς τὴν

19. Omnibus quidem hominibus mors est communis vitæ finis, nec cuiquam insultare licet, quamvis fuerit inimicus, qui e vita decesserit, cum incertum sit utrumne ad vesperam victuri simus. Attamen cum Arii obitus non consueto more contigerit, idcirco narratione dignus esse videtur. Minitantibus nempe Eusebianis se Arium etiam in Ecclesiam introducturos, repugnabat Alexander Constantinopolis Episcopus: Arius autem vi & minis Eusebii confidebat: sabbatum quippe erat, & se sequenti die ad communionem admittendum sperabat. Itaque vehemens erat contentio: minabantur illi, Alexander vero orabat. Sed Dominus judex factus, adversus iniquos sententiam tulit. Nondum enim sol occiderat, cum Arius impellente necessitate in secretum locum digressus, ibidem corruit, & re utraque communione scilicet & vita continuo privatus est. Quo confestim audito beatæ memoriæ Constantinus non sine admiratione vidit illum perjurii fuisse convictum. Tunc profecto omnes intellexerunt fractas esse Eusebianorum minas, inanemque fuisse spem Arii. Palam item factum est, Arianam hæresim hic & in cælesti Primogenitorum ecclesia fuisse communione a Salvatore exclusam. Quis igitur non miretur illos adeo inique litigare, quos Dominus condemnavit, eamque tueri & vindicare hæresim, quam ipse Dominus communione indignam esse convicit, qui nempe ejus ducem in Ecclesiam ingredi noluerit sinere: nec denique quod scriptum est formidare, sed ea aggredi quæ fieri non queunt? *Quis enim possit dissolvere quæ Deus sanctus decreverit*? vel quis eum audebit defendere quem damnavit Deus? Scribant ergo illi quæ voluerint, ut qui propriis tuendis opinionibus delectantur. Vos vero, fratres, vos qui Domini vasa fertis, & Ecclesiæ dogmata propugnatis: vos, inquam, hortor ut rem perpendatis: & si quidem alias præter supra memoratas Arii voces scripserint, inde illos condemnate tanquam hypocritas, qui nimirum sententiæ suæ venenum occultant, serpentisque exemplo labiorum verbis blandiuntur. Namque etiam dum hæc scribunt, illos secum habent qui cum Ario tunc fuere expulsi, Secundum scilicet Pentapolitanum, & Clericos qui quondam in Alexandriæ ecclesia sunt convicti, iisdemque ipsis apud Alexandriam scribunt: quodque permirum est, nos & eos qui nobiscum sunt vexandos curarunt, quamvis piissimus Imperator Constantinus nos

Mortis Arii narratio. Vide eadem de re Epistolam proximam ad Serapionem.

Esa. 14. 27.

ad

(1) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taur. & Fr. I. At alii & editi articulum omittunt. Ibid. Seguer. Jesuit. Colb. Taur. & Fr. I. οὐ δεῖ τινὰς ἐπεμβαίνειν. Sozomen. Valesii τινος ἐπεμβαίνειν. Editi & alii τινας ἐπιβαίνειν. Mox Sozomen. καὶ αὐτὸν τοῦτο καταλάβῃ. Fr. I. Colbert. Taur. αὐτὸς καταλάβοι τοῦτο.

(2) Sic Seguer. Sozomen. Colb. Taur. Jesuit. Fr. I. At editi & alii, εἰσάγειν. Ibid. Seguer. Jesuit. Colb. Taur. Fr. I. καὶ εἰς ἐκκλησίαν. Alii & editi καὶ omittunt.

(3) Sic Seguer. Jesuit. Fr. I. Colb. Taur. & Sozomen. Editi vero & alii, θαῤῥεῖ. Mox Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Fr. I. Gobler. Felckm. 1. & Sozom. σάββατον γὰρ ἦν. Alii & editi, σάββατον δὲ ἦν.

(4) Jesuit. & Taur. συνεισάγεσθαι. Ibid. Seguer. πολὺς τοίνυν ἦν ἀγών. Jesuit. Taur. & Fr. I. πολὺς τοίνυν ἀγὼν ἦν. Sozom. πολὺς δὲ ἀγὼν ἦν. Editi πολὺς τοίνυν ἀγὼν, ἐκείνων. At in Colb. desunt καὶ προσεδόκα &c. ad ἐκείνων exclusive.

(5) Sozom. εἰδώς. Mox Jesuit. Colb. & Taur. πᾶσί τε τοῦτο γέγονε φανερόν. Fr. I. πᾶσι δὲ τοῦτο γέγονε φανερόν. Seguer. πᾶσί τε τότε γέγονε φανερόν.

(6) Jesuit. ὅτι καὶ παρὰ τοῦ σωτῆρος. Ibid. Seguer. Gobler. & Felckm. 1. omittunt ἀκοινώνητος. Ibid. Fr. I. Colb. & Taurin. Ἀρειανικὴ μανία. Gobler. & Felckm. 1. μανία καινή. Ibid. Jesuit. Taurin. Colb. καὶ ὧδε καὶ τῇ πρωτοτόκων. Seguer. & Sozom. ἐν τῇ τῶν πρωτοτόκων. Item ἐν οὐρανοῖς abest a Sozomeno.

(7) Sic Seguer. Jesuit. Colb. Taurinensis, ut & legit Nannius. Sozomenus vero, τίς ἂν οὐ θαυμάσειεν ὁρῶν τούτους δικαιῶσαι φιλονεικοῦντας, ὃν κύριος &c. id est: *Quis igitur non jure miretur, cum videat illos eum excusare conari quem Dominus condemnavit?* Editi, τίς οὖν οὐκ ἂν θαυμάσειε δικαίως ὁρῶν τούτους φιλονεικοῦντας, οὓς ὁ κύριος &c. ut etiam legisse videtur Omnibonus, qui ita vertit: *Quis non merito stupeat, ubi hos contendere viderit, quos Dominus condemnavit?* Mox Sozom. ἐκδικοῦντας τὴν αἵρεσιν, ἣς ὁ κύριος ἀκοινωνήτους ἤλεγξε. Gobler. & Felckm. 1. ἣν ὁ κύριος κατέκρινε καὶ ἀκοινώνητον ἤλεγξε. Felckm. 5. ἀκοινώνητον ἔδειξε, μᾶλλον δὲ ἤλεγξε. Ibid. Sozom. μὴ ἀφεὶς τὸν ταύτης ἔξαρχον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐλθεῖν, ibique desinit.

(8) ὁ ἅγιος abest a Colb. Jesuit. Fr. I. Taur. Gobler. Felckm. 1. nec vertit Nannius.

(9) Seguer. Gobler. Felckm. 1. ἃ βούλονται. Ibid. Seguer. & Jesuit. ἡμεῖς. Iidem ibid. ut & Gobler. Felckm. 1. ὡς τὰ τοῦ κυρίου. Fr. I. Colbert. & Taurinensis, ὡς τοῦ κυρίου. Editi & alii ἀδελφοὶ τὰ τοῦ κυρίου &c. Ibid. Seguer. Jesuit. Taurin. Colbert. Gobler. & Felckm. 1. τὰ τῆς ἀληθείας δόγματα.

(10) Sic Seguer. & Jesuit. At Taurin. & Colbert. γένεσθε. Gobler. & Felckm. 1. γενέσθαι. Editi & alii, γίνεσθαι.

(11) Jesuit. Fr. I. Colbert. & Taur. αὐτόθεν. Ibid. Colb. Taur. & Fr. I. ὑποκριτῶν αὐτῶν.

(12) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. At Jesuit. Colb. Fr. I. & Taur. τοῖς διὰ χειλέων. Editi, τοῖς ἀπὸ τῶν χειλέων. Mox Jesuit. Fr. I. Colb. Taur. καὶ γὰρ καὶ ταῦτα.

(13) Σεκοῦνδον deest in Gobler. & Felckm. 1. Ibid. Felckm. 5. τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. καὶ τό γε θαυμαστὸν &c. omissis intermediis. Seguer. ibid. ποτὲ ἐκβληθέντας. Jesuit. & Taurinensis, τότε λεχθέντας. Colbert. ποτὲ λεχθέντας. Goblerian. & Felckm. 1. ποτὲ βληθέντας. Mox Basili. ἐκδιωχθῆναι. Ibid. βασιλέως deest in Jesuit. Fr. I. Taurin. & Colbert.

ad patriam & ecclesiam cum pace redire jusserit, maximæque curæ haberet populorum concordiam. Iidem ipsi nunc etiam effecere ut istis ecclesiæ traderentur, quo utique facto cunctis probavere omnes insidias quas nobis & aliis ab initio tetenderunt, nonnisi illorum gratia paratas fuisse.

20. Qui igitur illi qui ita agunt, hæc scribendo fidem possint facere? Si enim recte scripsissent, Thaliam quam composuit Arius delevissent, proculque surculos hæresis rejecissent. Hi sunt enim discipuli & consortes cum impietatis tum pœnæ Arii: ac proinde cum illos non repellant, omnibus est perspicuum recte eos non sentire, etiamsi sexcenties scripserint. Quocirca vigilandum est ne qua fraus in litterarum ornatu delitescat, & aliquos a pia fide abducant. Quod si prospera se uti fortuna videntes, Arii opiniones scriptis defendere ausi fuerint, nihil jam amplius restat quam ut multa cum libertate agamus, memores prædictionum Apostoli quas ob hujusmodi hæreses litteris, præmonendi causa, mandavit. Nobis ergo hæc convenit respondere: Scimus scriptum esse: *In extremis temporibus discedent quidam a sana fide, attendentes spiritibus erroris & doctrinis Dæmoniorum veritatem refugientium*, &, *Quicumque pie volunt vivere in Christo, persecutionem patientur. Mali autem homines & seductores, proficient in pejus, errantes & in errorem inducentes*. Verum nihil horum nos allicere poterit, vel separare a caritate Christi, licet mortem ipsam nobis hæretici minitentur: nam Christiani, non Ariani sumus. Utinam autem qui ista scripserunt, cum Ario non sentirent. Ita sane est, fratres: hujusmodi libertate nunc maxime opus est. Non enim accepimus spiritum servitutis iterum ad timorem: sed in libertatem vocavit nos Deus: vereque turpe est, & valde turpe, si fidem quam a Salvatore per Apostolos accepimus, propter Arium aut Arianos Ariique fautores amittamus. Hinc jam complures harumce regionum homines, audita scribentium astutia, parati sunt illorum artificiis usque ad sanguinem resistere, præsertim postquam de vestra animi firmitate certiores sunt facti. Porro quandoquidem hæresis confutationem ipsi divulgastis, eamque, tamquam serpentem, e latebris eduxistis: certe infantem, quem occidendum quærebat Herodes, conservastis, vivitque in vobis veritas, & apud vos sana perstat fides.

1. Tim. 4. 1. 1. Tit. 1. 14.

2. Tim. 3. 12.

Rom. 8. 15. Galat. 5. 8. 13.

21. Quamobrem vos oro, ut Nicænam fidem a Patribus editam præ manibus habentes, eamque summa animi alacritate & fortitudine ac constanti in Dominum fiducia propugnantes, omnibus exemplar efficiamini, cunctisque ostendatis nunc pro veritate adversus hæresim esse certandum,

A πατρίδα (1) καὶ τὴν ἐκκλησίαν, καὶ κηδομένου τῆς ὁμονοίας τῶν λαῶν· τούτοις δὲ παραδοθῆναι νῦν πεποιήκασι τὰς ἐκκλησίας· καὶ πᾶσιν ἔδειξαν, ὅτι τούτων χάριν ἡ πᾶσα καθ' ἡμῶν ἐξ ἀρχῆς καὶ κατὰ τῶν ἑτέρων γέγονεν ἐπιβουλή.

20. Πῶς οὖν ταῦτα ποιοῦντες, δύνανται (2) ταῦτα γράφοντες πιστεύεσθαι; εἰ γὰρ ἔγραφον ὀρθῶς, ἐξήλειφον ἣν (3) ἔγραψεν ὁ Ἄρειος Θαλείαν, καὶ ἀπέβαλλον ἂν τὰς τῆς αἱρέσεως παραφυάδας· μαθηταὶ γάρ (4) εἰσι καὶ κοινωνοὶ τῆς τε ἀσεβείας καὶ τῆς ἐπιτιμίας γεγόνασιν Ἀρείου· οὐκοῦν μὴ ἀποβάλ- B λοντες τούτους, ἔκδηλοι πᾶσίν εἰσι, μὴ ἔχοντες ὀρθὸν (5) τὸ φρόνημα, κἂν μυριάκις γράφωσι. διὰ τοῦτο γρηγορεῖν προσήκει, μήποτε τῇ περιβολῇ τῶν γραμμάτων ἀπάτη τις γένηται, καὶ παρενέγκωσί τινας ἀπὸ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως. ἐὰν δὲ τολμήσαντες τὰ Ἀρείου γράψωσιν, ὁρῶντες (6) ἑαυτοὺς εὐοδουμένους καὶ εὐθηνουμένους, οὐδέν ἐστι λοιπὸν ἢ πολλῇ (7) τῇ παῤῥησίᾳ χρήσασθαι, μνημονεύοντας τῶν ἀποστολικῶν προῤῥήσεων, ἃς διὰ τὰς τοιαύτας αἱρέσεις προμηνύων ἔγραψε, (8) καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν πρέπει· οἴδαμεν ὅτι, ὡς γέγραπται, „ἐν ἐσχάτοις „καιροῖς ἀποστήσονταί τινες (9) τῆς ὑγιαινούσης πίστεως, C „προσέχοντες πνεύμασι πλάνης καὶ διδασκαλίαις δαι- „μόνων, ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν. καὶ ὅσοι μὲν „θέλουσιν εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ, διωχθήσονται. „πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι καὶ γόητες προκόψουσιν ἐπὶ τὸ „χεῖρον, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι.„ ἀλλ' ἡμᾶς οὐδὲν (10) τι πείσει τούτων οὐδὲ χωρίσει τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, κἂν οἱ αἱρετικοὶ θάνατον ἡμῖν ἀπειλῶσι. Χριστιανοὶ γάρ ἐσμεν καὶ οὐχὶ Ἀρειανοί. εἴθε δὲ μηδὲ οἱ ταῦτα γράψαντες ἐφρόνουν τὰ Ἀρείου. ναὶ, ἀδελφοὶ, τοιαύτης παῤῥησίας χρεία νῦν· οὐ γὰρ ἐλάβομεν πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐπ' ἐλευθερίᾳ κέκληκεν ἡμᾶς ὁ Θεός. καὶ ἔστιν ἀληθῶς αἰσχρὸν (11) καὶ D λίαν αἰσχρὸν, ἐὰν ἣν παρὰ τοῦ σωτῆρος διὰ τῶν ἀποστόλων ἔχομεν πίστιν, ταύτην διὰ Ἄρειον ἢ τοὺς τὰ Ἀρείου φρονοῦντας καὶ πρεσβεύοντας ἀπολέσωμεν. ἤδη μὲν οὖν πλεῖστοι καὶ τῶν μερῶν τούτων μαθόντες τὴν τῶν γραφόντων πανουργίαν, ἕτοιμοι μέχρις αἵματός εἰσιν ἀντικαταστῆναι πρὸς τὰς ἐκείνων μεθοδείας, ἀκούοντες (12) μάλιστα περὶ τῆς ὑμῶν στεῤῥότητος. ἐπειδὴ δὲ ἀφ' ὑμῶν ἐξήχηται ὁ κατὰ τῆς αἱρέσεως ἔλεγχος, καὶ ὡς ὄφις ἐκ τῶν φωλεῶν ἡ αἵρεσις ἀποκεκάλυπται· (13) παρ' ὑμῖν τετήρηται τὸ παιδίον, ὅπερ Ἡρώδης ἀνελεῖν ἐζήτει, καὶ ζῇ ἐν ὑμῖν ἡ ἀλή- E θεια, καὶ ὑγιαίνει (14) παρ' ὑμῖν ἡ πίστις.

21. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ, ἔχοντες μετὰ χεῖρας τὴν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν πατέρων γραφεῖσαν πίστιν, (15) καὶ ταύτην ἐκδικοῦντες πολλῇ τῇ προθυμίᾳ, καὶ τῇ εἰς τὸν κύριον πεποιθήσει, τύπος γένεσθε τοῖς πανταχοῦ, δεικνύντες ἀγῶνα προκεῖσθαι νῦν πρὸς τὴν αἵρεσιν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ ποικί-

(1) Seguerian. καὶ τὴν καλὴν ἐκκλησίαν. Mox Fr. I. Jesuit. Colb. & Taur. τοῦ λαοῦ. Pro πατρίδα, Colb. mendose habet τριάδα.

(2) Jesuit. Taur. Colb. & Fr. I. ταῦτα omittunt.

(3) Seguer. & Taur. ἔγραψεν Ἄρειος. Seguer. Ibid. Θαλίαν. Idem & Gobl. Felckm. 1. & Fr. I. καὶ ἀπέβαλον. Taur. καὶ ἀπέβαλλον. Jesuit. & Colb. καὶ ἀπέβαλον, Anglic. & Felckm. 5. ἀπέβαλον sine καί. Ceteri & editi, ἀπέβαλλον, καὶ omisso.

(4) Jesuit. Taur. Colb. & Fr. I. αὐτοί. Ibid. Jesuit. τῆς ποτὲ ἀσεβείας &c.

(5) Sic Seguer. Jesuit. Colb. & Taur. At editi & alii ὀρθὸν φρόνημα. Mox Seguer. Jesuit. Taur. Colb. μήποτε τῇ περιβολῇ. Basili. Anglic. Gobler. Felckm. 1. habent item τῇ περιβολῇ. Editi & alii, μήποτε τῇ παραβολῇ.

(6) Sic Seguer. Jesuit. Taur. Gobler. & Felckm. 1. At editi & alii, αὐτούς. Ibid. Gobler. & Felckm. 1. omittunt, καὶ εὐθηνουμένους.

(7) Sic Seguer. Jesuit. Colb. & Taur. In editis & aliis deest τῇ.

(8) Seguer. καὶ ὑμᾶς. Jes. Fr. I. Colb. Taur. ὥστε καὶ ἡμᾶς.

(9) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. Jesuit. Colb. & Taur. Editi vero & alii τῆς ὑγιοῦς. Seguer. habet, ἀπὸ τῆς ὑγιαινούσης. Mox Seguer. Jesuit. Taur. Fr. I. πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων.

(10) Sic Seguer. Jesuit. Colb. & Taur. In editis vero & aliis deest τι. Paulopost Seguer. Gobler. Fel. 1. Colb. Jes. Fr. I. & Taur. κἂν οἱ αἱρετικοὶ θάνατον ἡμῖν ἀπειλῶσι. & in margine Anglic. γρ. κἂν οἱ αἱρετικοὶ θάνατον ἡμῖν ἀπειλῶσι. Editi & alii, κἂν θάνατόν τις ἀπειλήσῃ. Mox Seguer. Jes. Colb. & Taur. καὶ οὐκ Ἀρειανοί. Paulopost, pro ναὶ, Colb. habet καί.

(11) Sic Seguer. Jesuit. & Taur. At in editis & aliis omittitur, καὶ λίαν αἰσχρόν.

(12) Fr. I. & Taur. μάλιστα τὰ περὶ τῆς &c. Mox iidem & Jesuit. cum Colb. ἐφ' ὑμῶν ἐξήχηται.

(13) Fr. I. Colb. Taur. παρ' ὑμῖν τετήρηται.

(14) Sic Seguer. Fr. I. Jesuit. Colb. & Taur. At Gobl. & Felckm. 1. παρ' ὑμῶν. Editi & alii, ἐν ὑμῖν. Mox Seguer. ἔχοντες μετὰ χεῖρας. Jesuit. Fr. I. & Taur. ἔχοντες ἐν διανοίᾳ τὴν παρὰ τῶν πατέρων πίστιν.

(15) Sic omnes mss. si Felckm. 2. excipias, in quo ut & in editis hæc desunt, καὶ ταύτην ἐκδικοῦντες πολλῇ τῇ προθυμίᾳ. Eadem legerunt Omnibonus & Nannius. Mox Seguer. & Anglic. τύπος γένεσθε. Jesuit. & Taur. τύπος γίνεσθε. Colb. τύποι γίνεσθε. Fr. I. τύπος γίνεσθαι. Editi & alii τύπος γενέσθαι.

ποικίλας εἶναι (1) τοῦ ἐχθροῦ τὰς μεθοδείας. οὐ γὰρ μόνον τὸ μὴ θῦσαι λίβανον δείκνυσι μάρτυρας· ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ ἀρνήσασθαι τὴν πίστιν, ποιεῖ τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως λαμπρόν. καὶ οὐχ οἱ (2) κλίναντες εἰς εἴδωλα μόνον, κατεκρίθησαν ὡς ἀλλότριοι, ἀλλὰ καὶ οἱ προδεδωκότες τὴν ἀλήθειαν. Ἰούδας γοῦν οὐ θύσας ἀπεβλήθη τῆς ἀποστολικῆς τιμῆς, ἀλλὰ προδότης γενόμενος. (3) καὶ Ὑμέναιος δὲ καὶ Ἀλέξανδρος οὐκ εἰς εἴδωλα τραπέντες ἀπεπήδησαν, ἀλλ᾽ ὅτι περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν. (4) πάλιν τε Ἀβραὰμ ὁ πατριάρχης οὐκ ἀναιρεθεὶς ἐστεφανώθη, ἀλλ᾽ ὅτι πιστὸς γέγονε τῷ θεῷ, οἵ τε ἄλλοι ἅγιοι, περὶ ὧν ὁ Παῦλός φησι, Γεδεὼν, Βαρὰκ, Σαμψὼν, Ἰεφθαὲ, Δαβίδ τε καὶ Σαμουὴλ, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς, οὐχ αἵματος ἐκχυθέντος ἐτελειώθησαν, ἀλλὰ διὰ πίστεως ἐδικαιώθησαν, καὶ μέχρι νῦν θαυμάζονται, ὅτι καὶ θάνατον ὑπομένειν ἦσαν ἕτοιμοι διὰ τὴν εἰς τὸν κύριον εὐσέβειαν. εἰ δὲ δεῖ προθεῖναι καὶ τὸ γενόμενον (5) ἐφ᾽ ἡμῖν, οἴδατε πῶς ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος μέχρι θανάτου κατὰ τῆς αἱρέσεως ταύτης ἠγωνίσατο, καὶ ὅσας θλίψεις καὶ πηλίκους (6) πόνους, καί τοι γέρων ὢν ὑπομείνας, ἐν τῇ πρεσβυτικῇ ἡλικίᾳ προσετέθη καὶ αὐτὸς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ. (7) πόσοι δὲ καὶ ἄλλοι πόσους καμάτους ἐσχήκασι κατὰ τῆς ἀσεβείας ταύτης διδάσκοντες, καὶ τὸ καύχημα τῆς ὁμολογίας ἔχουσιν ἐν Χριστῷ. οὐκοῦν (8) καὶ ἡμεῖς, ὡς τοῦ περὶ παντὸς ὄντος ἡμῖν ἀγῶνος, καὶ προκειμένου νῦν ἢ ἀρνήσασθαι ἢ τηρῆσαι τὴν πίστιν, σπουδὴν ταύτην καὶ πρόθεσιν (9) ἔχωμεν, ἃ μὲν παρελάβομεν φυλάττειν, ἔχοντες πρὸς ὑπόμνησιν τὴν ἐν Νικαίᾳ γραφεῖσαν πίστιν· τὰς δὲ καινοτομίας ἀποστρέφεσθαι, καὶ διδάσκειν τοὺς λαοὺς μὴ προσέχειν πνεύμασι (10) πλάνης, ἀλλὰ παντελῶς ἐκκλίνειν ἀπὸ τῆς ἀσεβείας τῆς τῶν Ἀρειομανιτῶν, καὶ τῆς τῶν Μελιτιανῶν πρὸς αὐτοὺς συνωμοσίας.

22. Ὁρᾶτε γὰρ ὡς τὸ πρότερον μαχόμενοι πρὸς ἑαυτοὺς, νῦν, ὡς Ἡρώδης καὶ Πόντιος, συνεφώνησαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βλασφημίαν, ἐφ᾽ ᾧ καὶ μισήσειεν ἄν τις αὐτοὺς δικαίως, ὅτι τῶν μὲν ἰδίων χάριν (11) ἀπεχθάνοντο πρὸς ἀλλήλους, εἰς δὲ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἔχθραν καὶ τὴν εἰς τὸν θεὸν ἀσέβειαν φίλοι γεγόνασι καὶ ἀλλήλους δεξιοῦνται, πάντα τε (12) παρὰ γνώμην πάσχειν ὑπομένουσι διὰ τὴν ἰδίαν ἕκαστος τῆς προθέσεως ἡδονὴν, Μελιτιανοὶ μὲν διὰ τὴν προστασίαν καὶ τὴν (13) μανίαν τῆς φιλαργυρίας, Ἀρειομανῖται δὲ διὰ τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν, ἵν᾽ ἐν τῇ τοιαύτῃ συνωμοσίᾳ (14) καὶ τὴν ἰδίαν ἀλλήλοις κακόνοιαν προσκιχρᾶν δύνωνται, καὶ (15) αὐτοὶ μὲν τὴν ἀσέβειαν τούτων ὑποκρίνωνται, οὗτοι δὲ τῇ πονηρίᾳ συντρέχωσιν ἐκείνων τῇ κακίᾳ, καὶ λοιπὸν κοινῇ τὰ

A variasque artes inimici esse. Nec enim solum thus aris idolorum non offerre, martyres efficit: verum etiam fidem non negare, illustre est conscientiæ martyrium. Nec ii tantum qui idola adoravere, ut alieni sunt condemnati, sed etiam qui veritatem prodidere. Hinc Judas ab Apostolica dejectus dignitate est, non quod sacrificavit, sed quod proditor fuit. Hymenæus quoque & Alexander a Christo defecere non ad idola abeundo, sed facto in fide naufragio. Similiter Abraham Patriarcha, tametsi non occisus, coronatus tamen est, B quia Deo fidelis fuit. Alii item sancti viri, de quibus Paulus loquitur, Gedeon nimirum, Barac, Samson, Jephte, David & Samuel, ceterique, non sanguine effuso mortem obierunt, sed per fidem justi sunt effecti, atque ad hoc usque tempus admirationem movent, quod pro sua in Dominum pietate mortem subire fuerint parati. Si vero id etiam liceat addere quod nostro tempore accidit, nostis quo pacto beatæ memoriæ Alexander usque ad mortem contra hanc hæresim certaverit, quotque afflictationes quantosve labores, quamvis senex, toleraverit, quibus perfunctus, C in extrema senectute appositus est & ipse ad patres suos. Quot item alii, se se eidem impietati opponentes, quam valde laboravere, qui quidem suæ confessionis gloriationem in Christo habent. Nos igitur similiter, quandoquidem de summa rerum nostrarum agitur, fidesque nunc vel neganda proponitur vel servanda, hoc simus animo & voluntate, ut quæ accepimus custodiamus, eorumque veluti monumentum fidem Nicææ scriptam teneamus: ita ut repudiatis novitatibus, doceamus populos, D ne spiritibus erroris attentos se præbeant, sed ut ab Arianorum impietate & a societate quam cum illis inierunt Meletiani, omnino declinent.

Constantia in fide, illustre est martyrium.

1. Timoth. 1. 20.

Hebr. 11. 32.

22. Quæso enim, perspicite, ut ii, qui inter se antea pugnabant, nunc, ut olim Herodes & Pontius, contra Dominum nostrum Jesum Christum consensere: quam certe ob causam meritissimo sunt odio habendi, quippe qui, cum de propriis commodis agitur, inimicitias secum gerant; cum autem est contra veritatem dimicandum, & impietas adversus Deum fovenda, amici fiant, seseque invicem comiter tractent, & quidvis præter mentem facile ferant, voluptate scilicet illecti, quam ex suo quique fine consequendo E percepturos sperant. Nam Meletiani quidem præsidendi cupiditate & insana avaritia ducuntur: Arianos autem sua sola impellit impietas. Hinc fit ut in hujusmodi conjuratione suam mutuo sibi commodare possint improbitatem; ita ut Meletiani quidem Arianorum simulent impietatem, Ariani vero Meletianorum pravitatem nequitia tutentur; ac denique pro-

Meletiani & Ariani (licet antea inter se inimici) ineunt societatem adversus Christum Dominum.

Meletiani præsidendi cupidi & avari.

(1) Jesuit. Fr. I. Colbert. & Taurinensis, τοῦ διαβόλου.

(2) Seguer. Jesuit. Fr. I. Colbert. & Taur. κλίνοντες, & mox (Seguer. excepto) προδιδόντες. Colbert. ibid. pro μόνον, habet μόνοι.

(3) Jesuit. Colbert. & Taurin. καὶ Ὑμέναιος μὲν καὶ &c.

(4) πάλιν τε abest a Gobler. & Felckm. 1. qui mox iidem, Βαρὰκ καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς, omissis intermediis.

(5) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taur. Gobler. & Felckm. 1. At editi & alii, ἐφ᾽ ἡμῶν. Mox Seguer. ὁ μακάριος.

(6) Sic Seguer. Colbert. Fr. I. Jesuit. & Taurin. Editi vero & alii, πόνους ὑπέμεινε καί τοι γέρων ὢν, καὶ ὑπομείνας &c. Ibid. Seguer. pro πηλίκους, habet τηλικούτους. Item ibid. Jesuit. Colb. Fr. I. Taur. αὐτοῦ omittunt post πατέρας.

(7) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. Taurin. Felckm. 1. & 5. At editio Commel. πόσοι δὲ ἄλλοι καὶ πόσους.

(8) καὶ ἡμεῖς deest in Taurin. Colbert. & Jesuit. Ibid. Seguer. Jesuit. Taurin. & Fr. I. ὄντος ἡμῖν, Colbert. mendose οὐτος ἡμῖν. Editi & alii ἡμῖν omittunt. Idem ibid. Jesuit. Colbert. & Taurin. νυνὶ ἀρνήσασθαι ἢ τηρῆσαι &c.

(9) Sic Seguer. Jesuit. Colbert. & Fr. I. ut & emendatum est in Taurinensi. Editio vero Commel. ἔχομεν.

(10) Seguer. Jesuit. Fr. I. Colbert. Taurin. πλάνοις. Mox iidem (Seguer. excepto) ἀπὸ τῆς ἀσεβείας τῆς τῶν Ἀρειομανιτῶν. Editi & alii, ἀπὸ τῆς ἀσεβείας τῶν Ἀρειομανιτῶν.

(11) Sic Seguer. Jesuit. Fr. I. Taurin. & Colbert. Alii autem & editi, ἀπεχθάνονται. Mox Seguer. εἰς τὸν κύριον. Jesuit. Colbert. & Taurin. εἰς τὸν θεόν. Editi εἰς θεόν.

(12) Gobl. & Fel. 1. περὶ γνώμην. Mox ἰδίαν abest a Jes. Fr. I. Colb. & Taur. Ibid. Seguer. ἕκαστος. Editi & alii ἑκάστου. Basili. ibid. Μελετιανοί.

(13) Taur. Colb. & Jesuit. τὴν μανίαν. Editi & alii μανίαν. Iidem & Seguer. τῆς φιλαργυρίας. Fr. I. Gobl. & Fel. 1. μανίας τῆς φιλαργυρίας. Sic item Fel. 5. τῆς omisso. Editi aliique, καὶ μανίαν ταῖς φιλαργυρίαις.

(14) Sic Seguer. Gobler. & Fel. 1. Editi vero & alii καὶ omittunt. Ibid. Seguer. Jesuit. & Taurin. κακόνοιαν. At editi κοινωνίαν. Ibid. Segu. Jesuit. & Taur. προσκιχρᾶν. Gobl. & Fel. 1. ibid. δύνανται. In Colbert. desunt ἵν᾽ ἐν τῇ τοιαύτῃ, &c. ad τὴν ἀσέβειαν τούτων inclusive.

(15) Seguer. Jesuit. Fr. I. Gobler. & Fel. 1. οὗτοι μὲν &c. Ibid. Seguer. ὑποκρίνονται, & mox συντρέχουσι.

Apocal. 18. 6. propria sua simul flagitia, veluti Babylonis poculum, commiscentes, iis parent insidias, qui Dominum nostrum Jesum Christum vera pietate colunt. Erat quidem jam antea omnibus nota perversitas & calumnia Meletianorum: jam diu quoque ubique cunctis manifesta est impietas Deoque infensa Arianorum hæresis. Nec enim parum temporis intercessit, a quo sumsere exordium: sed Meletiani ante quinquaginta quinque annos facti sunt schismatici; & Ariani ante triginta sex annos hæretici sunt declarati, iidemque sunt ab Ecclesia, totius generalis Synodi judicio, rejecti. Ex his autem quæ modo egerunt, etiam ipsis, qui illos aperte fovere videntur, perspicuum jam est eos nullam aliam ob causam nobis omnibusque orthodoxis episcopis tetendisse ab initio insidias, quam ut impiam suam hæresim defenderent. Ecce enim nunc tandem factum est, quod olim Eusebiani sunt moliti: nobis Ecclesias tolli curarunt; Episcopos & Presbyteros, qui cum ipsis non communicant, in exsilium pro suo arbitratu miserunt; populos, qui ab illis fugiunt, ecclesiis excluserunt, easque tradiderunt Arianis, qui a tanto tempore fuerunt condemnati; ut scilicet Meletianorum simulatione cum ipsis conspirante, illic secure possint suæ impietatis verba evomere, atque Antichristo, qui hanc in illis seminavit hæresim, viam erroris, ut quidem sperant, præparare.

23. Hæc itaque illi dormitantes inaniter cogitent. Nos enim non dubitamus quin benignus Imperator, re audita, illorum impietates sit prohibiturus; ac proinde non diu illi perstabunt, sed, ut scriptum est, corda impiorum cito deficient. Nos autem divinarum, ut scriptum est, Scripturarum induti sermonibus, illis non secus ac apostatis, qui furorem in domo Domini collocare cupiunt, resistamus, nec pertimescamus corporis mortem, neque vias eorum æmulemur: sed potius præ omnibus valeat veritas. Enimvero nos quoque tunc ab Eusebianis, ut nemo vestrum ignorat, rogati ut vel cum eis impietatem simulate amplecteremur, vel ab ipsis insidias expectaremus, illis noluimus assentiri, sed potius elegimus ab ipsis vexari quam Judam imitari. Utique præstitere quod fuerant minati, Jesabelemque imitati, sibi paravere Meletianos, quorum fraude utentur: non ignari scilicet quonam modo illi sese adversus beatum Petrum Martyrem, deindeque adversus magnum Achillam, ac denique adversus felicis recordationis Alexandrum gesserint, ut etiam hoc pacto adversum nos, uti meditati sunt, hi quidem quidquid

Prov. 10. 20.

4. Reg. 17. 9. juxta lxx.

Eusebiani frustra Athanasium in suas partes attrahere minis conati sunt. *Vide Apologiam contra Arianos num. 59.*

3. Reg. cap. 21.

A ἴδια ἑαυτῶν πονηρεύματα, ὥσπερ τὸ τῆς (1) Βαβυλῶνος ποτήριον κεράσαντες, ἐπιβουλεύσωσι τοῖς εὐσεβοῦσιν ὀρθῶς εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. ἦν μὲν οὖν ἡ πονηρία καὶ (2) ἡ συκοφαντία τῶν Μελιτιανῶν καὶ πρὸ τούτων πᾶσι φανερά· ἦν δὲ καὶ ἡ ἀσέβεια καὶ θεομάχος αἵρεσις τῶν Ἀρειανῶν πάλαι πανταχοῦ καὶ πᾶσιν ἔκδηλος. οὐ γὰρ ὀλίγος ἐστὶν ὁ χρόνος· ἀλλ' οἱ μὲν πρὸ πεντήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν σχισματικοὶ γεγόνασιν· (3) οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα καὶ ἓξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν αἱρετικοὶ, καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀπεβλήθησαν ἐκ κρίσεως πάσης τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου. (4) ἐξ ὧν δὲ νῦν ἔδρασαν, δέδεικται λοιπὸν καὶ τοῖς δοκοῦσιν αὐτῶν B προσποιεῖσθαι φανερῶς, ὡς δι' οὐδὲν ἕτερον καθ' ἡμῶν καὶ κατὰ πάντων τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐπιβουλὴν πεποιήκασιν, ἢ διὰ τὴν ἰδίαν (5) ἑαυτῶν τῆς ἀσεβείας αἵρεσιν. ἰδοὺ γὰρ τὸ πάλαι σπουδαζόμενον τοῖς περὶ Εὐσέβιον γέγονε νῦν. καὶ ἀφ' ἡμῶν μὲν ἁρπασθῆναι πεποιήκασι τὰς ἐκκλησίας, ἐπισκόπους τε καὶ πρεσβυτέρους μὴ κοινωνοῦντας αὐτοῖς ἐξώρισαν, ὡς ἠθέλησαν, καὶ τοὺς λαοὺς ἀποστρεφομένους (6) αὐτοὺς ἐξέκλεισαν τῶν ἐκκλησιῶν, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς τοῖς πρὸ τοσούτου χρόνου καταγνωσθεῖσι παραδεδώκασιν αὐτὰς, ἵνα συνούσης αὐτοῖς καὶ τῆς τῶν (7) Μελιτιανῶν ὑποκρίσεως, ἐπ' ἀδείας ἔχωσιν ἐν αὐταῖς τὰ τῆς ἀσεβείας C αὐτῶν ἀποπτύειν ῥήματα, καὶ προκατασκευάζειν, ὥς γε νομίζουσι, τῷ τὴν αἵρεσιν αὐτοῖς ἐπισπείραντι τῷ Ἀντιχρίστῳ, τὴν τῆς (8) ἀπάτης ὁδόν.

23. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοσαῦτα νυστάζοντες φανταζέσθωσαν μάτην· οἴδαμεν γὰρ, ὅτι καὶ ὁ φιλάνθρωπος βασιλεὺς ἀκούσας, κωλύσει τὰς πονηρίας αὐτῶν, (9) καὶ οὐ χρονιοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ γεγραμμένον, καρδίαι τῶν ἀσεβῶν ταχέως ἐκλείψουσιν. ἡμεῖς δὲ ὡς πρὸς ἀποστάτας καὶ θέλοντας μανίαν ἐν οἴκῳ κυρίου καταπῆξαι, ἠμφιεσμένοι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, τοῖς λόγοις τῶν θείων γραφῶν, ἀντικαταστῶμεν, καὶ μήτε θάνατον σωματικὸν D φοβηθῶμεν, μήτε τὰς τούτων ὁδοὺς ζηλώσωμεν· ἀλλὰ πάντων μᾶλλον προκρινέσθω τῆς ἀληθείας ὁ λόγος. καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, ὡς οἴδατε πάντες, ἀξιούμενοι (10) τότε παρὰ τῶν περὶ Εὐσέβιον, ἢ ὑποκρίνασθαι σὺν αὐτοῖς τὴν ἀσέβειαν, ἢ προσδοκᾶν ἐπιβουλὴν (11) παρ' αὐτῶν, οὐκ ἠθελήσαμεν αὐτοῖς συγκατατίθεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον εἱλόμεθα διώκεσθαι παρ' αὐτῶν, (12) ἢ τὸν τοῦ Ἰούδα μιμήσασθαι τρόπον. ἀμέλει πεποιήκασιν (13) ὅπερ ἠπείλησαν, καὶ μιμησάμενοι τὴν Ἰεζάβελ, ἐγκαθέτους (14) ἑαυτοῖς τοὺς Μελιτιανοὺς κατεσκεύασαν, εἰδότες πῶς κατὰ τοῦ μακαρίου Πέτρου τοῦ μάρτυρος, καὶ μετ' αὐτὸν τοῦ μεγάλου E Ἀχιλλᾶ, εἶτα κατὰ τοῦ (15) μακαρίτου Ἀλεξάνδρου γεγόνασιν, ἵν' οὕτως καὶ καθ' ἡμῶν, ὥσπερ τοῦτο μελετήσαντες, ὑποκρίνωνται μὲν οὗτοι ἅπερ

(1) Sic Seguer. Colbert. Jesuit. Fr. I. & Taurin. At editi & alii, Βαβυλωνίας. Mox ἐπιβουλεύσωσι legitur in mss. præterquam in Jesuit. & Taurin. qui habent, ἐπιβουλεύσι. Editi ἐπιβουλεύωσι.

(2) Seguer. Jesuit. Taurin. καὶ ἡ συκοφαντία. In editis ἡ deest. Ibid. Basili. Μελετιανῶν. Segu. ibid. καὶ πρὸ τούτου, & mox, καὶ ἡ θεομάχος. Paulopost Seguer. Gobler. & Fel. 1. πανταχοῦ πᾶσιν ἔκδηλος. Ibid. Seguer. ἐστὶν ὁ χρόνος. Editi & alii, ἐστὶ χρόνος.

(3) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Fr. I. Anglic. Gobler. Fel. 1. & ita legit Nannius. At Fel. 5. οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα καὶ ἓξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν αἱρετικοὶ ἐκ κρίσεως πάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου. id est, *Ariani vero ante sex & triginta annos declarati sunt hæretici ex judicio totius Oecumenicæ Synodi*. Edit. Commel. οἱ δὲ πρὸ τριάκοντα καὶ ἓξ ἐτῶν ἀπεδείχθησαν ἐκ κρίσεως πάσης τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου. Sic etiam videtur legisse Omnibonus, qui hunc locum ita vertit: *Hi vero sex ante annos & triginta pronuntiati, judicio totius universalis Synodi*. Vide admonitionem.

(4) Seguer. ἐξ ὧν δὲ καὶ νῦν. Mox Gobler. & Fel. 1. τοῖς δοκοῦσιν αὐτῶν προσποιεῖσθαι. Seguer. Jesuit. Fr. I. Colbert. Taurin. τοῖς δοκοῦσιν ἀποπροσποιεῖσθαι. Editio Commel. αὐτῶν προσποιεῖσθαι. Fel. 5. αὐτῶν προποιεῖσθαι.

(5) Seguer. ἡ αὐτῶν. Gobler. & Fel. 1. αὐτῶν.

(6) Taurin. Fr. I. Colbert. αὐτοὺς ἐζημίωσαν καὶ ἐξέκλεισαν. Mox Fel. 5. πρὸ τοσούτων χρόνων.

(7) Basili. Μελετιανῶν. Paulopost Seguer. Jesuit. Colb. Taurin. Gobl. Fel. 1. ἀσεβείας ἑαυτῶν. Editi, αὐτῶν ἀσεβείας.

(8) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Fr. I. Gobler. Editi vero & alii, ἀπωλείας. Mox Seguer. τοιαῦτα νυστάξαντες. Jesuit. Taurin. Fr. I. Colbert. τοσαῦτα νυστάξαντες.

(9) Jesuit. Fr. I. Taurin. Colb. οὐ γὰρ χρονίσουσιν. Mox Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. Gobler. Fel. 1. καρδίαι τῶν ἀσεβῶν. Editi & alii, καρδία ἀσεβῶν.

(10) Sic Seguer. Jesuit. Fr. I. Colbert. Taurin. At Basili. Anglic. & Fel. 5. τότε ὑπὸ τῶν περὶ &c. Editi τότε τῶν περὶ &c. Mox Seguer. Taurin. Jesuit. Fr. I. Colbert. Goblerian. & Fel. 1. σὺν αὐτοῖς. Editi & alii, παρ' αὐτοῖς.

(11) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colbert. At in editis deest παρ' αὐτῶν. Fel. notat in mss. Anglic. Gobler. Fr. I. & Fel. 1. legi, προσδοκᾷ παρ' αὐτῶν, οὐκ ἠθελήσαμεν.

(12) Seguer. Taurin. Colb. ἢ τὸν Ἰούδα μιμήσασθαι τρόπον.

(13) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. & editio Commel. ut & vertit Omnibonus hoc modo: *Et fecerunt profecto quemadmodum minati sunt*. Gobler. & Fel. 1. ἠθέλησαν καὶ ἠπείλησαν, ut etiam legit Nannius.

(14) Sic Seguer. Colbert. Jesuit. Taurin. Editi vero ἑαυτοὺς Μελετιανοὺς &c. Mox Seguer. Colbert. Jesuit. Fr. I. Taurin. μακαρίτου Πέτρου. Colbert. & Taurin. ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος. Mox Taurin. Fr. I. & Colbert. Ἀχιλᾶ.

(15) Sic Seguer. Jesuit. Fr. I. Colbert. Taurin. & Gobler. Fel. 1. & 5. At editi & alii, μακαρίου. Mox Seguer. Taur. & Colbert. Jesuit. ἵν' οὕτως καί. In aliis καὶ deest. Colb. ibid. μεθ' ἡμῶν.

ἅπερ ἂν αὐτοῖς (1) ὑποβληθῇ, ἐκεῖνοι δὲ πρόφασιν λάβωσι τοῦ διώκειν καὶ ζητεῖν ἡμᾶς ἀποκτεῖναι. τοῦτο γὰρ διψῶσι, καὶ οὐ παύονταί (2) γε μέχρι νῦν τὸ αἷμα ἡμῶν θέλοντες ἐκχέειν. ἀλλὰ τούτων οὐδεμία μοι φροντίς. οἶδα γὰρ καὶ πέπεισμαι ὅτι τοῖς ὑπομένουσιν ἔσται μισθὸς παρὰ τοῦ σωτῆρος, (3) καὶ ὅτι καὶ ὑμεῖς ὑπομείναντες, ὡς οἱ πατέρες, τύποι γενόμενοι τοῖς λαοῖς, καὶ ἀνατρέποντες τὴν ξένην καὶ (4) ἀλλοτρίαν ταύτην ἐπίνοιαν τῶν ἀσεβῶν, ἕξετε μὲν τὸ καύχημα, λέγοντες, τὴν πίστιν τετηρήκαμεν, ἀπολήψεσθε δὲ τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν ἐπηγγείλατο (5) ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. γένοιτο δὲ κἀμὲ μεθ' ὑμῶν τὰς ἐπαγγελίας κληρονομῆσαι, τὰς μὴ μόνον τῷ Παύλῳ ῥηθείσας, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἠγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν (6) τοῦ κυρίου, καὶ σωτῆρος, καὶ θεοῦ, καὶ παμβασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τῷ πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἐν πνεύματι ἁγίῳ, (7) καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν.

A ipsis suggestum fuerit, fingant, illi vero ansam inde arripiant nos persequendi atque ad necem quærendi. Hoc enim est quod sitiunt, neque hactenus voluntatem abjecerunt nostrum effundendi sanguinem. Verum hæc ego minime curo; siquidem exploratum persuasumque mihi est, quod tolerantibus dabitur merces a Salvatore, vosque, ut Patres, sustinendo, facti plebi exemplum, eversaque hujusmodi externa & aliena impiorum astutia, jure gloriari poteritis, dicentes: Fidem servavimus; ac postremo vitæ coronam, quam Deus se diligentibus promisit, estis recepturi. Utinam vero ego quoque vobiscum hæ- B res fiam promissionum, quæ non solum Paulo dictæ sunt, sed etiam omnibus qui adventum Domini & Salvatoris, Dei, summique nostrum imperatoris Jesu Christi dilexere, per quem Patri gloria & imperium in Spiritu sancto nunc & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

Ariani, Athanasii necem sitiunt.

2. Timoth. 4. 7. Jacob. 1. 12.

(1) Seguer. Gobler. & Fel. 1. ὑπεβλήθη.
(2) Sic Seguer. Fr. I. Jesuit. Colbert. Taurin. In aliis & editis particula γε deest. Paulopost μοι ante φροντὶς abest a Seguer.
(3) Colbert. Jesuit. Taurin. καὶ ὅτι ὑμεῖς. Mox Seguerian. τύπος γινόμενος.
(4) Sic Seguer. Jesuit. Taurin. Colb. At editi, ἀλλότριον.
(5) ὁ θεὸς deest in Seguerian. Jesuit. Taurin. Colbert. Paulopost κληρονομῆσαι abest ab iisdem & Gobler. & Fel. 1. Mox Seguer. Jesuit. Taurin. Colbert. Gobler. & Fel. 1. τῷ Παύλῳ. Editi & alii articulum τῷ omittunt. Ibid. Seguerian. Jesuit. Colbert. Taurin. τηρηθείσας.
(6) Colbert. & Taurin. αὐτοῦ τοῦ κυρίου.
(7) Sic Seguer. At Colbert. νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας &c. Taurin. Jesuit. Fr. I. νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας &c. Editi ἐν πνεύματι ἁγίῳ εἰς τοὺς σύμπαντας &c. Seguer. in fine addit, τέλος τοῦ κατ' Ἀρειανῶν α. λόγου. Colbert. τοῦ τρίτου λόγου τέλος.

IN APOLOGIAM SEQUENTEM

MONITUM.

I. APOLOGIA *ad Imperatorem Constantium, si vim argumentorum spectes, validissima: si salem & leporem, elegantissima: si rerum varietatem, jucundissima censenda est, atque inter præcipua Athanasii opera jure computanda. Nam quod eam esset coram Constantio recitaturus Athanasius, ut liquet ex multis ejus locis, elaboravit illam accuratius. Intercluso tamen Arianorum insidiis omni ad Constantium aditu, haud licuit Athanasio sæpius iter instituenti, Imperatorem convenire, ut testatur ipse sub finem hujus Apologiæ. Quare ad ipsum Constantium missa, an ad eum usque pervenerit, vel ab Arianis intercepta sit, ignoratur. Porro eam postrema Constantii ineunte persequutione, paulo post fugam Athanasii, perscriptam esse, certissimum est: ideoque ad annum 356. eam haud dubitanter referimus. Prior autem ejus pars ante Paschale ejusdem anni festum scripta est, ut liquet ex ipsis Athanasii verbis, posterior post eam solennitatem.*

II. Eam vero conscripsit Athanasius ut varias Arianorum calumnias, ad Constantium ab Arianis delatas, depelleret. Implacabiles namque illi Athanasii adversarii, has confinxerant criminationes. 1°. Quod Athanasius Constantem Imperatorem in Constantium fratrem suum concitasset. 2°. Quod Magnentio Tyranno cui, ajebant, addictissimus erat, litteras misisset. 3°. Quod in Ecclesia, κυριακὸν, seu Dominicum *dicta, conventus egisset, ædificio nondum completo, necdum celebrata ejusdem templi dedicatione. 4°. Quod concessa a Constantio se adeundi facultate, obsequutus non esset, atque Alexandria secedere renuisset. Has omnes calumnias validissime propulsat Athanasius: oculatis sæpe testibus in innocentiæ testimonium adductis, ut nulla superesset injectorum criminum suspicio.*

III. Abstinemus porro cum in hac monitione, tum in notis, a gravibus implicatisque quæstionibus, quæ Athanasii gesta, chronologiamque spectant: commodius quippe ea in Athanasii vita indagantur.

SANCTI PATRIS NOSTRI
ATHANASII
ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

Ad Imperatorem Constantium

APOLOGIA.

Act. 26. 2.

1. CUM probe norim te a multis jam annis Christianum, & ab abavis usque tuis religiosum esse, meam alacri animo jam propugno causam. Atque ideo beati Pauli verbis orsus sum, ut eo apud te utar intercessore. Scio quippe, religiosissime Auguste, illum veritatis esse præconem, te illius prædicantis studiosum auditorem. Quod spectat autem cum res ecclesiasticas, tum in me conflatam conspirationem, sat per se sunt tot tantorumque Episcoporum scripta, ad ea tuæ pietati declaranda: ipsa quoque Ursacii & Valentis pœnitentia sufficit, ut notum fit omnibus, nullam veram esse eorum in nos criminationem. Quod enim aliorum testimonium horum rescripto conferri queat? Mentiti sumus, ajunt, confinximus, & omnia, quæ sunt contra Athanasium delata, meræ sunt calumniæ. At ecce novam his licet evidentissimis argumentis accessionem (si modo illud etiam ediscere digneris) præsentibus scilicet nobis, nihil probasse accusatores adversus Macarium presbyterum; absentibus, arbitrio suo rem gessisse. Cujusmodi acta minime valere, primo divinis, deinde nostris legibus decernitur. Hinc sane futurum est, ut pietas tua, Dei juxta ac veritatis amantissima, nos omni suspicione liberos deprehendat: adversarios nostros sycophantas esse pronuntiet.

Prima Arianorum calumnia in Athanasium.

2. Calumnia autem ab inimicis meis ad tuam pietatem delata, propter piissimum Augustum ac beatæ æternæque memoriæ virum Constantem fratrem tuum; licet ab illis ubique pervulgata ac scripto tradita sit, vana tamen futilisque, vel priorum criminationum falsitate demonstratur. Equidem si ab aliis deferrer, res in jus vocari posset, multaque probatione opus esset, atque coram convincendus essem; sin a priorum calumniarum auctoribus hæc quoque prodiit, qui, quæso, hinc palam non erit, hoc merum eorum esse commentum? Quapropter clam me hæc obloquuntur, rati se tuam posse decipere pietatem. At res secus illis cessit: nequaquam enim pro eorum libidine aurem præbuisti, sed pro tua animi tolerantia depellendæ criminationis copiam fecisti. Quod enim non statim commotus es, nec pœnas expetiisti, nihil aliud illud est quam quod, ut æquum decet Imperatorem, viri injuste delati defensionem expectasti: quam si audire dignatus fueris, confido fore ut eorum temeritatem

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

πρὸς τὸν Βασιλέα Κωνστάντιον

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

1. ΕΚ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε Χριστιανὸν, καὶ ἐκ προγόνων φιλόθεον ἐπιστάμενος, εὐθύμως τὰ περὶ ἐμαυτοῦ νῦν ἀπολογοῦμαι· τοῖς γὰρ τοῦ μακαρίου Παύλου λόγοις χρώμενος, αὐτόν σοι πρεσβευτὴν ὑπὲρ ἐμαυτοῦ ποιοῦμαι· εἰδὼς αὐτὸν μὲν κήρυκα τῆς ἀληθείας, σὲ δὲ τῶν αὐτοῦ ῥημάτων φιλήκοον, θεοφιλέστατε Αὔγουστε. περὶ μὲν (1) οὖν τῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ τῆς κατ' ἐμοῦ γενομένης συσκευῆς, αὐτάρκη τὰ γραφέντα παρὰ τῶν τοσούτων ἐπισκόπων μαρτυρῆσαι τῇ σῇ εὐλαβείᾳ· ἱκανὰ δὲ καὶ τὰ τῆς μετανοίας Ουρσακίου καὶ Οὐάλεντος δεῖξαι πᾶσιν, ὅτι μηδὲν ὧν ἐπέστησαν καθ' ἡμῶν εἶχεν ἀληθές. τί γὰρ τοσοῦτον ἄλλοι δύνανται μαρτυρεῖν, ὅσον οὗτοι γράφοντες εἰρήκασιν, (2) ἐψευσάμεθα, ἐπλασάμεθα, καὶ πάντα τὰ κατὰ Ἀθανασίου συκοφαντίας γέμει. προσθήκη δὲ πρὸς φανερὰν ἀπόδειξιν, εἰ καταξιώσειας μαθεῖν, ὅτι παρόντων μὲν ἡμῶν, οὐδὲν ἀπέδειξαν οἱ κατηγοροῦντες κατὰ Μακαρίου τοῦ πρεσβυτέρου· ἀπόντων δὲ ἡμῶν, κατὰ μόνας ἔπραξαν ἅπερ ἠθέλησαν. τὰ δὲ τοιαῦτα προηγουμένως μὲν ὁ θεῖος νόμος, ἔπειτα δὲ καὶ (3) οἱ ἡμέτεροι νόμοι, μηδεμίαν ἔχειν δύναμιν ἀπεφήναντο. ἀπὸ μὲν οὖν τούτων οἶδας, ὅτι καὶ ἡ σὴ (4) εὐλάβεια φιλαλήθης οὖσα καὶ φιλόθεος, ἡμᾶς μὲν ἐλευθέρους ἀπὸ πάσης ὑποψίας συνορᾷ, τοὺς δὲ καθ' ἡμῶν γενομένους συκοφάντας ἀποφαίνει.

2. Περὶ δὲ τῆς διαβολῆς, τῆς κατ' ἐμοῦ γενομένης παρὰ τῇ σῇ φιλανθρωπίᾳ, διὰ τὸν εὐσεβέστατον Αὔγουστον, καὶ μακαρίας μνήμης καὶ αἰωνίου Κώνσταντα τὸν ἀδελφόν σου· τοῦτο γὰρ οἱ ἐχθροὶ θρυλοῦσι, καὶ γράψαι τετολμήκασιν· ἱκανὰ τὰ πρῶτα δεῖξαι καὶ ταῦτα μὴ ἀληθῆ. εἰ μὲν γὰρ ἄλλοι τινὲς ἦσαν οἱ τοῦτο λέγοντες, δικάσιμον ἦν τὸ πρᾶγμα, χρεία (5) τε πολλῆς ἀποδείξεως, καὶ τῶν εἰς πρόσωπον ἐλέγχων. εἰ δὲ οἱ τὰ πρῶτα πλάσαντες αὐτοὶ καὶ ταῦτα συνέθηκαν, πῶς οὐκ ἐξ ἐκείνων εἰκότως καὶ ταῦτα πεπλασμένα δείκνυται; διὰ τοῦτο γὰρ πάλιν κατὰ μόνας λαλοῦσι, νομίζοντες ὑφαρπάζειν δύνασθαι τὴν σὴν θεοσέβειαν· ἀλλ' ἐσφάλησαν, οὐ γὰρ ὡς ἠθέλησαν, ἤκουσας, ἀλλὰ τῇ μακροθυμίᾳ δέδωκας καὶ (6) ἡμῖν χώραν ἀπολογεῖσθαι. τὸ γὰρ μὴ παραυτίκα κινηθῆναι καὶ τιμωρίαν ἀπαιτῆσαι, οὐδὲν ἦν ἕτερον, ἢ ὡς δίκαιον βασιλέα περιμεῖναι, καὶ τὴν τοῦ διαβληθέντος ἀπολογίαν· ἧς ἐὰν καταξιώσῃς ἀκοῦσαι, τεθάρρηκα ὡς καὶ ἐν τούτοις καταγνώσῃ τῶν (7) προπετευ-

(1) οὖν deest in editis. In Reg. vero & Basil. habetur.

(2) Hæc verba quæ ab Ursacio & Valente scripto tradita referuntur, non habentur in eorum litteris quas pœnitentia ducti Julio Romano, & Athanasio misere: videntur autem hæc ipsa verba ex eorumdem libello in Concilio Mediolanensi anni 349. tradito, desumta; qui libellus nusquam exstat. Vide in Apol. contra Arianos, num. 58.

(3) οἱ ἡμέτεροι νόμοι. Hujusmodi lex habetur in Constitutionibus Apostolicis lib. 2. c. 51. cujus titulus sic habet, ὅτι οὐ χρὴ μονομερῶς τὰς κρίσεις ποιεῖσθαι. dehinc ita incipitur, Εἴπομεν δὲ, ὅτι τὰς κρίσεις οὐ δίκαιον μονομερῶς ποιεῖσθαι. Qui locus haud recte ab Interprete intellectus, ita vertitur ibi. Cotteler. PP. primi sæculi, p. 197. *Quod non oporteat in judicando uni parti favere*; cum vertendum sit: *quod non oporteat altera absente parte judicia reddi*. Exordium autem capitis ita interpretatur idem: *Diximus jam, æquum non esse, ut ea judicia exerceantur in quibus altera pars judicem occupat*. At hæc est sententia; *Diximus autem, æquum non esse, ut judicia altera absente parte reddantur*. Quod ex sequentibus ipsa luce lucidius est; ἐὰν γὰρ τοῦ ἑνὸς προσώπου ἀκούσητε μὴ παρόντος τοῦ ἑτέρου. *Si enim alteram personam, altera absente, audiatis &c.* Vox μονομερῶς ea sententia sæpissime usu venit supra in Apologia contra Arianos.

(4) Reg. εὐσέβεια.

(5) Sic Reg. Basil. & edit. Comm. Edit. vero Paris. & Colon. χρεία τὸ, mendose.

(6) Sic Reg. & Basil. Editi autem ὑμῖν, mendose. Mox Reg. παραυτά.

(7) Editi πεπλασμένων. Basil. πετευσαμένων. Reg. προπετευσαμένων recte. Mox, ἀπὸ στόματος βασιλεῖ λέγεσθαι. Pleonasmi ejusmodi exemplum habes apud Xenophontem l. 3. Ἀπομνημονευμάτων p. 773. οὐκ ἂν ἔχοιμί σοι οὕτως γε ἀπὸ στόματος εἰπεῖν.

πεπεισμένων, καὶ μὴ φοβηθέντων τὸν Θεόν, ἐντειλάμενον μηδὲν ψεῦδος ἀπὸ στόματος βασιλεῖ λέγεσθαι.

3. Αἰσχύνομαι μὲν οὖν ἀληθῶς καὶ ἀπολογούμενος περὶ τούτων, περὶ ὧν οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κατήγορον ἔτι παρόντων ἡμῶν μνημονεύσειν. οἶδε γὰρ ἀκριβῶς ὅτι τε αὐτὸς ψεύδεται, καὶ οὔτε ἐμάνην ἐγώ, οὔτε τῶν φρενῶν ἐξέστηκα, ἵνα κἂν ὡς ἐνθυμηθεὶς τι τοιοῦτον ὑπονοηθῶ. διὸ οὐδ' ἂν ἄλλοις ἐρωτῶσιν ἀπεκρινάμην, ἵνα μηδὲ ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἀπολογίας οἱ ἀκούοντες (1) κρεμαμένην ἔχωσι τὴν διάνοιαν· τῇ δὲ σῇ εὐλαβείᾳ μεγάλῃ καὶ λαμπρᾷ τῇ φωνῇ ἀπολογοῦμαι, καὶ τὴν χεῖρα ἐκτείνας, ὃ μεμάθηκα παρὰ τοῦ ἀποστόλου, μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμαυτοῦ ψυχήν· καὶ ὡς γέγραπται ἐν ταῖς βασιλικαῖς ἱστορίαις· μάρτυς κύριος, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, κἀμοὶ συγχώρησον εἰπεῖν, οὐδὲ πώποτε περὶ τῆς σῆς εὐσεβείας κακῶς ἐμνημόνευσα παρὰ τῷ ἀδελφῷ σου τῷ τῆς μακαρίας μνήμης Κώνσταντι (2) τῷ εὐσεβεστάτῳ Αὐγούστῳ· οὐ παρώξυνα τοῦτον, ὡς οὗτοι διαβεβλήκασιν· ἀλλ' εἴ ποτε καὶ εἰσελθόντων ἡμῶν πρὸς αὐτὸν ἐμνημόνευσεν αὐτὸς τῆς σῆς φιλανθρωπίας, ἐμνημόνευσε δὲ καὶ ὅτε οἱ περὶ (3) Θαλάσσιον ἦλθον εἰς τὴν Πιτυβίωνα, καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ Ἀκυληΐᾳ διετρίβομεν. μάρτυς ὁ κύριος, ὅπως ἐμνημόνευον ἐγὼ τῆς σῆς θεοσεβείας, καὶ ταῦτα ἔλεγον, (4) ἅπερ ὁ Θεὸς ἀποκαλύψῃ τῇ σῇ ψυχῇ, ἵνα καταγνῷς τῆς συκοφαντίας τῶν με διαβαλόντων παρά σοι· συγχώρησον εἰπόντι μοι ταῦτα, φιλανθρωπότατε Αὔγουστε, καὶ πολλήν μοι συγγνώμην δός. οὐ γὰρ οὕτως ἦν εὐχερὴς ὁ φιλόχριστος ἐκεῖνος, οὐδὲ τηλικοῦτος ἤμην ἐγώ, ἵνα περὶ (5) τοιούτων ἐκοινολογούμεθα, καὶ ἀδελφὸν ἀδελφῷ διέβαλλον, ἢ παρὰ βασιλεῖ περὶ βασιλέως κακῶς μνημονεύσω. οὐ μαίνομαι, βασιλεῦ, οὐδὲ ἐπελαθόμην τῆς θείας φωνῆς λεγούσης. „καί γε ἐν „συνειδήσει σου βασιλέα μὴ καταράσῃ, καὶ ἐν „ταμείοις κοιτῶνός σου μὴ καταράσῃ πλούσιον· ὅτι πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀποίσει σου τὴν „φωνήν, καὶ (6) ὁ τὰς πτέρυγας ἀπαγγελεῖ „λόγον σου.„ εἰ δὲ τὰ κατ' ἰδίαν λεγόμενα καθ' ὑμῶν τῶν βασιλέων οὐ κρύπτεται, πῶς οὐκ ἄπιστον εἰ παρόντος βασιλέως, καὶ τοσούτων ἑστώτων, ἔλεγον κατὰ σοῦ; οὐ γὰρ μόνος ἑώρακά ποτε τὸν ἀδελφόν σου, οὐδὲ μόνῳ μοί ποτε ἐκεῖνος ὡμίλησεν, ἀλλ' ἀεὶ μετὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς πόλεως ἔνθα ἦν, καὶ ἄλλων τῶν ἐκεῖ παρατυγχανόντων εἰσηρχόμην· κοινῇ τε αὐτὸν ἐβλέπομεν, καὶ κοινῇ πάλιν ἀνεχωροῦμεν· δύναται Φορτουνατιανὸς ὁ τῆς Ἀκυληΐας ἐπίσκοπος μαρτυρῆσαι περὶ τούτου, ἱκανός ἐστιν ὁ πατὴρ Ὅσιος εἰπεῖν, καὶ Κρισπῖνος ὁ τῆς Παταβίων, καὶ Λούκιλλος ὁ ἐν Βερωνί, καὶ Διονύσιος ὁ ἐν Λήϊδι, καὶ (7) Βικέντιος ὁ ἐν Καμπανίᾳ ἐπίσκοπος, καὶ ἐπειδὴ τετελευτήκασι Μαξιμῖνος ὁ Τριβέρεως, καὶ Προτάσιος ὁ τῆς Μεδιολάνου, δύναται καὶ Εὐγένιος ὁ γενόμενος Μάγιστρος μαρτυρῆσαι· αὐτὸς γὰρ εἱστήκει πρὸ τοῦ βήλου (8) καὶ ἤκουσεν ἅπερ ἠξιοῦμεν αὐτόν, καὶ ἅπερ αὐτὸς κατηξίου λέγειν ἡμῖν. ταῦτα τοίνυν εἰ καὶ ἱκανὰ πρὸς ἀπόδειξίν ἐστι, συγχώρησον ὅμως διηγήσασθαι (9) καὶ τὸν λογισμὸν τῆς ἀποδημίας, ἵνα καὶ ἐκ τούτων καταγνῷς τῶν διαβαλόντων ἡμᾶς μάτην.

A damnes, qui Deum non metuunt, prohibentem, ut ne mendacium apud Regem ore proferant.

3. Haud ſine pudore eas depellere calumnias aggredior, quas ne ipſum arbitror accuſatorem, coram nobis proferre ultra auſurum. Næ ille probe novit & ſe mentiri, & me non uſque adeo inſanum ac mente captum fuiſſe, ut talia vel cogitaſſe in ſuſpicionem venire poſſim. Quamobrem aliis ſciſcitantibus nequaquam reſpondiſſem; ut ne vel ipſo defenſionis meæ tempore auditores animi penderent. Verum apud tuam pietatem B clara & magna voce meam propugno cauſam: extenſaque manu, ut ab Apoſtolo didici, *Deum teſtem advoco in animam meam:* & , ut in Hiſtoriis Regum ſcriptum habetur: *teſtis eſt Dominus, teſtis eſt & Chriſtus ejus* (quod & mihi, quæſo, dicere concedas) me nunquam de tua pietate in malam partem verba feciſſe apud fratrem tuum beatæ memoriæ Conſtantem, piiſſimum Auguſtum: neque illum, ut calumniantur iſti, in te concitaſſe. Immo ſi quando nobis ipſum adeuntibus, de tua humanitate mentionem ipſe faceret; tunc autem C fecit cum Thalaſſus Pitybionem ſe contulit: quo tempore nos Aquileiæ verſabamur. Teſtis eſt mihi Dominus, eorum quæ tunc de tua humanitate protuli: ac utinam ea Deus animæ tuæ revelare velit; ut hinc explorata tibi ſit meorum obtrectatorum calumnia. Ignoſce, quæſo, mihi talia dicenti, humaniſſime Auguſte, plurimamque mihi veniam concedito. Non enim ita facilis erat vir ille Chriſti amantiſſimus, neque tanti eram ego, ut de rebus hujuſmodi colloquia invicem miſceremus: utque fratrem apud fratrem ſuum calumniari auderem: nihilque vere- D rer de Imperatore apud Imperatorem in malam partem loqui. Nequaquam inſanio, Imperator, nec fui divinæ vocis ignarus dicentis: *& in conſcientia tua Regem ne exſecreris, & in receſſibus cubiculi tui ne maledixeris diviti; quia volucris cæli vocem tuam portabit, & ales annunciabit ſermonem tuum.* Quod ſi ne illa quidem quæ adverſum vos Imperatores clam proferuntur, celari queunt, annon incredibile erit præſente Imperatore, tantoque adſtante cœtu, me adverſum te verba feciſſe? Nunquam enim fratrem tuum ſolum vidi, nec me ille umquam ſolum eſt alloquutus; ſed ſemper comite E Epiſcopo urbis in qua tunc degebam, aliiſque qui tum forte aderant, ipſum adii: iis inquam comitibus acceſſi, iis comitibus receſſi. Hujuſce rei teſtis eſt Fortunatianus Aquileiæ epiſcopus: hoc ipſum poteſt Patris Hoſii teſtimonio confirmari. Teſtis item Criſpinus Patavii, Lucillus Veronæ, Dionyſius Leidis, & Vincentius in Campania epiſcopus. Et quia defuncti ſunt Maximinus Trevirenſis, & Protaſius Mediolanenſis; poteſt idipſum teſtificari Eugenius tunc Magiſter: qui quoniam ante velum tum temporis ſtabat, cum poſtulata noſtra, tum quæ nobis ille dignatus eſt dare reſponſa, audire potuit. F Hæc tametſi ſatis ſunt ad rei demonſtrationem, concedito tamen ut peregrinationis meæ rationem ordine tibi recenſeam; ut hinc futiles obtrectatorum meorum criminationes deprehendas atque condemnes.

2. Cor. 1. 23.

1. Reg. 12. 5.

Eccleſ. 10. 20.

4. Ale-

(1) Sic Reg. & Baſil. Editi vero κρεμαμένην. Mox Reg. εὐσεβείᾳ.

(2) τῷ deeſt in Editis, ſed in Reg. & Baſil. legitur.

(3) Edit. Commel. Θάλασσαν mendoſe. Idem Mox πιτυβίωνα.

(4) Sic Reg. & Baſil. Editi vero εὗπερ mendoſe: quæ τοῦ ευ in a tranſmutatio, frequentiſſime occurrit. Paulopoſt Reg. ἀποκαλύψῃ. Editi ἀποκαλύψει.

(5) Reg. τοιούτων ἐκοινολογούμεθα, καὶ ἀδελφὸν ἀδελφῷ διέβαλον. Editi, τοιούτων πρὸς ἀδελφὸν ἀδελφὸν διέβαλλον. In Baſil. poſt τοιούτων ſpatium eraſum ſic . . . γούμεθα, lectum initio ἐκοινολογούμεθα. In eodem πρὸς deeſt.

(6) Sic Baſil. & Editi. in Reg. ὁ deeſt. In Græco ſcripturæ textu ſic, ὁ ἔχων τὰς πτέρυγας. Mox Reg. poſt εἰ δὲ habet καί.

(7) Reg. Κιβέντιος.

(8) Parif. & Colon. mendoſe, τοῦ ἤκουεν.

(9) Sic Reg. Editi vero ante καὶ habent ὅλως. Baſil. ὅμως.

4. Alexandria profectus sum, non ut ad exercitum fratris tui vel ad alios quosdam me conferrem; sed ut Romam peterem: atque ibi cum ea quæ mea intererant Ecclesiæ commendassem, (quod unum mihi curæ erat) ecclesiasticis conventibus vacabam. Fratri autem tuo nequaquam scripsi, nisi postquam Eusebiani missis adversum me litteris, necessitatem mihi adtulere cum adhuc Alexandriæ degerem, eorum calumnias propulsandi: iterumque, cum jubente illo, ut divinarum Scripturarum tabellas adornarem, confectas eas ad ipsum transmisi: par quippe est me qui meam propugno causam, tuæ pietati vera dicere. Triennio exacto, quarto anno missis litteris me accivit, quo tempore ille Mediolani versabatur. Ego vero sciscitabar quid causæ esset quod accerserer, non noram enim, testis mihi Dominus est: didicique quosdam episcopos, qui eo concesserant, rogasse illum, ut tuæ Pietati pro Synodo cogenda scriberet. Crede mihi, Imperator, sic gesta res est, neque mentior. Mediolanum igitur cum accessissem, magnam ejus expertus sum humanitatem: me quippe dignatus est ad conspectum admittere suum: indicavitque mihi se scripsisse, & ad te misisse, rogasseque ut synodus convocaretur. Me autem postea in prædicta urbe degentem iterum misit in Gallias, eo enim pater quoque Hosius concesserat, ut una inde Sardicam peteremus. Post peractam vero Synodum litteras mihi tum Naisso degenti misit: atque hinc profectus, Aquileiæ postea commoratus sum, ubi redditæ mihi sunt tuæ Pietatis litteræ. Accitus inde rursum a beatæ memoriæ Viro, in Gallias iter institui: hincque demum tuam adii Pietatem.

5. Quo igitur loco, aut quo tempore, me accusator ejusmodi protulisse verba criminatur? aut quo præsente, eo insaniæ progressus sum, ut ea loquerer quæ me ille dixisse mentitur? Quisnam illi talia dicenti adstipulatur? quis cum illo adversum me testis adest? Nam quæ oculi ejus viderunt hæc dicere debet, ut divina præcipit Scriptura. Sane rerum numquam gestarum ne unum quidem ille testem reperiet. Me autem nequaquam mentiri, testis una cum veritate, ipsa quoque Pietas tua. Cum enim te memoriæ tenacissimæ norim, recordare, quæso, verborum quæ tum tecum habui, cum me vultum subire tuum dignatus es: primo Viminacii; secundo, Cæsareæ Cappadociæ; tertio, Antiochiæ; an vel de Eusebianis, quamquam me acerbe vexassent, in malam partem apud te verba fecerim: vel si quospiam qui me injuste læsissent, accusarim. Quod si ne illos quidem criminatus sum, quos criminandi causa aderat, quanam insania ductus Imperatorem apud Imperatorem accusassem, fratremque concitassem in fratrem suum? Obsecro vel me coram convinci jubeas, aut calumnias agnoscas atque condemnes, Davidemque imiteris qui ait: *detrahentem secreto proximo suo, hunc persequebar*. Siquidem quoad obtrectatoribus licuit, cædem illi perpetrarunt: nam *os quod mentitur occidit animam*. At tua vicit patientia, dum mihi fiduciam præbuit ad criminis remotionem; ut hinc adversarii mei ut contentiosi ac sycophantæ damnari possint. Hæc de piissimo fratre tuo, beatæ memoriæ viro dicta sint: nam pro sapientia a Deo tibi data, ex paucis istis plurima præoccupare poteris, confictamque accusationem deprehendere.

Prov. 25. 8.

Athanasius ter Constantium convenit.

Psal. 100. 5.

Sap. 1. 11.

A 4. Ἐξελθὼν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, οὐκ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἀδελφοῦ σου, οὐδὲ πρὸς ἄλλους τινάς, ἢ μόνον εἰς τὴν Ῥώμην ἀνῆλθον· καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ τὰ κατ᾽ ἐμαυτὸν παραθέμενος, τοῦτο γὰρ μόνου μοι φροντὶς ἦν, ἐσχόλαζον ταῖς συνάξεσι. τῷ ἀδελφῷ σου οὐκ ἔγραψα, ἢ μόνον ὅτε οἱ περὶ Εὐσέβιον ἔγραψαν αὐτῷ κατ᾽ ἐμοῦ, καὶ ἀνάγκην ἔσχον ἔτι ὢν ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἀπολογήσασθαι· καὶ ὅτε πυκτία τῶν θείων γραφῶν κελεύσαντος αὐτοῦ μοι κατασκευάσαι, ταῦτα ποιήσας ἀπέστειλα· χρὴ γὰρ ἀπολογούμενόν με ἀληθεύειν τῇ σῇ θεοσεβείᾳ. τριῶν τοίνυν B ἐτῶν παρελθόντων (1) τετάρτῳ ἐνιαυτῷ γράφει κελεύσας ἀπαντῆσαί με πρὸς αὐτόν, ἦν δὲ ἐν τῇ Μεδιολάνῳ. ἐγὼ δὲ διερωτῶν τὴν αἰτίαν· οὐ γὰρ ἐγίνωσκον, μάρτυς ὁ κύριος· ἔμαθον ὅτι ἐπίσκοποί τινες ἀνελθόντες, ἠξίωσαν αὐτὸν γράψαι τῇ σῇ εὐσεβείᾳ, ὥστε σύνοδον γενέσθαι. πίστευε βασιλεῦ, οὕτω γέγονε, καὶ οὐ ψεύδομαι. κατελθὼν τοίνυν εἰς τὴν Μεδιόλανον, εἶδον πολλὴν φιλανθρωπίαν, κατηξίωσε γὰρ ἰδεῖν με, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ἔγραψε καὶ ἀπέστειλε πρὸς σέ, ἀξιῶν σύνοδον γενέσθαι. διάγοντα δέ με ἐν τῇ (2) C προειρημένῃ πόλει, μετεπέμψατο πάλιν εἰς τὰς Γαλλίας· ἐκεῖ γὰρ καὶ ὁ πατὴρ Ὅσιος ἤρχετο, ἵνα ἐκεῖθεν εἰς τὴν Σαρδικὴν ὁδεύσωμεν. μετὰ δὲ τὴν σύνοδον, ἐν τῇ Ναϊσσῷ μοι διάγοντι γράφει, καὶ ἀνελθὼν ἐν Ἀκυληΐᾳ λοιπὸν διέτριβον· ἔνθα με τὰ γράμματα τῆς (3) σῆς θεοσεβείας κατέλαβεν. κἀκεῖθεν κληθεὶς πάλιν παρὰ τοῦ μακαρίτου, καὶ ἀνελθὼν εἰς τὰς Γαλλίας, οὕτως ἦλθον παρὰ τὴν σὴν εὐσέβειαν.

5. Ποῖον τοίνυν τόπον, ἢ τίνα χρόνον φησὶν ὁ κατήγορος, ἐν ᾧ τοιαῦτά με εἰρηκέναι διέβαλλεν; ἢ τίνος παρόντος ἐμάνην φθέγ- D ξασθαι τοιαῦτα, οἷα ὡς εἰπόντος μου κατεψεύσατο; ἢ τίς ἐστιν ὁ τούτῳ συνηγορῶν καὶ μαρτυρῶν; ἃ γὰρ εἶδον οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ, ταῦτα καὶ λέγειν ὀφείλει, ὡς ἡ θεία γραφὴ παρήγγειλεν. οὐδένα μὲν οὖν οὗτος εὑρήσει μάρτυρα τῶν μὴ γενομένων. ἐγὼ δὲ ὅτι οὐ ψεύδομαι, μάρτυρα, μετὰ τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν σὴν εὐσέβειαν ἔχω. ἀξιῶ γὰρ γινώσκων σε μνημονικώτατον, ἀναμνησθῆναι τῶν λόγων, ὧν ἀνέφερον τότε ὅτε κατηξίωσας ἰδεῖν με· πρῶτον μὲν ἐν Βιμινακίῳ, δεύτερον δὲ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας, καὶ τρίτον ἐν (4) Ἀντιοχείᾳ· εἰ E κἂν τῶν περὶ Εὐσέβιον τῶν με λυπησάντων κακῶς ἐμνημόνευσα παρὰ σοί, εἰ διέβαλλόν τινας τῶν ἀδικησάντων με. εἰ δὲ μηδὲ καθ᾽ ὧν ἔδει με λέγειν τούτους διέβαλον, ποίαν εἶχον μανίαν βασιλέα βασιλεῖ διαβάλλειν, καὶ ἀδελφὸν ἀδελφῷ συγκροῦσαι; παρακαλῶ ἢ παρόντα με ποίησον ἐλεγχθῆναι, ἢ κατάγνωθι τῶν διαβολῶν· καὶ μίμησαι τὸν Δαβὶδ λέγοντα· „τὸν καταλαλοῦντα λάθρα „τοῦ πλησίον, τοῦτον ἐξεδίωκον. „τὸ μὲν γὰρ ὅσον εἰς αὐτοὺς ἧκε (5) ἐφόνευσαν, „στόμα (6) γὰρ „καταψευδόμενον, ἀναιρεῖ ψυχήν. „ἡ δὲ σὴ μακροθυμία νενίκηκε, παρασχοῦσα παῤῥησίαν ἀπολογίας, F ἵνα καὶ καταγνωσθῆναι δυνηθῶσιν, ὡς φιλόνεικοι καὶ συκοφάνται. περὶ μὲν τοῦ εὐσεβεστάτου σου ἀδελφοῦ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης, ταῦτα. δύνασαι γὰρ κατὰ τὴν δοθεῖσάν σοι σοφίαν παρὰ θεοῦ, προλαμβάνειν τὰ πολλὰ ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων, καὶ γινώσκειν τὴν πλασθεῖσαν κατηγορίαν.

6. Περὶ

(1) Sunt qui tabellas istas existiment esse Synopsin Scripturæ sacræ. Sed vide sis quæ in Admonitione in Synopsin, ea de re disputamus. Reg. & Basil. τῷ ἐνιαυτῷ, omisso τετάρτῳ.

(2) Sic Reg. & Basil. in editis προειρημένῃ deest.

(3) σῆς deest in Reg. Mox Reg. κατέλαβεν. Editi κατέλαβον. Infra editi mendose ἐλθεῖν. Reg. ἦλθον.

(4) Reg. ἐν τῇ Ἀντ.

(5) In Reg. ἐφόνευσαν desideratur.

(6) γὰρ deest in Reg.

6. Περὶ δὲ τῆς ἑτέρας διαβολῆς (1) εἰ ἔγραψα τῷ τυράννῳ· τοὔνομα γὰρ οὐδὲ λέγειν βούλομαι· παρακαλῶ, ὡς θέλεις καὶ δι' ὧν ἂν δοκιμάσῃς, ἐξέταζε καὶ ἀνάκρινε· ἡ γὰρ ὑπερβολὴ τῆς διαβολῆς ἐξίστησί με, καὶ εἰς πολλὴν ἀσάφειαν ἄγει. καὶ πίστευε, θεοφιλέστατε βασιλεῦ, πολλάκις κατ' ἐμαυτὸν λογιζόμενος ἠπίστουν, εἰ ἄρα τις ἐμάνη τοσοῦτον, ὥστε καὶ τοιαῦτα ψεύσασθαι. ἐπειδὴ δὲ παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐθρυλεῖτο καὶ τοῦτο, καὶ ὡς αὐτοὶ (2) ἐπιδεδωκότες ἀντίγραφον ἐπιστολῆς ἐκαυχῶντο, ἐξιστάμην μειζόνως, καὶ ἀΰπνους νύκτας διατελῶν, ὡς πρὸς παρόντας τοὺς κατειπόντας ἐμαχόμην. καὶ κραυγὴν ἐξαπιναίως ἠφίειν μεγάλην, καὶ ηὐχόμην εὐθὺς, στενάζων μετὰ δακρύων, εὑρεῖν τὰς σὰς ἀκοὰς εὐμενεῖς. ἀλλὰ καὶ οὕτω τῇ χάριτι τοῦ κυρίου (3) ταύτας εὑρὼν, πάλιν ἀπορῶ, ποίαν ἀρχὴν τῆς ἀπολογίας ποιήσομαι· ὁσάκις γὰρ ἂν ἐπιβάλωμαι λέγειν, ἐμποδίζομαι διὰ τὴν τοῦ πράγματος ἔκπληξιν. ὅλως μὲν γὰρ περὶ τοῦ μακαρίτου σου ἀδελφοῦ πρόφασις ἦν πιθανὴ τοῖς συκοφάνταις, ὅτι τε κατηξιώμεθα βλέπειν αὐτὸν, καὶ περὶ ἡμῶν ἠξίου (4) γράφειν πρὸς τὴν σὴν ἀδελφικὴν διάθεσιν, καὶ παρόντας μὲν ἐτίμα πολλάκις, καὶ ἀπόντας δὲ μετεπέμπετο. τὸν δὲ διάβολον Μαγνέντιον, μάρτυς ὁ κύριος, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ, οὔτε γινώσκω, οὔτε ὅλως ἠπιστάμην αὐτόν. ποία τοίνυν συνήθεια τῷ μὴ γινωσκομένῳ πρὸς τὸν μὴ γινώσκοντα; ποία με πρόφασις εἷλκε γράψαι τῷ τοιούτῳ; ποῖον προοίμιον τῆς ἐπιστολῆς ἐποίουν, γράφων αὐτῷ; ὅτι τὸν τιμῶντά με, οὗ (5) τῶν εὐεργεσιῶν οὐκ ἂν ποτε ἐπιλαθοίμην, τοῦτον φονεύσας καλῶς ἐποίησας; καὶ ἀποδέχομαί σε τοὺς γνωρίμους ἡμῶν Χριστιανοὺς καὶ πιστοτάτους ἄνδρας ἀνελόντα; καὶ (6) ἀποδέχομαί σε σφάξαντα τοὺς ἐν Ῥώμῃ γνησίως ἡμᾶς ὑποδεξαμένους, τὴν μακαρίαν σου θείαν τὴν ἀληθῶς (7) Εὐτρόπιον, καὶ Ἀβουτήριον τὸν γνήσιον ἐκεῖνον, καὶ Σπεράντιον τὸν πιστότατον, καὶ ἄλλους πολλοὺς καλούς;

6. Quod vero adtinet ad ſecundam calumniam, an ſcilicet litteras Tyranno miſerim (nomen quippe ejus ne proferre quidem velim) tute, quæſo, ut volueris & per quos æquum cenſueris, rem inquiras ac dijudices: calumniæ enim atrocitas in ſtuporem me ingentem, in magnamque caliginem conjicit. Crede mihi, religioſiſſime Imperator, id ſæpe mecum perpendens, vix mihi perſuadere valebam, quempiam eo inſaniæ deveniſſe, ut rem ejuſmodi comminiſceretur. At quia id effutiebant Ariani, ac ſe exemplar epiſtolæ tradidiſſe jactitabant, vehementi ſum horrore perfuſus: inſomneſque noctes ducens, cum obtrectatoribus concertabam, quaſi tum illi coram fuiſſent: ac derepente ingentem edidi clamorem, ſtatimque cum lacrymis ac gemitibus Dominum rogavi, ut propitiæ mihi forent aures tuæ. Quod cum ſim divina gratia conſequutus, rurſum hæſito quodnam apologiæ initium faciam: nam quotieſcumque loqui aggredior, obſtat in me delati facinoris horror. Enimvero quod fratrem tuum ſpectat, aderat ſycophantis aliquis ſaltem haud vero diſſimilis obtentus; quod nempe dignatus ille ſit nos ad conſpectum admittere ſuum: quod pro nobis ad fraternum tuum affectum litteras miſerit: quod præſentes ſæpe nos honorarit, abſentes acciverit. Diabolum autem Magnentium, teſtis mihi eſt Dominus, teſtis & Chriſtus ejus, me prorſus ignorare, ac nullatenus noſſe. Quænam igitur conſuetudo ignoti cum ſibi ignoto? aut quanam ductus occaſione viro hujuſmodi litteras miſiſſem? Ecquod feciſſem epiſtolæ ad talem virum mittendæ exordium? num illud? Probe feciſti eum occidendo qui me cum honore excipere ſolebat, & cujus beneficiorum numquam obliviſcar: teque laudo quod viros nobis familiares, eoſque Chriſtianos, ac fideliſſimos ſuſtuleris. Te acceptiſſimum habeo, quod eos Romæ obtruncaris a quibus perhumaniter exceptus fui; beatam nempe materteram tuam re & nomine Eutropium, id eſt probis ornatam moribus, Abuteriumque ingenuum illum, necnon Sperantium fideliſſimum, alioſque frugi homines permultos.

Secunda calumnia Arianorum.

7. Ἆρ' οὐχὶ καὶ τὸ μόνον ὑποπτεύειν περὶ τούτων τὸν κατήγορον, ἔτι μανικόν; τί γάρ με πάλιν θαῤῥεῖν ἔπειθεν αὐτῷ; ποίαν αὐτοῦ διάθεσιν ἔβλεπον ἀσφαλῆ; ὅτι τὸν ἴδιον δεσπότην ἀνεῖλε, καὶ περὶ τοὺς ἑαυτοῦ φίλους ἄπιστος γέγονε, καὶ ὅρκους μὲν παρέβη, εἰς δὲ τὸν θεὸν ἠσέβησε, φαρμακοὺς καὶ ἐπαοιδοὺς ἐπινοῶν κατὰ τῆς τοῦ θεοῦ κρίσεως; ποίῳ δὲ συνειδότι χαίρειν ἔλεγον τούτῳ, οὗ ἡ μανία καὶ ἡ ὠμότης, οὐκ ἐμὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην ἐλύπησε; μεγάλην γε χάριν καὶ πολλὴν ἐκ τούτων (8) ὤφειλον τούτῳ, ὅτι ὁ μὲν μακαρίτης ἀδελφός σου, τὰς ἐκκλησίας ἀναθημάτων ἐπλήρωσεν, οὗτος δὲ αὐτὸν ἀποστέλλοντα πεφόνευκε. καὶ οὔτε ταῦτα βλέπων ὁ μιαρὸς ᾐδέσθη, οὔτε τὴν δοθεῖσαν χάριν τῷ μακαρίτῃ διὰ τοῦ βαπτίσματος πεφόβηται· ἀλλ' ὡς δαίμων τις ἀλάστωρ καὶ διαβολικὸς, ἐμάνη κατ' αὐτοῦ· τῷ μὲν οὖν μακαρίτῃ τοῦτο γέγονεν εἰς μαρτύριον· ἐκεῖνος δὲ λοιπὸν ὡς δέσμιος κατὰ τὸν Κάϊν στένων καὶ τρέμων ἐδιώκετο, ἵνα καὶ τὸν Ἰούδαν ἐν τῷ θανάτῳ μιμήσηται, δήμιος καθ' ἑαυτοῦ γινόμενος, καὶ διπλῆν ἐποίσηται καθ' ἑαυτοῦ τὴν τιμωρίαν, ἐν τῇ μετὰ ταῦτα κρίσει.

7. Annon furibundi eſt accuſatoris, quod ejuſmodi a me peractum facinus vel ſuſpicetur? Quinam mihi apud ſceleſtum illum fiduciæ locus? Ecquidnam in ejus animo ſecuritatis adverterim? Num quod Dominum ſuum obtruncarit? quod erga amicos ſuos perfidus fuerit, juramenta violarit, erga Deum impius fuerit? quod contra Dei juſſum veneficis incantatoribuſque ſit uſus? Quanam conſcientia ſalutem illi dixiſſem, cujus furor atque crudelitas, non me ſolum, ſed & totum terrarum orbem ſummo affecit dolore? Magnam ſcilicet plurimamque illi gratiam habui, quod beatæ memoriæ fratrem tuum, qui eccleſias donis ſuis cumularat, muneraque miſerat, jugularit. Qui homo, ſane ſceleratiſſimus, cum hæc ipſa conſpiceret, nihil tamen eſt veritus: nec eum abſterruit gratia beatæ memoriæ Viro in baptiſmate data: ſed quaſi dæmon quidam exitioſus, diabolicuſque, furioſe illum adortus eſt: quo factum eſt, ut fauſtæ Vir memoriæ martyrium ſit conſequutus. At ille deinceps quaſi vinctus, velutque Cain gemens ac tremebundus undique pulſus eſt ut Judam in morte imitatus, ſuique ipſe carnifex effectus: duplici ſupplicio hic & in futuro judicio plecteretur.

(1) εἰ deeſt in Edit. Pariſ. & Colon. Sed in Reg. Baſil. & edit. Comm. legitur, & recte quidem. Infra Reg. ἀνάκρινε.
(2) Reg. δεδωκότες.
(3) Reg. ταύτας. Editi ταῦτα.
(4) In editis γὰρ ἄφειν πρὸς mendoſe poſitum pro γράφειν πρός: deeſt illud in Reg.
(5) Sic Reg. & Baſil. In editis τῶν deeſt. Mox Reg. & Baſil. ἐπιλαθοίμην. Editi, ἀπολαθοίμην.
(6) Reg. θαυμάζομέν σε.
(7) Sic editi, Reg. vero Εὔτροπον. Baſil. Εὐτρόπιν. Mox Reg. Ἀβουτέριον. Nannius ſcripſit *Abucreon*.
(8) Reg. ὤφελον.

8. Hujusmodi viro me calumniator amicum arbitratus est, aut forte nequaquam ita arbitratus; sed utpote inimicissimus rem illam quantumvis incredibilem commentus est, licet apprime norit se mentitum esse. Peroptarim sane ut ille homo, quisquis tandem sit, hic coram adesset, ut eum per ipsammet veritatem interrogarem (quæcumque enim quasi Deo præsente loquimur, hoc nobis Christianis juramenti loco est) uter nostrum de beatæ memoriæ Constantis incolumitate gauderet: uter impensius pro illo oraret: id sane vel priori in me delata criminatione declarari, ac nulli non planum esse arbitror. Quod si ut bene novit ipse sycophanta, absurdum esset cogitare hominem sic affectum ac beatæ memoriæ Constantis amantissimum, illius adversario amicum fuisse; certe qui alio ac nos animo affectus fuerit, vereor, ne quę ipse, utpote Constanti inimicus, machinatus est, eadem mihi falso adfinxerit.

9. Equidem atrocitate calumniæ perculsus hæreo quid ad eam depellendam adferre debeam, ac me ipse ad sexcentas mortes damno si vel minima hujusce rei in me cadat suspicio. Apud te autem, veri studiose Imperator, cum fiducia meam propugno causam: rogoque te, uti jam dixi, rem diligenter explores: cum potissimum testes habeas legatos, ad te olim ab illo missos; Servatium scilicet & Maximum episcopos cum comitibus suis: Clementium item & Valentem. Disce, quæso, num litteras ad me detulerint: illæ quippe occasio mihi fuissent ad eum rescribendi. Quod si nec mihi ille scripsit, neque me novit, quare ad ignotum virum misissem litteras? Sciscitare an viso Clementio, beatæ memoriæ Viri mentionem non fecerim: an uti scriptum est, lacrymis meis vestimenta non perfuderim, dum humanitatem ejus, animamque illam Christi amantissimam in mente versarem. Disce, quæso, quanta formidine perculsus sim, audita belluæ illius feritate, cum Valentem per Libyam iter habere conspicerem, veritus scilicet ne quidpiam ille facinoris aggrederetur, neu quasi latro illos obtruncaret, qui beatum Virum amore & memoria complecterentur: inter quos me nulli secundum affirmo.

Psal. 66.

10. Cum reformidarem itaque ne eo illi animo essent, an potui pro tua humanitate ferventius non orare? An parricidæ amicus, tibi vero occisi Constantis fratri, ac necis ultori, infestus fuerim? An mihi tam immane facinus cordi cum esset, tuæ erga me beneficentiæ oblitus sum; quam post beatæ memoriæ Viri obitum talem erga me fore, qualis illo superstite fuerat, litteris tuis mihi indicare dignatus es? Quibusnam oculis homicidam illum respexissem? Aut qui fieri queat ut cum pro tua salute vota facio, beatum illum me conspicere non putarim? Fratres quippe ob naturæ affinitatem mutua sunt specula. Quamobrem cum te in illo intuerer, nunquam possem te calumniis vellicare: illumque rursus cum in te conspicerem, nequaquam voluissem ad eum qui inimicus illi fuerat litteras mit-

8. Τοιούτῳ με φίλον ὁ διαβαλὼν ἐνόμισε γεγενῆσθαι· ἢ τάχα (1) οὐδὲ νενόμικεν, ἀλλ' ὡς ἐχθρὸς ἀπιθάνως ἐπλάσατο· οἶδε γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι κατεψεύσατο. ἐβουλόμην δὲ αὐτὸν ὅστις ἐστὶν ἐνταῦθα παρεῖναι, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐρωτῆσαι· ἃ γὰρ ὡς Θεοῦ παρόντος λαλοῦμεν, τοῦτον ὅρκον ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοί. πότερος ἡμῶν ἔχαιρε τοῦ μακαρίτου Κώνσταντος ζῶντος, καὶ τίς μᾶλλον ηὔχετο; καὶ ἡ προτέρα διαβολὴ δείκνυσι, καὶ παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν. εἰ δὲ καὶ αὐτὸς οἶδεν ἀκριβῶς, ὅτι τῶν οὕτω διακειμένων, καὶ εἴ τις ἠγάπα τὸν μακαρίτην Κώνσταντα, οὐκ ἐγίγνετο φίλος τῷ κατ' ἐκείνου γενομένῳ, εἰ δὲ ἄλλως διέκειτο, ἢ ὡς ἡμεῖς, φοβοῦμαι, μὴ ἅπερ ὁ μισῶν ἐκεῖνον ἐντεθύμηται, ταῦτα κατεψεύσατο κατ' ἐμοῦ.

9. Ἐγὼ μὲν οὖν ἐπὶ τούτῳ ξενιζόμενος, ὅσα χρὴ λέγειν ἀπολογούμενον, ἀπορῶ· καὶ μόνον ἐμαυτοῦ μυρίους καταψηφίζομαι θανάτους, ἐὰν καὶ ὅλως κἂν ὑποψία τις εἰς ἐμὲ περὶ τούτου γένηται. σοὶ δὲ φιλάληθες βασιλεῦ θαρρῶν ἀπολογοῦμαι, παρακαλῶ, καθὰ προεῖπον, ἐξέταζε· καὶ μάλιστα μάρτυρας ἔχων τοὺς ἀποσταλέντας ποτὲ παρ' ἐκείνου πρὸς σὲ πρέσβεις. εἰσὶ δὲ (2) Σαρβάτιος καὶ Μάξιμος οἱ ἐπίσκοποι, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς· καὶ Κλημέντιος, καὶ Βάλης. μάθε παρακαλῶ, εἰ γράμματά μοι κεκομίκασιν. ταῦτα γὰρ παρεῖχε πρόφασιν κἀμοὶ τοῦ γράφειν ἐκείνῳ. εἰ δὲ μὴ ἔγραψε, μηδὲ ἐγίνωσκέ με, πῶς ἔγραφον ἐγὼ μὴ ἐπιστάμενος αὐτόν; ἐρώτησον εἰ μὴ, ἑωρακὼς τοὺς περὶ (3) Κλημέντιον, ἐμνήσθην τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης, καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐν δάκρυσί μου τὰ ἱμάτια διέβρεχον, ἐνθυμούμενος τὴν φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν φιλόχριστον αὐτοῦ ψυχήν. μάθε πῶς ἀκούσας περὶ τῆς ὠμότητος τοῦ θηρίου, καὶ ἰδὼν τοὺς περὶ Βάλεντα διὰ τῆς Λιβύης ἐλθόντας, ἐφοβούμην μὴ (4) κἀκεῖνος πειράσῃ τολμῆσαι, καὶ ὡς λῃστὴς φονεύσῃ τοὺς ἀγαπῶντας καὶ μνημονεύοντας τοῦ μακαρίου· ὧν ἐμαυτὸν οὐδενὸς εἶναι δεύτερον τίθημι.

10. Τοῦτο οὖν δεδιὼς φρονοῦντας ἐκείνους, καὶ οὐ μᾶλλον ηὐχόμην περὶ τῆς σῆς φιλανθρωπίας; καὶ τὸν μὲν φονεύσαντα ἐκεῖνον ἠγάπων, (5) εἰς σὲ δὲ τὸν ἀδελφὸν ὄντα, καὶ ἐκδικοῦντα τὸν ἐκείνου θάνατον ἐλυπούμην; ἀλλ' ἐκείνου μὲν τῆς παρανομίας ἐμνημόνευον, τῆς δὲ σῆς εὐεργεσίας (6) ἐπελανθανόμην, ἣν καὶ μετὰ θάνατον τοῦ μακαρίτου τοιαύτην ἔσεσθαι περὶ ἐμὲ, οἵαν ἦν καὶ περιόντος ἐκείνου, διὰ γραμμάτων δηλῶσαι κατηξίωσας; ποίοις ὄμμασι τὸν ἀνδροφόνον ἔβλεπον; ἢ πῶς οὐχ ὑπὲρ σῆς σωτηρίας εὐχόμενος, ἐνόμιζον καὶ τὸν μακαρίτην ἐκεῖνον ὁρᾶν; ἀδελφοὶ γὰρ διὰ τὴν φύσιν, ἀλλήλων εἰσὶ κάτοπτρα. διὰ τοῦτο καὶ σὲ βλέπων ἐν ἐκείνῳ, οὐ ποτε ἂν (7) διέβαλον· κἀκεῖνον ἐν σοὶ πάλιν ὁρῶν, οὐ ποτε ἂν ἔγραψα τῷ κατ' ἐκείνου γενομένῳ, ἀλλὰ

(1) Reg. & Basil. οὐδὲ. Editi male οὐδὲν. Mox Reg. ᾔδει pro οἶδεν.

(2) Edit. Comm. Σαβάτιος: alii vero omnes editi & mss. Σαρβάτιος. Existimat Baronius ad annum 350. §. 28. hunc Sarvatium, seu Servatium Episcopum esse Tungrensem: quod sane est vero simillimum: unus quippe Servatius inter Galliæ episcopos legitur in subscriptionibus Sardicensibus Apologia contra Arianos, n. 50. quem opinamur hunc ipsum esse. Sequentem vero Maximum putat Baronius esse Maximinum Trevirensem; at præterquam quod nomen non omnino consentit; exstat in iisdem subscriptionibus inter Galliæ episcopos Maximus qui postremus ibi legitur: quique fortassis hic ipse est. Maximianus vero qui primus illic habetur, videtur esse Maximinus Trevirensis, qui cum Trevirorum Galliæ metropoleos Episcopus esset, eo nomine primas illic habeat. Hermantius porro in Athanasii vita lib. 6. c. 15. putat Paulinum qui Ursacii & Valentis ad Julium litteras Athanasio misisset, circa annum 350. fuisse ep. Trevirensem: unde colligit, jam eo tempore defunctum Maximinum Trevirensem fuisse. Sed in omnibus editis & mss. Athanasii, Apol. contra Arianos, legitur Τιβέρων: vertitque Nannius, *Paulino episcopo Tyburis*, quem sequutus est Baronius. At Parisienses editores suo marte *episcopo Trevirensi posuerunt*. Vero sane similius est Tyburensem, quam Trevirensem episcopum litteras Julio Romano datas Athanasio transmisisse, licet res omnino explorata non sit, ut fateri videtur Hermatius ipse. In subscriptionibus Sardicensibus inter Italiæ episcopos, legitur quidam Paulianus, forte idem qui Paulinus.

(3) Reg. Κλημάτιον.

(4) Sic Reg. Edit. vero Comm. Parisiensis & Basiliensis codex, κἀκεῖνος πειράσαι τολμήσῃ. Editio Colon. κἀκεῖνο πειράσαι τολμήσῃ.

(5) Reg. εἰ.

(6) Reg. ἐπελανθανόμην, Editi vero ἐπελαθόμην.

(7) Reg. διέβαλλον.

ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τῆς σῆς σωτηρίας ηὐχόμην. καὶ μάρτυρες τούτων, προηγουμένως μὲν ὁ κύριος, ὁ ἐπακούσας καὶ χαρισάμενος ὁλόκληρόν σοι τὴν ἐκ προγόνων βασιλείαν· μάρτυρες δὲ καὶ οἱ τότε παρόντες, Φιληκίσσιμος ὁ γενόμενος Δοὺξ τῆς Αἰγύπτου, καὶ Ρουφῖνος, καὶ Στέφανος, ὧν ὁ μὲν Καθολικὸς, ὁ δὲ Μάγιστρος ἦν ἐκεῖ· καὶ Ἀστέριος ὁ Κόμης, καὶ Παλλάδιος ὁ γενόμενος τοῦ Παλατίου μάγιστρος, Ἀντίοχός τε καὶ Εὐάγριος οἱ (1) Ἀγεντισρέβους. μόνον γὰρ ἔλεγον, εὐξώμεθα περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ εὐσεβεστάτου Αὐγούστου Κωνσταντίου. καὶ πᾶς ὁ λαὸς εὐθὺς μιᾷ φωνῇ ἐβόα, Χριστὲ βοήθει Κωνσταντίῳ· καὶ διέμενεν οὕτως εὐχόμενος.

11. Ὅτι μὲν οὖν μήτε ἔγραψά ποτε ἐκείνῳ, μήτε ἐδεξάμην ποτὲ παρ᾽ αὐτοῦ, μάρτυρα τὸν Θεὸν, καὶ τὸν τούτου λόγον τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱὸν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπεκαλεσάμην. τὸν δὲ κατειπόντα, καὶ περὶ τούτου συγχώρησον ἐρωτηθῆναι δι᾽ ὀλίγων, πόθεν εἰς τοῦτο παρῆλθεν; ἐπιστολῆς ἀντίγραφα φήσειεν ἔχειν; τοῦτο γὰρ ἀπέκαμον οἱ Ἀρειανοὶ θρυλλοῦντες. πρῶτον μὲν οὖν κἂν τὰ γράμματα τοῖς ἡμετέροις ὅμοια δεικνύῃ, (2) οὔπω τὸ ἀσφαλὲς ἔχει· πλαστογράφοι γάρ εἰσιν, οἵτινες καὶ τὰς ὑμῶν τῶν βασιλέων χεῖρας πολλάκις ἐμιμήσαντο· καὶ οὐχ ἡ μίμησις παρέχει τοῖς γράμμασι τὸ κῦρος, ἐὰν μὴ καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα γράφειν εἰωθότες, μαρτυρῶσι ταῖς ἐπιστολαῖς. τοῦτο τοίνυν καὶ τοὺς διαβαλόντας πάλιν ἐρωτῆσαι βούλομαι, τίς ὁ παρασχὼν ταῦτά ποτε, καὶ πόθεν εὑρέθη ταῦτα· καὶ γὰρ κἀγὼ τοὺς γράφοντας εἶχον, κἀκεῖνος πάλιν τοὺς λαμβάνοντας παρὰ τῶν κομιζόντων καὶ ἐπιδιδόντας αὐτῷ. οἱ μὲν οὖν ἡμέτεροι πάρεισι· καταξίωσον δὲ κἀκείνους καλέσαι· ζῶσι γὰρ πάντως ἔξεστιν αὐτούς. καὶ μάθε περὶ τούτων τῶν γραμμάτων, ἐξέτασον ὡς ἀληθείας σοι συμπαρούσης· αὕτη γὰρ βασιλέων καὶ μάλιστα Χριστιανῶν ἐστι φυλακτήριον. μετὰ ταύτης βασιλεύειν ὑμᾶς ἐστιν ἀσφαλές· λεγούσης τῆς θείας γραφῆς, „ἐλεημοσύνη καὶ ἀλήθεια, „φυλακὴ βασιλεῖ, καὶ περικυκλώσει ἐν δικαιοσύνῃ „τὸν θρόνον αὐτοῦ. ταύτην προβαλὼν * (3) Ὀροβάβελ ὁ σοφὸς νενίκηκε· καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἐφώνησε, μεγάλη ἡ ἀλήθεια καὶ ὑπερισχύει.

* Lege Ζοροβάβελ.

12. Εἰ μὲν οὖν παρ᾽ ἄλλοις ἤμην διαβληθεὶς, τὴν σὴν εὐσέβειαν ἐπεκαλούμην· ὡς ὁ ἀπόστολος ἐπεκαλέσατο τότε τὸν Καίσαρα, καὶ πέπαυται τῶν ἐχθρῶν ἡ κατ᾽ αὐτοῦ ἐπιβουλή. ἐπειδὴ δὲ παρὰ σοὶ τετολμήκασι κατειπεῖν, τίνα ἀπὸ σοῦ ἐπικαλέσομαι; τὸν πατέρα τοῦ λέγοντος· ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια, ἵνα σου τὴν καρδίαν εἰς εὐμένειαν κλίνῃ; δέσποτα παντοκράτορ βασιλεῦ τῶν αἰώνων, ὁ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σὺ διὰ τοῦ σοῦ λόγου τὴν βασιλείαν ταύτην τῷ σῷ θεράποντι Κωνσταντίῳ δέδωκας, σὺ λάμψον εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἵνα γνοὺς τὴν καθ᾽ ἡμῶν συκοφαντίαν, εὐμενῶς μὲν αὐτὸς δέξηται τὴν ἀπολογίαν· (4) πάντας δὲ ποιήσῃ γνῶναι, ὅτι αἱ ἀκοαὶ αὐτοῦ ἠσφαλίσθησαν ἐν ἀληθείᾳ. καὶ κατὰ τὸ γεγραμμένον, „μόνα βασιλεῖ δεκτὰ χείλη „δίκαιά ἐστιν. „οὕτω γὰρ καὶ κατορθοῦσθαι τὸν θρόνον τῆς βασιλείας, διὰ Σολομῶντος λεχθῆναι πεποίηκας. ἀκουσίως ὅλως ἐρώτησον, μαθέτωσαν οἱ κατειρηκότες ὅτι σοι μέλει περὶ τῆς ἀληθείας μαθεῖν. (5) καὶ εἰ μὴ τῷ χρώματι τοῦ προσώπου δείξουσι τὴν συκοφαντίαν. τοῦτο γὰρ τοῦ συνειδότος ἔλεγχός ἐστι, καὶ γέγραπται, „καρδίας εὐφραινομένης πρόσωπον θάλλει· ἐν δὲ λύπαις οὔσης σκυθρωπάζει,„ οὕτω τοὺς (6) μὲν ἐπιβουλεύσαντας τῷ

tere, sed potius pro tua salute Dominum precari. Horum mihi testes sunt, primo Dominus, qui exaudivit me, ac totum tibi a majoribus devolutum tradidit imperium: testes quoque qui tum aderant Felicissimus olim Dux Ægypti, Rufinus, & Stephanus, quorum ille Catholicus, hic Magister ibi erat: Asterius item Comes, Palladius qui fuit Palatii Magister, Antiochus & Evagrius, Agentes in rebus. Hæc enim solum protuli: Oremus pro salute piissimi Augusti Constantii. Omnisque populus una voce statim acclamavit, Christe auxiliare Constantio: & hæc precando diu perseveravit.

11. Quod autem litteras nunquam vel ad illum miserim, vel ab eo acceperim, Deum & Verbum ejus unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum in testem advoco. Accusatorem, quæso, meum, concede, ut hac de re quoque paucis interrogem; undenam ad hujusce rei notitiam devenit? An epistolæ exemplaria se habere dixerit? hunc enim rumorem ut spargerent Ariani summopere conati sunt. Primo quidem litteras saltem nostris similes proferat. At nequaquam tutum illud fuerit, falsifici enim sunt, vestras quippe Imperatorum manus sæpe sunt imitati: unde similitudo illa scriptis auctoritatem minime dederit, nisi qui ejusmodi litteras scribere consueverunt, scripta testimonio suo comprobent. Libet rursum ex sycophantis sciscitari: quisnam illas dedit litteras, & undenam illæ sunt deprehensæ? Nam & mihi scriptores fuere, & Tyranno ministri, qui a tabellariis litteras acciperent, ipsique traderent. Adsunt nostri; & illos, quæso, arcessas, quos verisimile est adhuc esse superstites: ac de litteris illis sciscitare, ita rem inquiras, ac si tibi ipsa coram adesset veritas. Illa quippe Imperatorum, in primis Christianorum, est præsidium: illa comite vos imperare tutissimum est, cum divina Scriptura dicat: *misericordia & veritas Regi custodia est: & circumdabit in justitia thronum ejus.* Hanc cum Zorobabel sapiens ille vir, ceteris anteferret, alios superavit: universusque populus in hanc vocem prorupit: *magna est veritas & prævalet.*

Prov. 20. 28.

4. Esdræ. 4. 41.

12. Si essem itaque apud alios delatus, tuam sane pietatem appellarem: quemadmodum tunc Apostolus Cæsarem appellavit, sedatæque sunt inimicorum ejus insidiæ; at quando apud te me ausi sunt insimulare, quem amabo, alium a te appellem, nisi patrem ejus qui dixit, *Ego sum veritas*; ut cor ille tuum ad clementiam vertat? Domine omnipotens, Rex seculorum, Pater Domini nostri Jesu Christi; tu per Verbum tuum hoc Imperium famulo tuo Constantio contulisti: illumina cor ejus, ut deprehensa calumnia adversum me structa, perhumaniter ille defensionem meam excipiat: omnibusque notum faciat aures suas esse in veritate firmatas. Et ut scriptum est: *sola labia justa Regi accepta sunt.* Eo enim modo thronum Regni prosperum fieri per Salomonem nos docuisti. Quapropter sciscitare, quæso; discant accusatores tibi veritatis indagandæ esse curam. Et observa, num vel ipso vultus colore calumniam prodant: est enim illud conscientiæ indicium, scriptum quippe est: *corde gaudente exhilaratur facies: dum autem in mœrore est dejicitur.* Sic homines qui Josepho insi-

Act. 25. 11.

Joan. 14. 6.

Prov. 19. 13.
Prov. 25. 5.

Prov. 15. 13.

Gen. 42. 21.

(1) Edit. Comm. Ἀγεντισρέβες, Nannius vertit *præfecti sericorum*, Regius Basiliensis & edit. Parisiensis, Ἀγεντισρέβους, & recte quidem, id est, Agentes in rebus. Hi erant Palatii officiales, quorum munus describitur in Codice Theodosiano a Jacobo Gotthofredo illustrato. VI. Cod. Tit. 27. Ed. Colon. Ἀγεντισρέβοι, male.

(2) Reg. οὔπω τὸ ἀσφαλὲς ἔχῃ.

(3) Sic Basil. Felck. 7. anon. & omnes editi. Reg. Ζοροβάβελ.

(4) Reg. πάντας. Editi πάντες.

(5) Reg. καὶ εἰ μὴ καί.

(6) Sic Reg. In Editis μὲν deest.

Gen. 31. 5.

inſidiati fuerant, ipſa conſcientia prodidit: Labani A vero pravus in Jacobum animus ex vultu deprehenſus eſt. Tute igitur cernis cum illorum trepidationem, quippe qui fugiant & latebras quærant, tum noſtram in depellenda calumnia libertatem. Nulla jam de fortunis controverſia eſt, ſed de Eccleſiæ exiſtimatione. Qui lapide percutitur quærit medicum: ictus calumniæ ſunt lapidum ictibus acerbiores: *Clava eſt calumnia, & gladius & jaculum acutum*, ait Salomon: hiſque ſola veritas mederi poteſt: quæ ſi negligatur, graviora evadunt vulnera.

Prov. 25. 18.

13. Hæc ſane ſunt quæ tantam rebus ubique terrarum eccleſiaſticis adferunt perturbationem. Occaſiones B illi excogitarunt, hincque factum ut tot & tam grandævi epiſcopi, quod mecum communicarent, in exſilium ſint acti. Quod ſi eo uſque ſolum res proceſſerit, bona ſpes eſſet, humanus cum ſis. Ut autem malum non ulterius pervadat, veritas apud te vigeat. Ne quæſo permittas, huic ſuſpicioni, in grave totius Eccleſiæ dedecus, locum eſſe; quod ſcilicet Chriſtiani viri, ac potiſſimum Epiſcopi, tam nefaria machinentur, ejuſmodique res ſcribere nihil vereantur. Quod ſi graveris rem indagare, æquum ſane fuerit ut nobis potius qui calumnias depellimus fidem habeas, quam ca- C lumniatoribus. Illi quippe pravo, utpote nobis inimici, animo hæc movent: nos vero noſtri cauſa concertantes legitima adferimus argumenta. Per mihi mirum ſane eſt, ubi nos cum metu ac reverentia ſcribimus, illos eo impudentiæ proceſſiſſe, ut etiam apud Imperatorem mentiri auſint. Sed inquire, quæſo, ad veritatem explorandam: & prout ſcriptum eſt: *ſcrutando ſcrutare* coram nobis, undenam iſti hæc quæ dicunt acceperint: aut ubinam ſint litteræ repertæ. Sed neque ex noſtris quiſpiam convincetur, neque ex Tyranni miniſtris ullus hæc dixerit: res quippe merum eſt commentum. Ac forte nihil ulterius indagare par eſſet, D quod ne illis quidem placeret, veritis ſcilicet ne earum ſcriptor litterarum neceſſarie deprehendatur. Is quippe ſolis ſycophantis nullique alii notus eſt.

Joel. 1. 7.

Tertia calumnia Arianorum

14. Quod autem mihi in crimen vertunt, in magna Eccleſia habitam fuiſſe ſynaxin, priuſquam completum ædificium eſſet: age, eam quoque apud tuam pietatem propulſabo criminationem; eo enim compellunt qui inimiciſſimo erga nos animo ſunt. Ita ſe res habet, id fateor: ut enim hactenus nihil mendacii protuli, hoc jam non inficias ibo. Sed alio prorſus modo, quam criminantur illi, geſta res eſt. Bona, quæſo, venia hæc E dicam, nequaquam dedicationis diem feſtum celebravimus, Religioſiſſime Auguſte: id namque ante juſſum tuum agere nefas fuiſſet: neque conſulto ad id animum appulimus. Nullus Epiſcopus, nullus fuit Clericus vocatus; ædificio quippe plurima deerant. Immo vero nulla prævia monitione ſynaxis coacta eſt; ut ne inde illi calumniandi occaſionem aucupentur. At rem uti geſta eſt nullus ignorat: auſculta tamen, rogo te, pro tua manſuetudine & tolerantia. Feſtum quidem erat Paſchatis: populique ingens aderat multitudo, tantaque Chriſtianorum turba, quantam in ſingulis urbibus F exſtare Imperatores Chriſto addicti peroptare debeant. Cum igitur Eccleſiæ paucæ numero eſſent & anguſtiſſimæ, ingenti edito tumultu rogabant populi, ut in magna Eccleſia conventus ageretur: ibique omnes preces funderent pro tua ſalute. Sicque acta res eſt. Me contra hortante, ut rem tantiſper differrent, & quolibet modo etiam cum compreſſione in aliis eccleſiis cœtus agerent, morem illi non geſſere:

Ἰωσὴφ ἡ συνείδησις ἤλεγξε, τοῦ δὲ Λάβαν ἡ κατὰ τοῦ Ἰακὼβ πονηρία ἐκ τοῦ προσώπου δέδεικται. ὁρᾷς οὖν ἐκείνων μὲν τὴν ὑποψίαν, φευγόντων καὶ κρυπτομένων, ἡμῶν δὲ τὴν ἐλευθερίαν ἀπολογουμένων. οὐ γὰρ περὶ κτημάτων νῦν ἡ κρίσις, ἀλλὰ περὶ δόξης τῆς Ἐκκλησίας. ὁ λίθῳ κρουόμενος ζητεῖ τὸν ἰατρόν, τῶν δὲ λίθων ὀξύτερα τὰ ἐκ τῆς διαβολῆς ἐστι πλήγματα, „ ῥόπαλόν ἐστιν ἡ „ διαβολὴ καὶ μάχαιρα καὶ τόξευμα ἀκιδωτόν, „ ὡς εἶπε Σολομὼν καὶ ταύτα μόνη ἡ ἀλήθεια ἰᾶσθαι δύναται, ταύτης δὲ παρορωμένης, αὐξάνει δεινότερον τὰ τραύματα.

13. Διὰ ταῦτα πάντα τὰ πανταχοῦ τῶν ἐκκλησιῶν τετάρακται. καὶ προφάσεις μὲν ἐπενόησαν, ἐπίσκοποι δὲ τηλικοῦτοι καὶ πολυετεῖς ἐξωρίσθησαν, διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ κοινωνίαν, καὶ εἰ μὲν μέχρι τούτου τοῦτο ἐγίγνετο, προσδοκία τις ἦν ἀγαθή· φιλάνθρωπος γὰρ εἶ. ἵνα δὲ μὴ καὶ μετὰ ταῦτα διαβῇ τὸ κακόν, κρατείτω ἡ ἀλήθεια παρὰ σοί· καὶ μὴ ἀφῇς ὑπόνοιαν κατὰ πάσης Ἐκκλησίας γενέσθαι, ὡς τοιαῦτα βουλευομένων καὶ γραφόντων τῶν Χριστιανῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐπισκόπων. ἢ εἰ μὴ βούλει ἀνακρίνειν, δίκαιον καὶ ἡμᾶς πιστεύεσθαι μᾶλλον ἀπολογουμένους, ἢ τοὺς διαβάλλοντας. οὗτοι μὲν γὰρ, ὡς ἐχθροί, πονηρεύονται, ἡμεῖς δὲ ἀγωνιῶντες τὰς ἀποδείξεις παρέχομεν. (1) ἀλλὰ δὲ θαυμάζω, πῶς ἡμεῖς μὲν μετ' εὐλαβείας φθεγγόμεθα, ἐκεῖνοι δὲ τοσαύτην (2) ἔσχον ἀναισχυντίαν, ὡς καὶ ψεύσασθαι βασιλεῖ. ἀλλ' ἐξέτασον διὰ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὥσπερ γέγραπται, ἐρευνῶν ἐρεύνησον παρόντων ἡμῶν, πόθεν ταῦτα λέγουσιν, ἢ πόθεν ηὑρέθη τὰ γράμματα. ἀλλ' οὔτε τῶν ἡμετέρων τις ἐλεγχθήσεται, οὔτε τῶν ἐκείνου φήσει τις· πέπλασται γάρ. καὶ πλέον οὐδὲν τάχα προσήκει ζητεῖν, οὐδὲ γὰρ βούλονται, ἵνα μὴ καὶ ὁ ταύτας γράψας, ἐξ ἀνάγκης εὑρεθῇ. ἴσασι γὰρ αὐτὸν οἱ διάβολοι μόνοι, καὶ ἄλλος οὐδείς.

14. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας κατειρήκασιν ὡς δὴ συνάξεως ἐκεῖ γενομένης πρὶν αὐτὴν τελειωθῆναι, φέρε καὶ περὶ τούτου πάλιν ἀπολογήσομαι τῇ σῇ εὐσεβείᾳ· εἰς ταῦτα γὰρ ἡμᾶς ἕλκουσιν οἱ φιλέχθρως διακείμενοι πρὸς ἡμᾶς. καὶ γέγονεν ὁμολογῶ· καὶ γὰρ καὶ τὰ πρῶτα λέγων οὐκ ἐψευσάμην, καὶ τοῦτο νῦν οὐκ ἀρνήσομαι. ἀλλ' ἄλλως πάλιν ἢ ὡς αὐτοὶ κατειρήκασιν, ἐστὶ τὸ πρᾶγμα. καί μοι συγχώρησον εἰπεῖν, οὐκ ἐγκαινίων ἡμέραν ἐπετελέσαμεν, θεοσεβέστατε Αὔγουστε· τοῦτο γὰρ ἀθέμιτον ἦν ἀληθῶς πρὸ τῆς σῆς προστάξεως ποιῆσαι· οὐδὲ ἐκ παρασκευῆς εἰς τοῦτο παρήλθομεν· οὐδὲ ἐπίσκοπός τις οὐδὲ ἄλλος κληρικὸς εἰς τοῦτο κέκληται, (3) ἔλειπε δὲ πολλὰ καὶ τῷ ἔργῳ. ἀλλ' οὐδὲ ἐκ παραγγελίας γέγονεν ἡ σύναξις, ἵνα πρόφασιν εὕρωσιν οὕτοι τοῦ κατειπεῖν· ἀλλὰ τὸ γενόμενον ἴσασι πάντες· ἄκουσον δὲ ὅμως τῇ σαυτοῦ ἐπιεικείᾳ καὶ μακροθυμίᾳ· ἑορτὴ μὲν γὰρ ἦν τὸ Πάσχα, ὁ δὲ λαὸς πάνυ πολὺς καὶ τοσοῦτος ἦν, ὅσον ἂν εὔξαιντο κατὰ πόλιν εἶναι Χριστιανῶν φιλόχριστοι βασιλεῖς. τῶν τοίνυν ἐκκλησιῶν ὀλίγων καὶ βραχυτάτων οὐσῶν, θόρυβος ἦν οὐκ ὀλίγος, ἀξιούντων ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ συνελθεῖν, κἀκεῖ πάντας εὔχεσθαι (4) ὑπὲρ τῆς σῆς σωτηρίας· ὅπερ καὶ γέγονεν. ἀλλ' ἐμοῦ παρακαλοῦντος τέως ἐπισχεῖν, καὶ ὅπως δήποτε μετὰ θλίψεως ἐν ταῖς ἄλλαις ἐκκλησίαις συναχθῆναι, οὐχ ὑπήκουσαν, ἀλλ' ἕτοιμοι γεγόνασιν

(1) Reg. διὸ καὶ θαυμάζω.
(2) Reg. ἔσχον ἐξουσίαν καὶ ψεύσασθαι.
(3) Hæc ἔλειπε δὲ πολλὰ καὶ τῷ ἔργῳ, quæ ſunt in Regio cod. in editis deſiderantur. Baſil. ἔλειπε [δὲ πολλάκις καὶ τῷ ἔργῳ. Eo item modo ſcriptum primo fuerat in Regio, ſed emendatum ut ſupra fuit.
(4) In editis habetur καὶ ante ὑπὲρ, ſed in codice Regio deeſt.

νασιν ἐξελθεῖν τὴν πόλιν, εἰς τοὺς ἐρήμους τόπους ἐν ἡλίῳ συνελθεῖν, βέλτιον ἡγούμενοι κάματον ἐνεγκεῖν ὁδοῦ, ἢ μετὰ λύπης τὴν ἑορτὴν ποιῆσαι.

15 (1) Πίστευε γὰρ βασιλεῦ, καὶ περὶ τούτου πάλιν μάρτυρα δέξαι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἐν ταῖς συνάξεσι τῆς τεσσαρακοστῆς, διὰ τὸ τῶν τόπων στενὸν, καὶ τὸ πολὺ πλῆθος τῶν λαῶν, πλεῖστα παιδία, καὶ οὐκ ὀλίγαι νεώτεραι γυναῖκες, πλεῖσταί τε γραΐδες, καὶ οὐκ ὀλίγοι νεανίσκοι θλιβέντες ἀπηνέχθησαν εἰς τοὺς οἴκους, καὶ τοῦ Θεοῦ παρασχόντος, τέθνηκε μὲν οὐδείς· πάντες δὲ ἐγόγγυσαν, καὶ ἠξίωσαν διὰ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν. (2) εἰ δὲ καὶ ἐν ταῖς προεόρτοις τοιαύτη γέγονε θλίψις, τί ἂν ἐγεγόνει ἐν αὐτῇ τῇ ἑορτῇ; (3) πάντως πάντα ἔτι τούτων χαλεπώτερα. ἀλλ' οὐκ ἔπρεπεν ἀντὶ χαρᾶς λύπην, ἀντ' εὐφροσύνης πένθος, ἀντὶ τῆς ἑορτῆς κλαυθμὸν τοῖς λαοῖς γενέσθαι· (4) εἰδὼς καὶ μάλιστα τύπον ἔχειν τῶν πατέρων. ὁ γὰρ μακαρίτης Ἀλέξανδρος, στενῶν ὄντων τῶν ἄλλων τόπων, καὶ οἰκοδομῶν τὴν τότε μείζονα νομιζομένην ἐκκλησίαν τὴν καλουμένην Θεωνᾶ, συνῆγεν ἐκεῖ διὰ τὸ πλῆθος, καὶ συνάγων οὐκ ἠμέλει τῆς οἰκοδομῆς. τοῦτο καὶ ἐν Τριβέροις, καὶ ἐν Ἀκυληΐᾳ γενόμενον ἑώρακα, κἀκεῖ γὰρ ἐν ταῖς ἑορταῖς διὰ τὸ πλῆθος, ἔτι τῶν τόπων οἰκοδομουμένων, συνῆγον ἐκεῖ, καὶ οὐχ εὗρον τοιοῦτον κατήγορον. ἀλλὰ καὶ ὁ μακαρίτης σου ἀδελφὸς ἐν Ἀκυληΐᾳ τοιαύτης οὔσης συνάξεως, συνήχθη. οὕτω κἀγὼ πεποίηκα, καὶ γέγονεν οὐκ ἐγκαίνια, ἀλλὰ σύναξις εὐχῆς. σὺ μὲν οὖν, καὶ οἶδα ὅτι φιλόθεος ὢν, τῶν μὲν λαῶν ἀποδέχῃ τὴν προθυμίαν, καὶ συγγινώσκεις ἐμοὶ, μὴ κωλύσαντι τοσούτου λαοῦ τὰς εὐχάς.

16. Ἐγὼ δὲ (5) τὸν κατειπόντα πάλιν περὶ τούτου ἐρωτῆσαι βούλομαι, ποῦ νόμιμόν ἐστιν εὔχεσθαι τὸν λαὸν, ἐν ἐρήμοις, ἢ ἐν οἰκοδομουμένῳ τόπῳ τῆς εὐχῆς; ποῦ πρέπον ἐστὶ καὶ ὅσιον (6) ἐπακοῦσαι τὸν λαὸν τὸ, ἀμήν· ἐν ἐρήμοις, ἢ ἐν τῷ ἤδη λεχθέντι κυριακῷ; σὺ δὲ θεοφιλέστατε βασιλεῦ, ποῦ τοὺς λαοὺς ἂν ἤθελες ἐκτεῖναι τὰς χεῖρας καὶ εὔξασθαι περὶ σοῦ, ἔνθα καὶ Ἕλληνες ἵστανται παρερχόμενοι, ἢ ἐν τῷ ἐπωνύμῳ σου τόπῳ, ὃν ἤδη μᾶλλον δὲ καὶ ἅμα τῷ θεμελίῳ, κυριακὸν πάντες ὀνομάζουσιν; οἶδα, ὅτι τὸν σὸν τόπον προκρίνεις, μειδιᾷς γὰρ, καὶ τοῦτο μειδιῶν σημαίνεις. ἀλλ' ἔδει, φησὶν ὁ κατειπὼν, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦτο γενέσθαι. μικραὶ μὲν οὖν καὶ στεναὶ (7) πᾶσαι, καθὰ προεῖπον, πρὸς τοὺς λαούς εἰσιν. ἔπειτα δὲ πῶς ἔπρεπε γενέσθαι τὰς εὐχάς· καὶ (8) πῶς ἦν βέλτιον κατὰ μέρος καὶ διῃρημένως τὸν λαὸν μετ' ἐπικινδύνου συνοχῆς, ἢ ὄντος ἤδη τόπου τοῦ δυναμένου δέξασθαι πάντας, ἐν αὐτῷ συνελθεῖν καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μετὰ συμφωνίας τῶν λαῶν γενέσθαι τὴν φωνήν; τοῦτο βέλτιον ἦν, τοῦτο γὰρ καὶ τὴν ὁμοψυχίαν ἐδείκνυε τοῦ πλήθους· οὕτω καὶ ταχέως ὁ Θεὸς ἐπακούει. εἰ γὰρ κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελίαν, ἐὰν δύο

imo parati erant ex urbe egredi, ut in desertis locis sub dio conventus celebrarent; satius ducentes itineris perferre laborem, quam cum mœrore festum peragere.

15. Nam crede mihi, Imperator, & hujus quoque rei testem accipe veritatem; in Quadragesimæ synaxibus, ob locorum angustiam, ingentemque populi frequentiam, pueri complures, nec paucæ juniores mulieres, multæ aniculæ, adolescentes plurimi, compressi, domum delati sunt: Deo tamen dante extinctus nullus est. Sed universi haud sine murmuratione postularunt ut in magna Ecclesia conveníretur. Quod si diebus festum præcedentibus, tanta fuerit compressio, quid in ipso die festo futurum erat? Sane iis acerbiora contigissent. At non decebat pro gaudio mœrorem, pro lætitia luctum, pro festo die fletum populis oboriri: cum maxime non ignorarem Patrum mihi exempla suppetere. Beatæ quippe vir memoriæ Alexander ob aliorum locorum angustiam, dum ipse ecclesiam, quæ omnium maxima tunc putabatur, Theonæ dictam, exstrueret; in ea tamen ob populi frequentiam conventus egit, neque interim ob populi conventum ædificii constructionem intermittebat. Rem similem Treviris & Aquileiæ factam vidi: ubi item ob populorum frequentiam, dum templa exstruerentur, in illis nihilominus conventus agebantur: nullusque tamen exstitit qui factum hujusmodi in crimen vocaret. Quinetiam beatæ vir memoriæ frater tuus, hujusmodi conventui Aquileiæ cum aliis interfuit. Idipsum me egisse fateor, ita tamen ut non dedicatio, sed synaxis ad orandum celebrata sit. Perspectum itaque habeo te utpote pium, populorum alacritatem approbare, mihique veniam concedere, quod tam multi populi precibus non obstiterim.

16. Ego vero peroptarim hoc etiam ex sycophanta sciscitari: ubinam populum orare æquum fuit, in desertisne locis, an in orationis loco, etiam dum exstrueretur? Ubinam sanctius condecentiusque populus responderet, amen; in desertis, an in templo quod jam appellabatur Dominicum? Quonam in loco malles, religiosissime Imperator, populum manus extendere ac pro te orare? illicne ubi pertranseuntes Gentiles gradum sisterent; an in loco cui jam tuum inditum est nomen: quem nunc, imo a jactis fundamentis Dominicum omnes vocant? Certum sane habeo te tuum anteferre locum: subrides enim, ac subridendo assensum significas. Sed ait obtrectator, in ecclesiis illud actum oportuit. At omnes omnino, uti jam dictum est, pro populi frequentia erant angustiores. Deinde quo pacto Dominum precari decuit, quidve satius fuit; separatimne populum cum periculosa compressione convenire, an in loco qui totius multitudinis jam capax esset; ut una illic eademque populorum vox cum consonantia audiretur? Præstabat certe istud, hinc enim multitudinis unanimitatem cernere erat, hincque Deus est ad exaudiendum promtior. Si namque juxta ipsius Salvatoris promissionem, duobus ob- Matth. 18. 2.

Ppp quam-

(1) Reg. πιστεύω male. Paulopost Nannius vertit *in Synaxibus Pentecostes*: itane legerit, an memoria lapsus sit, incertum.

(2) Reg. εἰ δὲ καὶ ἐν ταῖς προεόρτοις, subaudi ἡμέραις. Editi vero, εἰ δὲ ἐν τοῖς προεόρτοις.

(3) Reg. πάντως τι τὰ ἔτι. Basil. πάντως τι ἔτι. Editi vero πάντως πάντα ἔτι.

(4) Reg. & Basil. εἰδ' ὡς mendose. Paulopost Reg. ἔχων.

(5) In editis post δὲ legitur καὶ, sed hæc particula abest a Reg.

(6) Legendum nobis videtur ὑπακοῦσαι quæ vox apud Ecclesiasticos significat, *respondere*. Id patet ex iis quæ paulo infra leguntur, τί ἐὰν τοσούτων λαῶν συνελθόντων μία γένηται φωνὴ, λεγόντων τῷ Θεῷ τὸ ἀμήν. Et in Apologia sequenti num. 23. προέτρεπον τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμὸν, τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακούειν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. *jussi ut Diaconus psalmum legeret, populusque responderet: quoniam in æternum misericordia ejus*: nam ὑπακούειν sic intellectum oportet, non ut Nannius, *auscultaret*; ut optime observavit Cottelerius in Notis ad Const. Apost. Lib. 8. cap. 13. pag. 354. ubi vocis ὑπακουέτω idem usus est. Vide eundem Cottelerium ad Librum 2. Const. Apost. c. 57. p. 203. Apud Ecclesiasticos vox ὑπακούειν ea sententia plerumque usu venit. Job. 14. 15. εἶτα καλέσεις ἐγὼ δέ σοι ὑπακούσομαι. Ubi Vulgata: *vocabis me, & ego respondebo tibi*. & alias sæpe.

(7) Particula καὶ quæ in editis post στεναὶ habetur, deleta est in Reg. eamque expungere visum est.

(8) In editis, καὶ ἐκεῖ πῶς. Sed ἐκεῖ quod deest in omnibus mss. omissum est.

quamlibet cauſam convenientibus, quodcumque petierint dabitur illis: quid ſi tanti populi convenientis una vox proferatur, qua Deo dicunt, Amen? Cuinam hoc ipſum non admirationi fuit? Quis te beatum non prædicavit, cum tantam populi frequentiam uno in loco coactam cerneret? Ecquod illud populorum gaudium, qui cum hactenus in ſejunctis locis conveniſſent, mutuo jam conſpectu fruerentur? Id omnibus lætitiæ cauſa fuit, ſoli ſycophantæ, mœroris.

17. Reſtat ut alteri ejus objectioni quæ adhuc ſupereſt occurram. Siquidem ajet forte obtrectator ille: ædificio nondum completo, haud licuit illic orationes fundere. At Dominus ait: *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, & claude oſtium.* Quid ergo dixerit calumniator? Imo potius, quid prudentes ac veri Chriſtiani dixerint? Hos interroga, Imperator: nam de illis quidem ſcriptum eſt: *Stultus ſtulta loquetur:* de his vero, *ab omni ſapiente conſilium accipe*. Cum tam anguſtæ eccleſiæ, cum tanta eſſet populi frequentia, ut ad deſerta loca proficiſci pararent; quid facto opus erat? Solitudo abſque januis, ac quibuſvis volentibus pervia; Dominicus autem locus muris cinctus eſt, januiſque clauſus: adeſtque illic conſpicuum pios inter prophanoſque diſcrimen. Nonne, Imperator, quivis ſapiens cum tua Pietate hoc eligendum annuit? Quippe norunt hic legitimam eſſe orationem, illic inconditæ turbæ ſuſpicionem: niſi forte deficientibus locis, ſolitudinem ii dumtaxat qui orant, incolant, ut Iſraelitis contigit: immo vero illis quoque exſtructo tabernaculo, locus orationis circumſcriptus in poſterum fuit. O Domine, ac vere Rex regum Chriſte, Fili Dei unigenite, Verbum & Sapientia Patris, in crimen ecce vocor, quod clementiam tuam populus deprecatus ſit, ac per te Patrem tuum, qui eſt ſuper omnia Deus, obſecrarit, pro ſalute famuli tui piiſſimi Conſtantii. Sed tuæ bonitati gratias ago, quod mihi vitio vertatur legum tuarum obſervatio. Graviori enim criminationi anſam dediſſem, ac fuiſſet legitima accuſandi cauſa, ſi loco, quem Imperator exſtruxerat prætermiſſo, eremum ad orandum petiiſſemus. Quam multum accuſator tunc deblateraſſet! quam fide dignus viſus fuiſſet dicendo: Locum tuum contemſit: opus non probat tuum: deriſit prætereundo: deſertum indicavit quod loci neceſſitati ſuppleret: populos orandi cupidos impedivit. Hæc ut ſibi dicenda ſuppeterent peroptabat inquirebatque: quod cum aſſequutus non ſit, mœrore affectus criminationes deinceps comminiſcitur. Et ſane ſi illa dicere poſſet, pudore me ſuffunderet, ut me jam injuria afficit, cum diaboli mores imitatus, eos qui vacant orationi obſervat: Danielis quippe hiſtoriam legendo ſpe falſus eſt: putavit enim ignarus ille, Babyloniorum mores apud te vigere, neque novit eſſe te beati Danielis ſtudioſiſſimum, ac eumdem quem ille Deum adorare nec impedire, imo potius ſummopere optare ut omnes orationi incumbant: cum ſcias omnium orationes & vota ea eſſe, ut incolumis & cum pace perpetuo imperes.

18. Equidem hæc adverſus obtrectatorem conqueror. Tu vero, religioſiſſime Auguſte, utinam multis annorum circulis vixeris, ac

Matth. 6. 6.
Eſai. 32. 6.
Tob. 4.
Dan. c. 6.

A συμφωνήσαιεν περὶ παντὸς, (1) ὃ ἂν αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς, τί ἐὰν τοσούτων λαῶν συνελθόντων μία γένηται φωνὴ, λεγόντων τῷ θεῷ τὸ ἀμήν; τίς γοῦν οὐκ ἐθαύμασε; τίς οὐκ ἐμακάρισέ (2) σε, βλέπων τὸν τοσοῦτον λαὸν ἐν ἑνὶ συνελθόντα τόπῳ; πῶς ἔχαιρον οἱ λαοὶ βλέποντες ἀλλήλους τὸ πρότερον ἐν διῃρημένοις συνερχόμενοι τόποις; τοῦτο πάντας ηὔφρανε, καὶ μόνον τὸν (3) διαβαλόντα ἐλύπησε.

17. Τὴν γοῦν ἑτέραν καὶ ὑπολειπομένην ἀντιλογίαν αὐτοῦ βούλομαι προλαβεῖν. ὁ μὲν γὰρ (4) κατειρηκὼς φησιν, οὔπω τετελείωτο τὸ ἔργον, καὶ B οὐκ ἐχρῆν εὐχὰς γενέσθαι. ὁ δὲ κύριος εἶπε, „σὺ δὲ ὅταν προσεύχῃ, εἴσελθε εἰς τὸ ταμεῖόν σου, „καὶ ἀπόκλεισον τὰς θύρας. „τί τοίνυν φήσειεν ὁ κατήγορος; μᾶλλον δὲ τί ἂν εἴποιεν οἱ φρόνιμοι καὶ (5) ἀληθῶς Χριστιανοί; τούτους γὰρ ἐρώτησον βασιλεῦ. ἐπειδὴ γέγραπται περὶ μὲν ἐκείνων, ὅτι „ὁ μω„ρὸς μωρὰ λαλήσει· περὶ δὲ τούτων, παρὰ παντὸς „φρονίμου συμβουλίαν λάμβανε.„ τῶν ἐκκλησιῶν στενῶν οὐσῶν, καὶ τῶν λαῶν τοσούτων ὄντων, καὶ βουλομένων εἰς τὰς ἐρήμους ἀπελθεῖν, τί ποιεῖν ἐχρῆν; ἡ μὲν γὰρ ἔρημος ἄθυρος, καὶ τῶν βουλομένων C δίοδός ἐστιν, ὁ δὲ κυριακὸς τόπος καὶ τετείχισται καὶ τεθύρωται, καὶ τὴν διαφορὰν τῶν εὐσεβῶν καὶ (6) τῶν βεβήλων δείκνυσιν. ἆρα βασιλεῦ οὐ μετὰ τῆς σῆς εὐσεβείας πᾶς ὅστις ἐστὶ φρόνιμος ἐπινεύει τούτῳ; ἴσασι γὰρ, ὅτι ὧδε μὲν, νόμιμος εὐχὴ, ἐκεῖ δὲ ἀταξίας ὑποψία· εἰ μὴ ἄρα τόπων μὴ ὄντων, μόνοι τὴν ἐρημίαν ἂν (7) οἰκοῖεν οἱ εὐχόμενοι, ὥσπερ ἦν ὁ Ἰσραήλ· ἀλλὰ κἀκείνοις τῆς σκηνῆς γενομένης περιώριστο λοιπὸν τῆς εὐχῆς ὁ τόπος. ὦ δέσποτα καὶ ἀληθῶς (8) βασιλεῦ τῶν βασιλευόντων Χριστὲ, υἱὲ τοῦ θεοῦ μονογενὲς, λόγος καὶ σοφία τοῦ πατρὸς, ἐπειδὴ D τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ὁ λαὸς ηὔξατο, καὶ διὰ σοῦ τὸν σὸν πατέρα τὸν ἐπὶ πάντων θεὸν παρεκάλεσε, περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ σοῦ θεράποντος τοῦ εὐσεβεστάτου Κωνσταντίου, κατηγοροῦμαι. ἀλλὰ τῇ σῇ ἀγαθότητι χάρις, ὅτι διὰ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς σοῖς νόμοις διαβέβλημαι. μειζόνως γὰρ ἂν διεβλήθην, καὶ ἦν ἀληθῶς ἔγκλημα, (9) εἰ ὃν ᾠκοδόμησε τόπον ὁ βασιλεὺς παρῃχόμεθα, καὶ ἔρημον ἐζητοῦμεν εἰς εὐχήν. πῶς ἂν ὁ κατήγορος ἐφλυάρησε τότε. πῶς ἂν ἦν πιθανὸς λέγων· ἐξουθένησέ σου τὸν τόπον· οὐ παρὰ γνώμην ἐστὶν αὐτοῦ τὸ γινόμενον· ἐγέλασε παρερχόμενος· ἔδειξε τὴν ἔρημον πληροῦσαν τοῦ E τόπου τὴν χρείαν· θέλοντας εὔξασθαι λαοὺς κεκώλυκε. ταῦτα ἤθελεν εἰπεῖν, ταῦτα ἐζήτει, καὶ μὴ εὑρὼν ἄχθεται, καὶ λοιπὸν λόγους πλάττει. ταῦτα γὰρ εἰ ἔλεγεν, (10) ἐδυσώπει κἀμέ· ὥσπερ νῦν ἀδικεῖ τὸν διαβόλου τρόπον, ἀναλαβὼν, καὶ παρατηρούμενος τοὺς προσευχομένους, διὸ καὶ ἐσφάλη παραγνοὺς τὸ τοῦ Δανιήλ. ἐνόμισε γὰρ ὁ ἀμαθὴς, ὅτι καὶ ἐπὶ σοῦ τὰ τῶν Βαβυλωνίων κρατεῖ, καὶ οὐκ ἔγνω ὅτι φίλος (11) εἶ τοῦ μακαρίου Δανιήλ· καὶ τὸν αὐτὸν αὐτῷ θεὸν προσκυνεῖς καὶ οὐ κωλύεις, ἀλλὰ θέλεις πάντας εὔχεσθαι, εἰδὼς, ὅτι πάντων ἐστὶν εὐχὴ, σώζεσθαί σε καὶ βασιλεύειν ἐν εἰρήνῃ διαF παντός.

18. Ἐγὼ μὲν οὖν καὶ ταῦτα πρὸς τὸν καταιτιῶντα ἀποδύρομαι. σὺ δὲ θεοφιλέστατε Αὔγουστε, ζήσειας πολλαῖς ἐτῶν περιόδοις, καὶ τὰ

ἐγκαί-

(1) Reg. οὐ ἐάν.
(2) σε deeſt in Reg. nec lectum eſt a Nannio, qui vertit: *aut non inter felicia prædicet*.
(3) Reg. quem ſequimur, διαβαλόντα. Edit. Comm. ἐνδιαβαλόνται. Baſil. Edit. Pariſ. & Colon. ἐνδιαβαλόντα.
(4) Editi mendoſe κατείρηκές. Reg. κατειρηκώς.
(5) Reg. & Baſil. quos ſequimur, ἀληθῶς. Editi ἀληθεῖς.
(6) τῶν deeſt in Reg.
(7) Sic Reg. & Baſil. Edit. vero Pariſ. & Col. οἰκεῖεν. Com. οἰκεῖον male. Paulopoſt Reg. περιώριστο optime. Editi male περιώριστον.
(8) Hæc βασιλεῦ τῶν, deſunt in Reg. Paulopoſt idem, λόγε καὶ σοφία.
(9) Reg. εἰ τόν. Mox idem καὶ τὴν ἔρημον.
(10) Reg. ἐδυσώπει. Editi ἐδυσωπεῖ. Ibid. Reg. ἀδικεῖ. Editi male ἀδικεῖν.
(11) Reg. εἶ. Mox idem τὸν αὐτὸν αὐτῷ θεῷ. Ibidem Edit. Commel. ſola, καὶ οὐ κελεύεις.

ἐγκαίνια ἐπιτελέσειας. αἱ γὰρ γενόμεναι παρὰ πάντων περὶ τῆς σῆς σωτηρίας εὐχαὶ, οὐκ ἐμποδίζουσι τὴν τῶν ἐγκαινίων πανήγυριν. μὴ τοῦτο ψευδέσθωσαν οἱ ἀμαθεῖς, ἀλλὰ παρὰ μὲν τῶν πατέρων μαθέτωσαν, ἀναγνώτωσαν δὲ καὶ τὰς γραφάς. μᾶλλον δὲ παρὰ σοῦ μαθέτωσαν, φιλόλογος γὰρ εἶ, ὅτι καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ ὁ ἱερεὺς, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ Ζοροβάβελ ὁ Σαλαθιὴλ ὁ σοφὸς, καὶ Ἔσδρας ὁ ἱερεὺς καὶ τοῦ νόμου γραμματεὺς, (1) τοῦ ἱεροῦ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν οἰκοδομουμένου, καὶ ἐνστάσης τῆς σκηνοπηγίας, ἑορτὴ δὲ ἦν αὕτη καὶ πανήγυρις καὶ εὐχὴ μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραὴλ, συνήγαγον τὸν λαὸν ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ εὐρύχωρον τοῦ πρώτου πυλῶνος τοῦ πρὸς τῇ ἀνατολῇ, καὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ ἡτοίμασαν, κἀκεῖ προσήνεγκαν, κἀκεῖ τὴν ἑορτὴν ἐπετέλεσαν. καὶ λοιπὸν οὕτως τὰς κατὰ σάββατον καὶ νουμηνίαν προσέφερον θυσίας, καὶ οἱ λαοὶ τὰς εὐχὰς αὐτῶν ἀνέφερον. καὶ φανερῶς φησιν ἡ γραφὴ, ὅτι ταῦτα ἐγίγνετο, καὶ ὁ ναὸς τοῦ θεοῦ οὔπω ᾠκοδόμητο, ἀλλὰ μᾶλλον τούτων οὕτως εὐχομένων (2) ὁ οἶκος προέκοπτεν ὁ οἰκοδομούμενος, καὶ οὔτε διὰ τὴν προσδοκίαν τῶν ἐγκαινίων ἐκωλύθησαν αἱ εὐχαὶ, οὔτε διὰ τὰς γενομένας συνόδους τῶν εὐχῶν, ἐμπεπόδισται τὰ ἐγκαίνια, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς οὕτως ηὔχετο, καὶ ὅτε τετέλεστο πᾶς ὁ οἶκος, ἐποίησαν τὰ ἐγκαίνια, καὶ προσήνεγκαν εἰς τὸν ἐγκαινισμὸν, καὶ πάντες ἑώρτασαν ἐπὶ τῇ τελεσιουργίᾳ. τοῦτο δὲ πάλιν καὶ ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος καὶ οἱ ἄλλοι πατέρες πεποιήκασι, συναγάγοντες γὰρ καὶ τελειώσαντες τὸ ἔργον, ηὐχαρίστησαν τῷ κυρίῳ, ἐγκαίνια ἐπιτελέσαντες. τοῦτο καὶ σὲ ποιεῖν πρέπει, φιλομαθέστατε βασιλεῦ· ἕτοιμος γὰρ ὁ τόπος προαγνισθεὶς ταῖς προγενομέναις εὐχαῖς, ζητῶν παρουσίαν τῆς σῆς εὐσεβείας. τοῦτο γὰρ αὐτῷ λείπει πρὸς τὸν τέλειον κόσμον. τοῦτο μὲν οὖν πληρώσειας, καὶ τὴν εὐχὴν ἀποδοίης τῷ κυρίῳ, ᾧ καὶ τὸν οἶκον πεποίηκας· τοῦτο γὰρ πάντων ἐστὶν εὐχή.

19. Δὸς δὴ, καὶ τὴν ἄλλην ἴδωμεν διαβολὴν, καὶ συγχώρησον ἀπολογήσασθαι καὶ περὶ αὐτῆς. τετολμήκασι γὰρ καὶ τοῦτο διαβάλλειν, ὡς ἀντιστάντος ἐμοῦ τοῖς σοῖς προστάγμασιν, ὥστε μὴ ἐξελθεῖν τὴν ἐκκλησίαν. ἐκείνους μὲν οὖν θαυμάζω μὴ ἀποκάμνοντας ταῖς συκοφαντίαις· ἐγὼ δὲ ὅμως οὐδὲ οὕτως ἀποκάμνω, χαίρω δὲ μᾶλλον ἀπολογούμενος. ὅσῳ γὰρ ἀπολογίαι πολλαὶ, τοσούτῳ καὶ πλέον ἐκεῖνοι (3) δύνανται καταγινώσκεσθαι. οὐκ ἀντέστην προστάγματι τῆς σῆς εὐσεβείας, μὴ γένοιτο. οὐ γὰρ τηλικοῦτος ἤμην, ἵνα καὶ λογιστῇ πόλεως ἀντιστῶ, μήτι γε τηλικούτῳ βασιλεῖ, * καὶ περὶ τούτου τοσούτων πλειόνων παρ' ἐμοῦ λόγων· πᾶσα γὰρ ἡ πόλις μοι μαρτυρεῖ. συγχώρησον δὲ ὅμως καὶ τοῦτο πάλιν ἐξ ἀρχῆς διηγήσασθαι τὸ πρᾶγμα· καὶ γὰρ ἀκούσας, θαυμάσεις, εὖ οἶδ' ὅτι, τῶν ἐχθρῶν τὴν εὐχέρειαν. Μοντάνος ὁ Παλατινὸς ἦλθε κομίζων ἐπιστολὴν, ὡς ἐμοῦ γράψαντος, ἵνα εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔλθω· καὶ ἃ νομίζω λείπειν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς, ταῦτα πληρωθῆναι δυνηθῇ. τῇ μὲν οὖν σῇ εὐσεβείᾳ χάρις, ὅτι κατηξίωσεν, ὡς ἐμοῦ γράψαντος, (4) ἐπινεῦσαι, καὶ τῆς ὁδοῦ πρόνοιαν πεποίηκεν ὑπὲρ τοῦ ταύτην ἐλθεῖν, καὶ ἀκμητὶ διανύσαι με. τοὺς δὲ ψευσαμένους τὰς σὰς ἀκοὰς τεθαύμακα πάλιν μὴ φοβηθέντας, ὅτι τὸ ψεῦδος ἴδιόν ἐστι τοῦ διαβόλου, καὶ οἱ ψευδόμενοι ἀλλότριοί εἰσι τοῦ λέγοντος, „ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια.„ οὐ γὰρ ἔγραψα, οὐδὲ τοιαύτην ἐπιστολὴν εὑρεῖν ὁ κατήγορος δυνήσεται. εἰ καὶ ἔδει με γράφειν καθημέραν, ἵνα τὴν ἀγαθήν σου (5) πρόσοψιν θεω-

* lectio vitiata.

dedicationis solemnia celebraveris. Nam certe preces ab omnibus pro tua salute fusæ, nihil obstant Dedicationis celebritati. Ne talia imperiti illi homines mendacia proferant: sed a Patribus id edifcant, Scripturasque evolvant, vel potius a te ipso litterarum studiosissimo edoceantur: Jesum scilicet sacerdotem Josedeci filium & fratres ejus, Zorobabelem filium Salathielis sapientem illum virum, Esdram item sacerdotem & Legis scribam, cum Templum post captivitatem ædificaretur, instaretque Scenopegia, id est festum Tabernaculorum; magna solennitas, in qua orationes publicæ in Israel offerebantur; populum in latiori vestibulo primi ostii versus Orientem siti, unanimi sententia congregarunt, dispositoque Domini altari, illic obtulerunt: eodemque in loco completa celebritas est. Eo item modo in posterum hostias in Sabbato & Neomenia solitas offerebant, populusque Dominum precabatur. Testaturque palam Scriptura nondum exstructo Dei templo hæc acta fuisse: imo potius illis ita orantibus exstruebatur domus, accrescebatque in dies; ita ut nec propter Encæniorum exspectationem intermissæ orationes: neque propter conventus orantium Encænia sublata sint: sed licet antea illic populus orasset; nihilominus post absolutum ædificium celebrata dedicatio est, donaque pro illa offerentes, omnes pro consummatione operis solennitatem egerunt. Idipsum a beatæ memoriæ Alexandro & ab aliis Patribus factum vidimus, qui cum jam illic populum coegissent, consummato tamen opere, gratias Domino egerunt, ac dedicationem celebrarunt. Id te quoque facere convenit, paratus enim locus, præmissisque orationibus expiatus, tuæ Pietatis præsentiam postulat: id enim illi ad perfectum ornatum deest. Hoc utinam expleas, ac vota tua Domino reddas, cui hanc domum excitasti: hæc quippe omnium vota sunt.

1. Esdr. c. 3.

19. Verum, quæso te, aliam disquiramus calumniam, ejus quoque propulsandæ veniam concedito. Ausi sunt enim me calumniari, quasi mandatis tuis, quibus jussum ajunt ut ecclesia excederem, non obtemperarim. Equidem non possum non mirari eos minime defatigari in confingendis criminibus: nec sic tamen ego deterreor, imo potius lætor in ea depellenda criminatione: quanto enim plures edam apologias, tanto facilius eorum malignitas deprehendi damnarique poterit. Nequaquam obstiti pietatis tuæ mandato, absit: non tanti quippe sum ego ut obsistam vel Quæstori Urbis, nedum tanto Imperatori. Neque opus ut hac de re multa verba faciam, testis quippe mihi est tota civitas. Concede tamen ut ab initio rem uti gesta est enarrem: nam te, si audieris, miraturum arbitror inimicorum meorum temeritatem. Montanus Palatinus epistolam ad me detulit, quasi ego a te scripto postulassem ut in Italiam mihi concedere liceret; ut quæ rebar ecclesiasticis rebus deficere instaurari possent. Et sane gratias ago Pietati tuæ, quod litteris quas a me profectas arbitratus es perhumaniter annueris, curamque gesseris ut commode ac sine labore iter instituerem, ad teque pervenirem. At certe miror rursum, quod vel ad aures tuas mentiri nihil sint veriti, cum tamen mendacium diabolo sit proprium, mendacesque ab eo alieni sint qui ait: *Ego sum veritas*. Non enim scripsi, nec istiusmodi epistolam accusator unquam proferre poterit. Ac etsi par mihi fuisset litteris a te quotidie postulare, ut benignum vultum tuum conspicere liceret;

Quarta calumnia.

Venit Montanus sub finem anni 353.

Joan. 14. 6.

(1) Importunam vocem ὅτι ante τοῦ ἱεροῦ, quæ in editis habetur expungere visum est: estque ipsa in Regio codice deleta.

(2) ὁ deest in Editis. in Reg. habetur.

(3) Sic Reg. & Basil. Editi vero δύνωνται.

(4) Sic Reg. Editi autem ἐπισεῦσαι,

(5) Sic Reg. & Edit. Comm. Edit. vero Paris. & Colon. mendose προσόψον.

ret; verumtamen nec fas est ecclesias deserere, nec me decuit pietati tuæ molestum esse, cum potissimum, nobis etiam absentibus, soleas ecclesiasticis petitionibus annuere. At quæ Montanus jussit, me recitare jubeto, nam hæc ipsa sunt. ******

20. Sed undenam ejusmodi epistolam nacti sunt obtrectatores mei? nosse velim quisnam ipsis eam tradidit. Jube, quæso, ut respondeant: hinc enim edisces ipsos hanc commentos esse criminationem; quemadmodum illam quæ spectat exsecrandum Magnentium falso pervulgarunt. Quod si in hoc quoque sycophantæ deprehendantur, ad quam in posterum nos pertrahent defensionem? Hoc curant enim: hoc, uti perspectum habeo, moliuntur, ut omnia moveant & perturbent. Fortasse plurimis te verbis adversum nos exasperant: sed ejusmodi viros aversari, & odio habere æquum est, quod quales ipsi sunt, tales existiment eos qui se auscultant, suasque calumnias etiam apud te valere posse arbitrentur. Olim certe contra Sacerdotes Dei, Doegi calumnia vim habuit; sed Saul erat qui aurem præbuit vir sane iniquus. Et Jezabel calumniis suis religiosissimum Naboth lædere potuit; sed Achab erat, sceleſtus ille & apostata, qui uxori morem gessit. Sanctissimus autem David, cujus te, ut omnes peroptant, imitatorem esse convenit, hujusmodi viros non admittit, sed quasi canes rabidos aversabatur, dicens: *detrahentem secreto proximo suo, hunc persequebar*: Præceptum quippe illud observavit: *vanum rumorem non admittes*. In cassum certe illi apud te mendacia loquuntur, qui velut Salomon a Domino postularis, quod te accepisse credas; ut nimirum verbum vanum & mendax longe sit a te, uti par est.

1. Reg. 22. 9.
3. Reg. 21.
Psal. 100. 5.
Exod. 23. 1.
Prov. 30. 8.

ῥᾶ· ἀλλ' οὔτε τὰς ἐκκλησίας καταλιμπάνειν ὅσιον, οὐδὲ δι' ὄχλου τῇ σῇ εὐσεβείᾳ γίνεσθαι δίκαιον ἦν· μάλιστα ὅτι καὶ ἀπόντων ἡμῶν ἐπινεύεις ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ἀξιώσεσιν. ἃ μὲν οὖν (1) ἐκέλευσε Μοντανὸς, κέλευσον ἀναγνῶναί με. ἔστι γὰρ ταῦτα. ******

20. Πόθεν δὲ ἄρα καὶ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν εὗρον οἱ κατειρηκότες, ἐβουλόμην παρ' αὐτῶν ἀκοῦσαι, τίς αὐτοῖς καὶ ταύτην ἐπιδέδωκε; ποίησον αὐτοὺς ἀποκρίνασθαι. δυνήσῃ γὰρ ἐκ τούτου μαθεῖν, ὅτι καὶ ταύτην ἔπλασαν, ὥσπερ κἀκείνην ἐθρύλησαν περὶ τοῦ δυσωνύμου Μαγνεντίου. καταγνωσθέντες δὲ καὶ περὶ ταύτης, εἰς ποίαν ἄρα μετὰ ταῦτα πάλιν ἕλκουσιν ἡμᾶς ἀπολογίαν; τοῦτο γὰρ μεμελετήκασι, καὶ ταύτην ἔχουσιν, ὡς ὁρῶ, σπουδὴν, πάντα κινεῖν καὶ θορυβεῖν. τάχα λέγοντες πολλὰ (2) παροξύνουσι ποτὲ καθ' ἡμῶν, ἀλλὰ τοὺς τοιούτους καὶ ἀποστρέφεσθαι καὶ μισεῖν δίκαιόν ἐστιν, ὅτι οἷοί εἰσι, τοιούτους καὶ τοὺς ἀκούοντας αὐτῶν ὑπολαμβάνουσι, καὶ νομίζουσι δύνασθαι τὰς διαβολὰς ἰσχύειν καὶ παρὰ σοί. ἴσχυσε γάρ ποτε ἡ τοῦ Δωὴκ κατὰ τῶν ἱερέων τοῦ θεοῦ· ἀλλ' ὁ ἀκούσας Σαοὺλ ἦν ὁ ἄδικος. καὶ Ἰεζάβελ δὲ διαβαλοῦσα ἠδυνήθη βλάψαι τὸν θεοσεβέστατον (3) Ναβουθαί· ἀλλὰ καὶ Ἀχαὰβ ὁ πονηρὸς καὶ ἀποστάτης ὁ ἀκούων. ὁ δὲ ἁγιώτατος Δαβὶδ, οὗ μιμητὴν εἶναί σε προσήκει, καὶ πάντες εὔχονται, τοὺς τοιούτους οὔτε προσίεται, ἀλλὰ καὶ ὡς λυσσῶντας κύνας (4) ἀπεστρέφετο, λέγων, „τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τοῦ πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον „ἐξεδίωκον. „ἐφύλαττε γὰρ τὴν λέγουσαν ἐντολήν· „οὐ παραδέξῃ ἀκοὴν ματαίαν. „μάταια δὲ καὶ τὰ τούτων ἐστὶ παρὰ σοί· ᾔτησας γὰρ, ὡς ὁ Σολομὼν καὶ σὺ παρὰ κυρίου, καὶ εἰληφέναι πίστευε, τὸ, μάταιον λόγον καὶ ψευδῆ μακρὰν ἀπὸ σοῦ γενέσθαι προσήκειν.

21. Quapropter cum sola calumniatorum opera data fuisset epistola, nec me ipsa juberet ad te proficisci; perspectum sane habui eam non esse Pietatis tuæ voluntatem ut te convenirem. Etenim cum non omnino jusseris ut accederem, sed ita scripseris quasi id ego a te litteris postulassem, ut quæ deficere videbantur instaurare liceret; palam fuit (nemine licet indicante) perlatam ad me epistolam non e sententia mansuetudinis tuæ fuisse scriptam. Hoc nulli notum non est: hoc scripto indicavi: ac novit ipse Montanus non recusasse me ad te accedere; sed ita accedere, ac si ego litteris meis proficiscendi licentiam postulassem, certe id non decere arbitratus sum, ne hinc occasionem iterum captarent sycophantæ, quasi Religioni tuæ molestus fuissem. Et sane jam me viæ committere parabam, ut ipse novit Montanus; ut si ad me scribere tibi placuisset, iter quamprimum instituerem: promtoque animo jussum tuum anteverterem. Nequaquam enim eo insaniæ deveneram, ut hujusmodi præcepto tuo repugnarem. Cum nullas itaque ad me litteras miserit Pietas tua, qui repugnarim cum nihil jussum fuerit? Aut quomodo me non obsequutum affirmant, cum nullum fuerit mandatum? Quid aliud illud est quam mera sycophantia adversariorum meorum, qui quæ gesta non sunt, gesta comminiscuntur? Vereor sane etiam si causam meam propugnarim, ne deblaterent ipsi, quasi non sim eam propugnare dignatus: usque adeo sum eorum criminationibus idoneus, illique ad calumniandum parati: adeo ut Scripturam nihili faciant, quæ ait, *ne ames obloqui ne evellaris*.

Prov. 20. 13.

21. Διὰ τοῦτο τοίνυν κἀγὼ, ἐπειδὴ ἐκ διαβολῆς ἦν ἡ ἐπιστολὴ, καὶ οὐκ εἶχεν, οὐδὲ τὸ ἐλθεῖν πρόσταξιν, ἔγνων, ὅτι προαίρεσις οὐκ ἦν τῆς σῆς εὐσεβείας, ἐλθεῖν ἡμᾶς παρὰ σέ. τὸ γὰρ μὴ κελεῦσαι πάντως ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ γράψαι ὡς ἐμοῦ γράψαντος, καὶ θέλοντος διορθώσασθαι τὰ δοκοῦντα λείπειν, καί τοι μηδενὸς λέγοντος, φανερὸν ἦν παρὰ γνώμην εἶναι τῆς σῆς ἡμερότητος, τὴν κομισθεῖσαν ἐπιστολήν. τοῦτο πάντες ἔγνωσαν, τοῦτο καὶ γράφων ἐδήλωσα, καὶ οἶδε Μοντανὸς, ὅτι οὐ τὸ ἐλθεῖν παρῃτούμην, ἀλλὰ τὸ ὡς ἐμοῦ γράψαντος ἐλθεῖν ἀπρεπὲς ἡγούμην· ἵνα μὴ καὶ ἐν τούτῳ πρόφασιν εὕρωσιν οἱ συκοφάνται πάλιν, ὡς (5) ὀχληροῦ γενομένου μου τῇ σῇ θεοσεβείᾳ. ἀμέλει παρεσκευασάμην, καὶ τοῦτο οἶδεν αὐτὸς, ἵνα ἐὰν γράψαι καταξιώσῃς εὐθὺς ἐξέλθω, καὶ φθάσω τῇ προθυμίᾳ τὸ προσαχθέν. οὐ γὰρ ἐμαινόμην ἀντειπεῖν τοιούτῳ σου προστάγματι. μὴ γραψάσης τοίνυν ὄντως τῆς σῆς εὐσεβείας, πῶς ἀντέστην μὴ κελευσθείς; ἢ πῶς λέγουσιν, οὐκ ἐπείσθη, καί τοι προστάξεως μὴ οὔσης; πῶς οὐ συκοφαντία καὶ τοῦτο τῶν ἐχθρῶν πλαττόντων τὸ μὴ γενόμενον ὡς γενόμενον; φοβοῦμαι μὴ καὶ νῦν ἀπολογουμένου μου, θρυλήσωσιν ὡς μὴ ἀξιώσαντος ἀπολογήσασθαι· οὕτως ἐγὼ μὲν εὐχερής εἰμι παρ' αὐτοῖς εἰς τὸ κατηγορεῖσθαι παρ' αὐτῶν· αὐτοὶ δὲ ταχεῖς εἰς τὸ συκοφαντεῖν καὶ καταφρονεῖν τῆς γραφῆς λεγούσης, μὴ ἀγάπα καταλαλεῖν, ἵνα μὴ ἐξαρθῇς.

22. Cum profectus itaque Montanus esset; accessit post sex & viginti menses Diogenes Notarius: qui ne ipse quoque epistolam tradidit, neque in mutuum ve-

Initio anni 356.

22. Μοντανοῦ τοίνυν ἀποδημήσαντος, ἦλθε Διογένης ὁ Νοτάριος μετὰ ἓξ καὶ εἴκοσι μῆνας· καὶ οὔτε αὐτὸς ἐπιστολὴν ἀπεδίδου, οὔτε ἑωράκαμεν ἀλλή-

(1) Sic Reg. οὖν in editis deest. Epistola vero Montani de qua hic, forte excidit, vel quod vero similius est ab Athanasio nunquam huc adjecta fuit; nam cum coram Constantio sui purgandi causa esset oraturus; potuit hujus epistolæ exemplar ab Apologia sejunctum deferre, ut Constantio perlegeret. Alias quid causæ esset quod omissa fuisset?

(2) Sic Reg. Editi vero παροξυνοῦσί σε καθ'. In Basil. παροξ καθ' ἡμῶν, intermedia erasa.
(3) Reg. Ναβωθαί.
(4) Sic Reg. Editi vero ἀπεστρέφεται.
(5) Sic Reg. & Basil. Editi male ὡς ἡ.

ἀλλήλους, οὔτε ὡς προστάξεως οὔσης ἐνετείλατό μοι, ἀλλὰ καὶ ὅτε Συριανὸς ὁ στρατηλάτης εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἐπειδὴ παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐθρυλεῖτό τινα· καὶ ἅπερ ἐβούλοντο, ἐπηγγέλλοντο γίνεσθαι, ἠρώτων εἰ γράμματα ἔχει περὶ ὧν θρυλοῦσι. γράμματα γὰρ ᾐτήτουν, ὁμολογῶ, τῆς προστάξεως. ἐπειδὴ δὲ μὴ ἔχειν (1) ἔλεγεν, ἠξίουν κἂν αὐτὸν Συριανὸν, ἢ τὸν ἔπαρχον τῆς Αἰγύπτου Μάξιμον γράψαι μοι περὶ τούτου. τοῦτο δὲ οὕτως ᾐτήτουν, ἐπειδὴ γράψασά μοι ἦν ἡ σὴ φιλανθρωπία, ὥστε παρὰ μηδενός με ταράττεσθαι, μηδὲ ἀνέχεσθαι τῶν θελόντων ἡμᾶς πτοεῖν, ἀλλὰ μένειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἀμερίμνως. οἱ μὲν οὖν κομίσαντες τὴν τοιαύτην ἐπιστολήν εἰσι Παλλάδιος ὁ γενόμενος τοῦ Παλατίου Μάγιστρος, καὶ Ἀστέριος ὁ γενόμενος Δοὺξ Ἀρμενίας. τὸ δὲ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς, συγχώρησον ἀναγνῶναί με, ἔστι γὰρ τοῦτο.

23. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς οὕτως ἔχον.

Κωνστάντιος νικητὴς Αὔγουστος, Ἀθανασίῳ.

(2) ΕΥχεσθαί με ἀεὶ ὥστε πάντα αἴσια ἀποβαίνειν τῷ ποτὲ ἀδελφῷ ἐμῷ Κωνστάντι, οὐδὲ τὴν σὴν ὑπερέβη σύνεσιν. ὅν τινα ἐπειδὴ ἐξ ἀπάτης (3) ἀτοπωτάτων ἀνῃρῆσθαι ἔγνων, πόσῃ εἰμὶ περιβληθεὶς συννοίᾳ, ἀνεπιτηδεύτως ἡ ὑμετέρα φρόνησις δυνήσεται κρίνειν. καὶ ἐπειδή τινές εἰσιν, οἵτινες ἐν τῷ παρόντι καιρῷ τῷ οὕτω δακρυτικῷ (4) δράματι καταπτοεῖν σε πειράζουσι, διὰ τοῦτο τὰ παρόντα ταῦτα γράμματα, πρὸς τὴν σὴν τιμιότητα στεῖλαι ἔκρινα· προτρέπων σε, ἵνα ὥσπερ πρέπει ἐπισκόπῳ, εἰς τὴν κεχρεωστημένην θρησκείαν συντρέχειν διδάξειας τὸν δῆμον, καὶ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὸ ἔθος, ταῖς εὐχαῖς σχολάσειας. ἡμῖν γὰρ τοῦτο ἀρέσκει, τὸ σὲ κατὰ τὴν ἡμετέραν βούλησιν, ἐν παντὶ καιρῷ ἐν τῷ σῷ τόπῳ ἐπίσκοπον εἶναι βουλόμεθα. καὶ ἄλλῃ χειρί· ἡ θειότης φυλάξει σε πολλοῖς ἐνιαυτοῖς, πάτερ προσφιλέστατε. (5)

24. Περὶ ταύτης, ἐκεῖνοι μὲν (6) καὶ τοῖς δικασταῖς εἰρήκασιν. ἐγὼ δὲ ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ἔχων, ἆρ' οὐκ εἰκότως ᾐτήτουν γράμματα, καὶ οὐ προσεῖχον προφάσεσιν ἁπλῶς; ἐκεῖνοι δὲ μὴ δεικνύοντες πρόσταγμα τῆς σῆς εὐσεβείας, οὐκ ἄντικρυς ἐναντία ταύτης τῆς ἐπιστολῆς ἔπραττον; ἐγὼ δὲ ὅτι γράμματα (7) οὐ παρεῖχον, οὐκ ἀκολούθως ἡγούμην ἐκτὸς αὐτῶν εἶναι τὰς φάσεις, τοῖς τοιούτοις γὰρ μὴ προσέχειν με προσέταττεν ἡ ἐπιστολὴ τῆς σῆς φιλανθρωπίας. δικαίως οὖν τοῦτο ἐποίουν, θεοφιλέστατε Αὔγουστε, ἵνα ὥσπερ ἔχων ἐπιστολὰς εἰσῆλθον εἰς τὴν πατρίδα, οὕτως ἔχων πρόσταξιν ἀπ' αὐτῆς ἐξέλθω· καὶ μὴ ὡς φυγὼν τὴν ἐκκλησίαν, ὑπεύθυνός ποτε γένωμαι, ἀλλ' ὡς κελευσθεὶς ἔχω πρόφασιν τῆς ἀναχωρήσεως. τοῦτο καὶ οἱ λαοὶ πάντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ πλεῖστον δὲ τῆς πόλεως μέρος μετ' αὐτῶν, ἵνα μὴ λέγω πλέον, ἀπελθόντες πρὸς Συριανὸν, ἠξίουν· ἐκεῖ δὲ ἦν καὶ ὁ ἔπαρχος τῆς Αἰγύπτου Μάξιμος. ἡ δὲ ἀξίωσις ἦν, ἢ γράψαι καὶ ἀποστεῖλαί μοι, ἢ μηκέτι διοχλεῖν ταῖς ἐκκλησίαις, ἕως ἂν αὐτοὶ οἱ λαοὶ περὶ τούτου πρεσβεύωνται παρὰ σοί. ἐπὶ πολὺ τοίνυν αὐτῶν ἀξιούντων, συνιδὼν Συριανὸς τὸ εὔλογον, διεβεβαιώσατο μαρτυρόμενος τὴν σὴν σωτηρίαν, καὶ ἐπὶ τούτῳ παρῆν τότε καὶ Ἰλάριος, μηκέτι μὲν διοχλεῖν, ἀναφέρειν δὲ ἐπὶ τὴν σὴν θεοσέβειαν. τοῦτο οἶδεν ἡ

Tom. I.

Animus conspectum; nec quidpiam a te jussum mihi ille significavit. Imo cum Syrianus Dux exercitus Alexandriam ingressus est, Arianis rumores quosdam spargentibus, ac se arbitratu suo acturos denuntiantibus; sciscitabar ex eo, num eas quas illi jactitabant litteras haberet: fateor quippe me jussionis tuæ litteras postulasse. Cum autem se non habere dixisset, rogavi ut vel ipse Syrianus, vel Maximus Præfectus Ægypti hoc mihi jussum scripto traderent. Hoc autem ideo postulavi, quod tua mihi humanitas scripsisset, ut a nullo turbarer, neque iis qui me terrere vellent attenderem: sed in ecclesiis degerem citra ullum metum vel solicitudinem. Qui autem eam epistolam detulere, sunt Palladius olim Palatii Magister, & Asterius qui fuit Dux Armeniæ. Exemplar autem epistolæ ut perlegam concede, sic enim habet.

23. Exemplar epistolæ quod sic habet.

Constantius victor Augustus, Athanasio.

OPtasse me semper ut omnia fausta defuncto fratri meo Constanti acciderent, prudentiæ tuæ latere non arbitror. Quem cum sceleratissimorum virorum dolo sublatum cognovissem, quo mœrore affectus sim, facile vestra prudentia judicaverit. Verum quia hoc tempore nonnulli, te tam luctuoso negotiorum decursu terrere conantur; has litteras ad tuam Reverentiam mittendas existimavi. Hortorque te, ut, quemadmodum episcopum decet, populum doceas ad legitimam convenire religionem, & cum illo de more orationibus incumbas: id enim nobis placet. Nam quod spectat sententiam nostram, te omni tempore in tuis sedibus episcopum esse volumus.

Et alia manu: Divinitas servet te plurimis annis, Pater dilectissime.

24. De hac epistola illi quidem cum judicibus verba fecere. Ego vero cum epistolam haberem ejusmodi, nonne jure litteras postulavi, nec temere eorum machinationibus adhibui animum? Illi autem cum jussa tuæ Pietatis nequaquam proferrent; nonne plane contra hujus epistolæ sententiam agebant? Equidem cum litteras illi non darent, haud simile vero putabam verba sine litteris ad me transmitti: hujusmodi quippe verbis ne animum adhiberem litteris suis jusserat tua humanitas. Jure igitur illud egi, religiosissime Auguste: ut sicut cum epistolis ingressus sum in patriam, sic ex mandato tuo ab illa discederem: ne utpote qui ab Ecclesia aufugissem, in judicium aliquando vocarer: sed jussus, profectionis causam proferre possem. Hoc ipsum omnes populi cum presbyteris, & cum illis maxima civitatis pars, ne quid amplius dicam, Syrianum adeuntes postulabant: illicque tum aderat Ægypti Præfectus Maximus. Hoc autem impense rogabant, ut vel scriberentur mitterenturque ad me litteræ, vel non amplius illi ecclesias conturbarent, donec ipsi populi hac de re legatos ad te misissent. Cum igitur vehementer instarent, perspectum habens Syrianus quam æqua esset postulatio, tuam salutem contestatus pollicitus est, præsente tunc Hilario, se nihil amplius conturbaturum, sed rem ad tuam religionem delaturum. Hoc item probe norunt

 cohors

(1) Sic Reg. Basil. & edit. Comm. Edit. vero Paris. male, ἔλεγον.

(2) Hæc Constantii epistola habetur quoque in Epist. ad Solitarios, sed non iisdem verbis. A Constantio enim latine scripta, bis Græce versa est ab Athanasio: cujus prima hæc est versio: secunda vero in Epistola ad Solit. legitur.

Ait Lucifer Calaritanus lib. 1. pro sancto Athanasio p. 132. Constantium litteris suis jurasse Alexandrinis, se nihil deinceps mali facturum Athanasio.

(3) Ita Reg. & ita legendum videtur. Editi ἀποπωτάτης. Paulopost Reg. & Basil. συννοίᾳ. Editi συγνότητι male. Ibidem Reg. ὑμετέρα recte. Editi ἡμετέρα. Mox Reg. δυνήσεται κρῖναι.

(4) Reg. δράματι: Editi δρώματι. Paulopost Reg. τιμιότητα. Editi τιμιότητα.

(5) Post πάτερ προσφιλέστατε, editi hæc habent, τέλος τῆς Κωνσταντίου ἐπιστολῆς, quæ in Reg. & Basil. desunt, & expunximus.

(6) καὶ in Reg. legitur. In editis deest.

(7) In Reg. οὐ deest, male.

cohors Ducis, cohors item Præfecti Ægypti. Præfectus autem Urbis hoc monumentum apud ſe reſervat, unde exploratum habeas nec me, nec alium quempiam juſſis obſtitiſſe tuis.

25. Rogabant igitur omnes ut proferrentur tuæ Pietatis litteræ. Etenim licet ſola Imperatoris verba, eadem qua ſcripta ejus ſint auctoritate, ubi maxime qui illa defert rem juſſam ſcripto tradere audet; at cum illi neque aperte dicerent juſſum illud fuiſſe, neque, ut rogabant, juſſionem deſcribere vellent, ſed omnia agerent quaſi ſuo nomine; fateor, & hoc cum fiducia dico, me illos ſuſpectos habuiſſe. Multi quippe ipſis aderant Ariani comites, quibuſcum una epulabantur & conſilia inibant: nihilque palam & cum fiducia agebant; ſed adverſum me inſidias machinabantur & dolos. Nihil egerunt quaſi ex Imperatoris placito: ſed ut ex eorum geſtis deprehendere licuit, ea ſolum quæ adverſarii noſtri poſtularent, quæ mihi potiſſima cauſa fuit litteras ab illis poſtulandi; ſuſpecta quippe mihi erant eorum molimina atque conſilia. Neque decebat me qui cum tot litteris in patriam rediiſſem, abſque litteris ab Eccleſia diſcedere. Syriano itaque fidem dante, populi omnes cum gaudio in eccleſiis conventus agebant, omni depoſito metu ac ſuſpicione. Sed poſt dies tres & viginti a data fide cum militibus ille in Eccleſiam irrumpit, nobis de more orantibus, quod etiam viderunt ii qui in Eccleſiam ingreſſi ſunt, ſequentis quippe ſynaxeos tunc pervigilium celebrabatur. Illa autem nocte ea geſta ſunt quæ Arianis placuere, quæque illi antequam evenirent futura prænuntiarant, iis enim ſtipatus acceſſit Dux exercitus: erantque illi præfecti & auctores illius invaſionis. Quod ſane incredibile non eſt, religioſiſſime Auguſte, cum ipſi minime latuerint, ſed undique vulgata res ſit. Ego itaque perſpecta ejuſmodi invaſione, populoſque ut diſcederent prius hortatus; poſt illos demum Deo occultante ac ducente, ut ab omnibus qui mecum aderant conſpectum eſt, iſthinc me proripui, exindeque occultus manſi, fiduciam, meique purgandi locum habens, primo apud Deum, deinde apud tuam pietatem: cum non ut populos deſererem aufugerim: ſed teſtem perſequutionis habeam ipſam Ducis irruptionem: quod omnes vehementer mirati ſunt. Oportuit quippe illum aut fidem non dediſſe, aut datam non fallere.

26. Quorſum igitur hoc eorum conſilium? Aut quid cauſæ eſt quod dolis inſidiiſque nos adorti ſunt, quibus & jubendi & juſſionem ſcripto tradendi facultas eſſet? Imperatoris enim juſſio magnam præbet confidentiam. Sed quod ipſi clam rem agere optarent, illud ſane ſuſpicionem augebat, ipſos a te nullum accepiſſe mandatum. Quid abſurdi poſtulabam, veri ſtudioſiſſime Imperator? Quis non fateatur hanc petitionem Epiſcopo eſſe conſentaneam? cum Scripturas legeris, noſti quantum ſit illud criminis, Epiſcopum eccleſiam ſuam deſerere, Deique ovilia non curare: Paſtorum enim abſentia gregis invadendi occaſionem lupis præbet. Hoc autem quærebant Ariani, & alii omnes hæretici, ut abſentibus nobis locum opportunitatemque nacti, populum ad impietatem deducerent. Si ergo fugiſſem, qualem apud veros epiſcopos; imo potius apud eum qui mihi

Epiſcopo non licet Eccleſiam deſerere.

τάξις τοῦ Δουκὸς, καὶ ἡ τάξις τοῦ ἐπάρχου τῆς Αἰγύπτου. καὶ ὁ Πρύτανις δὲ τῆς πόλεως ἔχει τὰς φωνὰς, καὶ δύνασαι μαθεῖν, ὅτι οὔτε ἐγὼ, οὔτε τις ἕτερος ἀντιλέγων ἦν τῇ σῇ προστάξει.

25. Πάντες δὲ ἠξίουν γράμματα δειχθῆναι τῆς σῆς εὐσεβείας. καὶ φάσις μὲν γὰρ μόνη παρὰ βασιλέως, τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν τοῖς γραφομένοις, ὅταν μάλιστα ταύτην ὁ κομίζων θαῤῥῇ καὶ γραφῇ προσταχθέν. (1) ἐπειδὴ δὲ οὔτε φανερῶς ἔλεγον εἶναι πρόσταγμα, οὔτε, ὅπερ ἠξίουν, ἐγγράφως ἐπέστελλον, ἀλλ' ὡς ἀφ' ἑαυτῶν πάντα πράττοντες ἦσαν, ὁμολογῶ, καὶ τοῦτο λέγω μετὰ παῤῥησίας, ὕποπτος ἐγενόμην εἰς αὐτούς. πολλοὶ γὰρ ἦσαν οἱ περὶ αὐτοὺς Ἀρειανοὶ, τούτοις τε συνήσθιον, καὶ μετὰ τούτων ἐβουλεύοντο, καὶ οὐδὲν μὲν μετὰ παῤῥησίας ἔπραττον, ἐνέδρας δὲ καὶ δόλους ἐπιχειρεῖν ἐμελέτων κατ' ἐμοῦ. (2) καὶ οὐδὲν μὲν ὡς βασιλέως προστάξαντος ἐποίουν, ὡς δὲ παρ' ἐχθρῶν ἀξιούμενοι, ἤλεγχον ἑαυτούς. τοῦτο γάρ με καὶ μᾶλλον ἀπαιτεῖν (3) γράμματα παρ' αὐτῶν ἠνάγκαζεν, ἐπειδὴ καὶ ὕποπτα ἦν ἅπερ ἐπεχείρουν καὶ ἐσκέπτοντο. καὶ ὅτι ἀπρεπὲς ἦν μετὰ τοσούτων (4) γραμμάτων εἰσελθόντα με, χωρὶς γραμμάτων ἀναχωρῆσαι τῆς ἐκκλησίας. Συριανοῦ τοίνυν ἐπαγγειλαμένου, συνήγοντο πάντες (5) ἐν ταῖς ἐκκλησίαις μετὰ χαρᾶς καὶ ἀμεριμνίας. ἀλλὰ μετὰ κ. καὶ γ. ἡμέρας τῆς ἐπαγγελίας ἐπέρχεται μετὰ στρατιωτῶν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἡμεῖς μὲν ηὐχόμεθα συνήθως, οὕτω γὰρ ἑωράκασιν (6) οἱ εἰσελθόντες, ἐπειδὴ παννυχὶς ἦν ἐσομένης συνάξεως. τοιαῦτα δὲ γέγονε τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, οἷα ἤθελον καὶ ἐπηγγέλλοντο, πρὶν γενέσθαι, οἱ Ἀρειανοί. αὐτοὺς γὰρ ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ἦλθεν ὁ στρατηλάτης· καὶ αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἔξαρχοι καὶ σύμβουλοι τῆς τοιαύτης ἐφόδου. καὶ τοῦτο οὐκ ἄπιστον, θεοφιλέστατε Αὔγουστε. οὐ γὰρ ἔλαθον, ἀλλὰ πανταχοῦ κεκήρυκται. ἐγὼ τοίνυν θεωρῶν τὴν ἔφοδον, παρακαλέσας πρότερον ἀναχωρῆσαι τοὺς λαοὺς, τότε κἀγὼ μετ' αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ καλύπτοντος καὶ ὁδηγοῦντος, καὶ τοῦτο γὰρ οἱ τότε μοι συνόντες ἑωράκασιν, ἀνεχώρησα· καὶ (7) ἐξ ἐκείνου κατ' ἐμαυτὸν ἔμεινα, ἔχων παῤῥησίαν καὶ ἀπολογίαν (8) προηγουμένως μὲν πρὸς τὸν Θεὸν, ἔπειτα δὲ, καὶ πρὸς τὴν σὴν εὐσέβειαν, ὅτι οὐκ ἔφυγον καταλείψας τοὺς λαοὺς, ἀλλὰ μάρτυρα τῆς διώξεως ἔχω, τὴν ἔφοδον τοῦ στρατηλάτου· ὃ μάλιστα καὶ πάντες ἐθαύμασαν. ἔδει γὰρ ἢ μὴ ἐπαγγείλασθαι, ἢ ἐπαγγειλάμενον, μὴ ψεύσασθαι.

26. Τί τοίνυν οὕτως ἐβουλεύοντο, ἢ διὰ τί μετὰ δόλου ἐνεδρεύειν ἐπεχείρουν, ἐξὸν καὶ (9) κελεῦσαι, καὶ γράψαι; βασιλέως γὰρ πρόσταξις μεγάλην ἔχει παῤῥησίαν. ἀλλὰ τὸ βούλεσθαι λαθεῖν, (10) λαμπροτέραν ἐποίει τὴν ὑποψίαν, τοῦ μὴ ἔχειν αὐτοὺς πρόσταγμα. τί δὲ ἄτοπον ᾐτήσουν, βασιλεῦ φιλάληθες; πῶς οὐκ εὔλογον ἐπισκόπῳ τὴν τοιαύτην ἀξίωσιν ἄν τις εἴποι; οἶδας ἀναγνοὺς τὰς γραφὰς, ἡλίκον ἐστὶ δὴ ἔγκλημα καταλιμπάνειν ἐπίσκοπον τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἀμελεῖν τῶν τοῦ Θεοῦ ποιμνίων. ποιμένων γὰρ ἀπουσία πρόφασιν ἐφόδου τοῖς λύκοις παρέχει κατὰ τῆς ἀγέλης. τοῦτο δὲ ἐζήτουν οἱ Ἀρειανοὶ, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες αἱρετικοὶ, ἵνα τῇ ἡμῶν ἀπουσίᾳ, χώραν εὑρῶσιν ἀπατᾷν τοὺς λαοὺς εἰς ἀσέβειαν. εἰ τοίνυν ἤμην φυγὼν, ποίαν ἀπολογίαν εἶχον παρὰ τοῖς ἀληθινοῖς ἐπισκόποις; μᾶλλον δὲ παρὰ τῷ πεπιστευ-

(1) Ita Reg. & Baſil. Editi vero ἐπειδὴ οὔτε φανερῶς πάντα ἔλεγον.
(2) καὶ deeſt in Reg. Sed bene poſitum videtur.
(3) Reg. poſt ἀπαιτεῖν habet ἐποίει. In eodem mox ἠνάγκαζεν deeſt.
(4) Reg. quem ſequimur γραμμάτων, deleto συγ. Editi vero συγγραμμάτων. Hiſt. ſequens enarratur item in Apologia ſequenti.
(5) ἐν ταῖς deeſt in Reg.
(6) Regius Codex & editio Comm. εἰσελθόντες. In edit. Pariſienſi οἱ deeſt.
(7) Sic Reg. καὶ deeſt in editis.
(8) Editi καὶ προηγουμένως. In Reg. καὶ deletum eſt.
(9) Edit. Pariſienſis & Colon. mendoſe καὶ λεῦσαι, alii omnes καὶ κελεῦσαι.
(10) καὶ ante λαμπροτέραν legitur in Editis. Sed cum deletum fuerit in Reg. & ſuperfluum ſit, expunctum eſt.

πιστεύκοτι τὴν ἀγέλην; ἔστι δὲ οὗτος, ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, ὁ ἀληθινὸς παμβασιλεὺς καὶ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. πῶς οὐκ ἄν τις εὐλόγως τὴν ἀμέλειαν τῶν λαῶν εἰς ἐμὲ μετήνεγκε; πῶς δὲ οὐκ ἂν ἐμέμψατο καὶ ἡ σὴ εὐσέβεια δικαίως λέγουσα, διὰ τί μετὰ γραμμάτων εἰσελθὼν, χωρὶς γραμμάτων ἀναχωρεῖς, καὶ κατέλειψας τοὺς λαούς; πῶς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ λαὸς εἰκότως ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τὴν ἑαυτῶν ἀμέλειαν ἔρριψαν εἰς ἐμὲ, λέγοντες, ὁ ἐπισκεπτόμενος ἡμᾶς ἔφυγε, καὶ ἠμελήθημεν, οὐκ ὄντος τοῦ ὑπομιμνήσκοντος. εἰ ταῦτα ἔλεγον, τί ἂν ἀπεκρινάμην; (1) τοιαύτην γὰρ μέμψιν ἔχον διὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ καὶ οἱ ποιμένες τῶν παλαιῶν. τοῦτο γινώσκων καὶ ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος ἑκάστῳ ἡμῶν διὰ τοῦ μαθητοῦ παρήγγειλε, λέγων, „μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, „ὃ ἐδόθη σοι, μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσ„βυτερίου.„ τοῦτο κἀγὼ φοβούμενος οὐκ ἤθελον φυγεῖν, ἀλλὰ πρόσταξιν ἔχειν, εἴπερ ἦν βούλημα τῆς σῆς εὐσεβείας. ἀλλ' οὔτε ἔλαβον ὅπερ εὐλόγως ᾐτήσαμην, ἀλλὰ καὶ νῦν μάτην κατηγορήθην παρὰ σοί· οὔτε γὰρ ἀντέστην προστάγματι τῆς σῆς εὐσεβείας, οὔτε νῦν εἰς Ἀλεξάνδρειαν εἰσελθεῖν πειράσω, ἕως ἡ σὴ φιλανθρωπία τοῦτο (2) βούληται. καὶ τοῦτο δὲ προλαβὼν εἴρηκα· ἵνα μηδὲ περὶ τούτου πάλιν οἱ συκοφάνται πρόφασιν εὕρωσι κατειπεῖν ἡμῶν.

27. Ταῦτα συνορῶν, οὐ κατεγίνωσκον ἐμαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ ταύτην ἔχων τὴν ἀπολογίαν, ἠπειγόμην πρὸς τὴν σὴν εὐσέβειαν, εἰδὼς τὴν σὴν φιλανθρωπίαν, διὰ μνήμης τε ἔχων τὰς σὰς ἀψευδεῖς ὑποσχέσεις, καὶ θαῤῥῶν, ὅτι, κατὰ τὸ γεγραμμένον (3) ἐν ταῖς θείαις παροιμίαις, „παρὰ φιλανθρώπῳ βασι„λεῖ δεκτοί εἰσιν οἱ δίκαιοι λογισμοί. ἤδη δὲ τῆς ὁδοῦ μου ἐπιβάντος, καὶ τὴν ἔρημον ἐξελθόντος, ἀκοή τις γέγονεν ἐξαίφνης, ἣ τις ἄπιστος μὲν εἶναι κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐδόκει, μετὰ δὲ ταῦτα ἀληθὴς ἐδείχθη. ἐθρυλεῖτο γὰρ πανταχοῦ, ὅτι Λιβέριος ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος, καὶ ὁ τῶν Σπανίων Ὅσιος ὁ μέγας, Παυλῖνός τε ὁ τῶν Γαλλιῶν, καὶ Διονύσιος καὶ Εὐσέβιος οἱ τῆς Ἰταλίας, Λουκίφερός τε ἀπὸ Σαρδανίας, καὶ ἄλλοι τινὲς ἐπίσκοποι, καὶ πρεσβύτεροι, καὶ διάκονοι ἐξωρίσθησαν, ὅτι μὴ ἠνέσχοντο καθ' ἡμῶν ὑπογράψαι. καὶ οὗτοι μὲν ἐξωρίσθησαν, Οὐικέντιος δὲ ὁ τῆς Καπύης, καὶ Φορτουνατιανὸς ὁ (4) τῆς Ἀκυληΐας, Ἡρέμιός τε ὁ τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ πάντες οἱ κατὰ τὴν δύσιν ἐπίσκοποι, βίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ καὶ πλείστην ἀνάγκην καὶ δεινὰς ὕβρεις πεπόνθασιν, ἕως ἐπαγγείλωνται μὴ κοινωνεῖν ἡμῖν. εἶτα (5) θαυμαζόντων ἡμῶν καὶ διαπορούντων ἐπὶ τούτοις, ἰδοὺ πάλιν ἑτέρα τις κατέλαβεν ἀκοὴ, περὶ τῆς κατ' Αἴγυπτον καὶ τὰς Λιβύας· (6) ὅτι οἱ μὲν ἐπίσκοποι, ἐγγὺς ἐνενήκοντα ἐδιώχθησαν, αἱ δὲ ἐκκλησίαι τοῖς ὁμολογοῦσι τὰ Ἀρείου παρεδόθησαν. καὶ ἐξωρίσθησαν μὲν δέκα καὶ ἕξ, τῶν δὲ ἄλλων, οἱ μὲν ἐφυγαδεύθησαν. οἱ δὲ ἠναγκάσθησαν ὑποκρίνασθαι. τοσοῦτος γὰρ ἐλέγετο διωγμὸς ἐκεῖ, ὡς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εὐχομένων τῶν ἀδελφῶν ἐν τῷ Πάσχα, καὶ ταῖς Κυριακαῖς, ἐν ἐρήμῳ τόπῳ (7) πλησίον τοῦ κοιμητηρίου, τὸν στρατηλάτην μετὰ πλήθους στρατιωτῶν πλειόνων τρισχιλίων, ὅπλα καὶ ξίφη γυμνὰ καὶ βέλη φερόντων ἐπελθεῖν κατὰ τῶν Χριστιανῶν, καὶ λοιπὸν τοιαῦτα γενέσθαι, οἷα ἂν γένοιτο ἐκ τοιαύτης ἐπιδρομῆς, κατὰ γυναικῶν καὶ παίδων, οὐδὲν πλέον ποιούντων, ἢ εὐχομένων τῷ Θεῷ. διηγεῖσθαι δὲ αὐτὰ νῦν ἴσως ἀπρεπὲς, μὴ ἄρα καὶ μόνον τούτων ἡ μνήμη δάκρυα πᾶσι κινήσῃ, καὶ γὰρ τοσαύ-

A gregem crediderat adtuliſſem excuſationem? Eſt autem ille, qui judicat omnem terram, verus univerſorum Rex & Dominus noſter Jeſus Chriſtus, Filius Dei. Annon merito mihi populorum incuria imputanda fuiſſet? Nonne me tua ipſa pietas jure objurgaſſet his verbis: quare cum litteris reverſus ingreſſuſque, abſque litteris abſceſſiſti, ac populos deſeruiſti? Nonne ipſe populus, haud injuria, in die judicii, ſui incuriam in me conjeciſſet, dicens: is qui apud nos epiſcopi munere fungebatur aufugit, noſque interim neglecti habemur, nullus cum ſit qui recta moneat. Quid, quæſo, talia loquentibus reſ-B ponderem? Hæc illa eſt Ezechielis expoſtulatio cum priſcis illis paſtoribus. Id cum probe noſſet Beatus Apoſtolus Paulus, unicuique noſtrum per Diſcipulum ſuum hoc tradit præceptum: *Noli negligere gratiam quæ eſt in te, quæ data eſt tibi, cum impoſitione manuum presbyterii*. Idipſum cum reformidarem, fugere nolebam, ſed tuam expectabam juſſionem; ſi tamen illud fuiſſet Pietatis tuæ placitum. At nequaquam id quod juſte a me poſtulatum eſt, accepi: jamque apud te falſo ſum delatus, nam Pietatis tuæ mandato minime repugnavi: neque Alexandriam ingredi C conabor donec humanitati tuæ id placuerit. Hoc mature denuntio, ne hinc rurſum ſycophantæ occaſionem captent nos inſimulandi.

Ezech. 34. 2.

1. Tim. 4. 14.

27. Hæc cum mecum perpenderem, in culpa me eſſe non arbitrabar: ſed cum hac Apologia mea ad tuam Pietatem properabam, tuam compertam habens clementiam, memorque tuarum certiſſimæ fidei promiſſionum, confidens item huic divinorum proverbiorum ſententiæ: *apud benignum Regem accepti ſunt juſti ſermones*. Jam me iter inſtituente, relictaque eremo, fama quædam derepente percrebuit: quæ initio quidem ſupra fidem viſa, poſt vera de-D prehenſa eſt. Rumor undique pervagabatur, Liberium Romanum epiſcopum, magnumque illum Hoſium in Hiſpaniis epiſcopum, Paulinum Galliarum, Dionyſium quoque & Euſebium Italiæ, Luciferum Sardiniæ, & alios quoſdam Epiſcopos, Presbyteros & Diaconos, quod adverſum nos ſubſcribere renuiſſent, in exſilium miſſos, Vincentium vero Capuanum, Fortunatianum Aquilejenſem, Heremium Theſſalonicenſem, omneſque Occidentales Epiſcopos, vi non minima, imo maxima violentia, gravibuſque injuriis adfectos eſſe, donec pollicerentur ſe in poſterum nobiſcum non com-E municaturos. Hinc nobis ſtupentibus, ac ea de cauſa hæſitantibus, altera ecce fama perlabitur, eos ſcilicet qui in Ægypto & Libya eſſent, epiſcopos prope nonaginta perſequutionem paſſos: Eccleſias Arii ſequacibus traditas: in exſilium pulſos ſedecim epiſcopos: alios vel ſponte aufugiſſe, vel ad ſimulandum adactos eſſe. Tantam enim illic perſequutionem fuiſſe narrabant, ut dum Alexandrini fratres in Paſchali ſolennitate & Dominicis, in loco deſerto prope cœmeterium orationi incumberent, Dux cum magna manu plus quam trium millium militum, arma, diſtrictos F gladios, telaque ferentium, in Chriſtianos irrupe-rit: ac poſtea talia illic perpetrata facinora fuiſſe, qualia ſolent in ejuſmodi invaſione: eaque contra mulieres & parvulos geſta, qui nihil aliud mali admiſiſſent, quam quod Deum precarentur. Hæc nunc enarrare forte non decet; ne ſola horum memoria omnibus lacrymas moveat. Tanta quippe illa

Prov. 16. 13.

(1) Reg. τοσαύτην.
(2) Sic Reg. Editi vero βούλεται.
(3) Ita Reg. in editis vero ἐν deeſt.
(4) Reg. τῆς Ἀκυληΐας. Editi vero τῶν Ἀκυληΐας.
(5) In editis poſt εἶτα legitur καί; ſed cum deſit in Reg. omiſſum eſt.
(6) Hæc enarrantur etiam in ſequenti Apologia: ſedecimque illi epiſcopi exules, nominantur.
(7) πλησίον τοῦ κοιμητηρίου.

illa fuit immanitas, ut virgines ipsæ nudarentur, corpora autem eorum qui vi plagarum exstincti fuerant, non statim ad sepulturam traderentur, sed foris canibus projicerentur, donec cum ingenti periculo cognati suorum corpora clam subducerent: qui haud sine magno labore curarunt, ne cuipiam nota res esset.

28. Reliqua autem flagitia ejusmodi sunt ut incredibilia forte videantur, omnibusque ob facinorum atrocitatem stuporem adferant. Necesse tamen est ea enarrare, ut tua Christo addicta cura religioque discat, criminationes calumniasque non alio spectare, quam ut nos ex ecclesiis deturbent, suamque impietatem introducere valeant. Nam postquam veri & grandævi episcopi, alii in exsilium pulsi, alii in fugam versi essent, Ethnici deinceps, Catechumeni, & qui primas in senatu sedes occuparent, ac qui divitiarum fama celebres essent, Christianorum vice, jubentur piam ab Arianis fidem ediscere. Nec ultra, juxta Apostoli præceptum, quærebatur, num quis *irreprehensibilis* esset. Sed, more impiissimi Jeroboami, qui plus auri penderet is nominabatur episcopus. Nihil curabant impii, si vel Ethnicus ille esset, aurum modo daret. Pulsi itaque sunt qui Episcopi ab Alexandro ordinati fuerant, Monachi & Ascetæ. Illi autem, callidi sane calumniarum artifices, Apostolicam constitutionem quantum licuit violarunt, Ecclesiasque contaminavere. Idque suis effecere calumniis, ut vel ipsis tuis temporibus leges violare, atque ejusmodi facinora admittere facultas esset: ut eos spectare videatur illud Scripturæ dictum: *Væ per quos nomen meum blasphematur in gentibus.*

[Margin: 1. Tim. 3. 2.; 3. Reg. 12. 31.; Rom. 2. 24.]

29. Itaque hi cum rumores essent, ac sus deque omnia abirent, ne sic quidem meam minui alacritatem, sed pergebam ad tuam Pietatem: eoque diligentius quo confiderem ea præter Pietatis tuæ sententiam perpetrari: atque ubi res gestæ humanitati tuæ compertæ forent, te ne in posterum ea fierent curaturum: ratus nequaquam id religiosi esse Imperatoris, ut Episcopos exulare, Virgines nudari, aut ullo modo ecclesias turbari patiatur. Sed hæc nobis animo versantibus, atque iter peragere festinantibus, ecce tertio quidam increbuit rumor, litteras Auxumeos Tyrannis esse datas, ut curarent Frumentium Auxumeos Episcopum illinc abduci: me quoque perquirerent usque ad Barbarorum terras, & ad præfectorum Commentaria, ut vocant, transmitterent: populos ac Clericos omnes adigerent ad communicandum cum Ariana hæresi: si qui non morem gererent, illos interficiendos satagerent. Ut autem palam sit, hanc famam, non verbo tantum, sed rebus gestis comprobatam esse; cum bona humanitatis tuæ venia, en ipsam profero epistolam, quam illi necem unicuique interminantes frequenter lectitarunt.

30. Exemplar Epistolæ.

Victor Constantius Maximus Augustus, Alexandrinis.

URBS quidem vestra, patrio more, non immemor virtutis conditorum suorum, se obsequentem, uti solebat, etiamnum exhibuit. Nos vero nisi ipsum Alexandrum benevolentia in vestram urbem superaremus, non mediocriter nobis peccare videremur. Sicut enim temperantiæ proprium est, se modestum in

A τοσαύτη ἡ ὠμότης, ὡς παρθένους μὲν γυμνοῦσθαι, τῶν δὲ ἀποθανόντων ἐκ τῶν πληγῶν μηδὲ τὰ σώματα παραυτὰ δοθῆναι εἰς ταφὴν, ἀλλ᾽ ἔξω (1) ῥιπτεῖσθαι τοῖς κυσὶν, ἕως μετὰ πολλῆς ζημίας κεκρυμμένως κλέψωσιν οἱ οἰκεῖοι τὰ τῶν ἰδίων σώματα, καὶ πολὺς κάματος γένηται, τοῦ μηδένα γνῶναι περὶ τούτων.

28. Τὰ δὲ ἄλλα τὰ γενόμενα, ἴσως μὲν ἄπιστα νομισθήσεται, καὶ πάντας ἐκπλήξει διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ μύσους. ἀναγκαῖον δὲ ὅμως εἰπεῖν, ἵνα ἡ σὴ φιλόχριστος σπουδὴ καὶ θεοσέβεια μάθῃ, ὡς αἱ καθ᾽ ἡμῶν διαβολαὶ καὶ συκοφαντίαι δι᾽ οὐδὲν ἕτερον γεγόνασιν, ἢ ἵνα ἡμᾶς μὲν B ἐκβάλωσι τῶν ἐκκλησιῶν, τὴν δὲ ἰδίαν ἀσέβειαν ἀντεισενεγκεῖν δυνηθῶσι. τῶν γὰρ ἀληθινῶν καὶ πολυετῶν ἐπισκόπων, τῶν μὲν ἐξορισθέντων, τῶν δὲ φυγαδευθέντων, ἐθνικοὶ λοιπὸν, κατηχούμενοι, καὶ οἱ τὰ πρῶτα τῆς βουλῆς ἔχοντες, καὶ οἱ ἐν πλούτῳ διαβόητοι, ἀντὶ Χριστιανῶν, εὐσεβῆ πίστιν παραγγέλλονται παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ὁμιλήσωσι. καὶ οὐκέτι μὲν, ὡς παρήγγειλεν ὁ ἀπόστολος, εἴ τις ἐστὶν ἀνεπίληπτος, (2) ἐζητεῖτο· ὡς δὲ ὁ ἀσεβέστατος Ἱεροβοὰμ, πεποίηκεν, ὁ πλεῖον διδοὺς χρυσίον ὠνομάσθη ἐπίσκοπος. καὶ οὐ διέφερεν αὐτοῖς, εἰ κἂν ἐθνικὸς ἐτύγχανε, μόνον εἰ χρυσίον C παρεῖχε. καὶ (3) οἱ μὲν ἀπὸ Ἀλεξάνδρου ἐπίσκοποι, μονάζοντες καὶ ἀσκηταὶ, ἐξωρίσθησαν· οἱ δὲ σοφοὶ περὶ τὰς διαβολὰς, διέφθειραν, τὸ ὅσον ἐπ᾽ αὐτοῖς, τὴν ἀποστολικὴν διάταξιν, καὶ τὰς ἐκκλησίας ἐμίαναν. μεγάλα γε ἐκέρδησαν αὐτῶν αἱ συκοφαντίαι, ἵνα ἐξῇ αὐτοῖς παρανομεῖν, καὶ τοιαῦτα πράττειν ἐν τοῖς σοῖς καιροῖς. ὥστε κατ᾽ αὐτῶν εἶναι τὸ γεγραμμένον· „οὐαὶ „δι᾽ οὓς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι.„

29. Τοιούτων οὖν ὄντων τῶν θρυλουμένων, καὶ τῶν πραγμάτων ἄνω καὶ κάτω πάντων ἀνατετραμμένων, ὅμως οὐκ ἀπέστην ἐγὼ τῆς προθυμίας, D ἀλλὰ πάλιν εἰχόμην τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν σὴν εὐσέβειαν. καὶ τοῦτο μᾶλλον σπουδαιότερον ἔπραττον, θαρρῶν ὅτι παρὰ γνώμην μὲν τῆς σῆς εὐσεβείας ἐπράττετο ταῦτα· εἰ μάθοι δὲ ἡ σὴ φιλανθρωπία τὰ γενόμενα, κωλύσει τοῦ λοιποῦ γενέσθαι. μὴ γὰρ εἶναι θεοσεβοῦς βασιλέως θέλειν ἐξορίζεσθαι ἐπισκόπους, καὶ γυμνοῦσθαι παρθένους, ἢ ὅλως τὰς ἐκκλησίας ταράττεσθαι. ἀλλὰ τοιαῦτα λογιζομένους ἡμᾶς καὶ σπεύδοντας ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἰδοὺ πάλιν τρίτη τις κατέλαβεν ἀκοὴ ὅτι γέγραπται τοῖς ἐν (4) Αὐξούμει τυράννοις, ὥστε Φρουμέντιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Αὐξούμεως, ἐκεῖθεν ἀχθῆναι, καὶ ἐμὲ μὲν μέχρι τῆς Βαρβάρων E ζητεῖσθαι, καὶ εἰς τὰ λεγόμενα Κομεντάρια τῶν ἐπάρχων παραπέμπεσθαι, τοὺς δὲ λαοὺς καὶ τοὺς κληρικοὺς πάντας ἀναγκάζεσθαι κοινωνεῖν τῇ Ἀρειανῇ αἱρέσει· ἐὰν δὲ μὴ ὑπακούσωσιν, ἀποθνήσκειν τοὺς τοιούτους. καὶ ὅτι οὐ λόγῳ μόνον ἐθρυλεῖτο ταῦτα, ἀλλὰ δὲ αὐτοῖς ἔργοις ἐδείκνυτο· ἐπειδὴ συνεχώρησεν ἡ σὴ φιλανθρωπία, ἰδοὺ καὶ ἡ ἐπιστολή· ταύτην γὰρ ἐκεῖνοι συνεχῶς ἀνεγίνωσκον, ἀπειλοῦντες ἑκάστῳ θάνατον.

30. Ἀντίγραφον ἐπιστολῆς.

Νικητὴς Κωνστάντιος μέγιστος σεβαστὸς, F Ἀλεξανδρεῦσιν.

ΗΜΕΝ πόλις τὸ πάτριον σχῆμα φυλάττουσα, καὶ τῆς τῶν οἰκιστῶν ἀρετῆς μεμνημένη πειθηνίαν ἑαυτὴν συνήθως καὶ νῦν παρέσχηκεν· ἡμεῖς δὲ εἰ μὴ καὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἀποκρύψαιμεν εὐνοίᾳ τῇ περὶ τὴν πόλιν τὴν ὑμετέραν, οὐ τὰ τυχόντα πλημμελεῖν συνεισόμεθα. ὡς μὲν γὰρ σωφροσύνης ἴδιον, κοσμίαν ἑαυτῷ διὰ πάντων

(1) Reg. ῥίπτεσθαι.
(2) Edit. Paris. & Colon. mendose ἐζήτει. Alii omnes editi & mss. ἐζητεῖτο.

(3) Forte sic intelligatur: qui a tempore Alexandri episcopi erant.
(4) Reg. Αξούμη.

πάντων ἄγειν· βασιλείας δὲ, τῆς ἀρετῆς, δότε δὲ εἰπεῖν, τῆς ὑμετέρας πρὸ ἁπάντων ἀσπάζεσθαι· πρώτους μὲν σοφίας ἐξηγητὰς καταστάντας, πρώτους δὲ Θεὸν τὸν (1) συνιέντας, οἳ καὶ τῶν ἐξηγητῶν τοὺς ἄκρους εἵλεσθε, καὶ τὴν ἡμετέραν ψῆφον ἑκόντες ἐστέρξατε, τὸν μὲν ἀπατεῶνα καὶ φένακα δικαίως ἀποστραφέντες, τοῖς δὲ σεμνοῖς καὶ παντὸς ἐπέκεινα θαύματος, δεόντως προσθέμενοι. καίτοι τίς ἀγνοεῖ καὶ τῶν τὰς ἐσχατιὰς οἰκούντων, τὴν ἐπὶ τοῖς πραχθεῖσι φιλοτιμίαν; οἷς οὐκ ἴσμεν καὶ τί δεῖ παραβάλλεσθαι ὧν συμβέβηκεν. ἐτύφλωττον μὲν γὰρ οἱ πλεῖστοι τῶν κατὰ τὴν πόλιν, ἐπεκράτει δὲ ἀνὴρ βαράθρων ἀπὸ ἐσχάτων ὁρμώμενος, ὥσπερ ἐν σκότῳ τοὺς (2) τῆς ἀληθείας ἐφιεμένους, πρὸς τὸ ψεῦδος ἀπατῶν, λόγον μὲν ἔγκαρπον οὐδέποτε παρεχόμενος, (3) τερθρείας δὲ καὶ τὴν ἄλλως τὰς ψυχὰς λυμαινόμενος· οἱ μὲν κόλακες ἐβόων καὶ ἐκρότουν, ἐξεπλήττοντο, οὓς ἔτι γρύζειν εἰκὸς ὑπὸ ὀδόντα. οἱ δὲ πλεῖστοι τῶν ἀφελεστέρων, πρὸς τὸ τούτων εἶζον σύνθημα· τὰ δὲ πράγματα κατὰ ῥοῦν ἐφέρετο ὥσπερ ἐν κατακλυσμῷ πάντων ἄρδην ὀλιγωρουμένων. ἡγεῖτο δὲ ἀνὴρ τοῦ πλήθους; πῶς ἂν ἀληθέστερον αὐτὸ εἴποιμι, οὐδὲν τῶν βαναύσων διαφέρων, τοῦτο μόνον τῇ πόλει συναράμενος, τὸ μὴ κατὰ βαράθρων ὦσαι τοὺς ἐν αὐτῇ. ἀλλ᾽ ὁ γενναῖος καὶ λαμπρὸς οὐδὲ κρίσιν ἔμεινε κατ᾽ αὐτοῦ, (4) φυγὴν ἐν δίκῃ καταγνούς. ὡς ἔστι γε καὶ ὑπὲρ τῶν Βαρβάρων, ὑφελέσθαι, μή τινας αὐτῶν δυσσεβεῖν ἀναπείσῃ, καθάπερ ἐν δράματι (5) πρὸς τοὺς πρώτους ἐντυγχάνοντας ὀλοφυρόμενος. τούτῳ μὲν οὖν μακρὰν χαίρειν εἰρήσεται· ὑμᾶς δέ με χρὴ μετ᾽ ὀλίγων τάττειν, μᾶλλον δὲ μόνους πρὸ τῶν ἄλλων σεμνύνειν, οἷς τοσοῦτον ἀρετῆς καὶ νοῦ περίεστιν, ὅσον αἱ πράξεις κηρύττουσι, μικροῦ πᾶσαν τὴν οὖσαν ὑμνούμεναι. εὖγε τῆς σωφροσύνης. εἰ γὰρ ἀγγέλων ἀκροασαίμην τοσούτων καὶ δεύτερον διεξιόντων τὰ ὑμέτερα καὶ σεμνυνόντων, ὢ καὶ τοὺς πρότερον ἀποκρύψαντες φιλοτιμίᾳ, καὶ τοῖς νῦν τε καὶ ὕστερον παράδειγμα καλὸν ἐσόμενοι· μόνοι τε καὶ τοῖς ἤθεσι λόγων καὶ ἔργων ἡγεμόνα τὸν τελειότατον τῶν ὄντων ἑλόμενοι, καὶ οὐδὲ πρὸς βραχὺ διστάσαντες, ἀλλ᾽ ἀνδρείως μεταθέμενοι (6) καὶ τοῖς ἄλλοις προσθέμενοι, ἀπὸ τῶν χαμαὶ τύπων καὶ περιγείων πρὸς τὰ (7) κατουράνια ἐπιχθέντες, ξεναγοῦντος ἐπ᾽ αὐτὰ τοῦ σεμνοτάτου Γεωργίου, ἀνδρὸς τοιαῦτα παντὸς μᾶλλον ἠκριβωκότος· δι᾽ ὃν καὶ κατὰ τὸν ὕστερον (8) βίον, μετὰ καλῆς ἐλπίδος διάξετε, καὶ τὸν ἐν τῷ παρόντι μετὰ ῥᾳστώνης βιώσεσθε. εἴη δὲ κοινῇ πάντας τοὺς κατὰ τὴν πόλιν, ὥσπερ ἱερᾶς ἀγκύρας τῆς τούτου φωνῆς ἐξηρτῆσθαι, ἵνα μὴ τομῶν, ἢ καύσεων δεηθῶμεν, κατὰ τῶν (9) τὰς ψυχὰς λελωβημένων· οἷς ὅτι μάλιστα παραινοῦμεν ἀφίστασθαι τῆς Ἀθανασίου σπουδῆς, καὶ μηδὲ μεμνῆσθαι τῆς περιττῆς ἐκείνης ἀδολεσχίας, ἢ λήσουσι τοῖς ἐσχάτοις ἔνοχοι ὄντες κινδύνοις, ὧν οὐκ ἴσμεν εἴ τις (10) τῶν πάνυ δεινῶν ἐξαιρήσεται τοὺς στασιάζοντας. καὶ γὰρ ἄτοπον τὸν μὲν ὄλεθρον Ἀθανάσιον, γῆν πρὸ γῆς (11) ἀπεληλᾶσθαι, καὶ τοῖς αἰσχίστοις ἁλόντα ὡς πότε ἂν ἐκεῖνος τὴν ἀξίαν ἐκτίσειε, καὶ εἰ δέκατόν τις τοῦ ζῆν προσαφέληται, τοὺς δὲ ἐκείνου κόλακας καὶ θεραπευτὰς ἀγύρτας τινὰς, καὶ τοιούτους ἀνθρώπους, οἵους ὀνομάζειν αἰσχύνη, περιορᾶν σφαδάζοντας, οὓς πάλαι τεθνάναι διηγόρευται τοῖς δικασταῖς. καὶ ἴσως (12) οὐδέπω τε-

omnibus præbere: ſic Imperatoriæ dignitatis eſt, virtutem (ſinite quæſo dicere) maxime omnium veſtram amplecti: quod primi ſapientiæ magiſtros conſtitueritis: primi Deum qui eſt agnoveritis: qui Magiſtros longe præſtantiſſimos elegiſtis, decretum noſtrum libenter excepiſtis; & ab deceptore quidem illo & impoſtore jure averſi, iis qui ſupra miraculum venerabiles & ornati erant, ut decuit, adhæſiſtis. Quis enim vel extremi orbis incola contentioſam in rebus nuper geſtis ſimultatem ignoraverit? quibus, neſcio quid ex iis quæ umquam contigerint, comparari poſſit. Siquidem plerique in urbe cæcutiebant: prævalebat vir ex infimis barathris emerſus, qui velut in tenebris, veritatis cupidos ad mendacium abducens, ſermonem quidem fructuoſum nunquam tribuebat, ſed præſtigiis temere animas corrumpebat. Aſſentatores quidem acclamare, applaudere, obſtupefieri: quos etiamnum veriſimile eſt ſub dentibus muſſitare. Plurimique e ſimplicioribus, ipſis conſentiebant. Res autem fluxu quodam ferebantur quaſi in diluvio, cum omnes id prorſus negligerent. Præerat autem vir e turba (quid verius dicere poſſim) qui nihil a ſellulariis differebat, quique in hoc ſolum civitati opem ferebat, quod cives ejus in barathra non impelleret. Sed generoſus & præclarus ille vir judicium de ſe ferendum non expectavit: ſed in hac cauſa exiſtimavit ſibi fuga conſulendum: quem e medio tolli e re Barbarorum ipſorum eſt: ne quibuſdam eorum impietatem ſuadeat, dum quaſi in ſcena apud primum occurrentes vicem ſuam dolet. Ille igitur faceſſere jubeatur. Me autem convenit, vos cum paucis ſociare; quin & ſolos præ aliis honorare quibus tanta virtus, tanta mens ineſt, quantam res geſtæ prædicant, quæ per univerſum fere orbem celebrantur. Macte prudentiam! Quod ſi denuo tot nuncios audierim qui res a vobis geſtas enarrent & laudibus celebrent: O qui majores veſtros virtutis ſtudio longe ſuperatis, quique coævis & poſteris præclarum exemplum futuri eſtis! ſoli enim in morum, verborum & operum ducem, præſtantiſſimum virorum cooptaſtis. Nec tantillum quidem temporis hæſitantes, viriliter mutata ſententia, reliquo cœtui vos ſociaſtis: & ab infimis iſtis & terrenis vos erexiſtis ad cæleſtia, anteſignano uſi præſtantiſſimo Georgio, viro in hujuſmodi rebus omnium mortalium exercitatiſſimo: cujus opera in futuro cum bona ſpe degetis; & in præſenti tranquillam agetis vitam. Utinam omnes ſimul qui in iſta urbe degunt, ab ejus voce, tanquam a ſacra anchora, pendeant: ne ſectionibus & aduſtionibus indigeamus, adverſus eos quorum animæ corruptæ ſunt: quos ſummopere hortamur ut a ſtudio erga Athanaſium abſiſtant, nec recordentur ſuperfluæ illius garrulitatis, aut ſero animadvertent ſe in extremis verſari periculis: ex quibus neſcimus an quis ex graviſſimis viris ſeditioſos eripiet. Abſurdum quippe eſt, perditiſſimum Athanaſium, in turpiſſimis ſceleribus deprehenſum, a regione in regionem expelli, ut aliquando debitum ſupplicium luat: ſi tamen id præſtari poſſit, etiamſi quis illum decies occidat: aſſentatores autem ejus & miniſtros, præſtigiatores, taleſque homines, ut eos vel nominare turpe ſit, exultantes negligere: quos occidi jamdiu judicibus præceptum eſt. Et fortaſſe morituri

(1) Reg. συνιέντας.
(2) τῆς deerat in editis. In Reg. vero legitur.
(3) Reg. τερθρίας δὲ καὶ τηνάλλως ταῖς ψυχαῖς.
(4) Reg. φυγεῖν. Mox καὶ ante ὑπὲρ in eodem & in Baſil. legitur, in editis deſideratur.
(5) Ita Reg. Editi vero, πρὸς πρώτους ἐντυγχάνοντα.
(6) Hæc, καὶ τοῖς ἄλλοις προσθέμενοι deerant in editis propter ὁμοιοτέλευτον. Sed in Reg. habentur.
(7) Reg. κατούρια. Idem mox ξεναγοῦντες male.
(8) βίον deerat in editis: ſed in Reg. legitur.
(9) Sic Reg. τὰς in editis deeſt.
(10) Ita Reg. & ſic legendum. Editi τῆς πάνυ.
(11) Sic Regius & Baſilienſ. Editi mendoſe, ἀπεπληλᾶσθαι, & ἀπεπηλᾶσθαι.
(12) Editi οὐδέποτε θνήξονται. Reg. & Baſil. οὐδέπω τεθνήξονται, dubia lectio. Mox μὴ poſt γῆν ſuperfluum videtur.

non sunt, si a prioribus delictis sero tandem resipiscant. Quibus sceleratissimus Athanasius se ducem præbuit, nam & rem publicam labefactavit, ac sanctissimis viris impias & nefarias manus intulit.

31. De Frumentio autem Auxumis episcopo, hæc ad ejusdem urbis Tyrannos scripta sunt.

Victor Constantius Maximus Augustus Æzanæ & Sazanæ.

MAXIMÆ nobis curæ ac studio est, ut Deus cognoscatur; hoc in negotio enim arbitror, parem pro communi hominum genere sollicitudinem gerendam esse, ut ad Dei notitiam deducti, vitam cum spe transigant, in nulloque discrepent circa justi ac veri disquisitionem. Cum tali igitur vos providentia dignos habeamus, pariaque vobis & Romanis præbeamus, unam eamdemque doctrinam apud utrosque in Ecclesiis vigere præcipimus. Quare Frumentium Episcopum quamprimum mittite in Ægyptum, apud honoratissimum Georgium episcopum & alios Ægypti episcopos, quibus in primis ordinandi, ac ejusmodi res dijudicandi auctoritas inest. Nostis enim & meministis, nisi quæ apud omnes in confesso sunt, soli ignorare simuletis, Frumentium in hunc vitæ gradum promotum esse ab Athanasio sexcentis criminibus obnoxio; qui cum nullam e sibi illatis accusationibus probe diluere potuisset, statim quidem cathedra excidit: ac cum nullibi vivendi locum reperiat, errabundus ab alia in aliam regionem vagatur, quasi eo pacto se malum esse effugere possit. Si igitur sponte Frumentius obtemperet, universi rerum status rationes redditurus; compertum omnibus erit eum ab Ecclesiæ legibus, & a fide quæ jam obtinet, nullatenus discrepare: cumque judicatus fuerit, totiusque vitæ suæ experimentum dederit, ejusque rationem apud eos reddiderit ad quos pertinet hujusmodi negotia judicare, ab eis constituetur: si tamen verus Episcopus juxtaque leges ordinatus haberi velit. Quod si procrastinaverit, ac judicium subterfugerit, palam certe erit ipsum scelestissimi Athanasii sermonibus seductum impie de Deo sentire, ita nempe affectum ut ille affectus declaratus est, scelestus cum sit. Verendumque est ne Auxumim profectus, vestrates nefariis & impiis sermonibus corrumpat: nec solum ecclesias confundat & turbet, in Deumque blasphemet, sed etiam singulis nationibus hinc vastationis & excidii auctor sit. Certum quippe habeo ipsum Frumentium non pauca edoctum, magnamque in publicum bonum utilitatem consequutum, venerabilissimi scilicet Georgii consortio, necnon reliquorum qui in iis docendis apprime versati sunt, ad suas sedes reversurum, in omnibus ecclesiasticis rebus apprime eruditum. Deus vos custodiat, fratres honoratissimi.

32. His auditis & propemodum perspectis, per ea quæ nuntii fusis lacrymis enarrabant, fateor me in eremum retulisse pedem, id animo perpendens, quod tuæ quoque religioni perspectum arbitror, si nos quæreremur, ut deprehensi adduceremur ad præfectos, fore illud impedimentum ne tuam adiremus benignitatem. Nam si ii qui adversum nos subscribere recusarunt tot tantisque malis sunt affecti: si laici qui cum Arianis communicare noluerunt capitis damnati sunt; nihil dubium erat recentiora ac sexcenta necis genera a

θνήξονται, ἣν μὴ τῶν φθασάντων ἀποστάντες πλημμελημάτων, ὀψέποτε μεταθῶνται· ὧν ὁ μοχθηρότατος Ἀθανάσιος ἡγεῖτο, καὶ τῇ κοινῇ πολιτείᾳ λυμαινόμενος, καὶ τοῖς ἁγιωτάτοις δυσσεβεῖς καὶ ἐναγεῖς προσάγων τὰς χεῖρας.

31. Ἃ δὲ καὶ (1) Φρουμεντίου χάριν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Αὐξούμεως γέγραπται τοῖς ἐκεῖ τυράννοις, ἐστὶ ταῦτα.

Νικητὴς Κωνστάντιος μέγιστος, σεβαστός, Αἰζανᾷ καὶ Σαζανᾷ.

ΠΑΝΤ διὰ φροντίδος καὶ διὰ σπουδῆς τῆς μεγίστης ἡμῖν ἐστιν, ἡ τοῦ κρείττονος γνῶσις. δεῖ γὰρ οἶμαι τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων γένος τῆς ἴσης ἐν τοῖς τοιούτοις ἀξιοῦσθαι κηδεμονίας, ὡς ἂν μέχρι τῆς ἐλπίδος τὸν βίον διάγοιεν, τὰ τοιαῦτα περὶ τοῦ θεοῦ γινώσκοντες, καὶ μηδὲν διαφωνοῦντες περὶ τὴν τοῦ δικαίου καὶ ἀληθοῦς ἐξέτασιν. τῆς αὐτῆς τοίνυν προνοίας ἀξιοῦντες ὑμᾶς, καὶ τῶν ἴσων Ῥωμαίοις μεταδιδόντες, ἕν τι μετ' αὐτῶν δόγμα κρατεῖν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κελεύομεν. ἐκεῖνον Φρουμέντιον (2) τὸν ἐπίσκοπον ἐκπέμψατε τὴν ταχίστην εἰς Αἴγυπτον, παρά τε τὸν σεμνότατον Γεώργιον τὸν ἐπίσκοπον, καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς κατ' Αἴγυπτον, οἳ τοῦ χειροτονεῖν καὶ κρίνειν τὰ τοιαῦτα κύριοι μᾶλλόν εἰσιν. ἴστε γὰρ δήπου καὶ μέμνησθε, εἰ μὴ λίαν τὰ παρὰ πᾶσιν ὁμολογούμενα μόνοι ἀγνοεῖν προσποιεῖσθε, ὅτι τὸν Φρουμέντιον τοῦτον εἰς ταύτην τὴν τάξιν τοῦ βίου κατέστησεν Ἀθανάσιος, μυρίοις ἔνοχος ὢν κακοῖς, ὡς οὐδὲν τῶν ἐπιφερομένων ἐγκλημάτων αὐτῷ δικαίως ἔχειν ἐπιλύσασθαι, αὐτίκα τῆς μὲν καθέδρας ἐκπέπτωκε, καὶ τοῦ βίου τοῦ πάντη διημαρτηκὼς ἀλᾶται, ἀπ' ἄλλης εἰς ἄλλην γῆν μετανιστάμενος· ὥσπερ ἐκ τούτου τὸ κακὸς εἶναι διαφευξόμενος. εἰ μὲν οὖν ἑτοίμως ὑπακούσειεν ὁ Φρουμέντιος, εὐθύνας τῆς ὅλης καταστάσεως δώσων, δῆλος ἔσται παρὰ πάντων, τῷ τῆς ἐκκλησίας νόμῳ καὶ τῇ κρατούσῃ πίστει κατ' οὐδὲν διαφωνῶν· κριθείς τε καὶ δοὺς πεῖραν ἑαυτοῦ τοῦ παντὸς βίου, καὶ λόγον τούτου παρασχόμενος παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα κρινόντων. καὶ καταστήσεται παρ' αὐτῶν, εἰ μέλλοι τῷ ὄντι κατὰ τὸ δίκαιον ἐπίσκοπος εἶναι δοκεῖν. εἰ δὲ ἀναβάλλοιτο καὶ φεύγοι τὴν κρίσιν, εὔδηλον δήπουθεν, ὅτι τοῖς Ἀθανασίου τοῦ πονηροτάτου λόγοις ἠγμένος δυσσεβεῖ περὶ τὸ θεῖον, οὕτω προῃρημένος ὡς ἐκεῖνος ἀπεδείχθη πονηρὸς ὤν. καὶ δέος μὴ διαβὰς εἰς Αὔξουμιν, διαφθείρῃ τοὺς παρ' ὑμῖν, λόγους ἐναγεῖς καὶ δυσσεβεῖς παρεχόμενος, μὴ μόνον τὰς ἐκκλησίας συγχέων καὶ θορυβῶν, καὶ βλασφημῶν εἰς τὸν κρείττονα, ἀλλὰ καὶ τοῖς κατὰ τὸ ἔθνος ἐκ τούτων ἀνατροπὴν καὶ ἀνάστασιν παντελῆ προξενῶν. ἴσμαι δέ, ὅτι προσμαθών τι καὶ μέγα καὶ κοινὸν ὄφελος ἐκ τῆς τοῦ σεμνοτάτου Γεωργίου συνουσίας ἀπονάμενος, καὶ τῶν λοιπῶν, ὅσοι τὰ τοιαῦτα παιδεύειν ἄκρως ἴσασι, τὴν αὐτὴν ἐπανήξει, πάντα τὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰς ἄκρον ἠκριβωκώς. ὁ θεὸς ὑμᾶς διαφυλάττοι, ἀδελφοὶ τιμιώτατοι. (3)

32. Ταῦτα ἀκούων ἐγώ, καὶ σχεδὸν βλέπων ἀφ' ὧν οἱ ἀπαγγέλλοντες ὠδύροντο, ὁμολογῶ, πάλιν εἰς τὴν ἔρημον ὑπέστρεψα, τοῦτο λογισάμενος, ὅπερ καὶ ἡ σὴ θεοσέβεια συνορᾷ· ὅτι εἰ ζητούμεθα, ἵνα εὑρεθέντες παραπεμφθῶμεν πρὸς τοὺς ἐπάρχους, κώλυσίς ἐστι τοῦ μὴ παρὰ τὴν σὴν φιλανθρωπίαν ἐλθεῖν. καὶ εἰ οἱ μὴ θελήσαντες ὑπογράψαι καθ' ἡμῶν, τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα πεπόνθασιν· οἵ τε μὴ θέλοντες τῶν λαϊκῶν κοινωνεῖν τοῖς Ἀρειανοῖς, ἐκελεύσθησαν ἀποθνήσκειν, οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι πάντως ἐπινοηθήσονται παρὰ τῶν συκο-

(1) Hujus Frumentii historiam vide apud Ruffin. l. 1. c. 19. & Theodor. l. 1. c. 23. & in Athanasii vita a nobis adornata. τῆς deest in editis, sed in Reg. legitur.

(2) Post hæc, editi habent, τέλος τῆς ἐπιστολῆς ταύτης. quæ verba desunt in Reg. & Basil.

συκοφαντῶν καινότεροι καὶ μυρίοι θάνατοι κατ' ἐμοῦ· καὶ μετὰ θάνατον, κινήσουσι λοιπὸν οἷς βούλονται καὶ ἃ βούλονται πράγματα οἱ ἐχθροὶ, ψευδόμενοι καθ' ἡμῶν μειζόνως, ὡς μηκέτι ἔχοντες τοὺς ἐλέγχοντας αὐτούς. οὐ γὰρ τὴν σὴν εὐσέβειαν δεδιὼς ἔφυγον· οἶδα γάρ σου τὴν ἀνεξικακίαν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν· ἀλλ' ὁρῶν ἐκ τῶν γινομένων, τὸν θυμὸν τῶν ἐχθρῶν, καὶ λογιζόμενος, ὅτι φοβούμενοι μήποτε ἐλεγχθῶσιν ἐφ' οἷς ἔπραξαν παρὰ γνώμην τῆς σῆς καλοκἀγαθίας, πάντα πράξουσιν, ὥστε καὶ ἀποκτεῖναι. ἰδοὺ γὰρ ἡ μὲν σὴ φιλανθρωπία, μόνον ἔξω τῶν πόλεων καὶ τῆς ἐπαρχίας προσέταξεν ἐκβάλλεσθαι τοὺς ἐπισκόπους· οἱ δὲ θαυμαστοὶ πλέον τι τῆς σῆς προστάξεως τολμῶντες, ὑπὲρ τρεῖς ἐπαρχίας εἰς ἐρήμους καὶ ἀήθεις καὶ φοβεροὺς τόπους ἐξώρισαν γέροντας ἀνθρώπους, καὶ πολυετεῖς ἐπισκόπους. οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς Λιβύης εἰς τὴν μεγάλην Ὄασιν, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς Θηβαΐδος εἰς τὴν Ἀμμωνιακὴν τῆς Λιβύης ἀπεστάλησαν. καὶ οὐ δεδιὼς πάλιν ἀποθανεῖν, ἔφυγον· μὴ δειλίας (1) ἐμοῦ τις αὐτῶν καταγινωσκέτω· ἀλλ' ὅτι καὶ τοῦ σωτῆρός ἐστι παράγγελμα, διωκομένους μὲν ἡμᾶς φεύγειν, ζητουμένους δὲ κρύπτεσθαι, καὶ μὴ εἰς προῦπτον κίνδυνον ἑαυτοὺς ἐκδιδόναι, μὴ δὲ φαινομένους πλέον (2) ἐκκαίειν τὸν θυμὸν τῶν διωκόντων. ἴσον γάρ ἐστι τὸ φονεύειν ἑαυτὸν, καὶ διδόναι πάλιν ἑαυτὸν τοῖς ἐχθροῖς εἰς τὸ φονεύειν. τὸ δὲ φεύγειν ὡς παρήγγειλεν ὁ σωτὴρ, γινώσκειν ἐστὶ τὸν καιρὸν, καὶ ἀληθῶς κήδεσθαι τῶν διωκόντων, ἵνα μὴ καὶ μέχρις αἵματος φθάσαντες, ὑπεύθυνοι γένωνται τῷ, μὴ φονεύσῃς. (3) εἰ καὶ τὰ μάλιστα καὶ τὸ παθεῖν ἡμᾶς διαβάλλοντες βούλονται. ἃ γὰρ καὶ νῦν πάλιν πεποιήκασι, δείκνυσιν αὐτῶν ταύτην εἶναι τὴν σπουδὴν, καὶ μιαιφόνον τὴν προαίρεσιν. ἀκούσας δὲ, εὖ οἶδ' ὅτι, θεοφιλέστατε Αὔγουστε, θαυμάσεις. καὶ γὰρ ἄξιον ἀληθῶς ἐκπλήξεως τὸ τόλμημα· ἡλίκον δ' ἐστὶ τοῦτο, ἄκουσον ἐν βραχεῖ λόγῳ.

33. Ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς ὁ κύριος (4) καὶ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἄνθρωπος γενόμενος δι' ἡμᾶς, καὶ καταργήσας τὸν θάνατον, ἐλευθερώσας τε τὸ γένος ἡμῶν ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, ἐχαρίσατο πρὸς τοῖς ἄλλοις πᾶσι, καὶ εἰκόνα τῆς τῶν ἀγγέλων ἁγιότητος ἔχειν ἡμᾶς ἐπὶ γῆς τὴν παρθενίαν. τὰς γοῦν ταύτην ἐχούσας τὴν ἀρετὴν, νύμφας τοῦ Χριστοῦ καλεῖν εἴωθεν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία. ταύτας δὲ Ἕλληνες ὁρῶντες, ὡς ναὸν οὔσας τοῦ λόγου θαυμάζουσι. παρ' οὐδενὶ γὰρ ἀληθῶς τοῦτο τὸ σεμνὸν καὶ οὐράνιον ἐπάγγελμα κατορθοῦται, ἢ παρὰ μόνοις ἡμῖν τοῖς Χριστιανοῖς. μάλιστα γὰρ καὶ τοῦτο μέγα τεκμήριόν ἐστι, τοῦ παρ' ἡμῖν εἶναι τὴν ὄντως καὶ ἀληθῆ θεοσέβειαν. ταύτας πρὸ τῶν ἄλλων καὶ ὁ τῆς μακαρίας μνήμης ὁ εὐσεβέστατός σου πατὴρ Κωνσταντῖνος ὁ Αὔγουστος ἐτίμα· ταύτας καὶ ἡ σὴ εὐσέβεια γράφουσα πολλάκις τιμίας καὶ ἁγίας ὠνόμασεν. ἀλλὰ νῦν οἱ θαυμαστοὶ Ἀρειανοὶ οἱ καὶ ἡμᾶς διαβάλλοντες, δι' οὓς καὶ πλεῖστοι τῶν ἐπισκόπων ἐπεβουλεύθησαν, ὑπουργοὺς ἔχοντες καὶ ὑπακούοντας αὐτοῖς τοὺς δικαστὰς, ταύτας γυμνώσαντες ἐποίησαν ἐπὶ τῶν καλουμένων ἑρμηταρίων κρεμασθῆναι, καὶ τοσοῦτον αὐτῶν τρίτον ἔξεσαν τὰς πλευρὰς, ὅσον οὐδὲ οἱ ἀληθῶς κακοῦργοι πώποτε πεπόνθασι. Πιλάτος μὲν οὖν (5) καθικετεύων τοῖς τότε Ἰουδαίοις, λόγχῃ μίαν πλευρὰν τοῦ σωτῆρος ἔνυξεν· οὗτοι δὲ καὶ τὴν μανίαν Πιλάτου νενικήκασιν, ὅτι μὴ μίαν, ἀλλ' ἀμφοτέρας ἔξεσαν. τὰ γὰρ μέλη τῶν παρθένων, ἐξαιρέτως ἴδια τοῦ σωτῆρός (6) ἐστι. πάντες μὲν οὖν καὶ μόνον ἀπαγγελλόντων

sycophantis adversum me excogitatum iri: meque obtruncato adversarios nostros quidlibet in quoslibet machinaturos esse; eoque libentius audaciusque mentituros, quo nulli aderunt qui se falsi arguant. Non enim ob Pietatis tuæ formidinem aufugi: explorata quippe mihi est tua clementia & humanitas; sed quod ex gestis facinoribus inimicorum furorem præ oculis haberem: mecumque reputarem fore ut veriti illi ne de rebus præter probitatis tuæ sententiam gestis coarguerentur; mei interficiendi causa nihil non agerent. Næ illa dumtaxat fuit tuæ humanitatis jussio, ut Episcopi ex urbibus & ex Eparchia ejicerentur: verum illi admirandi viri, plus quam tu jusseras ausi, ultra tres eparchias, in deserta, inculta & horribilia loca senes homines & grandævos episcopos expulere. Nam qui ex Libya erant, in magnam Oasin, & qui ex Thebaide, in Ammoniacam Libyæ sunt relegati. Neque rursum formidine mortis effugi, ne quis illorum jure timiditatis me arguat; sed quia illud Salvatoris præceptum est, ut cum persequutionem patimur, fugiamus; dum inquirimur, nos abscondamus, nec in apertum nos periculum immittamus: ne dum nos offerimus, persecutorum iram magis accendamus. Par quippe crimen est, sibi manus inferre, & seipsum inimicis interficiendum tradere. Etenim fugere, ut jussit Salvator, illud est tempus agnoscere, ac revera persequutorum curam gerere: ut ne illi ad sanguinem usque desævientes, rei fiant violati illius præcepti: *Non occides*. Tametsi illi dum nos calumniantur id maxime spectant, ut nos malo adficiamur. Nam quæ nunc illi denuo gessere, idipsum esse illorum studium, ac sanguinarium propositum ostendit. Quæ si audieris, religiosissime Auguste, te miraturum arbitror: etenim stupore digna est illorum audacia. Quanta autem illa sit, paucis ausculta.

33. Dei Filius, Dominus & Salvator noster JESUS CHRISTUS, propter nos homo factus, qui mortem abrogavit, nostrumque genus a servitute corruptionis liberavit, cum aliis omnibus donis suis illud quoque nobis impertivit, ut Angelorum imaginem in terra haberemus, nempe virginitatem. Eas sane quæ hac virtute præditæ sunt, sponsas Christi vocare consuevit Catholica Ecclesia; has Ethnici cum vident, ut templum Verbi admirantur: certum quippe est nusquam hanc venerandam ac cælestem professionem excoli, nisi duntaxat apud nos Christianos. Hoc enim maximum est argumentum, certam ac veram apud nos esse religionem. Has præ aliis beatæ memoriæ piissimus Pater tuus Constantinus Augustus honorabat. Has tua quoque Pietas in litteris suis venerandas & sanctas plerumque nuncupavit. Verum nunc mirabiles illi Ariani, qui nos calumniari audent, quorum opera multi ex Episcopis insidiis circumventi sunt; judicibus ipsis sibi hac in re ministrantibus obtemperantibusque, has nudatas in Hermetariis (ut vocant) suspendi jussere, & sic illarum latera ternis usque vicibus lacerarunt, ut ne viri quidem scelestissimi talia umquam sint experti. Pilatus olim ut Judæis assentaretur, lancea unicum Salvatoris latus perforavit: hi vero ipsum Pilati furorem superavere, non unum quippe latus, sed ambo lacerarunt: membra enim virginum, præ aliis, membra Salvatoris sunt. Omnes certe quibus hujusmodi facinora nun-

Virgines magnum argumentum sunt ad Catholicæ fidei veritatem probandam

(1) Reg. μου τις.
(2) Sic Reg. & Edit. Comm. Edit. Paris. & Colon. ἐγκαίειν.
(3) Sic Reg. in editis εἰ deest.
(4) καὶ ante σωτὴρ deest in editis, sed in Reg. legitur.
(5) Reg. καθηκεύων.
(6) Sic Reg. Editi εἰσί.

nunciantur, ad solum rei auditum, exhorrescunt. Hi vero soli non modo nihil veriti sunt impolluta membra nudare & lancinare, quæ uni Salvatori nostro Christo Virgines dedicaverant; sed, quod nequissimum est, dum ab omnibus, ob tantam suam immanitatem vituperantur, cum erubescendum esset, hoc tuæ Pietatis mandatum esse prætexunt: ita sunt in omnibus audaces, pravique consilii. Nihil sane hujusmodi, vel in persecutionibus olim gestum audivimus: ac etiamsi tale quidpiam aliquando gestum fuerit; non decuit tamen, te imperante qui Christianus es, virginitatem tali injuria & dedecore affici, illosque suam crudelitatem tuæ Pietati adscribere. Solis enim hæreticis istiusmodi malignitas propria est, erga Dei Filium impie se gerere, & in sanctas ejus Virgines desævire.

34. Cum itaque tot & talia facinora ab Arianis admissa sint; non mea me fefellit opinio, cum divinæ Scripturæ obtemperavi, dicenti: *Sed abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio Domini*. Et hæc mihi quoque secedendi occasio fuit, religiosissime Auguste, nec piguit me vel in desertum proficisci, vel si opus fuisset, in sporta a mœnibus demitti. Omnia enim sustinui, & cum feris habitavi, donec vos pertransiretis, nam opportunum tempus expectabam, quo hæc verba facere liceret: confidebamque calumniatores convincendos esse, manifestamque fore tuam humanitatem. O beate ac Deo dilectissime Auguste, quid maluisses? mene ad te accedere ardentibus sycophantis meis, ac me occidere quærentibus, an, uti scriptum est, me tantisper abscondi, ut interim sycophantæ quidem hæretici deprehenderentur, humanitas vero tua innotesceret. Num voluisti, o Imperator, ut tuis me judicibus sisterem, ut licet tu comminatorie tantum scripseris, illi tamen sententiæ tuæ ignari, & ab Arianis concitati, ex litteris tuis me interficerent; homicidiumque illud tibi ob litteras datas imputarent. Non decuit certe, vel me sponte illos adire, & ad necem memetipsum tradere: vel tibi Christo devoto Imperatori, Christianorum, præsertim Episcoporum, cædes adscribi.

Esa. 26. 29.

2. Cor. 11. 22.

35. Satius itaque fuit ut me occultarem, & hanc temporis opportunitatem expectarem. Certe novi te, divinarum Scripturarum peritus cum sis, annuere, factumque meum probare. Nam viris qui te concitabant desistentibus, apparuit religiosa tua clementia: omnibusque notum fuit, te ne antea quidem Christianos persequutum fuisse; sed illos ipsos ecclesias devastasse, ut suam impietatem ubique disseminarent: cujus causa etiam nos nisi aufugissemus, jamdiu essemus insidiis eorum circumventi. Qui enim ejusmodi calumnias apud tantum Imperatorem adversum me proferre non dubitant: qui tam nefaria adversus Episcopos & Virgines ausi sunt; haud dubium quin nostram quoque molirentur necem. Sed gratia Domino, qui tibi Imperium tradidit, quod omnes certiores facti sint, cum de tua benignitate, tum de illorum malitia, cujus causa ab initio fugam feci; ut mihi postea te alloquendi facultas esset, tuque invenires quem humaniter exciperes. Obsecro igitur, ut quandoquidem scriptum est: *Responsio humilis avertit iram*, &, *acceptæ sunt Regi justæ cogitationes*, hanc admittas Apologiam: omnesque Episcopos & alios Clericos patriæ, & ecclesiis suis restituas, ut calumniatorum quidem malignitas palam fiat: tu vero nunc & in judicii die cum fiducia

Prov. 15. 1.

πτῶν, φρίττουσιν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἀκοῇ· μόνοι δὲ οὗτοι οὐ μόνον οὐκ ἐφοβήθησαν γυμνοῦντες καὶ ξέοντες ἄχραντα μέλη, ἃ μόνῳ τῷ σωτῆρι ἡμῶν τῷ Χριστῷ ἀνατεθείκασιν αἱ παρθένοι, ἀλλὰ καὶ τό γε χεῖριστον, ὀνειδιζόμενοι παρὰ πάντων διὰ τὴν τοσαύτην ὠμότητα, ἀντὶ τοῦ ἐρυθριᾷν, προφασίζονται τοῦτο πρόσταγμα τῆς σῆς εὐσεβείας εἶναι· οὕτως εἰσὶ πρὸς πάντα τολμηροὶ καὶ τὴν προαίρεσιν πονηροί. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐν τοῖς γενομένοις διωγμοῖς τοιοῦτον ἠκούσθη πραχθέν. εἰ δὲ καὶ ἐγεγόνει ποτὲ τοιοῦτον, ἀλλ᾽ οὐκ ἔπρεπεν ἐπὶ σοῦ Χριστιανοῦ ὄντος, οὔτε τὴν παρθενίαν τοσαύτην ὕβριν καὶ ἀτιμίαν παθεῖν, οὔτε (1) τούτους τὴν ἑαυτῶν ὠμότητα εἰς τὴν σὴν εὐσέβειαν ἐπιρρίπτειν· μόνοις γὰρ αἱρετικοῖς οἰκεῖον τὸ τοιοῦτον κακὸν, ἀσεβεῖν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ πλημμελεῖν κατὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ παρθένων.

34. Τοιούτων δὲ πάλιν καὶ τοσούτων γενομένων παρὰ τῶν Ἀρειανῶν, οὐκ ἐσφάλην ἄρα πεισθεὶς τῇ θείᾳ γραφῇ λεγούσῃ· „ ἀλλ᾽ ἀποκρύβηθι μικρὸν ὅσον (2) „ ὅσον, ἕως παρέλθῃ ἡ ὀργὴ κυρίου. „ καὶ αὕτη γάρ μοι πάλιν πρόφασις γέγονε τῆς ἀναχωρήσεως, θεοφιλέστατε Αὔγουστε, καὶ οὐ παρῃτησάμην, οὔτε εἰς τὴν ἔρημον ἀπελθεῖν, οὔτε, εἰ ἀνάγκη γένοιτο, διὰ σαργάνης (3) ἀπὸ τείχους χαλασθῆναι. πάντα γὰρ ὑπέμεινα, καὶ θηρίοις συνῴκησα, καὶ ὑμᾶς παρελθεῖν, ἐκδεχόμενος τοῦτον τῶν λόγων καιρὸν, καὶ θαρρῶν, ὅτι οἱ μὲν διαβάλλοντες καταγνωσθήσονται, ἡ δὲ σὴ φιλανθρωπία δειχθήσεται. ὦ μακάριε καὶ θεοφιλέστατε Αὔγουστε, τί ἐβούλου; ἐλθεῖν με φλεγμαινόντων καὶ ζητούντων ἀποκτεῖναι τῶν συκοφαντούντων ἡμᾶς, ἢ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀποκρυβῆναι μικρὸν, ἵνα ἐν τῷ τοσούτῳ διαστήματι, οἱ μὲν συκοφάνται καταγνωσθῶσιν αἱρετικοὶ, ἡ δὲ σὴ φιλανθρωπία δειχθήσεται. τί δὲ, ὦ βασιλεῦ, ἐβούλου με ὀφθῆναι (4) τοῖς σοῖς δικασταῖς; ἵνα εἰ καὶ σὺ μέχρι μόνης ἀπειλῆς ἔγραψας, ἐκεῖνοι μὴ νοοῦντες τὴν σὴν διάνοιαν, ἔχοντες δὲ τοὺς Ἀρειανοὺς παροξύνοντας αὐτοὺς, ἐκ τῶν σου γραμμάτων ἀποκτείνωσι, καὶ εἰς σὲ τὸν φόνον ἀναθῶνται διὰ τὰ γράμματα. οὐκ ἔπρεπεν οὔτε ἐμὲ αὐτομολεῖν, καὶ εἰς αἵματα ἐμαυτὸν (5) ἀποδιδόναι, οὔτε σὲ φιλόχριστον ὄντα βασιλέα, ἐπὶ φόνοις Χριστιανῶν, καὶ ταῦτα ἐπισκόπων, ἐπιγράφεσθαι.

35. Οὐκοῦν βέλτιον γέγονε τὸ κρυβῆναι, καὶ τοῦτον ἐκδέξασθαι τὸν καιρόν. (6) ναὶ οἶδα ὅτι καὶ σὺ γινώσκων τὰς θείας γραφὰς, ἐπινεύεις, καὶ ἀποδέχῃ με τοῦτο πράξαντα. ἰδοὺ γοῦν τῶν παροξυνόντων πεπαυμένων, πέφηνεν ἡ σὴ θεοσεβὴς ἀνεξικακία, καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐδίωκες σὺ τοὺς Χριστιανοὺς ἀλλ᾽ ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ τὰς ἐκκλησίας ἐρημώσαντες, ἵνα τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν ἐπισπείρωσι πανταχοῦ, δι᾽ ἣν καὶ ἡμεῖς, εἰ μὴ ἦμεν φυγόντες, πάλαι ἂν ἐπεβουλεύθημεν παρ᾽ αὐτῶν. οἱ γὰρ τοιαύτας διαβολὰς εἰπεῖν κατ᾽ ἐμοῦ μὴ παραιτησάμενοι παρὰ τηλικούτῳ Αὐγούστῳ, οἱ τοιαῦτα κατ᾽ ἐπισκόπων καὶ παρθένων ἐπιχειρήσαντες, εὔδηλον, ὡς καὶ τὸν ἡμῶν θάνατον ἐθήρευον. ἀλλὰ χάρις τῷ κυρίῳ τῷ τὴν βασιλείαν σοι δεδωκότι· πάντες γὰρ ἐπιστώσαντο περί τε τῆς σῆς φιλανθρωπίας, καὶ τῆς ἐκείνων πονηρίας, ἧς εἵνεκα καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἔφυγον, ἵνα ταῦτα (7) ἐγὼ μέν τοι προσφωνήσω· σὺ δὲ εὕρῃς τινα φιλανθρωπεύσῃ. παρακαλῶ τοίνυν, ἐπειδὴ καὶ γέγραπται, „ ἀπόκρισις ὑποπίπτουσα ἀποστρέφει ὀργήν· „ καὶ, δεκτοὶ βασιλεῖ λογισμοὶ δίκαιοι· „ δεξάμενος καὶ ταύτην τὴν ἀπολογίαν, ἀπόδος ταῖς πατρίσι καὶ ταῖς ἐκκλησίαις πάντας τοὺς ἐπισκόπους, καὶ τοὺς ἄλλους κληρικοὺς, ἵνα τῶν μὲν διαβαλλόντων ἡ πονηρία δειχθῇ, σὺ δὲ καὶ νῦν, καὶ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἔχῃς παῤῥησίαν εἰπεῖν

τῷ

(1) Sic Reg. & Basil. Editi τούτους.
(2) ὅσον postremum deest in Edit. Paris. & Colon. In omnibus aliis habetur.
(3) Basil. διά.

(4) Reg. τεροτοῖς δικασταῖς.
(5) Reg. ἐπιδιδόναι.
(6) ναὶ deest in Reg.
(7) Editi ταῦτα μὲν, sed μὲν in Reg. deletum.

τῷ κυρίῳ καὶ σωτῆρι ἡμῶν, καὶ παμβασιλεῖ Ἰησοῦ Χριστῷ, „οὐδένα τῶν σῶν ἀπώλεσα·„ ἀλλ' οἱ μὲν ἐπιβουλεύσαντες πᾶσιν, οὗτοί εἰσιν. ἐγὼ δὲ ἐπὶ μὲν τοῖς τετελευτηκόσι, καὶ ταῖς ξεσθείσαις παρθένοις, τοῖς τε ἄλλοις τοῖς κατὰ τῶν Χριστιανῶν γενομένοις ἠχθέσθην, τοὺς δὲ ἐξορισθέντας ἐπανήγαγον, καὶ ἀποδέδωκα ταῖς ἰδίαις ἐκκλησίαις.

Domino & Salvatori nostro ac omnium Regi Jesu Christo hæc dicas: *Non perdidi ex tuis quemquam*: sed isti omnibus insidiati sunt. Ego autem de iis qui interemti sunt, de laceratis Virginibus, deque aliis quæ adversum Christianos gesta sunt, dolore sum affectus: pulsos reduxi, propriisque Ecclesiis restitui. (Joan. 18. 9.)

ADMONITIO
IN APOLOGIAM S. ATHANASII
DE FUGA SUA.

I. PERCELEBRIS *est hæc Apologia apud Historiæ Ecclesiasticæ Scriptores, qui haud exiguas ejus partes scriptis suis inseruere: maximeque omnium Theodoretus lib. 2. in quo passim occurrunt excerpta ex hoc opere fragmenta. Laudata ea ipsa fuit in Concilio Duziacensi I. sed mendose ibi nuncupatur Epistola Julii, ut infra monemus.*

II. *Hujus conscribendæ causam enarrat Athanasius in ipso Apologiæ exordio: nimirum, Leontius Antiochenus, Narcissus Neroniadis, & Georgius Laodicenus Arianorum antesignani, cum ægre ferrent Athanasium, quem de medio sublatum peroptabant, fuga sese proripuisse, ac cruentas Syriani Ducis evasisse manus: fugam ejus criminari aggressi, timiditatis illum arguebant, animumque in periculis pro populo suo subeundis ignavum exprobrabant. Quam ut propulset contumeliam Athanasius, præmissis quibusdam de persequutione adversus Liberium, Hosium & alios, exemplum adfert veterum Patrum, Prophetarum, necnon Apostolorum; imo ipsius Christi, qui non solum Verbo docuit esse in persequutione fugiendum ab una civitate in aliam; sed & ipse ad necem conquisitus, haud semel sese subduxit. Demum S. Doctor epistolam claudens enarrat quo pacto obsessa a Syriano Duce ecclesia, in qua ille tum versabatur, Deo opitulante, tantum evaserit periculum.*

III. *Arbitramur porro anno 357. vel 358. eam scriptam fuisse: non potest quippe ante annum 357. edita fuisse, cum eo ipso anno contigerit Hosii lapsus in hoc opere memoratus. Nequit etiam ultra annum differri 358. cum Leontius qui eo anno diem obiisse creditur, hic haud semel superstes fuisse dicatur. Qua de re fusius in Epistola ad Solitarios.*

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,

ΑΠΟΛΟΓΙΑ

(1) περὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ, ἡνίκα ἐδιώκετο ὑπὸ Συριανοῦ Δουκός.

1. ΑΚΟΥΩ Λεόντιον, τὸν νῦν ἐν Ἀντιοχείᾳ, καὶ Νάρκισσον, τὸν ἀπὸ τῆς πόλεως Νέρωνος, καὶ Γεώργιον, τὸν νῦν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς Ἀρειανοὺς πολλὰ περὶ ἐμοῦ θρυλλοῦντας καὶ λοιδοροῦντας, δειλίαν τε ἐγκαλοῦντας, ὅτι δὴ ζητούμενος ἀναιρεθῆναι παρ' αὐτῶν, οὐκ ἔκδοτον ἐμαυτὸν αὐτοῖς προσήγαγον. πρὸς μὲν οὖν τὰς λοιδορίας καὶ τὰς συκοφαντίας αὐτῶν, καίτοι δυνάμενος πολλὰ γράφειν, ἃ μήτ' αὐτοὶ ἀρνεῖσθαι δύνανται, ἀλλὰ (2) καὶ πάντες ἐπιγινώσκουσιν οἱ κατ' αὐτῶν ἀκούοντες, ὅμως οὐδὲν προαχθήσομαι λέγειν πρὸς αὐτοὺς, ἢ μόνον τὸ τοῦ κυρίου ῥῆμα, καὶ τὸ τοῦ ἀποστόλου ῥητὸν, ὅτι „τὸ μὲν ψεῦδος ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν. (3) καὶ, οὔτε δὲ λοίδοροι βασιλείαν θεοῦ „κληρονομήσουσιν.„ ἀρκεῖ γὰρ αὐτοὺς ἐκ τούτων δειχθῆναι, μηδὲν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον μήτε φρονοῦντας μήτε πράττοντας, κατὰ δὲ τὰς ἰδίας ἡδονὰς οἰομένους εἶναι καλὸν, ὅπερ αὐτοὶ βούλονται.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ,

APOLOGIA

De fuga sua, cum a Syriano Duce persequutionem pateretur.

1. AUDIO Leontium jam Antiochiæ Episcopum, Narcissum Neroniadis, & Georgium nunc Laodiceæ episcopum, ceterosque Arianos, multa adversum me spargere, meque probris insectari, ac timiditatis accusare; quod cum ab ipsis de medio tollendus inquirerer, non dedititium me illis obtulerim. Verum etiamsi multa mihi ad convitia & calumnias eorum depellendas, scribenda suppetant, quæ ne ipsi quidem inficias ire possint, quæque omnibus ad quos horum fama pervenit comperta sunt; non animum tamen inducam ut quidpiam obloquar, nisi Domini sententiam & Apostoli dictum: *Mendacium ex diabolo est*: &, *Maledici regnum Dei non possidebunt*. Satis quippe est, quod hinc comprobetur, nihil eos juxta Euangelii normam vel sapere, vel agere, sed arbitratu suo quæ placent recta existimare.

(Scripta anno 357. vel 358.) (1. Joan. 2. 21.) (1. Cor. 6. 10.)

(1) Anglic. & edit. Paris. Ἀπολογία περὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ ἡνίκα ἐδιώκετο ὑπὸ Συριανοῦ Δουκὸς, & ita legit Nannius qui vertit: *Apologia de fuga sua, cum a Syriano Duce persequutionem patiebatur*. Reg. & edit. Commel. τοῦ αὐτοῦ, περὶ τῶν διαβαλλόντων τὴν ἐν τῷ διωγμῷ φυγὴν αὐτοῦ. *De iis qui suam in persequutione fugam calumniabantur*. Socrat. lib. 2. Hist. c. 28. sic nuncupat: Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς φυγῆς ἑαυτοῦ λόγος. Theodor. l. 2. Hist. c. 13. ἡ τῆς φυγῆς Ἀπολογία. In Concilio autem Duziacensi I. Tomo. 8. Concil. p. 1569. sic perperam legitur: *Ex Epistola Julii Papæ in Athanasii pro fuga defensione*: locusque ibi adfertur qui infra habetur.

(2) Sic Reg. in editis καὶ deest. Mox hæc, οἱ κατ' αὐτῶν ἀκούοντες, desunt in Angl.

(3) Sic Anglic. quem sequimur. καὶ deest in Reg. & editis. Mox editi post θεοῦ, habent οὐ: quæ particula cum in Reg. desit & supereffluat, expuncta est. Paulopost Reg. ἐκ τούτων, editi ἐκ τούτου.

2. At quandoquidem me timiditatis incusare videntur, operæ pretium fuerit pauca hac de re scribere: hinc enim palam erit eos & improbis esse moribus, & Scripturas divinas minime legisse, aut legisse quidem, sed earum eloquia divinitus inspirata non credere: nam si crederent, nunquam adversus earum doctrinam tanta facinora admisissent, neque fuissent Judæorum qui Dominum occiderunt malignitatem æmulati. Etenim cum hoc præceptum dedisset Deus: *Honora patrem tuum & matrem tuam*: &, *qui maledixerit patri suo vel matri, morte moriatur*; adversam illi induxere legem, versoque in ignominiam honore, pecuniam quæ parentibus a filiis eroganda erat, in suam distraxerunt utilitatem: cumque Davidis gesta legerent, contra tamen illi senserunt, innoxiisque hominibus vitio vertebant quod in die Sabbati spicas vellerent confricarentque: cum tamen ipsi nec leges curarent nec Sabbatum; in illo enim iniquius sese gerebant. Sed cum pravis essent moribus, Discipulorum saluti invidebant, idque solum spectabant ut sua prævaleret sententia. Atque illi quidem injustitiæ suæ præmia nacti sunt, profani jam effecti, in posterumque principes Sodomorum, & populus Gomorrhæ appellati. Isti vero non minore quam illi pœna jam multati mihi videntur, vesaniæ nempe suæ ignorantia. Neque enim intelligunt quæ loquuntur: quin etiam quæ ignorant se nosse arbitrantur. Una autem est illis scientia, maligne agere, ac quotidie pejora pejoribus comminisci. Nostram quippe fugam non eo criminantur quo velint nos cum virtute ac fortiter agere: nam unde inimicis votum ejusmodi, pro viris qui non uno secum malignitatis cursu feruntur? At improbi cum sint, simulatione usi, hæc ubique spargunt: rati, ita nempe stulti sunt, nos metu ejusmodi illorum convitii aliquando ipsis occursuros. Id peroptant scilicet, eaque de causa ubique circumcursant: & dum sese amicos simulant, ut inimici tamen pervestigant; quo aliorum sanguine jam satiati, nos quoque tollant de medio: ideo nempe quod adversus eorum impietatem semper senserimus & jam sentiamus, eorumque hæresim confutantes traducamus.

(Ariani Judæis similes. — Matth. 15. 4. — Matth. 12. 1. — Esai. 1. 10.)

3. Quem enim unquam persequuti ubi comprehenderunt, contumeliis non oneravere? quemnam ubi conquisitum deprehenderunt, non ita tractarunt ut vel misere interiret, vel undique male haberet? Nam quæ a judicibus agi vulgo existimantur, hæc illorum sunt opera: quin ipsi judices illorum consilii sunt & malitiæ ministri. Quisnam igitur locus qui eorum improbitatis aliquod non præferat vestigium? In quemnam qui adversum se senserit, causas more Jezabelis commenti, non conspirarunt? Quæ Ecclesia non jam in luctu est, propter illorum adversum episcopos suos insidias? Antiochia propter Eustathium Confessorem & orthodoxum virum: Balaneæ ob Euphrationem, mirabilissimum hominem: Paltus & Antaradus propter Cymatium & Carterium: Adrianopolis ob Eutropium Christi amantissimum, ac deinde ob Lucium, qui ipsorum opera catenas sæpe gestavit & sic interiit;

(Episcopi ab Arianis pulsi.)

A 2. Ἐπειδὴ δὲ προσποιοῦνται δειλίαν (1) ἐγκαλεῖν, ἀναγκαῖον ὀλίγα περὶ τούτου γράψαι, δειχθήσονται γὰρ καὶ ἐκ τούτου πονηροί τε τὸν τρόπον, καὶ μὴ ἐντετυχηκότες ταῖς θείαις γραφαῖς· ἢ ἐντυχόντες μὲν, μὴ πιστεύοντες δὲ εἶναι θεόπνευστα (2) τὰ λόγια τὰ ἐν αὐταῖς. εἰ γὰρ ἐπίστευον, οὐκ ἂν παρὰ μὲν ταύτας ἐτόλμων, τὴν δὲ κακοήθειαν τῶν κυριοκτόνων Ἰουδαίων ἐζήλουν. καὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ δεδωκότος ἐντολὴν, „τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου· καὶ ὁ κακολο„γῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω,„ ἀντενομοθέτουν (3) κἀκεῖνοι, τὴν τιμὴν εἰς ἀτιμίαν μεταφέροντες, καὶ ἀργύριον τὸ πρὸς τοὺς γονέας καθῆκον B παρὰ τῶν τέκνων ἀντικαταλλάσσοντες· καὶ ἀναγινώσκοντες δὲ τὰς τοῦ Δαβὶδ πράξεις, (4) ἀντεμελέτων αὐταῖς, καὶ ᾐτιῶντο τοὺς ἀναιτίους, τίλλοντας στάχυας, καὶ ψώχοντας ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου. ἔμελε δὲ αὐτοῖς οὔτε τῶν νόμων, οὔτε διὰ τὸ σάββατον, ἐν αὐτῷ γὰρ μᾶλλον παρηνόμουν. ἀλλ' ὅτι τὸν τρόπον ὄντες πονηροὶ, τοῖς τε μαθηταῖς ἐφθόνουν σωζομένοις, καὶ μόνον ἠβούλοντο (5) τὰ τῆς ἰδίας γνώμης κρατεῖν. ἐκεῖνοι μὲν οὖν τῆς ἰδίας παρανομίας ἔχουσι τὰ ἐπίχειρα, ἀνίεροι γενόμενοι, καὶ λοιπὸν ἄρχοντες Σοδόμων καὶ λαὸς Γομόῤῥας χρηματίζοντες. C καὶ (6) οὗτοι δὲ οὐδὲν ἧττον ἐκείνων δοκοῦσί μοι τὴν ἐπιτιμίαν ἔχειν ἤδη, τὴν τῆς ἰδίας ἀλογίας ἄγνοιαν. οὔτε γὰρ νοοῦσιν ἃ λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ νομίζουσιν εἰδέναι ἅπερ ἀγνοοῦσι· μόνη δὲ γνῶσις ἐν αὐτοῖς ἐστι τὸ κακοποιεῖν, καὶ καθ' ἡμέραν χείρονα χείροσιν ἐφευρίσκειν. καὶ γὰρ καὶ τὴν νῦν φυγὴν ἡμῶν οὐκ ἐπ' ἀρετῇ θέλοντες ἡμᾶς (7) ἀνδραγαθήσασθαι, διαβάλλουσι· πόθεν γὰρ εὐχὴ τοιαύτη παρ' ἐχθροῖς, ὑπὲρ τῶν μὴ συντρεχόντων αὐτοῖς ἐν τῇ κακοφροσύνῃ; (8) ἀλλὰ κακοήθεις ὄντες σχηματίζονται τοιαῦτα περιβομβεῖν, νομίζοντες, εὐήθεις ὄντες ἀληθῶς αὐτοὶ ὡς ἄρα δέει τῆς παρ' αὐτῶν λοιδορίας προσάξομεν ἑαυτούς ποτε αὐτοῖς. θέλουσι γὰρ, καὶ διὰ τοῦτο πάντα D (9) περιτρέχουσι, καὶ ὑποκρίνονται μὲν ὡς φίλοι, ἐρευνῶσι δὲ ὡς ἐχθροί· ἵνα αἱμάτων ἐμφορηθέντες, ἐκποδὼν ποιήσωσι καὶ ἡμᾶς, ὅτι κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἐφρονήσαμεν ἀεὶ καὶ φρονοῦμεν, καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἐλέγχοντες στηλιτεύομεν.

3. (10) Τίνα γάρ ποτε διώκοντες καὶ καταλαβόντες, οὐχ ὕβρισαν ὡς ἠθέλησαν; τίνα ζητοῦντες, καὶ εὑρόντες, οὐκ οὕτως διέθηκαν, ὡς ἢ τελευτῆσαι κακῶς, ἢ λωβηθῆναι πανταχόθεν; ἃ γὰρ οἱ δικασταὶ δοκοῦσι ποιεῖν, (11) ταῦτ' ἐκείνων ἐστὶν ἐνεργήματα, καὶ μᾶλλον οὗτοι τῆς ἐκείνων προαιρέσεως καὶ πονηE ρίας εἰσὶν ὑπηρέται. ποῖος τοίνυν τόπος οὐκ ἔχει τῆς κακίας αὐτῶν (12) ὑπόμνημα; τίνα φρονοῦντα κατ' αὐτῶν οὐ συνεσκευάσαντο, πλασάμενοι προφάσεις κατὰ τὴν Ἰεζάβελ; ποία ἐκκλησία νῦν οὐ θρηνεῖ διὰ τὰς ἐκείνων κατὰ τῶν αὐτῶν ἐπισκόπων ἐπιβουλάς; Ἀντιόχεια μὲν διὰ Εὐστάθιον τὸν ὁμολογητὴν καὶ ὀρθόδοξον, Βαλανέαι δὲ δι' Εὐφρατίωνα τὸν θαυμασιώτατον, καὶ Πάλτος μὲν καὶ Ἀντάραδος διὰ Κυμάτιον καὶ Καρτέριον, ἡ δὲ Ἀδριανούπολις, δι' Εὐτρόπιον τὸν φιλόχριστον, καὶ τὸν μετ' αὐτὸν Λούκιον, τὸν πολλάκις παρ' αὐτῶν καὶ ἁλύσεις φορέσαντα, καὶ οὕτως ἀποθανόντα·

(1) Edit. Commel. sola ἐγκαλεῖν. In Angl. paulopost τε deest. Idem infra, καὶ μήτε ἐντετυχ.
(2) Basil. & Anglic. τὰ θεῖα λόγια.
(3) Anglic. ἐκεῖνοι.
(4) Reg. ἀντεμελέτων. Mox Anglic. τίλλοντες στάχυας καὶ ψώχοντες ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου ἔμελε γὰρ αὐτοῖς οὔτε νόμου, οὔτε διὰ, &c. Mox idem παρηνόμουν.
(5) Ita Reg. & recte; In editis τὰ deest.
(6) Sic Basil. Anglic. At Reg. & Editi αὐτοί. Mox in editis male, δοκοῦσιν, οἱ: in Reg. sic prima manu positum fuerat, sed secunda οἱ deletum, At rectius Angl. & Basil. δοκοῦσί μοι.
(7) Reg. ἀνδραγαθίσασθαι, Editi ἀνδραγαθήσασθαι. Anglic. ἀνδραγαθῆσθαι.
(8) Sic Reg. Editi; ἀλλὰ κακοήθεις ὄντες ἀληθῶς αὐτοὶ, omissis intermediis. Anglic. vero sic: ἀλλὰ κακοήθεις ὄντες σχηματίζουσι περιβομβεῖν, καὶ διὰ τοῦτο πάντα, multis omissis.
(9) Ita Reg. Basil. Anglic. Editi vero προτρέχουσι καὶ κρίνονται, minus recte. Mox in Anglic. post ἐρευνῶσι deest δέ.
(10) Hæc habentur apud Theodoretum l. 2. Hist. c. 15. Mox Anglic. καὶ λαμβάνοντες οὐχ.
(11) Sic Reg. Editi male κατ' ἐκείνων.
(12) Angl. ὑπομνήματα. ποία ἐκκλησία νῦν οὐ θρηνεῖ διὰ τὰς ἐκείνων αὐτῶν ἐπιβουλάς, omissis multis. Qui sequuntur vero episcopi, memorantur item sub initium Epistolæ ad Solitarios: sed qui dicitur hic Euphration Balaneat um, ibi Εὐφρατίων ὁ ἐν Καλανέαις perperam vocatur. Angli c. βαλανίας, Theodoret. βαλανεῶν. Mox illud, τὸν θαυμασιώτατον deest in Anglic. nec lectum est a Nannio. Ibidem Anglic. Βόλτος: Nanniusque vertit *Bultus*. Theodoreti vetus editio Πόντος. Omnes alii rectius Πάλτος, eratque urbs Syriæ.

τε· καὶ Ἄγκυρα μὲν διὰ Μάρκελλον, Βέῤῥοια δὲ διὰ Κῦρον, καὶ Γάζα δι' (1) Ἀσκληπᾶν. τούτους μὲν γὰρ πολλὰ πρότερον ὑβρίσαντες, ἐξορισθῆναι πεποιήκασιν οἱ δόλιοι· Θεόδουλον δὲ καὶ Ὀλύμπιον ἀπὸ τῆς Θρᾴκης (2) ἐπισκόπους, καὶ ἡμᾶς, καὶ πρεσβυτέρους ἡμετέρους, οὕτως ἐποίησαν ζητηθῆναι, ὥστε εἰ εὑρεθείημεν κεφαλῆς ὑποστῆναι τιμωρίαν· καὶ τάχα ἂν ἀπεθάνομεν οὕτως, εἰ μὴ παρὰ γνώμην αὐτῶν ἐφύγομεν καὶ τότε. τοιαῦτα γάρ ἐστι τὰ μὲν κατὰ τῶν περὶ Ὀλύμπιον πρὸς τὸν ἀνθύπατον Δωνάτον, τὰ δὲ καθ' ἡμῶν πρὸς Φιλάγριον δοθέντα γράμματα. (3) τὸν γὰρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον Παῦλον διώξαντες καὶ εὑρόντες, προφανῶς ἀποπνιγῆναι πεποιήκασιν ἐν τῇ λεγομένῃ Κουκουσῷ τῆς Καππαδοκίας, δήμιον ἐσχηκότες εἰς τοῦτο Φίλιππον, τὸν γενόμενον ἔπαρχον. ἦν γὰρ καὶ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν προστάτης, καὶ τῶν πονηρῶν βουλευμάτων ὑπηρέτης.

4. Ἆρ' οὖν διὰ τὰ τοσαῦτα (4) κόρον ἔχουσι, καὶ λοιπὸν ἠρέμησαν; οὐδαμῶς. οὔτε γὰρ ἐπαύσαντο, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐν ταῖς παροιμίαις βδέλλαν, μᾶλλον νεανιεύονται τοῖς κακοῖς, ἐπιφυόμενοι κατὰ τῶν μεγάλων παροικιῶν. οἷα γὰρ καὶ τανῦν ἔδρασαν, τίς ἂν ἀξίως (5) ἐξείποι; τίς τοσοῦτον δύναται μνημονεῦσαι, ὅσον ἐκεῖνοι πεποιήκασιν; ἄρτι γὰρ εἰρήνην ἐχουσῶν τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ τῶν λαῶν εὐχομένων ἐν ταῖς συνάξεσιν, ὁ μὲν ἐπίσκοπος τῆς Ῥώμης Λιβέριος, καὶ (6) Παυλῖνος ὁ τῆς μητροπόλεως τῶν Γαλλιῶν, καὶ Διονύσιος ὁ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἰταλίας, καὶ Λουκίφερ ὁ μητροπόλεως τῶν κατὰ Σαρδινίαν νήσων, καὶ Εὐσέβιος ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, οἱ πάντες ἐπίσκοποι ἀγαθοί, καὶ τῆς ἀληθείας κήρυκες, ἁρπάζονται, καὶ ἐξορίζονται· πρόφασιν οὐδεμίαν ἔχοντες, ἢ ὅτι μὴ συνέθεντο τῇ Ἀρειανῇ αἱρέσει, μηδὲ ὑπέγραψαν αὐτοῖς καθ' ἡμῶν, (7) ἐν αἷς ἐπλάσαντο διαβολαῖς καὶ συκοφαντίαις.

5. Περὶ γὰρ τοῦ μεγάλου καὶ εὐγηροτάτου καὶ ὁμολογητοῦ ἀληθῶς Ὁσίου, περιττόν ἐστιν ἐμὲ (8) καὶ λέγειν· ἴσως γὰρ ἐγνώσθη πᾶσιν, ὅτι καὶ τοῦτον ἐξορισθῆναι πεποιήκασιν. οὐ γὰρ ἄσημος, ἀλλὰ καὶ πάντων μάλιστα καὶ μᾶλλον ἐπιφανὴς ὁ γέρων. ποίας γὰρ οὐ καθηγήσατο συνόδου; καὶ λέγων ὀρθῶς, οὐ πάντας ἔπεισε; ποία τις ἐκκλησία τῆς τούτου προστασίας οὐκ ἔχει (9) μνημεῖα τὰ κάλλιστα; (10) τίς λυπούμενός ποτε προσῆλθεν αὐτῷ, καὶ οὐ χαίρων ἀπῆλθε παρ' αὐτοῦ; τίς ᾔτησε δεόμενος, καὶ οὐκ ἀνεχώρησε τυχὼν ὧν ἠθέλησε; καὶ ὅμως καὶ κατὰ τούτου τετολμήκασιν· ὅτι καὶ αὐτὸς εἰδὼς ἃς ποιοῦσι διὰ τὴν ἀσέβειαν ἑαυτῶν συκοφαντίας, οὐχ ὑπέγραψε ταῖς καθ' ἡμῶν ἐπιβουλαῖς. εἰ γὰρ καὶ ὕστερον διὰ τὰς πολλὰς ὑπὲρ μέτρον ἐπιφερομένας αὐτῷ πληγὰς, καὶ συσκευὰς κατὰ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ εἶξεν αὐτοῖς πρὸς ὥραν, ὡς γέρων καὶ ἀσθενὴς τῷ σώματι, ὅμως τούτων ἡ πονηρία καὶ ἐκ τούτων δείκνυται, (11) σπουδασάντων πανταχόθεν ἑαυτοὺς δεῖξαι μὴ εἶναι Χριστιανοὺς ἀληθῶς.

6. Ἐκεῖθεν γὰρ καὶ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πάλιν ἐπεφύησαν, ζητοῦντες πάλιν ἡμᾶς ἀποκτεῖναι, καὶ γέγονε

A item Ancyra propter Marcellum: Berœa ob Cyrum: Gaza propter Asclepam. Et hos quidem, homines illi ſane fraudulenti, contumeliis prius affectos in exſilium mittendos curarunt: Theodulum vero & Olympium in Thracia epiſcopos, nos item & presbyteros noſtros, undique perquirendos juſſerunt, eo ſcilicet animo ut deprehenſos capite plecterent. Atque talis forte nobis vitæ exitus fuiſſet, niſi præter eorum ſententiam tunc aufugiſſemus. Id enim ferebant litteræ adverſus Olympium ad Proconſulem Donatum, litteræ item adverſum me ad Philagrium datæ. Enim- B vero Paulum Conſtantinopolis epiſcopum perſequuti, cum repeririſſent, Cucuſi in Cappadocia palam ſtrangulari curarunt: carnifice uſi Philippo olim Præfecto: erat quippe ille hæreſis eorum patronus, pravorumque miniſter conſiliorum.

4. Num igitur tot tantiſque facinoribus ſatiati, jam quieti ſe dediderunt? Nullatenus. Non ceſſarunt enim, ſed inſtar ſanguiſugæ, de qua in Proverbiis, magis magiſque deſæviunt, ſceleribuſque ſuis magnas parœcias adoriuntur. Quis enim pro rei gravitate eorum flagitia enarrarit? Quis eorum res C geſtas ſermone complecti valeat? Eccleſiis enim jam in pace degentibus, orantibuſque populis in ſynaxibus, Liberius Romanus epiſcopus, Paulinus Galliarum Metropolis epiſcopus, Dionyſius Italiæ Metropolis epiſcopus, Lucifer inſularum Sardiniæ Metropolis epiſcopus & Euſebius in Italia epiſcopus, omnes probi epiſcopi, veritatiſque præcones abrepti in exſilium pelluntur: nulla prorſus alia de cauſa, quam quod Arianæ hæreſi non ſint adſtipulati, neque ſubſcripſerint calumniis ſycophantiiſque quas adverſum nos illi commenti ſunt.

Prov. 30. 15.

5. Nam de magno ac felicis ſenectutis viro & con- D feſſore revera Hoſio, id eſt, Sancto, loqui ſupervacaneum fuerit: fortaſſe quippe compertum omnibus eſt, hunc quoque ipſis auctoribus in exſilium pulſum fuiſſe. Haud enim obſcurus, ſed omnium clariſſimus ſenex ille eſt. Quæ ſynodus enim, cui non ille præfuerit? Quandonam ſapientibus dictis ſuis non in ſuam omnes perduxit ſententiam? Quænam Eccleſia illius patrocinii pulcherrima non ſervat monumenta? Quis illum mœſtus adiit, quin lætus ab eo receſſerit? Quis aliquo egens ab eo poſtulavit, optatumque non abiit aſſequutus? Hunc tamen tantum virum vexare auſi ſunt: gnarus quippe cum eſſet earum quas impie- E tatis ſuæ cauſa confingunt calumniarum, inſidioſis eorum adverſum nos reſcriptis ſubſcribere noluit. Quamvis enim tandem ob vim plagarum, quibus eum immaniſſime & ultra modum lancinarunt, & ob conſpirationes adverſum cognatos ejus conflatas, utpote ſenex ac corpore imbecillus, ad quoddam temporis ſpatium illis ceſſerit; attamen illorum malitia ex iis quoque eorum geſtis innoteſcit: nam id omnino curant, ut ſe non veros eſſe Chriſtianos comprobent.

Hoſii laudes.

6. Poſt hæc enim Alexandriam rurſus invadunt, noſque denuo ad necem perquirunt: factaque ſunt

præ-

(1) Anglic. Ἀσκῆπαν.

(2) Anglic. Θρᾴκης ὄντας ἐπ. Mox Theodoret. καὶ ἡμᾶς δή.

(3) τὸν γὰρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, &c. Hæc habentur apud Theodoret. l. 2. c. 5. & apud Niceph. l. 9. c. 30.

(4) Anglic. κόρον ἔχουσι, & ita legit Nannius. Mox Anglic. οὐδὲ γὰρ ἐπαύσαντο.

(5) Anglic. εἴποι. Ibid. τίς τοσοῦτον, &c. Hæc item apud Theodoret. Hiſt. l. 2. c. 15.

(6) Sic omnes mſſ. Theod. & ita legit Nannius: at editi Παυλῖνος ὁ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἰταλίας, omiſſis intermediis. Porro Dionyſium hic memoratum Sozom. lib. 4. c. 8. ait fuiſſe Epiſcopum Albæ. Sed haud dubie Mediolanenſis præſul fuit ille. Erat tamen in Mediolanenſis Epiſcopatu urbs nomine Alba Pompeia, quæ forte cauſa fuit Sozomeno Dionyſium Albæ Epiſcopum nuncupandi. Mox Anglic. Σαρδανίων. Theod. Σαρδανίαν. Reg. Σαρδινίαν. Paulopoſt ὁ poſt Εὐσέβιος in Editis habetur, ſed in Reg. deeſt. Ibid. οἱ abeſt ab Anglic.

(7) Anglic. ἐν αἷς ἐπλάσαντο συκοφαντίαις. περὶ μὲν γάρ. Theod. ἐν αἷς ἔπραξαν συκοφαντίαις.

(8) καὶ deeſt apud Theod. Idem paulo infra, πάντων μάλιστα περιφανὴς ὁ γέρων.

(9) Reg. & Anglic. μνημεῖα, & ita legit Nannius. Editi σημεῖα. Theod. μνημόσυνα.

(10) Theodoret. τίς ὀδυρόμενος ποτὲ προσελθὼν αὐτῷ, οὐ χαίρων ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ. Infra idem ὅτι καὶ οὗτος. Mox Angl. αὐτῶν συκοφαντίαις. εἰ γὰρ, omiſſis intermediis. Ibid. Reg. ἑαυτῶν habet, editi αὐτῶν.

(11) Anglicanus codex, σπουδασάντων ὑπὲρ τοῦ πανταχόθεν αὐτοὺς. Quæ mox ſequuntur, ἐπειδὴ, &c. habentur apud Socratem l. 2. cap. 28. & apud Nicephorum lib. 9. cap. 29. Socrat. ſic incipit, καὶ γὰρ εἰς τὴν Ἀλεξ. & ita Niceph. Quæ hic enarrantur, habes etiam ſub finem Apologiæ præcedentis, & in Epiſt. ad Solit.

præsentia prioribus pejora. Milites quippe derepente Ecclesiam obsedere: bellicusque tumultus vice precum exortus est. Dehinc Quadragesimæ tempore ingressus Georgius e Cappadocia, mala quæ a magistris illis edoctus fuerat adauxit. Etenim post hebdomadam Paschatis, Virgines in carcerem conjici, Episcopos a militibus vinctos abduci, orphanorum viduarumque domos & panes diripi, irruptiones in domos fieri, noctu Christianos dejici, domos obsignari, fratres Clericorum pro fratribus periclitari. Hæc quidem atrocia, sed atrociora deinde consequuta sunt facinora: nam hebdomade post sanctam Pentecosten, cum populus, expleto jejunio, orandi causa ad cœmeterium egressus esset, quod omnes a Georgii communione abhorrerent; re comperta sceleratissimus ille, Sebastianum Ducem Manichæum hominem concitat: qui mox cum turma militum, arma, strictos gladios, arcus & tela ferentium, ipsa Dominica die in populum irrupit. Paucisque illic in oratione repertis, plurimi namque adveniente hora recesserant, talia commisit facinora, qualia virum decebat Arianis obtemperantem. Nam accenso rogo Virgines igni admotas adigebat ut dicerent, se Arianicæ fidei esse: ut autem eas vim superare, ignemque nihil curare animadvertit, nudatas iterum ita in faciem cædit ut per aliquantum temporis vix dignosci possent.

Arianorum persequutio in Georgii intrusione.

7. Viros autem quadraginta comprehensos, insolentiore modo verberavit: nam virgis palmarum recens amputatis, quibus adhuc aculei hærebant, sic eorum terga laceravit, ut nonnulli ob infixos aculeos medici opera sæpius eguerint: immo quidam vim plagarum non ferentes extincti sint. Porro quotquot apprehenderant una cum Virginibus ad magnam relegarunt Oasin. Neque initio concesserunt ut defunctorum corpora cognatis suis traderentur; sed ipsa arbitratu suo occultarunt abjeceruntque insepulta: rati sic posse suam latere crudelitatem. Qua in re vecordes illi magno mentis errore tenebantur: nam cum defunctorum cognati de suorum quidem confessione gauderent, lugerentque tamen ob subducta corpora, hæc sane causa fuit ut magis magisque vulgarentur eorum impietatis crudelitatisque argumenta. Verum illi mox ex Ægypto & Libyis in exsilium miserunt episcopos Ammonium, Muium, Gaium, Philonem, Hermen, Plenium, Psenosirim, Nilammonem, Agathum, Anagamphum, Marcum, Ammonium, alterum Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum; & presbyteros, Hieracem & Dioscorum, quos tanta acerbitate expulerunt, ut illorum quidam in itinere, quidam in exsilii loco interirent. Episcopos vero plus triginta in

Ægypti Episcopi pulsi & vexati.

A (1) χείρονα τὰ νῦν τῶν προτέρων. στρατιῶται γὰρ ἐξαίφνης τὴν ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ τῶν πολέμων ἀντὶ τῶν εὐχῶν ἐγίνετο. (2) εἶτ' ἐλθὼν τῇ τεσσαρακοστῇ ὁ παρ' αὐτῶν ἀποσταλεὶς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος, ηὔξησεν ἃ παρ' αὐτῶν μεμάθηκε κακά. μετὰ γὰρ (3) τὰ ἕβδομα τοῦ Πάσχα, παρθένοι εἰς δεσμωτήριον ἐβάλλοντο, ἐπίσκοποι ἤγοντο ὑπὸ στρατιωτῶν δεδεμένοι, ὀρφανῶν καὶ χηρῶν ἡρπάζοντο οἰκίαι (4) καὶ ἄρτοι, ἔφοδοι κατὰ τῶν οἰκιῶν ἐγίνοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ κατεφέροντο, ἐπεσφραγίσθησαν οἰκίαι, καὶ ἀδελφοὶ κληρικῶν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐκινδύνευον. καὶ δεινὰ μὲν ταῦτα, δεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα (5) τολμήματα· τῇ γὰρ
B ἑβδομάδι μετὰ τὴν ἁγίαν Πεντηκοστὴν ὁ λαὸς νηστεύσας ἐξῆλθε περὶ τὸ (6) κοιμητήριον εὔξασθαι, διὰ τὸ πάντας ἀποστρέφεσθαι τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν· ἀλλὰ τοῦτο μαθὼν ὁ παμπόνηρος αὐτὸς, παροξύνει τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν, Μανιχαῖον ὄντα, καὶ λοιπὸν αὐτὸς μετὰ πλήθους στρατιωτῶν, ὅπλα καὶ ξίφη γυμνὰ, καὶ τόξα καὶ βέλη φερόντων, ὥρμησεν ἐν αὐτῇ τῇ κυριακῇ κατὰ τῶν λαῶν. καὶ ὀλίγους εὑρὼν εὐχομένους· οἱ γὰρ (7) πλεῖστοι λοιπὸν διὰ τὴν ὥραν ἀναχωρήσαντες ἦσαν· τοιαῦτα εἰργάσατο, οἷα παρ' αὐτῶν ἔπρεπεν ἀκούσαντα πρᾶξαι. πυρκαϊὰν γὰρ ἀνάψας, καὶ στήσας παρθένους
C παρὰ τὸ πῦρ, ἠνάγκαζε λέγειν (8) αὐτὰς τῆς Ἀρείου πίστεως εἶναι· ὡς δὲ νικώσας αὐτὰς ἔβλεπε, καὶ μὴ φροντιζούσας τοῦ πυρὸς, γυμνώσας λοιπὸν, οὕτως κατέκοψεν εἰς τὰ πρόσωπα, ὡς μετὰ χρόνον μόγις αὐτὰς ἐπιγνωσθῆναι.

7. Ἄνδρας δὲ κρατήσας τεσσαράκοντα, καινοτέρῳ τρόπῳ κατέκοψε· ῥάβδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων εὐθὺς τεμὼν, ἐν αὐταῖς (9) ἐχούσαις ἔτι τοὺς σκόλοπας, τὰ νῶτα τούτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὡς τινὰς μὲν πολλάκις χειρουργηθῆναι διὰ τοὺς (10) ἐναποπαγέντας ἐν αὐτοῖς σκόλοπας, τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας ἀποθανεῖν. πάντας μὲν οὖν τοὺς
D περιληφθέντας ἀθρόως, καὶ τὴν παρθένον, ἐξώρισαν εἰς τὴν μεγάλην Ὄασιν. τὰ δὲ σώματα τῶν τετελευτηκότων, οὐδὲ τοῖς ἰδίοις κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποδοθῆναι (11) πεποιήκασιν, ἀλλ' ἔκρυψαν ὡς ἠθέλησαν, ἄταφα βαλόντες, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτοὺς λανθάνειν τὴν τοσαύτην ὠμότητα. πράττουσι δὲ τοῦτο (12) πεπλανημένῃ τῇ διανοίᾳ οἱ παράφρονες. τῶν γὰρ οἰκείων τῶν τετελευτηκότων, χαιρόντων μὲν διὰ τὴν ὁμολογίαν, θρηνούντων δὲ διὰ τὰ σώματα (13) μεῖζον ἐξηχεῖτο κατ' αὐτῶν ὁ τῆς ἀσεβείας καὶ ὠμότητος ἔλεγχος. καὶ γὰρ εὐθὺς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιβύων, ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους, Ἀμμώνιον,
E (14) Μοῦιον, Γάϊον, Φίλωνα, Ἑρμῆν, Πλήνιον, Ψενόσιριν, Νειλάμμωνα, Ἀγαθὸν, Ἀνάγαμφον, Μάρκον, Ἀμμώνιον, ἕτερον Μάρκον, Δρακόντιον, Ἀδέλφιον, Ἀθηνόδωρον· καὶ πρεσβυτέρους, Ἱέρακα, καὶ Διόσκορον· καὶ οὕτω πικρῶς ἤλασαν αὐτοὺς, ὡς τινὰς (15) μὲν αὐτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινὰς δὲ ἐν αὐτῷ τῷ ἐξορισμῷ ἀποθανεῖν. (16) ἐφυγάδευσαν δὲ ἐπισκόπους, πλείους

(1) Socrat. & Nic. τὰ ὕστερα χείρονα τῶν πρώτων. Mox Reg. Socr. & Nic. καὶ τὰ πολέμων. Editi καὶ τὰ τῶν πολέμων.

(2) εἶτ' εἰσελθών. Sic Reg. Socr. & Nic. Editi vero, & Theod. apud quem hæc habentur lib. 2. cap. 14. εἶτα ἐλθών.

(3) Sic Socr. Nic. & omnes mss. in editis τὰ deest.

(4) In Theod. καὶ ἄρτοι deest.

(5) Socrates & Nic. τετολμημένα.

(6) Ritus orandi in cœmeteriis apud Ecclesiasticos Scriptores sæpe occurrit: sic in constitutionibus Apostol. lib. 8. c. 30. circa quod vide notas Cottellerii.

(7) Theodoretus δὴ post γάρ. Mox Socrates & Niceph. ἀναχωρήσαντες ἔτυχον. Paulopost iidem οἷα παρ' αὐτῶν ἔπρεπε πραχθῆναι. πυρκαϊὰν γὰρ ἅψας.

(8) Sic Socr. & Nic. Reg. & Theod. ἑαυτὰς, editi αὐτάς. Mox hæc καὶ μὴ φροντιζούσας τοῦ πυρὸς desunt in Anglic.

(9) Sic Reg. & Nic. Editi, ἐν αὐταῖς ἐχούσας.

(10) Sic editi. At Regius codex Socr. & Nic. ἀποπαγέντας. Paulopost Anglic. Soc. & Nic. περιληφθέντας. Mox Theod. τὰς παρθένους. Hæc item enarrantur in Epist. ad Solit.

(11) Socrates & Nic. ἀποδοθῆναι συνεχώρησαν.

(12) Socrates & Nicephorus, πεπλανημένοι τῇ διανοίᾳ. Theodoret. πεπλανημένοι τὴν διάνοιαν.

(13) Sic Regius, Basil. Anglic. Socrat. Theodor. Nic. Editi vero μείζων ἐξηχεῖτο.

(14) Socrates Θμουΐν. Anglic. Μοῦ. Ibid. Anglic. & Theodoret. Ψώσιριν. Ibid. Anglic. & Socrat. Νειλάμμωνα, Reg. & editi, Πηλάμμωνα male. Ibid. Socrat. & Niceph. & Anglic. Ἀγάθωνα. Theod. Ἀγάπιον. Ibid. Anglic. Ἀγκαμφον. Mox Socrat. & Theodoret. Ἀμμώνιον ἕτερον καὶ ἕτερον Μάρκον. Apud Socratem legitur tertio Ammonius. Sed male: nam septemdecim tunc forent episcopi pulsi, cum tamen sedecim tantum memoret Athanasius sub finem Apologiæ præcedentis. Hæc item in epist. ad Solit.

(15) Anglicanus codex μέντοι.

(16) Mire variat Theodoretus qui habet ἐφόνευσαν δὲ ἐπισκόπους πλείους ἢ τριάκοντα. ejusque lectionem germanam putat Valesius. Sed mendosam eam esse arbitramur: nam præterquam quod omnes mss. & editi Athanasii, Socrat. & Niceph. habent ἐφυγάδευσαν, hæc lectio vera comprobatur ex Apol. ad Constant. num. 27. ubi sic legitur. καὶ ἐξωρίσθησαν μὲν δέκα καὶ ἕξ, τῶν δὲ ἄλλων, οἱ μὲν ἐφυγαδεύθησαν. οἱ δὲ ἠναγκάσθησαν ὑποκρίνασθαι. *Quorum (scilicet Episcoporum) sedecim sunt in exsilium acti, ex ceteris vero, alii in fugam versi, alii ad simulandum coacti sunt.*

πλεῖους τριάκοντα. σπουδὴ γὰρ ἦν αὐτοῖς, κατὰ τὸν Ἀχαάβ, εἰ δυνατὸν, ἐξᾶραι τὴν ἀλήθειαν. (1) ἰδοὺ ταῦτα τῶν ἀσεβῶν τὰ τολμήματα.

8. Ταῦτα δρῶντες καὶ μὴ ἐντραπέντες ἐφ' οἷς (2) πρότερον καθ' ἡμῶν ἐτύρευσαν κακοῖς, ἔτι καὶ νῦν κατηγοροῦσιν, ἐκφυγεῖν δυνηθέντας αὐτῶν τὰς ἀνδροφόνους χεῖρας· μᾶλλον δὲ ὀδύρονται πικρῶς, ὅτι μὴ καὶ ἐκ ποδῶν τέλεον πεποιήκασι, καὶ λοιπὸν προφασίζονται δειλίαν ὀνειδίζειν, ἀγνοοῦντες ὅτι καὶ τοῦτο γογγύζοντες, εἰς ἑαυτοὺς ἐπιστρέφουσι μᾶλλον τὴν μέμψιν. εἰ γὰρ φαῦλον τὸ φεύγειν, πολλῷ χεῖρον τὸ διώκειν. ὁ μὲν γὰρ, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ, κρύπτεται, ὁ δὲ διώκει ζητῶν ἀποκτεῖναι· καὶ τὸ μὲν φεύγειν, γέγραπται, ὁ δὲ ζητῶν ἀναιρῆσαι, παραβαίνει νόμον, καὶ μᾶλλον αὐτὸς τὴν πρόφασιν (3) τοῦ φεύγειν παρέχει. εἴπερ οὖν τὴν φυγὴν ὀνειδίζουσι, ἐντραπέτωσαν πλέον ἑαυτοὺς διώκοντας· παυσάσθωσαν γὰρ ἐπιβουλεύοντες, καὶ παύσονται οἱ φεύγοντες εὐθύς. ἀλλὰ τῆς μὲν ἰδίας πονηρίας οὐ παύονται, τοῦ δὲ (4) καθαλαβεῖν ἕνεκα, πάντα πράττουσιν· οὐκ εἰδότες ὅτι τῶν διωκομένων ἡ φυγὴ, μέγας ἔλεγχός ἐστι κατὰ τῶν διωκόντων. οὐδεὶς γὰρ τὸν πρᾷον καὶ φιλάνθρωπον φεύγει, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν ἄγριον καὶ πονηρὸν ὄντα (5) τὸν τρόπον. „ πᾶς γοῦν κατώδυνος καὶ ὑπό„ χρεως, „ ἀπὸ μὲν τοῦ Σαοὺλ ἔφευγε, πρὸς δὲ τὸν Δαβὶδ κατέφευγε. διὰ τοῦτο καὶ οὗτοι τοὺς κρυπτομένους (6) αὐτοὺς ἀναιρεῖν σπουδάζουσιν, ὑπὲρ τοῦ μὴ δοκεῖν ἔχειν τῆς αὐτῶν πονηρίας τὸν ἔλεγχον. ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ δοκοῦσι τυφλώττειν οἱ (7) ἀεὶ πλανώμενοι· ὅσῳ γὰρ ἡ φυγὴ πρόδηλος, τοσούτῳ καὶ πλέον ἡ ἐξ ἐπιβουλῆς γινομένη παρ' αὐτῶν ἀναίρεσις, ἢ καὶ ἐξορία προφανεστέρα γενήσεται· ἄν τε γὰρ ἀποκτείνωσιν, (8) ὁ θάνατος μεῖζον ἠχήσει κατ' αὐτῶν· ἄν τε πάλιν ἐξορίσωσι, πανταχοῦ καθ' ἑαυτῶν αὐτοὶ μνημεῖα τῆς παρανομίας ἐξαποστέλλουσιν.

9. Εἰ μὲν οὖν ἔσωζον τὰς φρένας, ἔβλεπον ἑαυτοὺς ἐν τούτοις συνεχομένους, καὶ τοῖς ἑαυτῶν προσκόπτοντας (9) λογισμοῖς. ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ σωφρονεῖν ἀπώλεσαν, διὰ τοῦτο καὶ διώκοντες ἐξάγονται, καὶ ζητοῦντες ἀνελεῖν, οὐχ ὁρῶσιν ἑαυτῶν τὴν ἀσέβειαν. (10) τάχα γὰρ καὶ τὴν πρόνοιαν αὐτὴν αἰτιᾶσθαι τολμῶσιν· οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἀτόλμητον· ἐφ' οἷς αὐτοῖς οὐ παραδίδωσι, προδήλου τούτου τυγχάνοντος κατὰ τὴν τοῦ σωτῆρος φωνὴν, ὅτι μὴ δὲ στρουθίον ἄνευ τοῦ πατρὸς ἡμῶν, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐμπεσεῖν εἰς παγίδα δύναται. καὶ γὰρ καὶ ὅτε παραλαμβάνουσιν οἱ ἀλάστορες, εὐθὺς ἐπιλανθάνονται τῶν τε ἄλλων, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων, ἑαυτῶν· καὶ (11) μόναις ταῖς ἀλαζονείαις τὰς ὀφρῦς ἀνασπάσαντες, οὔτε καιρὸν γινώσκουσιν, οὔτε ἀδικοῦντες ἀνθρώπους αἰδοῦνται τὴν φύσιν. κατὰ δὲ τὸν τύραννον τῆς Βαβυλῶνος, ἀγριώτερον ἐπιφύονται, καὶ οὔτε τινὰς (12) ἐλεοῦσιν, ἀλλὰ καὶ „ τοῦ πρεσβυτέρου τὸν ζυγὸν ἐπιβαρύνουσι· καὶ ἐπὶ τὸ „ ἄλγος τῶν τραυμάτων, ὡς γέγραπται, προστιθέασιν, οἱ „ ἀνηλεεῖς. „ εἰ μὲν οὖν μὴ ταῦτα δράσαντες ἦσαν, εἰ μὴ τοὺς κατὰ τῆς συκοφαντίας αὐτῶν ὑπὲρ ἡμῶν λέγοντας ἐξορίσαντες ἦσαν, πιθανῶς ἂν λέγοντες παρά τισιν ἐνομίσθησαν. ἐπειδὴ δὲ ἄλλοις (13) τοσούτοις καὶ τηλικούτοις ἐπισκόποις ἐπεβούλευσαν, καὶ οὔτε τοῦ μεγάλου καὶ ὁμολογητοῦ Ὁσίου, οὔτε τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, οὔτε (14) τοσού-

Tom. I.

A fugam verterunt: ea enim illis quemadmodum Achabo cura fuit; ut si modo fieri posset, veritatem de medio tollerent. En illa ipsa sunt impiorum facinora.

8. Hæc cum illi agant, nec pudeat malorum quæ adversum nos moliti sunt, nos etiamnum ideo criminantur, quod sanguinarias illorum manus effugerimus; imo potius acerbe lugent, quod me non e medio prorsus sustulerint: ac deinceps simulate timiditatem exprobrant: non intelligentes se dum ita obmurmurant, in se potius ipsam vertere criminationem. Nam si turpe est fugere, multo deterius persequi: qui fugit enim, mortis vitandæ causa se subducit; B hic autem ideo persequitur, ut perimat quem inquirit. Quod autem fugere liceat, id Scripturæ testantur: qui autem interficiendi animo inquirit, is legem transgreditur, imo ipse est qui fugiendi causam præbet. Si igitur fugam exprobrant, se magis pudeat quod persequantur. Desinant insidias tendere, mox gradum sistent qui fugiunt. Sed numquam illi suæ finem imponent malitiæ: nihil certe non agunt ut nos comprehendant, non advertentes fugam eorum qui persequutionem patiuntur permagnum esse in persequutores argumentum: nemo enim humanum fugit aut mansuetum hominem, sed C immanem & moribus improbum. Idcirco *omnes qui erant in angustia constituti & oppressi ære alieno*, Saulem fugientes ad Davidem se conferebant. Illi vero ideo eos qui se occultant interficere satagunt, ut nulla supersint malitiæ suæ vestigia. Verum illi ut semper errant, videntur in hoc etiam cæcutire: quanto enim fuga clarior, tanto etiam liquidius insidiis eorum patratæ cædes, irrogataque exsilia explorata erunt. Si namque occidant, ipsa mors gravius in carnifices resonabit; sin pellant in exsilium, quaquaversum emittunt iniqui- D tatis suæ monumenta.

1. Reg. 22. 2.

9. Si igitur sanæ mentis essent, sese adverterent malis hujusmodi complicari, ac in propria impingere consilia. Verum quia mente capti sunt, impetu ad persequendum feruntur, dumque cædes perpetrare student, suam impietatem perspectam non habent. Immo forte ipsam criminari audebunt providentiam (nihil enim illis inausum) quod viros quos inquirunt sibi non tradat: cum palam tamen sit, testante Salvatore, ne passerculum quidem sine Patre nostro qui in cælis est posse in laqueum incidere. At ubi aliquem ap- E prehenderint sceleratissimi illi, & aliorum & sui in primis statim obliviscuntur, elatisque ex sola arrogantia superciliis, nec cognoscunt temporis opportunitatem, nec vel minima naturæ reverentia cohibentur ab injuriis inferendis: sed more Babylonici tyranni efferatius insurgunt citra ullam in quemlibet misericordiam: sed *senis jugum aggravant*, &, *super dolorem vulnerum* immites illi *addiderunt*. Quod si ejusmodi facinora non admisissent: si eos qui suas calumnias in nos conflatas impugnarent, non loco expulissent, eorum fortasse dictis saltem nonnulli fidem adhibuissent. At cum F sint tot tantisque episcopis insidiati, nec magno Hosio Confessori, neque Episcopo Romano, ac tot

Esaiæ 47. 6.
Ps. 69. 26.

(1) Hæc habentur apud Socratem lib. 3. cap. 8. & apud Niceph. lib. 10. cap. 16.

(2) Sic Reg. Basil. Socrat. Niceph. Editi vero & Anglicanus, ἐτυρεύσατε, male.

(3) Nicephorus, τοῦ ψέγειν.

(4) Socrat. καταβαλεῖν. Mox οὐκ deest in Socr. & Niceph.

(5) Anglic. τοὺς τρόπους. Mox editi male πῶς γοῦν. Reg. & Basil. πᾶς γοῦν. Socrates & Niceph. πᾶς γάρ. Anglic. ὁ πᾶς μέν.

(6) Anglicanus & Socrates, αὐτοῖς. Ibidem Anglic. ἀναιρεῖν σπουδάζουσι. Mox idem ἑαυτῶν.

(7) ἀεὶ deest apud Socr. Paulopost Reg. Basil. Anglic. Socr. Nic. γινομένη. Editi γινομένης. Mox Anglic. προφανεστέρα.

(8) Quæ leguntur a voce ἀποκτείνωσι, ad πανταχοῦ deerant in editis, sed habentur in Reg. Basil. Anglic. Socrat. & Niceph. Ibi Anglic. habet ἐξηχεῖ pro ἠχήσει. Mox idem, αὐτοὶ μνημεῖα τῆς πονηρίας ἀποστέλ.

(9) Anglicanus codex, λόγους.

(10) Multa hic omittuntur a Socrat. Niceph. Paulopost Reg. & Anglic. οὐδὲν γάρ. In editis γὰρ deest.

(11) Anglicanus codex, μόνοι.

(12) Reg. ἐλεοῦσι. Mox Anglic. τοῖς πρεσβυτέροις.

(13) τοσούτοις deest in Anglic.

(14) Anglic. τοσούτων. Paulopost idem ἐπισκόπους. Idem ibi, ἀλλὰ καί.

Hispaniarum, Galliarum, Ægypti, Libyæ, aliarumque Regionum episcopis pepercerint, sed tantis malis affecerint eos qui ullatenus se nostri causa arguerent; nonne prius quam alios insidiis nos suis aggressi fuissent? annon putandum eos id jam peroptare, ut nos immani nece post alios obtruncent? In hoc quippe advigilant, ac secum injuste agi putant, si quos illi vivere nolint, superstites cernant.

10. Cuinam igitur illorum non est perspecta vafrities? cuinam id planum non est, ipsos non virtutis studio timiditatem nobis exprobrare; sed sanguinem sitientes, veluti sagenis, malis suis uti artibus, arbitrantes se sic eos quos occidendos perquirunt comprehendere posse? Eo autem illos animo esse, operibus ipsis comprobatur, arguiturque eorum mores feris ipsis efferatiores Babyloniisque crudeliores esse. Porro quamvis hæc satis sint ad illos confutandos; attamen quia more patris sui diaboli molles voculas simulate proferunt, ut nos timiditatis accusent, ipsi interim leporibus timidiores; age, quæ in Scripturis sacris hac de re scripta habentur perpendamus. Propalam enim hinc erit illos haud minus cum Scripturis quam nobiscum pugnare, ac ipsas Sanctorum virtutes calumniari. Nam si vituperant eos qui ab inquirentibus ad necem sese occultant: si calumniantur eos qui fugiunt ut a persequutoribus declinent; quid, quæso, acturi sunt si videant Jacob fratrem suum Esau fugere? Quid si Moysem in terram Madiam metu Pharaonis secedere? Quid illi qui talia effutiunt, pro Davide respondebunt, domo fugiente cum Saul sicarios ad eum confodiendum misit, in spelunca latente, vultum suum immutante, quoad Abimelechum ejusque insidias declinaret? Quidnam illi dixerint, homines sane verbis semper suis temerarii, cum magnum Heliam adverterint Deum quidem invocare ac mortuum excitare, sese tamen, ut Achabum declinaret, abscondere, & ob Jezabelis minas aufugere? quo tempore item filii Prophetarum absconditi in speluncis, Abdiæ ope delitescebant.

Probatur licere in persequutione fugere.

Exemplo Sanctorum veteris legis.

11. At fortasse hæc utpote antiqua nunquam legerunt, nec eorum quæ in Euangelio leguntur, ullatenus recordantur. Etenim ipsi Discipuli metu Judæorum sese occultarunt. Et Paulus Damasci a Præfecto quæsitus, per murum in sporta demissus est, atque ita inquirentis se manus effugit. Cum hæc igitur Sanctorum exempla Scriptura referat, quem temeritatis suæ obtentum invenire poterunt? Si namque illis timiditatem exprobrent, furentium sane ausus ille fuerit; sin contra Dei voluntatem illos egisse criminentur, sese Litterarum sacrarum prorsus ignaros exhibebunt. In Lege quippe jussum fuit, ut constituerentur refugii urbes, quo hominibus ad necem quæsitis aliquod saltem salutis perfugium relinqueretur. In consummatione autem sæculorum, cum advenit Verbum Patris quod Moysi olim loquutum est, quid sit agendum præcipit dum hæc loquitur; *cum autem persecuti vos fuerint in civitate ista, fugite in aliam.* Et paulopost ait: *cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele Propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat: tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes: & qui supra tectum non descendat*

Exemplo Apostolorum.

Exod. 21, 13.

Matth. 24, 15.

A τῶν ἀπὸ τῶν Σπανιῶν, ἢ Γαλλιῶν, ἢ τῆς Αἰγύπτου, ἢ Λιβύης ἢ τῶν ἄλλων μερῶν ἐπισκόπων ἐφείσαντο, ἀλλὰ τοσαῦτα πεποιήκασι κατὰ τῶν ὅλως ἐλεγξάντων αὐτοὺς ὑπὲρ ἡμῶν, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡμᾶς πρὸ τῶν ἄλλων ἐβουλεύσαντο, ἢ μετ᾽ ἐκείνους ἐπιθυμοῦσι δὲ (1) κακῶς ἀνελεῖν; εἰς τοῦτο γὰρ ἀγρυπνοῦσι, ἢ νομίζουσιν ἀδικεῖσθαι, ἂν βλέπωσι σωζομένους, οὓς οὐκ ἐβούλοντο ζῆν.

10. Τίς τοίνυν οὐ συνορᾷ τὴν (2) πανουργίαν αὐτῶν; τίνι τοῦτο καταδῆλον οὐκ ἔστιν, ὅτι μὴ δι᾽ ἀρετὴν ὀνειδίζουσι δειλίαν, ἀλλ᾽ αἵματα διψῶντες, ὥσπερ σαγήναις χρῶνται ταῖς ἰδίαις κακοτεχνίαις, νομίζοντες ἐν ταύταις B συλλαμβάνεσθαι οὓς ἐὰν ζητῶσιν ἀναιρῆσαι; τοιούτους γὰρ αὐτοὺς αἱ πράξεις ἔδειξαν, ἢ ἤλεγξαν τὸν τρόπον αὐτῶν, θηρίων μὲν ἀγριώτερον, Βαβυλωνίων δὲ ὠμότερον. ἢ εἰ καὶ αὐτάρκης (3) ἐκ τούτων ἐστὶν ὁ κατ᾽ αὐτῶν ἔλεγχος, ὅμως ἐπειδὴ κατὰ τὸν πατέρα ἑαυτῶν τὸν διάβολον ἁπαλοῖς τοῖς λογαρίοις σχηματίζονται, ὥστε δειλίαν ἐγκαλεῖν, δειλότεροι λαγωῶν ὄντες αὐτοί· φέρε καὶ τὰ ἐκ τῶν θείων γραφῶν περὶ τῶν τοιούτων γεγραμμένα θεωρήσωμεν. δειχθήσονται γὰρ οὐδὲν ἧττον καὶ πρὸς ταύτας μὲν μαχόμενοι, τῶν δὲ ἁγίων τὰς ἀρετὰς διαβάλλοντες. (4) εἰ γὰρ λοιδοροῦσι τοὺς κρυπτομένους ἀπὸ τῶν ζητούντων ἀνελεῖν, καὶ C διαβάλλουσι τοὺς φεύγοντας ἀπὸ τῶν διωκόντων, τί ποιήσουσιν ὁρῶντες τὸν μὲν Ἰακὼβ φεύγοντα τὸν ἀδελφὸν Ἠσαῦ, τὸν δὲ Μωσῆν εἰς Μαδιὰμ ἀναχωροῦντα διὰ τὸν φόβον τοῦ Φαραώ; τί δὲ τοιαῦτα φλυαροῦντες, ἀπολογήσονται τῷ Δαβίδ, φεύγοντι τὸν Σαοὺλ ἀπὸ τῆς οἰκίας, ὅτε ἀπέστειλεν αὐτὸν ἀνελεῖν, ἢ κρυπτομένῳ μὲν (5) ἑαυτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ, ἀλλοιοῦντι δὲ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ, ἕως ἂν παρέλθῃ τὸν * Ἀβιμέλεχ, ἢ τὴν ἐπιβουλὴν ἐκκλίνῃ; τί δ᾽ ἂν εἴποιεν οἱ πάντα λέγοντες ἀχερῶς, βλέποντες τὸν μέγαν Ἠλίαν, ἐπικαλούμενον (6) μὲν τὸν θεὸν ἢ νεκρὸν D ἐγείραντα, κρυπτόμενον δὲ διὰ τὸν Ἀχαὰβ, ἢ φεύγοντα διὰ τὰς ἀπειλὰς τῆς Ἰεζάβελ; τότε γὰρ ζητούμενοι ἢ οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν, ἐκρύπτοντο λανθάνοντες ἐν τοῖς σπηλαίοις (7) διὰ τοῦ Ἀβδιοῦ.

* Hic vocatur Ἀγχοῦς in textu græco Scripturæ & Achis in Vulgata, 1. Reg. 21. 13.

11. Ἢ τάχα τούτοις μὲν ὡς παλαιοῖς οὐκ ἐνέτυχον, τῶν δὲ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον, οὐδὲ μίαν μνήμην ἔχουσι· ἢ γὰρ ἢ οἱ μαθηταὶ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἀνεχώρουν κρυπτόμενοι, καὶ ὁ Παῦλος ἐν Δαμασκῷ παρὰ τοῦ ἐθνάρχου ζητούμενος, ἀπὸ τοῦ τείχους ἐν σαργάνῃ κεχάλασται, καὶ ἐξέφυγε τοῦ ζητοῦντος τὰς χεῖρας. τῆς τοίνυν γραφῆς τοιαῦτα λεγούσης E περὶ τῶν ἁγίων, ποίαν ἄρα πρόφασιν τῆς ἑαυτῶν προπετείας ἐξευρεῖν δυνήσονται; ἄντε γὰρ δειλίαν (8) ὀνειδίσωσι κατ᾽ αὐτῶν, μαινομένων τὸ τόλμημα· ἂν δὲ καὶ ὡς παρὰ τὸ βούλημα τοῦ θεοῦ ποιοῦντας αὐτοὺς διαβάλλωσιν, οὐκ εἰδότες εἰσὶ παντελῶς τὰς γραφάς· ἐν μὲν γὰρ τῷ νόμῳ πρόσταξις ἦν ἐκταγῆναι καὶ πόλεις (9) φυγαδευτηρίων ὑπὲρ τοῦ τοὺς ζητουμένους εἰς θάνατον, ὅπως δήποτε δύνασθαι διασώζεσθαι. ἐπὶ δὲ συντελείᾳ τῶν αἰώνων παραγενόμενος αὐτὸς ὁ τῷ Μωσεῖ λαλήσας λόγος τοῦ πατρὸς, πάλιν ἐντολὴν ταύτην δίδωσι, λέγων· „ὅταν δὲ διώκωσιν ὑμᾶς (10) ἐν τῇ πό- F „λει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἑτέραν· καὶ μετ᾽ ὀλίγα φησίν· „ὅταν οὖν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, τὸ ῥηθὲν „διὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, ἑστὸς ἐν τόπῳ ἁγίῳ, ὁ ἀναγινώσκων „νοείτω. τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, φευγέτωσαν „(11) ἐπὶ τὰ ὄρη· ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος, μὴ καταβήτω „ἆραι

(1) Sic Angl. quem sequi visum est. Reg. & editi, κακῶς τε ἀνελεῖν. Paulopost Reg. & Angl. ἂν βλέπωσι. Editi ἐὰν βλέπωσι.
(2) Anglicanus codex, κακουργίαν.
(3) Sic Reg. & Anglic. Editi vero post αὐτάρκης habent αὐτῶν. Mox pro ὁ κατ᾽ αὐτῶν ut habent Reg. & Anglic. in editis legitur ὁ ἐκτὸς. Paulopost Anglic. αὐτῶν. Ibid. Anglic. λογαρίοις, in Reg. primo positum fuerat, λογοχαρίοις, sed postea, eraso οχ, λογαρίοις factum est. Editi, λογοχαρίοις.
(4) Hic resumunt Socr. & Nic.
(5) Reg. τοῦτον male.
(6) μὲν deest in Anglic.
(7) Regius Codex παρ᾽ τῷ Ἀβδιᾳ. Socr. παρὰ τῷ Ἀβδίᾳ. Editi διὰ τοῦ Ἀβδιοῦ. Quæ post hæc sequuntur, citantur in Concilio Duziacensi 1. Tomo 8. Conc. p. 1569. Mox Anglic. post παλαιοῖς habet ἴσως. Paulopost Reg. & Socr. μνήμην, Editi vero μνείαν.
(8) Anglic. ὀνειδίζωσι κατ᾽ αὐτῶν μαίνονται. ἂν δὲ, Mox idem διαβάλλωσι παντελῶς, omissis intermediis.
(9) Socrates, φυγαδευτηρίους. Mox Anglicanus, δύνασθαι διώξαι τούτους.
(10) Socr. & Niceph. ἐκ τῆς πόλεως ταύτης.
(11) Anglic. εἰς τὰ ὄρη. ἢ ὁ. Infra idem ἐπὶ τῆς οἰκίας.

„ ἆραι τὰ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ· καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ, μὴ ὑπο- A „ στρεψάτω ὀπίσω, ἆραι τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. „ ταῦτα γὰρ εἰδότες οἱ ἅγιοι, τοιαύτην εἶχον τὴν τῆς πολιτείας ἀγωγήν. ἃ γὰρ νῦν προσέταξεν ὁ κύριος, ταῦτα καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου (1) παρουσίας ἐν τοῖς ἁγίοις ἐλάλει· καὶ ἔστιν οὗτος ὅρος ἀνθρώποις εἰς τελειότητα φέρων, ὅδ' ἂν ὁ θεὸς προστάξῃ, τοῦτο ποιεῖν.

12. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ λόγος δι' ἡμᾶς γενόμενος ἄνθρωπος, κατηξίωσε ζητούμενος, ὡς ἡμεῖς, κρυβῆναι· καὶ πάλιν διωκόμενος, φεύγειν καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἐκκλῖναι. ἔπρεπε γὰρ αὐτόν, ὡς ἐκ τοῦ πεινῆν καὶ διψῆν, καὶ τοῦ παθεῖν, B οὕτως καὶ (2) ἐκ τοῦ κρύπτεσθαι καὶ φεύγειν, δεικνύειν ἑαυτὸν φοροῦντα σάρκα καὶ γενόμενον ἄνθρωπον. ἐξ ἀρχῆς μὲν γὰρ ἅμα τῷ γενέσθαι ἄνθρωπος, ὅτε παιδίον ἦν, αὐτὸς διὰ τοῦ ἀγγέλου ἐνετείλατο τῷ Ἰωσήφ· „ ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ „ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον, μέλλει γὰρ Ἡρώδης ζητεῖν τὴν „ ψυχὴν τοῦ παιδίου. „ καὶ ἀποθανόντος δὲ Ἡρώδου, φαίνεται δι' Ἀρχέλαον τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἀναχωρῶν εἰς τὴν Ναζαρέτ. ὅτε δὲ λοιπὸν καὶ θεὸν ἑαυτὸν ἐδείκνυε, καὶ τὴν ξηρὰν χεῖρα πεποίηκεν ὑγιῆ, οἱ μὲν Φαρισαῖοι ἐξελθόντες, συμβούλιον ἔλαβον κατ' αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν. ὁ δὲ Ἰησοῦς γνοὺς ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν. καὶ γὰρ (3) ὅτε τὸν C Λάζαρον ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν· „ ἀπ' ἐκείνης, φησί, τῆς „ ἡμέρας ἐβουλεύσαντο, ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν. ὁ οὖν „ Ἰησοῦς οὐκέτι παῤῥησίᾳ περιεπάτει ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλ' „ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου. εἶτα „ λέγοντος τοῦ σωτῆρος, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, „ ἐγώ εἰμι, οἱ μὲν Ἰουδαῖοι (4) ἦραν λίθους, ἵνα „ βάλωσιν ἐπ' αὐτόν. ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλ„ θεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ. καὶ διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, „ ἐπορεύετο, „ καὶ παρῆγεν οὕτως.

13. Ἄρα ταῦτα βλέποντες, μᾶλλον δὲ (5) κἂν D ἀκούοντες, ἐπεὶ μὴ βλέπουσι, πῶς κατὰ τὸ γεγραμμένον οὐ θελήσουσι γενέσθαι πυρίκαυστοι, ὅτι ἐναντία ὧν ὁ κύριος ποιεῖ καὶ διδάσκει, βουλεύονται καὶ φθέγγονται; καὶ γὰρ ὅτε Ἰωάννης μεμαρτύρηκε, καὶ οἱ μαθηταὶ τὸ σῶμα ἔθαψαν, ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς, „ ἀνεχώρησεν ἐκεῖ„ θεν ἐν πλοίῳ εἰς ἔρημον τόπον κατ' ἰδίαν. „ ὁ μὲν οὖν κύριος ἐποίει ταῦτα, (6) καὶ οὕτως ἐδίδασκεν. εἴθε δὲ οὗτοι κἂν οὕτως αἰσχυνθῶσι, καὶ μέχρι τῶν ἀνθρώπων στήσωσιν ἑαυτῶν τὴν προπέτειαν, καὶ μὴ πλέον μανέντες ἐγκαλέσωσι καὶ τῷ σωτῆρι δειλίαν, ἅπαξ κατ' αὐτοῦ βλασφημεῖν μελετήσαντες. ἀλλ' οὔτε μαινομένων αὐτῶν τις ἀνέξεται, μᾶλλον δὲ καὶ τὰ εὐαγ- E γέλια μὴ νοοῦντες ἐλεγχθήσονται. ἔστι γὰρ ἡ πρόφασις τῆς τοιαύτης ἀναχωρήσεως καὶ φυγῆς εὔλογος καὶ ἀληθής, ἣν ἐπὶ τοῦ σωτῆρος κειμένην οἱ εὐαγγελισταὶ ἀπεμνημόνευσαν. δεῖ δὲ ἡμᾶς ἐκ τούτου, καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἁγίων τὴν αὐτὴν λογίζεσθαι. ἃ γὰρ περὶ τοῦ σωτῆρος ἀνθρωπίνως γέγραπται, ταῦτα τῷ κοινῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἀναφέρεσθαι προσήκει. (7) τὸ γὰρ ἡμῶν ἐκεῖνος ἐφόρεσε σῶμα, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἐνεδείκνυτο, ἣν ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν οὕτως· „ ἐζήτουν αὐτὸν πιά„ σαι, καὶ οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὴν χεῖρα, F „ ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ καὶ γὰρ καὶ (8) πρὸ „ ταύτην ἐλθεῖν, ἔλεγεν αὐτός, τῇ μὲν μητρί, οὔ„ πω ἥκει ἡ ὥρα μου· τοῖς δὲ χρηματίσασιν ἀδελ„ φοῖς αὐτοῦ, ὁ ἐμὸς καιρὸς οὔπω πάρεστι πάλιν τε „ ἐλθόντος τοῦ καιροῦ, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς, καθεύ„ δετε τὸ λοιπὸν (9) καὶ ἀναπαύεσθε, ἰδοὺ γὰρ „ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδί„ δοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν. „

A tollere quæ in domo sua sunt: & qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam. Hæc cum scirent Sancti, hujusmodi vitæ rationem sectati sunt. Nam quæ jam præcepit Dominus, hæc ipsa ante suum in carne adventum ore Sanctorum præfatus est. Et hæc est norma quæ homines deducit ad perfectionem, ut nempe Dei jussa compleant.

12. Quapropter ipsum Verbum propter nos homo factum, dum inquireretur, ut nos jam agimus, sese occultare, itemque persequutores fugere & insidias declinare voluit. Decebat enim eum, ut esuriendo, sitiendo, patiendo, sic & sese occultando ac fugiendo, ostendere se carnem gestare, atque hominem factum esse. Nam ab ipso statim initio quo factus est homo, dum adhuc puer esset, per Angelum ipse suum Josepho præcepit: *Surgens, tolle puerum & matrem ejus, & fuge in Ægyptum: futurum est enim ut Herodes quærat animam pueri.* Defuncto autem Herode, ut Archelaum filium ejus declinaret, in Nazaret secedit. In subsequenti vero tempore, ubi sese Deum exhibuit, manumque aridam sanam fecit; cum egressi Pharisæi consilium inirent qua ratione perderent eum: id cum Jesu notum esset secessit inde. Et vero quando Lazarum suscitavit a mortuis: *ab illo*, inquit, *die cogitaverunt ut interficerent eum. Jesus ergo jam non in palam ambulabat, sed abiit inde in regionem juxta desertum.* Deinde postquam dixisset Salvator, *antequam Abraham fieret ego sum, Judæi quidem lapides tulerunt, ut jacerent in eum, Jesus autem abscondit se, & exivit de Templo.* Et, *transiens per medium illorum ibat*: itaque se subduxit.

Exemplo Christi.

Matth. 2. 13. & sequ.

Matth. 26. 4.

Joan. 11.53.

Joan. 8. 58.

Luc. 4. 30.

13. Hæc ergo cum videant, seu potius audiant, nihil quippe vident; quomodo, uti scriptum est, non optant igne comburi, cum gestis doctrinæque Domini adversa ipsi consilia ineant verbaque profundant? Etenim cum Joannes martyrium subiisset, & discipuli ejus corpus humassent, his auditis Jesus, *recessit inde in navicula in locum desertum seorsum.* Hæc erant igitur Domini gesta: hæc ejus doctrina. Utinam illi vel ita saltem erubescerent, & homines solum sua temeritate aggrederentur, nec majore ducti insania ipsum Salvatorem timiditatis incusarent: eo enim tandem illi devenere, ut contra illum ausint blasphemare. Sed ita furibundos homines nemo ferat. Quin etiam hinc evincetur Euangelia illos minime capere. Causa autem secessus ac fugæ Salvatoris, quam Euangelistæ memorant, rationi consentanea ac legitima est, eamque nos decet omnibus Sanctis accommodare, (quæ enim de Salvatore secundum humanitatem scripta sunt, ea par est communi hominum generi referre: nostrum quippe corpus ille gestavit, & humanam in se exhibuit infirmitatem) quam fugæ causam ita Joannes descripsit: *Quærebant eum tenere, & nemo misit in illum manum, quia nondum venerat hora ejus.* Etenim antequam illa veniret ajebat ipse matri suæ: *nondum venit hora mea*: iisque qui fratres sui vocabantur: *tempus meum nondum advenit.* Ac rursum cum advenisset tempus, Discipulis ajebat: *Dormite jam & requiescite: ecce enim appropinquavit hora, & Filius hominis tradetur in manus peccatorum.*

Esai. 9. 5.

Matth. 14. 10.

Joan. 7. 4.

Joan. 2. 4.

Matth. 26. 45.

14. Enim-

(1) Anglic. πολιτείας.
(2) Reg. ἐκ τοῦ δείκνυσιν ἑαυτόν, omissis intermediis. Editi αὐτόν. Angl. οὕτως ἐκ τούτου δεικνύειν ἑαυτὸν ἐνανθρωπήσαντα, ἐξ ἀρχῆς μὲν ἅμα τὸ γεν. Paulopost, ὅτε deest in Anglic. Idem ibid. καὶ αὐτός.
(3) Sic Reg. & Anglic. Editi καὶ γὰρ καί.
(4) Socr. & Nic. ἔλαβον.
(5) Socr. κατανοοῦντες. Paulopost Anglic. ὧν ὁ Θεὸς ἐποίει καὶ διδάσκει βούλονται.
(6) καὶ deest in Anglic. Infra Reg. στήσουσιν.
(7) Hæc sic habent Socrat. & Niceph. τὸ γὰρ ἡμῶν ἐκεῖνος ἀνεδέξατο, καὶ τὰ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας ἐνεδείκνυτο: Ibid. Angl. ἐνεδείκνυτο. ἔστι δὲ ἡ πρόφασις ἣν Ἰωάννης ὑπέγραψεν. Infra Socrates τὰς χεῖρας.
(8) Basil. Anglic. & Socr. πρὸ τοῦ ταύτην.
(9) Sic Regius Basil. Anglic. & Socr. καὶ deerat in editis. Mox Reg. Socr. Niceph. ἤγγικεν, ubi editi ἦλθεν.

14. Enimvero ut Deus & Verbum Patris, tempus non habuit; ipse enim creator temporum est. Cum autem homo factus hæc sit loquutus, ostendit singulis hominibus tempus suum esse dimensum. Ac tempus non ex fato, ut quorumdam fabulantium Græcorum fert opinio; sed quod ipse qui creator est juxta Patris placitum singulis definivit. Res sane illa & scripta & nulli non explorata est: quamvis enim ignotum sit, omnesque homines lateat, quomodo vita sit claudenda, aut quantum unicuique temporis spatium sit definitum; attamen unusquisque novit, sicut veris, æstatis, autumni, & hyemis stata sunt tempora; ita quoque, ut scriptum est, tempus moriendi esse pariter ac vivendi. Quapropter generationis quæ ætate Noe fuit, vitæ tempus concisum est: & quasi omnium tempus adfuisset anni contracti sunt. Ezechiæ autem annis quindecim sunt superadditi. Cum vero Deus iis qui se legitime coluerint hoc pollicitus sit: numerum dierum tuorum adimplebo; Abraham plenus dierum moritur: David autem hoc postulabat: *ne revoces me in dimidio dierum meorum:* & unus ex amicis Job Eliphaz, hoc cum probe nosset, ajebat: *Venies autem in sepulcrum ut seges matura suo tempore demessa, aut sicut acervus areæ suo tempore comportatus.* Et Salomon hujus sermonem obsignans, ait: *Tolluntur ante tempus animæ impiorum.* Quocirca in Ecclesiaste his verbis admonet: *ne impie agas multum: & noli esse durus, ne moriaris in tempore non tuo.*

Tempus vitæ hominis a Deo definitum.

Eccle. 3. 2. — Psal. 91. 16. — Gen. 25. 8. — Psal. 102. 24. — Job. 5. 26. — Prov. 10. 26. — Eccl. 7. 18.

15. Hæc cum scripta sint, commonstrat ratio probe scire Sanctos, unicuique hominum suum tempus esse dimensum. Quod autem nemo illius temporis terminum norit, argumento illud est, quod David dicat: *Paucitatem dierum meorum nuntia mihi*: rei namque cujus ignarus erat notitiam postulabat. Quamobrem dives ille qui se diu victurum existimabat, hæc audivit: *Stulte hac nocte repetent animam tuam: quæ autem parasti cujus erunt?* Ecclesiastes vero cum Spiritui sancto confideret, hanc protulit sententiam: *Et nescit homo tempus suum.* Ideoque Patriarcha Isaac hæc filio suo Esau loquebatur: *Ecce ego senui, & ignoro diem mortis meæ.* Itaque Dominus, utpote Deus ac Verbum Patris, gnarus quot cuique annos esset ipse dimensus, nec ignorans quodnam proprio corpori ad patiendum tempus præfinivisset; quoniam pro nobis homo factus erat, diebus statum tempus præcurrentibus, more nostro, sese dum quæreretur occultabat, insidiasque declinans, sic præteribat, ac *per medium illorum ibat.* Cum autem definitum a se tempus adduxisset ipse, quo corporaliter pro omnibus pati decreverat, de hoc ipso tempore Patrem alloquitur, his verbis: *Pater, venit hora: glorifica filium tuum*: nec sese ultra ab inquirentibus abscondit, sed stabat ut comprehenderetur. Nam dixit, ait Euangelium, iis qui se adibant: *Quem quæritis?* Illisque respondentibus: *Jesum Nazarenum:* ait illis: *Ego sum* quem quæritis: Neque semel duntaxat, sed & iterum illud egit: atque ita deinde adduxerunt eum ad Pilatum. Porro neque ante tempus permisit se apprehendi: neque cum tempus adesset sese occultavit: sed insidiantibus seipsum obtulit, ut palam omnibus faceret, hominum vitam juxta ac mortem a superno pendere judicio: & sine Patre nostro qui in cælis est,

Psal. 102. 23. — Luc. 12. 20. — Eccl. 9. 12. — Genes. 27. 2. — Luc. 4. 30. — Joan. 17. 1. — Joan. 18. 5. — Matth. 5. 36. 10. 29.

A 14. Ὡς μὲν οὖν θεὸς καὶ λόγος ὢν τοῦ πατρὸς, καιρὸν οὐκ εἶχεν, αὐτὸς γὰρ τῶν καιρῶν ἐστι δημιουργός· ἄνθρωπος δὲ γενόμενος καὶ τοῦτο λέγων, δείκνυσιν ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων χρόνον εἶναι μεμετρημένον, καὶ χρόνον οὐ τὸν κατὰ τύχην, ὥς τινες τῶν Ἑλλήνων νομίζοντες μυθολογοῦσιν, ἀλλ᾽ ὃν αὐτὸς δημιουργὸς ὢν, ὡς ἠθέλησεν ὁ πατὴρ, ὥρισεν ἑκάστῳ. καὶ τοῦτο γέγραπται, καὶ πᾶσι γέγονε φανερόν. εἰ γὰρ κέκρυπται, καὶ λανθάνει πάντας ἀνθρώπους τὸ πῶς, καὶ τὸ πόσον ἑκάστῳ μεμέτρηται, ἀλλ᾽ ὅμως (1) πᾶς ὅστις οὖν οἶδεν, ὅτι ὡς ἔαρος καὶ θέρους, καὶ φθινοπώρου καὶ χειμῶνός ἐστι καιρὸς, οὕτως κατὰ τὸ γεγραμμένον, καιρὸς τοῦ ἀποθανεῖν (2) B καὶ καιρὸς τοῦ ζῆν ἐστι. διὰ τοῦτο τῆς μὲν κατὰ Νῶε γενεᾶς ὁ χρόνος ἀπετμήθη, καὶ ὡς τοῦ καιροῦ πάντων παρόντος, συνεστάλη τὰ ἔτη. καὶ τῷ Ἐζεκίᾳ προσετέθησαν ἔτη δέκα καὶ πέντε, τοῦ δὲ θεοῦ ἐπαγγελλομένου τοῖς γνησίως αὐτῷ λατρεύουσιν· ὅτι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν (3) σου ἀναπληρώσω, ὁ μὲν Ἀβραὰμ πλήρης ἡμερῶν ἀποθνήσκει· ὁ δὲ Δαβὶδ παρεκάλει λέγων· „μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμίσει ἡμερῶν μου. καὶ ὁ μὲν εἷς „τῶν φίλων τοῦ Ἰὼβ, Ἐλιφὰζ, τοῦτο καλῶς εἰδὼς, ἔλε„γεν· ἐλεύσῃ δὲ ἐν τάφῳ, ὥσπερ σῖτος ὥριμος, κα„τὰ καιρὸν θεριζόμενος, ἢ ὥσπερ θημωνία ἅλωνος C „καθ᾽ ὥραν συγκομισθεῖσα· ὁ δὲ Σολομὼν ἐπισφρα„γίζων ταύτην τὴν φωνὴν φησιν· ἀφαιροῦνται ἄωροι „ψυχαὶ παρανόμων. (4) διὸ παραινεῖ ἐν τῷ ἐκκλη„σιαστῇ λέγων· μὴ ἀσεβήσῃς πολὺ, καὶ μὴ γίνου „σκληρὸς, ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ καιρῷ (5) σου. „

15. Ὥσπερ δὲ ταῦτα γέγραπται, δείκνυσιν ὁ λόγος, τοὺς ἁγίους εἰδέναι χρόνον ἑκάστῳ μεμετρημένον. τοῦ δὲ μηδένα γινώσκειν τὸ τέλος τοῦ χρόνου, γνώρισμα τὸ λέγειν τὸν Δαβὶδ, τὴν ὀλιγότητα τῶν ἡμερῶν μου ἀνάγγειλόν μοι. ὃ γὰρ οὐκ ἠπίστατο, τοῦτο μαθεῖν ἠξίου. διὰ τοῦτο γοῦν ὁ πλούσιος, νομίζων ἔτι πολὺν ζήσεσθαι χρόνον, ἤκουσεν, „ἄD „φρον, ταύτῃ τῇ νυκτὶ (6) ζητοῦσί σου τὴν „ψυχὴν, ἃ δὲ ἡτοίμασας τίνι ἔσται; ὁ δὲ ἐκκλη„σιαστὴς ἀποφαίνεται θαρρῶν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ, „καὶ φησίν· καί γε οὐκ ἔγνω ἄνθρωπος τὸν και„ρὸν αὐτοῦ. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ πατριάρχης Ἰσαὰκ „ἔλεγε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἡσαῦ· ἰδοὺ ἐγὼ γεγήρακα, „καὶ οὐ γινώσκω τὴν ἡμέραν τῆς τελευτῆς μου· „ὁ μὲν οὖν κύριος καίτοι θεὸς ὢν καὶ λόγος τοῦ πατρὸς, καὶ εἰδὼς τὸν μετρηθέντα τοῖς πᾶσι δι᾽ αὐτοῦ καιρὸν, καὶ γινώσκων ὃν αὐτὸς ὥρισε καὶ τῷ ἰδίῳ σώματι χρόνον εἰς τὸ παθεῖν· ἐπειδὴ δι᾽ ἡμᾶς ἄνθρωπος γέγονε, (7) τὰς μὲν πρὸ τοῦ τὸν χρόνον ἐλθεῖν ἡμέρας καὶ αὐτὸς ὡς ἡμεῖς E ἐκρύπτετο ζητούμενος, διωκόμενός τε ἔφευγε, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς ἐκκλίνων οὕτως διήρχετο καὶ „διὰ μέσου αὐτῶν „ἐπορεύετο·„ ὅτε δὲ καὶ τὸν ὁρισθέντα παρ᾽ αὐτοῦ καιρὸν ἤγαγεν αὐτὸς, ἐν ᾧ (8) παθεῖν σωματικῶς ὑπὲρ πάντων ἤθελε, τοῦτον μὲν προσφωνεῖ τῷ πατρὶ, λέγων, „πάτερ, „ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, δόξασόν σου τὸν υἱόν.„ οὐκ ἔτι δὲ (9) λοιπὸν τοὺς ζητοῦντας ἐκρύπτετο, ἀλλ᾽ εἱστήκει θέλων κρατηθῆναι ὑπ᾽ αὐτῶν· εἶπε γὰρ, φησι, τοῖς ἐλθοῦσι πρὸς αὐτὸν, „τίνα ζητεῖτε; τῶν δὲ ἀποκριναμένων, Ἰησοῦν τὸν „(10) Ναζωραῖον, ἔλεγεν αὐτοῖς, ἐγώ εἰμι ὃν ζητεῖτε·„ καὶ τοῦτο οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον πεποίηκε, καὶ οὕτως λοιπὸν ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν Πιλάτον. οὔτε δὲ F πρὸ τοῦ τὸν χρόνον ἐλθεῖν, ἤφιεν ἑαυτὸν κρατεῖσθαι, οὔτε τοῦ καιροῦ παρόντος ἐκρύπτετο, ἀλλὰ καὶ ἔκδοτον ἑαυτὸν (11) ἐδίδου τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, ἵνα δείξῃ πᾶσι, τῆς ἄνωθεν κρίσεως ἠρτῆσθαι τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων. (12) καὶ ἄνευ τοῦ πατρὸς ἡμῶν, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, οὐδὲ

(1) Sic Regius & Anglicanus codex. Editi πῶς ὅστις οὖν οἶδεν ὡς, &c.
(2) Anglicanus codex καὶ τοῦ ζῆν.
(3) σου deest in Anglic.
(4) Regius codex, διὸ καί.
(5) Anglic. ὥσπερ γὰρ τούτων γεγραμμένων δείκνυσι. Paulopost Reg. ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων μεμετρημένον. Angl. ἑκάστῳ μεμετρημένον οὕτω τοῦ μηδένα. In editis τῶν ἀνθρώπων deest.
(6) Anglic. ἀπαιτοῦσί σου τὴν ψυχὴν ἀπὸ σοῦ.
(7) Sic Reg. in editis vero τὰς deest. Paulopost Reg. & Angl. ἔφευγε. Editi ἔφυγε.
(8) Reg. ἐν ᾧ καί. Mox Anglic. τότε μὲν πρ.
(9) λοιπὸν deest in Anglic. Paulopost Reg. παρ᾽ αὐτῶν, ubi editi ὑπ᾽ αὐτῶν.
(10) Reg. Ναζωραῖον. Editi Ναζαραῖον.
(11) Anglic. ἀπεδίδου.
(12) Anglic. ὅτι ἄνευ. Mox idem, οὔτε θρίξ.

οὐδὲ θρὶξ ἀνθρώπου δύναται λευκὴ, ἢ μέλαινα γενέσθαι, οὐδὲ στρουθίον εἰς παγίδα ἐμπεσεῖν ποτε.

16. Ο μὲν οὖν κύριος οὕτως ἑαυτὸν προσῆγεν ὑπὲρ πάντων, ὡς προείρηται· οἱ δὲ ἅγιοι καὶ τοῦτον τὸν τύπον παρὰ τοῦ σωτῆρος μαθόντες, παρ' αὐτοῦ γὰρ καὶ πρὸ τούτου καὶ ἀεὶ πάντες ἐδιδάσκοντο, πρὸς μὲν τοὺς διώκοντας ἀγωνιζόμενοι, νομίμως ἔφευγον, καὶ ζητούμενοι παρ' αὐτῶν ἐκρύπτοντο· ἀγνοοῦντες δὲ ὡς ἄνθρωποι τοῦ ὁρισθέντος αὐτοῖς παρὰ τῆς προνοίας χρόνου τὸ τέλος, οὐκ ἐβούλοντο παρέχειν ἁπλῶς ἑαυτοὺς ἐκδότους τοῖς ἐπιβουλεύουσιν. εἰδότες δὲ πάλιν τὸ γεγραμμένον, ὅτι ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ θεοῦ εἰσιν οἱ κλῆροι τῶν ἀνθρώπων, καὶ κύριος θανατοῖ καὶ κύριος (1) ζωοποιεῖ, μᾶλλον ἕως τέλους ὑπέμενον, ὡς εἴρηκεν ὁ ἀπόστολος, „ περιερχόμενοι ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, κακουχούμενοι, ἐπὶ ἐρημίαις πλανώμενοι, καὶ ἐν σπηλαίοις καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς κρυπτόμενοι, „ ἕως ἂν (2) ἢ ὁ ὡρισμένος τοῦ θανάτου χρόνος ἔλθῃ, ἢ ὁ τὸν χρόνον ὁρίσας θεὸς λαλήσῃ πρὸς αὐτοὺς, καὶ παύσῃ τοὺς ἐπιβουλεύοντας, ἢ δηλονότι παραδῷ τοὺς διωκομένους τοῖς διώκουσιν, ὡς ἂν αὐτῷ δόξῃ καλῶς ἔχειν. καὶ τοῦτο περὶ πάντων ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ ἔστι μαθεῖν καλῶς· ὅτε γὰρ κατὰ τοῦ Σαοὺλ προὔξυνεν αὐτὸν Ἰωὰβ, ἔλεγεν αὐτὸς, „ (3) ζῇ κύριος ἐὰν μὴ ὁ κύριος αὐτὸν παίσῃ, ἢ ἔλθῃ ἡμέρα τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἢ καταβῇ εἰς πόλεμον καὶ προστεθῇ εἰς τοὺς ὑπεναντίους, οὐ μὴ ἐποίσω χεῖρά μου ἐπὶ χριστὸν κυρίου. „

17. Εἰ δέ ποτε καὶ φεύγοντες προσήρχοντο τοῖς ζητοῦσιν, οὐδὲ τοῦτο ἁπλῶς ἔπραττον· τοῦ γὰρ πνεύματος λαλοῦντος αὐτοῖς, οὕτως ἀπήντων ἐκείνοις θεοφιλεῖς τυγχάνοντες, καὶ οὕτω πάλιν τὴν ἑαυτῶν ὑπακοὴν καὶ προθυμίαν ἐπιδεικνύμενοι. οἷος ἦν Ἠλίας, ἀκούων παρὰ τοῦ πνεύματος, καὶ φαινόμενος τῷ Ἀχαὰβ, Μιχαίας τε ὁ προφήτης ἐρχόμενος πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀχαὰβ, καὶ ὁ ἐπικαλεσάμενος προφήτης ἐπὶ (4) τὸ θυσιαστήριον τῆς Σαμαρείας, καὶ ἐντρέπων τὸν * Ῥοβοάμ, καὶ Παῦλος ἐπικαλούμενος Καίσαρα. οὐ γὰρ δὴ διὰ δειλίαν ἔφευγον, μὴ γένοιτο· μᾶλλον γὰρ τὴν φυγὴν εἶχον ἀγῶνα καὶ μελέτην κατὰ τοῦ θανάτου. ἀλλὰ δύο ταῦτ' ἐφύλαττον καὶ ἐβουλεύοντο καλῶς, (5) ὅτι μήτε ἑαυτοὺς ἁπλῶς προσῆγον, τοῦτο γὰρ ἦν ἑαυτὸν ἀποκτεῖναι, ὑπεύθυνόν τε θανάτου γενέσθαι, καὶ ἀντιπρᾶξαι τῷ κυρίῳ λέγοντι· „ ἃ ὁ θεὸς ἔζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω· „ μήτε μέμψιν ὀλιγωρίας ἤθελον ὑπομένειν, ὡς ἀπονήσαντες πρὸς τὰς ἐν τῇ φυγῇ θλίψεις, μείζονα καὶ δεινότερον πόνον ἐχούσας τοῦ θανάτου. ὁ μὲν γὰρ ἀποθανὼν, πέπαυται τοῦ πονεῖν· ὁ δὲ φεύγων, προσδοκῶν καθημέραν τὰς παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἐφόδους, κουφότερον ἡγεῖται τὸν θάνατον. ὥστε καὶ τοὺς ἐν τῇ φυγῇ τελειωθέντας, μὴ (6) ἀκλεῶς ἀποθνήσκειν, ἀλλ' ἔχειν καὶ αὐτοὺς τοῦ μαρτυρίου τὸ καύχημα. διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Ἰὼβ ἐν ἀνδρείᾳ μέγας ἐγνώσθη· ἐπειδὴ ζῶν τοσούτους καὶ τηλικούτους (7) ὑπέμεινε πόνους, ὧν οὐδεμίαν αἴσθησιν ἐλάμβανεν, εἰ τελευτήσας ἦν. διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ οἱ μακάριοι πατέρες τοιαύτην εἶχον τῆς πολιτείας τὴν ἀγωγήν· διωκόμενοι μὲν γὰρ οὐκ ἐδειλίων, ἀλλὰ (8) καὶ μᾶλλον ἐδείκνυον ἑαυτῶν τὴν τῆς ψυχῆς ἀνδρείαν. οὕτως ἐν πνιγηροῖς καὶ σκοτεινοῖς τόποις ἑαυτοὺς κατακλείοντες, καὶ σκληρῶς ἑαυτοὺς ἄγοντες, παρόντα δὲ πάλιν τοῦ θανάτου τὸν καιρὸν οὐ παρῃτοῦντο· ἔμελε γὰρ αὐτοῖς, μήτε τοῦτον παρόντα πτήσσειν, μήτε τὴν ὡρισμένην παρὰ τῆς προνοίας (9) κρίσιν προλαμβάνειν, μήτ' αὖ πρὸς τὴν οἰκονομίαν αὐτῆς ἀντιπράττειν, εἰς ἣν καὶ φυλαττομένους ἑαυτοὺς ἐγίνωσκον· ἵνα μὴ καὶ προπετῶς πράτ-

* lege, Ἰεροβοάμ.

A ne capillum quidem hominis aut album aut nigrum fieri, neque passerculum in laqueum incidere.

16. Dominus ergo ita se ipse pro omnibus, uti supra dictum est, obtulit. Sancti autem hac a Salvatore accepta norma (ab ipso enim antehac, immo semper omnes edocti fuere) cum adversus persequutores decertarent, aufugiebant, uti fas erat: dumque ab illis perquirerentur, sese abdebant. Cumque, utpote homines, definiti sibi a Providentia temporis terminum ignorarent, nolebant se ipsos insidiatoribus dedititios offerre. Cumque item nossent illud quod scriptum est, nempe B in manibus Dei esse sortes hominum, & Dominum mortificare & vivificare, ideo ad finem usque expectarunt, ut ait Apostolus: *Circumeuntes in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, in solitudinibus errantes, in speluncis & in cavernis terræ latentes*, donec definitum mortis tempus adveniret, aut qui tempus definierat Deus eos alloqueretur, ac insidiatores sedaret, aut certe persequutoribus persequutionem patientes traderet, ut sibi congruum visum foret. Hoc ex Davide cum primis pulcre ediscere est; cum e- C nim illum Joab adversum Saul concitaret, ait ipse: *Vivit Dominus, quia nisi Dominus percusserit eum, aut venerit dies mortis ejus, vel descenderit in prælium, & obierit apud adversarios, non immittam manum meam in christum Domini.*

[Margin: Ps. 30. 16. 1. Reg. 2. 6. Hebr. 11. 37. 1. Reg. 26. 10.]

17. Si quando vero dum fugerent, conversi deinde quærentibus sese offerrent, non temere hoc agebant; nam religiosi cum essent, jussu Spiritus Sancti occurrebant illis: quo pacto obsequentiam alacritatemque suam commonstrabant. Hujusmodi erat Helias, qui jussu Spiritus Achabo coram adstitit: Michæas item propheta qui ipsum adiit Achabum: Prophe- E ta etiam qui altare Samariæ compellavit, Jeroboamque pudore suffudit: & Paulus qui Cæsarem appellavit. Non enim præ formidine fugiebant, absit; imo potius fuga illis pro certamine & meditatione mortis erat. Sed recte sibi consulentes hæc duo servabant, ut scilicet nec seipsi temere offerrent, fuisset enim illud mortem sibi consciscere, propriæque necis reum fieri, ac Domino repugnare dicenti: *quæ Deus conjunxit, homo non separet*; neque in ignaviæ crimen incurrere vellent, quasi se tæderet fugæ ærumnas ipsa morte duriores gravioresque perferre. Nam qui mortuus est, mi- D seriis levatur: qui vero fugit, cum quotidie anxius inimicorum expectet incursus, mortem fuga leviorem existimat. Quapropter qui in fuga intereunt, haud inglorii moriuntur, sed ipsi quoque gloriam consequuntur martyrii. Quocirca Job fortitudine animi magnus comprobatus est, quod vivus tot tantasque ærumnas pertulerit, quarum si mortuus fuisset ne minimum quidem sensum percepturus erat. Quamobrem etiam ipsi beati Patres hoc vivendi instituto sunt usi: persequentes enim se nequaquam reformidabant, imo potius cum ita se in angustis & tenebrosis locis includerent, cum aspero vivendi ge- E nere uterentur, sui ostendebant animi fortitudinem: ubi vero mortis tempus aderat eam minime recusabant. Id enim curæ illis erat ut nec præsentem mortem pertimescerent, nec definitum a providentia decretum anteverterent, aut divinæ obsisterent dispensationi, ad cujus se nutum reservatos sciebant; ne temere agendo ipsi

[Margin: 3. Reg. 18. 17. 3. Reg. 22. 15. 3. Reg. 13. 2. Act. 25. 11. Matth. 19. 6.]

(1) Anglic. ζωογονεῖ.
(2) ἢ deest in Anglic.
(3) Hæc ζῇ κύριος deerant in editis, sed in Anglican. & Reg. habentur. Mox Reg. παίσῃ, Anglic. παιδεύσῃ, Editi παύσῃ. præstat prima lectio.
(4) Anglicanus codex, ἐπὶ τὸν ναόν. Infra δὴ post γὰρ deest in eodem codice.
(5) Reg. ὅτε. Infra Reg. τῷ κυρίῳ, editi τῷ Θεῷ.
(6) Anglicanus codex, ἀκλεῶς.
(7) ὑπέστη πόνους. Anglic.
(8) καὶ deest in Anglic. Infra Reg. & Angl. ἑαυτοὺς, Editi σαυτούς. Mox Reg. σκληρῶς, Editi ἀσκληρῶς male.
(9) Regius & Anglic. κρίσιν. Editi κλῆσιν.

Prov. 13. 3. ipsi sibi formidinis essent auctores: sic enim scriptum est: *qui præceps est labiis, seipsum terrebit.*

18. Ac revera ad fortitudinis virtutem ita erant comparati, ut nemo quicumque tandem sit hac de re ambigere possit. Etenim Patriarcha Jacob qui prius a *Genes. 49.* facie Esau fugerat, præsentem mortem nequaquam timuit: quin potius eo ipso tempore singulis Patriarcharum pro cujusque meritis benedictionem impertivit. Magnus item Moyses qui se ante a Pharaone occultarat, ac illius formidine in terram *Exod. 3. 10.* Madian secesserat, his auditis: *Vade in Ægyptum*, absque metu jussum implevit. Atque iterum jussus *Deut. 32. 49.* in montem Abarim conscendere, ut illic obiret, nequaquam ex metu substitit, sed libenter eo contendit. David quoque qui antea a Saule fugerat, non præ formidine recusavit belli periculis pro populo subeundis sese cum primis offerre: sed ubi mortis vel fugæ optionem sibi esse audiisset, cum perinde liceret aut fugere aut mori, sapiens ille vir mortem præoptavit. Magnus autem Helias qui se a Jezabele olim occultarat, minime reformidavit, jubente Spiritu sancto, Achabo occurrere, Ochoziamque redarguere. Petrus vero qui sese metu Judæorum absconderat, & Paulus Apostolus qui in sporta demissus sic evaserat, his auditis verbis: Oportet vos Romæ martyrium subire, profectum non distulere suum, imo potius gaudentes abierunt, & ille quidem ut ad suos properans, de nece sua gaudebat: hic vero cum tempus adesset nequaquam exhorruit, sed gloriabundus ait: *Ego enim jam* *2. Tim. 4. 6.* *delibor, & tempus resolutionis meæ instat.*

19. Hæc autem recte declarant, nec priorem illorum fugam ex metu fuisse susceptam, nec quæ in præsenti agebant vulgaris cujusdam facinoris testimonium, sed magnæ virtutis, fortitudinis scilicet, argumentum esse. Neque enim per ignaviam secedebant, sed tunc impensius augebant suam in virtute exercitationem. Neque ob fugam improbati, vel timiditatis accusati sunt ab hujusmodi viris, cujusmodi sunt isti ad criminandum promti; imo vero beati ab ipso Domino prædicati sunt, his verbis: *Matth. 5. 10.* *Beati qui persequutionem patiuntur propter justitiam.* Nec iste labor illis fructu vacabat: nam sicut aurum in fornace probatos, ut ait Scriptura, invenit illos Dominus dignos se. Et ipsi tum magis quasi scintillæ refulgebant: erepti a persequutoribus, ab eorumque insidiis liberati, eoque pacto servati, ut populos edocerent. Itaque quod fugerint, & quod quærentium se furorem evaserint, illud ex Domini dispensatione factum est: eo enim modo tunc Deo cari redditi, & pulcherrimum fortitudinis suæ testimonium sunt consequuti.

Genes. c. 31. & 32. 20. Patriarcha certe Jacob dum fugeret, pluribus visionibus, ipsisque divinis dignus est habitus: imo dum ipse in quiete degeret, Dominum opitulatorem habuit, qui Laban pudore suffudit, & Esau coercuit. Is quoque post hæc pater fuit Judæ ex quo secundum carnem ortus est Dominus: benedictionesque ipse Patriarchis dispensavit. Moyses item Deo carus tum magnam illam visionem conspexit cum fugeret, & a persequentibus liberatus, Propheta in Ægyptum missus, tantorumque minister signorum effectus, Populi tandem in eremo Dux fuit. Et David cum *Psal. 45. 1.* persequutionem pateretur hæc docuit: *Eructavit cor meum Verbum bonum*: &, *Deus noster* *Psal. 50. 3.*

A πονται, (1) ἑαυτοῖς αἴτιοι τοῦ πτοεῖσθαι γίνωνται. οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται, „ ὁ προπετὴς χείλεσι, πτοήσει ἑαυτόν. „

18. Ἀμέλει τοσοῦτον ἦσαν παρεσκευασμένοι πρὸς τὴν τῆς ἀνδρείας ἀρετὴν, ὡς μηδὲ τὸν τυχόντα δύνασθαι διστάσαι περὶ τούτου. ὁ μὲν γὰρ πατριάρχης Ἰακὼβ φεύγων πρότερον τὸν Ἡσαῦ, οὐκ ἐφοβήθη παρόντα τὸν θάνατον· μᾶλλον γὰρ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ κατ᾽ ἀξίαν ἕκαστον τῶν πατριαρχῶν ηὐλόγει· ὁ δὲ μέγας Μωσῆς κρυπτόμενος πρὸ τούτου τὸν Φαραὼ, καὶ δι᾽ αὐτὸν ἀποδημήσας εἰς Μαδιὰμ, ἀκούσας, ἄπελθε εἰς Αἴγυπτον, οὐκ ἐφοβήB θη. πάλιν τε προσταχθεὶς (2) ἀναβῆναι εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἀβαρεὶ καὶ τελευτᾷν, οὐ δειλιάσας ἀπέμεινεν, ἀλλὰ καὶ ἄσμενος ὥρμησεν εἰς αὐτόν. καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ φεύγων πρότερον τὸν Σαοὺλ, οὐκ ἐφοβεῖτο προκινδυνεύων ἐν τοῖς πολέμοις ὑπὲρ τῶν λαῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ θανάτου καὶ φυγῆς αἵρεσιν ἀκούσας, ἐξὸν αὐτῷ φεύγειν καὶ ζῇν, μᾶλλον εἵλετο τὸν θάνατον ὁ σοφός. ὁ δὲ μέγας Ἡλίας κρυπτόμενος πάλαι τὴν Ἰεζαβὲλ, οὐκ ἐδειλίασεν, ἀκούσας παρὰ τοῦ πνεύματος ἀπαντῆσαι τῷ Ἀχαὰβ, καὶ τὸν (3) Ὀχοζίαν ἐλέγξαι. Πέτρος δὲ ὁ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων κρυπτόμενος, καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἐν σαργάνῃ χαC λασθεὶς καὶ φυγὼν, ἀκούσαντες, (4) εἰς Ῥώμην δεῖ ὑμᾶς μαρτυρῆσαι, οὐκ ἀνεβάλοντο τὴν ἀποδημίαν. χαίροντες δὲ μᾶλλον, ἀπῆλθον, καὶ ὁ μὲν ὡς πρὸς τοὺς ἰδίους σπεύδων, ἐγάννυτο σφαζόμενος, ὁ δὲ καὶ παρόντα τὸν καιρὸν οὐ * κατέπτησεν, ἀλλὰ καὶ ἐκαυχᾶτο λέγων· „ ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς „ ἀναλύσεώς μου ἐφέστηκε. „

* lege κατεπτήσσεν.

19. Ταῦτα δὲ οὔτε τὴν προτέραν αὐτῶν φυγὴν κατὰ δειλίαν γεγενῆσθαι δείκνυσιν, οὔτε ταύτην τὴν τυχοῦσαν αὐτοῖς πρᾶξιν μαρτυρεῖ, μεγάλην δέ τινα τῆς ἀνδρείας αὐτῶν τὴν ἀρετὴν ἀνακηρύττει. (5) οὐδὲ γὰρ D ἀντὶ ῥᾳθυμίας εἶχον τὴν ἀναχώρησιν, ἀλλὰ καὶ μείζονα τότε τὸν πόνον τῆς ἀσκήσεως ἐπέτεινον, οὐδὲ κατεγινώσκοντο φεύγοντες, οὐδὲ κατηγοροῦντο δειλίας παρὰ τοιούτων, (6) οἷοι νῦν εἰσιν οὗτοι οἱ φιλαίτιοι· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐμακαρίζοντο παρὰ τοῦ κυρίου λέγοντος, „ μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιο„ σύνης. „ ἀλλ᾽ οὐδὲ ἀνωφελὴς αὐτοῖς ὁ τοιοῦτος (7) ἐγίνετο κάματος. ὡς γὰρ χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ δοκιμασθέντας, ὡς εἶπεν ἡ σοφία, εὕρισκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς ἀξίους ἑαυτοῦ. καὶ (8) αὐτοὶ τότε μᾶλλον ὡς σπινθῆρες ἀνέλαμπον, σωζόμενοι μὲν ἀπὸ τῶν καταδιωκόντων αὐτοὺς, ῥυσθέντες δὲ ἐκ τῶν ἐπιβουλῶν, καὶ διὰ E τοῦτο φυλαχθέντες τοῖς λαοῖς εἰς διδασκαλίαν, ὥστε καὶ τὴν φυγὴν αὐτῶν, καὶ τὸ διαδρᾶναι τῶν ζητούντων τὸν θυμὸν, κατ᾽ οἰκονομίαν τοῦ κυρίου γεγενῆσθαι. τότε γὰρ οὕτως καὶ θεοφιλεῖς ἐγίνοντο, καὶ καλλίστην εἶχον τῆς ἀνδραγαθίας τὴν μαρτυρίαν.

20. Ὁ γοῦν πατριάρχης Ἰακὼβ φεύγων, πλειόνων ὀπτασιῶν, καὶ τούτων θείων κατηξιοῦτο· καὶ μᾶλλον ἠρεμῶν αὐτὸς, εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν κύριον τὸν μὲν Λάβαν ἐντρέποντα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμποδίζοντα· καὶ μετὰ ταῦτα γέγονε τοῦ Ἰούδα πατὴρ, ἐξ οὗ κατὰ σάρκα ἀνέτειλεν ὁ κύριος, καὶ τὰς εὐλογίας τοῖς πατριάρχαις διηκόνησε. F Μωσῆς τε ὁ θεοφιλὴς, ὅτε ἔφυγε, τότε καὶ τὴν μεγάλην ὅρασιν εἶδε, καὶ διασωθεὶς ἀπὸ τῶν διωκόντων, προφήτης εἰς Αἴγυπτον ἀπεστέλλετο, διάκονός τε τῶν τοσούτων σημείων καὶ τοῦ νόμου γενόμενος, καθηγήσατο τοῦ τοσούτου λαοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ. καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ διωκόμενος ἐδίδασκεν, „ ἐξηρεύξα„ το ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθὸν, καὶ, ὁ θεὸς ἡμῶν „ ἐμφα-

(1) Regius codex, ἑαυτῶν. Editi ἑαυτοῖς rectius. Infra Anglic. πτοήσει ἑαυτοῦ.
(2) Angl. ἀνάβηθι. Mox idem καὶ τελεύτα. Paulopost in Anglic. deest ἀλλὰ, in edititis vero καὶ deest, Reg. ἀλλὰ καί.
(3) Anglic. male Ὀζίαν.
(4) Anglican. ὅτι εἰς. Mox idem ἀπεβάλοντο. Infra Reg. & Edit. Comm. πρὸς τοὺς ἰδίους. Anglic. & Edit. Paris. πρὸς τοὺς Ἰουδαίους minus recte, & ita legit Nannius.
(5) Anglic. οὐδὲ γὰρ οὐδέ.
(6) Anglic. οἷον οἱ νῦν.
(7) Anglic. ἐγινώσκετο. Mox idem χρυσίον.
(8) Anglic. αὐτοὶ δέ.

„ ἐμφανῶς ἥξει, ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐ παρασιωπήσεται. καὶ „ μᾶλλον δὲ ἴσχυε λέγων· ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἐπεῖδεν ὁ „ ὀφθαλμός μου. καὶ πάλιν, ἐπὶ τῷ θεῷ ἤλπισα, οὐ φο„ βηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. „ φεύγων τε καὶ ἀποδιδράσκων ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ εἰς τὸ σπήλαιον, ἔλεγεν· „ ἐξαπέστειλεν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔσωσέ με, ἔδωκεν εἰς ὄ„ νειδος τοὺς καταπατοῦντάς με. ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ „ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ, καὶ ἐρρύσατο τὴν ψυ„ χήν μου ἐκ μέσου σκύμνων. „ οὕτω δὲ σωθεὶς κατ' οἰκονομίαν καὶ αὐτὸς, γέγονε μετὰ ταῦτα βασιλεὺς, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ἔσχεν, ἐκ σπέρματος αὐτοῦ τὸν κύριον ἡμῶν ἀνατεῖλαι. ὁ δὲ μέγας Ἡλίας ἀναχωρῶν εἰς τὸ Καρμήλιον ὄρος (1) ἐπεκαλεῖτο τὸν θεόν· καὶ τοὺς μὲν τῆς Βάαλ προφήτας τετρακοσίους ὄντας καὶ πλείους ἀθρόως ἀπήλειψε, τοὺς δὲ πεμφθέντας ἐπ' αὐτὸν δύο πεντηκοντάρχους μετὰ τῶν ἑκατὸν, λέγων, „ καταβήτω πῦρ ἀπ' οὐ„ ρανοῦ, „ ἐν τούτῳ καὶ τούτοις ἐπετίμησε· τετήρηται δὲ καὶ αὐτὸς, ὥστε τὸν Ἐλισσαῖον ἀνθ' ἑαυτοῦ χρῖσαι, καὶ τύπος εἰς ἄσκησιν γενέσθαι τοῖς υἱοῖς τῶν προφητῶν. Παῦλος δὲ ὁ μακάριος γράφων· „ οἵους διωγμοὺς ὑπήνεγκα, καὶ ἐκ πάν„ των με ἐρρύσατο ὁ κύριος, καὶ ῥύσεται, μᾶλλον ἴσ„ χυε λέγων, ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν. οὐδὲν „ γὰρ ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ· „ τότε γὰρ καὶ ἕως τρίτου οὐρανοῦ ἡρπάγη, καὶ εἰς τὸν παράδεισον ἀπηνέχθη, ἔνθα καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ μὴ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. διὰ (2) τοῦτο τότε πεφύλακται, ὥστε ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πληρῶσαι τὸ εὐαγγέλιον.

21. Οὐ μεμπτέα ἄρα, οὐδὲ ἀργὴ τῶν ἁγίων ἡ φυγή. εἰ γὰρ μὴ ἐξέκλινον τοὺς διώκοντας, πῶς ἐγίνετο (3) τὸ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἀνατεῖλαι τὸν κύριον; ἢ τίνες ἔμελλον εὐαγγελίζεσθαι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας; καὶ γὰρ καὶ οἱ διώκοντες, διὰ τοῦτο ἐζήτουν τοὺς ἁγίους, ἵνα μὴ ᾖ ὁ διδάσκων· ὁποῖα οἱ Ἰουδαῖοι παρήγγειλαν τοῖς ἀποστόλοις, ἀλλὰ διὰ τοῦτο πάντα ὑπέμενον, ἵνα τὸ εὐαγγέλιον κηρυχθῇ. ἰδοὺ (4) γοῦν καὶ οὕτως ἀγωνιζόμενοι, οὐκ ἀργὸν εἶχον τὸν τῆς φυγῆς καιρὸν, οὐδὲ διωκόμενοι ἐπελανθάνοντο τῆς ἑτέρων ὠφελείας, ἀγαθοῦ δὲ λόγου διάκονοι τυγχάνοντες (5) οὐκ ἐφθόνουν οὐδὲ ταύτης μεταδιδόναι τοῖς πᾶσιν· ἀλλὰ καὶ φεύγοντες, τὸ εὐαγγέλιον ἐκήρυττον, καὶ προύλεγον μὲν τῶν ἐπιβουλευόντων τὰς πανουργίας, ἠσφαλίζοντο δὲ τοὺς πιστοὺς ταῖς παραινέσεσιν. ὁ μὲν οὖν μακάριος Παῦλος πείρᾳ μαθὼν, (6) προύλεγε μὲν, „ ὅσοι θέλουσι ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ, διωχθήσονται· „ ἐπήλειφε δὲ εὐθὺς τοὺς φεύγοντας εἰπὼν δι' ὑπο„ μονῆς * τρέχομεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα. κἂν „ γὰρ αἱ θλίψεις ὦσι συνεχεῖς, ἀλλ' ἡ θλίψις „ ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ, δο„ κιμήν· ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπὶς (7) οὐ „ καταισχύνει. ὁ δὲ προφήτης Ἡσαΐας προσδοκω„ μένης τοιαύτης περιστάσεως, ὑπανεμίμνησκε καὶ „ ἐβόα· βάδιζε λαός μου, εἴσελθε εἰς τὰ τα„ μεῖά σου, ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου, ἀποκρύβηθι „ μικρὸν ὅσον ὅσον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὀργή. ὁ δὲ „ Ἐκκλησιαστὴς εἰδὼς τὰς κατὰ τῶν θεοσεβῶν ἐπιβουλὰς „ καὶ λέγων· ἐὰν συκοφαντίαν πένητος, καὶ ἁρπαγὴν „ κρίματος, καὶ δικαιοσύνης ἴδῃς ἐν τῇ χώρᾳ, μὴ „ θαυμάσῃς ἐν τῷ πράγματι, ὅτι ὑψηλὸς ἐπάνω ὑ„ ψηλοῦ φυλάξαι, καὶ ὑψηλοὶ ἐπ' αὐτοῖς. καὶ περισσεία „ γῆς· (8) εἶχε τὸν πατέρα ἑαυτοῦ τὸν Δαβὶδ, πείρᾳ „ καὶ αὐτὸν μαθόντα τὰ ἐν τοῖς διωγμοῖς, καὶ ἀσφαλι„ ζόμενον τοὺς πάσχοντας ἐν τῷ λέγειν· ἀνδρίζεσθε, „ καὶ κραταιούσθω ἡ καρδία ὑμῶν, πάντες οἱ ἐλπί„ ζοντες ἐπὶ κύριον, τοῖς γὰρ οὕτως ὑπομένουσιν, οὐκ „ ἄνθρωπος, ἀλλ' αὐτός, φησι, κύριος βοηθήσει, καὶ

* Textus Græcus Script. τρέχωμεν.

A *manifeste veniet: Deus noster, & non silebit*. Imo magis invaluit cum hæc dixit: *Inimicos meos despexit oculus meus:* & rursum: *In Deo speravi, non timebo quid faciat mihi homo*. Cum autem fugeret, a facieque Saulis in speluncam declinaret, hæc ait: *Misit de cælo & salvavit me, dedit in opprobrium conculcantes me. Misit Deus misericordiam suam & veritatem suam, & eripuit animam meam de medio catulorum leonum*. Atque ita servatus ipse per Dei providentiam in Regem postea fuit cooptatus; promissumque fuit illi ex semine ejus Dominum nostrum oriturum. Magnus autem Helias dum ad Carmelum montem B secederet, Deum invocavit. Isque ipse Baalis prophetas numero quadringentos, imo plures, una delevit: duos vero ad se legatos quinquagenarios cum centum viris, hæc proferendo, *descendat ignis de cælo*, sic illos ultus, ipse servatus est, ut vice sui Elisæum inungeret, seque ipse in exemplum ad virtutis exercitationem filiis prophetarum exhiberet. Beatus vero Paulus cum hæc scripsisset: *Quales persequutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me Dominus, & eripiet*. Dehinc magis invaluit hæc aiens: *sed in his omnibus superamus: nihil enim nos separabit a caritate Christi*. C Tunc enim temporis usque ad tertium cælum raptus, & in paradisum delatus, illic audivit arcana verba quæ non licet homini loqui. Ideoque ille tunc servatus est, ut ab Jerosolymis, usque ad Illyricum Euangelii prædicationem impleret.

Ps. 54. 9.
Ps. 56. 11.
Ps. 57. 3.
4. Reg. 1. 10.
2. Tim. 3. 15.
Rom. 8. 35.

21. Nequaquam vituperanda igitur est aut inutilis sanctorum fuga: nam si a persequutoribus non declinassent, quomodo ex semine David ortus esset Dominus? aut quinam prædicassent Verbum veritatis? Persequutores quippe ea de causa Sanctos perquirebant, ut nullus superesset doctor veritatis, prout Judæi Apostolis præcepere: qui tamen nihil non D pertulere, ut Euangelium prædicaretur. Næ illi dum ita decertarent, tempus fugæ suæ haud sine fructu impendebant: nec in persequutione alienæ utilitatis obliti, imo boni verbi ministri cum essent, eam omnibus impertire non abnuebant: in ipsa quippe fuga sua Euangelium annuntiabant. Cumque futuros insidiatorum dolos prædicerent, fideles nihilominus adhortationibus suis confirmabant. Beatus itaque Paulus id experimento cum didicisset, hoc prænuntiavit: *Quotquot volunt pie vivere in Christo, persequutionem patientur:* statimque eos qui fugerent alloquutus, his verbis incitabat: *per patientiam curramus pro-* E *positum nobis certamen*. Quamvis enim assiduæ sint tribulationes, at *tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem: probatio vero spem: spes autem non confundit*. Propheta item Esaias cum ejusmodi calamitates exspectarentur, his verbis alta voce hortatus est: *Vade populus meus, intra in cubicula tua, claude ostium tuum, abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio*. Ecclesiastes vero non ignarus earum quæ adversus pios tendi solent insidiarum, qui hæc ait: *si videris calumniam pauperis, & direptionem judicii & justitiæ in provincia, non mireris super hoc negotio: quia ex-* F *celso excelsior est ad observandum, & illis quoque alii eminentiores; & abundantia terræ;* patrem habuit David qui persequutionum ærumnas experimento didicerat, & qui afflictos his verbis confortat: *Viriliter agite, & confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino*. Nam eos qui talia patiuntur, non homo, sed ipse *Dominus*, inquit, *adjuvabit & libe-*

2. Tim. 3. 12.
Heb. 12. 1.
Rom. 5. 4.
Esai. c. 26. 20.
Eccle. 5. 7.
Ps. 31. 24.
Ps. 37. 40.

(1) Reg. & Angl. ἐπεκαλεῖτο, Editi παρεκαλεῖτο. Infra Anglic. ὑπ' αὐτόν.
(2) Anglic. διὰ τοῦτο καί.
(3) τὸ deest in Anglic.
(4) Reg. γοῦν. Editi οὖν.
(5) οὐκ ἐφόβουν οὐδὲ τούτου Anglic.
(6) Anglic. που λέγει. Infra Reg. ἐπήλειφε. Anglic. ἀπήλειφε.
(7) Anglic. οὐκ αἰσχύνει. Infra Reg. & Angl. ὑπεμίμνησκε.
(8) Anglic. εἶχε γὰρ τόν.

liberabit eos, quia ſperaverunt in eum. Etenim A & ego *expectans expectavi Dominum, & intendit mihi: & exaudivit deprecationem meam, & eduxit me de lacu infimo, & de luto fæcis*. Utilis ergo populis nec infructuoſa Sanctorum fuga comprobatur; etiamſi ſecus Arianis videatur.

Pſ. 40. 1.

22. Sic igitur Sancti, ut dictum eſt, dum fugerent, maxima providentia & cura, quaſi medici in uſus indigentium ſervabantur. Aliis autem & plane omnibus nobis hominibus hæc poſita lex eſt; ut fugiamus perſequutores, noſque occultemus dum inquirimur, neque ita præcipites & temerarii ſimus, ut tentemus Dominum: ſed exſpectemus, ut ſupra B dixi, donec definitum mortis tempus adveniat: aut judex ipſe id de illis ſtatuat quod ſibi viſum fuerit: ſintque parati, ut vocante eos ſtatuto tempore, apprehenſi, ad uſque mortem decertent pro veritate. Hæc obſervarunt beati Martyres in perſequutionibus quæ ſuis occurrere temporibus; in perſequutione ſcilicet fugere ſolebant, in latebriſque permanere, deprehenſi autem martyrium fortiter ſubire. Quod ſi ex illis quidam perſequutoribus ſe ſe offerrent; non temere illud agebant: martyrium quippe ſtatim perferebant, palamque omnibus erat eam C alacritatem eumque ad perſequutores acceſſum Spiritum ſanctum auctorem habere.

23. Hæc itaque cum ſint Salvatoris præcepta, hujuſmodique Sanctorum geſta; dicant mihi illi, quos digne pro factis compellare nequimus, undenam ipſi didicerint perſequutiones movere. Illud ſane nequaquam Sanctis acceptum referent; reſtat igitur ut a diabolo illud acceperint, qui ait, *perſequar & comprehendam*: fugere ſiquidem Dominus injunxit, & Sancti ipſi fuga ſe proripuere: perſequi vero diaboli proprium eſt facinus, qui id poſtulat ut ſibi omnes perſequi liceat. Cuinam igitur obſequendum, jam ite- D rum reſpondeant, Dominine verbis, an vanis ſuis ſermocinationibus? Quorum vero opera ſunt imitanda? Sanctorumne, an eorum quos illi arbitrio ſuo cooptarint? Quandoquidem autem ne illi fortaſſe hoc diſcernere valent, obcæcati quippe mente & conſcientia, ut ait Eſaias, arbitrantur amarum eſſe dulce, & dulce amarum; quivis ex nobis Chriſtianus pertranſiens pudore illos ſuffundat, magna hæc voce clamans: Melius eſt confidere in Domino, quam illorum ſtultiloquiis attendere. Domini enim verba vitam æternam habent: verba autem ab illis prolata doli & ſanguinis plena ſunt.

Exod. 15. 9.

Eſai. 5. 20.

24. Hæc ſint igitur ſatis ad impiorum inſaniam E evertendam, & ad demonſtrandum nihil aliud curæ illis eſſe, quam & convitiis & blaſphemiis contendere. Sed quia ſemel Chriſti hoſtes effici auſi, deinde curioſi indagatores effecti ſunt; noſtri ſeceſsus rationem ſciſcitentur a ſuiſque ediſcant. Ariani certe ſeſe militibus adjunxerant, ut illos concitarent, noſque illis ignotos indicarent. Qui ſi ita omnis commiſerationis ſunt expertes, ſaltem dum hæc audiunt, pudore affecti conquieſcant. Nox jam erat & quidam e populo pervigilium agebant ſequentis ſynaxis: cum Dux exercitus Sy- F rianus derepente cum militibus irrupit plus quinque millibus, qui armis, ſtrictis gladiis, arcubus, telis & fuſtibus inſtructi erant, uti ſuperius dictum eſt: Eccleſiamque denſis collocatis militibus circumſedit, ne quis poſſet ab Eccle-

Invaſionis a Syriano factæ deſcriptio.

„ ῥύσεται (1) αὐτοὺς, ὅτι ἤλπισαν ἐπ' αὐτόν. καὶ γὰρ „ κἀγὼ ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν κύριον, καὶ προσ- „ έσχε μοι, καὶ εἰσήκουσε τῆς δεήσεώς μου, καὶ ἀνήγα- „ γέ με ἐκ λάκκου ταλαιπωρίας, καὶ ἀπὸ πηλοῦ ἰλύος.„ ὠφέλιμος ἄρα τοῖς λαοῖς καὶ οὐκ ἄκαρπος ἡ φυγὴ τῶν ἁγίων δείκνυται, κἂν τοῖς Ἀρειανοῖς μὴ δοκῇ.

22. Οὕτω μὲν οὖν οἱ ἅγιοι, καθάπερ εἴρηται, φεύγοντες, κατὰ περιττὸν καὶ δι' οἰκονομίαν ἐφυλάττοντο ὥσπερ ἰατροὶ τῶν δεομένων χάριν. τοῖς δ' ἄλλοις καὶ πᾶσιν ἁπλῶς ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις νόμος οὗτος, φεύγειν διωκομένους καὶ κρύπτεσθαι ζητουμένους· καὶ μὴ προπετεύεσθαι μὲν ἐν τῷ πειράζειν τὸν κύριον, περιμένειν δὲ αὐτοὺς, καθὰ προεῖπον, ἕως ἂν ὁ ὡρισμένος τοῦ θανάτου χρόνος ἔλθῃ, ἢ ὁ κριτὴς τι περὶ αὐτῶν βουλεύσηται, ὅπερ ἂν αὐτῷ δόξῃ καλῶς ἔχειν· εἶναι μέν τοι (2) τούτους ἑτοίμους, ὥστε καιροῦ καλέσαντος, καὶ κρατηθέντας ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μέχρι θανάτου. ταῦτα καὶ οἱ μακάριοι μάρτυρες ἐν τοῖς κατὰ καιροὺς διωγμοῖς ἐφύλαττον, καὶ διωκόμενοι μὲν (3) ἔφευγον, καὶ λανθάνοντες ἐκαρτέρουν, εὑρισκόμενοι δὲ ἐμαρτύρουν. εἰ δὲ καί τινες ἐξ αὐτῶν αὐτοῖς προσήρχοντο τοῖς διώκουσι, καὶ τοῦτο οὐχ ἁπλῶς ἔπραττον, ἐμαρτύρουν γὰρ εὐθὺς, καὶ πᾶσιν ἐγίνετο φανερὸν, ὅτι παρὰ τοῦ πνεύματος ἦν καὶ αὐτῶν ἡ προθυμία, καὶ ἡ τοσαύτη πρόσοδος.

23. Οὐκοῦν (4) ὅτι τοιαῦτα τοῦ σωτῆρός ἐστι τὰ παραγγέλματα, καὶ τοιαῦται τῶν ἁγίων αἱ πράξεις, εἰπάτωσαν ἡμῖν οἱ μηδ' ὅτι οὖν ἄν τις εἴποι κατ' ἀξίαν (5) ἑαυτῶν ἀκούοντες, πόθεν ἔμαθον αὐτοὶ τὸ διώκειν; ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν ἁγίων, οὐκ ἂν εἴποιεν, ἀπὸ δὲ τοῦ διαβόλου, (6) τοῦτο γὰρ αὐτοῖς περιλείπεται, τοῦ λέγοντος, διώξας καταλήψομαι. καὶ τὸ μὲν φεύγειν ὁ κύριος προσέταξε, καὶ οἱ ἅγιοι ἔφυγον· τὸ δὲ διώκειν, διαβολικόν ἐστιν ἐπιχείρημα, καὶ κατὰ πάντων αὐτὸς αἰτεῖται τοῦτο. τίνι τοίνυν δεῖ προσέχεσθαι, πάλιν λεγέτωσαν, τοῖς τοῦ κυρίου ῥήμασιν, ἢ ταῖς αὐτῶν μυθολογίαις; τίνων δὲ δεῖ μιμεῖσθαι τὰς πράξεις, τῶν ἁγίων ἢ ὧν ἂν ἐπινοήσωσιν αὐτοί; ἐπειδὴ δὲ ἴσως οὐδὲ ταῦτα διακρίνειν αὐτοὶ δύνανται· πεπήρωνται γὰρ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν συνείδησιν, ὡς εἶπεν ὁ Ἠσαΐας, καὶ νομίζουσι τὸ πικρὸν εἶναι γλυκὺ, καὶ τὸ φῶς σκότος· παρελθών τις ἐξ ἡμῶν Χριστιανὸς, ἐντρεψάτω τούτους μεγάλῃ τῇ φωνῇ λέγων· ἀγαθὸν πεποιθέναι ἐπὶ κύριον, ἢ ταῖς τούτων προσέχειν μωρολογίαις. τὰ μὲν γὰρ τοῦ κυρίου ῥήματα, ζωὴν αἰώνιον ἔχει, τὰ δὲ παρὰ τούτων προφερόμενα, πανουργίας καὶ αἱμάτων ἐστὶ μεστά.

24. Ἱκανὰ μὲν οὖν ταῦτα τὴν μανίαν τῶν ἀσεβῶν ἀνατρέψαι, καὶ δεῖξαι μηδὲν ἕτερον αὐτοὺς σπουδάζοντας, ἢ ἵνα μόνον εἰς λοιδορίας καὶ βλασφημίας φιλονεικῶσιν. ἐπειδὴ δὲ ἅπαξ χριστομάχοι τολμήσαντες εἶναι, λοιπὸν καὶ φιλοπράγμονες γεγόνασιν, (7) ἐξεταζέτωσαν ὅμως καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀναχωρήσεως, καὶ μανθανέτωσαν παρὰ τῶν ἰδίων. ἦσαν γὰρ Ἀρειανοὶ συνδραμόντες τοῖς στρατιώταις εἰς τὸ παροξύνειν αὐτοὺς, καὶ ἀγνοοῦσιν (8) αὐτοῖς δεικνύειν ἡμᾶς. καὶ εἰ καὶ οὕτως ἀσυμπαθεῖς τυγχάνουσιν, ἀλλὰ κἂν ἀκούοντες ἠρεμείτωσαν αἰσχυνόμενοι. νὺξ μὲν γὰρ ἤδη ἦν, καὶ τοῦ λαοῦ τινες ἐπαννύχιζον προσδοκωμένης συνάξεως· ὁ δὲ στρατηλάτης (9) Συριανὸς ἐξαίφνης ἐπέστη μετὰ στρατιωτῶν πλεῖον πεντακισχιλίων, ἐχόντων ὅπλα καὶ ξίφη γυμνὰ, καὶ τόξα, καὶ βέλη, καὶ ῥόπαλα, καθὰ καὶ πρότερον εἴρηται, καὶ τὴν μὲν ἐκκλησίαν, αὐτὸς περιεκύκλωσε, στήσας τοὺς στρατιώτας συνεγγὺς, (10) ὡς μὴ δύνασθαί τινας ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας

(1) Anglic. αὐτοὺς καὶ σώσει αὐτοὺς, ὅτι.
(2) Anglic. οὕτως. Infra idem ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας.
(3) Anglic. ἐφύλαττον καὶ λανθάνοντες μέν. Infra idem οἱ ἐξ αὐτῶν ἑαυτοὺς ἐξεδίδοντο.
(4) Reg. & Anglic. ὅτε. Editi ὅτι. Anglic. ibid. τοιαῦτα τοῖς τισὶ τά.
(5) Anglic. αὐτοῦ.
(6) Reg. τοῦτο γὰρ αὐτοῖς περιλείπεται. Angl. περιλήπται. In editis γὰρ deeſt, legiturque περιλείληπται. Infra Anglic. ἔφευγον.
(7) Hæc referuntur a Theodoret. lib. 2. Hiſt. c. 13.
(8) αὐτοῖς deeſt apud Theodor. Mox Reg. & Theodor. ἀσυμπαθεῖς, & recte quidem. Editi συμπαθεῖς. Quæ ſequuntur porro, enarrantur etiam in Apologia ad Conſtantium ſub finem, & in Epiſtola ad Solitarios.
(9) Συριανὸς deeſt apud Theod. Mox Theod. πλεῖον ἢ πεντ.
(10) Anglic. ὥστε.

σίας ἐξελθόντας, παρελθεῖν αὐτούς. ἐγὼ δὲ ἄλογον ἡγούμενος ἐν τοσαύτῃ συγχύσει καταλεῖψαι τοὺς λαοὺς, καὶ μὴ μᾶλλον προκινδυνεύειν αὐτῶν, καθεσθεὶς ἐπὶ τοῦ θρόνου, προέτρεπον τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμόν· τοὺς δὲ λαοὺς (1) ὑπακούειν, „ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ „ἔλεος αὐτοῦ;„ καὶ πάντας οὕτως ἀναχωρεῖν, καὶ εἰς τοὺς οἴκους ἀπιέναι. ἀλλὰ τοῦ στρατηλάτου (2) βίᾳ λοιπὸν ἐπεισελθόντος καὶ τῶν στρατιωτῶν περιλαβόντων τὸ ἱερατεῖον ἕνεκα τοῦ συλλαβεῖν ἡμᾶς, οἱ μὲν εὑρεθέντες ἐκεῖ κληρικοὶ καὶ οἱ ἀπὸ τῶν λαῶν, ἐβόων, ἠξίουν ἀναχωρεῖν ἤδη καὶ ἡμᾶς. ἐγὼ δὲ μᾶλλον ἀντέλεγον, μὴ πρότερον ἀναχωρήσειν, εἰ μὴ πάντες καθέκαστον ὑπεξέλθοιεν. ἀναστὰς γοῦν καὶ προσάξας εὐχὴν, οὕτως ἀντηξίουν ἀπιέναι (3) πρότερον τοὺς πάντας, βέλτιον εἶναι λέγων ἐμὲ κινδυνεύειν, ἢ βλαβῆναί τινας ἐξ ὑμῶν. ἐξελθόντων τοίνυν τῶν πλείστων, καὶ τῶν λοιπῶν ἐπακολουθούντων, οἱ σὺν ἡμῖν ὄντες ἐκεῖ μοναχοὶ καὶ τινες τῶν κληρικῶν, ἀνελθόντες εἵλκυσαν ἡμᾶς. καὶ οὕτως, ἐπὶ (4) μάρτυρι τῇ ἀληθείᾳ, τῶν στρατιωτῶν, τῶν μὲν περιεστηκότων τὸ ἱερατεῖον, τῶν δὲ περιερχομένων τὴν ἐκκλησίαν, διήλθομεν τοῦ κυρίου ὁδηγοῦντος, καὶ αὐτοῦ φυλάττοντος (5) λαθόντες αὐτοὺς ἀνεχωρήσαμεν, δοξάζοντες μεγάλως αὐτὸν τὸν θεόν, ὅτι μήτε (6) προδεδώκαμεν τὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ προπέμψαντες αὐτοὺς, διασωθῆναι καὶ διαφυγεῖν τὰς χεῖρας τῶν ζητούντων ἠδυνήθημεν.

25. Τῆς τοίνυν προνοίας οὕτως (7) καὶ παραδόξως ῥυσαμένης, τίς ἂν δικαίως μέμψιν ἐπαγάγοι, ὅτι μὴ τοῖς ζητοῦσιν ἑαυτοὺς ἐκδότους δεδώκαμεν, ἢ ὑποστρέψαντες ἐνεφανίσαμεν ἑαυτούς; τοῦτο γάρ ἐστιν ἄντικρυς ἀχαριστῆσαι τῷ κυρίῳ, (8) παρ᾽ ἐντολήν τε αὐτοῦ πρᾶξαι, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων μάχεσθαι πράξεσιν. ἢ ὁ τοῦτο μεμφόμενος τολμησάτω καὶ τὸν μέγαν ἀπόστολον Πέτρον αἰτιάσασθαι, ὅτι καίτοι συγκλεισθεὶς καὶ τηρούμενος ὑπὸ στρατιωτῶν, ἠκολούθησε τῷ καλοῦντι ἀγγέλῳ, καὶ ἐξελθὼν ἀπὸ τῆς φυλακῆς καὶ διασωθεὶς, οὐχ ὑπέστρεψε καὶ (9) παρέδωκεν ἑαυτὸν, καίπερ ἀκούσας ἃ πεποίηκεν Ἡρώδης· μεμφέσθω δὲ μανεὶς ὁ (10) Ἀρειανὸς, ὅτι μήτε Παῦλος ὁ ἀπόστολος χαλασθεὶς ἀπὸ τοῦ τείχους, καὶ διασωθεὶς, μετέγνω, καὶ ὑποστρέψας ἔκδοτον ἑαυτὸν δέδωκε. μήτε ὅτι Μωσῆς ὑπέστρεψεν ἀπὸ Μαδιὰμ εἰς Αἴγυπτον, ἵνα κρατηθῇ ὑπὸ τῶν ζητούντων· μήτε ὁ Δαβὶδ ἐν τῷ σπηλαίῳ ἔδειξεν ἑαυτὸν τῷ Σαούλ. ἀλλὰ καὶ οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν ἔμειναν ἐν τοῖς σπηλαίοις, καὶ οὐ παρέδωκαν ἑαυτοὺς τῷ Ἀχαάβ. τοῦτο γὰρ ἦν πάλιν παρ᾽ ἐντολὴν ποιεῖν, λεγούσης τῆς γραφῆς, οὐκ ἐκπειράσεις κύριον τὸν θεόν σου.

26. Τοῦτο γοῦν εὐλαβούμενος κἀγὼ, καὶ ταῦτα (11) μαθὼν, οὕτως ἐμαυτὸν ἦγαγον, καὶ οὐκ ἀθετῶ τὴν εἰς ἐμὲ γενομένην παρὰ τοῦ κυρίου χάριν καὶ βοήθειαν, κἂν οὗτοι μαινόμενοι (12) τρίζωσι τοὺς ὀδόντας καθ᾽ ἡμῶν. καὶ γὰρ τοιοῦτος ὁ τρόπος τῆς ἀναχωρήσεως ἡμῶν γέγονε, καὶ ἡγοῦμαι μηδὲ μίαν αὐτὴν ἔχειν μέμψιν παρ᾽ οἷς ἐστιν ὁ λογισμὸς ὑγιής· ὅπουγε κατὰ τὴν θείαν γραφὴν, οὗτος ἡμῖν παρὰ τῶν ἁγίων εἰς διδασκαλίαν ὁ τύπος παρεδόθη. ἀλλ᾽ οὗτοι, ὡς ἔοικεν, (13) οὔτε τι τῶν ἀτολμήτων παρορῶσιν, οὔτε παραλιμπάνειν τι βούλονται, ἃ μὴ τὴν πονηρίαν αὐτῶν καὶ τὴν ὠμότητα δείκνυσι. καὶ γὰρ (14) καὶ ὁ βίος αὐτῶν τοιοῦτός ἐστιν, οἷοί εἰσι καὶ τῷ φρονήματι καὶ ταῖς φλυαρίαις. καὶ οὐκ ἂν εἴποι τις τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κατ᾽ αὐτῶν, (15) οἷα καὶ ὅσα

ſia egreſſus evadere. Ego vero cum non æquum exiſtimarem in tanto tumultu populum deſerere, ſatiuſque ducerem me priorem periculo offerre; in throno ſedens juſſi Diacono ut pſalmum legeret, populoque ut reſponderet: *quoniam in ſæculum miſericordia ejus:* ac omnes ita recederent abirentque domum. Verum cum Dux vi in Templum invaſiſſet, militeſque ſacrarium, ut nos comprehenderent, obſediſſent; quotquot e Clero & populo iſtic aderant, clamare & obſecrare ut me ſubducerem. Ego contra negare me receſſurum, niſi omnibus ſinguliſque egreſſis. Surgens itaque, ac injuncta oratione, id enixe rogabam, ut omnes prius diſcederent, ſatius eſſe me periclitari, quam lædi quempiam e populo. Egreſſis ergo plurimis cæteriſque ſubſequentibus, qui nobiſcum illic aderant Monachi & ex Clericis quidam aſcendentes, nos pertraxere: atque ita, teſtor ipſam veritatem, licet e militibus alii ſacrarium cingerent, alii Eccleſiam obſiderent, Domino tamen duce pertranſivimus, ipſoque cuſtode clam illos diſceſſimus: Deum magnopere glorificantes, quod populum non prodidiſſemus, ſed ipſo præmiſſo, inquirentium manus evadere licuiſſet.

Pſal. 136. 1.

25. Cum igitur divina providentia nos eo modo ac mirabiliter liberarit, quis nobis illud jure vitio vertat, quod inquirentibus nos ultro non tradiderimus, aut reverſi non ipſis coram ſteterimus? Eſſet plane illud ſe Deo ingratum præſtare, & præter ejus mandatum agere, cum actiſque Sanctorum pugnare. Aut ſi quis eſt qui hoc crimini det, is audeat & magnum Apoſtolum Petrum incuſare, quod in carcere recluſus & a militibus cuſtoditus, vocantem ſe Angelum ſequutus ſit: e carcereque egreſſus, atque liberatus, non ſeipſum traditurus redierit, etſi Herodis facinora comperiſſet. Illud quoque furioſus Arianus Paulo Apoſtolo vitio vertat, quod e muro demiſſus ſententiam non mutarit, nec reverſus ſeipſe tradiderit: Moyſi item quod ex terra Madian in Ægyptum regreſſus non ſit, ut a quærentibus ſe apprehenderetur: Davidi quod dum in ſpelunca eſſet, Sauli non venerit obviam: ſed & Prophetarum filiis, quod in ſpeluncis remanentes ſe ſe Achabo non dediderint; fuiſſet enim illud contra præceptum agere, dicente Scriptura, *non tentabis Dominum Deum tuum.*

Deut. 6. 16. Matth. 4. 7.

26. Id ego veritus & hæc edoctus, ita agendum putavi, nec aſpernor gratiam & opem mihi a Domino præſtitam: etiamſi illi furibundi dentibus in nos ſtrideant. Ea enim fuit noſtri ſeceſſus ratio; nec arbitror ullam hac in re culpam eſſe apud ſanæ mentis homines, quandoquidem ſecundum divinam Scripturam, hoc exemplum nobis a Sanctis ad inſtitutionem traditum eſt. Verum illis, ut videtur, nihil inauſum, nihil non tentatum eſt, neque ullam malitiæ crudelitatiſque ſuæ commonſtrandæ rationem prætermittunt. Ejuſmodi quippe eorum vita eſt, cujuſmodi ſunt eorum ſententia & garrulitas: neque poſſet quiſpiam tam multa tamque gravia contra illos dicere, qualia quantaque

(1) ὑπακούειν. Minus recte Nannius vertit, *auſcultaret*, cum ſit vertendum, *reſponderet*. Valeſius in notis ad Theodoretum ad pag. 88. putat legendum ὑπηχεῖν: Sed recte habet contextus: vocis quippe ὑπακούειν is uſus eſt apud Græcos, non modo Eccleſiaſticos ſed etiam profanos. Exempla multa vide ſis in Lexico Conſtantini, Franciſci Porti additionibus aucto, excuſo anno 1592. Epiphanius Scholaſticus hunc locum vertit, *populi reſponderent*. Vide quæ ſupra diximus in Apologia ad Conſtantium num. 16.

(2) βίᾳ, deeſt apud Theod. Mox Reg. & Theod. στρατιωτῶν. Editi male στρατῶν.

(3) In Anglic. & Theod. πρότερον deeſt.

(4) Reg. & Theod. ἐπὶ μάρτυρι recte. Editi vero ἐπὶ μάρτυρος.

(5) Theod. λαθόντες.

(6) Anglic. προδεδώκαμεν. Paulopoſt Theod. διαφυγεῖν.

(7) καὶ deeſt in Anglic.

(8) Anglic. καὶ παρ᾽. Infra idem ὁ τούτῳ μεμφόμενος.

(9) Reg. παραδέδωκεν.

(10) Anglic. Ἀρειος. Infra idem Μωϋσῆς. Paulopoſt Reg. παρὰ τῶν ζητ.

(11) Anglic. μαθεῖν mendoſe.

(12) Anglic. τρίζουσι.

(13) Reg. quem ſequimur, οὔτε τι. Editi οὔτε.

(14) Sic Reg. & Anglic. In editis vero καὶ deeſt ante ὁ βίος.

(15) Hæc, οἷα καὶ deſunt in Anglic.

illi absque ullo rubore perpetrant. Nam Leontius accusatus quod cum juniore quadam muliere versaretur nomine Eustolio, prohibitusque cum illa habitare, sese castravit, quo sibi cum illa vivendi esset facultas. Neque tamen ita eam levavit suspicionem, ea enim maxime de causa, Presbyter cum esset, damnatus depositusque est: tametsi Constantius hæreticus vi & potestate sua illud effecit, ut is nominaretur Episcopus. Narcissus vero ad multa quibus oneratus est mala, ter in diversis Synodis depositus est, apud illos tamen degit, omnium sane sceleratissimus. Georgius item, Presbyter cum esset, improbitatis suæ causa depositus; cum sese tamen Episcopum nominasset iterum abdicatus est in magna Sardicensi Synodo. Cui id quoque inest mali, quod cum intemperanter vivat, nec id agens lateat, a suis quoque improbatur, quod vitæ finem & animi tranquillitatem rebus turpissimis metiatur.

27. Alter igitur alterum suis sceleribus superat: communis autem omnium ea est macula, quod hæresis suæ causa in Christum decertent: nec amplius Christiani, sed potius Ariani vocantur. Næ illi hæc traducere debuissent, nam a Christiana fide sunt aliena. At hæc occultant, quod ad suos adtineant: nihilque mirum si cum hac sint sententia, totque implicentur malis, eos qui non secum in impiissima sua hæresi conveniunt, persequantur & inquirant: & si, cum illos sustulerint, gaudeat: si vero quos exoptant, non apprehenderint, doleant, ac secum injuste agi existiment, quod, ut dixi, illos superstites, videant, quos ipsi cuperent enectos. Utinam ita cum illis injuste agatur, ut ipsi in irrogandis injuriis infirmi evadant: qui vero persequutionem illorum patiuntur Domino gratias agant, & hæc vigesimi sexti psalmi dicant: *Dominus illuminatio mea & Salvator meus, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ a quo trepidabo? Dum appropiant super me nocentes, ut edant carnes meas: qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt & ceciderunt*. Et rursum in trigesimo Psalmo: *salvasti de necessitatibus animam meam, nec conclusisti me in manibus inimici: statuisti in loco spatioso pedes meos*. In Christo Jesu Domino nostro per quem Patri & Spiritui sancto gloria & imperium in sæcula sæculorum. Amen.

Psal. 26. 1.

Psal. 30. 7.

A πράττοντες αὐτοὶ οὐκ αἰσχύνονται. ὁ μὲν γὰρ Λεόντιος διαβαλλόμενος μετὰ γυναικός τινος νεωτέρας, λεγομένης (1) Εὐστολίου, καὶ κωλυόμενος συνοικεῖν αὐτῇ, δι' αὐτὴν ἑαυτὸν ἀπέκοψεν, ἵν' ἐπ' ἀδείας ἔχῃ διατρίβειν μετ' αὐτῆς. καὶ τὴν μὲν ὑποψίαν οὐκ ἀπενίψατο, διὰ τοῦτο δὲ μᾶλλον καὶ πρεσβύτερος ὢν, (2) καθῃρέθη· εἰ καὶ Κωνστάντιος ὁ αἱρετικὸς ἐβιάσατο λέγεσθαι αὐτὸν ἐπίσκοπον. ὁ δὲ Νάρκισσος ἄλλα τε πολλὰ κακὰ ἔχων, καὶ τρίτον ἐν διαφόροις συνόδοις καθῃρέθη· καὶ νῦν αὐτός ἐστιν ἐν αὐτοῖς ὁ πονηρότατος. (3) ὁ δὲ Γεώργιος καὶ πρεσβύτερος μὲν ὢν, διὰ τὴν κακίαν αὐτοῦ καθῃρέθη, καὶ ὀνομάσας B δὲ ἑαυτὸν ἐπίσκοπον, οὐδὲν ἧττον πάλιν καθῃρέθη ἐν τῇ κατὰ (4) Σαρδικὴν μεγάλῃ συνόδῳ. ἔχει δέ τι καὶ πλέον ὅτι καὶ ζῶν ἀσώτως, οὐκ ἔλαθεν· ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν οἰκείων (5) καταγινώσκεται, τὸ τέλος τοῦ ζῆν καὶ τὴν εὐθυμίαν ἐν τοῖς αἰσχίστοις μετρῶν.

27. Ἕκαστος μὲν οὖν τὸν ἕτερον ἐν τοῖς ἰδίοις πλεονεκτεῖ κακοῖς. κοινὸς δὲ σπῖλός ἐστιν αὐτοῖς, ὅτι τὴν αἵρεσιν (6) εἰσὶ χριστομάχοι, καὶ οὐκέτι χριστιανοὶ, ἀλλὰ μᾶλλον Ἀρειανοὶ καλοῦνται. ἰδοὺ ταῦτα διαβάλλειν αὐτοὺς ἔδει· ἀλλότρια γὰρ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεώς ἐστιν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν δι' (7) ἑαυτοὺς κρύπτουσιν· οὐδὲν δὲ θαυμαστὸν εἰ τοιοῦτοι ὄντες τῷ φρονήματι, C καὶ τοιούτοις συμπλεκόμενοι κακοῖς, τοὺς μὴ συντρέχοντας αὐτῶν τῇ ἀσεβεστάτῃ αἱρέσει, διώκοντες ζητοῦσι· καὶ ἀναιροῦντες μὲν χαίρουσι, μὴ τυγχάνοντες δὲ (8) ὧν εὔχονται, λυποῦνται· καὶ νομίζουσιν ἀδικεῖσθαι, ὅταν, καθὰ προεῖπον, βλέπωσι ζῶντας οὓς ἀποθνήσκειν (9) βούλονται. εἴη δὲ τούτους οὕτως ἀδικεῖσθαι, ὥστε αὐτοὺς μὲν ἀσθενεῖν ἐν ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, τοὺς δὲ διωκομένους παρ' αὐτῶν εὐχαριστεῖν τῷ κυρίῳ, καὶ λέγειν τὰ ἐν τῷ κϛ' ψαλμῷ „ κύριος φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι; κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τίνος δειλιάσω; ἐν τῷ ἐγγίζειν ἐπ' ἐμὲ κακοῦντας D „ τοῦ φαγεῖν τὰς σάρκας μου. οἱ θλίβοντές με καὶ οἱ „ ἐχθροί μου, αὐτοὶ (10) ἠσθένησαν καὶ ἔπεσον. „ καὶ πάλιν ἐν τῷ λ' ψαλμῷ· ἔσωσας ἐκ τῶν ἀναγκῶν (11) τὴν ψυχήν μου, καὶ οὐ συνέκλεισάς „ με εἰς χεῖρας ἐχθρῶν· ἔστησας ἐν εὐρυχώρῳ τοὺς „ πόδας μου. „ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ τῷ πατρὶ ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

(1) Sic omnes mss. & edit. Comm. & ita legitur infra in Epist. ad Solit. Editi vero Paris. & Theod. apud quem hæc leguntur l. 2. c. 24. Εὐστολίας. Ibid. Anglic. κεκωλυμένος ὤν.

(2) Anglic. καθῃρέθη. ὁ δὲ Νάρκισσος, omissis intermediis, & ita legit Nannius.

(3) Basil. ὁ δὲ γε Γεώργιος.

(4) Reg. Σερδικήν. Idem infra ἔχει δέ τι καὶ πλέον ὅτι. Basil. & Angl. ὅτι καὶ πλέον ὅτι. Editi ὅτι καὶ πλέον τι. prior lectio præstat. Mox καὶ post ἀλλὰ deest in Angl.

(5) Anglic. καταγινώσκεται. ἕκαστος μὲν οὖν, intermediis omissis, & sic legerat Nannius.

(6) εἰσὶ deest in Anglic. Paulopost idem, καλοῦνται. τοιοῦτοι δὴ οὖν ὄντες τῷ φρονήματι καὶ τῇ προαιρέσει, καὶ τούτοις ἀμετρήτοις συμπλεκόμενοι αἰσχίστοις κακοῖς, οὐδὲν θαυμαστὸν ἢ παράδοξον εἰ τοὺς μὴ συντρέχοντας καὶ συγκροτοῦντας αὐτῶν τῇ Ἀρειανῇ αἱρέσει διώκοντες ζητοῦσι. Eta ita legit Nannius.

(7) Sic Reg. Editi vero, αὐτούς.

(8) Anglic. ὧν εὔχονται ἀσχάλωσι, καὶ διακαίονται (sic) καὶ λυποῦνται, καὶ νομίζουσιν ἀδικεῖσθαι οὕτως, ὥστε αὐτοὺς μὲν ἀσθενεῖν. Et ita legit Nannius. Sed præstat lectio Regii, & editorum.

(9) Reg. quem sequimur βούλονται. Editi βούλοιντο.

(10) Anglic. quem sequitur Nannius, ἠσθένησαν καὶ ἔπεσαν. ἐὰν παρατάξηται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολὴ, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου. ἐὰν ἐπαναστῇ (sic) ἐπ' ἐμὲ πόλεμος ἐν τῇ ἀνάγκῃ τοῦ θεοῦ δεξιᾷ ἐλπίσω, καὶ τὰ λοιπὰ ἑ. τ. quæ omnia a contextu Scripturæ discrepant.

(11) Angl. & Nann. τὴν ψυχήν μου. ἔστησας ἐν εὐρυχώρῳ.

IN

IN EPISTOLAM AD SERAPIONEM
DE MORTE ARII,
ET IN EPISTOLAM AD MONACHOS
ADMONITIO.

I. EPISTOLA AD SERAPIONEM *de Morte Arii, tametsi scripta est post Epistolam ad Monachos, priorem tamen hic locum occupat, perinde atque in antiquioribus manuscriptis, veroque simile est illas eo ad nos ordine pervenisse, quo ad Serapionem missæ sunt. Rogatus quippe ab ipso Serapione Athanasius, ut rerum suo tempore gestarum Historiam, Arianicæ impietatis confutationem, Ariique obitus rationem ad se transmitteret; priora duo postulata, subnexis scriptis suis ad Monachos nuncupatis, explevit: tertium vero in sua ad eumdem Serapionem Epistola, quam ceteris præposuit, exsequutus est. Mortem igitur Arii, quam paucis in Epistola ad Episcopos Ægypti & Libyæ attigerat, hic fusius prosequitur S. Doctor, prout eam a Macario Presbytero, oculato teste, didicerat. Hac absoluta narratione, rogat Serapionem, ut perlectis suis adversus Arianos scriptis, illa ad se quamprimum curet tramsmittenda; sicque hanc claudit epistolam.*

II. EPISTOLA AD MONACHOS *est veluti prologus ad historiam rerum gestarum ab initio Arianismi ad annum* 357. *& ad Arianicorum dogmatum confutationem, quod utrumque opus postulantibus Monachis conscripsit Athanasius. In hac autem Epistola enarrat S. Doctor, quantum in iis quæ Verbi divinitatem spectant conscribendis, ob argumenti sublimitatem, elaborarit: rogatque Monachos ut ne aliis illa communicent, neque sibi transcribant, non tutum esse aiens, ut balbutientis & imperiti hominis scripta ad posteros perveniant; ita sobrie & moderate de se ipse sentiebat: quæ animi temperantia elucet item in toto operum ejus decursu.*

Athanasium sequuti hanc Epistolam inscripsimus, ad Monachos. Vide infra in Epist. ad Serapionem de Morte Arii num. 1. & 5.

III. *Ista porro quæ ad confutandam Arianam hæresim, & ad Verbi Divinitatem propugnandam scripta sunt, an jam supersint, incertum. Quod ajunt enim nonnulli, idipsum esse quod quatuor Orationes contra Arianos, id difficultate non vacat. Nam in eo quod ad Monachos missum est rescripto, paucis Arianorum hæresis impugnabatur, ut ipse testatur Athanasius num.* 1. *Orationes autem contra Arianos adeo prolixæ sunt, ut vix credatur, eas Athanasium paucis conscriptas dixisse, qui nullum tantæ prolixitatis opus, quod sciamus, unquam edidit. Quod vero putant quidam viri eruditissimi, Epistolam ad Serapionem quæ prima habetur in superioribus editis, quæque jam suo ordine restituta secundum obtinet locum, quasi synopsin esse rescripti ad Monachos missi, quod eorumdem rogatu fuerit in epitomen redactum; illud, inquam, verum non esse patet ex ea ipsa & ex sequenti ad Serapionem, epistola: ubi hoc unum ait Athanasius, postulasse fratres ut ea quæ fusius in prima sua ad Serapionem, de Spiritu sancto disputarat, paucis ad commodiorem Fratrum usum perscriberet. Quod antequam ageret S. Doctor, primo quæ Filii divinitatem spectant brevissime pertractavit; ut illis præmissis, facilius exinde de Spiritu sancto in Tertia sua ad Serapionem Epistola, breviusque dissereret. Nec ullatenus ibi meminit Athanasius prolixioris tractatus de Verbi divinitate ad Monachos missi. Itaque superstitne, an penitus interierit illa Arianismi confutatio ad Monachos data, valde dubium. Postremum sane Athanasius suadere videtur, dum Monachos & ipsum Serapionem impense rogat, nulli ut tradant rescriptum suum, neque transcribant sibi: sed post lectum opus, continuo ad se transmittant, ne imperiti hominis (sic ille) scripta tam altis de rebus ad posteros perveniant. Quo forte innuitur ab Athanasio ipso suppressum opusculum fuisse.*

IV. *Historiam Arianismi quod spectat, quæ item Monachorum rogatu scripta est, ad illosque missa initio mutilam esse, res ipsa per se clamat; sic enim inchoatur:* Αὐτοὶ δὲ ὧν ταῦτα ἐμηχανήσαντο χάριν, *ubi particula adversativa* δὲ *innuitur præmissa quædam fuisse. Immo vero ex subsequentibus palam est longe altius ductam fuisse narrationem. Cur autem totum omissum sit initium, haud difficile est augurari. Nempe amanuenses cum cernerent illam priorem Historiæ partem, eamdem aut fere similem esse posteriori Apologiæ contra Arianos parti num.* 59. *ubi ab exordio Arianismi res gestas recenset Athanasius, editaque monumenta refert, ab ea describenda supersederunt: quia nempe iisdem aut fere similibus verbis conscripta erat. Illud enim perpetuo observarunt, ut quod jam in superioribus descriptum haberetur, non iterum transcriberent. Fatemur tamen solere illos initium repetitarum Epistolarum apponere monereque haberi illas superius descriptas: sed quandoque nihil admonent, ac ne verbo quidem apposito, totum opus prætermittunt. Quod in fine hujus Historiæ advertere est, ubi Athanasius se Sardicensis Synodi epistolas conscripsisse testatur, quarum tamen ne vestigium ibi comparet, quia scilicet superius, nempe in Apologia contra Arianos, descriptæ fuerant.*

V. *Opinamur itaque a secunda Apologiæ parte initium hujus Historiæ duxisse Athanasium: seriemque narrationis eamdem prorsus cum servasset usque ad Synodum Hierosolymitanam anni* 335. *ibi diversam narrandi viam iniisse. In hac quippe Historia sic habet:* Αὐτοὶ δὲ ὧν ταῦτα ἐμηχανήσαντο χάριν, οὐκ εἰς μακρὰν ἐπλήρωσαν· ἅμα γὰρ ἐπεβούλευσαν, καὶ εὐθὺς τοὺς περὶ Ἄρειον εἰς κοινωνίαν ἐδέξαντο. *id est,* Illi vero ea, quorum gratia hæc moliti sunt, non diu postea impleverunt: statim enim post paratas ejusmodi insidias, Arium cum suis ad communionem receperunt: *in Apologia vero sic num.* 84. ταῦτα δὲ τὰ τοιαῦτα συνθέντες, εὐθὺς καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ταῦτα ἔπραξαν, ἐφανέρωσαν· ἀπερχόμενοι γὰρ, ἀπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν τοὺς Ἀρειανοὺς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, κἀκεῖ τούτους εἰς κοινωνίαν ἐδέξαντο. *id est,* Hujusmodi res machinati, talia agendi causam mox palam fecere: inde namque profecti, Arianos secum Hierosolymam adduxere, eosque illic ad communionem admisere. *His accinunt quæ in libro de Synodis, post epistolam ejusdem Hierosolymitanæ Synodi, leguntur: ubi dicitur Arium cum sociis*

ciis Ἄρειον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, admissum ad communionem fuisse. Notandum autem licet apertissimum sit, truncatam ab initio esse hanc ad Monachos missam Historiam; attamen cum eorum quæ jam supersunt initium a re percelebri ducatur, integraque prorsus sit sententia, certum videri, non casu sed consilio prætermissa priora fuisse. Nulla autem sese offert hæc omittendi causa, quam quæ a nobis superius allata est.

VI. Unum tamen est quod quidpiam negotii facessere possit; nempe, paulo post medium hujus historiæ, ubi agit Athanasius de secunda persequutione Alexandrina sub Constantio, ait, ἃ μικρῷ πρόσθεν δι' ὀλίγων εἴρηται, quæ paulo ante paucis pertractata sunt, quo innuit se jam ante in hac Historia de illa persequutione verba fecisse: unde infert Felckmannus, cum in iis quæ jam exstant persequutionem illam non enarrarit, in iis quæ ab initio amissa sunt, enarratam illam fuisse: unde forte quis colligat, cum in secunda Apologiæ parte ne verbum quidem de illa persequutione compareat, non fuisse illam huic historiæ ab Athanasio adnexam, sed aliud ab illa diversum initium adtextum fuisse. At etiamsi secundæ Apologiæ parti, de secunda persequutione Alexandrina nonnihil addidisset Athanasius, non obstitisset illud quin amanuenses hæc cum ceteris omitterent; exempla enim hujusmodi omissionum vide sis in Apologia contra Arianos num. 44. & 78. ubi amanuenses non modo epistolas ante descriptas omittunt; sed & si quid posteriores a prioribus discrepent, plerumque nihil monendo, id cum aliis prætermittunt. Observandumque notas omissionum quæ a prioribus amanuensibus appositæ fuerant, fuisse a posterioribus prætermissas: quod haud semel apud Athanasium animadvertimus. Arbitramur tamen illud μικρῷ πρόσθεν, referri non posse ad eam Historiæ partem quæ initio omissa est. Nam qui, quæso, paulo ante enarrata illa diceret, quæ plus quam quadraginta ante paginis haberentur. Itaque illud paulo ante referendum videtur ad ea quæ media ante pagina de Alexandrina persequutione, δι' ὀλίγων, paucis scilicet, memorat Athanasius & ad ea quæ num. 32. de Syriani irruptione leviter attingit.

VII. Circa superius allatum hujusce Historiæ initium, prout scilicet jam exstat, ingentes induxere controversias viri quidam eruditissimi, qui cum Alexandri Constantinopolitani obitum ad annum 331. referant, hinc consequenter colligunt non Arium hæresiarcham admissum fuisse in Hierosolymitana Synodo anno 335. celebrata, sed alium hæresiarchæ cognominem ejusque sequacem. Alibi autem Arium dicunt pro Arianis eo loci ab Athanasio nominari. Sed utraque illa sententia ne minimum quidem probabilitatis habet. Nam primum quod spectat, quis unquam sibi persuaserit, Athanasium in Apologia contra Arianos, & in Libro de Synodis, postquam in serie narrationis sexcenties hæresiarcham Arium nominavit, ubi ad Synodi Hierosolymitanæ narrationem pervenit, derepente alium substituere Arium; ita ut nec moneat, nec vel minimo signo indicet esse illum alium ab hæresiarcha; ut omnes omnino in errorem inducat. Quid vero absimilius? Quid alienius a sapiente accuratoque Scriptore, qualem fuisse Athanasium nemo eat inficias: ruit sane illud vel primo prudentis lectoris aspectu. Nec plus habet firmitatis quod ajunt, Arianos ibi Arii nomine indicatos esse; testatur quippe Athanasius Libro de Synodis, receptum illic fuisse Ἄρειον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ quasi diceret Arium & Arianos: ubi cum aperte distinguat Arium a sequacibus, manifestum est Arium ipsum, tum superstitem, cum Arianis admissum ad communionem fuisse.

VIII. Quod Eruditos viros ad eam amplectendam sententiam compulit, verba sunt Philippopolitanæ Synodi ab Arianis celebratæ anno 347. cujus Epistola habetur in Fragmentis Hilarii. Ibi ajunt hæretici, num. 13. Paulum Constantinopolitanum Athanasii expositioni, seu depositioni interfuisse, illumque damnasse. Unde arguunt illi, jam tempore Tyriæ Synodi ubi damnatus Athanasius fuit, Paulum fuisse Constantinopolis Episcopum: atque adeo tempore Synodi Tyriæ, ac consequenter Hierosolymitanæ quæ post Tyriam celebrata est, defunctum Arium fuisse, quippe qui ante Alexandrum Pauli decessorem obierit. Sed quæ fides habenda huic hæreticorum epistolæ, quæ calumniis, & mendaciis respersa est: cum præsertim eodem loci dicatur, Asclepam ab Athanasio damnatum fuisse, quod falsissimum est, impudenterque sub ipsum epistolæ initium dicant hæretici, se Sardicæ Synodum celebrasse, quod a vero abhorrere, nulli notum non erat. De his iterum in vita Athanasii.

IX. Aliud autem adferunt argumentum, Arium scilicet hæresiarcham diu ante celebratam Synodum Hierosolymitanam fuisse ad communionem admissum; atque adeo non eumdem receptum fuisse in prædicta Synodo. Sed omnino repugnat illud Athanasio, qui Apologia contra Arianos num. 59. ait, Eusebio instigante jussisse sibi Constantinum ut Arium reciperet; idque denegante Athanasio, atque sibi fas non esse, Imperatori suadente; ideo Eusebianos in Athanasium calumnias struxisse. Postea vero num. 84. ait, eos in Synodo Hierosolymitana palam fecisse, se hæc omnia esse machinatos Arii cum suis recipiendi causa, atque eum ibi revera ad communionem fuisse admissum, ut testatur etiam ipse in Libro de Synodis post epistolam ejusdem Synodi Hierosolymitanæ. Ex his Athanasii locis ipsa luce clarius est ipsum hæresiarcham in Synodo Hierosolymitana anni 335. ad communionem fuisse admissum. Mirum sane ejusmodi loco innixos eruditos viros, incredibilem & Athanasio adversantem statuisse sententiam. Cetera quæ adferunt nullius sunt momenti, nec confutatione egent. Duo tamen monitu digna supersunt. 1.° Alium revera fuisse Arium hæresiarchæ sequacem, qui una cum illo ab Alexandro Alexandrino damnatus fertur in Epistola ejusdem Alexandri inferius edenda; sed nullius nominis hominem, qui ne semel quidem apud Athanasium memoratur. 2.° Hilarium duos Arios nominasse Fragm. 2. n. 26. sed solet Hilarius Arianos Arios nuncupare, ut observarunt nostri in postrema Hilarii editione: ubi item ajunt hoc Hilarii loco deceptos Severum Sulpitium & Vigilium Tapsensem duos induxisse Arios. Ibid. vide sis.

X. Postquam Hierosolymitanæ Synodi gesta leviter attigit Athanasius, recenset Episcopos ab Arianis dire vexatos, extorresque factos. Hinc enarrat res gestas ab anno 338. ad annum 357. ac intermissa plerumque narrationis serie, acriter in Constantium & in Arianos invehitur. Huic Historiæ sese acta Sardicensis Synodi, Obtestationesque populi Alexandrini circa Syriani irruptionem, subjunxisse memorat S. Doctor. Sed ibi ob superius allatam rationem, Sardicensis Synodi Epistolæ minime comparent. Ex Obtestationibus vero secunda tantum ibi subnectitur: prima vero vel ab Athanasio

nun-

nunquam illic apposita est, quia cum in eremo tum versaretur cum hæc scripsit, illam fortasse nancisci nequiverit: aut forte cum subsequenti omnino similis esset, eademque Syriani irruptio ibi enarraretur, ut palam est ex secunda quæ jam superest, ab amanuensibus de more omissa fuit.

XI. Restat ut annum statuamus quo hæc scripta sunt. Valesius in notis ad Socratem Baronium sequutus, Leontium Antiochenum existimat obiisse anno 356. illisque favet Socrates, qui ait lib. 2. cap. 37. Eudoxium Germaniciæ Episcopum mortem Leontii didicisse dum Romæ degeret cum Constantio; sub initium scilicet, aut saltem ante mensem Majum anni 357. Nam initio Maji ut tardius Roma profectus est Constantius ut Sirmium se conferret. Quare cum Historia ad Monachos missa Leontium ut superstitem memoret, si Socratem sequamur, scripta fuerit anno 356. aut ad summum sub initium anni 357. Sed evidentissime repugnat huic sententiæ Athanasius, qui de Hosii obitu in ea loquitur. Obiit certe Hosius ut citius sub finem anni 357. nec videtur eo ipso anno fama mortis ejus ex Hispania ad Ægypti deserta usque pervenisse: Quare ad annum 358. hæc Athanasii scripta referenda sunt: quum alioqui certum sit labi sæpissime Socratem, ut alias monuimus. De Marcello Ancyrano agimus infra num. 4.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

(1) πρὸς Σεραπίωνα τὸν ἀδελφόν.

Ἀθανάσιος Σεραπίωνι ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

1. ΕΝΕΤΥΧΟΝ τοῖς παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας γραφεῖσιν, ἐν οἷς προέτρεπες ἡμᾶς, τά τε (2) καθ' ἡμᾶς καὶ νῦν γενόμενα δηλῶσαί σοι, καὶ περὶ τῆς ἀσεβεστάτης αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, δι' ἣν καὶ ταῦτα πεπόνθαμεν, καὶ ὁποῖον ἔσχε τὸ τέλος τοῦ βίου Ἄρειος. τριῶν τοίνυν ὄντων τῶν ἐπιταγμάτων, τὰ μὲν δύο προθύμως ἐποίησα, καὶ ἀπέστειλα τῇ σῇ θεοσεβείᾳ ἅπερ ἔγραψα τοῖς μοναχοῖς. ἐκ γὰρ τούτων τά τε καθ' ἡμᾶς καὶ τὰ κατὰ τὴν αἵρεσιν δυνάσαι μαθεῖν. τὸ δὲ ἕτερον, φημὶ δὴ περὶ τοῦ θανάτου, πολλὰ μὲν ἐλογισάμην, εὐλαβούμενος μὴ ὡς ἐπεμβαίνοντά μέ τις τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνθρώπου λογίσηται. ὅμως δὲ ἐπειδὴ διαλέξεως γενομένης παρ' ὑμῖν περὶ τῆς αἱρέσεως, εἰς τοῦτο τὸ τέλος ἔληξεν ἡ ζήτησις, εἰ κοινωνήσας τῇ ἐκκλησίᾳ Ἄρειος ἐτελεύτησε, διὰ τοῦτο ὡς διαλυομένης τῆς ζητήσεως (3) ἐκ τοῦ περὶ τοῦ θανάτου διηγήματος, ἀναγκαίως δηλῶσαι ἐσπούδασα· ἴσον ἡγούμενος τὸ σημᾶναι τοῦτο, καὶ τὸ παῦσαι λοιπὸν τοὺς φιλονεικοῦντας. ἡγοῦμαι γὰρ ὅτι γνωσθέντος τοῦ περὶ τοῦ θανάτου θαύματος, μηκέτι μηδὲ αὐτοὺς τοὺς πρότερον ζητήσαντας τολμᾶν ἀμφιβάλλειν, ὡς θεοστυγής ἐστιν ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις.

2. (4) Ἐγὼ μὲν οὐ παρήμην ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅτε ἐτελεύτησεν ἐκεῖνος, Μακάριος δὲ ὁ πρεσβύτερος παρῆν, κἀκείνου λέγοντος ἤκουσα. ἐκέκλητο μὲν παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως Ἄρειος, ἐκ σπουδῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον· εἰσελθόντα δὲ τὸν Ἄρειον ἀνέκρινε βασιλεύς, εἰ τὴν πίστιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἔχει· (5) αὐτός τε ὤμοσε πιστεύειν ὀρθῶς· καὶ ἔγγραφον ἐπιδέδωκε πίστεως, κρύψας μὲν ἐφ' οἷς ἐξεβλήθη τῆς ἐκκλησίας παρὰ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου, ὑποκρινόμενος δὲ τὰς ἀπὸ τῶν γραφῶν λέξεις. (6) ὀμόσαντα τοίνυν αὐτὸν μὴ πεφρονηκέναι ἐφ' οἷς ἐξέβαλεν Ἀλέξανδρος αὐτόν, ἀπέλυσεν εἰρηκώς· εἰ ὀρθή σού ἐστιν ἡ πίστις, καλῶς ὤμοσας, εἰ δὲ ἀσεβής ἐστιν ἡ πίστις σου, καὶ ὤμοσας, ὁ Θεὸς (7) ἐκ τοῦ ὅρκου κρίναι τὰ κατὰ σέ. οὕτω δὴ οὖν αὐτὸν ἐξελθόντα παρὰ τοῦ βα-

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA

ad Serapionem Fratrem.

Athanasius Serapioni fratri & comministro, in Domino salutem.

Scripta anno 358.

1. LEGI pietatis tuæ litteras, quibus hortaris nos, ut tibi quæ nos spectant, quæque hoc tempore gesta sunt, enarremus: & una scribamus de impiissima Ariana hæresi, cujus causa hæc mala pertulimus: necnon quisnam fuerit vitæ Arii exitus. Cum tria igitur postulata fuerint, duo quidem libenter exsequutus sum, misique ad tuam pietatem mea ad Monachos scripta: ex his enim poteris cum res nostras, tum eas quæ ad hæresim attinent, ediscere. Tertium vero quod spectat, nempe Arii mortem, multa mecum perpendi, veritus ne me quis hominis interitui insultare arbitretur. Verumtamen cum, disputatione apud vos circa hæresim habita, huc quæstio desierit, num Ecclesiæ communione junctus obierit Arius; idcirco, cum ex obitus illius historia quæstio solvatur, necesse duxi accurate rem vobis enarrare: ratus perinde esse hoc indicare, atque disputantes compescere. Existimo enim, cognito illius mortis miraculo, ne eos quidem qui ante hac de re quæstiones movebant, ausuros ultra ambigere, Deone odiosa sit Ariana hæresis.

2. Equidem Constantinopoli non aderam, cum ille vita functus est: sed aderat Macarius Presbyter, a quo narrante rem comperi. Ab Imperatore Constantino, Eusebianorum opera, accitus Arius fuerat: ingressum autem Arium Imperator interrogavit, num Ecclesiæ Catholicæ fidem servaret: is vero se recte credere jurejurando affirmavit, ac rescriptum fidei suæ tradidit, quo iis occultatis quorum causa ab Alexandro episcopo Ecclesia pulsus fuerat, Scripturarum verba dolose proferebat. Cum jurasset itaque se non eam tenuisse sententiam cujus causa ab Alexandro exactus fuerat; illum Imperator dimittens, si recta, ait, est fides tua, bene jurasti; sin impia, & tamen jurasti, Deus ex juramento causam tuam judicet. Illum igitur ab Impe-

(1) Theodoretus habet πρὸς Ἀπίωνα.
(2) Sic Reg. Editi vero καθ' ἡμᾶς.
(3) Sic Reg. Editi vero ἐκ τοῦ θανάτου.
(4) Hæc habentur apud Theodoret. lib. 1. Hanc item Historiam refert Socrates, sed multum variat ab Athanasii narratione.
(5) Sic Reg. Editi non habent τε.
(6) Sic Reg. Editi ὀμόσαντα.
(7) Theodoret. ἐκ τοῦ ὅρκου. rectius fortasse.

Imperatore ita digressum Eusebiani, solita usi violentia, in Ecclesiam introducere voluerunt: obsistebat Constantinopolitanus Episcopus beatæ vir memoriæ Alexander, non debere, aiens, hæresis auctorem in Ecclesiam recipi. At Eusebiani minis adhibitis, ajebant: Ut, repugnantibus licet vobis, obtinuimus ut illum Imperator arcesseret; sic die crastina, etiamsi id non e sententia sit tua, Arius in hac ecclesia nobiscum synaxi aderit. Sabbatum autem erat cum hæc illi effutirent.

3. Quibus auditis Episcopus Alexander, magno mœrore perfusus, in Ecclesiam ingressus est, extensisque ad Deum manibus, collacrymans in vultum procidit in Sacrario: humique jacens orabat. Aderat Macarius, qui & ipse orabat, orantisque vocem audivit. Alterutrum autem his verbis enixe rogabat Episcopus: Si Arius crastina die ad conventum accedet, me servum tuum ex hac vita dimitte, & ne pium cum impio perdideris; sin Ecclesiæ tuæ miserearis, miserebetis autem, hoc bene novi, respice in Eusebianorum verba, & ne dederis in exitium & in opprobrium hæreditatem tuam; ac tolle Arium, ne ingrediente illo in Ecclesiam, hæresis cum illo introire videatur: neve deinceps impietas pro pietate habeatur. Hæc precatus Episcopus, multum anxius recessit: & res mira incredibilisque contigit. Eusebianis quippe minitantibus, Episcopus orabat, Arius vero Eusebianis fretus, ac multa nugatus, ingressus in latrinas quasi alvi exonerandæ causa, derepente, uti scriptum est, pronus factus crepuit medius, prolapsusque statim exspiravit, utroque simul, vita scilicet & communione privatus.

Act. 1. 18.

4. Ejusmodi fuit Arii exitus: Eusebianique ingenti pudore suffusi, conjurationis suæ socium sepeliere. Beatæ vero vir memoriæ Alexander, gaudente Ecclesia synaxin cum pietate & sana fide celebravit, precesque fudit pro fratribus omnibus, ac Deum magnopere glorificavit: non quo gauderet de illius interitu, absit: nam *statutum est omnibus hominibus semel mori*; sed quod ea res humana judicia visa fuerit superare. Ipse namque Dominus inter Eusebianorum minas & Alexandri preces judicem sese constituens, hæresim damnavit Arianam, declaravitque esse illam Ecclesiæ communione indignam. Palam item fecit omnibus, licet Imperator universique homines ejus patrocinium suscipiant, ab Ecclesia tamen illam condemnatam fuisse. Exploratum itaque est, Christo adversariam Arianorum officinam, non Deo caram, sed impiam esse. Certe plerique illorum qui ante circumventi fuerant, sententiam commutarunt. Non enim quivis alius, sed ipse Dominus in quem illi blasphemabant, adversum se insurgentem hæresim condemnavit. Propalamque fecit, licet etiamnum Imperator Constantius, illius gratia Episcopis vim inferat, esse nihilominus eam & a communione Ecclesiæ segregatam, & a cœlo alienam. Quamobrem cesset in posterum hujusmodi vestra quæstio, sic enim inter vos pactum fuit; nemoque hæresi adjungatur: sed resipiscant qui decepti sunt. Quam enim Dominus damnavit, quis recipiet? & cujus

Heb. 9. 27.

A σιλέως ἠθέλησαν εἰσαγαγεῖν εἰς τὴν ἐκκλησίαν οἱ περὶ Εὐσέβιον τῇ συνήθει ἑαυτῶν βίᾳ. ἀλλ' ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπος ὁ μακαρίτης Ἀλέξανδρος ἀντέλεγε φάσκων, μὴ δεῖν εἰς κοινωνίαν δεχθῆναι τὸν τῆς αἱρέσεως εὑρετήν. καὶ λοιπὸν οἱ περὶ Εὐσέβιον ἠπείλησαν, ὅτι ὥσπερ μὴ θελόντων ὑμῶν, ἐποιήσαμεν αὐτὸν κληθῆναι (1) παρὰ βασιλέως, οὕτως αὔριον, κἂν μὴ κατὰ γνώμην σοι τυγχάνῃ, συνεχθήσεται Ἄρειος μεθ' ἡμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ· σάββατον δὲ ἦν ὅτε ταῦτα ἔλεγον.

B 3. Ὁ τοίνυν ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος ἀκούσας ταῦτα, καὶ πάνυ λυπηθεὶς, εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τάς τε χεῖρας ἐκτείνας πρὸς τὸν θεὸν, ἀπωδύρετο, καὶ ῥίψας (2) ἑαυτὸν ἐπὶ πρόσωπον ἐν τῷ ἱερατείῳ, κείμενος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ηὔχετο· παρῆν δὲ καὶ Μακάριος εὐχόμενος σὺν αὐτῷ, καὶ ἀκούσας τῆς φωνῆς αὐτοῦ. παρεκάλει δὲ δύο ταῦτα λέγων· εἰ (3) Ἄρειος αὔριον συνάγεται, ἀπόλυσον ἐμὲ τὸν δοῦλόν σου, καὶ μὴ συναπολέσῃς εὐσεβῆ μετὰ ἀσεβοῦς· εἰ δὲ φείδῃ τῆς ἐκκλησίας σου, οἶδα δὲ ὅτι φείδῃ, ἔπιδε ἐπὶ τὰ ῥήματα τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ μὴ δῷς εἰς ἀφανισμὸν καὶ ὄνειδος τὴν κληρονομίαν σου, καὶ ἆρον Ἄρειον, ἵνα μὴ C εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, δόξῃ καὶ ἡ αἵρεσις συνεισέρχεσθαι αὐτῷ, καὶ λοιπὸν ἡ ἀσέβεια ὡς εὐσέβεια νομισθῇ. ταῦτα εὐξάμενος ὁ ἐπίσκοπος, ἀνεχώρησε πάνυ φροντίζων. καὶ γέγονέ τι θαυμαστὸν καὶ παράδοξον· τῶν γὰρ περὶ Εὐσέβιον ἀπειλησάντων, ὁ μὲν ἐπίσκοπος ηὔξατο, ὁ δὲ Ἄρειος ἐθάῤῥει τοῖς περὶ Εὐσέβιον, πολλά τε φλυαρῶν, εἰσῆλθεν (4) εἰς θάκους, ὡς διὰ χρείαν τῆς γαστρὸς, καὶ ἐξαίφνης, κατὰ τὸ γεγραμμένον, πρηνὴς γενόμενος (5) ἐλάκησε μέσος, καὶ πεσὼν εὐθὺς ἀπέψυξεν, ἀμφοτέρων τε τῆς τε κοινωνίας καὶ τοῦ ζῆν εὐθὺς ἐστερήθη.

4. Τὸ μὲν οὖν τέλος τοῦ Ἀρείου τοιοῦτον γέD γονε. καὶ οἱ περὶ Εὐσέβιον μεγάλως αἰσχυνθέντες, ἔθαψαν τὸν (6) συνωμότην ἑαυτῶν· ὁ δὲ μακαρίτης Ἀλέξανδρος χαρούσης τῆς ἐκκλησίας τὴν σύναξιν ἐπετέλεσε σὺν εὐσεβείᾳ καὶ ὀρθοδοξίᾳ, πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς εὐχόμενος, καὶ δοξάζων μεγάλως τὸν θεὸν, οὐχ ὡς ἐπιχαίρων τῷ θανάτῳ, μὴ γένοιτο· „ πᾶσι γὰρ „ ἀπόκειται τοῖς (7) ἀνθρώποις ἅπαξ ἀ„ ποθανεῖν·„ ἀλλ' ὅτι τοῦτο ὑπὲρ τὰς ἀνθρώπων κρίσεις ἐδείχθη. αὐτὸς γὰρ ὁ κύριος δικάσας ταῖς ἀπειλαῖς τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ τῇ εὐχῇ Ἀλεξάνδρου, κατέκρινε τὴν Ἀρειανὴν αἵρεE σιν· δείξας αὐτὴν ἀνάξιον οὖσαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας· καὶ πᾶσι φανερώσας, ὅτι κἂν παρὰ βασιλέως καὶ πάντων ἀνθρώπων ἔχῃ τὴν προστασίαν, ἀλλὰ παρ' αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας κατεκρίθη. δέδεικται οὖν οὐ θεοφιλὲς, ἀλλ' ἀσεβὲς τὸ χριστομάχον ἐργαστήριον τῶν Ἀρειομανιτῶν. καὶ πολλοὶ τῶν πρότερον ἀπατηθέντων μετέθεντο. οὐ γὰρ ἄλλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ βλασφημούμενος παρ' αὐτῶν κύριος κατέκρινε τὴν κατ' αὐτοῦ συστᾶσαν αἵρεσιν· καὶ πάλιν ἔδειξεν, ὅτι κἂν νῦν ὁ βασιλεὺς Κωνστάντιος βιάζηται τοὺς ἐπισκόπους F (8) ὑπὲρ αὐτῆς, ἀλλ' ἀκοινώνητός ἐστι τῆς ἐκκλησίας, καὶ τῶν οὐρανῶν ἀλλοτρία. οὐκοῦν καὶ ἡ παρ' ὑμῖν λοιπὸν πεπαύσθω ζήτησις· αὕτη γὰρ ἦν ἡ γενομένη συνθήκη. καὶ μηδεὶς προστιθέσθω τῇ αἱρέσει, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπατηθέντες μεταγινωσκέτωσαν. ἣν γὰρ ὁ κύριος κατέκρινε, τίς ἀποδέξεται; καὶ τὴν ἀκαι-

(1) Reg. παρὰ βασιλέα.
(2) Sic Reg. Editi αὐτόν.
(3) Sic Reg. Editi male, Ἄρειος αὔριος αὔριον.
(4) Theodoret. εἰς καθέδρας.
(5) Sic Reg. Editi vero ἐλάκησε. Mox Reg. ἀπέψυξεν, Basil. ἀπέψυχεν, Editi ἀπέψυξε. Mox εὐθὺς post ζῆν in Reg. legitur, in Editis deest.
(6) Reg. prima manu συνωμώτην. Editi συνωμότην cum ο.
(7) Sic Reg. & Basiliensis. In editis vero ἀνθρώποις deest.
(8) Sic Reg. Editi vero περὶ αὐτῆς. Mox Reg. ἀλλὰ κοινώνητος male.

ἀκοινώνητον αὐτὸς πεποίηκε, πῶς ὁ (1) ἀναλαμβανόμενος οὐ μεγάλως ἀσεβεῖ, καὶ φανερῶς ἐστι χριστομάχος;

5. Ἱκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα δυσωπῆσαι τοὺς ἐριστικούς. ἀνάγνωθι οὖν τοῖς τότε ζητήσασι, καὶ τὰ κατὰ τῆς αἱρέσεως δι' ὀλίγων γραφέντα πρὸς τοὺς μοναχοὺς, ἵνα καὶ ἐξ αὐτῶν ἔτι μᾶλλον καταγινώσκωσι τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς πονηρίας τῶν Ἀρειομανιτῶν. μηδενὶ μέντοι θελήσῃς ἐκδοῦναι τούτων ἀντίγραφον, μηδὲ σαυτῷ μεταγράψαι· (2) καὶ γὰρ καὶ τοῖς μοναχοῖς τοῦτο δεδήλωκα. ἀλλ' ὡς γνήσιος, εἰ μέν τι λείπει τοῖς γραφεῖσι, πρόσθες. εὐθὺς δὲ πρὸς ἡμᾶς ἀντίπεμψον. καὶ γὰρ καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς, ἧς ἔγραψα τοῖς ἀδελφοῖς, δύνασαι μαθεῖν ὃ πέπονθα γράφων, καὶ γνῶναι ἔτι, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἀσφαλὲς ἐκδίδοσθαι γράμματα ἰδιώτου· καὶ μάλιστα περὶ τῶν ἀνωτάτων καὶ κορυφαιοτάτων δογμάτων, μήποτε τὸ διὰ ἀσθένειαν, ἢ τὸ ἀδιατράνωτον τῆς γλώττης ἐνδεῶς εἰρημένον, βλάβην τοῖς ἀναγινώσκουσιν ἐμποιήσῃ. οἱ γὰρ πολλοὶ οὐ τὴν πίστιν οὐδὲ τὸν σκοπὸν τοῦ γράψαντος σκοποῦσιν, ἀλλ' ἢ διὰ φθόνον, ἢ δι' ἔριν, ἧς προελήφθησαν κατὰ διάνοιαν δόξης, ὡς ἐὰν θελήσωσιν αὐτοὶ, δέχονται, καὶ μεταποιοῦσι τὰ γραφέντα κατὰ τὴν ἰδίαν ἡδονήν. δῴη δὲ ὁ κύριος παρὰ πᾶσι, καὶ μάλιστα οἷς ἀναγινώσκεις ταῦτα, κρατεῖν τήν τε ἀλήθειαν, καὶ τὴν ὑγιαίνουσαν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πίστιν. ἀμήν.

A illo communionem prohibuit, quomodo qui admittet non maximæ impietatis reus, & palam Christi hostis erit?

5. Hæc sint igitur ad contentiosos confundendos satis: hæc legito iis qui hujus quæstionis auctores fuere, necnon ea quæ adversus hæresim paucis ad Monachos conscripta sunt, ut Arianorum inde impietatem malitiamque magis improbent. Cave nemini horum exemplar edas, aut tibi ipse transcribas: nam idipsum Monachis quoque significavi: sed pro tua ingenuitate, si quidpiam scriptis deerit, id addas, statimque B illa ad nos remittas velim. Ex mea quippe ad Fratres epistola, poteris quidnam scribendo passus sim ediscere: atque hinc noveris, ideo tutum non esse imperiti scripta edere, præsertim de supremis ac præcipuis dogmatibus, ne si quid per imbecillitatem, obscuritatemque sermonis minus absolute dictum sit, noxam id lectoribus adferat. Plerique enim, nec fidem, nec scopum scriptoris attendunt: sed aut ex invidia, aut contentionis studio, pro sua jam in C mente recepta sententia, arbitratu suo verba accipiunt, & scripta pro libidine detorquent. Faxit Dominus ut in omnibus, ac potissimum quibus hæc legis, veritas & sana in Dominum nostrum Jesum Christum fides obtineat. Amen.

Modestia Athanasii.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

Τοῖς ἁπανταχοῦ κατὰ τόπον τὸν μονήρη βίον ἀσκοῦσι, καὶ ἐν πίστει θεοῦ ἱδρυμένοις, ἡγιασμένοις τε ἐν Χριστῷ, καὶ λέγουσιν· „ ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα καὶ „ ἠκολουθήσαμέν σοι, „ ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις ἀδελφοῖς, ἐν κυρίῳ πλεῖστα χαίρειν.

1. ΤΗ μὲν ὑμετέρᾳ διαθέσει πεισθεὶς, καὶ πολλάκις παρ' ὑμῶν προτραπεὶς, ἔγραψα δι' ὀλίγων περὶ ὧν πεπόνθαμεν ἡμεῖς τε καὶ ἡ ἐκκλησία, καὶ ὡς δύναμίς μοι διελέγχων τὴν μυσαρὰν αἵρεσιν τῶν Ἀρειομανιτῶν, καὶ δεικνὺς ὅσον ἐστὶν ἀλλοτρία τῆς ἀληθείας αὕτη. ὃ δὲ πέπονθα γράφων, ἀναγκαῖον ἡγησάμην δηλῶσαι τῇ εὐσεβείᾳ ὑμῶν· ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθητε πῶς ἀληθῶς εἴρηκεν ὁ μακάριος ἀπόστολος· „ ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεοῦ. „ καὶ συγγνῶτε κἀμοὶ ἀνθρώπῳ ἀσθενεῖ τὴν φύσιν ὄντι· ὅσον γὰρ ἐβουλόμην γράφειν, καὶ νοεῖν ἐβιαζόμην ἐμαυτὸν περὶ τῆς θεότητος τοῦ λόγου, τοσοῦτον (3) ἡ γνῶσις ἐξανεχώρει μακρὰν ἀπ' ἐμοῦ· καὶ ἐγίνωσκον ἐμαυτὸν τοσοῦτον ἀπολιμπανόμενον, ὅσον ἐδόκουν καταλαμβάνειν. καὶ γὰρ οὐδὲ ὃ ἐδόκουν νοεῖν, ἠδυνάμην γράφειν, ἀλλὰ καὶ ὃ ἔγραφον, ἔλαττον ἐγίνετο τῆς ἐν τῇ διανοίᾳ γενομένης κἂν βραχείας τῆς ἀληθείας σκιᾶς.

2. Ὁρῶν τοίνυν ὡς ἐν τῷ ἐκκλησιαστῇ γέγραπται, „ ὅτι εἶπα, σοφισθήσομαι, καὶ αὕτη ἐμακρύνθη „ ἀπ' ἐμοῦ μακρὰν ὑπὲρ ὃ ἦν, καὶ, βαθὺ βάθος, τίς „ εὑρήσει αὐτό; καὶ τὸ ἐν τοῖς ψαλμοῖς, ἐθαυμαστώθη „ ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύναμαι „ πρὸς αὐτήν· καὶ ὁ Σολομών φησι· δόξα θεοῦ (4) κρύπτειν λόγον· „ πολλάκις ἐβουλευσάμην ἐπισχεῖν καὶ παύ-

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI

D EPISTOLA.

Omnibus ubique monasticam vitam agentibus, & in fide Dei firmatis, sanctificatisque in Christo, ac dicentibus: Ecce nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te, *dilectis ac desideratissimis fratribus, in Domino salutem plurimam.*

Matth. 19. 27.

1. UT vestræ caritati morem gererem, postquam me frequenter hortati estis, demum nostras Ecclesiæque calamitates paucis conscripsi, & E quoad facultas tulit exsecrandam Ariomanitarum hæresim confutavi, ostendique quam sit illa a veritate aliena. Quid autem in scribendo perpessus sim, vestræ pietati indicandum putavi, ut hinc ediscatis quam vere beatus Apostolus dixerit: *O altitudo divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei*, mihique homini natura imbecillo ignoscatis. Quo enim magis scribere aggrediebar, mihique ipse ad intelligendam Verbi divinitatem vim inferebam, eo longius cognitio a me recedebat: agnoscebamque me tanto magis rei assequendæ imparem esse, quanto magis eam attigisse mihi videbar. Etenim ne hoc ipsum quod me intelligere F putabam, scribere poteram; imo quod scribebam minus erat quam concepta, licet pusilla, veritatis umbra.

Scripta anno 358.

Rom. 11. 33.

Quam ardua res sit de Verbi Divinitate disserere.

2. Cum adverterem itaque in Ecclesiaste scriptum esse: *Dixi, sapiens efficiar, & ipsa longius recessit a me, multo magis quam erat.* Et, *alta profunditas, quis inveniet eam?* Et illud in Psalmis: *mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, & non potero ad eam.* Et quod Salomon ait: *Gloria Dei est celare verbum*: sæpe volui subsistere, atque a scri-

Eccle. 7. 24.

Psal. 138. 6.

Prov. 25. 2.

(1) Reg. προσλαμβανόμενος. Mox idem φανερός. Paulopost idem, ἀνάγνωθι δὲ ὅμως.

(2) Sic Reg. & Basil. Editi vero, καὶ γὰρ ἐν τοῖς.

(3) Sic Reg. & Basil. in Editis articulus deest.

(4) Reg. κρύπτειν. Editi, κρύπτει.

scribendo desinere: ita credite. Ne autem videar aut vobis molestus esse, aut eos qui illud a vobis postulant, iisque de rebus disceptant, per silentium meum in impietate detinere, mihi ipse ad hæc pauca scribenda vim intuli: & hæc misi vestræ pietati. Etsi enim comprehensio veritatis ut in se est, nunc ob carnis infirmitatem procul a nobis sit, at potest agnosci, ut ait Ecclesiastes, impiorum stultitia, quam qui invenerit, dicere potest ipsa morte amariorem eam esse. Quamobrem id cum nossem & assequi valerem, hæc scripsi: gnarus, impietatis confutationem, fidelibus esse ad pietatis cognitionem satis. Etenim tametsi comprehendi nequeat, quid sit Deus, dici tamen potest, quid non sit; scimus autem eum non esse ut hominem, nec fas esse quidquam e rebus factis illi adscribere. Eo prorsus modo etiam de Filio Dei cogitandum: etsi multo longius natura ab eo simus, quam ut eum comprehendere valeamus; possumus tamen, imo facile est ea confutare quæ ab hæreticis proferuntur, ac dicere, non esse illa Filium Dei: neque fas esse, qualia ipsi loquuntur de ejus divinitate vel cogitare, nedum labiis proferre.

Eccles. 7. 26.

3. Sic equidem pro facultate scripsi: vos autem, dilecti, hæc accipite, non quasi perfectam de Divinitate Verbi explicationem complectantur: sed ut quæ dumtaxat Christi hostium impietatem arguant, & quæ volentibus occasionem præbeant ad piam sanamque in Christo fidem assequendam. Quod si quid omissum est (puto autem omnia omissa esse) cum conscientia, quæso, pura veniam mihi tribuite, tantumque velim audax meum pro pietate propositum approbetis. Ad perfectam enim Arianorum hæreseos confutationem, sufficit latum de Arii morte a Domino judicium, quod jam ab aliis antea didicistis. Quæ enim sancti Dei judicio statuta sunt, quis irrita faciet? & quem Dominus condemnavit, quis justificabit? Nam quis ex hujusmodi signo non agnoscit Deo odiosam esse illam hæresim, etiamsi homines patronos nacta sit. Cum igitur hæc legeritis, orate pro nobis, & invicem vos ad illud cohortamini. Et quamprimum hæc ipsa ad nos remittite: nulli prorsus hujus exemplar tradatis, nec vobis ipsis transcribatis, sed ut probis trapezitis sat vobis sit horum lectio, sæpius repetita si libeat. Non enim tutum est nostrum balbutientium & indoctorum litteras ad posteros pervenire. Salutate vos invicem in caritate, & omnes qui ad vos in pietate & fide accesserint. *Si quis enim*, ut ait Apostolus, *non amat Dominum, anathema sit. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit vobiscum. Amen.*

Esaia 14. 27.

1. Cor. 16. 22.

A σχεῖσθαι τοῦ γράφειν· καὶ πιστεύσατε. ἵνα δὲ μὴ δόξω, μηδὲ ὑμᾶς λυπεῖν, μήτε ἐκείνους τοὺς παρ᾽ ὑμῖν ζητήσαντας καὶ φιλονεικήσαντας ἐπιτρίβειν εἰς τὴν ἀσέβειαν ἐκ τοῦ σιωπᾷν, ἐβιασάμην ἐμαυτὸν ὀλίγα γράψαι· καὶ ταῦτα ἀπέστειλα (1) τῇ ὑμετέρᾳ θεοσεβείᾳ. εἰ γὰρ καὶ ὡς ἔστιν ἡ τῆς ἀληθείας κατάληψις, μακράν ἐστι (2) νῦν ἀφ᾽ ἡμῶν διὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν, ἀλλὰ δυνατὸν, ὡς εἶπεν αὐτὸς ὁ ἐκκλησιαστὴς, γνῶναι τῶν ἀσεβῶν τὴν ἀφροσύνην, καὶ εὑρόντα ταύτην, εἰπεῖν πικροτέραν ὑπὲρ θάνατον εἶναι. τούτου γοῦν χάριν, ὡς τοῦτο γινώσκων καὶ δυνάμενος εὑρεῖν, ἔγραψα· εἰδὼς ὡς τοῖς πιστοῖς ὁ τῆς B ἀσεβείας κατάγνωσις, αὐτάρκης πρὸς εὐσέβειάν ἐστι γνῶσις. καὶ γὰρ εἰ μὴ δυνατὸν καταλαβέσθαι τί ἐστι θεὸς, ἀλλὰ δυνατὸν εἰπεῖν, τί οὐκ ἔστιν. οἴδαμεν δὲ ὅτι οὐχ ὡς ἄνθρωπός ἐστι, καὶ ὅτι οὐδὲν τῶν γενητῶν θέμις ἐπινοεῖν (3) ἐν αὐτῷ. οὕτω δὴ καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, εἰ καὶ πολὺ τοῦ καταλαβεῖν μακράν ἐσμεν τῇ φύσει, ἀλλὰ δυνατὸν καὶ εὔκολον καταγνῶναι τῶν προσφερομένων παρὰ τῶν αἱρετικῶν, καὶ εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἔστι ταῦτα υἱὸς ὁ τοῦ θεοῦ, οὐδὲ θέμις περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ τοιαῦτα κἂν ἐννοεῖν, οἷα λέγουσιν ἐκεῖνοι, μήτιγε καὶ φθέγγεσθαι διὰ C χειλέων.

3. Οὕτω τοίνυν, ὅσον ἠδυνήθην ἐγὼ μὲν ἔγραψα· ὑμεῖς δὲ, ἀγαπητοὶ, δέξασθε ταῦτα μὴ ὡς τελείαν ἔχοντα τὴν ἑρμηνείαν περὶ τῆς τοῦ λόγου θεότητος, ἀλλ᾽ ὡς μόνον ἐλέγχοντα (4) μὲν τὴν ἀσέβειαν τῶν χριστομάχων, ἔχοντα δὲ καὶ διδόντα τοῖς βουλομένοις ἀφορμὴν εἰς εὐσέβειαν τῆς ὑγιαινούσης ἐν Χριστῷ πίστεως. εἰ δέ τι παραλέλειπται, πάντα δὲ νομίζω παραλελεῖφθαι, συγγινώσκετε μετὰ συνειδήσεως καθαρᾶς, καὶ μόνον ἀποδέξασθε τὸ τολμηρὸν τῆς (5) πρὸς εὐσέβειαν προθέσεως. εἰς γὰρ τελείαν κατάγνωσιν τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀρειανῶν, αὐτάρκης ἡ περὶ D τοῦ θανάτου Ἀρείου (6) γενομένη παρὰ τοῦ κυρίου κρίσις· ἣν ἤδη φθάσαντες καὶ παρ᾽ ἑτέρων ἔγνωτε. ἃ γὰρ ὁ θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, τίς διασκεδάσει; καὶ ὃν ὁ (7) κύριος κατέκρινε, τίς ὁ δικαιῶν; τίς γὰρ ἐκ τοῦ τοιούτου γενομένου σημείου οὐ γινώσκει λοιπὸν, ὅτι θεομίσητός ἐστιν ἡ αἵρεσις, κἂν ἀνθρώπους ἔχῃ προστάτας; ἐντυχόντες μέν τοι, εὔχεσθε μὲν, καὶ ἀλλήλους εἰς τοῦτο προτρέπεσθε ποιεῖν, ὑπὲρ ἡμῶν· εὐθὺς δὲ ἀντιπέμψατε ταῦτα πρὸς ἡμᾶς, καὶ μηδενὶ τὸ σύνολον ἀντίγραφον ἔκδοτε, μηδὲ ἑαυτοῖς (8) μεταγράψατε, ἀλλ᾽ ἀρκέσθητε ὡς δόκιμοι τραπεζῖται τῇ ἐντεύξει· κἂν πολλάκις ἐντυχεῖν θελήσητε. οὐ γὰρ ἀσφαλὲς τοῖς E μετὰ ταῦτα, τὰ παρ᾽ ἡμῶν τῶν ψελλιζόντων καὶ ἰδιωτῶν ἐστι γράμματα. ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν ἀγάπῃ, καὶ πάντας τοὺς ἐρχομένους πρὸς ὑμᾶς, ἐν εὐσεβείᾳ καὶ πίστει. „ εἰ γάρ τις, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, οὐ φιλεῖ „ τὸν κύριον, ἤτω ἀνάθεμα. ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡ„ μῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ᾽ ὑμῶν. ἀμήν.

HISTORIA ARIANORUM

Usque ad annum 357. initio mutila.

1. ILLI vero ea quorum gratia hæc moliti sunt, non diu postea impleverunt. Nam statim a structis ejusmodi insidiis, Arium in communionem recepere. Et cum judicia tam multa contra se lata vilipenderent, Imperatoriam potestatem pro se obtendebant: nec veriti sunt in litteris suis dicere: Athanasio afflicto, invidia cessavit, Arianos autem jam recipiamus: hoc ad terrorem auditorum addentes: Hoc enim jussit Imperator.

Hæc gesta sunt anno 335.

F 1. ΑΥΤΟΙ δὲ ὧν ταῦτα ἐμηχανήσαντο χάριν, οὐκ εἰς μακρὰν ἐπλήρωσαν· ἅμα γὰρ ἐπεβούλευσαν, καὶ εὐθὺς τοὺς περὶ Ἄρειον εἰς κοινωνίαν ἐδέξαντο. καὶ τὰς μὲν τοσαύτας κατ᾽ αὐτῶν κρίσεις παρεωράκασι, βασιλικὴν δὲ πάλιν ἐξουσίαν ὑπὲρ αὑτῶν προεφασίσαντο. γράφοντές τε οὐκ ᾐσχύνθησαν εἰπεῖν, ὅτι Ἀθανασίου παθόντος, ὁ μὲν φθόνος πέπαυται, τοὺς δὲ περὶ Ἄρειον λοιπὸν δεξώμεθα, προστιθέντες πρὸς φόβον τῶν ἀκουόντων, ὅτι τοῦτο γὰρ βασιλεὺς προσέταξεν.

εἶτα

(1) Reg. τῇ ὑμετέρᾳ.
(2) Sic Reg. νῦν deest in editis.
(3) Ita Reg. In editis vero ἐν deest.
(4) μὲν deest in Editis, sed in Reg. legitur.
(5) Reg. εἰς εὐσέβειαν.
(6) Sic Reg. & Basil. Editi γενομένου.
(7) Sic Reg. Editi vero, θεὸς.
(8) Reg. μεταγράψητε.

εἶτα οὐκ ᾐσχυνθήσαν προσθεῖναι· ὅτι καὶ ὀρθῶς φρονοῦσιν οἱ ἄνθρωποι· μὴ φοβηθέντες τὸ γεγραμμένον· „ οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, οἱ τιθέντες τὸ „ σκότος φῶς. „ πάντα γὰρ ὑπὲρ τῆς αἱρέσεως ὑπομένειν εἰσὶν ἕτοιμοι. ἆρ (1) οὖν οὐχὶ καὶ ἐκ τούτου πᾶσιν ἄντικρυς δείκνυται, ὡς οὐκ ἐκκλησιαστικῇ κρίσει, ἀλλ' ἐκ βασιλέως ἀπειλῆς, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν, καὶ τότε πεπόνθαμεν, καὶ νῦν διώκετε; καὶ γὰρ καὶ ἑτέροις οὕτως ἐπεβούλευσαν ἐπισκόποις, πλασάμενοι καὶ κατ' ἐκείνων πάλιν προφάσεις· ὧν οἱ μὲν ἐν τοῖς ἐξορισμοῖς ἐκοιμήθησαν, ἔχοντες τὸ καύχημα τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας· οἱ δὲ ἔτι καὶ νῦν ὑπερόριοι τυγχάνουσιν, ἀνδριζόμενοι μᾶλλον κατὰ τῆς αἱρέσεως ἐκείνων, καὶ λέγοντες· „ οὐδὲν ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ „ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. „

2. Ἔξεστι δὲ καὶ ἐκ τούτου πάλιν (2) αὐτὴν καταμαθεῖν, καὶ μᾶλλον αὐτῆς καταγνῶναι. ὁ μὲν γὰρ φίλος καὶ συνασεβῶν ἐκείνοις, κἂν ἐν ἄλλοις πλημμελήμασι καὶ (3) μυρίοις ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνος τυγχάνῃ, κἂν ἔχῃ τοὺς ἐλέγχους καὶ τὰς ἀποδείξεις λευκοτάτας, οὗτος δόκιμος παρ' αὐτοῖς, καὶ βασιλέως εὐθὺς γίνεται φίλος, ἔχων τὴν σύστασιν ἐκ τῆς ἀσεβείας· χρηματισθείς τε πλεῖστα, λαμβάνει καὶ παῤῥησίαν ποιεῖν ἃ βούλεται παρὰ τοῖς δικασταῖς. ὁ δὲ τὴν ἀσέβειαν ἐκείνων ἐλέγχων, καὶ τὰ Χριστοῦ γνησίως πρεσβεύων, οὗτος κἂν καθαρὸς ἐν πᾶσι (4) τυγχάνῃ, κἂν μηδὲν ἑαυτῷ συγγινώσκῃ, κἂν μὴ κατήγορον ἔχῃ, ἀλλ' ἐκείνων προφάσεις πλασαμένων, εὐθὺς ἁρπάζεται, καὶ κρίσει βασιλέως αὐτὸς μὲν ὑπερόριος γίνεται ὡς ὑπεύθυνος οἷς ἂν ἐκεῖνοι θελήσωσιν, ἢ ὡς βασιλέα ὑβρίσας, (5) ὡς ὁ Ναβουθέ. ὁ δὲ πρεσβεύων τὰ τῆς αἱρέσεως ἐκείνων, ζητεῖται καὶ εὐθὺς ἀποστέλλεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνου, καὶ λοιπὸν δημεύσεις, καὶ ὕβρεις, καὶ πάντα τὰ δεινὰ κατὰ τῶν μὴ δεχομένων ἐκεῖνον. καὶ τὸ παραδοξότατον, ὃν μὲν οἱ λαοὶ βούλονται, καὶ γινώσκουσιν ἀνεπίληπτον, τοῦτον ἀφαιρεῖται καὶ ἐξορίζει βασιλεύς· ὃν δὲ μήτε βούλονται, μήτε γινώσκουσι, τοῦτον μακρόθεν μετὰ στρατιωτῶν ἀποστέλλει (6) καὶ γραμμάτων ἑαυτοῦ· καὶ λοιπὸν ἀνάγκη πολλὴ, μισεῖν μὲν ὃν ἀγαπῶσι τὸν κατηχήσαντα, καὶ πατέρα γενόμενον ἐν θεοσεβείᾳ· ἀγαπᾷν δὲ ὃν οὐ βούλονται, καὶ πιστεύειν ἑαυτῶν τὰ τέκνα οὗ τὸν βίον, καὶ τὴν ἀναστροφὴν, καὶ τίς ἐστιν οὐ γινώσκουσιν, ἢ δηλονότι τιμωρίαν ὑπομένειν, (7) ἵνα μὴ πείθωνται βασιλεῖ.

3. Ταῦτα καὶ νῦν δρῶσι, καὶ πάλαι πεποιήκασιν οἱ δυσσεβεῖς κατὰ τῶν ὀρθοδόξων, γνώρισμα τῆς ἑαυτῶν κακοηθείας καὶ ἀσεβείας πανταχοῦ παρὰ πᾶσι παρέχοντες. ἔστω γὰρ, Ἀθανάσιον ᾐτιάσαντο, τί καὶ οἱ ἄλλοι πεποιήκασιν ἐπίσκοποι; ποίας ἄρα προφάσεις εἶχον, ἢ ποῖος ἄρα κἀκεῖ νεκρὸς Ἀρσένιος εὑρέθη; ποῖος παρ' αὐτοῖς Μακάριος πρεσβύτερος, καὶ ποτήριον κέκλασται; ποῖος Μελιτιανὸς ὑπεκρίνετο; ἀλλ' ὡς ἔοικεν ἐξ ἐκείνων, καὶ τὰ * κατὰ Ἀθανάσιον δείκνυται ψευδῆ, καὶ ἐξ ὧν δὲ Ἀθανασίῳ ἐπεχείρησαν δῆλα καὶ τὰ κατ' ἐκείνων ἐστὶ πεπλασμένα. μέγα τι θηρίον ἐξῆλθεν ἐπὶ γῆς, ἡ αἵρεσις αὕτη, οὐ γὰρ μόνον τοῖς ῥήμασιν ὡς τοῖς ὀδοῦσι βλάπτει τοὺς ἀκεραίους, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωθεν ἐξουσίαν ἐμισθώσατο πρὸς ἐπιβουλήν. καὶ τὸ παράδοξον, ὅτι, καθὰ προεῖπον, οὐδεὶς ἐκείνων κατηγορεῖται, ἂν δὲ κατηγορηθῇ, οὐ κρίνεται, ἢ δόξας ἀκούεσθαι, δικαιοῦται κατὰ τῶν ἐλεγχόντων, καὶ μᾶλλον ὁ ἐλέγχων ἐπιβουλεύεται, ἢ ὁ ὑπεύθυνος ὅλως ἐντρέ-

* Forte κατὰ Ἀθανασίου.

Tom. I.

A Dehinc non puduit homines illos hoc adjicere: Ariani quippe recte sentiunt: non metuentes quod scriptum est: *Væ qui dicitis amarum dulce : ponentes tenebras lucem*. Ad omnia enim pro hæresi toleranda parati sunt. Nonne hinc omnibus plane perspicuum est, non ecclesiastico judicio, sed Imperatoriis minis, & nos tunc ob pietatem erga Christum hujusmodi malis affectos fuisse, & vos jam persequutionem excitasse? Nam alios quoque Episcopos insidiis, confictisque criminibus aggressi sunt: quorum alii quidem in exsilio obdormierunt, Christi confessionis gloriam adepti: B alii etiamnum exulant, fortiusque contra eorum hæresim decertant, & ajunt: *Nihil nos separabit a caritate Christi*.

Esa. 5. 20.

Rom. 8. 35.

2. Hac item nota eam hæresim dignoscere, imo potius confutare licet, quod quisquis ipsis amicus est, & impietate socius, etiamsi aliis sceleribus & sexcentis criminibus obnoxius sit, quamvis reus & convictus, licet probationes evidentissimæ adversus eum suppetant; hic tamen apud illos probus, statimque Imperatoris amicus efficitur, ex sua scilicet impietate commendatus: magnoque hinc pecuniarum quæstu facto, C a judicibus etiam facultatem obtinet quidvis ad suum placitum agendi. Qui autem impietatem eorum confutat, & sincere Christi causam agit, is tametsi purus in omnibus, tametsi nihil sibi conscius sit, quamvis a nemine accusetur, attamen, illis causas comminiscentibus, statim abripitur, & Imperatoris judicio, in exsilium mittitur, quasi obnoxius iis quæ ipsi voluerint criminibus: vel quasi Imperatori contumeliam dixerit, ut Naboth. Qui autem hæresi patrocinatur, inquiritur, & statim in illius Ecclesiam mittitur. Hinc bonorum proscriptiones, contumeliæ, omneque vexationis genus in eos qui invasorem non D recipiunt. Et quod maximum stuporem adferat, quem populi cupiunt, & *irreprehensibilem* agnoscunt, hunc tollit Imperator, in exsiliumque mittit; quem vero nec volunt nec norunt, hunc e longinquo cum militibus & litteris suis mittit. Ac dehinc magna vi coguntur populi, eum odio habere, quem utpote suum in Religione magistrum & Patrem diligunt: illum vero diligere, quem nolunt: ac ei liberos suos concredere, cujus mores & vitæ institutum, imo quem quisnam sit ignorant: aut denique pœnas luere si Imperatori non obtemperent.

3. Reg. 21. 10.

3. Hæc nunc sunt impiorum gesta, hæc olim etiam E contra Orthodoxos perpetrarunt: suæque malitiæ ac impietatis argumenta apud omnes ubique pervulgant. Nam esto, Athanasium accusaverint, sed quid mali admisere alii Episcopi? quis adversus illos obtentus? quis apud illos Arsenius mortuus repertus est? quisnam apud illos Macarius Presbyter, aut calix confractus? quis Meletianus insimulavit? Sed ut ex eorum gestis liquet & quæ contra Athanasium dixere falsa ostenduntur: & ex iis quæ contra Athanasium moliti sunt patet, quæ aliis imputavere similiter esse conficta. Ingens quædam bellua in terram exivit, hæc nempe hæresis: quæ non solum verbis quasi dentibus innocentes F lædit; sed & ad insidias parandas externam potentiam mercede conduxit. Et quod stupendum est, uti jam dixi, nullus eorum accusatur, aut si accusatur, non judicatur, vel si interrogari videatur, damnatis iis qui se convincebant, ipse declaratur innoxius. Potiusque accusator qui reum convincit insidiis petitur, quam ipse reus

Z z z pudo-

(1) Sic Reg. Editi vero ἆρ' οὐκ ἐκ.
(2) In editis post πάλιν καὶ legitur, sed in Reg. non habetur.
(3) Ita Reg. & Basil. Editi male κυρίοις. Paulopost Reg. ἔχει.
(4) Reg. ὑπάρχῃ.
(5) Sic Reg. quem sequimur. Basil. ἢ ὡς ὁ Ναβουθέ. Editi minus recte, ἢ ὡς ὄνομα Θεοῦ.
(6) Sic Reg. Editi μετὰ γραμμάτων.
(7) ἵνα deest in Basil.

pudore aliquo suffundatur. Apud illos itaque nemo A est quin sordibus scateat: eorumque catascopi, id est exploratores, haud enim Episcopi nuncupandi, omnium sordidissimi sunt. Si quis apud illos optat Episcopus esse is hæc non audit: *Oportet Episcopum, irreprehensibilem esse:* sed solum: Contra Christum sentias, nec de moribus cures: est enim illud tibi satis, ut commendatus Imperatorisque amicus evadas. Hæc de iis qui cum Ario sentiunt. Veritatis autem sectatores, quantumvis sancti, quantumvis puri videantur, uti supra dixi, rei habentur, illis arbitratu suo crimina comminiscentibus: eamque rem, ut dictum est, ex eorum ge- B stis deprehendere licet.

1. Tim. 3. 2.

4. Eustathius quidam fuit Antiochenus Episcopus, confessor ac fide pius. Is cum veritatem summo studio tueretur, essetque Arianæ hæresi infensissimus, hæreticosque illos non admitteret, apud Constantinum Imperatorem insimulatur, conficta criminatione, quod scilicet matri ejus contumeliam fecisset: statimque ipse cum multa Presbyterorum Diaconorumque turma extorris factus est, ac demum quos ille impietatis causa in Clerum non admittebat, hos postquam Episcopus in exsilium est actus, C non solum in Ecclesiam introduxere, sed plerosque ex illis ordinarunt Episcopos, ut eos suæ pro impietate conjurationis socios haberent. Ex quorum numero est Leontius castratus, qui nunc Antiochiæ Episcopus est, & qui ante ipsum ibidem Episcopus fuit Stephanus, Georgius Laodiceæ, Theodosius olim Tripolitanus Episcopus, Eudoxius Germaniciæ, Eustathius nunc Sebastes.

Persequutiones Arianorum in varios Episcopos, In Eustathium Antiochenum.

5. An hic saltem substiterunt? Nequaquam: Eutropius enim olim Adrianopolitanus Episcopus, vir bonus, ac omni ex parte perfectus, quod pluries Eusebium coarguisset, & illac trans- D euntibus auctor fuisset, ne impiis Eusebii verbis obtemperarent, easdem quas Eustathius calamitates patitur, & civitate, Ecclesiaque sua pellitur: * Basilina enim contra illum summopere urgebat. Euphration item Balanearum, Cymatius Palti, alter Cymatius Taradi, Asclepas Gazæ, Cyrus Berœæ in Syria, Diodorus in Asia, Domnion Sirmii, & Hellanicus Tripolis, statim atque hæresim odisse comperti sunt, alii ob conficta crimina, alii nulla allata causa, Imperatoriarum litterarum auctoritate translati, & ab illis civitate pulsi sunt: aliosque illi eorum E vice quos impios noverant, in ipsorum Ecclesiis constituere.

In Eutropium Adrianopolitanum,

* *Uxor Julii Constantii, mater Juliani Apostatæ.*

In Euphrationem Balaneæ, Cymatium Palti, &c.

6. De Marcello autem Galatiæ Episco-

In Marcellum Ancyranum.

A πεται. πάντες (1) ἐκεῖ οἱ παρ' αὐτοῖς μεστοὶ ῥύπου τυγχάνουσι, καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς κατάσκοποι, οὐ γὰρ ἐπίσκοποι, μᾶλλόν εἰσι πάντων ῥυπαρώτεροι. καὶ εἴ τις παρ' αὐτοῖς ἐπίσκοπος θέλει γενέσθαι, οὐκ ἀκούει, „δεῖ τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι·" ἀλλὰ μόνον, φρόνει κατὰ Χριστοῦ, καὶ μὴ φρόντιζε (2) περὶ τρόπων. ἀρκεῖ γὰρ ἐκεῖνό σοι πρὸς σύστασιν, καὶ πρὸς βασιλέως φιλίαν. (3) ταῦτα μὲν περὶ τῶν τὰ τοῦ Αρείου φρονούντων. οἱ δὲ τῆς ἀληθείας ζηλωταί, κἂν ἅγιοι καὶ καθαροὶ φαίνωνται, καθὰ προεῖπον, ἀλλ' ὑπεύθυνοι γίνονται, ὅταν οὗτοι θέλωσι, καὶ ὡς ἂν αὐτοῖς δοκῇ, πρόφασιν πλασσαμένοις. καὶ τοῦτο ἔξεστι, B καθὰ προεῖπον, ἐκ τῶν παρ' αὐτῶν πραχθέντων συνιδεῖν.

4. (4) Εὐστάθιός τις ἦν ἐπίσκοπος τῆς Αντιοχείας, ἀνὴρ ὁμολογητὴς, καὶ τὴν πίστιν εὐσεβὴς, οὗτος ἐπειδὴ πολὺς ἦν ζηλῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, τήν τε Αρειανὴν αἵρεσιν ἐμίσει, καὶ τοὺς φρονοῦντας τὰ ἐκείνης οὐκ ἐδέχετο, διαβάλλεται (5) Κωνσταντίνῳ τῷ βασιλεῖ, πρόφασίς τε ἐπινοεῖται, ὡς τῇ μητρὶ αὐτοῦ ποιήσας ὕβριν, καὶ εὐθὺς ἐξόριστος αὐτός τε γίνεται, καὶ πολὺς σὺν αὐτῷ πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ἀριθμός· καὶ λοιπὸν οὓς οὐκ ἐδέχετο διὰ τὴν ἀσέβειαν εἰς κλῆρον, τούτους μετὰ τὸ ἐξορισθῆναι τὸν C ἐπίσκοπον, οὐ μόνον εἰσήγαγον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλείστους ἐπισκόπους κατέστησαν, ἵν' ἔχωσι συνωμότας ἑαυτῶν εἰς τὴν ἀσέβειαν· ἐκ τούτων ἐστὶ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ὁ νῦν ἐν Αντιοχείᾳ, καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ Στέφανος, Γεώργιός τε ὁ ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὁ γενόμενος ἐν Τριπόλει Θεοδόσιος, Εὐδόξιός τε ὁ ἐν (6) Γερμανικείᾳ, καὶ Εὐστάθιος ὁ νῦν ἐν Σεβαστείᾳ.

5. Αρ' οὖν μέχρι τούτων ἔστησαν, οὐχί. καὶ γὰρ καὶ Εὐτρόπιος ὁ ἐν Αδριανουπόλει γενόμενος ἐπίσκοπος, ἀνὴρ ἀγαθὸς, καὶ ἐν πᾶσι τέλειος, ἐπειδὴ πολλάκις D τὸν Εὐσέβιον ἤλεγξε, τοῖς τε διοδεύουσι συνεβούλευε μὴ πείθεσθαι τοῖς ἀσεβέσιν Εὐσεβίου ῥήμασι, τὰ αὐτὰ τῷ Εὐσταθίῳ πάσχει, καὶ τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλεται· Βασιλίνα γὰρ ἦν ἡ πάνυ κατ' αὐτοῦ σπουδάζουσα. Εὐφρατίων γὰρ ὁ ἐν (7) Καλανέαις, καὶ Κυμάτιος ὁ ἐν Πάλτῳ, καὶ Κυμάτιος ἕτερος ὁ ἐν Ταράδῳ, καὶ ὁ ἐν Γάζῃ Ασκληπᾶς, καὶ Κῦρος ὁ ἐν Βεροίᾳ τῆς Συρίας καὶ Διόδωρος ὁ ἐν Ασίᾳ, καὶ Δομνίων ἐν (8) Σιρμίῳ, καὶ Ελλανικὸς ὁ ἐν Τριπόλει, μόνον ἐγνώσθησαν μισοῦντες τὴν αἵρεσιν, καὶ τοὺς μὲν μετὰ προφάσεως, τοὺς δὲ χωρὶς ταύτης, βασιλικοῖς γράμμασι μεταστήσαντες, E τῆς τε πόλεως (9) ἐκβαλόντες, ἑτέρους ἀντ' αὐτῶν, οὓς ἐγίνωσκον ἀσεβοῦντας, εἰς τὰς ἐκείνων ἐκκλησίας κατέστησαν.

Vide Coteler. not. ad Patres 1. sæc. p. 383. de Cyro. Et Valesium in notis ad Socrat. ad p. 59.

6. (10) Καὶ περὶ Μαρκέλλου τοῦ τῆς Γαλατίας ἐπισκόπου,

(1) Reg. γοῦν.
(2) Sic Reg. & edit. Comm. Edit. vero Paris. περὶ τρόπον.
(3) Reg. τοιαῦτα.
(4) Aliam depositionis Eustathii causam adferunt Hieronymus, Socrates, Sozomenus & Theodoretus, quod nempe a muliercula delatus fuerit, quæ se filium ex Eustathio suscepisse mentiebatur. Ajunt item Socr. & Sozom. illum Sabellianismi fuisse accusatum. Sed nihil repugnat varia crimina sancto Præsuli ab Hæreticis imposita fuisse. Hac de re fusius in Athanasii vita. Chrysost. t. 1. Homiliam integram in hunc Eustathium habuit.
(5) Editi Κωνσταντίῳ. At Reg. prima manu Κωνσταντίνῳ, hinc deleto ν factum est Κωνσταντίῳ. Sed prior lectio germana est, nam Constantino Imperatore hæc gesta sunt. Paulopost Reg. πρόφασις recte. Editi male πρόφασιν.
(6) Reg. Γερμανικείᾳ. Editi Γερμανικίᾳ.
(7) Legendum haud dubie Βαλανέαις, uti supra Apolog. de Fuga num. 3. eratque illa urbs Syriæ. Mox ὁ ἐν Ταράδῳ, legendum ἐν Αράδῳ. putant Coteler. in Notis ad Patres primi sæculi, p. 383. & Hermantius in vita Athanasii, l. 5. c. 18. In Apol. de Fuga legitur Πάλτος μὲν καὶ Αντάραδος διὰ Κυμάτιον καὶ Καρτέριον.
(8) Sic Reg. & Basil. & ita legendum. Editi male Σιμίῳ.
(9) Sic Reg. Editi ἐκβαλόντες.

(10) Exstant adhuc libri Eusebii Cæsariensis adversus Marcellum Ancyranum, ubi confutatur ejus Hæresis de Verbo a Maria originem ducente. Sed in Synodis Romana anni 342. & Sardicensi anni 347. examinatis ejus scriptis, illum recte sentire declaratum est: Athanasius autem honorifice semper Marcellum memorat in iis quæ supersunt ejus operibus. At secus reliqui Patres, qui Marcellum ut Hæreticum vehementer exagitant, illumque Photinianæ Hæreseos auctorem agnoscunt: erat quippe Photinus patria Ancyranus, Marcellique discipulus. Ait autem Epiphanius Hæresi 72. fuisse suo tempore qui Marcellum pro hæretico haberent, alios qui eidem patrocinarentur, ut probo & Orthodoxo viro. Libet tamen hic apponere quæ se ipse ab Athanasio audiisse testatur, memoratu sane digna: ἠρόμην δὲ αὐτὸς ἐγὼ χρόνῳ τινὶ τὸν μακαρίτην πάπαν Αθανάσιον περὶ τούτου τοῦ Μαρκέλλου, πῶς ἂν ἔχοι περὶ αὐτοῦ. ὁ δὲ οὔτε ὑπεραπελογήσατο, οὔτε πάλιν πρὸς αὐτὸν ἀπεχθῶς ἠνέχθη, μόνον δὲ διὰ τοῦ προσώπου μειδιάσας ὑπέφηνε, μοχθηρίας μὴ μακρὰν αὐτὸν εἶναι, καὶ ὡς ἀπολογησάμενον εἶχε. *Sciscitatus ego aliquando beatæ memoriæ Papam Athanasium, quid de hoc ipso Marcello sentiret: ille neque purgavit hominem, neque aspere insectatus est; sed subridens non procul ab impietate fuisse significavit; agnoscere tamen sese purgasse virum.*

πω, περιττὸν ἴσως ἐστὶ λέγειν· πάντες γὰρ ἐγνώκασιν ὡς πρότερον ἐγκαλούμενοι παρ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀσεβείας, ἀντενεκάλεσαν αὐτῷ καὶ αὐτοὶ, καὶ πεποιήκασιν ἐξορισθῆναι τὸν γέροντα. καὶ αὐτὸς μὲν ἀνελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην (1) ἀπελογήσατο, καὶ ἀπαιτούμενος παρ' αὐτῶν, δέδωκεν ἔγγραφον τὴν ἑαυτοῦ πίστιν, ἣν καὶ ἡ κατὰ Σαρδικὴν σύνοδος ἀπεδέξατο. οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον οὔτε ἀπελογήσαντο, οὔτε, ἐλεγχόμενοι ἐξ ὧν ἔγραψαν ἀσεβεῖς, ἐνετράπησαν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐθρασύνοντο κατὰ πάντων· εἶχον γὰρ τὴν πρὸς βασιλέα παρὰ τῶν γυναικῶν σύστασιν, καὶ πᾶσιν ἦσαν φοβεροί.

7. Περὶ δὲ Παύλου τοῦ τῆς Κωνσταντίνου πόλεως ἐπισκόπου νομίζω μηδένα ἀγνοεῖν· ὅσῳ γὰρ ἐπιφανὴς ἡ πόλις, τοσούτῳ καὶ τὸ γενόμενον οὐ κέκρυπται. (2) καὶ κατὰ τούτου τοίνυν πρόφασις ἐπλάσθη. καὶ γὰρ ὁ κατηγορήσας αὐτοῦ Μακεδόνιος, ὁ νῦν ἐπίσκοπος ἀντ' αὐτοῦ γενόμενος, παρόντων ἡμῶν κατὰ τὴν κατηγορίαν, κεκοινώνηκεν αὐτῷ, καὶ πρεσβύτερος ἦν ὑπ' αὐτὸν τὸν Παῦλον· καὶ ὅμως ἐπειδὴ Εὐσέβιος ἐποφθαλμιῶν θέλων ἁρπάσαι τὴν ἐπισκοπὴν τῆς πόλεως· οὕτω γὰρ καὶ ἀπὸ Βηρυτοῦ εἰς τὴν Νικομήδειαν μετῆλθεν· ἔμενεν ἡ πρόφασις κατὰ Παύλου, καὶ οὐκ ἠμέλησαν τῆς ἐπιβουλῆς, ἀλλ' ἔμειναν διαβάλλοντες. καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὸν Πόντον ἐξωρίσθη (3) παρὰ Κωνσταντίνου, τὸ δὲ δεύτερον παρὰ Κωνσταντίου, δεθεὶς ἁλύσεσι σιδηραῖς εἰς Σίγγαρα τῆς Μεσοποταμίας ἐξωρίσθη, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἔμισαν μετηνέχθη, καὶ τὸ τέταρτον εἰς Κουκουσὸν τῆς Καππαδοκίας περὶ τὰ ἔρημα τοῦ Ταύρου· ἔνθα καὶ ὡς οἱ συνόντες ἀπήγγειλαν, ἀποπνιγεὶς παρ' αὐτῶν, ἐτελεύτησε. τοῦτο μέν τοι δράσαντες, οὐκ ᾐσχύνθησαν καὶ μετὰ θάνατον, οἱ μηδὲν ἀληθεύοντες, πλάσασθαι πάλιν πρόφασιν, ὡς ἀπὸ νόσου τελευτήσαντος αὐτοῦ· καίτοι τοῦτο γινωσκόντων πάντων τῶν κατοικούντων τὸν τόπον ἐκεῖνον. καὶ γὰρ καὶ Φιλάγριος βικάριος ὢν τότε τῶν τόπων ἐκείνων, καὶ πάντα τὰ ἐκείνων ὑποκρινόμενος ὡς ἂν αὐτοὶ θέλωσιν, ὅμως ἐπὶ τούτῳ θαυμάζων, καὶ λυπηθεὶς ἴσως ὅτι μὴ αὐτὸς, ἀλλ' ἕτερος εἰργάσατο τὸ κακὸν, ἀπήγγειλε πολλοῖς τε ἄλλοις καὶ γνωρίμοις ἡμῶν, καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Σαραπίωνι· ὡς Παῦλος ἀποκλεισθεὶς παρ' ἐκείνων εἰς τόπον τινὰ βραχύτατον καὶ σκοτεινὸν, (4) ἀφείθη λιμῷ διαφθαρῆναι· εἶτα μεθ' ἡμέρας ἓξ, ὡς εἰσελθόντες εὗρον αὐτὸν ἔτι πνέοντα, λοιπὸν ἐπελθόντες ἀπέπνιξαν τὸν ἄνθρωπον. καὶ οὕτω τέλος ἔσχε τοῦ βίου τούτου. τοῦ δὲ τοιούτου θανάτου διάκονον ἔλεγον γεγενῆσθαι Φίλιππον τὸν γενόμενον ἔπαρχον· ἀλλ' οὐδὲ (5) τοῦτο παρεῖδεν ἡ θεία δίκη, οὐδὲ γὰρ παρῆλθεν ἐνιαυτὸς, καὶ μετὰ πολλῆς ἀτιμίας καθῃρέθη τῆς ἀρχῆς ὁ Φίλιππος, οὕτως ὡς ἰδιώτην γενόμενον, ὑφ' ὧν οὐκ ἤθελε καταπαίζεσθαι. πάνυ γοῦν καὶ αὐτὸς λυπούμενος, καὶ κατὰ τὸν Κάϊν στένων καὶ τρέμων, καὶ καθ' ἡμέραν προσδοκῶν τὸν ἀναιρήσοντα ἔξω τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος καὶ αὐτὸς καὶ τῶν ἰδίων, ὥσπερ ἐκπλαγεὶς, ἐπεὶ μὴ οὕτως ἤθελεν, ἀπέθανε. πλὴν ὅτι καὶ κατὰ νεκρῶν οὐ φείδονται, καθ' ὧν καὶ ζώων ἐπλάσαντο προφάσεις·

po, superfluum fortasse fuerit mentionem facere: omnibus enim compertum est, Eusebianos ab eo antea impietatis accusatos, eum vicissim accusasse, eorumque opera senem illum exulasse. Ille autem Romam profectus sese purgavit, fidemque suam illis exigentibus scripto tradidit, quam Sardicensis ipsa Synodus approbavit. Eusebiani vero neque se purgarunt, neque puduit eos ex scriptis suis impietatis fuisse convictos: sed audacius adversus omnes insurrexerunt. Nam apud Imperatorem mulierum commendatione plurimum valebant, omnibusque formidini erant.

In Paulum Constantinopolitanum.

7. Quod Paulum vero spectat Constantinopolis Episcopum, neminem ignorare arbitror, quo enim clarior urbs, eo minus obscuræ fuerint res ibi gestæ. Itaque adversus hunc etiam causas commenti sunt. Etenim Macedonius qui nobis præsentibus eum accusavit, quique jam Episcopus ejus loco creatus est, cum eo communicavit & sub eodem Paulo presbyter fuit. Attamen cum Eusebium illius urbis Episcopatus invadendi (ita enim jam Beryto Nicomediam se transtulerat) cupido incessisset; illa in Paulum accusatio perduravit, nec illi insidias suas neglexere, sed in calumniis suis perstitere. Et primo quidem Paulus a Constantino in Pontum relegatus est: secundo autem a Constantio ferreis catenis vinctus, Singaris Mesopotamiæ exulavit; illinc postea Emesam translatus: quarto Cucusum Cappadociæ, ad deserta Tauri, & isthic ut renunciarunt qui cum eo erant, ab ipsis strangulatus, obiit. His ita gestis, nihil veriti sunt, homines illi in nullo veraces, post mortem ejus falso ac subdole pervulgare, illum morbo extinctum fuisse, licet res omnibus qui eum locum incolunt comperta sit. Etenim Philagrius qui tunc temporis eorum locorum Vicarius erat, & omnium fabularum, arbitratu eorum, histrio, cum tamen ideo fortasse stupore perculsus ac mœstus esset, quod non ipse sed alius id sceleris perpetrasset, permultis, ac quibusdam ex notis nostris, imo ipsi Episcopo Serapioni renuntiavit, Paulum ab illis in angusto & tenebroso quodam loco inclusum fuisse, ut fame illic interiret: deinde post sex dies, cum eo ingressi, illum adhuc spirantem invenissent, demum irruentes hominem strangulasse: talemque revera illius exitum fuisse. Illius autem carnificem fuisse ajebant Philippum olim præfectum. At hoc facinus divina vindicta inultum non præterivit; anno quippe nondum elapso, cum multo dedecore Philippus a præfectura deturbatus est: ita ut tamquam privatus, quibus minime volebat ludibrio esset. Itaque admodum tristis, ac velut Cain gemebundus ac tremens, cum in dies expectaret qui se procul patria suisque confoderet, veluti attonitus, quod hæc minime placerent, interiit. Cæterum illi ne ipsis quidem mortuis parcunt, quos dum viverent confictis criminationibus adoriebantur.

Ita

(1) Sic Reg. Editi vero, ἀπελογήσατο καὶ ἀπαιτούμενος. Infra item editi ἀπελογήσαντο. Reg. ἀπελογήσαντο.

(2) In hoc loco explanando desudarunt viri doctrina celeberrimi, quorum nonnulli vitium in contextu suspicati sunt, sed immerito: nam locus bene habet, dum recte explanetur. Ecce, nostro quidem judicio, veram Athanasii sententiam. Ait, a Macedonio delatum fuisse Paulum, se præsente, id est anno 338. cum ab exsilio revertens Athanasius Constantinopoli pertransiret: sed nihilominus postea ipsum Macedonium cum Paulo communicasse, ac sub ipso presbyterum fuisse. Verum cum Constantinopolitanæ sedis invadendæ cupido Eusebium incessisset, redintegratam fuisse criminationem. Quod autem subsequitur: καὶ τὸ μὲν πρῶτον &c. illud, inquam, non innuit, primum exsilium ob supra memoratam Macedonii accusationem irrogatum fuisse: accusatio quippe illa post mortem Constantini facta fuit; cum tamen, ut hic enarratur, primo exsularit Paulus tempore Constantini magni. Sed occasione secundi exsilii quod illam Macedonii accusationem subsequutum est, primum ibi memorat Athanasius. Et sane non insolens illud est apud Athanasium, sic paulo infra Ὀλύμπιον δὲ τὸν ἀπὸ Αἴνων, καὶ Θεόδουλον τὸν ἀπὸ τῆς Τραϊανουπόλεως.... ἐπειδὴ ἑωράκασι μισοῦντας τὴν αἵρεσιν, διέβαλον· τὸ πρῶτον μὲν οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ ἔγραψε βασιλεὺς Κωνστάντιος· τὸ δεύτερον καὶ &c. *Olympium vero Ænorum, Theodulumque Trajanopolitanum..... cum hæresi infensos cernerent, calumniati sunt, primo quidem Eusebius cum suis, litterasque dedit Imperator Constantius: secundo autem &c.* Ibi patet priorem calumniam non ad seriem historiæ pertinere; sed occasione secundæ memorari: quod item de superiore loco dicendum.

(3) Sic Reg. Editi vero ὑπὸ Κωνσταντίνου. Mox Reg. εἰς Σίγγαρα. Editi εἰς Σίγγερα. Basil. εἰς Σύγγαρα. Mox Reg. εἶτα ἐκεῖθεν.

(4) Sic Reg. Editi ἀφείθη.

(5) Sic Reg. Editi τοῦτον.

Ita enim ſeſe omnibus terribiles exhibere ſatagunt, ut viventes in exſilium agant, & nulla erga defunctos miſericordia moveantur: ſed etiam præter hominum omnium morem, defunctos odio habent, eorumque affinibus inſidiantur, inhumani illi ac bonorum inimici homines vel immaniſſimis hoſtibus efferatiores: eaque omnia impietatis ſuæ cauſa agunt, non enim veris, ſed confictis criminationibus, nobis aliiſque omnibus inſidiantur.

8. Hoc cum adverterent tres fratres, Conſtantinus, Conſtantius, & Conſtans, poſt obitum Patris ſui omnes in Patriam & Eccleſiam ſuam reverti juſſerunt: qui de aliis Epiſcopis, ad ſingulorum Eccleſias reſcripſere: de Athanaſio autem iſta, quæ & vim hoc in negotio allatam comprobant, & Euſebianorum ſanguinarium animum arguunt.

Athanaſius ab exſilio revertitur an. 338.

Exemplar Epiſtolæ Conſtantini Cæſaris populo Catholicæ Eccleſiæ urbis Alexandrinæ.

NEc ſacræ mentis veſtræ notitiam præteriiſſe arbitror, ideo Athanaſium venerandæ legis interpretem, &c. (*Scripta ſupra in Tractatu * ſeptuageſimo quinto abſque ullo diſcrimine.*) *Vide p.* 160.

* *Hoc ordine habetur in Baſilienſi codice.*

Hæ ſunt illæ litteræ. Conjurationis autem eorum, quis alius illo fide dignior exſtiterit? ita quippe ille ſcripſit, cum rem exploratam haberet.

9. Itaque cum adverterent Euſebiani frangi hæreſis ſuæ vires, litteras Romam, litteras item ad Imperatores Conſtantinum & Conſtantem mittunt adverſus Athanaſium. Ut autem Athanaſii legati eorum ſcripta falſi arguerunt, cum maximo pudore ab Imperatoribus illi repulſam tulere. Romanus vero Epiſcopus Julius litteris ſuis indicavit, quo vellemus loco, cogendam ſynodum eſſe; ut accuſationes illi ſuas, veras comprobarent, ſibi vero illatas cum fiducia depellerent. Idipſum Presbyteri ab illis miſſi rogarant, cum ſeſe falſi convictos adverterent. His ita geſtis, cum perſpectum haberent illi in omnibus ſuſpecti homines, ſe nequaquam eccleſiaſtico judicio ſuperiores fore, Conſtantium ſeorſim adeunt, apud quem, utpote hæreſeos patronum fletus gemituſque profundunt: Miſerare, ajentes, hæreſim: cernis a nobis omnes defeciſſe: pauci demum relicti ſumus: age, perſequutionem incipe, quandoquidem vel a paucis illis relinquimur, deſertique manemus. Iis enim, quos (poſt fugatos in exſiliumque miſſos Epiſcopos illos) ad noſtras partes vi pertraximus, reverſi illi ab exſilio, perſuaſerunt ut adverſum nos ſentirent. Litteras igitur ſcribe adverſus omnes, Philagriumque ſecundo Ægypti præfectum mittito, qui ſtrenuiſſimus eſt in perſequendo, ut experientia compertum eſt, cum maxime ſit apoſtata. Mitte etiam Gregorium Alexandriam Epiſcopum, idoneum ſane hominem ad noſtram ſtabiliendam hæreſim.

Anno 340.

Res in Gregorii intruſione geſtæ anno 341.

10. Litteras itaque ſcribit Conſtantius, ac in omnes movet perſequutionem Philagriumque mittit, cum Arſacio quodam eunucho. Mittit item Gregorium cum militari manu: reſque ſuperioribus ſimiles geſtæ ſunt; coacta quippe illi bubulcorum, opilionum, aliorum forenſium, ac petulantium juvenum multitudine, cum gladiis & clavis in Eccleſiam Cyrini dictam irrupere: ibique alios occiderunt, alios pedibus calcarunt, alios plagis laniatos in carcerem truſerunt in exſiliumque

A οὕτω γὰρ ἑαυτοὺς πρὸς πάντας φοβεροὺς ἐπιδεικνύειν ἐσπούδασαν, καὶ ζῶντας μὲν ἐξορίζουσιν, ἀποθανόντας δὲ οὐκ ἐλεοῦσιν. ἀλλὰ καὶ τότε μόνοι παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους μισοῦσι τοὺς ἀπελθόντας, καὶ τοῖς οἰκείοις αὐτῶν ἐπιβουλεύουσιν, οἱ τῷ ὄντι ἀπάνθρωποι καὶ μισόκαλοι, καὶ πλέον ἐχθρῶν τὸν τρόπον ἄγριον ἔχοντες, διὰ τὴν (1) ἑαυτῶν ἀσέβειαν, οἱ μὴ ἐξ ἀληθείας, ἀλλ᾽ ἐκ πεπλασμένων προφάσεων ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἑτέροις πᾶσιν ἐπιβουλεύειν σπουδάσαντες.

8. Ταῦτα συνορῶντες οἱ τρεῖς ἀδελφοί, Κωνσταντῖνος, Κωνστάντιος, καὶ Κώνστας, ἐποίησαν πάντας μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐπανελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν B ἐκκλησίαν· γράψαντες περὶ μὲν τῶν ἄλλων, ἰδίᾳ τῇ ἑκάστου ἐκκλησίᾳ· περὶ δὲ Ἀθανασίου ταῦτα, ἃ πάλιν τὴν μὲν τοῦ πράγματος βίαν δείκνυσι, τὴν δὲ τῶν περὶ Εὐσέβιον ἀνδροφόνον προαίρεσιν ἐλέγχει.

(2) Ἀντίγραφον Κωνσταντίνου Καίσαρος τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, πόλεως τῶν Ἀλεξανδρέων.

ΟΥΔΕ τὴν τῆς ὑμετέρας ἱερᾶς ἐννοίας διαπεφευγέναι γνῶσιν οἶμαι, διὰ τοῦτο Ἀθανάσιον τὸν τοῦ προσκυνητοῦ νόμου ὑποφήτην. (Ἐγράφη ὀπίσω C (3) εἰς τὸν οε λόγον ἀπαραλλάκτως.)

Τὰ μὲν οὖν γραφέντα ταῦτα· τῆς δὲ συσκευῆς αὐτῶν τίς ἕτερος ἀξιόπιστος τούτου μάρτυς ἂν γένοιτο, ταῦτα γὰρ εἰδώς, οὕτως καὶ αὐτὸς ἔγραψεν.

9. Οἱ μέν τοι περὶ Εὐσέβιον βλέποντες ἐλαττουμένην αὐτῶν τὴν αἵρεσιν, γράφουσιν εἰς Ῥώμην, γράφουσι δὲ καὶ τοῖς βασιλεῦσι Κωνσταντίνῳ καὶ Κώνσταντι κατὰ Ἀθανασίου. ὡς δὲ καὶ οἱ παρὰ Ἀθανασίου ἀποσταλέντες διήλεγξαν τὰ παρ᾽ ἐκείνων γραφέντα, παρὰ μὲν τῶν βασιλέων ἐνετράπησαν. ὁ δὲ ἐπίσκοπος Ῥώμης Ἰούλιος ἔγραψε D χρῆναι γενέσθαι σύνοδον, ἔνθα ἂν ἐθελήσωμεν, ἵνα ἃ μὲν κατηγοροῦσι δείξωσι, περὶ δὲ ὧν κατηγοροῦνται καὶ αὐτοί, θαῤῥοῦντες ἀπολογήσωνται. τοῦτο γὰρ καὶ οἱ παρ᾽ αὐτῶν ἀποσταλέντες πρεσβύτεροι, βλέποντες ἑαυτοὺς ἐλεγχομένους, ἠξίωσαν γενέσθαι. τούτων τοίνυν γενομένων, ὁρῶντες ἑαυτοὺς οἱ πρὸς πάντα τυγχάνοντες ὕποπτοι, μὴ περιγινομένους ἐν ἐκκλησιαστικῇ κρίσει, προσέρχονται μόνῳ Κωνσταντίῳ, καὶ λοιπὸν ἀποδύρονται, ὡς πρὸς τὸν τῆς αἱρέσεως προστάτην· φεῖσαι, λέγοντες, τῆς αἱρέσεως· ὁρᾷς πάντας ἀποστάντας ἀφ᾽ ἡμῶν· ὀλίγοι λοιπὸν (4) ἀπελείφθημεν. ἄρξαι διώκειν, ἐπεὶ E καὶ παρὰ τῶν ὀλίγων ἀφιέμεθα, καὶ μένομεν ἔρημοι. οὓς γὰρ ἐβιασάμεθα, τούτων ἐξορισθέντων, τούτους ἐπανελθόντες ἔπεισαν πάλιν φρονεῖν καθ᾽ ἡμῶν. γράψον οὖν κατὰ πάντων, καὶ πέμψον Φιλάγριον δεύτερον ἔπαρχον τῆς Αἰγύπτου· αὐτὸς γὰρ ἐπιτηδείως δύναται διώκειν, ἤδη μὲν τῇ πείρᾳ δείξας, μάλιστα δὲ καὶ παραβάτης ὤν. πέμψον δὲ καὶ Γρηγόριον ἐπίσκοπον εἰς Ἀλεξάνδρειαν, καὶ οὗτος γὰρ δύναται συστῆσαι τὴν ἡμετέραν αἵρεσιν.

10. Γράφει τοίνυν τότε Κωνστάντιος, πάντας δὲ διώκει, καὶ πέμπει Φιλάγριον ἔπαρχον, καὶ Ἀρσάκιόν τινα εὐνοῦχον· πέμπει δὲ καὶ Γρηγόριον μετὰ στρα- F τιωτικῆς ἐξουσίας. καὶ τοιαῦτα γέγονεν, οἷα καὶ (5) πρότερον. συναγαγόντες γὰρ πλῆθος βουκόλων καὶ ποιμένων, ἄλλων τε ἀγοραίων καὶ ἀσελγῶν νεωτέρων, μετὰ ξιφῶν καὶ ῥοπάλων, ἐπῆλθον (6) ἀθρόως τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καλουμένῃ Κυρίνου· καὶ τοὺς μὲν ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ κατεπάτησαν, ἄλλους τε πληγαῖς κατακόψαντες εἰς δεσμωτήριον ἐνέβαλον, καὶ

(1) Sic Reg. & Baſil. Editi vero αὐτῶν.
(2) Reg. his omnibus omiſſis ſic habet, Κωνσταντῖνος Καῖσαρ τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας πόλεως τῶν Ἀλεξανδρέων. Τὰ μὲν οὖν γραφέντα &c.
(3) Baſil. εἰς τὸν οε λόγον. In editis οε deeſt.
(4) Reg. ὑπελείφθημεν.
(5) Reg. τὸ πρότερον. Quæ ſequuntur, enarrantur item per totam Epiſtolam Encyclicam anno 341. conſcriptam, & in Epiſt. Julii, num. 43.
(6) Sic Reg. ἀθρόως deeſt in editis.

καὶ ἐξώριζον. πολλάς τε γυναῖκας κατασύροντες, εἷλκον εἰς τὸ δικαστήριον δημοσίᾳ, καὶ τῶν τριχῶν ἕλκοντες ὕβριζον· ἄλλους ἐδήμευον, ἄλλων ἄρτους ἀφῃροῦντο, δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἵνα τοῖς Αρειανοῖς πρόσθωνται, καὶ Γρηγόριον δέξωνται τὸν ἀπὸ βασιλέως ἀποσταλέντα.

11. Αθανάσιος μὲν οὖν, (1) πρὶν γενέσθαι ταῦτα, καὶ μόνον ἀκούσας, ἔπλευσεν εἰς τὴν Ρώμην, εἰδώς τε τὸν θυμὸν τῶν αἱρετικῶν, καὶ ἵνα, ὡς ἤρεσεν, ἡ σύνοδος γένηται. ὁ δὲ Ιούλιος γράφει καὶ πέμπει πρεσβυτέρους, Ελπίδιον καὶ Φιλόξενον, ὁρίσας καὶ προθεσμίαν, ἵνα ἢ ἔλθωσιν, ἢ γινώσκοιεν ἑαυτοὺς ὑπόπτους εἶναι κατὰ πάντα. ἀλλ' οἱ περὶ Εὐσέβιον ὡς μόνον ἤκουσαν ἐκκλησιαστικὴν ἔσεσθαι κρίσιν, ἐν ᾗ Κόμης οὐ παραγίγνεται, οὐ στρατιῶται πρὸ τῶν θυρῶν, οὐ βασιλικῷ προστάγματι τὰ τῆς συνόδου τελεῖται· ἐν τούτοις γὰρ ἀεὶ κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἴσχυσαν, καὶ ἄνευ τούτων οὐδόλως λαλῆσαι θαῤῥοῦσιν· οὕτω κατέπτηξαν, ὡς τοὺς μὲν πρεσβυτέρους κατασχεῖν καὶ μετὰ τὴν προθεσμίαν, πλάσασθαι δὲ πρόφασιν ἀπρεπῆ, ὅτι μὴ δυνάμεθα νῦν ἐλθεῖν διὰ τοὺς παρὰ Περσῶν γιγνομένους πολέμους. τοῦτο δὲ οὐκ ἦν ἀληθές, ἀλλὰ φόβος τοῦ συνειδότος. τί γὰρ κοινὸν πόλεμος πρὸς ἐπισκόπους; ἢ διατί μὴ δυνάμενοι διὰ τοὺς Πέρσας εἰς Ρώμην ἐλθεῖν, καίτοι μακρὰν ἀπέχουσαν, καὶ πέραν θαλάττης οὖσαν, τοὺς τῆς ἀνατολῆς τόπους καὶ τοὺς ἐγγὺς ἐκείνων περιήρχοντο ὡς λέοντες, ζητοῦντες τίς αὐτοῖς ἐναντιοῦται, ἵνα διαβάλλοντες ἐξορίσωσιν.

12. Αμέλει τοὺς πρεσβυτέρους ἀπολύσαντες ἐπὶ τῇ ἀπιθάνῳ ταύτῃ προφάσει, συνελάλουν ἀλλήλοις· ἐπεὶ μὴ δυνάμεθα ἐκκλησιαστικῇ κρίσει κρατεῖν, τὴν συνήθη τόλμαν ἐπιδειξώμεθα. γράφουσι τοίνυν Φιλαγρίῳ, καὶ ποιοῦσιν αὐτὸν μετὰ Γρηγορίου κατ' ὀλίγον ἐξελθεῖν εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ λοιπὸν ἐπίσκοποι μαστίζονται καὶ ἐδεσμοῦντο πικρῶς. Σαραπάμμωνα γοῦν ἐπίσκοπον ὁμολογητὴν ἐξορίζουσι, (2) Ποτάμμωνα δὲ ἐπίσκοπον ὁμολογητὴν, ἀπολέσαντα καὶ αὐτὸν τὸν ὀφθαλμὸν ἐν τῷ διωγμῷ, οὕτω κατέκοψαν ταῖς κατωχενίοις πληγαῖς, ὡς μὴ πρότερον παύσασθαι πρὶν ἂν νομισθῆναι τὸν ἄνθρωπον νεκρόν. οὕτω γοῦν ἐῤῥίφη καὶ μόγις μετὰ ὥρας θεραπευόμενος καὶ διαῤῥιπιζόμενος ἀνέπνευσε, τοῦ θεοῦ δεδωκότος τὸ ζῆν. ἀλλὰ μετὰ χρόνον ὀλίγον, ἐκ τοῦ πόνου τῶν πληγῶν ἀπέθανεν, ἔχων ἐν Χριστῷ τὸ καύχημα δευτέρου μαρτυρίου. πόσοι τε ἄλλοι μονάζοντες ἐμαστίζοντο, καθεζομένου Γρηγορίου μετὰ Βαλακίου, τοῦ λεγομένου δουκός· πόσοι ἐπίσκοποι ἐκόπτοντο· (3) πόσαι παρθένοι ἐτύπτοντο·

13. Εἶτα ὁ ἄθλιος Γρηγόριος μετὰ ταῦτα παρεκάλει πάντας κοινωνεῖν αὐτῷ· καί τοι εἰ κοινωνίαν (4) ἠξίους παρ' αὐτῶν ἔχειν, οὐκ ἦσαν ἄξιοι πληγῶν· εἰ δὲ ὡς φαύλους ἔκοπτες, τί ὡς ἁγίους παρεκάλεις; ἀλλ' οὐδὲν ἦν αὐτῷ προκείμενον, ἢ τὰ τῶν ἀποστειλάντων πληρῶσαι, καὶ τὴν αἵρεσιν συστῆσαι. διὰ τοῦτο (5) καὶ ἀνδροφόνος γέγονε καὶ δήμιος, καὶ ὑβριστὴς, καὶ δόλιος, καὶ βέβηλος, καὶ τὸ ὅλον χριστομάχος ὁ ἀνόητος. τὴν γοῦν τοῦ ἐπισκόπου θείαν οὕτως ἐδίωξεν, ὡς μηδὲ ἀποθανοῦσαν ἀφεῖναι ταφῆναι· καὶ τοῦτ' ἂν ἐγεγόνει, καὶ ἄταφος ἐῤῥίφη, εἰ μὴ οἱ ὑποδεξάμενοι αὐτὴν, ὡς ἴδιον νεκρὸν ἐξήνεγκαν· οὕτω καὶ ἐν τούτοις εἶχεν ἀνόσιον τὸν τρόπον. καὶ γὰρ καὶ (6) χηρῶν

Tom. I.

expulerunt; mulieres plurimas abductas ad tribunal palam pertraxere, crinibusque raptatas contumeliis affecere: alios proscripsere, aliorum panes abstulere: idque nulla alia de causa, quam ut eos Arianis adhærere, Gregoriumque ab Imperatore missum recipere cogerent.

11. Athanasius porro his nondum actis, ad primum rei auditum Romam navigavit, quod hæreticorum furorem probe perspectum haberet: ut etiam, prout statutum fuerat, Synodus ibi celebraretur. Julius autem presbyteros Elpidium & Philoxenum cum litteris mittit, tempusque illis præstituit, ut intra illud Romam se conferrent, aut scirent se in omnibus suspectos haberi. At Eusebiani, ubi solum audiere, Ecclesiasticum illic fore judicium, ubi nec Comes adesset, nec milites pro foribus stantes: ubi nec Synodi acta ex Imperatoris jussu ederentur, (hoc enim solum modo in Episcopos semper prævaluerunt: iis deficientibus, ne mutire quidem audent) tanto sunt terrore perculsi, ut Presbyteros ultra præfinitum tempus detinerent, futilemque excusationem commenti, ob Persarum bellum nequimus, ajebant, jam accedere. Haud verus autem obtentus ille erat, sed conscientiæ metu detinebantur. Quid enim ad Episcopos bellum? Et quare Persarum bello præpedirentur, quin Romam peterent, longinquam & transmarinam urbem; illi, inquam, qui Orientis loca, etiam Persis finitima, tum temporis instar leonum circuibant, inquirendo quisnam ipsis adversaretur, ut calumniis eum suis in exsilium pellerent?

12. Et sane post quam Presbyteros cum absurda illa excusatione dimisissent, hæc mutuo colloquuti sunt: Cum Ecclesiastico judicio prævalere nequeamus, solita audacia rem geramus. Litteris itaque Philagrio missis, auctores sunt, ut cum Gregorio brevi Ægyptum peragret. Hinc Episcopi flagellantur, vinculisque acerbe constringuntur: Sarapammonem igitur Episcopum & Confessorem pellunt in exsilium: Potammonem item Episcopum Confessoremque, cui oculus fuerat in persequutione effossus, tot plagis in cervicem cæciderunt, ut non ante finem facerent, quam hominem exstinctum putarent. Eo igitur modo abjectus, vix post aliquas horas, curatione adhibita flabellique ope, Deo vitam concedente, respiravit: ita tamen ut modico elapso tempore, plagarum dolore interierit, iteratique martyrii gloriam in Christo obtinuerit. Quot alii Monachi flagellis cæsi sunt, sedente Gregorio cum Balacio Duce nuncupato! Quot Episcopi plagis concisi! Quot Virgines verberatæ!

Anno 342.

13. Post hæc improbus Gregorius omnes cohortatus est ut secum communicarent: Atqui si communionem eorum postulabas, non digni plagis erant illi; sin ut improbos lancinasti, quid ut sanctos eosdem hortabare? At nihil ille in proposito habuit, quam ut virorum qui se miserant res perageret, hæresimque stabiliret. Propterea homicida, carnifex, contumeliosus, fraudulentus, prophanus, unoque verbo, Christi hostis stultus ille effectus est. Episcopi materteram ita acerbe persequutus est, ut ne defunctam quidem sineret sepeliri, quod sane futurum erat, abjectaque fuisset insepulta; nisi qui eam sustulere, quasi proprium sibi cadaver asportassent: ita impiis hac in re moribus fuit. Præterea cum viduæ

Matertera Athanasii vexatur a Gregorio.

Aaaa cete-

(1) Ita Reg. In editis vero καὶ legitur ante πρὶν. Quæ autem hic referuntur, nonnihil difficultatis habent: quam in Athanasii Vita nos levasse speramus.

(2) Reg. Ποτάμωνα cum unico μ. Mox Reg. & Basil. ἀπολέσαντα. Editi vero ἀπολέσοντα, male. Paulopost Reg. κατέκοψε perperam.

(3) Hæc, πόσαι παρθένοι ἐτύπτοντο, desunt in Editis, sed in Reg. leguntur.

(4) Sic Reg. Basil. & edit. Commeliniana. Edit. vero Paris. ἠξίου, male.

(5) καὶ post τοῦτο deest in editis, sed in Reg. habetur.

(6) Sic Reg. In editis vero καὶ χηρῶν deest. Ibid. ἀνεξόδους, hæc vox significat mendicos, ita vocatos, quod eant ἀνὰ τὰς ἐξόδους *per vias*: at longe alio sensu accepta est a quibusdam, sed male ut infra videbitur.

ceterique mendici eleemosynam accipere consuessent, jussit ea diripi quæ erogabantur, confringique vasa quibus oleum vinumque deferebatur; ut non solum rapiendo illa impie ageret, verum etiam gestis suis Dominum probro afficeret: brevi ab illo auditurus: Quantum hos inhonorasti, & me inhonorasti.

14. Multa quoque alia fecit quæ omnem loquendi facultatem superant, quibus, qui audiret, fidem negaret. Talia autem agendi hæc illi causa fuit, quod scilicet neque juxta Ecclesiasticum canonem ordinatus fuisset, neque juxta Apostolicam traditionem vocatus fuisset Episcopus: sed ex Palatio cum militari manu & pompa missus fuisset, quasi sæcularis sibi magistratus traditus esset. Quapropter magistratuum potius amicus optabat esse, quam Episcoporum & Monachorum. Si quando igitur Pater Antonius illi ex monte scriberet, sicut pietas erga Deum peccatori abominatio est; sic ille Sancti viri litteras exsecrabatur. Sin vero Imperator, aut Dux exercitus, aut alius quispiam judex, litteras ad eum mitteret, tanta perfusus erat lætitia, quanta illi de quibus in proverbiis haud sine indignatione dicitur: *Væ qui derelinquunt vias rectas, qui lætantur in malis, & qui gaudent in conversatione malorum.* Eos certe qui hujusmodi sibi litteras deferebant pecuniarum dono remunerabat. Antonius vero cum aliquando scripsisset, auctor fuit ille ut Balacius Dux in epistolam spueret, illamque projiceret: sed rem haud inultam reliquit divina vindicta; siquidem non diu postea equo insidentem Ducem, & ad proximam mansionem iter instituentem, conversus equus in femore illum ita momordit, ut humi dejiceret, intraque triduum ille obiret.

Prov. 2. 13.

Mors Balacii Ducis.

15. Hæc erant illorum adversum omnes facinora. Romæ vero coacti Episcopi plus minus quinquaginta, Eusebium & socios utpote suspectos ac metuentes accedere, nequaquam receperunt, imo eorum rescripta irrita fecerunt: nos autem admisere nostramque communionem amplexi sunt. Hæc dum agerentur, ad notitiam Constantis Imperatoris devenere, cum Romana Synodus, tum res Alexandriæ in universoque Oriente adversus Ecclesias gestæ: scripsitque ille fratri suo Constantio, ac demum placuit utrique ut Synodus celebraretur, expenderenturque negotia: ut ne ultra vexarentur qui læsi fuissent, ac qui alios læserant, ne ejusmodi res perpetrare auderent. Conveniunt cum ex Oriente tum ex Occidente in Sardica urbe Episcopi plus minus centum septuaginta. Occidentales autem Episcopi soli erant, secum habentes patrem Hosium: Orientales vero pædagogos advocatosque secum adducebant, Musonianum Comitem & Hesychium Castrensem: quorum ope freti alacri animo accessere, rati se omnia deinceps eorum potentia acturos. Eo enim modo ac ejusmodi opitulatoribus subnixi, sese quibus libuit terribiles exhibuere, ac quibus placuit insidiati sunt. At ubi accedentes adverterunt Ecclesiasticum ibi fore judicium absque comite vel militibus: ubi ex singulis Ecclesiis urbibusque accusatores viderunt, cum paratis adversum se documentis: ubi Arium conspexerunt & Asterium, venerabiles Episcopos, qui cum secum accessissent, a se recesserant, ad partesque nostras se contulerant, quique eorum vafritiem enarrabant; quantum scilicet in gestis suis

Anno 342. Celebratur Romæ Synodus.

Anno 347. Synodus Sardicensis celebratur.

A καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαβόντων ἐλεημοσύνην, ἐκέλευε τὰ διδόμενα διαρπάζεσθαι, καὶ τὰ ἀγγεῖα ἐν οἷς ἔφερον τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον, (1) κατεάγνυσθαι, ἵνα μὴ μόνον λαβὼν ἀσεβήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἔργοις ἀτιμάζῃ τὸν κύριον, ἀκουσόμενος ὅσον οὐδέπω παρ' αὐτοῦ· ἐφόσον ἠτίμασας τούτους, ἐμὲ ἠτίμασας.

14. Πολλά τε ἕτερα ἐποίει, ἃ καὶ λόγου φράσιν ὑπεραίρει, καὶ ἀκούσας τις ἄπιστα νομίσειε. ταῦτα δὲ διὰ τοῦθ' οὕτως ἔπραττεν, ἐπεὶ μήτε ἐκκλησιαστικῷ κανόνι τὴν κατάστασιν εἶχε, μήτε ἀποστολικῇ παραδόσει κληθεὶς ἦν ἐπίσκοπος· ἀλλ' ἐκ Παλατίου B μετὰ στρατιωτικῆς ἐξουσίας καὶ φαντασίας ἀπέσταλτο, ὥσπερ ἀρχὴν κοσμικὴν ἐγκεχειρισμένος. διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόντων μᾶλλον ηὔχετο φίλος εἶναι, ἢ ἐπισκόπων, καὶ μοναζόντων. εἴ ποτε οὖν καὶ ὁ πατὴρ Ἀντώνιος ἐκ τοῦ ὄρους ἔγραφεν, ὥσπερ βδέλυγμα ἁμαρτωλῷ θεοσέβεια, οὕτως ἐβδελύσσετο τὰ τοῦ ἁγίου γράμματα. εἴ ποτε δὲ βασιλεὺς, ἢ στρατηλάτης, ἢ ἄλλος δικαστὴς ἐπέστελλεν, οὕτω περιχαρὴς ἐγίγνετο, ὡς οἱ ἐν ταῖς παροιμίαις, καθὼς σχετλιάζων ἔλεγεν ὁ λόγος· „ὢ οἱ ἐγκαταλείποντες ὁδοὺς εὐθείας, οἱ εὐφραινόμενοι ἐπὶ κακοῖς, καὶ χαί-C „ροντες ἐπὶ διαστροφῇ κακῶν.„ ἀμέλει τοὺς μὲν ταῦτα κομίζοντας ἐτίμα χρήμασιν, (2) Ἀντωνίου δέ ποτε γράψαντος πεποίηκε τὸν δοῦκα Βαλάκιον καταπτῦσαι τῆς ἐπιστολῆς, καὶ ταύτην ἀποῤῥίψαι. ἀλλ' οὐ παρεῖδεν ἡ θεία δίκη· μετ' οὐ πολὺ γὰρ τὸν λεγόμενον δοῦκα ἐπικαθήμενον ἵππῳ, καὶ ἀπερχόμενον εἰς τὴν πρώτην μονὴν, ἐπιστραφεὶς ὁ ἵππος, καὶ δακὼν εἰς τὸν μηρὸν, κατέβαλε, καὶ τριῶν ἡμερῶν ἀπέθανεν.

15. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτως ἔπραττον κατὰ πάντων. ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ συνελθόντες ἐπίσκοποι πλέον ἢ ἔλαττον πεντήκοντα, D τοὺς μὲν περὶ Εὐσέβιον, ὡς ὑπόπτους καὶ φοβηθέντας ἐλθεῖν, οὐκ ἀπεδέξαντο· ἀλλὰ καὶ τὰ γραφέντα παρ' αὐτῶν ἠκύρωσαν· ἡμᾶς δὲ ἀπεδέξαντο, καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς κοινωνίαν ἠγάπησαν. ἕως δὲ ταῦτα ἐγίγνετο, ἦλθεν εἰς γνῶσιν τοῦ βασιλέως Κώνσταντος, ἥτε ἐν Ῥώμῃ γενομένη σύνοδος, καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ πάσῃ τῇ ἀνατολῇ κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν γεγενημένα. καὶ γράφει τῷ ἀδελφῷ Κωνσταντίῳ, καὶ λοιπὸν ἀμφοτέροις ἀρέσκει σύνοδον γενέσθαι, καὶ διαγνωσθῆναι τὰ πράγματα, ἵν' οἱ μὲν ἀδικηθέντες, μηκέτι πάσχωσιν, οἱ δὲ ἀδικοῦντες, μηκέτι τοιαῦτα τολμᾷν (3) δύνωνται. συνέρχονται τοίνυν ἀπό τε τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως E ἐν τῇ Σερδῶν πόλει, πλέον ἢ ἔλαττον ρο' τὸν ἀριθμὸν ἐπίσκοποι, καὶ οἱ μὲν ἀπὸ τῆς δύσεως μόνοι ἦσαν ἐπίσκοποι, ἔχοντες πατέρα τὸν Ὅσιον· οἱ δὲ ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς ἐπήγοντο μεθ' ἑαυτῶν παιδαγωγοὺς καὶ συνηγόρους Μουσωνιανὸν (4) κόμητα, καὶ Ἡσύχιον τὸν Καστρήσιον, δι' οὓς καὶ προθύμως ἦλθον, νομίζοντες μετ' ἐξουσίας αὐτῶν πάλιν πάντα πράττεσθαι. οὕτω γὰρ ἀεὶ δι' ὧν τοιούτων φοβεροὺς ἑαυτοὺς ἐδείκνυον οἷς ἐβούλοντο, καὶ ἐπεβούλευον (5) οἷς αὖ αὐτοῖς ἐδόκει. ὡς δὲ ἀπαντήσαντες ἑωράκασιν ἐκκλησιαστικὴν δίκην μόνην γενομένην (6) χωρὶς κόμητος καὶ στρατιωτῶν, ὡς F ἑωράκασι τοὺς ἀφ' ἑκάστης ἐκκλησίας καὶ πόλεως κατηγόρους, καὶ τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους· ὡς ἑωράκασιν Ἄρειον καὶ Ἀστέριον τιμίους ἐπισκόπους, ἀνελθόντας μὲν σὺν αὐτοῖς, ἀποδημήσαντας δὲ ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἐλθόντας μεθ' ἡμῶν, διηγουμένους τε τὴν πανουργίαν ἐκείνων, ὡς ὕποπτοι εἶεν (7) ἐν τοῖς

(1) Sic Editi, Reg. κατεάσσεσθαι.
(2) Hæc item enarrantur in Vita Antonii, sed cum nonnulla discrepantia. Ibi vide sis.
(3) Reg. δύνανται.
(4) Reg. κόμιτα, prima manu, secunda κόμητα. Mox Reg. Καστρήσιον recte. Editi Καστρίσιον.
(5) Reg. οἷς ἐάν.
(6) Hæc, χωρὶς κόμιτος καὶ στρατιωτῶν, desunt in Editis, sed in Reg. habentur, in quo secunda manu legitur κόμητος, prima κόμιτος, & sic infra & alias semper. Qui infra Ἄρειος dicitur, Macarius vocatur in postrema Sardicensi epistola.
(7) Sic Reg. In editis vero ἐν deest.

τοῖς πράγμασι, καὶ φοβοῦνται κρίσιν γενέσθαι, μὴ ἐλεγχθῶσι παρ' ἡμῶν μὲν συκοφάνται, παρὰ δὲ τῶν ἐπλάσαντο κατηγόρων, ὡς αὐτοὶ πάντα (1) ὑποβάλλοντες, καὶ τὰ τοιαῦτα μηχανησάμενοι. ταῦτα συνορῶντες, καί τοι μετὰ σπουδῆς ἐλθόντες, νομίσαντες μηδὲ ἡμᾶς ἀπαντῆν ὡς φοβουμένους· ὡς ἑωράκασι καὶ τὴν ἡμῶν προθυμίαν, ἀποκλείουσιν ἑαυτοὺς ἐν τῷ Παλατίῳ· ἐκεῖ γὰρ ᾤκουν. καὶ λοιπὸν ἀλλήλοις συνελάλουν· ἤλθομεν ἐπ' ἄλλοις, καὶ ἄλλα βλέπομεν, ἀπηντήσαμεν μετὰ κομήτων, καὶ χωρὶς κομήτων ἡ κρίσις γίνεται· κατακρινόμεθα πάντως. οἴδατε πάντες τὰ προστάγματα· ἔχουσιν οἱ περὶ Ἀθανάσιον τὰ ἐν τῷ Μαρεώτῃ ὑπομνήματα, ἐξ ὧν αὐτὸς μὲν καθαρίζεται, ἡμεῖς δὲ καταισχυνόμεθα. τί δὴ οὖν μέλλομεν; τί βραδύνομεν; πλασώμεθα προφάσεις, καὶ ἀπέλθωμεν, μὴ μένοντες κατακριθῶμεν. βέλτιον φεύγοντας ἐρυθριᾷν, ἢ ἐλεγχθέντας συκοφάντας (2) καταισχύνεσθαι. ἐὰν φύγωμεν, δυνάμεθά πως κἂν τῆς αἱρέσεως προΐστασθαι· (3) ἐὰν δὲ καὶ φεύγοντας ἡμᾶς κατακρίνωσιν, ἀλλ' ἔχομεν βασιλέα προστάτην, τὸν μὴ ἀφιέντα ἡμᾶς ὑπὸ τῶν λαῶν ἐκβάλλεσθαι ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν.

16. Τοιαῦτα (4) μὲν οὖν ἐκεῖνοι διελογίζοντο. Ὅσιος δὲ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἐπίσκοποι πυκνότερον αὐτοῖς ἐσήμαινον τὴν προθυμίαν τῶν περὶ Ἀθανάσιον, καὶ ὡς ἕτοιμοι πρὸς ἀπολογίαν εἰσὶν, ἐπαγγελλόμενοι διελέγχειν ὑμᾶς συκοφάντας· ἔλεγόν τε, εἰ φοβεῖσθε τὴν κρίσιν, τί ἀπηντᾶτε; ἔδει γὰρ ἢ μὴ ἐλθεῖν, ἢ ἐλθόντας μὴ φεύγειν. ἐκεῖνοι ταῦτα ἀκούοντες, καὶ μᾶλλον καταπλήξαντες, ἀπρεπεστέρᾳ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ προφάσεως ἄλλῃ προφάσει χρησάμενοι, ὡς βασιλέως αὐτοῖς ἐπινίκια κατὰ Περσῶν γράψαντος, ἐπεχείρησαν φεύγειν. καὶ ταύτην τὴν πρόφασιν οὐκ αἰδεσθέντες ἔπεμψαν διὰ Εὐσταθίου πρεσβυτέρου τῆς κατὰ Σαρδικὴν ἐκκλησίας. ἀλλ' οὐδὲ οὕτως αὐτοῖς ἡ φυγὴ καταθυμίως (5) ἀπέβη· εὐθὺς γὰρ ἡ ἁγία σύνοδος, ἧς προήγορος ἦν ὁ μέγας Ὅσιος, ἔγραψεν αὐτοῖς φανερῶς· ἢ ἀπαντήσατε ἀπολογησόμενοι πρὸς τὰς ἐπιφερομένας καθ' ὑμῶν κατηγορίας, καὶ ἃς εἰργάσασθε συκοφαντίας, ἢ γινώσκετε ὅτι ὑμᾶς μὲν ὡς ὑπευθύνους ἡ σύνοδος κατακρίνει· τοὺς δὲ περὶ Ἀθανάσιον, ἐλευθέρους καὶ καθαροὺς ἀπὸ πάσης αἰτίας ἀποφαίνεται. ἐκεῖνοι τοίνυν ὑπὸ φόβου τοῦ συνειδότος ἠλαύνοντο μᾶλλον, ἢ τοῖς γράμμασιν ἐπείθοντο. καὶ γὰρ τοὺς ἀδικηθέντας παρ' αὐτῶν ὁρῶντες, οὐδὲ πρὸς τοὺς λέγοντας ἐπεστρέφοντο, ἀλλ' ὀξύτερον, ἔφευγον.

17. Ἐκείνων μὲν οὖν οὕτως αἰσχρῶς καὶ ἀπρεπῶς γέγονεν ἡ φυγή· ἡ δὲ ἁγία σύνοδος ἡ ἀπὸ λε. καὶ πλέον ἐπαρχιῶν συναχθεῖσα, ἐπιγνοῦσα τὴν τῶν Ἀρειανῶν κακοήθειαν, ἐδέξατο τοὺς περὶ Ἀθανάσιον εἰς ἀπολογίαν περὶ ὧν πεπόνθασι, καὶ κἀκεῖνοι κατηγόρησαν· καὶ οὕτως ἀπολογησαμένους, ἅπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, ἀπεδέξατο καὶ ὑπερεθαύμασεν, ὥστε αὐτούς τε καὶ τὴν κοινωνίαν αὐτῶν ἀγαπῆσαι, καὶ γράψαι πανταχοῦ, γράψαι τε καὶ εἰς τὴν ἑκάστου παροικίαν, καὶ μάλιστα εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, καὶ εἰς τὰς Λιβύας, Ἀθανάσιον μὲν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, καθαροὺς, καὶ πάσης μέμψεως ἐκτὸς εἶναι, τοὺς δὲ κατ' αὐτῶν γενομένους, συκοφάντας, κακούργους, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανοὺς τυγχάνειν. ἀπέλυσαν γοῦν αὐτοὺς μετ' εἰρήνης· καθεῖλον δὲ Στέφανον καὶ Μηνόφαντον, Ἀκάκιον καὶ Γεώργιον τὸν ἐν Λαοδικείᾳ, Οὐρσάκιον, καὶ Οὐάλεντα, καὶ Θεόδωρον καὶ Νάρκισσον. Γρηγόριον γὰρ τὸν ἀπὸ βασιλέως εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀποσταλέντα, οὕτως ἀπεκήρυξαν, ὡς μηδὲ ὅλως ἐπίσκοπον γενόμενον, (6) μηδὲ ὀφείλοντα Χριστιανὸν ὀνομάζεσθαι.

(1) Ita Reg. Editi ὑποβάλλοντες.
(2) Ita Reg. Editi κατακρίνεσθαι. Utraque lectio quadrat.
(3) Reg. ἂν δέ.

suspecti essent, quam timerent illi ne judicium ferretur, neve a nobis sycophantæ deprehenderentur, ab iisque quos subornarant accusatoribus proderentur, quod ipsi scilicet omnia suggessissent, ejusmodique res moliti essent. Hæc animadvertentes, tametsi alacri animo isthuc se contulerant, rati nos præ formidine sui ne accedere quidem ausuros: ubi fiduciam conspexere nostram, se se recludunt intra Palatium, illic enim habitabant. Tum invicem colloquebantur: Ad alia venimus, alia conspicimus: accessimus cum Comitibus, & absque Comitibus judicium redditur: damnabimur haud dubie. Nostis omnes quænam jussa fuerint: habet Athanasius rerum in Mareote gestarum monumenta, quibus ille purgatur, nos dedecore afficimur. Quid moramur? quid comperendinamur? causas comminiscamur ad secedendum, ne hic manentes damnemur. Satius est fugientes erubescere, quam sycophantas deprehensos affici pudore. Si fugiamus, qualicumque modo possumus hæresi patrocinari: quod si nos fugientes damnarint, haud deerit patronus, Imperator scilicet, qui non finet nos ex Ecclesiis a populis exturbari.

16. Hoc illi modo invicem colloquebantur. Hosius vero ceterique omnes Episcopi, frequentius illis Athanasii & sociorum fiduciam significabant, declarabantque quam parati illi essent ad depellenda crimina, promittentes se probaturos sycophantas illos esse. Ajebant item, Si judicium pertimescitis, cur accessistis? oportuit enim aut non accessisse, aut postquam venistis non aufugere. His auditis illi, graviori perculsi terrore; cum absurdiorem, quam dudum Antiochiæ, adtulissent excusationem; quod scilicet ipsis Imperator litteris suis victoriam de Persis reportatam significasset, fugam fecerunt. Ejusmodique excusationem citra ullum pudorem miserunt per Eustathium Sardicensis Ecclesiæ Presbyterum. Verum ne ita quidem illis fuga ex sententia cessit: statim namque sacra Synodus cujus præses erat magnus Hosius, hæc aperte illis rescripsit: Aut occurrite vos purgaturi de quibus accusati estis, deque calumniis quas struxistis, aut notum sit vobis, ut noxios a Synodo vos esse damnandos, Athanasium vero & socios insontes ab omnique crimine puros declarandos. At illi conscientiæ metu exterriti, magis ad fugam impellebantur, quam litteris obtemperarent: cum enim viros a se læsos coram conspicerent, ne converso quidem ad legatos vultu, velocius fugiebant.

Ariani Episcopi Sardica aufugiunt.

17. Ita igitur illi turpiter & indecore fugam fecere. Sacra vero Synodus, ex plus triginta quinque provinciis coacta, animadversa Arianorum malignitate, Athanasium sociosque admisit, ut sese purgarent de allatis criminationibus, quarum causa tot fuerant calamitatibus afflicti. Postquam autem illas depulissent eo quo supra retulimus modo, a Synodo admissi ac summæ admirationi habiti sunt, adeo ut eorum communionem amplecterentur: ac missis ubique litteris, missis item in unamquamque parœciam, maximeque Alexandriam, in Ægyptum, & in Libyas, Athanasium & socios, puros, omnisque criminis expertes esse, declararunt: adversarios autem illorum, sycophantas, facinorosos, ac quidvis potius quam Christianos. Illos igitur cum pace dimisere; Stephanum vero, Menophantum, Acacium, Georgium Laodicenum, Ursacium, Valentem, Theodorum & Narcissum deposuere. Nam Gregorium ab Imperatore Alexandriam missum, ita proscripserunt, ut qui numquam Episcopus fuisset, nec vel Christianus esset vocandus. Ordi-

Iidem in Sardicensi Synodo deponuntur.

(4) Sic Reg. In editis οὖν deest.
(5) Ita Reg. Editi vero ἐπέβη.
(6) Sic Reg. In editis vero, καὶ ante μηδὲ. Mox Reg. ἐκήρυξαν γοῦν, Editi ἠκύρωσαν γάρ.

* *Epistolæ hic memoratæ habentur in Apol. contra Arian. num. 41. ideoque non sunt ab amanuensibus ad calcem hujus operis appositæ.*

Arianica persequutio post Synodum Sardicensem.

Ordinationes etiam quas fecisse putabatur irritas declararunt, jusseruntque, ut ne nominarentur quidem in Ecclesiis, ob prævaricationis insolentiam. Ita cum pace Athanasius & socii dimissi sunt. Litteræ vero eorum ob * Epistolæ prolixitatem in fine sunt adjunctæ. Sic porro soluta Synodus est.

18. Qui autem depositi fuerunt, quos vel tunc quiescere par fuit, post adeo turpem fugam, digressi, talia perpetrarunt scelera, ut levia priora facinora iis collata viderentur. Nam cum Adrianopolitani communicare cum ipsis nollent, quod scilicet a Synodo aufugissent, flagitiisque obnoxii essent, illos ad Imperatorem detulere, effeceruntque ut ex Fabrica, ita dicta scilicet, decem laici capite truncarentur: hac in re ministro usi Philagrio, illic tum Comite. Horum monumenta ante urbem sita, nos illac transeuntes vidimus. Deinde quasi rem præclare gessissent, quod scilicet propterea aufugissent ne sycophantæ deprehenderentur, quodcumque placuit ipsis, id ab Imperatore jussum est. Duos igitur Presbyteros, Diaconosque tres in Armeniam relegari curarunt: Arium vero & Asterium, illum Petrarum in Palæstina, hunc in Arabia Episcopum, quod abs se resiliissent, non modo in superiorem Libyam relegarunt, sed & operam dederunt ut contumeliis afficerentur.

Episcopi Thraciæ plurimi ab Arianis pulsi. Obiisse putatur Lucius ante annum 350.

19. Lucium vero Adrianopolis Episcopum, cum magna adversum se loquendi fiducia utentem, suamque impietatem coarguentem cernerent, catenis ferreis iterum, quod jam prius egerant, collo & manibus vinciri curarunt: itaque illum in exsilium miserunt: atque illic, ut ipsi probe norunt, defunctus est. Diodorum item Episcopum loco pellunt. Olympium autem Ænorum, Theodulumque Trajanopolis, ambos Thraciæ Episcopos, probosque illos & orthodoxos viros, cum hæresi suæ advertere rent esse infensissimos, calumniati sunt. Et illud primo egerant Eusebiani, eaque de re scripserat Imperator Constantius: secundo ipsi calumnias redintegrarunt. Illud autem litteræ ferebant, ut non modo ipsi urbibus Ecclesiisque suis pellerentur: sed ut capitali pœna, sicubi reperti fuissent, plecterentur. Hoc autem tametsi stupendum est, nequaquam alienum tamen ab eorum proposito; nam idipsum cum ab Eusebianis didicerint, hæredesque sint illorum impietatis, atque propositi; ut patres sui in Thracia, sic & illi Alexandriæ sese terribiles exhibere conati sunt: litterasque obtinuerunt quibus jussum erat, ut ad portus, ingressusque urbium custodiæ agerentur, ne ii quibus id concessum a Synodo fuerat, ad suas Ecclesias remigrarent. Auctores quoque fuerunt ut scripto significaretur Alexandrinis judicibus, circa Athanasium, & quosdam nominatim recensitos presbyteros; ut sive Episcopus, sive quispiam ex illis, vel in Urbem vel in fines ejus ingressus deprehenderetur, judici liceret istic repertos ca-

A ἠκύρωσαν οὖν καὶ ἃς ἔδοξε καταστάσεις ποιεῖσθαι, προστάξαντες μηδὲ αὐτὰς ὅλως (1) ἐν ἐκκλησίᾳ ὀνομάζεσθαι, διὰ τὸ καινὸν τῆς παρανομίας. οὕτω μὲν οὖν Ἀθανάσιος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἀπελύθησαν μετ' εἰρήνης. τότε γράμματα (2) ἐν τῷ τέλει γέγραπται διὰ τὸ μῆκος τῆς ἐπιστολῆς· καὶ ἡ σύνοδος διαλέλυται.

18. Οἱ δὲ καθαιρεθέντες, δέον καὶ οὕτως ἠρεμεῖν, οἱ δὲ καὶ μετὰ τὴν οὕτως αἰσχρὰν φυγὴν κατελθόντες, τοιαῦτα ἔδρασαν, ὡς ἐκ τούτων μικρὰς αὐτῶν τὰς προτέρας δειχθῆναι πράξεις. ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἠθέλησαν αὐτοῖς οἱ ἐν Ἀδριανουπόλει κοινωνῆσαι, ὡς φυγοῦσιν ἀπὸ τῆς συνόδου καὶ ὑπευθύνοις γενομένοις, ἀνήνεγκαν βασιλεῖ B Κωνσταντίῳ, καὶ πεποιήκασιν ἀπὸ τῆς ἐκεῖ καλουμένης Φάβρικος (3) δέκα λαϊκῶν ἀποτμηθῆναι τὰς κεφαλάς, ὑπουργοῦντος αὐτοῖς καὶ εἰς τοῦτο Φιλαγρίου, πάλιν (4) ἐκεῖ κόμητος γενομένου. καὶ τούτων τὰ μνήματα πρὸ τῆς πόλεώς ἐστιν, ἅπερ παρερχόμενοι καὶ ἡμεῖς ἑωράκαμεν. (5) εἶτα ὥσπερ κατορθώσαντες, ὅτι διὰ τοῦτ' ἔφυγον, ἵνα μὴ ἐλεγχθῶσι συκοφάνται, ἅπερ ἐβούλοντο ταῦτα καὶ βασιλεὺς ἐκέλευε. πεποιήκασι γοῦν καὶ ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐξορισθῆναι πρεσβυτέρους δύο, καὶ διακόνους τρεῖς· καὶ Ἄρειον μὲν καὶ Ἀστέριον, τὸν μὲν ἀπὸ Πετρῶν τῆς Παλαιστίνης, τὸν δὲ ἀπὸ τῆς C Ἀραβίας ἐπισκόπους, τοὺς ἀποπηδήσαντας ἀπ' αὐτῶν, οὐ μόνον ἐξώρισαν εἰς τὴν ἄνω Λιβύην, ἀλλὰ καὶ ὕβρεων μετασχεῖν αὐτοὺς πεποιήκασι.

19. Λούκιον δὲ τὸν τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐπίσκοπον, (6) ἐπειδὴ ἔβλεπον πολλῇ τῇ κατ' αὐτῶν παῤῥησίᾳ χρώμενον, καὶ ἐλέγχοντα αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, πεποιήκασι πάλιν, ὥσπερ καὶ πρότερον, ἁλύσεσι σιδηραῖς δεθῆναι τὸν τράχηλον καὶ τὰς χεῖρας, καὶ οὕτως ἐξώρισαν, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησεν, ὡς ἐκεῖνοι γινώσκουσι. καὶ Διόδωρον μὲν ἐπίσκοπον ἐκτοπίζουσιν, Ὀλύμπιον δὲ τὸν ἀπὸ Αἴνων, (7) Θεόδουλον τὸν ἀπὸ τῆς Τραϊανουπόλεως, ἀμφοτέρους ἀπὸ τῆς Θρᾴκης ἐπισκόπους, ἀγαθοὺς καὶ ὀρθοδόξους ἄνδρας, D ἐπειδὴ ἑωράκασι μισοῦντας τὴν αἵρεσιν, διέβαλον, τὸ πρῶτον μὲν οἱ περὶ Εὐσέβιον, καὶ ἔγραψε βασιλεὺς Κωνστάντιος, τὸ δεύτερον δὲ ὑπέμνησαν οὗτοι. ἦν δὲ τὰ γραφέντα μὴ μόνον ἐκβάλλεσθαι τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ κεφαλικὴν διδόναι δίκην, εἴπου εὑρεθεῖεν οὗτοι. τοῦτο δὲ εἰ καὶ θαυμαστὸν, ἀλλ' οὐκ ἀλλότριον τῆς προαιρέσεως αὐτῶν· ὡς γὰρ μαθόντες τὸ τοιοῦτον ἀπὸ τῶν περὶ Εὐσέβιον, καὶ ὥσπερ κληρονόμοι τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς προαιρέσεως αὐτῶν τυγχάνοντες, ἠθέλησαν, ὡς οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ Θρᾴκῃ, οὕτω καὶ οὗτοι ἐν E τῇ Ἀλεξανδρείᾳ φοβεροὺς ἑαυτοὺς δεῖξαι. καὶ ποιοῦσι γραφῆναι, ὥστε τοὺς λιμένας (8) καὶ τὰς εἰσόδους τῶν πόλεων τηρεῖσθαι, μή πως διὰ τὴν ἀπὸ τῆς συνόδου συγχώρησιν ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς ἐκκλησίας. ποιοῦσι δὲ γραφῆναι καὶ τοῖς Ἀλεξανδρείᾳ δικασταῖς, περὶ Ἀθανασίου καὶ πρεσβυτέρων τινῶν ἐξ ὀνόματος, ἵνα εἴ τε ἐπίσκοπος, εἴτε τις ἐξ ἐκείνων εὑρεθείη τῆς πόλεως ἢ τῶν ὅρων αὐτῆς ἐπιβὰς, ἐξῇ τῷ δικαστῇ τῶν εὑρισκομένων τὰς κεφα-

(1) Sic Reg. Editi ἐν ἐκκλησίαις.
(2) Sic Reg. & Basil. editi male ἐν εἰρήνῃ γέγραπται.
(3) Sic Regius, & Basiliensis codex, & ita legit Nannius qui vertit *decem*. Et hæc vera lectio est. Male igitur quidam Nannium haud sine convitio emendare voluerunt. Editi Φάβρικος δίκην λαϊκῶν, perperam. De Fabrica Ammianus Marcellinus l. 31. c. 6. *Omnem plebem cum Fabricensibus, quorum illic (Adrianopoli scilicet) ampla est multitudo, &c.*
(4) Sic Basil. Reg. ἐκεῖ κόμητος, de more. Editi non habent ἐκεῖ.
(5) Ita Reg. & Basil. Editi vero εἶναι ὥσπερ.
(6) Sic Reg. Editi ἐπειδή. Mox Reg. καὶ ἐλέγχοντα. Editi κατελέγχοντα. Quæ Lucium porro Adrianopolitanum spectant, nonnihil implicata sunt: putant quidam eum jam ante Romanam Synodum anni 342. bis catenis vinctum fuisse; unde colligatur illud jam tertio, anno scilicet 347. contigisse. Sed minime certa res est: imo ex his Athanasii verbis, ὥσπερ καὶ πρότερον indicari videtur semel tantum eum antea vinctum fuisse. Licet enim in Apologia de Fuga num. 3. legamus τὸν πολλάκις τὰς ἁλύσεις φορέσαντα, *qui catenas pluries gestavit*; at illud *pluries* actum dici potest, quod bis contigerit. Admodum dubia res est.
(7) Quæ de Theodulo hic habentur, putant aliqui non cohærere cum Encyclica Sardicensis Synodi Epistola, ubi Theodulus jam obiisse fertur, num. 45. qui enim, ajunt, post Sardicensem Synodum vexari ab Arianis potuit, qui jam ante Synodum extinctus esset? Verum nihil hic difficultatis erit si dicamus Theodulum, statim atque Ariani Sardica aufugientes in Thraciam pervenissent, fugatum ab Arianis, interiisse antequam soluta Sardicensis Synodus esset. Res certa videtur: nam hic Athanasius res statim a fuga gestas ab Arianis enarrat. Certumque est cœpisse Synodum post Arianorum fugam, & aliquantum temporis durasse. Licet autem quædam superius enarrarit Athanasius quæ nonnisi post solutam Synodum contigisse videntur, videlicet quæ paulo ante refert de Ario & Asterio Episcopis, hoc, inquam, nihil negotii faciat: non ordine quippe res gestas recenset ipse, sed prout memoriæ sese offerebant.
(8) Sic Reg. & Basil. In editis καὶ deest.

κεφαλὰς ἀποτέμνειν. οὕτως ἡ Ἰουδαϊκὴ νέα αἵρεσις, οὐ μόνον ἀρνεῖται τὸν κύριον, ἀλλὰ καὶ φονεύειν μεμάθηκεν.

20. Οὐδὲ οὕτω δὲ ἠρέμουν, ἀλλ' ὥσπερ ὁ πατὴρ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν περιέρχεται ὡς λέων, ζητῶν τίνα καταπίῃ, οὕτως οὗτοι δημοσίου δρόμου τὴν ἐξουσίαν λαβόντες καὶ περιερχόμενοι, ὃν ἂν ηὕρισκον ὀνειδίζοντα τούτοις τὴν φυγὴν, καὶ μισοῦντα τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, τούτους ἐμάστιζον, ἐδέσμευον, ἐποίουν ἐξορίζεσθαι τῆς ἰδίας πατρίδος· φοβερούς τε ἑαυτοὺς οὕτως ἐποίουν, ὡς πολλοὺς μὲν ὑποκριτὰς ποιῆσαι, πολλοὺς δὲ εἰς ἐρημίας φεύγειν, ἢ τούτοις βούλεσθαι κἂν ὅλως (1) συντυγχάνειν. τοιαῦτα ἦν αὐτῶν μετὰ τὴν φυγὴν τῆς μανίας τὰ τολμήματα. καὶ γὰρ καὶ δρῶσιν ἄλλο τι καινὸν, ὅπερ τῆς μὲν αἱρέσεως αὐτῶν ἐστι κατάλληλον, οὔπω δὲ πρότερον ἠκούσθη, ἀλλ' οὐδὲ τάχα γενήσεταί ποτε οὐδὲ, παρὰ τοῖς ἀσελγεστέροις τῶν Ἑλλήνων, μήτι γε (2) παρὰ Χριστιανοῖς. τῆς γὰρ ἁγίας συνόδου πρεσβευτὰς ἀποστειλάσης ἐπισκόπους, Βικέντιον μὲν τὸν ἀπὸ Καπύης, ἔστι δὲ αὕτη μητρόπολις τῆς Καμπανίας, Εὐφράτην δὲ τὸν ἀπὸ Ἀγριππίνης, ἔστι δὲ καὶ αὕτη μητρόπολις τῆς ἄνω Γαλλίας, ἵνα, ὡς ἡ σύνοδος ἔκρινε, συγχωρήσῃ βασιλεὺς εἰς τὰς ἐκκλησίας τοὺς ἐπισκόπους ἐπανελθεῖν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἐξέβαλε· γράψαντός τε καὶ τοῦ εὐσεβεστάτου Κώνσταντος τῷ ἀδελφῷ ἑαυτοῦ, καὶ συστήσαντος τοὺς ἐπισκόπους· οἱ θαυμαστοὶ καὶ πρὸς πάντα τολμηροὶ, ὡς ἑωράκασιν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας, βουλεύονται μὲν κοινῇ, μόνος δὲ Στέφανος ἀναδέχεται τὸ δρᾶμα, ὡς ἐπιτηδείως ἔχων περὶ τὰ τοιαῦτα. μισθοῦνται τοίνυν πόρνην δημοσίαν ἐν αὐταῖς ταῖς ἡμέραις τοῦ ἁγιωτάτου Πάσχα, καὶ γυμνώσαντες ταύτην ἐπαφιᾶσι νυκτὸς Εὐφράτῃ τῷ ἐπισκόπῳ. καὶ ἡ μὲν πόρνη τὸ πρῶτον, νομίσασα νεώτερον εἶναι τὸν καλέσαντα, προθύμως ἠκολούθει· ὡς δὲ ῥιφεῖσα παρ' ἐκείνων, εἶδε κοιμώμενον τὸν ἄνθρωπον, καὶ μὴ εἰδότα τὸ γιγνόμενον, εἶτα ὡς κατενόησε καὶ εἶδε πρεσβύτου πρόσωπον, καὶ ἐπισκόπου κατάστασιν, εὐθὺς ἀναβοήσασα τὴν βίαν ἐβόα. ἐκεῖνοί τε ἠξίουν σιωπᾶν, καὶ καταψεύδεσθαι τοῦ ἐπισκόπου. ἡμέρας τοίνυν γενομένης, διατεθρύλητο τὸ πρᾶγμα, καὶ πᾶσα ἡ πόλις συνέτρεχεν· οἵ τε ἀπὸ τοῦ Παλατίου ἐκινοῦντο, θαυμάζοντες τὸ θρυλούμενον, καὶ ἀξιοῦντες μὴ σιωπηθῆναι τοῦτο. γέγονε τοίνυν κρίσις, καὶ (3) ὁ μὲν ἑταιροτρόφος ἤλεγξε τοὺς ἐλθόντας ἐπὶ τὴν πόρνην, ἐκεῖνοι δὲ τὸν Στέφανον· ἦσαν γὰρ αὐτοῦ κληρικοί. ὁ μὲν οὖν Στέφανος καθαιρεῖται, καὶ γίγνεται ἀντ' αὐτοῦ Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ἵνα μόνον μὴ λείπῃ τῇ Ἀρειανῇ αἱρέσει προστάτης.

21. Ὁ δὲ βασιλεὺς Κωνστάντιος ὀλίγον τι κατανυγεὶς, εἰς ἑαυτὸν ἦλθε· λογισάμενός τε, ἐξ ὧν ἔδρασαν τῷ Εὐφράτῃ, (4) ὅτι καὶ τὰ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπιχειρήματα τοιαῦτά ἐστι, τοὺς μὲν ἐξορισθέντας ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Ἀρμενίαν πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, εὐθὺς ἀπολυθῆναι κελεύει. γράφει τε εἰς Ἀλεξάνδρειαν φανερῶς, μηκέτι διώκεσθαι τοὺς μετὰ Ἀθανασίου κληρικούς τε, καὶ (5) λαούς. εἶτα μετὰ μῆνάς που δέκα τελευτήσαντος Γρηγορίου, μεταπέμπεται καὶ Ἀθανάσιον μετὰ πάσης τιμῆς, οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δεύτερον, ἀλλὰ καὶ τρίτον γράψας αὐτῷ μὲν φιλικὰ, δι' ὧν θαρρεῖν καὶ ἐλθεῖν προέτρεπε. πέμπει τε πρεσβύτερον καὶ διάκονον, ἵν'

Tom. I.

A pite truncare. Ita ſcilicet Judaica nova illa hæreſis, non modo Chriſtum abnegat, ſed etiam interficere didicit.

20. Verum ne ita quidem conquieverunt illi. Sed ſicut ipſorum hæreſeos pater tanquam leo circuit quærens quem devoret; ſic & illi accepta publici curriculi facultate, circumeuntes, ſi quos offenderent qui fugam ſibi exprobrarent, Arianamque averſarentur hæreſim, hos flagris cædunt, vinciunt, patria cogunt exſulare. Tantuſque terror hominum illorum fuit, ut multi ad ſimulandum adacti fuerint: multi in ſo- B litudinem fugere mallent, quam ullo modo cum illis communicare. Hæc poſt fugam erant furentium hominum facinora. Immo vero novum quoddam ſcelus aggrediuntur, eorum ſane hæreſi conſentaneum: verum quod nec ante auditum, neque forte unquam futurum ſit, ne vel apud Gentilium petulantiſſimos, nedum apud Chriſtianos. Nam cum ſacra Synodus legatos Epiſcopos miſiſſet, Vicentium Capuæ, quæ metropolis eſt Campaniæ, Epiſcopum, & Euphratem Agrippinæ, quæ metropolis eſt Galliæ Superioris: ut, prout decretum a Synodo fuerat, Im- C perator Epiſcopos in ſuas reverti Eccleſias concederet, quos nempe expuliſſet ipſe. Etſi commendatitias pro Epiſcopis litteras miſiſſet fratri ſuo piiſſimus Conſtans; at admirandi homines, ad omneque ſcelus audaciſſimi, ubi illos Antiochiæ conſpexere, una conſilium ineunt, ſolus tamen Stephanus, utpote ad res hujuſmodi probe comparatus, fabulam peragendam ſuſcipit. Publicam itaque meretricem, ipſis ſanctiſſimi Paſchatis diebus mercede conductam, noctu ad Euphratem Epiſcopum nudatam immittunt. Meretrix quæ ſe initio a juvene accitam exiſtimabat, promte ſe- D quebatur; ubi autem intromiſſa ab illis, dormientem vidit hominem, ac rei quæ agebatur ignarum, dehinc ſenem hominem, ac Epiſcopi formam conſpicata, clamore ſtatim edito vim ſibi inferri conquerebatur. Rogare illi ut taceret, confictamque criminationem Epiſcopo imponeret. Die igitur illuſceſcente pervulgata res eſt, accurritque univerſa civitas. At qui e Palatio erant, tanti rumoris ſtupore commoti, rogabant ut ne illud ſilentio tegeretur. In jus itaque res vocatur, homineſque qui meretricem acciverant leno prodidit: illi Stepha- E num: erant enim ejus Clerici. Stephanus ergo Epiſcopatu abdicatur, in ejuſque locum Leontius caſtratus ſufficitur, idque eo ſolum ne Arianæ hæreſi patronus deeſſet.

Inſidiæ ab Arianis in Legatos Sardicenſis Synodi ſtructæ, anno 348.

Exteriore ergo nota Epiſcopi jam tum dignoſcebantur.

21. Porro Imperator Conſtantius, pauliſper compunctus, ad ſe rediit: remque in Euphratem geſtam ſecum reputans, ejuſmodi eſſe illorum adverſum ceteros molimina ſuſpicatus eſt. Ac eos qui Alexandria in Armeniam relegati fuerant Presbyteros Diaconoſque continuo liberos dimitti jubet: publicaſque Alexandriam litteras mittit, ut ne ultra vexarentur Athanaſii Clerici vel populi. Hinc F poſt decem circiter menſes defuncto Gregorio, Athanaſium cum ſummo honore accivit, cui non unas, aut binas, ſed ternas miſit litteras amicitiæ plenas, quibus hortabatur illum ut cum fiducia accederet. Miſit item Presbyterum Diaconumque ut majo-

Gregorius Pſeudo-epiſcopus Alexandrinus obiit ſub initium anni 349.

Bbbb

(1) Sic Reg. Editi τυγχάνειν minus recte.
(2) Sic Regius codex. In editis vero παρὰ deeſt. Mox Reg. & Edit. Comm. Βικέντιον, Edit. Pariſienſ. Οὐικέντιον. Paulopoſt editi, Ἀπογριππίνης una voce. Reg. ἀπὸ Ἀγριππίνης. Quæ hic de Vincentio & Euphrate narrantur, fuſius habentur apud Theodoret. lib. 2. cap. 9. & in Vita Athanaſii ſupra.
(3) Ita Reg. Editi ὁ μὲν, &c.
(4) Sic Reg. Editi vero, ὅτι τὰ κατὰ ἄλλων.
(5) Ita Reg. Editi autem λαϊκούς.

majore animi securitate rediret: ratus me ob ante gestarum rerum formidinem, ægre reversurum. Scripsit etiam fratri suo Constanti, ut me & ille ad remigrandum cohortaretur. Affirmabat enim se anno integro Athanasium expectasse, neque concessisse, ut quidpiam novi aut ordinatio aliqua fieret quod Athanasio Episcopo suas Ecclesias servare vellet.

Athanasius redit a secundo exsilio anno 349.

22. Cum eo itaque modo scripsisset ipse, multis illum verbis cohortatus: (nam Comites quoque suos jussit ad illum scribere, Polemium, Datianum, Bardionem, Thalassum, Taurum & Florentium, quibus præcipue habenda fides erat) Athanasius rem totam Deo acceptam referens, qui cor Constantii compunxerat, ut eam rem ageret; cum suis illum adiit; quem placido vultu Imperator intuitus est, dimisitque ut in Patriam & in Ecclesias suas ingrederetur, missis litteris ad varios per diversa loca judices, quibus ante præceperat aditus custodire, ut liberum jam præberent transitum. Deinde cum Episcopus de sibi illatis malis conquereretur, deque litteris ab ipso Imperatore adversum se scriptis, rogaret insuper, ut ne calumnias adversariorum post discessum suum auscultaret: Arcesse, ajens, homines si lubet: per nos licet ut coram adstent, quo illos confutemus; hoc ille noluit, sed quotquot per calumniam scripta fuerant, auferri abradique jussit, fidemque dedit se calumniis postea minime aurem præbiturum; sed firmum immotumque fore hoc suum propositum. Hoc non tantum verbis protulit, sed etiam juramentis sermonem obsignavit, Deo super hac re teste advocato. Virum insuper multis aliis cohortatus, ut fiduciam haberet; has ad Episcopos & ad Judices mittit litteras.

A ἔτι μᾶλλον θαῤῥῶν ἐπανέλθοι. ἐνόμιζε γὰρ διὰ τὸν φόβον τῶν πρότερον γενομένων ὀλιγωρεῖν με περὶ τὴν ἐπάνοδον. γράφει δὲ καὶ τῷ ἀδελφῷ ἑαυτοῦ Κώνσαντι, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐπανελθεῖν με προτρέψηται. (1) διεβεβαιοῦτο γὰρ ἐνιαυτὸν ὅλον ἐκδέχεσθαι τὸν Ἀθανάσιον, καὶ οὐκ ἄν ποτε ἐπιτρέψαι γενέσθαι τινὰ καινοτομίαν, ἢ καὶ κατάστασιν, φυλάττων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ τὰς ἐκκλησίας.

22. Οὕτω δὴ ὅσω γράψαντος αὐτοῦ, καὶ προτρεψαμένου διὰ πολλῶν· καὶ γὰρ καὶ τοὺς (2) Κόμητας αὐτοῦ πεποίηκε γράψαι, Πολέμιον, Δατιανὸν, Βαρδίωνα, Θάλασσον, Ταῦρον, καὶ (3) Φλωρέντιον, οἷς καὶ μᾶλ-B λον πιστεύειν ἦν· τὸ δὲ ὅλον δεδωκὼς τῷ Θεῷ, τῷ καὶ εἰς τοῦτο κατανύξαντι τὸν Κωνστάντιον, ἦλθεν Ἀθανάσιος μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ πρὸς αὐτὸν, γνησίως τε αὐτὸν ἑώρακε, καὶ ἀπέλυσεν εἰσελθεῖν εἰς τὴν πατρίδα, καὶ τὰς ἐκκλησίας· γράψας καὶ τοῖς κατὰ τόπον δικασταῖς· ἐπειδὴ πρότερον προστάξας ἦν φυλάττεσθαι τὰς διόδους· ἵνα ἀκώλυτον ἔχωσι τὴν πάροδον. εἶτα τοῦ ἐπισκόπου ἀποδυρομένου περὶ ὧν πέπονθε, καὶ περὶ τῶν κατ' αὐτοῦ γραφέντων παρ' αὐτοῦ, παρακαλοῦντός τε μὴ πάλιν μετὰ τὴν ἀποδημίαν διαβολαὶ γένωνται παρὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ λέγοντος· κάλει τούτους εἰ βούλει· ἔξεστι γὰρ ἑστάναι τούτους δι' ἡμᾶς, καὶ διε-C λέγχομεν αὐτούς· τοῦτο μὲν οὐ πεποίηκε· πάντα δὲ ὅσα πρότερον ἐκ διαβολῆς (4) ἦν γραφέντα κατ' αὐτοῦ, ἀναιρεθῆναι ταῦτα καὶ ἀπαλειφθῆναι κελεύει, διαβεβαιωσάμενος μηκέτι τοῦ λοιποῦ διαβολῶν ἀνέχεσθαι, ἀλλ' εἶναι βεβαίαν καὶ ἀμετάβλητον τὴν προαίρεσιν. καὶ τοῦτο οὐχ ἁπλῶς ἔλεγεν, ἀλλ' (5) ὅρκοις ἐπεσφράγιζε τοὺς λόγους, τὸν Θεὸν ἐπὶ τούτοις καλῶν μάρτυρα. πολλοῖς γοῦν καὶ ἑτέροις λόγοις προτρεψάμενος αὐτὸν, καὶ θαῤῥεῖν παρακελευσάμενος, γράφει πρὸς τοὺς ἐπισκόπους, καὶ τοὺς δικαστὰς ταῦτα.

23. *Victor Constantius Maximus, Augustus, Episcopis & Clericis Catholicæ Ecclesiæ.*

D 23. Νικητὴς Κωνστάντιος μέγιστος σεβαστὸς, ἐπισκόποις (6) καὶ κληρικοῖς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας.

NEquaquam destitutus Dei gratia est reverendissimus. (*Descripta superius habetur in sexagesimo quinto tractatu, ubi huic prorsus similis est,*) *Vide pag.* 136.

ΟΥκ ἀπελείφθη τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὁ αἰδεσιμώτατος. (7) (ἐγράφη ὀπίσω εἰς τὸν ξέ λόγον, καὶ ἔστιν ἐξ ὁλοκλήρου ὁμοία ταύτης.)

Alia Epistola

Constantii ad Populum Alexandrinum.

Ἑτέρα Ἐπιστολή

(8) Κωνσταντίου πρὸς τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας λαόν.

CUm in proposito nobis sit vestra in omnibus tranquillitas. (*Descripta est hæc etiam in sexagesimo quinto tractatu.*) *Vide pag.* 137.

E ΣΚοπὸν ποιούμενοι τὴν ὑμετέραν ἐν ἅπασιν ὁμονοίαν. (ἐγράφη καὶ αὕτη ὁμοίως (9) εἰς τὸν αὐτὸν ξέ λόγον.)

Alia Epistola.

Victor Constantius Augustus, Nestorio Ægypti præfecto.

Ἑτέρα ἐπιστολή.

Νικητὴς Κωνστάντιος Αὔγουστος, Νεστορίῳ Ἐξάρχῳ Αἰγύπτου.

CErtum est, datum ante a nobis decretum fuisse, rescriptaque reperiri contra Athanasii reverendissimi Episcopi existimationem, quæ in Sanctitatis tuæ commentario habentur. Placet itaque ut tua nobis spectata sobrietas, omnes epistolas circa prædicti viri nomen in

ΦΑνερόν ἐστι πρὸ τούτου πρόσταξιν ἡμετέραν γεγενῆσθαι, ὥστε κατὰ τῆς ὑπολήψεως Ἀθανασίου, τοῦ αἰδεσιμωτάτου ἐπισκόπου, γράμματά F τινα εὑρίσκεσθαι· ταῦτά τε συνέστηκεν ἐν τῇ τάξει τῆς σῆς καθοσιώσεως εἶναι. βουλόμεθα τοιγαροῦν ἵνα ἡ δεδοκιμασμένη ἡμῖν (10) νηφαλιότης σου πάσας τὰς ἐπιστολὰς, ὅσας ἂν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ προειρημένου

(1) Ita Reg. & Basil. Editi omnes male διεβεβαιοῦντο. Mox post ἐπιτρέψαι editi habent με, quæ vox importuna in Reg. deleta est, a nobisque omissa.
(2) Regius codex κόμιτας.
(3) Regius codex Φλορέντιον.
(4) Ita Reg. editi vero ἦσαν. Mox Reg. διαβεβαιωσάμενος. Editi βεβαιωσάμενος.
(5) Lucifer Calaritanus, uti monitum est in Apol. ad Const. ad n. 23. ait Constantium litteris suis jurasse Alexandrinis, se nihil deinceps mali facturum Athanasio. Lib. 1. pro S. Athanasio. p. 132.
(6) In Apol. contra Arianos num. 54. ubi hæc habetur epistola, legitur, καὶ πρεσβυτέροις.

(7) Amanuenses quod hæ duæ epistolæ superius essent descriptæ, eas prætermiserunt, primis tantum appositis verbis, ut ipsi monent. Reg. ibid. habet, εἰς τὸν μ̄ξ λόγον, quia nimirum eo ordine ibi ambæ rescriptæ sunt.
(8) Ita Regius codex & Basiliensis. Editi vero Κώνσταντος perperam. Hæc item epistola habetur in Apologia contra Arianos num. 55.
(9) Regius codex εἰς τὸν μ̄ζ λόγον. Idem postea hæc subdit: καὶ διὰ τὸ μηδὲν παρηλλάχθαι κατελείφθησαν νῦν ἄγραφοι. *Et quia nihil ab illis discrepabant, non hic iterum descriptæ sunt.*
(10) In Editis habetur articulus ἡ ante νηφαλιότης, sed in Reg. deest.

ρημένας γενομένας ἐν τῇ ὑπὸ σὲ τάξει, ἀκολούθως τῇ ἡμετέρᾳ ταύτῃ κελεύσει, εἰς τὸ ἡμέτερον (1) κομιτάτον ἀποστείλῃ.

24. Ἃ δὲ καὶ μετὰ θάνατον τοῦ μακαρίου Κώνσταντος (2) ἔγραψεν, ἔστι ταῦτα, Ῥωμαϊστὶ μὲν γραφέντα, ἑρμηνευθέντα δὲ Ἑλληνιστί.

(3) Νικητὴς Κωνστάντιος Αὔγουστος, Ἀθανασίῳ.

Εὐχὴν ἀεί μοι ταύτην γεγενῆσθαι, ὥστε πάντα καταθυμίως ἀποβαίνειν τῷ ποτέ μου ἀδελφῷ Κώνσταντι, οὐδὲ τὴν σὴν σύνεσιν ἔλαθεν· ἐν ὅσῃ τε λύπῃ διετέθην μαθὼν τοῦτον ἀνῃρῆσθαι παρά τινων ἀνοσιωτάτων, στοχάζεσθαι πάλιν δύναται ἡ σὴ φρόνησις. ἐπεὶ οὖν τινές εἰσιν οἱ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ, τῷ οὕτως πενθικῷ πειρώμενοί σε ἐκφοβεῖν, διὰ τοῦτο ταῦτα πρὸς τὴν σὴν στεῤῥότητα δοθῆναι τὰ γράμματα ἐδικαίωσα· προτρεπόμενός σε ἵνα, ὡς πρέπει ἐπίσκοπον, τοὺς λαοὺς τὰ ὀφειλόμενα τῇ θείᾳ θρησκείᾳ διδάσκῃς, καὶ μετ' αὐτῶν συνήθως εὐχαῖς σχολάζῃς, (4) καὶ μὴ ματαίοις θρύλοις, οἳ τινες ἂν γένοιντο, πιστεύσῃς. ἡμῖν γὰρ τοῦτο ἐν τῇ ψυχῇ πέπηγεν, ὥστε σε ἀκολούθως τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει διαπαντὸς ἐν τῷ τόπῳ σου θέλειν ἐπίσκοπον εἶναι.

(5) Ἡ θεία πρόνοια πολλοῖς ἔτεσί σε διατηροίη, γονεῦ προσφιλέστατε.

A commentario tibi commisso repertas, secundum præsens nostrum decretum, ad Comitatum nostrum transmittat.

24. Litteræ autem ab eo post beati Constantis obitum perscriptæ, hujusmodi sunt, Latine primum editæ, Græceque translatæ.

Victor Constantius Augustus, Athanasio.

Votum meum semper fuisse ut omnia fratri quondam meo Constanti ex sententia cederent, neque prudentiæ tuæ latere arbitror. Quem ubi a quibusdam sceleratissimis sublatum cognovissem, quanto mœrore affectus sim, tua item prudentia æstimare valet. Ceterum quia nonnulli sunt qui te tam luctuoso temporis decursu terrere conantur; ideo hasce litteras ad tuam constantiam mittere æquum existimavi: hortorque te ut, quemadmodum Episcopum decet, quæ ad divinam Religionem pertinent populos doceas, ac cum illis de more precibus vaces: neque vanis rumoribus, quicumque tandem illi sint, fidem adhibeas. Hoc enim firmum in animo propositum habemus, ut juxta placitum & voluntatem nostram, in tuis semper sedibus Episcopus sis.

Divina te providentia multis annis conservet, Pater dilectissime.

25. Τούτων οὕτω πραχθέντων, οὕτω τε συνταξαμένων, καὶ τῆς ὁδοῦ λοιπὸν ἐπιβάντων, οἱ μὲν φίλοι φίλον ὁρῶντες, ἔχαιρον· τῶν δὲ ἄλλων, οἱ μὲν ἐδυσωποῦντο βλέποντες αὐτόν· οἱ δὲ καὶ παῤῥησίαν οὐκ ἔχοντες, ἐκρύπτοντο· οἱ δὲ καὶ μετεγίνωσκον ἐφ' οἷς ἔγραψαν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου. πάντες (6) οὖν οἱ ἀπὸ Παλαιστίνης ἐπίσκοποι, χωρὶς δύο που ἢ τριῶν, καὶ αὐτῶν ὑπόπτων τυγχανόντων, οὕτω τὸν Ἀθανάσιον ὑπεδέξαντο, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἠσπάσαντο κοινωνίαν, ὡς καὶ γράψαι καὶ ἀπολογήσασθαι, ὅτι ἃ πρότερον ἔγραψαν, οὐ κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ βιαζόμενοι πεποιήκασι. περὶ γὰρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ταῖς Λιβύαις ἐπισκόπων, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς καὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ λαῶν, περιττόν ἐστι καὶ λέγειν· πάντων συντρεχόντων, καὶ ἀνεκλάλητον ἐχόντων τὴν χαράν· οὐχ ὅτι μόνον τοὺς ἰδίους παρ' ἐλπίδα ζῶντας ἀπελάμβανον, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν αἱρετικῶν ὡς τυράννων καὶ λυττώντων κυνῶν ἀπηλλάττοντο. μεγάλη γοῦν ἦν εὐφροσύνη, τῶν λαῶν ἐν ταῖς συνάξεσι παροξυνόντων ἀλλήλους εἰς ἀρετήν. πόσαι τῶν ἀγάμων, πρότερον οὖσαι πρὸς γάμον ἕτοιμοι, ἔμειναν παρθένοι τῷ Χριστῷ; πόσοι νεώτεροι βλέποντες ἑτέρους, τὸν μονήρη βίον ἠγάπησαν; πόσοι πατέρες προέτρεπον τέκνα; πόσοι δὲ καὶ παρὰ τέκνων ἠξιώθησαν, μὴ ἐμποδίζεσθαι τῆς ἐν Χριστῷ ἀσκήσεως; πόσαι γυναῖκες ἔπεισαν ἄνδρας, πόσαι δὲ παρὰ ἀνδρῶν ἐπείσθησαν σχολάζειν τῇ προσευχῇ, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος; πόσαι χῆραι πόσοι δὲ καὶ ὀρφανοὶ τὸ πρότερον πεινῶντες καὶ γυμνοὶ τυγχάνοντες, ἐκ πολλῆς τῆς τῶν λαῶν προθυμίας, οὐκέτι λοιπὸν ἐπείνων, ἀλλὰ καὶ ἐνδεδυμένοι προήρχοντο; καὶ ὅλως τοσαύτη ἦν ἅμιλλα περὶ ἀρετὴν, ὡς ἑκάστην οἰκίαν, καὶ οἶκον (7) ἕκαστον νομίζειν ἐκκλησίαν εἶναι, διὰ τὴν τῶν ἐνοικούντων φιλοκαλίαν τε, καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐχήν. εἰρήνη τε ἦν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις βαθεῖα καὶ θαυμαστὴ, γραφόντων τῶν παν-

25. His ita gestis, postquam vale dixisset Athanasius, seseque viæ commisisset, amici amicum videntes, læti: ex aliis vero quidam ad ejus conspectum pudore affecti sunt: nonnulli coram se sistere non ausi, sese abdebant: alii pœnitentia ducti, scripta adversus Episcopum sua repudiabant. Omnes itaque Palæstinæ Episcopi, * duobus vel tribus exceptis, iisque suspectis viris, ita Athanasium suscepere, ita ejus communionem amplexi sunt; ut etiam litteris sese excusarent, testarenturque se ea quæ ante scripserant, non motu proprio, sed vi adactos scripsisse. Nam quod spectat Ægypti & Libyarum episcopos, necnon earum regionum Alexandriæque populos, enarrare forte supervacaneum fuerit: accurrebant quippe omnes, erantque ineffabili gaudio perfusi: non tantum quod suos præter spem incolumes reciperent, sed etiam quod ab hæreticis quasi a tyrannis & rabidis canibus eriperentur. Ingens itaque fuit lætitia populorum sese invicem in Synaxibus ad virtutem cohortantium. Quot innuptæ ad nubendum tamen paratæ, Virgines Christo dicatæ permanserunt? quot adolescentes aliorum exemplo concitati, vitam monasticam amplexi sunt? quot patres filios suos hortabantur? quot patres a filiis rogati sunt, ut ne suam in Christo exercitationem interpellarent? quot uxores viris suis, quot viri uxoribus suis persuaserunt, ut orationi incumberent, quemadmodum, ait Apostolus? quot viduæ, quot orphani, qui prius esuriebant, nudique erant, ex ardenti populorum ad virtutem studio, non ultra esuriere, imo etiam induti prodiere? Tanta demum de virtute contentio fuit, ut singulas familias, singulas domos, ob probitatem inhabitantium, precesque ad Deum fusas, tot Ecclesias existimasses. Pax profunda admirandaque erat in Ecclesiis, cum Episcopi undique Athanasio scriberent, ab

* *Acacius scilicet Cæsariensis & Patrophilus Scythopolitanus excipiendi, vide pag. 138.*

Gaudium Ægyptiorum in Athanasii adventu.

1. *Cor.* 7. 5.

(1) Reg. κομίτατεν prima manu, secunda vero κομήτατον.
(2) Sic Reg. In editis ἔγραψεν desideratur.
(3) Hujus epistolæ latine primum editæ duplex exstat versio græce apud Athanasium, prima in Apologia ad Imperatorem Constantium num 23. secunda hæc ipsa est.
(4) Hæc verba usque ad ἡμῖν sequens non exprimuntur in Apol. ad Const. num. 23. Ibid. editi male θυλοις. Reg. θρύλοις. Ibid. Reg. οἵτινες. Editi οἵ τινες, quæ genuina videtur lectio.
(5) In Apol. ad Constantium, num. 23. post illud, ἐπίσκοπον εἶναι, legitur καὶ ἄλλη χειρὶ, ut indicetur sequentia alia manu scripta fuisse, nec Imperatoris nomine. Mox post illud προσφιλέστατε, editi hæc habent, καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνστάντιος, quæ cum in Reg desint, a contextu expunximus.
(6) Reg. γοῦν. Quæ mox sequuntur vide sis in Apol. contra Arianos num. 57. ubi Synodi Hierosolymitanæ epistola legitur.
(7) Regius codex ἕκαστον.

ab eoque mutuo acciperent consuetas pacis litteras.

Ursacii & Valentis pœnitentia anno 349. vel 350.

26. Quin etiam Ursacius & Valens quasi a conscientia perculsi, pœnitentiam egerunt, ac eidem ipsi Episcopo amicam pacificamque epistolam scripsere, tametsi nullas ab eo litteras acceperant. Romamque profecti, pœnitentiam egerunt, confitentes, quæcumque adversus eum fecissent dixissentve, falsa, ac meram esse sycophantiam. Neque sat illis fuit ita egisse; nam Ariana hæresi anathemate damnata, pœnitentiam suam scripto tradidere, per hasce litteras, quas Julio Episcopo Latine scriptas misere, quæque Græce translatæ sunt. Quarum exemplar Latine nobis a Paulo Trevirensi Episcopo transmissum est.

A παχόθεν ἐπισκόπων, καὶ δεχομένων παρὰ Ἀθανασίου τὰ συνήθη τῆς εἰρήνης γράμματα.

26. Καὶ γὰρ καὶ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, ὥσπερ ὑπὸ τοῦ συνειδότος μαστιζόμενοι, μετέγνωσαν· καὶ γράφουσι μὲν αὐτῷ τῷ ἐπισκόπῳ φιλικὴν καὶ εἰρηνικὴν ἐπιστολὴν, καί τοι μὴ λαβόντες (1) παρ' αὐτοῦ γράμματα. ἀνελθόντες δὲ καὶ εἰς τὴν Ῥώμην μετενόουν, ὁμολογοῦντες ὅτι πάντα, ὅσα πεποιήκασι καὶ εἰρήκασι κατ' αὐτοῦ, ταῦτα εἶναι πάντα ψευδῆ, καὶ μόνον συκοφαντίαν. οὐχ ἁπλῶς δὲ τοῦτο οὐδ' αὐτοὶ πεποιήκασιν, ἀλλὰ γὰρ (2) καὶ ἀναθεματίσαντες τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ἔγγραφον τὴν μετάνοιαν αὐτῶν B δεδώκασι, γράψαντες Ἰουλίῳ τῷ ἐπισκόπῳ, Ῥωμαϊστὶ μὲν, μεταβληθέντα δὲ Ἑλληνιστὶ, ταῦτα. (3) τὸ γὰρ ἀντίγραφον ἀπεστάλη ἡμῖν παρὰ Παύλου ἐπισκόπου Τριβέρων Ῥωμαϊστί.

Interpretatio ex Latino.

Domino meo beatissimo Papæ Julio Ursacius & Valens.

Ἑρμηνεία ἀπὸ Ῥωμαϊκοῦ.

Κυρίῳ μου μακαριωτάτῳ Πάπᾳ Ἰουλίῳ Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης.

QUoniam constat nos antehac multa gravia, &c. (*Descripta est supra in tractatu 68. estque huic* C *omnino ad verbum similis.*) *Vide pag. 139.*

ἘΠειδὴ συνέστηκεν ἡμᾶς πρὸ τούτου πολλά τε καὶ δεινά. (ἐγράφη ὀπίσω εἰς (4) ξή λόγον, καὶ ἐστι κατὰ πάντα ὁμοία καὶ ἴση.)

Interpretatio ex Latino.

Domino meo fratri Athanasio Episcopo, Ursacius & Valens Episcopi.

Ἑρμηνεία ἀπὸ Ῥωμαϊκοῦ.

Κυρίῳ μου ἀδελφῷ Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ, Οὐρσάκιος, καὶ Οὐάλης ἐπίσκοποι.

DEdit se occasio fratris & compresbyteri, &c. (*Descripta est supra in eodem tractatu 68. estque tota & ad verbum huic similis.*) *Vide pag. 139.*

ἈΦορμὴ ἡμῖν ἐδόθη διὰ τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ συμπρεσβυτέρου. (ἐγράφη ὀπίσω (5) εἰς τὸν αὐτὸν ξή λόγον, καὶ ἐστιν ὁμοία καὶ ἴση ἐξ ὁλοκλήρου.)

HIs datis epistolis, pacificis etiam litteris oblatis D a Petro & Irenæo Athanasii Presbyteris, & Ammonio laico, subscripsere; cum tamen nullas Athanasii litteras ad illos directas afferrent ipsi.

ΤΑῦτα γράψαντες, ὑπέγραψαν καὶ τοῖς εἰρηνικοῖς, παρερχομένων πρεσβυτέρων Ἀθανασίου, Πέτρου τε καὶ Εἰρηναίου, καὶ Ἀμμωνίου λαϊκοῦ· καί τοι μηδὲ δι' αὐτῶν γράψαντος αὐτοῖς.

27. Quis igitur his animadversis, tantaque Ecclesiarum pace conspecta, admiratus non est? Quis gavisus non est cernens illam tot tantorumque Episcoporum concordiam? Quis Domino gloriam non retulit, perspecta in Synaxibus tanta populi lætitia? Quot ex inimicis pœnitentiam egerunt? Quot prius calumniati, sese excusarunt? Quot qui eum ante oderant, postea dilexerunt? Quot cum adversus illum scripsissent, palinodiam cecinerunt? Quot qui non E proprio motu, sed vi ex Arianorum partibus stabant, noctu accedentes sese excusabant, hæresique anathemate damnata, rogabant sibi veniam dari, quod nempe ob conspirationes calumniasque ab illis structas, corpore tantum eorum conventibus interessent, cum tamen corde cum Athanasio convenirent, semperque cum illo essent? Ita rem se habere credite.

27. Τίς τοίνυν οὐκ ἐθαύμαζε βλέπων ταῦτα, καὶ τὴν τοσαύτην τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνην; τίς οὐκ ἔχαιρεν, ὁρῶν τῶν τοσούτων ἐπισκόπων τὴν ὁμόνοιαν; τίς οὐκ ἐδόξασε τὸν κύριον, θεωρῶν τῶν λαῶν τὴν ἐν ταῖς συνάξεσιν εὐφροσύνην; πόσοι τῶν ἐχθρῶν μετενόουν; πόσοι τῶν πρότερον διαβαλλόντων ἀπελογοῦντο; πόσοι πρότερον μισοῦντες αὐτὸν, ὕστερον ἠγάπησαν; πόσοι τῶν γραψάντων κατ' αὐτοῦ, παλινῳδίαν ᾖσαν; πολλοὶ καὶ τῶν μὴ προαιρέσει, ἀλλ' ἀνάγκῃ μετὰ τῶν Ἀρειανῶν ὄντες, ἐρχόμενοι νυκτὸς ἀπελογοῦντο· καὶ τὴν μὲν αἵρεσιν ἀνεθεμάτιζον, ἠξίουν δὲ συγγνώμην ἔχειν, ὅτι (6) διὰ τὰς σκευωρίας, καὶ τὰς διαβολὰς, τὰς παρ' αὐτῶν γιγνομένας, τοῖς μὲν σώμασιν ἐκεῖ φαίνονται, τῇ δὲ καρδίᾳ μετὰ Ἀθανασίου συνάγονται, καὶ ἀεὶ μετ' αὐτοῦ τυγχάνουσι; ναὶ πιστεύσατε.

28. At his auditis visisque, hæredes sententiæ impietatisque Eusebii, Leontius castratus, qui ne laici quidem nomine ad communionem admittendus erat, F quod sese ipse castrasset, ut sibi deinceps copia foret dormiendi cum quadam Eustolio, quæ cum mulier ejus opera esset, virgo tamen vocabatur: Georgius item, Acacius, Theodorus & Narcissus, qui depositi in Synodo fuerant; ingenti sunt pudore suffusi. Deinde cum animadverterent cum Athanasio concordiam & pacem servare Episcopos plusquam quadringentos, ex

28. Ἀλλὰ ταῦτα ἀκούοντες καὶ βλέποντες οἱ κληρονόμοι τῆς γνώμης καὶ τῆς ἀσεβείας τῶν περὶ Εὐσέβιον, Λεόντιος ὁ ἀπόκοπος, ὃν οὐδὲ ὡς λαϊκὸν κοινωνεῖν ἐχρῆν, διότι ἑαυτὸν ἀπέκοψεν ὑπὲρ τοῦ μετ' ἐξουσίας λοιπὸν κοιμᾶσθαι μετὰ Εὐστολίου τινὸς, γυναικὸς μὲν δι' αὐτὸν, λεγομένης δὲ παρθένου· Γεώργιός τε καὶ Ἀκάκιος, καὶ Θεόδωρος, καὶ Νάρκισσος, οἵτινες καὶ ἐν τῇ συνόδῳ καθῃρέθησαν, μεγάλως ᾐσχύνοντο. εἶτα βλέποντες (7) τὴν πρὸς Ἀθανάσιον τῶν ἐπισκόπων συμφωνίαν τε καὶ εἰρήνην, πλείους δὲ ἦσαν υ', ἀπό τε

τῆς

(1) Sic Reg. Editi vero τὰ παρ' αὐτοῦ.

(2) Ita Reg. In editis καὶ deest.

(3) Hæc τὸ ἀντίγραφον, usque ad Ῥωμαϊστί inclusive desunt in Nanniana versione. In Apol. contra Arianos num. 58. legitur, παρὰ Παυλίνου ἐπισκόπου Τιβέρων, ubi Nannius vertit *a Paulino Episcopo Tyburis*. Circa quod vide quæ supra diximus in Apologia ad Constantium num. 9. ea de re item agitur in Athanasii Vita. Sequentes Ursacii & Valentis epistolas integras habes in in Apol. contra Arian. n. 58. cum Hilarii contextu latino.

(4) Reg. εἰς τὸν ν' λόγον. Vide paulo superius num. 23.

(5) Reg. εἰς τὸν ξά.

(6) Sic Regius codex & Basiliensis. Editi vero, ὅτι καὶ τὰς συσκευάς.

(7) Ita Reg. & Basil. τὴν deest in editis.

τῆς μεγάλης Ῥώμης, καὶ τῆς Ἰταλίας πάσης, Καλαβρίας τε, καὶ Ἀπουλίας, καὶ Καμπανίας, Βρεττίας τε, καὶ Σικελίας, Σερδινίας τε, καὶ Κορσικῆς, καὶ πάσης τῆς Ἀφρικῆς· τούς τε ἀπὸ Γαλλιῶν, καὶ Βρεττανίας, καὶ Σπανιῶν, μετὰ τοῦ μεγάλου καὶ ὁμολογητοῦ Ὁσίου· ἔπειτα τοὺς ἀπὸ τῶν Παννονιῶν, καὶ Νωρικοῦ, καὶ Σισκίας, Δαλματίας τε, καὶ (1) Δαρδανίας, Δακίας τε, καὶ Μυσίας, Μακεδονίας, Θεσσαλίας, καὶ πάσης (2) τῆς Ἀχαΐας, καὶ Κρήτης, Κύπρου τε, καὶ Λυκίας, καὶ πλείστους τῆς Παλαιστίνης τε, καὶ Ἰσαυρίας, Αἰγύπτου, καὶ Θηβαΐδος, καὶ πάσης Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως. ταῦτα βλέποντες ἐκεῖνοι, φθόνῳ καὶ φόβῳ συνεχέθησαν· φθόνῳ μὲν διὰ τὴν (3) τοσούτων κοινωνίαν, φόβῳ δὲ μὴ οἱ παρ' αὐτῶν ἀπατηθέντες προστεθῶσι τῇ τῶν τοσούτων ὁμοψυχίᾳ, καὶ λοιπὸν ἡ αἵρεσις αὐτῶν παραδειγματισθεῖσα θριαμβευθῇ καὶ στηλιτευθῇ πανταχοῦ.

29. Πρῶτον μὲν τοὺς περὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα, ὡς τοὺς κύνας μεταπείθουσι μεταβάλλεσθαι, καὶ εἰς τὸν ἴδιον ἔμετον ἐπιστρέψαι, καὶ ὡς τοὺς χοίρους εἰς τὸν πρότερον βόρβορον τῆς ἀσεβείας πάλιν κυλισθῆναι, πρόφασίν τε τῆς μετανοίας πλάσασθαι, ὡς διὰ φόβον τοῦ θεοσεβεστάτου Κώνσταντος εἶεν τοῦτο πεποιηκότες. καὶ τοι εἰ καὶ φόβος ἦν, ἀλλ' οὐκ ἐχρῆν, εἴπερ ἐθάρρουν οἷς ἔπραξαν, προδότας τούτων γίγνεσθαι. ὅτε δὲ οὐδὲ φόβος, ἀλλ' ἐψεύδοντο, πῶς οὐκ ἄξιοι πάσης καταγνώσεώς εἰσιν; οὔτε γὰρ στρατιώτου παρόντος, οὐ Παλατινῶν, ἢ Νοταρίων ἀποσταλέντων, ὁποῖα νῦν αὐτοὶ ποιοῦσιν, ἀλλ' οὐδὲ βασιλέως παρόντος, οὐδὲ ὅλως κληθέντες παρά τινος ἔγραψαν· ἀλλ' αὐτοὶ θέλοντες ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἔνθα φόβος μὲν ἔξωθεν οὐκ ἦν, μόνος δὲ ὁ τοῦ θεοῦ φόβος ἐστὶ, καὶ ἐλευθέραν ἕκαστος ἔχει τὴν προαίρεσιν, δι' ἑαυτῶν μετενόησαν καὶ ἔγραψαν. καὶ ὅμως Ἀρειανοὶ δεύτερον γενόμενοι, τοιαύτην πάλιν ἀπρεπῆ πρόφασιν ἐπινοήσαντες, οὐκ ἐρυθριῶσιν.

30. Ἔπειτα κοινῇ προσελθόντες παρεκάλουν τὸν βασιλέα Κωνστάντιον, λέγοντες· καὶ τὸ πρῶτον ἀξιοῦντες, οὐκ ἐπιστεύθημεν· (4) ἐλέγομεν γὰρ ὅτε μετεπέμπου τὸν Ἀθανάσιον, ὅτι τοῦτον προκαλούμενος, τὴν ἡμετέραν αἵρεσιν ἐκβάλλεις. οὗτος γὰρ ἐξ ἀρχῆς κατ' αὐτῆς γέγονε, καὶ οὐ παύεται ταύτην οὗτος ἀναθεματίζων. αὐτὸς μὲν οὖν ἤδη πεπλήρωκε τὰ πανταχοῦ γράφων καθ' ἡμῶν, καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι τὴν μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν ἔχουσι· τῶν δὲ καὶ δοξάντων μεθ' ἡμῶν εἶναι, οἱ μὲν προσετέθησαν αὐτῷ, οἱ δὲ μέλλουσιν· ἡμεῖς δὲ ἐμείναμεν μόνοι. καὶ φόβος μὴ καὶ ἡ αἵρεσις γνωσθῇ, καὶ λοιπὸν ἡμεῖς καὶ σὺ χρηματίσωμεν αἱρετικοί· κἂν τοῦτο γένηται, σκόπει μὴ μετὰ Μανιχαίων λογισθῶμεν. ἄρξαι πάλιν οὖν διώκειν, καὶ πρόστα τῆς αἱρέσεως· καὶ γὰρ καὶ αὕτη σὲ βασιλέα ἔχει. τοιαῦτα μὲν οὖν ἦν τούτων τὰ τῆς πανουργίας ῥήματα. καὶ αὐτὸς δὲ διερχόμενος, ὅτε πρὸς Μαγνέντιον ἔσπευδε, καὶ βλέπων τὴν πρὸς Ἀθανάσιον τῶν ἐπισκόπων κοινωνίαν, ὡς ὑπὸ πυρὸς ἀναφθεὶς μετεβάλλετο τὴν γνώμην, καὶ οὔτε τῶν ὅρκων ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ καὶ ὧν ἔγραψεν ἐπελάθετο, καὶ τῶν πρὸς τὸν ἀδελφὸν καθηκόντων ἀγνώμων γέγονε. καὶ γὰρ καὶ αὐτῷ γράφων, καὶ Ἀθανάσιον ἑωρακὼς, ὅρκους δέδωκε, μὴ ἄλλως ποιήσειν, ἢ ὡς ἂν ὁ λαὸς βούληται, καὶ τῷ ἐπισκόπῳ καταθυμίως τυγχάνοι. ἀλλ' ἡ πρὸς τὴν ἀσέβειαν σπουδὴ, πάντων ἀθρόως αὐτὸν ἐπιλαθέσθαι πεποίηκεν. οὐ δεῖ δὲ θαυμάζειν εἰ μετὰ τοσαῦτα γράμματα καὶ τοσούτους ὅρκους ἠλλοιώθη Κωνστάντιος, ὅπου γε καὶ ὁ τῆς Αἰγύπτου ποτὲ τύραννος Φαραὼ, πολλάκις ἐπαγγελλόμενος καὶ

magna Roma, ex universa Italia, Calabria, Apulia, Campania, Bruttia, Sicilia, Sardinia, Corsica, ex tota Africa, ex Galliis, ex Britannia, ex Hispaniis, cum magno & Confessore Hosio: Episcopos etiam Pannoniarum, Norici, Sisciæ, Dalmatię, Dardaniæ, Daciæ, Mysię, Macedoniæ, Thessaliæ, totiusque Achaiæ, Cretæ, Cypri & Lyciæ, plurimos item Palæstinæ, Isauriæ, Ægypti, Thebaidis, totius Libyæ, & Pentapoleos. Hæc, inquam, cum viderent illi, invidia ac metu correpti sunt; invidia, quod tam multi tantique Episcopi cum illo communicarent; metu, ne qui a se decepti fuerant, tantæ tamque concordi multitudini sese adjungerent: neve in posterum sua hæresis infamata quasi in triumphum ubique duceretur.

29. Primo quidem Ursacio & Valenti persuadent ut mutata sententia, quasi canes ad proprium vomitum revertantur, & tamquam porci in pristino impietatis luto volutentur, ac simulantes, hanc pœnitentiæ suæ causam comminiscantur; quod scilicet piissimi Constantis formidine ad id agendum compulsi essent. Atqui etsi formidinis causa erat, non decuit certe, si tamen gestis suis confidissent, illorum proditores esse. At quandoquidem metus nullus fuit, qui, quæso, non omni damnatione digni sunt? Nullo quippe milite præsente, nullis missis Palatinis vel Notariis, ut jam illi agunt, non coram Imperatore, a nulloque acciti hæc scripsere; sed ultro ipsi Romam profecti in Ecclesia, ubi nulla extranea formido, sed solus Dei timor est: ubi liberam quisque habet voluntatem, sua sponte pœnitentiam illi egerunt, scriptoque tradiderunt. Attamen Ariani iterum effecti, absurdum ejusmodi obtentum comminisci non erubescunt.

2. Petr. 2. 22.

30. Deinde Imperatorem una omnes conveniunt, hisque verbis rogant: Cum primum te deprecaremur, fides nobis habita non est. Ajebamus quidem, ubi Athanasium accivisti, te nostram expellere hæresim: ab initio quippe ille adversarius ejus fuit, quam non cessat anathemate condemnare. Namque ille omnia ubique loca suis adversum nos litteris implevit: plurimique cum eo communione juncti sunt. Imo ex iis qui nostrarum esse partium putabantur, alii sese jam illi sociarunt, alii idipsum acturi sunt: nosque soli remansimus. Periculumque est ne dignoscatur hæresis, neve nos deinceps tuque similiter hæretici appellemur. Illud si accidat, tute, quæso, videas ne cum Manichæis computemur. Age itaque, persequutionem denuo incipe, hæresique patrocinare: nam te illa quoque Imperatorem habet. Hæc ipsa erant subdola eorum verba. Ille vero cum contra Magnentium properans pertransiret, conspecta Episcoporum cum Athanasio communione, quasi igne inflammatus, sententiam commutavit, juramentorumque immemor, suorum quoque scriptorum oblitus est, debiti item fratri suo officii ingratus ille recordatus non est. Nam in suis ad eum litteris, & cum Athanasium conspexit, juramento adfirmavit, sese nihil acturum, quam quod populo & Episcopo in optatis esset. Sed studium erga impietatem, omnium oblivionem adduxit. Neque mirum si post tam multas scriptas litteras, tam multa data juramenta, mutatus sit Constantius: nam ille olim Ægypti Tyrannus Pharao plerumque pollicitus, atque

(1) Sic Edit. Parisiensis, & ita legendum. Edit. Comm. & mss. Σαρδανίας, male, nam Sardinia jam supra memorata est. Dardania vero item memoratur in Apologia contra Arianos num. 1. & 36.

(2) Ita Reg. In editis τῆς deest.

(3) Ita Reg. & Basiliensis. Editi vero διὰ τὴν τοσούτων ὁμοψυχίαν, omissis intermediis.

(4) Ita Reg. & Basil. Editi autem λέγομεν. Mox Reg. & Basil. μετεπέμπες.

hinc pœnarum remiſſionem conſequutus, ſententiam mutabat, donec tandem cum ſibi conſciis hominibus interiret.

31. Hos igitur in ſingulis urbibus ad ſententiam commutandam adigebat: cum autem Arelatem & Mediolanum adveniſſet, ibi ex hæreticorum conſilio & cohortatu omnia agebantur, imo potius ipſi res gerebant, acceptaque poteſtate irruebant in omnes. Hinc ſtatim juſſa ac litteræ ad Præfectum, ut continuo frumentum Athanaſio auferretur, dareturque iis qui Arianice ſentirent: ac cuique volenti facultas eſſet, contumelias inferendi iis qui Athanaſii conventibus intereſſent. Hinc minæ quoque judicibus intentatæ niſi cum Arianis communicarent. Erant autem hæc præludia rerum a Syriano Duce poſtea geſtarum. In exteriores autem partes iterum juſſa, Notarii item per ſingulas urbes & Palatini minas deferentes ad Epiſcopos & ad Judices mittuntur; ut Judices concitent, Epiſcopique vel Arianorum communionem amplexi contra Athanaſium ſubſcribant, aut exſilii pœnam ſuſtineant: ac qui cum illis conveniunt populi, certo ſciant ſe vincula, contumelias, plagas, bonorumque direptiones experturos. Neque mandatum neglectui habitum eſt: Legatis quippe comites dati ſunt, Urſacii & Valentis Clerici, qui concitarent illos, remiſſioreſque Judices ad Imperatorem deferrent. Cumque reliquas hæreſes, utpote minores ſuas ſorores, concederent in Dominum blaſphemare, ſolis Chriſtianis parabant inſidias, quod indigne ferrent pios de Chriſto ſermones audire. Quot igitur Epiſcopi, uti ſcriptum eſt, ad Duces & Reges ducti ſunt, a Judicibuſque hæc audiere: Aut ſubſcribite, aut ab Eccleſiis recedite, nam juſſit Imperator ut abdicemini? quot ab illis per ſingulas urbes exturbati ſunt, ne illi ut Epiſcoporum amici accuſarentur? Nam ipſis Magiſtratibus miſſæ litteræ ſunt, miniſque adhibitis, mulcta pecuniarum indicta, niſi ſinguli ſuæ urbis Epiſcopum adigerent ad ſubſcribendum. Omnis denique locus, omnis civitas terrore ac tumultu replebatur, dum Epiſcopi traherentur, Judiceſque conſpicerent luctum gemitumque populorum.

Anno 355.

Immanis Arianorum perſequutio.

Marc. 13. 9.

32. Hæc erant miſſorum Palatinorum geſta. Admirandi autem illi homines, iis quæ nacti ſunt patrociniis freti, hoc curarunt ut ex Epiſcopis alios ad Imperatorem accerſerent, alios litteris ſuis fictiſque criminationibus circumvenirent: ut illi præſentem Conſtantium reformidarent, hi Legatos intentataſque ex conficta calumnia minas pertimeſcentes, a recta piaque ſua ſententia deſciſcerent. Eo pacto itaque Imperator tantum Epiſcoporum numerum, cum minis tum promiſſis compulit ut dicerent: Non ultra cum Athanaſio communicamus. Illos enim qui ſe adibant, non ante ad conſpectum admittebat ſuum, neque remiſſius tractabat, vel domo egredi ſinebat, quam vel ſubſcriberent, vel abnuentes pellerentur in exſilium. Id autem agebat, quod probe noſſet inviſam omnibus hæreſim eſſe: eaque maxime de cauſa tam multos vi adegit ut paucis annumerarentur. Curaque illi fuit, vim nominum una cogere, cum ut invidiam Epiſcopo conflaret, tum ut Arianæ hæreſi, cui ille patrocinatur, aliquam adferret dignitatis ſpeciem; ratus ſe veritatem, perinde atque homines, ſubvertere poſſe. Ignorabat ſcilicet, neque legerat, Sadducæos Herodianoſque, etiamſi ſibi Phariſæos adſciviſſent, veritatem tamen offundere nequiviſſe: imo hinc illa

διὰ τοῦτο λαμβάνων τῆς βασάνου ἄνεσιν, μετετίθετο, ἕως εἰς τέλος ἀπώλετο σὺν αὐτοῖς τοῖς ὁμονοήσασιν αὐτῷ.

31. Τούτους μὲν οὖν κατὰ πόλιν πρῶτον ἐβιάζετο μετατίθεσθαι· γενόμενος δὲ ἐν τῇ Ἀρελάτῳ καὶ τῇ Μεδιολάνῳ, λοιπὸν ὡς οἱ αἱρετικοὶ συνεβούλευσαν καὶ ὑπέθεντο, οὕτως αὐτοὺς ἔπραττε, μᾶλλον δὲ οὕτως καὶ αὐτοὶ διεπράττοντο, καὶ ἐνήλλοντο κατὰ πάντων ἔχοντες τὴν ἐξουσίαν. καὶ εὐθὺς ὧδε μὲν ἐντολαὶ, καὶ γράμματα πρὸς τὸν ἔπαρχον, ἵνα τέως ὁ σῖτος ἀφαιρεθῇ μὲν Ἀθανασίου, καὶ δοθῇ τοῖς τὰ Ἀρείου φρονοῦσι, καὶ ἵνα ἐξῇ ὑβρίζειν τοῖς βουλομένοις τοὺς μετ᾽ αὐτοῦ συναγομένους. ἀπειλή τε ἦν τοῖς δικασταῖς, εἰ μὴ συνάγοιντο μετὰ τῶν (1) Ἀρειανῶν. ἦν δὲ ταῦτα προοίμια τῶν μετὰ ταῦτα γενομένων διὰ τοῦ δουκὸς Συριανοῦ. εἰς δὲ τὰ ἔξω μέρη προστάγματα πάλιν, καὶ Νοτάριοι κατὰ πόλιν, καὶ Παλατινοὶ φέροντες ἀπειλὰς ἀπεστέλλοντο πρός τε τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς δικαστὰς, ἵνα οἱ μὲν δικασταὶ ἐπείγωσιν· οἱ δὲ ἐπίσκοποι, ἢ ἵνα κατὰ Ἀθανασίου γράφωσι, κοινωνίαν ἔχοντες πρὸς τοὺς Ἀρειανοὺς, ἢ τιμωρίαν αὐτοὶ μὲν ὑπομένωσιν ἐξορισίας, οἱ δὲ τούτοις συνερχόμενοι λαοὶ, δεσμὰ, καὶ ὕβρεις, καὶ πληγὰς κατ᾽ αὐτῶν, καὶ ἀφαίρεσιν τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων ἔσεσθαι γινώσκοιεν. οὐκ ἠμελεῖτο δὲ τὸ πρόσταγμα, καὶ γὰρ εἶχον οἱ ἀποσταλέντες μεθ᾽ ἑαυτῶν κληρικοὺς Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος, ἵνα καὶ παροξύνωσι, καὶ ἀμελοῦντας τοὺς δικαστὰς κατενέγκωσι τῷ βασιλεῖ. καὶ τὰς μὲν αἱρέσεις ὡς μικροτέρας ἑαυτῶν ἀδελφὰς συνεχώρουν βλασφημεῖν εἰς τὸν κύριον, μόνοις δὲ τοῖς Χριστιανοῖς ἐπεβούλευον, οὐ φέροντες ἀκούειν περὶ Χριστοῦ λόγων εὐσεβῶν. πόσοι τοιγαροῦν ἐπίσκοποι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλέας ἤχθησαν, καὶ παρὰ δικαστῶν ἤκουσαν, ἢ ὑπογράψατε, ἢ τῶν ἐκκλησιῶν ἀναχωρεῖτε, καθαιρεθῆναι γὰρ ὑμᾶς βασιλεὺς προσέταξε; πόσοι διεσείσθησαν παρ᾽ αὐτῶν κατὰ πόλιν, ἵνα μὴ ὡς φίλους τῶν ἐπισκόπων αὐτοὺς καταμέμψωνται; καὶ γὰρ καὶ πολιτευταῖς ἐγράφετο. καὶ ἦν ἀπειλὴ, ζημία χρημάτων, εἰ μὴ ἀναγκάζοι ἕκαστος τὸν τῆς ἰδίας πόλεως ἐπίσκοπον ὑπογράφειν· καὶ ὅλως πᾶς τόπος καὶ πᾶσα πόλις ἐπεπλήρωτο φόβου καὶ ταραχῆς, τῶν μὲν ἐπισκόπων ἑλκομένων, τῶν δὲ δικαστῶν ὁρώντων τοὺς ὀδυρμοὺς καὶ στεναγμοὺς τῶν λαῶν.

32. Ταῦτα μὲν παρὰ τῶν ἀποσταλέντων Παλατινῶν ἐπράττετο. οἱ δὲ (2) θαυμαστοὶ θαῤῥοῦντες αἷς ἔχουσι προστασίαις, σπουδὴν τίθενται· καὶ οὕτως τῶν ἐπισκόπων, τοὺς μὲν πρὸς βασιλέα καλοῦσι, τοὺς δὲ πάλιν διὰ γραμμάτων μεθοδεύουσι, πλάττοντες κατ᾽ αὐτῶν προφάσεις· ἵν᾽ οἱ μὲν παρόντα Κωνστάντιον καταπτήξωσιν, οἱ δὲ τοὺς ἀποσταλέντας καὶ τὰς ἀπειλὰς τῆς ἐκ προφάσεως συκοφαντίας φοβηθέντες, μεταθῶνται τῆς ἑαυτῶν ὀρθῆς καὶ εὐσεβοῦς (3) μνήμης. οὕτω γοῦν ἐβιάσατο βασιλεὺς τὸ τοσοῦτον τῶν ἐπισκόπων πλῆθος, τὰ μὲν ἀπειλῶν, τὰ δὲ ἐπαγγελλόμενος, εἰπεῖν, οὐκέτι κοινωνοῦμεν Ἀθανασίῳ. οἱ γὰρ ἐρχόμενοι πρὸς αὐτὸν, οὐ πρότερον (4) ἔβλεπον αὐτὸν, οὐδ᾽ ὅλως ἄνεσιν ἔχειν τινὰ, ἢ προϊέναι τῆς ἰδίας οἰκήσεως ἐπετρέποντο, πρὶν ἂν ἢ (5) ὑπογράψωσιν, ἢ ἀνανεύοντες ἐξορισθῶσιν. ἐποίει δὲ τοῦτο διὰ τὸ συνορᾷν ἀπὸ πάντων μισεῖσθαι τὴν αἵρεσιν. διὸ μάλιστα καὶ ἠνάγκασε τοὺς τοσούτους τοῖς ὀλίγοις συναριθμηθῆναι. καὶ ἐσπούδασεν ὄχλον ὀνομάτων συναγαγεῖν, πρὸς φθόνον μὲν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου, φαντασίας δὲ χάριν τῆς Ἀρειανῆς ἀσεβείας, ἧς αὐτὸς (6) προΐσταται, οἰόμενος ὅτι ὡς τοὺς ἀνθρώπους, οὕτω καὶ τὴν ἀλήθειαν μεταστρέψαι δυνήσεται· οὐκ εἰδὼς, οὐδὲ ἀναγνοὺς, ὅτι οὐδὲ Σαδδουκαῖοι καὶ Ἡρωδιανοὶ προσλαβόμενοι τοὺς Φαρισαίους, ἴσχυσαν ἐπικρύψαι τὴν ἀλήθειαν. μᾶλλον γὰρ καὶ οὕτως αὕτη μὲν καθη-

(1) Sic Regius codex quem ſequimur, Editi vero, αἱρετικῶν.
(2) Sic Reg. In editis vero θαυμαστοὶ deeſt.
(3) Sic editi & mſſ. Sed Nannius legit γνώμης, vertitque, *ſententia*, & ita legendum.

(4) Reg. & Baſil. ἔβλεπε αὐτὰς. Ibidem Reg. οὐδ᾽ ὅλως.
(5) Reg. ita. In editis, ἢ deeſt.
(6) Reg. προΐσταται. Editi προΐστατο.

καθημέραν λαμπρὰ δείκνυται, οὗτοι δὲ καὶ κράξαντες, οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα, καὶ ἔχοντες τὴν Πιλάτου κρίσιν, οὐδὲν ἧττόν εἰσιν ἔρημοι, καὶ * πάσης αἰσχύνης, (1) πάσης προσδοκῶντες ὅσον οὐδέπω μένειν καὶ αὐτοὶ κατὰ τὸν πέρδικα γυμνοὶ, ὅταν ἴδωσι καὶ τὸν προστάτην ἑαυτῶν ἀποθνήσκοντα.

* Forte μεστὰ πάσης.

33. Εἰ δὲ καὶ ἀπρεπὲς τὸ ὅλως ἐπὶ τούτοις φοβηθέντας τινὰς τῶν ἐπισκόπων μετατίθεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπρεπέστερον, καὶ οὐ θαῤῥούντων οἷς * πεπιστεύκασι, τὸ βιάζεσθαι, καὶ ἀναγκάζειν τοὺς μὴ βουλομένους. οὕτως ὁ μὲν διάβολος ἐπεὶ μηδὲν ἀληθὲς ἔχει, ἐν πελέκει καὶ λαξευτηρίῳ ἐπιβαίνων (2) κατεάσσει τὰς θύρας τῶν δεχομένων αὐτόν. ὁ δὲ σωτὴρ οὕτως ἐστὶ πρᾶος, ὡς διδάσκειν μὲν, „ εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, „ καὶ, ὁ θέλων εἶναί μου μαθητής· „ ἐρχόμενον δὲ πρὸς ἕκαστον μὴ βιάζεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον κρούειν τε καὶ λέγειν, „ ἄνοιξόν μοι ἀδελφή μου νύμφη· „ καὶ ἀνοιγόντων μὲν, εἰσέρχεται, ὀκνούντων δὲ καὶ μὴ θελόντων ἐκείνων, ἀναχωρεῖ. οὐ γὰρ ξίφεσιν, ἢ βέλεσιν, οὐδὲ διὰ στρατιωτῶν ἡ ἀλήθεια καταγγέλλεται, ἀλλὰ πειθοῖ καὶ συμβουλίᾳ. ποία οὖν πειθὼ, ἔνθα βασιλέως φόβος; ἢ ποία συμβουλία, ἐν ᾗ ὁ ἀντιλέγων τὸ τέλος ἐξορισμὸν ἔχει καὶ θάνατον; καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ καί τοι βασιλεὺς ὢν, καὶ τὸν ἐχθρὸν ὑπὸ χεῖρας ἔχων, θέλοντάς τε τοὺς στρατιώτας ἀποκτεῖναι τὸν ἐχθρὸν, οὐ τῇ ἐξουσίᾳ κεκώλυκεν, ἀλλ' ὡς ἡ γραφή φησιν, ἔπεισε Δαβὶδ τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ ἐν λόγοις, καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς ἀναστάντας θανατῶσαι τὸν Σαούλ. αὐτὸς δὲ τὸν λόγον οὐκ ἔχων, μετ' ἐξουσίας πάντας βιάζεται· ἵνα δειχθῇ πᾶσιν, ὅτι ἡ φρόνησις αὐτῶν, οὐκ ἔστι κατὰ θεὸν, ἀλλ' ἀνθρωπίνη, καὶ ὅτι οἱ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες οὐκ ἔχουσιν ἀληθῶς βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα· δι' αὐτοῦ γὰρ πάντα μὲν (3) ὅσαπερ βούλονται καὶ πράττουσιν οἱ χριστομάχοι. δόξαντες δὲ δι' αὐτοῦ πολλοῖς ἐπιβουλεύειν, ἠγνόησαν πολλοὺς ποιήσαντες ὁμολογητὰς γενέσθαι, ἐξ ὧν εἰσιν οἱ νῦν λαμπρᾷ χρησάμενοι τῇ ὁμολογίᾳ, ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐπίσκοποι ἀγαθοὶ, Παυλῖνος ὁ ἀπὸ Τριβέρων τῆς μητροπόλεως τῶν Γαλλιῶν ἐπίσκοπος, καὶ Λουκίφερ ὁ ἀπὸ μητροπόλεως τῆς Σαρδινίας ἐπίσκοπος, Εὐσέβιός τε ὁ ἀπὸ (4) Βερκέλλων τῆς Ἰταλίας, καὶ Διονύσιος ὁ ἀπὸ Μεδιολάνων, ἔστι δὲ καὶ αὕτη μητρόπολις τῆς Ἰταλίας. τούτους γὰρ βασιλεὺς καλέσας ἐκέλευσε κατὰ Ἀθανασίου μὲν ὑπογράφειν, τοῖς δὲ αἱρετικοῖς κοινωνεῖν. εἶτα ἐκείνων θαυμαζόντων τὸ καινὸν ἐπιτήδευμα τοῦτο, καὶ λεγόντων μὴ εἶναι τοῦτον ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, εὐθὺς ἐκεῖνος, ἀλλ' ὅπερ ἐγὼ βούλομαι τοῦτο κανὼν, ἔλεγε, νομιζέσθω· οὕτω γάρ μου λέγοντος ἀνέχονται οἱ τῆς Συρίας λεγόμενοι ἐπίσκοποι· ἢ τοίνυν πείσθητε, ἢ καὶ ὑμεῖς ὑπερόριοι γενήσεσθε.

* Forte, πεποίηκασι.

34. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ ἐπίσκοποι, πάνυγε θαυμάσαντες, καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείναντες πρὸς τὸν θεὸν, πολλῇ τῇ κατ' αὐτοῦ παῤῥησίᾳ μετὰ λόγων ἐχρήσαντο, διδάσκοντες μὴ εἶναι τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ δεδωκότος θεοῦ, ὃν καὶ φοβεῖσθαι αὐτὸν ἠξίουν, μὴ ἐξαίφνης αὐτὴν ἀφέληται· ἠπείλουν τε τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, καὶ συνεβούλευον αὐτῷ μὴ διαφθείρειν τὰ ἐκκλησιαστικὰ, μηδὲ ἐγκαταμίσγειν τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν τῇ τῆς ἐκκλησίας διαταγῇ, μηδὲ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν εἰσάγειν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ· ἀλλ' οὔτε ἤκουσεν ἐκεῖνος, οὔτε τι πλέον αὐτοὺς λέγειν ἐπέτρεπεν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἠπείλει, καὶ ξίφος ἐγύμνου κατ' αὐτῶν, καὶ ἀπάγεσθαι δέ τινας ἐξ αὐτῶν ἐκέλευσε, καὶ πάλιν, ὡς ὁ Φαραὼ, μετεγίνωσκεν. ἐκτινάξαντες τοίνυν οἱ ἅγιοι τὸν κονιορτὸν, καὶ πρὸς τὸν θεὸν ἀναβλέψαντες, οὔτε ἀπειλὴν

in dies clarius elucet. Illi vero etsi clament: *Non habemus Regem nisi Cæsarem*, ac Pilati decretum impetrarint, nihilominus deserti sunt, expectantque se cum omni turpitudine, instar perdicis illius, tantum non nudatos fore, ubi Patronum suum morte sublatum viderint.

Joan. 19. 15.

Jerem. 17. 11.

33. Quod si indecorum omnino fuerit, Episcopos quosdam horum formidine sententiam mutasse; multo sane indecentius, hominumque suæ sententiæ diffidentium est, vim inferre, ac invitos cogere. Sic diabolus cum nihil veri habeat, in securi & ascia irruens confringit portas eorum qui se recipiunt: Salvator autem ea est mansuetudine, ut his verbis doceat quidem: *Si quis vult post me venire*, &, *qui vult meus esse discipulus*; sed ubi quempiam adierit, nullam inferat vim, sed potius pulsando hæc loquatur: *Aperi mihi soror mea sponsa*. Tunc si aperiant, ingreditur: sin negligant abnuantque, secedit. Non enim gladiis aut telis, non militum manu, veritas prædicatur, sed suasione & consilio. Quænam autem ibi suasio, ubi Imperatoris formido? Aut quodnam consilium, ubi qui abnuit, exsilio tandem vel morte multatur? David certe, rex quamvis esset, cum hostem præ manibus haberet, milites ejus interficiendi cupidos, nequaquam potentia sua vetuit: sed, ut ait Scriptura, viris suis David verbo persuasit, neque Saulis obtruncandi facultatem dedit. Hic vero nulla ratione præditus, potestateque usus omnibus vim infert: ut nulli non palam sit, illorum prudentiam, non secundum Deum, sed humanam esse, Ariique sectatores reapse non habere regem nisi Cæsarem. Ejus enim auctoritate freti Christi adversarii quæ placent omnia arbitratu suo perficiunt. Porro cum sese putant plurimis ejus opera insidias parare, non advertunt sane se multos efficere Confessores. E quorum numero sunt, viri qui jam claram edidere confessionem, ipsique religiosi ac probi Episcopi, Paulinus Trevirorum Galliæ metropolis Episcopus, Lucifer metropolis Sardiniæ Episcopus, Eusebius Vercellorum Italiæ urbis, Dionysius Mediolani, est autem & ipsa metropolis Italiæ. Accitis enim illis præcepit Imperator, ut contra Athanasium subscriberent, ac cum hæreticis communicarent. Quibus rei insolentia stupentibus ac dicentibus, id Ecclesiastici non esse Canonis; statim ille: At quod ego volo, id pro Canone, inquit, habeatur: me quippe ita loquentem Syri Episcopi tolerant. Aut igitur obtemperate, aut vos quoque extorres futuri estis.

Ps. 74. 6.

Matth. 16. 24.

Cant. 5. 2.

1. Reg. 26. 9.

Episcopi in exsilium missi.

34. His auditis Episcopi remque summopere mirati, manibus ad Deum tensis, compellare virum, docereque non suum esse Imperium, sed Dei qui tradidisset: rogare ut eum timeret, ne derepente, datum adimeret: interminari Judicii diem, suadereque, ne Ecclesiasticas res pessumdaret, neu Romanum Imperium cum Ecclesiasticis statutis commisceret, vel Arianam hæresim introduceret in Ecclesiam Dei. Verum ille neque audivit, nec eos plura dicere permisit; quin & acrius districto adversum illos gladio comminabatur, imo ex iis nonnullos ad supplicium abduci jusserat: sed postea, uti Pharao, sententiam mutavit. Excusso itaque pulvere Sancti illi, erectisque ad Deum oculis, neque minas Impera-

(1) Importuna vox πάσης hic repetita, videtur supervacanea. Alludit autem hic Athanasius ad perdicem illum de quo apud Hieremiam c. 17. v. 11. hæc leguntur: Ἐφώνησε πέρδιξ, συνήγαγεν ἃ οὐκ ἔτεκε, ποιῶν πλοῦτον αὐτοῦ οὐ μετὰ κρίσεως· ἐν ἡμίσει ἡμερῶν αὐτοῦ ἐγκαταλείψουσιν αὐτὸν, καὶ ἐπ' ἐσχάτων αὐτοῦ ἔσται ἄφρων. *Clamavit perdix, congregavit quæ non peperit, parans sibi divitias absque judicio. In medio dierum ejus deserent eum, & in novissimis suis erit insipiens.* Deferendos ait Arianos, instar perdicis illius, post obitum Constantii sui Patroni. Reg. ibi male πέρδικαν.

(2) Reg. κατεάσσει: editi κατεάσει. Quæ vox apud Athanasium sub hac forma aliquando occurrit. Psalmo 74. 6. legitur ἐν πελέκει καὶ λαξευτηρίῳ κατέῤῥαξαν.

(3) Sic Reg. Editi vero ὅσα.

(4) Sic Regius codex, Edit. vero Comm. Μαρκέλλων, Edit. Paris. Βερκέλλων.

ratoris reformidarunt, neque stricti gladii metu veritatem prodidere: sed exsilium pro ministerii sui officio habuerunt. Dum enim per loca perque civitates transirent, etsi vinculis constricti, nihilominus euangelizabant, ac piam fidem prædicantes, Arianam hæresim anathemate damnabant, traducebantque Ursacii atque Valentis pœnitentiam. Quod contra quam rati erant cessit insidiatoribus: nam quanto longiore intervallo distabat exsilii locus, tanto majus in illos odium concitabatur. Sanctorumque virorum commigratio, vera fuit prædicatio adversus illorum impietatem. Quis enim dum peragrantes cerneret, non admiratus illos ut Confessores, Arianos non tantum ut impios, sed etiam ut carnifices & homicidas non aversatus exsecratusque est, & non quovis potius quam Christianorum nomine appellavit?

35. Satius certe esset, Constantium a principio hujus hæresis sectatorem non fuisse: aut si fuisset, non tantum impiis concessisse facultatis: aut si concessurus erat, hic saltem una cum illis substitisse, ut facinorum duntaxat hactenus gestorum commune subirent judicium. Sed, uti palam est, dum sese, amentium instar, impietatis vinculis constringunt, gravius in se judicium attrahunt. Nam neque Liberio Romano Episcopo ab ipso initio pepercere, sed usque ad ejus urbis cives suum propagarunt furorem, nihil reveriti, quod Apostolicus thronus ille sit, nihil quod Roma sit metropolis Romaniæ: nec recordati sunt, se antea illos Apostolicos viros in litteris suis nuncupasse. Sed omnia simul commiscentes, omnium una oblivis cuntur, nec quidpiam illis nisi impietas cordi fuit. Cum enim illum cernerent sanæ fidei cultorem, Arianæque hęresis adversarium, auctoremque omnibus esse ut eam aversarentur, ab eaque declinarent, arbitrati sunt impii homines, se, si Liberium seducere possint, omnes illico superaturos: quare illum apud Imperatorem calumniantur. Ille sperans se Liberii opera quamprimum omnes sibi conciliaturum cum litteris spadonem quendam Eusebium nomine mittit, dona ferentem: ut blandiretur donis, litteris vero minaretur. Profectus Romam spado, principio auctor erat Liberio ut contra Athanasium subscriberet, cumAriani sque communicaret: illud, ajens, Imperator exoptat, hoc te facere jubet. Hinc ostensis muneribus, hortabatur: manusque Liberii contrectans ajebat: Imperatori obtempera, & hæc accipe.

Persequutio in Liberium.

36. Episcopus contra monebat, hisque verbis docebat hominem. Qui, quæso, adversus Athanasium id agatur? Nam quem non una solum, sed & altera Synodus ex toto orbe coacta purum innoxiumque jure declaravit, quem Romana Synodus cum pace dimisit, quo pacto damnare possumus? Quis nos probaturus est, si quem præsentem amanter excepimus, ad communionemque admisimus, absentem aversemur? Non Ecclesiastici Canonis illud est, nec talem unquam a Patribus accepimus traditionem: quas videlicet traditiones ipsi a beato & magno Apostolo Petro accepere. Sed si Imperator Ecclesiasticam curat pacem: si jubet abrogari quæ apud nos pro Athanasio scripta sunt; abrogentur item quæcumque ab illis adversus eum gesta fuerint, abrogentur quæ adversus alios sunt acta: ac demum Ecclesiastica Synodus procul Palatio cogatur, ubi nec Imperator compareat, nec Comes accedat, nec Judex comminetur, sed Dei timor sufficiat cum Apostolica constitutione: ut eo modo cum primis Ecclesiastica servetur fides, prout a Patribus in Nicæna Synodo

Liberii ad Eunuchum responsio.

βασιλέως ἐφοβήθησαν, οὔτε ξίφους (1) γυμνουμένου προδεδώκασιν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐξορισμὸν, ὡς λειτούργημα διακονίας, ἐσχήκασι· διερχόμενοι γὰρ κατὰ τόπον καὶ (2) κατὰ πόλιν, καίπερ ἐν δεσμοῖς ὄντες, εὐηγγελίζοντο, τὴν μὲν εὐσεβῆ πίστιν κηρύττοντες, τὴν δὲ Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀναθεματίζοντες, καὶ τὴν μετάνοιαν Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος στηλιτεύοντες. ἐγίνετο δὲ τοῦτο (3) πρὸς ἐναντίου τοῖς ἐπιβουλεύουσιν. ὅσῳ γὰρ πολὺ τὸ διάστημα τῆς ἐξορίας, τοσούτῳ μεῖζον τὸ κατ᾽ αὐτῶν μῖσος ηὔξανε, καὶ κήρυγμα ἦν κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἡ τούτων ἀποδημία. τίς γὰρ βλέπων τούτους διερχομένους, οὐκ αὐτοὺς μὲν ὡς ὁμολογητὰς ὑπερεθαύμαζεν, ἐκείνους δὲ οὐκ ἀπεστρέφετο καὶ ἐβδελύττετο, οὐκέτι μόνον ὡς ἀσεβεῖς, ἀλλὰ καὶ ὡς δημίους καὶ ὡς φονευτὰς, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανοὺς ὀνομάζων;

35. Βέλτιον μὲν οὖν ἦν κατὰ τὴν ἀρχὴν Κωνστάντιον μηδόλως τῆς αἱρέσεως ταύτης γενέσθαι, ἢ γενόμενον, μὴ τοσοῦτον ἐνδοῦναι τοῖς ἀσεβέσιν, ἢ ἐνδόντα μέχρι τούτων στῆναι μετ᾽ αὐτῶν, ἵνα κἂν ἕως τούτων ἔχωσι (4) τῶν τολμηθέντων κοινὴν τὴν κρίσιν. ὡς δὲ ἔοικε κατὰ τοὺς ἄφρονας δεσμοῖς τῆς ἀσεβείας ἑαυτοὺς περιπείροντες, μείζονα καθ᾽ ἑαυτῶν τὴν κρίσιν ἐπισπῶνται. καὶ γὰρ οὐδὲ Λιβερίου τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐφείσαντο, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἐκεῖ τὴν μανίαν ἐξέτειναν, καὶ οὐχ ὅτι ἀποστολικός ἐστι θρόνος ᾐδέσθησαν, (5) οὐδ᾽ ὅτι μητρόπολις ἡ Ῥώμη τῆς Ῥωμανίας ἐστὶν, εὐλαβήθησαν, οὐδ᾽ ὅτι πρότερον ἀποστολικοὺς αὐτοὺς ἄνδρας γράφοντες εἰρήκασιν, ἐμνημόνευσαν. ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ φύραντες, πάντων ἀθρόως ἐπελάθοντο, καὶ μόνης τῆς ὑπὲρ τῆς ἀσεβείας σπουδῆς ἐφρόντισαν. ἐπειδὴ γὰρ ἑωράκασιν αὐτὸν ὀρθοδοξοῦντα, καὶ μισοῦντα μὲν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, σπουδάζοντα δὲ πάντας πείθειν ἀποστρέφεσθαι καὶ ἀναχωρεῖν ἀπ᾽ αὐτῆς, ἐλογίσαντο οἱ δυσσεβεῖς, ὅτι εἰ τὸν Λιβέριον πείσαιμεν, πάντων ταχέως κρατήσομεν· καὶ διαβάλλουσι βασιλεῖ. κἀκεῖνος ταχέως προσδοκήσας διὰ Λιβερίου πάντας ἕλκειν πρὸς ἑαυτὸν, γράφει, καὶ πέμπει σπάδοντα Εὐσέβιόν τινα καλούμενον μετὰ γραμμάτων καὶ δωρεῶν, ἵνα τοῖς μὲν δώροις κολακεύσῃ, τοῖς δὲ γράμμασιν ἀπειλήσῃ. ἀπελθὼν τοίνυν ὁ σπάδων εἰς τὴν Ῥώμην, πρῶτον παρεκάλει τὸν Λιβέριον κατὰ Ἀθανασίου μὲν ὑπογράψαι, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς κοινωνῆσαι, λέγων, τοῦτο βασιλεὺς βούλεται καὶ κελεύει σε ποιῆσαι. εἶτα ἐπιδεικνὺς τὰ δῶρα, παρεκάλει, καὶ χειρῶν ἥπτετο, λέγων, πείσθητι βασιλεῖ, καὶ ταῦτα δέξαι.

36. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος λόγῳ πείθων ἐδίδασκε. πῶς οἷόν τε τοῦτο γενέσθαι κατὰ Ἀθανασίου; ὃν γὰρ οὐ μόνον (6) μία, ἀλλὰ καὶ δευτέρα σύνοδος πανταχόθεν συναχθεῖσα καλῶς ἐκαθάρισε, καὶ ἡ Ῥωμαίων δὲ ἐκκλησία μετ᾽ εἰρήνης ἀπέλυσε. πῶς δυνάμεθα καταχρῖναι; ἢ τίς ἡμᾶς ἀποδέξεται, εἰ ὃν παρόντα ἠγαπήσαμεν, καὶ εἴχομεν τῇ κοινωνίᾳ, τοῦτον ἐὰν ἀποστραφῶμεν ἀπόντα; οὐκ ἔστιν οὗτος ἐκκλησιαστικὸς κανὼν, οὔτε τοιαύτην πώποτε παράδοσιν ἔσχομεν παρὰ τῶν πατέρων, τῶν καὶ αὐτῶν παραλαβόντων παρὰ τοῦ μακαρίου καὶ μεγάλου ἀποστόλου Πέτρου. ἀλλ᾽ εἴπερ ἄρα μέλει τῷ βασιλεῖ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, εἰ κελεύει λυθῆναι τὰ παρ᾽ ἡμῖν περὶ Ἀθανασίου γραφέντα, λυέσθω καὶ τὰ παρ᾽ ἐκείνων κατ᾽ αὐτοῦ γενόμενα, λυέσθω δὲ καὶ τὰ κατὰ πάντων· καὶ γενέσθω λοιπὸν ἐκκλησιαστικὴ σύνοδος μακρὰν τοῦ Παλατίου, ἐν ᾗ βασιλεὺς οὐ πάρεστιν, οὐ Κόμης παραγίνεται, οὐ δικαστὴς ἀπειλεῖ, ἀλλὰ μόνον ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος ἀρκεῖ, καὶ ἡ τῶν ἀποστόλων διάταξις· ἵν᾽ οὕτως προηγουμένως, ἡ μὲν ἐκκλησιαστικὴ πίστις σώζηται, καθὼς οἱ πατέρες ὥρισαν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ·

ο

(1) Sic Reg. & Edit. Comm. recte. Edit. Paris. & Colon. γυμνουμένους male.
(2) Ita Reg. Editi καὶ πόλιν, omisso τά.
(3) Sic Reg. & Basil. Editi πρὸς ἐναντίοις.
(4) Ita Reg. In editis τῶν τολμηθέντων deest.
(5) Reg. hic & infra οὐδ᾽ ὅτι.
(6) Regius codex ἡ μία.

εἰ δὲ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες (1) ἐκβάλλωνται, καὶ ἡ αἵρεσις αὐτῶν ἀναθεματισθῇ. καὶ τότε λοιπὸν κρίσεως γενομένης περὶ ὧν Ἀθανάσιος, καὶ εἴ τις ἕτερος ἐγκαλεῖται, καὶ περὶ ὧν ἐγκαλοῦνται καὶ αὐτοὶ, οἱ μὲν ὑπεύθυνοι ἐκβάλλωνται, οἱ δὲ καθαροὶ παῤῥησίαν ἔχωσιν. οὐ γὰρ οἷόν τε συνόδῳ συναριθμηθῆναι τοὺς περὶ πίστιν ἀσεβοῦντας, οὐδὲ πρέπει προκρίνεσθαι πράγματος ἐξέτασιν, τῆς περὶ πίστεως ἐξετάσεως. χρὴ γὰρ πρῶτον πᾶσαν περὶ τῆς πίστεως διαφωνίαν ἐκκόπτεσθαι, καὶ τότε τὴν περὶ τῶν πραγμάτων ἔρευναν ποιεῖσθαι. καὶ γὰρ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς (2) ὁ Χριστὸς, οὐ πρότερον ἐθεράπευε τοὺς πάσχοντας, πρὶν ἂν δείξωσι, καὶ εἴπωσιν ὁποίαν πίστιν εἶχον εἰς αὐτόν. ταῦτα παρὰ τῶν πατέρων ἐμάθομεν, ταῦτα ἀπάγγειλον τῷ βασιλεῖ· ταῦτα γὰρ καὶ αὐτῷ συμφέρει, καὶ τὴν ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. μὴ * ἀκουέτω δὲ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς προτέροις μετενόησαν, καὶ νῦν λέγοντες, οὐκ εἰσὶ πιστοί.

37. Ὁ μὲν οὖν ἐπίσκοπος Λιβέριος τοιαῦτα· ὁ δὲ εὐνοῦχος λυπηθεὶς, οὐ τοσοῦτον ὅτι μὴ ὑπέγραψεν, ἀλλ' ὅτι τῆς αἱρέσεως ἐχθρὸν αὐτὸν εὗρεν· ἐπιλαθόμενός τε, ὅτι πρὸς ἐπίσκοπον ἦν, μεγάλως ἀπειλήσας ἐξήρχετο μετὰ τῶν δώρων· πράττει δέ τι παράνομον, Χριστιανῶν μὲν ἀλλότριον, σπαδόντων δὲ τολμηρότερον. τὴν γὰρ παράβασιν τοῦ Σαοὺλ μιμησάμενος, ἀπελθὼν εἰς τὸ μαρτύριον Πέτρου τοῦ ἀποστόλου, τὰ δῶρα αὐτῷ ἀνέθηκεν. ἀλλὰ μαθὼν ὁ Λιβέριος, πρὸς μὲν τὸν τηροῦντα τὸν τόπον, καὶ μὴ κωλύσαντα, μεγάλως ἠγανάκτησεν· αὐτὰ δὲ ὡς ἄθυτον θυσίαν ἀπέῤῥιψε, καὶ τοῦτο μᾶλλον εἰς ὀργὴν ἐκίνει τὸν θλαδίαν. παροξύνει τοίνυν βασιλέα, λέγων· οὐκέτι περὶ τοῦ γράψαι Λιβέριόν ἐστιν ἡμῖν ἡ φροντὶς, ἀλλ' ὅτι κατὰ τῆς αἱρέσεως οὕτω φρονεῖ, ὡς ἐξ ὀνόματος τοὺς Ἀρειανοὺς ἀναθεματίζειν. εἰς τοῦτο δὲ κινεῖ καὶ τοὺς ἑτέρους σπάδοντας· (3) πολλοὶ δὲ, μᾶλλον δὲ τὸ ὅλον, εἰσὶν εὐνοῦχοι παρὰ Κωνσταντίῳ, καὶ πάντα δύνανται παρ' αὐτῷ, χωρίς τε τούτων οὐδέν ἐστιν ἐκεῖ γενέσθαι. γράφει δὴ οὖν βασιλεὺς εἰς Ῥώμην, καὶ πάλιν Παλατινοὶ, καὶ Νοτάριοι, καὶ (4) Κόμητες ἀποστέλλονται, καὶ γράμματα πρὸς τὸν ἔπαρχον, ἵνα ἢ πλανήσαντες δόλῳ τὸν Λιβέριον ἐξαγάγωσιν ἀπὸ τῆς Ῥώμης, καὶ πέμψωσιν εἰς τὸ στρατόπεδον πρὸς αὐτὸν, ἢ βίᾳ τοῦτον διώξωσι.

38. Τοιούτων δὴ ὄντων τῶν γραφέντων, λοιπὸν κἀκεῖ φόβος καὶ ἐπιβουλὴ κατὰ πᾶσαν τὴν πόλιν ἤκμαζε. κατὰ πόσων γοῦν οἴκων ἀπειλὴ γέγονε; πόσοι πόσας ἐπαγγελίας εἰλήφασι κατὰ Λιβερίου; πόσοι ταῦτα βλέποντες ἐκρύβησαν ἐπίσκοποι; πόσαι ἐλευθέρων ἀνεχώρησαν εἰς χωρία διὰ τὰς διαβολὰς τῶν χριστομάχων; πόσοις ἀσκηταῖς ἐπεβούλευσαν; πόσους ἐκεῖ διατρίβοντας καὶ λοιπὸν τὸ ἐφέστιον ἔχοντας ἐκεῖ, διωχθῆναι πεποιήκασι; ποσάκις καὶ ὅπως ἐφύλαξαν τὸν λιμένα καὶ τὰς εἰσόδους τῶν πυλῶν, ἵνα μή τις ὀρθόδοξος εἰσελθὼν θεωρήσῃ Λιβέριον; ἔσχε καὶ Ῥώμη πεῖραν τῶν χριστομάχων, καὶ ἔγνω λοιπὸν ὅπερ οὐκ ἐπίστευεν ἀκούουσα πρότερον, πῶς καὶ αἱ ἕτεραι ἐκκλησίαι κατὰ πόλιν ἐπορθήθησαν παρ' αὐτῶν. εὐνοῦχοι δὲ ἦσαν οἱ καὶ ταῦτα καὶ τὰ κατὰ πάντων κινοῦντες· καὶ τὸ παράδοξον τῆς ἐπιβουλῆς τοῦτό ἐστιν, ὅτι ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσις ἀρνουμένη τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἐξ εὐνούχων ἔχει τὴν βοήθειαν, οἵτινες ὡς τῇ φύσει, οὕτως καὶ τὴν ψυχὴν ἀρετῆς ἄγονοι τυγχάνοντες, οὐ φέρουσιν ἀκούειν ὅλως περὶ υἱοῦ. ὁ μὲν οὖν ἐκ τῆς Αἰθιοπίας εὐνοῦχος, μὴ νοῶν ἃ ἀνεγίνωσκεν, ἐπειδὴ τῷ

A definita est. Ejiciantur Arii sectatores, anathemateque damnetur eorum hæresis. Ac demum judicio reddito de criminibus in Athanasium, vel in alium quempiam allatis: de criminibus item quibus accusantur illi; tunc demum rei expellantur, innoxii cum fiducia & securitate degant. Neque enim fas est eos Synodo annumerari, qui fide impii sunt: neque convenit fidei inquisitioni, alterius cujusque negotii inquisitionem anteferri. Primum quippe omnis de fide dissensio abscindenda, ac tum demum de aliis quæratur negotiis. Nam Dominus noster Jesus Christus non ante curavit ægrotos, quam ostenderent decla- B rarentque, quam erga se haberent fidem. Hæc a Patribus didicimus: hæc Imperatori renuntia: hæc & illi & Ecclesiæ ædificationi conducunt. Ne audiantur Ursacius & Valens: qui cum de rebus a se ante gestis pœnitentiam egerint, jam minime fide digni sunt.

37. Hæc Episcopus Liberius. At Eunuchus indignatus, non tam quod subscribere renueret, quam quod illum hæresi adversarium comperisset: oblitusque se coram Episcopo stare, acriter interminatus cum donis abit, nefariamque rem aggreditur, quæ a Christianis quidem abhorreat, majorisque sit au- C daciæ quam quæ spadonem deceat. Saulis quippe prævaricationem imitatus, profectusque ad Martyrium Petri Apostoli, ibi dona illa apposuit. Re comperta Liberius, adversus loci custodem graviter succensuit, quod non prohibuisset hominem: ipsaque dona ut illicitum sacrificium abjecit: quæ res castratum ad iram magis concitavit. Imperatorem igitur ille his commovet dictis: Non id jam nobis sollicitudini est, ut Liberius subscribat: sed illud magis nos angit, quod contra hæresim ita sentiat, ut nominatim Arianos feriat anathemate. Ad ipsum loquendum D ceteros spadones provocat, plerique etenim imo omnes apud Constantium eunuchi sunt, penes quos omnis est ibi potestas, nihilque nisi de illorum sententia geritur. Litteras igitur Romam mittit Imperator: iterumque Palatini, Notarii & Comites, litteræque ad Præfectum mittuntur, ut aut Liberium dolo Roma subductum in castra ad se transmitterent, aut vi hominem persequerentur.

38. His itaque & ejusmodi missis litteris, metus exortus est, insidiæque per totam urbem paratæ. Quot igitur domibus insidiati sunt? quot viris quantæ pollicitationes factæ, ut adversus Liberium rem E gererent? quot Episcopi his perspectis rebus sese abdebant? quot liberæ mulieres ob structas a Christi inimicis calumnias, per pagos secesserunt? quot Ascetis insidiati sunt? quot illic commorantes homines, qui statum ibi domicilium nacti erant, expelli curarunt? quoties & quo studio portum exitusque portarum custodierunt, ut ne quis ingressus Orthodoxorum, Liberium viseret? Tum Roma quoque Christi hostium immanitatem experta est, novitque demum, quæ ante non credidit, cum audiret, quantam ceteris Ecclesiis, singulisque urbibus vastitatem intulissent illi. Eunuchi porro erant qui F hæc & alia in universos gesta movebant. Et quod in ejusmodi insidiis mirandum est, Ariana hæresis quæ Filium Dei abnegat, auxilio nititur Eunuchorum, qui ut natura, sic & anima ad gignendas virtutes steriles sunt, nec prorsus de Filio audire verba sustinent. Æthiops certe eunuchus cum non intelligeret quæ lege-

 bat,

* Forte ἀκουέσθω.

Audacia Eusebii spadonis.

Persequutio Romæ facta anno 355.

Act. 8. 27.

(1) Sic Basiliensis & editi, Reg. ἐκβάλλονται. Quæ sequuntur autem post hanc vocem usque ad ἐκβάλλωνται sequens deerant in Edit. sed habentur in Reg. & Basil. in quibus vox ἐγκαλοῦνται mendose videtur posita pro ἐγκαλεῖται.

(2) Ita Reg. In editis articulus deest.

(3) Quanta apud Constantium fuerit eunuchorum potestas, haud sine querimoniis testantur Scriptores plurimi. Eusebium autem istum præfectum cubiculi memorat Ammianus Marcellinus lib. 14. cap. 11. lib. 15. cap. 3. & alibi. Atque ipse Ammianus eum a Juliano Imperatore morti addictum, atque ab Adrastia muliere præcipitatum fuisse, libro 22. capite 4.

(4) Reg. κόμιτες de more.

bat, Philippo de Salvatore docenti credidit: at Conſtantii ſpadones, ne Petrum quidem confitentem tolerant, imo Patrem qui Filium ſuum declarat averſantur, furuntque in eos qui ajunt genuinum eſſe Dei Filium: atque ita ſpadonum ulciſcuntur hæreſim, quæ ait, nihil ex Patre genuinum ac verum eſſe. Quocirca vetat lex illos ad Eccleſiaſticum conſilium admitti. Attamen hos nunc Eccleſiaſticorum judiciorum dominos reputant: eorumque arbitratu judicat Conſtantius, diſſimulantibus illis qui Epiſcopi nomine vocantur. Heu quis res ejuſmodi ſcripto traditurus eſt? quis narraturus generationi alteri? quis narranti fidem habeat, ſpadones ſcilicet quibus domeſtica vix miniſteria concredantur (voluptarium enim genus eſt, qui nihil aliud curant, quam ut quod ſibi a natura negatum eſt, hoc illi in aliis impediant) illos inquam, Eccleſiaſticis jam rebus imperare, Conſtantiumque illis ſubditum, inſidias in omnes paraſſe, atque Liberium in exſilium miſiſſe?

Matth. 17. 5.

Vetat lex Eunuchos ad Eccleſiaſticum conſilium vocare.

Liberii ad Conſtantium verba.

39. Nam cum multus eſſet ille in ſcribendo Romam, cum minas intentaret, Legatos mitteret, inſidiaſque pararet, demum facta eſt Alexandrina perſequutio: Liberiuſque ad Imperatorem trahitur: multaque ille uſus loquendi fiducia, Define, inquit, Chriſtianos perſequi; ne noſtra opera coneris impietatem introducere in Eccleſiam. Sumus ſane ad omnia toleranda parati, potiuſquam Ariomanitæ audiamus: ne nos qui Chriſtiani ſumus cogas Chriſtomachos, id eſt, Chriſto inimicos effici. Hujus quoque tibi conſilii auctores ſumus, ne pugnes cum eo qui hoc tibi Imperium tradidit: neu pro gratiarum actione impietatem illi referas: ne perſequare illos qui credunt in eum, ne tu quoque audias: *Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare.* Sed utinam auſcultes, ut tu quoque, quemadmodum beatus Paulus obtemperes. Ecce adſumus, acceſſimus priuſquam illi criminationem comminiſcantur. Ideo properavimus, gnari nobis a te exſpectandum exſilium eſſe, ut ante confictam criminationem patiamur, omnibuſque propalam ſit, alios omnes eadem qua nos ratione perpeſſos eſſe, allataſque adverſus illos criminationes, confictas ab inimicis fuiſſe: quorum omnia dicta, nihil niſi calumniæ, nihil niſi mendacia fuere.

Act. 9. 5.

Liberii exſilium.

40. Ita loquutus Liberius omnibus admirationi fuit; at ille nullum aliud reſponſum dedit, quam quod juſſit illum mitti in exſilium: ſinguloſque, ut antea fecerat, ab invicem disjunxit. Quam exſilii rationem adinvenit ipſe; ut in pœnis irrogandis prioribus crudelior tyrannis & perſequutoribus eſſet. Nam in ſuperiori perſequutione, plures una confeſſores relegari juſſit Maximianus, ac per conſortii conſolationem pœnam mitigavit. At hic longe illo crudelior, viros in loquendi libertate, atque in confeſſione ſocios ab invicem ſemovit, illos disjunxit qui fide copulati erant, ut ne vel in morte mutuo fruerentur aſpectu, ratus corporis ſegregationem, animæ quoque affectum disjungere, aut illos invicem ſejunctos concordiæ & unanimitatis obliturος. Ignorat ſcilicet, etiamſi ſinguli ſeorſum degant, adeſſe tamen unicuique Dominum quem una omnes confeſſi ſunt, qui illud aget, ut multo plures ſingulis adſint (ut olim Eliſæo Prophetæ præſtitit) quam ſint cum Conſtantio milites. Cæca plane res eſt ma-

4. Reg. 6. 16.

A Φιλίππῳ, διδάσκοντι περὶ τοῦ σωτῆρος· οἱ δὲ τοῦ Κωνσταντίου σπάδοντες, οὔτε τοῦ Πέτρου ὁμολογοῦντος ἀνέχονται, ἀλλὰ καὶ τὸν πατέρα δεικνύντα τὸν υἱὸν ἀποστρέφονται, καὶ μαίνονται κατὰ τῶν λεγόντων, γνήσιον εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἐκδικοῦντες σπαδόντων αἵρεσιν, μηδὲν εἶναι γνήσιον καὶ ἀληθινὸν ἐκ τοῦ πατρός. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ νόμος εἴργει τούτους εἰς ἐκκλησιαστικὴν συμβουλίαν προσλαμβάνεσθαι· καὶ ὅμως τούτους νῦν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κριμάτων κυρίους ἐλογίσαντο· καὶ ὅπερ ἂν αὐτοῖς δόξῃ, τοῦτο Κωνστάντιος κρίνει, καὶ οἱ λεγόμενοι ἐπίσκοποι ὑποκρίνονται. ὢ τίς ἂν γένοιτο τούτων λογογράφος; τίς ἀπαγγείλῃ ταῦτα εἰς B γενεὰν ἑτέραν; τίς ἄρα πιστεύσειεν ἀκούων, ὅτι σπαδόντες οἱ (1) οἰκειακὰς ὑπηρεσίας μόγις πιστευόμενοι· φιλήδονον γὰρ τὸ τούτων εἶδος, καὶ οὐδὲν ἄλλο μεμελημένον, ὡς τοῦθ' ὅπερ αὐτοὺς ἡ φύσις ἀφείλατο, ἐμποδίζειν. οὗτοι νῦν τῶν (2) ἐκκλησιαστικῶν κατάρχουσι, καὶ τούτοις ὑποπίπτων Κωνστάντιος, πᾶσιν ἐπεβούλευσε, καὶ Λιβέριον ἐξώρισεν;

39. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς ἦν εἰς Ῥώμην γράφων, ἀπειλῶν, ἀποστέλλων, ἐπιβουλεύων, λοιπὸν δὲ ἐγεγόνει καὶ ὁ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν διωγμός. (3) ἕλκεται καὶ Λιβέριος πρὸς βασιλέα, καὶ πρὸς πολλὴν καὶ αὐτὸς (4) κέχρηται τῇ παῤῥησίᾳ· C παῦσαι, λέγων, διώκων Χριστιανούς, μὴ πείραζε δι' ἡμῶν εἰσάξαι τὴν ἀσέβειαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. πάντα ὑπομένειν ἐσμὲν ἕτοιμοι, ἢ Ἀρειομανῖται (5) κληθῆναι. Χριστιανοὺς ὄντας ἡμᾶς μὴ ἀνάγκαζε χριστομάχους γενέσθαι. τοῦτο καὶ σοὶ συμβουλεύομεν. μὴ μάχου πρὸς τὸν δεδωκότα σοι τὴν ἀρχὴν ταύτην, μὴ ἀντ' εὐχαριστίας ἀσεβήσῃς εἰς αὐτὸν, μὴ δίωκε τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, μὴ ἀκούσῃς καὶ σὺ, „σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν.„ ἀλλ' εἴθε κἂν ἀκούσῃς, ἵνα καὶ σὺ πεισθῇς, ὡς ὁ ἅγιος Παῦλος. ἰδοὺ πάρεσμεν, ἤλθομεν D πρὶν πλάσωνται πρόφασιν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐσπεύσαμεν, εἰδότες ὅτι ἐξορισμὸς ἡμᾶς μένει παρὰ σοῦ, ἵνα πρὶν (6) προφάσεως πάθωμεν, καὶ πᾶσι δειχθῇ φανερῶς, ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι πάντες οὕτω πεπόνθασιν ὡς ἡμεῖς, καὶ αἱ λεχθεῖσαι κατ' αὐτῶν προφάσεις ἐπλάσθησαν παρὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ πάντα τὰ κατ' αὐτοὺς ἐστι συκοφαντία καὶ ψεύδη.

40. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Λιβέριος τότε λέγων, ἐθαυμάζετο παρὰ πάντων. ὁ δὲ ἀντὶ τοῦ ἀποκρίνασθαι, μόνον ἐκέλευσε καὶ ἐξώρισεν, ἕκαστον διαστήσας, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν προτέρων πεποίηκε. τοῦτον γὰρ, ἐξορίζων, τὸν τύπον αὐτὸς ἐποίησεν, ἵνα καὶ ἐν ταῖς τιμωρίαις E ὠμότερος τῶν πρὸ αὐτοῦ τυράννων καὶ διωκτῶν γένηται. τῷ μὲν γὰρ προτέρῳ διωγμῷ κοινῇ καὶ πολλοὺς ἅμα κελεύων ὁ τότε Μαξιμιανὸς ἐξώριζεν ὁμολογητὰς, καὶ τὴν τιμωρίαν ἐπεκούφιζε, παραμυθούμενος (7) αὐτοὺς τῇ συνουσίᾳ· οὗτος δὲ κἀκείνου γέγονεν ὠμότερος, καὶ διέστησε τοὺς κοινῇ παῤῥησιασαμένους καὶ ὁμολογήσαντας, καὶ (8) διεχώρισε τοὺς συνδεθέντας τῇ πίστει, ἵνα καὶ ἀποθνήσκοντες, ἀλλήλους μὴ βλέπωσι, νομίζων ὡς ὁ χωρισμὸς τοῦ σώματος πάντως καὶ τὴν τῆς ψυχῆς διάθεσιν διίστησιν, ἢ χωρισθέντες ἀφ' ἑαυτῶν, (9) ἐπιλάθωνται τῆς ἀλλήλων ὁμοφροσύνης τε καὶ ὁμοψυχίας. οὐκ εἰδὼς F ὅτι κἂν ἕκαστος ἀπομείνῃ, ἀλλ' ἔχει μεθ' ἑαυτοῦ πάλιν ὃν κοινῇ συνόντες ὡμολόγησαν κύριον, ὃς καὶ πλείους εἶναι ποιήσει μεθ' ἑκάστου· ὡς πεποίηκεν ἐπὶ Ἐλισσαίου τοῦ προφήτου· ἤπερ εἰσὶ μετὰ Κωνσταντίου στρατιῶται. τυφλὸν ἀληθῶς ἡ κακία·

ἐν ᾧ

(1) Reg. οἰκιακὰς.

(2) Editi ἐκκλησιῶν. Reg. ἐκκλησιαστικῶν. quam eſſe veram lectionem ſuadent hæc paulo ante dicta ἐκκλησιαστικῶν κριμάτων κυρίους.

(3) Hæc Ammianus refert lib. 15. cap. 7. pag. 91. Theodoretus item lib. 2. cap. 16. colloquium adfert Liberii cum Conſtantio. Qua de re in Vita Athanaſii.

(4) Ita Reg. Editi vero κέκτηται male.

(5) Sic Reg. Edit. vero Pariſ. hic γενέσθαι, & infra poſt χριστομάχος, habet κληθῆναι, tranſmutatis vocibus. Edit. Comm. κληθῆναι utrobique habet, & ita Baſil. codex, prima manu; ſed ſecunda, eraſo κληθῆναι poſtremo, γενέσθαι habet.

(6) Edit. Pariſ. πρὶν. Edit. Comm. & mſſ. πρίν.

(7) Ita Reg. ſed αὐτοὺς deeſt in editis.

(8) Ita Reg. Editi διεχώρησε. Mox Reg. ἀποθνήσκοντας, Editi ἀποθνήσκοντες, utraque lectio quadrat.

(9) Editi ἐπιλάθωνται. Reg. ἐπιλάθονται.

ἐν ᾧ γὰρ ἔδοξαν λυπεῖν τοὺς ὁμολογητὰς, διαχωρίζοντες αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ἐν τούτῳ μᾶλλον ἑαυτοὺς μεγάλως ἠδίκησαν. ὅλως μὲν γὰρ εἰ συνῆσαν ἀλλήλοις, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐτύγχανον, ἐξ ἑνὸς τόπου τῶν ἀσεβῶν ἐγνωρίζετο τὸ (1) μύσος. νῦν δὲ διαστήσαντες αὐτοὺς πεποιήκασιν εἰς πάντα τόπον διαδραμεῖν ἑαυτῶν καὶ γνωσθῆναι τὴν ἀσεβῆ αἵρεσιν καὶ πονηρίαν.

41. Οἷα γὰρ καὶ ταῦτα πράττοντες ἔδρασαν, τίς ἀκούσας οὐχ ἡγήσεται πάντα μᾶλλον αὐτοὺς ἢ Χριστιανοὺς εἶναι; Λιβερίου γὰρ ἀποστείλαντος πρὸς βασιλέα (2) Εὐτρόπιον πρεσβύτερον, καὶ διάκονον Ἱλάριον μετὰ γραμμάτων, ὅτε καὶ οἱ περὶ Λουκίφερον ὡμολόγουν, τὸν μὲν πρεσβύτερον εὐθὺς ἐξώρισαν, τὸν δὲ διάκονον Ἱλάριον γυμνώσαντες, καὶ τὰ νῶτα μαστίξαντες, ἐξώρισαν, ἐπιφωνοῦντες, διὰ τί μὴ ἀντέστης Λιβερίῳ, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῦ κεκόμικας γράμματα; ἐποίουν δὲ τοῦτο Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης, καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς σπάδοντες. καὶ ὁ μὲν διάκονος μαστιζόμενος ηὐλόγει τὸν κύριον, μνησθεὶς αὐτοῦ λέγοντος, τὸν νῶτόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας. οἱ δὲ καὶ μαστίζοντες ἐγέλων καὶ ἐχλεύαζον αὐτὸν, οὐκ ἐρυθριῶντες ὅτι Λευίτην ὕβριζον· πρέποντα δὲ ἑαυτοῖς καὶ οὕτοι γελῶντες ἐφρόνουν, κἀκεῖνος εὐλογῶν ὑπέμενε. τὸ μὲν γὰρ τύπτεσθαι, Χριστιανῶν ἴδιόν ἐστι, τὸ δὲ μαστίζειν Χριστιανοὺς, Πιλάτου καὶ Καϊάφα τὸ τόλμημα. οὕτω μὲν οὖν καὶ τὴν Ῥωμαίων ἐκκλησίαν καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπεχείρησαν (3) διαφθεῖραι, θελήσαντες ἐγκαταμῖξαι καὶ ἐν αὐτῇ τὴν ἀσέβειαν. ὁ δὲ Λιβέριος ἐξορισθεὶς, ὕστερον μετὰ διετῆ χρόνον ὤκλασε, καὶ φοβηθεὶς τὸν ἀπειλούμενον θάνατον, ὑπέγραψεν. ἀλλὰ καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἐκείνων μὲν τὴν βίαν, Λιβερίου δὲ τὸ κατὰ τῆς αἱρέσεως μῖσος, καὶ τὴν ὑπὲρ Ἀθανασίου ψῆφον, ὅτε τὴν προαίρεσιν εἶχεν ἐλευθέραν. τὰ γὰρ ἐκ βασάνων παρὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γνώμην γιγνόμενα, ταῦτα οὐ τῶν φοβηθέντων, ἀλλὰ τῶν βασανιζόντων ἐστὶ βουλήματα. πάντα μέν τοι ποιεῖν ὑπὲρ τῆς αἱρέσεως ἐπεχείρησαν. καθ' ἑκάστην δὲ ἐκκλησίαν τηροῦντες ἣν ἔμαθον πίστιν, τοὺς μὲν διδασκάλους προσδοκῶσι, τὴν δὲ χριστομάχον αἵρεσιν * κατέλαβον, καὶ πάντες, ὡς ὄφιν, ἐκτρέπονται.

* Forte κατέβαλον.

42. Τοιαῦτα δὲ καὶ τοσαῦτα ποιήσαντες οἱ δυσσεβεῖς, οὐδὲν ἐνόμιζον πεποιηκέναι, ἕως ὁ μέγας Ὅσιος ἀπείρατος ἦν αὐτῶν τῆς πονηρίας. καὶ γὰρ καὶ κατὰ τοῦ τηλικούτου γέροντος, ἐκτεῖναι τὴν μανίαν ἑαυτῶν ἐσκέψαντο· καὶ οὔθ' ὅτι πατήρ ἐστι τῶν ἐπισκόπων ᾐσχύνθησαν, οὔθ' ὅτι γέγονεν ὁμολογητὴς ηὐλαβήθησαν, οὔτε τὸν χρόνον τῆς ἐπισκοπῆς, ὅτι ἑξήκοντα ἔτη καὶ πλεῖον ἔχει ἐν αὐτῇ, ᾐδέσθησαν· ἀλλὰ πάντα ἐξουθένουν, καὶ πρὸς μόνην τὴν αἵρεσιν ἔβλεπον· ἄνθρωποι ἀληθῶς μήτε τὸν θεὸν φοβούμενοι, μήτε ἄνθρωπον ἐντρεπόμενοι. προσελθόντες τοίνυν Κωνσταντίῳ, τοιούτοις πάλιν ἐχρήσαντο ῥήμασι· πάντα μὲν πεποιήκαμεν, καὶ ἐξωρίσαμεν (4) τὸν Ῥωμαίων ἐπίσκοπον, ἐξωρίσαμεν δὲ καὶ πρὸ αὐτοῦ πλείστους ὅσους ἐπισκόπους, πάντα τε τόπον φόβου πεπληρώκαμεν· ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἡμῖν ἐστι τὰ τηλικαῦτά σου ἔργα, οὐδὲ κατώρθωται ὁπουοῦν ἡμῖν, ἕως Ὅσιος (5) περιλείπεται. ἐκείνου γὰρ ὄντος ἐν τοῖς ἰδίοις, καὶ πάντες ἐν ταῖς ἰδίαις ἐκκλησίαις εἰσὶν, ἱκανός ἐστιν ἐν λόγῳ καὶ πίστει πείθειν πάντας (6) καθ' ἡμῶν· οὗτος καὶ συνόδων καθηγεῖται, καὶ γράφων ἀκούεται πανταχοῦ· οὗτος καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐξέθετο, καὶ τοὺς Ἀρειανοὺς ἐκήρυξεν αἱρετικοὺς εἶναι πανταχοῦ. ἂν τοίνυν οὗτος μείνῃ, περιττὸς ὁ τῶν ἑτέρων ἐξορισμὸς γέγονεν· ἡ γὰρ αἵρεσις ἡμῶν ἐκποδὼν γίγνεται. ἄρξαι τοίνυν καὶ τοῦτον διώκειν, καὶ μὴ φείσῃ κἂν ἀρχαῖος ᾖ· καὶ γὰρ ἡ αἵρεσις ἡμῶν οὐκ οἶδεν οὐδὲ γερόντων τιμᾷν πολιάν.

litia: dum enim se putant Confessores contristare, ubi illos invicem segregant, in hoc præcipue sese ipsi valde læserunt. Nam si una illi & in eodem loco fuissent, ex uno tantum loco impiorum scelus evulgatum fuisset: jam vero cum illos segregarint, illud effecere, ut impiæ suæ hæresis malitiæque fama omnem in locum pervaderet, ac ubique perspecta esset.

41. Hæc item illorum facinora quis si audiat, non arbitretur illos quidvis potius quam Christianos esse? Cum Liberius Eutropium Presbyterum, & Hilarium Diaconum cum litteris misisset ad Imperatorem, quo tempore item * Lucifer cum sociis confitebatur; Presbyterum statim illi in exsilium ablegarunt: Diaconum vero Hilarium, postquam nudassent, atque dorso flagris cæcidissent, in exsilium item miserunt. Dum flagellarent autem hæc vociferabantur: Quare Liberio non obstitisti, sed ejus detulisti litteras? Illud facinoris admisere Ursacius & Valens cum spadonibus. Diaconus porro dum verberaretur benedicebat Domino, memor illius dicentis: *Dorsum meum dedi ad flagella*. Illi vero verberantes, irridebant illudebantque viro: neque erubuere quod Levitam afficerent contumeliis: dumque cachinnos profunderent, rem sibi consentaneam agebant: illeque benedicendo perseverabat. Verberari nempe, Christianorum, Christianos autem verberare, Pilati & Caiphæ facinus est. Sic itaque a principio ipsam Romanam Ecclesiam labefactare conati sunt, optantes suam illi admiscere impietatem. Porro Liberius extorris factus, post biennium denique fractus est, minisque mortis perterritus subscripsit. Verum ea ipsa re comprobatur cum violentia eorum, tum Liberii in hæresim illam odium, ejusque pro Athanasio suffragium, quamdiu scilicet libere arbitrioque suo agere licuit. Nam quæ tormentorum vi præter priorem sententiam eliciuntur, ea non reformidantium, sed vexantium sunt placita. Nihil itaque hæresis suæ gratia non aggressi sunt. Populi vero per singulas Ecclesias quam didicere fidem retinentes, Magistros expectant suos, ac Christo adversariam hæresim, quam coacti recepere, omnes veluti serpentem aversantur.

* Vide supra num. 33.

Esaiæ 50. 6.

Liberii lapsus anno 357.

42. Post talia tamque multa facinora, nihil se perfecisse rati impii, quamdiu magnus Hosius eorum malignitatem expertus non esset; ad tam venerabilem senem furorem suum propagare studuerunt: non patrem Episcoporum, non Confessorem virum reveriti sunt, non Episcopatus tempus in quo plus sexaginta annos exegerat, erubuere: sed posthabitis despectisque ceteris omnibus, sola hæresis cordi fuit: homines sane qui nec Deum timent, neque hominem reverentur. Constantium igitur adeuntes, his sermonibus alloquuntur: Nihil non egimus: Romanorum Episcopum in exsilium ablegavimus, & ante illum permultos alios Episcopos: omnia loca formidine replevimus. Sed nihil nobis tanta tua gesta juvabunt, nihildum a nobis recte factum, quamdiu Hosius illæsus remanserit. Nam dum apud suos ipse degit, omnes in suis Ecclesiis remanent; potest quippe ille verbo fideque sua omnes adversum nos inducere. Hic & Synodis præesse solet, ejusque litteris ubique omnes obtemperant. Hic Nicænam fidem edidit, Arianosque ut hæreticos ubique traduxit. Si igitur remanserit ille, inutile nobis fuerit aliorum exsilium: mox enim de medio tollenda nostra hæresis est. Et hunc ergo persequi incipias: nec virum quamvis grandævum miserare, nescit quippe nostra hæresis vel senum canitiem venerari.

Constantius Hosium aggreditur.

Hosius Nicænam fidem edidit.

43. His

(1) Ita Reg. & Basil. Editi vero μῖσος.
(2) Eutropium hunc, Hilarius Pancratium appellat Fragment. 5. num. 6. postremæ editionis.
(3) Regius codex διαφθαρῆναι male.

(4) Sic Reg. prima manu, secunda vero idem cum edit. τῶν Ῥωμαίων.
(5) Ita Reg. & Basil. Editi περιλείπηται.
(6) Sic Reg. Editi πάντας τοὺς mendose.

43. His auditis Imperator, nihil cunctatus, cum virum Senisque gravitatem probe nosset, litteris illi suis præcepit ut se conveniret, * quo tempore Liberium pertentare incipiebat. Accedentem illum rogabat, solitisque verbis, quibus scilicet alios decipere consueverat, hortabatur, ut adversum nos scriberet, & cum Arianis communicaret. Senex qui rei hujusce vel auditum ægre ferret, indignatus quod hujusmodi quidpiam vel proferre ausus fuisset; Imperatorem verbis suis perculsum de sententia deduxit, atque ita in patriam & in Ecclesiam suam remigravit. Sed cum hæretici haud sine querelis & lamentis denuo instigarent, hortarentur Eunuchi, ac magis magisque concitarent, litteras demum Imperator mittit, interminaturque: hinc Hosius afficitur contumeliis, neque tamen insidiarum metu de sententia dimovetur. Sed cum perstaret firmus in proposito suo: cum fidei suæ domum supra petram ædificasset, nihiloque validiores quam stillas, ventorumque flatus, epistolarum minas reputaret, cum fiducia adversus hæresim loquutus est. Plerisque igitur a Constantio missis epistolis, ubi modo virum adulabatur quasi patrem, modo minabatur, exsulesque nominabat, hæc ajens: Tune solus etiamnum hæresi infestus permanebis? Obsequere, ac scribe contra Athanasium: quicumque enim adversus illum scripserit, hic plane Arianice nobiscum sentiet; nihil reformidavit Hosius; sed, tametsi contumeliis lacessitus, hæc scripsit. Ejusque nos epistolam legimus, & ad calcem ea ipsa descripta est.

* Nannius forte aliter legit, nam vertit, quemadmodum,

Hosius Constantio Imperatori in Domino salutem.

44. EGo jam pridem confessus sum, cum sub avo tuo Maximiano persequutio grassaretur. Quod si tu quoque me persequare, etiamnum ad quidvis potius tolerandum paratus sum, quam ut innoxium effundam sanguinem, veritatemque prodam: teque eo modo scribentem ac interminantem minime adprobo. Desine itaque talia scribere, ac cum Ario ne sentias, nec Orientales audias, neu Ursacio & Valenti habeas fidem. Nam quæ effutiunt illi, non Athanasii causa, sed hæresis suæ gratia loquuntur. Crede mihi, Constanti, qui per ætatem avus tuus esse possim: Sardicensi interfui Synodo, quo tempore tute ac beatæ vir memoriæ frater tuus Constans, nos omnes convocastis. Ipseque inimicos Athanasii provocavi, cum in Ecclesiam, ubi commorabar ego, advenissent, ut si quid in Athanasio culpandum haberent, id renunciarent. Fidem dedi, securitatemque promisi, ut nihil nisi rectum in omnibus judicium exspectarent. Id non semel tantum, sed & bis præstiti, hortatus, si nollent coram tota Synodo, mihi saltem soli rem deferrent. Id quoque pollicitus sum: Si reus deprehendatur homo, a nobis plane abjicietur; sin innoxius, vosque sycophantas probarit: si nihilominus illum recusaveritis, Athanasio persuadebo, ut mecum in Hispanias proficiscatur. Hisque conditionibus citra repugnantiam obtemperabat Athanasius. Illi vero rebus omnino suis diffisi, æque id abnuerunt. Iterumque ubi Athanasius ad tuum exercitum se contulit; cum tu illum litteris tuis accivisti, inimicos ille suos qui tum ibi, Antiochiæ videlicet, versabantur, vel omnes una, vel singulos advocari rogavit, ut aut se convincerent, aut convincerentur ipsi; & se vel coram qualem esse dicebant comprobarent, vel absentem non calumniarentur. Verum nec tu hæc dicenti morem gessisti, imo illi abnuerunt. Cur itaque etiamnum obtrectatores ejus audis? Cur Ursacium Valentemque toleras, tametsi illi pœnitentiam egerunt, calumniamque suam scripto confessi sunt? Confessi sunt, inquam,

A 43. Ταῦτα ἀκούων, οὐκ ἐμέλλησε βασιλεύς, ἀλλ᾽ εἰδὼς τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸ ἱκανὸν τοῦ γέροντος, γράφει καὶ κελεύει τοῦτον ἐλθεῖν πρὸς αὐτόν, ἡνίκα καὶ Λιβέριον κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐπείραζεν. ἐλθόντα δὴ ὅλως αὐτὸν ἠξίου, καὶ προέτρεπε τὰ συνήθη λέγων, οἷς δὴ καὶ τοὺς ἄλλους ἀπατᾷν ἐνόμιζεν, ἵνα καθ᾽ ἡμῶν μὲν γράψῃ, πρὸς δὲ τοὺς Ἀρειανοὺς ἔχῃ τὴν κοινωνίαν. ὁ δὲ γέρων καὶ τὴν ἀκοὴν ἀηδῶς ἐνέγκας, καὶ λυπηθείς, ὅτι κἂν ὅλως ἐφθέγξατό τι τοιοῦτον, ἐπιπλήξας, καὶ πείσας αὐτόν, ἀνεχώρησεν εἰς τὴν πατρίδα, καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἑαυτοῦ. ἀλλὰ τῶν αἱρετικῶν ἀποδυρομένων, καὶ πάλιν παροξυνόντων, εἶχε δὲ καὶ τοὺς εὐνούχους ὑπομιμνήσκοντας, καὶ μᾶλλον παροξύνοντας, B γράφει λοιπὸν βασιλεὺς μετὰ ἀπειλῆς· καὶ ὑβρίζεται μὲν ὁ Ὅσιος, οὐ κινεῖται δὲ διὰ τὸν φόβον τῆς ἐπιβουλῆς· ἀλλ᾽ ἑστηκὼς τῷ φρονήματι, καὶ ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσας ἑαυτοῦ τὴν τῆς πίστεως οἰκίαν, ἐπαῤῥησιάζετο κατὰ τῆς αἱρέσεως, ῥανίδας καὶ πνοὰς ἀνέμων ἡγούμενος τὰς ἐκ τῶν γραμμάτων ἀπειλάς. πολλάκις γοῦν γράψαντος Κωνσταντίου, καὶ τὰ μὲν κολακεύοντος ὡς πατέρα, τὰ δὲ ἀπειλοῦντος, καὶ τοὺς ἐξορισθέντας ὀνομάζοντος, καὶ λέγοντος, ἔτι σὺ μόνος τυγχάνεις ὁ κατὰ τῆς αἱρέσεως; πείσθητι καὶ γράψον κατὰ Ἀθανασίου· ὁ γὰρ κατ᾽ ἐκείνου γράφων, πάντως τὰ Ἀρειανῶν μεθ᾽ ἡμῶν φρονήσει· C οὐ κατοῤῥωδήσας ὁ Ὅσιος, ἀλλὰ καὶ πάσχων ὕβρεις, ἔγραψε καὶ αὐτὸς τοιαῦτα, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀνέγνωμεν, καὶ ἔστιν ἐν (1) τῷ τέλει γεγραμμένη.

Ὅσιος Κωνσταντίῳ βασιλεῖ ἐν κυρίῳ χαίρειν.

44. ΕΓΩ μὲν ὡμολόγησα καὶ τὸ πρῶτον, ὅτε διωγμὸς γέγονεν ἐπὶ τῷ πάππῳ σου Μαξιμιανῷ. εἰ καὶ σύ με διώκεις, ἕτοιμος καὶ νῦν πᾶν ὁτιοῦν ὑπομένειν, ἢ ἐκχέειν ἀθῷον αἷμα, καὶ προδιδόναι τὴν ἀλήθειαν. σὲ δὲ οὐκ ἀποδέχομαι τοιαῦτα γράφοντα καὶ ἀπειλοῦντα. παῦσαι τοῦ τοιαῦτα γράφειν, D καὶ μὴ φρόνει τὰ Ἀρείου, μηδὲ ἄκουε τῶν ἀνατολικῶν, μηδὲ πίστευε τοῖς περὶ Οὐρσάκιον καὶ Οὐάλεντα. ἃ γὰρ ἐκεῖνοι λέγουσιν, οὐ δι᾽ Ἀθανάσιον φθέγγονται, ἀλλὰ διὰ τὴν ἰδίαν αἵρεσιν. πίστευέ μοι, Κωνστάντιε, πάππος εἰμί σου καθ᾽ ἡλικίαν, ἐγενόμην αὐτὸς ἐν τῇ κατὰ (2) Σαρδικὴν συνόδῳ, ὅτε σύ τε καὶ ὁ μακαρίτης ἀδελφός σου Κώνστας, πάντας ἡμᾶς συνήγαγε. καὶ δι᾽ ἐμαυτοῦ τοὺς ἐχθροὺς Ἀθανασίου προσκαλεσάμην ἐλθόντας αὐτοὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ ᾤκουν ἐγώ, ἵν᾽ εἴ τι ἔχοιεν κατ᾽ αὐτοῦ, λέγωσιν· ἐπαγγειλάμενος αὐτοῖς θαῤῥεῖν, καὶ μὴ ἄλλο τι προσδοκᾶν, ἢ ὀρθὸν τὸ κριτήριον ἐπὶ πᾶσιν ἔσεσθαι. τοῦτο δὲ οὐχ E ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον ἐποίησα, προτρέπων, εἰ μὴ θέλοιεν ἐπὶ πάσης τῆς συνόδου, κἂν ἐπ᾽ ἐμοῦ μόνου· ἐπαγγειλάμενος πάλιν, ὅτι ἂν μὲν ὑπεύθυνος δειχθῇ, πάντως ἀποβληθήσεται καὶ παρ᾽ ἡμῶν· ἂν δὲ ἀναίτιος εὑρεθῇ, καὶ ἐλέγξῃ συκοφάντας ὑμᾶς, εἰ παραιτεῖσθε τὸν ἄνθρωπον, ἐγὼ μετ᾽ ἐμαυτοῦ πείθω τὸν Ἀθανάσιον ἐλθεῖν εἰς τὰς Σπανίας. καὶ ὁ μὲν Ἀθανάσιος ἐπὶ τούτοις ἐπείθετο, καὶ οὐκ ἀντέλεγεν· ἐκεῖνοι δὲ πρὸς πάντα μὴ θαῤῥοῦντες, ἴσως ἀνένευον. ἐγένετο δὲ πάλιν ὁ Ἀθανάσιος εἰς τὸ σὸν στρατόπεδον, ἡνίκα μετεπέμψω γράψας αὐτῷ, καὶ παρόντας ἐν αὐτῇ τῇ Ἀντιοχείᾳ F τοὺς ἐχθροὺς κληθῆναι πάντας ἢ ἕκαστον αὐτῶν ἠξίωσεν, ἵν᾽ ἢ ἐλέγξωσιν, ἢ ἐλεγχθῶσι, καὶ ἵνα ἢ παρόντα δείξωσιν οἷον λέγουσιν, ἢ ἀπόντα μὴ διαβάλλωσι, καὶ οὔτε σου λέγοντος (3) ἠνέσχου, ἀλλὰ κἀκεῖνοι παρῃτήσαντο. τί τοίνυν ἀκούεις ἔτι τῶν κακολογούντων αὐτόν; πῶς ἀνέχῃ Οὐάλεντος καὶ Οὐρσακίου, καίτοι μετανοησάντων αὐτῶν, καὶ ἐγγράφως αὐτῶν ὁμολογησάντων τὴν συκοφαντίαν; ὡμολόγησαν γὰρ οὐ βίᾳ

(1) Hanc epistolam ad calcem conscriptam, huc transtulerunt amanuenses.

Titulus epistolæ non habetur in Reg.

(2) Regius codex Σερδικήν.

(3) Ita Reg. & sic legendum. Editi ἠνέσχον.

οὐ βίαν παθόντες, ὡς αὐτοὶ προφασίζονται, οὐ στρατιωτῶν ἐπικειμένων, οὐκ εἰδότος τοῦ ἀδελφοῦ σου· οὐκ ἐγίγνετο γὰρ παρ' αὐτῷ τοιαῦτα, οἷα νῦν γίγνεται, μὴ γένοιτο· ἀλλ' αὐτοὶ θέλοντες ἑαυτοῖς ἀνῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν πρεσβυτέρων παρόντων ἔγραψαν· γράψαντες (1) πρότερον καὶ Ἀθανασίῳ φιλικὴν καὶ εἰρηνικὴν ἐπιστολήν. εἰ δὲ βίαν προφασίζονται, καὶ τοῦτο γινώσκουσι κακόν, οὐκ ἀποδέχῃ δὲ οὐδὲ σύ· παῦσαι τοῦ βιάζεσθαι, καὶ μήτε γράφε, μήτε πέμπε (2) κόμητας· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξορισθέντας ἀπόλυσον, ἵνα μὴ βίαν αἰτιωμένου σου, μείζονας βίας ἐκεῖνοι ποιῶσι. τί γὰρ τοιοῦτον γέγονε παρὰ Κώνσταντος; τίς ἐπίσκοπος ἐξωρίσθη; πότε κρίσεως ἐκκλησιαστικῆς μέσος γέγονε; ποῖος αὐτοῦ Παλατῖνος ἠνάγκασε κατά τινος ὑπογράψαι; ἵνα οἱ περὶ Οὐάλεντα τοιαῦτα λέγωσι; παῦσαι, παρακαλῶ, καὶ μνήσθητι, ὅτι θνητὸς ἄνθρωπος τυγχάνεις. φοβήθητι τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, φύλαξον σεαυτὸν εἰς ἐκείνην καθαρόν. μὴ τίθει σεαυτὸν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά, μηδὲ σὺ περὶ τούτων ἡμῖν παρακελεύου· ἀλλὰ μᾶλλον παρ' ἡμῶν σὺ μάνθανε ταῦτα. σοὶ βασιλείαν ὁ θεὸς ἐνεχείρισεν, ἡμῖν τὰ τῆς ἐκκλησίας ἐπίστευσε. καὶ ὥσπερ ὁ τὴν σὴν ἀρχὴν ὑποκλέπτων ἀντιλέγει τῷ διαταξαμένῳ θεῷ· οὕτω φοβήθητι μὴ καὶ σὺ τὰ τῆς ἐκκλησίας εἰς ἑαυτὸν ἕλκων, ὑπεύθυνος ἐγκλήματι μεγάλῳ γένῃ· „ ἀπόδοτε, γέγραπται, τὰ Καίσαρος, „ Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ θεοῦ, τῷ θεῷ. „ οὔτε τοίνυν ἡμῖν ἄρχειν ἐπὶ τῆς γῆς ἔξεστιν, οὔτε σὺ τοῦ θυμιᾶν ἐξουσίαν ἔχεις, βασιλεῦ. ταῦτα (3) μὲν οὖν κηδόμενος τῆς σῆς σωτηρίας γράφω. περὶ δὲ ὧν ἐπέστειλας, ταύτης εἰμὶ τῆς γνώμης· ἐγὼ οὔτε Ἀρειανοῖς συγκατατίθεμαι, ἀλλὰ καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἀναθεματίζω· οὔτε κατὰ Ἀθανασίου γράφω, ὃν ἡμεῖς τε καὶ ἡ Ῥωμαίων ἐκκλησία, καὶ πᾶσα ἡ σύνοδος ἐκαθάρισε. καὶ γὰρ ταῦτα καὶ σὺ συνορῶν μετεπέμψω τὸν ἄνθρωπον, καὶ συνεχώρησας αὐτῷ μετὰ τιμῆς εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐκκλησίαν (4) ἐπανελθεῖν. τίς τοίνυν γέγονε πρόφασις τῆς τοσαύτης μεταβολῆς; οἱ αὐτοὶ γὰρ ἐχθροὶ οἱ καὶ πρότερον ὄντες καὶ νῦν εἰσιν αὐτοῦ, καὶ ἃ νῦν ψιθυρίζουσιν· οὐ γὰρ παρόντος αὐτοῦ φθέγγονται· ταῦτα, καὶ πρὶν (5) μεταπέμψῃ τὸν Ἀθανάσιον, κατελάλουν, ταῦτα καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν σύνοδον διεθρύλλουν. καὶ ἀπαιτούμενοι παρ' ἐμοῦ, κατὰ προεῖπον, τὰς ἀποδείξεις οὐκ ἴσχυσαν παρασχεῖν· εἰ γὰρ εἶχον, οὐκ ἂν ἔφυγον οὕτως αἰσχρῶς. τίς οὖν ἔπεισέ σε μετὰ τοσοῦτον χρόνον ἐπιλαθέσθαι τῶν σαυτοῦ γραμμάτων καὶ ῥημάτων; ἐπίσχες, καὶ μὴ πείθου κακοῖς ἀνθρώποις, ἵνα μὴ διὰ τὸ πρὸς ἀλλήλους καθῆκον, σαυτὸν ὑπεύθυνον ποιήσῃς. ὧδε γὰρ τούτοις (6) καθηκετεύεις, ἐν δὲ τῇ κρίσει μόνος μέλλεις ἀπολογεῖσθαι. οὗτοι τὸν ἴδιον ἐχθρόν, διὰ σοῦ θέλουσιν ἀδικεῖν, καὶ βούλονταί σε διάκονον τῆς ἑαυτῶν πονηρίας γενέσθαι, ἵνα διὰ σοῦ καὶ τὴν μυσαρὰν αἵρεσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπισπείρωσιν. οὐκ ἔστι δὲ φρόνιμον δι' ἄλλων ἡδονὴν ἑαυτὸν εἰς προὖπτον κίνδυνον ἐμβάλλειν. παῦσαι, παρακαλῶ, καὶ πείσθητί μοι, Κωνστάντιε. ταῦτα γὰρ πρέπει καὶ ἐμὲ γράφειν, καὶ σὲ τούτων μὴ καταφρονεῖν.

45. Ταῦτα μὲν ὁ Ἀβραμιαῖος γέρων, ὁ ἀληθῶς Ὅσιος ἐφρόνησέν τε καὶ ἔγραψεν. ὁ δὲ οὔτε τοῦ ἐπιβουλεύειν (7) ἀνεχώρει, οὔτε πρόφασιν κατ' αὐτοῦ ζητῶν πέπαυται· ἀλλὰ καὶ ἀπειλῶν ἐπέμενε δεινῶς, ἵνα ἢ βιαζόμενος μεταγάγῃ, ἢ μὴ πειθόμενον ἐξορίσῃ. πρόφασιν μὲν οὖν, ὥσπερ οἱ τακτικοὶ καὶ σατράπαι τῆς Βαβυλῶνος ζητοῦντες, οὐχ εὕρισκον κατὰ τοῦ Δανιὴλ, εἰ μὴ ἐν νόμοις θεοῦ αὐτοῦ·

non vi coacti, ut obtendunt illi: non urgentibus militibus, non conſcio fratre tuo: non talia quippe ſub illo, qualia his temporibus, agebantur, abſit; ſed ultro ipſi Romam profecti, coram Epiſcopo & Presbyteris hæc ſcripſere, cum antea amicam & pacificam epiſtolam ad Athanaſium miſiſſent. Quod ſi vim ſibi illatam obtendunt, quam illicitam agnoſcant: ſique vim tute non approbes, deſine vim inferre, nec litteras, nec comites miſeris; ſed exſules remitte, ne cum tu vim redarguas, majorem illi vim exerceant. Quidnam ejuſmodi a Conſtante actum eſt? quis Epiſcopus exſulavit? quandonam ille Eccleſiaſticis judiciis medius interfuit? quis ſub illo Palatinus contra quem ſubſcribere coegit, ut Valens cum ſocio talia effutiat? Deſine, quæſo te, & memento te mortalem hominem eſſe: time judicii diem, teque ipſe innoxium ad eam diem cuſtodias. Ne te rebus miſceas Eccleſiaſticis: neu nobis his de rebus præcepta mandes; ſed a nobis potius hæc ediſcas. Tibi Deus Imperium tradidit, nobis Eccleſiaſtica concredidit. Ac quemadmodum qui tibi Imperium ſubripit, Deo ordinanti repugnat; ita metue ne ſi ad te Eccleſiaſtica pertrahas, magni criminis reus fias: *Reddite*, ſcriptum eſt, *quæ ſunt Cæſaris, Cæſari, & quæ ſunt Dei, Deo*. Neque nobis igitur terræ imperare licet, neque tu adolendi habes poteſtatem. Hæc quod tuam curem ſalutem ſcribo: quod vero res ſpectat de quibus ſcripſiſti, ecce meam ſententiam: Arianis minime adjungor, imo eam hæreſim ferio anathemate: nec contra Athanaſium ſcribam, quem nos & Romana Eccleſia, imo tota Synodus inſontem declaravit. Nam tute hæc cum perſpecta haberes, hominem accivisti, ac conceſſiſti, ut cum honore in patriam ille & in Eccleſiam ſuam remigraret. Quænam extitit tantæ mutationis cauſa? Iidem enim ipſi ſunt ejus inimici qui jam ante fuere: & quæ jam ſuſurrant (non enim ea coram illo proferunt) hæc prius etiam quam Athanaſium accires obloquebantur: hæc cum ad Synodum adveniſſent obmurmurabant: meque, uti ſupra dixi, probationes poſtulante, proferre ipſi nequivere: nam ſi habuiſſent, non ita turpiter aufugiſſent. Quis te induxit, ut poſt tantum temporis, litterarum juxta ac verborum tuorum oblivisceris? Cohibe te, quæſo, & ne improbis hominibus morem geras, ut ne mutui commodi cauſa te ipſe reum conſtituas. Quod enim jam illis indulges, de hoc in die judicii ſolus rationem es redditurus. Adverſarium illi ſuum auſpiciis tuis lædere optant, teque volunt eſſe malitiæ ſuæ miniſtrum, ut tua ope exſecrandam hæreſim in Eccleſia diſſeminent. Non eſt prudentis, ob aliorum libidinem ſeſe in manifeſtum conjicere periculum. Deſine, quæſo te, & mihi obtempera, Conſtanti. Hæc enim & me decet ſcribere, & te non vilipendere.

Imperatori non licet Eccleſiaſticis rebus ſeſe immiſcere.

Matth. 22. 21.

45. Hęc illa fuit Abrahamici ſenis vere Hoſii, id eſt, Sancti, ſententia: hæ illius litteræ. Ille vero nec inſidiarum finem fecit, neque deſiit obtentum adverſus illum perquirere; ſed perſtitit graviter interminando, ut eum aut vi a ſententia deduceret, aut non obſequentem pelleret in exſilium. Ac quemadmodum Babylonici Duces & Satrapæ, cum incuſandi Danielis occaſionem captarent, nonniſi in lege Dei ſui illam invenere;

(1) Sic Reg. Editi, πρότερον.
(2) Reg. κόμιτας, de more.
(3) In Reg. οὖν deeſt.
(4) Reg. ἀπελθεῖν, minus recte.
(5) Ita Reg. Editi vero, πέμψῃ. Mox Reg. διεθρύλουν de more cum unico λ.
(6) Sic editi. Reg. καθικέτευες. Alias idem Reg. καθηκέτευες. In Editis vero καθικετεύειν, vulgo ſcribitur.
(7) Ita Reg. Editi ἀνεχώρει.

ita & nunc impietatis Satrapæ nullam aliam potuerunt adversus Senem vel comminisci. Nulli quippe notus non erat ille vere Hosius, id est, Sanctus, cujus inculpata vita erat, nisi eo nomine, quod hæresim odio haberet. Hunc itaque calumniantur, non perinde atque ille Dario delatus fuit, invitus quippe Darius criminationem in Danielem audivit; sed sicut Jezabel Nabothum, ac ut Judæi apud Herodem, his verbis: Non modo non subscribit ille adversus Athanasium, sed nos etiam ejus gratia damnat: itaque hæresim aversatur, ut ceteros litteris hortetur, necem ut potius subeant, quam veritatis proditores evadant. Nam, ait ille, veritatis causa dilectus noster Athanasius persequutionem sustinet, insidiæque tenduntur Liberio Romano Episcopo, aliisque universis. Hæc cum audisset impietatis patronus, hæresisque Imperator Constantius, maximeque cum comperisset, alios esse in Hispaniis qui ejusdem atque Hosius sententiæ essent, tentatos illos ut subscriberent, cum non valuisset eo vi adducere, arcessit Hosium: quem, exsilii vice, anno integro Sirmii detinet, nec Deum metuens impius homo, neque patris erga Hosium affectum reveritus, improbus ille, neque senectutem (centenarius quippe erat) veneratus, vir inhumanus. Hæc namque omnia, hæreseos gratia, nihil fecit novus ille Achab, aliusque nostri ævi Balthasar. Tantam enim Seni vim intulit, tamdiuque illum detinuit, ut malis oppressus vix tandem cum Valente & Ursacio communicaret, neque tamen subscriberet contra Athanasium. Sed eam rem minime neglexit Senex: instante quippe morte, vim sibi illatam quasi testamento declaravit, Arianamque hæresim feriit anathemate, vetuitque ne quis illam reciperet.

Daniel. 6. 14. — 3. Reg. 21. 7. — Luc. 23. 10. — Hosii lapsus anno 357.

46. Quis hæc si videat, vel solum audiat, non obstupescet, ad Dominumque clamabit: *Num ad internecionem dabis Israel?* Quis hæc animadvertens non opportune ad Dominum exclamabit: *Stupor & horribilia facta sunt super terram*, &, *obstupuit cælum super hoc, & terra vehementer exhorruit?* Patres populorum & fidei Magistri tolluntur, impiique in Ecclesias intruduntur. Quisnam, ubi vidit Liberium Romanum Episcopum in exsilium ejici, aut patrem Episcoporum magnum Hosium tantis affici malis: quis cum cerneret tam multos Episcopos ex Hispania & ex aliis partibus extorres fieri, non exploratum habuit, etiamsi modico sensu præditus esset, criminationes in Athanasium in aliosque allatas, confictas fuisse, omniaque calumniæ plena? Ideo enim illi omnia mala perferenda putarunt, quod insidias ex eorum sycophantia structas compertas haberent. Quod enim Liberii crimen? quæ adversus senem Hosium criminatio? quis Paulino, Lucifero, Dionysio & Eusebio, vel falsum scelus imposuit? aut quæ culpa aliorum exsulum, Episcoporum, Presbyterorum, & Diaconorum? nulla sane fuit, absit. Non enim criminis cujuspiam causa conspirationes conflatæ sunt, neque ob allatas criminationes singuli extorres sunt facti: sed nihil aliud illud est quam eruptio impietatis adversus

Ezech. 11. 13. — Hierem. 5. 30. — Hierem. 2. 12.

A οὕτω καὶ οἱ νῦν σατράπαι τῆς ἀσεβείας, οὐδὲ πλάσασθαι κατὰ τοῦ γέροντος ἄλλο ἠδυνήθησαν. πᾶσι γὰρ γνώριμος ἦν ὁ ἀληθῶς Ὅσιος, καὶ ὁ τούτου βίος ἀνεπίληπτος, εἰ μὴ τὸ κατὰ τῆς αἱρέσεως μῖσος. διαβάλλουσι τοίνυν καὶ αὐτὸν, οὐκέτι ὡς ἐκεῖνον Δαρείῳ· ἀηδῶς γὰρ ἤκουεν ὁ Δαρεῖος κατὰ τοῦ Δανιὴλ· ἀλλ' ὡς Ἰεζαβὲλ κατὰ τοῦ Ναβουθαὶ, καὶ ὡς οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Ἡρώδῃ, λέγοντες· οὐ μόνον οὐχ ὑπογράφει κατὰ Ἀθανασίου, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς δι' αὐτὸν κατακρίνει· καὶ τὴν αἵρεσιν οὕτω μισεῖ, ὡς καὶ ἄλλοις γράφειν, θάνατον μᾶλλον ὑπομένειν, ἢ προδότας γίνεσθαι τῆς ἀληθείας. δι' αὐτὴν γὰρ καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν Ἀθανάσιος διώκεται, B καὶ Λιβέριος ὁ Ῥωμαίων ἐπίσκοπος, καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἐπιβουλεύονται. ταῦτα ἀκούσας ὁ τῆς ἀσεβείας προστάτης, καὶ τῆς αἱρέσεως βασιλεὺς Κωνστάντιος, καὶ ὅτι μάλιστα, καὶ ἕτεροί εἰσι κατὰ (1) τὰς Σπανίας ταὐτὰ τῷ Ὁσίῳ φρονοῦντες, πειράσας κἀκείνους ὑπογράψαι, καὶ μὴ δυνηθεὶς ἀναγκάσαι, μεταπέμπεται τὸν Ὅσιον· καὶ ἀντὶ ἐξορισμοῦ κατέχει τοῦτον ὅλον ἐνιαυτὸν ἐν τῷ (2) Σιρμίῳ, οὔτε τὸν Θεὸν φοβηθεὶς ὁ ἄθεος, οὔτε τοῦ πατρὸς τὴν διάθεσιν, ἣν εἶχε πρὸς τὸν Ὅσιον, αἰδεσθεὶς ὁ ἀνόσιος, οὔτε τὸ γῆρας· ἑκατονταέτης γὰρ λοιπὸν ἦν· αἰσχυνθεὶς ὁ ἄστοργος. πάντα γὰρ ταῦτα παρεῖδε διὰ τὴν ἀσέ- C βειαν, ὁ νέος Ἀχαὰβ, καὶ ἄλλος Βαλτάσαρ ἐφ' ἡμῶν γενόμενος. τοσαύτην γὰρ βίαν πεποίηκε τῷ γέροντι, καὶ τοσοῦτον αὐτὸν συνέσχεν, ὡς θλιβέντα αὐτὸν, μόγις κοινωνῆσαι μετὰ τοῖς περὶ Οὐάλεντα καὶ Οὐρσάκιον, μὴ ὑπογράψαι δὲ κατὰ Ἀθανασίου. ἀλλὰ καὶ οὕτως οὐκ ἠμέλησεν ὁ γέρων· μέλλων γὰρ ἀποθνήσκειν, ὥσπερ διατιθέμενος ἐμαρτύρατο τὴν βίαν, καὶ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀνεθεμάτιζε, καὶ παρήγγελλε μηδένα ταύτην ἀποδέχεσθαι.

46. Τίς ταῦτα βλέπων, ἢ καὶ μόνον ἀκούων, οὐκ ἐξίσταται καὶ αὐτὸς, καὶ καταβοήσει πρὸς κύ- D ριον, λέγων· (3) „ μὴ ἄρα εἰς ἐξάλειψιν σὺ ποιήσῃς τὸν Ἰσραὴλ; „ τίς ταῦτα κατανοῶν, οὐκ ἀκαίρως καὶ αὐτὸς καταβοήσει, λέγων· „ ἔκστασις καὶ „ φρικτὰ ἐγενήθη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ, ἐξέστη ὁ οὐρανὸς „ ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἡ γῆ ἐπὶ πλεῖον ἔφριξε σφόδρα; „ οἱ (4) πατέρες τῶν λαῶν, καὶ διδάσκαλοι τῆς πίστεως αἴρονται, καὶ οἱ ἀσεβεῖς εἰς τὰς ἐκκλησίας εἰσάγονται. τίς, ὅτε Λιβέριος ἐπίσκοπος Ῥώμης ἐξωρίσθη, καὶ ὁ πατὴρ τῶν ἐπισκόπων ὁ μέγας Ὅσιος, οὕτω πάσχοντα, ἢ τίς ὁρῶν τοσούτους ἐπισκόπους ἀπὸ τῆς Σπανίας, καὶ τῶν ἄλλων μερῶν ἐξορι- E ζομένους, οὐκ ἐπέγνω, κἂν ὀλίγην αἴσθησιν ἔχῃ, ὅτι καὶ τὰ κατὰ Ἀθανασίου, καὶ τοὺς ἄλλους, προφάσεις εἰσὶ ψευδεῖς, καὶ πάντα συκοφαντίας μεστά; τούτου γὰρ χάριν κἀκεῖνοι πάντα παθεῖν ὑπέμειναν, συνορῶντες τὴν γενομένην ἐκ συκοφαντίας ἐκείνων ἐπιβουλήν. ἐπεὶ ποῖον ἔγκλημα καὶ Λιβερίῳ; ἢ ποία κατηγορία κατὰ τοῦ γέροντος Ὁσίου; τίς κἂν ἐψεύσατο κατὰ Παυλίνου, καὶ Λουκιφέρου, καὶ Διονυσίου, καὶ Εὐσεβίου; ἢ ποῖον ἁμάρτημα κατὰ τῶν ἄλλων ἐξορισθέντων ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων; οὐκ ἔστι τοῦτο, F μὴ γένοιτο. οὐ γὰρ δι' ἐγκλήματα γεγόνασιν αἱ συσκευαί· οὐδὲ διὰ κατηγορίαν ἕκαστος ἐξορίσθη, ἀλλ' ἐπανάστασίς ἐστι τῆς ἀσεβείας κατὰ τῆς εὐσε-

(1) Sic Reg. probe, Editi male τῆς Σπανίας. Mox in Reg. τῷ deest ante Ὁσίῳ.

(2) Basil. Σερμίῳ. Paulo post Reg. optime τοῦ πατρὸς τὴν. Editi perperam τοῦ πρὸς τὴν. Ortus error ex amanuensium abbreviandi ratione; ii namque fere semper, πατρὸς, πατρὶ, πατέρες, ita scribunt πρὸς. πρὶ, πρες. Quod editores sæpissime fefellit, maxime apud Athanasium, ubi similes infra errores passim animadvertas. Non solum autem in casibus obliquis vocis πατὴρ lapsus ille obtinuit; sed etiam in nominibus propriis ab ea derivatis. Sic duo Episcopi quibus nomen Πατρίκιος erat, mendose Πρίκιος in superioribus editis nuncupabantur: ut animadvertimus in Apologia contra Arianos n. 50. Caveant itaque sibi ab ejusmodi vitio qui Scriptoribus quibuslibet Græcis edendis operam navant, similes quippe alibi errores vidimus. Sic Xenophontis Lib 7. Hist. Græc. p. 613. Προκλῆς vocatur idem qui Πατροκλῆς lib. 6, p. 610. nuncupatus fuerat.

Quæ Hosium vero spectant fuse in Athanasii Vita pertractamus.

(3) Putamus hunc locum, Ezechielis esse, qui longe diversis verbis exprimitur apud lxx. licet eadem fere sententia, Οἴμοι οἴμοι Κύριε· εἰς συντέλειαν ποιεῖς σὺ τοὺς καταλοίπους τοῦ Ἰσραήλ. Ibidem Reg. ποιήσῃς recte, Editi vero ποιήσεις.

(4) Sic Reg. & Basil. recte, & ita legerat Interpres vetus. Editi οἱ πρεσβύτεροι. Nimirum cum in codicibus mss. πρες legeretur, amanuenses, aut editores, mancam vocem esse, ac πρεσβύτεροι legendum putarunt. Hic lapsus infra item occurrit. Quæ sequuntur porro habentur item in fine Apologiæ contra Arianos.

δυσσεβείας· καὶ σπουδὴ μὲν ὑπὲρ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως· προοίμια δὲ (1) καὶ τῆς τοῦ ἀντιχρίστου παρόδου, Κωνσταντίου ταύτην προκατασκευάζοντος ἐκείνῳ.

47. Μετὰ γὰρ τὸ διαπράξασθαι πάντα, ὅσαπερ ἠθέλησαν εἰς τὰς ἐκκλησίας τὰς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τὰ ἄλλα μέρη· μετὰ τὸ τοὺς μὲν ἐξορίσαι, τοὺς δὲ ἀναγκάσαι, καὶ πληρῶσαι φόβου τὰ πανταχοῦ, λοιπὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὥσπερ τι νόσημα τὸν ἑαυτοῦ θυμὸν ἔστρεψεν. ἐγίγνετο δὲ τοῦτο πανούργως παρὰ τῶν χριστομάχων· ἵνα γὰρ φαντασίαν ἔχωσιν ὑπογραφῆς πολλῶν ἐπισκόπων, καὶ ἵνα διωχθεὶς Ἀθανάσιος μὴ ἔχῃ κἂν ἀποδύρεσθαι πρὸς ἐπίσκοπον, διὰ τοῦτο προλαμβάνοντες, τὰ πανταχοῦ πεπληρώκασι φόβου· καὶ τοῦτον ἔφεδρον εἰς τὴν ἐπιβουλὴν ἐτήρησαν. οὐκ εἰδότες οἱ ἄφρονες, ὅτι οὐ προαίρεσιν ἐπισκόπων, ἀλλὰ τὴν παρ' αὐτῶν γενομένην βίαν (2) ἐπεδείκνυντο· καὶ ὅτι κἂν ἀδελφοὶ καταλείψωσι, κἂν φίλοι καὶ γνώριμοι μακρὰν ἀποστῶσι, καὶ μηδεὶς εὑρεθῇ, συλλυπούμενος καὶ παρακαλῶν· ἀλλ' ὑπὲρ πάντα μᾶλλον ἡ πρὸς θεὸν ἐξαρκεῖ καταφυγή: μόνος γὰρ ἦν καὶ Ἠλίας διωκόμενος, καὶ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ἦν ὁ θεὸς τῷ ἁγίῳ. καὶ τοῦτον δὲ τύπον ἡμῖν δέδωκεν ὁ σωτήρ, καὶ μόνος (3) καταληφθεὶς, ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλεύετο, ἵνα κἂν (4) ἡμεῖς διωκόμενοι καταλειφθῶμεν ὑπὸ ἀνθρώπων, μὴ ἐκκακῶμεν, ἀλλ' ἔχωμεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλπίδα, καὶ μὴ προδίδωμεν τὴν ἀλήθειαν· ἥτις κἂν κατὰ τὴν ἀρχὴν θλίβεσθαι δόξῃ, ἀλλ' ὕστερον καὶ οἱ διώκοντες αὐτὴν ἐπιγνώσονται.

48. Παροξύνουσι τοίνυν, καὶ γράφει τὸ πρῶτον βασιλεὺς, καὶ πέμπει πρός τε τὸν δοῦκα καὶ τοὺς στρατιώτας ἀπειλήν. Νοτάριοί τε Διογένιός τε, καὶ Ἱλάριος, καὶ Παλατῖνοι σὺν αὐτοῖς ἀποστέλλονται. καὶ γέγονε τὰ τοσαῦτα δεινὰ καὶ ὠμὰ κατὰ τῆς ἐκκλησίας, ἃ μικρῷ (5) πρόσθεν δι' ὀλίγων εἴρηται, καὶ πάντες ἔγνωσαν, ἐξ ὧν ἔθηκαν οἱ λαοὶ διαμαρτυριῶν, ἃς καὶ ἀναγνῶναι δύναταί τις γραφείσας ἐν τῷ τέλει τούτων. εἶτα μετὰ τὸ γενέσθαι τὰ παρὰ Συριανοῦ μετὰ τὸ γενέσθαι (6) τοσαῦτα, καὶ τὰς κατὰ τῶν παρθένων ὕβρεις, ἀποδεξάμενος τὰ ὑπὸ καὶ (7) τὰ τοιαῦτα κακὰ, γράφει πάλιν τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τῆς Ἀλεξανδρείας, παροξύνων τοὺς νεωτέρους, ἵνα πάντες συνελθόντες, ἢ (8) διώξωσιν Ἀθανάσιον, ἢ γινώσκοιεν ἐχθροὺς αὐτοῦ τυγχάνειν αὐτούς. αὐτὸς μὲν οὖν καὶ πρὶν ἐλθεῖν ταῦτα, ἐξ οὗ τῇ ἐκκλησίᾳ Συριανὸς ἐπῆλθεν, ἀναχωρήσας ἦν· εἰδὼς τὸ γεγραμμένον· „ ἀλλ' ἀποκρύβηθι μικρὸν (9) ὅσον „ ὅσον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὀργή. „ τῶν δὲ γραμμάτων τούτων γίνεται διάκονος Ἡράκλειός τις τῷ ἀξιώματι Κόμης, προοδεύων τινὸς Γεωργίου τοῦ ἀποστελλομένου παρὰ τοῦ βασιλέως κατασκόπου, οὐ γὰρ (10) ἂν εἴη ἐπίσκοπος ὁ παρ' ἐκείνου πεμπόμενος· μὴ γένοιτο· ὡς καὶ αὐτὰ τὰ γενόμενα, καὶ τὰ προοίμια τῆς εἰσόδου δείκνυσι.

50. Τὰ μὲν οὖν γράμματα προύθηκε (11) δημοσίᾳ, καὶ πολλὴν αἰσχύνην ἐδείκνυον τοῦ γράφοντος. ἐπειδὴ γὰρ ὡς ἔγραψεν ὁ μέγας Ὅσιος, οὐχ εὕρισκε πιθανὴν πρόφασιν τῆς ἑαυτοῦ μεταβολῆς, ἐπενόησε πολλῷ καὶ μᾶλλον ἀπρεπεστέραν ἑαυτῷ, καὶ τοῖς τούτῳ συμβουλεύσασιν· ἔφησε γὰρ, τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αἰδούμενος φιλίαν, τὸν τῆς θείας καὶ εὐσεβοῦς μνήμης, ἐπὶ καιρὸν αὐτῷ τὴν ὡς ὑμᾶς γε-

pietatem, studiumque erga hæresim Arianam, præludiaque adventus Antichristi, cui viam præparat Constantius.

47. Nam postquam quæ libuit omnia adversus Ecclesias Italiæ aliarumque regionum peregisset: postquam hos in exsilium misisset, illos vi coegisset, ac omnia ubique formidine implesset, furorem denique suum, instar cujusdam morbi, vertit in urbem Alexandriam. Callide autem Christi hostes eam rem aggressi sunt: namque ut multorum Episcoporum subscriptionem ostentare possent, vexatusque Athanasius nullum haberet Episcopum apud quem conquereretur, omnia ubique terrore impleverunt: huncque terrorem succenturiatum in insidiis servarunt: non advertentes insani homines, se non Episcoporum propositum pro se obtendere; sed vim a se illatam exhibere: ac licet fratres deserant, licet amici & noti procul recedant, quamquam inveniatur nemo qui condoleat & consoletur, Dominum tamen idoneum, majusque ceteris omnibus esse perfugium. Solus namque Helias erat in persequutione, sancto tamen viro Deus in omnibus omnia erat. Hanc item formam nobis tradidit Salvator, qui solus relictus, inimicorum insidiis appetebatur; ut si nos quoque in persequutione deseramur ab hominibus, ne despondeamus animum, sed in illo spem habeamus, neque prodamus veritatem: quæ licet initio videatur opprimi, at demum ipsi persequutores eam sunt agnituri.

Persequutio secunda Alexandrina sub Constantio anno 356.

3. Reg. 19.

Matth. 26. 56.

48. Imperatorem itaque concitant, qui primum litteras mittit, minasque ad Ducem & ad milites. Legantur item Notarii Diogenius, & Hilarius, & una cum illis Palatini: tumque gravia & immania adversus Ecclesiam edita sunt facinora, quæ paulo ante paucis perstricta sunt, omnibusque comperta ex iis quas populi edidere contestationibus, quas ad calcem hujus Operis perscriptas, cuique volenti legere licebit. Hinc post illa Syriani gesta, post tanta admissa facinora, post illatas Virginibus contumelias; cum ejusmodi scelera ille probaret, litteras rursum mittit ad Senatum & populum Alexandrinum, juvenes sollicitans, ut vel una coacti Athanasium persequerentur, vel notum haberent ipsos sibi inimicos fore. At ille vel antequam hæc contingerent, ex quo Syrianus in Ecclesiam irrupit, abscesserat, cum sciret illud quod scriptum est: *Sed abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio*. Harum autem litterarum tabellarius fuit Heraclius quidam dignitate Comes, qui præcursor fuit cujusdam Georgii, quem Imperator Catascopum, id est exploratorem, mittebat, haud enim Episcopus is fuerit qui ab illo mittitur, absit; ut & res gestæ, & ipsa ingressus ejus præludia comprobant.

Hæc facinora narrantur in contestatione populi Alexandrini infra.

Athanasii secessus anno 356.

Esai. 26. 20.

50. Litteras itaque promulgavit, quæ ingentem scribentis turpitudinem præferrent: cum enim, prout magnus scripserat Hosius, veri similem nullam mutationis suæ causam reperire posset, longe indecentiorem sibi & consiliariis suis comminiscitur. Fratris mei, ajebat, divinæ ac piæ memoriæ viri, amicitiam reveritus, Athanasium ad quoddam spatium temporis vos

adire

(1) Reg. δὲ τῆς Ἀντιχρίστου.
(2) Ita Reg. Editi ἀπεδείκνυντο.
(3) Sic omnes mss. & editi. Sed videtur legendum καταλειφθεὶς, & ita legit vetus interpres, qui vertit; *derelictus*.
(4) Basil. ἡμῖν, male.
(5) Ita Reg. Editi vero μικρῷ πρότερον. Paulopost Basil. quem sequimur διαμαρτυριῶν. Reg. διὰ μαρτυριῶν, male, divisis vocibus. Editi perperam διαμαρτυροῦντες. Ex duabus itaque Contestationibus quæ ab Athanasio huic Operi adnexæ fuerant, prior ob allatam in Admonitione causam omissa videtur: secunda tantum superest.
(6) Reg. τὰ τοσαῦτα.
(7) In Reg. τὰ deletum est.
(8) Reg. διώξουσιν.
(9) Ita Reg. probe. In editis semel ὅσον. Mox Editi male τῇ ὀργῇ. Reg. & Basil. ἡ ὀργή.
(10) Ita Reg. Editi vero ἂν ὅτι εἴη.
(11) Ita Reg. & Basil. Editi, ἔθηκε.

adire permiſi. Illud autem eum & in promiſſis fallacem, & erga fratrem ſuum poſt obitum ejus ingratum comprobat. Deinde, divinæ illum ac piæ memoriæ, (ut revera ſe habet) dignum appellat, cujus mandatum & amicitiam (licet *Athanaſii reditum*, in gratiam tantum beatæ memoriæ Conſtantis permiſiſſet) ſervaſſe oportuit, nec ſeſe inofficioſum erga fratrem exhibuiſſe, ut ſicut Imperii, ſic & ſententiæ illius hæres foret. Sed ille cum jus ſuum repetere vellet, Vetranionem Imperio abdicavit, hæc ajens: Ad quemnam poſt fratrum obitum pertinet hæreditas? quamquam abominandæ Chriſti hoſtium hæreſeos cauſa, nec quid juris ſit novit; imo vero ſeſe erga fratres ſuos ingratum præbet. Cujus item hæreſeos gratia, ne patris quidem ſententiam integram ſervare in animum induxit: ſed quantum hæreticis libet, ſeſe ſervare ſimulat; ſin diſpliceat illis, debitam patri ſuo reverentiam ſervare neſcit. Ille ſiquidem Euſebii & ſociorum calumnia inductus, Epiſcopum amandavit in Gallias, ad tempus ſcilicet, ac ut inſidiatorum immanitatem devitaret (id enim poſt patris obitum declaravit beatæ vir memoriæ Conſtantinus hujus frater, ut in ejus Epiſtola cernere eſt:) at nequaquam iiſdem Euſebianis morem geſſit, neque miſit quem illi Epiſcopum eo mittere peroptabant; imo id volentes coercuit, atque rem aggreſſos, gravibus minis deterruit.

51. Cur itaque ſi patris ſui, uti ſcribit, placita ſervare voluit, primo Gregorium, jam vero depeculatorem Georgium miſit? aut cur Arianos, quos Porphyrianos ille nuncupavit, hic ſtudet in Eccleſiam introducere, ac dum patrocinatur illis, alios pellit in exſilium? Nam etiamſi Arium pater ejus ad conſpectum admiſerit ſuum, at ubi poſt perjurium Arius diſruptus eſt, patris ejus amiſit benevolentiam: etenim re comperta ille, Arium deinceps ut hæreticum reprobavit. Quare dum ſe ſimulat Eccleſiaſticum curare Canonem, omnia contra Canonem agere molitus eſt? Quis Canon præcipit ut e Palatio mittatur Epiſcopus? Quis Canon jubet milites invadere Eccleſias? Quis tradidit Comites inconſideratoſque ſpadones Eccleſiaſticis præeſſe rebus, aut edicto judicia eorum qui Epiſcopi vocantur promulgare? Nullo mendacio non utitur ille impiæ hæreſis cauſa: nam & tum præter patris ſententiam Philagrium ſecundo miſit Præfectum & jam hæc facinora geſta ſunt. Neque vera ſunt quæ de fratre loquitur: ſiquidem poſt fratris obitum, non ſemel, neque ſecundo, ſed ter litteras miſit ad Epiſcopum, fidemque dedit ſe nunquam ſententiam mutaturum: juſſitque ut confideret, ſe a nullo unquam conturbandum fore; ſed cum magna tranquillitate in Eccleſia manſurum: miſſiſque Aſterio Comite & Palladio Notario, juſſit Feliciſſimo tunc temporis Duci, & Neſtorio Præfecto; ut ſive Philippus Præfectus, ſive alius quiſpiam auſus eſſet Athanaſio inſidiari, arcerent ipſi.

52. Quapropter cum advenit Diogenes, inſidiaſque paravit Syrianus, tunc ille, nos item atque populi litteras poſtulabamus Imperatoris, rati, quoniam ſcriptum eſt, *Nullum mendacium apud Regem ore proferatur*, ſic neque Imperatorem qui fidem dederit, eam violaturum unquam, aut ſententiam mutaturum eſſe. Cur

A νέσθαι πάροδον ὑπισχόμενον. τοῦτο δὲ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ψευσάμενον, καὶ πρὸς τὸν ἀδελφὸν μετὰ θάνατον ἀγνώμονα δείκνυσιν. εἶτα, θείας καὶ εὐσεβοῦς αὐτὸν μνήμης, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστιν, ἄξιον ὀνομάζει, οὗ τὴν ἐντολὴν καὶ τὴν φιλίαν, ὡς αὐτὸς ἔγραψε, καίτοι εἰ καὶ διὰ τὸν μακαρίτην Κώνσταντα συγχωρήσας ἦν, ὤφειλε μὴ ἀκαθήκων περὶ τὸν ἀδελφὸν γενέσθαι, ἵν᾽ ὥσπερ τῆς βασιλείας, οὕτω καὶ τῆς γνώμης αὐτοῦ κληρονόμος γένηται. ἀλλὰ τὸν μὲν Βρετανίωνα καθεῖλεν, ἐθελήσας τὸ δίκαιον ἀπαιτεῖν, λέγων· τίνι μετὰ θάνατον ἀδελφῶν ἡ κληρονομία γίνεται; διὰ δὲ τὴν μυσαρὰν αἵρεσιν τῶν χριστομάχων, οὔτε τὸ δί-

B καιον οἶδεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἀκαθήκων γίνεται· δι᾽ ἣν αἵρεσιν (1) οὐδὲ τοῦ πατρὸς ὁλόκληρον τὴν γνώμην φυλάττειν ἐνενόησεν· ἀλλὰ εἰς μὲν τὸ ἀρέσκον τοῖς ἀσεβέσι τοῦτο τηρεῖν ὑποκρίνεται, εἰς δὲ τὸ λυπεῖν ἐκείνους, οὐκ οἶδεν οὐδὲ τὸ πρὸς τὸν πατέρα σέβας φυλάξαι. ἀπέστειλε μὲν γὰρ ἐκεῖνος τὸν ἐπίσκοπον, ἐκ διαβολῆς τῶν περὶ Εὐσέβιον εἰς τὰς Γαλλίας ἐπὶ καιρὸν διὰ τὴν τῶν ἐπιβουλευόντων ὠμότητα· τοῦτο γὰρ ὁ μακαρίτης Κωνσταντῖνος ὁ τούτου ἀδελφὸς, μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐδήλωσεν, (2) ὡς ἐκ τῶν γραμμάτων αὐτοῦ δείκνυται· οὐκ ἐπείσθη δὲ τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἀποστεῖλαι, ὃν ἤθελον ἐπί-

C σκοπον αὐτοὶ, ἀλλὰ καὶ θέλοντας ἐκώλυσε, καὶ ἐπιχειρήσαντας ἐπέσχε μετὰ δεινῆς ἀπειλῆς.

51. Πῶς οὖν, εἰ τὰ τοῦ ἑαυτοῦ γεννήτορος, ὡς γράφει, φυλάττειν ἤθελεν, ἀπέστειλε τὸ μὲν πρῶτον Γρηγόριον, καὶ νῦν δὲ τὸν ταμειοφάγον Γεώργιον; (3) ἢ διὰ τί τοὺς Ἀρειανοὺς, οὓς ἐκεῖνος Πορφυριανοὺς ὠνόμασε, τούτους οὗτος εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσαγαγεῖν σπουδάζει, καὶ τούτων προϊστάμενος, ἄλλους ἐξορίζει; εἰ δὲ καὶ ἑώρακεν Ἄρειον ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἀλλ᾽ ἐπιορκήσας Ἄρειος καὶ ῥαγεὶς, ἔλυσε τὴν τοῦ πατρὸς φιλανθρωπίαν. καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς μαθὼν, ὡς (4) αἱρετικοῦ κατέγνω

D λοιπόν. πῶς δὲ καὶ προφασιζόμενος φροντίζειν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κανόνος, πάντα παρὰ τοῦτον ἐπενόησε πράττειν; ποῖος γὰρ (5) κανὼν ἀπὸ Παλατίου πέμπεσθαι τὸν ἐπίσκοπον; ἢ ποῖος κανὼν, στρατιώτας ἐπιβαίνειν ἐκκλησίαις; ἢ τίς παραδέδωκε (6) κόμητας καὶ τοὺς ἀλογίστους σπάδοντας κατάρχειν τῶν ἐκκλησιαστικῶν, καὶ διατάγματι, τὴν κρίσιν τῶν λεγομένων ἐπισκόπων δηλοῦσθαι; πάντα ψεύδεται διὰ τὴν (7) ἀνόσιον αἵρεσιν· καὶ γὰρ παρὰ γνώμην τοῦ πατρὸς καὶ τότε Φιλάγριον τὸ δεύτερον ἔπεμψεν ἔπαρχον, καὶ τὰ νῦν γενόμενα γέγονε, καὶ διὰ τὸν ἀδελφὸν δὲ οὐκ ἀληθεύει· καὶ γὰρ καὶ μετὰ τὸν ἐκείνου θάνατον, οὐχ ἅπαξ οὐδὲ δεύ-

E τερον, ἀλλὰ καὶ τρίτον ἔγραψε τῷ ἐπισκόπῳ, καὶ πάλιν ἐπηγγείλατο μὴ μεταβάλλεσθαι, ἀλλὰ καὶ θαρρεῖν παρεκελεύσατο, ὥστε (8) παρὰ μηδενὸς αὐτὸν ταράττεσθαι, ἀλλὰ καὶ μένειν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ πάσης ἀμεριμνίας. καὶ ἐντολὰς δὲ δι᾽ Ἀστερίου (9) κόμητος καὶ Παλλαδίου Νοταρίου ἔπεμψε Φηλικισσίμῳ τῷ τότε δουκὶ, καὶ Νεστορίῳ τῷ ἐπάρχῳ, ἵνα εἴτε Φίλιππος ὁ ἔπαρχος, εἴτε τις ἄλλος ἐπιβουλεύειν Ἀθανασίῳ τολμήσει, τοῦτον ἐκεῖνοι κωλύωσιν.

52. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὅτε Διογένης ἦλθε, καὶ Συριανὸς ἐνήδρευσεν, (10) αὐτός τε, καὶ ἡμεῖς, καὶ ὁ λαὸς ἀπῃτοῦμεν γράμματα τοῦ βασιλέως, νομίζοντες ὅτι, ὥσπερ

F γέγραπται, „ μηδὲν ψεῦδος ἀπὸ στόματος λεγέσθω βα„σιλεῖ, „ οὕτω καὶ βασιλεὺς ἐπαγγειλάμενος, οὔτε ψεύσεται, οὔτε μεταβληθήσεται. πῶς οὖν, εἰ διὰ τὸν ἀδελ-

(1) Ita Reg. in Editis αἵρεσιν deeſt. Mox Reg. ἐνενόησεν, Editi ἐνόησεν.

(2) Eas litteras vide ſub finem Apologiæ contra Arianos.

(3) Ita Reg. & Edit. Comm. In Edit. vero Pariſ. ἢ deeſt. In Epiſtola Conſtantini ad Epiſcopos & populos quę habetur apud Socrat. p. 32. jubet Imperator ut Ariani Porphyriani vocentur, nomine Porphyrii philoſophi, Chriſtianæ religioni infenſiſſimi.

(4) Reg. ὡς αἱρετικοῦ.

(5) Ita Reg. & Baſil. Editi vero γὰρ καὶ ὁ, perperam. Paulopoſt Editi, ἢ ποῖος γὰρ κανὼν, ſed γὰρ expunximus, quod deſit in Reg.

(6) Reg. κόμιτας de more. Mox Reg. & Baſil. σπάδοντας, Editi σπάδοντας male.

(7) Ita Reg. Editi vero, ἀνόητον.

(8) ὥστε μὴ Editi, ſed μὴ quod deſit in Reg. & ſupereffluat, omiſſum fuit.

(9) Reg. κόμιτος. Ibid. vox, νοταρίου deeſt in Editis, ſed legitur in Reg. Mox idem Reg. Φιλικισσίμῳ.

(10) αὐτός τε, quinam hic ab Athanaſio memoretur, haud facile eſt conjectare: niſi forte, αὐτός τε, mendum ſit pro τότε, quod vox ὅτε paulo ſuperius poſita ſuadere videtur. Paulopoſt τοῦ ante βασιλέως deeſt in Reg.

ἀδελφὸν συνεχώρησεν, ἔγραψε καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ, εἰ δὲ καὶ τότε διὰ τὴν ἐκείνου μνήμην ἔγραψε, διὰ τί μετὰ ταῦτα τὸ ὅλον ἠγνωμόνησεν αὐτὸν, διώκων τὸν ἄνθρωπον, καὶ τοιαῦτα γράφων, ἐν οἷς προφασίζεται μὲν κρίσιν ἐπισκόπων, πράττει δὲ αὐτὸς ὡς ἂν αὐτῷ δοκῇ, οὐ λανθάνων ὅμως, ἀλλὰ καὶ ἐγγὺς ἔχων τὸν ἔλεγχον τῆς πανουργίας. εἰ γὰρ ἐπισκόπων ἐστὶ κρίσις, τί κοινὸν ἔχει πρὸς ταύτην βασιλεύς; εἰ δὲ βασιλέως ἐστὶν ἀπειλὴ, τίς ἐνταῦθα χρεία τῶν λεγομένων ἐπισκόπων; πότε γὰρ ἐκ τοῦ αἰῶνος ἠκούσθη τοιαῦτα; πότε κρίσις ἐκκλησίας (1) παρὰ βασιλέως ἔσχε τὸ κῦρος, ἢ ὅλως ἐγνώσθη τὸ κρίμα; πολλαὶ σύνοδοι πρὸ τούτου γεγόνασι· πολλὰ κρίματα τῆς ἐκκλησίας γέγονεν, ἀλλ' οὔτε οἱ (2) πατέρες ἔπεισάν ποτε περὶ τούτων βασιλέα, οὔτε βασιλεὺς τὰ τῆς ἐκκλησίας περιειργάσατο. Παῦλος ἀπόστολος εἶχε φίλους (3) τοὺς τῆς τοῦ Καίσαρος οἰκίας καὶ γράφων ἠσπάζετο τοὺς Φιλιππησίους ἀπὸ τούτων· ἀλλ' οὐκ εἰς κρίματα τούτους κοινωνοὺς παρελάμβανε. νῦν δὲ θέαμα καινὸν, καὶ τοῦτο τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεώς ἐστιν εὕρημα· συνῆλθον γὰρ αἱρετικοὶ καὶ βασιλεὺς Κωνστάντιος, ἵνα κἀκεῖνος τὴν ἐπισκόπων ἔχων πρόφασιν, τῇ ἐξουσίᾳ καθ' ὧν ἂν (4) ἐθέλοι, πράττῃ, καὶ διώκων μὴ λέγοιτο διώκτης· καὶ οὗτοι δὲ τὴν βασιλέως ἔχοντες δυναστείαν ἐπιβουλεύωσιν οἷς ἂν ἐθέλωσι· θέλουσι δὲ τοῖς μὴ ἀσεβοῦσιν ὡς αὐτοί. τοῦτο δὲ ὡς ἐπὶ σκηνῆς ἄν τις ἴδοι κωμῳδούμενον παρ' αὐτοῖς· καὶ τοὺς μὲν λεγομένους ἐπισκόπους ὑποκρινομένους, τὸν δὲ Κωνστάντιον τὰ ἐκείνων ἐνεργοῦντα, καὶ πάλιν ἐπαγγελλόμενον τοῦτον, ὡς Ἡρώδης τῆς Ἡρωδιάδος· τούτους δὲ πάλιν ὀρχουμένους τὰς διαβολὰς ἐπὶ ἐξορισμῷ καὶ θανάτῳ τῶν εἰς τὸν κύριον εὐσεβούντων.

53. Τίνα οὖν οὐκ ἔβλαψαν διαβάλλοντες; τίνων οὐ γεγόνασιν ἐπίβουλοι οἱ χριστομάχοι; τίνα Κωνστάντιος οὐκ ἐξώρισε κατενεχθέντα παρ' αὐτῶν; πότε καταθυμίως αὐτῶν οὐκ ἤκουσε; καὶ τὸ παράδοξον, τίνα πώποτε λέγοντα κατ' ἐκείνων ἐδέξατο, καὶ οὐ μᾶλλον λέγοντας ἐκείνους, οἷα κἂν εἴπωσιν ἀπεδέξατο; ποία ἐκκλησία νῦν τὸν Χριστὸν μετ' ἐλευθερίας προσκυνεῖ; ἄν τε γὰρ εὐσεβὴς ᾖ, κινδυνεύει, (5) ἄν τε ὑποκρίνηται, φοβεῖται. πάντα ὑποκρίσεως καὶ ἀσεβείας, ὅσον εἰς αὐτὸν ἧκε, πεπλήρωκεν. εἰ γὰρ καί που τίς ἐστιν εὐσεβὴς καὶ φιλόχριστος· εἰσὶ δὲ πανταχοῦ πολλοὶ τοιοῦτοι, ὡς οἱ προφῆται καὶ Ἠλίας ὁ μέγας· κρύπτονται, (6) ἄν που καὶ αὐτοὶ ὡς τὸν Ἀβδιοὺ πιστὸν ἄνθρωπον εὕρωσι, καὶ ἢ εἰς σπήλαιον καὶ τὰς ὀπὰς τῆς γῆς ἀπέλθωσιν, ἢ (7) ἐπ' ἐρημίαις περιερχόμενοι διατρίψωσι. τοιαῦτα γὰρ διαβάλλουσιν οἱ ἄφρονες, οἷα καὶ ἡ Ἰεζάβελ ἐπλάσατο κατὰ τοῦ Ναβουθαὶ, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τοῦ σωτῆρος. καὶ λοιπὸν ἐκεῖνος (8) προστάτης τῆς αἱρέσεως ὢν, τήν τε ἀλήθειαν μεταστρέψαι θέλων, ὡς ὁ Ἀχαὰβ τὸν ἀμπελῶνα εἰς κῆπον λαχανίας, ἃ θέλουσιν ἐκεῖνοι, πράττει, (9) ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἅπερ ἤθελεν ἤκουσε παρ' αὐτῶν.

54. Οὕτω, καθὰ προεῖπον, τοὺς ἀληθινοὺς ἐπισκόπους, ἐπεὶ μὴ ἠσέβουν, ὡς ἤθελεν αὐτὸς, ἐξώρισεν. οὕτως καὶ κατὰ Ἀθανασίου νῦν ἀπέστειλεν Ἡράκλειον τὸν (10) κόμητα, καὶ τὰ μὲν διατάγμασι προ-

A itaque si fratris tantum gratia nos remigrare concessit, post ejus obitum litteras misit? Quod si illius memoriæ gratia ea scripserit; cur tandem postea sese fratri ingratum præstitit, ubi hominem persequutus est, ac dum in litteris suis judicium obtendit Episcoporum, arbitrio ille suo rem gerit? licet minime lateat, sed in proximo sint vafritiei illius argumenta? Si namque illud Episcoporum decretum est, quid illud adtinet ad Imperatorem? sin Imperatoriæ minæ sunt, quid opus hominibus nuncupatis Episcopis? Quandonam a sæculo res hujusmodi audita est? quandonam B Ecclesiæ decretum ab Imperatore accepit auctoritatem, aut pro decreto illud habitum est? Multæ antehac Synodi coactæ sunt: multa prodiere Ecclesiæ decreta; sed numquam Patres res hujusmodi Imperatori suasere, numquam Imperator Ecclesiastica curiose perquisivit. Ex Cæsaris domesticis quidam Paulo Apostolo amici fuere, quorum nomine Philippenses ille in Epistola sua salutavit; sed nequaquam illos judiciorum consortes admisit. Jam vero spectaculum novum, quod Arianæ hæresis inventum est: hæretici cum Imperatore Constantio una convenere, ut ille C Episcoporum obtentu, quos libuerit adoriatur, ac licet persequatur, persequutor tamen minime audiat; hæretici vero Imperatoris auctoritate freti, quibus voluerint insidias tendant: tendunt autem illis qui non secum impie sentiunt. Porro hanc ab illis quasi in scena comœdiam agi videre est: ubi qui Episcopi nomine vocantur, histrionum partes gerunt: Constantius vero eorum res agit, qui quasi Herodes Herodiadi promissa dat. Hos rursum cernere est calumniis suis quasi saltitantes, idque ad exsilium & cædem virorum qui pie D de Domino sentiunt.

Philip. 4. 22.

53. Quemnam igitur non calumniis læsere suis? cuinam illi oppugnatores Christi, insidias non pararunt? quem Constantius ab illis delatum non ablegavit in exsilium? quandonam non libentissime illis aurem præbuit? & quod prorsus stupendum est, quem unquam qui hæreticos deferret auscultavit, annon potius loquentes illos, quidquid tandem adferrent, libenter admisit? quænam Ecclesia est quæ jam libere Christum adoret? nam si pia quidem sit, in periculo versatur: sin simulet, reformidat. Omnia simulatione impietateque, quoad facultas tulit, E replevit. Si quis ubivis pius homo Christique amans reperiatur (exstant sane ubique tales permulti, sicut Prophetæ, magnusque Helias) ejusmodi inquam homines delitescunt, sicubi tamen ipsi fidum hominem, veluti Abdiam, inveniant: vel si liceat in cavernas & in foramina terræ secedere, aut demum in desertis locis aberrantes commorari. Eas enim calumnias deferunt amentes illi, quales Jezabel adversus Nabothum, & Judæi in Salvatorem confinxere: ac denique patronus ille hæresis, cum veritatem immutare velit, haud secus quam Achab vineam F convertit in hortum olerum, omnia pro eorum libidine agit, quia nempe ille quæ optavit ab illis audivit.

3. Reg. 18.

3. Reg. 21. 7.

54. Sic, uti supra dixi, veros Episcopos, quod nollent impia profiteri arbitratu suo, relegavit: ita adversus ipsum Athanasium, Heraclium misit Comitem, qui mandata publice propo-

(1) Ita Regius codex quem sequi visum est. Editi παρὰ τοῦ βασιλέως.

(2) Sic Reg. Editi vero, πρεσβύτεροι, cujus mendi causam vide supra.

(3) Editi τὰς τῆς τοῦ Καίσαρος. τοὺς deest in Reg.

(4) Reg. ἐθέλῃ. Infra idem λέγηται.

(5) Ita Reg. Editi vero ἐάν τε.

(6) Ita Regius codex, Editi vero ἄχρι τοῦ male. Mox Reg. & Basil. Ἀβδιοὺ, cum accentu in postrema, Editi Ἀβδίου. Estque nomen illud vulgo indeclinabile apud Athanasium, ex Hebræo expressum עֹבַדְיָהוּ

(7) Ita Reg. Editi vero, ἐπ' ἐρημίας.

(8) Reg. προστάτης τῆς αἱρέσεως ὢν τήν τε: similiter Basil. mutatis tamen vocibus τῆς αἱρέσεως προστάτης τήν τε: Editi minus recte, προστάτης τῆς αἱρέσεως Κωνστάντιος τήν τε.

(9) Ita Reg. Editi vero ἐπεὶ ὁ αὐτός.

(10) Reg. κόμιτα. Mox Editi Commel. διεπτάγματι: alii omnes διατάγματι. Ibidem Reg. & Basil. ἐντολὰς, Editi ἐπιτολαῖς.

propoſuit, ac juſſu Imperatoris denuntiavit, ſi non litteris obtemperarent, auferendum panem, ſubvertenda idola, plurimiſque Magiſtratibus, popularibuſque captivitatem plane expectandam fore. Deinde his denuntiatis minis, non puduit hominem hæc palam altaque voce proferre: Athanaſium Imperator repudiat, Eccleſiaſque Arianis tradi juſſit. Hinc mirari ſuper hac re omnes, nutus invicem dare, ac dicere: Num Conſtantius factus eſt hæreticus? Ille autem, ubi erubeſcendum erat Senatores contra, Ethnicorumque Magiſtratus idolorum æedituos urgebat ut iis ſubſcriberent, profiterenturque ſe illum recipere Epiſcopum, quem mitteret Imperator. In hoc certe agendo Conſtantius Canones Eccleſiaſticos egregie vindicabat: namque pro Eccleſiæ litteris, fori litteras, pro populorum ſcriptis, æedituorum ſcripta repoſcebat; gnarus ſcilicet ſe non Epiſcopum Chriſtianis, ſed iis qui talia ſcriberent litigatorem mittere.

Conſtantius per Heraclium Comitem urget Ethnicos ut Georgium recipiant.

55. Ethnici itaque qui tali ſubſcriptione redimebant idolis ſuis immunitatem, & nonnulli ex agricolis, ac ſi de Duce aut de alio quodam miſſo judice ageretur, licet inviti, ejus tamen minas veriti, ſubſcripſere: nam Ethnici cum eſſent, quid acturi erant, quam quod Imperatori placeret? Populis autem in magna Eccleſia congregatis, quarta quippe Sabbati erat, poſtridie Heraclius Comes ſecum aſſumſit Cataphronium Ægypti Præfectum, Fauſtinum Catholicum, Bithynumque hæreticum hominem, ac illi una forenſium juniores eoſque idolorum cultores concitant, ajentes eam eſſe Imperatoris juſſionem, ut in Eccleſiam irruerent, populoſque lapidarent. Cum itaque jam e populo plurimi poſt dimiſſionem egreſſi eſſent, remanentibus paucis mulieribus: tunc uti præceperant geſta res eſt. Eratque miſerabile ſpectaculum: nam cum paucæ, finita oratione, jamjam ſediſſent, derepente juvenes illi, cum lapidibus, & fuſtibus, nudi irruentes, alias lapidare, ſacra vero Virginum corpora plagis impii concidere, detractiſque velaminibus earum capita nudare, ex adverſoque trahentes illas pedibus improbi percutere. Gravia certe illa & admodum atrocia: ſed quæ conſequuta ſunt graviora, ac omni contumelia intolerabiliora. Cum enim Virginum modeſtiam, auriumque puritatem perſpectam haberent, gnari libentius illas lapides, gladioſque, quam obſcœna verba perferre, dum irrumperent talia proferebant, Arianique hæc adoleſcentibus ſuggerebant, quippe qui talia dicta, ejuſmodique facinora cernentes cachinnos effunderent. Sacræ porro Virgines, aliæque honeſtæ matronæ, ab iiſdem verbis, quaſi a morſibus aſpidum refugiebant. At Chriſti hoſtes, opem ferebant adoleſcentibus, imo forte ea ipſa cum illis verba proferebant: obſcœna quippe dicta voluptati ipſis erant.

Immania in Chriſtianos facinora.

56. Hinc quo prorſus mandatum exſequerentur, (hoc namque illis cordi erat, hoc item Comes, Catholicuſque præcipiebant) ſubſellia, thronum, menſam, nam lignea erat, vela Eccleſiæ ac cetera quæ potuere direpta & aſportata, ante oſtium in magna platea combuſſerunt, thuſque injecerunt in ignem. Heu! quis hæc audiens lacrymas non fuderit, imo aures non obturarit, ne alium narrantem ferat, ratus ejuſmodi rerum vel auditum damno ſibi fore? Nam Ethnici idola ſua laudibus celebrabant, dicebantque: Gentilis Conſtantius effectus eſt, Arianique noſtra approbant: nihil curant enim vel ſeſe Ethnicos ſimulare, dummodo ſua hæreſis ſtabiliatur. Enimvero buculam, quæ hortos in Cæſareo ſitos irrigabat, immolare ſunt ag-

A ἔθνεσι δημοσίᾳ, ἐντολὰς δὲ βασιλέως ἀπήγγειλεν, εἰ μὴ πεισθεῖεν τοῖς γράμμασιν, ἀφαίρεσιν τοῦ ἄρτου, καὶ τῶν εἰδώλων ἔσεσθαι καταστροφήν, πολλῶν τε πολιτευτῶν, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ δήμου (1) πάντως αἰχμαλωσίαν γενήσεσθαι. εἶτα ταῦτα ἀπειλῶν, οὐκ ᾐσχύνθη δημοσίᾳ μεγάλῃ τῇ φωνῇ λέγειν· τὸν μὲν Ἀθανάσιον παραιτεῖται βασιλεὺς, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς τὰς ἐκκλησίας παραδοθῆναι ἐκέλευσε. πάντων τε ἐπὶ τούτῳ θαυμαζόντων, καὶ πρὸς ἀλλήλους νευόντων τε καὶ λεγόντων, εἰ Κωνστάντιος αἱρετικὸς γέγονε, δέον ἐρυθριᾷν, ὁ δὲ μᾶλλον ἠνάγκαζε βουλευτὰς καὶ δημότας ἐθνικοὺς νεωκόρους τῶν εἰδώλων B ἐπὶ τούτοις ὑπογράφειν καὶ ὁμολογεῖν, δέχεσθαι ὃν ἂν ἀποστείλῃ βασιλεὺς ἐπίσκοπον. πάνυγε κανόνας ἐκκλησίας ἐκδικῶν, ἐποίει τοῦτο γενέσθαι Κωνστάντιος, ἀντὶ γὰρ ἐκκλησίας τὴν ἀγορὰν, ἀντὶ τῶν λαῶν, τοὺς νεωκόρους ἀπῄτει γράμματα· ἐγίγνωσκε γὰρ οὐκ ἐπίσκοπον αὐτὸν Χριστιανοῖς, ἀλλά τινα φιλοπράγμονα πέμπειν αὐτοῖς τοῖς γράφουσιν.

55. Ἕλληνες μὲν οὖν ὥσπερ ὠνούμενοι τῇ ὑπογραφῇ τὴν τῶν εἰδώλων ἑαυτῶν ἀσυλίαν, καί τινες τῶν ἐργασιῶν, ἄκοντες μὲν, ἔγραψαν δὲ ὅμως, ὡς περὶ ἡγεμόνος, ἢ ἄλλου τινὸς ἀποστελλομένου δικαστοῦ, διὰ τὰς παρ' C ἐκείνου λεγομένας ἀπειλάς. τί γὰρ ἔμελλον Ἕλληνες ὄντες ποιεῖν, (2) ἢ τοῦθ' ὅπερ δοκεῖ τῷ βασιλεῖ; τῶν δὲ λαῶν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ συνελθόντων, τετάρτη γὰρ ἦν σαββάτου, λαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ (3) τῇ ἑξῆς Ἡράκλειος ὁ κόμης τὸν ἔπαρχον τῆς Αἰγύπτου Καταφρόνιον, καὶ Φαυστῖνον τὸν Καθολικὸν, τόν τε Βιθυνὸν αἱρετικὸν ὄντα, καὶ παροξύνουσι τὸν ἀγοραίων τοὺς νεωτέρους, καὶ σεβομένους εἴδωλα, ταύτην ἐντολὴν εἶναι βασιλέως λέγοντες, ἵνα ἐπέλθωσι ἐκκλησίᾳ καὶ λιθάσωσι τοὺς λαούς. ἤδη μὲν οὖν ἦσαν οἱ πλεῖστοι τοῦ λαοῦ γενομένης ἀπολύσεως ἐξελθόντες, γυναικῶν δὲ ὀλίγων (4) ἀπομεινασῶν γέγονεν ὡς προσέταξαν, καὶ θέαμα οἰκτρὸν ἦν. D ἄρτι γὰρ ἦσαν ἀπὸ τῆς εὐχῆς ὀλίγαι καθεζόμεναι, καὶ γυμνοὶ μετὰ λίθων εὐθὺς καὶ ξύλων ἐπῆλθον οἱ νεώτεροι, καὶ τὰς μὲν ἐλίθαζον, τὰ δὲ τῶν παρθένων ἅγια σώματα κατέκοπτον πληγαῖς οἱ ἄθεοι, εἷλκόν τε τὰ σκεπάσματα, καὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐγύμνουν, καὶ ἀνθελκούσας ἐλάκτιζον τοῖς ποσὶν οἱ δείλαιοι. δεινὰ μὲν οὖν ταῦτα καὶ λίαν ἐστὶ δεινά, ἀλλὰ τὰ μετὰ ταῦτα δεινότερα, καὶ πάσης ὕβρεως ἀφορητότερα γέγονεν. εἰδότες γὰρ τὸ σεμνὸν τῶν παρθένων, καὶ τὸ τῆς ἀκοῆς ἄχραντον, καὶ ὅτι μᾶλλον λίθους καὶ ξίφη, ἢ τὰ τῆς (5) αἰσχρορρημοσύνης φέρειν δύνανται ῥήματα, τούτοις ἐχρῶντο κατ' αὐτῶν ἐπερχόμενοι· Ἀρειανοὶ δὲ ταῦτα τοῖς νεωτέροις ὑπέβαλλον· E καὶ γὰρ ἐγέλων τούτων λεγομένων καὶ γιγνομένων. καὶ αἱ μὲν ἅγιαι παρθένοι, καὶ ἄλλαι σεμναὶ γυναῖκες, ὡς ἀσπίδων δήγματα τὰ τοιαῦτα φθέγγματα ἔφευγον· οἱ δὲ χριστομάχοι συνήργουν, τάχα δὲ καὶ συνεφθέγγοντο τοῖς νεωτέροις· καὶ γὰρ ἥδοντο τοῖς παρ' ἐκείνων ἐκβαλλομένοις μετὰ ἀσελγείας ῥήμασιν.

56. Εἶτα ὡς τὸ ὅλον τῆς ἐντολῆς πληροῦντες, τοῦτο γὰρ ἦν τὸ σπουδαζόμενον, τοῦτο καὶ Κόμης καὶ ὁ Καθολικὸς παρήγγελον, ἁρπάσαντες τὰ συμψέλλια, καὶ τὸν θρόνον, καὶ τὴν τράπεζαν, ξυλίνη γὰρ ἦν, καὶ τὰ βῆλα τῆς ἐκκλησίας, τά τε ἄλλα, ὅσα ἠδυνήθησαν ἐξενέγκαντες, ἔκαυσαν ἔμπροσθεν τοῦ πυλῶνος ἐν τῇ πλατείᾳ τῇ μεγάλῃ, καὶ λίβανον ἐπέβαλον. ὦ, τίς ἀκούσας οὐ δακρύσειε, τάχα καὶ τὴν ἀκοὴν κλείσειεν, ἵνα μηδὲ ἑτέρου λέγοντος ἀνέχηται, βλάβην ἡγούμενος καὶ F τὸ μόνον ἀκοῦσαί τι τοιοῦτον; τά τε γὰρ εἴδωλα ἑαυτῶν εὐφήμουν, καὶ ἔλεγον, Ἕλλην γέγονε Κωνστάντιος, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ τὰ ἡμῶν ἐπέγνωσαν· οὐ φροντίζουσι γὰρ οὐδὲ Ἑλληνισμὸν ὑποκρίνασθαι, ἵνα μόνον ἡ αἵρεσις ἔχῃ τὴν σύστασιν. καὶ γὰρ βοΐδιον ἐπαντλοῦν τοὺς κηπευομένους ἐν τῷ (6) Καισαρείῳ τόπους, ἐπεχείρησαν θῦσαι,

(1) Sic Reg. Editi vero πάντας.
(2) Ita Reg. Editi vero, perperam, ἢ τοῦ Θεοῦ ὅπερ δοκεῖ.
(3) Sic Reg. & Baſil. Editi male τῆς ἑξῆς.
(4) Ita Reg. Editi vero ἀπομεινάντων.

(5) Reg. αἰσχρορημοσύνης. Editi, αἰσχρορρημοσύνης. Baſilienſ. αἰσχρημοσύνης.
(6) Reg. Καισαρείῳ. Editi vero Καισαρίῳ. Mox Reg. ἐπιθῦσαι.

θῦσαι, καὶ ἔθυσαν αὐ, εἰ μὴ θῆλυ τοῦτο ἦν. τὰ τοιαῦτα γὰρ ἔλεγον μὴ ἐξεῖναι παρ' αὐτοῖς θύεσθαι.

57. Τοιαῦτα μὲν οὖν (1) οἱ δυσσεβεῖς Ἀρειανοὶ, νομίζοντες εἰς ἡμῶν ὕβριν ταῦτα φθάνειν, μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἔπραττον. θεία δὲ δίκη τὴν πονηρίαν τούτων ἤλεγξε, καὶ σημεῖόν τι μέγα καὶ ἐξαίρετον εἰργάσατο, δεικνῦσα καὶ διὰ τούτου πᾶσι φανερῶς, ὅτι ὥσπερ ἀσεβοῦντες, οὐκ εἰς ἄλλον, ἀλλ' εἰς τὸν κύριον τολμῶσιν· οὕτω ταῦτα ποιοῦντες, εἰς αὐτοῦ πάλιν ὕβριν ἐπεχείρησαν πρᾶξαι. καὶ τοῦτο μᾶλλον ἐκ τοῦ γενομένου θαύματος φανερωτέραν (2) ἔσχε τὴν ἀπόδειξιν. τῶν ἀσελγῶν γάρ τις νεώτερος εἰσδραμὼν, καὶ τολμήσας ἐπεκάθισε τῷ θρόνῳ, καὶ καθίσας διὰ τῶν ῥινῶν τι πορνικὸν ἀπήχησεν ὁ ἄθλιος, εἶτα ἀναστὰς ἐβιάζετο τὸν θρόνον ἀποσπᾷν καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἕλκειν· ἠγνόει δὲ καθ' ἑαυτοῦ τὴν δίκην ἐπισπώμενος. ὡς γὰρ οἱ τότε τὴν Ἄζωτον κατοικοῦντες, τολμήσαντες ἅψασθαι τῆς κιβωτοῦ, (3) ἣ κἂν προσβλέψαι θέμις οὐκ ἦν αὐτοῖς, παρ' αὐτῆς εὐθὺς ἀπώλλυντο, πρότερον διαφθειρόμενοι ταῖς βασάνοις τὰς ἕδρας· οὕτως καὶ οὗτος ὁ ἄθλιος μόνον ἐτόλμησεν ἕλκειν, καὶ ὅπερ εἷλκεν, εἰς ἑαυτὸν ἐπεσπάσατο, καὶ ὡς ἀναπεμπούσης τῆς δίκης τὸ ξύλον, ἐν αὐτῷ τὴν ἰδίαν κοιλίαν ἔπληξε· καὶ ἀντὶ τοῦ θρόνου, τῇ πληγῇ τὰ ἴδια ἐξώνεγκεν ἔντερα, καὶ μᾶλλον ὁ θρόνος ἐκείνου τὸ ζῆν ἀπέσπασεν, ἢ αὐτὸς ἀπεσπάσθη παρ' ἐκείνου. ἐξεχύθη γοῦν, ὡς γέγραπται κατὰ τὸν Ἰούδαν, τοῖς σπλάγχνοις, καὶ καταπεσὼν ἐβαστάχθη, καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν ἀπώλετο. καὶ ἕτερος δὲ μετὰ θαλλῶν εἰσελθὼν, καὶ ὡς Ἕλλην κινῶν αὐτὰ τῇ χειρὶ καὶ χλευάζων, εὐθὺς ἐσκοτώθη, καὶ οὐκ ἔβλεπεν, οὐδὲ ἐγίνωσκεν (4) ἔτι λοιπὸν ὅποι γῆς ἐτύγχανε, μέλλων τε καὶ αὐτὸς καταπίπτειν, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων, καὶ ὑποβασταζόμενος ἐξήρχετο (5) αὐτὸς, μόγις μεθ' ἡμέραν διανήψας, καὶ οὐ γινώσκων οὔτε τί πεποίηκεν, οὔτε τί πέπονθεν ὁ τολμηρός.

58. Ταῦτα βλέποντες, Ἕλληνες μὲν ἐφοβήθησαν, καὶ οὐδὲν πλέον ἐτόλμησαν· Ἀρειανοὶ δὲ οὐδὲ οὕτως ᾐσχύνθησαν, ἀλλ' ὡς Ἰουδαῖοι σημεῖα βλέποντες, οὐκ ἐπίστευον οἱ ἄπιστοι· μᾶλλον γὰρ ἐσκληρύνοντο κατὰ τὸν Φαραὼ, τὰς ἐλπίδας ἔχοντες καὶ αὐτοὶ κάτω που κειμένας ἐν τῷ βασιλεῖ καὶ ἐν τοῖς Εὐνούχοις αὐτοῦ. τοὺς μὲν οὖν Ἕλληνας, μᾶλλον δὲ τῶν Ἑλλήνων τοὺς ἐκβλητοτέρους, τὰ προειρημένα ποιεῖν ἐπέτρεπον· εἶχον γὰρ τὸν ὑποκρινόμενον αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα, καὶ παροξύνοντα τοὺς Ἕλληνας, Φαυστῖνον, τὸν Καθολικὸν μὲν λεγόμενον, ἀγοραῖον δὲ τὸν τρόπον, καὶ ἀσελγῆ τὴν ψυχήν. αὐτοὶ δὲ τὰ ὅμοια τούτοις ἀνεδέξαντο δι' ἑαυτῶν ποιεῖν· ἵν' ὥσπερ τὴν αἵρεσιν ἀπὸ τῶν ἄλλων αἱρέσεων (6) ἀπεμάξαντο, οὕτω καὶ τὴν πονηρίαν μετὰ τῶν ἀσελγεστέρων ἔχωσι μεμερισμένην. τὰ μὲν οὖν ἄλλα δι' ἐκείνων, καθὰ προεῖπον, ἔπραττον· ἃ δὲ δι' ἑαυτῶν ἐπλημμέλουν, πῶς οὐ πᾶσαν ὑπερβάλλει πονηρίαν, (7) καὶ παντὸς δημίου νικᾷ κακίαν; ποῖον γὰρ οἶκον οὐκ ἐπόρθησαν; ποίαν οἰκίαν, προφάσει τοῦ ἐρευνᾷν, οὐ διήρπασαν; ποῖον κῆπον οὐ κατεπάτησαν; καὶ τάφον οὐκ ἠνέῳξαν; πρόφασιν μὲν (8) ὡς Ἀθανάσιον ἐπιζητοῦντες προβαλλόμενοι· τὸ δ' ὅλον ἦν αὐτοῖς σπουδαζόμενον διαρπάζειν καὶ σκυλεύειν τοὺς ἀπαντῶντας. πόσων ἐπεσφραγίσθησαν οἶκοι; πόσων τὰ ἐν ταῖς ξενίαις ἐκδεδώκασι τοῖς ὑπουργοῦσιν αὐτοῖς στρατιώταις; τίς τούτων ἀπείρατος τῆς κακίας γέγονε; τίς τούτοις ἀπαντήσας οὐκ ἐκρύβη κατὰ τὴν ἀγοράν; τίς διὰ τούτους οὐ καταλείψας τὴν οἰκίαν, ἐπὶ τῆς ἐρημίας διῆγε τὴν νύκτα; τίς τούτων χάριν φυλάξαι τὰ

A gressi, atque immolassent, nisi fœmina ea fuisset, quas sacrificare sibi nefas esse ajebant.

57. Ejusmodi facinora impii Ariani cum Ethnicis admisere, rati ea in nostram vertere contumeliam. At divina ultio eorum coarguit improbitatem, magnumque ac præclarissimum signum edidit, quo palam fecit omnibus, eos ut impietate sua non alium quam Dominum oppugnant, sic jam suis facinoribus, ipsi Domino ignominiam inurere tentasse; quæ res ex miraculo tum edito liquidius commonstratur. Nam juvenis quidam ex petulantioribus, irruens ausus est in throno sedere. Sedensque scelestus meretricium B quoddam naribus personabat. Inde cum surrexisset, Thronum convellere ad seque trahere conatus est, ignorans se sibi divinam attrahere vindictam. Quemadmodum enim Azoti quondam incolæ, Arcam tangere ausi, quam ne obtueri quidem sibi licebat, ab illa continuo, prius tamen anorum cruciatibus confecti, perimebantur; ita & ille miser, thronum avellere ausus, quod pertraxit, in suam traxit perniciem, & quasi ipsa divina ultio lignum immitteret, illo avulso ventrem suum percussit: & cum thronum avellere optaret, ictu sua ipse intestina C foras emisit: magisque thronus vitam illi avulsit, quam ab illo avulsus sit. Effusa sunt igitur, uti de Juda scriptum est, viscera ejus, collapsusque asportatus est, & post unam diem interiit. Ingressus item alius qui thallos gestabat, cum, utpote Ethnicus, manu illos agitaret, cachinnosque profunderet, derepente tenebris offusus, nihil videbat, nec ultra sciebat, ubi terrarum esset: qui jamjam collapsurus, a comitibusque suis manu adductus ac sustentatus exivit: vixque postridie mentis compos effectus est, facinoris juxta ac casus sui immemor sceleratus ille.

Juvenes duo Ethnici violatæ Ecclesiæ pœnas luunt.

1. Reg. 5. 6.

Act. 1. 18.

D 58. His conspectis, Ethnici perterriti sunt, nihilque ultra agere sunt ausi: Arianos autem ne tum quidem gestorum puduit; sed, quemadmodum Judæi, cum signa viderent, non credebant tamen, adeo increduli erant; imo potius instar Pharaonis indurabantur: spem quippe suam in infimis sitam habebant, in Imperatore scilicet & in Eunuchis ejus. Ethnicos igitur, imo potius Ethnicorum petulantissimos, supra dicta facinora perpetrare sinebant. Aderat quippe illis in his agendis histrio quidam qui Ethnicos concitabat, Faustinus, qui Catholicus dicebatur, moribus tamen circumforaneus & animo petulanti. Ariani vero per se ipsi ejusmodi E res aggressi sunt, ut sicut suam hæresim ex aliis hæresibus expresserant, sic & jam nefaria gesta cum petulantioribus dividerent. Cetera igitur, uti supra dixi, illorum opera perpetrarunt: quæ vero ipsi facinora per se admisere, qui non omnem exsuperant malignitatem, qui non cujusvis carnificis malitiam vincunt? Quam non diripuere domum? quas ædes pervestigandi causa non devastarunt? quem hortum non conculcarunt? quod sepulcrum non aperuere, specie quidem Athanasii perquirendi, cum nihil tamen curarent quam diripere, & obvios spoliare? quam multorum domus obsignatæ sunt? quam multa quæ in hospitalibus erant, ministris suis militibus dederunt? quis illorum improbitatem expertus non est? quis illis obvius non sese in fo- F ro occultavit? quis non, eorum metu relicta domo, in deserto pernoctavit? quis dum sua ab illis servare stu-

(1) Ita Reg. Editi male οἱ δι' ἀσεβείας οἱ Ἀρειανοί.

(2) Ita Reg. Editi vero, ἔχει. Infra διὰ τῶν ῥινῶν τι πορνικὸν ἀπήχησεν ὁ ἄθλιος, &c. Clemens Alexandrinus Pædagog. lib. 3. cap. 14. pag. 230. de cinædis quibusdam & intemperantibus, hæc habet, μοιχείας διάκονοι, κιχλίζοντες καὶ ψιθυρίζοντες, καὶ τὸ πορνικὸν ἀναιδῶς εἰς ἀσέλγειαν διὰ ῥινῶν ἐπιψοφοῦντες ἐπικιναιδίσμα: *adulterii ministri, qui lascive cachinnos effundunt, susurrantque & fornicarium ac cinædicum sonum per nares ad lasciviam edunt*. Quo significatur, juvenem illum, more jamdiu apud impudicos obtinente, ejusmodi sonos per nares edidisse.

(3) Sic Reg. & Basil. Editi ἦν κἂν.

(4) Regius codex εἰς αὐτόν.

(5) Ita Reg. in Editis ἔτι deest.

(6) Reg. καὶ αὐτός.

(7) Reg. ἐπεκράζοντο.

(8) Ita Reg. Editi vero καὶ τὸ δημίου.

(9) Reg. Ἀθανάσιον εἰς ζητοῦντες.

re studeret, non plurima amisit? quis maris imperitus, non maluit illud ejusque pericula experiri, quam hos interminantes cernere? Multi namque domicilia permutarunt, & a vico in vicum, ab urbe in suburbia translati sunt. Quam multis quantæ multæ sunt irrogatæ, & cum nihil suppeteret, ab aliis ipsi fœnerabantur, eo solum ut eorum insidias effugerent?

59. Omnibus quippe terrori erant: Imperatorisque nomen proferentes, apud omnes sese venditabant, interminantes illius iram: nacti malitiæ suæ ministros Ducem Sebastianum, Manichæum hominem, petulantemque juvenem, Præfectum item & Comitem, histrionemque Catholicum. Multas certe Virgines quæ illorum impietatem damnabant, veritatemque profitebantur, ex ædibus suis dejecerunt, alias quæ ambulabant affecere contumeliis, earumque capita a junioribus qui secum erant nudari jusserunt, mulieribusque suis facultatem dedere contumelias arbitrio suo cuivis illarum inferendi. Honestæ itaque fidelesque matronæ declinabant. Illæ autem quasi bacchæ ac furiæ, circumcursantes detrimentum putabant, si quam non offenderent, cui inferrent injuriam: eamque diem cum mœrore agebant, in qua nullam lædere possent. Demum ita efferati acerbique in omnes erant, ut carnifices, homicidæ, nefarii, litigatores, malitiosi, nihilque non potius quam Christiani ab omnibus vocarentur.

Martyrium Eutychii Subdiaconi.

60. Enimvero Scythas imitati, Eutychium Subdiaconum, virum probe Ecclesiæ ministrantem, rapuere: quem ubi taurinis scuticis a dorso ad necem ferme cædi curassent, rogarunt ad metalla mitti, ad metalla certe non quælibet, sed ad ea quæ Phæno appellantur, ubi homicida condemnatus, vix paucis diebus vivere queat. Et quod prorsus stupendum est, ne paucis quidem horis ejus curari vulnera concessere: sed continuo illum viæ commiserunt, ajentes: Si res ita fiat, reformidabunt omnes, ac nobis deinceps sociabuntur. At ille non multum progressus, cum ex vulnerum dolore ad metalla pervenire non valeret, in via interiit. Ac lætus quidem ille obiit, martyrii gloriam adeptus. Impii autem viri, ne ita quidem affecti sunt pudore, sed ut scriptum est, crudelia habentes viscera, postquam id sceleris moliti essent, satanicum quoddam facinus rursum designarunt. Nam cum supplices populi pro Eutychio deprecarentur, jusserunt illi, ut quatuor probi liberique viri arriperentur, inter quos Hermias erat, qui mendicorum pedes abluebat, quos gravibus ante plagis concisos Dux conjecit in carcerem. At Ariani vel ipsis Scythis immaniores, ubi illos plagarum dolore non exstinctos viderunt, expostulare, ac comminari: Eunuchis, ajentes, scribemus, indicabimusque eum non arbitrio nostro flagellare. His auditis perterritus ille, coactus est denuo verberare homines. At hi dum cæderentur, gnari cur ita vapularent, & a quibusnam insimulati essent, hæc tantum loquebantur: Propter veritatem vapulamus, nec communicamus cum hæreticis:

Prov. 10. 12.

A ἴδια σπουδῶν, οὐκ ἀπώλεσε τὰ πλεῖστα; τίς ἄπειρος θαλάττης οὐ μᾶλλον εἵλετο ταύτην, καὶ τῶν ταύτης κινδύνων πεῖραν λαβεῖν, ἢ τούτους ὁρᾷν ἀπειλοῦντας; πολλοὶ καὶ οἴκους μετῆλθον καὶ μετέστησαν ἀπὸ λαύρας εἰς (1) λαῦραν, καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὰ προάστεια. πόσοι τε ζημίας πόσας ὑπέστησαν, καὶ μὴ ἔχοντες ἐδανείσαντο παρ' ἑτέρων, ἵνα μόνον τὰς ἐπιβουλὰς τούτων ἐκφύγωσι;

59. Πᾶσι γὰρ φοβεροὺς ἑαυτοὺς ἐδείκνυον, καὶ πρὸς πάντας ἠλαζονεύοντο, βασιλέα πᾶσιν ὀνομάζοντες· καὶ ἀπειλοῦντες μὲν τὸν ἐκείνου φόβον· ἔχοντες δὲ ὑπουργοὺς εἰς τὴν πονηρίαν τὸν δοῦκα Σεβαστιανὸν, Μανιχαῖον ὄντα, καὶ ἀσελγῆ νεώτερον· καὶ τὸν ἔπαρχον, καὶ τὸν (2) Κόμητα, καὶ ὑποκριτὴν τὸν Καθολικόν. πολλὰς γοῦν παρθένους καταγνούσας αὐτῶν τῆς ἀσεβείας, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπιγνούσας, κατήνεγκαν ἀπὸ τῶν οἰκιῶν, καὶ ἄλλας περιπατούσας ὕβριζον· καὶ ἐποίουν ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς νεωτέρων γυμνοῦσθαι τὰς κεφαλὰς αὐτῶν. καὶ γυναιξὶ δὲ ταῖς παρ' αὐτῶν δεδώκασιν ἐξουσίαν ὑβρίζειν ἃς θέλουσι. καὶ αἱ μὲν σεμναὶ καὶ πισταὶ γυναῖκες ἐξέκλινον καὶ παρεχώρουν ἐκείναις τὴν ὁδόν· αἱ δὲ ὥσπερ μαινάδες καὶ (3) ἐριννύες περιερχόμεναι συμφορὰν ἡγοῦντο τὸ μὴ εὑρίσκειν ἀδικεῖν, καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μετὰ λύπης διῆγον, ἐν ᾗ μὴ ἠδύναντο κακοποιεῖν. καὶ ὅλως οὕτως ἦσαν πᾶσιν ἄγριοι καὶ πικροὶ, ὥστε δημίους, φονευτὰς, ἀθεμίτους, φιλοπράγμονας, κακούργους, καὶ πάντα μᾶλλον αὐτοὺς ἢ Χριστιανοὺς παρὰ πάντων καλεῖσθαι.

60. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς Σκύθας μιμούμενοι, ἥρπασαν Εὐτύχιον ὑποδιάκονον, ἄνδρα καλῶς ὑπηρετοῦντα τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ποιήσαντες εἰς τὰ νῶτα ταυρείαις ἴσα θανάτῳ κατακοπῆναι, ἠξίωσαν εἰς μέταλλον ἀποσταλῆναι, καὶ μέταλλον οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' εἰς τὸ τῆς (4) Φαινῶ, ἔνθα καὶ φονεὺς καταδικαζόμενος ὀλίγας ἡμέρας (5) μόγις δύναται ζῆσαι. καὶ τὸ παράδοξον, οὐδὲ κἂν ὀλίγας ὥρας ἐπέτρεψαν αὐτὸν θεραπευθῆναι διὰ τὰς πληγάς· ἀλλ' εὐθὺς ἐποίησαν ἀποσταλῆναι, φάσκοντες· εἰ τοῦτο γένηται, πάντες φοβηθήσονται, καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσονται λοιπόν. οὐ πολὺ δὲ διέστη, καὶ μὴ δυνηθεὶς εἰς τὸ μέταλλον φθάσαι διὰ τὸν πόνον τῶν πληγῶν, ἀπέθανεν ἐν τῇ ὁδῷ. καὶ ὁ μὲν ἐτελεύτα χαίρων, ἔχων τὸ καύχημα τοῦ μαρτυρίου· οἱ δὲ ἀσεβεῖς, οὐδὲ οὕτως ᾐσχύνοντο, κατὰ δὲ τὸ γεγραμμένον, ἀνελεήμονα σπλάγχνα ἔχοντες, καὶ τοῦτο μελετήσαντες, σατανικόν τι πάλιν πεποιήκασιν. ἀξιούντων γὰρ τῶν λαῶν διὰ τὸν Εὐτύχιον, καὶ δεομένων περὶ αὐτοῦ, πεποιήκασιν (6) ἁρπασθῆναι καλοὺς καὶ ἐλευθέρους ἄνδρας τέσσαρας, (7) Ερμείαν, λούοντα τοὺς ἀνεξόδους, καὶ πάνυ γε τούτους πληγαῖς κατακόψας ἐνέβαλεν εἰς τὸ δεσμωτήριον ὁ δοὺξ· ἀλλ' οἱ Αρειανοὶ καὶ Σκυθῶν ὠμότεροι τυγχάνοντες, ἐπεὶ ἑωράκασι μὴ τελευτήσαντας ἐκείνους ἀπὸ τῶν πληγῶν, ἐμέμφοντο καὶ ἠπείλουν· γράφομεν λέγοντες τοῖς εὐνούχοις, ὅτι μὴ μαστίζει ὡς ἐθέλομεν ἡμεῖς. ἐκεῖνος (8) δὲ ἀκούσας καὶ φοβηθεὶς, ἠναγκάσθη καὶ δεύτερον τύψαι τοὺς ἀνθρώπους. καὶ οἱ μὲν τυπτόμενοι, εἰδότες διὰ τί τύπτονται, καὶ παρὰ τίνων διεβλήθησαν, οὐδὲν ἕτερον ἔλεγον ἢ, διὰ μὲν τὴν ἀλήθειαν τυπτόμεθα, οὐ κοινωνοῦμεν δὲ τοῖς αἱρετικοῖς·

τύπτε

(1) Reg. λαύραν cum acuto.
(2) Reg. κόμιτα.
(3) Reg. male, ἐριννύαις.
(4) Εἰς τὸ τῆς Φαινῶ. Eusebius Hist. de Martyribus Palæstinæ p. 328. de Præside Cæsareæ hæc ait: ὁμολογητὰς, τοῖς κατὰ Φαινὼ τῆς Παλαιστίνης χαλκοῦ μετάλλοις τοὺς πάντας παραδίδωσι: *Confessores omnes ad æris metalla quæ sunt apud Phænum Palæstinæ damnavit*. Epiphanius vero ea nuncupat Hær. 68. Φαινήσια μέταλλα. Theodoretus, Hist. lib. 4. cap. 22. τοῖς κατὰ Φαίνας παρεδόθη μετάλλοις. Eusebius de locis Hebraicis: Φινὼν ἣν κατῴκησαν Ἰσραὴλ ἐπὶ τῆς ἐρήμου. ἦν δὲ καὶ πόλις Ἐδώμ. αὕτη ἐστὶ Φαινὼν, ἔνθα τὰ μέταλλα τοῦ χαλκοῦ, μεταξὺ κειμένη Πέτρας πόλεως καὶ Ζοορῶν: *Phinon in qua habitavit Israel in deserto, eratque illa urbs Idumææ. Estque ipsa Phænon, ubi metalla æris, sita inter Petram urbem & Zooros*. In Hebr. textu legitur פונן Vulgata similiter, *Phunon* LXX. Φινώ. *Numer*. 33. 43.
(5) Reg. μόνις male.
(6) Reg. ἁρπασθῆναι. Editi ἀναρπασθῆναι.
(7) Reg. male Ερμίωνα. Alii habent, Ερμείαν. Mox, ἀνεξόδους quidam putavit esse, *angiportus non pervios*. Sed haud genuinam esse eam interpretationem, palam est, ex superiore loco, unde vera significatio elicitur, num. 13. ubi legitur: καὶ γὰρ καὶ χηρῶν καὶ ἄλλων ἀνεξόδων λαβόντων ἐλεημοσύνην. id est, *enimvero cum viduæ ceterique mendici eleemosynam acciperent*. Patet ibi ἀνεξόδους esse non vicos, sed homines qui mendicandi causa ἀνὰ τὰς ἐξόδους vagabantur.
(8) Regius codex τε.

τύπτε λοιπὸν, ὡς θέλεις, καὶ σὲ μέλλει διὰ τοῦτο κρίνειν ὁ Θεός. οἱ μὲν οὖν ἀσεβεῖς ἤθελον αὐτοὺς καὶ ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ κινδυνεῦσαι καὶ ἀποθανεῖν· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λαὸς, εἰδὼς τὸν καιρὸν, ἠξίωσαν, καὶ μεθ' ἡμέρας ἑπτά που ἢ καὶ πλέον ἀπελύθησαν.

61. Οἱ δὲ ὥσπερ λυπηθέντες (1) ἕτερόν τι πάλιν ὠμότερον καὶ ἀνόσιον ποιεῖν ἐπεχείρησαν, ὠμὸν μὲν πρὸς πάντας, ἁρμόζον δὲ τῇ χριστομάχῳ αὐτῶν αἱρέσει. ὁ μὲν γὰρ Κύριος ἐνετείλατο τῶν πτωχῶν μνημονεύειν, „ καὶ πωλήσατε, λέγων, τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δότε ἐλεημοσύνην· καὶ, ἐπείνων, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψων, καὶ ἐποτίσατέ με. ἐφ' ὅσον γὰρ ἐποιήσατε ἑνὶ τῶν μικρῶν τούτων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. „ οὗτοι δὲ ὡς τῷ ὄντι κατὰ Χριστοῦ φρονοῦντες, καὶ ἐν τούτοις ἀντιπρᾶξαι τῷ βουλήματι αὐτοῦ τετολμήκασι. τοὺς γὰρ δεομένους καὶ τὰς χήρας, ἐπειδὴ τὰς ἐκκλησίας (2) παραδέδωκεν ὁ δοὺξ τοῖς Ἀρειανοῖς, καὶ ἐν αὐταῖς διατρίβειν οὐκ ἠδύναντο, καθεζομένας ἐν οἷς ὥρισαν αὐταῖς τόποις οἱ (3) πεπιστευμένοι τὰς χήρας κληρικοὶ, ἐπειδὴ ἔβλεπον τοὺς ἀδελφοὺς προθύμως ἐπιδιδόντας αὐταῖς, καὶ τρέφοντας τὰς χήρας, αὐτάς τε κατὰ τῶν ποδῶν τύπτοντες ἐδίωκον, καὶ τοὺς παρέχοντας διέβαλλον τῷ δουκί. καὶ τοῦτο ἐγίγνετο διὰ Δυναμίου τινὸς στρατιώτου. φίλον δὲ (4) ἦν τοῦτο Σεβαστιανῷ· παρὰ Μανιχαίοις γὰρ ἔλεος οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἐχθρόν ἐστι παρ' αὐτοῖς τὸ ἐλεεῖν πένητα. ἦν τοίνυν καινὴ μέμψις, καὶ δικαστήριον νῦν πρῶτον ἐπινοηθὲν παρ' αὐτῶν· ἐπὶ εὐεργεσίᾳ τις ἐκρίνετο· καὶ ὁ μὲν ἐλεῶν κατηγορεῖτο, ὁ δὲ εὐεργετούμενος ἐτύπτετο. καὶ μᾶλλον ἤθελον πεινᾷν τὸν πένητα, ἢ τὸν βουλόμενον ἐλεεῖν, παρέχειν. καὶ τοῦτο δὲ παρὰ τῶν παλαιῶν πάλιν Ἰουδαίων ἔμαθον, νέοι ὄντες Ἰουδαῖοι καὶ αὐτοί· καὶ γὰρ κἀκεῖνοι βλέποντες τὸν ἐκ γενετῆς τυφλὸν, λοιπὸν βλέποντα, καὶ τὸν πολλῷ τῷ χρόνῳ παραλυτικὸν, γενόμενον ὑγιῆ· τὸν μὲν εὐεργετήσαντα Κύριον ᾐτιῶντο, τοὺς δὲ εὖ παθόντας, ὡς παραβάτας ἔκρινον.

62. Τίς οὖν ἐπὶ τούτοις οὐκ ἐθαύμαζε; τίς οὐ κατηρᾶτο τὴν αἵρεσιν, καὶ τοὺς ἐκδικοῦντας αὐτήν; τίς οὐκ ἐγίνωσκεν, ὅτι καὶ θηρίων ἀγριώτεροι τυγχάνουσιν οἱ Ἀρειανοί; οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὧν ἕνεκα ταῦτα ἐποίουν ἐκέρδαινον οἱ μιαροί· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον τὸ καθ' ἑαυτῶν μῖσος παρὰ πᾶσιν ηὔξανον. ἐνόμιζον ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ φόβου βιάζεσθαί τινας εἰς τὴν αἵρεσιν, ὥστε καὶ συνάγεσθαι μετ' αὐτῶν. ἀπέβαινε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐναντία· οἱ μὲν γὰρ πάσχοντες, ὡς μαρτύριον ὑπέφερον τὰ παρ' ἐκείνων γιγνόμενα, καὶ οὔτε προεδίδουν, οὔτε ἠρνοῦντο τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν. οἱ δὲ θεωροῦντες ἔξωθεν αὐτοὺς, λοιπὸν δὲ καὶ οἱ Ἕλληνες βλέποντες, ὡς ἀντιχρίστους, ὡς δημίους κατηρῶντο· φιλόπτωχον γὰρ καὶ συμπαθὲς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. οὗτοι δὲ καὶ τὸν ἀνθρώπων λογισμὸν ἀπώλεσαν. καὶ οἱ πάσχοντες ἂν ηὔξαντο παρ' ἑτέρων εὖ παθεῖν, αὐτοὶ τοῦτο παθεῖν τοὺς ἄλλους οὐκ ἐπέτρεπον, ἔχοντες τὴν τῶν δικαστῶν, καὶ μάλιστα τὴν παρὰ τοῦ δουκὸς ἐπιτριβὴν καὶ ἐξουσίαν.

63. Ἃ γὰρ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις πεποιήκασι, καὶ πῶς αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ δουκὸς καὶ τῶν δικαστῶν ἐφυγάδευσαν, καταφέροντες ἐκ τῶν οἴκων τοὺς οἰκείους αὐτῶν διὰ τῶν στρατιωτῶν· καὶ τοῦ στρατηγοῦ Γοργονίου καὶ πληγαῖς κατακόπτοντος, καὶ πῶς αὐτῶν· τό γε πάντων ὠμότερον. καὶ τῶν ἤδη τετελευτηκότων (5) τοὺς ἄρτους μεθ' ὅσης ὕβρεως διήρπασαν, οὐκ ἔστιν οὐδὲ λόγῳ φράσαι, νικώσης τῆς ὠμότητος αὐτῶν τὴν ἐκ τῶν λόγων διήγησιν. τί γὰρ ἄν τις εἰπὼν εἰρηκέναι δόξειεν; ἢ ποίου πρώτου μνημονεύσας, οὐχ εὑρίσκει τὰ δεύτερα δει-

(1) Sic Reg. & Basil. in Editis πάλιν deest.
(2) Sic Reg. Editi παρέδωκεν.
(3) Ita Reg. Editi πιστευόμενοι.
(4) Ita Reg. optime. Editi, δὲ νῦν τοῦτο.

verbera pro libidine, a Deo hac de re judicandus es. Impii porro optabant illos in carcere periclitari, atque interire: sed populus Dei cum nosset temporis opportunitatem, pro illis deprecatus est: atque post septem circiter aut plures dies, dimissi homines sunt.

61. At illi quasi eam rem indigne ferrent, aliud facinus illo immanius, nefariumque sunt aggressi: quod quidem crudelissimum apud omnes habeatur, eorum tamen hæresi Christo inimicæ consentaneum. Enimvero præcepit Dominus ut pauperum cura habeatur: *Vendite*, ajens, *quæ possidetis*, *& date eleemosynam*: &, *Esurivi*, *& dedistis mihi manducare*: *sitivi*, *& potastis me*. *Quantum enim fecistis uni ex his minimis*, *mihi fecistis*. Hi autem, utpote qui revera contra Christum sentiant, in his quoque ejus voluntati obsistere ausi sunt. Nam cum egenos conspicerent, & viduas (quæ cum Dux Ecclesias Arianis tradidisset, in iis versari nequibant) sedentes in assignatis sibi locis a Clericis, quibus viduarum cura concredita fuerat: cum cernerent fratres prompto ipsis animo eleemosynam erogare, viduisque alimenta præbere; * eas pedibus pulsantes insequebantur, largitoresque deferebant ad Ducem. Illudque a Dynamio quodam milite agebatur, eratque Sebastiano gratissimum: apud Manichæos enim nulla est commiseratio, resque illis odiosa est pauperem miserari. Insolens itaque accusationis genus erat, novumque tribunal ab illis jam primum excogitatum est. De beneficio quippe collato in jus vocabantur homines: & qui eleemosynam darent, deferebantur: qui beneficium acciperet, vapulabat: malebantque pauperem esurire, quam erogare qui vellet. Hoc item ab antiquis illis Judæis didicerant novi isti Judæi. Illi namque cum cernerent cæcum a nativitate, visum recepisse, eumque qui jamdiu paralyticus erat, sanatum fuisse, beneficiorum auctorem Dominum criminabantur: beneficio affectos damnabant ut prævaricatores.

Luc. 12. 33.
Matth. 25. 35.
Ariani vetant eleemosynam dare.
* Forte eorum pedes pulsantes.
De Dynamio infra in Contestatione populi Alexandrini.
Joan. 9.
Matth. 9. 7.

62. Quisnam hæc miratus non est? Quis non est hæresim ejusque vindices exsecratus? Quis non novit feris ipsis efferatiores Arianos esse? Neque tamen scelesti ea nacti sunt quæ id agendo assequi peroptabant, imo vero in gravius universorum odium incurrerunt. Sperabant certe insidiis atque terrore quosdam eo adduci posse, ut hæresim amplecterentur, atque conventibus interessent suis. Sed cessit res contra quam rati erant: nam quos illi affligebant, ii ærumnas sibi illatas quasi martyrium perferebant: neque prodebant vel abnegabant piam in Christum fidem. Extranei autem qui hæc conspiciebant, imo Ethnici hæc dum cernerent, eos velut antichristos & carnifices exsecrabantur: est quippe genus humanum pauperum amans, ad misericordiamque pronum. Hi vero vel humanum ratiocinium amiserant: nam qui, si passi essent, peroptassent ab aliis beneficium accipere, non sinebant alios idipsum consequi; judicum scilicet, præsertimque Ducis immanitate potestateque freti.

63. Enimvero quæ in Presbyteros Diaconosque perpetrarunt; quo pacto illos Ducis judicumque auctoritate in fugam verterint, affinesque illorum domibus deturbarint, militum scilicet opera, Gorgoniique Ducis, qui plagis eos lancinabat; quo pacto illorum (rem sane omnium crudelissimam) eorumque qui jam obierant panes, quantaque petulantia, diripuerint, nequaquam verbis enunciari potest: eorum quippe crudelitas omnem enarrandi facultatem superat. Quidnam quis pro rei gravitate dicere queat? Aut cujusnam primum mentionem faciat, ut non inveniat secunda

(5) ἄρτους, vertimus *panes*, non *artus*, ut Nannius est interpretatus. Et vero non semel panes ἄρτοι ab Arianis, Arianorumve ministris rapti memorantur: sic in Apol. de Fuga p. 256. Et in Epist. Encyclic. p. 91. Vide in Athanasii Vita supra.

primis, posteriora secundis atrociora? Omnia quippe eorum facinora, & nefaria gesta cædis & impietatis plena sunt. Eaque sunt illi vafritie mentis, & morum calliditate, ut patrocinii pollicitatione, pecuniarumque erogatione, decipere satagant; ut quandoquidem non ex æquo & bono commendationem habent, vel hinc saltem simplicioribus obtendant speciem quandam dignitatis.

64. Quis itaque illos vel Ethnicos ultra nuncuparit, nedum Christianos? quis horum mores, humanos & non potius ferinos arbitretur, conspecta facinorum crudelitate ferocitateque? Etenim ipsis carnificibus immaniores, allisque hæreticis audaciores sunt: imo, Ethnicis ipsis multo deteriores, ab illisque, ut vere dicatur, longissime distant. Audivi enim a patribus (veramque rem arbitror) in superiore sub Maximiano Constantii avo persequutione, Ethnicos occultasse fratres nostros Christianos, dum inquirerentur: ac plerumque pecunia mulctatos, carcerique mancipatos fuisse, eo solum ut ne profugorum proditores essent. Profugos enim eadem qua seipsos fide servabant, neque dubitabant sese illorum causa periculis offerre. At nunc admirandi illi novæ hæresis inventores nulla alia re, quam insidiis celebres, secus omnia agunt: nam ipsi ultro carnifices effecti, omnes prodere quærunt: occultantibusque insidias parant, rati occultantem perinde atque occultatum sibi inimicum esse: ita sanguinarii & homicidæ sunt, ita vel ipsam Judæ malignitatem æmulantur scelerati illi.

Ethnici in persecutione Maximiani Christianos occultabant.

65. Nec pro rei gravitate possunt eorum facinora narrari, nisi hoc solum modo, quod mihi scribenti, eorumque nefaria gesta recensere volenti, in mentem subit; anne sanguisugæ, de qua in Proverbiis, quarta filia sit hæc hæresis, quæ post tot illatas injurias, post tot patratas cędes, nondum dixit, Sufficit. Etiamnum quippe ferocit, homines nondum sibi notos perquirendo circumcursat: quos vero jampridem injuriis affecit, novis jam injuriis aggreditur. Nę illi post nocturnam invasionem, post mala quæ inde consequuta sunt, post persequutionem ab Heraclio factam, non cessant apud Imperatorem calumniari. Confidunt enim, cum impiis suis consiliis semper aurem ille præbeat, gravius quidpiam exsilio futurum, ac deinceps qui suis impietatibus non obtemperarint, obtruncandos esse. Certe jam summę viri audaciæ Secundus Pentapolitanus sceleratissimus, ejusque conjurationis socius Stephanus, gnari se, quantumvis injurias inferant, hæresim semper pro defensione sua habituros; cum Presbyterum non sibi obsequentem in Barça cernerent, Secundum nomine, gentilem quidem hæretici, sed non ejusdem fidei; calcitrando virum occiderunt. Ille vero dum necaretur, Sanctum imitatus ajebat: Nemo me apud Judices ulciscatur, ultorem habeo Dominum, cujus causa hæc ab illis patior. At illi neque hæc dicentem miserati sunt, neque ullam eorum dierum reverentiam habuerunt, in ipsa quippe Quadragesima hominem calcitrando interfecerunt.

Prov. 30. 15.

Martyrium Secundi presbyteri.

66. O novam hæresim quæ impietate & gestis suis totum induit diabolum! nam nunc primum illud mali excogitatum est: quod si qui antehac eam mente concepisse viderentur, at sententiam illi suam occultabant. Eusebius autem & Arius, veluti serpentes e cavernis egressi, virus impietatis hujusce evomuere: Arius aperte blasphemandi audaciam suscepit, Eusebius hæresis patrocinium; sed non ante valuit hæresi patrocinari, quam, uti supra dixi, Imperatorem patronum ejus nactus sit. Patres itaque nostri œcumenicam Synodum ce-

νότερα, τῶν δευτέρων, τὰ μετὰ ταῦτα; πάντα γὰρ αὐτῶν τὰ ἐπιχειρήματα, καὶ τὰ ἀσεβήματα, φόνου καὶ ἀσεβείας πεπλήρωται· καὶ οὕτως εἰσὶ πανοῦργοι τὴν γνώμην, καὶ ποικίλοι τὸν τρόπον, ὡς καὶ ἐπαγγελίᾳ προστασίας, καὶ δόσει χρημάτων ἐπιχειρεῖν ἀπατᾷν, ἵν᾽ ἐπεὶ μὴ ἐξ εὐλόγων ἔχωσι τὴν σύστασιν, κἂν ἐκ τούτων δόξωσι φαντασίαν τινὰ τοῖς ἀκεραίοις ἐμποιεῖν.

64. Τίς οὖν ἔτι τούτους κἂν ἐθνικοὺς καλέσειεν ἁπλῶς, μήτιγε Χριστιανούς; τίς τούτων τὸν τρόπον ἀνθρώπινον, καὶ μὴ μᾶλλον τοῦτον θηριώδη ὑπολάβοι, διά τε τὸ ὠμὸν καὶ τὸ ἄγριον τῆς πράξεως; καὶ γὰρ καὶ δημίων εἰσὶ πονηρότεροι, καὶ τῶν ἄλλων αἱρέσεων τολμηρότεροι· Ἑλλήνων γὰρ πολὺ δεύτεροι, μᾶλλον δὲ καὶ μακρὰν αὐτῶν τυγχάνουσιν. ἐγὼ γὰρ ἤκουσα τῶν πατέρων, καὶ πιστὸν ἡγοῦμαι τὸν ἐκείνων λόγον, ὅτι τὸ πρῶτον, ὅτε γέγονε καὶ ἐπὶ Μαξιμιανῷ τῷ πάππῳ Κωνσταντίου διωγμὸς, Ἕλληνες ἔκρυπτον τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν, τοὺς Χριστιανοὺς ζητουμένους, καὶ πολλάκις ἀπώλεσαν αὐτοὶ χρήματα, δεσμωτηρίων τε ἐπειράθησαν, ἵνα μόνον τῶν φευγόντων μὴ γένωνται προδόται· ὡς γὰρ ἑαυτοὺς ἐφύλαττον τοὺς προσφεύγοντας, καὶ κινδυνεύειν πρὸ αὐτῶν ἐβουλεύοντο. ἀλλὰ νῦν οἱ θαυμαστοὶ οὗτοι, οἱ τῆς νέας αἱρέσεως ἐφευρεταὶ, ἐκ μηδενὸς ἑτέρου, ἢ ἐκ τοῦ ἐπιβουλεύειν ἐπιγινωσκόμενοι, πάντα τἀναντία πράττουσιν. αὐτοί τε γὰρ δι᾽ ἑαυτῶν δήμιοι γιγνόμενοι, πάντας ζητοῦσι παραδιδόναι, καὶ τοὺς κρύπτοντας ἐπιβουλεύεσθαι ποιοῦσιν, ἴσον ἐχθρὸν ἡγούμενοι τόν τε κρύπτοντα καὶ τὸν κρυπτόμενον· οὕτως εἰσὶ φονευταὶ, καὶ τὴν Ἰούδα πονηρίαν ἐξήλωσαν οἱ κακοῦργοι.

65. Καὶ οὐκ ἔστι κατ᾽ ἀξίαν, ὧν διαπράττονται κακῶν εἰπεῖν, ἢ τοῦτο μόνον, ὅτι γράφοντά με καὶ θέλοντα καταλέγειν τῆς πονηρίας ἐκείνων τὰς πράξεις, ὑπεισέρχεται νοεῖν, μὴ ἄρα τῆς ἐν ταῖς παροιμίαις βδέλλης ἡ τετάρτη θυγάτηρ ἐστὶν ἡ αἵρεσις αὕτη, ἥ τις μετὰ τὰς τοσαύτας ἀδικίας, καὶ τοὺς τοσούτους φόνους, οὐκ εἶπεν, ἀρκεῖ. ἔτι γὰρ νεανιεύεται, καὶ τοὺς μὲν μηδέπω γνωσθέντας αὐτῇ περιέρχεται ζητοῦσα, οὓς δὲ ἔφθασεν ἀδικῆσαι, πάλιν ἐπαδικεῖν σπουδάζει. ἰδοὺ γὰρ μετὰ τὴν νυκτερινὴν ἔφοδον, μετὰ τὰ ἐξ αὐτῆς γενόμενα κακὰ, μετὰ τὸν δι᾽ Ἡρακλείου γενόμενον διωγμὸν, πάλιν οὐ παύονται διαβάλλοντες βασιλεῖ· θαῤῥοῦσι γὰρ ὡς ἀσεβοῦντες ἀκούονται· ἵνα πλέον τι τοῦ ἐξορισμοῦ γένηται, καὶ τὸ λοιπὸν οἱ μὴ πειθόμενοι ταῖς ἀσεβείαις αὐτῶν ἀναιρῶνται. οὕτω γὰρ καὶ νῦν καταθρασυνόμενοι, Σεκοῦνδος μὲν ὁ παγκάκιστος Πενταπολίτης, καὶ ὁ τούτου συνωμότης Στέφανος, εἰδότες, ὅτι κἂν ἀδικῶσι, ἔχουσι πρὸς ἀπολογίαν τὴν αἵρεσιν· ἐπειδὴ μὴ πειθόμενον αὐτοῖς ἐν Βάρκῃ πρεσβύτερον ἑωράκασι· Σεκοῦνδος δὲ ἐκαλεῖτο, ὁμώνυμος μὲν, οὐχ ὁμόπιστος δὲ τῷ αἱρετικῷ. ἀπέκτειναν λακτίσμασιν αὐτόν. καὶ ὁ μὲν ἀναιρούμενος ἐμιμεῖτο τὸν ἅγιον, λέγων, μηδείς με παρὰ δικασταῖς ἐκδικείτω· ἔχω τὸν ἐκδικοῦντά (1) με κύριον, δι᾽ ὃν καὶ ταῦτα πάσχω παρ᾽ αὐτῶν. οἱ δὲ οὔτε λέγοντα ἠλέουν, οὔτε τὰς ἡμέρας ἐδυσωποῦντο· ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ τεσσαρακοστῇ λακτίζοντες ἀπέκτειναν τὸν ἄνθρωπον.

66. Ω καινῆς αἱρέσεως, ὅλον ἐνδυσαμένης τὸν διάβολον ἐν ἀσεβείᾳ καὶ πράξει. ἄρτι γὰρ πρῶτον ἐπενοήθη τοῦτο τὸ κακόν. εἰ δὲ καί τινες ἐδόκουν ποτὲ περὶ αὐτῆς λογίζεσθαι, ἀλλ᾽ ἔκρυπτον καὶ ἐλάνθανον ταῦτα φρονοῦντες. Εὐσέβιος δὲ καὶ Ἄρειος, ὡς ὄφεις ἐξελθόντες ἀπὸ φωλεοῦ, τὸν ἰὸν τῆς ἀσεβείας ταύτης ἐξήμεσαν· καὶ ὁ μὲν Ἄρειος τὴν τοῦ βλασφημεῖν ἐκ φανεροῦ τόλμαν ἀνεδέξατο. ὁ δὲ Εὐσέβιος τὴν ταύτης προστασίαν. ἀλλ᾽ οὐ πρότερον ἴσχυσε προστῆναι τῆς αἱρέσεως, εἰ μὴ, καθὰ προεῖπον, βασιλέα εὗρε προστάτην ταύτης. οἱ μὲν οὖν πατέρες ἡμῶν οἰκουμενικὴν σύνοδον πεποιήκα-

(1) Sic Reg. με deest in Editis.

ποιήκασι, καὶ (1) τριακόσιοι πλεῖον ἢ ἔλαττον συνελθόντες κατέκριναν τὴν Αρειανὴν αἵρεσιν, καὶ ἀπεφήναντο πάντες ἀλλοτρίαν αὐτὴν καὶ ξένην τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως εἶναι. οἱ δὲ προστάται ταύτης ὁρῶντες ἑαυτοὺς λοιπὸν ἀσχημονοῦντας, καὶ μηδὲν εὔλογον ἔχοντες, ἄλλην ὁδὸν ἐπενόησαν, καὶ (2) διὰ τῆς ἔξωθεν ἐξουσίας ἐκδικεῖν ταύτην ἐπεχείρησαν. ἐφ' ᾧ μᾶλλον ἄν τις αὐτῶν θαυμάσειε τὸ καινὸν καὶ πονηρὸν ἐπιτήδευμα· καὶ πῶς ὑπερβάλλουσι τὰς ἄλλας αἱρέσεις. τῶν μὲν γὰρ ἄλλων αἱρέσεων τὰ ἐφευρήματα ἐν πιθανότητι ῥημάτων ἔχει τὴν μανίαν, πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκεραίων. καὶ Ἕλληνες μὲν, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, ἐν ὑπεροχῇ καὶ πειθοῖ λόγου καὶ σοφίσμασι πιθανοῖς ἐπιχειροῦσιν· Ἰουδαῖοι δὲ ἀφέντες τὰς θείας γραφὰς, λοιπὸν, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, ἐν μύθοις καὶ γενεαλογίαις ἀπεράντοις ἔχουσι τὴν ἔριν. Μανιχαῖοι γὰρ καὶ Οὐαλεντῖνοι σὺν αὐτοῖς, καὶ ἄλλοι, καπηλεύοντες τὰς θείας γραφὰς τοῖς ἑαυτῶν ἐπιπλάστοις λόγοις μυθολογοῦσιν. οἱ δὲ Αρειανοὶ τῶν μὲν ἄλλων αἱρέσεών εἰσι τολμηρότεροι, καὶ μικροτέρας ἑαυτῶν ἀδελφὰς ἀπέδειξαν ἐκείνας, πλέον αὐτῶν ἀσεβοῦντες, καθάπερ εἴρηται, καὶ πάντας, μάλιστα δὲ τοὺς Ἰουδαίους, ζηλώσαντες ἐν πονηρίᾳ. ὡς γὰρ ἐκεῖνοι μὴ δυνάμενοι τὸν Παῦλον ἐλέγξαι, περὶ ὧν ἐπροφασίζοντο, εὐθὺς ἤγαγον αὐτὸν πρὸς τὸν χιλίαρχον καὶ τὸν ἡγεμόνα· οὕτως οὗτοι καὶ πλέον ἐκείνων ἐπινοοῦντες, τῇ ἐξουσίᾳ μόνῃ τῶν δικαστῶν κέχρηνται. καὶ μόνον τις αὐτοῖς ἀντείρηκεν, ἕλκεται πρὸς τὸν ἡγεμόνα, ἢ τὸν στρατηλάτην.

67. Καὶ αἱ μὲν ἄλλαι αἱρέσεις ἐλεγχόμεναι ταῖς ἀποδείξεσιν ὑπ' αὐτῆς (3) τῆς ἀληθείας, σιωπῶσι, μηδὲν πλέον ἢ ἐντρεπόμεναι τοῖς ἐλέγχοις· ἡ δὲ νέα καὶ μυσαρὰ τούτων αἵρεσις, ὅταν ἀνατρέπηται τοῖς λόγοις, ὅταν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας αἰσχυνθεῖσα πέσῃ, λοιπὸν οὓς μὴ δεδύνηται πεῖσαι λόγοις, τούτους τῇ βίᾳ, καὶ πληγαῖς, καὶ δεσμωτηρίοις ἕλκειν ἐπιχειρεῖ, γνωρίζουσα ἑαυτὴν καὶ οὕτως, ὡς πάντα μᾶλλόν ἐστιν ἢ θεοσεβής. θεοσεβείας μὲν γὰρ ἴδιον, μὴ ἀναγκάζειν, ἀλλὰ πείθειν, ὥσπερ εἴπαμεν. καὶ γὰρ ὁ κύριος αὐτὸς, οὐ βιαζόμενος, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει διδοὺς ἔλεγε, πᾶσι μὲν, „εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν. τοῖς δὲ μαθηταῖς, μὴ καὶ „ὑμεῖς θέλετε ἀπελθεῖν.„ αὕτη παντελῶς ἀλλοτρία τῆς θεοσεβείας ἐστί. τί ποιεῖν αὐτὴν ἐχρῆν, (4) ἢ τἀναντία τοῦ σωτῆρος, ὡς χριστομάχον ἡγεμόνα τῆς ἀσεβείας ἐπιγραψαμένην Κωνστάντιον, ὡς αὐτὸν τὸν ἀντίχριστον; αὐτὸς γὰρ διὰ τὴν αἵρεσιν ἐσπούδασε πρῶτον καὶ τὸν Σαοὺλ ἐν ὠμότητι ζηλῶσαι. ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐπειδὴ δεδώκασιν οἱ ἱερεῖς ἐπισιτισμὸν τῷ Δαβὶδ, κελεύει, καὶ ἀναιροῦνται πάντες, τὸν ἀριθμὸν ὄντες (5) τριακόσιοι καὶ πέντε· οὗτος δὲ ἐπειδὴ τὴν μὲν αἵρεσιν πάντες φεύγουσιν ἡ δὲ ὑγιαίνουσα πίστις ἡ εἰς τὸν κύριον ὡμολογήθη, τριακοσίων ὅλων σύνοδον ἐπισκόπων ἀναιρεῖ· καὶ τοὺς μὲν ἐπισκόπους αὐτοὺς ἐξορίζει, τοὺς δὲ λαοὺς ἐμποδίζει μελετᾷν τὴν εὐσέβειαν καὶ εὔχεσθαι τῷ θεῷ, κωλύων αὐτῶν τὰς συναγωγάς. καὶ ὥσπερ Σαοὺλ κατέσκαψε τὴν (6) Νομβὰ τὴν πόλιν τῶν ἱερέων, οὕτως οὗτος καὶ πλέον τὸ κακὸν αὐξάνων, τὰς ἐκκλησίας τοῖς ἀσεβοῦσι παραδέδωκε· καὶ ὡς ἐκεῖνος Δωὴκ τὸν διαβαλόντα προτετίμηκε τῶν ἀληθῶς ἱερέων, τόν τε Δαβὶδ ἐδίωκε προσέχων τοῖς Ζιφαίοις· οὕτως οὗτος τοὺς μὲν αἱρετικοὺς προκρίνει τῶν εὐσεβῶν, τοὺς δὲ φεύγοντας αὐτὸν ἔτι διώκει, προσέχων τοῖς θλαδίαις ἑαυτοῦ, τοῖς καὶ διαβάλλουσι τοὺς ὀρθοδόξους· μὴ συνορῶν ὡς ὅσα δ' ἂν ὑπὲρ τῆς αἱρέσεως τῶν Αρειανῶν πράττῃ τε καὶ (7) γράφῃ, ταῦτα κατὰ τοῦ σωτῆρος ἔχει τὴν ἐπιχείρησιν.

A lebrarunt, coactique plus minus trecenti numero, Arianam damnarunt hæresim, declararuntque peregrinam & alienam eam esse ab Ecclesiastica fide. Patroni autem illius cum sese conspicerent in magna turpitudine versari, nullumque suppeteret legitimum argumentum, aliam viam excogitarunt, ac per externam auctoritatem hæresim vindicare conati sunt. Qua in re magis magisque admirere eorum propositi insolentiam malitiamque, & quantopere illi alias superent hæreses. Aliarum quippe hæresum commenta, earumque in- B sania in calliditate verborum sita est, ad simpliciores decipiendos. Et Græci quidem, ut ait Apostolus, sublimitate, & suadela verborum, sophismatibusque verosimilibus suadere curant: Judæi vero dimissis divinis Scripturis, *fabulis & genealogiis interminatis* contendunt: Manichæi & Valentiniani, aliique cum illis divinas Scripturas adulterantes, suis confictis sermocinationibus fabulas narrant: Ariani vero aliis omnibus hæresibus sunt audaciores, easque minores suas esse sorores declarant, majoreque quam illæ sunt impietate, C uti supra dictum est: omniumque, in primis tamen Judæorum, malitiam æmulantur. Ut enim illi Paulum objectorum criminum reum convincere non valentes, eum continuo ad Tribunum & ad Præsidem adduxere: sic & isti plura quam illi excogitantes, sola judicum potestate sunt usi: ac statim atque quispiam contradixerit, is raptatus ad Præsidem adducitur, vel ad Ducem.

1. Cor. 2. 4.

1. Cor. 2. v. 3. & sequentibus.

1. Tim. 1. 4.

67. Et aliæ quidem hæreses dum sese vident demonstrationibus ab ipsa veritate convictas, silent; ideo scilicet quod sese veris argumentis confutatas erubescant: at nova & abominanda eorum hæresis, D ubi rationibus confutatur, ubi ab ipsa veritate suffusa pudore, collabitur; tum quos verbis nequit ad suam adducere sententiam, hos vi, hos plagis & carceribus ad se trahere nititur: propalamque facit se quidvis potius quam religiosam esse. Religionis quippe proprium est, non cogere, sed persuadere, uti diximus. Namque Dominus non vim inferens, sed cujusque voluntati facultatem relinquens: ait, ceteris quidem omnibus: *Si quis vult post me venire*: Discipulis vero suis: *Num & vos abire vultis?* Hæc cum a pia religione prorsus sint aliena, quid eam agere par fuit, quam quæ Salvatori adversantur, quippe E quæ sibi Constantium Christo adversarium, impietatis ducem adscripserit, veluti ipsum Antichristum? Hæresis quippe gratia id primum curavit ut Saulis crudelitatem æmularetur: ille namque cum Sacerdotes Davidi alimenta præbuissent, jussit omnes numero trecentos & quinque obtruncari: hic vero, cum hæresim omnes fugiant, sanaque in Dominum fides promulgata sit, trecentorum Synodum Episcoporum irritam facit: ipsosque Episcopos pellit in exsilium, populos vero cohibet ne pietati vacent, neu Deum precentur, præpeditque ne conventus agant. Ac quemadmodum Saul Nobbam Sacerdotum F urbem diruit; sic iste multo graviori scelere Ecclesias impiis tradidit. Et sicut ille Doegum calumniatorem veris Sacerdotibus antetulit; sic & iste hæreticos præfert piis hominibus, eos autem qui ab illo fugiunt, etiamnum insequitur: auremque præbet eunuchis calumniantibus orthodoxos. Nec advertit sua omnia pro Ariana hæresi gesta atque scripta in ipsum vertere Salvatorem.

Religionis proprium non est invitos cogere.

Matth. 16. 24. Joan. 6. 68.

Constantius comparatur Sauli.

1. Reg. 21. & 22.

(1) Editi, τριακοσίων, Reg. sic, τ̅, id est, τριακόσιοι: nam nominativum casum postulat series.
(2) In Reg. καὶ deest.
(3) Ita Reg. Editi male τῆς ἀληθείας.
(4) Ita Reg. Editi vero ἐναντία.
(5) Sic Reg. Basil. & Edit. Paris. & ita legitur 1. Reg. 18. 22. Edit. Commel. male ὀγδοήκοντα (sic) πέντε.
(6) Ita Reg. & sic legitur 1. Reg. 22. 19. Editi Νοββά. Mox, καὶ post οὕτως deest in Reg. in editis vero legitur. Paulopost Basil. διαβάλλοντα.
(7) Reg. γράφει.

Achabo item comparatur. 3. Reg. 21.

68. Ne Achab quidem in Sacerdotes Dei tam immanis fuit, quam hic in Episcopos: ille siquidem occiso Nabotho, compunctus est, visoque Helia pertimuit. At hic neque tam eximium illum Hosium reveritus est, neque tot pulsis Episcopis defatigatus, aut compunctus est: sed ut alter Pharao, quo magis atteritur, eo magis obduratur, pejoraque molitur in dies. *Exod. 9. 35.* At ecce improbitatem plane stupendam: dum Episcopi ablegarentur in exsilium, accidit quosdam alios, cædis, vel seditionis, vel furti, pro sceleris modo condemnari: quos quidem post menses paucos rogatus ille, quemadmodum Barrabam Pilatus, a pœna absolvit; servos autem Christi nedum dimiserit, in ipsis etiam exsiliis gravius immaniusque condemnavit, ac immortale sese illis malum exhibuit. Illis quippe ob morum consonantiam amicus, Orthodoxis vero ob pietatem erga Christum inimicus fuit. *Matth. 27. 25.* Annon hinc palam fecit omnibus, Judæos olim qui postulato Barraba, Dominum cruci affixere, iis moribus fuisse, quibus isti qui jam cum Constantio adversus Christum decertant? *Matth. 27. 24.* Et fortasse ipso Pilato acerbior iste est: ille quippe visa ejusmodi iniquitate, manus abluit; at hic dum Sanctos in exsilium pellit, magis magisque dentibus stridet.

69. Quid mirum autem si devius in impietatem adductus, ita in Episcopos sæviat, cum ne cognatis quidem suis pro more hominum pepercerit? Patruos enim occidit, patrueles sustulit: socerumque cujus jam filiam duxerat, cognatos item suos afflictos minime miseratus est: sed etiam erga omnes perjurus semper fuit. Sic jam erga fratrem sese impie gerere ausus est, cujus sepulcrum excitare se simulat: nam desponsam ejus Olympiadem Barbaris tradidit, quam ille usque ad mortem apud se servavit, educavitque quasi propriam sibi uxorem. Ejus item sententiam abrogare tentavit, cujus se hæredem esse gloriatur: eaque edit scripta, quæ vel modico sensu præditus homo edidisse erubuerit. Equidem ejus epistolis invicem collatis, comperi eum non proprio & naturali sibi animo præditum esse, sed sola suggerentium voluntate moveri: propriam vero mentem nullatenus habere. *Prov. 29. 12.* Salomon itaque ait: *Rege auscultante verbum iniquum, omnes subditi ejus prævaricatores erunt.* Hic vero suis se factis declarat illum esse iniquum, clientesque suos legis esse prævaricatores.

70. Hic itaque qui talis est, quique talibus delectatur, quandonam quid justum aut rationi consentaneum sapere valebit? homo nequitia illigatus familiarium, incantatorum scilicet, qui revera cerebrum pedibus conculcatum habent. *Constantii inconstantia.* Ideoque, modo scribit, mox eum scriptorum pœnitet: hinc, mutata sententia, concitatur, lamentatur postea, ac quid sit agendum cum ignoret, sese animo menteque destitutum declarat. Ejusmodi hominem jure quis deploret, quod sub libero habitu nomineque servus sit virorum qui illum ad impiam suam trahunt libidinem. Næ ille, quod insani levissimique hominis est, ut ait Scriptura, *Prov. 7. 22.* dum aliis cupit adulari, sese in damnationem futuri judicii, ignique absumendum tradidit: cum jam eorum arbitratu omnia agat, insidiasque Episcopis parandi facultatem illis propinet, nec non potestatem in Ecclesias. *Ecclesiæ Arianis traduntur.* Enimvero jam denuo Alexandrinas perturbavit Ecclesias, atque eas quæ in Ægypto in Libyisque

68. Οὐχ (1) οὕτως Ἀχαὰβ κατὰ τῶν ἱερέων τοῦ θεοῦ γέγονεν, ὡς οὗτος κατὰ τῶν ἐπισκόπων τετόλμηκεν. ὅλως γὰρ ἐκεῖνος καὶ φονευθέντος τοῦ Ναβουθαὶ κατενύγη, καὶ τὸν Ἠλίαν ἑωρακὼς ἐφοβήθη· οὗτος δὲ (2) οὐδὲ τὸν τηλικοῦτον Ὅσιον ᾐδέσθη, οὐδὲ τοὺς τοσούτους ἐπισκόπους ἐξορίσας, ἐνάρκησεν, ἢ (3) κἂν κατενύγη· ἀλλ᾽ ὡς ἄλλος Φαραὼ, μᾶλλον ἐπιτριβόμενος, σκληρύνεται, καὶ χείρονα καθημέραν ἐπενόει. καὶ ἔστιν αὐτοῦ τοῦτο παράδοξον τῆς πονηρίας· τῶν γὰρ ἐπισκόπων ἐξοριζομένων, συνέβαινε καὶ ἄλλους τινὰς δι᾽ ἐγκλήματα (4) φόνου, ἢ στάσεως, ἢ κλοπῆς, κατὰ τὴν τοῦ ἐγκλήματος ποιότητα, λαμβάνειν τὴν καταδίκην· καὶ τούτους μὲν μετὰ μῆνας ὀλίγους ἀξιούμενος, ὡς τὸν (5) Βαραβᾶν Πιλάτος, ἀπέλυε· τοὺς δὲ τοῦ Χριστοῦ δούλους οὐ μόνον οὐκ ἠφίει, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀνηλεῶς κατεδίκαζεν ἐν τοῖς ἐξορισμοῖς, ἀθάνατον κακὸν γιγνόμενος εἰς αὐτούς. τῶν μὲν γὰρ διὰ τὸν τρόπον φίλος ἦν, τῶν ὀρθοδόξων δὲ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν ἐχθρὸς ἐτύγχανεν. ἆρ᾽ οὖν οὐ πᾶσιν ἐκ τούτου λοιπῶς ἐδείκνυεν, ὅτι καὶ τότε οἱ Ἰουδαῖοι τὸν μὲν Βαραβᾶν αἰτησάμενοι, τὸν δὲ κύριον σταυρώσαντες, τοιοῦτοι ἦσαν, οἷοι καὶ νῦν (6) εἰσιν οἱ μετὰ Κωνσταντίου χριστομάχοι, καὶ τάχα πικρότερος οὗτος ἢ Πιλάτος. ὁ μὲν γὰρ κἂν ἐνίψατο συνορῶν τὴν ἀδικίαν· οὗτος δὲ καὶ μᾶλλον τρίζει τοὺς ὀδόντας, ἐξορίζων τοὺς ἁγίους.

69. Τί δὲ θαυμαστὸν εἰ πλανηθεὶς εἰς ἀσέβειαν, οὕτω κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐστὶν ὠμὸς, ὅπου γε οὐδὲ τῆς ἰδίας συγγενείας ὡς ἄνθρωπος ἐφείσατο; τοὺς μὲν γὰρ θείους κατέσφαξε, καὶ τοὺς ἀνεψιοὺς ἀνεῖλε, καὶ * πενθερῷ μὲν ἔτι τὴν θυγατέρα γαμῶν αὐτοῦ, (7) συγγενεῖς δὲ πάσχοντας οὐκ ἐλέησεν· ἀλλὰ καὶ ὅρκων ἀεὶ πρὸς πάντας παραβάτης γέγονεν. οὕτω γὰρ καὶ εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀσεβεῖν τετόλμηκε. καὶ προσποιεῖται μὲν οἰκοδομεῖν αὐτῷ μνημεῖον, τὴν δὲ μνηστὴν αὐτοῦ τὴν Ὀλυμπιάδα βαρβάροις ἐκδέδωκεν, ἣν ἐκεῖνος μέχρι τελευτῆς ἐφύλαττε, καὶ ὡς ἰδίαν ἀνέτρεφεν ἑαυτῷ γυναῖκα. καὶ τὴν γνώμην δὲ αὐτοῦ παραλύειν ἐπεχείρησεν, οὗ καὶ κληρονόμος εὔχεται εἶναι, γράφων τοιαῦτα, ἐφ᾽ οἷς (8) καὶ ὀλίγην αἴσθησιν ἔχων ἄν τις ᾐσχύνθη. ἐγὼ δὲ συμβάλλων αὐτοῦ τὰς ἐπιστολὰς, εὑρίσκω τοῦτον μὴ κατὰ φύσιν ἔχοντα τὰς φρένας, ἀλλὰ μόνον πρὸς τοὺς ὑποβάλλοντας κινούμενον, ἴδιον δὲ νοῦν καθόλου μὴ ἔχοντα. ὁ μὲν οὖν Σολομῶν φησι, „ βασιλέως ὑπακούοντος λόγον ἄδικον, πάντες οἱ ὑπ᾽ αὐτὸν παράνομοι. „ οὗτος δὲ ἐξ ὧν ποιεῖ, δείκνυσιν ἑαυτὸν ἐκεῖνον εἶναι τὸν ἄδικον, καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν παρανόμους.

** ἴσως, π… θρόι.*

70. Πότε οὖν οὗτος, τοιοῦτος ὢν, καὶ τοιούτοις χαίρων, δύναταί τι δίκαιον, ἢ κατὰ λόγον φρονῆσαι; ἄνθρωπος δεδεμένος τῇ τῶν συνόντων παρανομίᾳ καὶ τούτων ὄντων ἐπαοιδόντων, οἵτινες τὸν ἐγκέφαλον (9) μᾶλλον ἐν ταῖς πτέρναις καταπεπατημένον ἔχουσι. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ γράφει, καὶ γράφων μεταμελεῖται, καὶ μεταμελόμενος παροξύνεται, πάλιν τε (10) ὀδύρεται, καὶ οὐκ ἔχων ὃ πράξει, δείκνυσιν ἑαυτοῦ τῆς ψυχῆς τὸ ἔρημον τῶν φρενῶν. οὕτω δὲ τοῦτον ὄντα τοιοῦτον οἰκτείρειεν ἄν τις μᾶλλον δικαίως, ὅτι μετ᾽ ἐλευθέρου σχήματος καὶ ὀνόματος δοῦλός ἐστι τῶν ἑλκόντων αὐτὸν πρὸς τὴν ἰδίαν ἡδονὴν τῆς ἀσεβείας. ἀμέλει τὸ ἀνόητον καὶ κενὸν, ὡς εἶπεν ἡ γραφὴ, (11) καθηκεύειν θέλων ἄλλοις, ἑαυτὸν εἰς καταδίκην τῇ μελλούσῃ κρίσει τοῦ πυρὸς παρανάλωμα δέδωκεν· ἤδη πράττων ἃ θέλουσιν ἐκεῖνοι καὶ προπίνων αὐτοῖς τήν τε κατὰ τῶν ἐπισκόπων ἐπιβουλὴν, καὶ τὴν τῶν ἐκκλησιῶν ἐξουσίαν. ἰδοὺ γὰρ καὶ νῦν πάλιν ἐτάραξε τὰς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίας, καὶ τὰς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύαις πάσας·

(1) Sic Reg. & Basil. Editi male, οὐχ οὕτως.
(2) οὐδὲ deest in Reg.
(3) Ita Reg. In Editis κἂν desideratur.
(4) Regius codex, φόνον.
(5) Reg. Βαραββᾶν. Paulopost Reg. οὐκ ἠφίει. Editi, οὐκ ἀφῆκεν.
(6) Ita Reg. In Editis εἰσιν deest.
(7) Ita Reg. & Basil. Editi συγγενεῖς τε. De occisis Constantii consanguineis, deque Olympiade Arsaci Armeniæ Regi tradita, agimus in Vita Athanasii. Notarum quippe harumce brevitas, res tantas, ac nonnihil implicatas, capere nequit.
(8) Ita Reg. In Editis vero, καὶ deest.
(9) Ita Reg. In Editis μᾶλλον deest.
(10) Regius codex, ὀδύρετο.
(11) Sic Edit. sed alibi iidem καθικετεύειν: Reg. semper καθηκεύειν.

πάσαις· καὶ φανερῶς προσέταξε, τοὺς μὲν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας (1) καὶ τῆς εὐσεβείας ἐπισκόπους ἐκβάλλεσθαι τῶν ἐκκλησιῶν· τοῖς δὲ τὰ Ἀρείου φρονοῦσι πάσας αὐτὰς παραδίδοσθαι. τοῦτο (2) τε ποιεῖν ὁ στρατηλάτης ἤρξατο· καὶ λοιπὸν ἐπίσκοποι δέσμιοι, πρεσβύτεροί τε καὶ μονάζοντες σεσιδηρωμένοι, καὶ πληγαῖς κατακοπέντες ἴσα θανάτῳ, παρεπέμφθησαν. πάντα τε κατὰ τόπον τετάρακται· καὶ ἡ Αἴγυπτος καὶ Λιβύη πᾶσα κινδυνεύει, τῶν λαῶν δυσαναχετούντων ἐπὶ τῷ (3) παρανόμῳ προστάγματι τούτῳ, καὶ βλεπόντων τὴν τοῦ ἀντιχρίστου παρασκευὴν, καὶ τὰ ἴδια ὑπ' αὐτῶν (4) μὲν ἁρπαζόμενα, τοῖς δὲ αἱρετικοῖς ἐκδιδόμενα ταῦτα.

A habentur. Edixitque palam, Catholicæ Ecclesiæ pietatiſque ſectatores Epiſcopos, exturbandos ex Eccleſiis, illaſque tradendas omnes iis qui Arianice ſentirent. Illud agere jam cœpit Dux exercitus; ac deinceps Epiſcopi vinculis conſtricti, Presbyteri & Monachi ferreis catenis ligati, ad necemque fere plagis conciſi, relegati ſunt. Mixta ubique omnia: in periculo verſatur Ægyptus ac Libya tota; populis edictum ejuſmodi indigniſſime ferentibus, & Antichriſti apparatum cernentibus, itemque ſua bona ab aliis direpta hæreticiſque tradita.

Perſequutio in Epiſcopos, Presbyteros & Monachos.

B 71. Πότε οὖν ἠκούσθη τοσαύτη παρανομία; πότε τὸ τοιοῦτο κἂν ἐν διωγμῷ γέγονε κακόν; Ἕλληνες γεγόνασιν οἱ πρότερον διώξαντες· ἀλλ' οὐκ εἰς τὰς ἐκκλησίας εἰσήνεγκαν τὰ εἴδωλα. Ἰουδαία ἦν Ζηνοβία, καὶ Παύλου προεστη τοῦ Σαμοσατέως· ἀλλ' οὐ δέδωκε τὰς ἐκκλησίας τοῖς Ἰουδαίοις εἰς συναγωγάς· καινόν ἐστι τοῦτο (5) μύσος. οὐκ ἔστιν ἁπλῶς διωγμὸς, ἀλλὰ διωγμοῦ μὲν πλέον· προοίμιον δὲ καὶ παρασκευὴ τοῦ ἀντιχρίστου. ἔστω γὰρ, καὶ κατὰ Ἀθανασίου, καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων, οὓς ἐξώρισαν, προφάσεις ἐπλάσαντο ψευδεῖς, τί πρὸς τὸ καινὸν ἐπιτήδευμα τοῦτο; ποίαν ἄρα πρόφασιν ἔχουσι κατὰ πάσης τῆς Αἰγύπτου, καὶ Λιβύης, καὶ Πενταπόλεως εἰπεῖν; οὐδὲ γὰρ καθέκαστον ἐπιβουλεύειν ἤρξαντο, ἵνα κἂν ψεύσασθαι δυνηθῶσιν· ἀλλ' ἀθρόως πᾶσιν ἐπέθεντο, ἵνα κἂν θέλωσι πλάσασθαι, καταγνωσθῶσιν. ἐτύφλωσε γοῦν αὐτῶν ἐν τούτοις τὴν διάνοιαν ἡ κακία, καὶ πάντας ἁπλῶς τοὺς ἐπισκόπους ἀπροφασίστως ἠξίωσαν ἐκβάλλεσθαι· ἵνα δείξωσιν ὅτι κατὰ Ἀθανασίου καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων, οὓς ἐξώρισαν, προφάσεις ἐπλάσαντο ψευδεῖς, δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ διὰ τὴν μιαρὰν αἵρεσιν τῶν χριστομάχων Ἀρειανῶν. τοῦτο γὰρ λοιπὸν (6) οὐ κέκρυπται, ἀλλὰ πᾶσι μάλιστα νῦν γέγονε φανερόν. Ἀθανάσιον μὲν γὰρ προσέταξεν ἐκβάλλεσθαι τῆς πόλεως, ἐκείνοις δὲ παραδέδωκε τὰς ἐκκλησίας. καὶ οἱ μὲν πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι, οἱ μετ' αὐτοῦ, ἀπὸ Πέτρου καὶ Ἀλεξάνδρου τυγχάνοντες, ἐκβάλλονται καὶ φυγαδεύονται· οἱ δὲ ἀληθῶς Ἀρειανοὶ, οἱ μὴ ἔξωθεν ἀληθῶς (7) ὑπονοούμενοι, ἀλλ' οἱ ἐξ ἀρχῆς διὰ τὴν αἵρεσιν ἐκβληθέντες μετ' αὐτοῦ τοῦ Ἀρείου παρὰ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου, ἐν μὲν τῇ ἄνω Λιβύῃ Σεκοῦνδος, ἐν δὲ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Εὐζώϊος ὁ Χαναναῖος, καὶ Ἰούλιος, καὶ Ἄμμων, Μάρκος τε, καὶ Εἰρηναῖος, καὶ Ζώσιμος, καὶ Σαραπίων ἐπίκλην (8) Πελύκων, καὶ ἐν Λιβύῃ Σισίννιος, καὶ οἱ σὺν αὐτῷ νεώτεροι συνασεβοῦντες αὐτοῖς, οὗτοι τὰς ἐκκλησίας παρειλήφασι.

71. Quandonam tanta audita eſt iniquitas? quandonam, vel tempore perſequutionis, malum ejuſmodi admiſſum eſt? Ethnici erant qui antehac perſequebantur: at nequaquam idola illi in Eccleſias introduxere. Judæa erat Zenobia, & Pauli Samoſatenſis patrona; at nequaquam Judæis Eccleſias tradidit, ut eas in Synagogas converterent. Inſolens ſane eſt hæc abominatio, nec tantum perſequutio, ſed plus quam perſequutio habenda, prœmiumque & apparatus Antichriſti. Eſto contra Athanaſium, alioſque Epiſcopos in exſilium miſſos, falſas confinxerint criminationes, cur novum C id facinoris admittitur? quam comminiſcentur cauſam adverſus totam Ægyptum, Libyam & Pentapolim? Non ſingulos quippe inſidiis ſuis aggreſſi ſunt, ut hinc mentiendi locum habeant; ſed una omnes adorti ſunt, ut ſi mentiri auſint, falſi arguantur. In his itaque eorum mentem excæcavit malitia: Epiſcopos namque omnes nulla de cauſa ejici poſtularunt: ut palam hinc facerent, ſe in Athanaſium in alioſque Epiſcopos, quos fecerunt extorres, falſa confinxiſſe crimina, nulla alia de cauſa quam ob exſecrandam Chriſti hoſtium Arianorum D hæreſim. Hæc quippe res non occulta, ſed jam omnibus exploratiſſima eſt. Enimvero Athanaſium juſſit ex Urbe ejici, illiſque tradidit Eccleſias. Ac Presbyteri quidem Diaconique ejus, qui a Petro & Alexandro ordinati fuerant, pelluntur profliganturque: veri autem Ariani, qui non ob externam quamdam ſuſpicionem, ſed qui ab initio cum Ario hæreſeos cauſa ab Alexandro Epiſcopo pulſi ſunt, in ſuperiore quidem Libya Secundus, Alexandriæ vero Euzoius Chananæus, Julius, Ammon, Marcus, Irenæus, Zoſimus, & Sarapion cognomento Pelycon, & in Libya Siſinnius, & juniores quidam qui una cum il- E lo impie ſentiunt; hi, inquam, Eccleſias occuparunt.

Sap. 2. 21.

Arianorum ab Alexandro damnatorum nomina.

72. Καὶ ὁ μὲν στρατηλάτης Σεβαστιανὸς ἔγραψε τοῖς κατὰ τόπον Πραιποσίτοις καὶ στρατιωτικαῖς ἐξουσίαις. καὶ οἱ μὲν ἀληθῶς ἐπίσκοποι ἐδιώχθησαν, οἱ δὲ τὰ τῆς ἀσεβείας φρονοῦντες, ἀντ' ἐκείνων εἰσήχθησαν· καὶ ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους γηράσαντας ἐν τῷ κλήρῳ, καὶ πολυετεῖς ἐν τῇ ἐπισκοπῇ, ἀπὸ Ἀλεξάνδρου ὄντας τοῦ ἐπισκόπου, Ἀμμώνιον (9) μὲν καὶ Ἑρμῆν, καὶ Ἀνάγαμφον, καὶ Μάρκον, εἰς τὴν ἄνω Ὄασιν· Μοὺιν δὲ καὶ Ψενόσιριν, καὶ Νειλάμμωνα, καὶ Πλῆνιν, καὶ Μάρκον, καὶ Ἀθηνόδωρον, εἰς τὴν Ἀμμωνιακήν· δι' οὐδὲν ἕτερον,

72. Porro Sebaſtianus Dux exercitus litteras miſit ad omnes ubique locorum Præpoſitos militareſque Præfectos: tum veri Epiſcopi pulſi; ii vero qui impie ſentirent eorum vice intruſi ſunt. Epiſcopos certe extorres fecerunt qui in Clero conſenuerant, quique multos annos in Epiſcopatu, ab Alexandro nimirum Epiſcopo ordinati, tranſegerant: Ammonium ſcilicet, Hermen, Anagamphum & Marcum in ſuperiorem Oaſin: Muim, Pſenoſirim, Nilammonem, Plenem, Marcum & Athenodorum, in Ammoniacam, non alia mente, quam

Epiſcopi exſules & fugati ab Arianis.

(1) Sic Reg. Editi vero καὶ τοὺς τῆς.
(2) Ita Reg. Editi autem, τοῦτο δέ.
(3) Sic Reg. & Baſil. Editi vero περιαγομένῳ.
(4) μὲν deeſt in Editis, ſed in Reg. & Baſil. legitur.
(5) Ita Reg. Editi vero μῖσος.
(6) Reg. οὐκέτι κέκρυπται.
(7) Sic Reg. Editi vero, ἐπινοούμενοι.
(8) Ita Reg. & Baſil. Editi, πελέκυον, vertitque Nannius, *ſecuricula*. Hi autem Presbyteri & Diaconi memorantur in damnatione Arii & in Epiſtola Encyclica Alexandri, infra edendis, præter Ammonem & Marcum, qui poſt eam datam Epiſtolam Ariani deprehenſi & damnati videntur. Euzoius autem tunc Diaconus tantum erat, vocaturque hic Chananæus, forte ob morum improbitatem qua ceteros longe ſuperabat. Exſtant in iis Alexandri ſcriptis alii multi, qui forſitan jam obierant cum hæc Athanaſius ſcripſit. Erantque alii ex urbe Alexandrina, alii ex Mareote, Alexandrinæ Diœceſis portione.
(9) Hæc, μὲν καὶ Ἑρμῆν, καὶ Ἀνάγαμφον, καὶ Μάρκον, in Editis deerant, ſed leguntur in Reg. Epiſcopos qui in magnam Oaſin relegati ſunt ex Libya fuiſſe ait Athanaſius Apol. ad Conſtant. num. 32. ſed an de omnibus, vel de quibuſdam tantum loquatur, ir certum: qui autem in Ammoniacam relegati ſunt ait ex Thebaide fuiſſe. Non omnes autem exſules Epiſcopos hic recenſet, nam tredecim tantum memorantur, cum ſedecim numeret ipſe Apol. ad Conſtant. num. 27. & Apol. de Fuga ſua, num. 7. ubi præter iſtos, Gajum, Agathum & Ammonium alterum refert. Dracontium vero & Philonem inviſit Hilarion dum pergeret in Ægyptum, priorem in Caſtro Thebato, exſilii loco: Philonem vero Babylone, quem Philonem ſuſpicantur quidam Luciferianis ſeſe poſtea adjunxiſſe, quod verumne ſit, diſquirimus in Athanaſii Vita.

quam ut per deſerta loca tranſeuntes interirent. Etenim ne infirmorum quidem miſerti ſunt; ſed dum ægre illos ob infirmitatem aſportarent, impellebant tamen: ſelliſque deferebantur illi, funeralibus ob vim ægritudinis a tergo ſubſequentibus. Exſtinctus itaque eſt unus ex illis, cujus cadaver ſuis auferendum non conceſſerunt. Eadem de cauſa Dracontium Epiſcopum ad deſerta loca, circa Clyſma relegarunt: Philonem, Babylonem: Adelphium in Pſinabla Thebaidis: Hieracem & Dioſcorum, Presbyteros Syenem exſules miſerunt. Ammonium, Agathum, Agathodæmonem, Apollonium, Eulogium, Apollo, Paphnutium, Gaium, & Flavium, antiquos Epiſcopos: Dioſcorum, Ammonium, Heraclidem & Pſaim, item Epiſcopos, in fugam verterunt: quorum alios ad lapicidinas tradiderunt, alios ad necem inſequuti ſunt, alios multos diripuere. Laicos quadraginta, Virgineſque igni ante admotas in exſilium miſerunt: quas palmarum virgis ita conciderant, ut aliæ poſt quinque dies interirent, aliæ ob palmarum aculeos membris infixos medici opera egerent, morteque graviores perferrent cruciatus. Quodque atrocius, apud eos ſaltem qui mentis compotes ſunt, exiſtimetur, impiis tamen conſentaneum, dum illæ inter verbera Chriſtum invocarent, magis ſtridebant dentibus adverſus illas. Næ illi neque corpora defunctorum ad humandum tradidere; ſed, ut ſua laterent homicidia, occultarunt. At nequaquam latuere, rem quippe vidit tota civitas, univerſique illos ut homicidas, improbos fureſque averſabantur. Enimvero Monaſteria ſubverterunt, Monachoſque in ignem injicere tentarunt: domos diripuere: depoſita, ab Epiſcopo in liberorum domum delata, irrumpentes abſtulerunt: viduas calcibus percuſſerunt, eleemoſynæ ne darentur cohibuerunt.

Monaſteria everſa ab Arianis.

73. Ejuſmodi ſunt Arianorum ſcelera. Qualia autem ſint eorum impietatis facinora, quis ſi audiat non exhorreſcat? Siquidem tam graves ſenes, tam annoſos Epiſcopos in exſilium pelli curarunt, eorum autem vice juniores petulanteſque Ethnicos, ne catechumenos quidem, ad ſummum ſtatim gradum tranſire juſſos: alios bigamos, majorumque criminum accuſatos, quia nempe pecunioſi erant, ac civili potentia valebant, aurum modo penderent; eos, inquam, quaſi a venalium foro mittebant, nominabantque Epiſcopos. Hinc populis gravior emerſit calamitas; cum enim mercenarios illos alienoſque ſibi viros averſarentur, tunc verberati, proſcripti, carcerique a Duce exercitus mancipati ſunt. Quod ille utpote Manichæus libentiſſime agebat: ne illi ſuos perquirerent Epiſcopos, & ut reciperent quos averſabantur, homines ſane qui talia agunt, qualia non ita pridem inter idola luſerant.

Quinam fuerint Epiſcopi ab Arianis ordinati.

74. Quiſnam his conſpectis vel auditis, quis animadverſa impiorum petulantia tantaque injuria, ſi æquus ipſe ſit, non ingemiſcat? nam *in locis impio-*

Prov. 28. 28. in Gr. Textu.

A ἢ ἵνα διὰ τῶν ἐρήμων διερχόμενοι τελευτήσωσι. καὶ γὰρ οὐδὲ νοσοῦντας αὐτοὺς ἠλέησαν· ἀλλὰ καὶ βαρέως διὰ τὴν ἀσθένειαν φέροντες ἤλαυνον, ὥστε φορείοις αὐτοὺς ἀποφέρεσθαι, καὶ διὰ τὴν νόσον ἐπακολουθεῖν αὐτοῖς τὰ ἐντάφια. ἀπέθανε γοῦν εἷς ἐξ αὐτῶν, καὶ οὐδὲ τὸ σῶμα συνεχώρησαν ἀποφέρεσθαι τοῖς ἰδίοις. διὰ τοῦτο καὶ Δρακόντιον μὲν ἐπίσκοπον, εἰς τὰ ἔρημα περὶ τὸ Κλύσμα ἐξώρισαν, Φίλωνα δὲ εἰς Βαβυλῶνα, (1) καὶ Ἀδέλφιον εἰς Ψίναβλα τῆς Θηβαΐδος, Ἱέρακά τε καὶ Διόσκορον τοὺς πρεσβυτέρους εἰς (2) Σοήνην ἐξώρισαν· καὶ Ἀμμώνιον μὲν καὶ Ἀγαθὸν, καὶ Ἀγαθοδαίμονα, καὶ
B Ἀπολλώνιον, καὶ Εὐλόγιον, καὶ Ἀπολλὼ, καὶ Παφνούτιον, καὶ Γάϊον, καὶ Φλάβιον ἀρχαίους ἐπισκόπους, καὶ Διόσκορον, καὶ Ἀμμώνιον, καὶ Ἡρακλείδην, καὶ Ψάϊν πάλιν ἐπισκόπους ἐφυγάδευσαν· καὶ τοὺς μὲν εἰς (3) λιθουργίαν παραδεδώκασι, τοὺς δὲ ἐδίωξαν ἀναιρῆσαι θέλοντες, ἄλλους τε πολλοὺς διήρπασαν· (4) καὶ λαϊκοὺς μὲν μ' καὶ παρθένους πρότερον παρὰ πῦρ στήσαντες αὐτὰς, ἐξώρισαν· οὕτω κόψαντες πληγαῖς ταῖς ἀπὸ φοινίκων ῥάβδοις, ὡς μετὰ ἡμέρας πέντε, τὰς μὲν αὐτῶν ἀποθανεῖν, τὰς δὲ χειρουργεῖσθαι διὰ τοὺς ἐμπαγέντας ἐν τοῖς μέλεσι σκόλοπας, καὶ μείζονας θανάτου τὰς βασάνους ὑπομένειν.
C καὶ τό γε δεινότερον, παντὶ μὲν ἰσχύοντι, οἰκεῖον δὲ τῶν ἀσεβῶν· ἐπειδὴ κοπτόμεναι τὸν Χριστὸν ἐπεκαλοῦντο, μειζόνως ἔτριζον κατ' αὐτῶν τοὺς ὀδόντας. ἀμέλει οὐδὲ τὰ σώματα τῶν ἀπογιγνομένων ἀπεδίδουν τοῖς ἰδίοις εἰς ταφὴν· ἀλλ' ἔκρυπτον, ἵνα δόξωσι λανθάνειν τὴν ἀνδροφονίαν. ἀλλ' οὐκ ἔλαθον, πᾶσα γὰρ ἡ πόλις ἑώρακε, καὶ πάντες ὡς δημίους, ὡς κακούργους καὶ λῃστὰς ἀπεστρέφοντο. καὶ γὰρ καὶ μοναστήρια κατέστρεψαν, καὶ εἰς πῦρ ἐμβαλεῖν μοναχοὺς ἐπείρασαν· καὶ διήρπασαν οἴκους, καὶ παραθήκας τεθείσας παρὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰς οἶκον ἐλευθέρων, ἐπεισελθόντες ἥρπασαν, καὶ ἀπεστέρησαν
D τὰς χήρας (5) κατὰ πελμάτων ἔκοπτον, καὶ τὰς ἐλεημοσύνας ἐκώλυον.

73. Τοιαῦτα μὲν οὖν τὰ πονηρεύματα τῶν Ἀρειανῶν. οἷα δὲ αὐτῶν καὶ τὰ τῆς ἀθεότητος ἐπιχειρήματα, τίς ἀκούσας οὐ φρίξει; τοὺς μὲν γὰρ τηλικούτους γέροντας καὶ πολυετεῖς ἐπισκόπους, ἐξορισθῆναι πεποιήκασιν· ἀντὶ δὲ τούτων νεωτέρους ἀσελγεῖς Ἕλληνας, μήτε κατηχηθέντας, δόξαντες εὐθὺς περαίνειν, καὶ ἄλλους διγυναίους, καὶ ἐπὶ μείζοσιν αἰτίαις ἐγκαλουμένους, διὰ τὸν περὶ αὐτοὺς πλοῦτον, καὶ τὴν ἐκ τῆς πολιτείας δυναστείαν, χρυσίον διδόντας, ὡς ἀπὸ πωλητηρίου ἀπέστελλον αὐ-
E τοὺς ὀνομάσαντες ἐπισκόπους. καὶ λοιπὸν τοῖς λαοῖς δεινοτέρα ἐγίγνετο ἡ συμφορά· ἀποστρεφόμενοι γὰρ τοὺς μισθωτοὺς ἐκείνων, καὶ ἀλλοτρίους ἑαυτῶν, ἐμαστίζοντο, ἐδημεύοντο, εἰς τὰ δεσμωτήρια κατεκλείοντο παρὰ τοῦ στρατηλάτου. ἐποίει γὰρ τοῦτο προθύμως Μανιχαῖος ὤν· ἵνα τοὺς μὲν ἰδίους μὴ ἐπιζητῶσιν, οὓς δὲ ἀπεστρέφοντο, (6) δέχωνται· ἀνθρώπους τοιαῦτα πράττοντας, οἷα καὶ πρὸ τούτου ἐν τοῖς εἰδώλοις ἔπαιζον.

74. Τίς οὖν ταῦτα βλέπων, ἢ ἀκούων, τίς ὁρῶν τὴν ἀλαζονείαν τῶν ἀσεβῶν, καὶ τοσαύτην ἀδικίαν, εἰ δίκαιός ἐστιν, οὐ στενάζει; „ ἐν τόποις γὰρ ἀσε-
„ βῶν

(1) Sic Reg. & Baſil. In editis καὶ deeſt.
(2) Reg. Σοήνην. Editi Σοΐνην. Regii lectionem ſequimur; arbitramurque eſſe Syenem extremam Romani Imperii Urbem ad Nili fluenta, Æthiopiæ finitimam. Eam Σοήνην ter vocat item Orig. in Matth. p. 352. & alias. Communius tamen Συήνη vocatur. Proclivis eſt tranſmutatio vocalium ο & υ.
Epiſcopos plus triginta in fugam verſos ait Athanaſius in Apologia de Fuga ſua: quare cum tredecim tantum hic memoret, multos haud dubie omiſit. Ex Epiſcopis hic & ſuperius nominatis permulti Synodo Alexandrinæ anni 362. adfuere, ibi vide ſis. Quærunt nonnulli num Paphnutius hic memoratus, is ipſe ſit qui in perſequutione Maximiani oculum amiſerat, & Synodo Nicænæ poſtea adfuit: ſed veri non eſt ſimile eum ipſum eſſe, nam id indicaturus fuiſſet Athanaſius: & alioqui vulgare admodum eſt Paphnutii nomen apud Ægyptios. Duo certe leguntur ejus nominis inter Epiſcopos Ægyptios ſupra p. 169.
(3) Ita Edit. Pariſ. & ſic legit Nannius qui vertit, *lapicidinam*. Reg. & Edit. Comm. λειτουργίαν.
(4) Ita Reg. Editi διήρπασαν· λαϊκοὺς μὲν μ' καὶ, &c. Hæc vero fuſius enarrantur in Apol. de Fuga, num. 8. Sed quæ de Virginibus virgis palmarum cæſis hic habentur, ea de viris quadraginta comprehenſis enarrat iiſdem fere verbis Athanaſius. At potuerunt tum viri illi, tum Virgines eodem cruciatus genere lancinari.
(5) Regius codex καταπελμάτων, unica voce. Editi κατὰ πελμάτων.
(6) Reg. δέχονται. Ibidem Reg. ἀνθρώπους. Editi ἀνθρώποις, perperam.

„ βῶν στένουσι δίκαιοι. „ τίς τούτων γιγνομένων καὶ τῆς ἀσεβείας τοσαύτην ἀναισχυντίαν λαβούσης, ἔτι τολμήσει λέγειν (1) Κοστύλλιον Χριστιανόν, καὶ οὐ μᾶλλον ἀντιχρίστου τὴν εἰκόνα; τί γὰρ τῶν τούτου γνωρισμάτων παραλέλοιπεν; ἢ πῶς οὐ πανταχόθεν οὗτος ἐκεῖνος εἶναι νομισθήσεται, κἀκεῖνος τοιοῦτος ἂν ὑπονοηθείη, (2) οἷός ἐστιν οὗτος; οὐ τὰς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, τῇ ἐν τῷ Καισαρείῳ γινομένας θυσίας, καὶ κατὰ Χριστοῦ βλασφημίας, ὡς ἐξ ἐντολῆς αὐτοῦ πεποιήκασιν Ἀρειανοί τε καὶ Ἕλληνες; οὐχ ἡ ὅρασις τοῦ Δανιὴλ οὕτως σημαίνει τὸν ἀντίχριστον; ὅτι ποιήσει πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων, καὶ ἰσχύσει πρὸς αὐτούς, καὶ ὑπεροίσει ἐν κακοῖς πάντας τοὺς ἔμπροσθεν, καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει, καὶ λόγους πρὸς τὸν ὕψιστον λαλήσει, καὶ ὑπονοήσει τοῦ (3) ἀλλοιῶσαι καιρὸν καὶ νόμον; τίς οὖν ἄλλος πώποτε τοιαῦτα ἐπεχείρησε πρᾶξαι, ἢ μόνος Κωνστάντιος; οὗτος γὰρ τοιοῦτός ἐστιν, οἷος ἂν ἐκεῖνος γένοιτο. λαλεῖ (4) γὰρ λόγους πρὸς τὸν ὕψιστον προϊστάμενος τῆς ἀσεβοῦς αἱρέσεως· καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους ποιεῖ πόλεμον, ἐξορίζων τοὺς ἐπισκόπους· εἰ καὶ πρὸς ὀλίγον ἐπὶ τῇ (5) ἑαυτοῦ ἀπωλείᾳ ταύτην τὴν ἐξουσίαν ἔχει. καὶ γὰρ οὗτος τοὺς πρὸ αὐτοῦ νενίκηκεν ἐν κακίᾳ, καινὸν ἐπινοήσας τρόπον τοῦ διωγμοῦ· καὶ τρεῖς βασιλεῖς Βρεταννίωνα, καὶ Μαγνέντιον, καὶ Γάλλον καθελών, εὐθὺς προέστη τῆς ἀσεβείας· καὶ ὡς γίγας πρὸς τὸν ὕψιστον ἐτόλμησεν ἐπαρθῆναι τῇ ἀλαζονείᾳ. οὗτος ὑπενόησεν ἀλλοιῶσαι νόμον, παραλύων τὴν μὲν τοῦ κυρίου διὰ τῶν ἀποστόλων διάταξιν, τὰ δὲ τῆς ἐκκλησίας ἀλλάττων ἔθη, καὶ καινὸν αὐτὸς ἐπινοῶν τρόπον τῶν καταστάσεων. ἐξ ἄλλων γὰρ τόπων καὶ πρὸ (6) πεντήκοντα μονῶν μετὰ στρατιωτῶν ἐπισκόπους ἀποστέλλει πρὸς τοὺς μὴ θέλοντας λαούς· καὶ ἀντὶ γνώσεως τῆς πρὸς τοὺς λαούς, ἐκεῖνοι φέρουσι τὰς ἀπειλάς, καὶ τὰ πρὸς τοὺς δικαστὰς γράμματα. οὕτω Γρηγόριον ἀπὸ Καππαδοκίας ἔπεμψεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν· καὶ εἰς μὲν τὸ Σίρμιον ἀπὸ Κυζίκου μετεπέμψατο Γερμίνιον· ἀπὸ δὲ τῆς Λαοδικείας Κεκρόπιον εἰς τὴν Νικομήδειαν ἀπέστειλε.

75. Καὶ Αὐξέντιον μέν τινα φιλοπράγμονα μᾶλλον ἢ Χριστιανόν, ἀπὸ Καππαδοκίας εἰς Μεδιόλανον μετεστείλατο· ἵν᾽ ἐπειδὴ τὸν ἐπίσκοπον τὸν ἐκεῖ Διονύσιον, ἄνθρωπον εὐλαβῆ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν ἐξώρισε, τοῦτον ἐκεῖ κελεύσῃ εἶναι· ἄνθρωπον μήπω μηδὲ τὴν Ῥωμαϊκὴν εἰδότα γλῶτταν, ἢ μόνον ἀσεβεῖν. νῦν δὲ πάλιν Γεώργιόν τινα Καππαδόκην ἄνθρωπον, ὑποδέκτην ἐν Κωνσταντινουπόλει (7) ταμιακῶν γενόμενον, καὶ σφετερισάμενον πάντα, καὶ δι᾽ αὐτὸ τοῦτο φυγόντα, προσέταξεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν εἰσελθεῖν μετὰ στρατιωτικῆς φαντασίας, καὶ τῆς τοῦ στρατηλάτου ἐξουσίας. εἶτα εὑρὼν Ἐπίκτητόν τινα νεόφυτον, καὶ νεώτερον θρασὺν ἠγάπησεν, ὁρῶν αὐτὸν ἕτοιμον εἰς (8) κακίαν· καὶ δι᾽ αὐτοῦ, οἷς ἐθέλοι λοιπὸν ἐπισκόποις ἐπιβουλεύει· ἕτοιμος γὰρ ἐκεῖνός ἐστι πάντα ποιεῖν ἃ βούλεται βασιλεύς. τούτῳ γοῦν ὑπηρέτῃ χρώμενος, καὶ ἐν τῇ Ῥώμῃ πεποίηκε παράδοξον, καὶ ἀληθῶς ὁμοίωμα τῆς ἀντιχρίστου κακονοίας· ἀντὶ γὰρ τῆς ἐκκλησίας τὸ παλάτιον παρασκευάσας, καὶ ἀντὶ τῶν λαῶν, τρεῖς τινας θλαδίας ἑαυτοῦ πεποίηκε παρεῖναι· καὶ λοιπὸν ἠνάγκασε τρεῖς κακοήθεις κατασκόπους· οὐ γὰρ ἄν τις ἐπισκόπους εἴποι· καταστῆσαι δῆθεν ἐπίσκοπον ἐν τῷ παλατίῳ (9) Φήλικά τινα ἄξιον ἑαυτῶν· οἱ γὰρ λαοὶ πάντες εἰδότες τὴν παρανομίαν τῶν αἱρετικῶν,

A *rum justi lamentantur*. Quis cum ejusmodi gesta sint, cum impietas tantam sibi impudentiam arrogarit, Costyllium Christianum ultra vocare ausus fuerit, & non potius Antichristi imaginem? Quænam ex Antichristi notis ipsi deest? Aut quid est, cur non hunc illum ipsum esse arbitremur, illumque huic similem existimemus? Nonne in magna Ecclesia, quæ in Cæsareo sita est, ex ejus jussu sacrificia oblata, blasphemiæque in Christum dictæ sunt ab Arianis & Gentilibus? Nonne visio Danielis his indiciis Antichristum significat: quod scilicet bellum Sanctis illaturus est, adversusque illos prævalebit: omnes qui ante se fuerint B malignitate superabit: tres Reges humiliabit: contra Altissimum verba proferet: putabit se tempus atque legem mutare posse? Quis unquam alius ejusmodi res agere ausus est, præter solum Constantium? Ejusmodi quippe hic est qualis unquam ille fuerit. Verba namque profert adversus Altissimum, dum impiæ hæresi patrocinatur: adversus Sanctos bellum gerit, dum Episcopos pellit in exsilium; tametsi ad breve tempus in suamque perniciem ea fruitur potestate. Nam ille omnes qui antehac exstitere malitia superavit, nova excogitata persequu- C tionis ratione: & cum tres Reges Vetranionem, Magnentium & Gallum imperio abdicasset, continuo impietatis patrocinium suscepit: ac velut gigas adversus Altissimum arroganter insurgere est ausus. Hic existimavit se legem immutaturum, dum statuta Domini per Apostolos tradita violavit: Ecclesiæ mores invertit, novumque adinvenit ordinationum genus. Ex aliis quippe locis, etiam quinquaginta mansionibus dissitis, Episcopos militibus stipatos ad invitos populos transmittit: qui ut populis commendentur, ipsisque noti fiant minas adferunt, litterasque ad Judices. Ita Grego- D rium ex Cappadocia misit Alexandriam: ita Germinium Cyzico Sirmium transmisit: sic Cecropium Laodicea Nicomediam.

Constantius ab Athanasio Costyllius vocatur, & Antichristo comparatur.

Daniel. 7. 25.

Episcopi a Constantio constituti.

75. Auxentium vero quemdam litigatorem magis quam Christianum, ex Cappadocia Mediolanum transmisit, ut postquam Dionysium Episcopum, religiosum hominem, ob suam erga Christum pietatem relegaverat, hunc ibi constitueret, hominem necdum Latinæ linguæ, sed solius impietatis peritum. Nunc autem Georgium quemdam Cappadocem hominem, qui Constantinopoli penuariorum exceptor erat, quique pecunias omnes depeculatus, repe- E tundarum reus, aufugerat, jussit cum militari pompa, Ducisque auctoritate Alexandriam ingredi. Deinde repertum quemdam Epictetum neophytum, audacemque adolescentem, quod ad omnia scelera paratum cerneret, in amicis habuit: cujus opera quibus optat Episcopis insidiatur: promtus quippe est ille ad omnia quæ placent Imperatori peragenda. Hoc itaque usus ministro, rem plane stupendam Romæ perpetravit, quæ revera Antichristi malignitatem præ se ferat. Adornato namque in Ecclesiæ locum F palatio, cum, populorum vice, tres sibi castratos adesse jussisset, demum improbos tres Catascopos, id est exploratores, haud enim Episcopi nuncupandi, adegit ut Felicem quemdam ipsorum moribus dignum hominem, Episcopum ordinarent in Palatio. Populi enim animadversa hæreticorum prævaricatione,

non

De Auxentio Mediolanensi.

De Georgio Alexandriam misso.

Felicis in Romanam Ecclesiam intrusio.

(1) Ita Reg. & sic infra vocat Constantium deridendo scilicet: Editi, Κωνστάντιος, prior lectio Editoribus mendosa visa fuit, ideoque immutata, sed recte habere putamus: nam eodem ille modo nuncupatur infra num. 80.
(2) Reg. ἢ ὡς ἐστιν. Ibidem Reg. οὐ τὰς, editi οὕτε.
(3) Ita Reg. Editi ἀλλοτριῶσαι.
(4) Sic Reg. γὰρ deest in Editis.
(5) Ita Reg. Editi vero αὐτοῦ.
(6) πρὸ πεντήκοντα μονῶν, vertit Nannius: *& quinquaginta sedium Episcopos*: sed vera sententia est quam exprimimus. Vide in Apol. contra Arianos pag. 117.
(7) Hunc Georgium Gregorius Nazianz. in Orat. 21. infra edenda, ait fuisse ὑείων κρεῶν ὑποδοχέα, *exceptorem suillium carnium*, quibus alebantur milites. De Georgii hujus genere, patria, moribusque, fuse in Athanasii Vita.
(8) Reg. μανίαν. Mox idem Reg. ἐθέλει. Editi ἐθέλοι.
(9) Reg. Φίλικα. De Felice actum jam est in Athanasii Vita.

non concesserunt ut in Ecclesias illi ingrederentur, sed procul illis abscesserunt.

76. Quid igitur iste quod Antichristo congruat prætermisit: aut quid amplius ille, cum veniet, acturus est? Immo potius nonne ille in suo adventu, præparatam sibi a Constantio viam inveniet? Namque ille, Ecclesiarum vice, in Palatium judicia ad se transfert Ecclesiastica, quibus ipse præsidet. Quodque permirum habeatur, si quando hærentes conspexerit accusatores, accusandi munus excipit ille; ut ne injuria affectis liceat criminationes depellere, ejus nempe violentia prohibitis. Idipsum egit adversus Athanasium: conspecta quippe Paulini, Luciferi, Eusebii & Dionysii Episcoporum loquendi fiducia, & qua ratione illi ex Ursacii & Valentis pœnitentia, viros qui Episcopum insimulabant, falsi arguerent, suaderentque non ultra fidem Valenti sociove habendam esse, quos ante pœnituisset eorum quæ jam dicerent; ille statim exurgens, Ego, inquit, jam sum Athanasii accusator, mei gratia eorum dictis fidem habetote. Illis respondentibus, Quo pacto accusator esse potes absente reo: nam etiamsi tute sis accusator, judicandus tamen non est ille in sui absentia? Non judicium quippe Romanum jam instituitur, ut tibi, quamvis Imperator sis, fides habeatur; sed de Episcopo judicium agitur, & pari jure cum accusatore & accusato agi oportet. Qui autem accusare tu potes? non enim præsens tibi fuit vir qui procul te versabatur: quod si ea dicis quæ didicisti ab illis, æquum sane fuerit te ejus quoque dictis fidem adhibere: sin illi fidem non adhibens, his adhibes, videntur certe illi hæc in tui gratiam proferre, in tui gratiam item Athanasium accusare. His ille auditis, ratus hæc verba, quæ recta sane erant, in suam vertere contumeliam, viros misit in exsilium: commotusque in Athanasium, efferatas misit litteras, jubens illum iis affici malis quibus affectus revera est: Arianisque tradi Ecclesias, facultatemque ipsis dari, quod liberet arbitratu suo agendi.

77. Gravia quidem & plus quam gravia sunt ista, consentanea tamen ei qui Antichristi figuram gerit. Quis enim videns illum iis qui Episcopi putantur præfici, in Ecclesiasticisque judiciis præsidere, non jure dicat hanc esse illam a Daniele prædictam abominationem desolationis? *Daniel. 9. 27.* Christianismo quippe amictus ille, & in loca sancta ingressus, ibique consistens, Ecclesias vastat: ejusque abrogatis Canonibus, vi cogit ut sua obtineant decreta. Num quis ausit dicere tempus pacis Christianis adesse, nonne potius persequutionem? Annon persequutionem qualis numquam exstitit, & fortasse qualem nemo unquam excitaturus est, nisi filius iniquitatis, Christi oppugnatores exhibent, in suisque actis exprimunt? Quapropter nobis summopere vigilandum est, ne hæresis isthæc quæ tanta est impudentia, quæ veluti cerastæ virus diffunditur, ut in Proverbiis scriptum habetur, *Prov. 23. 32.* quæque sententiam docet Christo adversantem, ea ipsa sit apostasia, post quam ille, scilicet Antichristus, revelabitur, præmisso suo præcursore Constantio. Alioqui cur ita contra pios viros furit? quare quasi pro sua hæresi decertat, eumque suum dicit inimicum qui Arii insaniæ non obtemperat. Quare quæ à Christi hostibus dicuntur libentissime admittit, talesque ac tantas vilipendit Synodos? quare jussit Ecclesias tradi Arianis, nonne ut ille cum venerit, facultatem habeat in il-

A ὅτι συνεχώρησαν αὐτοῖς εἰς τὰς ἐκκλησίας εἰσελθεῖν, ἀλλὰ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν ἀνεχώρησαν.

76. Τί οὖν οὗτος τοῦ ἀντιχρίστου παραλέλοιπεν; ἢ τί πλέον ἐκεῖνος ἐλθὼν τούτου ποιήσειεν; ἢ πῶς ἐκεῖνος ἐλθὼν οὐχ εὑρήσει πρὸς ἀπάτην εὔκολον προετοιμασθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τούτου τὴν ὁδόν; καὶ γὰρ πάλιν ἀντὶ τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τὰ παλάτια πρὸς ἑαυτὸν τὰς κρίσεις προκαλεῖται· καὶ τούτων μὲν αὐτὸς ἐξάρχει. τὸ δὲ θαυμαστὸν, ὅτι κἂν θεωρήσῃ τοὺς κατηγόρους ἀποροῦντας, αὐτὸς ἀναδέχεται τὴν κατηγορίαν· ἵνα μηδὲ (1) ἀπολογεῖσθαι λοιπὸν ἐξῇ τοῖς ἀδικουμένοις, διὰ τὴν παρ' αὐτοῦ βίαν. καὶ τοῦτο πεποίηκεν B ἐν τοῖς κατὰ Ἀθανασίου· τὴν γὰρ Παυλίνου, καὶ Λουκιφέρου, καὶ Εὐσεβίου, καὶ Διονυσίου τῶν ἐπισκόπων παῤῥησίαν βλέπων· καὶ ὡς ἐκ τῆς μετανοίας Οὐρσακίου, καὶ Οὐάλεντος (2) διήλεγχον τοὺς κατὰ τοῦ ἐπισκόπου λέγοντας, καὶ συνεβούλευον μηκέτι χρῆναι πιστεύεσθαι τοὺς περὶ Οὐάλεντα μεταγνόντας ἐφ' οἷς λέγουσι νῦν, εὐθὺς ἀναστὰς εἶπεν· ἐγὼ κατήγορός εἰμι νῦν Ἀθανασίου, δι' ἐμὲ πιστεύσατε οἷς ἐὰν λέγωσιν οὗτοι. εἶτα ἐκείνων λεγόντων, πῶς δύνασαι κατήγορος εἶναι, μὴ παρόντος τοῦ κατηγορουμένου; εἰ γὰρ σὺ κατήγορος εἶ, ἀλλ' ἐκεῖνος μὴ παρὼν, οὐ δύναται κρίνεσθαι. οὐ γὰρ Ῥωμαϊκή ἐστιν C ἡ κρίσις, ἵν' ὡς βασιλεὺς πιστευθῇς, ἀλλὰ περὶ ἐπισκόπου ἐστὶ τὸ κρίμα· καὶ δεῖ τὴν κρίσιν ἴσην εἶναι τῷ κατηγοροῦντι καὶ τῷ κρινομένῳ. πῶς δὲ καὶ κατηγορεῖς; συνεῖναι γὰρ οὐκ ἠδύνασο τῷ μακρὰν σου τυγχάνοντι· εἰ δὲ παρὰ τούτων ἀκούσας λέγεις, δίκαιόν ἐστί σε καὶ τὰ παρ' ἐκείνου λεγόμενα πιστεύειν. εἰ δὲ μὴ πιστεύεις ἐκείνῳ, πιστεύεις δὲ τούτοις, φαίνονται μᾶλλον οὗτοι διὰ σὲ λέγοντες ταῦτα, καὶ εἰς σὴν χάριν κατηγοροῦντες Ἀθανασίου. ταῦτα ἀκούσας καὶ νομίσας ὕβριν εἶναι τὸ λεχθὲν ὀρθῶς, ἐκείνους μὲν ἐξώρισε· κινηθεὶς D δὲ κατὰ Ἀθανασίου, ἀγριώτερον ἔγραψεν αὐτόν τε παθεῖν τὰ γενόμενα, καὶ τοῖς Ἀρειανοῖς παραδοθῆναι τὰς ἐκκλησίας, καὶ τούτοις ἐξεῖναι πράττειν ἃ βούλονται.

77. Δεινὰ μὲν οὖν καὶ πέρα δεινῶν τὰ τοιαῦτα· πρέπουσα δὲ πρᾶξις ὅμως τῷ σχηματιζομένῳ τὰ τοῦ ἀντιχρίστου. τίς γὰρ βλέπων αὐτὸν ἐξάρχοντα, τῶν νομιζομένων ἐπισκόπων καὶ προκαθήμενον τῶν ἐκκλησιαστικῶν κρίσεων, οὐκ ἀκολούθως ἂν εἴποι τοῦτ' εἶναι τὸ διὰ τοῦ Δανιὴλ εἰρημένον βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως; τὸν γὰρ Χριστιανισμὸν περιβεβλημένος, καὶ εἰς τοὺς ἁγίους τόπους εἰσερχόμενος, ἑστηκώς τε ἐν αὐτοῖς, ἐρημοῖ τὰς ἐκκλησίας, E παραλύων τοὺς τούτων κανόνας, καὶ τὰ ἴδια κρατεῖν βιαζόμενος. ἆρα τίς ἔτι τολμᾷ λέγειν τὸν καιρὸν τοῦτον εἰρηνικὸν εἶναι Χριστιανῶν, καὶ οὐ μᾶλλον διωγμόν; καὶ διωγμὸν, οἷος οὔτε πώποτε γέγονεν, οὔτε τάχα τις ποιήσει ποτὲ τοιοῦτον, εἰ μὴ ἄρα ὁ υἱὸς τῆς ἀνομίας, οἱ χριστομάχοι (3) δεικνύουσιν, προζωγραφοῦντες ἐν αὐτοῖς ἤδη. διὸ καὶ μάλιστα προσήκει νήφειν, μήπως ἡ αἵρεσις αὕτη, πολλὴν ἀναισχυντίαν ἔχουσα, καὶ διαχυνομένη ὡς ἰὸς κεράστου, καθὼς ἐν ταῖς παροιμίαις γέγραπται· διδάσκουσά τε κατὰ τοῦ σωτῆρος φρονεῖν, αὕτη ἂν εἴη ἡ ἀποστασία μεθ' ἣν ἐκεῖνος ἀποκαλυφθήσεται, F πάντως ἔχων τὸν πρόδρομον ἑαυτοῦ Κωνστάντιον. ἐπεὶ διατί οὕτως μαίνεται κατὰ τῶν εὐσεβῶν; διατί ὡς ὑπὲρ ἰδίας αἱρέσεως ἀγωνίζεται; καὶ ἐχθρὸν μὲν ἴδιον λέγει τὸν μὴ πειθόμενον τῇ Ἀρείου μανίᾳ, τὰ δὲ παρὰ τῶν χριστομάχων λεγόμενα καταθυμίως δέχεται, καὶ τοιαύτας καὶ τοσαύτας συνόδους ἀτιμάζει; (4) διατί τοῖς Ἀρειανοῖς ἐκέλευσε τὰς ἐκκλησίας παραδίδοσθαι; οὐχ ἵνα ἐκεῖνος ἐλθὼν εὕρῃ, πῶς εἰς αὐτὰς

(1) Sic Reg. & Basil. Editi ἀπολέσθαι perperam.
(2) Quæ sequuntur post Οὐάλεντος, usque ad περὶ Οὐάλεντα desunt in Editis prioribus, eratque prorsus mutila sententia: quam ex Reg. & Basil. restituimus.
(3) Sic Regius codex. Edit. Comm. δείκνυσιν. Basiliens. & Edit. Paris. δείκνυσι.
(4) Sic Reg. una voce. Editi vero διὰ τί.

τὰς εἰσέλθῃ, καὶ ἀποδέξηται τοῦτον ἑτοιμάσαντα τοὺς τόπους αὐτῷ; οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ Ἀλεξάνδρου, καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ Ἀχιλλᾶ, καὶ πάλιν τοῦ πρὸ τούτου Πέτρου, γέροντες ἐπίσκοποι ἐξεβάλλοντο· ἐκεῖνοι δὲ εἰσήγοντο, οὓς ἂν ἔλεγον οἱ ἀκολουθοῦντες τοῖς στρατιώταις· ἔλεγον δὲ τοὺς τὰ αὐτῶν φρονεῖν ἐπαγγελλομένους.

78. Εὔκολον δὲ τοῦτο Μελιτιανοῖς ἦν τὸ πρόβλημα. οἱ γὰρ πλεῖστοι, μᾶλλον δὲ οἱ πάντες, οὐκ ἀπὸ θεοσεβοῦς ἀγωγῆς εἰσιν, οὐδὲ γινώσκουσι τὴν εἰς Χριστὸν ὑγιαίνουσαν πίστιν, οὐδ' ὅλως (1) τί ἐστι Χριστιανισμὸς, ἢ ποίας ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ γραφάς. οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐξ εἰδώλων ἐλθόντες, οἱ δὲ ἐκ τοῦ βουλευτηρίου, καὶ τῆς πρώτης πολιτείας, διὰ τὴν ταλαίπωρον ἀλειτουργησίαν καὶ προστασίαν· πείσαντές τε χρήμασι τοὺς πρὸ αὐτῶν Μελιτιανοὺς, εἰς τοῦτο παρῆλθον, καὶ πρὶν κατηχηθῶσιν. εἰ δὲ καὶ ἔδοξαν, ποία κατήχησις παρὰ Μελιτιανοῖς ἐστιν; ὅμως οὐδὲ δόξαντες κατηχεῖσθαι, ἦλθον ἅμα· καὶ εὐθὺς, ὥσπερ παῖδες ὄνομα λαβόντες, ἐκλήθησαν ἐπίσκοποι. καὶ διὰ τοῦτο τοιοῦτοι ὄντες, οὐδὲν ἡγήσαντο τὸ πρᾶγμα, οὐδὲ διαφέρειν εὐσέβειαν ἀσεβείας ἐνόμισαν. προθύμως γοῦν καὶ ταχέως ἐκ Μελιτιανῶν Ἀρειανοὶ γεγόνασιν· ἂν δὲ καὶ ἕτερόν τι προστάξῃ βασιλεὺς, καὶ εἰς τοῦτο πάλιν εἰσὶν ἕτοιμοι μεταβάλλεσθαι. ἡ γὰρ τῆς εὐσεβείας ἄγνοια, ταχέως ἐπὶ τὴν συνήθη καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς, ἣν (2) μεμαθήκασιν, ἀφροσύνην καταφέρει τούτους. καὶ γὰρ οὐδέν ἐστιν αὐτοῖς ἀνέμῳ παντὶ καὶ κλύδωνι περιφέρεσθαι, ἕως μόνον εἰσὶν ἀλειτούργητοι, καὶ προστασίαν ἀνθρωπίνην (3) ἔχουσι· τάχα δὲ οὐδὲ μεταβάλλεσθαι, οἷοι καὶ πρὸ τούτου ἦσαν, καὶ οἷοι ἦσαν ὅτε πάλιν Ἕλληνες ἐτύγχανον. ἀμέλει τοιοῦτοι τὸν τρόπον ὄντες εὔκολοι, καὶ νομίζοντες πολιτείαν βουλῆς εἶναι τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τὰ τῶν εἰδώλων φρονοῦντες, ὥσπερ ἔθνη, εἰσελθόντες εἰς τὸ καλὸν ὄνομα τοῦ σωτῆρος, ἐμίαναν τὴν Αἴγυπτον πᾶσαν· ποιήσαντες κἂν ὅλως ὀνομασθῆναι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἐν αὐτῇ. ἔτι γὰρ ἐν ὁλοκλήρῳ μόνῃ τῇ Αἰγύπτῳ παῤῥησία τῆς ὀρθοδοξίας ἦν· καὶ διὰ τοῦτ' ἐσπούδασαν καὶ ταύτῃ φθόνον ἐπαγαγεῖν οἱ δυσσεβεῖς, μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτοὶ, ἀλλ' ὁ κινήσας αὐτοὺς διάβολος· ἵν' ἐλθὼν ὁ τούτου κήρυξ ἀντίχριστος, εὕρῃ καὶ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ τὰς ἐκκλησίας (4) ἑαυτοῦ γενομένας, τούς τε Μελιτιανοὺς προκατηχηθέντας ἤδη τὰ ἐκείνου· καὶ ἐπιγνῷ ἑαυτὸν ἐν ἐκείνοις ἤδη μορφωθέντα.

79. Τοιοῦτον μὲν οὖν ἐστι τὸ ἐξελθὸν παρὰ Κωνσταντίου παράνομον πρόσταγμα. τῶν δὲ λαῶν προθυμία μὲν ἦν εἰς μαρτύριον, καὶ μᾶλλον μῖσος κατὰ τῆς ἀσεβεστάτης αἱρέσεως, πένθος δὲ ὅμως διὰ τὰς ἐκκλησίας, καὶ στεναγμὸς παρὰ πάντων, βοώντων πρὸς τὸν κύριον· „φεῖσαι, κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ δῷς τὴν κληρο„νομίαν σου εἰς ὄνειδος τοῖς ἐχθροῖς σου, „ ἀλλὰ καὶ τάχυνον τοῦ ἐξελέσθαι ἡμᾶς ἐκ χειρὸς ἀνόμων. ἰδοὺ γὰρ τῶν μέν σου θεραπόντων οὐκ ἐφείσαντο, τῷ δὲ ἀντιχρίστῳ τὴν ὁδὸν παρασκευάζουσι. οὐ γὰρ ἀντιστήσονταί ποτε Μελιτιανοὶ τούτῳ, οὐδὲ φροντίσουσι περὶ ἀληθείας, οὐδὲ ἀρνήσασθαι τὸν Χριστὸν, φαῦλον ἡγήσονται· ἄνθρωποι μηδόλως γνησίως προσελθόντες τῷ λόγῳ, πρὸς πάντα κατὰ τὸν χαμαιλέοντα σχηματιζόμενοι, καὶ μισθωτοὶ τῶν ἀνυόντων αὐτῶν τὴν χρείαν γιγνόμενοι. οὐ γὰρ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔχουσι τὸν σκοπὸν, ἀλλὰ ταύτης τὴν παραυτίκα προκρίνουσιν ἡδονήν· καὶ μόνον λέγουσι, „φάγω„μεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν.„ τῶν μὲν οὖν ὑποκριτῶν (5) Ἐπικριτιανῶν αὕτη Μελιτιανῶν ἡ πρόθεσις τοιαύτη, καὶ ὁ τρόπος ἄπιστος. οἱ δὲ πιστοὶ δοῦλοι τοῦ σωτῆρος καὶ ἀληθῶς ἐπίσκοποι, οἱ γνησίως πιστεύσαντες, καὶ μὴ ἑαυτοῖς, ἀλλὰ τῷ κυρίῳ ζῶντες,

A las introeundi: amplexeturque Conſtantium qui illa ſibi loca præparavit? Ii namque qui ab Alexandro & deceſſore ejus Achilla, imo hujus deceſſore Petro ordinati fuerant, ſenes Epiſcopi pulſi ſunt, intruſique ii quos indicabant qui milites ſequebantur: indicarunt autem illos qui ſuæ fore ſententiæ pollicerentur.

78. Facillima res erat Meletianis: quorum plurimi, imo omnes, nequaquam religioſa inſtitutione educati ſunt, neque ſanam norunt erga Chriſtum fidem, nec quid ſit Chriſtianiſmus, aut quæ nobis Chriſtianis ſint Scripturæ. Nam quidam eorum, ex idolis, alii ex Senatu & ex ſupremis ma- B giſtratibus ad nos acceſſere, idque ut miſeram immunitatem & patrocinium aſſequerentur: ac antiquioribus ſe Meletianis pecunia corruptis, ad eam pervenere dignitatem * prius quam inſtituerentur: ſed etiamſi inſtituti eſſent, qualis, quæſo, doctrina apud Meletianos? attamen ne ſpecie quidem inſtituti, derepente acceſſerunt: ac ſtatim, accepto, quaſi infantes, nomine, Epiſcopi appellati ſunt. Ideoque ejuſmodi cum ſint, rem illam nihili fecere, neque putarunt pietatem ab impietate diſcrepare. Libenter igitur protinuſque ex Meletianis Ariani effecti ſunt. Quod ſi quidpiam aliud juſſe- C rit Imperator, in illud ſeſe vertere ſunt parati. Pietatis quippe ignorantia quam citiſſime illos ad conſuetam & priorem, quam edocti fuere, ſtultitiam conjicit. Enimvero pro nihilo eſt illis omni vento & fluctu circumferri, dum immunes ſint & humano fruantur patrocinio: pro nihilo illis eſt ſeſe immutare, taleſque fieri quales antea erant, imo quales erant dum Ethnici eſſent. Næ illi cum ita moribus verſatiles eſſent, rati Eccleſiam civilem eſſe ſenatum: cumque cultum idolorum ſaperent, utpote Ethnici, uſurpato tamen præcla- D ro Salvatoris nomine, totam contaminaverunt Ægyptum, ubi Arianam hæreſim vel nominari in illa curarunt. Hactenus enim in ſola Ægypto libera ubique fuit ſanæ fidei profeſſio: quapropter invidiam ei quoque conflare impii illi conati ſunt: imo, ut verius dicatur, non illi, ſed qui eos concitarat diabolus; ut cum venerit ejus præco Antichriſtus, inveniat in Ægypto Eccleſias jam ſuas, Meletianos ſua doctrina inſtitutos, ſeque in illis jam delineatum agnoſcat.

Ethnici a Meletianis ordinantur Epiſcopi.

* *Id eſt, priuſquam catechumeni eſſent.*

79. Ejuſmodi eſt impium hoc edictum a Conſtantio datum: ſed populorum magna erat alacritas Mar- E tyrii ſubeundi, graviuſque in impiiſſimam hæreſim odium incendebatur: luctus tamen ubique in Eccleſiis, gementibus omnibus ad Dominumque clamantibus: *Parce, Domine, populo tuo, & ne des hæreditatem tuam in opprobrium inimicis tuis:* ſed feſtina, ut eripias nos de manu iniquorum. Nam famulis ecce tuis non pepercerunt, viamque muniunt Antichriſto. Huic enim numquam obſiſtent Meletiani, nulla erit eis veritatis cura, neque nefariam rem putabunt Chriſtum abnegare: homines ſane qui non F ſincero animo ad verbum acceſſerunt, nullam non, inſtar chamæleonis, induti formam, mercenariique eorum qui ſua utuntur opera. Nequaquam enim veritatem ſpectant illi, ſed ei præſentem antepo-nunt voluptatem, & hæc ſolum ajunt: *Comedamus & bibamus: cras enim moriemur.* Hiſtrionum igitur Epicritianorum, magis quam Meletianorum eſt hujuſmodi propoſitum, perfidique mores. Fideles autem Salvatoris famuli, ac veri Epiſcopi, qui ſincere credunt, & non ſibi ſed Domino vivunt,

Joel. 2. 17.

Eſai. 22. 13. 1. Cor. 15. 32.

(1) Ita Reg. Editi τίς ἐστι.
(2) Ita Reg. Editi omnes μεμαθήκασι.
(3) Regius codex ἔχωσι.
(4) Ita Reg. Editi vero αὐτοῦ.
(5) Reg. πικριτιανῶν, Baſil. χριτιανῶν, Editi ἐπικριτιανῶν. Mox Reg. τοιαύτη. Editi αὕτη.

qui piam in Dominum nostrum Jesum Christum fidem servant, probeque noscunt falsas esse illas contra veritatem criminationes: aperteque confictas in gratiam Arianæ hæreseos: (nam ex Ursacii & Valentis pœnitentia, conflatam deprehenderunt adversus Athanasium sycophantiam; ut eum de medio tollerent, & Christi hostium impietatem introducerent in Ecclesias) illi, inquam, hæc animadvertentes, utpote veritatis propugnatores atque præcones, contumelias & exsilium pati maluere, & pertulere reipsa, quam adversus Athanasium subscribere, & cum Arianis communicare. Eorum enim quæ docuerant haud immemores fuere, quinimmo probe norunt, proditoribus multum dedecus, veritatem autem confitentibus, regnum cælorum obventurum esse: incuriosis item & Constantium reformidantibus, nihil fore boni; iis autem qui ærumnas pertulerint, ut nautis post tempestatem, tranquillus portus, ac sicut athletis post certamen, corona datur; ita & illis magnum æternumque in cælis fore gaudium lætitiamque, qualem Joseph habuit post illas calamitates: qualem magnus Daniel post tentationes, multasque aulicorum insidias: qualem nunc Paulus habet a Salvatore coronatus: qualem exspectantes omnes ubique populi Dei, hæc cum viderent animo fracti non sunt, quin potius in fide roborati, suam magis auxere alacritatem. Deprehensa quippe hæreticorum sycophantia atque impietate, persequutorem damnant, cum vexatis autem, animo sententiaque concurrunt; ut & ipsi confessionis corona donentur.

80. Plura dici possent adversus hanc exsecrandam, Christoque adversariam hæresim: plura animadverti possent Constantii facinora, quæ sint Antichristi proœmia; at cum, ut ait Propheta, (Esaie 1.) a pedibus usque ad caput, nihil in ea hæresi sanum sit, sed sordibus illa scateat & impietate, ita ut vel ex solo auditu, fugienda illa sit ut vomitus canis, & draconum virus: cum Costyllius Adversarii imaginem palam præferat; ut ne longius percurrat oratio, sola nobis sit divina Scriptura satis, ipsique obtemperemus omnes, hoc præceptum tradenti de aliis hæresibus, ac præsertim de ista: (Esaie 52.11.) *Recedite, recedite, exite inde, & pollutum nolite tangere: exite de medio eorum, & segregamini qui fertis vasa Domini*. Omnibus quippe sufficit hæc doctrina, ut si quis ab illis seductus fuerit, is quasi e Sodomis egressus, ne sese ultra ad illos convertat; ne forte idem ei accidat quod Uxori Lot. Quod si quis ab hac impia hæresi sese ab initio purum conservarit, is in Christo glorietur hæc ajens: (Psal. 43.21.) *Non expandimus manus nostras ad Deum alienum*: neque adoravimus opera manuum nostrarum, neque creaturam coluimus loco tui omnium Creatoris Dei, per Verbum tuum unigenitum Filium Dominum nostrum Jesum Christum, per quem tibi Patri, & cum ipso Verbo, in Spiritu Sancto, gloria & imperium in sæcula sæculorum. Amen.

(Athanasii Episcopi ad omnes ubique Monachos, de rebus gestis ab Arianis sub Constantio. Hic totus liber adversus Constantium a Papa compositus est.)

ὅσοι πιστῶς εὐσεβοῦντες εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ γινώσκοντες, καθὰ προεῖπον, ὡς κατὰ τῆς ἀληθείας προφάσεις εἰσὶ ψευδεῖς, καὶ φανερῶς ἐπλάσθησαν διὰ τὴν Ἀρειανῶν αἵρεσιν, καὶ γὰρ ἐκ τῆς Οὐρσακίου καὶ Οὐάλεντος μετανοίας κατεμάνθανον τὴν κατὰ Ἀθανασίου συντεθεῖσαν συκοφαντίαν, ἵνα αὐτὸν μὲν ἐκ ποδῶν ἄρωσι, τὴν δὲ ἀσέβειαν τῶν χριστομάχων εἰς τὰς ἐκκλησίας εἰσάξωσι. ταῦτα συνορῶντες, ὡς ἀληθείας ὄντες ὑπέρμαχοι καὶ κήρυκες, ὑβρισθῆναι καὶ ἐξορισθῆναι μᾶλλον εἵλοντο, καὶ ὑπέμειναν, ἢ κατ' αὐτοῦ ὑπογράψαι, καὶ τοῖς Ἀρειομανίταις κοινωνῆσαι. οὐ γὰρ ἐπελάθοντο, ἃ ἐδίδαξαν· ἀλλὰ καὶ (1) μᾶλλον γιγνώσκουσιν, ὡς τοῖς μὲν προδόταις ἀτιμία πολλὴ, τοῖς δὲ ὁμολογοῦσι τὴν ἀλήθειαν, βασιλεία οὐρανῶν. καὶ τοῖς μὲν ὀλιγώροις καὶ φοβηθεῖσι Κωνστάντιον, οὐδὲν ἔσται ἀγαθόν· τοῖς δὲ ὑπομείνασι τὰς ὧδε θλίψεις, ὡς (2) ἐκ χειμῶνος ναύταις εὔδιος λιμὴν, ὡς ἀθληταῖς μετὰ τὸν ἀγῶνα στέφανος, οὕτω καὶ αὐτοῖς μεγάλη καὶ αἰώνιος χαρὰ καὶ εὐφροσύνη ἐν τοῖς οὐρανοῖς γενήσεται· οἵαν ἔσχεν Ἰωσὴφ μετὰ τὰς θλίψεις ἐκείνας· οἵαν ὁ μέγας Δανιὴλ μετὰ τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὰς πολλὰς ἐπιβουλὰς τῶν βασιλικῶν· οἵαν ἔχει νῦν ὁ Παῦλος στεφανούμενος ὑπὸ τοῦ σωτῆρος· οἵαν προσδοκῶντες, καὶ οἱ πανταχοῦ τοῦ θεοῦ λαοὶ, ταῦτα βλέποντες, οὐκ ἠσθένησαν τῇ προαιρέσει, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνεδυναμώθησαν τῇ πίστει, καὶ πλέον ηὔξησαν τὴν προθυμίαν. πληροφορηθέντες γὰρ ὑπὲρ τῆς συκοφαντίας καὶ ἀσεβείας τῶν αἱρετικῶν, καταγινώσκουσι μὲν τοῦ διώκοντος, συντρέχουσι δὲ τοῖς διωκομένοις τῇ γνώμῃ καὶ τῇ ὁμοφροσύνῃ· ἵνα καὶ αὐτοὶ τὸν τῆς ὁμολογίας ἀπολάβωσι στέφανον.

80. Πολλὰ μὲν οὖν ἄν τις δύναιτο λέγειν κατὰ τῆς μυσαρᾶς καὶ χριστομάχου ταύτης αἱρέσεως· πολλὰ δὲ καὶ ἀποδεῖξειεν ἄν τις εἶναι προοίμια τοῦ ἀντιχρίστου, τὰ ἐπιτηδεύματα Κωνσταντίου. ἐπειδὴ δὲ, ὡς εἶπεν ὁ προφήτης, ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐδέν ἐστιν εὔλογον ἐν αὐτῇ, παντὸς δὲ ῥύπου καὶ πάσης ἀσεβείας πεπλήρωται, ὥστε (3) καὶ μόνον ἐξ ἀκοῆς φευκτέαν αὐτὴν εἶναι, ὡς ἐξέραμα κυνὸς, καὶ δρακόντων ἰόν· ἔστι δὲ καὶ (4) Κοστύλλιος ἐκ φανεροῦ τὴν εἰκόνα φέρων τοῦ ἀντικειμένου· ἵνα μὴ μακρὸς ὁ λόγος γένηται, διὰ τοῦτο καλὸν ἀρκεσθῆναι τῇ θείᾳ γραφῇ, καὶ πάντας αὐτῇ πεισθῆναι παραγγελλούσῃ διά τε τὰς ἄλλας αἱρέσεις, καὶ μάλιστα διὰ ταύτην· ἔστι δὲ αὐτῆς τὸ παράγγελμα τοῦτο· „ἀπόστητε, „ἀπόστητε, ἐξέλθετε ἐκεῖθεν, καὶ ἀκαθάρτου μὴ (5) „ἅψησθε, ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, οἱ „φέροντες τὰ σκεύη κυρίου. „τοῦτο γὰρ πρὸς διδασκαλίαν ἀρκεῖ πᾶσιν· ἵν' εἰ μέν τις ἠπατήθη παρ' αὐτῶν, ἐξελθὼν (6) ὡς ἀπὸ Σοδόμων μηκέτι πρὸς αὐτοὺς (7) ἐπιστρέψῃ, μήποτε πάθῃ τὰ τῆς γυναικὸς τοῦ Λώτ. εἰ δέ τις καθαρὸς ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ τῆς ἀσεβοῦς ταύτης αἱρέσεως διέμεινεν, ἔχῃ τὸ καύχημα ἐν Χριστῷ λέγων· οὐκ „ἐξεπετάσαμεν χεῖρας ἡμῶν πρὸς θεὸν ἀλλότριον, „οὐδὲ προσεκυνήσαμεν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν ἡμῶν, οὐδὲ ἐλατρεύσαμεν τῇ κτίσει παρὰ σὲ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα θεὸν, διὰ τοῦ σοῦ λόγου τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ σοὶ τῷ πατρὶ, καὶ σὺν αὐτῷ τῷ λόγῳ ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(8) (Ἀθανασίου ἐπισκόπου πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ μοναχοὺς περὶ τῶν γεγενημένων παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐπὶ Κωνσταντίου. οὗτος ὁ λόγος δι' ὅλου, κατὰ Κωνσταντίου συντέτακται τῷ Πάπᾳ.)

(1) Reg. μᾶλλα. Basil. μάλα γινώσκουσιν.
(2) ἐκ deest in Reg.
(3) Sic Reg. Editi vero ὡς μὴ μόνον. Ibid. Reg. φευκταίαν.
(4) Sic Reg. & Basil. & ita legerat Nannius qui vertit *Costillius*. Videnturque Editores suo marte eam vocem immutasse, mendum esse rati.
(5) Ita Reg. & Græcus Scripturæ textus. Editi ἅπτεσθε. Paulopost Editi τοῦ κυρίου. In Reg. & G. S. T. τοῦ deest.
(6) Ita Reg. & Basil. In editis ὡς deest.
(7) Sic Reg. Editi vero ὑποστρέψῃ.
(8) Solent amanuenses titulum tractatuum ad calcem subnectere. Hinc est quod hæc verba reperiuntur in omnibus cum Editis, tum Manuscriptis: sed male in Editis sic posita sunt, ut subsequentis Contestationis titulus esse videantur.

81. (1) Δια-

A

81. (1) Διαμαρτυρία δευτέρα.

Τάδε δημοσίᾳ διαμαρτύρεται διὰ τῶν ἑξῆς ὑπογραφόντων ὁ λαὸς τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καθολικῆς ἐκκλησίας, ἥ τις ἐστὶν ὑπὸ Ἀθανάσιον τὸν αἰδεσιμώτατον ἐπίσκοπον.

Ἤδη μὲν διεμαρτυράμεθα, περὶ ἧς πεπόνθαμεν νυκτερινῆς ἐφόδου, ἡμεῖς τε καὶ τὸ κυριακόν· εἰ καὶ διαμαρτυρίας χρεία οὐκ ἦν, ἐφ' οἷς πᾶσα ἡ πόλις ἔγνωκέ τε καὶ γινώσκει. τά τε γὰρ εὑρεθέντα σώματα τῶν ἀναιρεθέντων, δημοσίᾳ προετέθη, καὶ τὰ ἐν τῷ κυριακῷ ὅπλα τε καὶ τόξα κέκραγε τὴν παρανομίαν. ἐπειδὴ δὲ καὶ μετὰ τὴν διαμαρτυρίαν ὁ λαμπρότατος Δοὺξ Συριανὸς βιάζεται πάντας συνθέσθαι αὐτῷ, ὡς οὔτε θορύβου γενομένου, οὔτε τινὸς ἀποθανόντος· ἔλεγχος δὲ οὗτος οὐκ ὀλίγος, μὴ γεγενῆσθαι ταῦτα κατὰ γνώμην τοῦ φιλανθρωποτάτου Αὐγούστου Κωνσταντίου. οὐκ ἂν γὰρ ἐφοβήθη ἐπὶ τοῖς οὕτω γενομένοις, εἰ ἐκ προστάξεως ταῦτα ἐπεποιήκει. καὶ γὰρ καὶ ἀπελθόντας ἡμᾶς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἀξιοῦντας μηδενὶ βίαν ποιεῖν, μηδὲ ἀρνεῖσθαι τὰ γενόμενα, ἐκέλευσε, Χριστιανοὺς ἡμᾶς ὄντας, κατακοπῆναι ῥοπάλοις· δεικνὺς καὶ ἐκ τούτων τὸν γενόμενον νυκτὸς πόλεμον κατὰ τῆς ἐκκλησίας. διὰ τοῦτο καὶ νῦν ταῦτα διαμαρτυρόμεθα, ἤδη καὶ μελλόντων τινῶν ἐξ ἡμῶν ἀποδημεῖν παρὰ τὸν εὐσεβέστατον Αὔγουστον. ὁρκίζομεν δὲ κατὰ τοῦ παντοκράτορος θεοῦ, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ εὐσεβεστάτου Αὐγούστου Κωνσταντίου, τόν τε ἔπαρχον τῆς Αἰγύπτου Μάξιμον, καὶ τοὺς Κουριώσους, ἀνενεγκεῖν πάντα ἐπὶ τὴν εὐσέβειαν τοῦ Αὐγούστου, καὶ τὴν ἐξουσίαν τῶν λαμπροτάτων ἐπάρχων. ὁρκίζομεν δὲ καὶ τοὺς ναυκλήρους πάντας, κηρύξαι ταῦτα πανταχοῦ καὶ εἰς ἀκοὰς τοῦ εὐσεβεστάτου Αὐγούστου ἀνενεγκεῖν, καὶ εἰς τοὺς ἐπάρχους, καὶ εἰς τοὺς κατὰ τόπον δικαστάς· ἵνα γνωσθῇ, ὁ γενόμενος πόλεμος κατὰ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ὅτι ἐν καιροῖς τοῦ Αὐγούστου Κωνσταντίου ἐποίησε Συριανὸς γενέσθαι μάρτυρας παρθένους τε καὶ ἄλλους (2) πολλούς. ἐπιφωσκούσης γὰρ τῇ πρὸ πέντε εἰδῶν Φεβρουαρίων, τουτέστι τῆς ιδ τοῦ Μεχὶρ μηνὸς, ἀγρυπνούντων ἡμῶν ἐν τῷ κυριακῷ, καὶ ταῖς εὐχαῖς σχολαζόντων· σύναξις γὰρ ἔμελλε τῇ παρασκευῇ γίνεσθαι· ἐξαίφνης περὶ τὸ μεσονύκτιον, ἐπῆλθεν ἡμῖν τε καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ λαμπρότατος Δοὺξ Συριανὸς μετὰ πολλῶν λεγεώνων στρατιωτῶν, ἐχόντων ὅπλα καὶ ξίφη γυμνὰ καὶ βέλη, καὶ ἄλλα πολεμικὰ σκεύη, καὶ τὰς περικεφαλαίας ἐπὶ τῶν κεφαλῶν. καὶ ἀληθῶς εὐχομένων ἡμῶν καὶ ἀναγνώσεως γινομένης, τὰς μὲν θύρας κατέαξαν. ὡς δὲ τῇ βίᾳ τοῦ πλήθους ἠνεῴγεισαν αἱ θύραι, ἐκέλευσε· καὶ οἱ μὲν ἐτόξευον, οἱ δὲ ἠλάλαζον, καὶ κτύπος ἐγίγνετο τῶν ὅπλων, καὶ τὰ ξίφη ἀντέλαμπεν τῷ ἐκ τῶν λύχνων φωτί. καὶ λοιπὸν τὰ ἐκ τούτων, παρθένοι ἀνῃροῦντο, καὶ πολλοὶ κατεπατοῦντο, καὶ συνέπιπτον ἀλλήλοις, ἐπερχομένων τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἄνδρες τοξευόμενοι ἐθανατοῦντο. ἔνιοι δὲ τῶν στρατιωτῶν καὶ ἐπὶ τὸ διαρπάζειν ἐτρέποντο, καὶ γυμνὰς (3) ἴσων τὰς παρθένους, ὁπότε φόβος ἦν αὐταῖς μείζων τοῦ θανάτου, τὸ κἂν ὅλως ἅπτεσθαί τινας αὐτῶν. καὶ ὁ μὲν ἐπίσκοπος ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου, προτρέπων πάντας εὔχεσθαι. ὁ δὲ Δοὺξ ἐστρατήγει, ἔχων μεθ' (4) ἑαυτοῦ καὶ Ἰλάριον τὸν Νοτάριον, ἐνεργοῦντα τοιαῦτα, οἷα καὶ τὸ τέλος ἔδειξεν. ὁ μὲν γὰρ ἐπίσκοπος ἑλκόμενος, παρ' ὀλίγον διεσπάσθη. παραλυθεὶς οὖν μεγάλως, καὶ ὡς νεκρὸς γενόμενος, οὐκ οἴδαμεν πῶς γέγονεν ἀφανὴς παρ' αὐτῶν. ἀποκτεῖναι γὰρ αὐτὸν ἐσπούδαζον. οἱ δὲ ὡς εἶδον πολλοὺς ἀποθανόντας, προσέταττον τοῖς στρατιώταις, ἀφανῆ τὰ σώματα καταστῆσαι τῶν τετελευτηκότων. αἱ δὲ καταλειφθεῖσαι νεκραὶ ἁγιώτα-

81. *Contestatio secunda.*

Hæc palam contestatur per eos qui postea subscribent, Populus Alexandrinus Catholicæ Ecclesiæ, quæ est sub Athanasio reverendissimo Episcopo.

Contestati jam sumus de nocturna in nos & in Cyriacum facta invasione: tametsi contestatione opus minime erat, circa rem universæ civitati notam exploratamque. B Cæsorum namque inventa corpora palam exposita sunt: arma item & tela in Cyriaco reperta scelus proclamarunt. Quia tamen post factam contestationem clarissimus Dux Syrianus omnes vi compellit ut secum fateantur, nullum extitisse tumultum, nullum occisum fuisse: quod sane haud leve argumentum est hæc præter sententiam humanissimi Augusti Constantii admissa fuisse. Nequaquam enim ob talia gesta metueret, si jussus illa egisset. Namque ille nos se adeuntes, rogantesque nulli ut vim inferret, neve gesta negaret, jussit nos, licet Christianos, concidi fustibus: ea re declarans C nocturnum bellum contra Ecclesiam gestum fuisse. Quapropter hæc jam iterum contestamur, quibusdam ex nobis ad piissimum Augustum proficisci jam parantibus. Adjuramus autem per omnipotentem Deum, pro salute piissimi Augusti Constantii, Præfectum Ægypti Maximum, & Curiosos, ut omnia Augusti pietati & clarissimorum Præfectorum potestati referant. Adjuramus item naucleros omnes, ut hæc ubique renuncient, & ad aures piissimi Augusti referant, ad Præfectos etiam & ad omnes per singula loca Judices; ut bellum adversus Ecclesias gestum compertum sit, nemoque D ignoret, temporibus Augusti Constantii, Syrianum, Virgines aliosque multos effecisse martyres. Illucescente namque quinto idus Februarii die, id est decimo quarto mensis Mechir, nobis in Cyriaco vigilias agentibus, & orationi vacantibus (synaxis enim die parasceves futura erat) circa mediam noctem derepente in nos & in Ecclesiam irrupit præclarissimus Dux Syrianus cum multis legionibus militum, armis, strictis gladiis, telis galeisque instructorum. Nobis autem orantibus, peractaque lectione, januas illi confregere. Foribusque vi multitudinis patefactis, e- E jus jussu alii sagittas emittere, alii bellicum clamare, hinc armorum strepitus insonare, enses ad lampadum splendorem emicare. Post hæc Virgines occisæ, multi conculcati confertim, irrumpentibus militibus, corruere, viri sagittis confossi cadere: nonnulli ex militibus ad prædam versi, Virgines nudarunt, quibus vel minimus aliorum contactus ipsa morte acerbior erat. Porro Episcopus in throno tunc sedens, omnes cohortabatur ad orandum. Dux autem agmen agebat comite sibi Hilario Notario, qui illa machinabatur quæ rerum exitus declaravit. Episcopus namque raptatus, F tantum non discerptus est. In magnum itaque animi deliquium lapsus, ac fere exstinctus, nescimus quorsum se illorum oculis subduxerit: nam eum interficere tentabant. Deinde ubi cæsos permultos conspexere, militibus jusserunt ut defunctorum corpora amolirentur occultarentque. Sanctissimæ porro Virgines quæ mortuæ relictæ fue-

(1) Prima Contestatio interiit, ob causam supra allatam in Monito & num. 49.

(2) Sic Reg. Basil. & Felck. 7. In Editis πολλούς deest. Quod sequitur autem πρὸ πέντε εἰδῶν (Reg. ἰδῶν) Φεβρουαρίων Nannius vertit, *quinto calendas Februarias*, sed perperam, nam, teste Felckmanno, in Græcis codicibus, quibus usus Nannius est, eadem quæ supra lectio habetur: ut similiter paulo infra. Ibid. Reg. & Basil. Μεχὶρ, Editi vero Μεχίρ. Syriani irruptio enarratur item pag. 246. & pag. 264.

(3) Sic Reg. & Basil. Editi ἔσων.

(4) Sic Reg. Editi αὐτοῦ.

fuerant, in monumentis sepultæ sunt, eam gloriam adeptæ, ut ipsis piissimi Constantii temporibus martyres fuerint. Diaconi autem in ipso Cyriaco plagis concisi, ac conclusi sunt. Neque tamen hic constitit eorum facinus: nam post ea gesta quivis arbitratu suo, quam posset januam confringebat, ut aperiret, ac quæ intus erant perscrutaretur atque diriperet: imo ad ea usque loca penetrarunt, quo ne Christianis quidem omnibus liceat ingredi. Hæc novit ipse Dux civitatis Gorgonius, qui illic aderat. Certe haud leve indicium illud est hostilis ejusmodi incursus, quod arma, tela, ensesque eorum qui irruperant, in Cyriaco relicta sint: etiamnum enim in Ecclesia suspensa sunt, ut ne id illi inficias ire valeant. Nam sæpe exercitus Dynamium atque ducem misit qui ea auferrent: quod nondum concessimus, donec res omnibus sit explorata. Si itaque edictum illud sit, ut nos persequutionem patiamur, parati sumus omnes ad martyrium subeundum: sin hoc Augusti placitum non sit, rogamus Ægypti Præfectum Maximum, Magistratusque omnes, ut eum deprecentur, ne talia in posterum illi aggrediantur. Rogamus item ut hæc nostra supplicatio offeratur illi: ut ne scilicet alium Episcopum huc intrudere conentur: ad necem enim usque obstitimus ob desiderium reverendissimi Athanasii, quem ab initio nobis Deus dedit secundum successionem Patrum nostrorum: quem ipse piissimus Constantius cum litteris & juramentis huc transmisit. Speramus enim si id ejus pietati allatum fuerit, res eum gestas indigne laturum, nihilque contra juramenta admissurum, sed jussurum nobiscum ut maneat Episcopus noster Athanasius. Consulibus post consulatum clarissimorum Arbæthionis & Colliani designandis, Mechir 17. quæ est pridie idus Februarii.

(Epistola porro superius scripta ad omnes ubique Monachos, desinit ad ea quæ Alexandriæ gesta sunt in ordinatione Georgii Cappadocis Ariani, olim fiscorum exceptoris. Sequens autem Epistola, quæ res in Synodis Arimini & Seleuciæ in Cappadocia gestas enarrat, prædictum Georgium ait Seleuciæ fuisse damnatum. Itaque Epistola ad Monachos rectius prior posita est, quæ tamen in exemplari secunda habetur.)

ται παρθένοι ἐτάφησαν ἐν τοῖς μνήμασιν, ἔχουσαι καύχημα, ὅτι ἐν τοῖς καιροῖς τοῦ εὐσεβεστάτου Κωνσταντίου γεγόνασι μάρτυρες· διάκονοι δὲ ἐν αὐτῷ τῷ κυριακῷ κατεκόπτοντο πληγαῖς, καὶ συνεκλείοντο. οὐκ ἄχρι δὲ τούτου (1) ἔστη τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ γὰρ μετὰ τὸ ταῦτα γενέσθαι, ὁ βουλόμενος λοιπὸν, ἣν ἠδύνατο θύραν κατεάσσων ἤνοιγε, καὶ ἠρεύνα, καὶ ἥρπαζε τὰ ἔνδον· καὶ εἰς τοιούτους τόπους εἰσήρχοντο, εἰς οὓς οὐδὲ πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς ἔξεστιν εἰσελθεῖν. οἶδε ταῦτα καὶ ὁ στρατηγὸς τῆς πόλεως Γοργόνιος· ἐκεῖ γὰρ ἦν. οὐ μικρὸς γὰρ ἔλεγχος τῆς τοιαύτης πολεμικῆς ἐφόδου, τὸ ἐν τῷ κυριακῷ καταλιπεῖν τὰ παρὰ τῶν εἰσελθόντων ὅπλα καὶ βέλη, καὶ ξίφη· μέχρι γὰρ νῦν ἐκρεμάσθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἵνα (2) μὴ ἀρνήσασθαι δυνηθῶσι. καὶ γὰρ πολλάκις ἀπέστειλε τὸν τῆς τάξεως Δυνάμιον, καὶ τὸν στρατηγὸν, θέλων αὐτὰ ἆραι· καὶ τέως οὐ συνεχωρήσαμεν, ἕως πᾶσι γνωσθῇ. εἰ μὲν οὖν πρόσταγμά ἐστι, διώκεσθαι ἡμᾶς, ἕτοιμοι πάντες μαρτυρῆσαι. εἰ δὲ μή ἐστι τοῦ Αὐγούστου πρόσταγμα, ἀξιοῦμεν τὸν ἔπαρχον τῆς Αἰγύπτου Μάξιμον, καὶ τοὺς πολιτευτὰς πάντας, ἀξιῶσαι αὐτὸν, μηκέτι τοιαῦτα ἐπιχειρῆσαι. ἀξιοῦμεν δὲ καὶ ταύτην ἡμῶν τὴν δέησιν ἀνενεχθῆναι, ἵνα μὴ ἄλλον τινὰ ἐπίσκοπον ἐπιχειρήσωσιν εἰσαγαγεῖν ὧδε· μέχρι (3) γὰρ θανάτου ἐστήκαμεν, αὐτὸν ἐπιθυμοῦντες τὸν αἰδεσιμώτατον Ἀθανάσιον, ὃν ἐξ ἀρχῆς ὁ θεὸς ἡμῖν δέδωκε, κατὰ διαδοχὴν τῶν πατέρων ἡμῶν. ὃν καὶ αὐτὸς ὁ εὐσεβέστατος Αὔγουστος Κωνστάντιος, μετὰ γραμμάτων καὶ ὅρκων ἀπέστειλε. πιστεύομεν γὰρ, ὅτι ἐὰν μάθῃ ἡ εὐσέβεια αὐτοῦ, ἀγανακτήσει μὲν ἐπὶ τοῖς γενομένοις, οὐδὲν δὲ παρὰ τοὺς ὅρκους ποιήσει· ἀλλὰ καὶ πάλιν κελεύσει τὸν ἐπίσκοπον ἡμῶν Ἀθανάσιον μένειν μεθ' ἡμῶν. Τοῖς μετὰ τὴν ὑπατείαν Ἀρβαιθίωνος καὶ (4) Κολλιανοῦ τῶν λαμπροτάτων ἀποδειχθησομένοις ὑπάτοις, Μεχὶρ ιζ, ἥτις ἐστὶ τῇ πρὸ μιᾶς (5) εἰδῶν Φεβρουαρίων.

(Ἡ μὲν προγεγραμμένη πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ μοναχοὺς ἐπιστολὴ, τελευτᾷ εἰς τὰ γεγενημένα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ Γεωργίου τοῦ Καππάδοκος (6) ἀπὸ ὑποδέκτων, τοῦ Ἀρειανοῦ· ἡ δὲ ἑξῆς ἐπιστολὴ περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀριμίνῳ καὶ ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας γεγενημένων συνόδων διηγουμένη, τὸν προειρημένον Γεώργιον ἐν τῇ (7) Σελευκείᾳ καθῃρῆσθαι φησίν. ὥστε καλῶς πρώτη τέτακται ἡ πρὸς τοὺς μοναχοὺς, ἐν τῷ ἀντιγράφῳ δευτέρα κειμένη.)

(1) Sic Reg. & Edit. Comm. Editi Parif. male, ἐστί. Mox Edit. Par. οὐ βουλόμενος perperam. Reg. & Edit. Comm. recte, ὁ βουλόμενος. Mox Reg. ἣν ἠδύνατο. Editi ἣν ἠβούλετο.

(2) Reg. & Basiliens. μὴ δή. Mox Edit. Parif. δήμιον, & ita legit Nannius qui vertit, *carnificem*. Edit. Basil. & Reg. Δυνάμιον. Erat Dynamius militaris præfectus: quæ vox memoratur item supra num. 61.

(3) Sic Reg. γὰρ deest in Editis.

(4) Apud Ammianum Marcell. l. 15. c. 8. p. 95. legitur Lollianus.

(5) Reg. ἰδῶν Φεβρουαρίων. Nannius, *pridie calendarum Februarii*. Vide paulo ante. Quæ sequuntur autem sunt amanuensium scholion, quod in Reg. ductu calami separatur a præcedentibus.

(6) ἀπὸ ὑποδέκτων. Vide supra num. 75. Ibid. Reg. ἐν Ἀριμίνῳ.

(7) Regius codex, Σελευκίᾳ. Post καθῃρῆσθαι. Reg. Basil. habent, φησίν. Quæ sequuntur autem post φησίν, in solo Reg. habentur.

IN DUO SEQUENTIA ALEXANDRI ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI OPUSCULA

ADMONITIO.

1. **P**LACUIT *ad calcem hujusce Arianorum Historiæ Opuscula duo adtexere, quæ Arianismi spectant initium. Primo edimus* καθαίρεσιν *seu depositionem Arii & sociorum: ita scilicet nuncupatam in codice Regio, unde ea desumta est, licet proprie nihil illa sit aliud, nisi Oratio, qua Alexander Archiepiscopus accitos Alexandrinos Mareoticosque Presbyteros atque Diaconos, coram hortatur ut Encyclicam suam Epistolam, qua narratur Arii sociorumque damnatio, muniant suffragio suo, atque subscriptione. Hoc Opusculum antea ineditum Vir Cl. Cottelerius suis ad PP. primi sæculi notis inseruit p. 317. ne scilicet prorsus interiret. Sed cum extra proprium locum ibi positum sit, & alioqui laudata Cottelerii editio, absumtis incendio exemplaribus prope omnibus, rarissima evaserit; huc visum est adjicere: cum præsertim implicatissimis Arianorum exordiis haud parum lucis adferat. 2. Huic adjungimus Encyclicam Alexandri Epistolam, quæ ita præcedenti Depositioni cohæret, ut nullatenus debeat ab ea segregari, quare operæ pretium fuit illas invicem sejunctas hic copulare, prout jacent in eodem Regio codice. Habetur hæc Epistola apud Socratem lib. 1. c. 6. sed multis mendis respersa: desideranturque ibi Alexandrini Cleri subscriptiones. Item legitur illa apud Gelasium lib. 2. c. 3. cum subscriptionibus, sed mendis etiam obsita: subscriptionesque adeo mutilæ ibi sunt, ut necessum prorsus fuerit novam ejus editionem parare, ut inspicienti cuique palam erit. Narrat hic Alexander res gestas in exortu Arianæ hæresis, inque Arii & sectatorum damnatione: monetque Episcopos ne Eusebio Nicomediensi Arii patrono morem gerant si quidem in Heresiarchæ gratiam litteras ille scripserit.*

ΚΑΘΑΙΡΕΣΙΣ ΑΡΕΙΟΥ.

Καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, ὑπὸ Ἀλεξάνδρου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας.

Ἀλέξανδρος, πρεσβυτέροις ϗ διακόνοις Ἀλεξανδρείας ϗ Μαρεώτου, (1) παρὼν παροῦσιν, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Εἰ καὶ φθάσαντες ὑπεγράψατε οἷς ἐπέστειλα τοῖς περὶ Ἄρειον, προτρέπων αὐτοῖς, ἀρνήσασθαι μὲν τὴν ἀσέβειαν, πεισθῆναι δὲ τῇ ὑγιαινούσῃ ϗ καθολικῇ πίστει· ϗ ἐδείξατε ἑαυτῶν ὀρθὴν τὴν προαίρεσιν, ϗ τὴν ἐν τοῖς δόγμασι συμφωνίαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας· ὅμως ἐπειδὴ ϗ πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ συλλειτουργοὺς ἐπέστειλα περὶ τῶν περὶ Ἄρειον, ἀναγκαῖον ἡγησάμην, ὑμᾶς μὲν, τοὺς τῆς πόλεως κληρικοὺς συναγαγεῖν· ὑμᾶς δὲ, τοὺς ἀπὸ τοῦ Μαρεώτου μεταπέμψασθαι· μάλιστα ὅτι ἀφ' ὑμῶν Χάρης ϗ (2) Πιστὸς πρεσβύτεροι, ϗ Σαραπίων, ϗ Παράμμων, ϗ Ζώσιμος ϗ Εἰρηναῖος διάκονοι, ἐπηκολούθησαν τοῖς περὶ Ἄρειον, καὶ ἠγάπησαν σὺν αὐτοῖς καθαιρεθῆναι· ἵνα ϗ τὰ νῦν γραφόμενα γνῶτε, τὴν τε ἐν τούτοις συμφωνίαν ἑαυτῶν ἐπιδείξησθε, ϗ τῇ καθαιρέσει τῶν περὶ Ἄρειον ϗ τῶν περὶ Πιστὸν σύμψηφοι γένησθε. πρέπει γὰρ τὰ παρ' ἐμοῦ γραφόμενα γινώσκειν ὑμᾶς, ϗ ἕκαστον, ὡς παρ' αὐτοῦ γραφόμενα, ἐν τῇ καρδίᾳ κατέχειν.

DEPOSITIO ARII

& Sociorum ab Alexandro Alexandriæ Archiepiscopo.

Alexander, Presbyteris, Diaconisque Alexandriæ & Mareotæ, præsens præsentibus, dilectis in Domino fratribus, salutem.

LICET jam subscripseritis litteris meis ad Arium suosque missis, quibus hortabar illos ut, abnegata impietate, sanæ & catholicæ fidei obtemperarent: eaque in re rectum propositum vestrum, necnon Ecclesiæ Catholicæ circa dogmata consonantiam, palam feceritis; attamen quia omnibus etiam ubique terrarum comministris, quæ Arium sociosque ejus spectant litteris significavi; necesse duxi, vos, Urbis clericos, convocare, vos item Mareoticos arcessere: præsertim cum ex vobis Chares & Pistus Presbyteri: Sarapion, Parammon, Zosimus & Irenæus Diaconi, ad Arii partes transierint, atque voluerint deponi cum illis; ut nota sint vobis quæ jam scripta sunt: utque vestram in hisce concordiam declaretis, ac depositioni Arii, Pisti sociorumque suffragium addatis vestrum. Par quippe est comperta vobis esse quæ a me conscripta sunt, eaque singulos, quasi quisque vestrum scripsisset, corde complecti.

I. ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΝ.

(3) Τοῖς ἀγαπητοῖς ϗ τιμιωτάτοις συλλειτουργοῖς ἁπανταχοῦ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, Ἀλέξανδρος ἐν κυρίῳ χαίρειν.

Ἑνὸς σώματος ὄντος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἐντολῆς τε οὔσης ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς, τηρεῖν τὸν σύνδεσμον τῆς ὁμονοίας ϗ εἰρήνης, ἀκόλουθόν ἐστι γράφειν ἡμᾶς ϗ σημαίνειν ἀλλήλοις τὰ (4) παρ' ἑκάστου γινόμενα· ἵνα εἴτε πάσχῃ, εἴτε χαίρῃ ἓν

I. EXEMPLAR.

Carissimis honoratissimisque ubique Ecclesiæ Catholicæ comministris, Alexander in Domino salutem.

CUM unum sit Ecclesiæ Catholicæ corpus, in divinisque Scripturis jussum sit, ut concordiæ pacisque vinculum servetur; consentaneum est ut quæ a singulis geruntur invicem significemus, ut scilicet si membrum quodpiam vel patiatur, vel lætetur, mutuo

Ephes. 4. 3.

(1) παρὼν παροῦσιν, singularis loquendi formula.

(2) Hunc Pistum esse putamus qui Alexandriæ Episcopus ab Arianis ordinatus est, quippe sub ipsum Arianismi initium inter antesignanos computabatur; ut paulo infra videre est, τῶν περὶ Ἄρειον & τῶν περὶ Πιστὸν, &c.

(3) Titulus apud Socratem lib. 1. c. 6. Ἐπιστολὴ Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδρείας· τοῖς ἀγαπητοῖς, &c. Apud Gelasium lib. 2. cap. 3. Καθαιρετικὸν Ἀρείου & τῶν σὺν αὐτῷ διαπεμφθὲν παρὰ Ἀλεξάνδρου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας τοῖς ἁπανταχοῦ ἐπισκόποις. Τοῖς ἀγαπητοῖς, &c. Epiphanius Scholasticus Historiæ Tripartitæ lib. 1. cap. 13. hanc habet Epistolam.

(4) Socrat. & Gelas. παρ' ἑκάστοις. Epiphan. Schol. *apud singulos*. Mox iidem πάσχει .... χαίρει.

tuo omnes una patiamur, vel una lætemur. In nostra itaque parœcia haud ita pridem exorti sunt viri improbi, Christique adversarii, docentes defectionem, quam jure merito quis Antichristi prodromum suspicetur & vocet. Equidem volebam rem silentio tegere, ut in solis hæreseos præfectis malum absumeretur, ne in cetera loca pervadens, simpliciorum quorumdam aures contaminaret. At cum Eusebius jam Nicomediæ Episcopus, ratus penes se sita esse Ecclesiastica omnia, quia scilicet, postquam relicta Beryto, ambitione motus Nicomediensium invasit Episcopatum, nulla hujusce ausus habita est ultio; cum ille, inquam, apostatarum istorum patrocinium susceperit, litterasque pro iis commendatitias ubique scribere aggressus sit, ut quosdam rei ignaros in hanc turpissimam Christique oppugnatricem pertrahat hæresim: necesse mihi fuit haud ignoranti quid in Lege scriptum sit, non ultra rem silentio premere, sed vobis omnibus significare, ut cognoscatis tum eos qui apostatæ effecti sunt, tum inauspicata eorum hæresis verba: & si scripserit Eusebius ne animum adhibeatis. Ille quippe cum veterem animi malitiam, quam aliquamdiu occultarat, nunc eorum opera renovare studeat; sese simulat eorum gratia scribere: opere tamen comprobat, se id suapte causa agere.

Eusebius Nicomediensis, Arianis patrocinatur.

2. Ecclesiæ autem desertores hi sunt: Arius, Achilles, Aithales, Carpones, Arius alter, Sarmates, olim Presbyteri: Euzoius, Lucius, Julius, Menas, Helladius & Gaius, olim Diaconi, ac cum ipsis Secundus & Theonas, olim Episcopi nuncupati. Verba autem ab illis adinventa ac præter Scripturarum mentem prolata, hæc sunt.

Priscorum Arianorum nomina.

2. Non semper Deus, pater fuit; sed fuit quando Deus, pater non erat. Non semper erat Dei Verbum, sed ex non-exstantibus factum est: Deus enim, qui est, non-existentem ex non-existente condidit: quare, erat aliquando cum non esset. Res quippe creata, resque facta est Filius, neque similis est Patri secundum substantiam: neque verum & naturale Verbum est Patris: neque vera ejus Sapientia: sed una ex rebus factis, conditisque: abusive autem Verbum dicitur & Sapientia, cum factus ipse sit per proprium Dei Verbum, & per eam quæ in Deo est Sapientiam, in qua cum cetera omnia, tum eum ipsum fecit Deus. Quapropter natura sua mutari atque verti potest, perinde atque omnia rationabilia. Extraneum autem, alienum atque semotum Verbum est a Dei substantia. Inenarrabilis etiam est Pater Filio: nam neque perfecte, neque accurate Patrem novit Verbum, neque perfecte illum videre potest. Etenim ne suam quidem substantiam novit Filius, sicuti illa est. Propter nos quippe factus est, ut nos illo quasi instrumento crearet Deus: neque exstitisset, nisi nos Deus condere voluisset. Sciscitante quodam, num perinde mutari pos-

Arianorum blasphemiæ.

Tantillum variat Epiphanius Scholasticus.

A μέλος, ἢ συμπάσχωμεν, ἢ συγχαίρωμεν ἀλλήλοις. ἐν τῇ ἡμετέρᾳ τοίνυν παροικίᾳ ἐξῆλθον νῦν ἄνδρες παράνομοι καὶ χριστομάχοι διδάσκοντες ἀποστασίαν, ἣν εἰκότως ἄν τις πρόδρομον τοῦ ἀντιχρίστου (1) ὑπονοήσειεν καὶ καλέσειεν. καὶ ἐβουλόμην μὲν σιωπῇ παραδοῦναι τὸ τοιοῦτον, (2) ἵν' ἴσως ἐν τοῖς προστάταις μόνοις ἀναλωθῇ τὸ κακὸν, καὶ μὴ εἰς ἑτέρους τόπους διαβὰν τὸ τοιοῦτον, ῥυπώσῃ τινῶν ἀκεραίων τὰς ἀκοάς. ἐπειδὴ δὲ Εὐσέβιος ὁ νῦν ἐν τῇ Νικομηδείᾳ, νομίσας ἐπ' αὐτῷ κεῖσθαι τὰ τῆς ἐκκλησίας, ὅτι καταλείψας τὴν Βηρυτὸν, καὶ (3) ἐποφθαλμήσας τῇ ἐκκλησίᾳ Νικομηδέων, καὶ οὐκ

B (4) ἐκδεδίκηται κατ' αὐτοῦ, προΐσταται καὶ τούτων τῶν ἀποστατῶν, καὶ γράφειν ἐπεχείρησε πανταχοῦ συνιστῶν αὐτοὺς, (5) ὅπως ὑποσύρῃ τινὰς ἀγνοοῦντας, εἰς τὴν αἰχίστην ταύτην καὶ χριστομάχον αἵρεσιν· ἀνάγκην ἔσχον εἰδὼς τὸ ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένον, μηκέτι μὲν σιωπῆσαι, ἀναγγεῖλαι δὲ πᾶσιν ὑμῖν, ἵνα γινώσκητε τούς τε ἀποστάτας γενομένους, καὶ τὰ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν δύστηνα (6) ῥήματα· καὶ ἐὰν γράφῃ Εὐσέβιος, μὴ προσέχητε· παλαιὰν γὰρ αὐτοῦ κακόνοιαν τὴν χρόνῳ σιωπηθεῖσαν, νῦν διὰ τούτων ἀνανεῶσαι βουλόμενος, σχηματίζεται μὲν ὡς ὑπὲρ τούτων (7) γράφειν·

C ἔργῳ δὲ δείκνυσιν, ὅτι ὑπὲρ ἑαυτοῦ σπουδάζων τοῦτο ποιεῖ.

2. Οἱ μὲν οὖν ἀποστάται γενόμενοί εἰσιν, Ἄρειος καὶ (8) Ἀχιλλᾶς καὶ Αἰθάλης, καὶ Καρπώνης καὶ ἕτερος Ἄρειος, καὶ Σαρμάτης, (9) οἱ ποτὲ πρεσβύτεροι· καὶ Εὐζώϊος, καὶ Λούκιος, καὶ (10) Ἰούλιος, καὶ Μηνᾶς, καὶ Ἑλλάδιος, καὶ Γάϊος, οἱ ποτὲ διάκονοι· καὶ σὺν αὐτοῖς Σεκοῦνδος καὶ Θεωνᾶς, οἱ ποτὲ λεχθέντες ἐπίσκοποι. ποῖα δὲ (11) παρὰ τὰς γραφὰς ἐφευρόντες λαλοῦσιν, ἐστὶ ταῦτα.

2. Οὐκ ἀεὶ ὁ θεὸς πατὴρ ἦν, ἀλλ' ἦν ὅτε ὁ θεὸς

D πατὴρ οὐκ ἦν. οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν· ὁ γὰρ ὢν θεὸς τὸν μὴ ὄντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πεποίηκε· διὸ καὶ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν. κτίσμα γάρ ἐστι καὶ ποίημα ὁ υἱός· οὔτε δὲ ὅμοιος κατ' οὐσίαν τῷ πατρί ἐστιν· οὔτε ἀληθινὸς, καὶ φύσει τοῦ πατρὸς λόγος ἐστίν· οὔτε ἀληθινὴ σοφία αὐτοῦ ἐστιν· ἀλλ' εἷς μὲν τῶν ποιημάτων καὶ γενητῶν ἐστι· καταχρηστικῶς δὲ λέγεται λόγος καὶ σοφία, γενόμενος (12) καὶ αὐτὸς τῷ ἰδίῳ τοῦ θεοῦ λόγῳ, καὶ τῇ ἐν τῷ θεῷ σοφίᾳ, ἐν ᾗ καὶ τὰ πάντα καὶ αὐτὸν πεποίηκεν ὁ θεός. διὸ καὶ τρεπτός ἐστι καὶ ἀλλοιωτὸς τὴν φύσιν, ὡς καὶ πάντα τὰ λογικά·

E ξένος τε καὶ ἀλλότριος καὶ ἀπεσχοινισμένος ἐστὶν ὁ λόγος τῆς τοῦ θεοῦ οὐσίας. καὶ (13) ἄρρητός ἐστιν ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ· οὔτε γὰρ τελείως καὶ ἀκριβῶς γινώσκει ὁ λόγος τὸν πατέρα, οὔτε (14) τελείως ὁρᾷν αὐτὸν δύναται. καὶ γὰρ καὶ ἑαυτοῦ τὴν οὐσίαν οὐκ οἶδεν ὁ υἱὸς ὡς ἔστι· δι' ἡμᾶς γὰρ πεποίηται, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ ὡς δι' ὀργάνου κτίσῃ ὁ θεός. καὶ οὐκ ἂν ὑπέστη, εἰ μὴ ἡμᾶς ὁ θεὸς ἠθέλησε ποιῆσαι. ἠρώτησε γοῦν τις αὐτοὺς, εἰ δύναται ὁ τοῦ θεοῦ λόγος τραπῆναι ὡς ὁ διάβολος

(1) Sic Reg. Gelas. & codex Leonis Allatii in notis ad Socratem a Valesio laudatus. Socr. νομίσειε καὶ καλ.

(2) Sic Reg. & Socr. At Gelas. ὅπως ἐν τοῖς. Ibid. Socrat. & Gelas. ἀποστάταις μόνοις. Epiphan. Schol. *apostatas*. Utra lectio sit germana, dubium.

(3) Ita Reg. probe. Gelas. & Socr. ἀποφθαλμίσας.

(4) Gelas. οὐκ ἐκδεδίκηται τὰ κατ' αὐτόν. In codice Leonis Allatii οὐκ ἐκδεδίκηται τὰ κατ' αὐτοῦ. Reg. & Socr. bene habent οὐκ ἐκδεδίκηται κατ' αὐτοῦ. Epiph. Scholast. lectionem Regii asserit: *Non est in eo ultio subsecuta*.

(5) Reg. ἴσως ὑποσύρῃ, Gelas. ὅπως ὑποσύρῃ. Socr. ὅπως ὑποσύρῃ, recte: cui accinit Epiph. Schol. *Si quo modo trahat*. Mox Socrat. & Gelas. εἰς τὴν ἐσχάτην. Reg. melius εἰς τὴν αἰσχίστην. Epiph. Schol. *ad hanc pessimam*.

(6) Socrat. ῥημάτια.

(7) Sic Reg. & Gelas. & ita legit Epiphan. Schol. at Socrat. γράφων. Mox idem ὡς ὅτι.

(9) Sic Reg. Socrat. Ἄρειος, Ἀχιλλᾶς. Gelas. Ἄρειος καὶ Ἀχιλλᾶς καὶ Θαλῆς.

(9) οἱ ποτὲ πρεσβύτεροι hæc notatu dignissima verba desunt apud Socrat. & Gelas. & apud Epiphanium Scholasticum qui omnia miscuit.

(10) Socrat. Ἰουλιανός. Mox illud, οἱ ποτὲ διάκονοι, desunt apud Socrat. & Gelas.

(11) Sic Soc. & Gel. At Reg. minus recte παρὰ ταῖς γραφαῖς. Post ἐστὶ ταῦτα Gelas. habet δόγματα Ἀρείου: quæ verba cum ad modum tituli, vel ad marginem scripta fuissent, demum in contextum translata sunt: quorum loco Florentinus codex a Valesio laudatus habet: ἃ φρονοῦσιν Ἀρειανοί.

(12) Socrat. καὶ αὐτὸς δέ. Codex Leonis Allatii, καὶ αὐτὸς δὲ ὢν ἐν τῷ ἰδίῳ τοῦ θεοῦ λόγῳ, καὶ ἐν τῇ τοῦ θεοῦ σοφίᾳ. Juxta quem Epiphan. Scholast. sic: *Et ipse & existens in proprio Dei Verbo & in Dei Sapientia*.

(13) Codex Leonis Allat. ἀόρατος Epiphan. Schol. *invisibilis*.

(14) τελείως deest apud Gelas.

Mox idem καὶ γὰρ αὐτοῦ τήν.

βολος ἐτράπη· καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν εἰπεῖν (1) ὅτι δύναται· τρεπτῆς γὰρ φύσεώς ἐστι γεννητὸς καὶ κτιστὸς ὑπάρχων.

3. Ταῦτα λέγοντας τοὺς περὶ Ἄρειον, καὶ ἐπὶ τούτοις ἀναισχυντοῦντας, αὐτούς τε καὶ τοὺς συνακολουθήσαντας αὐτοῖς, ἡμεῖς μὲν μετὰ τῶν κατ' Αἴγυπτον καὶ τὰς Λιβύας ἐπισκόπων ἐγγὺς ἑκατὸν ὄντων, συνελθόντες ἀνεθεματίσαμεν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον προσεδέξαντο, σπουδάζοντες (2) ἐγκαταμῖξαι τὸ ψεῦδος τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν ἀσέβειαν. ἀλλ' οὐκ ἰσχύσουσι· νικᾷ γὰρ ἡ ἀλήθεια, καὶ οὐδεμία ἐστὶ „ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, οὐδὲ συμ„ φώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαρ. „ τίς γὰρ ἤκουσε πώποτε τοιαῦτα; ἢ τίς νῦν ἀκούων οὐ ξενίζεται, καὶ τὰς ἀκοὰς βύει, ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸν ῥύπον τούτων τῶν ῥημάτων ψαῦσαι τῆς ἀκοῆς; τίς ἀκούων Ἰωάννου λέγοντος, „ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, „ οὐ καταγινώσκει τούτων λεγόντων, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν. ἢ τίς ἀκούων ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, „ μονογενὴς υἱὸς, „ καὶ, δι' αὐτοῦ ἐγένετο πάντα, „ οὐ μισήσει τούτους, φθεγγομένους, ὅτι εἷς ἐστιν τῶν ποιημάτων. (3) πῶς γὰρ δύναται εἷς εἶναι τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων, ἢ πῶς μονογενὴς ὁ τοῖς πᾶσι κατ' ἐκείνους συναριθμούμενος, (4) εἴπερ καὶ αὐτὸς κτίσμα ἐστὶ καὶ ποίημα, πῶς δὲ ἐξ οὐκ ὄντων ἂν εἴη, τοῦ πατρὸς λέγοντος· „ ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθὸν, „ καὶ, ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε; „ ἢ πῶς ἀνόμοιος τῇ οὐσίᾳ τοῦ πατρὸς, ὁ ὢν εἰκὼν τελεία καὶ ἀπαύγασμα τοῦ πατρὸς, καὶ λέγων, „ ὁ ἑωρακὼς „ ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα; „ πῶς δὲ εἰ λόγος καὶ σοφία ἐστὶ τοῦ θεοῦ ὁ υἱὸς, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν; ἴσον γάρ ἐστιν αὐτοὺς λέγειν ἄλογον καὶ ἄσοφον ποτὲ τὸν θεόν· πῶς δὲ τρεπτὸς καὶ ἀλλοιωτὸς ὁ λέγων, δι' ἑαυτοῦ μὲν, „ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ, ἐγὼ „ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· διὰ δὲ τοῦ προφήτου. ἴδετέ „ με, ὅτι ἐγώ εἰμι; καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι; „ εἰ γὰρ καὶ ἐπ' αὐτόν τις τὸν πατέρα δύναται τὸ ῥητὸν ἀναφέρειν· ἀλλὰ ἁρμοδιώτερον ἂν εἴη περὶ τοῦ λόγου νῦν λεγόμενον, ὅτι καὶ γενόμενος ἄνθρωπος οὐκ ἠλλοίωται· ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος· „ Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ „ σήμερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. „ (5) τίς δὲ ἄρα εἰπεῖν αὐτοὺς ἔπεισεν, ὅτι δι' ἡμᾶς γέγονε, καίτοι τοῦ Παύλου γράφοντος, „ δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ „ δι' οὗ τὰ πάντα; „

4. Περὶ γὰρ τοῦ βλασφημεῖν ὅτι οὐκ οἶδεν τελείως ὁ υἱὸς τὸν πατέρα, οὐ δεῖ θαυμάζειν, ἅπαξ γὰρ προθέμενοι χριστομαχεῖν, παρακρούονται καὶ τὰς φωνὰς αὐτοῦ λέγοντος· „ καθὼς γινώσκει με ὁ πατὴρ, κἀγὼ „ γινώσκω τὸν πατέρα. „ εἰ μὲν οὖν ἐκ μέρους ὁ πατὴρ γινώσκει τὸν υἱὸν, δῆλον ὅτι καὶ ὁ υἱὸς μὴ τελείως (6) γινωσκέτω τὸν πατέρα· εἰ δὲ τοῦτο λέγειν οὐ θέμις· οἶδεν δὲ τελείως ὁ πατὴρ τὸν υἱόν· δῆλον ὅτι καθὼς γινώσκει ὁ πατὴρ τὸν ἑαυτοῦ λόγον, οὕτως καὶ ὁ λόγος γινώσκει τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, οὗ καὶ ἔστι λόγος.

5. Ταῦτα λέγοντες καὶ ἀναπτύσσοντες τὰς θείας γραφὰς πολλάκις ἐνετρέψαμεν αὐτοὺς. καὶ πάλιν ὡς χαμαιλέοντες μετεβάλλοντο, φιλονεικοῦντες εἰς ἑαυτοὺς ἐφελκῦσαι τὸ γεγραμμένον· „ ὅτ' ἂν ἔλθῃ ἀσεβὴς εἰς βάθος κακῶν, καταφρονεῖ. „ πολλαὶ γοῦν αἱρέσεις πρὸ αὐτῶν γεγόνασιν, αἵ τινες πλέον τοῦ δέοντος τολμήσασαι, πεπτώκασιν εἰς ἀφροσύνην. οὗτοι δὲ διὰ πάντων (7) ἑαυτῶν τῶν ῥηματίων ἐπιχειρήσαντες εἰς ἀναίρεσιν τῆς τοῦ λόγου θεότητος, ἐδικαίωσαν ἐξ ἑαυτῶν ἐκείνας ὡς ἐγγύτεροι τοῦ ἀντιχρί-

A fet Dei Verbum atque diabolus mutatus eſt; non veriti ſunt illi reſpondere, Sane poteſt: nam, utpote factus & creatus, mutabilis eſt naturæ.

3. Hæc Arianos loquentes, hæc impudentiſſime affirmantes, nos, cum Epiſcopis Ægypti & Libyarum prope centum, in unum coacti, illos cum ſectatoribus ſuis anathemate percuſſimus. At Euſebius & ſocii admiſerunt illos, operamque navarunt, ut veritati mendacium, pietati impietatem admiſceant. Sed nequaquam id efficere valebunt: vincit quippe veritas, nullaque *ſocietas luci ad tenebras*, nulla *conſonantia* B *Chriſti ad Belial*. Quis enim unquam talia audivit? quis jam audiens non obſtupeſcat, auresque non obſtruat, ut ne ejuſmodi verborum ſordes aures ſuas contaminent? Quis hæc Joannis audiens, *In principio erat Verbum*, homines non condemnet, qui ajunt: Fuit aliquando cum non eſſet? Quis ſi hæc Euangelii verba audiat, *Unigenitus Filius*, & *per ipſum facta ſunt omnia*, illos non averſetur hæc loquentes: Una ille eſt ex rebus factis? Nam qui poteſt una ex rebus a ſe factis eſſe, aut qui Unigenitus erit, qui, ut ajunt illi, omnibus C annumeratur, ſi quidem & ille res eſt facta atque creata? Quomodo ex non-exſtantibus factus ille fuerit, cum Pater dicat, *Eructavit cor meum Verbum bonum*, &, *ex utero ante luciferum genui te?* Aut quomodo abſimilis ſubſtantiæ Patris fuerit, qui eſt imago perfecta, ſplendorque Patris, quique ait: *qui vidit me, vidit & Patrem?* Quo pacto ſi Verbum ſeu Ratio & Sapientia Dei, Filius eſt; fuit tempus cum non eſſet? Perinde eſt enim, ac ſi dicerent, Deum aliquando Ratione & Sapientia caruiſſe. Qui item verti mutarive poteſt, qui ait per ſe quidem ipſe: *Ego in Patre, &* D *Pater in me*: &, *Ego & Pater unum ſumus*: per Prophetam vero, *Videte me, quia ego ſum, & non mutor?* Nam etiamſi ad Patrem dictum illud referri queat; aptius tamen de Filio jam dicitur, quia cum factus homo ſit, nequaquam mutatus eſt; ſed, ut ait Apoſtolus: *Jeſus Chriſtus heri & hodie, ipſe & in ſæcula*. Quis induxit illos ut dicerent, propter nos illum factum eſſe, licet Paulus dicat: *Propter quem omnia, & per quem omnia?*

4. Quod ſpectat autem illam eorum blaſphemiam qua ajunt, Filium non noſſe perfecte Patrem; nequaquam mirandum: cum enim in animum induxerint E Chriſto bellum inferre, oppugnant item hæc illius verba: *Sicut novit me Pater, & ego agnoſco Patrem*. Proinde ſi ex parte tantum Filium novit Pater, conſtat Filium non perfecte cognoſcere Patrem. Quod ſi nefas ſit ita loqui, & ſi Pater perfecte novit Filium; planum eſt ſicut Pater Verbum novit ſuum, perinde Verbum, ſuum noſſe Patrem, cujus ipſum Verbum eſt.

5. Hæc dicendo, atque divinas Scripturas explanando, ſæpenumero illos convicimus. Verum illi, quaſi chamæleontes, mutata ſubinde ſententia, di- F ctum illud ſibi vindicare nituntur: *Impius cum in profundum venerit, contemnit*. Multæ ſane ante illos exſtitere hæreſes, quæ pluſquam par erat auſæ, in dementiam collapſæ ſunt. At hi qui voculis ſuis omnibus id moliuntur, ut Verbi divinitatem tollant, id effecere, ut quodammodo juſtæ viderentur illæ, cum propius ipſi ad Antichriſtum accedant. Quamobrem pro-

Ariani damnantur in Synodo Alexandrina anno 320.

2. Cor. 6. 14.

Joan. 1. 1.

Joan. 1. 13. & 18.

Pſ. 44. 1.

Pſ. 109. 3.

Heb. 1. 3.

Joan. 14. 9.

Joan. 14. 10.

Joan. 10. 30.

Malach. 3. 6.

Hebr. 13. 8.

Hebr. 2. 10.

Joan. 10. 15.

Prov. 18. 3.

(1) Socrat. καὶ δύναται, Gelaſ. ὅτι καὶ δύναται. Ibid. Codex Leonis Allat. οἷα τρεπτῆς ὢν φύσεως καὶ γεννητός. Cui conſonat Epiphan. Scholaſt. *tanquam natura convertibilis exiſtens*, *factus ajunt & convertibilis eſt*. Ubi Socrat. καὶ τρεπτὸς ὑπάρχων. Sed longe præſtat Regii cod. & Gelaſii lectio, quam ſequimur.

(2) Socrat. συγκαταμῖξαι.

(3) Socrat. poſt ποιημάτων, habet ὁ υἱός. Idem ibid. πῶς δὲ δύναται ἴσος εἶναι, minus recte.

(4) Hæc, εἴπερ καὶ αὐτὸς κτίσμα ἐστὶ καὶ ποίημα deſunt in Socrat. Gelaſ. & Epiphan. Schol. Sed in Reg. leguntur.

(5) Socr. & Gelaſ. τί δέ. Epiph. Schol. *quæ cauſa putas*, &c.

(6) Socrat. & Gelaſ. γινώσκει.

(7) Socr. αὐτῶν τῶν ῥημάτων ἐπιχειρήσαντες ταῖς ἀναιρέσεσι.

proscripti & anathemate percussi sunt ab Ecclesia. Et quidem, tametsi de illorum exitio dolemus, cum præsertim illi, postquam Ecclesiæ doctrinam didicissent, ab illa jam desciverint; nequaquam tamen magnopere miramur: idipsum enim Hymenæo contigit & Phileto, & ante istos Judæ, qui cum Salvatorem sequutus esset, postea proditor fuit atque desertor. Porro de his ipsis, nequaquam nobis prævia monita defuere; sic enim præfatus Dominus est: *Videte ne quis vos seducat; multi enim venient in nomine meo, dicentes, quia ego sum, & tempus appropinquavit, & multos seducent: nolite ergo ire post eos.* Paulus autem hæc a Salvatore edoctus scripsit: *Quia in novissimis temporibus discedent quidam a sana fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum veritatem aversantium.*

2. Tim. 2. 17. — Luc. 21. 8. — 1. Tim. 4. 1.

6. Cum itaque Dominus & Salvator noster Jesus Christus per se ipse ita præceperit, & per Apostolum res nobis hujusmodi significaverit; jure nos qui impietatem illorum ipsi coram audivimus, homines, uti supra dictum est, anathemate damnavimus, ipsosque a Catholica Ecclesia & fide alienos declaravimus: remque, carissimi atque honoratissimi Comministri, vestræ Religioni indicavimus; ut ne quosdam ex illis, si petulanter vos adire ausi fuerint, recipiatis: neve Eusebio vel alii cuipiam de illis ad vos scribenti, fidem habeatis. Nos enim, utpote Christianos, decet, omnes qui contra Christum loquuntur aut sentiunt, velut Dei hostes animarumque corruptores aversari, ac ne quidem Ave illis dicere: ne quando scelerum ipsorum participes simus, ut præcipit beatus Joannes. Salutate fratres qui vobiscum sunt: vos qui mecum sunt salutant.

2. Epist. Joan. 10.

7. *Alexandriæ Presbyteri.*

De Colluthe in Vita Athanasii.

Colluthus Presbyter hisce scriptis suffragor, necnon depositioni Arii, eorumque qui ejus impietatis sectatores sunt.

Alexander Presbyter, similiter.
Dioscorus Presbyter, similiter.
Dionysius Presbyter, similiter.
Eusebius Presbyter, similiter.
Alexander Presbyter, similiter.
Nilaras Presbyter, similiter.
Arpocration Presbyter, similiter.
Agathus Presbyter.
Nemesius Presbyter.
Longus Presbyter.
Silvanus Presbyter.
Perous Presbyter.
Apis Presbyter.
Proterius Presbyter.
Paulus Presbyter.
Cyrus Presbyter, similiter.

Diaconi.

Ammonius Diaconus, similiter.
Macarius Diaconus.
Pistus Diaconus, similiter.
Athanasius Diaconus.
Eumenes Diaconus.
Apollonius Diaconus.
Olympius Diaconus.
Aphthonius Diaconus.

A σου γενόμενοι· διὸ καὶ ἀπεκηρύχθησαν καὶ ἀνεθεματίσθησαν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. λυπούμεθα μὲν οὖν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τούτων· καὶ μάλιστα ὅτι μαθόντες ποτὲ καὶ αὐτοὶ τὰ τῆς ἐκκλησίας, νῦν ἀπεπήδησαν. οὐ ξενιζόμεθα δέ· τοῦτο γὰρ καὶ Ὑμεναῖος καὶ Φιλητὸς πεπόνθασι, καὶ πρὸ αὐτῶν Ἰούδας ὁ ἀκολουθήσας τῷ σωτῆρι, ὕστερον γὰρ προδότης καὶ ἀποστάτης γέγονε. καὶ περὶ τούτων δὲ αὐτῶν, οὐκ ἀδίδακτοι μεμενήκαμεν· ἀλλ᾽ ὁ μὲν κύριος προείρηκε· „ βλέπετε μή τις ὑμᾶς πλανήσῃ.
„ πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου λέγοντες,
B „ ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε, καὶ πολλοὺς πλα-
„ νήσουσι· μὴ πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν. ὁ δὲ Παῦλος
„ μαθὼν ταῦτα παρὰ τοῦ σωτῆρος ἔγραψεν· ὅτι ἐν
„ ὑστέροις (1) καιροῖς, ἀποστήσονταί τινες τῆς ὑγιαινού-
„ σης πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις, καὶ δι-
„ δασκαλίοις δαιμονίων ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν.

6. Τοῦ τοίνυν κυρίου καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, διά τε ἑαυτοῦ παραγγείλαντος, καὶ διὰ τοῦ ἀποστόλου σημαίνοντος περὶ τῶν τοιούτων, ἀκολούθως ἡμεῖς αὐτήκοοι τῆς ἀσεβείας αὐτῶν γενόμενοι, ἀνεθεματίσαμεν, καθὰ προείπομεν, τοὺς τοιούτους ἀποδείξαντές τε αὐτοὺς ἀλλοτρίους τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τε C καὶ πίστεως. ἐδηλώσαμεν καὶ τῇ ὑμετέρᾳ θεοσεβείᾳ, ἀγαπητοὶ καὶ τιμιώτατοι συλλειτουργοὶ, ἵνα μήτέ τινας ἐξ αὐτῶν εἰ προπετεύσαιντο πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν, προσδέξησθε, μήτε Εὐσεβίῳ ἢ ἑτέρῳ τινὶ γράφοντι περὶ αὐτῶν πεισθῆτε. πρέπει γὰρ (2) ἡμᾶς Χριστιανοὺς ὄντας, πάντας τοὺς κατὰ Χριστοῦ λέγοντάς τε καὶ φρονοῦντας, ὡς θεομάχους καὶ φθορέας τῶν ψυχῶν ἀποστρέφεσθαι. καὶ μηδὲ κἂν χαίρειν τοῖς τοιούτοις λέγειν· ἵνα μή ποτε καὶ ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν κοινωνοὶ γενώμεθα, ὡς παρήγγειλεν ὁ μακάριος Ἰωάννης. προσείπατε τοὺς παρ᾽ ὑμῖν ἀδελφούς· ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ προσαγορεύουσι.

D

7. (3) Ἀλεξανδρείας πρεσβύτεροι.

Κόλλουθος πρεσβύτερος σύμψηφός εἰμι τοῖς γεγραμμένοις, καὶ τῇ καθαιρέσει Ἀρείου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀσεβησάντων.

Ἀλέξανδρος πρεσβύτερος, ὁμοίως.
Διόσκορος πρεσβύτερος, ὁμοίως.
Διονύσιος πρεσβύτερος, ὁμοίως.
Εὐσέβιος πρεσβύτερος, ὁμοίως.
E Ἀλέξανδρος πρεσβύτερος, ὁμοίως.
(4) Νειλαρᾶς πρεσβύτερος, ὁμοίως.
Ἀρποκρατίων πρεσβύτερος, ὁμοίως.
Ἀγαθὸς πρεσβύτερος.
Νεμέσιος πρεσβύτερος.
Λόγγος πρεσβύτερος.
Σιλβανὸς πρεσβύτερος.
(5) Περώυς πρεσβύτερος.
Ἄπις πρεσβύτερος.
Προτέριος πρεσβύτερος.
Παῦλος πρεσβύτερος.
F Κύρος πρεσβύτερος, ὁμοίως.

Διάκονοι.

Ἀμμώνιος διάκονος, ὁμοίως.
Μακάριος διάκονος.
Πιστὸς διάκονος, ὁμοίως.
Ἀθανάσιος διάκονος.
Εὐμένης διάκονος.
Ἀπολλώνιος διάκονος.
Ὀλύμπιος διάκονος.
Ἀφθόνιος διάκονος.

(1) καιροῖς deest apud Gelas.
(2) Sic Socrat. & Gelas. Reg. ὑμᾶς minus recte.
(3) Hæ subscriptiones habentur tantum apud Gelasium Cyzicenum, sed mirum in modum mutilæ.
(4) Gelas. Σίλας. Reg. Νιλαρᾶς, quod nomen reperitur item in subscriptionibus pag. 150. ὁμοίως ad singula nomina legitur apud Gelasium.
(5) Gelas. Περούς.

(1) Αθανάσιος διάκονος.	A Athanasius Diaconus.
Μακάριος διάκονος, ὁμοίως.	Macarius Diaconus, similiter.
Παῦλος διάκονος.	Paulus Diaconus.
Πέτρος διάκονος.	Petrus Diaconus.
(2) Αμβυτιανὸς διάκονος.	Ambytianus Diaconus.
Γάϊος διάκονος, ὁμοίως.	Gaius Diaconus, similiter.
Αλέξανδρος διάκονος.	Alexander Diaconus.
Διονύσιος διάκονος.	Dionysius Diaconus.
Αγάθων διάκονος.	Agathon Diaconus.
Πολύβιος διάκονος, ὁμοίως.	Polybius Diaconus, similiter.
Θεωνᾶς διάκονος.	Theonas Diaconus.
Μάρκος διάκονος.	Marcus Diaconus.
Κόμοδος διάκονος.	B Comodus Diaconus.
Σεραπίων διάκονος.	Serapion Diaconus.
* Νεῖλον διάκονος.	Nilus Diaconus.
Ρωμανὸς διάκονος, ὁμοίως.	Romanus Diaconus, similiter.

* Forte Νεῖλος.

(3) Μαρεώτου πρεσβύτεροι.	*Mareotæ Presbyteri.*
(4) Απολλώνιος πρεσβύτερος σύμψηφός εἰμι τοῖς γεγραμμένοις· ἐν τῇ καθαιρέσει Αρείου, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀσεβησάντων.	Apollonius Presbyter, hisce scriptis suffragor, necnon depositioni Arii, eorumque qui ejus impietatis sectatores sunt.
(5) Ιγγένιος πρεσβύτερος, ὁμοίως.	C Ingenius Presbyter, similiter.
Αμμώνιος πρεσβύτερος.	Ammonius Presbyter.
Διόσκορος πρεσβύτερος.	Dioscorus Presbyter.
Σωστρὰς πρεσβύτερος.	Sostras Presbyter.
Θέων πρεσβύτερος.	Theon Presbyter.
Τύραννος πρεσβύτερος.	Tyrannus Presbyter.
Κόπρης πρεσβύτερος.	Copres Presbyter.
Αμμωνᾶς πρεσβύτερος.	Ammonas Presbyter.
Ωρίων πρεσβύτερος.	Orion Presbyter.
Σερῆνος πρεσβύτερος.	Serenus Presbyter.
Δίδυμος πρεσβύτερος.	Didymus Presbyter.
Ηρακλῆς πρεσβύτερος.	Heracles Presbyter.
Βόκκων πρεσβύτερος.	D Boccon Presbyter.
Αγαθὸς πρεσβύτερος.	Agathus Presbyter.
Αχιλλᾶς πρεσβύτερος.	Achillas Presbyter.
(6) Παῦλος πρεσβύτερος.	Paulus Presbyter.
Θαλέλαιος πρεσβύτερος.	Thalelæus Presbyter.
Διονύσιος πρεσβύτερος, ὁμοίως.	Dionysius Presbyter, similiter.

Vide pag. 151.

Διάκονοι.	*Diaconi.*
Σαραπίων διάκονος, ὁμοίως.	Sarapion Diaconus, similiter.
Ιοῦστος διάκονος, ὁμοίως.	Justus Diaconus, similiter.
Δίδυμος διάκονος.	Didymus Diaconus.
Δημήτριος διάκονος.	E Demetrius Diaconus.
Μαῦρος διάκονος.	Maurus Diaconus.
Αλέξανδρος διάκονος.	Alexander Diaconus.
Μάρκος διάκονος.	Marcus Diaconus.
Κόμων διάκονος.	Comon Diaconus.
Τρύφων διάκονος.	Tryphon Diaconus.
Αμμώνιος διάκονος.	Ammonius Diaconus.
Δίδυμος διάκονος.	Didymus Diaconus.
Πτολλαρίων διάκονος.	Ptollarion Diaconus.
Σερᾶς διάκονος.	Seras Diaconus.
Γάϊος διάκονος.	Gaius Diaconus.
Ιέραξ διάκονος.	Hierax Diaconus.
Μάρκος διάκονος.	F Marcus Diaconus.
(7) Θεωνᾶς διάκονος.	Theonas Diaconus.
Σαρμάτων διάκονος.	Sarmaton Diaconus.
Κάρπων διάκονος.	Carpon Diaconus.
Ζώϊλος διάκονος, ὁμοίως.	Zoilus Diaconus, similiter.

(1) Hic Αθανάσιος deest apud Gelaf.
(2) Gelaf. Αμυντιανός. Post sequentem, Gaium scilicet, omnes reliqui Diaconi Alexandrini, decem numero apud Gelasium desiderantur.
(3) Gelaf. Μαρεώτου.
(4) Gelaf. Απολλῶς πρεσβύτερος, ὁμοίως, omissis reliquis usque ad Ιγγένιος.
(5) Gelasius Ιγγένιος. Sequentem vocat Gelaf. sic, Αμμωνᾶς.
(6) Hi tres postremi, Παῦλος, Θαλέλαιος, Διονύσιος, desunt apud Gelasium.
(7) Hi quatuor postremi, Θεωνᾶς, Σαρμάτων, Κάρπων, Ζώϊλος, desunt apud Gelasium.

ADMONITIO
IN QUATUOR ORATIONES
CONTRA ARIANOS.

I. HISTORIÆ *Arianorum ad Monachos a S. Athanasio missæ subjungere visum est quatuor Orationes contra Arianos. Namque si, ut nonnullorum est sententia, hoc ipsum Opus est quod una cum Arianorum historia ad Monachos misit S. Athanasius, proprius hic ejus locus est. Sed si alii probabilius existiment illas Orationes alias plane esse ab Opere ad Monachos misso: nec idcirco incommode hic collocantur. Cum enim constet eas, post intrusum Georgium, a sancto Athanasio in solitudine tum degente esse compositas: potest utique fieri ut illas nonnisi post Epistolam ceteraque ad Monachos missa Opera scripserit; nam quo definite anno conscriptæ fuerint, certo dici non potest. Sed de his fusius in Præfatione generali: cetera nunc, quæ ad ipsas adtinent Orationes, prosequamur.*

II. *Supra pagina* 212. *in Admonitione in Epistolam Encyclicam ad Episcopos Ægypti & Libyæ jam observavimus quatuor dumtaxat esse Orationes contra Arianos, non quinque, ut alii editi habent, ipsamque Encyclicam Epistolam ab illis Orationibus penitus esse distinctam: verum operæ pretium est plenius hic ea de re disserere. Inter se non consentiunt manuscripti Codices in assignando numero Orationum contra Arianos. Seguerianus optimæ notæ Codex quinque numerat, quarum prima est Epistola Encyclica ad Episcopos Ægypti & Libyæ, ad cujus initium in margine hæc nota legitur, quam noluimus omittere.* οὗτος ὁ ἐνταῦθα πρῶτος λόγος τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἔν τισι τῶν ἀντιγράφων τέταρτος φέρεται. καὶ Σεβῆρος δὲ ὁ δυσσεβὴς ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ τρίτου λόγου τῶν κατὰ τοῦ μακαρίου Ἰωάννου τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας Παλαιστίνης τοῦ ἀπὸ γραμματικῶν, τέταρτον τὸν παρόντα λόγον ὀνομάζει. ὁ δὲ ἐν ὁσίοις Θεόδωρος ἐπίσκοπος τῆς Φαρᾶν, ἀνὴρ λόγιος, καὶ συγγράμματα καταλελοιπὼς ἀξιάγαστα, ἐν τῷ κατὰ ἀγνοητῶν αὐτοῦ διαλόγῳ τέταρτον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου κατὰ Ἀρειανῶν λόγον ὀνομάζει τὸν καὶ ἐν τῷδε τῷ τεύχει τέταρτον κείμενον, οὗ ἡ ἀρχή· οἱ Ἀρειομανῖται, ὡς ἔοικε, κρίναντες ἅπαξ ἀποστάται γενέσθαι. *Id est*: Hæc, quæ hic inscribitur Oratio prima S. Athanasii, in aliquibus Exemplaribus quarta dicitur. Et vero impius Severus in vigesimo tertio capite libri tertii adversus Joannem a Grammaticis, Cæsareæ in Palæstina Episcopum, quartam appellat præsentem Orationem. At sanctus Theodorus Episcopus Pharan, vir eruditus, qui & egregia reliquit Opera, in suo adversus Agnoetas Dialogo, quartam sancti Athanasii Orationem contra Arianos appellat, quæ item isto in volumine quarta est, cujus videlicet initium est: Quandoquidem semel Ariani, ut videtur, animum induxerunt a veritate desciscere. *Hæc ibi, quæ item habentur in Codice Gobleriano, eaque Felckmannus ait esse cujusdam Lectoris Romani nomine qui Codicem Goblerianum scripsit. Editi Græci Codices, & ms. Felckmanni secundus licet illam Epistolam non inscribant primam Orationem; tamen eam quam jam nos primam inscribimus, secundam appellant. In Basiliensi Codice tres primæ Orationes eodem ordine, quo jam a nobis, numerantur: sed quam quartam inscribimus, ibi sexta dicitur; forte nempe quod Epistola Encyclica ad Episcopos Ægypti & Libyæ, in aliquibus Codicibus Oratio quarta in Arianos appellatur, & Oratio de Incarnatione Verbi, cujus initium,* οἱ κακοτέχνως, *quinta numeratur, ut in Felckmanni quinto Codice ms. In Regio ms. Codice chartaceo tres primæ exstant Orationes eadem serie, ut hac in nostra Editione, numeratæ, sed quarta deest. In alio Regio optimæ notæ ms. Codice, qui mediam Operum S. Athanasii partem continet, duæ ultimæ initio habentur Orationes, quæ item ibidem tertia & quarta nuncupantur. Sed ne diutius in percurrendis manuscriptis Codicibus immoremur, vide discrepantes lectiones quas studiose collegimus ad initium singularum Orationum, nec non Epistolæ Encyclicæ ad Episcopos Ægypti & Libyæ, & Tractatus modo memorati de Incarnatione. Multi præterea antiqui Scriptores eodem ordine illas citarunt Orationes ac nos numeramus, ut Cyrillus Alexandrinus, Theodoretus, Justinianus Imperator, quemadmodum suis in locis observamus. Verum nihil opus est longiore disputatione, cum clarum sit ex hisce ipsis quatuor Orationibus nihil eas commune cum ullo alio Opere habere, sed ita inter se cohærere, ut unum ipsæ Opus simul conficiant, quarum prima sit principium, quarta autem omnium sit finis, quam sane ob causam sola hæc ultima solita terminatur conclusione. Ratio autem cur quinque adversus Arianos Orationes in multis numerentur Codicibus, nulla alia videtur, quam quod in illis Codicibus Epistola Encyclica ad Episcopos Ægypti & Libyæ proxime erat ante quatuor Orationes, quæ quidem cum & ipsa sit in Arianos composita, inscripta idcirco est, Oratio prima contra Arianos.*

III. *Supersedemus hic a proponendis singularum Orationum argumentis; res enim nos longius duceret: sed singula, quæ digna observatione nobis visa sunt, in margine annotare nobis curæ fuit, quæ, cui lubuerit, facile possit perlustrare. Satis interim sit generatim observare, Arianam impietatem plene hic confutari, variaque Arianorum argumenta & responsa referri & refelli. Nec vero solam Arianorum hæresim conterit S. Pater; sed aliorum etiam hæreticorum, qui circa Christum Dominum erraverunt, commenta obiter dissolvit, sive qui Christum purum esse hominem, sive qui eum nonnisi phantasticum habuisse corpus, sive qui quid aliud finxerunt. Quin etiam ita nitide veram de Christo Domino fidem exponit, ut ipsorum quoque, qui post ipsum exorti sunt, confodiat hæresim. Hinc Nestorium profligat cum docet Christum, Deum licet & hominem, unum tamen esse, uniusque esse ejus cum divina tum humana opera: cum Verbum non in hominem descendisse, sed hominem factum esse ostendit: cum denique beatam Virginem Mariam,* θεοτόκον Deiparam *sæpius appellat. Non minus etiam Eutychis errori adversatur, cum passim demonstrat distinctas Christi naturas, variaque earum munia diserte explicat. Hinc sancti Patres in Conciliis, in quibus illorum hæreticorum damnata impietas est, tanti Doctoris testimonia adducere, fidemque Catholicam ejus confirmare auctoritate non omiserunt, uti ad propria loca monuimus.*

IV. *Photii, qui quidem ipse quinque S. Athanasii Orationes contra Arianos numerat, de iisdem Orationibus judicium non hic duximus prætermittendum: Sic igitur ille Bibliothecæ Codice* 140. ἀνεγνώσθη τοῦ αὐτοῦ ἁγίου (Ἀθανασίου) ἡ κατὰ Ἀρείου καὶ τῶν αὐτοῦ δογμάτων πεντάβιβλος. τὴν μὲν οὖν φράσιν σαφής τέ ἐστιν, ὡς καὶ ἐν πᾶσι, καὶ ἀπέριττος καὶ ἀφελής, δριμὺς καὶ βαθύς, καὶ τοῖς ἐπιχειρήμασιν εὔτονος. καὶ τὸ γόνιμον δὲ αὐτοῦ ἐν τούτοις ἡλίκον, ὅσον καὶ θαυμάσιον· λογικαῖς τε μεθόδοις οὔτε γυμνῶς καὶ ἀπὸ ἐκείνων λέξεων, ὥσπερ οἱ παῖδες καὶ ἀρτιμαθεῖς μειρακιώδη φιλοτιμίαν ἐπιδεικνύμενοι πράττουσιν, ἀλλ' ἐμφιλοσόφως τε καὶ μεγαλοπρεπῶς, καὶ ταῖς ἐννοίαις μόναις καὶ ταύταις διεσχηματισμέναις ἀποκέχρηται· γραφικαῖς τε μαρτυρίαις καὶ ἀποδείξεσιν εἰς τὸ καρτερὸν κατωχύρωται· καὶ ἁπλῶς ἀρκεῖ τὸ βιβλίον τοῦτο κατὰ πάσης Ἀρειανῆς παρατάξεως. καὶ εἴ τις τὸν θεολόγον Γρηγόριον καὶ τὸν θεῖον Βασίλειον ἐκ ταύτης, ὥσπερ πηγῆς, ἀρυσαμένους φαίη τῆς βίβλου τοὺς καλοὺς ἐκείνους καὶ διειδεῖς τῶν οἰκείων λόγων κατὰ τῆς πλάνης ῥεῦσαι ποταμούς, οὐκ ἂν οἶμαι σφαλείη τοῦ παραδείγματος. *Id est:* Lecti sunt ejusdem Sancti (Athanasii) libri quinque contra Arium & ejus dogmata. In his, ut & in omnibus ejus Operibus, dictio nitida est, simplex, nec redundans. Acrem hic se præbet & profundum, vehementemque in argumentando: tantaque ejus ubertas est quam & admiranda. Logicis autem methodis ita utitur, ut non nude nec in ipsis vocibus versetur, uti pueri & tyrones adolescentes, qui docti videri cupiunt, solent agere, sed philosophice & magnifice, solisque verborum sententiis hisque diverse innititur. Scripturæ similiter testimoniis & probationibus firmissime se communit. Denique istud Opus adversus universam Arianorum aciem possit sufficere. Atque si quis ex eo libro tamquam ex fonte Theologum Gregorium & divinum Basilium hausisse dixerit pulcros illos & perlucidos suarum contra errorem Orationum fluvios, hunc ego non putem a veri similitudine aberraturum. *Hæc Photius.*

(1) ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRIÆ

ADVERSUS ARIANOS

ORATIO PRIMA.

1. (2) Αἱ μὲν αἱρέσεις ὅσαι τῆς ἀληθείας ἀπέστησαν, ἐπινοήσασαι μανίαν ἑαυταῖς φανεραὶ τυγχάνουσι, καὶ τούτων ἡ ἀσέβεια πάλαι (3) πᾶσιν ἔκδηλος γέγονε. τὸ γὰρ ἐξελθεῖν ἀφ' ἡμῶν τοὺς ταῦτα ἐφευρόντας δῆλον ἂν εἴη, ὡς ἔγραψεν ὁ μακάριος Ἰωάννης, ὅτι τῶν τοιούτων (4) οὔτε ἦν, οὔτε νῦν ἐστι μεθ' ἡμῶν τὸ φρόνημα. διὸ καί, ὡς εἶπεν ὁ σωτήρ, μὴ συνάγοντες μεθ' ἡμῶν, (5) σκορπίζουσι μετὰ τοῦ διαβόλου, παρατηρούμενοι τοὺς κοιμωμένους, ἵνα τὸν ἴδιον ἰὸν τῆς ἀπωλείας ἐπισπείραντες, ἔχωσι τοὺς συναποθνήσκοντας (6) ἑαυτοῖς. ἐπειδὴ δὲ ἡ μία τῶν αἱρέσεων ἡ ἐσχάτη, καὶ νῦν ἐξελθοῦσα πρόδρομος τοῦ ἀντιχρίστου, ἡ Ἀρειανὴ καλουμένη, δόλιος οὖσα καὶ πανοῦργος, βλέπουσα τὰς πρεσβυτέρας (7) ἑαυτῆς ἀδελφὰς ἄλλας αἱρέσεις ἐκ φανεροῦ στηλιτευθείσας, ὑποκρίνεται περιβαλλομένη τὰς τῶν γραφῶν λέξεις, ὡς ὁ πατὴρ αὐτῆς ὁ διάβολος, καὶ βιάζεται πάλιν εἰσελθεῖν εἰς τὸν παράδεισον τῆς ἐκκλησίας, ἵνα πλάσασα ἑαυτὴν ὡς Χριστιανήν, ἀπατήσῃ τινὰς κατὰ Χριστοῦ φρονεῖν τῇ πιθανότητι τῶν παραλογισμῶν· ἄλογον γὰρ οὐδὲν παρ' αὐτῇ· καὶ ἐπλάνησέ (8) γε τῶν ἀφρόνων ἤδη τινάς, ὥστε τούτους μὴ μόνον φθαρῆναι τῇ ἀκοῇ, ἀλλὰ καὶ λαβόντας κατὰ τὴν Εὔαν γεύσασθαι, καὶ λοιπὸν ἀγνοοῦντας νομίζειν τὸ πικρὸν γλυκύ, καὶ τὴν βδελυκτὴν αἵρεσιν λέγειν καλήν· ἀναγκαῖον ἡγησάμην προτραπεὶς παρ' ὑμῶν διελεῖν τὴν (9) πτύξιν τοῦ θώρακος τῆς μιαρᾶς αἱρέσεως ταύτης, καὶ δεῖξαι τὴν δυσωδίαν τῆς ἀφροσύνης αὐτῆς·

A 1. OMNES quidem hæreses, quotquot hactenus a veritate recessere, evidens est insanas sibi excogitasse opiniones, illarumque impietas omnibus jam dudum est patefacta. Dubitari enim non potest quin earum auctores ex nobis exierint, quemadmodum scripsit beatus Joannes, quandoquidem neque fuit unquam, neque nunc nobiscum est illorum doctrina. Idcirco, ut dixit Salvator, non colligentes nobiscum, dispergunt cum diabolo, dormientesque observant, ut sparso suo exitiali veneno, mortis socios habeant plurimos. Quia vero una & postrema hæresum, quæ prævia Antichristo, modo exorta B est, Arianaque appellatur, vafra & callida, animadvertens antiquiores se sorores alias hæreses palam notatas, ipsa sese Scripturarum vocabulis, sui patris diaboli exemplo, simulate induit, nihilque non molitur ut in Ecclesiæ paradisum sibi regredi liceat, ut Christiana specie assumta, aliquos ad prave de Christo sentiendum possit falsis argumentationibus adducere; siquidem nihil in se habet quod rationi sit consentaneum: cum, inquam, nihilominus nonnullos insipientes jam circumvenerit, adeo ut illi non tantum auribus sint depravati, sed etiam Evæ similes acceptum errorem gustaverint, indeque ignorantia ob- C cæcati amarum dulce æstiment, atque detestandam hæresim appellent bonam: vobis hortantibus necessarium duxi thoracis nefandæ hujusce hæresis sinus explicare, atque ejus stultitiæ patefacere fœtorem, ut

1. Joan. 2. 20.

Luc. 11. 23.

Ariana hæresis aliis antiquioribus dissimilis, quod Scripturæ verbis simulate utatur.

Esaiæ 5. 20.

(1) Ita Regius codex ms. & Basiliensis, Seguer. τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν λόγος δεύτερος, Anglicanus, Goblerianus, Felckmanni 1. 2. & 5. habent item cum Editis, λόγος δεύτερος. Omnibonus ita hanc Orationem inscribit, *contra Arianos Sermo primus*. Sed idem Epistolam ad Episcopos Ægypti & Libyæ sic inscribit, *Athanasii liber primus contra hæreticos*.

(2) Seguer. αἱ μὲν αἱρέσεις, Idem & Reg. Basil. Gobler. Felckm. 1. & 5. ὅσαι τῆς ἀληθείας ἀπέστησαν, ἐπινοήσασαι. Alii cum editis, ὅσαι κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπινοήσασαι.

(3) Regius, πάλαι πρόδηλος γέγονε. Mox Seguerian. τοὺς ταύτην ἐφευρόντας.

(4) Sic mss. excepto Felckm. 2. qui, ut & Editi, omittit, οὔτε ἦν, quod in Basiliens. recenti manu additum est. Seguer. habet οὔτ' ἦν.

(5) Felckm. 2. & editio Commel. σκορπιάζουσι. Seguerian. ibid. μετὰ διαβόλου.

(6) Sic Seguerian. Goblerian. & Felckm. 1. At alii & editi, αὐτοῖς.

(7) Seguer. Gobler. Felckm. 1. αὐτῆς. Paulopost Gobler. & Felckm. 1. post περιβαλλομένη addunt iterum, δόλιος οὖσα καὶ πανοῦργος.

(8) γε deest in Regio. Idem & Basil. Anglic. & Felckm. 5. ἀφρόνων ἤδη τινάς. Seguer. Gobler. Felckm. 1. δή τινας. Editi ἀφρόνων τινάς.

(9) Sic Reg. Seguerian. Anglican. Goblerian. Felckm. 1. & in Basil. emendatum, in quo legebatur, τάξιν. Felckm. 5. πτῆξιν. Editi τύξιν mendose.

ut qui procul ab ea sunt remoti, eam magis adhuc fugiant, qui autem ab ea decepti fuerunt, resipiscant, apertisque cordis oculis intelligant, quemadmodum tenebræ non sunt lux, nec mendacium veritas, ita Arianam hæresim bonam minime esse, immo vero eos qui Arianos Christianos vocant, multum profecto valdeque errare, tamquam qui nec Scripturas legerint, nec quid sit Christianismus & Christianæ religionis fides omnino sciant.

Errant qui Arianos Christianos appellant.

2. Quid enim simile hæresim inter & rectam piamque fidem animadverterunt, ut nugatorie asseverent nihil illos mali dicere? Si ita est, illis sane liceat Caipham Christianum nuncupare, proditorem Judam inter Apostolos numerare, contendere nihil eos mali fecisse qui Barabbam præ Salvatore petierunt. Hymenæum & Alexandrum tamquam recte sentientes commendare, affirmareque Apostolum falsa illis affinxisse. Verum nemo Christianus ista vel audire voluerit: nemo eum, qui hæc ausit dicere, sana mente esse putaverit. Enimvero pro Christo Arius illis est, uti Manichæis Manichæus. Similiter pro Moyse aliisve viris Sanctis, nescio quem Sotadem qui ipsis Gentilibus ludibrio est, & filiam Herodiadis repererunt. Namque & illius fractos effœminatosque mores Arius, Thalias quoque ipse scribendo, imitatus est, & hujus saltatricis saltationem suis in Dominum maledictis saltando & ludendo est æmulatus, adeo ut qui in hujusmodi hæresim inciderint, mente conturbentur & desipiant, & nomen Domini gloriæ mutent in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, ac denique pro Christianis Ariani nominentur, hocque suæ impietatis habeant insigne. Nec enim seipsos conentur defendere, nec quod illis probro est in eos false conjiciant, qui sui similes non sunt, ut etiam Christianos a propriis magistris velint appellare, quo nimirum hoc pacto ipsi quoque videantur Christiani appellari. Ne, inquam, in tam probroso hoc suo nomine erubescunt, vel nugari: aut si vere erubescunt, vel sese abscondant, vel a propria resiliant impietate. Nec enim umquam populus a propriis Episcopis nomen accepit, sed a Domino in quem & fidem habemus. Hinc licet beati Apostoli magistri nostri & Evangelii Salvatoris administri fuerint, ex illis tamen non nominamur, sed a Christo Christiani & sumus & dicimur. Hi autem qui ab aliis habent suæ fidei originem, congruenter illorum nomine notantur, utpote qui ad eosdem pertineant.

1. Tim. 1. 20.

Rom. 1. 23.

Nunquam Orthodoxi a propriis Episcopis nomen mutuati sunt; sed soli hæretici a suis quique ducibus sunt appellati.

3. Sane cum nos omnes a Christo Christiani & essemus & nominaremur, ejectus olim est

A ἵνα οἱ μὲν πόῤῥωθεν ὄντες (1) αὐτῆς, ἔτι φύγωσιν αὐτήν. οἱ δ' ἀπατηθέντες ἀπ' αὐτῆς μετανοήσωσι, καὶ ἀνεῳγμένοις τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς καρδίας (2) νοήσωσιν, ὅτι ὥσπερ τὸ σκότος οὐκ ἔστι φῶς, οὐδὲ τὸ ψεῦδος ἀλήθεια, οὕτως οὐδὲ ἡ Ἀρειανὴ αἵρεσίς ἐστι καλή. ἀλλὰ καὶ οἱ (3) τούτους καλοῦντες Χριστιανοὺς, πολὺ καὶ λίαν πλανῶνται, ὡς μήτε τὰς γραφὰς (4) ἀνεγνωκότες, μήτε ὅλως εἰδότες τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν ἐν αὐτῷ πίστιν.

2. Τί γὰρ ὅμοιον ἑωρακότες τῆς αἱρέσεως πρὸς τὴν εὐσεβῆ πίστιν φλυαροῦσιν ὡς μηδὲν κακὸν λεγόντων ἐκείνων; (5) τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς καὶ τὸν Καϊάφαν αὐτοὺς B εἰπεῖν Χριστιανὸν, καὶ τὸν προδότην Ἰούδαν ἔτι συναριθμεῖν τοῖς ἀποστόλοις, τούς τε τὸν (6) Βαραββᾶν αἰτησαμένους ἀντὶ τοῦ σωτῆρος, λέγειν μηδὲν κακὸν πεποιηκέναι, καὶ Ὑμέναιον δὲ καὶ Ἀλέξανδρον συνιστάνειν ὡς καλῶς φρονοῦντας, καὶ ψεύδεσθαι κατ' αὐτῶν τὸν ἀπόστολον. ἀλλ' οὔτε (7) ταῦτ' ἂν ἀκοῦσαι Χριστιανὸς ἀνάσχοιτο, οὔτε τὸν τολμῶντα λέγειν τοῦτο ὑγιαίνειν ἄν τις τοῦτον ταῖς φρεσὶν ὑπολάβοι. ἀντὶ γὰρ Χριστοῦ, παρ' αὐτοῖς Ἄρειος, ὡς παρὰ Μανιχαίοις Μανιχαῖος, ἀντὶ δὲ Μωϋσέως καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων, (8) Σωτάδης τις ἐξεύρηται παρ' αὐτοῖς ὁ καὶ παρ' Ἕλλησι (9) γελώμενος, καὶ ἡ θυγάτηρ Ἡρωδιάδος. τοῦ μὲν γὰρ τὸ κεC κλασμένον καὶ θηλυκὸν ἦθος (10) μεμίμηται γράφων Ἄρειος καὶ αὐτὸς θαλίας· τῆς δὲ τὴν ὄρχησιν ἐζήλωσεν ἐξορχούμενος καὶ παίζων ἐν ταῖς κατὰ τοῦ σωτῆρος (11) δυσφημίαις, ὥστε τοὺς ἐμπίπτοντας εἰς τὴν αἵρεσιν, διαστρέφεσθαι μὲν τὸν νοῦν καὶ ἀφρονεῖν, ἀλλάσσειν δὲ τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου τῆς δόξης ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀντὶ Χριστιανῶν λοιπὸν Ἀρειανοὺς ὀνομάζεσθαι, (12) τοῦτό τε τῆς ἀσεβείας ἔχειν τὸ γνώρισμα. μὴ γὰρ προφασιζέσθωσαν, μηδὲ ὀνειδιζόμενοι καταψευδέσθωσαν κατὰ τῶν μὴ ὄντων (13) ὡς εἰσὶν, οὕτω καλοῦντες D καὶ αὐτοὶ τοὺς Χριστιανοὺς ἀπὸ τῶν διδασκάλων, ἵνα δόξωσι καὶ αὐτοὶ οὕτως καλεῖσθαι Χριστιανοί· μηδὲ αἰσχυνόμενοι τὸ ἐπονείδιστον ἑαυτῶν ὄνομα, παιζέτωσαν· εἰ δὲ αἰσχύνονται, ἐγκαλυπτέσθωσαν, ἢ ἀποπηδάτωσαν ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν ἀσεβείας. (14) οὐδὲ πώποτε γὰρ λαὸς ἀπὸ τῶν οἰκείων ἐπισκόπων ἔσχε τὴν ἐπωνυμίαν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ κυρίου, εἰς ὃν καὶ τὴν πίστιν ἔχομεν· τῶν γοῦν μακαρίων ἀποστόλων διδασκάλων ἡμῶν γενομένων, καὶ διακονησάντων (15) τὸ τοῦ σωτῆρος εὐαγγέλιον, οὐκ ἐξ ἐκείνων ἐκλήθημεν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ Χριστιανοὶ καὶ ἐσμὲν, καὶ ὀνομαζόμεθα. οἱ δὲ παρ' ἑτέρων ἔχοντες τὴν ἀρχὴν E ἧς νομίζουσι πίστεως, ἐκείνων εἰκότως ἔχουσι καὶ τὴν ἐπωνυμίαν, ὡς αὐτῶν γενόμενοι κτῆμα.

3. Ἀμέλει πάντων ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ Χριστιανῶν ὄντων καὶ καλουμένων, ἐξεβλήθη (16) πάλαι Μαρ-

(1) Seg. Gobl. Felckm. 1. αὐτῆς omittunt. Mox Felckm. 5. ἀπατηθέντες ὑπ' αὐτῆς. Gobler. & Felckm. 1. ἐπ' αὐτῆς.

(2) Seguerianus, Gobler. & Felckm. 1. διανοηθῶσιν.

(3) Seguer. οἱ τὰς Ἀρειανοὺς καλοῦντες. Mox πολὺ καὶ abest a Gobler. & Felckm. 1. At Felckm. 5. πολλοὶ καὶ, &c.

(4) Seguer. Gobler. Felckm. 1. γινώσκοντες. Basil. ἀναγινώσκοντες, & alia manu ἀνεγνωκότες. Reg. ἀνεγνῶντες. Mox Seguer. Gobler. & Felckm. 1. μήθ' ὅλως.

(5) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. ὅτι γὰρ ἀληθῶς, &c. Ibid. Seguer. Angl. Gobler. αὐτοὺς εἰπεῖν. Reg. Basil. Felckm. 2. αὐτοῖς εἰπεῖν. Editi αὐτὸν εἰπεῖν.

(6) Seguer. Goblerian. Felckm. 1. Βαραββᾶν. Editi & alii Βαραβᾶν.

(7) Seguer. ταῦτ' ἂν ἀκοῦσαι. Regius, ταῦτα ἀκούσας. Alii & editi ταῦτα ἀκοῦσαι. Mox Anglic. Basil. Felckm. 2. & 5. λέγειν τοῦτο, ὑγιαίνειν ἄν τις τοῦτον ταῖς φρεσὶν ὑπολάβοι. Sic item Gobler. & Felc. 1. sed τοῦτον omittunt. Seguer. τοῦτο λέγειν, ὑγιαίνειν ἄν τις ταῖς φρεσὶν ὑπολάβοι. Reg. λέγειν τοῦτον, ὑγιαίνειν ἂν τοῦτον ταῖς φρεσὶν ὑπολάβοι. Editi λέγειν τοῦτον ὑγιαίνειν ἄν τις ταῖς φρεσὶν ὑπολάβοι.

(8) Seguer. Gobler. & Felc. 1. Σωτάτης. Sic etiam emendatum legitur in Anglicano. Porro duos poetas hujus nominis commemorat Suidas, de quibus hæc habet: Σωτάδης Ἀθηναῖος, κωμικὸς τῆς μέσης κωμῳδίας, *Sotades Atheniensis, poeta comicus mediæ comœdiæ*. Σωτάδης Κρὴς, Μαρωνείτης, δαιμονισθεὶς, ἰαμβογράφος ἔγραψε φλύακας ἤτοι κιναίδους διαλέκτῳ Ἰωνικῇ, *Sotades Cretensis, Maronita, Dæmoniacus, Jamborum scriptor composuit Phlyacas (id est, scurras) sive Cinædos, Jonica dialecto*. De isto ultimo sermo hic habetur.

(9) Basiliensis, γελώμενος, & alia manu γελώμενος. Anglicanus γελώμενος.

(10) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. μιμεῖται, & mox, θαλείας.

(11) Reg. βλασφημίαις. Mox Seguer. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. τὸν νοῦν καὶ φρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν.

(12) Sic Seguer. At alii & editi τοῦτο τε.

(13) Seguerianus, Goblerianus, Felckman. 1. ὡς εἰσὶν αὐτοὶ, καλοῦντες, &c. Mox Seguerian. δόξωσι. Anglican. διδάξωσι. Editi & alii δείξωσι. Ibidem Seguerianus, Regius, Anglicanus, Goblerian. & Felckman. 1. καλεῖσθαι Χριστιανοί. Alii & editi καλεῖσθαι Ἀρειανοί.

(14) Seguerian. οὐδέποτε. Idem & Reg. ἀπὸ τῶν οἰκείων ἐπισκόπων ἔσχε. Felckman. 5. habet item ἔσχε. Editi & alii ἀπὸ τῶν ἐπισκόπων ἔσχε.

(15) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. At Reg. Anglic. & Basil. τὸ τοῦ κυρίου. Editi & alii, τοῦ κυρίου.

(16) πάλαι deest in Seguerian. Reg. Goblerian. & Felckm. 1. Pro eo Anglican. πάλιν.

Μαρκίων αἵρεσιν ἐφευρὼν, καὶ οἱ μὲν παραμείναντες μετὰ τοῦ ἐκβαλόντος ἐκεῖνον, ἔμειναν Χριστιανοί· οἱ δ' ἀκολουθήσαντες (1) Μαρκίωνι, οὐκέτι μὲν Χριστιανοί, Μαρκιωνισταὶ δὲ λοιπὸν ἐκλήθησαν. οὕτω καὶ Οὐαλεντῖνος, καὶ Βασιλίδης, καὶ Μανιχαῖος, καὶ Σίμων ὁ μάγος τοῖς ἀκολουθήσασι μεταδεδώκασι τοῦ ἰδίου ὀνόματος, καὶ οἱ μὲν (2) Οὐαλεντινιανοὶ, οἱ δὲ Βασιλιδιανοὶ, οἱ δὲ Μανιχαῖοι, κἀκεῖνοι Σιμωνιανοὶ, καὶ ἄλλοι κατὰ Φρύγας (3) ἀπὸ Φρυγίας, καὶ ἀπὸ Νουάτου Νουατιανοὶ προσαγορεύονται. οὕτω καὶ Μελίτιος ἐκβληθεὶς παρὰ Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, οὐκέτι Χριστιανοὺς ἀλλὰ (4) Μελιτιανοὺς ἐκάλεσε τοὺς ἰδίους· οὕτως ἄρα καὶ τοῦ μακαρίτου Ἀλεξάνδρου τὸν Ἄρειον ἐκβαλόντος, οἱ μὲν μετὰ Ἀλεξάνδρου μείναντες, ἔμειναν Χριστιανοί· οἱ δὲ συνεξελθόντες Ἀρείῳ, τὸ μὲν ὄνομα τοῦ σωτῆρος (5) ἡμῖν τοῖς μετὰ Ἀλεξάνδρου καταλελοίπασιν, Ἀρειανοὶ δὲ λοιπὸν ἐκλήθησαν ἐκεῖνοι. ἰδοὺ γοῦν καὶ μετὰ θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, οἱ κοινωνοῦντες τῷ διαδεξαμένῳ τοῦτον Ἀθανασίῳ, καὶ οἷς (6) ὁ αὐτὸς Ἀθανάσιος κοινωνεῖ, τὸν αὐτὸν ἔχουσι τύπον· καὶ οὔτε ἐκείνων τὸ τούτου τινὲς ἔχουσιν ὄνομα, οὔτε αὐτὸς ἐξ ἐκείνων ὀνομάζεται, ἀλλὰ πάντες (7) πάλιν καὶ συνήθως Χριστιανοὶ καλοῦνται. κἂν γὰρ διδασκάλων διαδόχους ἔχωμεν, καὶ μαθηταὶ τούτων γινώμεθα· ἀλλά γε τὰ τοῦ Χριστοῦ παρ' αὐτῶν διδασκόμενοι, Χριστιανοὶ οὐδὲν ἧττόν ἐσμεν καὶ καλούμεθα. οἱ δέ γε τοῖς αἱρετικοῖς ἀκολουθοῦντες, κἂν μυρίους διαδόχους (8) ἔχωσιν, ἀλλὰ πάντως τὸ ὄνομα τοῦ τὴν αἵρεσιν ἐφευρόντος φέρουσιν. ἀμέλει τελευτήσαντος Ἀρείου, (9) πολλῶν δὲ τῶν ἰδίων αὐτὸν διαδεξαμένων, ὅμως οἱ τὰ ἐκείνου φρονοῦντες ἐξ Ἀρείου γνωριζόμενοι, Ἀρειανοὶ καλοῦνται. καὶ θαυμαστόν γε τούτου τεκμήριον, οἱ μὲν ἐξ Ἑλλήνων καὶ νῦν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐρχόμενοι, ἀφιέντες (10) τὴν τῶν εἰδώλων δεισιδαιμονίαν, οὐ τῶν κατηχούντων λαμβάνουσι τὴν ἐπωνυμίαν, (11) ἀλλὰ τὴν τοῦ σωτῆρος, καὶ ἀντὶ Ἑλλήνων ἄρχονται Χριστιανοὶ καλεῖσθαι· οἱ δὲ πρὸς ἐκείνους ἀπιόντες, ἢ ὅσοι δ' ἂν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας (12) πρὸς τὴν αἵρεσιν μεταβάλλονται, τὸ μὲν Χριστοῦ καταλιμπάνουσιν ὄνομα, καὶ λοιπὸν δὲ Ἀρειανοὶ καλοῦνται, ὡς οὐκέτι τὴν Χριστοῦ πίστιν ἔχοντες, ἀλλὰ τῆς Ἀρείου γενόμενοι μανίας (13) διάδοχοι.

4. Πῶς τοίνυν Χριστιανοὶ, οἱ μὴ Χριστιανοὶ, ἀλλὰ Ἀρειομανῖται; ἢ πῶς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας εἰσὶν, οἱ τὴν ἀποστολικὴν ἀποτιναξάμενοι πίστιν, καὶ καινῶν κακῶν ἐφευρεταὶ γενόμενοι; οἱ (14) τὰ μὲν τῶν θείων γραφῶν λόγια καταλείψαντες, τὰς δὲ Θαλείας Ἀρείου σοφίαν καινὴν ὀνομάζοντες, εἰκότως τοῦτο (15) λέγοντες, καινὴν γὰρ αἵρεσιν ἀπαγγέλλουσι. διὸ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις, ὅτι πολλὰ πολλῶν συνταγματα καὶ πλείστας ὁμιλίας (16) εἴς γε τὴν παλαιὰν καὶ τὴν καινὴν γραψάντων, καὶ παρὰ

Tom. I.

A Marcion hæresis auctor: atque hi quidem qui cum illo permanserunt qui Marcionem expulit, Christiani nomen retinuerunt; qui vero secuti sunt Marcionem, Marcionistæ deinceps sunt appellati. Similiter Valentinus, Basilides, Manichæus & Simon Magus proprium nomen suis asseclis impertierunt: unde alii Valentiniani, alii Basilidiani, alii Manichæi, Simoniani alii, aliique Cataphryges a Phrygia, & a Novato Novatiani nuncupantur. Ita similiter Meletius a Petro Episcopo & martyre ejectus, suos non jam amplius Christianos sed Meletianos vocavit. Sic igitur etiam B postquam beatæ memoriæ Alexander Arium ejecit, hi qui cum Alexandro perstiterunt, Christiani, ut antea, dicti sunt; qui autem cum Ario recesserunt, Salvatoris nomen nobis, qui cum Alexandro remansimus, reliquerunt, & illi jam inde Ariani sunt appellati. Hinc ergo qui item post Alexandri mortem cum Athanasio ejus successore & aliis quibuscum ipse communicat, communicant, eamdem illi retinent formam, neque aliqui inter eos nomine ejus insigniuntur, neque ipse illorum, sed omnes rursus & consueto more Christiani vocantur. Tametsi enim C magistrorum successores habemus, quorum efficimur discipuli: tamen quia ea, quæ sunt Christi, nos illi docent, Christiani nihilominus & sumus & dicimur. At qui sequuntur hæreticos, innumerabiles licet successores habuerint, ejus semper nomine, qui hæresis inventor fuit, appellabuntur. Certe etiamsi mortuus sit Arius multique ex suis illi successerint, tamen qui ejus propugnant opiniones, ex Ario noti, Ariani vocantur. Et vero non leve hujusce rei argumentum mihi esse videtur, quod qui e Gentilibus etiam nunc ad Ecclesiam accedunt, dimissa idolorum superstitione, non illo- D rum, a quibus instruuntur, cognomen accipiunt, sed Salvatoris, ita ut qui Gentiles dicebantur, Christiani incipiant vocari. Qui autem ad illos abeunt, vel quicumque ab Ecclesia ad hanc hæresim discedunt, Christi deposito nomine, Ariani deinceps nuncupantur, ut qui Christi fidem non amplius habeant, sed Arii furoris sint facti hæredes.

4. Num igitur æquum fuerit eos Christianos dicere, qui non Christiani, sed Ariani sunt? An ad Catholicam Ecclesiam illi pertinent, qui Apostolicam fidem excusserunt, & novorum malorum auctores fuerunt? qui divinarum Scripturarum oraculis relictis, Arii E Thalias novam sapientiam appellant? quod quidem non immerito ajunt: novam quippe hæresim annuntiant. Quocirca mirari subit, quod cum multi plurimos commentarios & sermones scripserint in vetus & novum Testamentum, nec apud ullos, vel etiam apud

Mmmm gra-

(1) Seguerian. Goblerian. & Felckm. 1. Μαρκίωνι ἐκείνῳ. Mox iidem & Anglican. Μαρκιωνισταί. Editi & alii Μαρκιωνιανοί. Paulopost Seguer. Βασιλείδης.

(2) Sic Seguer. Basil. Anglic. Felckm. 1. & Gobler. At Reg. & editio Commel. Οὐαλεντινιανοί. Seguer. ibidem Βασιλειανοί.

(3) Sic Seguerian. Anglican. Basiliens. Goblerian. Felckm. 1. 2. & 5. In Regio erat quoque κατὰ Φρύγας, sed male emendatum est, κατὰ Φρυγίας. Editi, Καταφρύγες. Mox Seguer. Goblerian. & Felckm. 1. Νουάτου, Νουατιανοί. Felckm. 5. Ναβάτου, Ναβατιανοί. Editi & alii, Ναυάτου, Ναυατιανοί. Mox Basiliens. Μελέτιος.

(4) Basil. & Felckm. 5. Μελετιανούς. Paulopost Seg. μακαρίτου Ἀλεξάνδρου. Editi & alii μακαρίου Ἀλεξάνδρου.

(5) Sic Seguerianus, Goblerianus & Felckm. 1. Editi vero & alii, ἡμῶν.

(6) Seguerianus & Regius codex, αὐτὸς ὁ Ἀθανάσιος. Paulopost editio Commel. οὔτε οὐκ ἐκείνων. Sed οὐκ abest a Seguer. Regio, & Felckm. 5.

(7) Sic Seguer. Goblerian. & Felckm. 1. At editi & alii, πάλιν συνήθως. Paulopost Seguer. Gobler. & Felck. 1. μαθηταὶ τούτων, Editi & alii ἀκροαταὶ τούτων. Mox Seguer. τὰ τοῦ Χριστοῦ, Alii & editi, τὰ Χριστοῦ.

(8) Goblerian. & Felckm. 1. ἔχουσιν.

(9) Seguer. πολλῶν τε. Mox Seguer. Reg. Gobler. & Felck. 1. ἐξ Ἀρείου γνωριζόμενοι. Editi & alii ἐξ omittunt.

(10) Sic Seguer. Editi autem & alii τὴν Ἑλλήνων. Ibid. Seg. Reg. Basil. Anglican. Gobler. Felck. 1. & 5. κατηχούντων. Editi & Felckm. 2. κατεχόντων, mendose.

(11) Seguer. ἀλλὰ τοῦ σωτῆρος. Reg. ἀλλὰ τὴν τοῦ σωτῆρος. Editi & alii, ἀλλὰ τὴν τοῦ σωτῆρος κατέχουσι. Ibid. Seguer. ἀντὶ Ἑλλήνων. Gobler. & Felckm. 1. ἀντὶ τῶν Ἑλλήνων, ut & legit Nannius. Basil. Anglican. Felckm. 5. ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων. Reg. ἀπὸ Ἑλλήνων, ut legit Omnibonus. Editi, καὶ ἄρχονται.

(12) Seguerian. Reg. Goblerian. Felckm. 1. εἰς τὴν αἵρεσιν. Ibid. Seguer. μεταβάλλωνται. Reg. μεταβάλλωνται. Felck. 2. & editio Commel. μεταβάλλουσι. Alii mss. μεταβάλλονται. Mox Seguer. καὶ λοιπὸν δέ. Gobler. & Felck. 1. ὄνομα, καὶ Ἀρειανοὶ καλοῦνται. Alii & editi ὄνομα, λοιπὸν &c.

(13) διάδοχοι abest a Seguer. Gobler. & Felckm. 1.

(14) Seguer. τὰ μὲν Χριστοῦ λόγια. Mox Seguer. σαλίας, & ad marginem alia manu, Θαλείας, ut & habet Gobler. & Felckm. 1. Editi vero & alii Θαλίας.

(15) Felckm. 5. λέγουσι. Ibid. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. καινὴν γὰρ, &c. Editi & alii γὰρ omittunt. Regius, καὶ νῦν αἵρεσιν καταγγέλλουσι.

(16) Seguerian. εἴς τε. Paulopost idem & Goblerian. & Felckm. 1. Θαλείας. Alii & editi Θαλίας.

graviores Gentilium auctores Thalia reperiatur, sed ab his dumtaxat soleat adhiberi, qui inter pocula cum plausu & facetiis ista in ludis canunt, ut ab aliis irrideantur: mirificus Arius nihil honestum sectatus, imo ignarus quid probos homines deceat, maximamque partem aliarum hæresum furatus, solius Sotadæ scurriles facetias æmulatus fuit. Quid enim eum agere conveniebat, cupientem contra Dominum tripudiare, quam miseras suæ impietatis voculas dissolutis & luxuriosis modis significare? ut, quemadmodum sapientia ait, *ex verbis suis cognoscetur vir*; sic hujusmodi numeris, scriptoris animus B effœminatus ejusque mentis corruptio pateret. Et vero latere non potuit homo versutus: verum quamvis sæpissime sese serpentis more sursum deorsumve contorserit & verterit, tamen in Pharisæorum lapsus errorem est. Nam ut illi in animo habentes legem violare, se legis verba meditari fingebant, cumque expectatum jamque præsentem Dominum vellent negare, simulabant Deum eum appellare, eorumque nihilominus convicta impietas est cum dicerent, cur *tu, homo cum sis, facis teipsum Deum*, & dicis, *Ego & Pater unum sumus?* ita quoque fucatus C & Sotadeus Arius simulat quidem se de Deo loqui, cum Scripturarum vocibus utitur; at nihil id impedit quominus atheus & impius esse undique convincatur, quippe qui Dei Filium audeat negare, eumque inter res creatas annumeret.

Arius maximam partem aliarum hæresum furatus.

Joan. 10. 33. 30.

5. Ipsum itaque Arianæ Thaliæ & futilitatis exordium, quod mores modosve effœminatos præ se fert, hujusmodi est: „ Juxta eorum fidem qui electi Dei, periti Dei, filii sancti & orthodoxi sunt, quique sanctum Dei Spiritum acceperunt, hæc ego didici a viris, qui sapientiæ participes, comes, a Deo docti, & in omnibus sunt sapientes. Horum ego, eadem D ac illi sentiens, vestigiis institi, ego, inquam, celeberrimus ille, qui quamplurima propter Dei gloriam passus sum, & a Deo doctus sapientiam & scientiam accepi. „ Facetiæ autem ejus execrandæ & plenæ impietatis quæ in ea continentur, tales sunt. „ Non semper Deus fuit Pater: sed fuit, cum Deus solus esset, nondumque Pater erat; postea vero factus est Pater. Non semper fuit Filius: nam cum omnia ex nihilo sint orta, resque omnes creatæ sint & factæ, ipsum quoque Dei Verbum ex nihilo factum est, & fuit aliquando cum non esset: nec erat antequam fieret; sed habuit quoque creationis initium. Erat e- E nim, inquit, solus Deus, nondumque erat Verbum & Sapientia. Cum autem nos postea voluit creare, tunc profecto unum quemdam fecit, quem & Verbum & Sapientiam & Filium nominavit, ut nos per ipsum crearet. Duas ergo sapientias esse ait, unam quæ propria sit & cum Deo simul existat; Filium vero in ista sapientia factum fuisse, ejusque factum participem, Sapientiam & Verbum nomine tenus esse appellatum. Sapientia enim, inquit, per sapientiam, Dei sapientis voluntate, extitit. Sic a- F liud Verbum in Deo esse dicit præter Filium, cujus

Thaliæ Arii exordium & fragmenta.

A μηδενὶ θαλείας δεχομένης, ἀλλὰ μηδὲ παρὰ τοῖς σπουδαίοις τῶν Ἑλλήνων, ἢ παρὰ μόνοις τοῖς ᾄδουσι τὰ τοιαῦτα παρὰ πότον, μετὰ κρότου καὶ σκωμμάτων ἐν παιδιαῖς, ἕνεκεν τοῦ γελᾶσθαι παρ᾽ ἑτέρων, ὁ θαυμαστὸς Ἄρειος οὐδὲν σεμνὸν μιμησάμενος, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν σπουδαίων ἀγνοήσας, πλεῖστά τε τῶν ἄλλων αἱρέσεων ὑποκλέψας, τὴν τοῦ (1) Σωτάδου μόνου γελοιολογίαν ἐζήλωσε. τί γὰρ ἔπρεπε ποιεῖν αὐτὸν, ἢ θέλοντα κατὰ τοῦ σωτῆρος ὀρχήσασθαι, τὰ δύστηνα ἑαυτοῦ ῥημάτια τῆς ἀσεβείας ἐν ἐκλύτοις καὶ παρειμένοις μέλεσι σημαίνειν; ἵν᾽ ὥσπερ ἡ σοφία φησὶν, B ἀπὸ ἐξόδου λόγου (2) ἐπιγνωσθήσεται ἀνὴρ, οὕτως ἀπ᾽ ἐκείνων τὸ τῆς ψυχῆς μὴ ἀνδρῶδες, καὶ τῆς διανοίας ἡ φθορὰ τοῦ γράψαντος γινώσκηται. καὶ γὰρ οὐδὲ ἔλαθεν ὁ (3) δόλιος, ἀλλὰ καί τοι πολλάκις, ὡς ὁ ὄφις, ἄνω καὶ κάτω στρέφων ἑαυτὸν, ὅμως πέπτωκεν εἰς τὴν πλάνην (4) τῶν Φαρισαίων. ὡς γὰρ ἐκεῖνοι θέλοντες παρανομεῖν, ἐσχηματίζοντο τὰ τοῦ νόμου μελετᾶν ῥήματα, καὶ θέλοντες ἀρνεῖσθαι τὸν προσδοκηθέντα, καὶ παρόντα κύριον, ὑπεκρίνοντο μὲν ὀνομάζειν τὸν θεὸν, ἠλέγχοντο δὲ βλασφημοῦντες ἐν τῷ λέγειν, διατί σὺ, ἄνθρωπος ὢν, θεὸν σεαυτὸν ποιεῖς, καὶ λέγεις, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν; C οὕτω καὶ ὁ κίβδηλος καὶ (5) Σωτάδειος Ἄρειος, ὑποκρίνεται μὲν ὡς περὶ θεοῦ λέγων, (6) παρεντιθεὶς τὰς τῶν γραφῶν λέξεις, ἐλέγχεται δὲ πανταχόθεν Ἄρειος ἄθεος, ἀρνούμενος τὸν υἱὸν, καὶ τοῖς ποιήμασιν αὐτὸν συναριθμῶν.

5. Ἡ μὲν οὖν ἀρχὴ τῆς Ἀρειανῆς (7) θαλείας καὶ κουφολογίας, ἦθος ἔχουσα καὶ μέλος θηλυκὸν, αὕτη. „ κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν θεοῦ, συνετῶν θεοῦ, παίδων ἁγίων, ὀρθοτόμων, ἅγιον θεοῦ πνεῦμα λαβόντων, τάδε ἔμαθον ἔγωγε ὑπὸ τῶν σοφίης μετεχόντων, ἀστείων, θεοδιδάκτων, D κατὰ πάντα σοφῶν τε· τούτων κατ᾽ ἴχνος ἦλθον ἐγὼ βαίνων (8) ὁμοδόξως ὁ περικλυτὸς, ὁ πολλὰ παθὼν διὰ τὴν θεοῦ δόξαν, ὑπό τε θεοῦ μαθὼν σοφίαν καὶ γνῶσιν ἐγὼ ἔγνων. „ τὰ δὲ ἐν αὐτῇ (9) κροτούμενα παρ᾽ αὐτοῦ σκώμματα φευκτὰ καὶ μεστὰ δυσσεβείας, τοιαῦτά ἐστιν. „ οὐκ ἀεὶ (10) ὁ θεὸς, πατὴρ ἦν· ἀλλ᾽ ἦν ὅτε ὁ θεὸς μόνος ἦν, καὶ οὔπω πατὴρ ἦν, ὕστερον δὲ ἐπιγέγονε πατήρ. οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ υἱός· πάντων γὰρ γενομένων ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ πάντων ὄντων κτισμάτων καὶ ποιημάτων γενομένων, καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε, (11) καὶ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ E ἦν, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γένηται, ἀλλ᾽ ἀρχὴν τοῦ κτίζεσθαι ἔσχε καὶ αὐτός. ἦν γὰρ, φησι, μόνος ὁ θεὸς, καὶ οὔπω ἦν ὁ λόγος καὶ ἡ σοφία· εἶτα θελήσας ἡμᾶς δημιουργῆσαι, τότε (12) δὴ πεποίηκεν ἕνα τινὰ, καὶ ὠνόμασεν αὐτὸν λόγον, καὶ σοφίαν καὶ υἱὸν, ἵνα ἡμᾶς δι᾽ αὐτοῦ δημιουργήσῃ. δύο γοῦν σοφίας φησὶν εἶναι, μίαν μὲν τὴν ἰδίαν καὶ συνυπάρχουσαν τῷ θεῷ, τὸν δὲ υἱὸν ἐν (13) ταύτῃ τῇ σοφίᾳ γεγενῆσθαι, καὶ ταύτης μετέχοντα ὠνομάσθαι μόνον σοφίαν καὶ λόγον. ἡ σοφία γὰρ, φησι, τῇ σοφίᾳ F ὑπῆρξε σοφοῦ θεοῦ θελήσει. οὕτω καὶ λόγον ἕτερον εἶναι λέγει παρὰ τὸν υἱὸν ἐν τῷ θεῷ, καὶ „ τοῦτου

(1) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. Σωτάτου. Anglic. Felckm. 2. & 5. Σωσάτου. Editio Commel. Ζωτάδου.

(2) Seguer. Anglic. Gobler. Felckm. 1. ἐπιγνωσθήσεται. Reg. & Felckm. 5. γινώσκεται. Editi, γινώσκηται. Ibid. conjunctio καὶ post ἀνὴρ in editis posita deest in Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1.

(3) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. Editi vero, & alii δείλαιος.

(4) Seguer. Gobler. Felckm. 1. τῶν τότε Φαρισαίων.

(5) Seguer. & Reg. Σωτάτιος. Anglican. Felckm. 2. & 5. Σωσάτειος.

(6) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. At editi & alii, παραπιθεὶς. Mox Seguer. παντόθεν, qui ibid. ut & Goblerian. & Felckm. 1. omittit Ἄρειος.

(7) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. θαλείας. Alii θαλίας.

(8) Seguer. Reg. & Felckm. 5. ὁμοδόξων. Ibid. editi & Felckm. 2. περικλυτής. Alii mss. περικλυτός. Mox Seguer. ὑπό γε θεοῦ μαθών.

(9) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. At Editi κρατούμενα. Mox Seguer. Gobl. & Felckm. 1. μεστὰ δυσσεβείας, Editi & alii μετὰ δυσσεβείας.

(10) Seguer. Gobl. & Felckm. 1. ὁ θεὸς πατὴρ, πατὴρ ἦν· ἀλλ᾽ ἦν ὅτε ὁ θεὸς, &c. Editi & alii, ὁ θεὸς πατὴρ ἦν· ἀλλ᾽ ἦν ὅτε θεὸς, &c. Mox hæc verba, καὶ οὔπω πατὴρ ἦν, desunt in Reg. qui idem, Seguer. & Anglic. ὕστερον δὲ ἐπιγέγονε. Editi, ὕστερον δὲ ἐπὶ γέγονε. Ibid. Reg. οὐκ ἀεὶ ὁ υἱός.

(11) Anglic. καὶ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν πρὶν γένηται. Mss. item omnes & edit. Commel. habent, γένηται.

(12) δὴ abest a Seguer.

(13) Seg. Gobl. Felc. 1. Editi vero & alii αὐτῇ. Ibid. Seguer. γεγενῆσθαι, ταύτης τε μετέχοντα. Mox Seg. Reg. Angl. Gobl. & Felc. 1. ὑπῆρξε. Editi & alii ὑπῆρχε.

„ τούτου μετέχοντα τὸν υἱὸν ὠνομάσθαι πάλιν κατὰ χάριν „ λόγον καὶ υἱὸν αὐτόν. „ Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τῆς αἱρέσεως αὐτῶν ἴδιον φρόνημα, δηλούμενον ἐν ἑτέροις αὐτῶν συγγράμμασιν, „ ὅτι πολλαὶ δυνάμεις εἰσί· καὶ ἡ μὲν μία, „ τοῦ θεοῦ ἐστιν ἰδία φύσει καὶ ἀΐδιος· ὁ δὲ Χριστὸς „ πάλιν οὐκ ἔστιν ἀληθινὴ δύναμις τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ μία „ τῶν λεγομένων δυνάμεών ἐστι καὶ αὐτὸς, (1) ὧν „ μία· καὶ ἡ ἀκρὶς καὶ ἡ κάμπη, οὐ δύναμις μόνον ἀλλὰ καὶ μεγάλη προσαγορεύεται· αἱ δ' ἄλλαι „ πολλαὶ καὶ ὅμοιαί εἰσι τῷ υἱῷ, περὶ ὧν καὶ (2) „ Δαβὶδ ψάλλει λέγων· κύριος τῶν δυνάμεων. καὶ τῇ „ μὲν φύσει, ὥσπερ πάντες, οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ λόγος ἐστὶ „ τρεπτός· τῷ δὲ ἰδίῳ αὐτεξουσίῳ, ἕως βούλεται, μένει καλός· ὅτε μέντοι θέλει, δύναται τρέπεσθαι „ καὶ αὐτὸς ὥσπερ καὶ ἡμεῖς, τρεπτῆς ὢν φύσεως. διὰ „ τοῦτο γάρ, φησι, καὶ προγινώσκων ὁ θεὸς ἔσεσθαι „ καλὸν αὐτὸν, προλαβὼν αὐτῷ ταύτην τὴν δόξαν „ (3) δέδωκεν, ἣν ἄνθρωπος καὶ ἐκ τῆς ἀρετῆς „ ἔσχε μετὰ ταῦτα. ὥστε ἐξ ἔργων αὐτοῦ, ὧν προέγνω ὁ „ θεὸς, τοιοῦτον αὐτὸν νῦν γεγονέναι (4) πεποίηκε.

„ 6. Εἰπεῖν δὲ πάλιν ἐτόλμησεν, ὅτι οὐδὲ θεὸς „ ἀληθινός ἐστιν ὁ λόγος· εἰ δὲ καὶ λέγεται θεὸς, ἀλλ' „ οὐκ ἀληθινός ἐστιν, ἀλλὰ μετοχῇ χάριτος, ὥσπερ „ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες, οὕτω καὶ αὐτὸς λέγεται ὀνόματι „ (5) μόνον θεός. καὶ πάντων ξένων καὶ ἀνομοίων ὄντων „ τοῦ θεοῦ κατ' οὐσίαν, οὕτω καὶ ὁ λόγος ἀλλότριος μὲν καὶ „ ἀνόμοιος κατὰ πάντα τῆς (6) τοῦ πατρὸς οὐσίας καὶ ἰδιότητός ἐστι· τῶν δὲ γενητῶν καὶ κτισμάτων ἴδιος καὶ εἷς „ αὐτῶν τυγχάνει. μετὰ τούτων δὲ ὥσπερ καὶ διάδοχος „ τῆς προπετείας τοῦ διαβόλου (7) γενόμενος, ἔθηκεν „ ἐν τῇ Θαλείᾳ, ὡς ἄρα καὶ τῷ υἱῷ ὁ πατὴρ ἀόρατος ὑπάρχει, καὶ οὔτε ὁρᾶν, οὔτε γινώσκειν τελείως καὶ „ ἀκριβῶς δύναται ὁ λόγος τὸν ἑαυτοῦ πατέρα. ἀλλὰ „ καὶ ὃ γινώσκει (8) καὶ ὃ βλέπει, ἀναλόγως τοῖς „ ἰδίοις μέτροις οἶδε καὶ βλέπει, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς γινώσκομεν κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν. καὶ γὰρ καὶ ὁ υἱὸς „ φησιν, οὐ μόνον τὸν πατέρα ἀκριβῶς οὐ γινώσκει· λείπει γὰρ αὐτῷ εἰς τὸ καταλαβεῖν· (9) ἀλλὰ καὶ αὐτὸς „ ὁ υἱὸς τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν οὐκ οἶδε· καὶ ὅτι μεμερισμέναι τῇ φύσει, καὶ ἀπεξενωμέναι καὶ ἀπεσχοινισμέναι, „ καὶ ἀλλότριοι, καὶ ἀμέτοχοί εἰσιν ἀλλήλων αἱ οὐσίαι „ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καί, ὡς „ αὐτὸς ἐφθέγξατο, ἀνόμοιοι πάμπαν ἀλλήλων ταῖς τε οὐσίαις καὶ δόξαις εἰσὶν ἐπ' ἄπειρον. τὸν γοῦν λόγον φησὶν εἰς „ ὁμοιότητα δόξης καὶ οὐσίας, ἀλλότριον εἶναι παντελῶς „ ἑκατέρων τοῦ τε πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· τούτοις „ γὰρ ἐφθέγξατο τοῖς ῥήμασιν ὁ ἀσεβής· καὶ διῃρημένον δὲ εἶναι καθ' ἑαυτὸν, καὶ ἀμέτοχον κατὰ „ πάντα τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν ἔφησε. „ Ταῦτα μέρη τῶν ἐν τῷ γελοίῳ συγγράμματι κειμένων μυθιδίων ἐστὶν Ἀρείου.

7. Τίς τοίνυν τῶν τοιούτων καὶ τοῦ μέλους τῆς (10) Θαλείας ἀκούσας, οὐ μισήσειεν ἐν δίκῃ παίζοντα τὸν Ἄρειον ὡς ἐπὶ σκηνῆς περὶ τοιούτων; τίς οὐ θεωρεῖ τοῦτον διὰ τοῦ δοκεῖν ὀνομάζειν θεὸν καὶ περὶ θεοῦ λέγειν, ὡς τὸν ὄφιν συμβουλεύοντα τῇ γυναικί; τίς δὲ τοῖς ἑξῆς (11) ἐντυγχάνων, οὐ βλέπει τὴν ἀσέβειαν αὐτοῦ, ὥσπερ καὶ τοῦ ὄφεως τὴν μετὰ ταῦτα πλάνην, εἰς ἣν παρήγαγε σοφισάμενος (12) τὴν γυναῖκα; τίς ἐπὶ ταῖς τοιαύταις βλασφημίαις οὐκ ἐξίσταται; ὁ μὲν οὖν οὐρανὸς,

„ Verbi participem factum Filium, ipſum quoque gratia Verbum & Filium vocatum fuiſſe. „ Eſt autem etiam propria hæc illorum hæreſis ſententia, quam aliis ſuis in operibus explicarunt, „ nempe multas virtutes ſeu potentias eſſe, quarum una quidem, natura, Dei propria ſit atque „ æterna, Chriſtum autem non eſſe veram Dei „ virtutem, ſed unam earum quæ virtutes ſolent „ dici, inter quas & locuſta & eruca, non virtus „ tantum, ſed magna virtus appellatur; alias porro multas eſſe ſimileſque Filio, de quibus David „ pſallit, *Dominus virtutum*: item, Verbum natura, ut nos omnes, eſſe mutabile, ſuoque arbitrio, „ quousque volet, bonum perſeverare: quod ſi voluerit, poſſe quoque ut & nos mutari, cum mutabili ſit natura. Quia enim Deus, inquit, bonum eum fore præſcivit, idcirco hanc ei gloriam præveniendo donavit, quam homo poſtea ex „ virtute conſecutus eſt: quapropter ex ejus operibus „ quæ præſcivit Deus, talem illum naſci voluit.

Joel. 2. 2.

Pſ. 23. 10.

„ 6. Præterea auſus eſt dicere Verbum non eſſe „ verum Deum. Nam tametſi dicitur Deus, inquit, non tamen verus eſt Deus; ſed gratiæ factus particeps non aliter quam alii omnes, ipſe „ quoque nomine dumtaxat dicitur Deus. Quemadmodum item, pergit ille, res omnes ſecundum „ naturam diverſæ & diſſimiles Dei ſunt: ita & Verbum omnino alienum & diſſimile eſt naturæ proprietatiſve Dei Patris, ſed ad res factas & creatas pertinet, quarum una ipſum eſt. Inſuper temeritatis diaboli hæres veluti factus ſcripſit in „ Thalia, Patrem a Filio videri non poſſe, neque „ Verbum perfecte & plene ſuum Patrem poſſe intueri vel cognoſcere, ſed quicquid cognoſcit & cernit, convenienter pro ſuis viribus cognoſcere & „ cernere, quemadmodum & nos pro noſtra facultate „ cognoſcimus. Enimvero, inquit, non ſolum Filius „ Patrem non accurate cognoſcit, utpote cui comprehendendi facultas deſit, verum nec ſuam ipſe „ naturam notam habet. Addit ſimiliter natura diviſas, diverſas, disjunctas, alienaſque nec invicem „ participes eſſe Patris, Filii, & Sancti Spiritus „ ſubſtantias: quin etiam, ut ipſe ait, penitus inter „ ſe & ſubſtantia & gloria ſunt infinite diſſimiles. „ Itaque quod ad naturæ & gloriæ ſimilitudinem „ attinet, Verbum ab utriſque Patre videlicet & „ Spiritu Sancto alienum omnino eſſe docet: hæc „ enim ipſa ſunt impii illius verba, qui item ait Filium ex ſe a Patre eſſe diviſum, nullaque in re participem ejus eſſe. „ Et hæc quidem ſunt particulæ fabellarum quæ in ridiculo Arii exſtant volumine.

Vide ſupra pag. 314.

7. Quis ergo his & carmine Thaliæ auditis, Arium quaſi in ſcena de hujuſmodi rebus jocantem jure non oderit? Quis non agnoſcit illum, cum Dei nomen proferre & de Deo loqui videtur, ſimillimum eſſe ſerpentis mulieri dantis conſilium? Ecquis vero aliis quæ ibidem ſequuntur perlectis, non tam clare ejus perſpicit impietatem, quam fraudem in quam ſerpens mulierem doloſe induxit? Quis, quæſo, ad has impietates non obſtupeſcat? Cælum quidem, ut

Geneſ. 2.

(1) Sic Seguer. At Reg. ὧν μία ἐστὶ καὶ ἀκρὶς, &c. Editi & alii δυνάμεών ἐστι καὶ αὐτὸς ὧν μία καὶ ἡ ἀκρίς.

(2) Gobler. & Felckm. i. Δαβὶδ λέγει, κύριε τῶν δυνάμεων.

(3) Sic Seg. Reg. Gobl. Felc. 1. & 5. Editi autem & alii, ἔδωκεν. Ibid. Seguer. Gobl. & Felc. 1. ἣν ἄνθρωπος καὶ ἐκ τῆς, &c. Alii & editi ἣν ἂν καὶ ἐκ τῆς.

(4) Sic Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 5. In aliis & editis deeſt πεποίηκε. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. εἰ γὰρ καὶ λέγεται.

(5) Sic Seguer. At alii & editi omittunt μόνον. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. & 5. ὄντων τοῦ θεοῦ. Editi & alii, ὄντων τῷ θεῷ.

(6) Reg. Anglican. Baſilienſ. τοῦ θεοῦ πατρός. Editi & alii, τοῦ πατρός. Ibid. Seguer. & Reg. ἰδιότητος. Editi & alii, ἀϊδιότητος, ut & legerunt Nannius & Omnibonus. Felc. 5. ibid. γεννητῶν.

(7) Gobler. & Felc. 1. γινόμενος. Iidem & Seguer. Θαλείᾳ. Alii Θαλίᾳ. Mox Seguer. Gobl. & Felc. 1. ὁ πατὴρ ἄρρητος ὑπάρχει. Ibid. τελείως καὶ deeſt in Reg.

(8) Seguer. Gobler. & Felc. 1. καὶ βλέπει, ἀναλόγως τοῖς ἑαυτοῦ μέτροις.

(9) Seguer. ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτὸς, &c.

(10) Seguer. Gobler. & Felc. 1. τῆς Θαλείας. Baſilienſ. τῆς Θαλίας. Alii & editi Θαλίας.

(11) Seguer. ἐντυχών.

(12) Sic Seguer. Baſilienſ. Gobl. & Felc. 1. At alii & editi τὴν omittunt.

Jerem. 2. 12. ut ait Propheta, obstupuit, & terra tremuit ob violatam legem. Sol autem vehementius indignatus, nec ferens injurias quas communis omnium nostrum Dominus sponte pro nobis corpore toleravit, sese ipse avertit, contractisque radiis diem illum privavit luce. Qui vero ad impia Arii verba, universa hominum natura stupore non exhorrescat, aures non obstruat, oculos non claudat, ut nec illa audiat, nec eum qui ista conscripsit aspiciat? An non potius jure merito contra ipsos tanquam impios & valde ingratos clamaverit ipse Dominus, quæ per Prophetam Oseam prædixit: *Væ eis, quoniam recesserunt a me, miseri sunt quia impii in me fuerunt. Ego vero redemi eos: & ipsi locuti sunt contra me mendacia.* Et paulopost: *Contra me cogitaverunt mala, in nihilum conversi sunt.* Nam postquam a Dei Verbo, quod ipsum vere est, sese avertere, & eum, qui non est, sibi confinxere, in nihilum utique sunt ipsi dilapsi. Sane hæc causa fuit cur generalis Synodus Arium ista effutientem repulerit ex Ecclesia, cujus cum impietatem ferre non posset, eum anathemate percussit: ex quo jam tempore credita est Arii impietas quid amplius quam ceteras hæreses continere, quippe quæ & Christi inimica dicta sit, & prænuncia Antichristi sit habita. Etsi igitur, uti jam dixi, tam amplum adversus impiam hanc hæresim judicium maxime sufficit, ut ejus horror omnibus injiciatur: attamen quia nonnulli qui Christiani vocantur, vel inscienter, vel dissimulanter istam hæresim ad fidem nihil pertinere, ut antea dictum est, existimant, eosque, qui ita sentiunt, Christianos non dubitant appellare; age, quo retegatur hæresis astutia, illos pro nostra facultate interrogemus. Forte enim hoc pacto futurum est ut irretiti taceant, & ab ea non secus quam a conspectu serpentis fugiant.

Osc. 7. 13.

Ibid. v. 15.

Ariana hæresis Christi inimica, & prænuncia Antichristi dicta.

8. Itaque si idcirco arbitrantur impiam Thaliam esse piam, quia aliquot divinæ Scripturæ voces contineat: profecto sequetur ut, cum nunc videant legi a Judæis Legem & Prophetas, Christum quoque ipsi cum illis negent. Quin etiam si acciderit ut Manichæos quasdam Euangeliorum particulas recitantes audiant, Legem & Prophetas cum illis repudient necesse fuerit. Quod si per ignorantiam ita æstuant & hæc garriunt, discant ex Scripturis ipsum diabolum hæresum auctorem, ob proprium perversitatis fœtorem, verba Scripturarum usurpare solere, ut illis quodammodo obtectus, suum venenum possit facilius spargere simplicesque circumvenire. Sic Evam fefellit ille: sic alias effinxit hæreses; sic etiam hoc tempore Ario persuasit ut in hæreses ipse inveheretur, illisque adversari simularet, quo latenter suam posset hæresim inducere. Verumtamen ne ita quidem latere potuit Veterator. Ut enim suam contra Dei Verbum expromsit impietatem, omnibus statim rebus excidit, cunctisque

Arius dæmonis persuasu in hæreses declamabat, ut suam facilius posset inducere.

(1) ὡς ὁ προφήτης φησὶν, ἐξέστη, καὶ ἡ γῆ ἔφριξεν ἐπὶ τῇ παραβάσει τοῦ νόμου· ὁ δὲ ἥλιος πλέον ἀγανακτῶν, καὶ μὴ φέρων τότε τὰς κατὰ τοῦ κοινοῦ πάντων ἡμῶν δεσπότου (2) γενομένας σωματικὰς ὕβρεις, ἃς ἑκὼν αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινεν, ἀπεστράφη, καὶ τὰς ἀκτῖνας συστείλας, τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνήλιον ἔδειξεν· ἐπὶ δὲ ταῖς Ἀρείου βλασφημίαις, πῶς οὐ πᾶσα τῶν ἀνθρώπων (3) ἡ φύσις ἀφασίᾳ πληγήσεται, καὶ κλείσει μὲν τὰς ἀκοὰς, καμμύσει δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἵνα μήτε ἀκοῦσαι (4) τοιούτων, μήτ' ἰδεῖν τὸν ταῦτα γράψαντα δυνηθῇ; ὁ δὲ κύριος αὐτὸς πῶς οὐ μᾶλλον δικαίως (5) κατὰ τούτων, ὡς ἀσεβῶν, ἀλλὰ καὶ ἀχαρίστων βοήσει, ἃ καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ὠσηὲ προείρηκεν,,, οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπήδησαν ἀπ' ἐμοῦ, (6) ,, δείλαιοί εἰσιν, ὅτι ἠσέβησαν εἰς ἐμέ. ἐγὼ δὲ ἐλυ- ,, τρωσάμην αὐτοὺς, αὐτοὶ δὲ κατελάλησαν κατ' ἐμοῦ ,, ψευδῆ. (7) καὶ μετ' ὀλίγα· καὶ εἰς ἐμὲ ἐλογίσαντο ,, πονηρὰ, ἀπεστράφησαν εἰς οὐδέν. ,, τὸν γὰρ ὄντα τοῦ θεοῦ λόγον ἀποστραφέντες, πλάσαντες δὲ ἑαυτοῖς τὸν οὐκ ὄντα, εἰς τὸ μηδὲν πεπτώκασι. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ οἰκουμενικὴ σύνοδος ταῦτα λέγοντα τὸν Ἄρειον ἐξέβαλε τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἀνεθεμάτισεν οὐ φέρουσα τὴν ἀσέβειαν. καὶ λοιπὸν αἵρεσις ἐλογίσθη ἡ Ἀρείου πλάνη ἔχουσά τι πλέον τῶν ἄλλων αἱρέσεων, (8) ὅτι καὶ χριστομάχος ἐκλήθη, καὶ πρόδρομος ἐλογίσθη τοῦ ἀντιχρίστου. εἰ καὶ τὰ μάλιστα τοίνυν, ὡς προεῖπον, αὐτάρκης ἡ τοσαύτη κρίσις κατὰ τῆς ἀσεβοῦς αἱρέσεως πεῖσαι πάντας φεύγειν ἀπ' αὐτῆς· ὅμως ἐπειδή τινες τῶν λεγομένων Χριστιανῶν (9) ἢ ἀγνοοῦντες, ἢ ὑποκρινόμενοι, καθάπερ εἴρηται πρόσθεν, ἀδιάφορον πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἡγοῦνται τὴν αἵρεσιν, καὶ τοὺς ταῦτα φρονοῦντας Χριστιανοὺς ὀνομάζουσι· φέρε κατὰ δύναμιν ἐρωτῶντες αὐτοὺς, ἀποκαλύψωμεν τὴν πανουργίαν τῆς αἱρέσεως. τάχα κἂν οὕτω (10) συμποδισθέντες ἐπιστομισθῶσι καὶ φύγωσιν ἀπ' αὐτῆς ὡς ἀπὸ προσώπου ὄφεως.

8. (11) Εἰ μὲν οὖν διὰ τὸ λέξεις τινὰς τῆς θείας γραφῆς ἐν τῇ θαλείᾳ γράψαι, νομίζουσι καὶ τὰς βλασφημίας εὐφημίας εἶναι, πάντως (12) που καὶ τοὺς νῦν Ἰουδαίους ὁρῶντες ἀναγινώσκοντας τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας, ἀρνήσονται καὶ αὐτοὶ διὰ τοῦτο σὺν ἐκείνοις τὸν Χριστόν· ἀκούοντες δὲ τάχα καὶ Μανιχαίων λεγόντων μέρη τινὰ τῶν εὐαγγελίων, ἀρνήσονται σὺν αὐτοῖς τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας. εἰ δὲ ἀγνοοῦντες οὕτω χειμάζονται καὶ τοιαῦτα βαττολογοῦσι, μαθέτωσαν ἀπὸ τῶν γραφῶν, (13) ὅτι καὶ ὁ τὰς αἱρέσεις ἐπινοήσας διάβολος, διὰ τὴν ἰδίαν τῆς κακίας δυσωδίαν, κιχρᾶται τὰς λέξεις τῶν γραφῶν, ἵνα αὐτὰς ἔχων ἐπικάλυμμα, τὸν ἴδιον ἰὸν ἐπισπείρας, ἀπατήσῃ τοὺς ἀκεραίους. οὕτω τὴν Εὔαν ἠπάτησεν· (14) οὕτω καὶ τὰς ἄλλας αἱρέσεις ἔπλασε· οὕτω καὶ νῦν Ἄρειον ἔπεισεν εἰπεῖν καὶ σχηματίσασθαι δῆθεν κατὰ τῶν αἱρέσεων, ἵνα λάθῃ τὴν ἰδίαν (15) ἐπιβάλλων αἵρεσιν. καὶ ὅμως οὐκ ἔλαθεν οὐδὲ οὕτως ὁ πανοῦργος· εἰς γὰρ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον ἀσεβήσας, πάντων εὐθὺς ἐξέπεσε, καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι καὶ περὶ

(1) Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felckm. 1. & 5. ὡς ὁ προφήτης. Editi & alii, ὡς προφήτης. Ibid. Gobler. & Felc. 1. ἡ δὲ γῆ ἔφριξεν. Iidem & Seguerian. ἐπὶ τῷ παραβαθέντι νόμῳ. Editi & alii, ἐπὶ τῇ παραβάσει τοῦ νόμου.

(2) Seguer. γινομένας. Reg. γιγνομένας. Mox Seguer. καὶ τὰς ἀκτῖνας συστείλας, τὴν ἡμέραν, &c. Editi & alii, ἀπεστράφη τὰς ἀκτῖνας συστείλας, καὶ τὴν ἡμέραν.

(3) Seguerian. ἡ φύσις. Editi & alii, φύσις.

(4) Seguerianus, Basiliensis & Anglican. τοιούτων. Editi & alii τούτων.

(5) Sic Seguerian. Basiliens. Anglican. Goblerian. & Felc. 1. At in editis & aliis deest κατὰ. Ibid. Basil. Anglic. & Felckm. 5. ἀσεβῶν ἅμα καὶ ἀχαρίστων.

(6) Sic Seguer. Editi δήλαιοι, mendose.

(7) Sic Seguerian. & alii mss. præter Felckm. 2. & Reg. in quibus, ut & in editis, ita legitur, καὶ μετ' ὀλίγον· καὶ ἐβουλεύσαντο κακὰ, καὶ εἰς ἐμὲ ἐλογίσαντο, &c. Mox Seguerian. τὸν παρόντα τοῦ θεοῦ λόγον.

(8) Seguerian. Goblerian. & Felckm. 1. ὅτι χριστομάχος καὶ πρόδρομος ἐκλήθη τοῦ ἀντιχρίστου.

(9) Sic Seguer. Gobler. & Felck. 1. At in editis ἢ deest.

(10) Sic Seguerian. Anglican. Goblerian. & Felck. 1. Editi autem & alii, οὕτως αἰδεσθέντες.

(11) Felckm. 2. & editi, εἰ μὲν διὰ τὸ λέξεις οὖν. Mox Gobler. & Felckm. 1. θαλείᾳ. Alii, θαλίᾳ.

(12) Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. πάντως που. Editi & alii, πάντως γοῦν.

(13) Sic Seguerian. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, ὅτι καὶ τὰς αἱρέσεις ὁ ἐπινοήσας.

(14) Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. οὕτω τὰς ἄλλας. Mox Felc. 2. & editi, ἔπλασε, ut & legit Nannius, qui vertit, *confinxit*. Alii, ἐπλάνησε.

(15) Sic Regius, Goblerianus & Felkmanni 1. Alii vero, ἐπιβαλών.

περὶ τῶν ἄλλων ἠγνόησε, καὶ (1) μηδὲν ὅλως ἀληθὲς φρονῶν ὑποκρίνεται. πῶς γὰρ ἂν ἀληθεύσῃ περὶ τοῦ πατρὸς, ὁ τὸν υἱὸν ἀρνούμενος, τὸν ἀποκαλύπτοντα περὶ αὐτοῦ; ἢ πῶς περὶ τοῦ πνεύματος ὀρθὰ φρονήσει, δυσφημῶν εἰς τὸν (2) τοῦτο χορηγοῦντα λόγον; τίς δὲ πιστεύσει λέγοντι τούτῳ περὶ ἀναστάσεως, ἀρνουμένῳ τὸν ἐκ νεκρῶν δι' ἡμᾶς πρωτότοκον γενόμενον (3) Χριστόν; πῶς δὲ οὐκ, ἄντικρυς ἀγνοήσας τὴν ἐκ πατρὸς τοῦ υἱοῦ γνησίαν καὶ ἀληθινὴν γέννησιν, πλανηθήσεται καὶ περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ; οὕτω γὰρ καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι, ἀρνησάμενοι τὸν λόγον, καὶ λέγοντες, „οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα,„ πάντων ἀθρόως ἀφῃρέθησαν, καὶ γεγόνασιν ἔρημοι φωτὸς λύχνου, ὀσμῆς μύρου, προφητείας γνώσεως, καὶ αὐτῆς τῆς ἀληθείας· καὶ νῦν οὐδὲν συνιέντες, ὡς ἐν σκότῳ περιπατοῦντές εἰσι. τίς γὰρ ἤκουσε πώποτε τοιαῦτα; ἢ πόθεν ἢ παρὰ τίνος οἱ κόλακες καὶ δωροδόκοι τῆς αἱρέσεως ἤκουσαν τοιαῦτα; τίς, ὅτε κατηχοῦντο, τοιαῦτα λελάληκεν αὐτοῖς; τίς αὐτοῖς εἴρηκεν, ὅτι τὴν εἰς τὴν (4) κτίσιν λατρείαν ἀφέντες, κτίσματι καὶ ποιήματι πάλιν προσέρχεσθε λατρεύειν; εἰ δὲ καὶ αὐτοὶ πρῶτον νῦν ὁμολογοῦσιν ἀκηκοέναι (5) τὰ τοιαῦτα, μὴ ἀρνείσθωσαν ἀλλοτρίαν καὶ μὴ ἐκ πατέρων εἶναι τὴν αἵρεσιν ταύτην· τὸ δὲ μὴ ἐκ πατέρων, ἀλλὰ νῦν ἐφευρεθὲν, (6) τί ἂν εἴη ἕτερον ἢ περὶ οὗ προείρηκεν ὁ μακάριος Παῦλος· „ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες (7) τῆς ὑγιαινούσης πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνης καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, καὶ ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν.„

9. Ἰδοὺ γὰρ ἡμεῖς μὲν ἐκ τῶν θείων γραφῶν παῤῥησιαζόμεθα περὶ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως, καὶ ὡς λύχνον (8) ἐπὶ τῆς λυχνίας τιθέαμεν λέγοντες· υἱὸς ἀληθινὸς φύσει καὶ γνήσιός ἐστι τοῦ πατρὸς, ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ, σοφία μονογενὴς, καὶ λόγος ἀληθινὸς καὶ μόνος τοῦ θεοῦ οὗτός ἐστιν, οὐκ ἔστι κτίσμα οὔτε ποίημα, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γέννημα· διὸ θεός ἐστιν ἀληθινὸς, ἀληθινοῦ πατρὸς ὁμοούσιος ὑπάρχων. τὰ δ' ἄλλα, οἷς εἶπεν, „ἐγὼ εἶπα, θεοί ἐστε,„ (9) μόνον μετοχῇ τοῦ λόγου διὰ τοῦ πνεύματος ταύτην ἔχουσι τὴν χάριν παρὰ τοῦ πατρός. χαρακτὴρ γάρ ἐστι τῆς τοῦ πατρὸς ὑποστάσεως, καὶ φῶς ἐκ φωτὸς, καὶ δύναμις καὶ εἰκὼν ἀληθινὴ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας. τοῦτο γὰρ πάλιν εἶπεν (10) ὁ κύριος, „ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς, ἑώρακε τὸν πατέρα.„ ἀεὶ δὲ ἦν καὶ ἔστι, καὶ οὐδέποτε οὐκ ἦν. ἀϊδίου γὰρ ὄντος τοῦ πατρὸς, ἀΐδιος ἂν εἴη καὶ ὁ τούτου λόγος καὶ ἡ σοφία. (11) αὐτοὶ δὲ τί ἄρα ἡμῖν ἐκ τῆς πανεγκλήτου θαλίας προφέρουσιν; ἢ πρῶτον ἀναγνώτωσαν αὐτὴν, μιμούμενοι τὸ ἦθος τοῦ γράψαντος, ἵνα κἂν παρ' ἑτέρων χλευαζόμενοι, μάθωσιν ἐν ποίῳ κεῖνται πτώματι, καὶ οὕτω λοιπὸν λεγέτωσαν. τί δ' ἂν εἴποιεν ἐξ αὐτῆς, (12) ἢ ὅτι „οὐκ ἀεὶ ὁ θεὸς πατὴρ ἦν, ἀλλ' ὕστερον γέγονεν· οὐκ ἀεὶ ἦν ὁ υἱὸς, οὐ γὰρ ἦν πρὶν γεννηθῇ· οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων ὑπέστη καὶ αὐτός·

A compertum est eum in ceteris quoque ignarum esse, nihilque omnino quod verum sit sentire, sed tantum simulatione uti. Qui enim vera de Patre is proferat, qui Filium, a quo Patris cognitio omnis impertitur, audet negare? Vel qui recte de Spiritu Sancto ille opinabitur, qui de Filio, a quo ipse datur, impie non veretur loqui? Quis illi credat de resurrectione differenti, qui Christum propter nos factum primogenitum ex mortuis negat? Qui vero fieri potest ut is, qui germanam ac veram Filii ex Patre generationem plane ignorat, circa ejusdem corporeum adventum non erret? Ita B enim & olim Judæi, postquam Verbum negaverunt, & dixerunt, *Non habemus Regem nisi Cæsarem*, rebus omnibus continuo spoliati sunt, ac luce lucernæ, unguenti odore, Prophetiæ cognitione, ipsaque veritate nudi sunt destituti, qui & modo nihil intelligentes tamquam in tenebris ambulant. Enimvero quis talia audivit unquam? Aut unde vel a quo hujusce hæresis adulatores muneribus corrupti ista didicere? Quis illos, cum Christianæ religionis elementis informabantur, quicquam simile docuit? Quis illis dixit, Rerum creatarum cultu dimisso, iterum accedite ut rem creatam & factam colatis? C Quod si ipsi nunc primum hæc se audire fatentur, non ergo inficientur alienam esse hancce hæresim neque a Patribus traditam. Quod autem a Patribus traditum non est, sed novissime est excogitatum, cujus, quæso, generis esse censendum est, quam ejus de quo dixit beatus Paulus: *In postremis temporibus discedent quidam a sana fide, attendentes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam, & avertentium se a veritate.*

Coloss. 1. 18.
Joan. 19. 15.
1. *Tim.* 4. 1.
Tit. 1. 14.

9. Ecce enim nos quidem ex divinis Scripturis D libere & confidenter de pia rectaque fide loquimur, quam & tamquam lucernam super candelabrum collocamus, dicentes: Filius verus natura & genuinus est Patris, ejusque substantiæ proprius, Sapientia unigenita, Verbum verum ac unicum Dei ipse est, non res creata vel facta, sed proprius substantiæ Patris fetus. Quocirca Deus est verus, veroque Patri consubstantialis existit. Alii autem quibus dicitur, *Ego dixi: Dii estis*, Filii per Spiritum participes tantum facti hanc a Patre habent gratiam. Figura enim est substantiæ Patris, lux ex luce, virtus & vera naturæ Patris imago. Id enim ipse Dominus E dixit: *Qui me vidit, vidit Patrem*. Semper item fuit, & est, ac nunquam non fuit: cum enim Pater æternus sit, ejus quoque Verbum & Sapientiam æternam esse necesse est. Illi vero quid tandem nobis ex nefanda Thalia queant proferre? Eam saltem prius legant scriptoris mores imitati, ut vel ab aliis irrisi discant quanto lapsu ceciderint, atque ita deinde loquantur. Quid vero amplius ex illa dicendum habeant, quam ista: „Non semper Deus fuit Pater, sed „postea factus est. Non semper fuit Filius, „nec enim fuit antequam natus est. Non est „ex Patre: sed ipse quoque ex nihilo exstitit.

Vera & catholica de Dei Filio doctrina.
Psal. 81. 6.
Hebr. 1. 3.
Joan. 14. 9.

 „Non

(1) Seguerian. Basiliens. & Anglican. μηδὲν ὅλως. Alii & editi μηδ' ὅλως. Ibid. Felc. 5. ἀληθὲς φωνῶν. Mox Seguerian. πῶς γὰρ ἂν ἀληθεύσῃ. Alii & editi, πῶς γὰρ ἀληθεύσει.

(2) Sic Seguer. & Reg. At Gobler. & Felc. 1. εἰ τὸν τοῦτο. Felc. 5. εἰς τοῦτο. Editi εἰς τὸν τοῦτον.

(3) Goblerian. & Felc. 1. κύριον.

(4) Anglican. κτίσιν.

(5) Seguerian. τὰ τοιαῦτα omittit.

(6) Seguerian. τί δ' ἂν εἴη.

(7) Felc. 2. & editi, τῆς ἰδίας πίστεως τῆς ὑγιαινούσης. Alii omnes τῆς ὑγιαινούσης πίστεως. Mox Seguer. πνεύμασι πλάνοις, idemque & Anglic. Gobler. Felc. 1. δαιμονίων. Alii & editi, δαιμόνων. Quæ ibidem sequuntur, exstant in mss. Seguer. & Anglic. in aliis vero & editis sic legitur, δαιμόνων, ἀποστρεφόμενοι τὴν ἀλήθειαν.

(8) Seguer. ἐπὶ τὴν λυχνίαν τιθέασι. Idem ibid. & Gobl. Felc. 1. & Anglic. καὶ γνήσιος. Editi & alii καὶ omittunt.

(9) Seguer. Anglican. Goblerian. & Felc. 1. μόνῃ. Paulopost Seguer. χαρακτήρ ἐστι.

(10) ὁ κύριος abest a Goblerian. & Felc. 1. Mox Seguerian. Gobler. & Felc. 1. ἀεὶ ἦν καὶ ἔστι. Felc. 2. & editi, ἀεὶ δὲ καὶ ἔστι. Alii, ἀεὶ δὲ ἦν καὶ ἔστι.

(11) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, αὐτοὶ δὲ ἄρα τί ἡμῖν. Seguer. ibid. πανεγκλήτου θαλίας.

(12) ἢ deest in Seguer. Gobler. & Felc. 1.

„ Non proprius est naturæ Patris : nam & creatus „ est & factus. Christus non est verus Deus : sed „ ipse etiam nonnisi participatione Deus effectus est. „ Filius Patrem non novit accurate, nec Verbum „ perfecte Patrem videt : nec item verum & unicum „ est Patris Verbum ; sed solo nomine Verbum dici- „ tur & Sapientia, gratia Filius & virtus appella- „ tur. Non est immutabilis ut Pater, sed natura „ mutabilis est, sicuti res creatæ, ipsique deest quod „ ad comprehensionem & perfectam Patris cognitio- „ nem requiritur. „ Mira sane hæresis, quæ nihil continet credibile, sed eum qui est, non esse fingit, perpetuoque pro laudibus profert maledicta. Si quis igitur utraque examinata sententia rogetur quænam fides sibi videatur eligenda, vel cujusnam voces Deo magis convenire arbitretur : imo vero vel ipsi impietatis assentatores dicant, quid de Deo (nam *Deus erat Verbum*) quempiam interrogatum deceat respondere ? inde enim sententia utraque proposita omnino constabit, quid respondere conveniat ; nempe, erat vel non erat : semper vel antequam natus est : æternum esse, vel, a quo & ex quo : verum esse, vel, adoptione, participatione & secundum cogitationem : unum eum ex factis rebus dicendum esse, vel, cum Patre conjungendum : ipsum Patri secundum naturam esse dissimilem, vel, Patris similem & proprium esse : rem creatam esse, vel, per ipsum res creatas factas fuisse : eum esse Patris Verbum, vel, alterum esse præter istum, ipsumque per illud aliud Verbum, & per aliam sapientiam factum esse, eumdem denique nomine tantummodo Sapientiam & Verbum vocatum esse, illiusque sapientiæ participem & secundum fuisse factum.

Joan. 1. 1.

10. Quorum igitur verba magis Deo digna sunt ostenduntque Dominum nostrum Jesum Christum Deum esse & Filium Patris ? Eane quæ vos evomuistis, annon potius ea quæ nos ex Scripturis sacris & attulimus & afferimus ? Itaque si Salvator nec Deus nec Verbum nec Filius est : liceat sane vobis, quemadmodum Gentilibus & nostri ævi Judæis, quicquid libuerit dicere : sed si & Verbum Patris & Filius verus est ; si Deus est ex Deo, & super omnia benedictus in sæcula : an non prorsus æquum fuerit alias voces & Arianam Thaliam, veluti malorum imaginem omnique plenam impietate, delere & obliterare ? in quam qui inciderit, nescit gigantes ibi perire, ipseque in inferorum foveam occurrit. Nec vero id illi ignorant, hincque fit ut illam, utpote callidi, occultent, nec audeant pervulgare, sed alia omnino usurpent verba. Nam si impia illa verba proferre auderent, non dubium quin condemnarentur. Quin etiam si vel in suspicionem ita sentiendi venirent, profecto undique Scripturarum obruerentur auctoritatibus. Idcirco igitur, tamquam filii hujus sæculi, veriti ne sua lucerna oleastri oleo accensa cito extinguatur, (nam *lux impiorum exstinguitur*) eam sub

Rom. 9. 5.

Job. 18. 5.

„ οὐκ ἔστιν ἴδιος τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, κτίσμα γάρ „ ἐστι καὶ ποίημα. (1) καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς Θεὸς ὁ „ Χριστὸς, ἀλλὰ μετοχῇ καὶ αὐτὸς ἐθεοποιήθη· οὐκ οἶδε „ τὸν πατέρα ἀκριβῶς ὁ υἱὸς, οὔτε ὁρᾷ ὁ λόγος τὸν πα- „ τέρα τελείως, καὶ οὔτε συνιεῖ, οὔτε γινώσκει ἀκριβῶς „ ὁ λόγος τὸν πατέρα· οὐκ ἔστιν ὁ ἀληθινὸς καὶ μόνος „ αὐτὸς (2) τοῦ πατρὸς λόγος, ἀλλ' ὀνόματι μόνον „ λέγεται λόγος καὶ σοφία, καὶ χάριτι λέγεται υἱὸς καὶ „ δύναμις· οὐκ ἔστιν ἄτρεπτος, ὡς ὁ πατὴρ, ἀλλὰ „ τρεπτός ἐστι φύσει, ὡς τὰ κτίσματα, καὶ λείπει αὐ- „ τῷ εἰς κατάληψιν τοῦ γνῶναι τελείως τὸν πατέρα. „ θαυμαστή γε ἡ αἵρεσις μηδὲ τὸ πιθανὸν ἔχουσα, (3) ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ μὴ εἶναι κατὰ τοῦ ὄντος φανταζομένη, καὶ ἀντὶ εὐφημίας δυσφημίας ὅλως προβαλλομένη. εἴ τις ἄρα τὰ παρ' ἀμφοτέρων ἐξετάσας ἐρωτηθείη, τὴν ὁποτέρου πίστιν ἂν ἕλοιτο, ἢ τὰ τίνος ἂν (4) εἴποι ῥήματα πρέποντα εἶναι Θεῷ· μᾶλλον δὲ καὶ εἰπάτωσαν αὐτοὶ οἱ τῆς ἀσεβείας κόλακες, τί πρέπει περὶ Θεοῦ· Θεὸς γὰρ ἦν ὁ λόγος· ἐρωτώμενον ἀποκρίνασθαι ; ἀπὸ γὰρ τούτου καὶ τὸ ὅλον ἑκατέρων τῶν προβληθέντων, γνωσθήσεται τί πρέπει λέγειν, τὸ ἦν, ἢ τὸ οὐκ ἦν· τὸ ἀεὶ, ἢ τὸ πρὶν γενέσθαι· τὸ ἀΐδιον, ἢ τὸ ἀφ' οὗ καὶ ἐξότε· ἀληθινὸν, ἢ θέσει καὶ μετοχῇ καὶ κατ' ἐπίνοιαν· τῶν γενητῶν ἕνα λέγειν αὐτὸν, ἢ τῷ πατρὶ συνάπτειν αὐτόν· (5) ἀνόμοιον αὐτὸν εἶναι κατ' οὐσίαν τοῦ πατρὸς, ἢ ὅμοιον καὶ ἴδιον τοῦ πατρὸς εἶναι· κτίσμα εἶναι, ἢ δι' αὐτοῦ τὰ κτίσματα γεγενῆσθαι· αὐτὸν εἶναι τὸν τοῦ πατρὸς λόγον, ἢ ἕτερον παρὰ τοῦτον, καὶ δι' ἐκείνου τοῦτον γεγενῆσθαι καὶ δι' ἄλλης σοφίας· (6) καὶ τοῦτον ὀνόματι μόνον σοφίαν καὶ λόγον κεκλῆσθαι, κἀκείνης τῆς σοφίας τοῦτον μέτοχον καὶ δεύτερον γεγενῆσθαι.

10. Τὰ τίνων ἄρα ῥήματα θεολογεῖ καὶ δεικνύει θεὸν εἶναι καὶ υἱὸν τοῦ πατρὸς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν ; ταῦθ' ἅπερ ὑμεῖς (7) ἐξημέσατε, ἢ ἅπερ ἡμεῖς ἐκ τῶν γραφῶν εἰρήκαμεν καὶ λέγομεν ; εἰ μὲν οὖν οὐκ ἔστι θεὸς οὐδὲ λόγος οὐδὲ υἱὸς ὁ σωτὴρ, ἐξέστω λέγειν, ὥσπερ τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς νῦν Ἰουδαίοις, οὕτω καὶ ὑμῖν, ἃ βούλεσθε. εἰ δὲ λόγος (8) τοῦ πατρὸς καὶ υἱὸς ἀληθινός ἐστι, καὶ ἐκ Θεοῦ θεός ἐστι, καὶ ἐπὶ πάντων εὐλογημένος εἰς τοὺς αἰῶνας, πῶς οὐκ ἄξιον ἀφανίσαι καὶ ἀπαλεῖψαι τά τε ἄλλα ῥήματα καὶ τὴν Ἀρειανὴν (9) θαλείαν, ὡς εἰκόνα κακῶν καὶ πάσης ἀσεβείας γέμουσαν ; εἰς ἣν ἐμπίπτων οὐκ οἶδεν ὅτι γηγενεῖς παρ' αὐτῇ ὄλλυνται, καὶ ἐπὶ πέταυρον ᾅδου συναντᾷ. καὶ τοῦτο ἴσασι καὶ αὐτοὶ, καὶ ὡς πανοῦργοι κρύπτουσι, μὴ θαῤῥοῦντες (10) ἐκλαλεῖν αὐτὰ, ἀλλ' ἕτερα φθεγγόμενοι παρὰ ταῦτα. ἐάν τε γὰρ εἴπωσι, καταγνωσθήσονται· ἐάν τε ὑπονοηθῶσι, βληθήσονται παρὰ πάντων (11) τοῖς ἐκ τῶν γραφῶν ἐλέγχοις. διὰ τοῦτο γοῦν ὡς υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου ὄντες, πανούργως τὸν νομιζόμενον ἑαυτῶν λύχνον ἅψαντες ἐκ τῆς ἀγριελαίου, καὶ φοβούμενοι μὴ ταχέως ἀποσβεσθῇ· „ φῶς γάρ, φησιν, ἀσεβῶν σβέννυται· „ τοῦτον μὲν

(1) Seguer. καὶ omittit.
(2) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. Editi vero & alii, αὐτὸς ὁ τοῦ πατρός. Ibid. Gobler. & Felckm. 1. ὀνόματι μόνῳ.
(3) Sic Seguerian. Goblerian. & Felckm. 1. At alii & editi, ἀλλ' ἀεὶ τὸ μὴ εἶναι. Paulopost Seguerian. προβαλλομένη, Editi, προσβαλλομένη.
(4) Seguerianus, Goblerianus & Felckman. 1. εἴποιτο. & mox, μᾶλλον δὲ εἰπάτωσαν. Ibidem, Seguerian. τί πρέπει περὶ Θεοῦ. Θεὸς γὰρ ἦν ὁ λόγος· ἐρωτώμενον ἀποκρίνεσθαι; Sic item Gobler. & Felckm. 1. At non notat Felckman. utrum etiam ἐρωτώμενον, an ἐρωτώμενοι, cum editis habeant. Editi, τί πρέπει περὶ Θεοῦ, Θεὸς ἦν ὁ λόγος, ἐρωτώμενοι ἀποκρίνασθε. Ibid. Seg. ἀπὸ γὰρ τούτων. Alii & editi, ἀπὸ γὰρ τούτου. Item Seg. Gobler. & Felck. 1. ἑκατέρων τῶν προβληθέντων. Editi & alii, ἑκατέρων τῶν προβλημάτων. Ibid. Seg. τί πρέπει λέγειν, τὸ ἦν, ἢ τὸ οὐκ ἦν. τὸ ἀεὶ, ἢ τὸ πρὶν γενέσθαι· τὸ ἀΐδιον, ἢ τὸ ἀφ' οὗ, &c. Reg. Gobler. & Felckm. 1. τί πρέπει λέγειν, ἦν, ἢ τὸ οὐκ ἦν· τὸ ἀεὶ ἦν, ἢ τὸ πρὶν γενέσθαι, τὸ ἀΐδιον, ἢ τὸ ἀφ' οὗ, &c. Alii & editi, τί πρέπει λέγειν, ἦν ὅτε οὐκ ἦν, ἢ τὸ ἀεὶ ἦν· τὸ πρὶν γενέσθαι, ἢ τὸ ἀΐδιον, ἢ τὸ ἀφ' οὗ &c.
(5) Seguerian. Reg. & Felckm. 5. ἀνόμοιον αὐτόν. In editis αὐτὸν deest. Mox Seguer. Reg. Gobler. & Felckm. 1. ἴδιον εἶναι. Editi & alii, ἀΐδιον εἶναι.
(6) Seguerian. καὶ omittit. Idem mox, Basil. Goblerian. Felckm. 1. & 5. τοῦτον μέτοχον καὶ δεύτερον. Anglican. τοῦτον δεύτερον. Editi τοῦτον μέτοχον γεγενῆσθαι. Seguerian. paulopost θεολογεῖ καὶ δείκνυσι.
(7) Seguerian. Gobler. & Felckm. 1. ἐξηράσατε. Felck. 5. ἐξεμέσατε. Paulopost Seguerian. εἰρήκαμεν ἢ καὶ λέγομεν. Mox idem & plerique mss. οὐκ ἔστι Θεὸς οὐδὲ λόγος. Felck. 2. & editi, οὐκ ἔστι Θεὸς λόγος. Ibid. Seguer. Gobler. & Felck. 1. ἐξέστω λέγειν. Alii & editi, ἔξεστι λέγειν.
(8) Anglican. τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. Ibid. Seguer. υἱὸς ἀληθινός ἐστι. In aliis & editis deest ἐστι.
(9) Goblerian. & Felckm. 1. θαλείαν. Seguerian. & alii, θαλίαν.
(10) Sic Seguer. Gobler. & Felck. 1. At editi & alii, λαλεῖν. Mox mss. omnes, ἐάν τε γάρ. Editi vero, ἀλλ' ἐάν τε γάρ.
(11) Seguer. Gobler. Felckm. 1. τοῖς ἀπὸ τῶν.

μὲν κρύπτουσιν ὑπὸ τὸν μόδιον τῆς ὑποκρίσεως, ἕτερα δὲ φθέγγονται, καὶ προστασίας φίλων, καὶ Κωνσταντίου φόβον ἐπαγγέλλονται, ἵν' οἱ εἰσερχόμενοι πρὸς αὐτοὺς, ὑπὸ τῆς ὑποκρίσεως καὶ τῆς ἐπαγγελίας μὴ βλέπωσι τὴν τῆς αἱρέσεως (1) ῥυπαρίαν. πῶς οὖν οὐκ ἀξία καὶ κατὰ τοῦτο πάλιν μίσους ἡ αἵρεσις, ὅπουγε καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ἰδίων ὡς μὴ ἔχουσα παῤῥησίαν κρύπτεται, καὶ ὡς ὄφις θάλπεται; πόθεν γὰρ ἑαυτοῖς (2) συνεφόρησαν τὰ ῥημάτια ταῦτα; ἢ παρὰ τίνος ἄρα λαβόντες, τοιαῦτα τετολμήκασι λέγειν; ἀνθρώπων μὲν (3) οὖν οὐδένα ἂν εἴποιεν τὸν ταῦτα παρασχόντα. τίς γάρ ἐστιν ἀνθρώπων ἢ Ἕλλην ἢ Βάρβαρος, ὅστις ὃν ὁμολογεῖ θεὸν, τοῦτον τολμᾷ λέγειν ἕνα εἶναι τῶν κτισμάτων, καὶ, οὐκ ἦν πρὶν ποιηθῇ; ἢ τίς ἐστιν, ὅστις ᾧ πεπίστευκε θεῷ, ἀπιστεῖ λέγοντι, „οὗτός ἐστιν ὁ υἱός „μου ὁ ἀγαπητὸς, „ φάσκων, (4) ὅτι οὐκ ἔστιν υἱὸς, ἀλλὰ ποίημα· πλέον γὰρ ἀγανακτήσουσι πάντες κατ' αὐτῶν τοιαῦτα μαινομένων. ἀλλ' οὐδὲ ἐκ τῶν γραφῶν ἔχουσι τὰς προφάσεις. ἐδείχθη γὰρ πολλάκις, δειχθήσεται δὲ καὶ νῦν (5) ἀλλότρια ταῦτα τῶν θείων λογίων. οὐκοῦν ἐπειδὴ λείπει λοιπὸν εἰπεῖν, ὅτι παρὰ τοῦ διαβόλου λαβόντες ἐμάνησαν· τούτων γὰρ ἐκεῖνος μόνος ἐστὶ σπορεύς· φέρε, πρὸς αὐτὸν ἀντιστῶμεν· πρὸς ἐκεῖνον (6) γάρ ἐστιν ἡμῖν διὰ τούτων ἡ πάλη· ἵνα τοῦ κυρίου βοηθοῦντος, κἀκείνου συνήθως πίπτοντος τοῖς ἐλέγχοις, αἰσχυνθῶσιν οὗτοι, βλέποντες ἀποροῦντα τὸν (7) ἐπισπείραντα τὴν αἵρεσιν αὐτοῖς, καὶ μάθωσι κἂν ὀψέποτε, ὅτι Ἀρειανοὶ ὄντες, οὐκ εἰσὶ Χριστιανοί.

II. Εἰρήκατε καὶ φρονεῖτε, ὑποβάλλοντος ὑμῖν ἐκείνου, ὅτι ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν ὁ υἱός· τοῦτο γὰρ πρῶτον ὑμῶν τῆς (8) ἐπινοίας ἀποδῦσαι τὸ ἔνδυμα δεῖ. τί τοίνυν ἦν ποτε ὅτε ὁ υἱὸς οὐκ ἦν, εἴπατε, ὦ δύσφημοι καὶ δυσσεβεῖς, εἰ μὲν οὖν τὸν πατέρα λέγετε, μείζων ὑμῶν (9) ἡ βλασφημία· οὐ γὰρ θέμις εἰπεῖν, ὅτι ποτὲ ἦν, ἢ ἐν τῷ ποτὲ σημαίνειν αὐτόν· (10) ἔστι γὰρ ἀεὶ, καὶ νῦν ἐστιν, ὄντος τε καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστι, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ὢν καὶ τοῦ υἱοῦ πατήρ. εἰ δὲ λέγετε ὅτι ὁ υἱὸς ἦν ποτε, ὅτε αὐτὸς οὐκ ἦν· μωρὰ καὶ (11) ἀνόητός ἐστιν ἡ ἀπόκρισις. πῶς γὰρ ἦν αὐτὸς, καὶ οὐκ ἦν αὐτός; οὐκ οὖν ἐν τούτοις ἀποροῦντας ὑμᾶς ἀνάγκη λοιπὸν λέγειν, ἦν ποτε χρόνος, ὅτε οὐκ ἦν ὁ λόγος· τοῦτο γὰρ (12) φύσει σημαίνει καὶ αὐτὸ τὸ ποτὲ ὑμῶν ἐπίῤῥημα. καὶ ὅπερ δὲ πάλιν γράφοντες εἰρήκατε, οὐκ ἦν ὁ υἱὸς πρὶν (13) γεννηθῇ ταυτόν ἐστι λέγειν ὑμᾶς, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· χρόνον γὰρ εἶναι κἀκεῖνο καὶ τοῦτο πρὸ τοῦ λόγου σημαίνει. πόθεν οὖν ὑμῖν (14) ἐξηύρηται ταῦτα; ἵνα τί καὶ ὑμεῖς, ὡς τὰ ἔθνη, ἐφρυάξατε, καὶ μελετᾶτε κενὰ λεξείδια κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ; οὐδεμία γὰρ τῶν ἁγίων γραφῶν τοιοῦτόν τι περὶ τοῦ σωτῆρος εἴρηκεν, ἀλλὰ (15) μᾶλλον τὸ ἀεὶ, τὸ ἀΐδιον, καὶ τὸ συνεῖναι ἀεὶ τῷ πατρί. „ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν „θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει τάδε λέγει· ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος. „ τοῦ δὲ ὁ ὢν καὶ τοῦ ἦν τίς ἂν (16) ἀφέλοιτο τὸν ἀΐδιον; τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἰουδαίους μὲν ἤλεγχε γράφων, „ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ „σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς

A ſimulationis modium abſcondunt, alia loquuntur, amicorum præſidia & Conſtantii metum oſtentant, ut qui ipſos conveniunt, ſordes Arianæ hæreſis propter illorum ſimulationem & oſtentationem non animadvertant. An non ergo vel hac de cauſa odio proſequenda fuerit, quod etiam a ſuis occultetur ut timida, ac veluti ſerpens foveatur? Unde enim has ſibi coacervarunt voculas, aut a quonam acceptas prodere non ſunt veriti? Sane neminem hominum qui ſibi illas tradiderint poterunt indicare. Quis enim hominum ſive Græcus ſive Barbarus eum, quem Deum confite- B tur, unam e rebus creatis auſit dicere, nec fuiſſe antequam factus eſt? vel quis eſt qui ei, quem Deum credidit, fidem deroget dicenti, *hic eſt filius meus dilectus*, eumque non filium, ſed rem factam eſſe velit? Nempe fieri non poteſt quin omnes adverſus illos adeo inſanientes acrius indignentur. Verum nec etiam ad Scripturas confugere illis integrum fuerit: jam enim ſæpius oſtenſum eſt moxque oſtendetur voces hujuſmodi a divinis oraculis eſſe penitus alienas. Itaque quando illis reſtat dicendum ſe his a Diabolo acceptis in- C ſaniſſe, (ſi quidem tantorum malorum ſolus ille ſator eſt) age, ei obſiſtamus (namque cum illo nobis per illos certamen eſt) ut Domino adjuvante, & illo, ut ſolet, vi argumentorum proſtrato, ipſi tandem erubeſcant, hærentem videntes qui hæreſim ipſis inſeminavit, ſaltemque vel ſero diſcant eos, quia Ariani ſint, Chriſtianos non eſſe.

Ariani amicorum præſidia & Conſtantii metum oſtentant.

Similia ſupra habentur pag. 192.

Matth. 17. 5.

II. Dixiſtis igitur & ſentitis, illo vobis ſuggerente, fuiſſe aliquando, cum non eſſet Filius: nam hoc primum veſtri commenti velum detrahendum eſt. Quid ergo fuit aliquando, cum Filius non eſſet? nam hæc veſtra ſunt verba, o maledici & impii. Si Patrem D eſſe reſpondetis, major veſtra eſt impietas: nefas quippe eſt de illo dicere, aliquando fuit, vel eumdem voce, aliquando, ſignificare. Namque & ſemper & nunc eſt, & Filio exiſtente eſt: ipſe eſt qui eſt, & Filii Pater. Si vero reſpondetis Filium fuiſſe aliquando cum ipſe non eſſet: ſtulta profecto & fatua eſt reſponſio. Nam qui fieri poteſt ut & ipſe eſſet, & idem ipſe non eſſet? Itaque neceſſario reſtat ut hic hæſitantes reſpondeatis fuiſſe aliquando tempus cum non eſſet Verbum. Hoc enim veſtrum adverbium, aliquando, id ex ſe ſignificat. Quod item rurſus ſcripſiſtis, Non erat Filius priuſquam naſceretur, idem omnino eſt ac illud quod E dicitis, Fuit aliquando, cum non eſſet: ſiquidem uterque loquendi modus tempus ante Verbum eſſe indicat. Undenam igitur hæc a vobis ſunt excogitata? Ut quid & vos, tanquam gentes, fremuiſtis, & inanes voculas adverſus Dominum & adverſus Chriſtum ejus meditamini? Nulla enim in parte ſanctarum Scripturarum tale aliquid de Salvatore exſtat, ſed potius ex illis perſpicuum eſt ſempiternum eum & æternum eſſe, ſemperque cum Patre extitiſſe. Nam *In principio erat Verbum & Verbum erat apud Deum & Deus erat Verbum*. Et in Apocalypſi hæc habentur, *Qui eſt, qui erat, & qui venturus eſt*. Quis autem æ- F ternitatem ei, qui eſt, & qui erat, poſſit detrahere? Sic enim & ipſe Paulus, ut Judæos convinceret, Epiſtola ad Romanos ſcripſit: *Ex quibus Chriſtus ſecundum carnem, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſæcu-*

Refellitur impium hoc Arianorum commentum, Fuit aliquando, cum non eſſet Filius.

Pſal. 2. 1.

Joan. 1. 1.

Apocal. 1. 4.

Rom. 9. 5.

(1) Editi mendoſe, ῥυπαρίαν.
(2) Felckman. 5. συνεφόρησαν.
(3) Seguerian. οὖν omittit. Mox idem & Gobler. & Felckm. 1. ὁ Ἕλλην. Editi & alii ὁ omittunt.
(4) ὅτι deeſt in Seguer. Gobler. & Felckman. 1.
(5) Seguerian. ὡς ἀλλότρια.
(6) Sic Seguer. In aliis deeſt ἐστι.
(7) Seguer. ἐπισπείροντα. & paulopoſt, ὑποβαλόντος.
(8) Baſil. ἀπονοίας, ut & habet Anglic. in margine.
(9) Seguer, Gobler. & Felck. 1. ἡ δυσφημία.
(10) Seguer. ἔστι γὰρ ἀεὶ καὶ νῦν ἐστι, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ὤν. Gobler. & Felck. 1. σημαίνειν αὐτὸν, καὶ νῦν ἐστι, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ὤν.
(11) Sic Seguer. In editis & aliis deeſt, ἐστιν.
(12) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. φύσιν.
(13) Reg. γεννηθῇ. Seguer. γεννηθῆναι.
(14) Seguer. Gobler. & Felck. 1. ἐξηύρηνται.
(15) Sic Seguer. & Regius codex. At editi, μᾶλλον δεῖ τὸ ἀΐδιον.
(16) Seguerian. & Reg. ἀφέλοι τὸ ἀΐδιον. Mox Seguer. Gobler. & Felckm. 1. τούτοις γὰρ καί.

Rom. 1. 20. *sæcula*. Cum item Gentiles confutaret, ait, *Invisibilia enim ipsius ex creatione mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus & divinitas*. Quæ vero sit virtus Dei, idem iterum his verbis docet, *Christus Dei virtus & Dei sapientia*. Nec enim hoc in loco Patrem voluit significare, ut soletis inter vos dictitare, ajentes, Pater sua ipsius est sempiterna virtus. Non ita sane est. Nec enim dixit, ipse Deus est virtus; sed, ejus est virtus. Nemini porro dubium fuerit quin id, quod ejus est, non idem sit quod ipse: nec tamen hoc ipsum ab eo est alienum, sed potius ejus proprium est. Verum legite quæ postea sequuntur, & convertimini ad Dominum, (*Dominus autem Spiritus est*) illudque de Filio intelligi facile perspicietis.

1. Cor. 1. 24. Christus, Dei virtus est, ac proinde æternus.

2. Cor. 3. 17.

12. Nempe postquam creationis meminisset, valde congruenter de opificis in ipsa creatione virtute loquitur, quæ quidem virtus Verbum est Dei per quod omnia facta sunt. Si igitur rerum creatarum natura Deum ex se sola sine Filio possit notum facere: videte ne ruatis, arbitrantes etiam sine Filio illam esse factam. Si porro omnia per Filium facta sunt & in eo consistunt: is qui rite creatam naturam voluerit contemplari, Verbum quoque, a quo est condita, necessarie contemplabitur, ac Patrem per ipsam intelligere incipiet. Quod si secundum Salvatorem, *Nemo novit Patrem nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare*: si item Philippo dicenti, *ostende nobis Patrem*, non respondit, intuere res creatas; sed, *qui vidit me, vidit Patrem*: admodum convenienter Paulus Gentiles increpans quod concentum & ordinem rerum creatarum contemplantes, nihil de Verbo earum opifice cogitarent, (namque res creatæ suum indicant opificem) ut per ipsas etiam verum Deum agnoscerent, abstinerentque a rerum creatarum cultu, admodum, inquam, convenienter dixit, *sempiterna quoque ejus virtus & divinitas*, ut his Filium significaret. Porro cum ajunt Sancti, *Qui existit ante sæcula, & per quem fecit sæcula*, non minus Filium æternum sempiternumque prædicant, eumque hac ratione Deum esse significant. Nam Esaias dicit: *Deus sempiternus qui creavit terminos terræ*. Susanna quoque ajebat: *Deus sempiterne*. Baruch item scripsit: *Clamabo ad Deum sempiternum in diebus meis*. Et paulopost: *Ego enim speravi in sempiternum, salutem vestram, & venit mihi gaudium a Sancto*. Cum autem Apostolus ad Hebræos scribat, *Qui cum sit splendor gloriæ & figura substantiæ ejus*: & David in octogesimo nono Psalmo canat, *Et sit splendor Domini super nos*: &, *in lumine tuo videbimus lumen*: quis adeo demens sit ut dubitet, utrum semper fuerit Filius? Quando enim quis lucem vidit absque splendoris fulgore, ut de Filio audeat dicere, Fuit aliquando cum non esset, vel, Non erat antequam nasceretur? Jam illud quod in centesimo quadragesimo quarto Psalmo ad Filium dicitur, *Regnum tuum, regnum omnium sæculorum*, certe non finit quemquam vel minimum intervallum cogitare, in quo non exstiterit Verbum. Si enim omne

Mat. 11. 27. — Joan. 14. 9. — Rom. 1. 20. — Filius quia æternus est, Deus vere est. — Esai. 40. 28. — Dan. 13. 42. — Bar. 4. 20. 22. — Heb. 1. 3. — Psal. 89. 17. — Psal. 35. 10. — Psal. 144. 13.

A „ αἰῶνας· Ἕλλωας δὲ ἐντρέπων ἔλεγε· τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥτε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης. τίς δὲ ἡ τοῦ θεοῦ δύναμις, (1) αὐτὸς πάλιν διδάσκει λέγων, Χριστὸς θεοῦ δύναμις, καὶ θεοῦ σοφία. „ οὐ γὰρ δὴ τοῦτο λέγων, τὸν πατέρα σημαίνει, ὡς πολλάκις (2) πρὸς ἀλλήλους ἐψιθυρίσατε λέγοντες, ὁ πατήρ ἐστιν ἡ ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις. οὐκ ἔστι δὲ οὕτως· οὐ γὰρ εἴρηκεν, αὐτὸς ὁ θεός ἐστιν ἡ δύναμις, ἀλλ' αὐτοῦ ἐστιν ἡ δύναμις. εὔδηλον δὲ (3) πᾶσίν ἐστιν ὡς τὸ αὐτοῦ, οὐκ ἔστιν αὐτός, ἀλλ' οὐδὲ ξένον, ἴδιον δὲ μᾶλλον αὐτοῦ. ἀνάγνωτε δὲ καὶ τὴν ἀκολουθίαν B τῶν (4) ῥημάτων, καὶ ἐπιστρέψατε πρὸς κύριον· „ ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι· „ καὶ ὄψεσθε περὶ τοῦ υἱοῦ εἶναι τὸ σημαινόμενον.

12. Περὶ γὰρ τῆς κτίσεως μνημονεύων, ἀκολούθως γράφει καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ κτίσει (5) τοῦ δημιουργοῦ δυνάμεως, ἥτις ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα γέγονεν. εἰ μὲν οὖν αὐτάρκης ἐστὶν ἡ κτίσις ἀφ' ἑαυτῆς μόνης χωρὶς υἱοῦ γνωρίσαι τὸν θεόν, σκοπεῖτε μὴ πέσητε, νομίζοντες καὶ χωρὶς υἱοῦ τὴν κτίσιν γεγονέναι. εἰ δὲ δι' υἱοῦ γέγονε, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συνέστηκεν, ἐξ ἀνάγκης ὁ τὴν κτίσιν ὀρθῶς θεωρῶν, θεωρεῖ καὶ τὸν ταύτην δημιουργήσαντα λόγον, (6) καὶ δι' αὐτοῦ τὸν C πατέρα νοεῖν ἄρχεται· εἰ δὲ καὶ κατὰ τὸν σωτῆρα, „ οὐδεὶς „ γινώσκει τὸν πατέρα, εἰμὴ ὁ υἱός, καὶ ᾧ αὖ ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ· τῷ τε Φιλίππῳ λέγοντι, δεῖξον ἡμῖν τὸν „ πατέρα, οὐκ ἔλεγε, (7) βλέπε τὴν κτίσιν, ἀλλ' ὁ ἐμὲ „ ἑωρακώς, ἑώρακε τὸν πατέρα· „ εἰκότως ὁ Παῦλος αἰτιώμενος τοὺς Ἕλλωας, ὅτι τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν τάξιν τῆς κτίσεως θεωροῦντες, οὐ (8) διανοοῦνται περὶ τοῦ ἐν αὐτῇ δημιουργοῦ λόγου· τὰ γὰρ κτίσματα μηνύει τὸν ἑαυτῶν δημιουργόν· ἵνα (9) δι' αὐτῶν καὶ τὸν ἀληθινὸν θεὸν νοήσωσι, καὶ παύσωνται τῆς εἰς τὰ κτίσματα λατρείας, εἴρηκεν, ἥτε „ ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ (10) D „ θειότης, ἵνα τὸν υἱὸν σημάνῃ. λέγοντες δὲ οἱ ἅγιοι, „ ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων, καὶ δι' οὗ ἐποίησε „ τοὺς αἰῶνας. „ οὐδὲν ἧττον πάλιν τὸ ἀΐδιον εὐαγγελίζονται τοῦ υἱοῦ καὶ τὸ αἰώνιον, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸν τὸν θεὸν σημαίνουσιν. ὁ μὲν γὰρ Ἡσαΐας φησί, „ (11) θεὸς αἰώνιος, „ ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς· ἡ δὲ Σουσάννα ἔλεγεν, ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος· ὁ δὲ Βαροὺχ ἔγραφε, κεκράξομαι (12) πρὸς τὸν αἰώνιον ἐν ταῖς ἡμέραις „ μου· καὶ μετ' ὀλίγα· ἐγὼ γὰρ ἤλπισα ἐπὶ τῷ αἰωνίῳ τὴν σωτηρίαν ὑμῶν, καὶ ἦλθέ μοι χαρὰ παρὰ τοῦ „ ἁγίου. (13) ἐπειδὴ δὲ καὶ πρὸς Ἑβραίους γράφων ὁ „ ἀπόστολός φησιν, ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ E „ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ· ψάλλει δὲ καὶ ὁ „ Δαβὶδ ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ ἐννάτῳ ψαλμῷ, καὶ ἡ „ λαμπρότης κυρίου ἔστω ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐν τῷ φωτί σου „ ὀψόμεθα φῶς. „ τίς οὕτως ἐστὶν ἀνόητος, ὡς ἀμφιβάλλειν περὶ τοῦ ἀεὶ εἶναι τὸν υἱόν; πότε γάρ τις εἶδε φῶς χωρὶς τῆς τοῦ ἀπαυγάσματος λαμπρότητος, ἵνα καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ εἴπῃ, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, (14) ἢ, ὅτι πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν. καὶ τὸ λεγόμενον δὲ ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ ψαλμῷ πρὸς τὸν υἱόν, „ ἡ βασιλεία σου βασιλεία πάντων τῶν αἰώF „ νων, „ οὐκ ἐπιτρέπει τινὰ κἂν τὸ τυχὸν διάστημα λογίσασθαι, ἐν ᾧ μὴ ὑπῆρχεν ὁ λόγος. εἰ γὰρ πᾶν διά-

(1) Seguerian. Goblerian. Felckm. 1. Basil. & Anglic. Παῦλος διδάσκει. Ibid. Basil. γράφων.
(2) Sic Seguer. At editi cum aliis, ἀλλήλοις.
(3) Gobler. & Felckm. 1. πᾶσιν ὡς τὸ αὐτοῦ.
(4) Seguerian. τῶν ῥητῶν. Ibid. Goblerian. & Felckm. 1. καὶ ἐπιχαλάψατε.
(5) Sic Seguer. In aliis vero deest τοῦ.
(6) Sic Seguerian. Reg. atque ita legerat Nannius. Editi, ut & legit Omnibonus, λόγον, καὶ οὐδεὶς γινώσκει τὸν πατέρα, &c. Mox Seguer. Reg. Gobler. & Felckm. 1. ᾧ ἂν ὁ υἱός. Editi, ᾧ ἐὰν ὁ υἱός.
(7) Seguer. βλέπετε, ut etiam legerat Nannius.
(8) Seguerian. διενοήθη.
(9) Sic Seguerianus & Reg. ut & Omnibonus legit. Felckm. 5. δι' αὐτόν, quemadmodum videtur legisse Nannius, qui vertit, *ut per eum, verum Deum intelligant*. Mox Seguer. νοήσητε καὶ παύσησθε.
(10) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglican. Gobler. & Felckm. 1. At editi, θεότης.
(11) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. & in textu Græco Esaiæ. Editi, ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος. Mox Reg. & Felck. 1. Σωσάννα.
(12) Sic Seguer. & textus Græcus Scripturæ. Editi, πρὸς τὸν θεὸν τὸν αἰώνιον. Mox Seguer. καὶ μετ' ὀλίγα φησίν. Ib. Seg. Gobl. Felck. 1. & Græcus Scripturæ textus, ἐπὶ τῷ αἰωνίῳ τὴν σωτηρίαν ὑμῶν. Editi & alii, ἐπὶ τῷ αἰωνίῳ σωτῆρι ἡμῶν.
(13) Goblerian. & Felck. 1. ἐπειδὴ δὲ omisso, καὶ ὁ ἀπόστολος πρὸς Ἑβραίους φησί. Et mox iidem, αὐτοῦ. καὶ ὁ Δαβίδ. Ibid. Seguerian. omittit ψαλμῷ. Item Seguer. ibid. χωρὶς τῆς τοῦ ἀπαυγάσματος λαμπρότητος. Goblerianus & Felckm. 1. χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος λαμπρότητος. Editi, χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος, ἢ τῆς λαμπρότητος.
(14) Sic Seguer. Editi vero, ὅτε οὐκ ἦν· ὅτι πρίν, &c.

διάστημα ἐν τοῖς αἰῶσι (1) μετρεῖται, πάντων δὲ τῶν αἰώνων βασιλεύς ἐστι καὶ ποιητὴς ὁ λόγος· ἀνάγκη, μὴ ὄντος κἂν τοῦ τυχόντος διαστήματος πρὸ αὐτοῦ, μανία τὸ λέγειν, ἦν ποτε ὅτε οὐκ (2) ἦν ὁ αἰώνιος, καὶ ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶν ὁ υἱός. λέγοντος δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ κυρίου, „ ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια, καὶ οὐ λέγοντος, ἐγενόμην ἀλήθεια, ἀλλ' ἀεὶ τὸ, εἰμὶ, λέγοντος, ἐγώ εἰμι ὁ ποιμήν· ἐγώ εἰμι τὸ φῶς· καὶ πάλιν, οὐχ ὑμεῖς λέγετέ με, ὁ κύριος, καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ καλῶς λέγετε, εἰμὶ γάρ· „ τίς τὸ τοιοῦτον ἀκούων ῥῆμα παρὰ θεοῦ καὶ (3) σοφίας καὶ λόγου πατρὸς περὶ ἑαυτοῦ λέγοντος, ἔτι διστάξειεν περὶ τῆς ἀληθείας, καὶ οὐκ εὐθὺς πιστεύσει, ὅτι ἐν τῷ, εἰμὶ, τὸ ἀΐδιον καὶ τὸ πρὸ παντὸς αἰῶνος ἄναρχον (4) τοῦ υἱοῦ σημαίνεται;

13. Ὅτι μὲν οὖν τὸ ἀΐδιον περὶ τοῦ υἱοῦ αἱ γραφαὶ δεικνύουσι λέγουσαι, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων· ὅτι δὲ ἅπερ φθέγγονται οἱ Ἀρειανοὶ λέγοντες τὸ οὐκ ἦν, καὶ τὸ πρίν, καὶ τὸ ὅτε, αἱ αὐταὶ γραφαὶ περὶ τῶν κτισμάτων λέγουσι, δηλώσει πάλιν τὰ μέλλοντα λέγεσθαι. (5) ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς γενέσεως διηγούμενός φησι· „ καὶ πᾶν χλωρὸν ἀγροῦ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ πάντα „ χόρτον ἀγροῦ πρὸ τοῦ ἀνατεῖλαι· οὐ γὰρ ἔβρεξεν ὁ θεὸς „ ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἄνθρωπος οὐκ ἦν ἐργάζεσθαι τὴν γῆν. καὶ „ ἐν μὲν τῷ δευτερονομίῳ, ὅτε διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη. „ ὁ δὲ κύριος διὰ μὲν ἑαυτοῦ ἔλεγεν· εἰ (6) ἠγαπᾶτέ με, „ ἐχάρητε ἂν ὅτι εἶπον, πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα, „ ὅτι ὁ πατὴρ μείζων μου ἐστι, καὶ νῦν προείρηκα ὑμῖν, „ πρὶν γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε. περὶ δὲ „ τῆς κτίσεως διὰ (7) Σολομῶνός φησι· πρὸ τοῦ τὴν γῆν „ ποιῆσαι, καὶ πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσσους ποιῆσαι, καὶ πρὸ τοῦ προ- „ ελθεῖν τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, καὶ πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι, „ πρὸ δὲ πάντων τῶν βουνῶν γεννᾷ με. καὶ, πρὶν Ἀβραὰμ „ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι. (8) περὶ δὲ Ἱερεμίου λέγει, πρὸ τοῦ „ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπίσταμαί σε. καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ „ ψάλλει, κύριε καταφυγὴ ἐγενήθης ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γε- „ νεᾷ· πρὸ τοῦ ὄρη γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκου- „ μένην, (9) ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. ἐν δὲ „ τῷ Δανιὴλ, ἀνεβόησε φωνῇ μεγάλῃ Σουσάννα, καὶ εἶ- „ πεν, ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης, ὁ εἰδὼς „ τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν. τὸ ἄρα, οὐκ ἦν „ ποτε, καὶ τὸ, πρὶν γενέσθαι, καὶ τὸ, ὅτε, „ καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστι λεξείδια ἐπὶ μὲν τῶν γενητῶν καὶ κτισμάτων, (10) τῶν ἐξ οὐκ ὄντων γενομένων, ἁρμόζει λέγεσθαι, ἀλλότρια δὲ τοῦ λόγου ἐστίν. εἰ δὲ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῶν γενητῶν, τὸ δέ, ἀεὶ, ἐπὶ τοῦ υἱοῦ λέγουσιν αἱ γραφαί, οὐκ ἄρα, ὦ θεομάχοι, ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ὁ υἱός, οὐδὲ ὅλως τῶν γενητῶν ἐστιν ὁ υἱός, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς εἰκὼν καὶ λόγος (11) ἀΐδιός ἐστιν, οὐδὲ πώποτε οὐκ ὤν, ἀλλὰ ἀεὶ ὤν, ὡς ἀϊδίου ὄντος φωτὸς ἀΐδιον ἀπαύγασμα. τί τοίνυν χρόνους πρὸ τοῦ υἱοῦ φαντάζεσθε; ἢ διατί μετὰ χρόνους βλασφημεῖτε τὸν λόγον, δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γεγόνασι; πῶς γὰρ ὅλως χρόνος ἢ αἰὼν ὑπέστη μήπω φανέντος καθ' ὑμᾶς τοῦ λόγου, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν; ἢ διατί (12) χρόνον σημαίνοντες, οὐ λέγετε φανερῶς, ἦν χρόνος ὅτε οὐκ ἦν ὁ λό-

intervallum sæculis definitur, omniumque sæculorum rex & opifex est Verbum; cum ante ipsum nullum vel tantillum sit intervallum, non est dubium quin is insaniat vehementer, qui dixerit, Fuit aliquando cum non esset æternus: &, Ex nihilo est Filius. Præterea cum dicat Dominus, *Ego sum veritas*, nec dicat, Ego factus sum veritas, sed ubique verbum, *Sum*, adhibeat, ut, *Ego sum pastor*, *ego sum lux*: & rursus, *Nonne vos vocatis me Dominum & Magistrum*, *& bene dicitis*: *sum etenim*: quis Deum & Sapientiam & Verbum Patris ea voce, cum de seipso loquitur, utentem audiens, de veritate adhuc ambiget, nec statim credet hoc verbo, *Sum*, indicari Filium æternum esse, & sine initio ante omnia sæcula existere?

Joan. 14. 6. Joan. 10. 14. Joan. 8. 12. Joan. 13. 13.

13. Quod ergo Scripturæ sacræ Filium æternum esse asseverent, patet ex dictis: quod autem quæ dictitant Ariani, *non erat*, *priusquam*, *quando*, eædem Scripturæ de rebus creatis affirment, ex dicendis constabit. Moyses enim hujus mundi procreationem enarrans ait: *Omne virgultum agri antequam nascere-tur in terra*, *& omne fœnum agri priusquam exoriretur*: *non enim pluerat Deus super terram*, *& homo non erat qui operaretur terram*. Et in Deuteronomio: *quando dividebat Altissimus gentes*. Dominus autem per seipsum ajebat: *Si diligeretis me*, *gauderetis utique quia dixi*, *Vado ad Patrem*, *quia Pater major me est*: *& nunc dixi vobis*, *priusquam fiat*, *ut cum factum fuerit*, *credatis*. Ita quoque de rebus creatis per Salomonem loquitur: *Antequam terram faceret*, *& antequam abyssos produceret*, *antequam fontes aquarum erumperent*, *antequam montes collocarentur*; *ante omnes colles gignit me*. Et, *Antequam Abraham fieret*, *ego sum*. De Jeremia item dicit: *Priusquam te formarem in utero*, *novi te*. Et David his verbis psallit: *Domine*, *refugium factus es nobis in generatione & generatione*. *Priusquam montes fierent*, *& formaretur terra & orbis*, *a sæculo & usque in sæculum tu es*. Et apud Danielem, *Exclamavit voce magna Susanna & dixit*: *Deus æterne*, *qui absconditorum es cognitor*, *qui nosti omnia antequam fiant*. Itaque hæ dictiones, *Aliquando non erat*, *antequam nasceretur*, *quando*, & similes aliæ voculæ de rebus factis ac creatis quæ ex nihilo sunt factæ, aptissime dicuntur: sed a Verbo omnino sunt alienæ. Si porro hęc de rebus creatis habent Scripturæ, cumque de Filio agitur, vocabulum, *semper*, adhibent: non igitur, o Dei hostes, ex nihilo factus est Filius, neque ullo modo est ex rebus factis, sed Patris imago est æternumque Verbum, quod sane non aliquando non fuit, sed semper fuit, tamquam æternæ lucis splendor æternus. Quid igitur tempora ante Filium comminiscimini, vel cur post tempora impie affirmatis Verbum extitisse, per quod ipsa sæcula facta sunt? Nam qui prorsus fieri queat ut vel tempus exstiterit vel sæculum, cum nondum, ut quidem putatis, exortum fuerit Verbum, per quod omnia facta sunt, & sine quo nihil omnino factum est? Aut quare, cum tempus significetis, non aperte dicitis, Fuit tempus quando non erat Verbum?

Genes. 2. 5. Deuter. 32. 8. Joan. 14. 28. Prov. 8. 23. Joan. 8. 58. Jerem. 1. 5. Psal. 89. 1. Daniel. 13. 42.

Ariani non audent aperte di-

(1) Sic Seguer. Editi vero μεμέτρηνται.
(2) Sic Seguerianus, Goblerian. & Felckm. 1. atque ita legerat Nannius. Basil. Anglican. Reg. ut & legit Omnibonus, ἦν ὁ λόγος ὁ αἰώνιος. Editi, ἦν ὁ λόγος. Paulopost Felckm. 2. & editi, ἐγενόμην ἡ ἀλήθεια.
(3) Sic Seguerian. Goblerian. & Felckm. 1. Alii autem & editi, σοφίας καὶ λόγου.
(4) Goblerian. & Felckm. 1. περὶ τοῦ υἱοῦ.
(5) Gobler. & Felckm. 1. ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς ἐν τῇ γενέσει φησί. & infra, ἐπὶ τὴν γῆν. καὶ ἐν τῷ δευτερονομίῳ.
(6) Sic. Seguer. & Reg. At editi, ἀγαπᾶτε. Mox εἶπον abest a Seguer. Idem paulopost, εἴρηκα πρὸ τοῦ γενέσθαι.
(7) Sic Seguerianus, Goblerian. Felckm. 1. Alii vero & editi, Σολομῶντος. Paulopost Seguer. Gobler. Felckm. 1. & 5. ποιῆσαι πρὸ τοῦ, &c. Mox Seguer. & Reg. καὶ omittunt post ὑδάτων.
(8) Seguerian. περὶ δὲ, &c. Idem & Reg. πρὸ τοῦ με πλάσαι σε, &c. In editis με deest. Mox Seguer. καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλει, κύριε, &c. Reg. habet item κύριε. Goblerian. & Felckm. 1. καὶ ὁ Δαβίδ· κύριος καταφυγὴ, &c. Editi καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ ψάλλει, κύριος, &c. Ibid. Seguer. Gobler. & Felck. 1. ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ. Reg. εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. Editi, εἰς γενεάν. Seguer. ibid. cum Psalmista, γενηθῆναι. Editi & alii, ἑδρασθῆναι.
(9) Seguerian. Gobler. Felck. 1. καὶ ἀπὸ τοῦ. Ibid. καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος desunt in Seguer. Mox Gobler. & Felckm. 1. ἐν δὲ τῷ Δανιὴλ Σουσάννα εἶπεν. Iidem & Seguer. ὁ θεὸς ὁ αἰώνιος. Editi, ὁ θεὸς ὁ ἀρχαῖος. Basil. Anglic. Reg. & Felckm. 5. Σωσάννα.
(10) Sic Seguerian. Goblerian. & Felckm. 1. Editi, κτισμάτων ἐξ οὐκ ὄντων.
(11) Seguerian. ἴδιος, & mox, ἀλλ' ἀεὶ ὤν, ὡς ἀϊδίου φωτὸς ἀΐδιον ἀπαύγασμα. Alii & editi, ἀΐδιος, &, ἀλλὰ ἀεὶ ὤν, ὡς ἀϊδίου ὄντος, φωτὸς, &c. Ibid. Seguer. χρόνους πρὸ υἱοῦ.
(12) Seguerian. χρόνους.

cere, Fuit tempus cum non esset Verbum, sed tantum, Fuit aliquando cum non esset Verbum.

Verum nomen quidem ipsum temporis, simpliciores decipiendi causa, reticetis: at mentem & sententiam vestram celare penitus non valetis, quamquam si celaveritis, latere certe nunquam poteritis; siquidem tempora ipsi rursus significatis, cum dicitis, Fuit aliquando, cum non esset, &, Non erat priusquam ortus est.

Filius etsi est æternus, non est tamen Patris frater sed Filius.

14. Verum his licet ita probatis, eo impudentius hujusmodi argutiis nobis insultant. Si non fuit aliquando, inquiunt, cum non esset Filius, sed ipse æternus est, unaque cum Patre existit, nolite jam eum Filium, sed fratrem Patris dicere. O stolidos admodum & litigiosos! Si enim eum ab æternitate tantum simul extitisse cum Patre, nec Filium esse asseveraremus, aliquid utique probabilitatis haberet simulata illorum religio. Sin autem cum eum æternum dicimus, eumdem confitemur genitum ex Patre Filium, qua, quæso, ratione genitus genitoris frater possit existimari? Si item nostra fides est in Patrem & Filium: quænam inter illos intercedit fraterna cognatio? aut quomodo potest Verbum, ejus dici frater, cujus est Verbum? Nec vero hæc illis ignota est repugnantia, nam veritatem & ipsi perspiciunt: sed est sane Judaica excusatio & hominum qui, ut ait Salomon, a veritate volunt discedere. Neque enim ex aliquo principio prius existente Pater & Filius geniti fuerunt, ut censeantur esse fratres: sed Pater quidem principium & genitor est Filii, & Pater pater est, nec alicujus fuit Filius: Filius autem filius est, non frater. Si idem porro æternus Patris fetus dicitur, recte omnino dicitur. Nam non aliquando imperfecta fuit Patris natura, ut quod illius proprium esset, eidem postea accederet: neque ut homo ex homine genitus est Filius, ut Patre existeret posterior, sed Dei fetus est, qui, utpote proprius Dei semper existentis Filius, ab æternitate & ipse existit. Hominum quidem proprium est in tempore gignere, propter naturæ defectum: at æternus est Dei fetus, quia semper perfectissima fuit Dei natura. Itaque si non est Filius, sed e nihilo est factus: id primum ipsi probent, ac deinde liceat illis tamquam de re facta clamitare, Fuit aliquando, cum non esset: res quippe quæ factæ sunt, antea certe non erant. Sed si est Filius, uti Pater testatur & Scripturæ prædicant, Filius autem nihil aliud est quam quod ex Patre gignitur, idque quod ex Patre gignitur, ejus est Verbum & Sapientia & splendor; quid aliud inde concludendum est, quam eos qui dicunt, Fuit aliquando, cum non esset Filius, velut fures quosdam Verbum a Deo detrahere, aperteque adversus eum contendere, ipsum fuisse aliquando sine proprio suo Verbo & Sapientia, lucem fuisse aliquando sine splendore, fontem sterilem & aridum esse. Nam tametsi temporis nomen, metu id sibi exprobrantium, refugere simulantes, fatentur eum ante tempora extitisse: tamen quia quædam definiunt intervalla, in quibus ipsum non fuisse volunt, valde impii sunt habendi, quod tempora significent, & Rationis sive Verbi expertem audeant Deum ipsum fingere.

Prov. 18. 1.

15. Quod si Filii nomen & ipsi admittunt, ne palam ab omnibus condemnentur, sed tamen eum proprium naturæ Patris fetum esse inficiantur, quasi

A γ𐅃; ἀλλὰ τὸ μὲν ὄνομα τοῦ χρόνου (1) σκέπετε πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκεραίων, τὸ φρόνημα δὲ ὅλως ἑαυτῶν οὐ κρύπτετε, ἀλλ' οὐδὲ κρύπτοντες λαθεῖν δύνασθε. πάλιν γὰρ χρόνους σημαίνετε λέγοντες, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ, οὐκ ἦν πρὶν (2) γεννηθῇ.

14. Τούτων οὕτω δεικνυμένων, ἔτι πλέον ἀναιδεύονται λέγοντες· εἰ μὴ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλ' ἀΐδιός ἐστιν ὁ υἱὸς, καὶ συνυπάρχει τῷ πατρὶ, B οὐκέτι υἱὸν, ἀλλ' ἀδελφὸν εἶναι τοῦ πατρὸς λέγετε (3) αὐτόν. ἀνόητοι καὶ φιλόνεικοι. εἰ μὲν γὰρ ἀϊδίως συνεῖναι μόνον αὐτὸν ἐλέγομεν, καὶ μὴ υἱὸν, (4) πιθανή τις ἦν αὐτῶν ἡ προσποίητος εὐλάβεια· εἰ δὲ ἀΐδιον λέγοντες ὁμολογοῦμεν αὐτὸν υἱὸν ἐκ πατρὸς, πῶς ὁ γεννηθεὶς ἀδελφὸς τοῦ γεννήσαντος δύναται νομίζεσθαι; καὶ εἰ εἰς πατέρα καὶ υἱὸν ἡμῶν ἐστιν ἡ πίστις, ποία ἀδελφότης ἐν τούτοις ἐστίν; ἢ πῶς δύναται ὁ λόγος ἀδελφὸς (5) λέγεσθαι τούτου, οὗ καὶ ἐστι λόγος; οὐκ ἔστιν ἀντίῤῥησις αὕτη ὡς παρὰ ἀγνοούντων γινομένη· συνορῶσι γὰρ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ πρόφασίς ἐστιν Ἰουδαϊ- C κὴ, καὶ θελόντων, (6) ὡς εἶπεν ὁ Σολομὼν, ἀπὸ τῆς ἀληθείας χωρίζεσθαι. οὐ γὰρ ἔκ τινος ἀρχῆς προϋπαρχούσης ὅ τε πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἐγεννήθησαν, ἵνα καὶ ἀδελφοὶ νομισθῶσιν· ἀλλ' ὁ πατὴρ ἀρχὴ τοῦ υἱοῦ καὶ (7) γεννήτωρ ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ πατήρ ἐστι, καὶ οὐχ υἱός τινος γέγονε· καὶ ὁ υἱὸς δὲ υἱός ἐστι καὶ οὐκ ἀδελφός. εἰ δὲ ἀΐδιον γέννημα τοῦ πατρὸς λέγεται, καλῶς λέγεται. οὐ γὰρ ἀτελὴς οὐσία τοῦ πατρὸς ἦν ποτε, ἵνα καὶ τὸ (8) ἴδιον αὐτῆς ἐπισυμβαίνῃ ταύτῃ· οὐδὲ ὡς ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου γεγέννηται ὁ υἱὸς, ἵνα καὶ ὑστερίζῃ τῆς πατρῴας ὑπάρξεως· ἀλλὰ θεοῦ γέννημά ἐ- D στι, καὶ (9) ὡς θεοῦ τοῦ ἀεὶ ὄντος ἴδιος ὢν υἱὸς, ἀϊδίως ὑπάρχει. ἀνθρώπων μὲν γὰρ ἴδιον (10) τὸ ἐν χρόνῳ γεννᾷν, διὰ τὸ ἀτελὲς τῆς φύσεως· θεοῦ δὲ ἀΐδιον τὸ γέννημα, διὰ τὸ ἀεὶ τέλειον τῆς φύσεως. εἰ μὲν οὖν οὐκ ἔστιν υἱὸς, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων ποίημα γέγονε, δεικνύτωσαν πρότερον, καὶ ὡς περὶ ποιήματος φανταζόμενοι κραζέτωσαν, (11) ὅτι ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· οὐκ ὄντα γὰρ γέγονε τὰ γεννητά. εἰ δὲ υἱός ἐστι· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ πατὴρ λέγει, καὶ αἱ γραφαὶ βοῶσι· τὸ δὲ υἱὸς οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς γεννώμενον· τὸ δὲ γεννώμενον ἐκ (12) τοῦ πατρὸς, λόγος ἐστὶν αὐτοῦ καὶ σοφία καὶ ἀπαύγασμα· E τί δεῖ λέγειν ἢ ὅτι λέγοντες, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ υἱὸς, ὡς λῃσταί τινες (13) ἀποσυλῶσι τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ ἄντικρυς κατ' αὐτοῦ φθέγγονται, ὅτι ἦν ποτε τοῦ ἰδίου λόγου καὶ (14) σοφίας χωρὶς, καὶ τὸ φῶς ἦν ποτε χωρὶς αὐγῆς, καὶ ἄγονος ἦν ἡ πηγὴ καὶ ξηρά· κἂν γὰρ τὸ ὄνομα τοῦ χρόνου προσποιούμενοι φοβεῖσθαι διὰ τοὺς ὀνειδίζοντας αὐτοὺς, λέγωσι πρὸ χρόνων αὐτὸν εἶναι· ἀλλ' ὅμως ὅτι διαστήματά τινα διδόασιν, ἐν οἷς μὴ εἶναι αὐτὸν φαντάζονται, οὐδὲν ἧττον χρόνους σημαίνοντες, καὶ ἀλογίαν περὶ τὸν θεὸν εἰσάγοντες, μεγάλως ἀσεβοῦ- F σιν.

15. Εἰ δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ πάλιν συνομολογοῦσι, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι φανερῶς παρὰ πάντων καταγινώσκεσθαι, τὸ δὲ εἶναι τοῦτον τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ἴδιον γέννημα ἀρνοῦνται, ὡς (1) μὴ

(1) Seguer. σκέπτετε. Mox idem, & Gobler. & Felck. 1. τὸ φρόνημα δὲ ὅμως ἑαυτῶν.

(2) Seguer. Gobl. & Felck. 1. γεννηθῇ, & mox, ἐνεδρεύονται. Editi & alii, γεννηθῇ & ἀναιδεύονται. Reg. ibid. hæc habet ad marginem: ὅτι οὐκ ἀδελφὸς τοῦ πατρὸς, εἰ καὶ συναΐδιος αὐτῷ, ἀλλ' υἱός. Id est, *Quod non sit Patris frater, licet coæternus ipsi sit, sed Filius.*

(3) Seguerian. τοῦτον.

(4) Basil. πιθανότης. Seguer. ibid. ἡ προσποίητος. Editio Commel. ἡ πρὸς τοῦτο προσποιητή. Alii, ἡ πρὸς τοῦτο προσποίητος.

(5) Seguer. & Felckm. 5. γονέσθαι.

(6) Gobler. & Felckm. 1. ὥς φησι Σολομών.

(7) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. At Anglican. γεννητής ἐστι. Alii & editio Commel. γεννητής ἐστι.

(8) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. Editi vero & alii, ἀΐδιον.

(9) Seguerian. καὶ ὡς θεοῦ, ut & Nannius legit. Alii & editi, καὶ θεοῦ. Mox Felckm. 5. ἀϊδίως ὑπάρχων.

(10) τὸ deest in Seguerian.

(11) ὅτι deest in Seguer. Gobler. & Felckm. 1. Mox Seguer. τὰ γεννητά. Idem mox, τοῦτο γὰρ ὁ πατήρ.

(12) Sic Seguer. Reg. Gobler. & Felckm. 1. Editi vero & alii, ἐκ τοῦ θεοῦ.

(13) Sic Seguerianus, Regius & editio Commel. At Gobler. & Felckm. 1. ἀποσυλῶσι. Ibidem Gobler. & Felck. 1. τὸν λόγον ἀπὸ θεοῦ.

(14) Seguerian. τῆς σοφίας.

(1) μὴ δυναμένου τοῦτο εἶναι χωρὶς τῆς ἐκ μερῶν καὶ διαιρέσεων ὑπονοίας· οὐδὲν ἧττον πάλιν ἀρνοῦνται μὴ εἶναι μὲν ἀληθινὸν υἱὸν, ὀνόματι δὲ μόνον λέγοντες υἱόν. πῶς δὲ οὐ σφάλλονται μεγάλως περὶ τοῦ ἀσωμάτου τὰ σωμάτων ἐνθυμούμενοι, καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἰδίας φύσεως ἀρνούμενοι τὸ (2) φύσει καὶ ἴδιον τοῦ πατρός; ἄρα γὰρ αὐτὸν μὴ νοοῦντες καὶ πῶς ἐστιν ὁ θεὸς, ἢ ποταπός ἐστιν ὁ πατὴρ, ἀρνεῖσθαι καὶ αὐτὸν, ἐπεὶ καὶ τὸ γέννημα τοῦ πατρὸς ἐξ ἑαυτῶν μετροῦσιν οἱ ἄφρονες. ἀλλ' οὕτως αὐτοὺς διακειμένους, καὶ νομίζοντας μὴ δύνασθαι εἶναι (3) υἱὸν τοῦ θεοῦ, οἰκτείρειν μὲν ἄξιον· ἐρωτᾷν δὲ καὶ διελέγχειν αὐτοὺς ἀκόλουθόν ἐστι, τάχα κἂν οὕτως εἰς αἴσθησιν ἔλθωσιν. εἰ καθ' ὑμᾶς ἐξ οὐκ ὄντων (4) ἐστὶν ὁ υἱὸς, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ, πάντως που κατὰ μετουσίαν καὶ αὐτὸς υἱὸς, καὶ θεὸς, καὶ σοφία ἐκλήθη· οὕτω γὰρ καὶ τὰ ἄλλα πάντα συνέστηκέ τε καὶ ἁγιαζόμενα δοξάζεται. τίνος τοίνυν ἐστὶ μέτοχος, εἰπεῖν ὑμᾶς ἀνάγκη. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα τοῦ πνεύματος μετέχει, αὐτὸς δὲ ἄρα καθ' ὑμᾶς τίνος ἂν εἴη μέτοχος; τοῦ πνεύματος; καὶ μὴν αὐτὸ τὸ πνεῦμα μᾶλλον παρὰ τοῦ υἱοῦ λαμβάνει, ὡς αὐτὸς εἴρηκε, καὶ ἄλογόν ἐστιν εἰπεῖν τοῦτον ἁγιάζεσθαι παρ' ἐκείνου. οὐκοῦν τοῦ πατρὸς μετέχει· τοῦτο γὰρ λείπεται καὶ ἀνάγκη λέγειν. καὶ τί τοῦτο ἄρα ἢ πόθεν ἐστίν; εἰ μὲν οὖν ἔξωθέν ἐστιν ἐπινοηθὲν παρὰ τοῦ πατρὸς, οὐκέτι πάλιν τοῦ πατρὸς (5) μετέχων ἂν εἴη, ἀλλὰ τοῦ ἔξωθεν γενομένου, καὶ οὐκέτι αὐτὸς οὐδὲ δεύτερος ἔσται (6) μετὰ τὸν πατέρα, ἔχων πρὸ ἑαυτοῦ ἐκεῖνο· οὐδὲ τοῦ πατρὸς υἱὸς ἂν λεχθείη, ἀλλ' ἐκείνου, οὗ καὶ μετέχων υἱὸς καὶ θεὸς ἐκλήθη. εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον καὶ ἀσεβὲς, λέγοντος μὲν τοῦ πατρὸς, „οὗτός ἐστιν „ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, „ λέγοντος δὲ καὶ τοῦ υἱοῦ, πατέρα ἴδιον εἶναι τὸν θεὸν, (7) δῆλον ὅτι οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός ἐστι τὸ μετεχόμενον. τοῦτο δὲ πάλιν ἐὰν ἕτερον ᾖ παρὰ τὴν οὐσίαν τοῦ υἱοῦ, τὸ ἴσον ἄτοπον ἀπαντήσει, μέσου πάλιν εὑρισκομένου (8) τούτου ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ, ὅπως ποτέ ἐστι.

16. Τοιούτων δὴ οὖν ἀτόπων καὶ παρὰ τὴν ἀλήθειαν ἀναφαινομένων λογισμῶν, ἀνάγκη λέγειν τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ἴδιον αὐτοῦ σύμπαν εἶναι τὸν υἱόν· τὸ γὰρ ὅλως μετέχεσθαι τὸν θεὸν, ἴσον ἐστὶ λέγειν ὅτι καὶ γεννᾷ· (9) τὸ δὲ γεννᾷν τί σημαίνει ἢ υἱόν; αὐτοῦ γοῦν τοῦ υἱοῦ μετέχει τὰ πάντα κατὰ τὴν τοῦ (10) πνεύματος γινομένην παρ' αὐτοῦ χάριν, καὶ φανερὸν ἐκ τούτου γίνεται, ὅτι αὐτὸς μὲν ὁ υἱὸς οὐδενὸς μετέχει, τὸ δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς μετεχόμενον, τοῦτό ἐστιν ὁ υἱός· αὐτοῦ γὰρ (11) τοῦ υἱοῦ μετέχοντες, τοῦ θεοῦ μετέχειν λεγόμεθα, καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ ἔλεγεν ὁ Πέτρος, „ἵνα „γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως, (12) ὥς φησι καὶ ὁ „ἀπόστολος, οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς θεοῦ ἐστε; καὶ, ἡ„μεῖς γὰρ ναὸς θεοῦ ἐσμεν ζῶντος. „ καὶ αὐτὸν δὲ τὸν υἱὸν βλέποντες, ὁρῶμεν τὸν πατέρα. ἡ γὰρ τοῦ υἱοῦ ἔννοια καὶ κατάληψις, γνῶσίς ἐστι περὶ τοῦ πατρὸς, διὰ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἴδιον εἶναι γέννημα. ὥσπερ δὲ τὸ μετέχεσθαι, οὐκ ἄν τις ὑμῶν ἔτι πάθος εἴποι

A scilicet absque partium & divisionum suspicione id fieri non queat; sane cum negant nihilominus, quippe qui illum non verum sed solo nomine Filium esse velint. Ceterum an non graviter errant, qui eodem modo de re non corporea ac de corporea ratiocinantur, quique ob propriæ naturæ imbecillitatem quod proprium & naturale est Patris non verentur negare? Profecto si ita est, superest ut cum minime intelligant quomodo sit Deus vel qualis sit Pater, eumdem quoque plane negent, quandoquidem fetum Patris nonnisi ex seipsis insani metiuntur. Verum illos ita affectos, arbitrantesque esse non posse Dei Filium miserari æ- B quum mihi videtur: haud tamen ab re fuerit illos interrogare & convincere, si forte vel hoc pacto ad sensum & rationem queant revocari. Si secundum vos Filius est ex nihilo, nec fuit antequam natus est: prorsus sequitur ut ipse quoque nonnisi participatione Filius, Deus, & Sapientia sit appellatus. Nam ita etiam res aliæ omnes sunt constitutæ, quæ & sanctificatæ glorificantur. Cujus ergo ille sit particeps vos dicere necesse omnino est. Res enim aliæ omnes Spiritus sunt participes: ipsum autem cujusnam rei participem dicetis? Spiritus? Atqui ipse Spiritus a Filio potius accipit, C ut idem Filius testatur, absurdumque dictu est hunc ab illo sanctificari. Igitur Patris sit particeps: id enim superest, & necessario dicendum. Sed quid tandem, vel unde illud est? Si aliquid extrinsecus excogitatum a Patre, non jam Patris erit particeps, sed ejus quod extrinsecus est, nec proinde secundum post Patrem locum obtinebit, cum rem illam ante se habeat: nec item Patris erit dicendus Filius, sed illius, cujus factus particeps, & Filius & Deus est nuncupatus. Quod quidem si absurdum & impium merito videatur cum dicat Pater, *Hic est Filius meus dilectus*, ipseque Filius proprium suum Patrem Deum D esse affirmet: liquet utique nihil extrinsecus, sed ex substantia Patris esse id cujus sit particeps. Si porro istud fuerit aliud præter Filii naturam, æque absurdum erit, cum hoc idem medium quid reperiatur esse ex Patre & ex natura Filii quæcumque tandem illa sit.

Matth. 17. 5. Joan. 8. 54. Joan. 16. 14.

16. Quoniam ergo has sententias absurdas atque a veritate alienas esse evidens est, dicendum est necessario id quod est ex substantia Patris, proprium omnino ejus esse Filium. Deum enim participari idem prorsus est ac Deum generare. Quid porro vox, generare, aliud significat quam Filium? Itaque res o- E mnes Filii fiunt participes secundum Spiritus gratiam quæ ab eo datur: idque inde fit manifestum, quod ipse quidem Filius nullius est particeps; quod autem ex Patre alios sui participes facit, hoc ipsum est Filius. Nos enim cum ipsius Filii participes efficimur, Dei participes esse dicimur, idque ipsum est quod ajebat Petrus, *ut efficiamini divinæ consortes naturæ*, quemadmodum & Apostolus dicit, *Nescitis quia templum Dei estis?* &, *Nos enim templum Dei viventis sumus*. Ipsum similiter Filium intuentes, Patrem intuemur. Cognitio enim & comprehensio Filii, Patris est agnitio, quia proprius est ex ejusdem natura fetus. Porro ut nemo F vestrum jam dixerit Dei participem fieri, esse divinæ naturæ

Deum participari idem est ac Deum generare.

1. Pet. 1. 4. 1. Cor. 3. 16.

(1) Sic Seguerian. Reg. Gobler. & Felckm. 1. At alii & editi μὴ omittunt.
(2) Sic Seguerian. At Regius, ἴδιον καὶ φύσει. Alii & editi, φύσει ἴδιον.
(3) Seguerianus, υἱὸν θεοῦ. Mox Gobler. & Felckm. 1. καὶ ἐλέγχειν αὐτούς.
(4) In Seguer. deest ἐστιν. Felckm. 2. & 5. ἐστιν ὁ θεός.
(5) Basil. & Anglican. μετέχοι. Mox Basil. Goblerian. & Felckm. 1. τοῦ ἔξωθεν ἐπιγενομένου. Ibid. Seguer. Gobler. & Felckm. 1. καὶ οὐκέτι δὲ αὐτός.
(6) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. μετὰ τοῦ πατρός.
(7) Sic Seguerian. Basiliens. Goblerian. & Felckman. 1. At editi, δηλονότι. Ibid. Seguer. ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας. Editi & alii, ἀλλὰ τῆς οὐσίας.
(8) Seguerian. Anglican. Goblerian. & Felc. 1. τούτου. Basil. τοῦτο.
(9) Sic Seguer. & Alii vero, τὸ δὲ γεννᾷ.
(10) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. atque ita legit Nannius. Editi, πατρὸς γενομένην. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἐκ τούτου γίνεται. Editi, ἐκ τούτου δείκνυται.
(11) Seguer. Basil. Anglic. Gobler. & Felc. 1. τοῦ υἱοῦ μετέχοντες. Editi, τοῦ υἱοῦ μετέχοντος.
(12) Gobler. & Felc. 1. ὡς καὶ Παῦλός φησιν. Mox Seguer. ὑμεῖς γὰρ ναὸς θεοῦ ἐστε ζῶντος. ut & habent aliqui codices mss. novi Testament. Gobler. & Felc. 1. ὑμεῖς γὰρ ναοί ἐστε θεοῦ ζῶντος. Editi, καὶ ἡμεῖς ναοί ἐσμεν, &c.

naturæ passionem & divisionem: (nam ostensum & concessum est Deum participari, idemque esse illum participari, ac generare) ita quoque cum genitum a Deo Filium dicimus, nec passionem ullam nec divisionem beatæ illius naturæ significamus. Non itaque incredibile est Deo esse Filium, qui propriæ ejus naturæ sit fetus: neque passionem aut divisionem divinæ naturæ innuimus, cum Filium & fetum dicimus; sed potius ita credimus, quia id quod genuinum, verum & unigenitum Dei est cognoscimus. Quod cum hoc modo expositum probatumque fuerit, nempe id, quod ex Patris natura est genitum, ejusdem esse Filium; nemini jam dubium esse debet sed imo planum & perspicuum, hunc ipsum esse Sapientiam & Verbum Patris, in quo & per quod omnia creat & efficit. Hic ipse, inquam, ejus splendor est in quo omnia illuminat, & quibus voluerit se patefacit: hic ipse figura ac imago ejus est, in quo conspicitur & cognoscitur, quam ob causam & ipse & Pater unum sunt: hic ipse denique est Christus, in quo omnia redemta sunt, & novam rursus perfecit creaturam. Cum igitur hujusmodi sit Filius, non convenit, imo valde periculosum est asseverare eum ex nihilo esse factum, vel non fuisse antequam natus est. Qui enim ita de eo quod Patris naturæ proprium est loquitur, in ipsum etiam Patrem profert blasphemiam, eadem de illo sentiens, quæ de ejus fetu false comminiscitur.

2. Cor. 5. 17.

17. Id sane unum satis fuerit ad Arianam hæresim penitus evertendam: veruntamen quam a recta fide aliena illa sit, licet etiam ex hoc ratiocinio perspicere. Si Deus effector & creator est: si item res factas creavit per Filium, nullaque res facta est, quæ per Filium non sit facta: an non maxime impium est, cum Deus sit rerum effector, contendere opifex ejus Verbum & Sapientiam aliquando non fuisse? Idem enim plane est ac si diceretur Deum rerum effectorem omnino non esse, quippe cum propriam ex seipso opificem Rationem seu Verbum non habeat, sed adventitium atque ab eo alienum naturaque dissimile sit Verbum illud, in quo res creat. Deinde nobis explicent, imo suam inde agnoscant impietatem, qua dicunt, Fuit aliquando, cum non esset, &, Non fuit antequam natus est. Nimirum si Verbum cum Patre non est ab omni æternitate, non est profecto æterna Trinitas; sed primo quidem fuit unitas, postea vero ex accessione facta Trinitas est, ac progressu temporis, crevit ex illorum sententia constitutaque est theologiæ cognitio. Insuper, si Filius non est proprius naturæ Patris fetus, sed e nihilo est factus, ex nihilo igitur constabit quoque Trinitas, fuitque aliquando, cum non esset trinitas, sed unitas: fuit item Trinitas aliquando imperfecta, & aliquando perfecta: imperfecta quidem antequam fieret Filius, perfecta autem postquam idem factus est: atque exinde res facta cœpit creatori annumerari, & is, qui aliquando non fuit, cum eo, qui semper fuit, Deus agnosci & coli. Quin etiam, quod gravius est, ipsa Trinitas sui ipsius erit dissimilis, quippe quæ ex externis alienisque naturis & substantiis sit constituta; quod sane nihil aliud est quam factam sive creatam Trinitatis constitutionem

Si Verbum non est æternum, Deus non est vere creator.

Si Verbum non est æternum, æterna non est Trinitas.

A καὶ μερισμὸν τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας· (1) δεδήλωται γὰρ καὶ ὡμολόγηται μετέχεσθαι τὸν Θεὸν, καὶ ταὐτὸν εἶναι μετέχεσθαι καὶ γεννᾷν· οὕτως τὸ γέννημα οὐ πάθος, οὐδὲ μερισμός ἐστι τῆς μακαρίας ἐκείνης οὐσίας. οὐκ ἄπιστον ἄρα ἐστὶν υἱὸν ἔχειν τὸν Θεὸν, τῆς ἰδίας οὐσίας τὸ γέννημα· οὐδ᾽ ἄρα πάθος καὶ μερισμὸν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ σημαίνομεν, λέγοντες υἱὸν καὶ γέννημα· ἀλλὰ μᾶλλον τὸ γνήσιον καὶ τὸ ἀληθινὸν καὶ τὸ μονογενὲς (2) τοῦ Θεοῦ γινώσκοντες, οὕτω πιστεύομεν. τούτου δὲ οὕτως πεφρασμένου καὶ δεικνυμένου, ὅτι τὸ ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γέννημα τοῦτό ἐστιν ὁ υἱὸς, οὐδενὶ λοιπὸν ἀμ-B φίβολον, ἀλλὰ καὶ πρόδηλον ἂν εἴη, ὅτι τοῦτό ἐστιν ἡ σοφία καὶ ὁ λόγος τοῦ πατρὸς, ἐν ᾧ καὶ δι᾽ οὗ τὰ πάντα κτίζει καὶ ποιεῖ· καὶ τοῦτό ἐστιν αὐτοῦ τὸ ἀπαύγασμα, (3) ἐν ᾧ τὰ πάντα φωτίζει, καὶ ἀποκαλύπτεται οἷς ἐὰν θέλῃ· τοῦτό ἐστιν αὐτοῦ χαρακτὴρ καὶ εἰκὼν, ἐν ᾧ θεωρεῖται καὶ γινώσκεται, διὸ καὶ αὐτὸς καὶ ὁ πατὴρ ἕν εἰσι· καὶ γὰρ ὁ τοῦτον βλέπων, βλέπει καὶ τὸν πατέρα. τοῦτό ἐστιν ὁ Χριστὸς, ἐν ᾧ τὰ πάντα λελύτρωται, καὶ πάλιν τὴν καινὴν εἰργάσατο κτίσιν. (4) τοῦ δὲ υἱοῦ πάλιν οὕτως ὄντος, οὐχ ἁρμόζει, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπι-C κίνδυνόν ἐστιν εἰπεῖν τοῦτον ἐξ οὐκ ὄντων ποίημα, ἢ, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ. ὁ γὰρ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς οὕτως λέγων, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν πατέρα φθάνει βλασφημῶν, τὰ τοιαῦτα φρονῶν περὶ αὐτοῦ, οἷα καὶ περὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννήματος φανταζόμενος καταψεύδεται.

17. Ἐστι μὲν οὖν καὶ τοῦτο μόνον ἱκανὸν ἀνατρέπειν τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, ὅμως δὲ καὶ ἐκ τούτου ἄν τις ἴδοι τὸ ἀλλόδοξον αὐτῆς. εἰ ποιητὴς καὶ κτίστης ἐστὶν ὁ Θεὸς, διὰ υἱοῦ δὲ τὰ ποιήματα κτίζει, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως ἰδεῖν τὰ γινόμενα, ἢ D διὰ τοῦ λόγου γινόμενα, πῶς οὐ βλάσφημον, ποιητοῦ ὄντος τοῦ Θεοῦ, λέγειν τὸν (5) δημιουργικὸν αὐτοῦ λόγον καὶ τὴν σοφίαν μὴ εἶναί ποτε; ἴσον γάρ ἐστιν εἰπεῖν ὅτι μηδὲ ποιητής ἐστιν ὁ Θεὸς, οὐκ ἔχων ἴδιον ἐξ αὐτοῦ δημιουργικὸν λόγον, ἀλλ᾽ ἔξωθεν ἐπεισαγόμενός ἐστι καὶ ξένος αὐτοῦ, καὶ ἀνόμοιος κατ᾽ οὐσίαν (6) τυγχάνων, ἐν ᾧ δημιουργεῖ. εἶπειτα λεγέτωσαν ἡμῖν, μᾶλλον δὲ κἂν ἐκ τούτου βλεπέτωσαν τὴν δυσσέβειαν ἑαυτῶν ἐκ τοῦ λέγειν, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, καὶ, οὐκ ἦν (7) πρὶν γεννηθῇ. εἰ γὰρ οὐκ ἀϊδίως συνέστιν ὁ λόγος τῷ πατρὶ, οὐκ ἔστιν ἡ τριὰς ἀΐδιος· ἀλλὰ μονὰς μὲν ἦν πρότερον, ἐκ E προσθήκης δὲ γέγονεν ὕστερον τριὰς, καὶ (8) προϊόντος τοῦ χρόνου κατ᾽ αὐτοὺς ηὔξησε καὶ συνέστη τῆς θεολογίας ἡ γνῶσις. πάλιν τε, εἰ οὐκ ἔστιν ὁ υἱὸς ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γέννημα, ἀλλ᾽ ἐξ οὐκ ὄντων (9) γέγονεν, ἐξ οὐκ ὄντων συνίσταται τριὰς, καὶ ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν τριὰς, ἀλλὰ μονάς· καὶ ποτὲ μὲν ἐλλιπὴς τριὰς, ποτὲ δὲ πλήρης· ἐλλιπὴς μὲν (10) πρὶν γένηται ὁ υἱός· πλήρης δὲ, ὅτε γέγονε· καὶ λοιπὸν καὶ τὸ γενητὸν τῷ κτίστῃ συναριθμεῖται, καὶ τὸ ποτὲ μὴ ὂν (11) τῷ ἀεὶ ὄντι συνθεολογεῖται καὶ συνδοξάζεται· καὶ τό γε μεῖζον, F ἀνόμοιος ἑαυτῆς ἡ τριὰς εὑρίσκεται, ξέναις καὶ ἀλλοτρίαις φύσεσί τε καὶ ταῖς οὐσίαις συνισταμένη. τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν εἰπεῖν, ἢ γενητὴν (12) τὴν τῆς τριάδος σύστασιν. ποταπὴ οὖν

αὕτη

(1) Sic Seguer. Gobler. & Felck. 1. Editi autem & alii, δεδώκατε γὰρ καὶ ὡμολογήκατε.

(2) Seguer. & Reg. ἐκ τοῦ Θεοῦ.

(3) Sic Seguer. & Reg. At editi ἐν ᾧ πάντα. Mox Basil. Reg. & Anglic. ἐὰν θέλῃ. Seguer. ἐὰν ἐθέλῃ. Editi ἐὰν θέλει.

(4) Reg. & Felck. 5. τούτου υἱοῦ.

(5) Basil. δημιουργὸν. Felckm. 5. δημιουργικὸν αὐτόν.

(6) Seguer. τυγχάνει ὁ λόγος, ἐν ᾧ. Paulopost idem κἂν ἐκ τούτων. Felckm. 2. & editio Commel. δὲ ἐκ τούτου.

(7) Sic Seguer. Basil. & Felc. 5. quæ & vertunt Nannius & Omnibonus. In aliis & editis deest καὶ οὐκ ἦν.

(8) Seguer. προϊόντος τοῦ χρόνου τοῦ αὐτοῦ. Idem paulopost, πάλιν δὲ, εἰ οὐκ ἔστι.

(9) Sic Seguer. & Reg. ut & legerant Omnibonus & Nannius. In editis desunt, γέγονεν, ἐξ οὐκ ὄντων.

(10) Sic Seguer. Editi vero & alii, πρὸ τοῦ γένηται υἱός. Mox Goblerian. Reg. Felckm. 1. & 5. τὸ γενητὸν τῷ κτίστῃ, & infra, ἢ γενητὴν τὴν τῆς τριάδος.

(11) Seguer. σὺν τῷ ἀεὶ ὄντι θεολογεῖται.

(12) Seguer. τὴν omittit. Mox idem, Gobler. & Felck. 1. ποταπὴ οὖν. Editi & alii, ποταπὴ δέ. Ibidem Seguer. Gobl. Felckm. 1. θεοσέβεια ἡ μηδὲ ἑαυτῇ ὁμοία. Basil. Reg. & Felckman. 5. habent item, θεοσέβεια ἡ μηδέ. Editi & alii, θεοσέβεια μηδὲ αὐτῆς ὁμοία.

αὕτη θεοσέβεια ἡ μηδὲ ἑαυτῇ ὁμοία τυγχάνουσα, ἀλλ' ἐκ προσθήκης χρόνων πληρουμένη, καὶ ποτὲ μὲν (1) μὴ οὕτως, ποτὲ δὲ οὕτως οὖσα. εἰκὸς γὰρ αὐτὴν καὶ πάλιν λήψεσθαι προσθήκην, καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον, (2) ὡς ἅπαξ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐκ προσθήκης ἔσχε τὴν σύστασιν. οὐκ ἀμφίβολον δὲ ὅτι καὶ δύνατον αὐτὴν μειοῦσθαι. τὰ γὰρ προστιθέμενα, φανερὸν ὅτι καὶ ἀφαιρεῖσθαι δύναται.

18. Οὐκ ἔστι δὲ οὕτως, μὴ γένοιτο· οὐκ ἔστι (3) γενητὴ ἡ τριάς· ἀλλ' ἀΐδιος καὶ μία θεότης ἐστὶν ἐν τριάδι, καὶ μία δόξα τῆς ἁγίας τριάδος· καὶ σχίζειν αὐτὴν εἰς διαφόρους φύσεις τολμᾶτε. τοῦ πατρὸς ἀϊδίου ὄντος, τὸν συγκαθήμενον αὐτῷ λόγον λέγετε, (4) ὅτι ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν· τοῦ δὲ υἱοῦ συγκαθημένου τῷ πατρὶ, ἐνθυμεῖσθε τοῦτον μακρύνειν ἀπ' αὐτοῦ. κτίζουσά ἐστι καὶ δημιουργὸς ἡ τριὰς, καὶ οὐ φοβεῖσθε καταφέροντες αὐτὴν εἰς τὰ ἐξ οὐκ ὄντων· οὐκ αἰδεῖσθε τὰ δοῦλα συνεξισάζοντες τῇ εὐγενείᾳ τῆς τριάδος, καὶ τὸν βασιλέα κύριον Σαβαὼθ τοῖς ὑπηκόοις συντάττοντες. παύσασθε (5) συμφύροντες τὰ ἄμικτα, μᾶλλον δὲ τὰ μὴ ὄντα τῷ ὄντι. οὐκ ἔστι ταῦτα λέγοντας ἐνεγκεῖν δόξαν καὶ τιμὴν τῷ κυρίῳ, ἀλλὰ ἀδοξίαν καὶ ἀτιμίαν· ὁ γὰρ ἀτιμάζων τὸν υἱὸν, ἀτιμάζει τὸν πατέρα. (6) εἰ γὰρ νῦν ἐν τριάδι ἡ θεολογία τελεία ἐστὶ, καὶ αὕτη ἡ ἀληθὴς καὶ μόνη θεοσέβειά ἐστι, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ καλὸν καὶ ἡ ἀλήθεια, ἔδει τοῦτο οὕτως ἀεὶ εἶναι, ἵνα μὴ τὸ καλὸν καὶ ἡ ἀλήθεια (7) ἐπιγένηται, καὶ ἐκ προσθήκης * συνίσταται τὸ τῆς θεολογίας πλήρωμα. ἔδει οὖν τοῦτο ἀϊδίως εἶναι· εἰ δὲ μὴ ἀϊδίως ἦν, ἔδει μηδὲ νῦν οὕτως αὐτὴν εἶναι, ἀλλ' οὕτως εἶναι, ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς ὑμεῖς αὐτὴν ὑποτίθεσθε, ἵνα μηδὲ νῦν τριὰς ᾖ. ἀλλ' οὐκ (8) ἂν ἀνάσχοιτό τις Χριστιανῶν τῶν τοιούτων αἱρετικῶν· Ἑλλήνων γὰρ ἴδια ταῦτα, ὥστε γενητὴν εἰσάγειν τριάδα, καὶ τοῖς γενητοῖς αὐτὴν συνεξισάζειν· τῶν γὰρ γενητῶν ἐστιν ἐλλείψεις καὶ προσθήκας δέχεσθαι· (9) Χριστιανῶν δὲ ἡ πίστις ἄτρεπτον καὶ τελείαν καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσαν τὴν μακαρίαν οἶδε τριάδα, καὶ οὔτε (10) πλέον τι τῇ τριάδι προστίθησιν, οὔτε ἐνδεῆ ποτε ταύτην γεγενῆσθαι λογίζεται· ἑκάτερον γὰρ τούτων δυσσεβές· διὸ καὶ ἀμιγῆ μὲν αὐτὴν γινώσκει τῶν (11) γενητῶν, ἀδιαίρετον δὲ τὴν ἑνότητα τῆς θεότητος αὐτῆς φυλάττουσα προσκυνεῖ· καὶ φεύγει μὲν τὰς τῶν Ἀρειανῶν βλασφημίας, ὁμολογεῖ δὲ καὶ οἶδεν ἀεὶ εἶναι τὸν υἱόν· ἔστι γὰρ ἀΐδιος (12) ὡς ὁ πατὴρ, οὗ καὶ ἔστι λόγος ἀΐδιος· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πάλιν ἴδωμεν.

19. Εἰ πηγὴ σοφίας καὶ ζωῆς ἐστι καὶ λέγεται ὁ θεὸς, ὡς διὰ μὲν Ἱερεμίου, „ ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος. καὶ πάλιν, θρόνος δόξης (13) ὑψωμένος, ἁγίασμα ἡμῶν, ὑπομονὴ Ἰσραὴλ, κύριε, πάντες οἱ ἐγκαταλιπόντες σε αἰσχυνθήτωσαν· ἀφεστηκότες, ἐπὶ τῆς γῆς γραφήτωσαν: „ ὅτι ἐγκατέλιπον πηγὴν ζωῆς τὸν κύριον· ἐν δὲ τῷ Βαροὺχ (14) γέγραπται, „ ἐγκατε-

Tom. I.

dicere. Cujusmodi igitur illa censenda est religio, quæ nec sui similis est, sed temporum progressu perficitur, quæque modo non ita, modo ita sit. Siquidem verisimile est illam iterum incrementum accepturam, idque infinite, quemadmodum primum ex additamento constituta est. Nec vero dubium est quin eadem possit decrescere: constat enim ea quæ adduntur tolli similiter posse.

18. Verum ita non est: absit. Non est, inquam, facta Trinitas; sed æterna atque una est in Trinitate divinitas, una pariter est sanctæ Trinitatis gloria: vos tamen eam in diversas naturas diffindere audetis: cumque Patrem æternum esse concedatis, ipsi de Verbo quod illi assidet dicitis, Fuit aliquando cum non esset, Filiumque Patri assidentem ab eodem removere non dubitatis. Creatrix est & opifex Trinitas: haud tamem reformidatis eam inter res e nihilo factas dejicere, nec veremini servos pares facere nobilissimæ Trinitati, summumque regem Dominum Sabaoth inter subditos collocare. Desinite ea quæ commisceri non queunt, imo ea, quæ non sunt, cum illo qui est, simul permiscere. Qui ista proferunt, non gloria & honore sed ignominia & contumelia Dominum afficiunt. Nam qui Filio infert injuriam, infert & Patri. Si enim nunc perfecta est in Trinitate theologia, ejusque agnitio vera & sola est religio, atque hoc est quod & rectum & ipsa veritas est; id certe semper ita fuisse oportuit, ne id, quod rectum & veritas est, quid adventitium esse, aut theologiæ complementum ex accessione constitui putetur. Id, inquam, necesse omnino fuit esse ab æternitate: nam si ab æternitate non fuisset, nec nunc hæc ipsa theologia sive divinitatis notio talis esse oporteret, sed qualem ab initio fuisse fingitis, ut neque nunc esset Trinitas. Verum nemo Christianus tam petulantes pertulerit hæreticos. Hæc enim Gentilium propria sunt ut factam inducant Trinitatem, eamque cum rebus factis conjungant. Siquidem rerum factarum est defectiones & accessiones suscipere. At Christianorum fides immutabilem ac perfectam suique semper similem beatam agnoscit Trinitatem, nec quicquam amplius Trinitati addit, neque eam unquam defecisse cogitat. Nam utrumque dictu impium est. Hinc eam non ignorat cum rebus factis nequaquam esse permixtam, individuamque ejus divinitatis unitatem & servat & adorat: ab Arianorum abhorret impietatibus, confiteturque & novit semper fuisse Filium. Æternus enim est, ut Pater, cujus est Verbum æternum. Id enim iterum libeat dispicere.

19. Si sapientiæ & vitæ fons est & dicitur Deus, uti per Jeremiam ait, *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ:* & rursus, *Thronus gloriæ excelsus, santificatio nostra, expectatio Israel, Domine, omnes qui dereliquerunt te, confundantur: qui recesserunt, in terra scribantur, quoniam dereliquerunt fontem vitæ Dominum:* Item apud Baruch scriptum est, *Dereli-*

Pppp *quistis*

* Forte συνίσταται.

Necesse est sanctissimam Trinitatem perfectam fuisse ab æternitate.

Filius est æternus, cum sit vita & sapientia ex Patre tamquam ex fonte emanans.

Jerem. 2. 13. Ib. c. 17. 12.

Baruch. 3. 12.

(1) Seg. Gobler. & Felck. 1. μὴ οὖσα, ποτὲ δὲ, &c.
(2) Seguer. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. ὡς ἅπαξ. Editi & alii, ἕως ἅπαξ.
(3) Felck. 2. & editio Commel. γενητὴ ἡ τριάς. Mox Seguer. & Reg. καὶ σχίζειν. Alii vero & editi, καὶ σχίζειν, ut & legit Omnibonus.
(4) Sic Seguer. In aliis & editis deest ὅτι.
(5) Sic Seguerian. Gobler. & Felckm. 1. Editi vero & alii, φύροντες. Mox Seguer. τὰ μὴ ὄντα τῷ ὄντι. Editi & alii, τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα τῷ ὄντι.
(6) Sic Seguer. Reg. Gobler. & Felck. 1. At Basilien. & Felckm. 5. εἰ γὰρ νῦν ἐν τριάδι θεολογία. Editio Commel. ἡ γὰρ νῦν ἐν τριάδι θεολογία. Mox Seguer. αὕτη ἀληθὴς, &c. Idem ibid. Anglican. Reg. Gobler. Felckm. 1. & 5. θεοσέβεια. Editi & alii, εὐσέβεια.
(7) Seguerian. ἐπιγένηται. Alii & editi, ἐπιγίνεται.
(8) Sic Basil. Anglic. Reg. Felc. 2. & 5. At Seguer. & Felc. 1. οὐκ ἀνέχοιτο. Gobl. οὐκ ἀνάσχοιτο. Mox Felc. 2. & editio Commel. Ἑλλήνων γὰρ ταῦτα. Ibid. Reg. & Felc. 5. γενητὴν εἰσάγειν, & mox γενητοῖς & γενητῶν.
(9) Sic Seguerian. Reg. Basiliens. & Anglican. At editio Commel. Χριστιανοῖς δέ.
(10) Sic Seguer. Gobl. & Felc. 1. Reg. vero πλεῖόν τι τῇ. Felc. 2. & editio Commel. πλεῖον τῇ. Ibid. Seguer. οὔτε ἐνδεῆ ποτε ταύτην. Editi & alii, οὐδὲ ἐνδεῆ ταύτην.
(11) Reg. & Felc. 5. τῶν γενητῶν.
(12) Sic Reg. & Seguer. In editis ὡς deest. Mox Seguer. καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πάλιν. Editi & alii, καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτῳ πάλιν. Ibid. Anglic. ἡ πηγὴ τῆς σοφίας.
(13) Sic Seguer. & Jeremiæ 17. 12. Editi vero & alii, ὑψωμένος ἁγίασμα ὑμῶν. Ibid. Seg. πάντες οἱ καταλιπόντες σε καταισχυνθήτωσαν· ἀφεστηκότες ἀπὸ τῆς γῆς γραφήτωσαν.
(14) Felc. 2. & editi, γέγραπται, ἐγκατέλιπον πηγὴν ζωῆς τὸν κύριον, καὶ ἐγκατελίπετε, &c. Ibid. Reg. Anglic. & Basil. ἐγκατελίπατε.

quiſtis fontem ſapientiæ : conſentaneum valde fuerit vitam & ſapientiam non quid alienum, ſed proprium naturæ fontis eſſe, neque aliquando non exſtitiſſe, ſed ſemper fuiſſe. Atqui hæc omnia ipſe eſt Filius, qui dicit, *Ego ſum vita*, &, *Ego ſapientia habito in conſilio*. An non igitur impius habendus ille eſt qui ait : Fuit aliquando, cúm non eſſet Filius? Namque idem eſt ac ſi diceretur, Fuit aliquando, cum fons eſſet aridus abſque vita & ſapientia. Atqui ſi hujuſmodi eſſet, fons certe non eſſet : nam quod non ex ſeipſo gignit, fons utique non eſt. At quam iſtud abſurdum eſt! Etenim Deus eos, qui ſuæ ipſius voluntati parent, promittit inſtar fontis futuros a quo nunquam deficiet aqua. Sic enim ipſe per Eſaiam Prophetam loquitur : *Et ſatiaberis quemadmodum concupiſcit anima tua, & oſſa tua pinguia fient, & erunt velut hortus irriguus, & tanquam fons a quo aqua non deficiet*. Illi autem Deum, qui quidem dicitur & eſt fons ſapientiæ, ſterilem atque ſine propria Sapientia aliquando fuiſſe improbiſſime audent affirmare. Verum falſa ſunt quæ ab illis dicuntur. At teſtatur Veritas Deum propriæ Sapientiæ æternum fontem eſſe : ac proinde cum fons æternus ſit, neceſſe quoque eſt Sapientiam æternam eſſe. In ipſa ſiquidem omnia facta ſunt, ut pſallit David, *Omnia in Sapientia feciſti*. Salomon item ait, *Deus Sapientia fundavit terram, præparavit cœlos prudentia*. Hæc porro Sapientia Verbum eſt, & per ipſum, ut ait Joannes, facta ſunt omnia, & ſine ipſo factum eſt nihil. Denique ipſe eſt Chriſtus. Nam *unus Deus Pater, ex quo omnia, & nos in illum : & unus Dominus Jeſus Chriſtus, per quem omnia & nos per ipſum*. Si porro omnia per ipſum, ipſe profecto inter omnia numerandus non eſt. Qui enim eum, *per quem omnia*, unum omnium eſſe dicere auſus fuerit, ille de Deo, *ex quo omnia*, idem plane ſentiet. Quod ſi quis id tamquam maxime abſurdum procul rejiciat, Deumque ab omnibus ut alium diſcriminet, conſequens ſane fuerit ut unigenitus Filius, qui Patris naturæ eſt proprius, alius quoque ab omnibus eſſe cenſeatur. Atqui ſi ipſe non eſt ex omnibus, de illo nefas eſt dicere, Fuit aliquando, cum non eſſet : &, Non erat antequam naſceretur. Hujuſmodi enim voces de factis quidem rebus apte uſurpantur : at ipſe Filius talis eſt, qualis Pater, cujus naturæ proprius quoque eſt fetus, Verbum, ac Sapientia. Namque id proprium eſt Filii erga Patrem, idemque Patrem Filii proprium oſtendit, ita ut dici nequeat vel Deum aliquando ſine Verbo ſeu Ratione fuiſſe, vel Filium aliquando non exſtitiſſe. Ceteroquin cur diceretur Filius, niſi eſſet ex ipſo? vel quare Verbum & Sapientia appellaretur, niſi & ſemper & proprius illius eſſet?

[Marginal references: Joan. 14. 6. — Prov. 8. 12. — Eſai. 58. 11. — Pſ. 103. 24. — Prov. 3. 19. — Joan. 1. 3. — 1. Cor. 8. 6.]

20. Quandonam igitur Deus ſine illo fuit quod ipſius proprium eſt? vel quis id quod proprium eſt, tanquam quid externum & quod diverſæ ſit naturæ poſſit concipere? Enimvero res aliæ quales ſunt res factæ, nihil natura ſimile habent cum ſuo auctore, ſed extra eum ejuſdem gratia & voluntate per Verbum ſunt conditæ, adeo ut poſſint aliquando eſſe deſinere, ſi nempe placuerit creatori : quippe cum ea ſit rerum facta-

A λίπετε τὴν πηγὴν τῆς σοφίας· „ (1) ἀκόλουθον ἂν εἴη τὴν ζωὴν καὶ τὴν σοφίαν μήτε ξένα τῆς οὐσίας τῆς πηγῆς εἶναι, ἀλλ' ἴδια, μήτε ἀνύπαρκτά ποτε εἶναι, ἀλλ' ἀεὶ εἶναι. ἔστι δὲ (2) ταῦτα ὁ υἱὸς ὁ λέγων, ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ, καὶ ἐγὼ ἡ σοφία κατεσκήνωσα βουλήν. πῶς τοίνυν οὐκ ἀσεβεῖ ὁ λέγων, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ υἱός; ἴσον γάρ ἐστιν εἰπεῖν, ἦν ποτε (3) ὅτε ἡ πηγὴ ξηρὰ ἦν χωρὶς τῆς ζωῆς καὶ τῆς σοφίας. ἡ δὲ τοιαύτη οὐκ ἂν εἴη πηγή. τὸ γὰρ μὴ ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν, οὐκ ἔστι πηγή. ὅσης δὲ ἀτοπίας γέμον ἐστὶ τοῦτο. ὁ μὲν γὰρ θεὸς τοὺς ποιοῦντας αὐτοῦ τὸ θέλημα ἐπαγγέλλεται ὡς πηγὴν ἔσεσθαι, (4) ἣν μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ, λέγων διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήB του, „ καὶ ἐμπλησθήσῃ, καθάπερ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυ„ χή σου, καὶ τὰ ὀστᾶ σου (5) πιανθήσεται, καὶ ἔ„ σται ὡς κῆπος μεθύων, καὶ ὡς πηγὴ, ἣν μὴ ἐξέλι„ πεν ὕδωρ· „ οὗτοι δὲ τὸν θεὸν λεγόμενον καὶ ὄντα πηγὴν τῆς σοφίας, ἄγονον αὐτὸν καὶ λείψαντά ποτε τῆς ἰδίας σοφίας δυσφημεῖν τολμῶσιν. ἀλλὰ τὰ μὲν παρὰ τούτων ἐστὶ ψευδῆ. ἡ δὲ ἀλήθεια μαρτυρεῖ πηγὴν ἀΐδιον εἶναι τὸν θεὸν τῆς ἰδίας σοφίας. ἀϊδίου δὲ τῆς πηγῆς οὔσης, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὴν σοφίαν ἀΐδιον εἶναι δεῖ. ἐν ταύτῃ γὰρ καὶ τὰ πάνC τα γέγονεν, ὡς ψάλλει Δαβὶδ, „ πάντα ἐν σοφίᾳ „ ἐποίησας· καὶ Σολομών φησιν, ὁ θεὸς τῇ σοφίᾳ „ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, ἡτοίμασε δὲ οὐρανοὺς ἐν φρο„ νήσει. „ (6) αὐτή τε ἡ σοφία ἐστὶν ὁ λόγος, καὶ δι' αὐτοῦ ὡς Ἰωάννης φησὶν, „ ἐγένετο τὰ πάντα, καὶ „ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· καὶ αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός. „ εἷς γὰρ θεὸς (7) ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, „ καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χρι„ στὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. „ εἰ δὲ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, αὐτὸς οὐκ ἂν εἴη συναριθμούμενος τοῖς πᾶσιν. ὁ γὰρ τολμῶν τὸν δι' οὗ τὰ πάντα, λέγειν ἕνα εἶναι τῶν πάντων, πάντως δή D που καὶ περὶ θεοῦ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, τὸ αὐτὸ (8) λογίσεται. εἰ δὲ τοῦτο ὡς ἄτοπον φεύγει τις, καὶ διίστησιν ὡς ἄλλον ἀπὸ τῶν πάντων τὸν θεὸν, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ τὸν μονογενῆ υἱὸν ἴδιον ὄντα τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, ἄλλον λέγειν εἶναι τῶν πάντων· μὴ ὄντος δὲ αὐτοῦ τῶν πάντων, οὐ θέμις ἐπ' αὐτοῦ λέγειν τὸ, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ, οὐκ ἦν, πρὶν (9) γεννηθῇ. αἱ τοιαῦται γὰρ φωναὶ κατὰ τῶν ποιημάτων ἁρμόζουσι λέγεσθαι· αὐτὸς δὲ ὁ υἱὸς τοιοῦτός ἐστιν, οἷός ἐστιν (10) ὁ πατὴρ, οὗ καὶ ἔστι τῆς οὐσίας ἴδιον γέννημα, λόγος, καὶ σοφία. τοῦτο γὰρ ἴδιον τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα, καὶ τοῦτο τὸν πατέρα τοῦ υἱοῦ δείκE νυσιν ἴδιον, ὥστε (11) μήτε τὸν θεὸν λέγειν ποτὲ ἄλογον, μήτε τὸν υἱὸν ἀνύπαρκτόν ποτε λέγειν. ἐπεὶ διατί υἱὸς, εἰ μὴ ἐξ αὐτοῦ; ἢ διατί λόγος καὶ σοφία, εἰ μὴ ἀεὶ καὶ (12) ἴδιον αὐτοῦ;

20. Πότε γοῦν τοῦ ἰδίου χωρὶς ἦν ὁ θεός; ἢ πῶς τις περὶ τοῦ ἰδίου, ὡς περὶ ξένου καὶ (13) ἀλλοτριοουσίου δύναται λογίσασθαι; τὰ μὲν γὰρ ἄλλα οἷά ἐστι τὰ γενητὰ, οὐδὲν ὅμοιον κατ' οὐσίαν ἔχει πρὸς τὸν πεποιηκότα· ἀλλ' ἔξωθεν αὐτοῦ (14) ἐστι, χάριτι καὶ F βουλήσει αὐτοῦ τῷ λόγῳ γενόμενα, ὥστε πάλιν δύνασθαι καὶ παύεσθαί ποτε, εἰ θελήσειεν ὁ ποιήσας· (15) ταύτης γάρ ἐστι φύσεως τὰ γενητά.

(1) Editio Commel. εἴη ἀκόλουθον ἄν. Ibid Seguer. Gobl. & Felc. 1. ἀκόλουθον ἂν εἴη τὴν πηγήν. Paulopoſt Seguer. ἀλλ' ἀΐδια, μήτε ἀνύπαρκτα.
(2) Sic Seguer. Reg. Baſilienſ. Anglic. Felc. 5. Editi vero, ταῦτα υἱὸς ὁ λέγων. Mox Gobler. & Felc. 1. ἡ σοφία κατεσκεύασα.
(3) Sic Seguerian. In editis, & aliis deeſt ὅτε. Paulopoſt Reg. & Felc. 5. εἰ δὲ τοιαύτη. Et mox Seguer. Reg. Baſil. ἐξ ἑαυτοῦ. Editi & alii, ἐξ αὐτοῦ.
(4) Seguer. οὗ. Idem & Gobler. & Felc. 1. ἐξέλειπεν.
(5) Sic Seguer. Reg. & Eſaiæ 58. 11. Baſil. Anglic. Felc. 5. ποιηθήσεται. Editi, πιανθήσονται. Mox Seguer. ἣ μὴ ἐξέλιπεν.
(6) Reg. & Baſil. αὕτη τε. Anglic. αὕτη δέ.
(7) Seguer. omittit ὁ πατήρ.
(8) Seguer. Gobler. & Felc. 1. λογίσηται. Baſil. λογίζεται. Paulopoſt Seguer. τῶν πάντων τὸν θεόν. Editi πάντων θεόν.
(9) Sic Seguer. Baſil. Anglic. & Felc. 2. At Reg. γεννηθῇ. Editi, γεννηθῆναι.
(10) Seguer. Gobl. & Felc. 1. omittunt ὁ πατήρ.
(11) Seguer. μήτε. Editi & alii, μή.
(12) Sic Seguer. ut & legit Nannius. Editi & alii, ἀΐδιον.
(13) Seguer. ἀλλοτριοουσίου. Reg. Gobler. & Felc. 1. ἀλλοτριουσίου. Editi, ἀλλοτρίου. Mox Felc. 2. cum editis ὅσα ἐστί. alii mſſ. οἷά ἐστι.
(14) Sic Seguer. In editis & aliis deeſt ἐστί. Ibid. Seguer. τῷ λόγῳ αὐτοῦ.
(15) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. Alii autem & editi, τοιαύτης γάρ ἐστι φύσεως τὰ γεννητά. Paulopoſt Seguer. τοῦτο εἶναι υἱός.

τά. τὸ δὲ ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς· ὡμολόγηται γὰρ ἤδη τοῦτο εἶναι ὁ υἱός· πῶς οὐ τολμηρὸν καὶ δυσσεβὲς εἰπεῖν ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ, ὅτι οὐκ ἦν πρὶν (1) γεννηθῇ, ἀλλ' ἐπισυμβέβηκε, καὶ δύναται πάλιν μὴ εἶναί ποτε; τοῦτο δὲ καὶ μόνον ὁ ἐνθυμούμενος καταινοείτω, πῶς τὸ τέλειον καὶ τὸ πλῆρες τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἀφαιρεῖται· καὶ γὰρ φανερώτερον ἄν τις ἴδοι πάλιν τὸ ἄτοπον τῆς αἱρέσεως, ἐὰν ἐνθυμηθῇ, ὅτι ὁ υἱὸς εἰκών ἐστι καὶ ἀπαύγασμα τοῦ πατρὸς, καὶ χαρακτὴρ, καὶ ἀλήθεια. εἰ γὰρ ὑπάρχοντος φωτὸς, (2) ἔστιν εἰκὼν αὐτοῦ τὸ ἀπαύγασμα· καὶ οὔσης ὑποστάσεως, ἔστι ταύτης ὁ χαρακτὴρ ὁλόκληρος· καὶ ὄντος πατρὸς, ἔστιν (3) ἡ ἀλήθεια· σκοπείτωσαν οἱ τὴν εἰκόνα καὶ τὸ εἶδος τῆς θεότητος χρόνῳ μετροῦντες, εἰς πόσον ἀσεβείας βάραθρον πίπτουσιν. εἰ γὰρ οὐκ ἦν ὁ υἱὸς πρὶν (4) γεννηθῇ, οὐκ ἦν ἀεὶ ἐν τῷ θεῷ ἡ ἀλήθεια. ἀλλὰ τοῦτο λέγειν οὐ θέμις· τοῦ γὰρ πατρὸς ὄντος, ἦν (5) ἀεὶ ἐν αὐτῷ ἡ ἀλήθεια, ἥτις ἐστὶν ὁ υἱὸς ὁ λέγων, „ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια·„ καὶ τῆς ὑποστάσεως ὑπαρχούσης, πάντως εὐθὺς εἶναι δεῖ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν εἰκόνα ταύτης· οὐ γὰρ ἔξωθέν ἐστι γραφομένη (6) ἡ τοῦ θεοῦ εἰκών· ἀλλ' αὐτὸς ὁ θεὸς γεννητής ἐστι ταύτης, ἐν ᾗ ἑαυτὸν ὁρῶν προσχαίρει ταύτῃ, ὡς αὐτὸς ὁ υἱὸς λέγει, „ἐγὼ ἤμην ᾗ προσέχαιρε.„ πότε γοῦν οὐχ (7) ἑώρα ἑαυτὸν ὁ πατὴρ ἐν τῇ ἑαυτοῦ εἰκόνι; ἢ πότε οὐ προσέχαιρεν, ἵνα τολμήσῃ τις εἰπεῖν, ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶν ἡ εἰκών, καὶ οὐκ ἦν χαίρων ὁ πατὴρ, πρὶν γένηται ἡ εἰκών; πῶς δὲ καὶ ἑαυτὸν ἂν ἴδοι ὁ ποιητὴς καὶ κτίστης ἐν κτιστῇ (8) καὶ γενητῇ οὐσίᾳ; τοιαύτην γὰρ εἶναι δεῖ τὴν εἰκόνα, οἷός ἐστιν ὁ ταύτης πατήρ.

21. Φέρε τοίνυν, ἴδωμεν τὰ τοῦ πατρὸς, ἵνα καὶ τὴν εἰκόνα ἐπιγνῶμεν, εἰ αὐτοῦ ἐστιν. ἀΐδιός ἐστιν ὁ πατὴρ, ἀθάνατος, δυνατὸς, φῶς, βασιλεὺς, παντοκράτωρ, θεὸς, κύριος, (9) κτίστης, καὶ ποιητής. ταῦτα εἶναι δεῖ ἐν τῇ εἰκόνι, ἵνα ἀληθῶς ὁ τὸν υἱὸν ἑωρακὼς ἴδῃ τὸν πατέρα. εἰ δὲ μὴ οὕτως ἐστὶν, ἀλλ' ὡς οἱ Ἀρειανοὶ φρονοῦσι, γενητός ἐστι, καὶ οὐκ ἀΐδιος ὁ υἱὸς, οὐκ ἔστιν αὕτη τοῦ πατρὸς ἀληθὴς εἰκὼν, εἰ μὴ ἄρα λοιπὸν ἀπερυθριάσαντες εἴπωσιν, ὅτι καὶ τὸ εἰκόνα λέγεσθαι τὸν υἱὸν, οὐχ ὁμοίας οὐσίας ἐστὶ γνώρισμα, ὄνομα δὲ μόνον ἐστὶν αὐτοῦ. ἀλλὰ τοῦτο πάλιν, ὦ χριστομάχοι, οὐκ ἔστιν εἰκὼν, οὐδὲ χαρακτήρ. ποία γὰρ ἐμφέρεια τῶν ἐξ οὐκ ὄντων πρὸς τὸν κτίσαντα τὰ οὐκ ὄντα (10) εἰς τὸ εἶναι; ἢ πῶς τῷ ὄντι τὸ οὐκ ὂν ὅμοιον εἶναι δύναται, λειπόμενον τῷ ποτὲ μὴ εἶναι, καὶ τῷ πρὸς τὰ γενόμενα τὴν σύνταξιν ἔχειν. τοιοῦτον γὰρ αὐτὸν εἶναι θέλοντες οἱ Ἀρειανοὶ, λογισμοὺς ἑαυτοῖς ἐπενόησαν, λέγοντες, εἰ γέννημά ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς καὶ εἰκὼν, καὶ ὅμοιός ἐστι κατὰ πάντα τοῦ πατρὸς, ὀφείλει πάντως, ὥσπερ γεγέννηται, γεννᾶν καὶ ὁ υἱὸς, καὶ γίνεσθαι καὶ αὐτὸς πατὴρ υἱοῦ· πάλιν τε (11) ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννώμενος, γεννᾶν καὶ αὐτὸς, καὶ καθεξῆς ἕως εἰς ἄπειρον· τοῦτο γὰρ ὅμοιον δείκνυσι τὸν γεννηθέντα τοῦ γεννήσαντος. ἐφευρεταὶ (12) δυσφημιῶν ἀληθῶς οἱ θεομάχοι, οἵτινες, ἵνα μὴ τὸν υἱὸν εἰκόνα τοῦ πατρὸς ὁμολογήσωσι, σωματικὰ καὶ γήϊνα περὶ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς φρονοῦσι, τομὰς, καὶ ἀπορροίας καὶ ἐπιρροίας κατηγοροῦντες κατ' αὐτοῦ. εἰ μὲν

rum natura. At quod naturæ Patris eſt proprium, (hoc enim eſſe Filium jam conceſſum eſt) an non temerarium & impium eſt ex nihilo eſſe dicere, nec fuiſſe antequam naſceretur, ſed adventitium eſſe, poſſeque iterum aliquando non eſſe? Quod qui vel ſolum cogitat, intelligat, quæſo, quomodo poſſit detrahi perfectio & plenitudo naturæ Patris. Hinc enim clarius licebit perſpicere quam abſurda ſit Ariana hæreſis, ſi nimirum attendatur Filium Patris imaginem, ſplendorem & figuram, atque veritatem eſſe. Nam ſi exiſtente luce, imago ejus exiſtit ſplendor: ſi item ſubſtantia exiſtente, ejuſdem exiſtit integra figura: ſi denique exiſtente Patre, exiſtit veritas; videant qui divinitatis imaginem & figuram tempore metiuntur, in quantam incidant impietatem. Si enim non fuit Filius antequam naſceretur, nec igitur ſemper fuit in Deo veritas. Verum id nefas dictu eſt. Siquidem Patre exiſtente, fuit ſemper in illo veritas, quæ Filius, eſt, qui & idem dicit: *Ego ſum veritas*. Subſtantia ſimiliter exiſtente, ejus figuram & imaginem continuo eſſe prorſus neceſſe eſt. Nec enim extrinſecus depicta eſt Dei imago, ſed ipſe Deus ejuſdem eſt genitor, in qua ſeipſum intuens eadem delectatur, ut ait Filius: *Ego eram qua delectabatur*. Quandonam ergo ſeipſum Pater non intuebatur in ſui ipſius imagine, aut quandonam eadem non delectabatur, ut quis dicere audeat ex nihilo eſſe imaginem, nec Patrem delectatum eſſe antequam imago naſceretur? Qui vero effector & creator ſeipſum in creata & facta natura poſſet contemplari? Etenim talis imago eſſe debet, qualis eſt ejus Pater.

Filius, ut Patris imago, ſplendor figura & veritas, eſt æternus.

Joan. 14. 6.

Prov. 8. 30.

21. Age itaque, quæ ad Patrem pertinent inſpiciamus, quo poſſimus dignoſcere utrum imago ejus ſit. Æternus eſt Pater, immortalis, potens, lux, rex, omnipotens, Deus, Dominus, creator & effector. Hæc ſane eadem in imagine eſſe oportet, ut vere qui Filium viderit, videat Patrem. Nam niſi ita ſit; ſed, ut Ariani ſentiunt, factus eſt, non vero æternus Filius; non eſt hæc vera imago Patris, niſi forte pudore omni exuto dicant quod Filius imago appellatur, non id eſſe ſimilis ſubſtantiæ indicium, ſed ejus dumtaxat nomen eſſe. Atqui, o impii & hoſtes Chriſti, hoc nec imago nec figura eſt. Quæ enim ſimilitudo rerum e nihilo factarum cum illo qui ea, quæ non erant, ut eſſent creavit? aut quo pacto id, quod non eſt, ejus, qui eſt, ſimile eſſe queat, cujus is defectus eſt, ut aliquando non fuerit, & inter res factas collocatum ſit? Ariani igitur cum Filium ita eſſe velint, ſibi ipſis hujuſmodi excogitavere ratiunculas. Si Filius, inquiunt, fetus & imago eſt Patris: ſi perfecte ſimilis eſt Patri, debet certe, quemadmodum genitus eſt, ſic & ipſe generare, fierique & ipſe filii pater: qui item ex ipſo genitus fuerit, generare & ipſe debet, & ita deinceps infinite. Id ſiquidem genitoris genitum ſimilem oſtendit. Blaſphemiarum næ illi inventores, qui Dei ipſius hoſtes, ne fateantur Filium Patris eſſe imaginem, corporea & terreſtria de ipſo Patre cogitant, exciſiones, effluentias, influxioneſve in illo prave fingunt. Equidem ſi Deus

Filius tametſi vim & ipſe gignendi non habet, Patri nihilominus perfecte eſt ſimilis.

(1) Seguer. γενηθῇ.
(2) Sic Seguer. Editi vero & alii, εἰκὼν ἐστιν αὐτοῦ καὶ τὸ ἀπαύγασμα.
(3) Sic Seguer. At alii & editi, ἡ ἀλήθεια ὁ υἱός. Paulopoſt Seguer. εἰς ὅσον ἀσεβείας.
(4) Seguer. γενηθῇ. Idem ibid. & Reg. οὐκ ἦν ἀεὶ ἐν τῷ θεῷ. Editi & alii ἀεὶ omittunt.
(5) Sic Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. Editi autem, ἦν ἂν ἐν αὐτῷ. Ibidem in Gobler. & Felc. 1. deſunt, ἥτις ἐστὶν ὁ υἱὸς ὁ λέγων, ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια.
(6) Sic Seguer. & Reg. In editis deeſt ἡ. Paulopoſt Felc. 2. & editio Commel. ἑαυτὸν ὁ ὁρῶν.
(7) Sic Seguer. Anglic. Gobler. & Felc. 1. Editi vero, ὁρᾷ.
(8) καὶ abeſt ab editione Commel. Paulopoſt Seguer. Gobler. & Felc. 1. υἱός ἐστι. Editi & alii, ὥς ἐστι.
(9) Seguer. καὶ κτίστης. & paulopoſt pro ἴδῃ, idem habet, ἑωρακὼς ᾖ.
(10) Sic in Seguer. exſtat totus hic locus. Alii vero & editi, πρὸς τὸ εἶναι, ἢ πῶς τῷ ὄντι τὸ μὴ ὂν ὅμοιον εἶναι δυνατόν; λειπόμενον ἂν τῷ, ποτὲ μὴ εἶναι, καὶ τὸ πρὸς τὰ γενόμενα τὴν σύνταξιν ἔχειν. In Felc. 1. & Gobler. deeſt ἂν poſt λειπόμενον.
(11) Sic Seguer. & Reg. In editis autem ὁ omittitur. Ibid. ad marginem hæc habet Reg. διατί μὴ καὶ ὁ υἱὸς γεννᾷ ἵνα καὶ πατὴρ ᾖ, ἀλλὰ μόνον ἐστὶν υἱός. *Cur non Filius & ipſe gignit, ut & pater ſit, ſed eſt dumtaxat filius.*
(12) Seguer. Gobler. & Felc. 1. δυσφημίας. Mox Seguer. ὁμολογῶσι, σωματικὰ, &c. Paulopoſt iidem Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἀπορροὰς καὶ ἐπιρροάς.

si Deus hominis similis est, sit etiam eo modo genitor quo homo: Filius fiat pater alterius, atque ita deinceps alii ex aliis procreentur, ut, secundum illos, in deorum multitudinem crescat ea progenies. At si Deus non est ut homo, uti revera non est: sane nec humana de eo licet cogitare. Etenim brutæ animantes atque homines vi primæ creationis alii ex aliis successione gignuntur, & is qui gignitur, ex genito patre genitus, convenienter & ipse alterius fit pater, eam in seipso virtutem a patre habens, ex qua & ipse factus est. Hinc in illis non est proprie pater vel proprie filius, nec stabilis vel constans est patris & filii conditio. Idem quippe & filius & pater fit, filius, inquam, genitoris, pater autem ejus qui ex ipso gignitur. Verum in divinitate non ita se res habet. Nec enim hominum similis est Deus, nec Pater ex patre est, unde nec patrem geniturum gignit: nec Filius est ex effluvio Patris, nec ex genito Patre genitus est: ideoque nec gignitur ut gignat. Hinc in sola Divinitate Pater proprie pater est, & Filius proprie filius, atque in his solis constans firmaque est patris & filii conditio, ita ut Pater sit semper pater: & Filius semper filius.

In Deo solo, non in rebus creatis, proprie reperitur ratio patris & filii.

22. Qui igitur inquirit cur Filius filii alius gignendi vim non habeat, idem inquirat cur Pater non habuerit patrem. Verum utrumque perabsurdum est impietateque omni plenum. Ut enim Pater semper est pater, nec umquam filius potest esse: ita Filius semper est filius, nec unquam pater esse potest: quo utique modo maxime ostenditur figura & imago Patris esse, manendo quod est, mutationemque nullam subeundo, sed acceptam a Patre servando immutabilitatem. Itaque si Pater mutatur, ejus quoque imago mutetur. Sic enim erga genitorem se habet ejus & imago & splendor. At si immutabilis est Pater, & id quod ipse est perpetuo manet: ita necesse est ejus imaginem id quod ipsa est similiter permanere, nec mutari. Atqui Filius est ex Patre: non igitur aliud fiet quam quod est Patris naturæ proprium. Itaque frustra & istud stulti commenti sunt, imaginem a Patre cupientes abstrahere, ut Filium rebus factis parem facerent. Hinc ergo Ariani illum in rerum factarum numero ex Eusebii doctrina reponentes, talemque esse arbitrantes, qualia quæ ab ipso sunt facta, procul a veritate discessere, fallacibusque sibi comparatis voculis, cum primum hancce formarent hæresim, circumcirca concursabant, imo etiam ad hoc usque tempus nonnulli illorum, pueris in forum occurrunt, quos interrogant, non quidem ex divinis Scripturis, sed velut *ex cordis abundantia* hujusmodi verba eructantes: Qui est, eum ne, qui nondum esset, fecit ex nihilo, an qui jam esset? Fecit igitur eum qui jam erat, an qui non erat? Et rursus: Unum ne est non-genitum, vel duo? Num Filius libero præditus est arbitrio, propriaque voluntate non mutatur, cum naturæ sit mutabilis? Nec enim instar lapidis est per se manens immobilis. Deinde

Ut Pater patrem nullum habet, sic nec Filius filium alium gignit.

Futiles Arianorum interrogatiunculæ.

Luc. 6. 45.

Lege hic ἀγέννητον, & non-factum.

A οὖν ὡς ἄνθρωπός ἐστιν (1) ὁ θεὸς, γινέσθω καὶ γεννητὴς, ὡς ἄνθρωπος, ἵνα καὶ ὁ υἱὸς ἑτέρου γίνηται πατὴρ, καὶ οὕτω καθεξῆς ἐξ ἀλλήλων γινέσθωσαν, ἵνα καὶ εἰς πλῆθος θεῶν ἡ διαδοχὴ κατ᾽ αὐτοὺς αὐξάνῃ. εἰ δὲ οὐκ ἔστιν, ὡς ἄνθρωπος, ὁ θεός· οὐκ ἔστι γάρ· οὐ δεῖ τὰ ἀνθρώπων (2) ἐπ᾽ αὐτοῦ λογίζεσθαι. τὰ μὲν γὰρ ἄλογα ζῶα καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκ δημιουργικῆς ἀρχῆς κατὰ διαδοχὴν ἀλλήλων γεννῶνται· καὶ ὁ γεννώμενος ἐκ γεννωμένου πατρὸς γεννηθεὶς, εἰκότως καὶ αὐτὸς ἑτέρου γίνεται πατὴρ, ἔχων ἐκ πατρὸς ἐν ἑαυτῷ τοῦτο, ἐξ οὗ καὶ αὐτὸς γέγονε· διὸ οὐδέ ἐστιν ἐν τοῖς τοιούτοις κυρίως πατὴρ B καὶ κυρίως υἱὸς, οὐδὲ ἕστηκεν ἐπ᾽ αὐτῶν (3) τὸ πατὴρ καὶ τὸ υἱός· ὁ γὰρ αὐτὸς υἱὸς γίνεται καὶ πατὴρ, υἱὸς μὲν τοῦ γεννήσαντος, πατὴρ δὲ τοῦ γεννωμένου ἐξ αὐτοῦ. ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος οὐκ ἔστιν οὕτως· οὐ γὰρ, ὡς ἄνθρωπος, ὁ θεός· οὔτε γὰρ ὁ πατὴρ ἐκ πατρός ἐστι· διὸ οὐδὲ γεννᾷ τὸν (4) γεννησόμενον πατέρα· οὔτε ὁ υἱὸς ἐξ ἀποῤῥοίας ἐστὶ τοῦ πατρὸς, οὐδὲ ἐκ γεννηθέντος πατρὸς γεγέννηται· διὸ οὐδὲ γεγέννηται εἰς τὸ γεννᾷν. ὅθεν ἐπὶ τῆς θεότητος μόνης, ὁ πατὴρ κυρίως πατήρ ἐστι, καὶ ὁ υἱὸς κυρίως υἱός ἐστι, (5) καὶ ἐπὶ τούτων καὶ μόνων ἕστηκε τὸ πατὴρ ἀεὶ πατὴρ εἶναι, καὶ τὸ υἱὸς ἀεὶ υἱὸς εἶναι.

C 22. Οὐκοῦν ὁ ζητῶν διατί μὴ γεννητικὸς υἱοῦ ὁ υἱὸς, ζητείτω διατί μὴ πατέρα ἔσχεν ὁ πατήρ. (6) ἀλλὰ ἄτοπά γε ἀμφότερα καὶ πάσης μεστὰ ἀσεβείας. ὡς γὰρ ὁ πατὴρ ἀεὶ πατὴρ, καὶ οὐκ ἄν ποτε γένοιτο υἱὸς, οὕτως ὁ υἱὸς ἀεὶ υἱός ἐστι, καὶ οὐκ αὖ ποτε γένοιτο πατήρ· καὶ ἐν τούτῳ γὰρ μᾶλλον χαρακτὴρ ὢν καὶ εἰκὼν τοῦ πατρὸς δείκνυται, μένων ὅ ἐστι καὶ οὐκ ἀλλασσόμενος, ἀλλ᾽ ἔχων ἐκ τοῦ πατρὸς τὴν ταυτότητα. εἰ μὲν οὖν ὁ πατὴρ μεταβάλλεται, μεταβαλλέσθω καὶ ἡ εἰκών· πρὸς γὰρ τὸν γεννήσαντα, οὕτω καὶ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἕστηκεν. εἰ δὲ ἄτρεπτός ἐστιν ὁ πατὴρ, καὶ ὅ ἐστιν D (7) οὕτως διαμένει, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἡ εἰκὼν ὅ ἐστι διαμένει, καὶ οὐ τραπήσεται. ἔστι δὲ (8) ἐκ τοῦ πατρὸς υἱός· οὐκ ἄρα ἕτερόν τι γενήσεται, ἢ ὅπερ ἐστὶ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἴδιον. μάτην ἄρα καὶ τοῦτο ἐπενόησαν οἱ ἄφρονες, ἐξᾶραι θέλοντες ἀπὸ τοῦ πατρὸς τὴν εἰκόνα, ἵνα (9) τοῖς γενητοῖς τὸν υἱὸν ἐξισάσωσιν. ἐν τούτοις γοῦν αὐτὸν συντάττοντες οἱ περὶ Ἄρειον ἐκ διδασκαλίας Εὐσεβίου, καὶ τοιοῦτον εἶναι νομίζοντες οἷα τὰ δι᾽ αὐτοῦ γενόμενά ἐστιν, ἀπεπήδησαν μὲν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, (10) συμφορήσαντες E δὲ ἑαυτοῖς ῥημάτια πανουργίας, περιήρχοντο κατὰ τὴν ἀρχὴν, ὅτε τὴν αἵρεσιν ταύτην ἔπλασσον, καὶ μέχρι δὲ νῦν τινες συναντῶντες ἐξ αὐτῶν παιδαρίοις κατὰ τὴν ἀγορὰν, πυνθάνονται αὐτῶν, οὐκ ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν, ἀλλ᾽ ὥσπερ τὰ περισσεύματα τῆς καρδίας αὐτῶν (11) ἐρευγόμενοι λέγουσιν· ὁ ὢν τὸν μὴ ὄντα ἐκ τοῦ ὄντος πεποίηκεν, ἢ τὸν ὄντα; ὄντα (12) οὖν αὐτὸν πεποίηκεν, ἢ μὴ ὄντα; καὶ πάλιν, ἓν τὸ ἀγέννητον, ἢ δύο; καὶ αὐτεξούσιός ἐστι καὶ ἰδίᾳ προαιρέσει οὐ τρέπεται, τρεπτῆς ὢν φύσεως, οὐ γάρ ὡς F λίθος ἐστὶν (13) ἀφ᾽ ἑαυτοῦ μένων ἀκίνητος. εἶτα καὶ

(1) Sic Seguerianus. At alii & editi, ὁ υἱός. Paulopost Seguer. Basil. Gobler. & Felckm. 1. ἑτέρου γένηται. Ibid. Seguerian. καὶ οὕτω δὴ καθεξῆς.

(2) Basil. ἐπ᾽ αὐτῷ. Mox Seguerian. Reg. Goblerian. & Felckm. 1. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ζῶα. Paulopost Seguer. ὁ γεννώμενος ἐκ γενομένου πατρός. Idemque infra & Reg. Goblerian. Felckm. 1. ἐν ἑαυτῷ τοῦτο, ἐξ οὗ. Editi ἐν αὐτῷ τοῦτο, &c.

(3) Seguerian. τὸ πατὴρ καὶ τὸ υἱός. Reg. τὸ κυρίως πατὴρ καὶ υἱός. Editi τὸ πατὴρ καὶ υἱός.

(4) Seguer. Reg. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. γεννησόμενον. Mox iidem præter Anglic. & Reg. ἐξ ἐπιῤῥοῆς. Seguer. ibid. οὔτε ἐκ γεννηθέντος.

(5) Seguer. Gobl. & Felck. 1. καὶ ἐπὶ τούτων μόνων. Felck. 5. καὶ ἐπὶ τούτῳ καὶ μόνον. Editi & alii, καὶ ἐπὶ τούτων καὶ μόνον.

(6) Sic Seguerianus. Editi autem, ἀλλά γε ἀμφότερα μετὰ πάσης δυσσεβείας· ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ, &c. Hic autem in margine Codicis Regii hæc exstant: ὅτι καὶ κατὰ τὸ μὴ γεννᾷν ὁ υἱὸς, χαρακτὴρ καὶ εἰκὼν τοῦ πατρὸς καὶ μᾶλλον δείκνυται. *Quod Filius etiam quatenus non gignit, figura & imago Patris maxime ostenditur.*

(7) Sic Seguerianus, Reg. Goblerian. Felckm. 1. & 5. Editi autem ὄντως. Mox Seguerian. ἡ εἰκὼν ὅ ἐστι διαμένει. Editi & alii, ἡ εἰκὼν ὡς ἐστὶ διαμένει. Gobler. & Felckm. 1. μένει.

(8) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. ἐκ πατρός.

(9) Basili. & Felckm. 5. γεννητοῖς. Mox Seguerian. Gobler. & Felckm. 1. ἐν τούτοις γοῦν αὐτοῖς.

(10) Basil. συμφυρήσαντες. Felckm. 5. συμφρονήσαντες.

(11) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. ἐρρευγόμενοι.

(12) Sic mss. At editi οὖν omittunt.

(13) Seguerian. ἐφ᾽ ἑαυτοῦ.

καὶ εἰσερχόμενοι πρὸς γυναικάρια, πάλιν αὐταῖς ἐκτεθηλυμένα (1) ῥημάτια φθέγγονται, εἰ εἶχες υἱὸν πρὶν τέκης; ὥσπερ δὲ οὐκ εἶχες, οὕτω καὶ ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς οὐκ ἦν, πρὶν γεννηθῇ. τοιούτοις ῥήμασιν ἐξορχούμενοι παίζουσιν οἱ ἄτιμοι, καὶ τὸν θεὸν ἀνθρώποις ἀπεικάζουσι· φάσκοντές τε εἶναι Χριστιανοί, ἀλλάσσουσι τὴν τοῦ θεοῦ (2) δόξαν ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου.

23. Ἔδει μὲν οὖν μηδὲν ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ τοιαῦτα, οὕτως ἀνόητα ὄντα καὶ μωρά· ἵνα δὲ μὴ δοκῇ τι βέβαιον ἔχειν ἡ αἵρεσις αὐτῶν, προσήκει κἂν (3) ὡς ἐκ παρέργου διελέγξαι καὶ ἐν τούτοις αὐτοὺς μάλιστα διὰ τὰ εὐχερῶς ἀπατώμενα παρ' αὐτῶν γυναικάρια. (4) ἔδει δὲ ταῦτα λέγοντας αὐτοὺς, καὶ ἀρχιτέκτονος πυνθάνεσθαι, εἰ δύνασαι χωρὶς ὕλης (5) ὑποκειμένης οἰκοδομεῖν; ὥσπερ δὲ οὐ δύνασαι, οὕτω καὶ ὁ θεὸς οὐκ ἠδύνατο χωρὶς ὕλης ὑποκειμένης ποιῆσαι τὰ ὅλα. (6) ἔδει καὶ ἕκαστον αὐτοὺς τῶν ἀνθρώπων ἐρωτᾷν, εἰ δύνασαι εἶναι χωρὶς τόπου; ὥσπερ δὲ οὐ δύνασαι, οὕτω καὶ ὁ θεὸς ἐν τόπῳ ἐστίν· (7) ἵν' οὕτως κἂν παρὰ τῶν ἀκουόντων ἐντρέπεσθαι δυνηθῶσιν. ἢ διατί ἐὰν μὲν ἀκούωσιν ὅτι υἱὸν ἔχει ὁ θεὸς, (8) εἰς ἑαυτοὺς ἀποβλέποντες ἀρνοῦνται τοῦτον· ἐὰν δὲ ἀκούωσιν ὅτι κτίζει καὶ ποιεῖ, οὐκέτι τὰ ἀνθρώπινα ἀντιτιθέασιν; ἔδει δὲ καὶ ἐν τῷ κτίζειν ἀνθρώπινα νοεῖν αὐτοὺς καὶ ὕλην ὑποβάλλειν τῷ θεῷ, ἵνα καὶ τὸ εἶναι κτίστην τὸν θεὸν ἀρνήσωνται, καὶ λοιπὸν μετὰ Μανιχαίων κυλίωνται. εἰ δὲ ταῦθ' ὑπερβαίνει ἡ περὶ θεοῦ ἔννοια, καὶ μόνον τις ἀκούσας πιστεύει καὶ οἶδεν ὅτι ἐστὶν οὐχ ὡς ἡμεῖς ἐσμεν, ἔστι μέντοι ὡς θεὸς, καὶ κτίζει οὐχ ὡς ἄνθρωποι κτίζουσι, (9) κτίζει μέντοι ὡς θεός· δῆλον ὅτι καὶ γεννᾷ οὐχ ὡς ἄνθρωποι γεννῶσι, γεννᾷ μέντοι ὡς θεός· (10) οὐ γὰρ ὁ θεὸς ἄνθρωπον μιμεῖται· ἀλλὰ μᾶλλον οἱ ἄνθρωποι διὰ τὸν θεὸν κυρίως καὶ μόνον ἀληθῶς ὄντα πατέρα τοῦ ἑαυτοῦ υἱοῦ, καὶ αὐτοὶ πατέρες ὠνομάσθησαν τῶν ἰδίων τέκνων ἐξ αὐτοῦ γὰρ „ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς „ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. „ καὶ ἃ λέγουσι δὲ, ἐὰν ἀνεξέταστα μείνῃ, ὡς εἰρηκότες τι φρόνιμον νομίζονται· ἐὰν δέ τις αὐτὰ λογικῶς ἐξετάσῃ, πολὺν εὑρεθήσονται γέλωτα καὶ χλευασμὸν ὀφλισκάνοντες.

24. Πρῶτον μὲν γὰρ ἡ πρώτη καὶ τοιαύτη (11) αὐτῶν ἐρώτησίς ἐστι μωρὰ καὶ ἄδηλος. οὐ γὰρ σημαίνουσι περὶ τίνος πυνθάνονται, ἵνα καὶ ὁ ἐρωτώμενος ἀποκρίνηται· ἀλλ' ἁπλῶς λέγουσιν, ὁ ὢν τὸν μὴ ὄντα: (12) τίς οὖν ὁ ὢν, καὶ τίνα τὰ μὴ ὄντα, (13) ὦ Ἀρειανοί; ἢ τίς ὁ ὢν, καὶ τίς ὁ μὴ ὢν, καὶ τίνα λέγεται ὄντα, ἢ μὴ ὄντα; δυνατὸν γὰρ καὶ τὸν ὄντα ποιεῖν καὶ τὰ μὴ ὄντα καὶ τὰ ὄντα καὶ τὰ προόντα. τέκτων γοῦν καὶ χρυσοχόος καὶ κεραμεὺς τὴν οὖσαν καὶ πρὸ αὐτῶν τυγχάνουσαν ὕλην ἕκαστος κατὰ τὴν ἰδίαν τέχνην ἐργάζεται, ποιῶν ἃ βούλεται σκεύη· αὐτὸς δὲ ὁ τῶν ὅλων θεὸς, τὸν ὄντα καὶ

A mulierculas quoque conveniunt, quas indecoris hisce sermonibus aggrediuntur: Num filium habuisti priusquam pareres? atqui quemadmodum non prius habuisti, sic nec fuit Dei Filius antequam nasceretur. Hujusmodi dictis tripudiant inglorii illi homines, Deumque similem hominum fingunt, qui cum se Christianos esse prædicant Dei gloriam mutant in similitudinem imaginis corruptibilis hominis.

Rom. 1. 23.

23. Sane ad ista ne respondere quidem æquum esset, adeo insulsa sunt & inepta. Verum ne illorum hæresis aliquid soliditatis habere videatur, eos hic vel saltem obiter confutare operæ pretium fuerit, maxi-B me propter mulierculas quæ ab illis circumveniuntur facillime. Et vero illi, qui ista dicunt, architectum etiam ita debuissent interrogare: Potesne sine subjecta materia ædificare? ut autem non potes, sic nec Deus absque subjecta materia res universas potuit efficere. Debuissent quoque a singulis hominibus sciscitari, An potes esse sine loco? atqui ut non potes, ita etiam Deus in loco est. Sic enim illi vel saltem ab audientibus cogerentur erubescere. Quare enim cum Filium Deo esse audierint, tum ipsi ad seipsos respicientes, eum audent negare: C cum vero Deum creare & facere audierint, non itidem humana opponunt? Atqui par erat etiam eos in rerum creatione intelligenda, humana cogitare & materiam Deo suppeditare, ut Deum creatorem esse inficiantes, demum cum Manichæis volutarentur. Quod si ipsa Dei notio his majora cogit cogitare, atque ubi vel tantum quis audierit, statim credit certumque habet Deum non eo modo esse quo nos sumus, sed esse ut Deum, nec creare ut homines creant, sed creare ut Deum: similiter quoque clarum est eum gignere non ut gignunt homines, sed ut gignit Deus. Neque enim Deus hominem i-D mitatur: sed potius homines propter Deum, qui proprie & solus vere Pater sui ipsius Filii est, patres quoque suorum liberorum sunt appellati. Nam ex ipso *omnis paternitas in cælis & in terra nominatur*. Ea porro quę dicunt illi, si nemo expenderit, prudenter sapienterque dicta esse forte videbitur: at si quis ea ratione examinaverit, nihil illos inde nisi risum multum & contemtum sibi conciliasse comperiet.

Ut Deus aliter est & creat ac homo, sic aliter gignit ac homo.

Ephes. 3. 15.

24. Namque prima illorum interrogatio stulta profecto incertaque est. Nec enim indicant qua de re interrogent, ut interrogatus queat respondere, sed absolute ajunt, Num qui est eum qui non erat, &c. Quis E ergo ille est qui est, & quæ sunt ea quæ non erant, o Ariani? Quis ille est qui est, quisve ille qui non erat? Quænam esse dicuntur vel non esse? Nam qui est facere potest tum quæ non sunt, tum quæ sunt, tum etiam quæ prius erant. Siquidem faber, aurifex & figulus, pro sua singuli propria arte, materia ipsis prius existente utuntur, & quæ volunt vasa fingunt ex ea. Ipse autem universorum Deus pulvere, qui jam erat

Refellitur prima Arianorum interrogatiuncula.

(1) Seguerian. ῥήματα. Ibid. id. Goblerian. & Felck. 1. φθέγγονται, εἰ εἶχες υἱὸν πρὶν τέκῃς. Editi & alii, φθέγγονται, εἶχες υἱὸν πρὶν ἢ τέκῃς. Paulopost Basili. & Felckm. 5. ἐξορχούμενοι παίζουσι. Ibidem Seguerian. Anglic. Reg. Gobler. & Felckm. 1. καὶ τὸν θεὸν ἀνθρώποις. Editi, καὶ τὸν θεὸν ἄνθρωποι. Item ibid. Seguer. Gobler. & Fel. φάσκοντές τε εἶναι. Editi φάσκοντες εἶναι.

(2) Sic Seguerian. Gobler. & Felc. 1. Editi autem, θεοῦ εἰκόνα ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτῶν ἀνθρώπων. Ibid. Seguerian. μηδὲ ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ τοιαῦτα. Gobler. & Felckm. 1. μηδ' ἀποκρίνασθαι. &c.

(3) Sic Seguerianus. Editi vero, κἂν οὕτως. Mox Seguerianus, Goblerian. & Felckm. 5. καὶ ἐν τούτοις αὐτούς. Editi, καὶ ἐν τούτοις αὐτοῖς.

(4) Sic Seguerian. Gobler. & Felc. 1. In editis autem δὲ post ἔδει, & καὶ post αὐτοὺς deest. Ibidem Seguer. ἀρχιτέκτονας. Anglican. ἀρχιτέκτονα.

(5) Sic Seguerian. At alii & editi omittunt ὑποκειμένης.

(6) Seguer. καὶ ἔδει ἕκαστον. Gobler. & Seguer. καὶ ἔδει καὶ ἕκαστον. Ibid. editi mendose habent τῶν ἀνθρώπων.

(7) Sic Seguerian. ubi & omnes mss. habent ἀκουόντων. Editi, ἵνα οὕτως καὶ παρὰ τῶν ἀκούντων. Mox Seguerian. ἐὰν μὲν ἀκούσωσιν.

(8) Sic Seguerianus, Goblerian. & Felckm. 1. Reg. item Basil. & Felckm. 5. habent ἑαυτούς. Editi, εἰς αὐτοὺς μὲν ἀποβλέποντες.

(9) Seguerian. κτίζει δὲ ὡς θεός. Ibidem Basiliens. δῆλον ὅτι. Alii & editi, δηλονότι.

(10) Seguerian. οὐ γὰρ θεὸς ἄνθρωπον μειμεῖται. Ibid. Gobler. & Felckm. 1. ἀλλὰ καὶ μᾶλλον. Iidemque & Seguer. διὰ τὸν θεόν. Seguer. ibid. τὸν κυρίως, &c. Editi, διὰ τὸ τὸν θεόν.

(11) Sic Seguer. Editi & alii omittunt αὐτῶν. Ibid. mss. omnes μωρὰ καὶ ἄδηλος. Editi μωρὰ καὶ ἄδηλος.

(12) Sic Seguerianus, Reg. Anglic. Gobler. & Felckm. 1. & 5. In editis οὖν deest.

(13) Seguerian. ὦ Ἀρειανοί; τίς ὁ ὢν ἢ τίς ὁ μὴ ὤν· καὶ τίνα τὰ μὴ ὄντα λέγετε; δυνατὸν γὰρ τὸν ὄντα. Gobler. & Felckm. 1. καὶ τίνα λέγετε μὴ ὄντα; δυνατὸν γὰρ τὸν ὄντα. Anglic. & Felckm. 5. habent quoque λέγετε. Reg. vero, λέγονται. Mox Seguerian. ποιεῖν καὶ τὰ μὴ ὄντα, καὶ τὰ προόντα.

quemque produxerat, e terra aſſumto, hominem formavit: verum hanc ipſam terram quæ quidem prius non erat, per proprium ipſe Verbum ut eſſet fecit. Si igitur iſta illi inquirunt, palam eſt res creatas non fuiſſe antequam fierent, hominesque uti materia quæ jam ſit: ac proinde nulla erit illorum ratio, cum & fiant ea quæ ſunt, & ea ſimiliter fiant quæ non erant, eo nempe quo diximus ſenſu. Sed ſi de Deo ejuſque Verbo ſermonem habent, addant quæ deſunt ſuæ interrogationi, eamque in hunc modum efferant: An qui eſt Deus, fuit aliquando ſine Verbo? An qui lux eſt, ſine ſplendore erat? vel, An ſemper fuit Verbi Pater? aut rurſus hoc modo, Num qui eſt Pater, Verbum, cum antea non eſſet, fecit? An non potius Verbum, qui ſuæ naturæ proprius eſt fetus, ſecum ſemper habet? Ita enim perſpicuum erit illos de Deo & de eo qui ex Deo eſt curioſius quam par eſt indagare, audereque ſophiſtarum more diſputare. Ecquis enim illos Deum ſine Ratione ſeu Verbo fuiſſe dicentes poſſit ferre? Namque eodem ac ſupra revolvuntur, etiamſi ſuis argutiis ſcopulum hunc conentur vitare & occultare: ſed fruſtra. Nemo enim illis vel ſaltem aures præbere voluerit contendentibus Deum non ſemper fuiſſe Patrem, ſed poſtea factum eſſe, ut ſcilicet inde fingant ejus Verbum aliquando non fuiſſe. Nemo, inquam, hæc eos diſputantes patienter audierit, cum propter plurima quæ ſupra adverſus illos allata ſunt argumenta, tum cum Joannes dicat, *Erat Verbum*; & Paulus ſcribat, *Qui eſt ſplendor gloriæ*, &, *qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſæcula. Amen.*

Joan. 1. Hebr. 1. Rom. 9. 5.

25. Profecto ſatius quidem fuiſſet eos prorſus ſilere: at quoniam nolunt quieſcere, ſi quis impudentiſſimas illorum quæſtiones refutare voluerit, ſimilia viciſſim ab illis audacter perquirat. Fortaſſis enim cum ſeipſos ſimilibus viderint abſurdis impeditos, tandem cum veritate pugnare deſiſtent. Multis igitur cum precibus Divina prius implorata clementia, ſic ipſis quis occurrerit: Num qui eſt Deus, cum antea non eſſet, poſtea factus eſt, vel eſt ne etiam priuſquam fieret? Ergo is cum eſſet, ſeipſum fecit, vel eſt ex nullo ortus, cumque nihil antea eſſet, ſubito apparuit? Verum abſurda eſt hujuſmodi quæſtio; ita plane fateor, abſurda eſt valdeque impia: at eſt tamen quæſtioni ipſorum ſimilis. Nam utrumvis dixerint, id omni plenum impietate eſt. Si porro hæc de Deo quærere impium & quam maxime impium eſt: non minor ſane impietas fuerit eadem de Verbo interrogare. Verumtamen ad ſtultam hanc & inſanam illorum interrogationem evertendam neceſſaria videtur hujuſmodi reſponſio. Nimirum ſemper eſt Deus; ac proinde cum ſemper ſit Pater, ſemper quoque eſt ejuſdem ſplendor, quod eſt ipſius Verbum. Præterea qui eſt Deus, Verbum quod item eſt habet ex ſeipſo, neque Verbum eſt poſtea adnatum, quod prius non eſſet, neque Pater unquam ſine Verbo fuit. Nam impia, qua Filius laceſſitur, audacia in ipſum Patrem redundat, ſi nempe ſapientiam,

A γενόμενον ἤδη παρ' αὐτοῦ χοῦν ἐκ γῆς λαβὼν πλάττει τὸν ἄνθρωπον. (1) καὶ αὐτὴν μέντοι τὴν γῆν οὐκ οὖσαν πρότερον, ὕστερον εἰς τὸ εἶναι πεποίηκε διὰ τοῦ ἰδίου λόγου. εἰ μὲν οὖν οὕτω πυνθάνονται, δῆλόν ἐστιν ὡς ἡ μὲν κτίσις οὐκ ἦν (2) πρὶν γένηται, οἱ δὲ ἄνθρωποι τὴν οὖσαν ὕλην ἐπεργάζονται, καὶ ἀσύστατος αὐτῶν ὁ λόγος φανήσεται, γινομένων καὶ ὄντων, (3) γινομένων καὶ μὴ ὄντων, ὥσπερ εἴπαμεν. εἰ δὲ περὶ θεοῦ καὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ λαλοῦσι, προστιθέτωσαν, (4) τὰ λειπόμενα τῇ ἐρωτήσει, καὶ οὕτως ἐρωτάτωσαν, ὁ ὢν θεὸς ἦν ποτε ἄλογος; καὶ φῶς ὤν, ἀφεγγὴς ἦν;
B ἢ ἀεὶ ἦν τοῦ λόγου πατήρ; ἢ καὶ πάλιν οὕτως· ὁ ὢν πατὴρ τὸν λόγον μὴ ὄντα πεποίηκεν, ἢ τὸν λόγον ἴδιον ὄντα τῆς οὐσίας αὐτοῦ γέννημα ἔχει ἀεὶ σὺν αὐτῷ; ἵνα γνωσθῶσιν ὅτι ὅλως (5) περὶ θεοῦ καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ περιεργάζονται καὶ σοφίζεσθαι τολμῶσι. τίς γὰρ ἀνέξεται λεγόντων αὐτῶν ἄλογόν ποτε τὸν θεόν; πάλιν γὰρ εἰς ταὐτὸν τοῖς προτέροις περιπεπτώκασι, κἂν τοι φεύγειν αὐτὸ καὶ σκέπειν σπουδάσαντες τοῖς ἑαυτῶν (6) σοφίσμασι. ἀλλ' οὐ δεδύνηνται. οὐδεὶς γὰρ ὅλως κἂν ἀκοῦσαι θελήσειεν ἀμφιβαλλόντων αὐτῶν (7) ὅτι ὁ θεὸς οὐκ
C ἦν ἀεὶ πατήρ, ἀλλ' ὕστερον γέγονεν, ἵνα καὶ φαντασθῶσιν ὅτι καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ποτε οὐκ ἦν πολλῶν ὄντων τῶν προειρημένων κατ' αὐτῶν ἐλέγχων, (8) καὶ τοῦ μὲν Ἰωάννου λέγοντος, „ἦν ὁ λόγος, τοῦ „δὲ Παύλου γράφοντος πάλιν, ὃς ὢν ἀπαύγασμα „τῆς δόξης, καί, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς „εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.„

25. Καὶ βέλτιον ἦν μὲν αὐτοὺς ἠρεμεῖν· ἐπειδὴ δὲ οὐ παύονται, λοιπὸν πρὸς τὴν τοιαύτην ἀναίσχυντον ἐρώτησιν αὐτῶν τοῦτο ἄν τις ἐπίσης αὐτοῖς τολμήσας ἀντερωτήσειεν· ἴσως ἐκ τῶν ὁμοίων ἀτοπημάτων βλέποντες ἑαυτοὺς συγκλειομένους, (9) ἀ-
D ναχωρήσουσι τῆς πρὸς τὴν ἀλήθειαν μάχης. πολλὰ τοίνυν πρότερον ἵλεων τὸν θεὸν ἐπικαλεσάμενος, οὕτως αὐτοῖς τις ἀπαντήσειεν· (10) ὁ ὢν θεός, οὐκ ὢν γέγονεν, ἢ καὶ πρὶν γένηται, ἐστιν; ὢν οὖν ἑαυτὸν ἐποίησεν, ἢ ἐξ οὐδενός ἐστι, καὶ μηδὲν ὢν πρότερον ἐξαίφνης αὐτὸς ἐφάνη; ἄτοπος ἡ τοιαύτη ἐρώτησις, καὶ ἄτοπος καὶ (11) πλέα δυσφημίας, ἀλλ' ὁμοία γε τῆς ἐκείνων· ὁπότερον γὰρ ἂν εἴπωσι, τοῦτο μεστόν ἐστι πάσης ἀσεβείας. (12) εἰ δὲ τὸ οὕτως ἐρωτᾶν περὶ θεοῦ βλάσφημον καὶ πλέον ἀσεβείας ἐστί, βλάσφημον ἂν εἴη καὶ περὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ τοιαῦτα ἐρωτᾶν. ἀποκρίνασθαι δὲ ὅμως πρὸς ἀναίρεσιν
E τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἀλόγου καὶ μωρᾶς ἐρωτήσεως ἀναγκαῖον οὕτως, ὅτι ὢν ἐστιν ἀϊδίως ὁ θεός· ὄντος οὖν ἀεὶ τοῦ πατρός, (13) ἔστι καὶ ἀϊδίως καὶ τὸ τούτου ἀπαύγασμα, ὅπερ ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ· καὶ πάλιν ὁ ὢν θεός, ἐξ αὐτοῦ (14) καὶ ὄντα τὸν λόγον ἔχει· καὶ οὔτε ὁ λόγος ἐπιγέγονεν οὐκ ὢν πρότερον, οὔτε ὁ πατὴρ ἄλογος ἦν ποτε. ἡ γὰρ κατὰ τοῦ υἱοῦ τόλμα εἰς τὸν πατέρα τὴν βλασφημίαν ἀνάγει, εἴγε ἔξωθεν ἐπενόησεν (15) ἑαυ-
τῷ

(1) Seguerian. καὶ omittit. Paulopoſt Felc. 5. πεποίηκεν ὁ θεὸς διὰ τοῦ ἰδίου λόγου.
(2) Sic Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. Editi vero, πρὶν ἢ γένηται. Mox Seguerian. & Reg. & Felc. 5. ὕλην ἐπεργάζονται. Edit. ὕλην ἀπεργάζονται.
(3) In Seguerian. deſunt γινομένων καὶ μὴ ὄντων. Ibid. idem, Anglicanus, Goblerian. & Felc. 1. ὥσπερ εἴπομεν. Editi, ὥσπερ εἴπαμεν.
(4) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. Editi vero & alii, τὰ λείποντα. Mox Seguerian. καὶ οὕτως ἀνερωτάτωσαν.
(5) Seguerian. περὶ τοῦ θεοῦ.
(6) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. Alii vero & editi, σπουδάσμασι.
(7) Seg. Gobler. & Felc. 1. ὅτι θεός. Paulopoſt Seguer. λόγος αὐτοῦ. In aliis & editis deeſt αὐτοῦ.
(8) Sic Seguerian. Editi autem & alii, καὶ τοῦ Ἰωάννου, λέγοντος, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. Nannius non item legerat ἐν ἀρχῇ. Mox Seguer. Goblerian. & Felc. 1. τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος. Ibidem πάλιν deeſt in Seguerian. qui & habet, ἀπαύγασμα τῆς δόξης. In aliis & editis omittitur γράφοντος & τῆς δόξης. Item ibid. Gobler. & Felc. 1. ἐπὶ πάντων θεός. βέλτιον μὲν ἦν, &c.
(9) Seguerian. Gobler. & Felc. 1. ἀναχωρήσουσι. Mox Seguer. ἵλεω τὸν θεόν.
(10) Sic Reg. Baſilienſ. Anglican. & Felc. 5. At Seguer. ὁ ὢν θεός, ὢν γέγονε. Editi & alii, ὁ ὢν θεὸς καὶ οὐκ ὢν γέγονε. Paulopoſt Seguerian. Gobler. Felc. 1. μηδένος ὄντος πρότερον.
(11) Seguer. Gobler. Felc. 1. πλείων. Baſili. Anglic. Reg. & Felc. 5. πλέον. Ibid. Seguer. ὁμοία γε τῇ, &c. Mox idem, Gobler. & Felc. 1. ὁπότερον γὰρ εἴπωσι.
(12) Sic mſſ. præter Felc. 2. in quo & in editis deſunt, εἰ δὲ τὸ οὕτως ἐρωτᾶν περὶ θεοῦ βλάσφημον καὶ πλέον ἀσεβείας ἐστί. Goblerian. & Felc. 1. Anglican. & Baſili. πλέον πάσης ἀσεβείας.
(13) Sic Gobler. & Felc. 1. At Seguerian. ὃν ἐστιν ἀϊδίως. Editi & alii, ὢν ἐστι καὶ ἀϊδίως.
(14) Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἐξ αὐτοῦ ὄντα.
(15) Sic Seg. At Baſil. αὐτῷ. Editi αὐτῷ. Mox omnes mſſ. ὁ γάρ, &c. Editio Commel. ὁ γὰρ ἐάν, &c. Ib. Seguer. ὢν.

τὴν σοφίαν, καὶ λόγον, καὶ υἱόν. ὃ γὰρ ἐὰν τούτων εἴπῃς, τοῦτο τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς γέννημα σημαίνει, ὥσπερ εἴρηται. ὥστε ἀσύστατος αὐτῶν ἡ τοιαύτη ἐρώτησις, καὶ εἰκότως· ἀρνούμενοι γὰρ τὸν λόγον, ἄλογον ἔχουσι καὶ τὴν ἐρώτησιν. ὡς γὰρ εἴ τις τὸν ἥλιον ὁρῶν πυνθάνοιτο περὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, καὶ λέγοι, ὁ ὢν τὸ μὴ ὂν πεποίηκεν, ἢ ὂν αὐτὸ πεποίηκεν; οὐ (1) σώφρονα ἔχειν ὁ τοιοῦτος λογισμὸν νομισθήσεται, ἀλλ' ἐμβρόντητος ἂν εἴη, ὅτι ὅλως ὃ ἐστιν ἐκ τοῦ φωτὸς, (2) τοῦτο ἔξωθεν ἐπινοεῖ καὶ περὶ τούτου ἐρωτᾷ, πότε, καὶ ποῦ καὶ ὅτε, καὶ εἰ πεποίηται. οὕτως καὶ ὁ περὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πατρὸς τοιαῦτα λογιζόμενος, καὶ οὕτω πυνθανόμενος, πολλῷ μᾶλλον (3) τὴν μανίαν μείζονα ἂν ἔχοι, ὅτι τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς λόγον ἔξωθεν αὐτῷ ἐπεισάγει, καὶ τὸ φύσει γέννημα ὡς ποίημα (4) σκιαλογῶν λέγει, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ. ἀκουέτωσαν δὲ ὅμως καὶ πρὸς τὴν ἐρώτησιν αὐτῶν, ὅτι ὁ ὢν πατὴρ τὸν ὄντα υἱὸν ἐποίησεν· ὁ γὰρ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ὄντα αὐτὸν υἱὸν θεοῦ ἐποίησεν ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων καὶ (5) υἱὸν ἀνθρώπου, εἰ μὴ ἄρα κατὰ τὸν Σαμοσατέα μηδὲ εἶναι αὐτὸν πρὶν ἄνθρωπον γενέσθαι εἴποιεν. καὶ πρὸς μὲν τὴν πρώτην αὐτῶν ἐρώτησιν ἱκανὰ ταῦτα παρ' ἡμῶν.

26. Ὑμεῖς δὲ, ὦ Ἀρειανοὶ, τῶν ἰδίων ἑαυτῶν (6) ῥημάτων μνημονεύοντες, εἴπατε· ὁ ὢν τοῦ μὴ ὄντος ἔχρῃζεν εἰς τὴν τῶν πάντων δημιουργίαν, ἢ ὄντος αὐτοῦ ἔχρῃζεν; εἰρήκατε γὰρ, ὄργανον ἑαυτῷ τὸν υἱὸν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος κατεσκεύασεν, ἵνα δι' αὐτοῦ ποιήσῃ τὰ πάντα. (7) τί οὖν ἐστι βέλτιον, τὸ χρῇζον, ἢ τὸ τὴν χρείαν ἀναπληροῦν; ἢ ἀμφότερα τὰ ἐνδέοντα ἀλλήλων ἀναπληροῦσι; τοιαῦτα γὰρ λέγοντες, τοῦ (8) κατασκευάσαντος μᾶλλον ἀσθένειαν δεικνύετε, εἰ μὴ καὶ μόνος ἴσχυσε δημιουργῆσαι τὰ πάντα, ἀλλ' ἔξωθεν ἑαυτῷ ὄργανον ἐπινοεῖ, ὥσπερ τέκτων ἢ ναυπηγός τις, μὴ δυνάμενος ὁτιοῦν (9) ἐργάσασθαι χωρὶς σκεπάρνου καὶ πρίονος. τί οὖν τούτου ἀσεβέστερον; ἢ τί δεῖ διατρίβειν ὅλως ἐν τούτοις ὡς δεινοῖς, αὐταρκῶν ὄντων τῶν προειρημένων δεῖξαι, φαντασίαν μόνον εἶναι τὰ παρ' αὐτῶν; πρὸς δὲ τὴν ἑτέραν αὐτῶν εὐήθη πάνυ καὶ μωρὰν ἐξέτασιν, ἣν πρὸς τὰ γυναικάρια ποιοῦνται, οὐδὲν μὲν πάλιν οὐδὲ περὶ ταύτης ἐχρῆν ἀποκρίνασθαι, ἢ τοῦτο μόνον ὃ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, ὅτι μὴ (10) δέον τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ γέννησιν συμμετρεῖν τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει. ἵνα δὲ ὅμως καὶ ἐν τούτῳ καταγνῶσιν ἑαυτῶν, καλὸν ἐκ τῶν (11) αὐτῶν πάλιν οὕτως αὐτοῖς ἀπαντῆσαι. ὅλως εἰ περὶ υἱοῦ πυνθάνονται γονέων, ἐνθυμείσθωσαν πόθεν ἐστὶ τὸ γεννώμενον τέκνον. εἰ γὰρ καὶ οὐκ εἶχεν ὁ γονεὺς υἱὸν πρὶν γεννήσει· ἀλλ' ἐσχηκὼς, οὐκ ἔξωθεν οὐδὲ ἀλλότριον, ἀλλ' (12) ἐξ ἑαυτοῦ καὶ ἴδιον τῆς οὐσίας καὶ ἀπαράλλακτον ἔσχεν εἰκόνα, ὥστε τοῦτον ἐν ἐκείνῳ βλέπεσθαι, κἀκεῖνον ἐν τούτῳ θεωρεῖσθαι. εἰ τοίνυν ἐκ τῶν (13) ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων τὸν χρόνον τῶν γεννώντων λαμβάνουσι, (14) διατί μὴ ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ τὸ κατὰ φύσιν καὶ τὸ ἴδιον ἐνθυμοῦνται τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονέας, ἀλλὰ κατὰ τοὺς

A Verbum & Filium extrinsecus sibi excogitasse dicatur: quodlibet enim horum dixeris, id quod ex Patre natum est significat, quemadmodum dictum est. Levis igitur futilisque hæc illorum est quæstio, & merito quidem. Nam quoniam Verbum sive Rationem negant, hinc nihil etiam rationis est in illorum quæstione. Ut enim si quis solem aspiciens de splendore ejus quæreret ac diceret, An qui est, splendorem cum non esset fecit, aut qui jam esset? Ut, inquam, is B non sapiens sed stolidus existimaretur, quia splendorem, qui est ex luce, extraneum ille fingeret, & de illo quæreret, quando, ubi, cum, &, factus ne esset. Sic sane qui ista de Filio & Patre cogitat, quique ita interrogat, multo dementior censendus est, quippe qui Verbum, quod ex Patre est, externum ipsi inducat, idque quod natura est genitum tanquam quid factum exhibens dicat, Non fuit antequam nasceretur. Verum id etiam responsi ad ea quæ interrogaverunt accipiant: Pater qui est, Filium qui erat fecit. Nam, *Verbum caro factum est*, & cum ipse esset Filius Dei, eum in fine sæculorum fecit C filium hominis: nisi forte cum Samosatensi respondeant illum non prius fuisse quam homo fieret. Et hæc quidem satis sint ad primam illorum interrogationem.

Joan. 1. 14.

Pauli Samosatensis error.

26. Vos autem, o Ariani, proprias vestras voculas memoria repetentes, nobis jam interrogantibus respondete. Qui est eone, qui non erat, indigebat ut res omnes procrearet, an eodem cum jam esset opus habuit? Dixistis enim Patrem ex nihilo Filium sibi tanquam instrumentum comparasse, ut per eum omnia efficeret. Quis igitur præstantior est? Is ne qui indiget, D an qui indigentiam explet? An ambo quæ sibi desunt, mutuo subministrant? Nam cum ista dicitis, ejus, qui instrumentum sibi adhibuit, imbecillitatem evidentius ostenditis, si nempe solus omnia non potuerit efficere, sed extrinsecus paraverit sibi instrumentum, veluti faber quidam aut navium fabricator, qui nihil sine securi & serra queunt efficere. Quæ major possit esse impietas? Vel quid hic diutius insistimus quasi hæc essent difficilia, cum ex his quæ supra diximus clarissimum sit mera illorum mentis commenta esse quæcumque proferunt. Ad alteram autem insulsam admodum stultamque eorum quæstionem quam pro- E ponunt mulierculis, nihil quoque aliud respondere oporteret, quam quæ supra a nobis jam sunt dicta, nempe non debere nos modum, quo Deus gignit, hominum natura metiri. Ut tamen etiam hic seipsos cogantur condemnare, haud ab re erit ex his, quæ ipsi proponunt, illis hoc modo occurrere. Nempe si parentes de Filio velint prorsus interrogare, intelligant ipsi unde sit filius qui gignitur. Etsi enim genitor filium non habet antequam eum genuerit: tamen postquam eum habuerit, non illum certe extrinsecus, nec alienum, sed ex seipso propriumque suæ, naturę atque sui simillimam F imaginem habuit, ita ut ille in ipso & ipse in illo videatur. Si igitur humanis exemplis tempus gignentium definiunt, cur non ex iisdem exemplis filios natura similes propriosq. suorum parentum esse percipiunt; sed serpen-

Pater Filium non creavit, ut eo tamquam instrumento res alias crearet.

Altera Arianorum interrogatiuncula refutatur.

(1) Seguer. οὐ σώφρονος. Mox idem, Gobler. & Felc. 1. νομισθήσεται. Editi & alii, λογισθήσεται.
(2) Sic Seguer. & Reg. Editi autem τοῦ ἔξωθεν. Paulopost Seguerian. οὕτως ὁ περὶ τοῦ υἱοῦ. Reg. οὕτως καὶ ὁ περὶ τοῦ υἱοῦ. Editi, οὕτως καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ.
(3) Sic Seguer. At Gobler. & Felc. 1. τὴν μανίαν μείζονα ἂν ἔχει. Reg. πολλῷ μείζονα ἂν ἀτιμίαν ἔχῃ. Editi πολλῷ μᾶλλον τὴν ἐπιτιμίαν μείζονα ἂν ἔχοι. Paulopost Seguer. ἔξωθεν αὐτοῦ.
(4) Seguer. σκιαλογῶν. Editi & alii, σκιολογῶν.
(5) Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. υἱὸν ἀνθρώπου. Editi υἱὸν αὐτὸν ἄνθρωπον.
(6) Seguerian. ῥηματίων τούτων. Goblerian. & Felc. 1. ῥημάτων τούτων.
(7) Sic Seguerianus, Goblerian. Felc. 1. & Reg. Editi, τί τίνος οὖν ἐστι, &c. Paulopost Seguerian. χρείαν ἀποπληροῦν. Ibid. idem Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. ἀμφότερα. Editi vero & alii, ἀμφότεροι.
(8) Seguer. Gobler. & Felc. 1. κατασκευάζοντος.
(9) Seguer. & Reg. ἐργάσασθαι. Gobler. & Felc. 1. ἐργάσασθε, mendose. Editi ἐργάζεσθαι.
(10) Seguerian. δεῖν.
(11) Sic Seguerianus, Reg. Basilienf. & Felc. 5. In editis deest αὐτῶν.
(12) Seguerian. ἐξ ἑαυτοῦ. Editi, & alii, ἐξ αὐτοῦ.
(13) Goblerianus, & Felc. 1. ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ παραδειγμάτων.
(14) Sic mss. Editi vero, διατί μὴν ἐκ τῶν αὐτῶν. αὐτῶν abest a Felc. 2.

serpentum more, id solum quod veneno aptum est e terra seligunt? Sane cum illi parentes his verbis interrogabant, Habuistine filium antequam gigneres? hęc oportuerat addere, Si habes filium, num extrinsecus velut domum aut aliquid aliud emis? ut scilicet tibi responderet, Non extrinsecus, sed ex me est. Quæ enim extrinsecus habentur, possessiones sunt, atque ab alio ad alium transeunt: at filius ex me est, meæque naturæ proprius est ac similis, non ex alio in me factus, sed ex me genitus: unde totus & integer in illo sum, manens ipse quod sum. Nempe ita se res habet: tametsi genitor tempore a filio differt, ut homo, qui & ipse quoque in tempore natus est; simul tamen semper secum existentem filium etiam ipse haberet, nisi obstaret repugnaretque naturæ imbecillitas. Hinc Levi tum quidem in lumbis proavi erat, cum nondum ipse esset genitus, eumque avus genuisset. Quocirca cum homo id ætatis attigerit, in qua generandi facultatem tribuit natura, statim homo, natura ab omni jam libera impedimento, filii qui ex ipso est fit pater.

27. Itaque si parentes de propriis interrogaverint liberis, compererintque filios naturales non extrinsecus nasci, sed ex parentibus; fateantur quoque igitur Verbum Dei totum esse ex Patre. Quod si de tempore movent difficultatem, respondeant quidnam Deo possit esse impedimento? Par enim est eos, ex his ipsis quæ ridendo quærunt, impietatis convinci. Dicant igitur, quid impediat quominus Deus sit semper Filii Pater? Nam concessum est id quod gignitur ex patre esse. Ut autem hi qui ista de Deo cogitant, in seipsos ferant sententiam: quemadmodum ipsi mulieres de tempore interrogavere, sic solem de suo splendore, fontem de fluvio ex se manante interrogent, ut discant hæc, quamvis sint quid prognatum, semper cum illis esse ex quibus fuere exorta. Porro si hujusmodi accidit genitoribus ut id, quod ex ipsis oritur, & ex natura & semper habeant: cur Deum rebus factis inferiorem suspicantes, non apertius suam expromunt impietatem? Quod si id palam non audent dicere, concessumque præterea est Filium non extrinsecus sed ex Patre naturaliter nasci, nec denique quicquam est quo Deus impediri possit: (nec enim hominis similis est Deus: imo sole major est, vel potius Deus est solis) perspicuum sane fuerit & ex ipso & cum ipso Patre semper una existere Verbum, per quod omnia quæ antea non erant fecit Pater ut essent. Itaque Filium non ex nihilo, sed æternum atque ex Patre esse res ipsa demonstrat: atque adeo illa hæreticorum interrogatio, qua parentes circumveniunt, eorum coarguit malitiam. Nam quod naturæ proprium est coacti sunt ipsi agnoscere, nihilque nisi pudorem retulere ex hujusmodi quæstionibus, quas circa tempora excogitarunt.

Nihil obstat quominus Deus fuerit semper Filii Pater.

A σφεῖς μόνον τὸ πρὸς τὸν ἰὸν ἐπιτήδειον ἐκ τῆς γῆς ἐκλέγονται; ἔδει δὲ πυνθανομένους αὐτοὺς (1) γονέων καὶ λέγοντας, οὐκ εἶχες υἱὸν πρὶν γεννήσεις, προσθεῖναι καὶ εἰπεῖν, ἐὰν δὲ ἔχῃς υἱὸν, ἄραγε ἔξωθεν ὥσπερ οἰκίαν, ἤ τι ἕτερον κτῆμα ἀγοράζεις; ἵνα σοι ἀποκρίνηται· οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐξ ἐμοῦ ἐστι· τὰ μὲν γὰρ ἔξωθεν, κτήματά ἐστι, καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς ἕτερον μετέρχεται· ὁ δὲ υἱὸς ἐξ ἐμοῦ ἐστι, καὶ τῆς ἐμῆς οὐσίας ἴδιος καὶ ὅμοιος, οὐκ ἀφ' ἑτέρου εἰς ἐμὲ (2) γεγονὼς, ἀλλ' ἐξ ἐμοῦ γεγεννημένος, διὸ καὶ ἐν ἐκείνῳ ὅλος εἰμὶ, μένων αὐτὸς ὅ εἰμι. οὕτω γὰρ ἔχει· κἂν ὁ γονεὺς τῷ χρόνῳ (3) διαφέρῃ, ὡς ἄνθρωπος ἐν χρόνῳ καὶ αὐτὸς γεγονώς· B ἀλλ' ἔχειν ἂν καὶ αὐτὸς ἀεὶ συνυπάρχον τὸ τέκνον, εἰ μὴ ἡ φύσις ἐνεπόδιζε καὶ ἐκώλυε τὸ δύνασθαι. καὶ γὰρ καὶ (4) ὁ Λευὶ ἔτι ἦν ἐν τῇ ὀσφύϊ τοῦ προπάππου, πρὶν αὐτὸς γεννηθῇ, καὶ ὁ πάππος γεννήσει. ὅταν οὖν εἰς τὸ τῆς ἡλικίας (5) ἔλθοι ὁ ἄνθρωπος, ἐν ᾗ καὶ τὸ δυνατὸν ἡ φύσις παρέχει, εὐθὺς ἀνεμποδίστῳ τῇ φύσει πατὴρ ὁ ἄνθρωπος γίνεται (6) τοῦ ἐξ ἑαυτοῦ υἱοῦ.

27. Οὐκοῦν εἰ γονέων περὶ τέκνων ἐπύθοντο, καὶ ἔγνωσαν ὅτι τὰ φύσει τέκνα οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐκ τῶν γονέων εἰσίν· ὁμολογείτωσαν καὶ περὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅτι (7) ὅλως ἐκ τοῦ πατρός C ἐστι. καὶ περὶ τοῦ χρόνου ζητοῦντες, τὸ ἐμποδίζον τὸν Θεὸν λεγέτωσαν. χρὴ γὰρ ἐξ ὧν ὡς χλευάζοντες ἐπυνθάνοντο, ἐκ τούτων αὐτοὺς ἀσεβοῦντας διελέγχειν. εἰπάτωσαν τοίνυν τί τὸ ἐμποδίζον τὸν Θεὸν, ἀεὶ τοῦ υἱοῦ πατέρα αὐτὸν εἶναι; τὸ γὰρ ἐκ (8) πατρὸς εἶναι τὸ γεννώμενον ὡμολόγηται. ἵνα δὲ καὶ ὅλως τι τοιοῦτον λογισάμενοι περὶ τὸν Θεὸν, καταγνῶσιν ἑαυτῶν· ὥσπερ ἠρώτησαν γυναῖκας (9) περὶ τῶν χρόνων, οὕτω πυνθανέσθωσαν καὶ τοῦ ἡλίου περὶ τοῦ ἀπαυγάσματος αὐτοῦ, καὶ τῆς πηγῆς περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς, ἵνα μάθωσιν ὅτι καίπερ ὄντα γεννήματα ταῦτα, D (10) ἐστὶ καὶ ἀεὶ σὺν ἐκείνοις, ἐξ ὧν καί εἰσιν. εἰ δὲ καὶ τὸ φύσει καὶ τὸ ἀεὶ οἱ τοιοῦτοι γονεῖς ἔχουσι πρὸς τὰ τέκνα, διατί τὸν Θεὸν ἐλάττονα τῶν (11) γενητῶν ὑπονοοῦντες, οὐ φανερώτερον ἑαυτῶν τὴν ἀσέβειαν ἐξάγουσιν; εἰ δὲ τοῦτο μὲν οὐ τολμῶσιν ἐκ φανεροῦ λέγειν, ὁμολογεῖται δὲ ὁ υἱὸς μὴ ἔξωθεν, (12) ἀλλ' ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι φύσει γέννημα, οὐδὲν δὲ οὐδὲ τὸ ἐμποδίζον ἐστὶ τὸν Θεόν· οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος, ὁ Θεὸς, ἀλλὰ καὶ πλέον ἐστὶ τοῦ ἡλίου, μᾶλλον δὲ Θεός ἐστι τοῦ ἡλίου· δῆλον ὅτι καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἀεὶ ἐστι συνυπάρχων ὁ λόγος τῷ πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα (13) οὐκ ὄντα εἰς τὸ εἶναι πεποίηκεν E ὁ πατήρ. ὅτι μὲν οὖν ὁ υἱὸς οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων, ἀλλ' ἀΐδιός τε καὶ ἐκ τοῦ πατρός ἐστι, καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα δείκνυσι· καὶ ἡ ἐρώτησις δὲ τῶν αἱρετικῶν (14) πρὸς τοὺς γονέας διελέγχει τὴν κακόνοιαν αὐτῶν. ἔγνωσαν γὰρ τὸ κατὰ φύσιν, (15) καὶ λοιπὸν καὶ περὶ τῶν χρόνων ᾐσχύνθησαν.

28. Ὅτι

(1) Sic Reg. & Seguer. At editi, αὐτοὺς περὶ γονέων. Mox Anglican. πρὶν γεννήσῃς. Ibid. Seguer. Reg. Basiliens. Anglic. προσθεῖναι. Felck. 5. προσθῆναι. Editio Commel. προσθεῖναι. Seguer. ibid. ἂν δὲ σχῇς υἱὸν ἆρα ἔξωθεν.

(2) Sic mss. Edit. vero γέγονεν. Mox Anglic. & Felck. 5. ὅλως εἰμί. Ibid. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ὅλος εἰμί. οὕτω γὰρ καὶ ἔχει.

(3) Sic Seguer. Reg. Basiliens. & Anglican. At alii & editi, διαφέρει. Mox Seguer. ἔσχεν ἂν καὶ ἄνθρωπος. Editi & alii, ἔσχεν ἂν καὶ αὐτὸς ἀεί.

(4) Seguer. ὁ Λευῒς ἔτι ἐν τῇ ὀσφύϊ τοῦ προπάππου ἦν, πρὶν αὐτὸς γοῦν γεννηθῇ, καὶ ὁ πάππος γεννήσει. ὅταν γοῦν.

(5) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. At Basili. Reg. & Anglic. ἄνθρωπος ἢ καὶ τὸ, &c. Editi, ἔλθῃ ὁ ἄνθρωπος, καὶ τὸ δυνατόν. Ibid. Seguer. παρέχοι. Gobl. Felc. 1. & Reg. παρέχει. Editi, παρέχῃ. Item ibid. Seguer. Gobler. & Felck. 1. ἀνεμποδίστῳ τῇ φύσει. Editi, ἀνεμποδίστως.

(6) Seguer. τοῦ ἐξ αὐτοῦ. Mox idem, Gobler. & Felc. 1. ἐπύθοντο. Editi, ἐπυνθάνοντο. Ibid. Seguer. ὅτι τὰ φύσει τέκνα οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐκ τῶν γονέων. Editi & alii, ὅτι τὰ φυσικὰ τέκνα οὐκ ἔξωθεν ἀλλ' ἐκ τοῦ γονέως.

(7) Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. & 5. ὅλως. Editi ὅλος.

(8) Sic Seguer. Goblerian. & Felckm. 1. Alii autem & editi, ἐκ τοῦ πατρός.

(9) Reg. & Felckm. 5. περὶ τὸν χρόνον. Ibid. Seguer. πυνθανέσθωσαν καὶ τοῦ ἡλίου περὶ τοῦ ἀπαυγάσματος. Gobl. & Felc. 1. πυνθανέτωσαν καὶ τοῦ ἡλίου πρὸ τοῦ ἀπαυγάσματος. Editi & alii, πυθέσθωσαν καὶ περὶ τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος. Item ibid. Seguer. & Gobler. καὶ τῆς πηγῆς περὶ τοῦ. Editi, καὶ τῆς πηγῆς καὶ περὶ τοῦ.

(10) Sic Seguer. At alii & editi, ἀεὶ σὺν ἐκείνοις ἐστίν.

(11) Sic Seguer. & Reg. Editi, γεννητῶν. Mox Felc. 2. & editi, αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν. Ceteri mss. ἑαυτῶν τὴν ἀσέβειαν. Ibid. Seguer. διεξάγουσιν.

(12) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. Editi vero ἀλλὰ τοῦ πατρός. Paulopost Seguerian. Gobler. & Felc. 1. ἀλλὰ πλέον ἐστί. Ibid. Seguer. & Reg. μᾶλλον δὲ ὁ Θεός. Editi μᾶλλον δὲ Θεός.

(13) Sic Seguer. At alii & editi omittunt οὐκ ὄντα. Mox Felc. 2. & editi, ὅτι ὁ μὲν οὖν υἱός. Alii mss. ὅτι μὲν οὖν ὁ υἱός. Ibid. Seguer. ἀΐδιός τε καὶ ἐκ τοῦ, &c. Editi & alii ἀΐδιός ἐστι, καὶ ἐκ τοῦ, &c.

(14) Seguerian. ἡ πρὸς τοὺς γονέας.

(15) Reg. & Seguer. καὶ λοιπὸν καὶ περί. Editi, καὶ λοιπὸν περί. Ibid. Reg. & Felc. 5. περὶ τὸν χρόνον. Mox Seguer. τὴν τοῦ Θεοῦ γέννησιν. Editi τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ γέννησιν.

28. Ὅτι δὲ οὐ δεῖ τὴν τοῦ θεοῦ γέννησιν παραβάλλειν τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, καὶ νομίζειν μέρος εἶναι τοῦ θεοῦ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἢ ὅλως τι πάθος σημαίνειν τὴν γέννησιν, φθάσαντες μὲν εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, καὶ νῦν δὲ (1) τὰ αὐτά φαμεν, οὐκ ἔστιν, ὡς ἄνθρωπος, ὁ θεός. ἄνθρωποι μὲν γὰρ παθητικῶς γεννῶσι, ῥευστὴν ἔχοντες (2) τὴν φύσιν, καὶ χρόνους ἀναμένοντες διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἰδίας φύσεως. ἐπὶ δὲ θεοῦ τοῦτο λέγειν οὐκ ἔστιν. (3) οὐ γὰρ ἐκ μερῶν συγκείμενός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἀπαθὴς ὢν καὶ ἁπλοῦς, ἀπαθῶς καὶ ἀμερίστως τοῦ υἱοῦ πατήρ ἐστι· καὶ τούτου πάλιν μέγα τεκμήριον καὶ ἀπόδειξις ἐκ τῶν θείων γραφῶν. ὁ λόγος γὰρ (4) ὁ τοῦ θεοῦ υἱός ἐστιν αὐτοῦ, καὶ ὁ υἱὸς λόγος ἐστὶ τοῦ πατρὸς καὶ σοφία· (5) λόγος δὲ καὶ σοφία, οὔτε κτίσμα οὔτε μέρος ἐστὶ τούτου, οὗ καί ἐστι λόγος, οὔτε κατὰ πάθος ἐστὶ γέννημα. ἀμφότερα γοῦν ἡ γραφὴ συνάπτουσα, υἱὸν (6) μὲν ἔφησεν, ἵνα τὸ φύσει καὶ ἀληθινὸν τῆς οὐσίας γέννημα εὐαγγελίσηται. ἵνα δὲ μή τις ἀνθρώπινον (7) ὑπολάβοι τὸ γέννημα, πάλιν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνων, λόγον αὐτὸν εἶναι καὶ σοφίαν καὶ ἀπαύγασμά φησιν. ἐκ γὰρ τούτου καὶ τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως, καὶ τὸ ἀΐδιον, καὶ τῷ θεῷ πρέπον λογιζόμεθα. ποῖον οὖν πάθος, ἢ ποῖον μέρος ἐστὶ τοῦ πατρὸς ὁ λόγος, καὶ ἡ σοφία, καὶ τὸ ἀπαύγασμα; καὶ τοῦτο δυνατὸν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἄφρονας μαθεῖν. ὡς γὰρ γυναικῶν ἐπύθοντο περὶ υἱοῦ, (8) οὕτως καὶ ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν περὶ τοῦ λόγου, ἵνα μάθωσιν ὅτι οὔτε πάθος αὐτῶν, οὔτε μέρος ἐστὶ τοῦ νοῦ τούτων ὁ λόγος ὃν προφέρονται. εἰ δὲ τῶν ἀνθρώπων καίτοι παθητῶν ὄντων καὶ μεριστῶν ὄντων τοιοῦτος ὁ λόγος, διατί περὶ τοῦ ἀσωμάτου καὶ ἀμερίστου θεοῦ πάθη καὶ μέρη λογίζονται, ἵνα τοῦτο προσποιούμενοι δῆθεν εὐλαβεῖσθαι, ἀρνήσωνται τὴν ἀληθῆ καὶ φύσει γέννησιν τοῦ υἱοῦ; καὶ ὅτι (9) μὲν τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ γέννημα, οὐκ ἔστι πάθος, ἱκανῶς διὰ τῶν ἔμπροσθεν ἀποδέδεικται· δέδεικται δὲ καὶ ἰδίᾳ νῦν ὁ λόγος οὐ κατὰ πάθος γεννώμενος. ἀκουέτωσαν δὲ καὶ περὶ τῆς σοφίας (10) τὰ αὐτά· οὐκ ἔστιν, ὡς ἄνθρωπος, ὁ θεός· μὴ ἀνθρώπινον φανταζέσθωσαν καὶ ἐν τούτῳ περὶ αὐτοῦ. καὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων πάλιν δεκτικῶν σοφίας γεγονότων, ὁ θεὸς οὐδενὸς μετέχων, αὐτὸς τῆς ἑαυτοῦ σοφίας πατήρ ἐστιν, ἧς οἱ μετέχοντες εἰώθασι σοφοὶ καλεῖσθαι· καί ἐστι καὶ (11) αὐτὴ ἡ σοφία, οὐ πάθος, οὐδὲ μέρος, ἀλλὰ γέννημα ἴδιον τοῦ πατρός. διὰ τοῦτο ἀεὶ πατήρ, καὶ οὐκ ἐπιγέγονε τῷ θεῷ τὸ πατήρ, ἵνα μὴ καὶ τρεπτὸς εἶναι νομισθῇ. εἰ γὰρ καλὸν (12) τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα, οὐκ ἀεὶ δὲ ἦν πατήρ· οὐκ ἀεὶ ἄρα τὸ καλὸν ἦν ἐν αὐτῷ.

29. Ἀλλ' ἰδού, φασι, καὶ ἀεὶ ποιητής ἐστιν ὁ θεός, καὶ οὐκ ἐπιγέγονεν αὐτῷ τοῦ δημιουργεῖν ἡ δύναμις, ἆρ' οὖν ἐπειδὴ δημιουργός ἐστιν, ἀΐδιά ἐστι καὶ τὰ ποιήματα, καὶ οὐ θέμις εἰπεῖν οὐδὲ ἐπὶ τούτων, οὐκ ἦν πρὶν (13) γεννηθῇ; ἄφρονες οἱ Ἀρειανοί· τί γὰρ ὅμοιον υἱὸς καὶ ποίημα, ἵνα τὰ ἐπὶ τοῦ πατρὸς ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν (14) δημιουργῶν εἴπωσι; πῶς δὲ τοσαύτης διαφορᾶς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δειχθείσης γεννήματος καὶ ποιήματος, ἐμμένουσι τῇ ἀμαθίᾳ; πάλιν οὖν τὸ αὐτὸ λεκτέον, τὸ ποίημα ἔξωθεν τοῦ ποιοῦντός ἐστιν, ὥσπερ εἴρηται,

28. Quod autem Dei generationem cum humana natura conferre, vel partem Dei esse ejus Filium nefas sit putare, nec ullam prorsus passionem generatio significet, antea quidem diximus, eademque modo repetimus, Deum non esse hominis similem. Nam homines quidem, quiddam patiendo, gignunt, quippe qui fluxam habeant naturam, & tempus propter propriæ naturæ infirmitatem exspectent. At de Deo id dici non licet. Neque enim ex partibus est compositus, sed passionis expers est & simplex, nihilque omnino patiens & absque ulla divisione, Filii est Pater; cujus utique rei insigne argumentum ac documentum divinæ nobis Scripturæ suppeditant. Nimirum, Verbum Dei, Filius ejus est; & vicissim Filius, Verbum & sapientia est Patris: Verbum porro & sapientia nec res est creata nec pars ejus cujus est Verbum, nec passione aliqua nascitur. Igitur utrumque Scriptura conjungens, Filium quidem esse declaravit, ut naturalem & verum esse naturæ fetum doceret: ne quis autem humanum fetum esse suspicaretur, rursus ejusdem indicat naturam, cum eum Verbum, sapientiam & splendorem esse dicit. Inde siquidem intelligimus divinam generationem passionis immunem, æternamque, & Deo dignam esse. Quæ enim passio, vel quænam est pars Patris, Verbum, sapientia & splendor? Id certe ipsi etiam amentes possint discere. Ut enim mulieres de Filio interrogavere, sic viros de Verbo interrogent, ut doceantur nec passionem nec partem eorum esse mentis suæ verbum quod enunciant. Quod si hominum, quorum patibilis & dividua est natura, hujusmodi sit verbum; quare in Deo, qui nec corporeus est nec dividuus, passiones partesve cogitant, ut scilicet id cavere simulantes, veram ac naturalem Filii generationem negent? Igitur id quod ex Deo genitum est, absque ulla passione genitum esse satis supra probatum est: nunc etiam speciatim ostendimus Verbum absque passione generari. Jam vero eadem similiter de sapientia audiant: Non est Deus ut homo, nihil hic humanum de illo fingant. Nam sapientiam accipiunt homines: at Deus qui nullius fit particeps, ipse suæ sapientiæ pater est, cujus qui participes fiunt, sapientes solent appellari. Hæc autem sapientia non passio, non pars, sed proprius Patris est fetus. Idcirco semper fuit Pater, nec patrem esse Deo postea accidit, ne esse existimetur mutabilis. Nam si illum patrem esse, bonum fuit, nec semper fuit pater; non igitur semper fuit in illo bonum.

Nefas est Dei generationem cum hominum generatione conferre.

Cur Verbum in Scripturis Filius, Verbum splendor & sapientia dicatur.

Divina Verbi generatio passionis omnis est expers.

29. Atqui, inquiunt, semper quoque Deus fuit effector, nec efficiendi facultas illi postea accessit: num ergo quia opifex est, æterna quoque sunt ejus opera, nec de his dicere licet, non erant antequam fierent? Næ insani Ariani! Quid enim simile est filium inter & opus, ut eadem de patre quæ de opificibus dicant? Qui porro, postquam tantam esse fetus & operis differentiam supra ostensum est, in eadem hærent inscitia? Idem igitur repetendum est, videlicet opus extra opificem esse, uti dictum est,

Licet Deus semper fuerit opifex, etiam cum nulla exstarent opera: non tamen potuit esse semper Pater, nisi semper quoque exstiterit Filius.

(1) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. Editi autem ταῦτα.
(2) Seguer. Reg. Basil. Anglic. & Felc. 5. ἔχοντες τὴν φύσιν. Editi, ἔχοντες φύσιν.
(3) Seguerian. οὐ γάρ. Editi & alii, οὐδὲ γάρ.
(4) Seguerian. ὁ λόγος γὰρ τοῦ θεοῦ. Editi & alii, ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ θεοῦ.
(5) Sic Seguer. Regius codex aliique, præter Felc. 2. a quo & ab editis abest quod sequitur, λόγος δὲ καὶ σοφία οὔτε κτίσμα.
(6) Sic Seguer. In editis μὲν deest.
(7) Seguerian. ὑπολάβῃ.
(8) Seguer. οὕτως ἄνδρας ἐρωτησάτωσαν. Mox Seguer. & Reg. οὔτε. Ibid. Seguer. Gobler. & Felc. 1. πάθος αὐτῶν οὔτε. Reg. item οὔτε. Editi & alii, οὐδὲ πάθος οὐδὲ μέρος.
(9) Reg. & Seguer. ὅτι μὲν τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ. Gobler. & Felc. 1. ὅτι τὸ ἐκ θεοῦ. Editi ὅτι μὲν τὸ ἐκ θεοῦ.
(10) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. At Basili. Anglican. Reg. & Felc. 5. ταῦτα. Editi ταυτί. Mox Seguer. μὴ ἀνθρωπίνως. Reg. μὴ ἀνθρώπινα.
(11) Felckman. 5. αὕτη.
(12) Sic Seguer. & Reg. Editi καλὸν καὶ τὸ εἶναι. Paulopost Seguer. φησι, καὶ ἀεὶ ποιητής ἐστιν ὁ θεὸς καὶ οὐκ ἐπιγέγονε. Gobler. & Felc. 1. φασι, καὶ ἀεὶ ὁ θεὸς ἦν ποιητὴς καὶ ἔστι καὶ οὐκ ἐπιγέγονε. Reg. φησι, καὶ ἀεὶ ὁ θεὸς ἦν ποιητὴς καὶ ἔστι καὶ οὔτε ἐπιγέγονεν. Editi, φασιν, ἀεὶ ὁ θεὸς ἦν ποιητὴς καὶ ἔστι, οὔτε ἐπιγέγονε. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. & Reg. ἆρ' οὖν. Editi ἆρ' ἄν.
(13) Sic Seguer. Editi vero & alii γεννηθῇ. Ibid. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἄφρονες οἱ Ἀρειανοί. Editi & alii, ἄφρονες Ἀρειανοί.
(14) Sic Seguer. At alii & editi δημιουργημάτων.

filium vero proprium esse naturæ fetum. Quocirca necesse non est semper opus extitisse: siquidem cum vult opifex, opus facit. At fetus subjectus voluntati non est, sed naturæ est proprietas. Præterea recte opifex quis vocari potest, etiamsi nondum exstent opera: at pater nec dici nec esse potest, quando non existit filius. Quod si scrutari velint, cur cum Deus semper possit opera facere, non semper facit: sane insanientium hominum temeritas ista est. *Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit?* Aut quomodo figmentum dicet fictori, *Quid me fecisti sic?* Verum ne vel levi objecta ratione, silentio utamur, audiant illi res factas æternas esse non potuisse, etiamsi eas semper potuerit facere Deus. Illæ enim ex nihilo sunt, nec erant antequam fierent: quæ autem non erant antequam fierent, quomodo simul cum Deo, qui semper est, possint existere? Hinc Deus rerum ipsarum commodo prospiciens, tunc omnia fecit cum vidit posse facta permanere. Ac quemadmodum tametsi ab initio, Adami aut Noe aut Moysis tempore Verbum suum potuit mittere, nec tamen misit nisi in fine temporum; id quippe universæ naturæ esse utile noverat: ita & res factas produxit cum & ipse voluit, & illis conveniebat. At vero Filius cum non opus, sed naturæ Patris sit proprius, semper idcirco est. Cum enim semper sit Pater, semper quoque esse oportet quod ejus naturæ est proprium, quod idem & Verbum & Sapientia ejus est. Ceterum res creatæ licet nondum existant, nihil tamen suo detrahunt effectori, cum eas pro sua voluntate possit producere: at fetus nisi semper simul sit cum Patre, perfectionis ejus naturæ sequetur imminutio. Hinc opera quidem, cum voluit, per suum produxit Verbum: Filius vero semper est proprius naturæ fetus.

Rom. 11. 34.

Rom. 9. 20.

Res factæ æternæ esse non potuere, etiam si eas semper Deus potuerit creare.

30. Et hæc quidem fidelibus lætitiam, dolorem pariunt hæreticis, quippe qui prostratam penitus suam videant hæresim. Nam alia hæc illorum interrogatio, an unum sit non-factum vel duo, argumento est non rectam esse illorum mentem, sed suspectam & dolo plenam. Non enim ad Patris honorem, sed ad Verbi dedecus ista sciscitantur. Itaque si quis illorum artificii ignarus unum esse non-factum responderit, statim suum venenum his verbis effundunt: Ergo Filius e rebus factis est, recteque contendimus non fuisse antequam nasceretur. Omnia enim conturbant & miscent, eo tantum animo ut Verbum disjungant a Patre, & omnium opificem inter opera numerent. Sane illi etiam idcirco damnatione digni fuerint, quod cum Episcopis Nicææ congregatis crimini dent vocabulis non scriptis usos esse, tametsi non impiis, sed potius ad illorum impietatem evertendam aptissime positis, ipsi sua sponte eamdem non dubitent subire criminationem, dum voces non scriptas usurpant, convitiaque excogitant adversus Dominum, nec ea cognoscunt quæ ipsi dicunt & asseverant. Interrogent itaque Gentiles, a quibus hujusmodi didicere dictionem: (nec enim Scripturarum, sed illorum vox ista commentum est) ut variis ejus significationibus auditis intelligant se ne de his quidem, de quibus differunt, recte

Exploditur alia Arianorum interrogatiuncula, an unum sit ἀγένητον.

A ὁ δὲ υἱὸς ἴδιον τῆς οὐσίας γέννημά ἐστι· διὸ καὶ τὸ μὲν ποίημα οὐκ ἀνάγκη ἀεὶ εἶναι· ὅτε γὰρ βούλεται ὁ δημιουργὸς, ἐργάζεται. τὸ δὲ γέννημα οὐ βουλήσει ὑπόκειται, ἀλλὰ τῆς οὐσίας ἐστὶν (1) ἰδιότης. καὶ ποιητὴς μὲν ἂν εἴη καὶ λέγοιτο, κἂν μήπω ᾖ τὰ ἔργα· πατὴρ δὲ οὐκ ἂν (2) λεχθείη οὐδ' ἂν εἴη, μὴ ὑπάρχοντος υἱοῦ. ἐὰν δὲ περιεργάζωνται, διατί ὁ θεὸς (3) ἀεὶ δυνάμενος ποιεῖν, οὐκ ἀεὶ ποιεῖ; μαινομένων μὲν καὶ αὕτη ἡ τόλμα. „τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος „αὐτοῦ ἐγένετο; „ ἢ πῶς ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ κεραμεῖ, „τί με οὕτως ἐποίησας; „ ἵνα δὲ κἂν ἀμυδρόν τινα λογισμὸν φέροντες, μὴ σιωπήσωμεν, ἀκουέτωσαν· ὅτι B εἰ καὶ τῷ θεῷ δυνατὸν ἀεὶ ποιεῖν, ἀλλ' οὐκ ἠδύνατο τὰ (4) γενητὰ ἀΐδια εἶναι· ἐξ οὐκ ὄντων γάρ ἐστι, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γένηται. τὰ δὲ οὐκ ὄντα πρὶν γένηται, πῶς ἠδύνατο συνυπάρχειν τῷ ἀεὶ ὄντι θεῷ; διὸ καὶ πρὸς τὸ λυσιτελὲς αὐτῶν ἀφορῶν ὁ θεὸς, ὅτε εἶδεν ὅτι δύναται γενόμενα διαμένειν, τότε καὶ πεποίηκε πάντα. καὶ ὥσπερ δυνάμενος (5) καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ, ἢ ἐπὶ Νῶε, ἢ ἐπὶ Μωσέως ἀποστεῖλαι τὸν ἑαυτοῦ λόγον, οὐκ ἀπέστειλεν εἰ μὴ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων· τοῦτο γὰρ εἶδε λυσιτελεῖν πάσῃ τῇ κτίσει· οὕτω καὶ τὰ (6) γενητὰ, ὅτε ἠθέλησε καὶ λυσιτελὲς ἦν αὐτοῖς, ἐποίησεν. ὁ δέ γε υἱὸς, οὐκ ὢν ποίημα C (7) ἀλλ' ἴδιος τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, ἀεὶ ἐστιν· ἀεὶ γὰρ ὄντος τοῦ πατρὸς, ἀεὶ εἶναι δεῖ καὶ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ καὶ ἡ σοφία. καὶ τὰ μὲν κτίσματα, κἂν μηδέπω (8) ὑπάρχῃ, οὐκ ἐλαττοῖ τὸν ποιητήν· ἔχει γὰρ τὸ δύνασθαι δημιουργεῖν, ὅτε βούλεται· τὸ δὲ γέννημα, (9) ἐὰν μὴ ἀεὶ συνῇ τῷ πατρὶ, ἐλάττωμα τῆς τελειότητος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐστιν. ὅθεν τὰ μὲν ποιήματα, ὅτε ἠθέλησεν, ἐδημιουργήθη διὰ τοῦ λόγου (10) αὐτοῦ. ὁ δὲ υἱὸς ἀεὶ ἐστιν ἴδιον γέννημα τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας.

D 30. Ταῦτα τοὺς μὲν πιστοὺς εὐφραίνει, τοὺς δὲ αἱρετικοὺς λυπεῖ βλέποντας ἀναιρουμένην αὐτῶν τὴν αἵρεσιν· καὶ γὰρ κἀκείνη πάλιν αὐτῶν ἡ ἐρώτησις ἐν τῷ λέγειν, ἓν τὸ ἀγένητον, ἢ δύο; οὐκ ὀρθὴν αὐτῶν δείκνυσι τὴν διάνοιαν, ἀλλ' ὕποπτον καὶ δόλου μεστήν. οὐ γὰρ ἐπὶ τιμῇ τοῦ πατρὸς οὕτως ἐρωτῶσιν, ἀλλ' ἐπὶ ἀτιμίᾳ τοῦ λόγου. ἂν γοῦν τις ἀγνοῶν τὴν πανουργίαν αὐτῶν, ἀποκρίνηται, ἓν τὸ (11) ἀγένητον, εὐθὺς τὸν ἑαυτῶν ἰὸν ἐξεμοῦσι λέγοντες, οὐκοῦν ὁ υἱὸς τῶν γενητῶν ἐστι, καὶ καλῶς εἰρήκαμεν, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ. πάντα γὰρ (12) φυρῶσι καὶ κυκῶσιν, ἵνα μόνον διαστήσωσι τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ πατρὸς καὶ τὸν δημιουργὸν (13) τῶν ὅλων τοῖς E ποιήμασι συναριθμήσωσι. πρῶτον μὲν οὖν καὶ κατὰ τοῦτο καταγνώσεώς εἰσιν ἄξιοι, ὅτι μεμφόμενοι τοῖς ἐν Νικαίᾳ συνελθοῦσιν ἐπισκόποις ὡς ἀγράφοις χρησαμένοις λέξεσι, καί τοι μὴ δυσφήμοις, ἀλλ' ἐπ' ἀναιρέσει τῆς ἀσεβείας αὐτῶν (14) κειμέναις, ηὐτομόλησαν εἰς τὴν αὐτὴν αἰτίαν αὐτοὶ ἐξ ἀγράφων φθεγγόμενοι, καὶ ἐπινοοῦντες λοιδορίας κατὰ τοῦ κυρίου, μὴ γινώσκοντες μήτε ἃ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται. ἐρωτησάτωσαν γοῦν Ἕλληνας, παρ' ὧν ἤκουσαν· οὐ γὰρ τῶν γραφῶν, ἀλλ' ἐκείνων ἐστὶν (15) εὕρεμα· ἵνα ἀκούσαντες πόσα σημαινόμενα ἡ λέξις ἔχει, μάθωσιν ὅτι οὐδὲ, περὶ ὧν (16) λέγουσιν, ἐπίστανται F

καλῶς

(1) Seg. Gobler. & Felc. 1. ἀϊδιότης. Ib. Editi addunt, καὶ τῆς οὐσίας γέννημά ἐστι, quæ absunt ab omnibus manuscriptis.
(2) Reg. & Felc. 5. κληθείη.
(3) Seguer. omittit ἀεὶ. Mox idem αὕτη ἡ τόλμα. Editi & alii, αὕτη τόλμα.
(4) Felc. 5. γεννητά.
(5) Sic Seguerian, Reg. Gobler. & Felc. 1. In aliis & editis καὶ deest. Mox Seguer. ἢ ἐπὶ Νῶε, ἢ ἐπὶ Μωσέως. Goblerian. & Felc. 1. καὶ ἐπὶ Νῶε, ἢ ἐπὶ Μωϋσέως. Editi, καὶ ἐπὶ Νῶε, ἐπί τε Μωϋσέως.
(6) Felc. 5. τὰ γεννητά.
(7) Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἀλλ' ἀΐδιος. Mox iidem & Basili. Anglic. & Felc. 5. τοῦ πατρός ἀεὶ ἐστιν. In aliis & editis, ἀεὶ omittitur.
(8) Sic Seguer. & Reg. Editi vero ὑπάρχει.
(9) Sic Seguer. At editi & alii ἐὰν μὴ συνῇ ἀεί.
(10) Sic Seguer. At ab aliis & editis abest αὐτοῦ.
(11) Sic Basili. & Anglic. At alii & editi, ἀγέννητον. Vide quæ supra pag. 163. num. 7. hac de re disseruimus. Paulopost Felc. 5. ὁ υἱὸς τῶν γεννητῶν ἐστι.
(12) Seguer. φύρουσι. Ib. idem, Gobl. & Felc. 1. κυκοῦσι.
(13) Sic Seguerian. ut & legit Nannius. In editis & aliis deest τῶν ὅλων.
(14) Sic Seguer. Anglic. Goblerian. & Felc. 1. & 5. At editi mendose κειμένοις.
(15) Sic Seguer. Reg. & Felc. 1. & 5. Editi vero, εὕρημα.
(16) Seguer. Gobler. & Felc. 1. θέλουσιν. Paulopost iidem & Reg. ac Felc. 5. λέγεσθαι μὲν ἀγένητον. In Seguer. deest μέν. Alii autem & editio Commel. λέγεσθαι μὲν ἀγέννητον. Ibid. Seguerian. τὸ μήπω.

καλῶς ἐρωτᾷν. κἀγὼ γὰρ δι' αὐτοὺς ἐπυθόμην λέ- A γεσθαι ἀγένητον, τὸ μηδέπω μὲν γενόμενον, δυνάμενον δὲ γενέσθαι, ὡς τὸ (1) ξύλον τὸ μήπω μὲν γενόμενον, δυνάμενον δὲ γενέσθαι σκάφος. καὶ αὖθις ἀγένητον λέγεσθαι, τὸ μήτε γενόμενον, μήτε δυνάμενον γενέσθαι ποτὲ, (2) ὡς τὸ τρίγωνον τετράγωνον, καὶ ὁ ἄρτιος ἀριθμὸς περιττός. οὔτε γὰρ τὸ τρίγωνον γέγονέ ποτε τετράγωνον, οὔτε γένοιτ' ἄν ποτε· ἀλλ' οὔτε ὁ ἄρτιος γέγονέ ποτε περιττὸς, οὔτε γένοιτ' ἄν ποτε περιττός. λέγεται δὲ πάλιν (3) ἀγένητον, τὸ ὑπάρχον μὲν, μὴ γεννηθὲν δὲ ἔκ τινος, μηδὲ ὅλως ἔχον ἑαυτοῦ τινα πατέρα. προσέθηκε δὲ καὶ ὁ πανοῦργος σοφιστὴς Ἀστέριος, ὁ καὶ τῆς B αἱρέσεως συνήγορος, ἐν τῷ ἰδίῳ (4) συνταγματίῳ λέγων, ἀγένητον εἶναι τὸ μὴ ποιηθὲν, ἀλλ' ἀεὶ ὄν. κατὰ ποῖον οὖν σημαινόμενον νοοῦσι τὸ ἀγένητον, ἔδει προστιθέντας αὐτοὺς ἐρωτᾷν, ἵνα καὶ ὁ ἐρωτώμενος ὀρθῶς ἀποκρίνηται.

31. Εἰ δὲ νομίζουσι καλῶς ἐρωτᾷν, ἐν τῷ λέγειν, ἓν τὸ (5) ἀγένητον, ἢ δύο; ἀκούσονται πρῶτον μὲν, ὡς ἀμαθεῖς, πολλά τε εἶναι καὶ οὐδὲν, πλεῖστα μὲν τὰ δυνάμενα γενέσθαι, οὐδὲν δὲ τὸ μὴ δυνάμενον, ὥσπερ εἴρηται. εἰ δὲ ὡς Ἀστερίῳ (6) ἤρεσε, τὸ μὴ ποίημα, ἀλλ' C ἀεὶ ὂν ἀγένητον εἶναι, οὕτως ἐρωτῶσιν· ἀκουέτωσαν οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις, ὅτι καὶ ὁ υἱὸς οὕτω κατὰ ταύτην τὴν ἐκδοχὴν (7) ἀγένητος ἂν λεχθείη. οὔτε γὰρ τῶν γενητῶν, οὔτε ποίημά ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἀϊδίως συνέστι τῷ πατρὶ, ὥσπερ καὶ ἤδη δέδεικται· κἂν πολλάκις μεταβάλλωνται, ἵνα μόνον κατὰ τοῦ κυρίου λέγωσιν, ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ. πάντων δὴ οὖν ἐκπίπτοντες, ἐὰν (8) καὶ ἐκεῖνο θελήσωσι λοιπὸν ἐρωτᾷν κατὰ τὸ ὑπάρχον μὲν, μήτε δὲ γεννηθὲν ἔκ τινος, μήτε ἔχον ἑαυτοῦ πατέρα· ἀκούσονται μὲν καὶ παρ' ἡμῶν τὸ οὕτω σημαινόμενον ἕνα καὶ μόνον (9) D ἀγένητον εἶναι τὸν πατέρα, οὐδὲν δὲ πλέον ἕξουσιν ἐκ τοῦ τοιαῦτα ἀκούειν αὐτούς. οὐδὲ γὰρ τὸ οὕτως ἀγένητον λέγεσθαι τὸν θεὸν, δείκνυσι (10) γενητὸν εἶναι τὸν υἱὸν, δήλου ὄντος κατὰ τὰς προειρημένας ἀποδείξεις τοιοῦτον εἶναι τὸν λόγον, οἷός ἐστιν ὁ γεννήσας αὐτόν. οὐκοῦν εἰ (11) ἀγένητος ὁ θεὸς, οὐ γενητὴ, ἀλλὰ γέννημά ἐστιν ἡ τούτου εἰκὼν, ἥτις ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ καὶ ἡ σοφία. ποία γὰρ ἐμφέρεια (12) τῷ γενητῷ πρὸς τὸ ἀγένητον; πάλιν γὰρ τὰ αὐτὰ λέγειν οὐκ ὀκνητέον· ἐπεὶ εἰ ὅμοιον τὸ γενητὸν τῷ ἀγε- E νήτῳ θέλουσιν, ὡς τὸν ὁρῶντα τοῦτο βλέπειν ἐκεῖνο, οὐ μακράν εἰσιν εἰπεῖν ὅτι καὶ τὸ (13) ἀγένητον καὶ κτισμάτων ἐστὶν εἰκὼν, καὶ λοιπὸν πέφυρται πάντα παρ' αὐτοῖς, (14) γενητῶν μὲν ἐξίσωσις πρὸς τὸ ἀγένητον, ἀγενήτου δὲ καθαίρεσις μετρου-

A nosse interrogare. Ego enim propter illos didici non-factum dici quod nondum factum est sed fieri potest, ut lignum, quod quidem nondum scapha est factum, sed fieri potest. Rursus non-factum vocant quod neque factum est neque unquam fieri potest ut triangulus quadrangulus, & numerus par, impar. Nec enim triangulus quadrangulus unquam fuit, aut unquam futurus est: nec item numerus par fuit vel erit unquam impar. Præterea dicitur non-factum quod quidem existit, sed ex nullo est natum, neminemque prorsus sui patrem habet. Asterius quoque sophista vaferri- B mus & hæresis patronus, in proprio opusculo addidit non-factum esse id quod non est factum, sed quod semper est. Itaque quonam sensu vocem non-facti intelligerent necesse erat eos, interrogando, explicare, ut videlicet is, qui interrogabatur, rite posset respondere.

Variæ vocis ἀγενήτε significationes.

31. Quod si se recte putant interrogare cum ajunt, Unumne est non-factum, an duo? Primum quidem, ut imperiti, audituri sunt & multa & nihil esse: plurima, inquam, quæ esse possunt; nihil vero quod fieri non queat, quemadmodum dictum est. Sed si ut Aste- C rio placuit non id, quod factum est, sed quod semper est, non-factum esse, sic illi hoc sensu interrogant; audiant, nec semel sed sæpius, Filium secundum hanc significationem non-factum posse dici. Namque nec est ex rebus factis, nec opus, sed semper una cum Patre est, uti jam fuit probatum, etiamsi varias illi formas induant, ut impia hæc adversus Dominum possint proferre verba, Ex nihilo est, & non erat antequam nasceretur. Quod si omni ex parte explosi, demum velint illa voce significari id, quod existat quidem, non sit autem ex aliquo ortum, neque sui ipsius habeat patrem; respondebimus eum quem hoc modo signifi- D cant, unum ac solum esse non-factum Patrem: quo quidem responso nihilo magis sunt profecturi. Nec enim ex eo, quod Deus hac ratione non-factus dicatur, sequitur factum esse Filium, cum ex superioribus argumentis clarum sit tale esse Verbum, qualis est qui ipsum genuit. Quocirca etiamsi Deus sit non-factus, non idcirco facta sed vere genita est ejus imago, quæ ejus & Verbum & Sapientia est. Ecqua enim intercedit similitudo inter rem factam & non-factam? Nam eadem sæpius dicere nil grave videatur. Si enim id, E quod factum est, velint simile esse ejus quod non-factum est, adeo ut qui unum viderit, aliud quoque videat; parum omnino abfuerit quin dicant id quod non-factum est rerum creatarum imaginem esse: proindeque omnia ab ipsis confunduntur; nam & res factas cum eo qui non-factus est adæquant, & eum, qui non-factus est,

(1) Seguerian. ξύλον μήπω μὲν γενόμενον σκάφος, δυνάμενον δὲ τοῦτο γενέσθαι. Reg. ξύλον μήπω μὲν γενόμενον σκάφος, δυνάμενον δὲ γενέσθαι. Ibid. Seguerian. Basili. Anglican. Reg. & Felc. 5. καὶ πάλιν. Alii & editi καὶ αὖθις. Item ibid. Seguerian. Reg. & Felc. 5. ἀγέννητον. Editio Commel. & alii ἀγένητον. Addunt item ibidem Seguerian. Reg. Basiliens. Anglican. & Felc. 5. λέγεσθαι, quod in editis & aliis deest.

(2) Sic Regius codex. Editi vero & alii, ὡς τὸ τρίγωνον, καὶ ὁ ἄρτιος ἀριθμός. οὔτε γὰρ, &c. Paulopost Seguerian. οὐδὲ ὁ ἄρτιος ..... οὐδὲ γένοιτ' ἄν.

(3) Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. ἀγένητον, & mox, μὴ γενηθέν. Editi & alii, ἀγέννητον & μὴ γεννηθέν.

(4) Seguerian. συνταγματίῳ. Editi & alii, συντάγματι. Ibid. Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. λέγων ἀγένητον εἶναι τὸ μὴ ποιηθὲν, ἀλλ' ἀΐδιον. Editi & alii, λέγων ἀγένητον εἶναι τὸ μὴ ποιηθὲν, ἀλλ' ἀεὶ ὄν. Ibid. Seguerian. & Reg. κατὰ ποῖον τοίνυν. Editi κατὰ ποῖον οὖν. Item Seguerian. ibid. νοοῦσι τὸ ἀγένητον. Editi νοοῦσι τὸ ἀγέννητον. Felc. 5. ibid. ἔδει προσποιηθέντας.

(5) Seguerian. ἀγένητον. Editi ἀγέννητον.

(6) Sic mss. præter Felc. 2. qui, ut editi, mendose habet ἤρησε. Mox Seguerianus, Basiliensis, Anglicanus, Goblerian. & Felc. 1. ἀγένητον εἶναι. Editi & alii, ἀγέννητον εἶναι. Paulopost Anglican ἀλλὰ καὶ πολλάκις.

(7) Seguerianus, Regius, Basiliensis, Anglicanus, Goblerian. & Felckman. 1. ἀγένητος. Editi, ἀγέννητος. Mox Felc. 5. τῶν γεννητῶν. Alii & editio Commel. γενητῶν.

(8) Seguer. κατ' ἐκεῖνο. Paulopost Reg. γενηθὲν ἔκ τινος. Alii & editi, γεννηθέν.

(9) Seguer. Basil. Anglic. Gobler. & Felc. 1. ἀγένητον, hic & mox. Alii vero & editi, ἀγέννητον.

(10) Reg. γεννητόν. Editi & alii γενητόν.

(11) Basiliensis, Anglican. Gobler. & Felc. 1. ἀγένητος. Alii & editi ἀγέννητος. Ibid. Felc. 5. οὐ γεννητή. Ceteri & editi, οὐ γενητή.

(12) Felc. 5. τῷ γεννητῷ. Idem ibid. & Regius, πρὸς τὸ ἀγέννητον. Ceteri mss. cum editione Commel. τῷ γενητῷ πρὸς τὸ ἀγένητον. Mox Seguerian. ἐπεὶ ὅμοιον. Ibid. Felc. 5. τὸ γεννητὸν τῷ ἀγεννήτῳ. Reg. τὸ γενητὸν τῷ ἀγεννήτῳ. Alii & editio Commel. τὸ γενητὸν τῷ ἀγενήτῳ. Item ibidem Seguer. Goblerian. & Felc. 1. ὁρῶντα τοῦτο βλέπειν ἐκεῖνο. Editi & alii, ὁρῶντα τοῦτον βλέπειν ἐκεῖνον.

(13) Regius codex & Felc. 5. ἀγέννητον. Alii & editio Commel. ἀγένητον. Ibid. καὶ ante κτισμάτων deest in Seguerian. & Reg.

(14) Felckman. 5. γεννητοῦ. Ceteri & editio Commel. γενητῶν. Ibid. Reg. & Felc. 5. πρὸς τὸ ἀγέννητον, ἀγεννήτου δὲ καθαίρεσις. Alii cum editione Commel. πρὸς τὸ ἀγένητον, ἀγενήτου δὲ, &c.

est, usque ad res factas deprimunt, idque tantum ut Filium inter ipsas res factas collocent.

32. Verum nec ipsos arbitror ea amplius ausuros dicere, si Asterio Sophistæ velint obtemperare. Ille enim, tametsi Arianæ hæresi studet suffragari, unumque esse non-factum affirmat, contraria tamen illis loquitur, quippe qui dicat Dei sapientiam non-factam & principii expertem esse, ut ex ejus scriptis, quorum hæc pars est, licet perspicere. „ Non dixit, inquit ille beatus Paulus se Christum „ prædicare Dei virtutem vel Dei sapientiam, sed „ absque disjunctione, Dei virtutem & Dei sapientiam; aliam quidem esse docens propriam „ ipsius Dei virtutem, ipsique innatam, ac simul „ cum eo existentem, & non-factam. Et paulopost. Quamvis sempiterna ejus virtus & sapientia, „ quam principii expertem & non-factam esse vera „ ratio declarat, una sane & eadem fuerit. „ Licet enim verbis Apostoli non bene intellectis duas esse sapientias existimarit: tamen cum dixerit sapientiam, quæ simul cum Deo existit, non-factam esse; non jam unum non-factum, sed aliud quoque non-factum cum illo esse declaravit. Nam quod simul existit, non simul cum seipso sed cum alio existit. Vel igitur Asterio auscultantes, non amplius interrogent, Unumne sit non-factum, an duo? ne tamquam diffidentes cum eo pugnent. Aut si ei adversantur, ejusdem libro inniti desinant, ne se invicem lacerantes, a seipsis mutuo conficiantur. Et hæc quidem pauca adversus illorum inscitiam sint dicta. Quis vero in sceleratam eorum astutiam vehementer satis invehi possit? Quis eos ita insanientes merito non oderit? Cum enim jam non sit eis integrum his uti vocibus; E nihilo est, non fuit antequam nasceretur, vocabulum non-facti excogitavere, ut cum apud simpliciores Filium factum esse dicunt, eadem rursus illa significent vocabula, nempe, Ex nihilo est, &, aliquando non fuit. Namque hujusmodi vocibus res factæ & creatæ indicantur.

1. Corinth. 1. 24.

Quare Ariani vocem ἀγεννήτου excogitaverint.

33. Sane si his quæ propugnant confiderent, ea ipsa essent retinenda, nec varias opus esset formas assumere. Verum id minime volunt, seque omnia facile posse arbitrantur, si hæresi hoc nomine cooperta, vocabulum non-facti objecerint. Sed enim hæc ipsa non-facti dictio nequaquam ad Filium refertur, quicquid illi contra obganniant, sed ad res factas: cujus quidem rei quid simile videre est in istis vocibus, Omnipotens, & Dominus virtutum. Nam si Pater omnia per Verbum in sua potestate habet, gubernat, & regit: si eodem Patris regno potitur Filius, omnibusque imperat ut Verbum & imago

μένου πρὸς τὰ ποιήματα, ἵνα μόνον τὸν υἱὸν ἐν τοῖς ποιήμασι (1) καταγάγωσιν.

32. Ἀλλ᾽ οὐδὲ αὐτοὺς οἶμαι θελῆσαι λέγειν ἔτι τὰ τοιαῦτα, ἐὰν Ἀστερίῳ γε τῷ σοφιστῇ πείθονται. ἐκεῖνος γὰρ (2) καίπερ σπουδάζων συνηγορεῖν τῇ Ἀρειανῇ αἱρέσει, καὶ λέγων ἓν εἶναι τὸ ἀγένητον, τὰ ἐναντία τούτοις ἀντιφθέγγεται, λέγων καὶ τὴν σοφίαν τοῦ θεοῦ (3) ἀγένητον καὶ ἄναρχον εἶναι, καὶ ἔστι μέρος, ὧν ἔγραψε, ταῦτα. „ οὐκ εἶπεν ὁ μακάριος „ Παῦλος, Χριστὸν κηρύσσειν τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν, ἢ „ τὴν τοῦ θεοῦ σοφίαν, ἀλλὰ (4) δίχα τῆς προσθή„ κης, δύναμιν θεοῦ καὶ θεοῦ σοφίαν, ἄλλην μὲν „ εἶναι τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τοῦ θεοῦ δύναμιν, τὴν ἔμ„ φυτον αὐτοῦ καὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ ἀγενήτως „ κηρύσσων. καὶ πάλιν μετ᾽ ὀλίγα· καίτοιγε ἡ μὲν „ ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ σοφία, ἣν ἄναρχόν τε „ καὶ (5) ἀγένητον οἱ τῆς ἀληθείας ἀποφαίνονται „ λογισμοὶ, μία ἂν εἴη δήπουθεν καὶ αὐτή. „ εἰ γὰρ καὶ μὴ καλῶς νοήσας τὸ τοῦ ἀποστόλου ῥητὸν, ἐνόμισεν εἶναι δύο σοφίας, ἀλλ᾽ ὅμως συνυπάρχουσαν (6) αὐτῷ ἀγένητον σοφίαν εἰρηκὼς, οὐκέτι ἓν τὸ ἀγένητον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἔφησεν ἀγένητον εἶναι σὺν αὐτῷ. τὸ γὰρ συνυπάρχον, οὐχ ἑαυτῷ ἀλλ᾽ ἑτέρῳ συνυπάρχει. ἢ τοίνυν Ἀστερίῳ πειθόμενοι, μηκέτι ἐρωτάτωσαν, ἓν τὸ (7) ἀγένητον, ἢ δύο; ἵνα μὴ ὡς ἀμφιβάλλοντες μάχωνται πρὸς ἐκεῖνον. ἢ εἰ ἐναντιοῦνται κἀκείνῳ, μὴ ἐπερειδέσθωσαν αὐτοῦ τῷ συντάγματι, ἵνα (8) μὴ ἀλλήλους δάκνοντες ὑπὸ ἀλλήλων ἀναλωθῶσι. καὶ ταῦτα μὲν δι᾽ ὀλίγων πρὸς τὴν ἀμαθίαν αὐτῶν εἰρήσθω. πρὸς δέ γε τὴν πανοῦργον αὐτῶν προαίρεσιν τί τοσοῦτον ἄν τις εἴποι; τίς αὐτοὺς οὐκ ἂν οὕτως μαινομένους μισήσειε δικαίως; ἐπειδὴ γὰρ οὐκέτι παῤῥησίαν ἔχουσιν ἐν τῷ λέγειν, ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ, ἐπενόησαν (9) ἑαυτοῖς τὴν τοῦ ἀγενήτου λέξιν, ἵνα τὸν υἱὸν γενητὸν παρὰ τοῖς ἀκεραίοις λέγοντες, αὐτὰ πάλιν ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, τὸ ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τὸ οὐκ ἦν ποτε σημαίνωσιν· ἐν γὰρ τούτοις τὰ γενητὰ καὶ τὰ κτίσματα σημαίνονται.

33. Ἔδει δὲ αὐτοὺς, εἴπερ θαῤῥοῦσιν οἷς λέγουσι, τούτοις καὶ ἐπιμένειν, καὶ μὴ ποικίλως μεταποιεῖν ἑαυτούς· ἀλλ᾽ οὐ (10) θέλουσιν, νομίζοντες εὐχερῶς ἅπαντα δύνασθαι, ἐὰν τῷ ὀνόματι τούτῳ σκέποντες τὴν αἵρεσιν προβάλωνται τὸ ἀγένητον· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ ἀγενήτου λεξείδιον οὐ πρὸς τὸν υἱὸν ἔχει τὴν σημασίαν, κἂν οὗτοι (11) γογγύζωσιν, ἀλλὰ πρὸς τὰ γενητά· καὶ ὅμοιον ἄν τις ἴδοι τοῦτο τὸ, παντοκράτωρ, καὶ τὸ, κύριος τῶν δυνάμεων. εἰ γὰρ τῶν πάντων ὁ πατὴρ διὰ τοῦ λόγου κρατεῖ, καὶ κυριεύει, (12) καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς βασιλεύει ὁ υἱὸς, καὶ τὸ κράτος πάντων ἔχει, ὡς λόγος, καὶ ὡς εἰκὼν τοῦ πα-

(1) Anglic. κατάγωσι. Mox Seguer. Reg. Basiliens. Anglic. Gobler. & Felc. 1. ἔπι τὰ τοιαῦτα. Editi & alii, ἔπι τοιαῦτα.

(2) Seguer. Gobl. Felc. 1. καίτοι. Editi & alii, καίπερ. Paulopost Seguer. Basil. Anglic. Gobl. & Felc. 1. ἓν εἶναι τὸ ἀγένητον. Editi & alii, ἓν εἶναι τὸ ἀγένητον.

(3) Regius & Felc. 5. ἀγένητον. Alii & editio Commel. ἀγέννητον. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. ταῦτα. οὐκ εἶπεν. Editi & alii, ταῦτα. καὶ οὐκ εἶπεν.

(4) In Seguer. Gobler. & Felc. 1. desunt δίχα τῆς προσθήκης δύναμιν θεοῦ καὶ θεοῦ σοφίαν. Mox iidem, τὴν ἔμφυτον αὐτοῦ καὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ. Reg. τὴν ἔμφυτον αὐτῷ καὶ συνυπάρχουσαν αὐτῷ. Ibid. Seguer. ἀγενήτως. Editi τὴν ἔμφυτον αὐτῷ καὶ συνυπάρχουσαν ἀγεννήτως.

(5) Reg. & Felc. 5. ἀγέννητον. Alii cum editione Commel. ἀγένητον.

(6) αὐτῷ abest a Seguer. Gobl. & Felc. 1. Ibidem Reg. & Felc. 5. ἀγένητον σοφίαν εἰρηκὼς, οὐκέτι ἓν τὸ ἀγένητον. Ceteri & editio Commel. ἀγένητον σοφίαν εἰρηκὼς, οὐκέτι ἓν τὸ ἀγένητον. Seguer. habet, σοφίαν εἰρηκὼς ἀγένητον, οὐκέτι, &c. Mox Reg. & Felc. 5. ἔφησεν ἀγέννητον. Alii vero & editio Commel. ἔφησεν ἀγένητον.

(7) Reg. & Felc. 5. ἀγένητον. Alii cum editione Commel. ἀγένητον.

(8) Seguer. μὴ omittit, nec legit Nannius. Sed alii & editi habent.

(9) Seguer. Reg. Basil. & Felc. 5. ἑαυτοῖς. Alii & editio Commel. αὐτοῖς. Ibid. Reg. & Felc. 5. ἀγεννήτου, &, γεννητόν. Alii vero & editi, ἀγεννήτου, &, γεννητόν. Paulopost Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. αὐτὰ πάλιν ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, τὸ ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τὸ οὐκ ἦν ποτε. Editi, αὐτὰ πάλιν τὰ ῥήματα, τὸ ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ οὐκ ἦν ποτε πρὶν γεννηθῇ σημαίνωσιν. Ibid. Seguer. & Reg. ἐν γὰρ τούτοις, ut & legerant Omnibonus & Nannius. Editi, ἐὰν γὰρ τούτοις. Item ibid. Seguer. Basil. Gobler. Felc. 1. & 5. γενητὰ καὶ τὰ κτίσματα. In editis & aliis καὶ τὰ deest. Reg. & Felc. 5. γεννητά. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ibidem, σημαίνονται. Editi & alii, σημαίνεται.

(10) Sic Seguer. Gobl. & Felc. 1. At editi & alii, θελήσουσι. Paulopost Reg. Basil. Anglic. προβάλλωνται. Reg. ibid. τὸ ἀγέννητον, & mox, τοῦ ἀγεννήτου. Editi vero & alii, ἀγένητον, &, ἀγενήτου. Ibid. Seguer. καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ, &c. Basil. item, Anglic. Reg. Gobl. Felc. 1. & 5. αὐτὸ τὸ τοῦ. Editi, καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τοῦ.

(11) Seguer. γογγύζουσι. Ibid. Reg. & Felc. 5. ἀλλὰ πρὸς τὰ γενητά. Alii & editi, ἀλλὰ πρὸς τὰ γεννητά. Mox Seguer. Basil. & Anglic. παντοκράτωρ. Editi & alii, παντόκρατορ. Ibid. Seguer. καὶ κύριος. Gobl. & Felc. 1. καὶ κύριε. Editi & alii, καὶ τὸ κύριε.

(12) Sic Seguer. Gobl. & Felc. 1. At editi & alii hic addunt καὶ βασιλεύει. Paulopost mss. καὶ τὸ κράτος. In editis καὶ deest. Mox Seguer. ὡς λόγος, ὡς εἰκών.

τοῦ πατρός· ἄδηλον ὡς οὐδὲ ὧδε τοῖς πᾶσι συναριθμεῖται ὁ υἱὸς, οὐδὲ δι' αὐτὸν λέγεται παντοκράτωρ καὶ κύριος, ἀλλὰ διὰ τὰ δι' υἱοῦ γενόμενα, (1) ὧν καὶ κρατεῖ καὶ κυριεύει διὰ τοῦ λόγου. καὶ τὸ ἀγένητον ἄρα οὐ διὰ τὸν υἱὸν, ἀλλὰ διὰ τὰ (2) δι' υἱοῦ γενόμενα σημαίνεται· καὶ καλῶς, ὅτι οὐκ ἔστιν ὡς τὰ γενητὰ ὁ θεὸς, ἀλλὰ καὶ τούτων κτίστης διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ δημιουργός ἐστιν. ὥσπερ δὲ τὸ (3) ἀγένητον πρὸς τὰ γενητὰ σημαίνεται, οὕτως καὶ τὸ πατὴρ δηλωτικόν ἐστι τοῦ υἱοῦ· καὶ ὁ μὲν ποιητὴν καὶ δημιουργὸν καὶ (4) ἀγένητον ὀνομάζων τὸν θεὸν, τὰ κτίσματα καὶ τὰ γενητὰ βλέπει καὶ καταλαμβάνει· ὁ δὲ τὸν θεὸν πατέρα καλῶν, εὐθὺς τὸν υἱὸν νοεῖ καὶ θεωρεῖ. διὸ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις (5) αὐτῶν τὴν ἐπ' ἀσεβείᾳ φιλονεικίαν, ὅτι καίτοι καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀγενήτου καλὴν ἔχοντος τὴν προειρημένην διάνοιαν, καὶ δυναμένου μετ' εὐσεβείας ὀνομάζεσθαι, αὐτοὶ κατὰ τὴν ἰδίαν αἵρεσιν προφέρουσιν ἐπ' ἀτιμίᾳ τοῦ υἱοῦ, οὐκ ἀναγνόντες ὅτι ὁ τιμῶν τὸν υἱὸν, τιμᾷ τὸν πατέρα, καὶ ὁ τὸν υἱὸν ἀτιμάζων, ἀτιμάζει τὸν πατέρα· εἰ γὰρ ὅλως αὐτοῖς εὐφημίας καὶ τῆς εἰς τὸν πατέρα τιμῆς ἔμελεν, (6) ἔδει μᾶλλον, καὶ τοῦτο βέλτιον καὶ μεῖζον ἦν, πατέρα τὸν θεὸν εἰδέναι τε καὶ λέγειν αὐτοὺς, ἢ ἐκείνως ὀνομάζειν αὐτόν. λέγοντες μὲν γὰρ ἐκεῖνοι τὸν θεὸν (7) ἀγένητον, ἐκ τῶν γενομένων ἔργων αὐτὸν, καθάπερ εἴρηται, ποιητὴν μόνον καὶ δημιουργὸν λέγουσι, νομίζοντες ὅτι καὶ τὸν λόγον ποίημα ἐκ τούτου σημαίνειν δύνανται κατὰ τὴν ἰδίαν ἡδονήν· ὁ δὲ τὸν θεὸν πατέρα λέγων, ἐκ τοῦ υἱοῦ τοῦτον σημαίνει, οὐκ ἀγνοῶν ὅτι υἱοῦ ὄντος, ἐξ ἀνάγκης διὰ τοῦ υἱοῦ τὰ γενητὰ πάντα ἐκτίσθη. καὶ οὗτοι μὲν (8) ἀγένητον λέγοντες, μόνον ἐκ τῶν ἔργων σημαίνουσιν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἴσασι καὶ αὐτοὶ τὸν υἱὸν, ὥσπερ Ἕλληνες· ὁ δὲ πατέρα λέγων τὸν θεὸν, ἐκ τοῦ λόγου σημαίνει τοῦτον· (9) εἰδὼς δὲ τὸν λόγον, οἶδεν αὐτὸν δημιουργὸν ὄντα, καὶ καταλαμβάνει ὅτι δι' αὐτοῦ τὰ πάντα γέγονεν.

34. Οὐκοῦν εὐσεβέστερον καὶ ἀληθὲς ἂν εἴη μᾶλλον τὸν θεὸν ἐκ τοῦ υἱοῦ σημαίνειν καὶ πατέρα λέγειν, ἢ ἐκ μόνων τῶν ἔργων (10) ὀνομάζειν, καὶ λέγειν αὐτὸν ἀγένητον. τοῦτο μὲν γὰρ μόνον ἕκαστον, καθάπερ εἶπον, καὶ κοινῇ πάντα τὰ ἐκ τοῦ βουλήματος τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ λόγου γενόμενα ἔργα σημαίνει· (11) τὸ δὲ πατὴρ, ἐφ' υἱοῦ μόνον σημαίνεται καὶ ἵσταται. ὅσῳ δὲ ὁ λόγος τῶν γενητῶν διαφέρει, τοσούτῳ καὶ πλεῖον τὸ λέγειν τὸν θεὸν πατέρα, τοῦ λέγειν (12) ἀγένητον διαφέροι ἄν. καὶ γὰρ τοῦτο μὲν ἄγραπτον καὶ ὕποπτον ἅτε ποικίλην ἔχον ἐστὶ τὴν σημασίαν, ὥστε τοῦ ἐρωτωμένου περὶ αὐτοῦ, εἰς πολλὰ τὴν διάνοιαν περιφέρεσθαι. τὸ δὲ πατὴρ, ἁπλοῦν καὶ ἔγγραφον, καὶ ἀληθέστερον, καὶ σημαῖνον (13) μόνον τὸν υἱόν ἐστι. καὶ τὸ μὲν ἀγένητον, παρ' Ἑλλήνων εὕρηται τῶν μὴ γι-

A Patris; manifestum est neque hoc modo Filium inter res omnes collocari, neque Deum propter ipsum, Omnipotentem & Dominum appellari, sed propter res per Filium factas, quibus per Verbum & imperat & dominatur. Similiter igitur nec vox non-facti ad Filium refertur, sed ad res per Filium factas: idque non immerito. Nec enim Deus rerum factarum est similis, sed earum creator per Filium & effector est. Porro ut hæc dictio, non-factum, ad res factas referenda est, ita vox ista, Pater, ad Filium refertur. Hinc qui Deum effectorem, opificem & non-factum appellat, res creatas & factas B perspicit & intelligit: qui autem Deum Patrem vocat, statim Filium concipit & agnoscit. Quocirca mira profecto videatur illorum in propria impietate pervicacia. Nam quamvis vox non-facti rectum quem supra diximus sensum habeat, pieque possit usurpari: illi, ut suæ patrocinentur hæresi, eadem voce ad Filii contumeliam abutuntur. Nimirum non legerunt eum qui Filium honorat, Patrem quoque honorare, & qui Filium injuria afficit, Patrem similiter eadem afficere injuria. Enimvero si gloria & honor Patris illis curæ fuisset, debuissent C potius, quod & convenientius fuisset & dignius, Patrem, Deum agnoscere & dicere, quam eum hoc nomine indicare. Nam cum Deum non-factum appellant, eum, quemadmodum dixi, ex factis operibus effectorem dumtaxat & opificem vocant, rati se posse inde pro sua libidine innuere Verbum opus & rem factam esse. Qui autem Deum, Patrem nuncupat, eum ex Filio significat, non ignarus quod, cum esset Filius, res factæ omnes, per eumdem Filium necessario fuerunt creatæ. Atque illi quidem cum Deum non-factum dicunt, eum ex solis operibus indicant, nec ipsi, haud secus ac D Gentiles, Filium agnoscunt. At qui Deum Patris nomine insignit, illum ex Verbo significat. Cognito autem Verbo, ipsum quoque agnoscit esse opificem, omniaque per ipsum facta esse intelligit.

Joan. 5. 23.

34. Quocirca pietati & veritati magis fuerit consentaneum, Deum ex Filio nominare, Patremque appellare, quam ex solis operibus eum significare ac non-factum dicere. Hoc ei nomen vel singulatim, ut dixi, vel generatim omnia solummodo opera, quæ ex Dei voluntate per Verbum facta sunt, significat. At Patris nomen ad solum Filium respicit, atque in eo sistit. Quantum porro discriminis est Verbum inter & res facE tas, ita aliud, immo longe majus aliquid est Deum, Patrem appellare, quam non-factum dicere. Hæc enim dictio in sacris Scripturis non exstat, suspectamque, utpote variam, habet significationem, ita ut interpretantis animum distrahat multiplicem in sensum. At vox Patris simplex est atque in divinis Scripturis usitata, magisque veritati congruit, & Filium dumtaxat significat. Deinde vocabulum non-facti a Gentilibus, qui Filium

Patris vocabulum Deo melius convenit quam ἀγενήτου vocabulum.

S s s s igno-

(1) Seguer. ὧν καὶ κρατεῖ. Editi & alii, ὧν κρατεῖ. Mox Reg. & Felc. 5. ἀγέννητον. Editi & alii, ἀγένητον.

(2) Seguer. Gobler. & Felc. 1. δι' υἱοῦ. Editi & alii, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Seguer. ibid. καὶ καλῶς. In aliis & editis deest καί. Mox idem γεννητὰ θεός. Editi & alii, γεννητὰ ὁ θεός. Reg. γεννητά.

(3) Reg. & Felc. 5. ἀγέννητον πρὸς τὰ γεννητά. Editi & alii ἀγένητον πρὸς τὰ γενητά. Ibidem Seguer. δὲ τὸ ἀγέννητον, & mox, οὕτως τὸ πατήρ. Editi δὲ ἀγένητον, &, οὕτως καὶ τὸ πατήρ.

(4) Reg. & Felc. 5. ἀγέννητον, & mox, γεννητά. Editi & alii, ἀγένητον, & γενητά. Ibidem Gobler. & Felc. 1. δημιουργὸν ὀνομάζων.

(5) Seguer. αὐτῶν omittit. Idem & Basil. & Anglic. ἐπ' ἀσεβείᾳ. Editi, ἐπ' ἀσεβείας. Seguer. ibid. καίτοι καὶ τοῦ. Editi & alii, καίτοι τοῦ. Ibidem Reg. & Felc. 5. ἀγεννήτου. Editi & alii, ἀγενήτου.

(6) Seguer. ἔδει μᾶλλον δὲ, καὶ τοῦτο. Mox omnes mss. præter Felc. 2. habent, ἢ ἐκείνως ὀνομάζειν αὐτόν, quæ absunt ab editione Commel. & Felc. 2.

(7) Reg. & Felc. 5. ἀγέννητον. Alii & editio Commel. ἀγένητον.

(8) Felc. 5. ἀγέννητον. At alii & editio Commel. ἀγένητον. Ibid. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἀγένητον λέγοντες. Editi & alii, ἀγένητον εἶναι λέγοντες.

(9) Seguer. Gobler. & Felc. 1. εἰδὼς δὲ τὸν λόγον. Editi & alii, εἰδὼς δὲ καὶ τὸν λόγον.

(10) Seguer. Gobler. & Felc. 1. σημαίνειν. Editi & alii, ὀνομάζειν. Mox Reg. & Felckm. 5. ἀγέννητον. Alii & editio Commel. ἀγένητον. Ibid. Seguer. τοῦτο μὲν γὰρ καὶ μόνον. Editi & alii, τοῦτο μὲν γὰρ μόνον.

(11) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, τὸ δὲ, πατέρα. Ibid. Seguer. ἐφ' υἱοῦ μόνου. Paulopost Seguer. τοσούτῳ καὶ πλέον τῷ λέγειν. Gobler. & Felc. 1. τοσοῦτον καὶ πλέον τὸ λέγειν.

(12) Regius & Felc. 5. ἀγέννητον. Ceteri cum edition. Commel. ἀγένητον. Ibid. Gobler. & Felc. 1. διαφέρει. Paulopost Seguer. ἅτε ποικίλην. Editi, καὶ ποικίλην.

(13) μόνον deest in Seguer. Mox ibid. Reg. & Felc. 5. ἀγέννητον. Editio Commel. & alii mss. ἀγένητον.

ignorant, est excogitatum: Patris autem vocabulum ab ipso Domino nostro est agnitum & beneficii loco nobis concessum. Siquidem ipse non ignarus cujus erat filius, ajebat: *Ego in Patre, & Pater in me est:* &, *qui vidit me, vidit Patrem:* [Joan. 14. 10. 9.] &, *Ego & Pater unum sumus.* [Joan. 10. 30.] Nusquam autem ipse Patrem, non-factum appellat: nec cum nos orare docuit, dixit; cum vero oratis, dicite, Deus non-facte; sed potius, *Cum vero oratis, dicite, Pater noster, qui es in cælis.* [Matth. 6. 9. Luc. 11. 2.] Eo etiam summam nostræ fidei pertinere voluit, cum nos jussit baptizari non in nomine facti & non-facti, neque in nomine creatoris & rei creatæ, sed in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti. [Mat. 28. 19.] Nos enim, qui inter res factas numeramur, ita initiati, jam efficimur filii, & cum Patris nomen pronunciamus, ex hoc nomine Verbum quoque quod in Patre est, agnoscimus. Vanum itaque illorum conatum esse in hac dictione non-facti adhibenda, eamque nihil præter meram speciem habere probatum luculenter est.

[Contra Arianos ostenditur Verbum non esse mutabile.]

35. Jam de eo quod illi inquirunt, utrum verbum sit mutabile, supervacaneum est disputare. Siquidem satis omnino fuerit, si quæ ab eis dicuntur ipse exscribens, quam impia sit illorum temeritas ostendero. Hæc enim sunt quæ nugatorie interrogant. „ Num libero præditus est arbitrio, vel „ non? An voluntate pro sui arbitrii libertate bo„ nus est, & si velit potest mutari, cum mutabili „ sit natura; vel, ut lapis & lignum, liberam „ non habet voluntatem in utramque partem se mo„ vendi & vergendi? „ Ea utique & dicere & sentire alienum non est ab illorum hæresi. Cum enim Deum e nihilo exortum & Filium creatum sibi finxerint, non immerito hujusmodi usurpavere voces quæ rebus creatis conveniant. Quandoquidem vero ipsi, in disputationibus, quas cum Ecclesiæ viris habent, eosque cum de vero & solo Patris Verbo disserentes audiunt, talia non verentur de eo loqui, quid, quæso, illa doctrina impurius videri possit? Quis si illos vel tantum audierit, etiamsi contradicere non valeat, non statim perturbetur, auresque non obstruat, novis his merito perculsus vocabulis quæ & illi usurpant & ipse audit, quæque ipsa ex se vel solum prolata apertam præferunt blasphemiam? Nam si Verbum verti & mutari potest, ubi, quæso, stabit, qualisve ejus incrementi finis futurus est? vel quomodo mutabilis immutabili poterit esse similis? Quomodo item qui mutabilem viderit, immutabilem se vidisse arbitrabitur? In quonam autem ejus statu, poterit in illo videri Pater? Certe liquet quod nemo semper in illo Patrem est visurus, cum semper mutetur Filius mutabilisque sit naturæ. Namque Pater

νοσκόντων τὸν υἱόν· τὸ δὲ πατήρ, παρὰ τοῦ κυρίου (1) ἡμῶν ἐγνώσθη καὶ κεχάρισται. καὶ γὰρ εἰδὼς αὐτὸς τίνος ἐστὶν υἱὸς, ἔλεγεν, „ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ (2) „ ἐν ἐμοί ἐστι, καὶ, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέ„ ρα, καὶ, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· „ (3) καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται τὸν πατέρα καλῶν ἀγένητον αὐτός· ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς εὔχεσθαι διδάσκων οὐκ εἶπεν, ὅταν δὲ (4) προσεύχεσθε λέγετε, θεὲ ἀγένητε, (5) ἀλλὰ μᾶλλον. „ ὅταν δὲ προσεύχεσθε, λέγετε, πάτερ ἡμῶν, „ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. „ καὶ τὸ κεφάλαιον δὲ τῆς πίστεως ἡμῶν εἰς τοῦτο συντείνειν ἠθέλησε, κελεύσας ἡμᾶς βαπτίζεσθαι, οὐκ εἰς ὄνομα (6) ἀγενήτου, καὶ γενητοῦ, οὐδὲ εἰς ὄνομα κτίστου καὶ κτίσματος, ἀλλ᾽ εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος. οὕτω γὰρ τελειούμενοι καὶ ἡμεῖς ἐκ ποιημάτων ὄντες, υἱοποιούμεθα λοιπὸν, καὶ τὸ τοῦ πατρὸς δὲ ὄνομα λέγοντες, ἐπιγινώσκομεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου καὶ τὸν ἐν αὐτῷ τῷ πατρὶ λόγον. μάταιος ἄρα καὶ ἡ περὶ τῆς τοῦ (7) ἀγενήτου λέξεως ἐπιχείρησις αὐτῶν δέδεικται, καὶ μηδὲν πλεῖον ἔχουσα ἢ μόνην φαντασίαν.

35. Περὶ δὲ τοῦ λέγειν αὐτοὺς εἰ (8) τρεπτός ἐστιν ὁ λόγος, περιττόν ἐστι περὶ τούτου ζητεῖν· ἀρκεῖ γὰρ καὶ μόνον ἐγγράψαντά με τὰ παρ᾽ αὐτῶν λεγόμενα, δεῖξαι τὸ τολμηρὸν τῆς ἀσεβείας αὐτῶν. ἐστὶ γὰρ ταῦτα ἃ ὡς ἐρωτῶντες φλυαροῦσιν. αὐτεξούσιός ἐστιν (9) ἢ οὐκ ἔστι; προαιρέσει κατὰ τὸ αὐτεξούσιον καλός ἐστι, καὶ δύναται, ἐὰν θελήσῃ, τραπῆναι, τρεπτῆς ὢν φύσεως, ἢ (10) ὡς λίθος καὶ ξύλον, οὐκ ἔχει τὴν προαίρεσιν ἐλευθέραν εἰς τὸ κινεῖσθαι καὶ ῥέπειν εἰς ἑκάτερα; τῆς μὲν οὖν αἱρέσεως αὐτῶν οὐκ ἀλλότριόν ἐστι τοιαῦτα λέγειν τε καὶ φρονεῖν· ἅπαξ γὰρ πλάσαντες ἑαυτοῖς ἐξ οὐκ ὄντων θεὸν καὶ κτιστὸν υἱὸν, ἀκολούθως ὡς ἁρμόζοντα κτίσματι (11) τὰ τοιαῦτα καὶ συνέλεξαν ἑαυτοῖς ῥήματα. ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας διαμαχόμενοι, καὶ ἀκούοντες παρ᾽ αὐτῶν περὶ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ μόνου λόγου τοῦ πατρὸς, τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ φθέγγεσθαι τολμῶσι, τίς τούτου τοῦ δόγματος μιαρώτερον ἂν ἴδοι; τίς τούτων καὶ (12) μόνον ἀκούων, κἂν μὴ ἀντιλέγειν δύνηται, οὐ ταράττεται, καὶ τὴν ἀκοὴν ἀποκλείσει, ξενιζόμενος ἐφ᾽ οἷς (13) ἐκεῖνοί τε λαλοῦσι, καὶ αὐτὸς καινῶν ἀκούει ῥημάτων, ἐχόντων αὐτόθεν καὶ ἀπ᾽ αὐτῆς τῆς προφορᾶς τὴν βλασφημίαν; εἰ γὰρ τρεπτὸς καὶ ἀλλοιούμενός ἐστιν ὁ λόγος, (14) ποῖ ἄρα στήσεται, καὶ ποῖον αὐτοῦ τὸ τέλος ἔσται τῆς ἐπιδόσεως; ἢ πῶς ὅμοιος τῷ ἀτρέπτῳ ὁ τρεπτὸς εἶναι δυνήσεται; πῶς δὲ ὁ τὸν τρεπτὸν ἑωρακὼς, ἑωρακέναι τὸν ἄτρεπτον νομίσειεν; ἐν ποίᾳ δὲ ἄρα ἐὰν γένηται καταστάσει, δυνήσεταί τις τὸν πατέρα ἐν αὐτῷ βλέπειν; δῆλον γὰρ ὡς οὐκ ἀεί τις ὄψεται ἐν αὐτῷ τὸν πατέρα, διὰ τὸ ἀεὶ τρέπεσθαι τὸν υἱὸν, καὶ ἀλλοιουμένης αὐτὸν εἶναι φύσεως. ὁ μὲν γὰρ πατὴρ ἄτρε-

(1) Seguer. omittit ἡμῶν. Paulopost idem Seguer. Basil. Reg. & Felc. 5. τίνος ἐστὶν υἱός. In aliis & editis deest ἐστὶν

(2) Seguer. Gobl. & Felc. 1. ἐν ἐμοί ἐστι. In aliis & editis deest ἐστι.

(3) Sic Seguer. Reg. Basili. Felc. 5. & editio Commel. ut & Nannius & Omnibonus legerant. Alii & editi omittunt, καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται τὸν πατέρα καλῶν ἀγένητον αὐτός. Reg. ἀγέννητον, idemque cum Seguer. τὸν πατέρα. Nam ab aliis deest art. τόν.

(4) Sic Seg. Gobl. & Felc. 1. Alii προσεύχησθε. Ibid. Seg. θεὲ ἀγένητε, Reg. θεὲ ἀγέννητε, uterque omisso ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, quod alii & editi hic addunt. Gobl. & Felc. 1. θεὲ ἡμῶν ἀγένητε, Angl. πάτερ ἡμῶν ἀγένητε. Editio vero Commel. & alii, λέγετε, ἀγένητε. Felc. 5. ἀγέννητε.

(5) Sic Seguer. At alii & editi, ἀλλὰ πάτερ ἡμῶν, &c. Paulopost Seguer. & Reg. ἠθέλησε, κελεύσας. Alii & editi, ἠθέλησεν οὐ κελεύσας.

(6) Reg. & Felc. 5. ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ. Anglican. item γεννητοῦ. Alii vero & editio Commel. ἀγενήτου καὶ γενητοῦ. Mox Seguer. Goblerian. & Felc. 1. κτίστου καὶ κτίσματος. ubi Gobler. & Felc. 1. circumflectunt ultimam in κτιστοῦ. Sed perinde est, nam utrumque scribitur κτιστὴς & κτίστης. Alii & editi, ἀκτίστου καὶ κτίσματος.

(7) Reg. & Felc. 5. ἀγεννήτου. At alii & edit. Commel. ἀγενήτου. Mox Seguer. δέδεικται μηδὲν πλέον ἔχουσα ἢ μόνην φαντασίαν. Ceteri vero & editi, καὶ μηδὲν πλεῖον ἔχουσα ἢ μόνην φαντασίαν.

(8) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. ut & legerunt Omnibonus & Nannius. Alii & editi, ἄτρεπτος, mendose.

(9) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. Alii autem & editi, ἢ οὔ; προαιρέσει οὖν κατὰ τό. Mox Gobl. & Felc. 1. καὶ οὐ δύναται.

(10) Sic Seguer. & editi, atque ita legit Nannius. Alii, ὡς ἄνθρωπος καὶ ξύλον, ut & Omnibonus legit. Paulopost Seguer. Gobler. & Felc. 1. & 5. & Regius, καὶ ῥέπειν. Editi & alii, καὶ τρέπειν.

(11) Seguer. τά omittit. Paulopost καί ante ἀκούοντες deest in Gobler. & Felc. 1.

(12) Seguer. μόνον ἀκούων. Basiliens. Anglican. Reg. & Felc. 5. μόνων, iidemque cum editis omittunt ἀκούων. Seguerian. ibid. δυνήσεται.

(13) Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἐκεῖνοι λαλοῦσι, καὶ αὐτὸς καινῶν. Seguer. ibid. ἀκούων. Ceteri & editi, ἐκεῖνοί τε λαλοῦσι καὶ αὐτὸς καινῶν ἀκούει.

(14) Sic Seguer. Reg. Basiliens. Anglic. & Felc. 5. At alii & editi, ποῖον;

ἄτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος, (1) καὶ ἀεὶ καὶ ὡσαύτως ἔχει, A καὶ ὁ αὐτός ἐστιν· ὁ δὲ υἱὸς εἰ κατ' ἐκείνους τρεπτὸς, καὶ οὐκ ἀεὶ ὁ αὐτὸς, ἀλλ' ἀεὶ ἀλλοιουμένης φύσεώς ἐστι, πῶς ὁ τοιοῦτος εἰκὼν τοῦ πατρὸς εἶναι δύναται, οὐκ ἔχων τὸ ὅμοιον τῆς ἀτρεψίας; πῶς δὲ καὶ ὅλως ἐν τῷ πατρί ἐστιν, ἀμφίβολον ἔχων τὴν (2) προαίρεσιν; τάχα δὲ καὶ τρεπτὸς ὢν, καὶ καθ' ἡμέραν προκόπτων, οὔπω τέλειός ἐστιν. ἀλλ' ἡ μὲν τοιαύτη τῶν Ἀρειανῶν οἰχέσθω μανία, ἡ δὲ ἀλήθεια λαμπέτω, καὶ δεικνύτω τούτους παραφρονοῦντας. πῶς γὰρ οὐ τέλειος, (3) ὁ ἴσος θεῷ; ἢ πῶς οὐκ ἄτρεπτος, ὁ μετὰ τοῦ πατρὸς ἓν ὢν, καὶ τῆς οὐσίας ἴδιος ὢν υἱὸς αὐτοῦ; τῆς δὲ οὐσίας τοῦ πατρὸς B οὔσης ἀτρέπτου, ἄτρεπτον ἂν εἴη καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς ἴδιον γέννημα. (4) εἰ δὲ τούτου οὕτως ὄντος, τοῦ λόγου τροπὴν καταψεύδονται, μανθανέτωσαν ποῦ τούτων ὁ λόγος κινδυνεύει· ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ καὶ τὸ δένδρον (5) ἐπιγινώσκεται· διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἑωρακὼς τὸν υἱὸν, ἑώρακε τὸν πατέρα, καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ γνῶσις, γνῶσίς ἐστι τοῦ πατρός.

36. Οὐκοῦν ἀναλλοίωτος ἡ εἰκὼν τοῦ ἀτρέπτου θεοῦ ἂν εἴη· „ Ἰησοῦς γὰρ Χριστὸς, χθὲς, καὶ σήμερον, ὁ αὐ„τὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ (6) ψάλ„λων, περὶ αὐτοῦ φησι· καὶ σὺ κατ' ἀρχὰς, κύριε, C „τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σού εἰσιν „οἱ οὐρανοί· αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις, καὶ „πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, (7) καὶ ὡσεὶ „περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς, καὶ ἀλλαγήσονται· σὺ δὲ „ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. „ ὁ δὲ κύριος αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ διὰ τοῦ προφήτου λέγει, „ ἴδετέ με, „ ἴδετε ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ, οὐκ ἠλλοίωμαι. „ εἰ γὰρ καὶ περὶ τοῦ πατρὸς δύναταί λέγειν τις εἶναι τοῦτο (8) τὸ σημαινόμενον, ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸν ἁρμόζει τοῦτο λέγειν, ὅτι μάλιστα γενόμενος ἄνθρωπος δείκνυσι τὴν ταυτότητα καὶ τὸ ἄτρεπτον ἑαυτοῦ τοῖς νομίζουσι διὰ τὴν σάρκα (9) ἠλλοιῶσθαι αὐτὸν, καὶ ἕτερόν τι γεγενῆσθαι. D ἀξιοπιστότεροι δὲ οἱ ἅγιοι καὶ μᾶλλον ὁ κύριος τῆς τῶν ἀσεβῶν κακονοίας. καὶ γὰρ κατὰ τὸ εἰρημένον (10) ἀνάγνωσμα τῆς ὑμνῳδίας, πάντων τῶν γενητῶν καὶ πάσης τῆς κτίσεως, διὰ τῆς οὐρανοῦ καὶ γῆς σημασίας, τρεπτὴν καὶ ἀλλοιωτὴν (11) ἡ γραφὴ τὴν φύσιν λέγουσα, καὶ τὸν υἱὸν ὑπεξαίρουσα τούτων, δείκνυσι μηδόλως γενητὸν αὐτὸν εἶναι, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτὸν ἀλλοιοῦντα τὰ ἄλλα, καὶ μὴ ἀλλοιούμενον αὐτὸν διδάσκει, δι' ὧν φησι, „ σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ „ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. „ καὶ εἰκότως γε, τὰ μὲν γὰρ (12) γενητὰ ἐξ οὐκ ὄντων ὄντα, καὶ οὐκ ὄντα πρὶν γένηται, ὅλως ὅτι οὐκ ὄντα γίνεται, ἀλ- E λοιουμένην ἔχει τὴν φύσιν. ὁ δὲ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς ὢν, καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἴδιος, ἀναλλοίωτος καὶ ἄτρεπτός ἐστιν, ὡς αὐτὸς ὁ πατήρ. οὐ γὰρ θέμις εἰπεῖν ἐκ τῆς οὐσίας (13) τῆς ἀτρέπτου τρεπτὸν γεννᾶσθαι λόγον καὶ ἀλλοιουμένην σοφίαν. πῶς γὰρ ἔτι λόγος, εἰ τρεπτός ἐστιν; ἢ πῶς ἔτι σοφία τὸ ἀλλοιούμενον; εἰ μὴ ἄρα (14) ὡς ἐν οὐσίᾳ συμβεβηκὸς, οὕτως εἶναι θέλουσιν, ὡς ἐν ἰδιαζούσῃ τινὶ οὐσίᾳ συμβεβηκέναι τινὰ χάριν καὶ ἕξιν ἀρετῆς, καὶ κεκλῆσθαι ταύτην οὕτως λόγον, καὶ υἱὸν καὶ σοφίαν, ὥστε καὶ ἀφαιρεῖσθαι, καὶ προστίθεσθαι αὐτῇ δύνασθαι. F

A immutabilis eſt omniſque expers converſionis, ſemperque & idem & eodem modo eſt. Sed ſi Filius, ut ſentiunt, eſt mutabilis, nec ſemper idem, ſed ejus naturæ quæ ſemper mutetur: qui fieri poteſt ut ille ſit imago Patris, qui ſimilem non habeat immutabilitatem? Immo quomodo in Patre eſſe omnino poſſit, qui ambigua eſt voluntate? Forte vero cum ſit mutabilis, & ſingulis diebus proficiat, perfectus nondum eſt. Sed valeat tam inſanus Arianorum error, fulgeatque veritas, quæ & eos deſipere palam oſtendat. Qui enim fieri poteſt ut ille perfectus non ſit, qui æqualis Deo eſt? Aut quomodo immutabilis non B eſt, qui unum cum Patre eſt, ejuſque naturæ proprius eſt Filius? Cum igitur Patris natura ſit immutabilis, non dubium eſt quin immutabilis quoque ſit proprius qui ex ea exoritur fetus. Quæ cum ita ſint, ſi Verbum mutabile eſſe pergant falſo contendere, videant quantum ſit in ejuſmodi ſermone periculum. Namque ex fructu arbor cognoſcitur: hinc qui vidit Filium, vidit Patrem, & Filii cognitio, Patris eſt cognitio.

Joan. 14. 9.

36. Quapropter immutabilis Dei imago, immutabilis quoque ipſa ſit neceſſe eſt. Siquidem *Jeſus Chriſtus, heri & hodie idem & in ſæcula*. De eo Da- C vid etiam ſic pſallit: *Et tu, Domine, initio terram fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cæli. Ipſi peribunt: tu autem permanes, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent, & ſicut amictum volves eos & mutabuntur. Tu autem idem es, & anni tui non deficient*. Ipſe porro Dominus de ſeipſo per Prophetam ait: *Videte me, videte quod ego ſum*, &, *non mutatus ſum*. Nam licet his Patrem ſignificari poſſit quis reſpondere: eadem tamen in Filium optime quadrant, quatenus ſcilicet homo factus ſe eumdem ſemper & immutabilem eſſe iis oſtendit, qui ipſum ob carnem mutatum & aliud factum eſſe autu- D mant. Certe viri ſancti & ipſe Dominus longe fide digniores ſunt quam impiorum perverſitas. Cum enim Scriptura in Pſalmo, cujus verba retulimus, rerum omnium factarum & creatarum, quæ cæli & terræ nomine comprehenduntur, mutabilem eſſe affirmet naturam, Filiumque ex illis eximat, apertiſſime declarat eum nullo modo factum eſſe, ſed potius omnia ab illo immutari, ipſum vero non mutari docet hiſce verbis, *Tu autem idem es, & anni tui non deficient*. Et merito quidem. Namque res factæ, cum ſint ex nihilo, nec fuerint priuſquam factæ ſunt, prorſus quia E ipſæ fiunt cum antea non eſſent, hinc mutabili ſunt natura. At Filius qui eſt ex Patre, ejuſque naturæ proprius eſt, mutationis & converſionis eſt expers, non aliter quam ipſe Pater. Nec enim fas eſt dicere ex natura immutabili mutabile Verbum & mutabilem ſapientiam gigni. Quomodo enim Verbum eſſe poſſit, ſi mutabile eſt? vel quomodo id quod mutatur, ſapientia eſſe queat? Niſi forte velint ſic rem ſe habere, ut accidens eſt in ſubſtantia; ita ſcilicet ut in privata aliqua ſubſtantia quædam gratia acciderit virtutiſque habitus, qui hac ratione Verbum, Filius & ſapientia ſit F appellatus, qui proinde decreſcere poſſit & creſcere.

Hebr. 13. 8.

Pſ. 101. 26.

Deuter. 32. 39.

Malach. 3. 6.

Filius homo factus, non eſt propter carnem mutatus vel aliud factus.

Iſta

(1) Seguer. Gobler. & Felc. 1. καὶ ἀεὶ ὡσαύτως.
(2) Seguer. Gobler. & Felc. 1. αἵρεσιν.
(3) Seguer. Reg. & Baſili. ὁ ἴσος θεῷ.
(4) Sic Seguer. At Baſilienſ. & Anglic. εἰ δὲ τοῦ ὄντως ὄντος λόγου. Gobler. Felc. 1. & 5. εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως τοῦ λόγου. Reg. εἰ δὲ τοῦ τοῦθ' οὕτως ὄντως τοῦ λόγου. Editi, εἰ δὲ τοῦ ὄντος λόγου.
(5) Sic Seguer. Alii vero & editi, γινώσκεται, καὶ διὰ τοῦτο ὁ.
(6) ψάλλων & mox καὶ σὺ abeſt a Gobler. & Felc. 1.
(7) Sic mſſ. omnes. Sed in editis deſunt, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς καὶ ἀλλαγήσονται. Ibidem Gobler. & Felc. 1. ἐκλείψουσιν. καὶ δι' ἑτέρου προφήτου πάλιν φησίν· ἴδετε, &c. Item ibid. Seguer. Baſili. Reg. Anglic. ἑαυτοῦ διὰ τοῦ προφήτου. Editio Commel. ἑαυτοῦ τοῦ διὰ τοῦ, &c. Ibid. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἴδετέ με, ἴδετε ὅτι. Alii & editi, ἴδετέ με ὅτι.
(8) Sic Seguer. Editi vero, τοῦτο σημαινόμενον.
(9) Seguer. ἀλλοιοῦσθαι.
(10) ἀνάγνωσμα abeſt a Gobler. & Felc. 1. Mox Felc. 5. γεννητῶν. Ceteri & editi γενητῶν.
(11) Sic Seguer. & Reg. Editi, ἡ γραφὴ φύσιν λέγουσα, καὶ τούτων τὸν υἱὸν ὑπεξαίρουσα. Ibid. Seguer. Reg. Baſili. Goblerian. Felc. 1. & 5. γενητὸν αὐτὸν εἶναι. Et mox, ἀλλοιοῦντα τὰ ἄλλα. Editi γενητὸν εἶναι, &, ἀλλοιοῦντα ἄλλα.
(12) Felc. 5. γεννητά. Alii & editi, γενητά.
(13) Gobler. Felc. 1. & Reg. οὐσίας τοῦ ἀτρέπτου.
(14) Sic mſſ. omnes, præter Felc. 2. in quo & in editis ſic legitur, εἰ μὴ ἄρα ὡς ἂν οὐσίᾳ συμβεβηκέναι τινὰ χάριν, &c. Ibid. Anglican. καὶ κεκλῆσθαι αὐτήν.

Iſta enim, prout ſentiunt, ſæpius reſpondere. Verum ea non eſt Chriſtianorum fides. Nam id non oſtendit vere eſſe Verbum & Filium Dei, vel ſapientiam veram eſſe ſapientiam. Nam quod mutatur & convertitur, nec in uno & eodem perſeverat ſtatu, quomodo verum eſſe poteſt? Atqui Dominus dicit, *Ego ſum veritas*: ergo ſi ipſe Dominus id de ſe aſſeverat, & ſe ipſe immutabilem teſtatur eſſe, idemque didicerunt & confirmant ſancti, imo ipſa Dei notio hoc pietati conſonum eſſe innuit, unde, quæſo, iſta commenti ſunt impii? Profecto illa ex corde tanquam ex corruptione vomuerunt.

Joan. 14. 6.

37. Quando vero divinis oraculis abutuntur, eaque ad ſuam mentem adulterare totis moliuntur viribus; neceſſe eſt illis ita reſpondere, ut Scripturæ vindicemus verba, palamque faciamus ea quidem recte poſſe intelligi, ſed illos prave ſentire. Ajunt igitur ab Apoſtolo ſcriptum eſſe, *Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen, ut in nomine Jeſu omne genu flectatur cœleſtium, terreſtrium & infernorum*. Et apud David, *Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis*. Deinde ut acutum aliquid aſſumunt: Si idcirco exaltatus eſt, gratiamque accepit, & unctus eſt: mercedem igitur recepit ſuæ voluntatis. Quod ſi voluntate egit, ſane mutabilis eſt naturæ. Hæc non ſolum dicere ſed etiam ſcribere auſi ſunt Euſebius & Arius, eademque per medium forum divulgare non verentur eorum aſſeclæ, non attendentes quantam redoleat inſaniam hujuſmodi illorum ſermo. Nam ſi ipſa quæ habuit merces eſt ſuæ voluntatis, eaque non habuiſſet, niſi indigentis opus exhibuiſſet: igitur quia ob ſuam virtutem vitæque ſanctimoniam illa eſt conſecutus, ea propter & Filius & Deus merito dictus eſt, non autem verus eſt Deus. Quod enim eſt ex aliquo ſecundum naturam, verus eſt fetus. Sic Iſaac Abrahæ, Joſeph Jacobi, & ſplendor ſolis eſt fetus. Qui vero ob virtutem & gratiam nomen filii conſequuntur, non natura ſed tantummodo gratia hanc accepere dignitatem, aliique omnino ſunt ab eo quod ipſis datur: cujuſmodi ſunt homines qui Spiritus ſancti participes facti ſunt, de quibus etiam dicit, *Filios genui & exaltavi, ipſi autem me repulerunt*. Certe quia non natura filii erant, idcirco in pejus mutatis ablatus eſt Spiritus, & abdicati ſunt; quos tamen idem, qui initio illis hujuſmodi gratiam largitus eſt Deus, pœnitentes iterum ſuſcipiet, luceque impertita rurſus filios eos appellabit.

Philip. 2. 6.

Pſal. 44. 8.

Eſai. 1. 2.

Homines qui gratia non natura filii Dei ſunt, S. Spiritu & filiorum dignitate ob peccata privantur, quam tamen gratiam iidem pœnitendo recuperant.

38. Quod ſi hæc illorum eſt de Salvatore ſententia, ſequetur eum neque verum Deum, neque verum Filium, neque Patris eſſe ſimilem; nec Deum, ſui ipſius ſecundum ſubſtantiam patrem habere, ſed ſolius ſibi conceſſæ gratiæ: ac denique Deum creatorem ſui ipſius ſecundum ſubſtantiam, ſicuti res alias omnes, habere. Quod ſi ſit ejuſmodi, ut illi volunt, inde clarum erit eum ab initio non habuiſſe Filii nomen,

A B C D E

τοιαῦτα γὰρ φρονοῦντες πολλάκις εἰρήκασιν· ἀλλ' οὐκ ἔστι Χριστιανῶν ἡ πίστις αὕτη. (1) οὐδὲ γὰρ τοῦτο δείκνυσιν εἶναι λόγον καὶ υἱὸν ἀληθῶς θεοῦ, οὔτε τὴν σοφίαν ἀληθῆ σοφίαν. τὸ γὰρ τρεπόμενον καὶ ἀλλοιούμενον, οὐχ (2) ἱστάμενον δὲ ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ, πῶς δύναται εἶναι ἀληθές; ὁ δέ γε κύριος λέγει, „ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια." εἰ τοίνυν ὁ κύριος αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ τοῦτο λέγει, καὶ τὸ (3) ἄτρεπτον ἑαυτοῦ δείκνυσιν, οἵ τε ἅγιοι μαθόντες τοῦτο μαρτυροῦσιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ αἱ περὶ θεοῦ ἔννοιαι τοῦτο ἴσασιν εὐσεβές, πόθεν ταῦτ' ἐπενόησαν οἱ δυσσεβεῖς; ἀπὸ μὲν οὖν τῆς καρδίας ὡς ἀπὸ φθορᾶς αὐτὰ ἐξήμεσαν.

37. (4) Ἐπειδὴ δὲ προφασίζονται τὰ θεῖα λόγια, καὶ βιάζονται παρεξηγεῖσθαι ταῦτα κατὰ τὸν ἴδιον νοῦν, ἀναγκαῖον τοσοῦτον ἀποκρίνασθαι τούτοις, ὅσον ἐκδικῆσαι (5) τὰ ῥητὰ καὶ δεῖξαι ταῦτα μὲν ὀρθὴν ἔχοντα τὴν διάνοιαν, ἐκείνους δὲ κακῶς φρονοῦντας. φασὶ τοίνυν, ὅτι γέγραπται (6) παρὰ μὲν τῷ „ἀποστόλῳ, διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν „τῷ ὀνόματι (7) Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων, „καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων· παρὰ δὲ τῷ Δαβίδ· „διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεὸς, ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως „παρὰ τοὺς μετόχους σου." εἶτα ἐπιφέρουσιν ὡς σοφόν τι λέγοντες· εἰ διὰ τοῦτο ὑψώθη καὶ χάριν ἔλαβε, καὶ διὰ τοῦτο κέχρισται, μισθὸν τῆς προαιρέσεως ἔλαβε. προαιρέσει δὲ πράξας, τρεπτῆς (8) ἐστι πάντως φύσεως. ταῦτα οὐ μόνον εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ γράψαι τετολμήκασιν Εὐσέβιός τε καὶ Ἄρειος, καὶ οἱ ἀπ' αὐτῶν δὲ λαλεῖν οὐκ ὀκνοῦσι κατὰ (9) μέσην τὴν ἀγορὰν, οὐχ ὁρῶντες ὅσην μανίαν ὁ λόγος αὐτῶν ἔχει. εἰ γὰρ μισθὸν προαιρέσεως ἔλαβεν ἃ ἔσχεν, οὐκ ἂν ἐσχηκὼς (10) αὐτὰ εἰ μὴ τοῦ δεομένου τὸ ἔργον ἐνεδείξατο· ἐξ ἀρετῆς ἄρα καὶ βελτιώσεως ταῦτα (11) ἐσχηκὼς, εἰκότως ἐλέχθη διὰ ταῦτα καὶ υἱὸς καὶ θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς υἱός. τὸ μὲν γὰρ ἔκ τινος κατὰ φύσιν, ἀληθινόν ἐστι γέννημα, οἷος ἦν Ἰσαὰκ τῷ Ἀβραὰμ, καὶ Ἰωσὴφ τῷ Ἰακὼβ, καὶ τὸ ἀπαύγασμα τῷ ἡλίῳ· οἱ δὲ ἐξ ἀρετῆς καὶ χάριτος λεγόμενοι, μόνον εἰσὶν ἔχοντες ἀντὶ τῆς φύσεως τὴν ἐκ τοῦ λαβεῖν χάριν, καὶ ἄλλοι (12) παρὰ τὸ δοθὲν αὐτοῖς ὄντες, οἷοί εἰσιν οἱ ἄνθρωποι οἱ κατὰ μετοχὴν πνεῦμα λαβόντες, περὶ ὧν καὶ ἔλεγεν· „υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα, αὐ„τοὶ δέ με ἠθέτησαν." ἀμέλει ἐπεὶ μὴ κατὰ φύσιν ἦσαν υἱοὶ, διὰ τοῦτο καὶ τραπέντων αὐτῶν ἀφῃρέθη τὸ πνεῦμα, καὶ ἀπεκηρύχθησαν· καὶ πάλιν δὲ μετανοοῦντας αὐτοὺς δέξεται, καὶ διδοὺς τὸ φῶς, πάλιν (13) υἱοὺς καλέσει ὁ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν θεὸς οὕτω τὴν χάριν αὐτοῖς δεδωκώς.

38. Εἰ τοίνυν οὕτω καὶ τὸν σωτῆρα (14) λέγουσι, δειχθήσεται μήτε ἀληθινὸς, μήτε θεὸς, μήτε υἱὸς, μήτε ὅμοιος τῷ πατρὶ, μήτε ὅλως τοῦ εἶναι κατ' οὐσίαν πατέρα ἔχων τὸν θεὸν, ἀλλὰ τῆς δοθείσης αὐτῷ μόνης χάριτος, τοῦ δὲ εἶναι κατ' οὐσίαν κτίστην τὸν θεὸν καθ' ὁμοιότητα τῶν πάντων ἔχων. τοιοῦτος δὲ ὢν, οἷον (15) οὗτοι λέγουσι, φανήσεται μᾶλλον μηδὲ ἐξ ἀρχῆς ἐσχηκὼς τὸ ὄνομα υἱὸς,

εἴγε

(1) Seguerian. οὔτε. Mox idem, Goblerian. & Felc. 1. υἱὸν ἀληθῶς θεοῦ. Alii vero & editi, υἱὸν καὶ ἀληθῶς θεόν. Ibid. Seguer. & Reg. οὔτε τὴν σοφίαν ἀληθῆ σοφίαν. Editi & ceteri mſſ. οὔτε τὴν σοφίαν τὴν ἀληθῆ σοφίαν.

(2) Seguerian. ἱστάμενόν τε. Mox idem & Reg. ὁ δὲ κύριος.

(3) Sic Seguerian. Gobler. & Felc. 1. Anglic. vero, ἄτρεπτον γὰρ τοῦτο δείκνυσι. Ceteri & editi, ἄτρεπτον αὐτοῦ τοῦτο δείκνυσι. Paulopoſt Seguerian. ἀλλὰ γὰρ καὶ αἱ. Editi & alii, ἀλλὰ καὶ αἱ.

(4) Anglic. Gobler. & Felc. 1. ἐπεί. Ibid. Seguer. προφασίζονται τὰ θεῖα. Editi cum aliis, προφασίζονται καὶ θεῖα.

(5) Seguer. Gobler. & Felc. 1. τὰ ῥητὰ καὶ δεῖξαι ταῦτα μὲν &c. Alii & editi, τὰ ῥήματα καὶ δεῖξαι τούτοις ταῦτα.

(6) Sic Seguer. At alii & editi, παρὰ τῷ ἀποστόλῳ.

(7) Felc. 5. Ἰησοῦ Χριστοῦ. Paulopoſt Goblerian. & Felc. 1. διὰ δὲ τοῦ Δαβίδ, διὰ τοῦτο.

(8) Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. ἐστι πάντως. & mox, ἀλλὰ καὶ γράψαι. Editi vero & alii, ἐστιν οὕτως, &, ἀλλὰ καὶ πρᾶξαι.

(9) Seguerian. μέσην τὴν ἀγοράν. Editi & alii, μέσην ἀγοράν.

(10) Seguerian. αὐτὰ ἦν. Ibid. idem cum Goblerian. & Felc. 1. τοῦ διδομένου. Reg. τοῦ ἐσομένου.

(11) Sic Seguerianus, Baſilienſis, Anglicanus, Goblerian. Reg. & Felc. 5. At editi, ἔσχηκε.

(12) Goblerian. & Felc. 1. περί. Paulopoſt Seguerian. οἱ ἄνθρωποι κατὰ, &c. Et mox περὶ ὧν καὶ ἔλεγεν. Editi & alii, περὶ ὧν ἔλεγεν.

(13) Seguerian. υἱοὺς αὐτούς.

(14) Seguerian. θέλουσι.

(15) Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. αὐτοί. Editi & alii οὗτοι. Ibidem μᾶλλον abeſt a Seguerian.

εἴγε τοῦτο τῶν ἔργων ἔπαθλον ἔχει καὶ προκοπῆς, οὐκ ἄλλης, ἢ τῆς ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν (1) ἀνέλαβεν. τότε γάρ ἐστιν, ὅτε γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, ὑπερυψῶσθαι λέγεται, καὶ χάριν εἰληφέναι τὸ ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ κάμψῃ πᾶν γόνυ. τί οὖν ἦν πρὸ τούτου, εἰ νῦν ὑψώθη, καὶ νῦν ἤρξατο προσκυνεῖσθαι, (2) καὶ νῦν υἱὸς ἐλέχθη, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος; φαίνεται γὰρ μηδὲν βελτιώσας αὐτὸς τὴν σάρκα, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς δι' αὐτῆς βελτιωθείς, εἴγε κατὰ τὴν κακόνοιαν αὐτῶν τότε ὑψώθη καὶ υἱὸς ἐλέχθη, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος. τί οὖν ἦν πρὸ τούτου; πάλιν γὰρ αὐτοὺς ἐρωτᾷν ἀνάγκη, ἵνα καὶ τὸ τέλος τῆς ἀσεβείας αὐτῶν θεωρηθῇ. εἰ γάρ ἐστιν ὁ κύριος θεὸς, υἱὸς, λόγος, οὐκ ἦν δὲ ταῦτα πρὸ τοῦ γένηται ἄνθρωπος· ἢ ἄλλο τι ἦν παρὰ ταῦτα, καὶ ὕστερον τούτων ἐξ ἀρετῆς μετέσχεν, ὥσπερ (3) εἴπαμεν· ἢ τὸ ἕτερον, ὅπερ εἰς τὰς ἐκείνων κεφαλὰς τραπείη, ἀνάγκη λέγειν αὐτοὺς, μηδὲ εἶναι πρὸ τούτου αὐτὸν, ἀλλὰ τὸ ὅλον (4) ἄνθρωπον εἶναι φύσει, καὶ μηδὲν πλέον. ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο τῆς ἐκκλησίας, τοῦ δὲ Σαμοσατέως ἐστὶ καὶ τῶν νῦν Ἰουδαίων τὸ φρόνημα. διατί οὖν τὰ ἐκείνων φρονοῦντες, οὐχὶ καὶ ὡς Ἰουδαῖοι περιτέμνονται, ἀλλ' ὑποκρίνονται τὸν Χριστιανισμὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἔχουσι τὴν μάχην; εἰ γὰρ οὐκ ἦν, ἢ ἦν μὲν, ἐβελτιώθη δὲ ὕστερον, πῶς δι' αὐτοῦ γέγονε τὰ πάντα, ἢ πῶς ἐν αὐτῷ, (5) εἴ γε μὴ τέλειος ἦν, προσέχαιρεν ὁ πατήρ; καὶ αὐτὸς δὲ εἰ νῦν ἐβελτιώθη, πῶς πρὸ τούτου ηὐφραίνετο ἐν προσώπῳ (6) τοῦ πατρός; πῶς δὲ εἰ μετὰ τὸν θάνατον ἔλαβε τὸ προσκυνεῖσθαι, φαίνεται ὁ Ἀβραὰμ αὐτὸν ἐν τῇ σκηνῇ προσκυνῶν καὶ Μωσῆς ἐν τῇ βάτῳ; καὶ ὡς εἶδε Δανιὴλ, μύριαι μυριάδες καὶ χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ; πῶς δὲ εἰ νῦν κατ' αὐτοὺς ἔσχε τὴν βελτίωσιν, τῆς πρὸ κόσμου καὶ (7) τῆς ὑπερκοσμίου δόξης ἑαυτοῦ μνημονεύων ἔλεγεν αὐτὸς ὁ υἱὸς, „δόξασόν με σὺ, πάτερ, τῇ δόξῃ, ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. (8) εἰ δὲ νῦν ὑψώθη κατ' αὐτοὺς, πῶς πρὸ τούτου ἔκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη, καὶ πάλιν, ἔδωκεν ὁ ὕψιστος φωνὴν αὐτοῦ; „οὐκοῦν εἰ καὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι, τὴν δόξαν (9) εἶχεν ὁ υἱὸς, καὶ κύριος τῆς δόξης ὕψιστός τε ἦν, καὶ ἐξ οὐρανοῦ κατέβη, καὶ ἀεὶ προσκυνητός ἐστιν, οὐκ ἄρα καταβὰς ἐβελτιώθη, ἀλλὰ μᾶλλον ἐβελτίωσεν αὐτὸς τὰ δεόμενα βελτιώσεως· καὶ εἰ τοῦ βελτιῶσαι χάριν καταβέβηκεν, οὐκ ἄρα μισθὸν ἔσχε (10) τὸ λέγεσθαι υἱὸς καὶ θεὸς, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς υἱοποίησεν ἡμᾶς τῷ πατρὶ, καὶ ἐθεοποίησε τοὺς ἀνθρώπους γενόμενος αὐτὸς ἄνθρωπος.

39. (11) Οὐκ ἄρα ἄνθρωπος ὢν, ὕστερον γέγονε θεός· ἀλλὰ θεὸς ὢν, ὕστερον γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα μᾶλλον ἡμᾶς θεοποιήσῃ. ἐπεὶ εἰ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, τότε υἱὸς καὶ θεὸς ἐλέχθη, πρὸ δὲ τοῦ γένηται ἄνθρωπος, υἱοὺς ἔλεγε τοὺς (12) πάλαι λαοὺς ὁ θεὸς, καὶ Μωσῆν ἔθηκε θεὸν τοῦ Φαραὼ, καὶ ἐπὶ πολλῶν (13) ἡ γραφή φησιν, „ὁ θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· „δῆλόν ἐστιν ὡς μετ'

A si nimirum id nominis illi tributum sit, tamquam factorum suique præmium progressus, qui quidem nullus fuit alius, quam cum factus est homo & servi formam accepit. Tunc enim est, cum factus obediens usque ad mortem, exaltatus esse & hoc nomen tamquam singularem gratiam accepisse dicitur, *ut in nomine Jesu omne genu flectatur*. Quid ergo fuit antea, si tunc exaltatus est, cœpitque adorari, ac Filius est appellatus, cum factus fuit homo? Videtur enim nulla in re carnem meliorem reddidisse, sed ipsum potius per eam meliorem fuisse effectum, si nimirum tunc, ut impie putant, exaltatus est & Filius dictus, cum factus est homo. Quid igitur erat antea? Nam necesse est eos iterum interrogare, ut finem illorum impietatis tandem inspiciamus. Si enim Dominus est Deus, Filius, & Verbum, nihilque horum erat priusquam homo fieret: vel certe aliquid aliud erat præter illa, quorum postea ob virtutem est particeps effectus, uti diximus: vel aliud, quod quidem in ipsorum reciderit capita, illos necesse est dicere, eum scilicet neque antea extitisse, sed totum natura hominem solum esse, nihilque amplius. Verum hæc non est Ecclesiæ doctrina, sed Samosatensis hujusque temporis Judæorum. Cum igitur eadem atque illi sentiant, cur non ut Judæi circumciduntur, sed ficte Christianam profitentur fidem, & contra eam decertant? Nam si antea non erat, aut ita erat ut postea melior sit redditus, quomodo per ipsum facta sunt omnia? Vel si perfectus non erat, quomodo in ipso oblectabatur Pater? Si porro ipse melior effectus est, quomodo antea coram Patre lætabatur? Præterea, si post mortem illi datum est ut adoraretur, quomodo illum Abrahamus in tabernaculo & Moyses in rubo adorasse memorantur, & ut vidit Daniel, millia plurima ministrabant ei? Si item secundum illos melior nunc factus est, quomodo cælestis gloriæ, qua ante mundum fruebatur, memor ipse Filius dicebat, *Glorifica me tu, Pater, gloria quam apud te habui, priusquam mundus esset*. Quod si nunc, ut putant, exaltatus est, quomodo antea *inclinavit cælos & descendit*; & iterum: *dedit altissimus vocem suam?* Quocirca si etiam priusquam fieret mundus, gloria potitus est Filius, & Dominus gloriæ & altissimus fuit, atque e cælis descendit, semperque adorandus est: non ergo postquam descendit melior est effectus, sed potius ea, quæ indigebant ut meliora fierent, reddidit meliora. Quod si ut nos meliores redderet descendit; non igitur præmii instar accepit nomen Filii & Dei: sed ipse potius effecit ut nos sui Patris filii essemus, & homines Deos reddidit factus ipse homo.

39. Non igitur cum homo esset, factus est postea Deus; sed contra, cum Deus esset, postea homo factus est, quo nos ipse potius Deos efficeret. Alioquin si tunc tantum cum factus est homo, Filius & Deus est appellatus: si item, antequam fieret homo, priscos populos Deus filios vocavit, & Moysem Deum constituit Pharaonis, idque nominis multis Scriptura attribuit, cum ait: *Deus stetit in synagoga Deorum*; patet eum post illos

Philip. 2. 10.

Pauli Samosatensis sententia est Christum antequam in carne nasceretur, nusquam extitisse, merumque hominem esse.

Prov. 8. 36.

Genes. 18.

Exod. 3.

Dan. 7. 10.

Joan. 17. 5.

Psal. 17. 10. 14.

Psalm. 81. 1.

(1) Seguerian. ἔλαβε.
(2) Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. καὶ νῦν υἱός. Editi, καὶ υἱός.
(3) Seguerian. εἴπομεν.
(4) Sic Seguer. At alii & editi, ἄνθρωπος.
(5) Sic Seguerianus, Basiliensis, Anglican. Reg. Goblerian. & Felc. 1. & 5. Alii vero & editio Commel. εἰ νῦν τέλειος. Mox Seguerian. καὶ αὐτός γε.
(6) Seguerian. προσώπῳ πατρός. Idem paulopost αὐτὸν ἐν τῇ σκηνῇ, ut & legit Nannius. In aliis & editis deest ἐν τῇ σκηνῇ.
(7) Seguerian. καὶ ὑπερκοσμίου δόξης αὐτοῦ. Idem mox, με σὺ, πάτερ, ut & habetur Joan. 17. 5. Editi vero & alii, με πάτερ.
(8) Seguerian. εἰ δὲ καὶ νῦν, & mox, ἔκλινεν οὐρανόν.
(9) Seguerianus, Goblerian. & Felckman. 1. εἶχεν. Editi & alii, ἔσχεν. Ibid. Seguer. κύριος τῆς δόξης. Ceteri & editi, κύριος δόξης. Item ibid. Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. ὕψιστός τε ἦν. Editi & alii, ὕψιστος ἦν.
(10) Sic mss. præter Felckm. 2. qui cum editione Commel. habet, μισθὸν ἔσχεν υἱὸς καὶ θεός.
(11) Seguerian. οὐ γὰρ ἄνθρωπος, & paulopost, ἐπεὶ ὅτε γέγονεν.
(12) Basiliensis, Anglican. παλαιοὺς λαούς.
(13) Seguerian. ἡ γραφὴ ὥς φησιν· ὁ θεός. Reg. item ὁ θεός. Editi & alii, ἡ γραφή φησι, θεός.

Joan. 1. 3. & Coloss. 1. 16. Coloss. 1. 17. Coloss. 1. 15.

illos & Filium & Deum esse dictum. Quomodo ergo omnia per ipsum creata sunt, ipseque est ante omnia? Aut quomodo omnium rerum creatarum primogenitus est, qui ante se alios habet, qui & filii & dii dicti sint? Quomodo vero primi participes, Verbi non sunt participes? Vera profecto non est tam perversa opinio, sed commentum eorum est qui nunc Judaizant. Nam si ita est, qui fieri potest ut Deum Patrem aliqui agnoscant? Nec enim adoptio sine vero Filio fieri potest, cum ipse dicat, *Nemo cognoscit Patrem nisi Filius, & cui Filius revelaverit.* Quomodo item sine Verbo & ante Verbum Deus qui effici queat, cum ipse ad Judæos istorum fratres sic loquatur, *Si illos Deos dixit ad quos Verbum Dei factum est?* Porro si omnes, quotquot cum filii tum dii appellati sunt sive in terris sive in cælis, per Verbum & filii & dii sunt effecti, ipseque Filius Verbum est: perspicuum sane fuerit omnes per ipsum filios effici, ipsum vero ante omnes, imo vero solum eum verum Filium, & solum ex Deo vero verum Deum esse, nec mercedem virtutis hæc accepisse, neque alium ab illis esse, sed natura & substantia illa ipsa esse. Namque substantiæ Patris fetus ipse est, ita ut nullus sit dubitandi locus quin ad Patris immutabilis similitudinem sit quoque Verbum immutabile.

Mat. 11. 27. Joan. 10. 35.

40. Hactenus quidem Filii notionibus inhærentes, sic absurdis illorum commentis, prout ipse dedit Dominus, occurrimus. Jam vero præstiterit divina exponere oracula, ut & Filii immutabilitas magis confirmetur, sitque exploratius paternam ejus naturam mutationis esse expertem, & clarius illorum appareat improbitas. Itaque his verbis ad Philippenses scribit Apostolus: *Hoc vos sentite, quod & Christus Jesus, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, forma servi accepta, similis hominum factus, & figura inventus ut homo. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Idcirco & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur quod Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.* Quid his luculentius & evidentius proferri potest? Nec enim ex deteriore melior factus est: sed potius cum Deus esset, formam servi accepit, in qua accipienda non melior est effectus, sed semetipsum humiliavit. Ubi igitur hic merces virtutis est, vel qualis progressus qualeve in melius incrementum in hujusmodi humiliatione? Nam si quatenus cum Deus esset, homo factus est, & ex altitudine descendit, exaltari dicitur: quo, quæso, extolli sive exaltari potest is qui Deus est? Ex eo enim quod Deus sit altissimus, liquet ejus quoque Verbum necessario esse altissimum. Quo ergo altius extolli potuit is qui in Patre est, & Patris est in omnibus simillimus? Itaque nullo incremento opus habet, nec is est quem falso suspicantur Ariani. Nam si ut exaltaretur, Verbum descendit, idque indicat Scriptura: quid erat necesse seipsum

Philip. 2. 5.

Qua ratione Deus Filium exaltasse dicitur.

A αὐτοὺς καὶ υἱὸς καὶ θεὸς οὗτος ἐλέχθη. πῶς οὖν πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, ἢ πῶς πρωτότοκος (1) πάσης τῆς κτίσεως, ἔχων τοὺς πρὸ ἑαυτοῦ κληθέντας υἱοὺς καὶ θεούς; πῶς δὲ οἱ μέτοχοι πρῶτοι, οὐ μετέχουσι λόγου; οὐκ ἔστιν ἀληθὴς (2) αὕτη δόξα, παρεύρεσίς ἐστι τῶν νῦν Ἰουδαϊζόντων. πῶς γὰρ ὅλως δύνανταί τινες ἐπιγνῶναι πατέρα τὸν θεόν; (3) οὔτε γὰρ υἱοθεσία γένοιτ' ἂν χωρὶς τοῦ ἀληθινοῦ υἱοῦ, λέγοντος αὐτοῦ, „ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ „ υἱός, καὶ ᾧ ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ. „ (4) πῶς δὲ καὶ θεοποίησις γένοιτ' ἂν χωρὶς τοῦ λόγου, καὶ πρὸ αὐτοῦ, καί τοι λέγοντος αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς τούτων Ἰουδαίους, B „ εἰ ἐκείνους θεοὺς εἶπε, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ θεοῦ „ ἐγένετο; „ εἰ δὲ πάντες ὅσοι υἱοί τε καὶ θεοὶ ἐκλήθησαν εἴτε ἐπὶ γῆς εἴτε ἐν οὐρανοῖς, διὰ τοῦ λόγου υἱοποιήθησαν καὶ ἐθεοποιήθησαν, αὐτὸς (5) δὲ ὁ υἱός ἐστιν ὁ λόγος· δῆλον ὅτι δι' αὐτοῦ μὲν οἱ πάντες, αὐτὸς δὲ πρὸ πάντων, μᾶλλον δὲ μόνον αὐτὸς ἀληθινὸς υἱὸς, καὶ μόνος ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ θεὸς ἀληθινός ἐστιν, οὐ μισθὸν ἀρετῆς ταῦτα λαβὼν, οὐδὲ ἄλλος ὢν παρὰ ταῦτα, ἀλλὰ φύσει κατ' οὐσίαν ὢν ταῦτα. (6) γέννημα γὰρ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ὑπάρχει, ὥστε μηδένα ἀμφιβάλλειν ὅτι καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἀτρέπτου πατρὸς ἄτρεπτός ἐστι καὶ ὁ λόγος.

C 40. Τέως μὲν οὖν ταῖς περὶ τοῦ υἱοῦ ἐννοίαις χρώμενοι, οὕτως πρὸς τὰς ἀλόγους αὐτῶν ἐπινοίας, ὡς δέδωκεν (7) αὐτὸς ὁ κύριος, ἀπηντήσαμεν. καλὸν δὲ καὶ τὰ θεῖα λόγια παραθέσθαι λοιπὸν, ἵν' ἔτι καὶ (8) πλεῖον τοῦ μὲν υἱοῦ τὸ ἄτρεπτον ἀποδειχθῇ, καὶ ἡ ἀναλλοίωτος αὐτοῦ πατρικὴ φύσις, τούτων δὲ ἡ κακοφροσύνη. γράφων τοίνυν Φιλιππησίοις ὁ ἀπόστολός φησι, „ τοῦτο φρονείσθω ἐν ὑ„μῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ „ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα „ θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, D „ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑ„ρεθεὶς, ὡς ἄνθρωπος. ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμε„νος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· „ διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ „ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι „ Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ, ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ κα„ταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα (9) ἐξομολογήσηται, „ ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός. „ τί τούτου λαμπρότερον καὶ ἀποδεικτικώτερον (10) γένοιτο ἄν; οὐ γὰρ ἐξ ἐλαττόνων βελτίων γέγονεν· ἀλλὰ μᾶλλον E θεὸς ὑπάρχων (11) τὴν δούλου μορφὴν ἔλαβε, καὶ ἐν τῷ λαβεῖν, οὐκ ἐβελτιώθη, ἀλλ' ἐταπείνωσεν ἑαυτόν. ποῦ τοίνυν ἐν τούτοις μισθὸς τῆς ἀρετῆς, ἢ ποία προκοπὴ καὶ βελτίωσις ἐν ταπεινώσει; εἰ γὰρ θεὸς ὢν, γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἐξ ὕψους καταβὰς λέγεται ὑψοῦσθαι, ποῦ ὑψοῦται θεὸς ὤν; δήλου ὄντος πάλιν τούτου, (12) ὅτι τοῦ θεοῦ ὑψίστου ὄντος; ἐξ ἀνάγκης εἶναι δεῖ καὶ τὸν τούτου λόγον ὕψιστον. ποῦ οὖν πλεῖον εἶχεν ὑψωθῆναι ὁ ἐν τῷ πατρὶ ὢν, καὶ ὅμοιος κατὰ πάντα τοῦ πατρός; οὐκοῦν πάσης προσθήκης ἀπροσδεής ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν, ὡς ὑπονοοῦσιν οἱ Ἀρειανοί. εἰ γὰρ διὰ τὸ ὑψωθῆναι καταβέβηκεν (13) ὁ λόγος, F καὶ ταῦτα γέγραπται· τίς χρεία ἦν ὅλως καὶ ταπεινῶσαι ἑαυ-

(1) Sic Seguer. At alii & editi, πάσης κτίσεως, ἔχων τοὺς πρὸ αὐτοῦ. Ibid. omnes mss. υἱοὺς καὶ θεούς. Editi, υἱοὺς καὶ θεούς. Item ibid. Seguer. οἱ μετοχῇ πρῶτοι.

(2) Sic Seguerian. At alii cum editis, αὕτη ἡ δόξα, παρεξεύρεσις.

(3) Seguerian. οὕτως οὐ υἱοθεσία. Paulopost idem, Reg. Goblerian. Felckm. 1. & 5. εἰ μὴ ὁ υἱός. Alii & editio Commel. εἰ ὁ υἱός. Ibid. Felck. 5. καὶ ᾧ ἂν αὐτὸς ἀποκαλύψῃ.

(4) Sic Seguer. & Reg. Alii & editi, πῶς δ' ἂν καί.

(5) Sic Seguer. At alii & editi δὲ ommittunt. Ibid. Seguer. & Reg. ὁ λόγος· δῆλον ὅτι. Habent item δῆλον ὅτι Basil. Anglic. & Felck. 5. At alii & edit. Commel. ὁ λόγος καὶ δηλονότι. Mox Seguer. μᾶλλον δὲ μόνον αὐτός. Editi & alii, μᾶλλον δὲ αὐτός.

(6) Seguerian. ὢν ταῦτα, γέννημα τῆς τοῦ, &c. Idem mox & Reg. Anglican. & Basilien. μηδὲ ἀμφιβάλλειν. Paulopost editio Commel. mendose habet, ἄτρεπτός ἐστι περὶ καὶ ὁ λόγος. Sed περὶ abest ab omnibus mss.

(7) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. Alii vero & editi, ὡς δέδωκεν ὁ κύριος, αὐτοῖς. Ibid. Seguerian. ἀπαντήσωμεν.

(8) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. πλεῖον. Editi & alii, πλέον. Paulopost Seguer. τούτων τε ἡ κακοφροσύνη. γράφων τοίνυν Φιλιππησίοις.

(9) Seguer. Gobler. & Felckm. 1. ἐξομολογήσεται.

(10) Sic Seguer. Alii autem & editi, ἂν γένοιτο.

(11) Seguerian. τὴν δούλου. Editi, τὴν τοῦ δούλου.

(12) Sic Seguer. & Reg. Alii & editi, ὅτι καὶ τοῦ θεοῦ. Paulopost Seguer. ποῦ οὖν πλεῖον, Reg. πῶς οὖν εἶχεν, omisso πλεῖον.

(13) Goblerian. & Felc. 1. ὁ λόγος, ταῦτα γέγραπται. Paulopost Seguerian. ἵνα τοῦτο ζητήσῃ λαβεῖν ὁ τῆς χάριτος δοτήρ, omissis intermediis.

ἑαυτὸν, ἵνα τοῦτο ζητήσῃ λαβεῖν ὅπερ εἶχε; ποίαν δὲ καὶ χάριν ἔλαβεν ὁ τῆς χάριτος δοτήρ; ἢ πῶς ἔλαβε τὸ ὄνομα εἰς τὸ προσκυνεῖσθαι, ὁ ἀεὶ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ προσκυνούμενος; καὶ πρὶν γένηται γ' οὖν ἄνθρωπος, ἐπεκαλοῦσιν οἱ ἅγιοι, „ ὁ Θεὸς ἐν τῷ ὀ„νόματί σου σῶσόν με. (1) καὶ πάλιν, οὗτοι ἐν „ ἅρμασι, καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις, ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι „ κυρίου Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθησόμεθα·„ καὶ ὑπὸ μὲν τῶν πατριαρχῶν προσεκυνεῖτο· περὶ δὲ τῶν ἀγγέλων γέγραπται. „ καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγ„γελοι Θεοῦ.„

41. (2) Εἰ δὲ καὶ ὡς ψάλλει Δαβὶδ ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ, „ πρὸ τοῦ ἡλίου διαμέ„νει τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ πρὸ τῆς σελήνης (3) εἰς γε„νεὰς γενεῶν·„ πῶς ἐλάμβανεν ὃ εἶχεν ἀεὶ, καὶ πρὶν λαβεῖν νῦν αὐτό; ἢ πῶς ὑψοῦται, ὁ καὶ πρὶν ὑψωθῆναι ὕψιστος ὤν; ἢ πῶς ἔλαβε τὸ προσκυνεῖσθαι, ὁ καὶ πρὶν τοῦτο νῦν λαβεῖν, ἀεὶ προσκυνούμενος; οὐκ ἔστιν αἴνιγμα, ἀλλὰ μυστήριον θεῖον· (4) „ ἐν ἀρχῇ ἦν „ ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν „ ὁ λόγος·„ δι' ἡμᾶς δὲ ὕστερον οὗτος ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο· καὶ τὸ λεγόμενον νῦν, ὑπερύψωσεν, οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου ὑψουμένην σημαίνει· ἦν γὰρ ἀεὶ καὶ ἔστιν ἴσα Θεῷ· ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητός ἐστιν ἡ ὕψωσις. οὐ πρὶν γοῦν εἴρηται ταῦτα, εἰ μὴ ὅτε γέγονε σὰρξ ὁ λόγος, ἵνα γένηται φανερὸν, ὅτι τὸ ἐταπείνωσε, (5) καὶ τὸ ὑπερύψωσεν, ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου λέγεται· οὗ γάρ ἐστι τὸ ταπεινὸν, τούτου καὶ τὸ ὑψωθῆναι ἂν εἴη· καὶ εἰ διὰ τὴν πρόσληψιν τῆς σαρκὸς τὸ ἐταπείνωσε γέγραπται, δῆλόν ἐστιν ὅτι καὶ τὸ ὑπερύψωσε δι' αὐτήν ἐστι. τούτου γὰρ ἦν ἐνδεὴς ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ ταπεινὸν τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ θανάτου. ἐπεὶ οὖν εἰκὼν ὢν τοῦ πατρὸς, καὶ ἀθάνατος ὢν ὁ λόγος, ἔλαβε τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, καὶ ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς (6) ὡς ἄνθρωπος ἐν τῇ ἑαυτοῦ σαρκὶ τὸν θάνατον, ἵν' οὕτως ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν διὰ τοῦ θανάτου προσενέγκῃ τῷ πατρί· διὰ τοῦτο καὶ ὡς ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν λέγεται (7) ὑπερυψοῦσθαι, ἵν' ὥσπερ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς (8) ἀπεθάνομεν ἐν Χριστῷ, οὕτως ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ πάλιν ἡμεῖς ὑπερυψωθῶμεν, ἔκ τε τῶν νεκρῶν ἐγειρόμενοι, καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνερχόμενοι, „ ἔνθα πρόδρο„μος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς, οὐκ εἰς ἀντίτυπα „ τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν νῦν ἐμφα„νισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν.„ εἰ δὲ νῦν ὑπὲρ ἡμῶν εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς, καίτοι καὶ (9) πρὸ τούτου καὶ ἀεὶ κύριος ὢν καὶ δημιουργὸς τῶν οὐρανῶν· ὑπὲρ ἡμῶν ἄρα καὶ τὸ ὑψωθῆναι νῦν γέγραπται. καὶ ὥσπερ αὐτὸς πάντας ἁγιάζων, λέγει πάλιν τῷ πατρὶ ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἁγιάζειν, οὐχ ἵνα ἅγιος ὁ λόγος γένηται, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ ἁγιάσῃ πάντας ἡμᾶς. οὕτως ἄρα καὶ τὸ νῦν λεγόμενον, ὑπερύψωσεν αὐτὸν, οὐχ ἵνα αὐτὸς ὑψωθῇ· ὕψιστος γάρ ἐστιν· ἀλλ' ἵνα αὐτὸς μὲν ὑπὲρ ἡμῶν δικαιοσύνη γένηται, ἡμεῖς δὲ ὑψωθῶμεν (10) ἐν αὐτῷ, καὶ εἰς τὰς πύλας εἰσέλθωμεν τῶν οὐρανῶν, ἃς αὐτὸς πάλιν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέῳξε, λεγόντων τῶν προτρεχόντων, „ ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, „ καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται „ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης.„ καὶ ὧδε γὰρ οὐκ αὐτῷ ἦσαν αἱ πύλαι κεκλεισμέναι κυρίῳ καὶ ποιητῇ τῶν πάντων ὄντι, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς καὶ τοῦτο γέγραπται, οἷς

A humiliare, ut id quod jam habebat accipere niteretur? Quam porro gratiam accepit ipse gratiæ dator? Aut quomodo nomen, quo adoraretur, accepit is, qui semper suo nomine fuit adoratus, & quem, antequam factus esset homo, Sancti hisce vocibus invocabant, *Deus in nomine tuo salvum me fac*: &, *hi in curribus & hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimur*. Eum ergo Patriarchæ adorabant. De Angelis quoque scriptum est, *Et adorent eum omnes Angeli Dei*.

Psal. 53.
Psal. 19. 8.
Heb. 1. 6.
Psal. 96. 7.

41. Quod si, ut etiam canit David septuagesimo primo Psalmo, *Ante solem permanet nomen ejus, & ante lunam in generationes generationum*: quomodo accepit quod semper habuit, ac priusquam nunc illud ipsum acciperet? Vel quomodo exaltatur is, qui antequam exaltaretur erat altissimus? Aut quomodo datum est illi ut ab aliis adoraretur, qui etiam antequam hunc honorem nunc consequeretur, adoratus semper est? Non est ænigma, sed misterium divinum: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum*: quod idem Verbum postea nostri causa caro factum est. Itaque ista dictio, *exaltavit*, non significat naturam Verbi exaltatam C fuisse; nam semper & fuit & est æqualis Deo: sed humanæ naturæ exaltationem indicat. Igitur ista non ante dicta sunt quam ubi Verbum caro factum est, ut evidens esset has voces, *humiliavit* & *exaltavit* de sola intelligi humanitate. Namque id solum quod humile est extolli potest. Quapropter si ob assumptam carnem scriptum est, *humiliavit*, clarum est vocem, *exaltavit*, de eadem esse intelligendam. Hoc enim honore indigebat homo, carne & morte humilis. Quoniam ergo ille qui Patris imago & immortale Verbum erat, servi formam induit, ac mortem in sua D carne, ut homo, propter nos toleravit, ut seipsum hoc pacto pro nobis Patri per mortem offerret: hinc quoque, ut homo, propter nos & pro nobis dicitur exaltari, ut quemadmodum ejus morte omnes in Christo mortui sumus: ita in ipso Christo rursus exaltaremur, cum nimirum a mortuis excitati in cælos ascendemus, *quo præcursor pro nobis introivit Jesus: non enim in exemplaria verorum, sed in ipsum cælum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis*. Si porro nunc pro nobis in ipsum cælum ingressus est Christus, quamvis etiam antea & semper Dominus & opifex esset cælorum: igitur nunc quoque eum pro E nobis exaltari scriptum est. Insuper quemadmodum ipse qui omnes sanctificat, seipsum pro nobis Patri sanctificare dicit, non sane ut Verbum sanctum fiat, sed ut ipse in seipso nos omnes sanctos reddat: ita pariter his verbis, *exaltavit eum*, non intelligendum est eum exaltari; (nam altissimus est) sed is est sensus, ut videlicet ille quidem pro nobis justitia fieret, nos autem in ipso exaltaremur, & cælorum ingrederemur januas, quas ipse rursus pro nobis aperuit, dicentibus his qui prçcurrebant: *Tollite portas, principes, vestras,* F *& elevamini portæ æternæ, & introibit rex gloriæ*. Siquidem non hic intelligendum est, clausas ei fuisse portas, qui omnium Dominus & effector erat. Verum id etiam propter nos scriptum est, quibus para-

Ps. 71. 17. 5.
Joan. 1.
Non divina natura in Christo exaltata fuit, sed humana.
Hebr. 6. 20.
Ibid. 9. 24.
Psal. 23. 7.

(1) Gobler. & Felc. 1. καὶ, οὗτοι ἐν ἅρμασι. Mox mss. omnes Θεοῦ ἡμῶν. Editio Commel. Θεοῦ ὑμῶν, mendose.

(2) Gobler. & Felc. 1. ἄγγελοι Θεοῦ. καὶ Δαβὶδ λέγει· πρὸ τοῦ ἡλίου.

(3) Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. & 5. omittunt εἰς ante γενεὰς, ubi Seguer. & Reg. γενεᾶς. Ibid. Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. πῶς ἐλάμβανε. Felc. 5. πῶς ἔλαβε. Alii & editi, πῶς ἂν ἐλάμβανε. Paulopost Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. ὁ καὶ πρὶν ὑψωθῆναι. Editi & alii, ὁ πρὶν ὑψωθῆναι.

(4) Seguer. ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν. Mox idem, Gobler. & Felc. 1. δι' ἡμᾶς δὲ ὕστερον οὗτος ὁ λόγος. Reg. δι' ἡμᾶς ὕστερον οὗτος ὁ λόγος. Alii & editi, δι' ἡμᾶς ὕστερον ὁ λόγος.

(5) Seguer. Gobler. & Felc. 1. καὶ ὑπερύψωσεν. Ibid. Gobler. & Felc. 1. ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου.

(6) Sic Seguer. Reg. Gobl. Anglic. & Felc. 1. At ab aliis & editis abest, ὡς ἄνθρωπος.

(7) Seguer. λέγεται ὑπερυψοῦσθαι. Editi & alii, λέγεται καὶ ὑπερυψοῦσθαι.

(8) In Basili. deletum est ἀπεθάνομεν, proque eo factum, ἐζωοποιήθημεν.

(9) Seguer. πρὸ τούτου κύριος καὶ δημιουργός. Mox idem, τὸ ὑπερυψωθῆ συγγέγραπται.

(10) Seguer. ἐν αὐτῷ. Alii & editio Commel. ἐν ἑαυτῷ. Seguer. ibid. εἰς omittit. Paulopost Reg. Anglican. & Felc. 5. ἀνέῳξε. Ceteri & edit. ἠνέῳξε.

paradiſi janua erat occluſa. Unde humano more, propter carnem quam geſtabat, de illo dicitur: *Tollite portas*: &, *introibit*, velut nempe homine introeunte. Rurſus vero quia Verbum Deus eſt, de eodem divine dicitur Dominum eum & regem gloriæ eſſe. Hanc autem noſtram exaltationem Spiritus ſanctus pſalmo octogeſimo octavo his verbis prædicit, *Et in juſtitia tua exaltabuntur, quoniam gloria virtutis eorum tu es*. Si porro Filius juſtitia eſt: non ergo ille exaltatione opus habet, ſed nos ſumus qui in juſtitia exaltamur, quæ nempe ipſe eſt.

Pſal. 88. 17.

42. Illa ſimiliter verba, *donavit illi*, non propter ipſum Verbum ſcripta ſunt. Nam antequam homo fieret, ab Angelis ab omnibuſque rebus creatis ſecundum paternam proprietatem adorabatur, uti diximus. Verum illud de illo propter nos & pro nobis dictum eſt. Quemadmodum enim ut homo mortuus eſt & exaltatus: ſic quatenus homo accipere dicitur quod ſemper, ut Deus, habuit, ut ſcilicet hujuſmodi etiam data gratia ad nos uſque pertingeret. Nec enim Verbum carne aſſumta diminutum eſt, ut quæreret accipiendam gratiam: ſed potius divinum reddidit quod induit, eoque humanum genus munifice locupletavit. Ut enim quatenus Dei Verbum, & in forma Dei erat, ſemper fuit adoratum: ita idem etiam quatenus homo factus & vocatus JESUS, univerſas res creatas ſub pedibus ſubjectas habet, omneſque in hoc nomine ipſi flectunt genua, confitenturque non ignominioſum ejus divinitati, ſed glorioſum Deo Patri eſſe, quod Verbum caro factum ſit, & mortem carne ſubierit. Patris ſcilicet gloria eſt, factum & poſtea perditum reperiri hominem, mortuumque revocari ad vitam, ac templum Dei fieri. Cum enim cæli poteſtates, Angeli & Archangeli qui Dominum ſemper adoravere, nunc eum in nomine JESU adorent, noſtra profecto gratia & gloria eſt, quod etiam homo factus Dei Filius adoretur: nec virtutibus cæleſtibus mirum videbitur, cum nos omnes, qui ejuſdem ac ille naturæ corpora habemus, in ſuam regionem viderint introduci. Quod utique aliter non contigiſſet, niſi ille qui in forma Dei erat, formam ſervi aſſumſiſſet, ſeque adeo humiliaſſet, ut corpus ſuum mortem pati permiſerit.

Deo Patri glorioſum eſt, quod Verbum caro factum ſit mortemque obierit.

Niſi formam ſervi aſſumſiſſet Dei Filius, in cælos introduci non potuiſſemus.

43. En ergo quod per crucem ſtultitia Dei eſſe hominibus videbatur, omnibus factum eſt honoratius. In ipſa ſiquidem poſita eſt noſtra reſurrectio: nec Iſrael ſolum ſed etiam omnes gentes jam, uti Propheta vaticinatus eſt, ſua deſerunt idola, verumque Deum Chriſti patrem agnoſcunt. Dæmonum quoque diſſolutæ præſtigiæ ſunt, ſoluſque verus Deus in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti adoratur. Quod autem Dominus etiam aſſumto corpore & vocatus JESUS adoratur creditur-

A ἦν ἡ θύρα κεκλεισμένη τοῦ παραδείσου. διὸ καὶ ἀνθρωπίνως μὲν, δι' ἣν ἐφόρει σάρκα, λέγεται περὶ (1) αὐτοῦ τὸ, ἄρατε πύλας· καὶ τὸ, εἰσελεύσεται, ὡς ἀνθρώπου εἰσερχομένου· θεϊκῶς δὲ πάλιν περὶ αὐτοῦ λέγεται, ἐπειδὴ (2) καὶ θεός ἐστιν ὁ λόγος, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ κύριος καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. τὴν δὲ τοιαύτην εἰς ἡμᾶς γενομένην ὕψωσιν προανεφώνει τὸ πνεῦμα ἐν ὀγδοηκοστῷ, ὀγδόῳ ψαλμῷ λέγον· „ καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ὑψωθήσονται, ὅτι (3) „ τὸ καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν εἶ σύ. „ εἰ δὲ δικαιοσύνη ἐστὶν ὁ υἱὸς, οὐκ ἄρα αὐτὸς (4) ἐστιν ὡς ἐνδεὴς ὑψούμενος, ἀλλ' ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ ὑψούμενοι, ἥτις ἐστὶν αὐτός.

B 42. Καὶ γὰρ καὶ τὸ, ἐχαρίσατο αὐτῷ, οὐ δι' αὐτὸν τὸν λόγον γέγραπται· ἦν γὰρ πάλιν, καὶ πρὶν ἄνθρωπος γένηται, προσκυνούμενος, ὥσπερ (5) εἴπομεν, ὑπό τε τῶν ἀγγέλων, καὶ πάσης τῆς κτίσεως κατὰ τὴν πατρικὴν ἰδιότητα· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τοῦτο πάλιν περὶ αὐτοῦ (6) γέγραπται. ὥσπερ γὰρ, ὡς ἄνθρωπος, ὁ Χριστὸς ἀπέθανε καὶ ὑψώθη· οὕτως, ὡς ἄνθρωπος, λέγεται λαμβάνειν ὅπερ εἶχεν ἀεὶ ὡς θεὸς, ἵνα εἰς ἡμᾶς φθάσῃ καὶ ἡ τοιαύτη δοθεῖσα χάρις. οὐ γὰρ ἠλαττώθη ὁ λόγος σῶμα λαβὼν, ἵνα καὶ χάριν ζητήσῃ λαβεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐθεοποίησεν ὅπερ ἐνεδύσατο, καὶ πλέον ἐ-

C χαρίσατο τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων τοῦτο. (7) ὥσπερ γὰρ ἀεὶ προσεκυνεῖτο λόγος ὢν καὶ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων· οὕτως ὁ αὐτὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, κληθείς τε Ἰησοῦς, οὐδὲν ἧττον ἔχει πᾶσαν (8) ὑπὸ πόδα τὴν κτίσιν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ τὰ γόνατα κάμπτουσαν αὐτῷ, καὶ ἐξομολογουμένην ὅτι καὶ τὸ γενέσθαι σάρκα τὸν λόγον, καὶ θάνατον ὑπομεῖναι σαρκὶ, οὐκ ἐπ' ἀδοξίᾳ τῆς θεότητος (9) αὐτοῦ γέγονεν, ἀλλ' εἰς δόξαν θεοῦ πατρός. δόξα δὲ πατρός ἐστι τὸν γενόμενον ἄνθρωπον καὶ ἀπολόμενον εὑρεθῆναι, καὶ νεκρωθέντα ζωοποιηθῆναι, καὶ ναὸν γενέσθαι θεοῦ. καὶ γὰρ καὶ τῶν (10) ἐν

D οὐρανοῖς δυνάμεων, ἀγγέλων τε καὶ ἀρχαγγέλων ἀεὶ μὲν προσκυνούντων αὐτὸν, προσκυνούντων δὲ καὶ νῦν ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ τὸν κύριον, ἡμῶν ἐστιν (11) αὕτη ἡ χάρις καὶ ὑπερύψωσις, ὅτι τε καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, προσκυνεῖται ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς, καὶ οὐ ξενισθήσονται αἱ (12) οὐράνιοι δυνάμεις βλέπουσαι τοὺς συσσώμους ἐκείνου πάντας ἡμᾶς εἰσαγομένους εἰς τὰς χώρας αὐτῶν. ἄλλως δὲ οὐκ ἂν ἐγεγόνει τοῦτο, εἰ μὴ ὁ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων εἰλήφει δούλου μορφὴν, καὶ ταπεινώσας ἦν ἑαυτὸν, μέχρι θανάτου συγχωρήσας φθάσαι τὸ σῶμα.

E 43. Ἰδοὺ γοῦν τὸ νομιζόμενον παρ' ἀνθρώποις μωρὸν τοῦ θεοῦ διὰ τὸν σταυρὸν, γέγονε πάντων (13) ἐντιμότερον. ἡ μὲν γὰρ ἀνάστασις ἡμῶν ἐν αὐτῷ ἀπόκειται· οὐκέτι δὲ μόνος ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἔθνη λοιπὸν, ὡς προείρηκεν ὁ προφήτης, τὰ μὲν εἴδωλα (14) ἑαυτῶν καταλιμπάνουσι, τὸν δὲ ἀληθινὸν θεὸν τὸν τοῦ Χριστοῦ πατέρα ἐπιγινώσκουσι, καὶ ἡ μὲν τῶν δαιμόνων φαντασία κατήργηται, μόνος δὲ ὁ ὄντως θεὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προσκυνεῖται. τὸ δὲ καὶ (15) ἐν σώματι γενόμενον τὸν κύριον καὶ κληθέντα Ἰησοῦν προσκυνεῖσθαι,

πιστεύε-

(1) Felc. 5. περὶ ἑαυτοῦ. Ibid. Seguer. Gobler. & Felc. 1. omittunt πύλας, & præterea Seguer. ſic habet, καὶ εἰσελεύσεται, omiſſo τό.

(2) Sic Seguer. Reg. Baſil. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, καὶ ὁ θεός. Pauloposſt Seguer. καὶ ὁ βασιλεύς. Editi & alii, καὶ βασιλεύς. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. γενομένην ὕψωσιν. Alii & editi, λεγομένην ὕψωσιν. Ibid. Gobler. & Felc. 1. ὕψωσιν ὁ Δαβὶδ προανεφώνει ὀγδοηκοστῷ ὀγδόῳ ψαλμῷ λέγων· ἐν τῇ, &c.

(3) Sic Seguer. ut habetur in Græco Scripturæ contextu. In aliis & editis τὸ deeſt.

(4) Seguer. ἐστιν ὁ λόγος ὡς. Mox idem, οἱ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ. Ceteri & editi ἐν omittunt. Mox item Seguer. καὶ γὰρ καὶ τό. Editi & alii, καὶ γὰρ τό.

(5) Reg. & Felc. 5. εἴπομεν, & mox, πάσης κτίσεως.

(6) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, εἴρηται. Mox ὁ Χριστὸς abeſt a Seguer. qui ibid. cum Baſil. & Felc. 5. & Regio, ὑπερυψώθη.

(7) Seguer. ὡς γάρ.

(8) Seguer. Gobler. & Felc. 1. omittunt ὑπὸ πόδα.

(9) Seguer. θεότητος τοῦτο γέγονεν. Mox idem & Reg. γενόμενον ἄνθρωπον. Ab aliis & edit. abeſt ἄνθρωπον.

(10) Seguer. ἐν οὐρανῷ. Ibid. Gobler. & Felc. 1. καὶ γὰρ τῶν ἐν οὐρανοῖς.

(11) Seguer. αὕτη χάρις. Mox Gobler. & Felc. 1. ὅτι ἄνθρωπος γενόμενος.

(12) Seguer. αἱ οὐράνιοι. Editi & alii, αἱ οὐράνιαι. Pauloposſt Seguer. Gobler. & Felc. 1. εἰς τὰς χώρας αὐτῶν. Alii & editio Commel. εἰς τὰς χώρας ἑαυτῶν.

(13) Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἐντιμότερον. Alii & editi, προτιμότερον. Ibid. Gobler. & Felc. 1. ἡ γὰρ ἀνάστασις. Seguer. ibid. ἡ μὲν γὰρ ἀνάστασις ἡμῖν, & pauloposſt, οὐκέτι δὲ μόνον.

(14) Seguer. ἑαυτῶν Reg. αὐτῶν. Alii & editio Commel. αὐτῶν.

(15) Sic Seguer. & Reg. Goblerian. item & Felc. 1. habent γενόμενον. Alii & editi, ἐν τῷ σώματι γενέσθαι τὸν κύριον.

πιστεύεσθαί τε αὐτὸν υἱὸν Θεοῦ, καὶ δι᾽ αὐτοῦ ἐπιγινώσκεσθαι τὸν πατέρα, δῆλον ἂν εἴη, καθάπερ εἴρηται, ὅτι οὐχ ὁ λόγος, ᾗ λόγος ἐστὶν, ἔλαβε τὴν τοιαύτην χάριν, ἀλλ᾽ ἡμεῖς. (1) διὰ γὰρ τὴν πρὸς τὸ σῶμα αὐτοῦ συγγένειαν ναὸς Θεοῦ γεγόναμεν καὶ ἡμεῖς, καὶ υἱοὶ Θεοῦ λοιπὸν πεποιήμεθα, ὥστε καὶ ἐν ἡμῖν ἤδη προσκυνεῖσθαι τὸν κύριον, καὶ τοὺς ὁρῶντας ἀπαγγέλλειν, ὡς ὁ ἀπόστολος εἴρηκεν, ὅτι ὄντως ὁ Θεὸς ἐν τούτοις ἐστί· (2) καθάπερ καὶ ὁ Ἰωάννης ἐν μὲν τῷ εὐαγγελίῳ φησίν· „ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς „ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι· ἐν δὲ τῇ ἐπιστολῇ „γράφει, ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι μένει, ἐν ἡμῖν, „ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, οὗ ἔδωκεν ἡμῖν. „γνώρισμα δέ ἐστι καὶ τοῦτο τῆς εἰς ἡμᾶς παρ᾽ αὐτοῦ γενομένης ἀγαθότητος, ὅτι ἡμεῖς μὲν ὑψώθημεν διὰ τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι τὸν ὕψιστον κύριον, καὶ δι᾽ ἡμᾶς ἡ χάρις δίδοται, διὰ τὸ (3) γενέσθαι ὡς ἡμᾶς ἄνθρωπον τὸν χορηγοῦντα τὴν χάριν κύριον. αὐτὸς δὲ ὁ σωτὴρ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν ἐν τῷ λαβεῖν τὸ ταπεινὸν ἡμῶν σῶμα· δούλου τε μορφὴν ἔλαβεν, ἐνδυσάμενος τὴν δουλωθεῖσαν σάρκα τῇ ἁμαρτίᾳ. καὶ αὐτὸς μὲν οὐδὲν παρ᾽ ἡμῶν εἰς βελτίωσιν (4) ἔσχηκεν· ἀνενδεὴς γάρ ἐστι καὶ πλήρης ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος· ἡμεῖς δὲ παρ᾽ αὐτοῦ μᾶλλον ἐβελτιώθημεν. αὐτὸς γάρ ἐστι τὸ φῶς, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. καὶ μάτην ἐπερείδονται οἱ Ἀρειανοὶ τῷ, διὸ, συνδέσμῳ, διὰ τὸ λέγειν τὸν Παῦλον, „διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν „ὑπερύψωσεν. „(5) οὐ γὰρ ἆθλον ἀρετῆς, οὐδὲ βελτίωσιν προκοπῆς αὐτοῦ σημαίνων ἔλεγεν, ἀλλὰ τὸ αἴτιον τῆς εἰς ἡμᾶς γενομένης ὑψώσεως. τί δὲ τοῦτό ἐστιν ἢ τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ (6) ὑπάρχοντα, καὶ εὐγενοῦς πατρὸς υἱὸν, ταπεινῶσαι ἑαυτὸν καὶ δοῦλον ἀνθ᾽ ἡμῶν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν γενέσθαι; εἰ γὰρ μὴ ἄνθρωπος ὁ κύριος ἐγεγόνει, οὐκ ἂν ἡμεῖς ἀπὸ ἁμαρτιῶν λυτρωθέντες ἐκ νεκρῶν ἀνέστημεν· ἀλλ᾽ ἐμένομεν ὑπὸ γῆν νεκροί. οὐδ᾽ ἂν ὑψώθημεν εἰς οὐρανούς· ἀλλ᾽ ἐκείμεθα ἐν τῷ ᾅδῃ. δι᾽ ἡμᾶς ἄρα καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἐστι τὸ λεγόμενον, ὑπερύψωσε, καὶ, ἐχαρίσατο.

44. Τοιαύτην μὲν οὖν ἡγοῦμαι τὴν διάνοιαν τοῦ ῥητοῦ καὶ μάλα ἐκκλησιαστικὴν οὖσαν. καὶ δεύτερον δὲ ὅμως τις ἐπιχειρήσειεν εἰς τὸ ῥητὸν, ἐκ παραλλήλου λέγων τὰ αὐτά· ὅτι οὐ τὸν λόγον αὐτὸν, ᾗ λόγος ἐστὶν, ὑψοῦσθαι σημαίνει· ἔστι γὰρ, ὡς προείρηται (7) μικρῷ πρόσθεν, ὕψιστος καὶ ὅμοιος ὢν τῷ πατρί· ἀλλὰ διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτοῦ, τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεώς ἐστι δηλωτικὸν τὸ ῥητόν. λέγων γοῦν, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, εὐθὺς ἐπήγαγε τὸ, διὰ τοῦτο ὑπερύψωσε· δεῖξαι θέλων ὅτι, εἰ καὶ ὡς ἄνθρωπος λέγεται τεθνηκέναι, ἀλλ᾽ ὡς ζωὴ ὢν ὑψώθη τῇ ἀναστάσει. ὁ γὰρ καταβὰς, αὐτός ἐστι (8) καὶ ὁ ἀναστάς. κατέβη γὰρ σωματικῶς, ἀνέστη δὲ ὅτι Θεὸς ἦν αὐτὸς ἐν σώματι. καὶ τοῦτο πάλιν ἐστὶν οὗ χάριν ἐπήγαγε (9) τῇ διανοίᾳ ταύτῃ τὸν, διὸ, σύνδεσμον, οὐ μισθὸν ἀρετῆς οὐδὲ προκοπῆς, ἀλλ᾽ αἰτίας δηλωτικὸν, δι᾽ ἣν ἡ ἀνάστασις γέγονε· καὶ δι᾽ ἣν αἰτίαν οἱ μὲν ἄλλοι ἄνθρωποι ἀπὸ Ἀδὰμ (10) καὶ μέχρι νῦν ἀπέθανον καὶ ἔμειναν νεκροί, οὗτος δὲ μόνος ὁλόκληρος ἐκ νεκρῶν ἀνέστη. ἡ δὲ αἰτία αὕτη ἐστὶν, ἣν αὐτὸς προείρηκεν, ὅτι Θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγονεν. οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι μόνον ἐξ Ἀδὰμ

A crediturque Filius Dei, ac per ipsum Pater cognoscitur; id aperte indicat, uti diximus, non Verbum, quatenus Verbum, sed nos hujusmodi gratiam accepisse. Nam propter nostram cum ejus corpore cognationem nos quoque Dei templum effecti sumus jamque filiorum Dei obtinuimus dignitatem: adeo ut etiam in nobis jam Dominus adoretur, & spectantes pronuntient, ut ait Apostolus, quod vere Deus in illis sit. Idipsum quoque Joannes in Euangelio ita declarat, *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri*: itemque in epistola, ubi hæc scribit, *In hoc scimus, quia manet in nobis, ex* B *spiritu ejus quem dedit nobis*. Id sane argumentum est ejus in nos benignitatis, quod nos ob altissimum Dominum, qui in nobis est, exaltati fuimus, ac propter nos data fuit gratia, eo quod Dominus gratiæ largitor, homo nostri similis sit effectus. Ceterum ipse Salvator seipsum humiliavit, cum nostrum humile corpus accepit: servique formam induit, cum carnem, quæ peccato mancipata erat, assumsit. Nihil autem ipse quo melior fieret, a nobis habuit: siquidem nulla re indiget sed plenum & perfectum est Dei Verbum. Verum nos ille potius effecit meliores. Nam ipse lux est quæ illuminat o- C mnem hominem venientem in mundum. Frustra porro Ariani conjunctione *idcirco* nituntur, ubi nimirum ait Paulus: *Idcirco & Deus exaltavit illum*. Nec enim hisce verbis præmium virtutis vel incrementum in melius significavit, sed nostri causa factam exaltationem. Quid vero illud aliud est, quam eum, qui in forma Dei erat, nobilissimique Patris Filium, seipsum humiliasse, & nostri vice ac propter nos servum esse factum? Nisi enim Dominus homo fuisset factus, numquam nos a peccatis redimi vel a mortuis excitari potuissemus, sed mortui sub terram remansissemus, neque unquam in cælos fuissemus D evecti, sed in inferis jacuissemus. Itaque propter nos & pro nobis illud dictum est, *exaltavit & donavit*.

44. Hunc ego sensum hujus loci esse, eumdemque maxime ecclesiasticum arbitror. Alio tamen modo sed pari sententia idem ita licet interpretari, ut nempe illis verbis non indicetur Verbum ipsum, quatenus est Verbum, exaltari: nam, ut paulo ante est dictum, altissimum simileque Patris est. Verum hujusmodi dicto resurrectio a mortuis significatur propter humanam ab eo assumtam naturam. Hinc postquam dixit, *humiliavit* E *semetipsum usque ad mortem*, statim addidit, *idcirco exaltavit*: quibus utique verbis vult ostendere eum, quamvis quatenus homo est, mortuus esse dicitur, at quatenus est vita, resurrectione exaltatum fuisse: nam *qui descendit, ipse est & qui ascendit*. Siquidem corpore descendit: resurrexit vero quia ipse Deus erat in corpore: hæcque rursus causa est, cur eo sensu conjunctionem, *idcirco*, adhibuerit, quæ nec virtutis nec incrementi alicujus mercedem indicaret, sed causam declararet, propter quam facta est resurrectio, & quare alii quidem homines ab Adam ad hoc usque tempus mortem obierint, mortui- F que manserint, solus vero ille integer ex mortuis resurrexerit. Hæc autem causa illa est, quam ipse prius nos docuit, quod scilicet cum Deus esset, homo factus est. Nam ceteri quidem omnes puri homines ex Adam ex-

 orti,

1. Cor. 14. 25.

Joan. 1. 12.

1. Joan 3. 25.

Joan. 1. 5.

Nisi Dominus homo fuisset factus, nec a peccatis redimi nec a morte ad vitam potuissemus revocari.

Philip. 2. 8.

Ephes. 4. 10.

(1) Gobler. & Felc. 1. διὰ τὴν πρὸς, &c.
(2) Sic Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. & Basil. Anglic. & Felc. 5. καθάπερ καὶ Ἰωάννης. Editio Commel. καθάπερ ὁ Ἰωάννης. Ibidem μὲν & paulopost γράφει abest a Gobler. & Felc. 1.
(3) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. ut & legit Nannius. Ceteri & editi, γενέσθαι δι᾽ ἡμᾶς.
(4) Seguer. ἔσχεν.
(5) Seguer. οὐδὲ γὰρ ἆθλον ἀρετῆς .... οὔτε. Idem paulopost, τῆς εἰς ἡμᾶς γεγενημένης ὑψώσεως.
(6) Seguer. ὄντα. Idem & Gobler. & Felc. 1. καὶ εὐγενοῦς πατρὸς υἱὸν, ut & Nannius legit. Alii & editio Commel. καὶ ἐν ὁμοιώσει πατρὸς υἱὸν.
(7) μικρῷ πρόσθεν abest a Gobl. & Felc. 1. Ibid. Seguer. & Reg. ὕψιστος ὅμοιος ὢν τῷ. Gobl. item & Felc. 1. ὢν addunt. Editi aliique ὕψιστος καὶ ὅμοιος τῷ πατρί.
(8) Felc. 5. καὶ ἀναστάς. Ibidem Basiliens. κατέβη σωματικῶς, ἀνέστη δὲ ὡς Θεὸς, ὅτι ὁ Θεός. Alii vero & editio Commel. ἀνέστη δὲ ὅτι Θεός. γὰρ autem alii omnes & mss. & editi post κατέβη habent.
(9) Seg. καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ ταύτῃ. Idem paulopost δι᾽ ἣν ἀνέστη.
(10) Seguer. καὶ omittit.

orti, mortui sunt, & mors adversus illos regnavit: iste vero secundus homo e cælo est; nam *Verbum caro factum est*. Qui homo e cælo & cælestis esse dicitur, quia Verbum e cælo descendit: quæ causa est cur mortis imperio subjectus non fuerit. Quamvis enim seipsum adeo humiliavit ut corpus suum permiserit mori, quia mori poterat: attamen idem e terra exaltatum est, quia in eo corpore Filius Dei erat. Quocirca quod hic dicitur, *Idcirco & Deus illum exaltavit*, videtur simile esse illius loci Actorum, ubi ait Petrus: *Quem Deus suscitavit, solutis doloribus mortis, quatenus impossibile erat teneri illum ab ea*. Ut enim Paulus scribit, Quia cum in forma Dei esset, factus est homo, & humiliavit semetipsum usque ad mortem, idcirco & Deus exaltavit illum: sic etiam a Petro dicitur, Quia cum Deus esset, factus est homo, ipsumque Deum esse, signa & prodigia videntibus ostenderunt, idcirco a morte teneri ille non potuit. Id profecto præstare homo non poterat, cum mors hominum sit propria. Quapropter Verbum, quod Deus erat, caro factum est, ut carne moriens, vitam omnibus virtute sua redderet.

1. Cor. 15. 47.

Actor. 2. 24.

Philip. 2. 6.

Actor. 2. 22.

45. Quoniam autem ipse exaltatus esse, & Deus illi donasse dicitur, idque putant hæretici esse defectum & passionem naturæ Verbi: necesse quoque est qua ratione hæc sint intelligenda explanare. Nempe ipse ex inferioribus terræ partibus exaltatus esse dicitur, quia mors dicitur quoque ejus esse. Utrumque porro ejus esse dicitur, quoniam illius non autem alius erat corpus quod a mortuis excitatum, & in cælos est sublatum. Quia ergo illud corpus ad ipsum pertinet, neque Verbum extra idem est, jure merito exaltato corpore, ipse, ut homo, propter corpus dicitur exaltari. Itaque si homo non est factus, fas non sit ista de illo dici. Sed si Verbum caro factum est, necesse est ejus & resurrectionem & exaltationem tamquam de homine dici, tum ut mors, quæ ejus esse dicitur, sit peccati hominum pretium, & mortis destructio: tum ut resurrectio exaltatiove firma per ipsum in nobis perseveret. De utroque autem dixit, *Deus illum exaltavit*, &, *Deus illi donavit*, ut hinc etiam ostenderet non Patrem factum esse carnem, sed ejus Verbum hominem factum esse, ab eoque humanitus accipere & exaltari, ut jam est dictum. Constat autem, nec id in dubium vocari potest, ea quæ dat Pater, per Filium dare. Quocirca illud profecto singulare planeque admirabile est, quod gratiam quam Filius, Patre donante, aliis impertit, ipse dicitur accipere, & exaltatione quam idem Filius, Patre item exaltante, perficit, ipse quoque exaltatur. Ille nimirum qui Dei filius erat, hominis quoque filius est factus, atque ut Verbum, Patre dante dat omnia: nam omnia, quæ facit & dat Pater, per ipsum facit & præbet. Idem vero ut filius hominis, ea, quæ ipse dat, humanitus

Ephes. 4. 9.

Ea quæ dat Pater, dat per Filium.

A ὄντες ἀπέθανον, καὶ τὸν θάνατον εἶχον βασιλεύοντα κατ' αὐτῶν· οὗτος δὲ ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ ἐστιν· ὁ γὰρ λόγος σὰρξ ἐγένετο· καὶ λέγεται (1) ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἐπουράνιος, διὰ τὸ ἐξ οὐρανοῦ καταβεβηκέναι τὸν λόγον· διὸ οὐδὲ κεκράτηται ὑπὸ τοῦ θανάτου. εἰ γὰρ καὶ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, συγχωρήσας μέχρι θανάτου φθάσαι τὸ (2) ἴδιον ἑαυτοῦ σῶμα, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸ δεκτικὸν θανάτου· ἀλλ' ἐκ γῆς ὑπερυψώθη, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐν σώματι υἱὸν τοῦ Θεοῦ. ἴσον γοῦν ἐστι τὸ ἐνταῦθα λεγόμενον· „διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν „ὑπερύψωσεν". τῷ λεγομένῳ ἐν ταῖς πράξεσι (3) „παρὰ τοῦ Πέτρου, ὃν ὁ Θεὸς ἀνέστησε, λύσας τὰς ὠ„δῖνας τοῦ θανάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖ„σθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ". ὡς γὰρ παρὰ τῷ Παύλῳ γέγραπται· ἐπειδὴ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὢν, γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, διὸ καὶ ὁ Θεὸς ὑπερύψωσεν αὐτόν· (4) οὕτως καὶ παρὰ τοῦ Πέτρου λέγεται· ὅτι ἐπειδὴ Θεὸς ὢν γέγονεν ἄνθρωπος, τὰ δὲ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα ἀπέδειξεν αὐτὸν καὶ τοῖς ὁρῶσι Θεόν· διὰ τοῦτο δυνατὸν οὐκ ἦν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου. ἀνθρώπῳ δὲ δυνατὸν οὐκ ἦν τοῦτο κατορθῶσαι· ἴδιον (5) γὰρ τῶν ἀνθρώπων ὁ θάνατος· διὰ τοῦτο Θεὸς ὢν ὁ λόγος γέγονε σὰρξ, ἵνα θανατωθεὶς σαρκὶ, ζωοποιήσει πάντας τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει.

C 45. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸς λέγεται ὑψοῦσθαι, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς αὐτῷ ἐχαρίσατο, καὶ νομίζουσιν οἱ αἱρετικοὶ ἐλάττωμα εἶναι (6) ἢ πάθος τῆς τοῦ λόγου οὐσίας, ἀναγκαῖον εἰπεῖν πῶς καὶ ταῦτα λέγεται. ὑψοῦσθαι γὰρ λέγεται αὐτὸς ἀπὸ τῶν κατωτέρων μερῶν τῆς γῆς ἐπεὶ καὶ αὐτοῦ λέγεται ὁ θάνατος εἶναι. αὐτοῦ δὲ λέγεται ἀμφότερα, ἐπειδὴ (7) αὐτοῦ ἦν, καὶ οὐχ ἑτέρου σῶμα τὸ ὑψωθὲν ἀπό τε τῶν νεκρῶν καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναληφθέν. αὐτοῦ δὲ πάλιν ὄντος τοῦ σώματος, καὶ οὐκ ὄντος ἐκτὸς αὐτοῦ τοῦ λόγου, εἰκότως ὑψουμένου τοῦ (8) σώματος, αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος, διὰ τὸ σῶμα ὑψοῦσθαι λέγεται. εἰ μὲν οὖν οὐ γέγονεν ἄνθρωπος, μὴ λεγέσθω περὶ αὐτοῦ ταῦτα. εἰ δὲ ὁ λόγος γέγονε σὰρξ, ἀνάγκη ὡς περὶ ἀνθρώπου λέγεσθαι αὐτοῦ τήν τε ἀνάστασιν καὶ τὴν ὕψωσιν, (9) ἵν' ὁ μὲν θάνατος λεγόμενος αὐτοῦ, λύτρον ᾖ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτίας καὶ κατάργησις τοῦ θανάτου· ἡ δὲ ἀνάστασις καὶ ἡ ὕψωσις, βεβαία δι' αὐτὸν εἰς ἡμᾶς (10) διαμένῃ. ἐπ' ἀμφοτέρων δὲ εἴρηκεν, „ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε καὶ, ὁ Θεὸς αὐτῷ ἐχαρίσατο", ἵνα καὶ ἐκ τούτου (11) δείξῃ πάλιν ὅτι μὴ ὁ πατήρ E ἐστιν ὁ γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' ὁ τούτου λόγος ἐστὶν ὁ γενόμενος ἄνθρωπος, ὁ λαμβάνων ἀνθρωπίνως παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ ὑψούμενος παρ' αὐτοῦ, ὥσπερ εἴρηται. δῆλον δὲ, καὶ οὐκ ἂν (12) ἀμφιβάλοι τις, ὅτι ἃ δίδωσιν ὁ πατὴρ, διὰ τοῦ υἱοῦ δίδωσι. καὶ ἔστι παράδοξον καὶ ἐκπλῆξαι δυνάμενον ἀληθῶς· ἣν γὰρ δίδωσιν ὁ υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς χάριν, ταύτην αὐτὸς ὁ υἱὸς λέγεται δέχεσθαι· καὶ τὴν ὕψωσιν, ἣν ὁ υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς ποιεῖ, ταύτην ὡς αὐτὸς ὑψούμενός ἐστιν ὁ υἱός. αὐτὸς γὰρ ὁ ὢν F (13) τοῦ Θεοῦ υἱὸς, αὐτὸς γέγονε καὶ υἱὸς ἀνθρώπου· καὶ ὡς μὲν λόγος, τὰ παρὰ τοῦ πατρὸς δίδωσι· πάντα γὰρ, ἃ ποιεῖ καὶ δίδωσιν ὁ πατὴρ, δι' αὐτοῦ ποιεῖ τε καὶ παρέχει· ὡς δὲ υἱὸς ἀνθρώπου, αὐτὸς ἀνθρωπίνως λέγε-

(1) Seguer. λέγεται ὅτι ὁ τοιοῦτος.
(2) ἴδιον abest a Seguer. Paulopost idem, Gobler. & Felc. 1. διὰ τὸ εἶναι τὸν ἐν σώματι. Alii & editi, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐν σώματι.
(3) Seguer. παρὰ τοῦ Πέτρου. Editi & alii, παρὰ Πέτρου.
(4) Seguer. οὕτως καὶ παρὰ τοῦ, &c. Ceteri & editi, οὕτω, παρὰ τοῦ, &c. Ibidem Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. & 5. ἐπειδὴ Θεός. Alii & editi, ἐπειδὰν Θεός. Paulopost Seguerian. Gobler. & Felc. 1. ἀπέδειξεν αὐτῷ καὶ τοῖς. Ceteri & editi, ἀπέδειξεν αὐτὸν καὶ τοῖς.
(5) Seguer. ἴδιον γὰρ τῶν ἀνθρώπων. Editi & alii, ἴδιον γὰρ ἀνθρώπων. Ibid. Seguer. Θεὸς ὢν λόγος.
(6) Seguer. Gobler. & Felc. 1. εἶναι ἢ πάθος. Alii & editi, εἶναι καὶ πάθος. Mox Seguer. Reg. Basil. & Anglic. ὑψοῦσθαι γὰρ λέγεται αὐτὸς, &c. Editi & alii, ὑψοῦσθαι γὰρ &c. Ibid. Segu. Basil. Gobl. & Felc. 1. ἀπὸ τῶν κατωτέρω μερῶν. Item Seg. ibid. ἐπεὶ καὶ αὐτοῦ. Editi & alii, ἐπειδὴ καὶ αὐτοῦ.
(7) Sic Reg. Gobler. & Felc. 1. At Seguer. καὶ αὐτοῦ ἦν καὶ οὐχ' ἑτέρου. Editi & alii, ἐπειδὴ αὐτοῦ ἦν, οὐχ ἑτέρου.
(8) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. Alii vero & editi, σώματος, ὡς ἄνθρωπος, καὶ διὰ τὸ σῶμα, &c. Paulopost iidem Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἐγένετο σάρξ. Ceteri & editi, γέγονε σάρξ. Ibidem Seguer. & Reg. ὡς περὶ ἀνθρώπου. Felc. 2. & editi, ὥσπερ ἀνθρώπου. Alii mss. καὶ περὶ ἀνθρώπου.
(9) Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἵν' ὁ μὲν, &c. Editi & alii, ἵν' ὡς ὁ μὲν. Paulopost omnes mss. ἁμαρτίας καὶ κατάργησις, præter Felc. 2. qui ut & editi, καὶ omittit.
(10) Seguer. & Anglic. διαμένῃ. Felc. 5. διαμένει. Alii & editi, διαμένη.
(11) Anglic. & Reg. δόξῃ. Ibid. Seguer. Gobler. & Felc. 1. πατήρ ἐστιν ὁ γενόμενος ἄνθρωπος. Et mox Gobl. & Felc. 1. ὁ λόγος ἦν ὁ λαμβάνων ἀνθρωπίνως, &c.
(12) Reg. ἀμφιβάλλῃ. Felc. 5. ἀμφιβάλλοι.
(13) Seguer. τοῦ πατρὸς υἱός. Ibidem in Regio ad marginem hæc annotantur, κατὰ Νεστορίου, & mox, κατὰ Εὐτυχοῦς, ac deinde, κατὰ Σαβελλίου καὶ Ἀρείου.

λέγεται τὸ παρ' ἑαυτοῦ δέχεσθαι, διὰ τὸ μὴ ἑτέρου, ἀλλ' αὐτοῦ εἶναι τὸ σῶμα, τὸ φύσιν ἔχον τοῦ δέχεσθαι τὴν χάριν, καθάπερ εἴρηται. ἐλάμβανε (1) γὰρ κατὰ τὸ ὑψοῦσθαι τὸν ἄνθρωπον. ὕψωσις δὲ ἦν, τὸ θεοποιεῖσθαι αὐτόν. αὐτὸς δὲ ὁ λόγος εἶχεν ἀεὶ τοῦτο κατὰ τὴν πατρικὴν ἑαυτοῦ θεότητα (2) καὶ τελειότητα.

46. Τὸ μὲν οὖν παρὰ τῷ ἀποστόλῳ γεγραμμένον, τοιοῦτον ἔχον τὸν νοῦν, ἐλέγχει τοὺς ἀσεβεῖς· τὸ δὲ παρὰ τῷ ὑμνῳδῷ (3) λεγόμενον, τὴν αὐτὴν πάλιν ἔχει διάνοιαν ὀρθήν, ἣν παρεξηγοῦνται μὲν οὗτοι, ὁ δὲ ψαλμῳδὸς δείκνυσιν εὐσεβῆ· φησὶ γὰρ καὶ αὐτός, „ ὁ „ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβ- „ δος εὐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· ἠγάπη- „ σας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας (4) ἀδικίαν· διὰ τοῦ- „ το ἔχρισέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως „ παρὰ τοὺς μετόχους σου. ἴδετε, ὦ Ἀρειανοί, καὶ ἐπιγνῶτε κἂν ἐντεῦθεν τὴν ἀλήθειαν. μετόχους τοῦ κυρίου πάντας (5) ἡμᾶς εἴρηκεν ὁ ψάλλων· εἰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων ἦν καὶ τῶν γενητῶν εἷς, εἷς ἦν ἐν τῶν μετεχόντων καὶ αὐτός· ἐπειδὴ δὲ αὐτὸν μὲν θεὸν αἰώνιον ὕμνησε λέγων· „ ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶ- „ νος· „ τὰ δὲ ἄλλα πάντα μετέχειν αὐτοῦ δεδήλωκε, τί δεῖ νοεῖν ἢ ὅτι τῶν μὲν (6) γενητῶν ἄλλος ἐστί, τοῦ δὲ πατρὸς μόνος αὐτός ἐστιν λόγος ἀληθινός, ἀπαύγασμα καὶ σοφία, ἧς τὰ (7) γενητὰ πάντα μετέχει, καὶ ἁγιάζεται παρ' αὐτοῦ τῷ πνεύματι. καὶ ἐνταῦθα γοῦν χρίεται, οὐχ ἵνα θεὸς γένηται· ἦν γὰρ καὶ πρὸ τούτου· οὐδ' ἵνα βασιλεὺς γένηται· ἦν γὰρ ἀΐδιος βασιλεύων, εἰκὼν ὑπάρχων τοῦ θεοῦ, ὡς τὸ λόγιον δείκνυσιν· ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάλιν καὶ τοῦτο γέγραπται. οἱ μὲν γὰρ κατὰ τὸν Ἰσραὴλ βασιλεῖς, ὅτε ἐχρίοντο, τότε βασιλεῖς ἐγίνοντο, οὐκ ὄντες πρότερον βασιλεῖς, ὡς Δαβίδ, (8) ὡς Ἐζεκίας, ὡς Ἰωσίας καὶ οἱ ἄλλοι· ὁ δὲ σωτὴρ τὸ ἔμπαλιν θεὸς ὢν καὶ (9) τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς ἀεὶ βασιλεύων, αὐτὸς τε πνεύματος τοῦ ἁγίου χορηγὸς ὢν αὐτός, ὅμως δὲ λέγεται νῦν χρίεσθαι, ἵνα πάλιν ὡς ἄνθρωπος λεγόμενος τῷ πνεύματι χρίεσθαι, ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις, καθάπερ τὸ ὑψωθῆναι καὶ (10) τὸ ἀναστῆναι, οὕτως καὶ τὴν τοῦ πνεύματος ἐνοίκησιν καὶ οἰκειότητα κατασκευάσῃ. τοῦτο δὲ σημαίνων καὶ αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ (11) ὁ κύριος ἔλεγεν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ· „ ἐγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὑπὲρ αὐ- „ τῶν (12) ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτόν, ἵνα ὦσι καὶ αὐτοὶ ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ. τοῦτο δὲ λέγων ἔδειξεν ὅτι μὴ αὐτός ἐστιν ὁ ἁγιαζόμενος, ἀλλ' ὁ ἁγιάζων· οὐ γὰρ παρ' ἑτέρου ἁγιάζεται, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτὸν ἁγιάζει, ἵνα ἡμεῖς ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἁγιασθῶμεν. ὁ δὲ ἑαυτὸν ἁγιάζων, κύριός ἐστι τοῦ ἁγιάζειν. πῶς οὖν τοῦτο γίνεται; (13) πῶς δὲ τοῦτο λέγει ἢ ὅτι, ἐγὼ λόγος ὢν τοῦ πατρός, αὐτὸς ἐμαυτῷ ἀνθρώπῳ γενομένῳ δίδωμι τὸ πνεῦμα· καὶ ἐμαυτὸν ἄνθρωπον γενόμενον ἐν τούτῳ ἁγιάζω, ἵνα λοιπὸν ἐν ἐμοὶ ἀληθείᾳ ὄντι· ὁ δὲ (14) λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστιν· οἱ πάντες ἁγιασθῶσιν.

47. Εἰ δὲ ἡμῶν χάριν ἑαυτὸν ἁγιάζει, καὶ τοῦτο ποιεῖ, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, (15) δῆλον ὅτι καὶ ἡ εἰς αὐτὸν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ τοῦ πνεύματος γενομένη κάθοδος, εἰς

accipere dicitur, quia scilicet non alterius sed ipsius sit corpus, quod ex sua natura gratiam potest accipere, uti diximus. Namque accipiebat quatenus exaltabatur homo, cujus exaltatio erat, Deum ipsum effici. Verbum autem semper istud habuit, ex paterna sui divinitate & perfectione.

46. Itaque is verus est verborum Apostoli sensus, eoque valide confutantur impii. Quod item ait Cantor sacer, rectum similiter sensum obtinet, quem prava illi quidem interpretatione corrumpunt, sed pietati esse consonum patet ex ipso Psalmo, cujus hæc sunt verba: *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi. Virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam & odisti iniquitatem: idcirco unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Attendite, o Ariani, saltemque hoc ex loco agnoscite veritatem. Consortes Domini nos omnes Psalmista appellavit. Quod si ex nihilo & una e rebus factis esset Filius, ipse quoque inter consortes numeraretur. Cum autem illum Deum æternum his verbis cecinerit, *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi*, res vero alias declaraverit ejus fieri participes: quid intelligendum aliud occurrit quam eum a rebus factis alium esse, solumque esse Patris Verbum splendorem & sapientiam, cujus res omnes creatæ fiant participes, & sanctæ ab eodem Spiritu reddantur. Quocirca hic ungi dicitur, non ut Deus fiat; nam Deus antea ipse erat: nec ut rex sit; ab æternitate enim idem regnavit, utpote qui Dei sit imago, quemadmodum Scriptura testatur. Verum id quoque pro nobis scriptum est. Nam reges Israelitæ, cum ungebantur, tunc reges fiebant, qui antea reges non erant, ut David, Ezechias, Josias, aliique. At vero Salvator, tametsi antea Deus, semperque Patris regno potitus, atque Spiritum sanctum ipse impertiens, tamen nunc ungi dicitur, ut, cum quatenus homo Spiritu ungi significatur, quemadmodum nobis hominibus dedit ut exaltaremur & resurgeremus, sic nos etiam Spiritus habitationem amicosque efficeret. Id ipse Dominus his suis verbis indicabat, ut legitur in Joannis Euangelio, *Ego misi eos in mundum, & pro eis ego sanctifico meipsum, ut sint & ipsi sanctificati in veritate.* Quibus utique verbis patefecit se non esse qui sanctificetur, sed qui sanctificet. Nec enim ab alio sanctificatur, sed se ipse sanctificat, ut nos in veritate sanctificemur. Qui autem seipsum sanctificat, sanctificandi Dominus est. Qui porro istud efficitur, quidquid aliud dicit quam verba hujusmodi: Ego qui Patris Verbum sum, ipse mihi facto homini dono Spiritum, meque factum hominem in illo sanctifico, ut deinceps in me, qui veritas sum, (Nam *Verbum tuum veritas est*) omnes sanctificentur.

Psal. 44. 7. Heb. 1. 8.

2. Cor. 4. 4. Coloss. 1. 15.

Joan. 17. 19.

Joan. 17. 17.

47. Quod si nostri gratia se ipse sanctificat, idque tunc facit cum homo est factus, certe liquet Spiritum, cum in eum apud Jordanem descendit, in

nos

(1) Basiliensis & Anglican. ἐλάμβανε γὰρ καὶ τί.

(2) Sic Seguerian. ut & legit Nannius. Alii & editi omittunt τελειότητα. Mox Seguerian. παρὰ τῷ ἀποστόλῳ. Editi παρὰ τοῦ ἀποστόλου. Ibid. Goblerian. & Felc. 1. τοῦ ἀποστόλου ῥητόν.

(3) λεγόμενον abest a Gobler. & Felc. 1. Paulopost Seguerian. ὁ δὲ ψαλμός, ut legit quoque Nannius. Editi & alii, ὁ δὲ ψαλμῳδός. Ibid. γὰρ καὶ αὐτός desunt in Gobler. & Felc. 1.

(4) Seguerian. ἀνομίαν. Mox idem, ἴδετε, ὦ Ἀρειανοί. Editi & alii, ἴδετε, Ἀρειανοί.

(5) Seguerian. ἡμᾶς omittit. Mox idem, εἰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τῶν γενητῶν εἷς ἦν, ἦν ἂν τῶν.

(6) Felc. 5. γεννητῶν. Mox Seguerian. μόνος αὐτός ἐστι λόγος. Goblerian. & Felc. 1. μόνοι ἐστὶν αὐτὸς λόγος. Editi aliique, μόνος ἐστὶν αὐτοῦ λόγος.

(7) Felc. 5. γεννητά. Mox Seguerian. παρ' αὐτοῦ, πνεύματι. Ibid. Gobler. & Felc. 1. κἀνταῦθα.

(8) Sic Seguer. Basiliens. Angl. & Reg. At Goblerian. & Felc. 1. Δαβίδ, Σαλομῶν καὶ οἱ ἄλλοι. Felc. 5. Δαβίδ, Ἐζεκίας, &c. Ibid. Seguerian. Ἰωσίας καὶ οἱ ἄλλοι. Editi & alii, ὡς Δαβὶδ καὶ Ἐζεκίας, ὡς Ἰωσίας, ὡς οἱ ἄλλοι.

(9) Sic Seguer. Goblerian. & Felc. 1. Alii vero & editi, τῇ βασιλείᾳ. Mox Seguer. χορηγὸς ὢν αὐτός, ὅμως δὲ λέγεται. Alii & editi, αὐτὸς ὢν χορηγὸς μόνος. ὅμως, λέγεται.

(10) Seguerian. καὶ ἀναστῆναι.

(11) Felc. 2. & editi, αὐτὸς ὁ κύριος ἔλεγεν. Alii omnes mss. αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ, &c.

(12) Sic Seguerian. ut & legitur Joan. 17. 19. Alii vero & editi, omittunt ἐγώ, & mox habent, ἐν τῇ ἀληθείᾳ.

(13) Goblerian. & Felc. 1. ἢ πῶς δέ, &c. Ibid. omnes mss. ἢ ὅτι, præter Felc. 2. in quo & in edit. Commel. deest ἢ. Item ibid. mss. αὐτὸς ἐμαυτῷ ἀνθρώπῳ. Editi, αὐτὸς ἐμοὶ τῷ ἀνθρώπῳ.

(14) Reg. Felc. 5. & Basil. ὁ γὰρ λόγος. Mox Gobler. & Felc. 1. ἵνα δὲ ἡμῶν χάριν.

(15) Sic mss. At editio Commel. ἄδηλον, mendose. Ibid. Seguer. ὅτι καὶ ἡ εἰς αὐτόν. Regius & Felc. 5. ὡς καὶ εἰς αὐτόν. Alii & editi, ὡς καὶ εἰς αὐτόν.

nos ipsos, quia noſtrum ille geſtaret corpus, deſcen-diſſe, neque id contigiſſe ut Verbum melius fieret, ſed ut nos ſancti efficeremur, ejuſque unctionis eſſemus participes, ac de nobis diceretur, *An neſcitis quia templum Dei eſtis, & Spiritus Dei habitat in vobis?* (1. Cor. 3. 16.) Cum enim Dominus tanquam homo lavaretur in Jordane, nos ipſi in illo & ab illo lavabamur. Cum item Spiritum acciperet, nos dignos reddebat, qui illum acciperemus. Quocirca non ut Aaron, vel David, aut alii omnes, ita & ipſe oleo eſt unctus, ſed aliter præ omnibus ſui conſortibus, nempe oleo lætitiæ: quod eſſe Spiritum ſanctum his ipſe Prophetæ verbis docet, *Spiritus Domini ſuper me, eo quod unxerit me.* (Eſai. 61. 1.) Idem quoque ait Apoſtolus, *Quomodo unxit eum Deus Spiritu ſancto.* (Act. 10. 38.) Quando igitur iſta de illo dicta ſunt, niſi cum aſſumta carne baptiſmum in Jordane ſuſcepit, atque in ipſum deſcendit Spiritus? Et vero ipſe quidem Dominus ita loquitur, Spiritus *de meo accipiet:* (Joan. 16. 14.) &, *Ego illum mittο:* (Ibid. v. 7.) & ad diſcipulos, *Accipite Spiritum ſanctum.* (Joan. 20. 22.) Nihilominus ipſe ille qui, ut Verbum & ſplendor Patris, Spiritum aliis impertit, nunc dicitur ſanctificari, quia ſcilicet factus homo eſt, ejuſque ſanctificatur corpus. Inde itaque nos etiam unctionem & ſigillum habere incœpimus, dicente Joanne, *Et vos unctionem habetis a ſancto.* (1. Joan. 2. 20.) Apoſtolus quoque ſcribit, *Et vos ſignati eſtis Spiritu promiſſionis ſancto.* (Epheſ. 1. 13.) Illud igitur propter nos & pro nobis dicitur. Quidnam vero incrementum in melius, quæ virtutis vel factorum Domini merces poſſit ex his probari? Namque ſi cum Deus non eſſet, factus fuiſſet Deus: ſi cum non eſſet rex, regiam fuiſſet conſecutus dignitatem: ineſſet ſane veſtra in oratione umbra ſaltem aliqua veriſimilitudinis. Sin autem Deus ille eſt, ejuſque æternus eſt thronus, qui, quæſo, potuit proficere Deus, quidve illi deerat qui in Patris ſolio ſedebat? Præterea ſi, ut ipſe affirmat Dominus, ejus eſt Spiritus, ex eoque accipit, ipſeque illum mittit: non igitur Verbum, quatenus Verbum & Sapientia eſt, a Spiritu, quem ipſe dat, ungitur, ſed caro quam aſſumſit, in ipſo & ab ipſo ungitur, ut infuſa in Dominum tamquam in hominem ſanctitas, in omnes homines ab ipſo dimanaret. Non enim a ſe ipſo, inquit, Spiritus loquitur, ſed dignis a Verbo datur. (Joan. 16. 13.) Nam hic Pſalmiſtæ locus ſuperioris haud eſt diſſimilis. Ut enim Apoſtolus ſcripſit, *Qui cum in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo, ſed ſemetipſum exinanivit, forma ſervi accepta:* (Philipp. 2. 6.) ita David Dominum hymnis celebrat, ut æternum Deum & regem, qui ad nos miſſus, noſtrum mortale induit corpus. Id enim ſignificat hiſce Pſalmi verbis, *Myrrha & gutta & caſia a veſtimentis tuis:* (Pſal. 44. 9.) quod idem confirmant cum Nicodemus tum Maria ſociæque ejus: hic cum *venit ferens mixturam myrrhæ & aloes libras centum;* (Joan. 19. 39.)

A ἡμᾶς ἦν γινομένη, διὰ τὸ φορεῖν αὐτὸν (1) τὸ ἡμέτερον σῶμα. καὶ οὐκ ἐπὶ βελτιώσει τοῦ λόγου γέγονεν, ἀλλ' εἰς ἡμῶν πάλιν ἁγιασμὸν, ἵνα τοῦ χρίσματος αὐτοῦ μεταλάβωμεν, καὶ περὶ ἡμῶν (2) λεχθείη· „ οὐκ οἴδατε ὅτι „ ναὸς θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; „ τοῦ γὰρ κυρίου, ὡς ἀνθρώπου, λουομένου εἰς τὸν Ἰορδάνην, ἡμεῖς ἦμεν οἱ ἐν αὐτῷ καὶ παρ' αὐτοῦ λουόμενοι. καὶ δεχομένου δὲ αὐτοῦ τὸ πνεῦμα, ἡμεῖς (3) ἦμεν οἱ παρ' αὐτοῦ γινόμενοι τούτου δεκτικοί. διὰ τοῦτο οὐδ' ὥσπερ Ἀαρὼν, ἢ Δαβὶδ, ἢ οἱ ἄλλοι πάντες, οὕτως καὶ αὐτὸς ἐλαίῳ κέχρισται, ἀλλὰ ἄλλως παρὰ πάντας τοὺς μετόχους αὐτοῦ, ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως, (4) ὅπερ ἑρμηνεύων αὐτὸς εἶναι τὸ B πνεῦμα, διὰ τοῦ προφήτου φησί· „ πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμὲ, „ οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με· καθὼς (5) καὶ ὁ ἀπόστολος εἴρηκεν· „ ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ θεὸς πνεύματι ἁγίῳ. „ πότε οὖν καὶ ταῦτα περὶ αὐτοῦ εἴρηται, ἢ ὅτε καὶ ἐν σαρκὶ γενόμενος ἐβαπτίζετο ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, καὶ καταβέβηκεν ἐπ' αὐτὸν τὸ πνεῦμα; καὶ μὴν (6) αὐτὸς ὁ κύριός φησι· „ τὸ πνεῦμα „ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται· καὶ, ἐγὼ αὐτὸ (7) ἀποστέλλω. „ καὶ, λάβετε πνεῦμα ἅγιον, „ τοῖς μαθηταῖς. καὶ ὅμως ὁ ἄλλοις παρέχων ὡς λόγος καὶ ἀπαύγασμα τοῦ πατρὸς, λέγεται νῦν ἁγιάζεσθαι, ἐπειδὴ πάλιν γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ τὸ ἁγιαζόμενον σῶμα αὐτοῦ ἐστιν. ἐξ ἐκείνου (8) γοῦν καὶ ἡμεῖς ἠρξάμεθα τοῦ τὸ χρίσμα καὶ τὴν C σφραγῖδα λαμβάνειν, λέγοντος τοῦ μὲν Ἰωάννου, „ καὶ „ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου· τοῦ δὲ ἀποστόλου, „ καὶ ὑμεῖς ἐσφραγίσθητε τῷ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας „ τῷ ἁγίῳ. „ οὐκοῦν δι' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἐστι τὸ λεγόμενον. ποία τοίνυν (9) καὶ ἐκ τούτου προκοπὴ βελτιώσεως καὶ μισθὸς ἀρετῆς ἢ ἁπλῶς πράξεως τοῦ κυρίου δείκνυται; εἰ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ μὴ εἶναι θεὸς, θεὸς ἐγεγόνει· εἰ μὴ (10) βασιλεὺς ὢν, εἰς βασιλείαν προήγετο, εἶχεν ἂν ὑμῶν ὁ λόγος σκιάς τινος πιθανότητα. εἰ δὲ θεός ἐστι καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ τῆς βασιλείας αἰώνιός ἐστι, πῶς εἶχε προκόψαι θεός; ἢ τί ἔλειπε τῷ ἐπὶ τὸν θρόνον καθημένῳ τοῦ πατρός; εἰ δὲ, D καὶ ὡς αὐτὸς ὁ κύριος εἴρηκεν, αὐτοῦ ἐστι τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνει, αὐτός τε αὐτὸ ἀποστέλλει· οὐκ ἄρα ὁ λόγος (11) ἐστὶν, ᾗ λόγος ἐστὶ καὶ σοφία, ὁ τῷ παρ' αὐτοῦ διδομένῳ πνεύματι χριόμενος, ἀλλ' ἡ προσληφθεῖσα παρ' αὐτοῦ σάρξ ἐστιν, ἡ ἐν αὐτῷ καὶ παρ' αὐτοῦ χριομένη· ἵνα καὶ ὁ ἁγιασμὸς ὡς εἰς ἄνθρωπον τὸν κύριον γινόμενος, εἰς πάντας ἀνθρώπους γένηται παρ' αὐτοῦ. οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ, φησι, τὸ πνεῦμα λαλεῖ, ἀλλ' ὁ λόγος ἐστὶν, ὁ τοῦτο διδοὺς τοῖς ἀξίοις. ὅμοιον γάρ ἐστι καὶ τοῦτο τῷ προειρημένῳ ῥητῷ· ὡς γὰρ ὁ ἀπόστολος ἔγραψεν· „ ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρ- E „ χων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο, τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, „ ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών· „ οὕτως ὁ Δαβὶδ ὑμνεῖ τὸν κύριον, αἰώνιον μὲν ὄντα θεὸν καὶ βασιλέα, ἀποσταλέντα (12) δὲ πρὸς ἡμᾶς, καὶ προσλαβόντα τὸ ἡμέτερον σῶμα θνητὸν ὄν· τοῦτο γὰρ παρ' αὐτοῦ (13) σημαίνεται ἐν τῷ ψάλλειν, „ σμύρνα, καὶ „ στακτὴ, καὶ κασσία ἀπὸ τῶν ἱματίων σου. „ παρὰ δὲ Νικοδήμου καὶ τῶν περὶ Μαριὰμ δείκνυται, ὅτε ὁ μὲν „ ἦλθε φέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης λίτρας ἑκατὸν, „

αἱ δὲ

(1) Sic Seguer. ut & Nannius legit. Alii & editi omittunt τὸ ἡμέτερον.
(2) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. Alii vero & editio Commel. λεχθῇ. Paulopoſt Felc. 5. οἰκεῖ ἐν ἡμῖν.
(3) Sic Seguer. ut etiam videtur Nannius legiſſe, quippe qui vertit, *nos eramus*. Alii & editi ἡμεῖς ἐσμεν. Paulopoſt Seguer. ἢ οἱ ἄλλοι. Alii & editi, ἢ ἄλλοι.
(4) Felckm. 5. ὥσπερ.
(5) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. Ceteri vero & editi καὶ omittunt. Mox Seguer. Reg. Baſili. Anglican. & Felc. 5. ἔχρισεν αὐτόν. Editi & alii, ἔχρισεν αὐτός. Ibidem Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 5. θεὸς πνεύματι. Ceteri & editi, θεὸς ἐν πνεύματι.
(6) Gobler. & Felc. 1. καὶ μὴν ὁ κύριος.
(7) Seguer. Goblerian. & Felc. 1. ἀποστέλλω. Alii & editio Commel. ἀποστελῶ. Mox Seguer. ὁ ἄλλοις. In aliis & editis ὁ deeſt.
(8) Seguer. Gobler. Felc. 1. οὖν. Ibid. Seguer. τὸ τὸ χρίσμα. Ceteri & editi, τοῦτο τὸ χάρισμα. Mox Seguer. Anglic. Gobler. & Felc. 1. καὶ ἡμεῖς χρίσμα ἔχομεν.
(9) Seguer. τοίνυν καὶ ἐκ τούτων. Gobler. & Felckm. 1. τοίνυν ἐκ τούτων.
(10) Sic Seguer. Anglic. Gobler. & Felc. 1. Alii vero & editi, βασιλεύων. Mox Seguer. ὁ λόγος ὑμῶν σκιᾶς τινά.
(11) Sic Seguer. ut & legit Nannius. Sed ᾗ pro ᾗ ſcribitur in Seguer. ut ſæpe aliis etiam in locis contingit. Alii & editi, οὐκ ἄρα ὁ λόγος ἐστὶ καὶ ἡ σοφία.
(12) Sic Seguer. Anglic. Gobler. & Felc. 1. Regius autem & Felc. 5. ἀποσταλέντα δὲ καὶ προσλαβόντα. Editi & alii, ἀποσταλέντα δὲ προσλαβόντα.
(13) Gobler. & Felc. 1. σημαίνεται, σμύρνα. Iidem & Seguer. Reg. & Felc. 5. κασσία. Mox Seguer. Reg. Goblerian. & Felc. 1. & 5. παρὰ δὲ Νικοδήμου. Ceteri & editi, παρὰ δὲ Νικοδήμῳ.

αἱ δὲ ἅπερ ἦσαν ἑτοιμάσασαι ἀρώματα εἰς τὸν ἐνταφιασμὸν τοῦ σώματος τοῦ κυρίου.

48. Ποία οὖν (1) πάλιν προκοπὴ τῷ ἀθανάτῳ προσλαβόντι τὸ θνητόν; ἢ ποία βελτίωσις τῷ αἰωνίῳ ἐνδυσαμένῳ τὸ πρόσκαιρον; ποῖος δὲ καὶ μισθὸς μείζων γένοιτ' ἂν (2) θεῷ αἰωνίῳ καὶ βασιλεῖ, καὶ ὄντι ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρός; ἆρ' οὐ θεωρεῖτε, ὅτι καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν γέγονε καὶ γέγραπται, ἵνα ἄνθρωπος γενόμενος ὁ κύριος θνητοὺς ὄντας καὶ προσκαίρους ἡμᾶς, ἀθανάτους κατασκευάσῃ, καὶ εἰς τὴν αἰώνιον βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσαγάγῃ; (3) ἆρ' οὐκ ἐρυθριᾶτε, καταψευδόμενοι τῶν θείων λογίων, καὶ γὰρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιδημήσαντος, ἡμεῖς μὲν ἐβελτιώθημεν, ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· αὐτὸς δὲ ὁ αὐτός ἐστι· καὶ οὐκ ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος· πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ λεκτέον· ἐτράπη· ἀλλά, καθὼς γέγραπται, ὁ λόγος τοῦ θεοῦ (4) μένει εἰς τὸν αἰῶνα. ἀμέλει ὥσπερ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως λόγος ὤν, ἐχορήγει τοῖς ἁγίοις ὡς ἴδιον τὸ πνεῦμα· οὕτως καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, ἁγιάζει τοὺς πάντας τῷ πνεύματι, καὶ λέγει τοῖς μαθηταῖς· „λάβετε πνεῦμα ἅγιον· „ καὶ (5) Μωσεῖ μὲν ἐδίδου καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ἑβδομήκοντα· δι' αὐτοῦ τε ηὔχετο Δαβὶδ τῷ πατρὶ λέγων, „ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν σου μὴ „ ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμοῦ. καὶ ἄνθρωπος δὲ γενόμενος ἔ„ λεγεν, (6) ἀποστελῶ ὑμῖν τὸν παράκλητον, τὸ „ πνεῦμα τῆς ἀληθείας· καὶ ἔπεμψεν ἀψευδὴς ὢν ὁ τοῦ „ θεοῦ λόγος. οὐκοῦν Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς, καὶ σή„ μερον, (7) ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας „ μένων ἄτρεπτος, καὶ ὁ αὐτός ἐστι διδοὺς καὶ λαμβάνων, διδοὺς μὲν ὡς θεοῦ λόγος, λαμβάνων δὲ ὡς ἄνθρωπος. οὐκ ἄρα (8) ὁ λόγος ἐστίν, ᾗ λόγος ἐστίν, ὁ βελτιούμενος· εἶχε γὰρ πάντα καὶ ἀεὶ ἔχει· ἀλλ' οἱ ἄνθρωποί εἰσιν, οἱ ἀρχὴν ἔχοντες τοῦ λαμβάνειν ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ. αὐτοῦ γὰρ νῦν λεγομένου ἀνθρωπίνως χρίεσθαι, ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐν αὐτῷ χριόμενοι, ἐπειδὴ καὶ βαπτιζομένου αὐτοῦ, ἡμεῖς ἐσμεν οἱ ἐν αὐτῷ βαπτιζόμενοι. περὶ δὲ τούτων πάντων μᾶλλον ὁ σωτὴρ (9) φανερὸν ποιεῖ λέγων τῷ πατρί, „ κἀγὼ τὴν δόξαν, ἣν „ δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἕν, καθὼς „ ἡμεῖς ἓν (10) ἐσμεν. „ δι' ἡμᾶς ἄρα καὶ δόξαν ᾔτει, καὶ τὸ ἔλαβε καὶ τὸ ἐχαρίσατο καὶ τὸ ὑπερύψωσε λέλεκται· ἵν' ἡμεῖς λάβωμεν, καὶ ἡμῖν χαρίσηται, καὶ ἡμεῖς ὑψωθῶμεν ἐν αὐτῷ, ὥσπερ (11) καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν ἁγιάζει, ἵν' ἡμεῖς ἁγιασθῶμεν ἐν αὐτῷ.

49. Εἰ δὲ διὰ τὸ προκεῖσθαι ἐν τῷ ψαλμῷ, „ διὰ „ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεός, ὁ θεός σου, „ ἐκ τῆς διὰ τοῦτο λέξεως πρόφασιν πάλιν ἑαυτοῖς, εἰς ἃ βούλονται, πορίζονται· γνώτωσαν οἱ τῶν γραφῶν ἀμαθεῖς, καὶ τῆς ἀσεβείας ἐφευρεταί, ὅτι (12) καὶ ἐνταῦθα πάλιν τό, διὰ τοῦτο, οὐ μισθὸν ἀρετῆς ἢ πράξεως σημαίνει τοῦ λόγου, ἀλλὰ τὸ αἴτιον πάλιν τῆς εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ καθόδου, καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμῶν εἰς αὐτὸν γινομένης τοῦ πνεύματος χρίσεως· οὐ γὰρ εἶπε διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, ἵνα γένῃ θεὸς ἢ βασιλεὺς ἢ υἱὸς ἢ λόγος· ἦν γὰρ καὶ πρὸ τούτου καὶ ἔστιν ἀεί, καθάπερ δέδεικται· ἀλλὰ μᾶλλον ἐπειδὴ (13) θεὸς εἶ καὶ βασιλεύς, διὰ τοῦτο καὶ ἐχρίσθης, ἐπεὶ οὐδὲ ἄλλου ἦν συνάψαι τὸν ἄνθρωπον τῷ

A illæ, aromata portantes quæ ad ſepulturam corporis Domini præparaverant. *Luc. 24. 1.*

48. Quale ergo incrementum immortali mortale aſſumenti, vel quæ mutatio in melius æterno temporale induenti acceſſit? Quænam item major merces Deo æterno & regi, qui in ſinu Patris eſt, contingere queat? An non perſpicitis iſtud quoque propter nos & pro nobis factum ſcriptumque eſſe, ut homo factus Dominus nos, qui mortales & temporales ſumus, immortales redderet atque in æternum cælorum regnum introduceret? An non erubeſcitis, qui divinas litteras audetis falſa adulterare interpretatione? Enimvero poſtquam B advenit Dominus noſter Jeſus Chriſtus, nos quidem a peccato liberati, meliores effecti fuimus: ipſe autem idem omnino eſt: nec quia homo eſt factus, (nam idem repetendum eſt) mutatus eſt: ſed ſicuti ſcriptum eſt, *Verbum Dei manet in æternum*. Profecto quemadmodum priuſquam homo fieret, tanquam Verbum, Spiritum, ut ſui proprium, ſanctis ſubminiſtrabat: ita etiam homo factus, Spiritu omnes ſanctificat, aitque diſcipulis, *Accipite Spiritum ſanctum*. Hunc quoque dedit ipſe Moyſi aliiſque ſeptuaginta, per quem & David Patrem his verbis precabatur: *Spiritum ſanctum tuum ne auferas a me*. Denique homo factus aje- C bat: *Mittam vobis Paraclitum, Spiritum veritatis*: quem utique miſit verax Dei Verbum. Itaque *Jeſus Chriſtus heri & hodie, idem & in ſæcula* manens immutabilis, ipſe eſt qui dat & qui accipit: dat, ut Dei Verbum; accipit ut homo. Non ergo Verbum ut Verbum in melius proficit. Nam omnia habuit ſemperque habet. Sed homines ſunt, qui in illo & per illum habent accipiendi initium. Hinc enim, cum ille ſecundum humanam naturam ungi dicitur, nos ſumus qui in illo ungimur: cum item baptizatur, nos in eo baptiza- D mur. De quibus omnibus ipſe Salvator clarius ſic Patri loquitur: *Et ego gloriam, quam dediſti mihi, dedi illis, ut unum ſint, quemadmodum nos unum ſumus*. Propter nos igitur etiam poſtulabat gloriam, illaque verba, *accepit*, *donavit*, *exaltavit*, dicta ſunt, ut ſcilicet nos acciperemus, nobis donaret, atque in illo exaltaremur, quemadmodum ſe ipſe quoque ſanctificat, ut nos in eo ſanctificemur.

Eſai. 40. 8. — *Joan. 20. 22.* — *Num. 11. 16.* — *Pſal. 50. 13.* — *Joan. 15. 26.* — *Hebr. 13. 8.* — *Joan. 17. 22.*

49. Quod ſi hæc Pſalmi verba, *Idcirco unxit te Deus, Deus tuus*, in ſuum ſenſum detorquere contendant: intelligant Scripturarum imperiti in- E ventoreſque impietatis rurſus voce illa, *Idcirco*, non mercedem virtutis vel actionum Verbi ſignificari; ſed cauſam ejus ad nos adventus, unctioniſque Spiritus, quæ pro nobis in illo peragebatur. Nec enim dixit: *Idcirco* unxit te, ut fieres Deus, vel rex, vel Filius, vel Verbum; id enim antea erat & ſemper eſt, uti probavimus: ſed potius, Quia & Deus & rex es, *idcirco* unctus es: quandoquidem nemo alius poterat hominem cum Spiritu ſan-

Pſal. 44. 8.

Nemo præter Filium nos potuit Spiritui

(1) πάλιν abeſt a Seguerian.
(2) Seguer. τῷ θεῷ. Paulopoſt Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. ἆρ' οὐ θεωρεῖτε, ὅτι καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν. Editi & alii, ἆρ' οὐ, omittuntque καὶ ante ὑπὲρ ἡμῶν.
(3) Sic Seguer. Reg. & Felc. 5. At alii & editi, ἆρ' οὐκ.
(4) Sic Seguer. ut & Eſai. 40. 8. ubi ita legitur, τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ θεοῦ ἡμῶν μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Editi & alii, διαμένει.
(5) Sic Seguer. Regius, Μωϋσεῖ. Baſili. Anglic. Felc. 5. Μωϋσῇ. Ceteri & editi, Μωϋσῆς & Μωσῆς. Paulopoſt Seguer. & Reg. πνεῦμά σου τὸ ἅγιον. Ibidem, σου abeſt a Goblerian. Felc. 1. & 5.
(6) Sic Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. & 5. At alii & editio Commel. ἀποστέλλω.
(7) Seguer. καὶ αὐτός ἐστιν εἰς τοὺς αἰῶνας.
(8) Sic Seg. ubi ἢ pro ᾗ ſcribitur. Gobl. οὐκ ἄρ' ὁ λόγος ἐστὶν ἢ λόγος ἐστὶν ὁ &c. ubi ἢ item pro ᾗ. Baſil. Anglic. & Felc. 2. οὐκ ἄρα ὁ λόγος ἢ λόγος ἐστὶν ὁ βελτιούμενος. Reg. οὐκ ἄρα ὁ λόγος ἐστίν, ᾗ λόγος, ὁ βελτιούμενος. Felc. 5. οὐκ ἄρα ὁ λόγος ἐστὶν ὁ βελτιούμενος. Editi, οὐκ ἄρα ὁ λόγος ἢ λόγος ᾗ ἐστὶν ὁ βελτιούμενος. Ibid. Seguer. Reg. Baſil. Anglic. omittunt πάντα. Abeſt item ἀεὶ a Seguer. Gobler. & Felckm. 1.
(9) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. At editi & alii, φανεροποιεῖ.
(10) ἐσμεν deeſt in Seguer. & Reg. Mox Seguer. ᾔτει. Alii & editi, αἰτεῖ. Ibid. Seguer. & mox, ἵν' ἡμεῖς. Alii & editi, ἵνα ἡμεῖς.
(11) Hæc verba, ὥσπερ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν ἁγιάζει, ἵν' ἡμεῖς ἁγιασθῶμεν ἐν αὐτῷ, habent Seguer. Anglic. Gobler. & Felc. 1. legeratque Nannius: deſunt in ceteris & editis. Ibid. Seguer. Reg. Baſili. Anglican. & Felc. 5. προσκεῖσθαι. Alii & editi, προκεῖσθαι. Mox Seguer. & Reg. θεός, ὁ θεός σου. In aliis & editis deeſt, ὁ θεός σου.
(12) Gobler. & Felckm. 1. κἀνταῦθα.
(13) Sic Seguer. & Reg. At Gobler. & Felc. 1. θεὸς ἦ, pro θεὸς εἶ. Editi & alii εἶ omittunt.

sancto conjungere. sancto conjungere, præter te, qui imago es Patris, ad cujus similitudinem nos quoque ab initio sumus creati. Nam tuus est ipse Spiritus. *Spiritus, Filii est.* Nec enim rerum factarum natura ad hoc munus erat idonea, cum & Angeli peccaverint, & homines Deo parere noluerint. Quapropter Deo opus erat, (Deus autem est Verbum) ut eos liberaret, qui jugo maledictionis premebantur. Itaque si ex nihilo esset, ipse non esset Christus, quippe qui inter res alias creatas & ipse locum haberet, & esset similiter particeps. At quia Deus est, cum sit Dei Filius: quia item rex est sempiternus, cum sit splendor & figura Patris: idcirco convenienter admodum ipse est qui expectabatur Christus, quem Pater hominibus prænunciavit, cum eum sanctis suis Prophetis revelaret, ut, quemadmodum per ipsum facti fuimus, ita omnium peccatorum redemptio in eo fieret, omniaque ejus subderentur imperio. Hæc causa est cur in ipso facta fuerit unctio, & cur carnem Verbum assumserit; quod prænoscens Psalmista, ejus divinitatem paternumque regnum hisce celebrat verbis, *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi: virga æquitatis, virga regni tui.* [Psal. 44. 7.] Cum autem ejus ad nos adventum denuntiat, hæc ait, *Idcirco unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* [Ibid. v. 8.]

50. Quid porro mirum vel incredibile, si Dominus qui dat Spiritum, nunc ipse Spiritu ungi dicitur, qui, ubi postulavit necessitas, seipsum Spiritu inferiorem propter humanam suam naturam dicere non renuit? *Christus, ut homo, sancto Spiritu est inferior.* Nam Judæis objicientibus, in Beelzebul nomine illum ejicere dæmonia, [Matth. 12. 24.] ipse, ut illorum convinceret impietatem, ita respondit, *Si porro ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia.* [Ibid. v. 28.] Ecce enim ille qui Spiritum donat, se nunc Spiritu dæmonia ejicere profitetur, quod non certe aliter quam propter carnem est dictum. Nam ut hominum natura ex seipsa non potest dæmones ejicere, sed sola Spiritus virtute; idcirco ut homo dicebat, *Si porro ego in Spiritu Dei ejicio dæmonia.* Quin etiam blasphemiam in Spiritum sanctum majorem ea esse dicit, quæ in se ut hominem profertur. *Quicumque*, inquit, *dixerit Verbum contra Filium hominis, veniam obtinebit:* [Matth. 12. 32.] quales illi erant qui ajebant: *Nonne hic est fabri filius?* [Matth. 13. 55.] Qui vero adversus Spiritum proferunt blasphemiam, & Verbi opera Diabolo adscribunt, hi certe supplicio inevitabili sunt puniendi. Et hæc quidem Dominus ad Judæos, tamquam homo, loquebatur; at discipulis suam divinitatem majestatemque ostendens, nec se Spiritu minorem sed æqualem esse significans, dabat ipse Spiritum ac dicebat, *Accipite Spiritum sanctum:* [Joan. 20. 22.] &, *Ego illum mitto:* &, *ille me glorificabit:* &, *quæcumque audiet loquetur.* [Joan. 16. v. 13. & 14.] Ut igitur hic Dominus, dator Spiritus, fateri non dubitavit se, ut hominem, Spiritu dæmonia ejicere: eodem modo ipse qui Spiritum donat,

πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ἢ σοῦ τῆς εἰκόνος τοῦ πατρὸς, καθ' ἣν (1) καὶ ἐξ ἀρχῆς γεγόναμεν· σοῦ γάρ ἐστι καὶ τὸ πνεῦμα. τῶν μὲν γὰρ γενητῶν ἡ φύσις οὐκ ἦν ἀξιόπιστος εἰς τοῦτο, ἀγγέλων μὲν παραβάντων, ἀνθρώπων δὲ παρακουσάντων. διὰ τοῦτο θεοῦ χρεία ἦν· θεὸς δέ ἐστιν ὁ λόγος· ἵνα τοὺς ὑπὸ κατάραν γενομένους, αὐτὸς ἐλευθερώσῃ. εἰ μὲν οὖν ἐξ οὐκ ὄντων ἦν, οὐδ' ἂν αὐτὸς ἦν ὁ Χριστὸς (2) εἷς ὢν πάντων καὶ μέτοχος τυγχάνων καὶ αὐτός. ἐπειδὴ δὲ θεός ἐστι, θεοῦ υἱὸς ὢν, βασιλεύς τε ἀΐδιός ἐστιν, ἀπαύγασμα καὶ χαρακτὴρ τοῦ πατρὸς ὑπάρχων, διὰ τοῦτο εἰκότως αὐτός ἐστιν ὁ προσδοκώμενος (3) Χριστὸς, ὃν ὁ πατὴρ ἀπαγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις, ἀποκαλύπτων τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ προφήταις· ἵνα ὥσπερ δι' αὐτοῦ γεγόναμεν, οὕτω καὶ ἐν αὐτῷ τῶν πάντων λύτρωσις ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν γένηται, καὶ τὰ πάντα παρ' αὐτοῦ βασιλεύηται. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς εἰς αὐτὸν (4) γενομένης χρίσεως, καὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας τοῦ λόγου, ἣν προορῶν καὶ ὁ ψαλμῳδὸς, τὴν μὲν θεότητα καὶ τὴν πατρικὴν βασιλείαν αὐτοῦ ὑμνῶν ἀναφωνεῖ· „ ὁ θρόνος σου, ὁ θεὸς, εἰς τὸν αἰῶνα „ τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βα„σιλείας σου· (5) τὴν δὲ εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ κάθοδον „ ἀπαγγέλλων, λέγει· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεὸς, ὁ „ θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους „ σου. „

50. Τί δὲ θαυμαστὸν ἢ τί ἄπιστον, εἰ ὁ τὸ πνεῦμα διδοὺς κύριος, λέγεται νῦν (6) αὐτὸς τῷ πνεύματι χρίεσθαι, ὅπου γε χρείας πάλιν ἀπαιτούσης, οὐ παρῃτήσατο διὰ τὸ ἀνθρώπινον ἑαυτοῦ εἰπεῖν ἑαυτὸν καὶ ἐλάττονα τοῦ πνεύματος; τῶν γὰρ Ἰουδαίων λεγόντων, ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ δαιμόνια, ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν αὐτοῖς (7) εἰς τὸ ἐλέγξαι βλασφημοῦντας αὐτούς· „ εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύ„ματι θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. „ ἰδοὺ γὰρ ὁ τοῦ πνεύματος δοτὴρ ἐν πνεύματι λέγει νῦν ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ δαιμόνια· τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἄλλως εἰρημένον, ἢ διὰ τὴν σάρκα. ὡς γὰρ τῆς ἀνθρώπων φύσεως οὐκ οὔσης ἱκανῆς ἀφ' ἑαυτῆς ἐκβάλλειν τοὺς δαίμονας, εἰ μὴ δυνάμει τοῦ πνεύματος, διὰ τοῦτο ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν, „ εἰ δὲ ἐ„γὼ ἐν πνεύματι (8) θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια. „ ἀμέλει καὶ τὴν εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον (9) βλασφημίαν γινομένην, μείζονα τῆς ἀνθρωπότητος σημαίνων ἔλεγεν· „ ὃς ἂν εἴπῃ λόγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, „ ἕξει ἄφεσιν· οἷοι ἦσαν οἱ λέγοντες· οὐχ οὗτός ἐστιν „ ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; „ οἱ δὲ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημοῦντες, καὶ τὰ τοῦ λόγου ἔργα τῷ διαβόλῳ ἐπιγράφοντες, ἄφυκτον τιμωρίαν (10) ἕξουσι. ταῦτα μὲν οὖν τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς ἄνθρωπος, ἔλεγεν ὁ κύριος· τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα καὶ τὴν μεγαλειότητα δεικνὺς ἑαυτοῦ, (11) οὐκέτι δὲ ἐλάττονα τοῦ πνεύματος ἑαυτὸν, ἀλλ' ἴσον σημαίνων, ἐδίδου μὲν τὸ πνεῦμα καὶ ἔλεγεν, „ λάβετε „ τὸ πνεῦμα ἅγιον, καὶ, ἐγὼ αὐτὸ ἀποστέλλω· κἀκεῖνος ἐ„μὲ δοξάσει, (12) καὶ ὅσα ἀκούει λαλήσει. „ ὥσπερ οὖν ἐνταῦθα αὐτὸς ὁ τοῦ πνεύματος δοτὴρ ὁ κύριος οὐ παραιτεῖται εἰπεῖν, ἐν πνεύματι ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια, ὡς ἄνθρωπος· τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ αὐτὸς ὢν τοῦ πνεύματος

(1) Sic Seguer. & Reg. In aliis & editis καὶ deest. Paulopost Felc. 5. γενητῶν. Ibid. Seguer. Anglic. Gobler. & Felc. 1. οὐκ ἦν ἀξιόπιστος. Ceteri & editi, οὐκ ἔστιν ἀξιόπιστος.

(2) Seguer. εἷς τῶν πάντων. Mox idem, θεός ἐστι, θεοῦ υἱὸς ὤν. Editi & alii, θεός ἐστι, καὶ θεοῦ, &c.

(3) Seguer. Anglican. Gobler. & Felc. 1. Χριστός. Alii & editi, κύριος. Mox Seguer. ἀπαγγέλλει, ut & Nannius legit. Ceteri & editi, ἀπέστειλε.

(4) Sic Seg. At editi & alii, γινομένης. Mox Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. ἣν θεωρῶν. Editi aliique, ἣν προορῶν.

(5) Seguer. & Reg. τὴν δὲ εἰς ἡμᾶς. Basili. Gobler. & Felckm. 1. τὴν καὶ εἰς ἡμᾶς. Alii & editi, τὴν εἰς ἡμᾶς.

(6) Sic Seg. Reg. Basil. Anglic. & Fel. 5. At ceteri & editi, λέγεται καὶ αὐτός. Paulopost Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἀνθρώπινον ἑαυτοῦ. Editi & alii, ἀνθρώπινον αὐτοῦ.

(7) Seg. Reg. & Felc. 5. μετὰ τὸ ἐλέγξαι, ut & quædam Catena mſ. in Lucam cujus meminit Felc. ubi sic leg. μετὰ τὸ ἐλέγξαι βλασφημοῦντας αὐτοὺς, ἀπεκρίθη καὶ εἶπεν αὐτοῖς, εἰ δὲ ἐγὼ, &c. Seg. item & Basil. εἰ δέ. In aliis & editis deest δέ.

(8) θεοῦ abest a Seguer. Gobler. & Felc. 1.

(9) Sic Seg. Reg. Gobl. Felc. 1. & Catena mſ. in Lucam. Alii & editi, δυσφημίαν. Ibid. γινομένην abest a Gob. & Felc. 1. In Catena sic item ibid. legitur, μείζονα τῆς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα δεικνὺς ἔλεγεν, ὃς ἐὰν εἴπῃ. Seguer. habet item ἐάν.

(10) Seguer. Reg. Anglic. & Catena mſ. ἕξουσι. Editi & alii, ἀνέξουσι. Seguer. ibid. Gobler. Felckm. 1. οὖν omittunt. Ibidem Seguerian. τοῖς Ἰουδαίοις ὡς ἀνθρώποις, mendose.

(11) Sic Seg. & Catena mſ. ut & Nannius legit. Catena in margine habet, μείζονα καὶ ἴσον. Ceteri mſſ. & editi, οὐκέτι ἐλάττονα ἑαυτὸν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον ὄντα σημαίνων, id est, *non jam se Spiritu minorem, sed majorem & æqualem significans.* Ad quem locum in margine Codicis Basiliensis hæc notat ὁ Δοξαπατρής. ὅρα πῶς ὁ υἱὸς ἴσος καὶ μείζων τοῦ πνεύματος· ἴσος μὲν κατὰ τὴν θεότητα, μείζων δὲ διὰ τὴν αἰτίαν ὡς ἔοικεν, ὡς καὶ αὐτοῦ ὁ πατήρ. Id est, *Vide quomodo Filius æqualis & major sit Spiritu: æqualis quidem secundum divinitatem, major vero ratione causæ, ut & Pater ipso Verbo est major.* Ibidem hæc verba, λάβετε τὸ πνεῦμα ἅγιον καὶ, desunt in Seguerian. Reg. Anglic. Gobler. Felckm. 1. 2. & 5.

(12) Sic mſſ. ut & legerunt interpretes. Editi omittunt, καὶ ὅσα ἀκούει λαλήσει. Ibid. Seguerian. Gobler. Felckm. 1. ἐνταῦθα αὐτὸς ὁ (Gobler. Felc. 1. ὁ omittunt) τοῦ πνεύματος δοτὴρ ὁ κύριος. Editi & alii, ἐνταῦθα τοῦ πνεύματος δοτὴρ ὢν ὁ υἱός.

τῆς δοτὴρ οὐ παρῃτήσατο λέγειν, „ πνεῦμα (1) κυρίου „ ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με, „ διὰ τὸ γεγενῆσθαι αὐτὸν σάρκα, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης, ἵνα δειχθῇ ὅτι κατὰ τὰ ἀμφότερα ἡμεῖς ἐσμεν οἱ καὶ ἐν τῷ ἁγιάζεσθαι δεόμενοι τῆς τοῦ πνεύματος χάριτος, καὶ μὴ δυνάμενοι δαίμονας ἐκβάλλειν ἄνευ τῆς τοῦ πνεύματος δυνάμεως. διὰ τίνος δὲ καὶ παρὰ τίνος ἔδει τὸ πνεῦμα δίδοσθαι, ἢ διὰ τοῦ υἱοῦ, οὗ καὶ τὸ πνεῦμά ἐστι; πότε δὲ λαμβάνειν ἡμεῖς ἐδυνάμεθα, εἰ μὴ ὅτε ὁ λόγος γέγονεν ἄνθρωπος; (2) καὶ ὥσπερ τὸ παρὰ τοῦ ἀποστόλου λεγόμενον δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἂν ἐλυτρώθημεν καὶ ὑπερυψώθημεν, εἰ μὴ ὁ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων ἔλαβε δούλου μορφήν· οὕτως (3) καὶ ὁ Δαβὶδ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἂν ἄλλως μετέχομεν τοῦ πνεύματος καὶ ἡγιάσθημεν, εἰ μὴ ὁ τοῦ πνεύματος δοτὴρ (4) αὐτὸς ὁ λόγος ἔλεγεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν τῷ πνεύματι χρίεσθαι. διὸ καὶ βεβαίως ἐλάβομεν, αὐτοῦ λεγομένου κεχρῖσθαι σαρκί. τῆς (5) γὰρ ἐν αὐτῷ σαρκὸς πρώτης ἁγιασθείσης, καὶ αὐτοῦ λεγομένου δι' αὐτὴν εἰληφέναι, ὡς ἀνθρώπου· ἡμεῖς ἐπακολουθοῦσαν ἔχομεν τὴν τοῦ πνεύματος χάριν, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λαμβάνοντες.

51. Τὸ δὲ, „ ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας „ (6) ἀδικίαν, „ πρόσκειται ἐν τῷ ψαλμῷ, οὐχ', ὡς ὑμεῖς πάλιν νοεῖτε, τρεπτὴν (7) δεικνύον τοῦ λόγου τὴν φύσιν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐκ τούτου τὸ ἄτρεπτον αὐτοῦ σημαῖνον. ἐπειδὴ γὰρ τῶν (8) γενητῶν ἡ φύσις ἐστὶ τρεπτή· καὶ οἱ μὲν παρέβησαν, οἱ δὲ παρήκουσαν, ὥσπερ εἴρηται· οὔτε πρᾶξις αὐτῶν οὐκ ἔστι βεβαία, ἀλλὰ πολλάκις ἐνδέχεται τὸν νῦν ἀγαθὸν μετὰ ταῦτα τρέπεσθαι, καὶ ἕτερον (9) γίνεσθαι· ὡς τὸν ἄρτι δίκαιον, ἄδικον μετ' ὀλίγον εὑρεθῆναι· διὰ τοῦτο πάλιν ἀτρέπτου χρεία (10) ἦν, ἵνα τὸ ἀμετάβλητον τῆς τοῦ λόγου δικαιοσύνης ἔχωσιν εἰκόνα καὶ τύπον πρὸς ἀρετὴν οἱ ἄνθρωποι. ἡ δὲ τοιαύτη διάνοια ἔχει καὶ τὴν αἰτίαν τοῖς εὖ φρονοῦσιν εὔλογον. ἐπειδὴ γὰρ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ ἐτράπη, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας (11) ὁ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, διὰ τοῦτο τὸν δεύτερον Ἀδὰμ ἔπρεπεν ἄτρεπτον εἶναι· ἵνα κἂν πάλιν ὁ ὄφις ἐπιχειρήσῃ, (12) αὐτοῦ μὲν τοῦ ὄφεως ἡ ἀπάτη ἐξασθενήσῃ, τοῦ δὲ κυρίου ἀτρέπτου καὶ ἀναλλοιώτου ὄντος, πρὸς πάντας ὁ ὄφις ἀσθενὴς τοῖς ἐπιχειρήμασι γένηται. ὥσπερ γὰρ τοῦ Ἀδὰμ παραβάντος, εἰς πάντας (13) ἀνθρώπους ἔφθασεν ἡ ἁμαρτία· οὕτως τοῦ κυρίου γενομένου ἀνθρώπου, καὶ τὸν ὄφιν ἀνατρέψαντος, εἰς πάντας ἀνθρώπους ἡ τοιαύτη ἰσχὺς διαβήσεται, ὥστε λέγειν ἕκαστον ἡμῶν· „ οὐ γὰρ αὐ„ τοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. „ οὐκοῦν εἰκότως ὁ κύριος ὁ ἀεὶ καὶ φύσει (14) ἄτρεπτος, ἀγαπῶν δικαιοσύνην, καὶ μισῶν ἀδικίαν, χρίεται, καὶ αὐτὸς ἀποστέλλεται, ἵνα ὁ αὐτός τε ὢν καὶ αὐτὸς διαμένων, τὴν τρεπτὴν σάρκα λαβὼν, τὴν μὲν ἁμαρτίαν ἐν αὐτῇ κατακρίνῃ, (15) ἐλευθέραν δὲ αὐτὴν κατασκευάσῃ εἰς τὸ δύνασθαι λοιπὸν τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληροῦν ἐν αὐτῇ, ὥστε καὶ λέγειν δύνασθαι· ἡμεῖς (16) δὲ οὐκ ἐσμὲν ἐν σαρκὶ ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν ἡμῖν.

A hæc dicere gravatus non est: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me*; quia videlicet caro factus ipse est, ut ait Joannes: quo palam fieret duo illa ad nos pertinere, qui nempe gratia Spiritus indigemus, ut sanctificemur, nec dæmones sine ejusdem Spiritus virtute possumus ejicere. Per quem porro & a quo dari convenit Spiritum, nisi per Filium, cujus ipse est Spiritus? Quando vero nos eum poteramus accipere, nisi cum Verbum factus est homo? Porro ut locus Apostoli probat nos non fuisse redimendos vel exaltandos, nisi ille qui in Dei forma erat, for- B mam servi accepisset: sic David ostendit nos non futuros Spiritus participes vel sanctificandos, nisi ipsum Verbum, a quo datur Spiritus, seipsum pro nobis Spiritu ungi diceret. Hinc nos eum constanter accepimus, cum Verbum carne unctum esse dicitur. Quia enim caro primum in illo sancta effecta est, & ipse, ut homo, Spiritum per eam accepisse dicitur, nos subsequentem Spiritus gratiam ex ejus plenitudine accepimus.

Esai. 61. 1. *Philip. 2. 6.* *Joan. 1. 16.*

51. Jam vero illud quod in Psalmo exstat, *Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem*, non, ut & vos rursus intelligitis, mutabilem Verbi significat naturam, C sed potius ejus immutabilitatem inde confirmat. Cum enim rerum factarum natura sit mutabilis, quippe cum alii leges violaverint, alii noluerint obedire, uti supra dictum est: cum illorum vita nec stabilis sit nec constans, sed sæpe accidat ut is qui nunc bonus est, postea mutetur aliusque evadat, ita ut qui modo justus est, paulopost injustus fiat: idcirco immutabilis nobis opus erat, quo Verbi justitia immutabilis hominibus esset exemplar & forma ad virtutem amplectendam. Hæc autem sententia his qui recte sentiunt rationi admodum consentanea videbitur. D Cum enim Adam primus homo fuerit mutatus, & mors per peccatum in mundum intraverit: eam ob rem secundum Adam decebat esse immutabilem, ut, si serpens insidias iterum tenderet, ejus fraudes irritæ forent, summamque propter Domini immutabilitatem, vim nullam adversus quemquam haberent omnes ejus conatus. Nam quemadmodum peccante Adamo, peccatum in omnes homines pertransiit: ita postquam Dominus factus homo serpentem devicit, vis illa permanabit in omnes homines, ut singuli nostrum dicant, *Non enim ignoramus cogitationes ejus*. Meritissimo igitur Dominus, qui semper & natu- E ra immutabilis est, qui justitiam amat, & iniquitatem odio habet, ungitur & mittitur, ut idem ipse & existens & permanens, carne mutabili assumta, peccatum in ipsa condemnet, eamque reddat liberam, ut legis justitiam possit deinceps in ipsa implere. Hinc jam licet dicere: Nos autem non in carne sed in Spiritu sumus, si quidem Spiritus Dei habitat in nobis.

Psal. 44. 8. *Rom. 5. 12.* *2. Cor. 2. 11.* *Rom. 8. 3.* *Rom. 8. 9.*

52. Fru-

(1) Seg. πνεῦμα ἅγιον. Paulopost idem, ἵνα δειχθῇ. Gobl. & Felc. 1. δεχθῇ, mendose pro δειχθῇ, Editi, δείξῃ. Seguer. ibid. κατὰ τὰ ἀμφότερα. Ceteri & editi, κατ' ἀμφότερα.

(2) Sic Seguer. Reg. Anglic. Gobler. & Felck. 1. Editi vero aliique, ὥσπερ παρά. Ibid. Seguerian. τοῦ ἀποστόλου. Alii & editi, τῷ ἀποστόλῳ. Mox Seguerian. Anglican. Goblerian. Felckman. 1. ut & Nannius legit, ἐλυτρώθημεν καὶ ὑπερυψώθημεν. In ceteris & editis deest καὶ ὑπερυψώθημεν.

(3) καὶ abest a Seguerian.

(4) Seguerian. Goblerian. & Felckm. 1. οὗτος.

(5) γὰρ deest in Felckman. 5. Paulopost Seguerian. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1. ὡς ἀνθρώπου. Alii & editi, ὡς ἄνθρωποι, mendose. Mox Seguerian. τοῦ χρίσματος χάριν. Ceteri & editi, τοῦ πνεύματος χάριν.

(6) Seguerian. ἀνομίαν, ut & Reg. in margine. Ibid. Gobler. Felckman. 1. πρόσκειται κατὰ τὸν ψαλμῳδόν. Seguerian. & Reg. ibidem, οὐχ' ὡς ὑμεῖς. Editi, οὐχ ὡς ἡμεῖς, mendose.

(7) Segue. Gobler. Felc. 1. δεικνύντος. Angl. Felc. 5. δεικνύοντος.

(8) Felc. quintus anonymus ms. γενητῶν. Mox Seguer. ὡς προείρηται.

(9) Sic Gobler. & Felc. 1. At Seguerian. ἕτερόν τι γίνεσθαι. Alii & editi, ἕτερόν τινα γενέσθαι.

(10) Sic Seguer. Anglic. Gobler. & Felc. 1. In aliis & editis deest ἦν. Mox Seguer. τῆς τούτου δικαιοσύνης.

(11) ὁ abest a Seguerian. & Reg.

(12) Gobler. & Felc. 1. αὐτοῦ ἡ ἀπάτη.

(13) Sic Seguerianus, Anglican. Goblerian. & Felc. 1. Sed in Goblerian. & Felc. 1. pro ἁμαρτία habetur ἀπάτη: & in Anglicano additur λοιπὸν ante διαβήσεται. Editi & alii, εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους ἡ ἀπάτη διέβη· οὕτω τοῦ κυρίου ἰσχύσαντος ἡ τοιαύτη ἰσχὺς λοιπὸν εἰς ἡμᾶς διαβήσεται.

(14) Sic Seguerianus, Regius & Felc. 5. Alii vero & editio Commel. ἀτρέπτως. Paulopost Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἵνα ὁ αὐτός τε ὢν καὶ αὐτὸς διαμένων. Alii autem & editi, ἵνα ὁ αὐτὸς διαμένων.

(15) Seguerian. ἐλεύθερον. Felc. 2. & editi, ἐλευθερίαν. Alii mss. ἐλευθέραν. Paulopost Anglic. Basil. & Felc. 5. πληροῦν ἐν ἑαυτῇ.

(16) Sic Seguerian. Ceteri vero & editi, ἡμεῖς οὖν.

52. Frustra igitur, Ariani, vobis hujusmodi oborta suspicio est: frustra Scripturarum verba prætenditis. Verbum enim Dei immutabile est, semperque idemque est, neque id alio modo quam ipse Pater. Alioquin quomodo illius esset simile, nisi tale esset? Aut quomodo omnia quæ Patris sunt, Filii quoque essent, nisi Patris immutabilitatem haberet? Nec vero veluti legibus subjectus, aut alterutram in partem flexibilis, hoc amat, & illud odit, ne, corruendi metu, aliud quam oporteat amplectatur, atque ita rursus alia quadam ratione mutabilis inducatur. Verum, ut Deus & Verbum Patris, justus est judex amansque virtutis vel potius virtutem donans. Quia ergo natura justus & sanctus est, idcirco justitiam diligere & iniquitatem odio habere dicitur, quod perinde est ac si dicas eum homines virtute præditos amare & admittere, injustos vero repellere & odisse: quod idem de Patre testantur divinæ Scripturæ, *Justus Dominus & justitias dilexit*. Et, *Odio habuisti omnes qui injuste agunt*. Et, *Portas Sion diligit; tabernacula autem Jacob non magni facit*. Et, *Jacob quidem dilexit, Esau vero odio habuit*. Item secundum Esaiam, vox Dei est rursum dicentis: *Ego sum Dominus, qui justitiam diligo, & rapinas iniquitatis odi*. Vel ergo illa verba perinde ac ista intelligant; nam & illa de Dei imagine sunt scripta: vel ista ut illa male interpretantes, mutabilem fingant Patrem. Quod si talia vel etiam, aliis dicentibus, audire, non vacat periculo: idcirco igitur ea recte intelligimus, nempe Deum justitias diligere, & injustas rapinas odisse dici, non quasi in alterutram partem propendere, & contrarium amplecti possit, ita ut illud eligat, istud rejiciat; id enim rerum factarum proprium est: sed quod, ut judex, justos amat & suscipit, procul autem a malis recedit. Eadem porro de Dei imagine sentire quoque convenit, eam scilicet simili modo & amare & odisse. Siquidem talis esse debet imaginis natura, qualis ejus est Pater, etiamsi Ariani neque illam neque quidquam aliud divinarum literarum præ cæcitate non perspiciant. Cum enim suas videant cogitationes vel potius delirationes inanes & vanas esse, rursus ad divinarum Scripturarum verba confugiunt. Verum cum hic pro suo more pariter cæcutiant, horum sensum non possunt percipere: sed suam impietatem tamquam regulam secuti, divina omnia oracula ad eam detorquent, quæ cum vel tantum proferunt, nihil certe aliud audire digni sunt, quam, *Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei*. Quod si pertinaces resistant, hisce rursus verbis sunt confutandi, Reddite quæ sunt hominis, homini, & quæ sunt Dei, Deo.

[Margin: Psal. 10. 8. — Psal. 5. 7. — Psal. 86. 2. — Malach. 1. 2. — Esai. 61. 8. — Mat. 22. 29. — Matth. 22. 21.]

53. Atqui, inquiunt, in Proverbiis scriptum est: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*. In epistola quoque ad Hebræos hæc scribit Apostolus: *Tanto præstantior Angelis factus, quanto excellentius præ illis nomen hæreditate accepit*. Et paulo post: *Unde, Fratres*

[Margin: Prov. 8. 22. — Hebr. 1. 4. — Ib. c. 3. v. 1.]

52. Μάτην ὑμῖν ἄρα καὶ νῦν, ὦ Ἀρειανοὶ, ἡ τοιαύτη ὑπόνοια γεγένηται, καὶ μάτην ἐπροφασίσασθε τὰ ῥήματα τῶν γραφῶν· ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ θεοῦ ἄτρεπτός ἐστιν, (1) καὶ ἀεὶ καὶ ὡσαύτως ἔχει, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὡς ὁ πατήρ· ἐπεὶ πῶς ὅμοιος, εἰ μὴ οὕτως ἐστίν; ἢ πῶς πάντα τὰ τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ ἐστιν, εἰ μὴ καὶ τὸ ἄτρεπτον καὶ τὸ ἀναλλοίωτον τοῦ πατρὸς ἔχει; οὐχ ὡς ὑποκείμενος δὲ νόμοις, καὶ τὴν ἐπὶ θάτερα ῥοπὴν ἔχων, τὸ μὲν ἀγαπᾷ, τὸ δὲ μισεῖ, ἵνα μὴ φόβῳ τοῦ ἐκπεσεῖν, τὸ ἕτερον προσλαμβάνῃ, καὶ ἄλλως πάλιν τρεπτὸς εἰσάγηται· ἀλλ' ὡς θεὸς ὢν καὶ λόγος τοῦ πατρὸς, κριτής (2) ἐστι δίκαιος καὶ φιλάρετος, μᾶλλον δὲ καὶ χορηγὸς ἀρετῆς. δίκαιος οὖν φύσει καὶ ὅσιος ὢν, διὰ τοῦτο ἀγαπᾷν λέγεται δικαιοσύνην καὶ μισεῖν ἀδικίαν· ἴσον τῷ εἰπεῖν, ὅτι τοὺς μὲν ἐναρέτους ἀγαπᾷ καὶ προσλαμβάνεται· τοὺς δὲ ἀδίκους ἀποστρέφεται καὶ μισεῖ. (3) καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ πατρὸς τὸ αὐτὸ λέγουσιν αἱ θεῖαι γραφαί· „δίκαιος (4) κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησε· καὶ, ἐμίσησας πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν· καὶ, τὰς μὲν πύλας Σιὼν ἀγαπᾷ, τὰ δὲ σκηνώματα Ἰακὼβ οὐ περὶ πολλοῦ ποιεῖται· καὶ, τὸν μὲν Ἰακὼβ ἠγάπησε, τὸν δὲ Ἠσαῦ ἐμίσησε· κατὰ δὲ τὸν Ἠσαΐαν, φωνὴ θεοῦ ἐστι πάλιν λέγοντος, ἐγώ εἰμι κύριος, ὁ ἀγαπῶν δικαιοσύνην, καὶ μισῶν (5) ἁρπάγματα ἐξ ἀδικίας.„ ἢ τοίνυν κἀκεῖνα τὰ ῥήματα ὡς ταῦτα ἐκλαμβανέτωσαν· καὶ γὰρ κἀκεῖνα περὶ τῆς εἰκόνος τοῦ θεοῦ γέγραπται· ἢ καὶ ταῦτα ὡς ἐκεῖνα κακῶς διανοούμενοι, τρεπτὸν καὶ τὸν πατέρα (6) ἐπινοείτωσαν. εἰ δὲ καὶ μόνον ἀκούειν τοῦτο λεγόντων ἑτέρων οὐκ ἔστιν ἀκίνδυνον, διὰ τοῦτο καλῶς διανοούμεθα τὸ λέγεσθαι τὸν θεὸν δικαιοσύνας ἀγαπᾷν, καὶ μισεῖν ἁρπάγματα ἐξ ἀδικίας, οὐχ ὡς ἐπὶ θάτερα ῥοπὴν ἔχοντος αὐτοῦ καὶ δεκτικοῦ (7) τοῦ ἐναντίου, ὥστε τοῦτο μὲν ἐκλέγεσθαι, ἐκεῖνο δὲ μὴ αἱρεῖσθαι· τοῦτο γὰρ τῶν γενητῶν ἴδιόν ἐστιν· ἀλλ' ὅτι, ὡς κριτὴς τοὺς μὲν δικαίους (8) ἀγαπᾷ καὶ προσλαμβάνεται, τῶν δὲ φαύλων μακρὰν γίνεται· ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ περὶ τῆς εἰκόνος τοῦ θεοῦ τοιαῦτα νοεῖν, ὅτι οὕτως ἀγαπᾷ καὶ μισεῖ. τοιαύτην γὰρ εἶναι (9) τὴν φύσιν τῆς εἰκόνος δεῖ, οἷός ἐστιν ὁ ταύτης πατὴρ, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ, ὡς τυφλοὶ, μήτε ταύτην μήτε ἄλλο τι τῶν θείων λογίων βλέπωσιν. (10) ἐκπεσόντες γὰρ τῶν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν ἐννοιῶν, μᾶλλον δὲ παρανοιῶν, ἐπὶ ῥητὰ πάλιν τῶν θείων γραφῶν καταφεύγουσιν, εἰς ἃ καὶ αὐτὰ συνήθως ἀναισθητοῦντες, οὐχ ὁρῶσι τὸν ἐν τούτοις νοῦν· (11) ἀλλ' ὡς κανόνα τινὰ τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν θέμενοι, πρὸς τοῦτον πάντα τὰ θεῖα λόγια διαστρέφουσιν. οἵτινες καὶ μόνον αὐτὰ φθεγγόμενοι, οὐδὲν ἕτερον ἀκούειν εἰσὶν ἄξιοι, ἤ, „πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ.„ ἂν δὲ καὶ (12) ἐπιμένωσι, πάλιν ἐντρέπεσθαι καὶ ἀκούειν, ἀπόδοτε τὰ τοῦ ἀνθρώπου τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ.

53. Γεγράφθαι τοίνυν, φασὶν, ἐν μὲν ταῖς παροιμίαις, „κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· ἐν δὲ τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ, τοῦ ἀποστόλου λέγοντος, (13) τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα· καὶ μετ' ὀλίγα, ὅθεν ἀδελφοὶ ἅγιοι,

(1) Sic Seguerian. At Reg. ἐστιν ἀεὶ, &c. Editi aliique ἐστιν ὡς ἀεὶ. Mox Reg. Basiliens. Anglican. Felc. 5. ὡς ὁ πατήρ. Ceteri & editi, ὡς πατήρ.

(2) Sic Seguerian. Reg. & Felc. 5. At alii & editi, ἔτι.

(3) Sic Seguerian. At Reg. Gobler. & Felc. 1. καὶ γὰρ περὶ. Editi & alii, καὶ περὶ.

(4) Seguerian. Gobler. & Felc. 1. δίκαιος ὁ κύριος. Mox Seguer. Reg. Anglic. & Felc. 5. ἐμίσησας. Alii & editi, ἐμίσησε.

(5) Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1. & 5. ἁρπάγματα ἀδικίας. At Anglic. ἁρπάγματα ἐξ ἀδικίας ut & habetur Esa. 61. 8. Alii vero & editio Commel. ἁρπάγματα ἢ ἀδικίας. Ibid. Seguerian. Gobler. & Felc. 1. μὴ τοίνυν.

(6) Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. ἐπινοήσωσι. At Reg. & Felc. 5. ἐπινοείτωσαν. Editi & alii, ἐπινοήτωσαν. Paulopost Seguerian. διὰ τοι τοῦτο.

(7) Sic Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1. & 5. In aliis autem & editis τοῦ deest.

(8) Sic mss. præter Felckm. 2. in quo ut & in editis sic legitur, δικαίους ἀγαπᾷ, τοὺς δὲ ἀδίκους μισεῖ καὶ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν γίνεται.

(9) Sic Seguerian. Gobler. & Felc. 1. At Reg. εἶναι φύσει τὴν εἰκόνα. Editi εἶναι τῇ φήσει (mendose pro φύσει) τὴν εἰκόνα.

(10) Sic Seguerian. Reg. & Felck. 5. At alii & editio Commel. ἐμπεσόντες.

(11) Sic mss. præter Felc. 2. ubi ut & in editis sic habetur, ἀλλὰ κανόνα ἐπὶ καρδίαν ἀσέβειαν θέμενοι.

(12) Sic Seguerian. & Reg. Editi, ἐπιμένουσι. Mox Seguerianus, Goblerian. & Felck. 1. καὶ ἀκούειν, ἀπόδοτε. Alii & editi post ἀκούειν, addunt πάλιν.

(13) Sic Seguerian. Gobler. & Felc. 1. At alii & editio Commel. τοσοῦτον. Paulopost mss. omnes καὶ μετ' ὀλίγα. In editis καὶ deest.

„ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν· καὶ ἐν ταῖς πράξεσι δὲ, γνωστὸν (1) οὖν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν, πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ (2) κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ἐποίησεν ὁ θεὸς τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. „ ταῦτα ἄνω καὶ κάτω προφέροντες, καὶ πλανώμενοι περὶ τὴν διάνοιαν, (3) ἐνόμισαν ἐκ τούτων κτίσμα καὶ ποίημα εἶναι καὶ ἕνα τῶν γενητῶν τὸν τοῦ θεοῦ λόγον· οὕτω τε ἀπατῶσι τοὺς ἀνοήτους, (4) πρόφασιν μὲν προβαλλόμενοι τὰ ῥητὰ, ἀντὶ δὲ τῆς ἀληθινῆς διανοίας, τὸν ἴδιον τῆς αἱρέσεως ἰὸν ἐπισπείροντες· εἰ γὰρ ἐγίνωσκον, οὐκ ἂν ἠσέβουν εἰς τὸν κύριον τῆς δόξης, οὐδὲ τὰ καλῶς γραφέντα παρηρμήνευον. εἰ μὲν οὖν ἐκ φανεροῦ λοιπὸν (5) ἀναδεξάμενοι τὸν τοῦ Καϊάφα τρόπον, ἰουδαΐζειν ἔκριναν, ὥστε ἀγνοεῖν τὸ γεγραμμένον, ὅτι ὄντως ὁ θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς κατοικήσει· μὴ ἐξεταζέτωσαν τὰς ἀποστολικὰς λέξεις· οὐ γὰρ Ἰουδαίων τοῦτο. εἰ δὲ καὶ τοῖς ἀθέοις Μανιχαίοις ἑαυτοὺς ἐγκαταμίξαντες, ἀρνοῦνται τὸ, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν, μὴ προφερέτωσαν τὰς παροιμίας· (6) ἀλλότριον γὰρ καὶ τῶν Μανιχαίων τοῦτο· εἰ δὲ διὰ τὸ πρόβλημα, καὶ ὅπερ ἐκ τούτου κέρδος τῆς φιλοχρηματίας ἐσχήκασι, διά τε τὴν ἐν τῷ δοκεῖν φιλοδοξίαν οὐ τολμῶσιν ἀρνεῖσθαι τὸ, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, (7) ἐπειδὴ καὶ γέγραπται· ἢ καὶ τὰ ῥήματα τὰ περὶ τούτου γεγραμμένα διανοείσθωσαν ὀρθῶς εἰς τὴν ἐνσώματον παρουσίαν τοῦ σωτῆρος· ἢ εἰ τὴν διάνοιαν ἀρνοῦνται, ἀρνείσθωσαν ὅτι καὶ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ κύριος. ἀπρεπὲς γὰρ ὁμολογεῖν μὲν ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἐρυθριᾶν δὲ ἐπὶ τοῖς γεγραμμένοις περὶ αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο τὴν τούτων διάνοιαν διαφθείρειν.

54. Γέγραπται (8) μὲν γὰρ, τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων· τοῦτο γὰρ ἐξετάσαι πρῶτον ἀναγκαῖον. δεῖ δὲ, ὡς ἐπὶ πάσης τῆς θείας γραφῆς προσήκει ποιεῖν, καὶ ἀναγκαῖόν ἐστιν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, καθ' ὃν εἶπεν ὁ ἀπόστολος καιρὸν, καὶ τὸ πρόσωπον, καὶ (9) τὸ πρᾶγμα, διόπερ ἔγραψε, πιστῶς ἐκλαμβάνειν, ἵνα μὴ παρὰ ταῦτα ἢ καὶ παρ' ἕτερόν τι τούτων ἀγνοῶν ὁ ἀναγινώσκων, ἔξω τῆς ἀληθινῆς διανοίας γένηται. τοῦτο γὰρ καὶ ὁ φιλομαθὴς εὐνοῦχος ἐκεῖνος εἰδὼς, παρεκάλει τὸν Φίλιππον λέγων· „ δέομαί σου, περὶ τίνος ὁ προφήτης λέγει (10) τοῦτο; „ περὶ ἑαυτοῦ, ἢ περὶ ἑτέρου τινός; ἐφοβεῖτο γὰρ μὴ παρὰ πρόσωπον ἐκλαβὼν τὴν ἀνάγνωσιν, πλανηθῇ τῆς ὀρθῆς διανοίας. καὶ οἱ μαθηταὶ δὲ θέλοντες τὸν καιρὸν τῶν λεγομένων μαθεῖν, παρεκάλουν τὸν κύριον λέγοντες, „ εἰπὲ ἡμῖν, πότε ταῦτα ἔσται; „ καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας; καὶ αὐτοὶ (11) ἀκούοντες παρὰ τοῦ σωτῆρος τὰ περὶ τοῦ τέλους, ἤθελον μαθεῖν καὶ τὸν καιρὸν, ἵνα μήτε αὐτοὶ πλανῶνται, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους διδάσκειν δυνηθῶσι· μαθόντες γοῦν διωρθώσαντο μέλλοντας πλανᾶσθαι τοὺς ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης. (12) ὅταν μὲν

sancti, vocationis cælestis participes, considerate apostolum & pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum. Et in Actibus: *Notum sit igitur vobis omnibus, omnis domus Israel, quod & Dominum eum & Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos crucifixistis*. Hæc illi loca sursum deorsum versant, quorum non assecuti sensum, inde Dei Verbum creatum & opus, ac unam ex rebus factis esse arbitrantur, atque ita stultos in errorem inducunt, specie quidem verba e sacris literis excerpta proponentes, sed loco veræ sententiæ quam continent, proprium suæ hæresis spargentes venenum. Namque si quod illis Scripturæ locis significatur, haberent exploratum, in Dominum gloriæ impii non essent, neque ea, quæ recte scripta sunt, prave interpretarentur. Quod si Caiphæ mores palam jam amplexati, Judæos sequi decrevere, ita ut ignorent quod scriptum est, nimirum vere Deum in terris habitaturum: voces igitur Apostolicas nolint excutere. Id enim Judæorum non est. Sin autem societate inita cum impiissimis Manichæis, Verbum carnem factum esse, corporeumque ejus adventum negant: nobis Proverbia non opponant. Nam hoc etiam alienum a Manichæis est. Quod si propter dignitatem quam obtinent, & avaritiæ lucrum quod ex ea fecere, aut famæ conservandæ gratia gloriæque cupiditate inficiari non audent Verbum carnem factum esse, quia scilicet id scriptum est: vel ergo verba de illo scripta, de corporea ipsius Salvatoris præsentia recte intelligant: vel si id quod significant velint rejicere, pernegent quoque Dominum factum fuisse hominem. Valde enim dedecet Verbum carnem factum esse confiteri, & in his quæ de eo scripta sunt erubescere, ob eamque rationem depravare genuinum Scripturæ sensum.

Act. 2. 36.

Zachar. 2. 10.

Manichæi, Verbum carnem factum esse negabant.

54. Itaque scriptum est tanto præstantiorem factum esse Angelis. Nam id primum expendere necesse est. Ceterum hic, ut in omnibus aliis divinæ Scripturæ locis agere convenit, observandum est, qua occasione locutus sit Apostolus: quæ sit persona, quæ res cujus gratia scripsit, accurate & fideliter attendendum est, ne quis illa ignorans, aut aliud præter ea intelligens, a vera aberret sententia. Hæc profecto non ignorabat studiosus ille Eunuchus, qui Philippum ita rogabat: *Obsecro te, de quo Propheta dicit hoc: de se, an de alio aliquo?* Nam verebatur ne alteri personæ verba Scripturæ attribuendo, a recto sensu deflecteret. Similiter Discipuli tempus rerum, quas futuras prædicebat Dominus, discere cupientes, eum hoc modo interrogabant: *Dic nobis quando hæc erunt, & quod signum adventus tui?* Iidem quoque cum ea quæ finem mundi spectabant a Salvatore audirent, ejus præterea tempus discere peroptabant, ut nec ipsi errarent, & alios possent docere. Quod cum didicissent, Thessalonicenses, qui in proximo erroris erant periculo, correxerunt. Ubi igi-

Hebr. 1. 4.

Alii loci num. 53. propositi expenduntur in sequenti Oratione.

Quid observandum est in lectione Scripturæ sacræ, ut recte possit intelligi.

Act. 8. 34.

Matth. 24. 3.

Ibid. v. 36.

(1) οὖν abest a Felc. 5. & Reg. Ibid. Seguerian. πᾶσιν ὑμῖν. Gobler. & Felc. 1. καὶ πᾶς οἶκος. Editi & alii, ἔστω ὑμῖν πᾶς οἶκος.

(2) Sic Seguerian. ut videtur Vulgata legisse. Alii vero & editi, κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ θεὸς ἐποίησε τοῦτον, &c.

(3) Goblerianus & Felc. 1. ἐνόησαν. Mox Seguerian. καὶ ποίημα εἶναι καὶ ἕνα τῶν γενητῶν τὸν τοῦ θεοῦ λόγον. Ceteri & editi, καὶ ποίημα καὶ ἕνα τῶν γενητῶν εἶναι καὶ τὸν τοῦ θεοῦ, &c. Felc. 5. γεννητῶν.

(4) Sic Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. At alii & editi, προφάσει μὲν προβαλλόμενοι τὰ ῥήματα.

(5) Sic Seguerian. Gobler. & Felc. 1. At alii & editio Commel. ἀναλεξάμενοι. Paulopost Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. ὄντως ὁ θεός. Basili. & Anglic. ὄντως θεός. Ibid. Seguer. ἐπὶ τῆς γῆς. Alii & editi, οὕτως θεὸς ἐπὶ γῆς.

(6) Seguerian. ἀλλότριον γὰρ καὶ τοῦτο Μανιχαίων. Ibid. τὸ πρόβλημα reddimus *dignitatem*, quam scilicet Ariani Episcopi, Presbyterique & alii e Clero amisissent, si negare ausi fuissent Verbum carnem factum esse. Et vero cum προβάλλεσθαι, præsertim Ecclesiasticos apud auctores, interdum significet promoveri in dignitates, & πρόβλησις ipsam promotionem: recte quoque πρόβλημα ipsam designare potest dignitatem. Nannius hunc locum ita vertit, *Sin autem simulandi Christianismi gratia, & ejus qui inde provenit quæstus & famæ causa non audent inficiari*, &c. Omniboni hæc quoque est versio: *At si propositi sui gratia & lucri quod inde avare faciunt, & opinionis cui ambitiose student*, &c.

(7) Felc. 5. ἐπειδὴ γέγραπται. Seguerian. ibid. ἢ καὶ τὰ ῥητά. Mox idem & Gobler. & Felc. 1. ἐνσώματον αὐτοῦ παρουσίαν τοῦ σωτῆρος. Ibidem, iidem & Reg. ac Basiliens. & Anglic. ἢ εἰ τήν. Felc. 5. σωτῆρος, εἴη τὴν, mendose, forte pro εἰ ἢ τήν. Editi & alii, ἢ εἰ εἰς τήν.

(8) Sic Seguerian. At in aliis & editis μὲν deest.

(9) Sic Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. ut & infra habent mss. & editi. At hic ceteri & editi τὸ παράδειγμα. Mox Seguerian. & Anglic, παρὰ ταῦτα ἤ. Ibidem Seguerian. & Reg. παρ' ἕτερόν τι. Basiliensis & Anglic. παρ' ἑτέρων τι. Editi aliique, παρὰ ταῦτα ἢ καὶ ἕτερόν τι.

(10) Sic Seguerianus codex, ut & habetur Actor. cap. 8. vers. 34. Editi & alii omittunt τοῦτο.

(11) Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. αὐτοὶ ἀκούοντες. Editi & alii, αὐτοὶ γὰρ ἀκούοντες.

(12) Goblerian. & Felc. 1. ὅταν ἄν.

igitur ista quis probe noverit, recta ac sana fide res est intellecturus. Sin autem alio modo horum aliquid explicaverit, statim incidet in hæresim. Hinc Hymenæus & Alexander, qui resurrectionem jam factam esse affirmabant, tempus præveniendo, erraverunt: Galatæ vero post tempus, circumcisionem nunc amplectendo. Erraverunt similiter in persona intelligenda & etiamnum errant Judæi, qui existimant de aliquo ex ipsis istud dici: *Ecce Virgo concipiet & pariet filium, & vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus:* cum item hæc verba, *Prophetam vobis suscitabit Deus*, de aliquo Prophetarum intelligi arbitrantur; & verborum istorum, *Sicut ovis ad occisionem ductus est*, interpretationem non a Philippo discunt, sed illis Esaiam aut alium aliquem Prophetam designari opinantur.

1. Tim. 1. 20. — Esai. 7. 14. — Matt. 1. 23. — Deuter. 18. 15. — Esai. 53. 7.

55. Idem profecto istis Christi hostibus accidit, indeque in nefandam lapsi sunt hæresim. Nam si personam, rem, & tempus verborum Apostoli cognovissent, non ea, quæ ad humanam pertinent naturam, transtulissent in divinitatem, nec eo impietatis insani devenissent. Id autem is facile perspiciet, qui initium hujus loci recte intellexerit. En enim Apostoli verba: *Multifariam multisque modis olim Deus locutus Patribus per prophetas, hisce ultimis diebus locutus est nobis in Filio.* Deinde paulo post ait: *per seipsum purgatione peccatorum nostrorum facta, sedet ad dexteram majestatis in excelsis, tanto præstantior factus Angelis, quanto excellentius præ illis nomen hæreditate accepit.* Itaque Apostoli dictum temporis meminit, quo nobis Deus in Filio locutus est, & peccatorum facta est purgatio. Quando porro nobis in Filio locutus est, & peccatorum purgatio facta est, vel quando factus est homo, nisi post Prophetas in postremis diebus? Deinde cum sermo sit de dispensatione quæ nostri causa suscepta est; de ultimis temporibus verba faciens, convenienter admonet neque prioribus temporibus Deum tacuisse: siquidem per Prophetas locutus est. Quoniam igitur Prophetæ ministravere, & lex promulgata per Angelos est, deindeque advenit Filius ut ipse ministraret, necessario hæc verba intulit, *Tanto præstantior factus Angelis*, ut scilicet ostenderet quantum servo præstat filius, tanto etiam Filii administrationem servorum administratione præstantiorem fuisse. Veterem itaque & novam administrationem distinguens Apostolus, fidenter hæc ad Judæos scribit: *Tanto præstantior factus Angelis.* Quapropter nulla hic usus est comparatione, nec dixit, major vel honoratior, ne quis illum ejusdem ac illos esse generis suspicaretur; sed *præstantior* dixit, ut naturæ Filii & rerum creatarum differentiam demonstraret, idque verum esse ex divinis patet Scripturis. Nam

Heb. 1. 1. — Ibid. v. 3.

A ὅμως τῶν τοιούτων τις ἔχῃ καλῶς τὴν γνῶσιν, ὀρθὴν ἔχει καὶ ὑγιαίνουσαν τὴν τῆς πίστεως διάνοιαν· ἐὰν δὲ παρ' ἕτερόν (1) τις ἐκλαμβάνῃ τι τούτων, εὐθὺς εἰς αἵρεσιν ἐκπίπτει. παρὰ καιρὸν μὲν ὅμως ἐπλανήθησαν οἱ μὲν περὶ Ὑμέναιον καὶ Ἀλέξανδρον λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι· οἱ δὲ Γαλάται μετὰ τὸν καιρὸν ἀγαπήσαντες νῦν (2) τὴν περιτομήν. παρὰ πρόσωπον δὲ πεπόνθασι καὶ πάσχουσι μέχρι νῦν Ἰουδαῖοι, νομίζοντες περὶ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν λέγεσθαι τό, „ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱὸν καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ (3) Ἐμμανουήλ, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, μεθ' ἡμῶν ὁ θεός·„ καὶ ὅταν τὸ μέν, „προ-B φήτην ἡμῖν (4) ἀναστήσει ὁ θεός, νομίζωσι περὶ ἑνὸς τῶν προφητῶν λέγεσθαι· τὸ δέ, „ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη,„ μὴ μανθάνωσι παρὰ τοῦ Φιλίππου, ἀλλ' ὑπολαμβάνωσι (5) περὶ τοῦ Ἡσαΐου λέγεσθαι, ἢ περὶ ἄλλου τινὸς τῶν γενομένων προφητῶν.

55. Τοιαῦτα δὴ ὅμως καὶ οἱ χριστομάχοι παθόντες, εἰς μυσαρὰν αἵρεσιν ἐκπεπτώκασιν. εἰ γὰρ ἐγνώκεισαν τό, τε πρόσωπον καὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ τὸν καιρὸν τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ, οὐκ ἂν τὰ ἀνθρώπινα εἰς τὴν θεότητα ἐκλαμβάνοντες, τοσοῦτον ἠσέβουν οἱ ἄφρονες. τοῦτο δὲ δυνατὸν ἰδεῖν, εἰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀναγνώσματός τις (6) καλῶς ἐκλάβοι. φησὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος· C „πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ θεὸς λαλήσας „τοῖς πατράσιν (7) ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου „τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ· εἶτα μετ' „ὀλίγα φησίν· δι' ἑαυτοῦ καθαρισμὸν τῶν ἁμαρτιῶν (8) „ἡμῶν ποιησάμενος, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης „ἐν ὑψηλοῖς· τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων „(9) ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν „ὄνομα.„ περὶ τοῦ καιροῦ ἄρα καθ' ὃν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ, ὅτε καὶ τῶν ἁμαρτιῶν καθαρισμὸς γέγονε, μνημονεύει τὸ ἀποστολικὸν ῥητόν. πότε δὲ ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ; καὶ πότε γέγονε καθαρισμὸς τῶν ἁμαρτιῶν; D (10) πότε δὲ γέγονεν ἄνθρωπος ἢ μετὰ τοὺς προφήτας ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν; εἶτα τοῦ διηγήματος ὄντος περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκονομίας, (11) λέγων περὶ τῶν ἐσχάτων καιρῶν, ἀκολούθως ἐμνημόνευσεν ὅτι μήτε τοὺς προτέρους χρόνους ἐσιώπησε τοῖς ἀνθρώποις ὁ θεός· ἐλάλησε γὰρ αὐτοῖς διὰ τῶν προφητῶν. (12) καὶ ἐπειδὴ καὶ προφῆται διηκόνησαν, καὶ δι' ἀγγέλων ὁ νόμος ἐλαλήθη, καὶ ὁ υἱὸς δὲ ἐπεδήμησε, καὶ ἦλθε διακονῆσαι, ἀναγκαίως ἐπήγαγε (13) τό, „τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων,„ δεῖξαι θέλων ὅτι ὅσον ὁ υἱὸς διαφέρει δούλου, τοσοῦτον καὶ τῆς διακονίας τῶν δούλων ἡ τοῦ υἱοῦ διακονία κρείττων γέγονε. (14) τὴν διακονίαν ἄρα διακρίνων ὁ ἀπόστο-E λος τήν τε παλαιὰν καὶ τὴν καινήν, παρρησιάζεται πρὸς Ἰουδαίους γράφων καὶ λέγων· „τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων.„ διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ τὸ ὅλον συγκριτικῶς (15) εἴρηκε, μείζων ἢ τιμιώτερος γενόμενος, ἵνα μὴ ὡς περὶ ὁμογενῶν τούτου κἀκείνων τις λογίσηται· ἀλλά, κρείττων, εἴρηκεν, ἵνα τὸ διαλλάττον τῆς φύσεως τοῦ υἱοῦ πρὸς τὰ (16) γεννητὰ γνωρίσῃ. καὶ τούτων ἔχομεν τὴν ἀπόδειξιν ἐκ τῶν θείων γραφῶν, τοῦ μὲν

Δαβὶδ

(1) Sic Seguer. At Anglic. Gobler. & Felc. 1. τις omittunt. In Reg. vero τι deest. Ceteri & editi, παρ' ἕτερον ἐκλαμβάνῃ τις τούτων.
(2) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi τὴν omittunt.
(3) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 5. Alii autem & editio Commel. Εμανουὴλ.
(4) Seguer. ἀναστήσῃ, νομίζωσι. Gobler. item & Felc. 1. habent νομίζωσι.
(5) Sic Seguerianus, Reg. Felc. 5. Ceteri vero & editi, παρὰ τοῦ Ἡσαΐου.
(6) Sic Seguer. Anglic. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi καλῶς omittunt.
(7) Seguer. addit ἐν τοῖς προφήταις, alii & editi omittunt. Ibid. Seguer. Basil. Anglic. Reg. ἐπ' ἐσχάτου.
(8) Sic Seguer. & Anglic. In aliis & editis deest ἡμῶν. Paulopost ἐν ὑψηλοῖς abest a Seguer. Gobler. & Felc. 1.
(9) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. At editi aliique omittunt ὅσῳ διαφορώτερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα. Mox ἄρα abest a Reg. & Felc. 5.

(10) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. At editi & alii, ἢ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος μετὰ τοὺς, &c. Ibid. Seguer. Reg. Basil. & Angl. ἐπ' ἐσχάτου.
(11) Seguer. λεγόντων τε περὶ τῶν. Gobler. & Felc. 1. λέγων τῶν τε περὶ τῶν.
(12) Gobler. & Felc. 1. καὶ ἐπειδὴ προφῆται.
(13) Sic Seguer. At editi & alii τὸ omittunt. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. δεῖξαι θέλων ὅτι ὅσον ὁ υἱός. Alii & editi, διεξελθὼν ὅτι, καὶ ὅσον υἱός. Ibid. Seguerian. τοσοῦτον καὶ τῆς. in aliis & editi καὶ deest.
(14) Seguer. τὰς δὲ διακονίας. Alii & editi τὴν διακονίαν. Ibid. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἄρα διακρίνων ὁ ἀπόστολος τήν τε παλαιὰν καὶ τὴν καινήν. Editi & alii, ἄρα κρίνων ὁ ἀπόστολος τῆς τε παλαιᾶς καὶ τῆς καινῆς. Mox Felc. 2. & editi omittunt, τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων.
(15) Seguer. εἴρηται. Mox idem & Anglic. Gobler. & Felc. 1. τιμιώτερος γενόμενος. In editis & aliis deest γενόμενος. Paulopost Seguer. κἀκεῖνόν τις λογίσηται.
(16) Felc. 5. γενητά.

Δαβὶδ ψάλλοντος, „ κρείσσων ἡμέρα μία ἐν ταῖς αὐ-
„ λαῖς σου ὑπὲρ χιλιάδας· τοῦ δὲ (1) Σολομῶνος ἀνα-
„ φωνοῦντος· λάβετε παιδείαν, καὶ μὴ ἀργύριον, καὶ
„ γνῶσιν ὑπὲρ χρυσίον δεδοκιμασμένον· κρείσσων γὰρ
„ σοφία λίθων πολυτελῶν· πᾶν δὲ τίμιον, οὐκ ἄξιον
„ αὐτῆς (2) ἐστι. „ πῶς γὰρ οὐκ εἰσὶν ἑτερούσια καὶ ἄλλα
τὴν φύσιν, ἡ σοφία καὶ οἱ ἀπὸ γῆς λίθοι; ποία δὲ
συγγένεια ταῖς (3) οὐρανίοις αὐλαῖς καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς
οἴκοις; ἢ τί ὅμοιον τῶν αἰωνίων καὶ πνευματικῶν, τὰ
πρόσκαιρα καὶ τὰ θνητά; (4) καὶ τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ Ἠσαΐας
φησί· „ τάδε λέγει κύριος τοῖς εὐνούχοις, ὅσοι ἂν φυ-
„ λάξωνται τὰ σάββατά μου, καὶ (5) ἐκλέξωνται ἃ
„ ἐγὼ θέλω, καὶ ἀντέχωνται τῆς διαθήκης μου, δώ-
„ σω αὐτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ ἐν τῷ τείχει μου
„ τόπον ὀνομαστὸν, κρείσσον υἱῶν καὶ θυγατέρων ὄνομα
„ αἰώνιον δώσω, αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐκλείψει. „ οὕτως ἄρα
οὐδεμία συγγένεια (6) τῷ υἱῷ πρὸς τοὺς ἀγγέλους ἐστί·
μηδεμιᾶς δὲ οὔσης τῆς συγγενείας, οὐκ ἄρα συγκριτι-
κῶς ἐλέχθη τὸ, (7) κρείττων, ἀλλὰ διακριτικῶς,
διὰ τὸ ἀλλάττον τῆς τούτου φύσεως ἀπ' ἐκείνων. καὶ
αὐτὸς δὲ ὁ ἀπόστολος τὸ, κρείττων, ἑρμηνεύων,
οὐκ ἐν ἄλλῳ τινὶ (8) ἢ ἐν τῇ διαφορᾷ τοῦ υἱοῦ πρὸς
τὰ γενητὰ τίθησι λέγων· ὅτι ὁ μὲν, υἱός· τὰ δὲ,
δοῦλα· καὶ ὁ μὲν, ὡς υἱὸς μετὰ τοῦ πατρὸς ἐν δεξιᾷ
κάθηται· τὰ δὲ, ὡς δοῦλα παρέστηκε καὶ ἀποστέλλεται
καὶ λειτουργεῖ.

56. Τούτων δὲ οὕτως γεγραμμένων, (9) οὐ γε-
νητὸς ἐκ τούτων ὁ υἱὸς σημαίνεται, ὦ Ἀρειανοί, ἀλλὰ
μᾶλλον ἄλλος μὲν τῶν γενητῶν, ἴδιος δὲ τοῦ πατρὸς,
ἐν τοῖς κόλποις ὢν αὐτοῦ. καὶ γὰρ καὶ τὸ γεγραμμένον
ἐνταῦθα, γενόμενος, οὔτε γενητὸν σημαίνει τὸν υἱὸν,
ὥσπερ ὑμεῖς νομίζετε. εἰ μὲν γὰρ ἁπλῶς εἰρήκει
(10) τὸ, γενόμενος, καὶ ἐσιώπησεν, ἦν πρόφασις ἐστιν
τοῖς Ἀρειανοῖς. ἐπειδὴ (11) δὲ τὸν υἱὸν προείρηκε δι'
ὅλης τῆς περικοπῆς ἀποδείξας αὐτὸν ἄλλον εἶναι τῶν
γενητῶν, οὐδὲ τὸ, γενόμενος, ἀπολελυμένος, ἔθηκεν,
ἀλλὰ τὸ κρείττων, συνῆψε (12) τῷ, γενόμενος.
ἀδιάφορον γὰρ ἡγήσατο τὴν λέξιν, εἰδὼς ὡς ἐπὶ
ὁμολογουμένου γνησίου υἱοῦ ὁ λέγων τὸ, γενόμενος, ἴσον
(13) τῷ γεγενῆσθαι καὶ ὅτι ἐστὶ κρείττων λέγει. τὸ
μὲν γὰρ γεννητὸν οὐ διαφέρει, κἂν (14) λέγῃ τις, γέ-
γονεν, ἢ πεποίηται. τὰ δὲ γενητὰ ἀδύνατον δημιουρ-
γήματα ὄντα λέγεσθαι γεννητὰ, εἰ μὴ ἄρα μετὰ ταῦ-
τα μετασχόντα (15) τοῦ γεννητοῦ υἱοῦ, γεγεννῆσθαι καὶ αὐ-
τὰ λέγονται· οὐ τί γε διὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, ἀλλὰ διὰ
τὴν μετουσίαν τοῦ υἱοῦ ἐν (16) τῷ πνεύματι. καὶ τοῦτο
πάλιν οἶδεν ἡ θεία γραφή· ἐπὶ μὲν τῶν γενητῶν λέγου-
σα, „ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, (17) καὶ χωρὶς αὐτοῦ
„ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. καὶ, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. ἐπὶ
„ δὲ (18) τῶν υἱῶν τῶν γεννητῶν, ἐγένοντο τῷ Ἰὼβ υἱοὶ
„ ἑπτὰ καὶ θυγατέρες τρεῖς. καὶ, Ἀβραὰμ δὲ ἦν ἑκατὸν ἐ-
„ τῶν, ὅτε ἐγένετο αὐτῷ Ἰσαὰκ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. ὁ δὲ Μωσῆς
„ ἔλεγεν· ἐὰν γένωνταί τινι υἱοί. οὐκοῦν εἰ μὲν τῶν (19)
γενητῶν ἄλλος ἐστὶ, τῆς δὲ τοῦ πατρὸς οὐσίας μόνον ἴδιον

A David ita psallit: *Præstantior dies una in atriis tuis super millia.* (Psal. 83. 11.) Hæc item sunt Salomonis verba: *Accipite disciplinam & non argentum, & cognitionem præ auro probato. Præstantior est enim sapientia lapidibus pretiosis: nihilque est pretiosum quod sit illa dignum.* (Prov. 8. 10.) An non enim diversæ sunt naturæ & substantiæ sapientia & lapides terreni? Quænam autem cognatio aulis cælestibus cum terrenis domiciliis? Vel quid simile potest esse res æternas spiritalesque inter ac res caducas & mortales? Id enim ipsum est quod Esaias ait: *Hæc dicit Dominus Eunuchis: Qui custodierint sabbata mea, & elegerint quæ* (Esai. 56. 4.) B *ego volo, & tenuerint fœdus meum, dabo illis in domo mea & in muro meo locum celebrem: præstantius quam filiis & filiabus, nomen sempiternum dabo eis, quod non deficiet.* Similiter igitur nulla est cognatio Filio cum Angelis: ac proinde non comparationis sed distinctionis causa vocabulum, *præstantior*, usurpavit Apostolus, propter discrimen videlicet quod inter naturam Filii & naturam Angelorum intercedit. Hinc ipse Apostolus vocem illam, *præstantior*, explicans, id quod ea significatur, non alia de re intelligit quam de Filii & rerum factarum differentia. C Nam hunc quidem, filium appellat; illos autem, servos. Hinc ille, ut filius cum Patre ad dexteram sedet: isti autem stant, mittuntur ac ministrant.

56. Quæ cum ita scripta sint, o Ariani, ea sane non indicant Filium esse factum, sed potius alium esse a rebus factis, propriumque Patris, & in ejus sinu esse. Nam quod hic scribitur, *factus*, non idcirco factum vere Filium significat, uti vos putatis. Etenim si tantum dixisset, *factus*, aliudque nihil addidisset, inde aliqua Arianis esset litigandi occasio. Verum cum antea Filium nominaverit, eumque alium esse a rebus factis totum per contextum ostenD derit, non absolute voce *factus* usus est, sed vocabulum *præstantior* cum voce *factus* conjunxit: quippe qui eam dictionem indifferentem existimaret. Scilicet probe intelligebat hac voce, *factus*, de eo dicta, quem verum esse Filium constabat, nihil aliud hic significari quam eum factum fuisse & esse præstantiorem. Nihil enim refert, si quis de re genita interdum dixerit, facta est vel effecta est. At res factæ, cum sint opera, genitæ dici non queunt, nisi forte geniti Filii participes postea effectæ, genitæ quoque & ipsæ dicantur, non quidem propriam ob naturam, sed quia Filii factæ sint in Spiritu E participes. Nec vero id ignoravit divina Scriptura, quæ de rebus factis ait: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* (Joan. 1. 3.) Et, *Omnia in sapientia fecisti.* (Psal. 103. 24.) De genitis autem filiis sic loquitur: *Facti sunt Job filii septem & filiæ tres.* (Job. 1. 2.) Et, *Abraham vero centum annorum erat, cum factus est ei Isaac filius ejus.* (Genes. 21. 5.) Moyses quoque dixit: *Si alicui filii facti fuerint.* Si ergo Filius alius

(1) Seguer. Gobler. & Felc. 1. Σολομῶντος.
(2) Sic Seguer. & Prov. 8. 10. Alii vero & editi omittunt ἐστι. Mox Seguer. Anglic. & Felc. 5. οὐχ ἑτερούσια.
(3) Sic Seguer. At Gobler. & Felc. 1. ταῖς οὐρανίαις. Editi aliique, ταῖς ἐν οὐρανοῖς.
(4) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. At in Seguer. καὶ omittitur. Alii & editi, καὶ τοῦτο γὰρ ὁ Ἠσαΐας.
(5) Sic Reg. Basili. & Anglican. ut & legitur Esai. 56. 4. Seguerian. ἐκλέγωνται. Alii & editio Commel. ἐκδέξονται.
(6) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi τοῦ υἱοῦ. Mox Seguer. οὔσης συγγενείας.
(7) Seguer. Basil. Gobler. & Felc. 1. κρεῖττον. Mox Seguer. διὰ τὸ διαλλάττον τῆς τούτου, &c. Ibid. Felc. 2. & editi, ἐπ' ἐκείνων. Ceteri autem mss. ἀπ' ἐκείνων. Paulopost Reg. Basil. Gobl. & Felc. 1. κρεῖττον ἑρμηνεύων.
(8) Seguer. ἀλλ' ἐν τῇ διαφορᾷ. Idem paulopost, καὶ ὁ μὲν υἱὸς μετὰ τοῦ, &c.
(9) Seguer. οὐ. At alii & editi, οὔτε. Ibid. Felc. 5. γεννητὸς, & infra, γεννητῶν & γεννητόν.
(10) Sic Seguer. At τὸ abest ab aliis & editis. Mox Seg. σιωπήσας ἦν. Gobl. & Felc. 1. σκοπήσας ἦν, mendose. Editi & alii, ἐσιώπησεν.
(11) Seguer. ἐπειδὴ δὲ υἱὸν προείρηκε καὶ δι' ὅλης, &c.
(12) Sic Seguer. Gobler. Felc. 2. & 5. At alii & editio Commel. τό. Paulopost Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. ἐπὶ ὁμολογουμένου. Alii vero & editi, ἐπὶ ὁμολογουμένως.
(13) Reg. & Seguer. τῷ γεγεννῆσθαι. Mox Basil. & Felc. 5. γεννητόν. Alii & editi, γενητόν.
(14) Seguer. & Reg. λέγῃ. Ceteri & editi, λέγει. Mox Seguer. Reg. Basil. Felc. 5. δημιουργήματα ὄντα λέγεσθαι γεννητά. Anglican. Goblerian. & Felc. 1. habent item ὄντα λέγεσθαι. Alii & editio Commel. δημιουργήματα εἶναι καὶ λέγεσθαι γεννητά.
(15) Sic Reg. & Seguer. Sed in Seguer. pro αὐτὰ, legitur, αὐτοί. Gobler. Felc. 1. & 5. τοῦ γεννητοῦ υἱοῦ γεγεννῆσθαι καὶ αὐτοῦ λέγονται. Anglic. τοῦ γεννητοῦ υἱοῦ γεγεννῆσθαι καὶ αὐτοῦ λέγονται. Editi vero & alii, μετασχόντα τοῦ γενέσθαι τοῦ υἱοῦ καὶ γεγεννῆσθαι ὑπ' αὐτοῦ λέγονται. Felc. 5. habet λέγοντας, mendose.
(16) Basiliens. ἐν τῷ πατρί.
(17) Reg. Gobler. & Felc. 1. addunt, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. Alii omittunt.
(18) Seguer. τῶν γεννητῶν υἱῶν. Alii τῶν υἱῶν τῶν γεννητῶν, præter Felc. 2. qui ut editi habet γενητῶν.
(19) Felc. 5. γεννητῶν.

alius est a rebus factis, solusque proprius est naturæ Patris fetus, frustra Ariani disputandi occasionem ex vocabulo *factus* arripuere. Nam si hic fracti pudore iterum contendant illa verba comparate dicta esse, proindeque ea quæ comparantur ejusdem esse generis, ita ut Filius naturæ sit Angelorum: ipsos profecto in primis pudebit eadem pugnare & loqui ac Valentinum, Carpocratem aliosve hæreticos, quorum ille Angelos ejusdem esse generis ac Christum affirmavit: Carpocrates autem, eosdem esse dixit mundi fabricatores. Nempe isti ab illis forte edocti magistris, Dei Verbum cum Angelis conferre non verentur.

Ariani, Valentini & Carpocratis discipuli.

57. At certe eos tam impia cogitantes coget erubescere sacer Cantor, cujus hæc sunt voces: *Quis similis erit Domino in filiis Dei*. Et, *Quis similis tui in Diis, Domine?* Nihilominus illis quoque respondebimus, ut vel sic verum discant, comparationem solere institui inter ea quæ ejusdem constat esse generis, non autem inter ea quæ diversam habent naturam. Itaque nemo Deum cum homine comparaverit, neque etiam hominem cum belluis, neque ligna cum lapidibus, propter naturæ dissimilitudinem. Sed Deus quidem cum nulla re comparari potest: homo vero cum homine, lignum cum ligno, lapis cum lapide recte potest conferri, nec in his vox *præstantius* usurpabitur, sed vox, *magis* vel *plus*. Sic Joseph magis pulcher erat suis fratribus: Rachel magis pulchra quam Lia. Stella vero non stella præstantior, sed magis una ab alia differt in gloria. Cum autem res diversæ naturæ inter se comparantur, tunc vox *præstantior*, aut *præstantius*. differentiæ significandæ gratia, adhibetur, quemadmodum de sapientia & lapidibus est dictum. Si igitur Apostolus dixisset: Tanto magis Filius antecellit, vel tanto major est Angelis: vobis sane ex hac Filii cum Angelis comparatione contendendi ansa præberetur. At cum eum dicat esse præstantiorem, tantumque differre, quantum filius a servis differt, manifeste utique ostendit alium esse a natura Angelorum. Cum item eum omnia fundasse affirmet, alium profecto ab omnibus factis rebus esse probat. Quapropter cum diversæ sit naturæ a rerum factarum natura, quænam, quæso, comparatio aut quæ similitudo ejus naturæ cum rebus factis? Verum si rursus simile aliquid excogitent, illos his verbis confutabit Paulus: *Ad quem autem Angelorum dixit unquam: Filius meus est tu, ego hodie genui te? Et ad Angelos quidem dicit: Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis.*

Psal. 88. 7. Psalm. 85. 8.

Ea quæ inter se comparantur, ejusdem esse debent generis seu naturæ.

1. Cor. 15. 51.

Hebr. 1. 10.

Hebr. 1. 5.

58. Fieri ergo proprium est rerum factarum, quas opera esse dicit. At cum de Filio loquitur, non utitur factionis vocabulo, nec fieri ait: sed eum æternum regem, & creatorem hisce verbis agnoscit: *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi, & tu in principio, Domine, terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes*. Ex quibus, si vellent isti, perspicere possent alium esse opificem & alia opera: illum nimirum esse Deum: hæc facta esse & ex nihilo producta. Nam quod hic dicitur, *ipsi peribunt*, non ita dictum est quasi perituræ sint res creatæ: sed ut

Ibid. v. 8.

A γέννημα ὁ υἱὸς, μεματαίωται τοῖς Ἀρειανοῖς ἡ περὶ τοῦ, γενόμενος, πρόφασις. κἂν γὰρ ἐν τούτοις αἰσχυνθέντες βιάζωνται πάλιν λέγειν συγκριτικῶς εἰρῆσθαι τὰ ῥητὰ, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι τὰ συγκρινόμενα ὁμογενῆ, ὥστε τὸν υἱὸν τῆς τῶν ἀγγέλων εἶναι φύσεως, αἰσχυνθήσονται μὲν προηγουμένως ὡς τὰ Οὐαλεντίνου καὶ (1) Καρποκράτους καὶ τῶν ἄλλων αἱρετικῶν ζηλοῦντες καὶ φθεγγόμενοι, ὧν ὁ μὲν τοὺς ἀγγέλους ὁμογενεῖς εἴρηκε τῷ Χριστῷ· ὁ δὲ Καρποκράτης ἀγγέλους τοῦ κόσμου δημιουργοὺς εἶναί φησι. (2) παρ' αὐτῶν γὰρ ἴσως μαθόντες καὶ οὗτοι, συγκρίνουσι τὸν τοῦ θεοῦ λό-B γον τοῖς ἀγγέλοις.

57. Ἀλλ' ἐντραπήσονται τοιαῦτα φανταζόμενοι παρὰ μὲν τοῦ ὑμνῳδοῦ λέγοντος, „ τίς ὁμοιωθήσεται „ τῷ κυρίῳ ἐν υἱοῖς θεοῦ, καὶ, τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, „ κύριε; „ ἀκούσονται δὲ ὅμως, ἐὰν ἄρα (3) κἂν οὕτως μάθωσιν, ὡς ἐν μὲν τοῖς ὁμογενέσιν ὁμολογουμένως φιλεῖ τὰ τῆς συγκρίσεως γίνεσθαι, καὶ οὐκ ἐν τοῖς ἑτερογενέσιν. οὐδεὶς γοῦν θεὸν (4) συγκρίνοι πρὸς ἄνθρωπον, οὐδὲ πάλιν ἄνθρωπον πρὸς τὰ ἄλογα, οὐδὲ ξύλα πρὸς λίθους, διὰ τὸ ἀνόμοιον τῆς φύσεως· ἀλλὰ θεὸς μὲν ἀσύγκριτόν ἐστι πρᾶγμα· ἄνθρωπος δὲ πρὸς ἄνθρωπον (5) συγκρίνεται, καὶ ξύλον πρὸς ξύλον, καὶ λίθος πρὸς λίθον· καὶ οὐκ C ἄν τις ἐπὶ τούτων εἴποι τὸ κρεῖττον, ἀλλὰ τὸ μᾶλλον καὶ (6) τὸ πλέον· οὕτως Ἰωσὴφ ὡραῖος ἦν μᾶλλον παρὰ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, καὶ Ῥαχὴλ τῆς Λείας· ἀστὴρ δὲ ἀστέρος οὐχὶ κρείσσων, ἀλλὰ μᾶλλον διαφέρει ἐν δόξῃ. ἐπὶ δὲ τῶν ἑτερογενῶν, ὅταν (7) ταῦτά τις παραβάλλῃ πρὸς ἄλληλα, τότε τὸ κρεῖττον πρὸς τὸ διαλλάττον λέγεται, καθάπερ ἐπὶ τῆς σοφίας καὶ τῶν λίθων εἴρηται. εἰ μὲν οὖν εἰρηκὼς ἦν ὁ ἀπόστολος· τοσούτῳ μᾶλλον ὁ υἱὸς τῶν ἀγγέλων προάγει, ἢ τοσούτῳ μείζων ἐστίν· ἦν ἂν ὑμῖν πρόφασις, (8) ὡς συγκρινομένου τοῦ υἱοῦ πρὸς τοὺς ἀγγέλους· νῦν δὲ λέγων D κρείττονα αὐτὸν εἶναι, καὶ τοσούτῳ διαφέρειν, ὅσῳ διέστηκεν (9) υἱὸς δούλων, δείκνυσιν αὐτὸν ἄλλον εἶναι τῆς τῶν ἀγγέλων φύσεως. λέγων δὲ πάλιν αὐτὸν εἶναι τὸν θεμελιώσαντα τὰ πάντα, δείκνυσιν ἄλλον αὐτὸν εἶναι πάντων τῶν γενητῶν. ἄλλου δὲ καὶ ἑτεροουσίου αὐτοῦ ὄντος παρὰ τὴν τῶν γενητῶν φύσιν, ποία τῆς οὐσίας αὐτοῦ σύγκρισις, ἢ ὁμοιότης πρὸς τὰ γενητά; κἂν γὰρ πάλιν ἐνθυμηθῶσί τι τοιοῦτον, διελέγξει τούτους τὰ αὐτὰ λέγων ὁ Παῦλος· „ τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων, „ υἱός μου εἶ σύ (10) ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε; καὶ „ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει· ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους „ αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ (11) E „ πυρὸς φλόγα. „

58. Ἰδοὺ τῶν μὲν γενητῶν τὸ ποιεῖσθαι, καὶ ταῦτα ποιήματα εἶναι λέγει· πρὸς δὲ τὸν υἱὸν οὐ ποίησιν, οὐδὲ τὸ γενέσθαι, ἀλλὰ τὸ ἀΐδιον, καὶ (12) τὸ βασιλέα, καὶ τὸ εἶναι δημιουργὸν, προσφωνεῖ λέγων· „ ὁ θρόνος σου ὁ θεὸς εἰς „ τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, καὶ σὺ κατ' ἀρχὰς, κύριε, τὴν γῆν „ ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί· „ αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ (13) διαμένεις. „ ἐξ ὧν καὶ αὐτοὶ συνιδεῖν ἠδύναντο, εἴπερ ἤθελον, ὅτι ἄλλος μέν ἐστιν ὁ δημιουργῶν, ἄλλα δὲ τὰ δημιουργήματα· καὶ ὁ μὲν, θεός ἐστι· τὰ δὲ (14) γενητά ἐστιν ἐξ οὐκ ὄντων πεποιημένα. τὸ γὰρ λεγόμενον νῦν, (15) αὐτοὶ ἀπολοῦνται, οὐχ ὡς F εἰς ἀπώλειαν ἐσομένης τῆς κτίσεώς φησιν· ἀλλ' ἵνα ἀπὸ

τοῦ

(1) Sic Basil. Anglic. & Felc. 5. Seguer. Καρποκρᾶ. Editi Καρποκράτου. Infra Seguer. Reg. Felc. 5. Καρποκρᾶς, ut & habet Epiphanius hæresi 27. Goblerian. & Felc. 1. Καρποκρᾶς.

(2) Seguerian. παρὰ γὰρ τῶν ἴσων. Goblerian. & Felc. 1. παρὰ γε τῶν ἴσων. Ceteri & editi, παρ' αὐτῶν γὰρ ἴσως.

(3) Sic Seguerian. At alii & editi, καὶ οὗτοι.

(4) Sic Seguerian. & Reg. Alii vero & editi συγκρίνει.

(5) συγκρίνεται abest a Gobler. & Felc. 1.

(6) Seguerian. καὶ πλέον. Idem mox post ἀδελφοὺς, omittit αὐτοῦ. Ibid. Seguer. Gobler. & Felc. 1. Λίας. Item Seguer. ibid. ἀστὴρ δέ. Alii & editi, ἀστὴρ γάρ. Ibid. Seguer. Gobler. & Felc. 1. οὐχὶ κρείσσων. Gobl. & Felc. 1. κρεῖσσον, mendose. Editi & alii, οὐ κρείττων.

(7) Seguerian. ὅταν τις ταῦτα. Reg. ταῦτα omittit. Ibid. Felc. 5. παραβάλλῃ. Editio Commel. & alii, παραβάλλει.

(8) Seguerian. ὡς omittit.

(9) Seguerian. ὁ υἱός.

(10) Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. addunt, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Sed Goblerian. & Felc. 1. habent ἐγέννησά σε. Ea autem ab aliis & editis desunt.

(11) Seguerian. πῦρ φλέγον. Mox Felc. 5. γεννητῶν.

(12) Seguerian. Gobler. & Felc. 1. καὶ βασιλέα.

(13) Seguerian. διαμένεις. At alii & editi, διαμένεις.

(14) Felc. 5. γεννητά.

(15) Sic Seguerian. Basil. Anglic. & Felc. 5. At editi αὐτὸ mendose. Ibid. Seguerian. Reg. Basil. & Anglican. οὐχ ὡς εἰς ἀπώλειαν. Editi & alii, οὐκ εἰς ἀπώλειαν. Mox mss. κτίσεώς φησι. Editi κτίσεως φύσιν mendose.

τοῦ τέλους (1) τὴν τῶν γενητῶν δείξῃ φύσιν. τὰ γὰρ δυνάμενα ἀπολέσθαι, κἂν μὴ ἀπώληται διὰ τὴν χάριν τοῦ πεποιηκότος ταῦτα, ὅμως ἐξ οὐκ ὄντων γέγονε, καὶ τὸ μὴ εἶναί ποτε αὐτὰ μαρτυρεῖται. διὰ τοῦτο γοῦν ὡς τούτων τοιαύτην ἐχόντων τὴν φύσιν, λέγεται ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τὸ, σὺ δὲ (2) διαμένεις, ἵνα τὸ ἀΐδιον αὐτοῦ δειχθῇ· οὐ γὰρ ἔχων τὸ δύνασθαι ἀπολέσθαι, ὥσπερ ἔχει τὰ γενητὰ, ἔχων δὲ τὸ διαμένειν ἀεὶ, ἀλλότριον μέν ἐστιν αὐτοῦ τὸ λέγεσθαι, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ, ἴδιον δὲ τὸ ἀεὶ εἶναι, καὶ (3) συνδιαμένειν σὺν τῷ πατρί. εἰ μὲν οὖν μὴ ταῦτα γράψας ἦν ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ, κἂν ἐκ τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν αὐτοῦ, καὶ πάσης (4) τῆς γραφῆς ἀληθῶς ἐκωλύοντό τι τοιοῦτον φαντάζεσθαι περὶ τοῦ λόγου. ἐπειδὴ δὲ αὐτός τε ἔγραψε, καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δέδεικται (5) γέννημα τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ὢν ὁ υἱὸς· καὶ αὐτὸς μὲν, δημιουργὸς, τὰ δὲ δημιουργεῖται παρ' αὐτοῦ· καὶ αὐτὸς μὲν ἀπαύγασμα καὶ λόγος, καὶ εἰκὼν, καὶ σοφία τοῦ πατρός ἐστι, τὰ δὲ γενητὰ κάτωθεν τῆς τριάδος (6) ἐστὶ παρεστήκοντα καὶ δουλεύοντα· ἑτερογενὴς ἄρα καὶ ἑτερούσιός ἐστιν ὁ υἱὸς τῶν γενητῶν, καὶ μᾶλλον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἴδιος καὶ ὁμοφυὴς τυγχάνει. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς οὐκ εἴρηκεν, ὁ πατήρ μου (7) κρείττων μού ἐστιν, ἵνα μὴ ξένον τις τῆς ἐκείνου φύσεως αὐτὸν ὑπολάβοι· ἀλλὰ μείζων εἶπεν, οὐ μεγέθει τινὶ, οὐδὲ χρόνῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς γέννησιν· πλὴν ὅτι καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν, μείζων ἐστὶν, ἔδειξε πάλιν τὴν τῆς οὐσίας ἰδιότητα.

59. Καὶ ὁ ἀπόστολος δὲ αὐτὸς, οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου προηγουμένως (8) συγκρῖναι θέλων πρὸς τὰ γενητὰ ἔλεγε, τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων· (9) ἀσύγκριτος γὰρ, μᾶλλον δὲ ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἔνσαρκον ἐπιδημίαν τοῦ λόγου βλέπων καὶ τὴν τότε παρ' αὐτοῦ γενομένην οἰκονομίαν, ἠθέλησε δεῖξαι οὐχ ὅμοιον εἶναι (10) τοῦτον τοῖς πρότερον· ἵνα ὅσῳ τῇ φύσει διαφέρει τῶν προαποσταλέντων παρ' αὐτοῦ, τοσούτῳ καὶ πλέον ἡ (11) παρ' αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ γενομένη χάρις κρείττων τῆς δι' ἀγγέλων διακονίας γένηται. δούλων μὲν γὰρ ἦν, ἀπαιτεῖν μόνον τοὺς καρποὺς· υἱοῦ δὲ καὶ δεσπότου, χαρίσασθαι τὰς ὀφειλὰς, (12) καὶ μεταθεῖναι τὸν ἀμπελῶνα. καὶ τὰ ἐπιφερόμενα γοῦν παρὰ τοῦ ἀποστόλου δείκνυσι τὴν διαφορὰν τοῦ υἱοῦ πρὸς τὰ (13) γενητὰ λέγοντος· „διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως προσέχειν ἡμᾶς τοῖς „ἀκουσθεῖσι, μή ποτε παραῤῥυῶμεν. εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων „λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος, καὶ πᾶσα παράβασις „καὶ παρακοὴ ἔλαβεν ἔνδικον μισθαποδοσίαν· „πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα, τηλικαύτης ἀμελήσαντες „σωτηρίας; ἥτις ἀρχὴν λαβοῦσα λαλεῖσθαι (14) διὰ „τοῦ κυρίου ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων, εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώ„θη.„ εἰ δὲ τῶν γενητῶν εἷς ἦν ὁ υἱὸς, οὐ κρείττων αὐτῶν ἦν, (15) οὔτε ἐν τῇ παρακοῇ τὸ μεῖζον τῆς τιμωρίας δι' αὐτὸν ἀπέκειτο. οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ διακονίᾳ τῶν ἀγγέλων ἐκεῖ ἦν καθέκαστον αὐτῶν τὸ μεῖζον καὶ ἔλαττον ἐν τοῖς παραβαίνουσιν· ἀλλ' εἷς ἦν ὁ νόμος, καὶ μία ἡ κατὰ τῶν (16) παραβαινόντων ἐκδικία. ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔστι τῶν γενητῶν ὁ λόγος, ἀλλ' υἱὸς τοῦ πατρός· διὰ

Tom. I.

A rerum factarum naturam a fine indicaret. Nam quæ perire possunt, licet beneficio effectoris non pereant, tamen ex nihilo sunt facta, eaque aliquando non fuisse, ipsa testantur. Quia igitur ea est illorum natura, idcirco de Filio dicitur, *Tu autem permanes*, ut ejus inde ostendatur æternitas. Nam quia interire non potest, ut possunt res factæ, sed potius vim habet semper permanendi, hinc alienum quidem est de ipso dici, Non fuit priusquam esset genitus: at proprium ejus est, semper esse & cum Patre permanere. Etsi autem Apostolus Epistola ad Hebræos hæc non scripsisset: ex aliis tamen ejusdem Epistolis atque B ex universa alia Scriptura talia de Verbo comminisci sane proihiberentur. Ceterum quandoquidem ipse quoque scripsit & supra ostendimus Filium ex natura Patris esse genitum; & illum quidem esse effectorem, res autem alias ab eo effici: illum esse splendorem, Verbum, imaginem, & sapientiam Patris; res vero factas infra Trinitatem assistere & servire: alius ergo generis & naturæ est Filius, quam rerum factarum, ac potius proprius est substantiæ Patris, eamdemque ac ille naturam habet. Hinc enim & ipse Filius non dixit, *Pater meus præstantior me est*, ne quis eum alium a Patris natura esse suspicare- C tur, sed *major* dixit, non quidem magnitudine quadam aut tempore, sed quia ex ipso Patre gignitur. Quin etiam cum dixit, *major est*, naturæ proprietatem ostendit.

Joan. 14. 28.

Pater Filio est major, quatenus Filius ex Patre gignitur.

59. Et vero ipse Apostolus non ut Verbi naturam cum rebus factis potissimum compararet, dixit: *Tanto præstantior factus Angelis*. Namque simul comparari non queunt, cum sint inter se diversæ. Sed ad corporeum Verbi adventum & ad dispensationem ejus attendens, indicare voluit ipsum aliorum qui antecesserant simile non esse, ut, quantum natura ab iis D quos antea miserat differt, tanto etiam longeque præstantior esse intelligeretur gratia quæ ab ipso & per ipsum datur, quam Angelorum administratio. Siquidem servorum erat, fructus dumtaxat reposcere: at Filii & Domini erat debita donare & vitem transferre. Unde ea, quæ subjicit Apostolus, differentiam quæ Filium inter & res factas intercedit demonstrant. *Propterea*, inquit, *oportet nos maxime attendere ad ea quæ audivimus, ne forte effluamus. Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis præ-* E *varicatio & inobedientia accepit justam mercedis retributionem: quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem, quæ eum initium accepisset enarrari per Dominum ab eis qui audierunt, in nos confirmata est?* Quod si Filius esset e rebus factis, non illis sane esset præstantior, neque majori supplicio propter eum puniretur inobedientia. Nec enim in administratione Angelorum; pro singulis illorum majus vel minus erat in his qui peccabant: sed lex erat una, unaque in peccantes animadversio. Quia vero Verbum non est e rebus factis, sed est filius Patris, idcirco

Hebr. 2. 1.

 quan-

(1) Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. ut & Anglic. in margine, τὴν ἀρχὴν τῶν γενητῶν δείξῃ. Paulopost Seguer. κἂν μὴ ἀπολύηται. Basili. Goblerian. Felc. 1. & Reg. ἀπόλωνται. Anglican. ἀπόλλωνται. Mox Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. ὅμως ἐκ τῶν μὴ ὄντων γέγονε.

(2) Seguer. διαμένεις. Alii & editi, διαμενεῖς. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἔχων τὸ δύνασθαι. Editi & alii, ἔχει τὸ δύνασθαι. Paulopost Seguerian. αὐτοῦ λέγεσθαι, οὐκ ἦν &c. In aliis & editis deest τό.

(3) Sic Seguerian. & Reg. At Gobler. & Felc. 1. διαμένειν σὺν τῷ πατρί. Ceteri & editi, συνδιαμένειν πατρί.

(4) Seguerian. πάσης τῆς ἄλλης θείας γραφῆς ἐκωλύοντο τοιοῦτόν τι φαντάζεσθαι περὶ τοῦ υἱοῦ. Basili. Gobler. & Felc. 1. & Reg. τι τοιοῦτον. Item Goblerian. & Felc. 1. περὶ τοῦ υἱοῦ.

(5) Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. omittunt γέννημα, & ὢν, moxque habent δημιουργεῖ.

(6) Seguer. Reg. Felc. 1. & 5. ἐστί. Editi & alii, εἰσί.

(7) Sic Reg. & Seguerian. Ceteri vero & editi, μου κρείττων ἐστίν. Ibid. Seguerian. ξένον τις τῆς. Editi & alii, ξένον τῆς. Mox Gobler. & Felc. 1. ὑπολάβωσιν.

(8) Seg. & Felc. 5. συγκρῖναι. Editi & alii, διακρῖναι.

(9) Sic Seguerian. Idemque mox & Anglic. Gobler. & Felc. 1. ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν. Basili. ἀσύγκριτον γὰρ ἀληθῶς μᾶλλον. Editi & alii, ἀσύγκριτον γὰρ μᾶλλον δὲ ἄλλω ἐστίν.

(10) Sic Seguerian. Basili. Anglican. & Felc. 5. At alii & editi, τοῦτο. Ibid. Seguerian. ἵν' ὅσῳ τῇ φύσει διαφέρῃ.

(11) Seguerian. παρ' αὐτοῦ. Editi & alii παρὰ τούτου. Regius & Felc. 5. παρὰ τούτου καὶ διὰ τούτου. Ibid. Seguerian. κρείττω.

(12) Seguerian. μεταπεθεῖναι.

(13) Sic Seguerian. Reg. Gobler. & Felc. 1. Ceteri vero cum editione Commel. γεννητά.

(14) Basili. ὑπὸ τοῦ κυρίου. Paulopost Seguerian. εἰ τῶν γενητῶν ὁ υἱὸς ἦν, οὔτε κρείττων. Gobl. & Felc. 1. εἰ δὲ τῶν γενητῶν ὁ υἱὸς ἦν, οὐ κρείττων.

(15) Seguer. οὔτε ἐν τῇ. Reg. οὐδὲ ἐν τῇ. Basil. & Anglic. οὐδὲν τῇ. Alii & editi, οὐδὲ τῇ. Mox Seguer. οὔτε γὰρ, & paulopost, ἐκεῖ ἦν τὸ καθέκαστον αὐτῶν μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον.

(16) Seg. Gobl. & Felc. 1. παραβαινόντων. Alii & editi, παρακουόντων. Paulopost Seguer. ἀλλ' υἱός τοῦ πατρὸς, διὰ τοῦτο. Ceteri & editi, ἀλλ' υἱός ἐστι τοῦ πατρὸς, διὰ τοῦτο.

quanto præstantior est, & ea, quorum auctor ipse est, A præstantiora sunt & ab aliis diversa, tanto etiam gravius esse debet supplicium. Itaque datam per Filium considerent gratiam, eumque ex suis operibus agnoscant vere alium esse a rebus factis, solumque illum verum Filium in Patre esse, & Patrem in ipso. Discant legem ab Angelis promulgatam esse, sed neminem reddidisse perfectum, quippe quæ, ut docet Paulus, Verbi adventu indigeret. At Verbi adventus, Patris opus perfecit. Hinc antea ab Adam ad Moysem mors quidem regnavit: sed Verbi præsentia mortem penitus destruxit: nec amplius B in Adam morimur, sed omnes in Christo vita donamur. Præterea antea a Dan usque ad Bersabee lex divulgabatur, atque in sola Judæa notus erat Deus; *Psal. 75.* nunc autem in omnem terram exivit sonus eorum, & omnis terra Dei cognitione est repleta, gentesque universas edocuere Discipuli, ac denique hoc tempore illud Scripturæ impletum est, *Erunt omnes docti a Deo*. *Esai. 54. 13. Joan. 6. 45.* Etenim quæ tunc quidem apparebant, meræ erant figuræ: nunc autem ipsa patefacta veritas est: quod Apostolus postea luculentius ipse explicat his verbis: *In tantum præstantioris testamenti sponsor factus est Jesus*. *Hebr. 7. 22.* Et rursus: *Nunc autem excellentius sortitus est ministerium, quanto & præstantioris testamenti mediator est, quod in præstantioribus promissionibus sancitum est*. C *Heb. 8. 6.* *Nam nihil ad perfectionem adduxit lex: sed erat introductio spei præstantioris*. *Hebr. 7. 19.* Et paulopost: *Necesse est ergo exemplaria cælestium his mundari: ipsa autem cælestia præstantioribus hostiis quam istis*. *Hebr. 9. 23.* Vocem igitur *præstantioris* hic & per totum Epistolæ contextum Domino, qui præstantior & alius est a rebus factis, attribuit. Siquidem præstantius est sacrificium quod per ipsum peragitur; præstantior spes, quæ in eo collocatur; ac promissa, quæ nobis per illum sunt facta, non ut magna cum parvis comparantur, D sed ut diversa ab aliis natura; quia is, qui ista administravit, rebus factis est præstantior.

60. Jam vero quod dicitur, *factus est sponsor*, sponsionem quam ille pro nobis fecit significat. Quemadmodum enim ille cum Verbum esset, caro factus est, hocque, quod dicimus factum esse, carni ascribimus: (hæc enim facta & creata est) ita etiam hæc dictio, *factus est*, juxta secundam significationem hic est intelligenda, quatenus videlicet factus homo est. Noverint proinde pertinaces homines vanum quoque pravum hoc illorum commentum esse: audiant Paulum cui perspectissimum erat eum & Filium ac E sapientiam, splendoremque & imaginem Patris esse, minime his verbis significare ejus factam fuisse naturam, sed eam dictionem referre ad testamenti administrationem, qua scilicet mors, quæ olim regnaverat, destructa est. Siquidem ea ratione ejus administratio præstantior facta est, quia *quod lex facere non poterat, ubi per carnem infirma erat, fecit Deus misso Filio suo in similitudine carnis peccati, & de peccato condemnavit peccatum in carne*, *Rom. 8. 3.* remoto ab ea delicto, quo captiva perpetuo tenebatur, adeo ut divinum sensum non valeret recipere. *Ibid. v. 4.* Cum autem carnem dignam reddidit quæ Verbum re- F

A τοῦτο ὅσῳ κρείττων αὐτὸς, καὶ τὰ δι' αὐτοῦ κρείττονα καὶ παρηλλαγμένα ἐστὶ, τοσούτῳ καὶ ἡ (1) τιμωρία χείρων γένοιτο. θεασάσθωσαν οὖν τὴν διὰ τοῦ υἱοῦ χάριν, καὶ ἐπιγνώτωσαν καὶ ἐκ τῶν ἔργων μαρτυρούμενον αὐτὸν ὅτι τῶν μὲν γενητῶν ἄλλος ἐστὶ, μόνος δὲ αὐτὸς (2) υἱὸς ἀληθινὸς ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν αὐτῷ. ὁ νόμος δὲ δι' ἀγγέλων ἐλαλήθη, καὶ οὐδένα τετελείωκε δεόμενος τῆς τοῦ λόγου ἐπιδημίας, ὡς εἴρηκεν ὁ Παῦλος. ἡ δὲ τοῦ λόγου ἐπιδημία τετελείωκε τὸ ἔργον τοῦ πατρός. καὶ τότε μὲν ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν· ἡ δὲ τοῦ λόγου παρουσία κατήργησε τὸν θάνατον. καὶ οὐκέτι μὲν ἐν τῷ Ἀδὰμ (3) B πάντες ἀποθνήσκομεν· ἐν δὲ τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιούμεθα. καὶ τότε μὲν ἀπὸ (4) Δὰν μέχρι Βηρσαβεὲ ὁ νόμος κατηγγέλλετο, καὶ ἐν μόνῃ τῇ Ἰουδαίᾳ γνωστὸς ἦν ὁ θεός· νῦν δὲ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ (5) φθόγγος αὐτῶν, καὶ πᾶσα ἡ γῆ πεπλήρωται τῆς περὶ θεοῦ γνώσεως, οἵ τε μαθηταὶ ἐμαθήτευσαν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ πεπλήρωται νῦν τὸ γεγραμμένον· „ἔσονται πάν„τες διδακτοὶ θεοῦ.„ καὶ τότε μὲν τύποι ἦν τὰ δεικνύμενα· ἄρτι δὲ ἡ ἀλήθεια πεφανέρωται· καὶ τοῦτο πάλιν αὐτὸς ὁ ἀπόστολος μετὰ ταῦτα φανερώτερον (6) ἐξηγεῖται λέγων· „κατὰ τοσοῦτον κρείττονος διαθήκης C „γέγονεν ἔγγυος (7) Ἰησοῦς. καὶ πάλιν· νῦν δὲ διαφο„ρωτέρας τετύχηκε λειτουργίας, ὅσῳ καὶ κρείττονός ἐστι „διαθήκης μεσίτης, ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις „νενομοθέτηται. καὶ (8) οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος, „ἐπεισαγωγὴ δὲ κρείττονος ἐλπίδος. καὶ αὖθίς φησιν· „ἀνάγκη οὖν τὰ μὲν ὑποδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς „τούτοις καθαρίζεσθαι· αὐτὰ δὲ τὰ ἐπουράνια, κρείτ„τοσι θυσίαις (9) παρὰ ταύτας.„ τὸ ἄρα κρεῖττον καὶ νῦν καὶ δι' ὅλων τῷ κυρίῳ ἀνατίθησι, τῷ κρείττονι καὶ ἄλλῳ παρὰ τὰ γενητὰ τυγχάνοντι. κρείττων γὰρ ἡ δι' αὐτοῦ θυσία· κρείττων ἡ ἐν αὐτῷ ἐλπίς· καὶ αἱ δι' αὐτοῦ ἐπαγγελίαι, οὐχ ὡς πρὸς μικρὰ μεγάD λαι συγκρινόμεναι· ἀλλ' (10) ὡς ἄλλαι πρὸς ἄλλα τὴν φύσιν τυγχάνουσαι· ἐπεὶ καὶ ὁ ταῦτα οἰκονομήσας, κρείττων τῶν γενητῶν ἐστι.

60. Καὶ τὸ λεγόμενον πάλιν, γέγονεν ἔγγυος, (11) τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἐγγύην τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην σημαίνει. ὡς γὰρ λόγος ὢν, σὰρξ ἐγένετο· καὶ τὸ γενέσθαι, τῇ σαρκὶ λογιζόμεθα· γενητὴ γάρ ἐστιν αὕτη, καὶ κτιστὴ (12) τυγχάνει οὖσα· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ, γέγονεν, ἵνα τοῦτο κατὰ δεύτερον σημαινόμενον ἐκλάβωμεν, διὰ τὸ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον· καὶ γνῶσιν οἱ φιλονεικοῦντες, ὅτι καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς κακονοίας ἑαυτῶν ἐκπίπτουσιν, ἀκουέτωE σαν ὅτι οὐ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ γεγενῆσθαι σημαίνει ὁ Παῦλος, ὁ εἰδὼς αὐτὸν υἱὸν καὶ σοφίαν, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ εἰκόνα τοῦ πατρός· ἀλλ' εἰς τὴν τῆς διαθήκης διακονίαν τὸ γενέσθαι καὶ νῦν λογίζεται, καθ' ἣν ὁ ποτὲ βασιλεύων θάνατος κατηργήθη. καὶ γὰρ καὶ κατὰ (13) τοῦτο κρείττων ἡ δι' αὐτοῦ διακονία γέγονεν, „ὅτι καὶ τὸ ἀδύνατον „τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ θεὸς „τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρ„τίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν „τῇ σαρκὶ,„ ἐκστήσας ἀπ' αὐτῆς τὸ παράπτωμα, ἐν ᾧ διαπαντὸς ᾐχμαλωτίζετο, ὥστε μὴ δέχεσθαι F τὸν θεῖον νοῦν· τὴν δὲ σάρκα δεκτικὴν τοῦ λόγου κατασκευά-

(1) Sic Seguer. At alii & editi, τιμωρία ἂν γένοιτο. Paulopost Seguer. τὴν διὰ τοῦ υἱοῦ χάριν. Editi & alii, τὴν διὰ τοῦ Χριστοῦ χάριν. Ibid. Gobler. & Felc. 1. καὶ ἐπιγνώτωσαν ἐκ τῶν ἔργων.
(2) Seguer. Gobler. & Felc. 1. omittunt υἱός. Paulopost Seguer. ὁ νόμος δι' ἀγγέλων.
(3) Seguer. omittit πάντες.
(4) Sic Reg. At Seguer. ἀπὸ Δάμ. Basili. Anglic. & editi, ἀπὸ Ἀδάμ.
(5) Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἐξῆλθεν ὁ νόμος, καὶ πᾶσα. Mox Seguer. οἵ τε μαθηταὶ ἐμαθήτευσαν. Alii & editi, οἱ δὲ μαθηταὶ ἐμαθήτευσαντο.
(6) Seguer. & Reg. ἐξηγεῖται. Editi & alii, ἐξηγεῖτο.
(7) Sic Seg. Gobl. & Felc. 1. & mox cum Reg. τετύχηκε λειτουργίας. Alii & editi, ἔγγυος ὁ υἱός, &, τέτυχε λειτουργίας.
(8) Basili. οὐδὲν δὲ ἐτελείωσεν.
(9) Anglic. παρὰ ταῦτα· τὸ ἄρα κρείττων.
(10) Reg. ὡς ἄλλων. Mox idem & alii mss. πρὸς ἄλλα. Editi, πρὸς ἄλλας.
(11) Sic mss. At editi addunt καὶ post ἔγγυος. Paulopost Seguer. σὰρξ γέγονε.
(12) Sic Seguer. At alii & editi, τυγχάνουσα. Seguer. καὶ ἐνταῦθα γέγονεν, ἵνα καὶ τοῦτο.
(13) Sic Seguer. & Anglic. At Reg. Basil. & Felc. 5. καὶ τούτῳ. Editi & alii, καὶ τοῦτο. Paulopost Seg. Anglic. Gobler. & Felc. 1. ἀδύνατον. At alii & editi, δυνατὸν, mendose.

κατασκευάσαι, ἐποίησεν ἡμᾶς μηκέτι (1) κατὰ σάρκα περιπατεῖν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, καὶ πολλάκις λέγειν, ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐσμὲν ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι· καὶ, ὅτι ἦλθεν ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς εἰς τὸν κόσμον, οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα (2) πάντας λυτρώσηται, καὶ σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. τότε μὲν γὰρ ὡς ὑπεύθυνος ὁ κόσμος ἐκρίνετο ὑπὸ τοῦ νόμου· ἄρτι δὲ ὁ λόγος εἰς ἑαυτὸν ἐδέξατο τὸ κρίμα, καὶ τῷ σώματι παθὼν ὑπὲρ πάντων, σωτηρίαν τοῖς πᾶσιν ἐχαρίσατο. (3) τοῦτο δὲ βλέπων κέκραγεν Ἰωάννης· „ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ „χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. „κρείττων δὲ ἡ χάρις ἢ ὁ νόμος, καὶ ἡ ἀλήθεια παρὰ τὴν σκιάν.

B 61. (4) Τὸ οὖν, κρείττων, ὥσπερ εἴρηται, οὐχ οἷόν τε ἦν δι' ἑτέρου τινὸς γενέσθαι ἢ διὰ τοῦ υἱοῦ, τοῦ καθημένου ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρός. τί δὲ τοῦτο σημαίνει, ἢ τὸ γνήσιον τοῦ υἱοῦ, (5) καὶ τὴν θεότητα τοῦ πατρὸς ταύτην εἶναι τοῦ υἱοῦ; τήν τε γὰρ τοῦ πατρὸς βασιλείαν βασιλεύων ὁ υἱὸς, ἐπὶ τὸν αὐτὸν θρόνον τῷ πατρὶ κάθηται, καὶ τῇ τοῦ πατρὸς θεότητι θεωρούμενος, θεός ἐστιν ὁ λόγος, (6) καὶ ὁ βλέπων τὸν υἱὸν, βλέπει τὸν πατέρα· καὶ οὕτως εἷς θεός ἐστιν. ἐκ δεξιῶν γοῦν καθήμενος, ἀριστερὸν οὐ ποιεῖ τὸν πατέρα· ἀλλ' ὅπερ ἐστὶ δεξιὸν καὶ τίμιον ἐν τῷ πατρὶ, τοῦτο καὶ ὁ υἱὸς ἔχει, καὶ λέγει, „πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστι. „διὰ C τοῦτο γὰρ καὶ καθήμενος ἐκ δεξιῶν ὁ υἱὸς ὁρᾷ τὸν πατέρα καὶ (7) αὐτὸς ἐκ δεξιῶν, κἂν ὡς ἄνθρωπος γενόμενος λέγῃ· „(8) προωρώμην τὸν κύριόν μου ἐνώπιόν „μου διὰ παντὸς, ὅτι ἐκ δεξιῶν μού ἐστιν ἵνα μὴ σαλευθῶ. „δείκνυται γὰρ πάλιν καὶ ἐν τούτῳ ὡς ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ καὶ (9) ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ. δεξιοῦ γὰρ ὄντος τοῦ πατρὸς, ἐν τῷ δεξιῷ ἐστιν ὁ υἱός· καὶ καθημένου τοῦ υἱοῦ ἐκ δεξιῶν, ὁ πατήρ ἐστιν ἐν τῷ υἱῷ. καὶ οἱ μὲν ἄγγελοι διακονοῦσιν ἀνερχόμενοι καὶ κατερχόμενοι· περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ φησι· „καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες „ἄγγελοι θεοῦ· „καὶ ὅτε μὲν ἄγγελοι διακονοῦσι, λέγουσιν, (10) ὅτι ἀπεστάλην πρὸς σέ· καὶ, κύριος ἐνετεί- D λατο· ὁ δὲ υἱὸς κἂν λέγῃ ἀνθρωπίνως, (11) ὅτι ἀπεστάλην, καὶ ἔρχεται τὸ ἔργον τελειῶσαι καὶ διακονῆσαι, λέγει ὅμως (12) ὡς λόγος καὶ εἰκὼν ὑπάρχων, „ἐγὼ ἐν „τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι· καὶ, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, „ἑώρακε τὸν πατέρα· καὶ, ὁ πατὴρ (13) ἐν ἐμοὶ μέ„νων, αὐτὸς τὰ ἔργα ποιεῖ· „ἃ γὰρ ἐν τῇ εἰκόνι τις ταύτῃ θεωρεῖ, ταῦτα τοῦ πατρός ἐστιν ἔργα. ἐστι μὲν οὖν ἱκανὰ ταῦτα δυσωπῆσαι τοὺς μαχομένους πρὸς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν. εἰ δ' ὅτι γέγραπται, γενόμενος κρείττων, τὸ, γενόμενος, οὐ θέλουσιν ὡς περὶ (14) υἱοῦ λεγόμενον, ἴσον ἀκοῦσαι γεγενῆσθαι καὶ ἐστιν, ἢ διὰ τὸ γεγενῆσθαι τὴν κρείττονα διακονίαν τὸ, γενόμενος, λαβεῖν καὶ νοεῖν, ὥσ- E περ εἴπομεν· ἀλλὰ νομίζουσιν ἐκ ταύτης τῆς λέξεως γενητὸν εἰρῆσθαι τὸν λόγον· ἀκουέτωσαν συντόμῳ λόγῳ ταῦτα πάλιν, ἐπειδὴ τῶν (15) εἰρημένων ἐπελάθοντο.

62. Εἰ μὲν ἐκ τῶν ἀγγέλων ἐστὶν ὁ υἱὸς, (16) ἔστω καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὡς ἐπ' ἐκείνων τὸ γενόμενος, καὶ μηδὲν αὐτῶν κατὰ τὴν φύσιν διαφερέτω· ἀλλ' ἔστωσαν (17) ἢ καὶ οὗτοι υἱοὶ, ἢ κἀκεῖνος ἄγγελος, καὶ κοινῇ πάντες καθεζέσθωσαν ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρός· ἢ μετὰ πάντων καὶ ὁ υἱὸς (18) παρεστηκέτω ὡς λειτουργικὸν πνεῦμα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμε-

A ciperet, fecit ut nos non amplius secundum carnem, sed secundum spiritum ambularemus, sæpeque dicamus: Nos vero non sumus in carne, sed in spiritu. Et, Quia venit Dei Filius in mundum, non ut judicaret mundum, sed ut omnes redimeret, & mundus per ipsum servaretur. Tunc enim mundus, tamquam reus, a lege judicabatur: nunc vero Verbum in se suscepit judicium, & corpore pro omnibus patiendo, salutem donavit omnibus. Quod cum exploratum haberet Joannes, exclamabat: *Lex per Moysem data est, gratia & veritas per Jesum Christum facta est*. Præstantior autem est gratia quam lex, & veritas quam umbra.

Joan. 3. 17.

Joan. 1. 17.

B 61. Hoc ergo quod *præstantioris* vocabulo exprimitur, quemadmodum dictum est, per alium fieri non poterat, nisi per Filium qui ad dexteram Patris sedet. Quid autem istud significat, nisi verum illum esse Filium, eamdemque Patris & Filii esse divinitatem? Quia enim eodem Patris regno potitur Filius, in eodem similiter throno quo Pater sedet; cumque ipse Patris divinitate videatur, hinc sane Deus est Verbum, & qui videt Filium, Patrem videt, atque hoc pacto unus est Deus. Itaque a dextris sedens, sinistrum non reddit Patrem: sed quod dextrum & honorabile est in Patre, hoc etiam habet Filius qui ipse C ait: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*. Quocirca Filius a dextris Patris sedens, videt ipse similiter Patrem a dextris sedentem, quamvis ut homo factus dicat: *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quia a dextris est mihi ne commovear*. Inde enim etiam palam fit & Filium in Patre & Patrem in Filio esse. Quamvis enim dexter est Pater, a dextris tamen etiam est Filius; & Filio a dextris sedente, in Filio est ipse Pater. Et Angeli quidem ascendendo & descendendo ministrant: de Filio autem dicit, *Et adorent eum omnes Angeli Dei*. Insuper cum Angeli ministrant, ajunt: Missus sum ad te: &, D Dominus præcepit. At Filius, licet ut homo dicat, se missum esse & venisse ad opus perficiendum & administrandum, tamen ut Verbum & imago ait: *Ego in Patre, & Pater in me est*: &, *Qui vidit me, Patrem vidit*: &, *Pater in me manens ipse facit opera*. Nam quæ in ista videntur imagine, ea ipsa sunt Patris opera. Hæc igitur satis sunt ad veritatis hostes pudore afficiendos. Quod si, quia scriptum est, *præstantior factus*, nolunt hanc vocem *factus* ita intelligi de Filio, ut idem sit ac si diceretur, factus est, &, est; vel quod ejus administratio præstantior aliis E facta fuerit, uti diximus: sed hoc ex vocabulo arbitrantur factum dici Verbum: hæc iterum breviter audiant, quandoquidem quæ supra disputavimus jam sunt obliti.

Filius a dextris Patris sedet, & Patera dextris Filii.

Joan. 16. 15.

Psal. 15. 8.

Heb. 1. 6.

Joan. 14. 10.

Ib. v. 9. & 10.

62. Si Filius unus ex Angelis est: æque ipsi ac illis hæc vox *factus* conveniat, nihilque natura ab illis differat; verum vel ipsi sint filii vel ille sit Angelus, omnesque pariter ad dexteram Patris sedeant, vel cum omnibus assistat quoque ipse Filius tamquam spiritus administer, in administrationem,

Heb. 1. 14.

ut

(1) κατὰ abest a Seguer. Gobl. & Felc. 1. Paulopost Seguer. & Basili. πολλάκις λέγειν. Ceteri & editi, πολλάκις λέγει. Ibidem Seguer. ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν.

(2) Felc. 2. cum editis, πάντα. Alii omnes mss. πάντας.

(3) Seguer. τοῦτο βλέπων.

(4) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, τὸ δὲ κρείττων.

(5) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. & Felc. 5. In aliis vero & editis desunt hæc verba, καὶ τὴν θεότητα τοῦ πατρὸς ταύτην εἶναι τοῦ υἱοῦ.

(6) Seguer. Gobler. & Felc. 1. καὶ βλέπων. Mox Seguer. καὶ οὗτος εἷς.

(7) Sic Seguer. At alii & editi, αὐτόν.

(8) Sic Seguer. Editi vero, προωρώμην τὸν κύριον, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶ διὰ παντός. Paulopost Seguer. ὡς ὁ υἱός. Editi & alii, ὡς υἱός. Mox Gobl. & Felc. 1. καὶ ὁ πατήρ. Alii & editi, καὶ πατήρ.

(9) Reg. Gobl. & Felc. 1. ὁ πατήρ. In aliis & editis ὁ deest.

(10) Seguer. Gobler. & Felc. 1. omittunt ὅτι.

(11) Gobler. & Felc. 1. ἀνθρωπίνως, ἐστάλην. Basil. ἀπεστάλη. Ibidem Seguer. Gobler. & Felc. 1. καὶ ἔρχεται. Editi & alii, καὶ ἄρχηται.

(12) ὡς abest a Seguer. Gobler. & Felc. 1. Mox iidem, ἐν ἐμοί ἐστι. In aliis & editis deest ἐστι.

(13) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. Ceteri autem & editi, ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, τὰ ἔργα ποιεῖ. Ibid. Seguer. ἃ γὰρ ἐν τῇ εἰκόνι τις ταύτῃ. In aliis & editis deest ταύτῃ.

(14) Seguer. περὶ Ἰησοῦ. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. γεγενῆσθαι τὴν κρείττονα. Felc. 5. item γεγενῆσθαι. Alii & editi, γενέσθαι τὴν κρείττω.

(15) Seg. προειρημένων. Ibid. Basili. Ang. & Felc. 5. ἐπέλαθον.

(16) Sic Seg. qui mox cum Gobler. & Felc. 1. ἐπ' αὐτῷ. Alii & editi, ἔσται καὶ ἐπ' αὐτοῦ. Paulopost Seguer. κατὰ φύσιν.

(17) Sic Seguer. Reg. & Felc. 5. At in aliis & editis ἢ deest. Ibid. Seguer. Gobl. & Felc. 1. καὶ οὗτοι. Editi aliique καὶ αὐτοί. Paulopost Basili. παρακαθεζέσθωσαν.

(18) Seguerian. Reg. & Felc. 5. παρεστηκέτω.

ut illi, missus. At vero si Paulus Filium a rebus factis hisce verbis discriminet: *Cui enim Angelorum dixit unquam: Filius meus es tu?* Præterea si cælum ille & terram creat, hique ab eo fiunt; si ille cum Patre sedet, hi autem ministrantes assistunt: cui non perspicuum est nequaquam de Verbi substantia vocem *factus* intelligi ab Apostolo, sed de administratione quæ peracta per ipsum est. Nam quemadmodum cum esset Verbum, caro factum est; ita factus homo, tanto præstantior in administratione factus est Angelis, quantum filius a servis & opifex ab operibus differt. Desinant itaque vocem *factus* de natura Filii interpretari; nec enim est e rebus factis: sed agnoscant hoc vocabulo *factus* factam significari administrationem & dispensationem. Quomodo autem præstantior factus fuerit in administratione, qui ipse natura præstantior est quam res factæ, ea quæ supra diximus, manifesto ostendunt, indeque illos arbitror erubescere. Verum si contumaces esse pergent, e re fuerit insanæ ipsorum occurrere temeritati, similiaque de ipso Patre dicta illis opponere, ut vel fracti pudore suam linguam a malis cohibeant, vel intelligant in quantum devenerint inscitiæ. Itaque scriptum est: *Fias mihi in Deum protectorem & in domum refugii, ut salvum me facias.* Et rursus: *Factus est Dominus refugium pauperi*, & alia id genus quæ in divinis leguntur Scripturis. Quod si ista de Filio dicta esse contendent, quod forte vel etiam magis verum est, agnoscant Sanctos eum, qui res facta non erat, rogare ut sibi adjutor & in domum refugii fieret: ac deinceps vocabula *factus*, *fecit* & *creavit* de corporea ejus intelligant præsentia. Tunc siquidem adjutor & domus refugii factus est, cum nostra peccata suo corpore in lignum sustulit, dixitque: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos.*

Hebr. 1. 5. — Psal. 30. 3. — Psal. 9. 10. — Matth. 11. 28.

63. Sin autem illas voces de Patre putant intelligi; num quia hic quoque scriptum est, *Fias* & *factus est*, eo devenient impudentiæ, ut Deum factum esse dicant? Ita sane id audebunt, quemadmodum idem de ejus Verbo fingere non sunt veriti. Nam sequitur ex ipsorum dictis, ut eadem opinentur de Patre, quæ de ejus Verbo comminiscuntur. Verum absit ut cogitatio tam impia in mentem fidelium umquam veniat. Nec enim Filius e rebus creatis est, nec quod hic scribitur, *fias*, &, *factus est*, principium existendi significat, sed datum indigentibus adjutorium. Namque Deus & semper & idem est: homines autem per Verbum postea facti sunt, quando ipse voluit Pater: nec Deum videre aut ad eum accedere queunt res ullæ factæ, præsertimque homines in terris degentes. Quapropter cum infirmi homines ejus implorant opem, cum vexati precantur auxilium, cum injuria affecti orant: tunc ille, qui est invisibilis, cum perhumanus sit, se præsentem suo beneficio exhibet, quod per proprium Verbum &

A νος καὶ αὐτὸς (1) ὁμοίως ἐκείνων. εἰ δὲ διΐστησιν ὁ Παῦλος τὸν υἱὸν ἀπὸ τῶν γενητῶν, λέγων· „ τίνι γὰρ εἶπέ ποτε (2) „ τῶν ἀγγέλων, υἱός μου εἶ σύ; „ καὶ οὗτος μὲν δημιουργεῖ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, αὐτοὶ δὲ παρ' αὐτοῦ γίνονται· καὶ αὐτὸς μὲν μετὰ τοῦ πατρὸς καθέζεται, οἱ δὲ (3) παρεστήκασι λειτουργοῦντες· τίνι πάλιν οὐκ ἔστι φανερὸν, ὅτι οὐκ ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ λόγου (4) ἔλεγε τὸ, γενόμενος, ἀλλ' ἐπὶ τῆς δι' αὐτοῦ γενομένης διακονίας; ὡς γὰρ λόγος ὢν, γέγονε σάρξ, οὕτω γενόμενος ἄνθρωπος, γέγονε τοσούτῳ κρείττων ἐν τῇ διακονίᾳ τῆς διὰ τῶν ἀγγέλων γενομένης διακονίας, ὅσῳ διαφέρει δούλων (5) υἱὸς, καὶ δὲ δημιουργὸς τῶν δημιουργουμένων· ὥστε παυσάσθωσαν ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ υἱοῦ λαμβάνειν τὸ, γενόμενος· οὐκ ἔστι γὰρ τῶν γενητῶν· καὶ γνώτωσαν ὅτι τῆς διακονίας καὶ τῆς γενομένης οἰκονομίας σημαντικόν ἐστι τὸ, γενόμενος. πῶς δὲ γέγονε κρείττων ἐν τῇ διακονίᾳ, κρείττων ὢν τῇ φύσει παρὰ τὰ γενητὰ, δείκνυσι τὰ προειρημένα, καὶ ἡγοῦμαι μὲν κἂν οὕτως αὐτοὺς αἰσχύνεσθαι. εἰ δ' ἄρα φιλονεικῶσιν, ἀκόλουθον ἂν εἴη πρὸς τὴν ἀλόγιστον αὐτῶν τόλμαν ὁμόσε χωρῆσαι (6) τούτοις, καὶ τὰ ὅμοια ῥητὰ περὶ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς εἰρημένα ἀντιθεῖναι τούτοις, ἵνα ἢ δυσωπηθέντες παύσωσιν (7) ἑαυτῶν τὴν γλῶτταν ἀπὸ κακῶν, ἢ γνῶσιν εἰς ὅσον βάθος εἰσὶν ἀνοίας. γέγραπται τοίνυν· „ γενοῦ μοι εἰς θεὸν ὑπερασπιστὴν, καὶ (8) „ εἰς οἶκον καταφυγῆς τοῦ σῶσαί με. καὶ πάλιν· ἐγένετο „ κύριος καταφυγὴ τῷ πένητι· „ καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐν ταῖς (9) θείαις γραφαῖς εὑρίσκεται. εἰ μὲν οὖν εἰς τὸν υἱὸν εἰρῆσθαι ταῦτα λέγουσιν· ὃ καὶ τάχα καὶ μᾶλλον ἀληθές ἐστιν· ἐπιγνώτωσαν ὅτι μὴ ὄντα γενητὸν αὐτὸν ἀξιοῦσι γενέσθαι βοηθὸν (10) ἑαυτοῖς καὶ οἶκον καταφυγῆς οἱ ἅγιοι· καὶ λοιπὸν τὸ, γενόμενος, καὶ τὸ, ἐποίησε, καὶ τὸ, ἔκτισεν, εἰς τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν λαμβανέτωσαν. τότε γὰρ γέγονε βοηθὸς καὶ οἶκος καταφυγῆς, ὅτε τῷ σώματι (11) ἑαυτοῦ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνήνεγκεν ἐπὶ τὸ ξύλον, καὶ ἔλεγε, „ δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. „

63. Ἂν δὲ εἰς τὸν πατέρα λέγωσιν εἰρῆσθαι τὰ (12) ῥητὰ, ἆρ' ἐπειδὴ καὶ ἐνταῦθα γέγραπται τὸ, γενοῦ, καὶ τὸ, ἐγένετο, τοσοῦτο ἐπιχειρήσουσιν, ὥστε εἰπεῖν γενητὸν (13) εἶναι τὸν θεόν; ναὶ τολμήσουσιν, ὥσπερ καὶ περὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ τοιαῦτα διαλογίζονται· φέρει γὰρ αὐτοὺς ἡ ἀκολουθία τοιαῦτα καὶ περὶ τοῦ πατρὸς ὑπονοεῖν, οἷα καὶ περὶ τοῦ λόγου (14) αὐτοῦ φαντάζονται. ἀλλὰ μὴ γένοιτο μηδὲ εἰς νοῦν ποτέ τινος τῶν πιστῶν ἐλθεῖν τὸ τοιοῦτον. οὔτε γὰρ ὁ υἱὸς τῶν γενητῶν ἐστιν, οὔτε τὸ γεγραμμένον (15) καὶ τὸ λεγόμενον ὧδε, γενοῦ, καὶ, ἐγένετο, ἀρχὴν τοῦ εἶναι σημαίνει, ἀλλὰ τὴν γενομένην βοήθειαν τοῖς δεομένοις. ὁ μὲν γὰρ θεὸς ἀεὶ καὶ ὁ αὐτός ἐστιν· οἱ δὲ ἄνθρωποι μετὰ ταῦτα γεγόνασι διὰ τοῦ λόγου, (16) ὅτε αὐτὸς ὁ πατὴρ ἠθέλησε· καὶ ἔστιν ὁ θεὸς ἀόρατος καὶ ἀπρόσιτος τοῖς γενητοῖς, καὶ μάλιστα τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις. ὅταν τοίνυν ἀσθενοῦντες (17) οἱ ἄνθρωποι παρακαλῶσιν, ὅταν διωκόμενοι δέωνται βοηθείας, ὅταν ἀδικούμενοι προσεύχωνται· τότε φιλάνθρωπος (18) ὢν ὁ ἀόρατος ἐπιφαίνεται διὰ τῆς ἑαυτοῦ εὐεργεσίας, ἣν διὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ λόγου καὶ

ἐν

(1) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. Alii & editi, τοὺς ἐκείνων ὁμοίους.

(2) Sic Seguer. & Reg. Ceteri autem & editi τῶν omittunt. Mox mss. καὶ οὗτος μέν. Editi καὶ αὐτὸς μέν.

(3) Seguer. παρεστήκεισαν.

(4) Sic Seguer. At alii & editi, ἐλέγετο.

(5) Seguer. δούλων ὁ υἱὸς, καὶ ὁ δημιουργὸς τῶν δημιουργουμένων. Basil. & Anglic. δεδημιουργημένων. Felc. 5. & Reg. δημιουργημάτων. Editi δημιουργημένων, mendose. Ibid. Seguer. Gobler. & Felc. 1. παυσάσθωσαν. Editi & alii, παυέσθωσαν.

(6) Sic Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. & 5. At Anglic. διαχωρῆσαι τούτοις. Alii & editi, χωρῆσαι τούτους.

(7) Seguer. Gobler. & Felc. 1. Ceteri vero & editi, αὐτῶν.

(8) Seguer. καὶ οἶκον. Mox Gobler. & Felc. 1. omittunt πάλιν.

(9) Seguer. omittit θείαις, & paulopost καὶ ante τάχα.

(10) Seguer. Gobler. & Felc. 1. αὐτοῖς.

(11) Seguer. Gobler. & Felc. 1. αὐτοῦ. Mox Seguer. ἐπὶ τοῦ ξύλου.

(12) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, ῥήματα. Ibid. Seguer. ἆρ' ἐπειδή. Alii autem & editi, ἄρα ἐπειδή. Mox Seguer. τὸ γενοῦ γέγραπται καὶ ἐγένου. Gobler. & Felc. 1. γέγραπται καὶ ἐγένου, τοσοῦτον, &c.

(13) Seguer. εἶναι τὸν θεόν; ναὶ τολμήσουσιν ὥσπερ καὶ περὶ τοῦ. Editi vero & alii, καὶ τολμήσουσιν ὡς περὶ τοῦ. Mox Gobler. & Felc. 1. διαλογίζονται. ἀλλὰ μὴ γένοιτο, omissis intermediis.

(14) Sic Seg. At in aliis & editis deest αὐτοῦ. Mox Seg. ποτέ τινος τῶν πιστῶν ἐλθεῖν. Editi & alii, τινός ποτε τῶν πιστῶν παρελθεῖν.

(15) Sic Basil. Anglic. Gobler. & Felc. 1. At Seguer. γεγραμμένον λεγόμενον. In editis & aliis deest καὶ τὸ λεγόμενον. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. γινομένην βοήθειαν.

(16) Seguer. ὅτε αὐτός. Gobler. & Felc. 1. ὅτ' αὐτός. Alii & editi, ὡς αὐτός. Mox Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. ἔστιν ὁ θεός. Editi aliique ἐστι θεός.

(17) οἱ deest in Seguer.

(18) Seguer. Gobler. Felc. 1. & Reg. ὢν ὁ ἀόρατος. Ceteri & editi, ὢν ἀοράτως. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1. διὰ τῆς ἑαυτοῦ. Editi, διὰ τῆς αὐτοῦ.

ἐν αὐτῷ ποιεῖται· καὶ λοιπὸν πρὸς τὴν χρείαν ἑκάστῳ γίνεται τὰ τῆς θεοφανείας· καὶ γίνεται τοῖς μὲν ἀσθενοῦσιν, ἰσχύς· τοῖς δὲ διωκομένοις, καταφυγὴ καὶ οἶκος σωτηρίας. τοῖς δὲ ἀδικουμένοις λέγει, „ ἔτι λαλοῦντός σου ἐρῶ, ἰδοὺ πάρειμι. „ ὅπερ οὖν εἰς ἀντίληψιν (1) ἑκάστῳ διὰ τοῦ υἱοῦ γίνεται, τοῦτο τὸν θεὸν ἕκαστος ἑαυτῷ γεγενῆσθαι λέγει· ἐπειδὴ καὶ βοήθεια παρ' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ λόγου γίνεται. τοῦτο οἶδε καὶ ἡ συνήθεια τῶν ἀνθρώπων, (2) καὶ τοῦτο καὶ πᾶς ὁστισοῦν ὁμολογήσει καλῶς εἰρῆσθαι. πολλάκις καὶ παρὰ ἀνθρώπων γέγονεν ἀνθρώποις βοήθεια· καὶ ὁ μὲν ἀδικουμένῳ συνέκαμεν, ὡς ὁ Ἀβραὰμ τῷ Λώτ· ὁ δὲ διωκομένῳ τὸν οἶκον (3) ἀνέῳξεν, ὡς ὁ Ἀβδίας τοῖς υἱοῖς τῶν προφητῶν· καὶ ὁ μὲν τὸν ξένον ἀνέπαυσεν, ὡς ὁ Λὼτ τοὺς ἀγγέλους· ὁ δὲ τοῖς δεομένοις (4) κεχορήγηκεν, ὡς ὁ Ἰὼβ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν. ὥσπερ οὖν ἕκαστος τῶν εὖ παθόντων εἰ λέγοι, ὁ δεῖνά μοι γέγονε βοηθός· καὶ ἄλλος εἰ λέγοι, κἀμοὶ καταφυγή, καὶ (5) τούτῳ χορηγός· λέγοντες δὲ ταῦτα, οὐ τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως, οὐδὲ τὴν οὐσίαν τῶν εὖ ποιησάντων σημαίνουσιν, ἀλλὰ τὴν (6) εἰς αὐτοὺς γινομένην παρ' ἐκείνων εὐεργεσίαν· οὕτως ὅταν λέγωσι περὶ τοῦ θεοῦ οἱ ἅγιοι τό, ἐγένετο, καὶ τό, γενοῦ, οὐκ ἀρχήν τινα γενέσεως σημαίνουσιν· ἄναρχος γὰρ καὶ οὐ γενητὸς ὁ θεός· ἀλλὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους παρ' αὐτοῦ (7) γενομένην σωτηρίαν.

64. Τούτου δὲ οὕτως νοουμένου, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, ὅσα δ' ἂν καὶ ὁσάκις ἂν λέγηται, ἐγένετο, καί, γενοῦ, τὴν αὐτὴν διάνοιαν σώζειν· ὥστε (8) καὶ τὸ λεγόμενον, γενόμενος κρείττων τῶν ἀγγέλων, καὶ ἐγένετο, ἀκούοντας, μὴ ἀρχήν τινα (9) τοῦ γίνεσθαι, ἐπινοεῖν τοῦ λόγου, μηδὲ ὅλως ἐκ τούτων γενητὸν αὐτὸν φαντάζεσθαι· ἀλλ' ἐπὶ τῆς διακονίας καὶ οἰκονομίας, (10) ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, νοεῖν τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ Παύλου. ὅτε γὰρ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἦλθέ τε ἵνα διακονήσῃ καὶ πᾶσι σωτηρίαν χαρίσηται· τότε ἡμῖν ἐγένετο σωτηρία, καὶ ἐγένετο ζωή, καὶ ἐγένετο ἱλασμός· τότε ἡ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτοῦ οἰκονομία κρείττων γέγονε (11) τῶν ἀγγέλων, καὶ ἐγένετο ὁδός, καὶ ἐγένετο ἀνάστασις. καὶ ὥσπερ τό, γενοῦ μοὶ εἰς θεὸν ὑπερασπιστήν, οὐκ οὐσίας γένεσιν σημαίνει αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὴν φιλανθρωπίαν, ὥσπερ εἴρηται· οὕτως καὶ νῦν τό, „ γενόμενος κρείττων (12) τῶν ἀγγέλων, καί, ἐγένετο, καί, τοσούτῳ κρείττων γέγονεν ἔγγυος ὁ Ἰησοῦς, „ οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου γενητὴν σημαίνει· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὴν γενομένην ἐκ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίαν· κἂν ἀχάριστοι τυγχάνωσιν οἱ αἱρετικοί, καὶ φιλόνεικοι (13) πρὸς ἀσέβειαν.

A in ipso tribuit, ac demum ad cujusque utilitatem sese accommodat divina præsentia, ita ut infirmis fiat robur, afflictis refugium & domus salutis, hisque, qui patiuntur injuriam, dicit: *Adhuc te loquente dicam, Ecce adsum.* Quod igitur in protegendis singulis fit per Filium, hoc Deum sibi factum esse singuli testantur, quia per Verbum fit auxilium ab ipso Deo. Nec vero insolens est inter homines id loquendi genus, quod rectum esse nemo non fatebitur. Sæpe siquidem hominibus adjutorium factum est ab hominibus. Nam alius illi qui injuriam accepit, opem tulit, ut Abraham, Lot: alius domum perse- B cutionem fugienti aperuit, ut Abdias filiis Prophetarum: alius peregrinum refecit, ut Lot, Angelos: alius indigentibus suppeditavit necessaria, ut Job his qui quidpiam ab ipso petebant. Quemadmodum igitur si singuli, qui ab aliis acceperint beneficia, dixerint: Ille mihi factus est adjutor: vel, Mihi ille refugium, & isti beneficus factus est distributor, non initium ortus neque naturam eorum, qui bene de se mererentur, significarent, sed acceptum solummodo ab eis beneficium: similiter cum Sancti de Deo dicunt, *factus est*, & *fias*, nullum ortus initium indicant: nam nec initium Deus habet ullum, nec factus C ipse est: verum his verbis significatur salus quam hominibus comparavit.

Esai. 58. 9. — *Genes.* 14. 16. — 3. *Reg.* 18. 4. — *Genes.* 19. 3. — *Job.* 29. 15.

64. Quibus ita intellectis efficitur ut quotiescumque de Filio dicitur, *factus est*, & *fias*, eodem explicetur modo, ita ut, cum ista audiunt, *præstantior factus Angelis*, & *factus est*, non aliquod nascendi principium Verbi effingant, aut eum factum esse inde opinentur: sed illud Pauli dictum de administratione & dispensatione, cum homo factus est, intelligant. Cum enim Verbum caro factum est & habitavit in nobis, ac venit ut ministraret, omnibusque impertiret salutem: tunc idem nobis factum est salus, fa- D ctum est vita, factum est expiatio: tunc ejus pro nobis administratio, Angelorum administratione præstantior est facta: denique ipsum item factum est via & resurrectio. Atque ut istud, *Fias mihi in Deum protectorem*, non naturæ ipsius Dei procreationem, sed ejus humanitatem, ut dixi, significat & benignitatem: ita his vocibus, *præstantior factus Angelis*, &, *factus est*, &, *tanto præstantior sponsor factus est Jesus*, non Verbi facta esse natura significatur, (absit) sed beneficium quod ex ejus accepimus incarnatione, quantumvis ingrati fuerint hæretici atque E in tuenda impietate perpugnaces.

Joan. 1. 14.

(14) ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ

λόγος δεύτερος.

1. ΕΓΩ μὲν ᾤμην τοὺς τῆς Ἀρείου μανίας ὑποκριτάς, ἐπὶ τοῖς προειρημένοις πρὸ τούτου κατ' αὐτῶν ἐλέγχοις, καὶ ταῖς περὶ τῆς ἀληθείας ἀποδείξεσιν ἀρκεῖσθαι, καὶ παυομένους λοιπόν, μεταγινώσκειν ἐφ' οἷς ἐφρόνησάν τε καὶ ἐλάλησαν κακῶς περὶ τοῦ

EJUSDEM CONTRA ARIANOS

Oratio secunda.

1. EGo quidem speraveram fore ut Arii insaniæ histriones argumentis, quæ supra cum ad illos confutandos tum ad veritatem patefaciendam tractavi contenti, deinceps quiescerent, ipsosque pœniteret tam male de Salvatore sensisse & locu-

(1) Seguer. ἑκάστῳ. Editi & alii, ἑκάστου. Ibid. Felc. 5. τοῦτον τὸν θεόν. Item ibid. Seguer. ἕκαστος αὐτῷ. Gobler. & Felc. 5. ἕκαστος αὐτῷ. Alii & editi, ἕκαστος ἑαυτῷ.

(2) καὶ deest in Seguerian. Mox Seguerian. Goblerian. & Felckm. 1. ὁμολογήσει. Alii & editi, ὁμολογήσειεν.

(3) Seguerian. & Anglican. ἤνοιξεν.

(4) Sic Seguerianus, Goblerian. & Felckman. 1. Item Basil. Reg. & Anglican. habent κεχορήγηκεν. Editi & alii, τῷ δεομένῳ κεχορήγηκεν. Ibid. Reg. & Seguer. ὡς ὁ Ἰώβ. Ceteri & editi, ὡς Ἰώβ.

(5) Felc. 5. καὶ τούτων χορηγός.

(6) Seguer. Gobler. & Felc. 1. εἰς ἑαυτοὺς γεγενημένην. Seguer. ibid. omittit παρ' ἐκείνων. Mox Seg. ὅταν περὶ θεοῦ λέγωσιν οἱ ἅγιοι τό, ἐγένετο, καὶ ἐγένου.

(7) Seguer. γινομένην.

(8) Seguer. & Reg. καὶ τὸ λεγόμενον. Ceteri & editi τὸ omittunt.

(9) Sic Seguer. Gobler. & Felckm. 1. At Reg. Basili. Anglic. & Felc. 5. τοῦ γενέσθαι. Editi & alii utrumque omittunt. Mox Seguer. καὶ ὅλως ὡς ἐκ τούτου τῶν γενητῶν. Gobler. & Felc. 1. καὶ ὅλως ἐκ τούτων τῶν γενητῶν.

(10) Reg. hic omittit, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, eaque subjungit post παρὰ τοῦ Παύλου. Paulopost Seguer. ἦλθε δὲ ἵνα.

(11) Seguerian. γέγονε τῶν ἄλλων.

(12) Seguer. & Reg. τῶν ἀγγέλων. In editis aliisque deest τῶν. Mox Seguer. Reg. Basil. Anglic. & Felckm. 5. γέγονεν ἔγγυος ὁ Ἰησοῦς. Gobler. Felc. 1. γέγονεν ἀγγέλων ἔγγυος ὁ Ἰησοῦς. Ceteri & editi, γέγονεν ἀγγέλων ὁ Ἰησοῦς.

(13) Sic Seguer. At alii & editi, πρὸς τὴν ἀσέβειαν.

(14) Sic Reg. Basil. item habet λόγος δεύτερος. Theodoretus similiter dialogo, ἀσύγχυτος, *inconfusus*, inscripto, eamdem orationem ita citat, τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τοῦ πρὸς τὰς αἱρέσεις λόγου δευτέρου. *S. Athanasii Episcopi Alexandriæ, ex Oratione secunda adversus hæreses*. Seguer. τοῦ αὐτοῦ κατὰ Ἀρειανῶν λόγος τρίτος. Ceteri quoque & editi, λόγος τρίτος. In editis præterea præmittitur consuetus titulus, τοῦ ἐν ἁγίοις, &c.

locutos esse. Verum illi, nescio quo pacto, ne ita quidem recedunt: sed, porcorum canumve more, sese in suæ vomitionis luto & sordibus volutantes, nova commenta defendendæ impietatis causa sibi excogitant. Itaque nec illud intelligentes quod in Proverbiis scriptum est, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*, nec istud Apostoli, *Qui fidelis est ei qui fecit illum*, temere altercantur ajuntque Dei Filium rem factam & creatam esse. Sane ex his, quæ supra dicta sunt, licebat ipsis perspicere, nisi sensus penitus amisissent, Filium, teste veritate, ex nihilo non esse, neque ad res factas ulla ratione pertinere. Cum enim Deus ipse sit: nec factus esse potest, nec fas est eum creatum dicere. Siquidem rerum creatarum & factarum proprium est dici ex nihilo esse, nec fuisse antequam gignerentur. Quando vero, tamquam veriti a propriis discedere fabulis, supra dictas divinarum Scripturarum voces objicere solent, quæ quidem recte sunt scriptæ, sed quas illi malitiose interpretantur: age, quis sit verborum illorum sensus repetamus, cum ut Fidelium animos confirmemus; tum ut illos ex singulis his locis ostendamus Christianismi ignaros penitus esse: quem si cognoscerent, sese in Judæorum nostræ ætatis infidelitate nequaquam concluderent, sed sciscitando discerent quod *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum*: cum autem volente Patre ipsum Verbum homo est factus, tunc jure merito de illo dictum est a Joanne quidem, *Verbum caro factum est*: & a Petro, *Dominum & Christum eum fecit*: & per Salomonem velut ex ipsius Domini persona, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*: item a Paulo, *Tanto præstantior factus Angelis*: & alibi, *Semetipsum exinanivit, forma servi assumta*: & rursus, *Unde, fratres sancti, vocationis cælestis participes, considerate Apostolum & Pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum*. Hæc enim & similia dicta eamdem vim significationemque habent, quæ & pietati est consentanea, & Verbi divinitatem ostendit, itemque ea, quæ humano more illi attribuuntur, dicta esse quatenus ipse filius quoque hominis factus est. Quæ tametsi satis sunt ad illos penitus refellendos; tamen, quandoquidem quod dictum ab Apostolo est, ut hujus primum meminerim, non intelligentes, arbitrantur Dei Verbum unum ex operibus & rebus factis esse, ob hæc nempe verba, *Qui fidelis est ei qui fecit illum*; necessarium duxi, propositione illorum assumta, ut antea egimus, eorum iterum confutare impietatem.

Prov. 8. 22.
Hebr. 3. 2.
Vide Orationem primam num. 53. & 54.
Rom. 11. 32.
Joan. 1.
Scripturæ loci qui Filium creatum vel factum significant, de eo, quatenus homo est factus, loquuntur.
Prov. 8. 22.
Hebr. 1. 4.
Philip. 2. 7.
Hebr. 3. 1.

2. Itaque si non est Filius, opus appelletur, & omnia quæ de operibus dicuntur, dicantur de illo: nec item solus dicatur Filius, nec Verbum nec Sapientia: nec ipse quoque Deus dicatur Pater, sed solummodo opifex & creator

A σωτῆρος· αὐτοὶ δὲ, οὐκ οἶδ' ὅπως, οὐδὲ οὕτως καταδύονται· ἀλλ' (1) ὡς χοῖροι καὶ κύνες περὶ τὰ ἴδια ἐξεράματα καὶ τὸν ἑαυτῶν βόρβορον κυλιόμενοι, μᾶλλον ἐφευρίσκουσιν ἑαυτοῖς ἐπινοίας εἰς ἀσέβειαν. μὴ νοοῦντες γοῦν μήτε τὸ ἐν ταῖς παροιμίαις γεγραμμένον, „ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, „ μήτε (2) τὸ παρὰ τοῦ ἀποστόλου εἰρημένον, πιστὸν ὄντα „ τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, „ φιλονεικοῦσιν ἁπλῶς, λέγοντες ποίημα καὶ κτίσμα εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ υἱόν. καὶ ἤρκει μὲν ἀπὸ τῶν προειρημένων αὐτοὺς συνιδεῖν, εἰ μὴ τέλεον καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀπώλεσαν, ὡς τῆς ἀληθείας μαρτυρησάσης, μὴ εἶναι ἐξ οὐκ ὄντων

B μηδὲ ὅλως τῶν γενητῶν (3) τὸν υἱόν· θεὸς γὰρ ὢν, οὐκ ἂν εἴη ποίημα, οὐδὲ θέμις λέγειν αὐτὸν κτίσμα. κτισμάτων γὰρ καὶ ποιημάτων ἴδιον, τὸ λέγεσθαι ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ, οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ· ἀλλ' ἐπειδὴ, ὥσπερ δεδιότες ἀποστῆναι (4) τῆς ἰδίας μυθοπλαστίας, προφασίζονται συνήθως τὰ προειρημένα ῥητὰ τῶν θείων γραφῶν, τὰ καλῶς (5) μὲν γεγραμμένα, ῥᾳδιουργηθέντα δὲ παρ' αὐτῶν· φέρε, πάλιν ἐπαναλαβόντες τὸν νοῦν τῶν προειρημένων, τοὺς μὲν πιστοὺς ὑπομνήσωμεν, τούτους δὲ (6) δείξωμεν καὶ ἐξ ἑκάστου τούτων, μηδ' ὅλως εἰδέναι τὸν Χριστιανισμόν. εἰ γὰρ ἐγίνωσκον, οὐκ ἂν ἑαυτοὺς συνέκλειον εἰς τὴν

C (7) τῶν νῦν Ἰουδαίων ἀπιστίαν, ἀλλ' ἐρωτῶντες ἐμάνθανον, ὅτι „ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν „ πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· „ ὅτε δὲ εὐδοκήσαντος τοῦ πατρὸς ὁ λόγος (8) αὐτὸς γέγονεν ἄνθρωπος, τότε εἰκότως εἴρηται περὶ αὐτοῦ, παρὰ μὲν τοῦ Ἰωάννου (9) τὸ, „ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο· παρὰ δὲ τοῦ Πέτρου, κύριον καὶ „ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησε· καὶ διὰ μὲν (10) Σολομῶνος, „ ὡς παρ' αὐτοῦ τοῦ κυρίου, κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν „ αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· παρὰ δὲ τοῦ Παύλου, τοσούτῳ „ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων· καὶ πάλιν, ἑαυτὸν ἐ- „ κένωσε, μορφὴν δούλου λαβών· καὶ (11) αὖθις, ὅθεν,

D „ ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν (12) „ Ἰησοῦν πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν· „ τὰ τοιαῦτα γὰρ πάντα ῥητὰ τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν καὶ διάνοιαν βλέπουσαν εἰς εὐσέβειαν, καὶ δεικνύουσαν τὴν θεότητα τοῦ λόγου, καὶ τὰ ἀνθρωπίνως λεγόμενα περὶ αὐτοῦ, διὰ τὸ (13) γεγενῆσθαι αὐτὸν καὶ υἱὸν ἀνθρώπου. καὶ εἰ καὶ αὐτάρκη ταῦτα πρὸς ἀπόδειξιν κατ' αὐτῶν· ὅμως ἐπειδὴ μὴ νοοῦντες τὸ παρὰ τοῦ ἀποστόλου λεγόμενον, ἵνα τούτου πρῶτον μνησθῶ, νομίζουσιν ἓν τῶν ποιημάτων εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, διὰ τὸ γεγράφθαι, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, ἀναγκαῖον (14)

E ἡγησάμην τοῦτο πάλιν λέγοντας αὐτοὺς ἐντρέπειν, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐλέγομεν, (15) λαμβάνοντες παρ' αὐτῶν τὸ λῆμμα.

2. Εἰ μὲν (16) οὖν οὐκ ἔστιν υἱὸς, λεγέσθω καὶ ποίημα· πάντα τε τὰ ἐπὶ τῶν ποιημάτων κατηγορείσθω καὶ ἐπ' αὐτοῦ, καὶ μόνος μὴ λεγέσθω υἱὸς, μὴ λόγος, μὴ σοφία· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς μὴ λεγέσθω πατὴρ, ἀλλὰ μόνον δημιουργὸς καὶ κτίστης τῶν

γινο-

(1) Goblerian. & Felc. 1. ὡς ὗς καὶ κύνες περὶ τοὺς ἰδίους ἐμέτους. Iidem ibidem & Seguerian. Reg. Felc. 4. & 5. καὶ τὸν ἑαυτῶν. In editis καὶ deest.

(2) Sic Seguerian. At Goblerian. & Felc. 1. τὸ τοῦ ἀποστόλου. Felc. 4. μήτε τὸ παρὰ τῷ ἀποστόλῳ. Editi μήτε τὸ τῷ ἀποστόλῳ. Mox pro φιλονεικοῦσιν Seguerian. φιλονείκως.

(3) Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. & 4. εἶναι τὸν υἱόν. οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ ποίημα. Ibidem Goblerian. & Felc. 1. & 4. habent γενητῶν, nisi mendum sit Typographi. Seguerian. Reg. & editi, γεννητῶν.

(4) Seguerian. & Felc. 4. ἀπὸ τῆς. Paulopost Seguerian. Gobler. Felc. 1. προειρημένα ῥητά. Editi & alii, προειρημένα ῥήματα.

(5) μὲν abest a Gobler. & Felc. 1. Ibidem iidem & Seguerian. ac Felc. 4. ῥᾳδιουργούμενα. Ceteri & editi, ῥᾳδιουργηθέντα.

(6) Reg. διδάξωμεν. Gobler. & Felc. 1. διάξωμεν. Reg. ἀποδείξομεν. Alii & editi, δείξωμεν. Ibidem Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. & 4. καὶ ἐξ ἑκάστου τούτων, quæ desunt in Regio. Editi & alii, καὶ ἕκαστον τούτων.

(7) Sic Seguerian. Reg. Felc. 2. 4. 5. & editio Commel. In aliis & editis νῦν deest.

(8) Reg. & Felc. 5. ὁ λόγος αὐτοῦ. Ibidem Seguerian. Gobler. & Felc. 1. ἐγένετο ἄνθρωπος.

(9) τὸ abest a Seguerian.

(10) Reg. Felc. 2. & editio Commel. Σολομῶνος.

(11) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. 4. & 5. Alii vero & editi, πάλιν.

(12) Sic Seguer. Anglic. & Felc. 4. In aliis deest Ἰησοῦν. Paulopost Reg. omittit δύναμιν καὶ, quæ & in Segueriano punctis, ut expungenda, notantur, desuntque in editione Commel. sed leguntur in Goblerian. & Felc. 1. eaque vertit Nannius.

(13) Sic Seguerian. At alii & editi, γενέσθαι αὐτὸν υἱὸν ἀνθρώπου, εἰ καί.

(14) Felc. 4. ἀναγκαῖον οὖν.

(15) Sic Seguerian. Basili. & Felc. 4. At alii & editio Commel. λαμβάνοντας.

(16) οὖν deest in Seguerian. Paulopost idem & Anglican. Regius, Goblerian. & Felc. 1. κατηγορείσθω. Editi & alii, κατηγορείσθωσαν. Ibidem Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. & 4. καὶ μόνον.

γινομένων ὑπ' αὐτοῦ. καὶ ἔσω ἡ μὲν κτίσις, εἰκὼν καὶ χαρακτὴρ τῆς δημιουργικῆς βουλήσεως αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ κατ' ἐκείνους μὴ ἔσω γεννητικῆς φύσεως· ὥστε τῆς ἰδίας οὐσίας (1) αὐτοῦ μὴ εἶναι λόγον, μὴ σοφίαν, μηδ' ὅλως εἰκόνα. εἰ γὰρ μή ἐστιν υἱὸς, οὐδὲ εἰκών. μὴ ὄντος δὲ υἱοῦ, πῶς ἄρα τὸν θεὸν κτίστην εἶναι λέγετε, (2) εἴ γε διὰ λόγου καὶ ἐν σοφίᾳ πάντα τὰ γινόμενα γίνεται, χωρίς τε τούτου οὐκ ἄν τι γένοιτο, οὐκ ἔχει δὲ καθ' ὑμᾶς ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα ποιεῖ; εἰ δὲ μὴ καρπογόνος ἐστὶν (3) αὐτὴ ἡ θεία οὐσία, ἀλλ' ἔρημος κατ' αὐτοὺς, ὡς φῶς μὴ φωτίζον, καὶ πηγὴ ξηρὰ, πῶς δημιουργικὴν ἐνέργειαν ἔχειν αὐτὸν λέγοντες οὐκ αἰσχύνονται; καὶ ἀναιροῦντες δὲ τὸ κατὰ φύσιν, πῶς τὸ κατὰ βούλησιν (4) προηγεῖσθαι θέλοντες οὐκ ἐρυθριῶσιν; εἰ δὲ τὰ ἐκτὸς καὶ οὐκ ὄντα πρότερον, βουλόμενος δὲ αὐτὰ εἶναι, δημιουργεῖ, καὶ γίνεται τούτων ποιητής· πολλῷ πρότερον εἴη ἂν πατὴρ γεννήματος ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας. εἰ γὰρ τὸ (5) βούλεσθαι περὶ τῶν μὴ ὄντων διδόασι τῷ θεῷ, διατί μὴ τὸ ὑπερκείμενον τῆς βουλήσεως οὐκ ἐπιγινώσκουσι τοῦ θεοῦ; ὑπεραναβέβηκε δὲ τῆς βουλήσεως τὸ πεφυκέναι καὶ εἶναι αὐτὸν (6) πατέρα τοῦ ἰδίου λόγου. εἰ τοίνυν τὸ πρότερον, ὅπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν, οὐχ ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐκείνων ἄνοιαν, πῶς τὸ δεύτερον, ὅπερ ἐστὶ κατὰ βούλησιν, γένοιτ' ἄν; πρότερον δέ ἐστιν ὁ λόγος, καὶ δεύτερον ἡ κτίσις. ἀλλ' ἔστιν ὁ λόγος, κἂν πλείονα τολμῶσιν οἱ ἀσεβεῖς· δι' αὐτοῦ γὰρ γέγονεν ἡ κτίσις· καὶ δῆλον ἂν εἴη ὅτι ποιητὴς ὢν ὁ θεὸς, ἔχει καὶ τὸν δημιουργικὸν λόγον, οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἴδιον ἑαυτοῦ· πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ ῥητέον. εἰ τὸ βούλεσθαι ἔχει, καὶ τὸ βούλημα αὐτοῦ ποιητικόν ἐστι, καὶ ἀρκεῖ τὸ βούλημα αὐτοῦ πρὸς σύστασιν τῶν γινομένων· ὁ δὲ λόγος ἐστὶν αὐτοῦ (7) ποιητικὸς, καὶ δημιουργός· οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ τοῦ πατρὸς ζῶσα βουλὴ, καὶ ἐνούσιος ἐνέργεια, καὶ λόγος ἀληθινὸς, ἐν ᾧ καὶ συνέστηκε καὶ διοικεῖται τὰ πάντα καλῶς. (8) οὐδεὶς δὲ οὐδὲ διστάξειεν, ὡς ὁ ἁρμόζων τῆς ἁρμονίας καὶ τῶν ἁρμοζομένων πρόεστι· καὶ δεύτερόν ἐστι, καθὰ προεῖπον, τὸ δημιουργεῖν τοῦ γεννᾷν τὸν θεόν. τὸ μὲν γὰρ υἱὸς, ἴδιον (9) καὶ ἀληθῶς ἐκ τῆς μακαρίας ἐκείνης καὶ ἀεὶ οὔσης οὐσίας ἐστί· τὰ δὲ ἐκ βουλήσεως αὐτῆς, ἔξωθεν συνιστάμενα γίνεται, καὶ δημιουργεῖται (10) διὰ τοῦ ἰδίου καὶ ἐξ αὐτῆς γεννήματος.

3. Οὐκοῦν τοῦ λόγου δεικνύντος πολλὴν ἀτοπίαν κατὰ τῶν λεγόντων μὴ εἶναι υἱὸν θεοῦ, ἀλλὰ ποίημα· ἀνάγκη λοιπὸν ἡμᾶς συνομολογεῖν υἱὸν εἶναι τὸν κύριον. εἰ δὲ υἱός ἐστιν, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστιν, ὡμολόγηται δὲ ὁ υἱὸς οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ γεννῶντος (11) εἶναι· μὴ διαφερέσθωσαν ταῖς λέξεσι, καθὰ προεῖπον, ἐὰν καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου ἀντὶ τοῦ, τῷ γεννήσαντι, τῷ ποιήσαντι (12) ὀνομάζουσιν οἱ ἅγιοι, ὡς ἀδιαφόρου τοῦ ῥήματος ὄντος ἐπὶ τῶν τοιούτων, ἕως τὸ κατὰ φύσιν ὁμολογεῖται. οὐ γὰρ αἱ λέξεις τὴν φύσιν παραιροῦνται· ἀλλὰ μᾶλλον ἡ φύσις τὰς λέξεις εἰς ἑαυτὴν ἕλκουσα μεταβάλλει. καὶ γὰρ οὐ πρότεραι τῶν οὐσιῶν (13) αἱ λέξεις, ἀλλ' αἱ οὐσίαι πρῶται, καὶ δεύτεραι τούτων αἱ λέξεις. διὸ καὶ ὅταν ἡ οὐσία (14) ποίημα ἢ κτίσ-

rerum quas produxit. Sit etiam res creata, imago & figura effectricis ejus voluntatis: nec ipse secundum illos genitalem habeat naturam, ita ut nec Verbum nec Sapientia nec imago ulla sit propriæ ejus naturæ. Nam si Filius non est, nec imago est. Si porro Filius non est, qui Deum creatorem esse dicitis, si utique per Verbum & in Sapientia omnia fiunt quæcumque fiunt, & sine eo nihil fit, ille autem secundum vos nihil habet in quo & per quod omnia efficiat? Quod si ipsa divina natura, ut putant, secunda non est, sed sterilis, ut lux non illuminans & fons siccus, nonne eos pudere debet affirmare eum vi efficiendi præditum esse? An non erubescent, eo sublato quod est ex natura, id velle primum locum tenere quod est ex voluntate? Certe si quæ extrinsecus sunt nec prius erant, cum ea esse vult, ipse efficit: multo prius idem pater fuerit fetus ex propria natura oriundi. Si enim Deo voluntatem circa res quæ non erant attribuunt; quare quod voluntate superius est, in Deo non agnoscunt? Voluntate autem superius est eum ex natura patrem proprii Verbi esse: si igitur id quod prius est, nempe quod ex natura est, non existit, ut stulte illi volunt: quomodo id, quod est posterius, quod nimirum est ex voluntate, poterit, quæso, fieri? Atqui prius est Verbum, posterior res creata. Verum existit Verbum, etiamsi majora contra moliantur impii: nam per ipsum factæ sunt res creatæ. Et certe clarum est Deum, ut effectorem, Verbum etiam efficiens habere non externum, sed quod sui sit proprium. Idem enim rursus dicendum est. Nimirum si voluntatem habet, cujusque voluntas efficax est, & sufficit ad rerum factarum constitutionem: si præterea Verbum ejus est efficax & opifex; dubium utique non est quin idem quoque sit Patris vivens consilium sive voluntas, substantialis efficientia, & verum Verbum, in quo omnia & constant & recte administrantur. Nemo vero vel ambigere possit quin compositor & compositione & rebus compositis prior sit. Posterius item est, ut jam dixi, Deum creare, quam gignere. Namque Filius proprie & vere ex beata illa semperque existente natura est exortus: quæ autem ex ejus voluntate producuntur, extrinsecus fiunt, ac per proprium & ex ipsa natura exortum fetum procreantur.

Filius est vivens Patris voluntas, substantialis efficientia & verum Verbum.

Posterius est Deum esse rerum creatorem quam esse Filii genitorem.

3. Cum igitur ostenderimus perabsurdam esse eorum sententiam qui Dominum Dei Filium esse negant, sed opus esse contendunt; jam profecto necesse fuerit Dominum Filium esse confiteri. Quod si filius est, uti revera est, concessumque est Filium non extrinsecus sed ex gignente esse: ne ergo amplius de verbis, ut supra monuimus, disputent, si Sancti de Verbo ipso loquentes, loco, *qui genuit*, dixerint, *qui fecit*. Modo enim de eo quod ex natura est consentiant, parvi omnino refert qua voce hac in re utantur. Nec enim voces naturam perimunt, sed potius ipsa natura voces ad se accommodat & convertit. Nam non voces naturis sunt priores; sed naturæ priores sunt, & voces naturis posteriores. Unde quando naturæ factæ sunt vel crea-

(1) Sic Seguerian. At in aliis & editis deest αὐτοῦ.

(2) Sic Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. Alii vero & editi, εἰ γὰρ διά. Paulopost Seguerian. χωρίς τε. Editi & ceteri, χωρὶς δέ. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. 4. 5. οὐκ ἔχει δὲ καθ' ὑμᾶς. Alii & editi, οὐκ ἔχει καθ' ὑμᾶς.

(3) Seguerian. Gobler. & Felc. 1. αὕτη.

(4) Seguerian. Gobler. & Felc. 1. προηγεῖσθαι θέλοντες. Editi & alii, προβάλλοντες.

(5) Seguerian. & Felc. 4. βουλεύεσθαι.

(6) Seguerian. αὐτὸν φύσει πατέρα. Mox idem & Reg. εἰ τοίνυν τὸ πρότερον. Anglican. Goblerian. Felc. 1. & 4. εἰ τοίνυν φύσει πρότερον. Editi, εἰ τοίνυν πρότερον.

(7) Seguerian. Gobler. & Felc. 1. ὁ ποιητικός. Ibid. Seguerian. δημιουργικός. Mox idem & Felc. 4. ὅτι καὶ αὐτός.

(8) Basili. οὐδεὶς δὲ διστάξειεν.

(9) Seguerian. omittit καὶ ἀληθῶς.

(10) Gobler. & Felc. 1. δημιουργεῖται τὰ διὰ τοῦ.

(11) Goblerian. & Felc. 1. γεννῶντός ἐστι καὶ εἶναι. Ibidem iidem & Seguerian. ac Felc. 4. καὶ διαφερέσθωσαν, & mox, προείπομεν.

(12) Seguerian. ὀνομάζωσιν.

(13) Felc. 5. αἱ λέξεις· διὸ καὶ ὅταν, &c. omissis intermediis.

(14) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. At a Reg. & Felc. 5. abest ἢ. Editi, ποίημα ᾖ ἢ κτίσμα. Paulopost Seguerian. Basiliensis, Anglican. Reg. Goblerian. & Felc. 1. & 5. ἀπ' αὐτῶν. Alii & editi, ὑπ' αὐτῶν. Ibid. Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. λέγηταί τε. Sed in aliis & editis deest τε. Item ibidem mss. omnes σημαίνει. Editio Commel. σημαίνῃ, mendose.

creatæ, tunc proprie de illis hæ dictiones uſurpantur, *fecit*, *facta eſt*, *creavit*, quibus opus ſignificatur. Quando autem natura eſt & fetus & filius tunc eædem dictiones, *fecit*, *facta eſt* & *creavit*, non proprie ei attribuuntur, neque opus ſignificant: ſed pro dictione, *genuit*, dictio, *fecit*, abſque ullo diſcrimine uſurpatur. Certe non raro patres filios ex ſe genitos, ſuos ſervos appellant; nec tamen quod naturæ proprium eſt inficiantur. Sæpe etiam ſervos, benevolentiæ gratia, filios vocant, quo ſane nomine non diſſimulant illos ab initio in ſui fuiſſe ditione: ſed patres filios ſuos, ſervos pro ſua auctoritate vocant; & contra ſervos, filios pro ſua erga eos benignitate. Sic Sara Abrahamum dominum dixit, quamvis non ejus eſſet ancilla ſed uxor. Apoſtolus quoque Oneſimum ſervum cum Philemone hero tanquam fratrem conjunxit. Berſabee item, tametſi mater, filium, ſervum appellavit, cum patri ait: *Servum tuum Salomonem*: ingreſſuſque poſtea Nathan Propheta eadem quæ illa Davidi dixit: *Salomonem ſervum tuum*: nec curabant illi quod filium ſervum dicerent. Nam & ille audiens, naturam agnoſcebat, & hi cum ita loquerentur, verum eum eſſe filium haud ignorabant. Itaque rogabant ut ille patris hæres fieret, quem ſervi nomine appellabant. Salomon enim erat natura filius Davidis.

3. Reg. 1. 19. *Ibid. v. 26.*

4. Quemadmodum ergo nos qui iſta legimus, ea recte intelligimus, neque cum Salomonem ſervum appellatum audimus, illum fuiſſe ſervum exiſtimamus, ſed naturalem & verum filium: ita ſi de Salvatore, quem vere Filium eſſe conſtat, quique naturale Verbum eſt, Sancti hæc dicunt, *Qui fidelis eſt ei qui fecit illum*, vel ſi ipſe de ſeipſo ait, *Dominus creavit me*, &, *Ego ſervus tuus & filius ancillæ tuæ*, aliaque hujus generis; non ideo eum Patris proprium eſſe negare licet, ſed ita de Patre & Filio, ut de Salomone & Davide, recte eſt ſentiendum. Alioqui ſi cum Salomonem ſervum dici audiunt, eum nihilominus filium eſſe fatentur: an non eos ſæpius perire æquum eſt, qui idem de Domino nolint ſentire, ſed cum eum fetum, Verbum & Sapientiam vocari audierint, falſas excogitant interpretationes, negantque Filium natura & vere genitum eſſe ex Patre: cum vero idem voces & dictiones operis audiunt, ſtatim eo feruntur ut & putent Filium ex natura opus eſſe, & Verbum eſſe negent: quamquam ex eo quod ille factus homo eſt, poſſunt hujuſmodi vocabula ad humanam ejus naturam referre. Annon igitur & illi deteſtabiles apud Dominum eſſe convincuntur, quibus duo ſunt pondera, quorum altero illa recte expendunt, altero autem blaſphemias adverſus Dominum proferunt? At forte conſentiunt Salomonem ex animi affectione ſervum eſſe appellatum: hæc autem verba de Domino dicta, *qui fecit illum*, velut magnum ſuæ hæreſis præſidium tuentur. Verum hujuſmodi fulcrum calamus quaſſatus illis eſt. Cito enim ſemetipſos ſunt condemnaturi, ſi proprium Scripturæ didicerint loquendi modum. Nempe quemadmodum Salomon, tametſi filius erat, tamen ſervus eſt dictus: ita, ut ea quæ ſupra dixi repetam, licet parentes,

Pſal. 115. 16. *Prov. 20. 23.*

Scriptura interdum pro gignere, utitur verbo facere.

A μα ᾖ, τότε τὸ, ἐποίησε, καὶ τὸ, ἐγένετο, καὶ τὸ, ἔκτισε, κυρίως ἐπ' αὐτῶν λέγεταί τε καὶ σημαίνει τὸ ποίημα. ὅταν δὲ ἡ οὐσία γέννημα ᾖ, καὶ υἱός· τότε τὸ, ἐποίησε, καὶ τὸ, ἐγένετο, (1) καὶ τὸ, ἔκτισεν, οὐκ ἔτι κυρίως ἐπ' αὐτοῦ κεῖται, οὐδὲ ποίημα σημαίνει· ἀλλ' ἀντὶ τοῦ ἐγέννησε, τῷ, ἐποίησεν, ἀδιαφόρως (2) τις κέχρηται ῥήματι. πολλάκις γοῦν πατέρες τοὺς ἐξ αὐτῶν φύντας υἱοὺς, δούλους ἑαυτῶν ὀνομάζουσι. καὶ οὐκ ἀρνοῦνται τὸ γνήσιον τῆς φύσεως· καὶ πολλάκις τοὺς ἰδίους δούλους φιλοφρονούμενοι, τέκνα καλοῦσι· καὶ οὐ κρύπτουσι (3) τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν κτῆσιν· τὸ μὲν γὰρ ἐπ' ἐξουσίας, ὡς πατέρες B λέγουσι· τὸ δὲ φιλανθρώπως ὀνομάζουσι. Σάῤῥα γοῦν τὸν Ἀβραὰμ κύριον ἐκάλει, καί τοι μὴ δούλη ἀλλὰ σύζυγος οὖσα· καὶ ὁ μὲν ἀπόστολος Φιλήμονι τῷ κτησαμένῳ συνῆπτεν ὡς ἀδελφὸν Ὀνήσιμον τὸν δοῦλον· ἡ δὲ Βηρσαβεὲ καί τοι μήτηρ οὖσα, τὸν υἱὸν ἐκάλει δοῦλον, λέγουσα τῷ πατρὶ, „ τὸν δοῦλόν σου „ (4) Σολομῶνα· „ εἶπε καὶ Νάθαν ὁ προφήτης εἰσελθὼν, τὰ αὐτὰ ἐκείνῃ ἔλεγε τῷ Δαβὶδ, „ ὅτι Σολομῶ- „ να τὸν δοῦλόν σου· „ καὶ οὐκ (5) ἔμελεν αὐτοῖς τὸν υἱὸν εἰπεῖν δοῦλον· ἀκούων γὰρ κἀκεῖνος ἐπεγίνωσκε τὴν φύσιν, καὶ οὗτοι δὲ λέγοντες οὕτως, οὐκ ἠγνόουν τὸ γνήσιον· κληρονόμον γοῦν ἠξίουν αὐτὸν τοῦ πατρὸς γε- C νέσθαι, ὃν ὡς δοῦλον ἐκάλουν· ἦν γὰρ υἱὸς τῇ φύσει τοῦ Δαβίδ.

4. Ὥσπερ τοίνυν ἀναγινώσκοντες ταῦτα διανοούμεθα καλῶς· καὶ ἀκούοντες δοῦλον τὸν Σολομῶνα, οὐ νομίζομεν αὐτὸν εἶναι δοῦλον, ἀλλὰ φύσει καὶ γνήσιον υἱόν. οὕτως ἐὰν καὶ περὶ τοῦ σωτῆρος τοῦ ἀληθῶς ὁμολογουμένου υἱοῦ, καὶ φύσει λόγου ὄντος (6) λέγωσιν οἱ ἅγιοι· „ πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν· ἢ αὐτὸς „ περὶ ἑαυτοῦ ἐὰν λέγῃ· κύριος ἔκτισέ με· καὶ, ἐγὼ „ δοῦλος σὸς, καὶ υἱὸς τῆς παιδίσκης σου. „ καὶ ὅσα τοιαῦτα. μὴ διὰ τοῦτο ἀρνείσθωσάν τινες τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς D αὐτοῦ ἰδιότητα. ἀλλ', ὡς ἐπὶ Σολομῶνος καὶ τοῦ Δαβὶδ, διανοείσθωσαν ὀρθῶς περὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. (7) ἐπεὶ εἰ ἀκούοντες Σολομῶνα δοῦλον, ὁμολογοῦσιν υἱόν· πῶς οὐ πολλάκις ἀπολωλέναι δίκαιοί εἰσιν, ὅτι τὴν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ κυρίου διάνοιαν οὐ σώζουσιν; ἀλλ' ὅταν μὲν (8) ἀκούωσι γέννημα, καὶ λόγον, καὶ σοφίαν, βιάζονται παρερμηνεύειν καὶ ἀρνεῖσθαι τὴν φύσει καὶ γνησίαν γέννησιν τὴν ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ υἱοῦ· (9) ἀκούοντες δὲ ποιήματος φωνὰς καὶ λέξεις, εὐθὺς εἰς τὸ νομίζειν φύσει ποίημα τὸν υἱὸν καταφέρονται, καὶ ἀρνοῦνται τὸν λόγον· καίτοι δυνάμενοι διὰ (10) τὸ E γεγενῆσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον, πάσας τὰς τοιαύτας λέξεις ἐπιῤῥίπτειν ἐπὶ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ. πῶς οὖν καὶ οὗτοι οὐ βδελυκτοὶ παρὰ τῷ κυρίῳ δείκνυνται, δισσὰ στάθμια παρ' ἑαυτοῖς ἔχοντες, καὶ τῷ μὲν ἐκεῖνα λογιζόμενοι, (11) τῷ δὲ τὸν κύριον βλασφημοῦντες; ἀλλ' ἴσως τὸ μὲν δοῦλος ὡς κατὰ διάθεσιν λεγόμενον (12) συντίθενται· τὸ δὲ, τῷ ποιήσαντι, κατέχουσιν, ὡς μέγα τι βοήθημα τῆς αἱρέσεως αὐτῶν· ἔστι δὲ αὐτοῖς καὶ τοῦτο κάλαμος τεθλα- F σμένος τὸ ἔρεισμα· καταγνώσονται γὰρ εὐθὺς ἑαυτῶν, εἰ μάθοιεν τὸ τῆς γραφῆς ἰδίωμα. καὶ γὰρ ὥσπερ δοῦλος λέγεται (13) ὁ Σολομὼν, καίπερ ὢν υἱός· οὕτως ἵνα τὰ ἐν τοῖς προτέροις εἰρημένα πάλιν εἴπωμεν, εἰ καὶ ποιουμένους καὶ κτιζομένους καὶ γινομένους

(1) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. omittunt καὶ τὸ ἔκτισε.
(2) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. χρῆταί τις.
(3) Felc. 5. τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτῶν φύσιν καὶ κτίσιν.
(4) Sic Seguer. Gobler. Felckm. 1. & 4. ut & infra. At alii cum editione Commel. Σαλομῶνα. Mox Gobler. & Felc. 1. pro εἰσελθὼν, habent συνελθών.
(5) Anglic. Reg. Gobler. & Felc. 1. ἔμελλεν.
(6) Sic Seguerian. Reg. Baſili. Anglican. Goblerian. & Felckman. 1. & 4. At Felckman. 5. λέγουσιν ἄν. Editi, λέγουσιν.
(7) Sic Seguer. At Gobler. & Felc. 1. ἐπειδὴ εἰ ἀκούοντες. Reg. & Felc. 5. ἐπεὶ δὲ οἱ ἀκούοντες. Editi & alii, ἐπειδὴ οἱ ἀκούοντες.
(8) Seguer. ἀκούωσι. Felc. 4. ἀκούσῃ. Ceteri & editi, ἀκούσωσι. Paulopoſt Seguer. τὴν φύσει καὶ γνησίαν. Alii & editi τὴν φύσιν καὶ γνησίαν.
(9) Seguer. ἀκούοντες. Editi & alii, ἀκούσαντες.
(10) Felc. 4. γεγεννῆσθαι. Paulopoſt Seguer. & Felc. 4. πῶς οὖν καὶ οὕτως. Editi & alii, πῶς οὖν καὶ οὗτοι. Ibid. Seguer. Gobler. & Felc. 1. παρὰ τῷ κυρίῳ. Reg. & Felc. 1. περὶ τοῦ κυρίου. Ceteri & editio Commel. παρὰ τοῦ κυρίου.
(11) Gobler. & Felc. 1. τὸν δὲ τὸν κύριον.
(12) Sic Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. At alii cum editione Commel. συντίθεται. Mox Reg. & Felc. 5. μέγα βοήθημα. Ibid. Baſil. ἔσται.
(13) Seguer. λέγεται Σολομών.

νους τοὺς (1) ἐξ ἑαυτῶν φυομένους υἱοὺς λέγοιεν οἱ γονεῖς, οὐδὲν ἧττον οὐκ ἀρνοῦνται τὴν φύσιν. ὁ γοῦν Ἐζεκίας, ὡς ἐν τῷ Ἠσαΐᾳ γέγραπται, εὐχόμενος ἔλεγεν· „ἀπὸ γὰρ τῆς σήμερον παιδία ποιήσω, „ἃ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην σου, κύριε τῆς σωτηρίας μου.„ καὶ αὐτὸς μὲν ἔλεγε, ποιήσω· ὁ δὲ προφήτης (2) ἔν τε αὐτῷ τῷ βιβλίῳ, καὶ τῇ τετάρτῃ τῶν βασιλειῶν, οὕτω φησί· „καὶ οἱ υἱοί σου, οἳ „ἐξελεύσονται ἐκ σοῦ.„ ἀντὶ τοῦ γεννᾷν ἄρα τὸ, ποιήσω, εἴρηκε· καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ φυομένους, ὡς ποιουμένους φησί· καὶ οὐ διαφέρεταί τις, ὡς περὶ τοῦ φύσει γεννήματός ἐστιν (3) ἡ λέξις. καὶ Εὔα δὲ τεκοῦσα τὸν Κάϊν, εἶπεν· „ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ θεοῦ.„ ἀντὶ τοῦ τεκεῖν ἄρα καὶ αὐτὴ τὸ ἐκτησάμην εἴρηκε. καὶ γὰρ πρότερον ἰδοῦσα τὸν τόκον, ὕστερον εἶπε τὸ, ἐκτησάμην. (4) καὶ οὐ διὰ τὸ, ἐκτησάμην, νομίσειεν ἄν τις ἔξωθεν ἠγοράσθαι τὸν Κάϊν, καὶ μὴ ἐξ αὐτῆς τετέχθαι. καὶ ὁ Πατριάρχης δὲ Ἰακὼβ ἔλεγε τῷ Ἰωσήφ· „νῦν (5) οὖν οἱ δύο υἱοί σου, οἱ γενόμενοί „σοι ἐν Αἰγύπτῳ, πρὸ τοῦ με ἐλθεῖν πρὸς σὲ εἰς Αἴγυ„πτον, ἐμοί εἰσιν, Ἐφραῒμ καὶ Μανασσῆς. καὶ ἡ γραφὴ δὲ „περὶ τοῦ Ἰὼβ φησιν· ἐγένοντο (6) αὐτῷ υἱοὶ ἑπτὰ, „καὶ θυγατέρες τρεῖς· ὥσπερ καὶ Μωσῆς εἴρηκεν ἐν τῷ νό„μῳ, ἐὰν δὲ γένωνταί τινι υἱοί. καὶ ἐὰν ποιήσῃ υἱόν.„

5. Ἰδοὺ πάλιν τοὺς γεννηθέντας, ὡς γενομένους καὶ ποιηθέντας εἰρήκασιν, εἰδότες ὅτι ἕως ὁμολογοῦνται (7) υἱοὶ, κἂν λέγῃ τις, ἐγένοντο, ἢ ἐκτησάμην, ἢ ἐποίησα, οὐδὲν διαφέρει. ἡ γὰρ φύσις καὶ ἡ ἀλήθεια ἕλκει τὴν διάνοιαν εἰς ἑαυτήν. διὸ καὶ πρὸς τοὺς ζητοῦντας, εἰ (8) κτίσμα καὶ ποίημά ἐστιν ὁ κύριος, χρὴ πρότερον ζητεῖν εἰ υἱός ἐστι, καὶ λόγος, καὶ σοφία. τούτων γὰρ ἀποδεικνυμένων, ἐκβάλλεται εὐθεὶς καὶ παύεται ἡ περὶ τοῦ ποιήματος καὶ κτίσματος ὑπόνοια. οὔτε γὰρ τὸ ποίημα υἱὸς καὶ λόγος ἂν εἴη· οὔτε ὁ υἱὸς, ποίημα (9) ἂν εἴη. τούτων δὲ πάλιν οὕτως ὄντων φανερὰ πᾶσιν ἀπόδειξις, ὡς ἡ λέξις ἡ λέγουσα, τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, οὐκ εἰς ὄνησίν ἐστι τῇ αἱρέσει αὐτῶν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς κατάγνωσιν. δέδεικται γὰρ ὅτι ἡ τοῦ, ἐποίησε, λέξις, καὶ ἐπὶ τῶν γνησίων καὶ φύσει τέκνων ἐν τῇ θείᾳ (10) κεῖται γραφῇ· ὅθεν τοῦ κυρίου ἀποδεικνυμένου φύσει καὶ γνησίου υἱοῦ, λόγου, καὶ σοφίας τοῦ πατρὸς, κἂν λέγηται ἐπ' αὐτοῦ τὸ, ἐποίησεν, ἢ (11) τὸ, ἐγένετο, οὐχ ὡς ποιήματος ὄντος αὐτοῦ λέγεται, ἀλλ' ἀδιαφόρως τῇ λέξει χρῶνται οἱ ἅγιοι, ὡς ἐπὶ τοῦ Σολομῶνος, καὶ τῶν Ἐζεκίου τέκνων. καὶ γὰρ καὶ αὐτῶν γεννησάντων ἐξ ἑαυτῶν, γέγραπται· ἐποίησα, (12) καὶ ἐκτησάμην, καὶ, ἐγένετο. οὐκοῦν τὰ τοιαῦτα λεξείδια πολλάκις προφασισάμενοι οἱ θεομάχοι, ὀφείλουσι κἂν ὀψέ ποτε ἐκ τῶν εἰρημένων ἀποθέσθαι τὴν ἀσεβῆ φρόνησιν, καὶ φρονοῦσαι περὶ τοῦ κυρίου ὅτι υἱός (13) ἐστιν ἀληθινὸς, λόγος, καὶ σοφία τοῦ πατρὸς, οὐ ποίημα, οὐ κτίσμα. εἰ γὰρ ποίημά ἐστιν ὁ υἱὸς, ἐν ποίῳ ἄρα λόγῳ καὶ (14) ἐν ποίᾳ σοφίᾳ γέγονεν αὐτός; πάντα γὰρ τὰ ποιήματα διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς σοφίας γέγονε, καθὼς γέγραπται, „πάντα „ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· καὶ, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ „χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν.„ εἰ δὲ αὐτός ἐστιν ὁ

A filios, quos ex se genuerunt, formari, creari & fieri dixerint, tamen eos natura filios esse non negant. Hinc ergo Ezechias, ut apud Esaiam legitur, orando ajebat: *Namque ab hodierno die liberos faciam, qui annuntiabunt justitiam tuam, Domine salutis meæ.* Ipse igitur dixit, *faciam*. Propheta vero in eodem libro & quarto Regum sic loquitur: *Et filii tui qui egredientur ex te*. Itaque, *faciam*, pro *gignam*, usurpavit, & eos qui ex se nascerentur, tamquam qui fierent appellavit. Nemo tamen in dubium vocaverit, quin de fetu naturali sermo habeatur. Eva quoque postquam peperit Cain, dixit: *Possedi hominem per Deum*. B Nempe pro, *peperi*, dixit, *possedi*. Nam quia partum prius viderat, postmodum dixit, *possedi*. Nec tamen propter hanc dictionem, *possedi*, arbitrandum est Cain extrinsecus emtum fuisse, non vero ex ipsa esse natum. Similiter Patriarcha Jacob dixit Joseph: *Duo ergo filii tui, qui tibi facti sunt in Ægypto, antequam venirem ad te in Ægyptum, mei sunt Ephraim & Manasses*. De Job item hæc habet Scriptura: *Facti sunt ei septem filii & tres filiæ*. Quo etiam modo Moyses in Lege locutus C est: *Si alicui filii facti fuerint*, &, *si fecerit filium*.

Esai. 38. 19. juxta lxx.

4. Reg. 20. 18.

Esai. 39. 7.

Genes. 4. 1.

Genes. 48. 5.

Job. 1. 2.

5. En ergo illi eos, qui geniti sunt, factos & formatos appellavere, quippe qui non ignorarent nihil referre, si de filiis dicatur, *facti sunt*, *possedi*, vel, *feci*, modo filios eos esse concedatur. Namque natura & veritas mentem ad se intelligendum attrahunt. Quocirca si qui disputent utrum Dominus res facta vel creata sit, primo ab illis quærendum est, num ille sit Filius, Verbum & Sapientia? Hoc enim probato mox evanescit omnis hac de re suspicio. Neque enim res facta, Filius & Verbum potest esse; neque pariter Filius, res facta esse poD test. Quæ cum ita sint, profecto omnibus patet has voces, *qui fecit illum*, nullo adjumento ad illorum hæresim esse, sed eam his potius condemnari. Siquidem ostensum est verbum, *fecit*, etiam cum de veris & naturalibus filiis fit mentio, a Scriptura divina usurpari; unde cum probatum sit Dominum naturalem verumque Filium, Verbum, atque Sapientiam Patris esse: etiamsi, cum de illo habetur sermo, dictio, *fecit*, vel, *factus est*, adhibeatur; non id dicitur quasi ille opus esset; sed Sancti hisce verbis promiscue utuntur, uti de Salomone & Ezechiæ liberis ostendimus. Licet enim eos ex seipsis genuissent, E scriptum est nihilominus, *feci*, *possedi*, *factus est*. Quocirca jam necesse est ut illi Dei hostes, qui propugnandæ hæresis causa hujusmodi sæpe objecere voculas, sero saltem ex his quæ diximus suam deponant sententiam, ac deinceps sentiant Dominum verum Filium, Verbum & Sapientiam Patris esse, non autem rem factam vel creatam. Nam si res facta esset Filius, in quonam ipse verbo quanamve in sapientia factus esset? Omnia siquidem opera per F Verbum & Sapientiam facta sunt, uti scriptum est: *Omnia in Sapientia fecisti*: &, *omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil*. Si porro ipse est Ver-

Nec res facta, Filius & Verbum esse potest: nec Filius, res facta potest esse.

Psal. 103. 24.

Joan. 1. 3.

(1) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. Ceteri & editio Commel. ἐξ αὐτῶν.

(2) Seguer. Gobler. & Felc. 1. & 4. ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ καὶ ἐν τῇ. Ibid. pro οὕτω, Seguer. αὐτῷ.

(3) Seguer. & Felc. 4. ὁ λόγος.

(4) Gobler. & Felc. 1. omittunt, καὶ οὐ διὰ τὸ ἐκτησάμην. Iidem paulo ante sic scribunt, ἀρχ. Felc. 5. ibid. οὐ διὰ τοῦτο τὸ ἐκτησάμην.

(5) οὖν abest a Gobler. & Felc. 1.

(6) Felc. 2. cum editis omittit, αὐτῷ, quod in aliis mss. omnibus legitur. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. ὥσπερ καὶ Μωσῆς. Alii & editi, ὥσπερ Μωσῆς.

(7) Seguer. οἱ υἱοί. Mox Felc. 2. pro ἐγένοντο, ut in aliis legitur mss. habet cum edit. Commel. ἐγένετο.

(8) Reg. & Felc. 5. ποίημα ἢ κτίσμα. Mox Gobler. & Felc. 1. ζητεῖν ἢ υἱός.

(9) Seguer. Gobler. & Felc. 1. addunt, ἢ κτίσμα.

(10) Gobler. & Felc. 1. καλεῖται. Paulopost Seguer. Reg. Felc. 4. φύσει καὶ γνησίου. Alii vero & editi, φύσει γνησίου.

(11) Seguer. & Felc. 4. ἢ ἐγένετο. Felc. 5. καὶ ἐγένετο. Paulopost Seguer. Reg. Felc. 5. ἀλλ' ἀδιαφόρως. Alii & editio Commel. ἀλλὰ διαφόρως, mendose.

(12) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. & 4. In editis & aliis καὶ deest.

(13) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 4. In aliis autem & editis deest ἐστιν.

(14) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. & 4. Ceteri & editi omittunt, ἐν ποίᾳ. Ibidem Seguer. γέγονε καὶ αὐτός. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. τῆς σοφίας γέγονε καθὼς γέγραπται. Felc. 4. τῆς σοφίας γέγονε καὶ αὐτὰ ὡς γέγραπται. Editi aliique, τῆς σοφίας, ὡς γέγραπται.

Verbum & Sapientia in qua omnia fiunt, non igitur ex eorum numero est quæ fiunt, ac nullo modo res est creata, sed Patris est fetus.

6. Namque attendite quantus sit error, Dei Verbum opus appellare. Salomon aliquo in loco Ecclesiastis ait: *Universum opus Deus adducet in judicium pro omni errato, sive bonum sive malum illud sit.* Num ergo, si opus est Verbum, in judicium quoque secundum vos adducetur? Ubi igitur jam judicium futurum est, si ipse judex judicetur? Quis justis benedictiones, & indignis supplicia retribuet, cum ipse Dominus secundum vos cum omnibus stet in judicio? Qua porro lege ipse legislator judicabitur? Hæc utique rerum factarum propria sunt, judicari, a Filio benedici & puniri. Jam ergo judicem timete, & Salomoni auscultate. Nam si universum opus Deus adducet in judicium, ipse autem Filius non numeratur inter eos qui judicantur, sed potius ipse universorum operum judex est: an non sole clarius est Filium non esse opus, sed Patris esse Verbum, in quo opera & fiunt & judicantur? Quod si illud quod scriptum est, *qui fidelis est*, rursus illos conturbet, perindeque de illo ac de omnibus vocem, *fidelis*, dictam putent, quia scilicet credendo fidei mercedem recipit: profecto restat ut eadem de causa Moysem increpent, qui nempe ait: *Deus fidelis & verus*; nec non Paulum scribentem: *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis.* Verum Sancti qui ita loquebantur, non humana de Deo cogitabant, sed noverant duplicem esse vocis, *fidelis*, apud Scripturam significationem: scilicet interdum eum qui credit significare, interdum vero eum qui dignus est cui credatur: priorem porro significationem hominibus convenire; posteriorem, Deo. Itaque fidelis est Abraham, quia loquenti Deo credidit: fidelis autem Deus est, quia, ut canit David, *Fidelis est Dominus in omnibus verbis suis*, dignusque fide est, nec fieri potest ut ipse mentiatur. Item, *Si qua fidelis viduas habet*, hæc fidelis appellatur quia recte credit. Fidelis autem sermo est, quia quod dixit credi debet: siquidem id verum est, nec aliter fieri potest. Itaque illud etiam quod scriptum est, *Qui fidelis est ei qui fecit illum*, nihil simile cum aliis habet, nec is ejus est sensus, quod ille credendo gratus est effectus, sed quod cum veri Dei sit Filius, fidelis ipse quoque est, eique in omnibus, quæ dixerit feceritve, fides est adhibenda. Namque immutabilis permanet, nec in sua humana administratione aut corporeo adventu ullam subiit mutationem.

Eccles. 12. 14. — Heb. 3. 2. — Deut. 32. 4. — 1. Cor. 10. 13. — Psal. 144. 13. — 1. Timot. 5. 16. — 1. Timot. 3. 1.

7. Sic ergo retundi potest illorum impudentia, solaque ex hac dictione, *fecit*, errantes eos, arbitrantesque Dei Verbum factum esse, facillimum est refellere. Quapropter cum rectus sit illorum verborum sensus, constetque ex eo, quandonam

A λόγος καὶ ἡ σοφία, ἐν ᾗ (1) πάντα γίνεται, οὐκ ἄρα τῶν ποιουμένων ἐστὶν, οὐδὲ ὅλως τῶν γενητῶν, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς γέννημα.

6. (2) Σκοπεῖτε γὰρ ὅποσον ἔχει πτῶμα, τὸ λέγειν ποίημα τὸν τοῦ θεοῦ λόγον. λέγει που Σολομῶν ἐν τῷ ἐκκλησιαστῇ· „ὅτι σύμπαν τὸ ποίημα ἄξει „ὁ θεὸς εἰς κρίσιν, ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, (3) „ἐὰν ἀγαθὸν, καὶ ἐὰν πονηρόν.„ οὐκοῦν εἰ ποίημά ἐστιν ὁ λόγος, ἀχθήσεται (4) καθ᾽ ὑμᾶς καὶ αὐτὸς εἰς κρίσιν; καὶ ποῦ λοιπὸν ἡ κρίσις, κρινομένου τοῦ κριτοῦ; τίς δὲ τοῖς μὲν δικαίοις τὰς εὐλογίας δώσει, τοῖς δὲ ἀναξίοις τὰς ἐπιτιμίας, ἑστηκότος τοῦ B κυρίου καθ᾽ ὑμᾶς μετὰ πάντων ἐν κρίσει; ποίῳ δὲ καὶ νόμῳ κριθήσεται αὐτὸς ὁ νομοθέτης; ταῦτα τῶν ποιημάτων ἴδιά ἐστι, τὸ κρίνεσθαι, τὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ εὐλογεῖσθαι (5) καὶ ἐπιτιμᾶσθαι. φοβήθητε λοιπὸν τὸν κριτὴν, καὶ πείσθητε τῷ Σολομῶνι λέγοντι. εἰ γὰρ σύμπαν τὸ ποίημα ἄξει ὁ θεὸς εἰς κρίσιν· ὁ δὲ υἱὸς οὐκ ἔστι τῶν κρινομένων, (6) ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συμπάντων τῶν ποιημάτων αὐτός ἐστιν ὁ κριτὴς, πῶς οὐ λαμπρότερον ἡλίου δείκνυται μὴ ποίημα ὢν ὁ υἱὸς, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς (7) λόγος, ἐν ᾧ τὰ ποιήματα γίνεταί τε καὶ κρίνεται; εἰ δ᾽, ὅτι C γέγραπται, πιστὸν ὄντα, πάλιν ταράττει αὐτοὺς νομίζοντας, ὡς ἐπὶ πάντων λέγεσθαι, καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ τὸ, πιστὸν, ὅτι πιστεύων ἐκδέχεται τῆς πίστεως τὸν μισθόν· ὥρα καὶ διὰ τοῦτο πάλιν αὐτοὺς ἐγκαλεῖν (8) Μωσεῖ μὲν λέγοντι, „ὁ θεὸς πιστὸς καὶ ἀλη„θινός· τῷ δὲ Παύλῳ γράφοντι, πιστὸς ὁ θεὸς, ὃς „οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι, ὑπὲρ ὃ δύνασθε.„ ἀλλὰ ταῦτα λέγοντες οἱ ἅγιοι, οὐκ ἀνθρώπινα περὶ τοῦ θεοῦ διενοοῦντο· ἀλλ᾽ ἐγίνωσκον διπλοῦν εἶναι τὸν νοῦν ἐν τῇ γραφῇ περὶ τοῦ πιστοῦ· τὸ μὲν ὡς (9) πιστεῦον· τὸ δὲ, ὡς ἀξιόπιστον· καὶ τὸ μὲν, ἐπ᾽ ἀνθρώπων· τὸ δὲ, ἐπὶ θεοῦ ἁρμόζειν. πιστὸς γοῦν D ὁ Ἀβραὰμ, (10) ὅτι τῷ λαλοῦντι πεπίστευκε θεῷ· πιστὸς δὲ ὁ θεὸς, ὅτι, καθὼς ψάλλει Δαβὶδ, „πιστὸς „ἐστὶν ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ ὁ κύριος,„ καὶ ἀξιόπιστός ἐστι, καὶ ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὸν ψεύσασθαι. καὶ, „εἴ τις ἐστὶ πιστὴ (11) χήρας ἔχουσα,„ διὰ τὸ καλῶς πιστεύειν, πιστὴ καλεῖται. πιστὸς δὲ ὁ λόγος, ὅτι ὃ εἴρηκεν, ὀφείλει πιστεύεσθαι· ἀληθὲς γάρ ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως. καὶ (12) τὸ γεγράφθαι τοίνυν, „πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν,„ οὐ πρὸς ἄλλους ἔχει τὴν ὁμοιότητα· οὐδ᾽ ὅτι πιστεύων, εὐάρεστος γέγονεν· ἀλλ᾽ ὅτι υἱὸς ὢν τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ, πιστός ἐστι καὶ αὐτὸς, ὀφείλων πιστεύεσθαι, ἐν οἷς (13) ἂν λέγῃ καὶ ποιῇ, αὐτὸς ἄτρεπτος μένων, καὶ μὴ ἀλλοιούμενος ἐν τῇ E ἀνθρωπίνῃ οἰκονομίᾳ καὶ τῇ ἐνσάρκῳ παρουσίᾳ.

7. Οὕτως μὲν οὖν ἄν τις πρὸς τὴν ἀναίδειαν αὐτῶν χωρῶν, (14) δύναται καὶ ἐκ μόνης τῆς, ἐποίησε, λέξεως, διελέγχειν αὐτοὺς πλανωμένους, καὶ νομίζοντας εἶναι ποίημα τὸν τοῦ θεοῦ λόγον. ἐπειδὴ (15) δὲ καὶ ἡ διάνοια τῶν γεγραμμένων ἐστὶν ὀρθὴ, δεικνῦσα τὴν, ἐποίησε, λέξιν, πότε καὶ

(1) Seguerian. τὰ πάντα. Mox Felck. 4. οὐδὲ ὅλως τῶν γενητῶν.
(2) Reg. σκοπεῖται, Alii omnes mss. σκοπεῖτε. editio Commel. σκοπεῖν τε. Ibid. Seguerian. ὅποσον ἔχει. Editi & alii, πόσον ἔχει.
(3) Seguerian. καὶ ἐάν.
(4) Sic Seguerian. Goblerian. Felckman. 1. & 5. Editio Commel. & alii, παρ᾽ ὑμῖν. Paulopost mss. omnes τοῖς μὲν δικαίοις, ubi editio Commel. μὲν omittit.
(5) Seguerian. & Felckman. 4. addunt, καὶ ἐπιτιμᾶσθαι, quæ in aliis & editis desunt. Mox Seguerian. πείσθητε καὶ τῷ Σολομῶνι· εἰ γὰρ σύμπαν.
(6) Gobler. & Felckm. 1. ἀλλὰ μᾶλλον πάντων. Mox Seguer. & Felckm. 4. δείκνυται. Editi & alii, δέδεικται.
(7) Sic Seguerian. & Reg. Editi vero & alii, ὁ λόγος. Ibidem Seguerianus, Goblerian. & Felckman. 1. γίνεταί τε καί. In aliis & editis τὲ omittitur. Mox Seguerian. Goblerian. & Felckman. 1. πιστὸν ὄντα, πάλιν ταράττει αὐτούς. Editi vero, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, συνταράττει [?] πάλιν αὐτούς.
(8) Sic Seguerian. Regius vero, Μωύσῃ. Editio Commel. Μωϋσῇ. Ibid. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. ὁ θεός ... τῷ δὲ Παύλῳ. Alii & editi, θεός ... καὶ τῷ Παύλῳ.
(9) Sic Basili. & Felckm. 5. At omnes alii & editi, πιστεῦον. Paulopost Goblerian. & Felckm. 1. ἐπὶ τοῦ θεοῦ ἁρμόζειν.
(10) Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. ἐπειδή. Ibidem Basili. πεπίστευκε τῷ θεῷ. Mox Seguer. ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις, Gobler. & Felc. 1. ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις. Alii & editi, ἐν λόγοις. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1. & 5. καὶ [illegible] λαλῶν ἀξιόπιστός ἐστι.
(11) Sic Felc. 4. ut & legitur 1. Timoth. 5. 16. Seguerian. χεῖρας mendose pro χήρας. Alii & editi, χήραν [?]. Ibidem Seguerian. & Felc. 4. διὰ τὸ καλῶς. Alii & editi, διὰ τοῦ καλῶς.
(12) Felc. 4. τῷ.
(13) Seguerian. ἐὰν λέγῃ. Idem Ibid. & Goblerian. Felc. 1. & 4. αὐτὸς omittunt.
(14) Goblerian. & Felc. 1. δύνασθαι. Ibid. Seguerian. τῆς οὖν [?], ἐποίησε, λέξεως.
(15) Reg. & Felc. 5. δὲ omittunt. Mox Seguerian. Gobler. & Felc. 1. τὴν οὖν, ἐποίησε, λέξιν. Ibid. Felc. 4. πρός τι λεγομένην.

καὶ πρὸς τί λεγομένη σημαίνεται· (1) ἀναγκαῖον καὶ ἐξ αὐτῆς δεῖξαι τῶν αἱρετικῶν τὴν ἀλογίαν, ἐὰν μάλιστα, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, καὶ τοῦτο τὸν καιρὸν καὶ τὴν χρείαν (2) λάβοιμεν. οὐ τοίνυν τὰ πρὸ τῆς κτίσεως διηγούμενος ὁ ἀπόστολος, ταῦτα εἴρηκεν, ἀλλ᾽ ὅτε ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο· οὕτω γὰρ γέγραπται. „ Ὅθεν (3) ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν (4) Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν. „ πότε οὖν ἀπεστάλη, ἢ ὁπηνίκα τὴν ἡμετέραν ἐνεδύσατο σάρκα; πότε δὲ ἀρχιερεὺς τῆς ὁμολογίας ἡμῶν γέγονεν, ἢ ὅτε προσενέγκας ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν τὸ σῶμα, καὶ νῦν αὐτὸς τοὺς προσερχομένους (5) αὐτοῦ τῇ πίστει προσάγει καὶ προσφέρει τῷ πατρὶ, λυτρούμενος πάντας, καὶ ὑπὲρ πάντων ἱλασκόμενος τὰ πρὸς τὸν θεόν; οὐ τὴν οὐσίαν ἄρα τοῦ λόγου, οὐδὲ τὴν (6) ἐκ τοῦ πατρὸς φυσικὴν γέννησιν σημᾶναι θέλων ὁ ἀπόστολος εἴρηκε, „ πιστὸν ὄντα „ τῷ ποιήσαντι αὐτόν· „ μὴ γένοιτο· ποιῶν γάρ ἐστιν ὁ λόγος, οὐ ποιούμενος αὐτός· ἀλλὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ κάθοδον καὶ ἀρχιερωσύνην γενομένην, ἣν καλῶς ἄν τις ἴδοι ἐκ τῆς κατὰ τὸν νόμον καὶ (7) τὸν Ἀαρὼν ἱστορίας. οὕτως Ἀαρὼν οὐ γεγέννηται ἀρχιερεὺς, ἀλλὰ ἄνθρωπος, καὶ μετὰ χρόνον ὅτε ὁ θεὸς ἠθέλησε, γέγονεν ἀρχιερεύς· καὶ γέγονεν οὐχ ἁπλῶς, οὐδὲ ἐκ τῶν συνήθων ἱματίων γνωριζόμενος, ἀλλ᾽ (8) ἐπενδιδυσκόμενος τὴν ἐπωμίδα, τὸ λογεῖον, τὸν ποδήρη, ἃ αἱ γυναῖκες μὲν εἰργάσαντο προστάξει τοῦ θεοῦ, ἐν τούτοις δὲ εἰσερχόμενος εἰς τὰ ἅγια, τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ θυσίαν προσέφερε· καὶ ἐν τούτοις ὥσπερ ἐμεσίτευε τῇ ὀπτασίᾳ τοῦ θεοῦ, καὶ ταῖς τῶν ἀνθρώπων θυσίαις. οὕτω τοίνυν καὶ ὁ κύριος ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ λόγος· (9) καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· ὅτε δὲ ἠθέλησεν ὁ πατὴρ ὑπὲρ πάντων λύτρα δοθῆναι, καὶ πᾶσι χαρίσασθαι, τότε δὴ ὁ λόγος, ὡς Ἀαρὼν τὸν ποδήρη, οὕτως (10) αὐτὸς ἔλαβε τὴν ἀπὸ γῆς σάρκα, Μαρίαν ἀντὶ τῆς ἀνεργάστου γῆς ἐσχηκὼς μητέρα τοῦ σώματος, ἵνα ἔχων τὸ προσφερόμενον αὐτὸς, (11) ὡς ἀρχιερεὺς, ἑαυτὸν προσενέγκῃ τῷ πατρὶ, καὶ τῷ ἰδίῳ αἵματι πάντας ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν καθαρίσῃ, καὶ ἀπὸ τῶν νεκρῶν ἀναστήσῃ.

8. Τοῦτο γὰρ ἦν τὰ παλαιὰ, σκιά· καὶ ὅπερ πεποίηκεν ἐλθὼν ὁ σωτὴρ, τοῦτο κατὰ τὸν νόμον (12) ἐσκιογράφει ὁ Ἀαρών. ὥσπερ οὖν ὁ Ἀαρὼν ὁ αὐτὸς ὢν οὐκ ἠλλάσσετο περιτιθέμενος τὴν ἀρχιερατικὴν ἐσθῆτα· ἀλλὰ μένων ὁ αὐτὸς, ἐκαλύπτετο μόνον· καὶ εἰ ἔλεγέ τις ἑωρακὼς αὐτὸν προσφέροντα, ἰδοὺ γέγονε σήμερον ὁ Ἀαρὼν ἀρχιερεὺς, οὐκ (13) ἐσήμαινεν αὐτὸν ἄνθρωπον τότε γεγεννῆσθαι· ἦν γὰρ, καὶ πρὸ τοῦ αὐτὸν ἀρχιερέα γενέσθαι, ἄνθρωπος· ἀλλ᾽ ὅτι τῇ λειτουργίᾳ πεποίηται ἀρχιερεὺς, περιθέμενος τὰ πεποιημένα καὶ (14) κατασκευασθέντα ἱμάτια τῇ ἀρχιερατείᾳ. τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ κυρίου δυνατόν ἐστι καλῶς νοεῖν, ὡς οὐκ ἄλλος γέγονε τὴν σάρκα λαβὼν, ἀλλ᾽

& ad quid vox, *fecit*, referatur: necesse est ex ea ipsa hæreticorum ostendere stupiditatem, maxime si, ut antea diximus, ad ejus tempus & usum attenderimus. Non igitur cum hæc diceret Apostolus, de his, quæ ante creationem erant, verba faciebat, sed de his dumtaxat quæ Verbum carnem factum spectarent; sic enim scriptum est: *Unde, fratres sancti, vocationis cælestis participes, considerate apostolum & pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum.* Quandonam igitur missus est, aut quandonam nostram induit carnem? Quandonam nostræ confessionis pontifex est factus? Nonne tunc cum, postquam pro nobis se ipse obtulisset, corpus excitavit ex mortuis, nuncque eos, qui ipsius amplectuntur fidem, adducit & offert Patri, omnes redimens, & pro omnibus Deo satisfaciens eumque propitium reddens? Non itaque Apostolus Verbi naturam vel naturalem ejus ex Patre ortum his significabat vocibus, *Qui fidelis est ei qui fecit illum:* absit; siquidem efficiens, non effectum est Verbum: sed ejus ad homines adventum, & factum pontificatum indicabat, ut ex legis & Aaronis historia licet perspicere. Nec enim Aaron pontifex genitus est, sed homo, qui postea, cum Deo placuit, factus est pontifex; quod quidem non quovis modo actum est, nec ille consuetis ex vestimentis pontifex est agnitus, sed epomidem, poderem & rationale induit, quas vestes Dei jussu texuerant mulieres; quibus ille indutus in sancta ingrediebatur, ut sacrificium pro populo offerret: ac veluti medius constituebatur inter Dei visionem & hominum sacrificia. Sic igitur ipse quoque Dominus in principio quidem erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum: cum autem voluit Pater ut pretium pro omnibus redimendis solveretur, & gratia in omnes conferretur, tunc Verbum carnem, ut Aaron poderem, accepit e terra, & Mariam, rudis instar terræ, corporis sui matrem habuit, ut quid ad offerendum, tamquam pontifex, habens, seipsum offerret Patri, omniumque peccata proprio ablueret sanguine, & cunctos ex mortuis excitaret.

Hebr. 3. 1.

Exod. 28. & 39.

Joan 1.

8. Vetera siquidem, hujusce rei umbra erant, quodque Salvator post suum adventum peregit, id Aaron in lege adumbrabat. Igitur quemadmodum Aaron idem erat, nec mutabatur pontificalem induens vestem, sed idem manens, ea solummodo operiebatur, ita ut si quis illum offerentem intuitus dixisset, Ecce Aaron factus est hodie pontifex; non his verbis significasset illum tunc hominem factum esse, quippe cum homo esset antequam fieret pontifex: sed ipsum indicasset vestibus factis destinatisque pontificatui indutum, pontificem sacerdotio factum fuisse. Sane simili modo hujusmodi dictiones, *factus est*, aut, *effectus est*, recte de Domino possumus interpretari, eum videlicet carne assumta non alium fuisse factum, sed eum-

Aaron figura Christi Domini.

(1) Felc. 5. ἀναγκαῖον δὲ ἐξ αὐτῆς. Editio Commel. ἀναγκαῖον καὶ ἑαυτῆς. Alii mss. ἀναγκαῖον καὶ ἐξ αὐτῆς.

(2) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. At Felc. 5. λαμβάνωμεν. Alii & editi, λάβωμεν. Mox ταῦτα, ut habent ceteri mss. & editio Commel. abest a Felc. 5. & Reg.

(3) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. & Scriptura. Alii vero & editi, ἀδελφοί μου.

(4) Reg. & Felc. 5. omittunt. Ἰησοῦν.

(5) Felc. 5. αὐτῷ. Ibidem Felc. 4. προσφέρει τῷ πνεύματι καὶ πατρί.

(6) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. sed in solo Seguer. additur articulus τοῦ. Alii & editi, τὴν ἐκ πατρὸς φύσει γέννησιν. Ibidem Gobler. & Felc. 1. εἴρηκε αὐτὸν πιστὸν ὄντα, &c.

(7) Reg. & Felc. 5. καὶ τῆς Ἀαρών. Mox Reg. Anglic. & Felc. 4. γεγέννηται. Alii & editi, γεγένηται.

(8) Sic Seguer. Basil. Anglic. Reg. Gobler. Felc. 1. & 5. Ceteri vero & editi, ἐπενδυσκόμενος. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. τὴν ἐπωμίδα, τὸν ποδήρη, τὸ λόγιον.

(9) Gobler. & Felc. 1. omittunt, καὶ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος.

(10) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. Editi vero & alii, οὕτως καὶ αὐτὸς ἔλαβε ἀπὸ γῆς ἀνθρωπίνην σάρκα. Felc. 5. ἀπὸ ἀνθρωπίνης σάρκα.

(11) Seguer. ὢν ἀρχιερεύς. Paulopost idem, πάντας ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν.

(12) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. At editi & alii, σκιογραφεῖ ὁ Ἀαρών, ὁ αὐτὸς ὢν καὶ οὐκ ἠλλάσσετο περιτιθέμενος τὴν ἱερατικὴν ἐσθῆτα.

(13) Sic Seguer. & Reg. Ceteri & editi, ἐσήμανεν. Mox Seguer. πρὸ τοῦ αὐτὸν ἀρχιερέα, &c. Reg. & Felc. 5. πρὸ τοῦ ἀρχιερεὺς γενέσθαι. Editi & alii, πρὸ τοῦ ἀρχιερέα γενέσθαι.

(14) Gobler. & Felc. 1. κατασκευασμένα. Ibidem Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 5. τῇ ἱερατείᾳ. Alii & editi, τῇ ἀρχιερατείᾳ.

eumdem esse, illaque solum contegi: nefas autem est Verbum, quatenus Verbum, factum esse cogitare; sed intelligendum est Verbum, cum esset opifex & creator, corpore facto & creato, quod pro nobis posset offerre, postea indutum, pontificem factum fuisse, quæ causa est cur factum dicatur. Itaque si Dominus homo non est factus, decertent Ariani. Sin autem Verbum caro factum est, quid aliud de homine facto dicendum erat, quam, *qui fidelis est ei qui fecit illum?* Ut enim proprie de Verbo dicitur, *In principio erat Verbum*, ita hominum proprium est fieri & creari. Quis ergo si Dominum viderit tamquam hominem ambulantem, Deumque se factis declarantem, non sciscitetur, quisnam istum fecerit hominem? Quis autem ita interrogatus non responderet, Patrem, illum fecisse hominem, ipsumque pontificem nobis misisse. Atqui hanc ipsam sententiam, tempusque & personam ex ipso Apostolo qui scripsit, *qui fidelis est ei qui fecit illum*, melius licet discere, si nempe ad ea quæ antecedunt attenderimus. Una enim series est, ac de eodem agitur hoc in Scripturæ loco. Hæc itaque scribit Epistola ad Hebræos: *Quia ergo pueri carnis & sanguinis participes facti sunt, ipse quoque similiter eorumdem particeps fuit, ut per mortem eum destrueret, qui mortis imperium habet, id est, diabolum, & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. Nusquam enim Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Unde debuit per omnia fratribus similis fieri, ut misericors fieret & fidelis pontifex in his quæ ad Deum spectant, ut expiaret peccata populi. In eo enim in quo ipsum tentari contigit, potest his qui tentantur auxiliari. Unde, fratres sancti, vocationis cælestis participes, considerate apostolum & pontificem confessionis nostræ Jesum, qui fidelis est ei qui fecit illum.*

Joan. 1.

Hebr. 2. 14.

9. Quis hæc verba possit legere quin Arianos statim condemnet, beatumque admiretur Apostolum qui tam præclare est locutus? Quando enim factus effectusque est apostolus, nisi cum ipse, ut nos, carnis & sanguinis fuit particeps? Quando vero misericors & fidelis pontifex est factus, nisi cum per omnia fratribus similis fuit effectus? quod utique tunc accidit, cum nostra carne assumpta factus homo est. Itaque de humana Verbi dispensatione non de natura Verbi hæc scripsit Paulus, *Qui fidelis est ei qui fecit illum*. Jam ergo insanire desinite, nec amplius contendite Dei Verbum rem factam esse. Siquidem ipse est unigenitus natura Filius. Tunc autem habuit fratres, cum carnem nostri similem induit, quam per seipse offerens, pontifex appellatus

A ὁ αὐτὸς ὢν, ἐκαλύπτετο (1) ταύτῃ· καὶ τὸ, γέγονε, καὶ τὸ, πεποίηται, οὐχ ὅτι ὁ λόγος, ᾗ λόγος ἐστὶ, πεποίηται νοεῖν θέμις· ἀλλ' ὅτι λόγος ὢν δημιουργὸς, ὕστερον πεποίηται ἀρχιερεὺς, ἐνδυσάμενος σῶμα τὸ (2) γενητὸν καὶ ποιητὸν, ὅπερ καὶ προσενεγκεῖν ὑπὲρ ἡμῶν δύναται, διὸ καὶ λέγεται πεποιῆσθαι. εἰ μὲν οὖν οὐ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ κύριος, μαχέσθωσαν οἱ Ἀρειανοί· (3) εἰ δὲ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, τί ἔδει περὶ γεγονότος ἀνθρώπου λέγειν ἤ, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν; ὡς γὰρ ἴδιον περὶ τοῦ λόγου εἰπεῖν, ἐν ἀρχῇ (4) ἦν ὁ λόγος, οὕτως ἀνθρώπων ἴδιόν ἐστι τὸ γίνεσθαι καὶ ποιεῖσθαι. τίς οὖν ἰδὼν τὸν κύριον, ὡς ἄνθρωπον περιπατοῦντα, καὶ θεὸν

B ἐκ τῶν ἔργων δεικνύμενον, οὐκ ἂν ἠρώτησε, τίς τοῦτον ἐποίησεν (5) ἄνθρωπον; τίς δὲ πάλιν οὕτως ἐρωτηθεὶς οὐκ ἂν ἀπεκρίνετο, ὅτι ὁ πατὴρ (6) τοῦτον ἐποίησεν ἄνθρωπον, καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν ἡμῖν ἀρχιερέα; τὴν δὲ τοιαύτην διάνοιαν καὶ τὸν καιρὸν, καὶ τὸ πρόσωπον, αὐτὸς ὁ ἀπόστολος ὁ καὶ γράψας, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, δηλῶσαι μᾶλλον ἱκανός (7) ἐστιν, ἐὰν τὰ ἔμπροσθεν λάβωμεν· μία γὰρ ἀκολουθία ἐστὶ, καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ τὸ ἀνάγνωσμα τυγχάνει. γράφει τοίνυν ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Ἑβραίους ταῦτα· „ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ

C „σαρκὸς, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, „ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τουτέστι τὸν διάβολον, καὶ „ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι φόβῳ θανάτου διαπαντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν (8) δουλείας· οὐ γὰρ „δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος „Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται· ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, ἵνα ἐλεήμων γένηται καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς τὸν θεὸν, εἰς τὸ „ἱλάσκεσθαι (9) τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ. ἐν ᾧ γὰρ „πέπονθεν αὐτὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι· ὅθεν, ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπου-

D „ρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ „ποιήσαντι αὐτόν.„

9. Τίς τὴν περικοπὴν ταύτην ὅλην ἀναγινώσκων, οὐ τῶν μὲν Ἀρειανῶν καταγινώσκει, τὸν δὲ μακάριον ἀπόστολον (10) θαυμάζει, καλῶς εἰρηκότα; πότε γὰρ πεποίηται, καὶ πότε ἀπόστολος γέγονεν, εἰ μὴ ὅτε παραπλησίως (11) ἡμῖν μετέσχε καὶ αὐτὸς αἵματος καὶ σαρκός; καὶ πότε γέγονεν ἐλεήμων καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς, ἢ ὅτε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὡμοιώθη; ὡμοιώθη δὲ τότε, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, ἐνδυσάμενος τὴν ἡμετέραν σάρκα. οὐκοῦν περὶ τῆς (12) κατὰ τὸν ἄνθρωπον οἰκονομίας τοῦ

E λόγου γράφων ὁ Παῦλος ἔλεγε, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, καὶ οὐ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ λόγου. μηκέτι τοίνυν μαίνεσθε λέγοντες (13) ποίημα εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον. ἔστι γὰρ αὐτὸς υἱὸς φύσει μονογενής· τότε δὲ ἔσχεν ἀδελφοὺς, ὅτε τὴν ὁμοίαν ἡμῖν ἐνεδύσατο σάρκα, (14) ἣν καὶ προσφέρων αὐτὸς δι' αὐτοῦ, ἀρχιερεὺς ὠνομάσθη

(1) Seguer. & Felc. 4. αὐτῇ. Gobler. & Felc. 1. αὐτήν. Editi & alii, ταύτῃ. Mox ᾗ λόγος abest a Felc. 5. Seguer. ἢ λόγος, mendose.

(2) Felc. 4. γεννητόν. Ceteri & editio Commel. γενητόν.

(3) Sic Seguer. Anglican. Reg. Gobler. Felc. 1. & 4. At Basili. & Felc. 2. εἰ δὲ ὅλως σάρξ. Editi, εἰ δὲ ὅλος σάρξ. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. τί ἔδει. Alii & editi, τί δεῖ. Item ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1. & 5. περὶ γεγονότος. Basili. περὶ τοῦ γινομένου. Anglican. περὶ γινομένου. Editi, περὶ γενομένου. Mox Felc. 4. καὶ γὰρ ἴδιον.

(4) Sic Seguer. Reg. Basili. Anglic. & Felc. 4. At ceteri & editi, ἦν λόγος. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. γίνεσθαι καὶ ποιεῖσθαι, & mox, ὡς ἄνθρωπον. Alii & editi, γενέσθαι καὶ πεποιῆσθαι, qui & ὡς omittunt.

(5) Basil. Reg. & Felc. 5. ἐποίησεν ἄνθρωπον καὶ ἀπέστειλεν ἡμῖν, omissis intermediis. Ibidem Seguer. Gobler. & Felc. 1. τίς δὲ πάλιν οὕτως. Editi & alii, ἢ τίς οὕτως. Item Seguer. ibid. ἀπεκρίνετο. Gobler. Felc. 1. & 4. ἀπεκρίνατο. Alii & editi, ἀπεκρίθη.

(6) Seguer. Gobler. & Felc. 1. αὐτόν. Ceteri & editi, τοῦτον.

(7) Sic Seguer. Anglican. Goblerian. Felc. 1. & 4. ut & Nannius legerat. In aliis & editis desunt, ἐὰν τὰ ἔμπροσθεν λάβωμεν· μία γὰρ ἀκολουθία ἐστί. Gobler. & Felc. 1. habent ἐὰν τῶν ἔμπροσθεν. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ. Editi & alii, καὶ περὶ τούτου. Mox Seguer. Felc. 4. & 5. τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ.

(8) Felc. 4. θανάτου καὶ δουλείας. Idem paulopost omittit κατὰ πάντα.

(9) Seguer. Gobler. & Felc. 1. τὰς ἁμαρτίας. Editi aliique, ταῖς ἁμαρτίαις.

(10) Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. ἀπόστολον θαυμάζει. Alii & editi, ἀπόστολον οὐ θαυμάζει;

(11) Seguer. & Reg. ἡμῖν. Editi, ὑμῖν. Ibid. Seguer. Gobler. & Felc. 1. & 5. μετέσχε καὶ αὐτός. Ceteri & editi, μετέσχεν αὐτός.

(12) Seguer. κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Mox idem & Anglican. Gobler. Felc. 1. & 4. habent, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, καὶ οὐ περὶ τῆς οὐσίας λόγου, quæ in aliis & editis desunt: sed & ea Nannius legerat.

(13) Sic Seguerian. Gobler. item, Felc. 1. & 4. habent, τὸν τοῦ θεοῦ λόγον. Felc. 5. ποίημα εἶναι λέγοντες τὸν λόγον. Alii & editi, ποίημα λέγοντες τὸν λόγον.

(14) Sic Seguer. Reg. Basili. Gobler. Felc. 1. & 4. Editi vero & alii, ὡς. Ibidem mss. omnes προσφέρων αὐτός. Editi, προσφέρων αὐτόν.

θη καὶ γέγονεν ἐλεήμων καὶ πιστός· ἐλεήμων μὲν, ὅτι (1) ὑπὲρ ἡμῶν προσενέγκας ἑαυτὸν ἠλέησεν ἡμᾶς· πιστὸς δὲ, οὐ πίστεως μετέχων, οὐδὲ εἰς τινὰ πιστεύων ὥσπερ ἡμεῖς· ἀλλὰ πιστεύεσθαι ὀφείλων (2) περὶ ὧν ἐὰν λέγῃ καὶ ποιῇ, καὶ ὅτι πιστὴν θυσίαν προσφέρει τὴν μένουσαν καὶ μὴ διαπίπτουσαν. αἱ μὲν γὰρ κατὰ νόμον προσφερόμεναι οὐκ εἶχον τὸ πιστὸν, καθ' ἡμέραν παρερχόμεναι, καὶ δεόμεναι πάλιν καθαρσίου· ἡ δὲ τοῦ σωτῆρος θυσία ἅπαξ (3) γενομένη τετελείωκε τὸ πᾶν, καὶ πιστὴ γέγονε μένουσα διὰ παντός. καὶ Ἀαρὼν μὲν εἶχε τοὺς διαδεχομένους, καὶ ὅλως ἡ κατὰ νόμον ἱερατεία χρόνῳ καὶ θανάτῳ παρήμειβε τοὺς προτέρους· ὁ δὲ κύριος ἀπαράβατον καὶ ἀδιάδεκτον ἔχων τὴν ἀρχιερωσύνην πιστὸς γέγονεν ἀρχιερεὺς, διαμένων ἀεὶ, καὶ τῇ ἐπαγγελίᾳ πιστὸς (4) γενόμενος, εἰς τὸ ἐπακούειν καὶ μὴ πλανᾷν τοὺς προσερχομένους. τοῦτο δὲ πάλιν καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς (5) τοῦ μεγάλου Πέτρου μαθεῖν ἔξεστι, λέγοντος· „ὥστε καὶ οἱ πάσχοντες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, „πιστῷ κτίστῃ παρατιθέσθωσαν τὰς ἑαυτῶν ψυχάς.„ πιστὸς γάρ ἐστιν, οὐκ ἀλλοιούμενος· ἀλλ' ἀεὶ διαμένων, καὶ ἀποδιδοὺς ἃ ἐπηγγείλατο.

10. Ἑλλήνων μὲν οὖν οἱ λεγόμενοι παρ' αὐτοῖς ψευδώνυμοι θεοὶ, οὔτε τῷ εἶναι, οὔτε τῷ ἐπαγγέλλεσθαί εἰσι πιστοί· οὔτε γὰρ οἱ αὐτοί εἰσι πανταχοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ (6) κατὰ τόπους, τῷ χρόνῳ διαφθείρονται, καὶ περὶ ἑαυτοὺς καταρρέουσι· διὸ καὶ κατ' αὐτῶν ὁ λόγος βοᾷ, „ὅτι πίστις οὐκ (7) ἴσχυσεν ἐν αὐτοῖς, καὶ ὕδωρ ψευδές εἰσι, καὶ οὐκ ἔστι πίστις ἐν αὐτοῖς. ὁ δὲ τῶν ὅλων καὶ μόνος τῷ ὄντι ὄντως καὶ ἀληθινὸς (8) ὢν θεὸς πιστός ἐστιν, ὁ αὐτὸς ὢν, καὶ λέγων· „ἴδετέ με ἴδετε, ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ, οὐκ ἠλλοίωμαι·„ διὸ καὶ ὁ τούτου υἱὸς, πιστός ἐστιν, ἀεὶ ὢν, καὶ οὐκ ἀλλοιούμενος, οὐδὲ διαψευδόμενος οὔτε ἐν τῷ εἶναι, οὔτε ἐν τῷ ἐπαγγέλλεσθαι, καθάπερ πάλιν ὁ ἀπόστολος γράφων Θεσσαλονικεῦσι μέν φησι· „πιστὸς ὁ καλῶν „ὑμᾶς, ὃς καὶ (9) ποιήσει·„ ἐν γὰρ τῷ ποιεῖν ἃ ἐπαγγέλλεται, πιστός ἐστι λαλῶν. Ἑβραίοις δὲ περὶ τοῦ σημαίνειν τὴν λέξιν ταύτην (10) καὶ τὸ ἀναλλοίωτον, οὕτως γράφει· „εἰ ἀπιστήσομεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει· ἀρ„νήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται.„ οὐκοῦν εἰκότως ὁ ἀπόστολος τὴν σωματικὴν τοῦ λόγου παρουσίαν διηγούμενος (11) φησιν, „ἀπόστολον καὶ πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι „αὐτὸν,„ δεικνὺς ὅτι καὶ ἄνθρωπος γενόμενος Ἰησοῦς Χριστὸς, χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας ἀναλλοίωτός ἐστι. (12) καὶ ὥσπερ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ διὰ τῆς ἀρχιερωσύνης μνημονεύει γράφων (13) ὁ ἀπόστολος· οὕτω καὶ πάλιν οὐκ ἐσιώπησε μακρὰν, ἀλλ' εὐθὺς περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ μνημονεύει, πανταχοῦ τῆς ἀσφαλείας γινόμενος, ἔνθα μάλιστα τὸ ταπεινὸν ὀνομάζει, ἵν' εὐθὺς αὐτοῦ τὴν ὑψηλότητα καὶ τὴν πατρικὴν μεγαλειότητα γινώσκωμεν. φησὶ γοῦν· ὁ μὲν Μωσῆς, θεράπων· ὁ δὲ Χριστὸς, υἱός. κἀκεῖνος μὲν, πιστὸς εἰς τὸν οἶκον· οὗτος δὲ, ἐπὶ τὸν οἶκον, ὡς αὐτὸς αὐτὸν κατασκευάσας, καὶ κύριος αὐτοῦ καὶ δημιουργὸς τυγχάνων, καὶ ὡς θεὸς ἁγιάζων αὐτόν. ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς, ἄνθρωπος φύσει ὢν, πιστὸς (14) ἐγένετο, πιστεύων τῷ διὰ τοῦ λόγου λαλοῦντι αὐτῷ θεῷ· ὁ δὲ λόγος οὐχ ὥσπερ τις τῶν γενητῶν ἦν ἐν σώματι, οὐδὲ ὡς κτίσμα ἐν κτίσματι, ἀλλὰ θεὸς ἐν σαρκὶ καὶ δημιουργὸς, καὶ κατασκευαστὴς ἐν τῷ κατασκευασθέντι ὑπ' αὐτοῦ. καὶ

A est, factusque est misericors & fidelis: misericors quidem, quia cum seipsum pro nobis obtulit, nostri est misertus: fidelis vero, non quia fidei particeps est, aut in aliquem credit, uti nos, sed quia in his quæ vel dixerit vel fecerit credi debet, ac fidele constansque sacrificium non fluxum offert. Nam legis sacrificia nihil fidele sive firmum habebant, cum singulis diebus præterirent, novaque rursus indigerent purgatione. At Salvatoris sacrificium semel peractum omnia perfecit, fideleque est factum, cum maneat perpetuo. Præterea Aaroni fuere successores, omninoque legis sacerdotium, tempore & morte interveniente, priores mutabat sacerdotes. At Dominus pontificatum B habet qui nec transit, nec cui succeditur: unde fidelis factus est pontifex, quia semper manet. Fit quoque promissione fidelis, cum eos qui ad illum accedunt exaudiat, nec fallat umquam. Id item ex Epistola beati Petri licet discere. *Itaque*, inquit, *& hi qui patiuntur secundum voluntatem Dei, fideli creatori commendent animas suas*. Fidelis enim est, qui non mutatur, sed semper permanet, & ea reddit quæ est pollicitus.

Discrimen inter legis sacrificia, & Christi sacrificium

Hebr. 7. 24.

1. Petr. 4. 19.

10. Falsi autem Gentilium Dii neque quoad naturam neque quoad promissa fideles sunt. Nec enim ipsi ubique existunt, quin etiam his in locis, ubi sunt, tempore depereunt ac per se destruuntur. C Hinc adversus illos clamat Verbum fidem in illis non valuisse, & falsam eos esse aquam, fidemque in illis non esse. At solus & verus omnium Deus fidelis est, qui idem & est, & ait: *Videte me, videte quod ego sum*, &, *non sum mutatus*. Hinc etiam ejus Filius fidelis est, qui & ipse semper est, nec mutatur, nec natura nec promissis fallax est, ut iterum scribit Apostolus ad Thessalonicenses: *Fidelis est qui vos vocat qui & faciet*. Cum enim ea quæ D promittit efficit, fidelis est in verbis suis. Quod autem hoc vocabulum immutabilitatem significet, idem his verbis Hebræos docet: *Si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest*. Itaque jure merito Apostolus de corporea Verbi præsentia sermonem habens dixit: *Apostolum & qui fidelis est ei qui fecit illum*; quibus utique verbis ostendit Jesum Christum etiam factum hominem, heri & hodie eumdem esse, atque in perpetuum tempus esse immutabilem. At vero quemadmodum humanæ illius naturæ, sacerdotii nomine, meminit Apostolus: sic etiam non diu de ejus divinitate E siluit, sed mox meminit ejusdem, quo nos ubique redderet securos, præsertim ubi de ejus humilitate loquitur, ut ipsius altitudinem paternamque majestatem statim cognosceremus. Ait igitur: Moyses famulus, Christus autem Filius erat: & ille quidem fidelis erat in domo, iste vero super domum, utpote qui eam ædificaverit, ejusque Dominus sit ac opifex, & eam tamquam Dominus sanctam efficiat. Siquidem Moyses qui homo F natura erat, fidelis est factus, cum Deo qui per Verbum loquebatur crederet: Verbum autem non veluti res quædam facta, erat in corpore, aut ut res creata in creata, sed Deus erat in carne, & opifex ac fabricator in opere a se constructo. Præterea

Jerem. 9. 3.

Ibid. cap. 15. v. 18.

Deuter. 3. 20.

Deuter. 32. 39.

Malach. 3. 5.

1. Thessal. 5. 24.

1. Tim 2. 11.

Heb. 3. 5.

 homi-

(1) Sic Seguer. & Felc. 4. At alii & editi, περὶ ἡμῶν. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. προσενέγκας ἑαυτόν. In aliis & editis deest, ἑαυτόν.

(2) περὶ ὧν abest a Felc. 5. Ibidem Seguer. & Felc. 4. ἂν λέγῃ. Alii & editi, ἐὰν λέγῃ.

(3) γενομένη deest in Felc. 4. Paulopost Seguer. Gobl. & Felc. 1. καὶ ὅλως ἡ κατὰ. Seguer. ibidem, τὸν νόμον. Ceteri & editi, καὶ ὅντως ἡ κατὰ νόμον.

(4) Seguer. γινόμενος.

(5) Gobler. & Felc. 1. τοῦ ἀποστόλου Πέτρου. Mox idem, Reg. & Seguer. κατὰ τὸ θέλημα. Alii & editio Commel. κατὰ θέλημα.

(6) Seguer. κατὰ τοὺς τόπους.

(7) Basili. ἐνίσχυσεν.

(8) Gobler. & Felc. 1. ὢν υἱὸς καὶ θεός. Mox Seguer. ἴδετέ με, ἴδετε. Alii & editi postremum ἴδετε omittunt.

(9) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. Alii autem & editio Commel. ποιεῖ.

(10) Seguer. καὶ τό. Editi & alii καὶ omittunt. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ἀρνήσασθαι ἑαυτόν. Alii & editi, ἀρνήσασθαι γὰρ ἑαυτόν.

(11) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. φησιν. Editi & alii, ἔφησεν.

(12) Seguerian. ἐστι. καὶ ὥσπερ τῆς. Editi & alii, ἐστι. διὸ καὶ ὡς περὶ τῆς.

(13) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. γράφων ὁ Παῦλος, οὕτω πάλιν. Paulopost iidem pro ἔνθα, habent ἐνταῦθα.

(14) Seguer. ἐγίνετο. Paulopost Felc. 4. τις τῶν γεννητῶν.

homines carne circumdantur ut ſint & conſiſtant: at Dei Verbum homo factus eſt, ut carnem ſanctam redderet; & qui Dominus erat, ſervi figuram aſſumſit. Verbi enim ſerva eſt res omnis creata, quæ ab ipſo facta & condita fuit. Inde porro conſtat illud ab Apoſtolo dictum, *fecit*, minime ſignificare factum fuiſſe Verbum, ſed corpus dumtaxat quod ſimile noſtri accepit: hincque factus homo, frater noſter eſt appellatus.

11. Quod ſi oſtenſum eſt, cum quis de ipſo Verbo loquens, vocabulo, *fecit*, utitur, eum illud loco, *genuit*, uſurpare: quam illi, quæſo, pravam interpretationem ſunt excogitaturi, poſtquam noſtra Oratione dictum illud tam dilucide enucleavimus, oſtendimuſque Filium non rem factam, ſed natura quidem Patris fetum eſſe, œconomia vero ſive diſpenſatione eumdem, cum Patri viſum eſt, hominem propter nos factum eſſe: quam ob cauſam ait Apoſtolus, *qui fidelis eſt ei qui fecit illum*, & in Proverbiis idem creari dicitur. Dummodo enim factum eum eſſe hominem concedatur, nihil ſane intereſt, ſi, uti jam eſt obſervatum, de eo dicatur, ſive, factus eſt, ſive, effectus eſt, ſive, creatus eſt, ſive, formatus eſt, ſive, ſervus, ſive, filius ancillæ, ſive, filius hominis, ſive, conſtitutus eſt, ſive, peregrinatus eſt, ſive, ſponſus, ſive, patruelis, ſive, frater. Siquidem omnia hæc vocabula hominum conditionis propria ſunt, eaque & ſimilia non naturam Verbi ſignificant, ſed eum hominem factum eſſe demonſtrant. Eodem ſimiliter modo intelligendus eſt locus ille Actuum, quem illi quoque objiciunt, ubi ſcilicet Petrus ait: *Quia & Dominum & Chriſtum fecit hunc Jeſum, quem vos crucifixiſtis*. Nec enim hic ſcriptum eſt: Fecit ſibi ipſi filium, vel, fecit ſibi ipſi Verbum, ut iſta comminiſcerentur. Si igitur obliti non ſunt ſe de Dei Filio loqui, ſcrutentur num alicubi ſcriptum ſit: ſibi ipſi filium fecit Deus, vel, ſibi ipſi Verbum creavit: vel, an uſpiam aperte dictum ſit: Verbum res eſt facta ac creata; idque tunc objiciant, ut etiam hac ex parte ſtulti confutentur. Quod ſi nihil hujuſmodi reperiunt, ſed tantum ſedulo obſervant ſicubi ſcriptum eſt, *fecit*, &, *factus eſt*, vereor ne audientes, In principio fecit Deus cælum & terram, &, fecit ſolem & lunam, &, fecit mare, eo ſenſim veniant ut dicant eum eſſe cælum & lucem quæ prima die facta eſt, terramque & ſingulas res factas, ut jam ſcilicet his, quos Stoicos vocant, ſimiles habeantur. Stoici enim ipſum Deum in omnia extendunt: illi autem Dei Verbum collocant in ſingulis rebus factis: quamquam ſimilia jam propugnarunt, cum ipſum contenderint unam ex rebus factis eſſe.

12. Verum iterum eadem audiant, ac primum diſcant Filium ipſum eſſe, ut ſupra dictum eſt, nec Verbum rem factam eſſe, nec illa lo-

Prov. 8. 22. — *Actor.* 2. 36. — *Geneſ.* 1. — Ariani ſimiles Stoicis, qui Deum in res omnes diſtrahunt. *Vide Plutarchum de Placitis Philoſophorum lib.* 1. *cap.* 6. & 7.

A οἱ μὲν ἄνθρωποι, ἕνεκα τοῦ εἶναι καὶ ὑφεστάναι, σάρκα (1) περιβέβληνται· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λόγος ἕνεκα τοῦ ἁγιάζειν τὴν σάρκα, γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ κύριος ὤν, ἐν τῇ μορφῇ τοῦ δούλου ἦν· (2) δούλη γὰρ τοῦ λόγου ἡ πᾶσα κτίσις, ἡ παρ' αὐτοῦ γενομένη καὶ ποιηθεῖσα. ἐκ δὲ τούτου συνέστηκεν ὅτι καὶ τὸ λεγόμενον παρὰ τῷ ἀποστόλῳ, ἐποίησεν, οὐ ποιούμενον δείκνυσι τὸν λόγον, ἀλλ' ὅπερ ἔλαβεν ὅμοιον (3) ἡμῖν σῶμα· διὸ καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν ἐχρημάτισε γενόμενος ἄνθρωπος.

11. Εἰ δὲ δέδεικται ὅτι, κἂν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου τις (4) λέγῃ τὸ, ἐποίησεν, ἀντὶ τοῦ, ἐγέννησε, λέγει· ποίαν ἄρα παρεξεύρειν ἐπίνοιαν ἔτι μᾶλλον κακονοίας εἰς B τοῦτο δυνήσονται, ὅπουγε πανταχόθεν ὁ λόγος τὸ ῥητὸν διακαθάρας, ἔδειξε μὴ εἶναι ποίημα τὸν υἱὸν, ἀλλὰ τῇ μὲν οὐσίᾳ (5) γέννημα τοῦ πατρός· τῇ δὲ οἰκονομίᾳ, κατ' εὐδοκίαν τοῦ πατρὸς, ἐποιήθη δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος * καὶ συνίσταται; καὶ διὰ (6) τοῦτο ἄρα λέγεται παρὰ μὲν τῷ ἀποστόλῳ, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν· ἐν δὲ ταῖς παροιμίαις (7) καὶ τὸ κτίζεσθαι. ἕως γὰρ ὁμολογεῖται γενόμενος ἄνθρωπος, οὐδὲν διαφέρει λέγειν, καθάπερ (8) προείρηται, εἴτε ἐγένετο, εἴτε πεποίηται, εἴτε ἔκτισται, εἴτε πέπλασται, εἴτε δοῦλος, εἴτε υἱὸς παιδίσκης, εἴτε υἱὸς ἀνθρώπου, εἴτε κατεστάθη, εἴτε ἀπεδήμησεν, εἴτε νυμφίος, εἴτε ἀδελφιδοῦς, εἴτε ἀδελφός. C πάντα γὰρ ταῦτα τὰ λεξείδια τῆς (9) ἀνθρώπων συστάσεως ἴδια τυγχάνει ὄντα· καὶ τὰ τοιαῦτα οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου, ἀλλὰ τὸ ἄνθρωπον αὐτὸν γεγενῆσθαι σημαίνει. τοιαύτην ἔχει διάνοιαν καὶ τὸ ἐν ταῖς πράξεσι παρ' αὐτῶν πάλιν προφερόμενον ῥητὸν (10) τοῦ Πέτρου λέγοντος· „ὅτι (11) κύριον καὶ Χριστὸν ἐποίη„σε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε.„ οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐνταῦθα γέγραπται, ἐποίησεν ἑαυτῷ υἱὸν, ἢ ἐποίησεν ἑαυτῷ λόγον, ἵνα καὶ τοιαῦτα φαντασθῶσιν. εἰ μὲν οὖν μὴ ἐπελάθοντο, ὅτι περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ λαλοῦσιν, ἐρευνάτωσαν εἴπου γέγραπται, ἐποίησεν (12) ἑ- D αυτῷ υἱὸν ὁ Θεὸς, ἢ ἔκτισεν ἑαυτῷ λόγον· ἢ πάλιν, εἴπου γέγραπται φανερῶς, ποίημά ἐστιν ἢ κτίσμα ὁ λόγος· καὶ τότε προφασιζέσθωσαν, ἵνα καὶ οὕτως ἐλεγχθῶσιν (13) οἱ ἀνόητοι. εἰ δὲ μηδέν τι τοιοῦτον εὑρίσκουσι· μόνον δὲ εἴπου γέγραπται, ἐποίησε καὶ πεποίηται, θηρεύουσι· φοβοῦμαι μὴ κατ' ὀλίγον ἀκούοντες, ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ ἐποίησε τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ, ἐποίησε τὴν θάλασσαν, εἴπωσιν αὐτὸν εἶναι τὸν οὐρανὸν, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸ τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ γενόμενον φῶς, καὶ αὐτὸν εἶναι τὴν γῆν, καὶ ἕκαστον τῶν ποιηθέντων, ἵνα λοιπὸν ὁμοιωθῶσι (14) καὶ τοῖς λεγομένοις E Στωϊκοῖς, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐξαπλοῦσιν εἰς τὰ πάντα· οὗτοι δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον εἰς ἕκαστον τῶν (15) ποιημάτων συντάττουσιν· εἰ καὶ φθάσαντες εἰρήκασι τὰ ὅμοια, λέγοντες ἕνα τῶν ποιημάτων αὐτὸν εἶναι.

12. Ἀλλὰ πάλιν ἀκουέτωσαν (16) τὰ αὐτὰ, καὶ μανθανέτωσαν πρῶτον, ὅτι υἱός ἐστιν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, καὶ οὐ ποίημα ὁ λόγος, καὶ οὐ δεῖ τὰς τοιαύτας λέξεις

* Forte legendum ἄνθρωπος; καὶ συνίσταται καὶ διὰ τοῦτο ἄρα λέγεσθαι.

(1) Sic mſſ. omnes. Editio Commel. περιβέβληνται. Mox Seguer. ἕνεκα τοῦ ἁγιάζειν τὴν σάρκα, γέγονεν. Ceteri & editi, ἕνεκεν τοῦ ἁγιάζειν τὴν σάρκα, γενόμενος.

(2) Anglic. δοῦλοι. Ibidem Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἡ παρ' αὐτοῦ γενομένη. Editi aliique, δι' αὐτοῦ γενομένη. Paulopoſt Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. παρὰ τοῦ ἀποστόλου. Alii & editi, παρὰ τῷ ἀποστόλῳ.

(3) Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἡμῖν. Ceteri & editio Commel. ἡμῶν.

(4) Seguer. Reg. & Felc. 4. λέγῃ. Alii & editio Commel. λέγοι. Ibidem Seguer. λέγει ποίαν, &c. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. & 5. ἐπίνοιαν ἔτι μᾶλλον κακονοίας. In aliis & editis deeſt, ἔτι μᾶλλον κακονοίας.

(5) Seguer. & Felc. 5. γέννημα τοῦ πατρός. Alii & editio Commel. γέννημα ἐκ τοῦ πατρός. Ibidem Gobler. Felc. 1. & 4. omittunt, τῇ δὲ οἰκονομίᾳ, κατ' εὐδοκίαν τοῦ πατρός.

(6) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ubi Seg. παρὰ μὲν τῷ. alii, μὲν παρὰ τῷ. Anglic. διὰ τοῦτο παρὰ μὲν τῷ. Editi & alii, διὰ τοῦ λέγεσθαι παρὰ μὲν τῷ, &c. μὲν deeſt in Regio.

(7) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. καὶ κτίζεσθαι. Ibidem Seguer. ἕως μὲν γὰρ, &c.

(8) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. Alii vero & editi, εἴρηται, εἴτε πεποίηται.

(9) Seguer. ἀνθρώπου. Paulopoſt Felc. 5. ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον. Ibidem Felc. 4. γεγεννῆσθαι.

(10) Anglic. ῥητὸν Πέτρου. Ibidem λέγοντος deeſt in Gobler. & Felc. 1.

(11) Seguer. ὅτι καὶ κύριον. Idem ibid. & Reg. ἐποίησε τοῦτον. At in aliis & editis deeſt τοῦτον. Mox Seguer. Gobl. Felc. 1. & 4. ἐποίησεν ἑαυτῷ υἱὸν, ἢ ἐποίησεν ἑαυτῷ λόγον. Reg. ἐποίησεν αὐτὸν υἱὸν, ἢ ἐποίησεν λόγον. Editio Commel. ἐποίησεν αὐτῷ υἱὸν, ἢ ἐποίησεν αὐτῷ λόγον.

(12) Felc. 5. hic & mox, αὐτῷ.

(13) Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἐλεγχθῶσιν ἀνόητοι.

(14) καὶ deeſt in Seguer. Ibidem Felc. 2. αὐτὸ τὸν Θεόν. Reg. & editio Commel. ἀπὸ τῶν Θεῶν. Alii, αὐτὸν τὸν Θεόν.

(15) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. & 4. At alii & editi, ποιηθέντων.

(16) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. quæ & Nannius legit. Editi vero & alii omittunt, τὰ αὐτὰ καὶ μανθανέτωσαν. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. & 4. εἴρηται. Anglic. εἴπομεν. Ceteri & editi, εἴπαμεν.

ξεις εἰς τὴν θεότητα αὐτοῦ λαμβάνειν, ἀλλ' ἐρευνᾷν διατί καὶ πῶς (1) ταῦτα γέγραπται, καὶ πάντως ἀπαντήσει τοῖς ζητοῦσιν ἡ ἀνθρωπίνη οἰκονομία, ἣν δι' ἡμᾶς ἀνεδέξατο. καὶ γὰρ καὶ ὁ Πέτρος εἰρηκὼς, „κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν, εὐθὺς ἐπήγαγε, „τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε· „καὶ πᾶσι γέγονε φανερόν· γένοιτο δ' ἂν καὶ τούτοις, ἐὰν (2) τὴν ἀκολουθίαν τηρήσωσιν· ὅτι οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου, ἀλλὰ, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, αὐτὸν πεποιῆσθαι ἔλεγε. τί γάρ ἐστι τὸ σταυρούμενον ἢ τὸ σῶμα; τὸ δὲ σωματικὸν τοῦ λόγου πῶς εἶχε σημᾶναι, ἢ διὰ τοῦ εἰπεῖν, ἐποίησεν; ἄλλως τε καὶ τὸ λεγόμενον ἐνταῦθα, ἐποίησεν, ὀρθὴν ἔχει τὴν διάνοιαν. οὐ γὰρ εἴρηκε, καθὰ προεῖπον, ἐποίησεν αὐτὸν λόγον, ἀλλὰ κύριον αὐτόν. (3) καὶ οὐχ' ἁπλῶς, ἀλλ' εἰς ὑμᾶς, καὶ ἐν μέσῳ ὑμῶν ἐποίησεν, ἴσον τῷ εἰπεῖν, ἀπέδειξε. καὶ τοῦτο (4) αὐτὸς ὁ Πέτρος ἀρχόμενος τῆς τοιαύτης ἀρχιδιδασκαλίας, μετὰ παρατηρήσεως ἐσήμανεν, ἡνίκα πρὸς αὐτοὺς ἔλεγεν· „ἄνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους „τούτους· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον ἄνδρα ἀπὸ τοῦ θεοῦ „ἀποδεδειγμένον (5) εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι, καὶ τέρασι, „καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, „καθὼς αὐτοὶ οἴδατε. „τὸ ἄρα πρὸς τῷ τέλει λεγόμενον, ἐποίησε, τοῦτο ἐν τῇ ἀρχῇ εἴρηκεν, ἀπέδειξεν· ἀπὸ γὰρ τῶν σημείων καὶ ὧν (6) ἐποίει θαυμασίων ὁ κύριος, ἀπεδείχθη οὐχ' ἁπλῶς ἄνθρωπος, ἀλλὰ θεὸς ὢν ἐν σώματι, καὶ κύριος (7) αὐτὸς ὢν ὁ Χριστός. τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις λεγόμενον παρὰ τοῦ Ἰωάννου· „διὰ τοῦτο οὖν μᾶλλον ἐδίωκον αὐ„τὸν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι οὐ μόνον ἔλυε τὸ σάββατον, ἀλ„λὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν θεὸν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν „τῷ θεῷ. „οὐ γὰρ ἔπλαττεν ἑαυτὸν ὁ κύριος τότε θεόν· (8) οὐδὲ γὰρ ὅλως ἔνι ποιούμενος θεός· ἀλλὰ ἀπεδείκνυε διὰ τῶν ἔργων, λέγων, „κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύη„τε, τοῖς ἔργοις (9) μου πιστεύετε, ἵνα γνῶτε ὅτι ἐγὼ „ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. „οὕτως τοίνυν κύριον καὶ βασιλέα αὐτὸν πεποίηκεν ὁ πατὴρ ἐν μέσῳ (10) ἡμῶν, καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς πρότερον ἀπειθοῦντας· καὶ δῆλόν ἐστιν ὡς ὁ νῦν κύριος καὶ βασιλεὺς ἀναδεικνύμενος, οὐκ ἀρχὴν ἔχει τοῦ γενέσθαι τότε βασιλεὺς καὶ κύριος, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχει τοῦ τὴν κυριότητα ἑαυτοῦ δεικνύειν, καὶ ἐκτείνειν καὶ πρὸς τοὺς ἀπειθήσαντας.

13. Εἰ μὲν οὖν νομίζουσιν ὅτι, καὶ (11) πρὶν γένηται ἄνθρωπος καὶ σταυρὸν ὑπομείνῃ, οὐκ ἦν κύριος καὶ βασιλεὺς ὁ σωτὴρ, ἀλλὰ τότε ἀρχὴν (12) ἔχε τοῦ εἶναι κύριος· γνώτωσαν ὅτι τὰ τοῦ Σαμοσατέως ἐκ φανεροῦ πάλιν φθέγγονται ῥήματα. εἰ δὲ, ὥσπερ ἀνέγνωμεν καὶ προείπομεν ἐν τοῖς προτέροις, (13) κύριος καὶ βασιλεύς ἐστιν ἀΐδιος, τοῦ μὲν Ἀβραὰμ κύριον αὐτὸν προσκυνοῦντος· τοῦ δὲ Μωσέως λέγοντος, „καὶ κύριος ἔβρε„ξεν ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμορρα θεῖον καὶ πῦρ παρὰ κυρίου „ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ τοῦ Δαβὶδ ψάλλοντος εἶπεν ὁ „κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου· (14) καὶ, „ὁ θρόνος σου ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος „εὐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· (15) καὶ, ἡ βα„σιλεία σου, βασιλεία πάντων τῶν αἰώνων. „δῆλόν ἐστιν ὡς καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος, βασιλεὺς καὶ κύριος

A ea de ejus divinitate esse intelligenda, sed expendendum qua de causa quove modo scripta fuerint: quod si quis exquirat, ea de humana dispensatione, quam nostri causa suscepit, dicta esse reperiet. Hinc enim cum Petrus dixisset, *Dominum & Christum eum fecit*, continuo addidit, *hunc Jesum quem vos crucifixistis*: ex quibus profecto nemini non est manifestum, idque & istis patebit, modo velint sermonis contextum observare, his Petri verbis indicari non quidem naturam Verbi, sed ipsum secundum naturam humanam factum esse. Quid enim crucifixum est præter corpus? qui vero id quod Verbi corporeum B est potuit aptius significare quam vocabulo, *fecit?* quamquam hæc ipsa dictio, *fecit*, rectam hic obtinet significationem. Nec enim dixit, ut supra annotavimus, fecit eum Verbum, sed, *Dominum eum*: neque id tantum, sed, *apud vos*, &, *in medio vestri fecit*, quod idem est, ac, ostendit. Sane id Petrus ipse, primariam hancce doctrinam promulgare incipiens, verbis hujusmodi annotavit: *Viri Israelitæ, audite verba hæc: Jesum Nazarenum, virum quem Deus apud vos ostendit virtutibus, prodigiis & signis, quæ Deus per illum fecit in medio vestri, sicut ipsi scitis*. C Itaque quod in fine ait, *fecit*, idem initio, vocabulo, *ostendit*, dixerat. Namque ex signis & miraculis quæ edidit Dominus, ostensus est non simplex homo, sed Deus esse in corpore, & Dominus ac Christus. Simile quoque est quod a Joanne in Euangelio dicitur: *Idcirco ergo eum Judæi magis persequebantur, non tantum quod solvebat sabbatum, sed & patrem proprium dicebat Deum, æqualem se faciens Deo*. Nec enim tunc Dominus seipse Deum finxit: cum Deus omnino fieri non queat: sed se Deum esse operibus ostendebat, uti ipse ait, *Si mihi non creditis, saltem operibus credite, ut cognoscatis quia ego in Patre* D *& Pater in me est*. Sic ergo Dominum & Regem eum fecit Pater in medio nostri & apud nos qui prius non credebamus. Unde etiam perspicuum est eum, qui eo tempore Dominus ac Rex esse ostendebatur, non tunc incœpisse Regem & Dominum fieri, sed cœpisse dominatum ostendere suum, atque etiam apud eos propagare qui antea non credebant.

13. Si igitur existimant Salvatorem, Dominum & Regem non fuisse, antequam fieret homo, & crucis supplicium subiret, sed tunc tantum Dominum esse cœpisse; noverint se eadem quæ Samosatensis aperte proferre. Sin autem, ut vidimus E supraque ostendimus, Dominus & Rex est æternus, quippe cum Abraham eum tamquam Dominum adoret, & Moyses dicat: *Igitur Dominus pluit super Sodomam & Gomorrham sulphur & ignem a Domino*; & David canat: *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis*: &, *Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi, virga æquitatis, virga regni tui*: &, *Regnum tuum, regnum omnium sæculorum*: liquet sane eum prius etiam quam homo fieret, Regem & Dominum æter-

Actor. 2. 36.

Act. 2. 22. 36.

Joan. 5. 16. 18.

Joan. 10. 38.

Genes. 19. 24.

Psal. 109. 1.

Psal. 44. 7.

Psal. 144. 13.

(1) ταῦτα abest a Seguerian.
(2) Seguerian. ἐὰν καὶ τὴν. Ibid. Reg. & Felc. 5. ἀκολουθίαν φυλάξωσιν. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Alii & editio Commel. κατὰ τὸν ἄνθρωπον.
(3) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. καὶ omittunt. Ibidem Gobler. & Felc. 1. ἀλλ' εἰς ἡμᾶς καὶ ἐν μέσῳ ἡμῶν. Alii & editio Commel. ὑμᾶς & ὑμῶν habent.
(4) Reg. Gobler. & Felc. 1. τοῦτο αὐτό. Mox Seguer. Goblerian. & Felc. 1. ἀρχιδιδασκαλίας, ut & Nannius legit. Alii & editi, διδασκαλίας.
(5) Gobler. & Felc. 1. εἰς ἡμᾶς. Alii, & editi, εἰς ὑμᾶς.
(6) Seguerian. & Reg. ἐποίησε. Alii & editi, ἐποίει.
(7) Seguerian. κύριος καὶ αὐτός.
(8) Seguerian. & Felc. 7. οὐδὲ γὰρ ὅλως. Alii & editi, οὐδ' ὅλως.
(9) μου abest a Seguerian. & Felc. 4.
(10) Goblerian. & Felc. 1. ἡμῶν. Felc. 4. αὐτῶν. Ibid. Seguerian. & Felc. 4. εἰς ἡμᾶς. Alii & editio Commel. ὑμῶν, &, εἰς ὑμᾶς. Mox Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 4. ὁ καὶ δῆλον. In aliis & editis ὁ deest. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ὡς ὁ νῦν. Alii & editio Commel. ὡς νῦν.
(11) Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. πρὶν γένηται. Alii & editi, πρὸ τοῦ γένηται. Mox Seguerian. ὑπομείνει. Felc. 5. & Reg. ὑπομεῖναι. Editi & alii, ὑπομείνῃ.
(12) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. εἶχε. Ceteri & editio Commel. ἔσχε. Mox Seguerian. & Reg. τὰ τοῦ Σαμοσατέως. Editi & alii τὰ omittunt.
(13) Seguerian. Gobler. & Felc. 1. κύριος βασιλεύς. Idem mox omittunt, τοῦ δὲ Μωσέως λέγοντος.
(14) Felc. 2. & editi addunt, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου, quæ in aliis desunt. Mox Seguerian. εἰς αἰῶνα αἰῶνος.
(15) Sic Seguerian. Reg. Basil. Goblerian. Felc. 1. 4. & 5. Editi vero aliique, βασιλείας σου, βασιλεία πάντων. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. πρὶν γένηται. Felc. 4. πρὸ τοῦ γένηται. Alii & editi, πρὸ τοῦ γενέσθαι.

æternum fuisse, utpote qui sit imago & Verbum Patris. Cum igitur Verbum æternus fuerit Dominus & Rex, manifestum profecto est Petrum non dixisse naturam Filii fuisse factam, sed ejus in nos dominatum factum fuisse, quando factus homo est, & omnibus cruce redemtis omnium Dominus & Rex est factus. Sin vero propterea quod scriptum est, *fecit*, instent pertinaciter, nec idem hic esse velint, *fecit*, ac *ostendit*, vel quia non intelligunt, vel quia adversus Christum dimicare statuerunt: audiant etiam hoc modo Petri verba recte posse explicari. Nam qui aliquorum fit dominus, eos qui jam existunt in suam recipit ditionem. Sed si Dominus omnium est creator rexque sempiternus, cumque factus homo est, tunc etiam nos possedit: clarum utique fuerit nec etiam hoc pacto illis Petri verbis significari factam esse Verbi naturam, sed omnia posthac ei fuisse subjecta, ac Salvatoris dominatum apud omnes factum fuisse, quod sane simile est his quæ supra tractata sunt. Ut enim ibi in medium attulimus hæc verba, *Fias mihi in Deum protectorem*; &, *Factus est Dominus refugium pauperi*, ostendimusque his non doceri Deum factum esse, sed gratiam ab eo in singulos collatam indicari: ita eadem est verborum Petri significatio.

Psalm. 30. Psal. 9. 10.

14. Verbum enim cum sit ipse Dei Filius, omnium est dominus: nos autem, antequam essemus, servituti corruptionis & legis maledictioni obnoxii ab initio tenebamur: deinde cum paulatim ea, quæ non essent, nobis ipsi effinxissemus, his qui natura dii non erant, ut docet beatus Apostolus, servivimus, verique Dei ignari, ea quæ nulla erant veritati anteposuimus. Postea vero, ut vetus ille populus in Ægypto oppressus ingemiscebat; ita cum nos naturali ornati lege, inenarrabiles Spiritus gemitus edebamus, ajebamusque: *Domine, Deus noster posside nos*: quemadmodum factus est in domum refugii & in Deum protectorem: sic & ipse dominus noster est factus. Nec ille tunc esse cœpit, sed nos eum dominum habere incœpimus. Nam Deus qui bonus est & Pater Domini, misericordia motus, volensque notus omnibus fieri, fecit ut suus Filius corpus humanum indueret, homoque fieret, & vocaretur JESUS, ut in eo corpore pro omnibus se offerens, omnes idolatria & corruptione liberaret, ac omnium dominus & rex fieret. Eum ergo hac ratione dominum & regem factum esse, idipsum est quod Petrus ait, *Fecit eum dominum & Christum misit*, quod idem est, ac si diceret Patrem, eum fecisse hominem. Fieri enim proprium est hominum. Nec vero eum solummodo fecit hominem, sed ut in omnes dominaretur, eosque unctione sanctos redderet. Nam etsi Verbum in forma Dei existens servi formam accepit, carnis tamen assumtio Verbum, qui dominus natura erat, servum non effecit, sed universam potius hominum naturam ipsum Verbum liberavit, quod Verbum, qui natura Dominus

Rom. 1. 25. Rom. 8. 26. Esai. 26. 13. Act. 2. 36.

A ἦν ἀΐδιος, εἰκὼν καὶ λόγος τοῦ πατρὸς ὑπάρχων. ἀϊδίου δὲ ὄντος τοῦ λόγου κυρίου καὶ βασιλέως, πρόδηλον πάλιν ὅτι οὐ τὴν οὐσίαν τοῦ υἱοῦ πεποιῆσθαι ἔλεγεν ὁ Πέτρος, ἀλλὰ τὴν εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ κυριότητα γενομένην, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ τῷ σταυρῷ πάντας λυτρωσάμενος, πάντων γέγονε κύριος καὶ βασιλεύς. ἐὰν δὲ διὰ τὸ γεγράφθαι, ἐποίησε, φιλονεικῶσι, μὴ θέλοντες ἴσον εἰρῆσθαι τὸ, ἐποίησε, τῷ, ἀπέδειξεν, (1) ἢ μὴ νοοῦντες, ἢ διὰ τὴν χριστομάχον αὐτῶν προαίρεσιν· ἀκουέτωσαν ὅτι καὶ οὕτως ὀρθὴν ἔχει διάνοιαν τὰ τοῦ Πέτρου ῥήματα. ὁ γὰρ γινόμενός τινων κύριος, τοὺς ἤδη ὄντας κτᾶται (2) ὑφ' ἑαυτόν· εἰ δὲ ὁ κύριος δημιουργός ἐστι πάντων καὶ βασιλεὺς ἀΐδιος, (3) ὅτε δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, τότε καὶ ἡμᾶς ἐκτήσατο· δῆλον ἂν εἴη καὶ κατὰ τοῦτο, ὡς τὸ παρὰ τοῦ Πέτρου λεγόμενον, οὐδ' οὕτως ποίημα σημαίνει τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου, ἀλλὰ τὴν μετὰ ταῦτα τῶν πάντων ὑποταγὴν, καὶ τὴν εἰς πάντας γενομένην τοῦ σωτῆρος κυριότητα· καὶ ἔστιν ὅμοιον τοῦτο τοῖς ἔμπροσθεν. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ (4) παρετιθέμεθα τὰ ῥητὰ τὸ, „γενοῦ μοι εἰς θεὸν ὑπερασπιστὴν, καὶ τὸ, ἐγένετο „κύριος καταφυγὴ τῷ πένητι·„ καὶ ἐδείκνυεν ὁ λόγος, ὅτι μὴ ταῦτα (5) γενητὸν δείκνυσι τὸν θεὸν, ἀλλὰ τὴν εἰς ἕκαστον γινομένην εὐεργεσίαν παρ' αὐτοῦ· οὕτω καὶ τὸ τοῦ Πέτρου ῥητὸν τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν.

C 14. Λόγος μὲν γὰρ ὢν αὐτὸς ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς, κύριός ἐστι τοῦ παντός. ἡμεῖς δὲ τὸ πρὶν ἦμεν ὑπεύθυνοι ἐξ ἀρχῆς μὲν τῇ δουλείᾳ τῆς φθορᾶς καὶ τῇ κατάρᾳ τοῦ νόμου, (6) ἔπειτα δὲ καὶ κατ' ὀλίγον ἑαυτοῖς ἀναπλάσαντες τὰ μὴ ὄντα, ἐδουλεύομεν, ὡς εἶπεν ὁ μακάριος ἀπόστολος, τοῖς (7) φύσει μὴ οὖσι θεοῖς· καὶ τὸν μὲν ἀληθινὸν θεὸν ἠγνοοῦμεν, τὰ δὲ μὴ ὄντα προετιμῶμεν τῆς ἀληθείας. ἀλλ' ὕστερον ὥσπερ ὁ (8) πάλαι λαὸς ἐν Αἰγύπτῳ βαρούμενος ἐστέναξεν· οὕτως καὶ ἡμῶν ἐχόντων τὸν ἔμφυτον νόμον (9) καὶ κατὰ τοὺς ἀλαλήτους στεναγμοὺς τοῦ πνεύματος ἐντυγχανόντων καὶ λεγόντων· κύριε, ὁ θεὸς ἡμῶν, (10) κτῆσαι ἡμᾶς· γέγονεν ὥσπερ εἰς οἶκον καταφυγῆς καὶ εἰς D θεὸν ὑπερασπιστὴν, οὕτως καὶ κύριος ἡμῶν γέγονε. καὶ οὐκ ἀρχὴν τοῦ εἶναι αὐτὸς ἔσχεν τότε· ἀλλ' ἡμεῖς ἀρχὴν ἔχομεν (11) τοῦ εἶναι αὐτὸν κύριον ἡμῶν. λοιπὸν γὰρ ἀγαθὸς ὢν ὁ θεὸς, καὶ πατὴρ ὢν τοῦ κυρίου, ἐλεήσας καὶ θέλων (12) πᾶσι γνωσθῆναι, ποιεῖ τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν ἐνδύσασθαι σῶμα ἀνθρώπινον, καὶ γενέσθαι ἄνθρωπον, κληθῆναί τε αὐτὸν (13) Ἰησοῦν, ἵν' ἐν τούτῳ ἑαυτὸν προσενέγκας ὑπὲρ πάντων, τοὺς πάντας ἐλευθερώσῃ (14) ἀπὸ τῆς θεοπλανησίας καὶ τῆς φθορᾶς, καὶ πάντων γένηται κύριος καὶ βασιλεὺς αὐτός. τὸ (15) δὴ οὕτω γενέσθαι αὐτὸν οὕτως κύριον καὶ βασιλέα, τοῦτό ἐστιν ὃ ἔλεγεν ὁ Πέτρος, „ἐποίησεν αὐτὸν κύ- E „ριον, καὶ Χριστὸν ἀπέστειλεν·„ ἴσον τῷ εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἄνθρωπον αὐτὸν ποιήσας ὁ πατήρ· ἴδιον γὰρ ἀνθρώπων τὸ ποιεῖσθαι. οὐχ' ἁπλῶς (16) δὲ ἐποίησεν ἄνθρωπον, ἀλλ' εἰς τὸ κυριεῦσαι πάντων αὐτὸν, καὶ ἁγιάζειν πάντας διὰ τοῦ χρίσματος πεποίηκεν. εἰ γὰρ καὶ δούλου μορφὴν ἔλαβεν ὁ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων λόγος· ἀλλ' ἡ πρόσληψις τῆς σαρκὸς οὐκ (17) ἐδούλου τὸν λόγον φύσει κύριον ὄντα· ἀλλὰ μᾶλλον ἐλευθέρωσις μὲν ἦν ἡ γινομένη παρὰ τοῦ λόγου πάσης τῆς ἀνθρωπότητος· αὐτὸς δὲ ὁ φύσει (18) κύριος λόγος,

(1) Seguerianus, Goblerian. Felc. 1. & 5. ἢ μὴ νοοῦντες, ἢ διὰ τὴν, &c. Alii & editi, ἢ καὶ μὴ νοοῦντες, ἢ καὶ διά. Mox Felc. 5. αὐτῶν αἵρεσιν.

(2) Goblerian. & Felc. 1. εἰς ἑαυτόν. Ibidem εἰ δὲ abest a Felc. 5. qui habet, καὶ δημιουργός.

(3) Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. ὅτε ἐγένετο ἄνθρωπος. Mox Seguerian. Basil. Anglic. & Felc. 5. ὡς τὸ παρὰ τοῦ Πέτρου. Reg. ὡς τὸ κατὰ τοῦ Πέτρου. Alii & editi, ὡς τὸ ἐπὶ τοῦ Πέτρου.

(4) Basili. παρατιθέμεθα Alii & editio Commel. παρετιθέμεθα. Ibidem Seguerian. & Felc. 4. τὰ ῥητά. Alii & editi, τὰ ῥήματα. Item ibid. Seguerian. εἰς θεὸν ὑπερασπιστήν. Felc. 4. εἰς θεὸν γεννητόν. Editi & alii, εἰς θεὸν, tantum. Ibid. Seguer. Goblerian. Felc. 1. & 4. καὶ ἐγένετο. Ceteri & editi, καὶ τὸ ἐγένετο.

(5) Felc. 4. γεννητόν. Alii & editio Commel. γενητόν.

(6) Seguer. ἔπειτα δὲ καί. Alii & editi, καὶ omittunt.

(7) φύσει abest a Basili. Mox Seguer. καὶ τὸν ἀληθινόν.

(8) Seguerian. ὁ παλαιός. Mox Felc. 4. ἐστέναζεν.

(9) Seguer. νόμον κατὰ τούς. Ceteri & editi, νόμον καὶ κατὰ τούς.

(10) Felckm. 4. κτίσαι.

(11) Seguerian. Reg. Goblerian. & Felc. 1. 4. & 5. τοῦ εἶναι. Editi & alii, τῷ εἶναι.

(12) Seguerian. καὶ θέλων καὶ πᾶσι.

(13) Sic Reg. Felc. 4. & 5. At editi & alii, υἱόν.

(14) Seguerian. ἀπό τε τῆς θεοπλασίας. Felc. 4. item, θεοπλασίας. Mox Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. & 5. κύριος καὶ βασιλεύς. Editi & alii, κύριος καὶ θεός, βασιλεύς.

(15) δὴ abest a Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 4. Ibidem mss. οὕτως κύριον, præter Felc. 2. in quo, ut & in editis, deest οὕτως. Mox Seguer. τουτέστιν. Ibid. Anglic. τὸ ἔλεγεν. Item Seguer. ibid. Gobler. & Felc. 1. & 4. ἔλεγεν Πέτρος.

(16) Seguerian. Reg. & Felc. 4. δὲ omittunt.

(17) Felc. 4. ἐδήλου. Paulopost Seguerian. ἦν γινομένη. Ibidem Goblerian. & Felc. 1. περὶ τοῦ λόγου.

(18) Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. κύριος λόγος, ut & Nannius legit. In aliis & editis deest λόγος. Ibidem καὶ omittunt Goblerian. & Felc. 1.

γος, καὶ ἄνθρωπος ποιηθεὶς, διὰ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς κύριος πάντων καὶ Χριστὸς, τουτέστιν, εἰς τὸ ἁγιάζειν τῷ πνεύματι πάντας, πεποίηται. καὶ ὥσπερ ὁ θεὸς γινόμενος εἰς θεὸν ὑπερασπιστὴν, καὶ λέγων· „ ἔσομαι αὐτοῖς θεός· „ οὐ μᾶλλον τότε γίνεται θεὸς, οὐδὲ (1) τότε ἀρχὴν ἔχει τοῦ γίνεσθαι θεός· ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ἀεὶ, τοῦτο καὶ τοῖς δεομένοις γίνεται, ὅταν αὐτῷ δοκῇ· οὕτω (2) καὶ ὁ Χριστὸς φύσει κύριος καὶ βασιλεὺς ἀΐδιος ὢν, οὐχ' ὅτε ἀποστέλλεται, μᾶλλον γίνεται κύριος, οὐδὲ τότε ἀρχὴν λαμβάνει τοῦ εἶναι κύριος καὶ βασιλεύς· ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ἀεὶ, τοῦτο καὶ (3) τότε κατὰ σάρκα πεποίηται, καὶ λυτρωσάμενος πάντας γίνεται καὶ οὕτως ζώντων καὶ νεκρῶν κύριος· αὐτῷ γὰρ λοιπὸν τὰ πάντα δουλεύει· καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ (4) ψάλλει καὶ ὁ Δαβίδ· „ εἶ- „ πεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως „ ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. „ οὐ γὰρ ἔπρεπε δι' ἑτέρου τὴν λύτρωσιν γενέσθαι, (5) ἀλλὰ διὰ τοῦ φύσει κυρίου, ἵνα μὴ διὰ υἱοῦ μὲν κτιζώμεθα, ἄλλον δὲ κύριον ὀνομάζωμεν, καὶ πέσωμεν εἰς τὴν Αρειανὴν καὶ τὴν Ελληνικὴν ἀφροσύνην, (6) κτίσει δουλεύοντες παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα θεόν.

15. Αὕτη τοῦ ῥητοῦ κατά γε τὴν ἐμὴν οὐθενείαν ἡ διάνοια. καὶ γὰρ ἀληθῆ καὶ χρηστὴν ἔχει τὴν αἰτίαν, τὰ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοιαῦτα ῥήματα τοῦ Πέτρου. Ἰουδαῖοι (7) γὰρ πλανηθέντος ἀπὸ τῆς ἀληθείας, προσδοκῶσι μὲν ἐρχόμενον τὸν Χριστόν· οὐχ' ἡγοῦνται δὲ αὐτὸν καὶ πάθος ἀναδέχεσθαι, λέγοντες ὅπερ οὐ νοοῦσιν· „ ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι, ὅταν „ ἔλθῃ ὁ Χριστὸς, μένει εἰς τὸν αἰῶνα· (8) καὶ πῶς σὺ λέ- „ γεις, ὅτι δεῖ αὐτὸν ὑψωθῆναι; „ ἔπειτα οὐ λόγον γινόμενον ἐν σαρκὶ, ἀλλὰ ψιλὸν αὐτὸν ἄνθρωπον γίνεσθαι, ὡς πάντες γεγόνασιν οἱ βασιλεῖς ὑπολαμβάνουσιν. ὁ μὲν οὖν κύριος, (9) τοὺς περὶ Κλεόπαν ἐντρέπων, ἐδίδασκεν, ὅτι τὸν Χριστὸν δεῖ πρῶτον παθεῖν· καὶ τοὺς ἄλλους δὲ Ἰουδαίους, ὅτι θεὸν ἐπιδημῆσαι, λέγων· „ εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ θεοῦ „ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ γραφή· ὃν ὁ πατὴρ „ ἡγίασε, καὶ (10) ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε „ ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον, υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰμι. „

16. Ο τοίνυν Πέτρος μαθὼν ταῦτα παρὰ τοῦ σωτῆρος, κατ' ἀμφότερα διορθούμενος τοὺς Ἰουδαίους, φησίν· ὦ Ἰουδαῖοι, (11) τὸν Χριστὸν καταγγέλλουσιν ἔρχεσθαι αἱ θεῖαι γραφαὶ, καὶ ὑμεῖς μὲν ψιλὸν ἄνθρωπον αὐτὸν, ὡς ἕνα τῶν ἐκ τοῦ Δαβὶδ νομίζετε· τὰ δὲ γεγραμμένα περὶ αὐτοῦ οὐ τοιοῦτον αὐτὸν, οἷον ὑμεῖς λέγετε, σημαίνουσιν· ἀλλὰ μᾶλλον κύριον καὶ θεὸν, καὶ ἀθάνατον, καὶ χορηγὸν ζωῆς καταγγέλλουσιν ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς εἴρηκεν, „ ὄψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην ἀ- „ πέναντι τῶν ὀφθαλμῶν· ὑμῶν (12) ὁ δὲ Δαβὶδ ἐν „ μὲν τῷ ἑκατοστῷ ἐννάτῳ ψαλμῷ· εἶπεν ὁ κύριος τῷ „ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχ- „ θρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου· ἐν δὲ τῷ (13) „ πεντεκαιδεκάτῳ· οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου „ εἰς ᾅδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθο- „ ράν. „ ὅτι μὲν οὖν οὐκ εἰς τὸν Δαβὶδ φθάνει τὰ τοιαῦτα (14) ῥητὰ, αὐτὸς μὲν μαρτυρεῖ, κύριον ἑαυτοῦ φάσκων εἶναι τὸν ἐρχόμενον. συνορᾶτε (15) δὲ καὶ, ὑμεῖς, ὅτι ἀπέθανε, καὶ τὰ λείψανα αὐτοῦ παρ' ὑμῖν ἐστιν. ὅτι δὲ τὸν Χριστὸν τοιοῦτον εἶναι δεῖ, οἷον αὐτὸν λέγουσιν

A erat, etiam factus homo, per servi formam, omnium factus est dominus & Christus, id est, ut omnes per Spiritum sanctificaret. Atque ut Deus factus in Deum protectorem & dicens, *Ero illis Deus*, non tunc magis fit Deus, vel fieri incipit: sed quod semper est, id etiam fit indigentibus, cum ipsi placuerit: ita quoque Christus qui natura dominus & rex sempiternus est, non magis fit dominus tum cum mittitur, neque dominus & rex esse tunc incipit; sed quod semper est, hoc ipsum tunc etiam secundum carnem factus est, omnibusque redemptis, fit quoque hoc modo viventium & mortuorum dominus. Jam enim inde omnia B ipsi serviunt, idque ipsum est quod canit David: *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. Neque enim decebat per alium redemtionem fieri quam per eum qui natura dominus erat, ne per filium creati, alium appellaremus Dominum, atque in Arianorum & Gentilium delaberemur dementiam, rebus creatis potius quam Deo omnium creatori servientes.

Psal. 109. 1.

15. Hic est, ut pro mea quidem tenuitate judico, hujus loci sensus. Non enim absque vera & recta causa hæc ad Judæos dixit Petrus. Nimirum Judæi a C veritate deerrantes, Christum expectant venturum, nec eum passurum arbitrantur, ajentes quod minime intelligunt, *Nos scimus Christum cum venerit, in æternum permansurum, & quomodo tu dicis ipsum extolli oportere?* Deinde non putant Verbum in carne nasci, sed purum eum hominem esse, quales omnes fuere Reges. Hinc Dominus ut Cleopham ejusque socium convinceret, eos docebat Christum primum pati oportuisse. Ceteros item confutavit Judæos, Deum advenisse his ostendens verbis: *Si illos dixit Deos ad quos Verbum Dei factum est, & non potest solvi Scriptura: quem* D *Pater sanctificavit & misit in mundum, vos dicitis quia blasphemas: quia dixi, Filius Dei sum.*

Judæorum de Christo opinio.

Joan. 12. 34.

Luc. 24. 26.

Joan. 10. 35.

16. Itaque Petrus qui hæc a Salvatore didicerat, Judæos utraque ex parte coarguens ait. O Judæi, divinæ Scripturæ Christum venire annuntiant, vosque eum purum esse hominem ut unum ex David posteris arbitramini. Verum quæ de illo sunt scripta, non talem eum indicant, qualem vos dicitis, sed potius Dominum cum & Deum, immortalem atque auctorem vitæ esse declarant. Namque Moyses dixit: *Videbitis vitam vestram pendentem ante oculos vestros*. Et E David Psalmo centesimo nono, *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. Et Psalmo decimo quinto: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem*. Hæc autem Verba non ad David pertinere, testatur idem ipse, cum eum, qui venit, sui appellet dominum. Vos vero ipsi perspicite illum esse mortuum, ejusque reliquias apud vos esse. Christum vero talem esse oportere qualem eum describunt

Jesum Christum vere Christum esse contra Judæos probatur.

Deuter. 28. 66.

Psal. 109. 1.

Psal. 15. 10.

Scri-

(1) Sic Seguer. Reg. & Fel. 4. At Gobler. & Felc. 1. τότε γίνεται θεός, ἀλλ' ὅπερ &c. omissis intermediis. Alii & editi post γίνεσθαι, omittunt θεός. Ibid. Felc. 4. καὶ τοῖς ἀνθρώποις γίνεται δεομένοις.

(2) Seguerian. Reg. Felc. 4. & 5. καὶ ὁ Χριστός. Alii & editi, καὶ Χριστός.

(3) Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. καὶ ὅτε κατὰ σάρκα πεποίηται, λυτρωσάμενος.

(4) Seguerian. & Felc. 4. ψάλλει καὶ ὁ Δαβίδ. Alii & editi, ψάλλει Δαβίδ.

(5) Seguerian. Gobler. & Felc. 1. ἀλλ' ἢ διὰ τοῦ φύσει κυρίου, ἵνα διὰ υἱοῦ μὲν, &c.

(6) Seguerian. τῇ κτίσει λατρεύοντες. Alii & editi, κτίσει δουλεύοντες. Paulopost Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. κατά γε τὴν ἐμὴν οὐθενείαν, ut & videtur legisse Nannius, qui vertit, *pro mea imbecillitate*. Editi & alii, κατά γε τὴν ἐμὴν νωθείαν. Ibidem Goblerian. & Felc. 1. καὶ ἀληθῆ.

(7) Seguerian. γὰρ omittit.

(8) καὶ deest in Seguerian. & Felc. 4.

(9) Seguerian. τοὺς περὶ τὸν Κλεόπαν.

(10) Sic Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 4. sed in solo Seguerian. ὅτι habetur. Reg. item habet, βλασφημεῖς. Alii & editi, καὶ ἀπέστειλεν, ὑμεῖς λέγετε βλασφημεῖν.

(11) Sic Seguerianus, Reg. Goblerian. Felc. 1. & 4. In aliis & editis deest τόν.

(12) Gobler. & Felc. 1. ὁ δὲ Δαβίδ. εἶπεν ὁ κύριος. Ceteri & editio Commel. addunt post Δαβίδ, ἐν μὲν τῷ ἑκατοστῷ ἐννάτῳ.

(13) Sic mss. & editio Commel. Mox Seguerian. εἰς τὸν ᾅδην. Reg. emendatum habet, εἰς ᾅδου.

(14) Sic Seguer. & Felc. 4. At alii & editi, ῥήματα. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. κύριον αὐτοῦ. Alii & editi, κύριον ἑαυτοῦ.

(15) δὲ deest in Felc. 4. Paulopost Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. & 5. ὑμῖν. Alii & editio Commel. ἡμῖν. Ibidem Seguerian. τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι.

Scripturæ, vos quoque una certe fatebimini, cum A illa verba sint a Deo dicta, nec in illis ullus esse possit mendacii locus. Si igitur talem aliquem antea advenisse eumque Deum esse ex signis & prodigiis quæ ediderit potestis ostendere, jure merito nobiscum contendite. Sin autem talem aliquem advenisse non potestis probare, sed eum adhuc expectatis: tempus ex Daniele cognoscite; nam quæ ab illo dicta sunt, in præsens quadrant tempus. Porro si præsens tempus illud ipsum est quod olim fuit prædictum, vosque ipsi ea quæ nunc apud nos gesta sunt estis intuiti, nolite in dubium vocare quin iste JESUS, quem vos crucifixistis, ipse sit Christus expectatus: B Siquidem David & omnes Prophetæ mortui sunt, exstantque apud vos eorum monumenta. At resurrectio, quæ modo est facta, argumento est ad istum ea quæ scripta erant spectare. Eum enim crucifigendum fuisse hæc verba ostendunt, *Videbitis vitam vestram pendentem:* & in vulnere quod ejus lateri lancea est inflictum, istud Prophetæ impletur, *Sicut ovis ad occisionem ductus est*. Quod autem non solum ipse revixit, sed etiam priscos mortuos e monumentis excitavit, (hos enim plerique vestrum viderunt) hoc ipsum est, *Non derelinques animam meam in inferno:* C &, *Absorbuit mors invalescens*: & rursus, *Abstulit Deus*. Illa porro quæ edidit signa, eum Deum esse in corpore, vitamque ac dominum mortis esse prorsus persuadent. Siquidem decebat Christum, qui vitam aliis impertit, a morte non teneri, quod certe fieri non potuisset, si, ut vos sentitis, purus homo esset Christus. Verum ipse est Filius Dei. Nam omnes homines morti sunt subjecti. Itaque nemo jam ambigat, sed pro certo habeat omnis domus Israel hunc Jesum quem figura hominem vidistis, signorum tantorumque auctorem operum, quæ nullus unquam egit, ipsum esse Christum & dominum omnium. D Namque factus licet & vocatus JESUS, ut antea diximus, non est tamen humana conditione diminutus, sed potius, cum homo factus est, viventium & mortuorum dominus est declaratus. *Quia enim*, ut ait Apostolus, *in sapientia Dei non cognovit mundus Deum per sapientiam, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes*. Sic etiam quia nos homines per ejus Verbum, noluimus Deum agnoscere, nec Dei Verbo, qui natura noster dominus est, servire; placuit Deo in homine suum ostendere dominatum, omnesque ad seipsum attrahere. Per merum autem hominem id dedecebat fieri, ne hominem dominum E habentes, hominis cultores efficeremur. Quapropter ipsum Verbum caro factum est, & vocavit nomen ejus Jesum, atque ita eum dominum & Christum fecit Pater, id est, fecit ut dominaretur & regnaret, ut in nomine Jesu, quem vos crucifixistis, quemadmodum omne genu flectitur, ita & dominum & regem ipsum Filium, & Patrem per eum agnosceremus.

Deuter. 28. 66.

Esai. 53. 7.

Psal. 15. 10.

Esai. 25. 8.

1. Cor. 1. 21.

17. His auditis plerique Judæorum ita fuere commutati ut Christum agnoverint, quemadmodum in Actibus scribitur. Verum quandoquidem Ariani, Judæi permanere atque adversus Petrum contendere de-

Actor. 2. 37.

A (1) εἶναι αἱ γραφαὶ, πάντως καὶ ὑμεῖς συνομολογήσετε. παρὰ Θεοῦ γὰρ εἴρηνται οἱ λόγοι, καὶ οὐ δύναται (2) ψεῦδος ἐν αὐτοῖς εἶναι. εἰ μὲν οὖν δύνασθε εἰπεῖν, ὡς ἐλθόντος πρότερον (3) τοιούτου, καὶ δύνασθε δεῖξαι Θεὸν αὐτὸν εἶναι, ἀφ' ὧν ἐποίησε σημείων καὶ τεράτων· εἰκότως ἡμῖν διαμάχεσθε. εἰ δὲ δεῖξαι μὲν οὐ δύνασθε ὡς ἐλθόντα, προσδοκᾶτε δὲ ἀκμὴν τοιοῦτον· (4) ἐπίγνωτε τὸν καιρὸν ἀπὸ τοῦ Δανιήλ· εἰς τὸν παρόντα γὰρ χρόνον τὰ λεχθέντα παρ' αὐτοῦ φθάνει. εἰ δὲ ὁ παρὼν καιρὸς οὗτός ἐστιν ἐκεῖνος ὁ πάλαι (5) προκαταγγελλόμενος, καὶ τὰ γενόμενα δὲ νῦν ἐφ' ἡμῖν ἑωράκατε, γνῶτε ὅτι οὗτος ὁ Ἰησοῦς, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ προσ- B δοκώμενος. ὁ μὲν γὰρ Δαβὶδ καὶ πάντες οἱ προφῆται ἀπέθανον, καὶ τὰ μνήματα πάντων (6) παρ' ὑμῖν ἐστιν· ἡ δὲ γενομένη νῦν ἀνάστασις ἔδειξεν εἰς τοῦτον θάνειν τὰ γεγραμμένα. τὸ μὲν γὰρ σταυρωθῆναι, δείκνυσι τὸ, „ὄψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην·„ (7) καὶ τὸ τῇ λόγχῃ δὲ τρωθῆναι τὴν πλευρὰν, πληροῖ τὸ, „ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη·„ τὸ δὲ μὴ μόνον ἐξαναστῆναι, ἀλλὰ καὶ παλαιοὺς νεκροὺς ἐκ τῶν μνημείων ἐγεῖραι· τούτους γὰρ ἑωράκασιν ὑμῶν οἱ πλεῖστοι. (8) τοῦτό ἐστι τὸ, „οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην· καὶ τὸ, κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, καὶ πάλιν, ἀφεῖλεν ὁ Θεός.„ C τὸ δὲ καὶ τοιαῦτα σημεῖα ποιῆσαι αὐτὸν, οἷα γέγονε, δείκνυσι Θεὸν εἶναι τὸν ἐν σώματι, καὶ αὐτὸν εἶναι τὴν ζωὴν καὶ κύριον τοῦ θανάτου. ἔπρεπε γὰρ τὸν Χριστὸν, τὸν ἄλλοις ζωὴν διδόντα, αὐτὸν μὴ κρατεῖσθαι (9) ὑπὸ τοῦ θανάτου· τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἐγεγόνει, εἰ, ὡς ὑμεῖς νομίζετε, ψιλὸς ἄνθρωπος ἦν ὁ Χριστός. ἀλλὰ (10) μὴν αὐτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ· ἄνθρωποι γὰρ πάντες ὑπεύθυνοι θανάτου εἰσί. μηκέτι τοιγαροῦν (11) ἀμφιβαλλέτω τις, ἀλλ' ἀσφαλῶς γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι οὗτος ὁ Ἰησοῦς, ὃν ἐθεωρήσατε σχήματι ἄνθρωπον, ποιοῦντα σημεῖα καὶ τοιαῦτα ἔργα, ἃ μηδεὶς πώποτε πεποίηκεν, αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς καὶ (12) κύριος πάντων. καὶ γὰρ καὶ ἄνθρωπος γε- D νόμενος, καὶ κληθεὶς Ἰησοῦς, ὥσπερ ἐν τοῖς προτέροις (13) εἴπομεν, οὐκ ἠλαττώθη τῷ ἀνθρωπίνῳ πάθει, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐν τῷ (14) ποιηθῆναι ἄνθρωπος, ζώντων καὶ νεκρῶν ἀποδείκνυται κύριος. „ἐπειδὴ γὰρ, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεὸν, ηὐδόκησεν (15) ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας·„ οὕτως καὶ ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ οὐκ ἠθελήσαμεν διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἐπιγνῶναι τὸν Θεὸν, καὶ δουλεῦσαι τῷ φύσει δεσπότῃ ἡμῶν τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ· ηὐδόκησεν ὁ Θεὸς, ἐν ἀνθρώπῳ δεῖξαι τὴν ἑαυτοῦ κυριότητα, καὶ πάντας ἑλκύσαι πρὸς ἑαυτόν. δι' ἀνθρώπου (16) δὲ ψιλοῦ τοῦτο ποιῆσαι E ἀπρεπὲς ἦν· ἵνα μὴ ἄνθρωπον κύριον ἔχοντες, ἀνθρωπολάτραι γενώμεθα· διὰ τοῦτο αὐτὸς ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ (17) ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, καὶ οὕτως ἐποίησεν αὐτὸν κύριον καὶ Χριστὸν ὁ πατήρ· ἴσον τῷ εἰπεῖν, εἰς τὸ κυριεύειν αὐτὸν καὶ βασιλεύειν ἐποίησεν, ἵν' ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὥσπερ πᾶν γόνυ κάμπτει, οὕτως καὶ κύριον καὶ βασιλέα αὐτόν τε τὸν υἱὸν ἐπιγινώσκωμεν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν πατέρα.

17. Ἰουδαίων μὲν (18) οὖν οἱ πλεῖστοι ταῦτα ἀκούσαντες, ἐνετράπησαν, καὶ λοιπὸν ἐπέγνωσαν τὸν Χριστὸν, ὡς ἐν ταῖς πράξεσι γέγραπται. ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀρειομανῖται αἱροῦνται ἀπομένειν Ἰουδαῖοι, καὶ μάχεσθαι τῷ Πέτρῳ,

φέρε,

(1) εἶναι abest a Seguerian. Gobler. & Felc. 1. Paulopost iidem & Felc. 4. συνομολογήσετε. Editi & alii, συνομολογεῖτε.

(2) Goblerianus & Felc. 1. ψευδές.

(3) Sic Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. At alii & editi, τούτου.

(4) Seguer. ἐπιγνῶναι. Paulopost idem τὰ λεχθέντα.

(5) Felc. 4. προαγγελλόμενος.

(6) Seguerian. & Felc. 4. παρ' ἡμῖν. Alii & editi, παρ' ὑμῖν. Mox Seguerian. Basili. Goblerian. Felc. 1. & 4. εἰς τοῦτον. Ceteri & editi, εἰς τοῦτο.

(7) Seguer. Reg. & Felc. 5. καὶ τὸ τῇ λόγχῃ δέ. Felc. 4. καὶ τὸ τῇ δὲ λόγχῃ. Editi & alii, καὶ τὸ τῇ λόγχῃ τρωθῆναι.

(8) Seguer. τουτέστι. mox idem εἰς τὸν ᾅδην, καὶ, κατέπιεν. Felc. 5. εἰς ᾅδου. Felc. 4. item, καὶ κατέπιεν.

(9) Seguerian. & Felc. 4. ὑπὸ τούτου τὸ δὲ οὐκ ἂν ἐγεγόνει. Gobler. Felc. 1. ὑπὸ τούτου, τοῦτο δὲ οὐκ ἄν.

(10) Sic Seguerian. Reg. Basili. Anglican. Felc. 4. & 5. Alii vero & editi, ἀλλὰ μέν.

(11) Sic Seguerian. Reg. Anglican. & Felc. 4. At ceteri & editi, ἀμφιβαλλέτω.

(12) Seguerian. καὶ ὁ κύριος.

(13) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. 4. & 5. Alii autem & editi, εἴπαμεν.

(14) Seguer. γεννηθῆναι. Gobler. & Felc. 1. γεννηθῆναι.

(15) ὁ Θεὸς deest in Seg. & Felc. 4. Seguer. ibid. ἀλλ' ηὐδόκησεν. Paulopost idem, οὕτως ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι, οὐκ.

(16) δὲ abest a Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 4.

(17) Gobler. & Felc. 1. ἐκάλεσε καὶ ἐποίησεν αὐτὸν κύριον, omissis intermediis.

(18) οὖν deest in Segueriano.

φέρε, τὰς ὁμοίας λέξεις αὐτοῖς παραθώμεθα· ἴσως κἂν οὕτως ἐντραπῶσι, μαθόντες τὴν συνήθειαν τῆς θείας γραφῆς. ὅτι μὲν οὖν (1) ἀΐδιος κύριός ἐστι καὶ βασιλεὺς ὁ Χριστὸς, δῆλον γέγονεν ἐκ τῶν προειρημένων, καὶ οὐδείς ἐστιν, ὃς ἀμφιβάλλει περὶ τούτου. υἱὸς γὰρ ὢν τοῦ θεοῦ, ὅμοιος (2) αὐτοῦ ἂν εἴη· ὅμοιος δὲ ὢν, πάντως ἐστὶ καὶ κύριος καὶ βασιλεύς· αὐτὸς γάρ φησιν, „ ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν πατέρα. „ ὅτι δὲ καὶ αὐτὸ μόνον τὸ λεγόμενον (3) παρὰ τοῦ Πέτρου „ κύριον αὐτὸν ἐποίησε καὶ Χριστὸν, „ οὐ ποίημα εἶναι τὸν υἱὸν σημαίνει, ἔξεστιν ἰδεῖν ἀπὸ τῆς εὐλογίας τοῦ Ἰσαάκ· κἂν ἀμυδρά πως ἡ εἰκὼν αὕτη πρὸς τὸ προκείμενον ᾖ. ἔφη τοίνυν τῷ μὲν Ἰακὼβ, „ γίνου κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου· τῷ δὲ Ἡσαῦ, ἰδοὺ κύριον „ αὐτὸν ἐποίησά σου. „ εἰ μὲν οὖν τὸ, ἐποίησε, (4) τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως τοῦ Ἰακὼβ ἐσήμαινεν, οὐδ᾽ οὕτως μὲν ἐχρῆν αὐτοὺς τοιαῦτα περὶ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ κἂν ἐνθυμεῖσθαι· οὐ γάρ ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ποίημα, ὡς ὁ Ἰακώβ· πλὴν ἐδύναντό πως πυθόμενοι, μηκέτι παρακρινεῖν. εἰ δὲ ταῦτα οὐκ ἐπὶ τῆς οὐσίας, οὐδὲ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γενέσεως λαμβάνουσι· καίτοι κατὰ φύσιν ὄντος τοῦ Ἰακὼβ κτίσματος καὶ ποιήματος· πῶς οὐ πλέον τοῦ διαβόλου μαίνονται, (5) εἰ ἄρα ἃ μηδὲ τοῖς φύσει γεννητοῖς τολμῶσιν ἐκ τῶν ὁμοίων λέξεων συνάπτειν, ταῦτα τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ προσπλέκουσι, (6) λέγοντες, αὐτὸν ποίημα εἶναι; ἔλεγε γὰρ ὁ Ἰσαὰκ, γίνου, καὶ, ἐποίησα, (7) οὔτε τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως τοῦ Ἰακὼβ, οὔτε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ σημαίνων· μετὰ γὰρ τριάκοντα καὶ πλεῖον ἔτη τῆς γενέσεως αὐτοῦ, ταῦτα ἔλεγεν· ἀλλὰ τὴν εἰς τὸν ἀδελφὸν ἐξουσίαν αὐτοῦ, τὴν μετὰ ταῦτα γενομένην.

18. Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ὁ Πέτρος οὐ ποίημα τὴν οὐσίαν τοῦ λόγου σημαίνων ταῦτ᾽ ἔλεγεν· ᾔδει γὰρ αὐτὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ὁμολογήσας· „ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ „ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος· „ ἀλλὰ τὴν κατὰ χάριν ποιηθεῖσαν καὶ γενομένην καὶ εἰς ἡμᾶς (8) αὐτοῦ βασιλείαν καὶ κυριότητα. καὶ γὰρ ταῦτα λέγων, οὐκ ἐσιώπησε περὶ τῆς ἀϊδίου καὶ πατρικῆς θεότητος (9) τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ καὶ προειρηκὼς ἦν, ὅτι καὶ τὸ πνεῦμα ἐξέχεεν ἐφ᾽ ἡμᾶς· τὸ δὲ μετ᾽ ἐξουσίας διδόναι τὸ πνεῦμα, οὐ κτίσματος οὐδὲ ποιήματός ἐστιν, ἀλλὰ θεοῦ δῶρον. τὰ μὲν γὰρ κτίσματα ἁγιάζεται παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὁ δὲ υἱὸς οὐχ ἁγιαζόμενος (10) παρὰ τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς διδοὺς αὐτὸ τοῖς πᾶσι, δείκνυται μὴ κτίσμα, ἀλλὰ υἱὸς ἀληθινὸς τοῦ πατρὸς ὤν. πλὴν ὅτι ὁ διδοὺς τὸ πνεῦμα, ὁ αὐτὸς λέγεται (11) καὶ πεποιῆσθαι· πεποιῆσθαι μὲν ἐν ἡμῖν κύριος διὰ τὸ ἀνθρώπινον· διδοὺς δὲ, ὅτι τοῦ θεοῦ λόγος ἐστίν. ἦν γὰρ ἀεὶ καὶ ἔστιν, ὥσπερ υἱὸς, οὕτω καὶ κύριος καὶ παμβασιλεὺς τῶν πάντων, ὅμοιος ὢν κατὰ πάντα τοῦ πατρὸς, καὶ πάντα τὰ τοῦ (12) πατρὸς ἔχων, ὡς εἴρηκεν, αὐτός. φέρε λοιπὸν καὶ αὐτὸ τὸ ἐν ταῖς παροιμίαις λεγόμενον· „ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ, „ θεωρήσωμεν· εἰ καὶ (13) μάλιστα δειχθέντος τοῦ λόγου, ὅτι μὴ ποίημά ἐστι, δέδεικται ὅτι μηδὲ κτίσμα ἐστί. ταὐτὸν γάρ ἐστιν εἰπεῖν (14) ποίημα καὶ κτίσμα· ὥστε καὶ τὴν ἀπόδειξιν τὴν περὶ τοῦ μὴ εἶναι ποίημα, τὴν αὐτὴν εἶναι καὶ περὶ τοῦ μὴ εἶναι κτίσμα. διὸ καὶ θαυμάσειεν

A creverunt: age, similes loquendi modos eis proponamus: futurum forte est ut hoc pacto tandem cedant, ubi divinæ Scripturæ morem didicerint. Itaque Christum æternum dominum & regem esse constat ex supra dictis, nullusque est qui hac de re dubitet. Cum enim Filius Dei sit, illius similem ipsum esse necesse est. Quia porro similis ejus est, dominus & rex necessario est. Ipse enim ait: *Qui me vidit, vidit patrem*. Quod autem sola hæc Petri verba, *Dominum eum & Christum fecit*, Filium opus esse non significent, ex benedictione Isaac licet perspicere: quamquam B hæc imago ad rem de qua agimus exprimendam paulo obscurior est. Igitur ille ad Jacob dixit: *Fias Dominus fratris tui*: ad Esau autem, *Ecce eum tui Dominum feci*. Quod si dictio, *fecit*, hic naturam Jacob ejusque ortus principium significaret; neque tamen idcirco idem de Dei Verbo esset cogitandum; nec enim Filius Dei res facta est, sicuti Jacob: quamquam possent, si vellent alios interrogare, non amplius desipere. Verum si ista neque de natura neque de ortus principio intelligunt, cum tamen Jacob natura crea- C tus sit & factus: an non furiose magis quam diabolus insanire dicendi sunt qui ea, quæ rebus natura factis non audent similes ob dictiones attribuere, Dei Filio ipsi affingant, eumque rem factam esse contendant? Et vero Isaac cum diceret, *fias*, &, *feci*, nec principium ortus Jacob nec ejus significabat naturam. Siquidem post triginta & amplius annos, ex quo Jacob natus erat, hæc ille ajebat, sed ejus in fratrem potestatem, quæ postea facta est, indicabat.

18. Ergo multo magis Petrus non his verbis significavit factam esse Verbi naturam: ipsum siqui- D dem Filium Dei esse noverat confessusque fuerat, cum ait, *Tu es Christus, Filius Dei viventis*: sed ejus in nos imperium & dominatum ex gratia factum intelligebat. Hinc etiam hæc dicendo, de æterna & paterna Filii Dei divinitate non siluit, sed prius dixerat, illum in nos Spiritum effudisse. Atqui Spiritum cum potestate dare, non rei creatæ est vel factæ, sed Dei donum est. Nam res creatæ sanctæ quidem efficiuntur a Spiritu sancto: Filius autem non sanctus efficitur a Spiritu sancto, sed ipse eum dat omnibus, indeque patet non crea- E tum, sed verum Patris esse Filium. Is nihilominus qui dat Spiritum, ipse quoque factus esse dicitur. Nimirum factus esse apud nos dominus dicitur ob humanam naturam: dat autem Spiritum, quia Dei Verbum est. Siquidem semper fuit & est, sicut Filius, ita & dominus & summus omnium imperator, in omnibus Patri similis, omniaque habens quę Patris sunt, ut ipse dixit. Jam vero, si placet, istud Proverbiorum, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*, dispiciamus: quamquam cum Verbum rem factam non esse ostenderimus, plane nec rem creatam esse simul probatum est. Idem enim est si rem factam F vel creatam dixeris: proindeque argumenta quibus probatur eum non esse factum, eadem ostendunt creatum non esse. Quocirca permirum sane est illos

Joan. 14. 9.
Actor. 2. 36.
Genes. 27. v. 29. 37.
Matth. 16. 16.
Actor. 2. 17.
Spiritum ex potestate dare, non est rei creatæ; sed Dei donum est: unde cum ipsum donet Filius, Deus vere est.
Joan. 16. 15.
Prov. 8. 22.

(1) Seguerianus, Goblerian. Felc. 1. & 4. ἀΐδιος. Editi, & alii, ἀΐδιος.
(2) Basil. Gobler. Reg. Felc. 1. & 4. αὐτῷ.
(3) Goblerian. & Felc. 1. περὶ τοῦ Πέτρου.
(4) Sic mss. præter Felckm. 2. qui, ut editi, habet: τὴν οὐσίαν καὶ τῆς γενέσεως ἀρχήν. Ibid. Seguerian. ἐσήμαινε. Gobleri. & Felckm. 1. ἐσήμανε. Alii & editi σημαίνει.
(5) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. εἰ ἃ μηδέ. Editi & alii, εἰ ἄρα ἃ μηδέ. Ibid. Felc. 5. γεννηταῖς.
(6) Felc. 5. ἤτοι λέγοντες.
(7) Sic Seguerian. Goblerian. Felckman. 1. & 5. At alii & editio Commel. οὐ τότε τὴν ἀρχήν. Paulopost Seguer. Gobler. Felckm. 1. & 5. πλέον. Alii & editi, πλεῖον.
(8) Seguerian. εἰς ἡμᾶς αὐτούς.

(9) Seguerian. τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. In aliis & editis deest, τοῦ θεοῦ. Mox Seguerian. Goblerian. & Felckman. 1. ὅτι καὶ τὸ πνεῦμα. Alii & editi, ὅτι τὸ πνεῦμα.
(10) Goblerian. & Felc. 1. περὶ τοῦ πνεύματος. Felc. 4. παρὰ τοῦ πατρός.
(11) Reg. Gobler. Felc. 1. & 5. ὁ omittunt. Mox Seguer. Goblerian. Felckm. 1. & 4. καὶ πεποιῆσθαι· πεποιῆσθαι μέν. Alii vero & editi, semel tantum habent πεποιῆσθαι.
(12) Sic Seguerian. Reg. & Felckman. 2. At editi τὰ τοῦ πνεύματος.
(13) Seguerian. εἰ καὶ τὰ μάλιστα.
(14) Sic Seguerian. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 4. ut & Nannius legerat. Alii & editi, εἰπεῖν ποίημα τὸν αὐτὸν μὴ εἶναι· καὶ περὶ τοῦ μὴ εἶναι, &c.

Variæ & dolosæ Arianorum quæstiones.

illos confirmandæ impietatis causa varia comminisci, A nolleque allatis cedere argumentis. Namque primo quidem simpliciores circumvenire conati sunt, ita interrogantes: Qui est eumne qui non erat fecit ex non existente, an qui erat? Et, habuistine filium priusquam genuisses? Quod esse futile ut probatum est, aliam sunt commenti quæstionem, nempe, Unumne est non-factum, an duo? sed ibi quoque devicti, istam rursus excogitavere: Num liberi est arbitrii naturæque mutabilis? Quod cum pariter explosum fuisset, illud Apostoli perperam sunt interpretati, *Tanto præstantior factus Angelis*. Verum cum hoc etiam illorum commentum dissolverit veritas; jam omnia illa simul colligentes, B rei factæ & creatæ vocabulis, suam sperant confirmare hæresim. Eadem enim illa iterum significant, nec impia sua deserunt commenta, sed ea varie mutant & vertunt, ut aliquos possint varietate in errorem inducere. Quapropter licet ex his, quæ jam dicta sunt, vanum hunc illorum conatum esse perspicuum sit: quia tamen illum Proverbiorum locum ubique circumferunt & pervulgant, atque plurimis, qui Christianæ fidei ignari sunt, aliquid dicere videntur; necesse est quemadmodum de his verbis, *Qui fidelis est ei qui fecit illum*, disseruimus, sic & C istam dictionem *creavit*, seorsim expendere, ut hoc in loco sicuti in aliis omnibus, nihil præter mera mentis commenta sibi esse convincantur.

Hebr. 1. 4.

αὖ τις αὐτοὺς ἐπινοοῦντας (1) ἑαυτοῖς προφάσεις εἰς ἀσέβειαν, καὶ μὴ αἰσχυνομένους ἐπὶ τοῖς γενομένοις καθ' ἕκαστον ἐλέγχοις. πρότερον μὲν γὰρ ἐπενόουν ἀπατᾷν πυνθανόμενοι τῶν ἀκεραίων· „ ὁ ὢν τὸν μὴ ὄντα ἐκ „ τοῦ μὴ ὄντος ἐποίησεν, ἢ τὸν ὄντα; καὶ, εἰ ἔχεις υἱὸν, „ πρὶν γεννήσεις; ὡς (2) δὲ δέδεικται τοῦτο σαθρὸν, „ ἐφεῦρον λέγειν· ἓν τὸ ἀγένητον, ἢ δύο; εἶτ' ἐν τού„ τῳ διελεγχθέντες συνῆψαν εὐθύς· αὐτεξούσιός ἐστι, „ καὶ τρεπτῆς ἐστι φύσεως; ἀλλὰ ἐκβληθέντος καὶ τού„ του, πάλιν ἐφεῦρον λέγειν· τοσούτῳ κρείττων γε„ νόμενος τῶν ἀγγέλων· „ ὡς δὲ καὶ τοῦτο ἡ ἀλήθεια διήλεγξε, νῦν λοιπὸν ἐκεῖνα πάντα συνάγοντες, διὰ τοῦ ποιήματος (3) καὶ κτίσματος, τὴν αἵρεσιν αὐτῶν συνιστᾷν νομίζουσι. πάλιν γὰρ ἐκεῖνα σημαίνουσι, καὶ οὐκ ἀφίστανται τῶν ἰδίων κακονοιῶν, τὰ αὐτὰ ποικίλως ἀντιμεταβάλλοντες (4) καὶ μεταστρέφοντες, ὅπως ἴσως τῇ ποικιλίᾳ τινὰς ἀπατῆσαι δυνηθῶσιν. εἰ καὶ τὰ μάλιστα τοίνυν (5) καὶ τὰ προειρημένα δείκνυσιν αὐτῶν καὶ ταύτην τὴν ἐπίνοιαν ματαίαν· ὅμως ἐπειδὴ τῷ ἐκ τῶν παροιμιῶν ῥητῷ τεθρυλλήκασι τὸ πανταχοῦ, καὶ παρὰ πολλοῖς τοῖς ἀγνοοῦσι τὴν Χριστιανῶν πίστιν δοκοῦσί τι λέγειν· ἀναγκαῖον καὶ αὐτὸ τὸ ῥητὸν, ὥσπερ τὸ, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, οὕτω καὶ τὸ, ἔκτισε, (6) καθ' ἑαυτὸ ἐξετάσαι· ἵν' ὡς ἐν πᾶσι, καὶ ἐν τούτῳ διχθῶσι μηδὲν πλέον ἔχοντες, ἢ φαντασίαν.

19. Primo ergo videamus quænam initio, cum ab ipsis fingeretur hæresis, beatæ memoriæ Alexandro tradiderint. Hæc nempe illi scripserunt: Creatus est, sed non ut una e rebus creatis: factus est, sed non ut una e rebus factis: genitus est, sed non ut una e rebus genitis. Quilibet, quæso, attendat ad artificium dolumve hujusce hæresis, quæ cum non ignoraret, quam amara esset impia sua doctrina, verborum fuco sese exornare nisa est, ita ut id quidem, quod sentiebat, D promeret, eum scilicet creatum esse, seipsam autem occultare arbitraretur, cum subjungeret, sed non ut una e rebus creatis. Verum hujusmodi verbis suam apertius patefecerunt impietatem. Nam si secundum vos creatus plane est; cur simulatione utimini, addentes, sed non ut una e rebus creatis? si item vere factus est, quid illud significat, sed non ut una e rebus factis? qua profecto in re venenum hæresis perspicere licet. Cum enim dicunt eum esse genitum sed non ut unam ex rebus genitis, multos inducunt filios, quorum unum esse Dominum opinantur, ita ut secundum illos jam non sit unigenitus, sed unus & ipse inter plures E fratres & genitus & filius appelletur. Quid igitur simulatione opus est, ut eum & creatum dicant & non creatum? Nam etiamsi addatis, non ut una e rebus creatis: insulsum sane videbitur vestrum hujusmodi sophisma. Eum quippe unam ex rebus creatis esse asseveratis, ac quæcumque de aliis rebus creatis dici possint, vos eadem Filio adscribitis, vere stulti & cæci. Quæ enim alia etiam res creata

19. Καὶ πρῶτά γε ἴδωμεν (7) ἅπερ ἐπιδεδώκασι κατὰ τὴν ἀρχὴν, ἡνίκα ἡ αἵρεσις ἐπλάττετο παρ' αὐτῶν, τῷ μακαρίτῃ Ἀλεξάνδρῳ. ἔγραψαν τοίνυν λέγοντες· κτίσμα ἐστὶν, ἀλλ' οὐχ' ὡς ἓν τῶν κτισμάτων· ποίημά ἐστιν, ἀλλ' οὐχ' ὡς ἓν τῶν ποιημάτων· γέννημά ἐστιν, ἀλλ' οὐχ' ὡς ἓν τῶν γεννημάτων. (8) θεασάσθω δὴ ἕκαστος τὸ πανοῦργον καὶ δόλιον τῆς αἱρέσεως ταύτης· εἰδυῖα γὰρ τὸ πικρὸν τῆς ἰδίας κακοφροσύνης, καλλωπίζειν ἑαυτὴν βιάζεται πιθανότητι ῥημάτων· καὶ λέγει μὲν, ὅπερ φρονεῖ, (9) ὅτι κτίσμα ἐστί· νομίζει δὲ δύνασθαι κρύπτειν ἑαυτὴν ἐν τῷ λέγειν· ἀλλ' οὐχ' ὡς ἓν τῶν κτισμάτων. μᾶλλον (10) δὲ οὕτω γράψαντες, διὰ τούτων πλέον ἤλεγξαν ἑαυτῶν τὴν ἀσέβειαν. εἰ γὰρ ὅλως καθ' ὑμᾶς κτίσμα ἐστὶ, πῶς ὑποκρίνεσθε λέγοντες, ἀλλ' οὐχ' ὡς ἓν τῶν κτισμάτων; (11) καὶ εἰ ὅλως ποίημά ἐστι, πῶς οὐχ' ὡς ἓν τῶν ποιημάτων; ἐν οἷς καὶ τὸν ἰὸν τῆς αἱρέσεως θεωρεῖν ἔξεστι. λέγοντες γὰρ γέννημα, ἀλλ' οὐχ' ὡς ἓν τῶν γεννημάτων, πολλοὺς υἱοὺς συντάττουσι· καὶ τούτων ἕνα εἶναι τὸν κύριον δογματίζουσιν· ὡς μηκέτι κατ' αὐτοὺς μονογενῆ εἶναι, ἀλλ' ἐκ πολλῶν ἀδελφῶν ἕνα καὶ αὐτὸν γέννημα καὶ υἱὸν χρηματίζειν. τίς οὖν χρεία τῆς ὑποκρίσεως, ὥστε λέγειν μὲν αὐτὸν κτίσμα, (12) λέγειν δὲ αὐτὸν μὴ κτίσμα, καὶ γὰρ καὶ ἐὰν λέγητε, οὐχ' ὡς ἓν τῶν κτισμάτων, ἀνόητον ὑμῶν τὸ τοιοῦτον σόφισμα δειχθήσεται· ἓν γὰρ πάλιν τῶν κτισμάτων αὐτὸν (13) εἶναι λέγετε· καὶ οἷα ἄν τις εἴποι καὶ περὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων, τοιαῦτα καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ φρονεῖτε, ὡς ἀληθῶς μωροὶ καὶ τυφλοί. ποῖον γὰρ καὶ ἕτερον τῶν κτισμάτων τοιοῦ-

(1) Seguer. omittit ἑαυτοῖς. Mox idem habet, αἰσχυνομένοις. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ἐπὶ τοῖς γινομένοις καθ' ἕκαστον ἐλέγχοις. Reg. γινομένοις καθεκάστην. Alii & editi, καθεκάστην γινομένοις.

(2) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 5. At in aliis & editis deest δέ. Mox Felc. 4. ἀγέννητον. Alii & editi, ἀγέννητον.

(3) Sic Seguer. Reg. Basili. Gobler. Felc. 1. & 4. Alii vero & editi omittunt, καὶ κτίσματος. Ibidem Felc. 4. τὴν αἵρεσιν ἑαυτῶν.

(4) Gobler. & Felc. 1. addunt, καὶ λέγοντες. Ibidem Seguer. Gobler. & Felc. 1. & Anglic. omittunt, ὅπως. Reg. habet, ὅπως τῇ. Editi, ὅπως ἴσως τῇ.

(5) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. τοίνυν καὶ τὰ προειρημένα. Reg. τοίνυν τὰ προειρημένα. Editi & alii, τοίνυν προειρημένα. Paulopost Seguer. & Reg. ἐκ τῶν παροιμιῶν. In aliis & editis τῶν deest.

(6) Seguer. καθ' ἑαυτό. Gobler. & Felc. 1. καθ' ἑαυτῶν. Alii & editio Commel. καθ' ἑαυτόν.

(7) Seguer. ὅπερ. Mox Seguer. & Reg. ἡνίκα ἡ αἵρεσις. Editi aliique, ἡνίκα καὶ ἡ αἵρεσις. Ibidem in mss. Seguer. & Reg. hæc verba, τῷ μακαρίτῃ Ἀλεξάνδρῳ, recte referuntur ad præcedentia, ut & videtur legisse Nannius, qui vertit, *quæ per id temporis, cum ista hæresis ab iis fingeretur, apud beatæ memoriæ Alexandrum suis scriptis ediderunt. Scripserunt enim; &c.* At in editione Parisiensi & Coloniensi male junguntur cum ἔγραψαν τοίνυν.

(8) Seguer. θεάσθω. Gobler. & Felc. 1. θεάσασθαι.

(9) Sic Seguer. & Felc. 4. In aliis & editis deest ὅτι.

(10) Seguer. μᾶλλον γὰρ καὶ οὕτω γράψαντες πλέον ἤλεγξαν διὰ τούτων.

(11) Sic mss. At in editis καὶ deest. Mox Seguer. & Felc. 4. ἐν οἷς καὶ τὸν ἰὸν, &c. Editi & alii, ἐν ᾗ καὶ, &c.

(12) Gobler. & Felc. 1. omittunt, λέγειν δὲ αὐτὸν μὴ κτίσμα. Ibid. Seg. Gobler. & Felc. 1. λέγητε. Felc. 4. λέγετε. Alii & editio Commel. λέγηται. Reg. ibid. ἀλλ' οὐχ ὡς.

(13) Seguer. εἶναι λέγετε. In aliis & editis deest εἶναι. Paulopost Seguer. περὶ υἱοῦ φρονεῖτε.

[A] τοιοῦτόν ἐστιν, οἷον γέγονε καὶ τὸ ἕτερον, ἵνα τοῦτο περὶ υἱοῦ ὡς ἐξαίρετόν τι λέγητε; (1) καὶ πᾶσα ἡ φαινομένη κτίσις, ἐν ἓξ ἡμέραις γέγονε· καὶ τῇ μὲν πρώτῃ, τὸ φῶς, ὅπερ ἐκάλεσεν ἡμέραν· τῇ δὲ δευτέρᾳ, τὸ στερέωμα· καὶ τῇ τρίτῃ (2) συναγαγὼν τὰ ὕδατα, ἔδειξε τὴν ξηράν, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ ποικίλους προήγαγε καρπούς· καὶ τῇ μὲν τετάρτῃ (3) πεποίηκε τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ πάντα τὸν τῶν ἀστέρων χορόν· τῇ δὲ πέμπτῃ, τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ ζώων, καὶ τῶν ἐν τῷ ἀέρι πετεινῶν τὴν γένεσιν ἔκτισε· τῇ δὲ ἕκτῃ, τὰ τετράποδα (4) τὰ ἐπὶ τῆς γῆς πεποίηκε, καὶ λοιπὸν τὸν ἄνθρωπον· „τά τε ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, „τοῖς ποιήμασι νοούμενα, καθορᾶται· „ καὶ οὔτε τὸ φῶς, [B] (5) ὡς ἡ νύξ, οὔτε ὁ ἥλιος, ὡς ἡ σελήνη· οὔτε τὰ ἄλογα, ὡς ὁ λογικὸς ἄνθρωπός ἐστιν· οὔτε οἱ ἄγγελοι, ὡς οἱ θρόνοι, οὔτε (6) οἱ θρόνοι ὡς αἱ ἐξουσίαι· ἀλλὰ πάντα μέν ἐστι κτίσματα, ἕκαστον δὲ τῶν γενομένων κατὰ γένος τῇ ἰδίᾳ οὐσίᾳ, ὡς γέγονεν, ἔστι τε καὶ (7) μένει.

20. Ἢ τοίνυν ὁ λόγος ἐξαιρείσθω τῶν ποιημάτων, καὶ ὡς κτίστης (8) ἀποδιδόσθω τῷ πατρί, καὶ ὁμολογείσθω φύσει υἱός· ἢ εἰ ὅλως κτίσμα ἐστί, τὴν αὐτὴν ὁμολογείσθω τάξιν ἔχειν, οἵαν ἔχει καὶ τὰ ἕτερα πρὸς ἄλληλα· λεγέσθω δὲ κἀκείνων ἕκαστον κτίσμα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων, [C] (9) γέννημα ἢ ποίημα, οὐδ' ὡς ἓν τῶν ποιημάτων ἢ γεννημάτων. ταυτὸν γὰρ εἰρήκατε τὸ γέννημα καὶ τὸ ποίημα, γράψαντες, γεννηθέντα ἢ ποιηθέντα. κἂν γὰρ (10) ὑπερέχῃ τῶν ἄλλων τῇ συγκρίσει ὁ υἱός, ἀλλ' οὐδὲν ἧττόν ἐστι κτίσμα, ὥσπερ κἀκεῖνα· καὶ γὰρ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς φύσει κτίσμασιν εὑρεῖν ἐστιν ἕτερα (11) ἑτέρων ὑπερέχοντα. ἀστὴρ γοῦν ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ· τά τε ἄλλα ἕκαστα πρὸς ἄλληλα, κατὰ σύγκρισιν ἔχει τὴν διαφοράν· καὶ οὐ διὰ τοῦτο τὰ μὲν κύρια, τὰ δὲ τοῖς βελτίοσι δουλεύει· οὐδὲ τὰ μὲν ποιητικὰ αἴτιά ἐστι· τὰ δέ, παρ' αὐτῶν γίνεται· ἀλλὰ πάντα τοῦ γίνε- [D] σθαι καὶ κτίζεσθαι τὴν φύσιν ἔχει, ὁμολογοῦντα δι' ἑαυτῶν τὸν δημιουργὸν ἑαυτῶν, ὡς ψάλλει Δαβίδ· „οἱ „οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν „αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα· καθάπερ καὶ Ζοροβάβελ ὁ σοφὸς λέγει· πᾶσα ἡ γῆ τὴν ἀλήθειαν κα- „λεῖ· καὶ ὁ οὐρανὸς αὐτὴν εὐλογεῖ· καὶ πάντα τὰ ἔργα „σείεται καὶ τρέμει. „ (12) εἰ δὲ πᾶσα ἡ γῆ τὸν δημιουργὸν καὶ τὴν ἀλήθειαν ὑμνεῖ, καὶ εὐλογεῖ, καὶ τρέμει· δημιουργὸς δὲ ταύτης ὁ λόγος ἐστί, καὶ αὐτὸς λέγει· „ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια· „ οὐκ ἄρα κτίσμα ἐστὶν ὁ λόγος, ἀλλὰ μόνος (13) ἴδιος τοῦ πατρός, ἐν ᾧ τὰ πάντα ἥρμοσται, καὶ αὐτὸς ὑμνεῖται παρὰ πάντων, [E]

[A] talis est, qualis facta alia est, ut id de Filio tamquam præcipuum aliquid prædicetis? Certe universa rerum aspectabilium natura intra sex dies facta est, ita ut prima die lux facta sit, quam vocavit diem: secunda, firmamentum: tertia, congregatis aquis aridam patefecit, variosque in ea produxit fructus: quarta, solem, & lunam omnemque astrorum cœtum creavit; quinta autem, animalia maris & aves aeris: sexta denique terræ quadrupedes ac deinde hominem fecit. *Invisibilia* autem *ipsius ex creatione mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur*. [Rom. 1. 20.] [B] Atqui neque lux ut nox est, neque sol ut luna, nec brutæ animantes, ut homo ratione præditus, nec Angeli ut Throni, nec Throni ut Potestates; sed res illæ omnes creatæ quidem sunt, at singulæ in propria natura, uti factæ fuerunt, & sunt & permanent.

20. Vel igitur Verbum ex factis rebus eximatur, atque ut creator, reddatur Patri, & Filius natura esse concedatur. Aut si vere res est creata, eumdem ordinem habere fateantur, qualem inter se habent res ceteræ. [C] Singulæ itaque creatæ dicantur, non vero, ut una ex rebus creatis: genitæ similiter & factæ dicantur, non tamen, ut una ex factis aut genitis rebus. Siquidem idem esse dixistis γέννημα, & ποίημα, id est, rem genitam & factam. Nam scripsistis, γεννηθέντα ἢ ποιηθέντα, id est, genitum vel factum. Tametsi enim Filius aliis rebus comparatus, longe illis excellit, nihilo tamen minus res est creata ut illæ: quippe cum etiam inter res quæ natura creatæ sunt, aliæ aliis sint præstantiores. Stella enim a stella differt in gloria, [1. Cor. 15. 41.] resque aliæ omnes inter se comparatæ differunt. Nec tamen idcirco aliæ dominæ sunt, aliæ præstantioribus [D] serviunt, aliæ causæ sunt efficientes, aut aliæ ab aliis fiunt, sed omnes ex naturæ suæ conditione fiunt & creantur, suumque creatorem per se ipsæ confitentur, uti psallit David: *Cæli enarrant gloriam Dei, & opus manuum ejus annunciat firmamentum*. [Psalm. 18.] Sapiens item Zorobabel ita loquitur: *Omnis terra veritatem invocat: cælum etiam ipsi benedicit, omniaque opera concutiuntur & tremunt*. [3. Esd. 4. 36.] Atqui si universa terra opificem sive creatorem & veritatem laudat, benedicit & tremit; ejus autem opifex est Verbum quod & ipsum ait, *Ego sum veritas*: [Joan. 14. 6.] non ergo Verbum est creatum, sed ipsum solum Patris proprium est in quo omnia sunt coagmentata, [E] atque idem ab omnibus tamquam opifex hymnis celebra-

(1) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. καὶ πᾶσα. Alii & editi omittunt καί. Hic autem locus affertur a Justiniano Imperatore Tractatu sive Epistola adversus Origenis errores, inserta Concilior. tom. 5. post Concilium v. Generale, excerptusque esse dicitur ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν δευτέρου λόγου.

(2) Felckman. 4. συναγών.

(3) Seguer. ἐποίησε.

(4) Sic Seguer. At τὰ abest ab aliis & editis. Mox in Justiniani Imperatoris Tractatu post τὸν ἄνθρωπον, additur, τὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, quæ verba mirum est abesse ab Athanasii mss. & editis. Quin autem ea, Justiniani ætate, exstarent in hac sancti Athanasii Oratione, nulla videtur dubitandi ratio, cum ex his ipsis verbis, τὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, errorem Origenis carpat Justinianus, qui sic ibi prosequitur: ἰδοὺ καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος παραδίδωσιν ὅτι μετὰ πάντα τὰ κτίσματα ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον τὸν ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς νοερᾶς καὶ λογικῆς. οὐ γὰρ εἶπε τὸ σῶμα μετὰ πάντα γενέσθαι, ἵνα προϋπάρχουσα ἡ ψυχὴ εἰσέλθῃ ἐν αὐτῷ· ἀλλ' εἶπε, μετὰ πάντα τὰ κτίσματα τὸν ἄνθρωπον γεγενῆσθαι τὸν ἐκ ψυχῆς λογικῆς καὶ σώματος, δεικνὺς ὅτι ἀμφότερα, τουτέστι σῶμά τε καὶ ψυχὴν ὁ θεὸς κατὰ ταυτὸν ἐδημιούργησεν. Id est, *Ecce Sanctus quoque Athanasius tradit post omnes creaturas Deum fecisse hominem ex corpore & anima intelligente & rationali constantem. Neque enim dixit corpus post omnia factum esse, ut præexistens anima in id ingrederetur: sed dixit post omnes creaturas hominem esse factum ex anima rationali & corpore constantem, ostendens utrumque, id est, corpus & animam Deum simul fabricatum esse*.

(5) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ὡς ἡ νύξ. Alii & editio Commel. ὡς νύξ.

(6) Sic Seguer. & Felc. 4. At alii & editi, οὔτοι. Mox Gobler. & Felc. 1. γενομένων.

(7) Seguerian. διαμένει.

(8) Sic Seguer. Regius autem & editi, ἀποδεδόσθω. Ibidem Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. & 5. καὶ ὁμολογείσθω. Editi & alii, ἢ ὁμολογείσθω. Item ibid. Felc. 2. & editi, καὶ ὁμολογείσθω τάξιν, οἵαν ἔχει, omissis intermediis, quæ in aliis habentur. Felc. 5. καὶ φύσει υἱός. Et paulopost, λεγέσθω τε κἀκείνων.

(9) Seguer. Reg. Basili. Gobler. Felc. 1. & 4. γέννημα, quomodo legendum esse clarum est ex his quæ paulo ante habentur num. 19. λέγοντες γὰρ γέννημα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν γεννημάτων, πολλοὺς υἱοὺς συντάττουσι, &c. Alii vero & editi mendose habent, γένημα. Ibid. Seguer. οὐδ' ὡς ἓν τῶν ποιημάτων, ἢ γεννημάτων. Felc. 4. habet item γεννημάτων. Reg. vero & Felc. 5. γεννητῶν. Editi & alii, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν ποιημάτων, ἢ ὡς ἓν τῶν γεννητῶν. Item ibid. Seguer. Gobler. Basili. Reg. Felc. 1. 4. & 5. ταυτὸν γάρ. Ceteri & editi, αὐτὸν γάρ. Ibidem Seguer. Reg. Basili. Anglican. Felc. 4. & 5. τὸ γέννημα. Editi & alii. γένημα. Mox mss. omnes γεννηθέντα. Editi, γενηθέντα.

(10) Anglic. Gobler. & Felc. 1. ὑπέρχει.

(11) Seguer. Reg. Basili. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 4. ἕτερα ἑτέρων. Ceteri & editi omittunt ἑτέρων. Ibidem Basili. & Felc. 4. ἀστὴρ γάρ. Item ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. διαφέρει ἐν δόξῃ· τά τε ἄλλα ἕκαστα. Alii vero & editi, ὑπερέχει ἐν δόξῃ· τὰ δὲ ἄλλα ἕκαστα.

(12) Felckman. 4. ἡ δὲ πᾶσα γῆ.

(13) Seguer. Reg. Felc. 4. & 5. ἴδιος. Alii & editio Commel. ἀΐδιος.

Prov. 8. 30. lebratur. Nam, ut ipsum Verbum ait, *Eram apud illum componens*. Et, *Pater meus usque modo operatur, & ego operor*. Quæ dictio, *usque modo*, significat ipsum, ut Verbum, semper in Patre existere. Siquidem Verbi proprium est, Patris opera efficere, nec extra eum esse.
Joan. 5. 17.

21. Quod si quæ Pater facit, eadem & Filius facit, & quæ creat Filius, Patris sunt creaturæ: certe si Filius creatura est Patris, vel ergo ipse seipsum efficit, proindeque seipse creat, (quandoquidem quæ Pater facit, eadem Filii sunt opera) quod profecto absurdum est, nec fieri ullo modo potest: vel si Patris opera creat & facit, igitur nec opus nec creatura est, ne cum ipse sit causa efficiens, in rebus quæ fiunt facere reperiatur quod ipse factus est: cum potius ne facere quidem possit. Qui enim fieri queat, ut ea quæ non sunt efficiat ut sint, si, ut putatis, factus e nihilo est? Quod si ille, licet creatus, possit producere creaturam: certe idem de singulis creaturis erit intelligendum, nempe illas quoque creare posse. Quod si a vobis conceditur, quid Verbo opus fuit, cum inferiores a superioribus effici queant; vel saltem cum res singulæ factæ potuerint a Deo initio audire, Fias, &, Efficere, atque ita fuissent productæ. Verum neque id scriptum est, neque fieri potuit. Nulla enim rerum quæ fiunt, causa est efficiens: nam omnia per Verbum facta sunt, quod sane non fecisset omnia, si ipsum quoque Verbum e rebus creatis esset. Nec enim vel Angeli possunt creare, cum ipsi sint creati, licet ita senserint Valentinus, Marcion & Basilides, quorum vos æmulatores estis: nec sol, utpote creatus, quod non est faciet ut sit: nec homo hominem formabit, nec lapis effinget lapidem, nec ligno lignum dabit incrementum. Sed Deus ipse est qui hominem in utero format, qui montes collocat, qui lignum producit: ipse autem homo, qui scientiæ capax est, istam materiam varie format & componit, atque ea quæ sunt, uti didicit, effingit & figurat; satisque illi est quod sint facta: tum vero naturæ non ignarus suæ, si re aliqua indigeat, a Deo id novit esse poscendum.

Si Filius creatus esset, nihil ipse posset creare.

Nulla res creata causa est efficiens, nec res ullas creare potest: ac proinde quia res creat ipse Filius, non est utique creatus.

22. Itaque si Deus quoque ipse ex materia res facere & componere dicatur: hæc sane sententia Gentilium est, artifexque non autem effector erit Deus. Materiam tamen hoc modo Verbum Deo jubenti ministrans efficiat. Sed si ea, quæ non sunt, per proprium Verbum vocat ut sint: certe Verbum non est inter ea quæ non sunt & vocantur, ne aliud nobis quærendum sit Verbum, per quod istud vocatum fuerit. Nam Verbo omnia facta sunt. Quod si per Verbum Deus res creat & facit, ipsum profecto non est e rebus creatis & factis, sed potius Dei creantis Verbum est, quod etiam ex Patris operibus, quæ ipsum Verbum facit, cognoscitur, quoniam ipsum est in Patre, & Pater in eo, & qui ipsum vidit, vidit Patrem, ob naturæ scilicet proprietatem summamque Filii in omnibus
Joan. 14.

A ὡς δημιουργός· ἤμην γὰρ, ὡς αὐτός φησι, „ παρ' „ αὐτῷ ἁρμόζουσα. καὶ, ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργά„ ζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. „ τὸ δὲ, ἕως ἄρτι, (1) δείκνυσι τὸ ἀϊδίως ὡς λόγον ὑπάρχειν αὐτὸν ἐν τῷ πατρί· λόγου γὰρ ἴδιον ἐργάζεσθαι τὰ τοῦ πατρὸς ἔργα, καὶ μὴ εἶναι ἐκτὸς αὐτοῦ.

21. Εἰ δὲ ἃ ὁ πατὴρ ἐργάζεται, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ἐργάζεται· καὶ ἃ κτίζει ὁ υἱὸς ταῦτα τοῦ πατρός ἐστι κτίσματα· ἔργον δὲ καὶ κτίσμα ἐστὶ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός· ἢ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν (2) ἐργάσεται, καὶ B αὐτὸς ἑαυτὸν ἔσται κτίζων· ἐπειδὴ ἃ ἐργάζεται ὁ πατὴρ, ταῦτα καὶ τοῦ υἱοῦ ἐστιν ἔργα· ὅπερ ἄτοπον ἂν εἴη καὶ ἀδύνατον· ἢ τὰ τοῦ πατρὸς κτίζων καὶ ἐργαζόμενος, αὐτὸς οὐκ ἂν εἴη ἔργον οὐδὲ κτίσμα, ἵνα (3) μὴ ὁ αὐτὸς ποιητικὸν αἴτιον ὢν, ἐν τοῖς ποιουμένοις εὑρίσκηται ποιῶν, ὅπερ γέγονεν (4) αὐτός· μᾶλλον δὲ μηδὲ ποιεῖν δυνάμενος. πῶς γὰρ, εἰ καθ' ὑμᾶς ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν, οἷός τέ ἐστι τὰ οὐκ ὄντα εἰς τὸ εἶναι δημιουργεῖν; εἰ δὲ κτίσμα ὢν δημιουργεῖ καὶ αὐτὸς (5) κτίσμα· ἔσται καὶ ἐφ' ἑκάστου κτίσματος τὸ αὐτὸ νοούμενον, ὥστε δύνασθαι (6) καὶ αὐτὰ δημιουρC γεῖν. καὶ εἰ τοῦτο οὕτω βούλεσθε, τίς ἡ χρεία τοῦ λόγου, δυναμένων τῶν ὑποβεβηκότων παρὰ τῶν ὑπερεχόντων γίνεσθαι; ἢ ὅλως δυναμένου καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἑκάστου τῶν γενομένων ἀκοῦσαι παρὰ τοῦ θεοῦ· γενοῦ, καὶ, ποιήθητι· καὶ οὕτως ἂν ἕκαστον ἐδημιουργεῖτο. ἀλλ' (7) οὐδὲ γέγραπται τοῦτο, οὔτε δυνατὸν ἦν. τῶν γὰρ γινομένων οὐδέν ἐστι ποιητικὸν αἴτιον· πάντα γὰρ διὰ τοῦ λόγου γέγονεν· οὐκ ἂν ἐργασαμένου καὶ αὐτοῦ τὰ πάντα, εἰ καὶ αὐτὸς ὁ λόγος τῶν κτισμάτων ἦν· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἄγγελοι δημιουργεῖν δυνήσονται, (8) κτίσματα ὄντες καὶ αὐτοὶ, κἂν Οὐαλεντῖνος, καὶ Μαρκίων, καὶ Βασιλείδης τοιαῦτα φρονῶσι, καὶ D ὑμεῖς ἐκείνων ζηλωταὶ (9) τυγχάνητε· οὐδὲ ὁ ἥλιος, κτίσμα ὢν, ποιήσει ποτὲ τὸ μὴ ὂν εἰς τὸ εἶναι· οὐδὲ ἄνθρωπος ἄνθρωπον (8) πλάσει, οὐδὲ λίθος λίθον ἐπινοήσει, οὐδὲ ξύλον ξύλον αὐξήσει· ἀλλ' ὁ θεὸς μέν ἐστιν ὁ πλάσσων ἐν κοιλίᾳ ἄνθρωπον, καὶ ὄρη τιθεὶς, καὶ ξύλον μηκύνων· ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐπιστήμης ὢν δεκτικὸς, (11) ταύτην τὴν ὕλην συντίθησι καὶ μεταρρυθμίζει, καὶ τὰ ὄντα ἐργάζεται, ὡς ἔμαθε· καὶ ἀγαπᾷ ὅτι μόνον γέγονε· τήν τε φύσιν ἐπιγινώσκων (12) τὴν ἑαυτοῦ, ἐάν τινος δέηται, τὸν θεὸν οἶδεν αἰτεῖν.

22. Εἰ μὲν οὖν καὶ ὁ θεὸς ἐξ ὕλης ἐστὶν ἐργαζόμενος καὶ συντιθεὶς· Ἑλληνικὸν (13) μὲν τὸ φρόνηE μα, καὶ τεχνίτης οὐ ποιητὴς ἂν κληθείη ὁ θεός. (14) ἐργαζέσθω δὲ ὅμως οὕτως τὴν ὕλην ὁ λόγος προσταττόμενος καὶ ὑπουργῶν τῷ θεῷ. εἰ δὲ τὰ οὐκ ὄντα καλεῖ διὰ τοῦ ἰδίου λόγου εἰς τὸ εἶναι· οὐκ ἔστι τῶν μὴ ὄντων καὶ καλουμένων ὁ λόγος, ἵνα μὴ καὶ ἕτερον λόγον ζητῶμεν, δι' οὗ καὶ (15) οὗτος ἐκλήθη· λόγῳ γὰρ τὰ οὐκ ὄντα γέγονε. καὶ εἰ δι' αὐτοῦ κτίζει καὶ ποιεῖ· οὐκ ἔστι τῶν κτιζομένων καὶ ποιουμένων αὐτός· ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ κτίζοντος θεοῦ λόγος ἐστὶν, ὅστις καὶ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ πατρὸς, (16) ὧν αὐτὸς ὁ λόγος ἐργάζεται, γινώσκεται ὅτι αὐτὸς ἐν τῷ πατρί ἐστι, καὶ ὁ πατὴρ ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ ἑωρακὼς αὐτὸν, ἑώρακε τὸν πατέF ρα, διὰ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας καὶ τὴν κατὰ πάντα ὁμοιότητα

τοῦ

(1) Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. δείκνυσι. Ceteri & editi, δεικνύει.
(2) Mss. omnes, ἐργάσεται. Editi, ἐργάζεται. Seguerian. ibid. καὶ αὐτὸς ἑαυτόν. In aliis & editis deest αὐτός. Regius vero sic habet, αὐτὸ ἑαυτὸν ἐργάσεται, καὶ ἑαυτὸ ἔσται κτίζον.
(3) Seguerian. μὴ ὁ αὐτός. Editi & alii, μὴ αὐτός.
(4) Felc. 5. αὐτό.
(5) Felc. 4. κτίσματα.
(6) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. At alii & editi, δύνασθαί ποτε καὶ αὐτά.
(7) Sic Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 4. Ceteri vero & editi, οὔτε γέγραπται τοῦτο, οὔτε δυνατὸν ἦν.
(8) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. κτίσματα. Alii & editi, κτίσμα.
(9) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. At alii & editi, τυγχάνετε.
(10) Felc. 4. πλάσει. Mox Seguerian. ἀλλ' ὁ θεὸς μὲν ἐστιν ὁ πλάσσων ἐν κοιλίᾳ ἄνθρωπον. Alii & editi, ἀλλὰ θεὸς μὲν ἐστιν ὁ πλάσσων ἐκ κοιλίας τὸν ἄνθρωπον.
(11) Felc. 4. ταύτῃ.
(12) Seguerianus, τὴν omittit. Idem ibidem & Goblerianus, Felc. 1. & 4. ἐάν τινος δέηται. Editi & alii, ἂν τινος, &c. ubi mendose editio Commel. δέχηται pro δέηται. Mox Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. 4. & 5. εἰ μὲν οὖν καὶ ὁ θεός. In aliis & editis deest καί.
(13) Sic Seguerian. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi μέν omittunt.
(14) Basili. ἐργάζεσθαι. Hæc autem verba, ἐργαζέσθω δὲ ὅμως οὕτως τὴν ὕλην ὁ λόγος προσταττόμενος καὶ ὑπουργῶν τῷ θεῷ, deleta sunt in ms. Seguerian.
(15) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. οὗτος. Editi & alii, αὐτός. Mox mss. καὶ εἰ δι' αὐτοῦ κτίζει. Editio Commel. εἰ omittit.
(16) Seguerian. ὢν, mendose.

τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα. πῶς οὖν δι' αὐτοῦ κτίζει, εἰ μὴ ὁ λόγος ἐστὶν αὐτοῦ (1) καὶ ἡ σοφία; πῶς δὲ λόγος ἂν εἴη καὶ σοφία, εἰ μὴ ἴδιον γέννημα τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων καὶ αὐτὸς ἐγένετο; (2) πῶς δὲ πάντων ἐξ οὐκ ὄντων καὶ κτισμάτων ὄντων, καὶ τοῦ υἱοῦ κατ' ἐκείνους ἑνὸς ὄντος τῶν κτισμάτων, καὶ τῶν οὐκ ὄντων ποτὲ, μόνος οὗτος ἀποκαλύπτει τὸν πατέρα; (3) καὶ οὐδεὶς ἄλλος, εἰ μὴ μόνος αὐτὸς γινώσκει τὸν πατέρα; εἰ γὰρ δυνατὸν ποίημα ὄντα τοῦτον γινώσκειν τὸν πατέρα, γινωσκέσθω καὶ παρὰ πάντων κατ' ἀναλογίαν τῶν ἑκάστου μέτρων· ποιήματα γὰρ (4) πάντα, ὥσπερ καὶ αὐτός. εἰ δὲ οὐ δυνατὸν τοῖς γενητοῖς οὔτε βλέπειν οὔτε γινώσκειν, (5) ἀλλ' ὑπερβαίνει πάντας ἥτε ὄψις καὶ ἡ περὶ τούτου γνῶσις· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς μὲν ὁ θεὸς εἶπεν· „οὐδεὶς ὄψεται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται· ὁ δὲ υἱὸς εἴρηκεν, οὐδεὶς γινώσκει τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱός·" ἄλλος ἂν εἴη τῶν γενητῶν ὁ λόγος, μόνος γινώσκων (6) καὶ μόνος βλέπων τὸν πατέρα, ὡς εἶπεν, οὐχ ὅτι τὸν πατέρα τις ἑώρακεν, „εἰ μὴ ὁ ὢν (7) παρὰ τοῦ πατρός·" καὶ, „οὐδεὶς γινώσκει τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱός·" κἂν Ἀρείῳ μὴ δοκῇ. πῶς οὖν ἔγνω μόνος, εἰ μὴ (8) μόνος ἦν ἴδιος αὐτοῦ; πῶς δ' ἂν ἦν ἴδιος, εἰ κτίσμα ἦν, καὶ μὴ υἱὸς ἦν ἀληθινὸς ἐξ αὐτοῦ; (9) τὰ αὐτὰ γὰρ λέγειν καὶ πολλάκις περὶ εὐσεβείας οὐκ ὀκνητέον. ἀσεβὲς ἄρα τὸ φρονεῖν, ἕνα τῶν πάντων εἶναι (10) τὸν υἱόν· βλάσφημον δὲ καὶ ἀνόητον τὸ λέγειν κτίσμα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων· καὶ ποίημα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν ποιημάτων· (11) γέννημα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν γεννημάτων. πῶς γὰρ οὐχ ὡς ἓν τούτων, εἴ γε κατ' αὐτοὺς οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ; ἴδιον γὰρ τῶν κτισμάτων καὶ ποιημάτων τὸ μὴ εἶναι, πρὶν γένεσθαι, (12) καὶ ἐξ οὐκ ὄντων ὑφίστασθαι, κἂν τῇ δόξῃ τῶν ἄλλων ὑπερέχῃ· τοῦτο γὰρ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις κτίσμασι πρὸς (13) ἑαυτὰ διαφέροντα εὑρεθήσεται, ὥσπερ καὶ βλεπόμενα δείκνυται.

23. Ἀλλ' εἴπερ κατὰ τοὺς αἱρετικοὺς κτίσμα μὲν ἢ ποίημα ἦν, οὐχ ὡς ἓν δὲ τῶν κτισμάτων, διὰ τὸ ἐν δόξῃ διαφέρειν αὐτῶν, ἔδει (14) πρὸς τὰ ἄλλα ποιήματα τῇ κατὰ τὸ βέλτιον συγκρίσει σημαίνεσθαί τε παρὰ τῆς γραφῆς καὶ δείκνυσθαι αὐτὸν, (15) οἷον ἔδει λέγεσθαι αὐτὸν μείζονα ἀρχαγγέλων· ἔδει ἐντιμότερον τῶν θρόνων, καὶ λαμπρότερον μὲν ἡλίου καὶ σελήνης, μείζονα δὲ τῶν οὐρανῶν. νῦν δὲ οὕτω μὲν αὐτὸς οὐ σημαίνεται· υἱὸν δὲ αὐτὸν ἴδιον καὶ μόνον δείκνυσιν (16) ἑαυτοῦ ὁ πατὴρ, λέγων· „υἱός μου εἶ σύ·" καὶ, „οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ηὐδόκησα·" διὸ καὶ διηκόνουν αὐτῷ οἱ ἄγγελοι, ὡς ἄλλῳ παρ' αὐτοὺς ὄντι· καὶ προσκυνεῖται παρ' αὐτῶν, οὐχ ὡς τῇ δόξῃ μείζων, ἀλλ' ὡς ἄλλος παρὰ πάντα τὰ κτίσματα, καὶ παρ' ἐκείνους ὢν, (17) μόνος δὲ

A cum Patre similitudinem. Quomodo itaque res per ipsum creat, nisi ejus sit Verbum & Sapientia? Quomodo vero Verbum & Sapientia possit esse, si ejus naturæ non sit fetus proprius, sed ex nihilo quoque factus ipse sit? Deinde qui fit ut cum omnia ex nihilo producta sint, & creata, Filiusque, ut volunt, una sit e rebus creatis & quæ aliquando non fuerunt, solus tamen iste Patrem revelet, nullusque alius, præter illum, Patrem cognoscat? Nam si fieri potest ut ille, qui opus est, Patrem cognoscat: quid ni ab omnibus quoque pro uniuscujusque dignitate ac facultate cognoscatur? Omnia siquidem opera sunt, uti & ipse. Quod si fieri B nequit ut res factæ Patrem vel videant vel cognoscant, sed ejus visio & cognitio omnes superet: namque ipse Deus ait, *Nemo videbit faciem meam & vivet*; & Filius, *Nemo*, inquit, *novit Patrem nisi Filius*; fatendum sane est Verbum aliud esse a rebus factis, utpote a quo solo Pater videatur & cognoscatur, ut hæc ejus verba ostendunt, *Non quod Patrem quis vidit, nisi is qui apud Patrem est, nemoque Patrem cognoscit nisi Filius*, quicquid repugnet Arius. Quomodo ergo solus cognosceret, nisi solus proprius ejus esset? Quomodo vero proprius ejus esset, si esset creatus, non autem verus ex ipso Filius? Nec enim grave debet esse C eadem sæpius pietatis causa dicere. Itaque impium est sentire Filium unum ex omnibus esse. Nefarium vero & stultum est eum creatum dicere, sed non ut unam e creatis rebus; factum, sed non ut unam e factis rebus; genitum, sed non ut unam e rebus genitis. Nam qui fieri potest ut non sit sicut una ex hisce rebus, si, ut illi quidem opinantur, non erat antequam esset genitus? Siquidem rerum creatarum & factarum proprium est non esse antequam fiant, atque ex nihilo procreari, licet aliæ aliis gloria præcellant. Ut enim res aspectabiles inter se differre cernimus, sic idem etiam in omnibus aliis rebus creatis licet deprehendere. D

Patrem videre & cognoscere res creatæ non possunt: unde cum Filius Patrem videat & cognoscat, non est creatus.

Joan. 6. 46.

Matth. 11. 27.

23. Atqui si, ut putant hæretici, Filius res creata esset vel facta, sed non ut una ex rebus creatis, quia scilicet gloria ab illis differat: sane id debuisset significare Scriptura, ipsumque cum aliis rebus factis, ratione præstantiæ, comparando, ostendere quonam modo major Archangelis, Thronis honoratior, sole & luna splendidior, cælisque amplior dicendus sit. Nihil autem tale de illo habetur, sed Pater eum solum & proprium sui Filium esse his verbis declarat: *Filius meus es tu*: &, *hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*. Hinc quoque Angeli ei ministrabant E tamquam qui alius ab illis esset, eumque adorant non ut gloria majorem, sed ut alium tum ab omnibus rebus creatis tum a seipsis, atque ut solum Patris

Psal. 2. 7.

Matth. 3. 17.

Matth. 4. 11.

(1) Seguerian. Reg. Felc. 5. καὶ σοφία. Alii & editi, καὶ ἡ σοφία.

(2) Basili. Reg. Goblerian. Felc. 1. & 5. καὶ πῶς δὲ πάντων. Ibidem Felc. 4. ἐξ οὐκ ὄντων ὄντων. Mox Seguer. Basil. Reg. Anglic. & Felc. 4. καὶ τῶν οὐκ ὄντων ποτέ. Alii & editio Commel. καὶ οὐκ τῶν ὄντων ποτέ.

(3) Seguerian. Basili. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 5. πατέρα; εἰ γὰρ δυνατὸν ποίημα, &c. omissis intermediis.

(4) πάντα abest a Felc. 4. Mox idem & Felc. 5. γεννητοῖς.

(5) Sic Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 4. Regius autem & Felc. 5. γινώσκειν ὑπερβαίνει πάντας. Editi & alii, γινώσκειν· ὑπερβαίνει γὰρ πάντας. Mox Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. ἡ περὶ τούτου γνῶσις. Editi aliique, ἡ περὶ αὐτοῦ γνῶσις. Ibidem Seguerian. καὶ γὰρ αὐτὸς μὲν, &c. Gobler. & Felc. 1. καὶ γὰρ ὁ θεός φησιν· οὐδεὶς, &c. Editi & alii καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς μὲν, &c.

(6) Sic Seguerian. Reg. Basili. Anglican. Felc. 4. & 5. Editi vero & alii, γινώσκων τὸν πατέρα καὶ μόνος βλέπων αὐτόν.

(7) Goblerian. & Felc. 1. περὶ πατρὸς, & paulopost κἂν Ἀρείῳ μὴ δοκεῖ.

(8) Sic Seguerian. Reg. Basili. Anglic. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. At ceteri & editi, μόνος ἴδιος ὢν αὐτοῦ; πῶς δ' ἂν ἦ ἴδιος. Ibidem Seguerian. Basil. Anglican. Goblerian. & ceteri mss. omnes Felc. εἰ κτίσμα ἦν. Editi, ἂν κτίσμα ἦν. Reg. εἰ & ἂν omittit. Item ibidem Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 4. υἱὸς ἦν ἀληθινὸς ἐξ αὐτοῦ. Alii & editi, υἱὸς ἀληθινὸς, ὁ ἐξ αὐτοῦ.

(9) Felc. 2. & editi, ταῦτα. Ibid. mss. omnes περὶ εὐσεβείας. Editi, περὶ ἀσεβείας. Item ibidem, Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. & 4. οὐκ ὀκνητέον. Editi & alii, οὐκ ὀκνηρόν.

(10) Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. & 5. τὸν υἱόν. Ceteri & editi, τὸν θεόν. Mox Seguerian. & Felc. 5. ἀλλ' οὐχ ὡς. Editi & alii, καὶ οὐχ ὡς.

(11) Goblerian. & Felc. 1. καὶ γέννημα. Ibidem Seguerian. Reg. & Felc. 1. γέννημα & γεννημάτων. Ceteri & editio Commel. γένημα & γενημάτων. Item ibidem Seguerian. πῶς γὰρ οὐχ ὡς ἕν. In aliis & editis deest ὡς. Mox Reg. & editi, πρὶν γενηθῇ. Alii mss. πρὶν γεννηθῇ.

(12) Reg. & Basili. καὶ οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων, mendose.

(13) Felc. 4. πρὸς ἑαυτὰ διαφέρουσι εὑρεθήσεται, ὥσπερ βλεπόμενα.

(14) Seguerian. Anglic. Goblerian. & Felc. 1. πρὸς τὰ ἄλλα. Editi & alii, πρὸς ἄλλα. Mox Seguerian. σημαίνεσθαί τε τῆς. Gobler. Felc. 1. & 4. σημαίνεσθαι παρά τε τῆς. Editi, σημαίνεσθαί τε παρὰ τῆς. In Felc. 5. τε plane deest.

(15) Felc. 5. αὐτὸν μείζονα, οἷον ἔδει. Mox Goblerianus & Felc. 1. καὶ λαμπρότερον ἡλίου.

(16) Reg. ἑαυτῷ. Felc. 4. αὐτοῦ. Mox Seguerianus, Regius, Basiliensis, Anglican. Felc. 1. & 4. ὁ ἀγαπητός. In aliis & editis ὁ deest.

(17) Seguerianus, Goblerian. Felc. 1. & 4. μόνη. Alii & editi, μόνος. Ibidem mss. κατ' οὐσίαν. Editio Commel. κατ' οὐσίας. Seguerian. ibid. pro εἰ γὰρ, habet οὐ γάρ.

Patris propriumque & natura Filium. Nam si eum tamquam gloria præcellentem adorarent: singulæ res inferiores eas, quæ superiores & præstantiores sunt, deberent adorare. Sed non ita se res habet. Nec enim res creata aliam creatam adorat; sed servus Dominum, & res creata Deum adorat. Unde Petrus apostolus Cornelium se adorare volentem his verbis retinet: *Ego etiam homo sum*. Similiter Angelus Joannem se in Apocalypsi volentem adorare hoc modo arcet: *Vide ne feceris: conservus enim tuus sum, & fratrum tuorum Prophetarum, & eorum qui servant sermones hujus libri. Deum adora*. Itaque solus Deus adorandus est, noruntque ipsi Angeli, etiamsi res alias gloria superent, se tamen omnes esse res creatas, nec in eorum esse numero qui adorantur, sed qui Dominum adorant. Hinc Angelus Manue Samsonis patrem, qui sibi sacrificium volebat offerre, his dictis coercuit: *Non mihi sed Deo offer*. Porro Dominus ab Angelis adoratur: scriptum enim est, *Et adorent eum omnes Angeli Dei*: ab omnibus item gentibus adoratur, ut ait Esaias: *Laboravit Ægyptus & negotiatio Æthiopum, & Sabaim viri sublimes ad te transibunt, & tibi servi erunt*: deinde, *& te adorabunt teque precabuntur, quia in te est Deus, & non est Deus præter te*. Præterea discipulos seipsum adorantes laudat, hisque verbis eos hac de re confirmat: *Nonne vos vocatis me, Domine & magister, & bene dicitis: sum etenim*. Thomam quoque ipsi dicentem, *Dominus meus & Deus meus*, ita loqui sinit, nec prohibet, sed potius comprobat. Ipse enim est, ut alii Prophetæ testantur & canit David, *Dominus virtutum*, & * *Dominus Sabaoth*, id est, *Dominus exercituum*, ac Deus verus & omnipotens, hic licet disrumpantur Ariani.

Rem creatam adorare non licet, sed Deum solum, ac proinde cum Filius adoretur, vere Deus ipse est.

Apocal. 22. 9. — Judic. 13. 16. — Psal. 96. 8. — Hebr. 1. 6. — Esai. 45. 14. — Joan. 13. 13. — Joan. 20. 28. — Psal. 47. 9. — Psal. 23. 10.

24. Atqui ipse non certe adoratus fuisset, nec ista de eo dicerentur, si prorsus e numero esset rerum creatarum. Quia vero non est creatus, sed proprius est substantiæ Dei adorandi fetus ac naturalis Filius, idcirco adoratur & Deus creditur, estque Dominus exercituum, dominator atque omnipotens, sicuti ipse Pater. Siquidem ipse dixit: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*. Filii enim proprium est ea quæ Patris sunt habere, ac talem esse ut in ipso Pater conspiciatur, & per eum omnia facta fuerint, in eoque fiat & constet omnium salus. Nam hoc ab illis inquirere haud ab re erit, quo magis sit perspicua illorum hæresis refutatio: Quare nimirum cum res omnes sint creatæ, atque ex nihilo exstiterint, ipseque Filius

Joan. 16. 15.

A τοῦ πατρὸς ἴδιος ὢν κατ' οὐσίαν υἱός. εἰ γὰρ ὡς ὑπερέχων τῇ δόξῃ προσεκυνεῖτο, ἔδει καὶ ἕκαστον τῶν ὑποβεβηκότων τὸν ὑπερέχοντα προσκυνεῖν· ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὕτως· (1) κτίσμα γὰρ κτίσματι οὐ προσκυνεῖ, ἀλλὰ δοῦλος δεσπότην, καὶ κτίσμα θεόν. Πέτρος μὲν οὖν ὁ ἀπόστολος προσκυνῆσαι θέλοντα τὸν Κορνήλιον κωλύει, λέγων (2), „ὅτι „κἀγὼ ἄνθρωπός εἰμι.„ ἄγγελος δὲ θέλοντα προσκυνῆσαι τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ ἀποκαλύψει, κωλύει, λέγων· „ὅρα μή. σύνδουλός σου εἰμί, καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν προ„φητῶν, καὶ τῶν τηρούντων τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου· „τῷ θεῷ προσκύνησον.„ οὐκοῦν θεοῦ ἐστι μόνου τὸ προσκυνεῖσθαι, καὶ τοῦτο ἴσασι καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι, ὅτι (3) B κἂν ἄλλων ταῖς δόξαις ὑπερέχωσιν· ἀλλὰ κτίσματα πάντες εἰσί, καὶ οὐκ εἰσὶ τῶν προσκυνουμένων, ἀλλὰ τῶν προσκυνούντων τὸν δεσπότην. τὸν γοῦν πατέρα τοῦ Σαμψὼν τὸν Μανωὲ θέλοντα θυσίαν προσενεγκεῖν τῷ ἀγγέλῳ, ἐκώλυσεν ὁ ἄγγελος λέγων· „(4) ὅτι μὴ „ἐμοί, ἀλλὰ τῷ θεῷ προσένεγκε. ὁ δὲ κύριος καὶ παρ' „ἀγγέλων προσκυνεῖται· γέγραπται γάρ, καὶ προσκυ„νησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ· καὶ παρὰ πάν„των (5) δὲ τῶν ἐθνῶν, ὡς ὁ Ἡσαΐας φησίν· ἐκοπίασεν „Αἴγυπτος καὶ ἐμπορία Αἰθιόπων, καὶ οἱ Σαβαεὶμ ἄν„δρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ διαβήσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι· „εἶτα ἑξῆς· καὶ (6) προσκυνήσουσί σοι, καὶ ἐν σοὶ προσεύξον„ται· C ὅτι ἐν σοὶ ὁ θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι θεὸς πλὴν σοῦ. τούς „τε μαθητὰς προσκυνοῦντας δέχεται, καὶ πληροφορεῖ „τούτους, ὅστις ἐστὶ λέγων· οὐχ ὑμεῖς λέγετέ με, ὁ „κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος; (7) καὶ καλῶς λέγετε· εἰ„μὶ γάρ. καὶ τὸν Θωμᾶν δὲ λέγοντα αὐτῷ, ὁ κύριός μου „καὶ ὁ θεός μου, συγχωρεῖ λέγειν, καὶ μᾶλλον ἀποδέχε„ται, μὴ κωλύων αὐτόν. ἔστι γὰρ αὐτός, ὡς οἵ τε (8) ἄλ„λοι προφῆται λέγουσι, καὶ Δαβὶδ ψάλλει, κύριος „τῶν δυνάμεων, κύριος Σαβαώθ, ὃ ἑρμηνεύεται, κύ„ριος τῶν (9) στρατιῶν, „καὶ θεὸς ἀληθινὸς καὶ παντοκράτωρ, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ ἐν τούτῳ διαρρηγνύωσιν ἑαυτούς.

D 24. Οὐκ ἂν δὲ οὐδὲ αὐτὸς προσεκυνήθη, οὐδὲ ταῦτ' ἐλέγετο περὶ αὐτοῦ, εἰ ὅλως τῶν κτισμάτων ἦν. νῦν δὲ ἐπειδὴ οὐκ ἔστι κτίσμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ προσκυνουμένου θεοῦ γέννημα, καὶ φύσει υἱός ἐστι· διὰ τοῦτο προσκυνεῖται, καὶ θεὸς πιστεύεται, καὶ κύριος στρατιῶν καὶ ἐξουσιαστὴς καὶ παντοκράτωρ ἐστίν, ὡς ὁ πατήρ· αὐτὸς γὰρ (10) εἴρηκε· „πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, ἐμά ἐστιν·„ υἱοῦ γὰρ ἴδιον, τὰ τοῦ πατρὸς (11) ἔχειν, καὶ τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι, ὡς ἐν αὐτῷ θεωρεῖσθαι τὸν πατέρα· καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα πεποιῆσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν σωτηρίαν τῶν πάντων (12) γίνεσθαί τε, καὶ συνίστασθαι· ἐπεὶ καλὸν αὐτοὺς ἐρέσθαι καὶ τοῦτο, ἵν' ἔτι μᾶλλον ὁ ἔλεγχος τῆς αἱρέσεως αὐτῶν φαίνηται· E διατί πάντων ὄντων κτισμάτων; καὶ πάντων ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἐχόντων τὴν (13) σύστασιν, τοῦ τε υἱοῦ καὶ αὐτοῦ ὄντος

καθ'

(1) Felckman. 5. κτίσμα γὰρ κτίσμα.

(2) Seguerian. Goblerian. & Felckm. 1. λέγων ὅρα μή. σύνδουλός σου εἰμί, omissis intermediis.

(3) Sic Seguerian. & Felc. 4. qui tamen ultimus habet, τῶν ἄλλων. Editi & alii, κἂν ἀλλήλους δόξαις ὑπερέχωσι. Mox Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. κτίσματα πάντες. Felc. 4. κτίσματα πάντοτε. Alii & editi, κτίσματα πάντα.

(4) Seguerian. Goblerian. Felck. 1. & 4. ὅτι μὴ ἐμοί. In aliis & editis deest ὅτι. Seguerian. ibid. Anglican. & Felck. 4. προσένεγκε. Reg. & Felc. 5. προσένεγκαι. Editi & alii, προσένεγκον. Ibidem Seguerian. ὁ δὲ κύριος καὶ παρ' ἀγγέλων. At καὶ abest ab aliis & editis.

(5) Seguerian. Anglican. Goblerian. Felc. 1. & 4. πάντων δέ. In aliis & editis δὲ omittitur. Ibidem Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. καθὼς pro ὡς, ut alii & editi habent, ubi etiam Seguerian. ὁ omittit. Mox Seguerian. Gobler. Felckm. 1. & 4. καὶ αἱ ἐμπορίαι. Anglican. καὶ ἐμπορίαι. Editi & alii, ut & Scriptura, καὶ ἐμπορία. Ibidem Seguerianus, Goblerian. Felckm. 1. & 4. Σαβαεὶμ, ut Scriptura. Alii vero & editi, Σεβωεὶμ.

(6) Goblerian. & Felckman. 1. προσεύξονται, ὅτι ἐν σοὶ προσεύξονται, καὶ οὐκ ἔστι θεὸς πλὴν σοῦ. Seguerian. προσκυνοῦσι, καὶ ἐν σοί, &c. Idem & Felckm. 4. ὅτι ἐν σοὶ ὁ θεός ἐστι, καὶ οὐκ, &c. ut Scriptura. Editi omittunt, ἐν σοὶ ὁ θεός ἐστι. Editio autem Commel. sic mendose habet, ὅτι ἐν σοὶ ὁ θεὸς πλὴν σοῦ.

(7) Sic Seguerian. Felc. 4. & Scriptura, iidemque & Gobler. ac Felc. 1. εἰμὶ γάρ. Editi & alii, καὶ omisso, καλῶς λέγετε· καὶ γάρ εἰμι. Ibidem Seguerian. Anglican. Goblerian. Felc. 1. & 4. Θωμᾶν δὲ λέγοντα. At δὲ abest ab aliis & editis. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. ut & Scriptura, καὶ ὁ θεός μου. Alii & editi, καὶ θεός μου.

(8) ἄλλος abest a Felc. 5. Mox Seguerian. & Felc. 4. τῶν δυνάμεων καὶ Σαβαώθ.

(9) Felc. 4. στρατιωτῶν. Mox Basiliensis, καὶ οἱ Ἀρειανοὶ ἐν τούτῳ διαρρηγνύουσιν. Ibidem Seguerian. Goblerian. & Fel. 1. οὐκ ἂν δὲ αὐτός. Editi & alii, οὐκ ἂν δὲ οὐδὲ αὐτός. Mss. ibid. οὐδὲ ταῦτ' ἐλέγετο. Editio Commel. οὐ ταῦτ' ἐλέγετο.

(10) Seguerian. & Felckman. 4. εἶπεν. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1. υἱοῦ γὰρ ἴδιον. Editi & alii, υἱοῦ δὲ ἴδιον.

(11) Anglic. ἔχειν, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα, omissis intermediis.

(12) Sic Seguerian. Goblerian. Felckman. 1. & 4. Solus tamen Seguerian. habet τε. Alii & editi, omittunt καὶ συνίστασθαι. Ibidem Felc. 2. & editi, πάλιν ἐπεί. In aliis deest πάλιν.

(13) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. & 4. Editi vero & alii, ὑπόστασιν. Ibidem Seguerian. ὄντος καθ' ὑμᾶς. At ceteri & editi ὄντος omittunt. Item ibid. καὶ ποιήματος deest in Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4.

* In Hebræo textu habetur יְהוָה צְבָאוֹת ubi Græca versio, κύριος τῶν δυνάμεων: & Vulgata, *Dominus virtutum*.

καθ' ὑμᾶς κτίσματος καὶ ποιήματος, καὶ ἑνὸς τῶν οὐκ ὄντων (1) ποτὲ, δι' αὐτοῦ μόνου τὰ πάντα πεποίηκε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν; ἢ διατί ὅταν μὲν τὰ πάντα λέγηται, οὐ τὸν υἱόν τις ἐν τοῖς πᾶσι σημαίνεσθαι νοεῖ (2) ἀλλὰ τὰ γενητά; ὅταν δὲ περὶ τοῦ λόγου λέγωσιν αἱ γραφαὶ, οὐκ ἐκ τῶν πάντων πάλιν αὐτὸν ὄντα νοοῦσιν, ἀλλὰ τῷ πατρὶ συντάττουσιν αὐτὸν, ἐν ᾧ τὴν πάντων πρόνοιαν καὶ σωτηρίαν ἐργάζεται καὶ ποιεῖ ὁ πατήρ· καὶ μάλιστα δυναμένων τῶν πάντων τῷ αὐτῷ προστάγματι, ᾧ κἀκεῖνος παρὰ μόνου τοῦ θεοῦ γέγονε, γενέσθαι; οὐ γὰρ κάμνει ὁ θεὸς προστάττων· οὐδὲ ἀσθενεῖ πρὸς τὴν (3) τῶν πάντων ἐργασίαν, ἵνα τὸν μὲν υἱὸν μόνος μόνον κτίσῃ, εἰς δὲ τὴν τῶν ἄλλων δημιουργίαν ὑπουργοῦ καὶ βοηθοῦ χρείαν ἔχῃ τοῦ υἱοῦ. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὑπέρθεσιν ἔχει, ὅπερ (4) ἂν ἐθελήσῃ γενέσθαι· ἀλλὰ μόνον ἠθέλησε, καὶ ὑπέστη τὰ πάντα, καὶ τῷ βουλήματι αὐτοῦ οὐδεὶς ἀνθέστηκε. τίνος οὖν ἕνεκα οὐ γέγονε τὰ πάντα παρὰ μόνου τοῦ θεοῦ τῷ προστάγματι, ᾧ γέγονε καὶ ὁ υἱός; ἢ διατί διὰ τούτου πάντα γέγονε καί τοι καὶ αὐτοῦ γενητοῦ τυγχάνοντος, λεγέτωσαν. ἀλογία μὲν (5) οὖν πᾶσα παρ' αὐτοῖς· φασὶ δὲ ὅμως περὶ τούτου, „ ὡς ἄρα θέ- „ λων ὁ θεὸς τὴν γενητὴν κτίσαι φύσιν, ἐπειδὴ ἑώρα μὴ „ δυναμένην αὐτὴν μετασχεῖν τῆς (6) τοῦ πατρὸς ἀ- „ κράτου, * καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ δημιουργίας, ποιεῖ καὶ κτίζει „ πρώτως μόνος μόνον ἕνα, καὶ καλεῖ τοῦτον υἱὸν καὶ λόγον, ἵνα „ τούτου μέσου (7) γενομένου, οὕτως λοιπὸν καὶ τὰ πάντα δι' „ αὐτοῦ γενέσθαι δυνηθῇ. „ ταῦτα οὐ μόνον εἰρήκασιν, ἀλλὰ καὶ γράψαι τετολμήκασιν Εὐσέβιός τε καὶ Ἄρειος, καὶ ὁ θύσας Ἀστέριος.

25. Πῶς οὖν οὐκ ἂν τις αὐτῶν ἐκ τούτων τέλεον κατηγοροίη τῆς ἀσεβείας, ἣν μετὰ πολλῆς τῆς ἀφροσύνης ἑαυτοῖς κεράσαντες, οὐκ ἐρυθριῶσιν οὕτω καταμεθύοντες τῆς ἀληθείας. εἰ μὲν γὰρ διὰ τὸ κάμνειν τὸν θεὸν πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ἐργασίαν, φήσουσι μόνον αὐτὸν πεποιηκέναι τὸν υἱόν· καταβοήσει μὲν τούτων πᾶσα ἡ κτίσις, οὐκ ἄξια φθεγγομένων περὶ τοῦ θεοῦ· ἐγγράφως δὲ ὁ Ἡσαΐας λέγων· „ θεὸς αἰώ- „ νιος, ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινά- „ σει, οὐδὲ κοπιάσει, οὐδέ ἐστιν ἐξεύρεσις τῆς φρο- „ νήσεως αὐτοῦ. „ εἰ δὲ ὡς ἀπαξιῶν ὁ θεὸς τὰ ἄλλα ἐργάσασθαι, τὸν μὲν υἱὸν μόνον εἰργάσατο, τὰ δὲ ἄλλα (8) τῷ υἱῷ ἐνεχείρισεν ὡς βοηθῷ· καὶ τοῦτο μὲν ἀνάξιον θεοῦ· οὐκ ἔστι γὰρ ἐν θεῷ τῦφος· ἐντρέψει δὲ αὐτοὺς ὅμως ὁ κύριος λέγων· „ οὐχὶ δύο στρουθία „ ἀσσαρίου πωλεῖται; καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ „ τὴν γῆν ἄνευ (9) τοῦ πατρὸς ὑμῶν, τοῦ ἐν τοῖς οὐρα- „ νοῖς; καὶ πάλιν· μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί „ φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τί ἐνδύσησθε· „ οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστι τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ „ ἐνδύματος; ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρα- „ νοῦ, ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν, οὐδὲ συνάγου- „ σιν εἰς (10) τὰς ἀποθήκας· καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ „ οὐράνιος τρέφει αὐτά· οὐχ' ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρε- „ τε αὐτῶν; τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν, δύναται „ (11) προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν „ ἕνα; καὶ περὶ ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε; καταμάθε- „ τε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, πῶς αὐξάνουσιν· οὐ κοπιῶσιν,

A secundum vos sit creatus & ex earum rerum numero quæ aliquando non fuerunt, omnia tamen per ipsum fecit Deus, & sine illo factum est nihil? Vel quare cum, *omnia*, dicitur, Filium inter omnia significari nemo intelligit; cum vero de Verbo loquuntur Scripturæ, non ipsum e numero omnium esse intelligunt, sed cum Patre collocant, omniumque conservationi & saluti in eo providet ac prospicit Pater: maxime cum omnia eodem imperio, quo ipse a solo Deo factus est, fieri possint? Nec enim Deus jubendo defatigatur, vel ad omnia creanda est imbecillior, ut solus solum Filium creet, quo adjutore B & ministro indigeat ad res alias producendas. Nam nulla interponitur mora ut ea quæ volucrat fiant; sed satis fuit eum velle, statimque omnia exstiterunt, nemoque ejus restitit voluntati. Quare igitur non a solo Deo omnia eodem jussu facta sunt, quo Filius factus est? Vel si factus ipse est, dicant velim quare omnia per ipsum facta sunt? sane nihil nisi perabsurdum habent quod respondeant. Hæc sunt nihilominus quæ hac de re effutiunt. „ Cum Deus, „ inquiunt, factam naturam vellet creare, vidit me- „ ræ manus Patris ejusque creationis seu actionis C „ participem fieri non posse: quam ob causam primo „ solus solum unum creavit, quem Filium & Ver- „ bum appellavit, ut illo intermedio facto, ita de- „ inceps omnia per ipsum possent fieri. „ Hæc non tantum dixere, sed etiam scribere ausi sunt Eusebius, & Arius, atque Asterius qui Idolis immolavit.

25. An non igitur ex his summæ sunt merito condemnandi impietatis, quam insigni cum amentia conjungentes, non erubescunt contra veritatem tam impudenter bacchari? Nam si ajunt Deum procreasse solum Filium, quod ipse impar erat ad res alias efficiendas: adversus illos tamquam indi- D gna de Deo loquentes reclamabit universa rerum creatarum natura, nec non Esaias qui hæc scribit: *Deus æternus, qui terminos terræ construxit, non esuriet neque laborabit, nec est investigatio sapientiæ ejus.* Quod si Deus res alias a se fieri indignum se arbitratus, solum produxit Filium, cetera autem Filio veluti adjutori dimisit: hoc ipsum profecto valde indignum est Deo. Nec enim ulla in Deo est superbia. Verumtamen illos quo- E que, si ita senserint, silere coget Dominus, cujus nimirum hæc sunt verba: *Nonne duo passeres asse væneunt, & unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro, qui in cælis est?* Et rursus: *Ne soliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, & corpus plus quam vestimentum? Respicite volatilia cæli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea: & Pater vester cælestis pascit illa. Nonne vos illis præstantiores estis? Quis vero ex vobis solicite cogitans potest adjicere ad staturam* F *suam cubitum unum? Et de vestimento quid soliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt: non laborant*

 neque

Joan. 1. 3.

Arianorum doctrina de Filii & ceterarum rerum creatione.

* Supple χειρὸς, ut supra habetur pag. 169. n. 8.

Non Pater Filium ipse creavit, ut postea Filius res alias omnes crearet.

Esa. 40. 28.

Matt. 10. 29.

Matt. 6. 25.

(1) Sic mss. omnes. Editi vero, πώς.

(2) Sic Seguerianus, Regius, Basiliensis & Anglican. At Gobler. Felc. 1. 4. & 5. ἀλλὰ τὰ γεννητά. Editi νοεῖ; ὅταν δὲ, &c.

(3) Sic Seguer. At alii & editi τῶν omittunt. Ibidem Seguer. Regius, Basiliensis, Gobler. Felc. 1. 4. & 5. μόνος μόνον κτίσῃ. In aliis & editis, deest μόνον.

(4) Seguer. ὅπερ ἂν ἐθέλησῃ. Reg. ὅπερ ἂν θελήσῃ. Editi & alii, ὅπερ ἐὰν θελήσῃ.

(5) Sic Seguer. Gobler. & Felckman. 1. In aliis & editis deest οὖν. Paulopost Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. & 5. θέλων ὁ θεός. Alii & editi, θέλων ὁ τῶν ὅλων θεός. Ibidem Seguer. Gobler. & Felc. 1. τὴν γεννητήν. Felc. 5. τὴν γεννητήν. Alii & editio Commel. τὴν γενετήν. Item ibid. Felc. 4. ἐπεὶ δὲ ἑώρα.

(6) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. At alii & editi, τοῦ θεοῦ. Ibid. Seguer. Gobler. & Felc. 1. καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ. Ceteri & editi, καὶ παρ' αὐτοῦ. Mox Reg. & Felc. 5. κτίζει πρώτως. Alii & editi, πρῶτος.

(7) Seguer. Reg. Basiliens. & Felc. 4. γενομένου. Ceteri & editi, γινομένου. Ibidem mss. καὶ τὰ πάντα, præter Felc. 2. in quo ut in editis, deest καί.

(8) Felc. 2. & editi, τῷ ἔργῳ. Alii omnes mss. τῷ υἱῷ. Ibidem Seguer. ἐνεχείρησεν. Idem & Gobler. Felc. 1. & 4. ὡς βοηθῷ. Editi & alii ὡς omittunt. Felc. 4. ibidem καὶ αὐτὸ μέν. Idem & Seguer. ac Gobler. ἀνάξιον θεοῦ. Editi & ceteri, ἀνάξιον θεῷ.

(9) Sic mss. Editio autem Commel. ἄνευ πατρός. Ibidem Seguer. Basili. Anglic. & Felc. 4. ὑμῶν, ut & Scriptura habet. Reg. & Felc. 5. ἡμῶν. Alii & editi, μου. Mox Gobler. & Felc. 1. φάγετε. Ibidem Basili. Anglic. Reg. & Felck. 4. τί ἐνδύσεσθε.

(10) Felc. 5. εἰς ἀποθήκας. Paulopost Seguerian. Basili. Anglic. & Felc. 4. οὐχ' ὑμεῖς μᾶλλον. Alii & editi, οὐχ ἡμεῖς, mendose.

(11) Goblerian. & Felckman. 1. προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα, καὶ τὰ ἑξῆς. εἰ γὰρ οὐκ ἀνάξιον, &c. omissis intermediis.

neque nent. Dico autem vobis, quia nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis. Si autem fœnum agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit: nonne multo magis vos modicæ fidei? Si ergo non indignum Deo videtur res tantulas, ut capitis crinem, passerem, agrique fœnum sua complecti providentia: certe nec ipsas creare indignum ei fuit. Quibus enim Deus providentia sua consulit, eorum per proprium Verbum est effector. Præterea, qui hæc audent dicere, turpiorem in errorem incidunt. Illi enim res creatas & creationem dividunt, ita ut hanc velint Patris opus esse, illas autem Filii esse opera: cum necesse sit vel omnia cum Filio a Patre fieri, vel, si res omnes factæ, per Filium fiant, non affirmare eum unam e rebus factis esse.

Deus res etiam minimas sua regit providentia.

26. Insuper hoc etiam pacto redargui potest illorum inscitia. Si ipsum quoque Verbum factæ est naturæ: qui fieri potest, ut cum ipsa Dei actionem sustinere non queat, solum Verbum ex omnibus a non-facta & purissima Dei natura fieri potuerit, uti vos asseveratis? Nam necesse est, si possit Verbum, res omnes similiter posse: aut si nulla possit, nec Verbum item posse, utpote quod secundum vos una sit e factis rebus. Rursus si, ideo quod facta natura non possit actionis ipsius Dei esse particeps, intermedii alicujus opus fuit: sane cum Verbum factum sit & creatum; ut possit creari, necessarius omnino fuerit aliquis item intermedius, quandoquidem ipsum quoque est ex numero factarum naturarum, quæ actionis Dei participes esse non queunt, sed intermedio indigent aliquo. Quod si intermedius aliquis inter illum intermedium & Deum reperiatur, alio iterum intermedio propter istum opus erit, itaque quis progrediendo & mente indagando, maximam confluentium intermediorum turbam offendet, ac proinde nulla res creata poterit existere & constitui, cum semper intermedio aliquo indigeat, unusque intermedius sine alio intermedio non possit fieri, ideo quia omnes factæ sunt naturæ, quæ actionis solius Dei, ut vos contenditis, particeps esse non potest. Quanta igitur illorum est dementia, ex qua res jam factas fieri non potuisse arbitrari illos necesse est. An vero necdum factas esse opinantur, intermediumque aliquem adhuc quærunt? Nam juxta impiam hanc & stultam illorum sententiam, minime existerent etiam ea quæ existunt, cum intermedius non reperiatur.

27. At vero quid objiciant videamus. Ecce, inquiunt, Deus per Moysem populum deduxit ex Ægypto, per eumdem legem dedit, tametsi homo ipse erat: ac proinde similia per simile possunt fieri. Utique maxime decuit hæc eos latenter loqui, ne summo afficerentur pudore. Nec enim Moyses missus est ad creandum, neque ut ea, quæ non

A „ οὐδὲ νήθουσι· λέγω (1) δὲ ὑμῖν, ὅτι οὐδὲ Σολομὼν ἐν „ πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο, ὡς ἓν τούτων. εἰ „ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα, καὶ αὔριον εἰς „ κλίβανον βαλλόμενον, ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσιν· οὐ πολ„ λῷ μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι; „ εἰ γὰρ οὐκ ἀνάξιον Θεοῦ προνοεῖσθαι, καὶ μέχρι (2) τῶν οὕτω μικρῶν, τριχὸς κεφαλῆς, καὶ στρουθίου, καὶ τοῦ χόρτου τοῦ ἀγροῦ, οὐκ ἀνάξιον ἦν αὐτοῦ καὶ ταῦτα ἐργάσασθαι. ὧν γὰρ τὴν πρόνοιαν ποιεῖται, τούτων καὶ ποιητής ἐστι διὰ τοῦ (3) ἰδίου λόγου. ἄλλως τε καὶ μεῖζον ἄτοπον τοῖς ταῦτα λέγουσιν ἀπαντᾷ· διαιροῦσι γὰρ τὰ κτίσματα καὶ τὴν δημιουργίαν· καὶ τὸ μὲν τοῦ πατρὸς ἔργον· τὰ δὲ τοῦ B υἱοῦ διδόασιν ἔργα· δέον (4) ἢ καὶ τὰ πάντα μετὰ τοῦ υἱοῦ παρὰ τοῦ πατρὸς γίνεσθαι, ἢ εἰ διὰ τοῦ υἱοῦ πάντα τὰ γενητὰ γίνεται, μὴ λέγειν αὐτὸν ἓν (5) τῶν γενητῶν εἶναι.

26. Ἔπειτα δὲ κἀκείνως ἐλέγξειεν ἄν τις αὐτῶν τὴν ἄνοιαν. εἰ καὶ ὁ λόγος τῆς γενητῆς φύσεώς ἐστι· πῶς (6) ταύτης ἀδυνάτου τυγχανούσης χωρεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ αὐτουργίαν, μόνος αὐτὸς ἐκ πάντων ἠδυνήθη παρὰ τῆς ἀγενήτου καὶ ἀκραιφνεστάτης οὐσίας τοῦ Θεοῦ (7) γενέσθαι, ὡς ὑμεῖς λέγετε; ἀνάγκη γὰρ ἢ τούτου δυναμένου καὶ πᾶσαν δύνασθαι· ἢ πάσης ἀδυνάτου τυγχανούσης, μὴ δύνασθαι μηδὲ τὸν λόγον· εἷς γάρ ἐστι τῶν (8) γενητῶν καὶ οὗ- C τος καθ' ὑμᾶς. πάλιν (9) δὲ, εἰ διὰ τὸ ἀδύνατον εἶναι τὴν γενητὴν φύσιν μετασχεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ αὐτουργίας, μεσίτου χρεία γέγονεν· ἀνάγκη πᾶσα, γενητοῦ καὶ κτίσματος ὄντος τοῦ λόγου, μέσου χρείαν εἶναι καὶ ἐπὶ τῆς τούτου δημιουργίας, διὰ τὸ εἶναι ἕνα καὶ αὐτὸν τῆς γενητῆς φύσεως, τῆς μὴ δυναμένης μετασχεῖν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐργασίας, ἀλλὰ μέσου δεομένης· κἂν ἐκείνου δέ τις εὑρεθῇ μέσος, πάλιν ἑτέρου χρεία μεσίτου δι' D ἐκεῖνον, καὶ οὕτω τις ἐπαναβαίνων καὶ διερευνῶν τῷ λογισμῷ, εὑρήσει πολὺν ὄχλον (10) ἐπιρρεόντων μεσιτῶν, καὶ οὕτως ἀδύνατον ὑποστῆναι τὴν κτίσιν ἀεὶ τοῦ μεσίτου δεομένην, καὶ τοῦ μέσου μὴ δυναμένου γενέσθαι χωρὶς ἑτέρου μεσίτου, διὰ τὸ (11) πάντας εἶναι τῆς γενητῆς φύσεως, τῆς μὴ δυναμένης μετασχεῖν τῆς παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ ἐργασίας, ὡς ὑμεῖς λέγετε. πόσης τοίνυν ἀφροσύνης εἰσὶ πλήρεις, δι' ἣν καὶ τὰ ἤδη γενόμενα νομίζουσιν ἀδύνατον εἶναι γενέσθαι. ἢ τάχα οὐδὲ γεγενῆσθαι αὐτὰ φαντάζονται, ζητοῦντες ἔτι τὸν μεσίτην. κατὰ γὰρ τὴν οὕτως ἀσεβῆ καὶ μωρὰν διάνοιαν E αὐτῶν, οὐδ' ἂν ὑπέστη (12) τὰ ὄντα, μὴ εὑρισκομένου τοῦ μέσου.

27. Ἀλλ' ἐκεῖνο φάσκουσιν· ἰδοὺ δὴ καὶ διὰ Μωσέως ἐξήγαγε τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου καὶ δι' αὐτοῦ τὸν νόμον (13) δέδωκε, καίτοι καὶ αὐτοῦ τυγχάνοντος ἀνθρώπου· ὥστε δυνατὸν διὰ τοῦ ὁμοίου τὰ ὅμοια γίνεσθαι· τοῦτο δὲ λέγειν αὐτοὺς ἐγκαλυπτομένους ἔπρεπεν, ἵνα μὴ πολλὴν αἰσχύνην ἀπενέγκωνται. Μωσῆς γὰρ οὐ δημιουργεῖν ἐπέμπετο, οὐδὲ (14) τὰ μὴ ὄντα

(1) δὲ ὑμῖν abest a Felc. 5. Ibidem idem & Seguer. ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ, ut & Matth. 6. 29. legitur. Editi & alii, ἐν ὅλῃ τῇ δόξῃ. Ibidem pro αὐτοῦ, ut Seguer. Reg. Basiliensis, Anglican. Felc. 4. & 5. habent, Felc. 2. habet αὐτῶν: editio autem Commel. αὐτοῦ, ut Scriptura. Felc. 4. ibidem, περιεβάλλετο.

(2) Sic Seguer. & Reg. Felc. 4. omittit, τῶν οὕτω μικρῶν. Editi & alii, μέχρι τῶν οὕτω μικρῶν, μέχρι τριχὸς, &c. Ibidem Seguer. Reg. & Felc. 4. καὶ τοῦ χόρτου. Ceteri & editi, καὶ χόρτου.

(3) Sic Seguer. Basil. Reg. Anglic. Felc. 4. & 5. At editi & alii, οἰκείου. Ibidem Seguer. μεῖζον ἄτοπον τοῖς τοῦτο. Editi, μεῖζον τὸ τοῖς ἀτόπημα τοῖς τοῦτο.

(4) Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἢ καὶ πάντα. Paulopost Felc. 5. εἰ post ἢ omittit. Ibidem Seguer. & Reg. δι' υἱοῦ. Felc. 4. ibid. γεννητά.

(5) Seguer. Gobler. & Felc. τῶν γενητῶν εἶναι. Felc. 4. τῶν γεννητῶν εἶναι. Alii & editi, τῶν ποιημάτων εἶναι. Paulopost Seguer. & Felc. 4. αὐτῶν τὴν ἄνοιαν. Editi & alii αὐτῶν τὴν ἀνομίαν.

(6) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ταύτης. Ceteri & editi, αὐτῆς. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. μόνος αὐτός. Alii & editi μόνος οὗτος.

(7) Seguer. Gobler. & Felc. 1. γίνεσθαι. Ceteri & editi, γενέσθαι. Mox Goblerian. & Felckman. 1. ἀνάγκη γὰρ εἰ τούτου. Ibidem iidem & Seguer. Anglic. Felckm. 4. & 5. καὶ πᾶσαν δύνασθαι. Alii & editi, καὶ πάντα δύνασθαι. Item ibid. mss. omnes, ἢ πάσης. Editi, πλείστης, perperam.

(8) Felc. 4. & 5. γεννητῶν. Ibidem καὶ abest a Gobler. Felc. 1. & 4.

(9) Seguerian. πάλιν τε.

(10) Seguer. & Felc. 4. ἐπεισρεόντων.

(11) Seguerian. Goblerian. Felckman. 1. & 4. πάντας εἶναι. Alii & editi πάντα εἶναι. Ibidem Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. & 5. τῆς γενητῆς τῆς φύσεως. Ceteri & editi, τῆς γενητῆς τῆς φύσεως.

(12) Seguerian. Goblerian. & Felckman. 1. τὰ ὄντα. Editi & alii, τὰ γενητά. Ibidem Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 4. τοῦ μέσου. Editi & alii τοῦ μεσίτου. Mox Felc. 4. ἰδοὺ δὲ καί.

(13) Seguer. Gobler. & Felc. 1. δέδωκε. Ceteri & editi, ἔδωκε.

(14) Seguerian. Reg. Goblerian. & Felc. 1. οὐδὲ τὰ μὴ ὄντα. Alii & editi, οὐδὲ μὴ ὄντα. Mox, καὶ πλάσαι, deest in Seguer.

ὄντα εἰς τὸ εἶναι καλέσαι, καὶ πλάσαι τοὺς ὁμοίους ἀνθρώπους, ἀλλὰ διακονῆσαι μόνον ῥήματα πρὸς τὸν λαὸν, καὶ πρὸς (1) τὸν βασιλέα Φαραώ. ἔχει δὲ τοῦτο πολλὴν τὴν διαφορὰν, ὅτι τὸ μὲν διακονεῖν τῶν γενητῶν, ὡς δούλων, ἐστί· τὸ δημιουργεῖν δὲ καὶ κτίζειν μόνου τοῦ θεοῦ ἐστι, καὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ λόγου καὶ τῆς σοφίας. διὰ τοῦτο γοῦν ἐπὶ μὲν τοῦ δημιουργεῖν, οὐκ ἄν τις ἄλλον εὕροι, (2) ἢ μόνον τὸ τοῦ θεοῦ λόγον· πάντα γὰρ ἐν σοφίᾳ γέγονε, καὶ χωρὶς τοῦ λόγου ἐγένετο οὐδὲ ἕν. πρὸς δὲ τὰς διακονίας οὐχ εἷς, ἀλλ' ἐκ πάντων πολλοί εἰσιν, οὓς ἐὰν θέλῃ πέμπειν ὁ κύριος. πολλοὶ μὲν (3) γὰρ ἀρχάγγελοι, πολλοὶ δὲ θρόνοι καὶ ἐξουσίαι, καὶ κυριότητες, χίλιαί τε χιλιάδες, καὶ μύριαι μυριάδες παρεστήκασι (4) λειτουργούντων καὶ ἑτοίμων εἰς τὸ ἀποστέλλεσθαι. καὶ προφῆται μὲν πολλοὶ, καὶ ἀπόστολοι δὲ δέκα καὶ δύο, καὶ (5) ὁ Παῦλος. καὶ Μωσῆς δὲ αὐτὸς οὐ μόνος ἀλλὰ καὶ Ἀαρὼν σὺν αὐτῷ, καὶ μετὰ ταῦτα ἄλλοι ἑβδομήκοντα πνεύματος ἐπληρώθησαν ἁγίου, καὶ Μωσῆν διεδέξατο Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυὴ, κἀκεῖνον οἱ κριταὶ, κἀκείνους οὐχ εἷς ἀλλὰ πλεῖστοι βασιλεῖς. εἴπερ οὖν (6) καὶ κτίσμα ἦν καὶ τῶν γενητῶν ὁ υἱὸς, ἔδει καὶ πολλοὺς εἶναι τοιούτους υἱοὺς, ἵνα καὶ πολλοὺς τοιούτους διακόνους ἔχῃ ὁ θεὸς, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πλῆθός ἐστιν. εἰ δὲ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἰδεῖν, ἀλλὰ τὰ μὲν κτίσματα πολλὰ, ὁ δὲ λόγος εἷς ἐστι· τίς οὐ συνορᾷ καὶ ἐκ (7) τούτων, ὅτι ὁ υἱὸς διέστηκε τῶν πάντων, καὶ οὐ πρὸς τὰ κτίσματα τὴν ἐξίσωσιν ἔχει, ἀλλὰ πρὸς τὸν πατέρα τὴν ἰδιότητα; ὅθεν οὐδὲ πολλοὶ λόγοι, ἀλλὰ μόνος εἷς τοῦ ἑνὸς πατρὸς λόγος, καὶ μία (8) τοῦ ἑνὸς θεοῦ εἰκών ἐστιν. ἀλλ' ἰδοὺ, φασι, καὶ ἥλιος μόνος εἷς καὶ ἡ γῆ μία. ἄφρονες εἰπάτωσαν ὅτι καὶ ὕδωρ ἓν, καὶ πῦρ ἓν, ἵνα ἀκούσωσιν ὅτι τῶν (9) γενομένων ἕκαστον, ἓν μέν ἐστι κατὰ τὴν ἰδίαν οὐσίαν, πρὸς δὲ τὴν ἐγχειριζομένην διακονίαν καὶ λειτουργίαν, οὐκ ἔστιν ἕκαστον ἱκανὸν καὶ μόνον (10) αὔταρκες. εἶπε γὰρ ὁ θεός· „ γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν τῆς γῆς, καὶ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τῆς ἡμέρας, καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτός· καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς. εἶτά φησι· καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας, τοὺς μεγάλους, τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσω εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτὸς, καὶ τοὺς ἀστέρας· καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός.

28. (11) Ἰδοὺ πολλοὶ φωστῆρες, καὶ οὐ μόνος ὁ ἥλιος, οὐδὲ σελήνη μόνη, ἀλλ' ἕκαστον μὲν ἕν ἐστι κατ' οὐσίαν, μία δὲ καὶ κοινὴ πάντων ἐστὶν ἡ λειτουργία· καὶ (12) τὸ ἑκάστου λεῖπον, παρὰ τοῦ ἑτέρου πληροῦται· καὶ τοῦ φωτίζειν ἡ χρεία παρὰ πάντων γίνεται. ἥλιος γοῦν (13) τοῦ μεθ' ἡμέραν μόνου διαστήματος φαίνειν ἔχει τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἡ σελήνη τὴν νύκτα· οἱ δὲ ἀστέρες μετὰ τούτων τοὺς καιροὺς καὶ ἐνιαυτοὺς ἐκτελοῦσι, καὶ ἕκαστος εἰς σημεῖα γίνεται (14) πρὸς τὴν ἀπαιτοῦσαν χρείαν. οὕτω καὶ ἡ γῆ οὐκ εἰς πάντα, ἀλλ' εἰς μόνους τοὺς καρποὺς, καὶ βάσιν εἶναι τῶν ἐν αὐτῇ ζώων· τό, τε στερέωμα διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον ὕδατος, καὶ ὕδατος, καὶ ἡ θέσις τῶν φωστήρων ἐν αὐτῷ ἐστιν· (15) οὕτω καὶ τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ, μετὰ

A sunt, vocaret ut sint, neque ut homines similes formaret, sed tantum ut apud populum & apud regem Pharaonem sermonum esset administer; quæ profecto multum inter se differunt. Nam ministrare rerum factarum est tamquam servorum: res vero producere & creare solius Dei est propriique ejus Verbi & sapientiæ. Hinc nemo alius in rebus creandis occurrit præter solum Dei Verbum: omnia siquidem in sapientia facta sunt, & sine Verbo factum est nihil. Quod autem ad eos qui ministrant spectat, non unus certe, sed ex omnibus plurimi sunt, quos nimirum Domino placuerit mittere. B Etenim multi Archangeli, multi Throni & Potestates ac Dominationes milliaque millium & decies millies dena millia ministrant ac præsto sunt ad missionem. Multi quoque sunt Prophetæ: duodecim sunt item Apostoli, & Paulus. Et vero ipse Moyses non solus, sed Aaron cum eo, ac deinde alii septuaginta sancto Spiritu repleti sunt: ac Moysi Jesus filius Nave successit, cui successere Judices, Judicibus vero non unus sed multi Reges. Si igitur creatus & factus esset Filius, multos quoque hujusmodi filios esse oporteret, ut multos pariter ejus generis C ministros haberet Deus, quemadmodum aliorum magna est multitudo. Quod si id verum non est, sed res quidem creatæ multæ sunt, unum autem est Verbum; quis non inde perspicit Filium ab omnibus differre, nec res creatas illi esse æquales, sed eum proprium esse Patris? Unde non multa sunt Verba, sed solum unum unius Patris Verbum, unaque unius Dei imago est. Atqui, inquiunt, etiam sol unus est, & terra una. Addant insani unam aquam unumque ignem esse, ut deinde audiant, quamlibet quidem rerum factarum unam esse secundum propriam naturam, sed singulas non solas sufficere ad of- D ficium & munus commissum. Hinc enim dixit Deus: *Fiant luminaria in firmamento cœli ad illuminandam terram & ad separandum diem a nocte, & sint in signa & in tempora & in dies & in annos.* Deinde sequitur: *Et fecit Deus duo luminaria magna, luminare majus ut præesset diei, & luminare minus ut præesset nocti, & stellas, & posuit eas in firmamento cæli, ut lucerent super terram, & præessent diei ac nocti.*

Solius Dei ejusque Verbi est res producere & creare.

Psal. 103. 24.

Joan. 1. 3.

Daniel. 7. 10.

Num. 11. 25.

Genes. 1. 14.

28. En multa luminaria, nec solus sol vel sola luna, sed unumquodque est quidem natura unum, unum tamen & commune omnium est E officium, atque id, quod uni deest, ab alio suppletur, cunctisque sua est illuminandi utilitas & necessitas. Sol enim per solum diem apparendi habet potestatem, luna vero per noctem, ac stellæ cum illis tempora & annos efficiunt, singulæque in signa ad usus vitæ necessarios fiunt. Sic etiam terra non ad omnia apta est, sed ad solos fructus proferendos, & ad sustentanda animalia a quibus incolitur. Firmamentum vero aquas ab aquis dividit, in eoque collocata sunt luminaria. Ita similiter & ignis & aqua cum omni-

(1) Seguerian. πρὸς βασιλέα.
(2) Goblerian. & Felckman. 1. ἢ μὴ μόνον.
(3) Sic Seguerian. Reg. Basili. Gobler. Felc. 1. & 4. Alii & editi γὰρ omittunt. Ibidem Felc. 4. ἄγγελοι.
(4) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. At alii & editi, λειτουργῶν καὶ ἑτοίμων εἰς τὸ ἐξαποστέλλεσθαι.
(5) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. At alii & editi, καὶ Παῦλος. Ibidem Gobler. & Felc. 1. αὐτὸς καὶ Ἀαρών.
(6) Seguerian. καὶ κτίσμα, & mox, ἔδει καὶ πολλούς. In aliis & editis καὶ utrobique deest.
(7) Seguerian. ἐκ τούτου.
(8) Seguerian. τοῦ ἑνὸς θεοῦ. Editi & alii omittunt ἑνός. Seguer. ibid. καὶ ἥλιος μόνος εἷς ἐστι, καὶ γῆ μία. Editi, καὶ ὁ ἥλιος εἷς, ἡ γῆ μία.
(9) Felc. 1. & Goblerian. γινομένων.
(10) Sic Seg. Reg. Basili. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, αὐταρκῶς. Ibid. Seguer. Felc. 4. καὶ εἶπε γάρ, &c.
(11) Sic Seguerian. Reg. Basili. Goblerian. Felc. 1. & 5. Ceteri vero & editi, ἰδοὺ πάλιν φωστῆρες. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1. & 5. μόνος ὁ ἥλιος, οὐδὲ σελήνη μόνη· ἀλλ' ἕκαστον μὲν ἕν ἐστι. Editi & alii, μόνος ἥλιος, οὐδὲ σελήνη ἀλλ' ἕκαστον μὲν ἐστι.
(12) Seguerianus, Goblerianus & Felc. 1. τὸ ἑκάστου λεῖπον. Editi, τὰ ἑκάστῳ λείποντα.
(13) Sic mss. omnes præter Felc. 2. qui, ut & editi, habet mendose, οὐ μεθ' ἡμέραν. Paulopost Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. οἵ τε ἀστέρες. Felc. 4. οὕτω ἀστέρες. Editi & alii, οἱ δὲ ἀστέρες.
(14) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. At editi & alii, γίνεται, καὶ πρὸς τήν. Paulopost Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. & 5. εἰς μόνους τοὺς καρποὺς, καὶ βάσιν. Alii & editi, εἰς μόνους καρποὺς καὶ βλάστην. Ibidem. Seguer. Reg. Basili. & Felc. 4. τῶν ἐν αὐτῇ. Felc. 5. τῶν ἐν αὐτοῖς. Editi & alii, τῶν ἐν αὐτῷ.
(15) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. 4. & 5. Alii autem & editi, ἐστιν· καὶ οὕτω.

omnibus aliis facti ſunt ad conſtituenda corpora, Uno verbo nihil ſolum eſt, ſed ſingulæ res factæ, veluti totidem membra, mundum tamquam unum corpus perficiunt. Si ergo ſimilia de Filio ſuſpicantur, digni ſunt qui ab omnibus lapidentur, quippe qui putent Verbum partem eſſe univerſitatis, partem, inquam, quæ ad commiſſum ſibi munus obeundum ſine aliis non ſit idonea. Quod cum aperte impium ſit, agnoſcant igitur Verbum inter res factas non habere locum, ſed ſolum proprium Patris Verbum eſſe, & rerum factarum opificem. At reponunt creatum quidem eum eſſe & unam e factis rebus, ſed artem creandi tamquam a magiſtro & artifice didiciſſe, atque ita ipſi Deo, quem magiſtrum habuit, miniſtraſſe. Hæc enim Aſterius Sophiſta, utpote Chriſtum doctus negare, auſus eſt ſcribere, minime ad ea quæ inde ſequuntur abſurda attendens. Nam ſi ars creandi poteſt doceri: videant ne ipſum etiam Deum non natura ſed arte opificem eſſe dicant, ita ut ea facultate privari poſſit. Deinde, ſi Dei Sapientia facultatem creandi, diſcendo, comparavit: quomodo ſapientia appellari poteſt, quæ doctrina indigeat? Quid vero ipſa erat antequam diſceret? Nec enim ſapientia erat, quæ doctrina opus habuit. Inanis nempe & vacua res aliqua fuit, non autem ſubſtantialis ſapientia, ſed ſapientiæ nomen proficiendo obtinuit, quæ tamdiu futura eſt ſapientia, quamdiu quod didicit conſervatura eſt. Nam quod aliquis non natura ſed ſtudio conſecutus eſt, id aliquando poteſt dediſcere. Hæc autem de Dei Verbo dicere, non profecto Chriſtianorum ſed Gentilium eſt.

29. Etenim ſi facultas creandi doctrina comparari queat, invidiam vel etiam imbecillitatem ſtulte in Deum inducunt: invidiam quidem, quia non multos docuerit creandi artem, ut quemadmodum multi circa illum ſunt Archangeli & Angeli, ita & multi eſſent creatores: imbecillitatem vero, quia non ſolus res potuerit facere, ſed adjutore & adminiſtro opus habuerit: quamquam factam naturam a ſolo Deo fieri poſſe oſtenſum jam eſt, quandoquidem Filius qui, ut putant, eſt factus, a ſolo Deo potuit fieri. Verum nulla re certe opus habet Deus: abſit. Ipſe enim dixit: *Plenus ſum*. Nec item Verbum diſcendo factus eſt creator: ſed cum ſit imago & ſapientia Patris, ea quæ ſunt Patris efficit. Nec etiam Filium creavit, rerum factarum efficiendarum cauſa: namque quamvis exiſtat Filius, Pater nihilominus agit, ut ipſe Dominus his verbis docet: *Pater meus uſque modo operatur, & ego operor*. Quod ſi, ut putatis, idcirco Filius factus eſt, ut ea quæ poſt illum exiſtunt, produceret; & ipſe tamen Pater poſt editum Filium operatur: ſupervacua ſane eſt hujuſmodi Filii procreatio. Præterea cur, quæſo, cum nos creare vellet, intermedium aliquem quæſivit adminiſtrum, quaſi ſcilicet non ſufficeret ejus voluntas ad ea efficienda quæ ipſe voluerit? Clamant quippe Scripturæ: *Omnia quæcumque voluit, fecit*: &, *voluntati enim ejus quis reſiſtit?* Si porro ſola ejus voluntas ſufficit ad res omnes producendas, inutilis ſecundum vos erit intermedii illius adjutoris opera. Illa

Eſai. 1. 11.

Joan. 5. 17. Filius non factus eſt, ut res alias crearet.

Pſal. 113. 11. Rom. 9. 19.

A τῶν ἄλλων πάντων γέγονε, εἰς τὴν τῶν σωμάτων σύστασιν· καὶ ὅλως οὐδὲ ἓν μόνον, ἀλλ' ἕκαστον τῶν γενομένων, ὥσπερ ἀλλήλων ὄντα μέλη, ἓν καθάπερ σῶμα, τὸν κόσμον ἀποτελοῦσιν. εἰ τοίνυν οὕτω καὶ τὸν υἱὸν ὑπολαμβάνουσιν εἶναι, βαλλέσθωσαν παρὰ πάντων, μέρος νομίζοντες εἶναι τῶν πάντων τὸν λόγον, καὶ μέρος οὐχ ἱκανὸν ἄνευ τῶν ἄλλων πρὸς τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ λειτουργίαν. εἰ δὲ τοῦτο ἐκ φανεροῦ δυσσεβές ἐστιν, ἐπιγνώτωσαν ὅτι μὴ τῶν γενητῶν ἐστιν ὁ λόγος, (1) ἀλλὰ τοῦ μὲν πατρὸς μόνος ἴδιος λόγος, τῶν δὲ γενητῶν δημιουργός. ἀλλ' εἰρήκασι, κτίσμα μέν ἐστι, καὶ τῶν γενητῶν· ὡς δὲ παρὰ διδασκάλου καὶ τεχνίτου μεμάθηκε τὸ δημιουργεῖν, καὶ οὕτως ὑπηρέτησε τῷ διδάξαντι θεῷ. ταῦτα γὰρ καὶ Ἀστέριος ὁ σοφιστής, ὡς μαθὼν ἀρνεῖσθαι τὸν κύριον, γράψαι τετόλμηκεν, οὐ συνορῶν τὴν ἐκ τούτων ἀλογίαν. εἰ γὰρ διδακτόν ἐστι τὸ δημιουργεῖν, σκοπείτωσαν μὴ καὶ αὐτὸν τὸν θεὸν εἴπωσι μὴ φύσει, ἀλλ' ἐπιστήμῃ δημιουργὸν εἶναι, ὥστε καὶ δυνατὸν μεταπίπτειν ἀπ' αὐτοῦ. ἔπειτα εἰ ἡ σοφία τοῦ θεοῦ ἐκ διδασκαλίας ἐκτήσατο τὸ δημιουργεῖν, πῶς ἔτι σοφία ἐστὶ, δεομένη μαθημάτων; τί δὲ ἦν καὶ πρὸ τοῦ μαθεῖν; σοφία γὰρ οὐκ ἦν λειπομένη διδασκαλίας. κενὸν (2) ἄρα τι πρᾶγμα ἦν, καὶ οὐκ ἔστιν οὐσιώδης σοφία· ἀλλ' ἐκ προκοπῆς ἔσχε τὸ ὄνομα τῆς σοφίας, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἔσται σοφία, ἕως ἂν ὃ μεμάθηκε (3) φυλάττῃ. ὃ γὰρ μὴ φύσει τινὶ, ἀλλ' ἐκ μαθήσεως προσγέγονε, δυνατόν ἐστι καὶ ἀπομαθεῖν ποτέ. τοιαῦτα δὲ λέγειν περὶ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ, οὐ Χριστιανῶν, ἀλλὰ Ἑλλήνων ἐστί.

29. Καὶ γὰρ εἰ ἐκ διδασκαλίας τὸ δημιουργεῖν (4) τινι προσγίνεται, φθόνον καὶ ἀσθένειαν περὶ τὸν θεὸν εἰσάγουσιν οἱ ἄφρονες· φθόνον μὲν, ὅτι μὴ πολλοὺς (5) δημιουργεῖν ἐδίδαξεν, ἵν' ὥσπερ πολλοὶ ἀρχάγγελοι καὶ ἄγγελοι, οὕτω καὶ πολλοὶ δημιουργοὶ περὶ αὐτὸν ὦσιν· ἀσθένειαν δὲ, ὅτι μὴ μόνος ἠδυνήθη ποιῆσαι, συνεργοῦ δὲ ἢ ὑπουργοῦ χρείαν ἔσχε· καὶ τοι δειχθείσης καὶ τῆς γενητῆς φύσεως δυνατῆς οὔσης (6) γίνεσθαι παρὰ μόνου τοῦ θεοῦ, εἴγε κατ' αὐτοὺς ὁ υἱὸς γενητὸς ὢν ἠδυνήθη παρὰ μόνου τοῦ θεοῦ γενέσθαι. ἀλλ' οὐδενός ἐστιν ἐνδεὴς ὁ θεὸς, μὴ γένοιτο· αὐτὸς γὰρ εἶπε· πλήρης εἰμί. οὐδὲ ἐκ διδασκαλίας γέγονε δημιουργὸς ὁ λόγος· ἀλλ' εἰκὼν καὶ σοφία ὢν τοῦ πατρὸς, τὰ τοῦ πατρὸς ἐργάζεται. οὐδὲ τῆς τῶν γενητῶν ἕνεκεν ἐργασίας τὸν υἱὸν (7) πεποίηκεν· ἰδοὺ γὰρ καὶ τοῦ υἱοῦ ὄντος, φαίνεται πάλιν ἐργαζόμενος ὁ πατὴρ, ὡς αὐτὸς ὁ κύριός φησιν· „ ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργά„ ζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. „ εἰ δὲ καθ' ὑμᾶς διὰ τοῦτο γέγονεν (8) ὁ υἱὸς, ἵνα τὰ μετ' αὐτὸν ἐργάσηται· φαίνεται δὲ ὁ πατὴρ καὶ μετὰ τὸν υἱὸν ἐργαζόμενος· περιττὴ καθ' ὑμᾶς καὶ κατὰ τοῦτο ἡ τοῦ τοιούτου (9) υἱοῦ ποίησις. ἄλλως τε διατί ὅλως θέλων ἡμᾶς κτίσαι, ζητεῖ τὸν μεσίτην, ὡς οὐκ ἀρκουμένου τοῦ βουλήματος αὐτοῦ συστῆσαι περὶ ὧν (10) ἂν αὐτῷ δοκῇ; καὶ μὴν αἱ γραφαὶ λέγουσι, „ πάντα „ ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησε· καὶ, τῷ γὰρ βουλήματι αὐ„ τοῦ τίς ἀνθέστηκεν; „ εἰ δὲ καὶ τὸ βούλημα μόνον ἱκανόν ἐστιν αὐτοῦ, πρὸς τὴν τῶν πάντων δημιουργίαν· περιττὴ πάλιν καθ' ὑμᾶς ἡ τοῦ μεσίτου χρεία. καὶ γὰρ

(1) Sic Seguerianus, Goblerian. Felc. 1. & 4. Alii vero & editio Commel. ὁ λόγος, τῶν δὲ γενητῶν δημιουργός. Ibid. Felc. 4. ſtatim ſubdit, ὡς δὲ παρὰ διδασκάλου, omiſſis intermediis.

(2) Anglican. κενὸν ἄρτι πρᾶγμα.

(3) Seguer. Anglic. Felc. 5. διαφυλάττῃ.

(4) Sic mſſ. præter Felc. 2. qui, ut & edit. Commel. omittit τινι. Mox Seguerian. φθόνον ἢ καὶ ἀσθένειαν.

(5) Sic Regius & Felc. 4. At alii & editi, δημιουργούς. Ibidem Seguerian. Anglic. Goblerian. Felc. 1. & 4. πολλοὶ ἀρχάγγελοι καὶ ἄγγελοι. Alii & editio Commel. πολλοὶ ἄγγελοι.

(6) Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. 4. & 5. γίνεσθαι. Ceteri & editi, γενέσθαι. Paulopoſt Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. αὐτὸς γὰρ εἶπε. Alii & editi, αὐτὸς εἶπε.

(7) Seguerian. & Felc. 4. ἐποίησεν.

(8) Seguerian. γέγονεν υἱός.

(9) υἱοῦ abeſt ab Anglic. Mox Felc. 4. & Seguerian. θέλων ἡμᾶς κτίσαι. Alii & editi, θέλων κτίσαι.

(10) Seguerian. Reg. Gobler. & Felc. 1. ἂν αὐτῷ. Editi & alii, ἐὰν αὐτῷ. Paulopoſt Seguer. ἐποίησε· καὶ τῷ γὰρ βουλήματι. Gobler. Felc. 1. & 4. ἐποίησε· τῷ γὰρ βουλήματι. Alii & editio Commel. ἐποίησε· καὶ, τῷ βουλήματι. Ibidem Goblerian. & Felc. 1. ἰδοὺ καὶ τῷ βουλήματι αὐτοῦ ἱκανόν ἐστι μόνον. Ibidem Baſili. ἱκανόν ἐστιν αὐτῷ.

γὰρ (1) καὶ τὸ παράδειγμα τὸ περὶ τοῦ Μωσέως καὶ τοῦ ἡλίου καὶ σελήνης ὑμῶν δέδεικται σαθρόν. κἀκεῖνο δὲ πάλιν ὑμᾶς ἐντρέψει. εἰ θέλων ὁ θεὸς τὴν (2) γενητὴν κτίσαι φύσιν, περὶ δὲ ταύτης βουλευσάμενος, ἐπινοεῖ καὶ κτίζει τὸν υἱὸν καθ' ὑμᾶς, ἵνα δι' αὐτοῦ ἡμᾶς δημιουργήσῃ· σκοπεῖτε πόσην ἀσέβειαν φθέγγεσθαι τετολμήκατε.

30. Πρῶτον μὲν, ὅτι φαίνεται μᾶλλον αὐτὸς ὁ υἱός, δι' ἡμᾶς γεγονώς, καὶ οὐχ ἡμεῖς (3) δι' αὐτόν· οὐ γὰρ δι' αὐτὸν ἐκτίσθημεν, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἡμᾶς πεποίηται· ὥστε χάριν αὐτὸν ἡμῖν μᾶλλον ἔχειν, καὶ μὴ ἡμᾶς αὐτῷ, (4) καθάπερ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί. „ οὐ γὰρ ἐκτίσθη, φησὶν ἡ γραφή, ἀνὴρ διὰ τὴν „ γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα. ἄρ' οὖν ὥσπερ „ ὁ μὲν ἀνὴρ εἰκὼν καὶ δόξα θεοῦ ὑπάρχει, ἡ δὲ „ γυνὴ δόξα ἀνδρός ἐστιν· „ οὕτως ἡμεῖς μὲν τοῦ θεοῦ εἰκὼν, καὶ εἰς δόξαν αὐτοῦ γεγόναμεν· ὁ δὲ υἱός, ἡμῶν ἐστιν εἰκὼν καὶ εἰς ἡμῶν δόξαν ὑπέστη. καὶ ἡμεῖς μὲν, εἰς τὸ εἶναι γεγόναμεν· ὁ δὲ τοῦ θεοῦ λόγος, καθ' ὑμᾶς, οὐκ εἰς τὸ εἶναι, ἀλλ' εἰς τὴν ἡμῶν χρείαν, ὡς ὄργανον πεποίηται· ὥστε μὴ ἡμᾶς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν ἐκ τῆς ἡμῶν χρείας (5) συνίστασθαι. καὶ πῶς οὐ πᾶσαν ἄνοιαν ὑπερβάλλουσιν οἱ ταῦτα καὶ μόνον ἐνθυμούμενοι; καὶ γὰρ εἰ δι' ἡμᾶς γέγονεν ὁ λόγος, οὐκ ἔστιν οὐδὲ πρῶτος ἡμῶν παρὰ τῷ θεῷ. οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνον ἔχων ἐν ἑαυτῷ (6) περὶ ἡμῶν βουλεύεται· ἀλλ' ἡμᾶς ἔχων ἐν ἑαυτῷ, βουλεύεται, ὡς ἐκεῖνοί φασι, περὶ τοῦ ἑαυτοῦ λόγου. εἰ δὲ τοῦτό ἐστι τάχα (7) οὐδὲ ὅλως ἤθελε τὸν υἱὸν ὁ πατήρ· οὐ γὰρ θέλων αὐτὸν ἔκτισεν· ἀλλ' ἡμᾶς θέλων, δι' ἡμᾶς αὐτὸν ἐδημιούργησε· μεθ' ἡμᾶς γὰρ αὐτὸν ἐπενόησεν· ὥστε κατὰ τοὺς ἀσεβοῦντας περιττὸν εἶναι λοιπὸν τὸν υἱὸν τὸν γενόμενον ὡς ὄργανον, γενομένων ὧν ἕνεκα καὶ ἐκτίσθη. εἰ δὲ (8) ὡς δυνατὸς ὁ υἱὸς μόνος παρὰ μόνου τοῦ θεοῦ γέγονεν, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδύνατοι παρὰ τοῦ λόγου γεγόναμεν· διατί μὴ καὶ πρῶτον, ὡς δυνατοῦ ὄντος (9) αὐτοῦ, περὶ αὐτοῦ βουλεύεται, ἀλλὰ περὶ ἡμῶν; ἢ διατί τὸν δυνατὸν οὐ προκρίνει τῶν ἀσθενῶν; ἢ διατί πρῶτον αὐτὸν ποιῶν, οὐχὶ καὶ (10) περὶ τοῦ πρώτου αὐτοῦ βουλεύεται; ἢ διατί περὶ ἡμῶν πρῶτον βουλευόμενος, οὐ πρώτους ἡμᾶς ἐργάζεται, ἱκανοῦ ὄντος τοῦ βουλήματος αὐτοῦ πρὸς τὴν τῶν (11) πάντων σύστασιν; ἀλλ' ἐκεῖνον μὲν πρῶτον κτίζει, περὶ δὲ ἡμῶν πρῶτον βουλεύεται, καὶ πρώτους ἡμᾶς θέλει τοῦ μεσίτου· καὶ ἡμᾶς μὲν θέλων κτίσαι, καὶ περὶ ἡμῶν βουλευόμενος, κτίσματα καλεῖ· ἐκεῖνον δέ, ὃν δι' ἡμᾶς δημιουργεῖ, υἱὸν καλεῖ καὶ ἴδιον (12) κληρονόμον. ἔδει δὲ ἡμᾶς, ὧν ἕνεκα καὶ τοῦτον ποιεῖ, υἱοὺς μᾶλλον καλεῖσθαι· ἢ δηλονότι τοῦτον υἱὸν ὄντα, τοῦτον καὶ προενθυμεῖσθαι καὶ θέλειν, δι' ὃν καὶ πάντας ἡμᾶς ποιεῖ. ταῦτα μὲν οὖν (13) τῶν αἱρετικῶν ἔμετοι καὶ ναυτίαι.

enim Moysis, solis & lunæ exempla quæ adduxistis, futilia esse probatum est. Verumtamen sic etiam vos possumus refellere. Si factam naturam volens Deus creare, deque ipsa facienda deliberans, Filium secundum vos excogitat & creat, ut nos per ipsum postea producat: quantam proferre audetis impietatem, animadvertite.

30. Primo enim inde sequitur, ut ipse Filius nostri potius causa factus fuerit, quam nos propter ipsum. Nec enim nos propter eum creati sumus, sed ipse propter nos factus est, ita ut ille nobis potius habeat gratiam, quam nos illi, ut & mulier viro. *Etenim*, ut ait Scriptura, *non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum*. (1. Cor. 11. 9.) Igitur quemadmodum *vir imago & gloria Dei est, mulier autem gloria viri est*: (Ibid.) ita nos Dei imago & ad ejus gloriam facti sumus: Filius autem nostri imago & ad nostram gloriam factus dicendus erit. Deinde nos quidem facti sumus ut existeremus: at Dei Verbum non ut existeret, sed nostri gratia, instar instrumenti, factum est; proindeque non nos propter illud, sed ipsum propter nos existit. An non vero qui hæc vel tantum cogitant, omnium dementissimi sunt habendi? Nam si propter nos factum est Verbum: nobis certe prius non est apud Deum. Neque enim cum illud in se ipse haberet, de nobis creandis deliberavit Deus; sed potius cum nos in se ipse haberet, de suo Verbo, ut illi dictitant, producendo deliberavit. Quod si verum est, forte nec omnino Pater Filium voluit. Nam non ipsum volens, creavit, sed nos volens, ipsum propter nos creavit. Siquidem eum post nos excogitavit, adeo ut jam, ex impia illorum sententia, inutilis sit Filius, quem instar instrumenti factum esse volunt, quandoquidem ea sunt effecta, quorum causa creatus ipse est. Quod si Filius a solo Patre factus est, quia solus potuit ab illo fieri, nos autem quia non potuerimus, a Verbo facti fuimus: cur non de illo, quippe qui ab ipso posset fieri, sed de nobis creandis primum deliberavit? Vel cur eum, qui ab ipso fieri poterat, his, qui non poterant, non antepofuit? Vel quare cum primum eum fecerit, de illo non primum deliberavit? Aut denique cur cum de nobis primum deliberarit, non tamen primum nos fecit, cum ad res omnes procreandas satis sit eum velle? Equidem primum illum creare dicitur Deus: sed tamen de nobis primum deliberat, nosque prius vult quam ipsum intermedium: ac nos quidem creare volens, & de nobis deliberans, res creatas vocat; illum vero, quem nostri causa creat, Filium atque hæredem nominat. Atqui nos potius quorum gratia illum facit, filios oportuit appellari: vel certe illum, qui Filius est, prius debuit cogitare & velle, propter quem scilicet etiam nos omnes facit. Hæc sunt quæ evomunt & effutientes nauseant hæretici.

(1) Seguer. Gobler. & Felc. 1. καὶ γὰρ τὸ παράδειγμα τὸ περὶ Μωσέως. Ibid. Seguerian. Reg. Basil. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 4. ἡλίου καὶ σελήνης ὑμῶν δέδεικται. Editio Commel, ἡλίου καὶ πάνυ παρ' ἡμῶν. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. κἀκεῖνο δέ. In aliis & editis deest δέ.

(2) Reg. & Basil. τὴν γενητήν. Ibidem Seguer. & Felc. 4. περὶ τε ταύτης. Alii & editi, περὶ δὲ ταύτης.

(3) Sic Seguer. & Reg. Gobler. Felc. 4. & 5. δι' αὐτόν. οὐ γὰρ ἡμεῖς δι' αὐτὸν ἐκτίσθημεν. Ceteri & editi, καὶ οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτὸν ἐκτίσθημεν, omissis intermediis. Mox Seguerian. Gobler. & Felc. 1. χάριν αὐτὸν ἡμῶν. Alii & editi, χάριν αὐτὸν ἡμῖν. Ibid. Seguerian. Reg. Basili. Anglic. Felckm. 4. & 5. μὴ ἡμᾶς αὐτῷ. Editi, μὴ ἡμεῖς αὐτῷ.

(4) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. καθάπερ. Editi & alii, ὥσπερ. Mox Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. ἡ γραφή, ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνή, &c. Editi & alii, ἡ γραφή, ὁ ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλ' ἡ γυνή. Ibidem Seguer. Basili. Anglican. Goblerian. & Felc. 1. ἄρ' οὖν. Ceteri & editi, ἄρ' οὖν.

(5) Felc. 4. παρίστασθαι. Paulopost Seguerian. καὶ μόνον. Alii & editi, καὶ μόνον. Ibidem Anglican. καὶ εἰ δι' ἡμᾶς.

(6) Basil. & Felc. 2. omittunt περὶ ἡμῶν. Ibid. Seguer. Goblerian. Felc. 1. & 4. ἀλλ' ἡμᾶς βουλεύεται.

(7) Reg. οὐδ' ἤθελε.

(8) Seguerian. εἰ δὲ καὶ ὡς. Mox idem & Reg. Goblerian. & Felc. 1. ἡμεῖς δέ. Alii & editio Commel. ὑμεῖς δέ. Anglic. & Felc. 2. ibid. δυνατοί. Reg. & Felc. 5. δυνατοῦ. Ibid. Seguerian. παρὰ τοῦ λόγου. Alii & editi, διὰ τοῦ λόγου.

(9) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglic. & Felc. 4. At editi & alii, δυνατοῦ ὄντος περὶ αὐτοῦ.

(10) Felc. 4. ὡς περί. Ibidem Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. περὶ πρώτου βουλεύεται. Reg. Basil. Felc. 4. & 5. περὶ πρώτου αὐτοῦ βουλεύεται. Alii & editi, περὶ τοῦ πρώτου αὐτοῦ βουλεύεται. Mox Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. βουλευόμενος. Alii & editi, βουλευσάμενος.

(11) Seguerianus, Gobler. Felc. 1. & 4. τῶν πάντων. Alii & editi, τῶν ὄντων.

(12) Seguerian. Anglic. Goblerian. Felckm. 1. & 4. ἴδιον κληρονόμον. Alii & editio Commel. ἴδιον καὶ κληρονόμον. Paulopost Seguer. Anglic. Felckman. 1. & Gobler. δηλονότι. Ceteri & editi, δῆλον ὅτι. Ibidem Seguerian. Goblerian. & Felckm. 1. & 4. τοῦτον προενθυμεῖσθαι. Editi & alii, τοῦτον καὶ προενθυμεῖσθαι.

(13) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglic. Goblerian. Felc. 1. & 4. At τῶν in aliis & editis deest. Mox Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 4. ναῦσαι. Anglican. ναυσίαι. Editi & alii, ναυτίαι Paulopost Felc. 5. ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τοῦτο μεγαληγορεῖν. Ibidem Felckm. 4. ὁ τοῦ θεοῦ λόγος.

31. Non eſt autem ſilentio prætermittendum quæ ſit veritatis ſententia, ſed ea potius ample declaranda eſt. Igitur Verbum Dei propter nos non eſt factum, ſed potius nos propter ipſum facti ſumus, atque *omnia in ipſo creata ſunt*. [*Coloſſ. 1. 16.*] Neque vero quia nos ab ipſo Deo fieri non poſſemus ille autem poſſet, idcirco a ſolo Patre eſt factus, ut nos per ipſum, tamquam per organum, crearet; abſit: non ita ſe res habet. Nam etiamſi Deo placuiſſet nullas res factas producere, Verbum nihilominus eſſet apud Patrem, atque in ipſo eſſet Pater. At vero res factæ non poterant ſine Verbo fieri; quæ cauſa eſt cur per ipſum factæ fuerint, & merito quidem. Quia enim Verbum natura eſt proprius ſubſtantiæ Dei Filius, eſtque ex eo & in eo, ut ipſe dixit: liquet ſane res creatas non potuiſſe non per ipſum fieri. Ut enim lux omnia ſplendore illuminat, nihilque ſine ſplendore poteſt illuminari: ita & Pater, veluti per manum, omnia in Verbo effecit, nihilque ſine illo facit. Itaque Deus, ut narrat Moyſes, dixit: *Fiat lux*, &, *congregetur aqua*, &, *producat terra*, &, *faciamus hominem*: [*Geneſ. 1.*] atque ut canit beatus David: *ipſe dixit & facta ſunt, ipſe præcepit & creata ſunt*. [*Pſal. 32. 9.*] Dixit, inquam, non ut, quemadmodum apud homines fieri ſolet, tamquam miniſter aliquis audiret, ac ubi loquentis didiciſſet voluntatem, ad opus peragendum properaret. Hoc enim rerum creatarum proprium eſt, quod de Verbo cogitare vel dicere valde dedecet. Siquidem Verbum Dei opifex eſt, & efficiens, ipſumque eſt Patris conſilium. [*Eſai. 9. 6.*] Hinc ſane divina Scriptura non dixit ipſum audiviſſe atque reſpondiſſe, quonam modo vel quales vellet eſſe res factas: ſed dixit tantum Deus, *Fiat*; deindeque ſubditur, *Et factum eſt ita*. [*Geneſ. 1.*] Quod enim Deus fieri voluit, ſtatim Verbo factum & abſolutum eſt. Quando autem aliis vel Angelis præcipit, aut cum Moyſe loquitur, aut promittit Abrahamo: tunc qui audit, reſpondet: atque hic quidem ait, *Unde ſcire poſſum?* [*Geneſ. 15. 8.*] Ille vero, *Alium elige*: [*Exod. 4. 10.*] Et rurſus: *Si me interrogaverint, Quod eſt nomen ejus? Quid dicam eis?* [*Exod. 3. 13.*] Ait quoque ad Zachariam Angelus: *Hæc dicit Dominus*. [*Zachar. 1. 17.*] At idem ipſe Dominum ita interrogaverat, *Domine omnipotens, uſquequo non miſereberis Jeruſalem?* [*Ibid. v. 12.*] Expectatque ut bonos & conſolatorios ſermones audiat. Illi nempe ſinguli intermedium habebant Dei Verbum & Sapientiam, quæ Patris voluntatem declarabat. Cum autem ipſum Verbum agit & creat, nulla ibi eſt interrogatio, nulla reſponſio; in illo enim eſt Pater, & Verbum in Patre: ſed ut opus fiat, voluiſſe ſatis eſt; ita ut hoc verbum, *Dixit*, ſit noſtri gratia divinæ voluntatis indicium, his autem verbis, *Et factum eſt ita*, [*Geneſ. 1.*] opus per Verbum & ſapien-

A 31. Οὐ μὲν τό γε τῆς ἀληθείας φρόνημα δεῖ σιωπᾷν, ἀλλὰ μάλιστα τοῦτο καὶ μεγαληγορεῖν πρέπει. ὁ τοῦ θεοῦ γὰρ λόγος οὐ δι' ἡμᾶς γέγονεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἡμεῖς δι' αὐτὸν γεγόναμεν, καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα· οὐδὲ διὰ τὴν ἡμῶν ἀσθένειαν, (1) οὗτος ὢν δυνατὸς, ὑπὸ μόνου τοῦ πατρὸς γέγονεν, ἵν' ἡμᾶς δι' αὐτοῦ ὡς δι' ὀργάνου δημιουργήσῃ· μὴ γένοιτο· οὐκ ἔστιν οὕτως. (2) καὶ γὰρ καὶ εἰ δόξαν ἦν τῷ θεῷ μὴ ποιῆσαι τὰ γενητὰ, ἀλλ' ἦν οὐδὲν ἧττον ὁ λόγος πρὸς τὸν θεὸν, καὶ ἐν αὐτῷ ἦν ὁ πατήρ. τὰ μέν τοι γενητὰ ἀδύνατον ἦν χωρὶς τοῦ λόγου γενέσθαι· οὕτω γὰρ καὶ γέ- B γονε δι' αὐτοῦ, καὶ εἰκότως. ἐπειδὴ γὰρ λόγος ἐστὶν ἴδιος φύσει τῆς οὐσίας τοῦ (3) θεοῦ ὁ υἱὸς, ἐξ αὐτοῦ τέ ἐστι, καὶ ἐν αὐτῷ ἐστιν, ὡς εἶπεν αὐτός· οὐκ ἠδύνατο μὴ δι' αὐτοῦ γενέσθαι τὰ δημιουργήματα. καθάπερ γὰρ τὸ φῶς τῷ ἀπαυγάσματι (4) τὰ πάντα φωτίζει, καὶ ἄνευ τοῦ ἀπαυγάσματος οὐκ ἄν τι φωτισθείη· οὕτω καὶ ὁ πατὴρ, ὡς διὰ χειρὸς, ἐν τῷ λόγῳ εἰργάσατο (5) τὰ πάντα, καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐδὲν ποιεῖ. εἶπε γοῦν ὁ θεὸς, ὡς καὶ Μωσῆς ἐμνημόνευσε· „ γενηθήτω „ φῶς, καὶ, συναχθήτω τὸ ὕδωρ, καὶ, ἐξαγαγέτω ἡ „ γῆ, καὶ ποιήσωμεν ἄνθρωπον, (6) ὡς καὶ ὁ ἅγιος C „ ψάλλει Δαβίδ· αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς „ ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν. „ εἶπε δὲ οὐχ ἵνα ὡς ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ὑπουργός τις ἀκούσῃ, καὶ μαθὼν τὸ βούλημα τοῦ λέγοντος (7) ἀπελθὼν ἐργάσηται. τοῦτο γὰρ τῶν μὲν κτισμάτων ἴδιον, ἐπὶ δὲ τοῦ λόγου (8) τοῦτο νοεῖν ἢ λέγειν, ἀπρεπές. ἔστι γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, δημιουργὸς, καὶ ποιητικὸς, καὶ αὐτός ἐστιν ἡ τοῦ πατρὸς βουλή. διὰ τοῦτο γοῦν οὐκ εἶπεν ἡ θεία γραφὴ, ὅτι ἤκουσε καὶ ἀπεκρίνατο ὁ ἀκούων, πῶς ἢ (9) ποῖα βούλεται τὰ γινόμενα γενέσθαι· ἀλλὰ μόνον εἶπεν ὁ θεὸς, „ γενηθήτω· καὶ ἐπήγαγε· καὶ ἐγένετο οὕτως. „ τὸ γὰρ δόξαν καὶ βουληθὲν, εὐθὺς (10) ἐγίνετο τῷ λόγῳ καὶ ἀπηρτίζε- D το. ὅταν μὲν γὰρ ὁ θεὸς ἄλλοις ἢ ἀγγέλοις ἐντέλληται, ἢ τῷ Μωσεῖ ὁμιλῇ, ἢ τῷ Ἀβραὰμ ἐπαγγέλληται· τότε ὁ ἀκούων ἀποκρίνεται, καὶ ὁ μὲν λέγει, „ κατὰ τί „ γνώσομαι; ὁ δὲ, προχείρισαι ἄλλον· καὶ πάλιν, ἐὰν „ ἐρωτήσωσί με, τί ὄνομα αὐτῷ, τί ἐρῶ πρὸς αὐτούς; „ καὶ ὁ ἄγγελος (11) τῷ μὲν Ζαχαρίᾳ ἔλεγε, τάδε „ λέγει κύριος· τὸν δὲ κύριον ἠρώτα, κύριε (12) παν„ τοκράτωρ, ἕως τίνος οὐ μὴ ἐλεήσῃς τὴν Ἱερουσαλήμ; „ καὶ ἐκδέχεται ἀκοῦσαι λόγους καλοὺς καὶ παρακλητικούς. ἔχει γὰρ τούτων (13) ἕκαστος τὸν μεσίτην λόγον, καὶ τὴν σοφίαν τοῦ θεοῦ τὴν γνωρίζουσαν τὸ βούλημα τοῦ πατρός. ὅταν δὲ ἐργάζηται αὐτὸς, καὶ κτίζῃ ὁ λόγος, οὐκ E ἔστιν ἐκεῖ ἐρώτησις καὶ ἀπόκρισις· ἐν αὐτῷ γάρ ἐστιν ὁ πατὴρ, καὶ ὁ λόγος ἐν τῷ πατρί· (14) ἀλλ' ἀρκεῖ τὸ βούλεσθαι, καὶ τὸ ἔργον γίνεται· ἵνα τοῦ μὲν βουλήματος ᾖ γνώρισμα δι' ἡμᾶς τὸ, εἶπεν, τὸ δὲ καὶ ἐγένετο οὕτως, τὸ, τε ἔργον σημαίνηται τὸ διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς

(1) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 4. Alii vero & editio Commel. οὗτος ὡς δυνατός.

(2) Sic Seguerian. At Goblerian. Felckman. 1. & 4. καὶ γὰρ καὶ δόξα ἦν. Felc. 5. καὶ γὰρ ἡ δόξα ἦν. Alii & editi, καὶ γὰρ εἰ δόξα ἦν.

(3) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. θεοῦ ὁ υἱός. Editi & alii, θεοῦ υἱος. Mox Seguer. & Felc. 4. καὶ ἐπ' αὐτῷ. Ceteri & editi, καὶ ἐν αὐτῷ. Ibidem Gobler. Felc. 1. & Anglic. οὐκ ἠδύνατο δι' αὐτοῦ γενέσθαι.

(4) Seguerian. Felc. 5. τὰ πάντα. Gobler. & Felckm. 1. πάντα. Editi & alii, πάντας. Ibidem Seguer. Reg. & editio Commel. ἄνευ τοῦ ἀπαυγάσματος. Alii, ἄνευ ἀπαυγάσματος. Item ibid. Seguer. & Felc. 4. οὐκ ἄν τι φωτισθείη. Baſili. Anglic. Felc. 5. & Reg. οὐδεὶς ἄν τις φωτισθείη. Editi & alii, οὐδεὶς ἂν φωτισθείη.

(5) Seguerian. & Felc. 4. τὰ πάντα. In aliis & editis τὰ deeſt. Mox Seguerian. Globerian. Felc. 1. & 4. εἶπεν οὖν. Alii & editi, εἶπε γοῦν. Ibidem Goblerian. Felc. 1. & 5. ὡς Μωσῆς.

(6) ὡς abeſt a Gobler. & Felc. 1. qui habent, καὶ Δαβὶδ ψάλλει. Ibidem Seguer. & Felc. 4. ὁ μακάριος ψάλλει, &c. Mox ante ἐνετείλατο, deeſt αὐτὸς in Seguer. & Felc. 4.

(7) Felc. 4. ἀπελθὼν ἐργάσεται.

(8) Seguerianus, Goblerian. & Felckman. 1. ἐπὶ τοῦ λόγου τὸ νοεῖν. Reg. ἐπὶ τοῦ λόγου καὶ νοεῖν.

(9) Seguer. ὁποῖα. Ibidem Anglic. Reg. Felc. 4. & Seguer. γινόμενα. Editi & alii, γενόμενα. Paulopoſt Seguer. γενηθήτω καὶ ἐποίησε, καὶ ἐγένετο οὕτως. Felc. 4. γενηθήτω· καὶ ἐπήγαγε, καὶ ἐποίησε, καὶ ἐγένετο, &c. Editi & alii, γενηθήτω· καὶ ἐπήγαγε· καὶ ἐγένετο, &c.

(10) Anglic. & Felc. 5. ἐγένετο. Ibid. mſſ. addunt τῷ λόγῳ quod deeſt in edit. Commel. Mox Seguer. Gobl. & Felc. 1. ἐντέλλεται.

(11) Seguer. ἄγγελος δέ. Editi & alii δὲ omittunt.

(12) Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. παντοκράτωρ, itaque habetur Zachar. 1. 12. Editi vero & alii, παντόκρατορ. Mox Reg. & Anglican. ἐλεήσῃς.

(13) Seguer. Reg. Baſil. Anglic. & Felc. 4. ἕκαστος. Editi & alii, ἕκαστα. Ibid. Seguerian. & Felc. 4. τὸν μεσίτην, ut & legendum eſſe in margine Anglicani mſſ. notatur. Ceteri & editi, τὸν μεσιτεύοντα. Mox Seguer. τοῦ θεοῦ τὴν γνωρίζουσαν. Editi & alii τὴν omittunt.

14) Seguer. Reg. Felc. 4. & 5. ἀλλ' ἀρκεῖ. Alii & editi, καὶ ἀρκεῖ. Mox Reg. Anglic. & Felc. 5. ᾖ γνώρισμα. Ibidem Seguerian. τῷ εἰπεῖν τὸν πατέρα. Gobler. Felc. 1. & 4. τὸ εἰπεῖν τὸν πατέρα. Item ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1. & 5. σημαίνηται. Alii & editi, σημαίνεται.

καὶ τῆς σοφίας, ἐν ᾗ καὶ ἡ βούλησίς ἐστι τοῦ πατρός. „ καὶ αὐτὸ δὲ τὸ, εἶπεν ὁ θεὸς, ἐν τῷ λόγῳ γνωρίζεται· πάντα γάρ, φησιν, ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· „ καὶ τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ εἷς „ κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς „ δι' αὐτοῦ. „

32. Ἀπὸ (1) δὴ τούτων ἐστὶ συνορᾷν, ὡς οὐ πρὸς ἡμᾶς ἔχουσι τὴν μάχην οἱ Ἀρειανοὶ περὶ τῆς αἱρέσεως, ἀλλὰ (2) σχηματίζονται μὲν πρὸς ἡμᾶς, πρὸς αὐτὴν δὲ τὴν θεότητα μάχονται. εἰ μὲν γὰρ ἡμῶν ἦν ἡ φωνὴ (3) ἡ λέγουσα, „ οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου, „ μικρὰ ἦν αὐτοῖς ἡ παρ' ἡμῶν μέμψις. εἰ δὲ τοῦ πατρός ἐστιν ἡ φωνὴ, καὶ οἱ μὲν μαθηταὶ ἤκουσαν, αὐτὸς δὲ ὁ υἱὸς (4) περὶ ἑαυτοῦ λέγει· „ πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με. „ πῶς οὐ κατὰ τοὺς μυθολογουμένους γίγαντας, καὶ αὐτοὶ νῦν θεομαχοῦσι, τὴν γλῶτταν ἔχοντες, ὡς εἶπεν (5) ὁ ψάλλων, μάχαιραν ὀξεῖαν εἰς ἀσέβειαν; οὔτε γὰρ τὴν φωνὴν τοῦ πατρὸς ἐφοβήθησαν, (6) οὔτε τοῦ σωτῆρος ᾐδέσθησαν τὰ ῥήματα· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἁγίοις ἐπείσθησαν, τοῦ μὲν γράφοντος, „ ὃς ὢν „ ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως (7) „ αὐτοῦ· καὶ, Χριστὸς (8) θεοῦ δύναμις, καὶ θεοῦ σοφία· „ τοῦ δὲ ψάλλοντος, ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φω- „ τί σου ὀψόμεθα φῶς, καὶ, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· „ καὶ τῶν μὲν προφητῶν λεγόντων, καὶ ἐγένετο λόγος κυρίου „ πρός με· τοῦ δὲ Ἰωάννου, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος· καὶ „ τοῦ Λουκᾶ, καθὼς (9) παρέδωκαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρ- „ χῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου· „ (10) ὡς καὶ πάλιν Δαβὶδ λέγει· ἀπέστειλε τὸν λό- „ γον αὐτοῦ, καὶ ἰάσατο αὐτούς. „ ταῦτα γὰρ πάντα τὴν μὲν Ἀρειανὴν αἵρεσιν στηλιτεύει πανταχοῦ, τὴν δὲ τοῦ λόγου ἀϊδιότητα σημαίνει, καὶ ὅτι οὐ ξένος, (11) ἀλλ' ἴδιος τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἐστί. πότε γὰρ εἶδέ τις φῶς χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος; ἢ τίς τολμᾷ λέγειν ἀλλότριον εἶναι τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως; ἢ πῶς οὐ μαίνεται πλέον, ὁ κἂν ἐνθυμούμενος ἄλογον καὶ ἄσοφόν ποτε τὸν θεόν; (12) τοιαῦτα γὰρ τὰ παραδείγματα καὶ τοιαύτας τὰς εἰκόνας ἔθηκεν ἡ γραφὴ, ἵν' ἐπειδὴ ἀδύνατός ἐστιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις περὶ θεοῦ καταλαβεῖν, κἂν ἐκ τούτων ὀλιγοστῶς πως καὶ ἀμυδρῶς, ὡς ἐφικτόν ἐστι, διανοεῖσθαι δυνηθῶμεν. καὶ ὥσπερ περὶ τοῦ εἶναι (13) θεὸν καὶ πρόνοιαν, αὐτάρκης ἡ κτίσις πρὸς τὴν γνῶσιν· „ ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ „ καλλονῆς κτισμάτων, ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν „ θεωρεῖται· „ καὶ οὐ φωνὰς ἀπαιτοῦντες παρ' αὐτῶν μανθάνομεν· ἀλλ' ἀκούοντες μὲν τῶν γραφῶν πιστεύομεν, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν τάξιν τῶν πάντων θεωροῦντες καὶ τὴν ἁρμονίαν, ἐπιγινώσκομεν τοῦτον εἶναι πάντων ποιητὴν καὶ δεσπότην καὶ θεόν, τούτου (14) τε τήν εἰς πάντα πρόνοιάν τε θαυμαστὴν καὶ ἡγεμονίαν καταλαμβάνομεν· τὸν αὐτὸν τρόπον περὶ τῆς τοῦ υἱοῦ θεότητος ἱκανῶν ὄντων τῶν προειρημένων ῥητῶν, περιττὸν, μᾶλλον δὲ καὶ μανίας πλέον ἐστὶν ἀμφιβάλλειν, καὶ αἱρετικῶς πυνθάνεσθαι, πῶς ἂν δύναται ἀϊδίως εἶναι (15) ὁ υἱός; ἢ πῶς δύναται ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ πατρός, καὶ μὴ μέρος εἶναι; τὸ γὰρ

A tiam factum significetur, qua quidem in sapientia est etiam Patris voluntas. Itaque istud, *Dixit Deus*, in Verbo cognoscitur: Namque, *omnia*, inquit, *in Sapientia fecisti*: &, *Verbo Domini cæli firmati sunt*: &, *Unus Dominus Jesus Christus per quem omnia, & nos per ipsum*.

Psal. 103. 24. *Psal. 32. 6.* *1. Cor. 8. 6.*

32. Ex quibus perspicuum certe est Arianos hac sua hæresi bellum nobis minime inferre, sed potius contra nos quidem simulate pugnare, revera autem contra ipsam divinitatem. Si enim nostrum esset vox illa, *hic est Filius meus*, nonnulla illis esset de nobis conquerendi causa. Sed si vox est Patris, B & a discipulis audita, & ab ipso etiam confirmata Filio qui de se ipse ait, *Ante omnes colles gignit me*: nonne & ipsi, more Gigantum quos celebrant fabulæ, bellare cum Deo dicendi sunt, qui lingua, ut cum Psalmista loquar, tamquam gladio acuto, pro asserenda impietate utuntur? Siquidem nec Patris vocem nec Salvatoris verba sunt reveriti: nec Sanctis fidem habent, quorum unus quidem sic scribit, *Qui cum sit splendor gloriæ & figura substantiæ ejus*; &, *Christus Dei virtus & Dei sapientia*: alius vero ita psallit, *Quia apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen*; &, *omnia in sapientia fecisti*. Prophetæ i- C tem ajunt, *Et factum est Verbum Domini ad me*. Et Joannes, *In principio erat Verbum*. Et Lucas, *Sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, & ministri Verbi fuerunt*. David etiam dicit: *Misit Verbum suum & sanavit eos*. Hæc enim omnia Arianam ubique profligant hæresim, Verbique asserunt æternitatem, nec ipsum alienum, sed naturæ Patris proprium esse. Quis enim umquam lucem absque splendore vidit? Vel quis characterem substantiæ audebit alienum ejus esse dicere? Aut qui is non maxime insanit qui vel cogitat Deum aliquando sine Verbo sive Ratione & Sapientia fuis- D se? Namque ideo hujusce modi exempla ac imagines proposuit Scriptura, ut quoniam res divinas comprehendere hominum non valet natura, saltem ex his aliqua ex parte & obscure, pro nostris viribus, intelligere possemus. Ac quemadmodum ipsa rerum natura satis ex se est ad probandum Deum & providentiam esse: *Siquidem ex magnitudine & pulcritudine rerum creatarum, illarum creator convenienter conspicitur*: nec verba exigimus ut discamus, sed & Scripturis auditis credimus, & huncce omnium rerum ordinem ac concentum contemplantes, illum intelligimus omnium opificem, E Dominum ac Deum esse, ejusque in res omnes providentiam admirabilem & gubernationem agnoscimus: Ita similiter cum ea, quæ hactenus dicta sunt, plane sufficiant ad Filii probandam divinitatem; vanum, imo stultissimum fuerit hac de re dubitare, atque hæretice interrogare, quomodo Filius potuit esse ab æternitate, vel quomodo ex Patris est substantia nec tamen ejus pars, cum id quidem, quod

Mat. 17. 5. *Prov. 8. 25.* *Psal. 56. 5.* *Hebr. 1. 3.* *1. Cor. 1. 24.* *Psal. 35. 10.* *Psal. 103. 24.* *Jerem. 2. 1.* *Joan. 1.* *Luc. 1. 2.* *Psal. 106. 20.* *Sapient. 13. 5.*

(1) Felc. 4. ἀπὸ δὲ τούτων. Reg. ἀπὸ τούτων.
(2) Felc. 4. ἀλλὰ καὶ σχηματίζονται. Ibid. πρὸς deest in Reg. Basili. Anglic. & Felc. 5.
(3) Seguer. omittit, ἡ λέγουσα.
(4) Felc. 4. περὶ αὐτοῦ. Ibid. Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. ut & Scriptura, πάντων βουνῶν. Ceteri & editi πάντων τῶν βουνῶν.
(5) Gobler. & Felc. 1. εἶπεν ὁ ψαλμός.
(6) Felc. 4. ἐφοβήθησαν ἢ ἐφοβήθησαν. Ibid. Felc. 5. mendose τὰ τοῦ πατρὸς ᾐδέσθησαν.
(7) αὐτοῦ abest a Seguerian.
(8) Seguer. καὶ χριστὸς δὲ θεοῦ, &c. Mox Gobler. & Felc. 2. τοῦ δὲ ψαλμῳδοῦ.
(9) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. & 4. Editi vero & alii, καθὼς καὶ παρέδωκαν.
(10) Gobler. & Felc. 1. ὡς & λέγει omittunt.
(11) Sic Seguer. At Anglic. ἀλλὰ ἴδιος. Ceteri & editi, ἀλλὰ ἴδιος. Paulopost Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος. Alii & editi, χωρὶς ἀπαυγάσματος.
(12) Seguer. Anglic. Gobler. & Felc. 1. τοιαῦτα γὰρ τὰ παραδείγματα. Ibid. Seguer. τοιαύτας εἰκόνας. Editi & alii, τοιαῦτα γὰρ παραδείγματα καὶ τοιαύτας τὰς εἰκόνας. Paulopost Seguer. Gobler. & Felc. 1. ὀλιγοστῶς. Ceteri & editi, ὀλίγως.
(13) Seguer. τὸν θεόν. Mox idem & Reg. ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων, ἀναλόγως. Reg. habet, τῶν κτισμάτων. Gobler. Felc. 1. & 5. ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς καὶ κτισμάτων, ἀναλόγως. Felc. 4. ἐκ γὰρ μεγάλης καλλονῆς καὶ μεγέθους καὶ κτισμάτων, ἀναλόγως. Editi vero & alii, ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς καὶ κτίσεως κόσμου, ἀναλόγως. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. γενεσιουργὸς αὐτῶν. Alii & editi omittunt αὐτῶν.
(14) Seguer. Regius, Basiliensis, Anglicanus, Goblerian. & Felc. 1. τούτου τε. Editi & alii, τούτου δέ. Ibid. Seguerianus, Goblerian. & Felckman. 1. πρόνοιάν τε. At in aliis & editis deest τε.
(15) Felckman. 4. εἶναι υἱός.

quod ex aliquo esse dicitur, ejus pars sit, id autem, quod dividitur, integrum non sit?

33. Hæ sunt enim flagitiosæ hæreticorum argutiæ, quarum futilitatem tametsi supra confutavimus; nihilominus accurata dictorum illorum explicatio, rectaque perceptio exemplorum, nefariæ eorum sententiæ vanam speciem repellet. Quippe videmus semper esse Verbum, ex illoque esse & ejus proprium esse naturæ cujus est Verbum, nihilque in eo vel prius vel posterius esse. Videmus item splendorem ex sole esse, illiusque esse proprium, nec tamen idcirco dividi aut minui naturam solis, sed & eam integram manere, & splendorem integrum & perfectum esse, neque ab eo lucis naturam imminui, sed tamquam verum fetum ex illa esse. Similiter intelligimus Filium non extrinsecus sed ex Patre esse genitum, simulque tum Patrem integrum permanere, tum substantiæ figuram semper esse, ac perfectam absque ulla varietate cum Patre servare similitudinem & imaginem, adeo ut qui hunc viderit, in ipso quoque naturam & substantiam, cujus figura est, contueatur. Ex efficientia item figuræ, veram substantiæ divinitatem percipimus, quemadmodum Salvator ipse his verbis docuit: *Qui manet in me, ipse faciet opera quæ ego facio:* &, *Ego & Pater unum sumus:* &, *Ego in Patre, & Pater in me est.* Itaque impia & Christo inimica hæresis primum tentet res factas, quæ in exemplum proponuntur, dividere, ac dicere: Fuit aliquando sol sine splendore: vel, splendor non est proprius naturæ lucis, vel splendor lucis proprius quidem est, sed divisione pars ipse est lucis; ac postea Verbum illi separent, affirmentque alienum esse a mente, aut aliquando non fuisse, vel substantiæ divinæ mentis proprium non esse, aut denique ejus partem divisione esse. Figuram quoque, lucem, & virtutem eodem modo separent ac Verbum & splendorem, atque tunc quod ipsis collibitum fuerit opinentur. At si talia nullo modo audere queunt, an non vehementer insanire sunt existimandi, qui se in res illas inferant quæ ipsorum natura & creatis rebus adeo sunt superiores, quique ea aggrediantur quæ omnino fieri non possunt?

Filius cum splendore lucis comparatur.

Heb. 1. 3.

Joan. 14. 12.
Joan. 10. 30.
Joan. 14. 10.

34. Namque si in factis his & corporeis rebus quidam reperiuntur fetus, qui naturarum, unde sunt exorti, partes non sint, nec patibili producti sint modo, neque parentum minuerint naturam: nonne rursus dementes sunt, qui in vero & incorporeo Deo partes ac patiendi modos quærant & suspicentur, eique, qui immutabilis est nec aliquid pati potest, attribuant divisiones, ut scilicet simplicium aures hac ratione conturbent atque a veritate avertant? Quis enim audiendo nomen Filii, non statim intelligat quod Patris naturæ proprium est? Quis vero, cum primis Christianæ religionis elementis informaretur, Deo Filium esse audiens, omniaque cum proprio Verbo

A ἔκ τινος (1) εἶναι λεγόμενον, μέρος ἐστὶν αὐτοῦ· τὸ δὲ μεριζόμενον, οὐκ ἔστιν ὁλόκληρον;

33. Ταῦτα γὰρ τῶν ἑτεροδόξων ἐστὶ τὰ σοφὰ κακουργήματα. (2) καὶ εἰ καὶ φθάσαντες ἐν τοῖς ἔμπροσθεν διηλέγξαμεν τὴν ἐν τούτοις αὐτῶν κενολογίαν· ὅμως καὶ τούτων τῶν ῥητῶν ἡ ἀκρίβεια, (3) καὶ τῶν παραδειγμάτων ἡ διάνοια διελέγχει τὴν σκιογραφίαν τοῦ μιαροῦ δόγματος αὐτῶν. ὁρῶμεν γὰρ τὸν λόγον ἀεὶ ὄντα, καὶ ἐξ αὐτοῦ ὄντα, καὶ τῆς οὐσίας ἴδιον, (4) οὗ καὶ ἔστιν ὁ λόγος, καὶ μὴ ἔχοντα τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον. ὁρῶμεν καὶ τὸ ἀπαύγασμα ἐκ τοῦ ἡλίου ἴδιόν τε αὐτοῦ (5) ὄν, καὶ μὴ διαιρουμένην μηB δὲ μειουμένην τὴν οὐσίαν τοῦ ἡλίου· ἀλλ᾽ αὐτήν τε ὁλόκληρον οὖσαν, καὶ τὸ ἀπαύγασμα τέλειον καὶ ὁλόκληρον, καὶ μὴ μειοῦν τὴν οὐσίαν τοῦ φωτὸς, ἀλλ᾽ ὡς γέννημα ἀληθινὸν (6) ἐξ αὐτοῦ. συνορῶμεν καὶ τὸν υἱὸν οὐκ ἔξωθεν ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ πατρὸς γεννώμενον, καὶ ὁλόκληρον μένοντα τὸν πατέρα, τὸν δὲ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως ἀεὶ ὄντα, ἐμφέρειάν τε καὶ εἰκόνα ἀπαράλλακτον σώζοντα πρὸς τὸν πατέρα, ὡς τὸν (7) ἰδόντα τοῦτον, ὁρᾶν ἐν αὐτῷ καὶ τὴν ὑπόστασιν, ἧς καὶ χαρακτήρ ἐστιν. ἔκ τε τῆς ἐνεργείας τοῦ χαρακτῆρος, διανοούμεθα τὴν τῆς ὑποστάσεως ἀληθῶς θεότητα· τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ C διδάσκων ἔλεγεν· „ ὁ μένων ἐν ἐμοὶ, αὐτὸς „ ποιεῖ τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ· καὶ, ἐγὼ καὶ ὁ πα„ τὴρ ἕν ἐσμεν· (8) καὶ, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. οὐκοῦν ἡ χριστομάχος αἵρεσις πειρασάτω πρῶτον τὰ ἐν (9) τοῖς γενητοῖς παραδείγματα διελεῖν καὶ εἰπεῖν· ἦν ποτε ὁ ἥλιος χωρὶς τοῦ ἀπαυγάσματος· ἢ, ὅτι τοῦτο οὐκ ἔστι τῆς τοῦ φωτὸς οὐσίας ἴδιον· ἢ, ἴδιον μέν ἐστι, κατὰ διαίρεσιν δὲ μέρος ἐστὶ τοῦτο τοῦ φωτός· καὶ πάλιν διελέτω τὸν λόγον, καὶ εἰπάτω τοῦτον ἀλλότριον εἶναι τοῦ νοῦ· ἢ, ὅτι ποτὲ οὐκ ἦν, ἢ, οὐκ ἔστιν ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ· ἢ ὅτι μέρος κατὰ διαίD ρεσίν ἐστιν οὗτος ἐκείνου. (10) περὶ δὲ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς δυνάμεως, οὕτω διελέτω ὡς ἐπὶ τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος· καὶ τότε περὶ ὧν (11) ἐὰν θελήσῃ φανταζέσθω. εἰ δὲ ἀδύνατος αὐτοῖς ἐκείνοις ἡ τόλμα, πῶς οὐ μαίνονται (12) μεγάλως, εἰς τὰ ὑπερέκεινα τῶν γενητῶν καὶ τῆς ἑαυτῶν φύσεως μάτην ἐπεκτείνοντες ἑαυτοὺς καὶ ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦντες;

34. Εἰ γὰρ καὶ ἐπὶ τούτων τῶν γενητῶν καὶ σωματικῶν εὑρίσκεται τὰ (13) γεννήματα μὴ μέρη ὄντα τῶν οὐσιῶν ἐξ ὧν εἰσι, μηδὲ παθητικῶς ὑφιστάμενα, μηδὲ μειοῦντα τὰς οὐσίας τῶν γονέων· πῶς πάλιν οὐ μαίνονται (14) ἐπὶ τοῦ ἀσωμάτου καὶ E ἀληθινοῦ θεοῦ, ζητοῦντες καὶ ὑπονοοῦντες μέρη καὶ πάθη, διαιρέσεις δὲ προσάπτοντες τῷ ἀπαθεῖ καὶ ἀναλλοιώτῳ θεῷ, ἵνα τὰς ἀκοὰς ἐν τούτοις ταράσσωσι τῶν (15) ἀκεραιοτέρων, καὶ διαστρέψωσιν ἀπὸ τῆς ἀληθείας; τίς γὰρ ἀκούων υἱὸν, οὐκ ἐνθυμεῖται τὸ ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας; (16) τίς δὲ ἀκούσας, ὅτε κατηχεῖτο κατὰ τὴν ἀρχὴν, ὅτι ὁ θεὸς υἱὸν ἔχει, καὶ τῷ ἰδίῳ λόγῳ τὰ πάντα πεποίη-

(1) Seguer. ἔκ τινος εἶναι. In aliis & editis deest εἶναι. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. οὐκ ἔστιν ὁλόκληρον. Reg. οὐκέτι ἐστὶν αὐτοῦ. Editi & alii, οὐκέτι ἐστὶν ὁλόκληρον.

(2) Sic Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. At Felc. 4. & 5. καὶ εἰ φθάσαντες. Editi & alii, καὶ φθάσαντες.

(3) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. Ceteri vero & editi, καὶ πάντων τῶν.

(4) Sic Reg. Basili. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. At Seguer. οὐ καὶ ἐστι λόγος. Editio Commel. ὃ ἐστιν ὁ λόγος.

(5) Seguer. ὄντα. Mox idem addit, μηδὲ μειουμένην. Reg. vero, καὶ μειουμένην, quæ desunt in aliis & editis.

(6) Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 4. At alii & editi, καὶ ἐξ αὐτοῦ. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. συνορῶμεν. Editi & alii, ἐξ αὐτοῦ συνιὸν ὁρῶμεν. Paulopost Seguer. Gobler. & Felc. 1. μένοντα τὸν πατέρα. Ceteri & editi, μὲν ὄντα τὸν πατέρα. Ibidem Seguer. τόν τε χαρακτῆρα.

(7) Seguerian. ὁρῶντα.

(8) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felck. 1. & 4. Ceteri autem & editi, κἀγώ.

(9) Seguer. Reg. & Felc. 4. ἐν γεννητοῖς. Mox Seguer. Gobler. Reg. Felc. 1. & 4. ἦν ποτε ὁ ἥλιος. Alii & editio Commel. εἴ ποτε ὁ ἥλιος.

(10) Felc. 4. περί τε. Ibidem Seguer. χαρακτῆρος καὶ τοῦ φωτὸς, ut & Nannius legit. Alii & editi καὶ omittunt.

(11) Seguer. ἂν θελήσῃ. Editi & alii, ἐὰν θελήσῃ.

(12) Sic Seguer. & Felc. 4. ut & videtur legisse Nannius, qui vertit, *magnifice*. Editi & alii, πολλάκις. Paulopost Seguer. Reg. Basili. & Felc. 4. ἐπεκτείνοντες. Ceteri & editi, ἀπεκτείνοντες.

(13) Anglic. γεννήματα. Paulopost mss. omnes ὑφιστάμενα. Editio Commel. ἀφιστάμενα, mendose.

(14) Gobler. & Felc. 1. περὶ τοῦ. Mox iidem & Seguer. ac Felc. 4. πάθη, διαιρέσεις δὲ προσάπτοντες. Alii & editi, πάθη καὶ διαιρέσεις προσάπτοντες.

(15) Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 4. Ceteri & editi, ἀκεραίων. Ibidem Seguer. καὶ διαστρέφωσιν.

(16) Sic Seguer. Reg. & Anglic. In aliis & editis deest δέ. Ibidem Felc. 4. παρὰ τὴν ἀρχήν. Idem paulopost, λόγῳ πάντα πεποίηκεν.

ποίηκεν, οὐχ οὕτως ἐδέξατο κατὰ τὴν διάνοιαν ὡς A νῦν ἡμεῖς φρονοῦμεν; τίς ὅτε γέγονεν ἡ μιαρὰ τῶν Ἀρειανῶν αἵρεσις, οὐκ εὐθὺς, ἀκούσας ἃ λέγουσιν, ἐξενίσθη, ὡς ἀλλότρια λεγόντων αὐτῶν, καὶ (1) παρὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς σπαρέντα λόγον ἐπισπειρόντων; τὸ μὲν γὰρ σπειρόμενόν ἐστιν ἐξ ἀρχῆς ἑκάστῃ ψυχῇ, (2) ὅτι ὁ Θεὸς υἱὸν τὸν λόγον, τὴν σοφίαν, τὴν δύναμιν ἔχει, καὶ ταῦτά ἐστιν αὐτοῦ εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα· φύεται δὲ εὐθὺς ἐκ τῶν ῥηθέντων τὸ ἀεὶ, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς, τὸ ὅμοιον, (3) τὸ ἀΐδιον τοῦ γεννήματος τῆς οὐσίας· καὶ οὐδεμία περὶ κτίσματος ἢ ποιήματος ἐν τούτοις ἔννοια. ὅτε B δὲ ἐχθρὸς ἄνθρωπος κοιμωμένων τῶν ἀνθρώπων ἐπέσπειρε τὸ, κτίσμα, (4) καὶ τὸ, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ τὸ, πῶς οὖν δύναται· τότε λοιπὸν ὡς ζιζάνιον γέγονεν ἡ κακοῦργος αἵρεσις τῶν χριστομάχων· καὶ εὐθὺς ὡς ἐρημωθέντες πάσης ὀρθῆς φρονήσεως, δίκην λῃστῶν περιεργάζονται καὶ λέγειν τολμῶσι· πῶς (5) οὖν δύναται ὁ υἱὸς ἀϊδίως συνυπάρχειν τῷ πατρί; καὶ γὰρ οἱ ἄνθρωποι μετὰ χρόνον ἐξ ἀνθρώπων υἱοὶ γίνονται· καὶ ὁ μὲν πατὴρ, τριάκοντα ἐτῶν ἐστιν· ὁ δὲ υἱὸς, ἀρχὴν ἔχει τότε γεννηθείς· καὶ ὅλως (6) πᾶς υἱὸς ἀνθρώπου οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ. πάλιν τε ψιθυρίζουσι· C πῶς δύναται ὁ υἱὸς λόγος εἶναι, ἢ ὁ λόγος εἰκὼν τοῦ Θεοῦ; ὁ γὰρ ἀνθρώπων λόγος ἐκ συλλαβῶν συγκείμενος, μόνον ἐσήμανε τὸ βούλημα τοῦ λαλήσαντος, καὶ εὐθὺς πέπαυται καὶ ἠφάνισται.

35. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ὥσπερ (7) ἐπιλαθόμενοι τῶν προλεχθέντων κατ᾽ αὐτῶν ἐλέγχων, τούτοις πάλιν ἑαυτοὺς δεσμοῖς ἀσεβείας περιπείροντες διαλογίζονται τοιαῦτα. ὁ δὲ τῆς ἀληθείας λόγος ἐλέγχει τούτους (8) οὕτως· εἰ μὲν περὶ ἀνθρώπου τινὸς διαλογίζονται, ἀνθρωπίνως καὶ περὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ καὶ (9) τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ λογιζέσθωσαν· εἰ δὲ περὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ κτίσαντος τοὺς ἀνθρώ- D πους, μηκέτι ἀνθρωπίνως, ἀλλὰ ἄλλως ὑπὲρ (10) τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν διανοείσθωσαν. ὁποῖος γὰρ ἂν ᾖ ὁ γεννῶν, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸ γέννημα εἶναι· καὶ ὁποῖος ἂν ᾖ ὁ τοῦ λόγου πατὴρ, τοιοῦτος ἂν εἴη καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ. ὁ μὲν οὖν ἄνθρωπος (11) ἐν χρόνῳ γεννώμενος ἐν χρόνῳ καὶ αὐτὸς γεννᾷ τὸ τέκνον· καὶ ἐπειδὴ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ παύεται, καὶ οὐ μένει. ὁ δὲ Θεὸς, οὐχ ὡς ἄνθρωπός ἐστι· τοῦτο γὰρ εἶπεν ἡ γραφή· ἀλλ᾽ ὤν ἐστι (12) καὶ ἀεί ἐστι· διὰ τοῦτο καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ὢν ἐστι καὶ ἀϊδίως ἐστὶ μετὰ τοῦ πατρὸς, ὡς ἀπαύ- E γασμα φωτός. καὶ ὁ μὲν τῶν ἀνθρώπων λόγος ἐκ συλλαβῶν ἐστι συγκείμενος, καὶ οὔτε ζῇ, οὔτε (13) τι ἐνεργεῖ, ἀλλὰ μόνον ἐστὶ σημαντικὸς τῆς τοῦ λαλοῦντος διανοίας, καὶ μόνον ἐξῆλθε καὶ παρῆλθε μηκέτι φαινόμενος, ἐπειδὴ οὐδὲ ἦν ὅλως, πρὶν λαληθῇ· διὸ οὔτε ζῇ, οὔτε τι ἐνεργεῖ, οὔτε ὅλως ἄνθρωπός ἐστιν ὁ τῶν ἀνθρώπων λόγος· πάσχει δὲ τοῦτο, καθὰ προεῖπον, (14) ἐπεὶ καὶ ὁ τοῦτον γεννῶν ἄνθρωπος, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἔχει τὴν φύσιν. ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λόγος, οὐχ, ὡς ἂν τις εἴποι, προφορικὸς

A feciſſe; id non eo ſenſu perceperit quo nos nunc intelligimus? Quis cum impura Arianorum hæreſis nata eſt, non continuo audita illorum ſententia obſtupuit, utpote aliena loquentium, aliamque ſuperſeminantium doctrinam ab ea quæ ab initio ſeminata eſt? Doctrina ſiquidem quæ primum in qualibet anima eſt ſeminata, hujuſmodi eſt, Deo Filium eſſe qui ejus ſit Verbum, ſapientia & virtus, hæcque ejus eſſe imaginem & ſplendorem: ex quibus ultro ſequitur Filium ſemper eſſe, ex Patre eſſe, ſimilem illius eſſe, æternumque naturæ eſſe fetum, nihil denique hic factum aut creatum debere cogitari. At ubi inimicus homo B dormientibus hominibus haſce de Filio opiniones ſuperſeminavit, nempe eum creatum eſſe, aliquando fuiſſe cum non eſſet, & quomodo igitur id fieri poteſt? tunc veluti zizanium facta eſt perverſa Chriſti inimicorum hæreſis, qui illico, tamquam omni recto ſenſu deſtituti, furum inſtar, circumire cœperunt, eoque devenerunt temeritatis ut hæc dicerent, „ Qui fieri poteſt ut Filius ſemper cum Patre fuerit? Namque apud homines poſt aliquod dumtaxat tempus ex hominibus filii naſcuntur, ita ut verbi gratia pater triginta ſit annorum, cum genitus filius ortum accipit: omninoque quivis hominis filius non prius ex- C ſtitit quam genitus eſt. Rurſus vero ita murmurant: Qui fieri poteſt ut Verbum ſit Filius & imago Dei? Nam hominum verbum ex ſyllabis compoſitum, loquentis voluntatem ſolummodo indicat, poſteaque deſinit & evaneſcit. „

Matt. 13. 24.

Quædam Arianorum rationes referuntur ac refelluntur.

35. Sic illi, quaſi jam argumentorum, quæ adverſus ſe ſupra allata ſunt, obliti, iterum ſeſe his impietatis conſtringunt vinculis. Verum ita eos ipſa confutat veritas. Si de aliquo homine ſermo illis eſt, humana etiam de ejus verbo & filio cogitent: ſed ſi de Deo hominum creatore diſputant, nihil hu- D mani, ſed potius nihil niſi ſupra hominum naturam concipiant. Nam qualis eſt genitor, talem & genitum eſſe neceſſe eſt; & qualis eſt Verbi Pater, tale quoque ejus debet eſſe Verbum. Itaque homo quidem qui in tempore gignitur, ipſe quoque in tempore gignit filium; & quia ex nihilo eſt factus, idcirco ejus verbum deſinit, nec permanet. Deus autem non ut homo eſt, quemadmodum teſtatur Scriptura: ſed is eſt qui eſt; ac proinde vere pariter eſt ejus Verbum, ſemperque eſt E cum Patre, tamquam lucis ſplendor. Præterea verbum hominum ex ſyllabis eſt compoſitum, nec vivit, nec quid efficit, ſed loquentis tantum mentem ſignificat, ſtatimque ut exiit evaneſcit, quippe cum nullum eſſet omnino, antequam proferretur: hinc nec vivit nec quid efficit, nec denique homo eſt hominum verbum. Cujus utique rei ea eſt ratio quam diximus, quia ſcilicet hominis, qui illud gignit, natura eſt ex nihilo. At Dei Verbum, non eſt aliquid quod proferatur, ut forte dixerit ali-

Verbi Dei & verbi hominum differentia.

Judith. 8. 15.
Exod. 3. 14.

(1) Sic Seguerian. Reg. Baſili. Anglic. Felc. 4. & 5. At alii & editi, παρ᾽ αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς.

(2) Baſili. ψυχῇ σπαρέντα λόγον, ὅτι. Alii mſſ. ψυχῇ, ὅτι. Editi, ψυχῇ καὶ ἀΐδιον, ὅτι. Paulopoſt Gobler. & Felc. 1. τὴν σοφίαν, καὶ τὴν δύναμιν.

(3) Sic Seguerian. At Gobler. Felc. 1. & 4. τὸ ὅμοιον καὶ ἀΐδιον τοῦ γεννήματος τῆς οὐσίας. Felc. 5. τὸ ὅμοιον καὶ ἀΐδιον τῆς οὐσίας τοῦ γεννήματος. Reg. τὸ ὅμοιον καὶ ἀΐδιον τῆς οὐσίας τοῦ γεννήσαντος. Felc. 2. τὸ ὅμοιον καὶ ἴδιον τῆς οὐσίας γεννήσαντος, ideſt *ſimilem eum & proprium eſſe naturæ genitoris*. Editi & alii, τὸ ὅμοιον τῆς οὐσίας τοῦ γεννήσαντος, *ſimilem eum eſſe naturæ genitoris*. Nannius ἀΐδιον quoque legerat. Mox pro ἔννοια, Baſili. ἐπίνοια.

(4) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. καὶ τὸ ἦν ποτε, iidemque & Reg. ac Felc. 5. πῶς οὖν δύναται. Ceteri & editi omittunt τὸ & οὖν.

(5) οὖν abeſt a Baſili. Ibidem Felc. 4. δύναται υἱός. Idem ibid. & Seguerian. Goblerian. Felc. 1. ὑπάρχειν τῷ Θεῷ; καὶ γὰρ ἄνθρωποι.

(6) Felckman. 4. ἢ ὅλως πᾶς. Mox Goblerian. & Felc. 1. πάλιν γε.

(7) Seguerian. ἐπιλανθανόμενοι. Felc. 4. λανθανόμενοι. Paulopoſt Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. περιπείραντες. Baſili. & Anglican. περιπεπειρακότες. Ceteri & editi, περιπείροντες.

(8) Sic Seguerian. Gobler. Fel. 1. & 4. At alii & editi, ὄντως.

(9) Gobler. & Felc. 1. καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ. Iidem, Reg. ac Seguer. υἱοῦ αὐτοῦ. At αὐτοῦ ab aliis & editis abeſt. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. περὶ Θεοῦ. Alii & editi, περὶ τοῦ Θεοῦ.

(10) Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 4. τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Mox iidem, præter Felc. 4. γὰρ ᾖ, ubi Anglic. & Felc. 4. ἦν. Paulopoſt Seguer. & Felc. 4. ὁποῖος ἂν ᾖ. Alii & editi, ὁποῖος ἂν εἴη.

(11) Seguerianus, Reg. Anglican. Felc. 4. & 5. ἐν χρόνῳ γεννώμενος, quæ in aliis & editis deſunt.

(12) Sic Seguerian. Reg. Anglic. Goblerian. Felc. 1. & 5. Alii vero & editi, ἀλλ᾽ ὤν ἐστι καὶ ἀϊδίως, omiſſis interjectis.

(13) Felc. 4. οὔτε ἐνεργεῖ, ἀλλὰ μόνος. Paulopoſt Seguerian. ἐπεὶ μηδὲ ἦν. Goblerian. Felc. 1. & 4. ἐπειδὴ μηδὲ ἦν. Ceteri & editi, ἐπειδὴ οὐδὲ ἦν. Mox Seguerian. οὔτε ἐνεργεῖ.

(14) Seguerian. & Reg. ἐπειδή.

aliquis, nec vocis sonus est, nec quod Deus præceperit, hoc Filius est; sed ut lucis splendor, sic ille perfectus est ex perfecto fetus. Hinc item Deus est ipsa imago Dei. Nam *Deus*, inquit, *erat Verbum*. Insuper, verba hominum nihil ad efficiendum valent, unde homo non verbis sed manibus agit, quia hæ quidem existunt, at verbum illorum nihil est consistens. Verbum autem Dei, ut ait Apostolus, *vivens & efficax est Dei Verbum & penetrabilius omni gladio ancipiti, & pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & judex est meditationum & cogitationum cordis, nec ulla res creata illi occulta est, sed omnia nuda & aperta sunt oculis ejus, ad quod nobis est sermo*. Opifex igitur est, & sine ipso factum est nihil, nec aliquid absque illo potest fieri.

Joan. 1.

Hebr. 4. 12.

36. Nec vero quærenda est ratio cur Dei Verbum non tale sit quale nostrum: quandoquidem non talis est Deus quales nos, uti jam diximus. Nec etiam investigare convenit quomodo Verbum ex Deo est, quove modo splendor sit Dei, aut quomodo gignit Deus, quisve ille sit Dei gignendi modus. Insanus enim is est æstimandus, qui ista scrutari non verebitur, quippe qui existimet rem inexplicabilem divinæque propriam naturæ, soli Deo ac Filio cognitam, posse verbis exprimi. Idem enim est profecto ac si ipsi quærerent, ubinam quove modo sit Deus, & qualis sit Pater. Ut ergo de istis rebus sciscitari, nonnisi impiorum & Deum ignorantium est: ita talia de Filii Dei generatione audere indagare, Deumque ac ejus sapientiam nostra natura & infirmitate metiri, prorsus nefas est. Non idcirco tamen quid præter veritatem cogitare licet, nec si quis in his exquirendis defecerit, debet etiam fidem Scripturæ derogare. Siquidem præstat hæsitantes silere & credere, quam nolle credere, quia hæsitaverimus. Nam is qui hæsitat, veniam aliquo modo potest consequi, propterea quod, tametsi scrutatus est, tamen conquievit. Qui autem quia ipse hæsitat, ea quæ minime decent audet comminisci, atque indigna Deo loquitur: nullam is profecto temeritatis suæ veniam obtinebit. Namque in hisce difficultatibus potest solatium aliquod ex divinis haurire Scripturis, ita ut quæ scripta sunt, recte intelligat, nostrumque verbum habeat instar exempli & imaginis. Ut enim verbum nostrum ex nobis est, nec aliquod est opus extra nos factum: ita & Dei Verbum proprium ex illo est, nec opus aliquod est, nec etiam velut hominum verbum. Alioquin Deum hominem esse omnino esset intelligendum. Etenim plurima & diversa hominum verba quotidie prætereunt, quia priora non manent, sed evanescunt. Cujus rei hæc causa est, quod illorum patres cum homines sint, fluxas habent ætates, aliasque aliis succedentes cogitationes, ac qualia ipsi cogitant & meditantur, talia & loquuntur: quo fit ut multa habeant verba, nullumque tamen illorum postea supersit. Cum enim is, qui loquitur, siluerit,

Qua ratione hominum verbum, Dei Verbo simile est.

Cur multa sunt hominum verba, cum unum sit Dei Verbum.

A ἐστιν, οὐδὲ ψόφος ῥημάτων, οὐδὲ τὸ προστάξαι θεὸν, (1) αὐτό ἐστιν ὁ υἱός· ἀλλ' ὡς φωτὸς ἀπαύγασμα, οὕτως ἐστὶ γέννημα τέλειον ἐκ τελείου. διὸ καὶ θεός (2) ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ· καὶ θεὸς γὰρ ἦν, φησιν, ὁ λόγος. καὶ οἱ μὲν λόγοι τῶν ἀνθρώπων οὐδέν εἰσιν εἰς ἐνέργειαν· διὸ οὐδὲ διὰ λόγων ἀλλὰ διὰ χειρῶν ἄνθρωπος ἐργάζεται, ὅτι αὗται μὲν ὑπάρχουσιν, ὁ δὲ λόγος αὐτῶν οὐχ (3) ὑφίσταται. ὁ δὲ τοῦ θεοῦ λόγος, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, „ζῶν ἐστιν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ καὶ ἐνεργὴς, καὶ το„μώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ διϊκνού„μενος ἄχρι (4) μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἁρ„μῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐν-
B „νοιῶν καρδίας· καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐ„τοῦ, πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφ„θαλμοῖς αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος.„ δημιουργὸς (5) οὖν ἐστι, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, οὐγὲ δυνατόν τι γίνεσθαι χωρὶς αὐτοῦ.

36. Οὐ δεῖ δὲ ζητεῖν, διατί μὴ τοιοῦτος ὁ τοῦ θεοῦ λόγος οἷος καὶ ὁ ἡμέτερος, ἐπεὶ μὴ τοιοῦτος ὁ θεὸς οἷοι καὶ ἡμεῖς, (6) ὡς προείρηται· ἀλλ' οὐδὲ πρέπει ζητεῖν πῶς ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστιν ὁ λόγος, ἢ πῶς ἀπαύγασμά ἐστι τοῦ θεοῦ, ἢ πῶς γεννᾷ ὁ θεὸς, καὶ τίς ὁ τρόπος τῆς τοῦ θεοῦ γεννήσεως· μαίνοιτο γὰρ ἄν τις τοιαῦτα τολμῶν, ὅτι πρᾶγμα ἄρρητον καὶ φύσεως ἴδιον θεοῦ,
C μόνῳ τε αὐτῷ καὶ τῷ υἱῷ γινωσκόμενον, ἀξιοῖ (7) λόγοις αὐτὸ ἑρμηνευθῆναι· ἴσον γάρ ἐστι τοὺς τοιούτους ζητεῖν, ποῦ ὁ θεὸς, καὶ πῶς ἐστιν ὁ θεὸς, καὶ (8) ποταπός ἐστιν ὁ πατήρ. ἀλλ' ὥσπερ τὸ τοιοῦτο ἐρωτᾷν, ἀσεβές ἐστι, καὶ ἀγνοούντων τὸν θεόν· οὕτως καὶ οὐ θέμις οὐδὲ περὶ τῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ γεννήσεως τοιαῦτα τολμᾷν, οὐδὲ τῇ ἑαυτῶν φύσει καὶ ἀσθενείᾳ συμμετρεῖν τὸν θεὸν καὶ τὴν τούτου σοφίαν· (9) ἀλλ' οὐδὲ διὰ τοῦτο καὶ παρὰ τὴν ἀλήθειαν νοεῖν προσήκει· οὐδὲ εἰ ἀπορεῖ τις ζητῶν περὶ τούτων, ὀφείλει καὶ ἀπιστεῖν (10) τοῖς γεγραμμένοις. βέλτιον γὰρ
D ἀποροῦντα σιωπᾷν καὶ πιστεύειν, ἢ ἀπιστεῖν (11) διὰ τὸ ἀπορεῖν· διότι ὁ μὲν ἀπορῶν δύναταί πως καὶ συγγνώμην ἔχειν, ὅτι ὅλως κἂν ζητήσας ἠρέμησεν· ὁ δὲ (12) διὰ τὸ ἀπορεῖν ἐπινοῶν ἑαυτῷ τὰ μὴ δέοντα, καὶ τὰ μὴ ἄξια περὶ θεοῦ φθεγγόμενος, ἀσύγγνωστον ἔχει τῆς τόλμης τὴν δίκην. δύναται γὰρ καὶ τῶν τοιούτων ἀπορῶν ἔχειν τινὰ παραμυθίαν ἐκ τῶν θείων γραφῶν, ὥστε λαμβάνειν μὲν καλῶς τὰ γεγραμμένα, νοεῖν δὲ ὡς ἐν παραδείγματι τὸν ἡμέτερον λόγον· ὅτι ὥσπερ οὗτος ἴδιος ἐξ
E ἡμῶν ἐστι, καὶ οὐκ ἔξωθεν (13) ἡμῶν ἔργον, οὕτω καὶ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἴδιός ἐστιν ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔστι ποίημα, οὐδὲ ὡς ὁ τῶν ἀνθρώπων λόγος· ἐπεὶ καὶ τὸν θεὸν ἀνάγκη νοεῖν ἄνθρωπον. ἰδοὺ γὰρ πάλιν τῶν μὲν ἀνθρώπων πολλοὶ καὶ διάφοροι λόγοι καθ' ἡμέραν παρέρχονται, διὰ τὸ τοὺς πρώτους μὴ μένειν, ἀλλ' ἀφανίζεσθαι. γίνεται (14) δὲ πάλιν τοῦτο, ἐπεὶ καὶ οἱ τούτων πατέρες ἄνθρωποι ὄντες, παρερχομένας μὲν ἔχουσι τὰς ἡλικίας, τὰ δὲ νοήματα ἐπερχόμενα· καὶ πρὸς ἃ λογίζονται (15) καὶ ἐπιλογίζονται, τοιαῦτα καὶ φθέγγονται· ὥστε καὶ πολλοὺς λόγους ἔχειν, καὶ μετὰ τοὺς πολλοὺς,
F μηδένα τούτων ὅλως· πέπαυται γὰρ ὁ λαλῶν, καὶ ὁ λό-

(1) Reg. τοῦτό ἐστιν υἱός. Ibidem Seguerian. & Felc. 4. ὡς φωτὸς ἀπαύγασμα. Alii & editi, ὡς φῶς καὶ ἀπαύγασμα. Item ibid. Seguerian. & Reg. οὕτως ἐστί. Editi & alii, οὗτός ἐστι.

(2) Reg. Basili. Anglican. & Felc. 5. ἐστὶ καὶ εἰκών. Paulopost Seguer. Reg. Basili. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 4. οὐδέν εἰσι. Ceteri & editi, οὐδέν ἐστιν. Ibidem Seguerian. διὸ οὐδὲ διὰ λόγων. Editi & alii, διὸ καὶ οὐδὲ, &c.

(3) Seguerianus, Goblerian. Felc. 1. & 4. ὑφέστηκεν. Editi aliique, ὑφίσταται. Mox Reg. Felc. 4. & 5. ζῶν ἐστι καὶ ἐνεργὴς, omissis ὁ λόγος τοῦ θεοῦ.

(4) Seguerian. μερισμῶν. Basiliens. paulopost pro μυελῶν, habet μελῶν.

(5) Seguerian. & Felc. 4. γοῦν. Iidem paulopost & Reg. οὐδὲ δυνατόν τι γενέσθαι. Felc. 4. ibid. οὐδὲ ζητεῖν.

(6) Seguerian. & Felc. 4. ὥσπερ εἴρηται. Mox Seguerian. καὶ πῶς ἀπαύγασμα.

(7) Seguerian. λόγοις αὐτό. Goblerian. Felc. 1. & 4. λόγοις αὐτῷ. Editi & alii, λόγῳ αὐτῷ.

(8) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. ποδαπός.

(9) Seguerian. ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο.

(10) Felc. 5. τοῖς γενομένοις.

(11) Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. & 4. διὰ τὸ ἀπορεῖν. Editi vero & alii, διὰ τὸ μὴ ἀπορεῖν.

(12) Seguerian. Reg. Felc. 4. & 5. διὰ τὸ ἀπορεῖν. Alii & editi, διὰ τὸ μὴ ἀπορῶν.

(13) Goblerian. & Felc. 1. ἔξωθεν ἐξ ἡμῶν.

(14) Seguerian. Basili. Anglic. Goblerian. Felc. 1. & 4. γίνεται δὲ πάλιν. Ceteri & editi, γίνεται πάλιν.

(15) Sic Seguerian. Anglic. Goblerian. Felc. 1. & 4. At alii & editi omittunt καὶ ἐπιλογίζονται.

ὁ λόγος εὐθὺς αὐήλωται. ὁ δὲ τοῦ θεοῦ λόγος εἷς A ἐστι καὶ ὁ αὐτὸς, καὶ, ὡς γέγραπται, (1) ὁ λόγος τοῦ θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα διαμένει, μὴ ἀλλοιούμενος, μηδὲ πρῶτος, ἢ δεύτερος ἑτέρου, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ὑπάρχων ἀεί. ἔπρεπε γὰρ, ἑνὸς ὄντος τοῦ θεοῦ, μίαν εἶναι καὶ τὴν εἰκόνα, καὶ ἕνα τὸν τούτου λόγον, καὶ μίαν τὴν τούτου σοφίαν.

37. Διὸ καὶ θαυμάζω, πῶς ἑνὸς ὄντος τοῦ θεοῦ, οὗτοι κατὰ τὰς ἰδίας (2) ἐπινοίας, πολλὰς εἰκόνας καὶ σοφίας καὶ λόγους εἰσάγουσι, καὶ ἄλλον μὲν εἶναι τὸν ἴδιον καὶ φύσει λόγον τοῦ πατρὸς λέγουσιν, ἐν ᾧ καὶ τὸν υἱὸν πεποίηκε, (3) τὸν δὲ ἀληθῶς υἱὸν, κατ' ἐπίνοιαν μόνον λέγεσθαι λόγον, ὡς ἄμπελον, καὶ ὁδὸν, καὶ θύραν, καὶ ξύλον ζωῆς. B σοφίαν τε ὀνόματι λέγεσθαι αὐτόν φασιν, ἄλλην μέντοι εἶναι τὴν ἰδίαν καὶ ἀληθινὴν σοφίαν τοῦ πατρὸς, τὴν ἀγεννήτως συνυπάρχουσαν αὐτῷ, ἐν ᾗ καὶ τὸν υἱὸν ποιήσας, ὠνόμασε κατὰ μετουσίαν ἐκείνης σοφίαν αὐτόν. ταῦτα δὲ οὐχ ἕως λόγων μόνον αὐτοῖς ἔφθασεν, (4) ἀλλ' Ἄρειος μὲν ἐν τῇ ἑαυτοῦ Θαλείᾳ συνέθηκεν, ὁ δὲ σοφιστὴς Ἀστέριος ἔγραψεν, ἅπερ καὶ ἐν τοῖς προτέροις εἴπομεν, οὕτως. „ οὐκ εἶπεν ὁ μακάριος Παῦλος, Χριστὸν κη„ ρύσσειν τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν ἢ τὴν τοῦ θεοῦ σοφίαν, „ (5) ἀλλὰ δίχα τῆς τοῦ ἄρθρου προσθήκης δύναμιν „ θεοῦ καὶ θεοῦ σοφίαν· ἄλλην μὲν εἶναι τὴν ἰδίαν αὐτοῦ „ τοῦ θεοῦ δύναμιν τὴν ἔμφυτον αὐτῷ καὶ συνυπάρχουσαν C „ αὐτῷ ἀγεννήτως κηρύσσων, γεννητικὴν μὲν οὖσαν δη„ λονότι τοῦ Χριστοῦ, δημιουργικὴν δὲ τοῦ παντὸς κόσ„ μου, περὶ ἧς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ διδά„ σκων λέγει· τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ (6) ἀπὸ κτίσεως „ κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐ„ τοῦ δύναμις καὶ θειότης. ὥσπερ γὰρ τὴν εἰρημένην ἐνταῦ„ θα θειότητα οὐκ ἄν τις φαίη Χριστὸν εἶναι, ἀλλ' αὐτὸν „ ὑπάρχειν τὸν πατέρα· οὕτως οἶμαι καὶ ἡ ἀΐδιος αὐτοῦ „ δύναμις καὶ θειότης, οὐχ ὁ μονογενὴς (7) υἱὸς, ἀλλ' „ ὁ γεννήσας ὑπάρχει πατήρ. ἄλλην δὲ δύναμιν καὶ „ σοφίαν διδάσκει θεοῦ εἶναι διὰ Χριστοῦ δεικνυμένην. D „ καὶ μετ' ὀλίγα ὁ αὐτὸς Ἀστέριός φησι· καίτοι γε ἡ „ μὲν ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις (8) καὶ σοφία, ἣν ἄναρχόν „ τε καὶ ἀγέννητον οἱ τῆς ἀληθείας ἀποφαίνονται λογισ„ μοὶ, μία ἂν εἴη (9) δήπουθεν καὶ ἡ αὐτή· πολλαὶ δὲ „ αἱ καθ' ἕκαστον ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσαι, ὧν πρωτότοκος καὶ „ μονογενὴς ὁ Χριστός· πᾶσαί γε μὴν ὁμοίως εἰς „ τὸν κεκτημένον ἀνήρτηνται· καὶ πᾶσαι δυνάμεις αὐ„ τοῦ τοῦ κτίσαντος καὶ χρωμένου καλοῦνται δικαίως, „ οἷον ὁ μὲν προφήτης τὴν ἀκρίδα δίκην τῶν ἀνθρωπί„ νων ἁμαρτημάτων θεήλατον γινομένην, οὐ δύνα„ μιν μόνον, ἀλλὰ καὶ μεγάλην φησὶν ὑπ' αὐτοῦ „ προσαγορεύεσθαι τοῦ θεοῦ· ὁ δέ γε μακάριος E „ Δαβὶδ ἐν πλείοσι τῶν ψαλμῶν, οὐκ ἀγγέλοις „ μόνον, ἀλλὰ καὶ δυνάμεσιν αἰνεῖν παρακελεύεται „ τὸν θεόν.

38. Τοῦτο δὲ καὶ μόνον φθεγξάμενοι πῶς οὐκ ἄξιοι παντὸς μίσους (10) εἰσίν; εἰ γὰρ, ὡς αὐτοὶ νομίζουσιν, οὐ διὰ τὴν ἐκ πατρὸς γέννησιν καὶ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας

eorum statim deficit verbum. Dei autem Verbum unum & idem est, &, ut scriptum est, Verbum Dei in sæculum permanet, nec mutatur, nec primum aut secundum est, sed idem semper existit. Nempe conveniebat unius Dei unam esse imaginem, unum Verbum, unam sapientiam.

37. Quocirca non possum non mirari, quomodo, cum unus sit Deus, illi pro suis commentis multas imagines, sapientias & verba inducant, aliudque velint esse proprium ac naturale Patris Verbum, in quo & Filium fecerit, quem Filium verum, sola cogitatione Verbum putant appellari, ut vitem, viam, januam, & lignum vitæ. Sapientiam item nomine tenus eum dici docent, aliamque propriam ac veram sapientiam Patris esse, una cum ipso existentem nec tamen genitam, in qua factum & ipsum Filium sapientiam quoque appellarit, ut qui sapientiæ illius esset particeps. Hæc porro non solum voce proferre ausi sunt, sed & Arius in sua edidit Thalia, & Sophista Asterius, ut etiam * supra attulimus, in hunc scripsit „ modum. Non dixit beatus Paulus se Christum ipsam „ Dei virtutem vel ipsam Dei sapientiam prædica„ re, sed sine pronomine, virtutem Dei & Dei sa„ pientiam, aliamque idem ostendit esse virtutem „ Dei propriam & naturalem quæ non sit genita, sed „ una cum illo existat, quæ & genitrix sit, Christi „ videlicet, & totius mundi creatrix, de qua ad Ro„ manos ita scribit: *Invisibilia enim ipsius ex creatione* „ *mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur:* „ *sempiterna quoque ejus virtus & divinitas*. Ut e„ nim divinitatem, de qua hic sermo est, nemo „ Christum esse dixerit, sed ipsum esse Patrem: i„ ta, ut opinor, sempiterna ejus virtus & divinitas „ non unigenitus est Filius, sed ipse est genitor Pa„ ter. Aliam autem virtutem & sapientiam Dei es„ se docet, quæ per Christum apparuit. Deinde pau„ cis interjectis pergit idem Asterius: Quamquam „ sempiterna ejus virtus & sapientia, quam princi„ pio carere nec genitam esse ratio vera declarat, u„ na certe & ipsa est. Complures vero sunt sapientiæ „ singulatim ab ipso creatæ, quarum primogenitus „ & unigenitus est Christus, quæ omnes similiter „ ex domino pendent suo, ejusque virtutes, qui „ eas creavit & qui his utitur, jure merito ap„ pellantur. Hinc Propheta locustam ad homi„ num peccata ulciscenda divinitus immissam, „ non virtutem tantum, sed magnam virtutem a „ Deo ipso testatur appellari. Beatus item David „ non tantum Angelos, sed etiam Virtutes ad „ Deum laudandum hortatur. „

38. Hæc cum illi vel tantum loqui audent, nonne omnium odio dignissimi sunt? Si enim, ut ipsi quidem putant, Filius est, non quia ex Patre genitus est, nec propter naturæ proprietatem; sed

Psal. 118. 89.

* *Vide pag.* 344. *num.* [illegible] *pro,* d sjunctio[illegible], *lege,* adjunctione, [illegible] *et articuli* τὸν, *quem hic pronomine,* ipsam, *commode exprimimus.*

Asterii Sophistæ impia verba.

1. *Cor.* 1. 24.

Rom. 1. 20.

Joel. 2. 25.

(1) Goblerian. & Felc. 1. omittunt ὁ λόγος τοῦ θεοῦ. Iidem & Seguer. ac Felc. 4. διαμένει, μὴ ἀλλοιούμενος. Editi & alii, διαμένει, καὶ μὴ ἀλλοιούμενος. Mox ἑτέρου deest in Seguerian. Goblerian. & Felc. 1.

(2) Goblerian. & Felc. 1. εὐνοίας. Mox iidem & Seguerian. ἐπεισάγουσι. Reg. & Felckm. 5. ἐπενόησαν. Ceteri & editi, ἐπινοοῦσι.

(3) Seguer. Basili. Reg. Anglic. Goblerian. Felckm. 1. & 4. τὸν δὲ ἀληθῶς υἱὸν, κατ' ἐπίνοιαν. Ibidem Seguer. Anglican. & Felc. 4. addunt μόνον. Alii & editi, τὸν δὲ ἀληθῶς κατ' ἐπίνοιαν λέγεσθαι.

(4) Seguer. ἀλλ' Ἄρειος μὲν ἐν τῇ ἑαυτοῦ. Reg. αὐτοῦ. Editi & alii, ἀλλὰ Ἄρειος ἐν τῇ αὐτοῦ.

(5) Seguerianus, Globerian. & Felc. 1. ἢ τὴν θεοῦ σοφίαν, ἄλλην μὲν εἶναι. Mox Felc. 5. ἰδίαν αὐτοῦ δύναμιν. Ibid. Seguerian. Reg. Basili. Anglic. Felc. 4. & 5. τὴν ἔμφυτον. Alii & editio Commel. τὴν ἔκφυτον. Item ibid. Seguerian. ἀγενήτως. & γεννητικὴν. Idem tamen paulo antea habet cum aliis mss. & editis, ἀγεννήτως. Ceteri omes mss. hic quoque habent, ἀγεννήτως, & γεννητικὴν, ut legendum esse videtur, cum hæc dictio opponatur sequenti dictioni, δημιουργικὴν δὲ τοῦ παντὸς κόσμου, &c. Namque Ariani Filium quoque ajebant esse γέννημα, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν γεννημάτων. Vide supra pag. 384. num. 19. & Præfationem generalem.

(6) Sic Seguerianus, Goblerian. Felc. 1. & 4. At alii & editi omitunt, ἀπὸ κτίσεως κόσμου.

(7) Seguerian. υἱὸς, ut & Nannius legit. Ceteri & editi, θεός. Paulopost Seguer. διδάσκει θεοῦ εἶναι διὰ Χριστοῦ. In aliis & editis deest εἶναι.

(8) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. Alii vero & editi, αὐτοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία. Mox Seguerian. & editi, ἀγένητον. Ceteri omnes mss. ἀγέννητον, quæ vera hic lectio esse videtur.

(9) Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. δήπουθεν. Alii & editi, δήπου. Ibidem mss. καὶ ἡ αὐτή. Editi, καὶ αὐτή. Seguerian. ibid. & Felc. 4. πολλαὶ δὲ αἱ καθ' ἕκαστον. In aliis & editis, αἱ deest.

(10) Sic mss. At εἰσὶν abest ab editione Commel. Ibid. Seguerian. Gobler. & Felc. 1. εἰ γὰρ ὡς αὐτοί. Alii & editi, εἰ γὰρ καὶ ὡς αὐτοί. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. καὶ τὸ ἴδιον. Alii & editio Commel. καὶ τὸ ἀΐδιον.

ſed Verbum dicitur ſive Ratio ob res ratione præditas, & ſapientia, propter illos qui ſapientes fiunt; potentia ſeu virtus, eorum cauſa qui potentes redduntur; denique filius, eos propter qui filii efficiuntur: fortaſſis quoque ob res quæ exiſtunt, ſola cogitatione exiſtit. Quid ergo tandem futurus ille eſt? Nihil enim illorum eſſe dici poſſit ipſe, ſi hæc mera ejus ſunt nomina, ſolaque cogitatione dicendus eſt exiſtere, cum noſtri tantum cauſa hujuſmodi ornetur nominibus. Sane ipſi potius cenſendi ſunt diabolica aut etiam deteriore agitari inſania, quippe qui ſe quidem vere exiſtere velint, Dei autem Verbum ſolo nomine putent exiſtere. An non vero monſtra dicunt, cum affirmant ſapientiam ſimul cum Patre exiſtere eamque Chriſtum eſſe negant, ſed multas ajunt virtutes creatas & ſapientias eſſe, quarum una ſit Dominus, quem cum eruca & locuſta conferre non dubitant? An non etiam doloſe agunt, qui cum a nobis audiunt Verbum una cum Patre exiſtere, continuo his obmurmurant verbis: Igitur duo * non-facta dicitis: cum autem ipſi ajunt non-factam ejus eſſe ſapientiam, non vident contra ſeipſos vanam hanc factitare accuſationem? Enimvero an non etiam valde ſtulta eſt hæc illorum ſententia, nempe non-factam illam ſapientiam, ſimulque cum Deo exiſtentem, ipſum eſſe Deum? Nam quod ſimul exiſtit, non ſecum, ſed cum aliquo ſimul exiſtit, ut de Domino narrant Euangeliſtæ, eum nempe ſimul cum diſcipulis fuiſſe. Nec enim ſecum, ſed cum diſcipulis ſimul erat. Niſi forte Deum velint dicere compoſitum, eumque permixtam habere ſapientiam vel quæ ſit ſuæ naturæ complementum, quæ ipſa quoque non-facta ſit, quam & inducunt mundi creatricem, ut Filium rerum creatione ſpolient. Nihil enim non movent, ut ne de Domino ſecundum veritatem ſentiant.

* *Vel, ſi aliis magis arridet, ingenita, & mox, ingenitam, ac deinceps.* Nulla in Deo alia Sapientia eſt præter Verbum.

39. Quo enim in loco divinæ Scripturæ repererunt, vel a quonam audierunt aliud verbum aliamve eſſe ſapientiam præter huncce Filium, ut iſta ſibi confingant? Scriptum quidem eſt: *Numquid non verba mea ſunt quaſi ignis & quaſi ſecuris incidens petram?* & in Proverbiis: *Docebo vos verba mea.* Verum hæc præcepta & mandata ſunt, quæ per proprium ac ſolum verum Verbum Deus Sanctis edixit, de quibus ſic loquitur Pſalmiſta: *Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut cuſtodiam verba tua.* Quæ quidem verba alia a ſe eſſe ipſe Salvator his dictis docuit: *Verba quæ locutus ſum vobis.* Nec enim hujuſmodi verba fetus ſunt aut filii, neque tot ſunt creantia verba, neque tot Dei imagines, neque tot ſunt pro nobis homines facti, neque quaſi ex multis talibus unum eſt, quod ſecundum Joannem caro factum eſt, ſed de eo, ut de ſolo Dei Verbo, a Joanne dictum eſt: *Verbum caro factum eſt, &, omnia per ipſum facta ſunt.* Itaque de ſolo hoc Domino noſtro Jeſu Chriſto & de ejus cum Patre unitate & ſcripta ſunt & exhibentur teſtimonia. Ipſe enim Pater unum eſſe Filium declarat,

Jerem. 23. 29. — Prov. 1. 23. — Pſal. 118. 101. — Joan. 6. 64. — Joan. 1.

A υἱός ἐστιν, ἀλλὰ διὰ τὰ λογικὰ λόγος, καὶ διὰ τὰ σοφιζόμενα σοφία, καὶ διὰ τὰ δυναμούμενα δύναμις λέγεται· πάντως που καὶ διὰ (1) τοὺς υἱοποιουμένους υἱὸς ἐκλήθη· καὶ τάχα διὰ τὰ ὄντα ἔχει καὶ τὸ εἶναι κατ' ἐπίνοιαν. τί οὖν ἄρα λοιπόν ἐστιν αὐτός; οὐδὲν γὰρ αὖ εἴη τούτων αὐτὸς, εἰ ὀνόματα μόνον ἐστὶν αὐτοῦ ταῦτα, καὶ μόνην τοῦ εἶναι φαντασίαν ἔχει, δι' ἡμᾶς καὶ τοῖς ὀνόμασι τούτοις καλλωπιζόμενος. (2) ἀλλὰ καὶ τοῦτο διαβολικὴ μᾶλλόν ἐστιν ἀπόνοια, τάχα δὲ καὶ πλέον, ὅτι ἑαυτοὺς μὲν ἀληθῶς ὑφεστάναι θέλουσι, τὸν δὲ τοῦ θεοῦ λόγον, ὀνόματι μόνον εἶναι νομίζουσιν. πῶς δὲ οὐ τερατολογία αὐτῶν καὶ ταῦτα, B λέγειν μὲν σοφίαν συνυπάρχουσαν τῷ πατρὶ μὴ λέγειν δὲ (3) ταύτην εἶναι τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ πολλὰς κτιστὰς δυνάμεις καὶ σοφίας εἶναι, τούτων δὲ μίαν εἶναι τὸν κύριον, τὸν καὶ τῇ κάμπῃ καὶ τῇ ἀκρίδι παραβαλλόμενον παρ' αὐτῶν; (4) πῶς δὲ καὶ οὐ πανοῦργοι, ὅτι παρ' ἡμῶν μὲν ἀκούοντες συνυπάρχειν τὸν λόγον τῷ πατρὶ, γογγύζουσιν εὐθὺς φάσκοντες, οὐκοῦν δύο (5) ἀγέννητα λέγετε; αὐτοὶ δὲ λέγοντες τὸ, ἡ ἀγέννητος αὐτοῦ σοφία, οὐχ ὁρῶσι κατ' αὐτῶν κυθάνουσαν, ἣν αἰτιῶνται, ματαίαν μέμψιν; καὶ γὰρ (6) κἀκείνη πάλιν αὐτῶν ἡ διάνοια πῶς οὐ πάνυ μωρὰ, λέγειν τὴν C ἀγέννητον συνυπάρχουσαν τῷ θεῷ σοφίαν, αὐτὸν εἶναι τὸν θεόν; τὸ γὰρ συνυπάρχον, οὐχ ἑαυτῷ, τινὶ δὲ συνυπάρχει, ὡς περὶ τοῦ κυρίου λέγουσιν οἱ εὐαγγελισταὶ, ὅτι συνῆν τοῖς μαθηταῖς· οὐ γὰρ ἑαυτῷ, ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς συνῆν· (7) εἰ μὴ ἄρα σύνθετον εἴποιεν τὸν θεὸν, ἔχοντα συμπεπλεγμένην ἢ συμπληρωτικὴν τῆς οὐσίας ἑαυτοῦ σοφίαν, (8) ἀγέννητον οὖσαν καὶ αὐτὴν, ἣν τινα καὶ δημιουργὸν αὐτοὶ αὐτεισάγουσι τοῦ κόσμου, ἵνα καὶ τοῦ δημιουργεῖν τὸν υἱὸν ἀφέλωνται. πάντα γὰρ βιάζονται λέγειν, ἵνα μὴ περὶ τοῦ κυρίου φρονήσωσιν ἐν ἀληθείᾳ.

39. Ποῦ γὰρ ὅλως εὗρον παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ λεD γόμενον, ἢ παρὰ τίνος ἤκουσαν, ὡς ὄντος ἄλλου λόγου καὶ ἄλλης σοφίας παρὰ τοῦτον τὸν υἱὸν, ἵνα καὶ τοιαῦτα ἑαυτοῖς ἀναπλάσσωνται; γέγραπται μὲν γὰρ, „ οὐχ οἱ „ λόγοι μου, ὥσπερ πῦρ, ἢ πέλυξ (9) κόπτων πέτραν; „ καὶ ἐν ταῖς παροιμίαις· διδάξω δὲ ὑμᾶς ἐμοὺς λόγους. „ ἀλλὰ ταῦτα ἐντολαὶ καὶ προστάγματά εἰσιν, ἃ διὰ τοῦ ἰδίου καὶ μόνου ἀληθινοῦ λόγου τοῖς ἁγίοις λελάληκεν ὁ θεὸς, περὶ ὧν ἔλεγεν ὁ ψάλλων· „ ἐκ πάσης ὁδοῦ „ πονηρᾶς ἐκώλυσα τοὺς πόδας μου, ὅπως ἂν „ φυλάξω τοὺς λόγους σου. „ τὰ γοῦν τοιαῦτα σημαίνων E ἄλλα παρ' ἑαυτὸν εἶναι ὁ σωτὴρ, καὶ δι' ἑαυτοῦ (10) εἴρηκε· „ τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λελάληκα ὑμῖν. „ οὐ γὰρ δὴ οἱ τοιοῦτοι λόγοι γεννήματα, ἢ υἱοί εἰσιν, οὐδὲ τοσοῦτοι δημιουργοὶ λόγοι, οὐδὲ τοσαῦται εἰκόνες (11) τοῦ ἑνὸς θεοῦ, οὐδὲ τοσοῦτοί εἰσιν οἱ γενόμενοι ἄνθρωποι ὑπὲρ ἡμῶν, οὐδὲ ὡς ἐκ πολλῶν τοιούτων ἕν ἐστιν ὁ γενόμενος κατὰ τὸν Ἰωάννην σάρξ· ἀλλ' ὡς μόνος ὢν τοῦ θεοῦ λόγος, εὐαγγελίσθη παρὰ τοῦ Ἰωάννου, „ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, „ καὶ, πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. „ διὸ καὶ περὶ (12) αὐτοῦ F μόνου τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς πρὸς τὸν πατέρα ἑνότητος αὐτοῦ γέγραπται καὶ δείκνυται τὰ μαρτύρια, τοῦ μὲν πατρὸς σημαίνοντος ἕνα εἶναι τὸν υἱὸν, τῶν δὲ

(1) Sic Seguer. At alii & editi διὰ τοὺς ποιουμένους.
(2) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ἀλλὰ καὶ τοῦτο. Ceteri & editi, ἀλλὰ τοῦτο. Mox Baſili. pro ἀπόνοια, habet ἐπίνοια. Ibid. Seguer. πλέον, ὅτι αὐτούς.
(3) Seguer. ταύτην εἶναι τὸν Χριστόν. In aliis & editis deeſt, εἶναι.
(4) Sic Seguerian. Goblerian. Felckman. 1. & 4. At alii & editi, πῶς δὲ καὶ πανοῦργοι. Ibid. Seguerian. Reg. & Felckman. 5. παρ' ἡμῶν μέν. Ceteri & editi, παρ' ἡμῶν εἰ μέν.
(5) Seguerian. Baſili. & Anglic. ἀγέννητα, & mox, ἡ ἀγέννητος. Editi vero & alii, ἀγένητα, & ἀγένητος. Ibidem Seguerian. & Reg. τὸ addunt, quod in aliis & editis deeſt.
(6) Seguerian. Reg. Goblerian. Felckman. 1. 4. & 5. καὶ γὰρ κἀκείνη. Editi & alii, καὶ γὰρ ἐκείνη. Mox Seguerian. & Reg. λέγειν τὴν ἀγέννητον. Baſili. Anglican. & Felckman. 2. λέγειν καὶ ἀγέννητον. Gobler. Felc. 1. & 5. λέγειν τὴν ἀγέννητον. Editi & alii, λέγειν μονογένητον.
(7) Felc. 4. εἰ μὲν ἄρα.
(8) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ἀγέννητον. Editi & alii, ἀγένητον. Mox Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. αὐτοί. Editio Commel. αὐτήν. Ibidem Gobler. & Felc. 1. συνεισάγουσι.
(9) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. At alii & editio Commel. omittunt, ἢ πέλυξ κόπτων πέτραν. Ibidem Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. διδάξω δὲ ὑμᾶς. In aliis & editis deeſt δέ.
(10) Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 4. ἔλεγε. Editi & alii, εἴρηκε.
(11) Seguer. Gobl. & Felc. 1. τοῦ ἑνὸς θεοῦ. Alii & editi, τοῦ θεοῦ.
(12) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. At ceteri & editi, περὶ τούτου μόνου.

δι' ἁγίων (1) μαθόντων τοῦτο, καὶ λεγόντων ἕνα τὸν λόγον εἶναι καὶ τοῦτον εἶναι μονογενῆ· ταῦτα ἔργα τὰ δι' αὐτοῦ δείκνυται· πάντα γὰρ τά τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, δι' αὐτοῦ γέγονε, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν. περὶ δὲ (2) ἑτέρου, ἢ ἄλλου τινὸς οὐ φαντάζονται, καὶ ἀναπλάσσονται ἑαυτοῖς λόγους ἢ σοφίας, ὧν οὔτε ὄνομα οὔτε ἔργον σημαίνεται ἀπὸ τῆς γραφῆς, ἢ παρὰ μόνων τούτων ὀνομάζεται. τούτων γάρ ἐστιν (3) ἐξεύρεμα καὶ χριστομάχος ὑπόνοια, καὶ τῷ μὲν ὀνόματι τοῦ λόγου καὶ τῆς σοφίας καταχρῶνται, ἕτερα δὲ ἑαυτοῖς ἀναπλάττοντες, (4) ἀρνοῦνται τὸν ἀληθινὸν τοῦ θεοῦ λόγον, καὶ τὴν ὄντως καὶ μόνην σοφίαν (5) τοῦ πατρὸς, καὶ Μανιχαίους λοιπὸν ζηλοῦσιν οἱ ἄθλιοι. κἀκεῖνοι γὰρ τὰ μὲν ἔργα τοῦ θεοῦ βλέποντες, ἀρνοῦνται αὐτὸν τὸν μόνον ὄντα καὶ ἀληθινὸν θεὸν, ἕτερον δὲ (6) ἑαυτοῖς ἀναπλάσσουσιν, οὗ μήτε ἔργον, μήτε τινὰ μαρτυρίαν ἀπὸ τῶν θείων λογίων δεικνύειν δύνανται.

40. Οὐκοῦν εἰ μήτε (7) ἐν τοῖς θείοις λογίοις εὑρίσκεται ἄλλη σοφία παρὰ τοῦτον τὸν υἱὸν, μήτε παρὰ τῶν πατέρων ἠκούσαμέν τι τοιοῦτον· (8) ὡμολόγηται δὲ καὶ γέγραπται παρὰ τούτων, ἀγενήτως ἡ σοφία συνυπάρχουσα τῷ πατρὶ, ἰδία (9) αὐτοῦ οὖσα, καὶ κόσμου δημιουργός· αὐτὸς ἂν εἴη ὁ υἱὸς ὁ καὶ κατ' αὐτοὺς ἀϊδίως συνυπάρχων τῷ πατρί. αὐτὸς γάρ ἐστι καὶ δημιουργὸς, ὡς γέγραπται, „ πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίη„ σας. „ καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς Ἀστέριος, ὥσπερ ἐπιλαθόμενος ὧν πρότερον ἔγραψεν, ὕστερον κατὰ τὸν Καϊάφαν ἄκων καὶ αὐτὸς πρὸς Ἕλληνας ἐνιστάμενος, οὐκέτι μὲν πολλὰς σοφίας, οὐδὲ τὴν κάμπην ὀνομάζει, μίαν δὲ λοιπὸν (10) ὁμολογεῖ, γράφων οὕτως· „ εἷς μὲν (11) ὁ θεὸς λόγος, πολλὰ δὲ „ τὰ λογικά· καὶ μία μὲν τῆς σοφίας οὐσία τε καὶ φύ„ σις, πολλὰ δὲ τὰ σοφὰ καὶ καλά. καὶ μετ' ὀλίγα πά„ λιν λέγει· τίνες ἂν εἶεν οὓς παῖδας θεοῦ προσαγο„ ρεύειν ἀξιοῦσιν; (12) οὐ γὰρ δὴ λόγους τε καὶ τούτους „ ὑπάρχειν φήσουσιν, οὐδὲ σοφίας εἶναι πλείονας ἐροῦ„ σιν. οὐ γὰρ δυνατὸν ἑνὸς ὄντος τοῦ λόγου, καὶ μιᾶς „ ἀποδειχθείσης τῆς σοφίας, τῷ πλήθει τῶν παί„ δων τοῦ λόγου τὴν οὐσίαν (13) ἐπινέμειν, καὶ τῆς „ σοφίας χαρίζεσθαι τὴν ἐπωνυμίαν. „ θαυμαστὸν τοίνυν οὐδὲν, εἰ πρὸς τὴν ἀλήθειαν οἱ Ἀρειανοὶ μάχονται, ὅπου γε καὶ τοῖς ἑαυτῶν (14) προσκόπτοντες ἀλλήλοις συμπίπτουσι, ποτὲ μὲν λέγοντες πολλὰς εἶναι σοφίας, ποτὲ δὲ μίαν ἀποφαινόμενοι· καὶ ποτὲ μὲν τῇ κάμπῃ (15) συνάπτουσι τὴν σοφίαν, ποτὲ δὲ συνυπάρχειν τῷ πατρὶ καὶ ἰδίαν αὐτοῦ λέγουσιν· καὶ ἄλλοτε μὲν, ἀγένητον μόνον τὸν πατέρα· ἄλλοτε δὲ καὶ τὴν σοφίαν αὐτοῦ καὶ τὴν δύνα-

quod idem didicere viri ſancti, qui unum Verbum eſſe ipſumque eſſe unigenitum affirmant: idipſum quoque probant opera per ipſum facta. Siquidem res prorſus omnes, ſive quæ videntur, ſive quæ non videntur, per ipſum factæ ſunt, & ſine illo factum eſt nihil. Nihil autem de altero aut de aliquo alio cogitant, nec alia ſibi fingunt verba aliaſve ſapientias, quarum nec nomen nec opus ullum indicat Scriptura, ſed illi tantum memorant. Hoc enim eorum commentum, eſt & mentis Chriſto inimicæ fetus. Scilicet Verbi & Sapientiæ nomine abutuntur, aliaque verba aliaſve comminiſcuntur ſapientias, ut verum Dei Verbum veramque ac unam Patris ſapientiam negent: quo utique facto Manichæos miſeri imitantur. Illi enim Dei cernentes opera, eum qui ſolus & verus eſt Deus negant, aliumque ſibi ipſi fingunt, cujus nec opus nec teſtimonium aliquod ex divinis Scripturis queunt proferre.

Ariani Manichæos imitantur.

40. Igitur ſi in ſacris litteris nulla alia præter ipſum Filium reperitur ſapientia: ſi nihil hujuſcemodi a Patribus audivimus: ſi contra ipſi Patres confeſſi ſunt ac ſcriptum reliquerunt ſapientiam ſimul cum Patre exiſtere, nec factam eſſe, ſed propriam ejus eſſe, & mundi effectricem: ſane nihil aliud eſſe poteſt niſi Filius, qui &, ut iidem ipſi ſentiunt, ab æternitate ſimul cum Patre exiſtit. Siquidem ipſe eſt opifex, uti ſcriptum eſt: *Omnia in ſapientia feciſti*. Namque ipſe quoque Aſterius, veluti eorum oblitus quæ prius ſcripſerat, contra Gentiles poſtea diſputans, non ſecus ac Caiphas, invitus, non jam multas ſapientias nec erucam commemorat, ſed unam eſſe ſapientiam his verbis ſcribit: „ Unus quidem Deus Verbum ſive Ratio eſt, ſed res multæ ratione ſunt præditæ: una item ſapientiæ ſubſtantia & natura eſt, „ ſed res multæ ſapientes & bonæ ſunt. Et paucis interjectis hæc addit: Quinam fuerint quos Dei filios „ appellari dignos arbitrantur? Nec enim verba quo„ que illos eſſe, nec multas contendent exiſtere ſa„ pientias. Nam fieri nequit ut, eum unum ſit Ver„ bum, unamque oſtenſum ſit eſſe Sapientiam, fi„ liorum multitudini attribuatur natura Verbi, „ nomenque Sapientiæ concedatur. „ Nihil ergo mirum videri debet, ſi Ariani cum veritate pugnent, quandoquidem ſecum ipſi invicem confligunt. Modo enim complures eſſe ſapientias aſſeverant, modo unam declarant eſſe, modo cum eruca collocant ſapientiam, modo eam ſimul cum Patre exiſtere, propriamque ejus eſſe fatentur: modo ſolum Patrem docent non-factum eſſe, modo ejuſdem ſapientiam ac virtutem non-factam

Pſal. 103. 24.

Aſterius ipſe unam divinam Rationem ſeu Verbum & ſapientiam eſſe docet.

(1) Sic Seguerian. Reg. Baſil. Anglic. Goblerian. Felckman. 1. 4. & 5. Alii autem & editi, μαθητῶν. Mox Seguer. ταῦτα ἔργα τὰ δι' αὐτοῦ. Alii & editi, ταῦτα ἔργα δι' αὐτοῦ.

(2) Sic Seguer. Anglican. Gobler. & Felc. 1. Editi vero & alii, ἑτέρων. Ibidem Felc. 4. & Seguer. ἢ ἄλλου τινὸς φαντάζονται καὶ ἀναπλάττουσι. Idem ibidem & Reg. ac Felc. 5. λόγους, ubi alii & editio Commel. λόγου. Item ibidem Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. 4. & 5. ὧν οὔτε. Alii & editi ὧν omittunt.

(3) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 5. At alii & editi, ἐξεύρημα.

(4) Felckman. 5. καὶ ἀρνοῦνται.

(5) Seguer. & Felc. 4. τοῦ πατρός. Editi & alii, τοῦ θεοῦ. Ibidem λοιπὸν habent omnes mſſ. quod in editione Commel. deeſt.

(6) Seguerian. Goblerian. & Felckman. 1. ἑαυτοῖς. Ceteri & editi, αὐτοῖς. Mox Seguerian. Gobler. Felckm. 1. 4. 5. & Reg. τῶν θείων λογίων. Alii & editio Commel. τῶν λογίων.

(7) Anglic. & Felc. 4. ἐν τοῖς θείοις λογίοις. Gobler. & Felc. 1. ἐν τοῖς λόγοις. Reg. & Baſili. ἐν θείοις λόγοις. Alii & editi, ἐν τοῖς λογίοις. Mox Seguer. Goblerian. & Felc. 1. παρ' αὐτὸν τὸν υἱόν. Editi & alii, παρὰ τοῦτον τὸν υἱόν.

(8) Seguer. Goblerian. & Felc. 1. ὁμολογεῖται. Editi & alii, ὡμολόγηται. Mox Reg. & Felc. 5. ἀγεννήτως. Ceteri cum editione Commel. ἀγενήτως.

(9) Seguer. Reg. & Felc. 5. ἰδία αὐτοῦ. Alii & editi, ἰδία αὐτῷ.

(10) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. & 4. At ceteri & editio Commel. ὁμολογεῖν, male.

(11) Seguer. εἷς μὲν θεός. Ibidem Reg. & Felc. 5. πολλὰ δὲ τὰ λόγια. Item ibid. Seguer. καὶ μία μὲν ἡ τῆς σοφίας. Felc. 4. ibid. οὐσία καὶ φύσις.

(12) Sic Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. At editio Commel. εἰ γὰρ δὴ λόγους. Paulopoſt Felc. 2. & editi, οὐδὲ γὰρ δυνατόν. Alii mſſ. οὐ γὰρ δυνατόν.

(13) Seguer. & Reg. ἐπινέμειν. Editi & alii, ἐπινέμει, mendoſe.

(14) Felc. 5. προκόπτοντες. Mox Felc. 4. πολλὰς μὲν λέγοντες πολλὰς εἶναι.

(15) Seguer. & Felc. 4. & 5. συγκρίνουσι. Alii & editi, συνάπτουσι. Mox Seguer. Reg. Felc. 4. & 5. καὶ ἄλλοτε. In aliis & editis deeſt καί. Ibidem Reg. & Felc. 5. ἀγέννητον. Alii & editi, ἀγένητον. Item ibid. Seguer. Felc. 1. & 5. omittunt καὶ ante μόνον, iidemque & Gobl. ac Felc. 1. habent μόνον τὸν πατέρα. Ceteri & editi, καὶ μόνον πατέρα. Mſſ. omnes ibid. ἄλλοτε δὲ καὶ, &c. Editio Commel. ἄλλοτε καί.

quoque esse concedunt. Nobis Dei Verbum semper esse affirmantibus repugnant illi quidem, sed iidem tamen propriæ sententiæ obliti, Sapientiam simul cum Deo existere nec factam esse consentiunt. Ita illi in omnibus laborant vertigine, veraque rejecta Sapientia, aliam quæ nulla est excogitant, non secus ac Manichæi, qui Deum qui vere est negantes, alium sibi ipsi fingunt.

41. Verum audiant cum Manichæi tum alii hæretici unum esse Christi Patrem, qui rerum creatarum dominus est & effector per proprium Verbum. Audiant vero speciatim Ariani unum esse Dei Verbum, ipsumque solum, proprium & genuinum ex ejusdem natura ortum Filium esse, atque individuam divinitatis cum suo Patre unitatem habere, uti sæpe diximus, idque ab ipso didicimus Salvatore. Alioquin si non ita sit, quare per ipsum creat Pater, seque in ipso quibus voluerit patefacit, illosque illuminat? Vel quare in Baptismo una cum Patre nominatur Filius? Nam si respondeant Patrem minime sufficere, impia est responsio. Si vero sufficere dicatur, quod utique fas est dicere, quid, quæso, opus est Filio sive in rerum creatione sive in sancto lavacro? Ecqua enim rei creatæ cum Creatore communitas? Aut quare id quod factum est, cum ipso effectore conjungitur in omnium initiatione? Vel cur tandem fides secundum vos in nomine unius Creatoris uniusque rei creatæ traditur? Si enim id ita fit, ut cum divinitate conjungamur: quid re creata opus est? Si vero, ut cum Filio qui res est creata ineamus societatem: inutiliter secundum vos Filii nomen adhibetur in Baptismo; siquidem Deus qui Filium illum effecit, nos quoque similiter filios potest efficere. Quamquam si filius res creata est, cum rerum creatarum, quæ ratione sunt præditæ, una sit natura, nullum auxilium rebus creatis ferre poterit res creata, quippe cum omnes gratia Dei indigeant. Paucis quidem antea explicavimus quam congruenter omnia per ipsum facta fuerint: quando vero nostra Oratione incidimus in Baptismi mentionem, necesse est respondere, ut ego quidem sentio & credo, non idcirco Filium cum Patre nominari, quasi ipse non sufficeret Pater; neque id temere & fortuito fieri: sed quia Dei Verbum est propriaque ejus sapientia, semperque est cum Patre, tamquam ejus splendor; hinc fieri nequit ut Patre præbente, non detur in Filio gratia. Namque in Patre est Filius, ut splendor in luce. Nec enim Deus quasi indigens, sed, ut Pater, sua ipsius sapientia terram fundavit, & omnia Verbo, quod ex se est, fecit, sanctumque lavacrum in Filio confirmat. Ubi enim Pater est, illic est & Filius, quemadmodum ubi lux est, ibi quoque est splendor. Ac sicut ea quæ Pater efficit, per Filium efficit, quod quidem ipse Dominus his verbis testatur: Quæ video Patrem facientem, hæc & ego facio; ita cum confertur Baptismus, quem Pater

Quandoquidem omnia per Filium creat Pater, ejusque & Patris nomine confertur Baptismus & datur fides, inde efficitur eum quoque esse vere Deum.

Ut splendor est in luce, sic in Patre est Filius.

Prov. 3. 19.

Joan. 5. 10.

A μιν (1) ἀγένητον. καὶ μάχονται μὲν ἡμῖν λέγουσιν ἀεὶ εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, αὐτοὶ δὲ λέγοντες (2) ἀγεννήτως συνυπάρχειν τῷ θεῷ τὴν σοφίαν, ἐπιλανθάνονται τῶν ἰδίων. οὕτως πρὸς πάντα σκοτοδινιῶσι, τὴν μὲν ἀληθινὴν σοφίαν ἀρνούμενοι, καὶ τὴν μὴ οὖσαν ἐξευρίσκοντες, ὡς (3) οἱ Μανιχαῖοι πλάττοντες ἑαυτοῖς ἕτερον, καὶ τὸν ὄντα θεὸν ἀρνούμενοι.

41. Ἀλλ' ἀκουέτωσαν μὲν αἱ ἄλλαι αἱρέσεις καὶ Μανιχαῖοι, (4) ὅτι εἷς ἐστιν ὁ τοῦ μὲν Χριστοῦ πατήρ, τῆς δὲ κτίσεως δεσπότης καὶ ποιητὴς διὰ τοῦ ἰδίου λόγου. ἀκουέτωσαν δὲ ἰδίως καὶ Ἀρειομανῖται, B ὅτι εἷς ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ὁ μόνος ἴδιος καὶ γνήσιος ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὢν υἱός, καὶ ἀχώριστον ἔχων (5) πρὸς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ τὴν ἑνότητα τῆς θεότητος, ὡς πολλάκις εἴπομεν, μαθόντες παρ' αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος. ἐπεὶ εἰ μὴ οὕτως ἔχει, διατί δι' αὐτοῦ κτίζει ὁ πατήρ, καὶ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται οἷς ἐὰν θέλῃ, καὶ φωτίζει τούτους; ἢ διατί καὶ ἐν (6) τῇ τελειώσει τοῦ βαπτίσματος συγκατονομάζεται τῷ πατρὶ ὁ υἱός; εἰ μὲν γὰρ αὐτάρκης οὐκ ἔστιν ὁ πατήρ, ἀσεβὴς ἡ φωνή. εἰ δὲ αὐτάρκης, τοῦτο γὰρ θέμις εἰπεῖν, τίς ἡ χρεία τοῦ υἱοῦ ἢ εἰς τὴν δημιουργίαν, ἢ εἰς τὸ ἅγιον λουτρόν; ποία γὰρ κοινωνία C τῷ κτίσματι (7) πρὸς τὸν κτίστην; ἢ διατί τὸ πεποιημένον συναριθμεῖται τῷ ποιήσαντι εἰς τὴν τῶν πάντων τελείωσιν; ἢ διατί καθ' ὑμᾶς ἡ πίστις (8) εἰς ἕνα κτίστην καὶ εἰς ἓν κτίσμα παραδίδοται; εἰ μὲν γὰρ ἵνα συναφθῶμεν τῇ θεότητι, τίς χρεία τοῦ κτίσματος; εἰ δὲ ἵνα ἑνωθῶμεν τῷ υἱῷ κτίσματι ὄντι, περιττὴ καθ' ὑμᾶς ἡ ἐν τῷ βαπτίσματι τοῦ υἱοῦ ὀνομασία. ὁ γὰρ αὐτὸν υἱοποιήσας θεός, ἱκανός ἐστι καὶ ἡμᾶς υἱοποιῆσαι. ἄλλωστε εἰ κτίσμα ἐστὶν ὁ υἱός, μιᾶς οὔσης (9) τῆς φύσεως τῶν λογικῶν κτισμάτων, οὐδεμία παρὰ κτίσματος κτίσμασι βοήθεια γενήσεται, διὰ τὸ πάντας δεῖσθαι τῆς (10) παρὰ τοῦ θεοῦ χάριτος. ὀλίγα D μὲν οὖν προλαβόντες εἴπομεν ὡς ἀκολούθως δι' αὐτοῦ γέγονε τὰ πάντα· ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος (11) ἡ ἀκολουθία πεποίηκεν ἡμᾶς μνημονεῦσαι, ἀναγκαῖον, ὥς γε νοῶ καὶ πεπίστευκα, λέγειν, οὐχ ὡς μὴ αὐτάρκους ὄντος τοῦ πατρός, συνονομάζεται καὶ ὁ υἱός, οὐδὲ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν· ἀλλ' ἐπειδὴ λόγος ἐστὶ τοῦ θεοῦ καὶ ἰδία σοφία, ἀπαύγασμά τε ὢν (12) αὐτοῦ, ἀεί ἐστι μετὰ τοῦ πατρός, διὰ τοῦτο ἀδύνατον παρέχοντος τοῦ πατρός, μὴ ἐν τῷ υἱῷ δίδοσθαι τὴν χάριν· ἐν τῷ πατρὶ γάρ ἐστιν ὁ υἱός, ὡς τὸ ἀπαύγασμα ἐν τῷ φωτί. οὐ γὰρ ὡς ἐνδεὴς ὁ θεός, (13) ἀλλ' ὡς πατὴρ τῇ ἑαυτοῦ σοφίᾳ τε- E θεμελίωκε τὴν γῆν, καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ λόγῳ τὰ πάντα πεποίηκε, τό, τε ἅγιον λουτρὸν ἐν τῷ υἱῷ βεβαιοῖ. ἔνθα γὰρ ὁ πατήρ, ἐκεῖ καὶ ὁ υἱός ἐστιν· ὡς ἔνθα τὸ φῶς, ἐκεῖ καὶ τὸ ἀπαύγασμα. καὶ ὥσπερ ἃ ὁ πατὴρ ἐργάζεται, διὰ τοῦ υἱοῦ ἐργάζεται, καὶ λέγει αὐτὸς ὁ κύριος, ἃ βλέπω τὸν πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα κἀγὼ ποιῶ· οὕτως (14) καὶ τοῦ βαπτίσματος διδομένου, ὃν βαπτίζει ὁ πα-

(1) Seguer. Anglic. Gobler. & Felc. 1. δυνάμιν ἀγένητον. Reg. Felc. 4. & 5. δυνάμιν ἀγέννητον. Alii & editio Commel. δυνάμιν αὐτοῦ γεννητήν. Ibid. Felc. 4. καὶ μάχονται ἡμῖν. Item ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. εἶναι τὸν τοῦ θεοῦ λόγον. Reg. εἶναι τοῦ θεοῦ λόγον. Editi & alii, εἶναι τὸν θεοῦ λόγον.

(2) Anglic. ἀγεννήτῳ. Reg. & Felc. 5. ἀγεννήτως. Alii & editi, ἀγενήτως.

(3) Sic Seguer. Reg. Anglic. Gobler. & Felc. 1. 4. & 5. At οἱ abest ab aliis & editione Commel.

(4) Sic Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. Alii vero & editio Commel. ὅτι εἷς ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ὁ μόνος, &c. intermediis omissis.

(5) Seguer. ἔχων πρὸς τὸν πατέρα. Ceteri & editi, ἔχων τὴν πρὸς τὸν πατέρα.

(6) Sic Seguer. Reg. & Felc. 4. In aliis & editis ἐν deest. Ibid. Felc. 4. & 5. τῷ πατρὶ καὶ ὁ υἱός.

(7) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. & 4. At editi & alii, πρὸς κτίστην. Ibidem Seguer. Basili. Reg. & Felc. 4. ἢ διατί. At ἢ abest ab aliis & editione Commel. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. εἰς τὴν πάντων.

(8) Felc. 2. & editi, εἰς κτίστην. Ceteri mss. εἰς ἕνα κτίστην. Ibid. Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 4. καὶ εἰς ἓν κτίσμα. Editi, καὶ ἓν κτίσμα. Mox Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 5. συναφθῶμεν. Ceteri & editio Commel. συναφθῶσι. Ibidem, Seguer. & Felc. 4. τίς χρεία. Alii & editi, τίς ἡ χρεία.

(9) Seguer. οὔσης τῆς φύσεως. Gobler. Felc. 1. & 4. οὔσης τῆς κτίσεως. Editi & alii, οὔσης φύσεως. Mox Seguerianus, Gobler. Felc. 1. & 5. γίνεται. Anglic. γένηται. Ceteri & editi, γενήσεται.

(10) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 5. παρὰ τοῦ θεοῦ. Alii & editi, παρὰ θεοῦ.

(11) Felc. 2. & editi, ἡ ἀλήθεια. Ceteri omnes mss. ἡ ἀκολουθία. Mox Felc. 2. & editio Commel. ὥς γε νῦν, mendose. Alii & editi, ὥς γε νοῶ.

(12) Gobler. & Felc. 1. ὢν ἐξ αὐτοῦ. Basili. ibid. ἀεί ἐστι μετὰ τοῦ πατρός, φαμὲν ἐν υἱῷ δίδοσθαι. Ibidem Seguerian. Gobler. & Felc. 1. ἐν τῷ υἱῷ. Alii & editi, ἐν υἱῷ.

(13) Felc. 4. ἀλλ' ὥσπερ ὁ πατήρ. Paulopost mss. ἐν τῷ υἱῷ βεβαιοῖ. Editio Commel. ἐν omittit.

(14) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. At in aliis & editis deest καί.

ὁ πατήρ, τοῦτον ὁ υἱὸς βαπτίζει· καὶ ὃν ὁ υἱὸς βαπτίζει, οὗτος ἐν πνεύματι ἁγίῳ τελειοῦται. πάλιν τε ὥσπερ τοῦ ἡλίου φαίνοντος, (1) λέγοι ἄν τις καὶ τὸ ἀπαύγασμα φωτίζειν· ἓν γάρ ἐστι τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔστι διελεῖν, οὐδὲ ἀποσχίσαι· οὕτως ἔνθα πάλιν ὁ πατήρ ἐστιν ἢ ὀνομάζεται, ἐκεῖ πάντως καὶ ὁ υἱὸς ὑπάρχει. ὀνομάζεται δὲ ἐν τῷ βαπτίσματι ὁ πατήρ, ἀνάγκη καὶ τὸν υἱὸν συγκατονομάζεσθαι.

42. Διὰ τοῦτο καὶ τοῖς ἁγίοις ἐπαγγελλόμενος, οὕτως ἔλεγεν· „ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ, καὶ „μονὴν παρ' αὐτῷ (2) ποιήσομεν· καὶ πάλιν· ἵν' „ὡς ἐγὼ καὶ σὺ ἕν ἐσμεν, κἀκεῖνοι ἓν ὦσιν ἐν ἡ„μῖν.„ καὶ ἡ διδομένη δὲ χάρις, μία ἐστὶ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐν υἱῷ διδομένη, ὡς ὁ Παῦλος (3) διὰ πάσης ἐπιστολῆς γράφει· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. δεῖ γὰρ τὸ φῶς εἶναι μετὰ τῆς αὐγῆς, καὶ τὸ ἀπαύγασμα (4) συνορᾶσθαι μετὰ τοῦ ἰδίου φωτός. ὅθεν Ἰουδαῖοι μετὰ τούτων ἀρνούμενοι τὸν υἱὸν, οὐκ ἔχουσιν οὐδὲ τὸν πατέρα· (5) καταλείψαντες γὰρ τὴν πηγὴν τῆς σοφίας, ὡς ὀνειδίζων αὐτοὺς εἶπεν ὁ Βαροὺχ, ἀπέβαλον ἀφ' ἑαυτῶν καὶ τὴν ἐκ ταύτης σοφίαν τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· „Χριστὸς γάρ, „φησιν ὁ ἀπόστολος, θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία· „λέγοντες, οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα.„ Ἰουδαῖοι μὲν οὖν ἔχουσι τῆς ἀρνήσεως τὰ ἐπίχειρα τῆς ἐπιτιμίας· ἀπώλεσαν γὰρ σὺν τῇ πόλει καὶ τὸν λογισμόν. οὗτοι δὲ κινδυνεύουσι λοιπὸν καὶ περὶ αὐτὸ τὸ πλήρωμα τοῦ μυστηρίου· φημὶ δὴ τὸ βάπτισμα. (6) εἰ γὰρ εἰς ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ δίδοται ἡ τελείωσις, οὐ λέγουσι δὲ πατέρα ἀληθινὸν, διὰ τὸ ἀρνεῖσθαι (7) τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ὅμοιον τῆς οὐσίας, ἀρνοῦνται δὲ καὶ τὸν ἀληθινὸν υἱὸν, καὶ ἄλλον ἑαυτοῖς ἐξ οὐκ ὄντων κτιστὸν ἀναπλάττοντες ὀνομάζουσι· πῶς οὐ παντελῶς κενὸν καὶ ἀλυσιτελές τὸ παρ' αὐτῶν διδόμενόν ἐστι, προσποίησιν μὲν ἔχον, τῇ δὲ ἀληθείᾳ μηδὲν ἔχον (8) πρὸς εὐσέβειαν βοήθημα; οὐ γὰρ εἰς πατέρα καὶ υἱὸν διδόασιν οἱ Ἀρειανοὶ, ἀλλ' εἰς κτίστην καὶ κτίσμα, καὶ εἰς ποιητὴν καὶ ποίημα. ὥσπερ δὲ ἄλλο ἐστὶ κτίσμα παρὰ τὸν υἱὸν, οὕτως ἄλλο (9) ἂν εἴη τῆς ἀληθείας τὸ παρ' αὐτῶν νομιζόμενον δίδοσθαι, κἂν τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, διὰ τὸ γεγραμμένον, ὀνομάζειν προσποιῶνται. οὐ γὰρ ὁ λέγων ἁπλῶς, κύριε, (10) οὗτος καὶ δίδωσιν· ἀλλ' ὁ μετὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τὴν πίστιν ἔχων ὀρθήν. διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ὁ σωτὴρ οὐχ ἁπλῶς ἐνετείλατο βαπτίζειν, ἀλλὰ πρῶτόν φησι, „μαθητεύ„σατε· εἶθ' οὕτως· βαπτίζετε (11) εἰς ὄνο-

baptizat, hunc Filius baptizat; & quem Filius baptizat, idem in Spiritu ſancto initiatur. Præterea, quemadmodum lucente ſole, recte dici poteſt ſplendor illuminare; cum una & eadem ſit lux quæ nec dividi nec diſcindi poſſit: ita ubi Pater eſt vel nominatur, ibi omnino eſt item Filius. Quocirca cum Pater in Baptiſmo nominetur, in eo etiam Filium neceſſe eſt nominari.

42. Ea propter cum ipſe bona Sanctis promitteret, ſic ait: *Veniemus ego & Pater, & manſionem apud eum faciemus*. Et rurſus, *Ut ſicut ego & tu unum ſumus, ſic & illi unum ſint in nobis*. Una ſimiliter eſt gratia, quæ a Patre in Filio datur, ut in omnibus epiſtolis ſcribit Paulus: *Gratia vobis & pax a Deo patre noſtro & Domino Jeſu Chriſto*. Neceſſum enim eſt lucem una cum ſplendore eſſe, & ſplendorem cum propria luce videri. Qua de cauſa Judæi qui Filium cum iſtis negant, nec ipſi etiam Patrem habent. Nam cum fontem ſapientiæ, ut illis exprobrat Baruch, dereliquerint, ſapientiam quoque ex fonte ipſo promanantem, quæ eſt Dominus noſter Jeſus Chriſtus, a ſe tunc projecerunt, cum dixerunt, *Non habemus regem niſi Cæſarem*. *Chriſtus enim*, inquit Apoſtolus, *Dei virtus & Dei ſapientia eſt*. Judæi itaque dignas impiæ negationis perſolvunt pœnas: rationem enim una cum urbe ſua amiſerunt. * Iſti autem in periculum veniunt amittendæ myſterii (de Baptiſmo loquor) integritatis. Nam ſi in Patris & Filii nomine initiamur, illi autem verum non pronuntiant Patrem, utpote qui id, quod ex ipſo eſt, ejuſque naturæ eſt ſimile, negent: cum item verum iidem negant Filium, aliumque nominant, quem ex nihilo creatum eſſe comminiſcuntur; qui fieri poteſt ut prorſus vacuus ac inutilis non ſit Baptiſmus, qui ab illis datur, in quo quidem inſit religionis ſimulatio, ſed revera nihil ad pietatem queat conferre? Nec enim Ariani in Patris & Filii nomine dant Baptiſmum, ſed in nomine creatoris & rei creatæ, effectoris & rei factæ. Unde quemadmodum res creata alia eſt a Filio, ita Baptiſmus, quem illi dare putantur, a vero Baptiſmo alius eſt, etiamſi nomen Patris & Filii, ut præcipit Scriptura, proferre aſſimulent. Non enim qui dicit, Domine, ille etiam dat, ſed is tantum, qui cum nomine rectam quoque habet fidem. Ea de cauſa Salvator non ſolum baptizare juſſit, ſed primum ait: *Docete*, & deinde, *baptizate in nomine*

Joan. 14. 23. Joan. 17. 22. Rom. 1. 7. 1. Cor. 1. 3. Eph. 1. 2. &c. Bar. 3. 12. Joan. 19. 15. 1. Cor. 1. 24. Vacuus & inutilis eſt Baptiſmus quem conferunt Ariani, aliique hæretici. Matth. 7. 21. Mat. 28. 10.

(1) Seguerian. λέγοιεν.

(2) Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. ποιησόμεθα. καὶ πάλιν· ἵνα ὅπου ἐγὼ καὶ σύ ἐσμεν. καὶ ἡ διδομένη χάρις. Ibid. Seguerian. παρὰ πατρὸς ἐν υἱῷ. Goblerian. & Felc. 1. παρὰ τοῦ πατρὸς υἱῷ. Baſil. Anglic. Reg. Felc. 4. & 5. ἵνα ὥσπερ ἐγὼ, &c. Editi & alii, ἵν' ὡς ἐγὼ, &c.

(3) διὰ πάσης ἐπιστολῆς abeſt a Gobler. & Felc. 1.

(4) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ὁρᾶσθαι. Ibid. Seguer. μετὰ τοῦ ἀϊδίου φωτός. Gobler. Felc. 1. & 5. ibid. ὅθεν οἱ Ἰουδαῖοι.

(5) Seguerian. & Felc. 5. καταλείψαντές τε τὴν. Goblerian. & Felc. 1. καταλείψαντες γὰρ τήν. Ceteri & editio Commel. καταλείψαντες καὶ τήν.

(6) Seguerian. & Reg. & Felc. 4. εἰ γὰρ εἰς ὄνομα. Alii & editio Commel. εἰς γὰρ ὄνομα.

(7) Seguerian. τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ὅμοιον, ut & videtur Nannius legiſſe, qui nempe vertit, *eo quod negent aliquid ex ipſo exiſtere, & ſimile eſſe illius ſubſtantiæ*. Reg. τὸ ἐξ αὐτοῦ ὁμοίωμα τῆς οὐσίας. Alii & editi, τὸ ἐξ αὐτοῦ ὅμοιον τῆς οὐσίας.

(8) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. At alii & editio Commel. πρὸς βοήθειαν εὐσέβημα.

(9) Seguerian. Reg. & Felc. 5. οὕτως ἄλλο ἂν εἴη. Alii & editio Commel. οὕτως ἄλλο εἴη. Mox Seguerian. κἂν τὸ ὄνομα πατρὸς καὶ υἱοῦ.

(10) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. οὗτος καὶ δίδωσιν. Reg. οὕτως καὶ δίδωσιν. Alii & editi, οὗτος δίδωσιν. Mox Seguerian. διὰ τοῦτο γοῦν ὁ σωτήρ.

(11) Felc. 5. εἰς τὸ ὄνομα. Ceteri & editio Commel. εἰς ὄνομα. Ibidem Felckman. 4. & 5. τοῦ πατρὸς, τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

(*) Ex hoc loco contendunt nonnulli fuiſſe S. Athanaſii ſententiam, Baptiſma hæreticorum plane irritum eſſe, iterumque eſſe baptizandos qui ex hæreticis ad Eccleſiam Catholicam convertuntur. Verum id clare non probant S. Doctoris verba, qui forte ea tantum ratione vacuum & inutile eſſe docet hæreticorum Baptiſma, quatenus nihil proficit ad pietatem ſive verum Dei cultum, qui in ſola Catholica exhibetur Eccleſia. Nec vero inepte ait eos, qui hæreticorum adſperguntur aqua, fœdari potius impietate, quam redimi; quippe cum illi, Baptiſma ab hæreticis accipiendo, in eorum adſcribantur numerum, fiantque & ipſi hoc pacto hæretici, ac proinde veram extra Religionem & ſalutis viam. Similia paſſim habet Auguſtinus ipſe contra Donatiſtas. Exempli gratia lib. de unico Baptiſmo contra Petilianum num. 8. ait Baptiſmum non ſolum nihil prodeſſe hæreticis ad ſalutem, ſed etiam obeſſe ad damnationem. Verba S. Auguſtini ſunt: *Sicut nihil eis proderat ad ſalutem qui verbum Deum ignorantes, eum tamen colebant, immo & oberat ad perniciem, quod falſos deos ſimul colentes, eidem vero Deo ſacrilegam injuriam faciebant: ſic nihil prodeſt hæreticis ad ſalutem quod extra Eccleſiam verum Baptiſmum per ignorantiam & tradunt & tenent; immo & obeſt ad damnationem, quod in ſacrilega iniquitate erroris humani, etiam divini Sacramenti non per quam mundentur, ſed per quam ſeverius judicentur, detinent veritatem*. Hæc ille. Vide Præfationem generalem.

mine Patris & Filii & Spiritus sancti, ut ex doctrina oriretur recta fides, & cum fide Baptismo initiaremur.

43. Ittaque multæ quoque aliæ hæreses nomina tantum pronunciant: verum cum recte non sentiant, uti dictum est, nec sanam habeant fidem, inutilis est aqua quam donant, quippe cui desit pietas; ita ut quemcumque illi asperserint, impietate fœdetur potius, quam redimatur. Sic & ipsi Gentiles, tametsi Deum in ore habent, Deum tamen convincuntur non colere, quia illum, qui verus & vere est Deus, Patrem scilicet Domini nostri Jesu Christi non agnoscunt. Sic Manichæi, Phryges, & Samosatensis discipuli, quamvis proferunt nomina, nihilominus sunt hæretici. Sic etiam deinde hi qui cum Ario sentiunt, licet quæ scripta sunt recitent, & nomina pronuncient, eos tamen, qui ab illis accipiunt Baptismum, decipiunt & eludunt, cum longe major sit ipsorum impietas quam ceterorum hæreticorum, quos sensim prætergrediuntur, ut etiam sua præ loquacitate, culpa liberi illi videantur. Enimvero alii hæretici quiddam præter veritatem sunt commenti, ita ut vel eorum error circa Domini corpus versetur, eumque ex Maria Virgine carnem negent habuisse, vel contendant mortem non subiisse, nec factum ullo modo esse hominem, sed solum apparuisse, non autem revera fuisse: corpus similiter specie, non vere habuisse: denique hominem visum dumtaxat fuisse, eo modo quo visa somniantibus occurrunt. Ariani autem aperte in ipsum Patrem impii sunt, cujus divinitatem, quam in Filio tamquam in imagine Scripturis testatam audiunt, blasphemiis audent impugnare, eam creatam esse affirmantes, & quocumque se contulerint, voculam hanc, *non erat*, veluti cœnum in pera secum circumferunt, sicque, ut serpens virus, evomunt. Deinde vero quando illorum sententia nauseam parit omnibus, continuo humanum præsidium auctoritatemque, labantis hæresis fulciendæ causa, substituunt & supponunt, ut ejus aspectu aut metu, quam noxia sit impia ipsorum doctrina non intelligant incautiores. An non igitur miseratione digni sunt qui ita decipiuntur? An non eos æquum est deflere, qui præsenti mendacique voluptatum specie victi, suum produnt commodum, & futura spe cadunt? Qui enim in nomine ejus, qui nullus est, Baptismum videntur accipere, nihil certe accipient, sed rei creatæ conjuncti, nullum ab ea consequentur auxilium. Cum item in rem natura a Patre alienam & dissimilem iidem credant, nullam quoque cum eo conjunctionem sunt habituri, quippe qui proprium & natura ex Patre genitum non habeant Filium, qui & ipse in Patre est, & in quo est similiter Pater, ut idem testatur Filius: sed infelices, illorum circumventi improbitate, nudi plane & destituti divinitate permanent. Nec enim ipsos morientes sequentur fallacia terræ bona, nec cum Dominum, quem negaverunt, in throno Patris

Arianorum major est impietas quam ceterorum hæreticorum.

Joan. 14. 10.

A „ μα πατρὸς, καὶ υἱοῦ, καὶ ἁγίου πνεύματος· „ ἵν᾽ ἐκ τῆς μαθήσεως (1) ἡ πίστις ὀρθὴ γένηται, καὶ μετὰ πίστεως ἡ τοῦ βαπτίσματος τελείωσις προστεθῇ.

43. Πολλαὶ γοῦν καὶ ἄλλαι αἱρέσεις λέγουσαι τὰ ὀνόματα μόνον, μὴ φρονοῦσαι δὲ ὀρθῶς, ὡς εἴρηται, μηδὲ τὴν πίστιν ὑγιαίνουσαν ἔχουσαι, ἀλυσιτελὲς ἔχουσι καὶ τὸ παρ᾽ αὐτῶν διδόμενον ὕδωρ, λειπόμενον εὐσεβείᾳ, ὥστε (2) καὶ τὸν ῥαντιζόμενον παρ᾽ αὐτῶν ῥυπαίνεσθαι μᾶλλον ἐν ἀσεβείᾳ, ἢ λυτροῦσθαι. οὕτω καὶ Ἕλληνες καίτοι θεὸν διὰ χειλέων λέγοντες, ἀθεότητος ἔχουσιν ἔγκλημα, ὅτι τὸν ὄντως ὄντα καὶ ἀληθινὸν θεὸν, οὐ γινώσκουσι τὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. οὕ- B τω Μανιχαῖοι καὶ Φρύγες, καὶ οἱ τοῦ Σαμοσατέως μαθηταὶ, τὰ ὀνόματα λέγοντες, οὐδὲν ἧττον εἰσιν αἱρετικοί· (3) οὕτω καθ᾽ ἑξῆς λοιπὸν καὶ οἱ τὰ Ἀρείου φρονοῦντες, κἂν ἀναγινώσκωσι τὰ γεγραμμένα, καὶ λέγωσι τὰ ὀνόματα, καὶ αὐτοὶ παίζουσι τοὺς λαμβάνοντας παρ᾽ αὐτῶν, πλέον τῶν ἄλλων (4) αἱρέσεων ἀσεβέστεροι τυγχάνοντες, καὶ (5) κατ᾽ ὀλίγον ὑπερκείμενοι ταύτας, καὶ δικαιοῦντες αὐτὰς ἐκ τῆς ἑαυτῶν ἀθυρογλωττίας. ἐκεῖναι μὲν γὰρ πλέον τι τῆς ἀληθείας καταψεύδονται, καὶ ἢ περὶ τὸ σῶμα (6) σφάλμα ἔχουσι, λέγοντες μὴ ἐκ Μαρίας εἰληφέναι σάρκα τὸν κύριον, ἢ ὅτι ὅλως οὐ γέγονε θάνατος, οὐ- C δὲ ὅλως ἄνθρωπος γέγονεν, ἀλλὰ μόνον ἐφάνη, καὶ οὐκ ἦν ἀληθῶς, καὶ ἐδόκει σῶμα ἔχειν, μὴ ἔχων, καὶ ἐδόκει ἄνθρωπος φαίνεσθαι, ὡς ἐν ὀνείρῳ φαντασίας· οὗτοι δὲ εἰς αὐτὸν τὸν πατέρα φανερῶς ἀσεβοῦσι. τὴν γὰρ θεότητα αὐτοῦ εἰς τὸν υἱὸν ὡς ἐν εἰκόνι μαρτυρουμένην ἀκούοντες ἀπὸ (7) τῶν γραφῶν, βλασφημοῦσι, λέγοντες αὐτὴν εἶναι κτίσμα, καὶ πανταχοῦ περὶ αὐτῆς τὸ, οὐκ ἦν, ὡς ἐν πήρᾳ βόρβορον, τὸ λεξείδιον τοῦτο περιφέρουσι, καὶ (8) ὡς ὄφις τὸν ἰὸν, τοῦτο προβάλλονται. εἶτα, ἐπειδὴ ναυσιηρὸν παρὰ πᾶσι τὸ παρ᾽ D αὐτοῖς ἐστι δόγμα, εὐθὺς (9) ὥσπερ ἔρεισμα τῷ πτώματι τῆς αἱρέσεως, τὴν ἀνθρωπίνην προστασίαν ὑποτιθέασι, ἵνα ταύτην βλέπων ὁ ἁπλούστερος, ἢ καὶ δεδιὼς, μὴ (10) κατανοῇ τὸ βλαβερὸν τῆς κακοφροσύνης αὐτῶν. πῶς οὖν οὐκ ἄξιον οἰκτείρειν τοὺς παρ᾽ αὐτῶν ἀπατωμένους; ἢ πῶς οὐκ ἐπὶ τούτοις δακρῦσαι καλὸν, ὅτι τῇ παραυτίκα διὰ (11) τὰς ἡδονὰς φαντασίᾳ προδιδόασι τὸ ἑαυτοῖς συμφέρον, καὶ ἐκπίπτουσι τῆς μελλούσης ἐλπίδος; εἰς γὰρ τὸν οὐκ ὄντα δοκοῦντες λαμβάνειν, οὐδὲν εἰληφότες ἔσονται· κτίσματί τε συντασσόμενοι, οὐδεμίαν παρὰ τῆς κτίσεως ἕξουσι βοήθειαν. E καὶ εἰς ἀνόμοιον δὲ καὶ ἀλλότριον καθ᾽ οὐσίαν τοῦ πατρὸς πιστεύοντες, οὐ συναφθήσονται τῷ πατρὶ, μὴ ἔχοντες τὸν ἴδιον καὶ ἐξ αὐτοῦ φύσει υἱὸν, τὸν (12) ὄντα ἐν τῷ πατρὶ, ἐν ᾧ καὶ ὁ πατήρ ἐστιν, ὡς αὐτὸς εἴρηκεν. ἀλλὰ πλανηθέντες παρὰ τούτων, ἔρημοι καὶ γυμνοὶ λοιπὸν ἀπομένουσι τῆς θεότητος οἱ ἄθλιοι. οὐδὲ (13) γὰρ ἀκολουθήσει τούτοις ἀποθνήσκουσιν ἡ τῶν ἐπὶ γῆς φαντασία· οὐδ᾽ ὅταν ἴδωσιν, ὃν ἠρνήσαντο, κύριον, καθήμενον ἐπὶ (14) τὸν θρό-

(1) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglic. Gobler. & Felckman. 1. Alii & editio Commel. ἡ πίστις ἡ τοῦ βαπτίσματος τελείωσις.

(2) Seguerian. καὶ omittit. Ibidem Felckman. 5. μᾶλλον ἀσεβείᾳ.

(3) Seguer. Anglic. & Felc. 4. οὕτω καθ᾽ ἑξῆς. Alii & editio Commel. οὕτω καὶ καθ᾽ ἑξῆς.

(4) Seguer. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. & Regius, αἱρέσεων. Editi & alii, αἱρετικῶν.

(5) Sic Seguerianus, Anglican. Goblerian. Felckman. 1. & 4. At alii & editio Commel. κατὰ τὸ λογικόν. Ibid. Felckman. 5. ὑπερκείμενοι αὐτάς. Ceteri & editio Commel. ὑπερκείμενοι ταύτας.

(6) Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. σφάλμα ἔχουσι. Alii & editi, σφάλλονται. Mox σάρκα abest a Basili. Ibid. Felc. 5. σάρκα τὸν Χριστόν.

(7) Felc. 4. ἀπὸ τῶν γραφῶν μαρτυροῦσιν, λέγοντες αὐτὴν εἶναι κτίσμα, καὶ βλασφημοῦσι, καὶ πανταχοῦ, &c.

(8) Reg. & Felc. 5. ὡς ὄφεις. Iidem & Felc. 4. τοῦτον προβάλλονται.

(9) Felc. 2. & editio Commel. εὐθὺς ἔρεισμα. Ceteri mss. εὐθὺς ὥσπερ ἔρεισμα.

(10) Seguerian. & Felckm. 1. κατανοεῖ.

(11) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. διὰ τὰς ἡδονάς. Editi & alii, διὰ τὴν ἡδονῆς. Mox Anglic. οἱ γὰρ τὸν οὐκ ὄντα, ut & legit Nannius. Alii vero mss. omnes & editio Commel. εἰς γὰρ τὸν οὐκ ὄντα, &c.

(12) Seguerianus, Regius, Goblerian. Felckm. 1. & 5. ὄντα ἐν τῷ πατρί. Alii & editio Commel. ὄντα τῷ πατρί. Mox Seguerian. Reg. Goblerian. Felckm. 1. & 5. παρὰ τούτων. Editi & alii, ἀπὸ τούτων. Ibidem Basili. λοιπὸν ἀπομένουσι.

(13) Seguerian. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἀκολουθήσει. Ibid. Felckm. 5. τούτους:

(14) Reg. & Felc. 5. ἐπὶ τοῦ θρόνου. Seguer. ibid. πατρὸς ἑαυτοῦ. Felc. 4. αὐτούς. Alii & editi, αὐτοῦ.

θρόνου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ κρίνοντα, ζῶντας καὶ νεκροὺς, δυνήσεταί τις εἰς βοήθειαν (1) ἐπικαλέσασθαί τινα τῶν νῦν ἀπατησάντων. κρινομένους γὰρ καὶ αὐτοὺς ὄψονται καὶ μεταμελομένους, ἐφ᾽ οἷς ἠδίκησαν καὶ ἠσέβησαν.

44. Ταῦτα πρὸ τοῦ ῥητοῦ τῶν παροιμιῶν πέως διελάβομεν, ἐνιστάμενοι πρὸς τὰς ἀλόγους ἐκ καρδίας αὐτῶν μυθοπλασίας· ἵνα γνόντες, ὡς οὐχ ἁρμόζει λέγειν κτίσμα τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, μάθωσι καλῶς ἀναγινώσκειν καὶ αὐτοὶ τὸ ἐν ταῖς παροιμίαις ῥητὸν, ὀρθὴν ἔχον καὶ αὐτὸ τὴν διάνοιαν. γέγραπται μὲν γὰρ, „ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ· „ ἀλλ᾽ ἐπειδὴ παροιμίαι εἰσὶ, καὶ παροιμιωδῶς ἐλέχθη, οὐ δεῖ τὴν πρόχειρον λέξιν ἁπλῶς οὕτως ἐκλαμβάνειν, (2) ἀλλὰ τὸ πρόσωπον ζητεῖν, καὶ οὕτω μετ᾽ εὐσεβείας τὸν νοῦν ἐφαρμόζειν αὐτῷ. τὰ γὰρ ἐν παροιμίαις λεγόμενα, οὐκ ἐκ φανεροῦ λέγεται, ἀλλὰ κεκρυμμένως ἀπαγγέλλεται, ὡς αὐτὸς (3) ὁ κύριος ἐδίδαξεν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ λέγων· „ ταῦτα ἐν παροιμίαις λελάληκα ὑμῖν, ἀλλ᾽ ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὐκέτι ἐν παροιμίαις λαλήσω ὑμῖν, ἀλλὰ παῤῥησίᾳ. „ οὐκοῦν ἀποκαλύπτειν χρὴ τὸν νοῦν τοῦ ῥητοῦ, ὡς κεκρυμμένον τε τοῦτον ζητεῖν, καὶ μὴ ὡς ἐν παῤῥησίᾳ εἰρημένον ἁπλῶς ἐκλαμβάνειν, ἵνα μὴ παρεξηγούμενοι πλανηθῶμεν ἀπὸ τῆς ἀληθείας. εἰ μὲν οὖν περὶ ἀγγέλου, ἢ ἑτέρου τινὸς τῶν (4) γενητῶν ἐστι τὸ γεγραμμένον, ὡς περὶ ἑνὸς ἡμῶν τῶν ποιημάτων, ἔστω λεγόμενον τὸ, ἔκτισέ με. εἰ δὲ ἡ σοφία τοῦ θεοῦ ἐστιν, ἐν ᾗ πάντα τὰ γενητὰ δεδημιούργηται, ἡ (5) περὶ ἑαυτῆς λέγουσα· τί δεῖ νοεῖν ἢ ὅτι τὸ, ἔκτισε, φάσκουσα, οὐκ ἐναντίον τῷ, ἐγέννησε, λέγει; οὐδὲ ὡς ἐπιλαθομένη ὅτι κτίζουσά ἐστι καὶ δημιουργὸς, ἢ ἀγνοοῦσα τὴν διαφορὰν τοῦ κτίζοντος, καὶ τῶν κτισμάτων, ἐν τοῖς κτίσμασιν ἑαυτὴν συναριθμεῖ· ἀλλά τινα νοῦν, ὡς ἐν παροιμίαις, οὐ παῤῥησίᾳ, κεκρυμμένον δὲ σημαίνει· ὃν τοῖς μὲν ἁγίοις ἐνέπνεε προφητεύειν, (6) αὐτὴ δὲ μετ᾽ ὀλίγα ἐκ παραλλήλου τὸ, ἔκτισεν, ἐν ἑτέραις λέξεσι σημαίνουσά φησιν, „ ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον. „ δῆλον δέ ἐστιν οἶκον εἶναι τῆς σοφίας τὸ ἡμέτερον σῶμα, ὅπερ ἀναλαβὼν γέγονεν ἄνθρωπος· καὶ εἰκότως παρὰ μὲν Ἰωάννου λέγεται, „ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. „ διὰ δὲ (7) Σολομῶνος περὶ ἑαυτῆς ἡ σοφία μετὰ παρατηρήσεώς φησιν, οὐχ ὅτι κτίσμα εἰμὶ, ἀλλὰ μόνον ὅτι „ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ, „ ἀλλ᾽ οὐκ εἰς τὸ εἶναί με ἔκτισεν, οὐδὲ ὅτι κτίσματος ἀρχὴν καὶ γένεσιν ἔχω.

45. Καὶ ἐνταῦθα γὰρ οὐ τὴν οὐσίαν τῆς θεότητος (8) αὐτοῦ, οὐδὲ τὴν ἐκ πατρὸς ἀΐδιον ἑαυτοῦ καὶ γνησίαν γέννησιν ὁ λόγος σημαίνων, διὰ (9) Σολομῶνος εἴρηκεν, ἀλλὰ πάλιν τὸ ἀνθρώπινον καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς οἰκονομίαν αὐτοῦ. διὸ (10) καὶ, καθὼς προεῖπον, οὐκ εἶπε, κτίσμα εἰμὶ, ἢ κτίσμα ἐγενόμην, ἀλλὰ μόνον, ἔκτισε. τὰ μὲν γὰρ κτίσματα κτιστὴν ἔχοντα τὴν οὐσίαν, τῶν (11) γενητῶν ἐστι, καὶ λέγεται κτίζεσθαι, καὶ πάντως τὸ κτίσμα κτίζεται· ἡ δὲ τοῦ ἔκτισε μόνη λέξις λεγομένη, οὐ πάντως τὴν οὐσίαν

Tom. I.

A sui sedentem viderint, vivosque ac mortuos judicantem, aliquem illorum, a quibus circumventi sunt, in sui auxilium licebit eis advocare. Nam illos quoque judicari, & omnium, quæ inique & impie egerint, videbunt pœnitere.

44. Hæc porro, loci Proverbiorum explicandi gratia, hactenus præmisimus, absurdisque illorum refellendis commentis institimus; ut perspectum habentes, Filium Dei dici creatum non debere, recte legere discant illum Proverbiorum locum, cujus sa- B na utique est sententia. Itaque scriptum quidem est: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua:* verum quia proverbia illa sunt, idque instar proverbii est dictum; hæc idcirco verba non, ut nude jacent, sunt explicanda, sed attendendum est ad personam, itaque congruenter pietati ea par est intelligere. Nam quæ proverbiorum instar dicuntur, non clare & aperte, sed obscure enunciantur, ut ipse Dominus in Euangelio secundum Joannem his verbis docet: *Hæc in Proverbiis locutus sum vobis. Sed venit hora cum jam non in proverbiis lo-* C *quar vobis, sed palam.* Itaque opus est ut dicti illius evolvamus sensum, & tamquam abditum investigemus: nec verba illa quasi perspicue enunciata, uti jacent, debemus excipere, ne a veritate, falsa interpretatione, aberremus. Igitur si de Angelo vel de aliqua alia re facta, uti nos sumus, scripta sunt: hæc dictio, *creavit*, per me licet, proprie usurpetur. Sed si sapientia Dei, in qua res factæ omnes productæ sunt, hic de seipsa loquitur: quid cogitare convenit quam eam, cum verbo, *creavit*, usa est, nihil D contrarium vocabulo, *genuit*, dicere, neque oblitam se creatricem & effectricem esse, aut ignaram quid inter creantem & creata intersit, seipsam inter res creatas annumerasse, sed sensum aliquem non apertum, sed abstrusum, proverbiorum more, significare, secundum quem Sanctos ad vaticinandum excitarit, ipsaque paulopost eadem significatione vocem, *creavit*, hisce aliis denotarit verbis, *Sapientia ædificavit sibi ipsi domum?* Certum est autem Sapientiæ domum, nostrum esse corpus, quo assumpto factus homo est, unde jure merito a Joanne dicitur, *Verbum caro factum est:* & Sapientia ipsa de E se per Salomonem haud inconsulte ait, non, Ego sum creata, sed tantum, *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*, non autem ut essem me creavit, neque quod simile habeam rerum creatarum principium aut originem.

45. Non enim Verbum hoc in loco naturam suæ divinitatis vel æternum germanumque sui ipsius ex Patre ortum, Salomonis verbis significavit: sed solam humanitatem & susceptam nostri gratia dispensationem intellexit. Hinc ut jam monui, non dixit: Res sum creata, vel, Creatura fa- F cta sum, sed tantum, *creavit*. Siquidem res creatæ, quia creatam habent naturam, e numero rerum factarum sunt, & creari dicuntur, omninoque creatura creatur. At sola dictio, *creavit*, non necessario naturam

Prov. 8. 22.

Joan. 16. 25.

Prov. 9. 1

Joan. 1. 14.

(1) Seguer. & Felc. 4. ἐπικαλέσασθαι. Ibidem Seguer. & Regius, τῶν νῦν ἀπατησάντων. Basili. Anglican. Gobler. Felc. 1. & 5. τῶν ἀπατησάντων. Editi, ἐπικαλέσασθαί τινα· κρινομένους γὰρ, &c. Ibid. Gobler. Felc. 1. & 4. κρινομένους γὰρ αὐτούς.

(2) Gobler. & Felc. 1. ἀλλὰ πρόσωπον.

(3) Gobler. & Felc. 1. ὁ κύριος ἔφη· ταῦτα ἐν παροιμίαις. Ibidem Seguer. εὐαγγελίῳ λέγων. Editi & alii omittunt λέγων. Mox Seguer. & Felc. 4. λελάληκα ὑμῖν· ἔρχεται.

(4) Felc. 5. γεννητῶν. Mox Seguer. Reg. Anglican. Basili. Gobler. Felc. 1. & 4. ἡμῶν τῶν ποιημάτων. Alii & editi, ἡμῶν ποιημάτων. Ibid. in Seguerian. & Reg. deest με post ἔκτισε.

(5) Goblerian. Felc. 1. & 4. περὶ αὐτῆς. Paulopost Seguer. οὐδὲ ἐπιλαθομένη.

(6) Seguerian. Basil. & Anglic. αὐτὴ δέ. Editio Commel. αὐτὴν δὲ, mendose. Mox Seguer. ἐν omittit ante ἑτέραις. Ibidem Felc. 5. ᾠκοδόμησεν αὐτῇ οἶκον.

(7) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. Σολομῶνος. Ceteri & editi, Σολομῶντος. Paulopost Seguer. Reg. & Felc. 4. κτίσμα εἰμί. Ibid. Seguer. ἀλλὰ μόνον ὅτι κύριος. Felckm. 4. ἀλλὰ μόνον ὅτι ὁ κύριος. Reg. ἀλλ᾽ ὅτι κύριος.

(8) Seguer. ἑαυτοῦ.

(9) Seguer. Reg. Goblerian. Felc. 1. & 5. Σολομῶνος. Anglican. & Felc. 4. Σαλομῶνος. Alii & editi, Σολομῶντος. Ibid. Seguer. ἔλεγεν pro εἴρηκεν.

(10) Seguer. & Reg. διὸ καθώς. Alii & editi διὸ καὶ καθώς.

(11) Felc. 5. γεννητῶν. Ibidem Basili. & Reg. λέγεται κτίζεσθαι. Angl. Felc. 4. & 5. λέγεται καὶ κτίζεσθαι. Ceteri & editio Commel. λέγεται καὶ κτίζεται.

vel ortum significat, sed aliquid aliud circa rem, de qua loquitur, fieri innuit: nec proinde id quod dicitur creari, etiam natura & substantia creatum est. Quod quidem discrimen non ignotum est divinæ Scripturæ, quæ de creatis rebus ait: *Impleta est terra creatura tua;* &, *ipsa creatura congemit & condolescit*. In Apocalypsi quoque scribitur: *Et mortua est tertia pars creaturarum quæ erant in mari, animas habentium*. Ait item Paulus: *Omnis creatura dei bona est, & nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur*. Et in libro Sapientiæ legitur: *Et Sapientia tua constituisti hominem, ut dominaretur creaturis quæ a te factæ sunt*. Quod autem res istæ quæ creaturæ sunt, creari dicantur, id rursus a Domino licet discere, cujus nempe hæc sunt verba: *Qui autem ab initio* homines *creavit, masculum & feminam fecit eos*. Idem quoque confirmat Moyses, qui in Cantico ita loquitur: *Interrogate dies, quæ priores te factæ sunt, a die qua Deus hominem creavit in terra, & ad summum cælum*. Et Paulus epistola ad Colossenses sic scribit: *Qui est imago Dei invisibilis primogenitus omnis creaturæ; quoniam in ipso creata sunt omnia quæ in cælis sunt & quæ in terra, visibilia & invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates: omnia per ipsum & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnia.*

Psal. 103. 24. *Rom.* 8. 22. *Apocal.* 8. 9. 1. *Tim.* 4. 4. *Sap.* 9. 2. *Marc.* 10. 6. *Deuter.* 4. 32. *Coloss.* 1. 15.

46. Itaque ea, quæ ex natura sua substantiam habent creatam, creaturas dici, & vere creari, satis ex his patet, quæ commonefaciendi gratia attulimus, cum alioquin hujusmodi testimoniis plena sit Scriptura. Quod vero sola dictio, *creavit*, non semper naturam significet vel originem, liquet ex Davide, qui in Psalmis ait, *Scribatur hæc in generationem alteram, & populus qui creabitur, laudabit Dominum*. Et rursus, *Cor mundum crea in me, Deus*. Paulus item epistola ad Ephesios scribit: *Legem mandatorum in decretis abrogans, ut duos in semetipso in unum novum hominem crearet*. Et iterum: *Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia & sanctitate veritatis*. Neque enim David de populo aliquo, qui secundum substantiam crearetur, sermonem habebat, nec orabat ut cor acciperet aliud ab eo quod jam haberet: sed eam, quæ secundum Deum est, renovationem significabat & instaurationem. Nec item Paulus duos aliquos intelligebat, qui secundum substantiam in Domino crearentur, neque nos hortabatur ut alium quemdam indueremus hominem: verum per hominem, qui secundum Deum est, vitam virtute ornatam, & per eos qui in Christo creantur, duos populos qui in illo renovantur indicabat. Nec ab hac loquendi forma alienum est istud Jeremiæ: *Creavit Dominus salutem novam in plantationem, qua in salute circuibunt homines:* quibus verbis non significat substantiam aliquam creaturæ, sed renovandam in hominibus salutem, quæ nobis

Psal. 101. 19. *Psal.* 50. 12. *Ephes.* 2. 15. *Ephes.* 4. 24. *Jerem.* 31. 22. *Vide supra pag.* 80.

A ἢ τὴν γένεσιν σημαίνει, ἀλλά τι ἕτερον δηλοῖ γίνεσθαι περὶ (1) ἐκεῖνον περὶ οὗ λέγει, καὶ οὐ πάντως τὸ λεγόμενον κτίζεσθαι, ἤδη καὶ τῇ φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ κτίσμα ἐστί. καὶ ταύτην τὴν διαφορὰν οἶδεν ἡ θεία γραφὴ (2) περὶ μὲν τῶν κτισμάτων λέγουσα, „ ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου, καὶ αὐτὴ ἡ „ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει· ἐν δὲ τῇ ἀποκαλύ„ψει φησί, καὶ ἀπέθανε τὸ τρίτον μέρος τῶν κτισμά„των τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ τὰ ἔχοντα ψυχάς· καθὼς „ (3) καὶ ὁ Παῦλος λέγει· πᾶν κτίσμα θεοῦ κα„λὸν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανό„μενον· (4) ἐν δὲ τῇ σοφίᾳ γέγραπται, καὶ τῇ B „ σοφίᾳ σου κατεσκεύασας τὸν ἄνθρωπον, ἵνα δε„σπόζῃ τῶν ὑπὸ σοῦ (5) γενομένων κτισμάτων. „ καὶ ὅτι ταῦτα κτίσματα ὄντα λέγει κτίζεσθαι, οὕτως πάλιν ἐστὶν ἀκοῦσαι, (6) τοῦ μὲν κυρίου λέγοντος, „ ἀπ' „ ἀρχῆς δὲ ὁ κτίσας, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· „ Μωσέως δὲ ἐν τῇ ᾠδῇ γράφοντος· ἐπερωτήσατε „ ἡμέρας τὰς γενομένας (7) προτέρας σου ἀπὸ τῆς „ ἡμέρας, ἧς ἔκτισεν ὁ θεὸς ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, „ καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ οὐρανοῦ· (8) ὁ δὲ Παῦλος „ ἐν τῇ πρὸς Κολασσαεῖς φησιν· ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ „ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὅτι ἐν αὐ„τῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα (9) τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, C „ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε „ θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι· „ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται, καὶ αὐτός ἐστι „ πρὸ πάντων. „

46. Ὅτι μὲν οὖν τὰ φύσει τὴν οὐσίαν ἔχοντα κτιστὴν, κτίσματα λέγεται (10) καὶ κτίζεται, ἀρκεῖ ταῦτα πρὸς ὑπόμνησιν εἰρῆσθαι, πλήρους οὔσης τῆς γραφῆς· ὅτι δὲ ἡ τό, ἔκτισε, μόνη λέξις λεγομένη, οὐ πάντως τὴν οὐσίαν καὶ τὴν γένεσιν σημαίνει, ὁ μὲν Δαβὶδ ψάλλει, „ γραφήτω (11) αὕτη εἰς γενεὰν ἑ„τέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν κύριον· „ D καὶ πάλιν· „ καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ θεός· „ (12) ὁ δὲ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους, φησί· „ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵ„να τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄν„θρωπον· καὶ πάλιν, ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρω„πον, τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ „ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. „ οὔτε γὰρ ὁ Δαβὶδ λαόν τινα κατ' οὐσίαν κτιζόμενον ἔλεγεν, οὔτε καρδίαν ἑτέραν ηὔχετο λαβεῖν, παρ' ἣν εἶχεν· ἀλλὰ τὴν κατὰ θεὸν ἀνανέωσιν καὶ (13) ἀνακαίνισιν ἐσήμαινεν. οὔτε δὲ ὁ Παῦλος κατ' οὐσίαν κτιζομένους ἐν τῷ κυρίῳ δύο τινὰς ἐδήλου, ἀλλ' οὐδὲ ἄλ- E λον τινὰ ἐνδύσασθαι ἡμᾶς ἄνθρωπον (14) συνεβούλευεν· ἀλλὰ τὸν μὲν κατὰ θεὸν ἄνθρωπον, τὸν κατ' ἀρετὴν βίον ἔλεγε, τοὺς δὲ κτιζομένους ἐν Χριστῷ, τοὺς ἀνακαινιζομένους ἐν αὐτῷ δύο λαοὺς ἐσήμαινε. τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ λεγόμενον παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ· „ ἔκτισε κύριος σωτηρίαν καινὴν εἰς „ καταφύτευσιν, ἐν ᾗ σωτηρίᾳ (15) περιελεύ„σονται ἄνθρωποι· „ τοῦτο δὲ λέγων, οὐκ οὐσίαν τινὰ κτίσματος σημαίνει, ἀλλὰ τὴν ἐν ἀνθρώποις ἀνακαινιζομένην σωτηρίαν προφητεύει, τὴν γενομέ-

(1) Anglican. ἐκεῖνο. Mox Seguerian. ἤδη καὶ τῇ φύσει. Editi, ἤδη τῇ φύσει.

(2) Seguerian. Goblerian. Felckman. 1. & 4. περὶ μὲν τῶν. Editi & alii, περὶ τῶν. Paulopost Seguerian. & Reg. συνωδίνει, ut habet Scriptura. Alii & editi, συνωδύνει.

(3) Seguerian. καθὼς καὶ ὁ Παῦλος. Alii & editi, καθὼς καὶ Παῦλος.

(4) Seguerian. καὶ ἐν τῇ σοφίᾳ. Ibid. idem & Felckman. 4. & 5. κατεσκεύασας ἄνθρωπον.

(5) Seguerian. & Felckm. 4. γεγενημένων. Mox Seguerian. & Reg. λέγει καὶ κτίζεσθαι. Editi & alii καὶ omittunt.

(6) Goblerian. & Felckm. 1. τοῦ κυρίου. Iidem & Seguer. & Felc. 4. ἀπ' ἀρχῆς δὲ ὁ κτίσας. Editi & alii, ἀπ' ἀρχῆς γὰρ ὁ κτίσας. Sic autem habetur Marci 10. 6. ἀπὸ δὲ ἀρχῆς κτίσεως. Vulgata, *Ab initio autem creaturæ*.

(7) προτέρας deest in Goblerian. Felckm. 1. & 4. At Reg. προτέρας τὰς γενομένας προτέρας σου.

(8) Goblerian. & Felckman. 1. καὶ ὁ Παῦλος. Iidem mox & Seguerian. Basili. Anglican. & Felckman. 4. τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Editi, τοῦ θεοῦ ἀοράτου.

(9) Seguerian. τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς.

(10) Seguerian. & Felckman. 4. καὶ κτίζεσθαι. Mox Seguerian. & Felc. 5. πλήρης οὔσης, mendose.

(11) Seguerian. αὐτῇ.

(12) Goblerian. & Felc. 1. καὶ πρὸς Ἐφεσίους Παῦλός φησιν. Mox iidem & Seguerian. ac Reg. εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον. Editi & alii, εἰς ἕνα καὶ καινὸν ἄνθρωπον. Ibid. hæc verba, καὶ πάλιν, ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον, desunt in Basili. Goblerian. & Felckman. 1.

(13) Seguerian. ἀνακαίνωσιν.

(14) Sic Seguerian. Reg. & Felc. 4. Editi συνεβούλευσε.

(15) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. περιελεύσονται ἄνθρωποι, ut & legitur apud Jeremiam. Ceteri & editi, περιελεύσεται ἄνθρωπος.

νομένην ἐν Χριστῷ πρὸς ἡμᾶς. τοιαύτης (1) δὴ οὔσης καὶ τῆς διαφορᾶς, περί τε τῶν κτισμάτων καὶ τοῦ λεγομένου μόνον ἔκτισεν, εἰ μὲν (2) εὑρητέ που τὸν κύριον λεγόμενον ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ κτίσμα, δείξατε καὶ μάχεσθε· εἰ δὲ μὴ γέγραπταί που κτίσμα εἶναι αὐτὸν, λέγει δὲ αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ἐν παροιμίαις· (3) κύριος ἔκτισέ με, ἐντράπητε ὑπὸ τῆς προειρημένης διαφορᾶς, καὶ τῶν παροιμιωδῶς εἰρημένων. καὶ λοιπὸν τὸ (4) ἔκτισε, μὴ κτίσμα ἀκούετε, ἀλλὰ τὸ περὶ αὐτὸν γενόμενον ἀνθρώπινον· τούτου γὰρ ἴδιόν ἐστι καὶ τὸ κτίζεσθαι. ἐπεὶ πῶς οὐκ ἀδικεῖτε, ὅτι παρὰ μὲν τοῦ Δαβὶδ καὶ τοῦ Παύλου ἀκούοντες τὸ ἔκτισεν, οὐ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν γένεσιν νοεῖτε, ἀλλὰ τὴν ἀνανέωσιν· παρὰ δὲ τοῦ κυρίου ἀκούοντες τὸ ἔκτισε, τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τοῖς κτίσμασι συναριθμεῖτε; πάλιν τε ἀκούοντες, „ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον, „ καὶ ὑπήρεισε στύλους ἑπτὰ, (5) τὸν μὲν οἶκον ἀλληγορεῖτε, τὸ δὲ ἔκτισεν οὕτω λαμβάνοντες μεταποιεῖτε αὐτὸ εἰς κτίσμα· καὶ οὔτε τὸ εἶναι αὐτὸν δημιουργὸν ἐδυσώπησεν ὑμᾶς· οὔτε τὸ εἶναι (6) αὐτὸν μόνον ἴδιον γέννημα τοῦ πατρὸς ἐφοβήθητε, ἀλλὰ ἁπλῶς ὡς πρὸς αὐτὸν ἀπογραψάμενοι μάχεσθε, ἐλάττονά τε περὶ αὐτοῦ μᾶλλον, ἢ περὶ ἀνθρώπων νοεῖτε.

47. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ ῥητὸν δείκνυσιν (7) ὑμῶν μόνον εὕρημα εἶναι, τὸ λέγειν κτίσμα τὸν κύριον. τὴν γὰρ οὐσίαν ἑαυτοῦ γινώσκων ὁ κύριος μονογενῆ σοφίαν καὶ γέννημα τοῦ πατρὸς, καὶ ἄλλην (8) οὖσαν παρὰ τὰ γενητὰ καὶ τὰ φύσει κτίσματα, φιλανθρώπως νῦν λέγει, κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, ἴσον τῷ εἰπεῖν, ὁ πατὴρ σῶμά μοι (9) κατηρτίσατο, καὶ εἰς ἀνθρώπους με ἔκτισεν ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας. καὶ γὰρ ὥσπερ Ἰωάννου ἀκούοντες, „ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, „ οὐκ (10) αὐτὸν ὅλον σάρκα νοοῦμεν τὸν λόγον, „ ἀλλὰ σάρκα ἐνδυσάμενον, καὶ γενόμενον ἄνθρωπον· ἀκούοντές (11) τε, „Χριστὸς γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν „ κατάρα, καὶ, τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν „ ἁμαρτίαν ἐποίησεν, „ οὐκ αὐτὸ τοῦτο ὅλον κατάραν καὶ ἁμαρτίαν αὐτὸν νοοῦμεν γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὅτι (12) τὴν μὲν καθ' ἡμῶν κατάραν ἀνεδέξατο, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, „ (13) ἐξηγόρασεν ἡμᾶς ἐκ „ τῆς κατάρας· τὰς δὲ ἁμαρτίας ἡμῶν, ὡς μὲν ὁ „ Ἡσαΐας εἶπεν, (14) ἐβάστασεν, ὡς δὲ ὁ Πέτρος „ ἔγραψεν, ἀνήνεγκεν αὐτὰς τῷ σώματι ἐπὶ τὸ ξύλον. „ οὕτως ἐὰν (15) ἀκούωμεν ἐν ταῖς παροιμίαις τὸ ἔκτισεν, οὐ δεῖ κτίσμα τῇ φύσει ὅλον νοεῖν τὸν λόγον, ἀλλ' ὅτι τὸ κτιστὸν ἐνεδύσατο σῶμα, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἔκτισεν αὐτὸν (16) ὁ θεὸς, εἰς ἡμᾶς τὸ κτιστὸν αὐτῷ καταρτίσας, ὡς γέγραπται, σῶμα, ἵν' ἐν αὐτῷ ἀνακαινισθῆναι καὶ θεοποιηθῆναι δυνηθῶμεν. τί τοίνυν ὑμᾶς ἠπάτησεν, ὦ ἀνόητοι, εἰπεῖν τὸν κτίστην κτίσμα; (17) ἢ πόθεν ἠγοράσατε ἑαυτοῖς τὸ καινὸν φρόνημα τοῦτο, καὶ ἐν αὐτῷ πομπεύετε; αἱ

in Christo facta est, prædicit. Cum igitur tantum differat rem creatam esse, & dictionem, *creavit*, de aliquo tantummodo usurpari: si aliquo in loco divinæ Scripturæ, Dominum creaturam appellari reperistis, exhibete & contendite. Sin vero nusquam scriptum est illum esse creaturam, sed solum ipse de se in Proverbiis ait, *Dominus creavit me:* erubescite itaque cum ob hujusmodi differentiam, tum quod illa proverbiorum instar sint dicta: nec jam amplius ex hoc vocabulo, *creavit*, Dominum creatum esse colligite, sed id de ejus humana natura interpretamini, cujus scilicet proprium est creari. Alioquin an non iniquissime agitis, qui cum hanc dictionem, *creavit*, a Davide vel a Paulo usurpari auditis, non naturam & originem intelligitis, sed renovationem: cum vero eodem vocabulo, *creavit*, utentem Dominum auditis, ejus naturam inter res creatas audetis annumerare? Cum rursus hæc auditis verba, *Sapientia ædificavit sibi ipsi domum, & erexit columnas septem*: [Prov. 9. 1.] domum quidem istam allegorice explicatis: vocem autem, *creavit*, ut jacet, accipitis, atque ad significationem creaturæ transferre nihil dubitatis. Nec aliquid vero apud vos valet quod ille creator sit & opifex; nihilque formidinis vobis injicit quod idem solus proprius sit Patris fetus: sed temere, veluti nomine contra illum dato, pugnatis, viliusque de eo quam de hominibus sentitis.

47. Namque hoc ex ipso loco convincitur merum vestrum commentum esse, quod Dominum creatum esse affirmatis. Quippe Dominus sciens suam naturam esse unigenitam sapientiam, Patrisque fetum, & aliam a factis & ex natura creatis rebus, nunc perhumaniter dicit: *Dominus creavit me initium viarum suarum*, [Hebr. 10. 5.] quasi scilicet diceret: Pater corpus mihi perfecit, & me ad homines pro hominum salute creavit. Quemadmodum enim cum a Joanne audimus, *Verbum caro factum est*, non totum Verbum carnem esse, sed carnem tantummodo induisse factumque esse hominem intelligimus: cum item audimus, *Christus pro nobis factus est maledictum*; & [Galat. 5. 18.] *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit*; [2. Cor. 5. 21.] non etiam totum ipsum intelligimus maledictum & peccatum factum esse, sed nostram maledictionem dumtaxat suscepisse, ut Apostolus his verbis docet, *Redemit nos de maledictione*, [Galat. 3. 13.] nostraque portasse peccata, ut ait Esaias, atque ea, ut scribit Petrus, corpore in lignum [Esai. 53. 4. 1. Petr. 2. 24.] sustulisse. Similiter ergo si vocem *creavit* in Proverbiis audierimus, non totum Verbum creaturam esse, sed creatum induisse corpus intelligendum est, Deumque pro nobis ipsum creasse, [Hebr. 10. 5.] & illi creatum corpus, nostri causa, uti scriptum est, perfecisse, ut in ipso renovari diique effici possemus. Quid igitur vos, o insani, adeo fefellit, ut Creatorem creaturam diceretis? Aut unde novum hoc commentum vobis ipsis comparastis, in eoque triumphatis? Pro-

(1) Reg. & Felc. 4. τοιαύτης δέ. Ibid. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. οὔσης καὶ τῆς. Editi & alii, οὔσης τῆς.
(2) Seguerian. & Felc. 4. εὕρατε.
(3) Seguerian. ὅτι κύριος.
(4) Felc. 4. ἔκτισέ με.
(5) Sic Seguerian. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 4. At alii & editi, τὸ μὲν ἀλληγορεῖτε. Mox Basili. οὕτω ἀναλαμβάνοντες.
(6) Seguer. εἶναι μόνον ἴδιον γέννημα, ut & legit Nannius. Felc. 4. εἶναι αὐτὸν μόνον ἴδιον γέννημα. Editi & alii, εἶναι αὐτὸν μόνον ἴδιον λόγον. Ibid. Seguerian. ἀλλ' ἁπλῶς ὡς πρὸς αὐτόν. Alii & editi, ἀλλὰ ἁπλῶς πρὸς αὐτόν. Ibidem Felc. 4. μάχεσθαι. Item ibid. Seguerian. ἐλάττονα περὶ αὐτοῦ.
(7) Seguerian. ὑμῖν.
(8) Seguer. Reg. Basil. & Felc. 4. ἄλλην οὖσαν. Alii & editi, ἄλλην οὐσίαν. Mox Seguer. Reg. Goblerian. Felc. 4. & 5. φιλανθρώπως νῦν λέγει. In aliis & editis deest, νῦν.
(9) Sic Seguerianus, Reg. Felc. 2. & 4. At Gobler. & Felc. 1. κατηρτίσατο. Editi & alii, κατειργάσατο.
(10) Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. οὐκ αὐτό.
(11) Seguerian. ἀκούοντας δὲ ὅτι Χριστός. Editi & alii, ἀκούοντές τε, Χριστός. Mox Anglican. τὸν μὴ ὄντα ἁμαρτίαν.
(12) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. At alii & editi, τὴν καθ' ἡμῶν. Mox Gobler. & Felc. 1. ὡς φησὶν ὁ ἀπόστολος.
(13) Seguer. & Reg. ἐξαγοράσας.
(14) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ἐβάσταξεν. Editi & alii, ἐβάστασεν. Ibid. Seguer. ὁ Πέτρος ἔγραψεν. Felc. 4. ὁ Πέτρος ἔγραφεν. Goblerian. Felc. 1. & 5. ὁ Πέτρος φησίν. Editi & alii, ὁ Πέτρος εἶπεν.
(15) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. At alii & editi, ἀκούσωμεν. Gobler. & Felc. 1. ibid. εἰ ἀκούομεν. Mox Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. 4. & 5. οὐ δεῖ κτίσμα τῇ φύσει ὅλον νοεῖν. Alii & editio Commel. οὐδεὶς κτίσμα τῇ φύσει ὅλον νοεῖ.
(16) Sic Seguerian. ut & Nannius legit. At alii & editi, ὁ θεὸς εἰς ἡμᾶς, τὸ κτιστὸν αὐτῷ, virgula post ἡμᾶς.
(17) Seguerian. ἢ πότε. Goblerian. & Felc. 1. εἰ πότε. Reg. καὶ πόθεν. Mox Seguerian. καινὸν, ut legit quoque Nannius. Alii & editio Commel. κενόν.

Proverbia quidem dictionem, *creavit*, habent: at A Filium non creatum sed genitum esse ajunt, & juxta vocis, *creavit*, & *creaturæ* differentiam, quam paulo antea ex Scripturis explicavimus, illum agnoscunt sapientiam esse unigenitam & rerum creatarum opificem, quod quidem naturæ Filii proprium est. Cum autem vocem, *creavit*, usurpant, non de ejus loquuntur natura, sed eum multarum viarum principium fieri significant, ita ut vox, *creavit*, voci, fetus, opponatur: quod autem principium viarum dicitur, ipsi verbo opponitur quatenus est unigenitum.

48. Nam si genitus est, quare illum creatum dicitis? Nemo enim quæ creat gignere dicit, nec B proprios fetus vocat creaturas. Rursus, si unigetus est, quomodo fit ipse viarum principium? Nam si principium omnium ipse est creatus, necesse est non jam amplius unum esse, quippe qui alios post se habeat. Siquidem Ruben qui principium fuit filiorum, non unigenitus erat, sed ætate quidem erat primus, natura autem & cognatione unus illorum erat, qui post ipsum nati fuere. Igitur si Verbum principium est viarum, tale profecto est quales sunt viæ: & vicissim tales sunt viæ quale ipsum est Verbum, licet tempore primum illarum creetur. Namque ta- C le est alicujus urbis principium, quales sunt aliæ urbis partes, quæ partes cum ipso principio conjunctæ integram & unam urbem perficiunt, non secus ac unius corporis membra: nec vero una ejus pars inter res condentes est, alia inter conditas, alterique parti subjicitur, sed omnes simul æquali architecti cura reguntur & consistunt. Si ergo hoc etiam modo Dominus principium omnium creatur, necesse est ipsum simul cum omnibus unam perficere creatam naturam, neque ab aliis differre, etiamsi omnium sit principium, neque aliarum naturæ creatæ partium esse dominum, licet D sit tempore antiquior: quippe cum ipse quoque cum aliis omnibus unam creationis rationem & dominum habeat. Porro si secundum vos creatus est, qui fieri potest ut solus & primus creetur, omniumque sit principium, cum ex his, quæ dicta sunt, constet nihil per se stabile esse & primum factum, sed unamquamque rem una cum omnibus ortum habuisse, quamvis aliæ aliis præstent. Nec enim singula astra, nec majorum luminarium aliud primum, aliud secundum apparuit: sed cuncta uno die eodemque imperio vocata sunt ut essent. Talis etiam quadrupedum, avium, & E piscium, & plantarum origo fuit, ut & generis hominum qui ad imaginem Dei facti sunt. Nam tametsi Adam solus e terra est formatus: tamen in ipso inerant propagationis humani generis rationes & semina.

Rom. 4. 17.

49. Ceterum ex his mundi rebus quas videmus, perspicimus quoque ejus invisibilia, operibus intellecta, nec singula seorsum existere. Non enim aliud primum aut aliud secundum, sed simul omnia secundum suum genus exstitere. Nam non singulos recensuit Apostolus, ita ut diceret, sive Angelus,

Rom. 1. 20.

A γὰρ παροιμίαι λέγουσι (1) τὸ ἔκτισεν, ἀλλ᾽ οὐ λέγουσι κτίσμα τὸν υἱὸν, ἀλλὰ γέννημα, καὶ κατὰ τὴν προειρημένην δὲ ἐκ τῶν γραφῶν (2) διαστολὴν, λέγω τοῦ ἔκτισε καὶ τοῦ κτίσματος, τὸ μὲν ἴδιον φύσει τοῦ υἱοῦ, μονογενῆ σοφίαν αὐτὸν καὶ δημιουργὸν τῶν κτισμάτων γινώσκουσι· τὸ δὲ ἔκτισε λέγουσαι, οὐκ ἐπὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ λέγουσιν, ἀλλὰ πολλῶν ὁδῶν ἀρχὴν αὐτὸν γίνεσθαι (3) σημαίνουσιν, ὡς εἶναι ἐναντίον τὸ μὲν ἔκτισε, τῷ γεννήματι, τὸ λεγόμενον ἀρχὴν ὁδῶν, τῷ εἶναι αὐτὸν μονογενῆ λόγον.

48. Εἰ γὰρ γέννημά ἐστι, πῶς κτίσμα λέγετε αὐτόν; B οὐδεὶς γὰρ, ἅπερ κτίζει, λέγει γεννᾷν, οὐδὲ τὰ ἴδια γεννήματα καλεῖ κτίσματα. πάλιν τε εἰ μονογενής ἐστι, πῶς ἀρχὴ τῶν ὁδῶν (4) αὐτὸς γίνεται; ἀνάγκη γὰρ, αὐτὸν ἀρχὴν τῶν πάντων κτισθέντα, μηκέτι μόνον εἶναι, ἔχοντα τοὺς μετ᾽ αὐτὸν γενομένους. καὶ γὰρ καὶ Ῥουβὴμ ἀρχὴ τῶν τέκνων γενόμενος, οὐκ ἦν μονογενὴς, ἀλλὰ τῷ μὲν χρόνῳ πρῶτος, τῇ δὲ φύσει καὶ τῇ συγγενείᾳ εἷς ὢν τῶν μετ᾽ αὐτὸν ἐτύγχανεν. οὐκοῦν εἰ καὶ ὁ λόγος ἀρχὴ τῶν ὁδῶν ἐστι, καὶ αὐτὸς ἂν εἴη οἷαι καὶ αἱ ὁδοὶ, (5) αἵτε ὁδοὶ τοιαῦται ἂν εἶεν οἷός ἐστι καὶ ὁ λόγος, κἂν πρῶτος αὐτῶν τῷ χρόνῳ κτίζηται. καὶ γὰρ (6) καὶ πό- C λεως ἡ ἀρχὴ τοιαύτη ἐστὶν, οἷα καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς πόλεώς ἐστι, αὐτά τε τὰ μέρη συναπτόμενα τῇ ἀρχῇ, ὁλόκληρον καὶ μίαν τὴν πόλιν ἀποτελεῖ, (7) ὡς ἑνὸς σώματος πολλὰ μέλη· καὶ οὐ τὸ μὲν αὐτῆς τῶν ποιούντων ἐστὶ, τὸ δὲ τῶν γινομένων, καὶ ὑπόκειται τῷ ἑτέρῳ μέρει, ἀλλὰ πᾶσα παρὰ τοῦ πεποιηκότος ἐπίσης ἔχει τὴν ἐπιμέλειαν καὶ συνέστηκεν. εἰ τοίνυν καὶ ὁ κύριος οὕτως ἀρχὴ (8) τῶν πάντων κτίζεται, ἀνάγκη μετὰ πάντων αὐτὸν μίαν τὴν κτίσιν ἀποτελεῖν, καὶ (9) μήτε διαφέρειν τῶν ἄλλων, κἂν ἀρχὴ τῶν πάντων γένηται, μήτε κύριον εἶναι τῶν ἄλλων μερῶν τῆς κτίσεως, κἂν τῷ D χρόνῳ πρεσβύτερος ὢν τυγχάνῃ· μετὰ πάντων γὰρ καὶ αὐτὸς ἕνα τὸν τῆς δημιουργίας ἔχει λόγον καὶ δεσπότην. πῶς δὲ ὅλως (10) εἰ κτίσμα καθ᾽ ὑμᾶς ἐστι, δύναται μόνος καὶ πρῶτος κτίζεσθαι, ὥστε καὶ ἀρχὴν εἶναι πάντων, δήλου ὄντος ἐκ τῶν προειρημένων, ὅτι ἐν τοῖς κτίσμασιν (11) οὐδέν ἐστιν ἔμμονον καθ᾽ ἑαυτὸ καὶ πρῶτον γενόμενον, ἀλλὰ μετὰ πάντων ἅμα τὴν γένεσιν ἔχει, κἂν τῇ δόξῃ διαφέρῃ τῶν ἄλλων. οὐ γὰρ ἕκαστος τῶν ἀστέρων, οὐδὲ τῶν μεγάλων φωστήρων ὁ μὲν πρῶτος, ὁ δὲ δεύτερος ἐφάνη, ἀλλὰ μιᾷ ἡμέρᾳ καὶ τῷ αὐτῷ προστάγματι οἱ πάντες ἐκλήθησαν εἰς τὸ εἶναι. οὕτω καὶ τῶν τετραπόδων καὶ E πετεινῶν, καὶ νηκτῶν, (12) καὶ κτηνῶν, καὶ τῶν φυτῶν ἡ γένεσις ἐπλάσθη· οὕτω καὶ τὸ κατ᾽ εἰκόνα γένος γέγονε τῶν ἀνθρώπων· εἰ γὰρ καὶ ὁ Ἀδὰμ ἐκ γῆς μόνος ἐπλάσθη, ἀλλ᾽ ἐν αὐτῷ ἦσαν οἱ λόγοι τῆς διαδοχῆς παντὸς τοῦ γένους.

49. Ἀπὸ δὲ τῆς φαινομένης κτίσεως τοῦ κόσμου, τὰ ἀόρατα αὐτοῦ τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορῶμεν, ὅτι κἀκεῖ οὐ καθ᾽ ἓν ἕκαστον (13) ὁρῶμεν· οὐδὲ τὸ μὲν πρῶτον, τὸ δὲ δεύτερον, ἀλλὰ ὁμοῦ πάντα κατὰ γένος συνέστη. οὐ γὰρ ἕκαστον ἠρίθμησεν ὁ ἀπόστολος, ὥστε εἰπεῖν, εἴτε ἄγγελος,

εἴτε

(1) Seguerian. λέγουσι μὲν ἔκτισεν. Editi & alii, λέγουσι τὸ ἔκτισεν.

(2) Sic Seguerian. Basil. Reg. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. At editi & alii, τὴν διαστολήν.

(3) Sic Seguerianus, Goblerian. Felc. 1. & 4. In aliis & editis deest, σημαίνουσιν.

(4) Seguerian. αὐτοῦ. Mox idem & Reg. αὐτὸν πρῶτον τῶν πάντων.

(5) Seguerian. αἵ τε ὅλαι τοιαῦται. Alii mss. αἵ τε ὁδοὶ τοιαῦται. Editi omittunt, αἵτε ὁδοί. Ibid. Basil. λόγος καὶ πρῶτος αὐτῶν.

(6) Seguerian. Reg. Goblerian. & Felc. 1. καὶ γὰρ καὶ πόλεως, iidem & Felc. 4. præter Regium, ἡ ἀρχή. Editi & alii, καὶ γὰρ πόλεως ἀρχή. Paulopost Seguerian. Gobler. & Felc. 1. αὐτά τε τὰ μέρη. Reg. Basili. & Anglican. ταῦτα τὰ μέρη. Editi & alii, αὐτά τε μέρη.

(7) Felc. 2. & editi, ὡς ἄνθρωπος ἑνὸς σώματος, &c. In aliis vero mss. omnibus deest ἄνθρωπος.

(8) Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. & 4. ἀρχὴ πάντων. Editi aliique, ἀρχὴ τῶν πάντων. Ibid. Seguerian. κτίζηται.

(9) Seguerian. Goblerian. Anglic. Felc. 1. & 4. μήτε. Editi & alii, μή. Paulopost Seguerian. γίνηται.

(10) Sic Seguerian. Reg. Basili. Anglic. Felc. 4. & 5. At alii & editio Commel. πῶς δὲ ὅλως εἰς κτίσμα, &c. mendose. Mox Basili. πρῶτος γίνεσθαι.

(11) Sic Seguerian. Goblerian. & Felck. 1. At alii & editio Commel. οὐδέν ἐστιν ἓν μόνον καθ᾽ ἑαυτό, &c.

(12) Seguerian. omittit καὶ κτηνῶν.

(13) ὁρῶμεν abest a Seguerian.

εἴτε θρόνος, εἴτε κυριότης, καὶ ἐξουσία· ἀλλ' ὁμοῦ πάντα κατὰ τὴν τάξιν (1) λέγει, „ εἴτε ἄγ„ γελοι, εἴτε ἀρχάγγελοι, εἴτε ἀρχαί·„ τῶν γὰρ κτισμάτων τοιαύτη (2) ἡ γένεσις. εἴπερ οὖν, καθὰ προεῖπον, κτίσμα ἦν ὁ λόγος, ἔδει μὴ πρῶτον αὐτῶν, ἀλλὰ (3) μετὰ τῶν ἄλλων δυνάμεων ἅμα γίνεσθαι, κἂν τῇ δόξῃ πλέον τῶν ἄλλων ὑπερέχῃ· οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων εὑρεῖν ἐστιν, ὅτι ἅμα μὲν γεγόνασι, καὶ οὐκ ἔστι πρῶτος ἢ δεύτερος, διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων ἐν δόξῃ, καὶ οἱ μὲν ἐκ δεξιῶν, οἱ δὲ κύκλῳ, καὶ ἄλλοι ἐξ ἀριστερῶν, καὶ πάντες ὑμνοῦσιν ἅμα, καὶ παρεστήκασι λειτουργοῦντες τῷ κυρίῳ. οὐκοῦν εἰ κτίσμα ἐστὶν ὁ λόγος, οὐ πρῶτος ἂν εἴη, οὐδὲ ἀρχὴ τῶν ἄλλων· εἰ δὲ πρὸ πάντων ἐστὶν, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστι· καὶ μόνος αὐτὸς πρῶτος (4) καὶ υἱός ἐστιν, οὐκ ἄρα οὐδὲ ἀρχὴ τῶν πάντων τῇ οὐσίᾳ ἐστίν· ἐν γὰρ τοῖς πᾶσι καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν πάντων συναριθμεῖται. εἰ δὲ μὴ ἀρχή ἐστιν, οὐδὲ κτίσμα ἐστὶν, ἀλλ' εὔδηλον ἂν εἴη, ὡς τῇ οὐσίᾳ καὶ τῇ φύσει τῶν μὲν κτισμάτων διέστηκε, καὶ ἄλλος ἐστὶν αὐτῶν· τοῦ δὲ μόνου καὶ ἀληθινοῦ θεοῦ ὁμοίωσις καὶ εἰκών ἐστι, μόνος καὶ αὐτὸς ὑπάρχων διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ τοῖς κτίσμασιν αὐτὸν συντάττουσιν αἱ γραφαί· (5) ἀλλ' ὁ μὲν Δαβὶδ ἐπιπλήττει τοῖς τοιοῦτον αὐτὸν κἂν ἐνθυμεῖσθαι τολμῶσι, λέγων· „ τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, κύριε; καὶ, τίς „ ὁμοιωθήσεται τῷ κυρίῳ ἐν υἱοῖς θεοῦ; ὁ δὲ Βαρούχ· „ οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν.„ ὁ μὲν γὰρ κτίζει, τὰ δὲ κτίζεται· καὶ ὁ μὲν, τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἴδιός ἐστι λόγος καὶ σοφία· τὰ δὲ γενόμενα, οὐκ ὄντα (6) πρότερον, δι' αὐτοῦ τοῦ λόγου πεποίηται.

50. Τὸ ἄρα πολυθρύλλητον παρ' ὑμῶν εἰρημένον, κτίσμα ἐστὶν ὁ υἱὸς, οὐκ ἔστιν ἀληθὲς, ἀλλ' ὑμῶν φαντασία μόνη, καὶ κατηγορεῖσθε παρὰ (7) τοῦ Σολομῶνος, ὅτι πολλάκις αὐτοῦ καταψεύσασθε. οὐ γὰρ εἴρηκεν αὐτὸν κτίσμα, ἀλλὰ γέννημα καὶ σοφίαν θεοῦ, λέγων, „ ὁ θεὸς τῇ „ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ σοφία ᾠκο„ δόμησεν ἑαυτῇ οἶκον.„ καὶ αὐτὸ δὲ (8) τὸ ῥητὸν ἐξεταζόμενον ἐλέγχει τὴν δυσσέβειαν ὑμῶν· „ γέγραπται γὰρ, κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν „ αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ.„ οὐκοῦν εἰ πρὸ πάντων ἐστὶν αὐτὸς, λέγει δὲ, ἔκτισέ με, οὐχ' ἵνα ποιήσῃ τὰ ἔργα ἀλλ' εἰς τὰ ἔργα· ἢ δεύτερόν ἐστιν αὐτοῦ τὸ ἔκτισεν, ἢ φανήσεται δεύτερος αὐτὸς τῶν ἔργων, εὑρίσκων αὐτὰ κτιζόμενος ἤδη πρὸ αὐτοῦ (9) ὑφεστῶτα, ἐφ' ἃ καὶ γίνεται. εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἔτι πρὸ πάντων ἐστὶν αὐτός; πῶς δὲ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκεν; ἰδοὺ γὰρ καθ' ὑμᾶς καὶ πρὸ αὐτοῦ συνεστήκει τὰ ἔργα, εἰς ἃ κτίζεται καὶ ἀποστέλλεται. ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὕτως· μὴ γένοιτο· ψευδής ἐστι τῶν (10) αἱρετικῶν ἡ διάνοια. οὐ γὰρ κτίσμα ἐστὶν, ἀλλὰ κτίστης μέν ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, τότε δὲ λέγει παροιμιωδῶς, ἔκτισέ με, ὅτε τὴν κτιστὴν ἐνεδύσατο σάρκα. καὶ τοῦτο πάλιν δυνατόν ἐστι καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ῥητοῦ διανοεῖσθαι. υἱὸς γὰρ ὢν καὶ πατέρα τὸν θεὸν ἔχων, αὐτοῦ γὰρ ἴδιόν ἐστι γέννημα, ὅμως κύριον (11) νῦν ὀνομάζει τὸν πατέρα· οὐχ' ὅτι δοῦλος ἦν, ἀλλ' ὅτι τὴν

sive Thronus, sive Dominatio, & Potestas, sed simul omnes ex ordine enumerat hujusmodi verbis: *sive Angeli, sive Archangeli, sive Principatus*. Propria scilicet ea est rerum creatarum origo. Igitur si, ut dixi, Verbum creatum esset, non prius sed una cum aliis Virtutibus factum fuisset, quantumvis iisdem gloria antecellat. Ita enim se res habet in ceteris, quæ nempe simul factæ fuerunt, nullaque inter illas prima est vel secunda, licet gloria inter se differant, ita ut aliæ quidem a dextris, aliæ circum, aliæ a sinistris, sed tamen omnes simul Deum laudent, & Domino ministrent. Quocirca si Verbum creatum est, nec primum nec principium aliorum esse potest. Si vero ante res omnes est, uti revera est, ipsumque solum primum est & Filius est: non igitur secundum naturam omnium est principium. Nam inter omnia etiam omnium principium numeratur. Quod si principium non est; nec etiam creatum est, sed patet ipsum substantia & natura a rebus quidem creatis differre, aliudque ab illis esse, solius autem & veri Dei similitudinem esse & imaginem, solum denique & ipsum existere. Hinc ipsum inter res creatas non collocant Scripturæ. Imo David eos, qui id vel agere cogitant, his verbis arguit: *Quis similis tui in diis, Domine?* &, *quis similis erit Domino in filiis Dei?* Et Baruch: *Hic est Deus noster, non æstimabitur alius adversus eum*. Enimvero hic creat, illa autem creantur. Proprium ille est naturæ Patris Verbum & Sapientia: res vero factæ, cum antea non essent, per ipsum Verbum fuerunt productæ.

50. Hæc igitur quæ tam crebro jactitatis verba, Filius res est creata, vera nullo modo sunt, sed merum vestræ mentis commentum est, vosque Salomon ipse increpat quod sæpe illius auctoritate falso abusi fueritis. Neque enim docuit Filium rem creatam esse, sed fetum & sapientiam Dei, ut ex his ejus verbis clarum est: *Deus Sapientia fundavit terram*. Et, *Sapientia ædificavit sibi ipsi domum*. Quin etiam locus, quem hic expendimus, vestram plane confutat impietatem. Nam scriptum est: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*. Igitur si ipse est ante omnia, dicit autem, *creavit me*, non ut opera faciam, sed *in opera:* vel id, quod ista voce, *creavit*, significatur, ipso est posterius, vel ipse operibus posterior videbitur, quippe qui illa, cum creatur ipse, jam ante se existentia reperiat, & quorum causa idem ipse creetur. Quæ si vera sunt, qui potest fieri, ut ipse sit ante omnia? Quomodo porro omnia per ipsum facta sunt & in ipso constituta? Namque secundum vos ante eum exstiterunt opera, quorum causa ipse est creatus, & ad quæ missus fuit. Verum non ita se res habet: absit. Falsa hæc est hæreticorum sententia. Nec enim Dei Verbum res est creata, sed creator ipse est: tunc autem proverbii instar ait, *Dominus creavit me*, cum creatam induit carnem, ut etiam ex hoc ipso loco potest intelligi. Tametsi enim Filius est, & Deum habet patrem, cum proprius ejus sit fetus: tamen Patrem hoc in loco dominum appellavit, non quia servus esset, sed quia

servi

Coloss. 1. 16.

Cælestium Spirituum alii a dextris Dei, alii a sinistris, alii circum positi, divinam laudant Majestatem.

Psal. 85. 8. & 82. 2. *Psal.* 88. 7. *Bar.* 3. 36.

Prov. 3. 19. *Prov.* 9. 1.

Joan. 1. 3.

Coloss. 1. 17.

(1) Sic Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. In aliis & editis deest, λέγει.

(2) Seguerian. τοιαύτη γένεσις.

(3) Segu. Reg. Gobl. Felc. 1. 4. & 5. At alii & editi, μετ' ἄλλων. Paulopost editi, ἐπὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων. In Segu. recte deest vox, κτισμάτων, nec eam videtur legisse Nannius: vertit enim, *Ita enim se rem habere etiam in aliis inveneris*. Porro τῶν ἄλλων referendum esse ad vocem δυνάμεων, patet ex his quæ ibidem sequuntur. Nec obstat quod masculinum genus ibi usurpetur: nam notum est sæpe Athanasium rationem generis non habere, sed rerum dumtaxat.

(4) Goblerian. & Felc. 1. καὶ υἱός ἐστιν· ἐν γὰρ τοῖς πᾶσι, &c. male omissis intermediis.

(5) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. Alii & editi, ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ Δαβίδ. Mox Segu. Goble. & Felc. 1. καὶ τίς ὁμοιωθήσεται, ut & Psalmista habet. Item Felc. 5. anonym. ὁμοιωθήσεται. Editi & alii, ἢ τίς ὅμοιος.

(6) Reg. & Felc. 5. πρῶτον. Mox Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 5. πολυθρύλητον.

(7) τοῦ deest in Goblerian. & Felc. 1. Iidem & Segue. Reg. Felc. 4. & 5. Σολομῶνος. Alii & editio Commel. Σαλομῶνος.

(8) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. & 5. At alii & editio Commel. αὐτὸ δὲ ῥητόν.

(9) Reg. Goblerian. Felckm. 1. & 4. συνεστῶτα.

(10) Editi & Felc. 2. τῶν γὰρ αἱρετικῶν. Alii mss. τῶν αἱρετικῶν.

(11) Sic Seguerian. Anglican. & Felc. 4. At νῦν abest ab aliis & editis.

Verbum quatenus homo, Deum convenienter appellat Dominum,

servi formam accepit. Quippe quemadmodum, quatenus Verbum est ex Patre, Deum convenienter patrem appellat: namque id proprium filii est erga patrem: ita cum opus venit absoluturus, & servi formam accepit; Patrem dominum dicere, eum omnino decuit. Hujusmodi porro discrimen suos ipse discipulos distincte admodum hisce Euangelii verbis docuit: *Confiteor tibi, Pater*: deinde: *Domine cæli & terræ*. Namque & Deum sui ipsius Patrem esse testatur, & eumdem rerum creatarum dominum appellat: ita ut ex hoc loco perspicuum sit eum, cum naturam creatam accepit, tunc Patrem appellasse dominum. Quin etiam idem discrimen in Davidis oratione sanctus declarat Spiritus, sic in Psalmis loquens: *Da imperium tuum puero tuo, & salvum fac filium ancillæ tuæ*. Siquidem alius est naturalis & verus Dei Filius, & alii sunt ancillæ liberi, qualis est videlicet rerum factarum natura. Hinc ille tamquam Filius, paterno gaudet imperio: hæ autem, salute opus habent.

Matt. 11. 25. — *Psal. 85. 16.*

51. Quod si idcirco quod puer sit vocatus, nugari velint & rixari, discant Isaac puerum quoque Abrahæ appellatum esse, & filium Sunamitidis puerulum fuisse dictum. Merito itaque cum nos servi simus, ille nostri factus similis, Patrem quoque dominum, sicuti nos, vocat: quod profecto summæ suæ erga nos benignitatis argumentum voluit esse, ut scilicet nos, qui natura servi sumus, spiritu Filii accepto, illum qui natura noster est dominus, gratia patrem appellare auderemus. Verum quemadmodum nos cum Dominum patrem appellamus, non tamen inficiamur servos nos natura esse; ejus siquidem opera sumus, ipseque fecit nos & non ipsi nos: ita cum Filius forma servi accepta ait, *Dominus creavit me*, non idcirco ejus divinitatis æternitatem negare debent, vel in principio Verbum fuisse, omniaque per ipsum esse facta, & in ipso creata omnia esse. Hac autem Proverbiorum sententia, non Verbi natura, uti jam dixi, sed humanitas significatur. Nam si in opera se creatum esse dicit, manifestum est eum hisce verbis nolle suam indicare naturam, sed suam tantummodo in opera administrationem, quod quidem posterius est quam esse. Res enim creatæ primo ac præcipue ea de causa sunt factæ ut sint & existant, secundo vero habent ut agant quæcumque imperaverit Verbum, ut in omnibus licet perspicere. Siquidem Adam creatus est, non ut ageret, sed ut primum esset homo; nam postea agendi præceptum accepit. Noe similiter non propter arcam creatus est, sed ut primum esset & fieret homo: nam postea arcam jussus est fabricari: idemque in aliis singulis quisque potest animadvertere. Etenim magnus ille Moyses primum factus homo est, deinde populi imperium illi est concreditum. Idem ergo hic pariter licet intelligere. Vides enim Filium non creari ut

Genes. 21. 8. — *4. Reg. 4. 18.* — *Psal. 99. 3.*

A (1) τοῦ δούλου μορφὴν ἀνέλαβεν. ἔπρεπε γὰρ αὐτὸν, ὥσπερ ὄντα λόγον ἐκ τοῦ πατρὸς, πατέρα τὸν θεὸν καλεῖν· τοῦτο (2) γὰρ ἴδιον υἱοῦ πρὸς πατέρα· οὕτως ἐλθόντα τελειῶσαι τὸ ἔργον, καὶ δούλου λαβόντα μορφὴν, κύριον ὀνομάζειν τὸν πατέρα. καὶ ταύτην τὴν διαφορὰν αὐτὸς ἐδίδαξε μετὰ καλῆς τῆς διαστολῆς, λέγων ἐν τοῖς εὐαγγελίοις· „ἐξομολογοῦμαί σοι, πάτερ· εἶτα, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς.„ ἑαυτοῦ μὲν γὰρ εἶναι πατέρα τὸν θεὸν λέγει· τῶν δὲ κτισμάτων, αὐτὸν κύριον ὀνομάζει· ὡς ἐκ τούτου δείκνυσθαι λευκῶς, ὅτι ἡνίκα (3) τὸ κτιστὸν ἐνεδύσατο, τότε τὸν πατέρα καλεῖ κύριον. καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ B προσευχῇ τοῦ Δαβὶδ, τὴν αὐτὴν διαφορὰν σημαίνει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τῶν ψαλμῶν λέγον· „δὸς τὸ κράτος σου τῷ παιδί σου, καὶ σῶσον τὸν „υἱὸν τῆς παιδίσκης σου.„ ἄλλος γάρ ἐστιν ὁ φύσει καὶ ἀληθινὸς παῖς τοῦ θεοῦ, καὶ ἄλλα τὰ τῆς παιδίσκης τέκνα, ἥτις ἐστὶ τῶν γενητῶν (4) ἡ φύσις. διὸ καὶ ὁ μὲν, ὡς υἱὸς, ἔχει τὸ πατρικὸν κράτος· τὰ δὲ, σωτηρίας ἐστὶ δεόμενα.

51. Εἰ δ' ὅτι παῖς ἐκλήθη, φλυαροῦσι· γινωσκέτωσαν ὅτι καὶ Ἰσαὰκ παῖς ὠνομάσθη τοῦ Ἀβραάμ, καὶ ὁ υἱὸς τῆς (5) Σωμανίτιδος παιδάριον ἐκλήθη. C εἰκότως ἄρα, δούλων ἡμῶν ὄντων, ὅτε γέγονεν (6) ὡς ἡμεῖς, κύριον τὸν πατέρα καλεῖ καὶ αὐτὸς, ὡς ἡμεῖς· καὶ τοῦτο δὲ φιλανθρωπευόμενος οὕτω πεποίηκεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς δοῦλοι κατὰ φύσιν ὄντες, καὶ δεξάμενοι τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, θαῤῥήσωμεν τὸν φύσει κύριον ἑαυτῶν, τοῦτον τῇ χάριτι πατέρα καλεῖν. ἀλλ' ὥσπερ ἡμεῖς τὸν κύριον πατέρα καλοῦντες, οὐκ ἀρνούμεθα τὴν κατὰ φύσιν δουλείαν· αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ἔργα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν ἡμᾶς καὶ οὐχ ἡμεῖς· οὕτως ὅταν (7) ὁ υἱὸς τὴν τοῦ δούλου μορφὴν λαμβάνων λέγῃ, κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, μὴ ἀρνείσθωσαν τὴν ἀϊδιότητα τῆς τούτου θεότητος, καὶ ὅτι ἐν ἀρχῇ D μὲν ἦν ὁ λόγος, καὶ πάντα δι' αὐτοῦ γέγονε, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἐκτίσθη. τὸ δὲ ἐν ταῖς παροιμίαις ῥητὸν, καθὰ προεῖπον, οὐ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ λόγου σημαίνει· εἰ γὰρ εἰς ἔργα φησὶν ἐκτίσθαι, φαίνεται μὴ τὴν οὐσίαν (8) ἑαυτοῦ σημᾶναι θέλων, ἀλλὰ τὴν εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ οἰκονομίαν γενομένην, ὅπερ δεύτερόν ἐστι τοῦ εἶναι. τὰ γὰρ γινόμενα καὶ κτιζόμενα, προηγουμένως ἕνεκα τοῦ εἶναι καὶ (9) τοῦ ὑπάρχειν πεποίηται, καὶ δεύτερον ἔχουσι τὸ ποιεῖν, περὶ ὧν αὖ αὐτοῖς ὁ λόγος προστάττῃ, ὡς ἐπὶ πάντων ἐστὶν ἰδεῖν τὸ τοιοῦτον. Ἀδὰμ γὰρ ἐκτίσθη, οὐχ ἵνα ἐργάζηται, ἀλλ' ἵνα πρῶτον E (10) ὑπάρχῃ ἄνθρωπος· μετὰ ταῦτα γὰρ ἔλαβε τὴν ἐντολὴν τοῦ ἐργάζεσθαι. Νῶε δὲ ἐκτίσθη οὐ διὰ τὴν κιβωτὸν, ἀλλ' ἵνα πρῶτον ὑπάρχῃ καὶ ἄνθρωπος γένηται· μετὰ ταῦτα γὰρ ἔλαβεν ἐντολὴν (11) κατασκευάσαι τὴν κιβωτόν· καὶ ἐφ' ἑκάστου δὲ ζητῶν ταῦτα εὕροι τις. καὶ γὰρ καὶ Μωσῆς ὁ μέγας, πρῶτον (12) ἄνθρωπος γέγονε· καὶ δεύτερον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ λαοῦ πεπίστευται. οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα τοῦτο νοεῖν ἔξεστιν· ὁρᾷς γὰρ, ὅτι οὐκ εἰς τὸ εἶναι κτίζεται,

(1) Seguerian. τὴν δούλου μορφήν. Editi & alii, τὴν τοῦ δούλου.

(2) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. Editi vero & alii, τοῦτο γὰρ καὶ ἴδιον. Ibid. Felc. 2. & editio Commel. ἴδιον υἱοῦ μορφὴν λαβόντα, κύριον ὀνομάζειν, &c. Ceteri mss. ut in textu habetur.

(3) Anglican. & Reg. τὸν κτιστόν. Mox Seguerian. & Reg. καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ. Editi & alii, καὶ γὰρ ἐν τῇ. Ibid. Seguerian. Reg. Felc. 4. & 5. τὴν αὐτὴν διαφοράν. Ceteri & editi, αὐτὴν τὴν διαφοράν.

(4) Seg. γενητῶν φύσις. Ibid. idem, Reg. Gobler. & Felc. 1. διὸ καὶ ὁ μὲν, ὡς υἱός. Alii & editio Commel. διὸ καὶ ὁ μὲν υἱός.

(5) Mss. omnes, Σωμανίτιδος. Editi Σουναμίτιδος. Apud Scripturam legitur Reg. 4. Σωμανίτης. Vulgata habet, *Sunamitis*, juxta Hebræum textum.

(6) Goblerian. & Felc. 1. ὡς ἡμεῖς καὶ τοῦτο, omiss. intermediis. Ibidem Seguerian. Anglican. & Felc. 4. καὶ τοῦτο δὲ φιλανθρωπευόμενος. In aliis & editis δὲ deest.

(7) Seguerian. ὅταν υἱὸς τὴν δούλου. Mox idem, Gobler. Felc. 1. & 5. ἔκτισέ με, μὴ ἀρνείσθωσαν.

(8) Seguerian. & Reg. αὐτοῦ. Mox iidem & Felc. 5. εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ. Editi & alii, τὰ & αὐτοῦ omittunt.

(9) Seguer. καὶ ὑπάρχειν. Ibid. mss. καὶ δεύτερον. In editis & aliis καὶ deest. Mox Seguer. & Reg. περὶ ὧν ἂν αὐτοῖς ὁ λόγος προστάττῃ. Ceteri mss. περὶ ὧν ἂν ὁ λόγος αὐτοῖς προστάττῃ. Editio Commel. περὶ ὧν ὧν ὁ λόγος αὐτοῖς προστάττῃ.

(10) Sic Seguerian. Reg. Felc. 4. & 5. sed Seguer. ὑπάρχοι. At editi, ὑπάρχῃ καὶ ἄνθρωπος γένηται. Mox Seguerian. Νῶε τέ.

(11) Goblerian. & Felc. 1. ἐντολὴν τοῦ ἐργάζεσθαι καὶ κατασκευάσαι. Ibidem iidem, καὶ ἐφ' ἑκάστου ζητῶν, τοῦτο εὕροι τις ἂν καὶ γὰρ, &c. Felc. 4. ζητῶν τοῦτ' ἂν εὕροι τις ἄν· καὶ γὰρ, &c.

(12) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. ἄνθρωπος γέγονε. Alii & editi, ἄνθρωπος γεγένηται. Mox Seguerianus, Reg. Goblerian. Felc. 1. & 4. ἡγεμονίαν τοῦ λαοῦ, ut & Nannius legit. Editi & alii, ἡγεμονίαν τοῦ λόγου. Ibidem mss. τοῦτο νοεῖν. Editio Commel. τοῦτον νοεῖν.

ται, ἀλλ' ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ λόγος, μετὰ ταῦτα δὲ A εἰς τὰ ἔργα πέμπεται, καὶ τὴν τούτων οἰκονομίαν· καὶ γὰρ (1) πρὶν γενέσθαι τὰ ἔργα, ἦν μὲν ἀεὶ ὁ υἱὸς, οὔπω δὲ χρεία ἦν αὐτὸν καὶ κτισθῆναι. ὅτε δὲ ἐκτίσθη τὰ (2) ἔργα, καὶ χρεία μετὰ ταῦτα γέγονε τῆς εἰς διόρθωσιν αὐτῶν οἰκονομίας· τότε δὴ καὶ ὁ λόγος δέδωκεν ἑαυτὸν εἰς τὸ συγκαταβῆναι καὶ ὁμοιωθῆναι τοῖς ἔργοις· ὅπερ διὰ μὲν τῆς, ἔκτισε, λέξεως, ἡμῖν (3) δεδήλωκε· διὰ δὲ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου τὸ ὅμοιον σημᾶναι θέλων, πάλιν λέγει· „ καὶ νῦν οὕτως λέγει κύ„ ριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δοῦλον (4) ἑαυ„ τῷ, τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰακὼβ πρὸς αὐτὸν, καὶ Ἰσ„ ραὴλ· συναχθήσομαι καὶ δοξασθήσομαι ἐναντίον B „ κυρίου. „

52. Ἰδοὺ καὶ ἐνταῦθα, οὐκ εἰς τὸ εἶναι πλάττεται· ἀλλ' ἕνεκα τοῦ συναγαγεῖν τὰς φυλὰς, τὰς καὶ πρὸ τοῦ πλασθῆναι τοῦτον ὑπαρχούσας. (5) ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ τὸ ἔκτισεν, οὕτως ὧδε τὸ ἔπλασε· καὶ ὡς ἐκεῖ εἰς τὰ ἔργα, οὕτως ὧδε εἰς τὸ συναγαγεῖν· ὥστε πανταχόθεν φαίνεσθαι τοῦ εἶναι τὸν λόγον, δεύτερον λέγεσθαι τὸ ἔκτισε καὶ τὸ (6) ἔπλασε. καὶ γὰρ ὥσπερ πρὸ τῆς πλάσεως ὑπῆρχον αἱ φυλαὶ δι' ἃς καὶ ἐπλάσθη· οὕτως ὑπάρχειν καὶ τὰ ἔργα φαίνεται, εἰς ἃ καὶ ἐκτίσθη. καὶ ὅτε μὲν ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, οὔπω ἦν τὰ ἔργα, C καθὰ προεῖπον· ὅτε δὲ τὰ ἔργα γέγονε, καὶ ἡ χρεία ἀπήτησε, τότε τὸ, ἔκτισεν, εἴρηται· καὶ (7) ὥσπερ αὖ εἴ τις υἱὸς, παραπολομένων κτημάτων καὶ παρὰ πολεμίοις ὄντων, ἐξ ἀμελείας αὐτῶν. (8) χρείας τε καταλαβούσης εἰ πέμποιτο παρὰ τοῦ πατρὸς συλλαβέσθαι καὶ συναγαγεῖν αὐτά· καὶ οὕτος ἀπερχόμενος, ἐπενδιδύσκοιτο τὴν ὁμοίαν ἐκείνων ἐσθῆτα, καὶ σχηματίζοι ἑαυτὸν, ὡς ἐκεῖνοι, ἵνα μὴ ὡς δεσπότην (9) αὐτὸν ἐπιγνόντες οἱ κατέχοντες φύγωσι, καὶ κωλυθῇ κατελθεῖν καὶ πρὸς τοὺς ὑπὸ γῆν κρυπτομένους παρ' ἐκείνων· εἶτα εἴ τις (10) πυνθάνοιτο τοῦτο, διὰ τί οὕτως; ὁ τοιοῦτος (11) εἴπεν ἂν, ὁ πατὴρ οὕτω με ἔπλασε καὶ κατήρ- D τισεν εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ. λέγων τε οὕτως, οὔτε δοῦλον ἑαυτὸν οὔτε ἕνα τῶν ἔργων (12) εἶναι σημαίνει· οὔτε δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως αὐτοῦ λέγει, ἀλλὰ τὴν ὕστερον αὐτῷ δοθεῖσαν εἰς τὰ ἔργα φροντίδα. τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ κύριος (13) ἐπενδυσάμενος τὴν ἡμετέραν σάρκα, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, εἰ ἐρωτηθείη παρὰ τῶν οὕτως αὐτὸν ὁρώντων καὶ θαυμαζόντων, (14) εἴποι ἂν, „ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ· „ καὶ, ἔπλασέ με τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰσραήλ. „ τοῦτο δὲ πάλιν καὶ τὸ πνεῦμα προσημαῖνον ἐν ψαλμοῖς ἔλε- E γε. „ κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου· „ ὅπερ καὶ περὶ ἑαυτοῦ σημαίνων (15) αὐτὸς ὁ κύριός „ φησιν· ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιὼν „ ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ· „ ὥσπερ δὲ, ὅτε ἐπέλαμψε σωματικῶς τῇ Σιὼν, οὐκ ἀρχὴν εἶχεν (16) εἶναι οὐδὲ τοῦ βασιλεύειν· ἀλλὰ ὢν λόγος τοῦ θεοῦ καὶ ἀΐδιος βασιλεὺς, κατηξίωσεν ἀνθρωπίνως ἐπιλάμψαι τὴν βασιλείαν (17) ἑαυτοῦ καὶ ἐν τῇ Σιὼν, ἵνα ἀπὸ τῆς βασιλευούσης ἐν αὐτοῖς ἁμαρτίας λυτρωσάμενος αὐτοὺς

A ſit: ſed *in principio* quidem *erat Verbum*, poſtea vero in opera eorumque adminiſtrationem mittitur. Etenim antequam facta eſſent opera, ſemper erat Filius, necdum tamen neceſſe erat eum creari. Poſtquam autem creata ſunt opera, ac deinde adminiſtratione ad illa reſtauranda opus fuit: tunc etiam ſeipſum obtulit Verbum, eoque ſeſe demiſit, ut operum ſimile fieret: quod utique per vocem, *creavit*, nobis voluit ſignificare. Simile item aliquid per Eſaiam Phrophetam his verbis docet: *Et nunc hæc dicit Dominus, qui me ex utero ſervum ſibi formavit, ut Jacob & Iſrael ad* B *ipſum congregarem, congregabor & glorificabor coram Domino.*

Eſai. 49. 3.

52. Ecce etiam hic non ut eſſet formatur, ſed ut tribus congregaret, quæ antequam ipſe formaretur exiſtebant. Nam ut illic ſcriptum eſt, *creavit*, ita hic, *formavit*, dicitur; & ut illic additur, *in opera*, ita hic ſequitur, *ut congregarem*. Quocirca clariſſimum undelibet eſt nonniſi poſterius quam fuerit Verbum, hæc verba, *creavit*, & *formavit*, de illo enunciari. Nam quamadmodum antequam Filius formaretur, tribus exiſtebant, propter quas formatus C ipſe eſt: ſic etiam opera, quorum cauſa creatus eſt, prius patet exſtitiſſe. Præterea cum in principio eſſet Verbum, nondum, ut dixi, erant opera: cum autem facta ſunt opera, & exegit neceſſitas, tunc dictum eſt, *creavit*. Ac quemadmodum ſi aliquis filius ſervis perditis & apud hoſtes, ipſorum negligentia, detentis, cogente neceſſitate a patre mitteretur, ut illos adjuvaret & reduceret, illeque in itinere ſimilem illorum indueret veſtem, eodemque ac illi ſe appellaret nomine, ne forte hi, qui ſervos retinerent, ipſo ut domino agnito, fugerent, ipſeque hoc pacto prohiberetur ad ſervos ſubter terram ab illis occultatos accedere: ſi quis deinde ab eo ſciſcitaretur, qua- D re ita egiſſet, recte reſponderet: Sic me formavit & comparavit pater in opera ſua: quibus quidem verbis neque ſe ſervum aut unum ex operibus eſſe ſignificaret; nec etiam ſui ortus indicaret principium, ſed tantum commiſſam ſibi poſtea operum curam. Simili ratione ſi Dominus, noſtra induta carne, & figura inventus ut homo, ab his interrogaretur qui ipſum eo in ſtatu ſuſpiciunt & admirantur, reſponderet: *Dominus creavit me initium viarum ſuarum in* E *opera ſua*: &, *Formavit me ut congregarem Iſrael*. Idem autem ipſe quoque Spiritus in Pſalmis prænuncians ajebat: *Conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum*: quod & Dominus de ſeipſo his confirmat verbis: *Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum ejus*. Porro quemadmodum cum monti Sion corpore illuxit, tunc non incœpit eſſe aut regnare: ſed cum eſſet ipſe Verbum & rex ſempiternus, humaniter voluit ſuum regnum illucere quoque in Sion, ut ſcilicet & nos & illos a peccato, quod in eis regnabat, redi-

Philipp. 2. 8.

Pſal. 8. 7.

Pſal. 2. 6.

(1) Sic Seguer. Reg. Goblerian. & Felc. 1. & mox, οὔπω δὲ χρεία. Ceteri & editi, καὶ γὰρ καὶ πρὶν γενέσθαι .... οὔπω δὲ χρεία. In Felc. 4. deest τὰ ἔργα.

(2) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ut & legendum eſſe monet Anglic. in margine. Alii & editi, τὰ πάντα.

(3) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. δέδωκε, mendoſe. Paulopoſt Seguerian. & Felc. 4. πάλιν ἔλεγε.

(4) Baſil. ἑαυτῷ. Mox Seguer. ut & Scriptura, πρὸς αὐτὸν, καὶ Ἰσραήλ. Reg. vero & editio Commel. πρὸς Ἰσραήλ. Ibid. Seguerian. Felc. 4. ἐναντίον κυρίου. Editi, & alii, ἔναντι κυρίου. Item ibid. Felc. 2. & editio Commel. ἰδοὺ ἐνταῦθα.

(5) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 5. ὥσπερ. iidemque & Reg. ac Felc. 4. οὕτως ὧδε. Editi & alii, ὡς γὰρ ἐκεῖ τὸ ἔκτισεν, ὧδε, &c.

(6) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. πεπλάσθαι. Alii & editi, ἔπλασε.

(7) Sic Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 4. At editi & alii, ὥσπερ ἄν τις. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1. & 5. παραπολλουμένων. Felc. 4. παραπολλυμένων.

(8) Seguer. & Felc. 4. χρείας δέ. Editi & alii, χρείας τε. Ibid. mſſ. omnes, εἰ πέμποιτο. Editio Commel. omittit εἰ.

(9) Seguerian. αὐτὸν ἐπιγνόντες. Ceteri & editi, ἑαυτὸν ἐπιγινώσκοντες. Mox Seguer. Goblerian. & Felc. 1. ὑπὸ γῆν. Editi & alii, ἐπὶ γῆν.

(10) Seguerian. ἐπυνθάνετο. Ibid. idem & Reg. διατί οὕτως, ὁ τοιοῦτος, &c. In editis vero nulla interponitur diſtinctio. Edit. Commel. mendoſe præterea habet, διὰ τὸ οὕτως.

(11) Sic Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1. & 4. Editi, εἴποιεν. Ibid. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. κατήρτησεν. Felc. 4. κατήγαγεν.

(12) εἶναι, deeſt in Seguer. qui mox, τῆς γενέσεως ἑαυτοῦ.

(13) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. ἐπενδυσάμενος.

(14) Seguer. & Felc. 4. εἴπειεν ἄν. Editi & alii, εἴποι ἄν.

(15) αὐτὸν abeſt a Seguerian.

(16) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. 4. & 5. qui ultimus, ὢν ὁ λόγος. Alii & editio Commel. οὐκ ἀρχὴν εἶχεν, ἀλλὰ ὢν ὁ λόγος.

(17) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ἑαυτοῦ. Ceteri & editi, αὐτοῦ. Ibid. Seguer. καὶ ἐν τῇ Σιών. Gobler. Felc. 1. & 4. καὶ ἐν γῇ Σιών. Editi vero & alii, αὐτοῦ καὶ τῇ Σιών.

redimeret, & in paternum sui imperium redigeret: qua utique ratione in opera est constitutus, non quæ nondum essent, sed quæ jam existerent, & emendatione indigerent.

53. Igitur hæ dictiones, *creavit*, *formavit*, & *constituit*, eamdem habent significationem, nec ullo modo probant, vel eum incœpisse esse, vel creatam ejus esse naturam, sed intelligendæ sunt de renovatione, qua nos singulari beneficio refecit. Itaque licet hæc ejus sint verba, ipse nihilominus se ante res illas docuit existere cum ait: *Antequam Abraham fieret, ego sum*: &, *cum cælos præparabat, aderam illi*: &, *apud illum eram res apte componens*. Quemadmodum vero ipse erat, antequam fieret Abraham, Israel autem post Abraham factus est, certumque est ipsum cum prius existeret, postea formatum esse, idque non ejus existendi principium, sed humanam ab eo naturam assumtam significare, in qua videlicet tribus Israel congregat: ita cum ipse semper sit cum Patre, rerum creatarum est quoque opifex, palamque est opera ipso esse posteriora, & voce, *creavit*, non ostendi eum esse cœpisse, sed operum administrationem, quam in carne gessit, suscepisse. Quippe decuit ipsum, qui alius ab operibus, immo qui creator illorum erat, eorum quoque in se suscipere renovationem: ut ipse nostri causa creatus, omnia in seipso recrearet ac reficeret. Hinc ubi dixit, *creavit*, statim causam, nempe, *opera*, addidit, ut scilicet his verbis, *in opera creari*, significaretur illum hominem fieri ad ipsa opera instauranda. Namque ea est consuetudo Scripturæ divinæ, quæ quoties de Verbi ortu secundum carnem loquitur, causam subjungit propter quam homo factus est. Cum autem vel ipse vel ejus famuli de ejus divinitate verba faciunt; omnia simplici dictione absolutaque sententia, & nulla implicita causa proferuntur. Nempe Patris est splendor; ut autem Pater non est ob aliquam causam, ita nec ejus splendoris causa est inquirenda. Itaque scriptum est, *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum*: cujus quidem rei nulla affertur causa. Cum autem *Verbum caro factum est*, tunc causa propter quam factum est, his verbis indicatur, *& habitavit in nobis*. Similiter Apostolus cum ait: *Qui cum in forma Dei esset*, causam non protulit nisi post hæc verba, *formam servi accepit*: tunc enim subjecit: *humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis*. Hæc enim causa est cur Verbum caro factum est & servi accepit formam.

Joan. 8. 58. Prov. 8. 27. 30. Philip. 2. 6.

54. Ipse etiam Dominus multa quidem in proverbiis elocutus est, sed cum de seipso loquitur, absolute dicit: *Ego in Patre & Pater in me est*: &, *Ego & Pater unum sumus*: &, *Qui vidit me, vidit Patrem*: &, *Ego sum lux mundi*: &, *Ego sum veritas*: quibus in locis nulla causa recensetur, nec affertur ratio cur ita sit, ne illis esse videretur posterior, quorum causa factus est. Siquidem necesse est causam illo priorem esse sine qua nec etiam ipse factus fuisset. Paulus quidem segregatus Apostolus in Euangelium,

Joan. 14. 10. Joan. 10. 30. Joan. 14. 9. Joan. 8. 12. Joan. 14. 6. Rom. 1. 1.

A τε καὶ ἡμᾶς, ποιήσῃ ὑπὸ τὴν πατρικὴν βασιλείαν ἑαυτοῦ· οὕτως καθιστάμενος εἰς τὰ ἔργα, οὐκ εἰς τὰ μηδέπω ὄντα, ἀλλ᾽ εἰς τὰ ἤδη ὄντα καὶ δεόμενα διορθώσεως, καθίσταται.

53. Τὸ ἄρα ἔκτισε, καὶ τὸ ἔπλασε, (1) καὶ τὸ κατέστησε, τὴν αὐτὴν ἔχοντα διάνοιαν, οὐ τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι αὐτὸν, οὐδὲ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ κτιστὴν (2) δείκνυσιν, ἀλλὰ τὴν εἰς ἡμᾶς αὐτοῦ κατ᾽ εὐεργεσίαν γενομένην ἀνανέωσιν. ταῦτα γοῦν λέγων, ἐδίδασκεν (3) ὅμως καὶ πρὸ τούτων ὑπάρχειν ἑαυτὸν, ὅτε ἔλεγε· „ πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ „ εἰμι· καὶ, ἡνίκα τὸν οὐρανὸν ἡτοίμαζε, συμπαρήμην „ αὐτῷ· καὶ, ἤμην (4) παρ᾽ αὐτῷ ἁρμόζουσα.„ ὥσπερ B δὲ ἦν αὐτὸς πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ὁ δὲ Ἰσραὴλ μετὰ τὸν Ἀβραὰμ γέγονε, καὶ δῆλόν ἐστιν ὅτι προϋπάρχων ὕστερον πλάττεται, καὶ ἡ πλάσις οὐ τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι, ἀλλὰ τὴν ἐνανθρώπησιν σημαίνει, ἐν ᾗ καὶ ἐπισυνάγει τὰς φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ· οὕτως (5) ἄρα ἀεὶ συνὼν τῷ πατρὶ, αὐτὸς τῆς κτίσεως δημιουργός ἐστιν, καὶ δῆλόν ἐστιν ὅτι δεύτερά ἐστιν αὐτοῦ τὰ ἔργα, καὶ τὸ ἔκτισεν οὐκ ἀρχὴν τοῦ εἶναι αὐτὸν, ἀλλὰ τὴν εἰς τὰ ἔργα γενομένην οἰκονομίαν, ἣν ἐν τῇ σαρκὶ πεποίηκε, γνωρίζει. ἔπρεπε γὰρ ἄλλον αὐτὸν ὄντα τῶν ἔργων, καὶ μᾶλλον δημιουργὸν αὐτῶν ὄντα αὐτὸν, καὶ τὴν τούτων ἀνανέωσιν εἰς ἑαυτὸν ἀναδέξασθαι, C ἵνα αὐτοῦ κτιζομένου εἰς ἡμᾶς, τὰ πάντα εἰς (6) ἑαυτὸν ἀνακτίσηται. καὶ γὰρ λέγων ἔκτισεν, εὐθὺς καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήγαγε, λέγων τὰ ἔργα, ἵνα τὸ εἰς ἔργα κτίζεσθαι, τὸ γίνεσθαι ἄνθρωπον δηλώσῃ εἰς τὴν τούτων ἀνανέωσιν. καὶ τοῦτο ἔθος ἐστὶ τῇ θείᾳ γραφῇ· ὅταν μὲν γὰρ σημαίνῃ τὴν κατὰ σάρκα γένεσιν τοῦ λόγου, τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν, δι᾽ ἣν γέγονεν ἄνθρωπος· ὅταν δὲ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ (7) αὐτός τε λέγῃ, καὶ οἱ τούτου θεράποντες ἐπαγγέλλωσι, πάντα ἁπλῇ τῇ λέξει, ἀπολελυμένῃ τε τῇ διανοίᾳ, καὶ οὐδὲν μετὰ συμπεπλεγμένης αἰτίας λέγεται. τοῦ γὰρ D πατρός ἐστιν ἀπαύγασμα· ὥσπερ δὲ ὁ πατὴρ οὐ διά τινα αἰτίαν ἐστὶν, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἀπαυγάσματος (8) τούτου χρὴ ζητεῖν τὴν αἰτίαν. „ ἐν ἀρχῇ οὖν „ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ „ θεὸς ἦν ὁ λόγος, γέγραπται· καὶ οὐκ (9) ἔχει τὸ „ διατί· ὅτε δὲ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, τότε καὶ τὴν „ αἰτίαν τίθησι, δι᾽ ἣν γέγονε, λέγων· καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. πάλιν τε ὁ ἀπόστολος λέγων, ὃς ἐν „ μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, (10) οὐκ ἔθηκεν τὴν αἰτίαν, „ εἰ μὴ ὅτε τὴν μορφὴν ἔλαβε τοῦ δούλου· (11) τότε „ γὰρ ἐπιφέρει λέγων, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· „ διὰ ταῦτα γὰρ καὶ σὰρξ E γέγονε καὶ μορφὴν ἔλαβε δούλου.

54. (12) Αὐτός τε ὁ κύριος πολλὰ μὲν ἐν παροιμίαις λελάληκεν, περὶ δὲ αὐτοῦ σημαίνων, ἀπολελυμένως εἴρηκεν· „ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· „ καὶ, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώ„ ρακε τὸν πατέρα· καὶ, ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· καὶ, „ ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια. „ οὐ τιθεὶς ἐφ᾽ ἑκάστου τὴν αἰτίαν, οὐδὲ τὸ διατί, ἵνα μὴ δεύτερος ἐκείνων εἶναι φαίνηται, ὧν χάριν καὶ γέγονεν. ἀνάγκη γὰρ προηγεῖσθαι τὴν F αἰτίαν τούτου, ἧς ἄνευ οὐκ ἂν οὐδ᾽ αὐτὸς ἐγεγόνει. Παῦλος γοῦν ἀφωρισμένος ἀπόστολος εἰς εὐαγγέλιον, ὁ προ-

(1) Seguerian. & Reg. καὶ τὸ κατέστησε. Editi & alii ; καὶ κατέστησε. Ibid. Seguer. τὴν αὐτὴν ἔχον. Ceteri & editi τὴν αὐτὴν ἔχοντα.

(2) Seguer. & Reg. δείκνυσι. Alii & editi, δεικνύουσι.

(3) Felc. 4. ὅπως. Ibid. Anglic. πρὸ τούτου. Idemque cum Seguer. Gobler. & Felc. 1. & 4. ὑπάρχειν ἑαυτόν. Editi & alii, ὑπάρχειν αὐτόν.

(4) Sic Seguer. Felc. 4. & Scriptura. Alii & editi, σὺν αὐτῷ. Paulopost Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. μετὰ τὸν Ἀβραάμ. Alii & editi τὸν omittunt.

(5) Basil. ἄρα σὺν τῷ πατρὶ συνὼν, αὐτός. Reg. ἄρα ἀεὶ σὺν τῷ πατρὶ αὐτός. Mox Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 5. addunt, καὶ δῆλόν ἐστι, quæ absunt ab aliis & editione Commel.

(6) Seguer. εἰς αὐτόν. Ibid. Gobler. & Felc. 1. ἀνακτίσηται καὶ γὰρ καὶ λέγων. Mox Anglic. λέγων τὸ εἰς ἔργα.

(7) Seguer. Gobler. & Felc. 1. αὐτός τε λέγῃ. In aliis & editis deest τε. Mox Seguer. & Reg. ἀπαγγέλλωσι. Gobl. & Felc. 1. ἐπαγγέλλωσι. Alii, ἐπαγγέλλωσι. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ἁπλῇ τῇ λέξει. Alii & editi, ἁπλῇ λέξει. Item ibid. Seguer. ἀπολελυμένῃ τε τῇ διανοίᾳ. In editione Commel. deest τε.

(8) Sic Seguer. Reg. Basil. Gobl. Felc. 1. & 4. Ceteri autem & editi, τούτου χρήζει τὴν αἰτίαν. Ibid. Seg. Gobl. Felc. 1. & 4. ἐν ἀρχῇ γοῦν φησι, ἦν ὁ λόγος. Basil. & Reg. ἐν ἀρχῇ οὖν ἦν ὁ λόγος. Ceteri & editi, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος.

(9) Felc. 2. & editio Commel. ἔχοι, & paulopost, δι᾽ ἧς γέγονε. Ceteri vero, ἔχει & δι᾽ ἣν γέγονε.

(10) Basil. καὶ οὐκ ἔθηκεν. Ibidem τὴν deest in Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4.

(11) Editio Commel. τόδε. Mss. τότε.

(12) Seguer. & Reg. αὐτός τε ὁ κύριος. Alii & editi, αὐτὸς δὲ ὁ κύριος. Mox Seguer. & Felc. 5. ἐν παροιμίαις ἐλάλησεν.

ὃ προεπηγγείλατο ὁ κύριος διὰ τῶν προφητῶν, εἶχε πρὸ ἑαυτοῦ τὸ εὐαγγέλιον, οὗ καὶ γέγονε διάκονος· (1) καὶ ὁ Ἰωάννης μὲν προχειρισθεὶς εἰς τὸ προοδεύσαι τοῦ κυρίου, πρὸ ἑαυτοῦ εἶχε τὸν κύριον· ὁ δὲ κύριος οὐκ ἔχων (2) πρὸ ἑαυτοῦ αἰτίαν τοῦ εἶναι λόγος, ἢ μόνον ὅτι τοῦ πατρός ἐστι γέννημα καὶ σοφία μονογενής, (3) ὅταν ἄνθρωπος γίνηται, τότε καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι, δι' ἣν μέλλει σάρκα φορεῖν. προηγεῖται γὰρ τοῦ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον ἡ τῶν ἀνθρώπων χρεία, ἧς ἄνευ οὐκ ἂν ἐνεδύσατο σάρκα. τίς δὲ ἡ χρεία, δι' ἣν γέγονεν ἄνθρωπος, αὐτὸς μὲν ὁ κύριος σημαίνων ταύτην ἔλεγε· „ καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα (4) „ ποιήσω τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμ- „ ψαντός με· τοῦτο δέ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός „ με, ἵνα πᾶν, ὃ δέδωκέ μοι, μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, „ ἀλλὰ ἀναστήσω (5) αὐτὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ· τοῦτο „ γάρ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν „ τὸν υἱὸν καὶ πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον, καὶ „ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. καὶ πάλιν, „ ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων „ εἰς ἐμὲ, ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ. καὶ (6) πάλιν φη- „ σίν· ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, καὶ εἰς τοῦτο ἐλήλυθα „ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ. ὁ „ δὲ Ἰωάννης (7) ἔγραψεν· εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ „ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. „

55. Διὰ τὸ μαρτυρῆσαι ἄρα, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν (8) ἀναδέξασθαι θάνατον, καὶ διὰ τὸ ἀναστῆσαι τοὺς ἀνθρώπους, καὶ λῦσαι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου ἐλήλυθεν ὁ σωτήρ, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ. ἄλλως γὰρ ἀνάστασις οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ θάνατος (9) ἐγεγόνει· θάνατος δὲ πῶς ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ τὸ ἀποθνῆσκον ἐσχήκει σῶμα; τοῦτο παρ' αὐτοῦ μαθὼν καὶ (10) ὁ ἀπόστολος ἔλεγεν· „ ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκεν αἵματος καὶ σαρ- „ κὸς, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα „ διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θα- „ νάτου, τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους, ὅσοι (11) φόβῳ „ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας· „ καὶ ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου „ ἀνάστασις νεκρῶν· καὶ πάλιν· τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, „ ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμ- „ ψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας „ κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί· ἵνα τὸ δικαίωμα „ (12) τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα „ περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. (13) καὶ ὁ δὲ Ἰωάννης „ φησίν· οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν „ κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσ- „ μος δι' αὐτοῦ. πάλιν δὲ καὶ (14) ὁ σωτὴρ δι' ἑαυτοῦ ἔλε- „ γεν, εἰς κρίμα ἐγὼ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἵνα „ οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ „ γένωνται. „ οὐ (15) δι' ἑαυτὸν ἄρα, ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, καὶ διὰ τὸ καταργηθῆναι τὸν θά-

quod ante promiserat Dominus per Prophetas, Evangelium cujus administer factus est, prius se habuit. Joannes autem cui Domino præeundi munus fuerat commissum, priorem quoque se habuit Dominum. At Dominus qui nullam causam cur sit Verbum agnoscit, nisi tantum quod Patris & fetus & sapientia est unigenita; cum sit homo, tunc causam indicat, propter quam carnem gestare debeat. Illi enim facto homini antecedit hominum necessitas, sine qua carnem minime induisset. Quæ autem illa sit necessitas, propter quam factus homo est, ipse Dominus his verbis exponit: *Descendi de cælo non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. Hæc est autem voluntas ejus qui misit me, ut omne quod dedit mihi non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die. Hæc est enim voluntas Patris mei, ut omnis qui videt Filium & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum in novissimo die.* Et rursus: *Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.* Et, *Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.* Scribit quoque Joannes: *In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli.*

Quam ob causam Verbum homo factus est, & sine qua homo non fuisset factus.

Joan. 6. 38. — Joan. 12. 46. — Joan. 18. 37. — 1. Joan. 3. 8.

55. Itaque idcirco venit Salvator ut testimonium perhiberet, & mortem pro nobis susciperet, hominesque ad vitam revocaret, ac diaboli opera dissolveret. Hæc causa est cur carne assumta ad nos advenerit. Nec enim esse potuisset resurrectio, nisi mors antecessisset. Quomodo vero mors antecessisset, nisi mortale habuisset corpus? Id sane ab eo didicerat Paulus, cujus nempe hæc sunt verba: *Quia ergo pueri sanguinis & carnis participes facti sunt, ipse quoque similiter eorumdem particeps fuit, ut per mortem, diabolum qui mortis imperium habet destrueret, & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.* Et: *Quoniam enim per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum.* Et iterum: *Nam quod impossibile erat legi, in quo per carnem infirma erat, Deus sui ipsius misso Filio sub specie carnis peccati, etiam de peccato condemnavit peccatum in carne, ut legis justitia in nobis impleretur, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulamus.* Joannes vero scribit: *Nec enim misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut mundus per ipsum salvetur.* Rursus quoque per seipsum ita locutus est Salvator: *Ego in judicium in hunc mundum veni, ut qui non vident videant, & qui vident cæci fiant.* Non ergo propter seipsum venit sed propter nostram salutem, nec non ut mortem de-

Hebr. 2. 14. — 1. Cor. 15. 21. — Rom. 8. 3. — Joan. 3. 17. — Joan. 9. 39.

(1) Seguer. καὶ Ἰωάννης δέ. Ibidem Felc. 2. & edit. Commel. προχειρισθεὶς οὐ καὶ γέγονεν, εἰς τὸ, &c. In ceteris omittitur, οὐ καὶ γέγονεν.

(2) MSS. omnes πρὸ ἑαυτοῦ. Editi, πρὸς ἑαυτοῦ. Ibid. Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. & 5. τοῦ εἶναι λόγος, ut & Nannius videtur legisse, qui nempe vertit, *non habuit causam, ut esset Verbum*. Ceteri & editi, τοῦ εἶναι αὐτόν.

(3) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ὅταν δὲ ἄνθρωπος. Alii & editio Commel. ὅταν ἄνθρωπος. Ibidem Seguer. γίνεται. Alii & editi, γένηται.

(4) Seguerian. ποιῶ.

(5) Seguerian. Reg. & Felc. 4. αὐτό. Editi & alii αὐτόν. Ibid. Seguer. αὐτὸ τῇ ἐσχάτῃ. Ibid. Seguer. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν ..... καὶ ἐγὼ ἀναστήσω, &c. Hunc item versum habent Reg. Basili. Anglic. Felc. 4. & 5. Sed in Reg. deest, ἐστι τὸ θέλημα; in aliis deest tantum ἐστι & ὁ. Versum autem integrum omittunt ceteri & editio Commel.

(6) Sic Seguer. At Gobler. Felc. 1. & 4. καὶ πάλιν· ἐγὼ εἰς. Alii & editi, καὶ πάλιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην φησίν· ἐγὼ εἰς. Ibidem Seguer. & Felc. 5. γεγέννημαι. Ceteri & editi γεγέννημαι.

(7) Gobler. & Felc. 1. φησίν.

(8) Basiliens. δέξασθαι.

(9) Sic Seguerian. & Reg. At alii & editi, ἐγέγονεν mendose. Ibid. Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. πῶς ἂν ἐγεγόνει. In aliis & editis ἂν omittitur.

(10) Seguer. καὶ ὁ Παῦλος. Felc. 4. ὁ καὶ ὁ Παῦλος. Gobler. & Felc. 1. καὶ Παῦλος. Editi & alii, καὶ ὁ ἀπόστολος. Ibidem οὖν abest a Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. qui iidem mox omittunt καὶ αὐτός.

(11) Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. φόβῳ θανάτου. Editi & alii, φόβῳ τοῦ θανάτου. Mox καὶ deest in Felc. 4. & 5. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ἐπειδὴ γάρ. Alii & editi γὰρ omittunt. Item ibid. Seguer. & Felc. 4. ὁ θάνατος. In aliis & editis ὁ deest. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ἀνάστασις νεκρῶν. At alii & editi νεκρῶν omittunt.

(12) τοῦ νόμου deest in Seguer.

(13) Seguer. καὶ ὁ Ἰωάννης δέ φησι. Gobler. & Felc. 1. καὶ Ἰωάννης· οὐ γάρ. Editi & alii, καὶ Ἰωάννης φησί· οὐ γάρ, &c.

(14) Sic Seguer. Goblerian. Felckman. 1. & 4. At Basil. ὁ σωτὴρ δι' αὐτοῦ ἔλεγεν. Alii & editi, ὁ σωτὴρ ἔλεγεν. Mox Seguerianus & Felc. 4. addunt τοῦτον post κόσμον, alii & editi omittunt.

(15) Felc. 4. οὐ δι' αὐτὸν ἄρα, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν. Ibidem Seguer. τὸν θάνατον καὶ διὰ τὸ κατακριθῆναι τὴν ἁμαρτίαν. Sic etiam Gobler. & Felc. 1. sed διὰ τὸ omittunt. Ceteri & editi, διὰ τὸ καταργηθῆναι τὴν ἁμαρτίαν, omissis intermediis. Felc. 4. ibid. καταργῆσαι. Item ibidem Gobler. & Felc. 1. καὶ ἀναβλέψαι. Seguer. ibid. ἀναβλέψαι τυφλοὺς, καὶ διὰ τὸ ἀναστῆναι, &c. Editi & alii, ἀναβλέψαι τοὺς τυφλοὺς, καὶ ἀναστῆναι.

destrueret, peccatum condemnaret, cæci viderent, omnesque e mortuis excitarentur. Quod si non propter seipsum sed propter nos venit: non igitur sui sed nostri causa creatur. Si porro non propter seipsum sed propter nos creatur, non ergo ipse est creatus, sed nostra assumta carne hæc ille ait. Quod autem is sit Scripturarum sensus, licet ab Apostolo discere, qui epistola ad Ephesios ita scribit: *Qui medium septi parietem diruit, cum inimicitiam in carne sua, legem mandatorum in decretis, abrogavit, ut duos crearet in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem.* Quod si duo in illo creantur, qui & sint in ipsius corpore: non immerito igitur, duos in se ferens, ipse quoque quasi creatus est. Namque creatos in seipso conjunxit, & ipse in illis erat, veluti illi. Sic porro duobus in illo creatis, dicere maxime ei convenit: *Dominus creavit me*. Ut enim nostris infirmitatibus susceptis ipse infirmus esse dicitur, quamvis infirmus non sit, quippe qui sit Dei virtus: ut item peccatum & maledictio pro nobis factus est, licet ipse non peccaverit, sed quia ipse peccata nostra & maledictionem portavit: ita nos in seipso creans, recte dixerit, *creavit me in opera*, licet ipse creatus non sit.

Ephes. 2. 14.

56. Nam si, ut illi sentiunt, quasi natura Verbi creata esset, dicit, *Dominus creavit me*, utpote qui sit creatus: sane non propter nos creatus erit dicendus. Si vero ille propter nos non est creatus; in ipso non creati sumus: quod si in illo creati non sumus; eum igitur non in nobis sed extra nos haberemus, ut si nimirum doctrinam ab eo tamquam a magistro accepissemus. Quod si ita de nobis se res habet, proculdubio carnis peccatum, nihilominus quam antea, regnare perseverat, nec ex illa expulsum est. Verum his adversatur Apostolus, qui paulo ante ita ait: *Ipsius enim opus sumus creati in Christo Jesu.* Si ergo nos in Christo creati sumus, non igitur ille est qui creatur, sed nos ipsi sumus qui in illo creamur, nostrique causa vox illa, *creavit*, scripta est. Nam nostram ob necessitatem Verbum, etiamsi sit creator, vocem tamen rerum creatarum non renuit, nec ista vox ejus propria est quatenus est Verbum, sed nostrum est istud vocabulum, *creavit*, qui nempe in eo creamur. Ac quemadmodum ut Pater est semper, ita etiam ejus Verbum semper est, & quatenus est semper, dicit: *Ego eram qua delectabatur: ego vero per singulos dies ante faciem ejus lætabar*: &, *Ego in Patre & Pater in me est*: sic cum nostræ necessitatis causa factus est homo, convenienter admodum, ut nos, quæ nostra sunt usurpat ipse, nempe, *Dominus creavit me*, ut eo in carne habitante, peccatum ex carne penitus exterminaretur, & nos liberum sensum haberemus. Ecquid vero illum hominem factum loqui decebat? In principio eram homo? At minime hoc ei congruebat, nec

Ephes. 2. 10.

Prov. 8. 30.

Joan. 14. 10.

A νατον, καὶ διὰ τὸ κατακρῖναι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ διὰ τὸ ἀναβλέψαι τυφλοὺς, καὶ διὰ τὸ ἀναστῆσαι πάντας ἐκ νεκρῶν ἐλήλυθεν. (1) εἰ δὲ μὴ δι' ἑαυτὸν ἐλήλυθεν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς· οὐ δι' ἑαυτὸν ἄρα, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς κτίζεται. εἰ δὲ οὐ δι' ἑαυτὸν κτίζεται ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, οὐκ ἔστιν ἄρα αὐτὸς κτίσμα, ἀλλὰ τὴν ἡμῶν ἐνδυσάμενος σάρκα, ταῦτα λέγει. καὶ ὅτι ταύτην τὴν διάνοιαν ἔχουσιν αἱ γραφαὶ, ἔξεστι παρὰ τοῦ ἀποστόλου μαθεῖν· φησὶ γὰρ (2) ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους· τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν (3) ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην. εἰ δὲ ἐν αὐτῷ κτίζονται οἱ δύο, καὶ οὗτοί εἰσιν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ, εἰκότως ἄρα (4) φορῶν τοὺς δύο ἐν αὐτῷ, ὡς αὐτός ἐστι κτισθείς· τοὺς γὰρ κτισθέντας ἐν ἑαυτῷ ἥνωσε, καὶ ἦν αὐτὸς ἐν αὐτοῖς, ὡς ἐκεῖνοι. οὕτω (5) δὲ τῶν δύο κτισθέντων ἐν αὐτῷ, ἁρμοζόντως ἂν λέγοι, κύριος ἔκτισέ με. ὥσπερ γὰρ τὰς ἡμῶν ἀσθενείας δεχόμενος, λέγεται αὐτὸς ἀσθενεῖν, καίτοι μὴ ἀσθενῶν αὐτὸς, δύναμις γάρ ἐστι τοῦ θεοῦ· ἁμαρτία τε ὑπὲρ ἡμῶν γέγονε καὶ κατάρα, καίτοι μὴ ἁμαρτήσας αὐτὸς, ἀλλ' ὅτι τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καὶ τὴν κατάραν (6) ἐβάστασεν αὐτός· οὕτως ἡμᾶς ἐν αὐτῷ κτίζων, λεγέτω ὅτι καὶ ἔκτισέ με εἰς ἔργα, καίτοι κτίσμα μὴ ὢν αὐτός.

56. Ἐπεὶ εἰ κατ' ἐκείνους ὡς κτιστῆς οὔσης τῆς οὐσίας τοῦ λόγου, λέγει, κύριος ἔκτισέ με, κτίσμα ὤν· οὐ δι' ἡμᾶς ἐκτίσθη. δι' ἡμᾶς δὲ μὴ κτισθέντος αὐτοῦ, οὐκ ἐκτίσθημεν ἐν αὐτῷ· μὴ κτισθέντες δὲ ἐν αὐτῷ, οὐκ ἔχομεν αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἔξωθεν ἔχομεν, (7) εἰ ἄρα παρ' αὐτοῦ τὴν μάθησιν ὡς παρὰ διδασκάλου ἐδεξάμεθα. οὕτω δὲ ἡμῶν ὄντων, οὐδὲν ἧττον πάλιν ἡ ἁμαρτία τῆς σαρκὸς (8) ἐβασίλευσεν ἐμμένουσα, καὶ μὴ ἐκβληθεῖσα ἐξ αὐτῆς. ἀλλ' ὁ ἀπόστολος ἐναντιοῦται τούτοις πρὸ ὀλίγων τούτων φάσκων· „αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα, κτισθέν-„τες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.„ εἰ δὲ ἐν (9) Χριστῷ ἡμεῖς ἐκτίσθημεν, οὐκ ἔστιν ἄρα αὐτὸς ὁ κτιζόμενος, ἀλλ' ἡμεῖς ἐσμεν ἐν αὐτῷ (10) κτιζόμενοι· καὶ δι' ἡμᾶς ἐστιν ἡ τοῦ, ἔκτισε, φωνή. διὰ γὰρ τὴν ἡμῶν χρείαν, καίτοι κτίστης ὢν ὁ λόγος, ὑπέμεινε καὶ τὴν τῶν κτιζομένων (11) φωνήν· καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, ᾗ λόγος ἐστὶν, ἰδία ἡ φωνή· ἀλλ' ἡμῶν τῶν ἐν αὐτῷ κτιζομένων ἐστὶ τὸ, ἔκτισε. καὶ ὥσπερ πατρὸς ὄντος ἀεὶ, ἀεί ἐστι καὶ ὁ τούτου λόγος, καὶ ὢν ἀεὶ, λέγει· „ἐγὼ ἤμην, ᾗ προσέχαιρε, καθ' „ἡμέραν δὲ εὐφραινόμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ· καὶ, „ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί·„ οὕτως ὅτε διὰ τὴν ἡμῶν χρείαν γέγονεν ἄνθρωπος, ἀκολούθως τὰ ἡμῶν, ὡς ἡμεῖς, (12) αὐτὸς λέγει, „κύριος ἔκτισέ με·„ ἵνα αὐτοῦ ἐνοικήσαντος ἐν τῇ σαρκὶ, τελείως ἡ ἁμαρτία ἐξωσθῇ τῆς σαρκὸς, καὶ ἡμεῖς ἐλεύθερον ἔχωμεν τὸ φρόνημα. τί δὲ ἔδει γενόμενον αὐτὸν ἄνθρωπον εἰπεῖν; ἐν ἀρχῇ ἤμην ἄνθρωπος; ἀλλ' οὔτε (13) γε ἥρμοζεν αὐτῷ τοῦτο, οὔτε ἀλη-

(1) Sic Seguerianus, Regius, Basiliensis, Anglic. & Felc. 5. In Seguerian. tamen omittitur κτίζεται ante εἰ δὲ οὐ δι' ἑαυτὸν κτίζεται. Reg. sic item initio habet, κτίζεται ἄρα οὐ δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς. Ceteri & editi, ἐλήλυθεν· εἰ δὲ μὴ δι' ἑαυτὸν κτίζεται, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, οὐκ ἔστιν ἄρα.

(2) Goblerianus & Felc. primus Anonymus omittunt, ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους.

(3) Seguerianus, ἐν αὐτῷ. Idem mox & Anglicanus, Goblerian. Felc. 1. & 4. addunt, ποιῶν εἰρήνην, quod in aliis & editione Commel. deest.

(4) Sic Seguerianus, Reg. Goblerian. Felc. 1. & 5. At Basiliensis & Anglican. ἄρα λέγεται φορῶν. Omnes mss. ibidem habent, ὡς αὐτός ἐστι. Editi, ἄρα λέγεται ὡς φορῶν τοὺς δύο ἐν αὐτῷ; αὐτός ἐστι κτισθείς. Anglican. & Reg. ibid. ἐν ἑαυτῷ.

(5) Sic Seguerian. & Reg. At Felc. 2. & editio Commel. οὕτω δύο κτισθέντων. Ceteri, οὕτω τῶν δύο. &c. Mox Seguerian. Reg. Felc. 1. & 4. λέγοιτο, κύριος.

(6) Seguerianus, Regius, Basiliensis, Anglicanus, Goblerianus, Felckmanni 1. & 4. ἐβάσταξεν. Ceteri & editi, ἐβάστασεν. Ibidem Seguerianus, ἐν ἑαυτῷ. Item ibidem Seguerianus, Goblerianus, Felc. 1. & 4. λεγέτω. Reg. λέγει. Editi & alii, λέγεται. ὅτι ibidem deest in Reg. & Felc. 5. Seguerian. item ibid. εἰς ἔργα.

(7) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. 4. 5. & Reg. Sed Reg. & Felc. 5. εἰ ἄρα αὐτοῦ. Editio Commel. ἔχομεν ἄρα αὐτῷ τὴν μάθησιν ὡς παρὰ διδασκάλου. οὕτω δὴ ἡμῶν. Seguerian. & Felc. 2. habent item οὕτω δὴ ἡμῶν. Ceteri mss. οὕτω δὲ ἡμῶν.

(8) Seguerian. ἐβασίλευε μένουσα. Ibidem iidem & Goblerian. Felc. 1. & 4. ἀπ' αὐτῆς.

(9) Seguerian. ἐν τῷ Χριστῷ.

(10) Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 4. οἱ κτιζόμενοι.

(11) Sic Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. At alii & editi, ἰδίαν φωνήν. Quæ sequuntur ibidem, exstant in Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. At in aliis & editis sic legitur, ἰδίαν φωνὴν, τὸ ἔκτισεν, ὥσπερ δὲ τοῦ πατρὸς ὄντος ἀεὶ, ἔστι καὶ ὁ τούτου λόγος ὢν ἀεὶ, καὶ ὢν ἀεὶ, λέγει. Seguerian. ibidem habet, λόγος καὶ ὢν ἀεὶ λέγει.

(12) Basiliensis, αὐτὰ λέγει. Ibidem Anglicanus omittit, κύριος ἔκτισέ με.

(13) Seguerian. οὔτε ἥρμοζεν.

ἀληθὲς ἦν. ὥσπερ δὲ τοῦτο οὐκ ἔπρεπεν εἰπεῖν, οὕτως οἰκεῖον καὶ ἴδιον ἐπ᾽ ἀνθρώπου ἐστὶ (1) λέγειν τὸ, ἔκτισε, καὶ, ἐποίησεν αὐτόν. διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ἡ αἰτία τοῦ, ἔκτισε, πρόσκειται, ἥτις ἐστὶ τῶν ἔργων ἡ χρεία. ἔνθα δὲ ἡ αἰτία πρόσκειται, αὕτη ἡ αἰτία πάντως διαλύει τὸ ἀνάγνωσμα καλῶς. καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα. ἐν μὲν (2) τῷ, ἔκτισε, τὴν αἰτίαν τίθησι τὰ ἔργα· τὴν δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς γέννησιν ἀπολελυμένως σημαίνων, εὐθὺς ἐπήγαγε, „ πρὸ δὲ πάντων (3) βουνῶν γεννᾷ με· „ οὐ διατί, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ, ἔκτισέ με, προσέθηκε λέγων, εἰς ἔργα, ἀλλὰ ἀπολελυμένως, (4) γεννᾷ με, ὥσπερ τὸ, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος· καὶ γὰρ καὶ εἰ μὴ τὰ ἔργα ἐκτίσθη· ἀλλ᾽ ἦν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. τὸ δὲ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον, οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ τῶν ἀνθρώπων ἡ χρεία γέγονεν αἰτία. οὐκ ἔστιν ἄρα κτίσμα ὁ υἱός· εἰ γὰρ κτίσμα ἦν, οὐκ ἂν εἶπε, γεννᾷ με, ὅτι τὰ μὲν κτίσματα ἔξωθέν ἐστιν ἔργα τοῦ ποιοῦντος, τὸ δὲ γέννημα, οὐκ ἔξωθεν, ὡς ἔργον, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ πατρός ἐστιν ἴδιον τῆς οὐσίας. διόπερ τὰ μὲν, κτίσματα· (5) ὁ δὲ, λόγος τοῦ θεοῦ υἱὸς μονογενής.

57. Ἀμέλει ἐπὶ μὲν τῆς κτίσεως, οὐκ εἴρηκε Μωσῆς· ἐν ἀρχῇ ἐγέννησεν, οὐδὲ ἐν ἀρχῇ ἦν· ἀλλ᾽, „ ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν „ γῆν. (6) οὐδὲ ὁ Δαβὶδ ἔψαλεν, αἱ χεῖρές σου „ ἐγέννησάν με, ἀλλ᾽, ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με, „ πανταχοῦ τὸ, ἐποίησεν, ἐπὶ τῶν κτισμάτων λέ„ γων· ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ τὸ ἔμπαλιν· οὐ γὰρ εἴρηκεν, „ (7) ἐποίησα, ἀλλ᾽, ἐγέννησα, καὶ, γεννᾷ με, καὶ, ἐξη„ ρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν· καὶ ἐπὶ μὲν „ τῆς κτίσεως, ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν· ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ, „ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. „ διαφέρει δὲ τοῦτο, ὅτι τὰ μὲν κτίσματα ὑπὸ τὴν ἀρχὴν πεποίηται, καὶ διαστηματικὴν ἀρχὴν (8) τοῦ εἶναι ἔχει· διόπερ καὶ τὸ λεγόμενον ἐπ᾽ αὐτῶν, ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν, ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν πάλιν ἐπ᾽ αὐτῶν τὸ, ἀπ᾽ ἀρχῆς ἐποίησεν, ὥσπερ ὁ κύριος εἰδὼς ὅπερ ἐποίησεν, ἐδίδαξε, ὅτε τοὺς Φαρισαίους ἐνέτρεπε λέγων· „ (9) „ ἀπ᾽ ἀρχῆς δὲ ὁ κτίσας αὐτοὺς, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν „ αὐτούς. „ ἀπὸ γὰρ ἀρχῆς τινος τοῦ μὴ εἶναί ποτε γέγονε καὶ ἐκτίσθη τὰ (10) γενητά. τοῦτο καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐσήμαινεν ἐν ψαλμοῖς λέγον, „ καὶ „ σὺ κατ᾽ ἀρχὰς, κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας· „ καὶ (11) πάλιν· μνήσθητι τῆς συναγωγῆς σου, ἧς ἐκτή„ σω ἀπ᾽ ἀρχῆς. „ δῆλον δέ ἐστιν, ὅτι τὸ κατ᾽ ἀρχὰς γινόμενον, ἀρχὴν ἔχει τοῦ κτίζεσθαι, καὶ ὅτι τὴν συναγωγὴν ἀπό τινος ἀρχῆς (12) ἐκτήσατο ὁ θεός. ὅτι δὲ τὸ, ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν, ἐκ τοῦ λέγειν, ἐποίησεν, τὸ ἤρξατο ποιεῖν ἐστιν, αὐτὸς Μωσῆς τοῦτο δηλοῖ μετὰ τὴν (13) τῶν πάντων τελεσιουργίαν λέγων, „ καὶ εὐλόγησεν ὁ θεὸς τὴν ἡμέ„ ραν τὴν ἑβδόμην, καὶ ἡγίασεν αὐτὴν, ὅτι ἐν αὐ„ τῇ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν „ ἤρξατο ὁ θεὸς ποιῆσαι. „ οὐκοῦν τὰ μὲν κτίσμα-

A verum erat. Ut autem cum ita loqui dedecebat, sic proprium est & conveniens de homine dici, *creavit*, &, *fecit ipsum*. Hinc etiam causa cur hujusmodi dictio, *creavit*, adhibeatur, adjuncta est, quæ nempe operum est necessitas. Ubi porro adjecta causa est, ea lectionis difficultatem penitus tollit. Namque hic causam, cur vox, *creavit*, sit adhibita, *opera* assignat. At cum de ejus ex Patre generatione sermo aperte habetur, mox subditur: *Ante omnes colles gignit me*. Causa utique hic non additur, ut in voce, *creavit*, ubi subjungitur, *in opera*: sed absolute dicitur, *gignit me*, ut & illud, B *In principio erat Verbum*. Nam etiamsi nulla fuissent creata opera; nihilominus Verbum Dei erat, & Deus erat Verbum. Ipsum autem Verbum nequaquam homo factus esset, nisi causa fuisset hominum necessitas. Itaque Filius res creata non est: nam si res creata esset, non dixisset, *Gignit me*: cum res creatæ externa sint effectoris opera, res autem genitæ non sint quid externum, ut opus, sed sunt ex patre, cujus naturæ sunt quid proprium. Hinc illæ, res sunt creatæ; hic vero, Verbum Dei & Filius unigenitus est.

Prov. 8. 25.

C 57. Sane Moyses de rebus creatis non dixit, In principio genuit, neque, In principio erat, sed, *In principio fecit Deus cælum & terram*. Nec item David canebat, *Manus tuæ* genuerunt me, sed, *fecerunt me & formaverunt me*, qui idem ubique de rebus creatis loquens, verbo, *fecit*, utitur, non autem, ubi de Filio illi est sermo. Nec enim dixit, *feci*, sed, *genui*, &, *gignit me*, &, *eructavit cor meum Verbum bonum*. Igitur de rebus creatis dicitur, *In principio fecit*; de Filio autem, *In principio erat Verbum*. Id porro est discriminis, quod res creatæ sub principio sunt factæ, habentque existendi principium temporis distinctum intervallis, ita D ut hæc verba, *in principio fecit*, idem valeant ac si diceretur, *a principio fecit*, quemadmodum Dominus, qui quod fecerat, recte ipse noverat, docuit, cum Pharisæos his confutavit verbis, *Qui illos a principio creavit, masculum & feminam fecit eos*. Res enim factæ ab aliquo principio, cum aliquando non essent, & conditæ sunt & creatæ, quod ipse Spiritus sanctus ita in Psalmis declaravit, *Et tu secundum principia, Domine, terram fundasti*, & iterum, *Memor esto congregationis tuæ quam possedisti a principio*. Manifestum autem est id quod fit *secundum principia*, principium habere ex quo creatur, & Deum congregationem ab E aliquo possedisse principio. Jam quod hæc verba, *In principio fecit*, ex eo quod dicitur, *fecit*, idem sit ac *cœpit facere*, ipse docet Moyses, qui post absolutam rerum omnium creationem sic loquitur: *Et benedixit Deus diei septimo, & sanctificavit illum, quia in ipso cessaverat ab omnibus operibus suis quæ cœpit Deus facere*. Itaque res creatæ fieri

Genes. 1. 1.
Psal. 118. 73.
Psal. 2. 7.
Psal. 44.
Genes. 1.
Joan. 1.
Mat. 19. 4.
Psal. 101. 26.
Psal. 73. 2.
Genes. 2. 3.

(1) Sic Seguerianus & Felc. 4. In aliis & editis deest ἐστί.
(2) Seguerianus, Regius, Felc. 4. & 5. τῷ ἔκτισε. Gobler. & Felck. 1. τὸ ἔκτισε. Editi & alii, τῷ κτίσαι. Mox Seguerian. & Reg. ἐκ πατρός.
(3) Sic Seguerianus, Regius, Anglic. Felc. 4. & 5. ut & Scriptura. Ceteri & editi, πάντων τῶν βουνῶν. Mox Seguerianus, Goblerian. Felc. 1. & 4. εἰς ἔργα. Editi & alii, εἰς τὰ ἔργα.
(4) Felc. 2. & editio Commel. γεννᾷ με· ὥσπερ τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. τὸ δὲ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον.
(5) Seguerian. Reg. Anglic. Goblerian. Felck. 1. 4. & 5. ὁ δὲ λόγος. Basil. τὸ δὲ λόγος. Ceteri & editi, τὰ δὲ λόγος. Mox Seguerian. & Felc. 4. οὐκ εἶπε Μωσῆς. Ibidem Goblerian. & Felc. 1. omittunt, οὐδὲ ἐν ἀρχῇ ἦν.
(6) Seguerian. οὐδὲ Δαβὶδ δὲ ἔψαλεν. Ibidem idem & Goblerian. Felc. 1. & 4. addunt, καὶ ἔπλασάν με, quæ in aliis & editis desunt. Item ibidem Seguerian. & Reg. ἐποίησεν ἐπὶ τῶν, &c. Alii & editi, ἐποίησέ με ἐπὶ τῶν.
(7) Sic Seguerian. Gobleri. Felck. 1. & 4. At Reg. ὅτι ἐποίησα. Editi & alii, ὅτι καὶ ἐποίησα.
(8) Seguerian. & Basil. τοῦ εἶναι ἔχει, τὸ ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν. ἴσον γάρ ἐστι τῷ εἰπεῖν. Goblerian. & Felc. 1. τοῦ εἶναι ἔχει, τὸ ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν. ἐπὶ δὲ τοῦ υἱοῦ, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν. Ibid. Felc. 4. τὸ λεγόμενον ἐπ᾽ αὐτοῖς. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. ὥσπερ ὁ κύριος. Editio Commel. ὅπερ.
(9) Seguerian. ἀπ᾽ ἀρχῆς ὁ κτίσας.
(10) Felc. 5. γεννητά. Ibid. Seguerian. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐσήμαινεν. Goblerian. & Felc. 1. πνεῦμα διὰ τοῦ Δαβὶδ ἔφη, καὶ σὺ κατ᾽ ἀρχάς. Editi, πνεῦμα ἐσήμαινεν, &c.
(11) Goblerian. & Felc. 1. πάλιν omittunt. Idem ibidem, Anglican. & Felc. 4. ἧς ἐκτίσω.
(12) Anglican. Gobler. Felc. 1. & 5. ἐκτίσατο.
(13) Sic Seguerian. In aliis & editis τὴν deest.

Res creatæ, ab aliquo principio fieri cœperunt: At Dei Verbum a nullo cœpit esse principio, sed semper fuit.

fieri cœperunt. At Dei Verbum cum principium, ex quo sit, nullum habeat, merito nec esse nec fieri cœpit, sed semper fuit. Opera igitur principium, cum fiunt, habent, quod quidem principium rebus, quæ fiunt, prius est: Verbum autem cum non sit ex numero rerum quæ fiunt, ipse potius rerum principium habentium effector est. Deinde, ipsum esse sive natura rerum factarum, in eo ipso quod fiunt, modum & mensuram habet, easque Deus ab aliquo principio per Verbum facere incœpit, ut nempe esset perspicuum illas non fuisse priusquam fierent. At Verbum non in alio principio habet ut sit quam solo in Patre, qui, ut illi etiam consentiunt, principii est expers, ut ipse quoque Filius sine principio existat in Patre, a quo genitus est, non autem creatus.

58. Id igitur inter eum qui genitus est, & res factas discrimen novit divina Scriptura, quæ & eum qui genitus est, Filium esse nec ab aliquo cœpisse principio sed æternum esse declarat; rem autem factam, tamquam opus extra effectorem existens, fieri incœpisse docet. Hinc enim Joannes de Filio differens nec horum vocabulorum ignorans differentiam, non dixit: In principio factus aut formatus est, sed, *In principio erat Verbum*, ut per hanc vocem, *erat*, genitus esse agnosceretur, nullusque temporum fingeret intervalla, sed semper & ab æternitate Filium extitisse crederemus. Quæ cum ita esse probatum sit, qui fit, o Ariani, ut his, quæ in Deuteronomio habentur, non intellectus, rursus impii in Dominum esse audeatis, cum dicitis illum factum vel creatum sive genitum esse? Contenditis enim rem genitam & rem factam, idem significare? At nihilo secius ex hoc ipso loco, imperitiæ & impietatis convincemini. Itaque hic est primus, de quo agitur, locus: *Numquid non hic ipse pater tuus possedit te, & fecit te, & creavit te?* Et paulopost in eodem Cantico: *Deum qui te genuit dereliquisti, & oblitus es Dei te nutrientis?* Quorum quidem verborum sententia admirabilis plane est. Nec enim primum dixit, *genuit*, ne id vocabulum idem posset significare, ac, *fecit*, indeque ansam illi haberent ita loquendi: Moyses quidem narravit Deum a principio dixisse, *Faciamus hominem:* idem autem post hæc dixit: *Deum qui te genuit dereliquisti*, utpote cum hæ voces utrumque promiscue significent: siquidem idem est res genita ac facta. Verum post verba, *possedit*, &, *fecit*, addidit verbum, *genuit*, ut oratio suam secum interpretationem haberet. Nam dictione, *fecit*, vere id quod naturæ hominum proprium est significat, eos nempe facta esse opera: at dictione, *genuit*, summam Dei erga homines benignitatem postquam illos creavit indicat, in quam quia se præbuerunt ingratos, eos merito objurgat Moyses. Hinc primo ait: *Hæccine Domino rependitis?* deinde subjungit: *Numquid non hic ipse pater tuus possedit te, fecit te, & creavit te?*

Deut. 32. 6.

Explicantur aliquot Deuteronomii loca, adversus pravam Arianorum interpretationem.

Deut. 32. 6.
Ibid. v. 18.

Genes. 1. 26.
Deut. 32. 18.

Deut. 32. 6.

A τα (1) ἤρξατο γίνεσθαι· ὁ δὲ τοῦ θεοῦ λόγος, οὐκ ἔχων ἀρχὴν τοῦ εἶναι, εἰκότως οὐκ ἤρξατο τοῦ εἶναι, οὐδὲ ἤρξατο γίνεσθαι, ἀλλ' ἦν ἀεί. ϗ τὰ μὲν ἔργα ἀρχὴν ἐν τῷ ποιεῖσθαι ἔχει, ϗ προάγει τῶν γινομένων ἡ ἀρχή· ὁ δὲ λόγος οὐκ ὢν τῶν γινομένων, μᾶλλον (2) τῶν ἀρχὴν ἐχόντων αὐτὸς δημιουργὸς γίνεται. ϗ τῶν μὲν γενητῶν τὸ εἶναι ἐν τῷ γίνεσθαι μετρεῖται, ϗ ἀπό τινος ἀρχῆς ἄρχεται ταῦτα (3) διὰ τοῦ λόγου ποιεῖν ὁ θεὸς, ἵνα ϗ τὸ μὴ εἶναι, πρὶν γενέσθαι, ταῦτα γινώσκηται· ὁ δὲ λόγος τὸ εἶναι, οὐκ ἐν ἄλλῃ ἀρχῇ ἔχει, ἀλλ' ἐν τῷ πατρὶ, (4) τῷ ϗ κατ' ἐκείνους ἀνάρχῳ, ἵνα ϗ B αὐτὸς ἀνάρχως ὑπάρχῃ ἐν τῷ πατρὶ, γέννημα ϗ οὐ κτίσμα τυγχάνων αὐτοῦ.

58. Οὕτως ἄρα ἡ θεία γραφὴ τὴν διαφορὰν τοῦ γεννήματος οἶδε ϗ τῶν ποιημάτων, ϗ τὸ μὲν γέννημα υἱὸν, οὐκ ἀπό τινος ἀρχῆς ἀρξάμενον, ἀλλ' ἀΐδιον δείκνυσι· τὸ δὲ ποίημα ὡς ἔξωθεν ἔργον τοῦ πεποιηκότος τυγχάνον, ἀρξάμενον τοῦ γίνεσθαι (5) σημαίνει. οὕτως γὰρ ϗ ὁ Ιωάννης περὶ τοῦ υἱοῦ θεολογῶν, ϗ γινώσκων τὴν τῶν λέξεων διαφορὰν, οὐκ εἶπεν, ἐν ἀρχῇ γέγονεν, ἢ πεποίηται· ἀλλ' „ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος·„ ἵνα (6) τὸ γέννημα τῷ, ἦν, συνεξακούηται, ϗ μὴ ἐν διαστάσει τις λογίσηται, ἀλλ' ἀεὶ ϗ ἀϊδίως ὑπάρχοντα τὸν υἱὸν πιστεύῃ. C τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων, πῶς (7) ὦ Αρειανοὶ, μὴ νοήσαντες τὰ ἐν τῷ δευτερονομίῳ ῥητὰ, ϗ ἐν τούτῳ πάλιν ἀσεβεῖν εἰς τὸν κύριον (8) ἐτολμήσατε λέγοντες, ποίημα, ἢ κτίσμα, ἤτοι γέννημα εἶναι αὐτόν; ταὐτὸν γὰρ τὸ γέννημα ϗ τὸ ποίημα σημαίνειν φάσκετε· ϗ ἐντεῦθεν γὰρ οὐδὲν ἧττον ἀπαίδευτοι ϗ ἀσεβεῖς γνωσθήσεσθε· τὸ μὲν γὰρ πρῶτον ῥητόν ἐστι τοῦτο· „οὐκ αὐτὸς οὗτός σου πατὴρ (9) ἐκτήσατό „σε, ϗ ἐποίησέ σε, ϗ ἔκτισέ σε; ϗ μετ' ὀλίγα ἐν τῇ „αὐτῇ ᾠδῇ φησι· θεὸν τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλι„πες, ϗ (10) ἐπελάθου θεοῦ τοῦ τρέφοντός σε. „ἡ δὲ διάνοια πάνυ θαυμαστὴ τυγχάνει οὖσα. οὐ γὰρ εἴρηκε D πρῶτον τὸ, (11) ἐγέννησεν, ἵνα μὴ ἀδιάφορος ἡ λέξις ᾖ πρὸς τὸ, ἐποίησε, ϗ πρόφασιν ἔχωσιν οὗτοι (12) λέγειν· Μωσῆς ἐξ ἀρχῆς μὲν εἶπεν εἰρηκέναι τὸν θεόν· „ποιήσωμεν ἄνθρωπον· αὐτὸς δὲ μετὰ „ταῦτα ἔφησε· θεὸν τὸν γεννήσαντά σε ἐγκατέλιπες· „ὡς ἀδιαφόρων τῶν λέξεων οὐσῶν· ταὐτὸν γὰρ (13) τὸ γέννημα ϗ ποίημά ἐστιν. ἀλλὰ μετὰ τὸ, ἐκτήσατο, ϗ, ἐποίησε, λοιπὸν ὕστερον τὸ ἐγέννησεν ἐπήγαγε, ἵνα ϗ ἑρμηνείαν ὁ λόγος ἔχων φανῇ. ἐν μὲν γὰρ τῷ, ἐποίησεν, ἀληθῶς σημαίνει τῶν ἀνθρώπων τὸ κατὰ φύσιν, ὅτι ἔργα τέ ἐστι ϗ ποιήματα· ἐν δὲ E τῷ, ἐγέννησε, δηλοῖ τὴν τοῦ θεοῦ γενομένην εἰς ἀνθρώπους μετὰ τὸ κτίσαι αὐτοὺς φιλανθρωπίαν· (14) ϗ ἐπειδὴ ἀχάριστοι γεγόνασιν ἐπὶ ταύτῃ, λοιπὸν Μωσῆς ὀνειδίζων αὐτοὺς πρῶτον μέν φησι· „ταῦτα (15) κυρίῳ ἀνταποδίδοτε; „εἶτα ἐπάγει· οὐκ αὐτὸ; οὗτός σου πατὴρ ἐκ„τήσατό σε, ϗ ἐποίησέ σε, ϗ ἔκτισέ σε; ϗ δεύτερον „πάλιν

(1) Seguer. & Reg. ἤρξατο. Editi & alii, ἤρξαντο. Paulopost Seguer. ἤρξατο εἶναι. Felc. 4. ἤρξατο, οὐδὲ, &c.
(2) Seguer. Gobler. & Felc. 1. τῶν ἀρχὴν. Editi & alii, τῶν τὴν ἀρχὴν.
(3) Felc. 2. & editio Commel. omittunt διὰ τοῦ λόγου. Ibid. Seguer. ἵνα ϗ τὸ μὴ εἶναι. In aliis & editis deest καί.
(4) Seguer. τῷ ϗ κατ' ἐκείνους. Editi & alii, τῷ κατ' ἐκείνους. Ibidem Seguer. & Regius, αὐτὸς ἀνάρχως. Ceteri & editi, αὐτὸς ἄναρχος.
(5) Gobler. & Felc. 1. γίνεσθαι τυγχάνειν σημαίνει. Ibid. Seguer. οὕτως γὰρ καί. Alii & editi, οὕτως καί.
(6) Sic Seguer. & Felc. 4. At editi & alii, ἵνα τῷ γεννήματι τὸ ἦν.
(7) Sic Seguer. At alii & editi ὦ omittunt. Mox Seguer. ῥητά. Ceteri & editi, ῥήματα.
(8) Reg. & Felc. 5. ἐτόλμησαν. Ibid. Seguer. & Felc. 4. λέγοντες ποίημα. Alii & editi, λέγοντες ἢ ποίημα. Item ibidem Seguer. & Felc. 4. ἤτοι γέννημα, quamquam iidem cum aliis mox habent, ταυτὸν γὰρ τὸ γέννημα.
(9) Regius & Felckman. 5. ἐκτίσατο, quod item vertit Nannius.
(10) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. At alii & editi, ἀπελάθου. Mox Seguer. τυγχάνουσά ἐστι.
(11) Seguer. Reg. & Felc. 4. ἐγέννησεν. Editi & alii, ἐγέννησα.
(12) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. At editi & alii, ϗ λέγωσι. Μωσῆς μὲν ἐξ ἀρχῆς οὕτως εἶπεν εἰρηκέναι. Mox Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. αὐτὸς δὲ μετὰ ταῦτα. Editi & alii, αὐτὸς ϗ μετὰ ταῦτα. Seguer. ibid. πάλιν ἔφησε.
(13) Seguer. τὸ γέννημα. Gobler. Felc. 1. & 4. τὸ γέννημα. In aliis & editione Commel. deest τό. Mox pro, ἐκτήσατο, ut habent editio Commel. & mss. aliquot: Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 5. habent, ἐκτίσατο. Ibid. Reg. ὕστερον ἐπάγει.
(14) Felc. 4. ϗ λοιπὸν ἐπειδή.
(15) Regius, Basili. & Anglic. ταῦτα τῷ κυρίῳ. Ibid. Seguer. Anglic. Gobler. & Felc. 1. & 4. εἶτα ἐπάγει· οὐκ αὐτὸς, &c. At alii & editio Commel. omittunt, εἶτα ἐπάγει. Item ibid. Gobler. Felc. 1. & 4. ἐκτίσατό σε. Ibidem Seguer. Felc. 4. ϗ ἐποίησέ σε· ϗ δεύτερον, &c. Felc. 5. ἐποίησέ σε· ϗ ἔπλασέ σε. ϗ μετ' ὀλίγα ἐν τῇ αὐτῇ ᾠδῇ φησιν ἔθυον. Gobler. & Felc. 1. ἐποίησέ σε. ϗ πάλιν· ἔθυον. Seguer. ibid. & Scriptura, ἔθυσαν. Alii & editi, ἔθυον.

„ πάλιν λέγει · ἔθυσαν δαιμονίοις καὶ οὐ θεῷ, θεοῖς „ οἷς οὐκ ᾔδεισαν· (1) καινοὶ πρόσφατοι ἥκασιν, οὓς „ οὐκ ᾔδεισαν οἱ πατέρες αὐτῶν· θεὸν τὸν γεννήσαν- „ τά σε ἐγκατέλιπες. „

59. Ὁ μὲν γὰρ θεὸς οὐ μόνον ἀνθρώπους αὐτοὺς ἔκτισεν, ἀλλὰ καὶ υἱοὺς ἐκάλεσεν, ὡς γεννήσας αὐτούς. (2) τοῦ γὰρ υἱὸς καὶ ὧδε σημαντικόν ἐστι τὸ, ἐγέννησεν· ὡς καὶ διὰ τοῦ προφήτου φησίν· „ υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα· „ καὶ ὅλως ὅτε ἡ γραφὴ υἱὸν σημαίναι βούλεται, οὐ διὰ τῆς, ἔκτισα, ἀλλὰ πάντως διὰ τῆς, ἐγέννησα, λέξεως σημαίνει. καὶ τοῦτο πάλιν Ἰωάννης (3) φαίνεται λέγων· „ ἔδωκεν αὐ- „ τοῖς ἐξουσίαν, τέκνα θεοῦ γενέσθαι τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ „ ὄνομα αὐτοῦ, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρ- „ κὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθη- „ σαν· „ πάνυ καλῶς ἐχούσης (4) καὶ ἐνταῦθα τῆς παρατηρήσεως. τὸ μὲν γὰρ γενέσθαι, διὰ τὸ μὴ φύσει, ἀλλὰ θέσει (5) αὐτοὺς λέγεσθαι υἱοὺς φησι· τὸ δὲ, ἐγεννήθησαν, διὰ τὸ ὅλως ὄνομα υἱοῦ καὶ αὐτοὺς εἰληφέναι εἴρηκεν. ἀλλ' ὁ λαὸς, ὡς ὁ προφήτης φησὶν, ἠθέτησαν τὸν εὐεργέτην. (6) αὕτη δὲ τοῦ θεοῦ φιλανθρωπία ἐστὶν, ὅτι ὧν ἐστι ποιητὴς, τούτων καὶ πατὴρ κατὰ χάριν ὕστερον γίνεται· γίνεται δὲ, ὅταν οἱ κτισθέντες ἄνθρωποι, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, λάβωσιν εἰς τὰς καρδίας ἑαυτῶν τὸ πνεῦμα (7) τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ κρᾶζον, Ἀββᾶ, ὁ πατήρ. οὗτοι δέ εἰσιν ὅσοι δεξάμενοι τὸν λόγον, ἔλαβον ἐξουσίαν παρ' αὐτοῦ, τέκνα θεοῦ γενέσθαι· ἄλλως (8) γὰρ οὐκ ἂν γένοιντο υἱοὶ, ὄντες φύσει κτίσματα, εἰ μὴ τοῦ ὄντος φύσει καὶ ἀληθινοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα ὑποδέξονται. διὸ, ἵνα τοῦτο γένηται, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα (9) τὸν ἄνθρωπον δεκτικὸν θεότητος ποιήσῃ. ταύτην τὴν διάνοιαν καὶ παρὰ Μαλαχίου τοῦ προφήτου μαθεῖν ἔξεστι λέγοντος, „ οὐχὶ θεὸς εἷς ἔκτισεν „ ὑμᾶς; οὐχὶ πάντων ὑμῶν εἷς πατήρ; „ καὶ ἐνταῦθα γὰρ πάλιν πρῶτον τὸ, ἔκτισε, καὶ δεύτερον τὸ, πατήρ, ἔθηκεν, ἵνα δείξῃ (10) καὶ αὐτὸς, ὅτι ἐξ ἀρχῆς μὲν κατὰ φύσιν ἐσμὲν κτίσματα, καὶ κτίστης ἡμῶν ἐστιν ὁ θεὸς διὰ τοῦ λόγου, ὕστερον δὲ υἱοποιούμεθα, καὶ λοιπὸν ὁ κτίστης θεὸς γίνεται καὶ πατὴρ ἡμῶν. οὐκοῦν τὸ, πατὴρ, τοῦ υἱοῦ ἐστιν (11) ἴδιον, καὶ οὐ τὸ κτίσμα ἀλλὰ τὸ, υἱὸς, τοῦ πατρός ἐστιν ἴδιον. ὥστε καὶ ἐκ τούτου δείκνυσθαι μὴ εἶναι ἡμᾶς φύσει υἱοὺς, ἀλλὰ τὸν ἐν ἡμῖν υἱόν· καὶ μὴ εἶναι πάλιν (12) ἡμῶν φύσει πατέρα τὸν θεὸν, ἀλλὰ τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου, ἐν ᾧ καὶ δι' ὃν κράζομεν, Ἀββᾶ, ὁ πατήρ. ὥσπερ δὲ τοῦτο, οὕτως ὁ πατὴρ ἐν οἷς ἐὰν βλέπῃ τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν, τούτους καὶ αὐτὸς υἱοὺς καλεῖ, καὶ λέγει, ἐγέννησα· ἐπειδήπερ τὸ μὲν γεννᾷν, σημαντικόν (13) ἐστιν υἱοῦ, τὸ δὲ ποιεῖν δηλωτικόν ἐστι τῶν ἔργων. διὰ τοῦτο γοῦν ἡμεῖς οὐ πρῶτον γεννώμεθα, ἀλλὰ ποιούμεθα· γέγραπται γάρ, ποιήσωμεν ἄνθρωπον· ὕστερον δὲ δεξάμενοι τὴν τοῦ πνεύματος χάριν, λεγόμεθα τό τε λοιπὸν καὶ γεννᾶσθαι. ἀμέλει καὶ ἐν τῇ ᾠδῇ (14) Μωσῆς ὁ μέγας μετὰ διανοίας καλῆς πρῶτον τὸ, ἐκτήσατο, καὶ ὕστερον τὸ, ἐγέννησεν, εἴρηκεν, ὑπὲρ τοῦ μὴ ἀκούσαντας τὸ, ἐγέννησεν, ἐπιλαθέσθαι αὐτοὺς τῆς ἐξ ἀρχῆς ἑαυτῶν φύσεως, ἀλλ' ἵνα γινώσκωσιν, ὅτι ἐξ ἀρχῆς μέν εἰσι κτίσ-

Postea vero pergit: *Immolaverunt dæmoniis & non Deo, diis quos ignorabant. Novi recentesque venerunt quos non coluerunt patres eorum. Deum qui te genuit dereliquisti.* *Ibid. v. 17.*

59. Deus enim non tantum homines creavit, sed etiam filios vocavit, tamquam si illos genuisset. Nam vox, *genuit*, filium indicat, uti per Prophetam dicit, *Filios genui & exaltavi*. Quocirca quoties Scriptura de filio loquitur, non vocem, *creavi*, usurpat, sed vocem, *genui*. Id videtur Joannes his verbis significare: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomen ejus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo geniti sunt:* quæ verba e re fuerit observare. Siquidem verbum, *fieri*, adhibet, quia non natura sed adoptione filii esse dicuntur: dictione autem, *geniti sunt*, usus postea est, quia illi quoque nomen filii acceperunt. Sed populus, ut ait Propheta, repulit benefactorem. Hæc est autem Dei benignitas, quod quorum effector est, horum etiam pater gratia postea fiat, quod tunc contingit cum creati homines, ut ait Apostolus, Spiritum Filii ejus clamantem, Abba, Pater, in suis cordibus suscipiunt. Hi porro sunt qui suscepto Verbo, potestatem ab eo acceperre filios Dei fieri. Nec enim alio modo filii possunt fieri, cum ex natura sua sint creati, nisi Spiritum ejus qui naturalis & verus est Filius acceperint. Quod ut fieret, Verbum caro factum est, ut hominem ad divinitatem recipiendam idoneum redderet. Eamdem hanc sententiam licet discere ex Malachia Propheta ita loquente: *Numquid non Deus unus creavit vos? Numquid non pater unus omnium vestrum?* Hic enim primum posuit, *creavit*, deinde, *pater*, ut nempe ostenderet nos a principio natura creatos esse, Deumque creatorem nostrum esse per Verbum: postea vero nos filios adoptione effici, cumque Deum creatorem, nostrum etiam fieri patrem. Itaque Pater proprius est Filii, nec aliquid creatum sed Filius est quoque Patris proprius. Quocirca inde perspicuum etiam est nos non natura filios esse, sed Filium qui in nobis est; nec vicissim Deum, patrem nostrum natura esse, sed Verbi quod in nobis est, in quo & per quod clamamus, Abba, Pater. Similiter Pater illos in quibus suum Filium viderit, filios vocat, & dicit, *genui*, quandoquidem verbum, *gignere*, filium significat, ut verbum, *facere*, ad opera refertur. Hinc nos non primum gignimur, sed fimus, unde scriptum est: *Faciamus hominem*. Postea vero, gratia Spiritus accepta, gigni dicimur. Certe magnus Moyses in Cantico optime priore in loco dixit, *possedit*, deinde, *genuit*, ne audientes, *genuit*, nostræ naturæ qualis ab initio fuit oblivisceremur, sed ut disceremus nos ab initio creatos

Joan. 1. 12. *Esai. 1. 2.* *Galat. 4. 6.* *Malach. 2. 10.*

 esse,

(1) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. Anglic. & Reg. quorum tres ultimi habent καινοὶ, & οὓς οὐκ ᾔδεισαν, alii vero, κοινοὶ, & οἷς οὐκ ᾔδεισαν. Sed alii & editi sic hunc locum habent, θεοῖς οἷς οὐκ ᾔδεισαν οἱ πατέρες αὐτῶν, aliis omissis. Ibidem Felc. 4. post ἐγκατέλιπες, addit καὶ ἐπελάθου τοῦ τρέφοντός σε.

(2) Reg. Gobler. & Felc. 1. τὸ γὰρ υἱός.

(3) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. Alii vero & editi, οὗτος Ἰωάννης λέγων. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. addunt, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, quæ in aliis & editione Commel. desunt. Solus Seguer. ibidem habet, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός.

(4) Sic Seguer. Reg. Basili. Anglic. Felc. quartus & quintus. At in aliis & editis deest καί. Mox Seguer. & Felc. 4. τὸ μὲν γὰρ γενέσθαι. Editio Commel. & alii mss. τὸ μὲν γενέσθαι.

(5) Sic Seguer. Reg. Basili. & Felc. 4. At alii & editio Commel. αὐτοῦ.

(6) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. & 5. Editi vero & alii, αὐτὴ δέ. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. omittunt, καὶ πατήρ.

(7) Sic Seguer. & Felc. 4. At Basili. Anglic. & Reg. τοῦ υἱοῦ κρᾶζον. Alii & editi, τοῦ θεοῦ κρᾶζον.

(8) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. Editi vero & alii, ἄλλως δὲ οὐκ ἄν.

(9) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. Editi vero & alii, ἵνα τὸ ἀνθρώπινον δεκτικὸν θεότητος ποιήσῃ, καὶ υἱὸν καλέσῃ. Ibidem omnes mss. ταύτην τὴν διάνοιαν. Editi, ταύτην διάνοιαν. Item ibidem Gobler. & Felck. 1. καὶ Μαλαχίας διδάσκει, οὐχί. Iidem ibidem & Seguer. Reg. Basil. & Anglic. εἷς post θεὸς addunt: alii & editi omittunt. Ibidem Seguerian. Basil. Anglic. & Felc. 4. ὑμᾶς. Editi & alii, ἡμᾶς. Gobler. & Felc. 1. ibid. ἡμῶν. Ceteri & editi, ὑμῶν. Mox πάλιν deest in Seguer. & Felc. 4.

(10) Sic Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felc. 4. & 5. At alii & editio Commel. καὶ αὐτό.

(11) Basil. ἀΐδιον. Ibidem Seguer. Anglican. & Felc. 4. addunt, καὶ οὐ τὸ κτίσμα, ἀλλὰ τὸ υἱὸς τοῦ πατρός ἐστιν ἴδιον, quæ in aliis & editis desiderantur.

(12) Reg. ἡμᾶς mendose. Editio Commel. ὑμῶν. Ceteri omnes, ἡμῶν.

(13) Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felc. 4. & 5. ἐστιν υἱοῦ. Editi & alii, ἐστι τοῦ υἱοῦ. Seguer. ibid. omittit, δηλωτικόν ἐστι.

(14) Seguer. πάλιν Μωσῆς. Gobler. & Felc. 1. ἐν τῇ ᾠδῇ, πρῶτον τὸ ἐκτίσατο. Ibid. Seguer. Basil. Anglic. & Felc. 4. ἐκτήσατο. Editi & alii, ἐκτίσατο.

esse, atque cum gigni gratia dicimur, nihilominus nos ex natura homines factos esse.

60. Quod autem non idem sit res creata & genita, sed inter se & natura & verborum significatione differant, ipse Dominus in iisdem Proverbiis declarat. Nam postquam dixit: *Dominus creavit me initium viarum suarum*, subdidit: *Ante omnes colles gignit me*. Quod si Verbum natura & substantia creatum esset, nihilque rem genitam inter & creatam differret, non subjunxisset, *gignit me*, sed satis habuisset dictionem, *creavit*, usurpare, quippe quæ idem ac, *genuit*, significaret. Verum ubi dixit: *Creavit me initium viarum suarum in opera sua*, non simpliciter addidit, *genuit me*, sed cum conjunctione, *vero*, ut hoc modo dictionem, *creavit*, confirmaret, cum dicit; *Ante omnes vero colles gignit me*. Nam verbum, *creavit*, cum vocabulo, *gignit me*, conjunctum, unam perficit sententiam, indicatque aliquam ob causam dictum esse, *creavit*; ut &, *gignit me*, esse ante, *creavit*. Quemadmodum enim si rursus dixisset, *Dominus gignit me*, deindeque addidisset, *ante omnes vero colles creavit me*; profecto, *creavit*, prius esset quam, *genuit*: ita quandoquidem primum dixit, *creavit*, deinde subjunxit, *ante omnes vero gignit me*, necessario ostendit, *genuit*, prius esse quam, *creavit*. Namque dicendo, *ante omnes vero gignit me*, se alium ab omnibus esse declarat, cum ex supra dictis constet, nullam e rebus creatis prius altera factam esse, sed res omnes factas uno eodemque mandato simul extitisse. Hinc nec eadem adjuncta sunt dictionibus, *creavit*, &, *gignit me*: sed post, *creavit*, additur, *principium viarum*; at non dixit, principium gignit me, sed, *ante omnes gignit me*. Atqui is qui ante omnes est, non est omnium principium, sed alius est ab omnibus. Quod si alius est ab omnibus, inter quæ ipsum quoque principium omnium comprehenditur: haud dubium est quin alius sit a rebus creatis. Et proinde cum Verbum aliud sit ab omnibus atque ante omnia existat, evidens est ipsum postea, humana assumta natura, creari principium viarum in opera, ut, quemadmodum ait Apostolus, ille qui principium & primogenitus est ex mortuis, idem ipse in omnibus primatum teneat.

Prov. 8. 22. — Ibid. v. 25. — Coloss. 1. 18.

61. Quapropter cum id discriminis intercedat inter, *creavit*, &, *gignit me*, atque, *principium viarum*, &, *ante omnes*, concludendum est Deum qui hominum creator est, per suum Verbum, quod in illis habitat, eorumdem patrem postea fieri. De Verbo autem contraria omnino est ratio. Siquidem Deus, qui Verbi Pater natura est, ejus post hæc creator & effector factus est, cum scilicet Verbum creatam & factam carnem induit, & homo factus est. Nam sicut homines, spiritu Filii accepto, filii per ipsum efficiuntur: ita Dei Verbum cum humanam carnem induit, tunc & creari & factum esse dicitur. Itaque si nos natura filii sumus, fatendum quoque est Verbum natura & creatum & factum esse. Sed si nos adoptione tantum & gratia filii efficimur, clarum pariter est Verbum propter gratiam nobis donandam factum hominem dixisse, *Dominus creavit me*. Deinde quandoquidem creato corpore assumto, nostri secundum cor-

A ματα, ὅταν δὲ κατὰ χάριν λέγωνται γεννᾶσθαι, ὡς υἱοί, ἀλλ᾽ οὐδὲν ἧττόν εἰσι πάλιν οἱ ἄνθρωποι ποιήματα κατὰ φύσιν.

60. Ὅτι δὲ οὐ ταυτόν ἐστι κτίσμα καὶ γέννημα, ἀλλὰ διεστήκασιν ἀλλήλων τῇ τε φύσει καὶ τῇ ἐκ τῶν λέξεων σημασίᾳ, αὐτὸς ὁ κύριος ἐν αὐταῖς ταῖς παροιμίαις δείκνυσιν. εἰρηκὼς γὰρ (1) τὸ, „ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν „ αὐτοῦ, ἐπήγαγε, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με. „ εἰ μὲν οὖν ἦν φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ κτίσμα ὁ λόγος, καὶ μὴ διαφορὰ ἦν τοῦ γεννήματος πρὸς τὸ κτίσμα, οὐκ ἂν ἐπήγαγε τὸ, γεννᾷ με, ἀλλ᾽ ἤρκειτο τῷ, ἔκτισεν, ὡς τῆς λέξεως ταύτης σημαινούσης τὸ ἐγέννησε· νῦν δὲ εἰρηκὼς, „ ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, „ ἐπήγαγεν B οὐχ ἁπλῶς (2) τὸ, γεννᾷ με, ἀλλὰ μετὰ συμπλοκῆς τοῦ, δὲ, συνδέσμου, ὡς ἀσφαλιζόμενος ἐν τούτῳ τὴν τοῦ, ἔκτισε, λέξιν, λέγων, „ πρὸ δὲ πάντων (3) βουνῶν γεννᾷ με. „ τὸ γὰρ, γεννᾷ με, τῷ, ἔκτισε, συμπεπλεγμένως ἐπιφερόμενον μίαν ποιεῖ τὴν διάνοιαν, καὶ δείκνυσιν ὅτι τὸ μὲν, ἔκτισε, διά τι εἴρηται· τὸ δὲ γεννᾷ με, πρὸ τοῦ, ἔκτισεν, ἐστιν. ὥσπερ γὰρ εἰ ἔμπαλιν εἰρήκει, κύριος γεννᾷ με, καὶ ἐπέφερε· πρὸ δὲ (4) πάντων βουνῶν ἔκτισέ με, πάντως προηγεῖτο τοῦ, ἐγέννησε, τὸ, ἔκτισεν· οὕτως εἰρηκὼς πρῶτον, ἔκτισεν, εἶτα ἐπαγαγὼν, πρὸ δὲ πάντων γεννᾷ με, ἐξ ἀνάγκης δείκνυσι προηγεῖσθαι (5) C τὸ, ἐγέννησε, τοῦ, ἔκτισε. καὶ γὰρ καὶ λέγων, πρὸ πάντων γεννᾷ με, ἄλλον ἑαυτὸν εἶναι τῶν πάντων σημαίνει, δειξάσης ἐν τοῖς πρὸ τούτων τῆς ἀληθείας, (6) ὅτι περ τῶν κτισμάτων οὐδὲν ἕτερον τοῦ ἑτέρου προγέγονεν, ἀλλ᾽ ἀθρόως ἅμα πάντα (7) τὰ γενητὰ ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προστάγματι ὑπέστη. διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ τὰ ἐπὶ τοῦ, ἔκτισε, ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῦ γεννᾷ με, κεῖται· ἀλλ᾽ ἐπὶ μὲν τοῦ, ἔκτισε, κεῖται, ἀρχὴν ὁδῶν· ἐπὶ δὲ τοῦ, γεννᾷ με, οὐκ εἶπεν, ἀρχὴν γεννᾷ με, ἀλλὰ, πρὸ πάντων γεννᾷ με. (8) ὁ δὲ πρὸ πάντων ὢν, οὐκ ἔστιν ἀρχὴ τῶν πάντων, ἀλλ᾽ ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων, εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων, ἐν οἷς καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν πάντων σημαίνεται, (9) δῆλον ὅτι ἄλλος D ἐστὶ τῶν κτισμάτων· καὶ συνίσταται φανερῶς, ὅτι ἄλλος ὢν ὁ λόγος τῶν πάντων καὶ πρὸ πάντων ὢν, ὕστερον κτίζεται ἀρχὴ τῶν ὁδῶν εἰς (10) ἔργα διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, ἵνα, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, ὅς ἐστιν ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα (11) γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων.

61. Τοιαύτης τοίνυν οὔσης τῆς διαφορᾶς τοῦ, ἔκτισε, καὶ τοῦ, γεννᾷ με, καὶ, τῆς ἀρχῆς ὁδῶν, καὶ τοῦ, πρὸ πάντων· τῶν μὲν ἀνθρώπων κτίστης ὢν ὁ θεὸς, (12) οὕτως, ὥσπερ εἴρηται, γίνεται καὶ ὕστερον πατὴρ, διὰ τὸν ἐν αὐτοῖς οἰκοῦντα λόγον αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ τοῦ λόγου, τὸ ἔμπαλιν· πατὴρ γὰρ (13) ὢν αὐτοῦ φύ- E σει ὁ θεὸς, γίνεται μετὰ ταῦτα καὶ κτίστης αὐτοῦ καὶ ποιητὴς, ὅταν τὴν κτισθεῖσαν καὶ ποιηθεῖσαν ἐνδύσηται σάρκα ὁ λόγος, καὶ γένηται ἄνθρωπος. ὥσπερ γὰρ οἱ ἄνθρωποι λαμβάνοντες τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ, γίνονται τέκνα δι᾽ αὐτοῦ· οὕτως ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, ὅτε καὶ αὐτὸς ἐνεδύσατο τῶν ἀνθρώπων τὴν σάρκα, τότε λέγεται καὶ κτίζεσθαι καὶ πεποιῆσθαι. εἰ μὲν οὖν ἡμεῖς κατὰ φύσιν υἱοί, δῆλον ὅτι κἀκεῖνος κατὰ φύσιν κτίσμα καὶ ποίημα· εἰ δὲ ἡμεῖς θέσει καὶ κατὰ χάριν γινόμεθα υἱοί, (14) δῆλον ὅτι καὶ ὁ λόγος διὰ τὴν εἰς ἡμᾶς χάριν γενόμενος ἄνθρωπος εἴρηκε, κύριος ἔκτισέ με. εἶτα ἐπειδὴ τὸ κτιστὸν ἐνδυσάμενος γέγονεν ἡμῖν ὅμοιος κατὰ

(1) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. In aliis & editis τὸ deest. Mox Seguerian. Reg. & Felc. 5. πάντων βουνῶν. Alii & editi, πάντων τῶν βουνῶν.
(2) Seguerian. ἁπλῶς, γεννᾷ με.
(3) Seguerian. Reg. & Felc. 5. πάντων βουνῶν. Editi & alii, πάντων τῶν βουνῶν. Ibid. Seguerian. τῷ γὰρ γεννᾷ με τὸ ἔκτισε. Felckman. 2. & editio Commel. βουνῶν γεννᾷ με, τὸ ἔκτισε συμπεπλεγμένως.
(4) Seguerian. πάντων ἔκτισέ με, Reg. Basil. Anglic. & Felc. 4. πάντων βουνῶν ἔκτισέ με. Alii & editi, πάντων τῶν βουνῶν ἔκτισέ με. Ibid. Seguerian. τὸ ἔκτισε τοῦ ἐγέννησεν. Editi, τὸ τοῦ ἐγέννησε, &c. Ceteri mss. ut in textu.
(5) Seguerian. τὸ, ἐγέννησε. Editi & alii, τὸ γέννημα.
(6) Seguerian. ὅτι τῶν.
(7) Seguerianus, Reg. & Felc. 5. τὰ γενητά. Ceteri & editi, τὰ γένη.
(8) Seguer. omittit ὁ δὲ. Mox idem & Reg. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. addunt, εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων, quæ in aliis & editis desiderantur. Goblerian. & Felc. 1. ἄλλως.
(9) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. & 4. At alii & editi, δηλονότι.
(10) Seguerianus & Felc. 1. εἰς ἔργα. Ceteri & editi, εἰς τὰ ἔργα.
(11) Goblerian. & Felc. 1. γένηται πᾶσι πρωτεύων. Mox Seguerian. & Reg. οὔσης διαφορᾶς.
(12) Sic mss. At editi, οὗτος.
(13) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. Alii vero & editi γὰρ omittunt.
(14) Seguerian. φανερὸν ὅτι.

κατὰ τὸ σῶμα, (1) διὰ τοῦτο εἰκότως καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν καὶ πρωτότοκος ἐκλήθη. εἰ γὰρ καὶ μεθ' ἡμᾶς (2) δι' ἡμᾶς γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἀδελφὸς ἡμῶν διὰ τὴν τοῦ σώματος ὁμοίωσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ (3) πρωτότοκος λέγεται καὶ ἔστιν ἡμῶν, ἐπειδὴ πάντων τῶν ἀνθρώπων ἀπολλυμένων κατὰ τὴν παράβασιν τοῦ Ἀδάμ, πρώτη τῶν ἄλλων ἐσώθη καὶ ἠλευθερώθη ἡ ἐκείνου σάρξ, ὡς αὐτοῦ τοῦ λόγου σῶμα γενομένη, καὶ λοιπὸν ἡμεῖς, ὡς σύσσωμοι τυγχάνοντες, κατ' ἐκεῖνο σωζόμεθα. ἐν ἐκείνῳ γὰρ ἡμῶν καὶ ὁδηγὸς ὁ κύριος εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα γίνεται, λέγων· ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ θύρα, καὶ δι' ἐμοῦ δεῖ πάντας εἰσελθεῖν. ὅθεν καὶ πρωτότοκος λέγεται πάλιν ἐκ τῶν νεκρῶν, οὐχ' ὅτι πρῶτος ἡμῶν ἀπέθανε· προτεθνήκειμεν γὰρ ἡμεῖς· ἀλλ' ὅτι τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδεξάμενος θάνατον, καὶ τοῦτον καταργήσας, ἀνέστη (4) πρῶτος, ὡς ἄνθρωπος, ὑπὲρ ἡμῶν ἀναστήσας τὸ ἑαυτοῦ σῶμα. λοιπὸν γὰρ ἀναστάντος ἐκείνου, καθ' ἑξῆς καὶ ἡμεῖς ἀπ' ἐκείνου καὶ δι' ἐκεῖνον ἐκ τῶν νεκρῶν ἐγειρόμεθα.

62. Εἰ δὲ (5) καὶ πρωτότοκος τῆς κτίσεως λέγεται, ἀλλ' οὐχ' ὡς ἐξισούμενος τοῖς κτίσμασι, καὶ πρῶτος αὐτῶν κατὰ χρόνον, πρωτότοκος λέγεται· πῶς γὰρ, ὅπουγε μονογενής ἐστιν αὐτός; ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὰ κτίσματα συγκατάβασιν τοῦ λόγου, καθ' ἣν καὶ πολλῶν γέγονεν ἀδελφός. ὁ γάρ τοι μονογενής, οὐκ ὄντων ἄλλων ἀδελφῶν, μονογενής ἐστιν· ὁ δὲ πρωτότοκος διὰ τοὺς (6) ἄλλους ἀδελφοὺς πρωτότοκος λέγεται. διὰ τοῦτο γοῦν οὐδαμοῦ τῶν γραφῶν εἴρηται, πρωτότοκος τοῦ θεοῦ, οὐδὲ, κτίσμα τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ τὸ, μονογενής, καὶ τὸ, υἱὸς, καὶ, ὁ λόγος, καὶ, ἡ σοφία, εἰς τὸν πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχει καὶ τὴν (7) ἰδιότητα· „ἐθεασάμεθα γὰρ „τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός· καὶ, „ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ· καὶ, „εἰς τὸν αἰῶνα, κύριε, ὁ λόγος σου διαμένει· (8) καὶ, „ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν „θεόν· καὶ, Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία· „καὶ, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός· καὶ, σὺ εἶ ὁ „Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος.„ τὸ δὲ πρωτότοκος, εἰς τὴν κτίσιν ἔχει τὴν (9) συγκατάβασιν· αὐτῆς γὰρ καὶ πρωτότοκος ἐλέχθη. καὶ τὸ ἔκτισε δὲ, εἰς τὰ ἔργα τὴν χάριν ἔχει· εἰς αὐτὰ γὰρ καὶ κτίζεται. εἰ μὲν (10) οὖν μονογενής ἐστιν, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστιν, ἑρμηνευέσθω τὸ, πρωτότοκος. εἰ δὲ πρωτότοκός ἐστι, μὴ ἔστω μονογενής. οὐ δύναται γὰρ ὁ αὐτὸς μονογενής τε καὶ πρωτότοκος εἶναι, εἰ μὴ ἄρα πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο· ἵνα μονογενὴς μὲν, διὰ τὴν ἐκ πατρὸς γέννησιν, ὥσπερ εἴρηται· πρωτότοκος δὲ, διὰ τὴν εἰς τὴν κτίσιν συγκατάβασιν, (11) καὶ τὴν τῶν πολλῶν ἀδελφοποίησιν. ἀμέλει τῶν δύο τούτων ῥητῶν ἀντικειμένων ἀλλήλοις, κρατεῖν ἄν τις εἴποι δικαίως ἐπὶ τοῦ λόγου τὸ τοῦ μονογενοῦς μᾶλλον ἰδίωμα, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἕτερον λόγον, ἢ ἄλλην σοφίαν, ἀλλὰ τοῦτον μόνον ἀληθινὸν υἱὸν εἶναι τοῦ πατρός. καὶ γὰρ, ὥσπερ ἔμπροσθεν εἴρηται, οὐ μετά τινος συμπεπλεγμένης αἰτίας, ἀλλὰ ἀπολελυμένως (12) μὲν εἴρηται ἐπ' αὐτοῦ τὸ, ὁ μονογενὴς υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός· τὸ δὲ πρωτότοκος, συμπεπλεγμένην ἔχει πάλιν τὴν τῆς κτίσεως αἰτίαν, ἣν ἐπήγαγεν ὁ Παῦλος λέγων, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη

pus similis factus est, ideo non immerito & frater noster & primogenitus appellatus est. Nam tametsi post nos homo propter nos factus est, ac proinde frater noster, ob corporis similitudinem: verum ea ratione dicitur & est noster primogenitus, quatenus omnibus hominibus Adæ peccato perditis, ejus caro, utpote Verbi corpus facta, prima omnium servata est & liberata, indeque nos, ut qui cum Verbo corpore sumus conjuncti, per idem ejus corpus salvi efficimur. In illo siquidem nobis Dominus ad regnum cælorum & ad suum Patrem se ducem præbuit, cum ait: Ego sum via & janua, ac per me omnes introire oportet. (Joan. 10. 9.) Quapropter primogenitus ex mortuis dicitur, non quod primus nostrum mortuus est, nos enim prius mortui fueramus: sed quia morte pro nobis suscepta & destructa, primus, ut homo, revixit, cum suum corpus pro nobis ex mortuis excitavit. Hinc enim postquam revixit ille, jam nos deinceps & ab illo & propter illum revocamur quoque ad vitam.

62. Quod si *primogenitus creaturæ* dicitur: non veluti rerum creatarum æqualis, aut iisdem prior tempore, hoc appellatur nomine: (qui enim id fieri posset, cum ipse sit unigenitus?) sed ob singularem Verbi erga res creatas benignitatem, qua etiam multorum factus est frater. (Quæ ratione Verbum, Primogenitus creaturæ, dicitur. Coloss. 1. 15.) Siquidem is unigenitus dicitur, cui nulli alii sunt fratres: is autem dicitur primogenitus, cui alii sunt fratres. Hinc nullo in loco Scripturarum legitur, *primogenitus Dei*, aut, *creatura Dei*: sed ista, *Unigenitus*, *Filius*, *Verbum*, &, *Sapientia*, ad Patrem referuntur, ad quem tamquam quid proprium pertinent. *Vidimus* enim *gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre*. (Joan. 1. 14.) Et, *Misit Deus Filium suum unigenitum*. (1. Joan. 4. 9.) Et, *In sæculum, Domine, Verbum tuum permanet*. (Psal. 118. 89.) Et, *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum*. (Joan. 1.) Et, *Christus Dei virtus & Dei sapientia*. (1. Cor. 1. 24.) Et, *Hic est Filius meus dilectus*. (Matth. 3. 17.) Et, *Tu es Christus Filius Dei viventis*. (Matth. 16. 17.) *Primogenitus* autem appellatur ex summa sua erga creatam naturam humanitate: ejus quippe dictus etiam est primogenitus. Dictione autem, *creavit*, significatur gratia quam in opera contulit: namque in illa creatur. (Prov. 8. 22.) Si ergo unigenitus est uti revera est, vox ista, *primogenitus*, est sane explicanda. Sed si primogenitus est, unigenitus dici non debet. Idem enim non potest unigenitus & primogenitus esse, nisi ad diversa respiciat, ita ut unigenitus quidem dicatur, quatenus ex Patre genitus est, quemadmodum dictum est: primogenitus vero, quatenus singulari erga creatam naturam benignitate usus est, multosque sibi fratres reddidit. Certe, cum duo illa nomina inter se sint contraria, haud immerito possit affirmari nomen unigeniti proprie magis Verbo convenire, quandoquidem nullum aliud est verbum, nulla alia sapientia, sed solus ipse verus est Patris Filius. Etenim, ut supra observavimus, nulla adjuncta causa, sed absolute de illo dictum est, *unigenitus Filius qui est in sinu Patris*. (Joan. 1. 18.) At cum, *primogenitus*, dicitur, causa annectitur, creata nempe natura, ut Paulus ipse his indicat verbis, *quia in ipso creata sunt omnia*. (Coloss. 1. 16.)

(1) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. Alii vero & editi, σῶμα τοῦτο, εἰκότως.
(2) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. At alii & editi omittunt δι' ἡμᾶς.
(3) Seguerian. Reg. & Felc. 4. πρωτότοκος. Ceteri & editi, πρῶτος.
(4) Seguerian. πρῶτον. Alii & editi, πρῶτος.
(5) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. & 5. In aliis & editis καὶ deest.
(6) Seguerian. πολλούς. Paulopost idem, τῶν γραφῶν λέγεται. Mox idem, κτίσμα θεοῦ.
(7) Basiliensis, ἀϊδιότητα.
(8) Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. omittunt, καὶ ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, nec ea legit Nannius.
(9) Felc. 2. & editi, κατάβασιν. Alii mss. συγκατάβασιν.
(10) Sic Seguerian. Reg. Anglic. & Felc. 4. Sed Anglic. τὸ omittit ante πρωτότοκος. Felc. 2. μονογενής ἐστιν, ἑρμηνευέσθω πρωτότοκος. Alii & editio Commel. εἰ μὲν οὖν μονογενής ἐστι· μὴ ἔστω πρωτότοκος.
(11) Seguerian. Reg. Goblerian. & Felc. 1. 4. & 5. addunt, καὶ τὴν τῶν πολλῶν ἀδελφοποίησιν, quæ in aliis & in editione Commel. desunt.
(12) Sic Seguerian. Basili. & Felc. 4. In aliis & editis μὲν deest. Ibid. Seguerian. & Felc. 4. τὸ μονογενής.

omnia. Si porro universæ res creatæ, in illo sunt creatæ, alius certe est a rebus creatis, nec ipse res est creata, sed rerum creatarum creator.

63. Non ergo primogenitus vocatus est, quia ex Patre est genitus, sed quia in illo factæ sunt res creatæ. Quocirca quemadmodum ante res creatas ipse erat Filius per quem res creatæ factæ sunt: ita antequam primogenitus omnium rerum creatarum dictus est, nihilominus ipsum Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Verum ea impii cum non intelligant, hæc dictitando circumcursant: Si omnium rerum creatarum primogenitus est, profecto ipse quoque una est e rebus creatis. Stulti! nam contra, si omnium plane rerum creatarum primogenitus est, ergo alius est a rebus omnibus creatis. Nec enim dixit, primogenitus aliarum rerum creatarum, ne tamquam una e rebus creatis esse putaretur: sed scriptum est, *omnium rerum creatarum*, ut alius ab illis esse ostenderetur. Hinc Ruben non dictus est primogenitus omnium liberorum Jacob, sed ipsius Jacob & fratrum, ne alius a liberis Jacob esse existimaretur. Quin etiam de ipso Domino non dixit Apostolus, Ut fiat primogenitus omnium, ne aliud corpus a nostro habere crederetur, sed, *in multis fratribus*, ob suæ carnis cum nostra similitudinem. Igitur si etiam Verbum una esset e rebus creatis, sane Scriptura dixisset ipsum esse aliarum rerum creatarum primogenitum. Verum cum Sancti dicant primogenitum illum esse rerum omnium creatarum, evidens profecto est Filium Dei alium esse ab omnibus creatis rebus, non autem creatum esse. Alioquin si creatus esset, ipse sui ipsius esset primogenitus. Qui ergo fieri potest, Ariani, ut idem ipse seipso prior & posterior sit? Insuper, si creatus est, resque universæ creatæ, per ipsum factæ sunt, & in ipso consistunt, quomodo & res creatas creare & una ex rebus quæ in ipso consistunt potest esse? Quæ illorum commenta cum absurda esse luculenter pateat, certe a veritate ipsa convincuntur, quæ quidem nos docet, illum primogenitum in multis fratribus ob carnis cognationem vocatum fuisse, primogenitum vero ex mortuis, quia ex ipso & post ipsum mortuorum est resurrectio; denique primogenitum omnis creaturæ, propter Patris in homines benignitatem, per quam non solum omnia in ipsius Verbo constituta sunt, verum ipsa etiam creatura, quæ, ut ait Apostolus, *revelationem filiorum Dei expectans, liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei*. Cujus hoc pacto liberatæ nec non omnium, qui filii facti fuerint, Dominus primogenitus futurus est, ut cum ipse primus dicitur, ea quæ post ipsum sunt perseverent, utpote quæ ex Verbo tamquam ex aliquo principio pendeant.

Genes. 35. 22.

Rom. 8. 29.

Rom. 8. 19.

A ,, τὰ πάντα. ,, εἰ δὲ πάντα τὰ (1) κτίσματα ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη, ἄλλος ἐστὶ τῶν κτισμάτων, καὶ κτίσμα μὲν οὐκ ἔστι, κτίστης δὲ τῶν (2) κτισμάτων.

63. Οὐ διὰ τὸ ἐκ πατρὸς ἄρα πρωτότοκος ἐκλήθη, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐν αὐτῷ γεγενῆσθαι τὴν κτίσιν. καὶ ὥσπερ πρὸ τῆς κτίσεως ἦν αὐτὸς ὁ υἱὸς, δι' οὗ γέγονεν ἡ κτίσις· οὕτως καὶ πρὸ τοῦ (3) κληθῆναι πρωτότοκος πάσης τῆς κτίσεως, ἦν οὐδὲν ἧττον αὐτὸς ὁ λόγος πρὸς τὸν θεὸν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. ἀλλὰ καὶ τοῦτο μὴ νοήσαντες οἱ δυσσεβεῖς, περιέρχονται λέγοντες· εἰ πρωτότοκός ἐστι πάσης κτίσεως, δῆλον ὅτι καὶ αὐτὸς εἷς ἐστι τῆς κτίσεως. ἄφρονες· εἰ ὅλως B (4) πάσης τῆς κτίσεως πρωτότοκός ἐστιν, ἄρα πάσης τῆς κτίσεως ἄλλος ἐστίν. οὐ γὰρ εἴρηκε, πρωτότοκός ἐστι (5) τῶν ἄλλων κτισμάτων, ἵνα μὴ ὡς εἷς τῶν κτισμάτων εἶναι νομισθῇ· ἀλλὰ πάσης τῆς κτίσεως γέγραπται, ἵνα ἄλλος τῆς κτίσεως εἶναι δειχθῇ. ὁ γοῦν (6) Ῥουβὴμ, οὐκ εἴρηται πρωτότοκος πάντων τῶν τέκνων τοῦ Ἰακὼβ, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Ἰακὼβ καὶ τῶν ἀδελφῶν, ἵνα μὴ ἄλλος (7) παρὰ τὰ τέκνα τοῦ Ἰακὼβ εἶναι νομισθῇ. ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ κυρίου ὁ ἀπόστολος οὐκ εἴρηκεν, ἵνα γένηται πρωτότοκος πάντων, ἵνα μὴ (8) ἄλλο παρὰ τὸ ἡμῶν σῶμα φορεῖν νομισθῇ, ἀλλ' ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, διὰ τὴν ὁμοιότητα C τῆς σαρκός. εἰ τοίνυν καὶ ὁ λόγος εἷς ἦν τῶν κτισμάτων, εἶπεν ἂν ἡ γραφὴ καὶ περὶ αὐτοῦ, ὅτι πρωτότοκος τῶν ἄλλων κτισμάτων ἐστί· νῦν δὲ λεγόντων τῶν ἁγίων, ὅτι πρωτότοκός ἐστι (9) πάσης τῆς κτίσεως, ἄντικρυς δείκνυται ἄλλος ὢν πάσης τῆς κτίσεως, καὶ μὴ κτίσμα ὁ τοῦ θεοῦ υἱός. εἰ γὰρ κτίσμα ἐστὶν, ἔσται καὶ (10) αὐτὸς ἑαυτοῦ πρωτότοκος. πῶς οὖν δύναται, ὦ Ἀρειανοὶ, καὶ πρῶτος ἑαυτοῦ καὶ δεύτερος εἶναι; ἔπειτα εἰ κτίσμα ἐστὶ, καὶ πᾶσα ἡ κτίσις δι' αὐτοῦ γέγονε, καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκε, πῶς δύναται καὶ κτίζειν τὴν κτίσιν, καὶ (11) εἷς εἶναι τῶν ἐν αὐτῷ συνεστηκότων; D ἀτόπου δὲ τῆς τοιαύτης αὐτῶν ἐπινοίας φαινομένης, ἐλέγχονται παρὰ τῆς ἀληθείας, ὅτι πρωτότοκος μὲν ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς ἐκλήθη διὰ τὴν τῆς σαρκὸς συγγένειαν· πρωτότοκος δὲ ἐκ τῶν νεκρῶν, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν εἶναι τὴν τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν· πρωτότοκος δὲ πάσης κτίσεως, διὰ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ πατρὸς, δι' ἣν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ οὐ μόνον τὰ πάντα (12) συνέστηκεν, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις, περὶ ἧς εἶπεν, ὁ ἀπόστολος, ,, ἀπεκδεχομένη τὴν ἀποκάλυψιν τῶν (13) υἱῶν τοῦ θεοῦ, ἐλευθερωθήσεταί ποτε ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ. ,, E οὕτως δὲ αὐτῆς ἐλευθερωθείσης, ἔσται (14) καὶ αὐτῆς μετὰ καὶ πάντων τῶν τεκνοποιηθέντων. πρωτότοκος ὁ κύριος, ἵν' ἐν τῷ λέγεσθαι (15) πρῶτον αὐτὸν, τὰ μετ' αὐτὸν διαμένῃ, ὥσπερ ἔκ τινος ἀρχῆς τοῦ λόγου συνημμένα.

64. Ἡγοῦ-

(1) Anglican. κτιστά.

(2) Seguerian & Reg. τῶν πάντων. Editi & alii, τῶν κτισμάτων.

(3) Seguerian. Felckman. 2. & 4. πρὸ τοῦ κληθῆ. Ibid. Seguerian. Goblerianus, Felckmanni 1. & 4. πάσης τῆς κτίσεως. Editi & alii, πάσης κτίσεως.

(4) Seguerian. Goblerian. Felckm. 1. & 4. ὅλως πάσης τῆς κτίσεως. Basiliens. item πάσης τῆς κτίσεως. Editi & alii, εἰ ὅλως ἄρα πάσης κτίσεως.

(5) Goblerian. Felc. 1. πάντων τῶν ἄλλων. Ibid. Seguer. μὴ ὡς εἷς τῶν κτισμάτων εἶναι νομισθῇ. Editi, μὴ εἷς τῶν κτισμάτων νομισθῇ.

(6) Regius, Basil. & Felc. 1. Ῥουβίν.

(7) Felck. 2. παρὰ τέκνα. Goblerian. & Felc. 1. παρὰ τὰ τέκνα νομισθῇ. Seguerian. παρὰ τὰ τέκνα τοῦ Ἰακὼβ νομισθῇ.

(8) Regius & Felc. 5. ἄλλος. Ibidem Seguerianus, Goblerian. Felc. 1. & 4. σῶμα φορεῖν νομισθῇ. Reg. Basili. Anglican. & Felc. 5. σῶμα εἶναι νομισθῇ. Editio Commel. σῶμα εἶναι νομισθείη. Paulopost Seguerian. εἰ τοίνυν καὶ ὁ λόγος εἷς, & mox, γραφὴ καὶ περὶ αὐτοῦ. Editi & alii, εἰ τοίνυν εἷς, &, γραφὴ περὶ αὐτοῦ.

(9) Seguerian. Gobler. & Felc. 1. πάσης τῆς κτίσεως. In ceteris & editis deest τῆς. Ibid. Seguerian. Gobler. Reg. Anglic. Felc. 1. 4. & 5. addunt ἄντικρυς δείκνυται ἄλλος ὢν πάσης τῆς κτίσεως, quæ in aliis & editione Commeliniana desunt. Anglicanus ibidem πάσης κτίσεως.

(10) Sic Seguerianus, Goblerianus, & Felckmanni 1. In aliis & editis deest, αὐτός. Mox Goblerianus & Felc. 1. πῶς οὖν δύναται, ὦ οὗτοι.

(11) εἷς abest a Felc. 2. & 4. Ibid. Seguerian. τῶν ἐν αὐτῷ. Alii & editi, τῶν ἐν αὐτῇ.

(12) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. συνέστησεν.

(13) Seguerian. & Felckman. 4. τῶν υἱῶν, ut & habet Scriptura. Editi & alii, τῶν τέκνων. Ibid. ποτε abest a Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4.

(14) Gobler. & Felc. 1. ἔσται αὐτῆς μετὰ πάντων. Felc. 5. ἔσται καὶ αὐτῆς μετὰ δὲ πάντων.

(15) Felckman. 5. πρωτότοκον. Ibid. Seguerian. Goblerian. Felckman. 1. & 4. τὰ μετ' αὐτὸν διαμένῃ, ὥσπερ ἔκ τινος ἀρχῆς τοῦ λόγου συνημμένα. Felckman. 1. mendose τὰ μὴ ἐν αὐτὸν, pro τὰ μετ' αὐτόν. Basil. vero, τὰ μετ' αὐτὸν ὥσπερ ἔκ τινος ἀρχῆς αὐτοῦ τοῦ λόγου συνημμένα. Felckman. 5. τὰ μετ' αὐτὸν συνημμένα ὥσπερ ἔκ τινος ἀρχῆς αὐτοῦ τοῦ λόγου διαμένῃ. Regius, πρῶτον αὐτὸν, συνημμένα ὥσπερ ἔκ τινος ἀρχῆς αὐτοῦ τοῦ λόγου διαμένῃ. Alii & editi, τὰ μετὰ ταῦτα διαμένῃ, ὥσπερ ἔκ τινος ἀρχῆς αὐτοῦ τοῦ λόγου συνημμένα.

64. Ἡγοῦμαι δὲ καὶ τοὺς ἀσεβεῖς αὐτοὺς ἐντραπήσεσθαι ἐκ τῆς τοιαύτης διανοίας· εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἔχοι, (1) ὥσπερ εἴπομεν, ἀλλ' ὡς τῇ οὐσίᾳ κτίσμα ἐν κτίσμασι πρωτότοκον αὐτὸν θελήσουσιν εἶναι πάσης τῆς κτίσεως, σκοπείτωσαν ὅτι καὶ τῶν ἀλόγων καὶ τῶν ἀψύχων (2) αὐτὸν ἀδελφὸν καὶ ὅμοιον ὑπονοήσουσιν εἶναι. πάσης γὰρ τῆς κτίσεως καὶ ταῦτα μέρη τυγχάνει ὄντα· ἀνάγκη δὲ τὸν πρωτότοκον, μόνῳ μὲν τῷ χρόνῳ πρῶτον εἶναι, τῷ δὲ γένει καὶ τῇ ὁμοιότητι, τὸν αὐτὸν εἶναι πρὸς πάντας. πῶς οὖν καὶ τοῦτο λέγοντες, οὐ πᾶσαν ἀσέβειαν ὑπερβάλλουσιν; ἢ τίς ἀνέξεται τούτων (3) ταῦτα λεγόντων; ἢ πῶς καὶ μόνον αὐτοὺς ἐνθυμουμένους τοιαῦτα οὐ μισήσειεν ἄν τις; πᾶσι γάρ ἐστι δῆλον, ὅτι (4) οὔτε δι' ἑαυτὸν, ὡς κτίσμα ὢν, οὔτε διὰ τὸ συγγένειάν τινα κατ' οὐσίαν πρὸς πᾶσαν τὴν κτίσιν ἔχειν, πρωτότοκος (5) αὐτῆς ἐκλήθη· ἀλλ' ὅτι καὶ κατ' ἀρχὴν μὲν δημιουργῶν ὁ λόγος τὰ κτίσματα, συγκαταβέβηκε τοῖς γενητοῖς, ἵνα γενέσθαι ταῦτα δυνηθῇ. οὐκ ἂν γὰρ (6) ἤνεγκεν αὐτοῦ τὴν φύσιν ἄκρατον καὶ πατρικὴν οὖσαν λαμπρότητα, εἰ μὴ φιλανθρωπίᾳ πατρικῇ συγκαταβὰς ἀντελάβετο, καὶ κρατήσας αὐτὰ εἰς οὐσίαν ἤνεγκε· καὶ δεύτερον δὲ πάλιν, ὅτι (7) καὶ συγκαταβάντος τοῦ λόγου, υἱοποιεῖται καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις δι' αὐτοῦ· ἵνα καὶ αὐτῆς, καθάπερ εἴρηται, πρωτότοκος κατὰ πάντα γένηται, ἔν τε τῷ κτίζειν, καὶ ἐν τῷ εἰσάγεσθαι ὑπὲρ πάντων εἰς (8) αὐτὴν τὴν οἰκουμένην. οὕτω γὰρ γέγραπται· „ ὅταν δὲ εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς „ τὴν οἰκουμένην, λέγει· καὶ προσκυνησάτωσαν αὐ„ τῷ πάντες ἄγγελοι θεοῦ. „ (9) ἀκουέτωσαν οἱ χριστομάχοι καὶ σπαραττέτωσαν ἑαυτοὺς, ὅτι τὸ εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν οἰκουμένην, ἐποίησε καὶ πρωτότοκον πάντων κληθῆναι· ὥστε τοῦ μὲν πατρὸς εἶναι μονογενῆ τὸν υἱὸν, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ μόνον (10) αὐτὸν εἶναι· τῆς δὲ κτίσεως πρωτότοκον, διὰ τὴν τῶν πάντων υἱοποίησιν. ὡς δὲ ἐν ἀδελφοῖς πρωτότοκος, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἀνέστη· οὕτως ἐπειδήπερ ἔπρεπεν ἐν πᾶσιν αὐτὸν πρωτεύειν, διὰ τοῦτο καὶ ἀρχὴ ὁδῶν κτίζεται· ἵνα (11) ταύτης ἐπιβάντες καὶ εἰσελθόντες δι' αὐτοῦ λέγοντος, ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ θύρα, μεταλαβόντες τε τῆς περὶ τοῦ πατρὸς γνώσεως, ἀκούσωμεν καὶ ἡμεῖς, „ μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ, (12) „ καὶ, μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν „ θεὸν ὄψονται. „

65. Τῆς ἀληθείας τοίνυν δειξάσης μὴ εἶναι κατὰ φύσιν κτίσμα τὸν λόγον, ἀκόλουθον λοιπὸν εἰπεῖν, πῶς καὶ ἀρχὴ τῶν ὁδῶν εἴρηται. ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρώτη ἡ διὰ τοῦ Ἀδὰμ ὁδὸς ἀπώλετο, καὶ ἀντὶ τοῦ παραδείσου ἐξεκλίναμεν εἰς τὸν θάνατον, ἠκούσαμέν τε, γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, διὰ τοῦτο ὁ φιλάνθρωπος τοῦ θεοῦ λόγος βουλήσει τοῦ πατρὸς ἐνδιδύσκεται τὴν κτισθεῖσαν σάρκα, ἵνα ἣν ἐνέκρωσεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος διὰ τῆς παραβάσεως, ταύ-

64. Sane nec ego dubitem quin ipsos etiam impios pudeat suæ hujusmodi sententiæ. Nisi enim ita se res habeat, uti supra diximus, sed eum, natura creatum, inter res creatas velint esse rerum omnium creatarum primogenitum, animadvertant se eo progressuros ut illum brutarum animantium rerumque inanimatarum fratrem & similem esse opinentur. Siquidem hæ quoque partes sunt rerum omnium creatarum. Necesse est autem primogenitum solo tempore primum esse, genere vero & similitudine eumdem esse ac omnes quorum est primogenitus. An non porro, cum hæc dicunt, omnem prætergrediuntur impietatem? Quis vero hæc illos dicentes ferat? aut potius quis vel talia cogitantes odio non prosequetur? Palam enim omnibus est neque eum propter se, tanquam si creatus esset, neque ob aliquam cognationem quam secundum naturam cum omnibus rebus creatis habeat, earum esset primogenitum appellatum: sed quatenus Verbum, cum res creatas initio effecit, se ad eas benigne accommodavit, ut fieri possent. Nec enim ejus naturam, quæ purus & paternus est splendor, ferre potuissent, nisi se ad illas paterna benignitate accommodasset, iisdemque naturam ut essent dedisset. Alia autem ratio est, quod ejusdem Verbi benignitate, res creatæ filiorum dignitatem per ipsum consequuntur, ut illarum, sicuti diximus, modis omnibus primogenitus fieret, tum cum eas creat, tum cum ipse in orbem terrarum, omnium causa, introducitur. Namque ita scriptum est, *Cum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei*. Audiant Christi inimici, seque ipsi discerpant, quod nimirum ejus in orbem terrarum ingressus, causa est cur omnium primogenitus sit appellatus. Quocirca Patris quidem unigenitus est Filius, quoniam solus ipse ex illo est: est autem rerum creatarum primogenitus, quia omnes adoptione filii efficiuntur. Ut porro inter fratres primogenitus est, idemque ex mortuis, primitiæ eorum qui dormierunt, revixit: ita quia eum in omnibus primum locum decebat obtinere, ideo etiam principium viarum creatur, ut per illud incedentes, & per Filium qui ait, *Ego sum via & janua*, ingressi, factique cognitionis Patris participes, nos etiam audiamus, *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini*: &, *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*.

Hebr. 1. 6.

1. Cor. 15. 20.

Psal. 118. 1.

Matth. 5. 8.

65. Cum igitur ipsa declaret veritas Verbum natura non esse creatum, consequens est ut jam explicemus, quare principium viarum appellatum fuerit. Nempe quoniam perierat prima per Adamum via, nec amplius in Paradisum tendebamus, sed ad mortem deflexeramus, audieramusque, *Terra es, & in terram reverteris*, idcirco clementissimum Dei Verbum, volente Patre, creatam carnem induit, ut quam primus homo, violata lege, morte affecerat, ei-

Cur Verbum principium viarum appelletur, & carnem assumserit.

Genes. 3. 19.

(1) Seguer. Goblerian. Felc. 1. & 5. ὡς προείπομεν. Ceteri & editi, ὥσπερ εἴπομεν. Paulopost Felc. 4. θέλησιν, idemque & Seguerian. ac Felc. 5. πάσης τῆς κτίσεως. Editi & alii, πάσης κτίσεως.

(2) Felc. 2. & editi, ἀψύχων αὐτῶν. Ceteri mss. ἀψύχων αὐτόν. Ibid. Seguerian. Reg. Basil. Anglic. Felc. 4. & 5. ὑπονοήσουσιν. Editi & alii, ὑπονοοῦσιν.

(3) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. At alii & editi, τοιαῦτα.

(4) Seguerianus, Goblerian. Felc. 1. & 4. οὔτε δι' ἑαυτόν. Reg. & Felc. 5. οὐ δι' ἑαυτόν. Basil. & Anglic. οὐδὲ δι' αὐτόν. Ceteri & editi, οὐδὲ δι' ἑαυτόν.

(5) Seguerian. & Reg. αὐτῆς. Alii & editi, αὐτός.

(6) Seguerian. ἤνεγκαν.

(7) Seguerianus, Goblerian. Felc. 1. & 4. ὅτι καὶ συγκαταβάντος. In aliis & editis καὶ deest. Ibid. Reg. υἱοποιεῖται ἡ κτίσις ἵνα καὶ, &c. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1. καθάπερ εἴρηται. Felc. 4. καθὰ εἴρηται. Editi & alii, καθὰ προείρηται. Ibidem, Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. & 4. κατὰ πάντα γένηται. Alii & editi, κατὰ πάντα γένηται.

(8) Felckm. 2. & editi, εἰς τὴν, &c. Ceteri mss. εἰς αὐτὴν τὴν, &c. Ibid. Felc. 5. οὕτω γέγραπται. Item ibid. Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. ὅταν εἰσαγάγῃ.

(9) Seguerian. ἀκουσάτωσαν. Alii & editi, ἀκουέτωσαν.

(10) αὐτὸν abest a Felck. 4. Ibidem, Felckman. 2. & editi, τῆς δὲ κτίσεως πρωτότοκος. Ceteri mss. habent πρωτότοκον.

(11) Basil. & Felc. 5. ταύτῃ. Mox Felc. 2. & editio Commel. ἐγώ εἰμι ὁ λόγος, pro ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός, ut habent alii mss. Ibid. Seguer. μεταλαβόντες τῆς τοῦ πατρὸς, &c. Gobler. Felc. 1. & 4. μεταλαβόντες τῆς περὶ τοῦ πατρὸς, &c. Edit. & alii, μεταλαβόντες τε τῆς περὶ τοῦ πατρὸς, &c. Item ibid. Seguer. ἀκούωμεν. Gobler. Felc. 1. & 4. ἀκούομεν. Ibidem Reg. ποτὲ καὶ ὑμεῖς. Felc. 5. ποτὲ ἡμεῖς.

(12) Felckm. 5. addit, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ κυρίου, quæ desunt in aliis & editione Commel. Ibidem, Goblerian. & Felckm. 1. omittunt, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται. In Felckm. 4. deest tantum, τὸν θεόν.

dem, sui corporis sanguine, vitam redderet, *nobisque viam novam & viventem per velamen*, ut ait Apostolus, *idest, per carnem suam innovaret*. Quod idem alibi his verbis significat, *Si qua in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce omnia nova facta sunt*. Si porro nova creatura facta est, sane inter novas has res creatas primum aliquem esse oportuit: atqui merus homo & tantummodo terrestris, quales nos post violatam legem facti sumus, is esse non poterat. Namque in prima creatione infideles facti sunt homines, ac per eos prima illa periit creatura, & proinde opus alio erat qui & primam renovaret, & novam factam conservaret. Itaque non aliquis alius, sed Dominus mira benignitate principium novæ creaturæ creatur via, unde jure merito ait, *Dominus creavit me principium viarum suarum in opera sua*, ut non jam secundum priorem illam vivat homo, sed ut existente jam principio novæ creaturæ, Christumque ejus viarum principium habentes, ipsum deinceps sequamur dicentem, *Ego sum via*. Id ipse beatus Apostolus epistola ad Colossenses his verbis docet, *Ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens*.

Hebr. 10. 20. — 2. Cor. 5. 17. — Coloss. 1. 18.

66. Namque si, uti dictum est, ob resurrectionem ex mortuis ipse principium appellatur: tunc autem facta est resurrectio, cum nostra indutus carne se ipse pro nobis morti tradidit: planum utique fuerit his ejus verbis, *Dominus creavit me initium viarum*, non ipsius naturam sed corporeum adventum significari. Mors enim ejus fuit propria corporis, ac proinde quemadmodum mors est corporis propria, ita corporeæ præsentiæ propria sunt illa verba, *Dominus creavit me initium viarum suarum*. Cum enim Salvator hac ratione secundum carnem creatus sit, eorumque qui recreantur factus fuerit principium, ac nostrum habeat primitias, humanam scilicet carnem quam assumsit; convenienter post ipsum futurus creatur populus, de quo ait David: *Scribatur hæc in generationem alteram, & populus qui creabitur, laudabit Dominum:* & rursus Psalmo vigesimo primo, *Annuntiabitur Domino generatio ventura, & annuntiabunt justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus*. Nec enim amplius audituri sumus, *Quacumque die comederitis ex eo, morte moriemini:* sed, *ubi sum ego, & vos eritis:* adeo ut jam dicere liceat: *Ipsius enim factura sumus creati in operibus bonis*. Præterea postquam opus Dei, id est, homo, perfectus creatus, prævaricatione inops effectus est, & peccato mortuus; cum item dedeceret Dei opus imperfectum remanere, unde fit ut omnes Sancti Psalmo centesimo trigesimo septimo Deum hac de re ita precentur, *Domine, retribues pro me: Domine, opera*

Psal. 101. 19. — Psal. 21. 32. — Genes. 2. 17. — Joan. 14. 3. — Ephes. 2. 10. — Psal. 137. 8.

A τὴν αὐτὸς ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἰδίου σώματος ζωοποιήσῃ, καὶ ἐγκαινίσῃ ἡμῖν ὁδὸν πρόσφατον καὶ ζῶσαν, „ (1) ὡς εἴρηκεν ὁ ἀπόστολος, διὰ τοῦ καταπετάσματος, τουτέστι διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. ὅπερ καὶ ἐν ἑτέρῳ σημαίνων, φησίν· ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις· „ (2) τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα „ καινά. „ εἰ δὲ καινὴ κτίσις γέγονεν, ἔδει ταύτης τῆς κτίσεως πρῶτόν τινα εἶναι· ἄνθρωπος μὲν οὖν ψιλὸς καὶ μόνον χοϊκὸς, οἷοι γεγόναμεν ἡμεῖς ἐκ τῆς παραβάσεως, οὐκ ἠδύνατο εἶναι. καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ κτίσει, ἄπιστοι γεγόνασιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ δι' αὐτῶν ἀπώλετο ἡ πρώτη· χρεία δὲ ἦν ἄλλου τοῦ ἀνανεοῦντος καὶ τὴν πρώ- B την, καὶ τὴν καινὴν γενομένην διατηροῦντος. οὐκοῦν (3) φιλανθρώπως οὐχ ἕτερός τις, ἀλλ' ὁ κύριος, ἀρχὴ τῆς καινῆς κτίσεως κτίζεται ὁδὸς, καὶ εἰκότως λέγει; „ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ (4) εἰς ἔργα αὐτοῦ „ ἵνα μηκέτι κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ὁ ἄνθρωπος πολιτεύηται ἀλλ' ὡς ἀρχῆς οὔσης καινῆς κτίσεως, καὶ τὸν Χριστὸν (5) ἔχοντες ταύτης ἀρχὴν ὁδῶν, τούτῳ λοιπὸν ἀκολουθῶμεν λέγοντι, „ ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός. „ τοῦτο γὰρ διδάσκων (6) καὶ ὁ μακάριος ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς, ἔλεγεν· „ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος „ τῆς ἐκκλησίας, ὅς ἐστιν ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν „ νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων. „

C 66. Εἰ γὰρ, καθάπερ εἴρηται, διὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν (7) λέγεται καὶ διὰ ταύτην αὐτὸς ἀρχὴ, τότε δὲ γέγονεν ἀνάστασις ὅτε τὴν ἡμετέραν σάρκα φορῶν δέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν τῷ θανά- „ τῳ· φανερὸν ἂν εἴη ὅτι καὶ τὸ λεγόμενον ὑπ' αὐ- „ τοῦ, ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν, (8) οὐ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς ἐνσωμάτου παρουσίας αὐτοῦ σημαντικόν ἐστι. τοῦ γὰρ σώματος (9) ἴδιον ἦν ὁ θάνατος· καὶ ὥσπερ τοῦ σώματος ἴδιός ἐστιν ὁ θάνατος, οὕτως τῆς σωματικῆς (10) παρουσίας ἴδιον ἂν εἴη τὸ λεγόμενον, „ κύριος „ ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. „ τοῦ γὰρ σωτῆρος οὕτω κα- D τὰ σάρκα κτισθέντος, καὶ ἀρχῆς (11) γενομένου τῶν ἀνακτιζομένων, καὶ ἔχοντος ἡμῶν τὴν ἀπαρχὴν, ἣν προσέλαβεν ἀνθρωπίνην σάρκα, ἀκολούθως μετ' αὐτὸν καὶ ὁ μέλλων λαὸς κτίζεται, λέγοντος τοῦ Δαβὶδ, „ γραφήτω „ (12) αὕτη εἰς γενεὰν ἑτέραν, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει „ τὸν κύριον· καὶ πάλιν (13) ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ ψαλ- „ μῷ, ἀναγγελήσεται τῷ κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη· καὶ „ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ τεχθησο- „ μένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ κύριος. οὐκέτι γὰρ ἀκουσόμεθα, „ ᾗ δ' ἂν ἡμέρᾳ (14) φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀ- „ ποθανεῖσθε· ἀλλὰ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθε· ὥ- „ στε λέγειν ἡμᾶς, αὐτοῦ γὰρ ἐσμεν ποίημα (15) κτι- E „ σθέντες ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς. „ πάλιν τε ἐπειδὴ τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ, τουτέστιν ὁ ἄνθρωπος, τέλειος κτισθεὶς, ἐλλιπὴς γέγονε διὰ τῆς παραβάσεως, καὶ γέγονε τῇ ἁμαρτίᾳ νεκρὸς, ἀπρεπὲς δὲ ἦν μένειν τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ ἀτελές· διὸ καὶ ἐδέοντο πάντες οἱ ἅγιοι περὶ τούτου (16) λέγοντες ἐν τῷ ἑκατοστῷ τριακοστῷ καὶ ἑβδόμῳ ψαλμῷ, „ κύριε, ἀνταποδώσεις ὑπὲρ ἐμοῦ· κύριε, τὰ ἔργα „ τῶν

(1) Goblerianus & Felckman. 1. omittunt, ὡς εἴρηκεν ὁ ἀπόστολος. Mox idem, & Seguerian. habent, τουτέστι τῆς σαρκός.

(2) Sic mss. At editi, καὶ τὰ, &c. Mox τὰ πάντα deest in Seguer. Ibid. Felckman. 5. εἰ δὲ καὶ καινή.

(3) Sic Seguerianus, Goblerian. Felckman. 1. & 4. At editi & alii, οὐκοῦν ὁ φιλάνθρωπος.

(4) Seguerian. Goblerian. Felckm. 1. & 4. addunt, εἰς ἔργα αὐτοῦ, quæ in aliis & editione Commel. desiderantur. Mox Seguerian. Goblerian. Felckm. 1. & 4. ὁ ἄνθρωπος πολιτεύηται. In aliis & editis ὁ deest.

(5) Seguer. & Reg. ἔχοντες. Editi mendose, ἔχοντος.

(6) Seguerian. & Felckman. 4. διδάσκων ὁ μακάριος. Goblerian. & Felc. 1. διδάσκων ὁ ἀπόστολος. Alii vero & editi, διδάσκων καὶ ὁ μακάριος.

(7) Basiliensis, ἀνάστασιν, ὅτε τὴν ἡμετέραν, omissis intermediis. Mox mss. φανερὸν ὅτι καὶ. Editio Commel. φανερὸν καὶ ὅτι.

(8) Sic Seguerianus, Regius, Basiliensis, Goblerianus, Felckmanni 1. 4. & 5. Alii autem & editi, ὁδῶν αὐτοῦ. Mox αὐτοῦ abest a Felckman. 5.

(9) Seguerian. ἴδιος. Editi, ἴδιον. In Basiliensi hæc desiderantur verba, ἴδιος ἦν ὁ θάνατος, καὶ ὥσπερ τοῦ σώματος.

(10) Seguerian. παρουσίας. Editi & alii, οὐσίας. Mox κύριος deest in Seguerian. & Felc. 1.

(11) Seguerian. & Reg. γενομένου. Editi, γινομένου.

(12) Seguerian. αὐτή.

(13) Goblerian. & Felck. 1. καὶ πάλιν, ἀναγγελήσεται.

(14) Sic Seguerian. & Basil. ut & habetur Genes. 2. 17. Reg. φάγησθε. Felc. 4. φάγηται, mendose. Editi & alii, φάγεσθε.

(15) Sic Seguerian. At alii & editi, κτισθέντες ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ ἔργοις. Mox Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. πάλιν τε. Ceteri & editi, πάλιν δέ. Paulopost Goblerian. & Felc. 1. παραβάσεως, γέγονε.

(16) Sic Seguerian. Reg. & Anglican. At Goblerian. & Felc. 1. λέγοντος Δαβίδ. Editi λέγοντες Δαβίδ. Ibidem mss. cum edit. Commel. & Parisiensi habent, ἑβδόμῳ. Editio autem Coloniensis, ὀγδόῳ, nulla auctoritate, quod & passim aliis in Psalmorum locis commisit, secuta videlicet distinctionem Psalmorum quæ hodie in Græcis Scripturæ codicibus habetur. At Athanasius Psalmos solet numerare, prout in Vulgata notantur. Item ibid. Seguer. Goblerian. & Felc. 1. κύριε ἀνταποδώσεις. Alii & editi, κύριος ἀνταποδώσει.

„ τῶν χειρῶν σου μὴ παρίδῃς.„ (1) διὰ τοῦτο ὁ τέλειος τοῦ θεοῦ λόγος τὸ ἀτελὲς περιτίθεται σῶμα, καὶ λέγεται εἰς τὰ ἔργα κτίζεσθαι, ἵνα ἀνθ' ἡμῶν τὴν ὀφειλὴν (2) ἀποδιδοὺς, τὰ λείποντα τῷ ἀνθρώπῳ δι' ἑαυτοῦ τελειώσῃ. ἔλειπε δὲ αὐτῷ ἡ ἀθανασία, καὶ ἡ εἰς τὸν παράδεισον ὁδός· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ σωτῆρος· „ ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς· τὸ ἔργον ἐ-„ τελείωσα, ὃ δέδωκάς μοι, ἵνα ποιήσω· καὶ (3) πάλιν· „ τὰ ἔργα, ἃ δέδωκέ μοι ὁ πατὴρ, ἵνα τελειώσω αὐτὰ, „ (4) αὐτὰ τὰ ἔργα, ἃ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ.„ ἃ δὲ λέγει ἐνταῦθα ἔργα δεδωκέναι αὐτῷ τὸν πατέρα εἰς τελείωσιν, ταῦτά ἐστι, εἰς ἃ κτίζεται, λέγων ἐν ταῖς παροιμίαις, „ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς „ ἔργα αὐτοῦ· „ ἴσον γάρ ἐστι (5) τὸ εἰπεῖν, ἔδωκέ μοι ὁ πατὴρ τὰ ἔργα, καὶ, ἔκτισέ με (6) κύριος εἰς ἔργα.

67. Πότε οὖν ἔλαβε τὰ ἔργα εἰς τὸ τελειῶσαι, ὦ θεομάχοι; ἐκ γὰρ τούτου καὶ τὸ ἔκτισε γνωσθήσεται. κατὰ μὲν οὖν τὴν ἀρχὴν ὅτε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ (7) ἐποίει, ἐὰν εἴπητε, ψεῦδός ἐστιν· οὔπω γὰρ ἦν γενόμενα· φαίνεται δὲ λέγων, ὡς τὰ ἤδη ὄντα λαμβάνων. ἀλλ' οὐδὲ τὸν πρὸ τοῦ γένηται ὁ λόγος σὰρξ χρόνον εἰπεῖν εὐαγὲς, ἵνα μὴ περιττὴ λοιπὸν αὐτοῦ ἡ ἐπιδημία φανῇ, τούτων γὰρ χάριν καὶ ἡ ἐπιδημία (8) ἐγένετο. οὐκοῦν λείπει λοιπὸν εἰπεῖν ὅτι ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, τότε ἔλαβε τὰ ἔργα· τότε γὰρ αὐτὰ καὶ ἐτελείωσεν, ἰασάμενος τὰ τραύματα ἡμῶν, καὶ χαρισάμενος (9) ἡμῖν τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. εἰ δὲ ὅτε γέγονεν ὁ λόγος σὰρξ, τότε ἐδόθη αὐτῷ τὰ ἔργα, (10) δῆλον ὅτι ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, τότε καὶ εἰς τὰ ἔργα κτίζεται. οὐκ ἄρα τῆς οὐσίας αὐτοῦ σημαντικόν ἐστι τὸ ἔκτισεν, ὥσπερ πολλάκις εἴρηται, ἀλλὰ τῆς σωματικῆς αὐτοῦ γενέσεως. τότε γὰρ διὰ τὸ γεγενῆσθαι ἀπὸ τῆς παραβάσεως ἀτελῆ καὶ χωλὰ τὰ ἔργα, λέγεται σωματικῶς ὅτι κτίζεται, ἵνα τελειώσας αὐτὰ καὶ ὁλόκληρα ποιήσας, παραστήσῃ τῷ πατρὶ τὴν ἐκκλησίαν, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, „ μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ῥυτίδα, ἤ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα „ ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος.„ τετελείωται οὖν ἐν αὐτῷ, καὶ ἀποκατεστάθη, ὥσπερ ἦν καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν (11) γεγονὸς, τὸ ἀνθρώπινον γένος, καὶ μείζονι μᾶλλον χάριτι, ἀναστάντες γὰρ ἐκ νεκρῶν, οὐκέτι φοβούμεθα θάνατον, ἀλλ' ἐν Χριστῷ βασιλεύσομεν ἀεὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. τοῦτο δὲ γέγονεν, ἐπειδὴ αὐτὸς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἴδιος καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ὢν, ἐνεδύσατο τὴν σάρκα, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος. εἰ γὰρ κτίσμα ὢν ἐγεγόνει ἄνθρωπος, (12) ἔμενεν οὐδὲν ἧττον ὁ ἄνθρωπος, ὥσπερ καὶ ἦν, οὐ συναφθεὶς τῷ θεῷ. πῶς γὰρ ἂν ποίημα ὢν, διὰ ποιήματος συνήπτετο (13) τῷ κτίστῃ; ἢ ποία βοήθεια παρὰ τῶν ὁμοίων τοῖς ὁμοίοις γένοιτ' ἂν, δεομένων καὶ αὐτῶν τῆς αὐτῆς βοηθείας; πῶς δὲ, εἴπερ κτίσμα (14) ἦν ὁ λόγος, τὴν ἀπόφασιν τοῦ θεοῦ λῦσαι δυνατὸς ἦν, καὶ ἀφεῖναι τὴν ἁμαρτίαν, (15) γεγραμμένου παρὰ τοῖς προφήταις, ὅτι τοῦτο θεοῦ ἐστι; „ τίς γὰρ θεὸς „ ὥσπερ σὺ ἐξαίρων ἁμαρτίας, καὶ ὑπερβαίνων ἀνο-„ μίας; ὁ μὲν γὰρ θεὸς εἶπε, γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπε-„ λεύσῃ·„ οἱ δὲ ἄνθρωποι γεγόνασι θνητοί. (16) πῶς τοίνυν οἷόν τε ἦν παρὰ τῶν γενητῶν λυθῆναι τὴν

A *manuum tuarum ne despicias:* idcirco perfectum Dei Verbum, corpus imperfectum induit, atque in opera creari dicitur, ut pro nobis debito soluto, ea quæ homini deerant, per seipsum expleret atque perficeret. Deerant autem homini immortalitas & via ad paradisum. Hoc ipsum Salvator his verbis indicat: *Ego te glorificavi in terra: opus perfeci quod faciendum mihi dedisti.* Et iterum: *Opera quæ Pater mihi perficienda dedit: ipsa opera quæ facio, testimonium perhibent de me.* Opera porro quæ sibi Patrem perficienda dedisse B declarat, ipsa illa sunt in quæ creatur, ut in Proverbiis ait, *Dominus creavit me principium viarum suarum in opera sua.* Nam idem est dicere, dedit mihi Pater opera, &, creavit me Dominus in opera.

Joan. 17. 4. Joan. 5. 36. Prov. 8. 22.

67. Quandonam igitur opera perficienda suscepit, o Dei hostes? Hinc enim quid dictio, *creavit*, significet, facile intelligetur. Si respondetis principio suscepisse opera perficienda, cum illa e nihilo fecit ut essent: falsum id utique est; necdum enim facta erant. Atqui de his tamquam quæ jam essent apparet eum loqui. Neque etiam fas est istud de tempore intellige- C re quod prius fuit quam Verbum caro fieret, ne inutilis ejus videatur adventus, cum hujusce rei causa advenerit. Itaque jam restat ut fateamur tunc accepisse opera cum homo factus est. Siquidem tunc illa perfecit, cum nostra sanavit vulnera, nobisque ex mortuis resurgere concessit. Quod si cum Verbum caro factum est, tunc ei data sunt opera, liquet ipsum, cum homo factus est, tunc quoque in opera esse creatum. Non ergo hoc verbo, *creavit*, ejus natura significatur, uti sæpius dictum est, sed ortus ipsius corporeus. Tunc enim, quod opera imperfecta & mutila peccato facta fuerant, creari secundum corpus dicitur, ut illis D perfectis atque in integrum statum restitutis, Ecclesiam Patri exhiberet *non habentem maculam*, ut ait Apostolus, *aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta & immaculata.* In illo ergo perfectum est hominum genus, qualeque initio factum fuerat, vel potius ampliore cum gratia restitutum atque reparatum est. Siquidem ex mortuis excitati, mortem non amplius pertimescimus, sed in Christo semper in cælis sumus regnaturi. Quod ideo consequimur, quod ipsum Dei Verbum proprium atque ex Patre genitum carnem induit factusque homo est. Nam si creatam cum haberet naturam, factus postea fuisset homo: E idem profecto quod antea mansisset hominum genus, neque cum Deo conjunctum fuisset. Qui enim res facta per rem factam cum Creatore conjungi posset? Aut quid auxilii similibus posset dari a similibus, cum ipsa eodem auxilio indigeant? Qui vero, si Verbum res creata esset, posset Dei sententiam abrogare, peccatumque dimittere, cum hoc Dei proprium esse scripserint Prophetæ? Nam *Quis Deus similis tui, qui aufers peccata, & transcendis iniquitates?* Siquidem Deus dixit, *Terra es, &* F *in terram reverteris*, eaque causa est cur homines facti mortales fuerint. Quomodo igitur peccatum possent res

Ephes. 5. 27.

Non potuit hominum genus per creaturam reparari.

Mich. 7. 18. Genes. 3. 19.

(1) Seguer. διότοι τοῦτο. Alii & editi, διὰ τοῦτο.
(2) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ἀποδιδοὺς, & paulopost, ἔλειπε. Ceteri & editi, ἀποδοὺς, &, ἔλιπε.
(3) πάλιν deest in Gobler. & Felc. 1.
(4) Seguer. Gobler. & Felc. 1. αὐτὰ τὰ ἔργα. Basil. Reg. & Anglic. ταῦτα τὰ ἔργα. Editi, ταῦτα ἔργα. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. δεδωκέναι αὐτῷ. In aliis & editis deest αὐτῷ.
(5) Seguer. Basil. & Felc. 4. τῷ εἰπεῖν. At in Seg. τὸ supra τῷ adscriptum est. Anglic. Gobler. & Felc. 1. τὸ εἰπεῖν. Felc. 5. εἰπεῖν tantum. Editi vero & alii, ὁ εἶπεν. Ibid. Basil. τὰ ἔργα εἰς τὸ τελειῶσαι, καὶ ἔκτισέ με.
(6) Felc. 4. omittit κύριος.
(7) Reg. & Felc. 5. ἐποίησεν.
(8) Seguer. ἐγίνετο.
(9) Seguerian. Goblerian. Felckman. 1. & 4. ἡμῖν. Editi & alii, πᾶσιν.
(10) Sic Seguerian. Reg. Anglic. & Felc. 4. At editio Commel. δηλονότι ὅτε, &c.
(11) Seguer. Reg. Basil. Anglic. Felc. 2. 4. & 5. γεγονός. Gobler. & Felc. 1. γεγονώς. Editi, γέγονε.
(12) Seguer. ἔμενεν ἂν οὐδὲν ἧττον ἄνθρωπος, & mox συναφθεὶς θεῷ.
(13) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. τῷ κτίστῃ. Anglican. τῷ κτίσματι, mendose. Alii & editi, τῷ κτίσαντι. Paulopost Seguer. Gobler. Anglican. & Felc. 1. δεόμενα καὶ αὐτὰ τῆς αὐτῆς. Editi & alii, δεομένων καὶ αὐτῶν τῆς αὐτῆς.
(14) Felckman. 2. & editio Commel. ἦν λόγος. Alii mss. ἦν ὁ λόγος.
(15) Seguer. & Reg. γεγραμμένον.
(16) Seguer. & Reg. πῶς τοίνυν. Editi, πῶς γάρ.

res factæ solvere? Verum ipse solvit Dominus, ut idem ipse ait, *Nisi Filius vos liberaverit*, vereque ostendit Filius liberator se nec creatum nec factum esse, sed naturæ Patris, qui sententiam illam initio tulerat, solusque peccata condonat, proprium esse Verbum & imaginem. Cum enim in Verbo dictum fuerit, *Terra es & in terram reverteris*, valde congruenter per idem ipsum Verbum atque in ipso libertas & solutio damnationis facta est.

Joan. 8. 36.

68. Atqui, inquiunt, etiamsi Salvator creatus esset, poterat Deus tantummodo dicere, atque ita solvere maledictionem. At simili modo ipsis ita occurri possit: Etiam sine ullo ejus adventu poterat Deus tantummodo dicere, atque ita solvere maledictionem. Verum attendere oportet quid sit hominibus utile, non autem quid in omnibus possit Deus. Namque etiam ante Noe arcam, homines qui peccaverant poterat interimere: tamen id nonnisi post arcam fecit. Poterat quoque absque Moyse, solummodo dicere, populumque educere ex Ægypto: at id per Moysem fieri conveniebat. Poterat item Deus populum sine judicibus conservare: verum e re populi erat judices pro tempore habere. Quin etiam ipse Salvator poterat ab initio advenire; vel postquam advenit, poterat non tradi Pilato: attamen in fine sæculorum advenit, & quæsitus dixit, *Ego sum*. Quod enim ille facit, id hominibus expedit, nec aliter fieri decuit: quod autem & expedit & decet, id ipse curat & providet. Venit itaque non ut illi ministraretur, sed ut ipse ministraret, & nobis restitueret salutem. Certe tametsi legem e cælo poterat enunciare, vidit tamen hominibus conducere, eam e monte Sina proferri: quod quidem fecit ut & Moyses posset ascendere, & illi, verba propius audiendo, facilius crederent. Verumtamen quanta cum ratione id factum fuerit, ex his perspicere licet. Si Deus pro sua potentia dixisset, solutaque esset maledictio: apparuisset quidem jubentis potestas, talisque factus fuisset homo qualis fuit Adam ante peccatum, qui nimirum gratiam extrinsecus acciperet, nec eam corpori connexam haberet. Enimvero cum istiusmodi esset Adam, in paradiso est collocatus: imo vero forte pejor factus est, quippe qui peccare didicerit. Quod si, cum talis fuisset, contigisset quoque ut a serpente deciperetur, Deum iterum jubere & maledictionem solvere opus fuisset, eoque modo nullum finem consecuta esset necessitas, hominesque nihilominus rei mansissent, ac peccato serviissent. Ita autem semper peccando, semper condonante opus habuissent, ac proinde numquam fuissent liberati, cum ex se toti sint carnei, atque ob carnis infirmitatem legi semper succumbant.

Joan. 18. 5. Quod deus facit, idipsum hominibus expedit, nec aliter fieri decet. Matth. 20. 28.

69. Præterea si Filius res creata esset, homo nihilominus mortalis remaneret, utpote minime cum Deo copulatus. Nec enim res aliqua creata res alias creatas cum Deo potest conjungere, cum ipsa conjungentem aliquem quærat. Neque pars aliqua creatæ naturæ salutem illi posset affer-

Non potuit homo per rem creatam immortalis fieri.

A ἁμαρτίαν; ἀλλ᾽ ἔλυσέ γε αὐτὸς ὁ κύριος, ὡς εἶπεν αὐτὸς, „ ἐὰν μὴ ὁ υἱὸς (1) ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ· „ καὶ ἔδειξεν ἀληθῶς ὁ υἱὸς ὁ ἐλευθερώσας, ὡς οὐκ ἔστι κτίσμα, οὐδὲ τῶν γενητῶν, ἀλλὰ ἴδιος λόγος, καὶ εἰκὼν τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, τοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποφηναμένου καὶ ἀφιέντος μόνου τὰς ἁμαρτίας. ἐπειδὴ γὰρ εἴρηται ἐν τῷ λόγῳ, „ γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, „ ἀκολούθως δι᾽ αὐτοῦ τοῦ λόγου καὶ ἐν αὐτῷ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ (2) λύσις τῆς κατακρίσεως γεγένηται.

68. Ἀλλ᾽ ἠδύνατο, φασι, καὶ κτίσματος ὄντος τοῦ σωτῆρος, μόνον εἰπεῖν ὁ θεὸς καὶ λῦσαι τὴν κατάραν. τὸ αὐτὸ δ᾽ ἂν ἀκούσαιεν καὶ αὐτοὶ παρ᾽ ἑτέρου λέγοντος· B ἠδύνατο καὶ μηδ᾽ ὅλως ἐπιδημήσαντος αὐτοῦ, μόνον εἰπεῖν ὁ θεὸς καὶ λῦσαι τὴν κατάραν. ἀλλὰ σκοπεῖν δεῖ τὸ τοῖς ἀνθρώποις λυσιτελοῦν, καὶ μὴ ἐν πᾶσι τὸ δυνατὸν τοῦ θεοῦ λογίζεσθαι· (3) ἐπεὶ ἠδύνατο καὶ πρὸ τῆς Νῶε κιβωτοῦ τοὺς τότε παραβάντας ἀνθρώπους ἀπολέσαι· ἀλλὰ μετὰ τὴν κιβωτὸν πεποίηκεν. ἠδύνατο καὶ χωρὶς Μωσέως, καὶ μόνον εἰπεῖν καὶ ἐξαγαγεῖν τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου· ἀλλὰ συνέφερε διὰ Μωσέως. ἠδύνατο καὶ χωρὶς τῶν κριτῶν σώζειν τὸν λαὸν ὁ θεός· ἀλλὰ συνέφερε τοῖς (4) λαοῖς κατὰ καιρὸν ἐγείρεσθαι κριτὴν αὐτοῖς. ἠδύνατο καὶ ἐξ ἀρχῆς ὁ σωτὴρ ἐπιδημῆσαι, C ἢ ἐλθὼν μὴ παραδοθῆναι Πιλάτῳ· (5) ἀλλὰ καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἦλθε, καὶ ζητούμενος εἶπεν, ἐγώ εἰμι· ὃ γὰρ ποιεῖ, τοῦτο καὶ συμφέρει τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἄλλως οὐκ ἔπρεπε γενέσθαι· καὶ ὅπερ δὲ συμφέρει καὶ πρέπει, τούτου καὶ πρόνοιαν ποιεῖται. ἦλθε γοῦν, οὐχ ἵνα διακονηθῇ, ἀλλ᾽ ἵνα διακονήσῃ, καὶ τὴν ἡμῶν ἐργάσηται σωτηρίαν. (6) ἀμέλει δυνάμενος ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ λαλῆσαι τὸν νόμον, εἶδεν ὅτι λυσιτελεῖ τοῖς ἀνθρώποις ἀπὸ τοῦ Σινᾶ λαλῆσαι, καὶ τοῦτο πεποίηκεν, ἵνα καὶ Μωσῆς ἀναβῆναι δυνηθῇ, (7) κἀκεῖνοι τὸν λόγον ἔγγυθεν ἀκούοντες, μᾶλλον πιστεῦσαι δυνηθῶσι. πλὴν D καὶ τὸ εὔλογον τοῦ γενομένου θεωρεῖν ἔξεστιν ἐντεῦθεν· εἰ διὰ τὸ δυνατὸν εἰρήκει, καὶ (8) ἐλέλυτο ἡ κατάρα· τοῦ μὲν κελεύσαντος ἡ δύναμις ἐπεδείκνυτο· ὁ μέντοι ἄνθρωπος τοιοῦτος ἐγίνετο, (9) οἷος ἦν καὶ ὁ Ἀδὰμ πρὸ τῆς παραβάσεως, ἔξωθεν λαβὼν τὴν χάριν, καὶ μὴ συνηρμοσμένην ἔχων αὐτὴν τῷ σώματι· τοιοῦτος γὰρ ὢν καὶ τότε τέθειτο ἐν τῷ παραδείσῳ, τάχα δὲ καὶ χείρων ἐγίνετο, (10) ὅτι καὶ παραβαίνειν μεμάθηκεν. ὢν τοίνυν τοιοῦτος, εἰ καὶ παρεπέπειστο ὑπὸ τοῦ ὄφεως, ἐγίνετο πάλιν χρεία προστάξαι τὸν θεὸν καὶ λῦσαι τὴν κατάραν· καὶ E οὕτως εἰς ἄπειρον ἐγίνετο ἡ χρεία, καὶ οὐδὲν ἧττον οἱ ἄνθρωποι ἔμενον ὑπεύθυνοι, δουλεύοντες τῇ ἁμαρτίᾳ· ἀεὶ δὲ ἁμαρτάνοντες, ἀεὶ ἐδέοντο τοῦ συγχωροῦντος, καὶ οὐδέποτε (11) ἠλευθεροῦντο, σάρκες ὄντες καθ᾽ ἑαυτοὺς, καὶ ἀεὶ ἡττώμενοι τῷ νόμῳ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκός.

69. Πάλιν τε εἰ κτίσμα ἦν ὁ υἱὸς, ἔμενεν ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν ἧττον θνητὸς, μὴ συναπτόμενος (12) τῷ θεῷ· οὐ γὰρ κτίσμα συνῆπτε τὰ κτίσματα τῷ θεῷ, ζητοῦν καὶ αὐτὸ τὸν συνάπτοντα· οὐ- F δὲ τὸ μέρος τῆς κτίσεως σωτηρία τῆς κτίσεως ἂν εἴη, δεό-

(1) Seguer. & Felc. 4. ἡμᾶς. Ibidem Seguerian. Regius, Goblerian. Felc. 1. 4. & 5. ἀληθῶς ὁ υἱὸς ὁ ἐλευθερώσας, ὡς οὐκ ἔστι κτίσμα. Alii & editi, ἀληθῶς ὡς υἱὸς ὁ ἐλευθερώσας, ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα. Ibid. Felc. 5. γεννητῶν.

(2) Seguerianus & Felckm. 4. λύσις. Alii & editi, λύτρωσις.

(3) Seguer. ἐπεὶ, & ibidem, πρὸ τῆς Νῶε κιβωτοῦ. Alii & editi, ἐπειδὴ, & πρὸ τῆς κιβωτοῦ.

(4) Seguer. Basili. Gobler. Felc. 1. & 4. τοῖς λαοῖς. Alii & editi, τοῖς ἄλλοις.

(5) Seguer. Reg. & Felc. 4. ἀλλὰ καὶ ἐπί. Editi & alii, ἀλλὰ ἐπί.

(6) Felckman. 2. & editio Commel. ἀμέλει καὶ δυνάμενος. Alii mss. ἀμέλει δυνάμενος. Mox Seguerian. Reg. Anglican. Goblerian. Felckman. 1. 4. & 5. εἶδεν. Ceteri & editi, οἶδεν.

(7) Sic mss. At editio Commel. κἀκεῖνοι.

(8) Seguer. Gobler. & Felckman. 1. & 4. ἐλέλυτο. Alii & editi, λέλυτο. Mox Seguer. Reg. Anglic. & Felc. 2. ἐδείκνυτο. Ceteri & editi, ἐπεδείκνυτο. Seguer. paulopost, τοιοῦτος ἐγένετο.

(9) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. οἷος ἦν καὶ Ἀδάμ. Reg. Basil. Anglic. & Felc. 5. οἷος ἦν καὶ ὁ Ἀδάμ. Editio Commel. οἷος ἦν ὁ Ἀδάμ. Mox Seguerian. & Reg. καὶ μὴ συνηρμοσμένην. Alii & editi, καὶ μὴ συγχωρουμένην.

(10) Seguer. ὅτι. Alii & editi, ὅτε. Mox Seguer. Anglican. Gobler. Felc. 1. & 4. εἰ καὶ παρεπέπειστο. In aliis & editis deest καί.

(11) Seguer. ἐλευθεροῦντος ἀρχεσθέντες. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. ἠλευθεροῦντο ἀρχεσθέντες. Ceteri & editi, ἠλευθεροῦντο, σάρκες ὄντες. Ibid. καὶ deest in Gobler. & Felc. 1.

(12) Seguer. & Felc. 4. συναπτόμενος θεῷ.

δεόμενον καὶ αὐτὸ σωτηρίας. (1) ἵνα οὖν μηδὲ τοῦτο γένηται, πέμπει τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν, καὶ γίνεται υἱὸς ἀνθρώπου, τὴν κτιστὴν σάρκα λαβών· ἵν᾽ ἐπειδὴ πάντες εἰσὶν ὑπεύθυνοι τῷ θανάτῳ, ἄλλος ὢν τῶν πάντων, αὐτὸς ὑπὲρ πάντων τὸ ἴδιον σῶμα τῷ θανάτῳ προσενέγκῃ· καὶ λοιπὸν, ὡς πάντων δι᾽ αὐτοῦ ἀποθανόντων, ὁ μὲν λόγος τῆς ἀποφάσεως πληρωθῇ· πάντες γὰρ ἀπέθανον (2) ἐν Χριστῷ· πάντες δὲ δι᾽ αὐτοῦ γένωνται λοιπὸν ἐλεύθεροι μὲν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς δι᾽ αὐτὴν κατάρας, ἀληθῶς δὲ (3) διαμείνωσιν εἰς ἀεὶ ἀναστάντες ἐκ νεκρῶν, καὶ ἀθανασίαν καὶ ἀφθαρσίαν ἐνδυσάμενοι. τοῦ γὰρ λόγου ἐνδυσαμένου τὴν σάρκα, καθὼς πολλάκις δέδεικται, πᾶν μὲν δῆγμα τοῦ ὄφεως δι᾽ ὅλου κατεσβέννυτο ἀπ᾽ αὐτῆς· εἴ τι ἐκ τῶν σαρκικῶν κινημάτων ἀνεφύετο κακὸν, ἐξεκόπτετο, καὶ (4) συναναιρεῖτο τούτοις ὁ τῆς ἁμαρτίας ἀκόλουθος θάνατος, ὡς αὐτὸς ὁ κύριός φησιν· „ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ „οὐδὲν (5) εὑρίσκει ἐν ἐμοί· καὶ, εἰς τοῦτο γὰρ ἐφανε„ρώθη, ὡς ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ „διαβόλου.„ τούτων (6) δὲ λυθέντων ἀπὸ τῆς σαρκὸς, πάντες οὕτως κατὰ τὴν συγγένειαν τῆς σαρκὸς ἠλευθερώθημεν, καὶ λοιπὸν συνήφθημεν καὶ ἡμεῖς τῷ λόγῳ. συναφθέντες δὲ τῷ θεῷ, οὐκέτι μὲν ἐπὶ γῆς (7) ἀπομένομεν, ἀλλ᾽ ὡς αὐτὸς εἶπεν, ὅπου αὐτὸς, καὶ ἡμεῖς ἐσόμεθα· καὶ λοιπὸν οὔτε τὸν ὄφιν ἔτι φοβηθησόμεθα· κατηργήθη γὰρ ἐν τῇ σαρκὶ διωχθεὶς παρὰ τοῦ σωτῆρος, καὶ ἀκούσας, „ὕπαγε ὀπίσω μου Σατα„νᾶ·„ καὶ οὕτως ἔξω τοῦ παραδείσου τυγχάνει βαλλόμενος εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. οὔτε (8) δὲ γυναῖκα παραπείθουσαν φυλαξόμεθα· „ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει, οὔτε „γαμοῦσιν, οὔτε γαμίζονται, ἀλλ᾽ εἰσὶν ὡς (9) ἄγ„γελοι·„ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ καινὴ κτίσις ἔσται· καὶ οὔτε ἄρσεν, οὔτε θῆλυ, ἀλλὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν (10) ἔσται ὁ Χριστός. ἔνθα δὲ ὁ Χριστὸς, ποῖος φόβος, ἢ ποῖος κίνδυνος ἔτι γενήσεται.

70. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἐγεγόνει, εἰ κτίσμα ἦν ὁ λόγος. (11) πρὸς γὰρ κτίσμα, κτίσμα ὢν καὶ ὁ διάβολος εἶχεν ἀεὶ τὴν μάχην· καὶ μέσος ὢν ὁ ἄνθρωπος, ὑποπτος ἦν ἀεὶ τῷ θανάτῳ, μὴ ἔχων ἐν ᾧ καὶ δι᾽ οὗ συναφθεὶς τῷ θεῷ ἐλεύθερος παντὸς φόβου (12) γένηται. ὅθεν ἡ ἀλήθεια δείκνυσι μὴ εἶναι τῶν γενητῶν τὸν λόγον, ἀλλὰ μᾶλλον τούτων αὐτὸν δημιουργόν· οὕτω γὰρ καὶ προσελάβετο τὸ γενητὸν καὶ ἀνθρώπινον σῶμα, ἵνα τοῦτο ὡς δημιουργὸς ἀνακαινίσας, ἐν ἑαυτῷ θεοποιήσῃ, καὶ οὕτως εἰς βασιλείαν οὐρανῶν εἰσαγάγῃ πάντας ἡμᾶς καθ᾽ ὁμοιότητα ἐκείνου. οὐκ ἂν δὲ πάλιν ἐθεοποιήθη κτίσματι συναφθεὶς ὁ ἄνθρωπος, εἰ μὴ θεὸς ἦν ἀληθινὸς ὁ υἱός· καὶ οὐκ ἂν παρέστη τῷ πατρὶ ὁ ἄνθρωπος, εἰ μὴ φύσει καὶ ἀληθινὸς ἦν αὐτοῦ (13) λόγος ὁ ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα. (14) καὶ ὥσπερ οὐκ ἂν ἠλευθερώθημεν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ (15) τῆς κατάρας, εἰ μὴ φύσει σὰρξ ἦν ἀνθρωπίνη, ἣν ἐνεδύσατο ὁ λόγος· οὐδὲν γὰρ κοινὸν ἦν ἡμῖν πρὸς τὸ ἀλλότριον· οὕτως οὐκ ἂν ἐθεοποιήθη ὁ ἄνθρωπος, εἰ μὴ φύσει ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἀληθινὸς καὶ (16) ἴδιος αὐτοῦ ἦν ὁ λόγος, ὁ γενόμενος σάρξ. διὰ τοῦτο γὰρ τοιαύτη

A re, cum ipsa salute quoque indigeat. Quod ne fieret, Deus sui ipsius Filium misit, qui creata carne assumta factus est filius hominis, ut quoniam omnes rei essent mortis, ille qui alius est ab omnibus, proprium corpus pro omnibus morti offerret, atque ita omnibus veluti per ipsum mortuis, & sententia adversum nos lata compleretur, (omnes enim in Christo mortui sunt) & omnes deinceps a peccato & maledictione, quæ ex eo secuta est, per ipsum fierent liberi, vereque in perpetuum permanerent, immortalitate & incorruptione, postquam resurrexissent, induti. Namque postquam Verbum carnem B induit, ut sæpe dictum est, ab ea extinctus penitus est serpentis morsus, & quicquid mali exoriebatur ex carnis motibus, præcisum omnino est, ac denique ipsa mors peccati comes fuit simul interemta, ut ipse Dominus hujusmodi verbis declarat: *Venit Princeps hujus mundi & nihil in me invenit*. [Joan. 14. 30.] Et, *In hoc enim apparuit*, uti scripsit Joannes, *ut dissolvat opera diaboli*. [1. Joan. 3. 8.] His autem carne dissolutis, omnes propter carnis cognationem liberati sumus, jamque nos etiam cum Verbo copulati fuimus. Porro cum Deo conjuncti, non amplius in terra remanebimus, sed ut ipse dixit, ubi ille erit, nos quo- C que erimus, [Joan. 14. 3.] nec serpentem amplius sumus formidaturi. Profligatus enim ille est a Salvatore eum in sua carne persequente ac dicente, *Vade post me, satana*: [Mat. 4. 10.] atque ita extra paradisum in ignem æternum est dejectus. Nec etiam ullæ mulieris illecebræ cavendæ nobis erunt: *In resurrectione enim nec nubunt nec nubuntur, sed sunt sicut Angeli*. [Matth. 22. 30.] Et in Christo Jesu nova creatura erit, [Galat. 6. 15.] neque masculus aut femina, sed omnia & in omnibus erit Christus. [Galat. 3. 28.] Ubi autem Christus adest, quis timor vel quid periculi possit accidere?

D 70. Id autem factum minime fuisset, si quid creatum esset Verbum. Nam diabolus qui & ipse creatura est, perpetuum cum creatura gessisset bellum, & homo quicumque fuisset intermedius, morti semper subjectus fuisset, quippe qui nihil haberet in quo & per quod cum Deo conjunctus liber fieret ab omni metu. Quocirca ipsa veritas ostendit Verbum non esse e factis rebus, sed illarum potius esse auctorem. Ita enim corpus factum & humanum assumsit, ut illud tamquam opifex E reficeret, & divinum in seipso redderet, atque hoc pacto nos omnes ad illius similitudinem in cælum introduceret. Atqui homo cum re creata conjunctus non potuisset divinus effici, nisi Filius verus Deus esset, neque homo se Patri sistere ausus esset, nisi is qui corpus induit, naturale & verum ejus esset Verbum. Ac quemadmodum numquam a peccato & a maledictione liberati fuissemus, nisi caro, quam induit Verbum, natura humana esset; nihil enim nobis cum aliena re commune posset esse: ita nunquam homo divinus effectus fuisset, nisi is qui caro factus est, natura esset verum & pro- F prium Patris Verbum. Namque idcirco hujusmodi

(1) Seguer. ἵν᾽ οὖν τοῦτο μὴ γένηται. Gobler. Felc. 1. & 4. ἵνα οὖν μὴ τοῦτο, &c. Editi & alii, ἵνα οὖν μηδὲ τοῦτο, &c.
(2) Seguer. ἀπέθανον Χριστῷ. Paulopost Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. & 5. δι᾽ αὐτοῦ γίνωνται. Anglic. & Felc. 4. δι᾽ αὐτοῦ γένωνται. Alii & editio Commel. πάντες δὲ γένωνται.
(3) Seguer. διαμένωσιν.
(4) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. συναιρεῖτο; Basili. Anglic. Reg. Felc. 2. & 5. συναιρῆτο. Editi & alii, συνανῄρητο.
(5) Gobler. Felc. 1. & 4. εὑρήσει. Ibid. Gobler. & Felc. 1. ἐν ἐμοί. εἰς τοῦτο γὰρ, &c.
(6) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. τούτων δέ. Alii & editi, τούτων οὖν.
(7) Gobler. & Felc. 1. ἀπομένωμεν. Paulopost, Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. καὶ λοιπόν. Ibid. Seguer. οὐδέ. Editi & alii καὶ omittunt.
(8) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. At in aliis & editis δὲ deest.
(9) Felckman. 5. ὡς οἱ ἄγγελοι.

(10) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. addunt ἔσται, quod in aliis & editis deest.
(11) Sic mss. At editio Commel. πρὸς γὰρ κτίσμα ὢν καὶ ὁ διάβολος.
(12) Anglic. γενήσεται.
(13) Seguer. Basil. Reg. Anglican. Gobler. Felc. 1. & 4. αὐτοῦ λόγος. Ceteri & editi, αὐτοῦ ὁ λόγος.
(14) Theodoretus Dialogo 2. qui ἀσύγχυτος, idest, *inconfusus*, inscribitur, hunc locum affert cum hoc titulo, τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τοῦ πρὸς τὰς αἱρέσεις λόγου δευτέρου. Extat quoque in Concilio Chalcedonensi parte 3. cap. 1. pag. 829. postremæ editionis, ubi generatim inscribitur, τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου ἐκ τοῦ κατὰ αἱρέσεων λόγου.
(15) Sic Seguer. Reg. Gobler. Felc. 1. & 4. & Theodoretus. At Concil. Chalced. omittit, τῆς κατάρας. Alii & editi habent, καὶ ἀπὸ τῆς κατάρας.
(16) Felc. 5. ἀΐδιος. Ibid. Seguer. Theodoret. & Concil. Chalcedon. αὐτοῦ ἦν ὁ λόγος. Editi & alii, ἦν αὐτοῦ λόγος.

copulatio facta eſt, ut eum, qui natura homo eſt, cum illo, qui natura Deus eſt, conjungeret, hocque pacto ſtabilis & firma eſſet ejus ſalus &, ut ita loquar, deificatio. Qui ergo Filium natura eſſe ex Patre aut ejus ſubſtantiæ proprium eſſe inficiantur, negent quoque eum veram humanam carnem ex Maria ſemper virgine accepiſſe. Nihil enim nobis hominibus profuiſſet, ſi nec Verbum verus & naturalis Dei filius eſſet, nec vera eſſet caro quam aſſumſit. Sed profecto veram accepit carnem, quantumvis furat Valentinus. Erat item & natura & verum Dei Verbum, inſaniant licet Ariani: atque in ea carne noſtrum novæ creationis fuit principium, homo pro nobis creatus, qui & nobis viam illam, ut dictum eſt, renovavit.

71. Itaque Verbum nec res eſt creata, nec opus. Nam idem eſt res creata & facta, atque opus: unde ſi res creata & facta eſſet, eſſet quoque opus. Hinc non dixit: Creavit me opus, neque, cum operibus fecit, ne natura & ſubſtantia res creata eſſe videretur: neque, creavit me ad opera facienda, ne rurſus eum tamquam organum noſtri cauſa factum eſſe arbitraremur, quæ prava eſt impiorum ſententia: neque etiam dixit, Ante opera creavit me, ne quemadmodum eſt ante omnia genitus, ita quoque, ſi ante opera creatus diceretur, inde colligeretur idem ſignificari vocabulis, *genitus*, &, *creavit*: verum cautiſſime addidit, *in opera*, quod idem eſt ac ſi diceret: in carnem me fecit Pater, ut homo fierem. Unde ex hoc etiam loco evidens ſit illum non opus ſed genitum eſſe. Nam ut qui domum ingreditur, non eſt pars domus, ſed alius eſt a domo: ita qui in opera creatur, alius ſane eſt ab operibus. Alioquin ſi, ut putatis, o Ariani, Dei Verbum opus eſt, quanam, amabo, in manu & ſapientia factum eſt? Nam omnia quæ facta ſunt, in manu & ſapientia Dei facta ſunt, ut Deus ipſe ait, *Manus mea fecit hæc omnia.* Et David, *Et tu initio, Domine, terram fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cœli.* Et rurſus Pſalmo centeſimo quadrageſimo ſecundo: *Memor fui dierum antiquorum, & meditatus ſum in omnibus operibus tuis; in factis manuum tuarum meditabar.* Itaque ſi in manu Dei facta ſunt opera, ſcriptum autem eſt, *Omnia per Verbum facta ſunt & ſine ipſo factum eſt nihil:* & rurſus: *Unus Dominus Jeſus, per quem omnia:* &, *In ipſo omnia conſtituta ſunt:* clarum utique eſt Filium non eſſe opus, ſed Dei manum & ſapientiam. Quod cum non

Eſai. 66. 2. Pſal. 101. 25. Pſal. 142. 5. Joan. 1. 3. 1. Cor. 8. 6. Coloſſ. 1. 17.

γέγονεν ἡ συναφὴ, ἵνα (1) τῷ κατὰ φύσιν τῆς θεότητος συνάψῃ τὸν φύσει ἄνθρωπον, καὶ βεβαία (2) γένηται ἡ σωτηρία καὶ ἡ θεοποίησις αὐτοῦ. οὐκοῦν οἱ ἀρνούμενοι ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι φύσει καὶ ἴδιον (3) αὐτοῦ τῆς οὐσίας τὸν υἱὸν, ἀρνείσθωσαν καὶ ἀληθινὴν σάρκα ἀνθρωπίνην αὐτὸν εἰληφέναι ἐκ Μαρίας τῆς (4) ἀειπαρθένου. οὐδὲν γὰρ πλέον ἡμῖν κέρδος τοῖς ἀνθρώποις ἦν, εἰ μήτε ἀληθινὸς (5) καὶ φύσει ἦν υἱὸς τοῦ θεοῦ ὁ λόγος, μήτε ἀληθινὴ σάρξ ἦν, ἣν προσελάβετο. ἀλλ' ἔλαβέ γε ἀληθινὴν σάρκα, κἂν μαίνηται Οὐαλεντῖνος· ἦν γὰρ καὶ φύσει καὶ ἀληθινὸς θεὸς ὁ λόγος, κἂν μαίνωνται οἱ Ἀρειομανῖται· καὶ ἐν ἐκείνῃ γέγονεν (6) ἡμῶν ἡ ἀρχὴ τῆς καινῆς κτίσεως, κτισθεὶς ἄνθρωπος ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τὴν ὁδὸν ἡμῖν ἐκείνην (7) ἐγκαινίσας, ὥσπερ εἴρηται.

71. Οὔτε οὖν κτίσμα ἐστὶν ὁ λόγος, οὔτε ἔργον· ταὐτὸν γάρ ἐστι κτίσμα, καὶ ποίημα, καὶ ἔργον· καὶ εἴπερ κτίσμα καὶ ποίημα ἦν, ἦν ἂν καὶ ἔργον. διὰ τοῦτο γοῦν οὐδὲ εἴρηκεν, ἔκτισέ με ἔργον· οὐδὲ, σὺν τοῖς ἔργοις ἐποίησεν, ἵνα (8) μὴ τῇ φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ κτίσμα εἶναι δόξῃ· οὔτε, ὅτι διὰ τὸ ποιῆσαί με ἔργα ἔκτισεν, ἵνα μὴ πάλιν κατὰ τὴν κακόνοιαν τῶν ἀσεβῶν, ὡς ὄργανον δι' ἡμᾶς γενόμενος νομισθῇ. ἀλλ' οὐδ', ὅτι πρὸ τῶν ἔργων ἔκτισέ με ἀνήγγειλεν, ἵνα μὴ ὥσπερ ἐστὶ γέννημα ὢν πρὸ πάντων, οὕτως καὶ κτιζόμενος πρὸ τῶν ἔργων, ταὐτὸν (9) ποιήσῃ νομίζεσθαι τὸ γέννημα καὶ τὸ ἔκτισεν· ἀλλὰ μετὰ παρατηρήσεως ἀκριβοῦς, εἰς ἔργα, εἴρηκεν· ἴσον τῷ εἰπεῖν, (10) εἰς σάρκα με πεποίηκεν ὁ πατὴρ γενέσθαι ἄνθρωπον· ὥστε καὶ ἐκ τούτου πάλιν δείκνυσθαι, μὴ εἶναι ἔργον αὐτὸν, ἀλλὰ γέννημα. ὡς γὰρ (11) ὁ εἰσερχόμενος εἰς οἰκίαν, οὐκ ἔστι μέρος τῆς οἰκίας, ἀλλὰ ἄλλος ἐστὶ παρὰ τὴν οἰκίαν· οὕτως ὁ εἰς τὰ ἔργα κτιζόμενος, ἄλλος ἂν εἴη τὴν φύσιν παρὰ τὰ ἔργα· ἐπεὶ εἰ καθ' ὑμᾶς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἔργον ἐστὶν, ὦ Ἀρειανοὶ, (12) ἐν ποίᾳ ἄρα χειρὶ καὶ σοφίᾳ γέγονε καὶ αὐτός; πάντα γὰρ τὰ γενόμενα, ἐν τῇ χειρὶ καὶ ἐν σοφίᾳ τοῦ θεοῦ γέγονε, λέγοντος μὲν αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, „ἡ χείρ μου ἐποίησε (13) ταῦτα πάντα· τοῦ δὲ Δαβὶδ ψάλλοντος, καὶ σὺ κατ' ἀρχὰς, κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί· „καὶ πάλιν ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ, „ἐμνήσθην ἡμερῶν ἀρχαίων, (14) καὶ ἐμελέτησα ἐν „πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, ἐν ποιήμασι τῶν χειρῶν σου ἐμελέτων. οὐκοῦν εἰ ἐν (15) χειρὶ τοῦ θεοῦ τὰ ποιήματα „εἰργάσθη. γέγραπται δὲ ὅτι πάντα διὰ τοῦ λόγου ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· καὶ πάλιν, εἷς „κύριος Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ, ὅτι ἐν αὐτῷ τὰ „πάντα συνέστηκεν· „εὔδηλον ὡς οὐκ ἂν εἴη ὁ υἱὸς ἔργον, ἀλλ' αὐτός ἐστιν ἡ χεὶρ τοῦ θεοῦ καὶ ἡ σοφία. τοῦτο γινώσκον-

(1) Seguer. Felc. 4. Theodoret. & Concil. Chalcedon. τῷ κατὰ φύσιν. Alii & editi, τὸ κατὰ φύσιν. Sic autem hunc locum vertit Interpres Concilii Chalcedonenſis: *Idcirco namque talis eſt facta connexio, ut ei, qui juxta naturam divinitatis eſt, illum hominem, qui eſt humanæ naturæ, conjungeret*, Ibique deſinit hic locus.

(2) Seguer. Reg. & Theodor. γένηται ἡ σωτηρία. Alii & editi, γένηται σωτηρία. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. οὐκοῦν ἀρνούμενοι. Idem ibidem & Theodoretus, ἀρνούμενοι ἐκ τοῦ πατρός. Alii & editi, ἀρνούμενοι μὴ ἐκ τοῦ πατρός.

(3) Sic Seguer. Reg. Theodoret. Gobler. Felc. 1. & 5. At Alii & editi, τῆς ἰδίας οὐσίας. Ibidem Felckm. 4. αὐτοῦ υἱόν. Rurſus ibid. Gobler. Felckm. 1. & Theodor. ἀρνησάσθωσαν. Item Theodoret. ibid. ἀρνησάσθωσαν ἀληθινὴν σάρκα καὶ ἀνθρωπίνην. Editio Commel. & alii mſſ. ἀρνείσθωσαν καὶ ἀληθινὴν σάρκα ἀνθρωπίνην.

(4) Theodoret. παρθένου. Ibique locus deſinit. Ibid. κέρδος abeſt a Felc. 2. & editione Commel.

(5) Seguer. ἀληθινὸς ἦν καὶ φύσει ἦν υἱὸς, &c.

(6) Sic Seguer. Anglican. Gobler. & Felc. 1. & 4. At ceteri & editi, ἡμῶν ἀρχή.

(7) Seguerianus, Goblerianus, Felckmanni 1. & 4. ac Regius, ἐγκαινίσας. Editi & alii, ἀνακαινίσας. Sed Felckm. 5. ſic habet ὑπὲρ ἡμῶν, ὥσπερ εἴρηται, omiſſis intermediis. Idem ibidem, οὔτε κτίσμα.

(8) Seguer. Gobler. Felckman. 1. & 4. μὴ τῇ φύσει. Alii & editi, μὴ φύσει. Paulopoſt Reg. Baſili. Anglic. & Felc. 5. ποιῆσαί με ἔργα. Seg. Gobler. Felc. 1. & 4. ποιῆσαί μετὰ ἔργα, mendoſe ſcilicet pro, ποιῆσαι μετὰ ἔργα. Alii vero & editi, ποιῆσαι μὲν ἔργα.

(9) Seguerian. Goblerian. Felckman. 1. & 4. ποιήσαι.

(10) Seguer. εἰς σάρκα με. In aliis & editis με deeſt. Editio Commel. ibi mendoſe, εἰ σάρκα. Paulopoſt Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ὥστε καὶ ἐκ τούτου. Alii & editi, ὥστε καὶ ἐκ τοῦ πιστοῦ.

(11) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ὁ εἰσερχόμενος. Baſil. ὁ ἐργαζόμενος. Alii & editi, ὁ ἐρχόμενος. Paulopoſt Felc. 4. ἀλλὰ ἄλλο.

(12) Sic Seguer. Felc. 2. & editi. At in ceteris mſſ. ἐν deeſt. Mox Felc. 2. & editi, γέγονεν αὐτός. Alii mſſ. γέγονε καὶ αὐτός. Ibidem Seguerian. & Baſilienſ. πάντα γὰρ τὰ γενόμενα, ἐν τῇ χειρὶ καὶ ἐν σοφίᾳ. Anglican. πάντα ἃ γέγονε, ἐν τῇ χειρὶ καὶ ἐν σοφίᾳ. Reg. Goblerian. Felc. 1. 4. & 5. πάντα γὰρ τὰ γενόμενα ἔργα, ἐν χειρὶ καὶ ἐν σοφίᾳ. Alii & editi, πάντα γὰρ ἔργα ἃ γέγονε, τῇ χειρὶ καὶ σοφίᾳ.

(13) Gobler. & Felc. 1. τὰ πάντα. Paulopoſt Seguer. καὶ ἔργα τῶν χειρῶν. Ibidem Gobler. & Felckman. 1. καὶ αὖθις· ἐμνήσθην ἡμερῶν. Vox ψαλμῷ ibidem deeſt in Seguer. & Felc. 4.

(14) καὶ abeſt a Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4.

(15) Seguer. χειρὶ θεοῦ. Mox idem & Gobler. Felc. 1. & 4. γέγραπται δὲ, ὅτι πάντα διὰ τοῦ λόγου ἐγένετο. Alii & editi, γέγραπται γὰρ ὅτι πάντα διὰ τοῦ λόγου γέγονε.

γνώσκοντες (1) καὶ οἱ ἐν Βαβυλῶνι γενόμενοι μάρτυρες, Ανανίας, Αζαρίας, Μισαὴλ, ἐλέγχουσι τὴν Αρειανῶν ἀσέβειαν. εἰπόντες (2) γὰρ, „ εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔρ- „ γα κυρίου τὸν κύριον· „ τὰ μὲν ἐν οὐρανῷ, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν, ὡς ἔργα κατέλεξαν· τὸν δὲ υἱὸν οὐκ ὠνόμασαν· (3) οὐ γὰρ εἰρήκασιν, εὐλόγει λόγε, καὶ ὕμνει σοφία· ἵνα δείξωσιν, ὅτι τὰ μὲν ἄλλα πάντα ὑμνοῦντά ἐστι, καὶ ἔργα ἐστὶ, ὁ δὲ λόγος, οὐκ ἔστιν ἔργον οὐδὲ τῶν ὑμνούντων, ἀλλὰ σὺν τῷ πατρὶ ὑμνούμενος, (4) καὶ προσκυνούμενός ἐστι καὶ θεολογούμενος, λόγος μὲν αὐτοῦ καὶ σοφία ὢν, τῶν δὲ ἔργων δημιουργός. τοῦτο καὶ τὸ πνεῦμα (5) ἐν ψαλμοῖς μετὰ καλλίστης διαστολῆς εἴρηκεν, „ ὅτι εὐθὺς ὁ λόγος τοῦ κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ „ ἐν πίστει· καθάπερ καὶ ἐν ἑτέρῳ φησίν· ὡς ἐμεγα- „ λύνθη τὰ ἔργα σου, κύριε· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐ- „ ποίησας; „

72. Εἰ δὲ ἔργον ἦν ὁ λόγος, πάντως (6) ἂν καὶ αὐτὸς ἐν σοφίᾳ ἐγεγόνει, καὶ οὐκ ἂν διέστελλεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἔργων ἡ γραφὴ, οὔτε τὰ μὲν, ἔργα ὠνόμαζε, τὸν δὲ, λόγον καὶ σοφίαν ἰδίαν τοῦ θεοῦ εὐηγγελίζετο. νῦν δὲ διαστέλλουσα τῶν ἔργων αὐτὸν ἡ γραφὴ, δείκνυσιν ὅτι τῶν ἔργων δημιουργός ἐστιν ἡ σοφία, καὶ οὐκ ἔργον. ταύτῃ τῇ διαστολῇ καὶ ὁ Παῦλος κέχρηται γράφων Εβραίοις, „ ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, καὶ ἐνεργὴς, καὶ το- „ μώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ διϊκνού- „ μενος (7) ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἁρ- „ μῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐν- „ νοιῶν καρδίας, καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ, „ πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς „ αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος. „ ἰδοὺ γὰρ (8) τὰ μὲν γενητὰ κτίσιν ὀνομάζει· τὸν δὲ υἱὸν, λόγον οἶδεν ὄντα τοῦ θεοῦ, ὡς ἄλλου ὄντος αὐτοῦ παρὰ τὰ κτίσματα. πάλιν δὲ λέγων· (9) „ πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς „ ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος· „ ἄλλον αὐτὸν εἶναι σημαίνει τῶν πάντων. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ μὲν κρίνει· τῶν δὲ γενητῶν πάντων ἕκαστος, ὑπεύθυνός ἐστιν αὐτῷ διδόναι λόγον. οὕτως ἄρα καὶ τῆς κτίσεως πάσης συστεναζούσης ἡμῖν εἰς τὸ ἐλευθερωθῆναι ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, ἄλλος τῶν κτισμάτων δείκνυται (10) εἶναι ὁ υἱός. εἰ γὰρ ἦν κτίσμα, εἷς ἦν καὶ αὐτὸς τῶν στεναζόντων, καὶ δεόμενος τοῦ υἱοποιοῦντος καὶ ἐλευθεροῦντος καὶ αὐτὸν μετὰ πάντων. εἰ δὲ πᾶσα μὲν ἡ κτίσις συστενάζει, ἐλευθερίας χάριν τῆς ἀπὸ τῆς φθορᾶς τῆς δουλείας· ὁ δὲ υἱὸς οὐκ ἔστι τῶν στεναζόντων, οὐδὲ τῶν δεομένων ἐλευθερίας, ἀλλ' αὐτός (11) ἐστιν ὁ υἱοποιῶν καὶ ἐλευθερῶν τὰ πάντα, λέγων τοῖς τότε Ιουδαίοις· „ ὁ δὲ δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ „ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα· ὁ δὲ υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα· ἐὰν „ οὖν ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔ- „ σεσθε. „ λευκότερον φωτὸς ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τούτων, ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ἀλλ' υἱὸς ἀληθινὸς καὶ φύσει γνήσιος τοῦ πατρός. περὶ μὲν οὖν τοῦ, „ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν, „ εἰ καὶ δι' ὀλίγων, ἀλλ' ἱκανά ἐστιν, ὥς γε νομίζω, „ πρόφασιν παρασχεῖν ταῦτα τοῖς λογιωτέροις πλείονα κατασκευάζειν εἰς ἀναίρεσιν τῆς Αρειανῆς αἱρέσεως. (12) ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸν ἑξῆς στίχον ἀναγινώσκοντες οἱ αἱρετικοὶ, κα-

A ignorarent Babylonis martyres Ananias, Azarias & Miſael, Arianam & ipſi impietatem redarguunt. Namque poſtquam dixiſſent, *Benedicite omnia opera Domini Domino*, ea quidem quæ cum in cælis tum in terra exiſtunt, atque univerſas res creatas tamquam opera recenſuerunt: at Filium prætermiſerunt. Nec enim dixere, Benedic Verbum, & lauda ſapientia: nempe ut oſtenderent res alias omnes & laudantes & opera eſſe, Verbum autem nec opus nec e laudantium eſſe numero, ſed una cum Patre laudari, adorari, & Deum B agnoſci, atque ejus quidem Verbum & ſapientiam eſſe, operum vero creatorem. Id etiam Spiritus in Pſalmis dilucide admodum diſtinxit his verbis, *Rectum eſt Verbum Domini & omnia opera ejus in fide:* Et alibi: *Quam magnificata ſunt opera tua, Domine; omnia in ſapientia feciſti.*

[Daniel. 3. 57.] [Pſal. 32. 4.] [Pſal. 103. 24.]

72. Atqui ſi Verbum opus eſſet, abſque dubio in ſapientia quoque fuiſſet factum, nec ipſum Scriptura ab operibus diſcriminaſſet, neque illa quidem, opera; hoc autem, Verbum & propriam Dei ſapientiam appellaſſet. Cum autem Scriptura ipſum ab operibus ſecernat, docet profecto ſapientiam eſſe C operum effectricem, non vero opus. Eadem diſtinctione uſus eſt Paulus Epiſtola ad Hebræos, ubi hæc ſcribit: *Vivum enim eſt Verbum Dei & efficax & acutius omni gladio ancipiti, & pertingit uſque ad diviſionem animæ & ſpiritus, compagum quoque ac medullarum, & judex cogitationum, & meditationum cordis, nec ulla eſt creatura inviſibilis in conſpectu ejus: omnia autem nuda & aperta ſunt oculis ejus, ad quod nobis eſt ſermo.* Ecce res quidem factas, *creaturam*, appellat: Filium vero Verbum Dei eſſe novit, utpote qui alius ſit a rebus creatis. Cum item addit, D *Omnia autem nuda & aperta ſunt oculis ejus, ad quod nobis eſt ſermo*, alium certe eum ab omnibus eſſe ſignificat. Hinc ille quidem judicat: ſingulæ vero res creatæ ei rationem referre tenentur. Ex eo etiam loco, ubi univerſa creatura nobiſcum una dicitur congemere ut liberetur a ſervitute corruptionis, Filium alium a rebus creatis eſſe oſtenditur. Enimvero ſi creatus eſſet, unus & ipſe eſſet gementium, qui alio pariter opus haberet, a quo ſimul ipſe cum omnibus filius efficeretur & liberaretur. Si porro res omnis creata congemit ut liberetur a corruptione ſervitutis, ipſe E autem Filius non unus eſt gementium, nec indigentium libertate, ſed ipſe eſt qui omnes & filios efficit & liberos reddit, ut olim Judæis ajebat ipſe, *Servus non manet in domo in æternum: filius autem manet in æternum. Si ergo Filius vos liberaverit, vere liberi eritis:* ex his profecto luce ipſa clarius eſt Dei Verbum non creatum eſſe, ſed verum & natura proprium Patris Filium. Hæc quæ de loco illo Proverbiorum, *Dominus creavit me initium viarum*, licet paucis diſſeruimus, tamen, F ut equidem reor, ampliorem doctioribus dicendi copiam adverſus Arianam hæreſim queunt ſuppeditare. Quando vero hæretici etiam ſequentem hunc verſum ma-

[Hebr. 4. 12.] [Rom. 8. 21. 22.] [Joan. 8. 35.] [Prov. 8. 22.]

(1) Seguerian. & Reg. καὶ οἱ. In aliis & editis deeſt καί. Ibid. Goblerian. & Felckman. 1. γενόμενοι παῖδες ἐλέγχουσι.

(2) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. At alii & editio Commel. γὰρ omittunt. Ibidem Seguerian. Reg. & Felckman. 4. τὰ ἔργα κυρίου τὸν κύριον. Alii vero & editi, τὰ ἔργα τὸν κύριον. Item ibidem, Seguer. & Felc. 4. τὰ μὲν ἐν οὐρανῷ. At μὲν abeſt ab aliis & editione Commel. Ibidem Seguerian. Baſilienſ. Gobler. Felc. 1. & 4. καὶ ἐπὶ γῆς.

(3) Seguer. Anglican. & Felc. 4. οὐ γὰρ εἰρήκασι. Goblerian. & Felc. 1. οὐ γὰρ εἴπασι. Alii & editi utrumque omittunt.

(4) καὶ προσκυνούμενος deeſt in Baſil. Gobler. & Felckman. 1.

(5) Seguer. Reg. & Felc. 4. addunt, ἐν ψαλμοῖς, quod in aliis & editis deeſt. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. μετὰ καλῆς τῆς. Baſil. ibid. ὁ λόγος ὁ τοῦ κυρίου.

(6) Felc. 5. ἂν omittit. Mox Felc. 4. καὶ οὐκ ἂν διέστελλεν.

(7) Seguer. & Felc. 4. μέχρι. Baſil. ibid. μυελῶν. Paulopoſt Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 4. omittunt, καὶ ἐννοιῶν καρδίας.

(8) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. τὰ γενητὰ κτίσιν ὀνομάζει. Paulopoſt Felc. 2. & editio Commel. ὄντες τοῦ παρά. Ceteri mſſ. ὄντος αὐτοῦ παρά.

(9) Seguer. Reg. Anglic. Gobler. Felc. 1. 2. & 4. πάντα δέ. Editi, πάντα καί. Baſil. omittit δὲ & καί. Ibidem Felc. 2. & editio Commel. τῷ ὀφθαλμῷ. Alii mſſ. τοῖς ὀφθαλμοῖς. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. αὐτὸν εἶναι σημαίνει. In aliis & editis deeſt εἶναι.

(10) Sic Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. At editi & alii εἶναι omittunt.

(11) Seguer. ἐστι ὁ υἱοποιῶν. Ceteri & editi, ἐστιν υἱοποιῶν. Baſili. ibid. δῆλον ὡς αὐτός ἐστιν υἱοποιῶν. Mox Seguerian. ὁ δοῦλος.

(12) Anglican. ἐπειδὴ καί. Ibid. mſſ. οἱ αἱρετικοί. Editi vero omittunt articulum οἱ. Item ibid. Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. περὶ τούτου ἐνθυμούμενοι. Alii & editi, περὶ τούτου διανοούμενοι.

Alius Proverbiorum locus explicatur. *Prov. 8, 23.*

male interpretantur, *Ante ævum fundavit me*, quæ scilicet verba de divinitate non de ejus adventu corporeo dicta esse autumant: necesse omnino est ut hunc etiam versum explicemus, illorumque errorem patefaciamus.

Prov. 3, 19. 73. Scriptum est: *Dominus sapientia fundavit terram*. Si igitur sapientia terram fundavit, qui fieri potest ut is qui fundat, fundetur? Verum id etiam proverbii instar dictum est, ejusque nobis quærenda significatio est, ut cognoscamus Patrem sapientia creare & fundare terram, ut firma & stabilis permaneat: ipsam vero sapientiam nostri causa esse fundatam, ut videlicet nostræ novæ creationis & renovationis principium fieret & fundamentum. Hinc nec eo in loco ait, Ante ævum Verbum vel Filium me fecit, ne quasi initium, quo fieri cœpisset, habere crederetur. Namque id ante omnia quærendum est, si nempe Filius ipse est, eaque de re Scripturæ sunt præcipue scrutandæ. Id enim cum interrogarentur & ipsi Apostoli, Petrus ita respondit, *Tu es Christus, Filius Dei viventis*. *Mat. 16. 16.* Idem vero & ipse pater Arianæ hæresis in primis percunctatus est, *Si Filius Dei es*. *Mat. 4. 6.* Hoc enim veritatem & præcipuum nostræ fidei fundamentum esse non ignorabat, &, si ipse esset filius, finem habituram esse diabolicam tyrannidem: sin autem creatus esset, unum quoque eum esse ex Adæ posteris quem olim decepit, proindeque nihil hoc curandum esse. Ea similiter de causa Judæi indignabantur, quod Dominus se Filium Dei, & Deum sui proprium patrem diceret. Nam si se unam e creatis rebus vel factum esse dixisset, nihil illos perturbassent hujusmodi verba, nec impia esse judicassent, utpote quibus non latebat Angelos olim ad suos patres accessisse. Verum quia se Filium dicebat, id non rei creatæ sed divinitatis ac paternæ naturæ notam esse perspiciebant.

74. Par itaque erat Arianos saltem suum imitari patrem, quidque rei esset inquirere, ita ut, si dixisset quidem, Verbum vel Filium me fundavit, idem sentirent atque nunc sentiunt: at si non hæc ejus essent verba, ea quoque quæ non essent non comminiscerentur. Nec enim dixit, Ante ævum Verbum vel Filium me fundavit, sed tantum, *fundavit me*, ut nimirum indicaret, quemadmodum jam observavi, non propter se, sed propter illos qui super ipsum ædificantur, hæc, proverbii instar, locutum esse. Id optime intelligebat Apostolus cum ita scripsit: *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Jesus Christus. Unusquisque autem videat quomodo superædificet*. *1. Cor. 3. 11.* *Ibid. v. 10.* Porro necesse est ut tale sit fundamentum qualia sunt quæ super ipsum ædificantur, ut inter se possint apte congruere. Atqui ut Verbum, tales, qualis

A κῶς καὶ περὶ τούτου ἐνθυμούμενοι νομίζουσιν, ἐπειδὴ γέγραπται, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, εἰς τὴν θεότητα τοῦ λόγου καὶ μὴ εἰς τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν εἰρῆσθαι καὶ (1) ταῦτα, ἀναγκαῖον καὶ τοῦτον τὸν στίχον διαλύοντας, δεῖξαι τὴν πλάνην ἐκείνων.

73. Γέγραπται, „ὁ θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν „γῆν·" εἰ τοίνυν τῇ σοφίᾳ (2) ἡ γῆ τεθεμελίωται, πῶς ὁ θεμελιῶν θεμελιοῦται; ἀλλὰ παροιμιωδῶς ἐστιν εἰρημένον καὶ τοῦτο· καὶ δεῖ καὶ (3) τούτου τὸν νοῦν ζητεῖν, ἵνα γινώσκωμεν ὅτι τῇ μὲν σοφίᾳ ὁ πατὴρ δημιουργεῖ, καὶ θεμελιοῖ τὴν γῆν εἰς τὸ εἶναι ἑδραίαν καὶ διαμένειν αὐτήν· αὐτὴ δὲ ἡ σοφία (4) ἐθεμελιοῦτο εἰς ἡμᾶς, ἵνα ἀρχὴ B καὶ θεμέλιος τῆς καινῆς ἡμῶν κτίσεως καὶ ἀνακαινίσεως γένηται. οὐκ εἴρηκε γοῦν οὐδὲ (5) ἐν τούτοις, πρὸ τοῦ αἰῶνος λόγον ἢ υἱόν με πεποίηκεν, ἵνα μὴ ὡς ἀρχὴν ἔχῃ τοῦ ποιεῖσθαι· τοῦτο γὰρ πρὸ πάντων δεῖ ζητεῖν, εἰ υἱός ἐστι, καὶ περὶ τούτου τὰς γραφὰς προηγουμένως ἐρευνᾶν. (6) τοῦτο γὰρ καὶ τῶν ἀποστόλων ἐρωτηθέντων ὁ Πέτρος ἀπεκρίνατο λέγων· „σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ υἱὸς τοῦ (7) θεοῦ τοῦ ζῶντος·" τοῦτο γὰρ καὶ ὁ πατὴρ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως ἐν πρώτοις ἠρώτησεν, „εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ." ᾔδει γάρ, ὅτι τοῦτό ἐστιν ἡ ἀλήθεια, καὶ τὸ κύριον τῆς πίστεως ἡμῶν· καὶ ὅτι (8) ἐὰν μὲν αὐτὸς ᾖ ὁ υἱός, τέλος ἕξει ἡ C διαβολικὴ τυραννίς· ἐὰν δὲ κτίσμα ᾖ, εἷς ἐστι καὶ αὐτὸς τῶν ἐξ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ τοῦ ἀπατηθέντος (9) παρ' αὐτοῦ, καὶ οὐδεμία φροντὶς ἦν αὐτῷ. διὰ τοῦτο καὶ οἱ τότε Ἰουδαῖοι ἠγανάκτουν, ὅτι ὁ κύριος υἱὸν θεοῦ ἑαυτὸν καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγεν (10) ἑαυτοῦ εἶναι τὸν θεόν. εἰ γὰρ ἦν ἑαυτὸν ἕνα τῶν κτισμάτων εἰρηκώς, ἢ ὅτι ποίημά εἰμι· οὐκ ἐξενίζοντο ἀκούοντες, οὐδὲ βλασφημίαν ἐνόμιζον τὰ τοιαῦτα ῥήματα, εἰδότες καὶ ἀγγέλων ἐπιδημίαν γενομένην πρὸς τοὺς πατέρας· (11) ἀλλ' ἐπειδὴ υἱὸν ἑαυτὸν ἔλεγεν, ἐθεώρουν μὴ κτίσματος εἶναι τὸ τοιοῦτον γνώρισμα, (12) ἀλλὰ θεότητος καὶ φύσεως πατρικῆς. D

74. Ἔδει τοίνυν τοὺς Ἀρειανοὺς κἂν τὸν πατέρα ἑαυτῶν τὸν διάβολον μιμουμένους, περιεργάζεσθαι· καὶ εἰ μὲν (13) εἴρηκε, λόγον ἢ υἱόν με ἐθεμελίωσε, φρονεῖν, ὡς φρονοῦσιν· εἰ δὲ μὴ οὕτως εἴρηκε, μὴ ἐπινοεῖν (14) ἑαυτοῖς τὰ μὴ ὄντα. οὐ γὰρ εἴρηκε, πρὸ τοῦ αἰῶνος λόγον ἢ υἱόν με ἐθεμελίωσεν· ἀλλ' ἁπλῶς, ἐθεμελίωσέ με, ἵνα δείξῃ πάλιν, καθάπερ εἶπον, ὅτι οὐ δι' ἑαυτόν, διὰ δὲ τοὺς (15) ἐποικοδομουμένους ἐπ' αὐτὸν παροιμιωδῶς καὶ τοῦτο λέγει. τοῦτο γὰρ εἰδὼς καὶ ὁ ἀπόστολος (16) γράφει· E „θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν „κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς Χριστός· ἕκαστος δὲ βλεπέτω, πῶς (17) ἐποικοδομεῖ." ἀνάγκη δὲ τὸν θεμέλιον τοιοῦτον εἶναι, οἷα καὶ τὰ ἐποικοδομούμενά ἐστιν, ἵνα καὶ συναρμολογεῖσθαι δυνηθῇ. λόγος μὲν οὖν ὤν, ᾗ λόγος ἐστίν, οὐκ ἔχει τοιούτους, (18) οἷός ἐστι καὶ αὐ-

(1) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. καὶ ταῦτα. Editi, καὶ ταύτην. Ibidem Felc. 4. ἀναγκαῖον τοῦτον.
(2) Seguer. τὴν γῆν τεθεμελίωκε.
(3) Sic mss. At editio Commel. τοῦτον τὸν νοῦν.
(4) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ἐθεμελιοῦτο. Alii & editi, θεμελιοῦται. Paulopost Seguer. Reg. Basil. Goblerian. Felc. 1. & 4. ἀνακαινίσεως. Editi & alii, ἀνακαινώσεως.
(5) Felc. 2. & editio Commel. omittunt ἐν τούτοις. At in aliis legitur. Mox Seguer. υἱόν με πεποίηκεν. In aliis & & editis deest με.
(6) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. τοῦτο γάρ. Alii & editi, τοῦτο δέ.
(7) Sic Seguer. Reg. Gobler. & Felc. 1. & 4. Alii vero & editi, θεοῦ ζῶντος.
(8) Regius & Felc. quintus, ἐὰν μὲν οὗτος ᾖ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. Mox Seguer. διαβολικὴ τυραννίς· ἂν δὲ κτίσμα ᾖ εἷς ἐστι καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ Ἀδάμ.
(9) Gobler. & Felc. 1. ὑπ' αὐτοῦ.
(10) Felc. 4. ἑαυτῷ.
(11) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ἀλλ' ἐπειδὴ υἱὸν ἑαυτὸν ἔλεγεν. Alii & editio Commel. ἐπειδὴ οὖν υἱὸν θεοῦ ἑαυτὸν ἔλεγεν.
(12) Seguer. ἀλλὰ θεότητος. Alii vero & editi, ἀλλὰ καὶ θεότητος. Ibidem in Codice Basiliensi hæc exstat nota, ὅτι τὴν φύσιν τοῦ υἱοῦ ἤτοι τὴν οὐσίαν οὐ λέγει υἱικὴν ἀλλὰ πατρικήν· καὶ ὧδε καὶ πρὸ τούτου ἐκάλεσεν αὐτὴν πατρικήν, ἵνα μὴ τρεῖς φύσεις ἢ οὐσίας τις τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον τριάδα νομίσῃ εἶναι ἢ τρεῖς θεότητας ὅλως. Id est, *Filii naturam sive essentiam non dicit filialem sed paternam: ipsamque hic & antea paternam appellavit, ne quis tres naturas vel essentias sanctam & consubstantialem Trinitatem esse vel tres omnino divinitates existimet.*
(13) Sic Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. At alii & editi, εἴρηκεν ὁ λόγος, υἱόν με, &c.
(14) Mss. ἑαυτοῖς, præter Felc. 2. qui, ut & editi, αὐτοῖς.
(15) Sic Seguerian. & Reg. Editi & alii, ἐποικοδομουμένους.
(16) Seguer. γράφει λέγων. Gobler. & Felc. 1. φησι. Editi & alii, γράφει, tantum. Ibidem Seguer. Gobler. & Felckman. 1. θεμέλιον ἄλλον. Alii & editi, θεμέλιον γὰρ ἄλλον.
(17) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ἐποικοδομεῖ, ut & habet Scriptura. Alii & editi, οἰκοδομεῖ.
(18) Basiliensis, οἷός ἐστι καὶ αὐτός. Hæc autem verba desunt in Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. In editis & aliis καὶ deest. Ibid. Seguer. συναρμοζομένους. Alii & editi συναρμολογουμένους.

καὶ αὐτὸς, τοὺς συναρμολογουμένους αὐτῷ· μονογενὴς γάρ ἐστιν· ἄνθρωπος δὲ γενόμενος ἔχει τοὺς ὁμοίους, ὧν καὶ τὴν ὁμοίαν (1) ἐνεδύσατο σάρκα. οὐκοῦν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον θεμελιοῦται, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐπ' αὐτὸν ὡς λίθοι τίμιοι ἐποικοδομεῖσθαι δυνηθῶμεν, καὶ γενώμεθα ναὸς (2) τοῦ ἐν ἡμῖν οἰκοῦντος ἁγίου πνεύματος. ὥσπερ δὲ θεμέλιος αὐτὸς, ἡμεῖς δὲ λίθοι ἐποικοδομούμενοι ἐπ' αὐτόν· οὕτως αὐτὸς πάλιν ἄμπελός ἐστιν, ἡμεῖς δὲ (3) ὡς κλήματα συνημμένα, οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν τῆς θεότητος· ἀδύνατον γὰρ τοῦτό γε· ἀλλὰ πάλιν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· ὅμοια γὰρ εἶναι δεῖ τὰ κλήματα τῇ ἀμπέλῳ· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς ὅμοιοι κατὰ τὴν σάρκα τυγχάνομεν (4) ὄντες αὐτοῦ. ἄλλως τε ἀνθρώπινα φρονοῦντας τοὺς αἱρετικοὺς, ἀνθρωπίνοις παραδείγμασι διελέγχειν προσήκει διὰ τῶν αὐτῶν λόγων. οὐκ εἴρηκε γοῦν (5) ὅτι θεμέλιόν με πεποίηκεν, ἵνα μὴ, ὡς ποιήματος καὶ ἀρχὴν ἔχοντος αὐτοῦ τοῦ γίνεσθαι, κἂν ἐν τούτῳ πρόφασιν εὕρωσιν ἀναίσχυντον πρὸς ἀσέβειαν· ἀλλ' ὅτι ἐθεμελίωσέ με. τὸ δὲ θεμελιούμενον, θεμελιοῦται μὲν διὰ τοὺς ἐπιβαλλομένους (6) ἐπ' αὐτὸ λίθους· γίνεται δὲ οὐχ' ἁπλῶς, ἀλλ' ὅταν ἐξ ὄρους μετενεχθῇ λίθος, καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς γῆς καταπεθῇ. καὶ ἕως μὲν ἐν τῷ ὄρει λίθος ἐστὶν, οὔπω τεθεμελίωται· ἐπειδὰν δὲ ἡ χρεία ἀπαιτῇ, (7) καὶ μετενεχθῇ, καὶ περιβάλληται τὸ βάθος τῆς γῆς· τότε λοιπὸν εἰ λάβοι φωνὴν ὁ λίθος, εἴποι ἄν· νῦν ἐθεμελίωσέ με, (8) ὁ ἐξ ὄρους ὧδε μετατεθείς. οὐκοῦν οὐχ ὁ κύριος καὶ ὅτε τεθεμελίωται, ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι· ἦν γὰρ καὶ πρὸ τούτου λόγος· ἀλλ' ὅτε τὸ ἡμέτερον ἐνεδύσατο σῶμα, ὅπερ ἐκ Μαρίας τμηθὲν ἔλαβε, τότε (9) φησὶν, ἐθεμελίωσέ με· ἴσον τῷ εἰπεῖν, λόγον ὄντα με περιέβαλε γηΐνῳ σώματι. οὕτω γὰρ δι' ἡμᾶς θεμελιοῦται, τὰ ἡμῶν ἀναδεχόμενος, ἵνα ἡμεῖς ὡς σύσσωμοι συναρμολογούμενοι καὶ συνδεθέντες (10) ἐν αὐτῷ διὰ τῆς ὁμοιώσεως τῆς σαρκὸς, εἰς ἄνδρα τέλειον καταντήσαντες, ἀθάνατοι καὶ ἄφθαρτοι διαμείνωμεν.

75. Τὸ δὲ, „πρὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ, πρὸ τοῦ τὴν „γῆν ποιῆσαι, καὶ, πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι,„ μηδένα (11) ταραττέτω· πάνυ γὰρ καὶ τοῦτο καλῶς συνῆψε τῷ, ἐθεμελίωσε, καὶ τῷ, ἔκτισε· τοῦτο γὰρ πάλιν τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας ἅπτεται. ἡ γὰρ παρὰ τοῦ σωτῆρος εἰς ἡμᾶς γενομένη χάρις, ἄρτι μὲν ἐπεφάνη, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, καὶ γέγονεν ἐπιδημήσαντος αὐτοῦ· προητοίμαστο δὲ αὕτη καὶ πρὶν γενέσθαι ἡμᾶς, (12) μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τῆς καταβολῆς τοῦ κόσμου· καὶ ἡ αἰτία χρηστὴ καὶ θαυμαστή πώς ἐστιν. οὐκ ἔπρεπε τὸν θεὸν ὕστερον περὶ ἡμῶν βουλεύεσθαι, ἵνα μὴ ὡς ἀγνοῶν τὰ καθ' ἡμᾶς φαίνηται. κτίζων τοίνυν ἡμᾶς διὰ τοῦ ἰδίου λόγου ὁ τῶν ὅλων θεὸς, καὶ εἰδὼς τὰ ἡμῶν ὑπὲρ ἡμᾶς, προγινώσκων τε ὅτι καλοὶ γενόμενοι, ὕστερον παραβάται τῆς ἐντολῆς ἐσόμεθα, καὶ ἐκ τοῦ παραδείσου ἐκβληθησόμεθα (13) διὰ τὴν παρακοὴν, φιλάνθρωπος καὶ ἀγαθὸς ὢν, προετοιμάζει (14) ἐν τῷ ἰδίῳ λόγῳ, δι' οὗ καὶ ἔκτισεν ἡμᾶς,

Tom. I.

A & ipse est, qui secum conveniant habere non potest, quippe, cum sit unigenitus. At factus homo similes habet, quorum videlicet similem carnem assumsit. Itaque secundum naturam humanam fundatur, ut & nos tamquam lapides pretiosi super ipsum ædificari possimus, & templum efficiamur sancti Spiritus in nobis habitantis. Ceterum ut ipse fundamentum est, nos autem sumus qui super ipsum ædificamur: ita etiam idem ipse vitis est, nos autem veluti palmites cohærentes, non quidem secundum divinitatis naturam, nam hoc fieri nequit, sed secundum naturam humanam (necesse enim est vitis similes esse B palmites) quia nos scilicet secundum carnem similes illius sumus. Quoniam vero hæretici nihil nisi humanum sapiunt, haud ab re fuerit eos humanis exemplis eodem ex loco depromtis confutare. Itaque non dixit, fundamentum me fecit, ne inde eum rem factam esse atque ortus principium habuisse suspicati hæretici, impietatis stabiliendæ occasionem impudenter arriperent: sed dixit: *Fundavit me*. Porro quod fundatur, lapidibus super ipsum projectis fundatur, quod quidem non quovis modo perficitur, sed quum la-C pis e monte translatus, in imis terris collocatur. Nam quamdiu lapis est in monte, nondum positus est in fundamentum. Cum vero exigente causa, translatus fuerit, & terræ profundo coopertus, tunc si vox lapidi daretur, hæc utique posset dicere, Qui me huc transtulit, nunc fundavit me. Igitur ipse quoque Dominus, non tunc esse cœpit, cum fundatus est: (siquidem antea erat Verbum) sed postquam nostrum induit corpus, quod ex Maria desectum accepit, tunc dixit, *fundavit me*: quod idem est ac si diceret: Me, qui sum Verbum, terreno corpore cooperuit. Sic enim ille, qui no-D stra suscipit, nostri causa fundatur, ut nos, qui simile habemus corpus, carnis similitudine in illo aptati & colligati, in virum perfectum occurramus, immortalesque & incorrupti maneamus.

Ephes. 4. 13.

75. Nemo vero his etiam loquendi modis conturbetur: *Ante ævum*, &, *priusquam terram faceret*, &, *antequam montes collocarentur*. Recte enim ista conjunxit cum verbis, *fundavit*, & *creavit*. Namque hæc ejus secundum carnem dispensationem spectant. Etenim gratia quæ nobis a Salvatore donata est, modo quidem apparuit, ut ait Apostolus, exortaque est postquam ipse advenit: verum antequam nos nasceremur, E vel potius ante mundi constitutionem præparata fuit, cujus hæc causa & recta est & admiranda. Deum de nobis posterius deliberare minime decebat, ne res nostras ignorare videretur. Quocirca cum nos rerum universarum Deus per proprium Verbum crearet, & ea, quæ ad nos pertinent, supra nos prospiceret, prænosceretque nos postquam boni facti fuissemus, legem violaturos, atque idcirco e paradiso expellendos: ille qui perhumanus & benignus est, in proprio Verbo, per quod nos creavit,

Prov. 8. 25. 25.

Tit. 2. 11. Gratia nobis Salvatoris adventu data, ante mundi constitutionem a Deo fuit præparata.

Q q q q q   nostræ

(1) Seguerian. ἀνεδέξατο. Editi & alii, ἐνεδύσατο.
(2) Seguerian. ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν.
(3) Seguerian. ὡς κλήματα. In aliis & editis deest ὡς.
(4) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. At Basil. τυγχάνομεν αὐτῷ. Alii & editi, τυγχάνομεν αὐτοῦ. Ibid. Seguer. Goblerian. Felc. 1. & 4. ἀνθρώπινα. Alii & editi, ἀνθρωπίνως. Mox Goblerian. & Felc. 1. ἐλέγχειν.
(5) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. At Reg. οὐκ εἴρηκε, θεμέλιον. Editi & alii, οὐκ εἴρηκε γοῦν, θεμέλιον.
(6) Seguerianus, Goblerianus, Felc. 1. & 5. ἐπ' αὐτῷ. Reg. Basiliens. Anglican. Felc. 2. & 4. ἐπ' αὐτό. Alii & editi, ἐπ' αὐτόν.
(7) Seguerian. omittit καὶ μετενεχθῇ.
(8) Sic Seguerian. Gobl. Felc. 1. & 4. In editis vero & aliis ὁ deest. Ibidem Seguerianus, Gobl. & Felc. 1. οὐκ οὖν καὶ ὁ κύριος οὐχ' ὅτε τεθεμελίωται. Felc. 4. οὐκοῦν ὁ κύριος οὐχ ὅτι τεθεμελίωται. Ceteri & editi, οὐκοῦν οὔτε ὁ κύριος ὅτε θεμελιοῦται.

(9) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglican. Goblerian. Felc. 1. 4. & 5. & mox περιέβαλε. Alii vero & editi, τότε λοιπὸν ἐθεμελίωσέ με, &, περιέβαλε.
(10) Seguerian. Goblerian. Felckm. 1. & 4. ἐν αὐτῷ. In aliis & editis ἐν deest.
(11) Anglicanus, μηδένα μηδὲν παραττέτω. Paulopost Seguerian. & Felck. 4. ἐν τῷ ἔκτισε. Alii & editi, ἐν ἔκτισε.
(12) Reg. μᾶλλον δὲ πρὸ, &c. Editio Commel. μᾶλλον ἐν πρὸ, &c. Ceteri mss. μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ, &c. Ibid. Seguerianus, Goblerianus, Felckm. 1. & 4. πρὸ καταβολῆς. Editi & alii, πρὸ τῆς καταβολῆς.
(13) Sic Seguerianus, Goblerianus, Felc. 1. & 4. At alii & editio Commel. διὰ τῆς παρακοῆς.
(14) Felc. 5. ἐν omittit. Mox Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. & 4. ἡμᾶς, τὴν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν οἰκονομίαν. Alii & editi, ἡμᾶς περὶ τῆς σωτηριώδους ἡμῶν οἰκονομίας. Ibidem Seguerianus, Goblerian. Felckm. 1. & 4. ἀπατηθέντες παρὰ τοῦ ὄφεως. Editi & alii, ἀπατηθέντες ἐκ τοῦ ὄφεως.

nostræ salutis dispensationem præparavit, ut videlicet, etiamsi contingeret ut a Dæmone circumventi caderemus, ne mortui penitus remaneremus, sed ut redemtionem & salutem in Verbo nobis præparatam habentes, revivisceremus & immortales essemus, postquam ipse pro nobis principium viarum est creatus, & qui creaturæ primogenitus est, fratrum factus fuit primogenitus, & ipse, mortuorum primitiæ, revixit. Hæc ipsa est beati Apostoli Pauli doctrina, qui illa Proverbiorum verba, *ante ævum*, &, *antequam terra fieret*, ita Epistola ad Timotheum interpretatur: *Collabora Euangelio secundum Dei virtutem, qui salvos nos fecit & vocavit vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum proprium propositum & gratiam, quæ nobis data est in Christo Jesu ante æterna tempora, & nunc apparuit per adventum Salvatoris nostri Jesu Christi, qui mortem quidem destruxit, vitam autem illuminavit.* Et ad Ephesios: *Benedictus Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nobis in omni benedictione spirituali, in cælestibus, in Christo Jesu, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti & immaculati in conspectu ejus in caritate, qui prædestinavit nos in adoptionem per Jesum Christum in ipsum.*

2. Tim. 1. 8.

Ephes. 1. 3.

76. Quomodo ergo nos elegit antequam essemus, nisi, ut ipse dixit, in ipso fuissemus præsignati? Qui vero fieri potuit, ut nos, priusquam homines crearentur, in adoptionem prædestinaverit, nisi ipse Filius ante ævum fundatus esset, suscepta, nostri gratia, dispensatione? Vel quomodo, ut subjicit Apostolus, *sorte sumus prædestinati*, nisi ipse Dominus ante ævum fundatus fuisset, ita ut ipsi propositum fuerit omnem judicii adversum nos lati sortem carne suscipere, quo nos deinceps filii in ipso efficeremur? Quomodo item nos, qui nondum eramus, sed tempore extitimus, ante æterna tempora accepimus, nisi gratia, quæ ad nos pervenit, in Domino fuisset reposita? Hinc ille in judicio, cum unusquisque pro suis factis mercedem est accepturus, dicet, *Venite benedicti Patris mei: possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi*. Quomodo igitur, vel in quo, antequam essemus, paratum est, nisi in Domino, qui ante ævum eam ob causam fundatus est, ut nos super ipsum tamquam ædificati, vitæ & gratiæ quæ ab illo oritur, velut apti lapides, participes essemus? Id autem eo factum est, quantum pie potest cogitari, ut, quemadmodum dixi, a morte temporaria excitati, perpetuo vivere possimus, quod nobis nequaquam licuisset qui terreni sumus homines, nisi ante ævum nobis spes vitæ & salutis in Christo esset præparata. Itaque jure merito Verbum in nostram veniens carnem, in eaque principium viarum in opera sua creatum, hac ratione, ut erat in ipso Patris voluntas, fundatur, sicuti commemoratum est, ante ævum, & antequam terra fieret, & montes collocarentur, fontesque scaturirent, ne scilicet, cum terra, montes,

Hominum prædestinatio ante ævum in Christo fundata.

Ibid. v. 11.

Prov. 8.

τὴν περὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν οἰκονομίαν, ἵνα κἂν ἀπατηθέντες παρὰ τοῦ ὄφεως ἐκπέσωμεν, μὴ τέλεον ἀπομείνωμεν νεκροὶ, ἀλλ᾽ ἔχοντες ἐν τῷ λόγῳ τὴν προητοιμασμένην ἡμῖν λύτρωσίν τε καὶ σωτηρίαν, πάλιν ἀναστάντες, ἀθάνατοι διαμένωμεν, ὅταν αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀρχὴ τῶν ὁδῶν κτισθῇ, καὶ ὁ πρωτότοκος τῆς κτίσεως, γένηται πρωτότοκος ἀδελφῶν, καὶ αὐτὸς ἀπαρχὴ τῶν νεκρῶν ἀναστῇ. τοῦτο Παῦλος (1) ὁ μακάριος ἀπόστολος γράφων διδάσκει· τὸ γὰρ ἐν ταῖς παροιμίαις „ πρὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ, πρὸ τοῦ τὴν γῆν γενέ„ σθαι, διερμηνεύων, οὕτω φησὶ πρὸς μὲν Τιμό„ θεον, συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ, κατὰ δύνα„ μιν θεοῦ τοῦ σώσαντος ἡμᾶς καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ· „ (2) οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν πρόθε„ σιν καὶ χάριν, τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ „ χρόνων αἰωνίων, φανερωθεῖσαν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφα„ νείας τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καταργήσαν„ τος μὲν τὸν θάνατον, φωτίσαντος δὲ (3) τὴν ζωήν. „ πρὸς δὲ τοὺς Ἐφεσίους· εὐλογητὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ „ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν „ πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν „ Χριστῷ (4) Ἰησοῦ· καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ „ πρὸ καταβολῆς κόσμου εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους, „ κατ᾽ ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, προορίσας ἡμᾶς εἰς „ υἱοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς (5) αὐτόν. „

76. Πῶς οὖν ἐξελέξατο, πρὶν γενέσθαι ἡμᾶς, εἰ μὴ, ὡς αὐτὸς εἴρηκεν, ἐν αὐτῷ ἦμεν προτετυπωμένοι; πῶς δὲ ὅλως, πρὶν ἀνθρώπους κτισθῆναι, ἡμᾶς προώρισεν (6) εἰς υἱοθεσίαν, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ υἱὸς πρὸ τοῦ αἰῶνος τεθεμελίωτο, ἀναδεξάμενος τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν; ἢ πῶς, ὡς ἐπιφέρει λέγων ὁ ἀπόστολος, ἐκληρώθημεν προορισθέντες, εἰ μὴ αὐτὸς ὁ κύριος πρὸ τοῦ αἰῶνος ἦν θεμελιωθεὶς, ὥστε αὐτὸν πρόθεσιν ἔχειν, ὑπὲρ ἡμῶν πάντα τὸν καθ᾽ ἡμῶν κλῆρον τοῦ (7) κρίματος ἀναδέξασθαι διὰ τῆς σαρκὸς, καὶ λοιπὸν ἡμᾶς ἐν αὐτῷ υἱοποιηθῆναι; πῶς δὲ καὶ πρὸ χρόνων αἰωνίων ἐλαμβάνομεν, μήπω γεγονότες, (8) ἀλλ᾽ ἐν χρόνῳ γεγονότες, εἰ μὴ ἐν τῷ (9) Χριστῷ ἦν ἀποκειμένη ἡ εἰς ἡμᾶς φθάνουσα χάρις; διὸ καὶ ἐν τῇ κρίσει, ὅταν ἕκαστος κατὰ τὴν (10) πρᾶξιν ἀπολαμβάνῃ φησί· „ δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου. „ κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ „ καταβολῆς κόσμου. „ πῶς οὖν, ἢ ἐν τίνι, πρὶν γενέσθαι ἡμᾶς, ἡτοιμάσθη, εἰ μὴ ἐν τῷ κυρίῳ τῷ πρὸ αἰῶνος εἰς τοῦτο θεμελιωθέντι· ἵν᾽ ἡμεῖς, ὡς ἐπ᾽ αὐτὸν (11) ἐποικοδομούμενοι, μεταλάβωμεν, ὡς λίθοι εὐάρμοστοι, τῆς παρ᾽ αὐτοῦ ζωῆς τε καὶ χάριτος. τοῦτο δὲ γέγονεν, (12) ὥς γε μετρίως ἐπέρχεταί τινι νοεῖν εὐσεβῶς, ἵνα, καθὰ προεῖπον, ἀναστάντες ἀπὸ τοῦ πρὸς ὀλίγον θανάτου, αἰωνίως (13) ζῆσαι δυνηθῶμεν· οὐκ ἂν δυνηθέντες ἄνθρωποι τυγχάνοντες ἀπὸ γῆς, εἰ μὴ πρὸ τοῦ αἰῶνος ἦν προετοιμασθεῖσα ἡμῖν ἐν Χριστῷ ἡ τῆς (14) ζωῆς καὶ σωτηρίας ἐλπίς. οὐκοῦν εἰκότως ἐπιβαίνων ὁ λόγος εἰς τὴν ἡμετέραν σάρκα, καὶ ἐν αὐτῇ κτιζόμενος ἀρχὴ ὁδῶν εἰς ἔργα αὐτοῦ, θεμελιοῦται οὕτως, ὥσπερ ἦν ἐν αὐτῷ τὸ βούλημα τοῦ πατρὸς, (15) καθάπερ εἴρηται, πρὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ πρὸ τοῦ τὴν γῆν γενέσθαι, καὶ πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι, καὶ πρὸ τοῦ τὰς πηγὰς προελθεῖν· ἵνα κἂν ἡ γῆ, καὶ τὰ ὄρη,

(1) Goblerian. & Felc. 1. omittunt, ὁ μακάριος ἀπόστολος. Iidem mox, διερμηνεύων φησὶ Τιμοθέῳ. Reg. φησὶ πρὸς τὸν Τιμόθεον.

(2) Regius & Felc. 5. omittunt, οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλά. Ibidem pro ἰδίαν, Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. habent οἰκείαν Seguerian. præterea τὴν omittit.

(3) In Seguerian. τὴν deest, & in Græco Scripturæ textu.

(4) Ἰησοῦ abest a Seguerian. & Scriptura. Mox Seguerianus, Goblerian. Felc. 1. & 4. cum Scriptura, ἐν αὐτῷ. Editi & alii, ἑαυτῷ.

(5) Seguerian. Basili. Goblerian. & Felc. 1. cum Scriptura αὐτόν. Alii & editi, ἑαυτόν.

(6) Felc. 2. & editio Commel. omittunt, εἰς υἱοθεσίαν, quod habent alii mss. Paulopost Goblerian. & Felc. 1. ἢ πῶς ὥς φησιν ὁ ἀπόστολος.

(7) Goblerianus & Felckm. 1. πνεύματος. Mox iidem & Seguerian. Reg. Felc. 4. & 5. ἐν αὐτῷ υἱοποιηθῆναι. Ceteri & editi, ἐν αὐτῷ ζωοποιηθῆναι.

(8) Hæc verba, ἀλλ᾽ ἐν χρόνῳ γεγονότες, desunt in Seguerian. Goblerian. Felck 1. & 4.

(9) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. κυρίῳ. Editi & alii, Χριστῷ.

(10) Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. τάξιν. Basili. κρίσιν. Alii & editi, πρᾶξιν.

(11) Seguerianus & Reg. ἐποικοδομούμενοι. Alii & editi, οἰκοδομούμενοι.

(12) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. ὥς γε μετρίως. In aliis & editis, γε deest. Ibidem Gobler. & Felc. 1. ἐπέρχεσθαι.

(13) Sic mss. At editi, ζῶσαι, mendose.

(14) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. omittunt, ζωῆς καί. Ibidem Seguerian. εἰ οὕτως.

(15) Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. καθὰ προείρηται. Alii & editi, καθάπερ εἴρηται.

ὄρη, καὶ τὰ σχήματα τῶν φαινομένων παρέλθῃ ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ (1) ἐνεστῶτος αἰῶνος, μὴ κατ' αὐτὰ παλαιωθῶμεν καὶ ἡμεῖς, ἀλλὰ δυνηθῶμεν καὶ μετὰ ταῦτα ζῆν, ἔχοντες τὴν πρὸ τούτων ἑτοιμασθεῖσαν ἡμῖν ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ, κατ' ἐκλογὴν, ζωήν τε καὶ εὐλογίαν πνευματικήν. οὕτω γὰρ δυνησόμεθα μὴ πρόσκαιρον ἔχειν (2) ζωὴν, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα διαμένειν ζῶντες ἐν Χριστῷ· ἐπειδὴ καὶ πρὸ τούτων, ἡ ζωὴ ἡμῶν τεθεμελίωτο καὶ ἡτοίμαστο ἐν (3) Χριστῷ Ἰησοῦ.

77. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐν ἄλλῳ θεμελιωθῆναι τὴν ζωὴν ἡμῶν ἔπρεπεν, ἢ ἐν τῷ κυρίῳ τῷ πρὸ αἰώνων ὄντι, δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γεγόνασιν· ἵν' ὡς ἐν αὐτῷ αὐτῆς οὔσης, δυνηθῶμεν καὶ ἡμεῖς αἰώνιον κληρονομῆσαι ζωήν. (4) ἀγαθὸς γὰρ ὁ θεός· ἀγαθὸς δὲ ὢν ἀεὶ, τοῦτο βεβούληται, γινώσκων τὴν ἡμετέραν ἀσθενῆ φύσιν χρῄζουσαν τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας τε καὶ σωτηρίας. καὶ ὥσπερ ἂν εἴ τις ἀρχιτέκτων σοφὸς, προθέμενος οἰκίαν οἰκοδομεῖν, βουλεύεται ἅμα, ἵνα, ἐάν ποτε καὶ φθαρῇ μετὰ τὸ γενέσθαι (5) ταύτην, πάλιν ἀνανεώσηται, τοῦτο δὲ βουλευόμενος προετοιμάζει, καὶ δίδωσι τῷ ἐργαζομένῳ (6) τὴν εἰς ἀνανέωσιν παρασκευὴν, καὶ γίνεται πρὸ τῆς οἰκίας ἡ τῆς ἀνανεώσεως προπαρασκευή· τὸν αὐτὸν τρόπον πρὸ ἡμῶν ἡ (7) τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ἀνανέωσις θεμελιοῦται ἐν τῷ Χριστῷ, ἵν' ἐν αὐτῷ καὶ (8) ἀνακτισθῆναι δυνηθῶμεν. καὶ ἡ μὲν βουλὴ καὶ ἡ πρόθεσις, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἡτοιμάσθη· τὸ δὲ ἔργον γέγονεν, ὅτε ἡ χρεία ἀπήτησε, καὶ ἐπεδήμησεν ὁ σωτήρ· αὐτὸς γὰρ ὁ κύριος ἀντὶ πάντων ἡμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς γενήσεται, (9) προσλαμβάνων ἡμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον ζωήν. ἤρκει μὲν οὖν ταῦτα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ εἶναι κτίσμα τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, ἀλλὰ καὶ ὀρθὴν εἶναι τὴν τοῦ ῥητοῦ διάνοιαν. ἐπειδὴ δὲ διερευνώμενον (10) τὸ ῥητὸν, ὀρθὸν ἔχει πανταχόθεν τὸν νοῦν, ἀκόλουθον καὶ τοῦτον τὸν νοῦν εἰπεῖν. ἴσως ἐκ πολλῶν ἐντραπῶσιν οἱ ἀνόητοι. χρεία δὲ πάλιν τῶν προειρημένων· περὶ γὰρ τῆς αὐτῆς παροιμίας καὶ τῆς αὐτῆς σοφίας ἐστὶ τὸ προκείμενον. οὐκ εἴρηκεν ἑαυτὸν εἶναι τῇ φύσει κτίσμα ὁ λόγος, ἀλλ' ἐν παροιμίαις εἴρηκε τὸ, „κύριος ἔκτισέ με·„ καὶ δῆλόν ἐστιν ὅτι νοῦν τινα οὐ παῤῥησίᾳ ἀλλὰ τοῦτον κεκρυμμένον σημαίνει, ὅντινα καὶ ἡμᾶς δυνατὸν εὑρεῖν, εἰ περιέλοιμεν τὸ κάλυμμα τῆς παροιμίας. τίς γὰρ ἀκούων τῆς δημιουργοῦ σοφίας, (11) „κύριος ἔκτισέ με „ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ,„ φασκούσης, οὐκ εὐθὺς ζητεῖ τὴν διάνοιαν, λογιζόμενος πῶς δύναται ἡ κτίζουσα κτίζεσθαι; τίς ἀκούσας τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ λέγοντος, ἀρχὴν ὁδῶν ἑαυτὸν κτίζεσθαι, οὐκ ἐρευνᾷ τὸν νοῦν, θαυμάζων, πῶς δύναται ὁ μονογενὴς (12) υἱὸς ἄλλων πολλῶν ἀρχὴ γίνεσθαι; αἴνιγμα μέν ἐστιν· „ὁ δὲ νοήμων, φησὶ, νοήσει „παραβολήν καὶ σκοτεινὸν λόγον, ῥήσεις τε σοφῶν „καὶ αἰνίγματα.

78. Ἡ μὲν οὖν μονογενὴς καὶ αὐτοσοφία τοῦ θεοῦ κτίζουσα καὶ δημιουργός ἐστι τῶν πάντων· „πάντα „γὰρ, φησιν, ἐν σοφίᾳ ἐποίησας, (13) καὶ

A rerumque apparentium figuræ in fine præsentis ævi præterierint, nos, similiter, ut illa, vetustate conficeremur; sed potius ut etiam postea vivere valeremus, utpote qui nobis ante res illas præparatam in ipso Verbo habeamus secundum electionem vitam & benedictionem spiritualem. Sic enim vitam minime fluxam licebit consequi, constanterque in Christo vivemus, quoniam ante illa omnia vita nostra in Christo Jesu fundata & parata fuerit.

77. Nec enim in alio quam in Domino qui est ante sæcula & per quem facta sunt sæcula, vitam nostram fundari par erat, ut, cum illa in ipso veluti esset nos etiam æternæ vitæ hæredes esse possemus. B Bonus enim est Deus: proindeque cum sit semper bonus, id profecto voluit, quippe qui infirmam nostram naturam ejus auxilio & salute opus habere cognosceret. Ac quemadmodum si quis sapiens architectus domum statueret ædificare, simulque in animo haberet eamdem, si forte postea destruatur, reficere: ille utique prius præpararet daretque artifici ea quæ ad instaurationem essent necessaria, itaque fieret ante domum ipsam ejus instaurationis præparatio: haud aliter nostræ salutis renovatio in Christo ante nos fundata est, ut in ipso quoque refici possemus. C Quapropter consilium & propositum ante ævum est paratum: tunc autem effectum opus est, cum exegit necessitas & Salvator advenit. Namque ipse Dominus instar omnium nobis in cælis erit, cum nos in æternam vitam admittet. Hæc profecto sufficere possint ad ostendendum Dei Verbum creatum non esse, rectamque Scripturæ esse sententiam. Verum quandoquidem accurate expensa illa verba rectum quaqua ex parte sensum includere comperiuntur, e re esse videtur nec istum reticere: forte accidet ut multis afferendis pudore afficiantur insani. D His autem quæ jam tractata sunt opus nobis est: hic enim de eodem proverbio de eademque sapientia agitur. Non dixit Verbum se natura esse creatum, sed in Proverbiis dixit, *Dominus creavit me*. Manifestum est autem hic sensum aliquem non obvium sed latentem significari, quem quidem consequemur, si proverbii velum detrahamus. Ecquis enim opificem Sapientiam dicentem audiens, *Dominus creavit me principium viarum suarum*, non continuo sensum exquirat, secumque cogitet quomodo creatrix creari possit? Quis unigenitum Dei Filium se viarum principium creari ajentem audiens, non qua E ratione id dixerit investiget, admireturque, qui fieri queat ut unigenitus Filius multorum aliorum sit principium? Ænigma sane illud est. Verum *vir intelligens*, inquit Scriptura, *intelliget parabolam & obscurum sermonem, verbaque & ænigmata sapientum*.

78. Unigenita igitur ipsaque Dei sapientia, omnium creatrix est & effectrix. *Omnia*, enim inquit, *in sapientia fecisti*, &, *imple-*

Hebr. 1. 2.

Prov. 8. 22.

Prov. 1. 6.

Psal. 103. 24.

(1) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. 4. & 5. At Reg. ἑνὸς ἑστῶτος. Alii & editio Commel. συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος. Seguerian. ibidem, κατὰ ταῦτα.

(2) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. At alii & editi, ἔχειν τὴν ζωήν. Ibid. Seguerian Gobler. & Felc. 1. ἀλλὰ μετὰ, &c. Alii & editi, ἀλλὰ καὶ μετὰ, &c.

(3) Seguerian. & Felc. 4. ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. In aliis & editis deest, Ἰησοῦ. Ibidem Goblerian. & Felc. 1. οὐδὲ γὰρ ἐν ἄλλῳ. Mox iidem & Seguerian. ac Felc. 4. ἢ ἐν τῷ κυρίῳ. Alii & editi, εἰ μὴ ἐν τῷ κυρίῳ.

(4) Gobler. & Felc. 1. ἀγαθὸς γὰρ ὁ θεὸς ὢν ἀεὶ, τοῦτο.

(5) Felc. 4. τοιαύτην. Mox idem & Seguerian. Goblerian. ac Felc. 1. τοῦτο δὲ βουλόμενος. Editi & alii, τοῦτο δὲ βουλευόμενος.

(6) Seguerian. Anglican. Goblerian. Felc. 1. & 4. τὴν εἰς ἀνανέωσιν. In aliis & editis εἰς deest. Ibidem Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. παρασκευήν. Alii autem & editi, προπαρασκευήν. Mox Seguerian. ἀνανεώσεως προπαρασκευή. Goblerian Felc. 1. & 4. ἀνακαινίσεως παρασκευή. Basiliensis, Reg. & Felc. 5. habent item, ἀνακαινίσεως. Editi & alii, ἀνακαινίσεως προπαρασκευή.

(7) Seguerian. τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας. Mox idem & Goblerian. Felc. 1. & 4. ἐν τῷ Χριστῷ. Editi & alii, ἐν Χριστῷ.

(8) Felc. 4. ἀνακαινισθῆναι. Seguerian. Goblerian. Felc. 1. ἀνακτισθῆναι.

(9) Seguerian. προλαμβάνων, & paulopost, μήτε εἶναι κτίσμα.

(10) Seguer. τὸ ῥητόν. Alii & editi, τὸ ῥῆμα. Paulopost Felc. 5. ἵν' ἴσως.

(11) Felc. 4. τὸ, κύριος. Ibidem idem & Seguerian. ἔκτισέ με εἰς ἔργα αὐτοῦ. Alii & editio Commel. ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ. Ibid. Seguerian. & Felc. 4. omittunt, φασκούσης. Item mss. & editio Commel. ibidem habent, οὐκ εὐθύς. Editio Parisiensis, πῶς εὐθὺς οὐ ζητεῖ. Mox Seguerian. Regius, Anglic. Goblerian. Felc. 1. 4. & 5. ἡ κτίζουσα. In aliis & editis, ἡ deest.

(12) Seguer. & Reg. μονογενὴς ὡς ἄλλων. Felc. 5. ibid. ἄλλως. Mox Seguerian, ὁ γὰρ νοήμων.

(13) Sic Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. Editi vero & alii καὶ omittunt. Paulopost Seguer. Basili. Gobler. Felc. 1. & 4. τὰ γενόμενα. In aliis & editis τὰ deest.

impleta est terra creatione tua. Ut autem res factæ non tantum existerent, sed etiam bene existerent, placuit Deo ut sua Sapientia se ad res creatas accommodaret, ut formam speciemque aliquam ipsius imaginis cum in omnibus simul tum in singulis imprimeret, quo nimirum perspicuum fieret & sapientia ornatas esse res factas, & digna Deo esse opera. Ut enim nostrum verbum, Verbi, qui Dei est Filius, est imago: ita sapientia in nobis facta ejusdem Verbi, quæ ipsa est Sapientia, imago quoque est, in qua cum vim sciendi & intelligendi habeamus, idonei efficimur qui creatricem Sapientiam recipiamus, ejusdemque Patrem per ipsam possumus cognoscere. Nam *qui habet Filium*, inquit, *habet & Patrem*, *& qui me recipit, recipit eum qui misit me*. Quoniam ergo hujusmodi Sapientiæ forma creata in nobis & in omnibus est, non immerito vera & opifex Sapientia ea quæ suæ formæ propria sunt sibi ipsi adsciscens ait, *Dominus creavit me in opera sua*. Quippe ea quæ sapientia, quæ in nobis est, loquitur, hæc ipse Dominus tamquam propria usurpat. Quocirca non ille creatur qui creator est, sed propter suam imaginem in ipsis operibus creatam, ista velut de se ipse ait. Hinc quemadmodum ipse Dominus dixit, *Qui vos recipit, me recipit*, eo quod ejus forma in nobis est: sic etiamsi inter res creatas non annumeretur, tamen quia ejus forma & imago in operibus creatur, quasi ipse esset, ait: *Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua*. Porro idcirco sapientiæ forma in operibus facta est, ut, quemadmodum supra memini, mundus in ipsa Verbum, suum opificem, & Patrem per Verbum agnosceret. Enimvero hoc ipsum est quod Paulus docet: *Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis; Deus enim illis manifestum fecit. Invisibilia enim ipsius ex creatione mundi operibus intellecta conspiciuntur*. Quapropter Verbum natura nequaquam est creatum, sed ille Proverbiorum locus de sapientia, quæ in nobis & vere est & esse dicitur, est intelligendus.

Imago divinæ Sapientiæ omnibus rebus impressa est. — *Matth. 10. 40.* — *Matth. 10. 40.* — *Rom. 1. 19.*

79. Veruntamen si his fidem habere noluerint, ipsi nobis respondeant, utrum in rebus creatis aliqua sit sapientia, vel non? Si nulla sit; quare Apostolus his verbis conqueritur: *Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum?* Vel si nulla est sapientia, cur multitudo sapientum in Scriptura memoratur? Namque *Sapiens perterritus declinat a malo*, &, *Cum sapientia ædificatur domus*. Ecclesiastes quoque dicit: *Sapientia hominis illuminabit vultum ejus*: idemque temerarios his verbis increpat, *Ne dixeris, quid factum est, quod priora tempora his præsentibus meliora fuerunt? Nec enim in sapientia istud sciscitatus es*. Quod si in rebus creatis est sapientia, ut hisce verbis testatur filius Sirachi, *Effudit illam in omnia opera sua cum omni carne secundum donationem suam, & præbuit illam diligentibus se*; quæ quidem effusio minime significat naturam Sapientiæ quæ per se ipsa est atque unigenita, sed illius quæ expressa in mundo est: quid ergo incredibile videtur, si ipsa opifex & vera Sapientia, cujus forma seu figura est sapientia ac scientia quæ in mundum effusa est, tamquam de seipsa dicat, *Dominus*

1. Cor. 1. 21. — *Sapient. 6. 26.* — *Prov. 14. 16.* — *Prov. 24. 3.* — *Eccles. 8. 1.* — *Eccles. 7. 11.* — *Eccles. 1. 10.*

A „ ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου. „ ἵνα δὲ μὴ μόνον ὑπάρχῃ τὰ γενόμενα, ἀλλὰ καὶ καλῶς ὑπάρχῃ, ηὐδόκησεν ὁ θεὸς συγκαταβῆναι τὴν ἑαυτοῦ σοφίαν τοῖς κτίσμασιν· ὥστε τύπον τινὰ καὶ φαντασίαν εἰκόνος (1) αὐτῆς ἐν πᾶσί τε κοινῇ καὶ ἑκάστῳ ἐνθεῖναι· ἵνα καὶ σοφὰ τὰ γενόμενα, καὶ ἄξια τοῦ θεοῦ ἔργα δείκνυται. ὡς γὰρ λόγου ὄντος τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ εἰκών ἐστιν ὁ ἡμέτερος λόγος, οὕτως ὄντος (2) αὐτοῦ σοφίας εἰκὼν πάλιν ἐστὶν ἡ ἐν ἡμῖν γενομένη σοφία· ἐν ᾗ τὸ εἰδέναι καὶ τὸ φρονεῖν ἔχοντες, δεκτικοὶ γινόμεθα τῆς δημιουργοῦ σοφίας· καὶ δι' αὐτῆς γινώσκειν δυνάμεθα τὸν αὐτῆς πατέρα. „ ὁ γὰρ ἔ-
B „ χων, φησὶ, τὸν υἱὸν, ἔχει καὶ τὸν πατέρα· καὶ ὁ δε-
„ χόμενός (3) με, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. „ τοιούτου τοίνυν τύπου τῆς σοφίας κτισθέντος ἐν ἡμῖν τε καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις ὄντος, εἰκότως ἡ ἀληθινὴ καὶ δημιουργὸς σοφία, τὰ τοῦ τύπου ἑαυτῆς εἰς ἑαυτὴν ἀναλαμβάνουσά φησι τὸ, „ κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα „ αὐτοῦ. „ ἃ γὰρ ἡ ἐν ἡμῖν σοφία εἶπε, ταῦτα αὐτὸς ὁ κύριος (4) ὡς ἴδια λέγει· καὶ οὐκ ἔστι μὲν αὐτὸς κτιζόμενος κτίστης ὤν, διὰ δὲ τὴν ἐν τοῖς ἔργοις εἰκόνα κτισθεῖσαν αὐτοῦ, ταῦτα αὐτὸς ὡς περὶ ἑαυτοῦ λέγει. καὶ ὥσπερ αὐτὸς ὁ κύριος εἴρηκεν· „ ὁ δεχόμε-
C „ νος ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται, „ (5) διὰ τὸ τὸν τύπον αὐτοῦ ἐν ἡμῖν εἶναι· οὕτως καίτοι μὴ ὢν τῶν κτιζομένων, ὅμως διὰ τὸ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ καὶ τύπον ἐν τοῖς ἔργοις κτίζεσθαι, (6) ὡς αὐτὸς ὢν λέγει, „ κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. „ οὕτω δὲ γέγονεν ὁ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς σοφίας τύπος, ἵνα, καθὰ προεῖπον, ὁ κόσμος ἐν αὐτῇ γινώσκῃ τὸν ἑαυτοῦ δημιουργὸν λόγον, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν πατέρα. καὶ τοῦτό ἐστιν (7) ὃ ἔλεγεν ὁ Παῦλος· „ διότι τὸ „ γνωστὸν τοῦ θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς· ὁ γὰρ „ θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσε· τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ „ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. „
D ὥστε οὐκ (8) ἔστι κτίσμα τῇ οὐσίᾳ ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐν ἡμῖν οὔσης καὶ λεγομένης σοφίας ἐστὶ τὸ ἐν ταῖς παροιμίαις ῥητόν.

79. Εἰ δὲ καὶ τούτοις ἀπιστοῦσι, λεγέτωσαν ἡμῖν αὐτοὶ, εἰ ἔστι τις σοφία ἐν τοῖς κτίσμασι, ἢ οὐκ ἔστιν; εἰ μὲν ὅλως οὐκ ἔστι, πῶς ὁ ἀπόστολος αἰτιᾶται, λέγων, „ (9) ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ „ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν θεόν; „ ἢ πῶς εἰ μή ἐστι σοφία, πλῆθος σοφῶν ἐν τῇ γραφῇ εὑρίσκεται, (10) καὶ „ σοφὸς γὰρ φοβηθεὶς ἐξέ„ κλινεν ἀπὸ κακοῦ· καὶ, μετὰ σοφίας οἰκοδομεῖται οἶ„ κος. ὁ δὲ ἐκκλησιαστὴς (11) λέγει· σοφία ἀν-
E „ θρώπου φωτιεῖ πρόσωπον αὐτοῦ· καὶ μέμφεται τοῖς προ„ πετευομένοις, λέγων· μὴ εἴπῃς, τί ἐγένετο, ὅτι αἱ „ ἡμέραι αἱ πρότερον (12) ἦσαν ἀγαθαὶ ὑπὲρ ταύ„ τας. ὅτι οὐκ ἐν σοφίᾳ ἠρώτησας περὶ τούτου. „ εἰ δέ ἐστιν, ὥσπερ ὅλως καὶ ὁ τοῦ Σιρὰχ φησιν, „ ἐξέχεεν αὐ„ τὴν ἐπὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ μετὰ πάσης σαρκὸς, „ κατὰ τὴν δόσιν αὐτοῦ, καὶ ἐχορήγησεν αὐτὴν τοῖς ἀ„ γαπῶσιν αὐτόν· „ (13) ἡ δὲ τοιαύτη ἔκχυσις οὐ τῆς οὐσίας τῆς αὐτοσοφίας καὶ μονογενοῦς ἐστι γνώρισμα, ἀλλὰ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἐξεικονισθείσης· τί ἄπιστον εἰ αὐτὴ ἡ δημιουργὸς καὶ ἀληθινὴ σοφία, ἧς τύπος ἐστὶν ἡ ἐν κόσμῳ ἐκχυθεῖσα σοφία καὶ ἐπιστήμη, ὡς (14)
F περὶ ἑαυτῆς ἐστι, καθὰ προεῖπον, λέγουσα· „ κύριος „ ἔκτι-

(1) Seguerianus, Goblerianus, Felc. 1. & 4. αὐτός. Ceteri & editi, αὐτῆς. Ibid. Seguerian. ἐν πάσῃ.
(2) Seguer. ὄντος αὐτοῦ σοφίας. Editi & alii, ὄντος τῆς σοφίας αὐτοῦ. Paulopost Seguer. καὶ τὸ φρονεῖν. Editi & alii, καὶ φρονεῖν. Ibidem Goblerian. & Felckm. 1. δεκτικοὶ γινόμεθα.
(3) Seguerianus, δεχόμενος ἐμέ. Paulopost idem, τοιούτου τοίνυν τῆς σοφίας omisso τύπου.
(4) Felckman. 2. & editio Commel. κύριος ἴδια λέγει. Ceteri mss. κύριος ὡς ἴδια λέγει. Mox Seguerian. διὰ δὲ τὴν ἐν αὐτοῖς τοῖς ἔργοις.
(5) Seguerian. Goblerian. Felck. 1. & 4. διὰ τὸ τὸν τύπον. Basil. διὰ τὸ τύπον. Ceteri & editi, διὰ τὸν τύπον.
(6) Gob. & Felc. 1. ὡσαύτως ὤν. Ceteri mss. & editio Commel. ὡς αὐτὸς ὤν. Mox mss. addunt, εἰς ἔργα αὐτοῦ, quæ ab editis absunt.
(7) Sic Seguerian. Reg. Basil. Anglic. Felckman. 4. & 5. At Goblerian. & Felc. 1. ὃ λέγει, qui iidem ibidem, ὅτι τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ φανερόν ἐστι τοῖς ἀνθρώποις.
(8) Gobl. & Felc. 1. οὐκ ἔτι. Mox iidem περὶ omittunt.
(9) Seguerian. & Felc. 4. ἐπειδὴ γὰρ, ut & habet Scriptura. Alii & editi, ἐπειδήπερ.
(10) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. καὶ σοφὸς γάρ. In aliis & editis deest γάρ.
(11) λέγει abest a Gobler. & Felc. 1. Mox iidem & Seg. & Felc. 4. φωτιεῖ πρόσωπον. Alii & editi, φωτιεῖ τὸ πρόσωπον.
(12) Seguerian. πρότερον οὐκ ἦσαν. Paulopost Gobler. & Felc. 1. εἰ δέ ἐστιν ὡς καὶ Σιρὰχ φησιν.
(13) Gobler. Felc. 1. & 4. εἰ δὲ ἡ τοιαύτη. Iidem paulopost ἐν κόσμῳ.
(14) Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. 4. & 5. περὶ ἑαυτῆς. Alii & editi, περὶ αὐτῆς.

„ ἔκτισέ με εἰς ἔργα αὐτοῦ; „ οὐ γὰρ ἡ ἐν κόσμῳ σοφία κτίζουσά ἐστιν, ἀλλ' (1) ἡ ἐγκτιζομένη τοῖς ἔργοις, καθ' ἣν „ οἱ μὲν οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ. ποίησιν δὲ „ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. „ οἱ δὲ ἄνθρωποι εἰ ταύτην ἐν ἑαυτοῖς φέροιεν, ἐπιγνώσονται τὴν ἀληθινὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν· καὶ γνωσθήσονται (2) ὅτι ὄντως κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγόνασι. καὶ ὥσπερ αὖ εἴ τις βασιλέως υἱὸς, θέλοντος πατρὸς οἰκοδομῆσαι πόλιν, καὶ ποιῶν ἐν ἑκάστῳ τῶν γινομένων (3) ἔργων ἐγγραφῆναι τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα, ἀσφαλείας τε χάριν τοῦ διαμένειν τὰ ἔργα διὰ τὴν ἐν ἑκάστῳ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ φαντασίαν· καὶ ἵν' ἐκ τοῦ ὀνόματος ἀναμιμνήσκεσθαι αὐτοῦ τε καὶ τοῦ πατρὸς αὐτὸν δύνωνται· τελειώσας (4) δὲ εἰ ἐρωτηθείη περὶ τῆς πόλεως, πῶς γέγονεν, εἴποι ἂν, ἀσφαλῶς γέγονε· κατὰ γὰρ τὸ βούλημα τοῦ πατρὸς, ἐν ἑκάστῳ ἔργῳ (5) ἐξεικονίσθην· τὸ γὰρ ἐμὸν ὄνομα ἐν τοῖς ἔργοις ἐνεκτίσθη. τοῦτο δὲ λέγων, οὐ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν κτισθεῖσαν σημαίνει, ἀλλὰ τὸν ἑαυτοῦ τύπον διὰ τοῦ ὀνόματος. τὸν αὐτὸν τρόπον κατὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ παραδείγματος, τοῖς θαυμάζουσι τὴν ἐν τοῖς κτίσμασι σοφίαν ἀποκρίνεται ἡ ἀληθινὴ σοφία, „ κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα· „ ἐμοῦ γὰρ τύπος ἐστὶν ὁ ἐν αὐτοῖς· κἀγὼ οὕτως συγκατέβην τῇ δημιουργίᾳ.

80. Οὐ δεῖ δὲ πάλιν ξενίζεσθαι, εἰ τὸν ἐν ἡμῖν τύπον ὄντα ὡς περὶ ἑαυτοῦ ἐστι λέγων ὁ υἱὸς, ὅπου γε· (6) τὸ αὐτὸ γὰρ λέγειν οὐκ ὀκνητέον· καὶ Σαύλου ποτὲ διώκοντος τὴν ἐκκλησίαν, ἐν ᾗ τύπος ἦν αὐτοῦ καὶ εἰκὼν, ὡς αὐτὸς διωκόμενος ἔλεγε· „ Σαοὺλ, τί με διώκεις; „ οὐκοῦν ὥσπερ εἴρηται, εἰ ἔλεγεν αὐτὸς ὁ τύπος τῆς σοφίας ὁ ὢν ἐν τοῖς ἔργοις τὸ, „ κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα, „ οὐκ ἄν τις ἐξενίσθη· οὕτως ἐὰν καὶ αὐτὴ ἡ ἀληθινὴ καὶ (7) δημιουργὸς σοφία, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ λόγος λέγῃ τὰ τῆς εἰκόνος ἑαυτοῦ ὡς περὶ ἑαυτοῦ τὸ, „ κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα, „ μηδεὶς ἀφεὶς τὴν ἐν κόσμῳ καὶ τοῖς ἔργοις ἐγκτισθεῖσαν, νομιζέτω περὶ τῆς οὐσίας τῆς αὐτοσοφίας εἰρῆσθαι τὸ, ἔκτισεν, ἵνα μὴ τὸν οἶνον ὕδατι μίσγων, κλέπτειν δοκῇ τὴν ἀλήθειαν. (8) αὕτη μὲν γὰρ κτίζουσα καὶ δημιουργός ἐστιν· ὁ δὲ ταύτης τύπος ἐγκτίζεται τοῖς ἔργοις, ὥσπερ καὶ τῆς εἰκόνος τὸ κατ' εἰκόνα· ἀρχὴν δὲ ὁδῶν λέγει, ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη σοφία, ἀρχή τις καὶ ὥσπερ στοιχείωσις τῆς ἐπὶ Θεὸν γνώσεως γίνεται· ταύτῃ γὰρ (9) πρώτῃ ὥσπερ ἐπιβάς τις τῇ ὁδῷ, καὶ ταύτην φυλάττων τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ, ὡς εἶπεν ὁ Σολομῶν, „ ἀρχὴ σοφίας φόβος κυρίου, „ εἶτα ἐπαναβαίνων τῇ διανοίᾳ, καὶ νοήσας τὴν ἐν τῇ κτίσει δημιουργὸν σοφίαν, νοήσει (10) ἐν αὐτῇ καὶ τὸν αὐτῆς πατέρα, ὡς αὐτὸς ὁ κύριος εἴρηκεν· „ ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς, ἑώρακε „ τὸν πατέρα· καὶ ὡς (11) ὁ Ἰωάννης γράφει· ὁ ὁμολο„ γῶν τὸν υἱὸν, καὶ τὸν πατέρα ἔχει. πρὸ τοῦ αἰῶνος δὲ, „ φησιν, ἐθεμελίωσέ με, „ ἐπειδὴ ἐν τῷ (12) αὐτῆς τύπῳ ἑδραῖα καὶ ἀεὶ μένει τὰ ἔργα. (13) εἶτα ἵνα μή τις ἀκούων περὶ τῆς οὕτως ἐν τοῖς ἔργοις κτισθείσης σοφίας, νομίσῃ τὴν ἀληθινὴν σοφίαν τὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν εἶναι τῇ φύσει κτίσμα, ἀναγκαίως ἐπήγαγε· „ πρὸ τοῦ ὄρη, καὶ πρὸ τοῦ „ τὴν γῆν, καὶ πρὸ τῶν ὑδάτων, καὶ πρὸ (14) παν-

creavit me in opera sua? Nec enim sapientia quæ in mundo est, creatrix est, sed in operibus est creata, secundum quam *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum ejus annuntiat firmamentum.* (Psal. 18.) Eam si homines in seipsis habuerint, veram Dei Sapientiam agnoscent, patebitque illos ad imaginem Dei factos esse. Quemadmodum enim si quis Imperatoris filius, patre urbem aliquam ædificare cupiente, suum nomen singulis ædificiis securitatis causa inscriberet, ut nempe ædificia, sui ob nominis speciem singulis impressi, possent persistere, eoque ex nomine cum sui ipsius tum patris meminisse: si is, inquam, urbe ædificata interrogaretur, quonam modo facta esset, recte responderet: Tute est ædificata; mea quippe imago, sicuti voluit pater, in singulis expressa est ædificiis; meum enim nomen creatum in illis est. His autem ille verbis non suam sane naturam, sed suam dumtaxat figuram suo nomine creatam esse significaret. Eodem plane modo juxta id exempli, his qui sapientiam, quæ in rebus creatis existit, admirantur, respondet vera Sapientia, *Dominus creavit me in opera*. Mea enim figura in illis est, & ego sic me ad res efficiendas accommodavi.

80. Nec vero mirum videatur, si Filius de sua quæ in nobis est figura, tamquam de seipso loquatur, cum (idem enim repetere nihil est reformidandum) Saulo Ecclesiam, in qua ejus figura & imago erat, persequente, quasi ipse esset quem ille persequeretur, dixerit, *Saule, quid me persequeris?* (Actor. 9. 4.) Ut ergo nemini mirum videretur, uti diximus, si sapientiæ forma, quæ in operibus est, diceret, *Dominus creavit me in opera*: ita si ipsa vera & creatrix Sapientia, quod & unigenitum Dei est Verbum, ea quæ suæ propria sunt imaginis usurpaverit, ac velut de se ipsa dixerit, *Creavit me in opera*, nemo dimissa sapientia, quæ in mundo & operibus creata est, arbitretur verbum istud, *creavit*, de natura Sapientiæ quæ per seipsa est dictum esse, ne vinum cum aqua miscens, veritatem surripere videatur. (Esai. 1. 22.) Namque illa creatrix & opifex est sapientia: ejus autem forma in operibus creatur tamquam imaginis similitudo. Hujusmodi porro sapientia *principium viarum* esse dicitur, quia quoddam est principium & elementum cognitionis Dei. Eam enim quis primam veluti viam ingressus, & timore Dei custodiens, ut dixit Salomon, *principium sapientiæ timor Domini*, (Proverb. 1. 7.) deindeque mente progrediens, & creatricis Sapientiæ, quæ in rebus creatis apparet, cognitionem assecutus, in ipsa ejus quoque Patrem haud dubie contemplaturus est, ut ipse Dominus his verbis testatur, *Qui vidit me vidit Patrem*. (Joan. 14. 9.) Joannes item scribit: *Qui confitetur Filium, Patrem quoque habet*. (1. Joan. 2. 24.) Ait autem, *ante ævum fundavit me*, quia in ejus forma sive figura constanter & semper manent opera. Præterea ne quis, his de sapientia hoc modo in operibus creata auditis, Dei Filium qui vera est Sapientia, creatum esse existimaret, necessario addidit, *antequam montes*, &, *antequam terram*, &, *ante aquas*, &, *ante* col-

(1) ἡ deest in Seguer.
(2) Sic Basil. Reg. & Felc. 5. In editis autem deest ὄντως. Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. καὶ γνωσθήσονται ἀληθῶς ὅτι ὄντως τέκνα Θεοῦ γεγόνασι.
(3) Seguerian. γινομένων ἐν γραφῇ τὸ αὐτοῦ ὄνομα.
(4) Seguer. τελειώσας τε. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. ut & legit Nannius, πῶς γέγονεν. Alii & editio Commel. εἰ γέγονεν. Ibid. Felc. 4. ἀσφαλῶς γεγονέναι.
(5) Sic Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, ἐξεικονίσθη.
(6) Seguer. τὸ αὐτὸ γὰρ λέγειν. Reg. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. τὸ γὰρ αὐτὸ λέγειν. At in aliis & editis deest γάρ.
(7) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. δημιουργὸς τοῦ Θεοῦ σοφία ὁ μονογενὴς αὐτοῦ λόγος. Mox Seguer. Reg. Felc. 4. & 5. ἑαυτοῦ ὡς περὶ ἑαυτοῦ τὸ, ἔκτισέ με. At Gobler. & Felc. 1. αὐτοῦ ὡς περὶ ἑαυτοῦ τὸ, &c. Alii & editi, εἰκόνος ἑαυτοῦ τὸ, &c.
(8) Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. αὕτη. Alii autem & editi, αὐτή.
(9) Sic Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. At alii & editi, πρῶτον ὥσπερ καὶ ἐπιβάς. Ibid. Seguerian. τις ὁδῷ.
(10) Anglic. ἐν ἀρχῇ. Ibid. Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. τὸν ταύτης πατέρα. Alii autem & editi, τὸν αὐτῆς πατέρα.
(11) Sic Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 4. At Felc. 5. καὶ ὁ Ἰωάννης. Alii & editi, καὶ ὡς Ἰωάννης.
(12) Seguerian. ἐν τῷ οὕτως τύπῳ.
(13) Seguerian. εἶτα ἵνα οὕτως ἀκούων. Gobler. & Felc. 1. εἶτα οὕτως ἀκούων περὶ τῆς οὕτως τοῖς ἔργοις. Iidem ibidem & Seguerian. ἐγκτισθείσης. Alii & editi, κτισθείσης. Seguerian. item ibidem, ἀληθινὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν τὸν υἱόν.
(14) Seguerian. Goblerian. & Felck. 1. πρὸ τῶν βουνῶν. Paulopost Seguerian. πρὸ πάσης τῆς κτίσεως.

colles gignit me, ut, cum dicit, ante res universas creatas, (universam siquidem creatam naturam his verbis comprehendit) ostenderet se non natura una cum operibus creatam esse. Namque si in opera creata est, & ante opera est, patet utique eam fuisse antequam creata est. Non ergo natura & substantia creata est, sed, ut ibidem subjicitur, genita est. Quid porro differentiæ & discriminis sit inter rem natura creatam & genitam antea exposuimus.

Prov. 8. 25.

81. Quia vero addidit, *Quando præparabat cælos cum illo aderam*, sciendum est hæc eam dicere, non quod Pater cælos & superiores nubes per ipsam non paraverit. Nec enim dubium est quin omnia in Sapientia creata sint, nihilque sine ipsa factum sit. Verum hæc sunt quæ hisce verbis illa significat: Omnia quidem in me & per me facta sunt: quia autem opus erat ut sapientia in operibus crearetur, ego quidem secundum naturam cum Patre aderam, me vero ad res factas benigne accommodans, meam figuram in illis apte imprimebam, ut universus mundus tamquam in uno corpore non secum discordaret sed concordaret. Quotquot igitur recta mente pro data sibi sapientia res creatas contemplantur; ipsis quoque licet dicere: Dispositione tua permanent omnia. Qui vero ista negligunt & contemnunt, ad illos hæc spectant verba: *Cum se sapientes esse dicerent, stulti facti sunt*. Nam *quod notum Dei est, manifestum est in illis. Deus enim illis patefecit. Invisibilia enim ipsius, ex creatione mundi, operibus intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus & divinitas, adeo ut careant excusatione, quippe qui cum Deum cognoscerent non ut Deum coluerunt, sed rebus creatis potius servierunt quam omnium creatori, qui est benedictus in sæcula. Amen.* Pudore quoque certe afficientur, hæc audientes: *Nam quia in sapientia Dei*, prout explicavimus, *mundus Deum per sapientiam non cognovit, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes*. Nec enim jam amplius, ut superioribus temporibus, Deus per imaginem & umbram sapientiæ quæ in rebus creatis est, cognosci voluit, sed placuit ipsi ut ipsa vera Sapientia carnem assumeret, homo fieret, & crucis mortem pateretur, ut per fidem, quæ in ea consistit, omnes deinceps credentes salvi esse possent. Ipsa ergo Sapientia Dei est, quæ antea per suam imaginem in rebus creatis impressam, (quam ob causam creari dicitur) & seipsam & per se suum Patrem notum reddebat. Postea vero eadem ipsa, quæ & Verbum est, caro facta est, ut ait Joannes, destructaque morte, ac nostro genere liberato, & se & per se Patrem clarius patefecit: unde hæc ejus verba: *Da eis ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Jesum Christum*.

Prov. 8. 27. — Psal. 118. 91. — Rom. 1. 21. — Ibid. v. 19. — Ibid. v. 25. — 1. Cor. 1. 21. — Joan. 1. 14. — Joan. 17. 3.

82. Itaque universa terra cognitione ejus repleta est. Siquidem una est Patris per Filium, & Filii

A „ τῶν βουνῶν γεννᾷ με· „ ἵνα ἐν μὲν τῷ λέγειν πρὸ πάσης κτίσεως· τὴν γὰρ πᾶσαν κτίσιν ἐν τούτοις ἐδήλωσε· δείξῃ ὅτι μὴ κατ' οὐσίαν συνεκτίσθη τοῖς ἔργοις. εἰ γὰρ εἰς τὰ ἔργα ἐκτίσθη, πρὸ δὲ τῶν ἔργων ἐστὶ, δῆλον ὅτι καὶ πρὸ τοῦ (1) ἐκτίσθαι ἐστίν. οὐκ ἄρα τῇ φύσει καὶ οὐσίᾳ κτίσμα ἐστὶν, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ἐπήγαγε, γέννημά ἐστι· τί δὲ διαφέρει (2) ἢ πῶς διέστηκε τὴν φύσιν κτίσμα γεννήματος, δέδεικται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

81. Ἐπειδὴ δὲ ἐπάγει λέγουσα, „ ἡνίκα ἡτοίμαζε „ τὸν οὐρανὸν, συμπαρήμην αὐτῷ, „ εἰδέναι χρὴ, (3) ὅτι οὐχ ὡς μὴ δι' αὐτῆς ἑτοιμάζοντος τὸν οὐρανὸν τοῦ B πατρὸς, ἢ τὰ ἄνω νέφη, ταῦτά φησιν· οὐ γὰρ ἀμφίβολον, ὅτι πάντα ἐν σοφίᾳ (4) ἐκτίσθη, καὶ χωρὶς αὐτῆς ἐγένετο οὐδὲ ἕν· ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν ὃ λέγει· πάντα μὲν ἐν ἐμοὶ, καὶ δι' ἐμοῦ γέγονε· χρείας δὲ οὔσης (5) ἐγκτίζεσθαι σοφίαν τοῖς ἔργοις, τὴν μὲν οὐσίαν ἤμην σὺν τῷ πατρί· τῇ δὲ πρὸς τὰ γενητὰ συγκαταβάσει, ἤμην ἁρμόζουσα τὸν παρ' ἐμοὶ τύπον (6) τοῖς ἔργοις, ὥστε καὶ ὡς ἐνὶ σώματι πάντα τὸν κόσμον μὴ στασιάζειν, ἀλλ' ὁμονοεῖν πρὸς ἑαυτόν· ὅσοι μὲν οὖν ὀρθῇ τῇ διανοίᾳ κατὰ τὴν (7) ἑαυτοῖς δοθεῖσαν σοφίαν θεωροὶ τῶν κτισμάτων γίνονται, δύνανται λέγειν καὶ αὐτοὶ, τῇ διατάξει σου διαμένει C τὰ πάντα· οἱ δὲ ταύτης καταλιγωρήσαντες, ἀκούσονται· (8) „ φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν· τὸ „ γὰρ γνωστὸν τοῦ θεοῦ, φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. ὁ θεὸς γὰρ „ αὐτοῖς ἐφανέρωσε· τὰ (9) γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτί„ σεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥτε „ ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς „ ἀναπολογήτους, διότι γνόντες τὸν θεὸν, οὐχ ὡς θεὸν „ ἐδόξασαν, ἀλλ' ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτί„ σαντα (10) τὰ πάντα, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς „ αἰῶνας, ἀμήν. καὶ ἐντραπήσονταί γε ἀκούοντες· ἐπει„ δὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ, κατὰ τὸν προειρη„ μένον τρόπον, οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας D „ τὸν θεὸν, (11) ηὐδόκησεν ὁ θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ „ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. „ οὐκέτι γὰρ, ὡς ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις, δι' εἰκόνος καὶ σκιᾶς τῆς σοφίας, τῆς ἐν τοῖς κτίσμασιν οὔσης, ἠθέλησε γινώσκεσθαι ὁ θεός· ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἀληθινὴν σοφίαν ἐποίησε σάρκα λαβεῖν, καὶ γενέσθαι ἄνθρωπον, θάνατόν τε ὑπομεῖναι σταυροῦ· ἵνα διὰ τῆς ἐν τούτῳ πίστεως, πάντες λοιπὸν οἱ πιστεύοντες, σώζεσθαι δύνωνται. ἡ αὐτὴ μέν τοι σοφία τοῦ θεοῦ ἐστιν, ἥτις πρότερον μὲν διὰ τῆς ἐν τοῖς κτίσμασιν εἰκόνος (12) ἑαυτῆς, δι' ἣν καὶ λέγεται κτίζεσθαι, ἐφανέρου ἑαυτὴν, καὶ δι' ἑαυτῆς τὸν ἑαυτῆς πατέρα· E ὕστερον δὲ αὐτὴ οὖσα λόγος, γέγονε σὰρξ, ὡς (13) εἶπεν ὁ Ἰωάννης, καὶ μετὰ τὸ καταργῆσαι τὸν θάνατον καὶ σῶσαι τὸ γένος ἡμῶν, ἔτι καὶ πλέον ἀπεκάλυψεν ἑαυτόν τε καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, (14) λέγων, „ δὸς αὐτοῖς, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀ„ ληθινὸν θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν. „

82. Ἐπληρώθη γοῦν πᾶσα ἡ γῆ τῆς γνώσεως αὐτοῦ· μία γὰρ γνῶσις πατρὸς δι' υἱοῦ ἐστι, καὶ υἱοῦ

παρὰ

(1) Seguer. & Felc. 4. ἐκτίσθαι. Ceteri & editi, ἐκτίσθη. Seguerian. mox καὶ τῇ οὐσίᾳ.

(2) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. καὶ τί διέστηκε τῇ φύσει. Alii & editi, ἢ πῶς διέστηκε τὴν φύσιν. Mox Gobler. Felc. 1. & 5. ἐπειδὴ ἐπάγει.

(3) Seguerian. χρὴ, ὡς μὴ δι' οὐχ' ὡς μὴ δι' αὐτῆς ἑδράζοντος τοῦ πατρὸς τὸν οὐρανόν. Editi & alii, χρὴ, ὅτι οὐχ ὡς μὴ δι' αὐτῆς ἑτοιμάζοντος τὸν οὐρανὸν τοῦ πατρός. Ibidem Seguerian. Goblerian. Felckm. 1. & 4. ἢ τὰ ἄνω νέφη. Reg. & Felckm. 5. ἢ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ νέφη. Alii & editi, ἢ τὰ ἐν οὐρανῷ νέφη.

(4) Seguerian. ἐκτίσθησαν καὶ χωρὶς αὐτοῦ.

(5) Seguerianus, Goblerian. Felckm. 1. & 4. ἐγκτίζεσθαι. Alii & editi, ἐκτίσθαι. Mox Seguerian. τὴν μὲν οὐσίαν ἤμην σὺν τῷ πατρί. Editi & alii, τῇ μὲν οὐσίᾳ ἤμην ἐν τῷ πατρί. Ibidem Seguerian. Goblerian. & Felckm. 1. πρὸς τὰ γενητά. Felckm. 4. πρὸς τὰ γεννητά. Alii & editi, πρὸς τὰ γενόμενα.

(6) Seguer. Gobler. Felckm. 1. & 4. τύπον τοῖς ἔργοις, ὥστε καὶ ὡς ἐνὶ σώματι. Alii & editi, τύπον ἐν τοῖς ἔργοις, ὥστε καὶ ἐνὶ σώματι.

(7) Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & 4. ἐν αὐτοῖς δεδομένην. Ceteri & editi, ἑαυτοῖς δοθεῖσαν.

(8) Felckman. 4. καὶ φάσκοντες.

(9) Felckman. 2. & editio Commel. γὰρ omittunt, quod ceteri habent.

(10) Felck. 5. omittit τὰ πάντα. Mox Seguerian. καὶ ἐντραπήσονταί γε ἀκούοντες. Gobler. & Felc. 1. καὶ ἐντραπήσονται οἱ ἀκούοντες. Felc. 4. καὶ ἐντραπήσονταί γε οἱ ἀκούοντες. Ceteri & editi, καὶ ἐντραπήσονται καί γε οἱ ἀκούοντες. Ibidem Seguerian. Reg. Anglican. Gobl. Felc. 1. 4. & 5. ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ. In aliis & editis deest γάρ.

(11) Sic Seguerianus, Reg. Goblerian. Felc. 1. 4. & 5. At alii & editi, ἀλλ' ηὐδόκησεν.

(12) Seguer. Gobler. Felckm. 1. & 4. αὐτῆς. Alii & editi, ἑαυτῆς.

(13) Goblerian. & Felck. 1. ὡς φησὶν Ἰωάννης. Ibidem Seguerian. μετὰ τοῦ καταργῆσαι. Mox idem, & Gobler. Felc. 1. & 4. πλέον. Reg. Basil. & Anglic. πλεῖον. Editi & alii, πλείονα. Seguer. ibidem, αὐτόν τε καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸν πατέρα.

(14) Sic Seguerian. Reg. Gobler. Felc. 1. 4. & 5. In aliis vero & editione Commel. deest λέγων.

παρὰ πατρός; καὶ χαίρει τούτῳ ὁ πατήρ· καὶ τῇ χαρᾷ ταύτῃ εὐφραίνεται ἐν τῷ πατρὶ ὁ υἱὸς, λέγων· „ ἐγὼ ἤμην, ᾗ προσέχαιρε· καθ' ἡμέραν δὲ „ ηὐφραινόμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ. ταῦτα δὲ δείκνυσι πάλιν μὴ εἶναι τὸν υἱὸν ἀλλότριον, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας. ἰδοὺ γὰρ οὐ δι' ἡμᾶς, ὡς οἱ ἀσεβεῖς λέγουσι, γέγονεν· οὐδὲ ὅλως ἐξ οὐκ ὄντων ἐστίν· οὐδὲ γὰρ ἔξωθεν ἑαυτῷ ὁ θεὸς περιεποιήσατο χαρᾶς ποιητικόν· ἀλλ' ἰδίου καὶ ὁμοίου γνώρισμά ἐστι τὸ λεγόμενον. πότε οὖν ἦν ὅτε οὐκ ἔχαιρεν ὁ πατήρ; εἰ δὲ ἀεὶ ἔχαιρεν, ἀεὶ ἦν (1) ἐν ᾧ ἔχαιρεν. ἐν τίνι δὲ ὁ πατὴρ χαίρει, ἢ βλέπων ἑαυτὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ εἰκόνι, ἥτις ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ; εἰ δὲ καὶ ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων ηὐφραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελέσας, ὡς (2) ἐν αὐταῖς ταῖς παροιμίαις γέγραπται, ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν. (3) ηὐφραίνετο γὰρ καὶ οὕτως, οὐκ ἐπιγενομένης αὐτῷ χαρᾶς, ἀλλὰ πάλιν βλέπων κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα γενόμενα τὰ ἔργα· ὥστε καὶ τὸ οὕτως χαίρειν τὸν (4) θεὸν τῆς εἰκόνος αὐτοῦ τὴν πρόφασιν εἶναι. πῶς δὲ καὶ ὁ υἱὸς εὐφραίνεται, ἢ βλέπων ἑαυτὸν ἐν τῷ πατρί; ἴσον γάρ ἐστι καὶ τοῦτο τῷ λέγειν, „ ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς, „ ἑώρακε τὸν πατέρα, (5) καὶ, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. „ κενὸν ὑμῶν ἄρα τὸ καύχημα πανταχόθεν δέδεικται, (6) ὦ χριστομάχοι, καὶ μάτην ἐνεπομπεύσατε καὶ τεθρυλήκατε πανταχοῦ τὸ, „ κύριος ἔκτισέ με „ ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, „ παρεξηγούμενοι τὴν διάνοιαν αὐτοῦ καὶ μᾶλλον τὴν ἑαυτῶν ἐπίνοιαν, ἢ τὸν νοῦν τοῦ (7) Σολομῶνος ἀπαγγέλλοντες. ἰδοὺ γὰρ τὸ μὲν ὑμῶν φρόνημα δέδεικται μόνον φαντασία· τὸ δὲ ἐν ταῖς παροιμίαις ῥητὸν, καὶ πάντα τὰ προειρημένα δείκνυσι μὴ εἶναι τῇ φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ κτίσμα τὸν υἱὸν, ἀλλ' ἴδιον γέννημα (8) τοῦ πατρὸς, σοφίαν καὶ λόγον ἀληθινὸν, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν.

A ex Patre cognitio: ipſo gaudet Pater, eodemque gaudio Filius in Patre delectatur dicens: *Ego eram, quo delectabatur, per ſingulos dies in conſpectu ejus delectabar*. Hæc proculdubio rurſus probant Filium non alienum ſed proprium naturæ Patris eſſe. Ecce enim non propter nos, ut impii dictitant, factus eſt, neque omnino e nihilo eſt, neque Deus ſibi auctorem gaudii comparavit extrinſecus; ſed illæ voces aliquid, quod proprium ſit & ſimile, ſignificant. Quando ergo contigit ut Pater non gauderet: Quod ſi ſemper gaviſus eſt, ſemper fuerit neceſſe eſt is in quo gaudebat. In quo porro gaudet & lætatur Pater, quam B cum ſe ipſe cernit in propria imagine, quæ Verbum ſuum eſt? Quod ſi etiam poſt perfectum mundum filiis hominum delectabatur, ut ibidem ſcriptum eſt, nec id utique alio modo intelligendum eſt. Ita enim delectabatur, non quaſi gaudium ipſi accidiſſet, ſed quatenus opera ad ſuam imaginem facta intuebatur. Illa proinde Dei oblectatio ſuam imaginem cauſam habet. Et ipſe vero Filius an alio oblectatur modo, quam cum ſe ipſe in Patre contemplatur? Idem enim hiſce ejus verbis declaratur: *Qui vidit me, vidit Patrem*: &, *Ego in Patre, & Pater in me eſt*. Probatum itaque omni ex parte eſt vanum & futile eſſe quod tantopere C jactitatis, o Chriſti hoſtes. Fruſtra illa undique circumfertis & pervulgatis verba, *Dominus creavit me principium viarum ſuarum*, quæ nimirum perverſe interpretamini, veſtraque vos ipſi potius commenta quam Salomonis mentem proponitis. Jam enim oſtendimus fictum totum eſſe quod ipſi quidem ſentitis: at ille Proverbiorum locus, & quæcumque ſupra diſputata ſunt, probant profecto Filium non eſſe natura & ſubſtantia creatum, ſed proprie ex Patre genitum, ejuſque eſſe ſapientiam & Verbum verum, per quod omnia facta ſunt, & ſine quo factum eſt nihil.

Prov. 8. 30. Prov. 8. 31. Joan. 14. 9. Prov. 8. 22. Joan. 1. 3.

(9) ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ

λόγος τρίτος.

1. ΟΙ Ἀρειομανῖται, ὡς ἔοικε, κρίναντες ἅπαξ ἀποστάται γενέσθαι καὶ παραβάται τῆς ἀληθείας, φιλονεικοῦσιν εἰς ἑαυτοὺς ἑλκῦσαι τὸ γεγραμμένον· „ ὅταν ἔλθῃ ἀσεβὴς εἰς βάθος κακῶν, καταφρονεῖ· „ οὔτε γὰρ ἐλεγχόμενοι παύονται, οὔτε ἀποροῦντες ἐντρέπονται· ἀλλ' ὡς πόρνης (10) ὄψις, ἀπηναισχύνθησαν πρὸς πάντας ἐν ταῖς ἀσεβείαις. καὶ γὰρ ὧν προεφασίζοντο ῥητῶν τοῦ, „ κύριος ἔκτισέ με, „ (11) καὶ τοῦ, κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, καὶ τοῦ, „ πρωτότοκος, καὶ τοῦ, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, „ ὀρθὴν ἐχόντων τὴν διάνοιαν, καὶ (12) δεικνύντων τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν, οὐκ οἶδ' ὅπως πάλιν αὐτοὶ ὡς περιχυθέντες τὸν τοῦ ὄφεως ἰὸν, καὶ μὴ βλέποντες ἃ δεῖ βλέπειν, μηδὲ νοοῦντες ἃ ἀναγινώσκουσιν, ὥσπερ ἐκ βάθους τῆς ἀσεβοῦς αὐτῶν (13) καρδίας ἐρυ-

D

EJUSDEM CONTRA ARIANOS

Oratio tertia.

1. QUandoquidem ſemel Ariani, ut videtur, animum induxerunt a veritate deſciſcere, in ſeipſos attrahere contendunt hæc Scripturæ verba, *Impius cum in profundum malorum venerit, contemnit*. Neque enim convicti quieſcunt, nec hærentes erubeſcunt: ſed veluti frontem gerentes meretricis, omnem pudorem exuerunt ut ſuam adverſus omnes defendant impietatem. Poſtquam enim probatum a nobis eſt illo- E rum Scripturæ locorum, nempe, *Dominus creavit me*, &, *Tanto præſtantior factus Angelis*, &, *primogenitus*, &, *Qui fidelis eſt ei qui fecit eum*, rectam eſſe ſignificationem, iiſdemque veram in Chriſtum pietatem edoceri: neſcio quonam pacto illi tamquam ſerpentis veneno perfuſi, nec videntes quæ videnda ſunt, nec ea quæ legunt intelligentes, ſed tamquam ex impii ſui cordis pro-

Prov. 18. 3. Jerem. 3. 3. Prov. 8. 22. Hebr. 1. 4. Rom. 8. 29. Coloſſ. 1. 15. Hebr. 3. 2.

(1) Seguerian. ἐν ᾧ ἔχαιρεν. Alii & editi, ἐν ᾧ καὶ ἔχαιρεν.

(2) Seguer. & Felc. 4. ἐν αὐταῖς ταῖς. Alii & editi, ἐν ταῖς.

(3) Seguer. & Felc. 4. ηὐφραίνετο. Editi & alii, εὐφραίνεται. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. γενόμενα τὰ ἔργα, ὥστε καὶ τὸ οὕτως. Reg. item habet, ὥστε καὶ τὸ οὕτως. Ceteri & editio Commel. γινόμενα ἔργα, ὥστε καὶ οὕτως.

(4) Sic Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. 4. & 5. At alii & editi, θεὸν ἐν τῷ τῆς εἰκόνος.

(5) Seguerian. & Felc. 4. κἀγώ.

(6) Felc. 5. ὦ Ἀρειανοὶ καὶ χριστομάχοι. Ibid. Seguerian. Reg. Goblerian. Felc. 1. 4. & 5. ἐνεπομπεύσατε. Alii & editi, ἐπομπεύσατε. Seguerian. & Felc. 4. ibid. τεθρυλήκατε πανταχοῦ. Alii & editi, τεθρυλήκατε ἁπανταχοῦ.

(7) Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. Σολομῶντος. Reg. & Felc. 5. Σαλομῶνος. Alii & editi, Σολομῶνος. Mox Seguer. Gobler. Felc. 1. & 4. μόνον φαντασία. Reg. πᾶσα φαντασία. Ceteri & editi, μόνη φαντασία.

(8) Felc. 5. τοῦ ἀοράτου πατρός.

(9) Sic Regius codex, cujus hactenus meminimus in his adverſus Arianos Orationibus. In alio item codice Regio optimæ notæ, ubi hæc & ſequens Oratio contra Arianos exſtat, inſcribitur ſimiliter λόγος τρίτος, in indice codicis. Nam ante ipſam Orationem nullus præfixus eſt titulus: ſed initio tantum paginæ hæc legitur inſcriptio, βιβλίον δογματικὸν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ μεγάλου κατὰ Ἀρειανῶν. Id eſt: *Liber dogmaticus ſancti Patris noſtri, magni Athanaſii, contra Arianos*. Hunc codicem, quia præſtantior eſt, Reg. 1. appellabimus: alterum vero, Reg. 2. In Baſilienſi quoque codice hæc Oratio inſcribitur, λόγος τρίτος: in aliis vero, λόγος τέταρτος. Editi conſuetum præferunt titulum, τοῦ ἐν ἁγίοις, &c. λόγος τέταρτος.

(10) Goblerianus & Felc. 1. ὄψιν. Mox Reg. 1. & Seguerian. προεφασίζοντο. Editi & alii, ἐπροφασίζοντο.

(11) Reg. 1. & Seguerian. καὶ τοσούτῳ. Mox Seguerian. καὶ τὸ, πρωτότοκος· καὶ τὸ, πιστόν.

(12) Regius primus & Seguer. δεικνυόντων. Ibid. Seguer. τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέβειαν. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. πάλιν αὐτοί. Alii & editi, πάλιν οὗτοι.

(13) Reg. 1. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. καρδίας. Alii & editi, κακίας. Ibidem Reg. 1. & Seguerian. λοιπὸν καὶ διασύρειν. In aliis & editis deeſt καί.

Joan. 14. 10. profundo ructantes, jam hęc Domini verba, *Ego in Patre & Pater in me est*, exagitare cœperunt. Quomodo, inquiunt, iste in illo & ille in isto contineri potest? Vel qua prorsus ratione Pater, qui major est, in Filio qui minor est, potest comprehendi? Aut quid mirum est Filium in Patre esse, quandoquidem etiam de nobis *Actor.* 17. 28. scriptum est, *In ipso enim vivimus, & movemur & sumus?* Sane hoc illis merito pro sua perversitate accidit, ut Deum corpus esse existiment, nec intelligant quid sit verus Pater & verus Filius, quid lux invisibi- *Hebr.* 1. 3. lis & æterna, ejusque invisibilis splendor, quid invisibilis item substantia, quid figura & imago non corporea? Namque si cognoscerent, non profecto tam impie Dominum gloriæ deriderent, neque res, quæ corporeæ non sunt, tamquam corporeas cogitantes, ea quæ recte dicta sunt ipsi prave interpretarentur. Par erat utique illos his vel solum auditis, utpote Christi verbis, credere, cum simplex fides curiosa eloquentia sit præstantior. Verum quoniam hoc quoque Scripturæ loco ad suam confirmandam hæresim profana temeritate abuti conantur; necessarium duximus & illorum convincere improbitatem, & quæ vera sit hujus loci interpretatio, ad fidelium securitatem patefacere. Non enim, ut illi opinantur, his verbis, *Ego in Patre & Pater in me est*, significatur eos in se invicem immitti, seseque, veluti vacua quædam vasa, invicem implere, ita ut Pater, Filii, & Filius, Patris vacuitatem repleat, neuterque illorum plenus & perfectus sit. Siquidem id proprium est corporum, nec absque summa impietate vel etiam dici queat. Plenus enim & perfectus est Pater, & ipse Filius plenitudo est Patris. Nec vero eodem modo quo Deus est in Sanctis ut eos corroboret, ita est & in Filio. Ipse enim virtus est sive robur & sapientia Patris: ejusque communione, res factæ in Spiritu sanctificantur: ipse autem Filius non alicujus communione filius est, sed proprius est Patris fetus. Nec item Filius est in Patre eadem ratione quam indicant hæc verba, *In ipso vivimus, & movemur, & sumus.* Nam ipse ex Patre existit tamquam ex fonte vita, in qua omnia cum vitam accipiunt tum consistunt. Non enim vita in vita vivit, alioquin vita non esset: sed potius vitam ipse omnibus impertit.

Asterii Ariani refellitur falsa interpretatio.

2. Jam vero argutias quoque Asterii sophistæ, hæresis patroni, si placet, dispiciamus. Hic enim Judæos æmulatus, ea quæ sequuntur scripsit. „ Perspicuum e„ nim est, inquit, illum idcirco dixisse seipsum in Pa„ tre & Patrem in seipso esse, quod nec ipsum quidem „ sermonem quem proferebat sui esse diceret, sed Pa„ tris, nec propria item sui esse opera, sed Patris, a quo „ videlicet agendi virtutem acceperat. „ Profecto si puerulus ista loqueretur, veniam ex ætate posset consequi. Cum autem hęc ille scribat qui Sophista vocatur, & omnia se profitetur cognoscere; qua, quęso, damna- 1. *Cor.* 2. 4. tione dignus esse censendus est? An non etiam seipsum ab Apostolo alienum probat, quippe qui persuasibilibus

A γόμενοι, ἤρξαντο λοιπὸν καὶ διασύρειν τὸ ὑπὸ τοῦ κυρίου λεγόμενον „ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν „ ἐμοί· „ λέγοντες, πῶς δύναται οὗτος ἐν ἐκείνῳ, κἀκεῖνος ἐν τούτῳ χωρεῖν; ἢ πῶς ὅλως δύναται ὁ πατὴρ μείζων ὢν, ἐν τῷ υἱῷ ἐλάττονι ὄντι χωρεῖν; (1) ἢ τί θαυμαστὸν, εἰ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, ὅπου γε καὶ περὶ ἡμῶν γέγραπται, „ ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινού„ μεθα καὶ ἐσμεν; „ πάσχουσι δὲ τοῦτο ἀκολούθως τῇ κακονοίᾳ ἑαυτῶν, σῶμα νομίζοντες εἶναι τὸν θεὸν, καὶ μὴ νοοῦντες (2) μήτε τί ἐστιν ἀληθινὸς πατὴρ, καὶ ἀληθινὸς υἱὸς, μήτε τί ἐστι φῶς ἀόρατον, καὶ ἀΐδιον, καὶ ἀπαύγασμα αὐτοῦ ἀόρατον, μήτε τί ἐστιν (3) ἀόρατος ὑπόστασις, B καὶ χαρακτὴρ ἀσώματος, καὶ εἰκὼν ἀσώματος. εἰ γὰρ ἐγίνωσκον, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς (4) δόξης μετὰ γέλωτος ἐδυσφήμουν, οὔτε τὰ ἀσώματα σωματικῶς ἐκλαμβάνοντες, τὰ καλῶς λεγόμενα παρεξηγοῦντο. ἤρκει μὲν οὖν καὶ μόνον (5) ἀκούοντας ταῦτα, λέγοντος τοῦ κυρίου, πιστεύειν· ἐπεὶ καὶ ἡ τῆς ἁπλότητος πίστις βελτίων ἐστὶ τῆς ἐκ περιεργίας πιθανολογίας. ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦτο βεβηλοῦν ἐπεχείρησαν πρὸς τὴν ἰδίαν αἵρεσιν· ἀναγκαῖον τὴν μὲν ἐκείνων κακόνοιαν διελέγξαι, τὴν δὲ τῆς ἀληθείας διάνοιαν δεῖξαι, ἕνεκά γε τῆς τῶν πιστῶν ἀσφαλείας. οὐ C γὰρ, ὡς ἐκεῖνοι νομίζουσιν, ἀντεμβιβαζόμενοι εἰς ἀλλήλους εἰσὶν, ἐν τῷ λέγεσθαι, „ ἐγὼ ἐν τῷ πα„ τρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί, „ ὥσπερ ἐν ἀγγείοις κενοῖς ἐξ ἀλλήλων (6) πληρούμενοι· ὥστε τὸν μὲν υἱὸν πληροῦν τὸ κενὸν τοῦ πατρὸς, τὸν δὲ πατέρα πληροῦν τὸ κενὸν τοῦ υἱοῦ, καὶ ἑκάτερον αὐτῶν μὴ εἶναι πλήρη καὶ τέλειον· σωμάτων μὲν ἴδιον τοῦτό γε· διὸ καὶ τὸ μόνον εἰπεῖν τοῦτο, πλέον ἐστὶν ἀσεβείας· πλήρης γὰρ καὶ τέλειός ἐστιν ὁ πατὴρ, καὶ πλήρωμα θεότητός ἐστιν ὁ υἱός. οὐδ᾽ αὖ πάλιν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἁγίοις γινόμενος ὁ θεὸς, (7) ἐνδυναμοῖ αὐτοὺς, οὕτως ἐστὶ καὶ ἐν τῷ υἱῷ· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ τοῦ πατρὸς δύναμις D καὶ σοφία· καὶ τὰ μὲν γενητὰ, μετοχῇ τούτου ἐν πνεύματι ἁγιάζεται· αὐτὸς δὲ ὁ υἱὸς, οὐ μετουσίᾳ υἱός ἐστιν, ἀλλὰ γέννημα τοῦ πατρὸς ἴδιόν ἐστιν. οὐκ ἔστι δὲ πάλιν οὕτως ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, ὡς τὸ, „ ἐν „ αὐτῷ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν· „ αὐτὸς γὰρ ὡς ἐκ πηγῆς τοῦ πατρός (8) ἐστιν ἡ ζωὴ, ἐν ᾗ τὰ πάντα ζωογονεῖταί τε καὶ συνέστηκεν· οὐ γὰρ ἡ ζωὴ, ἐν ζωῇ ζῇ· ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη ζωή· ἀλλ᾽ αὐτὸς μᾶλλον ζωογονεῖ τὰ πάντα.

2. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ τοῦ συνηγόρου τῆς αἱρέE σεως Ἀστερίου τοῦ σοφιστοῦ· γέγραφε γὰρ καὶ αὐτὸς, εἰς τοῦτο ζηλώσας τοὺς Ἰουδαίους, ταῦτα· „ δῆ„ λον γὰρ ὅτι (9) διὰ τοῦτο εἴρηκεν ἑαυτὸν μὲν ἐν „ τῷ πατρὶ, ἐν ἑαυτῷ δὲ πάλιν τὸν πατέρα, ἐπεὶ „ μήτε τὸν λόγον, ὃν διεξήρχετο, ἑαυτοῦ φησιν εἶναι, „ ἀλλὰ τοῦ πατρὸς, μήτε οἰκεῖα τὰ ἔργα, ἀλλὰ τοῦ „ πατρὸς δεδωκότος τὴν δύναμιν. „ τοῦτο δὲ εἰ καὶ παιδάριον (10) ἦν ἁπλῶς εἰρηκὸς, συγγνώμην εἶχεν ἐκ τῆς ἡλικίας· ἐπειδὴ δὲ ὁ καλούμενος σοφιστὴς, καὶ πάντα γινώσκειν ἐπαγγελλόμενος, ἐστὶν ὁ γράψας, πόσης ἄξιος καταγνώσεως ὁ τοιοῦτος; πῶς δὲ καὶ οὐκ ἀλλότριον ἑαυτὸν τοῦ ἀποστόλου δείκνυσιν, ἐπαιρόμενος

(1) Regius primus & Seguerian. ἢ τί θαυμαστόν. At alii & editi, καίτοι τί θαυμαστόν.

(2) Sic Regius primus, Seguerian. Gobl. & Felc. 1. At Basiliensis & Anglican. μήτε τίς ἐστιν. Alii vero & editi, καὶ μὴ νοοῦντες τίς ἐστιν, &c. Ibid. Regius primus & Seguerian. μήτε τί ἐστι φῶς. Ceteri & editi; μήτε τίς ἐστι φῶς. Mox Regius primus, Seguerian. Anglican. Goble. & Felc. 1. ἀΐδιον καὶ ἀπαύγασμα. Editio Commel. ἴδιον ἀπαύγασμα.

(3) Sic Reg. 1. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. ut & legit Nannius. At alii & editio Commel. ἀσώματος. Mox Reg. 1. & Seguerian. εἰκὼν ἀσώματος. εἰ γὰρ, &c. Editi, εἰκὼν αὐτῆς. εἰ γὰρ, &c. Goblerian. vero & Felc. 1. χαρακτὴρ ἀσώματος. εἰ γάρ.

(4) Regius primus, Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. δόξης μετὰ γέλωτος ἐδυσφήμουν, οὔτε. Editi aliique, δόξης οὕτω μετὰ γέλωτος ἐδυσφήμουν, οὐδέ.

(5) Reg. 1. & Seguerian ἀκούοντας. Goblerian. & Felc. 1. ἀκούοντες. Ceteri & editi, ἀκούσαντας. Paulopost Reg. 1. & Seguer. ἐκ περιεργίας. Alii & editi, ἐκ περιεργασίας.

(6) Sic Reg. 1. & Seguerian. At editi & alii, πληρουμένοις. Mox Reg. 1. & Seguerian. τὸ κενὸν τοῦ πατρὸς .... τὸ κενὸν τοῦ υἱοῦ. Reg. 2. τὸ κενὸν τοῦ πατρὸς .... τὸ κοῖλον τοῦ υἱοῦ. Editi vero, τὸ κοῖλον τοῦ πατρὸς .... τὸ κοῖλον τοῦ υἱοῦ.

(7) Sic Reg. 1. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. Alii autem & editio Commel. ἐνεδυνάμου.

(8) Sic Reg. 1. & Seguerian. At alii & editi, ἐστι ζωὴ, ἐν ᾧ τὰ πάντα ζωογονεῖται καὶ συνέστηκεν. Reg. 2. tamen habet, ζωογονεῖταί τε καὶ συνέστηκεν.

(9) Sic Regius primus & Seguerian. At alii & editi, διὰ τοῦτο εἴρηκε μὲν ἑαυτόν. Basiliens. mox πάλιν omittit. Ibidem Reg. 1. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. μήτε τὸν λόγον. Alii & editi, μηδὲ τὸν λόγον. Item ibidem Reg. 1. & Seguerian. φησιν εἶναι, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς, μήτε. At alii & editi, φησιν, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς εἶναι, μηδέ.

(10) Felc. 2. & editi, ᾖ. Ceteri mss. ἦν.

νος (1) ἐν πειθοῖς σοφίας λόγοις, καὶ νομίζων ἐν τούτοις ἐξαπατᾷν δύνασθαι, μὴ νοῶν αὐτὸς ἃ λέγει, μήτε περὶ (2) τίνων διαβεβαιοῦται. ἃ γὰρ ὁ υἱὸς ἴδια καὶ ἁρμόζοντα μόνῳ υἱῷ, λόγῳ καὶ σοφίᾳ ὄντι, καὶ εἰκόνι τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας εἴρηκε, ταῦτα οὗτος εἰς πάντα τὰ κτίσματα καταφέρει, καὶ κοινὰ τῷ τε υἱῷ, καὶ τούτοις ταῦτα ποιεῖ· (3) τὴν δὲ δύναμιν τοῦ πατρὸς λέγει λαμβάνειν δύναμιν ὁ παράνομος, ἵνα ἀκολουθήσῃ τῇ δυσσεβείᾳ αὐτοῦ εἰπεῖν, ὅτι καὶ ὁ υἱὸς (4) ἐν υἱῷ υἱοποιήθη, καὶ ὁ λόγος ἔλαβε λόγου ἐξουσίαν· καὶ οὐκ ἔτι μὲν αὐτὸν, ὡς υἱὸν, θέλει εἰρηκέναι ταῦτα, ὡς δὲ μαθόντα καὶ αὐτὸν ὁμοίως συντάσσει πᾶσι τοῖς ποιήμασιν. εἰ γὰρ διὰ τὸ μὴ εἶναι τὰ ῥήματα τοῦ υἱοῦ, ἃ διεξήρχετο, ἀλλ' ὅτι τοῦ πατρὸς (5) ἦν, καὶ τὰ ἔργα, ἔλεγεν, „ἐγὼ „ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ ὁ μὲν „Δαβὶδ λέγει, ἀκούσομαι τί λαλήσει ἐν ἐμοὶ (6) „κύριος ὁ θεός· ὁ δὲ Σολομὼν, οἱ ἐμοὶ λόγοι εἰ- „ρηνται ὑπὸ θεοῦ·„ καὶ ὁ μὲν Μωσῆς, τοὺς παρὰ τοῦ θεοῦ διηκόνει λόγους, (7) ἕκαστος δὲ τῶν προφητῶν οὐ τὰ ἴδια, ἀλλὰ τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ ἔλεγε, τάδε λέγει κύριος· καὶ τὰ ἔργα, ἃ ἐποίουν οἱ ἅγιοι, οὐκ ἴδια, ἀλλὰ τοῦ δεδωκότος τὴν (8) δύναμιν θεοῦ ἔλεγον εἶναι· ὡς ὁ μὲν Ηλίας καὶ Ελισσαῖος ἐπικαλούμενοι τὸν θεὸν, ἵνα τοὺς νεκροὺς αὐτὸς ἐγείρῃ· ὅτε καὶ τῷ Ναιμὰν λέγει ὁ Ελισσαῖος, καθαρίσας αὐτὸν ἀπὸ τῆς λέπρας, „ἵνα γνῷς ὅτι ἐστὶ θεὸς „ἐν Ισραήλ·„ ὁ δὲ Σαμουὴλ καὶ αὐτὸς ἐν ἡμέραις θερισμοῦ, ηὔχετο τὸν θεὸν δοῦναι ὑετόν· οἵτε ἀπόστολοι ἔλεγον, οὐκ ἰδίᾳ δυνάμει ποιεῖν τὰ σημεῖα, ἀλλὰ τῇ τοῦ κυρίου χάριτι· δῆλον ὅτι κατ' αὐτὸν κοινὴ ἂν εἴη πάντων καὶ ἡ τοιαύτη φωνὴ, ὥστε καὶ ἕκαστον λέγειν δύνασθαι, „ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ „πατὴρ ἐν ἐμοί·„ καὶ λοιπὸν μηκέτι ἕνα εἶναι (9) τοῦτον υἱὸν θεοῦ καὶ λόγον καὶ σοφίαν, ἀλλ' ἐκ πολλῶν ἕνα καὶ τοῦτον τυγχάνειν.

3. Αλλ' εἴπερ (10) ἦν οὕτως ὁ κύριος εἰρηκὼς, ἔδει μὴ εἰπεῖν αὐτόν· „ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ „πατὴρ ἐν ἐμοί·„ ἀλλὰ μᾶλλον· κἀγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ (11) δὲ καὶ ἐν ἐμοί ἐστιν, ἵνα μηδὲ ἴδιον καὶ ἐξαίρετον ἔχῃ πρὸς τὸν πατέρα ὡς υἱὸς, κοινὴν δὲ μετὰ πάντων ἔχῃ τὴν αὐτὴν χάριν· ἀλλ' οὐκ ἔστιν, ὡς νομίζουσιν ἐκεῖνοι· μὴ φρονοῦντες γὰρ υἱὸν εἶναι γνήσιον ἐκ πατρὸς, καταψεύδονται τοῦ γνησίου, ᾧ μόνῳ ἁρμόζει λέγειν, „ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ „ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί.„ ἔστι γὰρ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, ὥς γε νοεῖν ἔξεστιν, ἐπειδὴ σύμπαν τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ, τοῦτο τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἴδιόν ἐστιν, ὡς ἐκ φωτὸς ἀπαύγασμα, καὶ (12) ἐκ πηγῆς ποταμὸς, ὥστε τὸν ὁρῶντα τὸν υἱὸν, ὁρᾷν τὸ τοῦ πατρὸς ἴδιον, καὶ νοεῖν ὅτι τοῦ υἱοῦ τὸ εἶναι ἐκ τοῦ πατρὸς ὂν, (13) οὕτως ἐν τῷ πατρί ἐστιν. ἔστι δὲ καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ, ἐπειδὴ τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἴδιον, τοῦτο ὁ υἱὸς τυγχάνει ὢν, ὡς ἐν τῷ ἀπαυγάσματι (14) ὁ ἥλιος, καὶ ἐν τῷ λόγῳ ὁ νοῦς, καὶ ἐν τῷ ποταμῷ ἡ πηγή· οὕτως γὰρ ὁ θεωρῶν τὸν υἱὸν, θεωρεῖ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας τὸ ἴδιον, καὶ νοεῖ ὅτι ὁ πατὴρ ἐν

sapientiæ sermonibus glorietur, quibus & alios se decipere posse confidit, cum tamen nec ipse ea quæ dicit, nec de quibus contendit intelligat. Ea enim quæ Filius soli Filio, qui Verbum & sapientia, ac Patris naturæ imago est, convenire & propria esse docuit, iste rebus omnibus creatis attribuit, illisque cum Filio pugnat esse communia: quin etiam virtutem virtuti Patris impertiri impius asseverat, ut ex impia ejus doctrina efficiatur, Filium in filio factum esse filium, & Verbum potentiam verbi accepisse. Nec item eum ut filium ista vult dixisse, sed ipsum, ut qui ea quoque didicerit, una cum aliis operibus collocat. Si enim propterea quod verba quæ proferebat Filius, non ejus essent sed Patris, ut & opera, idcirco dicebat, *Ego in Patre, & Pater in me est*: cum ipse quoque David dicat, *Audiam quid loquetur in me Dominus Deus:* Et Salomon: *Sermones mei a Deo dicti sunt:* cum similiter Moyses sermonum Dei administer fuerit, singulique Prophetæ non propria, sed Dei verba annunciaverint, unde ajebant, *Hæc dicit Dominus:* cum item opera ipsa quæ Sancti effecere, non sua esse sed Dei virtutem suppeditantis affirmarint, ut ex Elia & Elisæo patet qui Deum invocavere ut mortuos ipse excitaret: unde idem Elisæus postquam Naamani lepram sanasset, ei dixit: *Ut scias esse Deum in Israel:* Samuel quoque messis tempore Deum ut pluviam daret oravit: Apostoli denique se non propria virtute sed Dei gratia signa & prodigia facere fatebantur: ex his, inquam, dilucide secundum illum sequitur vocem hujusmodi omnium quoque esse communem singulosque posse dicere, *Ego in Patre, & Pater in me est*, nec proinde jam unum hunc esse Dei Filium & Verbum ac Sapientiam, sed eum unum quoque ex multis esse.

1. Timot. 1. 7.

Psal. 84. 9.

4. Reg. 5.

3. Atqui si hæc esset verborum Domini sententia, non ita eum loqui oportuisset, *Ego in Patre, & Pater in me est*, sed potius: Ego etiam sum in Patre, & Pater in me etiam est; ut videlicet nihil se proprium & singulare apud Patrem, tamquam Filium, habere, sed communi cum omnibus gratia gaudere significaret. Verum non ita se res habet, ut opinantur illi, qui cum eum verum ex Patre Filium esse non sentiant, falsa de vero fingunt, cui soli dicere convenit, *Ego in Patre, & Pater in me est*. Filius enim in Patre est, quantum licet intelligere, quia totum quod est Filius, hoc naturæ Patris proprium est, eo modo quo ex luce splendor, & ex fonte fluvius exoritur, adeo ut qui Filium videt, id quod proprium est Patris videat, intelligatque Filium idcirco in Patre esse quia ex Patre habet ut sit; & vicissim Patrem in Filio esse, quia Filius est id quod proprium est ex Patre, sicuti sol est in splendore, mens in verbo, & fons in fluvio. Ita enim qui Filium contemplatur, id quod naturæ Patris proprium est simul contemplatur, Patremque in Filio esse

Quomodo Filius sit in Patre, & Pater in Filio.

(1) Reg. 1. ἐν πειθοῖς σοφίας λόγοις, ut & habet Scriptura. Felc. 5. ἐν πειθοῖ σοφίας λόγου. Editi, ἐν πειθοῖ σοφίας λόγοις.

(2) Reg. 1. & Seguerian. τίνων, iidemque mox ἴδια. Alii & editi, τινος, & οἰκεῖα.

(3) Sic Reg. 1. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. At alii & editio Commel. τήν τε δύναμιν.

(4) Sic Reg. 1. & Seguer. At alii & editi, ἐν τῷ υἱῷ. Mox Regius 1. & Seguerian. ἔλαβε λόγου ἐξουσίαν. Editio Commel. & aliquot mss. λόγος ἐξουσίαν.

(5) Sic Reg. 1. Seguer. Gobl & Felc. 1. At Reg. 2. Basil. Anglic. & Felck. 5. ἦν τὰ ἔργα, καὶ τὰ ἔργα, πῶς ἔλεγεν. Alii & editi, ἦν τὰ ἔργα, πῶς ἔλεγεν.

(6) Sic Reg. 1. & 2. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, ὁ κύριος θεός. Ibid. Reg. 1. Seguer. Basil. Gobler. & Felc. 1. Σολομών. Alii & editi, Σαλομών.

(7) Reg. 1. ἕκαστός τε. Mox idem & Regius 2. Seguerian. Gobler. Felc. 1. τοὺς παρὰ τοῦ θεοῦ. In aliis & editione Commel. τοὺς deest.

(8) Sic Reg. 1. & Seguer. Gobler. Felc. 1. & 5. At ceteri & editi δύναμιν τοῦ θεοῦ. Paulopost Reg. 1. & Seguer. αὐτὸς ἐγείρῃ· ὅτε καὶ τῷ Ναιμὰν λέγει. Alii & editi, αὐτοῖς ἐγείρῃ· ὅτε καὶ τῷ Νεεμὰν ἔλεγεν. Porro quæ sequuntur Elisæi verba ad Naaman, non habentur in Scriptura: sed ipse Naaman sanatus & ad Elisæum reversus ait, ἰδοὺ ἔγνωκα ὅτι οὐκ ἔστι θεὸς ἐν πάσῃ τῇ γῇ, ὅτι ἀλλ' ἢ ἐν τῷ Ισραήλ. *Vere scio quod non sit alius Deus in universa terra, nisi tantum in Israel.*

(9) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. Editi autem & alii, εἶναι τὸν τοῦ πατρὸς υἱὸν καὶ λόγον. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἀλλ' εἴπερ. Editi & alii, ἀλλ' ἐπείπερ.

(10) Sic Reg. 1. & Seguer. At alii & editi, ἦν οὕτως ὁ κύριος, ἔδει, &c.

(11) Felc. 2. & editi, δὲ ἐν ἐμοί. Ceteri mss. δὲ καὶ ἐν ἐμοί. Mox Reg. 1. & 2. & Seguer. πρὸς τὸν πατέρα ὡς υἱός. At alii & editi, πρὸ τὸν πατέρα ὁ υἱός.

(12) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἐκ πηγῆς. Alii & editio Commel. ὡς πηγῆς.

(13) Reg. 1. Segu. Gobl. & Felc. 1. οὕτως. Ceteri & editi, ὄντως.

(14) Reg. 1. & Segu. ὁ ἥλιος. In aliis & editis, ὁ deest. Ibid. Reg. 1. Segu. Gobl. & Felc. 1. καὶ τῷ λόγῳ. Alii & editi, καὶ ἐν τῷ λόγῳ.

esse intelligit. Nam cum forma & divinitas Patris hoc ipsum sit quod est Filius, omnino sequitur ut Filius sit in Patre, & Pater in Filio. Quocirca cum antea dixisset, *Ego & Pater unum sumus*, hic recte ait, *Ego in Patre & Pater in me est*, ut scilicet eamdem amborum divinitatem unamque naturam esse doceret.

Joan. 10. 30. Joan. 14. 10.

Qua ratione Pater & Filius sint unus Deus. Sabelli error.

4. Unum enim illi sunt, non quod unum in duas partes sit divisum, quæ nihil sint præter unum; neque quod unum bis nominetur, ita ut idem aliquando Pater, aliquando sui Filius fiat; quæ cum sentiret Sabellius, hæreticus est judicatus. Verum duo quidem sunt, quia Pater, Pater est, nec ipse est Filius; & vicissim Filius est Filius, nec ipse Pater est. Una vero illorum natura est: nec enim genitoris genitus est dissimilis, cum imago ejus sit, & omnia quæ Patris sunt, sint quoque Filii. Hinc Filius alius non est Deus, quia non extrinsecus effictus est: alioquin complures dii inducerentur, si extranea excogitaretur divinitas præter Patris divinitatem. Tametsi enim * aliud est Filius, ut genitus: attamen idem est, ut Deus: atque adeo ipse & Pater unum sunt cum naturæ proprietate, tum eadem & una divinitate, quemadmodum dictum est. Enimvero ipse quoque splendor lux est, nec sole posterior, neque alia lux, neque quatenus ejus sit particeps, sed totus proprius ejus est fetus. Hujusmodi porro fetus necessario lux una est, nec dici potest duas illas esse luces, sed duo quidem esse solem & splendorem, unam vero ex sole ortam lucem esse, quæ in splendore orbem illuminat universum. Ita similiter Filii divinitas, est quoque ipsa Patris, quam quidem ob causam individua est, atque hoc pacto unus est Deus, nec alius est præter illum. Quia ergo unum illi sunt, unaque ipsa est divinitas, idcirco eadem de Filio quæ de Patre dicuntur, Patris excepto nomine. Sic ergo Filius dicitur Deus: *Et Deus erat Verbum*: item omnipotens, *Hæc dicit qui erat, & qui est, & qui venturus est omnipotens*; similiter Dominus, *unus Dominus Jesus Christus*: lux quoque esse dicitur, *Ego sum lux*: nec non peccata delere: *Ut autem sciatis*, inquit, *quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata*: & quæcumque alia similia inveneris. Nam *omnia*, inquit ipse Filius, *quæcumque habet Pater, mea sunt*: & rursus, *mea tua sunt*.

Eadem de Filio quæ de Patre dicuntur, præter Patris nomen. Joan. 1. 1. Apocal. 1. 8. 1. Cor. 8. 6. Joan. 8. 12. Luc. 5. 24. Joan. 16. 15. Joan. 17. 10.

5. Porro is qui ea quæ Patris sunt Filio attribui audierit, hac ratione Patrem in Filio videbit; Filiumque similiter intuebitur in Patre, cum illa quæ de Filio dicuntur, eadem quoque de Patre dicantur. Cur vero ea quæ Patris sunt, Filio attribuuntur, nisi quia Filius ex illo genitus est? Cur item quæ Filii sunt, eadem propria sunt Patris, nisi quia Filius ejus naturæ proprius est fetus? Quare cum Filius proprius si naturæ Patris fetus, jure merito ea, quæ Patris sunt, sui esse

A τοῦ υἱοῦ ἐστι. τὸ γὰρ (1) εἶδος καὶ ἡ θεότης τοῦ πατρὸς ὅσης τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ, ἀκολούθως ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί ἐστι, καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ. διὰ τοῦτο (2) γὰρ καὶ εἰκότως, εἰρηκὼς πρότερον, „ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, „ ἐπήγαγε τὸ, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν „ ἐμοί· „ ἵνα τὴν μὲν ταυτότητα τῆς θεότητος, (3) τὴν δὲ ἑνότητα τῆς οὐσίας δείξῃ.

4. Ἓν γάρ εἰσιν, οὐχ ὡς ἑνὸς πάλιν εἰς δύο μέρη διαιρεθέντος, καὶ μηδὲν ὄντων πλὴν ἑνός· οὐδὲ ὡς τοῦ ἑνὸς δὶς ὀνομαζομένου, (4) ὥστε τὸν αὐτὸν ἄλλοτε μὲν πατέρα, ἄλλοτε δὲ υἱὸν ἑαυτοῦ γίνεσθαι· τοῦτο γὰρ Σαβέλλιος φρονήσας, αἱρετικὸς ἐκρίθη. ἀλλὰ B δύο μέν εἰσιν, ὅτι ὁ πατὴρ, πατήρ ἐστι, καὶ οὐχ ὁ αὐτὸς υἱός ἐστι· καὶ ὁ υἱὸς, υἱός ἐστι, καὶ οὐχ ὁ αὐτὸς πατήρ ἐστι· μία δὲ ἡ φύσις· οὐ γὰρ ἀνόμοιον τὸ γέννημα τοῦ γεννήσαντος· εἰκὼν γάρ ἐστιν αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ τοῦ πατρὸς, τοῦ υἱοῦ ἐστι. διὸ οὐδὲ ἄλλος (5) θεὸς ὁ υἱός· οὐ γὰρ ἔξωθεν ἐπενοήθη· ἐπεὶ πάντως καὶ πολλοὶ, ξένης οὔσης παρὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἐπινοουμένης θεότητος· εἰ γὰρ καὶ ἕτερόν ἐστιν ὡς γέννημα ὁ υἱὸς, ἀλλὰ ταυτόν ἐστιν ὡς θεός· καὶ ἕν εἰσιν αὐτὸς καὶ ὁ πατὴρ τῇ ἰδιότητι καὶ οἰκειότητι τῆς φύσεως, καὶ τῇ ταυτότητι τῆς μιᾶς θεότητος, ὥσπερ εἴρηται. (6) καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀπαύγασμα φῶς ἐστιν, οὐ δεύτερον τοῦ C ἡλίου, οὐδὲ ἕτερον φῶς, οὐδὲ κατὰ μετουσίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ὅλον ἴδιον αὐτοῦ γέννημα. τὸ δὲ τοιοῦτον γέννημα, ἐξ ἀνάγκης (7) ἕν ἐστι φῶς· καὶ οὐκ ἄν τις εἴποι δύο φῶτα εἶναι ταῦτα, ἀλλὰ δύο μὲν ἥλιον καὶ ἀπαύγασμα, ἓν δὲ τὸ ἐξ ἡλίου φῶς ἐν τῷ ἀπαυγάσματι φωτίζον τὰ πανταχοῦ. οὕτω καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ θεότης, τοῦ πατρός ἐστιν· ὅθεν καὶ ἀδιαίρετός ἐστι· καὶ οὕτως εἷς θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ. οὕτω γοῦν ἓν αὐτῶν ὄντων, καὶ (8) μιᾶς αὐτῆς οὔσης τῆς θεότητος, τὰ αὐτὰ λέγεται περὶ τοῦ υἱοῦ, ὅσα λέγεται καὶ περὶ τοῦ πατρὸς, χωρὶς D τοῦ λέγεσθαι πατὴρ, (9) οἷον τὸ θεός· καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· τὸ παντοκράτωρ· „ τάδε λέγει, ὁ ἦν, καὶ „ ὁ ὢν, καὶ (10) ὁ ἐρχόμενος ὁ παντοκράτωρ· τὸ κύ„ ριος· εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστός· τὸ εἶναι φῶς· ἐγώ „ εἰμι τὸ φῶς· τὸ ἐξαλείφειν ἁμαρτίας· ἵνα δέ, φη„ σιν, εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου „ ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι (11) ἁμαρτίας· καὶ ὅσα ἄλλα „ ἂν εὕροις. πάντα γάρ, φησὶν αὐτὸς ὁ υἱὸς, ὅσα ἔχει „ ὁ πατὴρ, (12) ἐμά ἐστι. καὶ πάλιν, τὰ ἐμὰ σά ἐστιν. „

5. Ὁ δὲ ἀκούων τὰ τοῦ πατρὸς λεγόμενα ἐφ' υἱοῦ, ὄψεται καὶ οὕτως τὸν πατέρα ἐν τῷ υἱῷ, θεωρήσει δὲ καὶ τὸν υἱὸν ἐν τῷ πατρὶ, ὅταν τὰ λεγόμενα ἐφ' E υἱοῦ, (13) ταῦτα λέγηται καὶ ἐπὶ πατρός. διατί δὲ τὰ τοῦ πατρὸς ἐφ' υἱοῦ λέγεται, ἢ ὅτι ἐξ αὐτοῦ (14) γέννημά ἐστιν ὁ υἱός; διατί δὲ καὶ τὰ τοῦ υἱοῦ ἴδιά ἐστι τοῦ πατρὸς, ἢ ὅτι πάλιν τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἴδιον (15) ἐστι γέννημα ὁ υἱός; τῆς δὲ οὐσίας τοῦ πατρὸς ἴδιον ὢν γέννημα ὁ υἱὸς, εἰκότως καὶ τὰ τοῦ πατρὸς λέγει ἑαυτοῦ

(1) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. εἶδος. In Anglic. quoque margine notatur, γρ. εἶδος. Ceteri & editio Commel. ἴδιο.

(2) Reg. 1. Seguer. γὰρ εἰκότως. Alii & editi, γὰρ καὶ εἰκότως.

(3) Seguerian. τὴν ἑνότητα.

(4) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, οὐδὲ ὥστε. Paulopost Felc. 5. Σαβέλλιος.

(5) Reg. 1. & 2. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 5. θεὸς ὁ υἱός. Editi & alii, θεὸς υἱός.

(6) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. καὶ γὰρ τό. Alii & editi, καὶ γὰρ καὶ τό. Paulopost Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἀλλ' ὅλον ἴδιον. Editi & alii, ἀλλ' ἐν ἴδιον.

(7) Sic Reg. 1. & Seguer. In editis vero & aliis, ἓν deest.

(8) Reg. 1. & Seguer. μιᾶς αὐτῆς οὔσης. Alii & editi, μιᾶς οὔσης.

(9) Seguer. Reg. 2. Goblerian. & Felc. 1. οἷον θεός· καὶ θεός, &c. Sic etiam in Reg. 1. prima manu: sed altera manu scribitur, οἷον τὸ θεός· καὶ θεός, &c. Ceteri autem & editi, οἷον θεός· τό, καὶ θεός, &c.

(10) Sic Reg. 1. & 2. & Seguer. In Reg. 2. tamen habetur, τὸ κύριος εἷς· εἷς κύριος. At alii & editi, ὁ ἐρχόμενος· τὸ κύριος εἷς· εἷς κύριος. Ibidem Χριστὸς abest a Reg. 1. & Seguer.

(11) Sic Regius 1. & 2. Seguer. & Scriptura. Alii & editi, τὰς ἁμαρτίας.

(12) Sic Reg. 1. & Seguer. At Reg. 2. & editio Commel. ἐμά ἐστιν· ὁ δὲ ἀκούων, omissis intermediis. Ibid. Reg. 1. & Seguer. τὰ τοῦ πατρὸς, υἱοῦ λεγόμενα, ὄψεται οὕτω τὸν πατέρα.

(13) Reg. 1. & Seguer. λέγῃ ταῦτα καὶ ἐπὶ πατρός. Goblerian. & Felc. 1. λέγηται καὶ ἐπὶ πατρός. Alii & editio Commel. λέγηται ἐπὶ πατρός.

(14) Reg. 1. & Seguer. ἐστι γέννημα· διατί. Iidem ibid. & Reg. 2. Basil. Gobler. Felc. 1. & 5. τὰ τοῦ υἱοῦ, &c. In aliis vero & editione Commel. τὰ deest. Item ibid. Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felckm. 1. ἢ ὅτι πάλιν. Alii & editio Commel. ἢ omittunt.

(15) ἐστι deest in Seguer. & Reg. 1. qui ultimus habet, γέννημα ὁ υἱὸς, εἰκότως, omissis intermediis. Seguer. ibid. & Gobler. Felc. 1. ac Joannes Damascenus qui hunc locum citat Oratione tertia de Imaginibus, ἴδιον ὢν γέννημα. Editi & alii, ἴδιον ὂν γέννημα.

* Ita vertimus, textum Græcum secuti, licet vulgo doceant Theologi Filium non *aliud*, sed *alium* esse a Patre. Verum ista dictione, *aliud*, idem hic significat sanctus Athanasius, quod Theologi dictione, *alius*, ut patet.

τοῦ εἶναι· ὅθεν πρεπόντως καὶ ἀκολούθως τῷ μὲν λέγειν, „ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, ἐπήγαγεν· ἵνα γνῶ„τε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· (1) „τούτῳ δὲ πάλιν προσείρηκεν· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρα„κε τὸν πατέρα·„ καὶ ἔστιν εἷς καὶ ὁ αὐτὸς νοῦς ἐν τοῖς τρισὶ τούτοις ῥητοῖς. ὁ γὰρ οὕτως ἐγνωκὼς, ὅτι ἕν εἰσιν ὁ υἱὸς καὶ ὁ πατὴρ, οἶδεν ὅτι αὐτὸς ἐν τῷ πατρί ἐστι, καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ· ἡ γὰρ τοῦ υἱοῦ θεότης, τοῦ πατρός ἐστι, καὶ (2) αὐτὴ ἐν τῷ υἱῷ ἐστι. καὶ ὁ τοῦτο δὲ καταλαβὼν, πέπεισται ὅτι ὁ ἑωρακὼς τὸν υἱὸν, ἑώρακε τὸν πατέρα· ἐν γὰρ τῷ υἱῷ ἡ τοῦ πατρὸς θεότης θεωρεῖται. (3) τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τῆς εἰκόνος τοῦ βασιλέως, προσεχέστερόν τις κατανοεῖν δυνήσεται. ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι τὸ εἶδος καὶ ἡ μορφὴ τοῦ βασιλέως ἐστὶ, καὶ ἐν τῷ βασιλεῖ δὲ τὸ ἐν τῇ εἰκόνι εἶδός ἐστιν. ἀπαράλλακτος γάρ ἐστιν ἡ ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ βασιλέως ὁμοιότης· ὥστε τὸν (4) ἐνορῶντα τῇ εἰκόνι, ὁρᾷν ἐν αὐτῇ τὸν βασιλέα· καὶ τὸν πάλιν ὁρῶντα τὸν βασιλέα, ἐπιγινώσκειν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ ἐν τῇ εἰκόνι. ἐκ δὲ τοῦ μὴ διαλλάττειν τὴν ὁμοιότητα, τῷ θέλοντι μετὰ τὴν εἰκόνα θεωρῆσαι τὸν βασιλέα, (5) εἴποι ἂν ἡ εἰκών· ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεὺς ἕν ἐσμεν, ἐγὼ γὰρ ἐν ἐκείνῳ εἰμὶ, κἀκεῖνος ἐν ἐμοί· καὶ ὃ ὁρᾷς ἐν ἐμοὶ, τοῦτο ἐν ἐκείνῳ βλέπεις· καὶ ὃ ἑώρακας ἐν ἐκείνῳ, τοῦτο βλέπεις ἐν ἐμοί. (6) ὁ γοῦν προσκυνῶν τὴν εἰκόνα, ἐν αὐτῇ προσκυνεῖ καὶ τὸν βασιλέα· ἡ γὰρ ἐκείνου μορφὴ καὶ (7) τὸ εἶδός ἐστιν ἡ εἰκών. ἐπεὶ τοίνυν καὶ ὁ υἱὸς εἰκών ἐστι τοῦ πατρὸς, ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ νοεῖν ὅτι ἡ θεότης καὶ ἡ ἰδιότης τοῦ πατρὸς τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ ἐστι. καὶ τοῦτό ἐστιν (8) „ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, καὶ „ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί.„

6. Οὐκ ἐκ μέρους δὲ ἡ τῆς θεότητος μορφὴ, ἀλλὰ τὸ πλήρωμα τῆς τοῦ πατρὸς θεότητός ἐστι τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ, καὶ (9) ὅλος θεός ἐστιν ὁ υἱός. διὰ τοῦτο καὶ ἴσα θεῷ ὢν, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ· καὶ πάλιν ἐπειδὴ τοῦ υἱοῦ ἡ θεότης καὶ τὸ εἶδος οὐδενὸς ἄλλου, ἢ τοῦ πατρός ἐστι, τοῦτό ἐστιν, ὅπερ (10) εἶπε τὸ, „ἐγὼ ἐν τῷ πατρί· οὕτως „θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον ἑαυτῷ καταλλάσσων·„ τὸ γὰρ ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ἐστὶν ὁ υἱὸς, ἐν ᾧ ἡ κτίσις πρὸς τὸν θεὸν κατηλλάσσετο. οὕτως ἃ (11) εἰργάζετο ὁ υἱὸς, τοῦ πατρός ἐστιν ἔργα· τὸ γὰρ εἶδος τῆς τοῦ πατρὸς θεότητός ἐστιν ὁ υἱὸς, ἥτις εἰργάζετο τὰ ἔργα· οὕτως δὲ ὁ βλέπων τὸν υἱὸν, ὁρᾷ τὸν πατέρα· ἐν γὰρ τῇ πατρῴᾳ θεότητι ἐστὶ καὶ θεωρεῖται ὁ υἱός· καὶ τὸ ἐν αὐτῷ πατρικὸν εἶδος δείκνυσιν (12) ἐν αὐτῷ τὸν πατέρα· καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ. καὶ ἡ ἐκ τοῦ πατρὸς δὲ ἐν υἱῷ ἰδιότης καὶ θεότης δείκνυσι τὸν υἱὸν ἐν τῷ πατρὶ, καὶ (13) τὸ ἀεὶ ἀδιαίρετον αὐτοῦ· καὶ ὁ ἀκούων δὲ καὶ βλέπων τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ πατρὸς, ταῦτα λεγόμενα περὶ τοῦ υἱοῦ, οὐ κατὰ χάριν ἢ μετοχὴν (14) ἐπιγενόμενα τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ υἱοῦ ἴδιον τῆς πατρικῆς οὐσίας ἐστὶ γέννημα, νοήσει καλῶς τὸ εἰρημένον, καθὰ προεῖπον, „ἐγὼ ἐν „τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· καὶ, ἐγὼ καὶ ὁ „πατὴρ ἕν ἐσμεν. ἔστι γὰρ ὁ υἱὸς, οἷος ὁ πατὴρ, τῷ

A asseverat. Quapropter bene ac congruenter post hæc verba, *Ego & Pater unum sumus*, subjecit, *Ut cognoscatis quia Pater in me est, & ego in Patre*; post quæ rursus addidit: *Qui vidit me, vidit Patrem*, quorum utique trium locorum una eademque est sententia. Qui enim ita scit unum esse Filium & Patrem, novit certe eum in Patre, & Patrem in Filio esse. Divinitas enim Filii, Patris quoque ipsa est, eademque est in Filio: quod qui comprehenderit, is persuasum facile habebit, eum qui Filium vidit, Patrem vidisse: quippe cum Patris divinitas in Filio conspiciatur. Id autem facilius, imaginis B Imperatoris exemplo, poterit intelligi. Nempe in imagine species quidem & forma Imperatoris est: in Imperatore autem eadem species est quæ in imagine videtur. Perfecta enim similitudo est in Imperatoris imagine, ita ut & is qui imaginem viderit, in ipsa Imperatorem intueatur, & vicissim qui Imperatorem viderit, agnoscat illum ipsum esse qui in imagine conspicitur. Ex eo autem quod nulla discrepent dissimilitudine, si quis post imaginem, vellet Imperatorem videre, recte illi imago diceret: Ego & Imperator unum sumus; ego enim in illo sum, & ille in me: quodque in me vides, C idem in illo aspicis, & quod in illo vidisti, idem in me cernis. Itaque qui imaginem adorat, in ea quoque Imperatorem adorat: imago siquidem, ejus species & forma est. Cum igitur Filius imago quoque sit Patris; intelligere necesse est divinitatem & proprietatem Patris, hoc ipsum esse quod est Filius. Hoc autem est quod his verbis significatur, *Qui in forma Dei existens*, &, *Pater in me*.

6. Ceterum non ex parte tantum, divinitatis forma est, sed hoc quod est Filius, plenitudo est divinitatis Patris, ita ut Filius totus sit Deus. Hinc cum D æqualis Deo esset, non rapinam arbitratus est Deo æqualem esse. Similiter, quia Filii divinitas & species seu forma nullius alius quam Patris est, hoc ipsum est quod dixit, *Ego in Patre*. Sic *Deus in Christo erat mundum reconcilians sibi*. Namque naturæ Patris proprius est Filius, in quo natura creata cum Deo reconciliatur. Sic ea quæ Filius agebat, opera Patris erant, quia Filius species seu forma erat Patris divinitatis, quæ ipsa opera efficiebat. Sic qui videt Filium, Patrem simul videt, quia in paterna divinitate & est & cernitur Filius; paternaque species, quæ in illo est, Patrem in eodem exhibet, atque E hoc modo Pater est in Filio. Proprietas autem & divinitas, quæ ex Patre in Filio existit, Filium in Patre commonstrat, eumdemque ab eo dividi numquam posse ostendit. Quocirca qui audit & videt ea, quæ de Patre dicuntur, de Filio quoque dici, non quod hæc per gratiam ejus accidant naturæ, aut quatenus sit horum particeps, sed quia hoc ipsum quod est Filius, proprius est naturæ Patris fetus: ille proculdubio optime, ut jam dixi, hæc verba intelliget, *Ego in Patre & Pater in me est*: &, *Ego & Pater unum sumus*. Talis siquidem est Filius qualis Pater, eo quod omnia

Joan. 10.30.
Ibid. v. 38.
Joan. 14. 9.
Philip. 2. 6.
Joan. 14.10.
Philip. 2. 6.
Joan 14.10.
2. Cor. 5.19.
Joan. 14.10.
Joan. 10.30.

(1) Reg. 1. & Seguer. τούτῳ δὲ πάλιν προσείρηκεν. Editi & alii, τοῦτο δὲ πάλιν προείρηκεν. Mox Reg. 1. & Seguer. εἷς καὶ ὁ αὐτὸς νοῦς. At alii & editi, εἷς ὁ αὐτὸς νοῦς.
(2) Reg. 1. & Seguer. αὐτή. Ceteri & editi, αὕτη. Mox Reg. 1. & Seguer. πέπεισται, Damasc. ἐπίσταται. Ceteri & editi, πεπίστευκεν.
(3) Sic mss. Damasc & Concilium secundum Nicænum act. 4. ubi hic locus affertur. Editio vero Commel. τοῦτο καί.
(4) Concil. Nicæn. ἐνορῶντα τὴν εἰκόνα. Damasc. ὁρῶντα τὴν εἰκόνα. Mox Gobler. Felc. 1. & Concil. Nicæn. καὶ πάλιν τὸν ὁρῶντα.
(5) Damasc. εἴποι ἂν τούτῳ ἡ εἰκὼν, ἐγὼ καὶ βασιλεὺς ἕν τι ἐσμεν.
(6) Damascen. ὁ γὰρ προσκυνῶν. Mox Reg. 1. & Seguer. προσκυνεῖ καὶ τόν. In aliis & editis, deest καί.

(7) Damascen. τὸ εἶδος αὐτοῦ ἐστιν, &c.
(8) Sic Reg. 1. Seguer. & Anglic. ut & habet Scriptura. Alii autem & editi, ὁ.
(9) Anglic. ὅλως. Reg. 2. καὶ ὁ λόγος θεός ἐστιν ὁ υἱός. Felc. 5. καὶ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ υἱός.
(10) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. εἴπομεν. Alii & editi, εἶπε. Ibid. post πατρὶ, Felc. 5. addit, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί.
(11) Reg. 1. & Seguer. εἰργάζετο, & paulopost ἥτις εἰργάζετο. Ceteri & editi, ἐργάζεται & ὅστις ἐργάζεται.
(12) Sic Reg. 1. & Seguer. At alii & editi, δείκνυσιν ἑαυτῷ.
(13) Basili. & Anglic. καὶ τὸ ἀεὶ, &c. Alii & editio Commel. καὶ ἀεί. Ibidem in codice Seguer. abscissum est folium integrum.
(14) Reg. 1. ἐπιγενόμενα. Editi, ἐπιγινόμενα. Mox mss. αὐτὸ τὸ εἶναι. Editio vero Commel. αὐτὸ εἶναι.

omnia habeat quæ Patris sunt: quo fit ut & ipse una cum Patre significetur. Nemo enim patrem appellaverit, nisi existat filius. Nec vero qui Deum effectorem dicit, idcirco res effectas necessario significat: siquidem opifex etiam est ante opera. Sed qui Patrem dicit, omnino cum Patre Filium quoque existere significat. Unde qui credit in Filium, in Patrem credit, quippe qui in eum credat qui proprius est naturæ Patris: atque hoc pacto una est fides in unum Deum: & ille vero qui Filium adorat & honorat, in Filio adorat & honorat Patrem, quia una est amborum divinitas. Qua de causa unus est honor unaque adoratio, qua Pater in Filio & per Filium colitur, & qui ita adorat, unum Deum adorat, quia unus est Deus, nec alius est præter eum. Cum ergo solus Pater dicitur Deus: cum item dicitur unus esse Deus, &, *Ego sum*; &, *Præter me non est Deus*: &, *Ego primus & ego post hæc*: hæc, inquam, omnia recte dicuntur, quia unus & solus & primus est Deus. Nec vero hujusmodi verbis excluditur Filius. Absit. Ipse enim est in uno, primo & solo, tamquam unius, solius & primi solum item Verbum, sapientia & splendor. Ipse item primus est, quippe qui divinitatis primi & solius plenitudo sit, totusque & plenus Deus. Itaque non ejus causa illa dicta sunt, sed ad declarandum non esse alium qualis est Pater ejusque Verbum: eamque Prophetæ mentem esse clarum manifestumque est omnibus.

Exod. 3. 14. Deut. 32. 39. Esai. 44. 6.

7. Verum quandoquidem impii hæc circumferentes, impie de Domino loquuntur, nobisque hujusmodi verbis obtrectant: Ecce unus & solus & primus dicitur Deus, quare ergo vos Filium Deum quoque esse contenditis? si enim esset Deus, non diceret, *Ego solus*, neque quod, *unus est Deus*: eamobrem operæ pretium est etiam de hujusmodi dictis pro nostra facultate disserere, ut inde omnibus pateat vere Arianos Dei hostes esse. Si igitur Filio contentio esset cum Patre, non immerito hujusmodi ille audiret voces; & si quemadmodum David de Adonia & Absalone audivit, ita Pater Filium videret, recte item hæc verba sibi ipsi diceret & proferret, ne forte Filius, seipsum Deum dicendo, aliquos a Patre abduceret. Sed si contra se res habet, illeque qui Filium cognoscit, Patrem melius cognoscit, quem nempe illi Filius ipse patefacit: si, inquam, melius quoque in Verbo, uti dictum est, videbit Patrem: si item postquam advenit Filius, non seipsum sed Patrem honoravit, unde cuidam ad se accedenti ait, *Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus Deus*: & interroganti quodnam majus mandatum esset in lege, respondit, *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est*: turbis similiter ait, *Ego de cælo descendi, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem Patris qui misit me*: sic quoque docebat discipulos, *Pater meus major me est*: &, *Qui me honorat, honorat eum qui*

Deut. 32. 39. Deuter. 6. 4. Luc. 18. 19. Marc. 12. 30. Joan. 6. 38. Joan. 14. 28. Joan. 5. 23.

A πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν· διὸ καὶ μετὰ τοῦ πατρὸς σημαίνεται. πατέρα γὰρ οὐκ ἄν τις εἴποι, μὴ ὑπάρχοντος υἱοῦ. ὁ μέν τοι ποιητὴν λέγων τὸν θεὸν, οὐ πάντως καὶ (1) τὰ γενόμενα δηλοῖ. ἔστι γὰρ καὶ πρὸ τῶν ποιημάτων ποιητής. ὁ δὲ πατέρα λέγων, εὐθὺς (2) μετὰ τοῦ πατρὸς σημαίνει καὶ τὴν τοῦ υἱοῦ ὕπαρξιν. διὰ τοῦτο καὶ ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν, εἰς τὸν πατέρα πιστεύει· (3) εἰς γὰρ τὸ ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας πιστεύει· καὶ οὕτως μία ἐστὶν ἡ πίστις εἰς ἕνα θεόν. καὶ ὁ προσκυνῶν δὲ καὶ τιμῶν τὸν υἱὸν, ἐν υἱῷ προσκυνεῖ καὶ τιμᾷ τὸν πατέρα. μία γάρ ἐστιν ἡ θεότης· καὶ διὰ τοῦτο μία τι- B μὴ καὶ μία ἐστὶ προσκύνησις (4) ἡ ἐν υἱῷ καὶ δι' αὐτοῦ γινομένη τῷ πατρί· καὶ ὁ οὕτω προσκυνῶν, ἕνα θεὸν προσκυνεῖ· εἷς γὰρ θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ. ὅτε γοῦν μόνος λέγεται ὁ πατὴρ θεός· καὶ ὅτι εἷς θεός ἐστι, καὶ τὸ, „ἐγώ εἰμι, (5) καὶ, πλὴν „ἐμοῦ οὐκ ἔστι θεός· καὶ τὸ, ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ „ταῦτα, „καλῶς λέγεται. εἷς γὰρ θεὸς καὶ μόνος καὶ πρῶτός ἐστιν. οὐκ εἰς ἀναίρεσιν δὲ τοῦ υἱοῦ (6) λέγεται. μὴ γένοιτο· ἔστι γάρ. καὶ αὐτὸς ἐν τῷ ἑνὶ, καὶ πρώτῳ, καὶ μόνῳ, ὡς τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου καὶ πρώτου καὶ μόνος λόγος, καὶ σοφία, καὶ ἀπαύγασμα ὤν. (7) ἔστι δὲ καὶ πρῶτος καὶ αὐτὸς, πλήρωμα τῆς τοῦ πρώτου καὶ μόνου θεό- C τητος, ὅλος καὶ πλήρης ὢν θεός. οὐκοῦν οὐ δι' αὐτὸν εἴρηται, ἀλλ' εἰς ἀναίρεσιν τοῦ μὴ εἶναι ἕτερον, οἷός ἐστιν ὁ πατὴρ, καὶ ὁ τούτου λόγος· καὶ ἔστι μὲν (8) αὐτὸς ὁ νοῦς τοῦ προφήτου φανερὸς καὶ πᾶσι πρόδηλος.

7. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἀσεβεῖς καὶ ταῦτα φέροντες, δυσφημοῦσι μὲν τὸν κύριον, ὀνειδίζουσι δὲ ἡμῖν λέγοντες· ἰδοὺ εἷς, καὶ μόνος, καὶ πρῶτος λέγεται ὁ θεὸς, πῶς ὑμεῖς λέγετε τὸν (9) υἱὸν εἶναι θεόν; εἰ γὰρ ἦν θεὸς, οὐκ ἂν ἔλεγεν, „ἐγὼ μόνος, οὐδὲ ὅτι εἷς ἐστιν ὁ θεός· „ἀναγκαῖον (10) τὸν νοῦν καὶ τούτων τῶν ῥητῶν, ὡς δυνατόν ἐστιν, εἰπεῖν, ἵνα πάντες γνῶσι καὶ ἐκ τούτων ὅτι ὄντως εἰσὶν οἱ Ἀρειανοὶ θεομάχοι. εἰ μὲν οὖν ἅ- D μιλλα τῷ υἱῷ ἐστι πρὸς τὸν πατέρα, τοιαύτας (11) ἀκουέτω φωνάς· καὶ εἰ ὥσπερ Δαβὶδ ἤκουσε περὶ τοῦ Ἀδωνίου καὶ τοῦ Ἀβεσσαλὼμ, οὕτως καὶ ὁ πατὴρ βλέπει τὸν υἱόν· πρὸς ἑαυτὸν λεγέτω καὶ προφερέτω τοιαῦτα ῥήματα, μήποτε ὁ υἱὸς λέγων ἑαυτὸν θεὸν, ἀποστήσῃ τινὰς ἀπὸ τοῦ πατρός· εἰ δὲ ὁ γινώσκων τὸν υἱὸν, γινώσκει μᾶλλον (12) τὸν πατέρα, ἀποκαλύπτοντος τοῦτον αὐτῷ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐν τῷ λόγῳ ὄψεται μᾶλλον τὸν πατέρα, καθάπερ εἴρηται· ἐλθὼν δὲ ὁ υἱὸς, οὐχ ἑαυτὸν ἀλλὰ τὸν πατέρα ἐδόξασεν, λέγων μὲν τῷ προσερχομένῳ· „τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς „ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός· (13) ἀποκρινόμενος E „δὲ τῷ ἐρωτῶντι, ποία ἐντολὴ ἐν τῷ νόμῳ μεί„ζων, ὅτι ἄκουε Ἰσραὴλ, κύριος ὁ θεός σου, κύ„ριος εἷς ἐστι· καὶ τοῖς μὲν ὄχλοις λέγων, (14) „ἐγὼ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα οὐχ ἵνα ποιήσω τὸ „θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με „(15) πατρός· τοὺς δὲ μαθητὰς διδάσκων, ὅτι ὁ πα„τήρ μου μείζων μού ἐστι. καὶ ὁ ἐμὲ τιμῶν, τιμᾷ τὸν πέμ„ψαν-

(1) Regius primus, τὰ λεγόμενα, ut & Nannius legit. Alii & editi, τὰ γενόμενα.
(2) Reg. 1. μετὰ τοῦ πατρός. Editi, μετὰ πατρός.
(3) Hæc verba, εἰς γὰρ τὸ ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας πιστεύει, desunt in Gobler. & Felc. 1.
(4) Reg. 1. ἡ ἐν υἱῷ. Editi ἡ omittunt. Paulopost Reg. 1. ὅτε γοῦν μόνος λέγεται. Editi, ὅτε γοῦν καὶ μόνος, &c.
(5) Reg. 1. Gobler. Felc. 1. καὶ, πλὴν ἐμοῦ. Editi καὶ τὸ, πλὴν ἐμοῦ. Ibid. Reg. 1. οὐκ ἔστι θεός. Editi, οὐκ ἔστιν ἄλλος θεός. Item Reg. 1. ibidem, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. Editi, καὶ τὸ ἐγὼ μετὰ ταῦτα.
(6) Sic Reg. 1. At Reg. 2. λέγει ταῦτα· μὴ γένοιτο. ἔστι δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ ἑνὶ καὶ μόνῳ καὶ πρώτῳ, ὡς τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου καὶ πρώτου μόνος λόγος, &c. Editi, λέγει ταῦτα· μὴ γένοιτο. ἔστι δὲ καὶ πρῶτος αὐτὸς ἐν τῷ ἑνὶ καὶ μόνῳ καὶ πρώτῳ, ὡς τοῦ ἑνὸς καὶ πρώτου καὶ μόνου μόνος λόγος.
(7) Felc. 2. & editi, ἔστι καὶ πρῶτος. Ceteri mss. ἔστι δὲ καὶ πρῶτος. Paulopost Anglic. Gobler. & Felc. 1. ὅλως καὶ πλήρης. Sic etiam in Reg. 1. prima manu scriptum erat, sed altera emendatum est.
(8) Sic Reg. 1. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, οὗτος ὁ νοῦς.
(9) Reg. 1. τὸν Χριστόν.
(10) Reg. 1. τὸν νοῦν καὶ τούτων. Gobler. & Felck. 1. τὸν νοῦν καὶ περὶ τούτων. Editi, τοίνυν καὶ περὶ τούτων. Ibidem Reg. 1. ὡς δυνατὸν, εἰπεῖν.
(11) Reg. 1. ἀκουέτω φωνάς· καὶ εἰ ὥσπερ ὁ Δαβὶδ, &c. Editi, ἀκουέτω τὰς φωνάς· καὶ εἰ ὡς Δαβὶδ, &c. Ibid. Reg. 1. Gobler. & Felc. 1. Ἀβεσσαλώμ. Reg. 2. Basil. & Anglic. Ἀβεσσαλώμ. Editi, Ἀβεσαλώμ. Item ibid. Reg. 1. Gobler. & Felc. 1. οὕτως καὶ ὁ πατὴρ βλέπει. Editio Commel. καὶ ὁ πατὴρ οὕτως βλέπει. Reg. 1. ibid. πρὸς ἑαυτὸν λεγέτω. Editi, πρὸς αὐτὸν λεγέτω.
(12) Sic Reg. 1. Gobl. & Felc. 1. Editi vero, μᾶλλον καὶ τόν.
(13) Reg. 1. ἀποκρινόμενος δὲ τῷ ἐρωτῶντι, ποία, &c. Editi, ἀποκρινάμενος δὲ τῷ ἐρωτῶντι αὐτὸν, ποία.
(14) Sic Reg. 1. & Anglic. At Gobler. & Felck. 1. λέγων ὅτι ἐγὼ ἐκ τοῦ. Editi, λέγων, ἐκ τοῦ.
(15) Sic Reg. 1. & 2. Gobler. Felc. 1. & 4. At in editione Commel. deest πατρός.

„ ψαντέ με. „ καὶ εἰ τοιοῦτός ἐστιν ὁ υἱὸς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ποία ἐναντιότης, ἵνα καὶ τοιαύτην τις ὑπόνοιαν (1) λάβῃ περὶ τῶν τοιούτων ῥητῶν; ἄλλως τε εἰ λόγος ἐστὶ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, τίς οὕτως ἐστὶν ἄφρων, πλὴν τῶν χριστομάχων, ὡς νομίζειν ὅτι τὸν ἑαυτοῦ λόγον διαβάλλων καὶ ἀναιρῶν, τὰ τοιαῦτα λελάληκεν ὁ θεός; οὐκ ἔστιν οὗτος ὁ νοῦς Χριστιανῶν· μὴ γένοιτο. (2) οὐ γὰρ διὰ τὸν υἱὸν ταῦτα γέγραπται, ἀλλ᾽ εἰς ἀναίρεσιν τῶν πλασθέντων παρὰ τῶν ἀνθρώπων ψευδωνύμων θεῶν· καὶ ἡ διάνοια τῶν τοιούτων ῥητῶν, ἔχει τὴν αἰτίαν εὔλογον.

A *misit me:* Quod si Filius talem se erga Patrem præbet, quid illic est contrarium, ut quis illa Scripturæ loca hoc modo velit intelligere? In primis vero, si Verbum Filius est Patris, quis præter Dei hostes adeo demens sit, ut suspicetur Deum hæc locutum esse, quo suum Verbum calumniaretur & tolleret. Non est hæc Christianorum sententia: absit. Nec enim propter Filium ista scripta sunt, sed ad falsorum deorum, qui ab hominibus ficti sunt, eversionem: idque haud absque recta ratione.

8. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ προσκείμενοι τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς ἀφίστανται τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ, διὰ τοῦτο ἀγαθὸς ὢν (3) καὶ κηδόμενος τῶν ἀνθρώπων ὁ θεός, ἀνακαλούμενος τοὺς πλανηθέντας, φησίν· „ ἐγὼ θεὸς μόνος· καὶ, „ ἐγώ εἰμι· (4) καὶ, πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι θεός· „ καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστι ῥητά· ἵνα τὰ μὲν μὴ ὄντα διαβάλῃ, ἐπιστρέψῃ δὲ πάντας εἰς ἑαυτόν. καὶ ὥσπερ ἂν εἴ τις ἡμέρας οὔσης καὶ ἡλίου φαίνοντος ζωγραφοίη ξύλον ἁπλῶς, οὐδὲ κἂν φαντασίαν ἔχον φωτὸς, (5) καὶ λέγοι τὴν εἰκόνα ταύτην αἰτίαν εἶναι τοῦ φωτός· ὁ δὲ ἥλιος τοῦτο βλέπων εἰ λέγοι· ἐγὼ μόνος εἰμὶ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλο φῶς τῆς ἡμέρας πλὴν ἐμοῦ· οὐ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ ἀπαύγασμα βλέπων ταῦτα λέγει, ἀλλὰ πρὸς τὴν πλάνην διὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ξύλου καὶ ἀνομοιότητα τῆς ματαίας φαντασίας· οὕτως ἐστὶ καὶ τὸ ἐγώ εἰμι, „ (6) καὶ, ἐγὼ μόνος θεός, καὶ, οὐκ ἔστιν ἄλλος „ πλὴν ἐμοῦ· „ ἵνα τῶν ψευδωνύμων ἀποστήσῃ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ μάθωσιν αὐτὸν λοιπὸν τὸν ἀληθινὸν θεόν. ἀμέλει ταῦτα λέγων ὁ θεὸς διὰ τοῦ λόγου ἑαυτοῦ ἔλεγεν· εἰ μὴ ἄρα καὶ τοῦτο προσθῶσιν οἱ νῦν Ἰουδαῖοι, ὅτι μὴ διὰ τοῦ λόγου ταῦτα λελάληκεν· ἀλλ᾽ οὕτως εἴρηται, κἂν μαίνονται οἱ διαβολικοί. (7) ἐγένετο γὰρ λόγος κυρίου πρὸς τὸν προφήτην, καὶ ταῦτα ἠκούετο. εἰ δὲ αὐτοῦ ἦν ὁ λόγος, καὶ (8) δι᾽ αὐτοῦ ταῦτ᾽ ἐλέγετο· καὶ οὐκ ἔστι τι ὃ λέγει καὶ ποιεῖ ὁ θεὸς, ὃ μὴ ἐν τῷ λόγῳ λέγει καὶ ποιεῖ· οὐκ ἄρα δι᾽ αὐτὸν εἴρηται, ὦ θεομάχοι, ἀλλὰ διὰ τὰ ἀλλότρια καὶ μὴ ὄντα παρ᾽ αὐτοῦ. (9) καὶ γὰρ καὶ κατὰ τὴν εἰρημένην εἰκόνα, καὶ ὁ ἥλιος εἰ τὰς φωνὰς ἔλεγεν ἐκείνας, οὐκ ἐκτὸς ἔχων τὸ ἑαυτοῦ ἀπαύγασμα, ἀλλ᾽ ἐν τῷ ἀπαυγάσματι δεικνὺς ἑαυτοῦ τὸ φῶς (10) ἤλεγχε τὴν πλάνην, καὶ εἶπεν ἂν τοιαῦτα. οὐκοῦν οὐκ εἰς ἀναίρεσιν τοῦ υἱοῦ, οὐδὲ δι᾽ αὐτόν ἐστι τὰ τοιαῦτα ῥητά· ἀλλ᾽ εἰς ἀθέτησιν τοῦ ψεύδους. ἐξ ἀρχῆς γοῦν ὁ θεὸς οὐκ εἶπε τῷ Ἀδὰμ τὰς τοιαύτας φωνὰς, καίτοι ὄντος τοῦ λόγου σὺν αὐτῷ, δι᾽ οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· οὐ γὰρ ἦν χρεία, μήπω γενομένων εἰδώλων. ὅτε δὲ ἀντῆραν ἄνθρωποι κατὰ τῆς ἀληθείας, καὶ ὠνόμασαν ἑαυτοῖς οὓς ἤθελον θεοὺς, τότε δὴ καὶ τοιούτων χρεία γέγονε ῥημάτων, εἰς ἀναίρεσιν τῶν μὴ ὄντων θεῶν. ἐγὼ δ᾽ ἂν εἴποιμι προσθεὶς, ὅτι καὶ πρὸς τὴν τῶν χριστομάχων ἀφροσύνην προείρηται τὰ τοιαῦτα (11) ῥητά, ἵνα γνῶσιν, ὅτι ὃν ἂν ἔξωθεν τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς ἐπινοήσωσι θεὸν, οὗτος οὐκ ἔστιν ἀληθινὸς, (12) οὐδὲ τοῦ μόνου καὶ πρώτου εἰκὼν καὶ υἱός.

B Deo recedunt: ideo Deus qui bonus est curamque hominum habet, cum errantes revocat, ait, *Ego Deus solus*, &, *Ego sum*, &, *Præter me non est Deus*, aliaque id genus, cum ut ea quæ nulla sunt exploderet, tum ut omnes ad seipsum converteret. Ac quemadmodum si quis per diem & sole lucente lignum temere pingeret, in quo ne species quidem esset luminis, diceretque hanc imaginem causam esse lucis: quod sol animadvertens si diceret, Ego solus sum lux diei, nec est alia lux præter me: nemo profecto hæc a sole dicta esse arbitraretur, ut suum excluderet splendorem, sed C tantum illius erroris tollendi causa, qui in lignea imagine inanisque figuræ dissimilitudine objiceretur: ita similiter dixit Deus, *Ego sum*, &, *Ego solus Deus*, &, *non est alius præter me*, ut homines a falsis diis averteret, indeque discerent verum eum esse Deum. Ceterum cum hæc Deus diceret, ea sine dubio per suum Verbum ipse dicebat, nisi forte hodierni Judæi addant ista Deum minime per suum Verbum locutum fuisse. Verum ita illa dicta sunt, quantumvis furant diabolici viri. Nam Verbum Domini factum est ad Prophetam, hæcque audita sunt. Quod si ejus erat Verbum, ac per ipsum hæc dice- D bantur, nihilque est quod vel dicat vel faciat Deus, nisi in Verbo: non igitur propter ipsum dicta ista sunt, o Dei hostes, sed propter aliena, & quæ ab ipso non sunt. Etenim, ut in eodem insistamus exemplo, si sol illa verba protulisset, non his utique dictis indicasset se splendorem suum extra se habere, sed potius lumen suum in splendore esse ostendens, errorem illum refellisset. Nec ergo pariter dicta illa sunt ad excludendum Filium, neque propter illum, sed ad confutandum mendacium. Hinc Deus initio mundi nusquam illis est usus vocibus, cum Adamo E loqueretur, quamvis Verbum, per quod omnia facta sunt, cum illo esset. Nec enim tum his opus erat, cum nondum idola fuerant inventa. Postea autem quam homines a veritate defecerunt, sibique deos ad arbitrium confinxerunt, tunc ad falsos deos exterminandos verba hujuscemodi fuere necessaria. Mihi vero liceat etiam addere, illa ante hæreticorum insaniam dicta esse, ut inde exploratum haberent, eum quem extra Patris naturam Deum fingunt, non esse verum F Deum, neque solius primique imaginem & filium.

Deus se solum esse Deum ait, non ut Filium, sed falsos deos a Divinitate excludat.

9. Ἐὰν τοίνυν καὶ μόνος ἀληθινὸς θεὸς ὁ πατὴρ λέγηται, οὐκ εἰς ἀθέτησιν τοῦ λέγοντος, „ ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια, „

9. Quocirca etsi Pater solus verus Deus dicitur, non profecto dicitur ad repudiandum eum qui dicit, *Ego* Joan. 14. 6.

(1) Reg. 1. Seguer. & Basil. λάβῃ. Ibid. Reg. 1. & Seguer. ῥητῶν. Alii & editi, λάβοι, & ῥημάτων.
(2) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, οὐδὲ διά.
(3) Sic Reg. 1. & Seguer. Ceteri autem & editi, ὢν κηδόμενος.
(4) Sic Reg. 1. & 2. Seguer. Basil. Anglic. & Felc. 5. In aliis vero & editis καὶ deest. Mox Reg. 1. & Seguer. διαβάλῃ: alii & editi, διαβάλλῃ. Ibidem Reg. 1. & 2. Seguer. πάντας εἰς ἑαυτόν. Editi, πάντα εἰς ἑαυτόν. Item ibid. Reg. 1. & Seguer. ὥσπερ ἂν εἴ τις ἡμέρας. Alii & editi, ὥσπερ ἄν τῆς ἡμέρας.
(5) Hæc verba, καὶ λέγοι τὴν εἰκόνα ταύτην αἰτίαν εἶναι τοῦ φωτὸς, desunt in Basil. Ibid. Reg. 1. & Segu. βλέπων εἰ λέγοι. Alii & editi, βλέπων λέγοι. Paulopost Reg. 1. & 2. Seguer. Gobl. Felc. 1. & 5. ἄλλο φῶς, & post pauca, τὸ ἑαυτοῦ ἀπαύγασμα. Alii & editi, ἄλλο τὸ φῶς, &, τὸ αὐτοῦ ἀπαύγασμα.
(6) Reg. 1. & Seguer. καὶ, ἐγὼ μόνος. Goblerian. & Felc. 1. καὶ μόνος. Editi & alii, καὶ τὸ, ἐγὼ μόνος.
(7) Reg. 1. ἐγένετο λόγος. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἐγένετο γὰρ λόγος. Editi, ἐγένετο γὰρ ὁ λόγος.
(8) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. qui paulo post λόγῳ λέγει. Alii & editi, διὰ τοῦ λόγου, &, λόγῳ καὶ λέγει.
(9) Reg. 1. & Seguer. καὶ γὰρ καὶ κατά. Alii & editi, καὶ γὰρ κατά. Mox Seguer. εἰς τὰς φωνὰς, mendose. Ibid. Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἔλεγεν ἐκείνας. Editi & alii, εἰκόνας. Gobler. & Felc. 1. ibid. pro ἔχων, habent, ἔσχον.
(10) Gobler. & Felc. 1. ἔλεγε καὶ τὴν πλάνην. Iidem ibidem & Reg. 1. ac Seguer. ἂν τοιαῦτα. Alii & editio Commel. ἂν τὰ τοιαῦτα.
(11) Reg. 1. & Seguer. ῥητά. Editi & alii, ῥήματα.
(12) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, οὔτε δὲ τοῦ μόνου. Mox Reg. 1. & Seguer. ἀληθινὸς θεὸς ὁ πατήρ. In aliis & editis deest θεός.

sum veritus, sed ad illos rejiciendos qui natura veri non sunt, qualis ipse est Pater ejusque Verbum. Sic enim Dominus ipse statim conjunxit, *Et quem misisti Jesum Christum*. Qui si res esset creata, non certe conjunxisset, nec se cum suo creatore numerasset. Quæ enim societas vero cum non vero? Cum igitur se cum Patre conjunxerit, utique hoc facto declaravit se naturæ Patris esse, nosque docuit vere se ex vero Patre esse genitum. Idem docuit Joannes, ut & ipse quoque didicerat, sic in Epistola scribens: *Et sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo: ipse est verus Deus & vita æterna*. Cum item Propheta de creatione dicit, *Qui solus extendit cælos*: cumque Deus ipse ait, *Ego solus cælos extendi*; perspicuum sane omnibus est in solo solius quoque Verbum, in quo omnia facta sunt & sine quo factum est nihil, significari. Igitur si per Verbum facti sunt cæli, dicit tamen Deus, *Ego solus*, sed cum solo intelligitur Filius, per quem facti sunt cæli: similiter ergo etiamsi dicatur, *Unus Deus*, &, *Ego solus*, &, *Ego primus*, in uno, solo & primo simul esse Verbum, ut in luce splendorem, haud dubie est intelligendum: quod quidem de nullo alio præterquam de Verbo intelligi potest. Namque res ceteræ omnes per Filium e nihilo sunt factæ, multumque ab illo natura differunt: ipse autem Filius vere & naturaliter est ex Patre genitus. Hæc proinde verba, *Ego primus*, quæ stultis adhibere visum est suæ hæresis propugnandæ causa, ipsorum impietatem magis redarguunt. *Ego*, inquit Deus, *primus & ego postea*. Quod si igitur velint eum, inter res se posteriores numerari, earumque primum dici, ut & illæ ipso sint posteriores, inde certe efficietur ut ipse opera solo tempore antecedat: quod quidem unum omnem superat impietatem. Sin autem hæc verba, *Ego primus*, protulit, ut se non esse ex aliquo, nec aliquem ante se fuisse, sed se omnium esse principium & causam ostenderet, atque ut Gentilium exploderet fabulas; perspicuum quoque est Filium primogenitum appellari, non quod inter res creatas numeretur, sed ad indicandum omnium creationem & adoptionem per Filium esse effectam. Siquidem quemadmodum Pater primus est, ita & ipse primus est, quatenus nimirum imago primi est, & in eo est primus, ipseque ex Patre est genitus, in quo item omnis natura creata cum creatur tum adoptatur.

Joan. 17, 3. — 1. Joan. 5. 20. — Job. 9. 8. — Esai. 44, 24. — Esai. 44. 6.

Filium & Patrem non voluntate tantum aut consensu, sed natura unum esse contra Arianos ostenditur.

10. Verum ista illi propriis commentis conantur dissolvere. Ajunt itaque Filium & Patrem non ita unum & quid simile esse, ut Ecclesia prædicat, sed ut ipsi docent. Quia enim, inquiunt, quæ vult Pater, eadem etiam vult Filius, ejusque cogitationibus & judiciis non adversatur, sed in omnibus plane cum illo consentit, eaque sermonibus suis docet, quæ Patris dogmatis & doctrinæ sunt admodum consentientia: idcirco ipse & Pater unum sunt. Hæc illa sunt quæ nonnulli eorum non tantum dicere, sed etiam scribere ausi sunt, quibus quid, quæso, absurdius & ineptius dici queat? Namque si propterea Pater & Filius u-

εἴρηται· ἀλλ' εἰς ἀναίρεσιν (1) πάλιν τῶν μὴ πεφυκότων εἶναι ἀληθινῶν, οἷός ἐστιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ αὐτοῦ λόγος. οὕτως γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ κύριος εὐθὺς συνῆψε, „καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν.“ (2) εἰ δὲ κτίσμα ἦν, οὐκ ἂν συνῆψε, καὶ συνηρίθμησεν ἑαυτὸν τῷ κτίσαντι αὐτόν. ποία γὰρ κοινωνία τῷ ἀληθινῷ, καὶ τῷ μὴ ἀληθινῷ; νῦν δὲ συνάψας ἑαυτὸν τῷ πατρὶ, ἔδειξεν ὅτι τῆς φύσεως τοῦ πατρός ἐστι· καὶ (3) ἔδωκεν ἡμῖν γινώσκειν, ὅτι τοῦ ἀληθινοῦ πατρὸς ἀληθινόν ἐστι γέννημα. τοῦτο καὶ Ἰωάννης μαθὼν ἐδίδαξε γράφων ἐν τῇ ἐπιστολῇ· „καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς (4) θεὸς, καὶ ζωὴ αἰώνιος.“ καὶ τοῦ μὲν προφήτου περὶ τῆς κτίσεως λέγοντος, „ὁ τανύσας τὸν οὐρανὸν μόνος“ τοῦ δὲ θεοῦ, „ἐγὼ μόνος τὸν οὐρανὸν ἐξέτεινα“ παντὶ δῆλον γέγονεν, ὅτι ἐν τῷ μόνῳ καὶ ὁ τοῦ μόνου σημαίνεται λόγος, ἐν ᾧ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· οὐκοῦν εἰ διὰ τοῦ λόγου γέγονε, φησὶ δὲ, ἐγὼ μόνος, (5) νοεῖται δὲ σὺν τῷ μόνῳ καὶ ὁ υἱὸς, δι' οὗ γέγονεν ὁ οὐρανός· οὕτως ἄρα καὶ ἐὰν λέγηται, „εἷς θεὸς, καὶ, ἐγὼ μόνος, „καὶ, ἐγὼ πρῶτος,“ (6) ἐν τῷ ἑνὶ καὶ μόνῳ καὶ πρώτῳ συνὼν νοεῖται ὁ λόγος, ὥσπερ ἐν τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα. τοῦτο δὲ οὐκ αὖ (7) ἐπὶ ἄλλου νοηθείη, εἰ μὴ ἐπὶ μόνου τοῦ λόγου. τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὑπέστη διὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ πολλὴν ἔχει τῇ φύσει τὴν διάστασιν· αὐτὸς δὲ ὁ υἱὸς, ἐκ τοῦ πατρός ἐστι φύσει καὶ ἀληθινὸν γέννημα· διὸ καὶ ὃ προφέρειν ἔδοξαν οἱ ἀνόητοι ῥητὸν τὸ, „ἐγὼ πρῶτος,“ εἰς ἀπολογίαν τῆς αἱρέσεως αὐτῶν, τοῦτο μᾶλλον ἐλέγχει αὐτῶν τὴν κακόνοιαν. φησὶν ὁ θεός· „ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα.“ εἰ μὲν οὖν ὡς συναριθμούμενος τοῖς μετ' αὐτὸν λέγεται τούτων πρῶτος, ἵνα κἀκεῖνα δεύτερα (8) αὐτοῦ ᾖ, ἔσται καθ' ὑμᾶς τῶν ποιημάτων καὶ αὐτὸς μόνῳ τῷ χρόνῳ προάγων· ἀλλὰ τοῦτο μόνον πᾶσαν ἀσέβειαν ὑπερβάλλει. εἰ δὲ εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ εἶναι αὐτὸν ἔκ τινος, μηδὲ πρὸ αὐτοῦ τινα, ἀλλ' αὐτὸν εἶναι τῶν πάντων ἀρχὴν καὶ αἴτιον, καὶ εἰς ἀναίρεσιν τῶν παρ' Ἕλλησι μύθων εἴρηκεν, ἐγὼ πρῶτος, (9) δῆλον ὅτι καὶ τὸ λέγεσθαι τὸν υἱὸν πρωτότοκον, οὐ διὰ τὸ συναριθμεῖσθαι αὐτὸν τῇ κτίσει, λέγεται πρωτότοκος, ἀλλ' εἰς ἀπόδειξιν τῆς τῶν πάντων διὰ τοῦ υἱοῦ δημιουργίας καὶ υἱοποιήσεως. καὶ γὰρ ὥσπερ ὁ πατὴρ πρῶτός ἐστιν· οὕτως καὶ αὐτὸς πρῶτος μέν ἐστιν, ὡς εἰκὼν τοῦ πρώτου, καὶ ἐν αὐτῷ ὄντος τοῦ πρώτου, γέννημα δὲ ἐκ τοῦ πατρός· καὶ ἐν αὐτῷ πᾶσα ἡ κτίσις κτίζεται καὶ υἱοποιεῖται.

10. (10) Ἀλλὰ καὶ πρὸς ταῦτα πάλιν ἐπιχειροῦσι φιλονεικεῖν ταῖς ἰδίαις μυθοπλαστίαις, λέγοντες μὴ οὕτως εἶναι τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα ἓν, μηδὲ ὅμοιον, (11) ὡς ἡ ἐκκλησία κηρύσσει, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ θέλουσι. φασὶ γὰρ, ἐπεὶ ἃ θέλει ὁ πατὴρ, ταῦτα θέλει καὶ ὁ υἱὸς, καὶ οὔτε τοῖς νοήμασιν οὔτε τοῖς κρίμασιν ἀντίκειται, ἀλλ' ἐν πᾶσίν ἐστι σύμφωνος αὐτῷ, τὴν ταυτότητα τῶν δογμάτων καὶ τὸν ἀκόλουθον καὶ (12) συνηρτημένον τῇ τοῦ πατρὸς διδασκαλίᾳ ἀποδιδοὺς λόγον· διὰ τοῦτο αὐτὸς καὶ ὁ πατὴρ ἕν εἰσι. ταῦτα γὰρ οὐ μόνον εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ γράψαι τινὲς ἐξ αὐτῶν τετολμήκασι. τούτου δὲ τί ἂν τις ἀτοπώτερον ἢ ἀλογώτερον εἴποι; εἰ γὰρ διὰ ταῦτα (13) ἕν εἰσιν ὁ υἱὸς καὶ ὁ πατὴρ, καὶ εἰ οὕ-

τως

(1) Sic Regius primus & Seguerian. At alii & editi πάλιν omittunt. Paulopost Reg. 1. & Seguerian. οὕτω γὰρ αὐτός. Alii & editi, οὕτως γὰρ καὶ αὐτός.

(2) Reg. 1. Seguerianus, Goblerian. & Felckman. 1. εἰ κτίσμα. Editi & alii, εἰ δὲ κτίσμα.

(3) Regius primus & Seguer. δέδωκεν ἡμῖν. Reg. 2. Basiliensis & Anglic. ἔδωκεν ἡμῖν. At alii cum editione Commel. ἡμῖν omittunt. Ibidem Reg. 1. & Seguerian. ὅτι ἀληθινοῦ. Editi & alii, ὅτι τοῦ ἀληθινοῦ. Mox Regius primus & Seguerian. τοῦτο καὶ Ἰωάννης μαθὼν ἐδίδαξε. Goblerian. & Felc. 1. τοῦτο καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξεν ἐν τῇ ἐπιστολῇ. Alii & editio Commel. τοῦτο μαθὼν Ἰωάννης.

(4) Reg. 2. & Felc. 5. ἀληθινὸς Χριστὸς, ut & in Basil. prima manu scriptum fuerat, Ibid. Reg. 1. & Seguer. καὶ ζωὴ αἰώνιος. Editi & alii, καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος. Mox Reg. 1. & 2. & Seguer. περὶ τῆς κτίσεως, Alii & editi, περὶ τῆς κτίσεως, mendose.

(5) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. νοεῖται δὲ σὺν τῷ μόνῳ καὶ ὁ υἱὸς, δι' οὗ γέγονεν ὁ οὐρανός. Alii & editi, νοεῖται σὺν τῷ μόνῳ καὶ ὁ υἱὸς, δι' οὗ γέγονε καὶ οὐρανός.

(6) Reg. 1. & Seg. καὶ ἐν τῷ. In aliis & editis deest καί.

(7) Seguer. ἐπ' ἄλλοι, forte pro ἐπ' ἄλλων.

(8) Reg. 1. τούτῳ. Seguer. Gobler. & Felc. 1. τούτων. Ibid. Reg. 1. & Seguer. ἔσω καθ' ὑμᾶς. Mox Reg. 1. & Seguer. μόνον τῷ Χριστῷ. Iidem ibidem, ἀλλὰ τοῦτο πᾶσαν.

(9) Reg. 1. & 2. & Felc. 5. δῆλον ὅτι. Alii & editi, δηλοίοτι. Seg. ibid. λέγεσθαι καὶ τόν. In aliis & editis, deest καί. Mox Reg. 1. & Seg. συναριθμεῖσθαι. Editi & alii, συναριθμῆσαι.

(10) Reg. 1. & Seg. ἀλλὰ καὶ πρός. Alii & editi, ἀλλὰ πρός.

(11) Reg. 1. & 2. Seguerian. Basil. & Felc. 5. ὡς ἡ ἐκκλησία. Alii & editi, ὡς ἐκκλησία.

(12) Goblerian. & Felc. 1. συνηρτισμένον.

(13) Sic Reg. 1. & Seguer. At editi, ἕν εἰσιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, καὶ οὕτως ὅμοιός ἐστιν ὁ υἱὸς τῷ πατρί.

τως ὅμοιός ἐστιν ὁ λόγος τῷ πατρί. ὥρα καὶ τοὺς ἀγγέλους, καὶ τὰ ἄλλα ἡμῶν τὰ ὑπερκείμενα, ἀρχάς τε καὶ ἐξουσίας, καὶ θρόνους, καὶ κυριότητας, καὶ τὰ φαινόμενα, ἥλιόν τε καὶ σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, εἶναι καὶ αὐτοὺς, (1) ὡς τὸν υἱὸν, υἱούς· λέγεσθαι δὲ καὶ περὶ τούτων, ὅτι αὐτοὶ καὶ ὁ πατὴρ ἕν εἰσι· καὶ ἕκαστος εἰκὼν καὶ λόγος ἐστὶ (2) τοῦ θεοῦ. ἃ γὰρ θέλει ὁ θεὸς, ταῦτα θέλουσι καὶ αὐτοί· καὶ οὔτε τοῖς κρίμασιν οὔτε τοῖς δόγμασι (3) διαφωνοῦσιν, ἀλλ' ἐν πᾶσίν εἰσιν ὑπήκοοι τῷ πεποιηκότι. οὐκ ἂν γὰρ ἔμειναν ἐν τῇ ἰδίᾳ δόξῃ, εἰ μὴ, ἅπερ ἤθελεν ὁ πατὴρ, ταῦτα καὶ αὐτοὶ (4) ἠβούλοντο. ὁ γοῦν μὴ μείνας, ἀλλὰ παραφρονήσας ἤκουσε· πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἑωσφόρος, ὁ πρωῒ ἀνατέλλων; πῶς οὖν τούτων οὕτως ὄντων, μόνος οὗτος (5) υἱὸς μονογενὴς καὶ λόγος καὶ σοφία ἐστίν; ἢ πῶς τοσούτων ὄντων ὁμοίων τῷ πατρὶ, μόνος οὗτος εἰκών ἐστι; καὶ γὰρ καὶ ἐν ἀνθρώποις εὑρεθήσονται (6) πολλοὶ ὅμοιοι τῷ πατρὶ, πλεῖστοι μὲν μάρτυρες γενόμενοι, καὶ πρὸ αὐτῶν οἱ ἀπόστολοι καὶ προφῆται, καὶ πάλιν πρὸ τούτων οἱ πατριάρχαι· πολλοί τε (7) καὶ νῦν ἐφύλαξαν τὴν τοῦ σωτῆρος ἐντολὴν, γενόμενοι οἰκτίρμονες, ὡς ὁ πατὴρ ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τηρήσαντες τὸ, „ γίνεσθε οὖν μι„ μηταὶ (8) τοῦ θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά· καὶ πε„ ριπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν „ ἡμᾶς. „ μιμηταὶ δὲ γεγόνασι καὶ τοῦ Παύλου πολλοὶ, ὡς κἀκεῖνος τοῦ Χριστοῦ· καὶ ὅμως οὐδεὶς τούτων (9) οὔτε λόγος, οὔτε σοφία, οὔτε μονογενὴς υἱὸς, οὔτε εἰκών ἐστιν, οὔτε τις τούτων ἀπετόλμησεν εἰπεῖν, „ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ „ ἕν ἐσμεν, ἢ, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐ„ μοί. ἀλλὰ (10) περὶ μὲν πάντων εἴρηται, τίς „ ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, κύριε; καὶ, τίς ὁμοιωθήσεται τῷ „ κυρίῳ ἐν υἱοῖς θεοῦ; „ περὶ δὲ αὐτοῦ, ὅτι μόνος εἰκὼν ἀληθινὴ καὶ φύσει τοῦ πατρός ἐστιν. εἰ γὰρ καὶ κατ' εἰκόνα γεγόναμεν, καὶ εἰκὼν καὶ δόξα θεοῦ ἐχρηματίσαμεν, ἀλλ' οὐ δι' ἑαυτοὺς πάλιν, (11) ἀλλὰ διὰ τὴν ἐνοικήσασαν ἐν ἡμῖν εἰκόνα καὶ ἀληθῆ δόξαν τοῦ θεοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ, ὁ δι' ἡμᾶς ὕστερον γενόμενος σὰρξ, ταύτην τῆς κλήσεως ἔχομεν τὴν χάριν.

11. Ἀπρεποῦς δὴ οὖν καὶ ἀλόγου καὶ τῆς τοιαύτης φρονήσεως ἐκείνων φαινομένης, ἀνάγκη τὴν ὁμοίωσιν καὶ τὴν ἑνότητα ἐπ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν τοῦ υἱοῦ φέρειν· εἰ γὰρ μὴ (12) οὕτω τις λάβοι, οὔτε πλέον τι τῶν γενητῶν ἔχων φανήσεται, ὥσπερ εἴρηται; οὔτε τοῦ πατρὸς ὅμοιος ἔσται, (13) ἀλλὰ τῶν τοῦ πατρὸς ὅμοιος ἔσται δογμάτων· καὶ τοῦ πατρὸς διαφέρει, ὅτι ὁ μὲν πατὴρ, πατήρ ἐστι, τὰ δὲ δόγματα καὶ ἡ διδασκαλία, τοῦ πατρός ἐστιν. εἰ τοίνυν κατὰ τὰ δόγματα καὶ τὴν διδασκαλίαν ὅμοιός ἐστιν ὁ υἱὸς (14) τῷ πατρὶ, ὁ μὲν πατὴρ κατ' αὐτοὺς, ὀνόματι μόνον πατὴρ ἔσται· ὁ δὲ υἱὸς, οὐκ ἀπαράλλακτος εἰκὼν, μᾶλλον οὐδὲ ὅλως ἰδιότητα ἢ ὁμοίωσίν τινα τοῦ πατρὸς

A num sunt, hocque modo Patris simile est Verbum, sequitur profecto ut etiam Angeli, aliique nobis superiores spiritus, Principatus, Potestates, Throni, Dominationes, res item aspectabiles, sol, lunaque & stellæ sint filii uti Filius; ac de iisdem dicatur illos & Patrem unum esse, singulosque Dei esse Verbum. Quæ enim vult Deus, eadem & illi volunt, nec ab ejus sententia & judicio dissentiunt; sed in omnibus creatori obediunt. Siquidem in propria gloria non permansissent, nisi quæ Pater voluit, illi quoque voluissent. Hinc ille qui non permansit, sed mente depravatus est, hæc audivit, *Quomodo cecidit* (*Esai.* 14. 12.) B *e cælo Lucifer; ille qui mane oriebatur?* Cum igitur tales illi sint, quare solus iste, Filius unigenitus, Verbum & Sapientia est? Vel cur, si tot sunt Patris similes, solus iste imago est? Namque inter ipsos etiam homines multi reperientur qui Patris sint similes, plurimi scilicet Martyres, & ante Martyres, Apostoli & Prophetæ, atque ante istos Patriarchæ. Quin etiam complures quoque hodie Salvatoris mandatum servant, fiuntque misericordes ut Pater cælestis (*Luc.* 6. 36.), atque hisce monitis obsequuntur, *Estote itaque imitatores Dei sicut filii dilecti: & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos* (*Ephes.* 5. 1.): C multi etiam Pauli imitatores effecti sunt ut & ille Christi. Atqui nemo tamen illorum vel Verbum aut Sapientia, vel unigenitus Filius, vel imago est, nec ausus est dicere, *Ego & Pater unum sumus* (*Joan.* 10. 30.), vel, *Ego in Patre, & Pater in me est* (*Joan.* 14. 10.): sed hominum quidem nomine dictum est, *Quis similis tui in diis, Domine* (*Psal.* 85. 8.), &, *Quis similis erit Domino in filiis Dei?* (*Psal.* 88. 7.) ille autem solus vera & naturalis imago Patris esse dicitur. Nam tametsi ad imaginem quoque Dei facti fuimus, Deique imago & gloria appellamur (1. *Cor.* 11. 7.), at non nostri causa hujusmodi nomen sumus consecuti, sed D propter inhabitantem in nobis imaginem veramque Dei gloriam, quæ ejus Verbum est, quod propter nos caro postea est factum.

11. Cum igitur ex his dilucidum sit adeo ineptam & absurdam esse illorum sententiam, certe similitudo illa & unitas ad Filii naturam est necessario referenda. Nisi enim ita intelligatur, nihil ille supra res factas habiturus est, uti diximus, neque Patris futurus est similis, sed Patris dogmatum dumtaxat: imo ab ipso Patre differet, quandoquidem Pater est pater, dogmata autem & doctrina, Patris sunt. Si igitur Filius secundum dogmata & E doctrinam Patri est similis: profecto ex illorum sententia Pater solo nomine pater futurus est, nec Filius simillima ejus imago erit: imo nullam plane proprietatem, nullam Patris similitudinem habe-

(1) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. Ceteri vero & editi, ὡς καὶ τὸν υἱόν. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ὅτι αὐτοί. Reg. 2. ὅτι καὶ αὐτός. Alii & editi, ὅτι καὶ αὐτοί.

(2) Reg. 1. Seguer. Gobl. & Felc. 1. τοῦ θεοῦ. Alii & editi, τοῦ πατρός.

(3) Goblerian. Felckman. 1. & Reg. 2. διατέρπουσι. Felckman. 5. διαφθονοῦσι. Alii & editio Commel. διαφωνοῦσι. Paulopost uterque Regius, Seguerian. Anglican. & Felc. 5. ἔμειναν. Editio Commel. ἔμεινεν, male.

(4) Sic Reg. 1. & Seguerian. At alii & editi, ἐβούλοντο· ἐκεῖνον μὴ μείνας.

(5) Sic Reg. 1. & Seguerian. At alii & editi, οὗτος ὁ υἱός. Ibid. Regius uterque, Basil. Goblerian. Felckman. 1. & 5. μονογενὴς καὶ λόγος. Alii & editio Commel. μόνον γέννημα καὶ λόγος.

(6) Sic Reg. 1. & Seguerian. At Felckman. 2. & editio Commel. ὅμοιοι τῷ πατρὶ, ἄριστοι μὲν μάρτυρες. Alii, ὅμοιοι τῷ πατρὶ, πλεῖστοι μὲν μάρτυρες. Mox Reg. 1. & Seguerian. οἱ ἀπόστολοι καὶ προφῆται. Reg. 2. Felc. 5. Basil. οἱ προφῆται καὶ ἀπόστολοι. Editi, οἱ προφῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι.

(7) Sic uterque Regius, Basil. Goblerian. & Felckman. 1. At alii & editio Commel. πολλοί τε καὶ ἄλλοι ἐφύλαξαν.

(8) Sic Reg. 1. & 2. Seguerian. Basiliens. Goblerian. & Felc. 1. ut & Scriptura. Alii vero & editio Commel. μιμηταί μου ὡς τέκνα. Mox uterque Regius, Seguerian. Basil. Anglican. & Scriptura, ἠγάπησεν ἡμᾶς. Alii & editi, ἠγάπησεν ὑμᾶς.

(9) Sic mss. At editio Commel. omittit οὔτε λόγος. Paulopost Goblerian. & Felc. 1. ἐπετόλμησεν.

(10) Reg. 1. & Seguerian. παρὰ μὲν πάντων. Alii & editi, περὶ μὲν πάντων. Mox Reg. 1. & Seguer. καὶ τίς ὁμοιωθήσεται τῷ κυρίῳ ἐν υἱοῖς. Ceteri & editi, ἢ τίς ὁμοιωθήσεταί σοι ἐν θεοῖς.

(11) Reg. 1. & Seguerian. ἀλλὰ διὰ τὴν ἐνοικήσασαν ἐν ἡμῖν. Reg. 2. item, ἐν ἡμῖν. Alii & editi, διὰ δὲ τὴν ἐνοικήσασαν ἡμῖν: Mox Reg. 1. & Seguer. λόγος αὐτοῦ. Alii & editi, λόγος τοῦ θεοῦ. Ibid. mss. δι' ἡμᾶς. Editio Commel. δι' ἡμῶν.

(12) Sic Reg. 1. & Seguerian. At ceteri & editi, οὕτως τις λέγοι. Ibidem Felc. 5. πλέον τι τῶν γεννητῶν.

(13) Reg. 1. & Seguer. ἀλλὰ τῶν τοῦ πατρός. διαφέρει δέ τι ὅτι ὁ μὲν, &c. Sic item Goblerian. & Felc. 1. sed omittunt τι post δέ. Felc. 2. omittit ibidem, ἀλλὰ τῶν τοῦ πατρὸς ὅμοιος ἔσται.

(14) Sic Reg. 1. & Seguerian. At alii & editi, τοῦ πατρός. Mox Regius primus & Seguerian. ὀνόματι μόνον πατὴρ ἔσται. Gobler. & Felckman. 1. ὀνόματι μόνον πατήρ ἐστι. Alii & editio Commel. ὀνόματι πατήρ ἐστι. Ibidem Reg. 1. & Seguerian. ἀπαραλλάκτως εἰκὼν, μᾶλλον δὲ ὅλως οὐδὲ ἰδιότητα.

habere videbitur. Quæ enim similitudo vel quæ proprietas Patris in illo esse potest, qui diversus est a Patre? Namque Paulus ipse qui doctrinæ Salvatoris consimilia docebat, similis eidem natura non fuit. Errant igitur qui ita sentiunt: vereque unum sunt Filius & Pater, quemadmodum supra dictum est: atque ita Filius, Patris est similis & ex ipso Patre genitus, qualem videlicet intelligimus & cernimus filium se habere erga patrem, & splendorem erga solem. Quia enim hoc modo se habet Filius, idcirco cum agit Filius, Pater similiter agit, & cum Filius ad Sanctos accedit, Pater quoque ad illos in Filio accedit, ut ipse hisce pollicitus est verbis, *Ego & Pater veniemus, & mansionem apud eum faciemus*. Siquidem pater in imagine cernitur, & in luce splendor existit. Hinc, ut paulo ante diximus, cum Pater dat gratiam & pacem, eamdem pariter dat Filius, uti Paulus in omnibus suis Epistolis significat, dum ita scribit: *Gratia vobis & Pax a Deo patre nostro & Domino Jesu Christo*. Una enim eademque est gratia quæ a Patre in Filio datur, quemadmodum una est lux solis & splendoris, & sol nonnisi per suam lucem illuminat. Sic item Thessalonicensibus precatur: *Ipse autem Deus & Pater noster & Dominus Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos*, quibus verbis Patris & Filii unitatem servavit. Nam non dixit, *dirigant*, quasi duplex gratia a duobus nempe ab illo & illo daretur, sed, *dirigat*, ut illam a Patre per Filium dari significaret: quæ quidem impios cogerent saltem erubescere, nisi erubescere nollent.

Joan. 14. 23.

Rom. 1. 7. 1. Cor. 1. 3. Ephes. 1. 2. &c.

1. Thess. 3. 11.

12. Namque si non esset unitas, nec Verbum naturę Patris proprius esset fetus, ut lucis splendor, sed Filius a Patre natura differret, satis certe esset si solus Pater daret, cum nullam rem creatam in dandis gratiis sociam habeat Creator. Quapropter hic dandi modus signum est unitatis Patris & Filii. * Nemo igitur quid a Deo & ab Angelis aut aliqua alia re creata precatus fuerit, nemoque cuiquam dixerit, Det tibi Deus & Angelus: sed quæ precamur, a Patre & Filio precamur, ob eorum unitatem unicamque donationem. Quæ enim dantur, per Filium dantur, nihilque omnino est quod non per Filium efficiat Pater: hincque certa & secura est gratia quam accipimus. Quod si Patriarcha Jacob suis nepotibus Ephraim & Manasse benedicens dixit, *Deus qui pascit me a juventute mea usque in præsentem diem: Angelus qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis*: nequaquam ex hisce verbis aliquem ex creatis & qui natura sunt Angeli, cum Deo, a quo creati sunt, conjunxisse existimandus est, neque Deo altore suo dimisso benedictionem pro nepotibus ab Angelo poposcisse, sed his dictis, *Qui eruit me de cunctis malis*, ostendit non aliquem ex creatis Angelis, sed Dei esse Verbum, quod cum Patre in oratione consociavit, quia per ipsum

Genes. 48. 15.

Verbum Dei, Angelus interdum in Scripturis appellatum.

ἔχων φανήσεται. ποία γὰρ ὁμοίωσις καὶ ἰδιότης, τῷ παρεξηλλαγμένῳ (1) παρὰ τὸν πατέρα; καὶ γὰρ καὶ ὁ Παῦλος ὅμοια τῷ σωτῆρι διδάσκων, οὐκ ἦν κατ' οὐσίαν ὅμοιος αὐτῷ. ἐκεῖνοι μὲν οὖν τοιαῦτα φρονοῦντες, ψεύδονται· (2) ὁ δέ γε υἱὸς καὶ ὁ πατὴρ οὕτως εἰσὶν ἕν, καθάπερ εἴρηται, καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ υἱὸς ὅμοιος καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, ὡς ἔστιν ἰδεῖν καὶ νοεῖν υἱὸν πρὸς πατέρα, καὶ ὡς ἔστιν ἰδεῖν (3) τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸν ἥλιον. διὰ γὰρ (4) τὸ οὕτως εἶναι τὸν υἱὸν, ἐργαζομένου τοῦ υἱοῦ, ὁ πατήρ ἐστιν ὁ ἐργαζόμενος, καὶ ἐρχομένου τοῦ υἱοῦ πρὸς τοὺς ἁγίους, ὁ πατήρ ἐστιν ὁ ἐρχόμενος ἐν τῷ υἱῷ, ὡς αὐτὸς ἐπηγγείλατο λέγων· „ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ, καὶ „μονὴν παρ' αὐτῷ (5) ποιήσομεν.„ ἐν γὰρ τῇ εἰκόνι θεωρεῖται ὁ πατὴρ, καὶ ἐν τῷ ἀπαυγάσματί ἐστι τὸ φῶς. διὰ τοῦτο, καθάπερ μικρῷ πρόσθεν εἴπομεν, (6) καὶ διδόντος τοῦ πατρὸς χάριν καὶ εἰρήνην, αὐτὴν καὶ ὁ υἱὸς δίδωσιν, ὡς ὁ Παῦλος ἐπισημαίνεται διὰ πάσης ἐπιστολῆς γράφων. „χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, „καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.„ μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ χάρις ἐστὶ παρὰ πατρὸς ἐν υἱῷ, ὡς ἔστιν (7) ἓν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, καὶ τὸ φωτίζειν τοῦ ἡλίου διὰ τοῦ ἀπαυγάσματος γίνεται. οὕτω γοῦν πάλιν ἐπευχόμενος Θεσσαλονικεῦσι καὶ λέγων, „αὐτὸς δὲ (8) „ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν, καὶ ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς „κατευθύναι τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς, „τὴν ἑνότητα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐφύλαξεν· οὐ γὰρ εἶπε, κατευθύνοιεν, ὡς παρὰ δύο διδομένης παρὰ τούτου, καὶ τούτου, διπλῆς χάριτος, ἀλλὰ, κατευθύναι, ἵνα δείξῃ ὅτι ὁ πατὴρ δι' υἱοῦ δίδωσι ταύτην· ἐξ ὧν (9) κἂν ἐρυθριᾶν οἱ ἀσεβεῖς δυνάμενοι, οὐ βούλονται.

12. Εἰ γὰρ μὴ ἦν ἑνότης καὶ ἴδιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας γέννημα ὁ λόγος, ὡς τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτὸς, ἀλλὰ διεστήκει τῇ φύσει ὁ υἱὸς (10) τοῦ πατρὸς· ἤρκει τὸν πατέρα δοῦναι μόνον, οὐδενὸς τῶν γενητῶν ἐπικοινωνοῦντος πρὸς τὸν πεποιηκότα ἐν τοῖς διδομένοις· νυνὶ δὲ ἡ (11) τοιαύτη δόσις δείκνυσι τὴν ἑνότητα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. οὐκ ἂν γοῦν εὔξαιτό τις λαβεῖν παρὰ τοῦ (12) θεοῦ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἢ παρά τινος τῶν ἄλλων κτισμάτων, οὐδ' ἂν εἴποι τις, δῴη σοι ὁ θεὸς (13) καὶ ὁ ἄγγελος, ἀλλὰ παρὰ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, διὰ τὴν ἑνότητα καὶ τὴν ἑνοειδῆ δόσιν. διὰ γὰρ τοῦ υἱοῦ δίδοται τὰ διδόμενα· οὐδὲν δέ ἐστιν, ὃ μὴ δι' υἱοῦ ἐνεργεῖ ὁ πατήρ· οὕτω γὰρ καὶ ὁ λαβὼν ἀσφαλῆ τὴν χάριν ἔχει. εἰ δὲ ὁ πατριάρχης Ἰακὼβ, εὐλογῶν τοὺς ἐγγόνους Ἐφραὶμ καὶ Μανασσῆ ἔλεγεν· „ὁ θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότη„τός μου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης· ὁ ἄγγελος (14) „ὁ ῥυόμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν, εὐλογήσαι τὰ „παιδία ταῦτα·„ οὐ τῶν κτισθέντων καὶ τὴν φύσιν ἀγγέλων ὄντων ἕνα (15) συνῆπτε τῷ κτίσαντι αὐτοὺς θεῷ· οὐδὲ ἀφεὶς τὸν τρέφοντα αὐτὸν θεὸν, παρ' ἀγγέλου τὴν „εὐλογίαν ᾔτει τοῖς ἐγγόνοις· ἀλλ' εἰρηκὼς, ὁ ῥυόμε„νός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν, ἔδειξε μὴ τῶν κτισθέντων τινὰ ἀγγέλων, ἀλλὰ τὸν λόγον εἶναι τοῦ θεοῦ, ὃν τῷ πατρὶ συνάπτων ηὔχετο, δι' οὗ καὶ οὓς ἐὰν θέλῃ,

(1) Sic Regius primus & Seguerian. Editi vero, παρὰ τοῦ πατρός. Felck. 2. & editio Commel. mendose habent, παρεξαλλαγμένῳ. Ibid. Reg. 1. & Seguerian. καὶ γὰρ καὶ ὁ Παῦλος. Alii, & editi καὶ γὰρ ὁ Παῦλος.

(2) Sic Reg. 1. & Seguerian. At alii & editi, ὁ δὲ υἱός.

(3) Sic uterque Regius & Seguerian. Goblerian. Felckm. 1. & 5. Ceteri autem & editi, καὶ ἀπαύγασμα.

(4) Goblerian. & Felckm. 1. διὰ γὰρ τοῦτο εἶναι. Mox Reg. 1. & Seguerian. ἐστιν ὁ ἐργαζόμενος. Editi & alii, ἐστιν ἐργαζόμενος.

(5) Reg. 1. Seguer. & Scriptura, ποιήσομεν. Alii & editi, ποιησόμεθα.

(6) Reg. 1. & Seguerian. καὶ διδόντος, & mox, αὐτὴν καὶ ὁ υἱός. Alii & editi, διδόντος, ταύτην ὁ υἱός. Ibidem Goblerian. & Felc. 1. ἐπισημαίνεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γράφων.

(7) Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. & Felc. 1. At editi, ἕν τι φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ ἀπαυγάσματος γίνεται οὕτω. Ibidem Anglican. οὕτω δὲ πάλιν.

(8) Reg. 1. & Seguer. ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν καὶ ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Alii & editi, ὁ θεὸς ἡμῶν καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

(9) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. sed duo ultimi pro κἂν, habent καί. Anglic. καὶ ἐρυθριᾶν οἱ κατὰ Σαβέλλιον καὶ Ἄρειον ἀσεβεῖς ὀφείλουσι, καὶ δυνάμενοι οὐ βούλονται. Sic item alii & editi sed omissis his verbis, κατὰ Σαβέλλιον καὶ Ἄρειον. Ibidem Reg. 1. & Seguerian. εἰ γὰρ μὴ ἦν. Editi, εἰ γὰρ καὶ μὴ ἦν.

(10) Reg. 1. Seguer. ἀπὸ τοῦ πατρός. In aliis & editis deest ἀπό.

(11) Reg. 1. & Seguerian. ἡ αὐτή. Editi & alii, ἡ τοιαύτη.

(12) Reg. 1. & Seguer. τοῦ θεοῦ. Editi & alii, τοῦ πατρός.

(13) Uterque Regius & Seguer. καὶ ὁ ἄγγελος. Ceteri & editi, καὶ ἄγγελος. Mox Reg. 1. & Seguerian. καὶ ἑνοειδῆ. Editi & alii, καὶ τὴν ἑνοειδῆ.

(14) Reg. 1. Seguerian. & Græcus Scripturæ textus, ὁ ῥυόμενός με. Editi & alii, ὁ ῥυσάμενός με.

(15) Sic uterque Regius & Seguer. At alii & editi, συνῆπται, mendose.

* Nemo hæc S. Athanasii verba putet officere Sanctorum invocationi. Namque cum Angelos aut Sanctos invocamus, non ab illis sed a Deo bonorum omnium auctore quæ petimus, ipsis intercedentibus, obtenturos speramus.

θέλῃ, ῥύεται ὁ Θεός. τοῦτον γὰρ καὶ μεγάλης βουλῆς ἄγγελον τοῦ πατρὸς εἰδὼς καλούμενον, οὐκ ἄλλον (1) ἢ αὐτὸν εἶναι τὸν εὐλογοῦντα, καὶ ῥυόμενον ἐκ τῶν κακῶν ἔλεγεν. οὐ γὰρ αὐτὸς μὲν παρὰ Θεοῦ ἠξίου εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ ἐκγόνους ἤθελε παρ' ἀγγέλου· ἀλλ' ὃν αὐτὸς παρεκάλει λέγων, „οὐ μή σε ἀποστείλω, ἐὰν „μή με εὐλογήσῃς· Θεὸς δὲ ἦν οὗτος, ὥς αὐτός φησιν, εἶ- „δον Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον·„ τοῦτον εὐλογῆσαι καὶ τοὺς υἱοὺς (2) τοῦ Ἰωσὴφ ηὔχετο. ἀγγέλου μὲν οὖν ἴδιον τὸ διακονεῖν τῇ τοῦ Θεοῦ προστάξει· πολλάκις δὲ καὶ προπορεύεται (3) ἐκβάλλειν τὸν Ἀμορῥαῖον, καὶ πέμπεται φυλάξαι τὸν λαὸν ἐν τῇ ὁδῷ· ἀλλὰ καὶ ταῦτα οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, τοῦ δὲ προστάξαντος καὶ ἀποστείλαντος αὐτὸν Θεοῦ, οὗ καὶ τὸ ῥύεσθαί ἐστιν, οὓς ἂν αὐτὸς (4) θελήσῃ ῥύεσθαι· διὰ τοῦτο οὐκ ἄλλος ἢ αὐτὸς κύριος ὁ Θεὸς ὁ ὀφθεὶς εἶπεν αὐτῷ· καὶ „ἰδοὺ ἐγὼ μετὰ σοῦ, διαφυλάσσων σε ἐν τῇ ὁδῷ „πάσῃ, οὗ ἂν πορευθῇς·„ καὶ οὐκ ἄλλος ἀλλὰ πάλιν ὁ Θεὸς ὁ ὀφθεὶς ἐπέσχε τοῦ Λάβαν τὴν ἐπιβουλὴν, κελεύσας αὐτῷ μὴ λαλῆσαι πονηρὰ τῷ Ἰακὼβ· καὶ αὐτὸς δὲ οὐκ ἄλλον ἢ τὸν Θεὸν παρεκάλει λέγων. „ἐξελοῦ (5) με ἐκ „χειρὸς τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἡσαῦ, ὅτι φοβοῦμαι αὐτόν· καὶ „γὰρ καὶ ταῖς γυναιξὶν ὁμιλῶν ἔλεγεν (6) ὅτι οὐκ ἔδω- „κεν ὁ Θεὸς τῷ Λάβαν κακοποιῆσαί με.„

13. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαβὶδ οὐκ ἄλλον ἢ αὐτὸν τὸν Θεὸν παρεκάλει περὶ τοῦ ῥυσθῆναι· „πρὸς σὲ, κύριε, ἐν τῷ „θλίβεσθαί με, ἐκέκραξα, καὶ ἐπήκουσάς μου· κύριε, ῥῦ- „σαι τὴν ψυχήν μου ἀπὸ χειλέων ἀδίκων, καὶ ἀπὸ „γλώσσης (7) δολίας·„ τούτῳ καὶ τὴν χάριν ἀνατιθεὶς ἐλάλησε καὶ τοὺς λόγους τῆς ᾠδῆς ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ψαλμῷ, ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐῤῥύσατο αὐτὸν ὁ κύριος ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ ἐκ χειρὸς Σαοὺλ, καὶ εἶπεν· „ἀγαπήσω σε, κύριε, ἡ ἰσχύς μου, κύριος στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου, (8) καὶ ῥύστης μου.„ ὁ δὲ Παῦλος πολλοὺς διωγμοὺς ὑπομείνας, οὐκ ἄλλῳ ἢ τῷ Θεῷ ηὐχαρίστει λέγων, (9) „ἐκ πάντων με ἐῤῥύσατο ὁ κύριος, καὶ ῥύσεται „εἰς ὃν ἠλπίκαμεν·„ καὶ οὐκ ἄλλος δὲ ἢ ὁ Θεὸς ηὐλόγησε τὸν Ἀβραὰμ, καὶ τὸν Ἰσαάκ· (10) καὶ ὁ Ἰσαὰκ δὲ ἐπευχόμενος τῷ Ἰακὼβ, ἔλεγεν, „ὁ Θεός μου εὐλογήσαι σε, καὶ „αὐξήσαι σε καὶ πληθυνεῖ σε, καὶ ἔσῃ εἰς συναγωγὰς ἐθνῶν, „καὶ δῴη σοι τὴν εὐλογίαν Ἀβραὰμ τοῦ πατρός μου.„ εἰ δὲ οὐκ ἄλλου τινός ἐστι τὸ (11) εὐλογεῖν καὶ τὸ ῥύεσθαι, ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἄλλος τις ἦν ὁ ῥυόμενος τὸν Ἰακὼβ, ἢ αὐτὸς ὁ κύριος, τὸν δὲ ῥυόμενον αὐτὸν ὁ πατριάρχης ἐπεκαλεῖτο ἐπὶ τοὺς (12) ἐκγόνους· δῆλόν ἐστιν ὡς οὐκ ἄλλον ἐν τῇ εὐχῇ συνῆπτε τῷ Θεῷ, ἢ τὸν τούτου λόγον, ὃν διὰ τοῦτο καὶ ἄγγελον ἐκάλεσεν, ὅτι μόνος οὗτός ἐστιν ὁ ἀποκαλύπτων τὸν πατέρα. ὅπερ καὶ ὁ ἀπόστολος ἐποίει λέγων· „χάρις „ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ „Χριστοῦ·„ οὕτω γὰρ (13) καὶ ἀσφαλὴς ἦν ἡ εὐλογία διὰ τὸ ἀδιαίρετον τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ὅτι μία καὶ ἡ αὐτή ἐστιν ἡ διδομένη χάρις. κἂν γὰρ ὁ πατὴρ διδῷ, διὰ τοῦ υἱοῦ (14) ἐστι τὸ διδόμενον· κἂν ὁ υἱὸς λέγηται χαρίζεσθαι, ὁ πατήρ ἐστιν ὁ διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐν τῷ υἱῷ παρέχων· „εὐχαριστῶ γὰρ, φησὶν ὁ ἀπόστολος γράφων „Κορινθίοις, τῷ Θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν ἐπὶ τῇ

A Deus quos voluerit liberat. Nam cum nescius non esset illum magni consilii Angelum Patris vocari, non alium præter ipsum esse significavit, qui & benediceret & de malis erueret. Nec enim arbitrandum est eum voluisse, ut sibi quidem Deus, nepotibus vero Angelus benediceret: sed quem ipse ita rogabat, *Non te dimittam, nisi mihi benedixeris*, (is porro Deus erat, ut idem testatur: *Vidi Deum facie ad faciem*) eumdem precabatur ut filiis Joseph benediceret. Proprium quidem Angeli est Deo imperanti ministrare: hincque multoties scribitur præivisse ut Amorrhæum expelleret, missusque fuisse ut populum in itinere B tueretur. Verum nec ista ejus sunt opera, sed Dei imperantis & mittentis, cujus est liberare quos voluerit: qua de causa non alius quam ipse Dominus Deus illi apparuit & ait: *Ecce ego tecum ero, ad te custodiendum quocumque ieris*. Nec item alius quam ipse Deus apparuit Laban, ejusque cohibuit insidias, cui & jussit ut ne verbis asperis cum Jacob ageret. Ipse autem Jacob non alium sane quam Deum his verbis invocabat, *Erue me de manu fratris mei Esau, quia eum timeo*. Hæc etiam ad uxores dixit: *Deus non permisit Laban ut mihi noceret*.

Esai. 9. 6. Genes. 32. 26. Ibid. v. 30. Numer. 21. 21. Deuter. 2. 26. Amos 2. 9. Genes. 31. 24. Genes. 32. 11.

C 13. Non alium quoque præter Deum precabatur David ut se liberaret: *Ad te, Domine, cum affligerer, clamavi, & exaudisti me. Domine, libera animam meam a labiis iniquis & a lingua dolosa*. Eidem rursus gratias agens, hæc Psalmi decimi septimi verba cecinit, die qua Dominus eum de manu omnium inimicorum eruit: *Diligam te, Domine, fortitudo mea, Dominus firmamentum meum & refugium meum & liberator meus*. Paulus etiam multas passus vexationes, non alii quam Deo gratias hoc modo agebat, *Ex omnibus eripuit me Dominus, & erepturus est, in quem speravimus*. Nec item alius quam Deus D Abrahæ atque Isaac benedixit. Ipse autem Isaac Deum his verbis pro Jacob orabat, *Deus autem meus benedicat tibi, & crescere te faciat atque multiplicet, ut sis in turbas populorum, & det tibi benedictionem Abrahæ patris mei*. Si porro nullius alius quam Dei est benedicere & liberare: si nullus præter ipsum Dominum, Jacob liberavit, quem liberatorem ipse Patriarcha pro nepotibus invocabat: perspicuum inde est eum nullum alium cum Deo in sua oratione conjunxisse præter Verbum, quod idcirco Angelum appellavit, quod solum ipsum Patris impertiat cognitionem. Simile item est quod scribit Apostolus, E *Gratia vobis & pax a Deo Patre nostro & Domino Jesu Christo*. Ita enim tuta erat benedictio cum ob individuam Filii & Patris naturam, tum quia una & eadem erat data gratia. Nam licet dederit Pater, quod tamen datur, per Filium datur. Similiter licet Filius dare dicatur, Pater est qui per Filium & in Filio dat. Hinc Apostolus ad Corinthios scribit, *Gratias ago Deo meo semper pro vobis pro*

Psal. 119. 1. Psal. 17. 1. 2. Cor. 1. 10. Genes. 28. 3. Rom. 1. 7.

(1) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, ἄλλον ἀλλ' ἢ αὐτόν. Paulopost Reg. 1. & Seguer. παρὰ Θεοῦ ἠξίου εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ ἐκγόνους. Ceteri & editi, ἠξίου παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ ἐγγόνους.

(2) Regius 1. & Seguer. τοῦ Ἰωσήφ. Editi τοῦ omittunt. Ibid. uterque Regius, Seguer. Gobler. Felc. 1. & 5. ἀγγέλου μὲν οὖν. In aliis & editis οὖν deest. Reg. 1. & Seguer. ibid. τὸ διακονεῖν. Ab aliis τὸ abest.

(3) Reg. 1. & Seguer. ἐκβάλλειν. Alii & editi, ἐκβαλεῖν.

(4) Reg. 1. & Seguer. οὓς ἂν αὐτὸς θελήσῃ ῥύεσθαι. Gobler. item & Felc. 1. ῥύεσθαι. Editi & alii, οὓς ἂν θέλῃ ῥύσασθαι. Mox ut & infra Reg. 1. & Seguer. ὁ Θεὸς ὁ ὀφθείς. Editi & alii, ὁ Θεὸς ὁ ὀφθείς.

(5) Sic mss. At editio Commel. ἐξελοῦ μου, mendose.

(6) ὅτι deest in Reg. 1. & Seguerian.

(7) Gobler. & Felc. 1. δολίας· καὶ πάλιν, ἀγαπήσω σε, &c. omissis intermediis. Ibid. Reg. 1. & Seguerian. ἐλάλησε καὶ τοὺς λόγους τῆς ᾠδῆς ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ψαλμῷ ἐν ᾗ ἡμέρᾳ ἐῤῥύσατο αὐτὸν κύριος. Ceteri autem, ἐλάλησε τοὺς λόγους τῆς ᾠδῆς ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ψαλμῷ ἐν ἡμέρᾳ ᾗ ἐῤῥύσατο αὐτὸν ὁ κύριος.

(8) Sic mss. At editio Commel. καὶ omittit.

(9) Reg. 1. & Seguer. λέγων· ἐκ πάντων. Alii & editi, λέγων· ἀλλ' ἐκ πάντων. Mox Reg. 1. & Seguer. ἠλπίκαμεν, καὶ οὐκ ἄλλος ἢ ὁ Θεός. Editi & alii, ἤλπισα. καὶ οὐκ ἄλλος δὲ ἢ Θεός.

(10) Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. omittunt καὶ τὸν Ἰακὼβ, quæ alii & editi habent ante, καὶ ὁ Ἰσαὰκ δὲ, &c. Mox Regius primus & Seguer. ut & Scripturæ Græcus textus, ὁ δὲ Θεός μου. Editi & alii, ὁ Θεός μου. Ibidem post αὐξήσαι σε, Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. addunt καὶ πληθυνεῖ σε, quæ in aliis & editis desunt.

(11) Reg. 1. & Seguerian. ἐστιν εὐλογεῖν καὶ ῥύεσθαι.

(12) Regius primus & Seguerian. ἐκγόνους. Alii autem & editi, ἐγγόνους.

(13) Gobl. & Felc. 1. γὰρ ἀσφαλής. Paulopost uterque Regius & Seguer. μία καὶ ἡ αὐτή. Alii & editi, μία καὶ αὐτή.

(14) Regius uterque, Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 5. ἐστι τὸ διδόμενον. In aliis & editis deest τό. Mox Reg. 1. & Seguer. λέγηται χαρίζεσθαι. Ceteri & editi, λέγῃ χαρίζεσθαι. Paulopost Reg. 1. & Seguer. ἐν τῷ υἱῷ. Ceteri & editi, ἐν υἱῷ.

Dei gratia, quæ vobis in Christo Jesu est data. Quin etiam idem istud in luce & splendore animadvertere est. Nam quod lux illuminat, idem quoque splendor illuminat, & vicissim quod splendor illuminat, hoc lux quoque illuminat. Sic Pater videtur, cum videtur Filius, quia ipse Patris est splendor, atque hoc pacto Pater & Filius unum sunt.

Nulla res creata, causa est efficiens.

14. Idem autem de factis & creatis rebus nequit dici. Neque enim Patre aliquid efficiente, idetiam Angelus aliquis aut alia res creata efficit, cum nihil horum causa sit efficiens, sed omnes omnino sint res factæ, ab eo, qui solus est, separatæ & disjunctæ, quæ & aliam ab ipso naturam habent, & opera sunt, neque ea quæ Deus efficit, possunt efficere, neque, uti supra dixi, Deo gratiam impertiente, eam cum illo impertire queunt: nec quis, si Angelum videret, se Patrem vidisse recte posset dicere. Nam Angeli, ut scriptum est, ministratores sunt spiritus ad ministrandum missi, qui dona, quæ ab ipso per Verbum dantur, his annunciant qui ea accipiunt. Hinc ipse apparens Angelus, se a Domino missum esse fatetur, uti Gabriel Zachariæ & Deiparæ Mariæ confessus est. Hinc etiam qui Angelum vidit, se Angelum non Deum vidisse novit. Vidit enim Angelum Zacharias, vidit vero Esaias Dominum: Angelum vidit Manue pater Samsonis, Deum autem Moyses intuitus est: Gedeon Angelum aspexit, at Abrahæ Deus ipse apparuit: atque adeo nec qui Deum videbat, is cernebat Angelum: nec qui videbat Angelum, is se Deum videre existimabat. Multum siquidem, imo se totis a Deo creatore res factæ natura differunt. Quod si aliquando apparente Angelo, is, qui spectator erat, Dei audiit vocem, ut in rubo evenit: namque *Angelus Domini e rubo apparuit instar flammæ ignis, & vocavit Dominus Moysem de rubo dicens: Ego sum Deus Patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac & Deus Jacob.* Atqui non erat Angelus, Deus Abraham: sed Deus erat qui in Angelo loquebatur: unde quod quidem apparebat, Angelus erat, Deus autem in illo loquebatur. Ut enim in tabernaculo Moysi loquebatur in columna nubis: ita etiam Deus in Angelis loquens apparet; qua quidem ratione cum Jesu filio Nave per Angelum loquebatur. Quæ porro loquitur Deus, manifestum est ea illum, per Verbum non vero per alium aliquem loqui. Verbum autem, quod a Patre nec separatum est, nec Patris naturæ dissimile est aut alienum, quicquid efficit, ea ipsa sunt Patris opera, ita ut idem & unum opus efficiat, & quæ dat Filius, Patris sint quoque munera. Qui item vidit Filium, novit se, cum illum vidit, non Angelum, neque aliquem Angelis majorem, neque prorsus rem aliquam creatam vidisse, sed Patrem. Similiter qui Verbum audit, se Patrem audire novit, non secus ac ille qui splendore illuminatus, a sole se illuminari non ignorat.

Hebr. 1. 14.

Maria θεοτόκος sive Deipara.

Exod. 3. 2.

Ibid. v. 4. 6.

Jesue 1.

A „ χάριτι (1) τοῦ θεοῦ τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. „ τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ φωτὸς καὶ ἀπαυγάσματος ἄν τις ἴδοι· καὶ γὰρ ὅπερ φωτίζει τὸ φῶς, τοῦτο τὸ ἀπαύγασμα καταυγάζει· ὅπερ δὲ καταυγάζει τὸ ἀπαύγασμα, ἐκ τοῦ φωτός ἐστιν ὁ φωτισμός. οὕτω καὶ βλεπομένου τοῦ υἱοῦ, βλέπεται ὁ πατήρ· τοῦ γὰρ πατρός ἐστι τὸ ἀπαύγασμα· καὶ οὕτως ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς ἕν εἰσι.

14. Τοῦτο δὲ ἐπὶ τῶν (2) γενητῶν καὶ κτισμάτων οὐκ ἄν τις εἴποι. οὔτε γὰρ ἐργαζομένου τοῦ πατρὸς, ἐργάζεταί τις αὐτὰ τῶν ἀγγέλων, ἢ ἄλλος τις τῶν κτισμάτων· οὐδὲν γὰρ τούτων ποιητικὸν αἴτιόν ἐστιν, ἀλλὰ τῶν γινομένων εἰσίν· ἄλλως τε καὶ κεχωρισμένοι, καὶ (3) διεστηκότες τοῦ μόνου, καὶ ἄλλο τὴν φύσιν ὄντες, καὶ ἔργα τυγχάνοντες, οὔτε ἅπερ ἐργάζεται ὁ θεὸς, δύνανται ἐργάζεσθαι, οὔτε, καθὰ προεῖπον, χαριζομένου τοῦ θεοῦ συγχαρίζεσθαι. οὔτε βλεπομένου ἀγγέλου, εἴποι ἄν τις ἑωρακέναι τὸν πατέρα. ἄγγελοι μὲν γὰρ, ὡς γέγραπται, λειτουργικὰ πνεύματά εἰσιν εἰς διακονίαν (4) ἀποστελλόμενοι, καὶ τὰς παρ' αὐτοῦ διὰ τοῦ λόγου δωρεὰς διδομένας ἀπαγγέλλοντές εἰσι τοῖς λαμβάνουσι. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἄγγελος ὁρώμενος, ὁμολογεῖ ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ δεσπότου, ὡς ἐπὶ Ζαχαρίου ὁ Γαβριὴλ, καὶ ἐπὶ τῆς θεοτόκου (5) Μαρίας ὁ αὐτὸς ὡμολόγησε. καὶ ὁ βλέπων δὲ ἀγγέλων ὀπτασίαν, οἶδεν ὅτι τὸν ἄγγελον εἶδε καὶ οὐ τὸν θεόν. εἶδε γὰρ Ζαχαρίας ἄγγελον· εἶδε καὶ Ἡσαΐας τὸν κύριον. εἶδε Μανωὲ ὁ πατὴρ (6) τοῦ Σαμψὼμ ἄγγελον· ἐθεώρησε δὲ καὶ Μωσῆς τὸν θεόν. εἶδε Γεδεὼν ἄγγελον· ὤφθη δὲ καὶ τῷ Ἀβραὰμ ὁ θεός. καὶ οὔτε ὁ τὸν θεὸν (7) ὁρῶν, ἄγγελον ἔβλεπεν· οὔτε ὁ (8) τὸν ἄγγελον ὁρῶν, ἐνόμιζε τὸν θεὸν ὁρᾷν· πολὺ γὰρ, μᾶλλον δὲ τὸ ὅλον διέστηκε τῇ φύσει τὰ γενητὰ πρὸς τὸν κτίσαντα (9) θεόν. εἰ δὲ καί ποτε ὀφθέντος ἀγγέλου, ὁ ὁρῶν φωνῆς ἤκουε θεοῦ, ὡς ἐπὶ τῆς βάτου γέγονεν· ὤφθη γὰρ ἄγγελος κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς ἐκ τῆς βάτου· καὶ ἐκάλεσε κύριος Μωσῆν ἐκ τῆς βάτου λέγων· ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς τοῦ πατρός σου, (10) ὁ θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ θεὸς Ἰακώβ. ἀλλ' οὐκ ἦν ὁ ἄγγελος, ὁ θεὸς Ἀβραὰμ, ἐν δὲ ἀγγέλῳ λαλῶν ἦν ὁ θεός. καὶ ὁ μὲν φαινόμενος ἦν ἄγγελος· ὁ δὲ θεὸς ἐν αὐτῷ ἐλάλει. ὡς γὰρ ἐν στύλῳ νεφέλης ἐλάλει τῷ Μωσῇ ἐν τῇ σκηνῇ, οὕτως (11) καὶ ἐν ἀγγέλοις φαίνεται λαλῶν ὁ θεός. οὕτω καὶ τῷ τοῦ Ναυὴ δι' ἀγγέλου ἐλάλει. ἃ δὲ λαλεῖ ὁ θεὸς, πρόδηλον ὅτι διὰ τοῦ λόγου λαλεῖ, καὶ οὐ δι' ἄλλου. ὁ δὲ λόγος οὐ κεχωρισμένος (12) τοῦ πατρὸς, οὐδὲ ἀνόμοιος καὶ ξένος τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς τυγχάνων, ἃ ἐργάζεται, ταῦτα τοῦ πατρός ἐστιν ἔργα, (13) καὶ μίαν ποιεῖ τὴν δημιουργίαν· καὶ ἃ δίδωσιν ὁ υἱὸς, ταῦτα τοῦ πατρός ἐστιν ἡ δόσις. καὶ ὁ ἑωρακὼς τὸν υἱὸν, οἶδεν ὅτι τοῦτον ἑωρακὼς, οὐκ ἄγγελον, οὐδὲ μείζονά τινα τῶν ἀγγέλων, οὐδὲ ὅλως τινὰ (14) τῶν κτισμάτων, ἀλλ' αὐτὸν ἑώρακε τὸν πατέρα· καὶ ὁ τοῦ λόγου ἀκούων, οἶδεν ὅτι τοῦ πατρὸς ἀκούει· (15) ὥσπερ καὶ ὁ τῷ ἀπαυγάσματι καταυγαζόμενος, οἶδεν ὅτι καὶ ὑπὸ ἡλίου φωτίζεται.

15. Οὐ-

(1) Sic mss. præter Felc. 2. qui, ut & editio Commel. omittit τοῦ θεοῦ.

(2) Felc. 5. γεννητῶν κτισμάτων.

(3) Seguer. διεστῶτες. Ibid. Reg. 1. & 2. Basil. Anglic. & Felc. 5. τοῦ μόνου, καὶ ἄλλο. Editi, τοῦ μόνου, ἄλλο. Mox Gobler. & Felc. 1. οὔτε ἃ ἐργάζεται. Reg. 1. οὔτε ὥσπερ ἐργάζεται. Ibid. post δύνανται ἐργάζεσθαι, addunt editi & plerique mss. ἐπεὶ καὶ αὐτοὺς ἐργάζεσθαι δόξωσιν. Seguerian. & Reg. 2. δόξουσι. Sed hæc desunt in Reg. 1. & videntur prorsus inutilia.

(4) Regius primus & Seguerianus, ἀποστελλόμενοι. Alii & editi, ἀποστελλόμενα.

(5) Hæc verba, Μαρίας ὁ αὐτὸς, desunt in Gobler. & Felc. 1. Paulopost pro εἶδε, Reg. 1. ubique habet, εἶδεν, idemque habet, οὐ τὸν θεόν. Editi, οὐ θεόν.

(6) Reg. 1. & Seguer. τοῦ Σαμψὼν ἄγγελον· ἐθεώρησε καὶ Μωσῆς. Felc. 1. & Gobler. Μανωὲ ἄγγελον· εἶδε δὲ καὶ Μωσῆς, iidemque mox post ὤφθη, omittunt δὲ καί.

(7) Reg. 1. & Seguer. ὁρῶν. Editi & alii, θεωρῶν.

(8) Sic uterque Regius, Basil. Gobl. & Felc. 1. At in aliis & editis ὁ deest.

(9) Reg. 1. & Seguer. κτίσαντα θεόν, εἰ δὲ καί ποτε. Alii vero & editi, κτίσαντα αὐτὰ θεόν, εἰ δέ ποτε. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἤκουε. Editi & alii, ἤκουσε. Reg. 1. & Seguer. ibid. ὡς ἐπί. Editi, aliique, ὥσπερ ἐπί. Reg. 1. hic & mox habet, τοῦ βάτου.

(10) Reg. 1. & Seguer. τοῦ πατρός σου Ἀβραὰμ, καὶ ὁ θεός· Gobler. & Felc. 1. τοῦ πατρός σου Ἀβραὰμ, Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ. ἀλλ' οὐκ ἦν ἄγγελος θεὸς αὐτῶν.

(11) Sic mss. At editio Commel. οὕτως δὲ ἐν ἀγγέλοις. Paulopost Reg. 1. & Seguer. δι' ἀγγέλου λαλεῖ;

(12) τοῦ πατρὸς abest a Gobl. & Felc. 1. qui mox iidem omittunt, τῆς οὐσίας τοῦ πατρός. In Reg. 1. autem & Seguer. deest tantum, τοῦ πατρός.

(13) Gobler. & Felc. 1. καὶ μιᾷ τῇ δημιουργίᾳ. Ibid. Reg. 1. & Seguerian. καὶ ἃ δίδωσιν ὁ υἱὸς, τοῦ πατρός ἐστιν ἡ δόσις. Ibidem editio Commel. καὶ ἑωρακώς. Mss. vero, καὶ ὁ ἑωρακώς.

(14) Regius primus & Seguer. ὅλως τινὰ τῶν. Alii & editi, τινὰ omittunt.

(15) Sic Reg. 1. Goblerian. & Felc. 1. At ceteri & editi, ὡς καὶ τῷ ἀπαυγάσματι ὁ καταυγαζόμενος. Goblerian. & Felc. 1. ibidem, οἶδεν ὅτι ὑπό.

15. Οὕτω γὰρ ἡμᾶς βουλομένη νοεῖν ἡ θεία A γραφὴ, τοιαῦτα (1) τὰ παραδείγματα δέδωκεν, ὡς καὶ ἐν τοῖς προτέροις εἰρήκαμεν, ἐξ ὧν καὶ τοὺς προδότας Ἰουδαίους δυσωπεῖν δυνάμεθα, καὶ τὴν Ἑλλήνων διαλύειν κατηγορίαν, φασκόντων καὶ νομιζόντων διὰ τὴν τριάδα λέγειν καὶ ἡμᾶς πολλοὺς θεούς. οὐδὲ γὰρ, ὥσπερ καὶ τὸ παράδειγμα δείκνυσι, τρεῖς ἀρχὰς ἢ τρεῖς πατέρας εἰσάγομεν, ὡς οἱ περὶ Μαρκίωνα καὶ Μανιχαῖον· (2) ἐπεὶ μηδὲ τριῶν ἡλίων ὑπεθέμεθα τὴν εἰκόνα, ἀλλὰ ἥλιον καὶ ἀπαύγασμα, καὶ ἓν τὸ ἐξ ἡλίου ἐν τῷ ἀπαυγάσματι φῶς· οὕτω μίαν ἀρχὴν οἴδαμεν· τόν τε δημιουργὸν (3) λόγον φάσκο- B μεν οὐχ ἕτερόν τινα τρόπον ἔχειν θεότητος, ἢ τὴν τοῦ μόνου θεοῦ, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ πεφυκέναι. μᾶλλον μὲν οὖν οἱ Ἀρειομανῖται δικαίως ἂν (4) σχοῖεν τὸ ἔγκλημα τῆς πολυθεότητος ἢ καὶ ἀθεότητος, ὅτι ἔξωθεν τὸν υἱὸν κτίσμα, καὶ πάλιν τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος βαττολογοῦσιν. (5) ἢ γὰρ οὐκ εἶναι θεὸν τὸν λόγον φήσουσιν· ἢ λέγοντες θεὸν μὲν, διὰ τὸ γεγραμμένον, μὴ ἴδιον δὲ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, πολλοὺς ἂν εἰσάγοιεν, διὰ τὸ ἑτεροειδὲς αὐτῶν· εἰ μὴ ἄρα κατὰ μετοχὴν, ὥσπερ καὶ τὰ πάντα, θεὸν λέγεσθαι καὶ αὐτὸν (6) λέγειν τολμήσουσιν. ἀλλὰ καὶ τοῦτο νομίζοντες ὁμοίως ἀσεβοῦ- C σιν, ἕνα τῶν πάντων λέγοντες εἶναι τὸν λόγον. ἡμῶν δὲ τοῦτο (7) μὴ δὲ εἰς τὸν νοῦν ποτε εἰσέλθοι. ἓν γὰρ εἶδος θεότητος, ὅπερ ἐστὶ καὶ ἐν τῷ λόγῳ· καὶ εἷς θεὸς ὁ πατὴρ (8) ἐφ' ἑαυτῷ ὢν κατὰ τὸ ἐπὶ πάντων εἶναι, καὶ ἐν τῷ υἱῷ δὲ φαινόμενος κατὰ τὸ διὰ πάντων διήκειν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι δὲ κατὰ τὸ (9) ἐν ἅπασι διὰ τοῦ λόγου ἐν αὐτῷ ἐνεργεῖν. οὕτω γὰρ καὶ ἕνα διὰ τῆς τριάδος ὁμολογοῦμεν εἶναι τὸν θεὸν, καὶ πολὺ μᾶλλον εὐσεβέστερον (10) λέγομεν τῆς πολυειδοῦς καὶ πολυμεροῦς τῶν αἱρετικῶν θεότητος, ὅτι τὴν μίαν ἐν τριάδι θεότητα φρονοῦμεν. D

16. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἔχει, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ κτίσμα καὶ ποίημα ὁ λόγος· ἢ οὐκ ἔστι θεὸς ἀληθινὸς, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἕνα τῶν κτισμάτων· ἢ εἰ θεὸν αὐτὸν ὀνομάζουσιν ἐντρεπόμενοι παρὰ τῶν γραφῶν, ἀνάγκη λέγειν αὐτοὺς δύο θεοὺς, ἕνα μὲν κτίστην, τὸν δὲ ἕτερον κτιστόν· καὶ δύο κυρίοις λατρεύειν, ἑνὶ μὲν (11) ἀγενήτῳ, τῷ δὲ ἑτέρῳ γενητῷ καὶ κτίσματι· δύο τε πίστεις ἔχειν, μίαν μὲν εἰς τὸν ἀληθινὸν θεὸν, ἑτέραν δὲ εἰς τὸν ποιηθέντα καὶ πλασθέντα (12) παρ' αὐτῶν καὶ λεχ- E θέντα θεόν. ἀνάγκη δὲ αὐτοὺς οὕτω τυφλωθέντας, ὅτε μὲν προσκυνοῦσι τῷ (13) ἀγενήτῳ, κατανωτίζεσθαι τὸν γενητόν. ὅτε δὲ προσέρχονται τῷ κτίσματι, ἀποστρέφεσθαι τὸν κτίστην. οὐ γάρ ἐστιν ἰδεῖν τοῦτον ἐν ἐκείνῳ, διὰ τὸ ξένας καὶ διαφόρους (14) αὐτῶν εἶναι τάς τε φύσεις καὶ τὰς ἐνεργείας. οὕτω δὲ φρονοῦντες, πάντως καὶ πλείονας συνάψουσι θεούς· τοῦτο γὰρ τῶν ἐκπεσόντων ἀπὸ τοῦ ἑνὸς θεοῦ τὸ ἐπιχείρημα. διατί οὖν οἱ (15) Ἀρειανοὶ τοιαῦτα λογιζόμενοι καὶ νοοῦντες,

A 15. Idcirco enim divina Scriptura nobis hujuſmodi exempla ſuppeditavit, ut rem ita intelligeremus, ſicuti ſupra docuimus. Ex quibus certe cum proditores Judæos confutare, tum Gentilium calumnias facile eſt refellere, qui, quoniam Trinitatem colimus, multos a nobis deos agnoſci ajunt & arbitrantur. Nec enim, ut etiam ex allato exemplo conſtat, tria principia vel tres partes inducimus, uti Marcioniſtæ & Manichæi: quandoquidem nec tres ſoles in exemplum propoſuerimus, ſed ſolem & ſplendorem, unamque lucem ex ſole in ſplendore exſiſtentem. Ita unum agnoſcimus principium: nec opifici Verbo diverſum B aliquem divinitatis modum, ſed ipſam ſolius Dei divinitatem attribuimus, eo quod ex ipſo natum ſit. Verum multo æquius Ariani accuſari poſſint multos vel etiam nullos deos admittere, quippe qui inepte contendant & Filium externum creatumque eſſe, & Spiritum ſanctum e nihilo eſſe. Vel enim Verbum non eſſe Deum fateantur neceſſe eſt: vel ſi Deum eſſe, quia id ſcriptum eſt, inficiari non audeant, ipſumque velint naturæ Patris eſſe alienum: planum eſt multos deos propter diverſam illorum naturam ab illis induci, niſi forte Deum illum nonniſi communicatione eſſe, uti res alias omnes, dicere non C vereantur. Verum ſi hæc illorum eſt ſententia, non minus impii ſunt habendi, qui nempe Verbum inter res ceteras collocent; quod abſit ut nobis unquam in mentem veniat. Siquidem una eſt divinitatis forma quæ eadem eſt quoque in Verbo. Unus, inquam, eſt Deus Pater, in ſeipſo exiſtens, cum in omnibus eſt: in Filio autem apparens, cum per res omnes pervadit: itemque in Spiritu, cum in omnibus per Verbum in ipſo Spiritu agit. Sic enim unum per Trinitatem Deum eſſe confitemur: quæ quidem noſtra ſententia longe melius cum pietate congruit, quam D multiformis multiplexque hæreticorum divinitas, cum unam in Trinitate divinitatem propugnemus.

Trinitatem agnoſcentes, non multos admittimus deos.

Ariana impietas & multos & nullos deos inducere convincitur.

16. Namque ſi non ita ſe res habet, ſed Verbum e nihilo factum & creatum eſt: vel ergo non eſt Deus verus, cum ſit una e rebus creatis; vel ſi Scripturis refragari non audentes, Deum illum appellant, igitur neceſſe eſt ut duos deos admittant, unum creatorem, creatum alium, ac duobus proinde dominis ſerviant, uni non-facto, alii facto & creato, hocque pacto duas habeant fides, unam in verum Deum, E aliam in factum ab ipſiſque fictum & dictum Deum. Neceſſe eſt autem eos adeo obcæcatos a facto recedere, cum non-factum adorant, & viciſſim ſe a creatore avertere, cum ad creatum accedunt. Nec enim hic in illo videri poteſt, quippe cum alienæ & diverſæ ſint amborum cum naturæ tum effectus. Si igitur hæc illorum eſt ſententia, complures profecto deos agnoſcunt: huc enim devenit eorum impietas qui ab uno Deo deſciſcunt. Cur ergo Ariani ita ſentientes ſeipſos

Ariani Gentilibus annumerandi.

(1) Sic Regius primus & Seguer. At alii & editi, τοιαῦτα παραδείγματα ἔδωκεν· ὡς καὶ ἐν τοῖς πρὸ τούτων. Reg. 2. mendoſe, παρὰ τούτων.

(2) Anglic. & Felc. 5. ἐπειδὴ οὐδὲ τριῶν. Pauloport Gobler. & Felc. 1. ἐξ ἡλίου ἀπαυγάσματι φῶς.

(3) Regius 1. & Seguer. δημιουργὸν λόγον. In aliis & editis deeſt λόγον.

(4) Regius 1. & Seguer. σχοῖεν. Ceteri & editi, ἔχοιεν. Mox Reg. 1. & Seguer. ἢ καὶ ἀθεότητος. Ceteri & editi ἢ omittunt, & præterea Anglic. καὶ ἀθεότητος.

(5) Reg. 1. & Seguer. ἢ γάρ. Editi & alii, εἰ γάρ.

(6) Reg. 1. omittit λέγειν. Mox idem & Seguerian. Gobler. & Felc. 1. ὁμοίως ἀσεβοῦσιν. Alii & editi, μειζόνως ἀσεβοῦσιν. Ibid. Reg. 1. pro ἕνα τῶν πάντων, habet ἐκ τῶν πάντων.

(7) Sic Reg. 1. & 2. Seguer. Gobler. & Felckm. 1. At alii & editi, μὴ εἰς τὸν νοῦν. Ibid. Reg. 1. & Seguer. ἔλθοι. Ceteri & editi, εἰσέλθοι.

(8) Regius primus & Seguer. ἐφ' ἑαυτὸν ὤν. Ceteri & editi, ἐφ' ἑαυτῷ ὤν.

(9) Reg. 1. & Seguer. addunt, ἐν ἅπασιν, quod in aliis & editis deeſt. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felck. 1. οὕτω γὰρ καὶ ἕνα. Editi & alii, οὕτω καὶ ἕνα.

(10) Seguer. λεγόμενοι. Sic item in Reg. 1. ſcriptum erat, ſed οι deletum eſt.

(11) Reg. 1. Seguer. Anglic. Goblerian. Felc. 1. & 5. ἀγενήτῳ. Ceteri & editi, ἀγεννήτῳ. Mox Gobler. & Felc. 1. γενητῷ καὶ κτιστῷ. Reg. 1. ibid. γεννητῷ.

(12) Baſilienſis, παρ' αὐτοῦ.

(13) Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. & Felc. 1. ἀγενήτῳ. Editi & alii, ἀγεννήτῳ. Ibid. Reg. 1. Seguer. & Anglic. κατανωτίζεσθαι τὸν γενητόν. Felc. 5. κατανωτίζεσθαι τὸ γενητῷ. Alii & editio Commel. κατανωτίζεσθαι τὸ γενητόν.

(14) Sic Reg. 1. & Seguerian. In aliis & editis deeſt αὐτῶν.

(15) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. Ἀρειανοί. Editi & alii, Ἀρειομανῖται, ſed Baſil. & Reg. 2. acuunt penultimam, ut etiam ſolent aliis in locis Reg. 1. & Seguer. Ibid. Gobler. & Felc. οὐ λογιζόμενοι καὶ φρονοῦντες.

seipsos cum Gentilibus non annumerant, cum ipsi perinde ac Gentiles rei creatæ potius serviant, quam Deo omnium creatori? Verum ut credulos & simplices possint circumvenire, nomen quidem Gentilis fugiunt, sed tamen similem occulte tuentur sententiam. Siquidem acutum illud dictum quod usurpare solent, Non confitemur duo non-facta, nonnisi ad simplicium animos in errorem inducendos excogitavere. Nam cum dicunt, Non confitemur duo non-facta, duos utique confitentur deos, qui diversas habeant naturas, hic factam, ille non-factam. Quod si Gentiles uni non-facto & multis factis serviunt, illi autem non-facto & uni facto: non eos idcirco a Gentilibus credendum est dissidere. Enimvero hic quem factum dicunt, unus est ex multis: & multi quos Gentiles venerantur, eamdem, ac iste unus, habent naturam, cum & iste & illi similiter sint creati. Miseri sane illi eoque magis quod tam perverse de Christo sentiendo non leve sibi ipsi damnum intulerint, utpote qui a veritate desciverint, & Christum negantes, ipsam Judæorum proditionem sua superarint impietate, ita ut Deo invisi jam cum Gentilibus volutentur, rei creatæ diisque diversis servientes. Unus enim est Deus, non multi; unum item ejus est Verbum, non multa: nam Deus est Verbum, quod & solum paternam speciem habet. Hinc cum talis esset Salvator, Judæos his verbis coarguebat: *Qui misit me Pater, ille testimonium perhibuit de me: neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis, & Verbum ejus non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos non creditis.* Bene ille Verbum cum specie conjunxit, ut ostenderet Dei Verbum, imaginem, figuram, & speciem sui Patris esse, Judæosque Verbum ipsum, quod Dei species est, non recepisse, cum eum qui illis loquebatur recipere noluerunt. Hunc ipsum cum vidisset Jacob Patriarcha, benedictus est, & pro Jacob, Israel ab eo est appellatus, quemadmodum divina Scriptura his verbis memorat, *Sol autem ipsi exortus est, quando transivit* * *Speciem Dei*. Hæc porro ille erat qui dicebat, *Qui vidit me, vidit Patrem:* &, *Ego in Patre & Pater in me est:* &, *Ego & Pater unum sumus*. Ita enim Deus unus est, unaque est fides in Patrem & Filium. Quocirca cum Verbum sit Deus, rursus sequitur ut Dominus Deus noster, Dominus unus sit, quippe qui secundum naturæ proprietatem proprius & individuus sit unius Filius.

Joan. 1. — *Joan. 5. 37.* — *Genes. 32. 21.* — *Joan. 14. 9.* — *Joan. 10. 30.* — *Deuter. 6. 4.*

Proponitur & refellitur Arianorum responsio.

17. Verum nec his frangitur Arianorum impudentia, sed sic illi respondent: „Non uti vos dicitis, sed ut „nos volumus. Nam etsi ea quæ a nobis primo fuerant „excogitata evertistis: attamen recentius aliquid in„venimus, quod hujusmodi est. Ita scilicet Pater & „Filius unum sunt, & ita Pater est in Filio, & Filius

A οὐ συναριθμοῦσιν ἑαυτοὺς μετὰ τῶν Ἑλλήνων; καὶ γὰρ κἀκεῖνοι, ὥσπερ (1) καὶ οὗτοι, τῇ κτίσει λατρεύουσι παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα θεόν. ἀλλὰ τὸ μὲν ὄνομα τὸ Ἑλληνικὸν φεύγουσι, διὰ τὴν τῶν ἀνοήτων ἀπάτην· τὴν δὲ ὁμοίαν ἐκείνοις διάνοιαν ὑποκρίνονται. καὶ γὰρ καὶ τὸ σοφὸν αὐτῶν, ὅπερ εἰώθασι λέγειν, οὐ λέγομεν δύω (2) ἀγέννητα, φαίνονται πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκεραίων λέγοντες· φάσκοντες γάρ, οὐ λέγομεν δύο ἀγέννητα, λέγουσι δύο θεούς, καὶ τούτους διαφόρους ἔχοντας (3) τὰς φύσεις, τὸν μέν, γενητήν, τὸν δέ, ἀγένητον. εἰ δὲ οἱ μὲν Ἕλληνες ἑνὶ ἀγενήτῳ καὶ πολλοῖς γενητοῖς λατρεύουσιν, οὗτοι δὲ (4) ἑνὶ ἀγενήτῳ καὶ ἑνὶ γενητῷ· B οὐδ' οὕτω διαφέρουσιν Ἑλλήνων. ὅ, τε γὰρ παρ' αὐτῶν λεγόμενος γενητός, εἷς ἐκ πολλῶν ἐστι· καὶ οἱ πολλοὶ δὲ πάλιν τῶν Ἑλλήνων τὴν αὐτὴν τῷ ἑνὶ τούτῳ φύσιν ἔχουσι· καὶ (5) οὗτος γὰρ κἀκεῖνοι κτίσματά εἰσιν. ἄθλιοι, καὶ πλεῖον ὅσον ἐβλάβησαν κατὰ Χριστοῦ φρονήσαντες. ἐξέπεσαν γὰρ τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν μὲν Ἰουδαίων προδοσίαν ὑπερέβησαν ἀρνούμενοι τὸν Χριστόν, τοῖς δὲ Ἕλλησι συγκυλίονται, (6) κτίσματι καὶ διαφόροις θεοῖς λατρεύοντες οἱ θεοστυγεῖς. εἷς γὰρ θεός ἐστι, καὶ οὐ πολλοί, καὶ εἷς ὁ τούτου λόγος, καὶ οὐ πολλοί· θεὸς γάρ ἐστιν ὁ λόγος, καὶ μόνος αὐτὸς ἔχει τὸ πατρικὸν εἶδος· C ὅπερ ὢν αὐτὸς ὁ σωτήρ, ἐδυσώπει τοὺς Ἰουδαίους λέγων, „ὁ πέμψας με πατήρ, ἐκεῖνος μεμαρ„τύρηκε περὶ ἐμοῦ· οὔτε φωνὴν αὐτοῦ πώποτε ἀκη„κόατε, οὔτε εἶδος (7) αὐτοῦ ἑωράκατε· καὶ τὸν „λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ὑμῖν μένοντα· ὅτι „ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τούτῳ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε·„ τὸν δὲ λόγον συνῆψε τῷ εἴδει καλῶς, ἵνα δείξῃ ὅτι ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, αὐτὸς καὶ εἰκὼν καὶ χαρακτὴρ (8) καὶ εἶδός ἐστι τοῦ πατρὸς ἑαυτοῦ· καὶ ὅτι οἱ τὸν λαλοῦντα μὴ δεξάμενοι Ἰουδαῖοι, οὐκ ἐδέξαντο τὸν λόγον (9) ὅσπερ ἐστὶ τὸ εἶδος τοῦ θεοῦ. τοῦτο καὶ ὁ πατριάρχης Ἰακὼβ ἑωρακὼς εὐ- D λογήθη, καὶ ἀντὶ Ἰακὼβ, Ἰσραὴλ ἐκλήθη παρ' αὐτοῦ, ὡς ἡ θεία γραφὴ μαρτυρεῖ λέγουσα, „ἀνέ„τειλε δὲ ὁ ἥλιος αὐτῷ, ἡνίκα παρῆλθε τὸ εἶ„δος τοῦ θεοῦ. τοῦτο δὲ ἦν ὁ λέγων, ὁ ἐμὲ ἑω„ρακώς, ἑώρακε τὸν πατέρα· καί, ἐγὼ ἐν τῷ πατρί, „καὶ ὁ πατὴρ ἐν (10) ἐμοί ἐστι. κἀγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν „ἐσμεν·„ οὕτω γὰρ εἷς ἐστιν ὁ θεός, καὶ μία ἡ εἰς τὸν πατέρα καὶ υἱὸν πίστις. καὶ γὰρ τοῦ λόγου ὄντος θεοῦ, πάλιν κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν κύριος (11) εἷς ἐστι. τοῦ γὰρ ἑνὸς ἴδιος καὶ ἀδιαίρετός ἐστιν ὁ υἱὸς κατὰ τὴν ἰδιότητα καὶ οἰκειότητα τῆς οὐσίας.

17. Ἀλλ' οὐδ' οὕτως ἐντραπέντες οἱ Ἀρεια- E νοί φασιν· „οὐχ ὡς ὑμεῖς λέγετε, ἀλλ' ὡς ἡμεῖς „θέλομεν· ἀνατρεπόντων (12) γὰρ ὑμῶν τὰς προτέ„ρας ἡμῶν ἐπινοίας, ἐφεύρομεν καινοτέραν καὶ λέγο„μεν· οὕτως ἐστὶν ὁ υἱὸς καὶ ὁ πατὴρ ἕν, καὶ οὕτως ἐ„στὶν ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί, „ὡς

(1) Regius primus & Seguer. ὥσπερ καὶ οὗτοι. Alii & editi, ὥσπερ οὗτοι.

(2) Reg. 2. & Felc. 5. ἀγένητα. Mox Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 5. ἀγέννητα. Alii & editio Commel. ἀγέννητα.

(3) Reg. 1. & Seguer. ἔχοντας τὰς φύσεις, τὸν μὲν γενητόν, τὸν δὲ ἀγένητον. Alii & editi, ἔχοντας φύσεις, τὸν μὲν γενητόν, τὸν δὲ ἀγένητον. Reg. 2. ἀγέννητον.

(4) Sic Reg. 1. & Seguer. At ceteri mss. ἑνὶ γενητῷ καὶ ἑνὶ ἀγενήτῳ. Editi, ἑνὶ γενητῷ καὶ ἀγενήτῳ. Mox Seguer. ὅ, τε γὰρ ὁ παρ' αὐτῶν. Ibidem idem & Reg. 1. λεγόμενος γενητός, εἷς ἐκ πολλῶν. Basil. & Felc. 1. omittunt εἷς. Alii & editi, λεγόμενος εἷς γενητός, ἐκ πολλῶν. Item ibid. Gobler. Felc. 1. & Reg. 2. καὶ οἱ πολλοὶ πάλιν.

(5) Uterque Regius, Seguer. Gobler. & Felc. 1. οὗτος. At alii & editi, οὕτως. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. πλεῖον. Alii editique, πλέον. Ibid. Reg. 1. & Seguer. φρονήσαντες. Ceteri & editi, φρονοῦντες.

(6) Reg. 1. & Seguer. κτίσματι. Alii & editi, κτίσμασι. Mox Reg. 1. & Seguer. εἷς γὰρ θεός ἐστι, iidemque ibid. & Anglican. Gobler. Felck. 1. & 5. καὶ εἷς ὁ τούτου λόγος. Alii vero & editio Commel. εἷς γάρ ἐστι καὶ οὐ πολλοί, καὶ θεός ἐστιν ὁ λόγος μόνος γὰρ οὗτος ἔχει. At Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. θεὸς γάρ ἐστιν ὁ λόγος, καὶ μόνος αὐτὸς ἔχει.

(7) αὐτοῦ deest in Reg. 1. & Seguerian.

(8) Reg. 1. & Seguerian. omittunt καὶ εἶδός ἐστι, iidemque & Reg. 2. Gobler. Felc. 1. τοῦ πατρὸς ἑαυτοῦ. Editi & alii, τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

(9) Reg. uterque & Seguer. ὅσπερ. Editi & alii, ὥσπερ. Mox Reg. 1. & Seguer. τοῦτο καί, &c. Editi aliique, τοῦτον καί, &c.

(10) Reg. 1. & Seguer. ἐμοί ἐστι. In aliis & editis ἐστι deest. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. εἷς ἐστιν ὁ θεός. Editi & alii, εἷς θεός ἐστι. Ibid. Reg. 1. & Seguer. καὶ εἰς υἱὸν πίστις.

(11) Reg. 1. & Seguer. Gobler. & Felc. 1. κύριος εἷς ἐστι. Ceteri & editi, κύριός ἐστι.

(12) Sic uterque Regius, Seguer. Gobler. & Felck. 1. At in aliis & editis deest γάρ. Mox Seguer. ἐφεύρομεν καινότερον. Reg. 1. καινοτέραν. Editi & alii, καινότερα.

* Sic vertimus, non vero, *Species Dei*. Nam nomen loci est quem pertransivit Jacob oriente sole. In Vulgata legitur, *Phanuel*, & in Hebræo, פְּנוּאֵל, & versu 30. פְּנִיאֵל, id est, Facies sive Species Dei.

„ ὡς αὖ καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ (1) γενοίμεθα· τοῦτο γὰρ ἐν τῷ A
„ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ γέγραπται, ὅπερ περὶ ἡμῶν
„ ὁ Χριστὸς ἠξίου λέγων· πάτερ ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς ἐν
„ τῷ ὀνόματί σου, (2) ᾧ δέδωκάς μοι, ἵνα ὦσιν ἓν, καθὼς
„ καὶ ἡμεῖς. καὶ πάλιν μετ᾽ ὀλίγα· οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρω-
„ τῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ λόγου
„ αὐτῶν εἰς ἐμέ· ἵνα πάντες ἓν (3) ὦσι, καθὼς σὺ, πά-
„ τερ, ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοί· ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦ-
„ σιν· ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας· (4)
„ κἀγὼ τὴν δόξαν, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα
„ ὦσιν ἓν, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἓν ἐσμεν, ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ
„ σὺ ἐν ἐμοί· ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς ἓν, (5) καὶ ἵνα
„ γινώσκῃ ὁ κόσμος, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. „ εἶτα ὥσπερ B
εὑρόντες πρόφασιν, ἐπιλέγουσιν οἱ δόλιοι ταῦτα. „ εἰ
„ ὥσπερ ἡμεῖς ἐν τῷ πατρὶ γινόμεθα ἓν, οὕτω καὶ αὐτὸς
„ (6) καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐστιν, καὶ οὕτως ἐν τῷ πατρί ἐστι
„ καὶ αὐτός· πῶς ὑμεῖς ἐκ τοῦ λέγειν αὐτὸν, ἐγὼ καὶ ὁ
„ πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ
„ ἐν ἐμοὶ, ἴδιον καὶ ὅμοιον τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας αὐτὸν
„ φάσκετε; ἀνάγκη γὰρ ἢ καὶ ἡμᾶς ἰδίους εἶναι τῆς οὐσίας
„ τοῦ πατρὸς, ἢ κἀκεῖνον ἀλλότριον εἶναι, ὥσπερ καὶ ἡ-
„ μεῖς ἐσμεν ἀλλότριοι. „ ταῦτα μὲν ἐκεῖνοι ληροῦντες
φλυαροῦσιν· ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἕτερον (7) ἐν τῇ τοιαύτῃ αὐ-
τῶν κακονοίᾳ βλέπω, ἢ ἀλόγιστον τόλμαν, καὶ διαβολι-
κὴν ἀπόνοιαν, λεγόντων καὶ αὐτῶν κατ᾽ ἐκεῖνον, εἰς C
τὸν οὐρανὸν ἀναβησόμεθα, ἐσόμεθα ὅμοιοι τῷ ὑψί-
στῳ. τὰ γὰρ κατὰ χάριν διδόμενα τοῖς ἀνθρώποις, ταῦ-
τα θέλουσιν ἴσα τῆς τοῦ διδόντος εἶναι θεότητος. ἀκού-
οντες γοῦν υἱοὺς (8) χρηματίζοντας τοὺς ἀνθρώπους, ἐνό-
μισαν καὶ ἑαυτοὺς ἴσους εἶναι τοῦ ἀληθινοῦ καὶ φύσει υἱοῦ.
καὶ νῦν πάλιν ἀκούοντες τοῦ σωτῆρος, „ ἵνα ὦσιν ἓν,
„ καθὼς καὶ ἡμεῖς, „ πλανῶσιν ἑαυτοὺς, καὶ θρασυνό-
μενοι νομίζουσιν οὕτως ἔσεσθαι (9) ἑαυτοὺς, ὡς ἔστιν
ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ. οὐχ
ὁρῶντες τὸ ἐκ τῆς τοιαύτης οἰήσεως γενόμενον τοῦ πα-
τρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου πτῶμα.

18. Εἰ μὲν οὖν, ὡς πολλάκις εἴπομεν, ὁ αὐτός ἐστιν D
ἡμῖν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, καὶ οὐδὲν ἡμῶν διαφέρει, (10)
ἢ χρόνῳ· ἔστω ἡμῖν ὅμοιος, καὶ τὴν αὐτὴν ἐχέτω χώ-
ραν παρὰ τῷ πατρὶ, ἣν καὶ ἡμεῖς ἔχομεν· καὶ μήτε
μονογενὴς, μήτε μόνος λόγος, (11) ἢ σοφία τοῦ πατρὸς
λεγέσθω· ἀλλὰ κοινὸν ἔστω κατὰ πάντων ἡμῶν τῶν ὁμοίων τὸ
αὐτὸ ὄνομα. δίκαιον γὰρ, ὧν (12) ἐστι φύσις μία, τούτων
εἶναι καὶ τὸ ὄνομα κοινὸν κἂν τοῖς χρόνοις ἀλλήλων διαφέρου-
σιν. ἄνθρωπος γὰρ ὁ Ἀδὰμ, ἄνθρωπος (13) δὲ καὶ ὁ
Παῦλος, ἄνθρωπος δὲ καὶ ὁ νῦν γενόμενος, καὶ οὐχ ὁ
χρόνος ἀλλοιοῖ τὴν φύσιν τοῦ γένους. εἰ τοίνυν καὶ ὁ λόγος
χρόνῳ μόνον ἡμῶν διαφέρει, ἔδει καὶ ἡμᾶς ὡς ἐκεῖνον E
εἶναι. ἀλλ᾽ οὔτε ἡμεῖς λόγος ἢ σοφία, οὔτε ἐκεῖνος (14)
κτίσμα ἢ ποίημα τυγχάνει ὤν· ἐπεὶ διατί οἱ πάντες

„ in Patre, quemadmodum nos quoque in illo existi- A
„ mus. Hoc enim in Joannis Euangelio scriptum est,
„ ubi Christus hæc pro nobis postulare non est grava-
„ tus: *Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quod dedisti* Joan. 17. 11.
„ *mihi, ut sint unum, sicut & nos.* Et rursus paulo-
„ post: *Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis* Ibid. v. 20.
„ *qui credunt per verbum eorum in me, ut omnes unum*
„ *sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipsi in*
„ *nobis unum sint: ut mundus credat, quia tu me mi-*
„ *sisti, & ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis, ut*
„ *sint unum, sicut & nos unum sumus, ego in eis & tu*
„ *in me, ut sint perfecti in unum, & ut cognoscat mun-*
„ *dus, quia tu me misisti.* Quibus illi innixi verbis, B
sic subdole assumunt: „ Si quemadmodum nos in Pa-
„ tre unum efficimur, ita & ille & Pater unum sunt,
„ hocque modo ipse est in Patre; cur vos ex his ejus
„ verbis, *Ego & Pater unum sumus*, &, *ego in Pa-*
„ *tre & Pater in me est*, eum proprium & similem
„ naturæ Patris esse concluditis? Siquidem necesse
„ est vel nos etiam naturæ Patris proprios esse, vel
„ illum alienum esse, sicuti nos alieni sumus. „ En
quæ illi effutiunt. Ego vero nihil aliud in tanta il-
lorum perversitate perspicio, præter inconsideratis-
simam temeritatem diabolicamque dementiam. Vi- C
dentur enim perinde ac diabolus dicere, In cælum Esaiæ 14. 13.
ascendemus, similes altissimo erimus: quippe qui
ea, quæ gratis donantur hominibus, donantis divi-
nitati velint esse æqualia. Quia enim homines filios
appellari audierunt, se etiam vero & naturali fi-
lio æquales esse arbitrati sunt: qui iidem his Sal-
vatoris verbis auditis, *ut sint unum sicut & nos*,
se iterum decipiunt, sicque seipsos futuros esse ar-
roganter existimant, ut Filius in Patre & Pater
in Filio est: nec attendunt hujusmodi cogitationem
causam casus & ruinæ sui patris diaboli fuisse.

18. Itaque, ut sæpe diximus, si Dei Verbum idem D
ac nos est, nihilque a nobis differt, nisi solo tempore:
per me licet, esto nostri similis, eumdemque locum a-
pud Patrem occupet quem nos obtinemus: nec unige-
nitus, nec solum Verbum vel Patris Sapientia appel-
letur, sed idem quoque nobis omnibus, utpote simili-
bus, concedatur nomen. Par enim est horum commu-
ne esse nomen, quorum una est natura, etiamsi ætate
inter se differant. Hinc homo est Adam, homo simi-
liter Paulus, homo item qui modo gignitur: nec in-
tervallis temporum immutari potest natura generis.
Quocirca si etiam solo tempore a nobis differt Ver- E
bum, necesse omnino est nos similes ejus esse. Verum
neque nos Verbum aut Sapientia sumus, neque Ver-
bum creatum est aut factum. Alioquin si omnes

 ex

(1) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. γενοίμεθα. Reg. 2. γενώμεθα. Ceteri & editi, γινόμεθα. Paulopost Reg. 1. & Seguer. ὅπερ περὶ ἡμῶν ὁ Χριστός. Editi, ὁ περὶ ἡμῶν ὁ κύριος.

(2) Sic Reg. 1. & 2. Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 2. ut & in Oxoniensi editione novi Testamenti habent multi mss. ubi ms. Cantabrig. & versio Gothica ὃ habent. Editi vero & alii, οὓς δέδωκας, &c. Ibidem Reg. 1. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. & Felc. 1. καθὼς καὶ ἡμεῖς. Alii & editio Commel. καθὼς ἡμεῖς. Post ἡμεῖς editi & aliquot mss. addunt ἕν. At abest a Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. nec legit Nannius, nec exstat in Joannis Euangelio. Item ibidem Reg. 1. & Seguer. καὶ πάλιν μετ᾽ ὀλίγα. In aliis & editis deest πάλιν.

(3) Reg. 1. ἓν ὦσιν, ἵνα ὁ κόσμος, omissis intermediis. Seguer. item Gobler. Felc. 1. nec non Scriptura, ἵνα ὁ κόσμος. Ceteri & editi, ἵνα καὶ ὁ κόσμος. Item ibidem Anglican. post ἐν ἡμῖν, omittit ἕν, quod etiam abest a ms. Cantabrig.

(4) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. κἀγὼ τὴν δόξαν. At alii & editio Commel. καὶ τὴν δόξαν. Sed hæc verba & sequentia usque ad ἀπέστειλας desunt in Basil. Paulopost Reg. uterque, Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1. & 5. καθὼς καὶ ἡμεῖς. Ceteri & editio Commel. καθὼς ἡμεῖς. Ibid. Reg. 1. 2. Anglic. Gobler. & Felc. 1. post ἓν omittunt ἐσμὲν, quod in aliis & editis habetur.

(5) καὶ deest in utroque Regio, Seguer. & ms. Cantabrig. Paulopost Gobler. & Felc. 1. εἶτα ὥσπερ εὑρόντες. Ibidem Reg. 1. & Seguer. ἐπιλέγουσιν οἱ δόλιοι, ut & legit Nannius. Ceteri & editi, ἐπιλέγουσιν οἱ ἄθλιοι.

(6) Reg. 1. & Seguer. καὶ αὐτὸς καὶ ὁ πατὴρ ἐστιν ἓν, καὶ οὕτως ἐν τῷ πατρί. atque ita legit Nannius. Alii & editi, καὶ αὐτὸς ὁ πατὴρ ἕν ἐστι, καὶ οὕτως ἓν ἐν τῷ πατρί.

(7) Sic uterque Regius & Seguer. At alii & editi, ἐν τοιαύτῃ. Mox Reg. 1. & 2. Gobler. & Felc. 1. ἢ ἀλόγιστον τόλμαν. Ceteri & editio Commel. ἢ ἀλόγιστον πόλεμον. Ibid. Reg. 1. Seg. Gobl. & Felc. 1. λεγόντων καὶ αὐτῶν. Alii & editi, λεγόντων αὐτῶν. Item ibid. Reg. 1. & Seguer. omittunt, εἰς τὸν οὐρανόν.

(8) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. χρηματίζοντας. Editi, χρηματίζειν.

(9) Reg. 1. & Seguer. ἑαυτούς. Alii & editi, αὐτούς.

(10) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἢ χρόνῳ. Ceteri & editi, ἢ μόνῳ χρόνῳ.

(11) Felckman. 5. μήτε σοφία.

(12) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἐστι φύσις. Editi & alii, ἐστιν ἡ φύσις. Mox Reg. 1. & Seguer. κἂν τοῖς χρόνοις, iidemque & Gobler. & Felc. 1. ἀλλήλων διαφέρωσιν. Alii & editi, εἰ καὶ τοῖς χρόνοις ἀλλήλων διαφέρουσι.

(13) δὲ hic & mox post ἄνθρωπος deest in Gobl. & Felc. 1.

(14) Regius primus & Seguer. κτίσμα ἢ ποίημα. Editi & alii, κτίσμα καὶ ποίημα. Ibidem uterque Reg. & Seguer. ἐπεὶ διατί οἱ πάντες. Felc. 2. & editio Commel. ἐπεὶ διατί οὐ πάντες. Item ibid. Reg. 1. & Seguer. ἐκ τοῦ ἑνός. Alii & editi, διὰ τοῦ ἑνός.

ex uno facti ſumus, quare ipſum ſolum eſt Verbum? Sed ſi talia eos loqui decet, nos certe illorum impietates vel ſolum cogitare dedecet. Etſi vero nihil opus eſt verba illa curioſius expendere, cum tam aperte nihil niſi pium ſignificent, rectaque ſit noſtra fides: ut tamen inde etiam impios illos eſſe appareat, age, ex hoc ipſo loco breviter, ut a Patribus edocti ſumus, eorum hæreſim refutare ne gravemur. Mos eſt divinæ Scripturæ res naturales nominibus in ſimilitudinem & exemplum proponere, ut nimirum ex illis motus hominum, qui ex voluntate oriuntur, fiant manifeſti, atque hoc pacto eorum mores vel malos vel bonos eſſe oſtendatur. Hinc malos mores perſtringit cum ait, *Nolite fieri ſicut equus & mulus, quibus non eſt intellectus:* vel cum eos, qui tales jam ſunt effecti, his objurgat verbis: *Homo cum in honore eſſet, non intellexit, comparatus eſt cum jumentis intellectu deſtitutis, & ſimilis factus eſt illis:* & rurſus, *Equi ſalaces facti ſunt.* Salvator quoque, qualis eſſet Herodes hiſce verbis indicavit, *Dicite vulpi illi.* Hæc item ad diſcipulos ajebat, *Ecce mitto vos ſicut oves in medio luporum. Eſtote ergo prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ:* quibus utique verbis non nos hortabatur ut pecora, ſerpentes, vel columbæ natura efficeremur, cum ipſe nos tales non fecerit, ac proinde id natura fieri non queat; ſed ut ferinos illorum devitaremus impetus, & cognita ſerpentis prudentia, nos ab ipſo non ſineremus decipi, ac denique ut columbæ manſuetudinem amplecteremur.

Pſal. 31. 9. — Pſal. 48. 13. — Jerem. 5. 8. — Luc. 13. 32.

19. Ex rebus ſimiliter divinis exempla hominibus proponit Salvator. *Eſtote*, inquit, *miſericordes, ſicut Pater veſter cæleſtis miſericors eſt:* &, *Eritis vos perfecti, ſicut pater veſter cæleſtis perfectus eſt.* Hæc autem dicebat, non ut nos tales efficeremur qualis eſt Pater: nam id fieri nequit, cum & creati & ex nihilo facti ſimus. Verum quemadmodum cum ait, *Nolite fieri ſicut equus*, non nos cavere juſſit ne jumenta efficeremur, ſed ne eorum imitaremur feritatem: ita non ut Dei ſimiles efficeremur, dixit, *Eſtote miſericordes ſicut Pater*, ſed ut ad ejus beneficia attendentes, quæ agimus bona, non propter homines ſed propter ipſum agamus, atque ita ab ipſo non ab hominibus mercedem conſequamur. Ut enim tametſi unus ipſe eſt natura Filius, verus, & unigenitus, nos tamen filii quoque efficimur, non ut ille quidem re & natura, ſed vocantis dumtaxat gratia: ut item quamvis homines terreni ſimus, dii nihilominus appellamur, non quidem ſicut verus Deus ejuſque Verbum, ſed ut Deo id donanti viſum eſt: ita etiam, ſicut Deus, miſericordes efficimur, non quidem ipſi Deo exæquati, vel natura & revera benefici facti, cum non noſtrum ſed Dei ſit benefacere; ſed ut ea, quæ Deus gratis nobis tribuit, aliis abſque delectu

Luc. 6. 36. — Mat. 5. 48. — Qua ratione miſericordes, ſicut Deus, eſſe poſſumus.

A ἐκ τοῦ ἑνὸς γεγόναμεν, καὶ μόνος ἐστὶν αὐτὸς λόγος; ἀλλὰ γὰρ εἰ καὶ ἐκείνους (1) λέγειν τοιαῦτα πρέπει, ἀλλ᾽ ἡμῖν ἀπρεπὲς ἐνθυμεῖσθαι τὰς ἐκείνων βλασφημίας. (2) καὶ εἰ καὶ οὐδὲ περιεργάζεσθαί τι τῶν ῥητῶν ἐχρῆν, πρὸς τὴν οὕτω φανερὰν καὶ εὐσεβῆ διάνοιαν, καὶ τὴν ἐν ἡμῖν ὀρθὴν πίστιν· ὅμως ἵνα καὶ ἐντεῦθεν δειχθῶσιν ἀσεβεῖς, φέρε συντόμως, ὡς παρὰ τῶν πατέρων μεμαθήκαμεν, ἐκ τοῦ ῥητοῦ τὴν ἑτεροδοξίαν ἐκείνων ἐλέγξωμεν. ἔθος τῇ θείᾳ (3) γραφῇ τὰ κατὰ φύσιν ὄντα πράγματα, ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις εἰς εἰκόνας καὶ παραδείγματα λαμβάνειν. τοῦτο δὲ ποιεῖ, ἵν᾽ ἐκ τῶν κατὰ φύσιν ἐκείνων, τὰ ἐκ προαιρέσεως φαίνηται τῶν B ἀνθρώπων κινήματα· καὶ οὕτως, ἢ φαῦλος, ἢ δίκαιος ὁ τούτων δείκνυται τρόπος. ἐπὶ μὲν (4) οὖν τῶν φαύλων, ὡς ἐὰν παραγγέλλῃ, „ μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος καὶ ἡμίονος, „ οἷς οὐκ ἔστι σύνεσις. ἢ καὶ ὅταν μεμφόμενος τοὺς οὕτω „ γενομένους, λέγῃ, ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὤν, οὐ συνῆ„ κε· παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὡ„ μοιώθη αὐτοῖς· καὶ πάλιν· ἵπποι θηλυμανεῖς ἐγενήθη„ σαν. καὶ ὁ σωτὴρ δὲ τὸν (5) μὲν Ἡρώδην δεικνὺς ὁποῖός „ ἐστιν, ἔλεγεν, εἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ. τοῖς δὲ μαθη„ ταῖς παρήγγελλεν· ἰδοὺ ἀποστέλλω ὑμᾶς, ὡς πρόβατα ἐν „ μέσῳ λύκων· γίνεσθε οὖν φρόνιμοι, ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέ„ ραιοι, ὡς αἱ περιστεραί. „ ἔλεγε δὲ τοῦτο, οὐχ ἵνα τῇ φύσει C (6) γενώμεθα κτήνη ἢ γενώμεθα ὄφεις καὶ περιστεραί. οὐ γὰρ οὕτως ἡμᾶς αὐτὸς πεποίηκεν· διὸ οὐδὲ τοῦτο οἶδεν ἡ φύσις· ἀλλ᾽ ἵν᾽ ἡμεῖς τῶν μὲν τὰς ἀλόγους ὁρμὰς φεύγωμεν, τοῦ δὲ τὸ φρόνιμον (7) ἵνα γινώσκοντες, μὴ ἀπατώμεθα παρ᾽ αὐτοῦ, καὶ τῆς περιστερᾶς τὸ πρᾷον ἀναλάβωμεν.

19. Ἐπὶ δὲ τῶν θείων πάλιν εἰκόνας (8) τοῖς ἀνθρώποις λαμβάνων, φησὶν ὁ σωτήρ· „ γίνεσθε οἰκτίρμο„ νες, ὡς ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς οἰκτίρμων ἐ„ στί· καί, ἔσεσθε ὑμεῖς τέλειοι, ὡς ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐρά„ νιος τέλειός ἐστιν. „ ἔλεγε δὲ καὶ τοῦτο, οὐχ ἵνα γινώμεθα πάλιν, ὡς ὁ πατήρ· γενέσθαι γὰρ ἡμᾶς, ὡς ὁ πα- D τήρ, ἀδύνατον κτίσματα ὄντας, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος (9) εἰς τὸ εἶναι γενομένους· ἀλλ᾽ ὥσπερ οὐχ ἵνα μὴ γενώμεθα κτήνη παρήγγειλε, „ μὴ γίνεσθε, ὡς ἵππος, „ ἵνα δὲ μὴ τὸ ἄλογον ἐκείνων μιμησώμεθα· οὕτως οὐχ ἵνα γενώμεθα, ὡς ὁ θεός, ἔλεγε, „ γίνεσθε „ οἰκτίρμονες ὡς ὁ πατήρ, „ ἀλλ᾽ ἵνα πρὸς τὰς εὐεργεσίας ἐκείνου βλέποντες, ἃ ποιοῦμεν καλά, μὴ δι᾽ ἀνθρώπους, ἀλλὰ (10) δι᾽ αὐτὸν ποιῶμεν, ὥστε παρ᾽ αὐτοῦ, καὶ μὴ παρ᾽ ἀνθρώπων τὸν μισθὸν ἔχειν. ὡς γὰρ ἑνὸς ὄντος υἱοῦ φύσει, καὶ ἀληθινοῦ, καὶ μονογενοῦς, γινόμεθα καὶ ἡμεῖς υἱοί, οὐχ ὡς ἐκεῖνος φύσει καὶ ἀληθείᾳ, ἀλλὰ κατὰ χάριν τοῦ καλέσαντος· καὶ ἄνθρω- E ποι τυγχάνοντες ἀπὸ γῆς, θεοὶ χρηματίζομεν, οὐχ ὡς ὁ ἀληθινὸς (11) θεός, οὐ ὁ τούτου λόγος, ἀλλ᾽ ὡς ἠθέλησεν ὁ τοῦτο χαρισάμενος θεός· οὕτω καί, ὡς ὁ θεός, οἰκτίρμονες (12) γινόμεθα, οὐκ ἐξισούμενοι τῷ θεῷ, οὐδὲ φύσει καὶ ἀληθινοὶ εὐεργέται γινόμενοι· οὐ γὰρ ἡμῶν εὕρεμα τὸ εὐεργετεῖν, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ· ἵνα δὲ τὰ παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ κατὰ χάριν εἰς ἡμᾶς γενόμενα, ταῦτα καὶ ἡμεῖς μεταδιδῶμεν εἰς ἑτέρους, μὴ

(1) Uterque Regius & Felc. 5. αἰκόειν. Alii & editi, λέγειν.

(2) Sic Reg. 1. & Seguer. At Reg. 2. καὶ εἰ οὐδέ. Alii & editi, βλασφημίας. οὐδὲ περιεργάζεσθαι, &c.

(3) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, omittunt θείᾳ. Mox ante εἰκόνας, in editione Commel. εἰς deeſt. Eadem editio cum mſſ. Regio ſecundo, Goblerian. & Felc. 1. & 2. λαμβάνει. Reg. 1. vero Seguerian. Baſil. Anglic. & Felc. 5. λαμβάνειν.

(4) Sic Reg. 1. & Seguer. In aliis autem & editis deeſt οὖν.

(5) Gobler. & Felc. 1. μὲν omittunt. Mox Reg. 1. & Seguerian. τοῖς δὲ μαθηταῖς παρήγγελλον. Goblerian. & Felc. 1. τοῖς δὲ μαθηταῖς ἔλεγεν.

(6) Sic Reg. 1. & Seguer. At Gobler. & Felc. 1. γινώμεθα κτήνη ἢ ὄφεις. Sic item Anglic. ſed recte habet γενώμεθα. Alii & editi, γινώμεθα ὄφεις καὶ περιστεραί.

(7) Seguerian. τοῦ δὲ τὸ φρόνιμον ἀναγινώσκοντες.

(8) Reg. 1. & Felc. 5. τοὺς ἀνθρώπους. Paulopoſt Reg. 1. & Seguer. πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος οἰκτίρμων. Gobl. & Felc. 1. ibid. οἰκτίρμων ἐστὶν ἔλεγε δὲ τοῦτο, omiſſis intermediis. Iidem ibid. & uterque Reg. & Seguer. οὐχ ἵνα γενώμεθα. Editi, γινώμεθα.

(9) Reg. 1. & Seguer. omittunt, εἰς τὸ εἶναι. Iidem ibidem & Gobler. & Felc. 1. ἀλλ᾽ ἵν᾽ ὥσπερ. Alii & editi, ἀλλ᾽ ὥσπερ. Mox Seguer. & Reg. 2. μὴ γίνεσθαι. Ibidem Reg. 2. Goblerian. & Felc. 1. ἵνα μὴ τό. Anglic. ἀλλ᾽ ἵνα μὴ τό. Ceteri & editi, ἵνα δὲ μὴ τό. Paulopoſt Reg. 1. & Seguer. γενώμεθα ὡς ὁ θεός. Editi & alii, γινώμεθα ὡς ὁ θεός.

(10) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. δι᾽ αὐτὸν ἐκεῖνον. In aliis & editis deeſt, ἐκεῖνον. Ibid. Seguer. ποιοῦμεν. Paulopoſt Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ὄντος υἱοῦ. Alii & editi, ὄντως τοῦ υἱοῦ. Mox editio Commel. γινόμεθα καὶ ἡμεῖς. mſſ. vero γινόμεθα, &c.

(11) Sic uterque Reg. Seguer. Gobler. & Felc. 1. In aliis autem & editis deeſt θεός.

(12) Reg. 1. & Seguer. ἐγινόμεθα. Felc. 5. γινόμεθα. Ceteri & editi, γινόμεθα. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. εὕρεμα τὸ εὐεργετεῖν, &c. ut in contextu habetur: At alii & editio Commel. εὕρημα τὸ εὐεργετεῖν, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ εἰς ἡμᾶς κατὰ χάριν γενόμενον· ἵνα δὲ τὰ παρ᾽ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ ταῦτα καὶ ἡμεῖς μεταδιδῶμεν, &c. Ibid. Reg. 1. & Seguer. habent γινόμενα, & καὶ εἰς ἑτέρους: alii & editi, γενόμενα, qui & καὶ omittunt.

μὴ διακρινόμενοι, ἁπλῶς δὲ εἰς πάντας ἐκτείνοντες A τὴν εὐποιΐαν· κατὰ τοῦτο γὰρ μόνον δυνάμεθά πως αὐτοῦ μιμηταὶ (1) γενέσθαι, καὶ οὐκ ἄλλως, ὅτι τὰ παρ' αὐτοῦ διακονοῦμεν ἀλλήλοις. ὥσπερ δὲ ταῦτα καλῶς καὶ ὀρθῶς διανοούμεθα· οὕτως καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην ἀνάγνωσμα τὴν αὐτὴν ἔχει διάνοιαν. οὐ γὰρ ὡς ἔστιν ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, οὕτως ἵνα καὶ ἡμεῖς (2) γενώμεθά φησι· πόθεν, ὅπου γε ὁ μὲν λόγος καὶ σοφία τοῦ θεοῦ ἐστιν, ἡμεῖς δὲ ἐκ γῆς ἐπλάσθημεν, καὶ ὁ μὲν φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ λόγος καὶ θεὸς ἀληθινός ἐστιν· οὕτω γὰρ (3) καὶ ὁ Ἰωάννης φησίν· „ οἴδαμεν ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ „ ἥκει, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν „ τὸν ἀληθινὸν θεόν· καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ ἐν τῷ B „ υἱῷ αὐτοῦ, Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς „ θεὸς, καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος· „ ἡμεῖς δὲ θέσει καὶ χάριτι υἱοποιούμεθα δι' αὐτοῦ, μετέχοντες τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. „ ὅσοι γὰρ, φησιν, ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν „ τέκνα θεοῦ γενέσθαι τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνο- „ μα αὐτοῦ. διὸ καὶ αὐτὸς μέν ἐστιν ἡ ἀλήθεια, λέγων, „ ἐγώ εἰμι (4) ἡ ἀλήθεια· ὅτε καὶ τῷ πατρὶ αὐ- „ τοῦ προσομιλῶν, ἔλεγεν, ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀ- „ ληθείᾳ σου· ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστιν· „ ἡμεῖς δὲ κατὰ μίμησιν γινόμεθα ἐνάρετοι καὶ υἱοί.

20. Οὐκοῦν οὐχ ἵνα ὡς αὐτὸς (5) γινώμεθα ἔλεγεν, C ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς καὶ ἡμεῖς· ἀλλ' ἵνα ὥσπερ ἐκεῖνος λόγος ὢν ἔστιν ἐν τῷ ἰδίῳ πατρὶ, οὕτως ἵνα καὶ ἡμεῖς τύπον τινὰ λαβόντες, καὶ εἰς ἐκεῖνον βλέποντες, γενώμεθα ἓν πρὸς ἀλλήλους τῇ ὁμοψυχίᾳ, καὶ τῇ τοῦ πνεύματος ἑνότητι, μὴ (6) διαφωνῶμέν τε ὡς οἱ Κορίνθιοι, τὸ αὐτὸ δὲ φρονῶμεν, ὡς οἱ ἐν ταῖς πράξεσι πεντακισχίλιοι, οἵτινες ὡς εἷς ἐτύγχανον ὄντες. ὡς γὰρ υἱοὶ, (7) οὐχ ὡς ὁ υἱός· καὶ θεοὶ, οὐχ ὡς αὐτός· καὶ οἰκτίρμονες ὡς ὁ πατὴρ, οὐχ ὡς ὁ πατήρ. ἀλλ' ὥσπερ εἴρηται, οὕτως γινόμενοι ἓν, καθὼς ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, οὐχ οὕτως ἐσόμεθα, ὡς ἔστι φύσει ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ, καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί· ἀλλ' ὡς ἔχομεν φύσεως, καὶ δυνατὸν ἡμῖν D ἐστιν ἐκεῖθεν τυπωθῆναι καὶ μαθεῖν, πῶς ὀφείλομεν ἓν (8) γενέσθαι, ὥσπερ καὶ τὸ οἰκτείρειν ἐμάθομεν. τὰ γὰρ ὅμοια, πρὸς τὰ ὅμοια πέφυκε τὴν ἕνωσιν ἔχειν· ἐπειδὴ καὶ πᾶσα σὰρξ κατὰ γένος συνάγεται. ἡμῶν μὲν οὖν ἀνόμοιός ἐστιν ὁ λόγος, τοῦ δὲ πατρὸς ὅμοιος· διὰ τοῦτο (9) ἐκεῖνος μὲν ἔστι φύσει καὶ ἀληθείᾳ ἓν μετὰ τοῦ ἑαυτοῦ πατρός· ἡμεῖς δὲ ἀλλήλων ὄντες ὁμογενεῖς· ἐκ γὰρ ἑνὸς οἱ πάντες γεγόναμεν, καὶ μία πάντων (10) ἀνθρώπων ἡ φύσις· ἓν πρὸς ἀλλήλους τῇ διαθέσει γινόμεθα, ἔχοντες ὑπογραμμὸν τὴν τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα φυσικὴν ἑνότητα· καθάπερ γὰρ τὴν πρᾳότητα (11) ἐξ ἑαυτοῦ ἐδίδασκε λέγων· „ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι E „ πρᾷός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· „ οὐχ ἵνα ἐξισωθῶμεν αὐτῷ· ἀδύνατον γάρ· ἀλλ' ἵνα βλέποντες εἰς ἐκεῖνον (12) διαμείνωμεν πρᾷοι διὰ παντός· οὕτω καὶ ἐνταῦθα θέλων ἡμᾶς ἀληθῆ καὶ βεβαίαν καὶ ἀδιάλυτον τὴν διάθεσιν ἔχειν πρὸς ἀλλήλους, ἐξ ἑαυτοῦ λαμβάνει τὸ παράδειγμα, καὶ φησιν, „ ἵνα ὦσιν ἓν, „ καθὼς καὶ ἡμεῖς· „ ἀδιαίρετος δέ (13) ἐστιν ἡ ἐν ἡμῖν ἑνότης· οὕτως ἵνα καὶ αὐτοὶ μαθόντες ἐξ ἡμῶν τὴν

A impertiamur, in omneſque prorſus beneficentiam extendamus. Siquidem ea tantum ratione, non alia, poſſumus ejus eſſe quodammodo imitatores, cum ipſius dona nobis invicem ſubminiſtramus. Ut igitur iſta hoc modo recte & bene intelliguntur, ſic locus ex Joanne allatus aliud nihil ſignificat. Nec enim ait, ut Filius eſt in Patre, ita nos in illo eſſe. Qui enim id fieri queat, cum ille ſit Verbum & ſapientia Dei, nos autem ex terra formati ſimus: cum, inquam, ille natura & ſubſtantia ſit Verbum & Deus verus, uti ſcribit Joannes, *Scimus quoniam Filius Dei venit, & dedit no-* B *bis ſenſum ut cognoſcamus verum Deum, & ſumus in vero, in Filio ejus Jeſu Chriſto: hic eſt verus Deus & vera vita*: nos autem nonniſi adoptione & gratia, ejuſdem Spiritus facti participes, filii per ipſum efficiamur? *Quotquot* enim, inquit, *receperunt eum, dedit illis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomen ejus*. Hinc ille quidem eſt veritas, ut teſtatur ipſe: *Ego ſum veritas*, qui idem Patrem alloquens ait: *Pater, ſanctifica eos in veritate: Verbum tuum veritas eſt*: nos vero ſola tantum imitatione cum præditi virtute, tum filii efficimur.

20. Non ergo ut ſui ſimiles efficeremur, ait, C *Ut unum ſint ſicut & nos*, ſed ut quemadmodum ille, tamquam Verbum, eſt in proprio Patre, ita & nos ſecundum aliquam ſimilitudinem, in ipſumque intuentes, unum inter nos animorum concordia & conſenſu efficiamur, nec diſſideamus ab invicem, ut Corinthii, ſed idem omnino ſentiamus, ut in Actibus de quinque illis millibus legitur, qui omnes veluti unus erant. Hinc dicitur, ut filii, non ut Filius; & dii, non ut ipſe: miſericordes ut Pater, non vero ut Pater. Verum ita unum, quemadmodum dictum eſt, ſicut Pater & D Filius effecti, non eo modo erimus quo Pater eſt natura in Filio & Filius in Patre, ſed quantum per naturam & vires nobis licet aliquam inde exprimere ſimilitudinem, diſcereque quanam ratione unum eſſe debeamus, quemadmodum miſericordes eſſe didicimus. Res enim ſimiles cum ſimilibus unitate quadam copulantur. Hinc univerſa caro genere conjungitur. At Verbum, noſtri eſt diſſimile, Patris vero ſimile, proindeque natura & revera unum eſt cum ſuo Patre. Nos, autem, qui ejuſdem ſumus generis, cum ex uno omnes facti fuerimus, unaque ſit omnium hominum natura, unum inter nos caritate efficimur, qua in re E Filii & Patris unitas nobis eſt exemplar. Ut enim, cum manſuetudinem doceret, ſe ipſe in exemplum his verbis propoſuit, *Diſcite a me, quia mitis ſum & humilis corde*, non quidem ut ei exæquaremur, cum id fieri nequeat, ſed ut in illum intuentes ſemper manſueti permaneremus: ita quoque, cum hic vellet veram, firmam & indiſſolubilem caritatem inter nos eſſe, ſe ipſe in exemplum proponit, & ait, *ut unum ſint ſicut & nos*, utque in nobis individua eſt unitas, ſic

1. Joan. 5. 20.

Joan. 1. 12.

Joan. 14. 6.

Joan. 17. 17.

Actor. 4. 32.

Matth. 11. 29.

(1) Reg. 1. & Seg. γίνεσθαι. Editi & aliii, γενέσθαι.

(2) Goblerian. & Felc. 1. οὕτως καὶ ἡμεῖς γενόμεθά φησι. Ibidem iidem & Reg. 1. ac Seguerian. ὅπουγε ὁ μὲν λόγος. Reg. 2. ὅπου ὁ μὲν λόγος. Ceteri & editi, ὅπου ὁ μὲν ὁ λόγος.

(3) Reg. 1. & Seguer. οὕτω γὰρ ὁ Ἰωάννης. Alii & editi, οὕτω γὰρ καὶ ὁ Ἰωάννης. Paulopoſt Reg. 2. Baſil. & Anglic. καὶ δέδωκεν ἡμῖν. Ibid. in Reg. 1. Seguer. Goblerian. & Felc. 1. poſt ἀληθινὸν, deeſt θεὸν, ut & quæ mox ſequuntur verba, οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεὸς καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος.

(4) Sic uterque Regius & Seguerianus. In aliis & editis ἡ deeſt. Mox Regius primus, Seguerianus, Goblerianus, & Felc. primus, προσομιλῶν. Alii & ediri, συνομιλῶν.

(5) Regius primus, & Seguerianus, γινώμεθα, & mox, καθὼς καὶ ἡμεῖς. At alii & editi, γενώμεθα, &, καθὼς ἡμεῖς.

(6) Anglican. Felc. 2. & 5. διαφωνῶμεν, iidemque ibid. & Reg. 1. & Seguerian. ὡς Κορίνθιοι.

(7) Reg. 2. Goblerian. & Felc. 1. οὐχ ὡς υἱός. Ibidem Gobler. & Felc. 1. οὐχ ὡς ὁ αὐτός.

(8) Felc. 2. & editi, ἔσεσθαι. Ceteri mſſ. γενέσθαι.

(9) Regius primus & Seguerian. καὶ ἐκεῖνος μὲν ἔστω φύσει. Goblerian. & Felc. 1. κἀκεῖνος μὲν ἔστι φύσει. Alii & editio Commel. ut in contextu.

(10) Regius primus, Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. πάντων λογικῶν ἡ φύσις. Baſil. πάντων ἡ φύσις. Ceteri & editi, πάντων ἀνθρώπων ἡ φύσις.

(11) Reg. 1. Seguerian. Baſil. & Anglic. ἐξ ἑαυτοῦ. Alii & editi, ἐξ αὐτοῦ. Mox Reg. 2. Baſil. & Anglic. ὅτι πρᾷός εἰμι, iidemque & Felc. 5. infra, πρᾷοι διὰ παντός.

(12) Reg. 1. & Seguer. διαμείνωμεν, iidemque mox, ἡμᾶς ἀληθῆ. At alii & editi, διαμένομεν, &, ἡμᾶς καὶ ἀληθῆ.

(13) ἐστιν deeſt in Goblerian. & Felc. 1. Ibid. Reg. 1. & Seguerian. ἡ ἐν ἡμῖν ἡ ἑνότης. Paulopoſt iidem, οὕτως τὴν πρὸς ἀλλήλους. Ceteri & editi, οὕτω καὶ τὴν, &c. Seguerian. ibid. διαφυλάττωσιν.

sic & illi individuam naturam ex nobis ediscentes, concordiam inter se servent. Tutior autem est illarum rerum imitatio quæ ad ipsam naturam pertinent, uti dictum est. Nam cum illæ perseverent & numquam mutentur, mores autem hominum facile sint mutabiles: sane possumus, ad rem natura immutabilem contuentes, perversa fugere, atque in bonis sectandis nos ipsos optime conformare. Sic enim horum verborum, *Ut & ipsi in nobis unum sint*, recta omnino est sententia.

21. Si igitur fieri posset ut nos eo modo in Patre essemus quo ipse est Filius; dicendum fuisset, Ut & illi in te unum sint, quemadmodum Filius est in Patre. Atqui hoc nequaquam dixit, sed cum ait, *in nobis*, discrimen & differentiam rei indicavit, ipsum nempe in solo Patre ut solum Verbum & Sapientiam esse, nos vero in Filio, & per ipsum in Patre esse. Quibus utique dictis nihil aliud voluit significare quam hujusmodi sententiam: Ita illi nostra unitate unum sint inter se, ut nos natura & revera unum sumus: non possunt autem unum inter se esse, nisi in nobis discant unitatem. Hanc porro nostram expositionem Paulus his verbis confirmat: *Hæc autem transfiguravi in me & Apollo, ut in nobis discatis non supra quod scriptum est inflari.* (1. Cor. 4. 6.) Illa ergo dictione, *in nobis*, minime significatur nos esse in Patre, quemadmodum in ipso est Filius, sed exemplum & specimen proponitur, idemque est ac si diceretur: Ex nobis discant. Ut enim Paulus Corinthiis, sic Patris & Filii unitas norma est omnibus & regula, juxta quam, naturalem Patris & Filii unitatem contemplantes, possunt discere, quonam & ipsi modo unum inter se esse animorum consensu debeant. Quod si etiam aliter hunc Scripturæ locum defendere oporteat, hæ voces, *in nobis*, idem valent ac si diceretur, virtute Patris & Filii ut unum fiant, idipsum dicentes. (1. Cor. 1. 10.) Id enim sine Deo fieri nullo modo potest. Hanc autem interpretationem possumus aliis Scripturæ locis comprobare, istis, exempli causa, *In Deo faciemus virtutem*. (Psal. 59. 14.) &, *In Deo transgrediar murum*, (Psal. 17. 30.) &, *In te inimicos nostros ventilabimus cornu*. (Psal. 43. 6.) Clarum est igitur nos in nomine Patris & Filii unum effectos, firmum caritatis vinculum habere posse. Hinc Dominus eandem dilatans sententiam, ait: *Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis ut sint unum, sicut & nos unum sumus.* (Joan. 17. 22.) Apposite hic quoque non dixit, ut sint in te sicuti ego sum, sed, *sicut nos sumus*, qua quidem particula, *sicut*, aperte ostendit non identitatem, ut ita loquar, significari, sed imaginem & exemplar proponi.

22. Itaque Verbum quidem vere eamdem naturam habet ac Pater: nobis autem id dumtaxat licet imitari, sicuti dictum est: unde continuo subjunxit, *Ego in eis & tu in me, ut sint perfecti in unum.* Quibus verbis majus & perfectius aliquid pro nobis poscit. Constat enim Verbum in nobis factum

A ἀδιαίρετον φύσιν, οὕτω καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους συμφωνίαν διαφυλάττωσιν· ἀσφαλεστέρα δὲ ἡ μίμησις ἐκ τῆς κατὰ φύσιν λαμβάνεται τοῖς ἀνθρώποις, (1) ὥσπερ εἴρηται. ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα μὲν μένει καὶ οὔποτε μεταβάλλεται· ὁ δὲ τῶν ἀνθρώπων τρόπος εὐμετάβλητος τυγχάνει, δύναται πρὸς τὸ ἀμετάβλητον (2) τῇ φύσει βλέπων, τὰ μὲν φαῦλα φεύγειν, ἐν δὲ τοῖς βελτίστοις ἑαυτὸν ἀνατυποῦν. (3) καὶ γὰρ οὕτως καὶ τὸ λεγόμενον, „ ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν, „ ὀρθὴν πάλιν ἔχει τὴν διάνοιαν.

21. Εἰ γοῦν δυνατὸν ἦν γενέσθαι (4) ἡμᾶς ὡς ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, ἔδει λέγειν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν σοὶ B ἓν ὦσιν, ὥσπερ ἐστὶν ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί· νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ εἴρηκε· λέγων δὲ τὸ, ἐν ἡμῖν, ἔδειξε τὴν διάστασιν καὶ τὴν διαφοράν· ὅτι αὐτὸς μὲν, μόνος ἐν μόνῳ τῷ πατρί ἐστιν, ὡς μόνος λόγος καὶ σοφία· ἡμεῖς δὲ ἐν υἱῷ, καὶ δι' αὐτοῦ τῷ πατρί. (5) τοῦτο δὲ λέγων, οὐδὲν ἕτερον ἐσήμανεν, ἢ ὅτι τῇ ἡμῶν ἑνότητι γένοιντο καὶ αὐτοὶ ἓν πρὸς ἀλλήλους οὕτως ὡς ἡμεῖς ἕν ἐσμεν φύσει καὶ ἀληθείᾳ· ἄλλως δὲ οὐκ ἂν γένοιντο ἕν, εἰ μὴ ἐν ἡμῖν μάθωσι τὴν ἑνότητα· καὶ ὅτι τὸ, ἐν ἡμῖν, ταύτην ἔχει τὴν σημασίαν, ἀκοῦσαι Παύλου λέγοντός ἐστι· „ ταῦτα δὲ μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλώ, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε, C τὸ μὴ ὑπὲρ ἃ γέγραπται φυσιοῦσθαι. „ τὸ ἄρα, ἐν ἡμῖν, οὐκ ἔστιν ἐν τῷ πατρὶ, ὡς ἔστιν ὁ υἱὸς ἐν αὐτῷ· ἀλλὰ παράδειγμα καὶ εἰκὼν, ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, ἐξ ἡμῶν μαθέτωσαν. ὡς γὰρ ὁ Παῦλος τοῖς Κορινθίοις, οὕτως ἡ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πατρὸς ἑνότης, τοῖς πᾶσιν ὑπογραμμὸς καὶ μάθησίς ἐστι, καθ' ἣν δύνανται (6) μανθάνειν, βλέποντες εἰς τὴν κατὰ φύσιν ἑνότητα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, πῶς καὶ αὐτοὶ ὀφείλουσιν ἓν πρὸς ἀλλήλους γίνεσθαι τῷ φρονήματι. εἰ δὲ δεῖ καὶ ἑτέρως ἀπολογήσασθαι περὶ τοῦ ῥητοῦ, δύναται (7) πάλιν τὸ, ἐν ἡμῖν, ἴσον εἶναι τῷ λέγειν, τῇ δυνάμει τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, D ἵνα ἓν γένωνται, τὸ αὐτὸ λέγοντες· ἄνευ γὰρ θεοῦ τοῦτο γενέσθαι (8) ἀδύνατον· καὶ τοῦτο πάλιν, ἐστὶν εὑρεῖν ἐν τοῖς θείοις λόγοις, ὡς τὸ, „ ἐν τῷ θεῷ „ ποιήσομεν δύναμιν, καὶ ἐν τῷ θεῷ ὑπερβήσομαι „ τεῖχος. καὶ, ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦ„ μεν. „ οὐκοῦν δῆλον, ὅτι ἐν ὀνόματι πατρὸς καὶ υἱοῦ, δυνάμεθα τὸ ἓν γενόμενοι, βέβαιον ἔχειν τῆς ἀγάπης τὸν σύνδεσμον. πάλιν γὰρ τὴν αὐτὴν (9) διάνοιαν ἐπεκτείνων, φησὶν ὁ κύριος. „ κἀγὼ τὴν δό„ ξαν, ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν „ ἕν, (10) καθὼς ἡμεῖς ἕν· „ καλῶς καὶ ἐνταῦθα E οὐκ εἶπεν, ἵνα ὦσιν ἐν σοὶ, ὡς κἀγώ εἰμι· ἀλλὰ, καθὼς ἡμεῖς, εἶπεν· ὁ δὲ λέγων, καθὼς, οὐ ταυτότητα δείκνυσιν, ἀλλ' εἰκόνα καὶ παράδειγμα τοῦ λεγομένου.

22. Ο μὲν οὖν λόγος τὴν ὄντως καὶ ἀληθῶς ταυτότητα τῆς φύσεως τῷ πατρὶ ἔχει· ἡμῖν δὲ (11) ἄρα τὸ μιμεῖσθαι πρόσεστιν, ὥσπερ εἴρηται· καὶ γὰρ εὐθὺς ἐπήγαγε, λέγων. „ ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί· ἵνα ὦσι τετελειωμένοι „ εἰς ἕν. „ ἐνταῦθα (12) λοιπὸν μεῖζόν τι καὶ τελειότερον περὶ ἡμῶν ὁ κύριος αἰτεῖ· δῆλον γὰρ ὡς ἐν ἡμῖν γέγονεν ὁ λόγος·

(1) Reg. 1. Seguerianus, Goblerian. Felc. 1. ὥσπερ εἴρηται. At alii & editi, καθάπερ εἴρηται. Ibidem Reg. 1. & Seguerian. ταῦτα μὲν μένει καί. Goblerian. & Felc. 1. ταῦτα μένει μὲν καί. In aliis & editis μὲν deest. Mox mss. τρόπος εὐμετάβλητος. Editio autem Commel. τρόπος ἀμετάβλητος.

(2) Reg. 1. & Seguerian. τῇ φύσει. Ceteri & editi, τῆς φύσεως.

(3) Reg. 1. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. καὶ γὰρ οὕτως. Alii & editi, καὶ γὰρ καὶ οὕτως. Mox uterque Regius & Seguerian. αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν. Ceteri & editi, αὐτοὶ ἓν ἐν ἡμῖν ὦσιν.

(4) Sic Reg. 1. Seguerian. Goblerian. Felc. 1. & ita legit Nannius. At alii & editio Commel. γενέσθαι ἡμᾶς ὡς ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, νῦν δὲ τοῦτο, &c. omissis quæ interposita sunt.

(5) Uterque Regius τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερον λέγων ἐσήμανεν. Seguer. ἐσημαίνεν, Reg. 1. & Seguerian. ibid. γένοιντο καὶ αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους. Deest item ἓν in Goblerian. & Felc. 1. ut & mox post ἡμεῖς, itemque post γένοιντο. Reg. 1. & Seguer. omittunt quidem ἓν post γένοιντο & ἡμεῖς, sed habent post ἀληθείᾳ.

(6) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. μανθάνειν, iidemque paulopost, γίνεσθαι. Ceteri & editi, μαθεῖν & γενέσθαι.

(7) Reg. 1. & Seguerian. δύναται τὸ, ἐν ἡμῖν, πάλιν ἴσον εἶναι τῇ δυνάμει τῷ λέγειν τοῦ πατρὸς, &c.

(8) Reg. 1. & Seguer. οὐ δύναται. Goblerian. & Felc. 1. οὐ δυνατόν· καὶ τοῦτο πάλιν ἐστὶν ἰδεῖν ἐν τοῖς. Ibid. Reg. 1. & Seguer. λογίοις. Ceteri & editi, λόγοις. Item ibid. Reg. 1. Seguerian. Goblerian. & Felckm. 1. ὡς τὸ, ἐν τῷ, &c. Alii & editi τὸ omittunt. Anglic. ibid. ποιήσωμεν. Basil. & Felckman. 5. ποιήσομεν. Mss. ibid. καὶ ἐν τῷ θεῷ. In editis καὶ deest.

(9) Goblerian. & Felckman. 1. τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Ibid. Reg. 1. & Seguerian. ἐπεκτείνων. Ceteri & editi, ἐκτείνων.

(10) Regius primus, Seguer. Goblerianus & Felc. 1. καθὼς ἡμεῖς. Ceteri & editi, καθὼς καὶ ἡμεῖς.

(11) Uterque Reg. Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 5. εἰ ἄρα.

(12) λοιπὸν abest a Felc. 5. Mox Reg. 1. & Seguer. καὶ θειότερον pro τελειότερον, iidemque & Gobler. & Felc. 1. addunt περὶ ἡμῶν, quod in aliis & editione Commel. deest.

λόγος· τὸ γὰρ ἡμέτερον ἐνεδύσατο σῶμα. (1) „ καὶ σὺ „ δὲ ἐν ἐμοὶ, πάτερ· „ σοῦ γάρ εἰμι λόγος, καὶ ἐπειδὴ σὺ μὲν ἐν ἐμοὶ, ὅτι σοῦ λόγος εἰμὶ, ἐγὼ δὲ ἐν αὐτοῖς διὰ τὸ σῶμα, καὶ διὰ σὲ τετελείωται ἐν ἐμοὶ τῶν ἀνθρώπων ἡ σωτηρία, ἐρωτῶ ἵνα καὶ αὐτοὶ γένωνται ἕν, κατὰ τὸ ἐν ἐμοὶ σῶμα καὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ τελείωσιν· (2) ἵνα καὶ αὐτοὶ γένωνται τέλειοι, ἔχοντες πρὸς τοῦτο τὴν ἑνότητα, καὶ εἰς αὐτὸ ἓν γενόμενοι· ἵνα ὡς αὖ πάντες φορεθέντες παρ' ἐμοῦ, πάντες ὦσιν ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, καὶ εἰς ἄνδρα τέλειον καταντήσωσιν. οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ αὐτοῦ (3) μεταλαμβάνοντες, ἓν γινόμεθα σῶμα, τὸν ἕνα κύριον ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς. ταύτην ἔχοντος τοῦ ῥητοῦ τὴν διάνοιαν, μᾶλλον ἐλέγχεται ἡ ἀλλοδοξία τῶν χριστομάχων· πάλιν γὰρ ἐπαναλαμβάνων φημί· εἰ μὲν ἁπλῶς καὶ ἀπολελυμένως εἰρήκει, ἵνα ὦσιν ἐν σοὶ ἕν, (4) ἤ, ἵνα αὐτοὶ κἀγὼ ἐν σοὶ ἓν ὦμεν, εἶχον κἂν ἀναίσχυντον πρόφασιν οἱ θεομάχοι· νῦν δὲ οὐχ ἁπλῶς εἶπεν, ἀλλά, „ καθὼς σὺ πάτερ ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα „ πάντες ἓν ὦσι. „ λέγων δὲ πάλιν, καθώς, πόρρωθεν δείκνυσι τοὺς γινομένους, ὡς αὐτός ἐστιν ἐν τῷ πατρὶ, πόρρωθεν δέ (5) ἐστιν οὐ τόπῳ, ἀλλὰ τῇ φύσει· οὐδὲν γὰρ τόπῳ μακρὰν τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ μόνῃ τῇ φύσει πάντα μακράν ἐστιν αὐτοῦ· καὶ, καθὰ προεῖπον, οὐ ταυτότητα, οὐδὲ ἰσότητα δείκνυσιν ὁ λέγων τό, καθώς, ἐπίρρημα, ἀλλὰ παράδειγμα τοῦ λεγομένου (6) κατά τι θεωρούμενον.

23. Καὶ τοῦτο πάλιν παρ' αὐτοῦ τοῦ σωτῆρός ἐστι μαθεῖν λέγοντος, „ καθὼς γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ „ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔ„ σται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς „ γῆς. „ οὔτε δὲ Ἰωνᾶς ἦν ὥσπερ ὁ σωτήρ, οὔτε Ἰωνᾶς εἰς τὸν ᾅδην κατῆλθεν· οὔτε τὸ κῆτος ἦν ὁ ᾅδης· ἀλλ' οὐδὲ καταποθεὶς ὁ Ἰωνᾶς, ἀνήγαγε (7) τοὺς προκαταποθέντας ὑπὸ τοῦ κήτους, ἀλλὰ μόνος προσταχθέντος τοῦ κήτους ἐξῆλθεν. οὐκοῦν οὐδεμία ταυτότης, οὐδὲ ἰσότης ἐν τῇ, καθώς, λέξει σημαίνεται, ἀλλὰ ἄλλο μὲν καὶ ἄλλο· ὁμοιότητα (8) δέ πως δείκνυσι τοῦ Ἰωνᾶ, διὰ τὸ τριήμερον. οὕτως ἄρα καὶ ἡμεῖς λέγοντος τοῦ κυρίου, καθώς, οὔτε ὡς ὁ υἱὸς γινόμεθα ἐν τῷ πατρὶ, οὔτε ὡς ὁ πατήρ ἐστιν ἐν τῷ υἱῷ, οὕτως γινόμεθα. (9) ἡμεῖς μὲν γὰρ καθὼς ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱός, οὕτως γινόμεθα ἓν τῷ φρονήματι καὶ τῇ τοῦ πνεύματος συμφωνίᾳ· ὁ δὲ σωτήρ, καθὼς Ἰωνᾶς (10) ἔσται ἐν τῇ γῇ· ὥσπερ δὲ οὐκ ἔστιν Ἰωνᾶς ὁ σωτήρ, οὐδὲ ὡς ἐκεῖνος κατεπόθη, οὕτως καὶ ὁ κύριος κατῆλθεν εἰς τὸν ᾅδην, ἀλλὰ ἄλλο καὶ ἄλλο ἐστίν. (11) οὕτως

A eſſe, quippe cum noſtrum induerit corpus. *Et tu in me, Pater*: ſiquidem tuum ego ſum Verbum, & proinde cum tu in me ſis quia tuum ſum Verbum: cum item ſim in illis, propter corpus, cumque propter te in me hominum ſalus perfecta fuerit, rogo ut & ipſi unum fiant, corporis ſcilicet quod in me eſt ejuſque perfectionis communione, quo & ipſi unitatem cum eo habentes, unumque in ipſo effecti, perfecti reddantur, ut omnes a me veluti geſtati unum ſint corpus & unus ſpiritus, occurrantque in virum perfectum. Omnes enim ipſius facti participes unum efficimur corpus, qui nempe unum Dominum in nobis ipſis habemus. Cum B igitur ea ſit vera hujuſce loci Scripturæ interpretatio, magis profecto inde redarguitur hæretica Chriſti hoſtium ſententia. Nam, ut quæ fuſe a nobis ſunt dicta, breviter repetam, ſi ſimpliciter & abſolute dixiſſet, Ut ſint in te unum, vel, Ut ipſi & ego in te unum ſimus, aliquam ſaltem ex hujuſmodi verbis cauſam habuiſſent, quam & abſque pudore potuiſſent proferre. Verum non ita locutus eſt, ſed hæc ſunt ejus verba: *ſicut tu, Pater, in me, & ego in te, ut omnes unum ſint*. Qua particula, *ſicut*, procul illos abeſſe ſignificat a modo quo ipſe eſt in Patre, procul, inquam, non loco, C ſed natura. Siquidem nihil loco procul eſt a Deo: ſed ſola natura procul ab ipſo ſunt res univerſæ. Quocirca ut ſupra docui, particula, *ſicut*, non identitatem vel æqualitatem ſignificat, ſed nota eſt alicujus ſimilitudinis cum re de qua agitur.

Ephes. 4.13.

23. Quin-etiam idem diſcere poſſumus ex his Salvatoris verbis, *Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus: ſic erit Filius hominis in corde terræ*. Neque enim Jonas talis fuit qualis Salvator: neque Jonas in infernum deſcendit, neque cetus fuit infernus: præterea neque abſorptus Jonas eos quos cetus abſorpſerat reduD xit, ſed ſolus ex ceto, Deo jubente, egreſſus eſt. Non ergo identitatem aut æqualitatem, ſed aliud & aliud particula, *ſicut*, ſignificat, ſimilitudinemque dumtaxat aliquam ob illud triduum denotat. Nec igitur ex hac Domini voce, *ſicut*, intelligendum eſt nos ita eſſe poſſe, ut eſt Filius in Patre, & Pater in Filio. Nos enim, ſicut Pater & Filius, unum efficimur ſententiarum & animorum concordia: Salvator vero ſicut Jonas erit in terra. Sed ut Jonas Salvator non fuit, ſic nec Salvator, quemadmodum abſorptus eſt Jonas, ita ad inferos deſcendit: ſed res omnium diverſa eſt. Sic etiam

Mat. 12.40.

(1) καὶ deeſt in Gobler. & Felc. 1. Ibidem Reg. 1. ἐν ἐμοί. περὶ σοῦ γάρ εἰμι λόγος. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felckman. 1. καὶ διὰ σέ, &c. Alii & editi καὶ omittunt.

(2) Reg. 1. Seguerian. Gobler. & Felckm. 1. ἵνα καὶ αὐτοί. Alii & editi, ἵνα αὐτοί. Mox Reg. 1. & Seguer. εἰς αὐτό. Ceteri & editi, εἰς αὐτόν. Ibidem Reg. 1. & Seguerian. ὡς ἂν πάντες φορεσθέντες παρ' ἐμοῦ. Editi, ὡς πάντες φορεθέντες παρ' ἐμοί. Goblerian. & Felc. 1. habent item ἂν & παρ' ἐμοῦ.

(3) Reg. 1. Seguerianus, Goblerianus & Felc. 1. μεταλαμβάνοντες, ἕν, &c. Alii vero & editi, λαμβάνομεν καὶ ἕν, &c.

(4) Reg. 1. Seguerian. Gobler. & Felc. 1. ἓν ἢ ἵνα. Ceteri & editio Commel. ἢ omittunt. Mox Gobler. & Felc. 1. εἶχον ἄν. Ceteri & editio Commel. εἶχον, κἄν. Porro quod ſequitur, ἀναίσχυντον πρόφασιν, ſignificat cauſam quæ ſit pudoris expers, ſive quæ abſque pudore poſſit proferri, non autem quæ ſit impudens.

(5) Sic Reg. & Seguer. At alii & editi omittunt ἐστι. Mox uterque Reg. Anglic. Baſil. Gobler. & Felc. 1. μακρὰν τοῦ θεοῦ. Ceteri & editi, μακρὰν ἀπὸ τοῦ θεοῦ.

(6) Regius primus & Seguerianus, καθότι.

(7) Regius primus & Seguerianus, τοὺς προκαταποθέντας. Ceteri & editi, τοὺς καταποθέντας. Mox uterque Regius & Seguerianus, προσταχθέντος τοῦ κήτους. In aliis & editis τοῦ deeſt.

(8) Sic Regius 1. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. At alii & editi, πῶς omittunt. Paulopoſt Reg. 1. & Seguerian. οὔτε ὡς ὁ υἱὸς γινόμεθα ἐν τῷ πατρί. In editis & aliis ὁ & τῷ deſunt. Ibidem in Baſil. & Anglican. poſt καθὼς hæc addita ſunt: ἡ ἁγία καὶ ὁμοούσιος τριάς. ἡμεῖς δὲ εἰ καὶ ὁμοούσιοι ἐσμεν κατὰ πάντα, ἀλλὰ διαιρούμεθα καὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ καὶ ἐνεργείᾳ καὶ βελήσει καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι. τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων. Id eſt, *Sancta & conſubſtantialis Trinitas. Nos vero tametſi ſumus in omnibus conſubſtantiales, attamen dividimur loco, tempore efficientia, voluntate, omnibuſque aliis. Idem etiam de Angelis dicendum*. Sed hæc ex margine in textum irrepſiſſe perſpicuum eſt. Hinc in margine Felc. 2. & 5. atque etiam Baſil. hæc ibidem exſtat integrior obſervatio. ὅτι φυσικὴ ἕνωσις τέλειος ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος μόνη ἐστίν. οὐ μόνον γὰρ μία φύσις ἡ τοιαύτη οὐσία ἡ ἁγία τριάς, ἀλλὰ καὶ μία βούλησις καὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια καὶ θέλημα· διὰ τοῦτο καὶ εἷς θεὸς κυρίως ἁγία (Felc. 5. κύριος καὶ ἁγία) καὶ ὁμοούσιος τριάς. ἡμεῖς δὲ εἰ καὶ ὁμοούσιοί ἐσμεν, ἀλλὰ κατὰ πάντα τὰ ἄλλα διαιρούμεθα καὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ καὶ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ καὶ βουλήσει καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι. τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ ἀγγέλων. Id eſt, *Naturalis unio perfecta ſola eſt in ſancta Trinitate. Nec enim tantum una natura eſt ejuſmodi ſubſtantia ſancta Trinitas, ſed etiam una eſt voluntas, virtus, efficientia, & arbitrium, unde unus Deus proprie eſt ſancta & conſubſtantialis Trinitas. Nos autem tametſi ſumus conſubſtantiales, attamen in aliis omnibus dividimur loco, tempore, virtute, efficientia, voluntate, aliiſque omnibus: quod idem de Angelis dicendum*.

(9) Sic Seguerianus, Goblerianus & Felc. primus. At in codice Regio primo hæc deſunt verba, ἡμεῖς γὰρ καθὼς ὁ πατὴρ καὶ υἱὸς οὕτως γινόμεθα. Ceteri & editi μὲν tantum omittunt. Ibidem codex Regius ſecundus, ἓν τῷ φρονήματι, recte. Alii & editi, ἐν τῷ φρονήματι.

(10) Sic Regius primus, Seguerian. Gobler. & Felc. 1. Editi vero & alii, ἐγένετο ἐν τῇ γῇ· ὡς δὲ οὐκ ἔστιν Ἰωνᾶς ὁ σωτήρ. Goblerian. & Felc. 1. habent ibidem, ὁ Ἰωνᾶς. Mox Reg. 1. & 2. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. οὕτως ὁ κύριος. Alii & editi, οὕτως καὶ ὁ κύριος.

(11) Sic Regius primus & Seguerianus. At Reg. 2. Goblerian. & Felc. 1. οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐάν. Alii & editio Commel. οὕτως ἡμεῖς ἐάν. Mox Reg. 2. & Baſil. ὥσπερ υἱός.

tametſi nos unum efficimur ſicut Filius eſt in Patre, tamen non tales futuri ſumus qualis eſt Filius, neque pares illi erimus: aliud quippe & aliud ſumus. Quocirca particula, *ſicut*, hic ubi de nobis ſermo habetur, uſus eſt, quia res natura diverſæ cum ad aliquid aliud referuntur, fiunt ſicut illud. Quamobrem ipſe quidem Filius abſolute, nullaque addita conjunctione, in Patre eſſe dicitur, quia hoc illi ex natura eſt: nos autem qui id ex natura non habemus, imagine & exemplo indigemus ut de nobis dicat, *Sicut tu in me & ego in te*. Cum autem, inquit, illi ita perfecti fuerint, tunc cognoſcet mundus quia tu me miſiſti. Niſi enim veniſſem & eorum corpus geſtaſſem, nullus ſane illorum perfectus fuiſſet: ſed omnes corrupti permanſiſſent. Operare ergo in illis, Pater & ſicut mihi hoc corpus geſtandum dediſti, tuum illis impertire Spiritum, ut in illo unum fiant, & in me perfecti evadant. Nam illorum perfectio argumento eſt Verbum tuum adveniſſe: ita ut mundus eos perfectos Deoque plenos videns, omnino crediturus ſit me a te miſſum eſſe & adveniſſe. Unde enim illis perfectio accedere poſſet, niſi ego tuum Verbum, ipſorum corpore aſſumto, homo eſſem factus, & opus quod mihi dediſti, Pater, perfeciſſem? Opus autem perfectum eſt, quia homines a peccato redemti, jam amplius mortui non manent, ſed divini effecti, in nos intuentes, vinculum mutuæ inter ſe caritatis in nobis habent.

Joan. 17. 21.

24. Nos itaque, quatenus allata Scripturæ verba licuit ſimplicius perpendere, hæc fuſe diſſeruimus. Beatus autem Joannes breviter & longe nobis accuratius quæ ſit illius loci ſententia, ex Epiſtola ſua declaraturus eſt, qua & pravam impiorum interpretationem refutabit, & ſimul docebit, quomodo nos in Deo eſſe poſſumus, & Deus in nobis: quo item pacto nos unum in ipſo efficimur, & quantum Filius natura a nobis differat; tandemque Arianos coercebit, quominus amplius ſperent ſe ut Filium futuros aliquando eſſe, ne ipſos quoque hæc verba reſpiciant, *Tu autem homo es & non Deus*: &, *Ne tu, qui pauper es, te Diviti æquaveris*. Hæc ſunt ergo quæ ſcribit Joannes: *In hoc cognoſcimus quoniam in eo manemus, & ipſe in nobis: quoniam de Spiritu ſuo dedit nobis*. Itaque propter Spiritus gratiam, quæ nobis data eſt, & nos in illo ſumus, & ille eſt in nobis: ac proinde cum Dei ille Spiritus ſit, idcirco quando ille in nobis adeſt, nos, qui eumdem Spiritum habemus, jure merito in Deo eſſe exiſtimamur: eaque ratione Deus eſt in nobis. Non igitur ut eſt Filius in Patre, ita & nos in Patre ſumus. Namque Filius non fit Spiritus particeps ut ſit in Patre, neque ipſe Spiritum accipit, ſed eum potius omnibus impertit. Nec item Spiritus Verbum cum Patre conjungit, ſed potius Spiritus hoc a Verbo accipit. Denique Filius in Patre

Ezech. 28. 2. Prov. 23. 4.

1. Joan. 4. 13.

Quomodo nos in Deo ſumus, & Deus in nobis eſt.

Verbum non per Spiritum conjungitur cum Patre, ſed potius Spiritus idipſum habet a Verbo.

ἐὰν καὶ ἡμεῖς γενώμεθα ἓν, καθὼς ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί, οὐκ ἐσόμεθα ὥσπερ ὁ υἱὸς, οὐδὲ ἴσοι αὐτῷ· ἄλλο γὰρ καὶ ἄλλο ἐσμέν· διὰ τοῦτο γὰρ ἐφ' ἡμῶν τὸ, καθὼς, πρόκειται, ἐπὶ (1) τὰ μὴ κατὰ φύσιν ὄντα πρὸς ἄλλο τι βλέποντα, γίνεται ὥσπερ ἐκεῖνα. ὅθεν αὐτὸς μὲν ὁ υἱὸς, ἁπλῶς καὶ χωρὶς συμπλοκῆς τινός (2) ἐστιν ἐν τῷ πατρί· φύσει γὰρ ὑπάρχει τοῦτ' αὐτῷ· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἔχοντες τὸ κατὰ φύσιν, δεόμεθα εἰκόνος καὶ (3) παραδείγματος, ἵνα περὶ ἡμῶν εἴπῃ, καθὼς σὺ ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν σοί· ὅταν δέ, φησιν, (4) οὕτοι τελειωθῶσιν οὕτως, τότε γινώσκει ὁ κόσμος, ὅτι σύ με ἀπέστειλας· εἰ γὰρ μὴ ἦλθον ἐλθὼν καὶ φορέσας τὸ τούτων σῶμα, οὐδεὶς ἂν αὐτῶν ἐτελειώθη, ἀλλ' ἔμενον οἱ πάντες φθαρτοί. ἐνέργησον τοίνυν ἐν αὐτοῖς, πάτερ· καὶ ὥσπερ δέδωκάς μοι τοῦτο φορέσαι, δὸς (5) αὐτοῖς τὸ πνεῦμά σου, ἵνα καὶ οὗτοι ἐν αὐτῷ ἓν γένωνται, καὶ τελειωθῶσιν ἐν ἐμοί. ἡ γὰρ τούτων τελείωσις δείκνυσιν ἐπιδημίαν γεγενῆσθαι τοῦ σοῦ λόγου· καὶ ὁ κόσμος δὲ βλέπων τούτους τελείους καὶ (6) θεοφορουμένους, πιστεύσει πάντως ὅτι σύ με ἀπέσταλκας, καὶ ἐπεδήμησα. πόθεν γὰρ τούτοις ἡ τελείωσις, εἰ μὴ ἐγὼ ὁ σὸς λόγος, τὸ σῶμα τούτων λαβὼν, ἐγενόμην ἄνθρωπος, καὶ ἐτελείωσα τὸ ἔργον ὃ δέδωκάς μοι, (7) πάτερ· τετελείωται δὲ τὸ ἔργον, ὅτι λυτρωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας οἱ ἄνθρωποι, οὐκέτι μένουσι (8) νεκροί· ἀλλὰ καὶ θεοποιηθέντες ἔχουσιν, ἐν ἡμῖν βλέποντες, ἐν ἀλλήλοις τὸν σύνδεσμον τῆς ἀγάπης.

24. Ἡμεῖς μὲν οὖν ὅσον αὐτὰς τὰς λέξεις τοῦ ῥητοῦ δυνατὸν ἦν ἁπλούστερον θεωρῆσαι, ταῦτα διὰ πολλῶν εἰρήκαμεν· (9) ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ἐν ὀλίγοις καὶ τελειώτερον μᾶλλον ἡμῶν δείξει τῶν γεγραμμένων τὸν νοῦν, καὶ διελέγξει μὲν τὴν τῶν ἀσεβῶν διάνοιαν, διδάξει δὲ (10) πῶς τε ἡμεῖς ἐν τῷ θεῷ γινόμεθα, καὶ ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν· καὶ πῶς πάλιν ἡμεῖς μὲν ἐν αὐτῷ γινόμεθα ἕν, πόσον δὲ διέστηκε (11) τὴν φύσιν ὁ υἱὸς ἀφ' ἡμῶν· καὶ παύσει λοιπὸν τοὺς Ἀρειανοὺς μηκέτι νομίζειν ἑαυτοὺς ἔσεσθαι ὡς τὸν υἱὸν, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἀκούσωσι, „σὺ δὲ εἶ ἄνθρωπος καὶ οὐ θεός· καὶ, μὴ συμπαρεκτείνου πένης ὢν πλουσίῳ. γράφει τοίνυν (12) ὁ Ἰωάννης οὕτω λέγων· ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν.„ οὐκοῦν διὰ τὴν δεδομένην ἡμῖν τοῦ πνεύματος χάριν, ἡμεῖς τε ἐν αὐτῷ γινόμεθα, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν· καὶ ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ ἐστι, διὰ τούτου γινομένου ἐν ἡμῖν, εἰκότως, καὶ ἡμεῖς ἔχοντες τὸ πνεῦμα, νομιζόμεθα ἐν τῷ θεῷ (13) γενέσθαι· καὶ οὕτως ἐστὶν ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν. οὐκ ἄρα ὡς ἔστιν ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρί (14) οὕτως καὶ ἡμεῖς γινόμεθα ἐν τῷ πατρί· οὐ γὰρ καὶ ὁ υἱὸς μετέχων ἐστὶ τοῦ πνεύματος, ἵνα διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ πατρὶ γένηται· οὐδὲ λαμβάνων ἐστὶ (15) τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς τοῖς πᾶσι τοῦτο χορηγεῖ· καὶ οὐ τὸ πνεῦμα τὸν λόγον συνάπτει τῷ πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πνεῦμα παρὰ τοῦ λόγου λαμβάνει. καὶ ὁ μὲν υἱὸς ἐν τῷ πατρί ἐστιν,

(1) Reg. 1. & Segu. ἐπεὶ μὴ κατὰ φύσιν. & paulopoſt, ὥσπερ ἐκεῖνο. Alii & editi, ἐπεὶ τὰ μὴ κατὰ φύσιν, & ὥσπερ ἐκεῖνα.
(2) Reg. 1. Seguerian. Gobler. & Felc. 1. ἐστιν. Editio Commel. ἔσται. Mox Felc. 2. & editio Commel. τοῦτο αὐτοῖς. Ceteri mſſ. τοῦτο αὐτῷ. Reg. 1. & Seguer. τοῦτ' αὐτῷ.
(3) Reg. 2. Baſil. & Felc. 5. παραδειγμάτων.
(4) Uterque Regius & Seguer. addunt οὗτοι, quod in aliis & editis deeſt. Ibidem Regius primus & Seguer. γινώσκει ὁ κόσμος. Alii & editi, γνώσεται καὶ ὁ κόσμος.
(5) Reg. 1. & Seguer. δὸς αὐτοῖς. Alii δός καὶ αὐτοῖς. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. οὗτοι ἐν τούτῳ. Alii & editi αὐτοὶ ἐν τούτῳ.
(6) Regius primus & Seguer. θεοφορουμένους, ut & legit Nannius. Editi aliique, διαφορουμένους.
(7) Sic uterque Regius, Gobler. Felc. 1. & 5. At alii & editio Commel. πατήρ. Ibidem hæc verba τετελείωται δὲ τὸ ἔργον, deſunt in Gobler. & Felc. 1. Editi cum Regio 2. mendoſe habent, ἐλείωται. Paulopoſt uterque Regius, Goblerian. & Felckman. 1. οἱ ἄνθρωποι. In aliis & editis οἱ deeſt.
(8) νεκροί abeſt ab Anglic. Ibid. Reg. 1. & Seguerian. θεοποιηθέντες ἔχουσιν ἐν ἡμῖν βλέποντες ἐν ἀλλήλοις. Ceteri & editi, θεοποιηθέντες, ἓν ὥστε ἐν ἡμῖν βλέποντες πρὸς ἀλλήλους.
(9) Gobler. & Felc. 1. ὁ δὲ ἀπόστολος Ἰωάννης.
(10) Sic uterque Regius & Seguer. At Baſil. Gobl. Felc. 1. & 5. διδάξει δὲ πῶς ἡμεῖς. Ceteri & editio Commel. διδάξει τε πῶς ἡμεῖς. Mox Reg. 1. & Seguer. ἡμεῖς μὲν ἐν αὐτῷ. In aliis & editis μὲν deeſt.
(11) Baſil. κατὰ φύσιν. Anglic. τῇ φύσει.
(12) Gobler. & Felc. 1. τοίνυν Ἰωάννης λέγων.
(13) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. γεγενῆσθαι.
(14) Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. & Felck. 1. atque ita legit Nannius. At in aliis & editione Commel. hæc deſunt verba, οὕτως καὶ ἡμεῖς γινόμεθα ἐν τῷ πατρί.
(15) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi τὸ omittunt. Ibid. hæc quæ ſequuntur verba, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς τοῖς πᾶσι τοῦτο χορηγεῖ, καὶ οὐ τὸ πνεῦμα συνάπτει τὸν λόγον τῷ πατρὶ, deſunt in Goblerian. & Felckm. 1. Ibidem Reg. 2. Felc. 5. & Anglic. παρὰ τοῦ λόγου τοῦτο λαμβάνει. In aliis & editis deeſt τοῦτο.

ἐστιν, ὡς λόγος ἴδιος καὶ ἀπαύγασμα αὐτοῦ· ἡμεῖς δὲ χωρὶς μὲν τοῦ πνεύματος, ξένοι καὶ μακράν ἐσμεν τοῦ θεοῦ. τῇ δὲ τοῦ πνεύματος μετοχῇ συναπτόμεθα τῇ θεότητι· ὥστε τὸ εἶναι ἡμᾶς ἐν τῷ πατρὶ μὴ ἡμέτερον εἶναι, ἀλλὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐν ἡμῖν ὄντος καὶ ἐν ἡμῖν μένοντος, ἕως αὐτὸ τῇ ὁμολογίᾳ φυλάττομεν ἐν ἡμῖν, λέγοντος (1) πάλιν τοῦ Ἰωάννου· „ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ θεὸς ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ θεῷ.„ ποία (2) τοίνυν ὁμοιότης καὶ ποία ἰσότης ἡμῶν πρὸς τὸν υἱόν; ἢ πῶς οὐκ ἐλέγχονται πανταχόθεν οἱ Ἀρειανοί, καὶ μάλιστα παρὰ τοῦ Ἰωάννου, ὅτι ἄλλως μὲν ὁ υἱός ἐστιν ἐν τῷ πατρί, ἄλλως δὲ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ γινόμεθα· καὶ οὔτε ἡμεῖς ὡς ἐκεῖνος ἐσόμεθά ποτε, οὔτε ὁ λόγος ὡς ἡμεῖς τυγχάνει ὤν, εἰ μὴ ἄρα (3) τολμήσουσιν, ὡς ἐν πᾶσι, καὶ νῦν εἰπεῖν, ὅτι καὶ ὁ υἱὸς μετοχῇ τοῦ πνεύματος καὶ βελτιώσει πράξεως γέγονε καὶ αὐτὸς ἐν τῷ πατρί. ἀλλὰ καὶ τοῦτο πάλιν ὑπερλίαν ἐστὶν ἀσεβές, κἂν ὅλως εἰς ἐνθύμησιν λαβεῖν. αὐτὸς γάρ, ὥσπερ εἴρηται, (4) τῷ πνεύματι δίδωσι, καὶ ὅσα ἔχει τὸ πνεῦμα, ταῦτα παρὰ τοῦ λόγου ἔχει.

25. Οὐκοῦν ὁ σωτὴρ λέγων περὶ ἡμῶν τό „καθὼς σύ, πάτερ, ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν,„ (5) οὐ τὴν ταυτότητα ἡμᾶς αὐτῷ μέλλοντας ἔχειν σημαίνει· ἐδείχθη γὰρ ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν παραδείγματος καὶ τοῦτο· ἀλλ' ἀξίωσίς ἐστι πρὸς τὸν πατέρα, ὡς ὁ Ἰωάννης (6) ἔγραψεν, ἵνα τὸ πνεῦμα χαρίσηται δι' αὐτοῦ τοῖς πιστεύουσι, δι' οὗ καὶ δοκοῦμεν ἐν τῷ θεῷ γίνεσθαι, καὶ κατὰ τοῦτο συνάπτεσθαι ἐν αὐτῷ. ἐπειδὴ γὰρ ὁ λόγος ἐστὶν ἐν τῷ πατρί, τὸ δὲ πνεῦμα (7) ἐκ τοῦ λόγου δίδοται, θέλει λαβεῖν ἡμᾶς τὸ πνεῦμα, ἵνα ὅταν ἐκεῖνο λάβωμεν, τότε ἔχοντες τὸ πνεῦμα τοῦ λόγου τοῦ ὄντος ἐν τῷ πατρί, δόξωμεν καὶ ἡμεῖς διὰ τὸ πνεῦμα ἓν (8) γίνεσθαι ἐν τῷ λόγῳ, καὶ δι' αὐτοῦ τῷ πατρί. τὸ δέ, ὡς ἡμεῖς, ἐὰν λέγῃ, οὐδὲν ἕτερον πάλιν ἐστίν, ἢ ἵνα ἡ γινομένη τοιαύτη τοῦ πνεύματος χάρις εἰς τοὺς μαθητὰς ἀδιάπτωτος καὶ (9) ἀμεταμέλητος γένηται. τὸ γὰρ κατὰ φύσιν, ὡς προεῖπον, ὑπάρχον τῷ λόγῳ ἐν τῷ πατρί, τοῦτο ἡμῖν ἀμεταμελήτως διὰ τοῦ πνεύματος δοθῆναι βούλεται· ὅπερ ὁ ἀπόστολος γινώσκων, ἔλεγε, „τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα τοῦ θεοῦ καὶ ἡ χάρις τῆς κλήσεως.„ (10) τὸ ἄρα πνεῦμά ἐστι τὸ ἐν τῷ θεῷ τυγχάνον, καὶ οὐχ ἡμεῖς καθ' ἑαυτούς· καὶ ὥσπερ υἱοὶ καὶ θεοὶ διὰ τὸν ἐν ἡμῖν λόγον οὕτω ἐν τῷ υἱῷ καὶ ἐν τῷ πατρὶ ἐσόμεθα, καὶ νομισθησόμεθα (11) ἐν υἱῷ καὶ ἐν πατρὶ ἓν γεγενῆσθαι, διὰ τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι πνεῦμα, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῷ λόγῳ τῷ ὄντι ἐν τῷ πατρί. ὅτε γ' οὖν ἐκπίπτει τις ἀπὸ τοῦ πνεύματος διά τινα κακίαν, ἡ μὲν χάρις ἀμεταμέλητος (12) διαμένει τοῖς βουλομένοις, κἂν τις ἐκπεσὼν μετανοῇ· οὐκέτι δὲ ἐν τῷ θεῷ ἐστιν ἐκεῖνος ὁ πεσών, διὰ τὸ ἀποστῆναι ἀπ' αὐτοῦ τὸ ἐν τῷ θεῷ ἅγιον καὶ παράκλητον πνεῦμα, (13) ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ ἔσται ᾧ ἑαυτὸν ὑπέταξεν ὁ ἁμαρτάνων, ὡς ἐπὶ τοῦ Σαοὺλ γέγονεν· ἀπέστη γὰρ ἀπ' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ, καὶ ἔθλιβεν αὐτὸν πνεῦμα πονηρόν. ταῦτα ἀκούοντας τοὺς θεομάχους ἔδει λοιπὸν ἐντρέπεσθαι, καὶ μηκέτι ἑαυτοὺς ἀναπλάττειν ἴσα θεῷ. οὔτε δὲ νοοῦσιν· ὁ γὰρ „ἀσεβής,

A est tanquam proprium ejus Verbum & splendor: nos autem, si quidem absit Spiritus, alieni & procul a Deo sumus; sed Spiritus participes effecti, cum ipsa conjungimur divinitate, ac proinde non nostrum est nos esse in Patre, sed Spiritus qui in nobis est & in nobis manet, quamdiu scilicet eum in nobis confessione servabimus, ut idem Joannes his verbis docet: *Quisquis confessus fuerit Jesum esse Filium Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo*. Quæ ergo nobis similitudo vel æqualitas est cum Filio? Vel potius an non undique maximeque a Joanne convincuntur Ariani, aliter Filium in Patre esse, & aliter nos in eodem esse, neque nos unquam sicut illum futuros, neque Verbum sicut nos esse, nisi forte, ut mos illis est, hic quoque temere contendant etiam Filium ipsum, nonnisi Spiritus participem effectum, & recte factis meruisse ut in Patre esset, quod certe vel solum cogitari absque summa impietate non potest. Namque, ut dictum est, ipse dat Spiritui, & quæcumque Spiritus habet, hæc a Verbo habet.

[Marginal notes: 1. Joan. 4. 15. — Quæcumque habet Spiritus, hæc a Verbo habet.]

25. Cum igitur de nobis dixit Salvator, *Sicut tu, Pater, in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint*, non nos eosdem ac seipsum fore significavit, ut ex Jonæ exemplo probavimus; sed est postulatio qua Patrem precatur, uti scribit Joannes, ut Spiritum per se impertiat credentibus, per quem videmur & in Deo esse, & per eumdem in ipso conjungi. Quia enim Verbum est in Patre, & Spiritus ex Verbo datur, nos idcirco Spiritum cupit accipere, ut cum eum acceperimus, tunc Spiritum Verbi in Patre existentis habentes, etiam nos ipsi per Spiritum, unum in Verbo & per Verbum in Patre effecti esse videamur. Id autem quod ait, *ut nos*, nihil aliud indicat quam, ut hujusmodi Spiritus gratia in discipulos infusa, stabilis & irrevocabilis reddatur. Nempe, ut supra explicavi, id quod Verbo in Patre natura inest, hoc nobis per Spiritum ita vult dari ut sit irrevocabile. Quod cum non ignoraret Apostolus, ait, *Quis nos separabit a caritate Christi? Nam Dei dona & gratia vocationis* * *irrevocabilia sunt*. Itaque Spiritus est qui in Deo existit, non autem nos secundum nos. Unde quemadmodum filii & dii efficimur ob Verbum quod in nobis habemus: ita in Filio & in Patre erimus, unumque in iisdem effecti esse existimabimur, propterea quod in nobis sit Spiritus qui in Verbo est, quod ipsum Verbum est in Patre. Quocirca cum aliquis vitio aliquo a Spiritu defecerit, illa quidem gratia apud eos qui voluerint irrevocabilis permanet, si modo ipsos postquam ceciderint pœniteat: verumtamen ille qui cecidit, non amplius in Deo est, eo quod sanctus & paracletus Spiritus, qui in Deo est, ab ipso recesserit; sed hujusmodi peccator in illo erit cui sese ipse subjecit, quod utique Sauli evenit, a quo nimirum discessit Dei Spiritus, quemque malus spiritus vexavit. Profecto his auditis erubescere deberent Dei hostes, nec se amplius Deo æquales fingere. Verum nec intelligunt; nam, *Impius*, in-

[Marginal notes: Joan. 17.20. — Rom. 8. 35. — Rom. 11.29. — Gratia peccato amittitur, sed pœnitentia recuperatur. — 1. Reg. 16. 14.]

(1) Regius primus & Seguer. λέγοντος πάλιν, Ceteri & editi, λέγοντος δὲ πάλιν.

(2) Sic Reg. 1. & Seguer. In aliis & editis deest, τοίνυν. Mox Reg. 1. & Seguer. ἐλέγχονται πανταχόθεν.

(3) Sic Reg. 1. & Seguer. At Gobler. & Felc. 1. τολμῶσι ἐν πᾶσι καὶ νῦν εἰπεῖν. Ceteri & editio Commel. τολμῶσιν ἐν πᾶσι καὶ νῦν εἰς τὸ εἰπεῖν.

(4) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. τῷ πνεύματι. Alii & editi τὸ πνεῦμα.

(5) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. Alii & editio Commel. οὐ τὴν ταυτότητα ἡμᾶς μένοντας (mss. μέλλοντας) ἐν αὐτῷ ἔχειν σημαίνει. Mox Reg. 1. & Seguer. ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Ἰωνᾶν. Alii & editi τὸν omittunt.

(6) Gobler. & Felc. 1. φησίν.

(7) Felckman. 5. διὰ τοῦ λόγου. Ceteri & editi, ἐκ τοῦ λόγου.

(8) Regius primus & Seguer. γεγενῆσθαι. Iidem paulopost & alter Regius, ἢ ἵνα ἡ γινομένη. In aliis & editis deest ἢ. Ibidem Basil. & Felc. 5. γενομένη.

(9) Basiliensis hic & mox, ἀμεταβλήτως.

(10) Sic Reg. 1, Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editio Commel. τὸ γὰρ πνεῦμά ἐστι.

(11) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ut & legit Nannius. In aliis & editis desunt hæc verba, ἐν υἱῷ καὶ ἐν πατρί. Mox Reg. 1. Seguer. Goblerian. & Felc. 1. εἶναι πνεῦμα. Basil. Anglic. Reg. 2. & Felc. 5. εἶναι τὸ πνεῦμα. Ceteri & editi, εἶναι καὶ πνεῦμα.

(12) Reg. 1. & Seguer. διαμένει. Alii & editi, μένει.

(13) Reg. 1. & Seguer. ἀλλ' ἐκείνῳ.

* Ita commode vertimus. Vulgata habet. *Sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei*, id est, ejusmodi sunt, ut Deum non pœniteat illa dedisse, nec ea revocet, quod idem omnino est.

Prov. 29. 7. inquit, *scientiam non intelligit*: nec pios illi perferunt sermones, sed vel solo auditu ipsis sunt graves.

Alia Arianorum objectio proponitur & refellitur.

26. Ecce enim illi veluti impietatibus nusquam defessi, sed non secus ac Pharao indurati, humana Salvatoris acta in Euangeliis cernentes & audientes, Samosatensem imitati, paternæ Filii divinitatis penitus obliti sunt, temerariaque lingua fidentes, hæc rursus objiciunt: „ Qui fieri potest, „ inquiunt, ut Filius sit natura ex Patre, vel Patri „ secundum naturam similis, cum ipse dicat, *Data est mihi omnis potestas*; & , *Pater neminem judicat, sed omne judicium dedit Filio*; & , *Pater diligit Filium & omnia tradidit in manu ejus. Qui credit in Filium, habet vitam æternam*. Et iterum: „ *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo: & nemo novit Patrem nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare*. & rursus, *Omne quod dedit mihi Pater, ad me veniet*. Tum ita ratiocinantur: Si talis natura esset Filius, qualem vos affirmatis, nequaquam „ illi opus fuisset ista accipere, sed ea natura ut filius „ habuisset. Qui item naturalis & vera Patris virtus „ esse potest is qui, ubi patiendi tempus advenit, „ ait, *Nunc anima mea turbata est: & quid dicam? Pater, serva me ex hac hora: sed propterea veni in horam hanc. Pater, glorifica nomen tuum. Venit ergo vox de cælo, Et glorificavi, & iterum glorificabo*. similia rursus alibi profert: *Pater, si fieri potest, transeat calix iste*. & , *Cum hæc dixisset Jesus turbatus est spiritu, & contestatus est, & dixit, Amen, amen dico vobis, unus ex vobis me traditurus est*. Ex quibus ita perversi concludunt: Si virtus ille „ sive potentia fuisset, non profecto timuisset, sed „ ipse potius aliis vim & potentiam præbuisset. Adduntur item: Si natura vera & propria Patris sapientia erat, cur igitur scriptum est, *Et Jesus proficiebat sapientia & ætate & gratia apud Deum & homines*: idemque cum venisset in partes Cæsareæ Philippi, interrogavit discipulos quem se esse dicerent homines: cum item in Bethaniam advenisset, „ sciscitatus est ubinam jaceret Lazarus: præterea discipulis ait, *Quot panes habetis?* Qui igitur, inquiunt, fieri potest, ut ille sit sapientia, qui in sapientia proficit, & ea nescit quæ ab aliis optat discere? „ Id etiam iidem dicunt: Qui potest ille proprium „ Patris Verbum esse, sine quo non fuit aliquando „ Pater, & per quod omnia efficit, ut vestra est sententia, qui in cruce clamabat, *Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti me?* Sic etiam precatus erat, *Glorifica nomen tuum*: & , *Glorifica me, Pater*,

(Margin: Matt. 28. 18. Joan. 5. 22. Joan. 3. 35. Luc. 10. 22. Joan. 6. 37. Joan. 12. 27. Matth. 26. 39. Joan. 13. 21. Luc. 2. 52. Mat. 16. 13. Joan. 11. 18. Marc. 6. 38. Mat. 27. 46. Joan. 12. 28. Ibid. 17. 5.)

„ φησιν, οὐ (1) νοεῖ γνῶσιν· „ οὔτε λόγων εὐσεβῶν ἀνέχονται· βαρεῖς γὰρ αὐτοῖς εἰσι καὶ λεγόμενοι.

26. Ἰδοὺ γάρ, ὥσπερ οὐκ ἀποκάμνοντες ἐν ταῖς δυσσεβείαις, ἀλλὰ κατὰ τὸν Φαραὼ σκληρυνόμενοι, τὰ ἀνθρώπινα πάλιν τοῦ σωτῆρος ἀκούοντες καὶ βλέποντες ἐν τοῖς εὐαγγελίοις, ἐπελάθοντο τέλεον κατὰ τὸν Σαμοσατέα τῆς πατρικῆς θεότητος τοῦ υἱοῦ, καὶ τολμηρᾷ τῇ γλώσσῃ θρασυνόμενοι, λέγουσι. „ πῶς „ δύναται (2) ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς εἶναι φύσει, „ καὶ ὅμοιος αὐτῷ κατ᾽ οὐσίαν, ὁ λέγων, ἐδόθη „ μοι (3) πᾶσα ἐξουσία, καὶ, ὁ πατὴρ οὐδένα „ κρίνει, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ· „ καὶ, ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα δέδωκεν „ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· (4) ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν, „ ἔχει ζωὴν αἰώνιον· καὶ πάλιν, πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου· καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει „ τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἐὰν (5) θέλῃ „ ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι· καὶ πάλιν· πᾶν ὃ δέδωκέ μοι ὁ „ πατὴρ, πρὸς ἐμὲ ἥξει. εἶτα ἐπιλέγουσιν· εἰ ἦν, ὡς „ λέγετε, (6) υἱὸς κατὰ φύσιν, οὐ χρείαν εἶχε λαβεῖν, „ ἀλλ᾽ εἶχε κατὰ φύσιν ὡς υἱός. ἢ πῶς δύναται δύναμις „ εἶναι φύσει καὶ ἀληθινὴ τοῦ πατρὸς, ὁ (7) παρὰ τὸν καιρὸν „ τοῦ πάθους λέγων, νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται· καὶ τί εἴπω; πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης· ἀλλὰ διὰ „ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. πάτερ, δόξασόν „ σου (8) τὸ ὄνομα. ἦλθεν οὖν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· „ καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. πάλιν τε τὸ ὅμοιον ἔλεγε· πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο. καὶ, ταῦτα εἰπὼν ὁ (9) Ἰησοῦς ἐταράχθη τῷ πνεύματι, καὶ ἐμαρτύρησε, καὶ εἶπεν· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. (10) καὶ ἐπὶ τούτοις δέ „ φασιν οἱ κακόφρονες· εἰ δύναμις ἦν, οὐκ ἂν ἐδειλίασεν, ἀλλὰ μᾶλλον (11) καὶ ἑτέροις τὸ δύνασθαι παρεῖχεν. „ εἶτα φασιν· εἰ σοφία ἦν φύσει ἡ ἀληθινὴ καὶ ἰδία „ τοῦ πατρὸς, πῶς γέγραπται, (12) καὶ Ἰησοῦς προέκοπτε σοφίᾳ, καὶ ἡλικίᾳ, καὶ χάριτι παρὰ θεῷ καὶ ἀνθρώποις· καὶ ἐλθὼν (13) εἰς μὲν τὰ μέρη Καισαρείας τῆς „ Φιλίππου, ἐπυνθάνετο τῶν μαθητῶν, τίνα λέγουσιν οἱ „ ἄνθρωποι αὐτὸν εἶναι· εἰς δὲ τὴν Βηθανίαν παραγενόμενος (14) ἠρώτα, ποῦ Λάζαρος κεῖται· ἔλεγε „ δὲ μετὰ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς, πόσους ἄρτους ἔχετε; πῶς „ οὖν, φασιν, οὗτος σοφία, (15) ὁ ἐν σοφίᾳ προκόπτων, „ καὶ ἀγνοῶν ἃ παρ᾽ ἑτέρων μανθάνειν ἠξίου; ἔστι δὲ καὶ „ τοῦτο παρ᾽ αὐτῶν λεγόμενον· πῶς δύναται (16) ὁ λόγος ἴδιος εἶναι τοῦ πατρὸς, οὗ ἄνευ οὐκ ἦν ὁ πατὴρ „ ποτε, δι᾽ οὗ τὰ πάντα (17) ποιεῖ, ὡς ὑμεῖς φρονεῖτε, ὁ „ ἐπὶ μὲν τοῦ σταυροῦ λέγων, θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τί „ με ἐγκατέλιπες; πρὸ δὲ τούτων εὐχόμενος, δόξασόν „ σου τὸ ὄνομα· καὶ, δόξασόν με (18) σὺ, πάτερ, τῇ „ δόξῃ,

(1) Reg. 1. Seguerian. & Scriptura, νοεῖ. Ceteri & editi, νοήσει. Paulopost Reg. 1. & Seguer. ὥσπερ οὐκ ἀποκάμνοντες. Alii & editi, ὥστε, οὐκ ἀποκάμνοντες.

(2) Reg. 1. Seguer. ὁ ἀληθὴς υἱός.

(3) Uterque Regius & Seguer. omittunt, πᾶσα.

(4) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, καὶ ὁ πιστεύων. Mox πάλιν abest a Gobler. & Felc. 1.

(5) Goblerian. & Felc. 1. βουληθῇ. Paulopost Reg. 1. & Segu. ut & Græcus Scripturæ textus, πρός ἐμὲ ἥξει. Editi & alii, πρός με ἥξει.

(6) Reg. 1. & Seguerian. ὁ υἱός. Iidem ibidem & Reg. 1. Seguerian. Anglic. Gobler. & Felc. 1. omittunt κατὰ φύσιν. Item ibid. Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. οὐ χρείαν εἶχε λαβεῖν, ἀλλ᾽ εἶχε κατὰ φύσιν ὡς υἱός. Anglic. οὐ χρείαν εἶχε λαβεῖν, ἀλλ᾽ εἶχεν ὡς κατὰ φύσιν· οὐ χρείαν εἶχεν ὡς υἱός. Ceteri & edit. Commel. οὐ χρείαν εἶχεν ὡς υἱός ἢ πῶς, &c.

(7) Gobler. & Felc. 1. ὁ ἐπὶ τὸν καιρόν.

(8) Reg. 1. Seguerian. Gobler. & Felc. 1. τὸ ὄνομα. Ceteri & editi, τὸν υἱόν, ut & habet versio Coptica Novi Testamenti. Paulopost hæc verba, πάλιν τε τὸ ὅμοιον ἔλεγε, absunt a Gobler. & Felc. 1.

(9) Sic uterque Regius & Seguer. ut & habet Scriptura. Ceteri & editi, ὁ υἱός. Mox Reg. 1. & Seguer. semel tantum habent, ἀμήν.

(10) καὶ abest a Gobler. & Felc. 1. iidemque ibidem & Reg. 1. Seguer. & Anglic. habent, ἐπὶ τούτοις. Reg. 2. ἐπὶ τοῦτο. Alii & editi, ἐπὶ τούτῳ. Pro δὲ ibidem Gobler. & Felc. 1. habent, οὖν.

(11) καὶ deest in Gobl. & Felc. 1. Paulopost Reg. 1. & Seguer. φύσει ἡ ἀληθινή. In aliis & editis ἡ deest.

(12) Reg. 1. & Seguer. καὶ Ἰησοῦς, ut & Scriptura. Alii & editi, ὁ δὲ Ἰησοῦς.

(13) Reg. 1. & Seguer. εἰς μὲν τὰ μέρη. Ceteri & editi μὲν omittunt. Mox Reg. 1. Seguer. ἐπυνθάνετο τῶν μαθητῶν. Alii & editi, ἐπυνθάνετο παρὰ τῶν, &c.

(14) Sic Reg. 1. & Seguer. At alii & editi, ἠρώτα. Mox Reg. 1. Seguer. & Anglic. ἔλεγε δὲ μετὰ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς. Gobler. & Felc. 1. ἔλεγε δὲ τοὺς μαθητάς, forte, πρὸς τοὺς μαθητάς. Ceteri & editi, ἔλεγε δὲ ταῦτα τοῖς μαθηταῖς.

(15) Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. & Felc. 1. ὁ ἐν σοφίᾳ. In aliis & editis ὁ deest. Mox Seguer. ἃ παρ᾽ ἑτέρων, idemque & Regius primus, μαθεῖν.

(16) Reg. 1. Seguer. Goblerian. & Felc. 1. δύναται ὁ λόγος. Ceteri & editi, δύναται λόγος. Mox Reg. 1. & Seguerian. ἦν ὁ πατήρ ποτε. Alii & editi, ἦν ποτε πατήρ.

(17) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ποιεῖ. Editi aliique, ἐποίει. Ibidem Goblerian. & Felckm. 1. ὡς ὑμεῖς φατε, ὁ ἐπὶ μὲν τοῦ σταυροῦ φάσκων. At μὲν ibidem abest a Reg. 1. & Seguerian. qui item habent, ἐγκατέλιπες; πρὸ δὲ τούτου.

(18) σὺ abest a Reg. 1. & Seguer. qui iidem paulopost habent, ηὔχετό τε, & , παρήγγελλε, & , προσεύχεσθαι. Ceteri & editi, ηὔχετο δέ, & , παρήγγειλε. Reg. 2. εὔχεσθαι. Goblerian. & Felc. 1. προσεύχεσθε. Alii & editi, εὔχεσθε.

„ δόξῃ, ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί· ηὔ-A
„ χετο δὲ ἐν ταῖς ἐρήμοις καὶ παρήγγελλε τοῖς μαθηταῖς
„ προσεύχεσθαι μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν· καὶ, τὸ πνεῦ-
„ μα πρόθυμον, ἔλεγεν, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής· καὶ, περὶ τῆς
„ ἡμέρας (1) ἢ τῆς ὥρας ἐκείνης οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγ-
„ γελοι, οὐδὲ ὁ υἱός. εἶτα πάλιν φασὶν ἐπὶ τούτοις οἱ δεί-
„ λαιοι· εἰ ἦν κατὰ τὴν ὑμετέραν διάνοιαν ἀϊδίως ὑπάρ-
„ χων ὁ υἱὸς πρὸς τὸν θεὸν, οὔτ' ἂν ἠγνόησε περὶ τῆς ἡμέ-
„ ρας, ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὡς λόγος, οὔτ' ἂν ἐγκατελείπε-
„ το ὁ συνυπάρχων, οὔτε δόξαν ᾔτει λαβεῖν, ἔχων αὐτὴν
„ ἐν τῷ πατρὶ, οὔτε ὅλως ηὔχετο· οὐδενὸς γὰρ (2) λόγος
„ ὢν ἐδέετο· ἀλλ' ἐπειδὴ κτίσμα ἐστὶ καὶ εἷς τῶν γε-
B „ νητῶν, διὰ τοῦτο τοιαῦτα ἔλεγε, καὶ ἐδέετο ὧν οὐκ
„ εἶχε· κτισμάτων γὰρ ἴδιον τὸ χρήζειν καὶ δέεσθαι
„ ὧν οὐκ ἔχουσι.

27. Τοιαῦτα μὲν οὖν οἱ ἀσεβεῖς ἐξάγονται λα-λοῦντες· ἔδει δὲ ταῦτα (3) διαλογιζομένους εἰπεῖν καὶ τολμηρότερον· διατί ὅλως ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο; καὶ πάλιν ἐπειπεῖν· πῶς γὰρ ἠδύνατο θεὸς ὢν γενέσθαι ἄνθρωπος; ἢ πῶς ἠδύνατο (4) ὁ ἀσώματος σῶμα φορέσαι; ἢ καὶ Ἰουδαϊκώτερον κατὰ τὸν Καϊάφαν εἰπεῖν· διατί ὅλως ἄνθρωπος ὢν ὁ Χριστὸς, θεὸν ἑαυτὸν (5) ἐποίει; ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια τότε μὲν Ἰουδαῖοι βλέποντες ἐγόγγυ-C ζον· νῦν δὲ ἀναγινώσκοντες οἱ Ἀρειομανῖται ἀπιστοῦσι, καὶ εἰς βλασφημίας ἐκπεπτώκασιν. (6) εἰ τις οὖν ἐκ παραλλήλου τὰ τούτων κἀκείνων ἐξετάζοι ῥήματα, εὑρήσει πάντως εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοὺς συναντῶντας ἀπιστίαν, καὶ ἴσην αὐτῶν (7) τὴν τῆς ἀσεβείας τόλμαν, καὶ κοινὴν αὐτῶν οὖσαν τὴν πρὸς ἡμᾶς μάχην. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἔλεγον· πῶς ἄνθρωπος ὢν, δύναται θεὸς εἶναι; Ἀρειανοὶ δὲ, εἰ θεὸς (8) ἦν ἀληθινὸς ἐκ τοῦ θεοῦ, πῶς ἠδύνατο ἄνθρωπος γενέσθαι; καὶ Ἰουδαῖοι μὲν ἐσκανδαλίζοντο, καὶ ἐχλεύαζον λέγοντες· οὐκ ἂν οὗτος, εἰ ἦν υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὑπέμεινε σταυρόν· Ἀρειανοὶ δὲ D εἰς τὸ κατ' ἀντικρὺ στήκοντες αὐτῶν, φάσκουσιν ἡμῖν· πῶς τολμᾶτε (9) λέγειν λόγον ἴδιον εἶναι τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας, τὸν ἔχοντα σῶμα, ὥστε τοῦτο ὑπομεῖναι; εἶτα τῶν Ἰουδαίων ζητούντων ἀποκτεῖναι τὸν κύριον, ὅτι (10) πατέρα ἴδιον, ἔλεγε τὸν θεὸν, καὶ ἴσον ἑαυτὸν ἐποίει, ἐργαζόμενος ἃ ἐργάζεται ὁ πατὴρ, ἔμαθον οἱ Ἀρειανοὶ λέγειν καὶ αὐτοί· ὅτι οὔτε (11) ἴσος τῷ θεῷ ἐστιν, οὔτε πατὴρ ἴδιός ἐστι καὶ φύσει τοῦ λόγου ὁ θεός· ἀλλὰ καὶ τοὺς ταῦτα φρονοῦντας ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι. πάλιν τε τῶν Ἰουδαίων λεγόντων· „ οὐχ οὗτός ἐστιν (12)
E „ ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωσὴφ, οὗ ἡμεῖς οἴδαμεν τὸν πατέρα
„ καὶ τὴν μητέρα; πῶς οὖν λέγει, πρὶν Ἀβραὰμ
„ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι, καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατα-
„ βέβηκα; „ οἱ Ἀρειανοὶ (13) καὶ αὐτοὶ ἐπακούουσιν ἐξ ἴσου λέγοντες· πῶς δύναται λόγος εἶναι, ἢ θεὸς, ὁ κοιμώμενος ὡς ἄνθρωπος, καὶ κλαίων, καὶ πυν-

„ *gloria quam habui apud te, priusquam mundus fieret*.
„ Precatus item est in solitudine, discipulosque est hor-
„ tatus ad orandum, ne intrarent in tentationem. Et,
„ *Spiritus quidem*, ajebat, *promptus est, caro autem infir-*
„ *ma*. &, *De die & hora illa nemo novit neq. Angeli, neq.*
„ *Filius*. Ex quibus locis ita improbi argumentantur:
„ Si, ut vos putatis, semper Filius apud Patrem exsti-
„ tisset, diem illum minime ignoraret, sed tamquam
„ Verbum cognosceret: nec item a Patre derelinquere-
„ tur, qui una cum ipso existeret, nec gloriam postula-
„ ret, quam in Patre haberet, nec denique prorsus pre-
„ caretur, quippe qui, ut Verbum, nulla omnino re in-
„ digeret. Verum quia & creatus erat & una e rebus
„ factis, hinc ita loquebatur, hisque indigebat quæ
„ non ipse habebat. Siquidem rerum creatarum
„ proprium est his indigere quæ non habent.„

Mat. 26. 41. Marc. 13. 32.

27. Hæc igitur sunt quæ impii insaniendo proferunt. Qui quidem, cum res hujusmodi cogitent, possent etiam audacius interrogare, Quare omnino Verbum caro factum sit, tumque subjungere: Quomodo enim ille qui Deus erat, homo potuit fieri? Vel quomodo ille qui corporis expers est, corpus potuit gestare? Imo quin Judæos potius imitentur & cum Caipha clament, Cur Christus, qui homo est, seipsum Deum fecit? his enim & similibus sermonibus Judæi olim obstrepebant, cum hæc viderent, quæ nunc Ariani legentes, nolunt credere, sed ad blasphemias delapsi sunt. Si quis igitur Judæorum & Arianorum verba inter se velit conferre, is facile perspiciet illos in eamdem omnino infidelitatem incurrere, paremque eorum impietatem & audaciam, ac communem illis contra nos esse pugnam. Nam Judæi quidem ajebant: Qui fieri potest ut ille qui homo est, Deus sit? Ariani vero: Si Deus verus est ex Deo, quo pacto potuit fieri homo? Judæi præterea scandalum patiebantur, hujusmodique cavillabantur verbis: Si Filius Dei esset iste, crucem non tolerasset. Ex adversa autem parte Ariani hæc nos interrogant: Quare asseverare audetis illum proprium naturæ Patris Verbum esse qui corpus quod pati possit habet? Judæi item Dominum necandum quærebant, quod Deum, suum esse patrem diceret, eique se parem faceret, cum se ea agere quæ ille agit testaretur. Eadem quoque est Arianorum doctrina, illum nempe neque parem esse Deo, neque Deum proprium ac naturalem Verbi patrem esse: quin etiam illos, qui ita sentiunt, ad necem perquirunt. Insuper is erat etiam Judæorum sermo: *Nonne hic est Filius Joseph, cujus nos patrem & matrem novimus? Quomodo igitur dicit, priusquam Abraham fieret, ego sum, & de cælo descendi?* Judæis consentiunt Ariani, atque ista pariter decantant: Qui fieri potest ut ille sit Verbum vel Deus, qui dormit, ut homo, qui flet & interrogat?

Joan. 10. 33.

Ariani cum Judæis non ineleganter comparantur.

Joan. 6. 42. Ibid. 8. 58.

(1) Sic Reg. 1. & Seguer. Ceteri vero & editi, καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὔτε οἱ ἄγγελοι, οὔτε. Paulopost Reg. 1. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. & Felc. 1. κατὰ τὴν ὑμετέραν διάνοιαν, ubi alii & editio Commel. ἡμετέραν mendose. Ibid. Reg. 1. Seguer. ὑπάρχων ὁ υἱὸς πρὸς τὸν θεὸν, οὔτ' ἂν ἠγνόησε περὶ τῆς ἡμέρας, ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὡς λόγος, οὔτ' ἂν ἐγκατελείπετο ὁ συνυπάρχων. Editi, διάνοιαν ὑπάρχων πρὸς τὸν θεὸν, οὔτε ἂν ἠγνόησε περὶ τῆς ἡμέρας, ἀλλ' ἐγίνωσκεν ὁ λόγος, οὐκ ἂν ἐγκατελείπετο ὡς συνυπάρχων. Reg. 2. habet ὁ υἱὸς post διάνοιαν, idemque & Gobl. & Felc. 1. habent, ἐγίνωσκεν ὡς λόγος. Felc. 5. ἐγίνωσκεν ὡς ὁ λόγος.

(2) Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. γὰρ λόγος ὤν. Editi & alii, γὰρ ὡς λόγος ὤν. Ibidem Regius primus & Seguer. ἐπειδή. Alii & editi, ἐπεί.

(3) Reg. 1. & Seguer. διαλογιζομένους. Ceteri & editi, λογιζομένους. Ibid. Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. εἰπεῖν καί. Alii & editi, εἰπεῖν αὐτοὺς καί.

(4) Sic Reg. 1. & Seguer. At alii & editi ὁ omittunt.

(5) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. Alii autem & editio Commel. ποιεῖ. Paulopost uterque Regius, Anglic. & Felc. 5. μὲν Ἰουδαῖοι. Alii & editi, μὲν οἱ Ἰουδαῖοι.

(6) Reg. 1. & Seguer. εἰ τις. Gobler. Felc. 1. ἐάν τις οὖν ἐκ παραλλήλου τούτων καὶ τὰ κἀκείνων ἐξετάζει. Reg. 2. εἴ τις οὖν ἐκ παραλλήλων τὰ τούτων τε κἀκείνων, &c. Ibidem mss. εὑρήσει πάντως, ubi editio Commel. πάντας, ut & videtur legisse Nannius, qui in editione Commel. vertit, *omnes*.

(7) Sic primus codex Regius & Seguerianus. In aliis & editis τὴν deest.

(8) Reg. 1. & Seguer. ἦν omittunt, iidemque mox post Ἰουδαῖοι addunt μὲν, quod in aliis & editis deest. Paulopost uterque Reg. Seguer. Basil. Anglic. & Felc. 5. sic habent, οὐκ ἂν οὗτος εἰ ἦν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὑπέμεινε, &c. Gobler. & Felc. 1. εἰ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἦν οὗτος, οὐκ ἂν ὑπέμεινε. Ceteri & editio Commel. οὐκ ἂν οὗτος ἦν υἱὸς θεοῦ, ὑπέμεινε, mendose.

(9) λέγειν abest a Reg. 1. & Seguer.

(10) Sic Reg. 1. & Seguer. At alii & editi, πατέρα τὸν θεὸν ἔλεγεν ἴδιον εἶναι.

(11) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἴσα. Alii & editi, ἴσος. Mox Reg. 1. & Seguer. καὶ τοὺς ταῦτα. Ceteri & editi, καὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα.

(12) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. Felc. 1. At Basil. Anglic. Felc. 5. & Reg. 2. ἐστιν Ἰησοῦς ὁ υἱὸς Ἰωσήφ. Alii & editi, ἐστιν ὁ υἱὸς Ἰωσήφ. Paulopost Reg. 1. & Seguer. πῶς νῦν λέγει. Ceteri & editi, πῶς οὖν λέγει.

(13) καὶ αὐτοὶ abest a Basil. Ibid. Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἐπακούουσι. Alii & editi, ἐπακολουθοῦσι.

Scilicet utrique humanas propter affectiones, quibus pro carnis, quam induit, conditione se subjecit Salvator, Verbi proprietatem & divinitatem rejiciunt.

28. Cum igitur stulta ejusmodi doctrina tota sit Judaica, atque ex proditore Juda exorta; vel ergo palam illi fateantur se Caiphæ & Herodis discipulos esse, nec Judaismum Christianismi titulo occultent, sed corporeum Salvatoris adventum penitus, ut supra diximus, negent: ea enim est propria illorum hæresis sententia: vel si, tum ut Constantio non displiceant, tum illorum gratia quos deceperunt, Judæorum ritus palam amplecti & circumcidi non audent, desinant ergo eadem ac Judæos loqui. Convenit enim eos ab illorum mente discedere, quorum nomen refugiunt. Enimvero nos Christiani sumus, o Ariani, nos, inquam, Christiani sumus, propriumque nostrum est Euangelia de Salvatore recte intelligere, non autem eum cum Judæis lapidibus percutere, si ipsum de sua divinitate & æternitate loquentem audiamus, neque scandalum vobiscum pati, ob humilia verba quibus ut homo utitur. Quapropter si vos Christiani quoque esse optatis, Arii insaniam deponite, vestrasque aures impiis maledictis sordidatas, piis abluite sermonibus, exploratumque sit vobis statim atque Ariani esse destiteritis, Judæorum quoque perversitatem dimissuros, foreque ut tenebris dissipatis lux veritatis vobis continuo affulgeat, nec nos jam amplius calumniaturi sitis, quasi duo æterna agnoscamus: vos quippe ipsi intelligetis Dominum verum & naturalem Dei Filium esse, nec tantummodo æternum esse agnosci, sed etiam simul cum æternitate Patris existere. Alia siquidem sunt quæ æterna quoque dicuntur, quorum tamen ipse effector est: nam Psalmo vigesimo tertio scriptum est, *Tollite portas, principes, vestras, & elevamini portæ æternæ.* Verum est autem hæc ab illo facta esse: quapropter si ille rerum æternarum opifex est, quis nostrum jam in dubium vocaverit ipsum esse ante res hujusmodi æternas? At vero non tam ob æternitatem cognoscitur Dominus, quam quod Dei Filius est. Quia enim est Filius, hinc a Patre separabilis non est, neque fuit unquam cum non esset, sed semper fuit, cumque sit imago & splendor Patris, æternitatem quoque Patris possidet. Itaque qua quidem ratione convicti fuerint male illa Scripturæ loca intelligere quæ obtendebant, ex his quæ supra paucis disputata sunt disci potest: quod autem etiam ea, quæ nunc ex Euangeliis opponunt, futilia admodum ac levia sint, facile perspicere est, si in primis quis sit Christianæ fidei scopus perceperimus, eoque tamquam regula utentes, lectioni Scripturæ divinitus inspiratæ, ut

Psal. 23. 7.

A θανόμενος; ἀμφότεροι (1) γὰρ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων, ὧν ὑπέμεινεν ὁ σωτὴρ δι' ἣν εἶχε σάρκα, ἀρνοῦνται τὴν ἀϊδιότητα καὶ θεότητα τοῦ λόγου.

28. Ἰουδαϊκῆς τοίνυν οὔσης, καὶ Ἰουδαϊκῆς (2) τῆς ἐκ τοῦ προδότου Ἰούδα τῆς τοιαύτης παρανοίας, ἢ ἐκ φανεροῦ πάλιν ὁμολογησάτωσαν ἑαυτοὺς τοῦ Καϊάφα καὶ Ἡρώδου μαθητὰς εἶναι, μὴ σκέποντες τὸν Ἰουδαϊσμὸν τῷ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὀνόματι, καὶ ἀρνείσθωσαν τέλεον, (3) καθὰ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, τὴν τοῦ σωτῆρος ἔνσαρκον παρουσίαν· τοῦτο γὰρ τῆς αἱρέσεως αὐτῶν οἰκεῖον τὸ φρόνημα· ἢ εἰ δεδοίκασιν Ἰουδαΐζειν ἐκ φανεροῦ, καὶ περιτέμνεσθαι, διὰ τὴν πρὸς Κωνστάντιον (4) ἀρέσB κειαν καὶ τοὺς ἀπατηθέντας παρ' αὐτῶν, μηδὲ λεγέτωσαν τὰ τῶν Ἰουδαίων· δίκαιον γὰρ ὧν τὰ ὀνόματα παραιτοῦνται, τούτων ἀποστρέφεσθαι καὶ τὸ φρόνημα. Χριστιανοὶ (5) γάρ ἐσμεν, ὦ Ἀρειανοί, Χριστιανοί ἐσμεν ἡμεῖς· ἡμῶν τε ἴδιον καλῶς τὰ εὐαγγέλια νοεῖν περὶ τοῦ σωτῆρος, καὶ μήτε μετὰ Ἰουδαίων λιθάζειν αὐτὸν, ἐὰν περὶ τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀϊδιότητος ἀκούωμεν αὐτοῦ· μήτε μεθ' ὑμῶν σκανδαλίζεσθαι, ἐφ' οἷς (6) ἂν, ὡς ἄνθρωπος, ὑπὲρ ἡμῶν ταπεινοῖς φθέγγοιτο ῥήμασιν. εἰ θέλετε γοῦν καὶ ὑμεῖς C γενέσθαι Χριστιανοί, ἀπόθεσθε τὴν Ἀρείου μανίαν, τήν τε ἀκοὴν ὑμῶν τὴν ῥυπωθεῖσαν ἀπὸ τῶν βλασφήμων ῥημάτων ἀπονίψασθε τοῖς τῆς (7) εὐσεβείας λόγοις· γινώσκοντες ὡς παυόμενοι τοῦ εἶναι Ἀρειανοί, παύσεσθε καὶ τῆς τῶν νῦν Ἰουδαίων κακοφροσύνης, εὐθύς τε ὡς ἀπὸ σκότους ἡ ἀλήθεια ὑμῖν λάμψει· καὶ οὐκέτι μὲν ἡμῖν ὀνειδίσετε, ὡς δύο ἀΐδια λέγουσιν, (8) ἐπιγνώσεσθε δὲ καὶ ὑμεῖς, ὅτι τε ἀληθινὸς καὶ φύσει υἱός ἐστι τοῦ θεοῦ ὁ κύριος, καὶ οὐχ ἁπλῶς ἀΐδιος, ἀλλὰ τῇ τοῦ πατρὸς (9) ἀϊδιότητι συνὼν γινώσκεται. ἔστι γὰρ λεγόμενα ἀΐδια, ὧν αὐτὸς δημιουργός ἐστιν· ἐν γὰρ τῷ κγ'. ψαλμῷ γέγραπται· „ἄρατε πύD „λας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώ„νιοι.„ (10) δῆλον δέ ἐστιν, ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ ταῦτα γέγονεν· εἰ δὲ καὶ τῶν αἰωνίων αὐτός ἐστι δημιουργὸς, τίς ἡμῶν ἔτι λοιπὸν ἀμφιβάλλειν δυνήσεται, ὅτι καὶ τούτων τῶν ἀϊδίων ἀνώτερός ἐστι; καὶ οὐ τοσοῦτον (11) ἐκ τοῦ ἀϊδίου γνωρίζεται κύριος, ὅσον ὅτι υἱός ἐστι τοῦ θεοῦ· υἱὸς γὰρ ὢν, ἀχώριστός ἐστι τοῦ πατρὸς, καὶ οὐκ ἦν ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλ' ἀεὶ ἦν· καὶ εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα ὢν τοῦ πατρὸς, (12) ἔχει καὶ τὴν ἀϊδιότητα τοῦ πατρός. ὅπως μὲν οὖν ἠλέγχθησαν κακῶς νοοῦντες ἃ προεφασίζοντο ῥητὰ, δυνατόν πως ἐκ τῶν ἔμπροσθεν δι' ὀλίγων εἰρημένων καταμαθεῖν· ὅτι δὲ καὶ ἐν οἷς πάλιν προE φασίζονται (13) νῦν ἐκ τῶν εὐαγγελίων, γνωρίζονται σαθρὰν ἔχοντες τὴν διάνοιαν, ῥᾴδιόν ἐστι συνιδεῖν, ἐὰν μάλιστα καὶ νῦν τὸν σκοπὸν τῆς καθ' ἡμᾶς τοὺς Χριστιανοὺς πίστεως λάβωμεν, καὶ τούτῳ ὥσπερ κανόνι χρησάμενοι, προσέχωμεν, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος,

τῇ

(1) Sic Regius primus & Seguerian. In aliis autem & editis deest γάρ. Paulopost Regius primus, Seguerian. Goblerian. & Felckmanni 1. τὴν ἰδιότητα καὶ θεότητα. Alii & editi, τὴν ἀϊδιότητα καὶ θεότητα.

(2) Reg. 2. & Felckm. 2. cum editis, Ἰουδαϊκῆς οὔσης τῆς. Ceteri mss. Ἰουδαϊκῆς τῆς ἐκ τοῦ. Ibid. Reg. 1. & Seguer. τοιαύτης παρανοίας, ubi Gobler. & Felckm. 1. παρανοίας, alii & editi, παρανομίας.

(3) Sic Reg. 1. & Seguerian. At alii & editi, καθάπερ καὶ ἔμπροσθεν εἴπομεν.

(4) Goblerian. & Felc. 1. ἀσέβειαν, male. Ibid. in margine Felc. 2. hæc habetur nota: σκόπει πῶς ἀδεῶς τοῦ Κωνσταντίου μέμνηται ὁ πατήρ. *Vide quam secure Constantii meminit Pater.*

(5) Sic Reg. 2. & Seguerian. At alii & editi γὰρ omittunt. Paulopost Reg. 1. & Seguer. καὶ μήτε μετὰ, &c. Ceteri & editi, καὶ μὴ μετὰ, &c.

(6) Sic uterque Reg. & Seguer. At alii & editi ἂν omittunt.

(7) Sic mss. atque ita legit Nann. Editio Commel. ἀσεβείας, mendose. Paulopost Reg. 1. & Seguerian. τῶν νῦν Ἰουδαίων κακοφροσύνης. Ceteri & editi, τῶν Ἰουδαίων τῶν νῦν κακοφροσύνης.

(8) Reg. 1. & Seguerian. ἐπιγνώσεσθέ τε. Goblerian. & Felc. 1. ἐπιγινώσκεσθέ τε.

(9) Gobler. & Felc. 1. ἰδιότητι. Ceteri & editio Commel. ἀϊδιότητι. Paulopost Reg. 1. & Seguerian. αὐτὸς δημιουργός ἐστιν· ἐν γὰρ τῷ κγ'. ψαλμῷ γέγραπται. Gobler. & Felc. 1. αὐτὸς ὡς δημιουργὸς κύριός ἐστι. καὶ γὰρ Δαβὶδ φησί. Alii & editi, αὐτὸς ὡς δημιουργὸς κύριός ἐστιν. ἐν γὰρ ψαλμοῖς γέγραπται.

(10) Reg. 1. & Seguerian. δῆλον δέ ἐστι. In aliis & editis deest δέ. Paulopost Reg. 1. & Seguerian. τίς ἡμῶν ἔτι λοιπὸν, &c. Goblerian. & Felc. 1. τίς ὑμῶν ἔτι λοιπὸν, &c. Alii & editio Commel. τίς ὑμῶν ἔτι ἀμφιβάλλειν.

(11) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, οὐ τοσοῦτον ἁπλῶς ἐκ τοῦ ἀϊδίου γνωρίζεται ὁ κύριος. Anglic. ibid. ἐκ τῶν ἀϊδίων. Item ibid. Reg. 1. & Seguer. ὅτι υἱός ἐστι. Ceteri & editi, ὅτι ὁ υἱός ἐστι.

(12) Hæc verba, ἔχει καὶ τὴν ἀϊδιότητα τοῦ πατρὸς, absunt a Goblerian. & Felc. 1. nec vertit Interpres in editione Commel. Ibidem Regius primus, Seguerian. Anglican. Goblerian. & Felc. 1. ὅπως μὲν οὖν. In aliis & editione Commel. οὖν deest. Mox Reg. 1. Seguer. Goblerian. & Felc. 1. προεφασίζοντο. Alii & editio Commel. ἐπροφασίζοντο.

(13) Reg. 1. & Seg. προφασίζονται, ἐκ τῶν εὐαγγελίων δείκνυται. Alii & editi, προφασίζονται νῦν, ἐκ τῶν εὐαγγελίων γνωρίζονται. Mox Reg. 1. & Seguerian. post ῥᾴδιον, omittunt ἐστι.

τῇ ἀναγνώσει τῆς θεοπνεύστου γραφῆς. οἱ γὰρ χειρομάχοι τοῦτον ἀγνοήσαντες, ἐπλανήθησαν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀληθείας, καὶ (1) προσέκοψαν τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, φρονοῦντες παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν.

29. Σκοπὸς τοίνυν οὗτος καὶ χαρακτὴρ τῆς ἁγίας γραφῆς, ὡς πολλάκις εἴπομεν, διπλῆν εἶναι τὴν περὶ τοῦ σωτῆρος (2) ἐπαγγελίαν ἐν αὐτῇ· ὅτι τε ἀεὶ θεὸς ἦν καὶ υἱός ἐστι, λόγος ὢν καὶ ἀπαύγασμα καὶ σοφία τοῦ πατρός· καὶ ὅτι ὕστερον δι' ἡμᾶς σάρκα λαβὼν ἐκ παρθένου (3) τῆς θεοτόκου Μαρίας, ἄνθρωπος γέγονε. καὶ ἔστι μὲν τοῦτον εὑρεῖν διὰ πάσης τῆς θεοπνεύστου γραφῆς σημαινόμενον, ὡς αὐτὸς ὁ κύριος εἴρηκεν· „ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς, ὅτι (4) αὐταί εἰ„σιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ·„ ἵνα δὲ μὴ πάντα (5) τὰ ῥητὰ συναγαγὼν, πολὺς ἐν τῷ γράφειν γένωμαι, ἀρκεσθῶμεν ὡς πάντων μνημονεῦσαι, τοῦ μὲν Ἰωάννου λέγοντος· „ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λό„γος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος· οὗτος „ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένε„το, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· (6) εἶτα, „καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, „καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονο„γενοῦς παρὰ πατρός· τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος· „ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσα„το τὸ εἶναι ἴσα θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν „δούλου λαβὼν, (7) ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γε„νόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς, ὡς ἄνθρωπος. ἐτα„πείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανά„του, θανάτου δὲ σταυροῦ.„ ἀπὸ τούτων γὰρ, τῇ αὐτῇ διανοίᾳ διερχόμενός τις πᾶσαν τὴν γραφὴν, ὄψεται πῶς ἐν ἀρχῇ μὲν εἶπε τούτῳ ὁ πατήρ, „γενηθήτω „φῶς, καὶ, γενηθήτω στερέωμα, καὶ, ποιήσωμεν ἄνθρω„πον·„ ἐπὶ δὲ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν κόσμον, (8) οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ· καὶ γέγραπται· „ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται „υἱόν· καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὅ ἐ„στι μεθερμηνευόμενον, μεθ' ἡμῶν ὁ θεός.„

30. Ὁ τοίνυν ἐντυγχάνων τῇ θείᾳ γραφῇ, ἀπὸ μὲν τῶν παλαιῶν, (9) τὰ ῥητὰ καταμανθανέτω· ἀπὸ δὲ τῶν εὐαγγελίων θεωρείτω τὸν κύριον γενόμενον ἄνθρωπον· „ὁ λόγος γάρ, φησι, σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν.„ ἄνθρωπος δὲ γέγονε, καὶ οὐκ εἰς ἄνθρωπον ἦλθε· καὶ τοῦτο γὰρ ἀναγκαῖον εἰδέναι· μήποτε καὶ εἰς τοῦτο πεσόντες οἱ ἀσεβεῖς, ἀπατήσωσί τινας, κἀκεῖνοι (10) νομίσωσιν, ὅτι ὥσπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις εἰς ἕκαστον τῶν ἁγίων ἐγίνετο, οὕτω καὶ νῦν εἰς ἄνθρωπον ἐπεδήμησεν ὁ λόγος ἁγιάζων καὶ τοῦτον, καὶ φανερούμενος ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις. εἰ γὰρ οὕτως ἦν, καὶ μόνον ἐν ἀνθρώπῳ φανεὶς ἦν, οὐδὲν (11) ἦν παράδοξον, οὔτε οἱ ὁρῶντες

A monet Apostolus, attenderimus. Hunc enim cum ignorarent Dei hostes, a via veritatis aberravere, & in lapidem offensionis offendere, ea sapientes quæ sapere non oportet.

1. Timot. 4. 16. Rom. 9. 32.

29. Hic igitur scopus & character est sanctæ Scripturæ, uti sæpe diximus, nempe ut duo de Salvatore demonstret, illum scilicet Deum semper fuisse, & Filium esse, quippe cum sit Patris Verbum, splendorque & sapientia, ipsumque postea propter nos, carne ex Virgine Deipara Maria assumta, hominem factum esse. Atque hunc quidem scopum per universam divinitus inspiratam Scripturam inculcari B deprehendere est, quemadmodum testatur ipse Dominus his verbis: *Scrutamini Scripturas, quia illæ sunt quæ testimonium perhibent de me*. Verum ne, omnia loca adducendo, multus hac in re probanda videar, ea, quæ sequuntur, vice omnium afferre satis fuerit. Hæc igitur sunt Joannis verba: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil*. Deinde: *Et Verbum caro factum est, & habitavit in nobis, & vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre*. Paulus autem ita scriC bit: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, forma servi accepta, in similitudinem hominum factus, & figura inventus ut homo. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis*. Ex his porro, si quis eadem ratione universam Scripturam perlustrare voluerit, clare percipiet quare initio Pater illi dixit: *Fiat lux*, &, *Fiat firmamentum*, & *Faciamus hominem:* cur item eum in fine sæculorum in mundum miserit, non ut mundum judicaret, sed ut mundus per ipsum salD vus fieret: similiter cur scriptum sit: *Ecce Virgo concipiet & pariet Filium, & vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus*.

Quid Scriptura sacra de Christo Domino doceat.

Maria Θεοτόκος sive Deipara.

Joan. 5. 39.

Joan. 1. 1.

Joan. 1. 14.

Philip. 2. 6.

Genes. 1. vers. 3. 6. 26.

Joan. 3. 17.

Matth. 1. 23.

30. Qui igitur divinam Scripturam legerit, discat quidem verba ex vetere Testamento, sed ex Euangelio attendat Dominum hominem factum esse. Nam, *Verbum*, inquit, *caro factum est, & habitavit in nobis*. Homo, inquam, factus est, non autem in hominem venit. Id enim scire etiam necesse est, ne forte in hujusmodi sententiam deflectentes impii, aliquos decipiant, illique existiment, quemadmodum olim Verbum E in unumquemque Sanctorum descendit, ita etiam in hominem venisse, ut eum sanctum redderet, & in ipso appareret, uti in aliis contigit. Si enim ita se res haberet, & in homine tantummodo apparuisset: nihil sane esset quod admirationem posset movere, nec qui eum vide-

Verbum non in hominem venit, sed homo factus est.

(1) Seguerian. προσέχοντες. Mox σκοπὸς τοίνυν, &c. ad ἄνθρωπος γέγονε, habentur in Concilior. tom. 3. pag. 22. in Concil. Ephesino, Epistola Cyrilli Alexandrini ad Monachos Ægypti, num. 4. itemque apud Cassianum lib. 7. de Incarnatione, cap. 29. Hæc sunt Cyrilli notanda verba: ὁ τῆς ἀοιδίμου μνήμης πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας κατακοσμήσας τὸν θρόνον ἐφ' ὅλοις ἔτεσι τεσσαράκοντα καὶ ἓξ τὸν ἀριθμὸν, καὶ ταῖς τῶν ἀνοσίων αἱρετικῶν εὑρεσιλογίαις ἄμαχόν τινα καὶ ἀποστολικὴν ἀντιτάττων σύνεσιν, καὶ οἷον εὐοσμοτάτῳ τινὶ μύρῳ τοῖς ἰδίοις συγγράμμασι κατευφραίνων τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ ἐπ' ὀρθότητι καὶ εὐσεβείᾳ δογμάτων παρὰ πάντων μαρτυρούμενος, τὸ περὶ τῆς ἁγίας ἡμῖν καὶ ὁμοουσίου τριάδος συνταθὲν βιβλίον, ἐν τῷ τρίτῳ λόγῳ, ἄνω τε καὶ κάτω θεοτόκον ἀποκαλεῖ τὴν ἁγίαν παρθένον. Id est, *Percelebris memoriæ pater noster Athanasius, qui totos sex & quadraginta annos Ecclesiæ Alexandrinæ sedem ornavit, quique ineptis impiorum hæreticorum commentis invictam planeque apostolicam opposuit sapientiam, ac suis libris, veluti unguento fragrantissimo, totum orbem recreavit, cujus tum rectam doctrinam, tum in dogmatis pietatem testantur omnes, de sancta & consubstantiali Trinitate librum nobis composuit, in cujus tertia Oratione supra infraque Deiparam appellat sanctam Virginem*. Hæc ille, qui deinde Athanasii refert verba. Ibid. Reg. 1. Seguer. & Cyrillus, τῆς ἁγίας γραφῆς, ut & legit Cassianus. In aliis & editis ἁγίας deest.

(2) Regius primus, Seguer. & Cyrillus, ἐπαγγελίαν. Ceteri & editi, ἀπαγγελίαν. Cassianus vero sic habet, *Duplicem esse in eodem Salvatore significationem*. Ibid. Reg. 1. & Seguerian. καὶ υἱός ἐστι λόγος ὢν καὶ, &c. Alii & editi ac Cyrillus, καὶ ἔστιν ὁ υἱὸς λόγος ὢν καὶ, &c. Cassianus, *& est Filius, Verbum, & lumen & sapientia Patris*.

(3) Gobler. & Felc. 1. omittunt τῆς θεοτόκου, nec vertit Nannius in editione Commel. At legitur in omnibus aliis mss. & editis, eamque tantum ob vocem hic locus adducitur a Cyrillo & Cassiano. Mox Reg. 1. τοῦτο, secunda manu ν deleto. Ibidem in Reg. 1. & Seguer. deest, τῆς θεοπνεύστου.

(4) Anglic. Gobler. & Felc. 1. & 5. αὐταί εἰσιν. Græcus Scripturæ textus, ἐκεῖναί εἰσι.

(5) Reg. 1. & Seg. τὰ ῥητὰ συναγαγὼν, iidemque mox, ἀρκεσθῶμεν ὡς πάντων. At alii & editi, τὰ ῥήματα συναγαγὼν, & ἀρκεῖ νῦν ὡς πάντων.

(6) Reg. 1. Seg. Gob. & Felc. 1. addunt, ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ, ut & legit Nannius. Ang. & Felc. 5. ὃ γέγονεν. Mox Reg. 1. Seg. Gob. & Felc. 1. hæc habent, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, quę in aliis & in edit. Commel. desunt. Ibid. Gobl. & Felc. 1. ἀπὸ τοῦ πατρός· ὁ δὲ Παῦλος· ὃς ἐν, &c.

(7) Hæc verba, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, absunt a Reg. 1. & Seguer.

(8) Gobler. & Felc. 1. εἰς τὸν κόσμον, ἵνα σωθῇ.

(9) Reg. 1. & Seguer. τὰ ῥητὰ καταμανθανέτω. Ceteri & editi, τὰ ῥήματα μανθανέτω.

(10) Reg. 1. & Seguer. νομίσουσιν.

(11) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At in aliis & editis ἦν deest.

Joan. 19. 9. videbant, obstupefacti dixissent: Undenam iste est? *Joan.* 10. 33. &, Cur tu homo cum sis, teipsum facis Deum? Audire siquidem illi consueverant, Factum est Verbum Domini ad singulos Prophetas. Nunc autem postquam Dei Verbum, per quod omnia facta sunt, etiam filius hominis fieri non renuit, seque ipsum humiliavit, *1. Cor.* 1. 24. servi forma accepta: idcirco crux Christi Judæis est scandalum, nobis autem Christus Dei virtus & Dei *Joan.* 1. sapientia est. Nam *Verbum*, ut ait Joannes, *caro factum est*. Siquidem mos est Scripturæ sacræ hominem carnem appellare. Hinc apud Joelem Prophetam dicitur: *Effundam de spiritu meo in omnem carnem*. *Joel.* 2. 28. Item Daniel Astyagi dixit: *Daniel.* 14. 4. *Ego idola manufacta non colo, sed Deum viventem, qui cælum & terram creavit, & in omnem carnem dominatum habet*. Hic enim, ut & Joel, hominum genus carnis nomine significat.

31. Olim igitur ad singulos Sanctos factum est Verbum, eosque, qui ipsum digne susceperunt, effecit sanctos: nec tamen cum illi nascerentur, dictum est ipsum hominem factum esse, nec cum paterentur, passum esse. Cum autem in fine sæculorum ad destruendum peccatum ex Maria prodiit, (ita enim Patri visum est suum mittere Filium factum ex muliere, factum sub lege) *Galat.* 4. 4. tunc dictum est ipsum carne assumta hominem factum esse, atque pro nobis in ea esse passum, ut ait Petrus: *1. Petri* 4. 1. *Christo igitur pro nobis passo in carne*, ut scilicet planum fieret, omnesque crederemus eum ipsum, qui semper Deus fuit, & eos, ad quos accessit, sanctos effecit, omniaque juxta Patris voluntatem administrat, propter nos hominem postea factum fuisse, atque, ut loquitur Apostolus, divinitatem corporaliter in carne habitasse, *Coloss.* 2. 9. quod idem est ac si diceret, cum Deus esset, proprium habuit corpus, quo ut instrumento utens, homo propter nos factus est. Hinc quæ carnis sunt propria, illi attribuuntur, quia nempe in ea exiftebat: *Cur quæ carnis propria sunt, Verbo attribuantur.* sic ergo dicitur esurire, sitire, pati, laborare, & similia quæ ad carnem pertinent. At quæ propria Verbi erant opera, ut mortuos ad vitam revocare, cæcis visum restituere, hæmorrhoissam sanare, per proprium præstabat corpus. Proinde Verbum proprias carnis infirmitates portabat, quia caro sua erat: & vicissim caro divinitatis operibus faciendis inserviebat, quia in illa erat, quippe quæ Dei corpus esset. Apte autem Propheta voce, *portavit*, usus *Esai.* 53. 4. *Matth.* 8. 17. est, nec dixit, Infirmitates nostras sanavit, ne extra corpus esse, illudque dumtaxat sanare, uti semper fecit, videretur, atque iterum homines morti obnoxios relinqueret. Verum nostras infirmitates nostraque peccata ipse portat, ut omnibus evidens sit & hominem propter nos eum esse factum, & corpus, quod in illo nostra peccata portabat, proprium ipsius esse. Nihil autem ei nocuit peccata nostra suo corpore in lignum tulisse, ut ait Petrus: *1. Petri* 2. 24. at nos homines

A ἐξενίζοντο λέγοντες· ποταπός ἄρα ἐστὶν οὗτος; καὶ διατί σὺ ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν θεόν; εἶχον γὰρ τὴν συνήθειαν ἀκούοντες, καὶ ἐγένετο λόγος κυρίου πρὸς ἕκαστον τῶν προφητῶν. νυνὶ δὲ ἐπειδὴ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, δι' οὗ γέγονε τὰ πάντα, ὑπέμεινε καὶ υἱὸν ἀνθρώπου γενέσθαι, καὶ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, λαβὼν δούλου μορφήν· διὰ τοῦτο Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλόν ἐστιν ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς, ἡμῖν δὲ Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία· „ὁ λόγος „γὰρ, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης, σὰρξ ἐγένετο· „τῆς γραφῆς ἔθος ἐχούσης, λέγειν σάρκα τὸν ἄνθρωπον, ὡς διὰ Ἰωὴλ τοῦ προφήτου φησὶν, „ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ „πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· καὶ (1) ὡς Δανιὴλ B „εἴρηκε τῷ Ἀστυάγῃ· οὐ σέβομαι εἴδωλα χειροποίητα, „ἀλλὰ τὸν ζῶντα θεὸν, τὸν κτίσαντα τὸν οὐρανὸν „καὶ τὴν γῆν, καὶ ἔχοντα πάσης σαρκὸς κυρείαν· „σάρκα γὰρ καὶ οὗτος καὶ Ἰωὴλ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος „λέγουσι.„

31. Πάλαι (2) μὲν οὖν πρὸς ἕκαστον τῶν ἁγίων ἐγίνετο, καὶ ἡγίαζε μὲν τοὺς γνησίως δεχομένους αὐτόν· οὔτε δὲ, γεννωμένων ἐκείνων, εἴρηται, ὅτι αὐτὸς γεγέννηται ἄνθρωπος· οὔτε, πασχόντων ἐκείνων, εἴρηται, πέπονθεν αὐτός. (3) ὅτε δὲ ἐκ Μαρίας ἐπεδήμησεν ἅπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας· οὕτω γὰρ εὐδοκήσας ὁ πατὴρ, ἔπεμψε τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν C (4) γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον· τότε εἴρηται, ὅτι σάρκα προσλαβὼν γεγέννηται ἄνθρωπος, καὶ ἐν ταύτῃ πέπονθεν ὑπὲρ ἡμῶν, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος. „Χριστοῦ οὖν παθόντος (5) ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί· ἵνα δειχθῇ, καὶ πάντες πιστεύσωμεν, ὅτι ἀεὶ ὢν θεὸς, καὶ ἁγιάζων, πρὸς οὓς ἐγένετο, διακοσμῶν τε κατὰ τὸ βούλημα τοῦ πατρὸς τὰ πάντα, ὕστερον (6) καὶ δι' ἡμᾶς γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ σωματικῶς, ὥς φησιν ὁ ἀπόστολος, κατῴκησεν ἡ θεότης ἐν τῇ σαρκί· ἴσον τῷ φάναι, θεὸς ὢν, ἴδιον ἔσχε σῶμα, καὶ τούτῳ χρώμενος ὀργάνῳ, γέγονεν ἄνθρωπος (7) δι' ἡμᾶς. καὶ D διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἴδια ταύτης, αὐτοῦ λέγεται, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ ἦν, οἷά ἐστι τὸ πεινῆν, τὸ διψῆν, τὸ πάσχειν, τὸ κοπιᾶν, καὶ τὰ ὅμοια, ὧν ἐστιν ἡ σὰρξ δεκτική· τὰ δὲ αὐτοῦ τοῦ λόγου ἴδια ἔργα, οἷά ἐστι, τὸ ἐγείρειν νεκροὺς, καὶ τυφλοὺς ποιεῖν ἀναβλέπειν, καὶ τὴν αἱμοῤῥοοῦσαν (8) ἰᾶσθαι αὐτὸν, διὰ τοῦ ἰδίου σώματος αὐτὸς ἐποίει· καὶ ὁ μὲν λόγος τὰς τῆς σαρκὸς ἐβάσταζεν ἀσθενείας, ὡς ἰδίας, αὐτοῦ γὰρ ἦν (9) ἡ σάρξ· καὶ ἡ σὰρξ δὲ ὑπούργει τοῖς τῆς θεότητος ἔργοις, ὅτι ἐν αὐτῇ (10) ἐγένετο, θεοῦ γὰρ ἦν σῶμα. εὖ δὲ ὁ προφήτης εἴρηκεν, ἐβάσταξε· καὶ οὐκ εἴρηκε, τὰς ἀσθενείας ἡμῶν αὐτὸς ἐθεράπευσεν· ἵνα μὴ ὡς ἐκτὸς ὢν τοῦ σώματος, καὶ E μόνον (11) αὐτὸ ἰασάμενος, ὡς ἀεὶ πεποίηκεν, ὑπεύθυνους πάλιν τοῦ θανάτου τοὺς ἀνθρώπους καταλείψῃ. τὰς δὲ ἀσθενείας ἡμῶν (12) βαστάζει, καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς φέρει, ἵνα δειχθῇ ὅτι τε ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς γέγονε, καὶ σῶμα τὸ ἐν αὐτῷ φέρον (13) αὐτὰς, αὐτοῦ ἴδιόν ἐστι· καὶ αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἐβλάπτετο ἀναφέρων τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἐπὶ τὸ ξύλον τῷ σώματι αὐτοῦ, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος· ἡμεῖς δὲ οἱ ἄνθρωποι, ἀπὸ μὲν

(1) ὡς abest a Gobler. & Felc. 1. Ibid. uterque Reg. & Seguer. Ἀστυάγῃ. Alii & editi, Ἀστυάγει. Porro non ad Astyagem qui jam decesserat, sed ad Cyrum ejus successorem hæc a Daniele dicta esse memorat Scriptura. Item ibid. Felc. 2. & editi, οὐ σέβομεν. At ceteri mss. & Scriptura, οὐ σέβομαι.

(2) Regius primus & Seguer. μὲν οὖν πρὸς ἕκαστον. Gobler. Felc. 1. μὲν οὖν εἰς ἕκαστον. Alii & editio Commel. μὲν εἰς ἕκαστον. Paulopost mss. γεννωμένων ἐκείνων. Editio autem Commel. γενομένων ἐκείνων. Ibid. uterque Reg. & Seguer. γεγέννηται. Alii mss. γεγένηται. Editio Commel. γέγονεν.

(3) Basil. & Anglican. ὅτι. Ibid. Reg. 1. & Seguer. ἐπεδήμησεν ἅπαξ. Alii & editi, ἐπεδήμησεν ἄνθρωπος ἅπαξ. Nannius non legit quoque ἄνθρωπος. Mox Reg. 1. & Seguerian. ἀθέτησιν ἁμαρτίας. Alii & editi, ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας.

(4) Regius primus, Seguerian. Anglican. Gobler. & Felc. 1. γεννώμενον.

(5) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. omittunt ὑπὲρ ἡμῶν. Ibid. Reg. 1. & Seguer. πιστεύσωμεν. Mox uterque Regius cum Seguer. πρὸς οὓς ἐγίνετο, διακοσμῶν τε κατὰ τὸ βούλημα. Reg. 2. κατὰ βούλημα, ut alii & editi, qui item habent, πρὸς οὓς ἐγένετο.

(6) καὶ deest in Gobler. & Felc. 1. Hic locus exstat in Concilio Lateranensi sub Martino I. tom. vi. Concilior. pag. 301. diciturque esse ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανοὺς λόγου γ'. *ex Oratione tertia contra Arianos*: pro ὕστερον καὶ, ibi habetur, ὕστερον γάρ.

(7) Reg. 1. & Seguer. & Lateran. Concil. omittunt δι' ἡμᾶς.

(8) Reg. 1. & Seguer. ἰᾶσθαι. Alii & editi, ἰάσασθαι. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. αὐτὸς ἐποίει. Concil. Lateran. omittit αὐτὸς, habetque item ἐποίει, ubi definit locus. Alii & editi, ποιεῖ. Paulopost Anglic. ἐβάσταξεν.

(9) Gobler. & Felc. 1. ἡ σάρξ· ἡ δὲ σὰρξ, &c.

(10) Regius primus & Seguer. ἐγίνετο. Iidem mox & Reg. 2. Anglican. Gobler. Felc. 1. & 5. ἐβάσταξε. Scriptura, ἐβάστασεν. Ceteri & editi, ἐβάσταζε.

(11) Reg. 1. Seguer. & Anglican. addunt αὐτὸ, quod in aliis & editis deest. Paulopost Basil. πάλιν τῷ θανάτῳ. Alii & editio Commel. πάλιν τοῦ θανάτου.

(12) Reg. 1. & Seguer. αὐτὸς βαστάζει. Mox Felc. 2. & editi, ὅτι καὶ ἄνθρωπος. Ceteri mss. ὅτι τε ἄνθρωπος.

(13) Felc. 2. & editio Commel. αὐτός. Alii mss. αὐτάς.

μὲν τῶν ἰδίων παθῶν ἐλυτρούμεθα, (1) τῆς δὲ τοῦ λόγου δικαιοσύνης ἐπληρούμεθα.

32. Ὅθεν τῆς σαρκὸς πασχούσης, οὐκ ἦν ἐκτὸς ταύτης ὁ λόγος· διὰ τοῦτο γὰρ αὐτοῦ λέγεται καὶ τὸ πάθος· καὶ θεϊκῶς δὲ ποιοῦντος αὐτοῦ τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς, οὐκ ἦν ἔξωθεν αὐτοῦ ἡ σάρξ· ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ σώματι ταῦτα πάλιν ὁ κύριος ἐποίει· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἄνθρωπος γενόμενος ἔλεγεν, εἰ „ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα „ τοῦ πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, „ κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, (2) τοῖς ἔργοις πιστεύε- „ τε, ἵνα γινώσκητε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ πατὴρ, κἀγὼ „ ἐν αὐτῷ. „ ἀμέλει ὅτε χρεία γέγονε τὴν πενθερὰν τοῦ Πέτρου πυρέσσουσαν ἐγεῖραι, ἀνθρωπίνως μὲν ἐξέτεινε τὴν χεῖρα, θεϊκῶς δὲ ἦν παύων τὴν νόσον. καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἐκ (3) γενετῆς τυφλοῦ, ἀνθρώπινον ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἠφίει τὸ πτύσμα, θεϊκῶς δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἤνοιγε διὰ τοῦ πηλοῦ. ἐπὶ δὲ τοῦ Λαζάρου φωνὴν μὲν, ὡς ἄνθρωπος, ἀνθρωπίνην ἠφίει· θεϊκῶς δὲ, ὡς θεὸς, τὸν Λάζαρον ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. ταῦτα δὲ οὕτως (4) ἐγίνετο, καὶ ἐδείκνυτο, ὅτι μὴ φαντασίᾳ ἀλλὰ ἀληθῶς ἦν ἔχων σῶμα· ἔπρεπε δὲ τὸν κύριον ἐνδιδυσκόμενον ἀνθρωπίνην σάρκα, ταύτην μετὰ τῶν ἰδίων (5) παθῶν αὐτῆς ὅλην ἐνδύσασθαι· ἵνα ὥσπερ ἴδιον αὐτοῦ λέγομεν εἶναι τὸ σῶμα, οὕτω καὶ τὰ τοῦ σώματος πάθη ἴδια μόνου αὐτοῦ λέγηται, (6) εἰ καὶ μὴ ἥπτετο κατὰ τὴν θεότητα αὐτοῦ. εἰ μὲν οὖν ἑτέρου ἦν τὸ σῶμα, ἐκείνου ἂν λέγοιτο καὶ τὰ πάθη· εἰ δὲ τοῦ λόγου (7) ἡ σάρξ· ὁ γὰρ λόγος σὰρξ ἐγένετο· ἀνάγκη καὶ τὰ τῆς σαρκὸς πάθη λέγεσθαι αὐτοῦ, οὗ καὶ ἡ σάρξ ἐστιν. οὗ δὲ λέγεται τὰ πάθη, οἷά ἐστι (8) μάλιστα τὸ κατακριθῆναι, τὸ μαστιγωθῆναι, τὸ διψᾶν, καὶ ὁ σταυρὸς, καὶ ὁ θάνατος, καὶ αἱ ἄλλαι τοῦ σώματος ἀσθένειαι, τούτου καὶ τὸ κατόρθωμα καὶ ἡ χάρις ἐστί. διὰ τοῦτο τοίνυν ἀκολούθως καὶ πρεπόντως, οὐκ ἄλλου, ἀλλὰ τοῦ κυρίου λέγεται τὰ τοιαῦτα πάθη· ἵνα καὶ ἡ χάρις παρ' αὐτοῦ (9) ᾖ, καὶ μὴ ἄλλου λάτραι γινώμεθα, ἀλλὰ ἀληθῶς θεοσεβεῖς, ὅτι μηδένα τῶν γενητῶν· μηδὲ κοινόν τινα ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν (10) ἐκ τοῦ θεοῦ φύσει καὶ ἀληθινὸν υἱὸν, τοῦτον καὶ γενόμενον ἄνθρωπον, οὐδὲν ἧττον κύριον αὐτὸν καὶ θεὸν καὶ σωτῆρα ἐπικαλούμεθα.

33. Τοῦτο δὲ τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν; ἢ τίς οὐκ ἂν συνθοῖτο θεῖον ἀληθῶς εἶναι τὸ πρᾶγμα; εἰ γὰρ τὰ τῆς θεότητος τοῦ λόγου ἔργα μὴ διὰ τοῦ σώματος ἐγίνετο, οὐκ ἂν ἐθεοποιήθη ἄνθρωπος· καὶ πάλιν, εἰ τὰ ἴδια τῆς σαρκὸς οὐκ ἐλέγετο τοῦ λόγου, οὐκ ἂν ἠλευθερώθη παντελῶς ἀπὸ τούτων (11) ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' εἰ ἄρα πρὸς ὀλίγον μὲν ἀνεπαύετο, ὡς προεῖπον, πάλιν δὲ (12) ἔμενεν ἡ ἁμαρτία ἐν αὐτῷ καὶ

propriis affectionibus liberati ſumus, & Verbi juſtitia repleti.

32. Hinc cum caro pateretur, extra eam non erat Verbum, quæ cauſa eſt cur ejus eſſe paſſio dicatur. Cum item ipſe Patris opera divine efficeret, extra ipſum non erat caro, ſed in ipſo corpore hæc efficiebat Dominus. Idcirco enim factus homo ajebat: *Si Patris mei opera non facio, mihi credere nolite: ſin autem facio, ſi mihi credere nolitis, operibus ſaltem credite, ut cognoſcatis Patrem in me eſſe, & me in illo.* (Joan. 10.37.) Certe cum opus fuit ſocrum Petri febri laborantem curare, (Matth. 8.14.) humano quidem more manum extendit, ſed morbum divinitus repreſſit. Similiter cum cæcum natum ſanavit, humanum ſputum e carne emiſit, ſed per lutum oculos ejus divine aperuit. In Lazaro quoque a mortuis excitando humanam quidem vocem, (Vide pag. 196.) ut homo, edidit: ſed divine, ut Deus, Lazarum ad vitam revocavit. Hæc autem idcirco ita palam fiebant, quod non ſpecie ſed revera corpus haberet. Nempe decebat Dominum, humanam carnem induentem, totam eam cum propriis affectionibus induere, ut quemadmodum proprium ejus eſſe corpus dicimus, ita etiam corporis affectiones, ejuſdem ſolum propriæ eſſe dicerentur, tametſi ejus non attingebant divinitatem. Itaque ſi alterius eſſet corpus, illius etiam eſſe affectiones dicerentur: ſed ſi Verbi caro eſt (*Verbum* enim *caro factum eſt*) (Joan. 1.14.) neceſſe eſt carnis affectiones illius dici cujus ipſa caro eſt. Cujus porro dicuntur affectiones, quales in primis ſunt, condemnari, flagellis cædi, ſitire, cruci affigi, mori, aliæque corporis infirmitates, ejuſdem quoque ſunt tum præclare geſta tum gratia. Eam igitur ob rem congruenter & convenienter hujuſmodi affectiones non alterius, ſed Domini eſſe dicuntur, ut & gratia ab illo ſit, & nullius alius, ſed vere Dei cultores eſſemus, quippe qui nullam e rebus factis nec vulgarem aliquem hominem, ſed verum & natura ex Deo genitum Filium invocemus, qui idem tametſi factus eſt homo, nihilominus & Dominus & Deus & Salvator eſt.

Humanam carnem cum ſuis affectionibus aſſumpſit Dominus.

33. Cui porro id admirabile non videbitur, vel quis rem vere divinam eſſe non conſenſerit? Niſi enim divinitatis Verbi opera per corpus eſſent facta, nunquam homo divinus effectus fuiſſet: & viciſſim niſi quæ carnis propria ſunt, Verbi eſſe dicerentur, ab his homo non penitus fuiſſet liberatus. Verum ſi ad aliquod tempus, ut ſupra dixi, ceſſaſſent, rurſus tamen in homine peccatum & corruptio re-

Niſi ea, quæ carnis propria ſunt, Verbi eſſe dicerentur, ab his homo liberatus non fuiſſet.

(1) Hæc verba, τῆς δὲ τοῦ λόγου δικαιοσύνης ἐπληρούμεθα, abſunt a Goblerian. & Felc. 1. nec vertit Nannius in editione Commel. At habentur in utroque Regio, Seguerian. Baſil. Anglic. Felc. 2. 5. & in editis.

(2) Sic Regius primus & Seguer. Gobler. & Felc. 1. habent item ἵνα γινώσκητε. Ceteri & editi, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε καὶ γινώσκετε. At in Anglican. deſunt hæc verba, εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε. Mox Seguer. Gobler. & Felc. 1. ὅτε omittunt poſt ἀμέλει, & ſecunda manu eſt in Reg. 1. Ibid. Reg. 1. & Seguer. πενθερὰν Πέτρου.

(3) Gobler. & Felc. 1. ἐκ γεννητῆς. Felc. 5. ἐκ γεννητῆς. Mox Reg. 1. & Seguer. ἠφίει πτύσμα.

(4) Regius uterque & Seguer. ἐγίνετο. Ceteri & editi, ἐγένετο. Quæ ſequuntur ibidem, citat Cyrillus in defenſione xi. & xii. Anathematiſmi contra Orientales Epiſcopos, Concilii Epheſini pag. 887. & 879. aitque verba eſſe Athanaſii ἐν τῷ περὶ τῆς τριάδος λόγῳ. Hinc in codicibus Baſil. Felc. 2. & 5. hæc ad hunc locum exſtat obſervatio: ταῦτα προσήνεγκεν ὁ μακάριος Κύριλλος κατὰ Ἀνδρέου ὑπὲρ τοῦ ιβʹ. κεφαλαίου. ἁρμόζει δὲ κατὰ Νεστορίου καὶ Εὐτυχέως καὶ Ἰουλιανοῦ καὶ Δοκητῶν. Id eſt, *Hæc adduxit B. Cyrillus contra Andream pro defenſione 12. capitis. Optime autem conveniunt contra Neſtorium, Eutychem, Julianum & Docitas.* Ubi recte monet Felckmannus, Julianum Halicarnaſſæum hic indicari, cujus meminit Liberatus in Breviario cap. 19. Ibid. Reg. 1. & Cyrillus, ἀλλὰ ἀληθῶς. Seguer. ἀλλ' ἀληθῶς. Alii & editi, ἀλλὰ ἀληθείᾳ.

(5) Cyrill. in defenſione Anathem. xii. παθῶν ὅλην αὐτήν. At altero in loco habet ut editi & mſſ. Ibidem uterque Regius, Seguer. Gobler. Felc. 1. & Cyrillus, ἴδιον αὐτοῦ. Ceteri & editi, ἴδιον αὐτῷ.

(6) Felc. 2. & editio Commel. εἰ καὶ ἥπτετο. At ceteri mſſ. & Cyrillus, εἰ καὶ μὴ ἥπτετο. Ibidem poſt αὐτοῦ deſinit hic locus in defenſ. Anathemat. xi. Ibidem omnes mſſ. & Cyrillus in defenſ. Anathemat. xii. αὐτοῦ. εἰ μὲν, ut & Interpres legit. Editi vero αὐτοῦ. οὐχ εἰ μὲν, &c. Item ibid. ἦν, poſt ἑτέρου, deeſt in Reg. 1. Seguer. & Cyrillo.

(7) Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. Felc. 1. & Cyrillus, ut & Interpres legit. Alii autem & editi, τοῦ λόγου ἡ σὰρξ ἐγένετο, ἀνάγκη.

(8) Reg. 1. Seguer. Gobler. Felc. 1. & Cyrillus addunt μάλιστα, quod in aliis & editis deeſt. Ibidem Gobler. & Felc. 1. τὸ διψᾶν, ὁ σταυρὸς, ὁ θάνατος.

(9) Sic uterque Regius & Seguerian. Cyrillus vero, παρ' αὐτοῦ εἴη, καὶ μὴ εἰδωλολάτραι γινόμεθα, ubi Felc. legit γενώμεθα. Alii & editi, παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ ἄλλου λάτραι γενώμεθα. Ibidem Gobler. & Felc. primus, ὅτι δὲ μηδένα. In aliis & editione Commel. δὲ deeſt.

(10) Uterque Regius, Seguer. Anglican. Gobler. & Felc. primus & quintus, ἐκ τοῦ θεοῦ. Iidem ibidem cum Cyrillo, καὶ ἀληθινὸν υἱόν. Alii & editi, ἐκ θεοῦ φύσει καὶ ἀληθινὸν θεοῦ υἱόν. Mox poſt ἐπικαλούμεθα, deſinit hic locus apud Cyrillum.

(11) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. In aliis autem & editis ὁ deeſt.

(12) Felckman. 5. ἔμενεν. Ceteri & editi, ἔμελλεν.

remansisset, uti antea contigit hominibus: neque id probatu est difficile. Multi nempe sancti & ab omni peccato puri exstitere: quin etiam Jeremias ab utero sanctus est effectus, & Joannes cum in matris utero adhuc gestaretur, ad Deiparæ Mariæ vocem lætitia exultavit. Verumtamen *regnavit mors ab Adam usque ad Moysem, etiam in eos, qui non peccaverunt, in similitudinem prævaricationis Adæ*, atque ita homines nihilominus mortales & corrupti propriisque naturæ affectionibus subjecti permansere. Jam vero postquam Verbum homo factus est, & quæ carnis sunt, propria sibi esse voluit, hæc non amplius corpus attingunt, ob Verbum quod in ipso factum est, sed consumta ab illo sunt, nec jam homines suas propter affectiones peccatores & mortui manent, sed Verbi virtute reviviscentes, immortales atque incorrupti perpetuo durant. Quocirca cum caro ex Deipara Maria nascitur, ipse tamen natus esse dicitur, quo donante alii nascuntur ut sint, ut scilicet nostrum ipse ortum in se transferat, hincque nos non jam, ut terra sola, in terram revertamur, sed tamquam cum cælesti Verbo conjuncti, in cælos ab ipso perducamur. Similiter igitur haud absque ratione alias corporis affectiones in seipsum transtulit, ut videlicet, non jam ut homines, sed ut proprie ad ipsum Verbum pertinentes, æternæ vitæ participes redderemur. Nec enim deinceps, ut in priori origine, in Adam morimur, sed nostra origine omnibusque carnis infirmitatibus in Verbum ipsum translatis, e terra excitamur, soluta peccati maledictione, ejus merito, qui in nobis, nostri gratia, maledictio factus est, idque admodum convenienter. Nam quemadmodum nos omnes, ut qui ex terra sumus, in Adam morimur: ita ex aqua & spiritu sursum regenerati, omnes in Christo vita donamur, quasi caro non jam terrestris, sed Verbum & ipsa effecta esset ob ipsum Dei Verbum, quod nostri causa caro factum est.

Jerem. 1. 5.
Luc. 1. 44.
Maria Θεοτόκος.
Rom. 5. 14.
Maria Θεοτόκος.

34. Ut autem accuratius cognosci possit naturam Verbi pati nihil posse, carnisque infirmitates propter carnem ipsi attribui, haud ab re erit beatum Petrum audire: dignus siquidem testis est cui de Salvatore dicenti fides habeatur. Sic ergo in Epistola scribit: *Christo igitur pro nobis carne passo*. Proinde cum esurire dicitur & sitire, laborare, ignorare, dormire, flere, postulare, fugere, nasci, calicem deprecari, ac denique quæcumque carnis propria sunt, de singulis recte dici possit: Christo igitur carne pro nobis esuriente & sitiente, seque ignorare dicente, colaphis cæso, & laborante pro nobis carne: exaltato item, nascente, crescente, carne; timente & latente, carne; ac dicente similiter, *Si fieri potest*

Christus non divinitate, sed carne, humanis obnoxius fuit affectionibus.
1. Pet. 4. 1.
Matth. 26. 39.

A ἡ φθορά, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἔμπροσθεν ἀνθρώπων γέγονε, καὶ τοῦτο δείκνυται. (1) πολλοὶ γοῦν ἅγιοι γεγόνασι καὶ καθαροὶ πάσης ἁμαρτίας· Ἱερεμίας δὲ καὶ ἐκ κοιλίας ἡγιάσθη· καὶ Ἰωάννης (2) ἔτι κυοφορούμενος ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει ἐπὶ τῇ φωνῇ τῆς θεοτόκου Μαρίας· καὶ ὅμως „ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέ-„χρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας, ἐπὶ τῷ „ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ·„ καὶ οὕτως ἔμενον οὐδὲν ἧττον οἱ ἄνθρωποι θνητοὶ καὶ φθαρτοὶ, δεκτικοὶ τῶν ἰδίων τῆς φύσεως παθῶν. νῦν δὲ τοῦ λόγου (3) γενομένου ἀνθρώπου, καὶ ἰδιοποιουμένου τὰ τῆς σαρκὸς, οὐκέτι ταῦτα τοῦ σώματος ἅπτεται, διὰ τὸν ἐν B αὐτῷ γενόμενον λόγον· (4) ἀλλ᾽ ὑπ᾽ αὐτοῦ μὲν ἀνήλωται, λοιπὸν δὲ οἱ ἄνθρωποι οὐκέτι κατὰ τὰ ἴδια πάθη μένουσιν ἁμαρτωλοὶ καὶ νεκροὶ, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ λόγου δύναμιν ἀναστάντες, ἀθάνατοι καὶ ἄφθαρτοι ἀεὶ διαμένουσιν. (5) ὅθεν καὶ γεννωμένης τῆς σαρκὸς ἐκ τῆς θεοτόκου Μαρίας, αὐτὸς λέγεται γεγεννῆσθαι, ὁ τοῖς ἄλλοις γένεσιν εἰς τὸ εἶναι παρέχων· ἵνα τὴν ἡμῶν εἰς ἑαυτὸν μεταθῇ (6) γένεσιν, καὶ μηκέτι ὡς γῆ μόνη ὄντες εἰς γῆν ἀπέλθωμεν, ἀλλ᾽ ὡς τῷ ἐξ οὐρανοῦ λόγῳ συναφθέντες, (7) εἰς οὐρανοὺς ἀναχθῶμεν παρ᾽ αὐτοῦ. οὐκοῦν οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάθη τοῦ σώματος οὐκ ἀπεικότως εἰς ἑαυτὸν μετέθηκεν· ἵνα C μηκέτι ὡς ἄνθρωποι, ἀλλ᾽ ὡς ἴδιοι τοῦ λόγου, τῆς αἰωνίου ζωῆς μετάσχωμεν. οὐκέτι γὰρ κατὰ τὴν προτέραν γένεσιν ἐν τῷ Ἀδὰμ ἀποθνήσκομεν· ἀλλὰ λοιπὸν τῆς γενέσεως ἡμῶν καὶ πάσης τῆς σαρκικῆς ἀσθενείας μετατεθέντων εἰς τὸν λόγον, ἐγειρόμεθα ἀπὸ γῆς, λυθείσης τῆς (8) δι᾽ ἁμαρτίαν κατάρας, διὰ τὸν ἐν ἡμῖν ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενον κατάραν· καὶ εἰκότως γε. ὥσπερ γὰρ ἐκ γῆς ὄντες πάντες ἐν τῷ Ἀδὰμ ἀποθνήσκομεν· οὕτως ἄνωθεν ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγεννηθέντες, ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιούμεθα, οὐκέτι ὡς γηΐνης, ἀλλὰ λοιπὸν λογωθείσης τῆς σαρκὸς (9) διὰ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον, ὃς δι᾽ ἡμᾶς ἐγένετο σάρξ.

D 34. Ἵνα δὲ καὶ τὸ ἀπαθὲς τῆς τοῦ λόγου φύσεως, καὶ τὰς διὰ τὴν σάρκα λεγομένας ἀσθενείας αὐτοῦ (10) γινώσκειν τις ἀκριβέστερον ἔχῃ, καλὸν ἀκοῦσαι τοῦ μακαρίου Πέτρου· ἀξιόπιστος γὰρ οὗτος γένοιτ᾽ ἂν μάρτυς (11) περὶ τοῦ σωτῆρος· γράφει τοίνυν ἐν τῇ ἐπιστολῇ λέγων, „Χριστοῦ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί.„ οὐκοῦν καὶ ὅταν λέγηται πεινᾷν, καὶ διψᾷν, καὶ κάμνειν, καὶ μὴ εἰδέναι, (12) καὶ καθεύδειν, καὶ κλαίειν, καὶ αἰτεῖν, καὶ φεύγειν, καὶ γεννᾶσθαι, καὶ παραιτεῖσθαι τὸ ποτήριον, καὶ ἁπλῶς πάντα τὰ τῆς σαρκὸς, λεχθείη ἂν ἀκολούθως ἐφ᾽ ἑκάστου· Χριστοῦ οὖν πεινῶντος καὶ διψῶντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί· καὶ (13) μὴ εἰδέναι λέγοντος καὶ ῥαπιζομένου, καὶ κάμνοντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί· καὶ E ὑψουμένου πάλιν καὶ γεννωμένου, καὶ αὐξάνοντος σαρκί· καὶ φοβουμένου, καὶ κρυπτομένου σαρκί· καὶ λέγοντος, „εἰ δυνατὸν, „παρελ-

(1) Hic locus citatur a Cyrillo Epistola ad Monachos Ægypti, Concilii Ephesini pag. 24. itemque a Cassiano Lib. 7. de Incarnatione cap. 29. apud quem ut & apud Cyrillum desinit post ἐπὶ τῇ φωνῇ τῆς θεοτόκου Μαρίας. Habetur item Actione 1. Concilii Ephesini pag. 507. cum hoc titulo, Ἀθανασίου τοῦ ἁγιωτάτου γενομένου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν βιβλίου, *Athanasii sanctissimi Episcopi Alexandriæ ex Libro contra Arianos*, eademque omnino Latine habentur in Actione 1. Concilii Chalcedonensis pag. 286. Ad hunc item locum hæc exstat nota in Codicibus Basiliensi & Felc. 2. ταῦτα ἡ ἁγία σύνοδος ἡ ἐν Ἐφέσῳ πρώτη προσήγαγε κατὰ Νεστορίου καὶ τῶν αὐτοῦ, ἀποδεικνύουσα ὅτι θεός ἐστιν ὁ Χριστὸς, καὶ θεοτόκος ἡ ἁγία Μαρία τεκοῦσα αὐτὸν κατὰ σάρκα. Id est, *Sancta prima Ephesina Synodus ista adduxit contra Nestorium ejusque asseclas, ostendens & Deum, esse Christum; & Deiparam, sanctam Mariamque ipsum secundum carnem peperit*. Ibidem, καὶ ante καθαροὶ deest in utroque Regio & Seguerian. Sed in aliis & in editis habetur ut & in Concilio Ephesino, & Chalcedonensi, atque etiam apud Cyrillum & Cassianum.

(2) Reg. 1. & Seguerian. καὶ Ἰωάννης δὲ ἔτι.

(3) Regius primus & Seguerianus, γινομένου. Ibidem Basiliensis, ἰδιοποιησαμένου.

(4) Sic Regius primus, Seguerianus & Concil. Ephesinum. At Anglicanus, ἀπ᾽ αὐτοῦ μὲν ἀνήλωται. Ceteri & editi, ἀλλὰ ὑπ᾽ αὐτοῦ μὲν ἀνήλωτο.

(5) Hæc item exstant apud Cyrillum in defensione Anathematismi I. in Concilio Ephesino pag. 835. Mox Regius primus & Concil. Ephes. γεγεννῆσθαι. Ceteri & editi, γεγενῆσθαι.

(6) Cyrillus & Concil. Ephesin. γένεσιν, ibique apud Cyrillum desinit locus. Mox Regius primus, Seguerianus, Gobler., Felc. 1. & Concil. Ephesin. γῆ μόνη. Alii & editi, γῆ μόνον. Paulopost Regius primus, Seguer. Concil. Ephes. τῷ ἐξ οὐρανοῦ λόγῳ. Ceteri editique, τῷ ἐξ οὐρανῶν λόγῳ.

(7) Regius primus & Seguerianus, εἰς οὐρανούς. Alii & editi, εἰς οὐρανόν. Ibid. Concilium Ephesinum, ἀναχθῶμεν δι᾽ αὐτοῦ.

(8) Sic Regius primus, Seguerian. & Concilium Ephesinum. Alii vero cum editis, δι᾽ ἁμαρτίας. Mox post γενόμενον κατάραν desinit locus in Concilio Ephesino & Chalcedonensi.

(9) Reg. 2. & Basil. διὰ τὸν θεὸν λόγον.

(10) Regius primus, Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. γινώσκῃ τις ἀκριβέστερον ἔχει.

(11) Gobler. & Felc. 1. περὶ τοῦ σωτῆρος γράφων οὕτως· Χριστοῦ, &c.

(12) καὶ καθεύδειν deest in Gobler. & Felc. 1. iidemque ibid. & Reg. 1. ac Seguer. omittunt καὶ αἰτεῖν.

(13) Hæc verba, μὴ εἰδέναι λέγοντος, & mox, ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ, absunt a Goblerian. & Felc. 1. Mox Regius primus, Seguer. & Anglican. αὐξάνοντος σαρκί. At σαρκὶ deest in aliis & editis. Gobler. & Felc. 1. omittunt item, σαρκὶ, post κρυπτομένου.

„ παρελθέτω (1) ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο, „ καὶ τυπτομένου, καὶ λαμβάνοντος, ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί· (2) καὶ ὅλως πάντα τὰ τοιαῦτα „ ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί. καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ ἀπόστο„λος διὰ τοῦτ' εἴρηκε, Χριστοῦ οὖν παθόντος οὐ θεότητι, „ ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί, „ ἵνα μὴ αὐτοῦ τοῦ λόγου ἴδια κατὰ φύσιν, ἀλλ' αὐτῆς τῆς σαρκὸς ἴδια φύσει τὰ πάθη ἐπιγνωσθῇ. μὴ τοίνυν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων τις σκανδαλιζέσθω, ἀλλὰ μᾶλλον γινωσκέτω, ὡς τὴν φύσιν αὐτὸς ὁ λόγος ἀπαθής ἐστι, (3) καὶ ὅμως δι' ἣν ἐνεδύσατο σάρκα, λέγεται περὶ αὐτοῦ ταῦτα, ἐπειδὴ τῆς μὲν σαρκὸς ἴδια ταῦτα, τοῦ δὲ σωτῆρος ἴδιον αὐτὸ τὸ σῶμα. καὶ αὐτὸς μὲν, ἀπαθὴς τὴν φύσιν, (4) ὡς ἔστι, διαμένει, μὴ βλαπτόμενος ἀπὸ τούτων, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξαφανίζων καὶ ἀπολλύων αὐτά· οἱ δὲ ἄνθρωποι, (5) ὡς εἰς τὸν ἀπαθῆ μεταβάντων αὐτῶν τῶν παθῶν καὶ ἀπηλειμμένων, ἀπαθεῖς καὶ ἐλεύθεροι τούτων λοιπὸν καὶ αὐτοὶ εἰς τοὺς αἰῶνας γίγνονται, καθὼς ἐδίδαξεν ὁ Ἰωάννης λέγων· „ καὶ οἴδατε, ὅτι ἐκεῖνος ἐφανερώθη, ἵνα „ (6) τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἄρῃ· καὶ ἁμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ „ ἔστι. „ τούτου δὲ οὕτως ὄντος, οὐκ ἐγκαλέσει τις αἱρετικὸς, διατί ἀνίσταται ἡ σὰρξ, φύσει θνητὴ (7) τυγχάνουσα; εἰ δὲ καὶ ἀνίσταται, διατί μὴ πάλιν πεινᾷ καὶ διψᾷ, καὶ πάσχει, καὶ μένει θνητή; ἐκ γὰρ τῆς γῆς γέγονε, καὶ τὸ κατὰ φύσιν πῶς ἂν ἀπ' αὐτῆς παύσοιτο; δυναμένης τότε τῆς σαρκὸς (8) ἀποκρίνεσθαι πρὸς τὸν οὕτως φιλόνεικον αἱρετικὸν, εἰμὶ μὲν ἐκ γῆς κατὰ φύσιν θνητὴ, ἀλλ' ὕστερον τοῦ λόγου γέγονα σὰρξ, καὶ (9) αὐτὸς ἐβάσταξέ μου τὰ πάθη, καί τοι ἀπαθὴς ὤν· ἐγὼ δὲ γέγονα τούτων ἐλευθέρα, οὐκ ἀφιεμένη δουλεύειν ἔτι τούτοις, διὰ τὸν ἐλευθερώσαντά με κύριον ἀπὸ τούτων. εἰ γὰρ ἐγκαλεῖς ὅτι τῆς κατὰ φύσιν ἀπηλλάγην φθορᾶς, (10) ὅρα μὴ ἐγκαλέσῃς ὅτι ὁ τοῦ θεοῦ λόγος τὴν ἐμὴν τῆς δουλείας ἔλαβε μορφήν. (11) ὡς γὰρ ὁ κύριος ἐνδυσάμενος τὸ σῶμα, γέγονεν ἄνθρωπος· οὕτως ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι παρὰ τοῦ λόγου (12) τε θεοποιούμεθα προσληφθέντες διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν ζωὴν αἰώνιον κληρονομοῦμεν.

35. (13) Ταῦτα ἀναγκαίως προεξητάσαμεν, ἵνα, ἐὰν ἴδωμεν αὐτὸν δι' ὀργάνου τοῦ ἰδίου σώματος θεϊκῶς πράττοντά τι ἢ λέγοντα, γινώσκωμεν ὅτι, θεὸς ὢν, ταῦτα ἐργάζεται· καὶ πάλιν ἐὰν ἴδωμεν αὐτὸν ἀνθρωπίνως λαλοῦντα, ἢ πάσχοντα, μὴ ἀγνοῶμεν, ὅτι σάρκα φορῶν γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ οὕτω ταῦτα ποιεῖ καὶ λαλεῖ. ἑκάστου γὰρ τὸ ἴδιον γινώσκοντες, καὶ ἀμφότερα ἐξ ἑνὸς πραττόμενα βλέποντες καὶ νοοῦντες, ὀρθῶς πιστεύομεν, καὶ (14) οὐκ ἄν ποτε πλανηθησόμεθα. ἐὰν δέ τις θεϊκῶς τὰ παρὰ τοῦ λόγου γινόμενα βλέπων, ἀρνήσηται τὸ σῶμα, ἢ καὶ τὰ τοῦ σώματος ἴδια βλέπων, ἀρ-

A *transeat a me calix iste*, vapulante & accipiente, pro nobis carne: in ceteris demum similibus rite addi queat, *pro nobis carne*. Idcirco enim & ipse Apostolus dicit, *Christo igitur passo*, non divinitate, sed, *pro nobis carne*, ut illæ affectiones non propriæ Verbi naturæ, sed carnis natura propriæ esse agnoscerentur. Nemini igitur hæc humana sint scandalo, sed omnes potius agnoscamus Verbum quidem pro naturæ suæ conditione nihil pati posse, sed propter carnem quam induit ista illi attribui, quia nempe hæc carnis propria sunt, ipsumque corpus Salvatoris est proprium. Quocirca ille quidem, nul- B lis ex natura sua obnoxius affectionibus, sicuti est permanet, nec ab his læditur, sed eas potius delet & exterminat: homines autem, ipsis affectionibus in illum, qui earum expers est, veluti translatis & deletis, iis & ipsi liberi pariter in perpetuum fiunt, quemadmodum his verbis Joannes docet: *Et scitis quod ille apparuit, ut peccata nostra tolleret, & peccatum in eo non est*. Quæ cum ita sint, nullus certe locus hæretico relinquitur hoc modo obtrectandi: Quare caro quæ natura mortalis est reviviscit? Quod si reviviscit, cur non iterum esurit & sitit, C & patitur, mortalisque manet, cum ex terra sit facta? Quomodo vero quod illi naturale est ab ea discessit? Tunc enim caro ad hujusmodi nugacem hæreticum posset respondere: Ego quidem ex terra sum secundum naturam mortalis, sed postea Verbi caro facta sum, quod meas affectiones, tametsi earum expers, portavit, hisque ipsa libera effecta sum, nec jam deinceps illis servio ob Dominum qui me ab iisdem liberavit. Nam si me reprehendis quod a naturali corruptione fuerim liberata: vide ne etiam reprehendas, quod Dei Verbum meam servitutis formam acceperit. Ut enim Dominus induto corpore homo est factus; ita D nos homines per Verbi carnem assumti, divini ab eo efficimur, æternæque vitę hæredes in posterum sumus.

1. Joan. 3. 5.

35. Hæc primum expendere necesse fuit, ut si Dominum viderimus, sui corporis instrumento, aliquid divine agentem aut dicentem, meminerimus eum, cum Deus sit, ista efficere. Si vero rursus eumdem viderimus humano more loqui & pati, non ignoremus illum, carne induta, factum esse hominem, sicque illa & agere & loqui. Si enim quod utriusque proprium est perceperimus, & utraque ab uno agi consideraverimus & intellexerimus, recta profecto erit fides nostra, nec unquam futurum est ut erremus. At si quis his quæ a E Verbo divine fiunt conspectis, ejus corpus negaverit: vel si ea quæ corporis propria sunt intuitus, cor-

Ex diversis Christi Domini factis, divina ejus & humana natura dignoscitur.

Quid de Christo juxta rectam fidem sit sentiendum.

Christi opera cum divina tum humana ab uno sunt.

(1) ἀπ' ἐμοῦ deest in Reg. 1. & Seguer. Iidemque ibidem & Gobler. ac Felc. 1. omittunt, τοῦτο, καὶ τυπτομένου.

(2) Seguer. Gobler. Felc. 1. & 2. omittunt, καὶ ὅλως πάντα τὰ τοιαῦτα. At in utroque Regio, Basiliensi, Anglic. & Felc. 5. præter illa verba additur, ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ, quod in aliis & editis deest. Mox Regius primus & Seguer. διὰ τοῦτ' εἴρηκε· Χριστοῦ οὖν παθόντος οὐ θεότητι. Goblerian. & Felck. 1. διὰ τοῦτο εἴρηκε· Χριστοῦ παθόντος οὐ θεότητι. Alii & editio Commel. διὰ τοῦτο οὐκ εἴρηκε· Χριστοῦ παθόντος θεότητι.

(3) Reg. 2. & editio Commel. καὶ ὅλως. Mox Basil. post περὶ αὐτοῦ omittit ταῦτα.

(4) Regius primus, Seguer. Gobler. Felc. 1. omittunt ὡς ἔστι.

(5) Sic Regius primus & Seguer. At in aliis & editis deest ὡς. Mox Anglicanus, καὶ ἀπολειμμένων, mendose. At Regius primus, Seguerianus & editio Commeliniana, καὶ ἀπηλειμμένων.

(6) Felc. 2. & editio Commel. τῆς ἁμαρτίας, mendose.

(7) Sic primus codex Regius & Seguer. Alii autem & editi, ὑπάρχουσα.

(8) Sic primus codex Regius & Seguer. At ceteri & editi, ἀποκρίνασθαι.

(9) Sic primus codex Regius, Seguerian. Gobler. & Felck. primus. At Felc. 5. & Regius secundus, οὗτος ἐβάσταξε. Ceteri & editi, οὗτος ἐβάσταζε.

(10) Felc. 2. & editio Commel. ὥρα. Ceteri mss. ὅρα, ut & legit Nannius. Ibidem uterque Regius & Seguerian. ὅτι ὁ τοῦ θεοῦ. In aliis & editis ὁ deest.

(11) Hic locus citatur in Synodo VI. Œcumenica Actione IV. in Epistola Agathonis Papæ, pag. 655. ubi in Latino textu ita habetur: *Sanctus vero Athanasius adæque Christi Confessor in Libro tertio adversus Arianos*, &c. In Græco autem, ὁ ἅγιος δὲ Ἀθανάσιος ὁμοίως ὁ ὁμολογητὴς τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ τετάρτῳ λόγῳ κατὰ Ἀρειανῶν, &c.

(12) Sic Reg. 1. & Seguerian. At Reg. 2. Synodus VI. τε θεοποιούμεθα. Alii & editi, θεοποιούμεθα.

(13) Hæc citat Cyrillus in Defensione Anathematismi XI. in Concilio Ephesino pag. 879. habenturque Latine in Concilio Lateranensi sub Martino I. p. 301. Ibid. uterque Reg. & Seguerian. προεξητάσαμεν, ut & legit Interpres apud Concil. Lateran. nam sic habet: *Hæc antea necessario examinavimus*. Alii autem & editio Commel. προεζητήσαμεν. Item ibidem Cyrillus, ὡς δι' ὀργάνου .... πράττοντα ἢ λέγοντα. Concil. Lateran. legit quoque ὡς: habet enim, *eum tamquam per organum proprium corpus*, &c. Mox post ἐργάζεται, definit hic locus apud Cyrillum.

(14) Sic Regius 1. Seguerian. Goblerian. & Felckman. 1. At alii & editi, καὶ οὔποτε. Ibidem post πλανηθησόμεθα, definit hic locus in Synodo VI. & in Concilio Lateranensi. Mox Reg. 1. & Seguerian. γινόμενα βλέπων. Ceteri & editi, γενόμενα βλέπων.

corporeum Verbi adventum auſus fuerit inficiari, aut ex humanis geſtis abjecte de Verbo ſenſerit, iſti non ſecus ac Judaico cauponi, vinum cum aqua miſcenti, crux ſcandalum erit, idemque, Gentili ſimilis, prædicationem ſtultitiam eſſe cenſebit: quod jam Dei hoſtibus Arianis accidit, qui nimirum ob humanos Salvatoris actus, creatum eum eſſe arbitrati ſunt. Quidni igitur etiam ob divina illius opera, ejus corporis procreationem negaverint, ſeſeque deinceps Manichæis adjunxerint? Verum vel ſaltem ſero illi quidem diſcant Verbum carnem eſſe factum: nos autem fidei ſcopum retinentes, agnoſcamus eorum, quæ male illi intelligunt, rectam eſſe ſignificationem. Nam hæc dicta, *Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu ejus*: &, *Omnia mihi tradita ſunt a Patre meo*: &, *Non poſſum ego a meipſo facere quidquam, ſed ſicut audio, judico*, aliaque id genus nequaquam demonſtrant Filium aliquando iſta non habuiſſe. Qui enim fieri poſſit, ut ea quæ Pater habet, ille non ſemper habuerit, qui ſolus natura Verbum & Sapientia Patris eſt: cujus item hæc ſunt verba: *Omnia quæ habet Pater, mea ſunt*, &, quæ mea ſunt, Patris etiam ſunt? Si enim quæ Patris ſunt, ſunt quoque Filii, hæcque ſemper Pater habet, perſpicuum ſane eſt ea quæ Filius habet, cum eadem ſint Patris, ſemper in illo eſſe. Non igitur iſta commemorabat, quaſi ea aliquando non habuerit: ſed quod Filius, qui ea, quæ habet, ſemper habet, ipſa a Patre habet.

Eſaie. 1. 22. 1. Cor. 1. 23. Joan. 3. 35. Matth. 11. 27. Joan. 5. 30. Vide ſupra pag. 82. Joan. 16. 15. Joan. 17. 10.

36. Ne quis enim Filium omnia, quæ habet Pater, habere intelligens, ex ſumma illa ſimilitudine, quæ abſque ulla eſt differentia, & ex identitate, ut hoc verbo utar, eorum quæ habet, eo impietatis cum Sabellio errans deveniret, ut ipſum eſſe Patrem arbitraretur: idcirco his eſt uſus vocibus, *data eſt mihi*, *accepi*, *tradita ſunt mihi*, ut id ſolum oſtenderet, ſe videlicet Patrem non eſſe, ſed Patris Verbum æternumque eſſe Filium, qui ob ſuam quidem cum Patre ſimilitudinem ſemper habet quæ ab eo habet; quia vero Filius idem ipſe eſt, idcirco ex Patre habet quæ ſemper habet. Quod enim hæc verba, *data eſt*, *tradita ſunt*, aliaque ſimilia, Filii divinitatem non minuant, ſed potius eum vere Filium eſſe argumento ſint, ex iiſdem illis vocabulis licet diſcere. Nam ſi omnia illi tradita ſunt, primum ſequitur eum alium eſſe ab omnibus quæ accepit. Deinde, cum omnium ſit hæres; certe ſolus ipſe quoque, Filius & proprius eſt Patris ſecundum naturam. Si enim e numero omnium eſſet, non omnium profecto eſſet hæres: ſed quilibet etiam accepiſſet, uti voluiſſet ac dediſſet Pater. Quapropter cum omnia ipſe accipiat, alius utique eſt ab omnibus, ſoluſque eſt proprius Patris. Quod vero his verbis *data eſt*, &, *tradita ſunt*, non ſignificetur eum his aliquando caruiſſe, ex ſimili loco perſpicere ceteraque inde licet in-

Matth. 28. 18. Joan. 10. 18. Matth. 11. 27.

A νήσηται (1) τὴν τοῦ λόγου ἔνσαρκον παρουσίαν, ἢ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων ταπεινὰ περὶ τοῦ λόγου (2) φρονήσῃ, ὁ τοιοῦτος, ὡς μὲν Ἰουδαϊκὸς κάπηλος μίσγων τὸν οἶνον ὕδατι, σκάνδαλον (3) νομίσει τὸν σταυρὸν, ὡς δὲ Ἕλλην, μωρίαν ἡγήσεται τὸ κήρυγμα, οἷα δὴ καὶ οἱ θεομάχοι Ἀρειανοὶ πεπόνθασι. τὰ γὰρ ἀνθρώπινα βλέποντες τοῦ σωτῆρος, ἐνόμισαν αὐτὸν εἶναι κτίσμα. οὐκοῦν ἔδει καὶ τὰ θεϊκὰ βλέποντας αὐτοὺς ἔργα (4) τοῦ λόγου, ἀρνήσασθαι τοῦ σώματος αὐτοῦ τὴν γένεσιν, καὶ λοιπὸν καὶ Μανι- B χαίοις ἑαυτοὺς συγκαταριθμεῖν. ἀλλ᾽ ἐκεῖνοι (5) μὲν κἂν ὀψέποτε μανθανέτωσαν ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο· ἡμεῖς δὲ τὸν σκοπὸν τῆς πίστεως ἔχοντες, (6) ἐπιγινώσκωμεν ἃ διανοοῦνται οὗτοι κακῶς, ὀρθὴν ἔχοντα τὴν διάνοιαν. τὸ γὰρ, „ὁ πατὴρ „ἀγαπᾷ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χει„ρὶ αὐτοῦ· καὶ τὸ, πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ „πατρός μου· καὶ τὸ, οὐ δύναμαι (7) ἐγὼ ποιεῖν „ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ οὐδέν· ἀλλὰ καθὼς ἀκούω, κρίνω·„ καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστι ῥητὰ, οὐ τὸ μὴ ἐσχηκέναι ποτὲ τὸν υἱὸν ταῦτα δείκνυσι· πῶς γὰρ ἃ ἔχει ὁ πατὴρ, οὐκ εἶχεν ἀϊδίως ὁ μόνος κατ᾽ οὐσίαν τοῦ πατρὸς C λόγος καὶ σοφία, (8) ὁ καὶ λέγων· „πάντα ὅσα „ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστι· „καὶ τὰ ἐμὰ τοῦ πατρός ἐστιν; εἰ γὰρ τὰ τοῦ πατρὸς, τοῦ υἱοῦ ἐστιν, ἀεὶ δὲ ταῦτα ἔχει ὁ πατὴρ, (9) δῆλον ὅτι ἃ ἔχει ὁ υἱὸς, ταῦτα ὄντα τοῦ πατρὸς, ἀεί ἐστιν ἐν αὐτῷ. οὐ διὰ τὸ μὴ ἐσχηκέναι οὖν ποτε, ταῦτα ἔλεγεν. ἀλλ᾽ (10) ὅτι ἔχων ἀϊδίως ὁ υἱὸς ἃ ἔχει, παρὰ τοῦ πατρὸς ἔχει.

36. Ἵνα γὰρ μή τις βλέπων τὸν υἱὸν ἔχοντα πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐκ τῆς ἀπαραλλάκτου ὁμοιότητος (11) καὶ ταυτότητος ὧν ἔχει, πλανηθεὶς D κατὰ Σαβέλλιον ἀσεβήσῃ, νομίσας αὐτὸν εἶναι τὸν πατέρα· διὰ τοῦτο, τὸ, ἐδόθη μοι, καὶ τὸ, ἔλαβον, (12) καὶ τὸ, παρεδόθη μοι, εἴρηκεν, ὑπὲρ τοῦ μόνον δεῖξαι ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτὸς ὁ πατὴρ, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς ὁ λόγος, καὶ ὁ ἀΐδιος υἱός ἐστιν, ὁ διὰ μὲν τὴν ὁμοιότητα τοῦ πατρὸς, ἔχων ἀϊδίως ἅπερ ἔχει παρ᾽ αὐτοῦ· διὰ δὲ τὸ εἶναι (13) αὐτὸν υἱὸν, ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχει ἅπερ ἀϊδίως ἔχει. ὅτι γὰρ τὸ, ἐδόθη, καὶ τὸ, παρεδόθη, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, οὐκ ἐλαττοῖ τὴν θεότητα τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον δείκνυσιν αὐτὸν ἀληθῶς υἱὸν, ἔξεστι καὶ ἀπ᾽ αὐτῶν (14) τῶν ῥητῶν καταμαθεῖν. εἰ γὰρ πάντα αὐτῷ παρεδό- E θη· πρῶτον μὲν, ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων, ὧν παρέλαβεν. ἔπειτα, πάντων ὢν (15) κληρονόμος, μόνος ὁ υἱός ἐστι καὶ ἴδιος κατ᾽ οὐσίαν τοῦ πατρός· εἰ γὰρ εἷς ἦν τῶν πάντων, οὐ πάντων ἦν αὐτὸς κληρονόμος· ἀλλὰ καὶ ἕκαστος ἐλάμβανεν, ὡς ἤθελε, καὶ ἐδίδου ὁ πατήρ. νῦν δὲ πάντα λαμβάνων αὐτὸς, ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων καὶ μόνος ἴδιος τοῦ πατρός. ὅτι δὲ πάλιν τὸ, ἐδόθη, (16) καὶ, παρεδόθη, οὐ τὸ ποτὲ μὴ ἔχειν αὐτὸν δείκνυσι, δυνατὸν ἐκ τοῦ ὁμοίου ῥητοῦ, καὶ περὶ πάντων συνιδεῖν τὸ τοιοῦτον.

φησὶ

(1) Reg. 1. & Seguer. ἢ τὴν τοῦ λόγου. In aliis & editis deeſt ἢ. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἢ ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων. Alii & editi, ἢ καὶ ἐκ τῶν, &c.

(2) Regius primus codex & Seguer. φρονήσει. Alii & editi φρονήσῃ.

(3) Reg. 1. & Seguer. νομίσῃ. Ceteri & editi, νομίσει. Ibid. Reg. 1. & Seguer. ὡς δὲ Ἕλλην μωρίαν. Alii & editi, ὡς δὲ Ἕλλην ὢν μωρίαν. Mox Reg. 1. & Seguer. Ἀρειομανῖται πεπόνθασι.

(4) Sic Reg. 1. & Seguer. At alii & editi omittunt τοῦ λόγου. Mox Reg. 1. & Seguer. καὶ λοιποὺς καὶ Μανιχαίοις. Ceteri & editi, καὶ λοιπὸν Μανιχαίοις.

(5) Reg. 1. Seguer. ἐκεῖνοι κἂν ὀψέποτε. Alii & editi, ἐκεῖνοι μὲν καὶ ὀψέποτε.

(6) Seguer. Baſili. Gobler. & Felc. 1. ἐπιγινώσκομεν. Ceteri & editi, ἐπιγινώσκωμεν. Mox Baſilienſis, Gobler. & Felc. 1. ὀρθὴν ἔχοντες.

(7) Sic Reg. 1. Seguerian. & Græcus Scripturæ textus. Alii vero & editi, οὐ δύναμαι ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν. Paulopoſt Reg. 1. & Seguer. ταῦτα δείκνυσι. Ceteri & editi ταῦτα δεικνύουσι.

(8) Sic Reg. 1. & Seguerian. Gobler. & Felc. 1. In aliis autem & editis deeſt ὁ.

(9) Sic Baſil. Reg. 2. Gobler. Felc. 1. & 5. At alii & editio Commel. δηλονότι.

(10) Gobler. & Felc. 1. mendoſe, ὅτι ἔχων ἀϊδίως ὁ θεὸς ἤτοι ὁ υἱὸς ἃ ἔχει, ut forte etiam legit Nannius, cujus hæc eſt verſio, *ſed quæ poſſidet ut Deus, ea poſtulat ut Filius*. Ibid. Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἵνα γὰρ μή τις. Ceteri & editi, ἵνα οὖν μή τις.

(11) Reg. 1. & Seguer. omittunt καὶ ταυτότητος.

(12) Sic primus codex Regius & Seguer. At alii & editi, καὶ παρεδόθη.

(13) Sic Reg. 1. & Seg. Ceteri vero & editi, εἶναι τὸν υἱόν. Mox Regius uterque, Seguer. Gobl. & Felc. 1. ἅπερ ἀϊδίως ἔχει. Alii & editio Commel. ἅπερ ἰδίως ἔχει.

(14) Baſilienſis, τῶν ῥημάτων.

(15) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, κληρονόμος αὐτὸς ὁ υἱὸς, ἔστι καὶ, &c.

(16) Baſil. omittit, καὶ παρεδόθη.

φησὶ γὰρ αὐτὸς ὁ σωτήρ. „ ὥσπερ ὁ πατὴρ ζωὴν ἔχει „ ἐν ἑαυτῷ, (1) οὕτως καὶ τῷ υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. „ ἐκ μὲν γὰρ τοῦ λέγειν, δέδωκε, σημαίνει ἑαυτὸν μὴ εἶναι τὸν πατέρα· ἐν δὲ τῷ λέγειν, οὕτως, δείκνυσι τὴν πρὸς τὸν πατέρα τοῦ υἱοῦ φυσικὴν ὁμοιότητα καὶ ἰδιότητα. εἰ μὲν οὖν ἦν ποτε ὅτε οὐκ εἶχεν ὁ πατήρ, δῆλον ὅτι καὶ ὁ υἱὸς ἦν ὅτε οὐκ εἶχεν. (2) ὡς γὰρ ὁ πατήρ, οὕτως καὶ ὁ υἱὸς ἔχει. εἰ δὲ ἀσεβὲς μὲν τοῦτο λέγειν, εὐσεβὲς δὲ μᾶλλόν ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι ἀεὶ ἔχει ὁ πατήρ· πῶς οὐκ ἄτοπον τοῦ υἱοῦ λέγοντος, ὅτι ὡς ὁ πατὴρ ἔχει, οὕτως καὶ ὁ υἱὸς ἔχει, τούτους λέγειν μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ἄλλως ἔχειν; μᾶλλον οὖν ὁ λόγος πιστός ἐστι, καὶ πάντα, ἃ λέγει εἰληφέναι, ἀεὶ ἔχων, (3) αὐτὰ ἔχει παρὰ τοῦ πατρός· καὶ ὁ μὲν πατὴρ οὐ παρά τινος, ὁ δὲ υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς ἔχει. ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπαυγάσματος, εἰ αὐτὸ τὸ ἀπαύγασμα λέγοι, πάντα τόπον δέδωκέ μοι τὸ φῶς φωτίζειν· καὶ οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ φωτίζω, ἀλλ' ὡς τὸ φῶς βούλεται. τοῦτο δὲ (4) λέγον, οὐ τό ποτε μὴ ἔχειν ἑαυτὸ δείκνυσιν· ἀλλ' ὅτι τοῦ φωτὸς ἴδιόν εἰμι, καὶ τὰ ἐκείνου πάντα, ἐμά ἐστιν. οὕτως (5) καὶ πλέον ἐπὶ τοῦ υἱοῦ νοεῖν ἔξεστι. καὶ γὰρ πάντα δεδωκὼς ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ, πάντα πάλιν ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ ἔχει· (6) καὶ τοῦ υἱοῦ δὲ ἔχοντος, πάλιν ὁ πατὴρ αὐτὰ ἔχει. ἡ γὰρ τοῦ υἱοῦ θεότης, τοῦ πατρὸς θεότης ἐστί· καὶ οὕτως ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ τῶν πάντων τὴν πρόνοιαν ποιεῖται.

37. Τῶν μὲν οὖν τοιούτων ῥητῶν τοιοῦτος ὁ νοῦς· περὶ δὲ τῶν ἀνθρωπίνως λεγομένων (7) περὶ τοῦ σωτῆρος, καὶ ταῦτα πάλιν εὐσεβῆ τὴν διάνοιαν ἔχει. διὰ τοῦτο γὰρ (8) καὶ προεξητάσαμεν τὰ τοιαῦτα, ἵνα ἐὰν ἀκούσωμεν ἐπερωτῶντος αὐτοῦ, ποῦ Λάζαρος κεῖται, καὶ (9) ὅταν εἰς τὰ μέρη Καισαρείας ἐλθὼν πυνθάνεται, τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι· καὶ, πόσους ἔχετε ἄρτους· καὶ, τί θέλετε ἵνα ποιήσω ὑμῖν· γινώσκωμεν ἐκ τῶν προειρημένων τὴν ὀρθὴν τῶν ῥητῶν διάνοιαν, καὶ μὴ σκανδαλιζώμεθα κατὰ τοὺς χριστομάχους Ἀρειανούς. πρῶτον μὲν (10) οὖν τοῖς ἀσεβοῦσι τοῦτο ῥητέον, πόθεν νομίζουσιν ἀγνοεῖν αὐτόν; οὐ γὰρ ὁ ἐπερωτῶν, πάντως καὶ ἀγνοῶν ἐπερωτᾷ· ἀλλ' ἔξεστι τὸν εἰδότα καὶ (11) ἐρωτᾶν, περὶ ὧν ἐπίσταται. ἀμέλει καὶ ὁ Ἰωάννης ἐπερωτῶντα τὸν Χριστόν, πόσους ἄρτους ἔχετε, οἶδε μὴ ἀγνοοῦντα, ἀλλὰ γινώσκοντα· φησὶ γάρ. „ τοῦτο δὲ ἔλεγε πειράζων τὸν Φίλιππον· αὐτὸς γὰρ ᾔδει, τί ἔμελλε ποιεῖν. „ εἰ δὲ ᾔδει ὅπερ ἐποίει, οὐκ ἄρα ἀγνοῶν, ἀλλὰ γινώσκων (12) ἐπερωτᾷ· ἀπὸ δὲ τούτου καὶ τὰ ὅμοια νοεῖν ἔξεστιν· ὅτι ὅταν ἐρωτᾷ (13) ὁ κύριος, οὐκ ἀγνοῶν, ποῦ Λάζαρος κεῖται, οὐδὲ τίνα λέγουσιν αὐτὸν εἶναι οἱ ἄνθρωποι, ἐπερωτᾷ· ἀλλὰ γινώσκων ὅπερ ἠρώτα αὐτός, εἰδὼς τί μέλλει ποιεῖν· καὶ ταχέως

A telligere. Ait nempe Salvator ipse: *Sicut Pater habet vitam in semetipso: Sic dedit & Filio vitam habere in semetipso*. Nam cum dicit, *dedit*, se non esse Patrem declarat: particula autem, *Sic*, utitur, ut naturalem Filii cum Patre similitudinem & proprietatem significet. Si igitur fuit aliquando cum Pater non haberet ea quæ habet: nullum dubium est quin etiam fuerit aliquando Filius, cum illa non haberet. Nam ut Pater habet, ita & Filius. Verum si id impium dictu est, e contrario autem pium est affirmare, semper Patrem habuisse, an non perabsurdum est, Filio asseverante B quemadmodum Pater habet ita & Filium habere, illos nihilominus contendere non ita sed aliter habere? Utique Verbum magis fide dignum est, proindeque omnia quæ se a Patre accepisse testatur, ea semper habens, a Patre habet. Porro Pater illa a nemine habet, sed Filius habet a Patre. Nam, ut splendoris exemplo utar, si ipse splendor ita loqueretur. Omnem locum mihi lux ad illuminandum dedit, neque ex meipso illumino, sed ut luci placet: sane hisce verbis non indicaret se aliquando non habuisse, sed potius ea esset sententia: Ego lucis sum proprius, ejusque omnia mea sunt. Idem similiter & multo magis de Filio in- C telligendum est. Omnia enim Pater Filio dedit, & rursus idem Pater omnia in Filio habet. Filio item habente, eadem quoque Pater habet. Siquidem Filii divinitas, Patris est divinitas, atque ita Pater in Filio res omnes providentia gerit & administrat.

Joan. 5. 26.

Pater omnis Filio dedit, & rursus omnia in Filio habet.

37. Hæc igitur est illorum verborum sententia. Quæ pariter de Salvatore humano more dicuntur, eorum quoque pia est significatio. Idcirco enim illa prius examinare visum est, ut, si Dominum interrogantem audierimus, ubi Lazarus jaceat: & cum, ubi in partes Cæsareæ venit, percuntatur, Quem me homines esse dicunt: &, Quot panes habetis: D &, Quid vultis ut faciam vobis: ex his quæ explicavimus, ista etiam recte possimus intelligere, minimeque, ut Dei hostes Ariani, scandalum patiamur. Itaque primum ab impie sentientibus requirendum est, undenam eum ignorare arbitrentur? Nec enim eum, qui interrogat, necesse est ignorare de quibus interrogat: verum licet etiam scientem de his quæ cognoscit sciscitari. Certe ipse Joannes Christum interrogantem, Quot panes habetis, non nescientem sed scientem agnoscit, hinc enim ait: *Hoc autem dicebat tentans Philippum: ipse enim scie-* E *bat quid esset facturus*. Quod si noverat quid faceret, non igitur nesciens sed sciens interrogabat. Hoc autem ex loco alia possumus intelligere. Nec enim ignorans Dominus interrogabat, ubinam jaceret Lazarus, neque, quem ipsum homines dicerent, sed hoc ipsum quod interrogabat cognoscens, sciensque quid esset facturus: atque ita facillime

Joan. 11. 34.
Mat. 16. 13.
Marc. 6. 38.
Mat. 20. 32.

Joan. 6. 6.

(1) Hæc verba, οὕτως καὶ τῷ υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, desunt in Reg. 1. & Seguer. Ibid. Basil. ἐκ μὲν τοῦ λέγει. Item ibid. Reg. 1. & Seguer. σημαίνει ἑαυτόν. Alii & editi, σημαίνει αὐτόν.

(2) Basiliensis, ὥσπερ. Ceteri & editio Commel. ὡς. Mox Reg. 1. & Seguer. ἀσεβὲς τοῦτο λέγειν, omisso μέν. Ibidem Regius primus, ἀσεβὲς δὲ μᾶλλόν ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι μὴ ἀεὶ ἔχει, sed μὴ habet secunda manu.

(3) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. αὐτὰ ἔχει. Alii & editi ταῦτα ἔχει.

(4) Reg. 1. λέγον. Ceteri & editi, λέγων. Ibidem Seguer. Reg. 1. prima manu, μὴ ἔχειν ἑαυτὸ δείκνυσι. Reg. 2. μὴ ἔχειν ἑαυτοὺς δείκνυσι. Alii & editi, μὴ ἔχειν ἑαυτῷ δείκνυσι.

(5) καὶ πλέον deest in Basil. Mox Reg. 1. & Seguer. πάντα δέδωκεν. Alii & editi, πάντα δεδωκώς.

(6) Sic Reg. 1. & Seguer. Gobler. & Felc. 1. At in editione Commel. & in Felc. 2. desunt hæc verba, καὶ τοῦ υἱοῦ δὲ ἔχοντος, πάλιν ὁ πατὴρ αὐτὰ ἔχει.

(7) Felc. 5. τῶν περὶ τοῦ &c. Ibid. καὶ abest a Gobler. & Felc. 1.

(8) καὶ deest in Gobler. & Felc. 1. Ibidem Reg. 1. & Seguer. προεξητάσαμεν. Ceteri & editi, προεζητήσαμεν.

(9) Sic uterque Regius & Seguer. At Gobler. & Felc. 1. ἐρωτῶντος αὐτοῦ ποῦ Λάζαρος κεῖται, καὶ πυνθανομένου. Alii & editi, καὶ πυνθανομένου ὅταν εἰς τὰ μέρη Καισαρείας ἦλθη. Ibid. uterque Regius, Seguer. Anglic. & Basil. τίνα με λέγουσι. Gobler. & Felc. 1. τίνα αὐτὸν λέγουσι. Ceteri & editio Commel. τίνα λέγουσι.

(10) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. In aliis autem & editione Commel. οὖν deest.

(11) Regius primus & Seguer. ἐπερωτᾶν. Alii & editi, ἐρωτᾶν. Ibidem Reg. 1. & Seguer. ἀμέλει καὶ ὁ Ἰωάννης. Basil. ἀμέλει ὁ Ἰωάννης. Gobler. & Felc. 1. ἀμέλει καὶ Ἰωάννης. Alii & editi, ἀμέλει Ἰωάννης. Ibid. Reg. 1. ἐπερωτῶντα τὸν κύριον.

(12) Reg. 1. & Seguer. ἐπηρώτα. Ibidem Gobler. & Felc. 1. ἀπὸ δὴ τούτου.

(13) Reg. 1. & Seguer. ἐρωτᾷ κύριος. Mox iidem λέγουσιν αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι. Iidem ibid. & Gobler. & Felc. 1. ἐπηρώτα. Alii & editi, ἐπερωτᾷ. Ibidem hæc verba, ἀλλὰ γινώσκων ὅπερ ἠρώτα αὐτός, habent Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. & 5. Basil. Anglic. eaque legit Nannius. At in aliis & editione Commel. desiderantur. Gobler. & Felc. 1. omittunt ibid. ὅπερ.

Quomodo quaedam Christus ignoraverit.

acutum illorum sophisma diluitur. Quod si in eo, A quod interrogare dicitur, velint insistere, audiant nullam in divinitate ignorantiam esse, sed proprium esse carnis ignorare, uti dictum est. Quod quidem verum esse comperies, si observes quo pacto Dominus qui interrogavit ubi jaceret Lazarus, ipse non praesens sed procul absens dixerit Lazarum mortuum esse, quove in loco mortuus esset. Et vero ille ipse, quem ignarum esse existimant, is est qui cogitationes praenoscit discipulorum, & quae in singulorum corde geruntur quidque sit in homine accurate novit: & quod majus est, solus ipse Patrem cognoscit & dicit: *Ego in* B *Patre & Pater in me est.*

Joan. 14. 11.

38. Itaque omnibus perspicuum est ignorationem ad carnem pertinere, ipsum autem Verbum, quatenus Verbum est, omnia prius etiam quam oriantur, cognoscere. Nec enim eo quod homo factus sit, Deus esse desiit: neque quia Deus est, id quod humanum est fugit: absit; sed potius Deus cum esset, carnem assumsit, & cum esset in carne, carnem ipsam divinam reddidit. Nam quemadmodum in ipsa interrogabat: ita in eadem mortuum excitavit, omnibusque aperte indicavit eum qui mortuis vitam & C animam restituit, multo magis res omnes occultas optime nosse. Sciebat igitur ubi jaceret Lazarus, sed tamen sciscitatus est. Id autem fecit sanctissimum Dei Verbum, quod omnia nostri causa sustinuit, cum ut hoc modo nostram ignorantiam portans, nobis solius veri sui Patris cognitionem impertiret, tum ut nos doceret seipsum propter nos ad omnium salutem missum esse, qua gratia nulla certe major possit esse. Illa igitur Salvatoris verba quae Ariani objiciunt, *Data est mihi potestas*, &, *Glorifica Filium tuum*, ut & hunc Petri locum, *Data est illi potestas*, eadem prorsus ratione explicamus. Dicimus nempe D ista omnia propter corpus eum humano more loqui. Nam licet nulla re indigeret, accepisse tamen dicitur quae ut homo accepit, ut nimirum tamquam Domino accipiente, & dono in ipso confidente, stabilis gratia permaneret. Purus enim homo his quae accipit spoliari potest, ut ex Adamo clarum est, qui scilicet quae acceperat perdidit. Quocirca ut gratia auferri non posset, eamque constanter homines conservarent, proprium ille sibi vult esse, collatum in nos beneficium; seque, ut hominem, potestatem accepisse testatur, quam semper habet ut Deus, & ait, *Glorifica me*, qui alios glorificat, ut nimirum E carnem his rebus egentem se habere significaret. Unde illa accipiente, quandoquidem ipsa accipiens in eo est, qua assumta factus est homo, idcirco quasi ipse esset qui acciperet, dicitur accipere.

Matth. 28. 18. Joan. 17. 1.

Ut gratia in homine stabilis permaneret, Verbum gratiam ut homo accepit.

39. Si igitur, ut saepius dictum est, Verbum homo non factum est: esto secundum vos proprium Verbi accipere, gloria egere, & ignorare. Sed si Verbum

A μὲν αὐτῶν τοῦτο τὸ σοφὸν ἐκβάλλεται. (1) ἂν δὲ φιλονεικῶσιν ἔτι διὰ τὸ ἐπερωτᾷν, ἀκουέτωσαν ὅτι ἐν μὲν τῇ θεότητι οὐκ ἔστιν ἄγνοια, τῆς δὲ σαρκὸς ἴδιόν ἐστι τὸ ἀγνοεῖν, καθάπερ εἴρηται. Καὶ ὅτι τοῦτο ἀληθές ἐστιν, ὅρα πῶς ὁ κύριος (2) ὁ πυνθανόμενος, ποῦ Λάζαρος κεῖται, αὐτὸς εἶπε μὴ παρὼν, ἀλλὰ καὶ μακρὰν ὢν, Λάζαρος ἀπέθανε, καὶ ποῦ ἀπέθανεν. ὁ δὲ κατ' αὐτοὺς νομιζόμενος ἀγνοεῖν, αὐτός ἐστιν ὁ τοὺς διαλογισμοὺς τῶν μαθητῶν προγινώσκων, καὶ εἰδὼς τὰ ἐν τῇ ἑκάστου καρδίᾳ, καὶ τί ἐστιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· καὶ τό γε μεῖζον, αὐτὸς μόνος γινώσκει τὸν πατέρα, καὶ λέγει, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ (3) ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. B

38. Οὐκοῦν παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν, ὅτι τῆς μὲν σαρκός ἐστι τὸ ἀγνοεῖν· αὐτὸς δὲ ὁ λόγος, ᾗ λόγος ἐστὶ, τὰ πάντα καὶ πρὶν γενέσεως γινώσκει. (4) οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος, πέπαυται τοῦ εἶναι θεός· οὐδὲ ἐπειδὴ θεός ἐστι, φεύγει τὸ ἀνθρώπινον· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ μᾶλλον θεὸς ὢν, (5) προσελάμβανε τὴν σάρκα, καὶ ἐν σαρκὶ ὢν ἐθεοποίει τὴν σάρκα. καὶ γὰρ ὥσπερ ἐν αὐτῇ ἐπυνθάνετο, οὕτω καὶ ἐν αὐτῇ τὸν νεκρὸν ἤγειρε· καὶ πᾶσιν ἔδειξεν ὅτι (6) ὁ νεκροὺς ζωοποιῶν καὶ τὴν ψυχὴν ἀνακαλούμενος, πολλῷ μᾶλλον τὰ κρυπτὰ πάντων ἐπιγινώσκει, καὶ ἐγίνωσκε ποῦ κεῖται Λάζαρος· ἀλλ' ἐπυνθάνετο· (7) ἐποίει γὰρ καὶ τοῦτο ὁ πανάγιος τοῦ θεοῦ λόγος, ὁ πάντα δι' ἡμᾶς ὑπομείνας, ἵνα καὶ οὕτω τὴν ἄγνοιαν ἡμῶν βαστάξας, χαρίσηται γινώσκειν τὸν μόνον ἑαυτοῦ (8) ἀληθινὸν πατέρα, καὶ ἑαυτὸν τὸν δι' ἡμᾶς ἐπὶ σωτηρίᾳ πάντων ἀποσταλέντα, ἧς μείζων οὐκ ἂν γένοιτο χάρις. ὅταν τοίνυν καὶ περὶ ὧν προφασίζονται ῥητῶν λέγῃ ὁ σωτὴρ, „ἐδόθη μοι ἐξουσία, καὶ, δόξασόν σου τὸν υἱὸν, „λέγῃ τε ὁ Πέτρος, ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία, „τῇ αὐτῇ διανοίᾳ ταῦτα πάντα (9) γινώσκομεν, ὅτι D ἀνθρωπίνως διὰ τὸ σῶμα ταῦτα πάντα λέγει. οὐ γὰρ χρείαν ἔχων, ὅμως αὐτὸς ὡς εἰληφὼς (10) λέγεται ἅπερ ἐλάμβανεν ἀνθρωπίνως· ἵνα πάλιν ὡς τοῦ κυρίου λαβόντος, καὶ ὡς εἰς αὐτὸν ἀναπαυομένης τῆς δόσεως, βεβαία ἡ χάρις (11) διαμείνῃ. ἄνθρωπος μὲν γὰρ μόνος λαμβάνων, δυνατὸν ἔχει καὶ τὸ ἀφαιρεθῆναι· καὶ τοῦτο ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ ἐδείχθη, λαβὼν γὰρ ἀπώλεσεν. ἵνα δὲ ἀναφαίρετος ἡ χάρις γένηται καὶ βεβαία φυλαχθῇ τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τοῦτο αὐτὸς ἰδιοποιεῖται τὴν δόσιν, καὶ λέγει ἐξουσίαν εἰληφέναι, ὡς ἄνθρωπος, ἣν ἀεὶ ἔχει ὡς θεός· καὶ E λέγει, δόξασόν με, ὁ ἄλλους δοξάζων, ἵνα δείξῃ ὅτι σάρκα χρήζουσαν ἔχει τούτων. (12) διὸ κἀκείνης λαβούσης, ἐπειδὴ ἡ λαβοῦσα ἐν αὐτῷ ἐστι, καὶ προσλαβὼν αὐτὴν ἄνθρωπος γέγονεν, ὡς αὐτὸς εἰληφὼς λέγεται.

39. Εἰ μὲν οὖν, ὡς πολλάκις εἴρηται, οὐ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ λόγος, ἔστω (13) τοῦ λόγου καθ' ὑμᾶς τὸ λαβεῖν, καὶ τὸ χρήζειν δόξης, καὶ τὸ ἀγνοεῖν. (14) εἰ δὲ γέγονεν

(1) Sic Reg. 1. & Seguerianus. Alii autem & editi, ἂν δὲ καὶ φιλονεικῶσι.

(2) Sic Reg. 1. Seguerianus, Goblerian. & Felckman. 1. In aliis & editis ὁ deest. Ibidem Goblerian. & Felckm. 1. Λάζαρος κεῖται, μακρὰν ὢν ἔφη. Reg. 1. & Seguerian. ibid. ἀλλὰ καὶ μακρὰν ὤν. Alii & editi, ἀλλὰ μακρὰν ἀπών. Mox Reg. 1. Seguerian. Goblerian. & Felckman. 1. ὁ δὲ κατ' αὐτούς. Ceteri & editio Commel. ὁ δὲ κατά τους.

(3) Sic uterque Regius, Seguerian. Basil. Goblerian. & Felckman. 1. Alii & editio Commel. καὶ πατήρ. Ibidem Reg. 1. & Seguerian. παντὶ τῷ δῆλόν ἐστιν. Ceteri & editi παντὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν.

(4) Reg. 1. & Seguerian. οὐ γάρ.

(5) Reg. 1. & Seguerian. προσλαμβάνει. Ibidem Felckm. 2. & editio Commel. ommittunt, καὶ ἐν σαρκὶ ὢν ἐθεοποίει τὴν σάρκα.

(6) Seguerian. ὁ νεκρὸς, mendose. Mox idem & Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. πάντων γινώσκει. Alii & editi, πάντων ἐπιγινώσκει.

(7) Uterque Regius & Seguer. ἐποίει γάρ. Alii & editi, ἐποίει δέ.

(8) Sic Regius primus & Seguerianus. Ceteri vero & editi, ἀληθινὸν αὐτοῦ πατέρα, καὶ αὐτὸν δι' ἡμᾶς. Mox editio Commel. πάντων ἀποσταλέντων, mendose. Ibid. Reg. 1. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. ἧς μείζων. Alii & editi, ὅς τις μείζων.

(9) Reg. 1. & Seguer. γινώσκωμεν. Iidem mox, διὰ τὸ σῶμα πάντα λαλεῖ. Goblerian. & Felc. 1. habent item λαλεῖ.

(10) Sic uterque Regius, Basiliensis, Anglicanus, Gobler. & Felc. 1. At editio Commel. λέγηται. Mox Gobler. & Felc. 1. λαβόντος, ὡς εἰς αὐτόν.

(11) Regius primus, Seguerian. Goblerian, Felc. 1. διαμείνῃ. Ibidem iidem & Seguerian. ἄνθρωπος μὲν γὰρ μόνος, ubi alii & editio Commel. μόνον.

(12) Sic Regius primus, Seguer. Goblerian. & Felc. 1. At alii & editi, διὰ τοῦτο.

(13) Basiliensis, καθ' ἡμᾶς, mendose.

(14) Sic Regius primus, Seguer. Goblerian. & Felc. 1. Alii vero & editio Commel. καὶ τὸ ἀγνοεῖν· διατί τὸν διδόντα, &c. omissis intermediis.

γονεν ἄνθρωπος· γέγονε γάρ· ἀνθρώπου δέ ἐστι τὸ λαβεῖν, καὶ τὸ χρήζειν, καὶ τὸ ἀγνοεῖν· διατί τὸν διδόντα, ὡς λαμβάνοντα, νομίζομεν, καὶ τὸν ἄλλοις χορηγοῦντα, χρείαν ἔχειν ὑπονοοῦμεν, καὶ τὸν μὲν λόγον διαιροῦμεν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ὡς ἀτελῆ καὶ χρείαν ἔχοντα, τὴν δὲ ἀνθρωπότητα τῆς χάριτος ἐρημοῦμεν; εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ λόγος, ᾗ λόγος ἐστὶ, δι' ἑαυτόν ἐστι (1) λαβὼν, καὶ δοξασθείς· καὶ εἰ ἐκεῖνος κατὰ τὴν θεότητά ἐστιν ὁ ἁγιασθεὶς καὶ ἀναστὰς, ποία τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶν ἐλπίς; μένουσι γὰρ, ὥσπερ ἦσαν, γυμνοὶ, καὶ δείλαιοι, καὶ νεκροὶ, οὐδὲν κοινὸν ἔχοντες πρὸς τὰ δοθέντα τῷ υἱῷ. τί δὲ καὶ ἐπεδήμει, καὶ (2) ἐγίνετο σάρξ ὁ λόγος; εἰ μὲν ἵνα λάβῃ ταῦτα, ἅπερ λέγει εἰληφέναι· κενὸς ἦν τούτων πρὸ τούτου, ἐξ ἀνάγκης δὲ καὶ χάριν ὁμολογήσει μᾶλλον αὐτὸς τῷ σώματι, ὅτι ὅτε γέγονεν εἰς αὐτὸ, τότε λαμβάνει ταῦτα παρὰ τοῦ πατρὸς, ἃ μὴ εἶχε πρὸ τῆς εἰς τὴν σάρκα καθόδου. καὶ γὰρ ἐκ τούτου βελτιωθεὶς φαίνεται μᾶλλον αὐτὸς διὰ τὸ σῶμα, ἢ τὸ σῶμα βελτιωθὲν δι' αὐτόν. ἀλλὰ τοῦτο Ἰουδαϊκόν ἐστι (3) τὸ φρόνημα. εἰ δ' ἵνα λυτρώσηται τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, ἐπεδήμησεν ὁ λόγος· καὶ ἵνα αὐτοὺς ἁγιάσῃ καὶ θεοποιήσῃ, γέγονεν ὁ λόγος σάρξ· τούτου (4) γὰρ χάριν καὶ γέγονε· τίνι λοιπὸν οὐκ ἔστι φανερὸν, ὅτι ταῦθ' ἅπερ εἰληφέναι λέγει, ὅτε γέγονε σάρξ, οὐ δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ διὰ τὴν σάρκα λέγει; ἐν ᾗ γὰρ ἦν λέγων, ταύτης ἦν καὶ τὰ διδόμενα χαρίσματα δι' αὐτοῦ παρὰ τοῦ πατρός. (5) τίνα δὲ ἦν ἃ ᾐτεῖτο ἴδωμεν, καὶ τίνα ἦν ὅλως, ἃ ἔλεγεν εἰληφέναι, ἵνα κἂν οὕτως αἰσθέσθαι δυνηθῶσιν ἐκεῖνοι. δόξαν τοίνυν ᾐτεῖτο, καὶ ἔλεγε· „πάντα μοι παρεδόθη.„ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἐξουσίαν πᾶσάν φησιν εἰληφέναι. ἀλλὰ καὶ πρὶν εἴπῃ, πάντα μοι παρεδόθη, πάντων ἦν κύριος· πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ εἷς κύριος ἦν, δι' οὗ τὰ πάντα· καὶ δόξαν μὲν αἰτῶν, κύριος τῆς δόξης ἦν καὶ ἔστιν, (6) ὡς Παῦλός φησιν, „εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν κύριον „τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. εἶχε γὰρ ἣν ᾐτεῖτο λέ„γων· τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι „παρὰ σοί.„

40. Καὶ τὴν ἐξουσίαν δὲ ἣν ἔλεγε μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἰληφέναι, ταύτην εἶχε καὶ πρὸ τοῦ λαβεῖν, καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως. αὐτὸς μὲν γὰρ ἐπετίμα δι' ἑαυτοῦ (7) τῷ Σατανᾷ λέγων, ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· τοῖς δὲ μαθηταῖς ἐδίδου κατ' αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν, ὅτε καὶ ὑποστρεψάντων αὐτῶν ἔλεγεν· „ἐθεώρουν τὸν „Σατανᾶν, ὡς ἀστραπὴν, πεσόντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.„ (8) ἀλλὰ καὶ πάλιν, ὅπερ ἔλεγεν εἰληφέναι, τοῦτο καὶ πρὸ τοῦ λαβεῖν ἔχων δείκνυται· τούς τε γὰρ δαίμονας ἀπήλαυνε· καὶ ἅπερ (9) ἔδησεν ὁ Σατανᾶς, ἔλυεν αὐτὸς, ὡς ἐπὶ τῆς Ἀβραμιαίας θυγατρὸς ἐποίησε· καὶ ἁμαρτίας ἠφίει, λέγων τῷ παραλυτικῷ, καὶ τῇ τοὺς πόδας ἀλειψάσῃ (10) γυναικὶ, ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι. καὶ νεκροὺς μὲν ἤγειρε, τοῦ δὲ τυφλοῦ τὴν γένεσιν ἀπεκατέστα, χαριζόμενος αὐτῷ τὸ βλέπειν. καὶ ταῦτα ἐποίει, (11) οὐ μέλλων, ἕως λάβῃ, ἀλλ'

factum est homo, uti revera est, propriumque sit hominis accipere, egere, & ignorare, cur dantem quasi accipientem cogitamus? cur illum, qui aliis necessaria suppeditat, indigere suspicamur? cur denique Verbum a Patre ut imperfectum & egens dividimus, humanumque genus gratia privare audemus? Enimvero si ipsum Verbum, quatenus Verbum est, per seipsum accepisset & glorificatum fuisset: si item secundum divinitatem, sanctitatem esset adeptum, ac revixisset; quæ spes, quæso, hominibus posset esse? Nudi enim profecto, timidique & mortui, quales erant, remanerent, nullamque eorum quæ Filio data sunt haberent communionem. Quid porro Verbum advenit & caro factum est? Si ut hæc acciperet quæ accepisse dicit: vacuum igitur his antea erat, omninoque futurum est ut potius ipsi corpori maximas habeat gratias, quo videlicet assumto, ista a Patre acceperit, quæ, antequam in carnem advenisset, non habuit, ac proinde Verbum potius videbitur melius propter corpus effectum esse, quam corpus propter ipsum. Verum tota Judaica est ejusmodi sententia. At si Verbum venit ut hominum genus redimeret, atque ut sanctos illos & divinos redderet, caro factum est: (hujus enim gratia caro factum est) cui nondum exploratum est ea quæ, cum caro factum est, se accepisse testatur, non propter seipsum, sed propter carnem se accepisse significare? Siquidem gratiæ per ipsum a Patre datæ, ad illam pertinebant carnem, in qua ille ipse erat qui ista loquebatur. Videamus autem quænam petebat, & quæ tandem illa sunt quæ se accepisse dixit, ut saltem ita illi erubescant. Gloriam igitur petebat, ajebatque, *Omnia mihi tradita sunt:* post suam item resurrectionem se omnem accepisse potestatem affirmat. Atqui antequam dixit, *Omnia mihi tradita sunt*, omnium erat dominus: quippe cum omnia per ipsum facta sint, & unus esset dominus, per quem omnia. Similiter cum gloriam postularet, dominus utique gloriæ & erat & est, uti Paulus testatur: *Si enim cognovissent, numquam dominum gloriæ crucifixissent.* Habebat siquidem quam hujusmodi poscebat verbis: *Gloria quam habui, priusquam mundus esset, apud te.*

Quomodo Christus gloriam & potestatem accepisse dicatur.

Joan. 17. 1. Luc. 10. 22. Matth. 28. 18. Joan. 1. 3. 1. Cor. 8. 6. 1. Cor. 2. 8. Joan. 17. 5.

40. Potestatem pariter, quam post resurrectionem accepisse dicit, habuit etiam priusquam eam acciperet, suamque ante resurrectionem. Etenim ipse per seipsum Satanam sic increpabat, *Recede a me, Satana:* suis item discipulis potestatem adversus illum dedit, cum illis reversis ait, *Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem.* Verum iterum ostenditur illud quod accepisse dicit, etiam habuisse priusquam acciperet. Siquidem dæmones abigebat, & quæ ligaverat Satanas, ipse solvebat, ut patet in illa Abrahæ filia. Peccata item condonavit, cum Paralytico & mulieri quæ ipsius unxit pedes, dixit: *Remittuntur tibi peccata.* Mortuis præterea vitam reddidit, visumque cæco nato restituit: quæ quidem omnia effecit non præstolatus donec ea agendi acciperet potestatem, sed ut hujusmodi potestate jam

Matt. 4. 10. Luc. 10. 19. Luc. 10. 18. Luc. 13. 16. Matt. 9. 5. Luc. 7. 48.

(1) Sic Regius primus & Seguer. Alii & editi, ἐστι λαμβάνων, καὶ δοξασθεὶς ἐκεῖνος, &c. At Goblerian. & Felc. 1. omittunt, ἐκεῖνος κατὰ τὴν θεότητά ἐστιν ὁ ἁγιασθείς.
(2) Reg. 1. & Seguerian. ἐγίνετο. Ceteri & editi, ἐγένετο. Mox Reg. 1. Seguer. ἅπερ λέγει εἰληφέναι· κενὸς ἦν, &c. Gobler. item & Felc. 1. εἰληφέναι· κενὸς ἦν, &c. Alii & editi, ἃ λέγει εἰληφέναι, καὶ κενὸς ἦν.
(3) Regius primus & Seguerianus, τὸ φρόνημα. εἰ δ' ἵνα λυτρώσηται. Goblerianus & Felc. 1. ibid. λυτρώσηται τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Alii & editi, ἐστι φρόνημα. εἰ δὲ ἵνα λυτρωθῇ τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον.
(4) Sic Regius primus & Seguerianus. In aliis & editis deest γάρ. Mox Goblerian. & Felc. 1. ταῦτα, ἅπερ καὶ γέγονεν, εἰληφέναι λέγει.
(5) Reg. 1. & Seguer. τίνα δὲ ἴδωμεν ἃ ᾐτεῖτο, ἢ τίνα ἦν, &c. Ibid. Goblerian. & Felc. 1. ἃ τίν' ἦν ὅλως ἔλεγεν.
(6) Sic Regius primus, Seguerian. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, καὶ ὡς ὁ Παῦλός φησι.
(7) Sic Reg. 1. Seguerian. Gobler. & Felc. 1. At alii & editio Commel. omittunt τῷ Σατανᾷ.
(8) Goblerian. & Felc. 1. ἀλλὰ πάλιν.
(9) Regius primus, Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. ἅπερ ἔδησεν. Alii vero & editi, ἅπερ ἦν δήσας. Ibidem uterque Regius & Seguerian. ἔλυεν. Ceteri & editi, ἔλυσεν.
(10) Goblerian. & Felc. 1. ἀλειψάσῃ· γυνή, ἀφέωνται ὑμῖν. Ibidem Regius primus, Seguerian. σου αἱ ἁμαρτίαι. Alii & editi, σοι αἱ &c. Mox Goblerian. & Felc. 1. τυφλοῦ τὴν ὅρασιν. Ibidem Regius secundus, Basiliensis & Felc. 5. ἀποκαθιστᾷ.
(11) Reg. 1. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. οὐ μέλλων. Ceteri & editi, οὐ μένων. Mox Reg. 1. & Seguerian. ὡς ἐκ τούτου. Alii editique, ὡς ἐκ τούτων.

jam præditus. Ex quibus dilucidum eſt quæ, ut Verbum, habuit, eadem & factum hominem & poſtquam revixit ſe accepiſſe dicere: nempe ut homines in terris quidem, tamquam divinæ naturæ participes per ipſum effecti, poteſtatem adverſus dæmones conſequerentur, in cælis vero, tamquam corruptione liberati, perpetuo regnare poſſint. Id enim generatim ſciendum eſt nihil eorum quæ accepiſſe dicit, quaſi ea non haberet accepiſſe: nam Verbum, utpote Deus, illa ſemper habuit. Verum ſecundum humanam naturam accepiſſe nunc dicitur, ut carne in ipſo accipiente, inde in nobis quæ data ſunt conſtanter permanerent. Nam & illud quod a Petro dictum eſt, *Qui accepit a Deo gloriam & honorem, ſubjectis ipſi Angelis*, eodem modo eſt interpretandum. Quemadmodum enim, ut homo, ſciſcitabatur, & Lazarum, ut Deus, a mortuis excitabat: ita hæc vox, *accepit*, de humana natura dicta eſt: Angelorum autem ſubjectio, Verbi divinitatem demonſtrat.

2. Pet. 1. 17.
1. Pet. 3. 22.

41. Tandem ergo quieſcite, o Deo inviſi, Verbumque deprimere deſinite, neve ejus divinitatem, quæ eadem eſt Patris, adimere velitis, utpote quem indigentem eſſe & ignorantem exiſtimatis, ne veſtra commenta, ut olim Judæi lapides, in Chriſtum jaciatis. Nec enim iſta ad Verbum quatenus Verbum eſt pertinent, ſed hominum propria ſunt. Enimvero quemadmodum illo conſpuente, manum extendente, & Lazarum vocante, ipſa miracula, tametſi per corpus fierent, non hominis, ſed Dei eſſe dicimus: ita cum humana in Euangelio de Salvatore narrantur, debemus ad naturam eorum quæ referuntur attendere, perſpicereque hæc Dei aliena eſſe, nec proinde ejus divinitati ſed humanitati eſſe attribuenda. Nam etſi Verbum caro factum eſt, propriæ nihilominus ſunt carnis affectiones: & viciſſim quamvis caro in Verbo divine geſtatur, gratia tamen & virtus Verbi eſt. Itaque Patris opera per carnem efficiebat, ſed nihilominus carnis affectiones in illo exhibebantur, ut cum ſciſcitatus eſt, & Lazarum ad vitam revocavit: cum item matrem his verbis increpavit, *Nondum venit hora*, & tamen continuo aquam in vinum convertit. Siquidem verus Deus in carne, & vera caro erat in Verbo. Idcirco ex operibus quidem ſe Filium Dei, ſuumque oſtendebat Patrem: ſed ex carnis affectionibus ſe verum corpus habere, illudque proprium ſui eſſe probabat.

Joan. 2. 4.

Qua ratione Chriſtus diem & horam Judicii ignoraſſe dicatur.
Marc. 13. 32.

42. Quæ cum ita ſint, jam, ſi placet, hunc locum expendamus, *De die autem illo vel hora nemo ſcit neque Angeli neque Filius*. Illi enim hiſce in verbis, quamquam hic ignari admodum & cæci, certiſſimum ſuæ hæreſis argumentum conſiſtere arbitrantur. Ego vero cum hæreticos hæc obtendere, iiſdemque ſe ſe inſtruere conſpicio, Gigantes mihi videre videor qui

A ἐξουσιαστὴς ὤν. ὡς ἐκ τούτων δῆλον εἶναι ὅτι ἃ εἶχε λόγος ὤν, ταῦτα καὶ γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἀνθρωπίνως εἰληφέναι (1) λέγει, ἵνα δι᾽ αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ μὲν τῆς γῆς ὡς κοινωνοὶ γενόμενοι θείας φύσεως, λοιπὸν (2) ἐξουσίαν ἔχωσι κατὰ δαιμόνων· ἐν δὲ τοῖς οὐρανοῖς ὡς ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς φθορᾶς, αἰωνίως βασιλεύσωσι. καθόλου γὰρ τοῦτο χρὴ γινώσκειν, ὅτι οὐδὲν ὧν λέγει εἰληφέναι, ὡς μὴ ἔχων ἔλαβεν· εἶχε γὰρ αὐτὰ ἀεὶ θεὸς ὢν ὁ λόγος· λέγεται δὲ νῦν ἀνθρωπίνως ὅτι ἔλαβεν, ἵνα τῆς σαρκὸς ἐν αὐτῷ λαμβανούσης, λοιπὸν ἐξ ἐκείνης καὶ (3) εἰς ἡμᾶς διαμείνῃ βεβαίως.

B καὶ γὰρ καὶ τὸ παρὰ τοῦ Πέτρου λεγόμενον· „ ὅτι λαβὼν παρὰ θεοῦ τιμὴν καὶ δόξαν, ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων, „ τοιοῦτον ἔχει τὸν νοῦν. (4) ὡς ἐπυνθάνετο ἀνθρωπίνως, ἤγειρε δὲ θεϊκῶς τὸν Λάζαρον· οὕτως τὸ μὲν, ἔλαβεν, ἀνθρωπίνως εἴρηται· ἡ δὲ τῶν ἀγγέλων ὑποταγὴ τὴν θεότητα τοῦ λόγου δείκνυσι.

41. (5) Παύσασθε τοιγαροῦν, ὦ θεοστυγεῖς, καὶ μὴ ταπεινοῦτε τὸν λόγον· μὴ δὲ παραιρεῖσθε τὴν θεότητα αὐτοῦ, ἥ τις ἐστὶ τοῦ πατρὸς, ὡς δεομένου, ἢ ἀγνοοῦντος· ἵνα μὴ τὰ ἑαυτῶν ἐπιῤῥίπτητε τῷ (6) Χριστῷ, ὡς οἱ τότε λιθάζοντες αὐτὸν ἐποίουν Ἰουδαῖοι. οὐ γὰρ τοῦ λόγου,

C ᾗ λόγος ἐστὶ, ταῦτα τυγχάνει ὄντα· ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ἴδια ταῦτα· καὶ ὥσπερ πτύσαντος αὐτοῦ, καὶ ἐκτείναντος (7) τὴν χεῖρα, καὶ φωνήσαντος Λάζαρον, οὐκ ἐλέγομεν ἀνθρώπινα εἶναι τὰ κατορθώματα, εἰ καὶ διὰ τοῦ σώματος ἐγίνετο, (8) ἀλλὰ θεοῦ· οὕτως ἐὰν τὰ ἀνθρώπινα λέγηται περὶ τοῦ σωτῆρος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, πάλιν εἰς τὴν φύσιν τῶν λεγομένων (9) ἐνορῶντες, καὶ ὡς ἀλλότρια ταῦτα θεοῦ τυγχάνει ὄντα, μὴ τῇ θεότητι τοῦ λόγου ταῦτα λογιζώμεθα, ἀλλὰ τῇ ἀνθρωπότητι αὐτοῦ. εἰ γὰρ καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδια τὰ πά-

D θη· καὶ εἰ ἡ σὰρξ θεοφορεῖται ἐν τῷ λόγῳ, ἀλλ᾽ ἡ χάρις καὶ ἡ δύναμίς ἐστι τοῦ λόγου. τὰ γοῦν ἔργα τοῦ πατρὸς διὰ τῆς σαρκὸς ἐποίει· καὶ οὐδὲν ἧττον πάλιν τὰ πάθη τῆς σαρκὸς ἐδείκνυτο ἐν αὐτῷ· οἷον ἐπυνθάνετο καὶ ἤγειρε Λάζαρον, ἐπέπληττε τῇ μητρὶ, λέγων, οὔπω (10) ἥκει ἡ ὥρα μου, καὶ εὐθὺς τὸ ὕδωρ οἶνον ἐποίει. ἀληθινὸς γὰρ θεὸς ἦν ἐν τῇ σαρκὶ, καὶ ἀληθὴς σὰρξ ἦν ἐν τῷ λόγῳ. διὰ τοῦτο ἐκ μὲν τῶν ἔργων ἐγνώριζεν ἑαυτὸν (11) υἱόν τε τοῦ θεοῦ, καὶ τὸν ἑαυτοῦ πατέρα· ἐκ δὲ τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν ἐδείκνυεν, ὅτι ἀληθὲς ἐφόρει σῶμα, καὶ ἴδιον ἦν αὐτοῦ τοῦτο.

E 42. Τούτων οὕτως ὄντων, φέρε καὶ τὸ, „ περὶ δὲ (12) τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, „ οὐδὲ „ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ ὁ υἱὸς, „ διερευνήσωμεν. τοῦτο μὲν γὰρ μεγάλως μάλιστα ἀγνοήσαντες, καὶ ἐν τούτῳ σκοτοδινιῶντες, μεγάλην νομίζουσιν ἔχειν ἐν τούτῳ πρόφασιν τῆς αἱρέσεως αὐτῶν. (13) ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο προφασιζομένους αὐτοὺς, καὶ ἐν τούτῳ παρασκευαζομένους τοὺς αἱρετικοὺς, ὡς τοὺς γίγαντας, πά-

λιν

(1) Reg. 1. & Seguer. λέγει. Ceteri & editi, λέγεται.

(2) Sic uterque Regius, Seguerian. Baſil. Anglican. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, ἐξουσίας. Ibidem Reg. 1. & Seguer. κατὰ δαιμόνων, & mox, βασιλεύσωσι. Ceteri & editi, κατὰ τῶν δαιμόνων, & βασιλεύωσι.

(3) Regius primus & Seguer. εἰς ὑμᾶς. Alii & editi, ἐφ᾽ ἡμᾶς. Ibidem uterque Regius, Seguer. Baſil. & Felc. 5. διαμείνῃ. Alii & editi, διαμένῃ. Ibidem Reg. 1. & Seguer. καὶ γὰρ καὶ τὸ, &c. Alii & editi, καὶ γὰρ τὸ, &c. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ὅτι λαβών. Reg. 1. & Seguerian. παρὰ θεοῦ. Alii & editi, ὅτι ὁ λαβὼν παρὰ τοῦ θεοῦ. In Baſil. deletum item eſt ὁ. Editio Commel. ibid. ὑποταγέντων ἀγγέλων. At mſſ. ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων.

(4) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. Alii & editio Commel. ὥσπερ γὰρ πυνθανόμενος. Ibidem Reg. 1. & Seguer. ἤγειρε δέ. Alii & editi, καὶ ἤγειρε.

(5) Sic Reg. 1. & Seguer. At alii & editi, παύσασθε οὖν. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. μὴ δὲ παραιρεῖσθε. Alii & editi, καὶ μὴ παραιρεῖσθε.

(6) Reg. 1. & Seguer. τῷ Χριστῷ. Ceteri & editi, τῷ κυρίῳ.

(7) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At in aliis & editis deeſt τήν.

(8) ἀλλὰ θεοῦ deleta ſunt in Baſili.

(9) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, ὁρῶντες, καὶ ὡς ἀλλότρια τοῦ θεοῦ τυγχάνοντα μὴ τῇ. Ibidem Gobler. & Felc. 1. λογιζόμεθα.

(10) Sic Regius primus & Seguer. ut & habetur in textu Græco Scripturæ. Alii & editi, ἦλθεν. Mox uterque Regius, Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἀληθὴς σὰρξ ἦν ἐν τῷ λόγῳ. Ceteri & editi, ἀληθὴς ἦν ἡ σὰρξ ἐν τῷ.

(11) Regius primus, υἱὸν τοῦ θεοῦ.

(12) Sic primus codex Regius & Seguer. ut & Nannius legit. Alii editique, περὶ δὲ τῆς ὥρας οὐδείς. Mox Regius primus & Seguer. τοῦτο μὲν γὰρ μεγάλως μάλιστα. Alii & editi, τοῦτο γὰρ μάλιστα μεγάλως.

(13) Regius primus & Seguer. ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο προφασιζομένους τοὺς αἱρετικοὺς, omiſſis intermediis. Anglicanus autem, ἐγὼ δὲ καὶ ἐν τούτῳ παρασκευαζομένους, omiſſis item intermediis. Ceteri & editi, ἐγὼ δὲ καὶ ἐν τούτῳ προφασιζομένους, &c.

λιν θεομαχοῦντας αὐτοὺς ὁρῶ. ὁ γὰρ οὐρανοῦ καὶ γῆς A κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, κρίνεται παρ' αὐτοῖς περὶ ἡμέρας καὶ ὥρας· (1) καὶ ὁ τὰ πάντα γινώσκων λόγος, κατηγορεῖται παρ' αὐτῶν, ὡς ἀγνοῶν περὶ ἡμέρας· καὶ ὁ γινώσκων υἱὸς τὸν πατέρα, λέγεται ἀγνοεῖν ἡμέρας ὥραν· (2) ὧν τί ἂν τις ἀφρονέστερον εἴποι, ἢ ποίαν τις τούτοις ἐξισώσοι μανίαν; διὰ τοῦ λόγου γέγονε τὰ πάντα, καὶ χρόνοι, καὶ καιροί, καὶ νύξ, καὶ ἡμέρα, καὶ πᾶσα ἡ κτίσις, καὶ ἀγνοεῖν ὁ δημιουργὸς τὸ ποίημα λέγεται; καὶ αὐτὸς μὲν οὖν ὁ εἱρμὸς τοῦ ἀναγνώσματος δείκνυσιν εἰδέναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὴν ὥραν, καὶ τὴν ἡμέραν, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ τῇ B ἀγνοίᾳ καταπίπτωσιν. εἰρηκὼς γάρ, οὐδὲ ὁ υἱός, διηγεῖται τοῖς μαθηταῖς τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας, λέγων· τόδε ἔσται καὶ τόδε, εἶτα τὸ τέλος. ὁ δὲ τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας λέγων, οἶδε πάντως καὶ τὴν ἡμέραν, ἥτις μετὰ τὰ προειρημένα φανήσεται. εἰ δὲ μὴ ᾔδει (3) τὴν ὥραν, οὐκ ἂν τὰ πρὸ αὐτῆς ἐσήμανεν, οὐκ εἰδὼς πότε ἔσται ἡ ὥρα. καὶ ὥσπερ ἄν τις οἰκίαν ἢ πόλιν τοῖς ἀγνοοῦσι σημᾶναι θέλων, τὰ μὲν πρὸ τῆς οἰκίας (4) ἢ τῆς πόλεως διεξίοι· ἐπειδὰν δὲ πάντα σημάνας λέγοι, εἶτ' εὐθὺς ἡ πόλις ἢ ἡ οἰκία· οἶδε πάντως ὁ σημαίνων, C (5) ποῦ τε ἡ οἰκία, ἢ ἡ πόλις ἐστίν. οὐκ ἂν γὰρ εἰ μὴ ἐγίνωσκεν, ἐσήμανε τὰ πρὸ ἐκείνων· μή ποτε δι' ἄγνοιαν ἢ μακρὰν ἀποστήσῃ τοὺς ἀκούοντας, ἢ αὐτὸς λέγων, λάθῃ καὶ ὑπερβῇ τὸ σημαινόμενον. οὕτως λέγων ὁ κύριος τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας, οἶδεν ἀκριβῶς, καὶ οὐκ ἀγνοεῖ, πότε ἡ ὥρα (6) καὶ ἡ ἡμέρα ἐνίσταται.

43. Τίνος οὖν ἕνεκεν γινώσκων, οὐκ εἶπε φανερῶς τότε τοῖς μαθηταῖς, οὐδενός ἐστι περιεργάσασθαι, ἃ σεσιώπηκεν αὐτός. „τίς γὰρ ἔγνω νοῦν „κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; τίνος δὲ „χάριν γινώσκων ἔλεγεν, ὅτι οὐδὲ ὁ υἱὸς οἶδεν, „ D οὐδένα τῶν (7) πιστῶν ἀγνοεῖν οἶμαι, ὅτι καὶ τοῦτο οὐδὲν ἧττον διὰ τὴν σάρκα ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν. (8) οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο ἐλάττωμα τοῦ λόγου ἐστίν, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἧς ἐστιν ἴδιον καὶ τὸ ἀγνοεῖν. καὶ τοῦτο πάλιν ἄν τις ἴδοι καλῶς, ἐὰν καὶ τὸν καιρὸν (9) ἐξετάζῃ μετὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς, πότε καὶ τίσιν ἔλεγε ταῦτα ὁ σωτήρ. οὐ τοίνυν ὅτε ὁ οὐρανὸς δι' αὐτοῦ ἐγένετο, οὐδ' ὅτε ἦν παρ' αὐτῷ τῷ πατρὶ ὁ λόγος ἁρμόζων τὰ πάντα, (10) οὐδὲ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος ἔλεγε ταῦτα· ἀλλ' ὅτε ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. διὰ τοῦτο καὶ πάντα, ὅσα μετὰ τὸ γενέσθαι ἄνθρω- E πος, (11) ἀνθρωπίνως λέγει, ταῦτα τῇ ἀνθρωπότητι δίκαιον ἀνατιθέναι. τοῦ μὲν γὰρ λόγου ἴδιόν ἐστιν εἰδέναι τὰ πεποιημένα, καὶ τούτων τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος μὴ ἀγνοεῖν· αὐτοῦ γάρ ἐστιν ἔργα· καὶ οἶ-

A rursus bellum Deo inferre audeant. Nempe cæli & terræ Dominus, per quem omnia facta sunt, ab illis de die & hora illa judicatur: & Verbum cui omnia nota sunt, ab illis accusatur tamquam qui diem illum ignoret: Filius denique qui Patrem ipsum cognoscit, diei horam nescire dicitur; quibus quid stultius dici, vel quæ par insania possit esse? Per Verbum omnia facta sunt, tempora, tempestates, nox, dies, res omnes creatæ: & tamen opifex, opus dicitur ignorare? Certe ipsa lectionis series horam & diem illam a Filio Dei cognosci docet, quantumvis Arianos præcipites agat sua inscitia. Siquidem ille qui dixit, *neque* B *Filius*, idem ipse discipulis quæ diem illum antecedere debeant enarravit hujusmodi verbis: Hæc & hæc futura sunt, deinde sequetur finis. Atqui ille qui ea quæ diei illi præcurrunt novit, diem quoque ipsum, qui prædicta est secuturus, sine dubio cognitum habet. Namque si horam illam non nosset, neque ea quæ ipsam antecedunt posset significare, utpote ignarus quandonam futura illa hora esset. Enimvero quemadmodum si quis domum vel urbem aliquam ignorantibus indicare volens, ea quæ ante domum vel urbem occurrunt referret, omnibusque enarratis diceret, Deinde C statim urbs vel domus occurret; haud dubie nosset ille ubinam domus vel urbs exstaret. Nisi enim cognosceret, nec illa, quæ ante ipsas occurrunt, auderet indicare, ne videlicet locorum ignoratione audientibus procul divertendi causa foret, vel ipse in re significanda insciens erraret. Ita, quandoquidem Dominus ea, quæ diei illi & horæ præcurrent, edicit, fatendum sane est accurate illum nosse, nulloque modo ignorare quandonam illa hora diesve immineat.

Matth. 24. 3.

43. Cur autem quod probe sciebat, tunc non aperte dixerit discipulis, curiosius inquirere nemo debet, cum ille tacuerit. *Quis enim cognovit sensum Domini,* D *aut quis consiliarius ejus fuit?* Cur vero, cum sciret, dixerit nihilominus, *neque Filius novit*, neminem fidelium arbitror ignorare eum propter carnem ut hominem ita esse locutum. Nec enim hujusmodi defectus ad Verbum pertinet, sed ad humanam naturam, cujus ignorantia propria est. Quod quidem facile intelligi poterit, si quis sincero animo, quandonam quibusve hæc dixerit Salvator, velit perpendere. Non scilicet ista dixit, quando cæli per ipsum facti sunt, non quando Verbum apud ipsum Patrem omnia componebat, neque priusquam homo fieret, sed cum Verbum caro factum est. Quapropter o- E mnia quæ ipse postquam factus est homo, humano more loquitur, ea humanæ naturæ æquum est adscribere. Nimirum Verbi proprium est res factas cognoscere, earumque tum principium tum finem non ignorare, quippe cum ejus sint opera. Novit

Rom. 11. 34.

Prov. 8. 27.

(1) Sic uterque Regius & Seguer. Alii vero & editi, καὶ ὁ πάντα.

(2) Sic uterque Regio & Seguer. At in Seguer. post εἴποι, additur τούτων, quod in Regio 1. deletum est, & in altero deest. Ibid. Reg. 1. & Seguer. ἢ ποίαν τις τούτοις ἐξισώσοι μανίαν. Anglic. ὅτι ἄν τις ἀφρονέστερον εἴποι τούτων; ποίαν τις τούτοις ἐξισώσει μανίαν. Gobler. & Felc. 1. ὧν τί ἂν τις τούτοις ἐξισώσει μανίαν. Alii & editi, ὢ τί ἄν τις ἀφρονέστερον εἴποι τούτων; ποίαν τις τούτοις ἐξισώσει μανίαν;

(3) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, ᾔδει τὴν ὥραν, οὐκ ἂν τά, &c. Ibidem Reg. 1. & Seguer. ἐσήμαινεν. Ceteri & editi, ἐσήμανεν.

(4) Regius primus & Seguer. ἢ τῆς πόλεως, iidemque ibidem & Gobler. ac Felc. 1. διεξίοι. Alii & editi, καὶ τῆς πόλεως διεξίοι. Mox Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. λέγοι, εἶτ' εὐθὺς ἡ πόλις ἢ οἰκία. Regius primus, ἢ ἡ οἰκία. Regius secundus, Basiliensis, Anglicanus & Felckmanni quintus, εὐθὺς ἡ πόλις καὶ ἡ οἰκία. At editio Commeliniana sic hunc locum habet, ἐπειδὰν δὲ πάντα σημάνας, καὶ ὅπως ἐγγὺς ἡ πόλις καὶ ἡ οἰκία.

(5) Sic primus codex Regius, Seguer. Est item, ποῦ τε in Reg. 2. Ceteri & editi, ὅπου τε ἡ πόλις καὶ ἡ οἰκία. Paulopost uterque Regius & Seguer. μακρὰν ἀποστήσῃ. Alii & editi, μακρὰν ἀποστήσει.

(6) Sic primus codex Regius, Seguer. Anglic. Gobler. & Felckmanni primus. At alii & editio Commel. omittunt, καὶ ἡ ἡμέρα ἐνίσταται. Ibidem Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. τίνος οὖν. Alii & editi, τίνος μὲν οὖν.

(7) Seguer. ἀπίστων, mendose.

(8) Sic Reg. 1. & Seguer. At alii & editi, οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐλάττωμά ἐστι τοῦ λόγου, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ φύσεως ἴδιον καὶ τὸ ἀγνοεῖν. In Basil. καὶ deest.

(9) Reg. 1. ἐξετάζοι. Seguer. ἐξαγοράζοι. Gobler. & Felc. 1. ἐξαγοράζει. Alii & editi, ἐξετάζῃ. Paulopost Regius primus & Seguer. ταῦτα ὁ σωτήρ. In aliis & editis deest, ὁ σωτήρ. Mox Regius primus, Seguer. Anglican. Gobler. & Felc. 1. ἐγένετο, οὐδ' ὅτε ἦν παρ' αὐτῷ τῷ πατρὶ ὁ λόγος ἁρμόζων. Ceteri & editio Commel. ἐγίνετο, οὐδὲ ὅτε ἦν παρ' αὐτῷ ἁρμόζων.

(10) Regius primus & Seguer. οὐδὲ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπον. Gobler. & Felc. 1. habent item, ἄνθρωπον. Alii & editi, οὐδὲ γὰρ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος.

(11) Sic Gobler. & Felc. primus. At primus codex Regius & Seguer. ἀνθρωπίνως λέγεται. Alii & editio Commel. ἄνθρωπος λέγει, omissa voce, ἀνθρωπίνως. Paulopost Regius primus & Seguer. τούτων τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος. Alii & editi, τούτων ἀρχὴν καὶ τέλος.

proinde quot quamque diuturna cuncta effecerit, cumque singulorum principium & finem noscat, novit omnino generalem & communem omnium finem. Certe cum in Euangelio de se, ut homine, ita loquitur, *Pater venit hora, glorifica Filium tuum*, clare demonstrat se ipsam quoque horam, qua omnium rerum finis est futurus, ut Verbum, cognoscere, sed * ut hominem ignorare. Hominis enim proprium est ignorare, maximeque res hujusmodi. Verum hoc ipsum singularis Salvatoris benevolentiæ & benignitatis est effectus. Quoniam enim homo factus est, idcirco propter carnem ignorantem dicere non erubescit, Nescio, ut scilicet ostendat se ut Deum scire, at secundum carnem ignorare. Itaque non dixit, Neque Filius Dei novit, ne divinitas ignorare videretur; sed tantummodo, *neque Filius*, ut nimirum ignoratio, Filii ex hominibus nati esse intelligeretur.

Joan. 17. 1.

Christus, ut Verbum, diem & horam ultimam noverat, at ut homo ignorabat.

44. Hinc etiam cum idem de Angelis asseveraret, non ultra progressus dixit, neque Spiritus sanctus: sed id reticuit. Quo quidem facto duo significavit, primum, si Spiritus novit, multo magis Verbum, quatenus Verbum est, nosse, utpote a quo Spiritus ipse accipit: alterum, se, de Spiritu tacendo, aperte ostendisse de humana sua administratione se dixisse, *neque Filius*. Cujus quidem rei argumentum est, quod, cum secundum humanam naturam dixisset, *neque Filius*, se tamen secundum divinam naturam omnia cognoscere ostenderit. Namque ab hoc ipso Filio, cui diem illam ignotam esse ait Patrem cognosci declarat. *Nemo enim, inquit, Patrem cognoscit nisi Filius*. Atqui nemo est præter Arianos, qui non fateatur eum qui Patrem cognoscit, multo magis quicquid res creatas spectat, quod & earum finem comprehendit, compertum habere. Quod si dies illa & hora a Patre jam sit definita, perspicuum est eam per Filium fuisse definitam, eumque proinde quod ipse definierit cognoscere. Nihil enim est quod non per Filium factum sit & definitum. Ille igitur cum sit rerum omnium effector, novit profecto quales & quotas quamque diuturnas esse voluerit

Matth. 11. 27.

Nihil est quod per Filium non fuerit factum & definitum.

A δεν ὁπόσα, καὶ ἕως τίνος τὴν σύστασιν αὐτῶν εἰργάσατο. εἰδὼς δὲ τὴν ἀρχὴν ἑκάστου καὶ τὸ τέλος, οἶδε πάντως καὶ τὸ καθόλου καὶ (1) κοινὸν πάντων τέλος. ἀμέλει λέγων ἐν τῷ εὐαγγελίῳ περὶ τοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ, „ πάτερ, ἐλήλυθεν „ ἡ ὥρα, δόξασόν σου τὸν υἱὸν, „ (2) δῆλός ἐστιν ὅτι καὶ τὴν περὶ τοῦ πάντων τέλους ὥραν, ὡς μὲν λόγος, γινώσκει, ὡς δὲ ἄνθρωπος, ἀγνοεῖ· ἀνθρώπου γὰρ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν, καὶ μάλιστα ταῦτα. ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῆς φιλανθρωπίας ἴδιον τοῦ σωτῆρος. ἐπειδὴ γὰρ γέγονεν ἄνθρωπος, οὐκ (3) ἐπαισχύνεται διὰ τὴν σάρκα τὴν ἀγνοοῦσαν εἰπεῖν, οὐκ οἶ-
B δα· ἵνα δείξῃ ὅτι εἰδὼς ὡς θεὸς, ἀγνοεῖ σαρκικῶς. (4) οὐκ εἴρηκε γοῦν, οὐδὲ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ οἶδεν, ἵνα μὴ ἡ θεότης ἀγνοοῦσα φαίνηται· ἀλλ' ἁπλῶς· οὐδὲ ὁ υἱός· ἵνα τοῦ ἐξ ἀνθρώπων (5) γενομένου υἱοῦ ἡ ἄγνοια ᾖ.

44. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ ἀγγέλων λέγων, οὐκ εἴρηκεν ἐπαναβαίνων, ὅτι οὐδὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ἐσιώπησε, δεικνὺς (6) κατὰ δύο ταῦτα ὅτι εἰ τὸ πνεῦμα οἶδεν, πολλῷ μᾶλλον ὁ λόγος ᾗ λόγος ἐστὶν οἶδε, παρ' οὗ καὶ τὸ πνεῦμα λαμβάνει· καὶ ὅτι περὶ τοῦ πνεύματος σιωπήσας, φανερὸν πεποίηκεν, ὅτι περὶ τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ
C λειτουργίας ἔλεγεν, οὐδὲ ὁ υἱός. καὶ (7) τοῦτο τεκμήριον, ὅτι ἀνθρωπίνως εἰρηκὼς, οὐδὲ ὁ υἱὸς οἶδε, δείκνυσιν ὅμως θεϊκῶς ἑαυτὸν τὰ πάντα εἰδότα. ὃν γὰρ (8) λέγει υἱὸν τὴν ἡμέραν μὴ εἰδέναι, τοῦτον εἰδέναι λέγει τὸν πατέρα· οὐδεὶς γὰρ, φησι, γινώσκει τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱός. πᾶς δὲ πλὴν τῶν Ἀρειανῶν (9) συνομολογήσειεν, ὡς ὁ τὸν πατέρα γινώσκων, πολλῷ μᾶλλον οἶδεν τῆς κτίσεως τὸ ὅλον· ἐν δὲ τῷ ὅλῳ, καὶ τὸ τέλος (10) ἐστὶ ταύτης. καὶ εἰ ἤδη δὲ ὥρισται ἡ ἡμέρα καὶ ἡ ὥρα παρὰ τοῦ πατρὸς, δῆλόν ἐστιν ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ ὥρισται, καὶ οἶδεν αὐτὸς τὸ δι' αὐτοῦ ὁρισθέν. οὐδὲν γάρ
D ἐστιν, ὃ μὴ διὰ υἱοῦ γέγονέ τε καὶ ὥρισται· οὐκοῦν αὐτὸς δημιουργὸς ὢν τοῦ παντὸς, οἶδεν ὁποῖον καὶ (11) ὁπόσον, καὶ ἕως τίνος αὐτὸ γενέσθαι βεβούληται ὁ πα-

(1) Regius primus & Seguerianus, κοινόν. Alii & editi κοινὴ. Paulopost Regius primus & Seguerian. αὐτοῦ φησι· πάτερ. In aliis & editis deest φησί.

(2) Sic Regius primus, Seguerianus, Goblerian. & Felc. 1. ibidemque Regius primus & Seguerian. τὴν περὶ τοῦ πάντων. Gobler. & Felc. 1. τὴν τοῦ πάντων. Ceteri autem & editi, δῆλόν ἐστιν ὅτι καὶ τὴν τοῦ παντὸς τέλους, &c.

(3) Reg. 1. Seguer. Goblerian. & Felc. 1. ἐπαισχύνεται. Ceteri & editi, ἐπῃσχύνετο.

(4) Gobler. & Felc. 1. οὐκ εἴρηκε δ' οὖν. Ibid. Reg. 1. Seguer. & Anglic. ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ οἶδεν, ἵνα. Gobler. & Felc. 1. ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, οἶδε τοῦτο, ἵνα. Ceteri & editi, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἵνα.

(5) Reg. 1. γινομένου. Mox Reg. 1. & Seguer. post ἀγγέλων, addunt λέγων, quod ab aliis & editis abest.

(6) Uterque Regius, Segue. Gobler. & Felc. 1. κατὰ δύο ταῦτα. Alii & editi, τὰ δύο ταῦτα. Paulopost hæc verba, ᾗ λόγος ἐστὶν, desunt in Anglic.

(7) Regius primus & Seguer. τοῦτο. Alii & editi, τοῦτο. Mox Reg. 1. εἰρηκώς· ὁ υἱὸς οὐκ οἶδε.

(8) Reg. 1. & Seguer. λέγει. Ceteri & editi, λέγουσιν.

(9) Sic uterque Regius, Seguerianus, Basiliensis, Anglicanus, Goblerianus & Felc. primus. In Felc. 5. legitur quoque, συνομολογήσειεν. Alii editique, συνομολογήσει ὡς τὸν πατέρα. Mox οἶδε abest a Basil.

(10) Regius primus τέλος ἔσται ταύτης. Seguerian. τέλος ἐστὶ ταύτης. Ibidem iidem, & Anglicanus, Gobler. & Felc. primus, καὶ εἰ ἤδη δὲ ὥρισται. Alii & editi, καὶ τὸ τέλος ταύτης· εἰ δὲ ἤδη ὥρισται.

(11) Sic Regius primus & Seguerianus. Alii autem & editi, πόσον καὶ ἕως τίνος οὕτως αὐτὸ γενέσθαι βούληται ὁ πατήρ· ἐν δὲ τῷ πόσῳ ἐστὶ καὶ μέχρι τινὸς ἡ τούτων ἀλλαγή.

* Multa in hanc rem possent disseri, sed satius duximus huc ea tantum adducere, quæ habet Eulogius Patriarcha Alexandrinus contra Agnoetas, quæque magnopere laudat Gregorius magnus, epistola ad ipsum scripta. Sic igitur ille apud Photium Codice 240. de his Scriptoribus, qui Christo, ut homini, ignorantiam tribuerunt, non indocte disputat. ἔνιοι δέ φασιν αὐτὸν (Χριστὸν) ἀγνοεῖν φάναι τὴν ἐσχάτην ἡμέραν, τὸ ἰδίως πρὸς τὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει γνώρισμα δεικνύοντά τε καὶ ἐμφανίζοντα· οὐχ ὡς αὐτοῦ ἀγνοοῦντος· ἄπαγε· οὔτε γὰρ κατὰ τὴν θεότητα, οὔτε κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα τὴν ἄγνοιαν λέγειν ἐπ' αὐτοῦ, θρασέως ἐπισφαλῶς ἠλιθίως ... ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς ὁ μακάριος Κύριλλός φησιν, ἐν ἰσχναῖς διαιροῦντες ἐννοίαις ἤτοι τῇ φαντασίαις, τῷ τρόπῳ τῆς θεωρίας, ἑκατέρας φύσεως ὁρῶμεν ἴδια καὶ καθ' ἑαυτὰ γνωρίσματα· ἢ καὶ, ὡς ὁ θεολόγος Γρηγόριος, ἡνίκα αἱ φύσεις διΐστανται ταῖς ἐπινοίαις, συνδιαιρεῖται καὶ τὰ ὀνόματα· ἴδιον δὲ γνώρισμα ψιλῆς ἀνθρωπότητος ἡ ἄγνοια· κατὰ τοῦτο ῥηθείη ἂν ἐπὶ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀνθρωπότητος ὡς ἁπλῶς ἀνθρωπότητος, θεωρεῖσθαι τὴν ἄγνοιαν καὶ τοῦτο καὶ ὁ θεολόγος ἐτράνωσεν εἰπών· γινώσκει ὡς θεὸς, ἀγνοεῖ δὲ ὡς ἄνθρωπος, ἄν τις τὸ φαινόμενον χωρίσῃ τοῦ νοουμένου. ταῦτα εἰπὼν ἐπάγει· ὡς εἰ καί τινες τῶν πατέρων τὴν ἄγνοιαν ἐπὶ τῆς κατὰ τὸν σωτῆρα παρεδέξαντο ἀνθρωπότητος· οὐχ ὡς δόγμα τοῦτο προήνεγκαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν Ἀρειανῶν μανίαν ἀποφερόμενοι, οἱ καὶ τὰ ἀνθρώπινα πάντα ἐπὶ τὴν θεότητα τοῦ μονογενοῦς μετέφερον, ὡς ἂν κτίσμα τὸν ἄκτιστον λόγον τοῦ θεοῦ παραστήσωσιν· οἰκονομικώτερον ἐδοκίμασαν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος ταῦτα φέρειν, ἢ παραχωρεῖν ἐκείνους μεθέλκειν ταῦτα κατὰ τῆς θεότητος. Id est, *Nonnulli vero ipsum Christum ajunt dicere se diem ultimam ignorare, ut propriam naturæ humanæ notam ostenderet & indicaret, non autem quasi ipse ignoraret; absit: (nec enim absque periculosa temeritate adscribi illi ignorantia potest, sive secundum divinitatem, sive secundum humanitatem) sed quod, ut ait beatus Cyrillus, mera cogitatione mentisque perceptione, quodam contemplandi modo, utriusque naturæ propria & singularia consideremus indicia; vel quod, ut docet Theologus Gregorius, cum naturæ cogitatione discernuntur, distinguantur & nomina. Proprium autem puræ humanitatis indicium est ignorantia. Hac, inquam, ratione potest ignorantia humanitati Christi attribui, ut est mera humanitas. Et certe id dilucide declaravit Theologus ipse cum ait*: Novit ut Deus, ignorat vero ut homo, si quis videlicet id quod apparet ab eo quod intelligitur discriminet. *His dictis Eulogius subdit: Quod si aliqui e Patribus ignorantiam in Salvatore ex parte humanitatis admiserunt, non id ut dogma protulerunt, sed ut Arianorum insaniam repellerent, qui nimirum humana omnia in divinitatem transferebant, ut increatum Dei Verbum probarent esse creatum: cautius nempe existimaverunt illi hæc humanitati adscribere, quam finere illos ea in ipsam divinitatem pertrahere*. Hæc ille, ut exstant apud Photium. Addere fortassis liceat hujusmodi sententiam in nemine non videri damnatam olim fuisse, nisi cum alio errore conjunctam.

ὁ πατήρ· ἐν δὲ τῷ πόσῳ καὶ μέχρι τίνος ἐστὶν ἡ τούτων ἐναλλαγή. πάλιν τε εἰ πάντα τὰ τοῦ πατρός, τοῦ υἱοῦ ἐστι· τοῦτο γὰρ αὐτὸς εἴρηκε· τοῦ δὲ πατρός ἐστι τὸ εἰδέναι τὴν ἡμέραν, (1) δῆλον ὅτι καὶ ὁ υἱὸς οἶδεν, ἴδιον ἔχων καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ πατρός. καὶ πάλιν, εἰ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ, οἶδεν δὲ ὁ πατὴρ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν· φανερὸν ὅτι καὶ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ ὢν καὶ εἰδὼς τὰ ἐν τῷ πατρὶ, οἶδε καὶ αὐτὸς τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν. εἰ δὲ καὶ εἰκών ἐστιν ἀληθινὴ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, οἶδε δὲ ὁ πατὴρ (2) τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, δῆλον ὅτι καὶ (3) τοῦ εἰδέναι ταῦτα τὴν ὁμοιότητα τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς ἔχει. καὶ οὐ θαυμαστὸν, εἰ δι᾽ οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ ἐν ᾧ συνέστηκε τὰ ὅλα, οἶδεν αὐτὸς τὰ γενόμενα, καὶ πότε τούτων ἑκάστου καὶ κοινῇ τὸ τέλος· ἀλλ᾽ ὅτι καὶ (4) αὕτη ἡ προπέτεια πρέπουσα τῇ μανίᾳ τῶν Ἀρειομανιτῶν οὖσα, εἰς τοσαύτην ἡμᾶς ἀπολογίαν ἠνάγκασεν ἐλθεῖν. συναριθμοῦντες γὰρ τοῖς γενητοῖς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν ἀΐδιον λόγον, κατ᾽ ὀλίγον καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα ἐλάττονα τῆς κτίσεως (5) μελετῶσιν λέγειν. εἰ γὰρ ὁ τὸν πατέρα γινώσκων οὐκ οἶδε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν, φοβοῦμαι μὴ μείζων ἔσται, ὡς ἂν ἐκεῖνοι μανέντες εἴποιεν, ἡ περὶ τῆς κτίσεως, μᾶλλον δὲ ἡ περὶ τοῦ ἐλάττονος μέρους τῆς κτίσεως γνῶσις, τῆς περὶ τοῦ πατρὸς γνώσεως.

A Pater. Atqui illarum & numero & diuturnitate comprehenditur futura ipsarum mutatio. Præterea quæcumque Patris sunt, sunt etiam Filii, ut testatus ipse est, proindeque si Patris est diem illum cognitum habere, dubium non est quin Filio quoque perspectus sit, idque etiam ex Patre proprium ille habeat. Insuper, Filius est in Patre & Pater in Filio: unde si Pater diem & horam illam cognoscit, clarum est Filium, qui in Patre est & quæ Patris sunt novit, hanc item & diem & horam non ignorare. Rursus, si Filius vera est imago Patris, ipse autem Pater diem & horam illam novit: plane liquet Filium hac quoque in re Pa- B tris esse similem. Nec vero mirum est illum, per quem omnia facta sunt, & in quo omnia constant, res factas earumque cum proprium, tum communem finem cognoscere: sed mirum potius est me hujusmodi illorum procacitate, quæ quidem Arianorum insaniæ admodum est consentanea, coactum, hanc veritatis defensionem suscepisse. Cum enim Dei Filium, æternum Verbum, inter res creatas numerant, parum certe abest quin ipsum etiam Patrem rebus creatis inferiorem dicere meditentur. Nam si is qui Patrem novit, diem & horam illam non novit, vereor ne, C (quod insani illi dixerint,) rerum creatarum, imo minimæ rerum creatarum partis cognitio, major sit ipsa Patris cognitione.

Joan. 16. 15. — *Joan. 1. 3.* — *Coloss. 1. 17.*

45. Ἀλλ᾽ ἐκεῖνοι μὲν οὕτως εἰς τὸ πνεῦμα βλασφημοῦντες, (6) προσδοκάτωσαν μὴ λαμβάνειν ποτὲ τῆς ἀσεβείας ταύτης ἄφεσιν, ὡς ὁ κύριος εἴρηκεν· οἱ δὲ φιλόχριστοι καὶ χριστοφόροι (7) γινώσκωμεν ὡς οὐκ ἀγνοῶν ὁ λόγος, ᾗ λόγος ἐστὶν, ἔλεγεν, οὐκ οἶδα· οἶδε γάρ· ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον δεικνὺς, ὅτι τῶν ἀνθρώπων ἴδιόν ἐστι τὸ ἀγνοεῖν, καὶ (8) ὅτι σάρκα ἀγνοοῦσαν ἐνεδύσατο, ἐν ᾗ ὢν, σαρκικῶς ἔλεγεν, οὐκ οἶδα. τότε γοῦν εἰρηκὼς, (9) ὅτι οὐδὲ ὁ υἱὸς οἶδε, καὶ τῶν κατὰ Νῶε ἀνθρώπων τὴν ἄγνοιαν παραθεὶς, εὐθὺς ἐπήγαγε· „γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε οὐδὲ „ὑμεῖς, ποίᾳ (10) ὥρᾳ ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται· „καὶ πάλιν, ᾗ οὐ δοκεῖτε ὥρᾳ, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου „ἔρχεται·„ δι᾽ ὑμᾶς γὰρ κἀγὼ γενόμενος, ὡς ὑμεῖς, εἶπον οὐδὲ ὁ υἱός. ἔδει δὲ, εἴπερ ἦν ἀγνοῶν θεϊκῶς, εἰπεῖν, γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἶδα· καὶ, ᾗ οὐ δοκῶ ὥρᾳ· νῦν δὲ, τοῦτο μὲν οὐκ εἶπεν· εἰρηκὼς δὲ, (11) ὅτι „οὐκ οἴδατε ὑμεῖς, καὶ, ᾗ οὐ δοκεῖτε, „ἔδειξεν ὅτι τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ τὸ ἀγνοεῖν· δι᾽ οὓς καὶ αὐτὸς τὴν ὁμοίαν (12) αὐτῶν ἔχων σάρκα, καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, ἔλεγεν, οὐδὲ ὁ υἱὸς οἶδεν· οὐκ οἶδε γὰρ σαρκὶ, καίπερ ὡς λόγος γινώσκων. καὶ τὸ κατὰ Νῶε δὲ παράδειγμα πάλιν ἐλέγχει τὴν ἀναίδειαν τῶν χριστομάχων· καὶ γὰρ κἀκεῖ οὐκ εἶπεν· οὐκ ἔγνων· ἀλλ᾽, οὐκ ἔγνωσαν, ἕως ἦλθεν ὁ κατακλυσμός. οἱ μὲν γὰρ ἄνθρωποι οὐκ ἐγίνωσκον· ὁ δὲ τὸν κατακλυσμὸν (13) ἐπαγαγών· αὐτὸς δὲ ἦν ὁ σωτήρ· ἐγίνωσκε τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, ἐν ᾗ (14) τοὺς καταῤῥάκτας τοῦ οὐρανοῦ ἤνοιγε, καὶ τὰς ἀβύσσους ἐῤῥήγνυε, καὶ τῷ Νῶε εἴρηκεν, „εἴσελθε σὺ καὶ οἱ υἱοί σου εἰς τὴν κιβωτόν,„ (15) εἰ δὲ

45. Verum illi quidem, qui adeo impia in Spiritum proferunt, tantæ impietatis veniam exspectent nullam, uti præmonuit Dominus: nos autem qui Christum & amamus & in nobis gerimus, agnoscamus Verbum, non quasi ignorans, quatenus est Verbum, dixisse, Nescio, noverat quippe; sed id quod humanum est exhibens; quia scilicet & hominum proprium est ignorare, & ipse ignorantem induerat carnem, in qua cum esset, secundum D eam dicebat: Nescio. Itaque postquam dixerat, *neque Filius novit*, adduxeratque in exemplum ignorantiam hominum, qui Noe ætate degebant, continuo addidit: *Vigilate itaque, quia vos nescitis qua die Dominus vester venturus sit*. & rursus: *Qua non putatis hora, Filius hominis venturus est*. Ego enim similis vobis propter vos effectus, dixi: *neque Filius*. Atqui si secundum divinam naturam ignorasset, dicendum illi erat: Vigilate itaque quia nescio, & qua non puto hora: quod cum non dixerit, sed, *vos nescitis*, &, *qua non putatis*, profecto demonstravit hominum esse ignorare, propter quos, E simili ipse carne assumta, & factus homo, dicebat, *neque Filius novit*. Nec enim carne noverat, licet, ut Verbum, cognosceret. Exemplum porro Noe Christi hostium impudentiam penitus confringit. Nec enim illic dixit, Non cognovi, sed, *Non cognoverunt donec venit diluvium*. Enimvero homines quidem non cognoverunt: at ille qui diluvium induxit, qui & ipse Salvator erat, diem & horam noverat, qua cæli catarractas aperuit disrupitque abyssos, & Noe dixit: *Ingredere tu & filii tui in arcam*. Quod si

Matth. 12. 32. — *Mat. 24. 42.* — *Ibid. v. 44.* — *Mat. 24. 39.* — *Genes. 7. 1.*

(1) Sic uterque Regius, Seguer. Basil. & Felc. 5. At alii & editi, δηλονότι.
(2) Sic uterque Regius & Seguerianus. Alii autem & editi, ✓ τὴν ἡμέραν.
(3) Sic Reg. 1. & 2. Seguer. Basil. Anglic. Gobler. & Felc. 1. Alii autem & editi, καὶ εἰδέναι. Mox pro δι᾽ οὗ, Goblerian. & Felc. 1. δι᾽ ὑοῦ.
(4) Sic omnes mss. præter Felc. 2. qui, ut & editi, habet, αὐτή. Ibidem Reg. 2. & editi, ἡ προπέτεια πρέπουσα τῇ μανίᾳ. Alii mss. ἡ προπέτεια ἀπρεπεστάτη μανία. Mox Regius primus & Seguer. εἰς τοσαύτην ἡμᾶς ἀπολογίαν. Reg. 2. & editi habent εἰς τοσαύτην ἡμᾶς ἀπολογίαν. Alii mss. εἰς τοσαύτην ἡμᾶς μανίαν.
(5) Basiliensis, τῆς κτίσεως οὕτωσὶ λέγειν. Mox Reg. 1. & Seguer. οὐδὲ τὴν ὥραν. Alii & editi, καὶ τὴν ὥραν.
(6) Gobl. & Felc. 1. προσδοκάσθωσαν.
(7) Sic Reg. 1. & Seguer. At alii & editi, γινώσκομεν ὡς οὐκ ἀγνοῶν, ᾗ λόγος ἐστὶν, ἔλεγεν.
(8) Regius primus & Seguerianus, καὶ ὅτι σάρκα. Ceteri & editi omittunt ὅτι.
(9) Regius primus & Seguerianus, ὅτι οὐδὲ. In aliis & editis deest ὅτι.
(10) Regius primus & Seguer. ποίᾳ ἡμέρᾳ. Iidem ibidem omittunt sequentia verba, καὶ πάλιν ᾗ οὐ δοκεῖτε ὥρᾳ, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται.
(11) ὅτι abest a Reg. 1. & Seguer.
(12) Sic Regius primus, Seguerianus, Felc. 2. & editi. In aliis mss. deest αὐτῶν. Editio Commel. pro αὐτοῖς, mendose habet, αὐτός.
(13) Sic primus codex Regius & Seguerianus. Ceteri & editi, ἐπάγων.
(14) Sic primus codex Regius & Seguer. At alii & editi, ἐν ᾗ καὶ τούς.
(15) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. Alii autem & editio Commel. εἰ γὰρ ἦν. Mox Reg. 1. & Seguer. ἔτι γὰρ ἡμερῶν ἑπτὰ, ἐγὼ ἐπάγω τὸν κατακλυσμόν. Editio vero Commel. ἔτι γὰρ ἡμερῶν ἑπτὰ ἐγὼ ἐπάγω ὑετόν.

Ibid. v. 4. ignorasset, non antea Noe his verbis denuntiasset: *Post septem dies ego adducam diluvium in terram*. Quocirca si in die illo significando, Noe exemplo utitur, ipseque diluvii noverat diem; certe sui quoque adventus non ignorat diem.

46. Quin etiam in fine parabolæ Virginum apertius declaravit, quinam sint qui diem & horam illam ignorent, cum dixit, *Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam*. (*Mat. 25. 13. Mat. 24. 36. Marc. 13. 32.*) Is nempe qui paulo ante dixerat, *nemo novit neque Filius*, nunc non ait, Ego nescio, sed, Vos nescitis. Similiter igitur discipulis de fine sciscitantibus, recte tunc secundum carnem propter corpus dixit, *neque Filius*, ut nempe doceret se, ut hominem, non nosse. Hominum quippe proprium est ignorare. Et vero si Verbum ille est, si idem ipse venturus est, si judex & sponsus est, novit utique quando & qua hora venturus & dicturus est, *Surge qui dormis, & exurge a mortuis, & illucescet tibi Christus*. (*Ephes. 5. 14.*) Nam quemadmodum factus homo, cum hominibus esurit, sitit & patitur: ita pariter cum hominibus, ut homo, non novit; at cum sit in Patre Verbum & Sapientia, secundum divinitatem novit, nihilque prorsus est quod nesciat. Sic de Lazaro, ut homo interrogat, cum tamen ipse, ut eum a mortuis excitaret, progrederetur, sciretque undenam animam ejus revocaret: atqui majus aliquid est cognoscere ubinam sit anima quam ubi corpus jaceat. Verum, quatenus homo, percuntabatur, ut vitam Lazaro, tamquam Deus, redderet. Sic item cum in partes Cæsareæ venisset interrogavit discipulos, tametsi id de quo interrogabat, ante Petri responsum sciret. Etenim si Pater Petro ea quæ quærebat Filius patefecit, non dubium est quin per Filium fuerint patefacta. *Nemo enim, inquit, novit Filium nisi Pater, & Patrem nisi Filius, & cui Filius voluerit revelare*. (*Luc. 10. 22.*) Proinde, si Patris & Filii cognitio per Filium habetur, nullus dubitandi locus est, quin ipse Dominus qui interrogabat, id prius Petro ex Patre revelaverit, deindeque, ut homo, interrogaverit, quo demonstraret ea, de quibus secundum carnem sciscitabatur, & quæ Petrus erat dicturus, se secundum divinitatem cognita habere. Fatendum ergo est illa cognovisse Filium, qui nempe omnia & suum Patrem novit, qua Patris cognitione nihil sane majus aut perfectius esse potest.

47. Et hæc quidem sufficiunt ad illos plene refellendos. Liberet tamen hæc ab illis requirere, quo evidentius sit eos & veritatis & Christi nefarios hostes esse: scilicet Apostolus secunda ad Corinthios Epistola ita scribit: (*2. Cor. 12. 2.*) *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim sive in corpore, nescio, sive extra corpus, nescio, Deus scit*. Quid ergo hic dicitis? Novit Apostolus quid sibi in visione contigerit, licet dicat, nescio, vel non novit? Si non novisse

A ἦν ἀγνοῶν, οὐκ ἂν προέλεγε τῷ Νῶε, „ ἔτι γὰρ ἡμερῶν „ ἑπτὰ, ἐγὼ ἐπάγω τὸν κατακλυσμὸν ἐπὶ τὴν γῆν. „ εἰ δὲ ἐκ τῆς εἰκόνος τῆς (1) κατὰ τὸν Νῶε σημαίνει τὴν ἡμέραν, ἔγνω δὲ τὴν ἡμέραν τοῦ κατακλυσμοῦ, οἶδεν ἄρα καὶ τὴν ἡμέραν τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας.

46. Καὶ τὴν κατὰ τὰς παρθένους (2) δὲ ὁμοίωσιν εἰρηκὼς, φανερώτερον πάλιν ἔδειξε, τίνες εἰσὶν οἱ ἀγνοοῦντες τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, λέγων, „ γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ „ οἴδατε τὴν ἡμέραν (3) ἢ τὴν ὥραν, „ ὁ πρὸ ὀλίγου λέγων, „ οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ ὁ υἱὸς, „ νῦν οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐγὼ οὐκ οἶδα, ἀλλ' ὅτι ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. οὕτως ἄρα πυνθανομένων τῶν μαθητῶν περὶ τοῦ τέλους, καλῶς εἶπε (4) B τότε καὶ τὸ, οὐδὲ ὁ υἱὸς, σαρκικῶς διὰ τὸ σῶμα· ἵνα δείξῃ ὅτι, ὡς ἄνθρωπος, οὐκ οἶδεν· ἀνθρώπων γὰρ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν. εἰ μέντοι λόγος ἐστὶ, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἐρχόμενος, καὶ αὐτὸς κριτὴς, καὶ (5) αὐτὸς ὁ νυμφίος· οἶδε πότε καὶ ποίᾳ ὥρᾳ ἔρχεται, καὶ πότε μέλλει λέγειν, „ (6) ἔγειραι ὁ „ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ „ Χριστός. „ ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπος γενόμενος, μετὰ ἀνθρώπων πεινᾷ καὶ διψᾷ καὶ πάσχει, οὕτως μετὰ μὲν (7) τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἄνθρωπος οὐκ οἶδε· θεϊκῶς δὲ, ἐν τῷ πατρὶ ὢν λόγος καὶ σοφία, οἶδε, καὶ οὐδέν ἐστιν, ὃ ἀγνοεῖ. οὕτως καὶ περὶ Λαζάρου πάλιν ἀνθρωπίνως C πυνθάνεται, (8) ὁ ἀπελθὼν ἐγεῖραι αὐτὸν, καὶ εἰδὼς πόθεν ἀνακαλέσηται τὴν Λαζάρου ψυχήν· μεῖζον δὲ τὸ εἰδέναι, (9) ποῦ ἦν ἡ ψυχὴ, τοῦ εἰδέναι, ποῦ ἔκειτο τὸ σῶμα· ἀλλὰ ἀνθρωπίνως (10) ἐπηρώτα, ἵνα θεϊκῶς ἀνεγείρῃ. οὕτω καὶ τῶν μαθητῶν πυνθάνεται ἐλθὼν εἰς τὰ μέρη Καισαρείας, καίπερ εἰδὼς καὶ πρὶν ἀποκρίνασθαι τὸν Πέτρον. εἰ γὰρ ὁ πατὴρ ἀπεκάλυψε (11) τῷ Πέτρῳ, περὶ ὧν ὁ κύριος ἐπυνθάνετο· δῆλόν ἐστιν, ὅτι διὰ τοῦ υἱοῦ γέγονεν ἡ ἀποκάλυψις· „ οὐδεὶς γὰρ οἶδε τὸν υἱὸν, „ φησιν, εἰ μὴ ὁ πατήρ· καὶ τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱὸς, „ καὶ (12) ᾧ ἐὰν θέλῃ ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι. „ εἰ δὲ D διὰ υἱοῦ ἥ τε τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ γνῶσις ἀποκαλύπτεται, οὐκ ἀμφίβολον ὡς αὐτὸς ὁ πυνθανόμενος κύριος, πρότερον ἀποκαλύψας τῷ Πέτρῳ (13) παρὰ τοῦ πατρὸς, ὕστερον ἀνθρωπίνως ἐπυνθάνετο· ἵνα καὶ τοῦτο δείξῃ, ὅτι σαρκικῶς πυνθανόμενος, ᾔδει θεϊκῶς ἃ ἔμελλε λέγειν ὁ Πέτρος· (14) οἶδεν ἄρα ὁ υἱὸς, γινώσκων τὰ πάντα, καὶ γινώσκων τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ἧς γνώσεως, οὔτε μεῖζον, οὔτε τελειότερον ἄν τι γένοιτο.

47. Ἱκανὰ μὲν οὖν ταῦτα πρὸς ἔλεγχον αὐτῶν· ἐβουλόμην δὲ (15) ἐρωτῆσαι, ἵνα καὶ οὕτω ἐχθροὶ μᾶλλον τῆς ἀληθείας δεικνύωνται καὶ χριστομάχοι. ὁ ἀπόστολος ἐν E τῇ δευτέρᾳ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ γράφων φησὶν, „ οἶδα ἄνθρωπον (16) ἐν Χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα· εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ θεὸς οἶδε. „ τί τοίνυν φατέ· οἶδεν ὁ ἀπόστολος ὃ πέπονθεν ἐν τῇ ὀπτασίᾳ, κἂν λέγῃ, οὐκ οἶδα, ἢ οὐκ οἶδεν; εἰ μὲν οὖν οὐκ οἶδε·

(1) Sic uterque Regius & Seguer. Gobler. & Felc. 1. At editio Commel. κατὰ Νῶε σημαίνει, ὅτι ᾔδει τὴν ἡμέραν κατακλυσμοῦ, οἶδεν ἄρα.]

(2) δὲ abest a Basiliens. Mox Regius primus & Seguer. omittunt πάλιν.

(3) Sic Regius primus & Seguer. At Anglican. Gobler. & Felc. 1. καὶ τὴν ὥραν ὁ πρὸ ὀλίγου εἰπών. Mox Reg. 1. & Seguer. ἀλλ' ὅτι ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. Gobler. Felc. 1. & Anglican. omittunt ὅτι. Ceteri autem & editio Commel. sic totum hunc locum habent: γρηγορεῖτε οὖν ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν. οὕτως ἄρα πυνθανομένων, omissis intermediis. Ibidem mss. περὶ τοῦ τέλους. Editi, περὶ τέλους.

(4) Regius primus & Seguer. τότε καὶ τὸ οὐδὲ υἱὸς, iidemque ibidem & Regius secundus, Basiliensis, Anglicanus, Goblerian. & Felc. 1. σαρκικῶς διὰ τὸ σῶμα. Ceteri & editi, τότε, οὐδὲ υἱὸς, διὰ τὸ σῶμα.

(5) Regius primus & Seguer. αὐτὸς ὁ νυμφίος. Alii & editi, αὐτὸς νυμφίος.

(6) Seguer. ἔγειρε, mendose. Mox idem & Reg. 1. omittunt hæc verba, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ Χριστός.

(7) Reg. 1. & Seguer. τῶν ἀνθρώπων. In aliis & editis deest τῶν. Paulopost Reg. 1. & Seguer. θεϊκῶς δὲ ἐν τῷ πατρὶ ὢν λόγος. Alii & editi, θεϊκῶς δὲ ὢν ἐν τῷ πατρὶ ὡς λόγος.

(8) Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. omittunt ὁ. Mox Regius primus & Seguer. ἀνακαλέσηται. Alii & editi, ἀνακαλέσεται.

(9) Felc. 2. & editio Commel. ποῦ ἡ ψυχή. Mox Regius primus & Seguer. ἔκειτο τὸ σῶμα. At alii & editi, ἔκειτο σῶμα.

(10) Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. & Felc. 1. At alii & editi, ἐπερωτᾷ. Ibidem Reg. 1. & Seguer. ἵνα καὶ θεϊκῶς. Mox Gobler. & Felc. 1. παρὰ τῶν μαθητῶν.

(11) Sic uterque Regius & Seguerianus. At alii & editi τῷ omittunt.

(12) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felckm. 1. ᾧ ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Editi, ᾧ ἐὰν θέλῃ ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι.

(13) Sic primus codex Regius & Seguer. At alii & editi, τὰ παρὰ τοῦ.

(14) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editio Commel. οἶδεν ἄρα ὁ υἱὸς γινώσκων τὸν ἑαυτοῦ πατέρα.

(15) Sic primus codex Regius & Seguer. Editi autem & Felckm. 2. δὲ αὖ ἐρωτῆσαι. Alii mss. δὲ αὐτοὺς ἐρωτῆσαι. Mox primus codex Regius, Seguer. Anglican. Gobler. & Felc. 1. δεικνύωνται. Felc. 2. δεικνύσωνται. Felc. 5. δειχθήτωσαν. Alii & editi, δειχθήσονται.

(16) Reg. 1. & Seguer. omittunt, ἐν Χριστῷ.

δε· σκοπεῖτε, μὴ (1) μαθόντες πίπτειν, πέσητε καὶ εἰς τὴν τῶν Φρυγῶν παρανομίαν τῶν λεγόντων μὴ εἰδέναι τοὺς προφήτας, μηδὲ τοὺς ἄλλους τοὺς διακονήσαντας τὸν λόγον, μήτε ἃ ποιοῦσι, μήτε περὶ τίνων ἀπαγγέλλουσιν. εἰ δὲ οἶδε λέγων, οὐκ οἶδα· εἶχε γὰρ ἐν (2) ἑαυτῷ τὸν Χριστὸν ἀποκαλύπτοντα αὐτῷ τὰ πάντα· πῶς οὐκ ἀληθῶς ἐξεστραμμένη τῶν θεομάχων καὶ αὐτοκατάκριτός ἐστιν αὐτῶν ἡ καρδία; τὸν μὲν ἀπόστολον λέγοντα, οὐκ οἶδα, (3) λέγουσιν εἰδέναι· τὸν δὲ κύριον λέγοντα, οὐκ οἶδα, λέγουσι μὴ εἰδέναι; εἰ γὰρ (4) ἐπειδὴ Χριστὸς ἦν ἐν αὐτῷ, οἶδεν ὁ Παῦλος ἅπερ λέγει, οὐκ οἶδα· πῶς οὐχὶ μᾶλλον αὐτὸς ὁ Χριστὸς οἶδε, κἂν λέγῃ, οὐκ οἶδα; ὁ μὲν οὖν ἀπόστολος ἀποκαλύπτοντος αὐτῷ (5) τοῦ κυρίου, οἶδεν ὃ πέπονθε· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φησιν, οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ· εἰδὼς δὲ τὸν ἄνθρωπον, οἶδε (6) καὶ πῶς ὁ ἄνθρωπος ἡρπάγη. ὁ γοῦν Ελισσαῖος βλέπων τὸν Ηλίαν, οἶδε καὶ πῶς ἀνελήφθη· ἀλλὰ καίπερ γινώσκων, ὅμως τῶν υἱῶν τῶν προφητῶν νομιζόντων τὸν Ηλίαν εἰς ἓν τῶν ὀρέων ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐρρίφθαι, αὐτὸς (7) τὴν μὲν ἀρχὴν γινώσκων ὃ ἑώρακεν, ἔπειθε τοὺς ἄνδρας· βιαζομένων δὲ ἐκείνων, σεσιώπηκε καὶ συνεχώρησεν ἀπελθεῖν. ἆρ᾽ οὖν, ἐπειδὴ σεσιώπηκεν, οὐκ ἐγίνωσκεν; ἐγίνωσκε μὲν οὖν· ἀλλ᾽ ὡς οὐκ εἰδὼς συνεχώρησεν· ἵν᾽ ἐκεῖνοι πεισθέντες, μηκέτι (8) διστάζωσι περὶ τῆς ἀναλήψεως Ηλίου. οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ὁ Παῦλος, αὐτὸς ὢν ὁ ἁρπαγεὶς, οἶδε καὶ πῶς ἡρπάγη. (9) καὶ γὰρ Ηλίας ἐγίνωσκε· καὶ εἰ ἐπυνθάνετό τις, εἶπεν ἂν πῶς ἀνελήφθη. λέγει δὲ ὅμως ὁ Παῦλος, οὐκ οἶδα, δύο τούτων χάριν, ὥς γε νομίζω, ἑνὸς μὲν, ὡς αὐτὸς εἶπεν, ἵνα μὴ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἀποκαλύψεων, ἕτερόν τις αὐτὸν λογίσηται, ὑπὲρ (10) ὃ βλέπει. ἑτέρου δὲ, ὅτι τοῦ σωτῆρος εἰπόντος, οὐκ οἶδα, ἔπρεπε καὶ αὐτὸν εἰπεῖν, οὐκ οἶδα, ἵνα μὴ φαίνηται δοῦλος ὢν ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ, καὶ μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον.

48. Οὐκοῦν ὁ τῷ Παύλῳ δεδωκὼς εἰδέναι, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς οἶδε. (11) καὶ γὰρ καὶ λέγων τὰ πρὸ τῆς ἡμέρας, οἶδε, καθὰ προεῖπον, καὶ πότε ἡ ἡμέρα καὶ πότε ἡ ὥρα καὶ ὅμως εἰδὼς, λέγει, οὐδὲ ὁ υἱὸς οἶδε. τίνος μὲν οὖν χάριν τότε εἶπε, οὐκ οἶδα, (12) ἃ αὐτὸς, ὡς δεσπότης, οἶδεν; ὡς διερευνῶντα στοχάζεσθαι χρὴ, τῆς ἡμῶν ἕνεκα λυσιτελείας, ὥς γε νομίζω, τοῦτο πεποίηκε· (13) παράσχοι δὲ αὐτὸς τῇ προθέσει τὸν νοῦν τῆς ἀληθείας. ἐν ἀμφοτέροις ἡμῖν τὸ χρήσιμον ἐφύλαξεν ὁ σωτήρ· καὶ γὰρ τὰ μὲν πρὸ τοῦ τέλους ἀπαντῶντα δεδήλωκεν, ἵνα μὴ, ὡς εἶπεν αὐτὸς, ξενισθῶμεν, (14) μηδὲ θροηθῶμεν, γινομένων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων, τὸ μετὰ ταῦτα τέλος προσδοκῶμεν. περὶ δὲ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας, οὐκ ἠθέλησε (15) θεϊκῶς εἰπεῖν, ὅτι οἶδα· ἀλλὰ σαρκικῶς διὰ τὴν σάρκα τὴν ἀγνοοῦσαν, κατὰ προεῖπον, εἶπεν, ὅτι οὐκ οἶδα· ἵνα (16) μηκέτι ἐπερωτήσωσιν αὐτὸν, καὶ λοιπὸν ἢ μὴ εἰρηκὼς λυπίσῃ τό-

A respondetis, videte ne erroribus assueti, in Phrygum quoque impietatem incidatis, quorum nempe sententia est Prophetas & alios Verbi administros ignorare tum ea quæ agunt, tum quæ annuntiant. Quod si nosset cum dixit, *nescio*, quippe qui Christum in seipso sibi omnia patefacientem haberet: an non revera perversus & damnatione per se dignissimus est Dei hostium animus, qui Apostolum dicentem, *nescio*, scire ajunt, & Dominum similiter dicentem, *nescio*, nescire contendunt? Nam si eo quod Christus in illo esset, scivit Paulus ea quæ se nescire ait: an non multo magis scit Christus, licet se nescire dicat? Itaque B Christo patefaciente, noverat Apostolus quid sibi evenisset: siquidem idcirco ipse ait, *Scio hominem in Christo*. Nam qui hominem noverat non sane ignorabat quonam modo raptus fuisset ille homo. Elisæus item qui Eliam in cælum rapi vidit, noverat sane quomodo assumtus esset: attamen quamvis id non ignoraret, filiis Prophetarum arbitrantibus Eliam in aliquem montium a Spiritu projectum fuisse; ille, inquam, qui initio noverat quod viderat, eaque de re illos fecerat certiores, iisdem importune urgentibus & cogentibus, conticuit & abire sivit. Num ergo quia C conticuit, nescivit? Certe scivit: sed eos, quasi rem ipse nesciret, dimisit, ut tandem persuasi, non amplius de Eliæ assumtione ambigerent. Multo igitur magis Paulus, ipse raptus, noverat etiam quonam modo raptus fuisset. Namque id ipsi Eliæ minime latuit, ita ut si quis eum hac de re interrogasset, potuisset utique narrare, quonam modo fuisset ipse assumtus. Sed tamen Paulus se nescire testatur, duas, ut ego quidem reor, ob causas. Primo, ut ipse dixit, ne quis visionum excellentia, majorem eum putaret esse quam quod videret. Deinde, quandoquidem Salvator se nescire dixerat, idem illum decebat dicere, ne servus supra Domi- D num & discipulus supra magistrum esse existimaretur.

Phrygum error de Prophetis. Vide Epiph. hær. 48.

Vide 4. Reg. 2.

48. Qui igitur Paulo dederat ut sciret, ipse multo magis sciebat. Qui enim ea quæ illi diei præcurrunt enuntiat, novit certe, quemadmodum dixi, quandonam illa dies & hora ventura sit: & tamen, licet cognosceret, dicit, *neque Filius novit*. Cujus ergo gratia tunc dixit, nescio, quæ ipse, ut Dominus, noverat? Sane si conjectura uti licet, nostræ utilitatis causa, ut reor, id fecit. Faxit autem ipse ut hoc quod opinor verum sit. Utrobique Salvator ad nostrum attendit commodum. Nam quæ ante finem occurrent E indicavit, ne, ut dixit ipse, stupore perculsi his accidentibus turbaremur, sed potius ex his secuturum finem præstolaremur. Noluit porro de illa die & hora secundum divinitatem dicere, novi: sed, ut jam exposui, secundum carnem, quæ nempe id ignorabat, ait, non novi; ne rursus eum discipuli interrogarent, eosque ille, si reticeret, dolore affice-

Dddddd

(1) Reg. 1. & Seguer. μαθόντες πίπτειν πέσητε καὶ εἰς τὴν τῶν Φρυγῶν. Ceteri & editi, μανθάνοντες πίπτειν, πέσητε καὶ εἰς τὴν Φρυγῶν.

(2) Sic Reg. 1. Seguer. Gobl. & Felc. 1. Editi vero, ἐν αὐτῷ τὸν Χριστὸν τὸν ἀποκαλύπτοντα. Paulopost, Reg. 1. Seg. Gobl. & Felc. 1. θεομάχων. Ceteri & editi Χριστομάχων.

(3) Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. φάσκουσιν. Alii & editi, λέγουσιν.

(4) Regius primus & Seguer. ἐπειδὴ, & mox, ἅπερ λέγει. Alii & editi, ἐπεὶ, & ὅπερ λέγει. Paulopost Reg. 1. & Seguer. αὐτὸς ὁ Χριστός. Alii & editi, αὐτὸ ὁ Χριστός.

(5) Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. τοῦ κυρίου. Ceteri & editi, τοῦ υἱοῦ. Mox Reg. 1. & Seguer. γὰρ καί φησιν. Alii & editi, γάρ φησιν.

(6) Regius primus & Seguer. οἶδε πῶς.

(7) μὲν abest a Basil.

(8) Basil. Anglic. & Felc. 5. διστάσωσι. Paulopost uterque Regius, Seguer. Basil. Gobler. & Felc. 1. & 5. ὢν ὁ ἁρπαγείς. In aliis & editis ὁ deest.

(9) Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. καὶ γὰρ καὶ Ηλίας. Paulopost hæc verba, ἂν πῶς ἀνελήφθη· λέγει δὲ ὅμως ὁ Παῦλος, desunt in Basil.

(10) Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. ὑπὲρ ὅν. Ibidem Reg. 1. & Seguer. βλέπῃ.

(11) Anglic. Gobler. & Felc. 1. καὶ γὰρ λέγων. Ibid. Angl. τὰ περὶ τῆς ἡμέρας. Paulopost uterque Regius & Seguer. addunt, καὶ πότε ἡ ὥρα, quæ absunt ab aliis & editis. Mox item uterque Regius & Seg. τίνος μὲν οὖν. Alii & editi οὖν omittunt.

(12) Sic Regius primus & Seguer. Gobler. & Felc. 1. Sed duo ultimi omittunt αὐτός, & pro διερευνῶντα, habent διερευνῶντας. Ceteri vero & editi, οὐκ οἶδα; αὐτὸς ὡς δεσπότης οἶδεν· ὡς δὲ διερευνῶντας.

(13) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. παράσχοι, ut & Anglicanus in margine. Ceteri & editi, παρέχει. Paulo post Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἐν ἀμφοτέροις ἡμῖν. Alii & editi, ἐν ἀμφοτέροις δὲ ἡμῖν.

(14) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editio Commel. omittunt, μηδὲ θροηθῶμεν.

(15) Basil. & Felc. 5. θεϊκῶς εἰπεῖν, ὅτι οὐκ οἶδα.

(16) Reg. 1. & Seguer. μὴ κατερωτήσωσιν αὐτὸν καὶ λοιπὸν μὴ εἰρηκώς. Hæc autem quæ sequuntur verba, λυπήσῃ τότε τοὺς μαθητὰς, ἢ εἰρηκὼς, absunt a Basil.

afficeret, vel si diceret, præter illorum & nostrum commodum ageret. Quicquid enim facit, id totum nostri gratia est, quandoquidem & ipsum Verbum propter nos caro factum est. Propter nos igitur dixit: *neque Filius novit*. Nec vero hoc mendacium fuit: siquidem pro humana conditione, ut homo, dixit, nescio, nec permisit ut discipuli se dicere cogerent, quippe cum hujusmodi verbo, nescio, illorum repressferit percuntationes. Præterea scriptum est in Actibus Apostolorum, cum Angelis inveheretur, ut homo ascendens, & carnem, quam gestabat, in cælum efferens, idque videntes discipuli hæc iterum ab eo quærerent, quandonam finis futurus esset, & quando tu venturus es, ipsum apertius ita illis respondisse: *Non est vestrum nosse tempora & momenta quæ Pater posuit in sua potestate*. Non tunc ut antea tamquam homo dixit, *neque Filius*, sed, *vestrum non est scire*. Jam siquidem revixerat caro deposueratque mortalitatem, & divina effecta erat, ac proinde eum in cælos ascendentem jam non decebat secundum carnem respondere, sed ut Deum docere & dicere: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate: sed accipietis virtutem*. Quæ autem virtus Patris præter Filium? *Christus* enim *Dei virtus & Dei Sapientia*.

Actor. 1. 7.

1. Cor. 1. 24.

49. Noverat itaque Filius utpote qui Verbum erat, unde mihi videtur illorum verborum is esse sensus: Ego quidem novi, sed vestrum non est nosse. Idcirco enim cum in monte sederem, secundum carnem dixi, *neque Filius novit*, quia id vobis atque omnibus utile erat. Hæc siquidem & de Angelis & de Filio audire vobis conducit propter futuros impostores, ut, si ipsi dæmones, Angeli specie simulata, de fine mundi disseruerint, eis non credatis, quippe qui illum ignorent. Si item Antichristus, se ipse ementitus, dicat, Ego sum Christus, atque de die illo & fine loqui aggrediatur, ut audientes decipiat, vos meæ hujusce vocis, *neque Filius*, memores, fidem illi denegetis. Præterea valde hominibus utile est finem & diem finis ignorare, ne, si eum cognoscerent, intermedium negligerent tempus, diesque fini proximos expectarent, ut tunc solum sibi vacarent & vigilarent. Quocirca tempus mortis singulorum reticuit, ne hujusmodi cognitione inflati homines, maximam temporis partem negligenter agerent. Utrumque ergo & omnium rerum & singulorum finem nos celavit Verbum: (nam singulorum finis, omnium quoque finis est, cum omnium finis in singulorum fine contineatur) ut, quandoquidem incertus ille est & semper a nobis expectatur, quotidie velut vocati proficiamus, ad ea quæ sunt priora nosmetipsos extendentes, & quæ retro sunt obliviscentes. Quis enim die extremi finis cognito non intermedium differret tempus? E contrario autem quis illo ignorato, non se quotidie debeat parare? Hinc subdidit Salvator: *Vigilate ergo quia neque vos nostis qua hora*

Utile est hominibus diem & horam ultimam ignorare.

Philip. 3. 13.

A τὰς μαθητὰς, ὅτι εἴρηκως, παρὰ τὸ συμφέρον αὐτοῖς καὶ πᾶσιν ἡμῖν ποιήσῃ. ὃ γὰρ ἂν (1) ποιῇ, τοῦτο πάντως ὑπὲρ ἡμῶν ἐστιν, ἐπειδὴ καὶ δι' ἡμᾶς ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. δι' ἡμᾶς τοίνυν εἶπε καὶ τὸ, οὐδὲ ὁ υἱὸς οἶδε· καὶ (2) οὔτε ἐψεύσατο τοῦτο εἰρηκώς· ἀνθρωπίνως γὰρ εἶπεν, ὡς ἄνθρωπος, οὐκ οἶδα· οὔτε ἀφῆκε τοὺς μαθητὰς αὐτὸν βιάσασθαι (3) εἰπεῖν· εἰρηκὼς γὰρ, οὐκ οἶδα, ἔστησε κἀκείνων τὴν ἐρώτησιν, ἐν γοῦν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἐστὶ γεγραμμένον, ἡνίκα ἐπέβη τοῖς ἀγγέλοις, ἀναβαίνων ὡς ἄνθρωπος, καὶ ἀναφέρων εἰς τὸν οὐρανὸν ἣν ἐφόρει σάρκα· ὅτε καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦτο βλέποντες, B πάλιν ἠρώτων, πότε τὸ τέλος ἔσται, καὶ πότε σὺ παραγίνῃ, (4) εἶπεν αὐτοῖς φανερώτερον· „οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι „χρόνους ἢ καιροὺς, οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ „ἐξουσίᾳ. (5) καὶ οὐκ εἶπε τότε, οὐδὲ ὁ υἱὸς, ὥσπερ „εἶπεν πρὸ τούτου ἀνθρωπίνως· ἀλλ', ὑμῶν οὐκ ἔστι γνῶ-„ναι. „λοιπὸν γὰρ ἡ σὰρξ ἀναστᾶσα, καὶ ἀποθεμένη τὴν νέκρωσιν καὶ θεοποιηθεῖσα· καὶ οὐκέτι ἔπρεπε σαρκικῶς αὐτὸν ἀποκρίνασθαι ἀνερχόμενον εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀλλὰ λοιπὸν θεϊκῶς διδάξαι, „ὅτι (6) οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρό-„νους ἢ καιροὺς, οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ „(7) ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν. τίς δὲ ἡ δύναμις τοῦ πα-„τρὸς ἢ ὁ υἱός; Χριστὸς γὰρ θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία.„

C 49. Οἶδεν ἄρα ὁ υἱὸς λόγος ὤν· τοῦτο (8) γὰρ λέγων ἐσήμαινεν, ὅτι ἐγὼ οἶδα, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ὑμῶν γνῶναι· δι' ὑμᾶς γὰρ καὶ ἐν τῷ ὄρει καθήμενος σαρκικῶς εἶπον, οὐδὲ ὁ υἱὸς οἶδεν, διὰ τὸ ὑμῶν καὶ πάντων συμφέρον· συμφέρει γὰρ ὑμῖν καὶ περὶ (9) τῶν ἀγγέλων καὶ περὶ τοῦ υἱοῦ οὕτως ἀκοῦσαι, διὰ τοὺς ἐσομένους μετὰ ταῦτα πλάνους ἵνα κἂν, ὡς ἄγγελοι, (10) μετασχηματίσωνται δαίμονες, καὶ περὶ τῆς συντελείας ἐπιχειρήσωσι λέγειν, μὴ πιστεύσητε, ὡς ἀγνοούντων αὐτῶν· ἂν δὲ καὶ ὁ ἀντίχριστος μεταποιήσας (11) ἑαυτὸν λέγῃ· ἐγώ εἰμι ὁ Χριστὸς, καὶ πειράσῃ καὶ αὐτὸς περὶ τῆς ἡμέρας καὶ συντελείας D λέγειν, πρὸς τὸ πλανῆσαι τοὺς ἀκούοντας· ἔχοντες ὑμεῖς παρ' ἐμοῦ τὴν φωνὴν, ὅτι οὐδὲ ὁ υἱὸς, μηδὲ ἐκείνῳ πιστεύσητε. ἄλλως τε, οὐδὲ εἰδέναι πάλιν πότε τὸ τέλος, ἢ πότε τοῦ τέλους ἡ ἡμέρα, συμφέρει τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα μὴ γνόντες, καταφρονηταὶ τοῦ μεταξὺ χρόνου γένωνται, περιμένοντες τὰς ἐγγὺς τοῦ τέλους ἡμέρας· τότε γὰρ μόνον ἑαυτῶν ἐπιμελεῖσθαι (12) προφασίσονται. διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἑκάστου τέλος τοῦ θανάτου σεσιώπηκεν, ἵνα μὴ προφάσει τῆς γνώσεως φυσιωθέντες οἱ ἄνθρωποι, ἀμελεῖν ἑαυτῶν τὸ πλεῖστον ἄρξωνται τοῦ χρόνου. ἀμφότερα δὴ οὖν καὶ τὸ καθόλου τέλος, καὶ (13) τὸ ἑκάστου πέρας E ἔκρυψεν ἀφ' ἡμῶν ὁ λόγος· καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ καθόλου, τὸ ἑκάστου τέλος ἐστί· καὶ ἐν τῷ ἑκάστου τέλει, τὸ καθόλου συνάγεται· ἵνα ἀδήλου (14) αὐτοῦ ὄντος καὶ ἀεὶ προσδοκωμένου, καθ' ἡμέραν ὡς καλούμενοι προκόπτωμεν, τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενοι, τῶν δὲ ὄπισθεν ἐπιλανθανόμενοι. τίς γὰρ γινώσκων μὲν τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους, οὐχ ὑπερτίθεται τὸν μεταξὺ χρόνον· ἀγνοῶν δὲ, οὐ καθ' ἡμέραν ἕτοιμος γίνεται; διὰ τοῦτο γὰρ ἐπὶ τούτοις ἐπέφερεν ὁ σωτὴρ, λέγων· „γρηγορεῖτε „οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε οὐδὲ ὑμεῖς, ποίᾳ (15) ὥρᾳ „ὁ κύ-

(1) Primus codex Regius & Seguer. ποιήσῃ. Regius secundus, ποιεῖ. Editi, ποιῇ, quod verbum, ut & ὃ γὰρ ἂν, deest in Gobler. & Felc. 1.

(2) Regius primus & Seguer. οὐκ.

(3) Primus codex Regius & Seguer. addunt, εἰπεῖν, quod in aliis & editis deest.

(4) Reg. 1. Seguer. & Felc. 5. καὶ εἶπεν, quod in aliis & editis legitur.

(5) Hæc verba, καὶ οὐκ, &c. usque ad ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ inclusive desunt in Seguer. Gobler. & Felc. 1. Mox uterque Regius, Basiliensis & Anglic. εἶπεν πρὸ τούτου. Alii & editi, πρὸ τούτων.

(6) Anglic. οὐχ ὑμῶν ἐπιγνῶναι χρόνους καὶ καιρούς.

(7) Sic Reg. 1. Seguer. Goblerian. Felc. 1. ut & legit Nannius. At alii & editio Commel. omittunt, ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν. Mox Reg. 1. & Seguer. ἢ ὁ υἱός. Editi & alii, ἢ ὁ Χριστός.

(8) γὰρ abest a Reg. 2. & Felckman. 5. Ibid. Reg. 1. & Seguer. ἐσήμανεν.

(9) Reg. 1. & Seguer. περὶ ἀγγέλων καὶ περὶ υἱοῦ.

(10) Sic uterque Regius, Seguer. Basil. & Felckm. 1. At alii & editi, μετασχηματίζωνται.

(11) Uterque Regius, Seguer. Basil. & Anglican. ἑαυτόν. Ceteri & editi, αὐτόν. Mox Regius primus, περὶ τῆς ἡμέρας τῆς συντελείας. Seguer. περὶ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς συντελείας. Ceteri & editi, περὶ τῆς συντελείας.

(12) Seguerian. προφασίζονται. Mox idem & uterque Regius, τὸ ἑκάστου τέλος. Editi, τὸ ἑκάστου τέλους, mendose.

(13) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. Alii autem & editio Commel. τὸ ἑκάστου ἀπέκρυψεν. Mox Reg. 1. & Seguer. καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ. Alii & editi, καὶ γὰρ ἐν τῷ.

(14) Regius primus prima manu & Seguer. τοῦ ὄντος. Sed Reg. 1. secunda manu, τούτου ὄντος.

(15) Sic Regius primus & Seguerian. atque ita legit Nannius. Alii & editi, ποίᾳ ἡμέρᾳ.

„ ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται. καὶ, ᾗ οὐ δοκεῖτε ὥρᾳ, ὁ υἱὸς „ τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται·„ διὰ τὸ συμφέρον ἄρα (1) τὸ ἐκ τῆς ἀγνοίας τοῦτο εἴρηκε. καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγων, βούλεται διὰ παντὸς (2) ἡμᾶς ἑτοίμους γενέσθαι· ὑμεῖς γὰρ, φησιν, οὐκ οἴδατε· ἐγὼ δὲ ὁ κύριος οἶδα πότε ἔρχομαι, κἂν οἱ (3) Ἀρειανοί με μὴ προσδοκῶσι λόγον ὄντα τοῦ πατρός.

50. Ὁ μὲν οὖν κύριος τὸ ἡμῶν συμφέρον ὑπὲρ ἡμᾶς γινώσκων, οὕτως ἠσφαλίσατο τοὺς μαθητάς· καὶ αὐτοὶ (4) ταῦτα μαθόντες διωρθώσαντο μέλλοντας ἐν τούτῳ πλανᾶσθαι τοὺς ἀπὸ (5) Θεσσαλονίκης. ἐπειδὴ δὲ οἱ χριστομάχοι οὐδ᾽ οὕτως καταδύονται, βούλομαι καίπερ εἰδὼς σκληροτέραν ἔχοντας αὐτοὺς τοῦ (6) Φαραὼ τὴν καρδίαν ἐρωτῆσαι πάλιν καὶ περὶ τούτου. ἐν τῷ παραδείσῳ πυνθάνεται ὁ θεὸς λέγων· Ἀδάμ, ποῦ εἶ; ἐξετάζει δὲ καὶ τὸν Κάϊν, (7) ποῦ Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου; τί τοίνυν καὶ περὶ τούτου φατέ; εἰ γὰρ ἀγνοεῖν αὐτὸν νομίζετε, καὶ διὰ τοῦτο (8) πυνθάνεσθαι· Μανιχαίοις μὲν ἤδη προσετέθητε· αὐτῶν γὰρ τὸ τοιοῦτον τόλμημα. εἰ δὲ φοβούμενοι φανερῶς ὀνομασθῆναι (9) Μανιχαῖοι, βιάζεσθε ἑαυτοὺς εἰπεῖν, ὅτι γινώσκων πυνθάνεται· τί ἄτοπον ἢ τί ξένον ὁρῶντες, οὕτω πεπτώκατε, εἰ ὁ υἱὸς, ἐν ᾧ τότε ἐπυνθάνετο ὁ θεὸς, ὁ αὐτὸς υἱὸς καὶ νῦν σάρκα (10) περιβεβλημένος πυνθάνεται τῶν μαθητῶν ὡς ἄνθρωπος; εἰ μὴ ἄρα Μανιχαῖοι γενόμενοι μέμφεσθαι (11) θελήσητε καὶ τὴν τότε γενομένην πρὸς τὸν Ἀδὰμ ἐρώτησιν· ἵνα μόνον καὶ ὑμεῖς νεανιεύησθε ἐν ταῖς κακονοίαις. καὶ γὰρ ἐν πᾶσιν ἐλεγχόμενοι, (12) τονθορύζετε πάλιν διὰ τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Λουκᾶ, ὃ καλῶς μὲν εἴρηται, κακῶς δὲ ὑμεῖς διανοεῖσθε. τί δὲ τοῦτό ἐστιν, ἀναγκαῖον παραθέσθαι, ἵνα καὶ οὕτως αὐτῶν ἡ διεφθαρμένη διάνοια δειχθῇ.

51. Φησὶ τοίνυν ὁ Λουκᾶς· „ καὶ Ἰησοῦς προέ„ κοπτε σοφίᾳ, καὶ ἡλικίᾳ, καὶ χάριτι παρὰ θεῷ „ καὶ ἀνθρώποις. „ τὸ μὲν οὖν ῥητόν ἐστι τοῦτο· ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐν τούτῳ προσκόπτουσιν, ἀναγκαῖον πάλιν αὐτοὺς ὡς (13) τοὺς Φαρισαίους καὶ τοὺς Σαδδουκαίους ἐρωτῆσαι, περὶ οὗ φησιν ὁ Λουκᾶς. ἔστι δὲ οὕτως. Ἰησοῦς Χριστὸς ἄνθρωπός ἐστιν, ὡς οἱ ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι, ἢ θεός ἐστι σάρκα φορῶν; εἰ μὲν οὖν κοινὸς ἄνθρωπος κατὰ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ αὐτός ἐστιν, ἔστω πάλιν ὡς ἄνθρωπος προκόπτων. (14) τοῦτο μέν τοι τοῦ Σαμοσατέως ἐστὶ τὸ φρόνημα, ὃ τῇ μὲν δυνάμει καὶ ὑμεῖς φρονεῖτε, τῷ δὲ ὀνόματι μόνον ἀρνεῖσθε διὰ τοὺς ἀνθρώπους, εἰ δὲ θεός ἐστι σάρκα φορῶν, ἐπειδὴ καὶ τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς, καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ θεὸς ὢν ἐπὶ γῆς κατῆλθε, ποίαν (15) εἶχε προκοπὴν ὁ ἴσα θεῷ ὑπάρχων; ἢ πῶς εἶχεν αὐξάνειν ὁ υἱὸς (16) ἀεὶ ὢν ἐν τῷ πατρί; εἰ γὰρ ὁ ἀεὶ ὢν ἐν τῷ πατρὶ, προκόπτει, τί ἄρα ἐστὶν ἐπέκεινα τοῦ πατρὸς, ἵν᾽ ἀπὸ τούτου (17) καὶ προκόψῃ; ἔπειτα ὡς ἐπὶ τοῦ λαβεῖν καὶ δοξασθῆναι τὰ αὐτὰ καλὸν εἰπεῖν· εἰ ἄνθρωπος γενόμενος προέκοπτε, δῆλόν ἐστιν ὡς πρὸ τοῦ γενέσθαι ἄνθρωπος, ἀτελὴς ἦν· καὶ μᾶλλον ἡ σὰρξ αἰτία τῆς τελειώσεως αὐτοῦ γέγονεν, ἢ αὐτὸς τῆς σαρκός. πάλιν

A *Dominus vester venturus sit: & , qua non putatis hora filius hominis veniet*. Itaque ob utilitatem quæ ex hac oritur ignorantia, ita est locutus. His enim verbis nos hortatur ut semper parati simus. Vos enim, inquit, nescitis: ego vero Dominus novi quando venturus sum, quamvis Ariani me, qui Patris sum Verbum, non expectent. — *Luc. 12. 40.*

50. Sic ergo Dominus, qui quid nobis expediret, melius quam nos noverat, suos discipulos firmavit ac munivit, illique hujusmodi instructi admonitione, emendaverunt Thessalonicenses, ea in re alioquin erraturos. Quando vero neque his cedunt Christi hostes, B tametsi non me fugit durius illis cor esse quam Pharaoni, placet tamen illos iterum ea de re interrogare. Deus in Paradiso percuntatur, *Adam, ubi es?* Cainum quoque ipse interrogat, *Ubi est Abel frater tuus?* Quid hic itaque respondetis? Nam si eum nescire existimatis, & idcirco sciscitari: cum Manichæis profecto consentitis, qui videlicet ista audent docere. Sin autem veriti ne Manichæi palam audiatis, vel inviti conceditis eum scientem interrogare; quid, quæso, absurdum aut quid mirum vobis videtur, si Filius in quo tunc Deus interrogabat, idem, inquam, ipse Filius C carne circumdatus discipulos tamquam homo interroget? nisi forte Manichæi jam facti, illum Scripturæ locum, ubi Deus Adamum interrogat, velitis reprehendere, idque eo tantum animo, ut nova improbe excogitetis & audeatis. Hinc enim in omnibus convicti, Lucæ verba jam insusurratis, quæ quidem recte sunt dicta, sed a vobis perverse intelliguntur. Quænam autem illa sint afferre necesse est, ut hac etiam ratione pateat quam corruptam illi habeant mentem. — *2. Thessalon. 2. 2.* — *Genes. 3. 9.* — *Genes. 4. 9.* — *Manichæorum impia opinio.* — *Genes. 3. 9.*

51. Hæc igitur sunt Lucæ verba: *Et Jesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum & homines*. Hic, inquam, ille locus est, ad quem quoniam D offendunt, ab illis non secus ac a Sadducæis & Pharisæis sciscitandum est, quo de loquatur Lucas. Sic autem illos aggrediamur: Jesus Christus homone est ut alii omnes homines, an vero Deus est carnem gestans? Si purus homo est, ut ceteri homines; utique ut homo proficiat: quæ quidem est Samosatensis sententia, quam toto vos animo amplectimini, sed nomine tenus præ metu hominum negatis. Si vero Deus est carnem gestans, uti revera est, & Verbum caro factum est, isque, qui Deus erat, in terram descendit: quos progressus queat ille habere qui æqualis Deo existit, aut quo modo crescere possit Filius qui semper est in E Patre? Nam si is, qui est in Patre, proficere potest, quid, quæso, est, ultra Patrem, ut inde possit proficere? Deinde, e re fuerit eadem hic dicere, quæ supra disseruimus cum explicaremus quonam sensu aliquid accepisse & gloriam adeptus esse diceretur. Nimirum, si homo factus profecit, ergo antequam fieret homo, perfectus non erat, ac proinde ejus perfectionis causa fuit potius caro, quam ipse, carnis. Insuper, si il- — *Quo sensu Christus profecisse dicatur. Luc. 2. 52.* — *Pauli Samosatensis error.* — *Vide supra num. 35.*

(1) Reg. & Seg. τὸ omittunt. Mox iidem, & Gobler. & Felc. 1. καὶ γὰρ καὶ τοῦτο. Ceteri & editio Commel. καὶ γὰρ τοῦτο.
(2) Reg. 1. & Seguerian. διὰ παντὸς ἑτοίμους γίνεσθαι.
(3) Reg. 1. & Seguerian. Ἀρειομανῖται. Goblerian. & Felc. 1. Ἀρειομανῖται. Ceteri & editi, Ἀρειανοί.
(4) Sic primus codex Regius & Seguerianus. In ceteris & editis deest ταῦτα.
(5) Sic uterque Regius & Seguerianus. At alii & editi, ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης.
(6) Sic Reg. 1. Seguerian. Basil. Anglican. & Felc. 5. At alii & editi, Φαραῶ, circumflexa ultima. Mox uterque Regius & Seguerian. ἐν τῷ παραδείσῳ. Ceteri & editi, ἐν δὲ τῷ παραδείσῳ. Ibid. Regius primus & Seguer. πυνθάνεται ὁ θεὸς λέγων. Alii & editi, πυνθάνεται ὁ θεὸς τοῦ Ἀδὰμ λέγων.
(7) Sic Regius primus, Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. At alii & editi, λέγων ποῦ, &c.
(8) Seguerian. & Reg. 2. πυνθάνεσθε, mendose.
(9) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. Ἰουδαῖοι.
(10) Sic Regius primus & Seguerian. Alii autem & editi, περιβαλλόμενος. Ibidem Basil. & Felc. 5. pro τῶν μαθητῶν, habent αὐτῶν.

(11) Sic Regius primus, ut & emendatum est in Seguer. At alii & editi, θελήσετε.
(12) Sic Seg. Gobl. & Felc. 1. At Reg. 1. τονθρύζετε. Anglic. ὑποτονθορύζετε. Reg. 2. θορυβεῖτε. Alii & editio Commel. θορυβίζετε. Ibidem, πάλιν deest in Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. Item ibid. Reg. 1. παρὰ τῷ Λουκᾷ. Felc. 5. ibid. ὅτι ὃ καλῶς.
(13) Sic primus codex Regius & Seguer. Legitur item Σαδδουκαίους in Reg. 2. Goblerian. & Felc. 1. Alii & editio Commel. τοὺς Σαδουκαίους καὶ Φαρισαίους. Mox Reg. 1. & Seguer. Ἰησοῦς ὁ Χριστός.
(14) Regius primus Seguerian. Gobler. & Felc. 1. τοῦ μέντοι Σαμοσατέως.
(15) Sic Reg. 1. & Seguerian. At alii & editi, ἔχει.
(16) Sic Reg. 1. & Seguerian. At Reg. 2. Anglican. Basil. & Felc. 5. ὁ υἱὸς ὁ ἀεὶ ὢν, &c. Præterea Reg. 2. Anglican. Gobler. & Felc. 1. habent item, εἰ γὰρ ὁ ἀεὶ ὢν ἐν τῷ πατρὶ προκόπτει. Ceteri & editi, ὁ υἱὸς ὁ ἀεὶ ἐν τῷ πατρί; ἀεὶ γὰρ ὢν ἐν τῷ πατρὶ οὐ προκόπτει. Ibidem Basil. τί γάρ ἐστιν.
(17) Sic Regius primus, Seguerian. Anglican. Gobler. & Felc. 1. In aliis & editis καὶ deest.

si ille qui Verbum est proficit, quid majus potest fieri quam Verbum, Sapientia, Filius, & Dei virtus? hæc siquidem sunt ipsum Verbum, quorum si quis veluti radium posset accipere, is sane summe perfectus inter homines esset, Angelisque fieret æqualis. Etenim Angeli ipsi atque Archangeli, Dominationes Virtutesque omnes & Throni, Verbi participes effecti, faciem Patris ejus perpetuo vident. Qui ergo fieri potest ut ille qui aliis impertit perfectionem, ipse post illos proficiat? Angeli namque humanam ejus administraverunt nativitatem, & Lucæ verba post hujusmodi Angelorum administrationem prolata sunt. Qui igitur possit id vel in mentem hominis prorsus venire? Quomodo, inquam, Sapientia in sapientia profecit? Quomodo qui aliis dat gratiam, (uti Paulus suis in omnibus epistolis, hisce verbis agnoscit, *Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum omnibus vobis*) ipse in gratia profecit? Vel enim Apostolum mentiri contendant, vel Filium non esse sapientiam audeant affirmare. Vel si est sapientia, ut dixit Salomon, & Paulus scripsit, *Christus Dei virtus & Dei sapientia*: quem, quæso, progressum accepit Sapientia?

2. *Thessalon.* 3. 18. *& alibi.*

1. *Cor.* 1. 24.

52. Homines quidem, utpote creati, in virtute progredi & proficere possunt. Hinc Enoch translatus est, Moysesque crescendo proficiebatur, & Isaac proficiendo magnus est effectus: Apostolus item ad ea quæ priora sunt se testatur extendere. Singuli scilicet ulteriorem ante se gradum quo progrederentur habuere. At Dei Filius, qui quidem solus ipse est, quonam se potest extendere? Omnia siquidem, in eum contuendo, proficiunt: ipse vero, cum solus sit, in solo est Patre, a quo non ultra progreditur, sed semper in eo manet. Itaque hominum est proficere: at Dei Filius, quia nihil quo progrederetur haberet, cum in Patre sit perfectus, seipsum pro nobis humiliavit, ut nos in ejus humilitate magis crescere possemus. Aliud autem nihil est incrementum nostrum quam ut a rebus quæ sensus movent recedamus, & ad ipsum accedamus Verbum: quandoquidem & ejus humilitas nihil aliud est quam quod carnem nostram accepit. Non ergo Verbum, ut Verbum, proficit, cum perfectum sit ex perfecto Patre, nullaque omnino re egeat, sed potius aliis proficiendi sit causa. Verum hic etiam humano more dictus est proficere, quoniam hominum sit proficere. Hinc caute admodum Euangelista ætatem cum progressione conjunxit: siquidem nulla est Verbi & Dei ætas, sed ætates ad corpora pertinent. Ad corpus igitur spectat hujusmodi progressus: eo enim proficiente, in ipso pariter cernentium oculis proficiebat patefactio divinitatis. Quanto porro manifestius divinitas se explicabat, tanto magis apud omnes homines gratia ejus tamquam hominis crescebat. Nam infans quidem gestabatur, puer autem factus remansit in templo, ipsosque sacerdotes de lege interrogavit. Sensim autem

Philip. 1. 13.

Christus non quatenus Deus profecisse dictus est, sed quatenus homo.

A τε εἰ λόγος ὢν προκόπτει, τί μεῖζον (1) ἔχει γενέσθαι λόγου καὶ σοφίας, καὶ υἱοῦ, καὶ θεοῦ δυνάμεως; ταῦτα γάρ ἐστιν ὁ λόγος, (2) ὧν εἴ τις ὡς ἀκτῖνα μετασχεῖν πως δύναιτο, ὁ τοιοῦτος παντέλειος ἐν ἀνθρώποις, καὶ ἴσος ἀγγέλοις γίνεται. καὶ γὰρ καὶ ἄγγελοι, (3) καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ κυριότητες, καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις, καὶ θρόνοι, τοῦ λόγου μετέχοντες, βλέπουσι διαπαντὸς τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. πῶς οὖν ὁ ἄλλοις τὴν τελειότητα (4) παραχὼν, αὐτὸς μετ' ἐκείνους προκόπτει; ἄγγελοι γὰρ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ γένεσιν διηκόνησαν· καὶ τὸ λεγόμενον παρὰ τοῦ Λουκᾶ, μετὰ τὴν διακονίαν τῶν ἀγ- B γέλων εἴρηται. πῶς οὖν ὅλως κἂν εἰς ἐνθύμησιν ἐλθεῖν ἀνθρώπου δύναται; ἢ πῶς ἡ σοφία ἐν σοφίᾳ προέκοπτεν; ἢ πῶς ὁ ἄλλοις (5) χάριν διδοὺς, καθὼς ὁ Παῦλος διὰ πάσης ἐπιστολῆς δι' αὐτοῦ δίδοσθαι τὴν χάριν γινώσκων, φησίν· „ἡ χάρις τοῦ κυρίου „ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν· „αὐτὸς ἐν χάριτι προέκοπτεν; ἢ γὰρ ψεύδεσθαι τὸν ἀπόστολον λεγέτωσαν, ἢ μηδὲ σοφίαν εἶναι τὸν υἱὸν λέγειν τολμάτωσαν. ἢ εἰ σοφία ἐστὶν, ὡς εἶπεν (6) ὁ Σολομὼν, καὶ ὁ Παῦλος ἔγραψε, „Χριστὸς θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία·„ (7) ποίαν ἡ σοφία προκοπὴν ἐπεδέχετο.

C 52. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ κτίσματα τυγχάνοντες, ἐπεκτείνεσθαί πως καὶ προκόπτειν ἐν ἀρετῇ δύνανται. Ἐνὼχ γοῦν οὕτω μετετέθη· καὶ Μωσῆς αὐξάνων ἐτελειοῦτο· Ἰσαὰκ (8) δὲ προκόπτων ἐγίνετο μέγας· καὶ ὁ ἀπόστολος ἐπεκτείνεσθαι καθ' ἡμέραν τοῖς ἔμπροσθεν ἔλεγεν. εἶχε γὰρ ἕκαστος ποῦ (9) προκόψει, βλέπων εἰς τὸν ἔμπροσθεν αὐτοῦ βαθμόν. ὁ δὲ τοῦ θεοῦ υἱὸς, ὁ μόνος ὢν, ποῦ εἶχεν ἐπεκτείνεσθαι; πάντα γὰρ εἰς αὐτὸν βλέποντα προκόπτει· αὐτὸς δὲ μόνος ὢν, ἐν τῷ μόνῳ πατρί ἐστιν· ἀφ' οὗ οὐδὲ ἐπεκτείνεται, ἀλλ' ἐν αὐτῷ μένων ἐστὶν ἀεί. ἀνθρώπων μὲν οὖν ἐστι τὸ προκόπτειν· ὁ δὲ τοῦ θεοῦ υἱὸς, ἐπεὶ προκόπτειν (10) οὐκ εἶ- D χε, τέλειος ὢν ἐν τῷ πατρὶ, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἐν τῷ ἐκείνου ταπεινῷ μᾶλλον ἡμεῖς αὐξῆσαι δυνηθῶμεν. ἡ δὲ αὔξησις ἡμῶν, οὐκ ἄλλη τίς ἐστιν, ἢ τὸ ἀφίστασθαι μὲν τῶν αἰσθητῶν, εἰς αὐτὸν δὲ τὸν λόγον γενέσθαι· ἐπεὶ καὶ τὸ ἐκείνου ταπεινὸν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ τὸ λαβεῖν τὴν ἡμετέραν σάρκα. οὐκ ἄρα ὁ λόγος (11) ἦν, ᾗ λόγος ἐστὶν, ὁ προκόπτων, ὁ τέλειος ἐκ τελείου ὢν τοῦ πατρὸς, ὁ μηδενὸς δεόμενος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους εἰς προκοπὴν ἀνάγων. ἀλλὰ ἀνθρωπίνως εἴρηται καὶ ἐνταῦθα (12) τὸ προκόπτειν· ἐπεὶ καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ πάλιν ἡ προκοπή. καὶ γὰρ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς οὕτως μετὰ ἀκριβοῦς τῆς παρατηρήσεως λέγων, τῇ προ- E κοπῇ συνῆψε τὴν ἡλικίαν· λόγος δὲ καὶ θεὸς ἡλικίᾳ οὐ (13) μετρεῖται, ἀλλὰ τῶν σωμάτων εἰσὶν αἱ ἡλικίαι. τοῦ σώματος ἄρα ἐστὶν ἡ προκοπή· αὐτοῦ γὰρ προκόπτοντος, προέκοπτεν ἐν αὐτῷ καὶ ἡ φανέρωσις τῆς θεότητος τοῖς ὁρῶσιν· ὅσῳ δὲ ἡ θεότης ἀπεκαλύπτετο, τοσούτῳ πλεῖον ἡ χάρις ηὔξανεν ὡς (14) ἀνθρώπου παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις. παιδίον μὲν γὰρ ἐβαστάζετο· παῖς δὲ γενόμενος, ἀπέμενεν ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ τοὺς ἱερέας ἀνέκρινε περὶ τοῦ νόμου· κατ' ὀλίγον δὲ τοῦ σώματος

(1) Seguerian. Reg. 1. Gobler. & Felc. 1. εἶχε. Felc. 5. εἶχεν. Alii & editi, ἔχει. Mox Reg. 1. & Seguerian. καὶ θεοῦ δυνάμεως. Alii & editi omittunt θεοῦ.

(2) Reg. 1. & Seguerian. ὧν εἴ τις ὡς ἀκτῖνα μετασχεῖν πως δύναιτο. At alii & editi, οὗ εἴ τις ὡς ἀκτῖνος μετασχεῖν δύναταί πως, aliqui πως δύναται.

(3) Sic Reg. 1. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. At in Reg. 2. deest καὶ ἀρχάγγελοι. Ceteri item & editi καὶ omittunt. Mox uterque Regius, Seguer. Basil. Gobler. Felc. 1. & 5. πᾶσαι αἱ δυνάμεις. Alii & editi, πᾶσαι δυνάμεις.

(4) Regius primus & Seguer. παρασχών. Alii & editi, παρέχων. Mox Reg. 1. & Seguer. τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ γένεσιν. Editi & alii, τῇ ἀνθρωπίνῃ γενέσει αὐτοῦ. Ibid. Reg. 1. Seguer. Basil. & Felc. 5. παρὰ τοῦ Λουκᾶ. Alii & editi, παρὰ τῷ Λουκᾷ.

(5) Sic primus codex Regius, Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. Ceteri vero & editi, ὁ ἄλλοις τὴν χάριν διδούς· ὁ γὰρ Παῦλος, &c.

(6) Sic Regius primus & Seguerian. At ὁ in editis deest, Ibidem Goblerian. & Felc. 1. καὶ Παῦλος γράφει.

(7) Sic Regius primus, Seguer. Anglicanus, Goblerian. & Felc. 1. ut & Nannius legit. Alii & editio Commel. omisso ποίαν ἡ σοφία, habent προκοπὴν οὐκ ἐπεδέχετο.

(8) Sic uterque Regius, Seguerianus, Basiliensis, Goblerian. & Felc. 1. At alii & editi, Ἰσαάκ τε. Ibidem Felc. 5. γέγονε.

(9) Basiliensis, προκόψειν. Regius primus prima manu, προκόψῃ, sed secunda, προκόψει, ut ceteri & editi. Mox Regius primus & Seguerianus, ἑαυτοῦ βαθμόν. Reg. 2. αὐτῶν βαθμόν. Editi & alii, αὐτοῦ βαθμόν.

(10) Sic Regius primus, Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. At alii & editi, οὐκ εἶχεν, ἐπεὶ τέλειος. Ibid. Reg. 2. Basiliens. & Felc. 5. ἦν ἐν τῷ πατρί. Editi atque alii, ὢν ἐν τῷ πατρί.

(11) ἦν deletum est in Reg. 1.

(12) Sic Regius primus & Seguer. In aliis & editis τὸ deest. Mox Reg. 1. & Seguer. καὶ γὰρ ὁ εὐαγγελιστής.

(13) Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. μετρεῖται. Editi aliique, μεμέτρηται.

(14) Sic uterque Regius, Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 5. At alii & editio Commel. ἀνθρώπῳ.

ματος αὐξάνοντος, καὶ τοῦ λόγου φανεροῦντος (1) ἑαυτὸν ἐν αὐτῷ, ὁμολογεῖται λοιπὸν παρὰ μὲν Πέτρου πρῶτον, εἶτα καὶ παρὰ πάντων, ὅτι ἀληθῶς υἱὸς θεοῦ ἐστιν οὗτος· εἰ καὶ Ἰουδαῖοι οἵτε παλαιοὶ (2) καὶ οἱ νέοι οὗτοι θέλοντες καμμύουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἵνα μὴ βλέπωσιν ὅτι τὸ, ἐν σοφίᾳ προκόπτειν, οὐκ ἔστι τὴν σοφίαν αὐτὴν προκόπτειν, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον μᾶλλον ἐν αὐτῇ (3) προκόπτειν. καὶ Ἰησοῦς γὰρ προέκοπτε σοφίᾳ καὶ χάριτι· εἰ χρὴ δὲ καὶ πιθανῶς μετὰ τοῦ ἀληθοῦς εἰπεῖν, αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ προέκοπτε· ἡ σοφία γὰρ ᾠκοδόμησεν (4) ἑαυτῇ οἶκον, καὶ ἐν ἑαυτῇ τὸν οἶκον προκόπτειν ἐποίει.

53. Τίς δέ ἐστιν ἡ λεγομένη προκοπὴ, (5) ἢ καθὰ προεῖπον, ἡ παρὰ τῆς σοφίας μεταδιδομένη τοῖς ἀνθρώποις θεοποίησις καὶ χάρις, ἐξαφανιζομένης ἐν αὐτοῖς τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς φθορᾶς, κατὰ τὴν ὁμοιότητα καὶ συγγένειαν τῆς σαρκὸς τοῦ λόγου; οὕτω γὰρ αὐξάνοντος ἐν ἡλικίᾳ τοῦ σώματος, (6) συνεπεδίδοτο ἐν αὐτῷ καὶ ἡ τῆς θεότητος φανέρωσις, καὶ ἐδείκνυτο παρὰ πᾶσιν ὅτι ναὸς θεοῦ ἐστι, καὶ θεὸς ἦν ἐν τῷ σώματι. ἐὰν δὲ φιλονεικῶσιν, ὅτι (7) Ἰησοῦς ἐκλήθη „ ὁ λόγος γενόμενος σὰρξ, „ καὶ εἰς αὐτὸν ἀναφέρουσι τὸ λεγόμενον, „ προέκοπτεν· „ ἀκουέτωσαν ὅτι οὐδὲ τοῦτο μὲν ἐλαττοῖ τὸ πατρικὸν φῶς· τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ υἱός· δείκνυσι δὲ πάλιν, (8) ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος ὁ λόγος, καὶ ἀληθινὴν ἐφόρεσε σάρκα. καὶ ὥσπερ εἴπομεν ὅτι σαρκὶ πέπονθε, (9) καὶ σαρκὶ ἐπείνα, καὶ σαρκὶ ἐκοπίασεν, οὕτως καὶ εἰκότως ἂν λέγοιτο, ὅτι σαρκὶ προέκοπτεν. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἔξωθεν ὄντος τοῦ λόγου ἐγίνετο ἡ προκοπὴ, οἵα ἐστὶν, ἣν εἰρήκαμεν. ἐν αὐτῷ γὰρ ἦν ἡ σὰρξ ἡ προκόπτουσα καὶ αὐτοῦ λέγεται· καὶ τοῦτο ἵνα πάλιν ἡ τῶν ἀνθρώπων προκοπὴ ἄπτωτος διὰ τὸν συνόντα λόγον διαμένῃ· οὔτ' οὖν τοῦ λόγου ἡ προκοπὴ, οὔτε ἡ σὰρξ ἦν ἡ σοφία, ἀλλὰ τῆς σοφίας σῶμα γέγονεν ἡ σάρξ. διὰ (10) τοῦτο, ὡς προείπομεν, οὐχ ἡ σοφία, ᾗ σοφία ἐστὶν, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν προέκοπτεν· ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐν τῇ σοφίᾳ προέκοπτεν, ὑπεραναβαῖνον κατ' ὀλίγον (11) τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ θεοποιούμενον, καὶ ὄργανον αὐτῆς πρὸς τὴν ἐνέργειαν τῆς θεότητος καὶ τὴν ἔκλαμψιν αὐτῆς γινόμενον καὶ φαινόμενον πᾶσι. διὸ οὐδὲ εἶπεν, ὁ λόγος προέκοπτεν, (12) ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς, ὅπερ ὄνομα γενόμενος ἄνθρωπος ὁ κύριος ἐκλήθη· ὡς εἶναι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν προκοπὴν οὕτως (13) ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν.

54. Οὐκοῦν ὥσπερ, προκοπτούσης τῆς σαρκὸς, λέγεται αὐτὸς προκόπτειν, διὰ τὴν πρὸς τὸ σῶμα ἰδιότητα· οὕτω καὶ τὰ περὶ τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου λεγόμενα, τὸ ταραχθῆναι, τὸ κλαῦσαι, χρὴ λαμβάνειν τῇ αὐτῇ διανοίᾳ. ἄνω γὰρ καὶ κάτω περιιόντες, καὶ ὥσπερ ἐκ τούτων τὴν αἵρεσιν πάλιν (14) συνιστῶντες, φάσκουσιν· ἰδοὺ ἔκλαυσε καὶ εἶπε, νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται· καὶ παρεκάλεσε παρελθεῖν τὸ ποτήριον· πῶς οὖν, εἰ ταῦτα

A crescente corpore, & Verbo seipsum in eo patefaciente, primo Petrus deindeque alii eum vere Filium Dei esse confitentur, quantumvis Judæi cum veteres tum novi isti ultro claudant oculos, ne videant quod hic, in sapientia proficere, non significet ipsam Sapientiam proficere, sed humanam tantum naturam in ea proficere. Siquidem *Jesus proficiebat sapientia & gratia*: vel potius, ut apposite simul & vere loquamur, ipse in seipso proficiebat. Nam *Sapientia ædificavit sibi domum*, fecitque ut domus in seipsa proficeret.

Luc. 2. 52.
Prov. 9. 1.

B 53. Ceterum quænam illa est progressio, quam, uti supra dixi, gratia & divinitas hominibus a Sapientia impartita, destructo in illis peccato & corruptione, propter ipsorum cum carne Verbi similitudinem & cognationem? Ita enim corpore ætate crescente, in illo quoque crescebat major divinitatis explicatio, omnibusque ostendebatur templum Dei ipsum esse, & Deum esse in corpore. Quod si rixari velint in eo quod *Verbum caro factum* Jesus sit appellatus ad eumque illud dictum, *proficiebat*, referant: audiant neque ea re imminui paternam lucem, quæ Filius ipse est. C Verum id rursus ostendit Verbum hominem esse factum, veramque carnem habuisse. Unde, quemadmodum diximus eum carne passum esse, carne esuriisse, carne defatigatum esse: ita, & merito quidem, affirmare licet eum carne profecisse. Neque enim illa, qualemcumque diximus, progressio fiebat, quasi Verbum extrinsecus existeret: sed in illo erat & ejus dicitur caro proficiens, ut scilicet hominum progressus, propter ipsorum cum Verbo societatem, stabilis posset perseverare. Nec ergo Verbum proficiebat, nec caro erat Sapientia, sed caro facta est Sapientiæ corpus. Quocirca, uti docuimus, D non Sapientia, quatenus est Sapientia, ipsa per seipsam proficiebat; se sola humanitas in Sapientia proficiebat, humanam paulatim transcendens naturam, divina reddita, ipsiusque Sapientiæ facta & omnibus apparens instrumentum, quo ad agendum & elucendum ipsa uteretur divinitas. Hinc nequaquam dixit, Verbum proficiebat, sed, Jesus, quod quidem nomen Dominus factus homo accepit; ita ut ad humanam naturam progressus ille pertineat, eo quo supra explicavimus modo.

Joan. 1. 14.

54. Itaque quemadmodum carne proficiente, ipse proficere dicitur ob suam cum corpore conjunctionem: E ita quæ illi tempore mortis accidisse legimus, ut turbari, flere, eadem ratione interpretari oportet. Enimvero illi in omnes sese vertunt partes, suamque hæresim ex his veluti commendantes ac confirmantes, hisce nos verbis adoriuntur. Ecce, inquiunt, flevit & dixit, *Nunc anima mea turbata est*: rogavit item ut calix transiret: qui ergo fieri potest ut is, qui hæc dixit,

Joan. 12. 27.
Matth. 26. 39.

(1) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἑαυτὸν ἐν αὐτῷ. Felc. 5. αὐτὸν ἑαυτῷ. Ceteri & editi, ἑαυτὸν ἑαυτῷ.

(2) Reg. 1. & Seguer. καὶ οἱ νέοι οὗτοι. Gobler. & Felc. 1. καὶ νέοι οὗτοι. Alii & editi, καὶ νέοι οὕτω. Paulopost Reg. 1. ὅτι ἐν σοφίᾳ προκόπτειν. Mox idem & Seguer. τὴν σοφίαν αὐτὴν προκόπτειν. In aliis & editis deest, αὐτήν.

(3) Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. προκόπτειν. Alii & editi, προκόπτει. Ibid. Reg. 1. Seguerian. Gobler. & Felc. 1. καὶ Ἰησοῦς γὰρ προέκοπτε σοφίᾳ. Editi, καὶ γὰρ Ἰησοῦς προέκοπτεν ἐν σοφίᾳ.

(4) Goblerian. & Felc. 1. ἐν αὐτῇ. Iidem ibidem & Reg. ac Seguerian. καὶ ἐν ἑαυτῇ. Alii & editi, καὶ ἐν αὐτῇ.

(5) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editio Commel. προκοπὴ, καθὰ προεῖπον, ἢ, &c.

(6) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editio Commel. συναπεδίδοται ἐν αὐτῷ ἡ τῆς.

(7) Sic primus codex Regius, Seguer. Goblerian. & Felc. 1. ut & legit Nannius. Ceteri vero & editi, Ἰησοῦς ἐκλήθη σὰρξ γενόμενος, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναφέρουσιν. Basiliensis habet, ὅτι ὁ Ἰησοῦς.

(8) Sic mss. In editione autem Commel. deest ὅτι. Mox Reg. 1. Seguerian. Gobler. & Felc. 1. ἐφόρεσε σάρκα. Alii & editio Commel. ἐφόρει σάρκα.

(9) Uterque Regius, Seguerian. Gobler. & Felc. 1. addunt καὶ, quod in aliis & editis deest. Ibidem Reg. 1. & Seguerian. ἐπείνασε, & ἐκοπίασε. Item iidem & Goblerian. ac Felc. 1. καὶ τοῦτο εἰκότως ἂν λέγοιτο, σαρκὶ προέκοπτεν. Ibidem uterque Regius, Seguer. & Basil. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἔξωθεν. Gobler. Felc. 1. & 5. οὐδὲ γὰρ ἔξωθεν. Editio Commel. οὐ γὰρ οὐδὲ ἔξωθεν.

(10) Regius primus & Seguerian. διὰ τοῦθ' ὡς προεῖπον.

(11) Sic uterque Regius, Seguer., Basiliensis, Anglic. Gobler. & Felc. 1. At in aliis & editis deest τήν. Mox post ὄργανον αὐτῆς, Regius primus & Seguerian. omittunt γινόμενον, quod hic alii & editi habent, sed infra transponunt post ἔκλαμψιν αὐτῆς, ibidemque habent, καὶ φαινόμενον πᾶσι, ubi alii & editi, φαῖνον ἐν πᾶσι.

(12) Sic primus codex Regius, Gobler. & Felc. 1. At ceteri & editi, ἀλλὰ Ἰησοῦς.

(13) Regius primus & Seguerian. ὥσπερ καὶ ἐν. Gobler. & Felc. 1. ὥσπερ ἐν. Alii & editi, ὡς ἐν.

(14) Regius primus, συνιστάντες.

dixit, Deus ſit & Verbum Patris? Ita ſane, o Dei hoſtes: ſcriptum eſt eum fleviſſe, & dixiſſe, Turbatus ſum, illa quoque verba in cruce pronunciaſſe, *Eloi, Eloi, lama ſabacthani*, id eſt, *Deus meus, Deus meus, quare dereliquiſti me?* Rogavit etiam ut tranſiret calix: namque hæc fatemur ſcripta eſſe. Verum vos ſimiliter velim viciſſim reſpondere: neceſſe enim eſt idem ad ſingula quæ objicitis retorquere. Si purus homo eſt qui loquitur, lacrymetur utique & mortem reformidet, ut homo. Sed ſi Verbum eſt in carne: (nam eadem ſemper dicere, grave eſſe minime debet) quem ille qui Deus eſt timere potuit? Vel quare ille, qui vita eſt & alios ex morte eripit, mortem ipſe pertimeſceret? Vel qui fieri potuit ut is qui ajebat, Nolite timere eum qui occidit corpus, timore ipſe corriperetur? Quonam pacto ille qui Abrahæ dicebat, *Noli timere, quia ego tecum ſum:* ille qui Moyſem adverſus Pharaonem corroborabat: qui filio Nave ajebat, *Fortiter & viriliter age:* quomodo, inquam, ipſe Herodem & Pilatum potuit metuere? Præterea, illene qui alios ad non timendum adjuvat, (Nam, *Dominus*, inquit, *mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo*) ipſe præſides mortales homines metuebat? illene qui contra mortem venit, mortem timuit? An non abſurdum & impium eſt contendere, cum mortem & inferos extimuiſſe, quo conſpecto inferorum janitores tremuerunt? Enimvero ſi ſecundum vos Verbum timuit, cur cum longe ante Judæorum prædixiſſet inſidias, non aufugit, ſed quæſitus dixit, *Ego ſum?* Siquidem poterat non mori, uti his verbis docet, *Poteſtatem habeo ponendi animam meam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam:* &, *nemo tollit eam a me.*

Marc. 15. 34. — Quomodo Chriſtus timuiſſe dicatur. — Luc. 12. 4. — Geneſ. 26. 24. — Joſue 1. 6. — Pſal. 117. 6. — Joan. 18. 5. — Joan. 10. 18.

55. Verum hæc non naturæ Verbi, quatenus Verbum eſt, propria erant: ſed Verbum, o Chriſti hoſtes & ingrati Judæi, in carne hæc patiente exiſtebat. Hinc iſta non ante carnem aſſumtam dicta ſunt: ſed poſtquam Verbum caro & homo eſt factum, hæc de humana natura dicta eſſe ſcriptum eſt. Certe ille, de quo iſta ſcripta ſunt, Lazarum a mortuis excitavit, aquam convertit in vinum, cæco nato viſum reſtituit, & dixit, *Ego & Pater unum ſumus.* Quocirca ſi ex humanis ejus geſtis occaſionem captant humiliter & abjecte de Dei Filio ſentiendi; imo vero hominem eum totum e terra non autem e cælo eſſe arbitrantur: cur non etiam ex divinis factis Verbum in Patre exiſtens agnoſcunt, propriamque deponunt impietatem? Illis enim licet perſpicere eumdem omnino eſſe qui illorum operum auctor eſt, & qui patibile corpus ſe habere oſtendit, cùm illud flere,

Joan. 10. 30.

A εἴρηκε, θεός ἐστι καὶ λόγος τοῦ πατρός; (1) ναὶ γέγραπται, ὅτι ἔκλαυσεν, ὦ θεομάχοι, καὶ ὅτι εἶπεν, ἐταράχθην, καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ εἶπεν, „ Ελωὶ, Ελωὶ λιμασαβαχθανὶ, ὅ ἐστι, θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; „ καὶ παρεκάλεσε δὲ (2) τοῦ παρελθεῖν τὸ ποτήριον. γέγραπται γὰρ ταῦτα. ἀλλ᾽ ἠβουλόμην πάλιν ὑμᾶς ἀποκρίνασθαι· (3) τὸ αὐτὸ γὰρ ἐφ᾽ ἑκάστου τῶν παρ᾽ ὑμῶν προτεινομένων ἀντικρούειν ἀνάγκη. εἰ μὲν ἄνθρωπος ψιλός ἐστιν ὁ λαλῶν, κλαιέτω καὶ φοβείσθω τὸν θάνατον, ὡς ἄνθρωπος· εἰ δὲ λόγος ἐστὶν ἐν σαρκί· τὰ αὐτὰ γὰρ λέγειν ἀεὶ οὐκ ὀκνητέον· τίνα θεὸς (4) ὢν εἶχε φοβεῖσθαι; ἢ διατί τὸν θάνατον ἐφοβεῖτο ζωὴ ὢν B αὐτὸς, καὶ ἄλλους ἐκ τοῦ θανάτου ῥυόμενος; ἢ πῶς λέγων, μὴ (5) φοβεῖσθε τὸν ἀποκτείνοντα τὸ σῶμα, αὐτὸς ἐφοβεῖτο; πῶς δὲ ὁ τῷ Ἀβραὰμ λέγων, „ μὴ φοβοῦ ὅτι (6) μετὰ σοῦ εἰμι· „ καὶ τὸν Μωσῆν παραθαρσυνὼν κατὰ τοῦ Φαραὼ, καὶ (7) τῷ τοῦ Ναυῆ λέγων, „ ἴσχυε καὶ ἀνδρίζου, „ αὐτὸς ἐδειλία τὸν Ἡρώδην καὶ τὸν (8) Πιλάτον; εἶτα ἄλλοις γινόμενος βοηθὸς εἰς τὸ μὴ φοβεῖσθαι· „ κύριος „ γάρ, φησιν, ἐμοὶ βοηθός· (9) οὐ φοβηθήσομαι τί „ ποιήσει μοι ἄνθρωπος· „ αὐτὸς ἡγεμόνας θνητοὺς ἀνθρώπους ἐφοβεῖτο, (10) αὐτὸς ἐλθὼν κατὰ τοῦ θανάτου, ἐδειλία τὸν θάνατον; πῶς δὲ οὐκ ἄτοπον C καὶ δυσσεβὲς, λέγειν τοῦτον δειλιᾷν (11) τὸν θάνατον ἢ τὸν ᾅδην, ὃν οἱ πυλωροὶ τοῦ ᾅδου βλέποντες ἔπτηξαν; εἰ δὲ καθ᾽ ὑμᾶς ἐδειλία ὁ λόγος, διατί πρὸ πολλοῦ λέγων περὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν Ἰουδαίων οὐκ (12) ἔφυγεν, ἀλλὰ καὶ ζητούμενος ἔλεγεν, „ ἐγώ εἰμι; „ καὶ γὰρ ἠδύνατο μὴ ἀποθανεῖν, ὡς ἔλεγεν, „ ἐξουσίαν ἔχω „ θεῖναι τὴν ψυχήν μου· καὶ ἐξουσίαν ἔχω (13) πάλιν „ λαβεῖν αὐτήν· καὶ, οὐδεὶς αἴρει αὐτὴν ἀπ᾽ ἐμοῦ. „

55. Ἀλλ᾽ οὐκ ἦν ἴδια φύσει τοῦ λόγου ταῦτα, ᾗ λόγος ἦν· ἐν δὲ τῇ (14) τοιαῦτα πασχούσῃ σαρκὶ ἦν ὁ λόγος, ὦ χριστομάχοι καὶ ἀχάριστοι Ἰουδαῖοι. καὶ γὰρ οὐκ εἴρηται ταῦτα πρὸ τῆς σαρκός· ἀλλ᾽ ὅτε ὁ D λόγος σὰρξ ἐγένετο, (15) καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, τότε ταῦτα καὶ ἀνθρωπίνως εἰρῆσθαι γέγραπται ταῦτα. ἀμέλει, περὶ οὗ γέγραπται ταῦτα αὐτὸς ἤγειρε (16) τὸν Λάζαρον ἐκ νεκρῶν, καὶ τὸ ὕδωρ οἶνον πεποίηκε, καὶ τῷ ἐκ γενετῆς τυφλῷ ἐχαρίσατο τὸ βλέπειν· καὶ εἶπεν, „ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν „ ἐσμεν. „ εἴπερ οὖν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων προφασίζονται ταπεινὰ νοεῖν περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ· μᾶλλον δὲ ἄνθρωπον αὐτὸν ὅλον ἐκ γῆς, (17) καὶ οὐκ ἐξ E οὐρανοῦ νομίζουσι· διατί (18) μὴ καὶ ἐκ τῶν θεϊκῶν ἔργων ἐπιγινώσκουσι τὸν ἐν τῷ πατρὶ λόγον, καὶ λοιπὸν ἀρνοῦνται τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν; ἔξεστι γὰρ (19) αὐτοὺς ὁρᾷν, πῶς ὁ τὰ ἔργα ποιῶν ὁ αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σῶμα παθητὸν δεικνὺς ἐν τῷ ἀφιέναι κλαίειν καὶ πει-

(1) Gobler. & Felc. 1. ναὶ omittunt. Regius ſecundus & Baſil. habent, καὶ γέγραπται. Mox Gobler. & Felc. 1. καὶ ὅτι ἐταράχθη, καὶ, θεέ μου, &c. omiſſis intermediis. Ibidem, Regius primus & Seguer. καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ..... λαμὰ σαβαχθανί. Iidem ibidem & Regius ſecundus, Baſil. & Anglic. ἐγκατέλιπες. Ceteri & editi, κατέλιπες.

(2) Regius primus & Seguer. τοῦ omittunt. At Gobler. & Felc. primus, ſic habent, καὶ παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο· γέγραπται.

(3) Regius primus & Seguer. τὸ αὐτό. Alii & editi, τοῦτο.

(4) Regius primus & Seguer. θεὸς ὢν εἶχε. In aliis & editis ὢν deeſt.

(5) Uterque Regius & Seguer. μὴ φοβεῖσθαι. Mox primus codex Regius & Seguer. πῶς δὲ ὁ τῷ Ἀβραάμ. Alii & editi, ὁ omittunt.

(6) Seguer. addit ὅτι, quod in aliis & editis deeſt. Geneſ. 26. 24. habetur, μὴ φοβοῦ· μετὰ σοῦ γάρ εἰμι. Ibidem Regius primus & Seguer. καὶ τὸν Μωσῆν ὅ τε. In Reg. tamen τε deletum eſt, & ὁ relictum.

(7) Editio Commel. τῷ Ἰησοῦ Ναυῆ. Mſſ. τῷ τοῦ Ναυῆ.

(8) Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. Πιλάτον. Alii & editi, Πόντιον.

(9) Sic Reg. 1. prima manu, Seguer. Gobler. & Felc. 1. At Baſilienſis, οὐ μὴ φοβηθήσομαι. Editi & alii, καὶ οὐ φοβηθήσομαι. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. αὐτὸς ἡγεμόνας. Ceteri editique, οὗτος ἡγεμόνας.

(10) Regius primus & Seguer. ἀλλ᾽ αὐτός.

(11) Gobler. & Felc. 1. addunt τὸν θάνατον ἤ, quæ item legit Nannius: alii & editio Commel. omittunt.

(12) Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἔφυγεν. Ceteri & editi, ἔφυγεν. Ibidem Gobler. & Felc. 1. ἀλλὰ ζητούμενος. Mox primus codex Regius, Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἠδύνατο μὴ ἀποθανεῖν. Alii & editi, ἠδύνατο καὶ μὴ ἀποθανεῖν. Ibidem, Reg. 1. & Seguer. ὡς ἔλεγεν, pro quo alii habent tantum λέγων.

(13) πάλιν deeſt in Reg. 1. & Seguerian.

(14) Sic Gobler. Felc. 1. & uterque Regius. Seguer. autem, τοιαύτῃ πασχούσῃ. Editio Commel. τοιαῦτα παρασχούσῃ. Pauloposſt Baſil. καὶ γὰρ οὐκ εἴρηκε.

(15) Sic Reg. 1. & Seguer. At alii & editi, καὶ ὅτε γέγονεν. Mox Reg. 1. Seguer. εἰρῆσθαι γέγραπται ταῦτα. Gobler. & Felc. 1. γέγραπται ταῦτα εἰρῆσθαι.

(16) Regius primus & Seguer. ἤγειρε καὶ Λάζαρον. Iidem mox & Anglican. Baſil. ac Felc. 5. ἐχαρίσατο. Editio Commel. ἐχαρίσατο.

(17) Uterque Regius, καὶ οὐκ ἐξ οὐρανοῦ. At alii & editi οὐκ omittunt.

(18) Uterque Regius & Seguer. μὴ καὶ οὐκ. In aliis & editis καὶ deeſt.

(19) Sic uterque Regius & Seguer. At editi & alii, αὐτοῖς. Utrumque autem abeſt a Felc. 5. Quæ ibidem ſequuntur, ſic exſtant in Felc. 2. & in editis. In aliis autem mſſ. ita legitur, πῶς ὁ αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὰ ἔργα ποιῶν ὁ αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σῶμα.

καὶ πεινᾷν (1) αὐτὸν, καὶ τὰ ἴδια τοῦ σώματος ἐν αὐτῷ φαίνεσθαι. ἐκ μὲν γὰρ τῶν τοιούτων ἐγνώριζεν, (2) ὅτι θεὸς ὢν ἀπαθὴς, σάρκα παθητὴν ἔλαβεν· ἐκ δὲ τῶν ἔργων ἐδείκνυεν ἑαυτὸν λόγον ὄντα τοῦ θεοῦ, καὶ ὕστερον γενόμενον ἄνθρωπον, λέγων, (3) κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, βλέποντες ἀνθρώπινόν με περιβεβλημένον σῶμα, ἀλλὰ κἂν τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. πάνυ δέ μοι δοκοῦσιν ἀναισχυντίαν ἐσχηκέναι καὶ βλασφημίαν οἱ χριστομάχοι. ἀκούοντες μὲν γὰρ, „ ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, „ βιάζονται τὴν διάνοιαν παρεξηγεῖσθαι, καὶ διαιρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ· ἀκούοντες δὲ ὅτι ἔκλαυσεν, ἵδρωσε, πέπονθεν, οὐκ ἐνορῶσι τῷ σώματι, ἀλλ' ἐκ τούτων τῇ κτίσει συναριθμοῦσι τὸν δι' οὗ γέγονεν ἡ κτίσις. τί οὖν ἔτι λοιπὸν καὶ οὗτοι τῶν Ἰουδαίων διαφέρουσιν; ὡς γὰρ ἐκεῖνοι τὰ τοῦ θεοῦ ἔργα τῷ Βεελζεβοὺλ ἐλογίζοντο βλασφημοῦντες· οὕτως καὶ οὗτοι τὸν ταῦτα ἐργασάμενον κύριον τοῖς κτίσμασι συναριθμοῦντες, τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἀσύγγνωστον (4) ὑποίσονται καταδίκην.

56. Ἔδει δὲ ἀκούοντας μὲν αὐτοὺς, „ ἐγὼ καὶ ὁ „ πατὴρ ἕν ἐσμεν, „ μίαν ὁρᾷν τὴν θεότητα (5) καὶ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας τοῦ πατρός· ἀκούοντας δὲ τὸ, ἔκλαυσε, καὶ τὰ ὅμοια, ταῦτα τοῦ σώματος ἴδια λέγειν, μάλιστα ὅτι ἐν ἑκατέρῳ τούτων ἔχουσι τὴν ἀφορμὴν εὔλογον, ὅτι (6) τὰ μὲν ὡς περὶ θεοῦ γέγραπται, τὰ δὲ διὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ σῶμα λέγεται. οὐδὲ γὰρ ἐν ἀσωμάτῳ τὰ τοῦ σώματος ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ σῶμα λαβὼν ἦν φθαρτὸν καὶ θνητόν· θνητὴ γὰρ (7) ἦν ἡ ἁγία Μαρία, ἐξ ἧς ἦν καὶ τὸ σῶμα. διὸ καὶ ἀνάγκη ἐν πάσχοντι σώματι, καὶ κλαίοντι, καὶ κάμνοντι γενομένου αὐτοῦ, αὐτοῦ λέγεσθαι μετὰ τοῦ σώματος καὶ ταῦτα, ἅπερ ἐστὶν ἴδια τῆς σαρκός. (8) εἴ τε τοίνυν ἔκλαυσε, καὶ ἐταράχθη, οὐκ ἦν ὁ λόγος, ᾗ λόγος ἐστὶν, ὁ κλαίων καὶ ταρασσόμενος, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς ἴδιον ἦν τοῦτο· εἰ δὲ καὶ παρεκάλεσε παρελθεῖν τὸ ποτήριον, οὐκ ἦν ἡ θεότης (9) ἡ δειλιῶσα, ἀλλὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἦν ἴδιον καὶ τοῦτο τὸ πάθος, καὶ τὸ λέγειν, ἱνατί με ἐγκατέλιπες, ὡς αὐτοῦ μέντοι πάλιν, κατὰ τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένα, καί τοι μηδὲν πάσχοντος, ἀπαθὴς (10) γὰρ ἦν ὁ λόγος, εἰρήκασιν ὅμως οἱ εὐαγγελισταὶ ταῦτα· ἐπεὶ καὶ ἄνθρωπος (11) γέγονεν ὁ κύριος, καὶ ὡς παρὰ ἀνθρώπου γίνεται καὶ λέγεται ταῦτα. ἵνα καὶ ταῦτα τὰ παθήματα τῆς σαρκὸς κουφίσας αὐτὸς, ἐλευθέραν αὐτῶν ταύτην κατασκευάσῃ. ὅθεν οὐδὲ ἐγκαταλείπεσθαι δύναται παρὰ τοῦ πατρὸς ὁ κύριος (12) ὁ ἐν αὐτῷ ὢν ἀεὶ, καὶ πρὸ τοῦ εἰπεῖν, καὶ ὅτε ταύτην ἠφίει τὴν φωνήν. ἀλλ' οὐδὲ θέμις πάλιν εἰπεῖν δειλιᾷν τὸν κύριον, ὃν οἱ πυλωροὶ τοῦ ᾅδου πτήξαντες ἐξαφῆκαν τὸν ᾅδην· καὶ τὰ μὲν μνήματα ἀνέῳγε, (13) πολλὰ δὲ σώματα τῶν ἁγίων ἀνέστησαν, καὶ ἐνεφανίσθησαν τοῖς ἰδίοις. φιμούσθω τοίνυν πᾶς αἱρετικὸς, καὶ φοβείσθω λέγειν δειλιᾷν τὸν κύριον, ὃν ὁ θάνατος, ὡς δράκων, φεύγει, ὃν τρέμουσι δαίμονες, καὶ φοβεῖται

A esurire, & quæ corporis propria sunt, in eo apparere permisit. Hujusmodi quippe corporis affectionibus demonstrabat se, cum Deus esset impassibilis, passibilem assumsisse carnem: at ex operibus palam faciebat se, cum Dei Verbum esset, hominem postea factum esse, unde ajebat: Si mihi, utpote quem humano corpore amictum cernitis, credere non vultis, saltem operibus credite, ut cognoscatis me in Patre & Patrem in me esse. (Joan. 10. 38.) Plane impudentes & impii admodum esse mihi videntur Christi adversarii, qui nimirum ubi audierint, *Ego & Pater unum sumus*, B sensum verborum adulterare, & Patris ac Filii unitatem dividere totis conantur viribus: cum autem flevisse, sudasse, passum esse audiunt, non corpus adspectant, sed ex his inter res creatas eum, per quem factæ illæ sunt, audent annumerare. Quid ergo adhuc illos inter & Judæos interest? Ut enim illi Dei opera impie Beelzebuli adscribebant; ita isti, quia Dominum operum illorum auctorem inter res creatas collocant, easdem ac illi pœnas pendent inexpiabiles. C

56. Atqui æquum fuisset illos ex his verbis, *Ego & Pater unum sumus*, unam divinitatem & naturæ Patris proprietatem percipere; ex hac autem voce, *lacrymatus est*, & similibus, ea corporis propria esse agnoscere, maxime cum utrobique consentaneæ rationes illis suppetant, quippe cum illa quidem de eo ut de Deo, hæc autem propter humanum ejusdem corpus scripta sint. Nec enim in eo, qui corporis expers esset, corporis proprietates fuissent, nisi corpus corruptioni obnoxium ac mortale assumsisset. Mortalis siquidem fuit sancta Maria ex qua ejus productum D corpus est; ac proinde, quoniam in corpore patiente, lacrymante, & laborante esset, necesse fuit ut isthæc, quæ carnis propria sunt, de eo una cum corpore dicerentur. Sive igitur flevit & perturbatus est, non Verbum, ut Verbum, flebat & perturbabatur, sed id pertinebat ad carnem: sive oravit ut transiret calix, non ipsa divinitas reformidabat, sed illa affectio erat humanitatis propria, ut & voces istæ, *Ut quid dereliquisti me*, quæ ejus esse eodem, quo supra explicavimus, modo sunt intelligenda. Nam tametsi nihil patiebatur, cum Verbum patibilem non habeat naturam; perinde tamen ac si vere pateretur, hæc ab Euangelistis scripta E sunt, quia scilicet Dominus factus homo est, ac proinde ista tamquam ab homine & fiunt & dicuntur, ut videlicet ipse levatis hujusmodi carnis affectionibus, eam his redderet liberam. Quapropter nec a Patre derelinqui potuit Dominus, utpote qui in illo semper exstiterit, tum antequam hæc diceret, tum cum has emitteret voces. Neque etiam fas est dicere Dominum timore perculsum fuisse, cujus metu perterriti inferorum janitores, captivos dimisere; hincque monumenta aperta sunt, & multa Sanctorum corpora revixere, suisque apparuere. (Matth. 27. 53.) Taceant igitur omnes hæretici, nec affirmare audeant Dominum timuisse, quem mors ipsa, ut F draco, fugit, quem dæmones metuunt, quem mare vere-

(1) Seguer. Gobler. & Felc. 1. αὐτόν. Sic item prima manu in Reg. 1. at secunda manu, αὐτὸ, ut in aliis & editis. Ibidem Felc. 2. cum editis, καὶ ἴδια. Ceteri mss. καὶ τὰ ἴδια.

(2) Seguer. Gobler. & Felc. 1. ὅτι τε θεός. Mox Reg. 1. & Seguer. ἐδείκνυεν αὐτόν.

(3) Primus codex Regius & Seguer. κἂν ἐμοὶ, βλέποντες ἀνθρώπινον, περιβεβλημένῳ σῶμα μὴ πιστεύητε· ἀλλὰ κἂν τοῖς ἔργοις πιστεύετε.

(4) Reg. 1. & Seguer. ἀποίσονται.

(5) Regius primus & Seguer. καὶ τὸ ἴδιον. Ceteri & editi, κατὰ τὸ ἴδιον.

(6) Primus codex Regius, Seguer. Gobler. & Felc. primus, τὸ μὲν, & mox primus codex Regius & Seguer. τὸ δὲ διὰ τὸ, &c. Iidem ibidem, αὐτοῦ σῶμα γέγραπται. οὐ γὰρ ἐν.

(7) Primus codex Regius, Seguerian. Goblerian. & Felck. 1. ἦν ἡ Μαρία. Regius secundus, Basiliensis & Anglicanus, ἦν ἡ ἁγία Μαρία. Ibidem Regius primus & Seguer. διὸ καὶ ἀνάγκη. In aliis & editis deest καί.

(8) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, εἰ τοίνυν.

(9) Sic Regius primus & Seguer. Alii autem & editi ἡ omittunt. Mox Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἦν ἴδιον. In ceteris & editis ἦν deest. Gobler. & Felc. 1. omittunt ibidem καὶ τοῦτο.

(10) Regius primus & Seguer. ἀπαθὴς γὰρ ὁ λόγος. Iidemque ibidem & Gobler. ac Felc. 1. εἰρήκασιν ὁμοίως.

(11) Regius primus & Seguer. γέγονεν ὁ κύριος. In aliis & editis deest ὁ κύριος. Ibidem pro γίνεται, Basil. habet γέγονε. Mox Regius secundus & Basil. κουφίσας αὐτοῖς. Felc. 5. κουφίσας αὐτῆς. Ibidem Regius primus, Seguer. Goblerian. & Felc. 1. ἐλευθέραν αὐτὴν τούτων κατασκευάσῃ.

(12) Regius primus & Seguer. ὁ κύριος ὁ ἐν αὐτῷ. At alii & editi, ὁ κύριος ἐν αὐτῷ.

(13) Regius primus & Seguer. πολλά τε. Iidem ibidem & Gobler. ac Felc. 1. ἀνέστη, καὶ ἐφανίσθησαν τοῖς ἰδίοις. Alii, ἀνέστησαν καὶ ἐφανίσθησαν τοῖς ἀνθρώποις.

veretur, cujus causa scinduntur cæli, omnesque concutiuntur potestates. Ecce enim illo dicente, *Ut quid dereliquisti me*, demonstravit Pater se & semper, & tunc in eo fuisse. Terra enim Dominum loquentem agnoscens, statim tremuit, velum scissum est, sese sol abscondit, diruptæ petræ sunt, monumenta, ut jam dixi, sunt aperta, quique in illis jacebant mortui revixerunt: & quod in primis mirum est, qui tum aderant eumque prius negaverant, postea his conspectis vere eum Filium Dei esse sunt confessi.

Mat. 26. 39. 57. Quod autem ad id spectat quod dixit, *Si fieri potest, transeat calix*, discite quomodo Petrum eadem dicentem his increpaverit verbis: *Non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum*. Siquidem hoc ipsum volebat ille quod deprecabatur & refugiebat, quippe eam ob rem venisset: verum ejus quidem erat id velle, ad quod scilicet ipse venerat, sed carnis erat pavere. Unde ut homo has voces protulit, ipseque utrumque dixit, ut se ostenderet & Deum esse qui vellet, & factum hominem carnem paventem habuisse, cujus gratia suam ipse voluntatem humanæ miscuit infirmitati, ut ea absumta fidentem & audacem hominem adversus mortem redderet. En igitur rem plane admirabilem: ille nimirum quem Christi hostes præ timiditate loqui arbitrantur, hujusmodi ipse timiditate homines intrepidos & fortes reddidit. Hinc beati Apostoli hisce post eum animati vocibus, mortem contemsere, ut etiam nihil de judicibus curarent suis, sed audacter dicerent, *Obedire oportet Deo magis quam hominibus*. Alii item sancti Martyres tanta fuere fidentia & fortitudine, ut se potius in vitam migrare quam mortem pati existimarent. Nonne igitur perquam absurdum est servorum Verbi constantiam admirari, ipsi autem Verbo adscribere timiditatem, per quod mortem illi despexerunt? Proinde ex invicta sanctorum Martyrum animi magnitudine clarum est non divinitatem ipsam timuisse, sed nostram timiditatem fuisse a Salvatore sublatam. Ut enim morte mortem, & humanis factis humana omnia delevit: ita illa sua timiditate nostram prostravit timiditatem, fecitque ut homines mortem non amplius reformidarent. Itaque omnia illa simul & ajebat & efficiebat. Humanæ enim naturæ erant hujusmodi voces: *Transeat calix*, &, *ut quid me dereliquisti?* Sed ipse divine efficiebat ut sol deficeret, & mortui reviviscerent. Si item ut homo ajebat, *Nunc anima mea turbata est*; dixit, pariter, ut Deus, *Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam*. Perturbari enim carnis proprium est: sed potestatem habere animam suo arbitrio ponendi & sumendi, id utique non hominum sed potentiæ Verbi proprium est. Nec enim homo sua potestate, sed naturæ necessitate invitusque moritur. At Dominus, qui ipse quidem immortalis est, sed mortalem assumserat

Christus ut homo mortem deprecabatur, quam ut Verbum volebat.

Act. 5. 29.

Joan. 12. 27.

Joan. 10. 18.

Vide admonitionem in Orationem contra Gentes.

A θάλασσα· δι' ὃν οἱ οὐρανοὶ σχίζονται, καὶ (1) πᾶσαι αἱ δυνάμεις σαλεύονται· ἰδοὺ γὰρ λέγοντος αὐτοῦ, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες, ἐδείκνυεν ὁ πατὴρ, ὡς ἀεὶ καὶ τότε ἦν ἐν αὐτῷ. ἡ γὰρ γῆ γινώσκουσα τὸν λαλοῦντα δεσπότην, εὐθὺς ἔτρεμε· καὶ τὸ καταπέτασμα ἐσχίζετο· (2) ὁ ἥλιός τε ἐκρύπτετο· καὶ αἱ πέτραι διεῤῥήγνυντο· καὶ τὰ μὲν μνημεῖα, ὡς προεῖπον, ἠνοίγετο, οἱ δὲ ἐν αὐτοῖς νεκροί, ἠγείροντο. καὶ τό γε θαυμαστὸν, οἱ τότε παρόντες (3) καὶ ἀρνούμενοι πρότερον αὐτὸν, ὕστερον ταῦτα βλέποντες, ὁμολογοῦσιν ἀληθῶς τοῦτον εἶναι (4) τοῦ θεοῦ τὸν υἱόν.

57. Περὶ δὲ τοῦ λέγειν αὐτὸν, εἰ δυνατὸν παρελθέτω τὸ ποτήριον, μάθετε πῶς ταῦτα εἰρηκὼς ἐπετίμα τῷ Πέτρῳ, λέγων, „ οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ θεοῦ, (5) B „ ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. ἤθελε γὰρ ὃ παρῃτεῖτο, καὶ διὰ τοῦτ' ἦν ἐλθών· ἀλλὰ τοῦ μὲν ἦν τὸ θέλειν· ἐπὶ τοῦτο γὰρ ἦλθε· τῆς δὲ σαρκὸς ἦν τὸ δειλιᾶν· διὸ καὶ ὡς ἄνθρωπος ἔλεγε τὴν τοιαύτην φωνήν. καὶ ἀμφότερα πάλιν παρὰ τοῦ αὐτοῦ (6) ἐλέγετο, ἵνα δείξῃ ὅτι θεὸς ἦν θέλων μὲν αὐτός· γενόμενος δὲ ἄνθρωπος εἶχε δειλιῶσαν τὴν σάρκα, δι' ἣν συνεκέρασε τὸ ἑαυτοῦ θέλημα τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ, ἵνα καὶ τοῦτο πάλιν ἀφανίσας, θαῤῥαλέον τὸν ἄνθρωπον (7) πάλιν πρὸς τὸν θάνατον κατασκευάσῃ. ἰδοὺ γ' οὖν πρᾶγμα παράδοξον ἀληθῶς· ὃν ὡς κατὰ δειλίαν (8) λαλεῖν νομίζουσιν οἱ χριστομάχοι, οὗτος τῇ νομιζομένῃ δειλίᾳ θαῤῥαλέους καὶ ἀφόβους τοὺς ἀνθρώπους (9) C κατεσκεύαζεν. οἱ γ' οὖν μακάριοι ἀπόστολοι μετ' αὐτὸν οὕτως ἐκ τῶν τοιούτων φωνῶν κατεφρόνουν τοῦ θανάτου, ὡς μηδὲ φροντίζειν τῶν ἀνακρινόντων αὐτοὺς, ἀλλὰ λέγειν, „ πειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον, „ ἢ ἀνθρώποις. „ (10) οἵ τε ἄλλοι ἅγιοι μάρτυρες οὕτως ἐθάῤῥουν, ὡς μᾶλλον νομίζειν αὐτοὺς εἰς ζωὴν μεταβαίνειν, ἢ θάνατον ὑπομένειν. πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον τῶν μὲν θεραπόντων τοῦ λόγου θαυμάζειν τὴν ἀνδρείαν· αὐτὸν δὲ τὸν λόγον λέγειν δειλιᾶν, δι' ὃν κἀκεῖνοι (11) τοῦ θανάτου κατεφρόνησαν; ἐκ δὲ τῆς τῶν D ἁγίων μαρτύρων καρτερικωτάτης προθέσεως καὶ ἀνδρείας δείκνυται, ὡς οὐκ ἦν ἡ θεότης δειλιῶσα, ἀλλὰ τὴν ἡμῶν δειλίαν ἦν ἀφαιρούμενος ὁ σωτήρ. ὡς γὰρ τὸν θάνατον θανάτῳ κατήργησε, καὶ ἀνθρωπίνως πάντα τὰ ἀνθρώπινα· (12) οὕτως τῇ νομιζομένῃ δειλίᾳ τὴν ἡμῶν δειλίαν ἀφῃρεῖτο, καὶ πεποίηκε μηκέτι φοβεῖσθαι τοὺς ἀνθρώπους τὸν θάνατον. ἔλεγεν οὖν ταῦτα καὶ ἅμα ἐποίει. ἀνθρώπινα μὲν γὰρ ἦν τὸ λέγειν, „ παρελθέτω τὸ ποτήριον, καὶ, ἵνα „ τί με ἐγκατέλιπες· „ θεϊκῶς δὲ ὁ αὐτὸς ἐποίει τὸν ἥλιον ἐκλείπειν, καὶ τοὺς νεκροὺς ἐγείρεσθαι. πάλιν τε λέγων ἀνθρωπίνως, „ νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται, ἔλεγε E „ (13) καὶ θεϊκῶς, ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν „ μου· καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. „ τὸ μὲν γὰρ ταράττεσθαι, τῆς σαρκὸς ἴδιον (14) ἦν, τὸ δὲ ἐξουσίαν ἔχειν θεῖναι καὶ λαβεῖν, ὅτε βούλεται, τὴν ψυχὴν, οὐκέτι τοῦτο ἴδιον ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῆς τοῦ λόγου δυνάμεώς ἐστιν. ἄνθρωπος γὰρ, οὐ κατ' ἰδίαν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἀνάγκῃ φύσεως καὶ μὴ θέλων ἀποθνήσκει· (15) ὁ δὲ κύριος ἀθάνατος αὐτὸς ὢν, σάρκα δὲ θνητὴν ἔχων,

(1) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. & Felc. 1. At ceteri & editi, πᾶσαι δυνάμεις σαλεύονται.

(2) Seguer. καὶ ὁ ἥλιος δέ. Reg. habet item δέ. Alii autem & editi, ὁ ἥλιός τε. Mox Gobler. & Felc. 1. διεῤῥήγνυντο, καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς νεκροὶ, omissis intermediis. Reg. 1. ibid. & Seguer. pro ἠνοίγετο, habent ἠνοίγοντο.

(3) Regius primus & Seguer. καίτοι, iidemque mox, ὕστερον ταῦτα λέγοντες. Basiliensis ibidem addit δὲ post ὕστερον.

(4) Primus codex Regius & Seguer. τοῦ θεοῦ τὸν υἱόν, & mox, μάθετε πῶς. Ceteri & editi, εἶναι θεοῦ υἱὸν, &, μαθέτωσαν πῶς.

(5) Primus codex Regius & Seguer. addunt, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων, quæ in aliis & editis desunt. Quæ mox sequuntur, ita exstant in Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ubi Reg. 1. secunda manu, ἐπὶ τούτῳ, non male. At in aliis & editione Commeliniana sic legitur, καὶ διὰ τοῦτο ἦν ἐλθὼν, ἀλλ' αὐτοῦ μὲν ἦν τὸ δειλιᾶν· διὸ καὶ ὡς ἄνθρωπος, &c.

(6) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. & Felc. 1. Ceteri autem & editi, ἐλέγοντο.

(7) πάλιν abest a Regio primo & Seguer. qui iidem paulopost habent, ἰδοὺ γοῦν πρᾶγμα, ubi alii & editi, ἰδοὺ γὰρ πρᾶγμα.

(8) Primus codex Regius & Seguer. λαλεῖν. Alii editique, λαλοῦντα.

(9) Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. κατεσκεύαζεν. Alii & editi, κατασκευάζει. Paulopost Reg. 1. & Seguer. ἐκ τῶν φωνῶν τούτων.

(10) Reg. 1. & Seguer. οἵ τε ἄλλοι. Alii & editi, οἱ δὲ ἄλλοι. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. νομίζειν αὐτούς. Alii & editi, νομίζειν ἑαυτούς.

(11) Gobler. & Felc. 1. omittunt τοῦ θανάτου.

(12) Reg. 1. & Seguer. οὕτως τῇ. Ceteri & editi, οὕτω καὶ τῇ.

(13) Sic Reg. 1. & Seguer. In aliis & editis καὶ deest.

(14) ἦν abest a Reg. 1. & Seguer.

(15) Sic Reg. 1. & Seguer. ut & videtur legisse Nannius, qui nempe habet, *Dominus contra ipse quidem immortalis*. Alii autem & editi, ὁ κύριος ἀθάνατος ὤν.

ἔχων, ἐπ' ἐξουσίας εἶχεν, ὡς Θεὸς, ἀπὸ τοῦ σώματος χωρισθῆναι, καὶ τοῦτο πάλιν ἀναλαβεῖν, ὅτε βούλεται. περὶ τούτου καὶ Δαβὶδ ψάλλει, „οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν „ψυχήν μου (1) εἰς ᾅδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου „ἰδεῖν διαφθοράν.„ ἔπρεπε γὰρ φθαρτὴν οὖσαν τὴν σάρκα, μηκέτι κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν μένειν θνητὴν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐνδυσάμενον αὐτὴν λόγον, ἄφθαρτον διαμένειν. ὡς γὰρ αὐτὸς γενόμενος (2) ἐν τῷ ἡμῶν σώματι τὰ ἡμῶν ἐμιμήσατο· οὕτως ἡμεῖς δεξάμενοι αὐτὸν, τῆς παρ' ἐκείνου μεταλαμβάνομεν ἀθανασίας.

58. Μάτην τοίνυν σκανδαλίζεσθαι προσποιοῦνται, καὶ μικρὰ νοοῦσιν οἱ Ἀρειομανῖται περὶ τοῦ λόγου, εἰ γέγραπται, ἐταράχθη, καὶ ἔκλαυσεν. ἐοίκασι γὰρ μηδὲ ἀνθρωπίνην αἴσθησιν ἔχειν, ἀγνοοῦντες τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν καὶ τὰ τούτων ἴδια· (3) δι' ἃ μᾶλλον ἔδει θαυμάζειν, ὅτι ἐν τοιαύτῃ πασχούσῃ σαρκὶ ἦν ὁ λόγος, καὶ οὔτε ἐκώλυε τοὺς ἐπιβουλεύοντας, οὔτε ἐξεδίκει κατὰ τῶν ἀναιρούντων, καίπερ δυνάμενος, ὁ ἄλλους κωλύσας ἀποθανεῖν, καὶ ἀποθανόντας ἐγείρας ἐκ τῶν νεκρῶν· ἀλλ' ἠνείχετο πάσχειν τὸ ἴδιον σῶμα. διὰ τοῦτο (4) γὰρ καὶ ἐληλύθει, ὡς προεῖπον, ἵνα σαρκὶ πάθῃ, καὶ λοιπὸν καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀθάνατος ἡ σὰρξ κατασκευασθῇ· καὶ ἵνα, καθὼς πολλάκις εἴπομεν, ὡς εἰς αὐτὸν (5) τῆς ὕβρεως καὶ τῶν γινομένων φθανόντων, μηκέτι τῶν ἀνθρώπων ἅπτηται ταῦτα, ἀλλ' ἐξαφανισθῇ παντελῶς παρ' αὐτοῦ· καὶ λοιπὸν δι' αἰῶνος (6) ἄφθαρτοι, ὡς ναὸς τοῦ λόγου, διαμείνωσι. ταῦτα εἰ οὕτως καὶ οἱ χριστομάχοι διενοοῦντο, (7) τόν τε σκοπὸν τὸν ἐκκλησιαστικὸν, ὡς ἄγκυραν τῆς πίστεως, ἐπεγίνωσκον· οὔτ' ἂν ἐναυάγησαν περὶ τὴν πίστιν, (8) οὔτε τοσοῦτον ἠναισχύντουν, ὡς ἀνθίστασθαι καὶ τοῖς βουλομένοις πεπτωκότας αὐτοὺς ἐγεῖραι, καὶ μᾶλλον ἐχθροὺς ἡγεῖσθαι τοὺς νουθετοῦντας αὐτοὺς εἰς εὐσέβειαν. ἀλλ' ὡς ἔοικε, (9) πονηρὸν ὁ αἱρετικὸς ἀληθῶς, καὶ πανταχόθεν ἐστὶν ἔχων διεφθαρμένην τὴν καρδίαν εἰς ἀσέβειαν. ἰδοὺ γὰρ ἐπὶ πᾶσιν ἐλεγχόμενοι, καὶ δεικνύμενοι πάσης (10) συνέσεως ἔρημοι, οὐκ αἰσχύνονται· ἀλλ' ὥσπερ ἡ λεγομένη παρὰ τοῖς Ἑλλήνων μύθοις ὕδρα τὸ θηρίον, ἀναιρουμένων τῶν προτέρων ὄφεων, ὤδινεν ἑτέρους ὄφεις, φιλονεικοῦσα πρὸς τὸν ἀναιροῦντα τῇ τῶν ἑτέρων προβολῇ· τὸν αὐτὸν τρόπον (11) καὶ οἱ θεομάχοι καὶ οἱ θεοστυγεῖς, ὥσπερ ὕδραι, τὴν ψυχὴν πίπτοντες ἐφ' οἷς προβάλλονται, ἄλλας ἐφευρίσκουσιν Ἰουδαϊκὰς καὶ μωρὰς ἑαυτοῖς ἐκζητήσεις· καὶ (12) ὥσπερ ἔχθραν τὴν ἀλήθειαν ἔχοντες, ἐπινοοῦσι καινότερα, ὅπως μᾶλλον χριστομάχους ἑαυτοὺς διὰ πάντων ἐπιδείξωσι.

59. Μετὰ γὰρ τοὺς τοσούτους κατ' αὐτῶν ἐλέγχους, ἐφ' οἷς (13) καὶ ὁ διάβολος αὐτὸς ὁ τούτων πατὴρ ἐντραπεὶς ἂν ἀπῆλθεν ὀπίσω, πάλιν ὡς ἀπὸ στρεβλῆς τῆς καρδίας αὐτῶν ἐπινοοῦντες γογγύζουσι· καὶ τοῖς μὲν ψιθυρίζουσι, τοῖς δὲ, ὡς κώνωπες, περιβομβοῦσι λέγοντες· ἔστω, ταῦτα οὕτως ἑρμηνεύετε, καὶ νικᾶτε τοῖς λογισμοῖς καὶ ταῖς ἀποδείξεσιν· ἀλλὰ δεῖ λέγειν βουλήσει καὶ θελήσει (14) γεγενῆσθαι τὸν υἱὸν ὑπὸ τοῦ πατρός. καὶ

A carnem, potestatem habuit, ut Deus, discedendi a corpore, illudque iterum assumendi, cum voluerit. Qua de re ita cecinit David: *Non derelinques animam meam in inferno, neque dabis Sanctum tuum videre corruptionem.* (Psal. 15. 10.) Siquidem decebat carnem, quæ corruptioni erat obnoxia, non amplius pro natura sua mortalem manere, sed propter Verbum, quod illam induerat, corruptionis expertem esse. Nam ut ipse, nostro accepto corpore, nostra est imitatus: ita nos, suscepto Verbo, immortalitatis ejusdem participes efficimur.

58. Frustra ergo scandalum pati simulant, & vilia de Verbo sentiunt Ariani, quod ipsum perturB batum fuisse & flevisse scriptum sit. Hinc enim ne humanum quidem sensum habere videntur, quippe qui hominum ignorent naturam & proprietates, ob quas certe eo magis admirationi esse debuit, quod Verbum in hujusmodi carne fuerit, nec prohibuerit insidiatores, nec interfectores ultum sit, quamvis id facile ille potuisset, qui ab aliis mortem prohibet, & mortuos ad vitam revocat. Verum corpus suum pati permisit, quandoquidem, ut supra dixi, idcirco venerat ut carne pateretur, eoque pacto caro in posterum impassibilis redderetur & C immortalis, atque, quemadmodum sæpe diximus, ut injurias ceteraque velut illo patiente, ea ad homines jam non amplius auderent accedere, sed ab ipso penitus delerentur, illique deinceps perpetuo incorrupti, tamquam templum Verbi, permanerent. Si hæc secum Christi hostes cogitassent, Ecclesiasticumque scopum tamquam fidei anchoram agnovissent, neutiquam circa fidem fecissent naufragium (1. Timoth. 1. 19.), neque adeo essent impudentes, ut his resisterent qui se lapsos conantur erigere; nec illos sibi infensos haberent, qui se ad veram pietatem amplectendam cohortantur. Sed enim, ut videtur, D mala profecto res est hæreticus, penitusque corruptum & ad impietatem proclive cor habet. En namque tametsi illos quavis ex parte refellimus, ostendimusque omni prorsus intelligentia vacuos esse; tamen nullo modo erubescunt: sed quemadmodum hydra, Græcorum fabulis celebrata fera, novos dicitur serpentes, occisis prioribus, peperisse, aliisque semper producendis cum interfectore contendisse: ita illi Deo infensi & invisi, non secus ac hydræ, anima emorientes in his quæ prætendunt argumentis, Judaicas alias stultasque sibi effingunt quæstiones, ac veluti inimicam ipsam habentes veri-E tatem, nova semper excogitant, ut eo magis se Christi hostes esse nullis non declarent modis.

Ariani hydræ similes.

59. Post tot enim contra ipsos allata argumenta, quæ vel ipsum Diabolum eorum patrem cogerent erubescere & retro recedere, ecce nova iterum alia commenta tortuoso ex corde suo eructant, aliisque illi obstrepunt, aliis hujusmodi verba, instar culicum, insusurrant. Per nos licet, inquiunt, ita hæc se habeant, uti vos interpretamini; rationibus & argumentis vincite: sed tamen fatendum est Filium a Patre, voluntate & arbitrio, factum esse. Sic illi,

Refellitur quod ajunt Ariani Patrem volun-

Tom. I. Ffffff

(1) Reg. 1. & Seguer. εἰς τὸν ᾅδην. Ceteri & editi, εἰς ᾅδην.

(2) Regius primus & Seguerian. ἐν τῷ αὐτῷ σώματι. Iidem mox & Reg. 2. Anglican. Gobl. Felc. 1. & 5. δεξάμενοι τοῦτον. Alii editique, δεξάμενοι αὐτόν.

(3) Primus codex Regius & Seguer. δι' ἃ μᾶλλον. Ceteri & editi, διὸ καὶ μᾶλλον. Paulopost Regius primus & Seguer. οὔτε ἐκώλυε. Alii & editi, οὔτε ἐκώλυσε.

(4) Regius primus & Seguer. διὰ τοῦτο γὰρ καί. In aliis & editis γὰρ deest. Paulopost Regius primus & Seguer. καὶ λοιπὸν καὶ ἀπαθής. Alii & editi, καὶ λοιπὸν ἀπαθής.

(5) Regius primus & Seguer. εἰς αὐτὸν τῆς ὕβρεως. Ceteri & editi, εἰς αὐτὸν καὶ τῆς.

(6) ἄφθαρτοι abest a Basil. Reg. 2. & Felc. 5. Ibid. Reg. 1. & Seguer. ὡς ναὸς τοῦ λόγου. Alii & editi, ναὸς τοῦ θεοῦ. Mox Basil. οὕτως οἱ χριστομάχοι.

(7) Uterque Regius & Seguer. τόν τε. Alii & editi, τὸν δέ. Mox Reg. 1. & Seguer. ἐπεγίνωσκον. Alii & editi, ἐγίνωσκον.

(8) Reg. 1. & Seguer. οὔτε. Ceteri & editi, οὐδέ.

(9) Seguer. πονηρός.

(10) Reg. 1. & Seguer. συνειδήσεως. Iidem paulopost, παρὰ τοῖς Ἑλλήνων μύθοις, & Reg. 2. παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὕδρα. Alii & editi, παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐν μύθοις, &c.

(11) Reg. 1. & Seguer. omittunt καὶ οἱ θεομάχοι. Iidem paulopost habent, εὑρίσκουσιν Ἰουδαϊκὰς, &c.

(12) Uterque Regius & Seguer. ὥσπερ ἔχθραν. Ceteri & editi, ὡς πρὸς ἔχθραν. Mox Reg. 1. & Seguer. ὅπως μᾶλλον, &c. ut & Nannius legit. Editi & alii, ὅπως μόνον. Ibidem, διὰ πάντων abest a Gobler. & Felc. 1.

(13) Reg. 1. & Seguer. καὶ διάβολος. Iidem mox addunt, πάλιν ὡς ἀπὸ, quæ in aliis & editis desunt.

(14) Anglicanus & Regius secundus, γεγεννῆσθαι, ut & videtur Nannius legisse, nam vertit, *genitum esse*. Alii & editi, γεγενῆσθαι.

tate Filium genuisse.

illi, voluntatis & arbitrii nomine objecto, multos seducunt: quæ quidem si quis e recte credentibus paulo simplicius diceret, nullus esset suspicionis locus, sed recta mente corrigerentur verba simplicius prolata. Quando vero hæc vox hæreticorum est, quorum verba merito suspecta sunt, &, ut scriptum est, *Impii vero dolos administrant*, &, *Sermones eorum dolosi*, etiamsi aliquid tantum innuerint, quippe cum corruptum cor habeant: age, istud quoque quod ajunt dispiciamus, ne forte omni ex parte convicti, vocabulum aliud recentius, velut hydræ, comminiscantur, ut subtili hujusmodi dicendi artificio & dolo suam alia iterum ratione disseminent impietatem. Siquidem ille idem omnino significat qui ait, Voluntate factus est Filius, ac qui dicit, Fuit aliquando cum non esset, & ex nihilo factus est Filius, & res creata est. Verum quia hæc dixisse illos jam pudet, aliis idem verbis significare subdole & versute conantur, nobisque voluntatis vocabulum, non secus ac sepiæ atramentum, objiciunt, ut & simplicium animis offundant tenebras, & ne ipsos suæ hæresis capiat oblivio. Nobis enim velim patefaciant, unde tandem illa voluntatis & arbitrii eruerint vocabula, vel quonam ex Scripturæ loco ea exprompserint impietatis inventores, quorum utique verba suspecta non absque causa habemus. Sane Pater nobis Verbum suum e cælo hujusmodi vocibus revelavit, *Hic est Filius meus dilectus*. Sic item per Davidem loquitur, *Eructavit cor meum Verbum bonum*. Joanni quoque dicere præcepit, *In principio erat Verbum*. Ita etiam psallit David, *Apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen*. Denique Apostolus scribit, *Qui cum sit splendor gloriæ*: & rursus, *qui cum in forma Dei esset*: &, *qui est imago Dei invisibilis*.

Verba hæreticorum suspecta esse debent. *Prov.* 12. 5. — *Matth.* 3. 17. — *Psalm.* 44. — *Joan.* 1. — *Psal.* 35. 10. — *Hebr.* 1. 3. — *Philip.* 2. 6. — *Coloss.* 1. 15.

60. Ubique omnes quid sit Verbum docent, nemoque prorsus ipsum vel ex voluntate esse, vel omnino factum esse ait. Illi vero ubinam, quæso, repererunt voluntatem & arbitrium Verbo Dei antecedere; nisi forte missis Scripturis, Valentini impietatem amplexi, simulatione utantur? Nam Ptolemæus Valentini discipulus docuit Non-facto duo esse paria, cogitationem scilicet & voluntatem, primumque cogitasse, deinde voluisse, nec quę cogitaverit potuisse proferre, nisi cum voluntatis virtus accessisset. Hinc certe suam doctrinam mutuati Ariani, voluntatem & arbitrium Verbo volunt antecedere. Verum illi quidem Valentini propugnent errores: nos autem qui divina evolvimus oracula, dictionem, *erat*, de Filio scriptam inve-

Ptolemæi Valentiniani error. *Vide Irenæum libro* 1. *contra hæreses cap.* 6. *& Epiphanium hæresi* 33.

A ἐν τούτῳ γὰρ πολλοὺς ἀπατῶσι προβαλλόμενοι τὸ βούλημα καὶ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ. τοῦτο δὲ εἰ μέν τις τῶν ὀρθῶς πιστευόντων ἁπλούστερον ἔλεγεν, οὐδὲν ἦν ὑποπτεῦσαι περὶ τοῦ λεγομένου, νικώσης (1) τῆς ὀρθοδόξου διανοίας τὴν ἁπλουστέραν τῶν ῥημάτων προφοράν. ἐπειδὴ δὲ παρ' αἱρετικῶν ἐστιν ἡ φωνή, ὕποπτα δὲ τῶν αἱρετικῶν τὰ ῥήματα, καὶ, ὡς γέγραπται, „ (2) κυβερνῶσι δὲ ἀσεβεῖς δόλους, καὶ οἱ λόγοι αὐτῶν εἰσὶ δόλιοι, „ κἂν μόνον νεύσωσι, διεφθαρμένην γὰρ ἔχουσι τὴν καρδίαν· φέρε, καὶ (3) τοῦτο τὸ λεγόμενον ἐξετάσωμεν, μήπως ἐπὶ πᾶσιν ἐλεγχθέντες, λοιπὸν, ὡς ὕδραι, καινότερον ἐπενόησαν λεξείδιον, (4) ἵνα διὰ τῆς τοιαύ-B της κομψολογίας καὶ πιθανῆς ὑφαρπαγῆς, τὴν ἑαυτῶν ἀσέβειαν πάλιν ἄλλως ἐπισπείρωσι. ταυτὸν γὰρ σημαίνει ὁ λέγων, βουλήσει γέγονεν ὁ υἱὸς, καὶ ὁ λέγων, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ, ἐξ οὐκ ὄντων (5) γέγονεν ὁ υἱὸς, καὶ κτίσμα ἐστίν. ἀλλ' ἐπεὶ ταῦτα λέγοντες ᾐσχύνθησαν, ἑτέρως αὐτὰ πάλιν σημαίνειν ἐπεχείρησαν (6) οἱ δόλιοι, βούλησιν προβαλλόμενοι, ὡς τὸ μέλαν αἱ σηπίαι, ἵν' ἐν τούτῳ τοὺς μὲν ἀκεραίους σκοτίζωσιν, αὐτοὶ δὲ τῆς ἰδίας αἱρέσεως μὴ (7) ἐπιλάθωνται. πόθεν γὰρ τὸ βουλήσει καὶ θελήσει, ἢ ἐκ ποίας γραφῆς τὰ τοιαῦτα πάλιν προφέρουσιν, εἰπάτωσαν οἱ τοῖς ῥή-C μασιν ὕποπτοι, καὶ τῆς ἀσεβείας ἐφευρεταί. ὁ μὲν γὰρ πατὴρ ἀποκαλύπτων ἀπ' οὐρανοῦ τὸν ἑαυτοῦ λόγον, ἐδείκνυεν ὅτι „ οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ „ ἀγαπητός· καὶ διὰ μὲν τοῦ Δαβὶδ ἔλεγεν, ἐξη- „ ρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν. (8) τῷ δὲ „ Ἰωάννῃ εἰπεῖν ἐνετείλατο, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λό- „ γος· καὶ ὁ Δαβὶδ δὲ ψάλλων φησίν· ὅτι παρὰ „ σοὶ πηγὴ ζωῆς, καὶ ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα „ φῶς· ὅ, τε ἀπόστολος γράφει· ὃς ὢν ἀπαύγασ- „ μα τῆς δόξης· καὶ πάλιν, ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ „ ὑπάρχων· καὶ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀο-D ράτου.

60. Πανταχοῦ τὸ εἶναι τοῦ λόγου πάντες καὶ οὐδαμοῦ ἐκ βουλήσεως αὐτὸν, οὐδὲ ὅλως πεποιῆσθαι λέγουσιν· αὐτοὶ δὲ ποῦ ἄρα βούλησιν ἢ θέλησιν προηγουμένην εὗρον τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ, εἰ μὴ ἄρα τὰς γραφὰς ἀφέντες, ὑποκρίνονται καὶ τὴν Οὐαλεντίνου κακόνοιαν; Πτολεμαῖος γὰρ (9) ὁ Οὐαλεντίνου ἔφη δύο ζυγοὺς ἔχειν τὸν ἀγέννητον, ἔννοιαν καὶ θέλησιν· καὶ πρῶτον ἐνενόησεν, εἶτα ἠθέλησε· καὶ ἅπερ ἐνενόει, οὐκ ἠδύνατο (10) προβάλλειν, εἰ μὴ ὅτε καὶ ἡ τοῦ θελήματος δύναμις ἐπεγένετο. ἔνθεν οἱ Ἀρειανοὶ μαθόντες, θέλημα καὶ βούλησιν προηγεῖσθαι θέλουσι τοῦ λόγου. E ἐκεῖνοι μὲν οὖν τὰ Οὐαλεντίνου ζηλούτωσαν· ἡμεῖς δὲ (11) ἐντυχόντες τοῖς θείοις λόγοις, ἐπὶ μὲν τοῦ υἱοῦ, τὸ ἦν, εὕρομεν· καὶ αὐτὸν μόνον

(1) Basiliensis, τῆς ὀρθῆς διανοίας.

(2) Regius primus & Seguerianus, κυβερνῶσιν ἀσεβεῖς. Iidem ibidem & Goblerian. Felckman. 1. λόγοι τῶν ἀσεβῶν. Ceteri & editi, λόγοι αὐτῶν. Item Reg. 1. & Seguerianus, νεύωσι. Goblerianus, & Felckman. 1. νεύουσι. Alii & editi, νεύσωσι. Reg. 1. & Seguerian. rursus, ibidem, διεφθαρμένην ἔχουσι τὴν διάνοιαν. Alii editique, διεφθαρμένην γὰρ ἔχουσι τὴν καρδίαν.

(3) Regius primus, Seguerian. Gobler. & Felckm. 1. τοῦτο ἐξετάσωμεν. At Reg. 2. & Felc. 5. τοῦτο τὸ λεγόμενον, &c. Ceteri & editi, τοῦτο λεγόμενον.

(4) Sic uterque Regius, Seguerian. Gobler. Felc. 1. & 5. At in aliis & in editis deest ἵνα. Mox Regius primus, Seguerian. Anglican. Goblerian. & Felckman. 1. πάλιν ἄλλως. At editio Commel. omisso πάλιν, habet ἄλλοις. Ibidem Regius primus, Seguerian. Goblerian. & Felckm. 1. ταυτὸν γὰρ σημαίνει ὁ λέγων. Alii autem & editi post σημαίνει addunt πάλιν.

(5) Reg. 1. & Seguerian. γέγονε, καὶ κτίσμα.

(6) Sic primus codex Regius, Seguerian. Goblerian. & Felckm. 1. At alii & editi, οἱ δείλαιοι.

(7) Sic Reg. 1. & Seguerian. In Goblerian. & Felc. 1. legitur quoque καὶ θέλησι. Ceteri & editi, ἐπιλανθάνωνται. πόθεν γὰρ τὸ βουλήσει ἢ θελήσει· ἐκ ποίας.

(8) Goblerian. & Felc. 1. διὰ δὲ Ἰωάννου· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. καὶ πάλιν Δαβὶδ ὅτι παρὰ σοὶ, &c. Ibidem Reg. 1. & Seguerian. καὶ Δαβὶδ δέ. Alii & editi, καὶ ὁ Δαβὶδ δέ. Mox Reg. 1. Seguer. Felc. 2. & editio Commel. πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί. Ibidem, uterque Regius, Seguer. & Felc. 5. ὅ, τε ἀπόστολος. Goblerian. & Felc. 1. καὶ Παῦλος· ὃ ὢν ἀπαύγασμα. Alii & editi, ὅ, τε ὁ ἀπόστολος, &c. Mox Gobler. & Felc. primus, καὶ, ὃς ἐν μορφῇ.

(9) Reg. 1. ὁ omittit. Ibidem pro ζυγοὺς, Cottellerius in notis ad Patres primi sæculi pag. 311. suspicatur legendum συζύγους, ut habet Epiphanius hæresi 33. Verum integra stat sententia cum voce ζυγοὺς, ideoque retinenda, cum ita legatur in mss. omnibus. Item ibid. Reg. 1. Anglic. & Felc. 5. τὸν ἀγέννητον. Alii & editio Commel. τὸν ἀγένητον. Ibidem rursus Reg. 1. sic habet, ἔννοιαν καὶ θέλησιν νόει, οὐκ ἠδύνατο.

(10) Regius primus & Seguer. προβάλλειν. Gobl. Felc. 1. & Anglican. προβαλεῖν, ut & emendatum est in Basil. sic item habet Epiphanius hæresi 33. Irenæus lib. 1. contra hæreses cap. 6. verbum, *emittere*, hic usurpat. Felc. 2. & editio Commel. παραβαλεῖν, ut & prima manu legebatur in Basiliensi Reg. 2. & Felc. 5. παραγαγεῖν. Mox Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. & Felc. 1. δύναμις ἐπεγένετο, ut & habet Epiphanius. Hæc sunt item Irenæi verba, *cum autem voluntatis virtus advenit*. Editi aliique, δύναμις ἐγίνετο. Ibidem Regius primus & Seguer. ἔνθεν οἱ Ἀρειανοί. Goblerian. & Felc. 1. ἔνθεν καὶ οἱ. Ceteri & editi, ὅθεν καὶ οἱ.

(11) Regius primus & Seguer. ἐντυχόντες. Alii & editi, ἐντυγχάνοντες. Ibidem Regius primus, τοῖς θείοις λογίοις. Mox post ηὕρομεν, Felc. 2. & editio Commel. omittunt ὄντα, quod in aliis mss. legitur.

μόνον ἠκούσαμεν ὄντα ἐν τῷ πατρὶ, καὶ εἰκόνα τοῦ πατρός· ἐπὶ δὲ μόνων τῶν γενητῶν, ἐπεὶ καὶ τῇ φύσει οὐκ ἦν ποτε ταῦτα, ἀλλ' ἐπιγέγονε, προηγουμένην βούλησιν καὶ θέλησιν ἀνέγνωμεν, (1) τοῦ Δαβὶδ ψάλλοντος ἐν μὲν τῷ ἑκατοστῷ δεκάτῳ τρίτῳ ψαλμῷ, οὕτως· „ ὁ „ δὲ θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ (2) πάν- „ τα, ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν· ἐν δὲ τῷ ἑκατοστῷ δε- „ κάτῳ· μεγάλα τὰ ἔργα κυρίου, ἐξεζητημένα εἰς πάν- „ τα τὰ θελήματα αὐτοῦ· καὶ πάλιν ἐν τῷ τριακοστῷ „ τετάρτῳ, πάντα, ὅσα ἠθέλησεν ὁ κύριος, ἐποίησεν ἐν „ τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ (3) καὶ ἐν ταῖς θαλάσσαις, καὶ ἐν „ πάσαις ταῖς ἀβύσσοις. „ εἰ μὲν οὖν ἔργον καὶ ποίημα, καὶ εἷς τῶν πάντων ἐστὶ, λεγέσθω καὶ αὐτὸς βουλήσει (4) γενόμενος· οὕτω γὰρ ἔδειξεν ἡ γραφὴ τὰ ποιήματα γίγνεσθαι. καὶ Ἀστέριος δὲ ὁ συνήγορος τῆς αἱρέσεως, τούτῳ συντιθέμενος, οὕτως γράφει· „ εἴτε γὰρ ἀνάξιον τοῦ δημιουργοῦ, τὸ „ θέλοντα ποιεῖν· ἐπὶ πάντων ὁμοίως ἀνῃρήσθω τὸ θέλειν, „ (5) ἵνα ἀκέραιον αὐτῷ σώζηται τὸ ἀξίωμα. εἴτε „ προσῆκον τῷ θεῷ, τὸ βούλεσθαι· καὶ ἐπὶ τοῦ πρώτου „ γεννήματος ὑπαρχέτω τὸ κρεῖττον. οὐ γὰρ δὴ δυνατὸν „ τὸν ἕνα τε καὶ τὸν αὐτὸν θεὸν, τὸ θέλειν ἐπὶ τῶν (6) „ ποιουμένων ἁρμόττειν, καὶ τὸ μὴ βούλεσθαι προσήκειν. „ πλείστην ὅσην ἀσέβειαν ἐν τοῖς ῥήμασιν ἑαυτοῦ συνθεὶς ὁ σοφιστὴς, ὅτι τε τὸ γέννημα καὶ τὸ ποίημα ταυτόν ἐστι, καὶ εἷς ἐκ πάντων τῶν (7) ὄντων γεννημάτων ἐστὶν ὁ υἱὸς, εἰς τοῦτο συνέκλεισεν, ὅτι τὰ ποιήματα βουλήματι καὶ θελήματι προσήκει λέγειν.

61. Οὐκοῦν εἰ ἄλλος ἐστὶ τῶν πάντων, ὥσπερ (8) καὶ ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐδείχθη, καὶ μᾶλλον τὰ ἔργα δι' αὐτοῦ γέγονε, μὴ λεγέσθω βουλήσει, ἵνα μὴ καὶ αὐτὸς οὕτως γίνηται, ὥσπερ καὶ τὰ δι' αὐτοῦ γενόμενα συνέστη. καὶ γὰρ ὁ μὲν Παῦλος οὐκ ὢν πρότερον, ὕστερον ὅμως διὰ θελήματος θεοῦ ἀπόστολος γέγονεν· ἡ δὲ κλῆσις ἡμῶν, ὡς ποτὲ καὶ αὐτὴ μὴ οὖσα, νῦν δὲ ἐπιγενομένη, προηγουμένην ἔχει (9) τὴν βούλησιν, καὶ ὡς αὐτὸς πάλιν ὁ Παῦλός φησι, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ γέγονε. (10) τό, τε διὰ Μωσέως λεγόμενον, „ γενηθήτω φῶς, καὶ, ἐξαγαγέτω ἡ „ γῆ, καὶ, ποιήσωμεν ἄνθρωπον, „ (11) ἡγοῦμαι, καθὰ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, τῆς βουλήσεως τοῦ ποιοῦντος εἶναι τοῦτο σημαντικόν. τὰ μὲν γὰρ μὴ ὄντα ποτὲ, ἀλλ' ἔξωθεν ἐπιγινόμενα, ὁ δημιουργὸς (12) βουλεύεται ποιῆσαι· τὸν δὲ ἴδιον λόγον ἐξ αὐτοῦ φύσει γεννώμενον οὐ προβουλεύεται· ἐν τούτῳ γὰρ ὁ πατὴρ τὰ ἄλλα, ὅσα βουλεύεται, ποιεῖ, καὶ δημιουργεῖ ἐν τούτῳ· καθὼς καὶ Ἰάκωβος ὁ ἀπόστολος διδάσκων ἔλεγε· „ βουληθεὶς ἀπεκύη- „ σεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας. „ οὐκοῦν ἡ περὶ πάντων (13) τῶν τε ἀναγεννωμένων καὶ τῶν ἅπαξ γινομένων τοῦ θεοῦ βούλησις ἐν τῷ λόγῳ ἐστὶν, ἐν ᾧ καὶ τὰ δόξαντα ποιεῖ καὶ ἀναγεννᾷ. καὶ τοῦτο (14) γὰρ πάλιν ὁ ἀπόστολος σημαίνει, γράφων εἰς Θεσσαλονίκην· „ τοῦτο γὰρ θέλημα θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ „ εἰς (15) ὑμᾶς. „ εἰ δὲ, ἐν ᾧ ποιεῖ, ἐν αὐτῷ καὶ ἡ βούλησίς ἐστι, καὶ ἐν Χριστῷ ἐστι τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς, πῶς δύναται καὶ αὐτὸς ἐν (16) βουλήσει καὶ

A nimus, audivimusque solum eum in Patre esse & Patris imaginem esse. Didicimus vero solis rebus factis voluntatem & arbitrium antecedere, quippe cum illæ natura aliquando non essent. Hæc nos docet David Psalmo centesimo decimo tertio, ubi ita canit: *Deus autem noster in cælo & in terra omnia quæcumque voluit fecit:* & centesimo decimo Psalmo: *Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus:* & Psalmo centesimo trigesimo quarto: *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit in cælo & in terra, in mari & in omnibus abyssis.* Itaque si opus ille est & res facta atque unus ex omnibus: ipse quoque B voluntate factus dicatur; ita enim opera fieri docet Scriptura. Ipse etiam Asterius, hæresis patronus, huic sententiæ assentitur sic scribens: „ Nam si creatore indignum est eum volentem „ agere, ejus ergo voluntas ab omnibus similiter „ amoveatur, ut integra illi servetur dignitas: „ Sin vero Deo velle convenit, sit igitur etiam „ in primogenito id quod præstantius est. Nec „ enim potest fieri ut uni eidemque Deo conve- „ niat velle & nolle in rerum procreatione. „ Quibus Sophista verbis summam complexus impietatem, cum nempe rem factam & genitam con- C fundit, Filiumque unam esse ex omnibus rebus genitis asseverat, postea concludit congruenter dici opera voluntate & arbitrio facta esse.

Psal. 113. — 11. *Psal.* 110. 2. — *Psal.* 134. 6.

61. Itaque si Filius alius est a rebus omnibus, uti antea probatum est, potiusque opera per eum facta sunt; absit ut voluntate dicatur exstitisse, ne ipse eodem modo fiat, quo ea, quæ per ipsum facta sunt, prodierunt. Namque Paulus per voluntatem Dei Apostolus postea factus est, cum id antea non esset. Vocatio item nostra, cum aliquando non fuerit, nunc autem facta sit, antecedentem habet Dei voluntatem, &, ut idem Paulus loquitur, secundum D propositum ejus voluntatis facta est. Præterea, quod per Moysem dicitur, *Fiat lux*, &, *Producat terra*, &, *Faciamus hominem*, signa reor esse, quemadmodum supra dictum est, voluntatis creatoris. Nam ea quidem, quæ aliquando non erant, sed extrinsecus postea fiunt, facere creator deliberat: cum autem Verbum suum ex seipso natura gignit, præviam nullam adhibet deliberationem. Siquidem in eo Pater alia, quæcumque producere statuit, facit & creat: uti nos etiam Jacobus Apostolus his verbis docet, *Volens genuit nos Verbo veritatis.* Itaque Dei voluntas, quæ sive il- E los qui regenerantur, sive ea quæ semel fiunt spectat, in Verbo est, in quo res, prout sibi placuerit, facit & regenerat, ut Apostolus ad Thessalonicenses his verbis scribit, *Hæc est enim voluntas Dei in Christo Jesu erga vos.* Porro si is, in quo res Deus facit, idem est in quo ejus voluntas est; si item in Christo voluntas Patris est: qui fieri potest ut ipse voluntate & arbi-

1. Cor. 1. 1. — *Ephes.* 1. 5. — *Genes.* 1. — *Jacob.* 1. 18. — *1. Thessalon.* 5. 17.

(1) Sic primus codex Regius & Seguer. At alii & editi τοῦ μὲν Δαβὶδ ψάλλοντος ἐν τῷ. Ibidem Regius secundus, Basiliensis & Felc. 5. δεκάτῳ τρίτῳ. Regius primus & Seguer. ριγ. Editio Commel. & Parisiensis, τρισκαιδεκάτῳ. Editio autem Coloniensis nulla, ut solet, auctoritate, habet, πεντεκαιδεκάτῳ. Ibidem pro ψάλλοντος, Goblerian. & Felc. 1. habent λέγοντες, iidemque οὕτως omittunt. Regius primus & Seguer. ibidem ὁ δὲ θεός. In aliis & editis δὲ deest.

(2) Sic uterque Regius, Seguer. Gobler. & Felckm. primus. At alii & editi omittunt πάντα. Mox πάλιν abest a Gobler. & Felc. 1.

(3) καὶ abest a Reg. 1. & Seguer. qui iidem ibid. & Reg. 2. habent καὶ ἐν πάσαις ταῖς. Alii & editi, καὶ ἐν ταῖς.

(4) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. γενόμενος. Alii & editi γιγνόμενος. Mox Gobler. & Felc. 1. καὶ omittunt ante Ἀστέριος.

(5) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ἵνα καὶ ῥᾷον.

(6) Felc. 2. & editi πραττομένων. Ceteri autem mss. ποιουμένων. Paulopost Reg. 1. & Seguerian. ῥήμασιν ἑαυτοῦ. Alii editique, ῥήμασιν αὐτοῦ.

(7) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. In aliis autem & editis deest ὄντων. Anglic. ibid. γεννημάτων. Ibidem Reg. 1. & Seguer. εἰς τοῦτο. Alii mss. εἰς τοσοῦτον. Mox Reg. 1. & Seguer. βουλήσει καὶ θελήματι.

(8) Sic Reg. 1. & Seguer. At alii & editi, ὥσπερ οὖν ἐν τοῖς. Infra post ὥσπερ, deest καὶ in Reg. 1. & Seguer.

(9) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At in aliis & editis deest τήν.

(10) Regius primus & Seguer. τὸ δέ.

(11) Gobler. & Felc. 1. ἡγούμεθα.

(12) Sic primus codex Regius & Seguer. hic & paulopost, iidemque mox γεννώμενον. Alii autem & editi, βούλεται, & γεννῶν.

(13) Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. τῶν ἀναγ. Alii & editio Commel. τῶν τε ἀναγ.

(14) Regius primus & Seguer. καὶ τοῦτο γὰρ πάλιν. In aliis & editis deest γάρ.

(15) Reg. 2. εἰς ἡμᾶς. Ceteri mss. & editio Commel. εἰς ὑμᾶς. Ibid. Felc. 5. εἰ οὖν ἐν ᾧ ποιεῖ.

(16) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. In Reg. 2. Basil. & Felc. 5. habetur quoque γίνεσθαι. Alii & editi, ἐν θελήσει καὶ βουλήματι γενέσθαι. Ibidem Reg. 1. & Seguer. ἐν βουλήσει. Editi aliique, ἐν βουλήματι.

arbitrio factus sit? Nam si ipse secundum vos voluntate factus est, necesse est ut voluntas eum creandi in alio quodam verbo, per quod & ipse fiat, constituatur. Siquidem ostendimus Dei voluntatem non in rebus quæ fiunt, sed in illo esse per quem & in quo res fiunt. Præterea quando quidem idem est dicere voluntate aliquem factum esse, & fuisse aliquando cum non esset; satis illis sit affirmare fuisse aliquando cum non esset, ut pudore suffusi, quod hujusmodi verbis tempora significentur, intelligant se, cum Filium voluntate factum esse dicunt, tempora similiter ante Filium exstitisse significare. His enim, quæ aliquando non fuerunt, ut omnibus rebus creatis, omnino antecedit deliberatio. Si vero verbum rerum creatarum est opifex, atque una cum Patre existit: qui illi, qui ab æternitate existit, quasi ipse antea non fuisset, queat deliberatio antecedere? Si enim antecedit deliberatio, quomodo per ipsum omnia facta sunt? Quin potius ipse quoque Filius inter res omnes numerandus erit, utpote voluntate procreatus, quemadmodum & nos Verbo veritatis facti sumus filii; ac proinde necesse est, uti dictum est, aliud quæramus verbum, per quod istud quoque sit factum, & cum omnibus, quæ Deus producere voluit, procreatum.

62. Si igitur est aliud Dei verbum: concedo Verbum verbo esse factum. At si aliud nullum est, uti se res habet, sed omnia per ipsum facta sunt, quæ Pater fieri voluit: an non inde liquet multiformem esse illorum versutiam? Namque veriti Verbum Dei factum & creatum dicere, vel non fuisse priusquam genitum est, ipsum alia ratione creatum esse conantur ostendere, cum voluntatis nomen prætendunt, & hæc dictitant: Si voluntate non factum est, ergo necessitate & nolens Deus Filium habuit. Ecquis igitur necessitatem illi potest imponere, o sceleratissimi, qui omnia ad vestram hæresim attrahitis? Scilicet viderunt quidem quod voluntati opponitur: at quod majus & superius est, minime intellexerunt. Ut enim voluntati opponitur id quod est præter mentem: sic deliberationi antecellit & præit id quod ex natura est. Itaque domum quisque deliberans ædificat, sed filium ex natura gignit: unde id quidem quod voluntate ædificatur, fieri incipit, atque aliunde quam ab architecto est; at filius proprius est naturæ patris fetus, neque aliunde quam ab ipso est: quapropter nec de illo deliberat, ne etiam de se ipse deliberare videatur. Quanto igitur filius re creata superior est, tanto etiam id, quod ex natura est, rei illi præstat quæ est ex voluntate. Certe æquum erat eos his auditis id quod ex natura est voluntati non adscribere. Illi vero obliti sermonem hic esse de Filio Dei, humanas oppositiones, necessitatem scilicet & quod præter mentem est, in Deum inducunt, ut videlicet verum Dei Filium esse inficientur. Ceteroquin nobis ipsi respondeant: Deum bonum & misericordem esse, num ipsi ex voluntate est vel non ex voluntate? Si ex voluntate; ergo cœpit bonus esse, fierique potest ut bonus non sit? Siquidem deliberandi & eligendi facultas utramque in partem propendendi vim habet, estque rationalis

A θελήματι γίνεσθαι; εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς ἐν βουλήσει καθ' ὑμᾶς γέγονεν, ἀνάγκη καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ βούλησιν ἐν ἑτέρῳ τινὶ λόγῳ συνίστασθαι, δι' οὗ καὶ αὐτὸς γίνεται· δέδεικται γὰρ ἡ τοῦ θεοῦ βούλησις, οὐκ ἐν τοῖς γινομένοις οὖσα, ἀλλ' ἐν τῷ δι' οὗ καὶ ἐν ᾧ γίνεται τὰ ποιήματα (1) πάντα. ἔπειτα ἐπειδὴ ταυτόν ἐστιν εἰπεῖν βουλήσει, καί, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, ἀρκείσθωσαν τῷ λέγειν, ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· ἵνα αἰσχυνόμενοι διὰ τὸ ἐκ (2) τούτων χρόνους σημαίνεσθαι, γνῶσιν ὅτι καὶ βουλήσει λέγοντες, χρόνους πρὸ υἱοῦ σημαίνουσι· τῶν B γάρ ποτε μὴ ὄντων προηγεῖται τὸ (3) βουλεύεσθαι, ὡς ἐπὶ πάντων τῶν κτισμάτων. εἰ δὲ ὁ λόγος τῶν μὲν κτισμάτων ἐστὶ δημιουργός, αὐτὸς δὲ συνυπάρχει τῷ πατρί· πῶς δύναται τοῦ ἀϊδίως ὄντος, ὡς μὴ ὄντος, προηγεῖσθαι τὸ βουλεύεσθαι; εἰ γὰρ προηγεῖται βουλή, πῶς δι' αὐτοῦ τὰ πάντα; μᾶλλον γὰρ εἷς τῶν (4) πάντων ἐστὶ βουλήσει καὶ αὐτὸς ἀποκυηθεὶς υἱός, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς λόγῳ ἀληθείας γεγόναμεν υἱοί. καὶ λοιπὸν ἡμᾶς ἀνάγκη ζητεῖν, ὥσπερ εἴρηται, ἄλλον λόγον, δι' οὗ καὶ οὗτος γέγονε, καὶ ἀπεκυήθη μετὰ πάντων, ὧν ἠθέλησεν ὁ θεός.
C

62. Εἰ μὲν οὖν ἐστιν ἕτερος τοῦ θεοῦ λόγος, ἔστω καὶ οὗτος λόγῳ γεγονώς. εἰ δὲ μή ἐστιν ἄλλος· οὐκ ἔστι γάρ· ἀλλὰ πάντα δι' αὐτοῦ γέγονεν, ἅπερ ὁ πατὴρ (5) βεβούληται· πῶς οὐ δείκνυται τούτων ἡ πολυκέφαλος πανουργία; ὅτι καταισχυνθέντες ἐπὶ τῷ λέγειν ποίημα καὶ κτίσμα, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῇ ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, ἄλλως πάλιν κτίσμα λέγουσιν αὐτὸν εἶναι, βούλησιν προβαλλόμενοι καὶ λέγοντες, εἰ μὴ βουλήσει γέγονεν, οὐκοῦν ἀνάγκῃ καὶ μὴ θέλων ἔσχεν ὁ θεὸς υἱόν. καὶ D τίς ὁ τὴν ἀνάγκην ἐπιβαλὼν αὐτῷ, πονηρότατοι, (6) καὶ πάντα πρὸς τὴν αἵρεσιν ἑαυτῶν ἕλκοντες; τὸ μὲν γὰρ ἀντικείμενον τῇ βουλήσει ἑωράκασι· τὸ δὲ μεῖζον καὶ ὑπερκείμενον οὐκ ἐθεώρησαν. ὥσπερ γὰρ ἀντίκειται τῇ βουλήσει τὸ παρὰ γνώμην, οὕτως ὑπέρκειται καὶ προηγεῖται τοῦ (7) βουλεύεσθαι, τὸ κατὰ φύσιν. οἰκίαν μὲν οὖν τις βουλευόμενος κατασκευάζει, υἱὸν δὲ γεννᾷ κατὰ φύσιν· καὶ τὸ μὲν βουλήσει κατασκευαζόμενον, ἤρξατο γίνεσθαι, καὶ ἔξωθέν ἐστι τοῦ ποιοῦντος· ὁ δὲ υἱός, ἴδιόν ἐστι τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς γέννημα, καὶ οὐκ ἔστιν ἔξωθεν (8) αὐτοῦ· διὸ οὐδὲ βουλεύεται περὶ αὐτοῦ, ἵνα μὴ καὶ E περὶ ἑαυτοῦ δοκῇ βουλεύεσθαι. ὅσῳ οὖν τοῦ κτίσματος ὁ υἱὸς ὑπέρκειται, τοσούτῳ καὶ τῆς βουλήσεως τὸ κατὰ φύσιν· καὶ ἔδει αὐτοὺς ἀκούοντας, οὐ βουλήσει λογίζεσθαι τὸ κατὰ φύσιν. οἱ δὲ (9) ἐπιλαθόμενοι ὅτι περὶ υἱοῦ θεοῦ ἀκούουσι, τολμῶσιν ἀνθρωπίνας ἀντιθέσεις λέγειν ἐπὶ θεοῦ (10) ἀνάγκην καὶ παρὰ γνώμην, ἵνα τὸ εἶναι υἱὸν ἀληθινὸν ἀρνήσωνται τοῦ θεοῦ· ἐπεὶ εἰπάτωσαν ἡμῖν αὐτοί· τὸ ἀγαθὸν εἶναι καὶ οἰκτίρμονα τὸν θεόν, ἐκ βου- F λήσεως πρόσεστιν αὐτῷ, ἢ οὐ (11) βουλήσει; εἰ μὲν οὖν ἐκ βουλήσεως, σκοπεῖν δεῖ ὅτι ἤρξατο μὲν εἶναι ἀγαθός, καὶ τὸ μὴ εἶναι δὲ (12) αὐτὸν ἀγαθόν, ἐνδεχόμενόν ἐστι, τὸ γὰρ βουλεύεσθαι καὶ προαιρεῖσθαι εἰς ἑκάτερα τὴν ῥοπὴν ἔχει, καὶ λογικῆ φύσε-

(1) πάντα abest a Reg. 1. & Seguer. & ἔπειτα a Gobler. & Felc. 1.

(2) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. At Felc. 5. ἐκ τοῦ χρόνους. Ceteri & editi, ἐκ τοῦ χρόνου. Ibidem Reg. 1. Seguer. Globler. & Felc. 1. ὅτι καὶ βουλήσει. In aliis & editis καὶ deest.

(3) Regius primus & Seguer. hic & paulopost, βουλεύεσθαι. Alii & editi, βούλεσθαι.

(4) Reg. 1. Seguer. τῶν πάντων, & mox, ἀποκυηθεὶς υἱός. Alii & editi, τῶν ἁπάντων, &, ἀποκυηθεὶς ὁ υἱός.

(5) Gobler. & Felc. 1. βούληται.

(6) Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. καὶ omittunt. Paulopost Reg. 1. & Seguer. οὐκ ἐθεώρησαν. Alii & editi, οὐ τεθεωρήκασιν.

(7) Regius primus & Seguerian. βουλεύεσθαι. Ceteri & editi, βούλεσθαι. Ibidem Reg. 1. & Seguer. οἰκίαν μὲν οὖν τις βουλευόμενος. Goblerian. & Felc. 1. οἰκίαν μὲν βουλόμενος οὕτως. Alii & editi, οἰκίαν γοῦν τις βουλόμενος.

(8) Gobler. & Felc. 1. ἔξωθεν περὶ αὐτοῦ. Mox iidem, & Reg. 1. ac Seguer. ἵνα μὴ καὶ περὶ ἑαυτοῦ. Alii autem & editio Commel. ἵνα μηδὲ περὶ ἑαυτοῦ.

(9) Sic Reg. 1. & Seguer. At alii & editi, ἐπιλανθανόμενοι. Ibid. mss. περὶ υἱοῦ θεοῦ. In editione Commel. deest θεοῦ.

(10) Sic Reg. 1. & Seguer. At alii & editi, ἀνάγκη.

(11) Sic uterque Regius, Seguer. Anglic. Goblerian. Felc. 1. & 5. In aliis & editis deest βουλήσει.

(12) αὐτὸν abest a Reg. 1. & Seguerian. Mox iidem, & Reg. 2. τὸ γὰρ βουλεύεσθαι. Ceteri & editi, τὸ γὰρ βούλεσθαι.

φύσεώς ἐστι (1) τοῦτο πάθος. εἰ δὲ διὰ τὸ ἐκ τούτων ἄτοπον, οὐκ ἐκ βουλήσεως ἀγαθὸς καὶ οἰκτίρμων ἐστίν, ἀκουσάτωσαν ἅπερ εἰρήκασιν αὐτοί. οὐκοῦν ἀνάγκῃ καὶ μὴ θέλων ἐστὶν ἀγαθός. καὶ τίς ὁ τὴν ἀνάγκην ἐπιβαλὼν αὐτῷ; εἰ δὲ (2) ἄτοπόν ἐστι λέγειν ἐπὶ Θεοῦ ἀνάγκην, καὶ διὰ τοῦτο φύσει ἀγαθός ἐστιν· εἴη ἂν πολλῷ μᾶλλον καὶ ἀληθέστερον τοῦ Υἱοῦ φύσει καὶ οὐκ ἐκ βουλήσεως πατήρ.

63. Εἰπάτωσαν δὲ πάλιν ἡμῖν καὶ τοῦτο· πρὸς γὰρ τὴν ἀναισχυντίαν αὐτῶν ἐρώτησιν (3) αὐτοῖς ἐπαγαγεῖν ἔτι βούλομαι, τολμηροτέραν μέν, βλέπουσαν δὲ ὅμως εἰς εὐσέβειαν· ἱλάσθητι δέσποτα· ὁ πατὴρ αὐτὸς βουλευσάμενος πρότερον, εἶτα θελήσας, οὕτως (4) ὑπάρχει, ἢ καὶ πρὸ τοῦ βουλεύσασθαι; χρὴ γὰρ καὶ περὶ τοῦ λόγου τοιαῦτα τολμῶντας αὐτούς, τοιαῦτα καὶ ἀκούειν, ἵνα γνῶσιν ὅτι ἡ τοιαύτη αὐτῶν προπέτεια, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν πατέρα φθάνει. ἐὰν μὲν οὖν εἴπωσιν, ἅπαξ βουλευσάμενοι περὶ βουλήσεως, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐκ βουλήσεως· (5) τί οὖν ἦν πρὸ τοῦ βουλεύσασθαι, ἢ τί πλέον ἔσχεν, ὡς ὑμεῖς λέγετε, μετὰ τὸ βουλεύσασθαι, εἰ δὲ ἄτοπος καὶ ἀσύστατός ἐστιν ἡ τοιαύτη ἐρώτησις· καὶ οὐ θέμις ὅλως τοιαῦτα λέγειν· ἀρκεῖ γὰρ καὶ μόνον ἀκούοντας ἡμᾶς περὶ Θεοῦ εἰδέναι καὶ νοεῖν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὤν· (6) πῶς οὐκ ἄλογον ἂν εἴη περὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ τοιαῦτα ἐνθυμεῖσθαι, καὶ βούλησιν καὶ θέλησιν προβάλλεσθαι; ἀρκεῖ γὰρ καὶ μόνον ἀκούοντας ἡμᾶς καὶ περὶ τοῦ λόγου εἰδέναι καὶ νοεῖν, (7) ὅτι ὁ μὴ ἐκ βουλήσεως ὑπάρχων Θεός, οὐ βουλήσει ἀλλὰ φύσει τὸν ἴδιον ἔχει λόγον. πῶς δὲ οὐχ ὑπερβάλλει πᾶσαν μανίαν, τὸ καὶ μόνον ἐνθυμεῖσθαι, ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς (8) βουλεύεται καὶ σκέπτεται, καὶ προαιρεῖται, καὶ θέλειν ἑαυτὸν προτρέπεται, ἵνα μὴ ἄλογος καὶ ἄσοφος ᾖ, ἀλλὰ λόγον καὶ σοφίαν (9) ἔχῃ; περὶ ἑαυτοῦ γὰρ δοκεῖ σκέπτεσθαι, ὁ περὶ τοῦ ἰδίου τῆς οὐσίας ἑαυτοῦ βουλευόμενος. πολλῆς τοίνυν δυσφημίας οὔσης ἐν τῇ τοιαύτῃ φρονήσει, εὐσεβῶς ἂν λεχθείη ὅτι τὰ μὲν γενητὰ εὐδοκίᾳ καὶ βουλήσει γέγονεν, ὁ δὲ Υἱὸς οὐ θελήματός ἐστι (10) δημιούργημα ἐπιγεγονώς, καθάπερ ἡ κτίσις, ἀλλὰ φύσει τῆς οὐσίας ἴδιον γέννημα. καὶ γὰρ ἴδιος (11) ὢν λόγος τοῦ πατρός, οὐκ ἐᾷ πρὸ ἑαυτοῦ λογίσασθαί τινα βούλησιν, αὐτὸς ὢν βουλὴ ζῶσα τοῦ πατρός, (12) καὶ δύναμις, καὶ δημιουργὸς τῶν δοκούντων τῷ πατρί. καὶ ταῦτα αὐτὸς ἐν ταῖς παροιμίαις περὶ ἑαυτοῦ φησιν· „ἐμὴ βουλὴ καὶ ἀσφάλεια, ἐμὴ „φρόνησις, ἐμὴ δὲ ἰσχύς. „ὡς γὰρ αὐτὸς ὢν ἡ φρόνησις, ἐν ᾗ τοὺς οὐρανοὺς (13) ἡτοίμασε, καὶ αὐτὸς ὢν ἰσχὺς καὶ δύναμις· „Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σο„φία· νῦν παρακλίνων εἶπεν, ἐμὴ φρόνησις, καὶ ἐμὴ „ἰσχύς· οὕτω λέγων, ἐμὴ βουλή, „αὐτὸς ἂν εἴη τοῦ πατρὸς ἡ ζῶσα βουλή, καθὼς καὶ παρὰ τοῦ προφήτου μεμαθήκαμεν, ὅτι αὐτὸς (14) τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος γίνεται, καὶ θέλημα τοῦ πατρὸς αὐτὸς ἐκλήθη.

naturæ affectio. Quod si, quia id absurdum sit, dici non potest Deus ex voluntate misericors & bonus esse, audiant quid ex ipsorum verbis sequatur: Ergo necessitate & nolens bonus est. Quis igitur necessitatem Deo imposuit? Quod si perabsurdum est necessitatem Deo attribuere, proindeque dicendus est natura esse bonus: multo magis & verius fatendum est natura non voluntate patrem Filii esse.

Deus natura, non voluntate, pater est Filii.

63. Id præterea nobis velim edisserant: (nam ad illorum contundendam impudentiam, eos rursus placet interrogare, audacius quidem, sed tamen tuendæ piæ fidei gratia; tu autem, Domine, mihi sis, quæso, propitius.) Num Pater prius deliberavit, deinde postea quam voluit, ita existit, vel num antequam deliberaret? Par est enim eos qui talia de Filio non dubitant dicere, eadem de Patre audire, ut intelligant se sua hac temeritate ipsum quoque Patrem impetere. Quod si hanc suam de voluntate sententiam propugnare ipsi deliberantes & statuentes, Patrem ex voluntate exstitisse responderint: quid igitur erat antequam deliberaret, vel quid amplius habuit, uti vos dicitis, postquam deliberavit? Quod si absurda & valde futilis est hujusmodi quæstio, nec ista fas est omnino dicere, cum satis sit vel solum nomen Dei audire ut sciamus & intelligamus eum esse qui est: an non pariter absurdum est talia de Dei Verbo cogitare, voluntatemque & arbitrium nobis objectare? Siquidem satis est vel solum Verbi nomen audire, ad sciendum & percipiendum Deum, qui non ex voluntate existit, nec item voluntate sed natura proprium habere Verbum. An non porro omnem insaniam is superat qui vel cogitet Deum deliberare, consultare, eligere, seque ipsum ad volendum adhortari, ut non sine Verbo & Sapientia sit, sed ut Verbum & Sapientiam habeat; namque de seipso consultare videtur, qui de eo quod suæ naturæ proprium est deliberat. Cum igitur valde impia sit hujusmodi sententia, congruenter pietati dicendum est res quidem factas, Dei proposito & voluntate esse procreatas, Filium vero non voluntatis opus esse ut res creatas, sed natura proprium esse substantiæ fetum. Cum enim sit proprium Patris Verbum, non finit aliquam ante se cogitari voluntatem, utpote cum ipse sit vivens Patris consilium & virtus, eorumque effector quæ Patri placent, quemadmodum de se ipse in Proverbiis ait, *Meum est consilium & securitas, mea est prudentia, mea est fortitudo.* Ut enim quatenus est prudentia in qua cælos præparavit, & ut item quatenus est fortitudo & virtus, (nam *Christus Dei virtus*) nunc paulum variato loquendi modo dixit, *Mea est prudentia, & mea est fortitudo*: ita cum dixit, *Meum est consilium*, se Patris vivens esse consilium significat, quemadmodum etiam a Propheta didicimus, eum magni consilii angelum fieri, &

Prov. 8. 14. *Prov. 3. 19.* *1. Cor. 1.24.* *Esai. 9. 6.*

(1) Sic primus codex Regius & Seguerian. Alii autem & editi, τὸ πάθος τοῦτο. Paulopost Reg. 1. & Seguerian. ἀκουέτωσαν. Ceteri & editi, ἀκουσάτωσαν.

(2) Reg. 1. & Seguerian. ἄτοπον. Alii & editi, ἄλογον.

(3) Goblerianus & Felc. 1. αὐτοὺς ἐπάγειν βούλομαι. Reg. 1. & Seguerian. ibid. ἐπαγαγῶ. Alii & editi, ἐπάγειν.

(4) Sic mss. omnes. Editi vero, ὑπάρχειν. Ibid. Reg. 1. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. πρὸ τοῦ βουλεύσηται. Reg. 1. & Seguerian. item ibid. χρὴ γὰρ περὶ τοῦ. Item Goblerian. & Felc. 1. ibid. τολμᾷν αὐτούς.

(5) Sic Regius primus & Seguerianus. At Reg. 2. Basil. Goblerian. Felc. 1. & 5. τί οὖν πρὸ τοῦ. Alii & editi, τί ἦν πρὸ τοῦ. Ibidem Regius primus, Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. βουλεύσηται.

(6) Regius primus, Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. πῶς οὐκ ἄλογον. Ibid. Reg. 1. & Seguer. ἂν εἴη περὶ τοῦ. Alii & editi, πῶς ἂν οὐκ ἄλογον ἂν εἴη καὶ περὶ τοῦ.

(7) Regius primus, Seguer. ὅτι μὴ ἐκ.

(8) Uterque Regius & Seguerianus, βουλεύεται. Alii & editi, βούλεται.

(9) Reg. 1. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. ἔχει. Alii & editi, σχῇ. Mss. ibid. περὶ ἑαυτοῦ. Editio Commel. περὶ αὐτοῦ. Mox uterque Regius & Seguerian. οὐσίας αὐτοῦ. Ibidem Basil. βουλευσάμενος.

(10) Uterque Regius, Seguerian. Basil. & Felckman. 5. ἐστι δημιούργημα. Ibidem uterque Regius & Seguerian. ἐπιγεγονώς. Ceteri & editi, ἐστι τὸ δημιούργημα ἐπιγεγονός.

(11) Regius primus, Seguerianus, Basiliensis, ὢν λόγος. Alii & editi, ὢν ὁ λόγος. Mox Reg. 1. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. πρὸ ἑαυτοῦ. Ceteri & editi, πρὸ αὐτοῦ.

(12) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. In aliis & editione Commel. καὶ deest.

(13) Sic primus codex Regius, Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. At alii & editi, ἐποίησε. Mox Reg. 1. & Seguer. omittunt καὶ Θεοῦ σοφία.

(14) Sic primus codex Regius & Seguerianus. At alii & editi, αὐτὸς ὁ τῆς μεγάλης. Paulopost Reg. 1. & Seguerian. διελέγχει τὰς ἀνθρωπίνας.

voluntatem Patris appellatum esse. Scilicet ita eos æquum est refellere qui humana de Deo cogitant.

64. Itaque si res factæ, voluntate ac proposito conditæ sunt; si universa creata natura voluntate facta est: si item Paulus per Dei voluntatem vocatus est Apostolus: si denique nostra vocatio proposito & voluntate est facta; omnia autem per Verbum facta sunt: haud dubie ipsum Verbum extra eorum numerum est quæ voluntate facta sunt, vel potius vivens est Patris consilium, in quo omnia illa facta sunt; in quo & sanctus David Psalmo septuagesimo secundo gratias his verbis agebat, *Tenuisti manum dexteram meam, & in consilio tuo deduxisti me*. Qui igitur fieri potest ut Verbum, quod consilium & voluntas Patris est, ipsum quoque voluntate & arbitrio sit productum, uti res aliæ singulæ? nisi forte, ut jam dixi, rursus insanientes contendant ipsum per seipsum vel per aliquid aliud esse factum. Quidnam ergo tandem illud est per quod factum est? Aliud illi confingant verbum, & Valentini commenta amplexati, Christum alium nominent. Nihil enim ejusmodi habent Scripturæ. Verum si alium ipsi excogitaverint, certe ille quoque per aliquem fieri dicendus erit: atque adeo nobis ita ratiocinantibus, quidque ex illorum sententia sequatur excutientibus, multiformis esse deprehenditur impiorum hæresis, quæ & deorum inducit multitudinem, & in summam incidit insaniam, qua Filium & creatum & ex nihilo esse pugnantes, hanc suam inpietatem aliis verbis contegunt, cum voluntatis & arbitrii prætendunt nomina, quæ quidem, cum de factis & creatis rebus sermo est, recte adhibentur. An non ergo impium est ea, quæ rerum factarum propria sunt, ipsi adscribere creatori? An non nefas dictu est voluntatem ante Verbum in Patre esse? Si enim voluntas in Patre præcedit, non ergo verum dicit Filius cum ait, *Ego in Patre*; aut si ipse quoque in Patre est, certe secundus in illo esse existimabitur, nec eum convenit dicere, *Ego in Patre*, cum voluntas in qua omnia facta sunt, & in qua ipse secundum vos fuit productus, prior eo sit. Nam etiamsi gloria differat, nihilominus unus est ex his quę voluntate efficiuntur. Porro, ut antea diximus, si ita se res habet, quare igitur ille dominus est, res autem aliæ in servorum numero habentur? Nimirum Dominus ille est, quia Patris dominationi est unitus: res autem creatæ in servorum sunt numero, quia extra Patris unitatem existunt, & factæ sunt cum aliquando non essent.

65. Certe cum Filium volunt voluntate factum esse, quidni etiam prudentia factum esse asseverent? Nam idem esse arbitror voluntatem & prudentiam. De quo enim quis consultat, hoc idem prudentia perpendit: vicissimque, quod quis prudentia perpendit, de hoc eodem consultat & deliberat. Hinc illa Salvator mutua inter se ratione veluti germana simul his verbis copulavit: *Meum est consilium & securitas, mea est prudentia, mea est fortitudo*. Nam ut fortitudo & securitas idem est, cum eadem sit virtus & potentia: ita idem est prudentia & consilium, quæ ipse

1. Timoth. 1.
Ephes. 1. 5.
Psal. 72. 24.
Verbum Patris est consilium & voluntes.
Vide Irenæum lib. 1. adversus hæreses cap. 1. & Epiphanium hæresi 31.
Joan. 14. 10.
Prov. 8. 14.

A χρὴ γὰρ οὕτως διελέγχειν αὐτοὺς, ἀνθρώπινα περὶ τοῦ Θεοῦ διανουμένους.

64. Οὐκοῦν εἰ τὰ ποιήματα βουλήσει καὶ εὐδοκίᾳ ὑπέστη, καὶ ἡ κτίσις πᾶσα θελήματι (1) γέγονεν· ὅ, τε Παῦλος διὰ θελήματος Θεοῦ ἀπόστολος ἐκλήθη, καὶ ἡ κλῆσις ἡμῶν εὐδοκίᾳ καὶ θελήματι γέγονε, πάντα δὲ διὰ τοῦ λόγου γέγονεν· ἐκτός ἐστιν οὗτος τῶν βουλήσει γεγονότων, καὶ μᾶλλον αὐτός ἐστιν ἡ ζῶσα βουλὴ τοῦ πατρὸς, ἐν ᾗ ταῦτα πάντα γέγονεν· (2) ἐν ᾗ καὶ ὁ ἅγιος Δαβὶδ εὐχαριστῶν ἔλεγεν ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ, „ἐκράτησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου· καὶ ἐν τῇ B „βουλῇ σου ὡδήγησάς με.„ (3) πῶς οὖν δύναται βουλὴ καὶ θέλημα τοῦ πατρὸς ὑπάρχων ὁ λόγος, γίνεσθαι καὶ αὐτὸς θελήματι καὶ βουλήσει, ὡς ἕκαστος; εἰ μὴ, καθὰ προεῖπον, μανέντες πάλιν εἴπωσιν αὐτὸν δι' ἑαυτοῦ γεγονέναι, ἢ δι' ἑτέρου τινός. τίς οὖν ἐστι, δι' οὗ γέγονε; πλασάσθωσαν ἕτερον λόγον· καὶ τὰ Οὐαλεντίνου ζηλώσαντες, Χριστὸν ἕτερον ὀνομασάτωσαν· οὐ γὰρ γέγραπται· ἀλλὰ κἂν πλάσωνται, πάντως κἀκεῖνος διά τινος γίνεται· καὶ λοιπὸν οὕτως ἐπιλογιζομένων ἡμῶν, καὶ ἀνακρινόντων (4) τὴν ἀκολουθίαν, εὑρίσκεται τῶν ἀθέων ἡ πολυκέφαλος αἵρεσις, C εἰς πολυθεότητα πίπτουσα καὶ ἄμετρον μανίαν, ἐν ᾗ κτίσμα καὶ ἐξ οὐκ ὄντων θέλοντες εἶναι τὸν υἱὸν, ἑτέρως (5) τὰ αὐτὰ σημαίνουσι, βούλησιν καὶ θέλησιν προβαλλόμενοι, ἃ μάλιστα ἐπὶ τῶν (6) γενητῶν καὶ κτισῶν ταῦτα εὐλόγως ἂν λέγοιτο. πῶς οὖν οὐκ ἀσεβὲς τὰ τῶν γενητῶν ἐπὶ τὸν δημιουργὸν (7) ἀναφέρειν; ἢ πῶς οὐ βλάσφημον λέγειν βούλησιν πρὸ τοῦ λόγου εἶναι ἐν τῷ πατρί; εἰ γὰρ προηγεῖται βούλησις ἐν τῷ πατρὶ, οὐκ ἀληθεύει λέγων ὁ υἱὸς, ἐγὼ ἐν τῷ πατρί. (8) ἢ εἰ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ D πατρί ἐστιν, ἀλλὰ δεύτερος λογισθήσεται, καὶ οὐκ ἔπρεπε λέγειν αὐτὸν, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, οὔσης βουλήσεως πρὸ αὐτοῦ, ἐν ᾗ (9) τὰ πάντα γέγονε, καὶ αὐτὸς ὑπέστη καθ' ὑμᾶς. κἂν γὰρ τῇ δόξῃ διαφέρῃ, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον εἷς ἐστιν τῶν ἐκ βουλήσεως γινομένων. ὡς δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, εἰ οὕτως ἐστὶ, πῶς ὁ μὲν κύριος, τὰ δὲ δοῦλα; (10) πάντων δὲ κύριος τυγχάνει οὗτος, ὅτι τῇ τοῦ πατρὸς κυριότητι ἥνωται· καὶ πάντως ἡ κτίσις δούλη, ἐπεὶ ἐκτὸς τῆς τοῦ πατρὸς ἑνότητός ἐστι, καὶ οὐκ οὖσά ποτε (11) γέγονεν.

E

65. Ἔδει δὲ αὐτοὺς λέγοντας βουλήσει τὸν υἱὸν, εἰπεῖν ὅτι καὶ φρονήσει γέγονε· ταυτὸν γὰρ ἡγοῦμαι (12) φρόνησιν καὶ βούλησιν εἶναι. ὃ γὰρ βουλεύεταί τις, τοῦτο πάντως καὶ φρονεῖ· καὶ ὃ φρονεῖ, τοῦτο καὶ βουλεύεται. αὐτὸς (13) γοῦν ὁ σωτὴρ ὡς ἀδελφὰ ταυτὰ, τῇ ἀναλογίᾳ συνῆψεν ἅμα λέγων· „ἐμὴ βουλὴ καὶ ἀσφάλεια, ἐμὴ φρόνησις, ἐμὴ δὲ „ἰσχύς.„ ὡς γὰρ ἰσχὺς καὶ ἀσφάλεια ταυτόν ἐστιν, ἡ αὐτὴ γὰρ δύναμίς ἐστιν· οὕτω ταυτόν ἐστιν εἰπεῖν τὴν φρόνησιν καὶ τὴν (14) βουλὴν εἶναι, ἅπερ ἐστὶν ὁ

κύρι-

(1) Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. Gobler. & Felc. 1. ut & Nannius legit. Ceteri autem & editio Commel. γέγονε· πάντα δὲ διὰ τοῦ λόγου γέγονεν, omissis intermediis.

(2) Gobl. & Felc. 1. ὡς Δαβὶδ εὐχαριστῶν φησί. ἐκράτησας.

(3) Sic Reg. primus & Seguer. Habetur item in Gobler. & Felc. 1. ὡς ἕκαστος, εἰ μή. Editi, πῶς ἂν βουλὴ καὶ θέλημα τοῦ πατρὸς ὑπάρχων ὁ λόγος δύναται γίγνεσθαι καὶ αὐτὸς βουλήσει καὶ θελήσει; ἐκτὸς εἰ μή.

(4) Regius primus & Seguerianus, τὴν ἀκολουθίαν. Alii & editi, τὴν ἀλήθειαν.

(5) Regius primus, Seguer. Goblerian. & Felc. 1. ταῦτα.

(6) Felc. 5. hic & paulopost, γεννητῶν. Mox Reg. 1. λέγοιτο. Seguerian. λέγοιντο. Alii & editi, γένοιτο.

(7) Regius primus, Seguer. Goblerian. & Felc. 1. ἀναφέρειν. Ceteri & editi, μεταφέρειν. Paulopost uterque Regius, Seguer. Basiliensis, & Anglic. εἶναι ἐν τῷ πατρί. Alii & editi, εἶναι ἐν Θεῷ πατρί.

(8) Felc. 2. & editi, ἢ εἰ μὴ αὐτός. Alii mss. ἢ εἰ καὶ αὐτός. Mox Reg. 1. Seg. λογισθήσεται. Ceteri & editi, νομισθήσεται.

(9) Sic Reg. 1. & Seguer. At alii & editi, ἐν ᾗ πάντα. Paulopost Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. τῶν ἐκ βουλήσεως γινομένων, ubi alii & editi, γενομένων.

(10) Sic primus codex Regius & Seguer. In Anglic. habetur item πάντων, ut & Nannius legerat. Goblerian. & Felc. 1. τὰ δὲ δοῦλα τυγχάνει; οὗτος, ὅτι. Ceteri autem & editi sic habent: τὰ δὲ δοῦλα τυγχάνει; πάντως δὲ κύριος οὗτος, &c.

(11) Reg. 1. Seg. γέγονεν. Editi & alii, ἐπιγέγονεν.

(12) Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. φρόνημα. Iidem mox, τοῦτο πάντως καὶ φρονεῖ. Alii & editi, τοῦτο καὶ φρονεῖ.

(13) Regius primus, Seguerian. Goblerian. & Felc. 1. γοῦν, & mox, ταῦτα τῇ ἀναλογίᾳ συνῆψεν. Alii & editi, οὖν. & ταῦτα συνῆψεν.

(14) Regius primus & Seguerian. hic & paulopost, βουλήν. Ceteri & editi, βούλησιν.

κύριος. ἀλλ' οἱ ἀσεβεῖς οὐ θέλουσι μὲν λόγον καὶ βουλὴν ζῶσαν εἶναι τὸν υἱόν· περὶ δὲ τὸν θεὸν, φρόνησιν καὶ βουλὴν καὶ σοφίαν ὡς ἕξιν συμβαίνουσαν καὶ ἀποσυμβαίνουσαν ἀνθρωπίνως γίνεσθαι μυθολογοῦσι, καὶ πάντα κινοῦσι, καὶ τὴν Οὐαλεντίνου ἔννοιαν καὶ θέλησιν προβάλλονται, ἵνα μόνον διαστήσωσι τὸν υἱὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, καὶ μὴ εἴπωσιν ἴδιον αὐτὸν τοῦ πατρὸς εἶναι λόγον, ἀλλὰ κτίσμα. ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἀκουέτωσαν, ὡς Σίμων ὁ μάγος ἤκουσεν· ἡ ἀσέβεια Οὐαλεντίνου σὺν ὑμῖν εἴη εἰς ἀπώλειαν. ἕκαστος δὲ (1) Σολομῶνι μᾶλλον πειθέσθω λέγοντι αὐτὸν εἶναι σοφίαν καὶ φρόνησιν τὸν λόγον. φησὶ γὰρ, „ ὁ θεὸς τῇ σοφίᾳ „ (2) ἐθεμελίωσε τὴν γῆν· ἡτοίμασε δὲ οὐρανοὺς „ (3) ἐν φρονήσει· „ ὡς δὲ ὧδε ἐν φρονήσει, οὕτως ἐν ψαλμοῖς· τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. (4) ὡς δὲ τῷ λόγῳ οἱ οὐρανοὶ, οὕτως πάντα, ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησε· καὶ ὡς ὁ ἀπόστολος γράφει Θεσσαλονικεῦσι· „ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐστιν. „ ὁ ἄρα τοῦ θεοῦ υἱὸς, αὐτός ἐστιν ὁ λόγος, καὶ ἡ σοφία· αὐτὸς ἡ φρόνησις καὶ ἡ ζῶσα βουλή· καὶ ἐν αὐτῷ τὸ θέλημα τοῦ πατρός ἐστιν· αὐτὸς ἀλήθεια, καὶ φῶς, καὶ δύναμις τοῦ πατρός ἐστιν. εἰ δὲ ἡ βούλησις τοῦ θεοῦ, ἡ σοφία ἐστὶ καὶ ἡ φρόνησις· ὁ δὲ υἱός ἐστιν ἡ σοφία· (5) ὁ ἄρα λέγων βουλήσει τὸν υἱὸν, ἴσον λέγει τὴν σοφίαν ἐν σοφίᾳ γεγονέναι, καὶ τὸν υἱὸν ἐν υἱῷ πεποιῆσθαι, καὶ διὰ τοῦ λόγου τὸν λόγον ἐκτίσθαι. τοῦτο δὲ καὶ τῷ θεῷ μάχεται, καὶ ταῖς (6) παρ' αὐτοῦ γραφαῖς ἐναντιοῦται· καὶ γὰρ καὶ ὁ ἀπόστολος, οὐ βουλήσεως, ἀλλὰ αὐτῆς (7) τῆς πατρικῆς οὐσίας ἴδιον ἀπαύγασμα καὶ χαρακτῆρα τὸν υἱὸν κηρύττει, λέγων, „ ὃς ὢν ἀπαύ„ γασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐ„ τοῦ. „ εἰ δὲ, (8) ὡς προειρήκαμεν, ἐκ βουλήσεως οὐκ ἔστιν ἡ πατρικὴ οὐσία καὶ ὑπόστασις, δῆλον ὡς οὔτε τὸ ἴδιον τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, ἐκ βουλήσεως ἂν εἴη. (9) ὁποία γὰρ ἂν καὶ ὡς ἐὰν ᾖ ἡ μακαρία ἐκείνη ὑπόστασις, τοιοῦτον καὶ οὕτως εἶναι καὶ τὸ ἴδιον ἐξ αὐτῆς γέννημα δεῖ. καὶ αὐτὸς γοῦν ὁ πατὴρ οὐκ εἶπεν· οὗτός ἐστιν ὁ βουλήσει μου γεγονὼς υἱός· οὐδὲ, ὃν κατ' εὐδοκίαν ἔχω υἱόν· ἀλλ' ἁπλῶς, ὁ υἱός (10) μου, καὶ μᾶλλον, ἐν ᾧ ηὐδόκησα· δεικνὺς ἐκ τούτων, ὅτι φύσει μὲν οὗτός ἐστιν υἱός· ἐν αὐτῷ δὲ τῶν ἐμοὶ δοκούντων ἡ βούλησις ἀπόκειται.

66. Ἆρ' οὖν ἐπεὶ φύσει καὶ μὴ ἐκ βουλήσεώς ἐστιν ὁ υἱὸς, ἤδη καὶ ἀθέλητός ἐστι τῷ πατρὶ, καὶ μὴ βουλομένου τοῦ πατρός ἐστιν ὁ υἱός; οὐμὲν οὖν· ἀλλὰ καὶ (11) θελόμενός ἐστιν ὁ υἱὸς παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ, ὡς αὐτός φησιν, „ ὁ πατὴρ φιλεῖ τὸν υἱὸν, καὶ πάντα δείκνυσιν „ αὐτῷ. „ ὡς γὰρ (12) τὸ εἶναι ἀγαθὸς οὐκ ἐκ βουλήσεως μὲν ἤρξατο, οὐ μὴν ἀβουλήτως καὶ ἀθελήτως ἐστὶν ἀγαθός· ὃ γάρ ἐστι, τοῦτο καὶ θελητόν ἐστιν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὸ εἶναι τὸν υἱὸν εἰ καὶ μὴ ἐκ βουλήσεως ἤρξατο, ἀλλ' οὐκ ἀθέλητον, οὐδὲ παρὰ γνώμην ἐστὶν αὐτῷ. ὥσπερ γὰρ τῆς ἰδίας ὑποστάσεώς ἐστι θελητὴς, οὕτως καὶ ὁ υἱὸς ἴδιος ὢν αὐτοῦ τῆς οὐσίας, οὐκ ἀθέλητός ἐστιν αὐτῷ. θελέσθω καὶ φιλείσθω τοίνυν ὁ υἱὸς παρὰ τοῦ πατρός· καὶ οὕτω τὸ θέλειν καὶ τὸ μὴ ἀβούλητον τοῦ θεοῦ τις εὐσεβῶς λογιζέσθω. καὶ γὰρ ὁ υἱὸς τῇ θελήσει

A Dominus est. At nolunt impii Filium Verbum & vivens consilium esse: sed prudentiam, consilium & sapientiam velut habitum quemdam Deo, humano more, modo adesse, modo abesse fingunt, omnemque lapidem movent, ac Valentini prætendunt cogitationem & voluntatem, ea tantum mente ut Filium separent a Patre, nec proprium illum Patris Verbum sed rem creatam esse fateantur. Hæc itaque illos audire convenit similia his, quæ olim ad Simonem Magum dicta sunt: Impietas Valentini vobiscum sit in interitum. [*Actor.* 8.20.] Quisque autem Salomoni potius credat Verbum sapientiam & prudentiam esse di- B centi, cujus hæc nimirum sunt verba: *Dominus sapientia fundavit terram, & cælos in prudentia paravit.* [*Prov.* 3. 19.] Ut vero hic cælos in prudentia, ita in Psalmis Verbo Domini firmatos esse dicitur. [*Psal.* 32. 6.] Ut porro Verbo cæli firmati sunt, sic quæcumque voluit fecit, [*Psal.* 134.6.] & ut Apostolus ad Thessalonicenses scribit, *Voluntas Dei in Christo Jesu est.* [1. *Thessal.* 5. 18.] Igitur Dei Filius ipse est Verbum & sapientia, ipse prudentia & vivens est consilium, atque in eo voluntas Patris est. Ipse veritas, lux & virtus est Patris. Quod si voluntas Dei est sapientia & prudentia, si item Filius ipsa sit sapientia: igitur qui con- C tendit Filium voluntate factum esse, idem omnino est ac si diceret Sapientiam in sapientia factam esse, & Filium in filio esse effectum, ac Verbum per verbum creatum esse; quæ utique Deo divinisque ejus Scripturis maxime repugnant. Enimvero Apostolus Filium non voluntatis, sed proprium paternæ naturæ splendorem & figuram esse his verbis prædicat: *Qui cum sit splendor gloriæ & figura substantiæ ejus.* [*Heb.* 1. 3.] Si ergo, ut supra diximus, paterna natura & substantia ex voluntate non est, liquet neque id, quod paternæ substantiæ proprium est, ex voluntate esse posse. Siquidem qualis cujusve modi fuerit beata illa natu- D ra, talem & ejusmodi necesse est esse proprium ex ipsa ortum fetum. Hinc Pater non dixit: Hic est voluntate mea factus filius, neque, quem meo arbitrio habui filium, sed simpliciter, *Filius meus*, & potius, *in quo mihi complacui*; [*Matth.* 3. 17.] quorum quidem verborum significatio ejusmodi est: Hic est natura Filius, in quo omnium quæ mihi placent voluntas reposita est.

66. Num ergo, quia ex natura non autem ex voluntate sit Filius, præter voluntatem Patris & nolente Patre est Filius? Minime vero. [Filius non est nolente Patre, sed volente.] Sed potius Pater vult Filium, atque, ut ipse loquitur, *Pater diligit Filium, & omnia ostendit illi.* [*Joan.* 3. 35.] E Ut enim non ex voluntate bonus esse cœpit nec tamen contra mentem & sententiam est bonus; namque hoc ipse vult quod est: ita licet Filius ex voluntate esse non incœperit, non tamen præter voluntatem & mentem Patris est. Nam quemadmodum suam vult ipse substantiam, sic cum Filius proprius sit ejus naturæ, non præter voluntatem ejus est. Filium ergo velit & diligat Pater, eaque ratione pie quis cogitet Deum non nolle, sed velle. Etenim Filius eadem voluntate,

qua

(1) Sic Regius primus, Seguer. Basil. Gobler. & Felc. 1. At alii & editio Commel. Σαλομῶνι.

(2) Gobler. & Felc. primus, τῇ σοφίᾳ ᾠκοδόμησεν ἤγουν ἐθεμελίωσε τὴν γῆν.

(3) Sic Reg. 1. Seguer. Anglic. atque ita legit Nannius. Gobler. & Felc. 1. φρονήσει. καὶ Δαβὶδ, τῷ λόγῳ. Alii & editio Commel. φρονήσει. οὕτως ἐν ψαλμοῖς, τῷ λόγῳ.

(4) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. & Felc. 1. At ceteri & editi, ἐστερεώθησαν· οὕτω πάντα ὅσα. Ibidem post ἠθέλησεν, Reg. 1. & Seguer. omittunt ὁ κύριος, quod in aliis & in editis legitur.

(5) Sic primus codex Regius, Segu. Anglic. Gobler. & Felc. 1. atque ita legit Nannius. Alii & editio Commel. ὅρα μὴ ὁ λέγων.

(6) Regius primus, Seguer. Basil. & Anglic. παρ' αὐτοῦ. Ceteri & editi, παρ' αὐτῷ. Mox Regius primus & Seguer. καὶ γὰρ καὶ ὁ ἀπόστολος. Alii & editi, καὶ posterius omittunt.

(7) Sic Regius primus & Seguer. At alii & editi, τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς. Mox Reg. 1. & Seguer. τὸν υἱὸν κηρύττει. Ceteri & editi, τὸν κύριον κηρύττει.

(8) Sic Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, ὡς προεῖπον. Ibid. Reg. 1. & Seguer. ἐκ βουλήσεως οὐκ ἔστιν. Basil. Gobler. Felc. 1. & Reg. 2. οὐκ ἐκ βουλήσεώς ἐστιν. Alii & editi, οὐ βουλήσεώς ἐστι. Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. ὡς οὔτε. Reg. 2. Basili. Anglic. Felc. 1. & 5. ὡς οὐδέ. Ceteri & editi, ὅτι οὐδέ.

(9) Sic uterque Regius, Seguer. Basil. Anglic. Felc. 2. & 5. At Gobler. & Felc. 1. ὁποία γὰρ ἂν ᾖ ἡ μακαρία. Ceteri & editi, ὁποία γὰρ ᾖ καὶ ὅπως ἂν ᾖ ἡ μακαρία. Mox Felc. 2. & editio Commel. omittunt καὶ post οὕτως εἶναι.

(10) Regius primus & Seguer. μου omittunt.

(11) Uterque Regius & Seguer. θελόμενός ἐστι. Alii & editi, στεργόμενος ἐστι, ut & legit Nannius.

(12) Regius primus & Seguer. τὸ εἶναι. Iidem ibid. & Reg. 2. οὐκ ἐκ βουλήσεως, ut item legit Nannius. Alii & editi, τὸ εἶναι ἀγαθὸς ἐκ βουλήσεως μὲν ἤρξατο.

qua cum vult Pater, Patrem ipse amat, vult & honorat, unaque est voluntas quæ ex Patre in Filio existit, ita ut inde Filius in Patre & Pater in Filio conspiciatur. Nemo igitur ex Valentini sententia antecedentem inducat voluntatem, nulliusque deliberationis obtentu seipsum medium inter solum Patrem solumque Filium audeat intrudere. Siquidem insanus ille fuerit qui voluntatem & deliberationem inter Patrem & Filium collocaverit. Enimvero aliud est si dicas, Voluntate factus est, & aliud si dixeris, Eum Pater diligit & vult, utpote qui natura proprius sui sit Filius. Nam qui dixit, Ex voluntate factus est, primo illum aliquando non fuisse significat. Deinde voluntas in utramque partem propendendi vim habet, uti supra dictum est, ac proinde cogitare liceret, Patrem potuisse nolle Filium. Atqui dicere, Filium potuisse non esse, summa certe impietas & audacia est, quæ ipsam Patris naturam lacessat, si nimirum id quod proprium ejus est potuerit non esse. Idem enim est ac si diceretur Patrem potuisse non esse bonum. Verum quemadmodum & semper & natura bonus est Pater, ita semper natura est generans. Hic autem loquendi modus. Pater vult Filium, &, Verbum vult Patrem, non antecedentem denotat voluntatem, sed naturæ germanitatem, essentiæque proprietatem ac similitudinem designat. Ut enim de splendore & luce dici potest: Splendor non habet voluntatem in luce antecedentem, sed est naturalis ejus fetus, quem vult lux a qua gignitur, non voluntatis deliberatione, sed natura & veritate; ita de Patre & Filio recte dici possit: Pater amat & vult Filium, &, Filius amat & vult Patrem.

67. Ne igitur voluntatis opus appelletur Filius, nec Valentini error in Ecclesiam inducatur; sed vivens ille consilium verusque & naturalis Patris fetus esse dicatur, ut lucis splendor. Sic enim Pater ipse est locutus, *Eructavit cor meum Verbum bonum*: cui Filius his verbis concinit, *Ego in Patre, & Pater in me est*. Itaque si Verbum est in corde, ubi est voluntas? Similiter si Filius est in Patre, ubi est arbitrium? Deinde, si ipse est voluntas, quomodo consilium sive voluntas in voluntate est? Valde enim hoc absurdum est: ne scilicet Verbum in verbo, Filius in filio, & Sapientia in sapientia fieri existimetur, uti sæpius dictum est. Namque Filius omnia ipse est quæ Patris sunt, nihilque ante Verbum est in Patre: sed in Verbo etiam est voluntas, & per ipsum ea, quæ voluntatis sunt, opere perficiuntur, ut ex divina Scriptura didicimus. Vellem vero ut impii qui eo devenerunt amentiæ, & de voluntate disputant, vellem, inquam, ut non jam interrogarent mulieres, quas ita prius percuntabantur, Habuistine filium priusquam genuisses? Verum patres potius hoc modo interrogent: An deliberando patres efficimini, an vero secundum naturam vestræ etiam voluntatis? An liberi similes sunt vestræ naturæ & substantiæ? Hæc igitur inquirant a parentibus, ut ab his ipsis confutentur,

Psal. 44. Joan. 14. 10.

A ᾗ (1) θέλεται παρὰ τοῦ πατρὸς, ταύτῃ καὶ αὐτὸς ἀγαπᾷ, καὶ θέλει, καὶ τιμᾷ τὸν πατέρα· καὶ ἓν ἐστι θέλημα τὸ ἐκ πατρὸς ἐν υἱῷ, ὡς καὶ ἐκ τούτου θεωρεῖσθαι τὸν υἱὸν ἐν τῷ πατρὶ, καὶ τὸν πατέρα ἐν τῷ υἱῷ. μὴ μέν τοι κατὰ Οὐαλεντῖνον, προηγουμένην (2) τις βούλησιν ἐπεισαγέτω· μηδὲ μέσον τις ἑαυτὸν ὠθείτω τοῦ μόνου πατρὸς, πρὸς τὸν μόνον λόγον, προφάσει τοῦ (3) βουλεύεσθαι. μαίνοιτο γὰρ ἄν τις μεταξὺ τιθεὶς πατρὸς καὶ υἱοῦ βούλησιν καὶ σκέψιν. καὶ γὰρ ἕτερόν ἐστι λέγειν, βουλήσει γέγονεν, ἕτερον δὲ, ὅτι ἴδιον ὄντα φύσει τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀγαπᾷ καὶ θέλει αὐτόν. τὸ μὲν γὰρ λέγειν, ἐκ βουλήσεως γέγονε, πρῶτον μὲν B τὸ μὴ εἶναί ποτε τοῦτον σημαίνει· ἔπειτα δὲ, καὶ τὴν ἐπ᾽ ἄμφω ῥοπὴν ἔχει, καθάπερ εἴρηται· ὥστε δύνασθαί τινα νοεῖν, ὅτι ἠδύνατο καὶ μὴ βούλεσθαι τὸν υἱόν. ἐπὶ υἱοῦ δὲ λέγειν, ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι, δυσσεβές ἐστι καὶ φθάνον εἰς τὴν τοῦ πατρὸς οὐσίαν τὸ τόλμημα· (4) εἴγε τὸ ἴδιον αὐτῆς ἠδύνατο μὴ εἶναι. ὅμοιον γὰρ ὡς εἰ ἐλέγετο, ἠδύνατο καὶ μὴ εἶναι ἀγαθὸς ὁ πατήρ. ἀλλ᾽ ὥσπερ ἀγαθὸς ἀεὶ καὶ τῇ φύσει, οὕτως ἀεὶ γεννητικὸς τῇ φύσει ὁ πατήρ· τὸ δὲ λέγειν, ὁ πατὴρ θέλει τὸν υἱὸν, καὶ ὁ λόγος θέλει τὸν πατέρα, οὐ βούλησιν προηγουμένην δείκνυσιν, ἀλ-C λὰ φύσεως γνησιότητα, καὶ οὐσίας ἰδιότητα, καὶ ὁμοίωσιν γνωρίζει. (5) ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀπαυγάσματος ἄν τις εἴποι καὶ τοῦ φωτὸς, ὅτι τὸ ἀπαύγασμα οὐκ ἔχει μὲν βούλησιν προηγουμένην ἐν τῷ φωτί· ἔστι δὲ φύσει αὐτοῦ γέννημα θελόμενον παρὰ τοῦ φωτὸς (6) τοῦ καὶ γεννήσαντος αὐτὸ, οὐκ ἐν σκέψει βουλήσεως, ἀλλὰ φύσει καὶ ἀληθείᾳ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, ὀρθῶς ἄν τις εἴποι, ὅτι ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ καὶ θέλει τὸν υἱὸν, καὶ ὁ υἱὸς ἀγαπᾷ καὶ θέλει τὸν πατέρα.

67. Οὐκοῦν μὴ λεγέσθω θελήματος δημιούργημα ὁ υἱός· μηδὲ (7) τὰ Οὐαλεντίνου ἐπεισαγέσθω τῇ ἐκ-D κλησίᾳ, ἀλλὰ βουλὴ ζῶσα, καὶ ἀληθῶς φύσει γέννημα, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα. οὕτω γὰρ καὶ ὁ μὲν πατὴρ εἴρηκεν, „ ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν· „ ὁ δὲ υἱὸς ἀκολούθως, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πα-„ τὴρ ἐν ἐμοί. „ εἰ δὲ (8) ὁ λόγος ἐν καρδίᾳ, ποῦ ἡ βούλησις; καὶ εἰ ὁ υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, ποῦ ἡ θέλησις; καὶ εἰ ἡ βούλησις αὐτὸς, πῶς ἐν βουλήσει ἡ βουλή; ἄτοπον γάρ· ἵνα μὴ καὶ ἐν λόγῳ ὁ λόγος, καὶ ὁ υἱὸς ἐν υἱῷ, καὶ ἡ σοφία ἐν σοφίᾳ (9) γίνηται, καθάπερ πολλάκις εἴρηται. πάντα γάρ ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ πατρός· καὶ οὐδὲν ἐν τῷ πατρὶ πρὸ τοῦ λόγου. ἀλλ᾽ ἐν τῷ λόγῳ καὶ ἡ βούλησις· καὶ δι᾽ αὐτοῦ τὰ τοῦ βουλήματος εἰς E ἔργον τελεῖται, ὡς (10) ἔδειξαν αἱ θεῖαι γραφαί. ἐβουλόμην δὲ τοὺς ἀσεβεῖς οὕτως εἰς ἀλογίαν πεπτωκότας, καὶ περὶ βουλήσεως σκεπτομένους, νῦν ἐρωτῆσαι μηκέτι τὰς τεκούσας (11) αὐτῶν γυναῖκας, ἃς οὗτοι πρότερον ἠρώτων λέγοντες, εἰ εἶχες υἱὸν, πρὶν γεννήσεις; ἀλλὰ τοὺς πατέρας, καὶ εἰπεῖν αὐτοῖς· πότερον βουλευόμενοι γίνεσθε πατέρες, ἢ κατὰ φύσιν καὶ τῆς ὑμῶν βουλήσεως; ἢ τῆς φύσεως καὶ οὐσίας ὑμῶν ἐστιν ὅμοια τὰ τέκνα; ἵνα κἂν παρὰ τῶν γονέων ἐντραπῶσι, παρ᾽ ὧν τὸ λῆμμα τῆς

(1) Seguer. Gobler. & Felc. 1. θελῆται. Reg. 1. τέλυται.
(2) Basil. τὴν pro τις habet. Mox post μέσον, Reg. 1. & Seguer. addunt τις, quod in aliis & editis deest.
(3) Uterque Regius, Seguer. Gobler. & Felc. 1. βουλεύεσθαι. Ceteri & editio Commel. βούλεσθαι.
(4) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. Sed Gobler. & Felc. 1. habent ὡς εἰ ἐλέγετο, iidemque & Reg. 1. ἐδύνατο. At alii & editi sic hunc locum habent, εἴγε τὸ ἴδιον αὐτῆς λέγοιτο, ἠδύνατο μὴ εἶναι ἀγαθὸς, &c. Paulopost Reg. 1. & Seguer. ut & legit Nannius, οὕτως ἀεὶ γεννητικὸς τῇ φύσει ὁ πατήρ. Reg. 2. οὕτως καὶ ἀεὶ καὶ τῇ φύσει γεννητικὸς ὁ πατήρ. Alii autem & editi, ἀγαθὸς ἀεὶ καὶ τῇ φύσει γεννητικὸς ὁ πατήρ. Ibidem Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. τὸ δὲ λέγειν. At in ceteris & editis deest λέγειν.
(5) Regius primus & Seguer. ὡς γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ. Alii & editi, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ.
(6) Regius primus & Seguerian. τοῦ καὶ γεννήσαντος. Alii & editi καὶ omittunt. Paulopost uterque Regius & Seguerian. ἐπὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. Ceteri & editi, ἐπὶ τοῦ πατρὸς καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ. Ibidem Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. εἴποι ὅτι. Alii & editi, εἴποι τοῦτο, ὅτι.
(7) Regius primus, Seguer. τά. Alii & editi, τό. Mox Basiliensis, ἀλλὰ καὶ βουλή.
(8) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. & Felc. 1. At in aliis & editis ὁ deest.
(9) Sic Regius primus & Seguer. At editi, γένηται.
(10) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. & Felc. 1. Ceteri autem & editi, ἐδίδαξεν. Ibidem Regius primus, Seguer. ἐβουλόμην δὲ τούς. Reg. 2. ἐβουλόμην οὖν τούς. Alii & editi, ἐβουλόμην τούς.
(11) Primus codex Regius & Seguer. ἑαυτῶν γυναῖκας ἃς αὐτοί. Ibid. πότερον abest a Gobler. & Felc. 1. pro quo Anglican. πρότερον. Item ibid. Reg. 1. & Seguer. βουλευόμενοι, & mox, καὶ τῆς ὑμῶν. Alii editique, βουλόμενοι, iidemque καὶ omittunt.

τῆς γενέσεως ἀπήτησαν, καὶ παρ' ὧν ἤλπισαν ἔχειν τὴν γνῶσιν. ἀποκριθήσονται γὰρ αὐτοῖς· ὅτι (1) ἃ γεννῶμεν, οὐ τοῦ θελήματος, ἀλλ' ἡμῶν ἐστιν ὅμοια· οὐδὲ προβουλευσάμενοι γινόμεθα γονεῖς, ἀλλὰ τῆς φύσεως ἴδιόν ἐστι τὸ γεννᾷν· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς τῶν (2) τεκόντων ἐσμὲν εἰκόνες. ἢ τοίνυν καταγινωσκέτωσαν ἑαυτῶν, καὶ παυέσθωσαν πυνθανόμενοι γυναικῶν περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἢ μανθανέτωσαν (3) παρ' αὐτῶν, ὅτι οὐ βουλήσει γεννᾶται ὁ υἱὸς, ἀλλὰ φύσει καὶ ἀληθείᾳ. πρέπων δὲ καὶ ἁρμόζων τούτοις ὁ ἐξ ἀνθρώπων ἔλεγχος, ἐπειδὴ καὶ ἀνθρώπινα περὶ τῆς θεότητος διαλογίζονται οἱ κακόφρονες. τί τοίνυν (4) ἔτι μαίνονται οἱ χριστομάχοι; καὶ τοῦτο γὰρ αὐτῶν ὥσπερ οὖν καὶ τὰ ἄλλα προβλήματα δέδεικται καὶ ἠλέγχθη φαντασία καὶ (5) μυθοπλαστία μόνον ὄντα· καὶ διὰ τοῦτο ὀφείλουσι, κἂν ὀψέποτε θεωρήσαντες εἰς ὅσον ἀφροσύνης πεπτώκασι κρημνὸν, ἀναδῦναι καὶ (6) φυγεῖν ἀπὸ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, νουθετούμενοι παρ' ἡμῶν. φιλάνθρωπος γὰρ ἡ ἀλήθεια κράζουσα διαπαντὸς, (7) εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε διὰ τὴν τοῦ σώματος περιβολὴν, κἂν τοῖς ἔργοις πιστεύσατε· ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· (8) καὶ, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα. ἀλλ' ὁ μὲν κύριος συνήθως φιλανθρωπεύεται, καὶ θέλει πάντας ἀνορθοῦσθαι τοὺς κατερραγμένους, (9) ὡς ἡ αἴνεσις λέγει τοῦ Δαβίδ· οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐ θέλοντες ἀκούειν κυριακῆς φωνῆς, οὐδὲ φέροντες ὁρᾷν τὸν (10) κύριον ὑπὸ πάντων ὁμολογούμενον Θεὸν, καὶ Θεοῦ υἱὸν, περιέρχονται οἱ ἄθλιοι, (11) ὡς οἱ κάνθαροι, μετὰ τοῦ πατρὸς ἑαυτῶν τοῦ διαβόλου προφάσεις εἰς ἀσέβειαν ζητοῦντες. ποίας οὖν ἄρα μετὰ ταῦτα (12) πάλιν, ἢ πόθεν εὑρεῖν δυνήσονται, εἰ μὴ ἄρα (13) παρὰ μὲν Ἰουδαίων καὶ τοῦ Καϊάφα δανείσωνται τὰς δυσφημίας, παρ' Ἑλλήνων δὲ λάβωσι τὴν ἀθεότητα; αἱ γὰρ θεῖαι γραφαὶ τούτοις ἐκλείσθησαν, καὶ πανταχόθεν ἐξ αὐτῶν ἠλέγχθησαν ἄφρονες καὶ χριστομάχοι.

(14) Τοῦ αὐτοῦ λόγος τέταρτος.

1. ΕΚ Θεοῦ Θεός ἐστιν ὁ λόγος, „ καὶ Θεὸς γὰρ „ ἦν ὁ λόγος. καὶ πάλιν, ὧν οἱ πατέρες, „ καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς „ εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. „ (15) καὶ ἐπειδὴ ἐκ Θεοῦ Θεός ἐστι, καὶ τοῦ Θεοῦ λόγος, σοφία, υἱὸς, καὶ δύναμίς ἐστιν ὁ Χριστὸς, διὰ τοῦτο εἷς Θεὸς ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς καταγγέλλεται. τοῦ ἑνὸς γὰρ Θεοῦ υἱὸς ὢν ὁ λόγος, εἰς αὐτὸν, οὗ καὶ ἐστιν, ἀναφέρεται· ὥστε δύο μὲν εἶναι πατέρα καὶ υἱὸν, μονάδα δὲ θεότητος ἀδιαίρετον καὶ ἄσχιστον. λεχθείη δ' ἂν (16) καὶ οὕτως μία ἀρχὴ θεότητος, καὶ οὐ δύο ἀρχαί· ὅθεν κυρίως καὶ μοναρχία ἐστίν. ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς ἀρχῆς ἐστι φύσει υἱὸς ὁ λόγος, οὐχ ὡς ἀρχὴ ἑτέρα καθ' ἑαυτὸν ὑφεστὼς οὐδ' ἔξωθεν ταύτης γεγονὼς, ἵνα μὴ τῇ ἑτερότητι δυαρχία καὶ πολυαρχία γένηται, ἀλλὰ τῆς μιᾶς ἀρχῆς ἴδιος (17) υἱὸς, ἰδία σοφία, ἴδιος λόγος, ἐξ αὐτῆς ὑπάρ-

A a quibus quæ elicienda esset ex sua de nascendi modo quæstione conclusio tam impense flagitarunt, speraruntque rem ex ipsis plane cogituros. Hæc scilicet illi sunt responsuri: Ea quæ gignimus, non voluntatis sunt, sed nostri sunt similia: neque prius deliberando, patres efficimur, sed gignere proprium est naturæ, quandoquidem nos quoque ipsi parentum sumus imagines. Vel ergo seipsos condemnent, & mulieres de Filio Dei desinant interrogare: vel certe ab ipsis discant non voluntate sed natura & revera filium gigni. Æquum enim est eos argumentis ex hominum natura petitis refelli, B qui humana de divinitate improbe cogitant. Quid igitur adhuc insaniunt Christi hostes? Nam hanc illorum rationem ut & alias omnes ostendimus ac convicimus nihil nisi fabulas & mera commenta esse. Sero igitur saltem animadvertant in quantam insipientiæ voraginem sese præcipitaverint, ac nostris monitionibus excitati, tandem inde festinent emergere, seque ex diaboli laqueis expedire. Siquidem benigna est veritas quæ assidue clamat: Si mihi ob corporis amictum non creditis, operibus saltem credite, ut cognoscatis, quia ego in Patre, & Pater in me est, &, ego & Pater unum C sumus, &, qui vidit me, vidit Patrem. Verum Dominus quidem pro more suo clementer agit, & omnes elisos erigit, ut ait David: at impii dominicam vocem nolentes audire, nec ferentes Dominum, Deum & Dei Filium palam ab omnibus agnosci, veluti scarabæi, cum suo patre diabolo miseri circumeunt, ut nova impietatis confirmandæ reperiant argumenta. Quid igitur ultra vel unde invenire possint, nisi a Judæis & Caipha impia mutuentur maledicta, & cum Gentilibus verum Deum negent? Siquidem clausæ illis sunt divinæ Scri- D pturæ, ex quibus videlicet & stulti & Christi hostes esse omni ex parte sunt convicti.

Joan. 10. 38. Joan. 10. 30. Joan. 14. 9. Psal. 145. 8.

Ejusdem Oratio quarta.

1. EX Deo Deus est Verbum: namque *Deus erat Verbum*. Et rursus: *Quorum patres, & ex quibus Christus qui est super omnia Deus benedictus in sæcula, amen*. Quia porro ex Deo Deus est, & Dei Verbum, Sapientia, Filius & Virtus est Christus, ideirco unus Deus in divinis Scripturis annunciatur. Cum enim Verbum unius Dei sit filius, ad illum cujus est re- E fertur, ita ut duo quidem sint Pater & Filius, unitas vero divinitatis individua sit nulloque modo separabilis: ac proinde dicendum est unum esse divinitatis principium, non duo principia: unde proprie & monarchia est. Ex ipso autem principio Verbum filius natura existit, non ut aliud principium per seipsum subsistens, neque aliunde quam ex ipso uno principio natus, ne dyarchiam & polyarchiam, id est, duo vel plura principia diversitas inducat, sed unius principii proprius est Filius, propria sapientia, propriumque Verbum ex eo

Joan. 1. 1. Rom. 9. 5.

Unum est in divinitate principium, non duo.

(1) Reg. 1. & Seguer. addunt ὅτι quod in aliis & editis deest. Ibid. Felc. 2. & editio Commel. οὐ θελήματος ἡμῶν ἐστιν ὅμοια.
(2) Sic Regius primus, Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editio Commel. τέκνων, Mox Reg. 1. Seguer. Gobler. & Felc. 1. παυέσθωσαν. Alii & editi, παυσάσθωσαν.
(3) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, καὶ παρ' αὐτῶν.
(4) ἔτι & mox καὶ absunt a Reg. 1. & Seguer.
(5) Sic primus codex Regius, Seguer. Gobler. & Felc. 1. At alii & editi, μυθοπλασία.
(6) Reg. 1. Seguer. φυγεῖν. Ceteri & editi, φεύγειν.
(7) Regius primus, Seguerian. εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, & mox, κἂν τοῖς ἔργοις. Gobler. & Felc. 1. item πιστεύετε. Alii & editi, ἐὰν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, & omittunt κἂν.
(8) Regius primus & Seguer. κἀγώ.
(9) Gobler. & Felckm. 1. ὡς αἰνεῖ Δαβίδ.
(10) Reg. 1. & Seguer. κύριον. Alii & editi, Χριστόν.
(11) Sic Reg. 1. & Seguer. At in Gobler. & Felc. 1. deest ὡς, in aliis autem & editis οἱ. Ibid. Reg. 1. & Seguer. πατρὸς ἑαυτῶν. Ceteri & editi, πατρὸς αὐτῶν.
(12) πάλιν abest a Reg. 1. & Seguer.
(13) Sic Gobl. & Felc. 1. At Regius primus, παρὰ μὲν Ἰουδαίων τοῦ Καϊάφα. Seguer. παρὰ μὲν τῶν Ἰουδαίων τῶν τοῦ. Alii & editio Commel. παρὰ Ἰουδαίων καὶ τοῦ. Ibidem Seguerian. δανείσωνται. Alii & editi, δανείσονται.
(14) Seguer. hunc habet titulum τοῦ αὐτοῦ λόγος ε'. Regius quem primum Oratione superiore appellabamus, τοῦ αὐτοῦ, tantum, sed idem in Indice addit, λόγος τέταρτος. Hæc autem Oratio in altero Regio deest. Gobler. & Felc. 1. κατὰ Ἀρειανῶν λόγος ε'. Basiliensis, κατὰ Ἀρειανῶν λόγος ἕκτος. Vide Admonitionem pag. 318. num. 2. Anglic. κατὰ Ἀρειανῶν λόγος, nullo addito numero.
(15) Gobl. & Felc. 1. καὶ omittunt.
(16) καὶ abest ab Anglic.
(17) Sic mss. At editio Commel. υἱὸς ἴδιος υἱὸς, ἰδία, &c.

Joan. 1.

existens. Nam, ut docet Joannes, in isto principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum. Deus enim principium est. Unde quia ex hoc principio est, ideirco etiam *Deus erat Verbum*. Porro quemadmodum unum est principium & proinde unus Deus: ita quæ verissime est essentia & substantia, una est quæ dicit, *Ego sum qui sum*, non autem duæ, ne scilicet duo sint principia. Ex una autem illa substantia existit natura & vere filius, Verbum, sapientia, propriaque ejus virtus, nec ab ea separabilis. Ut vero non alia est essentia seu substantia, ne duo sint principia: sic Verbum quod ex una existit, nihil fluxum, nec vox tantum significans est, sed essentiale Verbum & essentialis est sapientia, quæ vere Filius est. Nam nisi essentiale Verbum esset, sequeretur Deum verba sua per aerem effundere, corpusque, ut homines, habere. Quoniam vero homo non est, nec item ejus Verbum quicquam hominum infirmitati simile habet. Ut enim principium una est essentia, ita unum est essentiale & subsistens ejus Verbum & sapientia. Nam ut ex Deo Deus est, ex sapiente sapientia, ex rationali mente Ratio seu Verbum, & ex Patre Filius: ita ex substantia substantialis est, ex essentia essentialis, ac denique vere est ut qui sit ab eo qui est.

Una est in divinitate essentia & substantia.

Exod. 3. 14.

Filius, essentiale est Dei Verbum essentialisque sapientia.

2. Alioquin nisi essentialis esset sapientia Verbumque essentiale, & Filius qui vere sit, sed simpliciter sapientia, Verbum, & Filius in Patre, sane ipse Pater ex sapientia & Verbo esset compositus. Quod quidem si verum est, supra allata absurda sequentur necessario: ipse autem suimet pater & filius futurus est, ipse seipsum est geniturus, & a seipso gignetur: vel certe merum nomen erit Verbum, Sapientia & Filius; ille autem, de quo hæc dicuntur, vel potius qui hæc omnia est, nihil erit subsistens. Si itaque nihil est subsistens, vana igitur & inutilia sunt illa nomina, nisi forte quis dicat ipsum Deum sapientiam ipsam & Verbum ipsum esse. Quod si concedatur: vere ipse suimet pater & filius erit; pater videlicet cum sapiens dicitur: filius, cum sapientia. Atqui ea in Deo non sunt ut qualitas. Apage igitur, id indignum Deo. Ex his enim efficitur Deum ex essentia & qualitate compositum esse. Siquidem omnis qualitas in essentia est: ac proinde divina unitas, quæ individua est, composita videbitur, utpote in essentiam & accidens divisa. Sic itaque temerarios hosce homines interrogemus: Filius sapientia & Verbum Dei esse prædicatus est: quonam igitur modo id ipse est? Si ut qualitas; id absurdum esse jam ostendimus. Si vero ipse Deus sapientia ipsa est: certe quod inde absurdi sequitur, dictum a Sabellio est. Quamobrem fatendum est eum tamquam fetum proprie ex ipso Patre esse, juxta lucis exemplum. Ut enim ab igne lux oritur: ita Verbum ex Deo est, Sapientia ex Sapiente, & ex Patre Filius. Hac enim ratione unitas individua & integra manet, ejusque filius Verbum non aliquid est essentia vacuum vel non subsistens, sed vere essentiale est. Alioquin nisi hæc ita esse concedatur, sane quicquid ipse dicitur, cogitatione & verbo tenus existet: quæ sententia si est repudianda, igitur verum Verbum essentiale est. Namque ut vere Pater est, ita vere est Sapientia. Unde efficitur ut duo sint Pater & Filius, non vero idem, ut contendit Sabellius: sed Pater, pater est; & Filius, filius. Unum autem sunt, quia Filius essentiæ Patris natura filius est, propriumque ejus Verbum existit. Id Dominus ipse ajebat, *Ego & Pater unum sumus*. Nec enim Verbum separatum a Patre est, nec umquam Pater sine Ratione

Error Sabellii.

Joan. 10. 30.

A χων. κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην, ἐν ταύτῃ τῇ ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν· θεὸς γάρ ἐστιν ἡ ἀρχή· καὶ ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς ἐστι, διὰ τοῦτο καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. ὥσπερ δὲ μία ἀρχή καὶ κατὰ τοῦτο εἷς θεὸς, οὕτως ἡ τῷ ὄντι καὶ ἀληθῶς καὶ ὄντως οὖσα οὐσία καὶ ὑπόστασις, μία ἐστὶν ἡ λέγουσα, „ἐγώ εἰμι ὁ ὤν·„ καὶ οὐ δύο, ἵνα μὴ δύο ἀρχαί. ἐκ δὲ τῆς μιᾶς, φύσει καὶ ἀληθῶς υἱὸς, ὁ λόγος, ἡ σοφία, ἡ δύναμις ἰδία ὑπάρχουσα αὐτῆς, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀχώριστος. ὥσπερ δὲ οὐκ ἄλλη, ἵνα μὴ δύο ἀρχαί· οὕτως ὁ ἐκ τῆς μιᾶς λόγος, οὐ (1) διαλελυμένος,

B οὐ ἁπλῶς φωνὴ σημαντικὴ, ἀλλὰ οὐσιώδης λόγος καὶ οὐσιώδης σοφία, ἥτις ἐστὶν ὁ υἱὸς ἀληθῶς. εἰ γὰρ δὴ μὴ οὐσιώδης εἴη, ἔσται ὁ θεὸς λαλῶν εἰς ἀέρα, καὶ σῶμα οὐδὲν πλέον ἔχων τῶν ἀνθρώπων. ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος· οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ ὁ λόγος αὐτοῦ, κατὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν. (2) ὥσπερ γὰρ μία οὐσία ἡ ἀρχὴ, οὕτως εἷς οὐσιώδης καὶ ὑφεστὼς ὁ ταύτης λόγος, καὶ ἡ σοφία. ὡς γὰρ ἐκ θεοῦ θεός ἐστι, καὶ ἐκ σοφοῦ σοφία, καὶ ἐκ λογικοῦ λόγος, καὶ ἐκ πατρὸς υἱός· οὕτως ἐξ ὑποστάσεως (3) ὑπόστατος, καὶ ἐξ οὐσίας οὐσιώδης καὶ ἐνούσιος, καὶ ἐξ ὄντος ὤν.

C

2. Ἐπεὶ εἰ μὴ οὐσιώδης σοφία, καὶ ἐνούσιος λόγος, καὶ ὢν υἱὸς, ἀλλὰ ἁπλῶς σοφία, καὶ λόγος, καὶ υἱὸς ἐν τῷ πατρί· εἴη ἂν αὐτὸς ὁ πατὴρ σύνθετος ἐκ σοφίας καὶ λόγου. εἰ δὲ τοῦτο, ἀκολουθήσει τὰ προειρημένα ἄτοπα· ἔσται δὲ καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ πατὴρ, καὶ ὁ υἱὸς αὐτὸς ἑαυτὸν γεννῶν, καὶ γεννώμενος ὑφ᾽ ἑαυτοῦ· ἢ ὄνομα μόνον ἐστὶ λόγος, καὶ σοφία, καὶ υἱὸς, οὐχ ὑφέστηκε δὲ, καθ᾽ οὗ λέγεται ταῦτα, μᾶλλον δὲ ὃς ἐστι ταῦτα. εἰ δὲ οὐχ ὑφέστηκεν,

D ἀργὰ ἂν εἴη καὶ κενὰ τὰ ὀνόματα, ἐκτὸς εἰ μὴ ἄν τις εἴποι αὐτοσοφίαν εἶναι καὶ αὐτολόγον τὸν θεόν. ἀλλ᾽ εἰ τοῦτο, εἴη ἂν αὐτὸς ἑαυτοῦ πατὴρ καὶ υἱός· πατὴρ μὲν, (4) ὅτε σοφὸς, υἱὸς δὲ, ὅτε σοφία. ἀλλὰ μὴ ὡς ποιότης τις ταῦτα ἐν τῷ θεῷ· ἄπαγε, ἀπρεπὲς τοῦτο· ἀρεθήσεται γὰρ σύνθετος ὁ θεὸς ἐξ οὐσίας καὶ ποιότητος. πᾶσα γὰρ ποιότης ἐν οὐσίᾳ ἐστί. κατὰ τοῦτο δὲ ἡ θεία μονὰς ἀδιαίρετος οὖσα, σύνθετος φανήσεται, τεμνομένη εἰς οὐσίαν καὶ συμβεβηκός. πευστέον οὖν τῶν προπετῶν· ὁ υἱὸς σοφία καὶ λόγος ἐκηρύχθη τοῦ θεοῦ· πῶς τοίνυν ἐστίν; εἰ μὲν ὡς

E ποιότης, ἐδείχθη τὸ ἄτοπον. εἰ δὲ αὐτοσοφία ὁ θεὸς, καὶ τὸ ἐκ τούτου ἄτοπον εἴρηται παρὰ Σαβελλίῳ. οὐκοῦν ὡς γέννημα κυρίως ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, κατὰ τὸ τοῦ φωτὸς παράδειγμα. ὡς γὰρ ἀπὸ πυρὸς φῶς, οὕτως ἐκ θεοῦ λόγος, (5) καὶ σοφία ἐκ σοφοῦ, καὶ ἐκ πατρὸς υἱός. ταύτῃ γὰρ καὶ ἡ μονὰς ἀδιαίρετος καὶ ὁλόκληρος μένει, καὶ ὁ ταύτης υἱὸς λόγος οὐκ ἀνούσιος, οὐδὲ οὐχ ὑφεστὼς, ἀλλ᾽ οὐσιώδης ἀληθῶς. ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, εἴη αὖ πάντα, ἃ λέγεται, κατ᾽ ἐπίνοιαν καὶ ἁπλῶς λεγόμενα. εἰ δὲ φευκτέον τὸ ἐκ τῆς ἐπινοίας ἄτοπον, ἄρα ἀλη-

F θὴς λόγος οὐσιώδης ἐστίν. ὥσπερ γὰρ ἀληθῶς πατὴρ, οὕτως ἀληθῶς σοφία. κατὰ τοῦτο οὖν δύο μὲν, ὅτι μὴ κατὰ Σαβέλλιον ὁ αὐτὸς πατὴρ καὶ υἱὸς, ἀλλὰ ὁ πατὴρ πατὴρ, καὶ ὁ υἱὸς υἱός· ἓν δὲ, ὅτι υἱὸς τῆς οὐσίας τοῦ πατρός ἐστι φύσει, ἴδιος ὑπάρχων λόγος αὐτοῦ. τοῦτο ὁ κύριος ἔλεγεν, „ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν.„ οὔτε γὰρ ὁ λόγος κεχώρισται τοῦ πατρὸς, οὔτε ὁ πατὴρ

(1) Sic Seguerianus, Basil. & Anglic. At alii & editi, διαλελυμένως.

(2) Anglicanus, ὅπερ.

(3) Reg. & Seguer. ὑποστατὸς, ultima gravi.

(4) Regius, Seguer. Basil. Anglic. Gobler. & Felc. 1. ὅτε σοφὸς, υἱὸς δὲ ὅτε σοφία. Alii & editi, ὅτι σοφὸς, υἱὸς δὲ ὅτι σοφία.

(5) Sic mss. At editio Commel. καὶ σοφία ἐκ πατρὸς υἱός.

τὴρ ἄλογος πώποτε ἦν ἢ ἔστι. καὶ ὁ λόγος οὖν θεὸς, καὶ ὁ πατὴρ οὐκ ἄλογος· διὰ τοῦτο, „ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν „ἐμοὶ,„ εἴρηκε.

3. Καὶ πάλιν, ὁ Χριστὸς λόγος τοῦ θεοῦ ἐστι. πότερον οὖν ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπέστη, καὶ ὑποστὰς προσκεκόλληται τῷ πατρὶ, ἢ ὁ θεὸς αὐτὸν πεποίηκε καὶ (1) ὠνόμασεν ἑαυτοῦ λόγον; εἰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον, λέγω δὴ τὸ, ἑαυτῷ (2) ὑπέστη καὶ θεός ἐστι, δύο ἂν εἶεν ἀρχαὶ, οὐκ ἔσται δὲ εἰκότως οὐδὲ τοῦ πατρὸς ἴδιος, διὰ τὸ μὴ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἑαυτοῦ εἶναι. εἰ δὲ ἔξωθεν πεποίηται, εἴη ἂν κτίσμα. λείπεται δὴ ἐξ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ λέγειν αὐτόν· εἰ δὲ τοῦτο, ἄλλο ἂν εἴη τὸ ἔκ τινος, καὶ ἄλλο τὸ ἐξ οὗ ἐστι. κατὰ τοῦτο ἄρα δύο. εἰ δὲ μὴ δύο εἴη, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λέγοιτο, ἔσται (3) τὸ αὐτὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν, καὶ γεννώμενον καὶ γεννῶν, ὅπερ ἄτοπον ἐπὶ Σαβελλίου δέδεικται. εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ μέν ἐστιν, οὐκ ἄλλο δέ· ἔσται καὶ γεννῶν, καὶ μὴ γεννῶν· γεννῶν μὲν, ὅτι ἐξ αὐτοῦ προφέρει· μὴ γεννῶν δὲ, ὅτι μὴ ἄλλο αὐτοῦ ἐστιν. εἰ δὲ τοῦτο, εἴη ἂν κατ' ἐπίνοιαν λεγόμενος ὁ αὐτὸς πατὴρ καὶ υἱός. εἰ δὲ ἀπρεπὲς οὕτως· εἴη ἂν δύο, πατὴρ καὶ υἱός, ἓν δὲ, ὅτι ὁ υἱὸς οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ θεοῦ (4) γεγέννηται. εἰ δὲ φεύγει τις τὸ λέγειν γέννημα, μόνον δὲ λέγει ὑπάρχειν τὸν λόγον σὺν τῷ θεῷ· φοβηθήτω ὁ τοιοῦτος μὴ, φεύγων τὸ ὑπὸ τῆς γραφῆς λεγόμενον, ἐμπέσῃ εἰς ἀτοπίαν, διφυῆ τινα εἰσάγων τὸν θεόν· μὴ διδοὺς γὰρ ἐκ τῆς μονάδος εἶναι τὸν λόγον, ἀλλ' ἁπλῶς κεκολλῆσθαι τῷ πατρὶ λέγων, δυάδα οὐσίας εἰσάγει, μηδετέραν τῆς ἑτέρας πατέρα τυγχάνουσαν. τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ δυνάμεως. φανερώτερον δ' ἄν τις ἴδοι τοῦτο, εἰ ἐπὶ πατρὸς λάβοι· εἷς γὰρ πατὴρ, καὶ οὐ δύο, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἑνὸς ὁ υἱός. ὥσπερ οὖν οὐ δύο πατέρες, ἀλλ' εἷς, οὕτως οὐ δύο ἀρχαὶ, ἀλλὰ μία, καὶ ἐκ τῆς μιᾶς οὐσιώδης ὁ υἱός. πρὸς Ἀρειανοὺς δὲ ἀνάπαλιν ἐρωτητέον· τοὺς μὲν γὰρ Σαβελλίζοντας ἀπὸ τῆς περὶ υἱοῦ ἐννοίας ἐλεγκτέον, τοὺς δὲ Ἀρειανοὺς ἀπὸ τῆς περὶ πατρός.

4. Λεκτέον οὖν· ὁ θεὸς σοφὸς καὶ οὐκ ἄλογός ἐστιν, ἢ τὐναντίον, ἄσοφος καὶ ἄλογος; εἰ μὲν οὖν τὸ δεύτερον, αὐτόθεν ἔχει τὴν ἀτοπίαν· εἰ δὲ τὸ πρῶτον, ἐρωτητέον, πῶς ἐστι σοφὸς, καὶ οὐκ ἄλογος; πότερον ἔξωθεν ἐσχηκὼς τὸν λόγον καὶ τὴν σοφίαν, ἢ ἐξ ἑαυτοῦ; εἰ μὲν οὖν ἔξωθεν, ἔσται τις ὁ (5) προδεδωκὼς αὐτῷ, καὶ πρὶν λαβεῖν ἄσοφος καὶ ἄλογος. εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ, (6) δῆλον ὅτι οὐκ ἐξ οὐκ ὄντων, οὐδ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν· ἀεὶ γὰρ ἦν· ἐπεὶ καὶ οὗ ἐστιν εἰκὼν, ἀεὶ ὑπάρχει. ἐὰν δὲ λέγωσιν, ὅτι σοφὸς μέν ἐστι καὶ οὐκ ἄλογος, ἰδίαν δὲ ἔχει ἐν ἑαυτῷ σοφίαν καὶ ἴδιον λόγον, οὐ τὸν Χριστὸν δὲ, ἀλλ' ἐν ᾧ καὶ τὸν Χριστὸν ἐποίησε· λεκτέον, ὅτι εἰ ὁ Χριστὸς ἐν ἐκείνῳ τῷ λόγῳ γέγονε, δῆλον ὅτι καὶ τὰ πάντα· καὶ αὐτὸς ἂν εἴη, περὶ οὗ λέγει Ἰωάννης, „πάντα „δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ (7) ὁ ψαλμῳδὸς δὲ, πάν-„τα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας.„ εὑρεθήσεται δὲ ὁ Χριστὸς ψευδόμενος, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, ὄντος ἑτέρου ἐν τῷ πατρί. καὶ ὁ λόγος δὲ σὰρξ ἐγένετο, οὐκ ἀληθὲς κατ' αὐτούς· εἰ γὰρ, ἐν ᾧ τὰ πάντα

(1) Regius & Seguerian. ὠνόμακεν.
(2) Regius, Goblerian. & Felc. 1. ὑπέστη. Seguer. Basiliensis & Anglicanus, ὑφέστη. Editi, ὑφέστηκε. Paulopost Regius, Basiliensis & Anglic. μὴ αὐτοῦ τοῦ πατρός. In aliis & edit. Commel. τοῦ deest.
(3) Regius primus & Seguer. τὸ αὐτὸ αὐτοαίτιον.
(4) Basiliensis, γεγένηται.

[A] sive Verbo fuit vel est. Verbum igitur Deus est, nec Pater sine Verbo est: unde dixit, *Ego in Patre, & Pater in me est.* [Joan. 14. 10.]

3. Præterea, Christus Verbum Dei est: num ergo ex seipso exstitit, deindeque existens cum Patre est copulatus? An vero Deus ipsum fecit, & sui ipsius Verbum appellavit? Si primum concedatur, id est, si seipso exstitit & est Deus, duo igitur erunt principia, nec ille Patris proprius erit, & merito quidem, utpote qui non ipsius Patris sed sui ipsius sit. Quod si extrinsecus factus est, res creata certe erit. Restat itaque ut eum ex ipso Deo esse dicamus: quod si ve-[B]rum est, * aliud sane fuerit id quod est ex aliquo, & aliud id ex quo est: ac proinde fatendum est duo esse. Nam si duo non fuerint, sed hæc de eodem dicantur: idem igitur sui causa & effectus erit, idem quod gignitur & gignit; quod quidem absurdum ex Sabellii errore manare ostensum est. Quod si ex ipso quidem est, nec tamen aliud ab eo: sequitur ut idem sit & gignens & non gignens; gignens, quia ex se illud profert; non gignens, quia aliud ab eo non est. Quod postremum si admittatur, colligitur eumdem cogitatione tantum, Patrem & Filium dici. Sed si id absur-[C]dum est: igitur duo erunt Pater & Filius. Unum item iidem erunt, quia Filius non extrinsecus sed ex Deo genitus est. Si quis autem Verbum, fetum sive genitum dicere reformidat, ipsumque cum Deo existere putat tantummodo dicendum: caveat ille ne nomine Scripturæ usitato uti refugiens, in absurdam incidat opinionem, qua Deum duplicis naturæ inducat. Si enim non concedit Verbum ex unitate esse, sed tantum cum Patre fuisse copulatum, duas certe admittit essentias, quarum neutra alterius parens est. Idem etiam de virtute sive potentia dicendum est. Id autem facilius poterit intelligi, si in Patre spectetur. Unus [D] enim est Pater, non duo, sed ex uno est Filius. Ut ergo non sunt duo patres, sed unus: ita non duo principia sunt, sed unum, & ex uno essentialis existit Filius. Rursus vero Arianos interrogemus. Nam quod ad Sabellii sectatores attinet, illi ex Filii notitia refellendi sunt: Ariani vero, ex Patris notione. [Quonam modo refellendi sint Sabelliani & Ariani.]

4. Sic igitur disserendum est: Vel Deus est sapiens, nec sine Verbo sive Ratione; vel contra, sine sapientia est & Verbo seu Ratione? Si secundum admittitur, id per se absurdum esse liquet: si primum conceditur, rursus sciscitandum est, quonam modo sit sapiens, nec sine Verbo seu Ratione: extrinsecus ne sapientiam & Verbum, an vero ex seipso habeat? Si extrinsecus habet: aliquis igitur prius illi dedit, ipseque, antequam acci-[E]peret, sine sapientia & Verbo sive Ratione erat. Quod si ex seipso habet Verbum, palam igitur est ipsum ex nihilo non esse, neque fuisse aliquando cum non esset. Siquidem semper fuit, quippe cum ille, cujus imago est, semper existat. At si responderint Deum sapientem quidem esse nec sine Verbo sive Ratione, sed propriam in seipso habere sapientiam, propriumque Verbum, non autem Christum, sed in quo ipsum etiam Christum fecerit: dicendum quod, si Christus in illo Verbo factus sit, sine dubio omnia quoque in eodem facta sunt, ipsumque illud ex Verbum, de quo Joannes dicit: *Omnia per ipsum facta sunt*: & Psal-[F]mista, *Omnia in sapientia fecisti*. Quin & ipse Christus mentitus esse reperietur cum ait, *Ego in Patre*, quandoquidem alius est in Patre. Falsum item ex illorum sententia erit quod dicitur, *Verbum caro factum est*. Namque si illud Verbum caro factum est [Joan. 1. 3. Psal. 103. 24. Joan. 14. 10.]

(5) Regius, προσδεδωκώς.
(6) Reg. & Seguerian. δηλονότι.
(7) Sic Regius, Seguerian. Basil. & Anglic. At alii & editi, ὁ Δαβίδ· πάντα, &c.
* Sic hic & mox, Græcum secuti, reddimus, non, *alius*, ut solent loqui in scholis Theologi. Vide supra pag. 438. num. 4.

eſt in quo omnia facta ſunt, nec Chriſtus eſt in Patre Verbum per quod omnia facta ſunt: igitur Chriſtus non factus eſt caro, ſed forte Chriſtus Verbum appellatus eſt. Quod quidem ſi verum eſt, primo, alius erit quam qui nomine ſignificatur: deinde, non per eum omnia facta erunt, ſed in illo, in quo Chriſtus quoque ipſe factus eſt. Sin autem dixerint ſapientiam in Patre inſtar qualitatis eſſe, vel eum ſapientiam ipſam eſſe; quæ ſupra recenſuimus abſurda, neceſſario conſequentur, videlicet eum compoſitum eſſe, ſuique ipſius eſſe patrem & filium. Verum coarguendi illi ſunt & confutandi. Siquidem Verbum, quod in Deo eſt, nec creatum, nec ex nihilo poteſt eſſe. Si item Verbum in Deo eſt; ipſe certe Chriſtus fuerit, qui ait, *Ego in Patre, & Pater in me eſt*; qui idem idcirco unigenitus eſt, quia nullus alius ex eo ſit genitus. Unus hic eſt Filius, qui & Verbum, ſapientia & virtus ſive potentia eſt. Nec enim ex his eſt compoſitus Deus, ſed horum eſt genitor. Namque quemadmodum res creatas Verbo producit, ita ſecundum propriæ eſſentiæ naturam Verbum gignit, per quod omnia efficit, creat & adminiſtrat. Siquidem omnia Verbo & ſapientia facta ſunt, ejuſque imperio univerſa perſeverant. Idem autem de Filio dicendum: nimirum ſi nihil gignit Deus, nihil item agit ſive efficit: nam ejus fetus eſt Filius per quem agit. Sin minus: ad eaſdem interrogationes eademque abſurda impudentes hi homines revolventur.

Sapientia in Deo non inſtar qualitatis eſt, nec ipſe Pater ſua eſt ſapientia.

Joan. 14. 10.

Pſal. 118. 91.

5. Ex Deuteronomio: *Vos autem, qui adhæretis domino Deo veſtro, vivitis univerſi hodierna die*. Ex his verbis diſcrimen Filii & rerum creatarum licet perſpicere, intelligereque Filium Dei creatum minime eſſe. Enimvero Filius dicit, *Ego & Pater unum ſumus*: &, *Ego in Patre, & Pater in me eſt*: res autem factæ cum proficiunt, Domino adhærent. Nempe Verbum, tamquam proprium, eſt in Patre: at res factæ utpote quæ extrinſecus exiſtunt, adhærent: nimirum natura alienæ ſunt, voluntate autem adhærent. Etenim Filius qui natura eſt, unum eſt cum genitore: qui vero extrinſecus adoptatur, generi adjungitur ſive adhæret. Hinc ſtatim ſubdit: *Quæ natio magna, cui Deus appropinquat?* Et alibi: *Deus appropinquans ego*. Nam rebus factis appropinquat, quippe cum illæ ſint ipſi externæ: at Filio, utpote proprio, non appropinquat, ſed in eo eſt: nec adhæret Filius, ſed una cum Patre eſt. Unde rurſus Moyſes in eodem Deuteronomio ſic loquitur: *Vocem ejus audietis, & ipſi vos adjungemini*. Quod autem adjungitur, extrinſecus adjungitur.

Deuter. 4. 4.

Joan. 10. 30.

Deuter. 4. 7. Jerem. 23. 23.

Deuter. 13. 4.

6. Jam quod pertinet ad levem & humanam Arianorum opinationem, qua nempe Dominum egenum fuiſſe ex his ipſius verbis ſuſpicantur, *Data eſt mihi, accepi*, ut & ex his Pauli locis, *Idcirco exaltavit illum*, &, *Sedit a dextris*, aliiſque ſimilibus; reſpondendum eſt Dominum noſtrum, qui idem Verbum & Filius Dei eſt, corpus geſtaſſe, & filium quoque hominis fa-

Matth. 28. 18.
Philip. 2. 9.
Coloſſ. 3. 1.

A ἐγένετο, αὐτὸς ἐγένετο σάρξ· ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἔστιν ἐν τῷ πατρὶ λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, (1) ἄρα ὁ Χριστὸς οὐ γέγονε σάρξ, ἀλλ' ἴσως ὠνομάσθη λόγος ὁ Χριστός. καὶ εἰ τοῦτο, πρῶτον μὲν, ἄλλος ἂν εἴη παρὰ τὸ ὄνομα· ἔπειτα, οὐ δι' αὐτοῦ ἐγένετο τὰ πάντα, ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ, ἐν ᾧ καὶ ὁ Χριστός. εἰ δὲ φήσαιεν ὡς ποιότητα εἶναι ἐν τῷ πατρὶ τὴν σοφίαν, ἢ αὐτοσοφίαν εἶναι· ἀκολουθήσει τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἄτοπα εἰρημένα. ἔσται γὰρ σύνθετος, καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ υἱὸς καὶ πατὴρ (2) γινόμενος. πλὴν ἐλεγκτέον καὶ δυσωπητέον αὐτοὺς, ὅτι ὁ ἐν τῷ B θεῷ λόγος, οὐκ ἂν εἴη κτίσμα, οὐδὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· ὄντος δὲ ἅπαξ ἐν θεῷ λόγου, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ Χριστὸς ὁ λέγων, „ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, „καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί, „ὁ διὰ τοῦτο καὶ μονογενὴς, ὢν, ἐπειδὴ οὐκ ἄλλος τις ἐξ αὐτοῦ ἐγεννήθη. εἷς (3) οὗτος υἱός, ὅς ἐστι λόγος, σοφία, δύναμις· οὐ γὰρ σύνθετος ἐκ τούτων ὁ θεὸς, ἀλλὰ γεννητικός. ὥσπερ γὰρ τὰ κτίσματα λόγῳ δημιουργεῖ, οὕτως κατὰ φύσιν τῆς ἰδίας οὐσίας ἔχει γέννημα τὸν λόγον, δι' οὗ καὶ δημιουργεῖ, καὶ κτίζει, καὶ οἰκονομεῖ τὰ πάντα. τῷ γὰρ λόγῳ καὶ τῇ σοφίᾳ τὰ πάντα γέγονε, καὶ τῇ διατάξει αὐτοῦ διαμένει τὰ σύμπαντα. τὸ C αὐτὸ δὲ καὶ περὶ υἱοῦ· εἰ ἄγονος· καὶ ἀνενέργητος ὁ θεός· γέννημα γὰρ αὐτοῦ (4) ὁ υἱὸς, δι' οὗ ἐργάζεται. εἰ δὲ μὴ, αἱ αὐταὶ ἐρωτήσεις καὶ τὰ αὐτὰ ἄτοπα τοῖς ἀναισχυντοῦσιν ἀκολουθήσει.

5. Ἐκ τοῦ δευτερονομίου· „ὑμεῖς δὲ οἱ προσ- „κείμενοι κυρίῳ τῷ θεῷ (5) ὑμῶν, ζῆτε πάν- „τες ἐν τῇ σήμερον· „ἐκ τούτου δυνατὸν εἰδέναι τὴν διαφορὰν, καὶ γνῶναι ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. (6) ὁ μὲν γὰρ υἱὸς λέγει, „ἐγὼ καὶ ὁ πα- „τὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ „πατὴρ ἐν ἐμοί· „τὰ δὲ γενητὰ, ὅτ' ἂν προκό- D πτῃ, πρόσκειται τῷ κυρίῳ. ὁ μὲν γὰρ λόγος, ὡς ἴδιος, ἐν τῷ πατρί ἐστι· τὰ δὲ γενητὰ, ἔξωθεν ὄντα, πρόσκειται, ὡς τῇ μὲν φύσει ἀλλότρια, τῇ δὲ προαιρέσει προσκείμενα. (7) καὶ γὰρ καὶ υἱὸς μὲν ὁ φύσει, ἕν ἐστι μετὰ τοῦ γεννῶντος· ὁ δὲ ἔξωθεν υἱοποιούμενος προσκείσεται τῷ γένει. διὰ τοῦτο καὶ εὐθὺς ἐπιφέρει, „ὅτι (8) ποῖον „ἔθνος μέγα, ᾧ ἐστιν αὐτῷ θεὸς ἐγγίζων· καὶ ἀλ- „λαχοῦ, θεὸς ἐγγίζων ἐγώ· „τοῖς γὰρ γενητοῖς ἐγγίζει, ὡς ξένοις αὐτοῦ οὖσι· τῷ δὲ υἱῷ, ὡς (9) ἰδίῳ, οὐκ ἐγγίζει, ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἐστι. καὶ ὁ υἱὸς οὐ πρόσκειται, ἀλλὰ σύνεστι τῷ πατρί· ὅθεν (10) καὶ E πάλιν λέγει Μωσῆς ἐν αὐτῷ τῷ δευτερονομίῳ, „τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσεσθε, καὶ αὐτῷ προστεθήσεσθε. „τὸ δὲ προστιθέμενον, ἔξωθεν προστίθεται.

6. Πρὸς δὲ τὴν ἀσθενῆ καὶ ἀνθρωπίνην ἔννοιαν τῶν Ἀρειανῶν, διὰ τὸ ὑπονοεῖν τὸν κύριον (11) ἐνδεᾶ, ὅταν λέγῃ, „ἐδόθη μοι, καὶ, ἔλαβον· καὶ ἐὰν λέγῃ ὁ „Παῦλος, διὰ τοῦτο ὑπερύψωσεν αὐτὸν, καὶ, ἐκάθισεν „ἐν δεξιᾷ, „καὶ τὰ τοιαῦτα, λεκτέον ὅτι ὁ κύριος ἡμῶν, λόγος ὢν υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἐφόρεσε σῶμα, καὶ γέγονε (12) καὶ

υἱὸς

(1) Sic Reg. Segu. Baſil. Angl. At Gobl. ἄρ' ὁ Χριστός.
(2) Gobler. & Felc. 1. γινόμενος.
(3) Regius, Seguer. Baſil. & Anglic. οὗτος υἱός. Alii & editi, οὗτος ὁ υἱός.
(4) Gobler. & Felc. 1. ὁ θεός. Mox Reg. & Seguerian. αὐταὶ αἱ ἐρωτήσεις.
(5) Sic Seguer. Baſil. Anglican. ut & habetur Deuteron. 4. 4. At alii & editi, ἡμῶν. Ibidem mſſ. omnes, ζῆτε. Editi, ζητεῖτε, male. Totum autem hunc locum perperam intellexit Nannius, cujus hæc eſt verſio in editione Commel. *Quod ſi illud non admittes, eadem controverſiæ ſimileſque importunitates impudentibus illis occurrent. Nos autem qui Deo appoſiti addictique ſumus, quæramus eum in hoc ipſo die*. In aliis item editionibus non minus male emendatum eſt hoc modo: *Quod ſi illud &c. impudentibus iſtis occurrent, ex illo Deuteronomii*: Vos autem qui Deo appoſiti addictique eſtis, quærite eum in hoc ipſo die.
(6) Sic Reg. & Seg. At alii & editi, μὲν omittunt.
(7) Regius, καὶ γὰρ υἱός. Seguer. καὶ γὰρ καὶ υἱός. Ceteri & editi, καὶ γὰρ καὶ ὁ υἱός. Mox Felck. 2. & editio Commel. ὁ δὲ ἔξωθεν, mendoſe.
(8) Sic manuſcripti codices. At editi, ποιῶν, perperam. Nannius item vertit, *Qui fecit gentem magnam, cui appropinquat Deus*.
(9) Sic Regius, Seguer. Baſili. & Anglic. At alii & editi, οἰκείῳ.
(10) Sic Regius, Seguer. Baſilienſ. & Anglican. At Goblerianus & Felckmanni primus, καί φησιν ἐν δευτερονομίῳ. Editio Commeliniana, καὶ ἔφη ἐν δευτερονομίῳ.
(11) Gobler. & Felc. 1. ἐνδεῖ. Mox διὰ τοῦτο abeſt a Gobler. & Felc. 1.
(12) Sic Regius, Seguer. Baſilienſ. In aliis & editis καὶ deeſt.

υἱὸς ἀνθρώπου, ἵνα μεσίτης γενόμενος θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὰ μὲν θεοῦ ἡμῖν, τὰ δὲ ἡμῶν τῷ θεῷ διακονῇ. ὅταν οὖν λέγηται πεινᾶν, καὶ δακρύειν, καὶ κοπιᾶν, καὶ Ελωΐ· Ελωΐ, ἀνθρώπινα ὄντα, καὶ ἡμέτερα (1) πάθη, δέχεται παρ' ἡμῶν, καὶ τῷ πατρὶ ἀναφέρει, πρεσβεύων ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἐν αὐτῷ ἐξαφανισθῇ. ὅταν δὲ, ὅτι ἐδόθη μοι ἐξουσία, καὶ, ἔλαβον, καὶ διὰ τοῦτο ὑπερύψωσεν (2) αὐτὸν ὁ θεὸς τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ εἰς ἡμᾶς ἐστι χαρίσματα δι' αὐτοῦ διδόμενα. οὐ γὰρ ὁ λόγος ἐνδεὴς ἦν ἢ γέγονε πώποτε. οὐδὲ πάλιν οἱ ἄνθρωποι ἱκανοὶ ἦσαν ἑαυτοῖς διακονῆσαι ταῦτα· διὰ δὲ τοῦ λόγου δίδοται ἡμῖν· διὰ τοῦτο, ὡς αὐτῷ διδόμενα, ἡμῖν (3) μεταδίδοται· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ὡς αὐτῷ διδόμενα, εἰς ἡμᾶς διαβῇ. ἄνθρωπος γὰρ ψιλὸς οὐκ ἂν ἠξιώθη τούτων· λόγος δὲ πάλιν μόνος, οὐκ ἂν ἐδεήθη τούτων. συνήφθη οὖν ἡμῖν ὁ λόγος, καὶ τότε (4) ἐξουσίαν ἡμῖν μετέδωκε, καὶ ὑπερύψωσεν. ἐν ἀνθρώπῳ γὰρ ὢν ὁ λόγος ὑπερύψωσε τὸν ἄνθρωπον· καὶ ἐν ἀνθρώπῳ ὄντος τοῦ λόγου, ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος. ἐπεὶ οὖν τοῦ λόγου ὄντος ἐν σαρκὶ, ὑψώθη ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἔλαβεν ἐξουσίαν· διὰ τοῦτο εἰς τὸν λόγον ἀναφέρεται ταῦτα, ἐπειδὴ δι' αὐτὸν ἐδόθη· διὰ γὰρ τὸν ἐν ἀνθρώπῳ λόγον ἐδόθη ταῦτα τὰ χαρίσματα. καὶ ὥσπερ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὕτως καὶ ὁ ἄνθρωπος τὰ διὰ τοῦ λόγου εἴληφε. πάντα γὰρ ὅσα ὁ ἄνθρωπος (5) εἴληφεν, ὁ λόγος λέγεται εἰληφέναι· ἵνα δειχθῇ, ὅτι οὐκ ἄξιος ὢν ὁ ἄνθρωπος λαβεῖν, ὅσον ἧκεν εἰς τὴν αὐτοῦ φύσιν· ὅμως διὰ τὸν γενόμενον σάρκα λόγον εἴληφεν. ὅθεν ἐάν τι λέγηται δίδοσθαι τῷ κυρίῳ, ἤ τι τοιοῦτον, νοεῖν δεῖ μὴ αὐτῷ ὡς χρῄζοντι (6) δίδοσθαι, ἀλλὰ τῷ ἀνθρώπῳ διὰ τοῦ λόγου. καὶ γὰρ πᾶς πρεσβεύων ὑπὲρ ἄλλου, αὐτὸς τὴν χάριν λαμβάνει, οὐ χρῄζων, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑπὲρ οὗ πρεσβεύει.

7. Ὥσπερ γὰρ (7) τὰς ἀσθενείας ἡμῶν λαμβάνει οὐκ ἀσθενῶν, καὶ πεινᾷ οὐ πεινῶν, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν ἀναπέμπει εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι· οὕτως τὰς ἀντὶ τῶν (8) ἀσθενειῶν παρὰ θεοῦ δωρεὰς πάλιν αὐτὸς δέχεται, ἵνα συναφθεὶς ἄνθρωπος μεταλαβεῖν δυνηθῇ. λέγει γοῦν ὁ κύριος, „πάντα ὅσα δέδωκάς „μοι, δέδωκα αὐτοῖς, καὶ πάλιν, ὑπὲρ αὐτῶν ἐ„ρωτῶ.„ ἠρώτα γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν τὰ ἡμῶν ἀναδεχόμενος, καὶ ἐδίδου ἃ ἐλάμβανεν. ἐπειδὴ οὖν συναφθέντος τοῦ λόγου τῷ ἀνθρώπῳ, εἰς τὸν λόγον ἀποβλέπων ἐχαρίζετο ὁ πατὴρ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ὑψωθῆναι, τὸ ἔχειν πᾶσαν ἐξουσίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· διὰ τοῦτο αὐτῷ τῷ λόγῳ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ὡς αὐτῷ διδόμενά ἐστιν, ἃ δι' αὐτοῦ ἡμεῖς λαμβάνομεν. ὡς γὰρ δι' ἡμᾶς ἐνηνθρώπησεν αὐτὸς, οὕτως ἡμεῖς δι' αὐτὸν ὑψούμεθα. οὐδὲν οὖν ἄτοπον, εἰ ὥσπερ δι' ἡμᾶς (9) ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, καὶ δι' ἡμᾶς λέγεται ὑπερυψοῦσθαι. ἐχαρίσατο οὖν αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ, ἡμῖν δι' αὐτὸν, καὶ ὑπερύψωσεν, ἀντὶ τοῦ, ἡμᾶς ἐν αὐτῷ. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ λόγος, ἡμῶν ὑψουμένων, καὶ λαμβανόντων, καὶ βοηθουμένων, ὡς αὐτὸς ὑψούμενος καὶ λαμβάνων καὶ βοηθούμενος, εὐχαριστεῖ τῷ πατρὶ, τὰ ἡμέτερα εἰς ἑαυτὸν ἀναφέρων καὶ λέγων. „πάντα, ὅσα δέδωκάς μοι, δέδωκα „αὐτοῖς.„

8. Οἱ περὶ Εὐσέβιον (10) οἱ Ἀρειομανῖται, ἀρχὴν τοῦ εἶναι τῷ υἱῷ διδόντες, προσποιοῦνται μὴ βούλεσθαι ἀρχὴν αὐτὸν ἔχειν βασιλείας. ἔστι

ctum fuiſſe, ut medius Deum inter & homines effectus, quæ Dei ſunt, nobis ſubminiſtraret: quæ noſtri, Deo offerret. Quocirca cum eſurire, flere, defatigari & clamare Eloi, Eloi, dicitur, quæ quidem humanæ noſtræ ſunt affectiones & miſeriæ, eas a nobis accipit ac Patri offert, & pro nobis intercedit, ut in ipſo penitus deleantur. His autem Verbis, *Data eſt mihi poteſtas*, & *accepi*, & *idcirco exaltavit eum Deus*, munera in nos a Deo per illum collata ſignificantur. Nec enim indigens erat Verbum vel unquam factum eſt: nec rurſus homines idonei erant qui iſta ſibi compararent: ſed per Verbum nobis donata ſunt; unde illa tanquam ipſi donata, nobis impertiuntur. Siquidem eam ob rem homo factus eſt, ut illa velut ſibi data, in nos transferrentur. Nec enim purus homo dignus unquam fuiſſet qui hæc acciperet; nec item purum Verbum his poſſet indigere: conjunctum igitur nobis eſt Verbum, tuncque nos poteſtatis participes reddidit & exaltavit. Verbum ſiquidem in homine exiſtens, hominem exaltavit: & Verbo item in homine exiſtente, accepit homo. Quia ergo Verbo in carne exiſtente, exaltatus homo eſt, poteſtatemque accepit, idcirco iſta ad Verbum referuntur, quandoquidem propter ipſum data ſunt. Hæc enim dona propter Verbum in homine exiſtens conceſſa ſunt. Unde quemadmodum Verbum caro factum eſt: ita & homo quæ accepit, per Verbum accepit. Omnia enim quæ homo accepit, Verbum accepiſſe dicitur: ut videlicet oſtenderetur, quoniam homo pro ſuæ naturæ conditione dignus non eſſet, qui illa acciperet, per Verbum carnem factum, ea illum accepiſſe. Quocirca ſi quid Domino datum eſſe, vel aliquid hujuſcemodi dicitur, intelligendum eſt non ei tamquam indigenti fuiſſe datum, ſed homini per ipſum Verbum. Etenim quiſquis pro alio intercedit, gratiam ipſe accipit non qua indigeat ſed propter illum cujus cauſa intercedit.

7. Nimirum quemadmodum noſtras infirmitates ipſe non infirmus ſuſcepit, & eſurivit quamvis non eſuriens, ut noſtra Patri offerens deleret: ita pro infirmitatibus, dona a Deo ipſe accipit, ut homo ipſi conjunctus horum particeps eſſe queat. Hinc ipſe ait: *Omnia quæcumque dediſti mihi, dedi eis*: & iterum, *pro eis rogo*. Pro nobis nempe rogabat, his quæ noſtra ſunt ſuſceptis, & dabat quæ ipſe accipiebat. Quoniam igitur Verbo conjuncto cum homine, Pater propter ipſum Verbum homini dabat ut exaltaretur, omnemque poteſtatem haberet, & alia hujuſmodi: idcirco omnia adſcribuntur ipſi Verbo, cui & veluti dantur, quæcumque nos per ipſum accipimus. Ut enim propter nos homo factus eſt: ita nos propter eum exaltamur. Nihil igitur abſurdi eſt ſi, quemadmodum ſeipſum propter nos humiliavit, ita & propter nos exaltari dicatur. Itaque *donavit illi*, id eſt, nobis propter ipſum, & *exaltavit*, id eſt, nos in ipſo. Verbum porro, cum nos exaltamur, accipimus, & adjuvamur, quaſi ipſum exaltaretur, acciperet & adjuvaretur, gratias agit Patri, noſtraque in ſe ipſum transfert, & ait: *Omnia quæcumque dediſti mihi, dedi eis*.

Joan. 17. 7. Ibid. v. 9. Joan. 17. 7.

8. Ariani, Euſebii gregales, cum filio principium exiſtendi tribuunt, ſimulant ſe nolle eum regni principium habere. Atqui iſtud ridicu-

Euſebianorum ab Arianis diffidere ſimulantium

(1) Sic Regius codex & Seguer. At alii & editi, τὰ πάθη.

(2) Sic Regius, Seguer. & Baſil. Ceteri autem & editi, ἑαυτόν.

(3) Sic mſſ. omnes. Editi vero, δίδοται. Ibidem Reg. & Seguerian. καὶ ἐνηνθρώπησεν. In aliis & editis καὶ deeſt.

(4) Sic Regius & Seguer. At Baſil. τότε ἐξουσίας. Alii & editi, τότε οὐ τῆς ἐξουσίας, mendoſe.

(5) Sic Regius & Seguerian. Editi vero, εἴληφεν· ὅσα γὰρ ὁ ἄνθρωπος εἴληφε, πάντα ὁ λόγος &c.

(6) Sic Regius, Seguerian. & editio Commeliniana. At alii δεδόσθαι.

(7) Anglicanus, τὴν ἀσθένειαν.

(8) Sic Regius & Seguer. At alii & editi, ἀσθενῶν.

(9) In Reg. & Seguer. deſunt hæc verba, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν οὕτως καὶ δι' ἡμᾶς.

(10) Sic Reg. & Seguer. At in aliis & editis οἱ deeſt. Ibid. Reg. Seguer. Baſil. Anglic. ἀρχὴν τοῦ εἶναι. Alii & editi, ἀρχὴν εἶναι. Paulopoſt Seguer. μὴ βουλέσθαι ἀρχὴν &c.

futilis doctrina.

ridiculum fuerit; siquidem qui Filio dat existendi principium, manifeste principium quoque regnandi illi dat; ac proinde fatendo quod negant, se cæcos ipsi esse produnt. Qui item ajunt merum nomen Filii esse, Filium autem Dei, id est, Verbum Patris, essentia & substantia vacuum esse, fingunt se adversus illos indignari qui dicunt, Fuit aliquando cum non esset. Atqui id etiam ridiculum est. Nam qui illum ne esse quidem volunt, illis succensent, qui eum saltem tempore esse concedunt. Itaque hi etiam confitentur quod negant, cum alios reprehendunt. Præterea, Eusebiani qui Filium confitentur, eum natura Verbum esse negant, solaque cogitatione Verbi nomen Filio volunt concedi: alii vero qui Verbum confitentur, negant ipsum esse Filium, solaque cogitatione nomen Filii Verbo tribui volunt: vano utrique conatu.

Joan.10.30.

9. *Ego & Pater unum sumus*. Vel duo, vos, unum esse dicitis, vel unum duplici nomine ornatum esse, vel unum in duo esse divisum. Si unum in duo divisum est, necesse est corpus esse id quod divisum est neutrumque esse perfectum, quippe cum utrumque pars sit, non vero totum. Sed si unum est duplici ornatum nomine: hæc Sabellii sententia est, qui Patrem & Filium eumdem esse docet, & utrumque tollit, Patrem quidem, cum Filius est; Filium vero, cum est Pater. Quod si duo unum sint, necesse est illos duos quidem esse, unum vero secundum divinitatem, & quatenus Filius Patri est consubstantialis, & ex ipso Patre Verbum est: ita ut duo quidem sint, quia Pater est, & Filius quod est Verbum; unum autem, quia Deus unus est. Nam nisi ita sit, dicendum certe illi erat: Ego sum Pater, vel, Ego & Pater sum. Nunc vero ista voce, *Ego*, Filium significat; genitorem autem, cum subdit, *& Pater*: denique dictione, *unum*, unam divinitatem suamque designat consubstantialitatem. Nec enim, ut Gentiles putant, idem est sapiens & sapientia, vel idem Pater & Verbum; absurdum enim est eumdem sui ipsius patrem esse: verum divina doctrina Patrem & Filium novit, sapientem & sapientiam, Deum & Verbum: maxime autem cavet ne quid dividuum, dissolubile vel separabile omnino in Deo admittat.

Qua ratione Pater & Filius & duo & unum sint.

10. Ceterum si quis duos esse Patrem & Filium audiens, nos calumnietur quasi qui duos Deos inducamus: (nonnulli enim id sibi fingunt, statimque nos his verbis irrident, Vos duos deos asseritis) hujusmodi hominibus sic respondendum est: Si is, qui Patrem & Filium agnoscit, duos deos dicit: necesse est igitur ut Filio repudiato, a Sabellio stet qui unum esse credit. Namque si is, qui duos dicit, Gentilis est: igitur ille, qui unum dicit, Sabellianus est. Verum non ita se res habet; absit: sed quemadmodum is, qui Patrem & Filium duos esse agnoscit, unum Deum esse confitetur: ita ille qui Deum unum credit, Patrem & Filium duos credat esse, sed unum divinitate, & quatenus ex Patre natum Verbum, ab ipso Patre nec separari nec dividi nec sejungi potest. Humano, si placet, utamur exemplo. Ignis & splendor ex eo ortus, duo quidem sunt quatenus existunt & cernuntur: unum vero sunt, quatenus splendor ab igne est, nec ab eo dividi potest.

A δὲ γελοῖον. ὁ γὰρ ἀρχὴν τοῦ εἶναι διδοὺς τῷ υἱῷ, πρόδηλον ὅτι καὶ τοῦ βασιλεύειν ἀρχὴν δίδωσιν αὐτῷ. ὥστε ὁμολογοῦντες ὃ ἀρνοῦνται, τυφλώττουσι. καὶ πάλιν οἱ λέγοντες μόνον ὄνομα εἶναι υἱοῦ, ἀνούσιον δὲ καὶ ἀνυπόστατον εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, τουτέστι τὸν λόγον τοῦ πατρὸς, (1) προσποιοῦνται ἀγανακτεῖν κατὰ τῶν λεγόντων, ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. ἔστι δὲ καὶ τοῦτο γελοῖον. οἱ γὰρ ὅλως τὸ εἶναι αὐτῷ μὴ διδόντες, ἀγανακτοῦσι κατὰ τῶν κἂν χρόνῳ διδόντων. καὶ οὗτοι οὖν ὅπερ ἀρνοῦνται, διὰ τοῦ ἐπιτιμᾷν τοῖς ἄλλοις, ὁμολογοῦσι. πάλιν τε οἱ περὶ Εὐσέβιον, υἱὸν ὁμολογοῦντες, ἀρνοῦνται αὐτὸν εἶναι φύσει λόγον, καὶ κατ' ἐπίνοιαν λόγον λέγεσθαι τὸν B υἱὸν βούλονται· οἱ δὲ ἕτεροι λόγον ὁμολογοῦντες, ἀρνοῦνται αὐτὸν εἶναι υἱὸν, καὶ κατ' ἐπίνοιαν υἱὸν λέγεσθαι τὸν λόγον βούλονται, ἐξ ἴσου κενοβατοῦντες.

9. (2) „Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν.„ τὰ δύο ἓν εἶναί φατε, ἢ τὸ ἓν διώνυμον, ἢ πάλιν τὸ ἓν εἰς δύο διῃρῆσθαι. εἰ μὲν οὖν τὸ ἓν εἰς δύο διῄρηται, ἀνάγκη σῶμα εἶναι τὸ διαιρεθὲν, καὶ (3) μηδέτερον τέλειον, μέρος γὰρ ἑκάτερον καὶ οὐχ ὅλον. εἰ δὲ τὸ ἓν διώνυμον· Σαβελλίου τὸ ἐπιτήδευμα, τὸν αὐτὸν υἱὸν καὶ πατέρα λέγοντος, καὶ ἑκάτερον ἀναιροῦντος, ὅτε μὲν υἱὸς, τὸν πατέρα, ὅτε δὲ πατὴρ, C τὸν υἱόν. εἰ δὲ τὰ δύο ἓν, ἀνάγκη δύο μὲν εἶναι, ἓν (4) δὲ κατὰ τὴν θεότητα, καὶ κατὰ τὸ ὁμοούσιον εἶναι τὸν υἱὸν τῷ πατρὶ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πατρὸς εἶναι τὸν λόγον· ὥστε δύο μὲν εἶναι, ὅτι (5) πατήρ ἐστι καὶ υἱὸς, ὅ ἐστι λόγος, ἓν δὲ, ὅτι εἷς θεός. εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἐστὶν, ἔδει εἰπεῖν, ἐγώ εἰμι ὁ πατὴρ, ἢ, ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ εἰμι· νῦν (6) δὲ ἐν τῷ, ἐγὼ, τὸν υἱὸν σημαίνει· ἐν δὲ τῷ, καὶ ὁ πατὴρ, τὸν γεννήσαντα· ἐν δὲ τῷ, ἓν, τὴν μίαν θεότητα καὶ τὸ ὁμοούσιον αὐτοῦ. οὐ γὰρ καθ' Ἕλληνας ὁ αὐτὸς σοφὸς καὶ σοφία ἐστίν· ἢ ὁ αὐτὸς D πατὴρ καὶ λόγος ἐστίν· ἀπρεπὲς γὰρ αὐτὸν ἑαυτοῦ πατέρα εἶναι· ἡ δὲ θεία διδασκαλία οἶδε πατέρα καὶ υἱὸν, καὶ σοφὸν καὶ σοφίαν, καὶ θεὸν καὶ λόγον· καθόλου μέν τοι (7) φυλάττει ἀδιαίρετον καὶ ἀδιάσπαστον, καὶ ἀμέριστον κατὰ πάντα.

10. Ἐὰν δὲ ὅτι δύο ἐστὶν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς, ἀκούων τις διαβάλλοι, ὡς δύο θεῶν καταγγελλομένων· τοιαῦτα γάρ τινες ἑαυτοῖς ἀναπλάττονται, καὶ εὐθέως γελῶσιν, ὅτι δύο θεοὺς λέγετε· λεκτέον πρὸς τοὺς τοιούτους, εἰ ὁ πατέρα καὶ υἱὸν γινώσκων, δύο θεοὺς (8) λέγει, ὥρα καὶ τὸν λέγοντα ἕνα, ἀναιρεῖν τὸν υἱὸν, καὶ Σαβελλίζειν. εἰ γὰρ ὁ λέγων δύο, E Ἑλληνίζει· οὐκοῦν ὁ λέγων (9) ἓν, Σαβελλίζει. τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι, μὴ γένοιτο· ἀλλ' ὥσπερ ὁ λέγων πατέρα καὶ υἱὸν δύο, ἕνα θεὸν λέγει· οὕτως ὁ λέγων ἕνα θεὸν, δύο (10) φρονείτω πατέρα καὶ υἱὸν, ἓν ὄντας τῇ θεότητι, καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ ἀμέριστον καὶ ἀδιαίρετον καὶ ἀχώριστον εἶναι τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ πατρός. ἔστω δὲ παράδειγμα ἀνθρώπινον, τὸ πῦρ, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἀπαύγασμα, δύο μὲν τῷ εἶναι καὶ ὁρᾶσθαι, ἓν δὲ (11) τῷ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἀδιαίρετον εἶναι τὸ ἀπαύγασμα αὐτοῦ.

11. Εἰς

(1) Sic Reg. & Seguerian. At alii & editi, προσποιοῦνται.

(2) Hic in Basil. & Angl. interseritur hujusmodi titulus, & quidem miniatis literis in Basil. τοὺς σαβελλίζοντας καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ὄντας ἐρέσθαι οὕτως. Id est, *Sabellizantes & alios, qui Gentiles sunt, sic interrogare*. Quæ item habentur ad marginem in Regio, Seguer. Gobler. & Felc. 1. Mox Reg. & Seguerian. ἢ πάλιν τὸ ἓν &c. Ceteri & editi, εἰ πάλιν &c.

(3) Basil. & Anglic. καὶ μὴ ἕτερον τέλειον.

(4) Reg. δὲ omittit.

(5) Reg. ὅτι ὁ πατήρ.

(6) Sic Regius, Seguerianus, Anglicanus. At alii & editi, νῦν δὲ τὸ ἐγώ.

(7) Basiliensis & Anglicanus, φυλάττειν. Ibidem Regius, Seguerian. Goblerian. & Felckman. 1. καὶ ἀδιάστατον. Alii & editi, καὶ ἀδιάσπαστον.

(8) Regius & Seguer. λέγων. Sed in Seguer. emendatum est, λέγει, ut & alii & editi habent.

(9) Anglicanus, οὐχ.

(10) Sic Reg. & Seguerian. At Goblerian. & Felc. 1. φρονεῖ. τὸ πατέρα. Alii & editio Commel φρονεῖ. τὸν πατέρα. Mox Reg. Goblerian. & Felc. 1. τὸ ἐξ αὐτοῦ. Ceteri & editio Commel. τῷ ἐξ αὐτοῦ.

(11) Regius & Seguer. τὸ ἐξ αὐτοῦ. Mox ante, εἰς τὴν αὐτὴν &c. Basil. & Anglic. hæc verba, instar tituli, interserunt: πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι ἦν ὁ λόγος ἐν τῷ θεῷ σιωπώμενος· ὕστερον δὲ προβέβληται δι' ἡμᾶς ἵνα ἡμεῖς κτισθῶμεν. Id est, *Adversus eos qui dicunt Verbum in Deo fuisse tacite sive silentio, postea autem propter nos, ut scilicet crearemur, emissum seu prolatum fuisse*. Quæ item extant ad marginem Reg. Seguerian. Goblerian. & Felc. 1.

11. Εἰς τὴν αὐτὴν μὲν ἄνοιαν τοῖς Ἀρειανοῖς πίπτουσι· κἀκεῖνοι γάρ φασι δι' ἡμᾶς αὐτὸν (1) ἐκτίσθαι, ἵνα ἡμᾶς κτίσῃ, ὥσπερ τοῦ θεοῦ περιμένοντος τὴν ἡμετέραν κτίσιν, ἵνα ἢ προβάληται κατ' ἐκείνους, ἢ κτίσῃ κατὰ τούτους. Ἀρειανοὶ μὲν οὖν πλέον ἡμῖν, ἢ τῷ υἱῷ χαρίζονται· οὐ γὰρ ἡμεῖς δι' ἐκεῖνον, (2) φασιν, ἀλλ' ἐκεῖνος δι' ἡμᾶς γέγονεν· εἴγε διὰ τοῦτο ἐκτίσθη καὶ ὑπέστη, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ κτίσῃ ὁ θεός. οὗτοι δὲ ἐξ ἴσου, ἢ καὶ μειζόνως ἀσεβοῦντες, ἔλαττον τῷ θεῷ ἢ ἡμῖν διδόασιν. ἡμεῖς γὰρ πολλάκις (3) καὶ σιωπῶντες μὲν, ἐνθυμούμενοι δὲ ἐνεργοῦμεν, ὥστε τὰ ἐκ τῆς ἐνθυμήσεως καὶ εἰδωλοποιεῖσθαι· τὸν δὲ θεὸν, σιωπῶντα μὲν ἀνενέργητον, λαλοῦντα δὲ ἰσχύειν αὐτὸν βούλονται· εἴγε σιωπῶν μὲν, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν, λαλῶν δὲ κτίζειν ἤρξατο. (4) ἐρέσθαι γὰρ αὐτοὺς δίκαιον, εἰ ὁ λόγος, ἐν τῷ θεῷ ὢν, τέλειος ἦν, ὥστε καὶ ποιεῖν δύνασθαι. εἰ μὲν (5) οὖν ἀτελὴς ἦν, ἐν θεῷ ὢν, γεννηθεὶς δὲ τέλειος γέγονεν· ἡμεῖς αἴτιοι τῆς τελειότητος αὐτοῦ, εἴγε δι' ἡμᾶς γεγέννηται. δι' ἡμᾶς (6) γὰρ καὶ τὸ δύνασθαι ποιεῖν προσείληφεν· εἰ δὲ τέλειος ἦν ἐν θεῷ, ὥστε καὶ ποιεῖν δύνασθαι, περιττὴ ἡ γέννησις αὐτοῦ· ἐδύνατο γὰρ, καὶ ἐν πατρὶ ὢν, δημιουργεῖν· ὥστε ἢ οὐ γεγέννηται, ἢ γεγέννηται οὐ δι' ἡμᾶς, ἀλλ' ὅτι ἀεὶ ἐκ τοῦ πατρός ἐστιν. ἡ γὰρ γέννησις αὐτοῦ, οὐ τὴν ἡμῶν κτίσιν δείκνυσιν, ἀλλὰ τὸ ἐκ θεοῦ εἶναι· ἦν γὰρ καὶ πρὸ τῆς κτίσεως ἡμῶν.

12. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς τολμῶντες φανήσονται. εἰ γὰρ σιωπῶν οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν, ἀνάγκη προσειληφέναι αὐτὸν δύναμιν γεννήσαντα, ὅ ἐστι, λαλήσαντα. καὶ πόθεν προσείληφε; καὶ διατί; εἰ δὲ ἠδύνατο, ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν λόγον, ποιεῖν, περιττῶς γεννᾷ, δυνάμενος καὶ σιωπῶν ποιεῖν. ἔπειτα, εἰ πρὸ τοῦ (7) γεννηθῆναι, ἐν τῷ θεῷ ἦν ὁ λόγος, ἄρα γεννηθεὶς ἐκτὸς καὶ ἔξω τοῦ θεοῦ ἐστιν. εἰ δὲ τοῦτο, πῶς νῦν λέγει, „ἐγὼ ἐν „τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί; „ εἰ δὲ νῦν ἐν τῷ πατρί ἐστιν· (8) ἄρα ἀεὶ ἦν ἐν τῷ πατρὶ, ὥσπερ καὶ νῦν ἐστι, καὶ περιττὸν τὸ λέγειν, δι' ἡμᾶς γεγέννηται, καὶ μεθ' ἡμᾶς ἀνατρέχει, ἵνα ᾖ ὥσπερ ἦν. οὐ γὰρ ἦν ὅπερ οὐκ ἔστι νῦν, οὐδέ ἐστιν ὅπερ οὐκ ἦν· (9) ἀλλ' ἔστιν, ὥσπερ ἦν ἀεὶ, καὶ ὡσαύτως καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχων· ἐπεὶ ἀτελὴς, καὶ τρεπτὸς φανήσεται. εἰ γὰρ, ὅπερ ἦν, τοῦτ' ἔσται μετὰ ταῦτα, ὡς νῦν οὐκ ὤν (10) δῆλον ὅτι οὐκ ἔστι νῦν, ὅπερ ἦν καὶ ἔσται. λέγω δὲ, εἰ ἐν θεῷ ἦν πρότερον, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἔσται· δῆλον ὅτι οὐκ ἔστι νῦν ἐν τῷ θεῷ ὁ λόγος. ἀλλ' ἐλέγχει τούτους ὁ κύριος λέγων, „ἐγὼ „ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· „ οὕτω γὰρ ἔστι νῦν, ὥσπερ ἦν ἀεί. εἰ δὲ οὕτως νῦν ἐστιν, ὥσπερ ἦν ἀεί· δῆλον ὅτι οὐ ποτὲ μὲν ἐγεννᾶτο, ποτὲ δὲ οὔ· οὐδὲ ποτὲ μὲν ἐν θεῷ ἡσυχία ἦν, ποτὲ δὲ ἐλάλει· ἀλλ' ἔστιν ἀεὶ πατὴρ, καὶ υἱὸς ὁ τούτου λόγος, οὐκ ὀνόματι μόνον λόγος, οὐδὲ κατ' ἐπίνοιαν υἱὸς (11) ὁ λόγος, ἀλλ' ὑπάρχων ὁμοούσιος τῷ πατρί· οὐ δι' ἡμᾶς γεννηθείς· ἡμεῖς γὰρ δι' ἐκεῖνον γεγόναμεν. ἐπεὶ εἰ δι' ἡμᾶς ἐγεννήθη, καὶ ἐν τῷ (12) γεγεννῆσθαι αὐτὸν ἐκτίσθημεν, καὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ συνέστηκεν ἡ κτίσις, ἀνατρέχει δὲ ἵνα ᾖ ὅπερ πρότερον ἦν· πρῶτον

11. Sane illi in eamdem dementiam incidunt ac Ariani. Nam & ipsi Verbum ajunt propter nos creatum esse, ut nos videlicet crearet, quasi Deus nostram expectasset creationem, ut vel secundum illos ipsum emitteret, vel secundum istos crearet. Plus igitur nobis tribuunt Ariani quam Filio. Nec enim nos propter illum, inquiunt, sed ille propter nos factus est: si nempe idcirco creatus est & existit, ut nos Deus per eum crearet. Hi autem pari vel etiam majori impietate minus Deo quam nobis concedunt. Nos enim sæpe vel silentes, & solum cogitantes agimus, ita ut ea quæ cogitamus, etiam imaginibus & simulacris exprimantur: hi vero Deum silentem nihil agere, sed tantum loquentem vim habere volunt, si utique silens nihil potuerit efficere, sed loquens creare inceperit. Enimvero æquum est nos ab illis quærere, num Verbum, cum esset in Deo, perfectum fuerit, ita ut posset agere? Si imperfectum erat, cum in Deo esset, tuncque perfectum est, cum est genitum; nos ergo ejus perfectionis causa sumus, si nempe propter nos genitum fuerit. Ita enim propter nos agendi potestatem acceperit. Si vero perfectum erat, cum in Patre esset, ita ut etiam potuerit agere, frustra certe genitum est, siquidem creare poterat, cum adhuc in Patre esset: ac proinde, vel non genitum est; vel non propter nos genitum est, sed quia semper ex est Patre. Ejus enim ortus non nostri creationem sed ipsum ex Deo esse significat: erat siquidem etiam antequam crearemur.

In illos qui ajebant Filium, ante creatum mundum, tacite in Patre extitisse, emissumque ut mundus crearetur, quo creato ad Patrem rediisse.

12. Quin etiam idem profecto audebunt de Patre ipso dicere. Namque si silens agere non potuit, necesse est ut gignendo, id est, loquendo virtutem acceperit. At unde & per quid accepit? Quod si Verbum in se habens, potuit agere, inutiliter ergo gignit, cum silens possit agere. Deinde, si Verbum priusquam genitum est, in Deo erat; igitur genitum foris & extra Deum est. Quod si verum est, quare ergo nunc dicit: *Ego in Patre, & Pater in me est?* Si porro nunc est in Patre, ergo semper fuit in Patre, uti nunc quoque est, futileque dictu est ipsum propter nos genitum fuisse, ac post nos recurrere, ut sit quemadmodum erat. Nec enim erat quod nunc non est; nec nunc est quod non erat: sed est quemadmodum erat semper, idemque ac eodem modo semper est. Alioquin imperfectum & mutabile esse videretur. Si enim quod erat, id postea erit, quasi nunc non id ipsum esset; igitur nunc non est quod erat & erit. Rem clarius expono. Si in Deo antea erat, & postea rursus erit: perspicuum est Verbum nunc in Deo non esse. Verum revincuntur hac Domini voce: *Ego in Patre, & Pater in me est.* Sic enim nunc est, uti fuit semper. Si porro nunc est uti fuit semper: non igitur, aliquando gignebatur, & aliquando non gignebatur; nec item aliquando in Deo silentium & quies fuit, aliquando autem idem locutus est: sed semper est Pater, & Filius ejus Verbum, qui Filius non solo nomine Verbum est, nec Verbum cogitatione est Filius, sed Patri consubstantialis existit: nec ille propter nos est genitus, sed nos propter illum facti sumus. Ceteroqui si propter nos genitus est, & nos tunc, cum est genitus, creati sumus, ejusque ortu constitutæ sunt res creatæ, ac deinde recurrit ipse ut sit quod prius erat: primum inde

Joan. 14. 10.

Joan. 14. 10.

(1) Anglican. κτίζεσθαι. Paulopost Reg. & Seguerian. προβάληται. Alii & editi, προβάλληται.
(2) Reg. φησι. Paulopost Anglic. ἐξ ἴσου ἢ μειζόνως.
(3) Sic Regius & Seguerian. At in aliis & editis deest καί.
(4) Regius & Seguerian. ἐρέσθαι, acuta penultima. Alii & editi, ἔρεσθαι.
(5) οὖν abest a Basil. & Anglic.
(6) Regius & Seguerian. δι' ἡμᾶς γὰρ καί. Alii & editi, δι' ἡμᾶς δὲ καί. Paulopost Basil. & Anglic. ἦν ἐν τῷ θεῷ.
(7) Regius & Seguerianus, γεννηθῇ.
(8) Regius & Seguerian. ἄρα εἰ, mendose, pro, ἀφ' οὗ ἀεί.
(9) Sic mss. At editio Commel. omittit ἐστιν.
(10) Gobler. & Felc. 1. hic & infra, δηλονότι.
(11) Reg. & Seguerian. addunt, ὁ λόγος, quod in aliis & editis deest.
(12) Sic mss. & editio Commel.

inde efficitur ut genitus, rursus non generetur. Nam si eum procedere, ipsum est gigni: igitur cum revertitur, gigni desinit. Postquam enim ad Deum reverterit, Deus rursus silebit. Atqui si silebit, erit quod eo silente erat, nempe quies, non autem rerum creatio, quæ proinde finem habebit. Nam ut procedente Verbo, factæ sunt & extiterunt res creatæ: ita recurrente Verbo, jam non amplius existent res creatæ. Quid igitur eas fieri opus fuit, si esse desinent? Vel, quare locutus est Deus, ut post hæc sileret? Cur vero protulit quem deinde revocat? Cur eum gignit, cujus generationem finem voluit habere? Incertum autem est quid iterum erit. Vel enim semper taciturus est, vel rursus est geniturus, aliasque res creandas cogitaturus; nec enim easdem est effecturus, quippe quas factas permansisse satius fuisset: sed alias producturus est, quas delebit similiter, aliasque iterum cogitabit, idque infinite.

Stoicorum de Deo opinio.

13. Forte autem hujusmodi opinio ex * Stoicorum schola emanavit, qui nempe Deum putant contrahi rursusque cum rebus creatis dilatari, infiniteque quiescere. Quod enim dilatatur, contractum dilatatur; & quod extenditur, contractum extenditur: atque idem quidem est, nihil autem aliud præter affectionem quamdam patitur. Itaque si Unitas dilatata, facta est Trinitas; si item Unitas est Pater, Trinitas vero est Pater, Filius, & Spiritus sanctus: primo sequitur ut dilatata Unitas aliquam passa sit affectionem, factaque sit quod non erat: siquidem dilatata est quæ lata non erat. Deinde, si ipsa Unitas in Trinitatem dilatata est, Trinitasque Pater est & Filius & Spiritus sanctus: ipse ergo Pater factus est & Filius & Spiritus, ut sentit Sabellius, nisi forte Unitas quam ille propugnat, aliquid sit aliud præter Patrem. Igitur non jam Unitas dilatari dicenda erat, sed trium potius esse effectrix, ita ut primo sit Unitas, deinde & Pater, & Filius & Spiritus. Nam si ipsa dilatata est, seque ipsam extendit, ipsa sane fuerit id quod extensum est. Dilatata proinde Trinitas, non amplius est Unitas, quæ cum esset Unitas, nondum Trinitas erat: igitur cum item Pater esset, nondum erat Filius & Spiritus, qui Pater postquam ista factus est, non jam tantum Pater est. Verum nemo hæc dixerit, nisi qui corpus Deo false affingat, eumque patibilem naturam habere arbitretur. Quid enim est dilatari quam passio seu affectio rei dilatatę? Vel quid est res dilatata, quam quę antea non hujusmodi, sed contracta erat? Eadem quippe est, soloque temporis spatio a seipsa differt.

In eos qui Unitatem in Trinitatem dilatatam fuisse existimabant.

14. Id non ignorabat divinus Apostolus qui ita ad Corinthios scribit: *Non coangustamini in nobis: dilatamini vero & vos Corinthii.* Illos scilicet hortabatur ut ab angustia in latitudinem se transferrent. Ut autem si coangustati Corinthii, dilatati postea essent, non alii

2. Cor. 6. 12.

A μὲν ἔσαι πάλιν μὴ γεννώμενος ὁ γεννηθείς. εἰ γὰρ ἡ πρόοδος αὐτοῦ, γέννησίς ἐστιν· ἡ ἀναδρομὴ, πάλιν παῦλα τῆς γεννήσεως· γενομένου γὰρ αὐτοῦ ἐν τῷ θεῷ, σιωπήσει πάλιν ὁ θεός. εἰ δὲ σιωπήσει· ἔσται ὅπερ ἦν, σιωπῶντος αὐτοῦ, ἡσυχία, καὶ οὐ κτίσις· παύσεται ἄρα ἡ κτίσις. ὥσπερ γὰρ προελθόντος τοῦ λόγου, γέγονεν ἡ κτίσις, καὶ ὑπῆρξεν· οὕτως παλινδρομοῦντος τοῦ λόγου, οὐχ (1) ὑπάρξει ἡ κτίσις. τίς οὖν χρεία τοῦ γενέσθαι, εἰ παύσεται; ἢ τί καὶ ἐλάλει ὁ θεὸς, ἵνα μετὰ ταῦτα σιωπήσῃ; τί δὲ προεβάλλετο, ὃν ἀνακαλεῖται; τί δὲ καὶ ἐγέννα, οὗ τὴν γέννησιν παύσειν ἤθελε; τί δὲ πάλιν ἔσαι, ἄδηλον. B ἢ γὰρ σιωπήσει ἀεὶ, ἢ πάλιν γεννήσει, καὶ ἑτέραν κτίσιν ἐπινοήσει· οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ποιήσει· (2) ἢ γὰρ ἂν διέμενεν ἡ γενομένη· ἀλλ' ἑτέραν· ἀκολούθως δὲ καὶ ταύτην παύσει, καὶ ἑτέραν ἐπινοήσει, καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον.

13. Τοῦτο δὲ ἴσως ἀπὸ τῶν Στωϊκῶν ὑπέλαβε, διαβεβαιουμένων συστέλλεσθαι καὶ πάλιν ἐκτείνεσθαι τὸν θεὸν μετὰ τῆς κτίσεως, καὶ ἀπείρως παύεσθαι. τὸ γὰρ πλατυνόμενον, ἀπὸ στενότητος πλατύνεται· καὶ τὸ ἐκτεινόμενον, συνεσταλμένον ἐκτείνεται· καὶ αὐτὸ μέν ἐστι, πλέον δὲ οὐδὲν ἢ C πάθος ὑπομένει. εἰ τοίνυν ἡ μονὰς πλατυνθεῖσα, γέγονε τριάς· ἡ δὲ μονάς ἐστιν ὁ πατήρ· τριὰς δὲ πατὴρ, υἱὸς, (3) ἅγιον πνεῦμα· πρῶτον μὲν πλατυνθεῖσα ἡ μονὰς, πάθος ὑπέμεινε, καὶ γέγονεν ὅπερ οὐκ ἦν· ἐπλατύνθη γὰρ οὐκ οὖσα πλατεῖα. ἔπειτα εἰ αὐτὴ ἡ μονὰς ἐπλατύνθη εἰς τριάδα, τριὰς δέ ἐστι πατὴρ (4) καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα· ὁ αὐτὸς ἄρα πατὴρ γέγονεν καὶ υἱὸς καὶ πνεῦμα κατὰ Σαβέλλιον· ἐκτὸς εἰ μὴ ἡ λεγομένη (5) παρ' αὐτῷ μονὰς, ἄλλο τί ἐστι παρὰ τὸν πατέρα. οὐκ ἔτι οὖν πλατύνεσθαι ἔδει (6) λέγειν, ἀλλ' ἡ μονὰς D τριῶν ποιητική, ὥστε εἶναι μονάδα, εἶτα καὶ πατέρα, καὶ υἱὸν, καὶ πνεῦμα. εἰ γὰρ ἐπλατύνθη αὕτη, καὶ ἐξέτεινεν ἑαυτὴν αὐτὴ ἂν εἴη, ὅπερ ἐξετάθη. καὶ τριὰς μὲν πλατυνθεῖσα οὐκ ἔτι μονάς ἐστι· μονὰς δὲ οὖσα οὔπω ἦν τριάς. καὶ ὁ πατὴρ ἄρα ὢν, οὔπω ἦν υἱὸς καὶ πνεῦμα· γενόμενος δὲ ταῦτα, οὐκ ἔτι πατὴρ μόνον ἐστί. ταῦτα δὲ καταψευδόμενος ἂν τις εἴποι τοῦ θεοῦ σῶμα, καὶ παθητὸν αὐτὸν εἰσάγων· τί γάρ ἐστι πλατύνεσθαι, ἢ πάθος τοῦ πλατυνομένου; ἢ τί ἐστι τὸ (7) πλατυνόμενον, ἢ τὸ πρότερον μὴ τοιοῦτον, ἀλλὰ στενὸν τυγχάνον· ταυτὸν γάρ ἐστι χρόνῳ (8) E μόνον διαφέρον ἑαυτοῦ.

14. Τοῦτο καὶ ὁ θεῖος γινώσκει ἀπόστολος πρὸς Κορινθίους ἐπιστέλλων, „ μὴ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, πλα„ τύνθητε δὲ καὶ ὑμεῖς Κορίνθιοι. „ τοὺς γὰρ αὐτοὺς ἀπὸ στενότητος εἰς πλατυσμὸν μεταβάλλειν συμβουλεύει. ὥσπερ δὲ (9) εἰ ἐπλατύνθησαν πάλιν Κορίνθιοι καὶ στενοχωρούμενοι, οὐκ ἄλλοι ἐτύγχανον,

ἀλλὰ

(1) Goblerianus & Felc. primus, ὑπῆρξεν. Ibid. Regius, Basiliensis, Anglica. τίς οὖν ἡ χρεία. Alii & editio Commel. τίς οὖν χρεία. Item ibidem, Goblerian. & Felc. 1. τοῦτο γενέσθαι.

(2) Sic Reg. Seguer. Basil. & Anglic. At ceteri & editi, καὶ γὰρ &c. Mox ad marginem Reg. Seguer. Basil. Gobler. & Felc. 1. hæc leguntur, τὰ περὶ σαββάτων καὶ περιτομῆς (Basil. τομῆς) ὧδε ἔκειτο. Id est, *Tractatus de Sabbatis & Circumcisione hic exstabat.* De eo agemus suo loco.

(3) Sic Reg. Seguer. At alii & editi, καὶ ἅγιον.

(4) Reg. & Seguer. καὶ υἱός. In aliis & editis deest καί. Ibidem, Regius, Seguer. Gobler. ὁ αὐτὸς ἄρα. Ceteri & editi ὁ omittunt.

(5) Reg. & Seguer. παρ' αὐτῷ. Ceteri & editi, παρ' αὐτῶν. Nannius videtur legisse, παρ' αὐτῷ: nam vertit, *apud Deum*, sed male: hic enim Sabellius indicatur.

(6) Sic Reg. Seguer. Basil. & Anglic. At alii & editi, λόγον, mendose. Paulopost Basil. & Anglic. καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα.

(7) Sic Reg. & Seguer. At in aliis & editis deest τό. Ibid. ante πρότερον, Basil. & Anglic. τό omittunt.

(8) Regius, Seguerian. Basiliensis, Anglican. addunt μόνον, Goblerian. μόνῳ, utrumque autem abest ab aliis & editis. Ibidem Reg. & Seguer. ἑαυτοῦ. Goblerian. αὐτῷ. Ceteri & editi αὐτοῦ. Quæ ibidem sequuntur, ita extant in Reg. Seguerian. Basil. Anglic. & Felc. 1. ubi Seguer. στενοχωρεῖσθε. Ceteri vero & editi sic habent, τοῦτο καὶ ὁ ἀπόστολος Κορινθίοις ἐπιστέλλων ἔφη, Goblerian. φησί.

(9) Sic Regius & Seguer. At alii & editi, εἰ omittunt.

* Stoicorum sententiam sic explicat Diogenes Laertius in Zenone, prout legit Justus Lipsius Physiologiæ Stoicorum lib. II. dissertat. VI. λέγουσι δὲ κόσμον τριχῶς· αὐτόν τε τὸν θεὸν τὸν τῆς ἁπάσης οὐσίας ἰδιοποιὸν, ὃς δὴ ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, κατὰ χρόνων ποιὰς περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν, καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν. Id est, *Mundum vero tripliciter dicunt: primo ipsum Deum, universæ essentiæ proprium effectorem, qui sane corruptionis expers est & ingenitus, ordinis & dispositionis rerum opifex, per certas temporum periodos universam in seipsum absumens essentiam, iterumque ex seipso gignens.* Suidas habet, θεὸν, καὶ τὸν ἁπάσης &c. In editione Henrici Stephani an. 1570. mendose habetur, τὸν ἐκ τῆς ἁπάσης οὐσίας ποιῶν, vel ut in notis emendatur, ἰδίως ποιόν.

ἀλλὰ πάλιν ἦσαν Κορίνθιοι· οὕτως εἰ ὁ πατὴρ ἐπλατύνθη εἰς τριάδα, ἡ τριὰς πάλιν ἐστὶν ὁ πατὴρ μόνος. τὸ αὐτὸ δὲ πάλιν φησὶν, „ ἡ καρδία „ (1) ἡμῶν πεπλάτυνται· καὶ ὁ Νῶε λέγει, „ πλατύναι ὁ θεὸς τῷ Ἰάφεθ·„ ἡ αὐτὴ γὰρ καρδία καὶ ὁ αὐτὸς Ἰάφεθ ἐστὶν ἐν τῷ πλατυσμῷ. εἰ μὲν οὖν ἡ μονὰς ἐπλάτυνεν, ἄλλοις αὖ ἐπλάτυνεν· (2) εἰ δὲ * αὐτὴ ἐπλάτυνεν, αὐτὴ αὖ εἴη, ὅπερ ἐπλατύνθη· τί δέ ἐστιν, ἢ ὁ υἱὸς καὶ πνεῦμα ἅγιον. (3) ἐρέσθαι δὲ αὐτὸν τοιαῦτα λέγοντα, καλόν· τίς ἡ ἐνέργεια τοῦ τοιούτου πλατυσμοῦ; ἢ, ὡς ἐπ' αὐτῆς ἀληθείας, διατί ὅλως ἐπλατύνθη; τὸ γὰρ μὴ μένον τὸ αὐτὸ, ἀλλ' ὕστερον πλατυνόμενον, ἔχειν ἀνάγκη δεῖ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ ἐπλατύνθη. εἰ μὲν οὖν ἵνα λόγος καὶ πνεῦμα συνῇ αὐτῷ· περιττὸν τὸ λέγειν, (4) μονάς· εἶτα, ἐπλατύνθη. οὐ γὰρ ὕστερον λόγος καὶ πνεῦμα, ἀλλ' ἀεὶ, ἵνα μὴ ἄλογος ὁ θεὸς κατὰ τοὺς Ἀρειανούς. ὥστε εἰ ἀεὶ ἦν λόγος καὶ πνεῦμα· ἀεὶ πλατεῖα, καὶ οὐ πρῶτον μονάς. εἰ δὲ ὕστερον ἐπλατύνθη· ὕστερον καὶ λόγος· εἰ δὲ διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν ἐπλατύνθη, καὶ γέγονε τότε τριὰς, ἄρα πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὔπω ἦν τριάς. φανήσεται δὲ (5) ὁ πατὴρ καὶ γεγονὼς σὰρξ, εἴγε αὐτὸς μονὰς ὢν, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπλατύνθη· καὶ τάχα λοιπὸν μονὰς ἔσται καὶ σὰρξ, καὶ, τὸ τρίτον, πνεῦμα· εἴγε αὐτὸς ἐπλατύνθη· ἔσται δὲ καὶ ὀνόματι μόνον τριάς. εἰ δὲ διὰ τὸ κτίσαι ἐπλατύνθη, ἄτοπον. δυνατὸν γὰρ ἦν καὶ μονάδα (6) μένουσαν αὐτὴν, πάντα ποιεῖν· οὐ γὰρ ἐνδεὴς ἦν πλατυσμοῦ ἡ μονὰς, οὐδὲ ἀσθενὴς ἦν (7) πρὸ τοῦ πλατυνθῆναι. ἄτοπον γὰρ καὶ ἀσεβὲς, τοῦτό γε ἐπὶ θεοῦ νοεῖν καὶ λέγειν. ἀκολουθήσει δὲ καὶ ἄλλο ἄτοπον. εἰ (8) γὰρ διὰ τὴν κτίσιν ἐπλατύνθη, ἕως δὲ μονὰς ἦν, οὐκ ἦν ἡ κτίσις· πάλιν (9) δὲ ἔσται μετὰ τὴν συντέλειαν μονὰς ἀπὸ πλατυσμοῦ· ἀναιρεθήσεται καὶ ἡ κτίσις. ὥσπερ γὰρ διὰ τὸ κτίσαι, ἐπλατύνθη· οὕτως παυομένου τοῦ πλατυσμοῦ, παύσεται καὶ ἡ κτίσις.

15. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἄτοπα ἐκ τοῦ πλατύνεσθαι λέγειν εἰς τριάδα τὴν μονάδα ἀπαντήσει. (10) ἐπειδὴ δὲ οἱ τοῦτο λέγοντες, τολμῶσι διαιρεῖν λόγον καὶ υἱὸν, καὶ λέγειν ἄλλον μὲν εἶναι τὸν λόγον, ἕτερον δὲ τὸν υἱὸν, καὶ πρότερον μὲν εἶναι τὸν λόγον, εἶτα (11) τὸν υἱόν· φέρε, καὶ περὶ τούτων ἴδωμεν. ἔστι δὲ τούτων διάφορος ἡ τόλμα. οἱ μὲν γὰρ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἀνέλαβεν ὁ σωτὴρ, αὐτὸν εἶναι τὸν υἱὸν λέγουσιν· οἱ δὲ τὸ συναμφότερον, τόν τε ἄνθρωπον καὶ τὸν λόγον, υἱὸν τότε γεγενῆσθαι, ὅτε συνήφθησαν. ἄλλοι δὲ εἰσὶν οἱ λέγοντες, αὐτὸν τὸν λόγον τότε υἱὸν γεγενῆσθαι, ὅτε ἐνηνθρώπησεν· ἀπὸ γὰρ λόγου, φασὶ, γέγονεν υἱὸς, οὐκ ὢν πρότερον υἱὸς, ἀλλὰ λόγος μόνον. Στωϊκὰ μὲν οὖν ἀμφότερα, τό, τε πλατύνεσθαι λέγειν τὸν θεὸν, καὶ ἀρνεῖσθαι τὸν

A sed Corinthii semper fuissent: ita si Pater in Trinitatem dilatatus est, certe Trinitas solus rursus est Pater. Idem iterum ait, *Cor nostrum dilatatum est*. Noe item dicit, *Dilatet Deus Japhet*. Siquidem idem cor, idemque est Japhet in dilatatione. Si ergo Unitas dilatavit, res alias dilatavit: vel si ipsa se dilatavit, ea sane fuerit idipsum quod dilatatum est. Quid vero illud est præter Filium & Spiritum sanctum? Non ab re autem erit eum qui ita sentit interrogare, quinam sit hujusmodi dilatationis effectus, vel potius, (ipsa veluti coram veritate) cur omnino dilatata Unitas sit? Quod enim non idem manet, sed postea dilatatur, cau-B sam habeat necesse est per quam dilatetur. Si ut Verbum & Spiritus cum illo esset: præposterum est dicere Unitatem; deinde, dilatatam esse. Nec enim posterius est Verbum & Spiritus, sed semper, ne videlicet Deus sine Verbo seu Ratione esse putetur, uti sentiunt Ariani. Quocirca, si semper fuit Verbum & Spiritus, semper quoque dilatata fuit, non autem primum fuit Unitas. Quod si posterius dilatata est, posterius igitur est Verbum. Si vero propter humanæ naturæ assumtionem dilatata est, tuncque facta est Trinitas: igitur ante naturam humanam assumtam nondum erat Trinitas. Inde item sequetur ut Pater caro factus sit, si C nempe ipse, qui Unitas erat, hominem assumendo dilatatus est: qui & idem fortassis Unitas postea erit, & caro, &, quod tertium est, Spiritus; si nempe ipse est qui dilatatus est: ac proinde solo nomine Trinitas futura est. Quod si ad creandum dilatata dicatur, id quoque absurdum est. Fieri enim poterat ut ipsa manens Unitas, omnia efficeret. Nec enim dilatatione indigebat Unitas, nec infirma erat priusquam dilataretur. Nam absurdum & impium est id de Deo sentire & dicere. Aliud insuper absurdum inde consequetur. Si enim rerum creatarum gratia dilatata est; si quamdiu erat Unitas, nullæ erant res creatæ: cum D post absolutam creationem, rursus e dilatata fieri debeat Unitas; utique delebuntur quoque res creatæ. Ut enim creandi causa dilatata est: ita cum dilatata esse desinet, existere similiter desinent res creatæ.

15. Hæc itaque absurda ex illa orientur opinione, qua Unitas in Trinitatem dilatari dicitur. Quando vero qui ita sentiunt, Verbum & Filium dividere audent, contenduntque aliud esse Verbum, & alium Filium; prius Verbum esse, deinde Filium: age, ista quoque, si placet, perpendamus. Varia autem illorum est temeritas. Alii E enim hominem, quem Salvator assumsit, Filium esse volunt: alii utrumque, nempe hominem & Verbum, tunc Filium factum fuisse putant, cum inter se copulati sunt. Alii autem arbitrantur ipsum Verbum tunc Filium factum esse, cum homo factus est: siquidem ex Verbo, inquiunt, factus est Filius, qui antea non Filius, sed dumtaxat Verbum erat. Porro uterque error Stoicorum est, quo & Deus dilatari dicitur, & Filius

* lege αὐτῇ.

2. Cor. 6. 11.

Genes. 9. 27.

In illos qui Verbum a Filio distinguunt.

(1) Sic mss. & editio Commel. ut Scripturæ textus. Editio autem Parisiens. & Colon. ὑμῶν ἐπλατύνθη. Mox Regius & Seguer. τῷ Ἰάφεθ, ut & habet Versio Septuaginta Interpret. juxta Hebræum textum, יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת Ceteri vero mss. & editi, τὸν Ἰάφεθ. Verum cum iidem mox habeant, ἄλλοις ἂν ἐπλάτυνεν, non, ἄλλως: legendum idcirco τῷ Ἰάφεθ. Recte tamen per accusativum redditur: hunc enim casum regit verbum πλατύνω, &, *dilato*. Ibidem, Regius & Seguerian. ἡ αὐτὴ γὰρ καρδία. Alii & editi, ἡ αὐτῇ γὰρ καρδία.

(2) Basiliensis & Anglicanus, εἰ δὲ αὐτήν. Ceteri mss. & editio Commel. habent αὐτή. Sed αὐτῇ legendum, ut antea legitur τῷ Ἰάφεθ, &, ἄλλοις. Ibid. Basiliensis & Anglican. αὕτη ἂν εἴη. Forte aliter hunc locum legit Nannius, cujus hæc est versio post ἐν τῷ πλατυσμῷ: *Ergo si unitas se dilatarit, eadem fuerit jam dilatata, quæ ante dilatationem fuerat*.

(3) Sic Reg. & Seguer. At alii & editi, ἔρεσθαι. Infra Reg. ἀνάγκη δεῖ.

(4) Regius & Seguerianus, μονάς· εἶτα &c. puncto inter μονὰς & εἶτα interposito. Alii & editi, μονὰς εἶτα &c. conjunctim. Paulopost Regius, Seguerian. & Goblerian. ἄλογος ὁ θεός. Alii & editi ὁ omittunt. Ibidem Regius, Seguerianus, Basiliensis & Anglicanus, ἦν λόγος. Ceteri & editi, ἦν ὁ λόγος.

(5) Sic Regius codex & Seguer. At alii cum editis, δὲ καὶ ὁ πατήρ.

(6) Sic Basiliensis & Anglican. atque ita emendatum in Regio. At alii & editio Commel. μὲν οὖσαν.

(7) Sic mss. In editione autem Commel. πρὸ deest.

(8) γὰρ abest a Basil. & Anglican. qui Anglican. mox habet, καὶ ὡς δὲ μονὰς ἦν.

(9) Sic Regius & Seguer. aliique mss. præter Felc. 1. In aliis & editis deest δέ.

(10) Regius, Seguerianus & Anglic. ἐπειδὴ δὲ οἱ. Ceteri & editi, ἐπεὶ δὲ οἱ.

(11) Basil. & Anglican. εἶτα δὲ τὸν υἱόν.

negatur. Valde autem illud ineptum est quod, cum Verbum agnoscant & nominent, ipsum Filium esse inficiantur. Enimvero si Verbum ex Deo non esset, haud immerito ipsum Filium esse negarent. At si ex Deo est, cur non perspiciunt id, quod ex aliquo existit, filium ejus esse ex quo est? Deinde, si Verbi Deus pater est; quidni Verbum, sui patris filius fuerit? siquidem pater ille est & dicitur ejus, qui suus est filius: & similiter filius ille est & dicitur ejus, qui suus est pater. Quapropter si Deus non est Christi pater, nec Verbum filius esse potest. Sed si pater est Deus: vere & Verbum, filius est. Quod si postea pater esse dicatur, cum primum Deus esset: hæc ipsa est Arianorum doctrina. Sed præterea absurdum est Deum mutari: nam id corporeum est. Si vero respondeant patrem Filii factum esse, ut postea rerum creatarum factus est opifex: scire operæ pretium est mutationem non ad Deum, sed ad ea, quæ postea fiunt, pertinere.

16. Quapropter si Filius esset opus; recte quoque Pater, ejus postea efficeretur. Sed si Filius non est opus: semper ergo Pater, semper & Filius est. Si porro semper est Filius, ipsum sane fuerit Verbum. Nisi enim Verbum, Filius fuerit: qui id audebit negare, fateri eum necesse est vel Verbum, Patrem esse; vel Filium Verbo esse præstantiorem. Nam cum Filius sit in sinu Patris, necesse est vel Verbum ante Filium non esse; nihil enim est ante eum qui in Patre est: vel si Verbum aliud est præter Filium, sequitur ut Verbum sit ipse Pater in quo est Filius. Quod si Verbum non est Pater, sed Verbum: igitur Verbum est extra Patrem, quippe cum Filius in sinu Patris sit. Nec enim ambo, nempe Verbum & Filius, in sinu Patris sunt, sed unum esse oportet, eumque Filium, qui est unigenitus. Rursus, si aliud est Verbum & alius Filius, Filius Verbo præstantior erit. Nemo enim Patrem cognoscit nisi Filius, non autem Verbum. Vel igitur Patrem non novit Verbum; vel si novit, falso dicitur, *nemo novit*. Quod idem urgendum est de hisce verbis, *Qui vidit me, vidit Patrem*, &, *Ego & Pater unum sumus*. Namque hæ voces Filii sunt, non Verbi, ut putant illi, idque ex Euangeliis dilucidum est. Nam Domino, ut narrat Joannes, dicente, *Ego & Pater unum sumus, sustulerunt lapides Judæi, ut lapidarent eum. Respondit eis Jesus, Multa opera bona ostendi vobis ex Patre, propter quod eorum opus me lapidatis? Responderunt ei Judæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, & quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Jesus: Nonne scriptum est in lege vestra, quia ego dixi, Dii estis? Si illos dixit Deos ad quos Verbum Dei factum est, & non potest solvi Scriptura: quem Pater sanctificavit & misit in mundum, vos dicitis quia blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum? Si non facio opera Patris, nolite credere mihi. Sin autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite, ut sciatis & cognoscatis, quia Pater in me est, & ego in Patre.* Atqui, prout sonant ipsa verba, non dixit, Deus sum, vel, Filius Dei sum, sed, *Ego & Pater unum sumus*.

Joan. 1. 18.

Mat. 11. 27.

Joan. 14. 9.
Joan. 10. 30.

Ibid.

A υἱόν. κατὰ περιττὸν δὲ ἀνόητον, ὅτι ὀνομάζοντες λόγον, ἀρνοῦνται αὐτὸν υἱὸν εἶναι. εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ ὁ λόγος, εἰκότως ἂν αὐτὸν ἀρνοῖντο εἶναι υἱόν· εἰ δὲ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι, διατί μὴ συνορῶσιν ὅτι τὸ ἔκ τινος ὑπάρχον, υἱός ἐστιν ἐκείνου, ἐξ οὗ καὶ ἔστιν; ἔπειτα εἰ τοῦ λόγου πατήρ ἐστιν ὁ θεός, διατί μὴ καὶ ὁ λόγος υἱὸς ἂν εἴη τοῦ ἑαυτοῦ πατρός; πατὴρ γάρ τινός ἐστι καὶ λέγεται, οὗ ἐστιν ὁ υἱός· καὶ υἱός τινός ἐστι καὶ λέγεται ἐκείνου, οὗ ἐστιν ὁ πατήρ. εἰ τοίνυν τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔστι πατὴρ ὁ θεός, οὐδὲ ὁ λόγος υἱὸς ἂν εἴη· εἰ δὲ (1) πατὴρ ὁ θεός, εἰκότως B ἂν εἴη καὶ ὁ λόγος υἱός. εἰ δὲ ὕστερον μὲν πατήρ, καὶ πρῶτον θεός, (2) Ἀρειανῶν μὲν τὸ φρόνημα· ἔπειτα ἄτοπον μεταβάλλεσθαι τὸν θεόν· σωματικὸν γάρ. εἰ δὲ ὥσπερ ἐπὶ τῆς κτίσεως ὕστερον ποιητής· ἰστέον ὅτι τῶν (3) γινομένων ὕστερόν ἐστιν ἡ μεταβολή, οὐχὶ τοῦ θεοῦ.

16. Εἰ μὲν οὖν ποίημα καὶ (4) ὁ υἱός, καλῶς ἂν ὕστερον πατὴρ καὶ ἐπ' αὐτοῦ· εἰ δὲ οὐ ποίημα ὁ υἱός, ἀεὶ ἄρα ὁ πατήρ, ἀεὶ καὶ ὁ υἱός. εἰ δὲ ἀεὶ (5) ὁ υἱός· αὐτὸς ἂν εἴη ὁ λόγος. εἰ γὰρ μὴ υἱὸς εἴη ὁ λόγος, καὶ τοῦτό τις ἀποτολμῶν εἴποι· ἢ τὸν λόγον πατέρα λέγει, ἢ τὸν υἱὸν κρείττονα τοῦ λόγου. τοῦ γὰρ C υἱοῦ ἐν κόλποις ὄντος τοῦ πατρός, ἀνάγκη ἢ μὴ εἶναι πρὸ (6) υἱοῦ τὸν λόγον· οὐδὲν γάρ ἐστι πρὸ τοῦ ὄντος ἐν τῷ πατρί· ἢ εἰ ὁ λόγος ἄλλος ἐστὶ παρὰ τὸν υἱόν, ὁ λόγος ἂν εἴη ὁ πατήρ, ἐν ᾧ ἐστιν ὁ υἱός. εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ὁ λόγος πατήρ, ἀλλὰ λόγος· ἐκτὸς ἂν εἴη ὁ λόγος τοῦ πατρός, ὄντος τοῦ υἱοῦ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρός. οὐ γὰρ ἀμφότερα ὅ, τε λόγος καὶ ὁ υἱὸς ἐν τοῖς κόλποις, ἀλλ' ἕνα εἶναι δεῖ, καὶ τοῦτον τὸν υἱόν, ὅς ἐστι μονογενής. καὶ πάλιν, εἰ ἄλλος (7) ἐστὶν ὁ λόγος, καὶ ἄλλος ὁ υἱός, κρείττων εὑρεθήσεται ὁ υἱὸς τοῦ λόγου· οὐδεὶς γὰρ γινώσκει τὸν D πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱός, οὐχ ὁ λόγος. ἢ τοίνυν οὐκ οἶδεν ὁ λόγος, ἢ εἰ οἶδεν ψευδὲς τό, „οὐδεὶς γινώσκει·" τὸ „αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ, ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε „τὸν πατέρα·" καί, „ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν·" υἱοῦ γάρ εἰσι φωναί, καὶ οὐ λόγου κατ' αὐτούς· δῆλον δὲ ἀπὸ τῶν εὐαγγελίων. (8) κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην λέγοντος τοῦ κυρίου, „ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, „ἐβάστασαν λίθους οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα λιθάσωσιν αὐτόν. „ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· πολλὰ ἔργα καλὰ ἔδει„ξα ὑμῖν ἐκ τοῦ πατρός, διὰ ποῖον (9) αὐτῶν „ἔργον ἐμὲ λιθάζετε; ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰου„δαῖοι, περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ πε- E „ρὶ βλασφημίας, (10) καὶ ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὤν, „ποιεῖς σεαυτὸν θεόν. ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· οὐκ „ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, ὅτι ἐγὼ εἶ„πα, θεοί ἐστε; εἰ ἐκείνους εἶπε θεούς, πρὸς οὓς ὁ λό„γος τοῦ θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ „γραφή· ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν „κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον, „υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰμι; εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ (11) „πατρός, μὴ πιστεύετέ μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ „μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε καὶ „γινώσκητε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ πατήρ, κἀγὼ ἐν τῷ πα„τρί." καίτοι, ὅσον ἐκ τοῦ προφανοῦς δεῖ νοεῖν, οὐδ' F ὅτι θεός εἰμι, οὐδ' ὅτι υἱὸς θεοῦ εἰμι, εἶπεν, ἀλλ' „ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν."

17. Οἱ

(1) Reg. εἰ δὲ ὁ πατὴρ ὁ θεός.
(2) Basiliensis & Anglican. Ἀρειανὸν μὲν &c.
(3) Regius, Seguerianus, Basil. & Anglican. γινομένων. Alii vero & editi, γενομένων.
(4) Sic Reg. Seguerian. & Goblerian. In aliis & editis ὁ deest.
(5) Regius & Seguerian. ἀεὶ υἱός. Ceteri & editi, ἀεὶ ὁ υἱός.
(6) Basiliensis & Anglican. πρὸ τοῦ υἱοῦ.
(7) Regius & Seguerian. ἐστὶν omittunt. Iidem ibidem & Basil. Anglican. καὶ ἄλλος υἱός.
(8) Regius Seguerian. Basil. Anglic. addunt κατὰ γὰρ τὸν Ἰωάννην, quæ absunt ab aliis & editis. Mox Regius Seguerian. Basil. Anglic. ἐβάστασαν λίθους. Ceteri & editi, ἐβάστασαν γὰρ λίθους.
(9) Sic Regius codex, Seguerianus, Basiliensis & Anglican. In aliis & editis deest αὐτῶν.
(10) Sic Regius & Seguerian. At alii & editi, καὶ omittunt. Quæ ibidem sequuntur, ita exstant in Reg. Seguer. Basil. & Anglic. sed in Anglic. & Basil. abest ὅτι ante ἐγὼ εἶπα. Ceteri & editi sic habent, ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὤν, ποιεῖς σεαυτὸν θεόν. καὶ ὁ Ἰησοῦς λέγει, ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν γέγραπται, ἐγὼ εἶπα.
(11) Basiliensis & Anglicanus, τοῦ πατρός μου. Ibidem Regius & Seguerian. hic & mox μὴ πιστεύετε, & γινώσκετε. Alii & editi, μὴ πιστεύητε, & γινώσκητε.

17. Οἱ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι ἐν τῷ ἀκοῦσαι, ἕν, ἐνόμιζον κατὰ Σαβέλλιον αὐτὸν εἰρηκέναι, εἶναι τὸν πατέρα· ὁ δέ γε σωτὴρ ἡμῶν, συλλογίζεται μὲν αὐτῶν τὴν ἁμαρτίαν· ὅτι εἰ καὶ θεὸν εἶπον, ἔδει ὑμᾶς εἰδέναι τὸ γεγραμμένον, „ (1) ἐγὼ εἶπα, θεοί ἐστε. εἶτα τὸ, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, „ σαφηνίζων, ἐν τῷ υἱῷ τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἑνότητα ἀποδέδωκε λέγων, „ ὅτι εἶπον, υἱός εἰμι „ (2) τοῦ θεοῦ. „ εἰ γὰρ τῇ λέξει οὐκ εἶπεν, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν τοῦ, ἕν ἐσμεν, ἀποδέδωκε (3) τῷ υἱῷ. οὐδὲν γὰρ ἓν πρὸς τὸν πατέρα, εἰ μὴ τὸ ἐξ αὐτοῦ. τί δ' ἂν εἴη τὸ ἐξ αὐτοῦ, ἢ ὁ υἱός; ἐπιφέρει γοῦν, „ ἵνα γινώσκητε, ὅτι, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. „ τὸ γὰρ ἓν ἐπεξηγούμενος, οὐκ ἐν τῷ (4) αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο πρὸς ὃ ἕν ἐστιν εἶπεν, ἀλλ' ἐν τῷ αὐτὸν ἐν τῷ πατρὶ, καὶ τὸν πατέρα ἐν τῷ υἱῷ, τὴν συνάφειαν, καὶ τὸ ἀχώριστον. καὶ γὰρ καὶ Σαβέλλιον ἐν τούτῳ ἀνατρέπει, ἐν τῷ εἰπεῖν, οὐχ, ὁ πατήρ εἰμι, ἀλλὰ, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· καὶ Ἄρειον ἐν τῷ εἰπεῖν, ἕν ἐσμεν. εἰ τοίνυν ὁ υἱὸς ἄλλο, καὶ ὁ λόγος ἄλλο· οὐχ ὁ λόγος ἕν ἐστι πρὸς τὸν πατέρα, ἀλλ' ὁ υἱός· οὐδὲ ὁ τὸν λόγον ἑωρακὼς, ἑώρακε τὸν πατέρα, ἀλλ' ὁ τὸν υἱόν. τούτων δὲ δεικνυμένων, ἢ μείζων ὁ υἱὸς τοῦ λόγου, ἢ πλέον οὐδὲν ὁ λόγος τοῦ υἱοῦ ἔχει. τί γὰρ μεῖζον ἢ τελειότερον τοῦ, „ (5) ἕν, καὶ τοῦ, ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί, „ καὶ τοῦ, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα; καὶ γὰρ (6) „ καὶ αὗται αἱ φωναὶ τοῦ υἱοῦ εἰσι. φησὶ γοῦν ὁ αὐτὸς Ἰωάννης· ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πέμψαντά με· καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με, καὶ, ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ· καὶ, ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν λόγων, καὶ μὴ φυλάξῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν· οὐ γὰρ ἦλθον ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. ὁ λόγος δὲ ὃν (7) ἀκούει, ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα πορεύομαι. „ τὸ κήρυγμα δέ φησι κρίνειν τὸν μὴ φυλάξαντα τὴν ἐντολήν· εἰ γὰρ, φησι, μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐχ ἕξουσιν, φησι, ἀκηκοότες μου τῶν ῥημάτων, δι' ὧν σωτηρίαν καρπίζονται οἱ φυλάσσοντες.

18. Ἴσως μὲν οὖν ἂν εἴποιεν ἀναιδῶς, μὴ υἱοῦ ἀλλὰ λόγου εἶναι τὴν φωνὴν ταύτην. ἀλλ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω λεχθεῖσι δῆλον (8) ἐγένετο, ὅτι υἱός ἐστιν ὁ λέγων. ὁ γὰρ λέγων ἐνταῦθα, „ οὐκ ἦλθον κρῖναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι, „ δείκνυται οὐκ ἄλλος εἶναι, ἢ ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ θεοῦ. (9) φησὶ γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν (10) ὁ αὐτὸς Ἰωάννης, „ οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν, μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ. αὕτη δέ ἐστιν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος, ἢ τὸ φῶς· ἦν γὰρ αὐτῶν πονηρὰ τὰ ἔργα. εἰ ὁ λέγων, (11) οὐ γὰρ ἦλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω αὐτὸν, αὐτός ἐστιν ὁ λέγων, ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με· „ (12) ὁ δὲ ἐλθὼν σῶσαι τὸν κόσμον, καὶ

17. Judæi quidem hac dictione, *unum*, eum se esse Patrem dixisse arbitrabantur, quemadmodum sentit Sabellius: at Salvator noster peccatum illorum coarguit hujusmodi ratiocinio: Etiamsi me Deum dixissem, vos tamen scriptum meminisse oportebat, *Ego dixi, Dii estis*. Deinde hæc verba, *Ego & Pater unum sumus*, explanans, mutuam Filii & Patris unitatem eisdem indicari docet, cum ait, *Quia dixi, Filius Dei sum*. Nam tametsi verbis id non expressit, tamen quod his vocibus, *unum sumus*, significatur, ad ipsum retulit Filium. Nihil unum est cum Patre, nisi quod ex ipso Patre est. Quid porro ex ipso Patre fuerit præter Filium? Itaque concludit, *Ut cognoscatis quia ego in Patre, & Pater in me est*. Nec enim quid *unum* istud esset explicans, dixit in eo esse quod idem illud sit quocum unum est: sed in eo quod ipse sit in Patre, & Pater in Filio, qua videlicet ratione inter se sunt conjuncti, nec a se separari queunt. Namque ipsum quoque Sabellii hoc in loco evertit errorem, quippe qui non dixerit, Ego sum Pater, sed, *Filius Dei sum*. Arium pariter profligat cum ait, *Unum sumus*. Quocirca si aliud est Filius, & aliud est Verbum: non Verbum unum est cum Patre, sed Filius: neque qui Verbum vidit, vidit Patrem, sed qui Filium vidit. Præterea, vel Filius major est Verbo, vel Verbum nihil amplius habet quam Filius. Ecquid enim majus vel perfectius esse possit, quam quod significatur hisce dictionibus, *Unum*, *Ego in Patre, & Pater in me est*: *Qui vidit me, vidit Patrem?* Hæ enim voces Filii sunt. Ait ergo idem Joannes: *Qui vidit me, vidit eum qui misit me*. Et, *Qui me recipit, recipit eum qui misit me*. Et, *Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit verba mea, & non custodierit, ego non judico eum. Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvum faciam mundum: sed sermo quem audit, ille judicabit eum in novissimo die: quia ego ad Patrem vado*. Eum, qui mandatum non servaverit, prædicatione judicandum esse declarat. Nisi enim, inquit, venissem & locutus fuissem eis, peccatum non haberent. Nunc autem excusationem nullam habebunt, cum verba mea audierint, quibus salutem percipiunt qui ea custodiunt.

Joan. 10. 30. Joan. 14. 10. & 9. Joan. 12. 45. Matth. 10. 40. Joan. 12. 46. Joan. 12. 48. Joan. 15. 22.

18. Verum fortassis eo impudentiæ devenient, ut contendant has voces non Filii sed Verbi esse. At ex supradictis perspicuum est ea Filii esse verba. Qui enim hic dicit, *Non veni ut judicem sed ut salvum faciam mundum*, alius certe non est quam unigenitus Dei Filius. Sic enim antea loquitur idem Joannes: *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum dederit, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Non enim misit Deus Filium in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. Qui credit in eum, non judicatur: qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credidit in nomen unigeniti Filii Dei. Hoc est autem judicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem: erant enim eorum mala opera*. Itaque si ille qui dicit, *Non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvum faciam eum*, ipse est qui etiam dicit, *Qui videt me, videt eum qui misit me*: si item ille, qui venit ut mundum salvum

Joan. 12. 47. Joan. 3. 16. Joan. 12. 47. Ibid. v. 45.

(1) Sic Regius, Seguer. Basil. & Anglic. At alii & editi, ὅτι ἐγὼ εἶπα, θεοί ἐστε καὶ υἱοί, εἶτα &c.
(2) Regius, Seguer. Basil. & Anglic. τοῦ θεοῦ. In aliis & editis deest τοῦ. Ibidem Reg. εἰ γὰρ καὶ τῇ.
(3) Sic Regius, Seguer. Basil. & Anglic. At alii & editi, ἀποδέδωκε τῷ θεῷ ἤτοι τῷ υἱῷ.
(4) Regius & Seguer. ἐν τῷ αὐτὸ εἶναι. Ceteri & editi, ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι.
(5) Sic mss. & editio Commel. At editio Parisiens. & Colon. ἓν ἐσμεν.
(6) Sic Reg. & Seguer. In aliis & editis καὶ deest. Ibid. Reg. Seguer. Basil. Anglic. φησὶ γοῦν ὁ αὐτὸς Ἰωάννης. pro quo alii & editi, habent, καὶ πάλιν. Ibidem post ἑώρακε, Editi addunt τὸν πατέρα, quod abest a Reg. & Seguerian.
(7) Basil. & Anglic. ἀκούεις.
(8) Regius, Seguer. Basil. & Anglic. γνώσεται. Ceteri & editi, ἐγένετο.
(9) Sic Regius & Seguer. Alii vero & editi, ἔφη.
(10) Regius, Seguer. Basil. & Anglic. addunt ὁ αὐτὸς, quod abest ab aliis & editis.
(11) Sic Reg. & Seguer. At in aliis & editis deest γάρ.
(12) Hæc verba, ὁ δὲ ἐλθὼν &c. ad πέμψαντά με inclusive, desunt in Gobler. & Felc. 1. Ibid. pro ὁ μονογενής ἐστιν, Basil. Anglican. & editio Commel. habent, ὁμογενής ἐστιν. Mox Seguer. δηλονότι.

vum faciat, non judicet, unigenitus est Dei Filius; utique manifestum est ipsum esse Filium qui dicit, *Qui videt me, videt eum qui misit me*. Etenim is qui dicit, *Qui credit in me*, &, *si quis audierit verba mea, ego non judico eum*, ipse est Filius de quo hæc dicit, *Qui credit in eum, non judicatur: qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credidit in nomen unigeniti Filii Dei:* Et rursus, hoc est judicium ejus qui non credit in Filium, quia lux venit in mundum, nec crediderunt ei, nempe Filio. Lux enim certe ipse est, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum; qui quidem quamdiu secundum humanam naturam in terris mansit, lux erat in mundo, ut ipse ait: *Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis. Ego enim, lux*, inquit, *in mundum veni*.

Joan. 12. v. 44. & 47. — Joan. 3. 18. — Ibid. v. 19. — Joan. 1. 9. — Joan. 12. 36. — Ibid. v. 46.

19. Quibus ita probatis perspicuum sane est Filium esse ipsum Verbum. Porro si Filius lux est, quæ venit in mundum; sine ulla controversia sequitur ut per Filium factus fuerit mundus. Sic enim Euangelista initio Euangelii ita de Joanne Baptista loquitur: *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine*. Nempe, ut antea diximus, ipse Christus lux vera est, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum. Namque si in mundo ipse erat, & mundus per eum factus est: necesse igitur est ipsum Dei Verbum esse, per quod omnia facta fuisse idem testatur. Vel enim duos mundos admittere cogentur, ut unus per Filium, & alius per Verbum factus sit: vel si unus est mundus, & una creata natura, sequitur & unum & eumdem Filium ac Verbum ante omnem creatam naturam exstitisse, quippe quæ per ipsum facta fuerit. Quocirca si quemadmodum per Verbum, ita & per Filium omnia facta sunt: nihil contrarium esse apparebit, sed potius idem omnino erit dicere, In principio erat Vebum, &, In principio erat Filius. Sed si, eo quod non dixerit Joannes, In principio erat Filius, negant Filio convenire quæ Verbi propria sunt: similiter igitur Verbo non conveniunt quæ propria sunt Filii. Atqui demonstratum est ad Filium hæc pertinere verba, *Ego & Pater unum sumus*, ipsumque esse, *qui est in sinu Patris*; has similiter voces ejus esse, *Qui videt me, videt eum qui misit me*: Verbo item & Filio commune esse quod dicitur, mundum nempe per ipsum factum esse: ex quibus evidens fit Filium ante mundum exstitisse: siquidem necesse est opificem ante opera esse. Deinde ex illorum sententia sequitur id quod ad Philippum dictum est, non ad Verbum sed ad Filium pertinere. Nam, ut narrat Euangelista, dixit Jesus: *Tanto tempore vobiscum sum, nec cognovisti me, Philippe? Qui vidit me, vidit Patrem. Et quomodo tu dicis, ostende nobis Patrem? Non credis, quia ego in Patre & Pater in me est? Verba, quæ ego loquor vobis, a me ipso non loquor: Pater autem qui in me ma-*

Joan. 1. 8. — Joan. 10. 30. — Joan. 1. 18. — Joan. 12. 45. — Joan. 14. 9.

A μὴ κρῖναι αὐτὸν, ὁ μονογενής ἐστιν υἱὸς τοῦ θεοῦ· δῆλον ὅτι ὁ αὐτὸς υἱός ἐστιν ὁ λέγων, „ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν „πέμψαντά με. καὶ γὰρ ὁ λέγων, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, „καὶ, ἐάν τίς μου (1) ἀκούσῃ τῶν ῥημάτων, ἐγὼ οὐ κρίνω „αὐτόν· αὐτός ἐστιν ὁ υἱὸς, περὶ οὗ (2) ταῦτά φησιν, „ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται, ὁ δὲ μὴ πιστεύων „ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονο-„γενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ.„ καὶ πάλιν, (3) καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ κρίσις τοῦ μὴ πιστεύοντος εἰς τὸν υἱὸν, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ, δηλονότι (4) τῷ υἱῷ. αὐτὸς γὰρ ἂν εἴη τὸ φῶς, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον, τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· καὶ ὅσον χρόνον ἐπὶ B (5) γῆς ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, φῶς εἰς τὸν κόσμον ἦν, ὡς ἔφη αὐτὸς, „ἕως τὸ φῶς ἔχετε, πι-„στεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε. ἐγὼ „γὰρ φῶς, (6) φησιν, εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα.„

19. Καὶ τούτου τοίνυν δειχθέντος, δῆλον ὅτι υἱός ἐστιν ὁ λόγος. εἰ δὲ ὁ υἱός ἐστι τὸ φῶς, τὸ εἰς τὸν κόσμον ἐληλυθὸς, ἀναντιῤῥήτως διὰ τοῦ υἱοῦ ὁ κόσμος ἐγένετο. (7) ἐν γὰρ τῇ ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου περὶ τοῦ βαπτιστοῦ λέγων Ἰωάννου ὁ εὐαγγελιστής φησιν· „οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα „μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός.„ ἦν γὰρ, ὡς προείρημεν, τὸ φῶς αὐτὸς ὁ Χριστὸς τὸ ἀληθινὸν, τὸ C φωτίζον πάντα ἄνθρωπον, (8) τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. εἰ γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἀνάγκη οὖν αὐτὸν εἶναι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, περὶ οὗ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι ἔφησεν. ἢ γὰρ δύο κόσμους ἀναγκασθήσονται λέγειν, ἵν' ὁ μὲν δι' υἱοῦ, ὁ δὲ διὰ τοῦ λόγου εἴη γεγονώς· ἢ, εἰ εἷς ἐστιν ὁ κόσμος καὶ μία ἡ κτίσις, ἀκόλουθον (9) καὶ ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν υἱὸν καὶ λόγον πρὸ πάσης κτίσεως· δι' αὐτοῦ γὰρ γέγονεν. οὐκοῦν εἰ (10) ὡς διὰ τοῦ λόγου, οὕτως καὶ διὰ υἱοῦ τὰ πάντα γέγονεν, οὐδὲν ἐναντίον D φανήσεται, ἀλλὰ καὶ ταὐτὸν εἴη ἂν εἰπεῖν, ὡς, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ υἱός. εἰ δὲ ὅτι μὴ εἶπεν ὁ Ἰωάννης, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ υἱὸς, οὐχ ἁρμόζειν φήσουσι τῷ υἱῷ τὰ τοῦ λόγου· ὥρα καὶ τὰ τοῦ υἱοῦ μὴ ἁρμόζειν τῷ λόγῳ. τοῦ δὲ υἱοῦ ἐδείχθη τὸ, „ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ (11) τὸ, „ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρὸς, ὑπάρχειν αὐτόν. „καὶ τὸ, ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με·„ κοινὸν μέν τοι πρός τε τὸν λόγον καὶ τὸν υἱὸν, τὸ τὸν κόσμον δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι· ὡς ἐκ τούτου δείκνυσθαι πρὸ τοῦ κόσμου εἶναι τὸν υἱόν. ἀνάγκη γὰρ τὸν δημιουργὸν πρὸ τῶν (12) γινομένων εἶναι. καὶ τὸ E πρὸς Φίλιππον δὲ λεγόμενον, οὐ τοῦ λόγου κατ' αὐτοὺς ἂν εἴη, ἀλλὰ τοῦ υἱοῦ. (13) εἶπε γάρ, φησιν, ὁ Ἰησοῦς· „τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνω-„κάς με, Φίλιππε; ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πα-„τέρα. (14) καὶ πῶς σὺ λέγεις, δεῖξον ἡμῖν τὸν πα-„τέρα; οὐ πιστεύεις, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ „ἐν ἐμοί ἐστι; τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' „ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ· ὁ δὲ πατὴρ, (15) ὁ ἐν ἐμοὶ μέ-

νων

(1) Regius, Seguer. Basil. & Anglican. ἀκούσῃ. Ceteri & editi, ἀκούσητε.

(2) Regius, Seguer. Basil. & Anglic. ταῦτά φησι. Alii & editi, ταῦτα ἔφη.

(3) Sic Regius, Seguer. Basil. & Anglican. In aliis & editis καὶ deest. Ibid. Basil. αὐτή.

(4) Regius, Seguer. Basil. & Anglican. ὁ υἱός. Ibid. Basil. & Anglican. δῆλον ὅτι. Mox Reg. & Seguer. τὸν ἐρχόμενον. In aliis & editis τὸν deest.

(5) Basili. & Anglic. ἐπὶ τῆς γῆς. Mox iidem & Reg. ac Seguer. ὡς φησίν. Ibid. Reg. & Seguer. ὡς τὸ φῶς ἔχετε. Item ibidem iidem Regius, Seguer. Basil. Anglic. πιστεύετε εἰς τὸ φῶς. Editi & alii πιστεύετε εἰς αὐτό.

(6) Regius & Seguer. φησιν addunt: alii & editi, omittunt. Paulopost Seguer. Basil. δειχθέντος ὅτι υἱός ἐστιν ὁ λόγος. Anglic. omittit quoque δῆλον.

(7) Sic Regius & Seguer. Basil. & Anglican. sed duo ultimi Ἰωάννης pro Ἰωάννου habent. At ceteri & editi, ὡς ὁ Ἰωάννης ἔφη περὶ βαπτιστοῦ, οὐκ ἦν &c.

(8) Sic Regius & Seguer. In aliis & editis τὸν deest. Ibidem Regius, Seguer. Basil. & Anglic. κόσμον· ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ &c. Sic item Gobler. sed γὰρ omisso.

(9) Gobler. & Felc. 1. καὶ omittunt.

(10) ὡς abest ab Anglic.

(11) τὸ abest ab Anglic. Mox Reg. Seguer. & Basil. addunt, ὑπάρχειν αὐτὸν, quæ alii & editi omittunt.

(12) Regius, Seguer. & Gobler. γινομένων. Ceteri & editi, γενομένων.

(13) Sic Regius, Seguer. Basil. & Anglic. sed duo ultimi pro Ἰησοῦς, habent Ἰωάννης. Ceteri & editi, τοσοῦτον γὰρ, ἔφη, χρόνον.

(14) Editio Commel. & aliquot mss. τὸν πατέρα, καὶ τὰ ἑξῆς. εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον, &c. omissis intermediis, quæ in Reg. Seguer. Basil. & Anglic. exstant. Sed in Seguer. post ἵνα δοξασθῇ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ, desunt quæ sequuntur ante εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον.

(15) Basil. & Anglic. ὁ & αὐτὸς, omittunt, ut & αὐτὰ infra post τὰ ἔργα.

„ τῶν, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. πιστεύετέ μοι, ὅτι ἐγὼ ἐν „ τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί. εἰ δὲ μὴ, διὰ τὰ „ ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι, ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ „ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, κἀκεῖνος „ ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν „ πατέρα πορεύομαι. καὶ ὅτι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί „ μου, τοῦτο ποιήσω. ἵνα δοξασθῇ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ. „ οὐκοῦν εἰ ὁ πατὴρ δοξάζεται ἐν τῷ υἱῷ, ὁ υἱὸς ἂν εἴη „ ὁ λέγων· ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί· „ αὐτὸς καὶ τὸ, ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς, ἑώρακε τὸν πατέρα. „ αὐτὸς γὰρ ὁ ταῦτα λέγων, υἱὸν ἑαυτὸν δείκνυσιν ἐπάγων, „ ἵνα δοξασθῇ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ. „

20. Εἰ μὲν οὖν τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐφόρεσεν ὁ λόγος, αὐτὸν εἶναι λέγουσι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν μονογενῆ, καὶ μὴ τὸν λόγον υἱόν· ὁ ἄνθρωπος ἂν εἴη ἀκολούθως ὁ ἐν τῷ πατρὶ, (1) ἐν ᾧ καὶ ὁ πατὴρ ἐν αὐτῷ· καὶ ὁ ἄνθρωπος ἂν εἴη, ὁ ἓν ὢν αὐτὸς καὶ ὁ πατὴρ, καὶ ὁ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρὸς, καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. ἀναγκασθήσονται δὲ καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἰπεῖν τὸν κόσμον γεγενῆσθαι· καὶ τὸν ἄνθρωπον εἶναι, τὸν ἐλθόντα μὴ κρῖναι τὸν κόσμον, ἀλλὰ σῶσαι αὐτόν· αὐτὸν δὲ εἶναι καὶ πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι. „ (2) Ἰησοῦς γάρ, φησιν, εἶπεν αὐτοῖς· ἀμὴν „ ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰ- „ μι. „ καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον κατ' αὐτοὺς τὸν ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ μετὰ δύο καὶ τεσσαράκοντα γενεὰς (3) γενόμενον λέγειν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ὑπάρχειν; πῶς δὲ οὐκ ἄτοπον, (4) εἰ ἡ σάρξ, ἣν ἐφόρεσεν ὁ λόγος, αὕτη ἐστὶν ὁ υἱὸς, λέγειν τὴν ἐκ Μαρίας σάρκα ταύτην εἶναι, δι' ἧς ὁ κόσμος ἐγένετο; πῶς δὲ στήσουσι καὶ τὸ, ἐν τῷ κόσμῳ ἦν; τὸ γὰρ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως τοῦ υἱοῦ σημαίνων ὁ εὐαγγελιστὴς, ἐπήγαγε λέγων, ἐν τῷ κόσμῳ ἦν. πῶς δὲ εἰ μὴ ὁ λόγος υἱός ἐστιν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος υἱὸς, δύναται τὸν κόσμον σῶσαι, εἷς ὢν καὶ αὐτὸς τοῦ κόσμου; εἰ δὲ ἀναισχυντοῖεν ἐπὶ τούτοις, ποῦ ἔσται ὁ λόγος, τοῦ ἀνθρώπου ὄντος ἐν τῷ πατρί; (5) πόστος δὲ ἔσται ὁ λόγος πρὸς τὸν πατέρα, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πατρὸς ἓν ὄντων; εἰ δὲ ὁ ἄνθρωπος μονογενής ἐστι, πόστος ἔσται ὁ λόγος; ἢ γὰρ δεύτερον εἶναι αὐτὸν λέξειέ τις· ἢ εἰ (6) ὑπὲρ τὸ μονογενές ἐστιν, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ πατήρ. ὥσπερ γὰρ εἷς ἐστιν ὁ πατὴρ, οὕτως ἓν καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ μονογενές. τί δὲ καὶ πλέον ὁ λόγος ἔχει τοῦ ἀνθρώπου, εἴγε οὐχ ὁ λόγος υἱός ἐστι; διὰ μὲν γὰρ υἱοῦ καὶ τοῦ λόγου ὁ κόσμος γεγενῆσθαι γέγραπται, καὶ κοινόν ἐστι τῷ τε λόγῳ καὶ τῷ υἱῷ, τὸ δημιουργεῖν τὸν κόσμον· τὸ δὲ ὁρᾶν τὸν πατέρα, οὐκ ἔτι ἐν τῷ λόγῳ γέγραπται, ἀλλ' ἐν τῷ υἱῷ· καὶ τὸ σώζειν τὸν κόσμον, οὐκέτι διὰ τοῦ λόγου ἐλέχθη, ἀλλὰ διὰ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ. εἶπε γάρ, φησιν, ὁ Ἰησοῦς, „ τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, „ Φίλιππε; ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα. „ καὶ τὸν πατέρα δὲ οὐχ ὁ λόγος γέγραπται γινώσκειν, ἀλλ' ὁ υἱός· (7) ὁρᾶν δὲ τὸν πατέρα οὐχ ὁ λόγος εἴρηται, ἀλλ' ὁ μονογενὴς υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός.

21. Τί δὲ πλέον εἰς σωτηρίαν ἡμῶν ὁ λόγος συμβάλλεται μᾶλλον τοῦ υἱοῦ, εἴγε κατ' αὐτοὺς ἄλλος ἐστὶν ὁ υἱὸς, καὶ ἄλλος ὁ λόγος; πιστεύειν γὰρ ἡμᾶς οὐκ εἰς τὸν λόγον, ἀλλ' εἰς τὸν υἱὸν πρόσταξίς ἐστι. φησὶ γὰρ (8) ὁ Ἰωάννης, „ ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν, ἔχει ζωὴν αἰώ- „ νιον· ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ, οὐκ ὄψεται ζωήν. „ καὶ τὸ ἅγιον δὲ βάπτισμα, ἐν ᾧ πάσης πίστεως ἡμῶν ἡ σύστασις ὁρμεῖ, οὐκ εἰς λόγον, ἀλλ' εἰς πατέρα καὶ υἱὸν, καὶ ἅγιον πνεῦμα δίδοται. εἰ-

Tom. I.

Amen, ipse facit opera. Credite mihi quod ego in Patre sum, & Pater in me. Alioquin propter opera ipsa credite mihi. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio & ipse faciet, & majora his faciet, quia ego ad Patrem vado. Et quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio. Itaque si Pater in Filio glorificatur, Filius sine dubio fuerit qui ait: *Ego in Patre, & Pater in me est*, &, *Qui me vidit, vidit Patrem*. Qui enim hæc loquitur, seipsum Filium esse probat, cum addit, *ut glorificetur Pater in Filio*.

B 20. Si igitur contendunt hominem, quem gestavit Verbum, Filium Dei unigenitum esse, non autem Verbum: sequitur ut homo sit ille qui in Patre est, & in quo Pater est: homo item ille fuerit qui unum ipse & Pater est, quique in sinu est Patris, & lux vera est. Hinc fateri cogentur mundum per hominem factum esse, & hominem eum esse qui venit non ut judicaret, sed ut mundum salvum faceret: ipsum denique esse priusquam Abraham fieret. *Jesus* enim, inquit, *dixit illis: Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.* (Joan. 8. 58.) An non vero perabsurdum dictu est eum existere, antequam fieret Abraham, C quem ex semine Abrahæ post quadraginta duas ætates natum esse volunt? Si item caro, quam Verbum gestavit, Filius est: an non vehementer repugnat contendere hanc ipsam carnem, quam ex Maria accepit, esse per quam mundus factus est? Quid vero de his verbis dicturi sunt, *In mundo erat?* (Joan. 1. 10.) Namque Euangelista ut significaret exstitisse Filium, priusquam secundum carnem nasceretur, hæc subjecit verba, *In mundo erat*. Porro si non Verbum est Filius, sed homo est Filius, quomodo mundum possit servare, cum ipse quoque sit ex mundo? D Quod si nec his rationibus, eorum comprimetur impudentia, respondeant ubinam futurum sit Verbum, si homo est in Patre? Quotum autem Verbum erit cum Patre, cum homo & Pater unum sint? Quod si homo, unigenitus est; quotum, quæso, erit Verbum? Vel enim secundum esse respondebit aliquis: vel si supra unigenitum est; ipse certe Pater fuerit. Quemadmodum enim unus est Pater; ita unigenitus ex eo natus, unus est. Quid præterea Verbum homine amplius habet, si Verbum Filius non sit? Mundum quidem per Filium & Verbum factum esse scriptum est, communeque est Verbo & Filio mundum E creare: at Patrem non a Verbo sed a Filio videri declarat Scriptura; nec item mundus per Verbum, sed per unigenitum Filium salvus fieri dicitur. Namque, inquit, dixit Jesus: *Tanto tempore vobiscum sum, & non cognovisti me, Philippe? Qui vidit me, vidit Patrem.* (Joan. 14. 9.) Nec etiam a Verbo, sed a Filio Patrem cognosci legimus: uti nec Verbum videre Patrem dicitur sed unigenitus Filius qui est in sinu Patris.

21. Ecquid porro Verbum ad nostram salutem amplius possit conferre quam Filius, si nempe, ut arbitrantur, alius est Filius, & aliud Verbum? Nos enim non in Verbum, sed in F Filium credere jubemur, ut Joannes his Verbis declarat: *Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui autem Filio non credit, non videbit vitam.* (Joan. 3. 36.) Insuper sanctum Baptisma, in quo totius nostræ fidei posita est constitutio, non in Verbum, sed in Patrem & Filium & sanctum Spiritum datur. Quapropter

(1) Sic mss. omnes. Editio Commel. ὁ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν αὐτῷ.
(2) Sic Regius, Seguer. Basil. & Anglic. At alii & editi, ἀμὴν γὰρ, ἔφη ὁ Ἰησοῦς, λέγω &c.
(3) Basiliensis & Anglic. γενόμενον. Regius & Seguer. λεγόμενον. Alii editique utrumque omittunt.
(4) Sic Regius & Seguer. ut & Nannius legit. Alii & editi, εἰ, mendose.
(5) Gobleria. hic & mox, πόσος.
(6) Sic Regius, Seguerianus, Basil. & Anglic. At in aliis & editis deest εἰ.
(7) Basiliensis & Anglicanus, καὶ ὁρᾶν.
(8) Sic Regius, Seguerianus & Basiliensis. Alii autem & editi ὁ omittunt.

pter si secundum illos aliud est Verbum, & alius Filius, nec Verbum est Filius: nihil sane ad Verbum Baptisma pertinet. Quomodo igitur Verbum secundum illos una est cum Patre, cum in Baptismi donatione una cum eo non sit? At forte responsuri sunt Verbum in Patris nomine contineri. Quidni ergo & Spiritus? An vero extra Patrem existit Spiritus? Deinde, si Verbum non est Filius, homo igitur post Patrem nominandus erit, & Spiritus post hominem: nec jam Unitas ex illorum sententia in Trinitatem dilatabitur, sed in quaternitatem, nempe in Patrem, Verbum, Filium, & Spiritum sanctum. Verum hic eos pudor in aliud cogit confugere diverticulum. Ajunt igitur non hominem seorsum, quem gestavit Dominus, sed utrumque, Verbum scilicet & hominem, esse Filium: ambo enim simul conjuncti, ut inquiunt, Filius appellatur. Quis igitur amborum, causa alterius est? Uter utrum effecit Filium? Vel, ut planius loquar, num Verbum Filius est propter carnem, an vero caro propter Verbum Filius dicitur? Anne potius neutrum alteri causa est cur Filius appelletur, sed solus amborum congressus? Quod si Verbum propter carnem, Filium esse responderint, certe carnem Filium esse necesse est: quo ex responso omnia illa absurda consequentur, quæ ex illorum superius dictum est oriri sententia, qui hominem Filium esse affirmant. Si vero propter Verbum, caro Filius dicitur, igitur Verbum etiam ante carnem, Filius erat. Nam qui fieri potest ut alios ille filios reddat, qui ipse filius non est, præsertim Patre existente? Profecto, si sibi ipse filios efficit, Pater dicendus est: si Patri, ipse sit quoque filius, vel potius ipse verus sit Filius necesse omnino est, propter quem scilicet alii filii efficiuntur.

22. Ceteroquin, si ille non sit filius, & nos filii sumus, utrique non illius sed nostri pater erit Deus. Cur ergo id sibi tamquam proprium his verbis vendicat, *Pater meus*, &, *Ego ex Patre*. Si enim communis omnium pater est, non ejus solius est pater, neque solus ille ex Patre exivit. Interdum autem nostrum etiam patrem dici docet, ob suam scilicet cum nostra carne communionem. Ideo enim Verbum caro factum est, ut, quoniam Verbum est Filius, propter Filium in nobis habitantem noster quoque pater appellaretur. Nam, inquit, *misit Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba, Pater*. Itaque Filius, qui in nobis est, proprium suum Patrem invocans, nostrum etiam patrem a nobis appellari concedit. Veruntamen in quorum cordibus Filius non est, nec etiam Deus, eorum pater dici potest. Igitur si homo propter Verbum Filius dicitur, cum veteres, antequam Verbum humanam assumsisset naturam, filii sint appellati, omnino necesse est Verbum etiam ante suum adventum Filium fuisse. Hinc illa Scripturæ verba, *Filios genui*: & in historia Noe: *Videntes filii Dei*: & in Cantico: *Numquid non ipse est pater tuus*? Erat ergo & verus Filius, propter quem illi filii dicuntur. Quod si secundum illos neutrum horum est Filius, sed amborum congressu constituitur, necesse omnino est neutrum esse Filium; id est, nec Verbum nec hominem Filium esse, sed quamdam causam propter quam copulati sunt: ac proinde causa illa quæ Filium efficit, copulatione prior erit. Ergo ex hoc item responso sequitur Filium ante

Joan. 5. 17. Ibid. 16. 28.

Galat. 4. 6.

Deus, illorum pater non est, in quorum corde non est Filius.

Esai. 1. 2. Genes. 6 2. Deuter. 32. 6.

A περ οὖν κατ' αὐτοὺς ἄλλος ἐστὶν ὁ λόγος, καὶ ἄλλος ὁ υἱὸς, καὶ οὐκ ἔστιν υἱὸς ὁ λόγος, οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον τὸ βάπτισμα. πῶς οὖν συνέστιν ὁ λόγος κατ' αὐτοὺς τῷ πατρὶ, οὐ συνὼν αὐτῷ ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος δόσει; ἀλλ' ἴσως ἂν εἴποιεν, ἐν τῷ τοῦ πατρὸς ὀνόματι περιέχεται καὶ ὁ λόγος. (1) διατί οὖν οὐχὶ καὶ τὸ πνεῦμα; ἢ ἐκτὸς τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα; καὶ ἄνθρωπος μὲν, εἴπερ οὐκ ἔστιν υἱὸς ὁ λόγος, μετὰ τὸν πατέρα ὀνομάζεται, τὸ δὲ πνεῦμα μετὰ τὸν ἄνθρωπον· οὐκ ἔτι δὲ οὐδὲ εἰς τριάδα κατ' αὐτοὺς ἡ μονὰς πλατύνεται, ἀλλ' εἰς τετράδα, πατέρα, (2) καὶ B λόγον, καὶ υἱὸν, καὶ πνεῦμα ἅγιον. ἐν τούτοις δὴ αἰσχυνόμενοι, εἰς ἕτερον καταφεύγουσι, καί φασι μὴ τὸν ἄνθρωπον καθ' ἑαυτὸν, ὃν ἐφόρεσεν ὁ κύριος, ἀλλὰ τὸ συναμφότερον τόν τε λόγον καὶ τὸν ἄνθρωπον εἶναι υἱόν· συνημμένα γὰρ ἀμφότερα, υἱὸς, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ὀνομάζεται. τί τοίνυν τίνος αἴτιον, καὶ πότερος πότερον υἱὸν κατεσκεύασεν; ἢ, ἵνα λευκότερον εἴποιμι, (3) ἆρα διὰ τὴν σάρκα ὁ λόγος υἱός; ἢ διὰ τὸν λόγον ἡ σὰρξ υἱὸς λέγεται; ἢ οὐδ' ὁπότερον τούτων, ἀλλ' ἡ (4) ἀμφοῖν σύνοδος; εἰ μὲν οὖν C ὁ λόγος διὰ τὴν σάρκα· ἀνάγκη τὴν σάρκα εἶναι υἱὸν, καὶ ἀκολουθεῖ τὰ ἄτοπα, ὅσα προείρηται ἐκ τοῦ λέγειν τὸν ἄνθρωπον υἱόν. εἰ δὲ διὰ τὸν λόγον ἡ σὰρξ υἱὸς λέγεται· καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς πάντως ὁ λόγος ὢν υἱὸς ἦν. πῶς γὰρ οἷόν τε υἱοποιεῖν τινὰ ἑτέρους, μὴ ὄντα αὐτὸν υἱὸν, ὄντος μάλιστα πατρός; εἰ μὲν οὖν ἑαυτῷ υἱοποιεῖ, πατὴρ αὐτὸς ἂν εἴη· εἰ δὲ τῷ πατρὶ, ἀνάγκη αὐτὸν εἶναι υἱὸν, (5) μᾶλλον δὲ, αὐτὸν εἶναι τὸν υἱὸν, δι' ὃν καὶ οἱ ἄλλοι υἱοποιοῦνται.

22. Ἐπεὶ εἰ μὴ ὄντος αὐτοῦ υἱοῦ, ἡμεῖς υἱοί ἐσμεν, D ἡμῶν ἂν εἴη ὁ θεὸς πατὴρ, καὶ οὐκ αὐτοῦ. πῶς οὖν ἰδιοποιεῖται μᾶλλον λέγων, „ ὁ πατήρ μου, καὶ, „ ἐγὼ ἐκ τοῦ πατρός; „ εἰ γὰρ κοινὸς πάντων πατὴρ, οὐ μόνου αὐτοῦ πατὴρ, οὐδὲ μόνος αὐτὸς ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ πατρός. λέγει δέ ποτε καὶ ἡμῶν αὐτὸν λέγεσθαι πατέρα, διὰ τὸ αὐτὸν κεκοινωνηκέναι τῇ ἡμετέρᾳ σαρκί. διὰ τοῦτο γὰρ γέγονεν ὁ λόγος σὰρξ, ἵν', ἐπειδὴ ὁ λόγος ἐστὶν υἱὸς, διὰ τὸν ἐνοικοῦντα ἐν ἡμῖν υἱὸν (6) λέγηται καὶ ἡμῶν πατήρ· „ ἀπέ„στειλε γάρ, φησι, τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς „ τὰς καρδίας ἡμῶν, κρᾶζον, Αββᾶ, ὁ πατήρ. „ οὐκοῦν ὁ ἐν ἡμῖν υἱὸς τὸν ἴδιον πατέρα ἐπικα- E λούμενος, καὶ ἡμῶν αὐτὸν ποιεῖ πατέρα λέγεσθαι. ἀμέλει ὧν οὐκ ἔστιν εἰς τὰς καρδίας ὁ υἱὸς, τούτων οὐδὲ πατὴρ ὁ θεὸς ἂν λεχθείη. εἴπερ οὖν διὰ τὸν λόγον ὁ ἄνθρωπος λέγεται υἱὸς, ἀνάγκη πᾶσα λεγομένων καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τῶν παλαιῶν υἱῶν, εἶναι καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τὸν λόγον υἱόν· „ υἱοὺς γάρ, (7) φησιν, ἐγέννη„σα· καὶ ἐπὶ Νῶε· ἰδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ θεοῦ· „ καὶ ἐν τῇ ᾠδῇ, οὐκ αὐτὸς οὗτός σου πατήρ; „ οὐκοῦν ἦν καὶ ὁ ἀληθῶς υἱὸς, δι' ὃν κἀκεῖνοι υἱοί. εἰ δὲ κατ' ἐκείνους πάλιν οὐδ' ὁπότερον τούτων υἱὸς, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀμφοῖν σύνοδον, ἀ- F νάγκη μηδ' ὁπότερον εἶναι υἱόν· φημὶ δὴ, μή τε τὸν λόγον, μή τε τὸν ἄνθρωπον, ἀλλά τινα αἰτίαν, δι' ἣν καὶ συνήφθησαν· καὶ οὕτως (8) δὲ προηγήσεται ἡ αἰτία τῆς συνάψεως, ἥτις υἱὸν ποιεῖ. οὐκοῦν (9) καὶ κατὰ τοῦτο πρὸ τῆς σαρ-

(1) Sic Regius, Seguer. Basil. Anglican. & Goblerian. At editio Commel. δ ὅτι.

(2) Regius, Seguerianus, Basiliensis & Anglicanus recte addunt καὶ λόγον, quod alii & editi omittunt.

(3) Basiliensis & Goblerian. ἆρα. Ceteri & editio Commel. ἄρα.

(4) Sic Regius & Seguerian. In aliis & editis ἡ deest.

(5) Regius & Seguerian. addunt, μᾶλλον δὲ αὐτὸν εἶναι τὸν υἱὸν, quæ ceteri & editi omittunt.

(6) Sic Regius, Seguerianus, Basiliensis & Anglicanus. At alii & editi, λέγεται.

(7) φησὶν abest a codice Regio & Segueriano, Basiliensi & Anglicano.

(8) Regius & Seguerianus δὲ addunt, quod alii & editi omittunt.

(9) Regius & Seguerian. καὶ κατά. In aliis & editis καὶ deest.

σαρκὸς προϊῶ ὁ υἱός. τούτων δὴ λεγομένων εἰς ἕτερον καταφεύξονται λέγοντες μὴ τὸν ἄνθρωπον εἶναι υἱὸν, μηδὲ τὸ συναμφότερον, ἀλλὰ τὸν λόγον, ἐν ἀρχῇ μὲν εἶναι λόγον ἁπλῶς· ὅτε δὲ ἐνηνθρώπησε, τότε ὠνομάσθαι υἱόν· πρὸ γὰρ τῆς ἐπιφανείας μὴ εἶναι υἱὸν, ἀλλὰ λόγον μόνον· καὶ ὥσπερ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ ὢν πρότερον σὰρξ, οὕτως ὁ λόγος υἱὸς γέγονεν, οὐκ ὢν πρότερον υἱός. ταῦτα μὲν ἐκείνων τὰ φλυαρήματα· ἔχει δὲ τὸν ἔλεγχον (1) ἐναργῆ.

23. Εἰ γὰρ ὅλως ἐνανθρωπήσας γέγονεν υἱὸς, ἡ ἐνανθρώπησις αἰτία. καὶ εἰ ὁ ἄνθρωπος αἴτιος τοῦ εἶναι αὐτὸν υἱὸν, ἢ τὸ συναμφότερον· (2) καὶ τὰ αὐτὰ ἄτοπα ἀπαντήσει. ἔπειτα, εἰ πρῶτον λόγος, καὶ ὕστερον υἱὸς, φανήσεται ὕστερον ἐγνωκὼς τὸν πατέρα, καὶ οὐ πρότερον· οὐ γὰρ (3) ᾗ λόγος γινώσκει, ἀλλ᾽ ᾗ υἱός. „ οὐδεὶς γὰρ γινώσκει τὸν πατέρα, εἰ μὴ ὁ υἱός. „ ἀπαντήσει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὕστερον ἐν κόλποις τοῦ πατρὸς γέγονε, καὶ ὕστερον αὐτὸς καὶ ὁ πατὴρ ἓν γεγόνασι· καὶ ὕστερον τὸ, „ ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα. „ ταῦτα γὰρ πάντα ἐπὶ υἱοῦ ἐλέχθη. ἐκ δὴ τούτων ἀναγκασθήσονται εἰπεῖν· οὐδὲν ἦν ὁ λόγος, ἀλλ᾽ ὄνομα μόνον. οὔτε γὰρ ἐν ἡμῖν μετὰ τοῦ πατρὸς, οὔτε (4) ὁ τὸν λόγον ἑωρακὼς, ἔβλεπε τὸν πατέρα, οὔτε ὅλως τινὶ ἐγνώσθη ὁ πατήρ· διὰ γὰρ υἱοῦ γινώσκεται ὁ πατήρ· οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται, „ καὶ ᾧ ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ. „ μήπω δὲ ὄντος τοῦ λόγου υἱοῦ, οὐδέπω τις ἐγίνωσκε τὸν πατέρα. πῶς οὖν Μωσεῖ, πῶς τοῖς πατράσιν ὤφθη; αὐτὸς γὰρ ἐν ταῖς βασιλείαις φησίν. „ ἀποκαλυφθεὶς ἀπεκαλύφθην πρὸς πάντας τοὺς „ πατέρας ὑμῶν. „ εἰ δὲ ἀπεκαλύφθη θεὸς, (5) δῆλον ὅτι ἦν ὁ ἀποκαλύπτων υἱὸς, ὡς αὐτός φησι· καὶ ᾧ ἐὰν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ. ἀσεβὲς μὲν οὖν καὶ ἀνόητον τὸ λέγειν, ἄλλον εἶναι τὸν λόγον, καὶ ἄλλον (6) εἶναι τὸν υἱόν· πόθεν δὲ ἄρα τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν ἐσχήκασιν, ἐρέσθαι καλόν. φασὶ δὴ διὰ τὸ μὴ εἰρῆσθαι ἐν τῇ παλαιᾷ περὶ υἱοῦ, ἀλλὰ περὶ λόγου, (7) καὶ διὰ τοῦτο νεώτερον ὑπονοεῖν τοῦ λόγου τὸν υἱὸν διαβεβαιοῦνται, ὅτι μὴ ἐν τῇ παλαιᾷ, ἀλλ᾽ ἐν τῇ καινῇ μόνῃ (8) περὶ αὐτοῦ ἐλέχθη. ταῦτ᾽ ἐκεῖνοι ἀσεβῶς φθέγγονται. πρῶτον μὲν γὰρ διαιρεῖν τὰς διαθήκας, καὶ μὴ τὴν ἑτέραν τῆς ἑτέρας (9) ἔχεσθαι, Μανιχαίων καὶ Ἰουδαίων τὸ ἐπιτήδευμα, τῶν μὲν τῇ παλαιᾷ, τῶν δὲ τῇ νέᾳ ἀντιλεγόντων. ἔπειτα κατ᾽ αὐτοὺς, εἰ τὰ ἐν τῇ παλαιᾷ κείμενα προάγει τῷ χρόνῳ, τὰ δὲ ἐν τῇ νέᾳ νεώτερά ἐστι, καὶ ἐκ τῶν γραμμάτων οἱ χρόνοι κρίνονται· ἀνάγκη πάλιν νεώτερα εἶναι τὸ, „ ἐγὼ καὶ „ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν· τό, τε, μονογενής· καὶ τὸ, ὁ „ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα· „ οὐ γὰρ ἐκ τῆς παλαιᾶς, ἀλλ᾽ ἐκ τῆς καινῆς ταῦτα μαρτυρεῖται.

24. Οὐμὴν δὲ, ἀλλ᾽ ἀληθῶς (10) καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ περὶ υἱοῦ πολλὰ λέγεται· οἷον ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ (11) τὸ, „ υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. καὶ „ ἐν τῷ ἐννάτῳ ἡ ἐπιγραφὴ, εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν „ κρυφίων τοῦ υἱοῦ, ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. καὶ ἐν τῷ „ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ, εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τῶν ἀλ„ λοιωθησομένων τοῖς υἱοῖς Κορὲ, εἰς σύνεσιν, ᾠδὴ „ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ· καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ, ᾄσω δὴ τῷ „ ἠγαπημένῳ ᾆσμα τοῦ ἀγαπητοῦ τῷ ἀμπελῶνί μου.

A carnem exstitisse. Verum his ita demonstratis, aliud quærunt effugium: nempe ajunt non hominem Filium esse, neque utrumque simul, sed Verbum, quod quidem in principio fuit dumtaxat Verbum; cum autem homo factus est, tunc Filius est nominatus. Nam antequam advenisset, inquiunt, non erat Filius, sed tantummodo Verbum: ac proinde ut Verbum caro factum est, cum antea caro non esset; ita Verbum Filius factus est, cum prius Filius non esset. Hæ illorum sunt ineptiæ, quas refutare haud est difficile.

Adversus illos qui ajebant Verbum tunc solum Filium fuisse appellatum, cum homo est factus.

23. Nam si Verbum, humana accepta natura, Filius est factus: igitur naturæ humanæ assumtio causa B ejus rei est. Quapropter si homo causa est cur Verbum sit Filius, vel * utrumque: eadem certe absurda occurrent. Deinde, si prius Verbum est, & posterius Filius, sequitur ut Patrem posterius, non prius cognoverit. Nec enim eum novit quatenus Verbum est, sed quatenus Filius. *Nemo enim novit Patrem nisi Filius*. Sequetur item nonnisi posterius contigisse ut in sinu Patris fuerit, ipseque & Pater unum facti sint, eveneritque id quod dixit, *Qui vidit me, vidit Patrem*. Nam hæc omnia de Filio dicta sunt. Insuper ex his cogentur fateri Verbum nihil fuisse præter C merum nomen. Neque enim in nobis cum Patre erat, nec qui Verbum videbat, Patrem videbat, nec cuiquam omnino notus erat Pater, quippe qui per Filium cognoscatur: sic enim scriptum est, *Et cui Filius revelaverit*. Unde cum Verbum nondum esset Filius, nondum quoque Pater cognoscebatur. Quomodo igitur Moysi & Patribus apparuit? Ipse enim in libris Regnorum ita loquitur? *Revelatus sum omnibus patribus vestris*. Proinde si revelatus est Deus, certe Filius revelavit, ut ipse testatur, *& cui Filius revelaverit*. Itaque impium & stultum dictu est aliud esse Verbum, & alium esse Filium. Nec vero D ab re erit inquirere undenam hujusmodi hauserint opinionem. Ajunt igitur, cum in vetere Testamento nulla Filii sed solius Verbi fiat mentio, idcirco se opinari Filium Verbo juniorem esse, quippe cum nihil de ipso dictum sit in vetere Testamento, sed tantum in novo. Hæc sunt quæ illi proferunt, sed impie. Nam primo Testamenta dividere, ita ut unum cum alio non cohæreat, Manichæorum atque Judæorum est, quorum nimirum alii veteri, alii novo Testamento adversantur. Deinde si, ut putant, ea quæ in veteri exstant Testamento, tempore antecedunt, ea autem, quæ in novo Testamento continen- E tur, recentiora sunt, velintque ex divinis litteris tempora æstimari, necesse sane est ista esse recentiora, nempe, *Ego & Pater unum sumus*, *Unigenitus*, *Qui vidit me, vidit Patrem*. Non enim ex vetere Testamento sed ex novo hæc testimonia proferuntur.

Matth. 11. 27.

Joan. 14. 9.

Matth. 11. 27.

1. Reg. 8. 27.

Joan. 10. 30.
Joan. 1. 18.
Joan. 14. 9.

24. Atqui non ita est, sed etiam revera in vetere Testamento multa de Filio occurrunt, ut in Psalmo secundo: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*; & in nono inscriptio, *In finem pro occultis Filii, Psalmus David*: & in quadragesimo quarto, *In finem pro iis qui commutabuntur, filiis Core, ad intellectum, Canticum pro dilecto*: & apud E- F saiam, *Cantabo dilecto canticum dilecti vineæ meæ*. *Vinea*

Psal. 2. 7.

Psal. 44. 1.

Esa. 5. 1.

(1) Anglicanus, ἐν ἀρχῇ.
(2) Basiliensis & Anglican. καὶ omittunt.
(3) Regius & Seguerian. hic & mox, ἢ pro ᾗ.
(4) Sic Reg. Seguerianus, Basiliens. & Goblerian. At alii & editi ὁ omittunt.
(5) Goblerian. δηλονότι. Mox Anglicanus. ᾧ ἂν ὁ υἱός.
(6) Reg. & Seguerian. addunt εἶναι, quod abest ab aliis & editis. Mox Reg. & Seguer. ἐρέσθαι. Ceteri & editi, ὅρεσθαι.
(7) Sic Reg. Seguerian. Basiliens. & Anglican. In aliis & editis deest καί.
(8) Sic Regius, Seguerianus, Basiliensis & Anglicanus. At alii & editi omittunt περὶ αὐτοῦ. Mox Gobler. ἐκεῖνοι οἱ ἀσεβεῖς. Anglic. ibidem διαιρεῖν τὴν διαθήκην.
(9) Sic in Reg. emendatum est. Alii & editi, δέχεσθαι, ut & prius exstabat in Regio.
(10) Sic Reg. Seguer. Gobler. & Felckman. 1. At alii & editi, ἀλλ᾽ ἀληθῶς δὲ ἐν τῇ.
(11) Regius & Seguerianus τὸ, υἱός μου. In aliis & editis deest τό. Mox Regius, Seguerianus, Basiliensis & Anglic. καὶ ἐν τῷ ἐννάτῳ ἡ ἐπιγραφή. Ceteri & editi, καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἐννάτου ψαλμοῦ.
* Id est, vel si Verbum & homo, sive conjunctio Verbi cum homine, causa est cur Verbum sit Filius.

Vinea facta est dilecto. Quis autem dilectus est præter Filium unigenitum, ut in Psalmo centesimo nono habetur, *Ex utero ante Luciferum genui te*, de quo postea dicendi locus erit: & in Proverbiis, *Ante omnes colles gignit me*: & apud Danielem, *Et species quarti, similis Filio Dei*, pluraque alia. Si ergo ex veteri Testamento petitur antiquitas, fatendum utique est antiquum Filium esse, cum multis in locis veteris Testamenti commemoretur. Ita est, inquiunt, sed ista prophetice dicta sunt: ergo & illa pariter de Verbo prophetice memorata sunt. Nec enim unum prophetice est dictum, aliud vero non prophetice. Nam si hæc verba, *Filius meus es tu*, futurum aliquid significent; idem etiam de illis verbis dicendum est, *Verbo Domini cæli firmati sunt*. Nec enim dixit, facti sunt, vel fecit. Quod autem vocabulum, *firmavit*, de futuro intelligendum sit, conjicere licet ex his verbis: *Dominus regnavit*: deinde, *Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur*. Si item ea, quæ in Psalmo quadragesimo quarto pro Dilecto narrantur, ad futurum tempus pertinent; idem quoque erit dicendum de his quæ sequuntur, *Eructavit cor meum Verbum bonum*. Similiter si hæc verba, *Ex utero*, hominem denotant; ergo & quod ex corde eructari dicitur. Namque si uterus humanum quid est, cor etiam corporea res est. Sed si quod ex corde profunditur, æternum est; illud etiam quod ex utero nascitur, æternum esse intelligendum est. Similiter si Unigenitus est in sinu, Dilectus quoque in sinu est. Idem enim est Unigenitus & Dilectus, ut ex his liquet verbis, *Hic est Filius meus Dilectus*. Nec enim ut suam in eum caritatem significaret, Dilectum ipsum appellavit, ne alios odio habere videatur: sed Unigenitum indicabat esse, ut solum eum ex seipso esse doceret. Hinc Verbum ipsum, cum unigenitum Abrahæ filium vellet designare, ait: *Offer filium tuum dilectum*. Nemini autem dubium est solum Isaac ex Sara genitum hic intelligi. Itaque Verbum est Filius, non recens factus vel nominatus Filius, sed semper Filius. Nam si Filius non est, nec Verbum esse potest. Et vicissim, si Verbum non est, nec Filius potest esse. Siquidem quod ex Patre est, Filius utique est. Quid porro est ex Patre, nisi Verbum quod ex corde progressum est, & ex utero genitum. Nec enim Pater Verbum est, aut Verbum Pater est: sed ille, Pater; hic, Filius est: ille gignit, hic gignitur.

Ps. 109. 3. — Prov. 8. 25. — Daniel. 3. 25. vel juxta Vulgatam, 92. — Psal. 32. 6. — Psal. 92. — Psal. 44. — Psal. 109. 3. — Mat. 3. 17. — Genes. 22. 2.

25. Quocirca insanit profecto Arius, cum ait Verbum ex nihilo esse, fuisseque aliquando cum non esset. Insanit pariter Sabellius, cum Patrem Filium esse, & Filium Patrem esse docet, unum quidem hypostasi, sed nomine duos: quem ut suum confirmet errorem, dementer & perperam exemplo gratiæ Spiritus utitur. Ait enim: „ Quemadmodum *divisiones sunt* „ *gratiarum*, *idem autem Spiritus*: ita & Pater idem „ quidem est, sed in Filium & Spiritum dilatatur. „ Sane id perabsurdum est. Si enim eadem est ratio Dei & Spiritus: sequitur ut Pater, Verbum sit & Spiritus sanctus; ita ut sese ad cujusque necessitatem accommodans, modo sit Pater, modo Verbum, modo Spiritus: atque adeo nomine tenus Filius erit & Spiritus, re autem vera tantummodo Pater, qui, quatenus est Filius, principium habeat, ac Pater appellari de-

1. Cor. 12. 4.

A „ ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ ἠγαπημένῳ. τὸ δὲ ἀγαπητὸς „ τίς αὖ εἴη, ἢ υἱὸς μονογενής; ὡς καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἐννάτῳ, ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά „ σε, περὶ οὗ ὕστερον λεχθήσεται· (1) καὶ ἐν παροιμίαις δὲ, πρὸ δὲ πάντων τῶν βουνῶν γεννᾷ με· „ καὶ ἐν τῷ Δανιὴλ, (2) καὶ ἡ ὅρασις τοῦ τετάρτου ὁ„ μοία υἱῷ Θεοῦ, „ καὶ ἄλλα πλείονα. εἰ τοίνυν ἐκ τῆς παλαιᾶς ἡ ἀρχαιότης, ἀρχαῖος ἂν εἴη καὶ ὁ υἱὸς, (3) ὁ ἐν τῇ παλαιᾷ, ἐν πολλοῖς σαφηνιζόμενος. ἀλλὰ ναὶ, φασι, κεῖται μὲν, προφητικῶς δὲ ἐστι. οὐκοῦν καὶ περὶ τοῦ λόγου προφητικῶς εἰρῆσθαι λεχθείη αὖ· οὐ γὰρ τὸ μὲν, (4) τὸ δέ. εἰ γὰρ B τὸ, „ υἱός μου εἶ σὺ, ἐπὶ μέλλοντος· δῆλον „ ὅτι καὶ τὸ, τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστε„ ρεώθησαν. „ οὐ γὰρ εἶπεν, ἐγένοντο, οὐδὲ, ἐποίησεν. ὅτι δὲ τὸ ἐστερέωσεν ἐπὶ μέλλοντος, φησὶν, „ ὁ κύριος ἐβασίλευσεν· εἶτα· καὶ γὰρ ἐστερέωσε „ τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. „ καὶ (5) εἰ τὸ ἐκ τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ, ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ, ἐπὶ μέλλοντος, δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἐπιφερόμενον τὸ, „ ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον „ ἀγαθόν. καὶ εἰ τὸ, ἐκ γαστρὸς, „ ἐπὶ ἀνθρώπου· ἄρα καὶ τὸ, ἐκ καρδίας. εἰ γὰρ ἡ γαστὴρ ἀνθρώπινον, (6) καὶ ἡ καρδία σωματικόν. εἰ C δὲ τὸ, ἐκ καρδίας, ἀΐδιον· καὶ τὸ, ἐκ γαστρὸς, ἀΐδιον· καὶ εἰ ὁ μονογενὴς ἐν κόλποις· καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἐν κόλποις. ταὐτὸν γάρ ἐστι τό τε μονογενὲς καὶ τὸ ἀγαπητὸν, ὡς τὸ, „ οὗτός „ ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός. „ οὐ γὰρ δὴ (7) τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην σημᾶναι θέλων, εἶπε τὸ, ἀγαπητὸς, ἵνα μὴ τοὺς ἄλλους μισεῖν δόξῃ· ἀλλὰ τὸ μονογενὲς ἐδήλου, ἵνα τὸ μόνον ἐξ αὐτοῦ εἶναι αὐτὸν δείξῃ. καὶ τῷ Ἀβραὰμ (8) γοῦν σημᾶναι θέλων ὁ λόγος τὸ μονογενὲς, φησὶ, προσένεγκε τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν. παντὶ δὲ δῆλον, D ἐκ τῆς Σάῤῥας μόνον εἶναι τὸν Ἰσαάκ. ἔστιν ἄρα ὁ λόγος υἱὸς, οὐκ ἄρτι γεγονὼς, ἢ ὀνομασθεὶς υἱὸς, ἀλλ' ἀεὶ υἱός. εἰ γὰρ μὴ υἱὸς, οὐδὲ λόγος· καὶ εἰ μὴ λόγος, οὐδὲ υἱός. τὸ γὰρ ἐκ τοῦ πατρὸς, υἱός ἐστι. τί δέ ἐστιν ἐκ τοῦ πατρὸς, (9) εἰ μὴ λόγος, ὁ ἐκ καρδίας προελθὼν, καὶ ἐκ γαστρὸς γεννηθείς; οὐ γὰρ ὁ πατὴρ, λόγος ἐστίν· οὐδὲ ὁ λόγος, πατήρ ἐστιν· ἀλλ' ὁ μὲν, πατήρ· ὁ δὲ, υἱός· καὶ ὁ μὲν, γεννᾷ· ὁ δὲ, γεννᾶται.

25. Μαίνεται μὲν οὖν Ἄρειος ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι λέγων τὸν υἱὸν, καὶ ἦν ποτε, ὅτε οὐκ E ἦν. μαίνεται δὲ καὶ Σαβέλλιος λέγων τὸν πατέρα εἶναι υἱὸν, καὶ ἔμπαλιν τὸν υἱὸν εἶναι πατέρα, ὑποστάσει μὲν ἓν, ὀνόματι δὲ δύο. μαίνεται δὲ (10) καὶ παραδείγματι χρώμενος τῇ τοῦ πνεύματος χάριτι· (11) φησὶ γὰρ, „ ὥσπερ διαιρέσεις χαρισ„ μάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα· οὕτω καὶ ὁ πατὴρ, „ ὁ αὐτὸς μέν ἐστι, πλατύνεται δὲ εἰς υἱὸν καὶ πνεῦ„ μα. „ ἔστι δὲ τοῦτο μεστὸν ἀτοπίας. εἰ γὰρ ὡς ἐπὶ τοῦ πνεύματος, οὕτως καὶ ἐπὶ (12) τοῦ Θεοῦ ἐστιν· ἔσται ὁ πατὴρ λόγος καὶ πνεῦμα ἅγιον, ᾧ μὲν (13) γινόμενος πατὴρ, ᾧ δὲ λόγος, ᾧ δὲ πνεῦμα πρὸς τὴν F χρείαν ἑκάστου ἁρμοζόμενος, καὶ ὀνόματι μὲν υἱὸς καὶ πνεῦμα, τῷ δὲ ὄντι πατὴρ μόνον· ἀρχὴν μὲν ἔχων τὸ γίνεσθαι υἱὸς, παυόμενος δὲ τοῦ λέγεσθαι πατήρ·

(1) Reg. Seguerian. Basil. & Anglic. addunt καὶ, quod ab aliis & editis abest. Ibid. Reg. & Seguer. δὲ omittunt, habentque, πάντων βουνῶν.

(2) Sic Regius & Seguerianus. In aliis & editis deest καὶ.

(3) Reg. & Seguer. ὁ υἱὸς, ἐν τῇ.

(4) οὐ post τὸ δὲ subintelligendum. Id est: *Nec enim istud prophetice est dictum; illud autem non prophetice. Nam si &c.*

(5) Regius, εἰ ἐν τῷ. Mox idem & Seguerian. Basiliensis & Anglican. τὸ ἐπιφερόμενον τὸ, ἐξηρεύξατο. Alii & editi, τὸ ἐπιφερόμενον, ἐξηρεύξατο.

(6) Reg. Seguer. Gobler. Basiliensis & Anglic. καὶ ἡ καρδία. Ceteri & editi, καὶ καρδία. Ibid. Gobler. σωματική.

(7) Regius, Seguer. Basiliensis, Anglicanus & Gobler. τὴν εἰς αὐτὸν. Alii & editi, τῷ εἰς αὐτόν.

(8) Reg. Seguer. Anglic. Gobler. & Basili. φησὶ, & mox, Σάῤῥας. Ceteri & editi, ἔφη, & Σάρας.

(9) Reg. Seguerian. Basil. & Anglic. εἰ μὴ λόγος. Ceteri & editi, εἰ μὴ ὁ λόγος.

(10) Regius & Seguerianus, addunt καὶ, quod in aliis & editis deest.

(11) Reg. Seguer. Basil. Angl. Gobler. φησὶ γὰρ &c. Alii & editi ἔφη γάρ.

(12) Reg. & Seguer. ἐπὶ Θεοῦ.

(13) Anglic. γενόμενος.

τήρ· (1) καὶ ἐνανθρωπήσας μὲν ὀνόματι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ μηδὲ ἐπιδημήσας· καὶ ψευδόμενος μὲν (2) τῷ λέγειν, „ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ,“ τῷ δὲ ὄντι αὐτὸς ὢν ὁ πατήρ· καὶ ὅσα ἄλλα ἐπὶ Σαβελλίου ἄτοπα (3) ἀπαντᾷ. ἀνάγκη δὲ καὶ παυθήσεσθαι τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, τῆς χρείας πληρωθείσης· καὶ ἔσται λοιπὸν ἄχρι παιδιᾶς τὰ γινόμενα, ὅτι μὴ ἀληθείᾳ, ἀλλ' ὀνόματι ἐπεδείχθη. παυομένου δὲ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ κατ' αὐτούς, παύσεται καὶ τοῦ βαπτίσματος ἡ χάρις· εἰς γὰρ υἱὸν ἐδόθη. καὶ τί ἀκολουθήσει ἢ ἀφανισμὸς τῆς κτίσεως; εἰ γὰρ ἵνα ἡμεῖς κτισθῶμεν προῆλθεν ὁ λόγος, καὶ προελθόντος αὐτοῦ, ἐσμέν· (4) δῆλον ὅτι ἀναχωροῦντος αὐτοῦ εἰς τὸν πατέρα, ὥς φασιν, οὐκ ἔτι ἐσόμεθα. οὕτω γὰρ ἔσται, ὥσπερ ἦν· οὕτως οὐκ ἔτ' ἐσόμεθα, ὥσπερ (5) οὖν οὐκ ἦμεν. οὐκ ἔτι γὰρ προελθόντος, οὐκ ἔτι ἡ κτίσις ἔσται.

26. Ἄτοπα μὲν οὖν ταῦτα. ὅτι δὲ ὁ υἱὸς οὐκ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι, ἀλλ' ἀεὶ καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως παρὰ τῷ πατρί ἐστι, (6) δηλοῖ ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ λέγων οὕτως, „ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς· καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἑωράκαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἥτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν.“ ἐνταῦθα λέγων, ὅτι ἡ ζωὴ οὐ γέγονεν, ἀλλ' ἦν πρὸς τὸν πατέρα, ἐν τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς τὸν υἱὸν εἶναι (7) φησι τὴν ζωήν· γράφει δ' οὖν, „καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεός, καὶ ζωὴ αἰώνιος.“ εἰ δὲ ὁ υἱός ἐστιν ἡ ζωή, καὶ αὕτη πρὸς τὸν πατέρα, καὶ εἰ ὁ υἱὸς ἦν πρὸς τὸν πατέρα, λέγει δὲ ὁ αὐτός, „καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν·“ ὁ υἱὸς ἂν εἴη ὁ λόγος, ὁ ἀεὶ ὢν πρὸς τὸν πατέρα. ὥσπερ δὲ ὁ υἱὸς λόγος ἐστίν· οὕτως ὁ θεός, ὁ αὐτὸς ἂν εἴη ὁ πατήρ. ὁ μέντοι υἱὸς (8) κατὰ τὸν Ἰωάννην θεὸς οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἀληθινὸς θεός ἐστι. καὶ γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον, „καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος·“ ἔλεγέ τε ὁ υἱός, ἐγώ „εἰμι (9) ἡ ζωή.“ οὐκοῦν ὁ υἱὸς λόγος ἐστὶ καὶ ζωὴ ἡ οὖσα παρὰ τῷ πατρί. πάλιν δὲ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Ἰωάννῃ εἰρημένον, „ὁ μονογενὴς υἱός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρός,“ δείκνυσι τὸν υἱὸν ἀεὶ εἶναι. ὃν γὰρ (10) λέγει ὁ Ἰωάννης υἱόν, τοῦτον χεῖρα ὁ Δαβὶδ ψάλλει λέγων, „ἵνα τί ἀποστρέφεις τὴν χεῖρά σου, καὶ τὴν δεξιάν σου ἐκ μέσου τοῦ κόλπου σου;“ οὐκοῦν ἡ χεὶρ ἐν τῷ κόλπῳ, καὶ ὁ υἱὸς ἐν κόλπῳ, ὁ υἱὸς ἂν εἴη ἡ χείρ, καὶ ἡ χεὶρ ἂν εἴη ὁ υἱός, δι' οὗ ἐποίησε τὰ πάντα ὁ πατήρ. „ἡ χείρ σου γάρ, φησιν, ἐποίησε ταῦτα πάντα, καὶ τῇ χειρὶ (11) ἐξήγαγε τὸν λαόν·“ οὐκοῦν διὰ τοῦ υἱοῦ. εἰ δὲ καὶ αὕτη „(12) ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου·“ „καὶ πάλιν, εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων ᾠδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ·“ ὁ ἀγαπητὸς ἄρα ἐστὶν ἡ χεὶρ ἡ ἀλλοιωθεῖσα, περὶ οὗ καὶ λέγει ἡ θεία φωνή, „οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός. ἴσον ἄρα ἐστὶν αὕτη ἡ χείρ μου, (13) τῷ, οὗτος ὁ υἱός μου.“

27. Ἐπειδὴ δέ τινες τῶν ἀπαιδεύτων ἀναιροῦντες τὸ εἶναι υἱόν, ἀτελίζουσι τό, „ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε,“ ὡς ἂν ἐπὶ τῆς Μαρίας ἀρ-

A finat; qui solo nomine homo factus sit, vere autem ne advenerit quidem: qui denique false dixerit, *Ego & Pater*, cum revera ipse sit Pater; ceteraque absurda quæ Sabellii errorem subsequuntur. Necessario item evanescet Filii & Spiritus nomen, ejus expleto usu: ac proinde nihil nisi ludus erit quæ acta sunt, cum non vere sed nomine tenus exstiterint. Deleto autem, ex illorum sententia, Filii nomine, evanescet quoque Baptismi gratia, quippe qui in Filium datus sit. Quid vero inde sequetur, nisi rerum creatarum interitus? Nam si ut nos crearemur, Verbum prodiit, eoque pro- B deunte, existimus: certe ipso in Patrem, uti ajunt, redeunte, existere desinemus. Sic enim ille erit, ut antea erat: sic item nos nihil jam erimus, quemadmodum nihil prius eramus. Eo quippe non amplius prodeunte, nulla futura est res creata.

Joan. 10.30.

26. Verum hæc quidem absurdissima sunt. Quod autem Filius principium existendi nullum habuerit, sed semper & ante humanam naturam assumtam apud Patrem exstiterit, patet ex his verbis primæ Joannis Epistolæ: *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectaverunt de Verbo vi-* C *tæ: & vita manifestata est, & vidimus, & testamur, & annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis*. Hic cum dicat Joannes vitam non factam esse sed fuisse apud Patrem, idem in fine ejus Epistolæ Filium vitam ipsam esse his declarat verbis: *Et sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus & vita æterna*. Itaque si Filius est vita quæ sit apud Patrem, cum idem Joannes dicat, *Et Verbum erat apud Deum*; sequitur ut Filius revera sit Verbum quod semper apud Patrem est. Ut autem Filius, Verbum D est: ita Deus, ipse est Pater. Ceterum Filius secundum Joannem non solum Deus, sed Deus verus est. Nam ut idem Joannes ait, *Et Deus erat Verbum*: Filius item dicit, *Ego sum vita*. Itaque Filius Verbum & vita est apud Patrem existens. Præterea quod apud eumdem Joannem legitur, *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris*, argumento est Filium semper fuisse. Quem enim Joannes Filium appellat, eumdem David manum vocat his Psalmi verbis: *Ut quid avertis manum tuam & dexteram* E *tuam de medio sinu tuo?* Quamobrem, si manus sit in sinu, & Filius similiter sit in sinu; ipse igitur Filius est manus, & manus vicissim est Filius, per quem Pater omnia fecit. Nam *manus tua*, inquit, *fecit hæc omnia*, &, *manu eduxit populum*, nempe per Filium. Rursus si *hæc mutatio dexteræ excelsi*, &, *in finem pro iis qui commutabuntur, canticum pro Dilecto*: vere ergo ipse Dilectus, manus est quæ mutata est, de quo divina quoque vox ait: *Hic* F *est Filius meus dilectus*. Idem igitur est, *manus mea*, &, *hic est Filius meus*.

Filius nullum existendi principium habuit.

1. Joan. 1.

1. Joan. 5. 20.

Joan. 1.

Joan. 14. 6.

Joan. 1. 18.

Psal. 73. 11.

Esaiæ 66. 2.

Deut. 7. 8.

Psal. 76. 11.

Psal. 44. 1.

Matth. 3. 17.

27. Porro quia nonnulli imperiti Filium esse negantes, parvipendunt ista verba, *Ex utero ante Luciferum genui te*, quæ nimirum de Maria volunt

Qua ratione Filius ex utero ante Luciferum genitus dicatur.

Psal. 109. 3.

(1) Sic Regius, Seguer. Basili. & Anglic. At alii & editi καὶ omittunt.
(2) Regius & Seguer. τῷ λέγειν. Ceteri & editi, τὸ λέγειν. Paulopost Reg. & Seguer. ὢν ὁ πατήρ, καὶ ὅσα. In aliis & editis ὁ deest.
(3) Basiliensis, ἀπαντᾷ, Ceteri, ἅπαντα.
(4) Reg. Seguer. & Gobler. δηλονότι.
(5) Sic Reg. Seguer. Gobl. & Felc. 1. At Anglic. οὖν omittit. Ceteri & editi, οὐκ οὖν ἦμεν.
(6) Regius, Seguer. δηλοῖ ὁ Ἰωάννης. At ὁ abest ab aliis & editis. Mox Regius, Seguer. Basili. & Anglican. οὕτως ὃ ἦν. Alii & editi οὕτως omittunt.
(7) Sic Reg. & Seguer. At alii & editi, ἔφη.
(8) Reg. & Seguer. καὶ κατά. Ceteri & editi καὶ omittunt. Mox Anglic. οὐχ ἁπλῶς, ἀληθινός. Ibid. Reg. & Seguer. θεός ἐστι. καὶ γὰρ κατ' αὐτὸν τοῦτον. Basil. θεός ἐστι. καὶ γὰρ κατὰ τὸν τοῦτον. Anglic. θεός ἐστι. καὶ γὰρ κατὰ τὸν αὐτόν. Alii & editi, ἐστι κατὰ τὸν αὐτόν.
(9) Anglic. ἡ ζωή. καὶ γὰρ κατ' αὐτὸν τοῦτον ὁ υἱὸς λόγος ἐστὶ &c. Ibid. Reg. & Seguer. καὶ ζωὴ ἡ οὖσα. In aliis autem & editis ἡ deest. Item ibid. Reg. & Seguer. πάλιν δὲ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Ἰωάννῃ εἰρημένον. Sic etiam Basiliens. & Anglic. sed omisso πάλιν. Alii & editi, καὶ ὁ αὐτὸς Ἰωάννης πάλιν.
(10) Sic Reg. Seguer. Basiliens. & Anglic. Alii vero & editi, λέγει Ἰωάννης. Ibid. Reg. & Seguer. ψάλλει λέγων. Ceteri editique, λέγει.
(11) Sic Reg. & Seguer. At alii & editi, ἐξήγαγες.
(12) ἡ abest ab Anglic.
(13) Reg. τό, οὗτος.

intelligi, ajuntque eum ex Maria ante matutinum fidus esse genitum, nec Deo attribui posse uterum; pauca de his dicere visum est necessarium. Itaque si, eo quod uterus humanum quiddam est, Dei alienum esse volunt: haud dubie cor item, aliquid humanum significat. Qui enim cor habet, uterum quoque sive ventrem habeat necesse est, quæ duo utique hominum membra sunt: ac proinde vel utrumque est tollendum, vel quinam sit utriusque sensus investigandum est. Ut enim ex corde prodit Verbum, ita ex utero fetus oritur. Quapropter quemadmodum cum cor Deo attribuitur, nihil humanum cogitamus; ita si Scriptura hac dictione, *ex utero*, utitur, nihil hic corporeum intelligendum est. Nempe mos est divinæ Scripturæ ea, quæ supra hominem sunt, humano more efferre & significare. Hinc de creatione sic loquitur: *Manus tuæ fecerunt me & formaverunt me*: &, *Manus mea fecit hæc omnia*: &, *Ipse mandavit & creata sunt*. Scilicet aptissime singula denotat cum & id quod Filii proprium & germanum est exprimit, & res creatas indicat esse incœpisse. Nam has quidem facit & creat; Filium autem ex seipso Verbum & sapientiam gignit. Uterus enim & cor proprium & verum fetum significant. Siquidem nos verum fetum producimus ex utero: opera autem manu efficimus.

Divina Scriptura quæ supra hominem sunt solet humano more eloqui.
Pf. 118. 73.
Esai. 66. 2.
Pf. 148. 5.

28. Quid velint igitur, inquiunt, hujusmodi verba, *ante luciferum*? Quibus ego quidem responderim, si hisce verbis, *ante luciferum*, ejus mirabilem ex Maria ortum significari putent, complures alios ante sideris ortum fuisse genitos. Quid igitur hic admiratione dignum occurrit, ubi tamen veluti singularis & insignis alicujus rei fit mentio, cum id plurimis fit commune? Deinde, aliud est gignere, aliud educere. Nam gignere incipere est aliquid procreare: educere autem nihil aliud est quam quod jam existit producere. Quocirca si hæc dictio ad corpus refertur, sciendum est eum non tunc gigni incœpisse, cum nocte pastoribus annunciatus est, sed cum Angelus ad Virginem est locutus. Tunc autem temporis nox non erat, cum id non dictum fit: at nox erat, cum ex utero prodiit. Id discriminis ipsa observat Scriptura, quæ primum quidem significat, cum eum ante Luciferum genitum dicit; alterum vero indicat, cum exitum ex utero nominat, uti Psalmo vigesimo primo habetur: *Tu es qui extraxisti me ex utero*. Præterea observandum est dictum non esse, ante ortum Luciferi, sed tantum, *ante Luciferum*. Unde si de corpore locus hic intelligendus est, necesse est corpus ante Adamum fuisse, cum ante Adamum sidera exstiterint. Vel certe quidnam hæc significet dictio indagandum nobis est. Id sane possumus a Joanne discere, ita in Apocalypsi loquente: *Ego sum Alpha & Omega, & primus ac novissimus, & principium ac finis. Beati qui dilatant vestes suas, ut sit potestas eorum in ligno vitæ, & per portas intrent in civitatem. Foris canes, & venefici, scortatores & homicidæ, & idololatræ, & omnis qui facit & amat mendacium. Ego Jesus misi Angelum meum, ut hæc vobis in Ecclesiis testificaretur. Ego sum radix & genus David, stella splendida & matutina. Et spiritus & sponsa dicunt, Veni. Et qui audit, dicat,*

Psal. 21. 10.
Apoc. 22. 13.

A μόζοντος τούτου, φάσκοντες πρὸ τοῦ ἑωθινοῦ ἀστέρος (1) γεγεννῆσθαι αὐτὸν ἀπὸ Μαρίας· μὴ γὰρ αὖ ἐπὶ Θεοῦ ἁρμόζειν γαστέρα λέγειν· ὀλίγα εἰπεῖν ἀνάγκη. εἰ μὲν οὖν, ὅτι ἡ γαστὴρ ἀνθρώπινόν ἐστι, διὰ τοῦτο ἀλλότριον Θεοῦ· (2) δῆλον ὅτι καὶ ἡ καρδία ἀνθρώπινον ἔχει τὸ σημαινόμενον. ἀκολουθεῖ γὰρ (3) τὸν καρδίαν ἔχοντα, ἔχειν καὶ γαστέρα. ἀμφοτέρων δὲ ἀνθρωπίνων ὄντων, ἢ ἀναιρεῖν ἑκάτερον ἀνάγκη, ἢ ἀμφοτέρων τὴν διάνοιαν ζητεῖν χρή. ὡς γὰρ ἐκ καρδίας λόγος, οὕτως ἐκ γαστρὸς γέννημα. καὶ ὥσπερ καρδίας Θεοῦ λεγομένης, οὐκ ἀνθρωπίνην νοοῦμεν αὐτήν· οὕτως ἐὰν ἐκ γαστρὸς ἡ γραφὴ (4) λέB γῃ, οὐ σωματικὴν δεῖ ταύτην ἐκδέχεσθαι. ἔθος γὰρ τῇ θείᾳ γραφῇ, ἀνθρωπίνως τὰ ὑπὲρ ἄνθρωπον λαλεῖν καὶ σημαίνειν. ἀμέλει περὶ τῆς κτίσεως διηγούμενός φησιν, „αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν „με, καὶ ἔπλασάν με. καὶ, ἡ χείρ μου ἐποίησε „ταῦτα πάντα, καὶ, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθη„σαν. „ἁρμοζόντως ἄρα περὶ ἑκάστου σημαίνει, τοῦ μὲν υἱοῦ τὸ ἴδιον καὶ τὸ γνήσιον, τῆς δὲ κτίσεως τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι. τὰ μὲν γὰρ ποιεῖ καὶ κτίζει· τὸν δὲ γεννᾷ ἐξ ἑαυτοῦ, λόγον, σοφίαν. γαστὴρ γὰρ καὶ καρδία τὸ ἴδιον καὶ γνήσιον δηλοῦσι. καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τὸ μὲν γνήσιον ἐκ γαστρὸς ἔχομεν, τὰ C δὲ ἔργα διὰ χειρὸς ποιοῦμεν.

28. Τί οὖν, φασι, καὶ τὸ, (5) πρὸ τοῦ ἑωσφόρου; ἐγὼ δ' ἂν εἴποιμι, εἰ τὸ πρὸ τοῦ ἑωσφόρου τοῦτο θαυμαστὴν δείκνυσι τὴν ἐκ Μαρίας γέννησιν, πολλοὶ καὶ ἄλλοι (6) πρὸ τῆς τοῦ ἀστέρος ἀνατολῆς ἐγεννήθησαν. τί οὖν θαυμαστὸν ἐπὶ τούτου εἴρηται, ὅτι ὡς ἐξαιρέτου τινὸς αὐτοῦ μνημονεύει, κοινοῦ ὄντος καὶ ἐπὶ πολλῶν; ἔπειτα διαφέρει τὸ γεννῆσαι, τοῦ ἐξαγαγεῖν. τὸ μὲν γὰρ γεννῆσαι ἀρχὴν ἔχει καταβολῆς· τὸ δὲ ἐξαγαγεῖν, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ τὸ ὑπάρχον προαγαγεῖν. εἰ τοίνυν ἐπὶ τοῦ σώματος ἁρμόζει ἡ φωνή· ἰστέον D ὅτι οὐ τότε ἀρχὴν γενέσεως εἴληφεν, ὅτε τοῖς ποιμέσιν εὐηγγελίσθη νυκτὸς, ἀλλ' ὅτε ὁ ἄγγελος ἐλάλησε πρὸς τὴν παρθένον. οὐκ ἦν δὲ τότε νύξ· οὐ γὰρ εἴρηται· νὺξ δὲ ἦν, (7) ὅτε ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς γαστρός. ταύτην τὴν διαφορὰν τίθησιν ἡ γραφὴ, καὶ τὸ μὲν, (8) γεγεννῆσθαι πρὸ ἑωσφόρου φησί· τὸ δὲ, ἐκ γαστρὸς πρόοδον ὀνομάζει, ὡς ἐν εἰκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ, „σὺ εἶ ὁ ἐκσπάσας με ἐκ γαστρός. „ἄλλως τε οὐκ εἶπε, πρὸ ἀνατολῆς ἑωσφόρου, ἀλλ' ἁπλῶς (9) πρὸ ἑωσφόρου. εἰ τοίνυν ἐπὶ τοῦ σώματος ληπτέον E τὸ ῥητὸν, ἀνάγκη ἢ πρὸ τοῦ Ἀδὰμ εἶναι τὸ σῶμα· πρὸ τοῦ Ἀδὰμ γὰρ (10) τὰ ἄστρα· ἢ ζητεῖν τὸν νοῦν τοῦ γράμματος, ὃ παρὰ Ἰωάννου ἐκλαβεῖν δυνατόν· ἐν γὰρ τῇ Ἀποκαλύψει φησὶν, „ἐγὼ τὸ Α, καὶ τὸ „Ω, (11) καὶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ „τὸ τέλος· μακάριοι οἱ πλατύνοντες τὰς στολὰς „αὐτῶν, ἵνα ἔσται ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐπὶ (12) τοῦ ξύ„λου τῆς ζωῆς, καὶ τοῖς πυλῶσιν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν „πόλιν. ἔξω οἱ κύνες, καὶ οἱ φαρμακοὶ, καὶ οἱ πόρF „νοι, καὶ οἱ φονεῖς, καὶ οἱ εἰδωλολάτραι, καὶ πᾶς ποι„ῶν καὶ φιλῶν ψεῦδος. ἐγὼ Ἰησοῦς ἔπεμψα τὸν ἄγ„γελόν μου, μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα ἐν ταῖς ἐκ„κλησίαις. ἐγώ εἰμι ἡ ῥίζα καὶ τὸ γένος Δαβίδ, „ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς, ὁ πρωϊνός. καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ „ἡ νύμφη λέγουσι, ἔρχου· καὶ ὁ ἀκούων, εἰπάτω, „ἔρχου·

(1) Basiliensis & Anglic. γεννῆσθαι, mendose. Alii & editio Commel. γεγεννῆσθαι.
(2) Reg. Seguer. & Gobler. δηλονότι.
(3) Reg. & Seguer. τὸν καρδίαν ἔχοντα. Alii & editi, τὴν καρδίαν, ἔχοντα.
(4) Sic Reg. Seguer. Basili. & Anglic. Ceteri autem & editi, λέγει.
(5) πρὸ abest a Reg. Seguer. Basil. & Anglic.
(6) Sic Reg. & Seguer. At alii & editi, περὶ τῆς. Mox Reg. & Seguer. τί οὖν τὸ θαυμαστόν.
(7) Anglicanus, ὅτεν.
(8) Regius, Seguer. & Gobler. γεγεννῆσθαι. Ceteri & editi, γεγενῆσθαι.
(9) Sic Regius & Seguer. In aliis autem & editis deest πρό. Paulopost Basil. & Anglic. ἀνάγκη ἢ πρὸ τοῦ &c. Ceteri & editi, ἀνάγκη ἦν πρὸ τοῦ.
(10) Sic Regius, Seguer. Basil. & Anglic. At alii & editi, οἱ ἀστέρες.
(11) Regius & Seguer. hic & ante ἡ ἀρχὴ, addunt καὶ, quod alii & editi omittunt. Mox mss. omnes cum editione Commel. οἱ πλατύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν. Editio Paris. & Colon. οἱ πλύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν, *qui lavant stolas suas*. Sic etiam habet mss. codex Alexandrinus novi Testamenti, qui & addit, ut Vulgata, ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου, *in sanguine Agni*. Alii vero Græci codices novi Testamenti mss. & editi, habent, οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, *qui faciunt præcepta ejus*. Ibidem Regius & Seguer. ἵνα ἔσται. Alii, ἵν' ἔσται.
(12) Sic mss. cum editione Commel. At editio Paris. & Colon. ἐπὶ τὸ ξύλον.

„ ἔρχου· καὶ ὁ διψῶν, ἐρχέσθω· ὁ θέλων, λαβέτω „ ὕδωρ ζωῆς δωρεάν. „ εἰ τοίνυν τὸ γένος Δαβίδ ἐστιν ὁ ἀστὴρ, ὁ λαμπρὸς, ὁ πρωϊνὸς, δῆλόν ἐστι τὸ κατὰ σάρκα τοῦ σωτῆρος, ἑωσφόρον εἰρῆσθαι, οὗ προϋπῆρχε τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ γέννημα, ὡς εἶναι τοιοῦτον τὸ ἐν τῷ ψαλμῷ καὶ ἐξ ἐμαυτοῦ σε γεγέννηκα πρὸ τῆς κατὰ σάρκα ἐπιφανείας. τὸ γὰρ πρὸ ἑωσφόρου ἴσον ἐστὶ τῷ, πρὸ τῆς σαρκώσεως τοῦ λόγου.

29. (1) Ἔστιν ἄρα καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ φανερῶς περὶ υἱοῦ κείμενα, εἰ καὶ περιττόν ἐστι περὶ τούτων ἀμφισβητεῖν. εἰ γὰρ τὰ μὴ κείμενα ἐν τῇ παλαιᾷ, νεώτερά ἐστι· λεγέτωσαν οἱ οὕτως φιλονεικοῦντες, ποῦ τῆς παλαιᾶς περὶ τοῦ παρακλήτου (2) πνεύματος εἴρηται; περὶ πνεύματος μὲν γὰρ ἁγίου ἐλέχθη, περὶ παρακλήτου δὲ οὐδαμῶς. (3) ἆρ' οὖν ἕτερόν ἐστι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἕτερος ὁ παράκλητος, καὶ νεώτερος (4) ὁ παράκλητος, ἐπεὶ μὴ ἐν τῇ παλαιᾷ κεῖται; ἀλλὰ μὴ γένοιτο ἢ νεώτερον εἰπεῖν τὸ πνεῦμα, ἢ διελεῖν καὶ ἕτερον εἰπεῖν τὸ ἅγιον πνεῦμα, καὶ ἕτερον τὸν παράκλητον. ἓν γὰρ καὶ ταυτόν ἐστι τὸ πνεῦμα, καὶ τότε καὶ νῦν ἁγιάζον καὶ παρακαλοῦν τοὺς δεκτικοὺς αὐτοῦ· ὡς εἷς καὶ αὐτὸς λόγος υἱὸς εἰς υἱοθεσίαν ἄγων καὶ τότε τοὺς ἀξίους. ἦσαν γὰρ καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ υἱοί, οὐ δι' ἄλλου, ἀλλ' ἢ διὰ τοῦ υἱοῦ τεκνοποιούμενοι. εἰ γὰρ μὴ ἦν καὶ πρὸ τῆς Μαρίας υἱὸς ὁ τοῦ θεοῦ· πῶς πρὸ πάντων ἐστὶν, ὄντων πρὸ αὐτοῦ υἱῶν; πῶς δὲ καὶ πρωτότοκος, δεύτερος μετὰ πολλοὺς εὑρισκόμενος; ἀλλ' οὔτε δεύτερος ὁ παράκλητος· πρὸ πάντων γὰρ ἦν· οὔτε νεώτερος ὁ υἱός· „ ἐν ἀρχῇ γὰρ „ ἦν ὁ λόγος. „ καὶ ὡς ταυτὸν τὸ πνεῦμα καὶ παράκλητος, οὕτως ταυτὸν (5) ὁ υἱὸς καὶ λόγος· καὶ ὥς φησιν ὁ σωτὴρ περὶ τοῦ πνεύματος, „ ὁ δὲ παράκλη- „ τος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν „ τῷ ὀνόματί μου, „ ταυτὸν λέγων καὶ οὐ διαιρῶν. οὕτως ὁ Ἰωάννης τὸ ὅμοιον διηγούμενος λέγει, „ καὶ ὁ „ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ „ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογε- „ νοῦς παρὰ πατρός. „ (6) καὶ ἐνταῦθα γὰρ οὐ διεῖλεν, ἀλλὰ τὴν ταυτότητα ἀπήγγειλε. καὶ οὐχ ὡς (7) ἄλλος παράκλητος, καὶ ἄλλο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἓν καὶ ταυτόν· οὕτως οὐκ ἄλλος λόγος, καὶ ἄλλος υἱός, ἀλλ' ὁ λόγος μονογενής ἐστι. δόξαν γὰρ οὐκ αὐτῆς εἶπε τῆς σαρκὸς, (8) ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ λόγου. ὁ τοίνυν τολμῶν διαιρεῖν λόγον καὶ υἱὸν, διαιρείτω καὶ πνεῦμα καὶ παράκλητον. εἰ δὲ ἀδιαίρετον τὸ πνεῦμα, ἀδιαίρετος καὶ ὁ λόγος, ὁ αὐτὸς ὢν υἱὸς, καὶ σοφία, καὶ δύναμις. τὸ δὲ ἀγαπητὸν καὶ Ἕλληνες ἴσασιν οἱ δεινοὶ περὶ τὰς λέξεις, ὅτι ἴσον ἐστὶ (9) τῷ εἰπεῖν μονογενής. φησὶ γὰρ Ὅμηρος ἐπὶ Τηλεμάχου, τοῦ υἱοῦ Ὀδυσσέως μονογενοῦς ὄντος, ταῦτα ἐν τῇ δευτέρᾳ τῆς Ὀδυσσείας·

> Τίπτε δέ τοι, (10) φίλε τέκνον, ἐνὶ φρεσὶ τοῦτο νόημα
> Ἔπλετο; πῇ δ' ἐθέλεις ἰέναι πολλὴν ἐπὶ γαῖαν,
> Μοῦνος ἐὼν ἀγαπητός; ὃ δ' ὤλετο τηλόθι πάτρης
> Διογενὴς (11) Ὀδυσσεὺς, ἀλλογνώτων ἐνὶ δήμῳ.

ὁ ἄρα μόνος ὢν τῷ πατρὶ, ἀγαπητὸς λέγεται·

A *Veni; & qui sitit, veniat: qui vult, accipiat aquam vitæ gratis*. Itaque si genus David est stella illa splendida & matutina: liquet profecto Salvatorem ipsum, quatenus caro est, Luciferum appellari, ante quem scilicet exstiterit, quatenus ex Deo est genitus; ut is Psalmi sit sensus: Ex meipso te genui antequam in carne appareres. Siquidem hæc verba, *ante Luciferum* idem valent ac ista, ante Verbi incarnationem.

29. Aperte igitur vetus quoque Testamentum Filii meminit. Verum de his contendere supervacaneum omnino est. Namque si ea, quæ in veteri Testamento non habentur, recentiora velint esse, respondeant illi adeo pertinaces homines, quonam in loco veteris Testamenti facta fuerit mentio de Paraclito B Spiritu? Meminit quidem Spiritus sancti: at nusquam Paracliti. Num ergo alius est Spiritus sanctus, & alius Paraclitus, isque junior, quandoquidem nihil de illo exstet in veteri Testamento? Verum absit ut vel Spiritus junior dicatur, vel dividatur, ita ut alius sit Spiritus sanctus, & alius Paraclitus. Unus enim idemque est Spiritus, qui ut tunc sic & nunc eos, qui ipsum recipiunt, sanctificat & consolatur; quemadmodum unus & idem Verbum-Filius etiam tunc eos qui digni erant, ad filiorum provehebat conditionem. Nam erant quoque filii in C veteri Testamento, qui quidem non per alium quam per Filium dignitatem hujusmodi consequebantur. Si enim Dei Filius ante Mariam non exstitit, quomodo, quæso, ante omnes est, cum ante eum sint filii? Quomodo item primogenitus est, cum multis posterior reperiatur? Verum neque Paraclitus posterior est, quippe qui ante omnes sit: neque junior est Filius; nam *In principio erat Verbum*: atque ut Spiritus & Paraclitus idem est, ita idem est Filius & Verbum. Praeterea ut Salvator de Spiritu hæc ait, *Paraclitus Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo*, quibus quidem verbis eumdem illum esse declarat, nec ipsum D dividit: sic Joannes pariter dicit, *Et Verbum caro factum est, & habitavit in nobis, & vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre*. Nec enim Joannes hic ipsum divisit, sed eumdem esse est testatus. Atque ut non alius est Paraclitus, & alius Spiritus sanctus, sed unus idemque: sic nec aliud est Verbum & alius Filius, sed Verbum est Unigenitus. Nec enim carnis sed Verbi *gloriam* dixit. Quapropter qui Verbum & Filium audet separare, Spiritum quoque & Paraclitum separet. Sin autem individuus est Spiritus, individuum pariter Verbum esse fatendum est, qui idem Filius est & sapientia & virtus. Ceterum E norunt ipsi Gentiles literarum periti dilectum idem esse ac unigenitum. Nam Homerus de Telemacho Ulyssis filio unigenito ita secunda Odyssea loquitur:

> Quid tu care tuo volvis sub pectore fili?
> Quid multas terræ partes peragrare peroptas,
> Qui solus dilectus es? at divinus Ulysses
> Ignotas inter gentes, patriisque remotus
> Sedibus interiit.

Igitur qui solus est patri, is dilectus appellatur.

30. Qui-

Ut idem est Spiritus sanctus & Paraclitus, sic Verbum & Filius idem est.

Joan. i. 1.

Joan. 14. 26.

Joan. 1. 14.

Dilectus idem est ac Unigenitus.

(1) Sic Regius & Seguer. At alii & editi, ἔστι δὲ ἄρα καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ φανερῶς καὶ περὶ υἱοῦ.

(2) Sic Regius & Seguer. Ceteri vero & editi, τοῦ πνεύματος. Mox Regius & Seguer. μὲν γὰρ ἁγίου. In aliis & editis deest γάρ.

(3) Regius, Seguer. Basiliensis & Gobler. ἆρ' οὖν. Alii & editio Commel. ἄρα οὖν.

(4) Regius, Seguer. Basil. & Anglican. addunt ὁ παράκλητος, & mox, ἀλλὰ μὴ γένοιτο ἢ νεώτερον εἰπεῖν τὸ πνεῦμα, quæ absunt ab aliis & editis. Ibidem Regius, Seguerian. Basil. & Anglican. εἰπεῖν τὸ ἅγιον &c. Ceteri & editi, εἰπεῖν δεῖ τὸ ἅγιον &c.

(5) Sic Regius, Seguerianus, Basiliensis & Anglicanus. At alii & editi ὁ omittunt. Ibidem Regius, Seguer. Basiliensis & Anglicanus, καὶ λόγος. καὶ ὥς φησιν ὁ σωτὴρ περὶ τοῦ πνεύματος. Goblerian. habet item φησιν. Ceteri & editi, καὶ λόγος· ὡς ἔφη ὁ σωτήρ. ὁ δὲ &c. Item ibidem, Regius, Seguer. Basil. & Anglic. τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ut & habet Scriptura. Alii vero cum editis, τὸ πνεῦμα ἀληθείας.

(6) Regius, Seguer. Basiliensis & Anglican. καὶ ἐνταῦθα. In aliis & editis καὶ deest.

(7) Sic mss. & editio Commel. At editio Parisiens. & Colon. ἄλλο.

(8) Sic Regius, Seguer. Basiliensis & Anglicanus. At alii & editi, ἀλλὰ τοῦ λόγου.

(9) Regius & Seguer. τῷ εἰπεῖν, &, φησὶ γὰρ Ὅμηρος ἐπὶ Τηλεμάχου τοῦ υἱοῦ. Ceteri & editi, τὸ εἰπεῖν, &, φησὶ γοῦν ὁ Ὅμηρος ἐπὶ Τηλεμάχου υἱοῦ. Mox Regius, ταῦτα ἐν τῇ. Seguer. ταῦτα μὲν τῇ. Alii editique, ταῦτα μὲν ἐν τῇ.

(10) Regius & Gobler. φίλον τέκνον. Seguer. φίλον τέκος.

(11) Basiliensis, Anglicanus & Gobler. Ὀδυσσεύς. Ibid. in Homeri editis legitur, ἀλλογνώτῳ.

Adversus quosdam Pauli Samosatensis discipulos Verbum a Filio & Christo disjungentes.

Act. 10. 36.

30. Quidam ex Samosatensis sectatoribus Verbum a Filio separant, ajuntque Filium esse Christum, aliud autem esse Verbum. His autem errandi occasio fuere illa Actuum verba, quæ quidem recte protulit Petrus, sed perverse ipsi interpretantur; sunt autem hujusmodi: *Verbum misit Deus filiis Israel, annuntians pacem per Jesum Christum. Hic est omnium Dominus.* Nempe ajunt Verbum ita per Christum locutum esse, ac per Prophetas ajentes, *Hæc dicit Dominus*: alium enim fuisse Prophetam, & alium Dominum. Verum ad id possumus reponere hæc verba primæ Epistolæ ad Corinthios: *Exspectantes revelationem Domini nostri Jesu Christi, qui & confirmabit vos usque in finem sine crimine, in die Domini nostri Jesu Christi.* Ut enim non alius Christus alterius Christi diem confirmat, sed ipse in sui ipsius die exspectantes confirmat: ita Pater misit Verbum carnem factum, ut homo factus per seipsum prædicaret. Hinc subdit, *hic est omnium Dominus*: atqui omnium Dominus Verbum est.

1. Cor. 1. 7.

Levit. 9. 7.

31. *Et dixit Moyses ad Aaron: Accede ad altare, & fac sacrificium pro peccato tuo, & offer holocaustum tuum, & deprecare pro te & pro domo tua, & fac dona populi, & deprecare pro illis, sicut præcepit Dominus Moysi.* Ecce hic quamvis unus sit Moyses, tamen ipse Moyses velut de alio Moyse dicit, *sicut præcepit Dominus Moysi.* Sic ergo etiamsi beatus Petrus divinum Verbum filiis Israel per Jesum Christum missum esse dicat, non idcirco existimandum est aliud esse Verbum & alium esse Christum, sed unum eumdemque esse, propter suam nempe cum humana natura, quam divina plane benignitate & clementia assumsit, conjunctionem: qui si etiam dupliciter intelligatur, non ita tamen ut Verbum separatum concipiatur, sicuti docet divinus Joannes cum ait, *Et Verbum caro factum est, & habitavit in nobis.* Itaque quandoquidem id, quod præclare ac recte a beato Petro dictum est, male ac perverse intelligunt Samosatensis discipuli, patet illos in veritate non stare. Namque Christus in Scriptura sacra utrumque esse significatur, ut cum dicitur, *Christus Dei virtus & Dei sapientia.* Quocirca cum Petrus ait Verbum per Jesum Christum missum esse ad filios Israel, hoc indicare intelligatur, nempe Verbum carnem factum filiis Israel apparuisse, ut Joanni consonet dicenti, *Et Verbum caro factum est.* Si vero dictum illud aliter exponant, Verbumque divinum esse, uti revera est, confitentes, assumtum ab ipso hominem, cui conjunctum esse creditur, ab eo velint separare, ipsum ajentes per Jesum Christum missum esse, sane se pugnantia loqui non attendunt. Qui enim hoc in loco divinum Verbum a divina incarnatione sejungunt, idem ipsum imminutum putant cum audiunt carnem factum esse; proindeque idem omnino sentiunt ac Gentiles, uti sane sentiunt, cum divinam incarnationem mutationem Verbi esse suspicantur.

Verbum & Christus, unus idemque est.

Joan. 1. 14.

Joan. 8. 44.

1. Cor. 1. 24.

32. Verum non ita est: absit. Quemadmodum enim inexplicabilem unionem hic prædicat Joannes, absorpto videlicet mortali a vita

Joan. 1. 14.

30. Τινὲς τῶν ἀπὸ τοῦ Σαμοσατέως διαιροῦντες τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ υἱοῦ, φάσκουσι τὸν μὲν υἱὸν εἶναι τὸν Χριστὸν, τὸν δὲ λόγον ἄλλον εἶναι· καὶ ταύτην πρόφασιν λαμβάνουσιν ἀπὸ τῶν πράξεων, ὃ καλῶς μὲν ὁ Πέτρος εἶπεν, αὐτοὶ δὲ κακῶς ἐκδέχονται. ἔστι δὲ τοῦτο· „τὸν λόγον ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, εὐαγγε„λιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὗτός ἐστι παν„των κύριος. „φασὶ γὰρ ὡς τοῦ λόγου διὰ Χριστοῦ λαλήσαντος, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν προφητῶν, „τάδε λέγει κύ„ριος· „ἄλλος μὲν ἦν ὁ προφήτης, ἄλλος δὲ ὁ κύριος. ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ὅμοιόν ἐστιν (1) ἀντιτιθέναι τὸ ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς Κορινθίους, „(2) ἀπεκδεχομένους τὴν ἀπο„κάλυψιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃς καὶ βε„βαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ „κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. „ὡς γὰρ οὐκ ἄλλος Χριστὸς ἑτέρου Χριστοῦ τὴν ἡμέραν βεβαιοῖ, ἀλλ' (3) αὐτὸς ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἡμέρᾳ βεβαιοῖ τοὺς ἀπεκδεχομένους· οὕτως τὸν λόγον ἀπέστειλεν ὁ πατὴρ σάρκα γενόμενον, ἵνα δι' ἑαυτοῦ ἄνθρωπος γενόμενος κηρύξῃ. εὐθέως (4) γοῦν ἐπάγει· „οὗτός ἐστι πάντων κύριος· „κύριος δὲ πάντων ὁ λόγος ἐστί.

31. „(5) Καὶ εἶπε Μωσῆς πρὸς Ἀαρὼν, πρόσελθε „πρὸς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ποίησον τὸ περὶ τῆς ἁμαρτίας „σου, καὶ τὸ ὁλοκαύτωμά σου, καὶ (6) ἐξίλασαι περὶ σεαυτοῦ „καὶ τοῦ οἴκου σου, καὶ ποίησον τὰ δῶρα τοῦ λαοῦ, καὶ ἐξίλα„σαι περὶ αὐτῶν, καθάπερ ἐνετείλατο κύριος τῷ Μω„σεῖ. „ἰδοὺ τοίνυν ἐνταῦθα καίπερ ἑνὸς ὄντος τοῦ Μωσέως, ὡς περὶ ἑτέρου Μωσέως αὐτὸς Μωσῆς λέγων ἐστὶ, „κα„θάπερ ἐνετείλατο κύριος τῷ Μωσεῖ. „οὕτω τοίνυν καὶ περὶ τοῦ θείου λόγου, ἐὰν λέγῃ (7) ὁ μακάριος Πέτρος, ἀποσταλέντος τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐ χρὴ ἕτερον μὲν τὸν λόγον, ἕτερον δὲ Χριστὸν νοεῖν, ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν διὰ τὴν ἕνωσιν τὴν πρὸς τὴν θείαν αὐτοῦ καὶ φιλάνθρωπον συγκατάβασίν τε καὶ ἐνανθρώπησιν. εἰ δὲ καὶ νοοῖτο διχῶς, ἀλλ' οὐχ ὡς τοῦ λόγου κεχωρισμένου, κατὰ τὸν θεσπέσιον Ἰωάννην, „καὶ ὁ λόγος „σὰρξ ἐγένετο, εἰρηκότα, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. „τὸ ἄρα καλῶς καὶ ὀρθῶς εἰρημένον πρὸς τοῦ μακαρίου Πέτρου, κακῶς καὶ στρεβλῶς νοοῦντες οἱ τοῦ Σαμοσατέως, ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἵστανται. Χριστὸς γὰρ τὸ συναμφότερον νοεῖται (8) παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ, ὡς ὅταν λέγῃ, „Χριστὸς θεοῦ δύναμις, καὶ θεοῦ σοφία· „εἰ τοίνυν λέγει (9) ὁ Πέτρος τὸν λόγον διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεστάλθαι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, τοῦτο σημαίνων νοείσθω, τὸν λόγον σαρκωθέντα τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ πεφανερῶσθαι, ἵν' ᾖ συνῳδὸν τῷ, „καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. „εἰ δὲ ἑτέρως ἐκεῖνο νοοῦσι, καὶ τὸν λόγον μὲν, καθὼς καὶ ἔστι, θεῖον ὁμολογοῦντες, τὸν πρὸς αὐτοῦ ληφθέντα, ᾧ καὶ ἡνῶσθαι πιστεύεται, ἄνθρωπον, ἀπ' αὐτοῦ χωρίζουσι, λέγοντες, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ (10) αὐτὸν ἀπεστάλθαι, ἑαυτοῖς ἐναντία φθεγγόμενοι οὐ νοοῦσιν. * οἱ γὰρ ἐνταῦθα χωρίζοντες τῆς θείας σαρκώσεως θεῖον νοοῦσι, σμικρύνουσιν ἄρα ἀκούοντες αὐτὸν σάρκα γεγενῆσθαι, καὶ τὰ Ἑλλήνων φρονοῦσιν, ὥσπερ οὖν καὶ φρονοῦσι, τροπὴν τοῦ λόγου τὴν σάρκωσιν τὴν θείαν ὑπολαμβάνοντες.

* Forte οἳ γάρ.

32. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, μὴ γένοιτο. ὃν τρόπον γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἀνέκφραστον (11) ἕνωσιν ὁ Ἰωάννης κηρύσσει, καταποθέντος τοῦ θνητοῦ ὑπὸ τῆς ζωῆς,

καὶ

(1) Sic mss. At editi, ἀντιθέναι, mendose.
(2) Ita Regius, Seguerian. & Scriptura. Alii autem & editi, ἀπεκδεχόμενοι.
(3) Regius, Seguerian. Basiliensis & Anglican. αὐτός. Ceteri & editi, αὐτούς. Ibidem Regius & Seguer. ἐν τῇ ἑαυτοῦ. Alii cum editis, ἐν τῇ αὐτοῦ.
(4) Sic Regius codex, Seguer. Basiliensis & Anglican. At alii & editi, οὖν.
(5) Hic ad marginem Regii, Seguer. Gobler. & Felc. 1. hæc leguntur, ἀπόδειξις ἀπὸ τοῦ Λευιτικοῦ περὶ τῆς ἐφ' ἑνὶ πράγματι διαφόρου ὀνομασίας. Id est, *Probatur ex Levitico rem eamdem diverse appellari*: quæ verba in Basil. & Anglic. ante καὶ εἶπε, in ipso contextu habentur.
(6) Regius codex & Seguer. hic & mox, ἐξίλασαι, ut extat Levit. 9. 7.
(7) Goblerian. & Felc. 1. omittunt ὁ μακάριος.
(8) Regius & Seguer. addunt παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ, quod abest ab aliis & editis.
(9) Regius & Seguerianus, ὁ Πέτρος. In aliis & editis ὁ deest.
(10) Sic Regius & Seguer. At alii & editi omittunt αὐτόν. Mox Regius & Seguer. φθεγγόμενοι οὐ νοοῦσιν. οἱ γὰρ &c. Alii & editi οὐ omittunt ante νοοῦσιν. Goblerian. autem & Felc. 1. habent ibid. οἵ γὰρ &c. Basil. & Anglic. οἱ γὰρ &c. Ceteri & editi, οὐ γὰρ &c.
(11) Sic Regius & Seguer. At alii & editi, τὴν ἀνέκφραστον γίνωσι ἐνταῦθα Ἰωάννης.

καὶ αὐτοζωῆς ὄντος, καθὰ (1) πρὸς τὴν Μάρθαν ὁ κύριος ἔφη, ἐγώ εἰμι ἡ ζωή· οὕτω καὶ ὅταν λέγῃ ὁ μακάριος Πέτρος τὸ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπεστάλθαι τὸν λόγον, τὴν θείαν ἕνωσιν σημαίνει. ὡς γὰρ ἀκούων τις τὸ, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, οὐκ αὖ (2) νομίσοι μηκέτι οὐκ εἶναι λόγον, ὅπερ ἄτοπον, ὡς προείρηται· οὕτως καὶ λόγον ἀκούων τὸν συναφθέντα τῇ σαρκὶ, τὸ θεῖον ἓν καὶ ἁπλοῦν (3) νοείτω μυστήριον. σαφέστερον δὲ καὶ ἀναμφισβήτητον παντὸς λογισμοῦ, τὸ πρὸς αὐτὴν τὴν (4) θεοτόκον πρὸς τοῦ ἀρχαγγέλου ῥηθὲν, τὴν ἑνότητα τοῦ θείου λόγου καὶ ἀνθρώπου δείξειε. (5) φησὶ γὰρ, „πνεῦμα ἅγιον „ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει „σοι, διὸ καὶ τὸ (6) γεννώμενον ἅγιον, κληθήσεται „υἱὸς θεοῦ.„ ἀφρόνως οὖν οἱ τοῦ Σαμοσατέως τὸν λόγον χωρίζουσι, σαφῶς ἀποδειχθέντα ἡνῶσθαι τῷ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπῳ. οὐκ ἄρα ἀπεστάλη δι' αὐτοῦ· (7) ἀπέστελλε δὲ ἐν αὐτῷ, λέγων, „πορευθέντες μα„θητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη.„

33. Ἔθος δὲ τοῦτο τῇ γραφῇ, ἀπεριέργως καὶ ἁπλῶς τὰς λέξεις ἐκφράζειν. οὕτω γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἀριθμοῖς τις εὑρήσει· „εἶπε γάρ, φησι, Μωσῆς τῷ „Ραγουὴλ τῷ Μαδιανίτῃ, γαμβρῷ (8) Μω„σῆ.„ οὐ γὰρ ἄλλος Μωσῆς ὁ λέγων, καὶ ἄλλος οὗ ἦν γαμβρὸς ὁ Ραγουὴλ, ἀλλὰ εἷς ἦν (9) ὁ Μωσῆς. εἰ γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ καὶ σοφία ὁμοίως χρηματίζει καὶ δύναμις, καὶ δεξιὰ, καὶ βραχίων, καὶ ὅσα τοιαῦτα· (10) ἥνωται δὲ φιλανθρώπως ἡμῖν, τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν περιθέμενος, καὶ ταύτῃ ἀνακραθείς· ἄρα αὐτὸς ὁ λόγος καὶ τὰ λοιπὰ εἰκότως ἔλαχεν ὀνόματα. τὸ γὰρ εἰρηκέναι (11) τὸν Ἰωάννην, ἐν ἀρχῇ μὲν εἶναι τὸν λόγον, καὶ τοῦτον πρὸς τὸν θεὸν, καὶ αὐτὸν θεὸν, καὶ πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ χωρὶς αὐτοῦ (12) γεγενῆσθαι μηδὲν, πλάσμα τοῦ θεοῦ λόγου σαφῶς καὶ (13) τὸν ἄνθρωπον δείκνυσιν ὑπάρχειν. εἰ τοίνυν τοῦτον σαθρωθέντα εἰς ἑαυτὸν λαβόμενος πάλιν ἀνακαινίζει διὰ τῆς βεβαίας αὐτοῦ ἀνανεώσεως πρὸς διαμονὴν ἀτελεύτητον, καὶ διὰ τοῦτο ἑνοῦται εἰς θειοτέραν (14) ἀνάγων αὐτὸν λῆξιν· πῶς οἷόν τε λέγειν διὰ τοῦ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπου τὸν λόγον ἀπεστάλθαι, καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις, λέγω (15) δὴ προφήταις, ἀποσταλεῖσι παρ' αὐτοῦ συναριθμεῖν τὸν τῶν ἀποστόλων κύριον; πῶς δὲ (16) καὶ κληθείη Χριστὸς ψιλὸς ἄνθρωπος; ἡνωμένος δὲ τῷ λόγῳ, εἰκότως χρηματίζοι Χριστὸς, καὶ υἱὸς θεοῦ, ἄνωθεν (17) τοῦ προφήτου σαφῶς ἐκβοήσαντος τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν περὶ αὐτοῦ, καὶ εἰπόντος, „καὶ ἀποστελῶ τὸν υἱόν μου τὸν „Χριστόν· καὶ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός „μου ὁ ἀγαπητός.„ ἐκπληρώσας γὰρ τὴν ὑπόσχεσιν, εἰκότως ὑπέδειξεν, ὡς οὗτός ἐστιν, ὃν (18) εἶπεν ἀποστεῖλαι.

34. Τὸ τοίνυν συναμφότερον νοῶμεν Χριστὸν, λόγον τὸν θεῖον ἡνωμένον τῷ ἐκ Μαρίας, ἐν τῇ Μαρίᾳ. ἐν γὰρ τῇ ταύτης νηδύϊ ὁ λόγος ἑαυτῷ τὸν οἶκον διεπλάσατο, ὃν τρόπον ἐξ ἀρχῆς τὸν Ἀδὰμ ἐκ τῆς γῆς· μᾶλλον δὲ θειοτέρως, περὶ οὗ καὶ Σολομῶν (19) φησι, τὸν λόγον εἰδὼς καὶ σοφίαν χρηματίζουσαν φανερῶς· ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον· ὃν καὶ ὁ ἀπόστολος ἑρμηνεύων λέγει, (20) οὗ οἶκός ἐσμεν

& ab eo qui ipſa per ſe eſt vita, ut ipſe ad Martham ait, *Ego ſum vita:* ita cum beatus Petrus Verbum per Jeſum Chriſtum miſſum eſſe dixit, divinam ejus ſignificavit unionem. Nam ut is qui audit, *Verbum caro factum eſt*, non idcirco arbitratur Verbum amplius non eſſe, quod certe perabſurdum eſt, ut diximus: ita qui Verbum cum carne conjunctum eſſe audit, divinum unum ſimplexque intelligat myſterium. Verum luculentius certiuſque quovis ratiocinio ea, quæ ab Archangelo ad ipſam Deiparam dicta ſunt, divini Verbi & hominis unitatem demonſtraverint: ejus hæc ſunt verba: *Spiritus ſanctus ſuperveniet in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi, ideoque & quod naſcetur ſanctum, vocabitur Filius Dei.* Stulte igitur Samoſatenſes Verbum dividunt, cum his ex verbis clarum ſit ipſum unitum fuiſſe homini ex Maria aſſumto. Non ergo Verbum per Chriſtum eſt miſſum, ſed potius in Chriſto miſit, cum ait, *Ite, docete omnes gentes.*

Joan. 11. 25.

Maria θεοτόκος five Deipara.

Luc. 1. 35.

Matth. 28. 19.

33. Scilicet is eſt mos Scripturæ ſimpliciter & ſine exornatione verba efferre. Sic exempli gratia in libro Numerorum hæc legimus: *Dixit Moyſes Ragueli Madianitæ genero Moyſis.* Nec enim alius erat Moyſes qui loquebatur, & alius, cujus gener erat Raguel: ſed unus erat Moyſes. Quapropter ſi pariter Verbum Dei, ſapientia, virtus, dextera, brachium ſimiliaque appellatur; ſi item ſeſe nobis clementer conjunxit, noſtraſque induit primitias, quibuſcum ſeſe commiſcuit: ergo etiam idem Verbum cetera nomina jure merito ſortitum eſt. Hæc enim Joannis verba quibus Verbum in principio fuiſſe, & apud Deum ac Deum fuiſſe, omniaque per ipſum facta eſſe, nihilque ſine ipſo eſſe factum dicitur, aperte profecto oſtendunt ipſum quoque hominem Dei Verbi opus eſſe. Itaque ſi eum, poſtquam corruptus eſt, in ſe ſuſcepit, ut ipſum ſtabili & firma ſui renovatione perpetuo permanſurum reficeret, quam quidem ob cauſam eidem ſe conjunxit, ut illum in ſortem conditionemve diviniorem proveheret: qui fieri poteſt ut Verbum per hominem qui ex Maria aſſumtus ſit, miſſum eſſe dicatur, ipſeque Apoſtolorum Dominus inter ceteros Apoſtolos, nempe Prophetas, ab eodem miſſos numeretur? An vero purus homo poſſit vocari Chriſtus? Minime certe: at Verbo conjunctus, jure merito Chriſtus & Filius Dei poteſt appellari, teſte Propheta qui jam olim paternam ſubſtantiam manifeſte illi attribuit, cum ait, *Et mittam Filium meum Chriſtum.* Apud Jordanem audita item hæc vox eſt, *Hic eſt Filius meus dilectus.* Siquidem impletis promiſſis, recte his verbis indicavit illum eſſe quem ſe miſiſſe dixerat.

Num. 10. 29.

Joan. 1.

Matth. 3. 17.

34. Utrumque ergo Chriſtum eſſe intelligamus, Verbum ſcilicet divinum, homini ex Maria aſſumto in Maria conjunctum. Verbum enim ſibi ipſi domum in ejus utero fabricavit, quemadmodum olim Adamum ex terra formaverat, imo diviniore certe modo, quo de Salomon, qui Verbum optime noverat ſapientiam appellari, ſic loquitur, *Sapientia ædificavit ſibi domum:* quam interpretans Apoſtolus ait, *cujus nos Domus*

Chriſtus eſt Verbum divinum, homini ex Maria aſſumto in Maria conjunctum.

Prov. 9. 1.

Hebr. 3. 6.

(1) Regius & Seguerian. πρὸς τὴν Μάρθαν αὐτὸς, ἐγώ εἰμι ἡ ζωὴ, λέγων.

(2) Gobler. νομίσῃ. Mox Seguer. ὥσπερ ἄτοπον.

(3) Regius & Seguer. νοείσθω.

(4) Regius codex & Seguer. θεοτόκον. Editi, θεοτόκου, mendoſe.

(5) Sic Regius, Seguer. Baſil. & Anglic. At alii cum editis, ἔφη.

(6) Regius γεννώμενον.

(7) Regius, Seguer. Baſil. Anglican. & Gobler. ἀπέστελλε. Alii & editi, ἀπέστειλε.

(8) Seguer. Μωσεῖ. Alii & editi, Μωσῆ. Scriptura, Μωϋσῆ.

(9) Regius codex, Seguer. & Baſil. addunt ὁ Μωσῆς, quod omittunt ~~alii~~ editique. Mox Regius & Seguer. χρηματίζοι. Ceteri & editi, χρηματίζει.

(10) Baſilienſis & Anglic. ἥνωτο.

(11) Sic Regius & Seguer. At alii & editi omittunt τὸν Ἰωάννην. Ibidem Baſil. & Anglic. μὲν ἦν εἶναι.

(12) Reg. Seguer. Baſili. Anglic. & Gobler. γεγενῆσθαι. Ceteri cum editione Commel. γεγενῆσθαι.

(13) Ita Regius, Seguer. Baſil. & Anglican. In aliis & editis καὶ deeſt. Mox mſſ. omnes, τοῦτον σαθρωθέντα. Editi, τοῦτο σαρκωθέντα mendoſe.

(14) Anglican. ἀνάγοι.

(15) Anglican. δέ.

(16) Sic Regius & Seguer. In aliis & editis deeſt καί.

(17) τοῦ abeſt a Reg. & Seguer.

(18) Regius & Seguer. ὃν εἶπον.

(19) Ita Regius, Seguer. Baſil. & Anglican. Alii autem cum editis, ἔφη. Ibid. Anglic. omittit καὶ poſt εἰδώς.

(20) Baſil. & Anglican. ὅς. Paulopoſt idem Anglic. καθάπερ πρῶτον.

1. Cor. 3. 16. mus sumus, alibique templum appellat: quatenus nempe Deo decet in templo habitare; cujus figuram antiquis patribus per Salomonem jusserat ex lapidibus ædificandam: unde exorta veritate, figura evanuit. Namque cum perfidi Judæi figuram vellent veritatem ipsam esse, verumque evertere ædificium, quod nos Verbi cum natura humana conjunctionem esse fidenter credimus, nihil illis minatus est Dominus: sed cum probe sciret illorum temeritatem in ipsos recidere, hæc ad eos dixit: *Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.* (Joan. 2. 19.) Quibus verbis clare ostendit Salvator sponte & ex se dissolvi hominum opera. Nisi enim Dominus ædificaverit domum, & custodierit civitatem, frustra laborant ædificantes, & vigilant custodientes. (Psal. 126. 1.) Itaque quæ quidem Judæorum erant, penitus sunt dissoluta, quippe cum nonnisi umbra essent: firmata autem est Ecclesia, utpote quæ in petra fundata est; neque portæ inferi adversus eam prævalebunt. (Mat. 16. 18.) Illorum erat dicere, *Quare homo tu cum sis, facis teipsum Deum?* (Joan. 10. 33.) horum discipulus est Samosatensis, unde non immerito sua suos docet: nos autem non ista de Christo didicimus, si tamen eum audivimus & ab ipso edocti sumus, ut vetere homine, qui corrumpitur secundum desideria erroris, deposito, induamus novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia & sanctitate veritatis. (Ephes. 4. 20.) Christus igitur utrumque esse pie intelligatur.

35. Ceterum si sæpe Scriptura Christum appellet ipsius corpus, ut cum beatus Petrus ad Cornelium ait, *Jesum a Nazareth quem unxit Deus Spiritu sancto:* (Actor. 10. 38.) & ad Judæos, *Jesum Nazarenum, virum approbatum a Deo in vobis:* (Actor. 2. 22.) beatus item Paulus hæc ad Athenienses loquitur, *In viro, quem destinarat, fide omnibus impertita, eo a mortuis excitato:* (Act. 17. 31.) ita sæpe quoque ostensionem & missionem idem esse ac unctionem reperimus. Ex quibus cuivis licet discere nihil in verbis Sanctorum esse dissonum: sed variis tantum nominibus conjunctionem Dei Verbi cum homine ex Maria assumto illos designare, cum eam modo unctionem appellant, modo missionem, modo ostensionem. Rectum est igitur quod ait beatus Petrus, qui veram Unigeniti prædicat divinitatem, nec Dei Verbi hypostasim disjungit ab homine ex Maria assumto: quod omnino absit. Qui enim id ille auderet, qui frequenter audiit, *Ego & Pater unum sumus*, (Joan. 10. 30.) &, *Qui vidit me, vidit Patrem?* (Joan. 14. 9.) Hinc etiam post resurrectionem idem corpus januis clausis ad universum Apostolorum cœtum ingressum est; quod ne cui incredibile videretur, ipse difficultatem removit, cum ait, *Contrectate me & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere.* (Luc. 24. 39.) Ubi advertendum est eum non dixisse: Hunc, vel, hominem meum, quem assumsi, contrectate, sed, *contrectate me.* Nulla proinde venia Samosatensi speranda est, quippe qui tot convictus argumentis negare non possit Verbi Dei conjunctionem: quam nimirum ipsum Dei Verbum asseruit, cum, ut modo vidimus, omnes est allocutum, quibus & se resurrexisse confirmavit, tum

A ἡμεῖς· καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ναὸν προσαγορεύει, καθότι πρέπον θεῷ ἐν ναῷ κατοικεῖν, οὗ καὶ εἰκόνα τὴν ἐκ λίθων τοῖς παλαιοῖς κτίζειν διὰ Σολομῶντος (1) προσέταξεν· ὅθεν τῆς ἀληθείας φανείσης, πέπαυται ἡ εἰκών. βουληθεῖσι γὰρ τοῖς ἀγνώμοσι τὴν εἰκόνα δεῖξαι ἀλήθειαν, τὴν δὲ ἀληθῆ οἴκησιν, ἣν καὶ ἕνωσιν σαφῶς πιστεύομεν, καθελεῖν, οὐκ ἠπείλησεν· ἀλλ᾽ εἰδὼς ὡς αὐτοὶ καθ᾽ ἑαυτῶν τολμῶσι, (2) φησὶν αὐτοῖς. „λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡ„μέραις ἐγερῶ αὐτόν·„ σαφῶς δεικνὺς ὁ ἡμέτερος σωτὴρ, ὡς τὰ πρὸς ἀνθρώπων σπουδαζόμενα, αὐτόθεν ἔχει τὴν διάλυσιν. ἐὰν γὰρ μὴ κύριος οἰ-B κοδομήσῃ οἶκον, καὶ φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, καὶ ἠγρύπνησαν οἱ φυλάσσοντες. τὰ τοίνυν (3) τῶν Ἰουδαίων λέλυται· σκιὰ γὰρ ἦν· τὰ δὲ τῆς ἐκκλησίας ἥδρασται· τεθεμελίωται γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. ἐκείνων ἦν τὸ λέγειν, „πῶς „σὺ ἄνθρωπος ὤν, ποιεῖς σεαυτὸν θεόν; „τούτων μαθητὴς ὁ Σαμοσατεὺς ὑπάρχει· ὅθεν εἰκότως τὰ παρ᾽ αὐτοῦ τοῖς αὐτοῦ ἀπαγγέλλει. ἀλλ᾽ ἡμεῖς οὐχ οὕτως ἐμάθομεν τὸν Χριστὸν, εἴγε αὐτὸν ἠκούσαμεν, καὶ παρ᾽ αὐτοῦ ἐδιδάχθημεν, ἀποθέμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς C ἀπάτης, ἀναλαβόντες δὲ τὸν νέον τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι (4) τῆς ἀληθείας. Χριστὸς τοιγαροῦν τὸ συναμφότερον εὐσεβῶς νοείσθω.

35. Εἰ δὲ καὶ τὸ σῶμα καλεῖ πολλαχοῦ ἡ γραφὴ Χριστὸν, ὡς ὅταν λέγῃ ὁ μακάριος Πέτρος (5) πρὸς Κορνήλιον, διδάσκων „Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Να„ζαρὲτ, ὃν ἔχρισεν ὁ θεὸς πνεύματι ἁγίῳ, καὶ πά„λιν πρὸς Ἰουδαίους, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲτ, ἄν„δρα ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς·„ καὶ (6) πάλιν ὁ μακάριος Παῦλος πρὸς Ἀθηναίους, D „ἐν ἀνδρὶ, ᾧ ὥρισε, πίστιν παρασχὼν πᾶσιν, ἀνα„στήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. „ταυτὸν δὲ τῇ χρίσει πολλαχόσε τὴν ἀνάδειξιν καὶ τὴν (7) ἀποστολὴν εὑρίσκομεν ἐξ ὧν μανθάνειν ἔξεστι τῷ βουλομένῳ, ὡς οὐ διαφωνία τις ἐν τοῖς ῥήμασι τῶν ἁγίων, ἀλλὰ διαφόρως τὴν πρὸς τὸν ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον τοῦ (8) θεοῦ λόγου ἕνωσιν γενομένην ὀνομάζουσι· ποτὲ μὲν χρίσιν, ποτὲ δὲ ἀποστολὴν, ἄλλοτε (9) δὲ ἀνάδειξιν. τὸ τοίνυν λεγόμενον ὑπὸ τοῦ μακαρίου Πέτρου, (10) ὀρθὸν, καὶ εἰλικρινῆ τὴν θεότητα τοῦ μονογενοῦς κηρύσσει, οὐ τὴν ὑπόστασιν χωρίζων τοῦ θεοῦ λόγου ἀπὸ τοῦ ἐκ Μαρίας ἀνθρώπου· μὴ γέ-E νοιτο. πῶς γὰρ ὁ ἀκούσας πολλαχῶς τὸ, „ἐγὼ „καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, καὶ, ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώ„ρακε τὸν πατέρα; „δι᾽ οὗ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τὸ αὐτὸ, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, εἰσερχόμενον πρὸς πᾶσαν τῶν ἀποστόλων (11) τὴν ξυνωρίδα, καὶ εἴ τι παρῆν ἐκ τούτου δυσπειθὲς, διαλύσαντα τῷ εἰπεῖν, „ψηλαφήσατέ με, καὶ βλέπετε, ὅτι πνεῦμα σάρ„κα καὶ (12) ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε „ἔχοντα. „καὶ οὐκ εἶπε, τόνδε ἢ τὸν ἄνθρωπόν μου, ὃν ἀνείληφα, ἀλλ᾽ ἐμέ. ὅθεν οὐδεμίαν συγγνώμην εὑρεῖν δυνήσεται ὁ Σαμοσατεὺς, ἐκ τοσούτων τὴν ἕνωσιν τοῦ θεοῦ λόγου διελεγχθεὶς, καὶ ἀπ᾽ αὐτοῦ F δὲ τοῦ θεοῦ λόγου, ἄρτι μὲν πρὸς πάντας τὴν πίστιν προσάγοντος, καὶ πληροφορῶν ἀπό τε τοῦ φα-

(1) Regius & Seguer. προσέταττεν.
(2) Reg. & Seguer. φησὶν αὐτοῖς. Alii & editi, ἔφη αὐτοῖς.
(3) Sic Reg. & Seguer. In aliis & editis τῶν deest.
(4) Regius, Seguer. & Scriptura, τῆς ἀληθείας. Alii & editi τῆς omittunt.
(5) Ita Regius codex, Seguer. Basil. & Anglicanus. At Gobler. Πέτρος Κορνηλίῳ. Alii & editio Commel. Πέτρος Κορνήλιον.
(6) Gobler. & Felckm. 1. omittunt, πάλιν ὁ μακάριος. Ibid. Reg. & Seguerian. πρὸς Ἀθηναίους. Ceteri & editi, Ἀθηναίοις. Item ibid. post ἐν ἀνδρὶ, deficit Anglic. codex.
(7) Reg. & Seguer. ἀποστολήν. Alii & editi ἀποστόλων, mendose.
(8) Sic Reg. & Seguer. In aliis & editis θεοῦ deest.
(9) Ita Regius & Seguerian. At alii & editi δὲ omittunt.
(10) Reg. ὀρθὸν, recte. Ceteri & editi, ὀρθήν.
(11) Reg. Seguer. & Gobler. τὴν ξυνωρίδα, καὶ εἴ τι. Gobler. habet item καὶ εἴ τι. In aliis & editis deest τὴν & καί.
(12) Reg. & Seguerian. ὀστᾶ.

φαγεῖν καὶ τὴν ψηλάφησιν ἐπιτρέψαι, ἢ δὴ καὶ γεγένηται. πάντως γὰρ ὁ διδοὺς τὴν τροφὴν, ἢ οἱ διδόντες ἥψαντο τῶν χειρῶν. „ ἐπέδωκαν γὰρ, φησιν, αὐτῷ „ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ μελισσίου (1) κηρίου καὶ „ φαγὼν ἐνώπιον αὐτῶν, λαβὼν τὰ ἐπίλοιπα, ἀπέδω„κεν αὐτοῖς. „ ἴδε τοίνυν, εἰ καὶ οὐχ ὡς ὁ Θωμᾶς, ἀλλ᾽ ὅμως δι᾽ ἑτέρας μεθόδου τὴν πληροφορίαν αὐτοῖς παρέσχε ψηλαφηθείς. εἰ δὲ καὶ τοὺς μώλωπας ἰδεῖν (2) θέλοις, παρὰ Θωμᾶ μάθε. „ φέρε γάρ σου, φησὶ, τὴν χεῖρα „ καὶ βάλε εἰς τὴν πλευράν μου, (3) καὶ φέρε τὸν δάκ„ τυλόν σου, καὶ βλέπε τὰς χεῖράς μου. „ πλευρὰν ἰδίαν καὶ χεῖρας ὀνομάζων ὁ θεὸς λόγος, καὶ ὅλον αὐτὸν ἄνθρωπόν (4) τε καὶ θεὸν ὁμοῦ, ἄρτι μὲν τοῦ λόγου καὶ τὴν αἴσθησιν τοῖς ἁγίοις διὰ σώματος, ὡς ἔστι νοεῖν, παρέχοντος τῷ εἰσελθεῖν, τῶν θυρῶν κεκλεισμένων· παραυτὸ δὲ σὺν τῷ σώματι παρεστὼς, καὶ τὴν πληροφορίαν παρέχων. ταῦτα τοῖς πιστοῖς εἰς βεβαίωσιν, καὶ τοῖς ἀπίστοις εἰς διόρθωσιν εἰρήσθω συμμέτρως.

36. Διορθούσθω τοιγαροῦν (5) καὶ Παῦλος Σαμοσατεὺς, τῆς θείας κατήκοος γεγενημένος φωνῆς, τὸ σῶμά μου, λέγοντες, καὶ οὐχὶ τὸν Χριστὸν (6) ἕτερον παρ᾽ ἐμὲ τὸν λόγον, ἀλλὰ σὺν ἐμοὶ αὐτὸν, καὶ ἐμὲ σὺν αὐτῷ. τὸ γὰρ χρίσμα ἐγὼ ὁ λόγος, τὸ δὲ χρισθὲν ὑπ᾽ ἐμοῦ ὁ ἄνθρωπος· οὐ χωρὶς οὖν ἐμοῦ Χριστὸς (7) κληθείη ἂν, ἀλλὰ σὺν ἐμοὶ ὢν καὶ ἐμοῦ ἐν αὐτῷ· τὸ τοίνυν ἀποστολὴν τοῦ λόγου σημαίνεσθαι, ἕνωσιν δηλοῖ τὴν πρὸς τὸν ἐκ Μαρίας Ἰησοῦν, ὃς ἑρμηνεύεται σωτὴρ, οὐ δι᾽ ἕτερόν τι, ἀλλ᾽ ἢ διὰ τὸ (8) τῷ θεῷ λόγῳ ἡνῶσθαι. ταυτὸν σημαίνεται τὸ ῥητὸν τοῦτο τῷ, ὁ πέμψας με πατὴρ, καὶ, ἀπ᾽ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ᾽ ὁ πατήρ με ἀπέστειλε. τὴν γὰρ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἕνωσιν, σὺν ᾧ γνωρισθῆναι ἀνθρώποις ἦν δυνατὸν τὴν ἀόρατον φύσιν διὰ τῆς ὁρωμένης, ἀποστολὴν ὠνόμασεν. οὐ γὰρ δὴ θεὸς τόπους (9) ἀμείβει, καθ᾽ ἡμᾶς τοὺς ἐν τόποις κρυπτομένους, τῷ τῆς μικρότητος ἡμῶν σχήματι τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐν σαρκὶ (10) ἐπιδεικνύμενος· πῶς γὰρ ὁ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν πληρῶν, ἀλλὰ τῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας ἕνεκα τὴν ἀποστολὴν οἱ δίκαιοι ὠνόμασαν. (11) εἶτα οὖν καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς λόγος. Χριστὸς οὖν ὁ ἐκ Μαρίας θεὸς ἄνθρωπος· οὐχ ἕτερός τις Χριστὸς, ἀλλ᾽ εἷς καὶ ὁ αὐτός· οὗτος πρὸ αἰώνων ἐκ πατρὸς, οὗτος ἐπ᾽ ἐσχάτων ἐκ τῆς παρθένου· ἀόρατος (12) τὸ πρὶν καὶ ταῖς ἐν οὐρανῷ δυνάμεσιν ἁγίαις, ὁρατὸς νυνὶ διὰ τὴν πρὸς τὸν ὁρώμενον ἄνθρωπον ἕνωσιν· ὁρώμενος δὲ, φημὶ, οὐ τῇ ἀοράτῳ θεότητι, ἀλλὰ τῇ τῆς θεότητος ἐνεργείᾳ, διὰ τοῦ (13) ἀνθρωπίνου σώματος, καὶ ὅλου ἀνθρώπου, ὃν ἀνεκαίνισε τῇ οἰκειώσει τῇ πρὸς ἑαυτόν. αὐτῷ τὸ σέβας καὶ ἡ προσκύνησις, (14) ὃς ἦν πρώην, καὶ νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

A comedendo, tum se ipsum contrectandum permitteret, uti factum est. Nam sive cum ipse illis cibum impertiret, sive cum illi, ipsi; omnino manus ejus contrectaverunt. Siquidem *illi*, inquit, *obtulerunt partem piscis assi & favum mellis: & cum manducasset coram eis, acceptas reliquias dedit eis*. En igitur, si non ut se erga Thomam gessit, certe alia ratione fecit eos de sui resurrectione certiores, cum se illis contrectandum præbuit. Quod si ipsas etiam cicatrices cupis cernere, disce a Thoma, cui videlicet ait Dominus, *Infer manum tuam, & mitte in latus meum, & infer digitum tuum, & vide manus meas*. Suum latus suasque manus B Deus Verbum appellat, seque totum hominem simul & Deum esse ostendit: quod quidem ipso etiam sensu, ut intelligere est, voluit Verbum sanctos experiri, cum suum corpus janvis clausis ingressum est in cubiculum, ac repente adstans cum corpore, eos de rei veritate persuasos reddidit. Hæc autem fidelibus quidem ad confirmationem, infidelibus vero ad emendationem satis dicta sint.

Luc. 24. 42.

Joan. 20. 27.

Joan. 20. 19.

36. Suum itaque errorem etiam corrigat Paulus Samosatensis, divina Salvatoris voce audita dicentis, *Corpus meum*, non autem, Christum qui alius est a C me qui sum Verbum, sed qui idem mecum est, & ego cum eo. Ego enim Verbum, sum unguentum: quod autem a me unctum est, homo est; quapropter Unctus sive Christus sine me minime dicatur, sed qui mecum est, & in quo ego sum. Itaque missio illa Verbi significata, ejus indicat conjunctionem cum Jesu ex Maria assumto, qui Salvator dicitur, non aliam sane ob rationem quam quod cum Deo Verbo sit conjunctus. Idem proinde locus ille significat atque hæc verba, *Qui misit me Pater*, &, *A me ipso non veni, sed Pater me misit*. Scilicet suam cum homine conjunctionem, quocum invisibilis natura per D visibilem nota hominibus esse poterat, missionem appellavit. Nec enim loca mutavit Deus (uti nos qui locis abscondimur) cum nostræ parvitatis accepta figura in carne exstitit & apparuit. Quomodo enim id illi posset accidere qui cælum & terram implet? Verum justi propter ejus in carne præsentiam, missionis vocem usurpavere. Ipse igitur est Deus Verbum: igitur Christus est Deus homo ex Maria natus. Non alius, inquam, aliquis est Christus, sed unus & idem est, qui ante sæcula ex Patre, & in ultimis diebus ex Virgine exortus est: qui idem antea ipsis etiam sanctis virtutibus in cælis erat invisibilis, nunc E autem ob suam cum visibili homine conjunctionem visibilis est effectus; visibilis, inquam, non invisibili divinitate, sed ipsa divinitate per humanum corpus totumque hominem agente, quem totum hominem ejusdem secum conjunctione renovavit. Ipsi honor & adoratio qui antea, & nunc & semper est in sæcula. Amen.

Matth. 26. 26.

Joan. 8. 10.
Joan. 8. 42.

Christus est Deus homo ex Maria natus.

(1) Regius & Seguer. κηρίον. Iidem ibid. & Basil. addunt, καὶ φαγὼν ἐνώπιον αὐτῶν, λαβὼν τὰ ἐπίλοιπα ἀπέδωκεν αὐτοῖς, quæ alii & editi omittunt.
(2) Regius, Seguerianus & Basiliensis, θέλοις. Ceteri & editi θέλεις.
(3) Sic Regius codex, Seguerianus & Basiliens. sed Basiliensis habet βλέπε εἰς χεῖράς μου. Alii editique, καὶ τὸν δάκτυλόν σου βάλε εἰς τὰς χεῖράς μου. Mox Regius & Seguer. ὁ θεὸς λόγος. Ceteri cum editis, ὁ θεὸς λέγει.
(4) Sic Regius & Segueri. In aliis & editis deest τε.
(5) Regius & Seguerian. addunt καὶ Παῦλος, quod alii & editi omittunt.
(6) Ita Regius codex & Seguerian. In aliis vero & editis deest ἕτερον.
(7) Regius, Seguerian. Goblerian. & Basil. κληθείη ἄν. At alii & editi ἂν omittunt. Ibidem Regius, Seguer. & Goblerian. καὶ ἐμοῦ. In aliis & editis καὶ deest.
(8) τῷ abest a codice Regio & Segueriano. Iidem ibidem ταυτὸν σημαίνεσθαι. Item ibidem Goblerianus & Felckmanni 1. τὸ ῥητὸν τοῦτο τό.
(9) Regius & Seguerian. ἀμείβει. Alii & editi, ἀμοίβει.
(10) Goblerian. ἐπιδεικνυμένοις.
(11) Regius codex, Seguer. & Basil. εἶτ᾽ οὖν. Alii cum editis, εἶτα οὖν.
(12) τὸ abest a Gobler. & Felckman. 1.
(13) Regius codex, Seguerianus & Basiliens. ἀνθρωπείου. Ceteri & editi, ἀνθρωπίνου. Ibidem Goblerian. & Felckm. 1. omittunt καὶ ὅλου ἀνθρώπου.
(14) Basiliens. ὡς ἦν. Ibidem Seguerian. πρὸ ἦν. Reg. πρώην. In fine Regius & Seguerian. addunt ἀμήν, quod abest ab aliis & editis.

FINIS PRIMÆ PARTIS TOMI PRIMI.

Vol. 4.
20.
CRO